Digitized by Google

Ego sum Dominus Deus tuus Deus æmulator &c.
COMMENTARIA
IN
PENTATEVCHVM
MOSIS
AVCTORE
R.P. CORNELIO CORNELII
A'LAPIDE È SOCIETATE IESV.
Vltima Editio à Mendis
Expurgata
VENETIIS
Apud Hieronymum Albric·MDCC

VITTORIO EMANUELE
BIBLIOTECA

Digitized by Google

COMMENTARIA
In Pentateuchum Moſis.

AVCTORE

R.P. CORNELIO CORNELII
A LAPIDE
E Societate JESU

Olim in Lovanienſi, poſtea in Romano Collegio ſacrarum litterarum Profeſſore

DICATA
SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO
CLEMENTI XI.
PONT. OPT. MAX.

VENETIIS, MDCC.
Typis, & Sumptibus Hieronymi Albricij.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

Digitized by Google

BEATISSIME PATER.

SI qui unquam de Chriſtiana Republica optimè meriti ſunt, nec ignoras Pater Sanctiſſime, hi profectò eam ſingulari, ac æternùm manſuro beneficio cumularunt, qui in divinis eloquiis diu, noctuque verſantes, illuc omne ſtudium, mentis omnes conatus, induſtriam omnem intende-

runt,

Digitized by Google

runt, nec tacita modò cogitatione ſacrarum Libros ſcripturarum emenſi ſunt, verùm eorum interpretationi operam navantes, ſedulò compilatis commentariis poſteros etiam, qui veri, quique etherodoxi ſanctorum Voluminum ſint ſenſus, edocere ſtuduerunt. Qua quidem commentatione nihil ab homine chriſtiano tentari poteſt dignius, nihil fidelium Gregi utilius, nihil Catholicorum Cætui magis neceſſarium; ea nempè non tantùm divina myſteria medullitùs eruuntur, verùm & in dies orientia hæreſum monſtra velut acutiſsimo gladio jugulantur. Quod ſtadium quàm præclarè ſit prætergreſſus R.P. Cornelius Cornelii à Lapide, qui in Lovanienſi, Romanoque Gymnaſio Sacra Biblia ſumma cum laude interpretatus, univerſæ pariter ſcripturæ expoſitionem eruditè, dilucidè, ſubtiliterque elucubratam reliquit, vel inde liquidò conſtat, quod ejus extra Italiæ fines ſemel, atque iterum impreſſa Commentaria iamdiù cœpta ſint deſiderari. Quamobrem haud bonum factum viſum eſt, Italiam tanto fraudari bono, ſacrarumque ſtudia literarum adeo ingenti commodo ſpoliari. Hinc rati, præclaram ab Eruditis omnibus gratiam nobis habitum iri in id toto pectore incubuimus, ut non modò elegantioribus typis quam antea hujuſmodi Commentaria rurſus ederentur, verùm & multò minori precio, in non leve ſtudentium commodum, poſſent comparari, nullis interim parcentes ſumptibus tum in mendis ſedulò expungendis tum in aliis ſolerter curandis

qua

Digitized by Google

quæ neceſſaria viderentur, ut Tanti Operis dignitati pro virili parte ſatisfieret. Jamque Novi Teſtamenti Libris univerſis Divino favente Numine abſolutis, nunc Pentateuchum luci oſtendimus, qui ſicut ordine, ac Dignitate reliquis Bibliorum Voluminibus anteſtat, ita Illius Patrocinio committendus erat, qui Virtutum Fulgore, ac muneris, Dignitatiſque Præſtantia longè cæteris antecelleret. Et quem alium eligere debui Operis hujus Patronum, CLEMENS XI. PONT. OPT. MAX. niſi eum, qui ſacris ſtudiis, diviniſque præſertim ſcripturis per omne vitæ curriculum immoratus eſt; quique ob vitam innocenter, ſanctéque actam, ob prudentiam ſingularem, omniumque Virtutum cumulum Dilectus Deo, & hominibus in Suprema Univerſalis Eccleſiæ ſpecula conſtitutus eſt, ut eam ſapientia moderaretur, & regeret, exemplo confirmaret, doctrina redderet illuſtriorem? Quem alium inquam eligere congruum fuit niſi BEATITVDINEM VESTRAM, cujus verè AUREUM SYDVS tam opportunè illuxit Orbi, ut ejus luce longè, latèque coruſcante, omnes meritò gaudeant, & Chriſtianæ Reip. felicitati gratulentur, SYDVS quod inter Aſtra Vaticana fulget, fulgebitque velut inter Ignes Luna minores, *cujus ortus bonis artibus augumentum, probis, doctiſque felicitatem, Catholicæ Eccleſiæ omnia fauſta, ſecunda, tranquillaque portendit. Quid mirum itaque ſi ad Tanti Luminis aſpectum ſtupet Fidelium cætus, & lucidam*

hanc

hanc cernens Cynoſuram, optatam publicis rebus ſperat redditum iri tranquillitatem. Dum itaque Fidelis quiſque tacita mentis veneratione ad ſacros Beatitudinis Veſtræ pedes devolvitur, & omnium maximam Dignitatem Tanto Principi delatam gratulatur, patiatur Sanctitas Veſtra, ut ego quoque inter cæteros minimus ea, qua ſummum Antiſtitem adire decet humilitate, me Beatitudini Veſtræ cum hoc volumine ſiſtam, & ſanctos deoſculatus pedes longævam à Summo omnium bonorum Largitore eidem precer felicitatem. Vale.

BEATITVDINIS VESTRÆ

Humillimus, addictiſs. & obſequentiſs. Servulus
Hieronymus Albricius.

Digitized by Google

PROŒMIVM
ET
ENCOMIVM.
S. SCRIPTVRAE.

SECTIO PRIMA:

De ejus origine, dignitate, objecto, neceſſitate, fructu amplitudine, difficultate, exemplis, methodo, & diſpoſitionibus.

1. CELEBRIS ille Ægyptiorum Theologus, Moſi penè æquævus, Mercurius, Gentilium opinione Triſmegiſtus, diu, qua ratione aptiſſimè univerſum hoc deſcriberet, ſecum ipſe verſans, huc demum erupit: *Univerſum*, inquit, *eſt liber divinitatis ſæculumque hoc ſublustre eſt ſpeculum divinorum*, nimirum hocce libro ſuam ipſe theologiam, diutina ſanè commentatione didicerat. *Cœli enim enarrant gloriam Dei & opera manuum ejus annuntiat firmamentum*: &, *A magnitudine ſpeciei & creaturæ, videri poteſt creator eorum, ſempiterna quoque* & inviſibilis *ejus virtus atque divinitas*, ut in magnis hiſce cælorum tabulis, in paginis elementorum, ac voluminibus temporum, perſpicaci oculo divinæ inſtitutionis doctrinam, propalam quaſi legere liceat, ita ſanè ex ipſis mundi primordiis & ex nihilo illius molimine, omnipotentem auctoris ejus vim & energiam; ex multiplici adeò creatarum rerum diſcordi & variegata concordia, beneficam ejuſdem abyſſum; ex amplo illo cæterorum omnium ſpirituum, corporum, motuum, temporumque complexum æternitatem immenſitatemque conditoris metimur, & quadantenus pervidemus. Ita ex pondere eorumdem, numero & menſura ſapientiſſimam magni hujus architecti πρόνοιαν, numeroſamque & mirè concinnam in eo cujuslibet naturæ harmoniam ideamque mirari & ſuſpicere licet, quæ & primitus quamlibet univerſi hujus partem, fixis & immotis planè modis, & ſecum & compari cuivis alteri parti amiciſſimè devinxerit, & amicum hocce vinculum, ut ſtabili fide concordes varient vices, jugi ſuo influxu indivulsè ſervet & tueatur. Hoc ipſa de ſe publica voce deprædicans æterna Sapientia: *Quando præparabit*, inquit, *cælos, aderam; quando certa lege & gyro vallabat abyſſos, quando æthera firmabat ſurſum, & librabat fontes aquarum, quando circumdabat mari terminum ſuum, & legem ponebat aquis, ne tranſirent fines ſuos, quando appendebat fundamenta terræ cum eo eram cuncta componens*, quaſi certas ſui notas in hac compoſitione ſe inſcripſiſſe ſignificans.

Mundus eſt liber divinitatis.

Prov. 8. 22.

2. Verumenimverò, quamvis pulcher hic microcoſmus archetypum, unde ab auctore ſuo expreſſus eſt, puta no-

A men ſacrum, increatamque ſphæram altiſſimæ divinitatis referat, oculiſque ſubjiciat; multis tamen partibus imperfectus eſt hic liber, & ſciatica dumtaxat elementa ſuppeditat, veſtigia inquam potiùs, quibus quaſi ex ungue leonem agnoſcas, quàm claram abſolutamque ſcriptoris ſui deſcriptionem. Accedit, quòd naturæ ſolius exaratus charactere, nihil eorum dictat, quæ naturæ terminos tranſcendunt, quibus ad cælum ſanctæ Trinitatis, bonumque noſtrum perenne, quod vita & morte, votis omnibus ſequimur, provehamur.

3. Viſum ergo divinæ & interminæ bonitati, ſcribæ ſcilicet ſapientiſſimo, velociter & mira dignatione ſcribenti, alium adhibere calamum, alias nobis ſubjicere tabulas, alios longè depingere ſui characteres; qui non mutam aliquam ſpeciem, ſed diſtinctas oculis voces, auribus ſonos, mentibus ſenſa, vivaſque divinorum imagines infererent, quibus & ſemetipſum cæleſteſque mentes, creataque omnia, & quidquid ad benè beatèque vivendum nos manu ducit, tam luculenter, quàm benevolè & ſapienter deſcriberet. Quod demiratus legem Dei Iſraeli B dictaturus Moſes noſter, *En populus*, exclamat, *ſapiens & intelligens, gens magna: nec eſt alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes ſibi. quæ eſt enim alia gens ſic inclyta, ut habeat cæremonias, juſtaque judicia, & univerſam legem, quam ego proponam hodie ante oculos veſtros?* Equidem quàm mirabile eſt, libros ſacros divinæ Scripturæ, ipſiſſimas inquam à Deo ad nos perſcriptas literas, & indubitatos divinæ voluntatis teſtes, ſemper ad manum habere, lectitare identidem, volvere, & revolvere? quàm ſuave, quàm pium, quàm ſalutare, domeſticum dari quod conſulas oraculum, quo non Apollinem ex tripode, ſed Deum ipſum clariùs multò & certiùs, quàm è veteri arca & Cherubim proloquentem audias? Hoc cogitabat S. Carolus Borromæus, dum S. Scripturam, quaſi Dei oracula, non niſi nudo capite, & flexo poplite venerabundus lectitare ſoleret.

Deut. 4. 7.

S. Scrip. ſunt literæ Dei ad nos ſunt oracula.

4. Eapropter erant olim in templis duo ſecretaria, à dextro ſiniſtroque latere abſidis poſita: in quorum altero ſacra Euchariſtia aſſervabatur, in altero divinæ Scripturæ codices ſacri. Unde S. Paulinus (uti ipſe teſtatur epiſt. 12 de Severum) in templo Nolano à ſe erecto, hos verſus ad dextram inſcribi juſſit:

Hic locus eſt, veneranda penus, qua conditur, & qua
Promitur alma ſacri pompa miniſterii.

à ſiniſtra verò hoſce:

Si quem ſancta tenet meditandi in lege voluntas,
Hic poterit reſidens ſacris intendere libris.

Biblia juxta Euchariſtiam in templis olim ponebantur.

Cornel. in Pentateuch.

Ita etiamnum Judæi in ſuis ſynagogis legem Moſis, quaſi oraculum, magnificè in tabernaculo, perinde ac nos S. Euchariſtiam, condunt, & publicè proponunt: cavent ne illotis manibus Biblia contrectent; oſculantur ea quoties aperiunt & claudunt: non ſedent in eo ſcamno in quo ſunt Biblia, quòd ſi in terram ceciderint, integrum diem jejunant. quo magis mirere negligentiùs hæc à Chriſtianis nonnullis accipi & pertractari. S Greg. li. 4. epiſt. 84 Theodorum, medicum licet, reprehendit, quòd negligenter ſacram Scripturam lectitaret: *Imperator*, inquit, *cæli, Dominus angelorum & hominum, pro vita tua tibi epiſtolas ſuas tranſmiſit, & tu illas ardenter legere negligis: quid eſt enim S. Script. niſi quadam epiſtola omnipotentis Dei ad ſuam creaturam?* Quapropter paulò uberiùs diſſeram de S. Literarum, Primò, præſtantia, neceſſitate & fructu: Secundò, materia & amplitudine: Tertiò, difficultate: Quartò, afferam Patrum hac de re judicia & exempla: Quintò, qua animi tum comparatione, tum contentione hoc ſtudium ſuſcipiendum ſit, oſtendam.

5\. *Cap. I. de S. Scrip. dignitate, neceſſitate & fructu.*

Philoſophi docent, principia demonſtrationum & ſcientiarum prænoſſe oportere illis ipſis ſcientijs & demonſtrationibus. Eſt enim ſcientiis ſuus, uti cæteris rebus omnibus, ordo, omniſque veritas vel prima eſt, & cuivis obvia; vel à prima certis quibuſdam ductibus dimanat, quos ſi intercipias, veluti inciſis fontis canalibus, rivulos veritatis omnes inde naſcentes ſuccideris. Porrò Theologiæ omnis initia complectitur S. Script. Theologia enim non aliud eſt, quàm concluſionum ſcientia, quæ ex principiis fide certis ducuntur, ideoque ſcientiarum omnium auguſtiſſima eſt, æquè ac certiſſima: principia verò fidei fidemque ipſam S. Script. comprehendit: unde evidenter ſequitur, Script. ſacram Theologiæ principia jacere, quibus Theologus ſuas demonſtrationes mentis ratiocinio ceu matre fœtus novos gignat atque proliciat. Quare qui Scholaſticam à S. Script. ſcria commétatione divellere ſe poſſe putat, prolem ſine matre, domum ſine fundamentis & ad inſtar terræ penſilem, aquæductus ſine ſcaturigine, ſegetem ſine ſemine concluſionem ſine principiis, uti deſultoria, ita deluſoria levitate fruſtra ſperat & exſpectat.

S. Script. dat principia Theologiæ Scholaſticæ.

6\. Vidit hoc divinus ille Dionyſius, quem & Theologorum verticem, & πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ, volucrem cæli, omnis antiquitas ſuſpexit, qui paſſim de Deo, deque rebus cæleſtibus diſputans, S. Script. uti principio & face præluſtri ſe ſubnixum incedere profitetur. Inſtar ſit omnium quod de Divin. nom. in ipſo operis limine c. 1. ita ferè præfatur: *Nulla*, inquit, *ratione præſumendum eſt, aliquid de ſuperſubſtantiali ſecretiſſim aque deitate aut dicere, aut cogitare, præter illa quæ nobis ſacra eloquia tradiderunt. nam ſuprema divinaque ſcientia ignorationis illius* (divini putà arcani) *ipſi aſcribenda, tantumque fas ad celſiora contendere, quantum ſeipſam divinorum eloquiorum radius inſinuare dignatur, cætera verò ut ineffabilia caſto honoranda ſilentio: velut quòd primordialis & fontana deitas ſit Pater; Filius verò & Spiritus ſanctus fœcundæ deitatis, ſi fas eſt dicere, germina ſint plantata divinitus, & veluti flores ac ſuperſubſtantialia lumina, à Script. ſacris accepimus. Eſt enim mens illa omnibus inacceſſa ſubſtantiis, ſed ab ea quantum illi placet, porrecta manu, ſacris Literis ſubvehimur ad ſupremos illos fulgores hauriendos, atque ab his ad divinos hymnos dirigimur, & ſacras laudationes effingimur.* Ruſumque libro de Myſtica Theologia, ſpiritalem & myſticam Theologiam, quæ ad ipſum ſuperſubſtantiale occultum, & Dei caliginem, ſine ſymbolis, creata omnia negatione tranſcendendo pervadit, arctam eſſe docet, itaque ſtringi, ut tandem obmuteſcat: ſymbolicam verò, quæ Deo in Script. ad verba noſtra deſcendente, ſenſibiles ejus nobis figuras objicit, ad congruam latitudinem extendi; eaque cauſa dicere ſolitum S Bartholomæum, Theologiam & plurimam eſſe & minimam; Evangeliumque & latum & magnum, rurſumque conciſum: myſticè ſcilicet, & aſcendendo, parvum atque conciſum; ſymbolicè verò & deſcendendo, magnum eſſe & amplum.

Id docet S. Dionyſ.

Myſtica Theologia & ſymbolica:

S. Bartholomæus ait Evangelium eſſe latum & parvum anguſtum.

Equidem ſi ſymbolica deſtitueremur, ſi in ſacris codicibus nullas ſui ſuorumque imagines dediſſet Deus, oppidò quàm infans, quàm muta foret omnis noſtra Theologia? Si de SS. Triade uniuſcujuſdem que monadis & eſſentiæ, tacuiſſet Script. an non altum & perenne apud

A Scholaſticos, in materia adeò vaſta, de relationibus; origine, generatione, ſpiratione, notionibus, perſonis Verbo, imagine, amore, dono, potentia, & actu notionali, cæteriſque omnibus foret ſilentium? Si beatitudinem noſtram in Dei viſione non poneren divina eloquia quis Theologorum eam non dico ſperare, ſed vel eminus odorari potuiſſet? ſi fidem, ſpem, religionem, martyrium, virginitatem, & cæteram omnem, naturales, tranſſcendentium divinarumque virtutum catenam celaſſent ſacri vates, & novi inſtrumenti ſcriptores, quis eas ingenio, quis votis & voluntate ſequeretur? Nimirum, latuerunt hæc priſcos ſapientes, quamvis prodigioſa, & ad miraculum penè ſublimi intelligendi vi præditos. ignoravit hæc Platonis Academia, hic ſilet omnis Pythagoræ ſchola. hic pueri ſunt Socrates, Pimander, Anaxagoras, Thales, Ariſtoteles. Taceo quæ de virtutibus naturæ cognatis, de lege, deque officiis homine, qua ratione pollet, dignis, deque eis adverſis vitiis, & univerſa morali Philoſophia divinæ Literæ clariùs certiùſque quavis Ethica pertractant, ut in eas ſolas illa Tullii Philoſophiæ, ſive Ethicæ elogia aptiſſimè conveniant, &

B ſint dicanturque optimo jure *lux vitæ, magiſtra morum, animi medicina, benè vivendi norma, juſtitiæ altrix, religionis fons.*

Ethica elogia.

8\. Didicit hoc, expertuſque eſt magno ſuo bono S. Juſtinus Philoſophus & Martyr, qui, ut ipſe teſtis eſt initio dialogi contra Tryphonem, Philoſophiæ, veræque illius ſapientiæ quæ ad Deum ducit avidus, mirabili circulo, ſectas quaſque Philoſophorum illuſtriores, velut odyſſæam errorum pervagatus fruſtra, in Chriſtiana demum S. Literarum Ethica, tamquam ſola ſolida conquievit, ac primùm Stoico cuidam diſcipulum ſe addixit, à quo cùm nil de Deo audiret Peripateticum delegit magiſtrum, quem mercede ſapientiam nundinantem deſpiciens, in Pythagoricum eſt devolutus: ſed quòd neque Muſicus, neque Aſtrologus, neque Geometer foret (quas ille artes, uti ad beatam vitam præambulas, exigebat) ab hoc in Platonicum delapſus eſt, ſubventanea & inani ab omnibus ſapientiæ ſpe deluſus; donec inopinatò in divinum quempiam Philoſophum, ſive hominem, ſive angelum incidit; qui protinus ſuaſit, ut abdicata omni

S. Juſtinus per S. Literas convertitur.

C ni illa circulari diſciplina, Prophetarum libros legeret, quorum auctoritas omni demonſtratione major & ſapientia foret ſaluberrima, in hos omne ſuum ſcientiæ deſiderium acueret. atque abiit ille, nec poſtea ei viſus, ſed tam incenſa ei ſtudii hujus ſacri, lectioniſque divinorum voluminum injecta cupiditate, ut protinus omni aliorum doctrina valere juſſa, hanc unam ambiret avidiſſimè, & conſtantiſſimè ſequeretur, ubere adeò fructu, ut ipſa nobis Juſtinum & Chriſtianum, & Philoſophum, & Martyrem pepererit. Idem illud divini hujus Philoſophi conſilium omnibus nobis affectari operæ pretium, ſi verum Dei pietatiſque ſenſum, ſi mores Chriſtianos, ſi ſanctæ vitæ ſpiritum ſugere atque imbibere percupimus.

9\. Fallax enim eſt iſta, quæ multorum perſtringit mentis aciem, opinio; ſacras Literas non ſibi, ſed aliis dumtaxat ediſcendas eſſe, ut doctorem ſcilicet, ut eccleſiaſten agas; videlicet ut quod aliis bonum appetas, eo teipſum fraudes, & ut mercenarius theſaurum tam nobilem, non tibi, ſed aliis eruderes, aut effodias. Non ita cenſent illa ipſa divina eloquia: *Habemus*, inquit B. Petrus, *firmiorem propheticum ſermonem, cui benè facitis attendentes quaſi lucernæ, lucenti in caliginoſo loco, donec dies eluceſcat & lucifer oriatur in cordibus veſtris.* Huic ergo faci te primum decet intendere, hanc ſequi, ut qui in tuo corde inde exortus fuerit lucifer, aliis deinde præfulgeat.

S. Scripturam non aliis, ſed ſibi ipſi legat quiſque.

Epiſt. 2. c. 1.

Regius verò Pſaltes beatum vocat, non qui in alios Dei eloquia profundit, ſed qui in lege ejus meditatur die ac nocte; hunc proinde eſſe ut lignum plantatum ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo. Hoc utique fine vel maximè, ſacros codices nobis conſcribi voluit Deus, verbumque ſuum propoſuit, ut lucerna eſſet pedibus, daretque lumen ſemitis noſtris, ut inter hoſce lucidiſſimæ voluptatis, & pluſquam Alcinoi hortos inambulantes, jucundiſſimo cæleſtium fructuum paſceremur aſpectu, & guſtu frueremur. Et ſanè uti in paradiſo, inter vernantes arborum florumq; forculos, aut rutilantes malorum facies, neceſſe eſt prætereuntem,

tem, vel odore ſaltem & colore refici; utique qui in ſole, licet animi cauſa, deambulat, caleſcere tamen, & rubedine imbui videmus; ita divinas Literas religioſè aſſidueque legentium, audientium, diſcutium mentes, ſenſus, conſilia, vota, moreſque veluti quodam divinitatis colore tingi, ſanctiſque affectibus accendi neceſſe eſt.

10. Quis enim caſtam animi puritatem non induat, quando eloquia Domini caſta, & tamquam argentum igne examinatum, tot eam efferentia laudibus, tantiſque ſuadentia præmiis auſcultat? quod tam algidum cor, ut charitate non incaleſcat, quando ea æſtuantem Paulum audit, igneas ubiq; amoris divini flammas iaculantem? cui mens non aſſiliat cœleſtium in Script. lectione bonorum, ut infima hæc bona ſpernat & faſtidiat? quis hac ſpe cælitum in humano corpore vitam æmulari, & hominem angelum vivere non geſtiat? quis pro fide & pietate maſculum non obfirmet pectus, ad quolvis etiam decumanos malorum fluctus, pulchramque petat per vulnera mortem, quando ſacras haſce tubas adeò ſuaviter & nervosè fortitudinem conſtantiamque occinentes arrectis auribus animiſque haurit atque excipit? Ita nimirum Machabæi, ſolos habentes ſolatio libros ſanctos, gloriantur ſe invicta virtute, & hoſtibus omnibus impenetrabiles perſiſtere. Et Apoſtolus ad dura quæque & aſpera fideles obarmans; *Quæcumque*, inquit, *ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, ut per patientiam & conſolationem Scripturarum, ſpem habeamus*. Equidem neſcio quem vitalem ſpiritum, occulto legentibus influxu afflent divina verba, ut, ſi ea ad doctiſſimorum ſanctiſſimorumque hominum, quamvis ardentia ſcripta conferas, hæc inanima, illa viventia, vitamque aſpirantia ſentiendo cenſeas.

1. Machab. 12. 9.
Rom. 15. 4.

11. Potuit una Evangelii vox: *Si vis perfectus eſſe, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus*, magnum illum Antonium, jam tum juvenem, nobilitate & opibus inclytum, tanto Evangelicæ paupertatis amore incendere, ut è veſtigio bonis omnibus, quibus ita impensè cæci mortales inhiant, ſeſe exueret, & cæleſtem in terris vitam monaſtica profeſſione complecteretur. Potuit divina Scriptura Victorinum, turgidum tum urbis Rhetorem, à Gentilitia ſuperſtitione & faſtu, ad Chriſtianam fidem humilitatemque inflectere. Potuit Paulina lectio hæreticum Auguſtinum, non tantùm orthodoxis adiungere, ſed & fœdiſſimo veneris quotidianæ barathro erutum, ad continentiam caſtitatemque, non dicam maritalem, ſed Religioſam, cælibem omnino & intactam impellendo provehere. Potuit una Evangelii lectio: *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum: beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur*; Simeonem Stylitem ilico convertere, eoque provehere, ut octoginta annos continuos in columna eodem pede conſiſteret ut perdius & pernox orationi vacaret, penè ſine cibo & ſomno viveret, ut portentum orbis, neque tam homo, quàm angelus in carnem lapſus eſſe videretur. Cur ergo, inquies, nos qui toties S. Scripturam legimus, hos æſtus, has vitæ mutationes non perſentiſcimus? quia eas obiter & oſcitanter legimus, ut meritò uſurpare poſſimus illud S. Marciani apud Theodor. in Philotheo, qui rogatus ab Epiſcopis dicere verbum ſalutis, ait: Deus quotidie loquitur nobis per ſuas creaturas, & per ſacram Script. & tamen ex his parvam utilitatem capimus; quid ergo ego loquens vobis prodero, qui cum aliis amitto hanc utilitatem?

S. Athanaſ. in eius vita.
Per S. Scripturam converſi ſunt Antonius, Auguſtin. Victorinus, Simeon Stylites, Auguſt. 8. Confeſſ. 7. Confeſſ. 61.

Vidit olim inter omnes vates maximè arcanus Ezechiel fluvium magnum egredientem ſubter limen domus Domini, quem pertranſire non potuit, *quoniam intumuerant aquæ profundi torrentis*, inquit, *qui non poteſt tranſvadari: cumque me convertiſſem, ecce in ripa torrentis ex utraque parte ligna multa nimis*, at quænam hæc? omnes utique Sancti, tam priſci quàm novi; tam legis quàm Evangelii, qui ad Evangeliſtarum, Apoſtolorum & Prophetarum fluenta conſidentes, quaſi arbores pulcherrimæ ſemper vernant, & amœna ſuavique fructuum omnium copia luxuriant. idem enim fluvius utramque fovet aluque ripam, idem inquam Spiritus ſanctus Scripturæ auctor, unam & eodem tendentem, per diverſa licet ſæcula, Scripturam contexuit, tamque novo, quàm veteri inſtrumento, vitalem ea piis omnibus ſuccum inſtillavit; ſi quidem eum haurire velimus.

Cornel. in Pentateuch.

12. Jam verò, ut ab altiori principio hæc repetamus, videamus quale & quantum ſit S. Script. argumentum? quæ materia? vis verbo dicam, S. Script. obiectum habet omne ſcibile, diſciplinas omnes, & quidquid ſciri poteſt, ſuo ſinu complectitur; ideoque univerſitas quædam eſt ſcientiarum, ſcientias omnes vel formaliter, vel eminenter continens. Origenes commentans in c. 1. Sancti Johannis: Divina, ait, Script. mundus eſt intelligibilis, ſuis quatuor partibus, veluti quatuor elementis conſtitutus; cuius terra eſt velut in medio inſtar centri, ſcilicet hiſtoria: circa quam aquarum ſimilitudine abyſſus circumfunditur moralis intelligentiæ; circa hiſtoriam & ethicam, veluti duas mundi huius partes, aer ille naturalis, ſcientiæ circumvolvitur: extra autem omnia & ultra, æthereus ille & igneus ardor empyrei cæli, id eſt ſuperna contemplatio divinæ naturæ, quam Theologiam nominant, circumglobatur. hæc Orig. Ex quo rurſum, ſicuti ſenſum hiſtoricum terræ, & tropologicum aquæ; ita rectè allegoricum aeri, anagogicum igni & ætheri adaptes.

Cap. II. de S. Scrip. obiecto, & amplitudine.
S. Script. eſt univerſitas ſcientiarum. Eſt mundus intelligibilis.

Verùm ego ampliùs contendo, S. Scripturam ſenſu, non tantùm myſtico, ſed ſolo etiam literali, qui primas tenet, quemque præ omnibus conſectari oportet, omnem ſcientiam, ſcibile omne complecti.

Hoc ut demonſtrem, ſtatuo triplicem rerum ordinem, ad quem Philoſophi & Theologi res univerſas referunt. Primus eſt naturæ ſive rerum naturalium; Secundus ſupernaturalium, & gratiæ; Tertius divinæ eſſentiæ cum ſuis attributis, tum eſſentialibus, tum notionalibus. Primum naturæ ordinem perveſtigat Phyſica, & aliæ naturalis philoſophiæ diſciplinæ; ſecundum & tertium in hac vita doctrina revelata, quæ ad fidem & Theologiam pertinet; in altera viſio divinitatis, quæ Sanctos & angelos beat. Jam S. Scripturam primum etiam rerum naturalium ordinem pertractare, docet D. Thomas ſtatim ipſo in limine Summæ Theologicæ. primæ enim quæſtionis art. 1. quo quærit, utrum præter philoſophicas diſciplinas, alia doctrina ſit neceſſaria; reſpondet duplici concluſione. Prior eſt, *neceſſaria eſt ad humanam ſalutem doctrina quædam à Deo revelata, præter philoſophicas diſciplinas*, ſcilicet ad ea cognoſcenda, quæ hominis intellectum & naturæ vires excedunt. Secunda, *eadem doctrina revelata neceſſaria eſt etiam in his, quæ lumine naturali per philoſophiam inveſtigari poſſunt*. Rationem addit: quia hæc veritas per philoſophiam à paucis, per longum tempus, & cum admiſtione multorum errorum acquiritur; revelata ergo opus eſt, quæ philoſophiam dirigat, corrigat, & facile certoque ad omnes tranſmittat.

Triplex rerum ordo.

Illuſtri exemplo ſunt philoſophorum principes, Plato & Ariſtoteles, qui inſigni ingenio multa quidem aſſecuti ſunt, ſed multa etiam tam ambiguè, tam obſcurè, ut commentantium Græcorum, Latinorum, Arabum multis ſæculis, in iis explicandis deſudarit induſtria. Taceo errores, & quidem craſſiſſimos: verbi gratia, quòd Plato doceat Deum eſſe corporeum, Deum eſſe animam mundi, quæ magno ejus ſe corpore miſcet; deos quoſdam eſſe juniores & minores; animas corpori præextitiſſe, & in corpore, quaſi in carcere, prioris vitæ ſcelera luere; ſcientiam noſtram tantùm eſſe reminiſcentiam; in Republ. uxores debere eſſe communes; mendacio ſubinde utendum eſſe quaſi elleboro: hominum, animalium, ſæculorum, rerumque omnium fore revolutionem, ut poſt decem annorum millia iidem hic omnes ſtudentes, docentes, audientes ſedeamus. ſic animarum regreſſum, & palingeneſiam fore, ſcilicet,

Platonis errores eſſe.

ubi mille rotam volvere per annos;
Rurſus ut incipiant in corpora velle reverti.

Quin etiam, uti ex eodem fonte cenſuit Pythagoras, à corpore in corpus, jam hominis, jam pecudis demigrent: unde ipſe de ſe aiebat: *Ipſe ego, me memini*, (quis non credat: αὐτὸς ἔφα, ſpectatum admiſſi riſum teneatis)

Ipſe ego, me memini, Troiani tempore belli,
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
Hæſit in adverſo gravis haſta minoris Atridæ.

Pythagoras ex Euphorbo tranſanimatus.

Nonne hîc veriſſimum eſt ſcitum illud Hebræorum adagium. אשר ריך קרא לפר דאו אמן לברא *aſcer roc core lemore lo omen lebore*, hoc eſt, qui facilè & temerè credit doctori, diſcredit creatori?

15. Ariſtoteles verò (in cujus ingenio natura oſtendit extremum potentiæ ſuæ, ait Averroes) primum motorem Orienti affigit; aſſerit, eum moveri fato, & naturali neceſſitate; mundum hunc eſſe ab æterno; futurorum contingentium non eſſe determinatam veritatem; Deum ea determinatè non ſcire: animæ verò immortalitatem, Dei circa homines & res ſublunares providentiam, futuras pœnas & præmia, vel pernegat, vel ita obſcurat, ut ſepia ſuis ſpiris involuta agnoſci explicarique non poſſit, & à multis ob affectatam obſcuritatem, ingeniorum carnifex dictus ſit & habitus. Has luminis naturalis tenebras pervidentes Democritus, & Empedocles, ſimpliciter confeſſi ſunt, nihil verè à nobis ſciri. Socrates ajebat ſe tantùm id ſcire, quòd nihil ſciret: Arceſilas, ne id quidem ſciri poſſe. Anaxagoras cum ſuis, cenſuit ſcientiam omnem noſtram eſſe meram opinionem: tantùm ita nobis videri: imò non certò ſciri, an nix ſit alba, ſed ita nobis videri; poſſe enim ſenſus omnes decipi; ſicut decipitur viſus omnium certiſſimus, cùm collum columbæ ob refractos luminis radios, coloribus cæleſtibus variegatum videt, cùm vere nulli tales in columba exiſtant.

Ariſtotelis errores vel dubia opin.

Ariſtoteles eſt ſepia.

Democriti. Emped. Socratis igno rantia.

16. In hac ergo noſtræ caligantis aciei nocte, pelago & abyſſo, doctrinæ revelatæ lucerna, quaſi pharo eſt opus, *Lucerna pedibus meis*, ait regius Pſaltes, *verbum tuum, & lumen ſemitis meis: narraverunt mihi iniqui fabulationes, ſed non ut lex tua.* Sapientia hæc vera & ſolida *non eſt*, ait Baruch, *audita in Chanaan, nec viſa in Theman: filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam quæ de terra eſt, negotiatores Merrhæ & Theman, & fabulatores, & exquiſitores prudentiæ & intelligentiæ, viam ſapientiæ neſcierunt, neque commemorati ſunt ſemitas ejus; ſed qui ſcit univerſa novit eam, qui præparavit terram in æterno tempore; qui emittit lumen, & vadit. hic eſt Deus noſter, hic adinvenit omnem viam diſciplinæ, & tradidit illam Jacob puero ſuo, & Iſrael dilecto ſuo. poſt hæc*, ut ſcilicet hanc ſcientiam perdoceret, *in terris viſus eſt; & cum hominibus converſatus.*

Baruch. 3.

17. Quæris ergo, quo loco Phyſica, Ethica, Metaphyſica in ſacris Literis doceantur? Dico Phyſicam, etiam primævam, & à ſui origine tradi in Geneſi, in Eccleſiaſte, in Job: Ethicam per breviſſimas gnomas, & ſententias in Proverbiis, Sapientia, Eccleſiaſtico: Metaphyſicam maximè in Job; & in Pſalmis, quibus per hymnos Dei potentia, ſapientia, immenſitas; ad hæc ejus opera, angeli ſcilicet aliaque omnia celebrantur. Hiſtoriam & Chronologiam ab ipſo mundi exordio ad Chriſti pene tempora, aliunde non certiorem, non jucundiorem, non magis variam, quàm ex Geneſi, Exodo, libro Joſue, Judicum, Regum, Eſdra, Machabæis petas. Quàm ſacra Scriptura ſophiſticen damnet, quamque ſolida argumentatione & logica utatur, docet S. Auguſtinus lib. 2. de Doctrina Chriſtiana cap. 31. De Matheſi è numeris petita, idem docet libr. 3 de Doctrina Chriſtiana cap. 35. Geometria patet in fabrica tabernaculi, & templi, tum Salomonis, tum illius tam mirè dimenſi apud Ezechielem. Meritò proinde dixit S. Auguſtinus extremo lib. 2. de Doctrina Chriſtiana: *Quantum*, inquit, *minor eſt auri, argenti, veſtiſque copia, quam de Ægypto ſecum Hebræus populus abſtulit, præ divitiis, quas poſtea Hieroſolymæ, maximè ſub Salomone conſecutus eſt; tanta eſt cuncta ſcientia, etiam utilis, collecta de libris Gentium, ſi divinarum Scripturarum ſcientiæ comparetur. nam quidquid homo extrà didicerit, ſi noxium eſt, ibi damnatur: & cùm ibi quiſque invenerit omnia, quæ utiliter alibi didicit multò abundantiùs ibi inveniet ea, quæ nuſquam omnino alibi, ſed in illarum tantummodò Scripturarum mirabili altitudine, & mira humilitate diſcuntur.* Ancillantur enim illi, quaſi dominæ & reginæ, omnes liberales diſciplinæ, omnes linguæ, omnes ſcientiæ atque artes, quæ certis ſingulæ terminis continentur. Sacra autem hæc ſcientia ambit omnia, complectitur univerſa, omniumque uſum ſuo jure ſibi aſſumit; ut proinde quaſi omnium perfectiſſima, omnium finis & ſcopus, ultimo loco veniat addiſcenda.

S. Scrip. Ethica, Phyſica, Logica, Metaphyſica.

Omnes ſcientiæ ancillantur ſacræ Script.

Sic ergo ſacræ Literæ primum rerum, putà naturæ ordinem, maximè qua Deum, Deique attributa, animæ immortalitatem, libertatem, pœnas, præmia, creataque omnia tangit, certiùs & ſolidiùs quàm naturales ſcientiæ, perſequuntur, eaſque ſicubi aberrent, in viam reducunt.

18. Quod ad ſecundum gratiæ, & tertium divinitatis ordinem, nemo non videt cum D. Thoma, hæc philoſophis incognita fuiſſe (cùm naturæ lumen tranſcendant) & ſine Dei revelatione, ſine Dei verbo ſciri non poſſe. Vides ergo, ut omnes rerum ordines ſacra Scriptura ambiat omnibus ſe inſinuet, & quaſi ſol ſapientiæ omnis veritatis radios à ſe diffundat.

S. Script. eſt ſol ſapientiæ.

Ariſtoteles, vel quiſquis eſt auctor, libro de Mundo, quærens quid ſit Deus? *Hoc in mundo*, inquit, *eſt Deus, quod in navi gubernator, quod in curru auriga, in choro præcentor, in civitate lex, in exercitu imperator*: niſi quòd in illis principatus laborioſus eſt, perturbatus & anxius; in Deo facillimus, liberrimus, ordinatiſſimus. Idem dixeris de S. Scriptura, quæ aliis ſcientiis dux eſt, lex, princeps & moderatrix. Empedocles verò rogatus quid eſſet Deus? reſpondit, Deus eſt ſphæra incomprehenſibilis, cujus centrum eſt ubique, circumferentia nuſquam. Sic roganti quidnam ſit S. Scriptura? rectè dicas, Sphæra eſt diſciplinæ incomprehenſibilis, cujus centrum eſt ubique, circumferentia nuſquam: Dei enim verbum eſt Scriptura ſacra. Quare ut mentis noſtræ verbum mentem ipſam, ejuſque ſenſa omnia refert, ita S. Scriptura mentis divinæ verbum, in ſeſe unicum, & divino intellectui & cognitioni quaſi adæquatum (quo ſcilicet ſe, res omnes, naturales & ſupernaturales, Deus uno mentis cernit in ictu) exprimit per multa & varia; ut mentis noſtræ anguſtiis, quæ unicum illud vaſtiſſimum non capit, totum quidem, ſed fruſtatim quaſi pueris, per varias ſententias, exempla, ſimilitudines ſenſim ingerat. Atque ex hoc deinde quaſi mari Scholaſtici rivos concluſionum Theologicarum educunt. Tolle à Scholaſtica S. Scripturam, non Theologiam, ſed Philoſophiam dabis; Philoſophus eris, non Theologus: utramque invicem nexam junge, omne feres punctum & Theologi & Philoſophi.

Deus eſt auriga mundi.

Deus eſt ſphæra, cujus centrum eſt ubique, peripheria nuſquam.

19. Ita quæ prima parte de Dei eſſentia & attributis, de prædeſtinatione, de angelis, de homine, de opere ſex dierum (quod totum ex Geneſ. cap. 1. petitum eſſe liquet) tractantur à D. Thoma & Scholaſticis, hauſta & deducta ſunt ex iis quæ ſacrarum Literarum revelatione didicimus. Quare S. Dionyſius digito ad fontes intento, cæleſtem ſuam hierarchiam ita orditur: *Ad ſacras Scripturas intelligendas, prout illas à Patribus accepimus contuendas, pro viribus pergamus; & quas illi nobis vel per ſigna, vel per intelligentiam ſacratioris arcana tradiderunt, cæleſtium ſpirituum diſtinctiones & ordines, in quantum poſſumus ſpeculemur.* Si enim angelos non pingerent nobis ſacræ Literæ, quis Apelles, quis oculus, quod acumen eos veſtigando delineaſſet?

Eadem eſt S. Clementis beati Petri comitis & alumni, ſententia epiſt. 5.

Quæ tertia parte de incarnatione quæruntur, omnia è quatuor Evangeliis, quæ vitam Chriſti enarrant, depromta ſunt: quæ de Sacramentis veteribus, ex Levitico: quæ de Sacramentis legis novæ, ex novo Teſtamento ſparſim petita ſunt. Quæ in prima ſecundæ de beatitudine, de actibus humanis, libertate, ſpontaneo, paſſionibus, peccato originali, veniali, mortali, de gratia, meritis, demeritis tractantur, unde quæſo niſi Dei revelatione conſtant? Quæ in ſecunda ſecundæ de fide, ſpe, charitate diſputantur, adeò ſacris Literis nituntur, ut omnis earum intellectus ad iſta tria referatur, ait S. Auguſtinus libr. 2. de Doctrina Chriſtiana cap. 40. *Finis enim præcepti*, ait Apoſtolus, *eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta. Fide non ficta*, en tibi fides ſincera. *conſcientia bona*, en ſpes: bona enim conſcientia ſperat, mala deſperat. *charitas de corde puro*, en charitas. Quæ de juſtitia, fortitudine, prudentia, temperantia, & hiſce annexis virtutibus docent Theologi; tum Moſes in Exodo & Deuteronomio præceptis judicialibus, quibus jus cuique dicit; tum Salomon in Proverbiis, Eccleſiaſte, Sapientia; tum Eccleſiaſticus complectitur: inde *πανάρετος* eſt dictus, quaſi dicas Omnis virtus.

Sacra enim Scriptura ſic à Spiritu ſancto concinnè contexta eſt, ut omnibus locis, temporibus, perſonis, difficultatibus, periculis, morbis, malis pellendis, bonis accerſendis, erroribus jugulandis, dogmatibus ſtatuendis, virtutibus inſerendis, vitiis propulſandis ſeſe accommodet; ut

maxi-

Digitized by Google

S. Script. eſt pharmacopolium.

merito S. Baſil. eam officinæ inſtructiſſimæ comparet, quæ omnia, & omnis generis pharmaca quibuſvis morbis ſuppeditat: ita omnirum, ut ex ea Eccleſia, dum tempora erant Martyrum, hauſerit conſtantiam ſuam & fortitudinem; dum tempora Doctorum, ſapientiæ lumina, flumina eloquentiæ; dum tempora hæreticorum, fidei firmamenta, errorum everſionem: in proſperis, ex ea didicerit humilitatem & modeſtiam; in adverſis, magnanimitatem; in tepore, fervorem & diligentiam. denique, ſi quando tot labentibus annis, ſenio, maculis, nævis deformetur, ex hac morum perditorum reſtitutionem, atque reditum ad priſtinam dignitatem & ſtatum ſibi adſciſcat. Ita S. Bernardus in illa Chriſti verba, *Si vis perfectus eſſe, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælo*, *Hæc*, ait, *verba ſunt quæ contemptum mundi in univerſo mundo, & voluntariam perſuaſere paupertatem, hæc ſunt quæ monachis clauſtra replent, deſerta anachoretis.* Ita S. Tridentina Synodus Eccleſiæ reformationem à S. Scriptura orditur, totque primo decreto de reformation. de una lectione S. Scripturæ ubivis locorum vel inſtituenda, vel revocanda, tam ſollicitè quàm fusè præcipit.

21. *S. Script. concionatori neceſſariò.*

Quare quàm utilis, imò neceſſaria ſit hæc ipſa S. Literarum diſciplina illis, qui non ſibi ſoli vivunt, ſed vitæ quoque partem aliorum commodis impartiuntur, maximeque iis qui ſacras tenent cathedras; me tacente res loquitur, communiſque omnium Eccleſiaſtarum conſuetudo. Et verò non nupera hæc: qui veteres volvit, longè pleniorem in priſcis illis ſacrorum eloquiorum cognitionem perſpiciet, & uſque eò uberem, ut ſæpè ſermo eorum omnis, Scriptura non tam inſertus, quàm concinna quapiam catena nexus videatur, neque mirabitur, ſi Origenes, Antonios, Vincentios, oracula, ſi templa, ſi arcas teſtamenti nuncupatos legerit.

Præclarè S. Gregor. libr. 18. Moral. 14. explicans illud Jobi. *Habet argentum venarum ſuarum principia: Argentum*, inquit, *eſt eloquii, vel ſapientiæ claritas; vena, S. Scriptura. ac ſi apertè dicat: Qui ad vera prædicationis verba ſe præparat, neceſſe eſt ut cauſarum origines à ſacris paginis ſumat; ut omne quod loquitur, ad divinæ auctoritatis fundamentum revocet atque in eo ædificium locutionis ſuæ firmet.* Et S. Auguſt. ad Voluſian. *Hic ſalubriter & prava corriguntur, & parva nutriuntur, & magna oblectantur ingenia: ille huic doctrinæ inimicus eſt animus, qui vel errando eam neſcit eſſe ſaluberrimam, vel odit ægrotando medicinam.*

22. *In prol. galeato.*

Meritò ergo deplorandum eſt etiam hoc ævo noſtro, quod ſui ſæculi hominibus vitio dat S. Hieron. cùm in cæteris omnibus artibus prius diſcere homines ſoleant quàm docere, in ſacris Literis docere pleroſque velle quod numquam didicerint. *Sola*, inquit, *Scripturarum ars eſt, quam ſibi paſſim omnes vendicant, & cùm aures populi ſermone compoſito mulſerint, quidquid dixerint, hoc legem Dei putant; nec ſcire dignantur, quid Prophetæ, quid Apoſtoli ſenſerint; ſed ad ſenſum ſuum incongrua aptant teſtimonia; quaſi grande ſit, & non vitioſiſſimum docendi genus, depravare ſententias, & ad voluntatem ſuam Scripturam trahere repugnantem.* Nimirum tenet inſanabile multos docendi cacoethes, diſcendi paucos, iſque parvus amor. quo fit, ut eam inſtar ceræ in omnem gyrent partem, in omnem mirabili metamorphoſi traducant formam, eaque ceu divinorum ſermonum aleatores, ut ſors tulerit, ludant, vim ei ſæpè afferant, & quod in Virgilio non ferrent Poetæ, in alienos ſenſus, contra ſanctorum Patrum, canonum, Conciliorum, Tridentini præſertim, graviſſima decreta diſtorqueant. At unde hæc omnia? arbitror, ex oſcitanti & pervulgata quadam ignavia; ſiniſtras didicerunt litteras, piget eos diſcere ſedulò quod doceant, ipſaque pigritia noctem eorum mentibus offundit, ut S. Scripturam facilem, & cuivis ſuopte ingenio perviam arbitrentur, putentque ſe ſcire quod neſciunt, & neſcire ſe neſciant. Hæc mali omnis radix extirpanda, utpote quæ longiſſimè ſerpente contagio multos infecerit, & latiſſimè ſe ſparſerit.

23. CAP. III. *de S. Scri. difficultate.*

Diſpiciamus ergo, quod tertio loco propoſitum fuit, quàm faciles divini codices ſint. Ac ut breviter quod ſentio, quodque aſtruere nitor, præmittam, Scripturam ſacram profanis omnibus, Græcis, Latinis, Hebræis, & quibuſvis aliis, intellectu multo difficiliorem eſſe contendo. Id an ita ſe habeat, videamus. Scriptura ſacra

Cornel. in Pentateuch.

A cæteris univerſis, omnium conſenſu, tum multis aliis, tum hoc antecellit: quòd cæteræ unam dumtaxat una phraſi, hæc quatuor ut minimùm dicat ſententias. neque enim ſolorum vocum, ſed & rerum iis indicatarum habet ſignificationem. quo fit, ut literalis ſenſus, hiſtoriæ, aut rei proximè verbis ſacris expreſſæ intelligentiam exhibeat: hæc verò hiſtoria, aut res ſimilis, aliud de Chriſto Domino portendat vaticinium, allegorico ſenſu; aliud moribus informandis idoneum, tropologico commendet; alterutque tertiò ſe porrigens, per anagogen cæleſtia ſacramenta in ænigmate ſpeculanda proponat. Atque ex hiſce vix unum ſæpè genuinum aſſequare; qui ergo tres cæteros tam facili temeritate promittes?

At, inquies, hiſtoricus præpollet, hunc unum quæro, ſatque eum è ſcholaſtica veritate conficio & metior; de ſymbolico qui incertus eſt, & quem facilè quivis effingat, non anxiè laboro. Sed vide, ne ſimilis Neoptolemo illi Enniano, qui *philoſophari ſe velle dicebat, ſed paucis, nam omnino haud placere*; nomine aut ſuperficie tenus Theologum agas. Nam imprimis, quod ad myſticum, hunc præcipuum eſſe Scripturæ ſenſum, omne vetus B Teſtamentum loquitur, quod proxime quidem illius temporis geſta, aut gerenda, potiſſimè verò Chriſtum ubiq; ſymbolicè ſignificat, ſimile de aliis judicium. 24.

1. Reg. 20.

Ac quemadmodum Jonathas, ut familiari rem hanc ſpectemus exemplo, ſignum fugæ Davidi latenter daturus, jaciens ſagittam ex condicto, puerumque eam collecturum ultrà progredi jubens, duo ſignificabat; prius proximè, ut puer ſagittam tolleret; alterum remotius, ſed quod multò magis volebat, Davidi ſcilicet hac voce admonito, fugam eſſe capeſſendam: ita prorſus hic ſeſe res habet, eſtque hiſtoricus Scripturæ ſenſus prior, ſed myſticus potior; & ex hoc, uti ex illo, valentiſſimum trahat Theologus dogmatis ſui ſtabiliendi argumentum; ſi quidem eum eſſe genuinum conſtet; tanti ex eo Chriſtus Dominus & Apoſtoli ſæpè efficaciſſimè concludunt. ſi non conſtet, ſed ambiguum ſit, germanuſne is loci illius ſit myſticus ſenſus, ecquid mirum, ſi ex dubia præmiſſa dubia inferatur concluſio? Perinde enim ex hiſtorico qui literæ inhæret, ſi incertus is ſit & dubius, neutiquam certi quippiam C effeceris.

Senſus literalis & myſtici comparatio.

Porrò fictos eſſe ſpirituales ſenſus, & quemque ſuo commento poſſe eos cuivis adaptare orationi, veluti ſi quis Probam Falconiam (quæ Latina fuit Sappho) Æneidem Virgilii, & Eudociam Auguſtam Iliada Homeri ad Chriſtum accommodantes, imitatus, Scripturam S. piæ ſuæ adinventioni attemperet, perniciosum eſt ſentire, periculoſius facere. Si enim myſticus verus eſt Script. ſenſus, ſi eum vel maximè Spiritus ſanctus dictare voluit, qua ratione liberum cuique erit, eum ut volet exponere? qua fronte cerebri ſui quis commentum, Spiritus ſancti mentem dicet; ſeque ſuaque ut Spiritus ſancti fanaticus venditabit? Viderunt hoc, caveruntque ſedulò, qui è Patribus allegoriam maximè verſarunt, qui eodem Spiritu pleni, non ad plauſus ſuo ve conceptus aſtruendos, ubi arridere videtur, temere eam obtruſunt, aut inconcinnè fronti ocream, quod vulgò dicitur, tibiæ galeam applicant: ſed rei ita eam devinciunt, ut aptè per omnia conſentiat. Sicut enim in hiſtorico, verba res geſtas denotant: ita in allegorico, res geſtæ alias magis D arcanas ſignificant; ut, niſi allegoria reſpondeat hiſtoriæ, falſa prorſus ſit & evanida. Ea cauſa S. Hieron. in Oſee cap. 10. ſcribens, quod de rege Aſſyrio paſſim dicitur, juxta tropologiam ad Chriſtum deducere (quod aliquando imprudens antea ipſe fecerat) impium eſſe docet. & prologo in Abdiam, ſemet ipſe arguit, quòd olim allegoricè Prophetam hunc explicuiſſet, hiſtoricam ejus intelligentiam needum aſſecutus. 25.

Myſticus reſpondere debet literali.

Ad hiſtoricum verò, ut is unus tibi ſufficiat, quot quantiſque adjumentis eſt opus? quàm is ſæpè reconditus? quàm Hebræa phraſi Græcave, & novo, à cæteriſque omnibus diſcrepanti dictionis genere abditus? quàm ſublimis altiſſimè ſæpè ſeſe librat? Neque id mirum. Si enim ſapientum verba ſenſa animi ſapientis produnt, voxque reſpondet conceptioni mentis; ubi hæc cæleſtis & divina fuerit, quàm neceſſe eſt elocutionem pariter cæleſtem eſſe & divinam? nemini autem dubium ſacros libros ſenſa Spiritus ſancti, ſapien- 26.

Digitized by Google

tiamque æterni Verbi ſua dictione complecti; ut proinde non humi ſerpere, ſed in altum erigere ſeſe oporteat, ſi divinis hiſce eloquiis ad divina cogitata, primamque veritatem pervolare quis cupiat.

27. Fateor equidem, Scholaſticos Doctores permulta è Scripturis ſubtiliter accerſere, eaque ſubinde diſcutere, ſed ſuas ipſi ſibi metas Theologicis quæſtionibus definiunt quæ affatim ipſis materiæ & operæ Theologo utiliſſimæ, & verò neceſſariæ, ſuppeditant, ut aliud ex profeſſo agere non liceat: perinde ut qui ſacras elucidat Literas, ſubinde Theologicas concluſiones ſacris ſententiis involutas, evolvit accuratiùs, ſed, ne ultra crepidam, ad ſuos ſtatim ſe recipit cancellos. Verùm aliud eſt delibare quippiam, aliud certo & continuo idipſum ordine pertexere; aliud ſententiam quampiam excutere, aliud integrum volumen, omneſque ejus ſententias diligenti & exacto antecedentium & conſequentium examine, Hebræorum Græcorumque fontium veſtigatione, ſanctorumque Patrum lectione, evolvere, illius phraſim imbibere, & quaſi domeſticum in eo verſari. quod qui negligit, dictis quibuſdam hinc inde difficilioribus excerptis explicatiſque contentus, numquam ad ſacra adyta, arcanum inquam ſanctorum eloquiorum penetrabit: ſed & facilè à veritate & mente ſcriptoris aberrabit. Videre hoc eſt in nonnullis antiquioribus, non indoctis alioqui viris, qui in re Theologica adeò leviter quandoque arrepto axiomate quopiam ſacro abutuntur, ut hæreticis noſtris cachinnum, Catholicis bilem moveant.

28. Præclarè S. Gregorius proœmio in libros Regum, lectorem monet, aliter ſe ſubinde hiſtoriam explicare, quàm Patres fecerint. ſi enim, inquit, illi ſeriatim cuncta exponerent, quæ ex parte tetigerunt, eam ſeriem locutionis quam tenere viſi ſunt, obſervare nequaquam potuiſſent. Multa videlicet inſeruntur, præeunt, conſequuntur, quæ cum loco quem pertractas comparanda ſunt, elocutionis ſacræ modus aliis etiam in locis perveſtigandus eſt; phraſis diſquirenda: quæ ſi expoſitioni non cohæreant, neutiquam ea genuina eſt loci ſententia, neutiquam ea orationis poteſtas, vis & notio; ut ambigas ſæpè utrius, ipſiuſne rei, an phraſis, obſcuritas ſit major.

Taceo variam, & quaſi omnigenam materiæ amplitudinem. quid enim toto veteri novoque inſtrumento non pertractatur, aut tangitur? Exempli ſit inſtar, ut Regum, Machabæorum, Eſdræ, Danielis, & aliorum Prophetarum volumina intelligas, quàm varia hiſtoria Gentilis, quot monarchiæ, Aſſyriorum, Medorum, Perſarum, Græcorum, Romanorum pernoſcendæ? quot mores gentium, ritus fœderum, bellorum, ſacrificiorum, connubiorum perquirendi? quot urbium ſitus, fluminum, montium, regionum ex univerſa antiquiſſima chorographia & coſmographia perluſtrandi?

Verùm nequis hic ſcrupulus ſuperſit, age prima ab origine rem deducamus, videamuſque quomodo omni ſemper ætate, difficultas juxtà ac dignitas ſacræ Scripturæ, & reverentiam ſui acuerit, & ſtudium Sanctorum accenderit. Apud Hebræos pervulgata eſt traditio, cui è noſtris aſtipulantur S. Hilarius & Origenes, Moſen cum lege, etiam legis explicationem in monte Sina divinitus accepiſſe, eique præceptum eſſe, ut legem ſcriberet, ſed legis occulta myſteria & ſenia Joſue, & hic ſacerdotibus, hique conſequenter vicariis ſuis ſuccedentibus, magna ſilentii religione revelarent. Hinc Anatolius apud Euſebium, LXX. interpretes Ptolemæo Philadelpho Ægypti regi, percunctanti multa, ex Moſis traditionibus reſpondiſſe narrat. Et Eſdras, vel quiſquis auctor libr. 4. Eſdræ (cui etſi non canonica, canonicis tamen adjuncto ſua fides conſtat) cap. 14. Moſi edictum refert: *Hæc in palam facies verba, & hæc abſcondes.* Sibi pariter, Eſdræ putà, cùm Dei inſtinctu libros dictaſſet 204. ſimile juſſum. *Priora*, ait, *quæ ſcripſiſti in palam pone, & legant digni & indigni; noviſſimos autem ſeptuaginta conſervabis, ut tradas eos ſapientibus de populo tuo. in his enim eſt vena intellectus, & ſapientiæ fons, & ſcientiæ flumen, & feciſſe.*

Cap. IV. de ſtudio ſacræ Scrip. judicia & exempla Patrũ. 29.

Hilar. pſal. 2.

Origenes homil. 5. in Num. Myſteria S. Script. voce tradita.

lib. 7. Hiſt. c. 28.

Quare Moſes identidem, in Deuteronomio præſertim, omne populi ambiguum & difficile circa legem judicium, ad ſacerdotes referri voluit. nam, ut ait Malachias, *Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem*, dubia utique legis de quibus eſt quæſtio, ait S. Bernardus) *requirent ex ore ejus.* Qua de cauſa & ſtudium ejus ſacerdotibus Dominus in Levitico indicens, eos cap. 10. hiſce compellat: *Vt habeatis ſcientiam diſcernendi inter ſanctum & profanum, inter pollutum & mundum, doceatiſque filios Iſrael omnia legitima mea, quæ locutus eſt Dominus ad eos per manum Moyſi.* Atque ut hujus curæ admoneret pontificem vel maximè, in pectorali pontificalis ſui doctrinam & veritatem, vel, ut hebraicè eſt אורים תומים *urim vetummim*, illuminationem & integritatem, duo vitæ ſacerdotalis decora, certis notata ſymbolis geſtare, coramque ſemper intueri voluit. Sed ultrà tendamus.

Malach. 2. 7.

30. Propheta regius magna ſcriptorum ſacrorum pars, divinum inquam illud Spiritus ſancti organum, eas in iis ipſis ſublimes & arcanas tenebras agnoſcens, creberrimè aliis aliiſque verbis orat: *Revela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua.* ubi hebraicè eſt, גל עיני ואביטה *galenai veabbita.* devolve ab oculis meis (velamen caliginis ſcilicet) & clarè intuebor mirabilia legis tuæ. *Si tantas propheta*, inquit S. Hieron. ad Paulinum, *tenebras ignorantiæ confitetur, qua nos putas parvulos, & penè lactentes inſcitiæ nocte circumdari? Hoc autem velamen non ſolùm in facie Moſis, ſed & in Evangeliſtis & Apoſtolis poſitum eſt; & niſi aperta fuerint univerſa quæ ſcripta ſunt, ab eo qui habet clavem David, qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit, nullo alio reſerante pandentur.* *Pſal. 118.*

Audit Jeremias. *Priuſquam te formarem in utero novi te, & antequam exires de vulva, ſanctificavi te, & prophetam in Gentibus dedi te;* & tamen exclamat: *A a a, Domine Deus, ecce neſcio loqui, quia puer ego ſum.* *cap. 1.*

Iſajas Seraphim ad ſe advolantem aſpexit, calculoque ignito os vaticinaturum adaperientem. *cap. 6.*

Ezechiel intuitus ſpeciem quadrifidi animalis, gloriæque Domini, pronus cadit in faciem, erectuſque à ſpiritu ſilet, dum pariter os ei pandatur. *cap. 2.*

Daniel verbum Dei in corde conſervat, ſed cogitationibus conturbatur, & facies ei immutatur, ſtupetque ad viſionem, eò quòd deſit interpres: & nos eorumdem vaticiniorum, parabolarum, ænigmatum, & ſymbolorum faciliorem ipſis eorum ſcriptoribus intelligentiam, aut diſertam magis ea effandi facundiam, quaſi naturalem, nobiſque congenitam ſpondebimus. *ca. 7. & 8.*

31. Multò aliter Eccleſiaſticus ſapientem pingens, indefeſſum ejus ſtudium cum pia prece depoſcit: *Sapientiam omnium antiquorum exquiret ſapiens, & in Prophetis* (vel, ut Græcus habet fons, *in prophetiis*) *vacabit, narrationem* (græcè διήγησιν, enarrationem, explanationem) *virorum nominatorum conſervabit, & in verſutias*, acumen, *parabolarum ſimul introibit, occulta proverbiorum exquiret, & in abſconditis parabolarum converſabitur, aperiet os ſuum in oratione, & pro delictis ſuis deprecabitur. Si enim Dominus magnus voluerit, ſpiritu intelligentiæ replebit illum, & ipſe tanquam imbres mittet eloquia ſapientiæ ſuæ, ipſe palam faciet diſciplinam doctrinæ ſuæ, & in lege teſtamenti Domini gloriabitur.*

Veteres Judæorum Rabbini toti erant in ſacris Literis; indeque סופרים *ſopherim*, γραμματεῖς, & Scribæ ſunt dicti. poſt Chriſtum verò nemo neſcit Hebræorum Rabbinos non aliud quàm ſacram Scripturam verſare, cætera amuſos eſſe. Scitum eſt illud Rabbini, qui à nepote ſcientiarum avido rogatus, num ſibi liceret, aut ſuaderet, Græcis etiam auctoribus operam dare, ironicè reſpondit licere, modò id nec die faceret, nec nocte; ſcriptum enim eſſe, in lege Domini meditandum eſſe die ac nocte.

32. Ad novum pergamus novi fœderis inſtrumentum. S. Petrus cùm epiſtolarum S. Pauli meminiſſet, ſubjungit, in iis quædam eſſe *difficilia intellectu, quæ indocti & inſtabiles depravant, ſicut & cæteras Scripturas, ad ſuam ipſorum perditionem*, & anteriùs: *Omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit, non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia, ſed Spiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines.* *Epi. 2. c. 3.* *cap. 1.*

Ejus germanos officio, & martyrii laurea, ſanctus Paulus, non naturalis ingenii vires, ſed ejuſdem Spiritus gratiarum diviſiones nuncupat, quòd *alii per Spiritum detur ſermo ſapientiæ, alii ſermo ſcientiæ, alteri fides, alii gratia ſanitatum, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii diſcretio ſpirituum, alii genera linguarum, alii* denique *interpretatio ſermonum*; ideoque poſuiſſe Deum in Eccleſia quoſ- *1. Cor. 12.*

dam

dam Apoſtolos, alios Prophetas, alios Doctores. Alibi verò, ſe ad pedes Gamalielis legem edoctum gloriatur; alibi Paſtores & Epiſcopos monet, ut ſe præſtent operarios inconfuſibiles, rectè tractantes verbum veritatis, ut poſſint exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt arguere. ſed quid moramur?

33. Audiamus Chriſtum: *Scrutamini*, inquit, *Scripturas*. quin verò dotem hanc, uti & thaumaturgiam, miraculorumque omnigenorum poteſtatem, Eccleſiæ ſuæ teſtamento conſignavit Chriſtus, quando in cœlum adſcenſurus valedicens Apoſtolis, aperuit illis ſenſum, ut intelligerent Scripturas, ut & ipſi ſuos eas docerent diſcipulos, & ad poſteros continua, & per manus accepta derivatione tranſmitterent. Sic eas ſibi traditas docent Sanctus Dionyſius Apoſtoli Pauli, & Clemens Sancti Petri diſcipuli.

S. Marci ſchola Alexandria. Lib. 2 hiſt. Eſſeni.

Hoc conſilio, hac ipſa ætate S. Marcus Alexandriæ Chriſtianam hanc ſacrarum Literarum commentationem inſtituit. Videre licet apud Philonem Judæum oculatum teſtem, libro de Vita contemplativa, & Euſebium, quàm aſſiduè Eſſeni, primi inquam illi Chriſtiani Alexandrini, ab aurora in noctem ſacris voluminibus legendis, audiendis, rimandiſque ſublimioribus allegoriæ ſenſibus è Patrum ſuorum commentariis, omnem diem impenderent. Exinde jam Alexandrinæ ſcholæ jacta ſunt primordia: quæ deinceps ſuccrevit, & mirè ſenſim adolevit, ac ſequentibus ſæculis Martyrum agmina, illuſtrem Doctorum Præſulumque chorum, atque orbis lumina dedit; & ut ab uno metiamur reliquos, videamuſque quàm avidè & indefeſsè, divinorum eloquiorum curriculum decurrerint, de Origine auctor eſt Euſebius, eum jam inde à puero illud inchoaſſe, ſolitumque patri in dies ſingulos ſententias aliquot ſacras è memoria, velut diurnum penſum reddere, & recitare; neque his contentum, altiſſimas etiam earum notiones & ſenſa perveſtigare & interrogare cœpiſſe: at cùm adultior factus, cathedraque donatus, perdius & pernox cœpta proſecutus, hac una de cauſa Hebræam linguam perdidicit, & toto orbe conquiſitas variorum interpretum verſiones collegit, & primus novo exemplo hexapla & octapla, immenſo labore elucubravit, ſcholiiſque illuſtravit.

Origenes à puero ſtuduit ſacræ Scripturæ.

34. Hos ſecuti ſunt in Oriente pariter aureum Græciæ Doctorum par, Baſilius & Gregorius Theologus, qui ad monaſterii ſolitudinem, quietem otiumque confugientes, ipſos tredecim annos, remotis omnibus Græcorum ſæcularium libris, ſoli divinæ Scripturæ operam dederunt, *divinaque volumina*, ait Ruffinus, *non ex propria præſumptione, ſed ex majorum ſcriptis & auctoritate, quos ipſos pariter ex Apoſtolica ſucceſſione intelligendi regulam ſuſcepiſſe conſtabat, commentando pervolvebant*. Itàne tantis viris, ea ſapientia, ingenio & eloquentia præditis, tot annos in rudimentis ſacræ Scripturæ viſum eſt ponere; nobis adeò faciles habeantur ſacræ Literæ, ut tres quatuorve annos iis vacare tædeat, aut, ſi plures oporteat, oleum & operam omnem perdidiſſe nos arbitremur? S. Baſilii coævus fuit S. Ephrem Syrus, qui quàm fuerit ſtudioſus ſacræ Scripturæ, docent ejus lucubrationes.

S. Baſil. & Nazianz. Lib. 11. hiſtor. 9.

S. Ephrem.

De ſcholis ſacræ Scripturæ Niſibi inſtitutis tempore Juſtiniani Imperatoris teſtis eſt Junilius Africanus Epiſcopus libro ad Primaſium. Eaſdem ſub eodem imperatore Romam inducere conatus eſt Agapetus Pontifex, uti narrat Caſſiodorus in præfatione libri Divinar. lectionum: *Viſus ſum*, inquit, *cum beatiſſimo Agapeto urbis Romæ, ut, ſicut apud Alexandriam multo tempore fuiſſe traditur inſtitutum, nunc etiam in Niſibi civitate Syrorum Hebræis ſedulò fertur exponi; collatis expenſis in urbe Romana profeſſos Doctores ſcholæ potiùs acciperent Chriſtiana, unde anima ſuſciperet æternam ſalutem; & caſto atque puriſſimo eloquio fidelium lingua comeretur*.

S. Hier. ſui ævi phœnix.

Inter Latinos porrò primus jure cenſeatur S. Hieron. ſui ævi phœnix; qui adeò totus hic excubavit, ut in hiſce literis ad extremam canitiem conſenuerit, atque ex Hebræo Latinam Bibliorum verſionem conſignarit Eccleſiæ; quæ proinde eum in exponendis ſacris Scripturis doctorem maximum indigitat. Celebre quoque eſt illud Sancti Hieronymi, *Diſcamus in terris, quorum ſcientia nobiſcum perſeveret in cælis*. & *Sic ſtude, tamquam ſemper victurus; ſic vive, tamquam ſemper moriturus*. Hac de cauſa ipſe Hebræas, uti Cato Græcas literas, in ſenectute per-

A didici; hac de cauſa Bethlehem, & loca ſancta adiit; hac de cauſa veteres omnes Græcos Latinoſque commentatores, teſte ſancto Auguſtino, legerat, quorum pleroſque ipſe quos ſecutus ſit, omnium ferè commentariorum ſuorum prologis præmittit; & graviter inculare ſolet eos, qui abſque Dei gratia & doctrina majorum, ſcientiam ſibi vindicant Scripturarum.

S. Auguſt. 9. Confeſſ. 5.

35. Porrò S. Auguſt. illud ingenii acumen, quod Prædicamenta Ariſtotelis ſe ſolo pervaluerat, adeoque nihil volvere ſolebat, quin protinus illud aſſequeretur; mox à ſua converſione, Divi Ambroſii ſuaſu, Iſaiam Prophetam in manus accipiens, ilicò profundo eloquiorum ejus abſterritus. cùm primam ejus lectionem non caperet, retulit pedem, diſtulitque eum, dum in Dominico eloquio foret exercitatior. Sed & multò poſt ad Voluſianum ſcribens: *Tanta*, ait, *eſt Chriſtianarum profunditas literarum, ut in eis quotidie proficerem, ſi eas ſolas ab ineunte ætate* (notate verba) *uſque ad decrepitam ſenectutem, maximo otio, ſummo ſtudio, meliore ingenio conarer addiſcere. Præter fidem enim tam multa, tamque multiplicibus myſteriorum umbraculis opaca, intelligenda proficientibus reſtant, tan-* B *taque non ſolùm in verbis, verùm etiam in rebus latet altitudo ſapientiæ, ut annoſiſſimis, acutiſſimis, flagrantiſſimis cupiditate diſcendi hoc contingat, quod eadem Scriptura quodam loco habet; Cùm conſummaverit homo tunc incipiet*.

Epiſt. 3.

Difficultatem augent idiotiſmi Hebræi & Græci, ubique ſparſi, ad quos pernoſcendos opus eſſe utriuſque linguæ cognitione, docet S. Auguſt. li. 2. de Doctrina Chriſtiana cap. 10. Duabus enim de cauſis non intelliguntur quæ ſcripta ſunt, ſi aut ignotis, aut ambiguis ſignis verbiſve obteguntur: utrumque non rarum eſt in qualibet verſione, qua ab uno idiomate in aliud quippiam transfunditur. Porro *contra ignota ſigna*, ait Auguſtinus *magnum remedium eſt linguarum cognitio*. Sunt enim quædam verba, quæ in uſum alterius linguæ, per interpretationem tranſire non poſſunt; & ut doctiſſimus ſit interpres, nec à ſenſu auctoris devius aberret, quæ ſit ipſa ſententia non apparet, niſi in ea lingua inſpiciatur, quam interpretatur. Inter alia hoc affert exemplum: *Spuria vitulamina non dabunt radices altas*, Sapient. 4. 3. græcizat enim interpres, C & quaſi à μόσχου μοσχεύματα, id eſt à vitulo vitulamina, deducit. μοσχεύματα autem ſunt ſtolones, ſive propagines, & novi ſurculi ex arbore præciſi, & in terra plantati. Sanè quam Hebræis Græciſque idiotiſmis Latini abundent codices ſacri, luce eſt clarius; ut non ſine cauſa idem Auguſt. 2. Retractat. ſeptem libellis, qui etiamnum extant, formulas phraſium ſacræ Scripturæ collegiſſe ſe memoret. Quod imitatus eſt poſtmodum Eucherius Lugdunenſis libro de Formis ſpiritualibus, & poſt eum hocce etiam ſæculo complures alii.

Cognitio linguæ Heb. & Græcæ neceſſaria ad S. Script. ait S. Aug. 2. Doctrin. Chriſt. c. 10. cap. 11. cap. 13.

cap. 54.

36. Sancto Auguſtino conſentit Sanctus Chryſoſtomus, quando in Geneſim ſcribens, neque ſyllabam, neque apiculum eſſe in ſacris Literis, in cujus profundis non lateat grandis quiſpiam theſaurus, non dubitat aſſerere; ac proinde nobis opus eſſe divina gratia, & ut Spiritu ſancto colluſtrati, eloquia divina adeamus.

Homil. 21.

Amplius ſudet Gregorius Magnus & Pontifex & Doctor. tot enim tamque abdita, in Ezechielem commentans, in ſanctis voluminibus agnoſcit myſteria, ut aſſeveret quædam mortalibus necdum reſera- D ta, ſolis cæleſtibus patere ſpiritibus. Mirabimur jam Gregorium, Auguſtinum, Ambroſium, Euſebium, Origenem, Hieronymum, Cyrillum, & univerſum ſanctorum Patrum chorum, tam impensè ſacris libris noctes & dies inſudaſſe? mirabimur eos in hac diſciplina principes & palmares conſenuiſſe, nec alium eos ſtudiorum horum, quàm vitæ finem feciſſe? mirabimur, Hieronymum Gregorio Nazianzeno & Didymo, Ambroſium Baſilio, Auguſtinum Ambroſio, Chryſoſtomum Euſebio, aliosq; ſuis præceptoribus uſos? mirabimur, jam inde à naſcente Eccleſia, ſcholas ſacrarum Literarum erectas? De Alexandrina enim, tot Doctorum & Præſulum parente, nemini dubium eſt: de cæteris ſat evincunt Patrum lucubrationes, quæ multis antequam Theologia, ſcholaſtica methodo traderetur, ſæculis elaboratæ, penè in hoc argumento, in hac una materia verſantur.

Con-

Monaſterium Studii. Theod. Studita.

Conſtantinopoli olim celebre fuit monaſterium, quod ab auctore, & ſacrarum Literarum, ac vitæ perfectioris ſtudio, Studii nomen accepit, cui præfuit S. Plato: poſt quem Theodorus Studita ſub annum Domini 800. tot ingenii ſui & pietatis, è ſacris Literis reliquit monumenta, ſuos diſcipulos more veterum monachorum iis deſcribendis occupans; quibus & abſens & præſens cum iconoclaſtis Impp. Conſtantino Copronymo, & Leone Iſaurico forti agone & duello congreſſus, hæreſin jugulavit, & palmata ſanctæ fidei trophæa æternæ memoriæ conſecravit.

37. *Vener. Beda tota vita ſtuduit ſacræ Scripturæ.*

Ex Anglia, audi Ven. Bedam in hiſtoria Anglicana: Ego, ait, *ſeptennis monaſterium ingreſſus ibi tota vita omnem meditandis Scripturis operam dedi, atque inter obſervantiam diſciplinæ regularis, & quotidianam cantandi in eccleſia curam, ſemper aut diſcere, aut docere, aut ſcribere dulce habui.* Hinc in omnes penè ſacræ Scripturæ libros, Bedæ extant commentaria, adeoque nec morbo ipſe deſtitit: quin verò ultima infirmitate in Evangelio S. Johannis laboravit, & penè animam agens, ut abſolveret, accito ſcriba, *Accipe*, ait, *calamum, & feſtinanter ſcribe.* & tandem, *Bene*, inquit, *conſummatum eſt*; & cycnæum canens, *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto*, placidiſſimè ſpiritum emiſit pro fidei labore Dei viſione beandum, anno à partu Virginis 731.

Alcuinus.

Venerabili Bedæ æqualis fuit Albinus, vel Alcuinus Flaccus, qui Caroli Magni vel præceptor fuit, vel potiùs familiaris. hic Eboraci in Anglia ſacras Literas palam docebat; unde ad eum audiendum, ea Friſia S. Ludgerus Eboracum conceſſit, tantumque profecit, ut ad ſuos reverſus Friſiorum Apoſtoli nomen meruerit. Teſtes ſunt Annales Friſiæ, & Auctor Vitæ S. Ludgeri.

S. Bonifacii Evangelium miraculo ſervatum.

Apud Belgas, S. Bonifacius cum ſuis, Chriſti legem propagans, jugiter ſancti Evangelii codicem ſecum deferebat, adeò ut eum nec in martyrio dimiſerit; quin verò cùm anno Domini 755. in ejus caput Friſii enſem vibrarent, ipſe hunc codicem, quaſi ſpiritualem clypeum objecit, & illuſtri miraculo, licet enſe acuto per medium ſectus ſit liber, nulla tamen litera ea ſectione abolita eſt.

38. *Caroli Magni ſtudium S. Script.*

Apud Francos Rex & Imperator Carolus Magnus, imò rex maximus, eruditione ſcilicet, pietate, & laude bellica, ſacrarum Literarum ſcholas tum alibi, tum Pariſiis (adeò vetus eſt hæc academia, quæ Colonienſis eſt mater, Lovanienſis avia) inſtituit. Quin & Carolus ipſe, ait Eginhardus in ejus Vita, legendi & pſallendi diſciplinam diligentiſſimè emendavit. Adeò verò ſacris Literis deditus fuit, ut eis immortuus ſit. Auctor eſt Teganus in Vita Ludovici, Carolum ſub obitum, coronato Aquiſgrani Ludovico filio, totum ſe orationibus, eleemoſynis, & ſacris Literis dediſſe; ſcilicet quatuor Evangelia ad Græca & Syra egregiè correxit agens penè animam. Meritò ergo Caroli codex religioſè Aquiſgrani, ut ipſe vidi, aſſervatur.

Quare quod in Concilio Lateranenſi ſub Innocentio III. de cathedra ſacrarum Literarum ſancitum eſt, non nova, ſed veterem innovans conſuetudinem firmanſque habenda eſt ſanctio. Nimirum ſimili tam ſedula cura providit & Tridentina Synodus, ne mos ille uſpiam labaſceret, ut ſeſſ. quinta fusè de lectione ſacræ Scripturæ ſtatuat & ſanciat, edicatque, ut in omnibus Canonicorum cœtibus, Monachorum etiam & Regularium, omnibuſque publicis gymnaſiis eadem ſtabiliatur, dotetur, promoveatur; utque tam docentes, quàm diſcentes Beneficiis Eccleſiaſticis ornati, fructuum perceptione jure communi conceſſa, in abſentia fruantur. Et ſanè, cùm ſectariorum hoſtium noſtrorum omnis hic deſudet induſtria, ut non niſi Scripturas crepent, pudeat Chriſtianum & orthodoxum Theologum, vel tantillum illis concedere, pudeat ab eis vinci ac ſuperari: quin verò non tantùm verba ſacræ Scripturæ crepent, ſed & ſenſum genuinum rimentur. Ita tela hæreticorum in ipſoſmet retorquebunt, & è Scriptura hæreſes omnes revincent & jugulabunt. Fecit hoc ſolidè & exactè Illuſtriſſimus Bellarminus fidei hyperaſpiſtes & hæreſum ſtrator, in ſuis Controverſiis: quod opus proinde impenetrabile eſt & incomparabile, nec à Chriſti temporibus huculque ſimile in hoc genere vidit Eccleſia, ut meritò, veritatis Catholicæ murus & antemurale vocari poſſit.

Atque ex his omnibus facilè eſt pervidere, quàm immenſa, quamque conſtanti diligentia inſtructum, diſciplina hæc diſcipulum poſtulet; qua rurſus animi comparatione ad eam accedere, quibuſve fulciri præſidiis oporteat. Nimirum prima comparatio ut quis fructum ex hoc ſtudio colligat, eſt crebra ſacræ Scripturæ lectio, auditus creber, viva doctoris vox, & in hiſce conſtantia, quia divinatio eſt in ore doctoris, in doctrina non errabit os ejus. Plutarch. lib. de Educat. puer. docet memoriam eſſe cellam penuariam diſciplinarum. Plato in Theæteto aſſerit, memoriam eſſe matrem muſarum, & ſapientiam eſſe memoriæ & experientiæ filiam. Id cùm alibi, tum maximè in ſacra Scriptura, teſte S. Auguſt. lib. 2. de Doctrina Chriſtiana c. 9. locum habet, quæ tanta rerum varietate, tot libris & ſententiis conſtat. Ea propter Eccleſia, ut noſtram hic memoriam juvet, nobis in quotidiano tum ſacrificii Miſſæ, tum Horarum canonicarum officio, ita Bibliorum penſum diſtribuit, ut quotannis totum perſolvamus. Eodem juvant tum alia, tum pius ille Eccleſiaſticorum & Religioſorum uſus, ut in cœna & prandio ad menſam, caput nimirum unum è Bibliis prælegatur, & priſco Patrum more cibi ſacris Literis condiantur. Sic Tridentina Synodus ſtatim initio ſeſſionis 2. præcipit, ut in Epiſcoporum menſis divinarum Scripturarum lectio admiſceatur. Inſuper nec omittant Theologi, quod doctiſſimorum legibus præſcribitur; ut quotidiana lectione Scripturam ſibi familiarem reddant. 39.

Cap. V. de diſpoſitionibus ad hoc ſtudium requiſitis. Prima eſt, crebra ſacra Script. lectio. Sapientia eſt filia memoriæ.

Ita S. Auguſt. lib. 2. de Doctrina Chriſtiana c. 9. *In his omnibus libris*, inquit, *timentes Deum, & pietate manſueti quærunt voluntatem Dei? cujus operis vel laboris prima obſervatio eſt, ut diximus, noſſe iſtos libros, & ſi nondum ad intellectum, legendo tamen vel mandare memoriæ, vel omnino incognitos non habere*: deinde ſolertiùs diligentiuſque ſingulorum ſenſa perveſtigare. Et Sanctus Baſilius prologo in Iſaiam, Requiritur, ait, aſſidua in Scriptura exercitatio, ut majeſtas atque arcanum divinorum verborum, perpetua meditatione animo imprimatur.

Secundò, inſignis eodem diſpoſitio eſt humilis animi modeſtia. de qua S. Auguſt. epiſt. 56. ad Dioſcorum: *Non aliam*, ait, *ad capeſſendam & obtinendam veritatem, & ſacram ſapientiam viam munias, quàm qua munita eſt ab eo, qui greſſuum noſtrorum, tanquam Deus, videt infirmitatem. Ea eſt autem prima humilitas, ſecunda humilitas, tertia humilitas; & quoties interrogares, hoc idem dicerem. Itaque ſicutè Demoſthenes in eloquentia pronuntiationi primas, ſecundas, tertias dedit; ita ego in Chriſti ſapientia primas, ſecundas, tertias dabo humilitati, quam Dominus noſter ut doceret, humiliatus eſt* naſcens, vivens, & moriens. 40.

Secunda diſpoſitio eſt modeſtia.

Idem libr. 2. de Doctrina Chriſtiana c. 41. *Cogitet*, inquit, *Scripturæ ſtudioſus illud Apoſtolicum: Scientia inflat, charitas ædificat, illudque Chriſti: Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde: ut in humili charitate radicati & fundati, poſſimus comprehendere cum omnibus Sanctis, quæ ſit latitudo, longitudo, altitudo, & profundum, id eſt, crucem Domini: quo ſigno crucis omnis actio Chriſtiana deſcribitur, bene operari in Chriſto, & ei perſeveranter inhærere ac ſperare cæleſtia. Per hanc actionem purgati, valebimus cognoſcere etiam ſupereminentem ſcientiam charitatis Chriſti, qua æqualis eſt Patri, per quem facta ſunt omnia, ut impleamur in omnem plenitudinem Dei.* ubi enim humilitas, ibi ſapientia, ait Salomon Proverb. 11. & Chriſtus ipſe: *Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ: quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & revelaſti ea parvulis: ita Pater, quoniam ſic placitum fuit ante te.*

Et ſanè, ſi te noris, abyſſum ignorantiæ noris. Et quid, quæſo, præ Dei, præ angeli ſapientia, eſt hominis ſcientia, qui pauca à Deo didicit, infinita ignorat? Ariſtoteles, & ex eo Seneca aiebat, nullum magnum ingenium ſine mixtura dementiæ extitiſſe, nec poteſt, inquit, grande aliquid, & ſupra cæteros loqui, niſi mota mens; atque ad hoc ebrietatem, ſed raram laudat. En tibi mentem amentem, vel Ariſtotelis, vel inſignis cujuſque ingenii, ut altiſſimè philoſophetur. Quare pulchrè Sanctus Bernard. ſerm. 37. in Cantic. *Neceſſe eſt*, inquit, *ut cognitio Dei, & ſui ipſius, præeat ſcientiam noſtram; ſeminate vobis ad juſtitiam, & metite ſpem vitæ, & tam demum illuminabit vos lumen ſcientiæ. ad hoc ergo non rectè proditur, niſi juſtitiæ germen præcedat ad animam, ex quo formetur granum vitæ, non palea gloriæ.* Et S. Gregor. præfat. in lib. 41.

Magna mentes habent aliquid amentiæ.

In S. Script. agnus ambulat, elephas natat.

lib. Moral. c. 4. *Divinus*, inquit, *ſermo ſacra Scriptura eſt fluvius planus, & altus; in quo & agnus ambulet, & elephas natet.*

Ex hac humilitate ſequitur animi manſuetudo, & pax, omnis ſapientiæ capaciſſima. nam ſicuti aquæ, ſi nullo venti aeriſve flabro agitentur, ſed immotæ conſiſtant, limpidiſſimæ ſunt, & quamvis objectam ſibi imaginem clariſſimè concipiunt, & intuenti, quaſi ſpeculum perfectiſſimam exhibent: ita mens turbinum paſſionumque expers, tranquillo hoc pacis ſilentio, limpida acutum cernit, omnemque veritatem planiſſimè concipit, acrique judicio imperturbata pervidet. S. Auguſtin. de ſerm. Domini in monte, in illud, *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur; Sapientia*, ait, *congruit pacificis, in quibus jam ordinata ſunt omnia, nullusque motus adverſus rationem rebellis eſt, ſed cuncta obtemperant ſpiritui hominis, cùm & ipſe obtemperet Deo.*

42. *Tertia diſpoſitio eſt puritas animi.*

Pacis comes eſt mentis puritas quæ tertia eſt diſpoſitio huic diſciplinæ aptiſſima. *Beati mundo corde quoniam ipſi Deum videbunt*: ſi Deum, quin ergo & Dei verba? E contrario, *in malevolam animam non introibit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis. Spiritus enim ſanctus diſciplinæ effugiet fictum, & auferet ſe à cogitationibus quæ ſunt ſine intellectu, & corripietur à ſuperveniente iniquitate.* Dixerat S. Augu. in Soliloqu. Deus qui ſolos mundos corde verum ſcire voluiſti; retractat id 1. Retract. 4. Multi enim, ait, immundi corde multa verè ſciunt, ſed tamen ſi mundi ſint corde, ampliùs, clariùs, faciliùs ea ſcient; nec niſi mundi corde, veram ſapientiam, quæ ex ſapida cognitione in affectum & praxin dimanat, quæ ſcientia Sanctorum eſt, aſſequentur. S. Antonius apud Athanaſium, Si quis, inquit, ſciendi etiam futura, tenetur deſiderio, habeat purum cor: quia credo animam Deo ſervientem, ſi in ea perſeveraverit integritate, qua renata eſt, plus ſcire poſſe, quàm dæmones. unde ipſimet Antonio omnia, quæ ſcire volebat, à Deo mox revelabantur. Idem verbo & exemplo ſuo docuit magnus ille S. Johannes Anachoreta, apud Palladium in Lauſiaca, c. 40.

Deus puris corde ſecreta revelat, ait S. Anton.

S. Gregorius Nazianz. auctore Ruffino, cùm Athenis ſtudiis vacaret, vidit per ſoporem, ſedenti ſibi & legenti duas decoras, dextra lævaque feminas aſſediſſe; quas ille caſtitatis inſtinctu, oculo torviore reſpiciens, quænam eſſent, quidnam vellent percontabatur: at illæ eum familiariùs & ambitioſiùs complectentes ajunt: Ne moleſtè accipias juvenis; notæ tibi ſatis & familiares ſumus. altera enim ex nobis ſapientia, altera caſtitas dicitur; & miſſæ ſumus à Domino tecum habitare: quia jucundum nobis & mundum in tuo corde habitaculum præparaſti. En tibi ſorores gemellæ, caſtitas & ſapientia.

Viſio S. Nazianz. caſtitatis & ſapientiæ, quaſi ſororum.

43. *Tria vota S. Thomæ.*

Hæc puritas S. Thomam Angelicum Doctorem conſecravit. innuit id ipſe animam agens Reginaldo ſuo: *Morior*, ait, *conſolatione plenus: quia quidquid à Domino petii, impetravi: Primum, ut nulla rei carnalis, vel temporalis affectio, puritatem mentis inficeret, vel fortitudinem emolliret. Secundum, ut à ſtatu humilitatis ad prælaturas, ad infulas non aſſumerer. Tertium, ut noſſem ſtatum fratris mei Reginaldi, tam diù caſi. vidi enim eum in gloria, dixitque mihi: Frater res tuæ bono ſunt loco; ad nos venies: ſed major tibi paratur gloria.*

S. Franciſ. Theologus à Deo illuminatus.

S. Bonaventura docet S. Franciſcum idiotam licet, ſed mentis puriſſimæ, à Cardinalibus aliiſque ſubinde rogatum de altiſſimis S. Scripturæ & Theologiæ difficultatibus, ita aptè & ſublimiter reſpondiſſe, ut doctores Theologos longè ſuperaret.

Vigent Sanctorum ingenia.

Quod enim in Vita S. Zenobii dicitur, veriſſimum eſt, *Maximè omnium vigeat Sanctorum ingenia, & ipſa animi puritas ad conjectanda etiam futura, ex minimis indiciis eventus colligit.* nam, ut rectè ait Philo quamquam Judæus, *legitimi Dei cultores mente pollent: verus enim Dei ſacerdos, ſimul etiam vates eſt: ideo nihil ignorat; habet enim in ſe ſolem intelligibilem.* nimirum, ut rectè ait Boetius, *ſplendor ille quo regitur vigetque cælum, vitat obſcuras animæ ruinas, & mentem ſequitur nitentem.*

Hoſii vaticinium.

Ita Cardinalis Hoſius Concilii Tridentini præſes, vir integerrimus, & inſignis Lutheromaſtix, inter alia, cùm Andreas Dudecius Epiſcopus Tinnienſis legatum Cleri Hungarici in Concilio Tridentino ageret, aliiſque ob eloquentiam venerationi & admirationi eſſet, uni Hoſio ſuſpectus: fuit: dictitabat enim, ei periculum apoſtaſiæ à fide imminere foreque hæreticum. Ita factum: fugit ille apoſtata ad Calvini caſtra. Rogatus Hoſius, unde hoc prævidiſſet, reſpondit, Ex ſola hominis ſuperbia; ſui enim judicii tenacem, præſagiebat animus in hanc foſſam ruiturum.

44. *Quarta diſpoſitio ad S. Scripturæ ſtudium eſt oratio.*

Quartò, oratione hic opus eſt quaſi cæleſti fiſtula & organo; quo ex Deo ipſo verbi Dei ſenſum hauriamus. S. Auguſt. ſcripſit librum de magiſtro, quo illud Chriſti veriſſimum eſſe docet: *Unus veſter magiſter eſt Chriſtus.* & 1. Retract. cap. 4. retractat quod alibi dixerat, plures ad veritatem eſſe vias, cùm una tantùm ſit, Chriſtus ſcilicet, via, veritas & vita. Prophetarum ergo ſcientia & prædictio divina fuit; & quia divina, hinc certiſſima, ſublimiſſima, ampliſſima, providentiſſima.

2. dial. 35. S. Benedictus vidit totum mundum in uno ſolis radio.

Refert S. Gregorius, B. Benedictum, quadam veſpera ad feneſtram orantem, vidiſſe lucem tantam, quæ diem vinceret, & tenebras omnes effugaret. & in hac, ait, luce omnis mundus velut ſub uno ſolis radio collectus, ante oculos ejus adductus eſt; atque inter alia, in ſplendore hujus coruſcæ lucis, vidit Germani Capuani Epiſcopi animam, in ſphæra ignea ab angelis in cælum ferri. Quærit deinde Petrus, qui totus mundus ab eo oculis conſpici potuerit? Reſp. Gregorius, quia animæ videnti creatorem, anguſta eſt omnis creatura: eò quòd per lumen divinum mentis intimæ ſinus laxetur, tantumque expandatur in Deo, ut ſuperior exiſtat mundo & ſemetipſa. *Videntis ergo Deum Benedicti animus dilatatus eſt, ut ſine difficultate videret omne, quod infra Deum eſt; & in illa luce quæ exterioribus oculis fulſit, lux interior in mente fuit, quæ videntis animum cùm ad ſuperiora rapuit, ei quàm anguſta eſſent omnia inferiora, monſtravit.*

Videnti creatorem anguſta eſt omnis creatura.

45. *S. Bernard. magiſtros habuit fagos.*

Simili modo S. Bernardus meditando adeptus eſt intelligentiam ſacrarum Literarum, indeque ſapientiam iſtam & facundiam melleam; adeoque ipſemet dictitabat, ſe in ſacræ Scripturæ ſtudio non alios, quàm fagos & quercus, habuiſſe magiſtros, inter quas nimirum orando & meditando, omnem ſibi ſe poſitam & expoſitam viſus eſt ſibi videre ſacram Scripturam, uti ait Auctor Vitæ ejus l. 3. c. 3. & l. 1. c. 4. Idem planè Prophetis accidit. Scitum illud Jamblici. Pythagoræ doctrinam, quia divinitus tradita, ut ipſe commentitò ſuis perſuaſerat, non niſi quopiam deorum interpretante, intelligi poſſe: poſcendam itaque diſcipulo Dei opem, qua tantopere indigeat. Judæi à Deo extorres humi ſerpunt, aridoque ita inhærent cortici ſacrorum codicum, ut nullam medullæ dulcedinem deguſtent, nugarum tantùm inſtitores, & fabellarum opifices. Hæretici quia æquor tam vaſtum & dubium, ſui nixi ingenii remis & velis, nullo Cynoſuræ, cæleſtiſve cujuſpiam ſideris contuitu, pervagantur, numquam ad portum evadunt, mediiſque ſemper jactantur fluctibus, & quæ ad nauſeam legunt, non intelligunt, niſi quæ quoad libertatem ventris, & ſubventraneas voluptates, abdominis mancipia capiunt, & verò rapiunt. Quare non hic Delio natatore, ſed Spiritus ſancti cæliturnque ductu eſt opus, utque in maris ſtellam defixi Mariam, colluſtrantem hoc iter ingrediamur. illa facem præferet.

46. *Daniel oratione evaſit propheta. & Ezech.*

Daniel vir ille deſideriorum, ſomnia regis Chaldæi, & numerum 70. annorum exilii Iſraelis, à Jeremia conſignatum, oratione aſſecutus & à Gabriele doctus eſt.

Ezechiel aperto ore (utique ad Deum) libro in quo lamentationes, carmen & væ, intus foriſque deſcripta erant, à Deo cibatus eſt.

Gregor. Thaumat. à S. Iohan. edoctus.

Gregorius, cognomento Thaumaturgus, beatæ Virginis cliens, ejus in ſomnis monitu juſſuque. à S. Johanne, principii ejus Evangelii explicationem, ſymbolo divinitus edito, quod contra Origeniſtas opponeret, accepit. auctor in ejus Vita eſt Nyſſenus, qui & ſymbolum hoc refert.

Chryſoſt. à S. Paulo.

S. Chryſoſtomo, cujus tanta fuit erga S. Paulum pietas, commentarios in ejus epiſtolas dictanti, quidam S. Pauli effigie aſtare viſus, in aurem quæ ſcriberet ſuggerens.

Ambroſius. ab angelo

Ambroſius, ſi S. Paulino in geſtis ejus credimus, cùm Scripturas pro concione tractaret, pugnaretque iis pro Filii divinitate, viſus eſt angelum habere inſpirantem quæcumque diceret: qua ſpectaculi novitate commotus Arrianus is, cui hoc cernere datum veritatem Catholicam amplexus, hæreſin ejuravit.

S. Gre-

Gregorius à Spiritu ſancto in ſpecie columbæ.

S. Gregorio Magno, cujus vel prima in tropologia eſt laus, commentanti ſcribentique, Spiritum ſanctum columbæ ſpecie inſediſſe, fidem facit oculatus teſtis Petrus diaconus.

Quare divinus ille Juſtini Martyris catechiſta, Prophetarum ei lectionem ſuadens, hanc pariter ei dabat methodum: *At tu votis & precibus ante omnia, tibi lucis portas aperiri opta, neque enim ab aliquibus perſpiciuntur & intelliguntur, præterquam ſi cui Deus & Chriſtus eorum conceſſerit intelligentiam;* ut non ſine cauſa S. Thomas Theologiæ Scholaſticæ princeps, & in Scripturis apprimè verſatus, ſacros codices ediſſerens, tantum ſpei in propitiando Numine ponere conſueverit, ut ad difficiliorem quemque Scripturæ locum intelligendum, præter orationem, etiam jejunium adhibere ſolitus narretur. Precibus ergo Deoque maximè nitendum, ut in ſacrarium hocce ſuum nos ipſe deducat, & ſacra oracula patefaciat.

S. Thomas prece & ieiunio adeptus eſt intelligentiā S. Script.

47\. *Quinta diſpoſitio eſt ſanctitas.*

Atque hinc conſequetur ultimum, ad diſciplinam hanc peropportunum, ut mens noſtra terrena fæce perpurgata, & paſſionum diſcuſſis nebulis, ſancta & ſublimis effecta, apta habiliſque reddatur, ad cœleſtia hæc dogmata haurienda, neque enim, uti pulchre Nyſſenus, divina, & cognatum illud lumen, quod ipſe mente ipſa cernitur, vacuo & libero ſenſu aſpicere quis poteſt, cùm is prava quadam atque inerudita anticipatione, ad humiles res & lutulentas aciem intendit. Quare ut quis venam ac medullas cœleſtium dictorum ſubeat, utque profunda & abſcondita ſacramenta limpidè contempletur, elevatus & ſanctus cordis oculus ſit oportet.

c. 5. de virginitate.

Ad fratres de monte Dei.

Non dubitat S. Bernardus aſſerere, neminem in ſenſum Pauli ingreſſurum, ni priùs ejus ſpiritum imbiberit, neque Davidica intellecturum carmina, ni priùs ſanctos pſalmorum affectus induerit; & omnino quo ſpiritu ſunt ſcriptæ ſacræ Literæ, eodem & intelligendas eſſe. Egregiè verò in Cantica, *Hanc veram*, inquit, *germanamque ſapientiam, non lectio docet, ſed unctio; non litera ſed ſpiritus; non eruditio, ſed exercitatio in mandatis Domini. Falleris, falleris, ſi te putas invenire apud mundi magiſtros, quam ſoli Chriſti diſcipuli, id eſt mundi contemptores, Dei munere aſſequuntur.* Auctor eſt Caſſianus Theodorum monachum ſanctum, tam rudem, ut nec elementa ſciret; tam peritum tamen divinorum voluminum, ut à viris doctiſſimis conſuleretur, dicere ſolitum: *Plus in vitiis extirpandis quàm libris evolvendis operam ponendam eſſe, quòd iis expulſis, confeſtim cordis oculi cæleſte lumen ad nitentes, ſublato velamine paſſionum, ſacramenta Scripturarum velut naturaliter incipiant contemplari.* Sanè hæc vitæ ſanctitas Franciſcos, Antonios, Paulos, illiteratos altiſſima eloquiorum Dei myſteria & ſenſa edocuit vel maxime. Quare ſi ſancta anima, ſi precibus nixus, Deoque fretus huc accedas; ſeduluſque adſit labor, ut nulla tranſeat dies, qua (quod de Cypriano Tertullianum indies ſectitante, memorat S. Hieronymus) non poſtules. *Da magiſtrum*; ſuperabis celeri facilitate quidquid hic eſt difficultatis, recreabitque quod fulget in cortice ſapientiæ, ſed paſcet ſuaviùs quod in medulla eſt cæleſtis adipis: neque vereor re tandem quamvis veternoſum hæreticum, etiamſi omne Biblicum opus memoria calleat, hoc enim ferè eſt omne eorum ſtudium, quo nos impetunt: quibus nos iiſdem armis occurrere, nobiſque noſtra ab injuſtis poſſeſſoribus vindicare decet, ut audacter hoc genere cum iis manus conſerentes, ſuis eos telis debilitemus. Neque rurſum cathedram extimeſces, licet doctam & celebrem, ſed ſecurus fidenſque, affatim doctis conceptibus, ſententiiſque ſacris ſolidè germaneque inſtructus, eccleſiaſten ages. Porro Scholaſtica neutiquam id ſibi noxæ ducet, ſed lubens, quaſi germanæ ſuæ auxiliatricem accipiet dabitque dextram: ac partietur operas utrique profuturas.

Sem. 37.

Plus docet mortificatio quàm lectio.

48\. *Methodus auctoris.*

Ad me quod attinet, ſcio ſentioque quid molis ſuſtineam, quàmque invia hactenus calcanda ſit via. aliud enim longè eſt, prolixos evolvere commentarios, ambiguo ſæpè fructu; aliud breviter ſenſum è Patribus reddere, hiſtoricumque allegorico jungere, & alterum ab altero ſecernere. Scio Nazianzeno duce, media via inter eos, qui craſſiore ingenio literæ immorantur, & eos, qui ſola allegorica ſpeculatione impensè delectantur, incedendum. alterum enim Judaicum eſt atque abiectum, alterum ineptum ac ſomniorum interpretis. parique utrumque reprehenſione dignum. & quod S. Auguſtinus lib. 17. de Civit. c. 3. docet, multum mihi audere videntur, qui in Scripturis omnia prorſus, ſignificationibus allegoricis involuta eſſe contendunt; uti in hoc extremum devius fecit Origenes, dum hiſtoricam fugiens, imò elidens, veritatem, pro ea ſæpè quippiam ſymbolicum ſupponit; dum Evæ ex Adami coſta formationem, ſpiritualiter accipiendam putat; arbores paradiſi, angelicam fortitudinem; tunicas pelliceas, corpora humana: & plura ſimilia myſticè interpretatur, atque *ingenium ſuum*, nimis utique præcellens *Eccleſiæ facit* a *Sacramenta*; ideoque illam b cenſuram incurrit: *Ubi bene Origenes, nemo meliùs; ubi male, nemo peiùs.* Verùm, quis nobis hæc Oedipus interſtinguendo definiet? Quod de ſacerdotibus dixit S. Hieronymus: *Sacerdotes multi, ſacerdotes pauci*, hìc verè de interpretibus dixerim: Interpretes multi, interpretes pauci. Ambroſius & Gregorius myſticum ferè reddunt ſenſum; Auguſtinus, Chryſoſtomus, Hieronymus, & cæteri Patrum nunc hiſtoricum, nunc myſticum eadem orationis ſerie pertexunt, ut pluſquam Lydio opus ſit lapide, ad hiſtoricum, qui fundamenti vicem tenet, in Patribus veſtigandum. Jam quàm paucos interpretum invenire eſt, qui Græcis & Hebræis imbuti fontibus, germanam eorumdem phraſin reddiderint, eoſque noſtræ editioni per omnia conciliarint? Quid ergo? deſudandum hìc mihi video, enitendumque, ut multa legens, multa diſquirens, apiculas imiter, & mellilegium è floribus ad id aptioribus, lecto examine conficiam; ut hiſtoricum primò ſenſum, exacta diſcuſſione veſtigem, ſicubi is apud varios erit varius, indicabo; atque in tanta opinionum multitudine, quæ anxios ſæpè fluctuanteſque tenet & obturbat auditores, eum qui maximè textui conſonus eſt, præferam & ſeligam. Qua in re Vulgatam ſemper, decreto Concilii Tridentini, editionem tuendam duxi. Hebræa verò ſicubi diſſonare videantur, quò hæreticis reſpondeamus, Vulgatæ conſenſientia oſtendere enitar: & ſi quem alium, noſtræ tamen non adverſum, pium doctumve ſuggerant intellectum, eum afferam; ſed ita, ut Latinis Hebræa reddam verbis: ut & qui Hebræa neſciunt, ea aſſequantur; & qui ſciunt, fontes conſulere poſſint. verùm hæc omnia parcè, & non niſi ubi res exiget.

Orat. 2. de paſcha.

a S. Hier. l. 5. in Iſaiam.

b Caſſiodori eſt.

Quod ad Rabbinos attinet, nulla mihi cum eis erit communio; niſi qua parte cum Catholicis doctoribus conſpirant, aut Chriſtianos, & maximè S. Hieronymum, ut in multis deprehenſum eſt, tacito nomine ſequuntur: cæteroqui genus hoc hominum vulgare, abiectum, hebes, omniſque litteraturæ expers jam inde ab Hieroſolymorum vaſtitate, qua tota gens regno, civitate, judicio, templo, litteris exuta & derelicta jacet, juxta Oſeæ vaticinium, ſine rege ſine principe ſine ſacrificio, ſine altari ſine ephod ſine Theraphim. Myſticam verò intelligentiam adeò numquam ipſe commiſcebo, ut ſuis ſemper eam tribuam auctoribus; & ſicubi ea erit illuſtrior, paucis complectar; alias unde petenda ſit, digito ad fontes intento commonſtrabo. Porro hæc omnia majori brevitate faciam, quàm feci in Epiſt. Paulinas, ut univerſum Biblicum curriculum paucis annis & tomis ad calcem (ſi Deus vires & gratiam dederit) perducam. Quam verò hic indefeſſus requiratur labor & ſtudium cum acri judicio, ut Græca, Hebraica, Latina, Syra, Chaldæa, lectiones codicum variantes conſulas; Patres Græcos, Latinos, recentiores interpretes in diverſiſſima abeuntes, adeoque penitùs evolvas; de ſingulis cenſuram feras, quid erroris ſit, quid fidei, quid certum, quid probabile, quid improbabile, quid litterale, quid maximè genuinum, quid allegoricum, & tropologicum, anagogicum; omniaque diſtilles, & in tria verba conferas; ſæpè ipſe ſenſum litteralem genuinum invenire, & primus glaciem perfringere debeas, non credat niſi expertus. Felix auditor & lector, qui compendio, docentis labore hoc omni fruitur. Doctor martyrium aveat, & pro ſanguine ſpiritus nobiliſſimos Deo conſecret & exhauriat, cum iiſque oculos, cerebrum, os, oſſa, digitos, manus, ſanguinem, ſuccum omnem, vitamque ipſam impendat, & lento martyrio ei reddat, qui primus ſuam, Deus, pro nobis homulis dedit. Fortitudinem meam ad te cuſtodiam, non quæſtum, non plauſus, non gloriæ fumos aucupabor; culpent, laudent; plaudant, plodant: non morabor, non tam ſtultus, nec tam parvi animi ſum, ut tam vili vanitate 49.

labores

labores & vitam meam vendam. Ecquis, ſi cum D. Thoma nuntium ſæculo remiſerit, & à Chriſto è cruce audiat, *Bene ſcripſiſti de me Thoma; quæ ergo erit merces tua?* non ſtatim cum eo reſpondeat? *Non alia quàm tu Domine*, merces mea magna nimis: mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo, opera mea, non mea, ſed tua ſunt dona, tibi tua reddo; tu docuiſti meam infantiam, viam in invio oſtendiſti, infirmitatem mentis æquè ac corporis roboraſti. tenebras tua luce diſpuliſti: quia quæ infirma ſunt mundi eligis, ut confundas fortia; & ignobilia mundi, & contemptibilia, & ea quæ non ſunt, ut ea quæ ſunt deſtruas; ut non glorietur in conſpectu tuo omnis caro;
50. ſed qui gloriatur, in te uno glorietur. Quid ergò? omnia poma nova & vetera, dilecte mi, ſervavi tibi. ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui paſcitur inter lilia, pone me ut ſignaculum ſuper cor tuum, ut ſignaculum ſuper brachium tuum: quia fortis eſt ut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio. faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur: ſed & erit poſt myrrham hanc, botrus Cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. Quod ut cumulatè præſtet, Sanctos omnes, & maximè tutelares, æternæ Sapientiæ matrem Virginem, S. Hieronymum, & quem præ manibus habemus Moſen, aſſiduè rogabo; ut ſicuti Sanctus Paulus D. Chryſoſtomo, ita ipſe mihi quaſi angelus magiſtralis aſſiſtat, & mihi ſcribendi, aliis legendi, utriſque intelligendi, eademque ſapiendi, volendi, perficiendi, aliiſque ea docendi & perſuadendi, ductor ſit & doctor, ad conſummationem ſanctorum, in opus miniſterii, in ædificationem corporis Chriſti, ut creſcamus in illo per omnia: donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti, qui eſt amor noſter, finis, meta & ſcopus omnis curſus, ſtudii, vitæ & æternitatis noſtræ. Amen.

SECTIO SECUNDA.

De uſu & fructu Pentateuchi, & veteris Teſtamenti.

51. SUnt nonnulli, qui vetus Teſtamentum quaſi Judæis proprium, Chriſtianis non æquè utile, aut neceſſarium; ac Theologo ſufficere, ſi evangelia, ſi epiſtolas ſciat & intelligat, ſibi perſuadent. Perſuaſio hæc, quia practica, practicus eſt error: ſi enim ſpeculativa ſit, hæreſis eſt, utraque noxia, utraque eliminanda.

Simon, Marcion, & Manichæi rejecerunt vetus Teſtamentum, cur?

Fuit hæreſis Simonis Magi, ejuſque ſectatorum, Marcionis deinde, & Curbici Perſæ (quem ſui Manem, & Manichæum, quaſi mannæ effuſorem, honoris gratia nuncuparunt) atque Albigenſium, & nuper Libertinorum, nec non Anabaptiſtarum quorumdam, vetus Teſtamentum cum Moſe proſcribentium; ſed diſpari fundamento. Simon, Manichæi & Marcionitæ vetus Teſtamentum à ſiniſtra virtute, & malis angelis editum docuerunt. hoc enim Teſtamentum, inquiunt, Deum quemdam deſcribit, qui ante lucem in tenebris ab æterno verſatus ſit, qui vetuerit homini ſumere cibum ſcientiæ boni & mali, qui in angulo paradiſi latitarit, qui angelis paradiſi cuſtodibus indigeat, qui ira, zelo, imò zelotypia laboret; indignantem, vindicantem, ignorantem & interrogantem: Adam ubi es? Libertini non litteram, ſed rationem & lubentiam ſuam, fidei & morum ducem ſtatuunt. Anabaptiſtæ ſpiritus enthuſiaſmo agi & edoceri ſe jactant. Vidit ætas noſtra, quæ nulla non monſtra vidit, phanaticum, qui de tribus orbis impoſtoribus, Moſe, Chriſto, Mahomete (pergere perhorreſco) blaſphemiæ triumviratum in lucem dedit.

Noſtrorum, qui vel tempus, vel laborem, vel inutilitatem cauſantur, ut vetus Teſtamentum negligant, tolerabilior eſt perſuaſio: reipſa tamen errant, omniumque eodem tandem redit error. error dico, quia pugnat cum Moſe, cum Prophetis, cum Apoſtolis, cum Eccleſiæ ſenſu, cum Patribus, cum ratione, cum Chriſto, cum Deo Patre & Spiritu ſancto.

52. *Refutantur ex Moſe.* Cum Moſe: Deuteronomii 17. 8. *Si difficile*, inquit, *& ambiguum apud te judicium eſſe perſpexeris*, &c. *facies quodcumque dixerint qui præſunt loco quem elegerit Dominus; & docuerint te juxta legem ejus.* Quis hic non videt, controverſias de fide, moribus & ritibus, tam novas quàm veteres, ex lege Dei dijudicandas eſſe, & ſacerdotes ac Theologos, ut eas definiant, lege, quaſi Lydio lapide, uti debere? legi ergo tam veteri, quam novæ ſtudeant oportet.

Cum Prophetis. Iſaias enim c. 8. 20. clamat: *ad legem magis, & ad teſtimonium.* & Malach. c. 2. 7. *Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore ejus.* Et David. pſal. 118. 2. *Beati qui ſcrutantur teſtimonia ejus* & v. 18. *Revela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua.* *Ex Prophetis.*

Cum Apoſtolis. *Habemus*, ait S. Petrus epiſt. 2. c. 1. 19. *firmiorem propheticum ſermonem, cui bene facitis attendentes, quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco.* & Paulus Timotheum epiſt. 2. c. 3. 14. dilaudat, quòd ab infantia ſacras Litteras (veteres utique, quæ ſolæ tum exſtabant) didiciſſet, *quæ te poſſunt*, inquit; *inſtruere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in Chriſto Jeſu. Omnis Scriptura divinitus inſpirata utilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in juſtitia, ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum inſtructus.* *Ex Apoſtolis.*

Cum Chriſto. *Scrutamini*, inquit, *Scripturas*, Johan. 5. 39. non dixit, ait Chryſoſtomus, Legite Scripturas, ſed *Scrutamini*, id eſt, cum labore & diligentia effodite arcanos Scripturarum theſauros, perinde ut qui in venis metallicis aurum & argentum ſtudioſè ſcrutantur. *Ex Evangelio.*

Cum ſenſu Eccleſiæ. Hæc enim in ſacris, in menſis, 53.
in bibliothecis, in cathedris æquè vetus ac novum Teſtamentum, quaſi cuſtos fideliſſima exhibet ac proponit, hæc in Conc. Trid. toto c. 1. de reform. S. Scripturæ perennem lectionem ubique revocari & ſtabiliri jubet. hæc Epiſcopos, Paſtores Eccleſiæ futuros, ante conſecrationem adigit, ut ſpondeant ſe ſcire tam vetus, quàm novum Teſtamentum. quam reſponſionem & ſponſionem licet Silveſter v. *Epiſcopus*, & alii mitiori interpretatione emolliant; hinc tamen religio nonnullis pientioribus, preſsè verba ipſa ponderantibus, injecta fuit, ut hoc nomine epiſcopatum recuſarent, ne ſponſione falſa ſe obſtringerent. *Ex ſenſu Eccleſiæ.* *Epiſcopi conſecrandi ſpondent ſe ſcire novum & vetus Teſtamentum.*

Cum Patre, Filio & Spiritu ſancto, ut quid enim S. Trinitas vetus Teſtamentum, per quatuor annorum millia, tam ſartum tectum, per tot bellorum & regnorum turbines, ſervavit? niſi quia à nobis fieri voluit, quod à Joſue c. 1. 8. *Non recedet*, inquit, *volumen legis hujus ab ore tuo, ſed meditaberis in eo diebus ac noctibus.* Ut quid profanantes illud tam acri ultione vindex mulctavit? Narrat Joſephus & Ariſtæas l. de LXX. interpretibus, illuſtrem virum Theopompum, cùm quidpiam divinorum Hebræorum voluminum Græca oratione ornare voluiſſet, mentis agitatione & turbatione percuſſum & perculſum incepto deſiſtere coactum, eumque orans Deum, perquireret, cur id ſibi contigiſſet; reſponſum divinitus accepiſſe, eò quòd divinas Litteras inquinaſſet. Theodectem verò tragœdiarum ſcriptorem, cùm nonnulla è Judæorum Scriptura ad fabulam transferre vellet, temeritatem hanc cæcitate luiſſe: ea enim ilicò percuſſum, ac luminibus captum orbatumque fuiſſe; donec agnita audaciæ ſuæ culpa, facti pœnitens uterque veniam à Deo impetravit; atque hic oculis, ille menti reſtitutus eſt. Ut quid 250. annis ante Chriſtum, hanc mentem injecit Ptolomæo Philadelpho, filio Ptolomæi Lagi, qui fratri ſuo Alexandro Magno in Ægypti regno ſucceſſit, ut per Eleazarum pontificem, ſenos è qualibet Hebræorum tribu doctiſſimos, putà LXXII. interpretes ſeligeret, qui vetus Teſtamentum ex Hebræo in Græcum transferrent, iiſque aſtitit, ut 70. diebus ſumma omnium conſenſione rem confecerint, & in eaſdem non tantùm ſententias, ſed & verba convenerint: idque, ſi Juſtino, Cyrillo, Clementi Alexandrino & Auguſtino credimus, cum quiſque ſeorſim diverſa cellula ſuam verſionem cuderet? ut quid Philadelphus hanc Septuag verſionem per Demetrium bibliothecæ Alexandrinæ præfectum, unà cum Hebræis exemplaribus, in ſua Bibliotheca reponi, & ſtudioſè ſervari curavit; Sanè Tertull. in Apolog illam ibidem ad ſua uſque tempora aſſervatam fuiſſe teſtatur. Utique volebat Deus, hæc gentibus Græcis, & per eos Latinis, nobis dico, noſtriſque Theologis conſignari, & per omnes orbis partes, academias & urbes diſtribui. *Ex decreto Dei.* *Theopompus & Theodectes puniti, quod Moſen profanaſſent.* *Verſio Septuaginta.*

Ut quid poſt Chriſtum, tot alios interpretes ejuſdem 54.
veteris Script. vel dedit, vel providit teſtes & cuſtodes? *Aquila.*

Secun-

Secundus poſt LXX. S. Script. ex Hebræo interpres, teſte Epiphan. fuit Aquila Ponticus, qui anno 12. Adriani Imp. Script. Hebræam in Græcum vertit: ſed quia à Chriſtianis ad Judæos deſcivit, non ſatis tuta eſt ejus fides.

Theodotioni. Symmachi, Quinta & ſexta edit.

Huic majori fide ſucceſſit Theodotion, ex Marcionita licet proſelytus Judæus, imperante Commodo, cujus verſionem in Daniele recepit & ſequitur Eccleſia. Quartus ſub Severo Imper. fuit Symmachus, primùm Ebionita, deinde Judæus. Quintus fuit anonymus, cujus verſio in doliis quibuſdam urbis Jericho, anno 7. Caracallæ, qui Severo patri ſucceſſit, reperta eſt. Sextus pariter fuit anonymus. Nicopoli in doliis ſimiliter inventus, Alexandro Mammeæ filio imperante. hæ duæ vulgò, quinta & ſexta editio indigitantur. Has omnes collegit Origenes, indeque tetrapla ſua, hexapla & octapla digeſſit: rurſum LXX. vitiatos correxit, adeoque probè, ut ab omnibus κοινὴ, id eſt communis, habita ſit & dicta hæc ejus editio. Septimus fuit S. Lucianus presbyter, & Martyr, ſub Diocletiano, qui novam editionem molitus eſt ex Hebræo in Græcum.

Hexapla Origenis.

S. Luciani.

S. Hieronymi.

B Denique S. Hieron. Latinæ Eccleſiæ ſol, juſſu B. Damaſi veterem Scripturam ex Hebræo in Latinum convertit, cujus verſionem jam à mille annis vulgatam, paucis demptis publicè ſequitur & probat Eccleſia. Quorſum quæſo hæc omnia Deus providit tam operosè, tam ſtudiosè; niſi ut ſacrum hunc veterum codicum theſaurum illibatum nobis volvendum, docendum, diſcendum traderet?

55. Cum Patribus pugnat hæc perſuaſio. nam S. Auguſt. ſcripſit pro veritate & utilitate Pentateuchi & veteris Teſtamenti ipſos 33. libros contra Fauſtum: rurſum duos contra adverſarium legis & prophetarum. Scripſit pro eodem Tertull. libros quatuor contra Marcion. Ejuſdem libris evolvendis & explicandis inſudarunt ad unum omnes. Baſilius & ejus aſſecla vel interpres S. Ambroſius, ſcripſerunt in Geneſin libros Hexameron, in Pſalmos, in Iſaiam. Scripſit in Geneſin Origenes 16. libros, Chryſoſtomus hom. 67. In Pentateuchum ſcripſit Cyrillus l. 17. de Adoratione in Spiritu & veritate, ex eodem quæſtiones & phraſes ediderunt S. Auguſt. Theodoretus, Beda, Procopius, Hieronymus. Idque meritò: nam, ut ait S. C Ambroſius epiſt. 44. divina Scriptura eſt mare, habens in ſe ſenſus profundos, & altitudinem propheticorum ænigmatum, utique veteris Teſtamenti.

S. Hieronymus præfat. in epiſt. ad Epheſ. de S. Scripturæ ſtudio: *Nunquam, ait, ab adoleſcentia aut legere, aut doctos viros quæ ignorabam interrogare ceſſavi; nunquam me ipſum (ut plerique) habui magiſtrum. Denique nuper ob hanc vel maximè cauſam, Alexandriam perrexi, ut viderem Didymum, & ab eo in Scripturis omnibus quæ habebam dubia ſciſcitarer.* S. Auguſtinus lib. 2 de Doctor. Chriſt. cap. 6. docet divinitus proviſum eſſe, ut tam multiplici & difficili S. Scriptura, ſtudium hominis & à ſuperbia & à faſtidio revocaretur. *Mira* (ait idem lib. 12. Confeſſ. 14.) *profunditas eſt eloquiorum tuorum Domine, quorum ecce ante nos ſuperficies blandiens parvulis, ſed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas, horror eſt intendere in eam, horror honoris, & tremor amoris.* unde & epiſtola 119. *Ego*, ait, *in ipſis S. Scripturis multò plura neſcio, quàm ſcio.*

Neque is tantùm priſca ætate Patrum fuit ſenſus, ſed

56. *S. Dominici ſtudium S. Scrip. utriuſque Teſtamenti.*

D & horum eſt ſæculorum, vigente jam & florente Scholaſtica Theologia. S. Dominicus S. Theologiæ doctor crebrò tam vetus quam novum Teſtamentum verſabat. Romæ, & alibi, pluresejus libros propalàm docuit: inde Magiſter primus ſacri Palatii creatus eſt, atque ab hoc tempore dignitas hæc S. Prædicatorum Ordini adhæſit. Audite Auctorem Vitæ ejus, ſimplici licet ſtylo: *Quia*, ait, *ſine ſcientia Scripturarum perfectus prædicator eſſe non poteſt, ſuadebat fratribus, ut ſemper ſtuderent in veteri & novo Teſtamento. figmenta enim philoſophorum parvipendebat. hinc Fratres ad prædicandum miſſi, ſola Biblia ſecum deferebant, & multos convertebant ad pœnitentiam.* Ita Sanctus Vincentius ille Ferrerius, qui proavorum noſtrorum memoria Italiam, Galliam, Germaniam, Angliam, Hiſpaniam peragrans, minimùm centum hominum millia convertit, unum Breviarium, & Biblia circumferebat ad concionandum.

Lib. 4. vitæ cap. 4.

S. Vincentii Ferrerii.

S. Jordanis

S. Jordanes verò doctor, alter à S. Dominico Ordinis A ſui Magiſter Generalis, interrogatus à ſuis Prædicatoribus, *utrum foret melius, orationi an ſtudio S. Script. inſiſtere?* facetè de more reſpondit: *utrum melius, ſemper bibere, an ſemper comedere? utique ſicut alternatim competit utrumque; ſic & orare & ſtudere S. Scripturæ viciſſim oportet;* &, ut S. Baſilius ait, *orationi ſuccedat lectio, lectioni oratio.*

Orationi ſuccedat lectio.

Pari modo S. Franciſcus rogatus à ſuis, hoc ſacrarum Litterarum ſtudium eis indulſit, ea lege, ut orationis & devotionis ſpiritum non extinguerent: ac primus ex ejus familia S. Antonius de Padua, vivente ac vidente ipſo S. Franciſco, haſce litteras docuit, vir adeò in Scriptura tam veteri quàm nova verſatus, ut coram Summo Pontifice concionatus, ab eo arca teſtamenti ſit compellatus. Mitto Sanctum Bernardum, qui quidquid penè loquitur, verbis Script. loquitur. mitto b. Alfonſum Toſtatum, Epiſcopum Abulenſem, qui in decatechum hoc, & ſingulos veteris hiſtoriæ libros, ſingula volumina, ſanè magna, acri judicio & ſtudio elaboravit; ut mihi olim eum pervolventi, & jam exactiùs revolventi, non minus laboris, quàm opis afferat.

S. Antonii de Padua,

S. Bernardi,

Abulenſis,

S. Edmundi,

S. Edmundus Archiepiſcopus Cantuar. anno partæ ſa- B lutis 1247. in ſacris Litteris perdius & pernox, noctes ipſas ducebat inſomnes ea reverentia, ut, quoties ſancta Biblia aperiret, priùs ea oſculo honoraret. De quo illud memorabile; legationem obiens, de more noctu ſancta Biblia lectitabat, ſomno opprimitur, candela in librum incidit, eumque flamma corripit, evigilans ſuſpirat, ambuſtum putans librum, favillam libro inhærentem efflat, & ecce integrum intactumque codicem admiratur S. Carolus Borromæus in S. Script. aſſiduè quaſi in paradiſo deliciarum verſabatur, dicebatque Epiſcopum non egere horto, ſed ejus hortum eſſe S. Biblia.

S. Borromæi,

S. Thomæ.

Atque ut hunc locum concludam, S. Thomas Scholaſticorum princeps illuſtre nobis dedit exemplum, ut Scholaſticam cum ſacra Scriptura quaſi ſororiantem indiviſè jungamus. Noſtis omnes quis ejus in Scripturam amor, quod ſtudium, quæ preces, quæ jejunia, qui commentarii in Prophetas, in Cantica, in Job, & alios veteris Teſtamenti libros: in quibus illi in noſtram Geneſio (ſi tamen ejus ſunt, de quo poſteriùs dicam) inſignes ſunt & eruditi.

C Denique utilitatem, & neceſſitatem veteris Teſtamenti ratio perſuadet. Moſes, David, Iſaias, æquè ut Petrus, Paulus, Johannes in cœtum quaſi angelorum admiſſi, ab ipſo fonte veritatis per ſe ſapientiam hauſerunt: &, ut rectè ait B. Gregor. & Theodor. linguæ & manus horum ſacrorum Scriptorum, nihil aliud fuere, quàm calami ejuſdem Spiritus ſancti, adeò ut non tam ipſi ſcriptores diverſi, quàm unius ſcriptoris diverſi calami fuiſſe videantur. eadem ergo veritas, auctoritas, reverentia, ſtudium, diligentia tribuenda Moſi, quæ Paulo; vel potiùs Spiritui ſancto per Moſen, atque per Paulum loquenti, quæcumque enim ab eo ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt. Nimirum ipſe omnem ſuam ſapientiam hominibus vel neceſſariam, vel utilem, quam ex abyſſo divinitatis ſuæ nobis communicare voluit, tam veteri, quam novo Teſtamento concluſit. Hic liber eſt Dei, liber Verbi, liber Spiritus ſancti, in quo nihil redundans, ſuperfluum nihil; ſed uti ſcriptorum, ita & rerum variegatura, atque pulcherrima partium omnium harmonia invicem omnia conſonant, & univerſum hoc Dei D opus complent & concinnant; ut ſi unam partem dempſeris, totum demembraris. Quare ut philoſophus totum Ariſtotelem, medicus Galenum, orator Ciceronem, juriſperitus totum Juſtinianum, ita multò magis Theologus totum hunc Dei librum volvat, verſet, terat oportet: ac ut qui Metaphyſicam mutilaret, mutilaret & Philoſophiam, ita qui S. Scripturam mutilat, mutilat & Theologiam. ſicut enim Metaphyſica Philoſophiæ, ita ſacra Scriptura Theologiæ ſua dat principia. Hoc ſanè voluit Chriſtus, cùm dixit: *Omnis ſcriba*, id eſt omnis doctor, omnis Theologus, *doctus in regno cælorum, profert de theſauro ſuo nova & vetera.*

58. *Ex ratione idem probatur.*

Scriptores ſacri fuerunt calami Spiritus ſancti.

Verùm, ut oculis rem ſubiiciam planè, & fructus aliquot illuſtriores veteris Teſtamenti recenſeam: inprimis vetus Teſtamentum, æquè ut novum, fidem ſtabilit. Unde quæſo mundi exordium, creationem, conditorem novimus? niſi quia fide credimus, aptata eſſe ſæcula verbo Dei, quo verbo? utique Geneſeos primo, *Fiat lux*

59. PRIMA UTILITAS *veteris Teſtamenti.*

fiant

Digitized by Google

ſiant luminaria, *faciamus hominem*, &c. Unde animam A immortalem, hominis lapſum, peccatum originale, Cherubim, paradiſum didicimus? niſi ex eadem Geneſi hæc enarrante. Euſeb. toto 11. lib. de Præparat. Ev. docet Platonem, quem ut divinum præ Ariſtotele aliiſque omnibus ſectatus eſt S. Auguſtinus, & quotquot ante eum fuere Patres, Platonem, inquam, placita ſua de Deo, de Dei Verbo, de mundi exordio, animæ immortalitate, futura reſurrectione & judicio, pœnis & præmiis hauſiſſe ex Moſe.

Unde Dei providentiam agnovimus, niſi ex tot ſæculorum ſerie? unde hominum, regum, regnorum propagationem, univerſalem orbis cataclyſmum, reſurrectionem & ſpem vitæ æternę hauſimus; niſi ex veteri hiſtoria, & Jobi & priſcorum patientia, ex patriarcharum peregrinatione perpetua? *Fide*, ait Apoſtolus, *Abraham demoratus eſt in terra repromiſſionis tamquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac & Iacob, coheredibus repromiſſionis ejuſdem. exſpectabat enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex & conditor eſt Deus.* Atque hinc ſpes noſtra acuitur, aſſurgit animus, ut hoſpitem ſe hîc eſſe & exulem recolens, ad patriam cœleſtem aſpiret nihil in hoc or- B be concupiſcat, miretur nihil, ſed omnia pedibus calcet, & arbitretur ut ſtercora, illudque Socraticum cum S. Hieronymo jugiter ſibi occinat: *ἀναβαίνε, καὶ πατρίου τοῦ ἡλίου*, *æthera conſcende; ſolum hoc, imò cælum, ſolemque deſpicie.* non terrę, ſed cęli ſcriptus ſum heres & dominus: eò mente, eò ſpe, eò omni cogitatione feror, meque ſupra ſidera libro; civis ſum Sanctorum, Dei domeſticus, paradiſi incola; cætera, utpote humilia, me indigna, abiecta, infima pedibus premo.

Quis in tota Script. clarius angelorum naturę, officii, cuſtodiæ, invocationis fidem aſtruit, quàm liber Tobię? quis Purgatorium, & ſuffragia pro defunctis expreſſius ſtatuit, quàm libri Machabęorum? adeò ut Novantes noſtri, cùm aliud non viderent effugium, victoriam deſperantes, & vinci non vincere certi, neceſſitate in furorem verſi, eos è ſacro canone diſpunxerint.

Ex adverſo verò, quot hæreſes hiſce libris ſe tutantur? Judæi illo Deuter. 23. 19. *Non fœneraberis fratri tuo, ſed alieno.* Chriſtianis licitè ſe dare ad uſuram poſſe, mordicus tuentur. Magi pro magia teſtes laudant & ci- C tant magos Pharaonis, qui magiæ ſubita vi ſerpentes in virgas, & virgas in ſerpentes, æquè ut Moſes transformarunt. Pro necromantia citant pythoniſſam, quę Samuelem à mortuis ſuſcitavit, qui Saulem vero mortis & cladis futurę oraculo perculit. Pro chiromantia afferunt illud Jobi 37. *Qui ſignat in manu omnium hominum, ut norint ſinguli opera ſua.*

Calvinus ex illo Davidis, *Dominus præcepit ei* (Semei) *ut malediceret David*, 2. Reg. 16. 10. Deum operis mali auctorem, imò præceptorem (ut ipſe putat) evincit: ex illo Exodi, *Ego obdurabo cor Pharaonis*; &, *Ad hoc ſuſcitavi te, ut oſtendam in te potentiam meam*, inevitabile reprobationis ſuę fatum aſtruit. ſervum arbitrium ſtatuit ex eo, quòd Jeremias nos quaſi lutum, in manu

Jerem. 18. 6.

Dei, quaſi figuli conſtituat.

A paucis annis Saxonici Lutherologi, & matęologi, in diſputatione Ratisbonenſi, omne ſuæ cauſę momentum de proſcribendis traditionibus, & uno Dei verbo, quaſi ultimo controverſiarum fidei judice, ſtatuendo, in illo Deuter. 4. 2. poſuerunt: *Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo.* & c. 12. 32. *Quod præcipio tibi, hoc tantùm facito Domino: nec addas quidquam, nec minuas.*

Quid hîc agas, ſi hîc domi non ſis? quomodo te eis ludibrium dabis, in Eccleſiæ ſcandalum, ſi hîc ceſpites, ſi hęc non legas, audias, diſcas: ſi fontes ipſos ſæpè non conſulas? hoc enim neceſſarium eſſe docet S. Auguſtinus. Sanè qui neſcit quid ſibi velit Hebręum צוה *tſava*, id eſt, *præcepit* Deus Semei, &c. Calvini manus non effugiet. qui autem hebraiſmum norit, ſcilicet *tſava* ſignificare ordinare, providere, diſponere, omnemque Dei providentiam, tam poſitivam, quàm negativam & permiſſivam, telâ hoc quaſi araneę telam difflabit. Similes hebraiſmos ſingulis ſæpè capitibus oſtendam, quos numquam, niſi ex Hebrea lingua intelligas.

61. 5. Prima hęc duplex eſt utilitas veteris Scripturę. Altera non minor, quòd vetus longè uberior ſit nova. *vi-*

Cornel. in Pentateuch.

deas ethicam uberem in Proverbiis, Eccleſiaſte, Eccleſiaſtico: politicam admirabilem in geſtis, & legibus Moſis judicialibus & ceremonialibus, è quibus multa mutuata eſt Eccleſia, & auctores Juris canonici; civilis etiam nonnulla. oracula in Prophetis: conciones in Deuteronomio & Prophetis: &, quod preſentis eſt negotii, hiſtoriam à condito mundo uſque ad Judicum, Regum & Chriſti tempora certiſſimam, ordinatiſſimam, diverſiſſimã, jucundiſſimã videas in decateucho. Quadruplex eſt lex, innocentię, naturæ, Moſaica, Evangelica: tres priores earumque hiſtorias complectitur Pentateuchus. *Geneſis*, inquit S. Hieron. in prologo galeato, *eſt, in qua de creatura mundi, de exordio generis humani, de diviſione terræ, de confuſione linguarum & gentium, uſque ad exitum ſcribitur Hebræorum.*

Utilitas veteris Teſtamẽti

Fabulantur Latini & Græci Gentium hiſtorici, de diluvio Deucalionis, de Prometheo, de Hercule; & in omni profana hiſtoria, omnia ignorantię tenebris & fabulis plena ſunt, ante Olympiades. Olympiades autem cœperunt, vel initio regni Joatham, vel in fine regni Oziæ, putà poſt annum à condito mundo ter milleſimum, & amplius: ita ut per tria millia annorum, mundi hiſtoriam certam nullam habeas, niſi hanc Moſis & Hebræorum. Eſt ſanè hiſtoria magiſtra, dux & lux vitæ humanę, in qua regnorum, rerumpublicarum, vitę humanæ ortus, caſus, occaſus, virtutes, vitia, quaſi in ſpeculo cernas, omnemque prudentiam, & viam ad felicitatem alieno exemplo, felicitate, vel infelicitate diſcas.

Huc accedit, in nulla hiſtoria, imò nec in novo Teſtamento, tot, tam varia, tam heroica virtutum omnis generis exempla exſtare, atque in Pentateucho, & veteri Teſtamento. Laudant Romani ſuos inclytos glorię caupones, quorum ceratas umbras, imagines dico, lambunt ſequaces hederæ; corpora & animas lambit & depaſcitur æternus ignis. Laudant Manlios Torquatos, qui filios præter ducis & parentis imperium cum hoſte pugnantes, parta licet victoria, ad ſanciendam diſciplinam militantes, gladio ferierunt. Sed quis amet M nliana imperia? Laudant Romanæ libertatis vindicem Junium Brutum, primum Conſulem, qui filios tam ſuos, quàm fratris, quòd cum Aquiliis & Vitelliis, ad recipiendum in urbem Tarquinios conjurarant, virgis cæſos ſecuri percuſſit; infelix & infamis tali prole pater. Quis non magis laudet Abrahamum & Iſaacum innocentes, qui Deo debitam obedientiam parentali cęde & victima ſancire deſtinarunt; atque Machabæam matrem, ſe cum ſeptem prolibus Deo, pro patriis legibus immolantem?

62.

Abraham immolans Iſaac præfertur Man. Torquato, & Iunio Bruto.

Laudant illi tergeminos fratres Horatios, qui tergeminos Curiatios Albanos duello, dolo magis, quàm viribus vicerunt, & imperium Albæ in Romam tranſtulerunt. Quis non magis laudet animos & vires Davidis duello turrim illam carneam & oſſeam, Goliat, funda proſternentis, & Iſraeli imperium in Philiſtiim afferentis?

Comparatio Horatiorum & Davidis.

Laudant Alexandri continentiam, qui cæſo Dario, captam ejus conjugem, & filias ſpecioſiſſimas videre noluit, dictitans, Perſicas *mulieres dolores eſſe oculorum*. Quis non magis laudet Joſephum, jam à domina ſolicitante ſecretò prehenſum, relicta chlamyde aufugientem, & in omne carceris, famę ac vitæ diſcrimen, pro caſtitate tuenda ultro ſe conjicientem?

Alexandri Magni & Ioſephi.

Laudant Lucretiam inceſtè caſtam, atque ſui ſce- D leris ſeram vindicem, & homicidam. nos Suſannam longè fortiorem caſtitatis æquè ac vitæ & famæ pugilem celebramus.

63. *Lucretię & Suſannæ.*

Mirantur illi Virginium centurionem, qui cùm Claudiam Virginiam filiam à potentia & ſtupro Appii Claudii decemviri eripere non poſſet, ultimum poſcens ejus alloquium, ſecretò occidit, mortuam malens, quàm corruptam filiam. Mirantur Decios, patrem & filium, pro caſtris Rom. Latinos & Samnites hoſtes, ſecum ſolemni prece, per Valerium & Liberium p ntific s, diis manibus devoventes, iiſque ſua morte victoriam conſignantes. Quis non magis miretur Jephte principem, pro victoria ſuę gentis, unicam filiam virginem, ejuſque virginitatem Deo vero devoventem, & votam immolantem? Quis non Moſen, pro populo, non temporali, ſed ęterno exitio ſe addicentem?

Virginii & Iephte.

Deciorum & Moſis.

Laudant illi fortitudinem, & felicitatem bellicam

Romanorū ducum & Machabæorum. Iulii Cæſaris, Pompeii, P. Cornelii Scipionis, Hannibalis, Alexandri. At quanto major Sampſon, Gedeon, David, Saul, Machabæi, Ioſue, qui non humana, ſed cæleſti fortitudine prædıti, divina felicitate paucis plurimos eoſque potentiſſimos profligarunt, quibus ſol, luna, ſidera, quaſi milites obedierunt, & contra hoſtes depugnarunt? Cui quæſo niſi Theodoſio, ſed magis Iudæ Machabæo & Ioſue illud occinas?

O nimiùm dilecte Deo, cui mittit ab antris.
Aeolus armatas hyemes, cui militat æther,
Et coniurati veniunt ad claſſica venti.

Atque hi nobis juges ſunt ſtimuli ad omne virtutis arduum, ad omnem ſanctimoniam & innocentiam, ut illorum æmuli, quaſi angeli terreſtres, & homines cæleſtes, in Evangelica luce, coram oculis divinæ majeſtatis, jugiter nos intuentis, ambulemus, & ſerviamus ipſi in ſanctitate & juſtitia. Deinde, ut in propriis & publicis, Belgicis & Europæis hiſce turbinibus, conſolationi cum Machabæis habentes libros ſanctos, per patientiam & conſolationem Scripturæ, ſpem habeamus, animoſque attollamus, ſcientes Deo nos eſſe curæ, ejuſque & cæleſtium amore obfirmati, nihil metuamus, mortem etiam ac tormenta deſpiciamus, & etiamſi fractus illabatur orbis, impavidos feriant ruinæ.

Ita Apoſtolus toto cap. 11. ad Hebræos, patrum exemplo, inſigni concione ad tolerantiam & martyrium eos accendit, ut hemina ſanguinis emant beatam æternitatem. *Lapidati*, inquit, *ſunt*, Moſes utique, Ieremias, aliique Sancti veteris Teſtamenti, *ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladii mortui ſunt, circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in ſolitudinibus errantes, in montibus & ſpeluncis, & in cavernis terræ;* idque, *ut meliorem invenirent reſurrectionem; ideoque & nos tantam habentes nubem teſtium, per patientiam curramus ad propoſitum nobis certamen.*

III. 65. *Lucæ ult. v.44.* Tertia utilitas eſt, quòd ſine veteri Teſtamento novum intelligi nequeat. citant illud crebrò, crebrius ad illud alludunt Apoſtoli, & Chriſtus, etiam jam extremùm ſuis valedicens. *Hæc ſunt*, ait, *verba quæ locutus ſum ad vos: quoniam neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege Moſi, & Prophetis, & pſalmis de me, tunc aperuit illis ſenſum, ut intelligerent Scripturas.*

Sanè epiſtola ad Hebræos, hac una de cauſa graviſſima & obſcuriſſima eſt; quòd tota ex veteri Teſtamento, ejuſque allegoriis contexta ſit.

IV. 66. Quarta utilitas eſt, cùm finis legis ſit Chriſtus, omnia quæ in veteri Teſtamento dicuntur, ad Chriſtum & Chriſtianos pertinent, ſenſu vel litterali, vel allegorico; atque in hoc vetus Teſtamentum novo antecellit, quòd vetus paſſim præter litteralem ſenſum, allegoricum habet, ſæpè etiam anagogicum & tropologicum: novum ferè caret allegorico. *Patres noſtri*, ait Apoſtolus, *omnes ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moſe baptizati ſunt in nube & in mari, & omnes eamdem eſcam ſpiritalem manducaverunt*, &c. *hæc autem in figura facta ſunt noſtri: ſcripta ſunt autem propter nos, in quos fines ſæculorum devenerunt.* Hinc rurſum idem, veteris Teſtamenti intelligentiam à Iudæis oblatam, ad nos tranſiſſe docet. *Uſque in hodiernum diem*, inquit, *id ipſum velamen in lectione veteris Teſtamenti manet non revelatum, quod in Chriſto evacuatur; ſed uſque in hodiernum diem, cùm legitur Moſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorum.* *1. Corinth. 10.1.* *2. Corinth. 3.14.*

V. 67. Quinta ad lectionum, diſputationum, concionum copiam providit Deus, ut è veteri Teſtamento, tantam figurarum, exemplorum, ſententiarum, oraculorum varietatem petere liceat, non tantùm ad fidem, ſed ad omnem honeſtæ vitæ informationem. Ita Chriſtus ſegnes ad vigiliam excitat exemplo Noè, & conjugis Loth: *Memores eſtote*, ait, *uxoris Lot.* rurſum obſtinatas Iudæorum mentes recordatione Sodomorum, Ninivitarum, & reginæ Auſtri terret & percellit. Sic imitatores divitis illius in inferno ſepulti, ex Abrahæ verbis ad pœnitentiam revocat, dicens: *Habent Moſen & Prophetas, audiant illos.* Paulus verò ait; *Omnia in figura*, id eſt in exemplum noſtri, *contingebant illis, ut non ſimus concupiſcentes malorum, neque idololatræ*, neque fornicatores, neque edaces, neque murmuratores, aut Dei tentatores, ut pereamus ſicut illi, qui in lege veteri ob talia facinora perierunt. Spiritus enim ſanctus, qui ſæculorum omnium eſt conſcius & præ- *Lucæ 17. 32.* *Lucæ 16. 29.* *1. Cor. 10. v.6. & 11.*

A ſcius, ita ſacram Scripturam concinnavit, ut non ſolis Iudæis, ſed & Chriſtianis quovis ævo ſervire poſſet. Quinimò Tertullianus lib. de Cultu femin. c. 22. cenſet, nullam eſſe enuntiationem Spiritus ſancti quæ ad præſentem tantùm materiam, & non ad omnem utilitatis occaſionem dirigi ac ſuſcipi poſſit.

Verè S. Auguſtinus contra Fauſtum lib. 13. in fine; *Nos*, ait, *ad commemorationem fidei noſtræ, & ad conſolationem ſpei noſtræ, & ad exhortationem charitatis noſtræ libros Propheticos & Apoſtolicos legimus, alterutris vocibus ſibimet concinentes; atque ea concinentia, tamquam cæleſti tuba, & à torpore mortalis vitæ nos excitantes, & ad palmam ſupernæ vocationis extendentes.* 68.

Hac de cauſa in ſacris, Eccleſia ex veteri Teſtamento paſſim lectiones prælegit, & ſacro jejunii tempore, Epiſtolam è veteri Teſtamento ſemper Evangelio aptè, quaſi umbram corpori, imaginem typo reſpondentem, inducit. Vidi ego olim eccleſiaſtas celebres, pro concione ita priore parte hiſtoriam, aut quid ſimile è veteri Teſtamento, poſteriore aliquid è novo populo ediſſerentes, ma- B gna populi frequentia, plauſu, fructu.

Denique non tantùm hæretici, ſed & orthodoxi, viri graves, qui in conſiliis, cauſis, judiciis verſantur, ſacras Litteras tam antiquas, quàm novas volvunt teruntque veteri exemplo.

Refert Franc. Petrarcha, ante 250. annos, Robertum Siciliæ regem ita litteris, maximè ſacris, delectatum, ut juratus ei dixerit; *Iuro tibi Petrarcha, multò chariores mihi eſſe litteras, quàm regnum; & ſi alterutro mihi carendum ſit, æquanimius me diademate, quàm litteris cariturum.* 69. *Roberti regis ſtudiū S. Script.*

Auctor eſt Panormit. Alfonſum Aragonum regem gloriari ſolitum, ſe, licet in mediis regni negotiis, quater & decies univerſa Biblia cum gloſſemate & commentariis evolviſſe. Non ergo novum, ſi jam principes, conſiliarii, aliique viri primarii paſſim in menſis, conviviis, colloquiis, quæſtiones è veteri & novo Teſtamento moveant: ubi Theologus ſi ſileat, infans erit: ſi ineptè reſpondeat, ignorans aut ſtolidus audiet. *Alfonſ.*

VI. 70. Atque hinc oritur ſexta utilitas: vetus enim Teſtamentū præluſit novo, illique teſtimonium perhibuit, perinde ac S. Iohan. Baptiſta Chriſto Domino. ipſe enim æquè ac Moſes, C & cæteri prophetæ, *præivit ante faciem Domini, parare vias eius: ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius: illuminare eos qui in tenebris, & in umbra mortis ſedent, ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis;* Hujus rei ſymbolo, in transfiguratione Chriſti apparuerunt Moſes & Elias, tum ut illi teſtimonium darent, tum ut loquerentur de exceſſu, quem completurus erat in Ieruſalem. Quis enim credidiſſet Chriſto, quis Evangelio, niſi tot patrum teſtimoniis, tot oraculis, tot figuris fuiſſet confirmatum, prædictum, adumbratum? Iudæos quomodo convinces, quomodo ad Chriſtum adduces, niſi ex vaticiniis Moſis & Prophetarum? Apud Politicos, Gentiles, Saracenos, omneſque omnino homines, magna veritatis Evangelicæ demonſtratio eſt, inquit Euſeb. quòd toto veteri Teſtamento, per tot ſæcula fuerit promiſſa & præſignificata.

Hac de cauſa Chriſtus toties ad Moſen appellat. Ioh. 1.17 *lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.* Ioh. 5.46. *Eſt qui accuſat vos Moſes: ſi enim crederetis Moſi, crederetis forſitan & mihi; de me enim ille ſcripſit. ſi autem illius litteris non creditis, quomodo verbis* D *meis credetis?* Luc 24 27. *Incipiens à Moſe, & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipſo erant.* Hinc & Philippus Nathanaeli Iohan. 1. 45. *Quem ſcripſit*, inquit, *Moſes in lege, & prophetæ, invenimus Ieſum.* Magnum enim Chriſto & veritati perhibet teſtimonium conſenſio utriuſque Teſtamenti, ſive conſenſio Moſis & Chriſti, Prophetarum & Apoſtolorum, Synagogæ & Eccleſiæ, uti docet paſſim Tertull. contra Marcionem. Atque ut concludam, quanta hìc ſit, & quàm omnigena ſapientia, ex ipſo Moſe diſce.

SECTIO TERTIA.

Quis, & quantus Moſes?

VErbo dicam, pluribus annorum millibus ſol hoc majorem virum non aſpexit. ipſe à teneris in an- 71.

aula regia; quaſi regis filius & deſtinatus heres, educatus eſt in omni ſapientia Ægyptiorum, ipſos 40. annos: inde negans ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, malens affligi cum populo Dei, quàm temporalis regni & peccati habere jucunditatem, fugit in Madian. hic oves paſcens, Deum in rubo allocutus 40. ipſos annos contemplando divinam omnem ſapientiam hauſit, denique dux populi delectos, tertios 40. annos illis præfuit ut ſummus pontifex, ſummus imperator, legiſlator, doctor, propheta, Chriſto ſimillimus & antitypus. *Prophetam*, inquit Dominus, *ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum, ſimilem tui. &, Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus, ipſum audies*, Chriſtum ſcilicet.

Deut. 18. 15.

Hic magiſtratus virum oſtendit, quando tres hominum milliones, puta trigeſies centena hominum millia, duræ adeò cervicis, per arida deſerta, 40. annis deduxit, cæleſti cibo pavit, Dei metu & religione inſtituit, pace ac juſtitia continuit, litium omnium arbiter ac ſequeſter extitit, eoſque contra hoſtes omnes tutatus eſt.

Moſes fuit pſalmographus.

Virtutes Moſis mireris innumeras: fuit pſaltes & pſalmographus. teſtis eſt S. Hieron. to. 3. epiſt. ad Cyprian. Moſen pſalmos 11. compoſuiſſe, ſcilicet à pſalm. 89 cui titulus eſt, *oratio Moſis ſervi Dei*, uſque ad pſalm. 100. qui prænotatur, *in confeſſione*.

72\.
Moſes tabulæ, & archangelus in columna nubis. Moſis oratio & radii.

Moſes à Deo tabulas legis, accipere meruit. Moſes ducem viæ habuit columnam nubis, imò archangelum columnæ præſidem. Oratione Moſes quaſi angelus paſci & vivere viſus eſt. Legis tabulas accepturus in Sina, bis per 40. dies & noctes jejunus, & cum Deo colloquens conſtitit: ubi & cornua lucis ei affixa ſunt. ad oſtium tabernaculi familiariter quotidie cum Deo, res omnes populi pertractabat. *Servus meus Moſes*: ait Dominus, *in omni domo mea fideliſſimus eſt. ore enim ad os loquor ei; & palàm, & non per ænigmata & figuras Dominum videt*. Oſtendit enim ei Dominus omne bonum. Deo à ſecretis Moſen fuiſſe dixeris, divinæ inquam ſapientiæ ſecretarium. & quid mirum, ſi non armis Joſue, ſed precibus Moſis profligatos ſit Amalec? & quid mirum, *ſi non ſurrexit ultra propheta in Iſrael, ſicut Moſes, quem noſſet Dominus facie ad faciem*? quid mirum, ſi Dei ope & virtute thaumaturgus, plagis & portentis Aegyptū mare rubeum tantùm non everterit, carnes & manna cælo evocarit, Core, Dathan, Abiron vivos in infernum deturbarit, & magnalibus ſuis thaumaturgos ad unum omnes ſuperarit?

Num. 12. 7

Exodi 33. 17.
Moſis preces profligant Amalec.
Deuter. 34. 10.
Moſis miracula.

73\.
Moſis prudentia.

Prudentiam optimi principis politicam, & œconomicam illuſtrem, quis non videt in tanta dexteritate regendi tantum populum, ... imò adamantinæ frontis? Inſignis ejus in populum charitas & cura eluxit, tum in zelo, quo ſe pro ſuo Iſraele, quaſi anathema, catharma & piaculum devovit: tum in fervida illa concione totius Deuteronomii, qua cælum & terram, ſuperos & inferos conteſtans, populum adigit ad obſervandam Dei legem; ut meritò ipſe dixerit, *Cur, Domine, impoſuiſti pondus univerſi populi huius ſuper me? numquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, ut dicas mihi: Porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum, & defer in terram, pro qua iuraſti patribus eorum*? Verè dixit S. Chryſoſt. ho. 10. in epiſt. 1. ad Timoth. *Oportet Epiſcopum eſſe angelum, nulli humanæ perturbationi vitiove ſubiectum*. & alibi: *Eum qui regendos alios ſuſcipit, tanta decet gloria virtutis excellere, ne inſtar Solis cæteros, velut ſtellarum igniculos, in ſuo fulgore obſcuret*. Si ergo Epiſcopus, ſi Prælatus ſi Princeps in populo debet eſſe quaſi homo inter bruta, quaſi angelus inter homines, quaſi ſol inter ſtellas, cogita, qualis quantuſque fuerit Moſes, qui Dei judicio dignus inventus, imò Dei vocatione & gratia dignus effectus eſt, qui non Chriſtianis, ſed duris & cervicoſis Judæis, non tantùm quaſi Epiſcopus, ſed quaſi Pontifex ſimul & Princeps præeſſet?

Num. 11. 12.

Rector ſit quaſi angelus inter homines.

74\.
Moſis humilitas & manſuetudo.
Num. 12. 3.

Et ut cætera taceam, in tanto, tamque divino faſtigio, vel maximè miror tam demiſſam ejus humilitatem, & manſuetudinem. ſæpè murmure populi, calumniis, probris, apoſtaſia, lapidibus appetitus, immota blandaque facie perſtitit; ultus ſe non minis, ſed precibus ad Deum pro populo fuſis. meritò proinde Deus eum hoc celebrat elogio: *Erat enim Moſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines*. Unde mitiſſimus? quia magnanimus in cœlo habitans, omnia hominum probra, injurias omnes, ut res terrenas & exiguas contemnebat. *Sapiens*, inquit Seneca in ſapiente, *maiore intervallo à contactu inferiorum abductus eſt, quàm ut ulla vis noxia ad illum vires ſuas perferat; ut telum in cælum ſolemque iactum ab illo ſolido, citra ſolem tamen flectitur. putaſne demiſſis in profundum catenis Neptunum potuiſſe contingi? ut cæleſtia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa aut ſimulacra conflant, nil divinitati nocetur: ita quidquid fit in ſapientem protervè, petulanter, ſuperbè, fruſtra tentatur*.

Ob hanc manſuetudinem, Moſen in hac vita donatum fuiſſe viſione divinæ eſſentiæ, cenſent multi. qua de re aliiſque ad Moſen pertinentibus Exodi c. 2. c. 32. & ſeq. ſæpius dicendum erit.

Certum eſt Moſen vita functum, in monte Abarim ab angelis ſepultum eſſe. unde *non cognovit homo ſepulcrū eius*. Atq; hæc fuit ratio cur Michael archangelus cum diabolo altercatus ſit de Moſis corpore, ut ait S. Judas in ſua epiſt.

Moſes ab angelis ſepultus.
Deut. 34. 6.

Denique vis noſſe Moſen? Audi Siracidem c. 45. *Dilectus Deo & hominibus Moſes, cuius memoria in benedictione eſt. Similem illum fecit in gloria ſanctorum* (ſanctis Patriarchis) *magnificavit eum in timore inimicorum, & in verbis ſuis monſtra placavit* (portentoſas plagas Aegypti ceſſare fecit) *glorificavit illum in conſpectu regum*, regis ſcilicet Pharaonis, (de quo dixit illi Dominus Exodi 7. v. 1. *Ecce conſtitui te Deum Pharaonis*) *& iuſſit illi coram populo ſuo, & oſtendit illi gloriam ſuam, in fide & lenitate ipſius ſanctum fecit illum, & elegit eum ex omni carne. Audivit enim vocem ipſius, & induxit illum in nubem, & dedit illi coram præcepta, & legem vitæ & diſciplinæ, docere Iacob teſtamentum ſuum, & iudicia ſua Iſrael*.

75\.
Moſis encomia ex Ecclеſ. 45.

Audi Apoſtolum Hebr. 11. 24. *Fide Moſes grandis factus negavit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatē; maiores divitias æſtimans theſauro Aegyptiorum, improperium Chriſti, aſpiciebat enim in remunerationē. Fide reliquit Aegyptum, non veritus animoſitatem regis: inviſibilem enim tanquā videns ſuſtinuit. fide celebravit paſcha, & ſanguinis effuſionem, ne qui vaſtabat primitiva tangeret eos. fide tranſierunt mare rubrum, tamquam per aridam terram; quod experti Aegyptii devorati ſunt*.

Ex S. Paulo.

Audi S. Stephanum Actor. 7. v. 22. & 30. *Moſes erat potens in verbis & in operibus. apparuit illi in deſerto montis Sina angelus, in igne flammæ rubi. hunc Deus principem & redemptorem miſit, cum manu angeli, qui apparuit illi in rubo. hic eduxit illos, faciens prodigia & ſigna in terra Aegypti. hic eſt qui fuit in Eccleſia in ſolitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina; qui accepit verba vitæ dare nobis*.

76\.
Ex S. Stephano.

Audi S. Ambroſium l. 1. de Cain & Abel c. 2. *In Moſe*, inquit, *fuit venturi doctoris figura, qui Evangelium prædicaret, impleret teſtamentum vetus, novum conderet, cæleſte populis alimentum daret. hinc Moſes humanæ dignitatem conditionis exceſſit, uſque, ut Dei vocaretur nomine: Poſui, ait, te Deum Pharaonis. Etenim victor paſſionum omnium, nec ullis ſæculi captus illecebris, qui omnem iſtam ſecundùm corpus habitationem, cæleſtis puritate converſationis obduxerat, mentem regens, carnem ſubiiciens, & regia quadā auctoritate caſtigans, nomine Dei vocatus eſt, ad cuius ſimilitudinem ſe perfecta virtutis ubertate formaverat. & ideo non legimus de eo, ſicut de cæteris, quia deficiens mortuus eſt, ſed per verbum Dei mortuus eſt. Deus enim neque defectionem, neque diminutionem patitur. unde & additur: Quia nemo ſcit ſepulturā eius, qui trāſlatus magis eſt, quàm derelictus; ut quietem magis sacro eius, quàm buſtum acceperit*. Videtur hic inſinuare Ambroſius, Moſen non eſſe mortuum, ſed tranſlatum inſtar Eliæ & Henoch. qua de re dicam Deutoronomii ult.

Ex S. Ambroſio.

Moſes vocatus eſt Deus a victoria paſſionum.

Moſes non tam mortuus, quam raptus.

Audi Conſtantinum Magnum Imp. in oratione ſua apud Euſebium cap. 17. *Quid*, inquit, *de Moſe pro dignitate ſatis dici poteſt? qui populum confuſione quadam turbatum in ordinem redegit: qui levi perſuaſione & modeſtia eorum animos tranquillavit: qui illis pro ſervitute libertatem reddidit: qui pro mæſtitia lætitiam attulit; qui etiam tantum illis, qui ipſum ætate antecierunt, ſapientia præſtitit, ut ſapientes & philoſophi à Gentilibus plurimum prædicati, eius ſapientiæ æmuli & imitatores exiſterent. Pythagoras enim eius ſapientiam imitatus, uſque eò propter modeſtiam omnium ſermone celebratur, ut Platoni homine plane modeſtiſſimo eius continentia, tamquam exemplar ad imitationem proponeretur*.

Audi, imò lege S. Juſtinum in Admonit. ſive parænetica ad Gentes, qua tota docet Græcos ab Aegyptiis

Ex S. Iuſtino.

B 2 hos

ſios à Moſe hauſiſſe ſuam ſapientiam, Deique notitiam. Imprimis, *cùm quidam*, ait, *ut ipſi fatemini, devoum oraculum conſuleret, quos tandem homines religioni deditos aliquando eſſe contigiſſet, hoc reſponſum eſſe dicitis:*

Soli Chaldæis ſapientia ceſſit: Hebræi
Ingenitum Regem mente Deumque colunt.

Subdit, *Moſes ſuam hiſtoriam hebraicè ſcripſit, cùm Græcorum literæ nondum eſſent inventæ. Has enim poſtea Cadmus primus ex Phœnice allatas Græcis tradidit. Unde & Plato ſcripſit in Timæo, Solonem illum ſapientum ſapientiſſimum, cùm ex Aegypto rediiſſet, hæc dixiſſe Critiæ, ſe audiſſe Aegyptiū ſacerdotem qui ſibi diceret: Græci, ò Solon, juvenes eſtis ſemper: ſenex autem Græcus nemo eſt. Deinde rurſus: Iuvenes eſtis animis omnes; nullam enim in eis veteri auditione veterem habetis ſententiam, nec ullam tempore canam diſciplinam.* Et paulò inferiùs ex Diodoro docet, Orpheum, Homerum, Solonem, Pythagoram, Platonem, Sybillam & alios, cùm in Aegypto fuiſſent, ſuam de pluribus diis mutaſſe ſententiam; quia nimirum à Moſe per Aegyptios cognoverunt unum eſſe Deum, qui in principio creavit cælum & terram. Hinc Orpheus cecinit:

Iuppiter eſt unus, Pluto, Sol, Bacchus & unus,
Eſt Deus unus in omnibus; hæc bis cur tibi dico?

Idem rurſum:

Te teſtor cælum, magni ſapientis origo,
Teque Patris Verbum, primum quod prosilit ore,
Cùm propria mundi machinam ratione creavit.

Denique addit, Platonem ex Moſe didiciſſe Deum; unde eum pariter vocaſſe τὸ ὄν, id eſt, *quod eſt*, ſicut Moſes eum vocat ὁ ὤν, id eſt, *qui eſt*, ſive *Ego ſum qui ſum*. Rurſum ab eodem didiciſſe creationem rerum, Verbum divinum, reſurrectionem corporum, judicium, pœnas impiorum, & præmia juſtorum, Sp. ſanctum; quem Plato cenſuit eſſe animam mundi: nec enim ſatis intellexit Moſen, ſed eum ad ſua phantaſmata detorſit: unde in errores incidit.

Ex S. Cyrillo.

Pari modo S. Cyrillus l. 1. contra Julian. oſtendit Moſen priſcis Heroibus Gentilibus, quos ipſi vetuſtiſſimos putabant, eſſe antiquiorem. Audi doctam ejus chronologiam Moſis & Gentium. *Itaque ab Abrahæ temporibus uſque ad Moſen deſcendentes nova inde annorum exordia iterum incipiamus, Moſis nativitatem numeris præmittentes. Anno ſeptimo Moſis aiunt natum Prometheum & Epimetheum, & Atlantem Promethei fratrem, præterea & Argum cuncta cernentem. Triceſimoquinto anno Moſis primus regnavit Athenis Cecrops, qui cognominatus Diphyes: hunc ferunt primum ex hominibus ſacrificaſſe bovem, nominaſſeque Iovem apud Græcos ſummum Deorum. Sexageſimoſeptimo anno Moſis aiunt fuiſſe diluvium Deucalionis in Theſſalia, præterea & in Aethiopia Solis filium, ſicut ipſi dicunt, exuſtum eſſe Phaethontem. Septuageſimoquarto anno Moſis quidam Hellen dictus, Deucalionis & Pyrrhæ filius, Græciæ ſui nominis agnominationem dedit, cùm antea vocarentur Graci: Centeſimo & viceſimo anno Moſis Dardanus condidit civitatem Dardaniam, regnante apud Aſſyrios Amynto, apud Argivos autem Stenelo, apud Aegyptios verò Rameſſe vocabatur autem ipſe & Aegyptus Danai frater. Centeſimo & ſexageſimo anno poſt Moſen Cadmus Thebis regnavit, cujus filia Semele, ex qua Bacchus, ut ipſi dicunt, ex Iove. Erat autem tunc & Linus Thebanus & Amphion Muſici. Aſſumpſit autem tunc ſacerdotium apud Hebræos Phinees filius Eleazari, filii Aaron, mortuo ſcilicet Patre. 195. anno poſt Moſen ferunt fuiſſe Proſerpinam virginem raptam ab Aedonee, id eſt Orco, rege Moloſſorum; hic canem maximum aluiſſe dicitur cerberum nomine, qui apprehendit Pirithoum & Theſeum venientes ad raptum uxoris: cùm periiſſet autem Pirithous, adveniens Hercules Theſeum in mortis periculo conſtitutum ex inferno liberavit, ut fabulantur. 290. anno Perſeus Dionyſium, hoc eſt Liberum, occidit, cujus & ſepulcrum eſſe dicunt in Delphis juxta aureum Apollinem. 410. anno poſt Moſen expugnatum eſt Ilium, judicante apud Hebræos Eſebon, apud Argivos Agamemnone, apud Aegyptios Vaphre, apud Aſſyrios Teutamo. Colliguntur igitur à nativitate Moſis uſque ad deſtructam Troiam 410. anni.*

Audi S. Auguſtinum libr. 22. contra Fauſtum c. 69. *Moſen*, inquit, *famulum Dei fideliſſimum, humilem in recuſando tam magnum miniſterium, ſubditum in ſuſcipiendo fidelem in ſervando, ſtrenuum in exequendo, in regendo populo vigilantem, in corrigendo vehementem, in amando ardentem, in ſuſtinendo patientem: qui pro iis quibus præfuit, Deo ſe interpoſuit conſulenti, oppoſuit iraſcenti. hunc itaque talem ac tantum virum abſit ut ex maledico Fauſti ore penſemus, ſed ex ore plane veridici Dei.*

77. *Ex S. Auguſtino.*

Audi S. Gregorium 2. p. Paſtor. c. 5. *Hinc Moſes crebrò tabernaculum intrat & exit; & qui intus in contemplationem rapitur, foris infirmantium negotiis urgetur, intus Dei arcana conſiderat, foris onera carnalium portat: exemplum rectoribus præbens, ut cùm foris ambigunt quid diſponant, Dominum per orationem conſulant.* Idem l. 6. in 1. Regum c. 3. ait Moſen tam plenum fuiſſe ſpiritu, ut de ejus ſpiritu Dominus tulerit, & ſeptuaginta rectoribus populi communicarit. Idem hom. 16. in Ezech. Moſen in ſcientia Dei præfert Abrahamo, nec id mirum; Moſi enim ait Deus, *Apparui Abraham, Iſaac, & Iacob: & nomen meum Adonai* (Jehova) *non indicavi eis*: quod tibi ò Moſes indico & revelo.

Ex S. Gregorio.

Porrò Moſes expreſſus fuit Chriſti index & typus; adeoque ſicut ſol diem, luna noctem illuminat; ita Chriſtus Chriſtianos in lege nova, Moſes Judæos in veteri illuminavit. Quocirca pulchrè Chriſtum ſoli, Moſen lunæ comparat Aſcanius Martinengus in Gen. to. 1. pag. 5. in fin. & ſeq. nam Primò, legiſlator fuit Moſes Pentateuchi; Chriſtus Evangelii. Secundò, Moſes duos ſingulares habuit congreſſus cum Deo, primum cùm primas legis tabulas in Sina à Deo accepit, alterum cùm ſecundas, tuncque rediit coruſcante & quaſi cornuta facie. Hæc teſtimonia dedit ei Deus. Similia duo dedit Chriſto: prius in baptiſmo, cùm deſcendit in eum Spiritus ſanctus Specie columbæ, voxque è cælo audita eſt; poſterius, cùm transfiguratus eſt in Tabor, atque teſtimonium ei dederunt Moſes & Elias, hoc eſt, lex & prophetæ. Tertiò, Moſes ſtupendas plagas, & miracula fecit in Aegypto: majora patravit Chriſtus. Quartò, Moſes Deum allocutus eſt, ſed in caligine, viditque eum à tergo: Chriſtus verò facie ad faciem. Quintò, Moſes audivit à Deo, *Invenisti gratiam apud me, & novi te ex nomine*: Chriſtus audivit à Patre. *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacui, ipſũ audite.*

Audi Euſeb. lib. 3. de Demonſtr. Evang. qui ex Moſis & Chriſti geſtis mirificam compaginat antitheſin cujus verba prolixa in pauca contraham.

Ex Euſebio.

1. Moſes fuit legiſlator Judaicæ gentis, Chriſtus totius univerſi.

2. Moſes idola Hebræis abſtulit, Chriſtus ea ex omni ferè plaga mundi ejecit.

3. Moſes mirificis portentis legem contulit; majoribus Chriſtus Evangelium condidit.

4. Moſes ſuos in libertatem vindicavit; Chriſtus generis humani jugum excuſſit.

5. Moſes terram fluentem lac & mel patefecit. Chriſtus præſtantiſſimam viventium terram reſeravit.

6. Elegans infans Moſes vix natus Pharaonis ſævitia, qui mares Iudaici populi ad necem damnarat, vitæ diſcrimen ſubiit; Chriſtus infans à Magis adoratus, ob Herodis immanitatem pueros trucidantis, in Aegyptum ſecedere eſt coactus.

7. Moſes adoleſcens omnium diſciplinarum eruditione claruit; Chriſtus duodecim annorum legiſperitos eruditiſſimos in ſtuporem adduxit.

8. Moſes quadraginta diebus jejunans divino eloquio paſtus eſt; per quadraginta perinde dies Chriſtus non manducans, neque bibens, divinæ contemplationi vacavit.

9. Moſes in deſerto famelicis manna & coturnices præbuit; Chriſtus in deſerto quinque panibus virorum quinque millia ſaturavit.

10. Moſes inter Arabici ſinus aquas illæſus tranſiit; Chriſtus ſuper maris undas ambulavit.

11. Moſes extenta virga mare diviſit; Chriſtus increpat ventum & mare, & facta eſt tranquillitas magna.

12. Moſes in monte rutilanti facie ſplendidus apparuit; Chriſtus in monte fulgentiſſimo aſpectu transfiguratus eſt, cujus facies reſplenduit ſicut ſol.

13. In Moſen non poterant filii Iſrael oculorum aciem intendere; ante Chriſtum diſcipuli in facies ſuas perterriti ceciderunt.

14. Mariam leproſam ad priſtinam ſanitatem reſtituit Moſes, Mariam Magdalenam, criminum maculis obrutam, gratia cæleſti abluit Chriſtus.

15. Moſen Dei digitum appellarunt Aegyptii; de ſe ipſo Chriſtus prodidit, *Porro ſi in digito Dei ejicio dæmonia*, &c.

16. Selegit Moſes 12. exploratores; 12. Apoſtolos & Chriſtus elegit.

17. Moſes 70. ſeniores; Chriſtus 70. diſcipulos auctoravit.

18. Jeſum Nave ſucceſſorem ſibi deſtinavit Moſes; Petrum ad ſummum pontificatum poſt ſe extulit Chriſtus.

19. De Moſe ſcriptum eſt, *Non cognovit homo ſepulcrum ejus uſque ad præſentem diem*; de Chriſto conteſtati ſunt angeli: *Jeſum quæritis crucifixum; ſurrexit, non eſt hic.*

28.
Ex S. Baſilio.

Audi S. Baſilium hom. 1. in Hexaem. *Moſes etiam dum ad matris ubera pendens, Deo amabilis, & gratioſus fuit. ipſo prælegit calamitates ærumnaſque cum Dei populo experiri, quam temporaria voluptate cum peccato perfrui juſti & æqui fuit amantiſſimus & obſervantiſſimus, improbitatis & injuſtitiæ hoſtis acerrimus. in Aethiopia* (in Madian) *quadraginta annos contemplatione vacavit. octoginta annos natus vidit Deum, quoad videre poteſt homo hinc de eo ait Deus: Ore ad os loquar ei, in viſione, & non per ænigmata.*

Ex S. Nazianz. qui S. Baſil. & Nyſſenum comparat Moſi & Aaroni.

Audi S. Gregorium Nazianz. orat. 22. qua S. Baſil. ejuſque fratrem Gregorium Nyſſenum comparat Moſi & Aaroni. *Quis legislatorum illuſtriſſimus? Moſes. quis ſacerdotum ſanctiſſimus? Aaron. non minùs pietate, quam corporibus fratres: vel potiùs, ille quidem Pharaonis Deus, & Iſraelitarum antiſtes & legislator, & nubem ingrediens, & divinorum arcanorum inſpector & arbiter, & tabernaculi illius veri fabricator, quod à Deo, non ab homine conſtructum eſt: ille principum princeps, & ſacerdotum, ſacerdos, Aarone pro lingua utens*, &c. *ambo Aegyptum vexantes, mare ſcindentes, Iſraelem gubernantes, hoſtes demergentes,* C *panem ſuperne trahentes, aquas conculcantes, ad terram promiſſionis iter commonſtrantes. Fuit ergo Moſes principum princeps, & ſacerdotum ſacerdos*, &c.

Ex S. Hier.

Audi S. Hieronymum, qui initio Commentariorum in epiſt. ad Galatas, Moſen non tantùm Prophetam, ſed & Apoſtolum fuiſſe docet, idque ex communi Hebræorum ſententia.

Ex Philone l. 3. de vita Moſis in fin.

Audi Philonem Hebræorum doctiſſimum: *Hæc eſt vita, hic exitus Moſis, regis, legislatoris, pontificis, prophetæ.*

79.
Ex Gentilibus.
Plato eſt Moſes Atticus.

Audi Gentiles. Numenius apud Euſebium l. 9. de Præparat. Evangelica c. 3. aſſerit Platonem & Pythagoram Moſis dogmata eſſe ſectatos, adeoque quid eſt, ait, Plato, niſi Moſes Atticus? His adde Eupolemum & Artapanum, qui (apud Euſebium ibidem c. 4.) aiunt Moſen Aegyptiis litteras tradidiſſe, aliaque multa ad commune bonum inſtituiſſe, & propter ſacratum litterarum interpretationem, Mercurium appellatum, indeque factum eſſe, ut ab ipſis quaſi Deus coleretur.

Moſes dictus Mercurius, cur?

Ptolemæus Philadelphus (ut teſtatur Ariſtæas de 72. interpretibus, audita lege Moſis, dixit ad Demetrium: *Cur tanti operis nullus hiſtoriographus aut poeta meminit?* cui Demetrius: *Quia iſta lex eſt ſacrorum, divinitus lata; & quia nonnulli aggreſſi ſunt, ſed divina plaga territi, ab inſtituto deſtiterunt.* Atque illicò exempla ſubjungit de Theopompo hiſtorico, & de Theodecte tragico poeta, quæ ſuperiùs commemoravi.

Diodorus hiſtoricorum omnium probatiſſimus, inquit S. Juſtin. in Admonit. ad Gentes, ſex priſcos ponit legislatores, & primum omnium Moſen, quem ait fuiſſe magno animo virum, & probatiſſima vita celebratum.

A de quo & tradit: *Apud Judæos quidem Moſen, quem vocant Deum, ſive ob admirabilem divinamque naturam, quam diuturnis hominum multitudini profuerant, ſive ob excellentiam & poteſtatem, quibus vulgus ipſum ſuſceptæ legi libentius obſequitur. Secundum inter legis poſitores Aegyptios Sanchnin fuiſſe commemorant, inſignem prudentia virum. Tertium Seſonchoſin dicunt regem, qui non modò inter Aegyptios bellicis negotiis præcelluerit, ſed & bellacem gentem legum poſitione frænaverit. Quartum Bachorim ſtatuunt, & eumdem regem, quem memoriæ prodiderunt & de modo regnandi, & de domeſtica diſpenſatione Aegyptiis præcepiſſe. Quintus fuit Amaſis rex. Sextus dicitur Xerxis pater Darius Aegyptiis legibus addidiſſe.*

Denique Joſephus, Euſebius & alii tradunt, Moſen omnium, quorum ſcripta nunc extant, vel quorum B nomen in Gentilium ſcriptis proditum eſt, primum fuiſſe Theologum, philoſophum, poetam & hiſtoricum. Quocirca mira fuit non tantùm apud Judæos, ſed & Gentilis Moſis veneratio. Narrat Joſephus l. 20. c. 4. militem quemdam Romanum Moſis libros laceraſſe, mox Judæos concurriſſe ad Præſidem Romanum Cumanum, flagitantes ut non ſuam, ſed læſi Numinis ulciſceretur injuriam. Quare Cumanus militem violatorem legis ſecuri ferit.

Porrò hæc veneratio & martyriis & miraculis illuſtrata eſt. Cùm Maximianus & Diocletianus edicto juberent ſibi tradi libros Moſis, aliosque ſacræ Scripturæ, ad exurendum, reſtiterunt fideles, mori malentes quàm eos tradere. Quare multi pro ſacris libris glorioſum certamen obierunt, & victricem martyrii lauream adepti ſunt. Cùm autem Fundanus Alutmenſis olim Epiſcopus, metu mortis ſacros libros tradidiſſet, & magiſtratus ſacrilegus eos igni apponeret, ſubitò imber ſereno cælo diffuſus eſt, ignis ſacris libris admotus extinctus eſt, grando ſubſecuta, omniſque regio ipſa pro ſacris libris elementis furentibus devaſtata eſt, uti habent acta S. Saturnini, quæ extant apud Surium 11. Februarii.

80.
Oratio Auctoris ad Moſen.

A pice nos, quæſo, ſancte Moſes, qui eminus quondam in Sina gloriæ Dei, cominus verò in Tabor gloriæ Chriſti ſpeculator fuiſti: nunc autem facie ad faciem otiaque perfrueris. Porrige manum ex alto, ſapientiæ tuæ flumina in nos deriva, & æterni illius luminis vel ſcintillam ope, votis & meritis tuis nobis impertí. impetra à Patre luminum, ut ad ſua hæc Pentateuchi ſacraria, nos vermiculos ſuos inducat; det ut in Scripturis ſuis eum agnoſcamus, det ut tantum diligamus, quantum cognoſcimus! nec enim cupimus eum cognoſcere, niſi ut diligamus, utque ejus amore accenſi, velut faces, & alios, totumque orbem accendamus. Hæc enim eſt ſcientia ſanctorum: ipſe enim eſt amor & timor noſter, ipſum unum D omnia noſtra ſpectant, ipſi nos & omnia nobis com devovimus. Denique duc nos ad Chriſtum, qui eſt finis legis tuæ, ut ipſe ſtudia noſtra, conatuſque omnes ad ejus, cui omnis creatura laudem dicit, gloriam, in Eccleſiæ ejus regno jam militante, deprædicandam & aliquando in victrici cælitum choro, tecum à nobis omnibus tui ſtudioſis, in omnem æternitatem, uti ſpero, ſuaviſſimè feliciſſimeque concinendam, regat, ſecundet, & ad finem uſque perducat. ibi ſtabimus ſuper mare vitreum, quotquot beſtiam vicimus, *cantantes canticum Moſi, & canticum Agni, dicentes: Magna & mirabilia ſunt opera tua Domine, Deus omnipotens: juſtæ & veræ ſunt viæ tuæ Rex ſæculorum. quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia ſolus pius es*: quia elegiſti nos: quia feciſti nos reges & ſacerdotes, & regnabimus in ſæcula ſæculorum. Amen. *Apoc. 15. 3.*

Digitized by Google

COMMENTARIA IN PENTATEVCHVM MOSIS.

ARGVMENTVM.

HEBRÆI, teſte S. Hieron. in prologo galeato, tot numerant libros S. Scripturæ, putà veteris Teſtamenti, quot habent ipſi litteras, putà viginti duos; eoſque in tres claſſes dividunt: ſcilicet in תורה *thora*: id eſt legem; נביאים *nebiim*, id eſt prophetas. כתובים *Ketubim*, id eſt hagiographa. Thora ſive lex complectitur Pentateuchum, puta Geneſim, Exodum, Leviticum, Numeros & Deuteronomium, qui ita non à Moſe, ut vult Philo, ſed à Septuag. interpretibus diviſi & nuncupati ſunt, cùm antea unus eſſet liber legis.

Prophetas duplices numerant, priores & poſteriores priores vocant Joſue, Judicum, Ruth, & quatuor libros Regum: poſteriores recenſent Iſajam, Jeremiam, Ezechielem, & duodecim minores prophetas.

Hagiographa numerant Job, Pſalmos, Proverbia, Eccleſiaſten, Canticum Canticorum, Danielem, libros Paralipomenon, Eſdram & Eſther.

Argumentum Pentateuchi. Pentateuchus, id eſt quintuplex hoc volumen Moſis, eſt chronicon mundi. Ejus enim argumentum eſt texere hiſtoriam & chronologiam mundi, ac geſta patriarcharum à prima mundi creatione uſque ad mortem Moſis. In Geneſi enim Moſes pertexit à principio creationem mundi, & geſta Adami, Evæ, Noë, Abrahæ, Iſaac, Jacobi, & aliorum uſque ad mortem Joſephi. In Exodo perſecutionem Pharaonis, indeque decem plagas Ægypti, egreſſum Hebræorum ex Ægypto, & peregrinationem per deſertum: ubi in Sina decalogum, cæteraſque leges à Deo acceperunt. In Levitico deſcribuntur ſacra, & ſacrificia, cibi vetiti, feſta, aliique ritus, luſtrationes & ceremoniæ, tam populi quàm ſacerdotum & Levitarum. In Numeris numeratur populus, principes & Levitæ, item quadraginta duæ manſiones Hebræorum, eorumque æquè ac Dei geſta in deſerto, inſuper recenſetur prophetia Balaam, ac bellum Hebræorum cum Madianitis. Deuteronomium, ſive ſecunda lex, repetit & inculcat Hebræis leges antea in Exodo, Levitico & Numeris à Deo per Moſen datas.

Auctor Moſes. Nota Primò. Auctor Pentateuchi eſt Moſes, Ita docent omnes Græci & Latini, imò ipſe Chriſtus, ut patet Johan. 1. v. 17. & 45. Johan. 5. 46. & alibi. Porrò A Moſes antiquior fuit, & tempore longè præceſſit, omnes Græciæ & Gentilium ſapientes, putà Homerum, Heſiodum, Thaletem, Pythagoram, Socratem; & his ſeniores Orpheum, Linum, Muſæum, Herculem, Aeſculapium, Apollinem, quin & ipſum Mercurium Triſmegiſtum, qui omnium fuit antiquiſſimus. Hic enim Mercurius Triſmegiſtus, ait S. Auguſtinus lib. 18. de Civ. c. 39. nepos fuit majoris Mercurii; cujus maternus avus Atlas aſtrologus, & æqualis Promethei, eo tempore floruit quo vixit Moſes. *Moſes ſenior Mercurio, coævus Atlanti.* Ubi Adverte, Moſen Pentateuchum ſimpliciter conſcripſiſſe, per modum diarii vel annalium; Ioſue tamen, vel quem ſimilem eoſdem hos Moſis annales in ordinem digeſſiſſe, diſtin- B xiſſe, & ſententias nonnullas addidiſſe, & intexuiſſe. Sic enim in fine Deuteronomii mors Moſis, eo utique mortuo, à Ioſue vel alio quopiam additur & deſcribitur. Sic non à Moſe, ſed ab alio quopiam, ut videtur, laus manſuetudinis Moſis intertexta eſt Num. 12. 3. Sic Gen. 14. 15. urbs Lais vocatur *Dan*, cùm diu poſt tempora Moſis, vocata ſit *Dan* quare nomen *Dan* ibi pro *Lais* ſubſtitutum eſt, non à Ioſue, ſed ab alio qui poſterius vixit. Sic Numer. 21. ab alio pariter additi ſunt verſus 14. 15. 27. Pari modo Ioſue mors ab alio addita eſt, Ioſue ult. v. 29. Pari modo prophetia Ieremiæ à Baruch digeſta, & in ordinem redacta eſt, uti oſtendam C præfatione in Ieremiam. Sic & parabolæ Salomonis, non ab ipſo, ſed ab aliis, ex ejus ſcriptis congeſtæ & digeſtæ ſunt, ut patet Proverb. 25. 1. Porrò Moſes hæc partim traditione, partim divina revelatione, partim oculari inſpectione didicit & accepit: nam quæ in Exodo, Levitico, Numeris & Deuteronomio narrat, ea præſens ipſe vidit & geſſit.

Nota ſecundò. Scripſit Geneſim Moſes cùm exul ageret in Madian Exodi 2. 15. inquit Pererius, idque ad conſolationem Hebræorum, qui in Aegypto à Pharaone opprimebantur. Verùm meliùs ſentiunt Theodoretus, Beda & Toſtatus (à quibus non diſſentit Euſebius lib. 7. D de Præpar. c. 2. ſi verba ejus accuratè expendantur) tam Geneſim, quàm quatuor ſequentes libros à Moſe ſcriptos eſſe poſt egreſſum Hebræorum ex Aegypto, cùm ipſe in ſolitudine quaſi dux, pontifex, propheta, doctor & legiſlator populi verſaretur, atque ex cœtu & Synagoga Iudæorum remp. & Eccleſiam Dei formaret & inſtrueret, ut ipſi ex rerum creatione & gubernatione Deum creatorem agnoſcerent, amarent, colerent. *Moſes ſcripſit hæc in deſerto.*

CA-

Digitized by Google

CANONES

FACEM PRAEFERENTES PENTATEUCHO.

Can. 1. CUm Moſes hic hiſtoriam mundi conſcribat, patet narrationem ejus non ſymbolicam, non allegoricam, non myſticam, ſed hiſtoricam, ſimplicem & planam eſſe; ac proinde ea quæ narrat de paradiſi, Adami, Evæ, & rerum omnium creatione ſpatio ſex dierum ſucceſſivè peracta &c hiſtoricè & propriè, ut ſonant, ſunt accipienda. Eſt hoc contra Origenem, qui hæc omnia allegoricè & ſymbolicè exponenda putavit, itaque literam & literalem ſenſum evertit. Verùm canonem noſtrum tradunt omnes alii Patres, & Eccleſia, quæ hic damnat allegorias Origenis. Vide contra Orig. hic diſputantem S. Baſilium hom. 3. & 9. Hexam. Verè S. Hier. *Origenes*, inquit, *ſuum ingenium fecit ſacramenta Eccleſiæ.*

Can. 2. Philoſophia & Phyſica adaptanda ſunt ſacræ Scripturæ & verbo Dei, a quo omnis exiſtit naturæ numerus, ordo & modus, ait S. Auguſtinus. Non ergo è contrario torquenda eſt ſacra Scriptura ad ſenſa philoſophorum, aut ad lumen & dictamen naturæ.

Can. 3. Moſes ſæpè utitur prolepſi ſive anticipatione: vocat enim urbes & loca eo nomine, quod longè poſteriùs eis eſt inditum. Sic Geneſ. 14. 2. Balam urbem vocat Segot, quæ tamen non tunc, ſed poſtea vocata eſt Segor, cùm Loteò ex Sodomis evaſiſſet. Sic ibid. verſ. 6. vocat montes Seir, qui longè poſt ab Eſau Seir ſunt dicti. Sic ibid. verſ. 14. vocat Dan, quę tunc vocabatur Lais.

Can. 4. *Aeternum* ſæpè non ſignificat propriè dictam æternitatem, ſed longum aliquod tempus cujus finis non pervidetur Hebr. enim עולם *olam*, id eſt æternum, ſignificat ſæculum, quia occultum eſt, ſeu cujus terminus & finis non perſpicitur. Radix enim עלם *alam* ſignificat occultare vel abſcondere. Rurſum *æternum* ſæpè non abſolutè, ſed reſpectivè dicitur, & ſignificat durationem integram rei, quæ æterna eſt, non abſolutè, ſed reſpectu certi ſtatus, reip. & gentis. Sic dicitur lex vetus duratura in æternum; id eſt ſemper, non abſolutè, ſed reſpectu Judæorum: quia nimirum lex illa duravit tamdiu, quamdiu duravit Judæorum reſp. & ſynagoga; puta toto tempore judaiſmi, donec lex nova illi ſuccederet: duratura enim erat donec veritas per Chriſtum illuceſceret. Id ita eſſe patet: nam alibi eadem Scriptura dicit legem illam veterem eſſe abolendam, eique ſurrogandam novam Evangelicam, ut patet Jerem. 31. v. 32. & ſeq. Sic *æternum* capit Horat. cùm ait:

Serviet æternum qui parvo neſciet uti.

non enim poteſt in æternum abſolutè ſervire, cujus vita ipſa qua ſervit, æterna eſſe non poteſt. Tradit hunc canonem S. Auguſtinus qu. 31. in Geneſ. de quo plura vide apud Pererium tom. 3. in Geneſ. pag. 130. & ſeq.

Can. 5. Hebræi per enallagen ſæpè ſenſum unum cum alio commutant, & maximè viſum pro quovis ſenſu accipiunt; tum quia viſus omnium ſenſuum eſt præſtantiſſimus & certiſſimus; tum quia in ſenſu communi, qui eſt ſupra viſum & oculos, omnium ſenſuum ſenſationes conveniunt. Sic viſus pro tactu capitur Johan. 20. 29. *Quia vidiſti*, id eſt tetigiſti, *me Thoma, credidiſti.* pro odoratu verò capitur Exodi 5. v. 21. in Hebræo: *Fœtere feciſti odorem* (nomen & famam) *noſtrum in oculis*, id eſt, D in naribus Pharaonis. pro guſtu capitur pſal. 33. 9. *Guſtate & videte* (id eſt ſapite) *quoniam ſuavis eſt Dominus.* pro auditu capitur Exodi 20. v. 18. *Populus videbat*, id eſt audiebat, *voces.* videre ergo idem eſt quod cognoſcere, vel clarè percipere.

Can. 6. Peccatum ſæpè, maximè in Levit. ſumitur metonymicè. Primò, pro hoſtia oblata pro peccato; Secundò, pro pœna peccati; Tertiò, pro irregularitate ſive immunditia legali, ex fluxu menſtrui ſanguinis, ſeminis, A lepræ, vel ex contactu mortui contracta. Sic Levit. 12. v. 6. puerperium vocatur peccatum, id eſt, immunditia legalis & Levit. 14. 13. lepra dicitur peccatum, non propriè dictum, ſed legale, id eſt irregularitas, quæ leproſum arcebat ſacris, & convictu hominum.

Can. 7. Leges Dei vocantur Primò, præcepta, ſtatuta, vel cuſtodia; quia cuſtodienda aut cavenda præſcribunt; Secundò, vocantur judicia: quia inter homines dirigunt & dirimunt lites: in judicio enim ſecundum leges judicandum eſt. Tertiò, vocantur juſtitiæ: quia ſtatuunt id quod æquum & juſtum eſt. Quartò, vocantur teſtimonia: quia teſtantur voluntatem Dei, ſive quid à nobis exigat Deus ſive quid à nobis velit fieri. Quintò, vocantur teſtamentum, id eſt fœdus & pactum, id eſt conditiones pacti initi cum Deo: quia hac conditione pepigit Deus tam cum Judæis, quàm cum Chriſtianis, ſe fore eis Deum & patrem, ſi videlicet ipſi legea ejus ſervent.

Can. 8. In Pentateucho crebra eſt Synecdoche. Sic genus capitur pro ſpecie; ut facere hœdum, agnum, vitulum, ſignificat ſacrificare hœdum, agnum, vitulum. Sic pars B capitur pro toto, ut implere manum, ſupple oleo, ſignificat unctione manus conſecrare aliquem ſacerdotem. Sic revelare turpitudinem, vel cognoſcere feminam, vel ad eam ingredi, eſt unum cum femina miſceri. Sic aperire aurem alicui, eſt ei ad aurem loqui, ſive inſuſurrare, indicare, & revelare aliquid.

Can. 9. Pari modo crebra eſt Metonymia, ut Geneſ. 14. v. 22. Exodi 6. 8. *Levo manum*, id eſt elevata manu cæli Dominum teſtor, & juro per Deum. Sic os ſignificat verbum vel præceptum quod ore datur. Sic manus ſignificat poteſtatem, vim, vel punitionem, quæ manu fit. Sic anima ſignificat vitam, vel ipſum animal, cujus forma & vita eſt anima. Sic *vir ſanguinum* vocatur homicida.

Can. 10. Pari modo frequens eſt Catachreſis; ut cùm *pater* rei alicujus vocatur is qui eſt auctor, conditor, aut inventor rei, vel is qui eſt primus & præcipuus in illa re. Sic Deus vocatur pluviæ pater, id eſt auctor. Sic dæmon vocatur mendacii pater, id eſt auctor. Sic Tubalcain vocatur *pater canentium organo*: pater; id eſt primus, & inventor organi. Sic dicunt: *Percuſſit eos in ore*, id eſt C in acie, *gladii*, os nimirum gladii vocatur acies ipſa gladii, qua homines abſumit & devorat, perinde ut os devorat panem. Hoc enim modo leones, tigrides, lupi, aliæque feræ ore ſuo percutiunt oves, canes & boves, cùm eos rictu oris ſui laniant, diſcerpunt & devorant. Simili catachreſi *filias* vocat minora oppida & vicos, quæ metropoli quaſi matri adjacent & ſubſunt. Rurſum ipſas urbes ob pulchritudinem & elegantiam vocant *filias*, ut, filia Sion eſt urbs & arx Sion: filia Jeruſalem eſt urbs Jeruſalem: filia Babylonis eſt urbs Babylonis, id eſt ipſa Babylon. Pari modo ædificare alicui domum, vel eam deſtruere, ſignificat alicui dare, vel deſtruere familiam & proles. Domus nimirum ſignificat proles & poſteritatem. unde Hebræi filios vocant בנים *banim*, quaſi אבנים *abanim*, id eſt lapides, à rad. בנה *bana*, id eſt ædificavit. nam ex filiis ut lapidibus ædificantur domus & familiæ parentum. στῦλοι οἴκων παῖδες εἰσιν ἄρσενες, inquit Euripid.

Can. 11. Hebræi ſæpè verba realia accipiunt pro verbalibus vel mentalibus. Sic Levit. 13. v. 6. 11. 20. 27. 30. dicitur, quòd ſacerdos leproſum mundabit vel contaminabit, id D eſt, mundatum vel contaminatum declarabit & pronuntiabit, ut hominum convictui reſtituatur, vel ab eo arceatur. Sic Jerem. 1. v. 10. dicitur, *Conſtitui te ſuper gentes & ſuper regna, ut evellas, & deſtruas, & diſperdas, & diſſipes, & ædifices, & plantes*: id eſt, ut propheres & prædices has gentes evellendas eſſe & deſtruendas; illas verò ædificandas eſſe & plantandas. Sic dicitur Levit. 20. 8. & c. 21. v. 8. 15. & 23. *Ego Dominus qui ſanctifico vos*, id eſt, jubeo vos eſſe ſanctos.

Can. 12. Hæbræi ſæpè tacent ſuppoſitum, ſive perſonam, aut rem

Digitized by Google

rem tam agentem, quàm patientem; quia ex antecedentibus vel ſequentibus eam intelligendam relinquunt, ut Deuter. 33. 12. & alibi ſæpè.

Can. 13. Verba & ſententiæ S. Scripturæ non ſemper referendæ ſunt ad proximè præcedentes, ſed ſubinde ad remotas quæ longiùs antè præceſſerunt. Sic illud Exodi 22. 3. *Si non habuerit* (fur) *quod pro furto reſtituat, ipſe venundabitur*, non cum proximè præcedentibus, ſed cum v. 1. ubi dicitur, *Si quis furatus fuerit bovem, quinque reſtituet*, connectendum eſt Sic Cant. 1. dicitur, *Nigra ſum, ſed formoſa, ſicut tabernacula Cedar, ſicut pelles Salomonis*, ubi *tabernacula Cedar* non poſſunt connecti cum *formoſa*. erant enim ipſa deformia, utpote æſtu aduſta, nigra & fœda. Sic ergo hæc connecti & exponi debent. Nigra ſum ſicut tabernacula Cedar, cum hoc tamen ſimul formoſa ſum ſicut pelles Salomonis vermiculatæ, & regiæ.

Can. 14. Negatio Hebræis totum quod ſequitur negat. unde *non omnis* Hebreis idem eſt quod *nullus*, cùm Latinis idem ſit quod *aliquis non*.

Can. 15. Solet Scriptura quędam promittere quibuſdam quæ non implentur in ipſis, ſed in poſteris eorum: ut ſignificet Deus ſe hæc poſteris in ipſorum gratiam pręſtare: quia quod poſteris datur, hoc ipſis, quorum poſteri ſunt portio, videtur dari ut principio & capiti poſteritatis. Sic Abrahæ non in ſe, ſed in poſteris ſuis promittitur terra Chanaan, Geneſ. 15. 14 Sic Jacob, id eſt Jacobæis, promittit dominium in Eſau, id eſt, Idumæos. Gen 27. 29. Sic Geneſ. 49: duodecim patriarchis promittitur, quod poſteris eorum obventurum erat. Tradit hunc canonem S. Chryſoſt. hom 8. in Matth.

Can. 16. Licet S. Cyprian l. 2. contra Judæos c 5. Hilarius l. 4. de Trinit. & Nazianz. tract de fide, putent Deum in aſſumpto corpore viſibilem apparuiſſe Abrahæ, Moſi & prophetis: tamen verius eſt omnes has apparitiones factas eſſe per angelos, qui in corporibus aſſumptis perſonam Dei gerebant, idcoque vocantur Deus. ita Dionyſ cap. 4. Cæleſt. hierar. S. Hieron. in cap. 3 ad Gal. Auguſt. lib 3. de Trinc. cult. Gregor. in præfat. Moral cap. 1. & alii paſſim. Et probatur. Nam ille qui apparuit Moſi, dixitque, *Ego ſum Deus Abraham*, fuit angelus, ut docet S. Stephanus Actor. 7. v. 30. Sic Dominus qui tradidit legem Moſi in Sina, Exodi 19. & 20. à Paulo ad Galat. 3. v. 19. vocatur angelus. Angeli enim ſunt adminiſtratorii ſpiritus, per quos Deus omnia ſua exſequitur. Quare quod Concilium Sirmienſe can. 14. definit eum qui contra Jacob luctatus eſt Geneſ. 32. fuiſſe Filium Dei, intellige fuiſſe angelum qui Filium Dei repræſentabat. Adde, decreta hujus Concilii non eſſe definitiones fidei, imò nec dogmata Eccleſiæ, niſi quatenus Photini hæreſes damnant; conſtat enim hoc Concilium fuiſſe cœtum Arrianorum.

Can. 17. Quando S Scriptura nomen novum alicui imponit, intelligenda eſt non adimere nomen prius, ſed poſterius addere priori, ut jam utroque nomine poſſit, modò uno, modò altero nuncupari. Sic Geneſ. 35. 10. dicitur: *Non vocaberis ultrà Jacob, ſed Iſrael*. ſenſus eſt, q. d. Non tantùm Jacob, ſed etiam Iſrael appellaberis: ſæpè namque poſtea adhuc Jacob vocatur. Sic Gedeon. Judic. 6. v. 32. dicitur ex eo die vocatus *Jerobaal*; & nihilominus pergit Scriptura eum vocare *Gedeonem*. Sic Simon poſtquam à Domino vocatus eſt *Cephas*, non rarò poſt adhuc *Simon* appellatur.

Hebræi nomina dabant ab eventu. Ubi Nota. Deus & Hebræi ſuis impoſuerunt nomina ab eventu, ſcilicet quæ ſignificarent eventum, vel præſentem, vel futurum; & tunc nomina erant quaſi omina, vel monita, aut vota rei futuræ imponendo enim alicui nomen portendebat, vel optabant eum talem fore, qualis illo nomine ſignificabatur. Id ita eſſe, patet in nomine Adam, Eva, Seth, Cain, Noë, Abraham, Iſmael, Iſaac. Jacob, &c. ut ſuis locis oſtendam.

& Romani. Idipſum imitati ſunt Romani. Græci, Germani, Romani, qui Corvinum à corvo, qui ei in caſtris victoriæ omen dedit; Cæſarem à cæſarie, cum qua natus prodiitut; Caligulam à caliga militari, qua ſępè utebatur, appellarunt. Sic Piſones, quòd optimè piſa ſererent, ita nuncupati ſunt: ſicut Cicerones à cicere, Fabii à faba, Lentuli à lente optimè ſerenda nomen acceperunt. Sic Ancus à vitioſo cubito, inquit Feſtus, nominatus eſt, cubitus enim græcè ἀγκὼν dicitur. Sic Servius, quod è matre ſerva genitus eſſet; Paulus, à parva ſtatura; Torquatus, à torque, quem Gallo in pugna detraxit; Planeus, à planis pedibus vocatus eſt. Sic Scipio cognomen fuit Corneliorum, cui P. Cornelius (avus P. Cornelii Scipionis Africani, qui Hannibalem devicit) initium dedie. Hic enim, eò quòd patrem vice ſcipionis regeret & duceret, primus Scipio cognominatus eſt, illudque cognomen ad poſteros tranſmiſit.

& Græci. Græci, quia appellarunt Platonem, quaſi latum, à latis humeris, cùm antea Ariſtocles vocaretur; Chryſoſtomum, quaſi os aureum, ab eloquentia; Laonicum, quaſi populi; Leonicum, quaſi leonis, Stratonicum, quaſi exercitus victorem; Demoſthenem, quaſi populi firmamentum; Ariſtotelem, quaſi optimum finem; Gregorium, quaſi vigilem; Diogenem, quaſi longe genitum; Ariſtobulum, quaſi optimi conſilii virum; Theodorum, quaſi donum Dei; Hippocratem, quaſi equino robore præditum; Callimachum, à pulchra pugna nuncuparunt.

& Germani. Germani & Belgæ, qui Fredericum, quaſi pacis divitem, id eſt, planè pacificum; Leonardum, quaſi leoninæ indolis; Bernardum, quaſi urſinæ indolis; Gerardum, quaſi vulturinæ indolis; Cunonem, quaſi audacem; Cunrandum, quaſi audacis conſilii; Adelgiſium, quaſi nobilis ſpiritus; Canutum, ad exhauriendis poculis; Pharamondum vel Framondum, à venuſtate oris nominarunt. Sic Guilhelmus à deaorata galea; Gudela, quaſi bona pars aut ſors; Lotharius, quaſi plumbeum cor; Leopoldus, quaſi leoninus pes; Lanfrancus, quaſi diuturna libertas; Wolfgangus, quaſi lupinus inceſſus vocatus eſt. Plura vide apud Goropium, Scrieckium, & Pontum Heuterum in Belgio.

Can. 18. Quando ei qui nomen habet, nomen non commutatur, ſed ſimpliciter, tacito & præſuppoſito ejus nomine; dicitur ſic vel ſic vocandus, tunc non imponitur ei aliud nomen, ſed ſignificatur talis futurus, ut jure alio iſto nomine vocari & appellari poſſit: ſic Iſaiæ 7. 14. Chriſtus vocatur *Emmanuel*; & c. 8. 3. *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari*; & c. 9. 6. *Admirabilis, conſiliarius, Deus, fortis, pater futuri ſæculi, princeps pacis*; & Zach. 6. v. 12. vocatur *Oriens*. Sic Johannes Baptiſta à Malachia vocatur *Elias*; & filii Zebedæi in Evangelio vocantur *Boanerges*, id eſt, filii tonitrui.

Can. 19. Viri & fœminæ olim erant polyonymi; unde non mirum ſi eadem perſona in Scriptura modò uno nomine, modò alio vocatur. Sic uxor Eſau quæ Geneſ. 36. 2. vocatur Ada filia Elon Hethęi, Geneſ. 26. 34. vocatur Judith filia Beeri Hethæi; & alia ejus uxor quæ Geneſ 36. 2. vocatur Oolibama filia Anæ, Geneſ. 26. 34. vocatur Baſemath filia Elon. Sic ſæpè lib. 1. Paralip. per decem prima capita alia viris & mulieribus dantur nomina, alia inquam ab iis quæ habent in Geneſi, Joſue, Judicum, & lib. Regum. Sic idem eſt Abimelech & Achimelech. Job & Jobab, Achar & Achan, Aram & Ram, Areunna & Ornan, Jetro & Raguel. Ubi obiter Adverte, nomina cùm in aliam linguam transferuntur, ita mutari, ut vix eadem eſſe videantur, præſertim cùm ad aliud etymon ſuæ linguę alludunt & inclinant. Sic hebr. Achaſueros; latinè Aſſuerus; perſicè Ochos oarſes, Ochioarſes, Axurxes, Artaxerxes; græcè Oxyares, quaſi idem ſunt. Achaſueros hebr. & chald. ſignificat magnum caput, id eſt, magnus capitaneus; Artaxerxes perſicè ſignificat magnus bellator, teſte Herodoto; Oxyares Græcis idem eſt quod acutus, ſive acer Mars. Sic à Boſra Hebraico, id eſt munitio, dicta eſt Byſra, & Byrſa arx Carthaginis, quam Romani Burgum vocarunt, indeque Burgundiones ſunt dicti. Sic à David & Idida, dicta eſt Dido.

Can. 20. Solet Scriptura cauſam vocare, & pro vera rei cauſa ponere, quod tantùm fuit occaſio: eò quòd ita ſoleant homines loqui, ut eventum undecumque provenientem vocent effectum, & occaſionem vocent cauſam. Sic Gen. 43. 6. ait Jacob: *In meam hoc feciſtis injuriam, ut indicaretis ei & alium vos habere fratrem*. Nec enim filii Iacob hanc patris ſui miſeriam intendebant, ſed ea ex factis & verbis illorum aliud agentium, fortuitò & occaſionaliter conſecuta eſt. vide Riberam in Amos 2. 19.

Can. 1. Hebræi ſæpè abſtractum ponunt pro concreto, ut abominationem pro re abominabili vel abominata. Exod. 8. 28. *Abominationes Aegyptiorum immolabimus Domino?* Pſal. 20. 2

Deſide-

Digitized by Google

Deſiderium (id eſt, rem deſideratam) *ſordes eius tribuiſti ei.* Sic Deus dicitur ſpes noſtra, id eſt, res ſperata, & patientia ac gloria noſtra, id eſt, propter quem patimur, de quo gloriamur.

Can. 22. Hebræi verba ſumunt jam in actu perfecto, jam in continuato, jam in inchoato, ut facere ſit idem quod conati, moliri, incipere aliquid facere. Sic Hebræi aliquando dicuntur egreſſi ex Ægypto veſperè, ut Deuter. 16.6. aliquando noctu, ut Exodi 12 42. alibi manè, ut Num. 33.3. quia ſcilicet veſperè immolarunt agnum, qui egreſſus fuit cauſa & initium: noctu verò cęſis Ægyptiorum primogenitis acceperunt à Pharaone veniam, imò mandatum exeundi, itaque convaſantes exire cœperunt: manè verò ipſo facto plenè & perfectè egreſſi ſunt.

Can. 23. Hebræi cùm aliquid exaggerare volunt, vel ſignificare gradum ſuperlativum (quo ipſi carent) utuntur nomine abſtracto, vel concreto geminato, ut ſanctitas eſt, vel ſanctum ſanctorum eſt, id eſt, ſanctiſſimum eſt, quod crebrum eſt in Levitico.

Can. 24. *Hypallage.* In Scriptura crebra eſt hypallage, ut Exodi 12. v. 11. *Calceamenta habebitis in pedibus*, hoc eſt invertendo, pedes habebitis in calceamentis, ſive calceatos. Nec enim calcei ſunt in pedibus, ſed pedes in calceis. Exodi 3. 2. in Hebr. *Rubus ardebat in igne*, id eſt, ignis ardebat in rubo. Judic. 1.8. in Hebr. *Civitatem miſerunt in ignem*, id eſt, ignem miſerunt in civitatem. 4. Reg. 9.30. de Jezabele dicitur in Hebræo. *Poſuit in ſtibio oculos ſuos*, hoc eſt, poſuit ſtibium in oculis ſuis, depinxit oculos ſuos ſtibio. Pſalm. 76.6. in Hebræo; *Propinaſti nobis in lachrymis menſuram*, hoc eſt, lacrymas in menſura, utique magna, ut ait R. David. Pſal. 18.5. *In ſole poſuit tabernaculum ſuum*, hoc eſt, ſolem poſuit in tabernaculo ſuo, vel Soli poſuit tabernaculum ſuum in cælis, ut habent Hebræa. Pſal 80.6. *Teſtimonium in Joſeph poſuit*, hoc eſt, poſuit Joſephum in teſtimonium: cui nimirum bene ceſſerunt omnia, quòd legem Dei ſervaverit. ita Chaldæus: licet & alius, magis genuinus, ſit ejus loci ſenſus, ut dixi pſal. 80.

Can. 25. Hebræi nomina nunc activè, nunc paſſivè accipiunt. Sic timor vocatur, tam is quo timemus aliquem, quàm is qui timetur, ut Gen. 31.42. Deus vocatur timor, Iſaac, id eſt, qui timebatur ab Iſaac, quem Iſaac metuebat & reverebatur. Sic patientia non tantùm vocatur illa virtus, quæ nos impellit ad fortiter patiendum; ſed etiam paſſio ipſa, & res adverſa quam patimur; imò & Deus ipſe, propter quem patimur; ut pſal. 70.5. *Tu es patientia mea Domine*. Sic amor non tantùm vocatur is quo amamus, ſed & id quod amatur, ut, *Deus meus, amor meus, & omnia.*

Can. 26. In Scriptura crebra eſt Liptote, (quæ potiùs λιτότης, id eſt tenuitas, dicenda eſt) hoc eſt diminutio, qua res magnæ verbis exilibus ſignificantur, & quaſi imminuuntur, qualis eſt illa Virgil. lib. 3 Georgicon:

Quis aut Euryſthea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?

Illaudati, id eſt, ſceleratiſſimi, & maximè vituperandi. Buſiris enim hoſpites ſuos mactare & immolare ſolebat. Sic 1. Reg. 12.21. dicitur: *Nolite declinare poſt vana, quæ non proderunt vobis*, id eſt, nolite declinare ad idola, quæ maximè oberunt eruntque noxia vobis. 1. Machab 2.21. *Non eſt utile nobis* (id eſt, maximè oberit nobis) *relinquere legem*. Michææ 2.1. *Væ qui cogitatis inutile*, id eſt, perniciolum. Levit. 10.1. *Offerentes coram Domino ignem alienum, quod eis præceptum non erat*, id eſt, quod eis prohibitum erat.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Can. 27. Moſes, inquit Clemens l. 6. Stromat. quia eruditus fuit in omni ſapientia Ægyptiorum, hinc ſubinde in ſuis legibus utitur hieroglyphica eorum ratione, eaſque tradit per ſymbola & ænigmata. Sic & Eleazarus pontifex Ariſtææ (ut ipſe teſtatur tract. de LXX. Interpret. tom. 2. Biblioth. SS Patrum) legato Ptolemæi Philadelphi, roganti, cur Moſes quædam animalia vetuiſſet comedi, vel ſacrificari, quibus aliæ gentes uterentur, reſpondit hæc Moſis præcepta eſſe ſymbolica & ænigmatica, qualia ſunt Symbola Pythagoræ, & hieroglyphica Ægyptiorum. Porro ænigmata Pythagoræ, inquit S. Hieron. lib. 3. contra Ruffin. talia erant: *Stateram ne tranſilias*, id eſt, ne prætergrediaris juſtitiam. *ignem gladio ne fodias*, id eſt, iratum verbis ne laceſſas. *coronam minime carpendam eſ-*

Symbola Pythagorica quæ.

A *ſe*, id eſt, leges urbium non vellicandas, ſed conſervandas eſſe *cor ne comedas*, id eſt, mœrorem de animo projice. *per viam publicam ne ambules*, id eſt, ne multorum ſequaris errorem. *hirundinem in domum non eſſe recipiendam*, id eſt, garrulos in domum non eſſe admittendos. *oneratis ſuperponendum eſſe onus, deponentibus onus minime communicandum eſſe*, id eſt, ad virtutem contendentibus augenda eſſe præcepta; laborem verò fugientes, & otio deditos, eſſe relinquendos.

Can. 28. Hebræi recentiores ignorant ſignificationem veram nominum propriorum animalium, herbarum, arborum, gemmarum; ſed quiſque eorum divinat id quod vult: itaque in hac re certiſſima regula eſt, ſequi antiquos doctiſſimos Hebræos, & præ omnibus Interpretem noſtrum, qui Eccleſiæ judicio omnium eſt optimus.

Can. 29. Hebræa nomina animalium, arborum, lapidum generalia ſunt, & pluribus communia. Sic *ſaphan*, Levit. 11.v.5. ſignificat chœrogryllum; ſed Proverb. 30.v. 26. ſignificat leporem: pſalm. verò 103. v.18. ſignificat herinaceum. Vide Riberam in c. 5 Zachar. n. 21.

Can. 30. B Hebræi ſæpè actum, habitum & potentiam ponunt pro objecto, & contrà, per metonymiam. Sic oculum vel aſpectum vocant colorem, qui eſt oculi & viſus objectum, ut Levit. 13.10. dicitur lepra mutare aſpectum, id eſt, ſpeciem & colorem. Sic rurſum Deus dicitur timor, amor, ſpes patientia, gloria noſtra: quia eſt objectum timoris, amoris, ſpei, patientiæ, glorię noſtræ, eſt enim is quem timemus, amamus, ſperamus; propter quem patimur, in quo gloriamur. *Oculus pro colore.*

Can. 31. Moſes in Pentateucho agit primò hiſtoricum, ſecundò legiſlatorem, tertiò prophetam. unde nunc hiſtoricè, nunc juridicè; nunc propheticè exponendus eſt.

Can. 32. Conjunctio &, Hebræis ſæpè eſt exegetica, notaque exponentis, ſignificans *id eſt*, ut Levit. 3.3. *Quorum repletæ, & (id eſt) conſecratæ manus.* replere enim manus oleo, erat eas conſecrare ad ſacerdotium. Sic Coloſſ. 2. 8. *Videte ne quis vos ſeducat per philoſophiam, &* (id eſt) *inanem fallaciam*. Non enim Apoſtolus damnare vult philoſophiam veram, ſed tantùm fallacem & ſophiſticam. Simili modo capitur & Matth. 13.41. Jerem. 34.21. & alibi.

Can. 33. C Hebræi interrogatione utuntur ſæpè, non in re dubia, ſed clara, neque ad increpandum, ſed ad excitandum acuendumque audientis animum. Sic Geneſ. 47. 19. dicunt Ægyptii Joſepho: *Cur moriemur te vidente?* Sic Exodi 4.2. Deus ait Moſi: *Quid eſt quod tenes in manu tua?* & c. 14. 15. *Quid clamas ad me?* Sic illud Chriſti ad matrem, *Quid mihi & tibi eſt mulier?* non caſtigatio; ſed ſpei eſt probatio, eam exacuens.

Can. 34. Omnia præcepta Pentateuchi, etiam judicialia, ſunt juris divini, quia à Deo ſancita: quædam tamen ex jis non videntur obligaſſe ſub peccato mortali, ſed tantum veniali, ob levitatem materiæ, ut *Agrum tuum non ſeres diverſo ſemine*, Levit. 19. 19. Si inveneris nidum, pullos cape, matrem dimitte, Deut. 22. v. 6.

Can. 35. Scriptura, maximè in prophetiis, ſubinde ſimul complectitur typum & antitypum, hoc eſt rem, quam propriè verba ſignificant, & ſimul allegoriam, quam res illa repræſentat; ſed ita, ut quędam magis typo, quædam magis antitypo conveniant; tumque duplex illius loci eſt ſenſus literalis: prior hiſtoricus, ſecundus propheticus. Sic enim & ingenioſi adoleſcentes ſæpè ludunt, & rident D ſocium, dicendo, v.g. Tu es longis naribus, & ſimul ſignificant eum eſſe ſagacem. q. d. Tu æquè es naſutus ac naſatus: ubi vox nares & propriam retinet ſignificationem, & alteram aſſumit, per elegantem alluſionem & allegoriam. Quid ni ergo Spiritus ſanctus uno conceptu & oratione complecti poſſit ſignum & ſignatum, typum & veritatem? Exempla ſunt 2. Reg. 7. 12. ubi ad literam loquitur de Salomone, ſed tamen per hyperbolen quædam de eo dicit, quæ propriè & plenè ad literam ſoli Chriſto competunt. Sic Geneſ. 3. v. 14. Deus ſerpenti loquitur, & per eum diabolo in eo latenti: unde quędam dicit, quæ propriè ſerpenti competunt, quale eſt illud, *Super pectus gradieris, & terram comedes*, quædam, quæ propriè diabolo competunt, quale eſt illud. *Inimicitias ponam inter te, & inter mulierem: ipſa conteret caput tuum.* Sic Moſes Deut. 18. 18. per Prophetam, quem poſt ſe promittit,

mittit, tum quoslibet Prophetas, tum propriè Chriſtum intelligit. Sic Balaam dicens, quòd Iſrael vaſtabit Moab, Idumæam, & filios Seth, Num. 24. v. 17. per Iſrael, tum Davidem, tum Chriſtum intelligit. Sic Iſaias cap. 14. 11. & ſeq. deſcribit caſum regis Babylonis, per caſum Luciferi. unde quædam dicit, quæ propriè Lucifero, Baltaſari verò figuratè tantùm, id eſt, hyperbolicè vel parabolicè conveniunt, ut, *Quomodo cecidiſti de cælo Lucifer? detracta eſt ad inferos ſuperbia tua, qui dicebas: In cælum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, ſimilis ero Altiſſimo.* quædam verò dicit, quæ propriè conveniunt Baltaſari, ut, *Concidit cadaver tuum, ſubter te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes.* Simili modo Ezechiel c. 28. v. 12. & 14. deſcribit opes & caſum regis Tyri inſtar opum & caſus Cherubini alicujus. Mens enim Prophetæ rapitur ab altiſſimo lumine prophetico, in quo omnia ſunt exilia & conjuncta, unumque videtur eſſe figura alterius. hinc ſalit ſæpè Propheta ab uno ad aliud, tum ob cauſam jam dictam, tum ob elegantiam, qua ſimilia ſimilibus comparant & adumbrant.

Can. 36. Plures etiam, non tantùm typicos, & typicè ſubordinatos, ſed etiam diſſimiles & diſparatos, poſſe eſſe ſenſus literales S. Scripturæ docet S. Auguſt. lib. 12. Confeſſ. c. 18. 25. 26. 31. & 32. quem citat & ſequitur D. Thom. 1. p. q. 1. a. 10. in corp. idque colligitur ex Conc. Lateranenſi c. *Firmiter. de ſum. Trinit.* ubi Concilium ex illo Geneſ. 1. *In Principio creavit Deus cælum & terram*, juxta duos ſenſus litterales, duas concludit veritates, ſcilicet, quòd mundus inceperit, quaſi τὸ *in principio*, ſignificet principium temporis, &, quòd nihil ante mundum ſit productum, quaſi τὸ *in principio*, idem ſit quod, ante omnia. Sic illud pſalm. 2. 7. *Ego hodie genui te*, Patres tam de humana, quàm de divina Chriſti generatione explicant. Hinc & verſio Septuag. alium ſæpè dat ſenſum literalem, quàm noſtra; & olim multæ aliæ verſiones erant, differentes ab invicem. Sic alio ſenſu Caiphas, alio Spiritus ſanctus per os ejus dixit: *Expedit vobis, ut unus homo moriatur pro populo*, Johan. 11. 50. & tamen utrumque, ſcilicet tam Caiphæ, quàm Spiritus ſancti, ſenſum & mentem enarrat & hiſce verbis ſignificat S. Johannes. Verùm in hoc, uti & in aliis plerique, unus ſenſus alteri aliqua ratione conjunctus, & quaſi ſubordinatus eſt.

Can. 37. Apud Hebræos, præſertim Prophetas, crebra eſt enallage, & commutatio, tum perſonæ, ut tranſeant à prima vel ſecunda, in tertiam, qualis eſt Deut. 33. 7. tum temporis. ut præteritum ponant pro futuro, ob futuri certitudinem, qualis eſt Deuter. 32. v. 15. 16. 17. 18. 21. 22. & ſeq. tum numeri, ut à ſingulari tranſeant in pluralem, & contrà, qualis eſt Deuter. 32. v. 15. & 16. tum generis, ut à feminino tranſeant in maſculinum, & contrà, qualis eſt Geneſ. 3. 15.

Can. 38. Climata, ſeu plagæ orbis, ut Oriens, Occidens, Meridies, Septentrio, in Scriptura intelligenda ſunt juxta ſitum Judææ, Jeruſalem & templi. Judæis enim ſcribunt Moſes aliique hagiographi: & Judæa ſita quaſi in medio orbis habitati & culti, erat terra & peculium Dei.

Can. 39. Una res eſt figura duorum, etiam contrariorum; ſed alio & alio reſpectu. Sic diluvium, quatenus in eo enatavit Noe per arcam, fuit fidelibus typus baptiſmi: quatenus verò eo merſi ſunt impii, fuit typus ſupplicii reprobis irrogandi in extremo judicio. Sic Chriſtus eſt petra & lapis angularis Eccleſiæ, ſed piis eſt lapis ſalutis; infidelibus verò & impiis eſt lapis offenſionis, & petra ſcandali. Sic Chriſtus vocatur leo, ob fortitudinem: diabolus verò vocatur leo ob crudelitatem & rapacitatem. Tradunt hunc canonem S. Auguſt. epiſt. 99. ad Evodium, & S. Baſilius in Iſaiæ c. 2.

Can. 40. In ſenſu literali omnes ſententiæ, omniaque verba debent explicari, & accommodari rei ſignificatæ: id autem non eſt neceſſe in ſenſu allegorico. imò S. Hieron. Gregor. Origen. & alii ſæpè liberam volunt eſſe allegoriam atque in ea explicanda non ſervant rigorem hiſtoriæ. Exemplum eſt in Davidis adulterio, quod S. Auguſt. Ambroſ. & alii docent fuiſſe typum amoris Chriſti in Eccleſiam Gentium, quæ antea cum idolis ut adultera vixerat. Verùm propria & ſolida allegoria debet reſpondere hiſtoriæ, & quo aptiùs reſpondet, eo aptior eſt; imò alioqui

A non eſt proprius Scripturæ ſenſus, ſed quaſi accommodatitius. Sicut enim literalis eſt is, quem primò verba ſignificant: ita allegoricus eſt, quem res per literalem ſenſum ſignificatæ, adumbrant & ſignificant. ita docet S. Hieronymus in Oſee 5. ubi retractat contrarium, quod alibi dixerat.

Can. 41. In Moſe & Scriptura non rarò eſt hendiadys, quæ figura eſt, qua unum in duo dividitur, unde rectius vocatur ἓν διὰ δυοῖν, id eſt, unum per duo, ut apud Virg. Æneid. 1. *Molemque & montes inſuper altis impoſuit*, id eſt, moles altorum montium impoſuit & alibi: *Aurum frænoſque momordit*, id eſt, frænos aureos momordit, & alibi: *Pateris libamus & auro*, id eſt, pateris aureis. Talis eſt Geneſ. 1. 14. *Sint* (ſol & luna) *in ſigna, & tempora, & dies, & annos*, id eſt, ſint in ſigna temporum, dierum & annorum. Talis quoque eſt Coloſſ. 2. 8. *Videte, ne quis vos ſeducat per philoſophiam & inanem fallaciam*, id eſt, per philoſophiam inanis fallaciæ, ſive quæ ſit inanis fallacia. q. d. Non damno omnem philoſophiam, ſed eam tantùm quæ non eſt aliud, quàm inanis fallacia. τὸ enim *&*, ibi & alibi, per *id eſt*, exponi debet.

Can. 42. B Solet Moſes aliique Prophetæ, redemptionem Chriſti duplici nomine, & ferè copulato ſignificare, putà ſtrage & ſalute, ultione & redemptione, indignatione & pace, ſanguine & incolumitate, pretio & victoria. Hinc Secundò, Prophetæ, nulla facta diſtinctione inter hoſtes & cives, Chriſtum venientem ad redimendos homines, inducunt quaſi ducem cataphractum, qui divino furore actus in homines irruit, atque obvios quoſque deturbat, proterit, trucidat. Sic enim canit Balaam Numer. 24. 17. de Chriſto Salvatore: *Percutiet duces Moab, vaſtabitque omnes filios Seth*, id eſt, omnes homines. hi enim progenati ſunt ex Adam per Seth. Et Pſaltes pſal. 109. 6. *Judicabit in nationibus, implebit ruinas, conquaſſabit capita in terra multorum, de torrente in via bibet.* & Iſaias c. 61. deſcribit Chriſti conſolationem & redemptionem, cap. verò 63. ejuſdem ultionem: *Conculcavi*, inquit, *eos in furore meo, & inebriavi eos in indignatione mea, & detraxi in terram virtutem eorum. Dies enim ultionis in corde meo*, ac mox ſubjungit: *In dilectione ſua, & in indulgentia ſua, ipſe redemit eos*, &c.

C Cauſa hujus rei & phraſis eſt duplex: prior, quia utraque libertas temporalis, quæ ſpiritalem humani generis quaſi typus præceſſit, videlicet Ægyptia & Babylonia (ad hasce enim alludunt) non ſine ſanguine & cæde hoſtium, putà Ægyptiorum in mari rubro, & Chaldæorum per Cyrum parta & peracta fuit. Poſterior, quia in hac Chriſti ultione & redemptione, idem ſunt hoſtes & amici, debellati & liberati, enecti & redempti, ſed ingenio, moribus & affectu diſſimiles. Qui enim priùs erant infideles & impii, per Chriſtum facti ſunt fideles & pii. Chriſtus ergo occidit gentes & homines, & alios, imò eoſdem ſuſcitavit: quia v. g. occidit Petrum idololatram, ebrium, adulterum; & eumdem ſuſcitavit, fecitque Petrum deicolam, ſobrium, caſtum, &c. Pro quo

Nota. Peccator duplicem refert perſonam, & duplici quaſi natura ſubſiſtit, puta hominis & dæmonis, ſive vitii & peccati; illa eſt miſera, iſta hoſtis Chriſti; illa erat liberanda, iſta debellanda; ad illam pertinet annus remiſſionis, ad iſtam dies vindictæ; illa comparantur Iſraelitis redemptis, iſta Ægyptiis & Babyloniis trucidatis. Sic ergo furor Chriſti contra dæmonem, ejuſque aſſeclas, ſcilicet

D vitia, militat, eaque ab homine expellit, ut regnum Dei in homine collocet, hominemque ſibi & Deo reſtituat.

Quia verò Pentateuchus continet chronica mundi, viſum eſt, brevem hic & probabilem chronologiam, lectori utilem & jucundam proponere in qua quaſi in ſynopſi unico intuitu ſingularum perſonarum, vel rerum illuſtrium in ſacra Script. ætates & tempora eorumque diſtantias intueatur. Accepi eam à bonæ memoriæ R. P. Henrico Samerio, qui exactè eam elaboravit: non caruit tamen mendis, à quibus diligenter eam expurgavi. Omittit ipſe Cainan: Sauli ſoli poſt Samuelem dat annos 40. ut innuitur Actor. 13. verſ. 21. & 70. annos captivitatis vel ſervitutis, quos prædixit Jeremias cap. 25. v. 12. & cap. 24. verſ. 10. probabiliter orditur à deportatione & captivitate Jechoniæ ſive Joachin, qui fuit filius Joakim, & nepos Sedeciæ; de quibus aliiſque ſuis locis

fuſiùs

Digitized by Google

SYNOPSIS CHRONOLOGIÆ MUNDI, SIVE TOTIUS VETERIS TESTAMENTI AB ADAMO USQUE AD CHRISTUM.

Anni ab exordio Mundi	Ab Adam	A Noe	A Diluvio	Ab Abraham	A Repromiſſione	Ab ingreſſu Iacob in Ægyptum	A morte Ioseph	A ſervitute Ægypti ſub Pharaon.	Ab exitu ex Ægypto	A Iudicibus et Ioſue	A Regibus	A templo Salomonis	Ab Olympiadibus	A Roma condita	A captivitate X. tribuum	A transmigratione Iechoniæ	A Captivitate Babylonica	A libertate ſub Cyro	Ab hebdomadibus Danielis	Ab Annis Græcorum	A Machabæis	A ſubiectione Iudææ	Ab Annis Iulianis	A Christo nato	A primo Anno Christi	A Baptiſmo Christi	A morte Christi
Ad Noe	1056																										
Ad diluvium, puta finem diluvii	1657	602																									
Ad Abraham	1949	893	292																								
Ad repromiſſionem Abrahæ factam	2024	968	367	75																							
Ad ingreſſum Iacob in Ægyptum	2239	1183	582	290	215																						
Ad mortem Ioseph	2310	1254	653	361	286	71																					
Ad ſervitutem Ægypti in luto et paleis	2366	1310	709	417	342	127	56																				
Ad egreſſum Iſraelitarum ex Ægypto	2454	1398	797	505	430	215	144	88																			
Ad ingreſſum in terram promiſſam et Iudices	2494	1438	837	545	470	255	184	128	40																		
Ad Reges	2850	1794	1193	901	826	611	540	484	396	356																	
Ad templum Salomonis	2933	1877	1276	984	909	694	623	567	479	439	83																
Ad Olympiades	3176	2120	1519	1227	1152	937	866	810	722	682	326	243															
Ad Romam conditam	3199	2143	1542	1250	1175	960	889	833	745	705	349	266	23														
Ad captivitatem X. tribuum ſub Salmanaſar	3226	2170	1569	1277	1202	987	916	860	772	732	376	293	50	27													
Ad deportationem Iechoniæ ſive Ioachin	3349	2293	1692	1400	1325	1110	1039	983	895	855	499	416	173	150	123												
Ad Captiv. Babylon. et excid. Hieroſ. ſub Nabuch.	3359	2303	1702	1410	1335	1120	1049	993	905	865	509	426	183	160	133	10											
Ad liberationem ſub Cyro, ab eius Monarchia	3419	2363	1762	1470	1395	1180	1109	1053	965	925	569	486	243	220	193	70	60										
Ad Hebdomadas Danielis	3497	2441	1840	1548	1473	1258	1187	1131	1043	1003	647	564	321	298	271	148	138	78									
Ad ann. Græcorum ſive Seleucidarum	3640	2584	1983	1691	1616	1401	1330	1274	1186	1146	790	707	464	441	414	291	281	221	143								
Ad Machabæos	3785	2729	2128	1836	1761	1546	1475	1419	1331	1291	935	852	609	586	559	436	426	366	288	145							
Ad ſubiectionem Iudæorum Romanis a Pompeio	3888	2832	2231	1939	1864	1649	1578	1522	1434	1394	1038	955	712	689	662	539	529	469	391	248	103						
Ad annum Iulianum a reformatione Calendarii	3907	2851	2250	1958	1883	1668	1597	1541	1453	1413	1057	974	731	708	681	558	548	488	410	267	122	19					
Ad Nativitatem Christi	3950	2894	2293	2001	1926	1711	1640	1584	1496	1456	1100	1017	774	751	724	601	591	531	453	310	165	62	43				
Annus primus Christi	3951	2895	2294	2002	1927	1712	1641	1585	1497	1457	1101	1018	775	752	725	602	592	532	454	311	166	63	44	1			
Ad Baptiſmum Salvatoris	3981	2925	2324	2032	1957	1742	1671	1615	1527	1487	1131	1048	805	782	755	632	622	562	484	341	196	93	74	31	30		
Ad Paſſionem Redemptoris	3984	2928	2327	2035	1960	1745	1674	1618	1530	1490	1134	1051	808	785	758	635	625	565	487	344	199	96	77	34	33	3	
Ad Finem hebdomadum Danielis	3987	2931	2330	2038	1963	1748	1677	1621	1533	1493	1137	1054	811	788	761	638	628	568	490	347	202	99	80	37	36	6	3

Finis hebdomadum Danielis

Atque ut horum omnium epitomen habeas, nota, et ratiocinare. ab Adamo uſque ad diluvium fluxerunt Anni 1656. ut colligitur Geneſis 5. et 6. uſque ad finem vero diluvii fluxerunt Anni 1657.
Diluvium enim duravit annum integrum. Gen. 8.
A fine diluvii uſque ad Nativitatem Abrahæ, fluxerunt Anni 292, ut colligitur Geneſ. 11.
A Nativitate Abrahæ uſque ad eius vocationem, et repromiſſionem ei factam, fluxerunt Anni 75 ut patet Geneſ. 12. v. 4.
Ab hac repromiſſione uſque ad exitum Moyſis et Hebræorum ex Ægypto, fluxerunt Anni 430. ut patet ad Galatas 3. v. 17.
Ab exitu Hebræorum ex Ægypto, uſque ad annum quo cœpit ædificari templum Salomonis, fluxerunt Anni 480. ut patet 3. Regum 6. v. 1.
Ab ædificatione templi Salomonis uſque ad Captiv. Babylonicam, et templi, urbiſque Ieroſol. excidium, fluxerunt Anni 426. qui colliguntur ex annis Regum Iuda et Iſrael, deſcriptis in libris Regum.
A Captivitate Babylonica uſque ad annos Græcorum, ſive Seleucidarum, a quibus libri Machabæorum computant, et conſignant ſuas hiſtorias, quique incipiunt poſt mort. Alexandri Magni Anno duodecimo, qua Seleucus impoſuit ſibi diadema Aſiæ, fluxerunt Anni 282.
Ab Annis Græcorum uſque ad Machabæos, fluxerunt Anni 145.
A Machabæis uſque ad CHRISTUM fluxerunt Anni 165. CHRISTUS *ergo natus eſt Anno mundi 3950*

ſuſiùs agam, eaque exactiùs examinabo. Anni in hac tabul. ſcripti in prima recta ſerie, & notati in laterculo illi conjuncto, ſignificant annos mundi ſucceſſivè increſcentes uſque ad Chriſtum. Anni verò notati in tranſverſis lineis & laterculis, ſignificant diſtantias eorumdem ab invicem, ſi cum jis qui in recta ſerie ſunt combinentur, ita ut in unum eumdemque laterculum concurrant. v. g. laterculus ſecundus tranſverſus concurrens cum quarto in linea recta, ſignificat à diluvio uſque ad Abraham fluxiſſe annos ducentos nonaginta duos.

Nota Primò. Eadem res ſubinde uno anno anteriùs, ſubinde uno anno poſteriùs conſignatur. verbi gratia, ab exitu Hebræorum ex Ægypto uſque ad templum Salomonis, ſubinde numerantur anni 479. ſcilicet completi, ſubinde 480. ſcilicet inchoati; inchoatus enim erat annus 480. cùm cœpit fabrica templi. hinc commune eſt

A chronologorum axioma, unum annum in chronologia nullam afferre differentiam temporum, ac proinde non eſſe æſtimandum.

Nota Secundò. Sicut Judæi & Chriſtiani ſuam chronologiam incipiunt ab Adamo, vel à diluvio, vel ab Abraham, vel ab egreſſu Hebræorum ex Ægypto: ita Ethnici ſua tempora ſupputant Primò, à Nino & Semiramide, qui primam monarchiam Aſſyriorum condiderunt, quorum tempore vixit Abraham. Secundò, à diluvio Ogygis, ac regno Inachi & Phoronei regum, quod incidit in tempora Jacob patriarchæ. Tertiò, à bello & excidio Trojæ, quod evenit ſub tempora Samſonis, & Heli pontificis. Quartò, ab initio Olympiadum, quæ cœperunt ſub finem regni Oziæ regis Juda. Quintò, ab origine urbis Romę, quæ contigit ſub finem regni Joatham regis Juda.

COM-

COMMENTARIA
IN
GENESIM.

ARGVMENTVM.

INSCRIBITVR hic liber hebraicè de more à prima libri voce בראשית *bereſcit*, id eſt, in principio; græcè & latinè vocatur Geneſis. Enarrat enim generationem, id eſt, creationem, ſive natales mundi & hominis, ejuſque lapſum, propagationem & geſta, maximè patriarcharum, Noë, Abraham, Iſaac, Jacob, & Joſeph, complectiturque Geneſis geſta annorum 2310. tot enim interfluxerunt ab Adamo, & à mundi creatione uſque ad mortem Joſephi, in qua finitur Geneſis, ut patet, ſi addas annos patrum in hac chronologia, nam

Chronologia Geneſeos.

Ab Adam uſq; ad diluvium fluxerunt anni 1656.
A diluvio ad Abraham anni 292.
Anno 100. Abrahæ natus eſt Iſaac, Geneſ. 21. 4.
Anno 60. Iſaac natus eſt Jacob, Geneſ. 25. 26.
Anno 91. Jacobi natus eſt Joſeph, uti oſtendam Geneſ. 30. v. 25.
Joſeph vixit annos 110. Geneſis 50. v. 25.
Adde hos annos, invenies ab Adamo ad mortem Joſephi annos 2310.

Dividi poteſt Geneſis in quatuor partes, quas totidem tomis diviſit & proſecutus eſt Pererius. Prima complectitur geſta ab Adam uſque ad diluvium, Geneſis 7. Secunda continet geſta a Noe & diluvio uſque ad Abraham, putà ea quæ narrantur a c. 7. uſque ad c. 12. Tertia continet geſta Abrahæ à cap. 12. uſque ad Abrahæ mortem, Genes. 25. Quarta a cap. 25. ad finem Geneſeos complectitur geſta Iſaaci, Jacobi & Joſephi, finiturque in morte Joſephi.

Scriptores in Geneſim.

Scripſerunt in Geneſim Origenes, S. Hieronymus, Auguſt. Theodor. Procopius, Chryſoſt. Eucherius, Ropertus, & alii, S. Ambroſius poſt S. Baſilium ſcripſit lib. Hexameron, item lib. de Noe, de Abraham, de Iſaac, Jacob, Joſeph, &c. B. Cyrillus ſcripſit libros 5. quibus adde ejuſdem Glaphyra, id eſt, exſculpta, q. d. Pauca è multis ſelecta, quibus non literalem, ſed myſticum ferè ſenſum perſequitur. Extant ea manuſcripta, quibus ego uſus ſum, eaque poſt cum aliis edidit noſter P. Andr. Schottus. Scripſit etiam Albinus Flaccus quæſt. in Geneſ. Scripſit quoque in priora capita Gen. Junilius Epiſc. Africanus, qui extat tom. 6. Biblioth. SS. Patrum. Scripſit inſuper Anaſtaſius Sinaita monachus, ac poſtea Antiochiæ Epiſc. & Martyr. an. Domini 600. undecim libros Hexam. in Geneſ. in quibus alleg. de Chriſto & Eccleſia prima Geneſ. in capita exponit. Extant in append. Bibliothecæ SS. Patrum. Scripſit & Thomas Doctor. non ſanctus ille Angelicus, ſed Anglicus, putà Eboracenſis Doctor ſub an. Chriſti 1400. Anglici enim hæc eſſe, non Angelici

A Doctoris, teſtis eſt S. Antoninus, & Sixtus Senenſis lib. 4. Bibliothecæ ſanctæ: licet S. Thomæ Aquinati hæc adſcribere conetur Antonius Senenſis qui primus ea edidit: & quia vulgò hæc nomine S. Thomæ citantur, nos quoque ita loquemur, ne quis alium aliquem nos citare putet. Scripſerunt quoque in Geneſim poſt Lyranum, Hugonem, Dionyſium Carthuſianum, recentiores permulti; inter quos excellit varietate doctrinæ Pererius. Scripſit olim præ cæteris prolixè, magno ſingulorum examine & judicio, Alphonſus Toſtatus Epiſcopus Abulenſis, cui meritò hoc datur elogium:

Hic ſtupor eſt mundi, qui ſcibile diſcutit omne.

mortuus eſt enim anno ætatis quadrageſimo. Denique ſcripſit nuper in cap. 1. Geneſeos duos ingentes tomos Aſcanius Martinengus Brixianus, quos *gloſſam magnam in Geneſin* inſcribit: in qua catenam è Patribus & Doctoribus texit, ac quæſtiones omnes incidentes fusè diſcutit.

Verùm, quia de S. Scriptura veriſſimum eſt illud: Ars longa, vita brevis; hac de cauſa, quæ alii fusè dixerunt, B ego in pauca conſtringam, & impensè brevitati, æque ac ſoliditati & methodo ſtudebo: ideoque moralia præclariora tantum intexam, & ſubinde ad Auctores, qui fuſiùs ea pertractant, remittam: atque hic ſemel univerſim concionatores, omneſque qui moralibus inhiant, monitos velim, ut legant S. Chryſoſtomum, Ambroſium, Origenem, Rupertum, Rabanum, Hieronymum ab Oleaſtro, Pererium, Hamerum, Caponium, & Johannem Ferum, qui tamen cum grano ſalis legi debet: valdè enim fidem extollit, quod propter Lutherum, & Calvinum hoc tempore periculoſum eſt. Denique legant Dionyſium Carthuſianum, qui ſingula ferè moraliter applicat & explicat: atque Antonium Honcalam Canonicum Abulenſem, qui piè æquè ac doctè in Geneſim commentatur.

Denique, dum hoſce jam dictos citabo, non annotabo locum; ſubintelligo enim, quod cuique obvium eſt cogitare, ipſos in hunc locum quem tracto id dicere: alias ordinariè locum annotabo. In opere autem Hexameron Geneſ. 1. loca non annotabo; quia omnes ſciunt interpretes illud ibidem tractare, Scholaſticos verò in C 2. ſent. diſt. 12. & ſequent. aut p. 1. q. 66. & ſeqq. Jam quia nonnulli Patres & Doctores verbis ſunt profuſi & prolixi; ego verò breviloquus ſum, ne opus nimis excreſcat, & lector defatigetur, hac de cauſa ſubinde verba eorum redundantia & iterata ſuccido, ac nonnullis intermediis omiſſis, ſeligo connectoque ea quæ nervum & pondus majus habent: itaque eorum eorum ſuccum extraho, eumque in pauca ipſorummet verba contraho, ut legentium & tempori, & guſtui commodiſque conſulam.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribitur mundi creatio & opus ſex dierum , ſcilicet primo die factum eſt cœlum , terra & lux . Secundo die v. 6. factum eſt firmamentum , Tertio die v. 9. factum eſt mare & arida cum herbis & plantis . Quarto die v. 14. factus eſt ſol , luna , & ſtellæ . Quinto die v. 20. producti ſunt piſces & aves . Sexto die v. 24. producta ſunt jumenta , reptilia , beſtiæ , & homo eiſque Deus benedicit , & cibum aſſignat , cæteriſq; hominem quaſi dominum præficit ,

1. IN principio creavit Deus cælum & terram . 2. Terra autem erat inanis & vacua ,
& tenebræ erant ſuper faciem abyſſi ; & Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas . 3.
Dixitque Deus : Fiat lux . Et facta eſt lux . 4. Et vidit Deus lucem quòd eſſet
bona : Et diviſit lucem à tenebris . 5. Appellavitque lucem Diem , & tenebras
Noctem ; factumque eſt veſpere & mane , dies unus . 6. Dixit quoque Deus:
Fiat firmamentum in medio aquarum ; & dividat aquas ab aquis . 7. Et fecit
Deus firmamentum diviſitq; aquas quæ erant ſub firmamento , ab his quæ erant ſuper firmamentum.
Et factum eſt ita . 8. Vocavitque Deus firmamentum , Cælum : & factum eſt veſpere & mane ,
dies ſecundus . 9. Dixit verò Deus ; Congregentur aquæ , quæ ſub cælo ſunt , in locum unum :
& appareat arida . Et ſactum eſt ita . 10. Et vocavit Deus aridam , Terram , congregationeſque
aquarum appellavit , Maria . Et vidit Deus quòd eſſet bonum . 11. Et ait : Germinet terra her-
bam virentem & facientem ſemen , & lignum pomiferum faciens fructum juxta ſemen ſuum , cujus
ſemen in ſemetipſo ſit ſuper terram . Et factum eſt ita . 12. Et protulit terra herbam virentem, &
facientem ſemen juxta genus ſuum , lignumque faciens fructum , & habens unumquodque ſemen-
tem ſecundùm ſpeciem ſuam . Et vidit Deus quòd eſſet bonum . 13. Et ſactum eſt veſpere & ma-
ne , dies tertius . 14. Dixit autem Deus : Fiant luminaria in firmamento cæli , & dividant diem
ac noctem , & ſint in ſigna & tempora , & dies & annos : 15. ut luceant in firmamento cæli , &
illuminent terram . Et factum eſt ita , 16. Fecitque Deus duo luminaria magna : luminare ma-
jus , ut præeſſet diei : & luminare minus , ut præeſſet nocti ; & ſtellas , 17. Et poſuit eas in fir-
mamento cæli , ut lucerent ſuper terram , 18. & præeſſent diei ac nocti , & dividerent lucem ac
tenebras . Et vidit Deus quòd eſſet bonum . 19. Et factum eſt veſpere & mane , dies quartus .
20. Dixit etiam Deus : Producant aquæ reptile animæ viventis , & volatile ſuper terram ſub fir-
mamento cæli , 21. Creavitque Deus cete grandia , & omnem animam viventem atque motabilem,
quam produxerant aquæ in ſpecies ſuas , & omne volatile ſecundùm genus ſuum . Et vidit Deus
quòd eſſet bonum . 22. Benedixitque eis , dicens : Creſcite , & multiplicamini , & replete
aquas maris ; aveſque multiplicentur ſuper terram . 23. Et factum eſt veſpere & mane , dies quin-
tus . 24. Dixit quoq; Deus : Producat terra animam viventem in genere ſuo , jumenta , & repti-
lia , & beſtias terræ ſecundùm ſpecies ſuas , Factumq; eſt ita , 25. Et fecit Deus beſtias terræ jux-
ta ſpecies ſuas , & jumenta , & omne reptile terræ in genere ſuo . Et vidit Deus quòd eſſet bonum.
26. & ait : Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram : & præſit piſcibus maris &
volatilibus cæli , & beſtiis , univerſæque terræ , omnique reptili quod movetur in terra . 27.
Et creavit Deus hominem ad imaginem ſuam : ad imaginem Dei creavit illum , maſculum & fe-
minam creavit eos . 28. Benedixitque illis Deus , & ait : Creſcite , & multiplicamini , & re-
plete terram , & ſubiicite eam , & dominamini piſcibus maris , & volatilibus cæli , & univerſis
animantibus , quæ moventur ſuper terram . 29. Dixitque Deus : Ecce dedi vobis omnem her-
bam afferentem ſemen ſuper terram , & univerſa ligna quæ habent in ſemetipſis ſementem generis
ſui , ut ſint vobis in eſcam : 30. & cunctis animantibus terræ , omnique volucri cæli , & univer-
ſis quæ moventur in terra . & in quibus eſt anima vivens , ut habeant , ad veſcendum . Et factum
eſt ita : 31. Viditque Deus cuncta quæ fecerat ; & erant valdè bona . Et ſactum eſt veſpere & mane,
dies ſextus,

Vers. 1.

Quid in principio? Prima . expoſit.

IN PRINCIPIO) Primò . S. Auguſt. lib. 1. de Geneſ. ad lit. c. 1. Ambroſius & Baſilius hom. 1. Hexam. *In principio*, inquiunt, id eſt in Filio ; per Filium enim quaſi ideam & ſapientiam Patris omnia eſſe creata , docet Apoſtolus Coloſſ. 1. v. 16. Verùm hæc expoſitio myſtica eſt & ſymbolica,

A

Secunda.

Secundò , & meliùs ad literam , iidem Auguſtinus , Ambroſius , & Baſilius ibidem , & Concilium Lateranen. cap. *Firmiter* , de ſumma Trinitate & fide Catholica , *In principio* , inquiunt , id eſt in primordio ſeu initio , non æternitatis , non ævi , ſed temporis & mundi , quando nimirum ſimul cum mundo cœpit mundi duratio , putà tem-

Quale tempus ante motũ primi mobilis. tempus? Licet enim initio mundi non eſſet tale tempus quale jam eſt: jam enim tempus noſtrum eſt menſura motus primi mobilis, ſolis & cælorum: tunc autem necdum erat primum mobile, ſol, & cæli, & conſequenter necdum erat eorum motus, qui tempore menſurari poſſet: erat tamen tunc duratio rei corporeæ, putà cæli & terræ, quæ ſimilis & commenſa erat tempori noſtro, ac proinde re ipſa erat tempus: res enim corporea menſuratur tempore, ſive ipſa moveatur, ſive quieſcat, tempus enim eſt menſura corporum: ſicut ævum eſt angelorum, & æternitas Dei. Ariſtotelicè tamen loquendo, tempus ſaltem natura poſterius eſt motu, & corpore mobili. Unde S. Auguſt. in Sententiis num. 280. *Facta creatura*, inquit, *motibus ceperunt currere tempora. Unde ante creaturam fruſtra tempora requiruntur, quaſi poſſint inveniri ante ipſa tempora. Motus enim ſi nullus eſſet, vel ſpiritualis, vel corporalis creaturæ, quo per præſens præteritis futura ſuccederent, tempus nullum omnino eſſet. Moveri autem creatura non utique poſſet ſi non eſſet. Potius ergo tempus à creatura, quàm creatura cœpit ex tempore: utrumque autem ex Deo. Ex ipſo enim, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia.*

Quando creatum cælum & terra. Nota, Deum creaſſe cælum & terram non in tempore, ſed in principio temporis, id eſt, in primo temporis momento, puta in primo mundi inſtanti. S. Baſilius & Beda putant cælum & terram non primo die, ſed paulo ante primum diem, utpote ante lucem, creata eſſe. Verùm hæc non ante, ſed ipſo primo die, putà initio primæ diei, antequam lux produceretur, creata eſſe, patet Exodi 20. v. 1.

Tertia. Tertio, & ſimpliciſſimè: *in principio*, id eſt, ante omnia, ita ut nihil Deus crearit priùs, vel ante cælum & terram. Sic Johannis 1. v. 1. dicitur, *in principio erat Verbum*, quaſi diceret, Ante omnia, putà ab æterno, erat Verbum. Hunc ſenſum adfert quoque S. Auguſtinus ſuprà.

Quarta. Uterque hic ſenſus genuinus eſt & litteralis: & ex ſecundo contra Platonem, Ariſtotelem, & alios patet, mundum non eſſe æternum. Ex tertio patet, angelos, non ante mundum corporeum, ſed ſimul cum eo à Deo creatos eſſe, uti docet Concil. Lateran. inferiùs citandum.

Tribus hiſce alias explicationes addunt veteres. Quartò ergo, *in principio*, id eſt in principatu, ſeu in potentia regia (hanc enim ſignificat quoque Græcum ἀρχὴ, unde ἄρχοντες vocantur principes & magiſtratus) Deus fecit cælum & terram, inquit Tertul. lib. contra Hermogenem. Sic & Procopius: *Deus*, inquit, *qui eſt Rex regum, & planiſſimè ſui iuris exiſtens, nec aliunde pendens, cunctaque pro ſuo arbitrio adminiſtrans, excitavit hoc univerſum ſimul cum ſpeciebus & formis; imo & materiam ipſe deprompſit, nec aliunde eam mutuatus eſt.*

Quinta. Quinto, Aquila pro *in principio*, vertit, *in capite*, id eſt ſummatim, ſimul omnia comprehenſim, ſeu acervatim. Deus enim creans cælum & terram, in iis ſimul quaſi reliqua omnia creavit ſummatim, ex iis enim cætera poſtmodum efformavit. Hebræum enim *reſcit*, id eſt principium, deducitur à ראש *res*, id eſt caput.

Sexta. Sextò, S. Ambroſius & S. Baſilius homil. 1. Hexam. *in principio*, inquiunt, id eſt in momento, citra omnem, etiam minimam, temporis morulam, nam impartibile eſt principium. Sicut enim principium viæ non eſt via, ſic principium temporis non eſt tempus, ſed inſtans.

Septima. Septimò, *in principio*, id eſt ut res principales, præſtantiores & primordiales. Ita S. Ambroſius, Procop. & Beda.

Octava. Octavo, *in principio*, id eſt prima, tamquam fundamenta & baſes univerſi, inquit S. Baſilius & Procop. Sic dicitur, *Principium ſapientiæ timor Domini*; eſt enim timor fundamentum ſapientiæ, & primus ad eam gradus.

Nona. Denique Junilius hic, 12, inquit, *in principio* notat Dei æternitatem & omnipotentiam. *Quem enim in principio temporum mundum creaſſe perhibet, ipſum profectè ante tempora æternaliter exitiſſe deſignatur: & quem ipſe conditionis initio cælum & terram creaſſe narrat, tanta celeritate operationis omnipotentem eſſe declarat.*

Creavit. Unde? CREAVIT) propriè ſcilicet ex nihilo, ex nulla materia præexiſtente. Ita ſancta illa mater Machabæorum l. 2. c. 7. ad filium: *Peto*, ait, *nate ut aſpicias ad cælum & terram, & ad omnia quæ in eis ſunt, & intelligas quia ex nihilo fecit illa Deus.* *Quis?* Secundò, *creavit*, ſcilicet ſolus, ut ait Iſaias c. 44. v. 24. per ſe, ſuamque omnipotentiam; non per angelos, utpote qui necdum erant, & etiamſi fuiſſent, creationis tamen non poſſunt eſſe adminiſtri. *Ad quid.* Tertiò, *creavit* ſecundùm ideam & exemplar, quod ab æterno mente ſua conceperat. Tunc enim Deus erat.

Cur? *Mundum mente gerens pulchrum pulcherrimus ipſe*, ut canit Boethius l. 3. de Conſolat. metro 9. Quartò, creavit cælum, non quòd illo indigeret, ſed quia bonus eſt; & quia voluit hac ratione Deus bonitatem ſuam mundo & hominibus communicare. Decebat enim, ut à bono Deo bona opera fierent, ait Plato, & ex Platone S. Auguſtin. lib. 11. de Civit. cap. 21. Quare pulchrè idem Auguſtinus 1. Confeſſ. 1. *Feciſti*, inquit, *nos Domine ad te, & inquietum eſt cor noſtrum, donec requieſcat in te*, &, *Cælum & terra clamant Domine, ut amemus te.*

Nota. Creare apud Ciceronem & Gentiles eſt generare: apud Græcos verò idem ſunt creatio & conditio. Verùm in S. Scriptura creare cùm dicitur de iis quæ antè nullo modo extiterunt, ſignificat ex nihilo aliquid facere. Ita S. Cyrillus lib. 5. Theſauri c. 4. S. Athanaſ. in epiſt. quæ *Synodi Nicenæ decreta contra Arrianos* inſcribitur, S. Juſtinus in Admonitorio, Rupertus lib. 1. Geneſ. cap. 3. Beda & Lyra; hic. Nam, ut docet D. Thom. 1. p. q. 61. a. 5. emanatio univerſalis rerum omnium non niſi ex nihilo fieri potuit.

Hieronymus ab Oleaſtro Hebræum ברא *bara* vertit, *diviſit*. Unde ſic ipſe transfert, *in principio diviſit Deus cælum & terram*. Putat enim ipſe Deum primò omnium creaſſe aquas cum terra, eaſque maximas & vaſtiſſimas, atque ex eis deinde produxiſſe cælos (quod hic tacet & præſupponit Scriptura) ac denique eas à terra & aquis diviſiſſe, idque hic tantùm exprimi. Verùm hoc figmentum ab omnibus Patribus & Doctoribus rejicitur, qui *bara* vertunt, *creavit*. Hoc enim propriè ſignificat: nuſquam enim ſignificat *diviſit*, uti ſciunt hebraicè docti. Nam Moſes hic primam mundi molitionem & productionem deſcribit, ab eaque Geneſeos, id eſt natalium mundi, hiſtoriam orditur. Loca ſimilia quæ ex Joſue & Ezechiele pro ſe citat Oleaſter, nil probant. Ibi enim *bara* non dividere, ſed ſuccidere & deſtruere ſignificat. Eſt enim unum ex iis quæ ſunt contrariæ ſignificationis.

Tropologia de triplici creaturarum contemplatione. Tropologicè, tripliciter contemplandæ ſunt creaturæ. Primò conſiderando quid ſint ex ſe, nimirum nihil, quia ex nihilo factæ ſunt, & ex ſe in dies mutantur, & ad nihilum tendunt. Secundò, conſiderando quid ſint ex dono creatoris, ſcilicet bonæ, pulchræ, ſtabiles & æternæ, itaque opificis ſui imitentur ſtabilitatem. Tertiò, quòd Deus iis utatur ad hominum punitionem & præmiationem. Sic audimus omnem creaturam hæc tria nobis inclamantem: *Accipe, redde, fuge*; accipe beneficium, redde debitum, fuge ſupplicium. Prima vox eſt famulantis, ſecunda admonentis, tertia comminantis.

Philoſophorum errores refutantur. Hinc patet Primò, error Stratonis Lampſaceni, qui mundum ingenitum fuiſſe, & ſuapte vi ab æterno extitiſſe finxit. Secundò, error Platonis & Stoicorum, dicentium mundum à Deo, quidem fuiſſe conditum, ſed ex materia æterna & ingenita; quia hæc materia eſſet increata. Deoque coæterna, ac conſequenter eſſet ipſe Deus, ut rectè obiicit Hermogeni Tertull. Tertio, error, Peripateticorum; aſſerentium Deum non voluntate, nec liberè, ſed ex naturæ neceſſitate ab æterno creaſſe mundum. Quartò error Epicuri, docentis mundum fortuita atomorum coitione & conjunctione eſſe productum.

Præclarè S. Auguſt. lib. 11. de Civit. c. 4. *Mundus ipſe*, inquit, *ordinatiſſima ſua mutabilitate & mobilitate, & viſibilium omnium pulcherrima ſpecie quodammodo tacitus, & factum ſe eſſe, & non niſi à Deo ineffabiliter atque inviſibiliter magno, & ineffabiliter atque inviſibiliter pulchro fieri ſe potuiſſe proclamat.* Hinc omnes philoſophorum ſcholæ quæ divinius aliquid ſapuerunt, nihil eſſe quod tam arguat & factum eſſe à Deo mundum, & ejus cura adminiſtrari, conſenſu unico affirmant, quàm aſpectum ipſum mundi totius, conſiderationemque decoris ejus atque ordinis. Ita Plato. Stoici, Cicero, Plutarch. & Ariſtotel. cujus hac de re argumentum refertur à Cicerone lib. 2. de Natura deorum.

Quomodo creavit. Nota. Deus creavit cælum & terram jubendo & dicendo, Fiat cælum & terra, ut expreſsè habetur 4. Eſdræ 6. v. 38. & pſal. 32. v. 6. *Verbo*, inquit, *Domini cæli*

Digitized by Google

firmati ſunt. Unde infert S. Baſilius; qua poteſtate, A arte, libertate Deus fecit hunc mundum, eadem poteſt alios plures creare: rurſum, eadem poteſt mundum annihilare. Mundus enim reſpectu Dei eſt quaſi ſtilla ſitulæ, & quaſi gutta roris, ut dicitur Iſaiæ 40. v. 15. Sapient. 11. v. 23. hinc & Deus, dicitur tribus digitis appendere molem terræ.

Objectio. Reſponſio. Dices, Cur ergo Moſes non dicit hic Deum dixiſſe, Fiat cælum, ſicut ait eum dixiſſe, Fiat lux? Reſpond. Moſen uti potius verbo *creavit* quàm Dixit, ne populus Judæorum rudis ex verbo, Fiat, conciperet materiam præviam, cui Deus dixerit, vel ex qua cælum & terram produxerit. Ita Rupertus, qui tres cauſas aſſignat. Primùm, inquit, cùm ipſum principium ſit Dei Verbum, ſuperfluum & ineptum eſſet dicere: *In principio dixit Deus.* Secundò, quia nondum erat aliquid cui præceptum fieret. Tertiò, dicit *creavit*, non *fiat*, ut materiæ omnis creator Deus evinceretur.

Hæreſicorum errores. DEVS) Errant ergo Simon Magus, Arrius, & alii, dicentes, quòd Deus crearit Filium; Filius verò crearit Spiritum ſanctum, Spiritus ſanctus crearit angelos, angeli mundum. Errant Secundò, Pythagoras, Manichæi & Priſcillianiſtæ, dicentes duo eſſe principia rerum, ſive duos eſſe deos: unum bonum, conditorem ſpirituum; ſecundum malum, conditorem corporum. Pro *Deus* hebr. eſt אלהים *elohim*, quod deducitur ab אל *el*, id eſt *Vocis Elohim explicatio.* fortis, & אלה *ala*, id eſt adjuravit, obligavit, aſtrinxit; eò quod Deus ſuam potentiam, virtutem, & bona omnia det & conſervet creaturis; & per hoc eas ſibi quaſi juramento obſtringat ad ſui cultum, obedientiam, timorem, fidem, ſpem, invocationem, gratitudinem.

Elohim itaque dicitur Deus, qua creator, gubernator judex, inſpector, & vindex univerſorum: hocque nomine, Elohim utitur hic Moſes, Primò, ad hoc, ut ſciant homines eumdem eſſe conditorem mundi & judicem, qui, ſicut mundum creavit, ita & judicabit, quaſi Elohim, id eſt judex. Secundò, ut ſciant Dei voluntate, judicio, ſapientia mundum eſſe conditum à Deo. Tertiò, ut ſciant cuncta ab eo in juſta lance eſſe diſpoſita, tributumque eſſe cuique rei id, quod illi quaſi debebatur, videlicet quod natura illius, bonumque univerſi poſtulabat. Quartò, ut ſciant, quòd, uti à Deo creatus eſt mundus, ita ab eodem conſervetur & regatur, ut docet Job. cap. 34. 18. & ſeq. & Sapient. 11. v. 23. & ſequent.

Quocirca Aben Ezra & Rabbini dicunt Deum hic vocari Elohim ad declarandum ejus majeſtatem, treſque ejus dotes, ſcilicet intelligentiam, ſapientiam, prudentiam, quibus ipſe condidit mundum. Alii ad idearum & perfectionum multitudinem quæ in Deo ſunt, Moſen reſpexiſſe putant. Nota. Deus Moſi revelavit ſuum nomen *Iehova*. Ante Moſen ergo Deus vocabatur *Elohim*. Unde & ſerpens ita Deum vocavit dicens, *Cur præcepit vobis Deus?* hebr. *Elohim*. Unde liquet, ab initio mundi Adamum & Evam Deum vocaſſe *Elohim*. ita Beda.

Elohim quid? Reſp. Primo. Quid ergo eſt *Elohim*? quid eſt Deus? Primò, Ariſtotel. vel quiſquis eſt auctor libri de Mundo ad Alex. *Quod*, inquit, *in navi eſt gubernator, in curru auriga, in choro præcentor, in civitate lex, in exercitu imperator: hoc idem in mundo eſt Deus, niſi quod in illis principatus eſt laborioſus, perturbatus & anxius; in Deo verò eſt facilis, ordinatus & tranquillus.*

Secundo. Secundò, S. Leo ſerm. 2. de Paſſione: *Deus*, inquit, *eſt, cuius natura eſt bonitas, cuius voluntas potentia, cuius opus miſericordia.*

Tertio. Tertiò, Ariſtoteles, vel quiſquis eſt auctor libri de ſapientia ſecundùm Ægyptios, lib. 12. c. 19. *Deus*, inquit, *eſt, à quo ſunt perpetuitas, locus & tempus, cuiuſq; beneficio permanens: & ſicut centrum circuli in ſeipſo eſt, linea autem ab eo ductæ ad ambitum, ipſeq; ambitus cum punctis in eodem centro exiſtunt: ſic quoque naturæ omnes, tam quæ ad intellectum, quàm quæ ad ſenſum pertinent, in agente primo* (in Deo) *conſiſtunt & confirmantur.*

Quarto. Quartò, Deus eſt ipſa providentia rerum omnium: nam, ut ait S. Auguſt. lib. 3. de Trinit. cap. 4. *Nihil fit viſibiliter & ſenſibiliter, quod non de interiori inviſibili atque intelligibili aula ſummi imperatoris, aut iubeatur, aut permittatur, ſecundum ineffabilem iuſtitiam præmiorum atque pœnarum, gratiarum & retributionum, in iſta totius creaturæ ampliſſima quadam immenſaq; republica.*

Quintò, idem S. Auguſt. Si videris, inquit, bonum angelum, bonum hominem, bonum cælum; tolle angelum, hominem, cælum; & quod reliquum eſt, bonorum eſſentia eſt, id eſt Deus, hinc. *Quinto.*

Sextò, rex quidam Gentilis dixit, Deum eſſe tenebras poſt omne lumen, cumque mentis ignorantia cognoſci. *Sexto.*

Septimò, elohim eſt, qui attingit à fine uſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuaviter, ut ait Sapiens. *Septimò*

Octavò, elohim eſt, in quo vivimus, movemur, & ſumus, Actor. 17. 28. *Octavò.*

Nonò, *Deus*, ait S. Auguſt. in Medit. *eſt quem nec mens attingit, quia incomprehenſibilis; nec intellectus, quia inveſtigabilis; nec ſenſus percipit, quia inviſibilis; nec lingua enuntiat, quia ineffabilis; nec ſcriptura explicat, quia inexplicabilis.* *Nonò.*

Decimò, *Deus*, ait S. Nazianz. tract. de Fide, *eſt quod cùm dicitur, non poteſt dici: cùm æſtimatur, non poteſt æſtimari: cùm definitur, ipſa definitione creſcit; quia cælum manu ſua cooperit, pugno omnem mundi ambitum concludit; quem omnia neſciunt, & metuendo ſciunt, cuius nomini & virtuti famulatur his orbis, & ipſa elementorum ſibi ſuccedentium momentanea viciſſitudo teſtimonium perhibet.* *Decimò.* B

Undecimò, *Deus*, eſt, *qui tribus digitis appendit molem terræ, qui menſus eſt pugillo aquas, & cælos palmo ponderavit. Ecce gentes* (coram eo) *quaſi ſtilla ſitulæ, & quaſi momentum ſtateræ reputata ſunt, inſulæ quaſi pulvis exiguus. Et Libanus non ſufficiet ad ſuccenendum, & animalia eius non ſufficient ad holocauſtum. Qui ſedet ſuper gyrum terræ & habitatores eius ſunt quaſi locuſtæ.* Iſaiæ 40. v. 12. 15. 22. *Undecimo.*

Duodecimò, Deus eſt de quo ait Sapiens c. 11. v. 23. *Tanquam momentum ſtateræ, ſic eſt ante te orbis terrarum, & tanquam gutta roris antelucani quæ deſcendit in terram.* *Duodecimo.*

Decimotertiò, *materia ſubtilior eſt aer, aere anima, anima mens, mente ipſe Deus*, ait Mercur. Triſmegiſt. *Decimotertio.*

Nota. *Elohim* eſt numeri pluralis, in ſingulari enim dicitur *Eloah*, huius rei cauſa eſt, Primò, quòd Hebræi res magnas, & magnates honoris cauſſa compellent numero plurali: uti faciunt & Latini, dicentes v. g. Nos Philippus Rex Hiſpan. Sic Job. 40. v. 10. elephas vocatur Behemot; id eſt beſtiæ, quia propter magnitudinem corporis & virium, eſt inſtar multarum beſtiarum, ut docent Hebræi. C

Secundò, plurale *Elohim* ſignificat plurimam, ſummam & immenſam Dei fortitudinem & potentiam creandi, gubernandi & judicandi.

Tertiò, *Elohim* plurale innuit in Deo pluralitatem perſonarum, ſicut unitas eſſentiæ in Deo innuitur per verbum ſingulare ברא *bara*, id eſt creavit, ut contra Cajetanum & Abulenſ. docent Lyran. Burgenſ. Galatinus, Eugubinus, Catharinus, Magiſter & Scholaſtici l. 2. ſent. diſt. 1.

Hæc itaque ſunt quatuor cauſæ creationis & creaturarum, puta cæli & terræ: ſcilicet materialis eſt nihilum; formalis eſt forma cæli & terræ; efficiens eſt Deus; finalis eſt bonum, non Dei, ſed noſtrum. Creaturæ ergo omnes per totam æternitatem latuerunt in ſuo nihilo, & in ſuis ideis in mente divina, ſed in tempore productæ ſunt propter hominem. Deus enim, qui per omnem ſuam æternitatem in ſeipſo fuerat beatiſſimus, iis nullo modo beatior aut ditior effectus eſt: ſed per eas volebat ſe effundere in creaturas & hominem; ſicut mare redundans ſeipſum in litus effundit. *Quatuor cauſæ creationis.*

D Condidit ergo Deus mundum ad hoc: Primò, ut homini regiam domum, imò regnum præpararet. Secundo, ut eidem theatrum rerum omnium, ac paradiſum voluptatum quarumlibet exhiberet. Tertiò, ut librum ei preberes, in quo ipſe creatorem ſuum videret & legeret.

CÆLVM ET TERRAM) Primò, S. Aug. lib. 1. de Gen. contra Manich. c. 7. Cælum & terra, inquit, hic vocantur materia prima, eò quòd ex illa cælum die ſecundo, & terra die tertio producenda eſſet: ſed non eſt probabile, materiam ſolam ſine forma creatam eſſe, nec talis vocari poſſet cælum. Audi ipſum Auguſt. *Informis, ait, illa materia, quam de nihilo fecit Deus, appellata eſt primò cælum & terra; non quia iam hoc erat, ſed quia hoc eſſe poterat. Nam & cælum ſcribitur poſtea factum: quemadmodum ſi ſemen arboris conſiderantes dicamus ibi eſſe radices, & robur, & ramos, & fructus, & folia; non quia iam ſunt,* *Varia explicatio vocum cæli & terræ. Prima ſententia.*

ſed

Digitized by Google

ſed quia inde futura ſunt. Verùm idem Auguſt. lib. 1. de Geneſ. ad liter. c. 14. addit, hanc materiam eodem inſtanti temporis fuiſſe ſua forma donatam & ornatam. Itaque hic ejus creationem tantùm nominari, quia natura, non tempore, ſuam formam antecesſit. Huic vicina, eſt Gregorii Nyſſeni expoſitio, qui per cælum & terram accipit chaos una univerſali, communi rudique forma congeſtum, ex quo elicienda eſſent corpora cæleſtia, & elementaria cuncta.

Secunda. Secundò, idem Auguſtin. lib. 11. de Civitate c. 9. per cælum accipit angelos, per terram verò materiam primam informem. Sed prius eſt myſticum, poſterius pariter improbabile.

Tertia. Tertiò, Pererius, Gregorius de Valentia tract. de Opere ſex dierum, & alii probabiliter per cælum intelligunt omnes orbes cæleſtes; per terram verò terram ipſam cum aqua, igne, & aere vicino: quaſi primo mundi die Deus omnes orbes cæleſtes & elementares creaverit, eoſq; ſequentibus quinque diebus motu, luce, aſtris, influentiis, & intelligentiis motoribus tantùm exornaverit.

Sententia auctoris explicatur & probatur. Quarto, maximè probabile eſt, per cælum hic intelligi primum & ſummum, ſcilicet empyreum, quod Paulus vocat cælum tertium, David cælum cæli, quodque ſedes eſt Beatorum; uti paſſim omnes docent contra Eugubinum, qui putat cælum empyreum non eſſe corpus cæleſte, ſed eſſe claritatem quamdam increatam, cujus viſione reddantur animæ beatæ; claritatem, inquam, ex Dei eſſentia manantem. Primo itaque die Deus ex cælis tantùm creavit cælum empyreum, illudque omni ſuo decore exornavit & perfecit. Ad hoc enim inhabitandum in æternum, creati ſunt poſtea angeli & homines. Et hoc ab omni ævo fideles vocant cælum, ut, ſi roges eos quò cupiant ire poſt hanc vitam, mox dicant, In cælum, ſcilicet empyreum, ut ibi ſint felices & beati. Unde S. Chryſoſt. hic homil. 2. *Deus*, ait, *præter humanum morem ſuum perficiens ædificium, priùs cælum extendit, poſtea & terram ſubſternit; prius culmen, & poſtea fundamentum*: culmen enim fabricæ mundi eſt cælum, non ſidereum, ſed empyreum. Et S. Baſil. homil. 1. Hexam. ait, *cælum & terram quaſi fundamenta quædam, & baſes fulcrales univerſi, prius iacta fuiſſe & perſtructa.*

Probatur hæc ſententia Primò, quia firmamentum, id eſt cælum octavum & orbes vicini, non tantùm ornati, ſed re ipſa facti & creati ſunt die ſecundo, ut patet v. 6. ergo non primo. Cælum ergo primo die creatum, non eſt aliud quàm empyreum. Eſt hæc ſententia B. Clementis, accepta ex ore S. Petri, ut ipſe ait l. 1. Recognit. Origenis hic homil. 1. Theodoreti Alcuini, Rabani, Lyrani, Philonis libr. de Mundi opificio, S. Hilarii in pſalm. 135. Theophili Antiocheni ad Autolycum l. 2. Junilii, Bedæ, Abulenſ. Catharini, Strabi in gloſſa ordin. hic S. Anſelmi l. 1. de Imagine mundi c. 28. S. Bonavent. in 2. diſt. 12. Ruperti l. 1. in Geneſ. c. 6. Gulielmi Pariſienſ. 1. p. 5. de Univerſo c. 31. & 40. Alex. Alenſis p. 2. Summæ Theologic. quæſt. 45. memb. 2. Hugon. Victor. in ſent. tract. 2. c. 1. Brunonis Carthuſ. Patriarchæ libr. 1. de novis cap. 2. Lud. Molinæ 1 p. q. 86. ſub initium operis primæ diei mundi, & aliorum; adeò ut S. Bonaventura hanc ſententiam aſſerat eſſe communiorem, Catharinus verò eſſe veriſſimam. Secundò hæc ſententia pluribus probabitur proximo paragrapho.

Quomodo abyſſus creata ſit cum terra, explicatur & probatur. ET TERRAM) Puta globum terræ cum abyſſo, ut ſequitur, id eſt aquarum mole, terræ infuſa & ſuperfuſa, ſeſeq; porrigente uſque ad cælum empyreum. Hæc ergo tria primò omnium creata ſunt, ſcilicet cælum empyreum, terra & abyſſus, id eſt aquarum moles omnia occupans a cælo empyreo uſque ad terram; ex qua abyſſo, ſive aqua, partim extenuata, partim denſata atque ſolidata facti ſunt cæli omnes, ſive firmamentum die ſecundo, & omnia aſtra die quarto; perinde ac ex aqua conglaciata fit cryſtallus. Eſt hæc ſententia S. Petri & Clementis l. 1. Recog. circa medium, S. Baſilii homil. 1. Hexam. Bedæ, Molinæ 1. parte tract. de Opere ſex dierum ſub initium, & aliorum plurium quos citabo v. 6.

Probatur hæc ſententia Primò, quia cælum hic intelligitur non ſidereum, ſed empyreum, ut dixi; inter hoc autem & terram non fuit vacuum: hoc enim inane fuiſſet ingens & immane, atque contra naturam. Fuit A ergo inter empyreum & terram corpus aliquod, aqua ſcilicet, vel, ut Moſes ait, abyſſus, id eſt ſine fundo aqua, impenetrabilis, immenſa; ut rectè infert Beda & alii.

Secundò, quia ſecundo die factum eſt firmamentum ad hoc, ut aquas ſuperas ab inferis divideret; ergo antea, puta primo die, omnia ſupera & infera plena erant aquis.

Tertiò, quia ideò dicitur, quòd ſpiritus Domini ferebatur ſuper aquas, non ſuper terram, ut mox dicam.

Quartò, id magis patebit v. 6. imò ideo v. 6. cæli hebraicè vocantur *ſcamaim*, quaſi dicas *ſcam maim*, id eſt *ibi aqua*; eò quòd ante cælos omnia plena eſſent aquis, ex quibus facti ſunt cæli & firmamentum, ad dividendum aquas ſuperas ab inferis.

Materiam cælorum & ſublunarium ejuſdem eſſe ſpeciei. Atque hinc conſequitur veriorem eſſe ſententiam eorum, qui cenſent eamdem eſſe materiam cælorum & ſublunarium, eamque corruptibilem: tam enim cæli, quàm ſublunaria, facta ſunt ex eadem aquarum abyſſo. Ita docent Clemens Rom. Hippolytus, Severianus, Gennadius, Acatius in catena Græcorum, Theodor. hic q. 11. B Hieron. ad Oceanum, Cyrill. Hieroſol. catech. 3. & 9. Lud. Molina, & alii. Errat enim Averroes, & poſt eum Gabriel & Capreolus, dicentes, cælos eſſe corpora ſimplicia, & carere materia. Porro terra à Deo creata locata eſt in medio univerſi, ibique firma conſiſtit: tum quia voluntas & potentia Dei eam quaſi pilam in medio aere ſuſpenſam conſtanter tenet & firmat, juxta illud quod ait Sapientia æterna Proverb. 8. *Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens*; tum ex phyſica ratione; quia ſcilicet terra inter creata eſt graviſſima, ideoque imum poſcit locum: in eo ergo, quaſi ſibi connaturali, conquieſcit. Si enim ex eo moveretur quamcumque in partem, neceſſariò deberet aſcendere & ferri ſurſum. Hoc autem eſt contra ejus naturam. Audi S. Baſil. hom. 1. Hexam. *Quidam interpretes naturæ terram perſiſtere immobilem tales ob cauſas contendunt, nimirum quod mediam regionem univerſi occupaverit quodq; æqualem undequaque ad extrema elongationem ſortita, non iam habeat in quam potiùs devergat partem, aut ſe aclinet. Cùm enim ſimilis, parvè æqualitas omni ex parte ipſam ambiens, impoſſibilem inclinationem inducat ipſi terræ in unam aliquam partem, neceſſario in ſeipſa permanet.* C Præclarè S. Chryſoſt. hom. de jejuniis, & Geneſeos lectione, tom. 1. *Patriam*, inquit, *ſibi & nutricem, & matrem, & menſam, & domum poſuit terram; ſed & ſepulchrum ſibi hanc eamdem dedit. Nam & corpora noſtra ex ipſa ſunt, & ex ipſa etiam corporum nutrimenta, & ex ipſa quoque & in ipſa noſtra habitatio eſt, & poſt mortem in ipſam rurſum redimus.*

Quando creati ſint angeli. Quæres, Ubi, & quando creati ſunt angeli? Putarunt aliqui eos creatos eſſe ante mundum. Ita ſenſerunt Origen. Baſilius, Nazianz. Ambroſ. Hieron. Hilarius. Alii putarunt eos creatos eſſe poſt mundum; ita ſenſerunt Acacius & Gennadius in catena. Verùm dico eos ſimul cum mundo, in principio temporis eſſe conditos, idque in cælo empyreo: ſunt enim ejus cives & incolæ; ita cum S. Auguſtino, Gregor. Ruperto, Beda docent Magiſter & Scholaſt. Unde S. Nazianz. orat. in Chriſti nativitatem: *Angeli*, ait, *prodierunt à Deo ſicut radii a ſole*: &, ut ait S. Gregor. l. 35. Moral. cap. 19. *eruperunt tamquam ſcintillæ à ſilice*. Imò Concil. Lateran. ſub Innocent. III. *Firma*, inquit, *fide credendum eſt, Deum ab initio* D *temporis ſimul utramque de nihilo condidiſſe creaturam; ſpiritualem & corpoream, angelicam & mundanam*. Quæ verba licet D. Thomas, & aliqui alii putent aliter accipi poſſe, ſcilicet quaſi obiter dicta de angelis; propriè verò dicta contra Origen. qui cenſuit animas creatas eſſe ante corpora: tamen nimis diſerta & clara videntur quàm ut aliò torqueri poſſint: unde videtur hæc noſtra ſententia jam non tantùm eſſe probabilis, ſed & certa de fide; hoc enim aſſerit & definit ipſum Concilium.

Quare Moſes non meminit creationis angelorum. Nota. Moſes non meminit creationis angelorum, quia ſcribebat rudibus & craſſis Judæis, iiſque ad idololatriam pronis, qui facilè angelos pro diis coluiſſent: tacitè tamen eos inſinuat cap. 2. v. 1. cùm ait: *Perfecti igitur ſunt cæli, & omnis ornatus eorum*: ornatus enim cælorum, ſunt ſtellæ & angeli. Hæc ergo eſt vaſta bellaque mundi, puta cæli & terræ, machina, quam magnus ille rerum opifex cum initio temporis, in momento ex nihilo produxit. Præclare Secundus philoſophus in-

Digitized by Google

terrogatus ab Adriano Imperat. uti ex Chronicis Martiniani refert Jacobus Middendorpius in quæſt. Theolog. & Polit. pag. 474. *Quid eſt mundus?* reſpondit, *Inceſſabilis circuitus, æternus tenor. Quid eſt Deus? Immortalis mens, incogitabilis inquiſitio omnia continens. Quid eſt Oceanus? Mundi amplexus, hoſpitium fluviorum, fons imbrium. Quid terra? Baſis cæli, meditullium mundi, fructuum mater, viventium nutrix.* Epictetus verò, *Terra,* inquit, *eſt Cereris horreum, cellarium vitæ.*

Vers. 2. Quare terra vacua.

TERRA AVTEM ERAT INANIS ET VACVA) Hebraicè eſt, *terra erat* תהו ובהו *tohu vabohu*, id eſt terra erat ſolitudo, ſive inane & vacuum: quia terra erat vacua hominibus & jumentis, ut vertit Jonathas Chaldæus: rurſum erat vacua plantis, animalibus, ſeminibus, gramine, luce, decore, fluminibus, fontibus, montibus, vallibus, campis, collibus, metallis & mineralibus, ad quæ naturalem quaſi inclinationem habet. Hinc Sapient. 11. dicitur, quòd Deus *creavit orbem* (id eſt res & ſpecies orbis) *ex materia inviſa*, græcè ἀόρατος, id eſt informi, inornata, incompoſita. Unde LXX. hic vertunt, *terra erat inviſibilis & incompoſita*; Aquila, *terra erat vanitas & nihil*; Symmachus; *terra erat otioſa & indigeſta*; Theodotion, *terra erat inane & nihilum*, Onkelos, *terra erat deſolata & vacua*. Erat enim terra cum aquarum abyſſo ſibi ſuperfuſa quaſi chaos quoddam inane, rude & indigeſtum; de quo O[illegible]ius.

Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis indigeſtaque moles;
Nec quidquam niſi pondus iners, congeſtaque eodem
Non bene junctarum diſcordia ſemina rerum.

Quare improbabile eſt quod cenſent Gabriel in 2. diſt. 12. q. 1. & Marſil. ibidem, chaos hoc, ſive, ut Sapiens loquitur, materiam informem fuiſſe materiam primam, vel ſolam; vel certè informatam tantum forma quadam rudi, obſcura, generali & communi corporeitatis, ita ut tantùm eſſet in potentia ad omnes particulares formas ſuſcipiendas, ut cenſuit Abulenſis. Ex hoc enim Moſis loco conſtat, primitus fuiſſe creatam terram & cælum: ergo materia primitus creata non fuit formæ expers; ſed particulari cæli & terræ forma induta & imbuta.

Cur non ſimul creata & exornata.

Quæres, Cur Deus cælum & terram creans primo die, illa ſimul non plenè & perfectè exornavit? Reſpondeo: Prima cauſa eſt ejus ſancta voluntas: congruentia eſt, quòd natura (cujus conditor eſt Deus) ab imperfectis ad perfecta procedat. Secunda eſt, ut diſcamus res omnes à Deo pendere tam quoad inchoationem, quàm quoad exornationem & perfectionem, nihilque in rebus creatis eſſe tam imperfectum excluſo peccato, cujus non ſit auctor Deus. Tertia eſt, ne, ſi omnia à principio perfecta legerentur, increata putarentur, inquit S. Ambroſ. lib. 1. Hexam. cap. 7. Quarta eſt, ut nos ad imitationem divini operis eumdem in operando & proficiendo ordinem ſervaremus, ait idem Ambroſius.

Quid abyſſus.

ET TENEBRÆ ERANT SVPER FACIEM ABYSSI) Putà ſuper aquas & molem aquarum, quæ quaſi abyſſus terram operiebat, ſeſeque porrigebat uſque ad cælum empyreum, uti dixi v. 1. ἄβυσσος enim vocatur id quòd fundo caret, ſive profundum ſine fundo, &, ut ait Euſtathius: *Abyſſus eſt aqua nimia infinitum habens profundum.* Itaque antequam lux crearetur, obſcuritas & caligo omnia occupabat, de qua Dominus Job. 38. v. 9. *Ubi eras,* inquit, *cùm caligine illud* (mare) *quaſi pannis infantiæ obvolverem?* Porro faciem Hebræi vocant ſuperficiem tam extimam, quàm intimam; quaſi dicat, Tota terra & abyſſus hæc aquarum nihil omnino habebat lucis, hinc & nihil coloris; ſed tota quanta quanta, tam interiùs quàm exteriùs, ubique obſcura erat, caliginoſa & decolor. Quare minùs verum videtur quod cenſet S. Baſil. homil. 2. Hexam. tenebras has fuiſſe umbram cælorum. *Ut ſit umbra,* inquit, *tria concurrant oportet: lux, corpus objectum luci, locus luminis expers. Tenebræ igitur illa mundo circumfuſa, propter cæleſtis corporis umbram ſubortæ ſunt.* Nam tenebræ hæ fuerunt antequam lux à Deo produceretur: ergo non potuerunt oriri ex umbra cælorum. Umbra enim fit, eò quòd corpus interjiciatur inter lucem & locum umbroſum. Tunc autem nulla erat lux in mundo.

A SPIRITVS DOMINI) id eſt angelus, ait Cajetan. melius Hebræi, Theodoretus, & Tertull. contra Hermog. c. 32. Spiritus Domini, inquiunt eſt ventus à Deo excitatus. Tertiò optimè & pleniſſimè, Spiritus Domini eſt Spiritus ſanctus a Deo Patre & Filio procedens, ſuaque vi, præſentia & potentia ventum & auram calidam aſpirans aquis. ita S. Hieronymus, Baſilius, Theodor. Athanaſius, & penè omnes alii Patres, qui hinc probant divinitatem Spiritus ſancti.

Quis ſpiritus hic intelligatur.

FEREBATVR.] Novè Cajetan. hæc uti & alia multa ſic explicat: *Spiritus Domini*, id eſt angelus, *ferebatur* & movebat aquas, id eſt cælum cryſtallinum & omnes alios cælos, qui hebraicè *ſcamaim*, id eſt aquæ, nominantur.

Ferebatur, ex Hebræo explicatur contra Caietanum.

Verùm Nota. Pro *ferebatur* hebraicè eſt מרחפת *merachephet*, quod teſte S. Baſilio, Diodoro & Hieronymo in Quæſt. hebraic. in Geneſin, eſt volucrum, dum ſuper ova & pullos quaſi pendulæ leniter agitatione alarum ſe librant, motitant & volitant (unde Arabica Biblia habent, *volitabat, ut ales ſe gerebat, alii ſe movebat*; Chald. verò, *inſufflabat*) iiſque deinde incubant, calorem aſpirant, fovent & animant. B Pari modo Spiritus ſanctus ſuperferebatur, vel, ut Tertull. legit, *ſupervectabatur* aquis, non loco aut motu, ſed omnia ſuperante ac præcellente potentia, ſicut ſuperfertur rebus fabricandis voluntas & idea artificis, inquit S. Auguſtinus lib. 1. de Hereſi ad lit. c. 7. Hac ergo voluntate ac potentia ſua, cum aura calida quam à ſe ſpargebat, aquis quaſi incubabat Spiritus ſanctus, eiſque vim prolificam indebat, ut reptilia, volatilia, piſces & germina, imò cæli omnes ex aquis producerentur.

Hinc Eccleſia in benedictione fontium Spiritui ſancto accinit: *Tu ſuper aquas ſaturas eas ferebaris*, & Marius Victor:

Et ſacer extenſis impendens Spiritus undis
Altrices animabat aquas, dans ſemina rerum.

Hunc ſpiritum aquas omniaque vegetantem, Plato dixit eſſe animam mundi; unde Virgil. l. 6. Æneid.

Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Allegoricè, hic ſignificatur Spiritus ſanctus aquis C baptiſmi quaſi incubans, iiſque nos parturiens & regenerans, inquit S. Hieronymus epiſt. 83. ad Oceanum.

Allegor.

DIXITQVE DEVS) verbo, non oris, ſed mentis, eoque non notionali, ſed eſſentiali & communi tribus perſonis *Dixit* ergo, id eſt in mente concepit, voluit, decrevit, imperavit efficaciter, atque imperando re ipſa effecit & produxit Deus, putà ipſa ſanctiſſima Trinitas, lucem: Dei enim velle eſt facere, inquit S. Athanaſ. ſerm. 3. contra Arrianos. Appropriatur tamen vox *dixit*, Filio. Unde alibi ſæpè dicit S. Scriptura, per Filium, ſcilicet quaſi Verbum & ideam, omnia eſſe condita, quia nimirum ipſe Filius notionale & propriè dictum eſt Verbum, ac conſequenter ipſi appropriatur ſapientia, ars, idea: ſicut Patri potentia, Spiritui ſancto verò bonitas attribuitur.

Vers. 3. Quo verbo dixerit.

Denique dixit hæc Deus poſt creatum cælum, terram & abyſſum, ſed durante adhuc eodem ipſo die, qui primus erat mundi.

FIAT LVX) Nota, in Geneſi & creatione mundi, ante omnia formatam eſſe lucem: quia lux eſt qualitas D nobiliſſima, lætiſſima, commodiſſima, efficaciſſima & potentiſſima, ſine qua omnia creata & creanda manſiſſent inviſibilia. *De theſauris ſuis*, inquit Eſdras l. 4. c. 6. 40. *protulit lumen luminoſum, quo appareret opus ſuum.* Vide S. Dionyſium de Divin. nom. p. 1. c. 4. ubi triginta quatuor proprietates lucis & ignis recenſet, Deo & divinis rebus mirè congruentes. Atque inter cætera docet, lucem eſſe vivam Dei imaginem, ideoque primò à Deo creatam, ut in ea quaſi in imagine ſe depingeret, & mundo ſpectabilem exhiberet, juxta illud Dracontii in Heſamer. *Principium factis lucem dat lucis origo*, putà Deus. *Ex ipſo enim bono*, inquit S. Dionyſ. *lumen eſt, & bonitatis imago. Itaque lucis nomine ipſum bonum celebratur, quaſi in imagine exemplar expreſſum. Ut enim divinitatis omnia ſuperantis bonitas, &c. omnia efficit, vivificat, continet, perficit, eſtque eorum quæ ſunt menſura, æternitas, numerus, ordo, complexus, cauſa & finis: ſic etiam quæ clara expreſſaque*

Digitized by Google

ſeque divinæ bonitatis imago eſt, magnus ut ſol, totus lucens omnibus, habetque lumen per omnia diffuſum, in omnem hunc mundum radiorum ſuorum ſplendorem explicans, &c. Deus enim eſt increata, æterna & immenſa lux, quæ cùm lucem habitet inacceſſibilem, omnia tamen illuminat.

Pulchram ſimilitudinem dat S. Baſil. homil. 2. Hexam. *Sicut,* inquit, *qui in profundam aquæ voraginem oleum immittunt, ei loco conciliant & immittunt perſpicuitatem, itidem & univerſi creator, edito mox verbo lucis, amabilem & peramœnam venuſtatem mundo innexit.* Aliam dat S. Ambroſ. l. 1. Hexam. c. 9. *Unde,* ait, *mundi ornatus, niſi à luce exordium ſumeret? fruſtra enim eſſet, ſi non videretur,* &c. *Qui ædificium aliquod dignum habitaculo patrisfamilias ſtruere deſiderat, antequam fundamenta ponat, unde lucem ei infundat, explorat: & ea prima eſt gratia, quæ ſi deſit, tota domus deformi horret incultu. Lux eſt quæ reliquos domus commendat ornatus.* Denique Perer. cenſet primò creatam lucem, quia lux, inquit, generale principaleque eſt inſtrumentum cauſarum cæleſtium, quo vis omnis ſiderum, omniſque deſluxus & effectus ad nos defertur, ex quo uno fit in hoc noſtrate mundo, quidquid à cælo fit.

Quæ fuerit hæc lux diſputatur. Quæres, quænam fuerit hæc lux? Reſp. Primò, Catharin. fuiſſe ſolem lucidiſſimum; nec enim lux hæc ſola, ſed in ſubjecto, & cum ſubjecto creata eſt. Verùm ſol non primo die, uti lux, ſed quarto demum die eſt productus. Secundò, S. Baſil. hom. 6. Hexam. Theod. & Nazianz. orat. in novam Dominicam, putant ſolam lucis qualitatem, hic ſine ſubjecto fuiſſe creatam: qua de cauſa Nazianzenus lucem hanc ſpiritalem appellat. quod Nota contra hæreticos, negantes in Euchariſtia accidentia ſine ſubjecto poſſe exiſtere. Tertiò & optimè, Beda, Hugo, Magiſter, S. Tho. Bonav. Lyranus, Abulenſ. & favet S. Dionyſius ſuprà, putant lucem hanc fuiſſe corpus lucidum, ſive cæli, aut potiùs abyſſi quandam partem, quæ in nubeculi aut columnæ ſpeciem conformata orbi præfulſerit, quæque fuerit inſtar materiæ ex qua poſtmodum in partes diſtincta ac diviſa, adaucta, & velut in igneos globos fabricata, ſol, luna, & ſtellæ factæ fuerint. unde S. Thomas ait, hanc lucem fuiſſe ipſum ſolem adhuc informem & imperfectum. Idem aſſerit Pererius & alii.

Quorum antesignanus eſt S. Juſtinus in Expoſitione fidei. Unde addit: *Nec mihi ſolem lucem aliam, quam quæ prima generata eſt, eſſe exiſtimato.* Et inferius eandem myſticè adaptando Verbo incarnato: *Ut enim,* inquit, *poſteaquam lux illa primigenia cum ſolis corpore copulata eſt, nemo ea alterum ab altero dividere poteſt: ſic in vero illo luce & ſancto illo corpore* (Verbi incarnati) *nemo poſt unionem illam divinum Verbum ab homine ſeparabit.*

Ubi Nota Primò, lucem hanc propriè non fuiſſe creatam, quia Deus primo die creavit omnem materiam primam, eamque ſubſtravit formæ aquarum abyſſi, & ex ea deinde hanc lucem, aliaſque formas, tam eſſentiales, quàm accidentales eduxit ſicuti modò omnes formæ naturales educuntur è potentia materiæ. Deus ergo propriè primo die tantùm creavit omnia creanda; reliquis verò quinque diebus non creavit, ſed creata formavit & exornavit. Itaque videtur Deus lucem producturus, ex aquis abyſſi condenſaſſe inſtar cryſtalli corpus aliquod orbiculare, eique lucem hanc indidiſſe.

Quis fuerit uſus hujus corporis lucidi. Nota Secundò, hoc lucidum corpus primo mundi triduo, ſcilicet antequam quarto die crearetur ſol, ab angelo motum fuiſſe ex Oriente in Occidentem; atque eodem modo & tempore quo ſol, ſcilicet viginti quatuor horis, utrumque cæli hemiſphærium circumgyraſſe, & illuminaſſe, uniformiter difformiter, uti jam facit ſol. Lux enim hæc primos tres mundi dies ſuo motu deſcripſit & diſtinxit; ſicuti cæteros deinde ſol ſuo motu deſcripſit, & indies deſcribit & diſtinguit.

Tropolog. Tropologicè, Apoſtolus 2. Corinth. 4. 6. *Deus,* inquit, *qui dixit de tenebris lumen ſplendeſcere, ipſe illuxit in cordibus noſtris.* q. d. Uti Deus olim in Geneſi produxit de tenebris lucem, ita nunc ex infidelibus nos fideles fecit, fideique luce colluſtravit. Sic & S. Auguſt. lib. 1. Contra adverſ. legis, c. 8. per hoc quòd tenebris, ſive nocti, quæ luce fuit prior, lux & dies ſucceſſit; & huic ſucceſſerunt rurſum tenebræ, docet quid in homine fiat ſpiritaliter, ſcilicet, peccato gratiam, & gratiæ peccatum, cùm in illud relabimur, ſuccedere. vide S. Dionyſium ſuprà. Rurſum lux primò omnium creata ſignificat rectam mentis inten-

A tionem, quæ omnia noſtra opera præire & dirigere debet, ait Hugo Victor.

Inſuper lux eſt ſcientia & ſapientia. Unde S. Auguſt. l. x. de Geneſi ad lit. c. 17. Primò, creata eſt lux, id eſt, inquit, *prior omnium creata eſt ſapientia,* Eccli. 1. 4. Adhæc lux eſt prudentia & conſideratio, quæ omnes actus præire & illuſtrare debet juxta illud pſal. 4. v. 7. *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine.* Denique lux eſt lex & doctrina, præſertim Evangelica, juxta illud Proverb. 6. 23. *Mandatum lucerna eſt, & lex lux.* Hinc de Evangelio canit Iſaias c. 9. 2. *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam, habitantibus in regione umbræ mortis lux orta eſt eis.* & c. 60. 1. *Surge, illuminare Jeruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Et ambulabunt Gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui.*

Symbolicè, *fiat lux,* id eſt, fiat angelus, ait S. Auguſt. lib. 1. de Geneſi ad lit. c. 17. & l. 11. Civit. 19. atque ex eo Rupert. Beda & Gloſſa interlin. qui omnes cenſent hunc ſenſum eſſe litteralem, quaſi hic deſcribatur creatio angelorum ſub nomine lucis. Verùm hoc literale eſſe nequit: quia angeli ante lucem creati ſunt, ſimul cum cælo & ter-

B ra. Secundò, idem S. Auguſt. in opere imperfecto ſuper Geneſ. c. 5. hæc accipit de generatione Verbi Dei ab æterno: in hac enim conceptu mentis ſuæ dixit Deus Pater: *Fiat lux,* id eſt fiat Verbum, quaſi lumen de lumine. Unde Apoſtolus de eo ait Hebr. 1. v. 3. *Qui cùm ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ ejus.* Lux enim, quia ſpiritalis eſt, cæleſtis, impaſſibilis, lucem ex ſe diffundens, &c. optimè repræſentat Patris æterni generationem. Verùm hoc quoque ſymbolicum eſt, non litterale.

Alleg. Chriſtus incarnatus eſt lux mundi, Iohan. 8. 12. & c. 1. 9. *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Hinc idem nomen à Chriſto participant Apoſtoli, Doctores & prædicatores, quibus ipſe ait Matth. 5. *Vos eſtis lux mundi.* Qua de re præclarè S. Baſil. homil. de Pœnitentia: *Axiomata,* ait, *ſua Jeſus largitur aliis. Lux eſt: Vos eſtis lux mundi, inquit. Sacerdos eſt; & facit ſacerdotes. Ovis eſt, & dicit: Ecce ego mitto vos ſicut oves in medio luporum. Petra eſt: & petram facit* (S. Petrum.) *Quæ ſua ſunt largitur ſervis ſuis. Argumentum hoc eſt opulenti, habere videlicet & aliis dare. Eſt enim* (Chriſtus) *inſtar fontis perpetuò fluentis.*

C Anagog. lux ſignificat lumen gloriæ & claritatem viſionis beatificæ, juxta illud pſalm. 35. 20. *In lumine tuo videbimus lumen.* Hinc Chriſtus gloriam cæleſtem in transfiguratione ſua repræſentavit per lucem: *reſplenduit enim facies ejus ſicut ſol,* Matth. 17. 2. Hinc & angeli ac Beati dum apparent, videntur lucidi & ſplendidi, qua de cauſa pictores ſemper eis radios appingunt. Vide Apocal. 21. 11. & 23.

ET VIDIT DEUS LUCEM QUOD ESSET BONA] *Vidit,* id eſt, videre & cognoſcere nos fecit, inquit S. Hieronymus epiſt. 15. Secundò, planiùs & ſimpliciùs, per ethopœjam à Moſe inducitur hic Deus humano more quaſi artifex, qui peracto opere illud contemplatur, videtque eſſe pulchrum & elegans: idque hoc fine, ut contra Manichæos ſciamus, à Deo nihil mali, ſed omnia bona eſſe producta. Doctè S. Auguſt. in Sententiis, quæ habentur in fine tom. 3. n. 141. *Tria,* ait, *maximè nobis ſcienda de conditione creaturæ, oportuit inſinuari: quis ea fecerit, per quid fecerit, quare fecerit? Dixit Deus,* inquit, *Fiat lux, & facta eſt lux. Et vidit Deus lucem quòd bona eſſet. Nec auctor excellentior eſt Deo; nec ars efficacior eſt Dei verbo; nec cauſa melior* VERS. 4.

D *eſt, quam ut bonum crearetur à bono.*

BONA] Hebræum טוב *tob* ſignificat omne bonum, pulchrum, jucundum, utile & commodum: lux enim orbi eſt jucundiſſima, æquè ac utiliſſima. Hinc initium lucis vocatur mane, eò quòd tunc manet dies ab Oriente; vel potiùs quòd bonum antiqui vocarent manum. Quid autem melius eſt luce & manè? ita Varro, Feſtus & B. Iſidor.

ET DIVISIT LUCEM A TENEBRIS) Hebræa & Septuag. habent, *diviſit inter lucem & tenebras.* *Diviſit* Primò, loco: nam dum hic eſt lux & dies, apud Antipodes eſt nox & tenebræ. Secundò, tempore: nam in eodem hemiſphærio viciſſim, ac diverſo tempore ſibi ſuccedunt lux & tenebræ, nox & dies. Tertiò, cauſa: nam alia eſt cauſa lucis, ſcilicet corpus lucidum, alia tenebrarum, ſcilicet corpus opacum. Secundum maximè hic ſpectat Moſes, q. d. Fecit Deus ut poſt creatam à ſe lucem, tenebræ &

Quomodo diviſit lucem à tenebris. Primò. Secundò. Tertiò.

nox

nox ſuccederent. Unde ſequitur, *Appellavitque lucem Diem, & tenebras Noctem.*

Quæres, quandn creatus ſit infernus? Ludov. Molina putat tertio die creatnm eſſe: tertio enim die terra ornata fuit. infernus autem eſt in centro terræ. Sed verius eſt infernum creatum eſſe hoc loco, primo ſcilicet die. nam cùm angeli celerrimi ſint, & inſtantaneos habeant actus, omnino veriſimile eſt, eos primn die non diu poſt creationem ſuam peccaſſe, ideoque ſtatim è cælo truſos eſſe in infernum, quem Deus ſtatim poſt peccatum eorum, quaſi carcerem & eculeum cum ſuo igne & ſulfure eis apparavit in centro terræ. Primo ergo die ſicuti Deus lucem à tenebris, ita angelos à dæmonibus, gratiam à peccato, gloriam à pœna, cælum ab inferno diviſit.

Allegoria. Unde Allegoricè, Hugo lib. 1. de Sacram. p. 1. c. 10. & alii notant, primn die cùm facta eſt lux, & à tenebris diviſa, bonos angelos fuiſſe in bono & in gratia confirmatos, malos verò in malo, eoſque à bonis fuiſſe ſegregatos; & ita quod agebatur in mundo ſenſibili, erat imago illorum, quæ in mundo intelligibili agebantur. Imò S. Auguſt. paſſim hunc ſenſum quaſi litteralem adfert. *Diviſit lucem à tenebris*, id eſt, inquit, angelos à dæmonibus. Verùm, ut dixi, hic ſenſus eſt allegoricus, aut potiùs ſymbolicus.

Vers. 5. APPELLAVITQUE LUCEM DIEM, ET TENEBRAS NOCTEM] In verbo *appellavit*, eſt metonymia: ponitur enim ſignum pro re ſignificata. q. d. Effecit Deus ut lux pro toto tempore, quo hemiſphærium illuſtrat, diem faceret, tenebræ verò noctem; ita ut ab hominibus lux hæc appellari poſſet dies, tenebræ nox. ita S. Auguſt. l. 1. de Geneſi contra Manichæos c. 9. & 10.

ET FACTUM EST VESPERE ET MANE DIES UNUS] Ex hoc loco opinatur Catharinus, lucem (quam ipſe putat fuiſſe ſolem) creatam eſſe in altero hemiſphærio, quod huic noſtro, in qno conditus eſt Adam, oppoſitum eſt; ita ut initio mundi in altero eſſet lux & dies, in noſtro eſſet nox & veſpera, ut hic dicitur. Verùm hoc eſt improbabile. cætera enim omnia in noſtro hemiſphærio creata ſunt à Deo: ergo & lux. Secundò, ex hoc v. & ex v. 2. videtur nonnullis quòd veſper, id eſt, tenebræ priores fuerint luce, & nox die; ita ut prima fuerit nox 12. horarum, in cujus initio creatus ſit mundus: deinde ſucceſſerit lux, ſive dies 12. horarum: ex qua nocte & die artificiali conflatus ſit primus dies naturalis 24. horarum. Atque hinc putant tam Judæos quàm Eccleſiam, appoſitè ad primævam dierum inſtitutionem, feſtos dies à veſpera in veſperam celebrare. Verùm impropriè veſpera vocatur ipſa tota nox, & mane ipſa tota dies.

Suppono tamquam verius, cælum & terram non ante, ſed ipſo primo die eſſe creata. de quo ſuperiùs dixi. Nunc dico, verius eſt primo quaſi mane creatum fuiſſe mundum, tumque fuiſſe tenebras in orbe & abyſſo, quo tempore Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas, ut patet v. 2. Deinde paulò pòſt v. 5. poſt ſex horas ſub meridiem (tenebræ enim æquè ac lux occuparunt, & diviſerunt primum diem) creatam fuiſſe lucem in medio cæli, vel totius abyſſi, quæ peracto ſuo motu 6. horarum, quibus à medio cæli ad occaſum declinavit, effecit veſperam, quaſi ſui terminum; ita ut tam tenebræ, quàm lux ſimul juncta, non ampliùs quàm duodecim horas durarint; creata eſt enim lux perfecta in meridie, uti dixi: inde ſecuta eſt nox pariter 12. horarum, cujus terminus eſt mane. Moſes enim hic diem & noctem per ſui terminum, vocat, Veſpere & mane. q. d. Decurſo jam diei curriculo (quod fuit 12. horarum) per ſuccedentem veſperam, & peracto quoque noctis ſpatio (quod pariter 12. horarum eſt) per ſuccedens illi mane, completus eſt dies primus 24. horarum. ita Ægidius Rom. 1. part. Hexam. c. 6. Si quis malit lucem ſummo mane in Oriente creatam eſſe, ab eaque cœpiſſe primum diem, hic cum Pererio & Abulenſi dicat neceſſe eſt, cælum & terram ante primum diem

Lux creata eſt in meridie: tunc enim eſt perfecta.

A creata eſſe, fuiſſeque tempus ante primum diem, quo Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas, durantibus tenebris.

DIES UNUS] *Unus*, id eſt primus, ut patet ex v. 8. & 13. Sic dies, quam Johan. 20. v. 1. vocat *unam ſabbati*, Matth. 28. 1. vocat *primam ſabbati*. Hebræi enim ſæpè numeros cardinales ſumunt pro ordinalibus. Fuit hæc prima mundi dies Dominica: nam ſeptima ab ea fuit ſabbatum. Tredecim Dominicæ prærogativas vide apud Pererium in fine operis primæ diei.

Dies Dominicus fuit primus dies mundi.

Nota. S. Auguſt. lib. 4. de Gen. ad litt. à c. 22. ad finem libri, & clarè lib. 11. de Civ. c. 7. hoſce dies vult myſticè eſſe intelligendos. videtur enim ipſe opinari omnia ſimul à Deo creata eſſe primo die: Moſen verò per ſex creationis dies, intelligere varias angelorum cognitiones, earumque modos & objecta: v. g. quòd primus dies ſit cognitio, qua tam ſe, quàm cælum & terram cognoſcunt angeli: ſecundus ſit cognitio, qua cognoſcunt firmamentum dividens aquas ab aquis: tertius ſit ea, qua cognoſcunt germina & plantas: quartus, qua ſolem & ſidera: quintus, qua piſces & aves: ſextus, qua animalia & ho-

Nō omnia uno die eſſe creata, quod videtur ſenſiſſe S. Auguſt.

B mines, quæ ſexto die creata ſunt, cognoſcunt. Idem docet Philo lib. 1. Allegor. Verùm contrarium docent omnes alii Patres, idque omnino evincit ſimplex & hiſtorica narratio Moſis. Vide can. 1. Quare jam erroneum eſt dicere, omnia uno die eſſe producta, licet id ſenſerit Cajetanus & Melchior Canus, quem citat Bannes 1. p. q. 74. ar. 2. S. Auguſt. ergo dubiè, & diſputando loquitur in quæſtione, ut ipſe ait, tunc difficillima, nec ſatis ſeipſum explicat, an hæc adferat pro myſtico, an pro litterali ſenſu.

Dices, Eccli. 18. 1. dicitur: *Qui vivit in æternum creavit omnia ſimul*, ergn non ſucceſſivè per ſex dies. Reſpond. Vox *ſimul* referenda eſt non ad *creavit*, ſed ad *omnia*. q. d. Creavit Deus omnia ſimul, id eſt omnia pariter, nullo excepto; nihil eſt, nihil exiſtit quod non creaverit Deus. Unde pro *ſimul*, in Græco eſt κοινῇ id eſt communiter.

Pari modo S. Auguſtinus per veſperam accipit cogni-

C tionem angelorum obſcuriorem, qua res cognoſcunt in ſeipſis: per mane, vel matutinam cognitionem accipit perfectionem, qua angeli cognoſcunt res in Deo Deique Verbo. nam, ut ait ipſe lib. 11. de Civit. cap. 7. ſcientia creaturæ comparatione creatoris quaſi veſperaſcit; luceſcit verò & mane fit, cùm tam ad lucem quàm ad laudem & dilectionem creatoris ipſa, refertur. Hæc vera & pia ſunt, ſed myſtica, non litteralia.

Moral. S. Chryſoſt. hom. *quòd homo prælatus ſit omni creaturæ*, tomo 1. acres homini ex die, luce, aliiſque creaturis ad Deo ſerviendum adhibet ſtimulos. *Tibi*, inquit, *cælum in die lucis ſplendore veſtitur, & ſolis fulgoribus decoratur: in nocte clariſſimo lunæ ſpeculo & aſtrorum vario fulgore polus ipſe illuſtratur, ut diei noctiſque viciſſitudine & numeroſitas temporum dinoſcatur, & poſt diurnum laborem requies miſeris mortalibus præbeatur. Tibi tempora alternis vicibus immutantur, frondeſcunt ſilvæ, amœnantur*

D *campi, prata vireſcunt, animantia fœtus edunt, ſcatent fontes, amnes fluunt, &c. Quid ſi tibi univerſa natura conſtanter edicecet: Ego tibi à Domino rerum parere præcepta ſum; pareo, obtempero, ſervio, & cum mutato non mutor. Pareo inquam rebelli, obtempero procaci, deſervio contemptori, &c. Quis talis es, qui in hoc contemptu conſiſtis? qui creaturæ imperas, & creatori non ſervis? qui dominatum exerces, & dominum non agnoſcis? Time Dominum patientem, ne ſeverum ſentias judicem: corrigat te dilatio differentis, ne cenſura puniat judicantis.* Et mox: *Nec ſi totum vitæ tempus oris obſequia occupent, laudes teneant, gratiarum actiones inſiſtant poteris penſare quod debes.* Et in fine: Peccator *in ſe duplex ſcelus & geminum crimen admittit; & quod debita Domino ſervitutis non reddis obſequia; & quòd innumera beneficia peccando, ejus penſare nititur contumelia.*

De opere ſecundæ diei.

PRimo die in mundi fabrica Deus creavit & jecit terram pro fundamento, eique impoſuit cælum empyreum quaſi tectum; reliquum inter hæc intermedium erat chaos, ſive abyſſus illa aquarum, quam hoc die ſecundo evolvit; ordinat & efformat.

FIAT FIRMAMENTUM IN MEDIO AQUARUM, ET DIVIDAT AQUAS AB AQUIS] *Firmamentum* hebraicè vocatur רקיע *rakia*, cujus radix רקע *raka*.

Digitized by Google

raKa, teſte S. Hier. aliiſque doctiſſimis Hebræis, ſignificat expandere, diſtendere, & diſtendendo firmare ac ſolidare rem aliquam, quæ priùs fluida erat & rara. Sicuti ergo æs fluidum fundendo diſtenditur & condenſatur: ita hic aqua denſata in cælos, vocatur græcè *στερέωμα*, latinè firmamentum; eſt enim firmamentum quaſi murus in medio aquarum, id eſt inter duas aquas, ſuperas ſcilicet & inferas interiectus, eaſque ab invicem diſpeſcens & coercens.

De firmamento & de aquis ſupra firmamentũ. Quæres, quodnam ſit hoc firmamentum, & quænam ſint aquæ ſupra firmamentum?

Prima ſententia. Primò, Origenes per aquas ſuperas intellexit angelos, per inferas verò dæmones. ſed hoc Origenicum & allegoricum eſt ſomnium.

Secunda. Secundò, Bonav. Lyran. Abulenſ. Caiet. Cathario. & alii, per aquas ſuperas accipiunt cælum cryſtallinum. Sed hoc nimis æquivocè vocatur aqua.

Tertia. Tertiò, Rupert. Eugubin. Perer. Gregor. de Valentia (idque laudat S. Auguſt. libr. 2. de Gen. ad litt. c. 4.) cenſent firmamentum eſſe mediam aeris regionem, quæ licet primo die ſit facta & creata ut eſſet aer; hoc tamen B ſecundo die facta eſt firmamentum, id eſt interſtitium dividens aquas ſuperas, id eſt nubes, ab inferis fluminum & fontium.

Quarta & verior. Verùm dico, firmamentum eſſe cælum ſtellatum, omneſque orbes cæleſtes illi vicinos, tam inferiores, quam ſuperiores uſque ad empyreum, qui, ut ait Job, quaſi ære fuſi ſunt: imò firmamentum non quidem ſignificat, ſed tamen per quamdam concomitantiam, & ſitus connexionem extendit ſe, & complectitur etiam aerem vicinum à cælo in terram expanſum, & ſuo loco quaſi firmatum; ignem quoque, ſi quis elementaris (nam multi philoſophi nunc ignem negant) ſupra aerem ſit. Ecce hic diſponit & format Deus ſuam abyſſum aquarum: pars enim hujus aquæ, tamquam materiæ aptiſſimæ ad tranſmutationem (aqua enim nec nimis denſa eſt, nec nimis rara. unde facilè in quidvis commutatur) converſa eſt & conſolidata in cælos & aerem, ut dixi: pars ſubtilior & nobilior ſupra cælos remanſit: pars craſſior ſubtus firmamentum in maria & flumina varia diviſa eſt.

Sũt aquæ veræ ſupra cælos. Itaque ſupra cælos omnes, adeoque ſupra primum mobile (hæc enim omnia complectitur firmamentum) proximè ſub cælo empyreo, ſunt veræ & naturales aquæ. C Ridet hoc Calvinus, ſcribens in Geneſin hoc verſu: ſed *Prob. Primò.* inſulsè. nam hæc ſententia prob. Primò, quia hoc exigit ſimpliciſſima & hiſtorica Moſis narratio. Firmamentum enim, & Hebræum *raKia*, non aerem, non nubes; ſed propriè cælum ſidereum, orbeſque cæleſtes ſignificat. Rurſum vox *fiat*, non ſignificat deputationem rei antea factæ, putà mediæ regionis aeris, ad diſpeſcendum aquas ab aquis; ſed ſignificat realem rei quæ fieri jubetur productionem; ut cùm dicitur, Fiat lux, fiant luminaria: ſic hic dicitur, fiat firmamentum. idque factum eſt, & vocatum eſt cælum, hebraicè שמים *ſcamaim*, quaſi *ſcammaim*, id eſt *ibi aquæ*. q. d. In materiam aquæ primævæ in abyſſo, inducta eſt nova forma cælorum, ideoque ab aquis priſtinis cælum, licet novum; vocatur tamen *ſcamaim*, id eſt aqueum, ex aquis enatum & efformatum. unde & cælum eſt colore aqueo. Quare quod Hieron. ab Oleaſtro *ſcamaim* interpretatus corpora admiratione digna & obſtupeſcenda, putà corpora nominatiſſima & famoſiſſima, à rad. שם *ſcem*, id eſt nomen, fama; aut potiùs à שמם *ſcamam*, id eſt obſtupuit; non D conſentit cum verbis S. Scripturæ, nec cum etymo Hebræo: *ſcamaim* enim cùm ſit duale, ad *maim*, quod pariter eſt duale, alludit, non ad *ſcamam*: ſic enim *ſcamaim*. Vox ergo *fiat* ſignificat firmamenti non diſpoſitionem, ſed productionem. Alioqui enim, ſicut dixit Deus v. 9. de mari & arida. *Congregentur aquæ in unum locum*; ita dixiſſet hic, Cælum vel aer qui antè fuit, jam ſit firmamentum, id eſt interſtitium inter aquas inferas & ſuperas. Atque hinc nonnulli, ut S. Baſil. Ambroſius, & ex iis Damaſc. lib. 2. de Fide c. 6. putant, cælos (non aſtra, hæc enim patet eſſe ſolida) non eſſe ſolidos, ſed tenues & fluidos, ita ut inſtar aquæ & aeris ſecari & dividi poſſint.

Secundò. Secundò, idem probatur ex eo, quòd Deus die quarto in firmamento fecit ſolem, lunam & ſtellas: hæc au- A tem non ſunt in aere, ſed in cælo: ergò non aer, ſed cęlum eſt firmamentum.

Tertiò. Tertiò, quia nubes necdum exſtitiſſe hoc die ſecundo, imò nec ſex primis diebus, ſed aerem limpidiſſimum, ſatis colligitur ex c. 2. v. 5. ergo aquæ hæ ſuperæ non poſſunt eſſe nubes.

Quartò. Quartò, quia alibi, ubi hæ aquæ ſuperæ nominantur, diſtinguuntur à nubibus, pluvia & grandine, atque primo loco inter alia creata ſupra nubes, ſupra cælum ponuntur, ut patet Daniel. 3. 60. pſal. 148. 4.

Quintò. Quintò, hæc eſt communis Patrum ſententia, Philonis, Joſephi, S. Baſilii, Ambroſii, Procopii, Theodoreti, Chryſoſtomi, Ruperti, Gennadii, & Severiani in cat. Græcorum, Hilarii in pſalm. 135. Bedæ libr. de Natur. rerum, Juſtini q. 93. Auguſt. l. 11. de Civit. c. ult. & jam Onkeli, Oleaſtri, Lipomani, Molinæ, & aliorum multorum.

Objectio. Dices, Deus initio nihil fecit contra naturam, nam tunc naturam ipſam inſtituit: contra naturam autem eſt, aquas eſſe ſupra cælos. Reſp. negando minorem. Aquis *Occurritur.* enim illis attenuatis, ſubtilibus, & ſpecie à noſtra aqua B differentibus ille locus eſt naturalis. *Id enim*, ait S. Auguſt. l. 26. contra Fauſtum c. 3. *cuique rei eſt naturale, quod ille fecerit, à quo eſt omnis modus, numerus & ordo naturæ.*

Pari modo, idem ait l. 11. de Civit. c. ult. Deus in homine phlegma poſuit non in imo, ſed in ſummo, ſcilicet in capite; ſicuti aquas has in mundo poſuit in ſummo, ſcilicet ſupra cælos. Sic & terra licet graviſſima ſit, in mundi tamen medio quaſi pila pendet, & à Deo conſervatur: vide can. 2.

Ad quid aquæ ſupra cælos. Quæres Secundò, quorſum ibi, ſcilicet ſupra cælos, ſint hæ aquæ? Reſpond. Primò, Procop. & Theodor. ibi *Prima ſententia.* hæ aquæ ſunt ad hoc, ne ſol, luna & aſtra, utpote ignita, cælum ex aquis quaſi conglaciatum diſſolvant; vel ut Beda, ad temperandum calorem ex vi & motu ſiderum ortum. *Secunda.* Secundò, Juſtinus ſuprà, Sunt, inquit, ibi hæ aquæ ad deprimendum firmamentum, ne ſurſum feratur. *Tertia.* Tertiò, Procop. Sunt, inquit, ibi ad hoc, ut ſolis & lunæ radios reverberent, eoſque deorſum ad terram repellant. *Quarta.* Quartò, Oleaſter, Poſitæ, ait, ibi fuerunt hæ aquæ ad hoc, ut in diluvio Noe per cataractas emiſſæ terram C obruerent.

Quinta & vera. Sed Reſp. Deum voluiſſe has aquas ſupra cælos collocare (ex aquis enim his facti ſunt cæli) tum ad ornatum univerſi, tum ut matrix hæc cælorum creationis index exſtaret, quam ſupra ſe cæli ſemper intuerentur. Fortè etiam ad voluptatem Sanctorum exiſtentium in cælo empyreo, ut aquis hiſce cryſtallinis & variegatis oculos eorum paſcat: aquæ enim omnis formæ, decoris, coloris & ornatus ſunt capaciſſimæ, ut patet in iride: quaſi huc alludat Johan. Apoc. 7. 17. *Deducet eos ad vitæ fontes aquarum*. & cap. 22. v. 1. *Oſtendit mihi fluvium aquæ vivæ ſplendidum tamquam cryſtallum*. Inſuper ad hoc, ut ſicut aqua hic aeri noſtro, ita aquæ illæ ſubſervirentætheri qui eſt in cælo empyreo. Veriſimile enim eſt, cælum empyreum non eſſe ſolidum inſtar ferri, (alioqui enim, ſi naturam ſpectes, Sancti ibi quaſi in muro compacti eſſent) ſed habere ſuum aerem vel ætherem, omni rerum ſpecie ornatiſſimum, per quem Beati omnia ſentiunt, reſpirant & moventur. Uti pulchrè docet noſter Leſſius lib. 3. de *An aquæ cæleſtes ſint æther Beatorum.* Summo bono cap. 8. & Gulielmus Pariſienſis lib. 1. de Univerſo cap. 39. imò noſter Adamus Tannerus diſſerta- D tione de cælis, quæſt. 8. aſſertione 11. cenſet, aquas has ſuper cæleſtes non eſſe aliud, quàm ipſum ætherem liquidum Beatorum in cælo empyreo jam dictum, illumque eſſe mare vitreum, de quo dicitur Apocal. 4. v. 6. *Et in conſpectu ſedis* (throni Dei) *tamquam mare vitreum ſimile cryſtallo*; eumdemque vocari fluvium ſplendidum tamquam cryſtallum, procedentem de ſede Agni, Apocal. 22. Denique multa mirari voluit nos Deus, non ſcrutari; & *maior eſt hujus Scripturæ auctoritas*, ait S. Auguſt. *quam omnis humani ingenii capacitas.*

Quare non dixit Moſes de firmamento. Quæres Tertiò, cur Moſes non dixerit hoc die id quod dixit in cæteris: *Et vidit Deus quòd eſſet bonum*: Reſpondet Catharinus & Molina: Cauſa eſt, quòd firmamentum adhuc rude erat, & quarto die ſole & luna perficiendum. ſed obſtat, quòd de luce dicat, *Et vidit quòd eſſet bona*: cùm tamen die quarto eam perfecerit, in

cęlo

Vidit Deus quod eſſet bonum.

cęlo eam augendo, ſic die quinto benedixerit animalibus. Fortè hic optimè dici poſſet, Moſen tria divinæ ſeparationis opera, ſcilicet primum lucis à tenebris, ſecundum aquarum ſuperarum ab inferis, tertium aquarum à terra, unica & ultima clauſula complexum eſſe, dum poſt hęc tria verſ. 10. dicit: *Et vidit quòd eſſet bonum.*

Addunt aliqui, opus hoc non tam fuiſſe creationis, quàm interſtitii & diviſionis aquarum ſuperarum ab inferis, per interpoſitum firmamentum. Unde moraliter colliges, quòd, ſicut ingens in rep. & congregatione bonum eſt unio & concordia, ſic ingens malum fit diviſio & diſcordia, uti multis hìc oſtendit noſter Bened. Fernandez in fine capitis.

Denique Septuag. hìc, ut in cæteris, habent τὸ *Et vidit Deus quòd eſſet bonum*; in Hebræo tamen, Chald. Theodor. Aquila, Symmacho & Vulgata id deſideratur.

Morale. Moraliter, firmamentum eſt firmitas & conſtantia animæ in Deo & cælis defixæ, quæ conſtanter ſuſtinet aquas ſuperas, id eſt proſperitates; & inferas, id eſt adverſitates. Hinc & homo vultu eſt erecto, ut cęlum aſſiduè ſpectet: quin & in ſe habet imaginem cæli: nimirum Primò, habet caput rotundum, ut cælum. Audi Caſſiodorum libr. de Anima c. 16. *Caput*, ait, *noſtrum ſex oſſium compaginatum, in ſimilitudinem cæleſtis*

Homo eſt imago cæli. *ſphæræ rotunda concavitate formatum eſt.* Secundò, duo oculi ſunt, quaſi ſol & luna, quæ viciſſim abſcondunt ſe, & occultantur, uti oculi, qui inde nomen acceperunt. dicti enim ſunt ab occulendo, vel occultando. Audi Varronem, & ex eo Lactantium lib. de Opificio Dei cap. 10. *Deus, ut oculi munitiores eſſent ab iniuria, eos ſuperciliorum tegminibus occuluit. Unde oculos dictos eſſe Varroni placet.* Occurrenti ergo muliere, aliave illecebra, occule oculos, ut eos ſerves quaſi oculos, metuer que pariter à noxa. Ita noctu occulit ſe ſol, ne quieti hominum obſit: luna per diem, ut nocte iis proſit & prælucea. Tertiò, quia animam

A à cælo Dei & angelorum ſimilem accepit. Audi S. Bernard. in feſto S. Martini: *Licet quodammodo cælum ſit homo, cæleſtibus ſine dubio ſpiritibus ſimilis ſubſtantia, ſimul & forma; ſubſtantia quidem, quoniam ſpiritalis; forma verò, quia rationalis eſt: minime tamen levare eum iſta duo ſufficiunt, ut mereatur audire, Quia cælum es, & in cælum ibis.* Quartò quia cęlum dicitur à celando, ait ibidem S. Bernard. quia in cęlo multa nobis celantur & abſconduntur: ita in homine mens, cogitatio, intentio, & ſecreta cordis celantur. Quintò, primus homo de cęlo cęleſtis (puta Chriſtus) & qualis cæleſtis, tales & cæleſtes, ait Apoſt. 1. Corinth. 15. q. d. Qualis Chriſtus, tales ſunt & Chriſtiani. Sicut ergo Chriſtus eſt cęlum deitatis & virtutum: ita eſt & Chriſtianus, in quo luna eſt fides, heſperus ſpes, ſol charitas, reliqua aſtra cęteręq; virtutes, ait S. Bern. ſer. 27. in Cant. unde de eo myſtice dicitur Iſaię 66. *Cælum mihi ſedes eſt*; & ad literam Apocal. 21. *Vidi civitatem ſanctam Ieruſalem novam, deſcendentem de cælo*, &c. Tale cęlum fuit mulier illa amicta ſole, habens coronam ſtellarum duodecim in capite, & lunam ſub pedibus, Apocal. 12. puta Eccleſia, & maxime B. Virgo.

B VOCAVITQUE DEUS FIRMAMENTUM CÆLUM] *Cælum* latinè à celando, id eſt occultando, dicitur, quòd omnia celet & tegat. ita S. Auguſt. libr. de Cognitione veræ vitæ c. 42. tom. 9 vel, ut S. Ambroſ. dicitur cælum quaſi cælatum, id eſt, depictum variis ſtellis. Varro cælum dici putat quaſi κοῖλον, id eſt cavum, & ſic per E, non æ, ſcribendum dicit cęlum. *Vers. 8.*

Verùm Moſes hebraicè ſcripſit, non latinè. & hebraicè locutus eſt Deus, vocavitque firmamentum *ſcamaim*, ob cauſam quam ſuperiùs dedi.

ET FACTUM EST VESPERE ET MANE DIES SECUNDUS] Ne cogites Deum inſtar artificis, toto die in hac firmamenti fabrica, aliiſque deinceps occupatum fuiſſe: ſed feciſſe eam ſubitò, in inſtanti, ac per totum reliquum diem eamdem conſervaſſe.

De opere tertiæ diei.

Vers. 9. CONGREGENTUR AQUÆ QUÆ SUB CÆLO SUNT, IN UNUM LOCUM, ET APPAREAT *Ad quem locū aquæ congregatæ ſint.* ARIDA] Quæres, quomodo hoc ſit factum. Primò, aliqui putant mare in alteram terræ partem, alterumque hemiſphærium eſſe collectum, ita ut illa pars terræ tota ſit aquis cooperta & inhabitabilis, ac proinde non ſine antipodes. ita Procopius, nec abnuit S. Auguſt. lib. 16. de Civit. c. 9. Verùm contrarium conſtat ex quotidianis Luſitanorum & Hiſpanorum in Indias navigationibus.

Secundò, Baſilius hom. 4. Burgenſ. Catharinus, & D. Thom. 1. p. q. 69. a. 1. putant mare hic ſeparatum eſſe à terra, ut ea factum ſit altius, adeoque jam globum & centrum habeat à globo & centro terrę diverſum, eaque altius. Ex hac ſententia facile eſt dare rationem, cur in locis etiam altis erumpant fontes & flumina; quia nimirum oriuntur per venas ſubterraneas ex mari, quod terra eſt altius: conſtat enim experientia, fontes aſcendere ad altitudinem ſuæ originis, idque fit ex naturali aquarum degravatione, qua aliæ alias propellunt, donec quaſi ad æquilibrium utraque perveniat.

Suppono, aquam quæ exteriùs apparet, multò minorem eſſe terra, uti clarè demonſtrat Alexander Piccolomineus libro de hac re edito, & Iul. Scaliger contra Cardanum, exercitat. 38. Nunc D

Terra & aqua unum globum efficiunt. Dico Primò, Terra & aqua unum globum efficiunt, ac proinde non eſt aqua terra altior. Eſt hæc communis ſententia Mathematicorum, Molinæ, Pererii, Cajetani, S. Hieronymi in pſalm. 32. Chryſoſt. hom. 9. ad pop. Damaſc. lib. 2. de Fide c. 9. & 10. Et patet Primò, ex eclipſi lunæ, quæ fit ex terra inter ſolem & lunam interiecta. Hæc enim eclipſis umbram dat tantùm unius globi, non autem duorum; ergo terra & mare, quorum hæc eſt umbra, non duo, ſed unus ſunt globus.

Prob. Primò. *Secundò.* Secundò, quia quælibet guttę aquæ, & quælibet partes terræ ubique per eamdem lineam, rectà eodem modo & via deſcendunt ad ſuum centrum; ergo idem habent.

C Tertiò, quia littora & inſulæ aquis eminent, ut patet, imò inſulæ plures in aqua natant, & multæ locum mutare ſunt viſæ: ergo inſulæ, terraque ipſa unum cum mari globum efficiunt. *Tertiò.*

Quartò, idem patet ex Scriptura: pſalm. 23. v. 2. *Ipſe ſuper maria fundavit eam* (terram. pſalm. 135. 6. *Qui firmavit terram ſuper aquas.* pſalm. 106. 23. *Qui deſcendunt mare in navibus*; ergo non mare terra, ſed terra mari eſt altior. *Quartò.*

Dices, Quomodo ergo dicitur pſalm. 103. 6. *Super montes ſtabunt aquæ?* Reſpondeo. *ſtabunt*, id eſt ſtabant aquæ; cùm ſcilicet, ut illo pſalmo præceſſit, aquæ quaſi veſtis amicirent & tegerent totam terram, primo & ſecundo mundi die: ſed tertio hoc die, ad vocem Dei fugerunt in unum locum; tuncque Deus in terra fecit aſcendere montes, alibi depreſſit eam in valles, alibi primam planitiem & campos reliquit, uti in pſalmo ſequitur. Idque fecit Deus, tum ad varietatem rerum; tum ut montibus mare & flumina quaſi muris continerētur; tum ut montes ſuas pluvias & aquas diſtillando fœcundarent campos eoſque ab æſtu & ventis protegerent. *Obiectio quædam diluitur.*

D Dico Secundò, Congregatæ ſunt aquæ hoc tertio die: Primò, quia fecit Deus ut aqua dulcis fluminum & fontium (quæ videtur eſſe dulcitas aquæ naturalis) magna parte fieret denſior, congeſtis ſimul in eam exhalationibus terreſtribus & aduſtis, quibus mare fieret ſalſum; tum ne computreſceret; tum ut haberet nutrimentum pro piſcibus; tum ut faciliùs naves ſuſtineret. Sic ergo Deus hoc tertio die fecit mare ſalſum, illudque quotidie conſervat additione ſimilium exhalationum, quæ è terra vi ſolis & aſtrorum educuntur, & in mare demittuntur. Ridiculum enim eſt, quod quidam Philoſophi excogitarunt, ſalſedinem maris provenire vi radiorum ſolis, quibus fundus maris aduratur: aduſtione enim ſalſedinem naſci, ut cuius indicio nobis eſt. non enim ſol urit niſi per lumen, quod ultra quindecim cubitos in mare non penetrare urinatores teſtantur, *Quare congregantur aquæ congregatæ, Unde & ad quid maris ſalſedo.*

ſed:

Digitized by Google

fundus autem maris multis locis quingentis, imò mille cubitis eſt profundus. Sic ergo Dei operatione facta aqua denſior, ſe contraxit, & minorem locum terræ quàm antè occupavit, partemque terræ reliquit aridam. Ita S. Auguſt. lib. 1. de Geneſ. ad lit. c. 12.

Hoc tertio die facti montes. Secundo, non poſt diluvium, uti aliqui volunt, ſed hoc tertio mundi die fecit Deus terram partim ſubſidere, partim aſſurgere. Unde facti ſunt montes & valles; varii quoque hiatus & cavitates in terra, in quas quaſi alveos mare ſe recepit, ut patet pſal. 103. 7. & ſeq. Hoc ergo tertio die fecit Deus omnes alveos, tum maris, tum fluminum, in eoſque mare & flumina ſegregavit; vide Rupert. in Geneſ. lib. 1. c. 34. & ſeq.

Concavitates ſub terra quando & ad quid factæ. Tertiò, fecit Deus hoc tertio die cavitates ſub ipſa terra maximas, uti experientia deprehenſum eſt, eaſque implevit maxima aquarum copia, quæ proinde a multis dicitur barathrum vel abyſſus; & per varios meatus cum mari conjungitur, putaturque eſſe matrix & origo omnium fontium & fluminum, utpote quibus per venas, quarum terra eſt pleniſſima, aquam quaſi ſanguinem impertit. Cujus indicium eſt, quòd ubicumque quis fodiat, ibi penè ſemper inveniat aquam, ut patet in puteis, quos ubique effodi videmus. Terra enim eſt quaſi mater viventium & mixtorum: unde ſicuti in animalis omniſque hominis corpore, magna ſanguinis copia eſt in hepate & corde, indeque per plurimas venas diſpergitur per totum corpus, tam ſurſum quàm deorſum: ita, ait Seneca lib. 3. Natur. quæſt. c. 15. ingentes illæ cavitates ſive voragines ſub terra, per cuniculos quaſi venas, per totam terram, etiam altam & montoſam diſperguntur, & certis locis terræ in fontes, rivos & flumina erumpunt. Quod ergo eſt hepar in homine, hoc eſt abyſſus hæc aquarum in cavernis terræ. Verùm origo fontium & fluminum alibi exactiùs diſquirenda eſt.

Ex hac abyſſo prodiens aqua, mixta cum pluvia, tempore diluvii Noe, totam terram rurſum, omneſque montes altiſſimè opplevit & ſuperavit, Geneſ. 7. v. 11. & 20. Hinc rurſum S. Baſilius hic homil. 4. Ambroſ. l. 2. c. 2. & 3. Hieron. in c. 3. Habacuc, docent omnia flumina, omneſque aquarum confluxus Oceano tandem uniri. Quin & mare Caſpium, quod ſeparatum omnino videtur, per meatus ſubterraneos uniri Oceano Arctico, ideoque ſalſum eſſe, docent S. Baſilius, Strabo, Plinius, & Dionyſius de ſitu orbis; quidquid dicat Ariſtoteles & Ptolemæus. De hac abyſſo vide plura apud Conimbricenſes tract. 9 in Meteora c. 4. & Franc. Valeſium ſacræ Philoſophiæ c. 63. Hinc.

Aqua quomodo congregata in unum locum. Dico Tertiò. Dicuntur aquæ congregatæ in unum locum, id eſt in locum ſeparatum à terra, ut ea fieret arida & habitabilis. Secundo, propriè in unum locum, quia, uti jam dixi, omnes aquæ uniuntur Oceano, & huic abyſſo, quæ partim ſub terra eſt, partim ei contigua eſt in terra, quæ eſt ipſum mare, una enim eſt hæc abyſſus, cui omnis aqua per venas ſubterraneas quaſi fonti & mammæ unitur; indeque per venas in varia loca ſpargitur. Voluit enim Deus aquas per varios alveos & ſinus terræ immiſcere, tum ut iis terra irrigaretur & fœcundaretur; tum ut ventis marinis ad ſalubritatem & fœcunditatem perflaretur. Porro aquæ illæ quæ initio terram operiebant, non erant profundæ; quare facilè in Oceanum & abyſſum hanc profundam recludi potuerunt. Ergo non eſt neceſſe dicere, partem aquarum a vento, ut vult Abulenſis: aut à D ſole, ut vult Eugub. ſiccatam eſſe.

Nota Theodoretus in pſalm. 103. mare furens non tam littoribus, quibus penè æquale eſt, quam Dei juſſu, quaſi fræno & tonitruo coerceri; alioqui ſæpè omnia perrumperet & obrueret, uti fecit initio mundi; hinc Deus dicitur poſuiſſe mari terminum ſuum, quem tranſgredi non poſſit, ubi contundat tumentes fluctus ſuos, pſalm. 103. v. 9. Job 38. v. 7. Alioqui, ait S. Baſil. hom. 4. Hexam. *Quid prohiberet mare Rubrum ſua exundanti eluvie irrumpere in univerſam Aegyptum, quæ ipſa mari tanto eſt concavitate depreſſior, ſeq; mari quod Aegypto adiacet coniungere, niſi creatoris præcepto tamquam compedibus aſtrictum contineretur?* Idem habet S. Ambroſ. S. Thomas 1. p. q. 69. a. 1. & Plinius lib. 6. c. 29. ubi ex mari Rubro navigabilem alveum, non in mare Ægyptium, ut ait S. Baſilius, ſed in Nilum, qua parte infernè ad Delta decurrit, deducere *primus omnium*, inquit, *Seſoſtris rex Aegypti cogitavit, mox* A *Darius Perſarum, deinde Ptolemæus ſequens, qui & duxit foſſam ſtc. uſque ad fontes amaros; ultra deterruit inundationis metus, excelſiore tribus cubitis Rubro mari comperto, quam terra Aegypti.* Sed addit Plinius: *Aliqui non eam aſſerunt cauſam, ſed ne immiſſo mari corrumperetur aqua Nili, quæ ſola potus præbet.* Nam priorem experientiam Seſoſtris, Darii & Ptolemæi, quod ſcilicet ab eis compertum ſit mare Rubrum altius eſſe Ægypto, negat Strabo l. 17. & ex eo Pererius. quibus favet nonnihil, quòd avorum memoria Alfonſus Albuquercius Indiæ Prorex, non mare Rubrum in Nilum, ſed vice verſa Nilum ſuperiùs ex Æthiopia decurrentem, in mare Rubrum quaſi demiſſius, foſſa ducta derivare cogitarit, idque ad hoc, ut Nilum averteret ab Ægypto, itaque Ægyptum infrugiferam & inutilem Turcis redderet: ac reipſa perfeciſſet, niſi morte præventus fuiſſet, uti narrat noſter Maffejus in fine libri 5. Hiſtoriæ Indic. Addit S. Baſil. in fine homiliæ 4. multas magnaſque maris utilitates, quas videat qui volet.

APPAREAT ARIDA] quæ priùs erat limoſa, & B aquis cooperta, unde pro *arida*, hebraicè eſt יבשה *sabeſa*, id eſt exſiccata, ut poſſet habitari, ſeri, fructus ferre; arida ergo non eſt idem quod arenoſa: ſic enim fuiſſet infrugifera; ſed arida idem eſt quod ſicca. Manſit enim in terra aliquis humor dulcis; tum ut eam faceret frugiferam, tum ut quaſi gluteo partes diſtantes jungeret, ne fatiſcerent, & à ſe invicem divellerentur; hinc rurſum per venas fontium & fluviorum eam irrigavit Deus.

Vers. 10. ET VOCAVIT DEUS ARIDAM TERRAM, CONGREGATIONESQUE AQUARUM APPELLAVIT MARIA) Eſt prolepſis. Nam non hoc die tertio, ſed die ſexto, putà cùm formavit Adamum, eique indidit linguam Hebræam, tunc Deus aridam vocavit, & ab Adamo vocari juſſit hebraicè *erets*, id eſt terram; & congregationes aquarum vocavit *iammim*, id eſt maria. q. d. *Quid erets, id eſt terra?* Hæc arida cujus fabricam hic enarro, eſt illa, quam vulgò hebraicè *erets*, latinè terram appellamus: & congregationes aquarum, quas dixi Deum feciſſe, ſunt illæ quas vulgò hebraicè *iammim*, latinè maria vocamus.

Primum etymon erets. Nota. Terra hebraicè dicitur ארץ *erets*, vel à radice C רצץ *ratſats*, id eſt calcare, quòd ab hominibus & jumentis calcetur & habitetur: ſicut terra dicitur à terendo, ut vult Junilius, Varro & Eugubinus in Coſmopeia, vel à *Secundum* rad. רצה *ratſa*, id eſt voluit, concupivit; quòd ſemper appetat fructum ferre, ut vult Iſidorus Clarius, vel à rad. *Tertium.* רץ *ruts*, id eſt cucurrit, per antiphraſim; quòd terra minimè currat, ſed planè ſit fixa & immobilis; aut potiùs quòd in ea habitent & currant homines & animalia; quodque ad eam, quaſi infimam deſcendant & currant omnia gravia, circum verò eam currant omnia elementa, omneſque orbes cæleſtes, atque hac de cauſa Deus videtur aridam hic appellaſſe terram, ſive hebraicè *erets*, à currendo, quòd in ea, vel circum eam quaſi baſin & centrum omnia currant & moveantur. Ab Hebræo *erets* aliqui deducunt Germanicum *erde*.

Porrò maria hebraicè vocantur ימים *iammim* à copia & multitudine aquarum; *iammim* enim per anaſtrophen literæ jod, idem eſt quod *maim*, id eſt aquæ. Rurſum *iammim* alludit ad rad. המה *hama*, id eſt ſonare, ſtrepere præ turba, copia & multitudine; uti ſtrepit D mare: unde המון *hamon* vocatur turba, multitudo, ſtrepitus, tumultus.

Vers. 11. GERMINET TERRA HERBAM) *Germinet*, non activè producendo, uti vult Cajet. & Burgenſ. ſed materiam tantùm miniſtrando: tunc enim in prima rerum creatione, Deus ſe ſolo activè & efficaciter, idque ſubitò produxit omnia germina & plantas, eaſque juſtæ & perfectæ magnitudinis, uti docent S. Thom. 1. p. q. 70. art. 1. Abulenſ. Pererius & alii paſſim; imò Pſaltes pſalm. 103. 14. *Producens*, inquit, *fœnum iumentis, & herbam ſervituti hominum.* *Quomodo hoc die, & deinceps terra producat germina.* Jam autem terra ad germina etiam effectivè concurrit, præſertim ſi ſemine ſit imbuta: terra enim per ſemen pyri, producit pyrum; per ſemen pomi, producit pomum, ſeipſa verò ſine ſemine, ſi pluvia irrigetur, & à ſole calefiat, producit gramina. Porrò quàm terra ſit benigna mater, & nutrix omnium viventium eleganter docet Plinius lib. 2. cap. 63. *Sic hominum illa*, inquit, *ut cælum Dei, quòd nos naſcentes excipit, natos alit, ſemelq;*

editos

editos ſuſtinet ſemper; noviſſimè complena gremio, Iam à reliqua natura abdicatos, tum maximè ut mater operiens. Et mox: *Hæc benigna, mitis, indulgens, uſuſq; mortalium ſemper ancilla, quæ coacta generat! quæ ſponte fundit! quos odores ſaporeſq;! quos ſuccos! quos tactus! quos colores? quam bona fide creditum fœnus reddit! quæ noſtri cauſa alit.*

Porro miratur, & meritò S. Baſil. Dei in germinibus providentiam, quæ in culmos numero pares radicibus emicant, ſeſeque attollunt. *Germen interim*, ait, *dum continenter tepeſit, cum humorem quem exugit per radiculas, vi caloris ipſum è terra prolicientis, quantum moderata ſua alimonia ſatis ſit adſciſcit, quod reliquum vinc eſt diſpenſat ac diſpertitur in culmum, corticem, in thecas, hoc eſt loculos ſive valvulas, in triticum, in ipſas denique ariſtas.* Et mox: *Vide quomodo geniculis præcingantur culmi frumenti, ut illis velut quibuſdam vinculis corroborati, ſpicarum facilè pondus ferant & ſuſtineant, cum plena iam fructuum gravidaq; ad humum ſuo pondere inclinant. Quapropter avena quidem inanis atque vacua tota eſt, quòd nullo prorſus culminis pondere premitur: contrà frumentum natura geniculato culmo, quaſi vinculis confirmaſſe videtur; in theca verò granum recondidit, ne ſit expoſita frugilegis avium prædæ: inſuper & ariſtarum vallo, velut telis obiectis animalculorum noxam abarcet.* Plura deinde affert de vite, ejuſque claviculis, quibus ſe arboribus nectit, & ad earum culmen ſcandit. Ac paulò poſt ſymbolicè applicans homini: Simili modo, inquit, *Deus ſenſus noſtros in ſublime erexit, neque permiſit in humum nos uſque deiectos, ac dignos eſſe qui conculcemur. Vult etiam nos quaſi claviculis, ſive capreolis quibuſdam, amplexibus charitatis proximis inniti & adhærere, & in ipſis etiam conquieſcere, ut iugi affectu ſurſum verſus feramur, & quaſi arbuſtinæ vites nos ipſos adæquemus ſublimium faſtigiis arborum. Quin & à nobis expoſcit, ut dum deſodimur ſuſtineamus.* Et inferiùs: *Arborum*, ait, *quarum rami prolixiores ſunt, porrecti lata & expanſi per aerem: earum & radices profundiores ſunt, & circumquaque latè etiam diffunduntur; perinde quaſi natura fundamenta quædam, proportione reſpondentia ſuperorum ponderibus ſubieciſſet. Iam verò detruncatas nonnulli pinus, aut incenſas uſtaſq; flammis, in querceta obſervarunt verti. Sunt & quas ſua natura vitium agricola cura deponere ac extrudere novimus, ut punicas acidas, amygdalaſq; amaras. Cùm enim ima in parte radici propinqua ſtipite perforatæ, cuneum ex oleo pinguem per mediam adactum medullam ſuſceperint, ſaporis tum faſtidio in gratum uſum mutato dulceſcunt.* Subdit palmas alias eſſe mares, alias feminas, & feminam *in marem pronam blandioribus ramis nutare, quaſi geſtientem & amplexum maris percupientem: ſtirpium verò cultores inter ramos tunc quaſi ſemina quædam, maris florem ſeu fructum immittere, atque ita illam quaſi voluptatem inde percipere, ſeſeq; rurſum erigere, & ad formam propriam ſuas reſtituere comas. Hæc eadem de ficis etiam aſſerunt. Quamobrem alii iuxta ficeta caprificos ſerunt, alii caprificis groſſos inter ſe colligatos iniiciunt ficis; atque hoc pacto ficorum imbecillitati medentur, deſinentem iam labentemq; fructum ipſarum groſſis iſtis fulcientes.* Deinde idipſum moribus applicans: *Quid*, ait, *iſtud ſibi natura vult ænigma? Quòd ipſi quoque nos ab alienis à fide, non raro debemus deſumere intentam animi acrimoniam, utinq; bonorum operum efficaciam*, v. g. cùm videris Gentilem, vel hæreticum temperantem, modeſtum, probum, acriter excitare, ut in iiſdem virtutibus emineas, itaque velut ficus à groſſis exacuta, fructuum tuorum inhibeas defluvium, & accuratiùs eos enutrias. Hæc & plura S. Baſil. hom. 5. Hexam.

Et facientem semen) q. d. Producat terra herbam, quæ poſſit ſemen ad ſpeciei ſuæ propagationem facere, id eſt ſeminare.

Et lignum pomiferum) id eſt, arborem fructiferam, ut habent Hebræa. Pomum ergo ponitur pro quovis arborum fructu.

Cujus semen in semetipso sit) quod ſibi ſimile gignendi vim habeat, per ſemen, quod habet in ſeipſo, putà in ſuo vel fructu, vel folio, vel radice, vel ramis. Nam multæ plantæ non habent ſemen propriè dictum, ut patet in ſalice gramine, menta, croco, allio, arundine, ulmis, populis, &c. ſed hæc habent aliquid loco ſeminis, ſcilicet in ipſis radicibus vim quamdam propagativam, ut patet in arundine, &c. ita S. Ambroſ. & Baſilius. Idque hoc fine, ut, cùm plantæ individuæ intereunt, maneant tamen in ſemine & fructu, quem ex ſe propagant;

A itaque quamdam quaſi immortalitatem & æternitatem, quam naturaliter ambiunt, conſequantur, ut ſcilicet ſemper ſint, & ſemper perdurent in ſua propagine.

Vers. ix.

Protulit terra) Hinc patet hoc tertio die, terram non tantùm virtutem producendi plantas accepiſſe, ut videtur velle S. Auguſt. l. 5. de Geneſ. ad lit. cap. 4. & 5. ſed illo ipſo, quo Deus juſſit, momento, terram actu omnes plantarum ſpecies, eaſque adultas, multas etiam cum fructu maturo produxiſſe. Dei enim perfecta ſunt opera. Ita S. Baſilius & Ambroſius.

Arbores & beſtias perfectas eſſe creatas, docet S. Baſil.

Idem dico de animalibus & homine, creatis die ſexto, videlicet omnia creata eſſe in magnitudine, vigore & robore perfecto, ut docent communiter DD. Ex dictis ſequitur hoc die tertio etiam paradiſum eſſe plantatum, ornatumque mira arborum varietate & pulchritudine, de quo cap. 2.

Hoc die tertio paradiſus plantatus?

Nota, hoc die tertio terram quoque produxiſſe herbas venenatas, item roſam cum ſpinis; hæ enim quaſi connaturales roſæ, eique congenitæ ſunt. Negat hoc poſterius de roſa S. Baſil. homil. 5. Hexam. & S. Ambroſ. lib. 3. Hexam. cap. 11. Prius negant Beda, Rupert. Rabanus,
B & Alcuinus, putantque quòd ante hominis lapſum terra nihil noxium, putà nullam herbam venenatam, non ſpinas, non tribulos, imò nec arborem ſterilem protulerit; hæc enim poſt peccatum in ejus pœnam eſſe producta. Verùm contrarium docent S. Baſil. & Ambroſ. loco citato cap. 9. & Damaſc. l. 2. de Fide c. 10. idque verius eſt; tum ne eorum pulchritudo deeſſet univerſo; tum quia quæ homini venenata ſunt, aliis rebus proſunt, & utilia ſunt aliis animalibus, ut ibidem docet S. Ambroſ. Sic enim cicuta, quæ homini eſt noxia, vaccis eſt in deliciis: *Cicuta*, ait Baſil. *ſturni veſcuntur, & tamen propter corporis conſtitutionem à veneno non occupantur. Cùm enim pertenues habeant ad corda penetrantes meatus, uſſi ut ante devoratam cicutam concoquant, quam inde lethalis gelu ad præcordia pervenerit. Elleborus autem coturnicibus eſt cibus, nec ab eo, peculiari quadam temperatione, detrimenti quidquam percipiunt.* Tum quia eadem utilia ſunt homini. *Nam per mandragoram*, ait S. Baſil. *medici ſomnum advocant & inviſunt; ſucco verò papaveris vehementes corporis dolores ſedant. Quidam rabientem appetitum eſitando cicutam ſubegerunt, & ſenſim extinxerunt; ac elleboro non paucos, ſed & diuturna corporis vitia*
C *radicitus extirparunt.* Tum quia Deus ante peccatum Adæ per ſex creationis dies omnes omnino rerum ſpecies produxit, fecitque univerſum perfectum; nec poſt hos ſex dies ullam novam ſpeciem creavit, unde cap. ſequ. v. 1. dicitur Deus ſex diebus creaſſe omne virgultum agri, & die ſeptimo quieviſſe. Quare idem dico de lupis, ſcorpiis, aliiſque animalibus noxiis, ſcilicet ea producta eſſe cum aliis non noxiis die quinta; idque patet ex ſerpente, qui tentavit & ſeduxit Evam. Nihil tamen horum nocere potuiſſet homini, ſi is in innocentia manſiſſet; quæ innocentia conjunctam habebat & exigebat ab homine prudentiam, ut ſcilicet cautè tractaret roſas, ne in ſpinas impingeret: rurſum, ne irritaret lupos & feras contra ſe; alioqui enim ſua culpa & imprudentia, ac proinde jam non innocens, ſed nocens, ab eis læſus fuiſſet. vide dicta *Sap. 1. 14.*

Herbæ venenatæ, roſæ cum ſpinis ab initio fuerũt: ſic & animalia noxia.

Nota Secundò. Cùm hic dies tertius ſit is, quo Deus terram perfectè formavit & ornavit, hac de cauſa omnino veriſimile eſt, hoc pariter die producta eſſe marmora, metalla, mineralia, foſſiliaque omnia, rurſum ventos. Hi
D enim terram, terræque viventia eventilant, purumque aerem aſpirant: ſine ventis enim nec plantæ, nec homines vivere aut vegetari poſſent.

Hoc die mineralia, venti & quæ terram perficiunt creata ſũt.

Denique putat Molina hoc die productum eſſe infernum in centro terræ. Sed jam antè dixi, verius eſſe, eum primo die ſtatim à caſu Luciferi eſſe productum.

Quæres, quo anni tempore mundus à Deo ſit conditus? Multi Hebræi, Lyranus, Abulenſis, Oleaſter, & Arias Montanus cenſent, mundum creatum eſſe in æquinoctio autumnali: tunc enim fructus ſunt maturi; jam autem fructus fuiſſe maturos, patet ex pomo vetito, quod comedit Adam.

Non in autumno, ſed in vere mundus creatus eſt.

Sed Reſpondeo. Verius eſt mundum creatum eſſe in æquinoctio verno. Primò, quia id docent paſſim omnes Patres, quos vide apud Molinam & Pererium, quin & Poetæ, ut Virgil. l. 2. Georg. loquens de prima naſcentis origine mundi:

Prob. Primo.

Ver,

Digitized by Google

—*Ver*, ait, *illud erat, ver magnus agebat*
Orbis & hibernis parcebant flatibus Euri.

Secundò. Secundò, quia ver eſt pulcherrimum anni tempus, tale autem decuit felicitatem ſtatus innocentiæ, & in vere redemptus & recreatus eſt mundus per Chriſtum: ergo videtur in vere pariter creatus eſſe mundus. *Tertiò.* Tertiò, quia idipſum definit Concilium Palæſtinum, habitum ſub Victore Pontifice, præſide Theophilo, anno Chriſti 198. quod citat & refert Beda lib. de Æquinoctio verno. Fuit hoc Concilium particulare, non generale; ac proinde definitiones ejus, licet non ſint de fide, ſunt tamen magnæ auctoritatis. Quin & Concilium hoc hanc ſuam ſententiam probat, ex verbo *germinet*: in vere enim terra germinare incipit. *In æquinoctio.* Secundò, idem Concilium docet mundum eſſe conditum in æquinoctio verno, idque probat ex eo, quòd Deus tunc diviſit lucem à tenebris, ſcilicet in æquales partes, quæ diviſio fit in æquinoctio. Addit Tertiò, idem Concilium, primum diem mundi fuiſſe VIII. Kalend. April. id eſt 25. Martii, quo & B. Virgini annuntiatus, ſimulque in eam et incarnatus eſt Chriſtus, & quo poſt 34. annos vel paſſus; vel, ut exacti quidam Chronologi volunt, à morte reſurrexit. Rurſum certum eſt hunc diem fuiſſe Dominicum: quamquam eo anno quo incarnatus eſt Chriſtus, 25. Martii incidit, non in Dominicum, ſed in feriam ſextam. Feria enim ſexta tam incarnatum, quàm paſſum eſſe Chriſtum; natum verò & reſurrexiſſe die Dominico, ex S. Athanaſio, Auguſtino, & aliis docet Franc. Suarez 3. p. q. 35. in fine.

Eo die mundus eſt conditus, quo incarnatus eſt Chriſtus Conditus eſt die Dominico.

Quare mirum eſt, eumdem Bedam, ſui, ut videtur oblitum, l. de Ratione temp. c. 40. dicere, mundum creatum eſſe 18. Martii, non 25.

Reſp. objectioni. Ad argumentum Hebræorum reſpondeo initio mundi non omnes, neque ubique fuiſſe fructus maturos hoc die tertio productos. (nihil enim tale aſſerit Scriptura) ſed Deum plantis & arboribus produxiſſe, in his quidem folia: in illis verò flores amœniſſimos: in aliis fructus matureſcentes: in aliis fructus maturos, pro natura, qualitate & conditione tam plantæ & arboris, quàm regionis cujuſque. Nam in vere multis in locis, fructus non pauci ſunt maturi, & fortè in paradiſo plurimi erant tunc maturi.

Moraliter, Theodor. lib. 4. de Providentia, qui eſt de Materia & Mundo: *Cùm ſtationes anni videbimus ſuis quam-*

A *quo pertranſire temporibus, cùm terra pluviam diſpenſari, cùm terram germinare, cùm virentibus herbis obduci, undare ſegetes, prata floribus renidere, comare ſilvas, ramos arborum fructibus prægravari, linguam moveamus in ejus laudem qui hæc terræ dona contribuit. Ne verò montium Nymphas neve fontium ac fluviorum, neve filias Nerei referamus in deos, Ne canamus Julum Cereri, neve ipſi Rheæ Lytierſan, ne Baccho Dithyrambum, ne Pæana Pythio Apollini, neve Dianæ concinamus Hypoepum; ſed rerum omnium conditori Deo hymnos Davidicos proferamus, cumque eo pariter exclamemus: Quàm magnificata ſunt opera tua Domine! omnia in ſapientia feciſti. Quotieſcumque canoras aves audiemus varios cantus emodulari, cicadaſque tremulos vibrare concentus, Muſis Sirenibuſque dimiſſis ſapientiſſimum Deum, eumdemque potentiſſimum adoremus, qui & hujuſmodi aviculis tantam tribuit muſicæ harmoniam, & humanum genus undecumque mutris, fovet ac mulcet.*

Myſticè, aſcende hic anima à ſpecie creaturæ ad pulchritudinem creatoris, tibique dicito: Si ita rubent roſæ, candent lilia, purpurantur hyacinthi, redolent caryophylli, vernant prata, delectant pomi, pyri, ceraſi; ſi ita variè virent herbæ & ſegetes; ſi ita rutilat aurum, ni- B tet argentum, ſplendent carbunculi, radiant gemmæ; quis color, quis odor, quis ſapor, quis decor eſſe debet ejus qui hæc omnia creavit? *Speciei enim creator hæc omnia conſtituit: quanto ergo his dominator eorum ſpecioſior eſt?* Omnia hæc ſpecioſa quæ vides, quæ tangis, quæ ſapis, tantùm gutta ſunt ad oceanum bonorum omnium, qui eſt in creatore Deo. Si ergo rapit te ſpecies floris, fructus, aut perſonæ pulchræ, noli ea capi: ſed mentem transfer ad ſpeciem increatam & immenſam, quæ hæc omnia pulchra, quaſi radios quoſdam ex ſe diffudit, atque in ſe omnium florum, fructuum, ſeminarum, rerum omnium, imò mundorum infinitorum poſſibilium, quos creare poteſt pulchritudinem eminenter continet & complectitur. noli decori creaturæ modico & umbratico cor affigere, ut verum & immenſum decorem perdas; noli cum cane Æſopico umbram carnis ſequi, ut ipſam carnem tibi ſinas excidere: noli guttæ inhiare, ut fontem & pelagus bonorum amittas, ut pro gutta mellis recipias mare fellis. ſed ama bonum unum, bonum verum, in quo ſunt bona omnia; pulchrum unū, in quo ſunt pulchra omnia. Dic tibi, dic Deo: Deus meus, amor meus. *Quid* enim *mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram? Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternū.*

Aſcenſus à ſpecie creaturæ ad pulchritudinem creatoris.

De opere quartæ diei.

VERS. 14. FIANT LUMINARIA IN FIRMAMENTO) Quæres, quomodo hoc ſit factum? Nota Primò, firmamentum hic, non tantùm ſignificare octavum cælum ſtellarum, ſed ſumi pro expanſione omnium orbium cæleſtium. Hos enim omnes ſignificat Hebræum רקיע *rakia*; & Moſes loquitur rudibus Hebræis; qui hos orbes non norant diſtinguere.

Aſtra non ſunt animata. Nota Secundò. Licet Plato aſſerat, & S. Auguſt. Enchir. c. 58. dubitet, an ſol, luna & aſtra ſint animata, & utantur ratione, ac conſequenter an aliquando beanda ſint cum hominibus & angelis; tamen certum eſt jam, nec cælos eſſe rationales, nec aſtra nec enim cæli, vel aſtra habent corpus organicum. Rurſum, motus eorum circularis, perpetuus & naturalis, arguit principium illius motus, putà naturam eorum non eſſe liberam, nec rationalem, ſed inanimam, & planè determinatam. ita S. Hieron. in Iſaiæ 45. & paſſim Patres & Philoſophi. Errant ergo Philo more ſuo platonizans libr. de Opificio ſex dierum, docens ſtellas eſſe animalia intelligentia, Rurſum errat Philaſtrius dum ait: Eſt hæreſis aſſerens ſtellas eſſe cælo infixas, cùm certum ſit eas in cælo moveri, ſicut aves moventur in aere, & ſicut piſces natant in aqua. Contrarium enim docent omnes Aſtronomi, ſcilicet ſtellas ſuo orbi affixas eſſe, cum eoque moveri & rotari, putà cum cælo octavo, ſive ſidereo.

Stellæ ſpecie diſtinguuntur à ſuis orbibus, & à planetis. Suppono Tertiò, verius eſſe, ſtellas & planetas omnes ſpecie diſtingui à ſuis orbibus ſive cælis, rurſum ſtellas à planetis, denique planetas ab invicem ſpecie diſtingui. Probatur id Primò, quia ſtellæ & planetæ fulgent mira luce qua carent orbes. Rurſum, ſtellæ ex ſe ſuaque natura ſunt lucidæ. Negat hoc Albertus, Avicenna, Beda, & Plinius lib. 2. c. 6. ſed aſſerunt alii paſſim; &

Cornel. in Pentateuch.

C patet experientia. nam nullum umquam in eis cernitur; etiam per dioptram, luminis incrementum aut decrementum, ſive ad ſolem accedant, ſive ab eo recedant. Secundò & potiùs, quia diſtant à ſole longiſſimè ſcilicet 76. millionibus milliarium, uti mox dicam; euſque autem non poteſt ſe porrigere vis & lumen ſolis. Stellæ dico; nam clarum eſt lunam non lucere ex ſe, ſed à ſole lumen ſuum mutuari. Idem veriſimile eſt de aliis planetis. Nam Venerem, æquè ac Lunam per ſtatas temporum vices, quibus ad ſolem magis minuſque accedit, corniculari, creſcere & decreſcere, ego ipſe cum multis aliis Matheſeos peritis, per dioptram clarè perſpexi. Tertiò, idem patet ex eo, quòd ſtellæ miros habeant influxus, & miram vim in hæc inferiora, quam non habent ipſi orbes. Planetæ etiam proprios motus habent, vires, influxus in terram, & mare, eoſque admirabiles, maximè luna; ergo pariter naturam ab aliis diverſam habent, ita Molina, & D alii.

Dixi ſtellas à planetis differre ſpecie: nam veriſimile eſt, multas ſtellas eſſe ejuſdem ſpeciei: ſcilicet illas, quæ habent eumdem modum influendi in hæc inferiora: nam quæ diverſum habent, diverſæ ſunt ſpeciei. Hic diverſus modus colligitur ex diverſitate effectus ſiccitatis, humiditatis, caliditatis, frigiditatis, quem producunt in terra Nunc.

Unde facta ſunt ſidera. Dico. Deus hoc die quarto partem unam cælorum rarefecit, ut condenſaret aliam, ſcilicet lucidam illam quæ primo die creata eſt, & dicta eſt lux, v. 3. in eamq; ita condenſatam, expulſa cælorum forma, novam formam ſolis, lunæ & ſtellarum induxit: ſimili modo ex aquis die ſecundo fecit firmamentum. Errant ergo veteres, qui ſtel-

D laa

Digitized by Google

las putarunt ex igne productas eſſe, eſſeque igneas. unde A Poeta:

Vos æterni ignes, & non violabile numen
Teſtor.

Errant & illi, qui aſtra ſecundùm ſubſtantiam producta eſſe cenſent primo die; hoc verò die quarto tantum accidentibus, puta luce, motu proprio, & virtute influendi in hæc inferiora, dotata eſſe.

Quomodo in reſurrectione Deus faciet ſolem novum.

Pari modo Molina & alii probabiliter putant, quòd in reſurrectione Deus producet alium ſolem, qui habeat aliam formam, non tantùm accidentalem, ſed & ſubſtantialem, utpote qui naturaliter ſeptuplum plus lucis habiturus ſit, quàm habeat hic noſter, ut ait Iſaias c. 30. 26.

Rurſum, hoc die quarto Deus planetarum orbes diviſit in ſuas partes, ſeu circulos excentricos, concentricos, epicyclos, ſi quæ ſunt hujuſmodi. nam Ariſtot. hæc omnia negat: dum docet planetas tantùm moveri motu ſui orbis. Aſtrologi verò, & Scotus cum ſuis, ea ſtatuunt; quia docent planetas in ſuo orbe per ſe moveri, ſecundùm excentricos & epicyclos.

In qua parte cæli productus ſol.

Nota. Ex dictis in opere tertiæ diei ſequitur, ſolem B productum eſſe in principio Arietis. ita Beda: tunc enim ver incipit. Lunam verò productam eſſe in oppoſito ſolis, putà in principio Libræ. Erat ergo tunc plenilunium, uti definit Conc. Palæſt. ſuprà; ita ut ſol unum hemiſphærium, luna alterum illuminaret. ita Molina, & alii. Unde ſequitur.

LUMINARIA] Hebraicè מאורות *meorot* à rad. אור *or*, id eſt lux. Sol ergo eſt *or*. Inde Ægyptii ſolem & annum qui curſu ſolis deſcribitur, vocarunt Horum. Inde annus à Græcis dictus eſt ὧρος. Inde ὥρα vocatur anni pars quælibet primaria, putà Ver, Autumnus, Æſtas, Hiems. Inde per ſynecdochen diem, ac tandem diei notam partem, quam vulgo horam vocamus, ὥραν nuncuparunt. Vide ut horæ etymon ab Hebræis ad Ægyptios, ab his ad Græcos & Latinos manarit. Ita ex P. Clavio noſter Voellus lib. 1. de Horolog. c. 1. in Scholiis. Ab Hebræis enim ad Ægyptios & Græcos profluit omnis ſcientia, præſertim Matheſis, ac horarum ratio, & horologiorum fabrica. Unde primum horologium quod in hiſtoriis tam ſacris quàm profanis reperimus, fuit Achaz C patris Ezechiæ regis Juda, Iſaiæ 38. 8. Ita P. Clavius l. s. Gnomon. pag. 7.

DIVIDANT DIEM AC NOCTEM] q. d. Diſcriminent diem ac noctem, itaque hominibus & animantibus mox producendis vices laboris & quietis indicent. Rurſum dividant diem & noctem, quoad ſitum, & quoad hemiſphærium, ut dum in uno eſt ſol & dies, in altero ſit nox & luna quæ præeſt nocti. Ex hoc enim loco videtur, quòd luna creata ſit in oppoſito ſolis, uti dixi.

Symbolicè, Innocentius III. Pont. ſcribens ad Imper. Conſtantinop. l. 1. decretal. tit. 33. c. *Solitæ: Ad firmamentum*, inquit, *cæli, id eſt univerſalis Eccleſiæ, fecit Deus duo luminaria magna, id eſt duas inſtituit dignitates, quæ ſunt pontificalis auctoritas & regalis poteſtas. Sed illa quæ præeſt diebus, id eſt ſpiritalibus, major eſt: quæ verò carnalibus, minor: ut quanta eſt inter ſolem & lunam, tanta inter Pontifices & reges differentia cognoſcatur.*

Cujus rei ſigna ſint aſtra.

ET SINT SIGNA ET TEMPORA, ET DIES, ET ANNOS] *In ſigna*, non prognoſtica aſtrologiæ judiciariæ. hæc enim damnat Scriptura Iſaiæ 42. 25. Jerem. 10. v. 2. Licet enim aſtra influendo corporum diſpoſitio- D nem & complexionem immutent, indeque animam eodem inclinent, non tamen eam neceſſitant. Eſto enim anima ſæpè corporis complexionem imitetur, unde cholericos experimur eſſe iracundos; ſanguineos eſſe benignos; melancholicos eſſe ſuſpicaces, timidos, puſillanimes & invidos; phlegmaticos eſſe pigros: voluntas tamen, maximè per gratiam adjuta, & corpori & paſſionibus hiſce dominatur; unde multos cholericos videmus manſuetos, & melancholicos benignos & magnanimos. Sapiens ergo dominabitur aſtris.

Itaque ſol & luna *ſint in ſigna*, ſcilicet prognoſtica pluviæ, ſerenitatis, gelu, ventorum, &c. v. g. luna *ſi tertio die à novilunio tenuis ſit, puroque nitore fulgeat, ſerenitatem conſtantem pronunciat: ſin craſſa cornibus ſubrubicundaque cernatur, aut impetuoſam & immodicam è nubibus aquam, aut horridam Auſtri concitationem minatur*, ait S. Baſil. hom. 6. Hexam. Et inferiùs: Luna, inquit, humectat, ut patet tum in iis qui ſub dio lunaque dormiunt, quorum capita ultra modum humore replentur; tum in cerebris animalium, & medullis arborum, quæ cum luna augentur & creſcunt. Rurſum luna cauſat & ſignat maris æſtus & reciprocationis. Secundò, ſint in ſigna ſerendi, plantandi, metendi, navigandi, vindemiandi, &c. Tertiò & propriè, ſint in ſigna dierum, menſium & annorum, ut ſit hendiadys; in ſigna & tempora, id eſt in ſigna temporanea, vel in ſigna temporum: in ſigna & dies, id eſt in ſigna dierum: in ſigna & annos, id eſt in ſigna annorum. annus enim deſcribitur uno ſolis curſu, & una gyratione per Zodiacum, duodecim verò lunationibus, dum videlicet luna duodecies percurrit Zodiacum.

Nota, per *tempora*, hic intelligi ver, æſtatem, hiemem & autumnum. Item tempora ſicca, calida, humida, procelloſa, ſalubria, morbida; horum enim ſigna & cauſa ſunt ſol & luna.

Symbolicè & anagogicè, S. Aug. l. 13. de Gen. ad litt. c. 13. in opere imperfecto: *Sint*, ait, *in ſigna & tempora*, id eſt diſcriminent tempora, quæ intervallorum di- B ſtinctione, æternitatem incommutabilem ſupra ſe manere ſignificent. Signum enim, & quaſi veſtigium æternitatis videtur eſſe hoc noſtrum tempus, ut hinc diſcamus à ſigno ad ſignatum, putà à tempore ad æternitatem aſcendere, dicereque cum S. Ignatio: *Quomodo ſordet mihi terra, cùm cælum aſpicio!* Verè S. Aug. in Sent. ſent. 279. *Inter temporalia*, inquit, *& æterna hoc intereſt, quòd temporalia plus diliguntur, antequam habeantur, viluſcunt autem cùm advenerint. non enim ſatiat animum, niſi incorruptibilis gaudii vera & certa æternitas, æternum verò ardentiùs diligitur adeptum, quam deſideratum; quia ibi plus adeptura eſt charitas, quam fides credidit, vel ſpes deſideravit.* Vide S. Auguſtini hac de re colloquium cum matre Monica li. 9. Confeſſ. c. 10.

ET DIES ET ANNOS] q. d. Ut ſol, luna, & ſtellæ ſint indices dierum omnium naturalium, artificialium, feſtorum, criticorum, forenſium, & nundinarum; annorum quoque lunarium, ſolarium, magnorum, erraticorum, &c. de quibus Cenſorin. & Macrob. ita Baſil. & Theodor.

FECITQUE DUO LUMINARIA MAGNA) ſolem & lunam. Licet enim luna omnibus aſtris, excepto C Mercurio, ſit minor, tamen quia citima eſt, & viciniſſima terræ, hinc videtur omnibus aliis eſſe major, æquè ac ſol. Rurſum luna majori, quàm cæteræ ſtellæ, pollet efficacia & virtute agendi in hæc inferiora. ita S. Chryſoſt. hic hom. 6. Pererius, & P. Clavius in Sphæra c. 1. ubi docet terram in ſe continere lunæ magnitudinem trigeſies novies, ita ut luna tantùm ſit trigeſima nona pars terræ. Acutè Secundus Philoſophus interrogatus ab Adriano Imp. *Quid eſt ſol?* reſpondit, *Cæli oculus, ſplendor ſine occaſu, diei ornatus, horarum diſtributor. Quid luna? Cæli purpura, ſolis æmula, maleficiorum inimica, ſolamen iter agentium, præſagium tempeſtatum.* Epictetus verò eidem Adriano: *Luna*, inquit, *eſt diei adjutrix, noctis oculus; ſtellæ ſunt fata hominum.* Sed hoc ultimum eſt error Genethliacorum. Præclariùs Eccleſ. c. 43. 3. *Sol*, ait, eſt *vas*, id eſt organum, inſtrumentum, *admirabile Excelſi; exurens montes, radios igneos exufflans. Luna, oſtenſio temporis, & ſignum ævi. A luna ſignum diei feſti. Vas caſtrorum in excelſis, in firmamento cæli reſplendens glorioſè.* q. d. Stellæ quæ in firmamento reſplendent, ſunt quaſi vaſa, id eſt arma, bel- D lica Dei. *Species cæli gloria ſtellarum, mundum illuminans in excelſis Dominus. In verbis ſancti ſtabunt ad judicium.* q. d. Stellæ Dei præcepto ſtant ad judicium, hoc eſt, ad ejus ſententiam & imperium exequendum: *& non deficient in vigiliis ſuis.* Stellæ enim, quaſi milites & vigiles Dei, perpetuò excubant intenti ad omnem ejus nutum.

Symbol. S. Baſil. hom. 6. Hexam. Luna, inquit, quæ perpetuò vel creſcit, vel decreſcit, inconſtantiæ eſt ſymbolum, notatque omnes res humanas, utpote quæ illi ſubſunt, quibuſque illa dominatur, in perpetua eſſe mutatione: ſol verò ſemper ſibi ſimilis mentis conſtantis eſt ſymbolum. Hinc Sapiens? *Homo ſanctus*, ait, *in ſapientia manet ſicut ſol, nam ſtultus ſicut luna mutatur*, Eccli. 27. 12.

Mira cælorum magnitudo.

ET STELLAS) ut ſcilicet unà cum luna nocti præſint, eamque illuminent, pſalm. 135. v. 7. Docent Aſtronomi miram eſſe altitudinem, ac conſequenter magnitudinem,

orbium

Digitized by Google

terræ verò parvitas.

orbium cæleſtium & ſtellarum, ita ut terra, quæ centrum mundi, eorum reſpectu ſit inſtar puncti: perinde ut omnes opes, bona & gaudia terrena, ſunt quaſi punctum, reſpectu cæleſtium; ſeque habent uti gutta ad totum mare.

Sol diſtat à terra quatuor millionibus milliarium.

Nam Primò, docent, ſolem in ſe continere totam quantitatem terræ centies & ſexageſies, eumque à terra diſtare quatuor millionibus milliarium, ſive leucarum (millionem voco decies centena millia) & amplius: minutias enim numerorum hic omitto, unde ſequitur, tantam eſſe peripheriam & vaſtitatem orbis ſolaris, ut ſol 24. horis ſuum circulum peragens, una hora percurrat 1140000. milliarium, hoc eſt unum millionem, & centum quadraginta millia milliarium: quod tantumdem eſt, ac ſi terræ ambitum & gyrum circumcurreret quinquagies. Ambitus enim convexi cæli ſolis, continet 27. milliones, & trecenta ſexaginta millia milliarium, quæ ſi in 24. horas dividas, invenies numerum jam dictum, & paulò amplius. Conjice ex his quantus ſit Deus. *Nam ſol & luna collati ad creatorem, culicis & formicæ rationem obtinent*, ait S. Baſil. homil. 6. Hexam.

Firmamentum diſtat à terra 80. millionibus milliarium.

Secundò, docent, terram à concavo firmamenti, ſive cæli octavi & ſtellati, diſtare octoginta millionibus cum medio milliarium: ſpiſſitudinem verò firmamenti eſſe tamdem, ſcilicet octoginta millionum. quanta ergo debet eſſe diſtantia, ſpiſſitudo & amplitudo cæli noni, decimi, & ſi qui alii iis ſunt ſuperiores, ac maximè cæli empyrei?

Stella ſingulis horis conficit 42. milliones milliarium.

Unde Tertiò, docent, quodlibet punctum æquinoctialis, & quamvis ſtellam in æquinoctiali poſitam ſingulis horis conficere 42. milliones milliarium & inſuper tertiam partem millionis, hoc eſt tantum, quantum eques 40. milliaria quotidie conficiens poſſet 2904. annis conficere: rurſum tantum, quantum ſi quis una hora bis millies ambitum terræ obiret & circumcurreret. longè plus ſpatii conficit, ideoque longè velocius eſt nonum cælum, ac magis decimum. quod putant eſſe primum mobile. cogita ergo quàm velox ſit tempus.

Temporis velocitas quanta?

Eſt enim tempus tam velox, quàm eſt ipſe motus primi mobilis, cujus eſt menſura, tempus ergo longè velociùs fertur quam ſagitta, aut quàm globus tormento æneo ejaculatus, hic enim globus egeret 40. diebus ad hoc, ut totum terræ ambitum obiret, quem ſtella, ut dixi, una hora obit bis millies. Inſtar ergo fulguris volat irrevocabile tempus: inſtar fulguris cùm tempore ferimur & rapimur ad æternitatem. *Tu dormis*, inquit S. Ambroſ. in pſal. 1. *& tempus tuum* non dormit, ſed *ambulat*, imò volat.

Lapis molaris, è firmamento in terram caderet 90. annis.

Inde Quartò, deducunt: ſi lapis molaris inciperet cadere à convexo firmamenti verſus terram, opus haberet nonaginta annis, ut decideret, & terram attingeret; etiamſi ſingulis horis caderet, & deſcenderet ad ducenta milliaria. naturaliter enim non poſſet amplius ſpatii tranſmittere. Divide enim 160. milliones (tot enim ſunt à terra ad convexum firmamenti) in dies & annos, dando cuique horæ 200. milliaria; & invenies rem ita ſe habere.

Quintò, docent, nullam ſtellam eſſe in firmamento, quæ non decies octies major ſit toto globo terræ: quin verò ex Ptolemæi & Alphragani ſententia, ſtellas omnes dividunt in ſex magnitudinum differentias. Stellæ, inquiunt; primæ & ſummæ magnitudinis ſunt numero 17. quarum quælibet major eſt tota terra centies & ſepties: Secundæ magnitudinis ſunt numero 45. quarum quælibet major eſt terra nonagies. Tertiæ magnitudinis ſunt 208. quarum quælibet major eſt terra ſeptuageſies & bis. Quartæ magnitudinis ſunt 264. quarum quælibet major eſt terra quinquageſies quater. Quintæ magnitudinis ſunt 217. quarum quælibet major eſt terra trigeſies quinquies. Sextæ & infimæ magnitudinis ſunt 249. quarum quælibet major eſt terra decies & octies.

Sex magnitudinis differentia ſtellarum.

Vaſtitas cæli empyrei.

Sextò, docent, quòd multò minor ſit proportio totius mundi, intra concavum firmamenti contenti, ad complexum cæli empyrei, quàm ſit globi terræ ad ipſum firmamentum.

Octo millibus annorum quis à terra non aſcenderet ad cælum empyreum.

Septimò, ex dictis deducunt, quòd ſi bis mille annis viveres, & quotidie directè in altum adſcenderes ad centum milliaria, idque continuò, poſt bis mille annos necdum pervenires ad concavum firmamenti (bis mille enim annis hoc modo tantùm conficeres 73. milliones milliarium, hæc autem ſunt 80.) rurſum poſt alios bis mille
A annos tantumdem quotidie aſcendens, non pervenires à concavo ad convexum firmamenti: denique poſt quatuor & plura annorum millia, tantumdem quotidie aſcendens, non pervenires à convexo firmamenti ad cælum empyreum. hæc & plura docet P. Clavius in Sphæra cap. 1.

Si ergo in ſtella aliqua, & multò magis ſi in cælo empyreo conſiſteremus, & deſpiceremus hunc terræ globulum, an non exclamaremus? Hoc eſt punctum, cui inhiant filii Adæ, quaſi formicæ: hoc eſt punctum, quod inter mortales ferro & igni dividitur. O quàm anguſti ſunt mortalium termini! ò quàm anguſti ſunt mortalium animi! *O Iſrael, quàm magna eſt domus Dei, & ingens locus poſſeſſionis eius!* Deſpice ergo punctum hoc, & ſuſpice cæli ambitum. quidquid hic vides, exiguum eſt & breve. immenſa & æterna cogita. Quis hæc cogitans tam amens ſit & ſtolidus, ut ſuique punctum ex hoc puncto, putà agrum, domum, aut rem aliam proximo per vim aut fraudem ſurripere, itaque ſe immenſis orbium ſupernorum ſpatiis fraudare & excludere velit? quis punctum terræ præferat cælorum immenſitati? quis particula terræ rubræ, vel albæ (nec
B enim aliud eſt aurum & argentum) vendat vaſtiſſima & radiantiſſima ſtellarum palatia? Pauper ergo es; cælum cogita, infirmaris? ſuſtine, ſic itur ad aſtra. contemneris, rideris, perſecutionem pateris? tolera, ſic itur ad aſtra. geme, ſtude, labora, ſuda modicum, ſic itur ad empyreum.

Ita S. Symphorianus adoleſcens cùm ſub Aureliano Imp. ad martyrium raperetur, mater eum hiſce verbis animavit: *Nate, nate, memento æternæ vitæ, cælum ſuſpice, & ibi regnantem intuere; tibi enim vita non eripitur, ſed mutatur in melius.* quibus verbis ille accenſus, datis fortiter carnifici cervicibus, Martyr in cælum evolavit.

Ita noſtro hoc ſæculo matrona illa generoſa, fidei cauſa in Anglia damnata ad mortem horrendam, ut ſcilicet ſaxo acuto incubans, ſupernè impoſito gravi pondere premeretur, dum vita ei & anima exprimeretur, aliis horrentibus, ipſa læta cycnæum canens: *Tam brevis*, inquit, *via eſt quæ ducit ad cælum: poſt ſex horas ſuper ſolem & lunam ero, aſtra pedibus premam, empyreum inibo.*

Ita S. Vincentius mente in cælum ſe librans vicit, imò riſit omnia Daciani tormenta, cumque in eculeo ſublatus
C ab eo per ludibrium rogaretur, ubinam eſſet? *In ſublimi*, inquit, *unde te poteſtate terrena tumentem altior deſpicio.* graviora minitanti: *Non minari mihi videris*, reſpondit, *ſed quod votis omnibus concupieram offerre.* Igitur cùm ungulas, faces, prunas toto corpore dilacerato conſtanter exciperet, ait: *Fruſtra fatigaris, Daciane: non potes tam horrenda excogitare tormenta, quàm ipſe paratus ſum ſuſtinere. Carcer, ungulæ, candentes laminæ, morſque ipſa, ludus iocuſque Chriſtianis ſunt, non tormentum.* cælum enim cogitant.

Ita S. Menas Ægyptius Martyr, atrocibus affectus ſuppliciis dicebat: *Nihil eſt quod conferri poſſit cum regno cælorum: neque enim poteſt totus mundus, æqua lance expenſus, uni comparari animæ.*

Ita S. Apronianus cùm ad Siſinnium Martyrem vocem cælitus miſſam audiſſet, *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum vobis à conſtitutione mundi paratum;* baptiſmum petiit, eademque die Martyr factus eſt, qua & Chriſtianus.

Symbolicè & tropologicè: Firmamentum eſt S. Eccle-
D ſia, quæ eſt firmamentum & columna veritatis, ut ait Apoſtolus, 1. Timoth. 3. 15. in quo ſol eſt Chriſtus, luna B. Virgo, ſtellæ fixæ cæteri Sancti, qui à Chriſto quaſi ſole ſuum lumen participant. Unde non ſunt ſicut planetæ, qui ſolem ſubinde, medios ſe interponendo, nobis abſcondunt & tegunt; ac motus habent vagos retroque redeunt, ſed ſicut ſtellæ quæ ſemper ſolem, id eſt Chriſtum, reverentur, oſtendunt & prædicant, ab eoque ſe omne ſuum lumen habere teſtantur & gloriantur, atque cum Paulo quæ retro ſunt obliviſcentes, ſemper in anteriora directo curſu contendunt. Itaque Primò, ſicut ſtellæ ſunt in cælo; ita Sancti mente & vita verſantur in cælis, orant crebrò, ac cum Deo & angelis colloquuntur. Hinc amant ſecretum, fugiunt vana hominum colloquia mundique illecebras. Secundò, ſtellæ licet ſint majores tota terra, tamen parvæ apparent ob diſtantiam & celſitudinem, & quo celſiores ſunt,

Stellæ ſunt Sancti ob decem analogias.

Cornel. in Pentateuch.

eo minores videntur; ita Sancti ſunt humiles, & quo ſanctiores, eo humiliores. Hinc ſtellæ docent nos patientiam, ait S. Auguſtin. in pſalm. 93. Nam citans illud Apoſtoli Philip. 2. *In medio nationis pravæ atque perverſæ, inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo: Quanta*, ait, *de ipſis luminaribus & luna fingunt homines? & patienter ferunt. Convitia fiunt ſtelis, quid illæ? numquid moventur, aut non exercent curſus ſuos? Quanta de ipſis luminaribus quidam dicunt? & ferunt, & tolerant, & non moventur. Quare? quia in cælo ſunt. Sic & homo qui in natione perverſa & tortuoſa habet verbum Dei, ſicut luminare eſt fulgens in cælo.* Sicut ergo ſtellæ ob probra hominum non relinquunt curſum ſibi a Deo ordinatum; ſic nec juſti ob convitia hominum debent relinquere viam virtutis, pietatis & zeli ſibi à Deo oſtenſam & inditam. Quare vir pius non pluris faciet dicteria ſannionum, quàm luna facit ſannas puerorum, vel latratus canum, ſibi dum ſplendet tota nocte oblatrantium. Tertiò, ſtellæ docent mentis celſitudinem & immobilitatem in tot adverſis & injuriis, ut quaſi ſtellæ deſpiciant omnia, tam mala quàm bona, quæ fiunt in mundo. Nam, ut ait ibidem Auguſt. *Committuntur tanta mala, nec deviant deſuper ſtellæ fixæ in cælo, agentes per tractus cæleſtes, quæ illis præſtituit & conſtituit creator ipſarum: ſic debent Sancti, ſed ſi in cælo figuntur corda eorum, ſi imitantur eum qui dicit, Noſtra converſatio in cælis eſt. Qui ergo ſunt in ſupernis, & de ſupernis cogitant, de ipſis cogitationibus ſuper neque impatientes fiunt. Et quidquid in terra committitur, ſic non curant, donec peragant itinera ſua: & ſicut ferunt quæ in alios fiunt, ſic ferunt & quæ in ipſos fiunt, quomodo luminaria. Nam qui perdiderit tolerantiam, cecidit de cælo.* Quartò, ſtellæ lucent, totumque orbem noctu illuminant; idque ſemper æquali luce: ſic & Sancti in nocte hujus ſæculi præfulgent, viamque virtutis & iter in cælum verbo & exemplo omnibus oſtendunt, idque æquali ſemper ſerenitate mentis & vultus ac conſtantia, tam in adverſis quàm in proſperis. Porro lux ſtellarum non eſt ſicut lux candelæ, lucernæ, tedæ, quæ ſevo, oleo cera alitur, eamque depaſcitur, eaque depaſta emoritur. Huic enim ſimilea ſunt, qui virtuti ſtudent ob reſpectus carnales & humanos, ob lucra, &c. v. g. ut laudentur ab hominibus, ut dignitates vel opes aſſequantur. Mox enim ut hæc ceſſent, ceſſat & eorum virtus ac devotio; Sancti verò lucent ſemper ut ſtellæ, quia ex Deo, ipſique Deo lucent: ſoli enim Deo placere, Deique honorem propagare ſatagunt. Quintò,

A lux ſtellarum eſt puriſſima, æquè ac ſtellæ: ita Sancti caſtitatem & puritatem angelicam conſectantur. Hinc ſicut in ſtellis nihil eſt nubili, caliginis aut fuſci; ſic in Sanctis nulla eſt melancholia, nulla ira, nulla turbatio, nulla ſuſpicio: quia omnia oculis lucidis & benignis inſtar ſtellarum intuentur. Neſciunt quid ſit ſimulatio, fraus, malitia: charitas enim non cogitat malum. Quocirca videntur eſſe quaſi impeccabiles. Sextò, lux ſolis & ſtellarum eſt velociſſima; in inſtanti enim ſpargit & propagat ſe per totum orbem: ita Sancti veloces ſunt ad opera Dei, præſertim viri Apoſtolici, qui per provincias evangelizando diſcurrunt, quibus rectè competit illud Iſaiæ 18. 2. *Ite angeli veloces ad gentem convulſam & dilaceratam, ad populum terribilem, poſt quem non eſt alius.* Septimò, lux ſtellarum eſt ſpiritalis; ita ſpiritalis eſt Sanctorum ſermo, æquè ac cogitatio & converſatio. Octavò, lux ſolis & ſtellarum, etiamſi cloacas, ſimeta, cadavera & ſterquilinia, illumines, ita tamen ne vel hilum fœdatur vel inficitur: ita Sancti converſantes cum peccatoribus, eorum peccatis non inquinantur, ſed potiùs eos illuminant, ſibiq; ſimiles, id eſt lucidos & ſanctos, efficiunt. Nonò, lux ſolis & ſtellarum

B ita lucet, ut & calefaciat. Unde per eam omnia vivificantur, vegetantur & creſcunt: ita Sancti alios charitate inflammant, adeoq; lucent ut ardeant, non verò ardent ut luceant; uti de S. Joanne Baptiſta ait Chriſtus, *Ille erat lucerna ardens & lucens*, non, lucens & ardens, uti rectè obſervat & explicat S. Bernardus ſerm. de S. Joanne Baptiſta: *Eſt enim*, inquit, *tantùm lucere vanum, tantùm ardere parum, ardere & lucere perfectum.* Denique in cæleſti gloria fulgebunt ut ſtellæ, uti docet Apoſtolus 1. Corinth. 15. 41. & Daniel. c. 12. 3. *Qui*, ait, *docti fuerint, fulgebunt ut ſplendor firmamenti, & qui ad juſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.* Accedit, quòd ſtellæ ſuam ſubſtantiam & quantitatem vaſtiſſimam abſcondunt, tantumque lucem exiguam inſtar ſcintillæ oſtendunt, per quam apparent & emicant. Ita Sancti ſe ſuaſque virtutes, gratiam & gloriam hominibus abſcondunt, & latere appetunt. Quocirca opera eorum lucent quidem, ut ea eis homines glorificent Deum; ſed eo modo ut ipſi lucem operum oſtendant, perſonam verò ſuam à qua manat opus, quantum in ſe eſt, occulent: vellent enim non videri, ut homines videntes opus, nec videntes auctorem, illud in Deum, qui eſt Pater omnium luminum, referant, eumque celebrent.

De opere quintæ diei.

Verſ. 20. Ex qua materia aves ſint factæ.

PRODUCANT AQUÆ REPTILE ET VOLATILE] Quæres, an aves ex aqua ſint factæ? Cajetan. & Catharin. negant, putantque aves ex terra eſſe factas: id enim aſſeri videtur c. 2. v. 19. & hoc verſu Hebræa inſinuant, ſolos piſces ex aqua eſſe productos: ſic enim habent ad verbum, *Producant aquæ reptile* (ſcilicet piſces) *& volatile volet ſuper terram.* Verùm communis S. Hieronymi, Auguſtini, Cyrilli, Damaſceni, aliorumq; Patrum (præter Rupert.) quos citat Pererius, ſententia eſt, tam aves, quàm piſces ex aqua, quaſi materia, eſſe productas. hoc enim clarè docet tam noſtra verſio, quàm Septuag. & Chaldæus, qui omnes in Hebræo intelligunt relativum אשר *aſer*, id eſt *quod* (hoc enim Hebræis eſt familiare) quaſi dicatur: *Producant aquæ reptile & volatile, quod volet ſuper terram.* Ad locum Geneſ. 2. v. 19. ibi reſpondebo. hinc Philo aves vocat piſcium cognatas.

In quibus conveniant aves & piſces.

Dices, Aves & piſces ſunt omnino diſpares & diſſimiles: ergo non videntur ex aqua factæ eſſe aves, ſed tantùm piſces. Reſpondeo, neg. antecedens: nam magna eſt avium & piſcium cognatio, ut rectè docet S. Ambroſ. l. 5. Hexam. c. 14. *Primò.* Primò, quia aqua, qui eſt locus piſcium, & aer, qui eſt locus avium, ſunt elementa vicina & cognata: utrumque enim eſt diaphanum, humidum, molle, ſubtile, agitabile. Hinc aer facilè in aquam vertitur, & viciſſim aqua in aerem. *Secundò.* Secundò, quia tam avibus, quàm piſcibus ineſt levitas & agilitas. Quod enim avibus ſunt alæ, hoc piſcibus ſunt pinnæ & ſquamæ. Hinc & tam aves, quàm piſces non habent veſicam, nec lac, nec mammas, ne volatum aut natationem impediant. *Tertiò.* Tertiò, ſimilis utriſque eſt motus; quod enim natatus eſt piſcibus, hoc volatus eſt avibus, ita ut piſces videantur eſſe aves aquatiles, & viciſſim aves videantur eſſe piſces aerii. Rurſum tam aves, quàm piſces

C cauda ſuum iter & curſum dirigunt, ita ut ab iis, ac nominatim à miluo, navigandi artem homines didiciſſe videantur, inquit Plinius lib. 10. c. 10. Quartò, multæ aves ſunt aquatiles, ut cygni, anſeres, anates, fulicæ, merguli, halcyones. *Quartò.*

Denique reſpondet S. Auguſt. libr. 3. de Geneſ. ad lit. c. 3. & S. Thomas 1. p. q. 71. art. 1. piſces factos eſſe ex aqua denſiori; aves verò ex aqua ſubtiliori, quæ ad aerem accedit, vel in vaporem & nubem eſt verſa. ſunt enim aves temperamenti aerii magis quàm aquei.

PRODUCANT] Hebraicè ישרצו *iiſretſu*, id eſt ebulliant & ſcaturiant in magna copia. Eſt hoc verbum proprium piſcibus & ranis, eorumque miram fœcunditatem, propagationem & prolificationem ſignificat. Hinc ob humoris luxuriem, piſces indociles & ſtolidi ſunt, nec ab homine domari aut cicurari poſſunt, ait S. Baſil. hom. 7. Hexam. *Rurſum nihil*, ait, *in piſcium genere, dimidia parte dentibus eſt armatum, ut bos, vel ovis: neque enim quiſquam piſces ruminat, niſi ſcarus ſolus, ſed omnes acutiſſima frequentium*

D *dentium acie communiuntur, ne ſi mora in molendo traheretur, difflueret alimentum per humorem. Quidam limo, quidam alga veſcuntur: alter alterum devorat, & minor eſt eſca maioris, & ſæpè uterq; alterius tertii præda fit.* Sic apud homines potentior ſpoliat debiliorem, & hic rurſum potentioris fit præda. Cancer ut oſtrei carnes devoret, cùm illud concham ad ſolem pandit, in illam lapillum injicit, ut claudi nequeat, itaque eam invadit & depaſcitur. Cancri ſunt aſtuti fures & raptores. Polypus cuicumque ſaxo adhæret, illius colorem induit, itaque piſces ad ſe quaſi ad ſaxum adnatantes, capit & vorat. Polypi ſunt hypocritæ, qui cum caſtis fingunt ſe caſtos, cum ſpurcis ſpurcos, cum guloſis guloſos, &c. ac proinde rapaces lupos eos vocat Chriſtus. Piſces di-

cunt:

Digitized by Google

eunt: *Ramus ad Aquilonium mare. Illa enim cæteris æquoribus aqua dulcior eſt, propterea quòd modicam in eo moram ſol trahens, non univerſum ſuis exhaurit radiis quod potulentum eſt. Animantes enim æquorea dulcibus humoribus gaudent; unde fit ut ad flumina ſæpè adnatent, longèque à mari diſcedant. Hac de cauſa Pontum ipſi finibus æquoreis cæteris anteponunt, ut ad effundendos nutriendoſque fœtus magis idoneum*: Diſce ô homo à piſcibus providentiam, ut tibi de iis quæ ſaluti conducunt proſpicias. *Herinaceus marinus cùm ventorum perturbationem præſenſerit, calculum haud exiguum ſubit, ſub ipſo tamquam ſub anchora ſeipſum ſtabiliens. Id ubi nauticè conſpiciunt, futuram tempeſtatem præſagiunt. Vipera murena marina nuptias expetit, & ſibilo ſuam ſignificat præſentiam. Illa autem accurrit, & coit cum venenato. Quid hæc mea ratio portendit? ſive aſper, ſive temulentus eſt maritus, perferat illum uxor. Sed & maritus audiat: vipera virus ob nuptiarum venerationem evomit; tu duritiam animi tu feritatem, tu crudelitatem ob unionis reverentiam non depouis? An exemplum viperæ nobis & alio modo prodeſt? Adulterium natura quoddam eſt, viperæ murenæque complexus. Diſcant ergo illi qui alienis inſidiantur nuptiis, cuiuam reptili ſint ſimiles.* Miratur deinde S. Baſil. quomodo in ſalem cogatur maris aqua, quomodo corallium in mari ſit herba, ſed cùm in aerem effertur in lapidem transſgeteretur, quomodo viliſſimis oſtreis pretioſos uniones natura impreſſerit, quomodo ex purpuræ vilis piſciculi ſanguine fiat color purpureus quo veſtes regum tinguntur, quomodo remora piſciculus in carinis adhæſerit, naves, etiam valido vento actas, ſiſtat & immobiles reddat. Hæc omnia S. Baſil homil. 7. Idem de Remora tradit Plinius, Plutarch Aldrovandus, qui cauſam referunt in arcanam qualitatem Remoræ à natura inditam, qualis eſt in magnete ad attrahendum ferrum & indicandum polum. Porrò iis omnibus S. Baſil. docet Primo, admirari Dei potentiam, ſapientiam & munificentiam in hoc maris theatro, eique pro tot beneficiis, quot ſunt piſces, imò guttæ in mari, jugiter gratias agere. Secundò, oſtendit quomodo debeamus ex piſcibus, aliiſque animalibus & creaturis ſingulis, congrua elicere documenta vitæ; omneſque earum dotes & actiones accommodare ad informationem morum: in ſpeculum enim æquè ac in auxilium a Deo datæ ſunt homini. Ita Sapiens Proverb 6.6. hominem inertem amandat ad formicas: *Vade*, ait, *ad formicam ô piger, & conſidera via ſ eius, & diſce ſapientiam, quæ cùm non habeat ducem, nec præceptorem, nec principē, parat in æſtate cibū ſibi, & congregat in meſſe quod comedat.*

Reptile animæ viventis) id eſt, reptile habens animam viventis, ſive animalis ſentientis. Reptilia vocat piſces, quia piſces non habent pedes, ſed ventre incubant aquis, quaſi repentes & remigantes. Ad piſces refert amphibia, uti ſunt fibri, lutræ, hippopotami; quæ licet pedes habeant, iis tamen non gradiuntur, dum ſunt in aquis, ſed iis narando utuntur pro remigio.

Amphibia ad piſces referenda

Vers. 21 Creavitque Deus cete grandia) *Cete* hebraiè vocantur תנינם *tanninim*, quod ſignificat dracones, & omnia ingentia animalia, tam terreſtria quàm aquatica, uti ſunt balænæ, quæ ſunt quaſi dracones aquatici. Sic nomen cete commune eſt omnibus magnis & cetaceis piſcibus, ut docet Geſnerus.

Judæi per *tanninim* accipiunt balænas maximas, quas duas tantùm creatas eſſe dicunt (ne ſi plures eſſent, piſces omnes devorarent, & naves omnes abſorberent) ſcilicet feminam, quam Deus occidit, & reſervat eam iuſtis ad epulandum tempore Meſſiæ; & maſculum, quem reſervat, ut cum eo certis horis ludat ſingulis diebus. juxta illud pſalm. 103. *Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei*, hebr *ut ludas cum eo*. Hanc fabellam ſumpſerunt ex l. 4. Eſdræ c. 6. uti refert Lyran & Abul. Hæc ſunt deliria iſtorum ſapientum.

Nota τὸ *cete grandia*: cùm enim ſuper aquas dorſum efferunt, ingentis inſulæ ſpeciem exhibent, inquit S. Baſilius & Theodoretus.

Et omnem animam viventem atque motabilem) *Atque* hic ſignificat, *id eſt*, quaſi dicat, Creavit Deus omne animal vivens in aquis, quod ſcilicet in ſe habet principium motus, putà animam, qua ſe ſuopte nutu movere poteſt, ideoque vocatur motabile.

Vers. 22. Benedixitque eis dicens: Creſcite et multiplicamini) Dei benedicere eſt benefacere, benefecit autem Deus piſcibus & avibus, hoc

Cornel. in Pentateuch.

A ipſo, quo tribuit eis appetitum, vim & potentiam generandi ſibi ſimile, ut cùm non poſſint ipſa in ſe individua ſemper manere, ſed moriantur; maneant ſaltem in prolibus, & ita quaſi æternitatem quandam habeant: omnis enim res appetit ſui conſervationem & æternitatem, unde explicans ſubdit: *Creſcite*, non magnitudine (hanc enim juſtam, in prima ſua creatione acceperunt,) ſed, ut hebraicè eſt, פרו *peru*, id eſt fructificate, ſive prolificate, ut numero multiplicemini; & vos ô piſces replete aquas Major eſt enim fœtura piſcium quàm avium; & avium major eſt quàm ſit animalium terreſtrium: quia, ut ait Ariſtot. l. 3. de Generat. animal. c. 11. humor quo abundant piſces, naturam habet ad effingendum efformandumque habiliorem, quàm terra.

Cur major futura piſcium quā avium.

Adde, piſces & aves generare per ova, quæ facilius in matrice multiplicantur quàm fœtus, quos utero geſtant terreſtria. Unde avibus & piſcibus benedixiſſe Deus legitur, non autem terreſtribus; licet, ut rectè advertit S. Auguſt. lib. 3. de Geneſ. ad lit. c. 13. quod in uno expreſſum eſt, in altero ſimili æquè ſubintelligi debeat. Homini verò legitur Deus benedixiſſe, tum quia homo B dominus eſt animalium omnium, tum quia homo per omnes terræ provincias diſſeminandus erat, cùm cætera animalia, alia alias terras naturaliter non ſuſtineant.

Dices, Phœnix avis eſt unica in mundo: ergo in ea non eſt verùm τὸ *creſcite & multiplicamini*. Reſpond. ad antecedens, Phœnicem exiſtere multi veterum, non tam ex certa ſcientia, quam ex communi rumore aſſeruerunt. Verùm poſteriores Philoſophi & Phyſici, qui de avibus exactè ſcripſerunt, inter quos ultimus & exactiſſimus eſt Ulyſſes Aldrovandus, phœnicem pro fabula habent, eamque non exiſtere, nec umquam extitiſſe multis demonſtrant. Phœnix ergo avis eſt, non vera, ſed ſymbolica, uti oſtendam c. 7. v. 2.

An phœnix unica avis exiſtat.

S. Baſil. hom. 8. Hexam. & ex eo S. Ambroſ l. 5. Hexam. deſcribit & miratur, Primò, apum induſtriam in favis conſtruendis, melle legendo, diſponendo, tutando, &c. Secundò, gruum excubias, quas noctu viciſſim agunt, ut cæteræ dormientes obeant & cuſtodiant. Exacto enim tempore definito, illa quæ excubavit emiſſo clangore ſe ad ſomnum componit, alia verò ſuccedit, & quam accepit, cæteris reddit excubando ſecuritatem. Volant certo C ordine quaſi acie inſtructa: una velut dux præit, quæ ſtato tempore munere ſuo perfuncta, ad totius agminis ſe terga vertit, & ducendi munus ei quæ proximè ſequitur, reſignat. Tertiò, mores ciconiarum, quæ ſtato tempore advolant & avolant; eas deducunt cornices, & contra alias aves tutantur. Signum præſtitæ tutelæ eſt, quòd cornices cum vulneribus redeunt. Roſtrum ciconiæ ſuos parentes ſeneſcentes, pennis propriis circumdatos fovent, victum lautè ſubminiſtrant, & utrimque ſuis eos ſublevant alis. *Hæc eſt teſtimonium pietatis*, ait S Ambroſ. Quartò, nemo ſuam paupertatem deploret, ſi conſideret hirundinem, quæ pro compingendo nidulo ſtramenta ore legit, perfertque: lutum autem cùm deferre nequeat pedibus (ut pote quos adeò breves paruoſque habet, ut nullos habere videatur; ideoque vix conſiſtere, ſed ferè volare cernitur) extremitates pennarum aqua madefacit, mox pulvere ſeſe involvens, hoc pacto ſibi lutum efformat, quo nidum compaginat ibique poſitis ovis pullos excludit; quorum ſi quiſpiam pupugerit oculos, adhibita herba chelidonia turſum eos oculare novit. Quartò, halcedo juxta D littus maris media ferè hieme, cùm ſæviunt venti & procellæ, ova ponit, tumque ilico ſilent & ſopiuntur venti & procellæ, ac æquora placantur per ſeptem totos dies, quibus ovis incubat, pulloſque excludit halcedo, ac deinde ſuccedunt alii ſeptem ſereni dies, quibus pullos enutrit. Unde nautæ ſecurè tunc navigant. Hinc & Poetæ dies tranquillos & ſerenos, vocant halcyonios. Halcedo docet nos ſperare in Deo: ſi enim ipſe tantam ſerenitatem præſtat uni aviculæ, quid non præſtabit homini ſe invocanti? Quintò, turtur mortuo compare nulli alteri ſe jungens docet viduas manere caſtas, nec ad alterius viri aſpirare connubium. Sextò, aquila in pullos dura, eos mox deſerit, imò ſubinde nido exturbat: hinc ſymbolum eſt parentum in filios ſuos crudelium. Ex adverſo benigni in filios, ſunt ſimiles coturnicibus, quæ ſuos pullos jam volantes comitantur, eiſque aliquamdiu alimoniam ſuppeditant. Septimò, vultures longævæ (plerumque enim centenos an-

nos vivunt) pariunt ſine coitu. Has obiicias Ethnicis, qui dicunt: Quomodo B. Virgo, manens virgo, potuit parere Chriſtum? Idem habet S. Ambroſ. lib. 5. Hexam. cap. 20. Quin & Ælianus lib. 2. de Animal. cap. 46. Horus libr. 1. Hierogl. Iſidorus libr. 12. Origin. cap. 7. & alii quos citat Aldrovandus in vulture, tradunt vultures omnes eſſe feminas, caſque ſine mare ex vento concipere & generare. Verùm hæc omnia eſſe fabuloſa docet Albertus Magnus, & ex eo Aldrovandus lib. 3. Ornithol. pag. 244. Vultures enim ſunt animalia perfecta, quæ omnia communi naturæ lege, utroque ſexu gaudent, eoque generant & ſe propagant, uti cæteræ aves. Inſuper vultures valent odoratu, & cadavera à centenis milliaribus, imò trans mare ſita olfaciunt, ad eaque advolant: quin & videntur cædes præſagire; unde magnis gregibus ſequuntur exercitus & caſtra. Octavò, veſpertilio quadrupes eſt, & tamen alata, quaſi avis: unde parit animal, ut quadrupes; & alas habet, non pennis diſtinctas, ſed continuas inſtar membranæ coriaciæ. His, & noctuis ſimiles ſunt qui ſapiunt in rebus vanis, non veris & ſolidis: inſtar enim noctuæ, acies eorum ſole illuceſcente hebetatur, acuitur verò ipſa umbra & caligine. Nonò, gallus excubitor, manè te excitat, ut ad opera conficienda conſurgas, acuta inclamitans voce, cantuque ſuo ſolem adhuc è longinquo advenientem prædicens, cumque viatoribus manè evigilans, & ad ſuos labores ac meſſem agricolas educens ædibus. Decimò, pervigil eſt anſer, & acutiſſimus ad ea ſentienda quæ cæteros latent. Unde olim Romæ anſeres Capitolium contra Gallos hoſtes irrepentes, ſuis clamoribus cuſtodes dormientes excitando, tutati ſunt. Quocirca S. Ambroſ. lib. 5. Hexam. c. 13. *Meritò*, ait, *illis* (anſeribus) *Roma debes quòd regnas. Dii tui dormiebant, & vigilabant anſeres. Ideo illis diebus anſeri ſacrificant, non Jovi. Cedunt enim dii veſtri anſeribus, à quibus ſciunt ſe eſſe defenſos, ne & ipſi ab hoſte caperentur.* Undecimò, exercitus locuſtarum ſub una teſſera, in ſublime univerſus ſimul elatus, caſtris toto latè poſitis agro,

A non antea fructus depaſcitur, quàm ipſi id ſit à Deo conceſſum, & quaſi mandatum. Suggerit Deus remedium, illud eſt ſeleucis avis, quæ turmatim advolans locuſtas devorat. Inſuper quis qualiſque eſt modus canendi cicadæ? Meridie magis incumbit cantui, aeris tractione, quæ fit cùm pectus expanditur, ſonum eliciens. Duodecimò, inſecta (ut apes, veſpæ,) ita dicta, quòd undique ſciſſuras quaſdam, ſive inciſuras oſtendant, pulmone carent, ideoque non reſpirant, ſed totis corporis ſui partibus aere nutriuntur. Quapropter ſi olivo, id eſt oleo ex olivis expreſſo, fuerint madefacta, occluſis meatibus pereunt: ſi aceto protinus aſperſeris ea, recluſis foraminibus reviviſcunt. Decimotertiò, anates, anſeres, & aliæ aves, quæ natant, pedes habent non diffiſſos, ſed continuos, & inſtar membranæ expanſos, ut commodiùs fluitare & natare poſſint. Cycnus longo collo in profundam aquam immiſſo, piſcariam exercens, piſces venatur. Decimoquartò, reſurrectionis argumentum & B typus ſunt bombyces. In his enim primò ex ſemine enaſcitur vermiculus, ex hoc fit eruca, ex eruca bombyx, qui foliis mori ſe implet, ac plenus net fila byſſi, quæ ex viſceribus ſuis educit, factoque glomo illi ſe includens immoritur, ac eo evoluto reviviſcit, conceptiſque alis fit papilio, & relicto in glomo ſemine avolat. Hæc Baſil. Adde aves mirè canoras, pſitacum, merulam, regulum, & maximè philomelam, quæ puſilla non aliud eſſe videtur quam vox, imò muſica. de qua S. Ambroſ. lib. 5. Hexam. c. 12. *Unde mihi*, ait, *vocem pſittaci, dulcedinemque merularum? utinam ſaltem luſcinia canat, quæ dormientem de ſomno excitet. Ea enim avis ſignificare ſolet diei ſurgentis exortum, & effuſiorem diluculo deferre lætitiam.* Idem capit. 5. *Quomodo*, ait, *fulicæ, quæ marino delectamini profundo, refugientes quam præſenſeritis commotionem maris, in vado luditis? Ipſa ardea quæ paludibus inhærere conſuevit, notas deſerit ſedes, imbreſque formidans, ſupra nubes volat, ut procellas nubium ſentire non poſſit.*

De opere ſextæ diei.

SEXTA dies dedit incolas terræ, ſicut quinta dedit incolas aquæ & aeri. Igni verò nulli incolæ ſunt dati: nam nec ſalamandram, nec aliud animal in igne vivere aut durare poſſe docet Galenus lib. 3. de Temperamentis, & Dioſcorid. l. 2. c. 56. ubi Matthiolus ait, ſe idipſum expertum eſſe, ac multas ſalamandras in ignem conieciſſe, quæ brevi conſumptæ ſunt. Sic pyrauſtæ ſive lamprides, quæ paulò majores ſunt muſcis, tantùm ad breve tempus vivunt igne. nam in fornacibus ærariis naſcuntur in Cypro, in iiſque per ignem ſaliunt & ambulant, & mox à flamma avolantes emoriuntur, uti teſtatur Ariſtoteles lib. 5. Hiſtor. anim. c. 19.

Salamandram in igne vivere, fabula.

VERS. 24. PRODUCAT TERRA ANIMAM VIVENTEM] animalia viventia. eſt ſynecdoche. Rurſum, *producat terra*, non quaſi cauſa efficiens: hæc enim fuit ſolus Deus, ſed tamquam cauſa materialis. quaſi dicat, Exoriantur, emanent, exurgant, prodeant animalia ex terra.

An omnes animalium ſpecies die ſexto creatæ.

Quæres, an omnes omnino animalium terreſtrium ſpecies hoc ſexto die à Deo ſint creatæ?

Reſpondeo Primò, omnes omnino animalium terreſtrium ſpecies, quæ perfectæ ſunt & homogeneæ, id eſt, quæ per commixtionem maris & feminæ, ex una tantùm D ſpecie naſci poſſunt, hoc die eſſe creatas. ita paſſim docent interpretes & Scholaſtici. Et probatur, quia hoc requirebat perfectio univerſi: Deus enim hiſce ſex diebus univerſum hoc perfectè condidit & exornavit; unde ſequitur eum hiſce ſex diebus omnia, id eſt omnium rerum ſpecies, creaſſe. Atque hinc dicitur ſeptimo die ceſſaſſe, ſcilicet à novarum ſpecierum productione.

Beſtiæ etiã venenatæ creatæ.

Dico Secundò, Conſequenter hoc ſexto die omnes beſtiæ venenatæ, ut ſerpentes; & ſibi invicem inimicæ ac carnivoræ, ut lupus & ovis, creatæ ſunt, adeoque cum hac inimicitia & antipathia creatæ ſunt: hæc enim antipathia eſt eis naturalis. Itaque ante peccatum Adæ natura lupi erat inimica ovi, eique necem intuliſſet: Dei tamen providentia caviſſet, ne id fieret ante ſpeciem latis propagatam, ut illa non intercideret. Ita D. Thomas 1. p. q. 69. a. 1. ad 2. & S. Auguſt. lib. de Geneſ. ad

C lit. c. 16. licet ipſe id ipſum retractare videatur lib. 5. Retract. c. 10. atque aſſerere, ad naturalem inſtitutionem pertinere; ut herbis omnes beſtiæ veſcantur, juxta id quod dicitur Geneſ. 1, 30. ex hominis autem inobedientia factum eſſe, ut aliæ aliis ſint in cibum. Idem cenſet Pererius & Abulenſ. in cap. 13. ubi fusè hæc pertractat. Idem videtur ſentire Gregorius Nyſſenus orat. 2. de procreatione hominis. Idem disertè docet Junilius: *Ex eo*, inquit, *quod dixit Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam, patet quòd nihil noxium terra protulit, & nullam herbam venenatam, & nullam arborem ſterilem. Secundò, quòd nec ipſæ aves raptu infirmorum alitum vivebant, nec lupus inſidias explorabat ovilia circum, nec ſerpenti pulvis panis ejus erat; ſed univerſa concorditer herbis & fructibus arborum veſcebantur.* Verùm prius, quod dixi, eſt verius. Cauſæ, cur venenata crearit Deus, ſunt: Prima, ut univerſum omnibus rerum generibus eſſet integrum. Secunda, ut ex iis eluceſceret aliorum bonitas: bonum enim malo oppoſitum eluceſcit. Tertia, quia ipſa ad medicinas, & ad alios uſus utilia ſunt. Sic enim ex vipera fit theriaca. ita Damaſcenus lib. 2. de Fide c. 25. vide & S. Auguſtinum l. 1. de Geneſi contra Manich c. 16.

Dico Tertiò, Minuta animalia, quæ ex ſudore, exhalatione aut putrefactione naſcuntur, uti pulices, mures, aliique vermiculi non fuerunt hoc ſexto die creata formaliter, ſed potentialiter, & quaſi in ſeminali ratione: quia ſcilicet illa animalia hoc die creata ſunt, ex quorum certa affectione, hæc naturaliter erant exoritura. ita S. Auguſt. l. 3. de Geneſ. ad lit. c. 14. licet contrarium docere videatur S. Baſilius hic homil. 7. Certè pulices, & ſimiles vermes, qui jam in hominibus ſunt, tunc creari, contrarium fuiſſet feliciſſimo innocentiæ ſtatui.

Quæ ex putrefactione naſcuntur, non ſunt hoc die creata.

Nota, in parvis animalibus æquè, & ſubinde magis elucere magnificentiam Dei atque in magnis. Audi Tertull. l. 1. contra Marcionem cap. 14. *At quem & animalia irrides minutiora, quæ maximus artifex de induſtria, ingeniis aut viribus ampliavit, ſic magnitudinem in mediocritate probare docens, quemadmodum virtutem in infirmitate, ſecundùm Apoſto-*

Apoſtolum; imitare ſi potes apis ædificia, formicæ ſtatula, araneæ retia, bombycis ſtamina; ſuſtine, ſi potes, illas ipſas lectuli & ſegetis tuæ beſtias, cantharidis tentaa, muſcæ ſpicula, culicis & tubam & lanceam: qualia erunt maiora, cum tam modicis aut iuvaris aut lædaris, ut nec in modicis deſpicias creatorem? Ita Chryſippus teſte Plutarcho libro 5. de Natura, cimices, & mures homini perutiles eſſe dixit: cimicibus enim nos à ſomno excitari, & à muribus admoneri, ut in rebus locandis curam adhibeamus.

S. Auguſt. enarrat. in pſalm. 148. *Attendat*, ait, *charitas veſtra, quis diſpoſuit membra pulicis & culicis, ut habeant ordinem ſuum, habeant vitam ſuam, habeant motum ſuum? unam beſtiolam brevem, minutiſſimam conſidera, quam volueris: ſi conſideres ordinem membrorum ipſius, & animationem vitæ qua movetur, proſe fugit mortem, amat vitam, appetit voluptates, devitat moleſtias, exerit ſenſus diverſos, viget in motu congruo ſibi. Quis dedit aculeum culici quo ſanguinem ſugat? quàm tenuis fiſtula eſt qua ſorbet! Quis diſpoſuit iſta? quis fecit iſta? Expaveſcis in minimis, lauda magnum.*

Nec hybrides, Dico Quartò, Hybrides, putà animalia quæ ex congreſſu diverſarum ſpecierum generantur, uti mulus ex equa & aſino, ex lupo & cerva lynx, ex hirco & ove tityrus, ex leæna & pardo leopardus; hæc inquam non neceſſe eſt dicere, hoc die ſexto eſſe creata: atque de facto tunc non omnia hæc eſſe creata certum eſt. ita Rupertus, Molina, & alii, licet Perer. hic contrarium ſentiat. Hoc dictum probatur Primò, quia in Africa indies novæ oriuntur monſtrorum ſpecies, & plures deinceps orientur, atque oriri poſſunt ex nova aliarum & aliarum ſpecierum, ſive animalium commixtione. Secundò, quia hæc commixtio eſt præter naturam & adulterina, unde vetita fuit Judæis Levit. 19. 19. Tertò, quia hæc animalia ſufficienter cenſentur creata, quando aliæ ſpecies creatæ ſunt ex quarum commixtione poſtea erant naſcitura. Quartò, quia de mulis docent Hebræi Gen. 36. 24. eos longe poſt hunc ſextum mundi diem, ab Ana inventos eſſe in deſerto, ex equarum cum aſinis congreſſu.

IN GENERE SVO] ſecundùm ſuum genus, putà ſecundùm ſpecies ſuas, ut ſequitur, q. d. Producat terra animalia viventia, ſecundum quaſque ſingulorum ſpecies ſive, Producat terra ſingulas animalium terreſtrium ſpecies. Species haſce enumerat & contemplatur S. Baſil. hom. 9. Hexam. eumque ſecutus S. Ambroſ. lib. 6. Hexam. c. 4. Ubi inter cætera ait: *Vrſa inſidians licet, ut Script. ait (eſt enim plena fraudis fera) tamen fertur informes utero fœtus edere, ſed natos lingua fingere, atque in ſpeciem ſui ſimilitudinemq; formare: tu filios tuos inſtituere ſimiles tui non potes: Eadem gravi affecta cæde, & conſauciata vulneribus, mederi ſibi novit, herba, cui nomen eſt phlomos, ulcera ſubiiciens ſua, ut ſolo curentur attactu. Serpens quoque paſtu fœniculi cæcitatem repellit exceptam. Teſtudo viſceribus paſta ſerpentis, cùm venenum adverterit ſibi ſerpere, origano medicinam ſuæ ſalutis exercet. Videas etiam vulpem lacrymula pinus medentem ſibi. Clamat Dominus Jerem. 6. Turtur & hirundo, agri paſſeres cuſtodierunt tempora introitus ſui: populus autem meus non cognovit iudicia Domini. Novit etiam formica explorare ſerenitatis tempora: nam ea præſagiens madidatos fructus foras exportat, ut ſuo ſole ſiccentur. Boves impendente pluvia ad præſepia ſe tenere noverunt, aliàs foras ſpectant, & ultra præſepia cervices extendunt, & prodire ſe velle teſtantur,* eò quòd immineat aura ſerenior. *Ovis ſub adventum hiemis inexplebilis ad eſcam, inſatiabiliter herbam rapit, eò quòd præſentiat aſperitatem & ſterilitatem hiemis futuram. Hericius ſi quid inſidiatum præſenſerit, ſpinis ſuis clauditur, atque in ſua ſe arma colligit, ut quicumque eum contingendum putaverit, vulneretur. Idem futuri providens, geminas ſibi reſpirandi vias munit, ut quando Boream flaturum cognoverit, Septemtrionalem obſtruat; quando Noto cognoverit detergi aeris nubila, ad Septemtrionalem ſe conferat, ut flatus declinet obvios, & à regione nocituros. Quàm magnificata ſunt opera tua Domine! omnia in ſapientia feciſti.* Subdit de tigride, quæ raptorem catulorum ſuorum inſequitur, qui ubi ſe contiguum viderit, ſphæram de vitro proiicit. At illa imagine ſui (quam reflexam videt in vitro, putatque ſuum eſſe catulum) luditur, & quaſi lactatura fœtum reſidet. ſic pietatis ſtudio decepta, & vindictam amittit & prolem. Docet ergo tigris læva licet, quantum parentes debeant amare ſuos liberos, nec eos ad iracundiam provocare.

Pergit deinde ad canes, qui ex veſtigiis mira ſagacitate leporem odorantur, & inſequuntur. Affert exempla canum, qui herorum ſuorum homicidas detexerunt & vindicarunt: additque, *Quid nos dignum noſtro referimus creatori, cuius cibo veſcimur, & diſſimulamus iniurias, & ſæpè inimicis Dei eas quas à Deo accepimus, epulas exhibemus? Agniculus balatu frequenti ad ſe ntem matrem citat, ut reſponſuræ vocem excitet; multis licet verſetur in millibus ovium, recognoſcit vocem parentis, feſtinat ad matrem? Illa quoque inter multa agniculorum millia, ſolum filium tacito pietatis teſtimonio reco noſcit. Paſtor errat in diſcretione ovium, agniculus in agnitione matris neſcit errare. Nondum catulo dentes, & tamquam balxat, ore proprio ſi quæris ulciſci. Nondum cervo cornua, & tamen fronte præludit, atque ex ea quæ nondum expertus ſit tela minitatur. Lupus ſi prior hominem viderit, vocem eripit, & deſpicit eum tamquam victor vocis ablatæ. idem ſi ſe præviſum ſenſerit, deponit ferociam, non poteſt currere. Leo gallum, & maximè album veretur. Caprea vulnerata dictamnum petit, & de vulnere excludit ſagittas. Leo æger ſimiam quærit, ut devoret, quo poſſit ſanari. Leopardus capreæ agreſtis ſanguinem bibit, & vim languoris evitat. Omnis fera ægra, canis hauſto curatur ſanguine. Urſus æger formicas devorat. Cervus oleæ ramuſculos mandit. Ergo feræ norunt expetere quæ ſibi proſint, tu ignoras ò homo remedia tua? Tu neſcio quomodo virtutem eripias adverſario, ut te tamquam præventus lupus effugere non poſſit, ut oculo tuæ mentis eius perfidiam deprehendas, & prior curſum verborum ejus impedias, impudentiam ejus & acumen diſputationis obtundas? Quid dicam allio homines delectari, quod & leopardus fugit? ieiuni hominis ſputum ſi ſerpens guſtaverit, moritur. Vide quanta vis ieiunii ſit. Turtur nido ſuo, ne pullos ſuos incurſet lupus, ſquillæ folia ſuperiacit: tu negligis quomodo adverſum lupos arquitia ſpiritualis, poſteritatem vitæ huius habeas tutiorem?*

Proſequitur cap. 5. docetque Deum anguſtiora colla formaſſe leonibus, tigridibus & urſis: quia illis feris quæ carne veſcuntur, non erat opus prolixitate cervicis: longiora verò dediſſe camelis, equis, bobus, ac promuſcidem elephantis, ut cùm ſint altiores, inclinare ſe poſſint ad carpenda terræ germina, quibus paſcuntur. Elephanti intolerabili impetu in hoſtes ruunt, velut quidam mobiles montes verſantur in præliis & ut colles alto eminent vertice, mugitus fragore omnium perturbant confidentiam. Trecentis & amplius annis feruntur vitam producere: quia omnia ſibi ad magnitudinem membra conveniunt, artuſque compacti ſunt, non diſtincti, uti in homine. Promuſcide ſua quidquid involuerint, frangunt: pede quidquid compreſſerint, exanimant. Et tamen hæc tantæ molis beſtia, ſubjecta nobis imperiis ſervit humanis. Et c. 6. *Formidabilis tauris elephantus, murem timet leo rex ferarum, comantes cervice toros excutis, exiguo ſcorpionis aculeo exagitatur, & veneno ſerpentis occiditur.* Serpentes, cæteraque animantium & herbarum venenata, ſunt quaſi pædagogi parvulis, libertatem laſciviendi negant, neceſſitatem diſciplinæ exigunt, terrore conſtringunt: flagella ſunt eorum; quibus infirma eſt animi ætas. Hæc & plura S. Ambroſ. Breviter S. Baſil. homil. 9. *Bos*, ait, *conſtans eſt ſtrenuuſque aſinus autem piger; equus libidine incenditur: lupus miteſcere nequit: vulpes inſidioſa, & ad dolos concinnandos ſagax: cervus timidus: laborioſa formica: canis gratioſus, & inita ſemel amicitia tenax ac memor: leo animoſus, ideoque ſolitarius, velut enim tyrannus animantium, pares honores congreſſionesque cum cæteris non accipiat, ſed aſpernatur: qui neque ad pabulum heſternum accedit, nec ad reliquias venationis ſuæ umquam redit. Vehemens eſt panthera, impetuoſa & pernix, ideoque flexilis & agilis. Pigerrima eſt urſa, ſolitaria & doloſa.*

IUMENTA] animalia domeſtica & manſueta, hæc enim hebraicè vocantur בהמה *behemos*, & opponuntur beſtiis, id eſt feris terræ, quas Græci hic clarè θηρία vertunt.

Tropologicè, opus creationis ſex dierum, ſignificat opus juſtificationis hominis. Primo ergo die creatur lux, id eſt, infunditur peccatori illuminatio, qua videat turpitudinem peccati, & periculum ſui ſtatus, ac æternitatis. Secundo die fit firmamentum, id eſt, inditur peccatori timor Dei & judicii, qui dividit aquas ſuperas, id eſt appetitum rationalem, ab inferis, id eſt ab appetitu ſenſitivo. ut licet ſenſu concupiſcat terrena, ſpiritu tamen feratur in cæleſtia. Tertio die terra, id eſt, homo coopertus aqua, id eſt concupiſcentia, detegitur, ut licet *Quid tropologicè ſignificet opus ſex dierum.*

cam

tam habeat, non tamen obruatur; & ſentiant, nec conſentiat. Inde fert germina virtutum. Quarto die fit ſol, id eſt inditur homini charitas: & luna, id eſt fides illuſtris: & Heſperus, id eſt ſpes: & Saturnus, id eſt temperantia: & Jupiter, id eſt juſtitia: & Mars, id eſt fortitudo: & Mercurius, id eſt prudentia: cum aliis aſtris, id eſt virtutibus. Quintò & ſexto die fiunt animantes: primò, piſces, id eſt homines boni, ſed imperfectiſſimi: quia curis ſæculi immerſi: ſecundò, jumenta, id eſt homines perfectiores, qui in terra vivunt ſpiritualiter: tertiò, aves, id eſt homines perfectiſſimi, qui omnia contemnentes, toto affectu quaſi aves in cælum evolant. ita ex Eucherico, Origene & Hugone Pererius. Vide S. Bernard. ſerm. 3. de Pentecoſte. Symbolicè, Junilius hos ſex dies adaptat ſex ætatibus mundi. Sequitur creatio hominis, nimirum

Sanctius his animal, mentiſque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera poſſet,
Natus homo eſt.

Dicit ergo Deus.

Vers. 26. *Hinc myſterium Sanctiſſimæ Trinitatis intelligitur.*

FACIAMUS HOMINEM AD IMAGINEM ET SIMILITUDINEM NOSTRAM] Nota hic SS. Trinitatis myſterium: hiſce enim verbis alloquitur Deus Pater, non angelos, quaſi iis jubeat, ut ipſi fabricent corpus humanum, & animam ſenſitivam, ſibique ſolùm reſervet fabricam animæ rationalis, uti voluit Plato in Timæo, & Philo l. de Opificio ſex dierum, ac Judæi. hoc enim ut impium deteſtantur S. Baſilius, Chryſoſt. Theodor. Cyrillus lib. 1. contra Julian. & Auguſt. lib. 16. de Civit. c. 6. nam Deus non per angelos, ſed per ſe tam corpus, quàm animam hominis creavit, ut patet c. 2. v. 7. & 21. unde non ait hic, Facite, ſed Faciamus ad imaginem, non veſtram, ô angeli, ſed noſtram. Alloquitur ergo hic Deus Pater ſuum Filium, & Spiritum ſanctum, quaſi collegas ſuos, ejuſdem ſecum naturæ, potentiæ & operationis. ita S. Baſilius, Rupert. & alii ſuprà. Imò Concilium Sirmienſe apud Hilar. l. de Synodis, dicit anathema iis, qui aliter hunc locum explicant.

Hominis excellentia duodecim. Prima.

Nota Secundò, excellentiam hominis: Deus enim de hominis, tamquam rei magnæ, creatione deliberat & conſultat, dicens, Faciamus hominem. ita Rupertus. Eſt enim homo prima mundi increati, id eſt SS. Trinitatis, imago, & ejus infinitæ artis & ſapientiæ teſtimonium, & opus perfectiſſimum: creati verò mundi homo eſt finis, compendium, vinculum & nexus: omnes enim rerum ſpiritualium & corporalium gradus in ſe habet & nectit homo. ideoque eſt & vocatur Microcoſmus, atque à Platone vocatur Horizon univerſi, quia diſterminat, & in ſe coniungit ſuperius hemiſphærium, putà cælum & angelos, atque inferius, putà terram & bruta. homo enim partim angelis, partim brutis eſt ſimilis. Sic vita, & tempus hoc noſtrum eſt horizon æternitatis: quia diſterminat æternitatem beatam, quæ eſt in cælis, à miſera, quæ eſt in inferno, & ab utraque aliquid participat. Pulchrè S. Clem. lib. 7. Conſtit. Apoſt. c. 35. *Finem, inquit, fabricationis, animantem rationis participem, mundi civem, ſapientia tua moderatione feciſti, cùm diceres: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram: feciſti inquam, ut eſſet homo mundus mundi, id eſt, ornati ornatus, cuius corpus ex quatuor elementis primis corporibus formaſti, animam verò ex nihilo, ac ſenſus quinque ad certamen virtutis dediſti; & mentem ipſius animæ, tamquam aurigam ſenſibus præfeciſti.*

Secunda.

Secundò, quia per Chriſtum hominem omnes pariter creaturæ, quæ in homine quaſi in microcoſmo, uti jam dixi, continentur, erant deificandæ, vide ergo quanta ſit hominis dignitas.

Tertia.

Tertiò, quia propter hominem, & cum homine, uti mundus eſt conditus, ita & in reſurrectione renovabitur.

Quarta.

Quartò, ſummum fidei myſterium, ſcilicet SS. Trinitatis & individuæ unitatis, primum in generatione hominis reſeratum eſt, quod poſtea in ejuſdem hominis regeneratione, putà in baptiſmo, apertè declarandum, & profitendum erat. nam illa verba: *Faciamus* & *noſtram*, Trinitatem ſignificant: unitatem verò indicant illa verba *Deus, fecit Deus*, &c.

Quinta.

Quintò, animalia & plantæ ex terra & aqua generatæ dicuntur: at ſolus Deus corpus hominis finxit, & figuravit, illique animam rationalem à ſe ex nihilo creatam indidit.

A Sextò, homo factus eſt à Deo rector & princeps omnium animalium, etiam maximorum, totiuſque mundi quaſi rex. *Sexta.*

Septimò, aſſignavit Deus homini ad habitandum, & ſeſe oblectandum paradiſum, deliciis omnique rerum copia inſtructiſſimum. *Septima.*

Octavò, creavit Deus hominem tanta integritate animi & innocentia præditum; ut & mens ſubjecta eſſet Deo, & ſenſus rationi, & corpus animo, & omnes animantes hominis imperio ſubderentur: hinc factum eſt; ut nudus non erubeſceret. *Octava.*

Nonò, Adam congrua ſingulis animantibus nomina impoſuit: unde elucet ſumma ejus ſcientia & ſapientia, ut & ipſæ animantes quaſi agnoſcerent & profiterentur, ſe pro rege ac domino habere hominem. *Nona.*

Decimò, corpus habuit immortale, ut ſcilicet ſi Deo pareret, longiſſimo ævo in terris acto, ex vita terrena ad cæleſtem & ſempiternam, mortis malorumque omnium expers traduceretur. *Decima.*

Undecimò, Deus dono prophetiæ hominem inſignivit, cùm dixit: *Hoc nunc ex oſſibus meis.* *Undecima.*

B Duodecimò, Deus ſæpè ſub ſpecie humana homini apparebat, eumque familiariter alloquebatur. *Duodecima.*

Nota Tertiò. Deus palatium hoc mundi, quaſi quoddam convivium, ait Nyſſenus, aut potiùs quaſi ſplendidum triclinium, inſtruxit omnibus rebus, quæ ad uſum, oblectationem & ſcientiam erant opportuna; ac deinde ultimò in illud ita adornatum induxit creavitque hominem, quaſi qui omnium eſſet verè rex, finis & dominus. Vide S. Ambroſ. epiſt. 38. ad Horont. & Nazianz. orat. 43. & Nyſſenum lib. de Opificio hominis. vide & de ſingularum humani corp. partium dignitate, S. Ambroſ. l. 6. Hexam. c. 9. Rectè ergo S. Bernard. ſerm. 1. de Annunt. *Quid*, inquit, *homini primo deerat quem miſericordia cuſtodiebat, docebat veritas, regebat iuſtitia, pax fovebat?*

Inſuper Diogenes teſte Plutarch. lib. de Tranquil. animæ, & Philo lib. 1. de Monarchia, docent quod mundus ſit quaſi templum Dei ſacrum, & pulchrum, in quod inductus ſit homo, ut ejus eſſet antiſtes, & ſacerdotio fungeretur pro creaturis omnibus, ac pro beneficiis eis omnibus & ſingulis collatis gratias ageret, illiſque propitium C redderet Deum, ut bona adderet, malaque repelleret. Hinc *in veſte poderis, quam habebat* Aaron pontifex veteris teſtamenti, *totus erat orbis terrarum*, Sapien. 18. 24. Audi Lactant. lib. de Ira Dei cap. 14 *Sequitur ut oſtendam, cur hominem fecerit Deus. Sicut mundum propter hominem machinatus eſt, ita ipſum propter ſe, tamquam divini templi antiſtitem, ſpectatorem operum, rerumque cæleſtium. Solus enim eſt, qui ſentiens capaxque rationis intelligere poſſit Deum, qui eius opera admirari, virtutem poteſtatemque perſpicere*, &c. *Ideo ſermonem ſolus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare maieſtatem Domini ſui poſſit.*

Porrò S. Ambroſ. epiſt. 38 jam citata, docet hominem ultimò, creatum, ut ſubjectas haberet omnes mundi opes, omnia volatilia, terreſtria, etiam piſces, &c. eſſetque quaſi rex elementorum, ac per hæc quaſi per gradus ad cæli aſcenderet regiam. *Cuius*, inquit, *difficilis itineris viatorem non facilè reperies illum virum qui ita ſit animi inductione formatus ac voluntate, ut minima ſibi ſit cum ſuo corpore familiaritas, neque in ullum impediatur vitiorum contubernium. nullis aſſentantium pulſetur ſermonibus, neque in ortis ſecundorum temporum proſibus humiles faſtidiat, moeſta* D *fugiat, ſanctorum laudes excutiat atque elevet. Cujus animam non inflectat moeſtitia, non frangat iniuria, nulla ſollicitet ſuſpicio, libido non exagitet, non expugnent paſſiones corporis, non inquietet vanitatum appetentia, voluptatum gratia. Meritò ergo poſtremus, quaſi finis naturæ, formatus ad iuſtitiam, inter cætera animantia iuſti arbiter.* Ac tandem eleganter, æquè ac nervosè ita concludit: *Rectè ergo noviſſimus, quaſi totius ſumma operis, quaſi cauſa mundi, propter quem facta ſunt omnia, quaſi omnium habitator elementorum: inter feras vivit, cum piſcibus natat, ſuper aves volat, converſatur cum angelis; terram inhabitat, & cælo militat, ſulcat mare, aere paſcitur; cultor ſoli, viator profundi, piſcator in fluctibus, in aere auceps, in cælo heres, coheres Chriſti.*

HOMINEM] Homo hic non eſt idea hominis abſtracti & univerſalis, qui ſit cauſa & exemplar omnium ſingularium hominum, ut ex Platone voluit Philo. Non etiam homo hic eſt animus hominis, q. d. Animum hominis

Digitized by Google

minis ornemus noſtra imagine, putà gratia, uti explicat S. Baſilius & Ambroſ. Sed homo eſt ipſe Adam primus homo, parenſque ceterorum omnium, ut patet ex dictis. in Adamo enim, & per Adamum Deus fecit & creavit ceteros homines.

AD IMAGINEM ET SIMILITUDINEM NOSTRAM] Quæres, in quo ſita ſit hæc Imago Dei, expreſſa in homine? Anthropomorphitæ, quorum auctor fuit Audæus, unde & Audæani ſunt dicti, putarunt hominem eſſe imaginem Dei ſecundùm corpus, ideoque Deum eſſe corporeum. verùm hæc eſt hæreſis.

Secundò, Oleaſter & Eugub. in coſmopœia putant Deum hic induiſſe formam humanam, ut illius adinſtar crearet hominem. ſed hoc æquè frigidum ac novum eſt.

Nota Primò, imaginem hic ſumi pro exemplari, q.d. Faciamus hominem ad exemplar noſtrum, ut quaſi imago nos, quaſi ſuum exemplar referat ac repræſentet. Imago hæc non eſt Verbum divinum, ſive Filius, qui eſt imago Patris, uti aliquid apud Lipoman. explicant; ſed eſt ipſa eſſentia divina, ipſeque Deus unus & trinus: ad hujus enim imaginem conditus eſt homo. Quare quod Rupertus per imaginem accipit Filium, per ſimilitudinem Sp. ſanctum, myſticum eſt. Poteſt tamen Secundò, imago hic propriè capi, ut ſit hebraiſmus, q. d. Faciamus hominem ad imaginem, id eſt, ut ſit imago noſtri, quaſi ſui exemplaris.

An imago & ſimilitudo hic diſtinguatur.

Nota Secundò. Imaginem hic multi à ſimilitudine diſtinguunt, nimirum ut imago ad naturam, ſimilitudo ad virtutes pertineat. Ita S. Baſilius homil. 10. Hexam. *Per imaginem*, inquit, *animæ impreſſam mea, obtinui rationis uſum: verùm Chriſtianus effectus, utique ſimilis efficior Deo.* Et S. Hieron. in illud Ezech. 28. *Tu ſignaculum ſimilitudinis*, ſic ait: *Et notandum eſt quòd imago tunc* (in creatione) *facta ſit tantùm, ſimilitudo in baptiſmate compleatur.* Et S. Chryſoſt. homil. 9. in Geneſ. *Imaginem dixit, ob principatus rationem; ſimilitudinem, ut pro viribus humanis ſimiles fiamus Deo manſuetudine, lenitate*, &c. *quod & Chriſtus dixit: Similes eſtote Patri veſtro qui in cælis eſt.* Idem docet S. Auguſt. l. contra Adimantum c. 5. Eucher. lib. 1. in Geneſ. Damaſcen. lib. 2. de Fide c. 12. S. Bernard. ſerm. 1. de Annunt. ubi & addit: *Imago ſiquidem in gehenna uri poterit, non exuri; ardere, ſed non deleri. Similitudo non ſic, ſed aut manet in bono; aut ſi peccaverit anima, mutatur, miſerabiliter jumentis inſipientibus ſimilata.* Sic ergo per peccatum in homine perit ſimilitudo Dei, non imago.

Verum dico, non diſtingui, eſſeque hendiadyn. q.d. Ad imaginem & ſimilitudinem, id eſt, ad imaginem ſimilitudinis, ut habetur Sap. 2. v. 24. hoc eſt, ad imaginem ſimilem, vel ſimillimam. Hinc Scriptura hæc nomina promiſcuè uſurpat, modò unum, modò alterum, modò utrumq; ut jam dicat hominem factum eſſe ad imaginem Dei, ut Geneſ. 9. 6. modò ad ſimilitudinem Dei, ut Geneſ. 5. 1. modò ad imaginem & ſimilitudinẽ Dei, ut hic.

Nota Tertiò. Pro *imaginem*, hebraicè eſt צלם *tſelem*, quod ſignificat umbram, ſive adumbrationem rei. Radix enim צלל *tſalal*, ſignificat obumbrare, inde צל *tſel*, ſignificat umbram, & *tſelem* imaginem adumbrantem. Sicut enim umbra corporis ſic imago ſui prototypi eſt quædam adumbratio. Innuit ergo *tſelem*, hominem reſpectu Dei tantùm eſſe umbram, vel umbraticam imaginem. Deus enim ſolidam & conſtantem habet eſſentiam; homo verò umbraticam & evanidam. & hoc eſt quod pſalm. 38. dicitur: *Univerſa vanitas omnis homo vivens, verumtamen in imagine* (hebraicè בצלם *betſelem*, in umbra, id eſt inſtar umbræ) *pertranſit homo.*

Homo eſt tſelem, id eſt umbra Dei.

Nota Quartò. Homo non eſt imago Dei, ut Deus eſt, id eſt quoad attributa propria Dei (nec enim homo eſt omnipotens, immenſus, æternus, omniſcius, uti eſt Deus) ſed ſolùm quoad attributa communia, quæ ſcilicet ipſe communicat intellectuali creaturæ.

Nota Quintò. Hæc imago Dei non eſt in ſolo viro, ut vult Theodor. ſed & in angelo, & in femina, ut fusè docet S. Aug. l. 12. de Trinit. c. 7. & Baſilius hic hom. 10. explicans illa verba Geneſ. 1. *Maſculum & feminam fecit eos.* Nùc.

In mente hominis ſita imago Dei.

Dico Primò, Hæc imago Dei ſita eſt in mente hominis, ſive in eo, quòd homo in ſummo rerum ſit gradu, in quo Deus eſt & angelus; putà quòd homo ſit naturæ intelligentis, ſitque animal rationale. per rationem enim, mentem & intellectum homo maximè refert Deum, illique præ aliis creaturis ſimillimus eſt. Ex hac natura rationali ſex eximiæ hominis dotes & proprietates conſequuntur, in quarum modò una, modò alia Patres ſubinde hanc Dei imaginem collocant, ſcilicet partialiter & incompletè.

Sex hominis dotes eximia, in quibus homo eſt imago Dei.

Prima eſt, quòd hominis anima incorporea ſit & individua, uti eſt ipſe Deus. in hac imaginem Dei collocat S. Auguſtinus.

Secunda eſt, quòd ſit æterna & immortalis. in hac collocat Origenes.

Tertia eſt, quòd ſit intellectu, voluntate & memoria prædita. in hac collocat Damaſcen.

Quarta, quòd ſit liberi arbitrii. in hac collocat S. Ambroſius.

Quinta, quòd ſit capax ſapientiæ, virtutis, gratiæ, beatitudinis, viſionis Dei, omniſque boni; unde in hac capacitate imaginem Dei collocat Nyſſenus.

Sexta, quòd cunctis animalibus ſua poteſtate præſit & dominetur. in hac collocat S. Baſil.

Quatuor alia hominis proprietates & excellentia.

Adde Septimò, ſicut in Deo omnes res ſunt & continentur eminenter; ita quoque omnes res in homine ſunt eminenter, uti dixi ſub initium hujus verſ. Rurſum, homo intelligendo ſit quaſi omnia, ut ait Ariſtot. quia omnium rerum imagines & ſimulacra in phantaſia & mente ſibi efformat.

Octavò, hinc homo quaſi eſt omnipotens inſtar Dei: quia multa arte, & omnia mente ſua efformare & comprehendere poteſt. Rurſum, homo eſt finis omnium creatorum, uti eorumdem finis eſt Deus.

Nonò, ſicut anima regit corpus, eſtque tota in toto, & tota in qualibet ejus parte, ita & Deus eſt totus in toto mundo; & totus in qualibet mundi parte.

Decimò & perfectiſſimè, ſicuti Deus Pater per intellectum ſe cognoſcens producit Verbum, putà Filium, & eum amando producit Spiritum ſanctum: ita homo intelligendo ſe producit in mente ſua verbum intelligibile, ſuiipſius expreſſivum, ſibiq; ſimile, atq; inde procedit in voluntate ejuſdem amor. ſic enim homo clarè repræſentat SS. Trinitatẽ. ita S. Aug. lib. 10. de Trinit. c. 10. & l. 14. c. 11.

Imago Dei naturalis peccato perdi non potuit.

Hæc ergo imago Dei homini eſt naturalis, quæ peccato perdi non potuit; eſt enim ipſi naturæ intimè & indelebiliter impreſſa, ut perdi non poſſit, niſi perdatur & natura. Ita contra Origenem docet S. Auguſt. lib. 2. Retract. c. 24. ubi retractat id quod dixerat lib. 6. de Geneſ. ad lit. c. 27. ſcilicet, Adamum peccando imaginem Dei perdidiſſe: quod, ait Auguſt. ut verum ſit, ſic accipiendum eſt, non quaſi in Adamo peccante nulla remanſerit Dei imago, ſed quòd illa per peccatum tam deformis effecta fuerit, ut reformatione indigeret. Impia ergo & ſtolida eſt ſententia Matthiæ Illyrici Lutherani, dicentis, quòd imago Dei in homine per peccatum ita ſit corrupta, ut homo ſubſtantialiter ſit transformatus in vivam & ſubſtantialem imaginem diaboli: hanc enim eſſe ipſum peccatum originale, ipſe cum ſuis mordicus tuetur l. de Pecc. orig.

De imagine Dei ſupernaturali in homine.

Dico Secundò, Altera quoque in homine eſt imago Dei, ſcilicet ſupernaturalis, quæ ſita eſt in gratia & juſtificatione hominis, qua ipſa divinæ fit conſors naturæ, quæque in gloria & vita æterna firmabitur & perficietur. *Gratia enim eſt anima animæ*, ait S. Auguſt. In hac gratia conditum eſſe Adamum, eamque hic etiam ad litteram intelligi imaginem Dei, patet Coloſſ. 3. v. 10. Ephes. 4. v. 24. Ita paſſim Patres. Hæc imago ab hominis voluntate pendet, eaq; peccante deperdita eſt, ſed per gratiam & juſtificationem reparatur & reformatur. Unde Apoſt. Epheſ. 4. 23. *Renovamini*, inquit, *ſpiritu mentis veſtræ, & induite novum hominem, qui ſecundùm Deum creatus eſt in juſtitia & ſanctitate veritatis.* vide ibi dicta, & 2. Corint. 3. v. 18.

Juſtitia originalis Adæ.

Ubi Nota, Adæ in primo inſtanti creationis ſuæ, cum gratia infuſas fuiſſe ſimul omnes virtutes theologicas & morales: item datam ei eſſe juſtitiam originalem, quæ præter habitus virtutum jam dictos, erat aſſiſtentia & manutenentia Dei aſſidua; qua fiebat, ut motus omnes appetitus inordinati, ſive concupiſcentiæ, rationem prævenientes, impedirentur; utque appetitus rationi, ratio Deo in omnibus ſubderetur; itaque homo in omnibus interna pace, rectitudine & ſanctitate frueretur: unde de nulla re inordinatam triſtitiam, iram, concupiſcentiam, aliàmve turbidam paſſionem concepiſſet. atq;

hanc

Digitized by Google

hanc juſtitiam & integritatem Adam, ſi non peccaſſet, in poſteros transfudiſſet. De juſtitia originali vide Molinam, Pererium, Ant. num, & alios.

Dico Tertiò, In corpore hominis propriè non eſt imago Dei, ſed tamen in eo relucet quodammodo & reſplendet: quia ſcilicet corpus hominis eſt imago mentis, recta enim ſtatura, & vultus in cælum erectus, indicat animum corporis rectorem cæleſti ſatum origine, Deique ſimilem, æternitatis & divinitatis capacem, ſuperna ſpectare & ambire debere. *Si enim tanti vitrum, quanti margaritum?* ſi tale eſt corpus, qualem decet eſſe animam? ita S. Auguſt. lib. 6. de Geneſ. ad lit. c. 12. & Bernardus ſerm. 24. in Cantica. Recta ergo ſtatura admonetur homo, ſibi non eſſe ſectanda terrena, uti faciunt pecora, quorum voluptas omnis ex terra eſt: unde in ventrem cuncta pecora prona & proſtrata ſunt. hinc poeta:

Pronaque cùm ſpectent animalia cætera terram,
Os homini ſublime dedit, cælumque tueri
Juſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus.

Cælo ergo nati, cælo creati ſumus, hic finis, hic ſcopus noſter: ab hoc ſi aberremus, fruſtra homines ſumus, fruſtra cælum ſolemque ſuſpicimus; ſatius foret bruta aut ſaxa fuiſſe: ſin aſſequamur, terque quaterque beati. Hic ergo nobis, æquè ac S. Bernardo, perennis ſit ſtimulus ad vitam puram & ſanctam: Bernarde dic quare hic? cur cælum ſuſpicis? cur animam rationalem & immortalem accepiſti?

In cæteris creaturis tantùm eſt veſtigium quoddam Dei.

Dico Quartò, In cæteris creaturis non eſt imago, ſed quoddam quaſi veſtigium Dei, Deum repræſentans, ſicut effectus ſuam cauſam repræſentat. Conſideranti enim earum naturam, actionem, diſpoſitionem, determinationem, & mirabilem omnium inter ſe conſociationem & ordinem patet, eas divina ratione & ſapientia conditas eſſe, & conſervari.

Moralis ratio traditur quare homo geſtet imaginem Dei.

Moraliter, voluit Deus omnia eſſe hominis, hominem verò eſſe Dei, quaſi peculium, ideoque eum obſignavit ſigillo ſuæ imaginis, eoque tenaciſſimo & indelebili, ut homo ſeipſum intuens: quaſi in imagine Deum creatorem ſuum agnoſcat ſciatque quanto debito, & quàm arcto vinculo illi ſit obſtrictus. Homo enim geſtat Dei imaginem: Primò, ut filius ſui patris, cui debet amorem & pietatem; Secundò, ut mancipium domini ſui, quem timere ac revereri debet; Tertiò, ut miles ſui ducis & imperatoris, cui fidem & obedientiam præſtare oportet; Quartò denique, ut miniſter & diſpenſator bonorum heri & domini ſui, cui rectum uſum creaturarum, quæ diſpenſationi eius commiſſæ ſunt, adhibere debet, ad perennem Domini Deique ſui laudem & gloriam. ita Pererius, qui ſeptem cauſas morales, cur homo conditus ſit ad imaginem Dei, affert hic l. 4. in digreſſione morali pag. 501. edit. in octavo. Ubi maximè notanda eſt ſexta, quæ eſt, ut homo eſſet capax æternitatis & infinitatis Dei, utque ab eo fidenter omne bonum ſperare & petere audeat, dicatque ei: Imple Domine in bonis deſiderium animæ meæ, quam ad tui imaginem, tuique capacem creaſti, tu nihil in mundo pateris eſſe vacuum, patiere vacuum in animo meo? reple ergo eum tuis bonis, imò teipſo; nam nihil aliud eius infinitam capacitatem ſatiare & explere poteſt, niſi tu. Denique, ſi tamen eſt læſæ majeſtatis regis imaginem violare, quale crimen erit, Dei imaginem ſibi inſitam fœdare peccato & polluere?

ET PRÆSIT) Hebraicè וירדו *veijrdu*, id eſt & præſint, ſive dominentur, ſcilicet tam Adam, quàm Eva eorumque poſteri. Eſt ergo homo, animal imperio natum.

Audi S. Baſil. hom. 10. Hexam. *Animal itaque es, ò homo, imperio natum. Ecquid miſeram hanc affectuum ſervis ſervitutem? ecquid te dedis peccato in vile mancipium? cur tuapte ſponte mancipem te & captivum conſtituis diaboli? Juſſit te Deus in creaturis principem locum tenere: & ecce tanti principatus dignitatem à te excutis & repellis. Sed ſervus vocatus es? en habes rationem vitiis omnis affectus planè dominatricem. Si herus fœdæ voluptati ſerviat, tu ab ea temperans, imò contemnens, pro illo es dominus iſtius obſcænæ affectionis: ille è diverſo earum ſervus, quæ abs te velut calce proteruntur, illicitarum voluptatum.*

Quale dominii habuiſſet homo in cæteras creaturas.

Nota Primò. Homo in ſtatu innocentiæ, perfectum habuit dominium in omnia animalia, idque partim ex ſcientia & prudentia naturali, qua ſciebat quomodo domanda, cicuranda & tractanda eſſent ſingula; partim ex peculiari providentia Dei, qui per angelos animalium omnium phantaſiam & corpus flexiſſet ad nutum, voluntatem & imperium hominis; ſicuti eadem per angelos ad Adamum deduxit c. 2. v. 19. Decebat enim, ut quamdiu caro hominis ſpiritui, & ſpiritus Deo; tamdiu & animalia homini, quaſi domino ſuo obedirent. Porro hoc dominium index eſt ingentis dignitatis hominis. Audi S. Ambr. initio l. 6. Hexam. *Videbatur elephantis nihil habere natura procerius atque robuſtius, nihil terribilius leone, nihil ſævius tigride: verùm hæc ſerviunt homini, & naturam ſuam humana inſtitutione deponunt: obliviſcuntur quod nata ſunt; induuntur quod iubentur. Quid multa? docentur ut parvuli, ſerviunt ut famuli, admonentur ut inſenſi, verberantur ut timidi, corriguntur ut ſubditi: in mores tranſeunt noſtros, quoniam ſuos proprios perdiderunt.*

Adverte. In ſtatu innocentiæ, obedientia animalium fuiſſet quaſi politica; debuiſſent enim ipſa imperium hominis ſenſu aliquo percipere, ut ei obedirent, unde ſi longè fuiſſent diſtita, vel aliter occupata, non percepiſſent hominis imperium, illi non obediviſſent. Denique tunc homo homini quoque dominatus fuiſſet, dominatione non ſervili, ſed civili, qualis eſt inter angelos. Sic enim parentes filios, mariti uxores, principes ſubditos rexiſſent. ita S. Auguſt. l. 19. de Civit. c. 14.

Quomodo imminuti hoc dominium.

Nota Secundò, Manſit in homine hoc dominium poſt peccatum, ut patet Geneſ. 9. 2. hinc iure naturæ, ut docet Ariſt. l. 1. Politic. cuique homini licita eſt ſilveſtrium animalium venatio, æquè ac piſcium piſcatio. Verùm per peccatum multum imminutum eſt hoc dominium, idque, ut notat Hugo, maximè circa animalia extrema, ſcilicet maxima, ut leones; & minima ac viliſſima, uti culices, pulices, &c. illud tamen recuperarunt quidã viri ſanctiſſimi, qui ad innocentiam primævã quàm proximè acceſſerunt; uti Noe in omnia animalia arcæ, Eliſæus in urſos, Daniel in leones, Paulus in viperam, S. Franciſcus in piſces & aves, quibus concionabatur, imperium obtinuit.

Tropolog.

Tropologicè, homo præeſt piſcibus, quando dominatur gulæ & libidini; avibus, cùm dominatur ambitioni; reptilibus, cùm dominatur avaritiæ: feris cùm dominatur iræ, ita Origenes, Chryſoſtomus, Euthymius.

AD IMAGINEM DEI CREAVIT ILLUM) *Dei*, id eſt Chriſti, qui eſt Deus, ad Chriſti enim imaginẽ ſpecialiter creatus eſt homo, hoc enim eſt quod dicitur Rom. 8 *Quos præſcivit & prædeſtinavit conformes fieri imagini Filij ſui*, & alibi: *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem cæleſtis.* ita S. Cyril. l. 1. contra Julian. Hilar. Theod. & ex eis Franc. Aretinus hic. Verùm imago Chriſti eſt ſupernaturalis gratiæ & gloriæ: hic autem agitur primariò de imagine naturali. Eſt ergo hic enallage perſonæ frequens apud Hebræos. Deus enim de ſe quaſi de alio aliquo, in tertia perſonã loquitur, quod enim dixit, *Creavit Deus hominem ad imaginem ſuam*; hoc confirmat & inculcat, clarèq; explicat τὸ *ſuam*, dicens *Ad imaginẽ Dei creavit illũ*.

Vers. 27. Ineptè quidam hinc colligunt Adamum fuiſſe hermaphroditum.

MASCULUM ET FEMINAM CREAVIT EOS) Hinc novator quidam in Francia nuper aſſeruit, Adamũ creatum eſſe hermaphroditum, fuiſſeq; eum tam feminam, quàm maſculum. Sic & Plato in Sympoſio cenſuit, primos homines fuiſſe androgynos. Verùm inſulsè hoc dicitur: non enim dicit Scriptura, *creavit* eum, ſed *eos*, ſcilicet Adamum & Evam; putà Adamum creavit maſculum, Evam verò feminam. Unde patet hæc per anticipationem dici. Necdum enim Moſes deſcripſit creationem Evæ, licèt ipſa hoc eodem ſexto die ſit facta, hanc enim reſervat in c. 2. v. 22. Æquè inſulſum eſt, quod tradunt aliqui Hebræi, & Franc. Georg. t. 1. probl. 29. ſcilicet, Adam & Evam à Deo creatos eſſe ita, ut in lateribus ſibi invicem cohærerent, eſſentque quaſi unum, ſed poſtea Deum eos ab invicem ſeparaſſe. hoc enim repugnat c. 2. v. 18. ut ibi oſtendam.

Vers. 28. Creſcite & multiplicamini, benedictio eſt, non præceptum.

CRESCITE ET MULTIPLICAMINI) Ex hiſce verbis liquet Adamum & Evam in ætate & ſtatura perfecta, atque ad generandum apta, putà iuvenili, ut ait Junilius, aut virili, conditos eſſe. Volunt hæretici, hic ſingulis hominibus à Deo præcipi generationem uſumque matrimonij. Sed ſi ita eſt, ergo Chriſtum Dominum (ut alios viros ſanctiſſimos taceam) primum huius legis violatæ reum peragant oportet. Et ſanè, ſi quod hic eſt præceptum, id non ſingulis hominibus, ſed toti ſpeciei, id eſt omnibus hominibus, in communi datur, ne ſinant ſpeciem humanam intermori. ita D. Thom. Verùm dico, nullum hic eſſe præceptum. idem enim dixit Deus piſcibus v. 22. quibus utique

Digitized by Google

que legem non tulit. Tantùm ergo hic Deus benedicit homini, ut patet ex ipſis ejus verbis; hoc eſt, uſum matrimonii inter homines probat, eique virtutem & fœcunditatem indit, ut per maris & feminæ conjunctionem, uti cætera animalia, ſibi ſimile procreent, itaque ſe ſuamq; ſpeciem conſervent ac propagent. ita S. Chryſoſtomus, Rupertus, & Auguſtinus lib. 21. de Civit. 22. Pererius, Oleaſter, Vatablus & alii.

Nomen Adam continet quatuor plagas mundi.

Et replete terram) Hujus rei ſymbolo, inquit S. Auguſt. tract. 9. in Joann. quatuor mundi plagæ, per ſui literas initiales, in nomine *Adam* græcè continentur. Adam enim, ſi initiales exponas, idem eſt quod ἀνατολή, δύσις, ἄρκτος, μεσημβρία, id eſt, Oriens, Occidens, Aquilo, Meridies; ut ſignificaretur ex Adam naſcituros eſſe homines, qui quatuor mūdi partes incolerent & replerēt.

Subjicite eam) expulſis, vel domitis cunctis feris eam inhabitate & colite, ejuſque decore & fructibus vos paſcite ac fruimini.

Dominamini) Hebræum רדו *redu*, eſt ambiguum. Si enim illud deducas à רדה *rada*, ſignificat *dominamini*: ſin à ירד *iarad*, ſignificat *deſcendite*. q. d. Si præcepto meo parueritis, dominabimini cunctis animalibus, ſi non, à dominio veſtro excidetis, uti factum deplorat Pſaltes pſal. 48. v. 13. ita Delrio. Verùm hic ſenſus ſubtilior eſt, quàm ſolidior. patet enim hic tantùm de benedictione & dominio hominis agi, idque tantùm ſignificat *redu*, quando cum ב conſtruitur, uti hic fit. *Redu* ergo hic idē eſt quod *dominamini*.

Vers. 9. Ecce dedi vobis omnem herbam in escam) *Dedi*, id eſt *do*: Hebræi enim utuntur præterito, pro præſenti, quo carent. Hinc communior Patrum & Doctorum (excepto Caiet. Victoria, & D. Soto, quos citat Pererius tom. 2. pag. 322.) ſententia eſt, homines uſque ad diluvium in cibo ita frugales fuiſſe, ut herbis & fructibus veſcerentur, carnibus verò, æquè ac vino, abſtinerent; idque non ob aliquod Dei præceptum, ſed ob religionem quandam inde natam, quòd necdum Deus carnium & vini uſum expreſsè & disertè conceſſiſſet, ut patet Geneſ. 9. v. 3. & 21. Hæc ecce ſimplex patrum frugalitas vitam eis non minuit, ſed auxit: vixerunt enim tunc ad 900. annos. Pulchrè de hac priſca frugalitate Boetius lib. 2. de Conſolatione metro 5.

Carnibus ante diluvium abſtinebant homines.

Felix nimiùm prior ætas,
Contenta fidelibus arvis,
Nec inerti perdita luxu,
Facili quæ ſera ſolebat
Jejunia ſolvere glande.

Et Ovid. lib. 1. Metam. de priſcis patrib. ita canit:

—— Fraga legebant,
Cornaque & in duris hærentia mora rubetis,
Et quæ deciderant patula Jovis arbore glandes.

De hac re plura dicam cap. 9. v. 3. 21.

Cur, de homine non dicitur, & vidit Deus quòd eſſet bonum? Cauſa prima.

Quæres, cur, cùm poſt ſingula creationis opera dicatur, *Et vidit Deus quòd eſſet bonum*, illud omittatur poſt creationem hominis: Reſp. Cauſa prima eſt, quia in homine finitur rerum creatio, qua finita & perfecta generatim omnia complectens dicit Moſes: *Viditque Deus cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona*, quæ complexio ad hominem maximè ſpectat; tum quia ejus creationem fuſiùs cæteris immediatè antè deſcripſerat; tum quia homo eſt finis, complexio, nodus & centrum omnium creaturarum. propter hominem enim omnia creata ſunt, & homo omnis creaturæ eſt dominus, participium, nexus & vinculum. Quare ne bis idem immediatè repeteret Moſes, dicendo de homine, *Et vidit Deus quòd eſſet bonum*; ac mox de omnibus ſubjiciendo, *Viditque Deus cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona*, prius omiſit, illudque in poſteriori intellexit, ut ſignificaret omnia in homine, & propter hominem, uti creata ſunt, ſic & bona eſſe à bono hominis creatore. ita Perer. Qui & addit, idcirco addi hic τὸ *valdè*, quod in cæteris omittitur, quia bonum hominis præſtat bono cæterorum, præſertim quia per hominem, putà Jeſum Chriſtum, creaturæ omnes erant deificandæ: deificata enim Chriſti humanitate, unà quoque omnes creaturæ, quæ in ea continentur, mirabiliter ſunt deificatæ.

Secunda.

Duas alias cauſas affert S. Aug. lib. 3. de Geneſi ad liter. c. 24. ſcilicet Secundam. Quia, inquit, homo nondum erat perfectus; nondum enim erat in paradiſo conſtitutus; ſed quia poſtquam ibi conſtitutus eſt, illud ipſum pariter prætermiſſum eſt, hinc Tertiam ſubdit: quia præ-

Tertia.

ſciebat Deus hominem peccaturum, nec in ſuæ imaginis perfectione manſurum. q. d. Noluit eum dicere natura bonum, quem præſciebat culpa ſua fore malum.

Quarta.

Quartam cauſam dat S. Ambr. lib. de Paradiſo cap. 10. Deus, inquit, noluit ſoli Adæ ante formationem Evæ dicere, *quòd eſſet bonum*, ne videretur ſibi contrarius. nam c. 2. 18. dicit: *Non eſt bonum hominem eſſe ſolum; faciamus ei adiutorium ſimili ſibi.* Igitur quia bonum generis humani, putà fœcunditas & propagatio, pendebat ex Eva; hinc Deus ante ejus formationem noluit de ſolo Adam dicere, *quòd eſſet bonum. Maluit enim*, ait, *plures eſſe quos ſalvos facere poſſet, & quibus donare poſſet peccatum, quàm unum ſolum Adam qui liber eſſet à culpa.*

Quinta.

Quinta cauſa eſt moralis. ſcilicet ut ſignificaret hominem eſſe liberi arbitrii, quo cætera creata carent; unde habent dumtaxat bonitatem entis, ſive naturalem: homo verò quia liber, majorem habet bonitatem virtutis, ſive moralem. Ut ergo indicaret hominis bonitatem moralem, quæ præcipua eſt, pendere ex uſu liberi ejus arbitrii, noluit ante eum dicere de illo, *quòd eſſet bonum*. Hanc cauſam aſſignant S. Aug. S. Ambr. & alii.

Vers. 31. Viditque Deus cuncta quæ fecerat et erant valde bona) S. Aug. lib. 1. de Geneſ. contra Manich. c. 21. *Cùm de ſingulis ageret*, inquit, *dicebat tantùm: Vidit Deus quia bonum eſt: cùm autem de omnibus diceretur, parum fuit dicere, Bona: niſi adderetur, &, Valdè. Si enim ſingula opera Dei cùm conſiderantur à prudentibus, inveniuntur habere laudabiles menſuras, & numeros, & ordines, in ſuo quæque genere conſtituta, quanto magis omnia ſimul, id eſt ipſa univerſitas, quæ iſtis ſingulis in unum collatis completur? Omnis enim pulchritudo quæ partibus conſtat, multò eſt laudabilior in toto quàm in parte.* Et mox: *Tanta eſt vis & potentia integritatis & unitatis, ut quæ bona ſunt, tunc multum etiam placeant, cùm in univerſum aliquod conveniunt atq; concurrunt. Univerſum autem ab unitate nomen accepit.*

Mundi pulchritudo, primò, ex rerum varietate.

Nota. Mira eſt mundi rerumque creatarum pulchritudo. Primò, ob rerum varietatem. aliæ enim ſunt incorporeæ, ut angeli, iique in varias ſpecies, hierarchias & choros diſtributi, ſuntque plurimi, & penè innumeri. aliæ ſunt corporeæ: rurſum harum aliæ ſunt incorruptibiles, ut cæli & ſidera; aliæ corruptibiles, eæque duplices, ſcilicet inanimæ, & animatæ. rurſum animatæ, aliæ ſunt plantæ, aliæ animalia. aliæ denique ſunt partim corporeæ, partim incorporeæ, ut homines. Jam quanta eſt varietas hominum in forma & vultu, in ingreſſu, voce, ingenio, lingua, ſtudiis, opificiis, moribus, legibus, inſtitutis, religionibus!

Secundò, ex rerum ordine.

Secundò, ob rerum omnium ordinem, & aptiſſimam diſpoſitionem: nobiliora enim ſummum mundi tenent locum, ignobiliores infimum, mediæ medium, eæque per ſuperiores aguntur, ſervantur & reguntur.

Tertiò, ex rerum univerſitate.

Tertiò, ob rerum plenitudinem & univerſitatem. in mundo enim ſunt omnia tripliciter; Primò, ſecundùm generales gradus rerum, qui quatuor ſunt, eſſe, vivere, ſentire & intelligere. Secundo, ſecundùm cujuſlibet horum graduum genera omnia, & ſpecies ſubalternas. Tertiò, quòd nihil uſpiam ſit, nihilque factum ſit a Deo, quod non in mundo contineatur, ad eumque pertineat.

Quartò, ex rerum connexione.

Quartò, ob partium omnium inter ſe arctam miramq; connexionem, non modò ſecundùm quantitatem, ut nihil ſit uſquam inane & vacuum, ſed etiam in ſerie contextuque naturalium ſpecierum; videlicet ut nulla ſit interruptio, utque quælibet pars aliis vicinis circumquaq; aptiſſimè & amiciſſimè aſtricta & devincta ſit.

Quintò, ex rerum antipathia & ſympathia.

Quintò, ob rerum inter ſe diſcordem concordiam, obque earum ſympathiam & antipathiam. Talis antipathia eſt inter vitem & braſſicam, inter ovem & lupum, felem & murem, aliaſque res innumeras: ſympathia eſt inter magnetem & ferrum, inter herbas mares & feminas, inter metalla varia, inter liquores. inter animalia.

Sextò, ex rerum proportione. Mundus eſt magnus homo.

Sextò, ob miram rerum omnium tum inter ſe, tum cum toto mundo proportionem. hæc enim ſimilis eſt proportioni & pulchritudini humani corporis, quæ ex concinna membrorum omnium compoſitione conſurgit, quo fit, ut ſicut homo eſt parvus mundus; ita mundus ſit magnus quidam homo.

Septimò, ex optima mundi ad-

Septimò, ob divinam optimamque mundi adminiſtrationem; Primò, quòd Deus ſingulis rebus, etiam viliſſimis, quæcunque vel neceſſaria, vel oportuna erant ad

Vitam

Digitized by Google

miniſtratione.

vitam cujuſque tuendam, finemque conſequendum ſapientiſſimè ac liberaliſſimè compararit. Secundò, quòd ſingulas, etiam ratione & ſenſu carentes, ad finem ſuum dirigat, quodque ejus ductu illæ ad finem ſuum perveniant, perinde ac ſi actiones & fines ſuos cognoſcerent & intenderent; ut clarè patet in avibus dum nidos conſtruunt, in motu ſolis, cælorum, ventorum, &c. Tertiò, quòd ſingulas ex æquo ita temperet, ut vires ſuas viciſſim frangendo, & ſeſe corrumpendo, mundo ſibique non ſint exitio, ſed ſaluti & ornamento. Quartò, quòd ſingulæ publicum bonum privato præferant, ut cùm corpus grave aſcendit ſurſum, ut vacuum impediat. Quocirca S. Auguſt. epiſt. 28. citans illud Iſaiæ 40. juxta Septuag. *Qui profert ad numerum*, vel numeroſe, *ſæculum*, docet mundum eſſe muſicam ſuaviſſimam modulatoris Dei, quæ ex variis & contrariis rebus, quaſi ſonis & tonis oppoſitis conflata, concentum & harmoniam edit admirabilem. Idem lib. 11. Civit. 18. ait in hoc mundo Deum feciſſe iam diverſa, *ut ordinem*, inquit, *ſæculorum tanquam pulcherrimum carmen, ex quibuſdam quaſi antithetis honeſtaret*; perinde ac Scipio apud Ciceronem dictitat, civitatem & politiam bene ordinatam eſſe concentum. Sicut enim hic *ex diſſimillimarum vocum moderatione concors efficitur & congruens, ſic ex ſummis, mediis & infimis ordinibus interiectis ut ſonis, moderata ratione civitatem conſenſu diſſimillimorum concinere, & quæ harmonia à Muſicis dicitur in cantu, eam eſſe in civitate concordiam, eamque nullo pacto ſine iuſtitia eſſe poſſe*, uti refert idem Auguſt. libr. 2. de Civit. c. 21.

Octavò; quia omnia homini ſerviunt.

Octavò, quòd omnes res mundi ad hominis utilitatem compoſitæ ſint. aliæ enim pertinent ad vitæ humanæ neceſſitates & commoditates; aliæ ad varias hominum oblectationes: aliæ ſunt morborum remedia & ſanitatis præſidia: multæ ad exemplum & imitationem ſunt propoſitæ; omnes conducunt ad ſcientiam rerum, & maximè ad Dei notitiam, amorem & religionem concipiendam.

Nonò quia mala ordinantur in bonum.

Nonò, quòd mala omnia in mundo Deus ordinet in bonum. mala enim pœnæ ordinat ad caſtiganda mala culpæ, mala culpæ abſolutè mala & peccata ſunt: tanta eſt tamen Dei bonitas, ſapientia & potentia, ut ea ordinet ad bonum, vel clementiæ & miſericordiæ ſuæ, ea condonando: vel juſtitiæ & vindictæ ſuæ, puniendo ea pœnis præſentibus & æternis. ita Pererius.

In mundo cogita, quid ſit, quomodo ſit, cur ſit.

Aptè ergo S. Bernard. ſerm. 3. de Pentecoſte: *Tria*, ait, *in magno huius mundi opere cogitare debemus, videlicet quid ſit, quomodo ſit, ad quid ſit conſtitutus. Et in eſſe quidem rerum, ineſtimabilis potentia commendatur, quid tam multa, tam magna, tam multipliciter, tam magnificè ſunt creata.* A *Sanè in modo ipſo ſapientia ſingularis elucet, quòd hæc quidem ſurſum, hæc verò deorſum, hæc in medio ordinatiſſimè ſint locata. Si verò ad quid ſit factus mediteris, occurrit tam utilis benignitas, tam benigna utilitas, quæ etiam ingratiſſimos quoſque multitudine & magnitudine beneficiorum poſſit obruere. Potentiſſimè ſiquidem ex nihilo omnia, ſapientiſſimè pulchra, benigniſſimè utilia ſunt creata.* Et S. Auguſt. in Sent. ſent. 141. *Tria*, ait, *maximè nobis ſcienda de conditione creaturæ oportuit intimari; quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit. Dixit Deus*, inquit, *Fiat lux, & facta eſt lux: & vidit Deus lucem quod bona eſſet. Nec auctor excellentior eſt Deo, nec ars efficacior eſt Dei verbo, nec cauſa melior eſt, quam ut bonum crearetur à bono.* Et ſent. 140. *Nullum*, ait, *Deus vel angelorum vel hominum crearet, quem malum futurum eſſe præſciſſet; niſi pariter noſſet quibus eos uſibus bonorum commendaret, atque ita ordinem ſæculorum, quaſi pulcherrimum carmen, etiam ex quibuſdam pulcherrimis antithetis honeſtaret.* hoc eſt carmen, hic liber mundi. Quare S. Antonius cuidam roganti, quomodo in eremo ſine libris vivere poſſet? reſpondit: *Meus liber, ò Philoſophe, eſt natura rerum à Deo conditarum, quæ quotieſcunque mihi libuerit, libros ipſius Dei ad legendum ſuppeditat.* ita refert Socrates libr. 4. hiſtor. c. 18.

Denique Philo lib. de Plantatione Noe, ſub finem, B docet Dei operibus nihil deeſſe: niſi juſtum eorum æſtimatorem & encomiaſten. *Fertur*, inquit, *fabula à ſapientibus viris ad poſteros per manus tradita. eſt autem talis. Olim ſùm totum mundum opifex abſolveret, quemdam è Prophetis rogavit numquid deſideraret nondum creatum, ſive in terra & aqua, ſive in aere, aut cælo. Reſpondit ille eſſe quidem perfecta & plena utique omnia; unum tamen ſe requirere, laudatorem horum ſermonum, qui in rebus omnibus, vel quod minimum obſcuriſſimumque videtur, non tam laudet, quàm enarret. Ipſa enim enarrationem operum Dei, ſufficientiſſimam eſſe laudem, nullo egentem auctario. Hoc reſponſum patri univerſorum placuiſſe fertur, nec multò poſt exortum genus canorum & muſicum, ex una divinarum potentiarum, virgine memoria, quam Mnemoſynem vocant. Hæc eſt priſcorum fabula, ex cuius auctoritate dicimus nihil eſſe Deo magis proprium, quàm benefacere; nihil autem creaturæ, quàm gratias agere, cùm præterea nihil rependere valeat.* Denique S. Baſilius homil. 11. Hexamer. *Univerſa hæc mundi moles*, inquit, *perinde eſt ac liber litteris exaratus, palàm conteſtans ac deprædicans gloriam Dei, illiuſque auguſtiſſimam maieſtatem, arcanam alioqui, & inviſibilem, abundè enuncians tibi intellectili creaturæ. Cæli enim enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum*, pſalm. 18. 1.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deſcribitur quies Dei in ſabbato, ſabbatique ſanctificatio. Secundò, v. 8. plantatio paradiſi, & quatuor eius flumina. Tertiò, v. 18. formatio Evæ ex coſta Adæ. Quartò, v. 23. inſtitutio matrimonij in Adamo & Eva.

1. IGitur perfecti ſunt cæli & terra; & omnis ornatus eorum. 2. Complevitque Deus die ſeptimo opus ſuum quod fecerat: & requievit die ſeptimo ab univerſo opere quod patrarat. 3. Et benedixit diei ſeptimo, & ſanctificavit illum: quia in ipſo ceſſaverat ab omni opere ſuo quod creavit Deus ut faceret. 4. Iſtæ ſunt generationes cæli & terræ, quando creata ſunt, in die quo fecit Dominus Deus cælum & terram; 5. & omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priuſquam germinaret; non enim pluerat Dominus Deus ſuper terram, & homo non erat qui operaretur terram: 6. Sed fons aſcendebat è terra, irrigans univerſam ſuperficiem terræ. 7. Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, & inſpiravit in faciem eius ſpiraculum vitæ, & factus eſt homo in animam viventem. 8. Plantaverat autem Dominus Deus paradiſum voluptatis à principio: in quo poſuit hominem quem formaverat. 9. Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum viſu, & ad veſcendum ſuave: lignum etiam vitæ in medio paradiſi, lignumque ſcientiæ boni & mali. 10. Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradiſum, qui inde dividitur in quatuor capita. 11. Nomen uni Phiſon: ipſe eſt qui circuit omnem terram Hevilath, ubi naſcitur aurum. 12. Et aurum terræ illius optimum eſt: ibi invenitur bdellium, & lapis onychinus. 13. Et nomen fluvij ſecundi Gehon: ipſe eſt qui circuit omnem terram Æthiopiæ. 14. Nomen verò fluminis tertij, Tigris: ipſe vadit contra Aſſyrios. Fluvius autem quartus ipſe eſt Euphrates. 15. Tulit ergo Dominus Deus hominem, & poſuit eum in paradiſo voluptatis, ut operaretur & cuſtodiret illum. 16. Præcepit-

cepitque ei dicens: Ex omni ligno paradiſi comede: 17. de ligno autem ſcientiæ boni et mali ne comedas. in quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris. 18. Dixit quoque Dominus Deus: Non eſt bonum eſſe hominem ſolum: faciamus ei adjutorium ſimile ſibi. 19. Formatis igitur, Dominus Deus, de humo cunctis animantibus terræ, & univerſis volatilibus cœli adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea: omne enim quod vocavit Adam animæ viventis, ipſum eſt nomen ejus. 20. Appellavitque Adam nominibus ſuis cuncta animantia, & univerſa volatilia cœli, & omnes beſtias terræ: Adæ verò non inveniebatur adjutor ſimilis ejus. 21. Immiſit ergo Dominus Deus ſoporem in Adam: cumque obdormiſſet, tulit unam de coſtis ejus, & replevit carnem pro ea. 22. Et ædificavit Dominus Deus coſtam, quam tulerat de Adam, in mulierem: & adduxit eam ad Adam. 23. Dixitque Adam: Hoc nunc, os ex oſſibus meis, & caro de carne mea: hæc vocabitur virago, quoniam de viro ſumpta eſt. 24. Quamobrem relinquet homo patrem ſuum, & matrem, & adhærebit uxori ſuæ: & erunt duo in carne una, 25. Erat autem uterque nudus, Adam ſcilicet & uxor ejus, & non erubeſcebant.

EST hoc capite anacephalæoſis: nam formatio paradiſi facta eſt die tertio: & Evæ creatio, ac matrimonii inſtitutio facta eſt ante ſabbatum die ſexto, puta Veneris, quo creatus eſt Adam. Moſes ergo hæc & alia quæ cap. 1. obiter perſtrinxit, hic copioſiùs explicat & enarrat.

VERS. 1. OMNIS ORNATUS] Putà ſtellæ, & etiam angeli, qui cælum ornant; perinde ac aves aerem, piſces mare, plantæ & animalia terram exornant. Pro *ornatus*, hebraicè eſt צבא *tſaba*, id eſt exercitus, acies, militia, virtus, ornatus; nihil enim ordinata acie eſt ornatius. Hinc dicitur Deus exercituum, id eſt angelorum & ſiderum, quæ quaſi milites, Deo ſtato ordine deſerviunt, moventur, oriuntur, occidunt, & pro Deo contra impios non rarò depugnant, ut dixi Judic. 5.20.

VERS. 2. COMPLEVITQUE DEUS DIE SEPTIMO OPUS SUUM] *Die ſeptimo*, ſcilicet excluſivè: nam incluſivè Deus complevit opus ſuum die ſexto, ut habent LXX. cœpit enim die Dominico, & complevit feria ſexta, ſive die Veneris, ita ut ſequenti die ſeptimo quieverit, qui ab hac quiete Dei vocatus eſt ſabbatum. Symbolicam & arithmeticam cauſam, cur ſex diebus perfectus ſit mundus, dant S. Auguſt. lib. 4. de Geneſ. ad litt. cap. 1. Beda & Philo lib. de Opificio mundi; nimirum, quòd ſenarius numerus primus eſt perfectus: conficitur enim è primis ſui partibus, ſcilicet unitate, binario & ternario; nam unum, duo & tria faciunt ſex.

Symbolicè, ſex dies ſignificant ſex millia annorum, quibus durabit hæc fabrica mundi (mille enim anni coram Deo ſunt ſicut dies unus, pſalm. 89.4) ita ut iis exactis veniat Antichriſtus, dies judicii, & ſabbatum, id eſt requies Sanctorum in cœlis, docent S. Hieron. in expoſ. pſalm. 89. ad Cyprian. Iren. lib. 5. c. ult. Juſtin. quæſt. 71. ad Gentes, S. Auguſt. 20. Civit. 7. & alii, quos citat Sixtus Senenſis lib. 5. Biblioth. annot. 190. Hinc & ſex primi parentes Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared, mortui ſunt, ſeptimus Enoch vivus in cælum tranſlatus eſt, quia poſt ſex millenarios annorum laboris & mortis, ſequetur vita æterna, ait Iſidor. in Gloſſar. cap. 5. vide dicta Apocal. 20.6.

OPUS SUUM) creationis novarum ſpecierum. nam gubernationis, conſervationis, & productionis novorum individuorum opus etiamnum peragit Deus, ut patet Johannis 5.17.

REQUIEVIT) non à defatigatione, ſed ab opere: unde hebraicè eſt שבת *ſcebat*, id eſt ceſſavit. Alter Ariſtobolus apud Euſeb. lib. 13. de Præpar. cap. 6. *requievit*, inquit, id eſt, rebus à ſe conditis dedit quietem, id eſt ſtabilitatem, permanentiam, perpetuitatem ordinemque ratum, fixum & immutabilem. Quocirca τὸ *requievit* tacitè ſignificat conſervationem rerum creatarum, cum iiſque ad actus & motus proprios jugem Dei cooperationem. Nam, ut ait S. Auguſt. in Sententiis nu. 277. *Creatoris omnipotentis omnipotentia, eſt cauſa ſubſiſtendi omni creaturæ: quæ virtus ſi ab eis quæ condidit regendis aliquando ceſſaret: ſimul omnium rerum ſpecies & natura concideret. Proinde quod Dominus ait: Pater meus uſque nunc operatur, quamdam conjunctionem operis ejus, qua ſimul omnia continet atque adminiſtrat, oſtendit. In quo etiam opere ſapientia ejus perſeverat, de qua dicitur: Pertingit à fine uſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuaviter. Idem etiam Apoſtolus ſentit, cùm Athenienſibus prædicans ait, In quo vivimus, movemur, & ſumus. Quia ſi opus ſuum rebus creatis ſubtraheret, nec vivere, nec moveri, nec eſſe poſſemus. Et ideo ſic Deus intelligendus eſt requieviſſe ab omnibus operibus ſuis, ut jam nullam novam conderet creaturam, non ut conditas continere & gubernare ceſſaret.*

Doctè idem Auguſt. in Sententiis nu. 145. docet eodem modo affici Deum, cùm vacat, & cùm operatur. *Non ergo*, inquit, *in Deo aut pigra vacatio, aut laborioſa cogitatur induſtria, qui novit & quieſcens agere, & agens quieſcere: & quod in operibus prius quidem eſt, aut poſterius; non ad facientem, ſed ad facta referendum eſt. Æterna enim eſt & incommutabilis voluntas ejus, nec conſilio alternante variatur, in qua ſimul eſt quidquid in rebus creandis, vel ordinandis, aut præceſſerit, aut ſequitur.* Hinc Philo lib. Allegor. vertit, non, *quievit*, ſed, *quieſcere fecit quæ exorſus eſt: quia*, inquit, Deus nunquam quieſcit *ſed ſicut proprium ignis eſt urere, & nivis refrigerare, ita Dei operari.* Hebræum tamen וישבת *iiſbot*, propriè ſignificat *quievit*, uti vertit Chald. Noſter & Septuag.

Symbolicè Junilius, Beda, & S. Auguſtinus lib. 4. de Geneſ. ad litt. cap. 11. docent, quietem hanc Dei in ſabbato, fuiſſe figuram quietis Chriſti in ſepulchro, die ſabbati, poſtquam opus redemptionis noſtræ die ſexto, per paſſionem & mortem conſummaſſet.

Anagogicè, fuit hic typus quietis Sanctorum in cœlo: ibi enim perenne agent ſabbatum, de quo plura Deut. 5.12.

ET BENEDIXIT DIEI SEPTIMO) id eſt, diem ſeptimum laudavit, commendavit approbavit, ait Philo. ſic benedicimus Deum, cùm eum laudamus. Secundò & meliùs, *benedixit*, id eſt, ut ſequitur, ſanctificavit, ſanctum & feſtum decrevit diem ſeptimum. Sicut enim hominis magna eſt benedictio, quod ſanctificetur: ita eſt & feſti. VERS. 3. *Sabbati ſanctificatio.*

ET SANCTIFICAVIT ILLUM) Non hoc ipſo die ſeptimo, quod primum fuit ſabbatum in mundo, ſed poſtea, tempore Moſis, putà Exodi 20.8. Ita Abulenſis, qui putat hæc hìc dici per anticipationem. Secundò, & meliùs alii, ſanctificavit Deus jam tunc ſabbatum, non actu & reipſa, ſed decreto & deſtinatione ſua. q.d. Quia Deus quievit die ſeptimo, hinc illum diem deſtinavit ſibi quaſi ſacrum, ut à Moſe indiceretur feſtus, colendus à Judæis, ita Pererius, Beda, Hieron. Prado in cap. 20. Ezechiel. Tertiò & planiſſimè, Deus à mundi exordio hoc primo ſabbati die, illum *ſanctificavit*, id eſt actu feſtum inſtituit, colique voluit ab Adamo ejuſque poſteris ſacro otio & cultu Dei, maximè recolendo beneficium creationis ſuæ, totiuſque mundi, illo die completæ. Unde patet, ſabbatum fuiſſe feſtum inſtitutum & indictum primitus, non à Moſe Exodi 20.8. ſed longè anteriùs, putà ab origine mundi hoc ipſo primo mundi ſabbato. Idem colligitur Exodi 16. v. 23. Hebr. 3.4. ut ibi oſtendi. Ita Ruperius, Philo, Cathar. hic. Fuit ergo hoc præceptum ſabbati divinum, non naturale, ſed poſitivum, unde à Chriſto & Apoſtolis feſtum à ſabbato in Dominicum eſt tranſlatum. *Sabbatum feſtum fuit à Deo indictum Adæ [illegible] ante Moſen.*

QUOD CREAVIT DEUS UT FACERET) id eſt,

quod creavit faciendo, & creando fecit atque perfecit: hanc enim operis perfectionem ſignificat hæc ejuſdem verbi per ſynonymon, iteratio, qua dicitur, *Creavit ut faceret*.

VERS. 4. ISTÆ SUNT GENERATIONES, id eſt creationes CÆLI ET TERRÆ] Unde ſequitur, *Quando creata ſunt in die*, id eſt tempore toto ſex dierum, de quibus cap. 1. ita Beda & alii.

VERS. 5. ET OMNE VIRGULTUM] Connecte hæc cum v. 4. ſic: *In die quo fecit Dominus cælum & terram, & omne virgultum* (Hebræum שיח ſiach, eſt enatum, vel germinans) *antequam oriretur in terra*, more ſcilicet naturali & virtute ſeminis, uti nunc oritur. Tantùm enim vult dicere Moſes, primam illam productionem virgultorum ac paradiſi, ad quem paulatim deſcendit, non naturæ, non terræ, non ſemini, ſed Dei virtuti & operationi tribuendam eſſe. idque probat ex eo, quòd, cùm omnes herbæ & virgulta cæli influxu, & hominis induſtria ac cultura proveniant, tunc nondum erat homo, qui ſereret, & coleret terram; nec etiam erat pluvia, quæ ſata rigaret.

Secundò, ex Hebræo ſic planiùs verti poſſet, *In die* (primo mundi) *quo fecit Deus cælum & terram, omne virgultum agri nondum* (hoc enim eſt טרם terem ut patet Exodi 9.30. *Novi quòd necdum*) hebraicè *terem* (*timeatis Dominum.*) *erat in terra, & omnis terra regionis nondum germinabat, ſed fons aſcendebat de terra*.

VERS. 6. *Quis hic fons?* *Prima ſententia*, SED FONS ASCENDEBAT E TERRA] Quæres, quis hic ſit fons? Primò, Aquila, Chaldæus, & Hebræi aliqui, ac Mulina, Pererius, Delrio, Hebræum אד ed, verunt *vaporem*, quem ſcilicet ſol è terra ſurſum vi ſua attraxerit, qui poſtea noctis frigore concretus in rorem & in humorem reſolutus, terram ejuſque germina irrigarit initio mundi, donec paulò pòſt pluvias dedit Deus terræ, ad eam irrigandam. Hic ergo vapor & ros erat tunc loco pluviæ & humoris, quo plantæ recens creatæ foverentur; nam primos dies mundi decuit eſſe ſudos & ſerenos.

Dices: Quomodo hic vapor à noſtro Interprete & à LXX. vocatur fons? Reſpondeo, quia ut fons terram mundabat. Sic enim Ariſtot. l. 1. Meteor. cap. 9. nubes ex aquis ortas, & in aquas verti ſolitas, vocat circularem & perennem fluvium, ſive oceanum, qui per aerem fluit & volitat.

Refellitur. Verùm obſtat huic ſententiæ quòd v. præced. negavit Moſes, ullam tunc pluviam, aut ſimilem humorem cæleſtem fuiſſe, qui terram rigaret. Rurſum, quòd vapor valdè impropriè vocatur fons: & Hebræum *ed*, non vaporem, ſed gurgitem potiùs aquarum, ut patet Job 36. v. 27.) indeque calamitatem & cladem, quæ inſtar gurgitis, homines obruit & involuit, ut patet Jerem 48. 16. & alibi, ſignificat. unde Oleaſter *ed* vertit inundationem.

Secunda ſententia improbabilis. Secundò, S. Auguſtinus lib. 5. de Geneſ. ad litt. cap. 9. & 10. & Initio mundi, inquit, propriè unus fuit fons, qui ſtatu tempore inſtar Nili exundans terræ germina rigabat. Sed talem fontem fuiſſe, qui totam terram mundando rigaret, vix eſt credibile.

Longè incredibilius eſt, quod addit Gloſſa interlinealis, hoc fonte eandem te rigatam eſſe totam terram, uſque ad tempora Noe, ita ut ante Noe nullæ umquam fuerint pluviæ in mundo.

Tertia probabilis. Tertiò ergo, meliùs ibidem S. Auguſt. Philo, & Nicolaus Papa ad Michaelem Imper. Fons, inquit, id eſt fontes, rivuli, & flumina adſcendebant de terra: omnes enim aquæ, ut dixi c. 1. v. 9. congregatæ ſunt in unum locum, quaſi in unum fontem, vel matricem. Moſes enim hic tantùm generatim relegit & revolvit rerum creationem, quam cap. 1. ſeriatim enarravit. q. d. Deus ſolus initio mundi fecit omne virgultum ubique in tota terra; idque probo ex eo, quòd tunc necdum erat homo qui hæc virgulta plantaret, nec pluvia quæ ea rigaret; ſed tantùm fons, id eſt varia flumina & fontes ex una quaſi fontali matrice (de qua dixi cap. 1. v. 9.) manantes totam terram hinc inde irrigabant. Hæc autem non poterant, ſine pluvia, ubique terris à ſe remotis ſubminiſtrare humorem ad germinandum; ergo hæc germina & virgulta ſolus tunc effecit Deus.

Quarta & genuina. Quartò, ex Hebræo planiùs & ſolidiùs ſic explices: *fons*, hebraicè אד *ed*, id eſt gurges vel inundatio, puta abyſſus illa primigenia aquarum, de qua dixit cap. 1. v. 2. irrigabat & tegebat totam terram, quaſi tota terra unus eſſet fons: hanc enim quaſi primam omnium matricem tantùm hoc verſu ſummatim repetit Moſes, uti paulò antè v. 4. repetit creationem cæli & terræ. Deus enim ante omnia primò creavit cælum & terram, & hunc fontem ſive abyſſum aquarum. Senſus ergo eſt, q. d. Deus uti ſolus cælum & terram, & abyſſum aquarum creavit; ita ſolus eam à terra ſeparavit, & aridam detexit, atque germina, paradiſum, hominem, aliaque omnia ex ea produxit, quæ poſtea per pluviam & rorem conſervavit & propagavit: unde, ut dixi v. 5. ex Hebræo ſic planè & clarè vertas, *in die quo fecit Deus cælum & terram, omne virgultum agri nondum erat in terra, & omnis herba regionis nondum germinabat; ſed fons*, id eſt inundatio, ſcilicet abyſſus aquarum, quæ è terra videbatur emergere & aſcendere, *irrigabat & tegebat totam terram*.

VERS. 7. FORMAVIT IGITUR DOMINUS DEUS HOMINEM DE LIMO TERRÆ, ET INSPIRAVIT IN FACIEM EJUS SPIRACULUM VITÆ, ET FACTUS EST HOMO IN ANIMAM VIVENTEM] Chald. paraphraſticè vertit, *factus eſt homo in animam loquentem*: quia loquela, æquè hac ratio, propria eſt homini.

Redit hic Moſes ad opus ſextæ diei, ut formationem hominis luculentiùs explicet.

Quinque cauſæ hominis. Nota Primò, Moſes hic quinque hominis cauſas aſſignat. Efficiens eſt Deus. Materia eſt limus terræ ſive terra aqua mixta: unde & cadaver hominis in terram & aquam, quaſi in elementa ſua reſolvitur. Forma eſt ſpiraculum vitæ. Exemplar eſt Deus: Dei enim imago eſt homo. Finis, ut ſit anima vivens, id eſt res vel animal vivens, puta ſentiens, ſeipſum movens, ſe & alia noſcens, omniaque vitæ opera exercens; (eſt ſynecdoche) utque præſit cæteris animalibus, totique mundo.

Quomodo formatus ſit Adam. Nota Secundò. Hebræa ad verbum ſic habent, *plaſmavit Deus hominem pulverem*, vel *lutum de terra*. Hebræum enim יצר *iiſar*, & Græcum ἔπλασε, propriè ad figulinam pertinet, idemque eſt quod plaſmavit; unde videtur, quòd Deus primò corpus hominis in modum ſtatuæ de limo terræ, vel per ſe, vel per angelos (ut inſinuat S. Auguſtinus, & ex eo Thom. 1. quæſt. 91. a. 2. ad 1.) efformarit, uti plaſtæ fingunt homines luteos. Et hoc eſt quod ait Job cap. 10. 9. *Memento quòd ſicut lutum feceris me*. Et Jeremias cap. 18. 2. Deum figulo, hominem luto comparat. Hinc etiam Sapient. 7. v. 1. Adam vocatur πρωτόπλαστος καὶ γηγενής, primoplaſmatus & terrigena; & ab Apoſtolo 1. Corinth. 15. 47. *de terra terrenus* appellatur. Deinde Deus in hunc hominem luteum ſenſim induxit diſpoſitiones carnis & corporis humani, ac denique ſimul cum ultima diſpoſitione induxit formas heterogeneas ſingularum partium corporis, ſimulque cum iis infudit creando, & creavit infundendo animam rationalem: itaque factus eſt homo perfectus, corpore humano & anima rationali conſtans. ita S. Chryſoſt. hic homil. 12. & Gennadius in Catena: idque ſolus Deus per ſe effecit. Unde S. Baſil. Ambroſ. & Cyrillus docent, quòd homo ſit conditus à ſola SS. Trinitate, ſine alio adjutore: & contrariam ſententiam appellant Judaicum errorem.

Porrò miram & divinam hominis ſingulorumque ejus membrorum ſtructuram ita graphicè depingit S. Clemens libro 8. Recognit. *Vide in corpore hominis artificis opus, quomodo oſſa velut columnas quaſdam, quibus caro ſuſtentetur ac portetur, inſeruit; tum deinde æqualis ex utraque parte, id eſt dextra ac lævo, menſura, ſervetur: ut congruat pes pedi, & manus manui, digiti quoque digitis, ut ſinguli ad ſingulos tota æqualitate concordent; ſed & oculus oculo, auris auri, quæ non ſolùm conſona ſibi & concordantia, ſed & uſibus neceſſariis apta formantur. Manus quidem ut operi commoda ſint, pedes ut greſſibus, oculi ut viſibus ſerviant ſuperciliorum excubiis cuſtoditi; aures ad audiendum ita formatæ, ut cymbalo ſimiles, ſuſcepti verbi repercuſſum ſonitum altiùs reddant, & uſque ad ſenſum cordis emittant*. Audi ſequentia æquè artificioſa & mira. *Lingua autem ad loquendum illiſa dentibus, plectri*

reddat

Google

A *reddat officium: ipſi verò dentes, alii ut incidant & dividant cibos, & interioribus radant, interiores vero ut in modum molæ conficiant & comminuant, quo opportunius ſtomacho traditi coquantur, unde & molares appellati ſunt. Sed & nares commeandi flatus, & eminendi ac recipiendi gratia factæ ſunt, ut innovatione ſpiritus, calor natu alis qui ex corde eſt, vel accenas vel refrigeras cum res popoſcerit, quod pulmonis officio; qui pectori thoredatus eſt, ut mollitie ſua palpet & foveat cordis vigorem in quo videtur vita conſiſtere, vita dico, non animo. Iam quid dicam de ſubſtantia ſanguinis, quam velut fluvium fons procedens, ex uno primo alveo invectum; tum deinde per innumeras venas, quaſi per rivos derivatus, totam humani corporis terram vitalibus rigat fluentis, jecoris opera miniſtrante; quod ad efficaciam digeſtionis ciborum, atque in ſanguinem mutandorum in dextero latere jacet?* Quis ex his omnibus evidenter non agnoſcat rationis opus & ſapientiam Conditoris?

Eamdem hominis microcoſmi opificium jam eleganter deſcribit S. Ambroſ. lib. 6. Hexaemer. cap. 9. Ubi inter cætera docet, *humani corporis fabricam inſtar eſſe mundi. Si quidem ut cælum eminet aeri, terris maria, quæ velut quædam membra ſunt mundi, ita etiam caput ſuper reliquos artus corporis noſtri eminere videmus; in arce autem hac regalem quamdam habitare ſapientiam. Rurſum quod ſol & luna in cælo, hoc ſunt oculi in homine. Sol & luna duo mundi lumina, oculi autem quædam in carne ſidera fulgent deſuper, & inferiora claro illuſtrant lumine, ſpeculatores quidem noſtri die ac nocte excubant. Quam ſpecioſa ſuſpicies! Quid ſine capite eſt homo, cum totus in capite ſit? Huic frons libera, quæ mentis habitum ſpecie ſui prodat. Imago quædam animi loquitur in vultu. Geminæ ſeries ſuperciliorum oculis munimenta prætendunt, prætexunt gratiam. Propter oculos ferunt medici periti cerebrum hominis in capite locatum. Initium nervorum & omnium ſenſuum cerebrum eſt. Initium autem arteriarum, & inſiti caloris, quo animantur & reſpirant vitalia, cor eſſe alterique arbitrantur. Senſuum autem ſingulorum velut organum nervi ſunt, qui velut chordæ & fides quædam de cerebro oriuntur, & per partes corporis in ſingula quæque officia derivantur. Ideoque mollius eſt cerebrum, quia omnes ſenſus ſuſcipit: eo enim nervi referunt univerſa, quæ vel oculus viderit, vel auris audierit, vel odor inhalaverit, vel lingua increpuerit, vel os ſaporis atteperit. Sinuatio interiorum aurium modulandi quemdam numerum præſtat, & diſciplinam. Siquidem per anfractus aurium quidam rhythmus efficitur, & modulis quibuſdam ingreſſæ ſonus vocis exprimitur. Quid ego deſcribam dentium vallum, quo cibus conficitur, & plena fit vocis expreſſio? Lingua eſt velut plectrum loquentis, & quædam edentis manus, quæ deſinentem cibum dentibus ſuggerit & miniſtrat. Vox quoque aeris quodam remigio vehitur nunc commovens, nunc demulcens audientis affectum. Itaque cogitationes tacitæ mentis, oris ſermone ſignantur. Quid eſt igitur os hominis, niſi quoddam ſermonis adytum, fons diſputationis, aula verborum, promptuarium voluntatis?* Pergit deinde à capite ad cætera membra, atque: *manus eſt totius corporis propugnaculum, capitis defenſatrix, quâ præclaris enitet factis, per quam efferimus, ſumimus & diſpenſamus Sacramenta cæleſtia. Quis digne explicet pectoris gratiam, ventriſque mollitiem? Quid tam ſalutare, quam ut pulmo cordi finitimo limite jungeretur, ut cùm exarſerit cor ira & indignatione, pulmonis ſanguine atque humore citius temperetur? Ideoque mollior pulmo eſt, quia madet ſemper, ſimul ut rigorem indignationis emolliat. Lien quoque cum jecore vicinitatem habet fructuoſam, qui dum aſſumit quo ipſe paſcatur, abſtergit quidquid ſordium deprehenderit, ut per fibras jecoris minutiores, ciborum poſſint tenues atque ſubtiles reliquiæ tranſire, quæ vertantur in ſanguinem, viribuſque proficiant. Inteſtinorum verò circumplexi orbes, & ſine aliquo licet nodo ſibi tamen invicem nexi, quid aliud niſi divinam proſpicientiam Creatoris oſtendunt, ut non citò eſca pertranſeat, & ſtatim à ſtomacho decurrat? Quod ſi fieret, jugis fames, & continua vorandi libido hominibus gigneretur.* Et poſt nonnulla: *Venarum pulſus vel infirmitatis internuncius, vel ſalutis eſt. eaedem tamen cùm toto diffuſæ ſint corpore, neque nudæ, neque inſectæ ſunt, & ita lenibus operiuntur viſceribus, ut explorandi copia ſit, & celeritas ſentiendi, quando nulla eſt viſcerum craſſitudo quæ pulſum poſſit obducere. Oſſa quoque omnia tenui operta ſunt viſcere, & revincta nervis, præcipue tamen capitis levi* — *ſecta ſunt cute, unde, quò poſſint aliquod adverſus umbras & frigora habere munimen, capillis denſioribus veſtiuntur. Quid dicam de officio pedum, qui totum corpus ſine ulla juſtinent oneris injuria? Flexibile genu, quo præ cæteris Domini mitigatur offenſa, ut in nomine Jeſu omne genu curvetur. Duo enim ſunt quæ præ cæteris Deum mulcent, humilitas & fides. Duo ſunt homini pedes: quaterni enim pedes ſunt feris & belluis: bini avibus. Et ideo homo quaſi de volatilibus eſt homo, qui alta viſu petat, & quodam remigio volitet ſublimium cogitationum; & ideo de eo dictum eſt: Renovabitur ſicut aquilæ juventus tua, eò quod propior ſit cæleſtibus, & ſublimior aquilis, qui poſſit dicere, Noſtra converſatio in cælis eſt.*

Nota Tertiò. Pro *limo terræ*, hebraicè eſt עפר מן האדמה *aphar min haadama*, id eſt pulverem de terra. LXX. vertunt, *pulverem accipiens e terra*. Sed hunc pulverem, inquit Tertull. Deus addito optimo liquore in limum & quaſi argillam coagulavit. Pulvis enim aridus inidoneus eſt ad plaſmandum: pulvis ergo hic humectus erat ideoque limus.

Ruſum *Adama* (ex qua formatus & dictus eſt *Adam*) B ſignificat terram rubram. Unde ex terra rubra, quæ eſt in agro Damaſceno, non urbis Damaſci, ſed agri cujuſdam ita dicti, qui eſt juxta Hebron, creatum eſſe Adamum, multorum eſt traditio. Id enim tradunt Hebræi, & ex eis S. Hieron. in Quæſt. hebraicis hìc, Lyran. Hugo, & Abulenſis hìc, & in cap. 13. q. 138. Burchardus, Bredenbachius, Salignacus, & Adrichomius in Deſcriptione terræ ſanctæ, in Hebron; ubi & vallem lachrymarum conſignant juxta Hebron; in qua ferunt Adamum centum annis ploraſſe mortem Abelis. Confirmant idipſum ex Joſue cap. 14. 15. ubi ſic dicitur: *Nomen Hebron ante vocabatur Cariatarbe, Adam maximus ibi inter Enacim ſitus eſt.* Verùm genuinus hujus loci ſenſus longè alius eſt, uti ibi dicam: Adam enim non fuit gigantea, ſed juſta ſtatura; aliàs enim fuiſſet ipſe monſtrum hominis. Errat ergo Johann. Lucidus & alii, qui Adam putant fuiſſe gigantem. Sed ad rem: ego ſanè præter Hebræos ſubinde fabuloſos, optarem alios veteres hujus traditionis habere auctores.

Adam ex Adama.

Fertur in Hebron creatus.

Moraliter rectè Jeremias (& nos cum eo) c. 18. mittitur C à Deo ad domum figuli, ad contemplandam ſuam matricem & originem, ſcilicet lutum, ut humilietur, utque diſcat & doceat, omnes homines eſſe in manu Dei, ſicut lutum eſt in manu figuli. Eleganter Secundus Philoſophus interrogatus ab Adriano Imper. *Quid eſt homo?* reſpondit, *mens incarnata, phantaſma temporis, ſpeculator vitæ, tranſiens viator, anima laborioſa.* Epictetus vero: *Homo*, inquit, *eſt lucerna in vento poſita, luci oppoſ, legis imago, calamitatis fabula, mancipium mortis.*

Nota Quartò, *Spiraculum vitæ* vocatur non Spiritus ſanctus, uti voluit Philaſtrius in catalogo hæreſim cap. 99. cujus errorem refutat S. Auguſtinus lib. 13. de Civit. cap. 24. ſed ipſa anima rationalis, quæ in homine ſimul eſt vegetativa & ſenſitiva. Ex hac enim oritur reſpiratio & exſpiratio, quæ eſt tam ſignum, quàm effectus, vitæ; & inde anima dicitur ψυχὴ à ψύχειν id eſt, *frigus capio*; reſpirando enim refrigeramur: hebraicè verò dicitur נשמה *neſcama*, & נפש *nephes*, à radice נפש *naphas*, id eſt reſpiravit.

Unde anima dicatur ψυχὴ & נפש

Pro *vita*, hebraicè eſt חיים *chaim*, id eſt vitarum: quia D rationalis anima homini tribuit triplicem vitam, ſcilicet plantarum brutorum & angelorum. Alii *vitarum*, inquiunt, quia narium foramina ſunt duo, quibus vita, id eſt aura, reſpirando hauritur. Verùm nares non ſunt ſpiraculum vitarum, ſed ejus receptaculum, ut mox dicam. Dicitur *ſpiraculum vitæ*, quia ad vitam ita neceſſaria eſt reſpiratio, ut ne ad momentum quidem ſine ea vivere poſſimus, inquit Galen. libr. de Util. reſpirat. 2. Hinc ait, Aſclepiades dixit, reſpirationem eſſe generationem animæ; Praxagoras verò non generationem animæ, ſed corroborationem.

Nota Quintò. Ex hoc loco patet animam rationalem non educi ex materia, non etiam eſſe ex traduce, id eſt, non generari & propagari ex anima parentis, uti lux ſpargit & propagat lucem, ſicuti putavit Tertull & dubitavit S. Auguſtinus lib. 7. de Geneſ. ad lit. cap. 1. & ſequent. Certum enim eſt, ut docet S. Hieronymus, omneſque alii Patres (eſtque ſenſus, hic Eccleſiæ) animam

non ab angelis, ut voluerunt Seleuciani, ſed extrinſecus à ſolo Deo creari, & infundi homini. Hoc enim ſignificat vox *inſpiravit*, vel, ut Cyprianus legit, *inſufflavit in faciem*, id eſt in totum corpus. Eſt ſynecdoche: ex facie enim, in qua vigent omnes vitales operationes, & maximè reſpiratio, quaſi ex parte nobiliſſima, totum corpus intelligitur.

Inſufflavit ergo Primò, ut oſtenderet, ait Theodoret. tam facile eſſe Deo animam creare, quàm homini inſufflare. Secundò, ut intelligamus animam non eductam è materia, nec eſſe ex traduce, ut putavit Tertull. (qui idcirco cenſoit animam, æquè ac Deum, corpoream eſſe, imò effigiatam & coloratam; eò quòd nihil incorporale ſit) & dubitavit S. Auguſtinus lib. 7. de Geneſi ad litteram cap. 1. ſed extrinſecus à Deo creatam. Tertiò, divinum quid eſſe animam noſtram, quaſi Dei flatum, non quidem ut credas eſſe partem avulſam divinitatis, uti videtur ſenſiſſe Epictet. diſſert. 1. cap. 14. Seneca epiſt. 92. Tuſc. 1 & 1. de divin. ſed quòd anima ſit ſumma participatio divinitatis, quoad naturam ſpiritalem. Quartò, quòd inſufflatio & reſpiratio ſit ita neceſſaria vitæ, ut ne momentum quidem ſine ea vivere poſſimus; unde Galenus lib. de Utilitate reſpirandi cap. 1. ait: *Aſclepiades dixit reſpirationem eſſe generationem animæ, Nicarchus corroborationem, Hippocrates nutritionem*. Inſufflando igitur Deus hominem creat, ac ſi voluiſſet oſtendere, non ſecùs homine ſe ad univerſi complementum carere non poſſe; ac non poteſt homo carere reſpiratione. Poſtremò, cùm ipſum flatum animamque Deus homini communicavit, ſemetipſum communicavit, quaſi ſuum in illo cor indidiſſet.

Pro *in faciem*, hebraicè eſt באפיו *beappaf*, quod Aquila & Symmach. vertunt, *εἰς μυκτῆρας*, id eſt *in nares*: in naribus enim viget reſpiratio, quæ ſignum eſt animæ latentis. Verùm meliùs vertit Noſter, *in faciem*; non enim in ſolis naribus, ſed in facie tota, ac conſequenter in toto homine anima eſt & relucet ſed maximè in facie & capite. Quocirca S. Ambroſ. lib. 6. Hexamer. cap. 9. ait humani corporis fabricam inſtar eſſe mundi. Siquidem, ut cęlum eminet aeri, terris maria, quæ velut membra ſunt mundi: ita etiam caput ſuper reliquos artus noſtri corporis cernimus eminere, præſtantiſſimumque eſſe omnium, tamquam inter elementa cælum, tamquam arcem inter reliqua urbis mœnia. in arce autem hac, regalem quamdam habitare ſapientiam. Unde Salomone dictum eſt: *Oculi ſapientis in capite ejus*. Hinc & Lactant. lib de Dei opificio cap. 5. In ſumma, inquit, conſtructione corporis, caput Deus ipſe collocavit, in quo eſſet regnum totius animantis: datumque illi hoc nomen eſt, ut quidem Varro ad Cicer. ſcribit, quòd hinc capiant initium ſenſus & nervi.

An anima ſit divina particula auræ?

Putarunt aliqui animam noſtram eſſe partem divinæ ſubſtantiæ, quaſi dicatur Deus hìc inſufflaſſe, id eſt partem ſui flatus, ſpiritus & animæ homini communicaſſe. Sed hæc eſt vetus hæreſis, & error Poetarum, qui animam dicunt eſſe *divinæ particulam auræ*, & *ἀπόσπασμα* (id eſt partem avulſam) divinitatis. Ita ſentit Epictetus diſſert. 1. cap. 14. Seneca epiſt. 92. Cicero 1. Tuſcul. quæſt. & lib. 1. de Divinatione. *Inſufflavit* ergo, id eſt flatum, ſpiritum & animam, quaſi effectum omnipotentiæ ſuæ, de nihilo in homine creavit Deus. Hinc S. Chryſoſtom. Ambroſ. Auguſt. Eucher. & Lyran. animam rationalem ita definiunt: *Anima eſt deiforme ſpiraculum vitæ*. Secundò, auctor de Spiritu & anima apud S. Auguſt. tom. 3. *Anima*, inquit, *eſt ſubſtantia quædam incorporea, rationis particeps, gerendo corpori accommodata*. Tertiò, Caſſiodorus, *Anima*, inquit, *eſt ſubſtantia ſpiritualis, à Deo creata, ſui corporis vivificatrix*. Quartò, Seneca, *Anima*, inquit, *eſt ſpiritus intellectualis, ad beatitudinem in ſe, & in corpore ordinatus*. Quintò, Damaſcenus, *Anima*, inquit, *eſt ſpiritus intellectualis, ſemper vivens, ſemper in motu, bonæ malæque voluntatis capax*. Sextò, Auctor de Spiritu & anim. *Anima*, inquit, *eſt omnium ſimilitudo*. Septimò, alii, *Anima*, inquiunt, *eſt ſubſtantia ſpiritualis, ſimplex & indiſſolubilis, in corpore paſſibilis atque mutabilis*.

Septem definitiones animæ rationalis.

VERS. 8. PLANTAVERAT AUTEM DOMINUS DEUS PARADISUM VOLUPTATIS A PRINCIPIO] *Plantaverat*, id eſt plantis, arboribus, omnibuſque deliciis à ſe creatis inſtruxerat & adornarat.

Unde dicatur paradiſus?

PARADISUM] Nota. Paradiſus non eſt vox Græca, à *τοῦ παρὰ ἄρδειν*, id eſt *irrigo*, ut vult Suidas, vel ut alii, *παρὰ τοῦ δένδρα ποιεῖσθαι*, id eſt à collectione herbarum, ita nuncupatus: ſed eſt vox Perſica, ait Pollux, aut potiùs Hebræa. פרדס *pardes* enim hebraicè ſignificat locum voluptatis, à radice פרה *para*, id eſt fructificavit, & הדס *hadas*, id eſt myrtus. quaſi dicas, hortus myrtorum, ſeu in quo fructificant myrti. Myrtus enim odore & ſapore præ aliis arboribus recreat & excelli.

Paradiſus fuit in Eden.

VOLUPTATIS] LXX. retinent vocem Hebræam, vertuntque *in Eden*, quod eſt nomen proprium loci, idque indicat Hebræum *bet*, id eſt *in*; planque *Eden* eſſe nomen loci, in quo fuerit paradiſus, patet v. 10. in Hebræo, idque magis patebit inferiùs. Verùm noſter Interpres, & Symmachus *Eden* accipiunt, non ut proprium, ſed ut appellativum, tuncque ſignificat voluptatem. Unde ab Hebræo *Eden* nonnulli deducunt Græcum *ἡδονή*, id eſt *voluptas*. Theodoret. quæſt. 25. putat Adamum formatum eſſe in Eden, & ab *Eden* denominatum eſſe Adam. *Eden* enim, inquit, ruſum ſignificat. ſed errat: *Eden* enim non ruſum, ſed voluptatem hebraicè ſignificat. Rurſum Adam vocatus eſt ab Adama, id eſt terra rubea ex qua formatus eſt, non ab Eden; Adam enim per *aleph*, Eden verò per *ain* ſcribitur.

Fuit ad Orientem.

A PRINCIPIO) ſcilicet die tertio mundi, ut dixi cap. 1. v. 11. Errat ergo auctor lib. 4. Eſdræ c. 3. v. 6. qui exponit ſic, ut aſſerat ante terram plantatum eſſe paradiſum, LXX. vertunt, Ad Orientem; unde patet quòd reſpectu Judææ (Judææ enim reſpectu Moſes ſcribit, & conſignat plagas mundi) paradiſus fuerit ad Orientem, quodque Orientalis plaga primò ab Adam & hominibus incoli cœperit.

Hinc S. Chryſoſt. Theodoret. & Damaſcenus lib. 4. de Fide c. 13. docent Chriſtianos orare vertendo ſe ad Orientem, ut recordentur paradiſi, ex quo per peccatum expulſi ſunt; atque anhelent ad cæleſtem paradiſum, cujus ille terreſtris typus & imago fuit.

Quæſtio ubi ſit paradiſus? Prima ſententia.

Quæres, quis, qualis, & ubi ſit paradiſus? Primò Origenes putat paradiſum eſſe tertium cælum, in quod raptus fuit S. Paulus; arbores eſſe virtutes angelicas; flumina eſſe aquas quæ ſunt ſupra firmamentum. Idem docet Philo & Seleuciani hæretici, quin & S. Ambroſius lib. de Paradiſo. Verùm S. Epiphan. Auguſt. Hieronymus & alii hanc expoſitionem hæreſeos damnant: torquet enim planam hiſtoriam Geneſeos ad figmenta allegoriarum. Unde S. Ambroſius excuſandus eſt quòd litteram litteralemque ſenſum præſupponat, tantùmque allegoriam paradiſi veſtiget.

Secunda.

Secundò, alii apud Hugonem Victorin. putant paradiſum fuiſſe totum mundum, flumen eſſe Oceanum ex quo quatuor illa celeberrima flumina oriuntur. Sed & hic eſt error: nam quatuor hæc flumina egrediuntur extra paradiſum. Rurſum, Adam poſt peccatum ejectus è paradiſo; atqui Adam non eſt ejectus extra mundum; ergo mundus non eſt paradiſus.

Tertia.

Tertiò, alii apud Magiſtrum Sent. in 2. diſt. 17. cenſent paradiſum eſſe locum omnino ſecretum & elevatum uſque ad globum lunæ. ita Rabanus, Rupert. Strabus. vel certè, ut Abulenſis & Alenſis, paradiſum ſupra mediam aeris regionem elevari; ac proinde aquas diluvii eò non pertigiſſe. Sed ſic non in terra ſed in aere aut cęlo eſſet paradiſus. Rurſus eſſet valde ſpectabilis ac cognitus; uti ſol, luna, ſtellę, & cometæ ab omnibus ſpectantur.

Quarta.

Quartò, S. Ephrem apud Moſen Barcepha lib. de Paradiſo, putat totam terram noſtram cingi Oceano, & ultra illum in alia terra, & alio orbe eſſe paradiſum. Sed & hic error eſt: nam quatuor flumina paradiſi in noſtra ſunt terra & orbe.

Quinta.

Quintò, Cirvelus Darocenſis in Paradoxis q. 15. & Alphonſus à Vera cruce lib. de Cęlo ſpecul. 15. opinantur paradiſum fuiſſe in Palęſtina circa Jordanem in terra Sodomorum probantque ex Geneſis 13. v. 10. Alii volunt eam fuiſſe in inſula Taprobana, alii in America. Verùm hęc quatuor flumina nec in Palęſtina, nec in Taprobana, nec in America ſunt.

Sexta.

Sextò, S. Bonavent. & Durandus in 2. diſt. 17. putant paradiſum eſſe ſub ęquinoctiali. Putant enim ibi eſſe ſummã aeris temperiem, ubi ſemper dies ſunt ęquales noctibus. Sed hoc uti vagum eſt & incertum, ita nodum non ſolvit.

Diſſi-

Difficultas hujus quæſtionis pendet ex duobus fluminibus, ſcilicet Phiſon & Geon: qui enim hos noſſet, facilè ex iis veſtigaret paradiſum.

Multi putant Geon eſſe Nilũ, Phiſon eſſe Gangem.

Dico Primò, Multorum Patrum & Doctorum ſententia eſt, Geon eſſe Nilum, Phiſon eſſe Gangem. ita ſentit S. Epiphan. Auguſt. Ambroſ. Hieron. Theodor. Joſephus, Damaſcenus, Iſidorus, Eucherius, Raban. Rupert. & alii, quos citant & ſequuntur Conimbricenſ. in meteora tract. 9. cap. 10. & Ribera in Amos 6. num 44. & Bellarmin. de Gratia primi hominis cap. 12. Et probatur Primò, quia LXX. Jerem. 2. v. 18. pro Nilo vertunt Geon. unde etiamnum hodie Abyſſini Nilum vocant Guijon, teſte Franc. Alvarez. Hiſt. Æthiop. cap. 122. Sed reſponderi poſſet, Geon eſſe nomen plurium fluviorum. nam & juxta Jeruſalem erat rivulus Geon, ſive Gion (hæc enim duo idem ſunt; utrobique enim in Hebræo eſt eadem vox גיחון *gichon*) ubi unctus eſt Salomon in regem, 3. Reg. 1. v. 33. 38. 48. 2. Paralip 32. 30.

Secundò, quia Ganges propriè circuit terram Hevilat, id eſt Indiam (uti Geneſ. 10. v. 29. docet S. Hieronymus, & alii paſſim) quæ eſt intra Gangem, ubi aurum eſt optimum; imò ipſe Ganges, teſte Plinio, eſt aurifer & gemmifer. Porrò Ganges vocatur Phiſon, id eſt multitudo, à radice פוש *pus*, id eſt luxuriare, multiplicari, quia decem magna flumina in Gangem ſe exonerant. ita Joſeph. lib 1. Antiqu. 2. & Iſidor. lib. 13. Etymol. cap. 21. Pari modo Geon, id eſt Nilus, circuit Æthiopiam, ſive Abyſſiam, ubi regnat Preto-Johannes. Nili etiam inundatio eſt celeberrima; hanc autem ipſi Geon tribuit Eccleſiaſticus cap. 24. v. 35 & 37.

Dices, Quomodo Ganges & Nilus, qui remotiſſimi ſunt à Tigri & Euphrate, ex eodem cum iis fonte & fluvio paradiſi naſci poſſunt? Nam Ganges oritur in Caucaſo monte Indiæ: Euphrates & Tigris in montibus Armeniæ: Nilus ex montibus Lunæ, verſus promontorium Bonæ ſpei; vel potiùs ex lacu quodam regni Congi, uti notarunt qui hoc ſæculo illa loca luſtrarunt. hæ autem origines à ſe invicem, ac conſequenter à flumine paradiſi remotiſſimæ ſunt.

Hæc ſanè ingens eſt difficultas, ad quam reſpondet S. Auguſtinus lib. 8. de Geneſ. ad lit. cap. 7. Theodoret. Rupert. & alii, Gangem & Nilum è terreſtri paradiſo oriri, ſed ſubterraneis cuniculis & meatibus abſcondi, donec locis jam dictis erumpant, idque Dei conſilio ad occultandum paradiſum. Imò Pauſan. in Corinthiacis, & Philoſtrat. lib. de Vita Apollonii cap. 14. ajunt non deeſſe, qui putent ex Euphrate terra condito, ac poſtea ſupra Æthiopiam prodeunte, Nilum effici. quod aptè reſpondet ſacræ Scripturæ hic cap 2. quæ hæc quatuor flumina ex uno fonte profluere inſinuat. Nec mirum eſt Gangem & Nilum ita condi, & tam remotè exoriri; nam & mare Caſpium ab Oceano Arctico remotiſſimo per meatos ſubterraneos prodire, docet S. Baſilius, Strabo, Plinius, & Dionyſios libr. de Situ orbis. Imò multi cenſent omnia, etiam remotiſſima flumina, fontes & aquas oriri ex mari & abyſſo illa ſubterranea, per venas ſubterraneas, uti dixi cap. 1. v. 9. Ex hac ergo abyſſo primò ingens fluvius oriebatur in paradiſo; Deus enim ad paradiſi decorem voluit, ut ex eo oriens, quaſi matrix reliquorum, in hæc quatuor flumina ſe diſpertiret: poſt peccatum verò Adæ, Deus hunc paradiſi fluvium vel totum terra condidit; vel latere voluit, ut magis lateret paradiſus.

Probatur Nilum nõ eſſe Geon, nec Gangem eſſe Phiſon.

Verùm incredibile videtur, tanto & tam vaſto ſpatio hoc paradiſi flumen, vel potiùs quatuor flumina ſub terra ſe condere, & poſtea tam diſſitis locis exoriri. Nam, ut docet Ptolemæus, inter Euphratem & Gangem intercedit ſpatium 70. graduum, id eſt pluſquam 4300. milliarium. Idem de Nilo dici poteſt.

Primò.

Secundò.

Secundò, hæc quatuor flumina locis jam paulò antè dictis & ſatis cognitis ita modicè oriuntur, ut ſtatim appareat ea ibi primùm naſci, deinde confluentibus hinc inde rivulis paulatim adoleſcere: ergo non naſcuntur ex uno illo flumine magno paradiſi.

Tertiò.

Tertiò, Viegas in Apocal. caput 11. ſect. 5. aliique viri doctiſſimi annotarunt, nec Indiam, nec Gangem, nec alias regiones, aut fluvios quæ ſunt ultra ſinum Perſicum, vocari in Scriptura Orientales vel Orientem, ſed tantùm illas quæ ſunt citra ſinum Perſicum, veluti Armeniam, Arabiam, Meſopotamiam. Harum ergo incolæ, putà Arabes, Idumæi, Madianitæ, Armeni, vocantur Orientales, vel filii Orientis reſpectu Judæorum: atqui paradiſus fuit in Oriente, ut habent Septuag.

Quartò.

Quartò, ſi Geon eſt Nilus, & Phiſon Ganges; ergo paradiſus complexus eſt omnes regiones interjacentes inter Nilum, Euphratem, Tigrim & Gangem, putà Babyloniam, Armeniam, Meſopotamiam, Syriam, Mediam, Perſiam, multaſque alias: Admittunt hoc nonnulli, ſed parum probabiliter, ut videtur: nam paradiſus vocatur hic hortus voluptatis. quis umquam tantum vidit hortum?

Hinc ſequitur Phiſon non eſſe Gangem, nec Geon eſſe Nilum. unde

Paradiſus fuit circa Meſopotamiam.

Prob. Primò.

Secundò.

Tertiò.

Dico Secundò, Paradiſus videtur fuiſſe circa Meſopotamiam & Armeniam. Probatur Primò, quia hæ regiones in Scriptura vocantur Orientales, uti jam dixi. Secundò, quia homines ejecti è paradiſo primùm has regiones incolere cœperunt; tum ante diluvium, ut patet de Cain, qui habitavit in Eden, Geneſ. 4. v. 16. tum poſt diluvium, quaſi ſitas prope paradiſum, ideoque cæteris fertiliores, ut patet Geneſ. 8. & cap. 11. v. 2. Tertiò, quia paradiſus fuit in Eden, ut vertunt Septuagin. Eden autem fuit juxta Haran, ut patet Ezech. 27. 23. Iſaiæ 37. 12. Haran autem eſt circa Meſopotamiam: Haran enim ſive Carrhæ urbs eſt Parthorum, ubi cæſus eſt Craſſus. Quartò, quia ibi eſt paradiſus, ubi ſunt Euphrates & Tigris, ut patet hìc v. 14. atqui hi ſunt in Meſopotamia & Armenia. Euphrates enim eſt fluvius Babyloniæ, inter quem & Tigrim intercepta regio, Meſopotamia (quaſi dicas, in medio duorum fluviorum ſita) vocatur. Quintò, quia hæ regiones ſunt amœniſſimæ & fertiliſſimæ. Sextò, quia paradiſus non adeò longè diſſitus fuiſſe videtur à Judæa: perinde ac Meſopotamia à Judæa non adeò diſſita eſt. nam tradunt Patres, Adamum paradiſo ejectum peragratis aliquot locis veniſſe in Judæam, ibique mortuum ac ſepultum in monte, qui à poſteris, quòd ibi caput primi hominis contineretur, Calvariæ mons fuerit appellatus; in quo Chriſtus crucifixus Adæ peccatum luit & expiavit. ita tradunt Origenes, Cyprianus, Athanaſius, Baſil. & alii paſſim, uno excepto & repugnante S. Hieronymo, ut dixi Matth. 27 33.

Quartò.

Quintò.

Sextò.

Dico Tertiò, Non conſtat quinam fluvii ſint Phiſon & Geon, eos tamen adhuc extare ſatis liquet ex Eccleſiaſt. cap. 24. v. 35. Rurſum, non conſtat an quatuor hæc flumina oriantur ex flumine paradiſi: an verò flumen paradiſi in hæc quatuor tantùm influat, vel in ea ſe dividat. Moſes enim tantùm dicit quòd hic fluvius dividatur in quatuor capita: quatuor autem capita vocat ipſos quatuor fluvios, qui unum hoc flumen paradiſi in quatuor quaſi ramos, vel capita dividunt, ſive ex eo oriantur & profluant, ſive non. Ita enim ipſe Moſes ſe mox explicare videtur. Probabilis tamen eſt ſententia Pererii. Oleaſtri, Eugubini, Vatabli hic, & Janſenii in cap. 143. Concordiæ Evangel. Phiſon & Geon eſſe flumina quæ ex Euphrate & Tigri coeuntibus enaſcuntur. Pro quo

Phiſon eſt Phaſitigris.

Nota, Tigrim & Euphratem ſupra ſinum Perſicum in unum tandem coire, ac rurſum dividi, tumque nomen mutare. Unus enim in ſinum Perſicum delabens dicitur Phaſis ſive Phaſitigris (qui videtur eſſe Phiſon) celebris apud Curtium, Plinium, & alios; hic circuit terram Hevilat, id eſt Chavila, putà Chaulatæos, quos Strabo lib. 16. in Arabia ponit juxta Meſopotamiam. Alter Arabiam Deſertam, & loca vicina petens videtur eſſe is, qui hìc Geon dicitur: hic circuit Aethiopiam, non illam Abyſſinorum quæ eſt infra Ægyptum, ſed illam quæ eſt circa Arabiam. In Scriptura enim Madianitæ, aliique juxta ſinum Perſicum, vel Arabicum habitantes, vocantur Aethiopes.

Paradiſus fuit in eo loco ubi cõfluunt Tigris & Euphrates.

Paradiſus ergo videtur fuiſſe eo loco quo confluunt Euphrates & Tigris: ab illo enim confluxu dividuntur & diſcriminantur in quatuor hæc flumina: ſurſum enim ſunt Euphrates & Tigris: deorſum verò ſunt Geon & Phaſitigris ſive Phiſon. Quòd enim hi fluvii poſtquam coierunt, rurſum dividantur, clarè patet ex exactioribus tabulis Coſmographicis Gerardi Mercatoris, Ortelii, & alio-

& aliorum. Mercator enim in Aſiæ tabula 4 manifeſtè oſtendit, Tigrim & Euphratem concurrere juxta Apamiam, ac rurſum dividi juxta urbem quæ dicitur Aſia, atque efficere inſulam Teredon magnam ſatis; ac denique utrimque in ſinum Perſicum influere, ibique deſinere.

Adde, veriſimile eſt, hos fluvios tempore Moſis magis fuiſſe diviſos, eò quòd poſtea mutarint alveum, magiſque confluxerint, uti à tempore Moſis multa alia flumina & maria locum & alveum mutarunt, uti annotavit Torniellus. Nam ſub tempora Moſis, hæc quatuor flumina paradiſi fuiſſe planè diviſa, patet ex eo, quòd ipſe illa quatuor quaſi ſeparata, & vulgò nota deſcribit, eaque Judæis proponit, ut ipſi ex illis, quo loco fuerit paradiſus, cognoſcant.

Dico Quartò, Etiamſi non conſtet quo præcisè loco fuerit paradiſus; tamen certum eſt de fide paradiſum fuiſſe locum corporeum, ſitum in parte aliqua terræ noſtræ verſus Orientem, ut habent LXX. Rurſum, certum eſt locum hunc fuiſſe amœniſſimum & temperatiſſimum, idque partim ex ſe ſuoque ſitu naturali, partim ex ſpeciali Dei providentia, quæ æſtum, frigus, omnemque B aliam intemperiem à paradiſo removiſſet: locum, inquam tum hominum, tum etiam aliorum animantium.

An in paradiſo fuerint ſoli homines, an etiam animalia?

Negat hoc Damaſc. & S. Thomas & Abulenſ. in cap. 13. quæſt. 17. Putant enim ipſi in paradiſo nulla animalia quadrupedia, ſed ſolos homines futuros fuiſſe. Abulenſis tamen ad paradiſum quoque admittit aves, ad melodiam, & piſces in fluminibus. Verùm contrarium docent alii paſſim cum S. Baſilio libr. de Paradiſo. & S. Auguſt. lib. 14. Civit. cap. 11. Animalium enim varietas & pulchritudo magnam homini in paradiſo voluptatem afferebat. Rurſum conſtat ſerpentem fuiſſe in paradiſo; *In paradiſo*, inquit Baſilius, *omnia erant avicularum genera, quæ pulchritudine colorum, & naturali muſica, ac dulcedine concentus incredibiliter oblectabant hominem. Erant illic variorum etiam animalium ſpectacula. Sed erant omnia manſueta, obedientia homini, inter ſe concorditer & pacificè viventia, quæ & audiebant inter ſe, & loquebantur ſenſate. Serpens autem non erat tunc horrendus, ſed mitis & manſuetus, nec terribiliter in terræ ſuperficie velut natans reptabat, ſed ſublimis & erectus pedibus inſiſtens gradiebatur*. Ubi

S. Baſil. putat animalia in paradiſo locuta & uſa ratione.

C Nota, S. Baſilium videri dicere, quòd in paradiſo bruta animalia habuerint rationem & loquelam humanam. rurſum, quòd ſerpens non rependo, ſed erectus inceſſerit. Quorum neutrum videtur probabile. Æquè paradoxum eſt, quod aſſerit Rupert. lib. 2. de Trinitate cap. 24. & 29. aquas natura ſua eſſe ſalſas; ſed ſicut jecur fons eſt ſanguinis, ita fontem hunc paradiſi fontem eſſe omnium aquarum dulcium, quæ ſunt per totum orbem; ac conſequenter eumdem fontem parentem eſſe & auctorem omnium germinum, arborum, gemmarum & aromatum.

An paradiſus adhuc ſuperſit.

Quæres Secundò, An locus & paradiſi amœnitas adhuc ſuperſint? Reſpondeo. Certum eſt locum ſupereſſe, de amœnitate incertum eſt.

Aſſerunt S. Juſtinus, Tertull. Epiphan. Auguſtinus, Damaſc. S. Thomas, Abulenſ. & alii, quos citat Viegas ſuprà. cenſent enim hi, peculiari Dei providentia, tempore Noe à diluvio intactum ſervatum eſſe paradiſum: licet enim alios communes hominum montes aqua diluvii exceſſerit, ut dicitur Geneſ. 7 non tamen paradiſum; D aut, ſi & hunc exceſſit, eum tamen non vitiaſſe, eò quòd hic ſit innocentiæ locus, in quo etiamnum ſanctiſſimè & quietiſſimè vivant Elias & Henoch. ita omnes Patres jam citati.

Addit Irenæus lib. 5. cap. 5. in hoc paradiſo terreſtri omnes juſtorum animas poſt mortem, uſque ad diem judicii detineri, ut tunc in cælum eant, videantque Deum. Sed hic eſt error Armenorum damnatus in Concilio Florentino.

Alii, & fortè probabiliùs, cenſent, uſque ad diluvium extitiſſe paradiſum in primæva ſua amœnitate, nam cùm Deus expulit ex eo Adamum, poſuit ante eum Cherubim ad eum cuſtodiendum. Rurſum Henoch raptus dicitur in paradiſum, non cæleſtem, ſed terreſtrem. Eccli. 44. v. 16. Verùm in diluvio Noe. cùm aquæ per annum integrum totam terram occuparunt, cenſent iidem paradiſum quoque iis obrutum, violatum & diſſipatum

A fuiſſe. idque ſatis indicat Moſes cap. 7. 19. Adde, quòd nuſquam jam paradiſus inveniri poſſit; cùm tamen tota terra, præſertim circa Meſopotamiam & Armeniam, planè ſit cognita & habitata. Ita cenſent Oleaſter, Eugubin. Catharin. Pererius & Janſenius ſuprà, Franc. Suarez 3. p. q. 59. a 6. diſp. 55. ſect. 1. Viegas jam citatus, & alii. Aquæ enim diluvii per annum integrum tanta vi recurrentes, &, ut Moſes ait, euntes & redeuntes, omnes arbores, domos, urbes, quin & colles ſtraverunt, totamque ferè terræ ſuperficiem dimoverunt: ergo & paradiſi formam & decorem ſubverterunt.

Tropol. paradiſus eſt anima omni arborum, id eſt virtutum, varietate ornata. Hinc illud Zoroaſtris ſymbolum, *quære paradiſum*, id eſt omnem divinarum virtutum chorum, ait Pſellus. Ejuſdem eſt hoc, *animam alatam eſſe: cumq; alæ excidunt, illam in corpus præcipitem ferri; tum denuò illis ſuberescentibus, ad ſuperos revolare*. Eum autem diſcipulis percunctantibus, quo pacto alis bene plumantibus, volucres animos ſortirentur? Irrigetis, inquit, alas aquis vitæ. Iterum ſciſcitantibus, unde has aquas peterent? illis per parabolam reſpondit: Quatuor fluviis Dei paradiſus abluitur & irrigatur; inde vobis ſalutares aquas haurietis. nomen fluminis quod eſt ab Aquilone, rectum denotat: quod ab Occaſu, expiationem; quod ab Ortu, lumen: quod à Meridie, pietatem.

Allegoria paradiſi.

Allegoricè, S. Auguſt. lib. 13. de Civit. cap. 21. & Ambroſ. lib. de Paradiſo; Paradiſus, inquiunt, eſt Eccleſia; quatuor flumina ſunt quatuor Evangelia: ligna fructifera ſunt Sancti: fructus ſunt opera Sanctorum: lignum vitæ eſt Chriſtus Sanctus ſanctorum, vel eſt ipſa bonorum omnium mater ſapientia, Eccli. 24. 41. Proverb. 3. 18. lignum ſcientiæ boni & mali eſt liberum arbitrium, vel tranſgreſſi mandati experimentum. Rurſum paradiſus eſt Religio in qua viget humilitas, charitas & ſanctitas. Audi S. Baſil. libro, vel potiùs homilia de paradiſo ſub finem; *Quòd ſi locum aliquem cogitaveris ſanctorum capacem, in quo omnes qui in terra bonis operibus reſplenduerunt, gratia Dei fruantur, & in vera ac ſpirituali jucunditate vivant, non aberraveris à decenti de paradiſo ſimilitudine*. Sic & S. Chriſoſt. homil. 69. in Matth. de Monachorum felicitate diſſerens, comparat illos Adamo paradiſum incolenti. Vide S. Bernardum ad clericos cap. 21. & Hieron. Platum C lib. 3. de Bono ſtatus Relig. cap. 14.

Anagogicè, iidem; Paradiſus, inquiunt, eſt cælum & vita Beatorum; quatuor flumina ſunt quatuor virtutes cardinales; ſcilicet Ganges eſt prudentia, Nilus temperantia, Tigris fortitudo, Euphrates juſtitia. Vide Pierium hieroglyphico 21. Vel potiùs quatuor flumina ſunt quatuor dotes corporis glorioſi, Apocal. ult. v. 2. Ita S. Dorothea cùm ad Martyrium duceretur à Fabricio præfecto, gaudebat, quòd ſe ad ſponſum ire diceret, cujus paradiſus omnium florum & fructuum amœnitate vernaret: cumque Theophilus ſcriba per riſum rogaret, ut, cùm eò perveniſſet, inde ſibi roſas aliquot mitteret: Mittam, inquit. Poſtquam ergo decollata eſt, Theophilo puer cum recentium ciſtula roſarum apparuit, & quidem brumæ tempore (paſſa eſt enim ſexta Februarii) eaſque ipſi à Dorothea de ſponſi ſui paradiſo miſſas dixit: & cùm obtuliſſet, ex oculis evanuit. quare Theophilus ad Chriſti fidem converſus, martyrium obiit.

Vers. 9.

D Omne lignum pulchrum visu, et ad veſcendum suave] Et hìc ponitur pro *vel*; ſignificat enim Moſes in paradiſo fuiſſe tam arbores pulchras & amœnas, uti ſunt cedri, cypreſſi, pini aliæque infrugiferæ; quam frugiferas & eſui aptas.

Lignum etiam vitæ.] putà arborem vitæ. Quæres, quænam & qualis fuerit hæc arbor?

Quænam arbor vitæ?

Dico Primò, De fide eſt fuiſſe hanc veram arborem, hæc enim ab Hebræis vocatur lignum; hocque exigit ſimplex & hiſtorica narratio Moſis. ita omnes veteres contra Origenem & Eugubinum, qui putant arborem vitæ ſymbolicam fuiſſe, & ſymbolicè tantùm ſignificaſſe & vitam & immortalitatem Adæ, ſi Deo obediret, promiſſam.

Dico Secundò, Dicitur arbor vitæ, non quòd ſignum eſſe vitæ Adamo à Deo conceſſæ, ut vult Artopœus; ſed *vitæ*, id eſt vivifica, cauſa vitæ, vitam conſervans & prorogans: quia ſcilicet hæc arbor comedentis vitam lon-

Digitized by Google

longiſſimè protendebat, eamque à morbis ac ſenio immunem, ſanam, quietam & jucundam tuebatur. vide Perer. & Valeſium Sacræ Philoſoph. cap. 6. Primò ergo hæc arbor vitam feciſſet longævam. Secundò, valentem & robuſtam: Tertiò, conſtantem, ut numquam morbum aut ſenium incurriſſet: Quartò, lætam & hilarem. pepuliſſet enim omnem triſtitiam & melancholiam.

Dico tertiò, Fuit hæc vis & virtus huic arbori non ſupernaturalis; ideoque poſt Adæ peccatum illi ablata, ut volunt S. Bonavent. & Gabriel in 2. diſt. 19. ſed fuit illi naturalis, uti eſt vis medendi in aliis fructibus & arboribus. inde enim à natura ſua, nativaque vi dicitur arbor vitæ: ideoque poſt peccatum manſit huic arbori hæc virtus, eaque de cauſa ab ea, & à paradiſo excluſus eſt Adam poſtquam peccavit, ut patet cap. 3. v. 22. ita D. Thomas, Hugo, & Pererius.

In paradiſo ergo nihil hominem in innocentia permanentem lædere aut corrumpere potuiſſet. Nam contra actionem elementorum & conſumptionem humidi radicalis, habuiſſet lignum vitæ, quod humidum illud planè reſtauraſſet: contra violentiam dæmonum, habuiſſet cuſtodiam angelicam; contra impetum ferarum, habuiſſet perfectum in eas dominium; contra vim hominum habuiſſet paradiſum; ſi enim quis alium lædere voluiſſet, juſtitia excidiſſet, & mox paradiſo fuiſſet expulſus, uti Adæ contigit: contra infectionem aeris, habuiſſet auræ temperiem convenientiſſimam: contra herbas venenatas, contra flammas, aliaque, quæ eum caſu lædere vel opprimere potuiſſent, habuiſſet plenam in omnibus prudentiam, & providentiam cuncta cavendi; quam ſi non adhibuiſſet, jam non innocens, ſed imprudens, temerarius & nocens fuiſſet, itaque lædi potuiſſet. Denique Dei tutela undique eum vallaſſet & protexiſſet à noxiis.

Quomodo prorogaſſet homini vitam.

Quæres Secundò, qua ratione hæc arbor vitam homini prorogaſſet? Multi putant fructum arboris vitæ ſemel guſtatum & comeſtum, comedenti immortalitatem attuliſſe. Sicut enim, inquiunt, lignum ſcientiæ boni & mali fuit arbor mortis, & ſtipendium mortis, ita ut ſemel guſtatum neceſſitatem moriendi adferret: ſic è contrario arbor vitæ fuit præmium obedientiæ, quod homines à mortali ſtatu ad immortalitatem transferret. Unde Bellarm. lib. de Gratia primi hominis c. 18. cenſet homines ex hac arbore vitæ tantùm comeſturos fuiſſe tunc, cùm proximè transferendi eſſent ex hac vita ad ſtatum gloriæ. Huic ſententiæ favet S. Chryſoſt. Theodor. Irenæus, Rupert. quos citat & ſequitur Abulenſ. in cap. 13. ubi hæc omnia fusè pertractat.

Dico Primò, Probabilius eſt, hunc fructum ſemel guſtatum prorogaturum quidem fuiſſe homini vitam ad longum tempus, non tamen eum abſolutè immortalem facturum fuiſſe. Ratio eſt, quia huic fructui naturalis erat hæc vis, eratque finita, ac proinde continua actione caloris naturalis in homine tandem erat conſumenda. Rurſum, fructus hic, uti & alii quivis, natura ſua erat corruptibilis; non ergo poterat facere hominem omnino incorruptibilem: ſed tantùm iterato comeſtus ulteriùs ſemper, & ulteriùs vitam homini prorogaſſet. ita ſentit Scotus, Durandus, Cajet. & Perer.

Dico Secundò, Fructus arboris vitæ vires integras homini reparabat: Primò, humorem naturalem primigenium, aut eo meliorem ſuggerendo; Secundò, calorem naturalem continua actione & pugna cum aliis cibis (quibus ordinariè uſus etiam tunc fuiſſet homo, ut docet S. Auguſt. lib. 13. de Civit. cap. 20. refractum acuendo, roborando, & in priſtinum, vel etiam meliorem ſtatum reſtituendo, eumque continendo & conſervando. Unde ſi ſtatis temporibus, licet raris, ex hac arbore comediſſet homo, nec mortem, nec ſenium incurriſſet. Errat ergo Ariſtoteles, qui lib. 3. Metaphyſ. textu 15. tacitè reprehendit Heſiodum dicentem, deos qui ambroſia veſcuntur eſſe immortales, alios verò qui ambroſia carent eſſe mortales. Quia quidquid, inquit, cibo veſcitur, natura ſua ſeneſcit, diſſolvitur & moritur: hoc enim in hac arbore vitæ, quam Ariſtoteles non cognovit, patet eſſe falſum. unde cap. 3. v. 22. hic Moſes disertè docet Adamum expulſum eſſe paradiſo, ne guſtans lignum vitæ viveret in æternum: ergo lignum vitæ poterat vitam prorogare in æternum.

A Dices, Calor naturalis io homine, actione continua ſenſim minuitur, & agendo in fructum arboris vitæ fuiſſet refractus. hæc autem refractio videtur non poſſe reparari per cibum; quia illa tantùm reparari poteſt per converſionem cibi, ſive alimenti in ſubſtantiam aliti: tunc aut alimentum ſibi eſt alito, ac conſequenter alito majorem noo habet vim: ergo vires ejus retractas & imminutas integrè reparare nequit.

Reſpondeo Primò, Falſum eſt, quòd alimentum cùm converſum & ſimile eſt alito, majorem eo non habeat vim: videmus enim ſumpto cibo homines debiles mox vegetari, vigere, roborari.

Reſpondeo Secundò, hunc fructum arboris vitæ non tantùm fuiſſe cibum, ſed & pharmacum miræ virtutis, quod antequam convertatur io ſubſtantiam hominis, purificat, reficit & roborat corpus, & calorem naturalem. Rurſum, illud idem poſtea converſum in ſubſtantiam hominis, hanc eamdem virtutem & qualitatem retinuiſſet. hac ergo ſua naturali vi vires nutritivas hominis longè magis refeciſſet & reſtauraſſet, quàm eas actio caloris naturalis, ejuſque in fructum cibumque refractio debi-
B litaſſet. ita Lud. Molina.

Qualis æternitas ex arbore vitæ.

Quæres Tertiò, qualis fuerit hæc æternitas, quam attuliſſet eſus ligni vitæ; an abſoluta, an reſtricta & reſpectiva? Lud. Molina cenſet fuiſſe abſolutam; quia, inquit, hoc lignum ſemper reſtituiſſet hominem priſtino vigori. Verùm meliùs Scotus, Valeſius, & Cajetan. cenſent fuiſſe reſtrictam, non abſolutam; quia videlicet hoc lignum prorogaſſet homini vitam & vigorem ad aliquot annorum millia, donec Deus eum tranſtuliſſet in cælum, quæ æternitas quædam eſt. Hebræi enim עלם *olam*, id eſt æternum, vocant ex volgi uſu tempus longiſſimum, cujus finis ab homine non pervidetur. vide canon. 4. Sic cap. 6. 3. ait Dominus, *Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternum* (id eſt longam primorum patrum ætatem) *eruntque dies illius centum viginti annorum*. Non tamen potuiſſet hoc lignum prorogare homini vitam abſolutè in omnem æternitatem. Ratio eſt, quia omne corpus miſtum, cùm conſtet elementis contrariis, & inter ſe pugnantibus, natura ſua eſt corruptibile: lignum autem hoc ſapidiſſimum & pulcherrimum, erat corpus mixtum: ergo in ſe erat corru-
C ptibile, & ſenſim, licet lentè admodum, defeciſſet, primumque ſuum vigorem perdidiſſet, ac tandem interiiſſet, uti quercus etiamſi ſint duriſſimæ, ſenſim tamen intereunt: ergo non potuiſſet hominem à morte & corruptione in æternum præſervare. Non enim poterat dare homini id quod in ſe non habebat. Et hoc ſenſu verum eſt quod dixit Ariſtoteles: omne quod cibo veſcitur eſſe mortale. Secundò, quia aliàs ſequeretur, quòd Adam poſt peccatum, ſi permiſſus fuiſſet vivere in paradiſo, & edere lignum vitæ, vixiſſet abſolutè in æternum: hoc autem videtur incredibile; tum quia antequam paradiſo expelleretur, lata erat in eum ſententia mortis; tum quia per peccatum corpus & natura humana tam eſt debilis & miſera totque morbis, vitiis & ærumnis, quæ vires atterunt, & ſenſim ad mortem deducunt, obnoxia, ut cum tandem mori neceſſe ſit.

Objectio.

Dices, Fructus arboris vitæ reſtituiſſet *ſemper* calorem naturalem, & humidum radicale priſtino ſuo vigori: ergo homini vitam ſemper, & in omnem æternitatem prorogare potuiſſet, ſi ſuis temporibus ex eo comediſſet
D homo.

Reſponſio.

Reſp. *τὸ ſemper* io antecedente accipi debet reſtrictè, nimirum *ſemper*, quamdiu ſcilicet duraſſet integra vis & vigor arboris vitæ: ea enim ſeneſcente & pereunte, ſenuiſſet pariter & periiſſet homo. Sicut enim jam electuaria & cibi nonnulli valde ſucculenti, ſpiritoſi & alimentoſi humidum radicale, & calorem naturalem (præſertim in juvenibus) planè reſtaurant, & in integrum reſtituunt; ſed ad certum tempus, putà donec vel ſeneſcat homo, vel cibi vis & vigor debilitetur: tunc enim hominis vires ita reſtaurare nequit, quin ſenſim deficiat & emoriatur homo. ita pariter res ſe habuiſſet in arbore vitæ. Hoc tantùm diſcrimine, quòd cibi & pharmaca noſtra ad breve tantùm tempus, vigorem homini reſtaurent: arbor verò vitæ id diu, ad multa annorum millia, præſtitiſſet: quibus exactis ſenuiſſet, & mortuus fuiſſet tam homo, quàm arbor vitæ. verùm Deus

hoc

ho: ſenium & mortem prævenisset, transferendo hominem in cælum & vitam æternam. Cùm ergo Deus noluerit hominem in paradiſo vivere abſolutè in æternum, ſed tantùm ad longum tempus; videtur pariter arbori vitæ indidiſſe vim prorogandi vitam, non abſolutè in æternum, ſed tantùm ad longum tempus. ita docet Scotus cum ſuis.

Nectar & ambroſia orta ex ligno vitæ. Denique ex hac arbore vitæ fabulati ſunt Poetæ, finxeruntque ſuum nectar, ambroſiam, nepenthes & moly, quaſi cibos deorum, qui eos faciant immortales, juvenes, ſemper lætos & beatos.

Nota, Adamum non guſtaſſe de hoc fructu vitæ: nam paulò poſt creationem ſuam peccavit, & paradiſo expulſus eſt, ut patet c. 3. v. 22.

Symbolicè ergo, lignum ſive arbor vitæ erat hieroglyphicum æternitatis, ut patet ex dictis.

Allegor. arbor vitæ eſt Chriſtus, qui ait: *Ego ſum vitis, vos palmites*, Johan. 15. Et: *Ego ſum via, veritas & vita*. Johan. 14. Rurſum, arbor vitæ eſt crux Chriſti, quæ in medio paradiſi, id eſt Eccleſiæ, erecta vitam dat mundo: in quam proinde conſcendere geſtiens ſponſa ait
B Cant. 7. *Aſcendam in palmam, & apprehendam fructus dulces gutturi meo*. Arbor vitæ denique eſt Euchariſtia, quæ vitam dat animæ & corpori: nam ejus virtute reſurgemus ad vitam immortalem, juxta illud Chriſti Johan. 6. *Qui manducat hunc panem, vivet in æternum*. ita S. Iren. lib. 4. c. 34. & lib. 5. c. 2.

Tropolog. lignum vitæ eſt B. Virgo de qua nata eſt vita, Deus homo, Chriſtus Jeſus: Virgoque ipſa, ut ait Germanus Patriarch. Conſtantinopol. ſpiritus & vita Chriſtianorum eſt. Rurſum, arbor vitæ eſt juſtus, qui opera ſancta quæ vitam gratiæ, & gloriæ pariunt, operatur, juxta illud: *Fructus juſti lignum vitæ*, Proverb. 11. v. 30. Inſuper arbor vitæ eſt ipſa ſapientia, virtus & perfectio, juxta illud de eadem: *Lignum vitæ eſt his, qui apprehenderint eam*, Proverb. 3. 18.

Anagog. arbor vitæ eſt beatitudo & viſio Dei, quæ vitam beatam animæ confert, juxta illud: *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod eſt in paradiſo Dei mei*, Apocal. 2. 7. & c. 22. 2. Vide ibi dicta.

Qualis arbor ſcientiæ boni & mali. LIGNUMQUE SCIENTIÆ BONI ET MALI] Quæres, quale fuerit hoc lignum, id eſt arbor? Judæi fabulantur, Adam & Evam creatos eſſe ſine uſu rationis, quaſi infantes, ſed ex hac arbore accepiſſe uſum rationis, quo ſcirent bonum & malum.

Secundò, Joſephus lib. 1. Antiqu. cap. 2. cenſet arborem hanc habuiſſe vim acuendi ingenium & prudentiam, indeque vocatam eſſe arborem ſcientiæ boni & mali. Idem ſenſerunt Ophitæ apud Epiphan. hæreſi 37. qui pro Chriſto coluerunt ſerpentem, eò quòd ipſe homini fuerit auctor adipiſcendi ſcientiam, cùm ei eſum ligni vetiti perſuaſit.

Tertiò, Damaſcenus lib. 2. de Fide c. 11. cenſet eſum hujus arboris attuliſſe homini cognitionem propriæ naturæ.

Verùm dico Primò, Probabilis eſt ſententia Ruperti, Toſtati & Pererii, per anticipationem hic vocari arborem ſcientiæ boni & mali, quæ poſtea ita vocata eſt ex eo, quòd ſerpens homini ſi inde ederet promiſerit, licet falsò & mendaciter, hanc ſcientiam, dicens, *Eritis ſicut dii, ſcientes bonum & malum*. unde poſteaquam inde co-
D medisset Adam, Deus irridens eum dixit, *Ecce Adam quaſi unus ex nobis factus eſt, ſciens bonum & malum*.

Dico Secundò, Probabilius eſt, non poſtea, ſed nunc ab ipſo Deo vocatam eſſe hanc arborem ſcientiæ boni & mali; tum quia Deus uti arborem vitæ, ita & hanc ſuo nomine vocavit, & Adamo deſignavit: non enim aliud hujus arboris nomen extat. tum quia denuò v. 18. vocatur à Deo arbor ſcientiæ boni & mali. tum denique quia per hoc nomen videtur ſerpens decepiſſe Evam, quaſi diceret: Arbor hæc vocatur ſcientiæ boni & mali; ergo ſi ex hac comederitis, eritis ſcientes bonum & malum. Nimirum promiſit ei ſerpens ſcientiam omnimodam & divinam, cùm Deus longè aliam intellexiſſet in hoc nomine. Unde.

Dico Tertiò, lignum ſcientiæ boni & mali ita à Deo vocatum videtur, tum ab ipſa deſtinatione Dei, tum ab eventu ſecuto, quem Deus præviderat. Deſtinaverat enim Deus, ad exercendam hominis obedientiam, ei
A hujus arboris eſum vetare, &, ſi homo obediens ea abſtineret, juſtitiam & felicitatem ei augere & conſervare: ſin inobediens inde comederet, eumdem morte mulctare. Per hanc ergo arborem didicit & ſcivit homo per experientiam, id quod antè tantùm ſciebat per ſpeculationem, ſcilicet quid interſit inter obedientiam & inobedientiam, inter bonum & malum, ideoque vocata eſt hæc arbor ſcientiæ boni & mali, q. d. Arbor ex qua diſcet homo per experientiam, quid ſit bonum, & quid ſit malum. Ita Chaldæus, S. Auguſtinus lib. 14. Civit. c. 17. Theodoret. Eucherius, & Cyrill. lib. 3. contra Julian. Sic pars illa deſerti Pharan, dicta eſt Sepulchra concupiſcentiæ: quia ibidem interfecti & ſepulti ſunt qui carnes concupierant, Numer. 11. 34.

Dico Quartò, Probabiliter Theodor. Procop. Barcepha, atque Iſidorus Peluſiot. & Gennadius in catena Lipomani ad c. 3. v. 7. putant hanc arborem fuiſſe ficum. Nam ſtatim ab ejus eſu nudum ſe videns Adam, ex foliis ficus veſtem ſibi conſuit, ut dicitur c. 3. v. 7. A proxima enim & viciniſſima arbore, Adam ita confuſus videtur accepiſſe hæc folia, & tegmina nuditatis ſuæ. nulla autem erat ei vicinior illa, ex qua jamjam comederat; illa ergo fuit ficus. *Arbor ſcientiæ boni & mali videtur fuiſſe ficus.*

Alii putant fuiſſe malum ſive pomum. nam Cantic. 8. v. 5. dicitur: *Sub arbore malo ſuſcitavi te*. ſed nomen mali commune eſt ad omnes fructus qui molliori ſunt cortice, unde ficus quoque eſt malum. Verùm in hac re nihil certò aſſeri poteſt.

Tradunt, vel potiùs fabulantur Hebræi ex hac arbore vetita Seth juſſu angeli accepiſſe ſemen, illudque indidiſſe ori Adæ ſepulti, ex quo ſuccreverit arbor, ex qua crux Chriſti confecta eſt, quæ peccatum Adæ abolevit; decuiſſe enim, ut in eodem ligno quo peccaverat Adam, Chriſtus Adæ peccatum lueret & expiaret. Fabulam hanc fusè narrat Pineda lib. 5. de Salom. c. 14.

Myſticè & tropolog. arbor ſcientiæ boni & mali fuit hieroglyphicum liberi arbitrii, ut jam dixi. Ex ejus enim malo uſu didicit Adam, quantum malum ſit inobedientia & peccatum: ſicut vice verſa ex ejus bono uſu didicerunt diſcuntque Sancti, quantum bonum ſit obedientia & cu-
C ſtodia legis. Quocirca arbor hæc pariter fuit typus obedientiæ & inobedientiæ, uti inſinuat S. Ambroſius lib. de Paradiſo cap. 6. de qua multa hic congeſſit noſter Benedictus Fernandius. Hujus rei cauſa arbor hæc ſita fuit in medio paradiſi, id eſt inter denſiſſimam conſertiſſimarum arborum ſylvam, ubi non obvia ſemper eſſet oculis, ne perpetuò gulam ſuo tam ſpectabili fructu ſollicitaret, uti ſollicitaſſet ſi in arborum extremitate, vel loco remoto ſola fuiſſet collocata, ubi omnibus conſpicua omnium ad ſe obtutus rapuiſſet.

ET FLUVIUS EGREDIEBATUR DE LOCO Vers. 10.
VOLUPTATIS] hebraicè *ex Eden*. In Eden erat paradiſus. ita LXX. Noſter *Eden* non ut proprium, ſed ut appellativum accipit, tuncque ſignificat voluptatem. ita LXX. Chaldæi & alii vertunt v. 23. ideoq; locus hic dictus eſt Eden, quia voluptuarius erat & amœniſſimus.

Nugatur auctor alias ingenioſus, qui Eden, & conſequenter paradiſum fuiſſe in *Hedin*, ſive Heſdinii, quæ urbs eſt Arteſiæ, tum ex aliis, tum ex affinitate nominum probare contendit.

AD IRRIGANDUM PARADISUM] vel per varios fluctus & ſinus ſe intorquens, ut Mæander; vel per meatus occultos paradiſum humectans.

HEVILATH] Multi volunt eſſe Indiam, verùm, ut Vers. 11.
dixi v. 8. Hevila potiùs hic eſt regio vicina Suſianæ, Bactrianæ & Perſidi, jacens inter Aſſyriam & Palæſtinam, oppoſita Sur. Sic enim accipitur Hevila 1. Reg. 15. 7. & Geneſ. 25. 18. ita dicta eſt ab Hevila filio Jectan, de quo Geneſ. 10. 28.

CIRCUIT] non ambiendo, vel circulando, ſed perlabendo & peragrando. Sic ſumitur circuire pro peragrare, Hebr. 11. 7. Matth. 23. 15.

BDELLIUM] Genus eſt gummi, ſive lacrymæ pel- Vers. 12.
lucidæ, quam ſtillat arbor nigra magnitudine oleæ, folio roboris, fructu naturaque caprifici. ita Plinius lib. 12. c. 9. & Dioſcorides l. 1. c. 69. Bdellium laudatiſſimum eſt hoc Bactrianum. Pro *bdellium* hebraicè eſt בדלח *bedolach*, quod Vatablus & Eugob. vertunt, unionem; Septuag. ἄνθραξ, id eſt carbunculum. Idem Num. 11. 7.

ver-

verture, cryſtallum. Sed *bedolach* eſſe bdellium, patet A ex ipſis utrinſque litteris.

Vers. 13. GEHON] Videtur dici ab Hebræo גחון *goath*, id eſt venter vel pectus, quod ſit quaſi venter ſordibus lutoque plenus. unde putant multi Geon eſſe Nilum, qui ſeipſo, quaſi pectore incubat Ægypto, eamque fœcundat. ſed quis ſit Geon dixi v. 8.

Vers. 14. TIGRIS] Ita dictus eſt hic fluvius à tigride animali velociſſimo, ut vult Rupert. & Iſidor. vel potiùs, ut Curtius & Strabo, à celeritate ſagittæ, quam ſuo curſu imitatur: Medi enim ſagittam vocant Tigrim. Hebraicè vocatur חדקל *chiddekel*, (inde jam corruptè dicitur Tigel) id eſt acutus & levis, ob curſum ſcilicet, quem habet velociſſimum.

EUPHRATES] Ex Hebræo הופרת *huperat*, ait Genebrardus, conflata eſt vox Euphrates. unde etiamnum *Phrat* dicitur, à rad. פרה *para*, id eſt fructificavit: quia inſtar Nili exundans terras, rigat & fœcundat, malè ergo aliqui apud Ambroſium Euphratem derivant à Græco εὐφραίνεσθαι, id eſt à lætando.

Scribit Anaſtaſius Sinaita, Patriarcha Antiochenus ſub Juſtiniano Imper. libros, vel homilias undecim Ana- B gogicarum Contemplationum in opus hexameron, qui extant tom. 1. Bibliothecæ SS. Patrum, ſed diſcretè & cum grano ſalis legendi ſunt aſſerit enim in iis angelos creatos eſſe ante mundum corporeum: quod licet olim multi ſenſerint jam tamen certum eſt contrarium, ſcilicet eos creatos unà cum mundo corporeo. Rurſum innuit angelos non eſſe creatos ad imaginem Dei, ſed hominem dumtaxat. quod abſolutè eſt falſum: myſticè tamen verum eſt, quia ſcilicet ſolus homo conſtat anima & corpore, ac conſequenter ſolus habet imaginem Dei corporati, videlicet Chriſti incarnati, uti ipſe ſe explicat. Inſuper ſubinde innuit paradiſum non fuiſſe locum corporeum, ſed ſpiritualiter intelligi debere. Hoc in ſenſu litterali falſum eſt, & erroneum: anagogicè tamen verum. Unde lector meminiſſe debet tituli ejuſdem, ſcilicet commentationes has ipſius eſſe anagogicas, & allegoricas contemplationes, non expoſitiones litterales. Ita in fine homil. 8. quatuor flumina paradiſi, id eſt Eccleſiæ, aſſerit eſſe quatuor Evangeliſtas, ſcilicet Euphratem, id eſt fertilem, eſſe S. Johannem: Tigrim, id eſt latum, eſſe S. Lucam: C Phiſon, id eſt oris tranſmutationem, eſſe S. Matthæum, qui hebraicè ſcripſit: Geon, id eſt conducibilem, eſſe S. Marcum.

Vers. 15. TULIT ERGO DOMINUS DEUS HOMINEM, ET POSUIT EUM IN PARADISUM] Hinc & ex c. 3. v. 23. patet Adamum non in, ſed extra paradiſum eſſe creatum (in Hebron multi eum creatum putant) indeque à Deo eodem die per angelum translatum eſſe in paradiſum, ut ſciret paradiſi ſe non filium, ſed colonum eſſe, gratuitò à Deo conſtitutum, atque paradiſi locum non naturæ ſuæ, quaſi ſibi debitum, ſed gratiæ Dei tribueret: undè & ob peccatum ab eo expulſus eſt. Plures alias hujuſce rei cauſas affert Franc. Aretinus quæſt. in Geneſ. pag. 300. & 301. Eſt hæc ſententia S. Ambroſii, Ruperti, Abulenſ. Eva verò videtur condita in paradiſo v. 21.

Adā creatus eſt extra paradiſum.

UT OPERARETUR] non ad victum comparandum, ſed ad honeſtum exercitium, voluptatem & experientiam; ita ut nec fatigaretur, nec otio labaſceret. ita S. Chryſoſtomus.

De antiquitate agriculturæ.

Nota hic agriculturæ, Primò, antiquitatem: cœpit D enim cum homine & mundo. Secundò, dignitatem; tum quòd à Deo ſit inſtituta, & Adæ præcepta: tum quòd Adam, à quo omnis nobilitas deſcendit, Abel, Seth, Noe, Abraham, Iſaac, Jacob, omneſque priſci viri celeberrimi fuerint agricolæ.

Refert Paulus Jovius in vita Jac. Mutii c. 84. de Sfortia Cottignola, quòd cùm ei à Sergiano magno Seneſchalco, ad exprobrandam generis novitatem, ligonis fabula objectaretur, reſponderit: *In hac, ut vides, ſtirpis origine convenimus, cùm Adamus mortalium primus terram foderit: ſed ego certe, quod jure diffiteri non poteſt, illo meo ligone multò evaſi nobilior, quam tu tuo pene & penna*. Quo ſcommate indicavit eum tantam dignitatem ſtupro acquiſiviſſe, & patrem ejus ad prætoris tribunal ignobilem ſcribam, adulteratoque teſtamento falſi damnatum fuiſſe.

Tertiò, Nota agriculturæ innocentiam; quòd præ aliis A artibus homini innocenti, in paradiſo ſit commendata, tamquam nulli injuria, ſed omnibus proficua. Audi Virgil. 2. Georg.

O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolas! quibus ipſa procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum juſtiſſima tellus.

Et rurſum:

Hanc olim vitam veteres coluere Sabini,
Hanc Remus & frater. Sic fortis Hetruria crevit:
Scilicet & facta eſt rerum pulcherrima Roma.
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.

Audi Ciceronem: *Omnium*, inquit, *rerum, ex quibus aliquid exquiritur, nihil eſt agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius.*

Meritò ergo ait S. Auguſtinus: *Agricultura artium omnium innocentiſſima: hanc tamen impius damnare auſus fuit Fauſtus Manichæus*; quòd diceret agricolas violare præceptum Dei, *Non occides*. eo enim vetari, ne ullum vivens vita privemus: agricolas autem ſegetes demetendo, pira, poma, aliaſque plantas carpendo, eas ſua vita privare. Plura de agricultura dicam c. 9. v. 20.

B Myſticè S. Auguſt. lib. 8. de Geneſi ad literam c. 10. tres affert hujus loci expoſitiones. Prima eſt: *Poſuit Deus hominem in paradiſo, ut quod operaretur in terra per agriculturam*, inquit, *in ſeipſo cuſtodiret per diſciplinam, id eſt, ut, ſicut ei agro obtemperanti colenti ſe, ita & ipſe præcipienti Domino ſuo, ut ſumpto præcepto, obedientiæ fructum, non ſpinas inobedientiæ redderet. Denique quoniam ſimilitudinem à ſe culti paradiſi in ſeipſo cuſtodire ſubditus noluit, ſimilem ſibi agrum damnatus accepit: Spinas, inquit, & tribulos pariet tibi*. Secunda: *Poſuit Deus hominem in paradiſo, ut operaretur & cuſtodiret eumdem paradiſum ipſi ſibi, ne aliquid admitteret, quare inde mereretur expelli*: Tertia: *Ut operaretur*, ſcilicet non homo, ſed Deus, q. d. *Deus qui creat hominem ut homo ſit, ipſe operatur hominem atque cuſtodit, ut etiam bonus beatuſque ſit*. Deus enim ſicut naturæ hominis, ſic & omnis bonitatis & beatitudinis ejuſdem eſt auctor.

Tres expoſitiones S. Auguſtini.

Moraliter, docuit nos hìc Deus, quòd tota vitæ noſtræ ratio in agricultura quadam poſita ſit: ſicut enim inter creaturas ſolæ arbores frugiferæ, & ſemina egent hominis opera & induſtria; ita homo eget ſui ipſius cuſtodia & C cultura. Hoc indicavit Deus homini, cùm *poſuit enim in paradiſo, ut operaretur & cuſtodiret illum*; fecitque luminaria *ut eſſent in ſigna & tempora*; videlicet ut admonerent nos de tempore opportuno ad ſerendum, metendum, &c. Ager ergo jugiter nobis excolendus juſſu Dei eſt anima. plantæ frugiferæ ſunt ſobrietas, caſtitas, charitas, aliæque virtutes, lolium & zizania curque eradicanda ſunt gula, luxuria, ira, aliaque vitia. agricola eſt homo, imber eſt gratia Dei, quæ munit bonos ſatus, id eſt ſanctas inſpirationes, illuminationes & impulſus ſuggerit & inſtillat, ut ex iis quaſi ex ſeminibus anima prægnans, opera virtutum germinet & proferat, venti ſunt tentationes, quibus arbores, id eſt virtutes, purificantur & ſolidantur. meſſis erit præmium vitæ æternæ. ſolis calor eſt ardor quem ſuggerit Spiritus ſanctus. Sicut ergo agricola laborat in ſerendo, ſed gaudet in metendo; ita & juſti, *qui ſeminant in lachrymis* opera pœnitentiæ, patientiæ ac laborum, *in exultatione metent*. Rurſum, ſicut ſator longanimiter expectat meſſem, ita & juſti. unde Eccleſiaſt. c. 6. 19. dicit: *Quaſi is qui arat, & qui ſeminat,* D *accede ad eam* (ſapientiam) *& ſuſtine* (expecta) *bonos* (ubertes) *fructus illius. in opere* (cultura) *enim illius paululùm laborabis, & citò edes de generationibus* (fructibus progenitis) *illius*. & Paulus ad Galat. 6. v. 9. *Bonum autem facientes non deficiamus: tempore enim ſuo metemus*. E contrario impii qui indulgent concupiſcentiæ ſuæ, *operantur iniquitatem, & ſeminant dolores*, tum præſentes, tum æternos. uti pulchre explicat noſter Pineda in Job 4. v. 8. n. 4.

Moral. de cultura animæ.

ET CUSTODIRET ILLUM] tum à feris, quæ extra paradiſum erant, inquit S. Baſilius & Auguſtinus; tum ab ipſis animalibus quæ erant in paradiſo, ne ejus decorem & amœnitatem læderent aut inquinarent. Vers. 17.

NE COMEDAS] Septuag. *ne comedatis*, ſcilicet vos ò Adam & Eva, quam veriſimile eſt ante hoc præceptum eſſe conditam, ut docet S. Gregorius 35. Moral. c. 10. licet poſtea ejus conditio enarretur. tam enim Evæ, quam

Adæ

Digitized by Google

Adæ datum eſt hoc primum orbis præceptum. Præclarè S. Chryſoſt. (vel quiſquis eſt auctor) homil. de interdictione arboris tom. 5. *Deus*, inquit, *dat mandatum, ut probet obſequium: imponit legem, ut exploret hominis voluntatem. Stabat ergo arbor in medio, hominis voluntatem explorans. Explorabat enim an homo Dominum comminantem, quam diabolum perſuadentem audiret. Stabat & homo inter Dominum & hoſtem, inter vitam & mortem, inter interitum & ſalutem. Nunc Deus comminatur ut ſalvet; nunc ſerpens perſuadet ut vexet; nunc per Deum ſeveritas vitam, nunc per diavolum blanditia mortem intentat. Et utique (proh nefas!) minatur Deus, & contemnitur; perſuadet diabolus, & auditur. Apud Deum eſt ſeveritas, ſed benigna: apud diabolum blanditia, ſed nociva.* Et paulò poſt: *Fuerat enim condignum ut Deo pareret, qui illi cuncta parere præceperat; ſerviret Domino, qui illum dominum mundo effecerat; certaret cum hoſte, ut inimicum devinceret: denique præmia Deo reddente perciperet. Torpeſcit enim virtus, ubi contrarium defuerit. Adeo roborantur vires exercitatione frequenti.* Et mox: *Adam non vigilavit, ut ſerpentis malitiam præcaveret. Simplex fuit, aſtutus contra diabolum non fuit. Dum enim diabolo perſuadenti, quàm Domino comminanti conſenſit, & vitam quam habuit perdidit, & mortem quam ignorabat accepit.*

MORTE MORIERIS) Id eſt, mortis certæ ſententiam & neceſſitatem incurres. Unde Symmachus vertit, θνητὸς ἔσῃ, id eſt mortalis eris. ita S. Hieron. Auguſt. Theodot.

Mors corporis & animæ eſt pœna peccati Adæ.

Nota. Minatur hic Deus Adæ inobedienti mortem, non tantùm corporis, & temporalem, ſed & animæ ſpiritualem & æternam in gehenna, eamque certam & infallibilem. hoc enim ſignificat hæc geminatio, *morte morieris*, id eſt certiſſimè morieris. Adam ergo peccans quoad corpus mox mortis neceſſitatem, quoad animam verò actu & reipſa mortem incurrit. hinc patet, mortem homini in hoc ſtatu quo à Deo conditus eſt, non naturalem eſſe, ut voluit Cicero & philoſophi; adde, & Pelagiani: ſed eſſe pœnam peccati, uti definit Concil. Milevitan. c. 1. & docet S. Auguſt. lib. 1. de Peccat. merit. cap. 2. Licet enim, ſpectando naturam & elementa contraria, ex quibus compoſitus eſt homo, mori debuiſſet, fuiſſetque mortalis: tamen ſpectando Dei decretum, opem & conſervationem perpetuam, ſi non peccaſſet, mori non potuiſſet, fuiſſetque immortalis. Unde Magiſter ſent. in 2. diſt. 19. docet in paradiſo hominem habuiſſe *poſſe non mori*; quia poterat homo non peccare, itaque non mori: in cælo habiturum *non poſſe mori*; quia ibi per gloriam & dotem impaſſibilitatis, erit moriendi impoſſibilitas: in hac vita poſt lapſum, habere *poſſe mori, & non poſſe non mori*, quia jam in eo eſt moriendi neceſſitas. Ad mortem ergo damnati naſcimur. Memento, ò homo, quia morte morieris, idque brevi. Narrant hiſtorici, quòd Xerxes, cùm ſuo exercitu terram, claſſibus mare ſterneret, ex edito loco omnem hanc multitudinem contemplans ingemuerit & fleverit, dictitans, *Ex hiſce omnibus nemo poſt centum annos ſuperſtes erit.*

Xerxis de morte gemitus.

Salahadini.

Salahadinus rex Ægypti & Syriæ, qui Chriſtianis terram ſanctam ademit, ſub annum 1180. moriturus per omnia ſua caſtra vexillum cum funebri linteo circumferri juſſit, ac præconem proclamare: *Hoc eſt quod dominator Syriæ & Ægypti Salahadinus, ex omni ſuo imperio ſolum jam ſecum delaturus eſt.*

Mors eſt unicornis.

Quare eleganter & appoſitè Barlaam apud Joſaphat, mortem comparat unicorni, qui hominem aſſiduè inſequitur: fugit ille, & fugiens in ſcrobem incidit, caſuque amplectitur arborem, quam rodebant duo mures: in ima ſcrobe erat draco igneus, homini devorando inhians: videbat hæc homo, ſed ſtolidè modico melli, quod ex arbore ſtillabat, incubans, periculi omnis obliviſcitur: aſſequitur eum unicornis; arborque à muribus eroditur, ruit illa, & homo à dracone arripitur ac devoratur. Scrobs eſt mundus, arbor eſt vita, duo mures ſunt dies & nox, draco igneus eſt venter inferni, mellis gutta eſt mundi voluptas. ita Damaſc. c. 12. hiſtor.

VERS. 18. DIXIT QUOQUE) dixerat quoque, ſcilicet jam antè die ſexto. licet enim Origenes, Chryſoſt. Eucher. & D. Thom. 1. p. q. 73. art. 1. ad 3. putent Moſen hic ſervare ordinem narrationis; ideoque Evam productam eſſe poſt ſextum diem mundi, tamen longè verius eſt Moſen

A hìc, ſicut & toto capite, uti recapitulatione; ac conſequenter Evam, æquè ac Adamum, creatam eſſe ſexto die. Primò, quia v. 2. dicitur Deus ſex diebus compleſſe opus ſuum, & die ſeptimo ceſſaſſe ab omni opere. Secundò, quia in aliis animalibus, avibus, piſcibus Deus die quinto & ſexto, ſicuti mares, ita & feminas creavit. Tertiò, quia cap. 1. 27. die ſexto quo creatus Adam, expreſsè dicit Moſes: *Maſculum & fœminam creavit eos*, putà Adamum & Evam. Voluit ergo hoc capite uti viri ita & feminæ formationem per recapitulationem fuſius enarrare, quam cap. 1. tribus verbis perſtrinxerat. ita Cajetanus, Lipoman. Pererius hic, & S. Bonavent. in 2. d. 18. qu. 2.

Eva ut Adam creata eſt die ſexto.

NON EST BONUM HOMINEM ESSE SOLUM) Quia ſi Adam fuiſſet ſolus, ſpecies humana eo interiſſet; & quia homo eſt animal ſociale: itaque mulier neceſſaria eſt ad ſobolis propagationem: poſt quam peractam, poſtque orbem jam hominibus refertum, cœpit bonum eſſe homini mulierem non tangere, ut ait S. Paulus 1. Corinth. 7. cœperuntque laudari eunuchi ſpirituales, Matth. 19. 12. ſuaque continentiæ laus ac merces illuſtris promiſſa eſt, tum ab Iſaia, tum à Chriſto & Apoſtolis. ita

Adæ bonum erat matrimonium, jam melior eſt continentia.

B S. Hieron. contra Jovinian. & Cyprian. lib. de Habitu virginum. *Prima Dei ſententia*, ait Cyprian. *creſcere & generare præcepit: ſecunda continentiam ſuaſit. cùm adhuc rudis mundus & inanis eſt, copia fœcunditatis generatur, propagamur & creſcimus ad humani generis augmentum; cùm jam refertus eſt orbis & mundus impletus, qui capere continentiam poſſunt, ſpadonum more viventes, caſtrantur ad regnum.*

Nota τὸ *ſolùm*; hinc enim patet errare eos, qui ex eo quòd dictum eſt cap. 1. *Maſculum & feminam creavit eos*, dixerunt Deum ſimul creaſſe virum & feminam; ſed ita, ut in lateribus conjuncti eſſent, poſtea verò eos tantùm ab invicem ſeparaſſe, nam Scriptura ait, ſolum tunc fuiſſe Adamum, atque Evam non ſeparatam ab Adamo, ſed totam ex Adæ coſta productam eſſe docet, cum ſcilicet illam ab eo tulit, id eſt ſeparavit, Deus.

FACIAMUS EI ADJUTORIUM SIMILE SIBI) *ſibi*, id eſt ei. Pro *ſimile ſibi*, hebraicè eſt כנגדו *Kenegdo*, quod Primò, ſignificat, *quaſi coram ipſo*, ut videlicet mulier viro ſit præſens, & ſocia in ſolitudinis remedium & ſolatium. Rurſum, ut mulier viro ſit ad manum, ut

C eum in omnibus juvet & ſublevet. Unde Chaldæus vertit, *faciamus ei ſuſtentaculum quod ſit penes eum.*

Secundò, *Kenegdo* verti poteſt, *e regione*, vel *ex adverſo ejus*, id eſt illi contrapoſitum & correſpondens. unde Noſter clarè vertit, *ſimile ſibi*, ſcilicet in natura, in ſtatura, in loquela, &c. in hiſce enim omnibus mulier ſimilis eſt viro. Porro mulier viro eſt in adjutorium Primò, ad prolis propagationem & educationem; Secundò, ad familiæ gubernationem; Tertiò, ad curarum, dolorum & laborum levamen; Quartò, ad cæteras vitæ neceſſitates ſublevandas. Peccatum, hoc adjutorium multis in moleſtiam, lites & rixas vertit. unde Cato dixit, mulierem eſſe malum neceſſarium.

Quatuor in rebus uxor eſt viro in adjutorium.

FORMATIS IGITUR DE HUMO CUNCTIS ANIMANTIBUS TERRÆ, ET UNIVERSIS VOLATILIBUS CÆLI) τὸ *volatilibus* refer ad *formatis*, non autem ad τὸ *de humo*. volatilia enim non ex humo, ſed ex aqua formata ſunt, ut dixit c. 1. v. 20. Moſes enim multa paucis per anacephalæoſim perſtringit. verba ergo ejus reſpectivè exponi debent: ex antè narratis enim conſtat, quid quod reſpiciat. VERS. 19.

D ADDUXIT EA AD ADAM) *Adduxit*, non per viſionem intellectualem, ut vult Cajetanus, ſed realiter, idque per angelos, vel per affectum & impulſum phantaſiæ & affectui ſingulorum animalium à ſe impreſſum. ita S. Auguſt. libr. 9. de Geneſi ad lit. c. 14. & alii paſſim.

Quomodo Deus animalia adduxit ad Adam?

IPSUM EST NOMEN EJUS) ipſius naturæ conveniens eſt nomen. q. d. Adam ſingulis convenientia indidit nomina, quæ ſingulorum naturam exprimerent. ita Euſeb. l. 11. de Præpar. cap. 4. Porro nomina hæc erant Hebraica; hæc enim lingua Adamo fuit indita, ut patet v. 23. & c. 4. 1.

Vide hic ſapientiam Adæ, qua ſingulorum animalium naturas norat, eiſque congrua indebat nomina: vide & uſum dominii ejus in animalia. eis enim quaſi ſibi ſubditis, ſuoque peculio nomen imponit. Piſces non adduxit Deus ad Adam; quia piſces naturaliter extra aquam

vivere

Digitized by Google

vivere nequeunt: unde eis Adam hæc nomina non impoſuit, ſed nomina eis poſtea indita fuerunt.

VERS. 20. ADÆ VERO NON INVENIEBATUR ADJUTOR SIMILIS EJUS] q. d. Solus erat Adam cum animalibus, needum erat Eva, nec alius homo, cum quo haberet vitæ communionem. Unde videtur quòd Adam nomina impoſuerit animalibus ante Evæ creationem.

VERS. 21. IMMISIT ERGO DOMINUS DEUS SOPOREM IN ADAM] Pro *ſoporem* hebraicè eſt תרדמה *tardema*, id eſt gravem & profundum ſomnum, quem Symmachus *καρὸν*, LXX. meliùs *ἔκστασιν* vertunt. unde patet, non tantùm ſomnum hîc Adæ immiſſum eſſe ad hoc, ne ſentiret coſtam ſibi detrahi, itaque exhorreſceret & doleret; ſed etiam ſimul cum ſomno eum raptum eſſe in ecſtaſim mentis, qua mens ejus non tantùm naturali modo ſoluta & libera erat à corporis & ſenſuum functionibus; ſed & divinitus ita elevabatur, ut videret ea quæ gerebantur, & ſpiritu prophetico cognoſceret myſterium per ea ſignificatum: videret, inquam, mentis oculis coſtam ſibi eximi, & ex ea Evam formari; atque per hoc ſignificari matrimonium, tum ſuum naturale cum Eva, tum myſticum Chryſti cum Eccleſia, hoc enim ſignificant verba Adæ v. 23. & S. Pauli Epheſ. 5. v. 32. ita S. Auguſt. lib. 9. de Geneſi ad li. cap. 19. & fusè tract. 9. in Joan. & S. Bernardus ſer. 2. de Septuageſima.

Sopor Adæ fuit ecſtaſis.

Imò ſunt qui putant Adamum in hac ecſtaſi vidiſſe Dei eſſentiam. huc inclinat Richard. in 2. d. 23. a. 2. qu. 1. nec reiicit D. Thom. 1. p. qu. 94. a. 1. Sed contrarium eſt longè verius, ſcilicet nec Adam, nec Moſem, nec Paulum, adeoque neminem in hac vita vidiſſe Dei eſſentiam, uti dixi 2. Corinth. 12. 4.

Adam non vidit Dei eſſentiam.

Fuit ergo Adam propheta & ecſtaticus. Nota. Adam à Deo accepit ſcientiam infuſam omnium rerum naturalium: atque ea ex ſingulis nomina impoſuit, uti dixi v. 19. non tamen accepit cognitionem futurorum contingentium, nec arcanorum cordis, nec numeri individuorum, ut ſciret v. g. quot eſſent aves, quot leones in mundo, quot arenæ in mari. Pari modo accepit Adam infuſam ſibi fidem & cognitionem rerum ſupernaturalium; putà SS. Trinitatis, incarnationis Chriſti (non tamen ſui lapſus futuri) ruinæ etiam angelorum. Rurſum omnium agendorum & fugiendorum prudentiam infuſam accepit. Denique ſummum contemplationis Dei & angelorum gradum adeptus eſt. ita ex S. Auguſtino & Gregorio Pererius.

Quanta fuerit ſcientia Adæ indita.

Allegoricè, S. Auguſt. in Sent. ſent. 328. *Dormit*, inquit, *Adam ut fiat Eva, moritur Chriſtus ut fiat Eccleſia. Dormienti Adam fit Eva de latere: mortuo Chriſto lancea perforatur latus, ut profluant Sacramenta, quibus formetur Eccleſia.*

TULIT UNAM DE COSTIS EJUS] Nota Primò, contra Cajetan. non parabolicè hæc dici, ſed propriè ut ſonant. ita docent Patres & interpretes paſſim.

Quomodo ex Adæ coſta facta ſit Eva?

Dices, Ergo Adam monſtroſus erat ante hanc coſtam ſublatam, vel certè poſt eam ablatam remanſit mancus, & ſua coſta mutilus.

Reſpondet Catharin. Deum pro hac coſta Adamo, cum carne aliam coſtam reſtituiſſe. Verùm quia disertè dicit Moſes: *Tulit unam de coſtis ejus, & replevit*, non coſtam, ſed *carnem pro ea;*

Hinc Secundò, meliùs D. Thomas & alii reſpondent: hanc coſtam Adæ fuiſſe inſtar ſeminis, quod individuo ſuperfluum eſt, ſed ad generationem prolis eſt neceſſarium. Pari enim modo coſta hæc Adæ, ut privatæ perſonæ ſuperflua erat, eadem tamen illi neceſſaria fuit, quatenus ipſe erat caput naturæ & ſeminarium omnium hominum, ex quo tam Eva, quàm cæteri homines producerentur. Eva enim non poterat produci, ut proles jam, per ſemen; Deus ergo ſtatuit, ut ex coſta Adæ produceretur, ob cauſam mox dicendam.

Dico Secundò, Deus cum coſta videtur & carnem adhærentem coſtæ ex Adamo ſuſtuliſſe: ait enim ipſe Adam v. 23. *Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea;* ergo Eva non tantùm ex Adæ oſſe & coſta, ſed etiam ex carne coſtæ adhærente formata eſt.

Dico Tertiò, Ex coſta hac carnoſa, quaſi fundamento, Deus admiſcendo illi aliam materiam, vel per creationem, ut vult D. Thomas; vel potiùs ex terra & aere circumſtante (nam poſt primam veram creationem ſex

A dierum, Deus nullam materiæ partem de novo produxit) mirabili artificio mulierem efformavit, ſicuti ex luto formavit Adamum. Unde Arabicus vertit, *creſcere fecit coſtam ſublatam de Adam mulierem*, id eſt in mulierem. non eſt barbariſmus, ſed arabiſmus. Arabes enim carent præpoſitione *in*, quæ mutationem vel motum ad locum ſignificat. unde dicunt: *Ivit urbem*, id eſt in urbem. *Convertit aquam vinum*, id eſt in vinum. *Coſtam creſcere fecit mulierem*, id eſt in mulierem.

Dico Quartò, Ex hoc c. 2. v. 22. videtur colligi, quòd Deus coſtam hanc in alium locum, ab Adamo dormiente parum ſeparatum tulerit, ibique ex ea Evam ædificaverit, eamque ſcientia & gratia repleverit, ſicuti repleverat Adamum, ibique cum Eva collocutus ſit: deinde expergefacto Adamo, Evam ad eum, quaſi ad ſponſum adduxerit, ut matrimonio indiſſolubili illos, id eſt unum & unam copularet, omnemque polygamiam, æquè ac divortium tolleret. Unde admirans Adam, quaſi in raptu ſibi coſtam auferri, & ex ea Evam formari vidiſſet, exclamavit dicens, *Hoc nunc os ex oſſibus meis*. q. d. Hæc B Eva facta eſt ex uno oſſium meorum, ut ſit mihi ſponſa chariſſima & conjunctiſſima. Cauſa enim, cur ex latere & coſta Adæ facta ſit Eva, fuit, ut doceret nos Deus, quantus debeat eſſe amor conjugum, & quàm ſanctum, arctum & inſolubile debeat eſſe matrimonium; ſcilicet conjuges, uti quaſi unum ſunt os & unum corpus, ita unam quaſi debere habere animam & voluntatem, ut una quaſi utriſque ſit anima, non in duobus corporibus, ſed in uno eodemque oſſe & corpore in duas partes diſſecto.

Cur ex coſta?

Audi S. Thomam 1. p. q. 92. a. 2. *Decuit*, inquit, *mulierem ex viro formari, magis quàm in aliis animalibus. Primò quidem ut in hoc quædam dignitas primo homini ſervaretur: ut ſecundùm Dei ſimilitudinem eſſet & ipſe principium totius ſuæ ſpeciei ſicut Deus eſt principium totius univerſi. unde & Paulus dicit Actor. 17. quòd Deus fecit ex uno homine genus hominum.*

Prima ratio.

Secundò, ut vir magis diligeret mulierem, & ei inſeparabilius inhæreret, dum cognoſceret eam ex ſe eſſe productam. unde dicitur Geneſis 2. De viro ſumpta eſt: quamobrem relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori ſuæ. Et hoc C *maximè neceſſarium fuit in ſpecie humana, in qua mas & femina commanent per totam vitam: quod non contingit in aliis animalibus.*

Secunda.

Tertiò, quia, ut Philoſophus dicit in 8. Ethic. Mas & femina conjunguntur in hominibus; non ſolùm propter neceſſitatem generationis, ut in aliis animalibus; ſed etiam propter domeſticam vitam, in qua ſunt aliqua opera viri & feminæ, & in qua vir eſt caput mulieris. unde convenienter ex viro formata eſt femina, ſicut ex ſuo principio.

Tertia.

Quarta verò eſt ratio ſacramentalis. Figuratur enim per hoc, quòd Eccleſia à Chriſto ſumit principium. unde Apoſtolus dicit ad Epheſ. 5. Sacramentum hoc magnum eſt; ego autem dico, in Chriſto & in Eccleſia.

Quarta.

Et art. 3. *Conveniens*, inquit, *fuit mulierem formari de coſta viri. Primò quidem, ad ſignificandum, quòd inter virum & mulierem debet eſſe ſocialis conjunctio. Neque enim mulier debet dominari in virum; & ideò non eſt formata de capite: neque debet à viro deſpici tamquam ſerviliter ſubjecta; & ideò non eſt formata de pedibus. Secundò, propter Sacramentum: quia de latere Chriſti dormientis in cruce fluxe-* D *runt Sacramenta, id eſt ſanguis & aqua, quibus eſt Eccleſia inſtituta.*

Quinta.

Adde, voluit Deus in productione Adæ, & Evæ, imitari ſuam generationem & ſpirationem æternam. Sicut enim ab æterno generavit Filium, & ex Filio ſpiravit Spiritum ſanctum, ita in tempore produxit Adam ad imaginem ſuam, itaque eum quaſi filium genuit; atque ex eo produxit Evam, quæ eſſet amor Adæ, ſicut Spiritus ſanctus eſt amor Dei.

Denique Evam in paradiſo conditam eſſe, docet S. Baſil. Ambroſ. D. Thomas, Pererius, & alii: & favet hæc hiſtoria, & ſeries Scripturæ. Adam ergo ſtatim à creatione ſua videtur translatus fuiſſe in paradiſum; & paulò pòſt ex ejus coſta formata eſt Eva. Unde & Moſes mox poſt hanc translationem Adæ, ſubnectit formationem Evæ ex Adamo.

Eva condita eſt in paradiſo.

Errat ergo Catharinus, qui Evam non ſexto, ſed ſeptimo die productam aſſerit. Errat & Cajetanus, qui Adam

& Evam

Digitized by Google

& Evam eodem temporis inſtanti, ſimul eſſe productos cenſet.

VERS. 23. HOC NUNC OS] q. d. Apage à me animantia priùs adducta, non placent, non congruunt mihi, quia ſpecie diſſimilia, & prono vertice in terram vergentia, loquelæ æquè ac rationis ſunt expertia: hæc Eva mihi ſimillima eſt, particeps rationis, conſilii, colloquii & ſermonis, denique carnis & oſſis mei portio. ita Delrio.

Fabulantur Talmudiſtæ apud Abulenſem, Adam ante Evam aliam habuiſſe uxorem, ex limo terræ productam, nomine Lilis, cum eaque vixiſſe 130. annis, quibus fuit excommunicatus ob eſum pomi vetiti: atque toto illo tempore, inquiunt, ex ea non homines, ſed dæmones genuit. deinde accepit Evam ex coſta ſua productam, atq; ex ea homines procreavit. Hæc ſunt eorum deliria, quibus ipſi coguntur confiteri, ſe eſſe fratres dæmonum, cùm pater eorum Adam dæmones genuerit.

Vox ergo *nunc*, non priorem uxorem, ſed partim animantia, ut dixi; partim Evam reſpicit. q. d. Hæc mulier nunc, id eſt hac prima vice, ſic formata eſt, ex viro ſcilicèt: nam quæ deinceps futuræ ſunt mulieres, earum nulla ſic generabitur; ſed quælibet per naturalem generatio- B nem, ex mare & fœmina procreabitur. ita S. Chryſoſt. hom. 15. hic.

Symbolicè, S. Baſil. oratione in Julittam, ex voce & mente Julittæ matronæ, cauſa fidei ad ignem damnatæ, ait: *Eſt mulier ab opifice creata peræquè ac vir, capax virtutis. Non enim ad conſtruendam mulierem ſola aſſumpta eſt caro, ſed & os ex oſſibus: quo fit ut nos ipſæ Domino nihil minùs ac viri redhibere debeamus firmitatem fidei atque conſtantiam, nec non in adverſis patientiam. His dictis conſortans matronas ejulantes, in lignorum ſtruem accenſam inſilnis; quæ proinde ac thalamus ſplendore coruſcus, corpus ſanctæ Julittæ circumplexa, animam quidem in cœlum deſtinavit, corpus autem honore præcipuè venerabile aſſervavit, affinibus & cognatis incolume, nec ulla ſui parte læſum. quin & terra Beatæ iſtius adventu, aquam emiſit adeò, ut Martyr imaginem referat pientiſſimæ matris, dum nutriiis in morem incolas urbis alit ſuaviter, perinde ac lacte quopiam in commune uſus affatim ſcaturienti.*

HÆC VOCABITUR VIRAGO, QUONIAM DE VIRO SUMPTA EST] Non æquat Interpres vim C Hebrææ vocis, adeoque ex hoc loco patet, Adamum hebraicè eſſe locutum. nam *virago* non ſignificat naturam aut ſexum; ſed virtutem & animum virilem in muliere. Hebræa verò vox אשה *iſſcha*, ſignificat naturam & ſexum mulieris, quia ab איש *iſch*, id eſt à viro, derivatur, addito *he* feminino. q. d. Vocabitur vira (uti veteres Latini locuti ſunt, teſte Sexto Pompejo) quia de viro ſumpta eſt: ſic Symmachus Græcè ἐκ τοῦ ἀνδρὸς fecit ἡ ἄνδρις, teſte S. Hieronymo. Theodotion vertit, *hæc vocabitur aſſumptio, quia de viro ſumpta eſt*. ipſe enim *iſſcha*, deducit à rad. נשא *naſa*, id eſt aſſumpſit, tulit, portavit. ſed prior aliorum verſio eſt genuina.

Quid virago?

Symbolicè & lepidè, R. Abraham ben Eſra notat in voce אשה *iſſcha* contineri nomen contractum Dei יה *ja*, qui eſt auctor conjugii: & quamdiu hoc nomen in conjugio manet (manet autem quamdiu conjuges Deum timent, & mutuo ſeſe amant) tamdiu nuptiis Deum adeſſe & benedicere. Si verò invicem oderint, & Dei obliviſcantur, tum illud nomen conjuges adiicere; itaque ſublato *jod* & *he*, ex quibus fit אשה, tantùm remanere ex איש *iſch* & אשה *iſſcha*, id eſt ex viro & muliere, אש אש *eſch* D *eſch*, id eſt ignem & ignem, ſc. ignem rixarum & moleſtiæ in hac vita, in altera verò ignem æternum.

VERS. 24. QUAMOBREM RELINQUET HOMO PATREM ET MATREM] Verba ſunt non Moſis, ut vult Calvinus; ſed Adæ, vel potiùs Dei, qui Adæ verba confirmat ex iiſque matrimonii legem elicit, eamque decreto ſuo ſancit. Deo enim hæc verba tribuit Chriſtus, Matth. 19. v. 5. Hæc ergo conjugii lex eſt & ſocietas, ut, ſi res exigat, conjux conjugis cauſa patrem & matrem deſerere teneatur. Quod intellige de cohabitatione & vitæ conſortio. nam in pari caſu ſanis, vel alterius ſimilis neceſſitatis, potiùs patri & matri, quaſi auctoribus vitæ, quàm conjugi eſt ſubveniendum, ut docet D. Thom. 2. 2. q. 26. a. 11. ad 1.

ET ADHÆREBIT UXORI SUÆ] LXX. vertunt προσκολληθήσεται, quod Tertul. aptè vertit, *conglutinabi-* A *tur*. Hebræum enim דבק *dabac*, ſignificat arctiſſimam conjunctionem. Ita Sara conglutinata eſt Abrahæ, Rebecca Iſaaco, Sara Tobiæ, Suſanna Joachimo. Audi & Gentiles; Theogena uxor Agathoclis regis Siciliæ, ab ægro marito nullo modo paſſa eſt ſe divelli, dicens: *Nubendo ſe non proſperæ tantùm, ſed omnis fortunæ iniſſe ſocietatem, nec invitam ſui ſpiritus periculo empturam, ut extremos viri ſpiritus exciperet.*

Exempla amoris conjugum.

Hypſicratæa Mithridatis regis Ponti uxor; devictum profugientemque maritum, in omnibus adverſitatibus ſecuta eſt.

Memorabile eſt exemplum feminarum Lacenarum, quæ captivos viros liberaverunt mutatis veſtibus, ipſæque in captivorum locum ſe ſubjecerunt.

Ita Penelope adhæſit Ulyſſi. audi Poetam:

Penelope deſponſa ſequi cupiebat Ulyſſem,
Ni ſecum Icarius mallet habere pater,
Ille Ithacam, hic offert Spartam, manet anxia virgo:
Hinc pater, inde viri mutuus urget amor.
Ergo ſedens velat vultus, obnubit ocellos,
Iſta verecundi ſigna pudoris erant.
B *Queis ſibi prælatum Icarius cognovit Ulyſſem,*
Hocque pudori aram ſchemate conſtituit.

Illuſtre fuit Gracchi Romani exemplum, in cujus domo deprehenſis duobus anguibus, cum reſponderent augures, alterum victurum, ſi alter alterius ſexus interimeretur: Imò verò, inquit Gracchus, meum necate; mea enim Cornelia juvenis eſt, & parere adhoc poteſt. hoc erat uxori parcere, & reipub. conſulere, ſemper tamen bonum maritum agere, quem in reip. magnum virum eſſe veteres cenſuerunt.

Dido ſoror Pygmalionis multo auro & argento congregato navigavit in Africam, ibique Carthaginem condidit; & cùm ab Hyarba rege Libyæ in conjugium peteretur, extructa in memoriam mariti quondam Sychæi pyra, in illam ſe injecit, malens ardere quàm alteri nubere. Caſta mulier Carthaginem condidit, rurſus eadem urbs in caſtitatis laude deſiit.

Nam Haſdrubalis uxor, capta & incenſa Carthagine, cùm ſe cerneret à Romanis capiendam, apprehenſis utrimque duobus filiolis, in ſubjectum domus ſuæ devolavit incendium.

C Nicerati conjunx impatiens injuriæ marito illatæ; mortem ſibi ipſa conſcivit, ne triginta tyrannorum, quos Lyſander victis Athenis impoſuerat, libidinem ſuſtineret.

ET ERUNT DUO IN CARNE UNA] Id eſt, duo ſcilicet vir & uxor, erunt una caro: Primò, per copulam carnalem; ſic explicat Apoſtolus 1. Corinth. 9. 16. Secundò, erunt una caro ſynecdochicè, id eſt erunt unus homo, erunt una perſona civilis. Vir enim & uxor civiliter unus cenſentur, & ſunt. Tertiò, quia conjux eſt dominus corporis ſui comparis, & ſic unius caro eſt alterius caro, 1. Corinth. 7. 3. Quartò, effectivè; quia unam carnem, ſcilicet prolem, generant.

Quatuor modis ſũt duo in carne una.

Nota. Inter humanas neceſſitudines arctiſſimum & inviolabile eſt vinculum matrimonii: hinc ex Adami coſta Deus fecit Evam, ut ſignificaret Primò, quòd vir & uxor non tam duo, quàm unus ſint, Secundò, quòd ſint indiviſibiles & inſeparabiles; ſicut enim una caro non poteſt dividi, & tamen una manere, ſic non poteſt conjux à conjuge ſeparari; eò quòd ſit una caro cum conjuge. D Unitati enim diviſio, putà divortium & polygamia repugnant. Tertiò, quòd debeant unum eſſe amore & voluntate. vide Rupertum hic. unde Pythagoras dixit, in conjugio amico eſſe unam animam in duobus corporibus.

Hinc patet non eſſe verum id quod aſſerit Nyſſenus (ſi tamen is eſt auctor libri) l. de Creatione hominis cap. 17. & Damaſcen. lib. 2. de Fide c. 30. & Euthymius in pſalm. 50. & S. Auguſt. lib. 9. de Geneſi contra Manichæos cap. 19. & lib. de Vera religione c. 46. in innocentiæ ſtatu nullam futuram fuiſſe ſexuum commiſtionem, ſed modo quodam angelico procreandos fuiſſe homines: nam hic expreſsè dicitur, quod *erunt duo in carne una*, quod Apoſtolus de commiſtione explicat, ut dixi. Unde S. Auguſt. ſuam ſententiam retractat libr. 1. Retract. c. 10. idque communiter ſequuntur jam DD. Errat ergo Faber Stapulenſis in comment. in l. Richardi Victor. de SS. Trinit.

Digitized by Google

de SS. Trinit. qui ſomniat, aitque quòd, ſi Adam non peccaſset, ex ſe ſine femina ſimilem ſibi maſculum peperiſſet. & Almaricus, qui in eo ſtatu nullam futuram fuiſse ſexus differentiam opinatus eſt.

In paradiſo talis fuiſſet generatio qualis jam eſt. Tunc enim non fuiſſet virginitas.

Rurſum, S. Thomas 1 p. quæſt. 98. art. 2. putat, in ſtatu innocentiæ ſalva corporis integritate, quæ virginitas dicitur, futurum fuiſse conceptum & partum. Sed, ut rectè notat Pererius, idipſum etiam pugnat cum hoc loco, & cum natura generationis humanæ. Similis ergo fuiſset tunc generatio, qualis jam eſt, dempta tamen concupiſcentia. Unde virginitas tum non fuiſset; quia nec virtus fuiſset eo ſtatu. Eſt enim jam virginitas virtus, quis concupiſcentiam libidinis refrænat: atqui tunc nulla fuiſset concupiſcentia aut libido frænanda; ergo nec fuiſset tunc continentia aut virginitas. Hinc probabiliter cenſet Pererius, eo ſtatu tot naſcituras fuiſse feminas, quot mares. Omnes enim matrimonium iniiſſent, idque ſingulare, putà unus cum una, juxta id quod Deus hîc inſtituit.

Vers. 25.

Erat autem uterque nudus, et non erubeſcebant) quia in ſtatu innocentiæ nulla erat libido, nulla concupiſcentia: ex hac enim oritur pudor & erubeſcentia, ſi membra in quibus regnat libido, aliis pateant & denudentur. ita S. Auguſt. lib. 2. de Geneſ. ad lit. circa principium.

Adam verecundus fuit. Adamitæ ſunt inverecundi.

Inepti ergo, inverecundi & impuri ſunt Adamitæ, qui cum Adamo nudi jam non erubeſcunt; cùm Adam mox poſt peccatum erubuerit, ſeque veſtibus contexerit, ut rectè refutans ſimiles, ait S. Epiphan. l. 2. hæreſ. 52.

Hinc hauſiſse videtur Plato in Politico ſuam illam nuditatem, quam omnibus hominibus aurei ſæculi attribuit.

Error Iſidori Clarii.

Perperam quoque Iſidorus Clarius putat Adamo & Evę pro veſte fuiſſe divinum quemdam ſplendorem & gloriam, quali S. Agnetem aliaſque virgines ad lupanar ductas & denudatas ſæpè obtexit Deus, & quali obteget corpora Sanctorum in reſurrectione. Hoc enim gratis fingitur, & fruſtra: ubi enim nullus eſt pudor, nulla concupiſcentia, nullum frigus, ibi nulla opus eſt veſte aut luce.

Septem dotes ſtatus innocentiæ.

Denique pulchrè Pererius præfatione in lib. 5. ſeptem excellentias ſtatus innocentiæ recenſet: Prima, erat plena ſapientia; Secunda, gratia & amicitia Dei; Tertia, juſtitia originalis; Quarta, immortalitas & impaſſibilitas animæ & corporis, non intrinſeca, qualis eſt in corporibus glorioſis Beatorum; ſed extrinſeca, proveniens ſcilicet partim ex protectione Dei, partim ex prudentia & providentia hominis, qua à noxiis & læſivis ſibi caviſſet. atque hæc erant in ipſo homine; tria verò reliqua extra hominem, videlicet Quinta, habitatio in paradiſo, & eius arboris vitæ; Sexta, ſpecialis Dei cura erga hominem. Unde ſequebatur Septima, quòd ſcilicet homo non potuiſset concupiſcere, nec venialiter peccare, ait D. Thomas, nec errare, nec decipi; ſed de rebus incertis judicium vel ſuſpendiſset, vel dubium formaſset. Hæc enim non videntur poſſe effici per habitum, vel qualitatem creatam homini infoſam, ſed tantùm per aſſiſtentiam & protectionem Dei.

Hæc intellige de ſtatu plenæ & perfectæ innocentiæ, in quo conditus eſt Adam, ut ſcilicet immunis eſſet ab omni malo, tam culpæ quàm pœnæ & miſeriæ: alioqui enim ſi eum in ſemiplenam innocentiam transferri & cadere permiſiſſet Deus, potuiſſet ipſe peccare venialiter, item errare & decipi, uti rectè docet Scotus. de qua re vide Franc. Aretinum in Gen. pag. 450.

Septem dotes Chriſti in ſtatu lapſo.

E contrario per Chriſtum major nobis reddita eſt gratia, quàm data fuerit Adamo, adeoque ſeptem jam habemus virtutes, quæ non fuiſſent in ſtatu innocentiæ: Prima, eſt virginitas; Secunda, patientia; Tertia, pœnitentia; Quarta, martyrium; Quinta, jejunium, abſtinentia, omniſque carnis mortificatio; Sexta, paupertas & obedientia religioſa; Septima, miſericordia & eleemoſyna: nulli enim tunc fuiſsent pauperes vel miſeri, quibus jam abundamus, ut in eos miſericordiam exerceamus.

Denique major & efficacior jam homini lapſo datur gratia, quàm data fuerit Adæ, ut patet in Martyribus aliiſque illuſtribus Sanctis. unde & major jam eſt merendi facultas, tum ratione majoris gratiæ, tum ratione difficultatis operis: licet in ſtatu innocentiæ major fuerit merendi facultas, ratione promptitudinis voluntatis. Voluntas enim tum planè recta, nec habens paſſiones virtuti contrarias prono naturæ & gratiæ impetu, ad virtutes rapta fuiſset; itaque multos intenſos, magnos & heroicos virtutum omnium actus eliciuiſset.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Serpens tentat Evam, illa peccat cum Adamo, unde v. 8. increpantur à Deo. Tertiò, v. 14. ſerpens maledicitur à Deo, ac promittitur Chriſtus redemptor. Quartè, Eva & Adam v. 16. damnantur ad labores, dolores & mortem, Ac denique v. 23. pelluntur paradiſo, & ante eum ponitur cuſtos Cherubim cum flammeo gladio.

1 Sed ſerpens erat callidior cunctis animantibus terræ quæ fecerat Dominus Deus. Qui dixit ad mulierem: Cur præcepit vobis Deus ut non comederetis de omni ligno paradiſi? 2. Cui reſpondit mulier: De fructu lignorum, quæ ſunt in paradiſo, veſcimur: 3. de fructu verò ligni, quod eſt in medio paradiſi, præcepit nobis Deus ne comederemus, & ne tangeremus illud, ne fortè moriamur. 4. Dixit autem ſerpens ad mulierem: Nequaquam morte moriemini. 5. Scit enim Deus quòd in quocumque die comederitis ex eo, aperientur oculi veſtri: & eritis ſicut dii, ſcientes bonum & malum. 6. Vidit igitur mulier quòd bonum eſſet lignum ad veſcendum, & pulchrum oculis, aſpectuque delectabile: & tulit de fructu illius, & comedit: deditque viro ſuo, qui comedit. 7. Et aperti ſunt oculi amborum: cumque cognoviſſent ſe eſſe nudos, conſuerunt folia ficus, & fecerunt ſibi perizomata. 8. Et cùm audiſſent vocem Domini Dei deambulantis in paradiſo ad auram poſt meridiem, abſcondit ſe Adam & uxor ejus à facie Domini Dei in medio ligni paradiſi. 9. Vocavitque Dominus Deus Adam, & dixit ei, Ubi es? 10. Qui ait: Vocem tuam audivi in paradiſo: & timui eò quòd nudus eſſem, & abſcondi me. 11. Cui dixit: Quis enim indicavit tibi quòd nudus eſſes, niſi quòd ex ligno de quo præceperam tibi ne comederes, comediſti? 12. Dixitque Adam: Mulier, quam dediſti mihi ſociam, dedit mihi de ligno, & comedi. 13. Et dixit Dominus Deus ad mulierem: Quare hoc feciſti? Quæ reſpondit: Serpens decepit me, & comedi. 14. Et ait Dominus Deus ad ſerpentem: Quia feciſti hoc, maledictus es inter omnia animantia, & beſtias terræ: ſuper pectus tuum gradieris, & terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. 15. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & ſemen tuum & ſemen illius: ipſa conteret caput tuum, & tu inſidiaberis calcaneo ejus. 16. Mu-

Mulieri quoque dixit: Multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos: in dolore paries filios, & ſub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui. 17. Adæ verò dixit, Quia audiſti vocem uxoris tuæ, & comediſti de ligno, ex quo, præceperam tibi, ne comederes, maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. 18. Spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbam terræ. 19. In ſudore vultus tui veſceris pane donec revertaris in terram de qua ſumptus es: quia pulvis es, & in pulverem reverteris. 20. Et vocavit Adam nomen uxoris ſuæ, Heva: eò quòd mater eſſet cunctorum viventium. 21. Fecit quoque Dominus Deus Adæ & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos. 22. Et ait: Ecce Adam quaſi unus ex nobis factus eſt, ſciens bonum & malum: nunc ergo ne fortè mittat manum ſuam, & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & vivat in æternum. 23. Et emiſit eum Dominus Deus de paradiſo voluptatis, ut operaretur terram, de qua ſumptus eſt. 24. Ejecitque Adam: & collocavit ante paradiſum voluptatis Cherubim, & flammeum gladium atque verſatilem, ad cuſtodiendam viam ligni vitæ.

Vers. 1. SED ET SERPENS ERAT CALLIDIOR CUNCTIS ANIMANTIBUS] Poteſt Secundò, ex Hebræo verti, *ſerpens erat in multas ſpiras & gyros complicatus & involutus*. hoc etiam quoque ſignificat Hebræum ערם *arum*. unde *arumim* vocantur acervi ſegetum. hæ enim ſpiræ indices ſunt internæ ſerpentis verſutiæ, qua hominem implicavit & circumvenit.

Quis ſerpens tentaverit Evam? Primò, Cajetan. per ſerpentem intelligit diabolum, qui non externa voce, ſed tantùm interna ſuggeſtione tentarit Evam.

Secundò, Cyril. lib. 3. contra Julian. & Eugubinus in Coſmopœja putant, dæmonem hic non verum ſerpentem, ſed ſerpentis tantùm ſpeciem & formam induiſſe; ſicut angeli dum aſſumunt corpus humanum, non verum, ſed aereum, quod ſpeciem habeat veri & humani, aſſumunt.

Verùm omnes alii docent, hunc verum fuiſſe ſerpentem; dicitur enim hic fuiſſe callidior cunctis, non angelis, ſed animantibus: in quem natura ſua callidum & vafrum vaſ. t diabolus congruè ingreſſus in ejus ore, quaſi in organo certa ratione moto, colliſo & modulato, vocem humanam, ut potuit, effinxit. ita S. Chryſoſt. Procopius, & Auguſt. lib. 14 Civit. 11 Aliqui putant, inquit Magiſter Sent. in 2. diſt. 6. hunc diabolum fuiſſe Luciferum, qui primum Adam tentavit, & vicit; ſecundum quoque, putà Chriſtum, tentavit: ſed ab eo victus eſt, & in infernum relegatus.

Aptè diabolus in ſpecie, non ovis, non aſini, ſed ſerpentis tentavit Adam. Primò, quia ſerpens natura eſt callidus. Secundò, quia naturaliter homini eſt contrarius, eique inſidiatur, ut clanculum mordeat. Tertiò, quia ſerpentis eſt repere, venenum diffundere, hominem interimere: hoc autem facit dæmon. Quartò, quia ſerpens toto corpore terræ adhæret: ita Adam credendo ſerpenti & diabolo, totus brutus & terrenus factus eſt, ut nonniſi bonis terræ inhiet.

Hinc S. Auguſt. lib. 11. de Gen. ad lit. cap. 28. docet, diabolum uti ſolere forma ſerpentum ad decipiendos homines: quia ea decepit Adamum & Evam, ibique vidit hanc fraudem ſibi bene ſuccedere. Eadem de cauſa dixit Pherecydes Syrus, dæmones è cælo à Jove fuiſſe deturbatos, quorum princeps dictus ſit Ophioneus, id eſt ſerpentinus.

Tropologicè, *Diabolus*, inquit S. Auguſt. *tenuit ut leo, tenuit ut draco*. nam, ut ait Gregor. in cap. 40. Job: *Fideli famulo dominus cunctas hoſtis callidi machinationes inſinuat, ſcilicet quòd opprimendo rapit, inſidiando circumvenit, minando terret, ſuadendo blanditur, deſperando frangit, promittendo decipit.*

Species tentationum & modos recenſet S. Bernardus, *Tentatio*, ait, *alia eſt importuna, quæ procaciter inſiſtit: alia eſt dubia, quæ animum dubitatis nebula involuit: tertia eſt ſubita, quæ judicium rationis prævenit: quarta eſt occulta, quæ deliberationis ordinem præterfugit; quinta violenta, quæ vires noſtras tranſcendit: ſexta fraudulenta, quæ animam ſeducit: ſeptima perplexa, quæ variis viis impeditur.*

Nota. Eva non exhorruit aſpectum ſerpentis, quia domina animalium, certa erat nullum ſibi nocere poſſe. ita S. Chryſoſt. hom. 16.

Qui locutus eſt ſerpens? Dices, Quomodo ſaltem eum loquentem non exhorruit? Reſpondet Primò Joſephus & S. Baſilius (quod ſenſit & Plato in Politico) in paradiſo animantia quælibet

D

A habuiſſe vim & facultatem loquendi. Addit S. Ephrem apud Barcepha libr. de Paradiſo, ſerpenti ad tempus non tantùm loquendi, ſed & intelligendi vim hîc a Deo conceſſam eſſe, idque probat ex v. 1. & 13. Sed hæc ſunt paradoxa.

Secundò, Procopius, Cyrillus ſuprà, Abulenſis & Pererius reſpondent, Evam necdum ſciviſſe, ſed homini naturalem eſſe vim loquendi. Sed hoc repugnat perfectæ ſcientiæ, quàm habuit tam Eva, quàm Adam.

Reſpondeo ergo, Scivit Eva ſerpentem naturaliter non poſſe loqui: admirata eſt ergo eum loquentem, & ſuſpicata id quod erat, altiori vi, ſcilicet divina, angelica aut diabolica id fieri. metus aberat, quia necdum peccarat, & ſciebat ſe Deo curæ eſſe. ita D. Thom. 1. p. qu. 94. art. 4. Ita *ſapienti nihil eſt inopinabile: pueri & inſipientes ad omnia, quaſi nova obſtupeſcunt.*

Eugubinus putat hunc ſerpentem fuiſſe baſiliſcum, qui rex eſt ſerpentum, Delrio putat fuiſſe viperam; Pererius ſcytalen, quia magnitudine & tergi varietate præfulgens intuentes detinet. Verùm in hac re nihil eſt certi. Adde, ſcytale, & baſiliſcus ſunt ſtultæ naturæ. hic

B autem ſerpens erat callidior cunctis animantibus; in eum enim ingreſſus eſt dæmon, non veneni ſpargendi, ſed decipiendi cauſa. Probabile eſt, quod cenſent multi, fuiſſe eum qui communiter ſerpens nuncupatur, quia ſerpit; & coluber, quia umbras excolit; & anguis, quia angulos petit & latebras. Hic enim ſine addito vocatur ſerpens; reliqui cum addito, ut ſerpentis reguli, igniti, &c. aut proprio nomine viperæ, ceraſtæ, amphiſbenæ, aſpides, &c. nuncupantur. Hic etiam calidiſſimus eſt, & planè prono corpore repit, quod de hoc ſerpente dicitur v. 14. Quare improbabile eſt, quod hic ajunt Beda, Dionyl. Carthuſ. & Hiſtor. Scholaſt. ac S. Bonav. in 2. diſtinct. 21. & Vincent. in Spec. hiſtor. ſerpentem hunc fuiſſe draconem, pedibus inſiſtentem, facie virginea, tergo vario inſtar iridis fulgente, ita ut in admirationem Evam traheret, eumque erectum incedere ſolitum. Hic enim monſtroſus fuiſſet ſerpens, quem Deus initio mundi non condidit, quem proinde ſtatim exhorruiſſet & fugiſſet Eva.

C CUR PRÆCEPIT VOBIS DEUS] Ita vertunt quoque Septuaginta. Aſtutè ſerpens hic conatur evertere finem præcepti, ut evertat ipſum præceptum, q. d. Non apparet juſta ratio & cauſa, cur Deus vetuerit eſum hujus arboris: ergo revera & ſeriò eum non vetuit; ſed quod dixit, *Non comedetis ex eo*, joco & ludens dixit. Antecedens probat ſerpens ex ipſa utilitate arboris, dicens v. 5. *Scit enim Deus, in quocumque die comederitis ex eo, aperientur oculi veſtri, & eritis ſicut dii ſcientes bonum & malum.* *Artificium ſerpentis in tentando Evam.*

Nota. Pro *cur*, hebraicè eſt אף כי *aph Ki*, quod ad verbum ſonat, *etiamne*, vel *itane verum eſt*; &, ut Chaldæus vertit, *verumne eſt quod dixit* (dixerit) *Deus. Non comedetis ex omni arbore horti?* Hoc ſenſu clariùs apparet, quòd ſerpens non accuſarit Deum inclementiæ: hanc enim blaſphemiam ſtatim exhorruiſſet Eva; ſed ſubdolè quaſi commendans Deum ita loquatur. q. d. Non credo Deum, qui tam liberalis eſt, hanc arborem ita ſeriò & abſolutè vetuiſſe, licet vos hoc putetis. cur enim fructum tam pulchrum & utilem vobis invideret? cur vos ita arctaret & oneraret? Bonitas enim opponitur invidiæ: hinc in Deo, qui ſummè eſt bonus, non

poteſt

poteſt eſſe aliquid invidiæ. hoc eſt quod canit Boetius: *Summi forma boni livore carens.* Idem docet Plato in Timæo, & Ariſtotel. 1. Metaphyſ. c. 2. ubi impugnat Simonidem, qui dicebat, Deum invidiſſe homini honorem ſapientiæ. Sic enim, inquit Ariſtot. Deus eſſet triſtis, & conſequenter miſer: invidia enim eſt triſtitia de alieno bono. Porro Noſter interpres non verba ſequens, ſed ſenſum, אף כי *aph ki* cum LXX. vertit *cur*. Huic expoſitioni directè reſpondet reſponſio Evæ, ſtabiliens & aſſeverans præceptum Dei quaſi ſerium & abſolutum, quod ſerpens quaſi joco dictum elidere volebat, & ita hæc expoſitio cum priori in idem recidit.

Serpens alios ſermones tentationi præmiſit.

Ex hoc Hebræo *aph ki* videtur, quòd ſerpens huic interrogationi præmiſerit alios ſermones quibus ad eam viam ſterneret, licet eos taceat Moſes. v. g. de libertate & dignitate humanæ naturæ, de obligatione & multitudine præceptorum naturalium & ſupernaturalium fidei, ſpei, charitatis homini impoſitorum, ut inde concluderet eum ulteriùs novo hoc poſitivo Dei præcepto gravari non debere. ita Procopius, & alii.

Tropologicè, Abbas Hyperichius in Vitis Patrum: *Suſurrans*, inquit, *ſerpens ad Evam, de paradiſo ejecit eam. Huic ergo ſimilis eſt, qui proximo ſuo obloquitur: quoniam & audientis ſe animam perdit, & ſuam non ſalvat.* Rurſum S. Bernard. lib. de Vita ſolitaria, ex hoc loco docet perfectam obedientiam debere eſſe indiſcretam, ut ſcilicet non diſcernat quid, vel quare præcipiatur. *Adam*, inquit, *guſtavit in malum ſuum de ligno vetito, edoctus ab eo qui ſuggerendo ait: Quare præcepit*, &c. *Ecce diſcretio, cur præceptum ſit. Et addidit: Sciebat enim quia qua die comederitis, aperientur oculi veſtri, & eritis ſicut dii. Ecce ut quid præceptum ſit, ſcilicet quòd Deos fieri non ſinat. Diſcrevit, comedit, & inobediens factus eſt, & de paradiſo ejectus eſt. Unde infert: ſic & animalem diſcretum novitium prudentem, incipientem ſapientem, in cella diu poſſe conſiſtere, in congregatione durare impoſſibile eſt. Stultus fiat, ut ſit ſapiens; & hæc ſit omnis ejus diſcretio, ut in hoc nulla ſit ei diſcretio.* Vide Caſſian. collat. 12. & l. 4. de Inſtit. renunc. cap. 10. 24. & 25. ac S. Gregor. ſuper l. 1. Reg. cap. 4. quorum hoc eſt axioma: *Verus obediens, nec præceptorum intentionem diſcutit, nec præcepta diſcernit; quia qui omne vitæ ſuæ judicium majori ſubdit, in hoc ſolo gaudet, ſi quod ſibi præcipitur operatur: quia hoc tantùm bonum putat, ſi præceptis obediat.*

UT NON COMEDERETIS DE OMNI LIGNO] *Non omni*, id eſt nullo, inquit S. Chryſoſt. Rupert & S. Auguſt. l. 11. de Geneſi ad lit. cap. 30. quaſi ſerpens dicat, Deum nullius arboris fructum homini conceſſiſſe, itaque mentiatur, ut Deum crudelitatis accuſet. Sed hoc nimis patens & craſſum fuiſſet mendacium.

Secundò & meliùs, *non ex omni*, q. d. Cur aliquod prohibuit, ſcilicet lignum ſcientiæ boni & mali? Tertiò & optimè, ambiguè more ſuo loquitur per ſerpentem diabolus, ut hæc ejus interrogatio vel de omni, vel de aliquo tantùm ligno prohibito accipi poſſit, idque ſubdolè, ut inſinuet non majorem eſſe prohibendæ unius arboris, quàm omnium rationem: itaque aut omnes, aut nullam prohiberi debuiſſe. Rurſum, Deum qua facilitate unam hanc prohibuit, eadem deinceps alias omnes nec prohibiturum. Unde mulier huic ambiguæ ejus interrogationi ſtatim reſpondet ſub diſtinctione, dicens: *De fructu lignorum quæ ſunt in paradiſo veſcimur* (veſci poſſumus, veſci nobis licet;) *de fructu verò ligni quod eſt in medio paradiſi, præcepit nobis Deus, ne comederemus.*

Ambiguè loquitur ſerpens.

Vers. 3. ET NE TANGEREMUS] Putat S. Ambroſ. lib. de Paradiſo cap. 12 Evam ex tædio & odio præcepti hoc addidiſſe de ſuo, itaque invidioſè exaggeraſſe duritiem præcepti. Deus enim nec aſpectum, nec tactum, ſed eſum tantùm prohibuerat. Verùm Eva adhuc integra & ſancta, videtur potiùs ex religione & reverentia divini præcepti hoc dixiſſe: q. d. Deus præcepit, ne hanc arborem tangamus ad comedendum ex ea; ideoque religionem nobis injecit & metum, ut ſtatuerimus ipſi nobiſcum nulla ratione, nullo caſu illam vel leviter contingere, ut ſic quàm longiſſimè abſimus à comeſtione & violatione præcepti.

NE FORTE MORIAMUR) Deus abſolutè affirmarat *moriemini*, mulier dubitat, diabolus negat: ut enim Evam nutantem vidit, inſtat eam impellere dicens, *Non moriemini.* ita Rupertus. Verùm Eva erat adhuc inte-

A gra, adeoque ex religione addidit præcepto *τὸ ne tangeremus*. non ergo videtur dubitaſſe de pœna mortis præcepto adjuncta. Vox ergo פן *pen*, id eſt *fortè*, Hebræis ſæpè non eſt dubitantis, ſed aſſerentis, & confirmantis rem vel præceptum, tantumque innuit dubium de futuro eventu, cùm is pendet ex futura hominis actione libera. q. d. Ne fortè comedamus, ideoque moriamur: ſi enim comederimus, certò moriemur. Sic accipitur *fortè* Matth. 21. v. 23. & ſæpè apud Prophetas.

NEQUAQUAM MORTE MORIEMINI) Tentat ſerpens Evam removendo pœnam, & promiſſis lactando. Vers. 4.

Quinque mendacia ſerpentis.

Nota hìc quinque ejus ſplendida mendacia. Primum, *non moriemini*; Secundum, *aperientur oculi veſtri*; Tertium, *eritis ſicut dii*; Quartum, ſcietis bonum & malum; Quintum, ſcit Deus hæc omnia eſſe vera, & me non mentiri, q. d. Cùm Deus hæc ſciat, voſque amet, non eſt veriſimile, eum vos hac arbore tam proficua privare voluiſſe. Itaque vel joco tantùm illam prohibuit, vel ſub hoc ejus præcepto aliquid myſterii latet, quod necdum ſcitis; ſcietis autem cùm ex ea comederitis. ita S. Auguſt. B l. 11. de Geneſ. ad lit. cap. 30.

Moraliter, idem etiamnum diabolus perſuadet penè omnibus hominibus; ſed quia res contraria nimis clara eſt, & de facto patet omnes omnino mori, hinc aſtu utitur, ut omnibus perſuadeat *τὸ nequaquam moriemini*. nimirum facit quod facere ſolet medicus, qui medicinam amaram, quam æger integram reſpueret, in partes dividit, itaque eam per bolos ei dat, ut ſenſim totam abſumat. Ita & dæmon mortem per partes & annos dividit, ac perſuadet juvenibus: Non morieris in flore & vigore ætatis: nimiùm robuſtus es: facilè vives adhuc annos quinquaginta. Studioſis perſuadet: Non morieris antequam finias ſtudia. Aliis, Antequam finias negotia, quæ habes præ manibus. Denique nemo eſt tam ſenex, qui non putet ſe adhuc ſaltem ad annum victurum. Ita omnes decipit. Cùm enim quotannis mors aliquos auferat, & ita ſenſim omnes: hinc fit ut ſinguli ab ea auferantur, cùm omnino putant, quia putant ſe ſaltem ad annum adhuc victuros. Unde ſequitur axioma veriſſimum, Mors omnibus & ſingulis vicinior eſt, quàm omnes & ſinguli putent: quia illo anno quo ſinguli moriuntur, pu- C tant ſe non morituros; ſed adhuc ad annum victuros. Accedit, quòd Chriſtus dicat ſe venturum, ut fur in nocte, quem herus domus remotum, imò non venturum putat, Matt. 24. 43. Sicut ergo fur obſervat tempus, quo herus dormiat, ut eum ſpoliet. ſic mors inexpectantes, & quaſi dormientes corripit. Qui ſapit ergo aperiat oculos, & hanc claram diaboli fraudem diſcutiat, ac perſuadeat mortem ſibi vicinam eſſe: imò ſe illo anno, fortè illo menſe, illa hebdomade, illo die moriturum. Sapienter Poeta: *Omnem crede diem tibi illuxiſſe ſupremum.* Ita S. Hieron. & S. Carolus Borromæus in menſa habebant cranium mortui, ut jugiter mortis inſtantia meminiſſent. Quorumdam Sanctorum fuit hæc ſalutatio, ut, cùm ſibi occurrerent, prior ſalutando diceret, *Moriendum eſt*; reſponderet alter reſalutans, *Neſcimus quando.* Ita S. Marcella, ait S. Hieron. ad Principiam, *ſic ætatem duxit, & vixit, ut ſemper ſe crederet eſſe morituram. Sic induta eſt veſtibus, ut meminiſſet ſepulchri, memor Satyrici: Vive memor leti, fugit hora, hoc quod loquor inde eſt: &, Memento ſemper diem mortis, & numquam peccabis. laudabatque* D *illud Platonis, qui philoſophiam eſſe meditationem mortis dixit.* Præclarè noſter Thomas theodidactos l. 1. de Imitat. Chriſti c. 23. *Hodie*, ait, *homo eſt, & cras non comparet. O hebetudo & duritia cordis humani, quòd ſolum præſentia meditatur, & futura* (etiam vicina) *non magis prævidet! Sic te in omni facto & cogitatu deberes tenere, quaſi hodie vel ſtatim eſſes moriturus.* Et inferiùs: *Beatus qui horam mortis ſuæ ſemper ante oculos habet, & ad moriendum quotidie ſe diſponit. Si vidiſti aliquando hominem mori; cogita quia & tu per eamdem tranſibis viam. Cum mane fuerit, puta te ad veſperam non perventurum: veſpere autem facto, manè non audeas tibi polliceri. Semper ergo paratus eſto, & taliter vive, ut numquam te imparatum mors inveniat. Quando illa extrema hora venerit, multùm aliter ſentire incipies de tota vita tua præterita, & valde dolebis, quòd tam negligens & remiſſus fuiſti. Quam felix & prudens, qui talis nunc nititur eſſe in vita, qualis optat inveniri in morte*] *Dabit namque ma-*

quam fiduciam feliciter moriendi perfectus contemptus mundi, fervens deſiderium in virtutibus proficiendi, amor diſciplinæ, labor pœnitentiæ, promptitudo obedientiæ, abnegatio ſui & ſupportatio cuiuslibet adverſitatis pro amore Chriſti. Et paulò poſt: *Veniet, quando unum diem ſeu horam pro emendatione deſiderabis, & neſcio an impetrabis. dum tempus habes, congrega tibi divitias immortales, præter ſalutem tuam nihil cogites: ſolum quæ Dei ſunt cures, ſerva te tamquam peregrinum & hoſpitem ſuper terram; ſerva cor liberum, & ſurſum ad Deum erectum; quia non habes hic manentem civitatem.* Denique obſerva illud S. Hieron. *Sic ſtude tamquam ſemper victurus, ſic vive tamquam ſemper moriturus.*

VERS. 5. APERIENTUR OCULI VESTRI) Hinc putant aliqui apud Abulenſem in cap. 13. quæſt. 491. Adam & Evam non habuiſſe oculos apertos, ſed fuiſſe cæcos donec comederunt pomum vetitum: tunc enim aperti ſunt oculi amborum, & viderunt ſe eſſe nudos, v. 7. Verùm hoc repugnat felicitati ſtatus innocentiæ, in qua conditi ſunt Adam & Eva. Dico ergo, oculus hìc mentis non corporis, intelligitur. nam, ut ait Ariſtotel. 1. Ethicor. *intellectus eſt quidam oculus:* præſertim quia oculus ac viſus, præ cæteris ſenſibus, ſubſervit intellectui ad cognitionem. B ex viſis enim oriuntur memoriæ, ex memoria experientia, ex experimentis ars vel ſcientia: itaque ſenſus eſt, q. d. Adeò clarii ingenii & perſpicacis intelligentiæ efficiemini, ut videamini vobis priùs cæci fuiſſe. ita Rupert. quem vide lib. 3. de Trinit. c. 7. & 8.

ERITIS SICUT DII) non eſſentia. hoc enim eſt impoſſibile. ſed ſimilitudine quadam ſapientiæ & omniſcientiæ, ut ſequitur. Quare perperam aliqui ſic explicant; eritis ſicut angeli. non enim ad angelicam, ſed ad divinam ſimilitudinem ambiendam excitati ſunt. hoc eſt enim quod ait Deus v. 22. *Ecce Adam quaſi unus ex nobis.*

Quæres, quodnam fuerit primum Evæ peccatum? Reſpondet Rupertus, Hugo & Magiſter in 2. d. 21. primum Evæ peccatum fuiſſe, quòd τὸ *forte* quaſi dubitans addiderit præcepto Dei, dicens, *Ne forte moriamur*. Secundò, S. Ambroſius, quòd addiderit τὸ *ne tangeremus*. Tertiò, S. Chriſoſt. quòd cum ſerpente & diabolo ſermonem miſcuerit. Sed hæc parum probabilia videntur. Nec enim primum hominis peccatum fuit in C intellectu, ſed in affectu. Nam ante peccatum homo errare, aut decipi non poterat. hinc D. Thom. 1. 2. quæſt. 89. a. 3. addit, hominem in eo ſtatu non potuiſſe peccare venialiter; idque ex Dei ſpeciali protectione: nec enim peccatum veniale auferre poteſt gratiam; nec rurſum conſiſtere poteſt cum perfectiſſimo illo juſtitiæ originalis ſtatu.

Primum Evæ peccatum fuit ſuperbia, & unde?

Dico ergo, Primum Evæ, uti & Adæ poſtea, peccatum fuit ſuperbia. patet hoc Eccli. 10. 14. Tobiæ 4. 14. idque indicant hìc Hebræa, & Septuag. v. 6. nimirum Eva & Adam audientes; *Eritis ſicut dii, ſcientes bonum & malum*, invitati ſunt ad ſuam excellentiam intuendam, nimis amandam, augendam & extollendam; itaque ad ſeipſos converſi intumuerunt, ut à Deo receſſerit cor eorum; & tandem omniſcientiam, quamdamque divinitatis æqualitatem appetierint, uti fecit & Lucifer. Unde hoc illis obiecit Deus v. 22. dicens: *Ecce Adam quaſi unus ex nobis factus eſt, ſciens bonum & malum.* Ita S. Ambroſ. lib. 4. in Luc. S. Ignatius epiſt. ad Trallianos, Chryſoſt. in 1. Timoth. 2. 14. Auguſt. lib. 11. de Geneſ. ad lit. c. 5. & lib. 16. de Civit. c. 13. ubi docet amorem excellen- D tiæ ita innatum & intenſum eſſe in natura rationali integra & perfecta, ut hic amor quaſi primus ſit in homine, qui hominem incitet ad alia quævis proſequenda, hoc fine ut excellat. Et S. Bernardus: Ambo, inquit, ſcilicet diabolus & homo, affectarunt altitudinem; ille potentiæ, iſte ſcientiæ.

Quam omniſcientiã appetiit Eva?

Dico Secundò, Hæc ſuperba appetentia omniſcientiæ divinæ videtur in eo ſita fuiſſe, quòd appetierint, ut ait Scriptura, ſcire bonum & malum, ut ſcilicet per ſeipſos, ac virtute naturæ ſuæ & ingenii, poſſent in omnibus ſe dirigere diſcernendo & eligendo quod bonum eſt, atque cavendo quod malum eſt; itaque poſſent ſe dirigere ſua ſcientia, ſuopte marte, ſuis viribus ad benè beateque vivendum, adque plenam felicitatem aſſequendam, quaſi dii quidam eſſent, qui à nemine, ne à Deo quidem, dirigi, vel adjuvari deberent, uti fecit & Lucifer. ita S. A Thomas 2. 2. quæſt. 163. q. 2. licet enim ſpeculativè ſciret Adam, ſe à Deo pendere & illuminari debere, aliterque fieri non poſſe; tamen practicè per ſuperbiam ita ſe geſſit, ita hanc omniſcientiæ & divinitatis ſimilitudinem appetiit, ac ſi revera ſine Deo, per ſe ſuaſque vires ea potiri poſſet: ſuperbia enim ſenſim intumeſcens excæcat & dementat mentem.

Quinque Evæ peccata.

Dico Tertiò, Ex hac ſuperbia mox ſecuta eſt impatientia, & indignatio animi indignantis ſe hoc præcepto conſtringi, & à pomo tam nobili arceri: deinde curioſitas, mox concupiſcentia gulæ, ut dicitur v. 6. denique error in intellectu: credidit enim tam Eva, quàm Adam verbis ſerpentis promittentis omniſcientiam & immortalitatem, ſi ex arbore vetita comederent; indeque tandem proſiliit ad perfectam inobedientiam, & præcepti tranſgreſſionem, putà ad realem comeſtionem. Unde.

Adam quoque credidit ſerpenti.

Dico. Quartò, Non tantùm Eva, ſed & Adam ſuperbia excæcatus credidit verbis ſerpentis, *Eritis ſicut dii, ſcientes bonum malum*; ideòque fidem amiſit. Prior pars patet, quia hoc Deus illi improperat, dicens: *Ecce Adam* B *quaſi unus ex nobis factus eſt, ſciens bonum & malum.* hæc enim verba ironicè dicta ſignificant quid Adam ex guſtato pomo juxta promiſſa ſerpentis ſperaverit, nec tamen ſit conſecutus. Unde Adamum à ſerpente, per Evam ſerpentis promiſſa referentem, eſſe deceptum, ejuſque verbis fidem habuiſſe; docent S. Ignatius ad Trallianos, Irenæus lib. 3. c. 37. Hilarius in Matth. 3. Epiphan. hæreſ. 39. Ambroſ. in cap. 10. Lucæ, Cyrillus lib. 3. contra Julian. Auguſtin. lib. 11. de Gen. ad lit. c. 31. & 34. & lib. 14. Civit. c. 7.

Adam amiſit fidem.

Unde patet & pars poſterior concluſionis: hoc enim ipſo quo Adam credidit diabolo, promittenti ex pomo vetito divinam omniſcientiam, quodque non moreretur, averſus eſt, & diſcredidit Deo comminanti, ac dicenti, *In quacumque die comederis, morte morieris*, Fuit ergo infidelis: ergo non tantùm gratiam, ſed & fidem in Deum amiſit. ita S. Auguſt. l. 1. contra Julian. c. 3.

Dices, Quomodo ergo Apoſtolus 1. Timoth. 2. ait, Adam non eſſe ſeductum, ſed Evam?

Reſpondeo, Quia Eva ſeducta fuit à ſerpente, volente eam ſeducere, ut ederet pomum: Adam verò non à C ſerpente deceptus, ſed tantùm illectus fuit ab uxore, quæ eum non intendebat decipere. de quo plura 1. Timoth. 2. v. 14.

SICUT DII SCIENTES BONUM ET MALUM] Dei prima perfectio, homini appetibilis & imitabilis eſt ſcientia. *Nihil eſt per quod magis diis aſſimilemur, quàm per ipſum ſcire*, inquit Cicero. unde & Horatius loquens Deo, ſic ait;

Unde nil majus generatur ipſo,
Nec viget quidquam ſimile, aut ſecundum;
Proximos illi tamen occupavit
Pallas honores.

Et Damaſcenus, *Pervigil*, inquit, *Dei oculus, ſimplici intuitu præterita, præſentia, futura præſentialiter cognoſcit.* Et Boëtius Deus, ait, *quæ ſunt, quæque fuerunt. Uno mentis cernit in ictu, Quem, quia reſpicit omnia ſolus, Verum poſſis dicere ſolem.* Hinc angeli Deo proximi pollent intellectu, indeque vocantur intelligentiæ, quinimò dæmones græcè vocantur, quaſi ſcientes vel ſapientes, naturales enim dotes, etiam poſt lapſum, in illis manſerunt in- D tegræ, teſte S. Dionyſ. Hinc homines naturali appetitu ſcire deſiderant, inquit Ariſtot. Audi Quintilianum l. 1. Inſtitut. *Sicut, aves, inquit, ad volatum, equi ad curſum, ad ſævitiam feræ gignuntur, ita nobis propria eſt mentis agitatio atque ſolertia: unde origo animi cæleſtis creditur. Hebetes verò & indociles, non tamen ſecundùm naturam hominis eduntur, quam prodigioſa ſunt corpora, & monſtris inſignia.*

Ratio eſt, quia hominis naturalis operatio eſt ratiocinari, diſcurrere, intelligere; qua à beſtiis & ſaxis homo diſtinguitur. hinc Diogenes ridens quemdam divitem ignarum ſedere ſuper lapidem; *Ecce*, inquit, *lapis ſedet ſuper lapidem*. Solon rogatus, quid eſſet dives indoctus? reſpondit: Eſt ovis habens aureum vellus. Stulti ergo ſunt, qui ſapientiam & doctrinam deſpiciunt, Prov. 1. 22 hi enim dicunt: *Malo guttam fortunæ, quam vas ſapientiæ.* Sapientes verò dicunt cum Salomone Sapient. 7. 8. *Prapoſui illam* (ſapientiam) *regnis & ſedibus, & divi-*

tiat

tias nihil eſſe duxi in comparatione illius, omne aurum in comparatione illius eſt arena exigua. & Prov. 8. 11. *Melior eſt ſapientia cunctis opibus pretioſiſſimis, & omne deſiderabile ei non poteſt comparari*. Sicut enim ſenſus gaudet objecto ſuo ſenſili, ſic intellectus gaudet ſcibili & ſcientia; æquè ac voluntas bono & virtute. Verùm in Adamo, uti & in multis ejus poſteris, nimius fuit hic ſciendi amor.

SCIENTES BONUM ET MALUM] quia per experientiam ſcietis quantum malum ſit inobedientia, & conſequenter quantum bonum ſit obedientia. ita aliqui: quaſi verum hic dixerit dæmon ſuaque hac ſtropha illuſerit Evæ, quæ amplia quid hic ſibi promitti putabat. Verùm dico eſſe hebraiſmum: ſcietis bonum & malum, id eſt ſcietis omnia, quæcumque bona ſunt vel mala, vera vel falſa, neceſſaria vel contingentia; ut diſcernere poſſitis quid utile ſit, quid inutile; quid agendum, quid fugiendum in rebus omnibus.

VERS. 6. VIDIT IGITUR MULIER] Priùs viderat, ſed ſine concupiſcentia comedendi: jam poſt tentationem elata in ſuperbiam, videt illud ad concupiſcendum & comedendum. vidit ergo, id eſt curioſiùs, & cum voluptate illecebroſa illud intuita eſt, ac moroſè conſideravit.

Ex τῷ *igitur* patet, Evam poſt verba ſerpentis, non antè peccaſſe. Perperam ergo Rupert. cenſet eam antè peccaſſe ſponte ſuperbiendo, & internis concupiſcendo pomum vetitum: diabolum deinde acceſſiſſe, ut eam ad peccatum opere externo conſummandum impelleret.

BONUM] ſuave, ſapidum & gratum eſſet palato ad veſcendum. color roſeus pomorum & ceraſorum index eſt ſaporis gulamque irritat.

ASPECTUQUE DELECTABILE) Hebraicè להשכיל ונחמד *venechmad ad lehaskil*, id eſt, concupiſcibile ad intelligendum: quod Hebræi exponunt, concupiſcibile ad ſcientiam & prudentiam comparandam. De eo enim dixerat ſerpens: *Eritis ſicut dii, ſcientes bonum & malum*. Verùm quia Eva hoc videre nequibat oculis corporeis, de quibus τὸ *viſus* hic accipi, patet ex duobus membris præcedentibus: hinc Secundò, meliùs noſter Interpres, Chaldæus & Vatablus vertunt, *concupiſcibile ad contemplandum* quod ſcilicet ſua forma & pulchritudine (unde & Septuaginta vertunt ὡραῖον id eſt ſpecioſum) Evam quaſi detineret in moroſo ſui intuitu & contemplatione.

Vide de curioſitate & cuſtodia oculorum S. Gregor. 21. Moral. 2. Audi & S. Bernard. de gradibus humilitatis, in primo, qui eſt curioſitas. *Serva ò Eva commiſſum, expecta promiſſum, cave prohibitum, ne perdas conceſſum. Quid tuam mortem tam intentè intueris? quid illò tam crebrò vagantia lumina jacis? quid ſpectare libet, quod manducare non licet? Oculos, inquis, tendo, non manum. non eſt interdictum ne videam, ſed ne comedam. Hoc etſi culpa non eſt, culpæ tamen indicium eſt. te enim intenta ad aliud, latenter interim in cor tuum ſerpens illabitur, blandè alloquitur; blanditiis rationem, mendaciis timorem compeſcit. Nequaquam, inquiens, morieris. Auget curam, dum incitat gulam: acuit curioſitatem, dum ſuggerit cupiditatem. offert tandem prohibitum & aufert conceſſum; porrigit pomum, & ſurripit paradiſum. haurit virus peritura, & perituros paritura.*

DEDITQUE VIRO SUO) narrans illi quæcumque diabolus promiſerat, ac jubens eum ſecurum eſſe à metu mortis, cùm eam quæ comederat ſuperſtitem videret: ita citò decepta citò decepit virum. Adam enim hiſce auditis in ſuperbiam elatus, appetenſque omniſcientiam conjugi conſenſit, & comedit ex ligno vetito. Sic à *muliere factum eſt initium peccati, & per illam omnes morimur*. Eccleſiaſt. 25. v. 33. Addit S. Auguſtinus l. 14 Civit. 11. Adamum, eò quòd non eſſet expertus Dei ſeveritatem, putaſſe veniale eſſe hoc ſuum peccatum, facileque ſe illius veniam à Deo impetraturum.

Morale cur viri ſequantur concupiſcentiam feminarū. Diſcant hic viri, mulieres eſſe periculoſas illecebras, & ſuave venenum, cùm ſuis concupitis & concupiſcentiis indulgent, quibus ſe & viros perdunt: iis ergo viriliter ſe opponant & reſiſtant. *Memento ſemper quòd paradiſi colonum de poſſeſſione ſua mulier ejecerit*, ait S. Hieron. epiſt. ad Nepotianum.

Ita fecit Saturus Hunerici regis procurator, qui ad arrianiſmum ſollicitatus abnuit; nam uxor timens familiæ everſionem, adductis liberis ad genua mariti advolvitur, perque omnia ſacra obteſtatur, miſereatur ſui, & pen-

A dentia à lacte matris filiolæ, aliorumque pignorum: Deum condonaturum, quod invitus ipſe fecerit, cùm alii idipſum fecerint voluntarii. Tum ipſe cum S. Job ei reſpondit, *Tamquam una ex inſipientibus mulieribus loqueris. reformidarem iſta, mulier, ſi tantùm hujus vitæ dulcedo eſſet futura amara, in amiſſione rerum noſtrarum: imò ſi tu verè diligeres maritum, nunquam eum tuis inſidioſis blanditiis, in ſecunda mortis exitium præcipitare conareris. Age, diſtrahant liberos, auferant uxorem, diripiant facultates. ego Domini promiſſionum planè ſecurus, verba in mente fixa teneho: Si quis non reliquerit uxorem, liberos, agrum, aut domum, meus non poterit eſſe diſcipulus*. Uxor diſcedit: Saturus ſpoliatus omnibus, & multis ſuppliciis debilitatus, mendicus demum relinquitur. Teſtis eſt Victor Uticenſis in perſecut. wandal. Pari modo b. Thomas Morus uxori ſuæ reſtitit, Deique offenſam offenſæ regis, & everſioni familiæ ſuæ prætulit.

QUI COMEDIT) Notat Pererius octo peccata Adæ: Primum, fuit ſuperbia; Secundum, nimius amor placendi uxori ſuæ; Tertium, curioſitas; Quartum incredulitas; quaſi Deus mortem figuratè, vel comminato-

Octo peccata Adæ.

B riè, non autem abſolutè intentaſſet violanti legem; Quintum, præſumptio; quaſi hæc legis violatio tantùm eſſet leve & veniale peccatum; Sextum, gula; Septimum, inobedientia; Octavum, excuſatio, de qua S. Auguſt. ſerm. 19. de Sanctis: *Si Adam*, inquit, *ſe non excuſaſſet, à paradiſo non exulaſſet*: ac conſequenter comediſſet de ligno vitæ: ergo & immortalitatem & juſtitiam originalem (hæc enim connexa ſunt) recuperaſſet. Verùm contraria ſententia, ut docet Pererius, eſt verior. Adam enim mox ut peccavit, ante omnem ſui excuſationem, incurrit abſolutam ſententiam mortis. Nam cap. 2. 17. ea lata fuit abſolutè: *In quacumque*, inquit, *die comederis ex eo, morte morieris*, id eſt, certiſſimè morieris.

Hebræa & Septuaginta addunt *ſecum*, ſcilicet Eva pomum dedit viro, ut ſecum unà veſceretur. videtur ergo Eva bis comediſſe, ſemel ſola, ſecundò cum Adamo, ut eum ad eſum pelliceret, & in eſu ſe ſociam præberet. Unde Septuaginta habent, *& comederunt*; & Chaldæus, *comedit* (ſcilicet Adam) *cum ea*.

C Quæres, uter graviùs peccaverit, Adam an Eva? Reſpondet D. Thomas 2. 2. q. 163. art. 4. ſi peccatum in ſe ſpectes, graviùs peccaſſe Evam; tum quia prior peccavit; tum quia Adamum ad peccatum induxit, itaque ſe, & ipſum noſque omnes perdidit. ſi tamen circumſtantiam perſonæ ſpectes, graviùs peccaſſe Adamum; tum quia perfectior erat & prudentior quam Eva: tum quia Adam immediatè à Deo acceperat hoc præceptum, Eva verò mediatè tantùm, ſcilicet per Adamum.

Uter graviùs peccaverit, Adam, an Eva?

VERS. 7. ET APERTI SUNT OCULI AMBORUM) q. d. Gratiæ & juſtitiæ originalis tegumento per peccatum ſpoliati, adverterunt ſuam nuditatem, confuſionem & verecundiam ex eo, quòd ſentirent in ſe motus concupiſcentiæ rebelles rationi, præſertim libidinis ad invicem. Hi enim motus inhoneſti ita pudore afficiunt hominem, ut ipſa membra ſua, in quibus hæc concupiſcentia regnat, tegat & abſcondat: indeque Tertiò, adverterunt, quantum bonum juſtitiæ originalis amiſerant, & in quantum peccatum ac malum ceciderant. Quartò, cognoverunt Deum, Deique ſententiam eſſe veracem; ſerpentem verò & dæmonem eſſe mendacem in promiſſis ſibi factis.

Quomodo aperti ſint oculi Adæ?

D ita S. Chryſoſtomus, Rupert. & S. Auguſt. libr. 14. Civit. 17.

Ex hoc loco colligitur, quòd Eva per peccatum ſpoliata gratia, non adverterit ſuam confuſionem & nuditatem, donec Adamum ad idem peccatum induxit, idque quia brevis mora interceſſit inter utriuſque peccatum, qua Eva tota occupata ſuis pomi deliciis, utque eas viro ſuo offerret & perſuaderet, non reflectebat ad ſuam miſeriam & nuditatem: aut certè, ut vult Franc. Arctinus, Eva non fuit ſpoliata juſtitia originali, quatenus ea fuit gratia gratis data, nec ſenſit motus concupiſcentiæ, & nuditatem ſuam, donec Adam peccavit: tunc enim totum hocce primænum inobedientiæ peccatum conſummatum fuit, tuncque uterque ea decreto Dei juſtitia originali ſpoliatus eſt, indeque erubuit. Si enim Eva ea ſpoliata fuiſſet mox ut peccavit, erubuiſſet de ſua nuditate, nec auſa fuiſſet nuda ire ad virum, ſed præ ve-

recundia latebras aut veſtem quæſiiſſet, ut fecit mox ut Adam peccavit.

Cur ex nuditate naturaliter ſequatur verecundia, vide apud S. Cyprianum ſerm. de ratione circumciſionis.

Hinc S. Auguſt. ſerm. 77. de tempore docet, gulam eſſe matrem libidinis, ſicut abſtinentia mater eſt caſtitatis. *Adam*, inquit, *non niſi intemperantia provocante Evam cognovit. quamdiu enim in illis manſit temperata parcitas, manſit & impolluta virginitas; & quamdiu jejunarunt ab interdictis epulis, tamdiu & à pudendis jejunarunt peccatis. Fames enim amica virginitatis eſt, inimica laſciviæ; ſaturitas verò caſtitatem prodit, nutrit illecebram.* Addit ibidem S. Auguſtinus, hac de cauſa Chriſtum jejunaſſe & eſuriiſſe in deſerto, ut ſuo jejunio purgaret gulam & libidinem Adæ, ipſumque & nos immortalitati, quam per gulam ejus perdidimus, reſtitueret.

Quæ perizomata. FECERUNT SIBI PERIZOMATA] id eſt, cingula ad ventrem, putà lumbaria, ſeu ventralia ſubligacula, ut ſcilicet tegerent partes inhoneſtas: cætero enim corpore manſerunt nudi, ſicut ipſe Adam ait Deo v. 10. uti faciunt jam Braſilii, Cafres, aliique Indi. Putat S. Irenæus lib. 3. cap. 37. eos ex ficu hæc feciſſe, in ſignum pœnitentiæ, & quaſi cilicium ſibi aptaſſe. nam folia ficus pungunt & ſtimulant. vide & S. Ambroſ. lib. de Paradiſo cap. 13.

Vers. 8. *Vox Dei deambulātis fuit fragor arborum.* ET CUM AUDISSENT VOCEM DOMINI] putà terribilem ſtrepitum & fragorem ex concuſſione arborum a Deo excitatum. nam quaſi ad veſtigia Dei venientis a longe, & per arbores gradientis arbores concutiebantur. erat enim vox hæc Dei deambulantis in paradiſo, ut ait Moſes. Cajetanus tamen vocem intelligit non arborum, ſed loquentis & irati Dei, ac, ut vult Abulenſis, dicentis: *Adam ubi es?*

Porro agnovit Adam hanc eſſe Dei vocem, Primò, quia jam ante cum Deo collocutus, vocem ſolitam Dei agnovit. Secundò, quia hæc vox erat ingens & terribilis, dignaque Deo. licet enim per angelum efformata eſſet, tamen Deum referebat. vide can. 16. Tertiò, quia Adam ſciebat nullum alium eſſe hominem, qui hanc vocem excitaret. Quartò, quia conſcientia peccati, ipſeque Deus menti ejus ſuggerebant, hanc Dei vindicis eſſe vocem.

AD AURAM POST MERIDIEM) putà inclinante die, quando aſpirare ſolent lenes zephyri, & aura ab hominibus diurno æſtu fatigatis captari. ita ex Symmacho, Aquila & Theodotion è S. Hieron. in Quæſt. hebraic. Apparuit enim hic Deus, aut potiùs angelus vice Dei quaſi homo, & hominis ſpecie deambulans in paradiſo.

C

Adde, *ad auram*: quia aura ſive ventus (flabat enim ex ea parte qua adveniens Deus gradiebatur;) faciebat audiri ſonitum Dei venientis, ut Adam majori Dei metu percelleretur, tempuſque haberet latebras quærendi. ita Franciſcus Aretin.

Nota *τὸ poſt meridiem*: illud enim, inquit Iren. lib. 5. ſignificabat, quòd Chriſtus ad mundi veſperam venturus eſſet, ad redimendum Adam, ejuſque poſteros.

Tropologiam, quot modis nobis Deus loquatur, vide apud S. Gregor. 28. Moral. c. 2. & 3.

ABSCONDIT SE IN MEDIO LIGNI) id eſt lignorum; putà inter arbores denſiſſimas paradiſi. Eſt enallage.

Quinque effectus peccati. Nota hic cum Pererio quinque peccati fructus & effectus. Primus eſt, quòd aperti ſint oculi; Secundus, eſt nuditas; Tertius, pudor & confuſio, Quartus, eſt vermis conſcientiæ; Quintus, eſt pavor & metus divini judicii. Verè S. Bernard. *In peccato*, inquit, *tranſit jucunditas non rediturа, manet anxietas non relictura*, quin & Muſonius apud Gellium, *Cum quis*, ait, *per voluptatem aliquid turpe geſſit, quod ſuave eſt abit, quod turpe & triſte eſt manet.* E contrario in labore virtutum, quod durum & triſte eſt abit, quod ſuave & lætum eſt manet.

D

Vers. 9. UBI ES?) q.d. In alio loco te, ò Adam, reliqui, in alio te invenio: gloria te veſtiveram, glorioſè coram me incedebas, nunc nudum te video & latebras quærentem. unde hoc tibi accidit? quis in tantam te induxit viciſſitudinem? quis fur vel latro te omnibus tuis dotibus ſpolians, in tantam inopiam te redegit? ubi nuditatis ſenſus, ubi confuſio hæc tibi contigit? cur fugis? cur erubeſcis? cur lates? cur paves? num aliqui qui te accuſet? num premunt teſtes? unde tanta formido te invaſit? ubi jam ſunt illa tam magnifica

A

ſerpentis promiſſa? ubi eſt prima illa tua mentis tranquillitas? ubi ſecuritas animi? ubi pax & fiducia conſcientiæ? ubi omnis illa tantorum bonorum poſſeſſio, malorumque omnium vacuitas? Ita S. Ambroſius lib. de Paradiſo c. 14. *Ubi eſt*, inquit, *tua bene ſibi conſcia confidentia? timor iſte culpam fatetur, latebra prævaricationem. ubi es ergo? non in quo loco, quæro, ſed in quo ſtatu? quò te deduxerunt peccata tua, ut fugias Deum tuum, quem ante quærebas?*

TIMUI, EO QUOD NUDUS ESSEM) *Timui*, id eſt erubui, verecundatus ſum in conſpectum tuum venire: nam hiſce ficus foliis ſola pudenda ægrè contexi, cætero corpore adhuc ſum nudus. *Et*, id eſt ideò (Hebræum enim *vau*, id eſt *&*, ſæpè eſt cauſale) *abſcondi me*. Sic timor ſæpè ſumitur pro pudore, adeoque timor vel metus reverentiæ vocatur ipſe pudor & reverentia, ut dixi Hebr. 12. v. 28. Vers. 10.

QUIS ENIM) Vox *enim* non eſt in Hebræo, nec eſt cauſalis, ſed emphatica, idemque valet quod enimvero, ſed enim, atqui. Inſtat enim & urget hic Deus Adamum, ut ſuæ nuditatis cauſam & culpam agnoſcat. Vers. 11.

MULIER QUAM DEDISTI MIHI SOCIAM) Juſtus in principio accuſator eſt ſui: nobis Adam jam poſt peccatum concupiſcentia, ſuperbia & ſui amore plenus, B cœpit quærere excuſationes in peccatis. deinde culpam in uxorem ſe pellicientem, quin & in ipſum Deum, qui talem dedit uxorem, derivat. Vers. 12.

ET AIT DOMINUS DEUS AD SERPENTEM) qui præſens erat coram Deo, Adamo & Eva: licet enim poſt tentationem dæmon reliquiſſet ſerpentem, ſique huc illucque reptaret; tamen Dei nutu directus fuit ad locum, in quo Adam è latebris à Deo evocatus, coram Deo prodiit, præſertim, quia locus tentationis ſerpentis, à loco latebrarum Adæ non multùm diſtabat. mox enim ut Adam tentatus lapſus eſt, veſtes & vicinas latebras quæſivit.

QUIA FECISTI HOC, MALEDICTUS ES INTER OMNIA ANIMANTIA) Convertit ſe Deus ad primum & certum mali auctorem, maleſuadum anguem, eique maledicit. Vers. 14.

Quomodo ſerpēs maledictus. Primò. Nota Primò, per ſerpentem hic ad literam accipi tum verum ſerpentem, ut vult S. Ephrem, Barcepha, Toſtatus, & Pererius; tum diabolum, qui erat motor, locutor, & quaſi anima ſerpentis.

Secundò. Unde Secundò, hæ omnes pœnæ ad literam aliquo modo conveniunt ſerpenti, quia ipſe diaboli fuit organum, & ruinæ hominum inſtrumentum: quædam tamen magis competunt diabolo. De diabolo enim accipiunt hæc omnes veteres.

Tertiò. Tertiò, ſerpens eſt maledictus, quia abominabilis, horridus, venenatus & noxius eſt præ omnibus animalibus, præſertim homini, cum quo poſt peccatum naturalem habet antipathiam.

Quartò. Quartò, licet ante tentationem Evæ ſerpens non erectus (ut vult S. Baſil. homil. de parad. & Didymus in Catena Lipomani) ſed ſuper pectus graderetur reptando per cavernas, terramque comederet; utrumque enim ei eſt naturale: tamen non erat tunc abominabilis, nec infamis, ſed ſuus ei inter beſtias erat locus & dignitas. Poſt tentationem verò & ſupplantationem Evæ, factus eſt ſerpens inviſus, infamis, abominabilis homini; atque reptare, lucem & homines fugere, antra ſequi, terram comedere, quæ priùs ei erant naturalia, jam eidem confirmata ſunt in pœnam, & ordinata in infamiam: cur enim quæſo ſerpenti in quo non erat culpa, naturalis dona tollerentur, quæ nec dæmonibus propter peccatum ablata fuerunt? Sic mors homini, & humano corpori ex elementis contrariis compoſito, eſt quaſi naturalis, ſed poſt ejus peccatum cœpit illi eſſe pœna peccati. Sic iris antè naturalis, poſt diluvium cœpit eſſe ſignum pacti inter Noe, homineſque & Deum initi, Geneſ. 9. 16.

Quintò. Quintò, congrua & juſta fuit hæc pœna ſerpentis; ſcilicet in amicitiam & familiaritatem hominis conatus fuit anguis irrepere; ideo fit illi odium & execratio: erexerat anguem diabolus, ut cum femina miſceret colloquium; ideo jubetur in ſolo repere: perſuaſerat eſum pomi; ideo ad eſum terræ damnatur: in os feminam erat intuitus; ideo nunc calcaneum intuetur, eiſque inſidiatur, ait Delrio.

Sextò,

Digitized by Google

Sextò.

Sextò, ſymbolicè hæc competunt dæmoni. nam, ut ait Rupertus lib. 3. de Trinitate cap. 18. dæmon ſuper pectus graditur, quia jam non cæleſtia, ut olim cùm eſſet angelus, ſed terrena, imò infernalia ſemper cogitat, atque terra, id eſt homines qui terrena ſapiunt, ſunt cibus & pabulum ejus jam poſt peccatum Adæ. Hos enim ipſe in terra ventre repere, id eſt gulæ & luxuriæ totos vacare, docet. ita S. Gregor. l. 21. Moral. 2. Rurſum S. Auguſt. lib. 2. de Geneſi contra Manich. cap. 17. Beda, Rupertus, Hugo, Cajetan. Super pectus, inquiunt, & ſuper ventrem graditur dæmon, quia duabus viis homines adoritur & ſeducit. Primò, per ſuperbiam, quæ figuratur pectore; Secundò, per libidinem, quæ adumbratur ventre; in pectore enim eſt vis iraſcibilis, in ventre concupiſcibilis, quos appetitus commovet & accendit dæmon, iiſque homines ad graviſſima flagitia impellit.

Porrò pro *maledictus es inter omnia animantia*, Septuag. vertunt, *ab omnibus beſtiis*; itaque legit S. Hieron. in cap. 3. ad Galat. ubi contendit probare, *nullo loco ſcriptum à Deo quemquam eſſe maledictum, & ubicumque maledictio ponitur, numquam Dei nomen adjunctum*. Et S. Ambroſ. libr. de Fuga ſæculi c. 7. ita explicat: *Maledictus es ab omnibus pecoribus terræ: omnium enim communis inimicus es. quoniam qui hominem læſit, cui illa omnia ſubjecta ſunt, læſit omnia: ideò communi odio omnium atque exſecratione maledictio ejus oneratur.*

VERS. 15. INIMICITIAS PONAM INTER TE ET MULIEREM] Quia enim Deus hominem ob peccatum dominio in beſtias privavit, hinc ſerpens homini cœpit eſſe noxius & lethalis, & viciſſim homo cœpit eſſe ſerpenticida, cùm ante peccatum nec antipathia, nec horror, nec odium, nec nocendi ſtudium fuiſſet inter hominem & ſerpentem. Tradit Ariſtoteles ſalivam hominis cruciare ſerpentem, &, ſi tangat fauces (quibus Evam tentavit) eum occidere.

IPSA CONTERET CAPUT TUUM] Triplex eſt hic lectio. Prima eſt codicum Hebræorum qui habent: *Ipſum*, ſcilicet ſemen, *conteret caput tuum*: & ita legit S. Leo, & ex eo Lipomanus. Secunda eſt: *Ipſe* (ſcilicet homo vel Chriſtus) *conteret caput tuum*. ita LXX. & Chald. Tertia eſt: *Ipſa conteret caput tuum*. ita Biblia Romana, & omnia penè Latina legunt cum S. Auguſt. Chryſoſt. Ambroſ. Gregor. Beda, Alcuino, Bernardo, Eucherio, Ruperto, & aliis. Accedunt quædam exemplaria Hebræa, quæ pro הוא legunt היא vel הוא cum chirich parvo vel magno. Adde הוא *hu* ſæpè poni pro היא *hi*, præſertim cùm emphaſis eſt, & virile aliquid feminæ tribuitur, uti hic eſt contritio capitis ſerpentis. Exempla ſunt hic v. 12. & 20. Geneſ. 17. 14. Geneſ. 24. 44. Geneſ. 38. 21. & 25. Nec obſtat verbum maſculinum ישופך *jaſeuph*, id eſt conteret: eſt enim crebra enallage generis in Hebræo; ut maſculinum ponatur pro feminino, & contrà, præſertim ſi cauſa & myſterium aliquod ſubſit, ſicut hic ſubeſt, uti jam dicam. Ergo *hi jaſeuph* ponitur pro *hi taſeuph*. Sic c. 2. 23. dicitur יקרא אשה *iickare iſſa*, pro תקרא אשה *tickare iſſa*. Unde & Joſephus lib. 1. c. 3. ita legit, uti noſter Interpres habet: habet enim, *Præcepit ut mulier capiti ejus plagas inferret*, ut vertit Ruffinus. Ex quo patet olim αὐτὴ, id eſt *ipſa*, legiſſe Joſephum, ſed hæreticos typographos vocem γυνὴ ex eo jam ſuſtuliſſe.

Vera lectio eſt, ipſa conteret.

Nota primò, nullam ex his tribus lectionibus eſſe reiiciendam; imò omnes ſunt veræ. nam cùm Deus hic opponat quaſi antagoniſtas, mulierem cum ſuo ſemine ſerpenti cum ſuo ſemine; conſequenter vult dicere, mulierem cum ſuo ſemine contrituram caput ſerpentis; ſicut è contrario ſerpens tam mulieris quàm feminis ejus calcaneo inſidiatur. Ideoque videtur Moſes hic in Hebræo verbum maſculinum cum pronomine feminino permiſcuiſſe, dicens: היא ישופך *hi jaſeuph*, *ipſa conteret*, ut ſignificaret tam mulierem quàm ſemen ejus, adeoque mulierem per ſemen ſuum, putà per Chriſtum, contrituram caput ſerpentis.

Nota Secundò, Hæc, ut dixi, tam ſerpenti quàm diabolo, qui fuit quaſi motor & anima ſerpentis, ad litteram competunt. Hæc enim antipathia, odium, horror & bellum poſt peccatum ad litteram eſſe cœpit inter ſerpentes & homines, tam viros quàm feminas, uti jam experientia patet. Imò Rupert. lib. 3. c. 20. ſpecialem & notandam affert experientiam, ſcilicet quòd caput ſerpentis difficillimè gladiis, vectibus & malleis ita conteri poſſit, ut totum corpus enecetur: ſi tamen mulier planta nuda dentem ſerpentis prævenerit, & caput ejus preſſerit, ſtatim cum capite totum corpus planè interire.

Rurſum hæc ipſa magis Chriſto & beatæ Virgini contra diabolum pugnanti, etiam ad litteram conveniunt. Mulier enim eſt Eva, quæ diabolum contrivit, quando pœnitentiam egit: vel potiùs mulier eſt beata Maria Evæ filia; ſemen ejus eſt Jeſus & Chriſtiani; ſerpens eſt diabolus; ſemen ejus ſunt infideles, omneſque impii. Ergo B. Maria contrivit ſerpentem; quia ipſa ſemper plena & glorioſa fuit victrix diaboli, omneſque hæreſes (quæ caput ſunt ſerpentis) in univerſo mundo contrivit, ut canit Eccleſia. Chriſtus verò perfectiſſimè eum ejuſque caput & machinationes contrivit, dum virtute propria in cruce diabolo regnum omne, & ſpolia ſua ademit: atque à Chriſto tam Eva pœnitens, quàm Maria innocens, nos quoque omnes virtutem conterendi diabolum, ejuſque ſemen (id eſt ſuggeſtiones; ſecundò, ſemen, id eſt impios homines: horum enim pater & princeps eſt diabolus) accepimus. Hoc enim eſt quod dicitur pſal. 90. *Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem*. & Luc. 10. *Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes, & ſuper ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici*. & ad Rom. 16. *Deus conterat ſatanam ſub pedibus veſtris velociter*. ita Theodoret. Rupert. Beda hic, Auguſtinus lib. 11. de Civit. c. 36. Epiphanius libr. 2. contra Antidicomarianos, & paſſim alii Patres.

B. Virgo contrivit caput ſerpentis.

Appoſitè S. Chryſoſt. homil. de interdictione arboris tom. 1. Adamo opponit Chriſtum, Evæ B. Mariam; ſerpenti Gabrielem. *Mors*, inquit, *per Adam, vita per Chriſtum: Evam ſerpens ſeduxit, Maria Gabrieli conſenſit: ſedes ſeductio Evæ attulit mortem, conſenſus Mariæ peperit ſæculo Salvatorem. Reſtauratur per Mariam, quod per Evam perierat: per Chriſtum redimitur, quod per Adam fuerat captivatum: per Gabrielem promittitur, quod per diabolum fuerat deſperatum.*

CONTERET] Hebraicè eſt ישוף *jaſeuph*, quod R. Abraham vertit, *percutiet*; R. Salomon, *contundet*; Septuag. vertunt, τηρήσει, id eſt conteret: Philo tamen lib. 2. Allegor. cum nonnullis legit τηρήσει, id eſt obſervabit. Unde & Chaldæus vertit, *ipſe obſervabit tibi quæ feciſti ei à principio, & tu obſervabis ei in finem*. Propriè Hebræum שוף *ſeuph* videtur ſignificare ſubitò & quaſi ex inſidiis ac latebris aliquem percutere, obruere, calcare, conterere, ut patet Job. 9. 17. & pſal. 138. 11. unde & Noſter hic mox vertit, *inſidiaberis*.

Vide hic, quàm deliri fuerint & hæretici & idololatræ, dicti Ophitæ, id eſt ſerpentini, ab ὄφις, id eſt ſerpente, quem colebant, eò quòd ipſe ſuggerendo pomum vetitum, principium cognitionis boni & mali fuerit Adæ & poſteris ejus: ideoque panem ei offerebant. ritum oblationis refert Epiphan. hær. 37.

ET TU INSIDIABERIS CALCANEO EJUS] Hebraicè eſt idem verbum jam dictum *jeſeuph*, quod Septuag. paulò antè verterunt, τηρήσει id eſt conteret: hic verò vertunt, τηρήσεις, id eſt obſervabis (ſcilicet inſidiando ei.) Sic enim ex Septuag. legunt hic Joſephus, Philo, S. Hieronymus, Ambroſius, Irenæus, Auguſtinus, & alii. Solent enim propriè ſerpentes in pratis & ſilvis latitantes non aperta vi, ſed dolis ſe ulciſci, atque à tergo incautos mordere & percutere in calce, indeque in toto corpus veneno proſerpente occidere. ita Rupertus.

Pari modo diabolus inſidiatur calcaneo, id eſt per inſidias quaſi à tergo percutere conatur (ſignificatur enim hic actus percutiendi non perfectus, ſed inchoatus, ſive conatus, more Hebræo). Chriſtum, beatam Virginem, & Chriſtianos; ſed non prævalet iis quamdiu ipſi manent ſemen Chriſti, putà filii Dei. Adde, diabolum reipſa percutere & conterere aliquos ex hoc ſemine, ſcilicet fideles eos qui in Eccleſia ſunt quaſi calcaneus, id eſt imi, viles & terræ affixi.

Rurſum Chriſti caput eſt divinitas, calcaneus eſt humanitas; hanc dum offendit & occidit dæmon, occiſus eſt: tunc enim Chriſtus contrivit caput illius, id eſt ejus ſuperbiam dejecit, atque omnem ejus impetum proſtravit.

Tro-

Digitized by Google

Caput ſerpentis eſt initium tentationis, calcaneus eſt finis actionis & vitæ. Tropologicè, S. Gregorius libr. 1. Moralium, cap. 38. *Caput*, inquit, *ſerpentis conterimus, cum initia tentationis à corde extirpamus, & tum ipſe inſidiatur calcaneo noſtro, quia finem bonæ actionis callidiùs & potentiùs oppugnat.* Et S. Auguſt. in pſal. 48. & 103. *Si diabolus*, inquit, *tuum calcaneum obſervat, tu caput illius obſerva. Caput illius eſt initium malæ ſuggeſtionis: quando incipit mala ſuggerere, tunc repelle, antequam ſurgat delectatio, & ſequatur conſenſus. Itaque vitabis caput ejus, atque adeò non apprehendet ille calcaneum tuum.* nimirum

Principiis obſta: ſerò medicina paratur,
Cum mala per longas invaluere moras.

Et S. Bernard. ad ſororem de Modo bene vivendi cap. 29. *Caput*, inquit, *ſerpentis conteritur quando ibi culpa emendatur ubi naſcitur.* Huc accedit Alcuinus, vel Albinus: Diabolus, inquit, inſidiatur calcaneo noſtro, quia extremum vitæ noſtræ acriùs oppugnat. Hac de cauſa Sancti finem ſuum timuerunt, tumque ferventiùs Deo ſervierunt. Ita S. Hilarion in morte timens ait ſibi: *Septuaginta ferè annos Domino ſerviviſti, & mori times?* Abbas Pambo moriens dixit: *Diſcedo jam hinc ad Deum meum: ſed ita, ut qui hactenus vix inceperim Deum verè & rectè colere.* Arſenius, *Da*, inquit, *Domine, ut vel nunc incipiam piè vivere.* S. Franciſcus ſub mortem, *Fratres*, ait, *uſque nunc parum profecimus, incipiamus nunc ſervire Deo, redeamus ad humilitatis & noviſiatus primordia:* dixit & fecit, teſte S. Bonaventura in ejus Vita. Sic & Antonius, *Hodie*, inquit, *vos religioſum inſtitutum arripuiſſe arbitramini.* Et Barlaam ad Joſaphat: *Cogita* quotidie *te hodie cœpiſſe ſervire Deo, te hodie finiturum.* Agatho ſanctè vixerat, & tamen dicebat: *Mortem horreo: quia alia ſunt judicia Dei, alia hominum.*

Symbol. Symbolicè, Philo, Calcaneus, inquit, eſt ea pars animæ quæ terrenæ adhæreſcit naturæ, quæque in ſenſum & voluptates terrenas prona eſt & labilis; huic, & per hanc menti & voluntati inſidiatur dæmon: ideoque Chriſtus diſcipulorum pedes in ultima cœna lavit, ut hoc ſignum eſſet, dilutum jam eſſe maledictum illud calcanei, quo ab ipſo rerum primordio ſerpentis morſibus patebat aditus.

Allegor. Allegoricè, inimicitia hæc inter mulierem & ſerpentem, ſignificat odium & bellum continuum inter Eccleſiam, & diabolum, uti docet S. Johannes Apocal. c. 12. C 13. & paſſim Patres: imò aliqui, ut P. Gordonus Controverſ. 1. cap. 17. litteraliter hic per mulierem intelligunt Eccleſiam, per ſerpentem diabolum. Verùm mulier potiùs ad litteram mulierem, myſticè Eccleſiam ſignificat: unde Apoſtolus Epheſ. c. 5. v. 32. vocat hoc Sacramentum, ſive, ut græcè eſt, myſterium Chriſti & Eccleſiæ.

VERS. 16. MULTIPLICABO] Hebraicè ארבה הרבה *harba arbe*, multiplicando multiplicabo, id eſt plurimum & certiſſimè multiplicabo. Hæc enim geminatio tam multitudinem, quàm certitudinem ſignificat.

**Pœna mulieris triplex.* Triplex hic pœna infligitur mulieri ob triplex ejus peccatum. nam Primò, quia credidit ſerpenti dicenti, *Eritis ſicut dii*; audit, *Multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos.* Secundò, quia guloſè pomum vetitum comedit, audit, *In dolore paries.* Tertiò, quia virum ſeduxit, audit, *Sub viri poteſtate eris.* ita Rupertus.

ÆRUMNAS ET CONCEPTUS] Hoc eſt, ærumnas conceptuum. eſt enim hendiadys frequens Hebræis, qualis eſt illa Poetæ: *Aurum frænoſque momordit*, id eſt frænos aureos momordit. Ærumnæ hæ ante conceptum, ſunt ſordes & fluxus menſtrui: in ipſo conceptu, defloratio, pudor & dolor: poſt conceptum, immunditia, fœtor, retentio menſtruorum, incontinens appetitus, pondus prolis per novem menſes, faſtidia, ſpaſmi, & plurima pericula, de quibus Ariſtoteles libr. 7. de Hiſtor. animal. c. 4.

IN DOLORE PARIES] Cum hoc dolore conjunctum eſt ſæpè periculum vitæ, tum matris, tum prolis, idque tam animæ, quam corporis; eſtque hic dolor tantus, ut illa experta dixerit, *Malle ſe decies ſub armis de vita decernere, quàm ſemel parere.* Dolor hic in muliere major eſt quàm in ullo animali, propter continuarum partium difficiliorem divulſionem, ut docet Ariſtoteles ſuprà c. 9. Hunc dolorem mulier in ſtatu innocentiæ Dei beneficio & providentia effugiſſet. Ecce quàm parva voluptas peccati, gutta inquam mellis, quantum fel, quantos dolores in Evam omneſque poſteros induxit! *Sperne voluptatem, nocet empta dolore voluptas.*

SUB VIRI POTESTATE ERIS] Non ut priùs ſponte, libens, mira ſuavitate & concordia, ſed ſæpè invita, cum ſumma moleſtia & repugnantia. Accepit enim hic vir poteſtatem uxorem coercendi & puniendi. ita Molina. Hebraicè eſt, Ad virum תשוקתך *teſcukatech*, id eſt concupiſcentia, diſcurſus, vel recurſus, aut, ut Septuag. & Chaldæus, Converſio tua erit. q. d. Quidquid deſiderabis, neceſſe erit ad virum recurras, ut illud impetres & perficias. Proinde ſi ſapis, oculi tui ſemper os, oculos, nutum & propenſionem viri obſervent, ut illi placeas, morem geras, eumque tibi devincias. Si ſapis, non aliud appetas, quàm quod marito placiturum ſcies. ſi pacem & quietem amas, cum marito ſentias & conſentias: cave ne contra ſtimulum calcitres. Addit Rupertus, *ſub viri poteſtate eris.* Adeò, inquit, hoc verum eſt, ut ſecundùm leges Romanas, Gentiles licet, non licuerit uxori condere teſtamentum, ſine viri auctoritate: & quia ſub viri erat manu, capite diminuta dicebatur.

B ET IPSE DOMINABITUR TUI] Dominatus hic viri, ſi juſtus & moderatus, legis eſt naturæ; ſi imperioſus & tyrannicus, præter naturam eſt: ſed uterque fœminæ moleſtus, & pœna peccati eſt: ergo contra naturam eſt, & inſtar monſtri, ſi fœmina viro dominari velit.

QUIA AUDISTI] quia obediviſti uxori potiùs quam mihi. VERS. 17.

MALEDICTA TERRA IN OPERE TUO) Nota cum Procopio, Abulenſi, Pererio, terram hic à Deo maledici non abſolutè, ſed *in opere tuo*. quia ſcilicet tibi ô Adam, eam laboranti, & ſudanti paucos dabit fructus, imò ſæpè tribulos & ſpinas, ut ſequitur. *Pœna Adæ & terræ.*

Secundo, licet ante peccatum terra naturaliter ſpinas quoque & tribulos germinaſſet (quod licet negent Beda, Rupert. & alii: verius tamen eſſe oſtendi c. 1. v. 12.) illud tamen ipſum jam factum eſt pœna hominis peccantis: quia ſi Adam non peccaſſet, ex paradiſi (in quo amœnitatis loco omnia juviſſent & recreaſſent hominem, nec quidquam fuiſſet quod eum læderet, ac conſequenter in eo non fuiſſent ſpinæ) fructibus ſine ullo labore vixiſſet; jam autem laborans ut victum ſibi paret, ſpinas ſæpè & carduos metit, quibus non paſcitur, ſed læditur.

Adde Tertiò, per peccatum hoc Adæ primæva terræ bonitas & fertilitas impedita & imminuta videtur, ideoque crebriores, & pluribus in locis jam germinat tribulos & ſpinas, quàm ante peccatum germinabat. hoc enim factum eſt Cain peccanti Geneſ. 4. v. 12. Sic quoque Iſraelitis, ob peccata, Deus ſæpè per Prophetas minatur cælum æneum, & terram ferream. Sic & hodie ſæpè Deus urbes & regna ob peccata ſterilitate punit. Unde Chaldæus & Aquila vertunt, *maledicta terra propter te*; & Theodotion, *maledicta terra in tranſgreſſione tua.* radix enim עבר *abar* ſignificat tranſgredi.

Ubi nota Quartò. Hebræa jam habent בעבורך *ba aburecha*, id eſt propter te, uti vertit Chaldæus & Aquila. Noſter verò cum Septuag. (ex quibus patet hanc lectionem eſſe priſcam, indeque veriorem) legit בעבודך *baabodecha*, id eſt in opere tuo. Litteræ enim *res* & *daleth* ſunt valde ſimiles, ut ab una in aliam facilis ſit lapſus.

Tropol. S. Baſil. hom. de paradiſo: *Roſa*, inquit, *hic ſpinis eſt conjuncta, tantùm non aperta nos voce conteſtans, &* D *dicens: Quæ jucunda vobis ſunt, ô homines, triſtibus permixta ſunt. Nam verè in humanis ita comparatum eſt, ut nullum eorum ſincerum ſit, ſed confeſtim lætitiæ & hilaritati conglutinetur mœſtitia, conjugio viduitas, puerorum educationi cura & ſollicitudo, fœcunditati abortus, vitæ ſplendori ignominia, proſperis ſucceſſibus diſpendia, deliciis ſatietas, ſanitati infirmitas. Florida quidem eſt roſa, ſed mihi triſtitiam infligit, Quoties florem hunc video, peccati mei admoneor, propter quod terra & ſpinas ac tribulos proferre condemnata eſt.*

IN LABORIBUS COMEDES EX EA) Hebræum עצבון *itſabon* ſignificat laborem mixtum magnis moleſtiis, ærumnis & doloribus, qualis eſt agriculturæ, iſque varius, multiplex & continuus, quo tamen omni vix adhuc victum ſibi & ſuis parat homo.

Notat Iſidorus Clarius, congruè cuique ſuas hic pœnas à Deo infligi: nimirum ſerpens arroganter ſe erexerat

ideò

Digitized by Google

ideò jubetur repere in terra. Mulier delicias pomi guſtarat; ideo parere jubetur in doloribus. Adam ignavè ceſſerat mulieri; ideo in laboribus jubetur victum ſibi parare. Hoc eſt ergo *jugum grave ſuper filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, uſque in diem ſepulturæ, in matrem omnium*, Eccl. 40. 1. Sub hoc jugo gemimus omnes.

EX EA] Hebraicè comedes eam, putà ejus germina & fructus.

Vers. 18. ET COMEDES HERBAM TERRÆ] q. d. Non delicias & fructus paradiſi, non etiam perdices, lepores, carnes aſſas & elixas, ſed ſimplices & viles herbas terræ comedes, tum temperantiæ tum pœnitentiæ cauſà. Hebræi enim herbas terræ vel agri, vocant vulgares & viles herbas, quibus bruta æque ac homo veſcuntur. Nimirum per peccatum homo factus erat quaſi equus & mulus: ergo eodem cum iis cibo veſcatur oportet.

Tropologiam vide apud Caſſianum collat. 23. cap. 11.

Vers. 19. QUIA PULVIS ES, ET IN PULVEREM REVERTERIS] Septuag. *quia terra es, & in terram redibis*. Homo ergo poſt peccatum immedicabili quaſi phthiſi, putà contrariarum qualitatum pugna & corruptione laborat, quæ eum ſenſim abſumit & enecat. Hebræum [illegible] *aphar*, propriè pulverem ſignificat; ſed, ut ante dixi, pulvis hic, ex quo factus eſt Adam, fuit aqua mixtus, ideoque lutum & limus terræ, unde & in limum cadaver hominis poſt mortem reſolvitur. Quid ergo ſuperbis terra & cinis? hinc patet mortem homini non eſſe naturæ conditionem, ſed peccati ſupplicium. Unde acutè S. Auguſt. in Sent. ſententia 260. *Homo*, ait, *factus eras immortalis: Deus eſſe voluiſti; non perdidiſti quod homo eras; ſed perdidiſti quod immortalis eras, & de inobedientia ſuperbia, contracta eſt pœna naturæ*. Idem patet Roman. 5. v. 12. & Sapient. 2. v. 23. S. Chryſoſt. putat hanc mortis ſententiam mitigare illam priorem: *In labore comedes ex ea*. Quàm enim hæc pœna nobis ſit utilis, doctè oſtendit Rupertus lib. 3. cap. 24. & 25. ubi inter cætera ait, Primò, *ne malam mortem animæ ſuæ homo neſciret, & ſecurus uſque ad ultimi judicii diſcrimen in ſuis voluptatibus dormiret, morte illum carnis percellit Deus, ut ſaltem ejus inſtantia metu evigilet. hinc & Secundò, diem & horam mortis voluit eſſe incognitam quæ hominem ſemper ſollicitum ſemperque ſuſpenſum ſuperbire non ſinat*. Tertiò, ex Plotino docet miſericordiæ Dei fuiſſe, quòd hominem fecerit mortalem, ne perpetuis cruciaretur hujus vitæ ærumnis. Quartò, voluit Deus hominem vivere in laboribus,

—curis acuens mortalia corda,

Nec torpere gravi paſſus ſua regna veterno.

ita Rupertus.

Mor. quid eſt homo. Quid ergo eſt homo? Audi Gentiles. Primò, homo eſt fortunæ luſus, inconſtantiæ imago, corruptionis ſpeculum, temporis ſpolium, inquit Ariſtot. Secundò, homo eſt mancipium mortis, viator tranſiens. Tertiò, eſt pila qua ludit Deus, inquit Plautus. Quartò, eſt imbecillum corpus & fragile, nudum, inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum, inquit Seneca. Quintò, eſt corruptionis vinculum, viva mors, ſenſitivum cadaver, ſepulchrum circumvectibile, velamen opacum, inquit Triſmegiſtus. Sextò, eſt ſimulacrum & tenuis umbra, inquit Sophocles. Septimò, eſt umbræ ſomnium, inquit Pindarus. Octavò, eſt exul & incola miſeri mundi. quid enim jam eſt mundus, niſi ſcrinium dolorum, ſchola vanitatis, forum impoſtorum? ut dixit quidam Philoſophus.

Quid eſt homo? Audi fideles, ſapientes & prophetas. Primò, homo eſt ſperma fœtidum, ſaccus ſtercorum, eſca vermium, inquit S. Bernardus. Secundò, homo eſt ludibrium Dei, inquit Zeno Imp. fugiens, audita ſuorum clade. Tertiò, homo eſt ſtilla ſitulæ, eſt locuſta, eſt momentum ſtateræ, eſt gutta roris antelucani, eſt fœnum, eſt flos, eſt nihilum & inane, ut ait Iſaias c. 40. v. 6. 15. 17. 22. Quartò, eſt univerſa vanitas, ut ait Pſaltes pſal. 38. v. 6. Quintò, eſt nuncius præcurrens, eſt navis pertranſiens, eſt avis tranſvolans, eſt ſagitta emiſſa, eſt fumus, eſt lanugo, eſt ſpuma gracilis, eſt hoſpes unius diei, Sapient. 5. v. 9. Sextò, eſt pulvis & cinis, ut ait Abraham Geneſ. 18. v. 27. Septimò, *homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miſeriis, qui quaſi flos egreditur & conteritur, & fugit velut umbra, & nunquam in eodem ſtatu permanet*, Job 14. v. 1. Diſce ergo, ò homo,

A tam teipſum, quam mundum contemnere. Audi S. Auguſt. in Sentent. ſent. ultima: *Divitiis flores, & majorum nobilitate te jactas, & exultas de patria & pulchritudine corporis & honoribus qui tibi ab hominibus deferuntur: reſpice teipſum, quia mortalis es & quia terra es, & in terram ibis. circumſpice eos qui ante te ſimilibus ſplendoribus fulſere: ubi ſunt quos ambiebant civium potentatus? ubi inſuperabiles imperatores? ubi qui conventus diſponebant & feſta? ubi equorum ſplendidi invectores? ubi exercituum duces? ubi ſatrapæ tyrannici? nunc omnia pulvis, nunc omnia favillæ, nunc in paucis verſibus eorum memoria eſt. Reſpice ſepulchra, & vide, quis ſervus, quis dominus, quis pauper, quis dives? diſcerne ſi potes, vinctum à rege, fortem à debili, pulchrum à deformi. Memor itaque naturæ ne extollaris aliquando: memor autem eris, ſi teipſum reſpexeris.*

Ita Zoſimas redeunte Paſchate revertens ad locum à S. Maria Ægyptiaca condictum, eam jacentem & mortuam reperit, ac pone in terra ſcriptum: *Sepeli Abbas Zoſima, miſeræ Mariæ corpuſculum: terram redde terræ, & pulverem pulveri*. Cumque ligonem non haberet, affuit leo, qui ungibus terram effodit, fecitque foſſam, in qua Zoſi-
B mas Sanctæ corpus ſepelivit.

ET VOCAVIT ADAM NOMEN UXORIS SUÆ Vers. 20.
HEVA) *Vocavit* poſtquam ejectus eſt paradiſo: nam ſtatim poſt peccatum Deique ſententiam paradiſo eſt ejectus. Eſt ergo hic prolepſis ſive anticipatio.

HEVA) Hebraicè eſt [illegible] *chaſſa*, id eſt vivens, aut potiùs vivificans, à radice [illegible] *chaja*, id eſt vixit: *eò quòd futura eſſet mater cunctorum viventium*. Unde Septuag. pro Heva vertunt ζωὴ, id eſt vita. Ab Hebræo *chaia*, vel *chava*, id eſt vixit, deſcendit Imperativus [illegible] *chave*, vel *have*, id eſt, vive, quæ vox eſt ſalutantis, & bene precantis. q. d. χαῖρε, ὑγίαινε. Pro *have* Latini dicunt, *ave*; & Pœni, *have*. Unde illud Plauti in Pœnulo: *Havo* (id eſt ave, ſalve) *cujates eſtis? aut quo ex oppido?* Ita noſter Serarius in Joſue caput 2. quæſt. 25.

Nota, Rabbinos perperam ſubjeciſſe puncta in *chaſſa*: punctandum enim & legendum eſt [illegible] *Cheva*, vel *Heva*; ita enim legerunt Septuag. Noſter, & alii. Sic Rabbini imperitè pro *Cyrus* legunt *Cores*, pro *Darius*
C *Darieves*.

Hoc nomine *Heva* ſe & uxorem, ad mortem à Deo damnatos ſolatur Adam, quòd per Evam gignet poſteros viventes, in quibus & ipſi, licet morituri, tamen quaſi parentes in filiis victuri ſint perenniter.

Hinc Eva typus fuit B. Mariæ, quæ mater eſt viventium, non temporali, ſed ſpirituali & æterna vita in cælo. ita S. Epiphan. hæreſi 78. Melior ergo mater eſt Maria quàm Eva. Eva enim tam morientium, quàm viventium cunctorum mater eſt, & vocari poteſt. unde Lyran. & Abulenſis, Eva, inquiunt, ſignificat matrem omnium, non ſimpliciter, ſed ærumnosè & miſerè in hac mortali vita viventium. Hinc piè aliqui contemplantur aptè vocari Evam, quaſi hoc nomen alludat ad ejulationem parvulorum ex Eva prognatorum. maſculus enim recenter natus ejulando dicit a, femina verò dicit e. q. d. Dicent e vel a quotquot naſcentur ab Eva. Rurſum Eva per anaſtrophen & apocopen latinè eſt *ve*; per ſolam anaſtrophen eſt *ave*, quod B. Virgini ſalutando detulit Gabriel Archangelus.

FECIT QUOQUE DEUS ADÆ ET UXORI Vers. 21.
D EJUS TUNICAS PELLICEAS) Nota hic diſparem genium diaboli & Dei. diabolus hominem voluptatula aliqua ſupplantat, mox eum in profundo miſeriæ & confuſionis jacentem deſtituit, ut ſit miſerabile omnibus, qui eum vident, ſpectaculum: at Deus miſerabili licet hoſti ſuo, ſuccurrit, eum veſtit & tegit. Origenes hic non veras tunicas pelliceas, ſed carnalia & mortalia corpora intelligit, quibus poſt peccatum Adam & Eva induti ſunt. ridiculum enim, ait, eſt dicere, quòd Deus fuerit Adæ coriarius & pellium ſutor. Verùm hic eſt error: hæc enim verba hiſtoricè & litteraliter, ut ſonant, ſunt accipienda, uti docet S. Auguſtinus lib. 11. de Geneſ. ad lit. c. 39. imò ipſe Orig. homil. 6. in Levit. *Talibus*, inquit, *oportebat indui peccatorem*, pelliceis ſcilicet tunicis, *quæ eſſent mortalitatis, quam pro ſua peccato acceperat, & fragilitatis ejus, quæ ex carnis corruptione veniebat, indicium*. Theodorus Heracleotes & Gennadius putant arborum cortices hic vocari pelles, indeque veſtes Adæ eſſe factas.

Verùm

Digitized by Google

Verùm hoc meritò refellit Theodoret. q. 39. Pelles has Deus oon creavit ex nihilo, ot vult Procopius, ſed eas vel angelorum miniſterio animalibus occiſis detraxit (non enim unum par in quaque ſpecie, ut vult Theodor. ſed plura initio creavit Deus;) vel aliunde ſubitò transmutavit & efformavit.

Cur Adam veſtitus pellibus.

Rurſum pelles hìc naturales, ſcilicet eum villis & pilis intellige: hoc enim innuit Hebræum עור *or*, & Latinum *pelliceas*. idque Primò, ut hæ veſtes tam hieme, quàm æſtate ſola inverſione Adamo & Evæ ſervirent. Secundò, quia non ad ornatum datæ ſuot, ſed ad neceſſitatem, ut nimirum nuditatem tegerent, & aeris injurias arcerent. Tertiò, quia hæ veſtes ſymbolum erant non tantùm verecundiæ, ſed & frugalitatis, continentiæ & pœnitentiæ. Non purpura, non panno, ſed pellibus quaſi cilicio Deus homines poſt peccatum veſtivit, ut doceret ſimilem ſimplicem nobis debere eſſe veſtitum. Hinc SS. Quadraginta milites & Martyres apud S. Baſilium à præfecto nudati, & in gelidum ſtagnum conjecti, ut ejus frigore necarentur, hac ſe voce animabant: *Non amictum*, inquiunt, *exuimus, ſed hominem veterem, concupiſcentiæ deceptione corruptum. gratias agimus tibi Domine,* B *quòd cum iſto amictu, ſimul & peccatum exuere licet: quoniam ob ſerpentem eum induimus, ob Chriſtum verè exuimus.* ita frigore penè enecti flammis traduotur, angelis è cælo coronas eorum triumphales oſtentantibus. Quartò, hæ veſtes è mortuorum pellibus factæ monebant Adamum, eum mortis fuiſſe reum. ita S. Auguſt. lib. 2. de Geneſ. contra Manich. c. 21. Alcuinus, & alii.

Allegoricè, Adam veſtitus typus fuit Chriſti, qui licèt purus eſſet & ſanctus, indui tamen voluit pellibus, id eſt veſtiri peccatis noſtris, dum habitu inventus ut homo, in ſimilitudinem carnis peccati factus eſt. Quid ergo, ò homo gloriaris in veſte ſerica? veſtis enim eſt nota & ſtigma peccati; perinde ut compedes, ut catenæ ſive ferreæ, ſive æneæ, ſunt ſymbola & vincula furum & maleſactorum. Talis fuit veſtis primorum Romanorum Senatorum, de qua Propertius:

Curia prætexto quæ nunc nitet alta ſenatu,
Pellitos habuit ruſtica corda patres.

VERS. 22. ECCE ADAM QUASI UNUS EX NOBIS FACTUS EST] *Hoc*, ait S. Auguſtinus lib. 2. de Geneſi C contra Manich. cap. 22. *dupliciter intelligi poteſt: vel Unus ex nobis, quaſi & ipſe Deus, quod pertinet ad inſultationem; ſicut dicitur, Unus ex ſenatoribus, utique ſenator. aut certè, quia & ipſe Deus eſſet, quamvis creatoris ſui beneficio, non natura, ſi ſub ejus poteſtate manere voluiſſet; ſic dictum eſt, Ex nobis, quomodo dicitur, Ex conſulibus, aut proconſulibus, qui jam non eſt.* Addit deinde S. Auguſt. *Sed ad quam rem factus eſt tanquam unus ex nobis? ad ſcientiam ſcilicet dinoſcendi boni & mali, ut iſte per experimentum diſceret dum ſentit malum, quod Deus per ſapientiam novit: & poteſtatem illam Omnipotentis, quam pati noluit beatus atque conſentiens, pœna ſua diſcat eſſe inevitabilem.* Prior ſenſus germanior eſt; eum enim exigit τὸ *factus eſt*. Eſt ergo ironia & ſarcaſmus. q. d. Voluit Adam nobis per eſum pomi fieri ſimilis, en quàm factus eſt diſſimilis: voluit ſcire bonum & malum, en in quale ignorantiæ barathrum corruit. ita Gennad. Theodoretus & Rupertus, qui ait: *Adam quaſi unus ex nobis factus eſt, ut jam non ſimus nos Trinitas, ſed quaternitas: quamquam non cum Deo Deus, ſed contra Deum affectaverit eſſe Deus.* Sunt hæc verba Dei Patris D non ad angelos, ut vult Oleaſter & Abulenſis; ſed ad Filium & Spiritum ſanctum, ut patet, itaque intelligit ipſe Abulenſis in cap. 13. q. 486.

NUNC ERGO] ſupple cavendum eſt, vel expellendus eſt ex paradiſo. Eſt apoſiopeſis.

ET VIVAT IN ÆTERNUM] ſed moriatur, juxta ſententiam in eum latam c. 2. v. 17. mors hæc pœna eſt homini, eſt & pœnæ abbreviatio. mos enim Dei eſt, ait S. Chryſoſt. hìc, ut puniens non minùs quàm benefaciens, ſuam erga nos declaret providentiam. q. d. ait Rupertus: *Homo quia miſer eſt, ſit etiam temporalis, itaque ſit diſſimilis tam Deo, quàm diabolo. Deus enim & æternus eſt & felix, & eſt ejus æterna felicitas, felix æternitas. horum alterum, id eſt felicitatem, perdidit diabolus; æternitatem verò non amiſit; & eſt ejus æterna infelicitas, infelix æternitas. Parcamus, inquit Deus, homini; & quia felicitatem perdidit, æternitatem quoque præripiamus infelici; ut in neutro ſit quaſi* A *unus ex nobis. Nobis eſt æterna felicitas, felix æternitas; ſit illi temporalis miſeria, vel miſera temporalitas; & tunc illi commodiùs reformetur æternitas, cùm fuerit recuperata felicitas.*

ET EMISIT EUM] Hebraicè eſt ישלחהו *jeſcallechehu* VERS. 23. in piel, id eſt ejecit, expulit eum. Septoaginta addunt, *& collocavit eum è regione*, ſeu *in conſpectu* (hoc enim eſt ἀπέναντι) *paradiſi*; ſcilicet ut ejus aſpectu bonum amiſſum aſſiduè lugeret, & acriùs pœniteret.

Nota. Emiſit Deus Adam per angelum, qui eum vel manu eduxit, uti Raphael Tobiam; vel abripuit, uti rapuit Habacuc ex Judæa in Babylonem, ut ferret prandium Danieli. ita S. Auguſt. & Abulenſ. qui addit, angelum ex paradiſo Adamum tranſtuliſſe in Hebron, ubi creatus fuerat, vixit, & poſtea ſepultus eſt.

Quo die peccarit Adam &c.

Quæres, quo die hoc ſit factum? Abulenſis putat Adamum peccaſſe, & expulſum eſſe ex paradiſo altero die à creatione ſua, id eſt ſabbato. Pererius octavo die, idque hoc fine, ut interim aliquot dierum intervallo beatum illum in paradiſo ſtatum experiretur. Alii quadrageſimo die: unde Chriſtus pro hac Adæ gula totidem, id eſt quadraginta diebus jejunavit. Alii trigeſimo quarto anno; ſicut triginta quatuor annos Chriſtus vixit, & peccatum hoc expiavit.

Adam die Veneris paradiſo pulſus eſt: unde & Chriſtus die Veneris patiendo nos paradiſo reſtituit.

Verùm communiter Patres, S. Irenæus, Cyrillus, Epiphan. Sarugenſis, Ephrem, Philoxenus, Barcepha, & Diodorus apud Pererium, tradunt Adamum eodem die quo creatus eſt peccaſſe, & paradiſo ejectum eſſe, ſcilicet feria ſexta die Veneris; imò ſub eamdem horam, qua Chriſtus in cruce mortuus eſt extra Jeruſalem, & latronem noſque omnes paradiſo reſtituit. Huic ſententiæ favet ſeries Scripturæ: nam ex v. 8. patet, hæc contigiſſe poſt meridiem remittente ſe æſtu, & leni aura aſſlante. Favet & invidia diaboli, quæ non permiſit diu Adamum ſtare. Favet & perfectio naturæ in qua conditus eſt Adam, per quam ipſe, uti & angelus, ſtatim ſe reſolvit, & alterutram partem elegit. Denique ſi diu in paradiſo fuiſſet, utique ex arbore vitæ comediſſet.

Sicut ergo Chriſtus eodem loco, ſcilicet in monte Calvariæ, voluit crucifigi, in quo ſepultus erat Adam; ita ipſe diem peccati & exilii noſtri tunc notavit, damna diei ut ſolveret & dependeret.

C Adduot S. Ephrem apud Barcepha in fine libri 1. de Paradiſo, Philoxenus & Jacobus Sarugenſis, Adamum creatum eſſe hora nona matutina, & paradiſo expulſum eſſe hora tertia pomeridiana, itaque in paradiſo tantùm ſex horas commoratum eſſe.

ET COLLOCAVIT ANTE PARADISUM VOLUPTATIS CHERUBIM, ET FLAMMEUM GLADIUM ATQUE VERSATILEM] Quæres, qui ſint Cherubim, quis gladius hic? VERS. 24.

Qui Cherubim & flammeus gladius: prima ſententia.

Primò, Tertullianus in Apologetico, & D. Thomas 2. 2. quæſt. 165. art. ult. putant eſſe zonam torridam, quæ ob æſtum impervia eſt; quam proinde Deus, inquiunt, inter haſce noſtras regiones & paradiſum interpoſuit.

Secunda.

Secundò, Lyranus & Toſtatus volunt hæc eſſe ignem undique paradiſum ambientem. Idem cenſent multi Patres citandi in fine hujus capitis.

Tertia.

Tertiò, Theodoretus & Procop. cenſent eſſe μορμολύκια, & ſpectra quædam terribili forma, qualia terriculamenta contra aves ponuntur in hortis.

Quarta & vera.

D Verùm dico, hæc omnia propriè ut ſonant accipienda eſſe, nimirum quòd angeli ex ordine Cherubim poſiti ſint ante paradiſum, ut ejus aditu prohiberent tum Adam & homines, tum etiam dæmones, ne ſcilicet ipſi paradiſum ingreſſi fructum arboris vitæ decerperent, quem hominibus offerrent, pollicentes eis immortalitatem, ut hac ratione eos ad ſui amorem & cultum pellicerent. ita S. Chryſoſt. Auguſt. Rupert. & alii.

Nota Primò. Cherubim potiùs, quàm Thronis, Virtutibus, aut Principatibus cuſtodia paradiſi demandata eſt: quia Cherubim ſunt vigilantiſſimi & perſpicaciſſimi; unde à ſcientia vocantur Cherubim, ideoque aptiſſimi ſunt vindices omniſcientiæ Dei, quam ambierat Adam. Hinc patet, angelos ſuperiores quoque mitti ad terram. uti oſtendi Hebr. 1. v. ult.

Nota Secundò. Videntur hi Cherubim fuiſſe humana forma induti; nam habent & vibrant flammeum gladium, & in omnes partes verſatilem, ut eo feriant

feriant

Digitized by Google

fetiant eos qui paradiſum ingredi volent.

Nota tertiò. Pro *flammeum gladium* hebraicè eſt להט החרב *lahat hacherch*, id eſt flammam gladii. Unde incertum eſt an gladius hic fuerit flamma, habens formam & ſpeciem gladii; an verò revera fuerit gladius, ſed igne candens, fulgurans, & quaſi flammas vomens.

Nota Quartò, Ablatus eſt & ceſſavit hic gladius, uti & Cherubim, quando paradiſus deſiit, putà in diluvio.

Allegor. flammeus gladius eſt ignis Purgatorii. Allegoricè, ut S. Ambroſ. ad illud pſal. 118. *Retribue ſervo tuo, & vivam*, & Rupertus lib. 3. c. 32. hic flammeus gladius eſt ignis Purgatorii, quem ante paradiſum cæleſtem morientibus, necdum in hac vita planè purgatis, poſuit Deus: indeque Cherubim, id eſt angeli, animas planè purgatas in paradiſum, putà in cælum, educunt. Imò S. Ambroſius, Origenes, Lactantius, Baſilius. Rupertus ex hoc loco putant ante cælum poſitum eſſe ignem, quem omnes animæ, etiam S. & Petri & Pauli, poſt mortem tranſire debeant, ut eo examinentur; &, ſi impuræ reperiantur, ut per eum purgentur. de quo dixi 1. Corinth. 3. 15.

Moral. Nota. Sex pœnæ inflictæ ſunt Adæ, (cum Eva) & poſteris ejus, quæ congruè reſpondent ſex ejus peccatis. Primum ejus peccatum fuit inobedientia: ob hanc ſenſit carnis & ſenſus rebellionem. Secundum fuit gula; ob hanc punitus fuit labore & fatigatione, *in ſudo-* A *re*, inquit, *vultus tui veſceris pane tuo*. Tertium fuit furtum pomi: ob hoc punitus fuit carnis dolore, putà fame, ſiti, frigore, calore, morbis, &c. *Multiplicabo*, inquit, *ærumnas tuas*. Quartum fuit infidelitas, qua diſcredidit Deo, & credidit dæmoni: ob hanc punitus fuit morte, qua anima diſcedit & ſeparatur à corpore. Quintum fuit ingratitudo: ob hanc privari meruit ſua ſubſtantia, quam à Deo acceperat, & incinerari. *Pulvis*, inquit, *es, & in pulverem reverteris*. Sextum fuit ſuperbia: per hanc meruit privari paradiſo, cælo & cælitibus, atque detrudi in tartara.

Ex dictis patet, peccatum Adæ, ſi primam & propriam ſpeciem peccati ſpectes, non fuiſſe omnium graviſſimum. fuit enim inobedientia legis poſitivæ Dei: hac autem gravior eſt blaſphemia, odium Dei, obſtinata impœnitentia, &c. Quare graviùs peccaverunt Arrius, Lutherus, Judas, & alii, quàm Adam. Si tamen damna ex hoc peccato conſecuta ſpectes, fuit Adæ peccatum omnium graviſſimum: per hoc enim ipſe ſe & omnes ſuos poſteros perdidit, adeoque quicumque damnantur, B propter hoc peccatum vel immediatè, vel mediatè damnantur: & hac ratione hoc peccatum dici poteſt irremiſſibile; quia in omnes poſteros ejus culpa & pœna tranſit, nec id remitti aut impediri ullo modo poteſt.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Adam gignit Cain & Abel. Secundò, v. 8. Cain occidit Abel, ideoque à Deo maledicitur, fitque profugus. Tertiò. v. 17. recenſetur progenies Cain. Quartò, v. 25. Adam gignit Seth, & Seth Enos.

1. Adam verò cognovit uxorem ſuam Hevam: quæ concepit & peperit Cain, dicens: Poſſedi
hominem per Deum. 2. Rurſumque peperit fratrem ejus Abel. Fuit autem Abel paſtor
ovium, & Cain agricola. 3. Factum eſt autem poſt multos dies ut offerret Cain de fructibus terræ
munera Domino. 4. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis ſui, & de adipibus eorum: & reſpe-
xit Dominus ad Abel & ad munera ejus. 5. Ad Cain verò, & ad munera illius non reſpexit; iratuſque
eſt Cain vehementer, & concidit vultus ejus. 6. Dixitque Dominus ad eum: Quare iratus es? & cur
concidit facies tua? 7. Nonne ſi bene egeris, recipies: ſin autem malè, ſtatim in foribus peccatum
aderit? ſed ſub te erit appetitus ejus, & tu dominaberis illius. 8. Dixitque Cain ad Abel fratrem
ſuum: Egrediamur foras. Cumque eſſent in agro, conſurrexit Cain adverſus fratrem ſuum Abel, &
interfecit eum. 9. Et ait Dominus ad Cain: Ubi eſt Abel frater tuus? Qui reſpondit: Neſcio. Num
cuſtos fratris mei ſum ego? 10. Dixitque ad eum: Quid feciſti? vox ſanguinis fratris tui clamat ad
me de terra. 11. Nunc igitur maledictus eris ſuper terram, quæ aperuit os ſuum, & ſuſcepit ſangui-
nem fratris tui de manu tua. 12. Cùm operatus fueris eam, non dabit tibi fructus ſuos: vagus & pro-
fugus eris ſuper terram. 13. Dixitque Cain ad Dominum: Major eſt iniquitas mea; quàm ut ve-
niam merear. 14. Ecce ejicis me hodie à facie terræ, & à facie tua abſcondar, & ero vagus & profu-
gus in terra: omnis igitur qui invenerit me, occidet me. 15. Dixitque ei Dominus: Nequaquam ita
fiet: ſed omnis qui occiderit Cain, ſeptuplum punietur. Poſuitque Dominus Cain ſignum, ut non
interficeret eum omnis qui inveniſſet eum. 16. Egreſſuſque Cain à facie Domini, habitavit profugus
in terra ad Orientalem plagam Eden. 17. Cognovit autem Cain uxorem ſuam, quæ concepit, & pe-
perit Henoch: & ædificavit civitatem, vocavitque nomen ejus ex nomine filii ſui, Henoch.
18. Porrò Henoch genuit Irad, & Irad Maviael, & Maviael genuit Mathuſael, & Mathuſael
genuit Lamech. 19. Qui accepit duas uxores, nomen uni Ada, & nomen alteri Sella. 20. Ge-
nuitque Ada Jabel, qui fuit pater habitantium in tentoriis, atque paſtorum. 21. Et nomen fra-
tris ejus Jubal: ipſe fuit pater canentium cithara & organo. 22. Stella quoque genuit Tubalcain,
qui fuit malleator et faber in cuncta opera æris et ferri. Soror verò Tubalcain, Noema. 23. Dixit-
que Lamech uxoribus ſuis Adæ et Sellæ: Audite vocem meam uxores Lamech, auſcultate ſermonem
meum: quoniam occidi virum in vulnus meum, et adoleſcentulum in livorem meum. 24 Septu-
plum ultio dabitur de Cain: de Lamech verò ſeptuagies ſepties. 25. Cognovit quoque Adam uxorem
ſuam: et peperit filium, vocavitque nomen ejus Seth, dicens: Poſuit mihi Deus ſemen aliud pro
Abel, quem occidit Cain. 26. Sed et Seth natus eſt filius, quem vocavit Enos: iſte cœpit invoca-
re nomen Domini.

VERS. 1. COGNOVIT] Hoc verbo Scriptura honeſtè ſignificat copulam carnalem: quia enim Hebræi virginem vocant עלמה *alma*, id eſt abſconditam & incognitam viro; hinc eam corrumpere, vocant eam C cognoſcere, vel revelare ejus turpitudinem, ut patet Levit. 18.

Adam in paradiſo manſit virgo. Aliqui Rabbini cum noſtris hæreticis putant, Adamum in paradiſo cognoviſſe Evam. Sed ex hoc loco com-

communiter Patres docent contrarium, ſcilicet Adam & Evam in paradiſo manſiſſe virgines. Hic enim poſt ejectionem è paradiſo prima copulæ eorum fit mentio. *Nuptiæ*, ait S. Hieron. lib. 1. contra Jovin. *terram replent, virginitas paradiſum*. Videtur ergo hæc prima extra paradiſum fuiſſe Adæ & Evæ generatio, ac conſequenter Cain fuit eorum primogenitus. Id enim inſinuat vox Evæ, eum parientis: *Poſſedi hominem per Deum*. q. d. Jam primum peperi filium, factaque ſum mater hominis.

Probabiliter cenſet Torniellus in Annal. Cain genitum eſſe mox poſt expulſionem Adæ & Evæ è paradiſo, ſcilicet primo anno mundi, & Adæ: tum quia Adam & Eva creati ſunt in ſtatura perfecta, & habili ad generandum: tum quia poſt peccatum mox acris libidinis & copulæ ſtimulos ſenſerunt: tum quia ipſi erant ſoli in mundo, & per eos Deus volebat ſtatim propagari & multiplicari toto orbe genus humanum. Unde ſequitur. Cain occidiſſe Abel anno ætatis 130. ſcilicet paulò ante ortum Seth. Seth enim illo anno natus eſt, ut patet cap. 5. v. 3. Quocirca improbabile eſt, quod cenſent aliqui, Adamum & Evam lugentes ſuum peccatum & lapſum, per centum annos abſtinuiſſe uſu conjugii, centeſimo verò anno copulatos genuiſſe Cain, & mox Abel: unde Cain anno trigeſimo ætatis occidiſſe Abel, ideoque mox loco Abelis Adamum genuiſſe Seth, anno mundi 130. ut videtur cap. 5. 3. Hoc, inquam, eſt improbabile; ſciebat enim Adam ſe eſſe conſtitutum à Deo, ut eſſet ſeminator & propagator generis humani, ſciebat inſuper ſe à Deo damnatum ad mortem, brevique moriturum. ſciebat incertam eſſe diem mortis ſuæ. Quis ergo credat eum centum annis generatione & propagatione ſui generis abſtinuiſſe, cùm neſciret an centum annis eſſet victurus? Æquè improbabilis & fabuloſa eſt viſio, quam S. Methodio Martyri falsò attribuit Petrus Comeſtor in Scholaſt. hiſt. Geneſ. cap. 25. Quòd ſcilicet Adam & Eva, anno ætatis, æquè ac mundi decimo quinto, genuerint Cain, & ſororem ejus Calmanam: anno verò trigeſimo, genuerint Abelem, & ſororem ejus Delboram: anno verò 130. Cain occiderit Abel, quem parentes ejus planxerint centum annis, & poſt planctum genuerint Seth, anno ætatis & mundi 230. ut habent Septuag. Nam præter jam dicta, eſt hic in numeris apud Septuag. manifeſtus error, & pro 230. legendum 130. ut habent Hebr. Chald. Latina.

PEPERIT CAIN DICENS: POSSEDI HOMINEM] *Cain* hebraicè idem eſt quod poſſeſſio, à radice קנה *kana*, id eſt *poſſedit*. Arabicus vertit, *lucrata ſum per Deum virum*. Ludit ergo Goropius Becanus, qui nomen Cain à lingua Flandrica accerſit, quaſi Cain idem ſit quod *quaet eynde*, id eſt malus finis vel exitus. Itaque Cain hebraicè idem eſt quod poſſeſſio. eſt enim filius quaſi parentum poſſeſſio & ſupellex: unde jure naturæ eſt patris in filium poteſtas: hinc patres vocantur domini, Matth. 11. v. 25. Eccleſiaſt. 23. 1. Hinc factum eſt, ut Perſæ (teſte Ariſtotele in Politic.) liberis uterentur quaſi ſervis. Hinc etiam Sclavi (teſte Accurſio) filios arbitrio ſuo vendebant & occidebant. Dicit ergo Eva, *Poſſedi hominem*, ſed *per Deum*. quaſi dicat. Natus eſt mihi filius quaſi poſſeſſio mea; ſed idem potiùs eſt Domini poſſeſſio, & hereditas mihi à Deo donata. ita S. Chryſoſt. *Non* (inquit Eva) *natura mihi puerum dedit, ſed divina gratia*. Sic Jacob ad Eſau: *Parvuli*, inquit, *ſunt, quos donavit mihi Deus*, Geneſ. 33. 5. Diſcant hic parentes, proles eſſe dona Dei.

Proles ſunt dona Dei.

Tropol. *Cain dictus eſt acquiſitio, quòd omnia ſibi acquireret; Abel, qui omnia referret ad Deum* (Abel enim S. Ambroſio dictus eſt quaſi הב אל *hab el*, id eſt, *dans Deo* omnia, utpote quæ accepit ab eo) *nihil ſibi arrogans*, ait S. Ambroſ. libr. 1. de Cain & Abel cap. 1. Cain ergo ſignificat arrogantes, qui omnia ſuo ingenio attribuunt: Abel humiles, qui omnia Deo datori accepta referunt. Et cap. 2. *Per Abel*, inquit, *intelligitur populus* Chriſtianus (ſicut per Cain Judæi parricidæ Chriſti & Prophetarum) *adhærens Deo. ſicut & David ait: Mihi autem adhærere Deo bonum eſt.* Et c. 4. docet Cain eſſe typum malitiæ, Abel virtutis. Significatur ergo quòd Cain, id eſt, *malitia præcedat tempore, ſed juveneſcat infirmitate. Habet illa ætatis ſtipendium, virtus autem prærogativam gloriæ; quam plerumque juſto ſedis iniquus*; ſicut Cain ceſſit Abeli in favore & honore apud Deum.

PER DEUM] Præpoſitio *per* non eſt jurantis, ſed gratulantis, & auctorem generationis agnoſcentis. Hebraicè eſt את יהוה *et adonai*. Iſidorus Clarius putat *et*, hìc eſſe articulum accuſativi, ideoque vertit, *Poſſedi hominem Deum*, quaſi Eva hæc dixerit in ſpiritu prævidens, Chriſtum, qui Deus eſt & homo, ex ſe naſciturum. Verùm quid hoc ad Cain? nec enim ex Cain, ſed ex Seth natus eſt Chriſtus. Vox ergo את *et*, hìc non eſt articulus, ſed præpoſitio ſignificans *cum*, *coram*. Unde Chaldæus vertit, *coram Domino*; alii, *cum Domino*: quod Noſter clariore ſenſu expreſſit vertens, *per Dominum*, putà *per Deum*.

Vers. 2. RURSUMQUE PEPERIT] Rabbini, & ex eis Calvinus, putant ex eodem conceptu Evam peperiſſe gemellos, Cain & Abel, quia hic in Abel non repetitur verbum *concepit*, ſed tantùm *peperit*; unde idem extendunt ipſi ad alias illius ætatis generationes, putantque Evam, aliaſque feminas initio mundi ſemper peperiſſe geminos, ut homines eo citiùs multiplicarentur. Sed hæc temere & ſine fundamento aſſeruntur. Moſes enim hic compendio utitur, & in verbo *peperit* preſupponit & ſubaudit verbum *concepit*. Nemo enim parit niſi quæ antè concepit. Spiritus ſanctus enim hic non conceptus, ſed partus & proles hominum primorum recenſere intendit.

ABEL] Joſephus & Euſebius Abel interpretantur luctum quaſi הבל *Hebel*, id eſt Abel, idem ſit quod אבל *Ebel*, ut *he* ponatur pro *aleph*: quia Abel primus mortalium ſua morte ingentem luctum attulit parentibus, inquit Euſebius lib. 11. de Præpar. c. 4. Verùm propriè Abel, vel, ut hebraicè dicitur *Hebel*, ſignificat vanitatem. Unde Eccleſiaſtes ait: הבל הבלים הכל הבל *hebel habalim col habel, vanitas vanitatum & omnia vanitas*. Videtur mater Eva præſagiiſſe Abeli celerem necem, aut certè memor ſe cum poſteris ad mortem paulò antè damnatam, vocavit eum Abel, id eſt vanitas, q. d. *Univerſa vanitas eſt omnis homo vivens*, atque poſſeſſio hominis ſimilis eſt vanitati; quia *in imagine* (inſtar umbræ) *pertranſit homo*. ita Rabanus, Lipomanus, & alii.

Abel idem eſt quod vanitas.

Abel manſiſſe & mortuum eſſe virginem docent contra Calvinum communiter Patres: idque colligunt ex eo, quod Scriptura non meminerit uxoris & prolium ejus, ſicut meminit uxoris & prolium Cain. ita S. Hieron. Baſilius, Ambroſ. & alii. Hinc ex Abel, hæretici quidam nominati ſunt Abeliani, vel Abeloitæ, qui inſtar Abel uxoribus non miſcebantur, ſed filios vicinorum adoptabant, & hæredes ſibi aſciſcebant, nimirum puerum & puellam ſimul. ita S. Auguſt. lib. de Hæreſ. hæreſi 87. tom. 6.

Abel mortuus eſt virgo.

Vers. 3. POST MULTOS DIES] poſt multos annos. S. Ambroſ. lib. 1. de Cain c. 7. hoc tribuit culpæ: *Duplex*, ait, *culpa* Caini: *una quòd poſt dies obtulit, altera quòd non ex primis fructibus. Sacrificium autem & celeritate commendatur, & gratia*, &c.

UT OFFERRET CAIN DE FRUCTIBUS TERRÆ] ſecundos ſcilicet & viliores fructus: hi enim vocantur in Scriptura fructus terræ. Primos ergo & meliores fructus ſibi reſervabat Cain. opponitur enim Abelo, qui obtulit Deo primogenita, & *de adipibus*, id eſt optima & pinguiſſima gregis ſui: quia ingenti fide, reverentia & amore proſequebatur Deum. ita S. Ambroſ. lib. 1. de Cain & Abel cap. 7. & 10. *Obtulit*, inquit, *à fructibus terræ, non à primis fructibus primitias Deo. Hoc eſt primitias ſibi priùs vendicare, Deo autem ſequentia deferre. Itaque cùm vere anima corpori, tamquam ſervo domina ſit præferenda, utique primitias ejus; hoc eſt animæ, priùs quàm corporis offerre debemus*. Addit Abelem liberalem, animalia; Cainum avarum, fruges terræ dumtaxat obtuliſſe. Idem libr. 2. cap. 5. ait Abelem à Deo prælatum Caino, eò quòd pinguiora gregis offerret, *ſicut David docet dicens: Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea. &, Holocauſtum tuum pingue fiat; hoc docens acceptabile eſſe ſacrificium, quod pingue, quod nitidum, & quodam pabulo fidei ac devotionis*,

Digitized by Google

tionis, verbique cæleſtis uberiore alimonia ſaginatum eſt. Et A c. 6. *Nova igitur fides renovatorum, valida, pubeſcens, incrementum virtutis acquirens; non remiſſa, non feſſa, non ſenio quodam marcida, & vigore ignava, apta ſacrificio eſt, quæ pullulat quodam virenti germine ſapientiæ, & juvenili divinæ cognitionis fervore pubeſcat.* Abelis eſt hæc vox.

Sacrum pingue dabo, non macrum ſacrificabo.

Caini ex adverſo hæc:

Sacrificabo macrum, non dabo pingue ſacrum.

Docet S. Athanaſius in illud: *Omnia mihi tradita ſunt*, Cain & Abel à patre Adamo didiciſſe religionem & ritum ſacrificandi; unde ſequitur, primò omnium Adamum ſacrificaſſe.

Mor. Philo lib. de ſacrific. Abelis & Cain, *Sicut*, ait, *Cain de fructibus, & non de primitiis Deo ſacrificium obtulit, ſic ſunt multi qui dant primatum creaturæ, ſecundarium honorem numini*, v. g. Qui ex frugibus pejores dant pro decimis, qui proles, ſtupidas, turpes, mancas, inertes dant Religioni; pulchras & ingenioſas conjugio.

VERS. 4. RESPEXIT DOMINUS AD ABEL ET AD MUNERA EIUS] Primum fuit cauſa ſecundi. ideò enim placuerunt Deo munera Abel, quia placuit ipſe Abel. B Sacrificia enim vetera non placebant Deo ex opere operato, uti placet ſacrificium legis novæ, ſed tantùm ex opere operantis. Unde Rupertus lib. 4. Geneſ. cap. 2. ſic ait: *Apoſtolus dicit* (Hebr. 11.) *fide plurimam hoſtiam Abel quàm Cain obtulit Deo, per quam teſtimonium conſecutus eſt eſſe iuſtus*, &c. *Fide, inquit, plurimam. nam cultu, vel religione, parem uterque obtulit, & proinde uterque rectè obtulit; ſed non rectè diviſit. Nam Cain cùm Deo afferret ſua, ſeipſum ſibi retinuerat, repoſitum habens cor in cupiditate terrena. Huiuſmodi portionem Deus non accipit, ſed per ſe inquit* (Proverb. 23.) *Fili præbe cor tuum mihi. Porrò Abel primò cor ſuum, deinde rem ſuam offerendo, plurimam hoſtiam per fidem obtulit.* Fidem hanc explicat c. 4. ubi docet Abelem hoc ſuo ſacrificio præſignaſſe & præcucurriſſe ſacrificiũ Chriſti in Euchariſtia. *Quia vere, inquit, ſacrificium, quod illa nocte Pontifex noſter Ieſus Chriſtus inſtituit, quamvis exteriori ſpecie panis ſit & vinum, in veritate agnus eſt Dei, primogenitus omnium agnorum vel ovium, quæ pertinent ad caulas cæli, ad paſcua paradiſi.* Verè S. Auguſtinus (vel quiſquis eſt auctor, non enim videtur eſſe hoc opus S. Auguſtini) lib. 1. de Mirabil. S. C Script. c. 3. Iuſtitia, ait, triplex in Abel fuit: Prima, virginitas, non generando; Secunda ſacerdotium, munera Deo placita offerendo; Tertia, martyrium, proprium ſanguinem effundendo. cui primam figuram Salvatoris geſtare conceditur, qui virgo, martyr & ſacerdos eſſe videtur. Et paulò antè: *Abel*, inquit, *totius humanæ iuſtitiæ princeps, in ipſo mundi principio ſanguinis ſui tripudio coronatus martyria arripuit.* Et mox: *Huic Abel Dominus Ieſus Chriſtus primatum iuſtitiæ hominum commiſit, ita inquiens: A ſanguine Abel iuſti uſque ad ſanguinem Zachariæ*, Matth. 23. 35.

Nota. Pro *reſpexit*, hebraicè eſt וישע *iiſſa*, quod Symmachus vertit, ἐτέρφθη, *delectatus eſt*, Aquila, *conſolationem accepit*; Chaldæus, *ſuſcepit cum beneplacito*. Propriè *iiſſa* ſignificat reſpexit, à radice שעה *ſcaa*; ſin legas aliis punctis וישע *iaſca*, ſignificat delectatus eſt, à radice שעע *ſcaa*, per duplex *ain*. & ita legit Symmachus & Aquila.

Per ignem oſtendit Deus ſibi placere ſacrificiũ Abelis.

Quæres, quo ſigno declararit Deus ſibi placere oblationes Abelis, non autem Caini? Reſpondeo, Communiter tradunt Patres, Deum id igne de cælo miſſo in ſacrificium Abelis, non autem Caini, declaraſſe: ignem enim hunc combuſſiſſe & conſumpſiſſe ſacrificium Abelis, Caini verò ſacrificium intactum reliquiſſe.

Rident hoc Lutherus & Calvinus, quaſi Iudaicas fabulas. Verùm id ipſum aſſerunt & tradunt S. Hieron. Procopius, Cyrillus hìc, Chryſoſt. Theophyl. Oecumen. in c. 11. ad Hebr. v. 4. & Cyprian. orat. de nativitate Domini. Unde & Theodotion vertit, ἐνεπύρισεν, *inflammavit Dominus ſuper Abel & ſacrificium eius, ſuper Cain non.* Hoc enim eodem ignis & conflagrationis victimæ ſigno ſolet Deus probare & acceptare ſacrificia, ut Gedeonis Iudic. c. 6. 21. Manue Iudic. 13. 20. Aaronis Levit. 9. 24. Eliæ 3. Reg. 18. 38. Davidis 1. Paralip. 21. 26. Salomonis 2. Paralip. 7. 1. Nehemiæ 2. Machab. 1. 32.

VERS. 5. AD CAIN AUTEM ET AD MUNERA ILLIUS NON RESPEXIT] non inflammavit ea. Ita narrat Naz. A orat. 1. in Iulian. duos nepotes Conſtantii Imper. Gallum & Iulianum, volentes exſtruere templum ſupra tumulum Mamantis Martyris, inter ſe diviſiſſe opus, ſed partem illam quæ exſtruebatur à Gallo, verè pio & fideli, feliciſſime proceſſiſſe: partem autem quæ exſtruebatur à Iuliano, qui apoſtata futurus, jam mente corruptus erat, non potuiſſe umquam coaleſcere, quòd terra contremiſcens omnia quaſi removeret: quia Martyr noluit honorari ab eo, à quo collegas ſuos contumeliis afficiendos prævidebat: & quia Deus qui corda intuetur, opus Galli, tamquam Abelis ſacrificium, admiſit; opus verò Iuliani, tamquam ſacrificium Caini, abiecit, inquit Nazianz.

Cornel. in Pentateuch.

Nazianz. comparat Iulianum & Gallum Caino & Abeli.

Præclarè S. Cyprian. tract. de orat. Domin. Non, inquit, Caini & Abelis *munera Deus, ſed corda intuebatur, ut ille placeret in munere, qui placebat in corde. Abel pacificus & iuſtus dum Deo ſacrificat innocenter, docuit & cæteros quando ad altare munus offerunt, ſic venire cum Dei timore, cum ſimplici corde, cum lege iuſtitiæ, cum concordiæ pace. Meritò ille, dum in ſacrificio Dei talis eſt, ipſe poſtmodum ſacrificium Deo factus eſt, ut martyrium primus oſtendens, initiaret ſanguinis ſui gloria Dominicam paſſionem, qui & iuſtitiam* B *Domini habuerat & pacem.*

CUR CONCIDIT FACIES TUA?) cur mœrore, ira, odio, invidia in fratrem contabeſcis, eaque vultus triſtitia & dejectione prodis? cur lividis & dejectis in terram oculis parricidium incipis meditari? ita Rupertus. Unde Arabicus vertit, *contriſtatus eſt vultus eius.* VERS. 6.

NONNE SI BENE EGERIS, RECIPIES?) tum quietem & gaudium conſcientiæ, tum favorem meum, utque ſimili ſigno, putà igne de cælo miſſo, atteſter tuaque ſacrificia mihi placere, ſicuti teſtatus ſum Abeli; quod te nunc ita cruciat. tum denique bona præſentia & æterna recipias. hæc enim omnia virtutis ſunt merces. VERS. 7.

Pro *recipies* hebraicè eſt שאת *ſeet*, quod ſignificat ferre, elevare, portare, recipere; rurſum, remittere. Unde Chaldæus vertit, *dimittetur tibi*, ſcilicet invidia & impietas tua; Septuaginta vertunt, *nonne ſi rectè offeras, non rectè autem dividas, peccaſti? quieſce.* quod S. Ambroſ. Chryſoſt. Aug. ſic exponunt: Quia in recta inquiunt, diviſione prima ſecundis, cæleſtia terrenis, præferenda ſunt: Cain autem primas ſibi, ſecundas dabat Deo, ideoque non rectè cum Deo diviſit. Tertiò, alii ſic vertunt, *nonne ſi bene egeris, attolleet* ſubaudi vultum. q. d. Nonne incedes recto C vultu, viveſq; in gaudio & lætitia? unde & Vatablus vertit, *nonne ſi bene egeris, exaltatio erit tibi?* q. d. Tu videris dolere, quòd frater tuus ſit clarus, & evectus ſupra te; at ſi ſtudueris bene facere, attolleris ut ille; ſin autem malè egeris, ſtatim in foribus peccatum aderit.

PECCATUM) id eſt pœna peccati, quæ quaſi canis aut Cerberus cubans (hoc enim eſt Hebræum רבץ *robets*) fores peccati obſidet, tamquam peccati vindex; hic mox ut malè egeris tibi aderit, tibi allatrabit, te mordebit & lancinabit. Canis hic eſt vermis conſcientiæ, mentis turbatio & indignatio, ira Dei capiti peccatoris imminens, tribulatio, anguſtia, omneſque ærumnæ præſentes & æternæ, quibus Deus peccata punit. unde Chaldæus vertit, *in diem iudicii peccatum tuum ſervatum eſt, in quo ulciſcetur de te.*

Pœna quaſi Cerberus obſidet fores peccati.

Nota proſopopœjam. Peccatum hìc inducitur quaſi tyrannus, qui cum ſuis aſſeclis tam lictoribus, quàm moloſſis peccantem aſſiduè inſequitur. Nam, ut Poeta ait,

Peccatum eſt tyrannus.

Noxa caput ſequitur.

D & Horatius lib. 3. Carminum ode 3.

Rarò antecedentem ſceleſtum

Deſeruit pede pœna claudo.

Ut enim alia taceam, magna pœna eſt

Nocte dieque ſuum geſtare in pectore teſtem,

Occultum quatiente animo tortore flagellum.

Conſcientia ergo ſceleris, ipſa ſui vindex, tortor & carnifex eſt, uti pulchrè docet S. Chryſoſt. conc. 1. de Lazaro. Et S. Auguſt. in Sententiis ſentent. 191. *Nullæ*, ait, *pœnæ graviores ſunt, quam malæ conſcientiæ, in qua cùm non habetur Deus, conſolatio non invenitur. Et ideo invocandus eſt liberator, ut quem tribulatio exercuit ad confeſſionem, confeſſio perducat ad veniam.* Ita Alexander Macedo cùm Clytum ſibi cariſſimum ac fideliſſimum temulentus occidiſſet, mox conſcientia ſceleris furens, ſibi mortem inferre voluit, ſed à ſuis fuit prohibitus, teſte Seneca ep. 83. Ita Nero Cæſar, auctore Dione, matre trucidata, aiebat ſe ſpecie

Conſciẽtia ſceleris eſt ſui carnifex.

G ma-

materna exagitari verberibus furiarum, rediſque ardentibus, nulloque loco tutum poſſe conſiſtere. E contrario, *nullum theatrum virtuti conſcientia majus eſt*, ait Cicero Tuſcul. 2. & Horat. in Odis.

Integer vitæ, ſceleriſque purus
Non eget Mauri jaculis, nec arcu,
Nec venenatis gravida ſagittis,
Fuſce pharetra.

Nimirum, *ſecura mens quaſi juge convivium*: ita S. Auguſt. contra Secundinum cap. 1. *Senti*, inquit, *de Auguſtino quodlibet; ſola me conſcientia in oculis Dei non accuſet.*

SED SUB TE ERIT APPETITUS EJUS, ET TU DOMINABERIS ILLIUS] Calvinus, ne cogatur ex hoc loco admittere liberum arbitrium dominans peccato & concupiſcentiæ, cenſet pronomen *ejus* referre Abelem, non peccatum, ſenſumque eſſe, q. d. Ne, ò Cain, invideas Abeli juniori fratri tuo; nam ipſe in tua poteſtate permanebit, & tu ei tamquam primogenitus dominaberis. Favet huic expoſitioni unus S. Chryſoſt. ho. 18. Verùm nulla Abelis hìc facta eſt mentio; ac proinde pronomen *ejus*, Abelem referre nequit, ut docet S. Ambroſ. lib. 2. de Cain & Abel, c. 7. & S. Auguſt. lib. 15. de Civit. c. 7. Unde Arabicus clarè vertit, *in electione tua appetitus ejus, & tu dominaberis illius*. Electio enim eſt actus proprius liberi arbitrii, per quem dominatur ſuis actionibus.

Dices, pronomen *ejus*, in Hebræo eſt maſculinum: חטאת *chattas* autem id eſt peccatum, eſt femininum: ergo vox *ejus* nequit referre peccatum, ſed Abelem reſpicit.

Reſpondeo, Hebræum *chattas* non ſolùm eſſe femininum, ſed & maſculinum: id patet hìc cùm ait, חטאת רבץ *chattas robets*; peccatum cubans apud te, tibi aderit: ſi enim eſſet femininum, dicere debuiſſet רובצת *robetſa*. Idem patet Levit. 4. 24. חטאת הוא *chattas hu*, peccatum eſt ipſe, non היא *hi*, id eſt ipſa.

Dices Secundò, Hebraicè eſt אליך תשוקתו *elecha teſcukato*, id eſt, ut vertunt Septuaginta, *ad te converſio ejus*.

Reſpondeo, Senſus hujus phraſis eſt: peccatum, ejuſque appetitus & concupiſcentia te ſollicitabit ad ſibi conſentiendum, ſed ita, ut ad te converti, & à te conſenſum petere & impetrare debeat. quod Noſter quoad ſenſum clarè vertit, *ſub te erit appetitus ejus*. Pari enim modo Evæ dixit cap. 3. 16. אל אישך תשוקתך *el iſchech teſcukateh*, ad virum erit converſio tua. quod Noſter quoad ſenſum clarè vertit, *ſub viri poteſtate eris*. Unde ibi æquè ut hìc, ſequitur, *& ipſe dominabitur tui*.

Dico ergo, vocem *ejus* referre peccatum, non Abelem, ſenſumque eſſe, q. d. Potes ò Cain per arbitrii libertatem, & gratiam meam tibi præparatam, tuæ concupiſcentiæ & appetitui invidentiæ, tamquam mancipio dominari. Quid clariùs pro arbitrii libertate dici potuit? Unde Targum Hieroſolymitanum ita vertit, *in manum tuam tradidi poteſtatem concupiſcentiæ tuæ, & tu dominare ei, ſive ad bonum, ſive ad malum*. ita exponunt S. Ambroſ. & S. Auguſt. ſuprà, S. Hieron. Raban. Rupert. Hugo, Beda, Alcuinus, & Eucherius hìc. quin & S. Chryſoſt. ho. 18. citata apertè docet, Cainum potuiſſe dominari ſuæ concupiſcentiæ. vide Card. Bellarminum, doctè æquè ac ſolidè hunc locum, uti & alios omnes, pertractantem.

ET TU DOMINABERIS ILLIUS] tu illi dominari potes, ideoque debes: ſi enim non poſſes, nec deberes. Deus enim homini non præcipit impoſſibilia.

Magnum dominium voluntatis in motus corporis & animæ.

Nota hìc, quantum ſit dominium voluntatis, non tantùm in motus & actiones externas, ſed etiam in appetitus & paſſiones internas. Sentias licet æſtus choleræ aut libidinis maximos voluntate tua forti & conſtanti iis retinere, dicitoque, Nolo iis conſentire, ii mihi diſplicent, eos deteſtor; & dominaberis choleræ ac libidini, eriſque coram Deo & hominibus, non cholericus, ſed manſuetus choleræ domitor; non inceſtus, ſed caſtus libidinis victor. Tanta eſt vis & imperium voluntatis. *Magna*, inquit Chryſoſtomus ſerm. de Zachæo, *vis eſt voluntatis, quæ nos efficit poſſe quod volumus, & non poſſe quod nolumus*. Vidit hoc Seneca, qui ad iram domandam, hoc inter cætera dat remedium l. 2. de Ira c. 12. *Nihil, ait, eſt tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat aſſidua meditatio: nullique ſunt tam feri & ſui juris affectus, ut non diſciplina perdomentur. Quodcumque ſibi imperavit animus obtinuit: quidam, ne umquam viderent, conſecuti ſunt: vino quidam, alii venere, quidam omni humore interdixere corporibus.*

A

Solerter ergo & verè ſanctus quidam Doctor dixit: *Quidquid toto corde, tota intentione, toto deſiderio vis, id es certiſſimè*. Vis toto corde & efficaciter eſſe humilis, hoc ipſo reipſa es humilis. vis efficaciter eſſe patiens, obediens, conſtans, hoc ipſo reipſa es patiens, obediens, conſtans. Quare prudenter ſuadet, *Si magna*, inquit, *dare aut facere non potes, magnam ſaltem habeto voluntatem, eamque ad immenſa extende*. v. g. pauper es, habeto voluntatem efficacem dandi largiſſimas eleemoſynas, ſi facultates ſuppeterent; & verè eris largiſſimus & liberaliſſimus. parva habes talenta, parvas vires Dei gloriam & ſalutem animarum promovendi; concipe efficax deſiderium, & ex toto corde offer Deo mille animas, mille vitas, mille corpora, ſi ea haberes: offer ingens deſiderium laborandi, & patiendi ardua quæque ad ejus amorem, & plurimorum ſalutem: atque Deus voluntatem tuam pro facto computabit. voluntas enim ſeria & reſoluta omnis virtutis & vitii, omnis meriti & demeriti fons eſt & cauſa.

Quidquid vis hoc es.

Praxis proficiendi in virtute.

B

Ita S. Chriſtina virgo & Martyr, patris ſui Urbani, Tyri Italiæ oppidi præfecti, idola argentea confringens, blandimenta illius voluntate firma deſpexit, minas iriſit; non flagellis, non ungulis dilaniata conſtantiam mutavit. quinimò laceræ carnis fruſtum in patrem projiciens ait: *Satiare carnibus, miſer, quas genuiſti: filiam comedere potes, at certè ut impietati tuæ conſentiat, facere non potes*. Hinc rotis alligatur, & ſubdito igne uritur, in lacumque dejicitur. mox defuncto patre, à Dione ejus ſucceſſore in oleo, reſina & pice coquitur. inde ad Apollinis ſtatuam adorandam ducta, eam ſua precatione ſubvertit. Dioni ſubitò mortuo ſurrogatur Julianus, qui Chriſtinam in fornacem ardentem mitti juſſit: ſed miſſa noxam non ſenſit. ſerpentibus mordendam objecit: ſed ſerpentes illa demiſſa, veneficum invaſerunt: interemptum ipſa ſuſcitavit. Julianus illi mammillas amputari jubet, linguam præſcidi, ipſamque ſagittis confici. Tali demum martyrio conſumpta in cælum evolavit. Ecce quàm voluntas reſoluta dominetur affectibus, tormentis, tyrannis & mortis. hæc Chriſtina patrem, Abel fratrem ſuperavit, non pugnando, ſed patiendo. ita habet ejus Vita, quam edidit Surius tom. 4. 24. Julii.

C

EGREDIAMUR FORAS] Hæc verba exciderunt ex textu Hebræo: unde ea non legerunt, nec verterunt Aquila, Symmachus & Theodotion. olim tamen ea fuiſſe in Hebræo, patet: quia ea legerunt LXX. & Targum Hieroſolymitanum. Unde eadem ſe reperiſſe in Samaritanorum Pentateucho fatetur S. Hieron. Denique niſi illa legas, mutilus erit hic locus: non enim exprimet quid dixerit Cain. Rurſum hæc verba dixiſſe Cain potiùs quàm alia, patet ex eo, quod ſecutum eſt: nam mox egreſſus Abel cum Cain in agrum, ab eo occiſus eſt. Vers. 8.

CONSURREXIT CAIN ADVERSUS FRATREM] Docet Targum Hieroſolymitanum Cain in agro cœpiſſe queri de Dei providentia & æquitate, diſputaſſe contra judicium extremum, contra mercedem bonorum & vindictam malorum. E contrario Abelem hæc aſſeruiſſe, Deum defendiſſe, fratrem reprehendiſſe, idcoque ab eo cæſum eſſe. Quam ergo immane fuit parricidium Cain, tam illuſtre fuit martyrium Abel. Quocirca S. Cyprian. l. 4. epiſt. 6. exhortans Tibaritanos ad martyrium: *Imitemur, ait, fratres dilectiſſimi, Abel juſtum, qui initiavit martyria, dum propter juſtitiam primus occiditur.*

D

Horatio Cocliti objiciebant æmuli claudicationem; quibus ille: *Per ſingulos gradus moneor triumphi mei*. ipſe enim Porſenæ regi per ſublicium pontem tranſire conanti reſtitit, ſoluſque hoſtium impetum ſuſtinuit, donec à tergo pons à ſociis frangeretur, ibique in coxa læſus claudicare cœpit, teſte Livio l. 2. decad. 1. Idem Caino parricidæ dicere poterat, & poteſt etiamnum Abel.

Probabiliter putant aliqui, Abel occiſum eſſe ſub annum mundi 130. ex eo, quòd hoc anno 130. natus ſit Seth, quem mater Eva crebrò (quotannis, ait Aug. Torniellus) parere ſolita, Abeli occiſo mox ſubſtituit. ita Pererius, Cajetanus & Torniellus in ſuis Annalibus, quos ad inſtar Baronii, ab Adamo ad Chriſtum per ſingulos annos ſeriatim & ordine digeſſit & deſcripſit.

Al-

Digitized by Google

Allegoricè, Abel fuit typus Chriſti à Judæis ſuis occiſi. ita ex S. Irenæo & Auguſt. Rupertus.

Vers. 9. NESCIO: NUM CUSTOS (Arabicus, *ſpeculator*) FRATRIS MEI SUM EGO] Ambroſ. lib. 2. de Cain c. 9. notat hìc tria ejus crimina. *Negat*, inquit, *primum, quaſi apud ignorantem: recuſat fraternæ muneris cuſtoditæ, quaſi exors naturæ: declinat iudicem, quaſi liber arbitrii. Quid miraris, ſi pietatem non agnovit, qui non agnovit auctorem?*

Vers. 10. VOX SANGUINIS] Hebraicè eſt *vox ſanguinum*, quod perperam Chaldæus cum Rabbinis refert ad filios, quos habiturus erat Abel, ſi non fuiſſet occiſus: quia nimirum tantum ſanguinis effudit Cain, quantum per propagationem filiorum, quos generaturus erat Abel, ſufficere multis poterat: clamabant ergo vocibus innumeris, qui ſanguinis futuri erant participes. Patet enim, hæc non ad poſteros, ſed ad ſanguinem Abelis à Cain effuſum, pertinere. Hebraicè autem eſt *vox ſanguinum*, pro *ſanguinis*: quia Hebræi homicidium ad emphaſim (ad horrorem incutiendum) vocant effuſionem ſanguinum, id eſt ſanguinis: quia revera in homicidio multus ſanguis hominis effunditur.

Poteſt tamen admitti hæc expoſitio Chaldæi & Rabbinorum in ſenſu ſymbolico, non literali, ac in eodem myſticè adaptari illis, qui pravo verbo vel exemplo teneros & novitios in fide vel pietate & religione ſcandalizant, itaque ſpiritum virtutis & religionis in eis ſuffocant & extinguunt. Hi enim reddent rationem Chriſto judici non ſolùm de novitiis, quos perdiderunt, ſed etiam de iis, quos novitii convertiſſent, ſi in fide & ſpiritu perſtitiſſent. Horum ergo ſanguis clamat contra eos in cælum, poſcitque à Deo vindictam. Sic ſanguis ſæpè ſignificat filios & poſteros; ut, *Proiice tela manu ſanguis meus*, hoc eſt fili mi.

Pulchrè S. Ambroſ. lib. 2. de Cain cap. 9. *Non accuſat*, ait, *vox ipſius* (Abelis) *non anima eius, ſed vox ſanguinis accuſat, quem ipſe fudiſti: tuum te ergo facinus, non frater accuſat. Eſt tamen etiam terra teſtis, quæ cepit ſanguinem. Si frater parcit, terra non parcit: ſi frater tacet, terra condemnat. Ipſa eſt in te, & teſtis & iudex. Non eſt ergo dubium, quod etiam & ſuperiora (cælum, ſol luna, ſtellæ, Throni, Dominationes, Principatus, Poteſtat, Cherubim & Seraphim) damnaverint, quem inferiora damnarunt. Non quomodo abſolvitur per illa cæleſtique ſententiæ, quem nec terra potuerunt abſolvere?*

Abeli ſimilis fuit S. Wenceslaus, rex Boemiæ & Martyr, occiſus à fratre Boleslao quaſi altero Caino, inſtigante matre Drahomira. Wenceslaus enim pius & innocens quaſi Abel regnum plus jejunio, orationibus, cilicio ac aliis piis operibus rexit, quàm imperio, illud planè occinens, *Septies in die laudem dixi tibi ſuper judicia juſtitiæ tuæ*. Divinitus ergo præſcius mortem ſibi à fratre ad epulum invitante per dolum parari, non ſubterfugit, ſed S. Sacramentis ſe præmuniens fratris domum adiit; ac poſt fraternam & hoſpitalem menſam, proxima nocte ante templum orans cæſus eſt, factuſque gratiſſima Deo hoſtia: ſanguine ejus aſperſus eſt templi paries, quem fruſtra cæſores abluere & detergere conati ſunt: quanto enim crebriùs detergebatur, tanto vivacior magiſque cruentius aſpiciebatur. manſit itaque ibidem indeletus, in teſtimonium tanti parricidii inſtar Abelis clamans in cælum. Quocirca omnes tanti ſceleris adminiſtri miſerè perierunt: Drahomiram matrem in arce Pragenſi vivam terra abſorpſit: Boleslaus quaſi alter Cain, prodigiis & terroribus agitatus, & ab Othone Imper. in ultionem parricidii bello appetitus, morbo tandem abſumptus principatu & vita privatus eſt. Alii per dæmones exagitati, umbram ſuam metuentes, ſeſe in flumen præcipites dederunt. Alii mente capti fugam inierunt, & nuſquam ampliùs comparuerunt. Alii variis & gravibus morbis icti, hominibus exoſi, vitam miſerabiliter finierunt. ita habet ejus Vita, & Annales Boemiæ, atque ex iis Aeneas Sylvius in Hiſtor. Boemica.

CLAMAT AD ME] q. d. Reatus homicidii, imò parricidii tui, ita voluntarii, in conſpectu meo comparet, atque à me celerem & atrocem vindictam expoſcit. Eſt proſopopœia. ita S. Hieronymus in Ezechiel. cap. 27. Sunt ergo hæc atrocia peccata, phraſi Scripturæ in cælum clamantia: Primò, parricidium, quale fuit Caini. Secundò, peccatum Sodomorum, Geneſ. 19. 13. Tertiò, merces operariorum defraudata, Jacobi 5. v. 4. Quartò, oppreſſio viduarum, pupillorum & pauperum, Exodi 2. v. 23. Vide hìc quomodo Deus occultum homicidium Caini propalet & puniat. Mira alia homicidii occulti detecti & puniti exempla habet Plutarchus libr. de Sera numinis vindicta.

Quatuor peccata in cælum clamantia.

Cornel. in Pentateuch.

Hoc factum & dictum appoſitè Innocentius Primus Pontifex applicat Arcadio Imper. & Eudoxiæ Auguſtæ, eò quòd S. Johannem Chryſoſtomum in exilium egiſſent, ibique eum, quaſi Caini Abelem ærumnis confeciſſent, ideoque in eos excommunicationis fulmen intorquet. Audi epiſtolam tanto Pontifice dignam, quam ex Gennadio & Glyca recitat Baron. anno Domini 407. *Vox ſanguinis fratris mei Iohannis clamat ad Deum contra te, ò Imperator, ſicut quondam Abel iuſti contra parricidam Cain. & is modis omnibus vindicabitur. Eieciſti e throno ſuo re non iudicata, magnum totius orbis doctorem, & unà cum eo Chriſtum perſecutus es. Neque de illo ita queror: ſortem enim, ſeu hereditatem cum S. Apoſtolis, in Dei & Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti regno conſecutus eſt*, &c. *ſed quod orbis ſub ſole totus, ad orbitatem redactus eſt, viro tam divino amiſſo perſuaſione unius mulieris, fabulam hanc & ſpectaculum exhibentis.* Et mox: *Nova autem Dalila, Eudoxia, quæ paulatim te ſeductionis novacula totondit, execrationem ex multorum ore ſibi ipſi introduxit, grave & quod geſtari nequeat peccatorum pondus colligans, atque id prioribus peccatis ſuis ſuperaddens. Itaque ego minimus, & peccator, cui thronus magni Apoſtoli Petri creditum eſt, ſegrego & reiicio te & illam à perceptione immaculatorum myſteriorum Chriſti.*

DE TERRA] Tradunt multi Abel cæſum eſſe in Damaſco, & inde dictam Damaſcum quaſi שק דם *dam ſac*, id eſt ſanguinis ſaccus: quia ſcilicet bibit & hauſit ſanguinem Abelis. Intellige Damaſcum, non Syriæ, ut videtur velle S. Hieronymus: hæc enim aliunde ſuum nomen & originem traxit, ut dicam cap. 15. v. 2. ſed Damaſcenum agrum juxta Hebron, rubra terra confertum (quæ hebraicè hìc vocatur Adama) ubi creatus & vixiſſe putatur Adam. ita Burchard. Adrichom. & alii in deſcriptione terræ Sanctæ, & Abulenſ. in c. 13. q. 138.

MALEDICTUS ERIS SUPER TERRAM] Tum quia terra tibi erit maledicta, & malignè parceque, tibi eam colenti ſuos dabit fructus, ut ſit hypallage. Hebræa habent, *maledictus tu de terra*. q. d. Polluiſti terram ſanguine fratris tui, ideo & per terram ſterilitate punieris. Hinc & ſequitur. *Cùm operatus fuerit eam, non dabit tibi fructus ſuos.* Tum quia tu infauſtus, infelix, vagus & profugus eris ſuper terram, ut ſequitur. Ergo deliri, æquè ac blaſphemi fuerunt Cajani hæretici, qui Cain coluerunt, dictitantes Abel fuiſſe ex debiliori virtute, ideoque eſſe occiſum: Cain verò fuiſſe ex fortiore & cæleſti virtute, æquè ac Eſau, Core, Judam & Sodomitas; atque hos omnes eſſe cognatos ſuos jactabant: Cain enim fuiſſe patrem Judæ. Judam autem venerabantur, eò quòd ipſe tradiderit Chriſtum, præſciens ejus morte homines redemptum iri. ita Epiphan. hæreſi 38. S. Auguſt. Philaſtr. & alii in hæreſi Cajanorum. Vers. 11.

NON DABIT TIBI FRUCTUS SUOS) hebraicè כחה *cocha*, id eſt virtutem ſuam. Jam virtus terræ ſunt fructus terræ copioſi & vigoroſi. Vers. 12.

VAGUS ET PROFUGUS) ex mala conſcientia pavidus, &, ut Septuag. vertunt, *gemens & tremens*, ſcilicet tum animo, tum corpore, huc illucque vagaberis. Græci enim τρέμων, id eſt tremens, referunt ad tremorem corporis in Cain, qui pavoris ejus & conſternationis animi fuit index.

MAJOR EST INIQUITAS MEA, QUAM UT VENIAM MEREAR) Pagninus, Vatablus, Oleaſter cum Aben Ezra, עון *avon*, id eſt iniquitas, peccatum, ſumunt pro pœna peccati, itaque vertunt, *maior eſt punitio mea, quàm ut feram*, vel *ferre poſſim*. ita & Athanaſ. ad Antiochum q. 96. Ubi obiter Adverte, haſce breviores quæſtiones non eſſe Magni illius S. Athanaſii Alexandrini: nam in iis citantur S. Epiphan. & Gregor. Nyſſen. qui S. Athanaſio fuerunt poſteriores; imò auctor earum citat q. 23. ipſum S. Athanaſium, atque ab eo recedit, aliamque ſententiam ſequitur. Nec tamen auctor earum idem eſt cum Anaſtaſio Nicæno, qui prolixus quaſdam quæſtiones in ſacram Scripturam conſcripſit; Vers. 13.

licet fortè ad eumdem Antiochum uterque quæſtiones ſuas ſcripſerit. A

Cain deſperat.

Verùm communiter Septuaginta, Chaldæus, Noſter, Patres Græci & Latini propriè accipiunt hic peccatum, putantque Cainum his verbis deſperaſſe. Unde Hebræa ſic habent, גדול עוני מנשא *gadol avoni minneſe*, id eſt, major eſt iniquitas mea, quàm ut eam ferre aut portare poſſim. Secundò, planiùs & meliùs cum Septuag. Chald & Noſtro ita vertas: Major eſt iniquitas mea, quàm ut eam ferre & parcere, id eſt, quàm ut ferat & parcat Deus. Hebræum enim נשא *noſe*, & ferre, & parcere ſignificat: quia cùm quis alteri parcit, magno eum onere levat; offenſam enim ejus condonando fert & portat: offenſa enim & peccatum in Deum eſt onus Aetna ponderoſius, peccatori incumbens. Unde Noſter vertit, *quam ut veniam merear*, id eſt, quàm ut ulla pœnitentia veniam poſſim impetrare. q. d. Omnino indignus & incapax ſum veniæ.

Hinc cum Caino graviter errant Novatiani, aliique, qui cenſent aliqua peccata ita gravia eſſe, ut, etiamſi quis pœniteat, Deus tamen illa condonare non poſſit, aut nolit. ita S. Ambroſius lib. 1. de Pœnitentia c. 9.

B

Quatuor quæ aggravant peccatum.

Quatuor ſunt, inquit Hugo Cardin. quæ aggravant peccatum, ſcilicet peccati qualitas, frequentia, diuturnitas, impœnitentia: ſed his omnibus in immenſum major eſt Dei clementia, Chriſtique meritum & gratia. Audi cum Jeremiæ 3. 1. *Tu fornicata es cum amatoribus multis: tamen revertere ad me, dicit Dominus.* Audi Ezechiel. c. 18. 21. *Si impius egerit pœnitentiam, &c. vita vivet, & non morietur: omnium iniquitatum ejus quas operatus eſt, non recordabor ampliùs.*

Vers. 14.

Ecce ejicis me hodie a facie terræ] à patria mea jucundiſſima & fertiliſſima, inquit Oleaſter & Pererius; adeoque à tota terra, dum nuſquam me conſiſtere permittis, ſed continuò ab una regione in aliam expellis, facíſque exulem & profugum, tum à terra, tum conſequenter ab hominibus. q. d. Facis me odium omnium hominum, ut nec ego illos aſpicere auſim, nec illi me aſpicere dignentur.

Addit Joſephus, penes quem ſit fides, Cainum pejorem effectum, tandem factum fuiſſe ducem latronum & nequitiæ, in Henochia urbe, quam condidit.

A facie tua abscondar] quaſi reus præſentiam judicis Dei fugiam, latibula quæram. ita S. Ambroſius & Oleaſter. Secundò, cura, favore & tutela tua deſtituar. ita Chryſoſt & Cajetanus. Unde non eſt neceſſe cum Delrio hic recurrere ad hypallagen. q. d. Tu abſcondes faciem tuam a me, ne me oculis æquis aſpicias. Ait ergo Cain, ut pulchrè Lipomanus: Ecce Domine abſtuliſti à me fructus terræ, abſtuliſti gratiam & tutelam tuam, permittis me mihi, pro venia te convenire non audeo; abſcondar à te, ſi ſubterfugiam ut potero judicium tuum, vagus & inſtabilis ero ubique, & ſi tu me non perſequeris, quiſquis aliorum invenerit me occidet, meque tueri non potero.

Pavor Caini & malæ conſcientiæ.

Omnis igitur qui invenerit me, occidet me] Quia ex tremore corporis, & furiatæ mentis agitatu, quiſque eum me eſſe intelliget, qui merearur interfici, ait Hieron. epiſt. 125. ad Damaſc. qu. 1. q. d. Sum catharma, ſum anathema, ſum odium Dei & hominum, non potero evadere, quin ab aliquo occidar. En omen, en pavor malæ conſcientiæ. ita S. Ambroſ. E contrario juſtus ut leo confidit, dicitque: *Et ſi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es*, pſal. 22. 4.

D

Nota. Cain impœnitens timet mortem corporis, non animæ. ita S. Ambroſius.

Vers. 15.

Nequaquam ita fiet: sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur] Pro *ſeptuplum*, hebraica eſt שבעתים *ſcibataim*, quod Aquila vertit, *ſeptemplicìter*; Septuag. & Theodor. *ſeptem vindictas*. q. d. Multipliciter & graviſſimè punietur is, qui Cain occiderit, quia ſecundus erit homicida, qui primus malum exemplum Caini ſecutus eſt, nec ejus punitione tam gravi, à cæde abſterritus eſt; & qui occidit primum homicidam Cainum, cui Deus vitæ fidem dedit, quemque ad pœnam & omnium exemplum vult ſupereſſe, cùm ipſe vitam habeat pro ſupplicio, mortem pro ſolatio; ut ei diu vivere non ſit aliud, quàm diu torqueri.

A

Hinc aptè Burgenſis cenſet, plus pœnæ hic intentari occiſori Caini, quàm ipſi Caino, ob cauſas jam dictas. Negant hoc Lyran. Abulenſ. Carthuſian. & Pererius; adeoque negant eos hic inter ſe comparari. unde ipſi hæc ita diſpungunt & diſtinguunt: *Omnis qui occiderit Cain*, ſubaudi, graviſſimè punietur, punctum. Deinde ſubdunt, *ſeptuplum punietur*, ſcilicet Cain; vel, ut Symmach. vertit, *ſeptimus punietur*, Cain ſcilicet: quia in ſeptima generatione, ſcilicet à Lamech, creditur occiſus eſſe Cain, eouſque vitæ derelictus ad pœnam & exemplum. Verùm hæc diſpunctio inconcinna eſt, nova & hiulca: prior ergo ſenſus, quem dedi, genuinus eſt. Adde, Hebræum שבעתים *ſcibataim*, non ſeptimum, ut vertit Symmachus, ſed *ſeptuplum* ſignificare.

Posuitque Dominus Cain signum] Quæres, quale? Rabbini quidam fabulantur fuiſſe canem, qui Cainum ſemper præibat, & per vias tutas deducebat. Alii fuiſſe litteram fronti Caini impreſſam: alii vultum ferum & truculentum. Verùm communior ſententia eſt, ſignum hoc fuiſſe tremorem corporis, & mentis ac vultus conſternationem, ita ut corpus & vultus peccatum Caini loquerentur. Hunc enim tremorem fuiſſe in Caino, patet ex Septuag. iſque decebat Cainum: *nuſquam* enim *pejus, quam in ſano corpore, æger animus habitat*.

B

Signū Cain fuit tremor corporis.

Sex pœnæ Caini

Nota hic in Caino effectus & pœnas peccati. Primus eſt, tremor corporis; Secundus eſt, exilium & fuga; Tertius eſt, timor & conſternatio mentis: *Omnis*, inquit, *qui invenerit me, occidet me*. Quid times, ò Cain? præter te & parentes nullus adhuc homo in mundo eſt. A gratia Dei per peccatum exciderat; hinc pœna & trepidatio: nec ſine cauſa. nam primùm ipſe Abel defunctus perſequi cœpit homicidam, *Vox ſanguinis fratris tui*, inquit Scriptura, *clamat ad me* nam *Deus*, ait S. Ambr. *audit ſuos juſtos, etiam mortuos, quoniam Deo vivunt*.

Prima.
Secunda.
Tertia.

Quarta.

Quartò, perſequebatur Cainum ipſa terra: *Vox ſanguinis clamat ad me de terra*. q. d. Si frater parcit, terra non parcit. ait S. Ambroſius. hæc Caino maledicta negat fructus, hæc eum expellit quaſi profugum.

C

Quinta.

Quintò, horrorem Cain injiciebant cæleſtes, pariter & infra cælum poſitæ virtutes: ut enim ait Procopius, præter & fulgura & coruſcationes horrificas, videbat Cain angelos igneis gladiis ſibi mortem minantes: ſi oculos ad terram demittebat, ſerpentes veneno, leones unguibus, cæteraſque feras ſuis armis in ſe irruentes videre ſibi videbatur.

Sexta.

Sextò, profugus fuit Cain in terra, ac tandem latitans in ſilvis (ſi credimus Hebræis) à Lamech occiſus eſt: qua de re dicam verſ. 23. Nonne ergo, ut ait S. Chryſ. *peccatū eſt ſpontanea inſania, & voluntarius dæmon*?

Vers. 16.

Habitavit profugus in terra] Hebraicè eſt, Habitavit in terra Nod. ita Septuag. & Joſephus, qui *Nod* ut proprium accipiunt; Noſter tamen accepit ut appellativum. utrique benè: *Nod* enim ſignificat vagum, mobilem, fluctuantem, profugum. Hæc ergo terra, in quam primitus fugit Cain, dicta eſt *Nod*, non quaſi terra quæcumque à Caino pedibus calcata fuiſſet, fluctuaret & contremiſceret, uti Rabbini aliqui finxerunt: ſed dicta eſt terra *Nod*, quaſi dicas, terra profugii. in quam ſcilicet profugit Cain profugus.

Quæ terra Nod?

D

Uxorem suam] filiam Adami, ac conſequenter ſororem ſuam. Initio enim mundi neceſſe fuit ſorores fratribus nubere, inquit S. Chryſoſt. Theodor. Procop. quod aliàs jure naturæ vetitum eſt, ita ut in eo Pontifex diſpenſare non poſſit.

Vers. 17.

Ædificavit] non jam, ſed multis (puta 400. aut 500.) poſt annis, inquit Joſephus, cùm Cain plures jam genuiſſet filios & filias, nepotes & neptes, qui Henochiam replere poſſent. ita S. Auguſt. libr. 15. de Civit. cap. 8. Symbolicè, idem eodem libro cap. 1. *Natus eſt*, inquit, *prior Cain ex illis duobus generis humani parentibus, pertinens ad hominum civitatem: poſterior Abel, ad civitatem Dei. Sic in univerſo genere humano, cùm primùm duæ iſtæ cœperunt naſcendo atque moriendo procurrere civitates, prior eſt natus civis hujus ſæculi, poſterior autem iſto peregrinus in ſæculo, & pertinens ad civitatem Dei gratia prædeſtinatus, gratia electus, gratia peregrinus deorſum, gratia civis ſurſum.* Et mox: *Scriptum eſt itaque de Cain, quod condidit civitatem: Abel autem tamquā peregrinus non condidit.*

Su-

Digitized by Google

Superna eſt enim ſanctorum civitas, quamvis hic pariat cives, in quibus peregrinatur donec regni eius tempus adveniat, ubi cum ſuo principe rege ſæculorum ſine ullo temporis fine regnabunt.

VOCAVIT EX NOMINE HENOCH] Henochiam. Hæc prima orbe fuit orbs, in qua non dubium habitaſſe Cainum, ac proinde deſiiſſe jam eſſe profugum & vagum ſub finem vitæ: tremor tamen corporis ei ſemper adhæſit.

Tropolog. S. Gregor. lib. 16. Moral. 6. Mali in terris, boni in cælis civitatem deligunt: ſed vide quàm breve ſit impiorum ſæculum & gaudium: Cain tantùm ſeptimam habuit generationem, quæ deſinit in Lamech, in quo

Cain ſtirps periit diluvio. ejus tota progenies diluvio periit.

DUAS UXORES] Primus polygamus Lamech legem monogamiæ latam Geneſ. verſ. 24. violavit. unde Nicolaus Pontifex ſcribens ad Lotharium regem, pariter polygamum, Lamech vocat adulterum, ut habetur. c. *An non*. 24. q. 3.

Vers. 19. *Primus polygamus Lamech fuit homicida.*

Poſt diluvium, cùm vita hominum eſſet brevior, & unicus ſupereſſet Noë cum ſuis, ne nimis lentè propagarentur homines, diſpenſavit Deus, ut plures liceret habere uxores. Id patet, quia Abraham & Jacob viri ſanctiſſimi plures habuerunt. Verùm ſatis propagato jam genere humano, cœperunt cultiores Hebræi, Græci, Romani polygamiam ſenſim averſari, & tandem Chriſtus omnino eam ſuſtulit, Matth. 19. v. 4.

Vers. 21. PATER] inventor, auctor. Jubal ergo filius Lamech fuit inventor organi & citharæ: unde ab hoc Jubal, qui fuit jubiloſus, jucundus & jovialis, putant nonnulli, Latinos ſumpſiſſe ſuum jubilare & jubilum.

Vers. 22. QUI FUIT MALLEATOR ET FABER IN CUNCTA OPERA ÆRIS ET FERRI] qui fuit inventor artis fabrilis. Hebræa ad verbum ſic habent: *Qui fuit acuens*, id eſt expoliens, *omnia opera æris & ferri*.

Vers. 23. QUONIAM OCCIDI VIRUM ET ADOLESCENTULUM] Quæres, quis fuerit hic vir & quis adoleſcens? Hebræi, & ex iis S. Hieron. Raban. Lyranus, Toſtatus, Cajetanus, Lipomanus, Pererius, Delrio tradunt, quòd Lamech occiderit Cain tritavum ſuum, hac ratione. ibat Lamech venatum in ſilvam, in quam Cain conceſſerat, vel ambulandi, vel captandi frigoris cauſa. Comes ergo, vel armiger Lamech advertens ſtrepitum & motum foliorum quem faciebat Cain, indicavit Lamecho ibi latere feram. Lamech jaculatus occidit, non feram, ſed Cain. Re deprehenſa, Lamech ira æſtuans in armigerum malum indicem, eum arcu aut fuſte contudit; unde ipſe paulò poſt mortuus eſt. Occidit verò Lamech virum, putà Cain, & adoleſcentem, putà armigerum ſuum. Nec obſtat. verſ. 15. ibi enim tantùm Deus vetat, ne palàm & agnitus Cain occidatur. Lamech autem caſu & ignarus occidit Cain.

An Lamech occiderit Cainum?

Hæc tamen traditio Theodoreto, Burgenſi, Catharino & Oleaſtro fabuloſa videtur; ac meritò talis apparebit, ſi illi addantur circumſtantiæ, quas aliqui addunt, veluti quòd Cain, non in Henochia ſua, ſed in ſilvis verſari & latere ſit ſolitus; quòd Lamech fuerit cæcus aut cæcutiens, itaque iverit venatum, atque ob cæcitatem deceptus à ſuo comite, vel armigero confixerit Cain; quòd hic comes, vel armiger fuerit Tubalcain filius Lamech, quem ſanè nominaſſet hic Moſes & Lamech pater.

Certum ergo eſt Lamech occidiſſe virum aliquem, quiſquis ille fuerit.

Rurſum, licet Theodoret & Rupert. putent, Lamech tantùm unum occidiſſe, qui in Hebræo carmine & rhythmo dicatur vir, ratione ſexus; adoleſcens verò, ratione ætatis: Hebræi enim in rhythmo, poſteriore hemiſtichio repetunt & explicant prius hemiſtichium, tamen paſſim alii docent, Lamech occidiſſe duos: unus enim hic vocatur vir, alter adoleſcens, &, ut hebraicè eſt ילד *ieled*, id eſt *puer*, puer autem nequit dicit vir. Porro perperam vir doctus apud Emmanuelem Sà, per interrogationem hæc vertit, itaque explicat; Cum malè, inquit, audiret Lamech, quòd duas uxores duxiſſet, illæque timerent, ne ei mali aliquid ea de cauſa accideret, dixit: Numquid hominem aliquem occidi, ut vitæ meæ timere debeatis? Si Caini occiſor graviter puniendus eſt, quanto magis qui me occiderit? Tam enim Hebræa, quàm Noſter, Septuaginta, Chaldæus & alii,

Lamech duos occidit.

A hæc legunt aſſertivè, non interrogativè. Perperam & Vatabl. conditionatè vertit hoc modo; Si à quopiam etiam viro fortiſſimo, vel ab adoleſcente qui viribus valet, vulnus acciperem, illum interficerem; valeo enim viribus: non eſt ergo, uxores, quòd mihi aut liberis veſtris, ob polygamiam timeatis.

IN VULNUS MEUM, ET ADOLESCENTULUM IN LIVOREM MEUM] putà, per vulnus meum, per livorem meum, ſeu vulnere & livore à me incuſſo & inflicto, patet ex Hebræo. Secundò, alii ſic explicant, q. d. Quo vulnere virum confodi, eodem me cruentavi; & qua plaga decoloravi adoleſcentulum, illa ipſa atrum meo animo livorem indui, notam ſcilicet homicidii ac reatum, cui obnoxius pari vulnere & livore conficiar. unde Septuaginta vertunt, *virum occidi in vulnus mihi, & adoleſcentulum in livorem mihi*. Hoc eſt enim quod Dominus Davidi homicidæ intentat: *Uriam percuſſiſti gladio, quamobrem non recedet gladius de domo tua uſque in ſempiternum*, 2. Reg. 12. Atque hinc eſt quòd homicidæ terrente conſcientia, ſemper ſunt pavidi, umbris percelluntur, territantur ſpectris mortuorum ſuos occiſores

B perſequentium, & adigentium ad mortem. Illuſtre exemplum habet Sophron. in Prato ſpirit. cap. 166. de latrone, qui converſus factuſque monachus aſſiduè vidit puerum ſe inſectantem, ac dicentem, Cur me occidiſti? unde petita venia monaſterio egrediens, urbemque ingrediens captus & decollatus eſt. Hic ſenſus profundior, ſed prior ſimplicior eſt.

SEPTUPLUM ULTIO DABITUR DE CAIN, DE LAMECH VERO SEPTUAGIES SEPTIES] Arabicus, *ſeptuplum vindicabitur propter Cain, & propter Lamech ſeptuagies ſepties*. Primò, Rupert. per *ſepties* temporariam, per *ſeptuagies ſepties* æternam pœnam accipit. Secundò. quia Lamech, teſte Joſepho. 77. habuit proles, qui omnes perierunt diluvio. Tertiò, S. Hieron. & ex eo Nicolaus Papa ad Lotharium, ac Procopius. Cain, inquiunt, peccatum ſepties, Lamech ſeptuagies ſepties vindicatum eſt: quia peccatum Cain ſeptima generatione in diluvio deletum eſt: peccatum verò Lamech, & totius generis humani, cujus typus fuit Lamech (qui hebraicè idem ſignificat quod humiliatus, ait Alcuinus) in ſeptuageſima ſeptima, ſcilicet per Chriſtum deletum eſt:

Vers. 24. *Quid Septuagies ſepties ultio de Lamech?* *Prima expoſitio.* *Secunda.* *Tertia.*

C tot enim ſunt generationes ab Adam uſque ad Chriſtum Luc. 3. v. 23. Huic affinis eſt verſio Chaldæi, quæ ſic habet, *ſi in ſeptem generationes vindicta dabitur de Cain, nonne de Lamech in ſeptuaginta ſeptem?* Verùm Lamech non habuit tot generationes: ipſe enim cum tota ſua poſteritate diluvio periit.

Quartò, Lipomanus, Delrio, & alii ſic explicant: videntur uxores Lamech ipſi improperaſſe ſuas cædes, comminando, quòd & ipſe pariter ab aliis occidendus foret; hiſce reſpondet Lamech, *Quoniam occidi*, id eſt occidi ſanè, fateor, virum & adoleſcentem, mortemque ſum meritus: ſed tamen ſi Caini (qui voluntarius fuit parricida) interfector ſeptuplum eſt puniendus; utique mei (qui caſualis tantùm & involuntarius ſum homicida, quique facti ſum pœnitens) interfector, ſeptuagies ſepties, id eſt longè graviùs, punietur: ego enim Cainum inſcius occidi; armigerum verò meum caſtigare tantùm volui, non occidere.

Quarta.

Verùm dico, pro *ultio dabitur de Cain & Lamech*, hebraicè eſt יקם קין ולמך *juckam Cain velamech*, id eſt,

Quinta, & genuina.

D vindicabitur; & punietur ipſe Cain & Lamech: ſic enim Noſter, Septuag. & alii hanc phraſin vertunt verſ. 15. non ergo hic vindicta intentatur cæſori Caini & Lamechi; ſed ipſi Caino & Lamecho. Lamech ex vehementia doloris & pœnitentiæ ob admiſſum homicidium duplex, dicit: Si Cain, qui unum occidit, ſeptuplum, id eſt multipliciter, graviter & plenè punitus eſt: ergo ego, qui duos occidi, quique pœnam Caini vidi, nec tamen ab ejus peccato abſtinui, ſeptuagies ſepties, id eſt longè graviùs & multipliciùs, puniendus ſum. ita S. Chryſoſtomus & Theodoretus. Eſt enim hæc phraſis & parœmia Hebræis familiaris, ut dicant ſepties puniri, pro graviter, plenè & multifariam puniri. ſeptuagies verò ſepties puniri, pro longè graviùs & copioſiùs, ac quaſi in immenſum puniri. Eſt enim ſeptenarius numerus multitudinis & univerſitatis: ſeptuagenarius ſeptimus verò eſt numerus quaſi immenſitatis. Huc repetit

Chriſtus Matth. 18. v. 22. *Non dico uſque ſepties, ſed uſque ſeptuagies ſepties*.

Septem peccata Caini ex Cyrillo.

Secundò, propriè S. Cyrillus, Septuplum, inquit, punitur Cain, quia ſeptem peccata admiſit, Primum, irreligioſitatis, dum viliora obtulit; Secundum, impœnitentiæ; Tertium, invidiæ; Quartum, quòd doloſè fratrem in agrum deduxerit; Quintum, quòd eum occiderit; Sextum, quòd Deo mentitus ſit, dicens ſe neſcire ubi eſſet frater, Septimum, quòd putaret ſe poſſe fugere, & abſcondi à Deo, quodque inſcio & invito Deo putaret ſe poſſe occidi & mori, itaque vitæ hujus evadere ſupplicium. Verùm hic ſenſus ſubtilior eſt & minutior, quàm ſolidior.

Cenſet Alcazar 77. idem eſſe quod 490.

Cenſet Alcazar in Apocal. 11. verſ. 2. notat. 1. τὸ *ſeptuagies ſepties*, idem eſſe quod 490. hunc enim numerum in Scriptura eſſe celebrem, & reputari plenum ac perfectum. nam ſi 70. multiplices per 7. efficies 490. Sic cùm dicimus, *ter quater*, ſignificamus duodecim: aliàs enim diceremus, ter & quater. Verùm hic ſenſus ſubtilior, & hic numerus plus æquè grandior videtur. Sicut ergo dicimus vigeſies ter, pro 23. vicibus; ſic & ſeptuagies ſepties, pro 77. vicibus. Similis eſt phraſis Amos 1. verſ. 6. 11. *Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non convertam eum*, tria enim & quatuor, ſignificant innumera ſcelera Gazæ.

Notat hęc Scriptura in Lamech, in odium polygamiæ & homicidii, utque ſciamus primum polygamum Lamech, fuiſſe ſecundum homicidam, facilis enim ex libidine in rixas & cædes eſt lapſus.

Vers. 25.

Vocavitque] non Adam, ſed Eva, ut patet ex Hebræo תקרא *tiera*, quod femininum eſt.

Seth idem quod theſis, ſive poſitio.

Nomen ejus Seth] *Seth*, idem eſt quod theſis, ſive poſitio aut fundamentum. radix enim שית *ſath*, ſignificat ponere, locare. Eva ergo occiſo Abel, mox videtur genuiſſe Seth; eumque ita vocaſſe, quaſi fundamentum ſuæ ſobolis & poſteritatis, ac conſequenter reip. æquè ac Eccleſię civitatiſque Dei. hoc enim pro Abel futurus erat Seth: ſicut Cain fuit caput & fundamentum civitatis diaboli. qua de re Sanctus Auguſtinus ſcripſit libros de Civit. Dei. Addit Suidas Seth à pietate, ſapientia & aſtrologia cognominatum eſſe Deum, eò quòd ipſe inventor fuerit literarum & aſtrologiæ.

Porrò ſtolidi fuerunt Sethiani hęretici, qui à Seth filio Adæ ſe prognatos gloriabantur. hi, ait Epiphan. hæreſ. 39. Seth glorificabant, & ad ipſum omnia, quę virtutis & juſtitiæ ſunt, referabant, quin & ipſum eſſe Jeſum Chriſtum aſſerebant. Seth enim productum eſſe ex ſuperna matre, quæ pœnitentiam egit, eò quòd produxiſſet Cain: poſtea verò cum occiſus eſſet Abel, & Cain abiectus, ſuperno patri congreſſa ſit, & purum ſemen, puta ipſum Seth, genuerit, à quo deductum eſt omne genus hominum. Hæc hæreticorum de more fuere delitia.

Vers. 26.

Enos vocatur à mortalitate.

Enos] *Enos* hebraicè idem eſt quod infirmus, afflictus, ærumnoſus, deſperatæ valetudinis, certę morti addictus. videtur ergo Seth pius ita filium vocaſſe, ut eum ejuſque poſteros admoneret miſeræ ſuę ſortis & mortalitatis, cui omnes ob peccatum addicti ſumus. Sic ergo Adam vocatur ab adama, quaſi homo ab humo, ita vocatur Enos à miſeria & mortalitate. E contrario homo græcè vocatur ἄνθρωπος quaſi ἀνωθρῶν, id eſt *ſurſum aſpiciens*, vel, ut ait S. Athanaſius tract. A de Definitionibus ἀπὸ τοῦ ἄνω θρεῖν τὴν ὦπα, id eſt, ab eo quòd vultu ſuperna aſpicit. Poteſt Secundò, homo dici *Enos* à radice נשה *naſa*, id eſt oblitus eſt, ut Enos idem ſit quod obliviosus, & viciſſim citò oblivioni tradendus. Ad hoc etymon alludit Pſaltes pſal. 8. *Quid eſt homo quòd memor eius?*

Secundò, ab oblivione.

Huc pertinet id quod ſcribit Joſephus, Adamum prędixiſſe mundi hominumque interitum, eumque duplicem, unum per diluvium, alterum per incendium & conflagrationem: ideoque poſteros Seth pios & ſapientes excitaſſe duas columnas, unam lateritiam, alteram lapideam, eiſque ſua inventa, artes & diſciplinas, vel inſcripſiſſe, vel ſcriptas incluſiſſe ad poſterorum inſtructionem, & ſui memoriam poſteris conſignandam: idque hoc conſilio, ut, ſi lateritia diluvio periret, lapidea ſuperſtes remaneret, quæ, inquit Joſephus, etiamnum extat in Syria.

Iste coepit invocare nomen Domini] B q. d. Enos auctor fuit, ut paſſim homines ritè Deum colerent. unde Hebręa habent, *tunc cœptum eſt*, ſcilicet publicè & per cœtus, auctore Enos, *invocari nomen Domini*. Tempore ergo Enos videntur cœtus hominum inſtituti, & in Eccleſiam congregari cępiſſe, ad publicas preces, ad publicas conciones & catecheſes, ad publicum Dei cultum per ſacrificia, alioſque ritus & cæremonias.

Addit Thomas Waldenſis, & ex eo Bellarmin. lib. 2. de monachis cap. 5. Enos inſtituiſſe peculiarem aliquem cultum & ſublimiorem, quàm eſſet religio vulgi: nam ante Enos Abel, Seth & Adam invocaverunt Deum. unde cenſent ipſi, Enos inſtituiſſe quaſi præludium & initium vitę Religioſæ & monaſticę. Porrò Septuag. vertunt, *hic ſperavit invocare nomen Domini*. Hebræum enim הוחל *huchal*, non tantùm incipere, ſed & ſperare ſignificat, à radice יחל *iachel*; & ſpes eſt cauſa invocationis. Perperam Rabbini vertunt, *tunc* C *profanata eſt invocatio nominis Domini*, quaſi tempore Enos cœperit idololatria. licet enim *huchal* à rad. חל *chel*, ſignificet profanare; hìc tamen non à *chel*, ſed à חלל *chalal* deſcendit, quod in nihil habet החל *hechel*, ſignificatque cœpit, incepit; in hophal habet הוחל *huchal*, id eſt cœptum eſt, uti vertit Noſter, Chald. Vatabl. Forſterus, Pagninus, & alii paſſim. Non rectè quoque Cyrillus, Theodoretus & Suidas vertunt, *iſte cœpit vocari nomine Domini*, quaſi ipſi Enos, ob inſignem pietatem, Dei; ejuſque liberis, filiorum Dei nomen ſit inditum.

Putat D. Thomas 2. 2. q. 94. a. 4. ad 2. in prima mundi ætate non fuiſſe idololatriam, ob recentem creati mundi memoriam. Verùm hæc ratio non omnino concludit: nam recens memoria diluvii, & tantæ vindictę Dei, non impedivit quin & mox ſurreperet idololatria. Unde Tornielius & alii putant, etiam tum fuiſſe idololatriam in aliis Adę familiis: ideoque Enos D ei oppoſuiſſe publicum unius Dei cultum, itaque S. Eccleſiæ viſibilem formam inſtituiſſe.

Domini] Hebraicè eſt nomen tetragrammaton *Iehova*. unde Rupert. Cajetan. & alii putant, hoc nomen Adę & Enos fuiſſe revelatum, ipſoſque per illud Deum invocaſſe. Sed verius eſt, Moſi primùm hoc nomen tetragrammaton fuiſſe revelatum, ut dicam Exodi 6. 3. Moſes ergo, qui hęc ſcripſit, poſtquam hoc nomen à Deo Exodi 6. accepit, eo paſſim anteriùs, etiam in Geneſi, Deum compellat, etiamſi Adam, Enos, aliique patriarchæ Deum tunc, non *Iehova*, ſed *Elohim* vel *Adonai* compellarint.

Digitized by Google

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Texitur genealogia Adæ, per Seth, uſque ad Noë, idque Primò, ut per eam texatur chronologia mundi, eiuſque propagatio hucuſque ad nos. hinc fit per Seth: à Seth enim omnes deſcendimus, nam cæteri omnes Adæ filii & poſteri perierunt in diluvio. Secundò, ut videamus Deum omni tempore ſuam Eccleſiam, ſui cultum & pietatem, in aliquibus conſervaſſe, ut è hic conſervavit in Seth eiuſque poſteris. Tertiò, ut conſtet genealogia Chriſti à Noë ad Adam, de qua Luca c. 3. v. 38.

1. HIc eſt liber generationis Adam. In die qua creavit Deus hominem, ad ſimilitudinem Dei
fecit illum. 2. Maſculum & feminam creavit eos, & benedixit illis: & vocavit no-
men eorum Adam, in die quo creati ſunt. 3. Vixit autem Adam centum triginta annis: & ge-
nuit ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, vocavitque nomine ejus Seth. 4. Et facti ſunt dies
Adam poſtquam genuit Seth, octingenti anni: genuitque filios & filias. 5. Et factum eſt omne
tempus quod vixit Adam, anni nongenti triginta, & mortuus eſt. 6. Vixit quoque Seth cen-
tum quinque annis, & genuit Enos. 7. Vixitque Seth poſtquam genuit Enos, octingentis ſe-
ptem annis, genuitque filios & filias. 8. Et facti ſunt omnes dies Seth nongentorum duodecim
annorum, & mortuus eſt. 9. Vixit verò Enos nonaginta annis, & genuit Cainan. 10. Poſt
cuius ortum vixit octingentis quindecim annis, & genuit filios & filias. 11. Factique ſunt om-
nes dies Enos nongenti quinque anni, & mortuus eſt. 12. Vixit quoque Cainan ſeptuaginta an-
nis, et genuit Malaleel. 13. Et vixit Cainan poſtquam genuit Malaleel, octingentis quadragin-
ta annis, genuit filios & filias. 14. Et facti ſunt omnes dies Cainan nongenti decem anni, &
mortuus eſt. 15. Vixit autem Malaleel ſexaginta quinque annis, & genuit Jared. 16. Et vixit
Malaleel poſtquam genuit Jared, octingentis triginta annis, & genuit filios & filias. 17. Et facti
ſunt omnes dies Malaleel octingenti nonaginta quinque anni, & mortuus eſt. 18. Vixitque Jared
centum ſexaginta duobus annis & genuit Henoch. 19. Et vixit Iared poſtquam genuit Henoch
octingentis annis & genuit filios & filias. 20. Et facti ſunt omnes dies Jared nongenti ſe-
xaginta duo anni, & mortuus eſt. 21. Porro Henoch vixit ſexaginta quinque annis, & ge-
nuit Mathuſalam. 22. Et ambulavit Henoch cum Deo: & vixit, poſtquam genuit Mathuſalam,
trecentis annis, & genuit filios & filias. 23. Et facti ſunt omnes dies Henoch trecenti ſexaginta
quinque anni. 24. Ambulavitque cum Deo, & non apparuit: quia tulit eum Deus. 25. Vixit
quoque Mathuſala centum octoginta ſeptem annis, & genuit Lamech. 26. Et vixit Mathuſala
poſtquam genuit Lamech, ſeptingentis octoginta duobus annis, & genuit filios & filias. 27. Et
facti ſunt omnes dies Mathuſala nongenti ſexaginta noven anni, & mortuus eſt. 28. Vixit autem
Lamech centum octoginta duobus annis, & genuit filium. 29. vocavitque nomen eius Noë, dicens:
Iſte conſolabitur nos ab operibus & laboribus manuum noſtrarum, in terra cui maledixit Domi-
nus. 30. Vixitque Lamech, poſtquam genuit Noë, quingentis nonaginta quinque annis, & ge-
nuit filios & filias. 31. Et facti ſunt omnes dies Lamech, ſeptingenti ſeptuaginta ſeptem anni,
& mortuus eſt. Noë verò cùm quingentorum eſſet annorum, genuit Sem, Cham, & Iapheth.

VERS. 1. *Liber eſt catalogus.* LIBER] catalogus, enarratio, enumeratio generationum ab Adam ad Noë hoc enim eſt Hebræum ספר *ſepher*, à radice ספר *ſaphar*, id eſt numeravit, recenſuit. Eodem ſenſu Matth. cap. 1 vocatur *liber*, id eſt catalogus, *generationis*, ſive genealogiæ *Chriſti*.

A

AD SIMILITUDINEM DEI] ad imaginem ſuam. Sæpè enim Hebræi ponunt antecedens pro relativo.

VERS. 2. VOCAVIT NOMEN EORUM ADAM] ab Hebræo Adama. q. d. Vocavit eos Homo ab humo, ex qua creavit eos. Eva ergo etiam eſt Adam, id eſt homo. Utrique unum nomen indidit Deus, ut ſcirent conjuges, ſe quaſi unum hominem in duobus eſſe corporibus, ſeque ut nomine, ita & anima ac voluntate adunari debere. Secundò, nomine Adam monentur, ſe eſſe terræ filios, viles, luteos, fragiles, mortales, & in terram reverſuros. Memento Adam, quia adama, id eſt terra & pulvis es, & in pulverem reverteris.

VERS 3. GENUIT (filium) AD IMAGINEM ET SIMILITUDINEM SUAM] putà, ſibi per omnia ſimilem non in peccato originali, uti explicat Calvinus, ſed in natura, ſcilicet in corpore humano, & in anima rationali, in qua Seth, æquè ut Adam, erat imago Dei vide dicta c. 1. v. 27.

B

VERS. 5. ADAM ANNI NONGENTI TRIGINTA, ET MORTUUS EST] Nota Primò. Ab Adam uſque ad diluvium, per Seth ſunt decem generationes, eſtque hæc prima mundi ætas.

Nota Secundò. Anni hi fuerunt duodecim menſium, ut ſunt noſtri, ut patet Geneſ. 8. verſ. 5. nam ſi fuiſſent menſtrui, ut aliqui volunt, putà ſi annus unus fuiſſet tantum unus menſis, continens triginta dies, ſequeretur, eos qui hic 75. anno generaſſe leguntur 75. menſe generaſſe; ac conſequenter generaſſe anno ætatis ſuæ 7. Omnes denique defuncti eſſent annum ætatis 82. quem etiam hodie non pauci exſuperant. ita S. Hieronymus & S. Auguſt. lib. 15. de Civit. cap. 13. *Anni priſcorum æquales noſtris.* Fateor Aegyptiis priſcis annum fuiſſe menſtruum. id enim tradit Diodor. Sicul. l. 1. Varro apud Lactant. l. 2. c. 13. Plutar. in Numa, S. Auguſt. l. 12. Civit. cap. 20. & Proclus in Timæum, lib. 1. pag. 33. Αἰγύπτιοι, inquit, τὸν μῆνα ἐνιαυτὸν ἐκάλουν. *Aegyptii menſem vocabant annum.* Verùm nil tale de priſcis Hebræis reperias.

Tertiò, ex Hebræo textu, & ex noſtra verſione Latina patet, ab Adam, uſque ad diluvium fluxiſſe annos 1656. ita S. Hieron, Beda, & Auguſtinus ſuprà. *Ab Adam ad diluvium ſunt anni 1656.* Quare in Septuaginta qui numerant annos 2242. (juxta editionem correctam à Cardin. Caraffa) irrepſit error: ſuperat enim hic numerus veritatem annis 586. Suſpicatur S. Auguſtin. ſciolum quemdam mutaſſe numerum in Septuag. eò quòd putaret hic accipi debere annos menſtruos, inſolitum enim & paradoxum videtur, ut homines tunc vixerint 900. ſolidos annos. Sed quia ille ipſe rurſum videbat ſibi obiici poſſe; Si anni fuerunt menſtrui, ergo qui centeſimo anno dicuntur generaſſe,

ge-

generarunt anno ſecundùm nos octavo: hinc, ut hoc eluceret, pro 100. ſuppoſuiſſe 200.

Quartò, mortuus eſt Adam anno 57. Lamech patris Noë 726. annis ante diluvium, viditque totius humani generis ſui propagationem & corruptionem. Addit Irenæus lib 5. c. 23. Adam mortuum eſſe feria ſexta, die Veneris: quia eodem die creatus eſt, & peccavit Adam. dixerat autem ei Deus, *In quacumque die comederis ex eo, morte morieris*: ergo mortuus eſt die Veneris quo & peccavit. Verùm illa comminatio Dei alium habet ſcopum, uti ſuperiùs dixi. Eva, ſi credimus Mariano Scoto, decem annis poſt maritum vixit, mortuaque eſt anno vitæ & mundi 940.

Quintò, traditio eſt, Adam ſepultum eſſe in Hebron. Tradit Jacobus Edeſſenus, qui fuit magiſter S. Ephrem, apud Bareepha lib. 1. cap. 14. quòd Noë oſſa Adami in arcam religioſè ſuſceperit, & poſt diluvium illa inter ſuos liberos diſtribuerit, Semque quem anteferebat cæteris calvariam Adæ dederit, & eum ea Judæam. Tanta patribus fuit cura honorque ſepulchri, ob animarum immortalitatem, quam certa fide & ſpe ſibi proponebant. Hinc communis Patrum ſententia eſt, cranium Adæ ſepultum eſſe in monte Calvariæ, ut ibi Chriſti crucifixi ſanguine rigaretur, ablueretur, vivificaretur. Audi inter alios Tertull. libr. 2. carmin. contra Marcion. c. 4.

Cranium Adæ in monte Calvariæ ſepultum. Golgotha unde dicta.

Golgotha locus eſt, capitis calvariæ quondam;
Hic medium terræ eſt, hic eſt victoria ſignum.
Os magnum hic veteres noſtri docuere repertum,
Hic hominem primum ſuſcepimus eſſe ſepultum.
Hic patitur Chriſtus, pio ſanguine terra madeſcit,
Pulvis Adæ ut poſſit veteri cum ſanguine Chriſti
Commixtus, ſtillantis aquæ virtute lavari.

Denique Adamo & Evæ peccatum ſuum remiſſum eſt, ut patet Sapientiæ 10. verſ. 2. intellige quatenus hoc peccatum eis perſonale erat, non autem quia peccatum erat naturæ, ſive totius generis noſtri. ſic enim hoc peccatum eſt nobis originale, & in omnes Adæ poſteros naſcendo transfunditur; atque hac ratione eſt irremiſſibile. Adde, traditio eſt, Adamum & Evam eſſe ſalvatos; quæ ita certa eſt, ut Epiphan. Philaſtr. Auguſtinus, & alii, Encratitas hoc negantes damnent erroris. vide Alphonſum à Caſtro v. Adam. Quocirca Adamum inter alios, imò præ aliis Sanctis reſurrexiſſe cum Chriſto Matth. 27. 53. docent S. Athanaſius orat. de paſſ. Auguſtin. hic quæſt. 161. Origenes tract. 35. in Matth. & alii.

Adam & Eva ſalvati.

Quæres, unde tunc tam longævi fuerint homines? Pererius varias dat cauſas: Prima, fuit bonitas primæva complexionis & temperamenti corporis, in primis hominibus. Secunda, fuit ſobrietas, quæ tanta fuit, ut nec carnibus, nec vino uterentur. Tertia, fuit primus vigor terræ, fructuum & alimentorum, quæ initio creationis ſuæ longè vivaciora & ſucculentiora & efficaciora erant quàm jam, cùm ſunt effœta. Quarta, fuit ſcientia Adæ, quam aliis communicavit, qua meliùs quàm medici noſtri norat vim herbarum, fructuum, metallorum, &c. Quinta, fuit benignus aſpectus, concurſus & influxus aſtrorum. Sexta, fuit Dei voluntas & arcana cooperatio: idque ad hoc, ut homines citiùs propagarentur, & per longam experientiam ſcientias & artes omnes perdiſcerent, utque primi homines fidem creationis rerum, Deique cognitionem & cultum poſteris etiam remotiſſimis traderent. unde Lipomanus magis Dei miraculo, quàm naturæ hanc longævitatem attribuit.

Unde priſci tam longævi. Cauſa Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta.

Nota. Nullus illorum patrum attigit annum milleſimum, ut videamus, etiam longiſſimam vitam in hoc mundo, ne punctum quidem eſſe ad æternitatem. nam mille anni coram Deo, ſunt quaſi dies heſterna, quæ præteriit, pſalm 89. 4.

Et mortuus est] Singulis hoc additur, ut videas efficacem fuiſſe ſententiam mortis, à Deo latam in Adamum peccantem, ejuſque poſteros, cap. 3. v. 19. nam, ut ait Sapiens Eccleſiaſtici 14. v. 12. *Hoc eſt teſtamentum huius mundi: morte morietur*. Ergo cogitemus ſinguli. De me quoque brevi dicetur: *Et mortuus eſt*. hoc meum & cujuſque eſt, aut erit emblema, hoc epitaphium; Cornelius vixit tot annos, & tali anno mortuus eſt. *Facile contemnit omnia, qui ſe ſemper cogitat eſſe moriturum*, ait S Hieronymus epiſt. 103.

Epitaphium cuiuſque. Et mortuus eſt.

Severus Imp. auctore Dione Nicæno in ejus vita, urnam ſibi parari voluit, in qua ſepeliretur, quam crebrò manibus contrectans dicebat: *Tu virum capies, quem totus orbis capere non potuit*: idque fecit, ut memoriam mortis retineret.

Exemplum Severi Imp.

Eadem de cauſa S. Johannes Eleemoſynarius Patriarcha Alexandrinus juſſit ſibi extrui monumentum, ſed imperfectum: ſolemnibus autem feſtis in conſpectu multorum, voluit ſibi à fabris dici, *Monumentum tuum Domine adhuc imperfectum eſt, iube ergo ut tandem perficiatur: incertum enim eſt, qua hora mors ventura ſit*. ita Leontius in ejus Vita. *Incertum eſt*, inquit Seneca epiſt. 26. *quo te loco mors expectet; itaque tu illam omni loco expecta. in ſomnum ituri, læti hilareſque dicamus: Vixi, & quem dederas curſum, Deus alme, peregi*. Diſce ergo mori: æternitatem cogita. O æternitas, quàm longa es æternitas, quàm æterna, quàm conſtans æternitas!

S. Iohannis Eleemoſ.

Vixit quoque Cainan septuaginta annis, et genuit Malaleel] *Malaleel*, vel, ut hebr. eſt מהללאל *Mahalael*, idem eſt quod *laudans Deum*; הלל *halal* enim eſt laudare, אל *el* Deum: ſive quia filius aſſiduè laudans Deum, inde vocatus ſit *Mahalael*: ſive quia pater Cainan eum in ortu ita vocarit, ut tam ſe quàm ipſum ad jugem Dei laudem excitaret, ut, quoties filium nominaret vocaretque *Mahalael*, toties quaſi dicat *Halleluia*, id eſt laudate Deum, vel potiùs הלל אל *hallel el*, id eſt lauda fortem Deum.

Ambulavit Henoch cum Deo] q. d. Henoch ita ſanctè & piè vixit, quaſi Deum ſemper præſentem præ oculis haberet, & revereretur, ideoque in omni opere cautiſſimus, modeſtiſſimus, religioſiſſimus ſemper incedebat, eratque Deo Deique voluntati per omnia conſentiens, perinde ut homo cum homine amico, vel domino ſuo ubique & indivulsè inambulans, illi per omnia conſentit, illi in omnibus ſe conformat. Septuag. vertunt *Henoch placuit Deo*, ſcilicet præ cæteris hominibus, etiam juſtis & ſanctis illius ævi. Targum Hieroſolymitanum vertit, *ſervivit Henoch in veritate coram Domino*; Arabicus, *Henoch rectum fecit inceſſum coram Deo*; Chald. *& ambulavit Henoch in timore Dei*. Hac de cauſa tulit & rapuit eum ad ſe Dominus, tamquam altiorem terra, Deo angeliſque dignum, imò familiarem.

Vers. 22. Quid ambulare cum Deo.

Hinc aliqui Judæi putarunt, Henoch fuiſſe angelum incarnatum. Ambulant, inquit Hugo Cardin. poſt Dominum, humiles & pœnitentes: cum Domino, ſancti Prælati & rectores: ante Dominum, pii concionatores, uti S. Joannes Baptiſta: à Domino, apoſtatæ, & qui ſuæ voluntati ac voluptati ſerviunt: contra Dominum, ſuperbi & rebelles, uti Judæi Levit. 26. 2.

Addunt aliqui, *ambulare cum Deo* ſignificare, in publico eſſe miniſterio Dei, & fungi officio ſacerdotali. Sic enim de Heli Pontifice ait Deus 1. Reg. 2. 30. *Loquens locutus ſum, ut domus tua & domus patris tui miniſtraret in conſpectu meo*; Hebr. *ambularet coram me*. Et v. 35. *Suſcitabo mihi ſacerdotem fidelem*, &c. *& ambulabit coram Chriſto meo cunctis diebus*. Sacerdotum enim eſt aſſiduè cum Deo in precibus, ſacrificiis, ſacriſque actionibus verſari: ipſi enim ſunt angeli & mediatores inter Deum & homines, nec dubium eſt quin Henoch velut caput familiæ fuerit ſacerdos.

Magna ars eſt, noſſe cum Deo ambulare, illum ubique habere præſentem, illi ſe jungere, illi per omnia obſequi, cum illo ſæpè colloqui, illius opem implorare, ab eo pendere, ab eo regi, illi totum uniri. Qui cum Deo ambulat, cùm hominibus bene ambulat: qui tantùm cum hominibus ambulat, nec cum Deo, nec cum hominibus bene ambulat. Ita ambulavit cum Deo S Paulus primus eremita, ab anno ætatis 16. ad annum 113. in eremo degens, cujus proinde defuncti animam inter angelorum choros, inter Prophetarum & Apoſtolorum cœtus, in cælum rapi vidit S. Antonius.

Exempla ambulantium cum Deo.

Hunc ſecutus eſt ipſe Sanctus Antonius, quem ſæpè ſol oriens eodem veſtigio ſtantem, & in cælum ſuſpicientem aſpexit, quo eum occidens reliquerat, teſte S. Athanaſio.

Ita

Digitized by Google

Ita Macarius in cælis cum Deo verſabatur, dicebatque ſibi, *Habes* [?Habet] *Angelos, Archangelos, omnes ſupernas poteſtates, Cherubim & Seraphim, Deum horum omnium effectorem: illic verſare, ne ſub cælos deſcenderis, ne incideris in mundanas cogitationes*. teſtis eſt Palladius in Lauſiaca c. 20.

Ita Anuph apud eumdem cap. 15. *Nullius*, inquit, *alterius rei cupiditas in cor meum aſcendit, niſi Dei. Nil ex rebus terrenis occultavit mihi Deus. non interdiu ſomnum cepi, non noctu requievi, Deum quærens. omnem petitionem accepi à Deo protinus. vidi ſæpe Deo aſſiſtentes myriadas, vidi choros iuſtorum, vidi Martyrum congreſsum, vidi monachorum vitæ inſtitutionem: opus autem omnium Deum laudabat. vidi iuſtos lætantes in æternum.*

Ita ambulavit cum Deo Simeon Stylites, Joannes, Macedonius, Marcianus, Ephrem & alii innumeri, de quibus Evagrius in Vitis Patrum, & Theodoret. in Philotheo. O quàm felices hi angeli terreſtres.

Fuit ergo Henoch Propheta, & ſcripſit quædam divina, quæ citat S. Judas in ſua epiſtola. ſed liber Henoch interiit: nam ille quem viderunt S. Hieronymus, S. Auguſtinus, Origenes, Tertull. ſuppoſititius & apocryphus eſt.

VERS. 24. *Calvini error de morte Henoch.*

ET NON APPARUIT, QUIA TULIT EUM DOMINUS] Calvinus ſecutus Aben Ezra & Judæos, putat Henoch eſſe mortuum ſuaviter & placidè, & mox à morte animam ejus translatam eſſe in cælum, ſed non vidiſſe Deum, donec Chriſtus in cælum aſcenderet: itaque Henoch jam eſſe immortalem, nec ampliùs ad nos rediturum aut moriturum. Sed hæc omnia falſa & erronea ſunt. Primò, quia, ſi eſſet mortuus Henoch, æquè de eo ac de aliis omnibus dixiſſet Scriptura, *Et mortuus eſt*. Secundò, quia de eo hic dicitur, *tulit*, id eſt rapuit eum vivum, *Deus* unde Septuaginta vertunt, *tranſtulit eum Deus*. Hinc & Eccleſiaſt. c. 44. 16. aſſerit Henoch, non mortuum, ſed translatum in paradiſum, ut det Gentibus pœnitentiam; ergo vivit adhuc Henoch, & ad nos redibit, ut ſe opponat Antichriſto, & prædicet Gentibus. Tertiò, quia expreſsè S. Paulus Hebr. 11. 5. ait: *Henoch translatus eſt, ne videret mortem*. Quartò, ita docent communiter Patres, quos citat Delrio & Perer.

Henoch raptus eſt in paradiſum terreſtrem.

Ex dictis ſequitur Primò, Henoch translatum eſſe in paradiſum terreſtrem, qui ante diluvium adhuc ſupererat. ille enim intelligitur, cùm abſolutè nominatur paradiſus, uti eum nominat Eccleſiaſticus, cùm ait, in eum translatum eſſe Henoch. Quare quod S. Ambroſius libr. de Paradiſo cap. 3. ait Henoch raptum in cælum, intellige Henoch de terra ſublatum eſſe in aera, & per aera in paradiſum eſſe translatum. nec aliud voluit Tertullianus, cùm libr. de Reſurrect. carnis c. 58. dixit, Henoch & Eliam de orbe eſſe translatos: orbem enim intelligit terram hanc, ab hominibus habitatam & cultam.

Cauſam translationis indicat Sapiens Sapient. 4. 10. Primò, quia dilectus erat Deo, & vivebat bonus inter malos: hinc raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum ejus. Rurſum, raptus eſt, quia ambulabat cum Deo, ideoque dignus erat paradiſo, & continua Dei contemplatione. Tertiò, raptus eſt, ut redeat, & det Gentibus pœnitentiam, perinde ac Elias eam dabit ſuis Judæis. hoc enim eſt quod de eo dicitur Eccleſiaſt. 48. 10. *Qui inſcriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tribus Iacob*. Quartò, raptus eſt, ut ſuo raptu oſtenderet, quid Adam peccans perdiderit: pari enim modo omnes ſuo tempore citra mortem translati fuiſſemus, ſi in innocentia permanſiſſemus. Quintò, tulit eum Dominus, ut confirmaret fidem patrum de futura vita. q. d. En hoc ipſo facto agnoſcite, quòd aliam vitam habeo, eamque meliorem, in qua Sanctos remunerabor.

Elias & Henoch candidati æternitatis.

Sequitur Secundò, fidei eſſe proximum, quòd Henoch, æquè ac Elias, necdum ſint mortui. unde Tertullianus libr. de Reſurrect. carnis cap. 58. vocat eos æternitatis candidatos. *Aeternitatis*, ait, *candidati ab omni vitio, ab omni damno, ab omni iniuria & contumelia immunitatem carnis ediſcunt*. & Irenæus lib. 5. c. 5. vocat eos *conſueſci antes immortalitatem*, hoc eſt, ejus auſpicium, & quaſi adumbrationem accipientes.

Sequitur Tertiò, Henoch & Eliam, non glorioſa, A ſed mortalia habere corpora, adeoque morituros. unde Tertullianus ſuprà, *Henoch*, ait, *& Elias nondum reſurrectione diſpuncti, quia nec morte functi*. Errant ergo Procopius & Eugubinus, qui putant Henoch & Eliam frui viſione Dei, & glorioſa habere corpora in cælo.

Mortalia habent corpora.

Ubi ſint Henoch & Elias?

Quæres, Ubi jam ſunt Henoch & Elias, & qualem agunt vitam? Reſpondeo, Communiter docent Patres, eos verſari in paradiſo. Verùm dico, Henoch ante diluvium translatum eſſe in paradiſum: poſt diluvium verò, quo inundatus & ſublatus videtur paradiſus, agit in loco aliquo amœno, quem Deus illi ſive in aere, ſive in terra præparavit, ad quem poſt diluvium raptus eſt Elias: ibi ergo ſimul agunt vitam quaſi beatam, immunem à concupiſcentia, & à noſtris ærumnis, in altiſſima Dei contemplatione.

Vivunt ſine cibo.

Secundò, ſine cibo eos vivere cenſet Epiphan. hæreſi 64. & Hieronymus ad Pammachium: Auguſtin. verò hac de re dubitat. lib. 1. de Peccat. meritis & remiſſione, cap. 3. aitque eos vel ſine cibo vivere, vel certè vivere ſicut Adam vixit in paradiſo, ſcilicet ex ligno vitæ, ideoque nec morbo, nec ſenectute deficere. Sed B verius eſt, eos à Deo vivos & vegetos per miraculum conſervari, ſine cibo nam, ut dixi, paradiſus, & conſequenter lignum vitæ interiit.

An Henoch videat Deum? Aſſerit Cathar. & alii.

Quæres Secundò, an Henoch & Elias videant Deum, ſintque beati? Aſſerunt Catharinus tract. de gloria Chriſti conſummata, P. Salmeron, & propendet Barradius in illud Joan. 21. 23. *Sic eum volo manere, donec veniam*. Putant enim Henoch & Eliam, uti & S. Joannem Evangeliſtam, necdum eſſe mortuos, ideoque eos habere adhuc corpora mortalia, venturoſque eſſe contra Antichriſtum, & ab eo martyrio afficiendos; interim tamen videre Deum, eoq; frui, ſaltem à morte & reſurrectione Chriſti.

Prob. Primò.

Probant id multis & plauſibilibus rationibus. Primò, quia S. Joannem venturum eſſe cum Henoch, videtur aſſeri Apocal. 10. v. 11. *Oportet te iterum prophetare Gentibus*. & Joan. c. 21. v. 23. *Sic eum volo manere, donec veniam*. Nam corona martyrii Joanni, uti & cæteris Apoſtolis, debetur & promiſſa eſt Matth. 20. 23. hiſce verbis: *Calicem meum bibetis*. Jam S. Joannem videre Deum, non videtur dubium: nam Eccleſia eum publicè C in Litaniis, æquè ac alios Beatos, colit & invocat.

Secundò.

Secundò, quia Eccleſia celebrat feſtum, tam S. Joannis, quàm Eliæ Julii 20. ut patet ex Martyrolog. Romano: ergo ipſi fruuntur Deo.

Tertiò.

Tertiò, quia Græci erexerunt templa in honorem tam Eliæ, quàm S. Joannis, uti docet Baronius in Martyrol. Julii 20. ergo ipſi ſunt beati. his enim ſolis eriguntur templa.

Quartò.

Quartò, quia Henoch & Elias ſanctiſſimè vixerunt, ac proinde digniſſimi ſunt ut Deo fruantur, præſertim cùm alii Prophetæ & patriarchæ etiam minùs ſancti quàm ipſi, quibuſcum vixerunt, jam Deum videant.

Quintò.

Quintò, quia ſic optimè evadimus difficultatem, quæ eſt de ſuſpenſione meritorum Henoch & Eliæ. Cur enim ſuſpendit Deus merita eorum præter morem, niſi quia jam vident Deum, ſuntque non in via, ſed in termino, putà ſunt beati? Si dicas, Deum eorum merita non ſuſpendiſſe, inferam, Ergo ipſi in meritis & præmiis penè in immenſum ſuperabunt omnes alios Beatos, nam per tot annorum millia aſſiduè merentur, & in dies merita ſua adaugent, idque uſque ad diem judicii. hoc auD tem videtur incredibile.

Negant alii, idque verius eſt. Prob. Primò.

Verùm hæc ſententia nova & paradoxa videtur, ſolidoque carere fundamento.

Primò, quia vix ullus veterum Patrum vel Doctorum eam aſſeruit. nam Nazianzenus, quem citat Barradius, eam non aſſerit, ſed dubitat.

Secundò.

Secundò, ſi Henoch & Elias vident Deum, ergo ſunt beati, ergo ſunt comprehenſores, non viatores. Atqui viatores ſunt; quia adhuc morituri ſunt, & martyrio laureandi.

Tertiò.

Tertiò, nec Moſi, nec Paulo, nec ulli alteri mortalium conceſſum eſt ut ante mortem videret Deum: imò Dominus edixit Moſi, *Non videbit me homo, & vivet*. Exodi c. 33. v. 20. Ergo nec Henoch & Eliæ id concedendum eſt: ſunt enim ipſi adhuc mortales, & reipſa morituri.

Quartò.

Quartò, multò magis paradoxum videtur, Henoch & Eliam

Digitized by Google

& Eliam à gloria cæleſti, & viſione Dei redire ad paſſiones, merita & mortem, quàm merita eorum ſuſpendi, quis enim Beatus umquam è cælo rediit ad labores, merita & mortem? quis umquam ex comprehenſore factus eſt viator?

Quintò. Quintò, ſolus Chriſtus fuit ſimul viator & comprehenſor: hoc enim privilegium ſoli Chriſto dant omnes Theologi. Atqui ſecundùm novam hanc ſententiam, hoc falſum eſt. nam Henoch & Elias, ſaltem cùm redibunt certaturi contra Antichriſtum, ſimul erunt viatores & comprehenſores. tunc enim non perdent viſionem Dei, quam jam poſſident, quaque ſunt beati.

Sextò. Sextò, ſi viſio Dei non impediet tunc eorum merita & labores contra Antichriſtum, cur jam eorum merita impedit? pari enim modo Chriſtus ante mortem & reſurrectionem ſuam videns Deum, numquam per hanc viſionem impeditus fuit à ſuo merito.

Septimò. Septimò, S. Ioannem non eſſe mortuum, eumque venturum eſſe contra Antichriſtum, planè videtur improbabile, atque repugnat tam hiſtoricis plurimis, qui eum mortuum eſſe aſſeverant (citat eos Baronius) quàm Eccleſiæ, quæ S. Ioannis quaſi mortui, & in cęlo cum Chriſto jam regnantis feſtum colit, eumque invocat. Secùs eſt de Henoch & Elia: hos enim nemo colit, vel invocat.

Reſp. ad primum prioris ſent. Ad primum Reſpond. Ioannem poſt illa verba Apoc. 10. iterum prophetaſſe Gentibus cap. 12. 13. 14. & ſequent. uſque ad finem Apocal. non autem iis prophetaturum eſſe in fine mundi. Illud verò Ioan. cap. 21. *Sic eum volo manere*, idem eſt ac ſi diceret, *Si eum volo manere*, uti alii codices legunt loquitur enim Chriſtus non aſſertivè, ſed conditionatè, idque ad retundendam curioſam Petri interrogationem: *Domine hic autem quid?* *S. Ioannes Evangel. eſt Martir.* Porro calicem paſſionis bibit S. Ioannes, tum aliàs, tum eo tempore quo in dolium olei ferventis miſſus eſt. unde ipſe à Patribus vocatur, & ab Eccleſia colitur, & revera eſt Martyr.

Ad ſecundum. Ad ſecundum Reſpond. Græci celebrant feſtum Eliæ, non beati, ſed rapti. illo enim die tantum recolunt memoriam raptus ejus, quia raptus hic fuit admirabilis.

Ad tertiū. Ad tertium Reſpond. Eodem modo & ſcopo Elię templa erexerunt Græci, quo feſtum illi inſtituerunt, ſcilicet ut iis teſtarentur & recolerent memoriam tam miri raptus Eliæ (templa enim proprie non Sanctis, ſed ſoli Deo in honorem Sanctorum eriguntur;) qui cæleſtem hìc egit vitam, & cæleſtes quaſi diſcipulos poſt ſe reliquit, fuitque Monachorum quaſi pater & patriarcha, quique etſi nondum beatus ſit, jam tamen quaſi confirmatus eſt in gratia, certoque beandus, itaque ex Dei revelatione & oraculo jam quaſi canonizatus eſt.

Ad quartum. Ad quartum Reſpond. Ordo à Deo inſtitutus poſtulat, ut Henoch & Elias non videant Deum, cùm nondum ſint mortui: alii verò Prophetæ mortui ſunt, ideoque vident Deum. Quare congruum eſt ut Henoch & Elias mediam vitam agant, inter homines terrenos & inter Beatos in cælo, pacatam ſcilicet & jucundam, non tamen beatam. Eorum verò ſanctitati & meritis rependitur, non viſio Dei, ſed aliud magnum quid, ſcilicet quod illi ſoli ex Prophetis venturi ſint, quaſi fortiſſimi pugiles Chriſti contra Antichriſtum, eumque confutaturi, ideoque martyrio ab eo laureandi.

Ad quintum. Ad quintum de ſuſpenſione meritorum mox dicam, neque illa ſuſpenſio hìc difficultatem tollit. nam ſaltem Henoch merita fuerunt ſuſpenſa, à raptu ejus uſque ad paſſionem Chriſti, per tria penè annorum millia (præciſè enim anni 2997. interfluxerunt) quibus tamen Deum non vidit Henoch. ſi enim merita ejus tunc non fuerunt ſuſpenſa, ergo Henoch tot annis continuè merendo, longiſſimè ſuperabit in gratia & gloria omnes Sanctos, itaque recidemus in incommodum quod ipſo argumento prætenditur.

An mereātur, problema eſt. Quæritur Tertiò, An ſint in ſtatu merendi? Aſſerit Viegas in Apocal. 11. Ratio eſt, quia ſunt adhuc viatores, cumque priventur viſione Dei, cur præter ordinem commonem privarentur etiam facultate merendi, quam habent alii viatores? eſto hac ratione meritis & gloria ſint ſuperaturi Sanctos omnes, excepta B. Virgine. Negat verò idipſum Pererius & Suarez. idque videtur probabilius. ratio eſt, quia alioqui tot annorum millibus innumera accumularent merita, nec inter eos & alios Sanctos eſſet ulla comparatio, aut proportio in gratia & gloria. Secundò, quia per raptum tranſlati ſunt in alium ſtatum & vitam. unde raptus videtur eis fuiſſe inſtar mortis; ac conſequenter ſuſpendiſſe eorum merita, donec redeant ad nos tempore Antichriſti, tunc enim rurſum merebuntur.

Iam ergo ſunt quaſi in ſtatu medio viatorum & Beatorum, ſcilicet in ſtatu quietis & contemplationis: unde ſicut non laborant, nec patiuntur, ſic nec merentur: plurimùm autem merebuntur redeuntes, & pugnantes contra Antichriſtum.

Tria ænigmata. In Vita S. Pachomii refertur, quòd philoſophus quidam Theodoro diſcipulo S. Pachomii, hæc tria ænigmata propoſuerit; ad quæ ipſe ita ſolerter reſpondit. Primum, Quis non natus, mortuus eſt? Reſpondit Theodorus, Adam. Secundum, Quis natus eſt, nec tamen mortuus? Reſpondit, Henoch, qui tranſlatus eſt. Tertium, Quis mortuus eſt, nec tamen corruptus? Reſpondit, Vxor Lot, quæ in ſtatuam ſalis eſt converſa.

Redibunt, ut ſe opponant Antichriſto. Occidētur, reſurgent, & in cælū aſcendent. Nota. In fine mundi redibunt ad communem vitam Henoch & Elias, ut Antichriſto per conciones, diſputationes & miracula ſe opponant, ideoque ab Antichriſto martyrio afficientur Hieroſolymæ, qui corpora eorum proiiciet inſepulta in plateam: ſed poſt tres dies & dimidium, vivi & glorioſi tota urbe ſpectante reſurgent, aſcendentque in cælum, ut patet Apocal. c. 11. v. 7. & ſeq. Ita paſſim Patres hìc, & Apocal. c. 11. eſtque communis hic fidelium ſenſus & traditio. unde S. Auguſt. lib. 20. de Civit. cap. 29. dicit hoc eſſe celeberrimum in ſermonibus & cordibus fidelium.

Denique Henoch atavus fuit Noë, ac conſequenter pater fuit omnium noſtrum; omnes enim homines, (conſequenter & Antichriſtus) ut à Noë, ita & ab Henoch deſcendunt. unde ſequitur, quòd, cùm ad nos redibit Henoch, cælebs manebit; nec enim cum ulla femina (cùm omnes ex ſe deſcendant, ſintque ſuæ filiæ) matrimonium ratum contrahere poterit: quia in linea recta aſcendentium & deſcendentium, etiam ſi gradibus infinitis abinvicem diſtarent, jure naturæ irritum eſt matrimonium, ſi aſcendentes deſcendentibus copulari velint, uti habet communior ſententia Doctorum, quos recenſet Sanchez tom. 2. de Matrim. lib. 7. diſp. 51. licet ipſe cum aliis contrarium doceat. Concionabitur ergo Henoch rediens omnibus ſuis filiis, putà omnibus hominibus, & ab uno filiorum ſuorum, putà à ſpurio Antichriſto, occidetur. Rurſum raptus fuit Henoch anno mundi 987. ergo cùm hoc anno Chriſti 1615 agatur annus mundi 5565. ſequitur Henoch hoc anno agere annum raptus ſui 4578. vitæ verò ſuæ 4943. *Henoch raptus anno mūdi 987. agit annū vitæ 4943.*

Vers. 27. Dies Mathusalem nongenti sexaginta novem anni] Hic fuit omnium mortalium longæviſſimus: Adam tamen eo longævior dici hac ratione poteſt, quòd Adam creatus ſit in ætate & ſtatura perfecta, qualis jam eſt triginta, tunc fuiſſet 60. annorum, ut nimirum: Mathuſalem autem natus eſt infans, & 60 annis crevit, & adolevit ad ſtatum & ſtaturam in qua creatus eſt Adam: ergo ſi 60. annos à Mathuſalem demas, vel totidem Adæ addas, ſuperabit Adamus Mathuſalem 21. annis. ita Perer. Natus eſt Mathuſalem anno mundi 687. cumque vixerit annos 969. ſequitur eum obiiſſe anno mundi 1656. ſcilicet eodem anno quo factum eſt diluvium, paucis (ſeptem, ſi Hebræis credimus) diebus antequam illud inundaret. ita S Hieron. *Mathuſalem mortuus eſt anno dilu.vii.* Non bene ergo S. Auguſt. libr. 1. q. in Gen. cenſet eum obiiſſe 6. annis ante diluvium. ſexto enim anno ante diluvium obiit, non Mathuſalem, ſed Lamech ejus filius, qui fuit pater Noë, ut patet Gen. 5. 30 & 31 Sed audi S. Auguſt. initio q. in Gen. *Quæri*, inquit, *ſolet, quomodo Mathuſalem ſecundum annorum computationem, vivere poſt diluvium potuerit, cùm omnes præter eos, qui in arcam ingreſſi ſunt periiſſe dicantur? ſed hanc quæſtionem, plurium codicum mendoſitas peperit. Non ſolum quippe in Hebræis*

alter

Digitized by Google

aliter invenitur ; verùm etiam in Septuag. interpretatione , Mathuſalem in codicibus paucioribus , ſed veracioribus ſex annos ante diluvium reperitur fuiſſe defunctus . Quod etiam explicat libr. 15. de Civit. cap. 13.

Vers. 29. NOMEN EJUS NOE , DICENS : ISTE CONSOLABITUR] Ex hiſce verbis patet , Lamech fuiſſe prophetam . Nota Noè hebraicè duo ſignificat : Primò , quietem , à radice נוח *noach* , id eſt, *quievit* . inde enim Noè hebraicè dicitur *Noach* , id eſt quies , vel quieſcens , & quieſcere faciens . unde LXX. vertunt , *hic requieſcere faciet nos ab operibus & triſtitiis manuum noſtrarum* . Sic & Arabicus . Secundò ſignificat conſolationem vel conſolatorem , à radice נחם *nacham* , id eſt conſolatus eſt, ut Noè à *nacham* deducatur , per apocopen literæ *mem* : & ita deducit Scriptura hîc dicens, זה ינחמנו *ze jenachamenu* , iſte conſolabitur nos , ut habent Hebræa, Chaldæus , & Noſter . ſed utrumque eodem redit : conſolatio enim ab opere & labore , non eſt aliud quàm quies ab opere & labore .

Noè idem eſt quod quies & conſolatio.

Noè ergo quieſcere facit & conſolatus eſt homi-
B nes : Primò , quia , ut ait Sanctus Hieronymus omnia retroacta opera , ſcilicet peccata , quieverunt per Noè , quiea ſepelivit diluvio . Secundò , ut R. Salomon , Hebræi , Cajet. & Lipoman. quia Noè aratrum & alia inſtrumenta agriculturæ , artemque faciliorem colendi agros invenit . Tertiò , ut alii , quia propter ſanctitatem & ſacrificium Noè poſt diluvium , Deus benedixit terræ cap. 8. verſ. 21. & cap. 9. verſ. 1. & ſequen. quo factum eſt , ut terra ſic benedicta minore labore & cultura majores fructus afferat . Quartò , quia Noè plantavit vites , & adinvenit vinum , quod eſt ſolatium cordis humani . Rurſum , quia Noè à Deo fuit conceſſus uſus carnium , quibus vita hominum roboratur . Addunt alii , quia Noè per diluvium hominibus aſcivit mortem , quæ eſt omnium laborum noſtrorum finis & quies . Verùm mors & merſio improborum non eſt quies , ſed initium æterni
C doloris & laboris . Quintò & maximè , hiſce verbis prophetat Lamech de Noè filio ſuo , quòd ipſe erit generis humani , diluvio penè abſumendi , reparator (hæc enim magna Lamechi , & patrum fuit conſolatio & quies) ait Hugo , & quòd ipſe mundo Deum , Deique beneficentiam conciliabit ;

Quinque modis Noè fuit conſolator . Primò,

A quodque ex eo naſceter Meſſias ; inquit Rupertus , qui noſtra eſt requies & conſolatio : cujus eſt illa vox , *Venite ad me omnes qui laboratis , & onerati eſtis , & ego reficiam vos* . Noè ergo fuit typus Chriſti .

Ante diluvium magni & longi fuerunt patrum dolores & labores : Primò , quia vivebant 900. annos in continuis laboribus . Secundò , quia terram colebant à Deo maledictam , ideoque ſterilem. Tertiò , quia non habebant illas artes & inſtrumenta arandi & colendi terram . Quartò , hi omnes eorum labores perituri erant diluvio : quæ magna futura erat eis pœna & afflictio . Ab his ergo eos quieſcere facit & ſolatur Noè : Primò , quia per arcam labores , id eſt opera labore eorum facta , reſtituit . Secundò , quia ob ejus merita , arteſque ab eo & poſteris inventas facilior jam eſt agricultura , omniſque labor hominum , uti paulò ante dixi .

Quadruplices labores ſublati per Noe.

Nota . Natus eſt Noè 600. anno ante diluvium ; quod factum eſt anno mundi 1656. unde ſequitur Noè natum eſſe anno mundi 1056. ſcilicet poſt mortem Adæ anno 126. mortuus eſt enim Adam anno tam ſuo quàm mundi 930. Vers. 30.

Tropologicè , Noè ſymbolum eſt juſtitiæ , quæ omnes conſolatur , *& requieſcere facit ab operibus iniquitatis , hæc revocat à triſtitia : quia dum ea quæ juſta ſunt gerimus , nihil timemus conſcientiæ ſecuritate , non dolemus gravi dolore . nihil eſt enim quod maioris doloris ſit , quam culpæ reatus* , inquit S. Ambroſius lib. de Noè c. 1.

NOE VERO CUM QUINGENTORUM ESSET ANNORUM] Nota , non videri (licet id videatur S. Chryſoſtomo) Noè ad annum 500. abſtinuiſſe conjugio: ergo alios ante Sem , Cham & Japheth genuit filios , qui mortui ſunt ante diluvium , unde ſequitur , non omnes qui hìc primò generati nominantur , fuiſſe revera primogenitos . ita S. Auguſtinus lib. 15. de Civit. 20.

Hoc anno 500. cœpit Noè arcæ fabricam , eamque continuavit per 100. annos : perfecta eſt illa anno 600. ita Origenes , Auguſt. Gregor. Rupert.

Rurſum poſt annum 500. Noè genuit ; id eſt generare cœpit , Sem , Cam & Japheth ; ut ſucceſſivis annis genuerit , nunc Sem , nunc Cham , nunc Japheth , nec enim eodem anno hi tres ſimul genuit.

Ex hoc loco colligitur chronologia mundi , putà à creatione mundi & Adæ , uſque ad diluvium fluxiſſe annos 1656. nam

Chronologia ab Adā ad Noe & diluvium.

Adam	genuit	Seth	cùm eſſet	130	annorum
Seth		Enos		105	
Enos		Cainan		90	
Cainan		Malaleel		70	
Malaleel		Iared		65	
Iared		Henoch		162	
Henoch		Mathuſalem		65	
Mathuſalem		Lamech		187	
Lamech		Noè		182	
Noè		Sem, Cham & Iapheth		500	

Poſt generationem Sem anno centeſimo , qui fuit 600. vitæ Noè , factum eſt diluvium , Geneſ. 7. verſ. 11. Duravit diluvium anno integro , ut patet conferenti Geneſ. 7. verſ. 11. cum Geneſ. 8. verſ. 13. & 14. Ergo à creatione mundi uſque ad finem diluvii fluxerunt anni 1657.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HOmines omnes , ac præſertim gigantes , libidinibus , omnique ſcelere ſeſe corrumpunt : hinc Secundò , v. 7. Deus intentat orbis excidium per diluvium , ac conſequenter v. 14. iubet Noè fabricare arcam , in qua tam ipſe , quàm animalia bina cuiuſque ſpeciei , in ſemen poſteritatis ſerventur .

Finitur hic prima mundi ætas , primaque Geneſis pars , atque incipit ſecunda , quæ eſt de Noè & diluvio , terminaturque in Abraham cap. 12.

1. CUmque cœpiſſent homines multiplicari ſuper terram , & filias procreaſſent , 2. videntes filii Dei filias hominum , quòd eſſent pulchræ , acceperunt ſibi uxores ex omnibus , quas elegerant . 3. Dixitque Deus : Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternum , quia caro eſt : eruntque dies illius centum viginti annorum . 4. Gigantes autem erant ſuper terram in diebus illis . poſtquam enim ingreſſi ſunt filii Dei ad filias hominum , illæque genuerunt , iſti ſunt potentes à ſeculo viri famoſi . 5. Videns autem Deus quòd multa ma-

& Eliam à gloria cæleſti, & viſione Dei redire ad paſſiones, merita & mortem, quàm merita eorum ſuſpendi, quis enim Beatus umquam è cælo rediit ad labores, merita & mortem? quis umquam ex comprehenſore factus eſt viator?

Quintò. Quintò, ſolus Chriſtus fuit ſimul viator & comprehenſor: hoc enim privilegium ſoli Chriſto dant omnes Theologi. Atqui ſecundùm novam hanc ſententiam, hoc falſum eſt. nam Henoch & Elias, ſaltem cùm redibunt certaturi contra Antichriſtum, ſimul erunt viatores & comprehenſores. tunc enim non perdent viſionem Dei, quam jam poſſident, quaque ſunt beati.

Sixtò. Sextò, ſi viſio Dei non impediet tunc eorum merita & labores contra Antichriſtum, cur jam eorum merita impedit? pari enim modo Chriſtus ante mortem & reſurrectionem ſuam videns Deum, numquam per hanc viſionem impeditus fuit à ſuo merito.

Septimò. Septimò, S. Ioannem non eſſe mortuum, eumque venturum eſſe contra Antichriſtum, planè videtur improbabile, atque repugnat tam hiſtoricis plurimis, qui eum mortuum eſſe aſſeverant (citat eos Baronius) quàm Eccleſiæ, quæ S. Ioannis quaſi mortui, & in cælo cum Chriſto jam regnantis feſtum colit, eumque invocat. Secùs eſt de Henoch & Elia: hos enim nemo colit, vel invocat.

Reſp. ad primum prioris ſent. Ad primum Reſpond. Ioannem poſt illa verba Apoc. 10. iterum prophetaſſe Gentibus cap. 12. 13. 14. & ſequent. uſque ad finem Apocal. non autem iis prophetaturum eſſe in fine mundi. Illud verò Ioan. cap. 21. *Sic eum volo manere*, idem eſt ac ſi diceret, *Si eum volo manere*, uti alii codices legunt loquitur enim Chriſtus non aſſertivè, ſed conditionatè, idque ad retundendam curioſam Petri interrogationem: *Domine hic autem quid?* Porro calicem paſſionis bibit S. Ioannes, tum aliàs, tum eo tempore quo in dolium olei ferventis miſſus eſt. unde ipſe à Patribus vocatur, & ab Eccleſia colitur, & revera eſt Martyr.

S. Ioannes Evangel. eſt Martir.

Ad ſecundum. Ad ſecundum Reſpond. Græci celebrant feſtum Eliæ, non beati, ſed rapti. illo enim die tantum recolunt memoriam raptus ejus, quia raptus hic fuit admirabilis.

Ad tertiũ. Ad tertium Reſpond. Eodem modo & ſcopo Eliæ templa erexerunt Græci, quo feſtum illi inſtituerunt, ſcilicet ut iis teſtarentur & recolerent memoriam tam miri raptus Eliæ (templa enim proprie non Sanctis, ſed ſoli Deo in honorem Sanctorum eriguntur;) qui cæleſtem hìc egit vitam, & cæleſtes quaſi diſcipulos poſt ſe reliquit, fuitque Monachorum quaſi pater & patriarcha, quique etſi nondum beatus ſit, jam tamen quaſi confirmatus eſt in gratia, certoque beandus, itaque ex Dei revelatione & oraculo jam quaſi canonizatus eſt.

Ad quartum. Ad qoartum Reſpond. Ordo à Deo inſtitutus poſtulat, ut Henoch & Elias non videant Deum, cùm nondum ſint mortui: alii verò Prophetæ mortui ſunt, ideoque vident Deum. Quare congruum eſt ut Henoch & Elias mediam vitam agant, inter homines terrenos & inter Beatos in cælo, pacatam ſcilicet & jucundam, non tamen beatam. Eorum verò ſanctitati & meritis rependitur, non viſio Dei, ſed aliud magnum quid, ſcilicet quod illi ſoli ex Prophetis venturi ſint, quaſi fortiſſimi pugiles Chriſti contra Antichriſtum, eumque confutaturi, ideoque martyrio ab eo laureandi.

Ad quintum. Ad quintum de ſuſpenſione meritorum mox dicam, neque illa ſuſpenſio hìc difficultatem tollit. nam ſaltem Henoch merita fuerunt ſuſpenſa, à raptu ejus uſque ad paſſionem Chriſti, per tria ferè annorum millia (præciſè enim anni 2997. interfluxerunt) quibus tamen Deum non vidit Henoch. ſi enim merita ejus tunc non fuerunt ſuſpenſa, ergo Henoch tot annis continuè merendo, longiſſimè ſuperabit in gratia & gloria omnes Sanctos, itaque recidemus in incommodum quod ipſo argumento prætenditur.

An mereãtur, problema eſt. Quæritur Tertiò, An ſint in ſtatu merendi? Aſſerit Viegas in Apocal. 11. Ratio eſt, quia ſunt adhuc viatores, cumque priventur viſione Dei, cur præter ordinem communem privarentur etiam facultate merendi, quam habent alii viatores? ergo hac ratione meritis & gloria ſint ſuperaturi Sanctos omnes, excepta B. Virgine. Negat verò idipſum Pererius & Suarez. idque videtur probabilius. ratio eſt, quia alioqui tot annorum millibus innumera accumularent merita, nec inter eos & alios Sanctos eſſet ulla comparatio, aut proportio in gratia & gloria. Secundò, quia per raptum tranſlati ſunt in alium ſtatum & vitam. unde raptus videtur eis fuiſſe inſtar mortis; ac conſequenter ſuſpendiſſe eorum merita, donec redeant ad nos tempore Antichriſti, tunc enim rurſum merebuntur.

Iam ergo ſunt quaſi in ſtatu medio viatorum & Beatorum, ſcilicet in ſtatu quietis & contemplationis: unde ſicut non laborant, nec patiuntur, ſic nec merentur: plurimùm autem merebuntur redeuntes, & pugnantes contra Antichriſtum.

Tria ænigmata. In Vita S. Pachomii refertur, quòd philoſophus quidam Theodoro diſcipulo S. Pachomii, hæc tria ænigmata propoſuerit; ad quæ ipſe ita ſolerter reſpondit. Primum, Quis non natus, mortuus eſt? Reſpondit Theodorus, Adam. Secundum, Quis natus eſt, nec tamen mortuus? Reſpondit, Henoch, qui translatus eſt. Tertium, Quis mortuus eſt, nec tamen corruptus? Reſpondit, Vxor Lot, quæ in ſtatuam ſalis eſt converſa.

Redibunt, ut ſe opponant Antichriſto. Nota. In fine mundi redibunt ad communem vitam Henoch & Elias, ut Antichriſto per conciones, diſputationes & miracula ſe opponant, ideoque ab Antichriſto martyrio afficientur Hieroſolymæ, qui corpora eorum proiiciet inſepulta in plateam: ſed poſt tres dies & dimidium, vivi & glorioſi tota urbe ſpectante reſurgent, aſcendentque in cælum, ut patet Apocal. c. 11. v. 7. & ſeq. Ita paſſim Patres hìc, & Apocal. c. 11. eſtque communis hic fidelium ſenſus & traditio. unde S. Auguſt. lib. 20. de Civit. cap. 29. dicit hoc eſſe celeberrimum in ſermonibus & cordibus fidelium. *Occidẽtur, reſurgent, & in cælũ aſcendent.*

Denique Henoch atavus fuit Noë, ac conſequenter pater fuit omnium noſtrum; omnes enim homines, (conſequenter & Antichriſtus) uti à Noë, ita & ab Henoch deſcendunt. unde ſequitur, quòd, cùm ad nos redibit Henoch, cælebs manebit; nec enim cum ulla femina (cùm omnes ex ſe deſcendant, ſintque ſuæ filiæ) matrimonium ratum contrahere poterit: quia in linea recta aſcendentium & deſcendentium, etiam ſi gradibus infinitis abinvicem diſtent, jure naturæ irritum eſt matrimonium, ſi aſcendentes deſcendentibus copulari velint, uti habet communior ſententia Doctorum, quos recenſet Sanchez tom. 2. de Matrim. lib. 7. diſp. 51. licet ipſe cum aliis contrarium doceat. Concionabitur ergo Henoch rediens omnibus ſuis filiis, putà omnibus hominibus, & ab uno filiorum ſuorum, putà à ſpurio Antichriſto, occidetur. Ruſum raptus fuit Henoch anno mundi 987. ergo cùm hoc anno Chriſti 1615 agatur annus mundi 5565. ſequitur Henoch hoc anno agere annum raptus ſui 4578. vitæ verò ſuæ 4943. *Henoch raptus anno mũdi 987. agit annũ vitæ 4943.*

Vers. 27. Dies Mathusalem nongenti sexaginta novem anni] Hic fuit omnium mortalium longæviſſimus: Adam tamen eo longævior dici hac ratione poteſt, quòd Adam creatus ſit in ætate & ſtatura perfecta, qualis jam eſt triginta, tunc fuiſſet 60. annorum, ut nimirum: Mathuſalem autem natus eſt infans, & 60 annis crevit, & adoleviſt ad ſtatum & ſtaturam in qua creatus eſt Adam: ergo ſi 60. annos à Mathuſalem demas, vel totidem Adæ addas, ſuperabit Adamus Mathuſalem 21. annis. ita Perer. Natus eſt Mathuſalem anno mundi 687. cumque vixerit annos 969. ſequitur eum obiiſſe anno mundi 1656. ſcilicet eodem anno quo factum eſt diluvium, paucis (ſeptem, ſi Hebræis credimus) diebus antequam illud inundaret. ita S. Hieron. Non bene ergo S. Auguſt. libr. 1. q. in Gen. cenſet eum obiiſſe 6. annis ante diluvium. ſexto enim anno ante diluvium obiit, non Mathuſalem, ſed Lamech ejus filius, qui fuit pater Noë, ut patet Gen. 5. 30 & 31. Sed audi S. Auguſt. initio q. in Gen. *Quæri*, inquit, *ſolet, quomodo Mathuſalem ſecundum annorum computationem, vivere poſt diluvium potuerit, cùm omnes præter eos, qui in arcam ingreſſi ſunt periiſſe dicantur? ſed hanc quæſtionem, plurium codicum mendoſitas peperit. Non ſolùm quippe in Hebræis* *Mathuſalem mortuus eſt anno diluvii.*

alter

aliter invenitur ; verùm etiam in Septuag. interpretatione , Mathuſalem in codicibus paucioribus , ſed veracioribus ſex annos ante diluvium reperitur fuiſſe defunctus . Quod etiam explicat libr. 15. de Civit. cap. 13.

VERS. 29. NOMEN EJUS NOE , DICENS : ISTE CONSOLABITUR] Ex hiſce verbis patet , Lamech fuiſſe prophetam . Nota Noè hebraicè duo ſignificat : Primò , quietem , à radice נוח *noach* , id eſt, *quievit* . inde enim Noè hebraicè dicitur *Noach* , id eſt quies , vel quieſcens , & quieſcere faciens. unde LXX. vertunt , *hic requieſcere faciet nos ab operibus & triſtitiis manuum noſtrarum* . Sic & Arabicus . Secundò ſignificat conſolationem vel conſolatorem , à radice נחם *nacham* , id eſt conſolatus eſt, ut Noè à *nacham* deducatur , per apocopen literæ *mem* ; & ita deducit Scriptura hìc dicens, זה ינחמנו *ze jenachamenu* , iſte conſolabitur nos, ut habent Hebræa, Chaldæus, & Noſter . ſed utrumque eodem redit : conſolatio enim ab opere & labore , non eſt aliud quàm quies ab opere & labore .

Noè idem eſt quod quies & conſolatio.

Noè ergo quieſcere facit & conſolatus eſt homines : Primò , quia , ut ait Sanctus Hieronymus omnia retroacta opera , ſcilicet peccata , quieverunt per Noè , quia ea ſepelivit diluvio . Secundò , ut R. Salomon , Hebræi , Cajet. & Lipoman. quia Noè aratrum & alia inſtrumenta agriculturæ , artemque faciliorem colendi agros invenit . Tertiò , ut alii , quia propter ſanctitatem & ſacrificium Noè poſt diluvium , Deus benedixit terræ cap. 8. verſ. 21. & cap. 9. verſ. 1. & ſequen. quo factum eſt , ut terra ſic benedicta minore labore & cultura majores fructus afferat . Quartò , quia Noè plantavit vites , & adinvenit vinum , quod eſt ſolatium cordis humani . Rurſum , quia Noè à Deo fuit conceſſus uſus carnium , quibus vita hominum roboratur . Addunt alii , quia Noè per diluvium hominibus aſcivit mortem , quæ eſt omnium laborum noſtrorum finis & quies . Verùm mors & merſio improborum non eſt quies , ſed initium æterni doloris & laboris . Quintò & maximè , hiſce verbis prophetat Lamech de Noè filio ſuo , quòd ipſe erit generis humani , diluvio penè abſumendi , reparator (hæc enim magna Lamechi , & patrum fuit conſolatio & quies) ait Hugo , & quòd ipſe mundo Deum , Deique beneficentiam conciliabit ; quodque ex eo naſcetur Meſſias ; inquit Rupertus , qui noſtra eſt requies & conſolatio : cujus eſt illa vox , *Venite ad me omnes qui laboratis , & onerati eſtis , & ego reficiam vos* . Noè ergo fuit typus Chriſti .

Quinque modis Noè fuit conſolator . Primo,

Ante diluvium magni & longi fuerunt patrum dolores & labores : Primò , quia vivebant 900. annos in continuis laboribus . Secundò , quia terram colebant à Deo maledictam , ideoque ſterilem. Tertiò , quia non habebant illas artes & inſtrumenta arandi & colendi terram . Quartò , hi omnes eorum labores perituri erant diluvio : quæ magna futura erat eis pœna & afflictio . Ab his ergo eos quieſcere facit & ſolatur Noè : Primò , quia per arcam labores , id eſt opera labore eorum facta , reſtituit . Secundò , quia ob ejus merita , arteſque ab eo & poſteris inventas facilior jam eſt agricultura , omniſque labor hominum , uti paulò ante dixi .

Quadruplices labores ſublati per Noe.

Nota. Natus eſt Noè 600. anno ante diluvium ; quod factum eſt anno mundi 1656. unde ſequitur Noè natum eſſe anno mundi 1056. ſcilicet poſt mortem Adæ anno 126. mortuus eſt enim Adam anno tam ſuo quàm mundi 930. VERS. 32.

Tropologicè , Noè ſymbolum eſt juſtitiæ , quæ omnes conſolatur , *& requieſcere facit ab operibus iniquitatis hæc revocat à triſtitia : quia dum ea quæ juſta ſunt gerimus, nihil timemus conſcientiæ ſecuritate , non dolemus gravi dolore . nihil eſt enim quod maioris doloris ſit , quàm culpæ reatus* , inquit S. Ambroſius lib. de Noè c. 1.

NOE VERO CUM QUINGENTORUM ESSET ANNORUM] Nota , non videri (licet id videatur S. Chryſoſtomo) Noè ad annum 500. abſtinuiſſe conjugio: ergo alios ante Sem , Cham & Japheth genuit filios, qui mortui ſunt ante diluvium , unde ſequitur , non omnes qui hìc primò generati nominantur , fuiſſe revera primogenitos . ita S. Auguſtinus lib. 15. de Civit. 20.

Hoc anno 500. cœpit Noè arcæ fabricam , eamque continuavit per 100. annos : perfecta eſt illa anno 600. ita Origenes , Auguſt. Gregor. Rupert.

Rurſum poſt annum 500. Noè genuit , id eſt generare cœpit , Sem , Cam & Japheth ; ut ſucceſſivis annis genuerit , nunc Sem , nunc Cham , nunc Japheth , nec enim eodem anno hi tres ſimul geniti .

Ex hoc loco colligitur chronologia mundi , putà à creatione mundi & Adæ , uſque ad diluvium fluxiſſe annos 1656. nam

Chronologia ab Adã ad Noe & diluvium.

Adam	genuit	Seth	cùm eſſet	130	annorum
Seth		Enos		105	
Enos		Cainan		90	
Cainan		Malaleel		70	
Malaleel		Iared		65	
Iared		Henoch		162	
Henoch		Mathuſalem		65	
Mathuſalem		Lamech		187	
Lamech		Noè		182	
Noè		Sem, Cham & Iapheth		500	

Poſt generationem Sem anno centeſimo , qui fuit 600. vitæ Noè , factum eſt diluvium , Geneſ. 7. verſ. 11. Duravit diluvium anno integro , ut patet conferenti Geneſ. 7. verſ. 11. cum Geneſ. 8. verſ. 13. & 14. Ergo à creatione mundi uſque ad finem diluvii fluxerunt anni 1657.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HOmines omnes , ac præſertim gigantes , libidinibus , omnique ſcelere ſeſe corrumpunt : hinc Secundo , v. 7. Deus intentat orbis excidium per diluvium, ac conſequenter v. 14. iubet Noë fabricare arcam , in qua tam ipſe , quàm animalia bina cuiuſque ſpeciei , in ſemen poſteritatis ſerventur .

Finitur hìc prima mundi ætas , primaque Geneſis pars , atque incipit ſecunda , quæ eſt de Noè & diluvio , terminaturque in Abraham cap. 12.

1. CVmque cœpiſſent homines multiplicari ſuper terram , & filias procreaſſent , 2. videntes filii Dei filias hominum , quòd eſſent pulchræ , acceperunt ſibi uxores ex omni-
bus , quas elegerant . 3. Dixitque Deus : Non permanebit ſpiritus meus in homine in æter-
num , quia caro eſt : eruntque dies illius centum viginti annorum . 4. Gigantes autem erant
ſuper terram in diebus illis . poſtquam enim ingreſſi ſunt filii Dei ad filias hominum , illæ-
que genuerunt , iſti ſunt potentes à ſeculo viri famoſi . 5. Videns autem Deus quòd multa

ma-

malitia hominum eſſet in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum omni tempore 6. pœnituit eum quòd hominem feciſſet in terra. Et tactus dolore cordis intrinſecus. 7. Dckto, inquit, hominem, quem creavi, à facie terræ, ab homine uſque ad animantia, à reptili uſque ad volucres cæli, pœnitet enim me feciſſe eos. 8. Noë verò invenit gratiam coram Domino. 9. Hæ ſunt generationes Noë: Noë vir juſtus atque perfectus fuit in generationibus ſuis, cum Deo ambulavit. 10. Et genuit tres filios, Sem, Cham & Iapheth. 11. Corrupta eſt autem terra coram Deo, & repleta eſt iniquitate. 12. Cumque vidiſſet Deus terram eſſe corruptam (omnis quippe caro corruperat viam ſuam ſuper terram) 13. dixit ad Noë: Finis univerſæ carnis venit coram me: repleta eſt terra iniquitate à facie eorum, & ego diſperdam eos cum terra. 14. Fac tibi arcam de lignis lævigatis: manſiunculas in arca facies, & bitumine linies intrinſecus & extrinſecus. 15. Et ſic facies eam. Trecentorum cubitorum erit longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo, & triginta cubitorum altitudo illius. 16. Feneſtram in arca facies, & in cubito conſummabis ſummitatem ejus: oſtium autem arcæ pones ex latere: deorſum, cœnacula, & triſtega facies in ea. 17. Ecce ego adducam aquas diluvii ſuper terram, ut interficiam omnem carnem, in qua ſpiritus vitæ eſt ſubter cælum: Vniverſa quæ in terra ſunt, conſumentur. 18. Ponamque fœdus meum tecum: & ingredieris arcam tu, & filii tui, uxor tua, & uxores filiorum tuorum, tecum. 19. Et ex cunctis animantibus univerſæ carnis bina induces in arcam, ut vivant tecum: maſculini ſexus & feminini. 20. De volucribus juxta genus ſuum, & de jumentis in genere ſuo ex omni reptili terræ ſecundùm genus ſuum: bina de omnibus ingredientur tecum, ut poſſint vivere. 21. Tolles igitur tecum ex omnibus eſcis, quæ mandi poſſunt, & comportabis apud te; & erunt tam tibi quàm illis in cibum. 22. Fecit igitur Noë omnia quæ præceperat illi Deus.

VERS. 1. CUMQUE COEPISSENT HOMINES MULTIPLICARI] Joſephus & Theodoret. putant hæc accidiſſe circa ſeptimam ab Adamo generationem, ſcilicet ſub tempora Henoch. Eſt ergo hìc anacephalæoſis: recapitulat enim hic Moſes, & redit à Noë ad tempora priora, quæ cauſam dederunt diluvio.

VERS. 2. *Qui filii Dei? quæ filiæ hominũ? Prima ſententia.* VIDENTES FILII DEI FILIAS HOMINUM, QUOD ESSENT PULCHRÆ] Quæres, qui ſint filii Dei, & quæ filiæ hominum? Reſpondent aliqui filios Dei eſſe angelos. angelos enim eſſe corporeos, & in corpore hic primum ſuum peccatum luxuriæ admiſiſſe, ob quod cælo dejecti ſint. ita Joſeph. Philo lib. de gigantibus, Juſtinus Apolog. 2. Clemens 3. Strom. Tertull. lib. de Habitu mulierum (ubi docet, dæmones hìc docuiſſe mulieres conficere ſtibium, brachialia, aliosque fucos) Lactant. lib. 2. c. 15. Nec mirum id eos ſenſiſſe: nam & hoc ſæculo Cajetan. cenſuit probabile eſſe, angelos habere ſua corpora.

Secunda. Secundò, alii reſpondent, filios Dei (ſcilicet quoad naturam) eſſe dæmones, qui ex ſe ſuaque natura & corpore generarint inſtar hominum, ut voluerunt Platonici, & Franciſc. Georg. tomo 1. problem. 74. vel potiùs, ut Burgenſis & Franciſc. Valeſius Sacræ philoſophiæ cap. 8. eſſe dæmones, primùm ſuccubos, qui à potentiſſimis viris validiſſimum ſemen exceperint, quod deinde iidem quaſi incubi in validiſſimas feminas transfuderint, itaque generarint gigantes. Licet enim Pererius dubitet, an ex incubis dæmonibus hoc modo generari poſſit homo, & idipſum neget Cyrill. aſſerunt tamen Cardanus, Cajet, & bene idipſum probat Delrio lib. 2. Diſquiſ. magic. q. 15.

Tertia & vera. Verùm dico, *filii Dei* vocantur hìc filii Seth, Primò, ob ſanctitatem ſuam, juſtitiam, temperantiam, aliaſque virtutes per quas Dei imago in eis, quaſi filiis ſuis reſplendebat. ita S. Chryſoſt. Cyrillus, Theodor. Rupert. & Hilar. in pſalm. 132. Secundò, ut Oleaſter, eſt phraſis Hebræa: Hebræi enim omnia fortia, magna, egregia, dicunt eſſe Dei; ut montes Dei, cedri Dei vocantur cedri & montes altiſſimi & maximi. Sic *filii Dei* vocantur filii Seth, quia robuſti, quia viribus, forma, pulchritudine, ſtatura eximii. è contrario filii & filiæ Caini, vocantur *filii & filiæ hominum*, Primò, quia erant perverſi, & terræ affixi. Secundò, quia corporis robur, formam, & ſtaturam enervarant & decurtarant. unde, ut notat Pererius, Cainitæ hìc dicuntur generaſſe, non filios, ſed filias: quia vi generandi per profuſam libidinem debilitata, non filios, ſed ferè tantùm filias generare potuerunt. Addit Tertiò, Theodor. & Suidas. Seth à pietate & ſapientia Deum eſſe dictum; hinc ejus filios vocari filios Dei.

Quarta. Quartò, *filii Dei* poſſunt accipi *filii potentum*, uti vertit Symmachus, Chald. & Pagninus; ut *filiæ hominum* vocen-

A tur plebejæ, quibus potentes per potentiam & tyrannidem ſint abuſi. Cùm enim Deus, teſte Damaſceno, à providendo & prævidendo ſit dictus; hinc rectores & potentes, quorum eſt aliis providere, vocantur dii. unde illud Dei ad Moſen: *Conſtitui te Deum Pharaonis*. ita Molina. Verùm prior ſenſus, uti planior eſt & communior, ita & verior.

NON PERMANEBIT] Hebraicè eſt לא ידון *le iadon* quod Symmachus, Arias, & alii à radice דון *dun* deducunt, vertuntque, *non iudicabit*, *non litigabit*. q. d. Deus, Non patiar hanc litem, inter meam miſericordiam & juſtitiam, tamdiu durare. rurſum, Nolo ampliùs cum hominum pervicacia contendere. tædet me, angunt me & diſcruciant tanti conflictus ſibi adverſantium affectuum. litem ergo dirimam, ac homines incorrigibiles, totoſque carni deditos planè delebo. loquitur Deus ἀνθρωποπαθῶς. Sic quoque legit S. Hieron. in Quæſt. ſive tradition. in Geneſ. *In Hebræo, inquit, ſcriptum eſt: Non iudicabit ſpiritus meus homines iſtos in ſempiternum, quoniam caro ſunt, hoc eſt, quia fragilis eſt in homine conditio, non eos ad æternos ſervabo cruciatus, ſed hic illis reſtituam quod merentur. Ergo non ſeveritatem, ut in noſtris codicibus legitur, ſed clementiam Dei ſonat, dum peccator hic pro ſuo ſcelere viſitatur.* VERS. 3. *Triplex ex hebræo ſenſus: Primus.*

B Secundò, meliùs Pagninus & Cajetan. cum S. Chryſoſtomo pro *iadon* aliis punctis legunt ידון *iidon*, à radice נדן *neden*, id eſt vagina. q. d. Non ampliùs manebit ſpiritus meus in hominis corpore, quaſi in vagina: evaginabo, ſeu extraham animam de corpore. unde Syri corpus vocant *nidne*, quòd ſit quaſi vagina animæ. *Secundus.*

Tertiò & planiſſimè dici poteſt cum Leone Caſtrio l. 3 Analogiæ, in Hebræo pro *edon* legendum eſſe ילון *ielen*, à radice לון *lun*, id eſt manſit, moratus eſt, hoſpitatus eſt. tam enim Septuag. & Chaldæus, quàm Noſter vertunt, *non permanebit*, ſcilicet ſpiritus in corpore, quaſi in hoſpitio ſuo. *Tertius.*

SPIRITUS MEUS] anima & vita homini à me inſpirata, Gen. 2. hinc halitum noſtrum, vitam & animam Deus habet in manu ſua, Dan. 5. v. 23.

IN ÆTERNUM] in longum tempus quale habuerunt homines ab Adam huſcuſque: quia, ut ſequitur, poſt

C 120. annos omnes delebo diluvio.

QUIA CARO EST] quia carnalis, & in vitia carnis ſua culpa projectus eſt. ita S. Chryſoſt. & Ambroſ.

ERUNTQUE DIES ILLIUS CENTUM VIGINTI ANNORUM] Putant aliqui hìc à Deo ſtatui terminum vitæ ſingulis hominibus, quaſi ſinguli homines deinceps tantùm eſſent victuri 120. annis. ita Joſephus, Philo, Rupertus, Abulenſ. Sed falluntur. nam conſtat poſt hæc tempora homines vixiſſe, non 120. ſed 400. annis. ut patet Geneſ. 11. *Qui 120. anni hic præſtituti hominibus*

Dico

Dico ergo, Deum hìc ſtatuere terminum vitæ toti ge- A
neri humano, q. d. Homines carnales graviſſimè me offenderunt, poſſem eos hoc inſtanti delere; ſed quia clemens ſum, do eis tempus pœnitentiæ, idque largum, ſcilicet 120. annos: quòd ſi illud negligant, poſt 120. annos omnes planè delebo per diluvium, quod orbi inducam. ita Chaldæus. Hieron. Chryſoſt. & Auguſt. l. 15. de Civit. c. 24. Ergo, ut rectè advertit S. Auguſt. & Salvianus l. Antikimenon ex Geneſi, dixit hæc verba Deus anno ætatis Noe 480. 20. annis ante nativitatem Sem, quæ contigit anno Noe 500. ſicut diluvium contigit 600. licet S. Hieron. Chryſoſt. & Hugo, hæc dicta velint anno 500. Noe, 100. annis ante diluvium: ita nimirum ut ab his 120. annis, Deus ob ſcelera hominum 20. dempſerit & decurtarit. Hic ergo Deus ſtatuit mundo tempus pœnitentiæ 120. annorum, illudque revelat Noe, ut ipſe illud ipſum propalet mundo. Unde ſequitur, Noe hìc implicitè à Deo ſtatui præconem pœnitentiæ, & comminationis diluvii; quo diligenter & fideliter apud homines eum perfunctum eſſe, non eſt dubium, atque in eodem collegas habuiſſe Mathuſalem avum, & patrem

Noe præco pœnitentiæ.

Lamech, valdè eſt veriſimile. unde Beroſus Chaldæus B
l. 1. ſic ait: *Tum multi prædicabant, & vaticinabantur, & lapidibus excidebant de ea, quæ ventura erat, orbis perditione. ſed enim illi aſſueti irridebant omnia, cæleſtium illos ira atque ultione perurgente, pro impietate atque ſceleribus.* Moraliter hìc Nota, uti impietas & improbitas familias, etiam antiquiſſimas & nobiliſſimas extinguunt, ut patet in Cain & gigantibus; ita pietas & probitas eaſdem perpetuant, ut patet in Seth & Noe. hoc eſt quod pſalmo 36. dicitur: *Juſti autem hereditabunt terram: injuſti autem diſperibunt, ſimul reliquiæ impiorum interibunt.* Symbolicè, Cabaliſtæ, & ex iis Petrus Bongus tract. de Numerorum myſteriis, in ſexies milleſimo, annos hos 120. magnos & Moſaicos accipiunt, putà jubilei, ita ut quilibet annus hic complectatur quinquaginta annos vulgares; ac conſequenter 120. hi efficiant ſex millia annorum vulgarium (multiplica enim 120. per quinquaginta, habebis ſex millia) quibus durabit hic mundus, vitaque & ætas hominum, de quo dixi cap. 2. v. 2.

Gigantes autem erant] Ex τῷ *erant* videtur, C
quòd jam antè fuerint gigantes: ita tamen, ut hoc tempore fuerint multiplicati, ex commiſtione filiorum Dei cum filiabus hominum. unde Hebræa pro *poſtquam enim* habent, *& etiam poſtquam*: & Septuag. clarè ita vertunt, *gigantes erant ſuper terram in diebus illis, & poſt illud poſtquam ingreſſi ſunt filii Dei ad filias hominum.* Ita S. Auguſt. Vatabl. & alii.

Gigantes quomodo et unde nuncupati.

Nota. Gigantes hebraicè vocantur נפלים *nephilim*, id eſt cadentes, (à radice נפל *naphal*, id eſt cecidit) activè, q. d. irruentes, opprimentes, & cuncta inſtar procellæ proſternentes, & ad caſum ac ruinam impellentes. unde Aquila vertit, ἐπιπίπτοντες οἱ βίαιοι, *illi violenter irruentes.* inde illud Jobi 16. v. 15. *Irruit in me quaſi gigas.* Erant enim gigantes vaſtiſſimi, proceriſſimi, fortiſſimi & violentiſſimi homines. Iidem à parentibus Rapha & Enac, vocantur *Raphaim* & *Enakim*: græcè vocantur, γίγαντες, quaſi γηγενεῖς, id eſt ex terra geniti, quaſi ventris & terræ filii, inquit S. Ambroſius & Philo.

Quinam fuerint.

Burgenſis putat gigantes fuiſſe dæmones humana ſpecie indutos: Valeſius putat gigantes fuiſſe filios dæmonum D
incuborum: Philo putat homines ſceleratiſſimos vocari gigantes. Sed certum eſt, gigantes fuiſſe homines monſtroſa ſtatura, robore, latrociniis & tyrannide inſignes. unde gigantes per ſua ſcelera, fuerunt maxima & potiſſima cauſa diluvii, ut patet Sap. 14. v. 6. Job 26. 5. Idem inſinuat hìc Moſes: ea enim de cauſa deſcripturus diluvium, gigantes, quaſi diluvii cauſam, præmittit. ita paſſim docent interpretes.

Ex hoc loco rurſum, & potiùs ex fabrica turris Babel, de qua c. 11. Gentiles ſumpſerunt fabulam gigantum & Titanum, ut poſt S. Ambroſium & Euſebium lib. 5. de Præpar. Evang. c. 4. docet Pererius. Credidit enim vetuſtas, gigantes fuiſſe homines excelſiſſimæ ſtaturæ, & draconum pedibus, ab irata tellure procreatos in deorum perniciem, ut ſcilicet bellum diis inferrent, Jovemque cæli poſſeſſione deiicerent. ſed temere & fruſtra: nam à Jove contriti ſunt. quod paucis verſibus ita perſtringit Ovidius:

Fabula gigantum unde?

Affectaſſe ferunt regnum cæleſte gigantes,
Altaque congeſtos ſtruxiſſe ad ſidera montes:
Tum pater omnipotens miſſo perfregit Olympum
Fulmine, & excuſſit ſubjectum Pelion Oſſæ.

Poſtquam enim] q. d. Maximè poſtquam. Nota: Gigantes maximè generati ſunt ex filiis Seth (hi enim vocantur filii Dei) qui integerrimis erant viribus, & jam à primæva integritate degenerantes, ſummo amore ardoreque libidinis, toti in terram & ventrem projecti, filiabus Cain (hæ enim vocantur filiæ hominum) utpote pulcherrimis, agglutinati ſunt. Fecit enim libido, ut natura in iis omnem ſuam vim, & extremum potentiæ ſuæ exſereret, itaque vaſtiſſimi & validiſſimi homines prognati ſunt. Thomas Faſellus de rebus Siculis lib. 1. decade 1. c. 6. multa affert exempla gigantum hujus penè ſæculi, quorum alii 18. alii 20. alii plures habebant cubitos in altitudine.

Libido peperit gigantes.

Vide hìc, ut robur æquè ac virtus vel vitium parentum, in proles transfundatur. Rectè Poeta:

Fortes creantur fortibus.
Eſt in juvencis, eſt in equis patrum
Virtus, nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

Vers. 5.

Cuncta cogitatio] Hebr. כל יצר מחשבות *col jetſer machſevot, omne figmentum cogitationum. jetſer* enim eſt figmentum ſive plaſma figuli. unde Illyricus delirat, dum ex hac, imò ex ſua monſtroſa figulina format & fingit peccatum originale non eſſe accidens, ſed ſubſtantiam & formam ſubſtantialem hominis. talis enim ſubſtantia, inquit, eſt plaſma figuli. Verùm non advertit ipſe, hoc figmentum non eſſe Dei, ſed *cogitationum*: cogitatio autem hominis non ſubſtantiam, ſed ſubſtantiæ adamatæ imaginem ſibi pingit & fingit: hæc autem imago eſt accidens, non ſubſtantia. unde Calvinus vertit, *cuncta imaginatio.* Sicut enim figulus ſua idola, ita imaginatio & concupiſcentia hominis, ſuas ſpecies, quaſi idola ſibi effingit (qua de re vide Cyprianum in prologo libri de Cardin. operibus) iiſque non coactè, ſed liberè ſe paſcit & oblectat, ideoque meritò punitur, ut hi puniti ſunt diluvio.

Delirium Illyrici: peccatum originale eſſe terram ſubſtantiã.

Intenta eſſet ad malum] Infert Calvinus, Ergo omnia opera noſtra, etiam ſancta, aliquo occulto concupiſcentiæ peccato ſunt inquinata, imò tota ſunt ſordida. nam Hebræa addunt רק *rac*, id eſt, tantùm intenta ad malum.

Calvini error: omnia opera juſtorum eſſe peccato inquinata.

Reſpondeo, τὸ *rac* nec LXX. nec Chaldæus, nec Noſter verterunt, quia viderunt id in Hebræo addi per pleonaſmum & auxeſin, ſatiſque includi in eo quod dicitur, *cuncta cogitatio* & *omni tempore intenta ad malum*. Reſpondeo Secundò, Scripturam hìc non loqui de juſtis, ſed de peccatoribus, ob quos inductum eſt diluvium. nam ſtatim excipit juſtum Noe v. 8. cujus cuncta penè cogitatio intenta erat, non ad malum, ſed ad bonum. Reſpondeo Tertiò, eſſe hìc hyperbolen. nam peccatores licet maximi, quædam tamen bona faciunt, dum parentibus obediunt, proximos juvant, aliis fidem ſervant, &c. *juncta* ergo, id eſt plurima & creberrima, *cogitatio*. Sic vulgò dicimus, Hic homo non aliud ſomniat (id eſt, ſæpè non aliud cogitat) quàm de ſuo ventre. Similis hyperbole eſt pſal. 13. 3. Rom. 3. 12.

Refellitur Primò.

Secundò.

Tertiò.

Adde, propriè Moſen loqui de peccatoribus, non omnibus, ſed iis tantùm qui erant tempore Noe, eran|tque D
peſſimi & ſceleratiſſimi: quos licet daremus nil boni, ſed omnia mala feciſſe, idque ex libera ſua malitia; inde tamen nec ſequitur, eos aliter facere non potuiſſe, nec etiam alios peccatores, qui aliis temporibus vivunt, nil boni, ſed omnia mala peragere.

Quartò.

Ex hoc loco probabiliter putat Pererius, illo tempore ſolum Noe cum ſuis prolibus fuiſſe juſtum, omnes alios fuiſſe impios, ideòque, uti aquis diluvii, ita & in infernum eſſe demerſos, exceptis tamen infantibus, qui ſacramento illius temporis tenati mergebantur. Verùm contrarium eſt probabilius; ſcilicet aliquos etiam adultos, cùm ſe aquis involvi, & ſenſim obrui viderent, pœnituiſſe, juſtificatos & ſalvatos eſſe. Docet hoc S. Hier. & Rupertus, ſatiſque id ipſum inſinuat S. Petrus epiſt. 1. c. 3. v. 19. ſic enim in periculis naufragii, etiam ſceleratiſſimi quique, magno pietatis affectu ad Deum confugiunt, emendationem ſpondent, veniam petunt

Verius eſt aliquos, dũ in diluvio mergerentur, pœnituiſſe.

& impetrant, ut corpore percunte anima ſalvetur.

VERS. 6. POENITUIT EUM] Septuag. ἐνεθυμήθη, *recogitavit*, nam is quem facti pœnitet, ſæpè illud verſat & recogitat. Ecquid hoc feci? utinam non feciſſem. Pœnitet hominem, cùm is revocat cum dolore, & retractat ſua dicta aut facta, ob eventum triſtem, quem non prævideral, ex iis conſecutum. Deus omnia prævidit, nec dolere poteſt; ergo propriè eum nullius pœnitet: dicitur tamen anthropopathôs pœnitere & dolere, cùm ob hominum ſcelera, ſua dona & gratias revocare ſtatuit & decernit: cùm peccatores à ſe creatos & beneficiis affectos, ob ſua peccata, occidit & punit. unde Symmachus vertit, ἀπεχρήσατο, averſatus eſt. *pœnituit ergo Deum*, id eſt, Deus iraſcens & indignans peccatis hominum decrevit retractare & delere hominem, quem creaverat.

Aliter pœnitet hominem, aliter Deum.

VERS. 7. DELEBO HOMINEM, &c. USQUE AD ANIMANTIA] Nota. Peccatum totius univerſi harmoniam diſſolvit; quia non tantùm hominem, ſed & elementa, omneſque creaturas commaculat & diſtorquet. Oſtendam hoc per ſingula creationis ſingulorum dierum opera. Primo die creata eſt lux: hanc fugat & obtenebrat peccatum. hinc ait. Jeremias cap. 4. *Aſpexi cælos & non erat lux*. Secundo die, creatum eſt firmamentum & orbes cæleſtes; B jam ob peccata cæli complicabuntur ſicut liber, ait Iſaias cap. 34. 4. ne ſcilicet peccata & peccantes tegant & operiant. Tertio die productæ ſunt plantæ: de his audi Jeremiam cap. 4. *Aſpexi terram, & ecce vacua, & nihil*. Quarto die factus eſt ſol: hunc peccatum eclipſat, ut docet Iſaias c. 13. 10. Quinto die producti ſunt piſces & aves: de his ait Jeremias cap. 4. 25. quòd ob peccatum omne volatile receſſit. Sexto die creata ſunt quadrupedia & homo; hæc peccatum auferi ex montibus & ſilvis, ut patet Oſee cap. 4. 3. Omnia ergo cum homine peccante puniuntur, quia ei ad peccatum ſerviunt: vel potiùs homo ipſe in omnibus punitur, dum omnibus quibus abuſus eſt, privatur.

Peccatum totius univerſi harmoniã diſſolvit, id probatur eundo per opera ſex dierum.

VERS. 9. NOE VIR JUSTUS] *Noe*, ait S. Ambroſius libr. de Arca & Noe cap. 4. *non genere, ſed juſtitia laudatur: probati enim viri genus, virtutis proſapia eſt: quia ſicut hominum genus, homines, ita animarum genus, virtutes ſunt*. Hinc pereunte mundo, unus Noe ſervatur, quaſi ſtirps incorrupta, ut novi mundi ſit origo, & novorum hominum ſeminarium, ut ait S. Ambroſius. C

Animarũ proſapia & nobilitas, & virtus.

Vera ergo nobilitas, laus & gloria in juſtitia, religione & virtute conſiſtit. Ita cenſuerunt veteres Chriſtiani, nobiles & Martyres. Ita Romanus Martyr, cùm Galerius Imper. & Aſclepiades præfectus Antiochiæ Chriſtianos invaderent, flagris & plumbatis cæſus, noluit ſibi nobilitatis nomine parci. *Abſit*, inquit, *ut me nobilem ſanguis parentum præſtet, aut lex curia: generoſa Chriſti ſequela nobilitat viros*. Juſſit ergo Aſclepiades latera ejus mucronibus ſcindi. tum ille: *Gratias ago tibi, ò præfecte, quod ampliores mihi oris patefeciſti meatus, quibus Chriſtum prædicare poſſim, tot ecce laudant ora, quot ſunt vulnera*. teſtis eſt Prudentius in hymnis περὶ ςεφάνων. Ita & S. Agatha Quintiano præfecto objicienti: *Non te pudet nobili genere natam, humilem & ſervilem Chriſtianorum vitam agere!* reſpondit, *Multò præſtantior eſt Chriſtiana humilitas & ſervitus, regum opibus & ſuperbia*. B. Gregorius Nazianz. orat. 11. *Nobilitas vera*, inquit, *eſt divinæ imaginis conſervatio, atque archetypi imitatio, quam ratio & virtus efficiunt*.

PERFECTUS) perfectione, non patriæ, ſed viæ, quæ excludit omne peccatum, non veniale, ſed mortale, quæque in aſſiduo ſtudio & profectu virtutum conſiſtit. vide S. Auguſt. l. de Perfect. juſtitiæ. Hinc de Noe canit Sibylla l. 1.

In quo conſiſtat perfectio viatoris.

Μοῦνος δ' ἐν πάντεσσι δικαιότατος ἦν, καὶ ἀληθὴς
Νῶε πιστότατος, καλοῖσί τ' ἔργοισι μεμηλώς.
Solus in cunctis juſtiſſimus erat, & verax
Noe fideliſſimus & bonis operibus addictus.

& Eccleſiaſt c. 44. 17. *Noe inventus eſt perfectus, juſtus, & in tempore iracundiæ factus eſt reconciliatio*. & Paulus Hebr. 11. v. 7. *Fide Noe aptavit arcam, per quam damnavit mundum, & juſtitiæ, quæ per fidem eſt, heres eſt inſtitutus*.

IN GENERATIONIBUS SUIS) inter homines ſui ævi & ſæculi, adeoque præ hominibus ſui ævi. Ponitur abſtractum pro concreto, ſcilicet *generationes ſuæ*, pro hominibus ſuo ſæculo generatis. Ita ait Sapiens Eccleſ. 1. 4. A *Generatio præterit, generatio advenit*, id eſt, ætas & ſoboles una hominum præterit, mox altera filiorum & nepotum ei ſuccedit. Sic enim B. Virgo dicitur benedicta inter mulieres, id eſt, præ omnibus mulieribus. Unde colligunt aliqui, Noe quoque fuiſſe perfectiorem ipſo Henoch, omnibuſque ſuis majoribus, qui primo illo ſæculo vixerunt. Verùm hoc non eſt neceſſum dicere: nec enim neceſſum eſt ſæculum Noe extendere uſque ad Henoch, qui jam ante ſexcentos annos raptus erat in paradiſum: & licet eò extenderemus ſæculum Noe, ſufficit ad veritatem horum verborum, dicere, Noe non ipſo Henoch, nec omnibus omnino hominibus, ſed pleriſque fuiſſe perfectiorem.

An Noe perfectior fuit Henoche.

Secundò, Delrio per generationes intelligit actiones: hæ enim ſunt quaſi liberi, quos parit homo toto vitæ ſuæ ſpatio. q. d. Toto vitæ ſuæ decurſu, in ſuis actionibus perfectus fuit Noe. Hic ſenſus acutior & ſubtilior eſt. Prior ergo ſenſus magis planus, ſimplex & genuinus eſt.

CUM DEO AMBULAVIT) uti Henoch, de quo dixi cap. 5. 22. Præclarè Hugo de S. Victor. l. 1. de Clauſtro animæ, B *Sicut*, inquit, *nullum eſt momentum, quo homo non utatur, vel fruatur Dei bonitate & miſericordia: ſic nullum debet eſſe momentum, quo eum præſentem non habeat in memoria. Omne enim tempus in quo de Deo non cogitat, hoc ſe reputat perdidiſſe*. S. Baſilius rogatus, quis frequenter iraſcitur? quis ad bona opera piger eſt? quis Dei gloriam non promovet? hoc unum ad ſingula reſpondebat: *Qui non ſemper cogitat, Deum ſuarum actionum inſpectorem eſſe. Hæc enim una recordatio ſi eſſet aſſidua, contra omnia vitia medelam præberet*.

Cogitatio præſentiæ Dei eſt remedium omnium peccatorũ.

VERS. 10. SEM, CHAM, ET JAPHETH) *Sem* hebraicè, inquit S. Cyrillus hìc hom. 3. ſignificat perfectionem, vel plantationem; *Cham* calliditatem; *Japheth* amplificationem. Verius eſt, *Sem* hebraicè ſignificare nomen, vel famam; *Cham* calorem & nigrorem; *Japheth* amplitudinem, ut patebit cap. 9. 26. Jam abſtracta ponuntur pro concretis: nomen & fama, id eſt nominatus & famoſus: calor & nigredo, id eſt calidus & niger: amplitudo, id eſt amplius.

Sem idem eſt quod famoſus, Chã niger, Japheth amplus.

VERS. 11. C CORRUPTA EST AUTEM TERRA) incolæ terræ adeò corrupti ſunt, ut ipſam terram ſuis ſceleribus polluiſſe & corrupiſſe videantur. eſt metonymia cum auxeſi.

VERS. 12. OMNIS CARO) omnis homo. eſt ſynecdoche; *caro* enim idem eſt quod homo: & hyperbole; nam *omnis* idem eſt, quod plerique. excipitur enim Noe juſtus cum ſuis.

CORRUPERAT VIAM SUAM) ſuam vivendi rationem. ſic viæ hominis vocantur opera, converſatio, conſuetudo hominis; viæ Dei vocantur opera Dei, Proverb. 8. 22. Notat. S. Ambroſ. lib. de Noe & arca cap. 5. diluvium carnis peperiſſe diluvium aquarum. *Caro*, inquit, *cauſa fuit corrumpendæ etiam animæ, quæ velut origo & locus eſt quidam voluptatis, ex qua velut à fonte prorumpunt concupiſcentiarum malarumque paſſionum flumina, lateque exundant: quibus demergitur anima quædam excuſſo gubernatore remigium, cùm ipſa mens velut quibuſdam tempeſtatibus & procellis victa, loco ſuo cedit*. Et cap. 9. *Corruptela diluvii cauſa eſt: ea ubi irrepſerit, aperiuntur aquæ, ebulliunt omnes fontes cupiditatum, ut totum corpus tanto & tam profundo vitiorum diluvio mergatur*. Sicut ergo Noe includens ſe cum animantibus in arca, diluvium D evaſit; ſic & tu cohibe tuos ſenſus & paſſiones intra mentis imperium, & poteris te tuaque ab omni diluvii periculo liberare.

VERS. 13. FINIS UNIVERSÆ CARNIS VENIT CORAM ME) inſtat dies decreta à me excidio hominum & animalium; ſtatui jamjam finire & perdere orbem diluvio. patet ex ſeqq.

A FACIE EORUM) per eos, ab eis. ita Septuag. Chaldæus vertit, *propter mala opera ſua*.

VERS. 14. FAC TIBI ARCAM) Hebræum תבה *teba* ſignificat arcæ formam fuiſſe, non in morem navigii, cujus carina arcuatur, & ſummitas vel patet, vel concameratur: ſed in morem ciſtæ undique clauſæ & quadrangulæ, quæ infernè plana eſt, & æqualis quaquaverſum, ſupernè verò plana eſt, ſed ita, ut modicè in culmen, & clivum exiguum aſſurgat. ita S. Auguſt. lib. 15. de Civit. c. 27.

Arca fuit inſtar ciſtæ.

c. 27. idque ſatis colligitur ex ejus dimenſione, quam v. ſeq. ſubdit Moſes.

De lignis lævigatis] Hebraicè de lignis גפר *gopher*, quod Septuag. vertunt, *quadratis*; Noſter, *lævigatis*, id eſt dolatis & perpolitis, tum ad aptiorem & arctiorem compaginem, tum ad elegantiam, tum ut commodiùs illinerentur bitumine; Oleaſter vertit, *de lignis pini*; Chald. Aben Ezra, & Rabbini vertunt, *de lignis cedri*. Cedrus enim in Syria abundat, eſtque incorruptibilis, & longiſſimas dat tabulas, eaſque leves & ſuperfluitantes. Ex cedro factam eſſe arcam, docet etiam S. Ambroſ. lib. de Arca cap. 7. & S. Auguſt. tract. 6. in Johan. S. Hieron. vertit, *ex lignis bituminatis* (ut גפר *gopher*, idem ſit quod כפר *copher*, id eſt bituminoſis, hoc eſt reſinoſis. bitumen enim amplè capitur pro reſina: pinus autem & cedrus ſunt reſiniferæ) & ſic omnes hæ verſiones in unum conveniunt.

Ex cedro facta eſt arca.

Manſiunculas in arca facies] Hebræa & Septuag. *nidos facies arcam*, id eſt, in parva ſtabula divides & diſtribues arcam, non ſolùm ut aves, ſed ut cætera animalia, ſua diſcreta habeant habitacula. unde Noſter clarè nidos hos expoſuit, per manſiunculas.

Symbolicè S. Ambroſ. l. de Noe c. 6. *Omne corpus noſtrum*, inquit, *connexum eſt ſicut nidus, ut ſpiritus vitalis omnes partes viſcerum penetret. Nidi quidam ſunt oculi noſtri, quibus ſe viſus inſerit. Nidi ſunt noſtrarum ſinus aurium, per quos auditus ſe infundit. Nidus eſt narium, qui ad ſe odorem attrahit. Nidus eſt quartus major cæteris, hiatus oris, in quo nutritur donec adoleſcat ſapor, & unde vox evolat, in quo latet lingua. Spiritus quem carpimus & quo alimur, nidus eſt pulmo: ſanguinis autem & ſpiritus nidus eſt cor. Oſſa quoque validiora nidos habent. Sunt enim intus cavata, in quibuſdam foraminibus eſt medulla. In viſceribus ipſis mollioribus nidi cupiditatis aut doloris ſunt.* Et mox: *Eſt jam in hoc corpore nidus pudicitiæ, in quo erat nidus irrationabilis concupiſcentiæ.*

Cur arca oblita ſit bitumine, non pice.

Bitumine) Pice aptius erat bitumen, ad tabulas conglutinandas & conſolidandas, & ad fœtorem, ex ſtercore tot animalium provenientem, diſpellendum.

Vers. 15.

Cubitus eſt pes cum dimidio.

Trecentorum cubitorum erit longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo, et triginta cubitorum altitudo) Cubitus continet pedem cum dimidio, ſive ſex palmos. olim, uti pedes hominum & palmi, ita & cubiti erant majores, quàm jam ſint. Origenes cubitum hìc intelligit, non communem, de quo jam dixi, ſed qui continet ſex cubitos communes & vulgares. Origenem ſequitur Iſidorus Clarius & Delrio. Sic enim non arctè & compactè, ſed laxè & ſalubriter in arca degere poterant animalia omnia. Verùm ſic immanis fuiſſet vaſtitas arcæ, quæ vix in unam fabricam compingi, vixque aquis ſuſtineri & moveri potuiſſet. Adde, alibi Script. cubitos non geometricos, ſed communes accipere, ut cùm ait, Goliat fuiſſe procerum ſex cubitos & palmum. quis enim credat Goliath fuiſſe 36. cubitorum communium? ergo & hìc cubiti communes accipiendi ſunt. ita Tornellus.

Arcæ longitudo erat decupla ad altitudinē, & ſextupla ad latitudinem. Eadem eſt proportio dimenſionū in homine.

Nota. Arcæ longitudo decupla erat ad ejus altitudinem & profunditatem. talis enim eſt proportio 300. ad 30. nam decies triginta ſunt trecenta. Rurſum longitudo arcæ ſextupla, erat ad ejus latitudinem: talis enim eſt proportio 300. ad 50. nam ſexies 50. ſunt 300. Eadem eſt proportio dimenſionum in corpore humano bene formato; ut nimirum ejus longitudo, quæ ſumitur à vertice uſque ad pedes, ſit ſextupla ad ejus latitudinem, quæ ſumitur à latere dextro in ſiniſtrum, eundo per medium pectus. Rurſum, longitudo corporis humani decupla eſt ad ejus profunditatem, quæ ſumitur à pectore, per pectus penetrando in dorſum. ita S. Auguſtinus lib. 15. de Civit. cap. 26. & S. Ambroſius lib. de Arca, cap. 6.

Arcæ capacitas fuit 450000. cubitorum.

Hinc ſequitur, arcæ capacitatem interiùs fuiſſe 450000. cubitorum. nam ſi geometricè 300. cubitos longitudinis arcæ, multiplices per quinquaginta latitudinis ejuſdem, habebis cubitos quadratos quindecim millia: quæ ſi rurſum multiplices per 30. cubitos altitudinis arcæ, habebis jam dicta 450 millia cubitorum ſolidorum. Hæc ergo fuit dimenſio & capacitas arcæ interiùs: quæ ſanè ingens fuit, & ſufficiens omnibus animalibus & rebus arca contentis; ut non ſit neceſſe cum Origene, cubitos hìc, non communes, ſed geometricos accipere: ſic enim ſextuplo major & capacior fuiſſet arca.

Vers. 16.

Feneſtram) Præcipuam unam, grandiorem & pellucidam, ex vitro, cryſtallo, vel lapide ſpeculari (hoc enim ſignificat Hebreum צהר *ſohar*, & Græcum διαφανὴς, ut vertit Symmachus.) Nihil ergo prohibet, alias minores per circuitum in tertio cœnaculo, ad lucem ubique recipiendam, factas eſſe feneſtras. Feneſtra hæc aperiri poterat: unde per eam Noe columbam & corvum emiſit.

Et in cubito conſummabis ſummitatem ejus) q. d. Altitudinem ejus, putà feneſtræ, facies unius cubiti. ita Vatablus, Oleaſter, Delrio. Secundò, Tornellus ſic explicat, q. d. Menſuram cubiti ſemper ad manum habe & adhibe, ut juxta eam ſingulas arcæ partes, ad menſuram à me præſtitutam ædifices. Tertiò, & genuinè (ut patet ex Hebræo) *ejus*, ſcilicet arcæ, ſummitatem ſive altitudinem facies unius cubiti. q. d. Facies tectum arcæ non omnino, ſed penè planum, ita videlicet, ut ſenſim & lentè tantùm aſſurgat ad altitudinem cubiti; ſic ut cubitus iſte, ſit altitudo mediana culminis arcæ, per totam ejus longitudinem. ita Johannes Buteo & Peterius ex communi Doctorum ſententia: deſcribit enim Moſes hìc arcæ tectum ejuſque formam arcuatam in culmine.

Arcæ tectū aſſurgebat altitudine unius cubiti uſque ad culmen.

Deorſum cœnacula et triſtega facies in ea) Ita hæc lege & junge, non autem, ut *deorſum* referas ad *oſtium*, quod præceſſit. Jam ſenſus eſt, q. d. Deorſum unum cœnaculum, ſive tabulatum ſub alio conſtituatur, inquit Delrio. Secundò, aptiùs ad Hebræa: *deorſum*, id eſt tabulata infima: *cœnacula*, id eſt tabulata media. in his enim fieri ſolent cœnacula: & *triſtega*, id eſt tabulata tertia, vel ſuprema, facies in arca. Hebræa enim habent, *inferiora, ſecunda & tertia facies*; & Chaldæus, *manſiones inferiores, ſecundas & tertias facies in ea*. Unde patet, arcam tres habuiſſe contignationes, ſive tabulata; hæc enim vocantur à Græcis triſtega; in quibus partim animalia, partim eſca, aliaque ſupellex condita & diſtributa erant. his adde quartam imam, pro ſentina. Jam ſingula ita exactè deſcribit & diſtribuit Johan. Buteo lib. de Arca. In ima hac parte erat locus ſaburræ, ſive arenæ, quæ navi neceſſaria eſt, ut in aquis non fluctuet, non in hanc illamve partem inclinet, ſed ſuo quaſi pondere, & juſto libramento recta in aquis conſiſtat, in hac etiam erat ſentina, quæ ſordes ex ſuperioribus tabulatis per canales exciperet, atque per foricas, ſive foramina in aquas foras emitteret. hæc tamen foramina non erant in hac ima parte (hæc enim tota erat ſub aquis) ſed in ſequenti, ſive ſecunda contignatione, in quam per antliam ex ima parte aqua & ſordes attollebantur: niſi malis dicere cum Tornielo, ſordes ſublatas fuiſſe per funes in primum & ſummum tabulatum, ad feneſtram arcæ, ut per eam, utpote magnam, foras ejicerentur.

Arca tres habuit contignationes, ſive tria tabulata, & quartam imam.

In ima erat ſaburra & ſentina.

In ſecunda contignatione, ſive tabulato, erat locus omnium animalium tam reptilium, quàm gradientium, in plurimas (Delrio numerat 300.) cellas, ſive manſiunculas, majores, vel minores, pro quantitate animalium, utraque ex parte diſtinctus: in cellis erant præſepia aliaque vaſa cibum & potum continentia: in cellarum pavimento erant feneſtellæ, per quas ſordes animalium in ſentinam demitterentur: in medio cellarum utrimque erat tranſitus, ſeu via, qua homines cum lucernis diſcurrerent ad ſingulas cellas, ut eas inſpicerent, & cuique animali de neceſſariis providerent. In hoc tabulato erat oſtium arcæ, de quo verſ. 16. idque magnum & amplum, utpote per quod elephantes, cameli, omniaque animalia inducta ſunt in arcam.

In ſecunda erant animalia per cellas diſtincta.

In tertio tabulato erant diſtinctæ apothecæ, continentes tum annonam animalium & hominum, putà fœnum, paleas, poma, frumentum, ſemina, legumina; tum dolia aquæ dulcis, ad potum & ad lotionem. Ex hoc tertio tabulato, per foramina, tubos, in quodque præſepe ſecundi tabulati cibus & potus immittebatur, hìc etiam repoſita fuit omnis ſupellex, tam urbana quàm ruſtica, poſt diluvium uſui futura.

In tertia erat annona.

In quarto & ſummo tabulato, locus erat hominum & avium. Primò ergo, erat hìc cubiculum Noe & filiorum, diſtinctum à gynæceo, ſive habitaculo mulierum

In quarta erant aves & homines.

(ab his enim viros, durante diluvio, abſtinuiſſe docet S. Ambroſ. Rabanus, Anſelm. Laodun. S. Hieronymus in Zachar. 12. Delrio, & alii) huic lumen infundebat feneſtra arcæ. Secundò, erat hic culina cum camino & foco; Tertiò, furnus, piſtrinum, & molæ truſatiles; Quartò, lignile, cum lignis & carbonibus; Quintò, penus annonæ tam cibi quàm potus. Ex alia parte erant caveæ & nidi ſingularum avium, cum ſuo pabulo. In his cœnaculis erant ſcalæ, per quas ex uno in aliud aſcendebant & deſcendebant.

Spiracula erant in arca.

Porro, ut docet Buteo, in hac quarta contignatione erant ſpiracula ad auram excipiendam & renovandam. Erant hæc ſpiracula veluti quidam camini, qui uſque ad arcæ ſummitatem protendebantur, ut per aperta quædam oſtiola, utrimque ſub prominente tecti ſtillicidio aptè fabricata (quò à pluviis tuta, & ab aquarum fluctibus remotiora eſſent) fœtores exhalare, & incluſus aer tranſpirare poſſet, ne ſordium pædore infectus, animalia etiam ipſa inficeret interimeretque.

His omnibus tectum erat impoſitum, planum, ſed nonnihil acclive, & aſſurgens ad altitudinem cubiti (ut patuit antè) ut utrimque pluviam illapſam effunderet foras arcam, in aquas.

Ima pars arca habebat quatuor cubitos altitudinis, ſecunda novem, tertia octo, quarta novem.

Jam triginta cubitos altitudines arcæ, ita per quatuor tabulata jam dicta diſpertitur Buteo, ut ſentina habuerit quatuor cubitos altitudinis; Secunda contignatio, in qua erant animalia, habuerit novem cubitos altitudinis; Tertia cibariorum, habuerit octo; Quarta hominum & avium, habuerit novem cubitos, altitudinis.

Porrò Noe, Deo dirigente, in arca, ſicuti animalium manſiones locaque ſapientiſſimè diſtinxit, ne ſeſe invicem ullo modo poſſent animalia lædere; ita etiam mito judicio onera cuncta intra arcam ea ratione locavit ac diſpoſuit, ut ipſa arca, veluti juſtis librata ponderibus, recta poſitione, ſuper aquas conſiſtere ferrique poſſet.

Arcæ hujus & diluvii meminerunt omnes profani ſcriptores, teſte Joſepho l. 1. Antiq. cap. 4. ubi addit, etiam ſuo tempore, reliquias arcæ apud Armenos oſtendi ſolitas.

Allegoricè arca eſt Eccleſia, Noe Chriſtus.

Allegoricè, arca eſt Eccleſia, Noe eſt Chriſtus ſalvator & conſolator orbis; munda animalia & immunda in ea, ſunt juſti & impii; qui extra hanc Chriſti arcam eſt, putà hæreticus & infidelis, peribit regnante diluvio, inquit S. Hieronymus. ita & S. Auguſt. lib. 15. de Civit. cap. 26. & Gregor. hom. 16. in Ezechiel. ubi inter cætera ait: *In uno cubito conſummatur arca, quia unus eſt auctor & redemptor S. Eccleſiæ ſine peccato, ad quem omnes proficiunt, qui ſe eſſe peccatores noverunt*, vide Ferum hic in fine cap.

Inſignis tropologia totius arcæ de anima ſancta.

Tropologicè, arca eſt anima ſancta, per cruces & labores reciſis vitiis dolata, quadrata, & ex omni parte librata. Rurſum arca, eſt ſecretum conſcientiæ: Noe, eſt mens: longitudo arcæ, eſt fides: latitudo, charitas: altitudo, ſpes, item oratio & contemplatio: inundatio aquarum, eſt impetus tentationum: montes Armeniæ in quibus arca requieſcit, quies eſt animæ in contemplatione rerum divinarum: volucres arcæ, ſunt cogitationes cæleſtes: animalia, ſunt opera & curæ circa res terrenas: corvus emiſſus nec reverſus, ſignificat falſos Chriſtianos, qui foris in fluctuatione temporalium lætantur, nec redeunt ad mentis quietem: columba reverſa ſignificat bonos Chriſtianos, qui ad opera charitatis emiſſi; mox ad mentis quietem redeunt, ſed cum ramo olivæ, quia peregerunt opera miſericordiæ. Hæc om-

A nia habet Hugo Victor. lib. Allegor. in Gen. c. 18. & Origenes hic.

INGREDIERIS ARCAM TU ET FILII TUI, UXOR TUA ET UXORES FILIORUM TUORUM] ſeparantur, hic viri à feminis, ut innuat, in arca abſtinendum uſu conjugii, utpote tempore diluvii, id eſt luctus & pœnitentiæ, ad propitiandum Numen. Hinc in arca nullus legitur genitus, idque inſinuat Moſes dicens cap. 10. 1. *Natique ſunt eis filii poſt diluvium*. Et c. 11. 10. *Sem genuit Arphaxad biennio poſt diluvium*: Rationem dat Damaſcen. l. 4. Fidei c. 25. *Separavit*, inquit, *eos ab uxoribus, ut cum caſtitate pelagus & illud commune naufragium evitarent*. Quocirca Hebræi & S. Hieron. in c. 12. Zachariæ ad illa verba, *Familia domus David ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum*; & Abulenſ. hic in cap. 7. & Remigius c. 2. Joelis ad illa, *Egrediatur ſponſus de cubili*; cenſent, toto tempore quo duravit diluvium & mundi univerſalis interitus, neque Noe, neque filios ejus operam dediſſe generationi: quia tempus erat lugendi & orandi placandique Deum. VERS. 18.

EX CUNCTIS ANIMANTIBUS BINA INDUCES] De terreſtribus intellige: ergo etiam feræ, ut leones, lu- VERS. 19.
B pi, tigrides, bini inducti ſunt in arcam, qui tunc cicures, quaſi mites agnelli, Noe viro innocentiſſimo parebant, uti paruerunt Adamo in paradiſo. vide S. Chryſoſt. hom. 25. Nulli verò piſces ingreſſi ſunt arcam, nec amphibia: quia hæc continenter tam in aquis, quàm in terra vivunt. Fruſtra ergo & temerè aliqui apud Hugon. libr. 1. de Arca morali cap. 3. amphibiis his cavitates ſive nidos aſſignant, quos pro iis fecerit Noe forinſecus in extimo pariete arcæ, qui aquas ſpectabat. namſi quæ ſunt amphibia, quæ tamdiu terra carere nequeunt, vel ob pabulum, vel quia in terra nocte ſtabulantur, hæc intra arcam cum aliis recepta & ſervata ſunt. Rurſum in arcam non ſunt inducta animalia, quæ ex putrefactione, uti mures, vermes, apes, ſcorpiones; nec ea quæ ex congreſſu diverſarum ſpecierum, uti mulus ex equa & aſina, naſcuntur. Terreſtrium ergo animalium, quæ ingreſſa ſunt arcam, Arias Montanus lib. de Arca numerat ſpecies 50. exceptis ſerpentibus. Jam Pererius ſerpentium & reptilium numerat ſpecies 25. Quare univerſim fuiſſent circiter 175. ſpecies animalium terreſtrium in ar-
C ca: in quibus ſex tantùm ſunt majores equo, paucæ æquales, multæ minores etiam ovibus. Omnia hæc terreſtria Pererius æquat 250. bobus, nec in arca plus loci occupaſſe cenſet, quàm occupent 250. boves. Avium vix 150. ſpecies apud Geſnerum & Aldrovandum invenies: in quibus paucæ majores ſunt cygnis, pleræque iis minores. Potuit ergo facilè arca hæc omnia capere, cum ejus capacitas fuerit 450000. cubitorum, ut dixi v. 15.

Leones quaſi agnelli paruerunt in arca.

In arca nõ fuerunt piſces, nec amphibia.

nec mures, nec muli.

Animantium terreſtrium ſpecies ſunt 157. quæ in arca tãtum occuparunt loci, quantũ occupant 250. boves.

Avium vix ſunt 150. ſpecies.

INGREDIENTUR TECUM] Hebr. יבאו אליך *jabou elecha*, venient ad te, ſcilicet ſponte ſua, etiam ſi ſint efferа, idque vel Dei inſtinctu, vel angelorum impulſu, uti prius ad Adamum cap. 2. 19. eadem adducta ſunt. ita S. Auguſt. lib. 15. de Civit. cap. 27. Noe ergo animalia hæc quæſivit Noe, eaque adduxit ad arcam, ut vult Philo: non etiam ipſa animalia invaleſcente diluvio, fugerunt enatando ad arcam, ut vult Hugo Victorinus apud Buteonem. VERS. 20.

Angeli adduxerunt animalia ad arcam.

EX OMNIBUS ESCIS QUÆ MANDI POSSUNT) Hebraicè, *ex omni cibo qui comedi ſolet*, putà tam ab homi- VERS. 21.
D ne, quàm à beſtiis. Unde verius eſt, quod aſſerit Johan. Buteo (licet contrarium opinetur Perer.) ſcilicet animalia carnivora in arca, non herbas, ſed carnes, à Noe arcæ ad hunc finem impoſitas, comediſſe. leo enim v. g. tantùm carne veſcitur.

Carnivora in arca comederunt carnes.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

N*Oe cum animantibus ingreditur arcam. Secundò, v. 17. diluvium occupat terram per dies 150.*

1 DIxitque Dominus ad eum: Ingredere tu, & omnis domus tua, in arcam: te enim vidi juſtum
coram me in generatione hac. 2. Ex omnibus animantibus mundis tolle ſeptena et ſeptena,
maſculum & feminam: de animantibus verò immundis duo et duo, maſculum et feminam. 3. Sed
& de volatilibus cęli ſeptena & ſeptena, maſculum et feminam: ut ſalvetur ſemen ſuper faciem uni-
verſæ terræ. 4. Adhuc enim, et poſt dies ſeptem ego pluam ſuper terram quadraginta diebus et
quadraginta noctibus: et delebo omnem ſubſtantiam, quam feci, de ſuperficie terræ. 5. Fecit ergo
Noe omnia quæ mandaverat ei Dominus. 6. Eratque ſexcentorum annorum quando diluvii aquæ
inundaverunt ſuper terram. 7. Et ingreſſus eſt Noe et filii ejus, uxor ejus, et uxores filiorum ejus
cum eo, in arcam propter aquas diluvii. 8. De animantibus quoque mundis et immundis, et de vo-
lucribus, et ex omni, quod movetur ſuper terram, 9. duo et duo ingreſſa ſunt ad Noe in arcam,
maſculus et femina, ſicut præceperat Dominus Noe. 10. Cumque tranſiſſent ſeptem dies, aquæ di-
luvii inundaverunt ſuper terram. 11. Anno ſexcenteſimo vitæ Noe, menſe ſecundo, ſeptimodeci-
mo die menſis, rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ, et cataractę cœli aperti ſunt: 12. et facta eſt
pluvia ſuper terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus. 13. In articulo diei illius ingreſſus
eſt Noe, et Cham et Japheth, filii ejus; uxor illius, et tres uxores filiorum ejus cum eis, in arcam:
14. ipſi & omne animal ſecundùm genus ſuum, univerſaque jumenta in genere ſuo, et omne quod
movetur ſuper terram in genere ſuo, cunctumque volatile ſecundùm genus ſuum, univerſæ aves, om-
neſque volucres, 15. ingreſſæ ſunt ad Noe in arcam, bina et bina ex omni carne, in qua erat ſpiri-
tus vitę. 16. Et quę ingreſſa ſunt, maſculus et femina ex omni carne introierunt, ſicut pręceperat
ei Deus: et incluſit eum Dominus de foris. 17. Factumque eſt diluvium quadraginta diebus ſuper
terram: et multiplicatæ ſunt aquę, et elevaverunt arcam in ſublime à terra. 18. Vehementer enim
inundaverunt: et omnia repleverunt in ſuperficie terrę: porro arca ferebatur ſuper aquas. 19. Et
aquę prævaluerunt nimis ſuper terram opertique ſunt omnes montes excelſi ſub univerſo cœlo. 20.
quindecim cubitis altior fuit aqua ſuper montes, quos operuerat. 21. Conſumptaque eſt omnis caro
quę movebatur ſuper terram, volucrum, animantium, beſtiarum, omniumque reptilium, quę
reptant ſuper terram: univerſi homines, 22. et cuncta, in quibus ſpiraculum vitæ eſt in terra,
mortua ſunt. 23. Et delevit omnem ſubſtantiam, quæ erat ſuper terram, ab homine uſque ad
pecus, tam reptile quàm volucres cœli: et deleta ſunt de terra: remanſit autem ſolus Noe, et qui
cum eo erant in arca. 24. Obtinueruntque aquæ terram centum quinquaginta diebus.

Verſ. 1. OMNIS DOMUS TUA] omnis progenies & familia tua.

IN GENERATIONE HAC] inter homines hujus temporis.

Verſ. 2. EX OMNIBUS ANIMANTIBUS MUNDIS) Theodoret. Abulenſis & Beda putant hæc animalia per anticipationem vocari munda, quia ſcilicet per legem Moſis Levit. 11. decernenda erant munda. Verùm melius alii cenſent, diſtinctionem animalium, (etiam avium, ut habent LXX.) in munda & immunda, de qua Levit. 11. fuiſſe quoque in lege naturæ, idque inſtinctu Dei & traditione majorum; quòd ſcilicet Deus tempore legis naturæ, illa animalia quaſi munda ſecreverit ad ſua ſacrificia, quæ poſtea tempore legis Moſis, quaſi munda Judæis ſecrevit ad eſum. ita S. Chryſoſt. Didymus, & Pererius.

Ante Moſen fuit diſtinctio animalium mundorum ab immundis quoad ſacrificia.

SEPTENA ET SEPTENA) id eſt quatuordecim, putà ſeptem mares & ſeptem feminas: quatuordecim enim ex mundis animalibus, quatuor verò ex immundis ſervata eſſe in arca, cenſet Origenes, Juſtinus, Oleaſter, & Dionyſ. Verùm ſic ingens fuiſſet animalium turba, quam capere non potuiſſet arca.

Meliùs ergo Joſephus, S. Ambroſ. Chryſoſt. Theodor. Eucher. Lyran. Abulenſ. Cajetanus & Perer. ſic exponunt: *Ex mundis tolles ſeptena & ſeptena*, id eſt ſeptem tolles in arcam, è ſingulis quæ munda ſunt, ſcilicet unum par ad ſpeciei propagationem: ſecundum par ad ſacrificium: tertium par ad eſum poſt diluvium: denique ſeptimum marem pro ſacrificio offerendo, mox ut ceſſarit diluvium, prout de facto, mox ut ceſſavit, Noe unum è ſingulis

Quid ſeptena & ſeptena?

A animalibus mundis, Deo in gratiarum actionem obtulit, cap. 8. 20. ita Perer. ex immundis verò, unum tantùm par ſervatum eſt in arca, ad ſpeciei propagationem.

Symbolicè, S. Ambroſ. l. de Noe & arca cap. 12. ait ſeptena aſſumi, *quia mundus & ſacer eſt ſeptimus numerus. Nulli enim miſcetur, nec ab alio generatur, ideoque virgo dicitur; quia nihil ex ſe generat: itaque vilis habet ſanctificationis gratiam.*

Ex hoc loco aliiſque argumentis, Pererius & Aldrovandus probant, phœnicem non fuiſſe in arca, ac proinde nullum phœnicem eſſe aut fuiſſe in mundo: quia Scriptura hic docet, ea ſingulis animalibus bina; ſcilicet marem & feminam, inducta eſſe in arcam: phœnix verò unus & ſolus dicitur eſſe in mundo. Et certè non eſt ullus, qui aſſeveret ſe vidiſſe phęnicem. Rurſum, qui aſſerunt phęnicem, valde inter ſe de eo diſſentiunt. Videtur ergo phœnix eſſe fabula, fortè inde orta, quòd Ægyptii Heliopoli ſolem, quaſi avem orientem & occidentem, pinxerint. hanc fecerunt & finxerunt eſſe phœnicem, cùm tantùm eſſet ſymbolum & hieroglyphicum ſolis, qui quaſi phœnix ſolus eſt in mundo.

Phœnicem eſſe avem, non realē, ſed ſymbolicā, oſtenditur.

B *Phęnix nō eſt alius, quàm ſol.*

Huic conjecturæ favet, quòd veteres, teſte Lactantio & Claudiano, phœnicem dixerunt eſſe ſolis avem, quæ eo oriente dulciſſimè caneret, eumque prona veneraretur. Quapropter Plinius l. 10. cap. 2. deſcribens phęnicem, ait eum eſſe fabulam, additque: *Allatus eſt*, inquit, *in Urbem phœnix Claudii principis cenſura, anno Urbis* DCCC. *& in comitio propoſitus, ſed quem falſum eſſe nemo* dubi-

dubitaret. Unde mirum eſt Conimbric. 1 a de Cœlo c. 3. q. 6. a. 4. aſſerere eſſe phœnicem, idque tum ex aliis, tum ex hiſce Plinii verbis confirmare: Plinius enim phœnicem habet pro fabula. alii veteres qui phœnicem aſtruunt, non ex ſua ſententia, ſed ex priſcorum ſcriptis, ſive veris, ſive fabuloſis aut ſymbolicis eum aſtruunt. Verùm Conimbric. addunt, phœnicem non eſſe unum, ſed plures; nec ſeipſum reſuſcitare, ſed more communi generari, quare alium ponunt phœnicem ab eo qui à veteribus ponitur, quaſi ſymbolum & typus reſurrectionis: & tales phœnices ſe habere Abyſſini aliique jactitant. Nam Conimbric. aliique omnes jam conſentiunt, nullum eſſe talem phœnicem, qui unicus ſit, quique moriens renaſcatur, qualem veteres deſcripſerunt. Niſi ergo quæſtio ſit de nomine, dicendum eſt, phœnicem non eſſe, nec fuiſſe in mundo.

VERS. 7. *Octo tantum homines ſervati in arca.* ET INGRESSUS EST NOE ET FILII EJUS, UXOR EJUS, ET UXORES FILIORUM EJUS] Nota. Octo tantùm homines in arcam ingreſſi & ſervati ſunt, regnante diluvio: ex his octo, ſeptem ſervati ſunt propter Noe. Henoc: interim ex paradiſo aquis obruto, aliò eſt tranſlatus.

Beroſus Annii uxorem Noe Tyræam vocat, uxores verò filiorum Noe vocat Pandoram, Noellam, & Noeglam. Verùm viri docti valdè dubitant, an Beroſus quem Annius edidit, ſit verus & priſcus ille Chaldæorum Beroſus. Gnoſtici, teſte Epiphan. hær. 26. uxorem Noe vocarunt Noria: arguit eos Epiphan. eamque aſſerit vocatam eſſe Barthenon. Rurſum unam ex hiſce uxoribus fuiſſe Sibyllam Babyloniam, fatetur ipſamet l. 1. orac. Sibyll. poſt principium, ubi ipſa ſe cum marito in arca fuiſſe profitetur. *An Sibylla fuerit in arca.* Sed viri docti id ſuſpectum habent, quaſi verſibus illis addi um ſit ab aliquo ſciolo, ad antiquitatem & auctoritatem illis oraculorum libris conciliandam: nam quòd ibidem ipſa addit, arcam ſubſediſſe, non in montibus Armeniæ, ſed Phrygiæ, manifeſtè repugnat Moſi cap. ſeq. v. 4. Scio aliquos eruditos hæc ſymbolicè accipere, atque opinari, Sibyllas veras & primævas, non fuiſſe feminas prophetiſſas, ſed tantum fuiſſe priſcam Hebræorum Kabulam, ſive Kibyllam (unde Sibyllæ nomen) id eſt doctrinam à patribus traditione acceptam. *Sibyllam, eſſe Kabulam aliqui cenſent.* קבל *Kabal* enim hebraicè ſignificat accipere, recipere, excipere ab alio: inde Kabula vel Kibylla eſt *παράδοσις*, ſive patrum traditio, quam Noe à priore ſæculo acceptam poſteris poſt diluvium tradidit: perinde ac Lactant. l. 1. Inſtit. cap. 6. ex Varrone cenſet, Sibyllam dictam eſſe quaſi *θεοβούλην*, eò quòd conſilia Dei denuntiaret. Veteres enim deos *σιὸς*, non *θεὸς*; & conſilium, non *βουλὴν* ſed *βυλὴν*, appellabant. Si ergo Sibylla eſt Kabula, vel *θεοβούλη*, utique ipſa cum Noe, & in Noe fuit in arca. Verùm de Sibyllis alibi diſputandum eſt.

VERS. 11. ANNO SEXCENTESIMO VITÆ NOE] planè exacto, & 601. inchoato per 40. dies, inquit Perer. Verùm contrarium eſt verius, ſcilicet anno 600. Noe inchoato, cœpiſſe diluvium: nam diluvium duravit totum annum, & anno 601. Noe, menſe ſecundo, ceſſavit, ut patet c. 8. verſ. 13. Rurſum Noe poſt diluvium vixit 350. annos: vixit autem univerſim annos 950. quòd ſi diluvium extitiſſet anno 601. Noe, cùm illud durarit annum integrum, ſequeretur, Noe vixiſſe annos 951. quod falſum eſt. Porro ſexcenteſimo anno factum eſt diluvium, inquit S. Ambroſ. libr. de Noe cap. 14. *quia ſexto die Adam creatus eſt. Idem numerus par, & in auctore eſt Adame, & in reparatione* (Noe) *ſervatur: quia ſeni ſexageſimi & ſexcenteſimi, ſenarius eſt numerus.*

D

Nota hìc conſtantiam fidei in Noe. nam centum annis in fide diluvii perſtitit, ſcilicet ab anno 500. ad 600. illudque conſtanter prædicavit. eſto ab omnibus, etiam cognatis, rideretur, quaſi qui vano timore correptus, ſtulto labore in arcæ fabrica tot annos deſudaret: ſed hi hoc anno riſum in fletum, & ſeram pœnitentiam commutarunt. Noe ſimilis fuit Mathathias 1. Machab. 2. v. 19.

MENSE SECUNDO) qui hebraicè dicitur Iiar, & ferè reſpondet noſtro Majo, ſaltem quoad poſteriorem ſui partem. *Diluvium cœpit in Majo cur?* primus enim Hebræorum, & S. Scripturæ menſis, eſt Niſan, qui partim Martio, partim Aprili reſpondet. In Majo ergo cœpit diluvium, idque ut oſtenderet Deus, cauſam diluvii non naturalem fuiſſe ex pluvia & imbribus hiemalibus, ſed ſpeciali providentia Dei illud effectum eſſe, ſub initium æſtatis, cùm inchoantur calores & ſiccitates. Ut igitur major eſſet impiorum dolor, Deus eos perdit tempore amœniſſimo, quo nil niſi lætum ſibi pollicebantur: *edebant & bibebant*, ut ait Chriſtus Lucæ cap. 17. v. 27. Et S. Ambroſ. lib. de Noe cap. 14. *tunc*, inquit, *fecit diluvium, quando dolor eorum major foret, qui in ſua abundantia puniebantur, tunc ultio terribilior tanquam dicentis Dei*, &c. *Pereant cum homine omnia, propter quem nata ſunt omnia. In ſuis diviliis conſumatur homo, cum ſua dote moriatur.* Idem judicium contigit diviti Evangelico, qui multis bonis collectis pollicebatur ſibi deinceps lautam vitam, ſed eadem nocte periit. Idem contigit Nabuchodonoſor regi: idem Aman: idem Herodi Act. 12. Hoc eſt quod ait Chriſtus, *Qua hora non putatis, filius hominis veniet.* & Paulus: *Cùm dixerint, Pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperveniet interitus.* Nemo igitur in proſperitate mundana confidat. *Spes enim impii quaſi lanugo quæ à vento tollitur*, Sap. 5. 15. Joſephus tamen incipiens annum à Septembri, menſem hunc ſecundum vocat Marcheſuam (ſic enim legendum eſt, non autem Marſenona) qui reſpondet noſtro Octobri, cùm

B abundant imbres: ſed prius, quod dixi, verius eſt.

Denique Anton. Fonſeca in annot. ad Cajet. in c. 8 Gen. & Tornellus putant, menſem ingreſſus & exitus Noe de arca fuiſſe Januarium, quem ideo dicunt à primis Gentilibus poſtmodum ipſi Noe fuiſſe conſecratum, & ab eo denominatum. *An Noe arca exierit in Januario.* ſiquidem Noe ab ipſis Janus nuncupabatur; quem idcirco bifrontem finxerunt, quòd Noe viderit annum & ſæculum tam vetus quàm novum. Verùm non video ſolidum hujus opinionis fundamentum. nec enim Januarius apud Hebræos fuit menſis ſecundus, ſive annum ſacrum, ſive vulgarem & civilem accipias: licet id ſubtiliter oſtendere conetur Tornellus pag. 107.

SEPTIMODECIMO DIE MENSIS) Hunc diem fuiſſe Dominicum aſſerit Cedrenus: die enim Dominico tam cœpiſſe, quàm deſiiſſe, & finem accepiſſe diluvium, tradit ibi. & alii nonnulli, penes quos ſit fides.

RUPTI SUNT) Hebraicè נבקעו *nibkeu*, id eſt impetu ac vi aquarum diſciſſi, diſſecti, diffracti, diſrupti ſunt.

C

OMNES FONTES) omnes ſcaturigines, omnes rivi, omnia orificia, omnes venæ, omnes aquæductus ex abyſſo prodeuntes: ita ut aqua abyſſi jam ſuis rivis, venis, alveis, & aquæ ductibus coercere non poſſet, ſed eos perrumpens omnia inundaret; faceretque quaſi unum mare per totam terram. unde ceſſante diluvio, reductæ ſunt aquæ in ſuam hanc abyſſum, ibique concluſæ, cùm, ut ait Scriptura, *clauſi ſunt fontes abyſſi*.

ABYSSI MAGNÆ) id eſt abyſſorum multarum. Sub terra enim ſunt multæ abyſſi, id eſt voragines aquarum. unde pro *magnæ*, hebraicè eſt רבה *rabba*, id eſt multæ. ita Perer. & Delrio. Verùm cùm hebraicè ſit, non תהומות *theomot*, id eſt abyſſi, ſed תהום *theom*, id eſt abyſſus: & *rabba*, id eſt multa, per enallagen Hebræis familiarem, idem ſit, quod magna, ut vertit Noſter; verius cenſent alii, abyſſum magnam hìc vocari barathrum, ſive voraginem illam ſubterraneam, maximam & profundiſſimam, quæ tum ex aquis initio mundi à Deo reconditis, tum ex mari, aquis eſt pleniſſima; quam multi putant eſſe matricem omnium fluminum, fontium & aquarum dulcium, de qua dixi cap 19. Hæc enim hebraicè vocatur *theom*, tam hìc quàm Deuter. 33. 13. ubi hebraicè nuncupatur, *tehom roberſet tachas*, id eſt abyſſus cubans infernè: quod Noſter vertit abyſſum ſubjacentem. talem enim abyſſum ſive voraginem aquarum ſubterraneam eſſe, tum experientia multiplici, tum variis argumentis, tum auctoritate Platonis, S. Hieron. Baſilii, Damaſc. Philonis, Plinii, Iſidori, S. Thomæ, Bernardi, & aliorum, quin & S. Script. locis jam citatis, docent Conimbricenſes tractatu 9. in Meteora cap. 9. & Valeſius Sacræ Philoſophiæ cap. 63. Licet enim ſub terra multæ ſint aquarum voragines, tamen hæ omnes una cenſentur eſſe ſubterranea vorago, ſive abyſſus; præſertim, quia veriſimile eſt, omnes invicem per venas & meatus conjungi, & in primaria ac majori quapiam voragine quaſi matrice convenire. Ex hac ergo abyſſo erumpentes aquæ largiſſimæ, inſtar fluminum, imò marium, terram operuerunt. ipſa quoque maria litora ſua egreſſa,

terram

Digitized by Google

terram operuerunt: omne enim mare, per venas, cum abyſſo jam dicta conjungitur & unitur. unde per abyſſum hic, maria quoque intelliguntur: abyſſus enim eſt vorago aquarum, tam quæ terra, quàm quæ mari continentur.

An fuerit vacuum in abyſſo.

Dices, Ergo tum in mari & abyſſo fuit vacuum. Reſpondeo, non fuiſſe, partim quia in abyſſum loco aquæ ſubintravit aer: partim quia Deus tum rareſecit aquas maris & abyſſi, quo factum eſt, ut illæ majorem locum expoſcerent, ſeque non tantùm per alveos ſuos, ſed & per terram diffunderent.

Nota *rupti ſunt omnes fontes*, q. d. Tanta fuit aquæ, ex abyſſo & mari erumpentis, vis & copia, ut omnes ſuos fontes, limites & aggeres pervaderet, atque per latera quaquaverſum ſe effunderet. totamque terram obrueret; perinde ac faciunt torrentes terra concluſi, dum vi aquarum ſuos exitus, alveos & aggeres, quibus quaſi carceribus concludebantur, dilatant, diſtringunt, rumpunt, & per latera undequaque erumpunt, omniaque inundant.

Quæ cataracta cæli? Prima ſent.

ET CATARACTÆ CÆLI APERTÆ SUNT] *Cataractæ*. ait Eugubinus & Oleaſter, ſunt foramina, quæ Deus fecit in cælo, ſive firmamento, ut per ea aquæ quæ ſupra firmamentum ſunt, defluerent. propter diluvium enim aquas has ibidem fuiſſe repoſitas a Deo, initio mundi, cenſent ipſi: ſed hoc modo findi debuiſſet, non tantum firmamentum, ſed & omnes cæli planetarum. quod eſt improbabile.

Secundò. Petrus de Aliaco, & alii, quos citat Perer. pagina 252. per cataractas accipiunt conſtellationes, quarum vi naturali factum ſit diluvium; ſed hoc repugnat huic verſui & v. 4.

Tertia & vera eſſe nubes.

Dico ergo, cataractæ cæli hic per catachreſin vocantur nubes, ipſaque ſecunda aeris regio, multas in partes plagaſque diviſa, quæ vapores & aquas intra ſe quaſi repagulis & cataractis quibuſdam continet & coercet. q. d. Nubes, ipſaque ſecunda aeris regio, in diluvio tanto impetu, aquarum vim maximam in terram dejecit, ut totus aer videretur rumpi in vaſtiſſima foramina, per quæ non tam guttas & pluvias, quam denſiſſimos imbres, inſtar rivorum & fluviorum effudit, ita ut aer jam non aer, ſed continuus quidam imber, imò mare eſſe videretur. ita S. Chryſoſt. Rupertus, & Perer. cataractæ enim nuncupantur à *καταῤῥήγνυμι*, id eſt, præceps decurrens ruo. unde ruptis his cataractis ſubdit Moſes: *Et facta eſt pluvia ſuper terram quadraginta diebus.*

Duplex cauſa diluvii.

Nota. Duplex fuit cauſa diluvii, una ſupera, putà pluvia erumpens ex cataractis cæli: altera infera, putà eruptio & inundatio abyſſi, ita ut terra media, utrinque invaſa & obruta fuerit aquis.

Sanè difficile eſt pervidere, unde tanta aquarum copia, quæ totam terram operiret, imò altiſſimos montes quindecim cubitis ſuperaret, prodierit. Conſtat enim montes nonnullos ad quatuor milliaria Italica, ſive ad quatuor millia paſſuum elevari, ac ſuper terram eminere, quanta eſt altitudo Alpium gradatim aſcendentium. Quòd ſi ubique terrarum æquè altæ fuerunt aquæ, (ut videtur) idque ſignificat Script. cap. 8. verſ. 3. ubi ait arcam Noe in aquis diluvii fluitantem, iis ſenſim decreſcentibus, tandem ſeptimo menſe quieviſſe ſuper montes Armeniæ, ac decimo menſe aliorum cacumina montium apparuiſſe; ergo illuc uſque aquis fuerant obtecta) ſanè ingens fuit peripheria aquarum, quæ facilè in ſe quatuor maria & amplius complecteretur, uti patet geometricè ſpatium hoc expendenti & metienti: quo enim altiùs ſcanditur, eo peripheriæ capacitas magis dilatatur, ac geometrica progreſſione gradatim excreſcit in quantitatem ingentem. Mare enim longè minus eſt terra, ac videtur non multo majus eſſe montibus & collibus: in horum enim locum ſucceſſit. Deus enim è terra priùs rotunda montes elevavit, ut per hoc in ea faceret ſcrobes & foſſas, in quas induceret aquas, quæ priùs terram operiebant, ut terra aquis vacua poſſet habitari. Igitur mare parum contulit ad tantum diluvium. Rurſum, vapores è terra elevati atque aer, non videntur potuiſſe reliquum conferre: nam ut ex vapore & aere fiat aqua, debet magna fieri aeris condenſatio. Decem enim unciæ aeris, imò longè plures, non efficiunt unam unciam aquæ. Quare etiamſi major pars aeris

A fuiſſet converſa in aquam, vix videtur ſuffeciſſe ad tantam aquarum molem præſtandam, etiamſi eas à Deo per rarefactionem extenſas & expanſas eſſe aſſeveres, præſertim quia ſi valdè rarefactæ fuiſſent aquæ, fuiſſent utique valdè ſubtiles, leves & aeriæ; unde non potuiſſet eis innatare & ſupernatare arca tam gravis & onuſta. Adde, tunc loco aeris in aquam verſæ & denſatæ debuiſſent alia corpora ſuccedere, aut ingens relinqui vacuum, quod natura abhorret, aut certè nova aqua, vel novus aer à Deo creari, & poſt diluvium annihilari. quod etiam abſonum videtur. Quare nonnulli viri docti dicunt ſe rationibus jam allatis cogi, ut fateantur cum Oleaſtro & Eugubino aquas, quæ diluvium cauſarunt, eſſe illas quæ primitus ſuper coelos in maxima copia a Deo ad hoc repoſitæ ſunt, ideoque Deum in firmamento feciſſe cataractas ſive meatus, per quos hæ aquæ deſcenderent. hoc enim plana Moſis narratio exigere videtur. Cùm enim aquas veras ad diluvium oportunas in cælo reperiamus, tot tantaſque aeris commutationes veſtigare non eſt opus. Adde, multi veteres & moderni cenſent, cælos non eſſe ſolidos, ſed liquidos & fiſſiles inſtar aeris

B vel ætheris. quod ſi concedas, facilè per eos deſcendere potuerunt aquæ. In locum verò aquarum ſuperarum, ne eſſet vacuus; vel ſucceſſit aer & æther, qui cum aquis ſuperis videtur commutaſſe locum tempore diluvii: vel certè aquas reliquas, quæ ſuper cælos tempore diluvii manſerunt, Deus rarefecit, ut locum aquarum ſociarum, quæ deſcendebant, implerent. Porrò, acceleravit, inquiunt, Deus deſcenſum aquarum ſingulari impulſu; nam ſi naturali motu deſcendiſſent, impendiſſent in deſcenſu ex loco tam alto & remoto, pluſquam centum annos, uti oſtendi cap. 1. verſ. 14. Favet huic ſententiæ S. Petrus epiſt. 2. cap. 3. 5. ubi ſi accuratè verba expendas, videtur dicere aquis diluvii periiſſe mundum, id eſt cælum & terram; ſicut idem peribit in fine ſui igne conflagrationis. Igitur ſicut non tantùm elementa, ſed & ipſimet cæli, ut ipſe ait verſ. 12. hoc igne *ardentes ſolventur*: ſic pariter videntur iidem in diluvio aquis fiſſi & obruti, ita ut quodammodo periiſſe cenſeri poſſint. Hoc enim plena S. Petri antitheſis exigere videtur. Unde verſ. 5. ait, *Quòd cæli erant priùs & terra*, &c. *per quæ ille tunc mundus aqua inundatus periit: cæli*

C *autem qui nunc ſunt*, &c. *igni reſervati*, q. d. Mundus & cæli priores periere diluvio: cæli autem, qui poſt diluvium à Deo ſunt reſtituti, & nunc extant, ſimili modo reſervantur igni, ut conflagrent & pereant. quocirca ſubdit verſ. 13. *Novos verò cælos & novam terram ſecundùm promiſſa ipſius exſpectamus.* Accedit quòd Eſdras lib. 4. cap. 6. verſ. 41. firmamentum vocat ſpiritum, id eſt aerem vel ætherem: hunc enim ipſe vocat ſpiritum, ut patet v. 39. Ita ipſi, qui poſito hoc principio, quòd cæli ſint liquidi vel fiſſiles, non malè philoſophantur ac facilem claramque tantarum, quantæ ad diluvium requirebantur, aquarum dant cauſam.

Verùm, quia Ariſtoteles & Philoſophi hoc principium pernegant; & quia aquæ illæ ſupra cælos ſubtiles ſunt, & cæleſtes, ac longiſſimè remotæ à terra; idcirco Reſp. & dico Primò, ſolum mare tantum diluvium cauſare non potuit; diluvium enim longè majus fuit toto mari. Mare enim reſpectu terræ eſt exiguum: nam cùm à terra ſeparatum eſt, ſucceſſit duntaxat in locum foſſarum & ſcrobium, è quibus elevati ſunt montes. quare

D fere ſua quantitate montes adæquat, uti jam dictum eſt. Rurſum nautæ qui bolide profunditatem maris explorarunt, aſſerunt, mare in ſui medio, ubi profundiſſimum eſt, communiter non eſſe profundius dimidio milliari Italico, hoc eſt quingentis paſſibus; cùm ſemidiameter terræ ſit trium millium milliarium, uti paſſim docent Mathematici. Quid eſt dimidium milliare, etiam in ſuprema, ideoque ampliſſima ſuperficie terræ, ſi comparetur cum tribus millibus milliarium, quæ eſt menſura profunditatis terræ à ſuperficie uſque ad centrum? Inſuper mare vix operit dimidiam ſuperficiem terræ, nec ullos montes; imò Eſdras lib. 4. cap. 6. verſ. 42. ait aquas & mare occupare ſeptimam tantùm terræ partem. Quare his ad calculum ſubductis, ſequitur mare vix eſſe milleſimam partem terræ: ſpatium autem ad quod diluvium excrevit ſuper terram, continuit ducenteſimam & trigeſimam octavam partem terræ, uti mox dicam;

qui

Digitized by Google

qui numerus continet millenarium quater & ampliùs, quo fit, ut ad ſpatium hoc, ad quod diluvium excrevit, aquis implendum quatuor maria non ſuffeciſſent, niſi dicas mare ad quadruplum ſolito magis à Deo fuiſſe rarefactum.

Dico Secundò; cauſa diluvii fuere vapores è globo terræ & maris ſurſum elevati, ibique in pluviam reſoluti. Pro quo Nota. Si ponas diluvium ad quinque milliaria Italica ſupra terram excreviſſe: operuit enim altiſſimos montes ad 15. cubitos; montes autem aliqui ad quatuor milliaria ſupra terram attolluntur. Ponamus ergo ad faciliorem calculum, diluvium ad quinque milliaria ſupra terram excreviſſe, dico ſpatium hoc quinque milliarium non eſſe niſi ducenteſimam trigeſimam octavam partem globi terræ, uti periti Mathematicè ſubductis rationibus Romæ mihi oſtenderunt. Jam facile fuit Deo 238. partem terræ, cui immixtum eſt mare, in vapores vertere, eoſque in pluvias convertere: hi ergo totum hoc quinque milliarium ſpatium impleſſent. Adde. aquam decuplo rariorem eſſe terra: quare dictum numerum 238. portionis terræ, ſufficientis ad implendum ſpatium quinque milliarium jam recenſitum, multiplicandum eſſe per decem; quod ſi facias, provenient 2380. quare 2380. pars terræ reſoluta in vapores & pluvias, ſuffecit ad implendum hoc ſpatium quinque milliarium. Quid eſt 2380. pars terræ ad totum terræ globum? In locum verò hujus portionis terræ in vapores abeuntis, ſucceſſit aer & aqua, per rarefactionem dilatata, & ſolito magis expanſa,

Denique potuit Deus pluvias pari modo rarefacere & extendere; quo dato, multo adhuc minor terræ & pluviarum portio, ad ſpatium hoc implendum ſuffecit. Probabile quoque eſt, Deum partem aeris in pluviam & aquam convertiſſe. Tria ergo elementa, ſcilicet aer, aqua & terra, ad tantum diluvium cauſandum concurrerunt. Locum S. Petri explicui in Comment. epiſtolæ ejuſdem.

Vers. 12. QUADRAGINTA DIEBUS] Pluviæ hujus tam continuæ cauſa fuit, aſſidua vaporum multiplicatio & converſio in aquas. Deus enim tunc vapores, aerem, aliaque in aquas reſolvebat continuò per 40. dies, eaſque miſericorditer, non ſimul, ſed ſenſim depluit, ut interim terrerentur & pœniterent homines, ait S. Chryſoſt.

Nota. Putat Oleaſter non tantùm per dies hos 40. ſed etiam per 150. ſequentes, continuò pluiſſe. Verùm Scriptura tantùm aſſerit, 40. diebus pluiſſe, quo ſatis innuit, poſt 40. dies ceſſaſſe pluviam. ita Abulenſ. & Pererius.

Vers. 13. IN ARTICULO (in puncto) DIEI ILLIUS: hebraicè eſt בעצם היום *beetſem hajom*, in oſſe diei, id eſt in ſubſiſtentia (oſſa enim dant ſubſiſtentiam firmam corpori) illius diei, putà illo die 17. menſis ſecundi, anni 600. Noe, INGRESSUS EST] ſcilicet ultimatè & completè, Noe cum omnibus in arcam. Notandum enim ex v. 1. 4. & 7. Noe in arcam ingredi cœpiſſe, ſeptem diebus ante diluvium, ac per eos dies ſenſim cibaria & animalia induxiſſe in arcam, ita ut ipſo die diluvii, qui fuit decimus ſeptimus menſis ſecundi, omnia, & omnes perfectè eſſent ingreſſi. τὸ ergo *ingreſſus*, ſignificat hic actum, non inchoatum, ſed completum & perfectum, Voluit enim Dei clementia, hiſce ſeptem diebus, per apparatum quem faciebat Noe, perque continuam inductionem animalium & cibariorum in arcam, homines monere de inſtanti diluvio, & commovere ad pœnitentiam. ita S. Ambroſ. Toſtatus & Pererius.

Vers. 14. UNIVERSÆ AVES, OMNESQUE VOLUCRES] Aves ſunt, quæ pennas habent: volucres, quæ alas, ſive ex pennæ ſint, ſive membranulæ, quales habet veſpertilio.

Vers. 16. INCLUSIT EUM DOMINUS DE FORIS] ſcilicet, extrinſecus oſtium arcæ, contra aquas, bitumine obliniendo, quod Noe, utpote arcæ jam incluſus, facere non poterat. unde Hebræa habent, *clauſit Dominus pro eo*, vel, ut Vatabl. vertit, *poſt eum*. Vide quantam curam & providentiam Deus habeat Noe & ſuorum.

Vers. 17. FACTUMQUE EST DILUVIUM] Tropol. S. Ambroſ. lib. de Noe cap. 13. *Diluvii ſpecies*, ait, *typus eſt purgationis animæ noſtræ. Itaque cùm mens noſtra ſe à corporalibus mundi hujus illecebris, quibus antè delectabatur, abluerit, bonis quoque cogitationibus veteris colluviem cupiditatis abſterget, tamquam purioribus abſorbens aquis turbidorum prius amaritudinem fluentorum.*

AQUÆ PRÆVALUERUNT NIMIS] ita ut domos & urbes everterent, arbores eradicarent, omniaque ſata & germina ſolo ſternerent, nimirum tunc, ut canit Ovidius: Vers. 19.

Omnia pontus erant, & deerant littora ponto.

Conſtantia Noe in tot tentationibus.

Nota hic rurſum conſtantiam fidei, ſpei & patientiæ in Noe. Erat enim in tentationibus graviſſimis, ut mirum ſit eum non deſperaſſe. Primò, enim relinquere cogebatur domum, amicos & omnia; imò eorum interitum videre. Secundò, quaſi in carcere & tenebris, fœtoreque animalium clauſus erat. Tertiò, terrore quatiebatur videns tantam Dei iram, aquaſque undique irruentes: imò nil niſi præſentem mortem aſpiciens. Si enim in mari & fluctibus timent homines, quantum timuit Noe? Quartò, timere poterat ne & ipſum, ob culpam aliquam relinqueret Deus. Quintò, neſciebat quamdiu tempeſtas duraret. Sextò, non videbat exitum: clauſa enim erat arca. Septimò, cruciabat eum interitus omnium hominum & animalium. Octavò, laborabat, ut ſuos in arca conſolaretur & confortaret, ne deſperarent. Quis in tantis tentationibus non ſuccubuiſſet, ac mori prælegiſſet? verùm omnia hæc ſuſtinuit & ſuperavit Noe, uni Deo nixus, ejuſque promiſſioni & providentiæ; quoniam nullum erat aliud auxilium aut conſilium. Ita ſuos exercet & perficit Deus, dum omnia fulcra eis adimit, ut totos ſe Deo committant. Diſcamus & nos in arctis quibuſque nos Deo unire, in eumque maximè ſperare. Dominus enim eſt qui ſuos *mortificat, & vivificat: deducit ad inferos, & reducit*. Quid mirum ergo. ſi Noe à fide ita laudet Paulus Hebr. 11. 7. & Eccleſiaſt. c. 44. 17.?

QUINDECIM CUBITIS ALTIOR FUIT AQUA SUPER MONTES] Ergo pertigit diluvium uſque ad imum mediæ regionis aeris: eò enim pertingit Olympus & alii montes celſiſſimi: ergo diluvium paradiſum quoque obruit & deſtruxit. Putant aliqui, quod tantundem, putà quindecim cubitis ſupra terram & montes excreſcet ignis conflagrationis in fine mundi, illudque innuit S. Auguſtinus l. 3. de Gen. ad lit. c. 2. idque probat ex 2. Petri 3. v. 3. & 7. Falſum ergo eſt, quod Cajet. cenſuit, montes qui hic aquis operti dicuntur, eſſe illos, qui ſunt ſub cælo aereo, non autem illos, qui ſuperant mediam aeris regionem, quales ait ipſe eſſe Olympum & Atlantem. hoc enim repugnat S. Scripturæ hic, quæ omnes terræ montes diluvio ſuperatos & obrutos aſſeverat, ut rectè advertit S. Auguſt. l. 15. Civit. 27. Fundamentum quoque Cajetani, ſcilicet quòd aliqui montes ſuperent mediam regionem aeris, ſive locum pluviæ & nivis, falſum eſt. nam cacumen Atlantis nivibus tegi, compertum eſt. Vers. 20.

An omnes omninò montes obruti aquis?

Nota. Quindecim cubitis aqua exceſſit omnes montes, ne gigantes longiſſimi, aut aliud animal vaſtiſſimum, in altiſſimi montis vertice ſervari poſſet. Quare quod tradunt Judæi, Og regem Baſan fuiſſe ex gigantibus iis, de quibus dictum eſt c. 6. quodque in altiſſimo monte conſiſtens evaſerit diluvium, idque probant ex eo, quod dicitur Deuter. 3. 10. *Solus Og reſtiterat de ſtirpe gigantum*, fabella eſt. ſic enim Og fuiſſet 800. annorum: tot enim anni ſunt à diluvio, uſque ad ingreſſum Hebræorum in Chanaan, quando ab eis occiſus eſt Og. Deut. 3. 3.

Og gigantem evaſiſſe diluvium fabulantur Judæi.

Quæres, quid fecerit Noe cum ſuis toto tempore in arca?

Quid egerit Noe in arca.

Reſp. Torniellus, eum commiſeratum eſſe cæteris omnibus pereuntibus, ſibique congratulatum eſſe de ſua ſalute in arca, ac Deo gratias egiſſe. Secundò, vacaſſe precibus & contemplationi. Tertiò, ſe & animalia cuncta curaſſe, dando eis cibum & potum, ſordes everrendo in ſentina, indeque per antliam vel ſitulas extollendo, & extra arcam per feneſtrellas, quæ ſuperiùs erant, eiiciendo. Denique rem omnem arcæ adminiſtraſſe.

ET CUNCTA IN QUIBUS SPIRACULUM VITÆ EST IN TERRA, MORTUA SUNT] Hebræa ad verbum ſic habent, *& omne cujus flatus ſpiritus* (id eſt flatus reſpirationis ſive reſpirans) *vita in naribus ejus ex omnibus quæ ſunt in arida, mortua ſunt*, hoc eſt, omnia omnino in terra reſpirantia mortua ſunt. Unde Vers. 22.

Tigu-

Digitized by Google

Tigurina vertit, *& quicquid erat in cujus naribus ſpirabat flatus vitæ. de omnibus quæ in ſicco degebant, mortua ſunt;* Vatab *jam interierant*. Addit τὸ *in ſicco* ob piſces, qui in humido, putà in aqua, verſantur: hi enim manſere vivi & ſuperſtites. Pagnin. *omnia in quorum facie erat anhelitus vitæ, ex omnibus quæ erant in ſicco, mortua ſunt;* Septuag. verò ſic, *& omnia quæcumque habebant ſpiritum vitæ, & omnis qui erat ſuper aridam, mortuus eſt;* Chaldæua, *omnia in quibus eſt ſpiraculum ſpiritus vitæ in naribus ſuis, ex omnibus quæ ſunt in arida, mortua ſunt.*

VERS. 24. OBTINUERUNTQUE AQUÆ TERRAM CENTUM QUINQUAGINTA DIEBUS] Nota, hos 150. dies, non eſſe computandos ſeorſim, poſt 40. dies pluviæ, de quibus v. 12. (ut volunt Joſeph. Chryſoſt. Toſtat. Cajetan.) ſed eos includere: nam à 17. die menſis ſecundi, quo cœpit pluvia & diluvium, uſque ad diem 27. menſis ſeptimi, quando imminutis aquis arca quievit in montibus Armeniæ, ut habetur c. 8. 4. tantum interfluunt dies 160. ergo primis 40. diebus fuit pluvia, qua terra & montes omnes, ad quindecim cubitos fuerunt obruti: deinde per ſequentes centum & decem dies, B manſit aqua in hoc ſtatu & altitudine, poſt quos cœpit decreſcere, ita ut decimo poſt die arca quieſceret in montibus Armeniæ: tot enim univerſim numerantur dies, à 17. die menſis ſecundi, quo cœpit diluvium, uſque ad diem 27. menſis ſeptimi, quo quievit arca, nimirum dies 160. quos eo modo, quo jam dixi, partiri & diſtribuere oportet. ita Lyran. Hugo, Pererius.

Horror diluvii. Horrendum fuit hoc diluvii ſpectaculum: ſenſim creſcentibus aquis, circumcurſabant per domos tremulæ matres cum parvulis, neſcientes quò pergerent; ſurgebant alii pavidi de menſa, & effugium quærebant: è cubili exiliebant ſponſus & ſponſa, huc ille, illuc illa fugiebat, ut ſalientem evaderet undam. vidiſſes quoſdam repentè ſuperiora domus, alios etiam tectorum cacumina conſcendere: nonnullos item excelſarum arborum ramos ſcandere; alios verò cum feſtinatione ad collium montiumque juga ſe proripere. ſed fruſtra: nemo A enim hanc aquarum vim & impetum evadere potuit. ubique pavor, ubique tremor. O quàm dolebant tunc, quòd Noe hæc comminantem non audierant, ſed irriſerant! O Noe, quàm ſapuiſti, inquiebant: ò nos dementes, quàm inſani, quàm ſtolidi fuimus! ò ſi jam liceret arcam ingredi, quàm cuperemus etiam tota vita in ea includi! potuimus aliquando, ſed noluimus: nunc volumus, ſed non poſſumus. Serò ſapiunt Phryges. Ex hiſce & ſimilibus vides, quàm horribile fuerit diluvium. quod ut magis videas & apprehendas, imaginare te in vertice montis conſiſtere, ac videre aquas totam terram inundantes, omnia ſternentes, homines & animalia ſorbentes, arces & oppida evertentes, excreſcentes, & montes omnes ſuperantes; itaque ad te tandem in vertice conſiſtentem pertingentes, teque pariter haurientes & mergentes. Hinc diſce quid ſit peccatum, quod hanc cladem toti orbi induxit: & ſi tale fuit diluvium aquæ in terra, quale erit diluvium ignis in gehenna? Cogita, quàm terribilis ſit Deus in conſiliis ſuis ſuper filios hominum, quàm terribilis ſit ejus juſtitia & vindicta. *Elevaverunt flumina fluctus ſuos, à vocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus.* Quid ergo erit in die judicii, qui ſimiliter omnes ex improviſo obruet? Audite Chriſtum ipſiſſimam veritatem Matth. cap. 24. v. 37. *Sicut in diebus Noe, ita erit & adventus filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes, uſque ad eum diem, quo intravit Noe in arcam, & non cognoverunt, donec venit diluvium, & tulit omnes: ita erit & adventus Filii hominis.*

Tunc, inquit ex S. Bernardo Hugo Cardin. *anguſtæ erunt viæ undique reprobis. Superiùs erit judex iratus: ſubtus, horrendum chaos: à dextris, peccata accuſantia: à ſiniſtris, infinita dæmonia ad ſupplicium trahentia: intus, urens conſcientia: foris, mundus ardens. Miſer peccator deprehenſus, quò effugiet? latere, erit impoſſibile: apparere, intolerabile. Si quæris, quis te accuſabit: dico, quòd totus mundus: quia offenſo creatore, omnis creatura odio habet offendentem, putà peccatorem.* *Horror judicii.*

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Minuitur ſenſim, & tandem finitur diluvium: idque v. 8. ex columba, redeunte cum ramo olivæ, diſcit Noe. Hinc v. 16. cum omnibus ſuis ex arca egreditur. Denique v. 20. offert ſacrificium Deo, qui per illud placatus, promittit deinceps non fore diluvium.

1. RECordatus autem Deus Noe, cunctorumque animantium, et omnium jumentorum, quæ erant cum eo in arca, adduxit ſpiritum ſuper terram, et imminutæ ſunt aquæ. 2. Et clauſi ſunt fontes abyſſi, et cataractæ cæli: et prohibitæ ſunt pluviæ de cælo. 3. Reverſæque ſunt aquæ de terra euntes et redeuntes: et cœperunt minui poſt centum quinquaginta dies. 4. Requievitque arca menſe ſeptimo, vigeſimoſeptimo die menſis, ſuper montes Armeniæ. 5. At verò aquæ ibant et decreſcebant uſque ad decimum menſem: decimo enim menſe prima die menſis, apparuerunt cacumina montium. 6. Cumque tranſiſſent quadraginta dies, aperiens Noe feneſtram arcæ, quam fecerat, dimiſit corvum, 7. qui egrediebatur, & non revertebatur, donec ſiccarentur aquæ ſuper terram. 8. Emiſit quoque columbam poſt eum, ut videret ſi jam ceſſaſſent aquæ ſuper faciem terræ. 9. Quæ cùm non inveniſſet ubi requieſceret pes ejus, reverſa eſt ad eum in arcam: aquæ enim erant ſuper univerſam terram: extenditque manum, & apprehenſam intulit in arcam. 10. Expectatis autem ultrà ſeptem diebus aliis, rurſum dimiſit columbam ex arca. 11. At illa venit ad eum ad veſperam, portans ramum olivæ virentibus foliis in ore ſuo. intellexit ergo Noe quod ceſſaſſent aquæ ſuper terram. 12. Expectavitque nihilominus ſeptem alios dies: & emiſit columbam, quæ non eſt reverſa ultrà ad eum. 13. Igitur ſexcenteſimo primo anno, primo menſe, prima die menſis, imminutæ ſunt aquæ ſuper terram: & aperiens Noe tectum arcæ, aſpexit, viditque quòd exſiccata eſſet ſuperficies terræ. 14. Menſe ſecundo, ſeptimo & vigeſimo die menſis, areſacta eſt terra. 15. Locutus eſt autem Deus ad Noe, dicens: 16. Egredere de arca, tu & uxor tua, filii tui & uxores filiorum tuorum tecum. 17. Cuncta animantia quæ ſunt apud te ex omni carne, tam in volatilibus, quàm in beſtiis & univerſis reptilibus, quæ reptant ſuper terram, educ tecum, & ingredimini ſuper terram: creſcite & multiplicamini ſuper eam. 18. Egreſſus eſt ergo Noe, & filii ejus, uxor illius & uxores filiorum ejus, cum eo. 19. Sed & omnia animantia, jumenta, & reptilia quæ reptant ſuper terram, ſecundùm genus ſuum, egreſſa ſunt de arca. 20. Ædificavit autem Noe altare Domino:

& tol-

et tollens de cunctis pecoribus et volucribus mundis, obtulit holocauſta ſuper altare. 21. Odoratuſque eſt Dominus odorem ſuavitatis, et ait: Nequaquam ultrà maledicam terræ propter homines: ſenſus enim et cogitatio humani cordis in malum prona ſunt ab adoleſcentia ſua: non igitur ultra percutiam omnem animam viventem ſicut feci. 22. Cunctis diebus terræ, ſementis et meſſis, frigus et æſtus, æſtas et hiems, nox et dies, non requieſcent.

Veas. 1. RECORDATUS AUTEM DEUS NOE] Quaſi Deus oblitus fuerit Noe, cùm eum in illa horribili aquarum abyſſo, cum arca fluitantem reliquit; hic finiente diluvio ejus recordari dicitur: quia eum inde jam liberat, ait Theodor.

Audivimus c. præc. interitum omnium impiorum: hic audimus conſolationem piorum. Sicut ergo priùs oſtendit gaudium impiorum in luctum fuiſſe converſum: ita hic declarat piorum triſtitiam in gaudium eſſe converſam, juxta illud Tobiæ: *Hoc pro certo habet omnis qui colit te, quòd vita ejus, ſi in probatione fuerit, coronabitur.*

ADDUXIT SPIRITUM] id eſt, Spiritum ſanctum, inquit Theodor. & S. Ambroſ. Secundò, Rupert. per ſpiritum accipit ſolem, qui ſuo ardore ſiccarit aquas. *Spiritus, id eſt ventus ſiccavit aquas.* Verùm dico, *ſpiritum*, id eſt ventum validum, qui vi, non tam naturali (quomodo enim id fieret in tantis aquis, tam brevi tempore?) quàm divina, partim ſiccaret & conſumeret aquas, partim eas denſaret, & cogeret in abyſſum & alveum unde eruperant, quo facto eas ibi recluſit, clauſis abyſſi fontibus & orificiis. & hoc eſt quod ſequitur: *Clauſi ſunt fontes abyſſi*. ita S. Chryſoſt. & Ambroſ. Quæ ſit hæc abyſſus dixi c. 7. 11. Idem ventus eadem vi effecit, ne ex hoc diluvio ulla poſtea lues, vel peſtilens quippiam ſpargeretur.

Vers. 2. ET PROHIBITÆ SUNT PLUVIÆ DE CÆLO] Non quaſi hucuſque continuò pluerit per 150. dies, ſed quòd decreſcente diluvio, Deus omnes omnino pluvias, etiam ordinarias prohibuerit, ut eò citiùs decreſcerent aquæ, & terra ſiccaretur. Prohibuit ergo hic pluviam Deus, per ſeptem integros menſes, ſcilicet à 17. die menſis ſeptimi, quo cœpit aqua decreſcere, ad 27. diem menſis ſecundi ſequentis anni, quo areſacta eſt terra. ut patet v. 14.

Vers. 3. EUNTES ET REDEUNTES] euntes redeundo ad mare, & ad abyſſum ſubterraneam, per varios meatus, perque occultas venas. ita S. Hieron.

MENSE SEPTIMO) ab initio, non diluvii, ut volunt aliqui, ſed anni, ut patet ex v. 13. & ſeq.

Vers. 4. VIGESIMOSEPTIMO DIE) Ita legunt conſtanter Latina Biblia, Septuag. & Patres omnes. & ratio evincit ita legendum eſſe. nam cùm per 150. dies aquæ manentes in ſua altitudine obtinuerint terram; ſequitur eas in ſua altitudine manſiſſe uſque ad diem 17. menſis
C hujus ſeptimi: cœpit enim diluvium 17. die menſis ſecundi. Jam à 27. die menſis ſecundi, ad 17. diem menſis ſeptimi, præciſè interſunt 150. dies, poſt quos aquæ cœperunt decreſcere: ergo 17. die menſis ſeptimi cœperunt decreſcere. non potuerunt autem uno die 15. cubitis, quibus quaquaverſum montes, non tantùm Armeniæ, ſed etiam iis altiores, in tota terra ſuperabant, ita decreſcere, ut eodem die 17. arca quieſceret in montibus Armeniæ. ſed ſenſim hoc factum eſt; ita videlicet, ut poſt 10. dies, putà 27. die ejuſdem menſis, arca quieſcere poſſet in illis montibus, uti hic dicitur. Valdè enim lentè decreviſſe aquas, patet ex eo, quòd poſt quietem arcæ menſe ſeptimo, decimo tandem menſe apparuerint cacumina montium. Quare Hebræa & Chaldæa hic, non tam mutila, quàm diſtorta & divulſa ſunt: nam pro 27. habent 17. nimirum pro duabus disjunctis vocibus עשר יום *aſar jom*, id eſt decimo die, legendum eſt conjunctim unica voce עשרים *eſrim*, id eſt vigeſimo, ſupple die.

D Perperam ergo Eugubin. Cajet. & Lipoman. dixerunt noſtrum textum hic eſſe corruptum.

MONTES ARMENIÆ] Hebraicè eſt, *montes Ararat*, quod Chaldæus vertit, *montes Cordu*, quos Joſephus & Curtius Cordiæos vocant. Hi montes, inquit Pererius & Delrio, ſunt pars Tauri montis (qui varia diverſis locis nomina accipit) ubi is imminet Ciliciæ & Araxi fluvio, qui fortè Ararat hebraicè dicitur. Inde Stephanus lib. de Urbibus, Tarſum Ciliciæ dictam putat à *τερσω* id eſt areſacio, quòd in argumentum exſiccatæ ibi primùm terræ, ibidem Tarſus ſit condita. *Unde Tarſus dicta?* Ve-
A riſimaliù Tarſum à Tarſis filio Japheth conditam & appellatam cenſent.

Nota. Armenia poſtea ita dicta videtur, ab Aram filio Sem, nepote Noe Gen. 10. *Unde dicta Armenia?* Quòd ſi etymon Hebræum ſpectes, Aram & Armenia ſignificat altam & excelſam. eſt enim Armenia omnium orbis partium celſiſſima, idque vel ex eo colligitur, quòd in montibus Armeniæ primùm, decreſcente diluvio, arca reſederit.

Vars. 5. DECIMUM MENSEM] non à cœpto diluvio, ut vult Toſtat. & Cajet. ſed à cœpto anno 600. vitæ Noe, ut patet cap. præc. v. 11. & hic v. 13 & 14. ita Lyran. & Perer.

APPARUERUNT CACUMINA] Licet enim jam antè, menſe ſeptimo, arca quieverit in montibus Armeniæ, nondum tamen tum detecti erant montes: nam arcæ moles aliquot cubitis (putà ſeptem vel octo) pondere ſuo ſub aquas penetrarat, uti ſolent facere naves onerariæ, his ergo cubitis ſeptem vel octo ſenſim decreſcente aqua, tandem retecti ſunt montes, ita ut Noe ſpectanti per arcæ feneſtram, demum menſe decimo apparuerint cacumina montium. Veriſimile eſt, ea priùs fuiſſe rete-
B cta & nudata aquis, ſed menſe decimo primùm apparuiſſe, & viſa eſſe ipſi Noe. Adde, non eſt neceſſe dicere, æqualiter & æquo tenore, ſenſim ſemper decreviſſe aquas: veriſimile eſt enim, initio eas magis decreviſſe, idque ut arca ampliùs non fluitaret, ſed ſubſideret in montibus Armeniæ, ad ſecuritatem & conſolationem Noe. nam initio ſtatim non tantùm per ventum ſiccatæ & denſatæ ſunt aquæ: ſed etiam à Deo ſubito reductæ ſunt in ſuam abyſſum, ex qua prodierant, quæ ſanè ingentem aquarum copiam excepit, ibique ſunt recluſæ. unde v. 2. dicitur, *Et clauſi ſunt fontes abyſſi*.

Vers. 7. QUI (corvus) EGREDIEBATUR, ET NON REVERTEBATUR) Chaldæus, Joſeph. & ut nonnullis videtur, ipſa Hebræa habent contrarium, ſcilicet, *corvus egrediebatur & revertebatur*. unde Calvinus noſtrum textum Latinum falſitatis accuſat; verùm Septuag. noſter Interpres, & Patres omnes, præter Procopium, legunt cum negatione, *corvus egrediebatur, & non revertebatur*. *An corvus ſit reverſus ad arcam?* utraque verſio & lectio verum habere ſenſum, ac proinde una cum alia facilè conciliari poteſt.

C Pro quo Nota. Hebræa ad verbum ſic habent, *Corvus egrediebatur exeundo & redeundo*: ſcilicet, corvus hic emiſſus ex arca, teſte S. Auguſtino, Chryſoſt. & aliis, videns cadavera in montibus jacentia, aut in aquis natantia, quæ necdum diſſoluta, vel à piſcibus devorata erant, illorum aviditate, aut potiùs, ut cenſet Perer. quia clauſuræ in arca pertæſus, libertatis erat avidus, in arcam regredi nolebat: quia tamen terra adhuc erat limoſa & aquoſa, ſubinde revolabat ad culmen arcæ, illique inſidebat, ut rurſum ad cadavera revolaret. Revertebatur ergo corvus ad cacumen arcæ, non verò revertebatur ad Noe, in ipſam arcam, ſed ultro citroque volitabat. unde Noe ex eo, an & quantum ſiccaretur terra, ſcire non poterat: hinc paulò pòſt columbam emiſit, quæ id exploraret. vide Franc. Lucam notat. 3. in Gen.

Secundò & magis genuinè, Hebræum שוב *ſcob*, ſignificat redire, non ad Noe emittentem, ſed ad priſtinum locum, libertatem & conſuetudinem. *Heb. ſcob ſignificat recedere.* unde *ſcob* ſæpè
D ſumitur pro *recedere*, ut clarè patet hic verſ. & Ruth 1. 16. & Ezech. 18. 26. & alibi ſæpe. quare in Hebræo ita eſt ad verbum, *Corvus egreſſus eſt egrediendo & recedendo, donec ſiccarentur aquæ ſuper terram*; hoc eſt, magis magiſque egrediebatur, & recedebat, donec ſiccaretur terra. Idenim naturale eſt avibus, ut dimiſſæ e cavea, quàm longiſſimè aufugiant. Hunc verò ſenſum clariùs explicuit noſter Interpres, dum vertit, *egrediebatur, & non revertebatur*. unde & S. Hieron. in Tradit. Hebr. in Geneſ. ait in Hebræo eſſe, *egreſſus eſt exiens & non revertens*. ita ſolerter & doctè P. Gordonus l. 1. Cōtrov. c. 19. Corvus enim

Digitized by Google

enim exiens revertebatur ad ſuam libertatem, ac conſequenter ad arcam non revertebatur, ſed ab ea longiùs & longiùs recedebat: & hoc ſignificat Hebræum *ſcob*.

Moral. Ex hoc loco corvus apud Hebræos in proverbium abiit, ut dicant *corvus nuntius*, de eo qui miſſus eſt, & tardè, vel nunquam redit.

Corvus non eſt reverſus ad arcam, ſed columba: corvi ſunt, qui differunt pœnitentiam; dicunt, cras, cras: columbæ gementes ſunt, qui ſtatim pœnitent, & redeunt ad arcam. Hinc Alcuinus lib. de Virtutibus & vitiis, *Forte*, inquit, *reſpondes, Cras, cras* (ſcilicet convertar.) *o vox corvina. corvus non rediit ad arcam, columba redit. ſi tunc vis pœnitentiam agere, quando peccare non potes, quando peccata te dimiſerunt, non tu illa; fates al enus es à fide, qui ad agendam pœnitentiam tempus ſenectutis expectas*. Aliter S. Ambroſ. l. de Noe cap. 57. Emiſſio corvi, ait, ſignificat *quod omnis juſtus quando mundare ſe incipit, quæ tenebroſa ſunt, & immunda, & temeraria, primò à ſe repellit. Siquidem omnis imprudentia atque culpa tenebroſa eſt, & mortuis paſcitur ſicut corvus. Et ideo tanquam emittitur & fugatur culpa, & ſeparatur ab innocentia, ut nihil remaneat in viri juſti mente tenebroſum. Denique egreſſus corvus non revertitur ad juſtum: quia fugitans culpa omnis æquitatis, ne probitati videtur & juſtitiæ convenire*. Et cap. 58. columbam ad arcam reverſam, ait ſignificare ſimplices & innocentes, qui miſſi ad ſæculares convertendos, cùm in iis vident inundaſſe malitiam; ne fruſtra laborent, & ea inquinentur, mox ad mentis arcam revolant. *Tarde enim*, inquit, *inter aſtutias iſtius mundi, & ſæcularium fluctus cupiditatum, portum ſolet invenire ſimplicitas*. Vide apud eum plura ſi lubet.

DONEC SICCARENTUR AQUÆ] τὸ *donec*, non ſignificat poſt terram ſiccatam corvum in arcam regreſſum eſſe, ſed tantùm ante ſiccationem non eſſe regreſſũ. ſic ſumitur *donec* Matthæi 1. v. ul. pſal. 109. 2. & alibi.

Vers. 9. UT REQUIESCERET] Adhuc enim omnia erant limoſa, & luto oblita.

AQUÆ ENIM ERANT SUPER UNIVERSAM TERRAM] Licet enim montes altos deſeruiſſent, tamen adhuc totam terram planam, ſive campeſtrem occupabant.

Vers. 11. AD VESPERAM] Toto die paſta (inquit S. Chryſoſt. hom. 26.) ad comparem in hoſpitium notum redit, ut nocturnum frigus vitet. ita Delrio.

RAMUM OLIVÆ] Quia olea ſemper viret foliis, teſte Plinio l. 16. c. 20. Potuit ergo olea hæc, ſub aquis diluvii annum integrum folia ſua ſervare. ita S. Chryſoſt. hom. 26. licèt S. Ambroſ. l. de Arca c. 59. malit oleam hanc ſub aquis germinaſſe, non naturaliter, ſed per Dei omnipotentiam.

Nota, licet diluvium ſtraverit pleraſque omnes arbores in planitie ſitas; oleam tamen hanc, aliquaſq; alias arbores & plantas, potuiſſe inter montium petras, quæ aquarum vim refrangebant, ſervari.

Nugantur hic Judæi, qui ramum hunc fabulantur allatum eſſe ex Sion, & monte olivarum, ad quem quaſi ſacrum non pertigerit diluvium. Alii eum ex paradiſo allatum ſomniant.

Oliva ſymbolum eſt pacis, æternitatis, & felicitatis. Tropologicè, Oliva, inquit S. Ambroſ. eſt inſigne divinæ miſericordiæ. Rurſum oliva, inquit Perer. hieroglyphicum eſt pacis, victoriæ, æternitatis & felicitatis. Columba ergo hæc cum ramo olivæ Noe & mundo quaſi ſecuritatem ab aquis, pacemque ac Dei reconciliationem afferebat. Plura de ſymbolo olivæ dicam Levit. 2. 5.

Alleg. 10. eius hiſtoria. Alleg. Noe eſt Chriſtus, arca Eccleſia. poſt paſſionem & mortem Chriſti, adduxit Deus ſpiritum reducem vitæ, cùm Chriſtum ſuſcitavit à mortuis, tumque dedit hominibus Spiritum ſanctum in remiſſionem peccatorum. Secundò, non ſtatim ſiccatæ ſunt aquæ per ſpiritum: quia Deus aquas concupiſcentiæ & tentationum ac peccatorum omnium, non ſtatim exſiccat, ſed cum tempore. Tertiò, arca primò requievit in montibus: quia tempore paſſionis Chriſti, Eccleſia in Apoſtolis conſtitit. Quartò, Noe 40. die feneſtram aperuit: quia Chriſtus 40. die poſt reſurrectionem cælos aſcendit & reſeravit. Quintò, corvus emiſſus non revertitur: quia Judæi infideles ex Eccleſia ejecti, ad eam non redeunt. Sextò, columba eſt Spiritus S. qui in ſpecie columbæ ſu- A per Chriſtum viſus eſt. Septimò, tertiò emittitur columba: quia Spiritus ſanctus ter ad nos venit; primò, cùm baptizamur; ſecundò, cùm confirmamur; tertiò cùm ſuſcitabit corpora noſtra. Octavò, columba non ſedit in terra lutoſa, vel cadaveribus: quia Spiritus S. non intrat in carnalem & malevolam animam. Nonò, columba ad veſperam venit: quia Spiritus ſanctus noviſſimis Chriſti diebus effuſus eſt. Decimò, columba affert ramum olivæ: quia Spiritus ſanctus affert nobis oleum divinæ gratiæ, pacemque cum Deo. Undecimò, Noe per columbam certificatur aquas ceſſaſſe: quia Spiritus ſanctus reddit teſtimonium ſpiritui noſtro, quòd ſumus filii Dei. Duodecimò, Noe tectum arcæ amovet: quia Chriſtus omnia impedimenta amovet, ut liberum habeamus ingreſſum in cælum: quod tunc fiet, cùm dicet, *Venite benedicti Patris mei*, &c.

QUOD CESSASSENT AQUÆ] quòd uſque ad arbores & terram eſſent imminutæ.

IMMINUTÆ SUNT AQUÆ) uſque ad terram, *Vers. 13.* ita ut terra ſicca apparuerit. Ubi Nota. Primo die menſis primi, anni 601. Noe, terra hic dicitur exſiccata; B intellige inchoatè, ita ſcilicet, ut eſſet nudata aquis, remanere tamen adhuc limoſa & cœnoſa, nam perfectè à cœno & limo ſiccata eſt, poſt 57. dies, ſcilicet 27. die menſis ſecundi, ut dicitur v. ſeq. ita ſcilicet, ut Noe cum ſuis arca egredi, & per terram ingredi poſſet. ita Perer.

ET APERIENS NOE TECTUM ARCÆ ASPEXIT) Noe non aperuit totum arcæ tectum, ſed tantùm partem, putà unam alteramve ejus tabulam, quantum ſcilicet opus erat, ut commodè ſupra ipſum tectum elevari poſſet, & inde undique circumſpicere (quod non poterat facere de feneſtra, utpote quæ ad latus arcæ poſita erat) & videre, an jam ubique aquæ deſeruiſſent terram.

Tropol. S. Ambroſ. l. de Noe c. 20. Noe, id eſt vir juſtus, aperit tectum ut ſpeculetur incorporalia, putà Deum & cælites. *Et ideò*, inquit, *juſtus quem non videbat Dominum requirebat, corruptelæ exors, cupidus æternitatis*.

MENSE SECUNDO, SEPTIMO ET VIGESIMO DIE MENSIS AREFACTA EST TERRA) Ex hoc *Vers. 14.* *Diluvium duravit annum integrum & decem dies.* C loco patet diluvium duraſſe annum integrum, & decem dies, cœpit enim anno 600. Noe, die 17. menſis ſecundi: finitum autem eſt anno 601. Noe, die 27. menſis ſecundi. fuit ergo Noe in arca anno integro, & decem dies.

An Moſes utatur hic anno lunari, an ſolari? Putat Perer. annum hic lunarem intelligi, qui continet duodecim lunationes, ſive duodecim lunæ circuitus per Zodiacum, ac conſequenter continet dies 354. ideoque undecim diebus minor eſt anno ſolari: hic enim continet dies 365. Ratio Pererii eſt, quia Hebræi utebantur menſibus, & conſequenter annis, lunaribus: ergo iiſdem videtur hic uti Moſes.

Verùm hæc ratio non omninò concludit: nam Hebræi utebantur menſibus lunaribus, propter feſta plura, quæ ſecundùm lunam celebranda erant, uti neomenia celebranda erat in novilunio, paſcha 14. luna menſis primi: inde tamen non ſequitur, Moſen in Pentateucho iiſdem uti. nam Moſes conſcribit hic chronologiam mundi, quæ ſecundùm annos ſolares, utpotè uſitatiſſimos & communiſſimos conſcribi ſolet. Al[i]te, Hebræi ſuos annos lunares, per intercalationem, ſecundo, vel tertio quoque anno, redigebant ad annum ſolarem, eique coæquabant; D itaque ipſi quoque anno ſolari utebantur. alioqui enim non potuiſſent ſemper inchoare annum ſuum, menſe novarum frugum, & in eo celebrare Paſcha.

Anno ſolari uti Moſen, ſuadet id quod dixi c. 7. v. ult. ſcilicet à 17. die menſis ſecundi, uſque ad 27. menſis ſeptimi fluxiſſe 160 dies; ita ut primis diebus 150. aquæ in ſuo ſtatu conſtiterint, deinde decem ultimis diebus ita ſint imminutæ, ut arca hæſerit in montibus Armeniæ. Si enim menſes lunares accipias, dicendum eſt, poſt illos 150. dies diluvii, terram ſubitò per quatuor dies ita ſiccatam fuiſſe, ut arca in montibus illis hærere potuerit, cùm tamen poſtea lentè admodum ſiccata ſit, ut patet v. 5. 13. 14.

Vers. 16. EGREDERE TU ET UXOR TUA) Notat S. Ambroſ. de Arca c. 21. & Cajet. in ingreſſu arcæ c. 6. 18. juberi à Deo, ſeorſum uxores à maribus ingredi, ſed in egreſſu juberi ſimul egredi: quia, inquit S. Ambroſ. in ingreſſu, tacitè illa ſeparationis phraſi, à Deo monentur

Digitized by Google

tur ſinguli abſtinere à conjugio & à generatione, eò quòd tunc eſſet tempus luctus & pœnitentiæ: in egreſſu verò, alia combinationis phraſi monentur uti conjugio, ad hominum propagationem.

VERS. 17. *Qui feræ & homines venerint ad inſulas & novum orbem?*

CUNCTA ANIMANTIA, &c. EDUC TECUM, ET INGREDIMINI SUPER TERRAM] Quæres, quomodo poſt diluvium lupi, vulpes, leones, tigrides, aliæque noxiæ feræ de Aſia, in qua ex arca egreſſus eſt Noe, ad inſulas & terras medio mari ab ea ſeparatas, ac præſertim in Americam, devenire potuerint?

Reſpondent S. Auguſt. lib. 16. de Civit. c. 17. tripliciter, ſcilicet; animalia hæc vel natando ad inſulas tranſiſſe, vel ab hominibus navibus eò fuiſſe deportata; vel Dei ordinatione & creatione in ipſis eſſe producta. Hoc tertium parum credibile videtur. nam poſt diluvium, imò poſt primam rerum creationem Geneſ. 1. factam, nihil de novo creavit Deus. ideo enim ex ſingulis animantibus maſculum & feminam induxit in arcam, ut ſalvaretur ſemen eorum ſuper terram, Geneſ. 7. 3.

Veriùs ergo eſt, feras has natando ad inſulas perveniſſe. Experientia enim docet, feras per integros dies & noctes, neceſſitate urgente, natare & enatare. Hujus rei magnum indicium eſt, quòd in novo orbe, putà in America, feræ hæ reperiantur per totam continentem, & in inſulis ei vicinis: in inſulis verò à continente quatridui itinere diſſitis nequaquam reperiantur (quia ſcilicet tamdiu jejunare, ut eò natando pervenirent, non potuerunt) uti ſe diligenter obſervaſſe, dum in America habitaret, aſſerit noſter Joſephus Acoſta lib. 1. de Novo orbe cap. 21. unde addit, nullam vulpem, leonem, urſum, aprum, aut tigridem reperiri in inſula Cuba, Hiſpanica, Margarita, & Dominica, quia longiùs à continenti abſunt: perinde ut ante adventum Hiſpanorum in iiſdem inſulis nulli erant boves, equi, canes, vaccæ; quibus ab Hiſpanis poſtea invectis, inſulæ illæ modò abundant.

Porrò tam homines, quàm animalia ex hoc orbe in Americam penetraſſe terreſtri itinere, aut parva & facili navigatione, probabiliter conjectat Acoſta ex eo, quòd Indi iſti nec magnarum navium uſum, nec magnetis, aſtrolabii & quadrantis peritiam habuerunt, ſine quibus ſi per plures dies in pleno mari naviges, toto cælo errabis. Hinc ait, ſicubi inſula occurrit à continente, atque aliis inſulis valdè disjuncta, qualis eſt Bermuda, eam omnino hominum carere commercio comperimus. Unde concludit ipſe, quòd America noſtro huic orbi ſit continens, noſtræque terræ aliquibus locis cohæreat, aut certè ab ea non ſit valdè disjuncta, ita ut ſcaphis, aut parvis navigiis eò trajici poſſit. Nam ad polum Arcticum non eſt omnis longitudo Americæ ſatis explorata, multique putant ſuper Floridam latiſſimam eſſe terram, & Baccaleos uſque ad Europæ extrema porrigi.

Secundò, quædam feræ ab hominibus vel lucri, vel novitatis, vel venationis, vel magnificentiæ, vel alia de cauſa eò delatæ ſunt, uti huc in caveis ſpectandæ deferuntur; quarum quædam ex caveis elapſæ ad montes & ſilvas fugerunt, ibique generando multiplicarunt.

Si cui hæc non ſufficiunt, is ad Dei providentiam recurrat, dicatque, ſicut cuncta animalia ab angelis in diluvio perducta ſunt in arcam, ita poſt diluvium eorumdem opera per varias terras & inſulas fuiſſe diſperſa. ita Tornellus anno mundi 1931. n. 49.

VERS. 19. SECUNDUM GENUS SUUM] ſecundùm ſpeciem ſuam. quaſi dicat. Animalia bina, vel ſeptena, ſecundùm ſpecies ſuas egreſſa ſunt ex arca, ita ſcilicet ut animalia (mares & feminæ) ejuſdem ſpeciei ſimul egrederentur.

VERS. 20. ALTARE) Primum hoc eſt altare quod legitur in Scriptura; tamen non dubium eſt, alia priùs extitiſſe, utpote in quibus ſacrificavit Abel, cap. 4. Altare dicitur quaſi alta ara, in qua ſcilicet victimæ Deo mactantur & offeruntur. unde altare hebraicè dicitur מזבח *mizbeach*, à radice זבח *zabach*, id eſt mactavit.

HOLOCAUSTA) ex ſeptimo illo mundorum animalium cælibe, ſeu ſolitario maſculo, uti dixi v. 2. ita Diodor. Tarſenſis in Catena.

VERS. 21. ODORATUSQUE EST DOMINUS ODOREM SUAVITATIS) putà *odorem bonæ fragrantiæ*, uti legit Novatianus lib. de Trinitate. q. d. Deus acceptavit ho-

A locauſtum Noe, tamquam rem ſibi ſuavem & gratam; Deus eo delectatus eſt, ſicuti nos nidore carnium aſſarum delectamur & paſcimur. eſt enim ſacrificium quaſi cibus Dei. unde Chaldæus vertit, *ſuſcepit Dominus cum beneplacito oblationem ejus*. Hebraicè pro *odorem ſuavitatis*, eſt ריח הניחח *reach hanni hoach*, odorem quietis: quia ſcilicet hoc ſacrificium Deum generi humano iratum placavit & tranquillavit. ita Vatabl. & Oleaſter.

Quid odor quietis in Deo?

Loquitur Moſes metaphoricè & anthropopathôs, q. d. Fumus hic ſacrificii, & odor qui cum fumo aſcendebat ſurſum, ad ſimilitudinem ſuavis odoris placuit Deo, & quaſi fœtorem peccatorum ſuſtulit à naribus Dei: quia, ut ait S. Chryſoſt. *Juſti Noe virtus fumum & nidorem victimæ, Deo fecit odorem fragrantiæ*. Ita Plato & Lucianus ſimili modo deos Gentium inducunt, quaſi ſuaviter odorantes ſacrificia, eorumque nidore gaudentes.

Quid loqui ad cor? *Primò.*

AIT AD EUM) Hebr. אמר אל לבו *amar el libbo*, dixit ad cor ſuum; Chald. vertit, *dixit in verbo ſuo*; Septuag. *dixit recogitans*, ſeu poſt multam cordis cogitationem & conſiderationem. q. d. Dixit Deus hoc maturo

B conſilio, & deliberato decreto. Secundò, *τὸ dixit ad cor ſuum*, poteſt accipi pro *dixit in corde ſuo*, vel ex corde ſuo. q. d. Seriò, & ex intimo corde dixit. אל *el* enim ſæpè capitur pro מן *min*, vel *bet*. Tertiò, Delrio ſic explicat: *dixit ad cor ſuum*, id eſt, dixit ad Noe, qui erat corculum Dei. Quartò, optimè ex phraſi Hebræa ſic exponas: *amar el libbo*, id eſt dixit ad cor ejus, putà Noe, qui præceſſit: ad Noe enim hæc dici, omnes veteres conſentiunt. q. d. Deus placatus ſacrificio Noe, locutus eſt ei ad cor, id eſt conſolatus eſt eum, demulſit eum, dixit illi ea, quæ cordi ejus gratiſſima & jucundiſſima erant. hoc enim eſt Hebræis *loqui ad cor alicujus*.

Secundò. *Tertiò.* *Quartò, & genuinè, loqui ad cor eſt conſolari.*

NEQUAQUAM ULTRA MALEDICAM TERRÆ) *Maledicam*, id eſt malefaciam. q. d. Non ampliùs terram perdam diluvio, ut feci.

PROPTER HOMINES) propter hominum peccata.

SENSUS ENIM) q. d. Miſerebor humanæ infirmitatis & proclivitatis ad malum, ac proinde eorum peccata deinceps non puniam, generali totius orbis diluvio; ſed quouſque peccantes propriis & particularibus pœnis caſtigabo. volo enim ipſum humanum genus conſervare

C & propagare.

SENSUS ET COGITATIO HUMANI CORDIS) Hebraicè eſt יצר לב האדם *jeſer leb haadam*, *figmentum cordis humani*, id eſt, ipſa natura & eſſentia hominis, putà ratio & voluntas, mala eſt, inquit Lutherus & Calvinus, ſed ineptè: nam ipſa natura, ratio & voluntas hominis ſunt figmentum, non hominis, nec cordis humani, ſed Dei & voluntatis divinæ. Figmentum autem cordis humani, eſt ipſa ejus cogitatio, intentio, machinatio, ut vertit Noſter, Septuag. R. Kimchi, & alii paſſim, tam Hebræi, quàm Græci & Latini. hæc enim ſibi fingit & plaſmat homo in ſua cordis officina. unde patet hominem eſſe liberi arbitrii: ſicut figulus liber eſt, ut fingat tale vel tale figmentum, aut vas quod ipſi libuerit.

Secundò & meliùs, *figmentum*, id eſt figulina & officina cordis humani, prona eſt ad malum, ut illud formet & effingat. nam ſicuti figulus in ſua figulina format lances, ollas, matulas; ita homo in ſui cordis & concupiſcentiæ officina, format ſibi imaginationes rerum omnium, quas concupiſcit. Hæc ergo figulina, vel officina

Figulina cordis humani peccato corrupti, eſt concupiſcentia.

D cordis humani peccato corrupti, eſt ipſa concupiſcentia, ſive ſenſus, &, ut Septuag. vertunt, *διάνοια*, mens peccato corrupta, & cogitabunda malorum, quæ motus concupiſcentiæ profert & producit.

Dices, Ex concupiſcentia nihil boni, ſed tantùm motus concupiſcentiæ, qui mali ſunt, prodire poſſunt: ergo ex corde humano nil boni, ſed tantùm malum prodire poteſt. Reſpondeo, Nego conſeq. quia in corde humano eſt duplex officina, una concupiſcentiæ; altera rationis, legis & virtutis; illa ad malum, hæc ad bonum propendet. hanc enim propenſionem ad bonum naturaliter nobis inſeruit Deus. jam in hominis arbitrio eſt, ut operetur in officina concupiſcentiæ, vel rationis; & conſequenter ut eligat & operetur vel malum, vel bonum, præſertim ſi gratia Dei adjuvetur.

In corde eſt duplex officina, una virtutis, altera concupiſcentia.

IN MALUM PRONA SUNT] Hebr. רע *ra*, id eſt *mala ſunt*, putà ipſa figmenta, cogitationes & machinationes, quas

Digitized by Google

quas ſibi format & fingit cor humanum, peccato & concupiſcentia infectum & corruptum. Verùm noſter Interpres profundiùs vidit τὰ ra, id eſt *mala*, ſumi cauſaliter. pro *prona ſunt ad malum*, aut, ut Septuag. vertunt, *incumbunt in mala*: nam, ut dixi, figmentum ſumit pro ipſa figulina, ſenſu & concupiſcentia, quæ formaliter non ſunt mala, id eſt peccata, ſed cauſaliter, quia prona ſunt ad malum & ad malum hominem incitant. Hæc enim eſt appoſita ratio, cur Deus dicat ſe miſerturum hominum, ut ampliùs eorum peccata non puniat diluvio; quia ſc. homines à nativitate infirmi, debiles & proni ſunt ad malum: nam actualis malitia & peccatum, non miſericordiam, ſed iram Dei provocat.

A Ab adoleſcentia ſua] *Ex illa enim ætate*, ait S. Ambroſ. *creſcit malitia: nam diligentia & ſtudium peccandi incipit à juventute; ut puer quaſi infirmus peccet, juvenis tamquam improbus, qui ſtudioſè cupiat peccata committere, & in criminibus glorietur.*

Vers. 22. Cunctis diebus terræ] Non quamdiu terra durabit; hæc enim ſtat in æternum: ſed quamdiu in terra erit generatio & corruptio, eruntque homines & animalia, propter quæ hæc temporum varietas inducta eſt.

Sementis et messis] Putat Iſidorus Clarius, annum hic more Hebræorum in ſex partes dividi, ſcilicet in floritionem, maturationem, calorem, ſeminationem, frigus & æſtatem, de quibus Delrio hic. Verùm longè verius eſt, ut patet ex ipſis antitheſibus, hic deſcribi, Primò, viciſſitudines laboris, unam ſeminandi, alteram metendi. ſementis enim hic ſignificat tempus ſeminandi; meſſis, tempus metendi. Secundò, viciſſitudines anni; æſtatem & hiemem. Tertiò, viciſſitudines qualitatum & tempeſtatum; frigus & æſtum.

Non requiescent] non ceſſabunt, non deſinent ſibi mutuo ſuccedere, uti deſierunt & ceſſarunt toto anno diluvii.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus hoc capite homini per diluvium quaſi renovato & recreato priſtina bona, quæ per peccatum & diluvium amiſſa videri poterant, reſtituit, ſcilicet fœcunditatem, imperium in beſtias, alimoniam etiam meliorem. Primò, ergo Deus Noe, ejuſque poſteritati benedicit, eique eſum carnium indulget, non tamen ſanguinis. unde Secundò, v. 5. homicidii pœnam ſancit, Tertiò, v. 9. pactum init cum Noe, de non inducendo ampliùs diluvio, pactique teſſeram dat iridem. Quartò, v. 20. Noe inebriatur, & dormiens à Cham nudatur, ſed à Sem & Japheth tegitur: ideoque evigilans maledicit Cham, ſed Sem & Japhet benedicit.

1. Benedixitque Deus Noe & filiis ejus. Et dixit ad eos: Creſcite, & multiplicamini, & replete terram. 2. Et terror veſter ac tremor ſit ſuper cuncta animalia terræ, & ſuper omnes volucres cæli, cum univerſis quæ moventur ſuper terram: omnes piſces maris manui veſtræ traditi ſunt. 3. Et omne, quod movetur & vivit, erit vobis in cibum: quaſi olera virentia tradidi vobis omnia; 4. Excepto, quòd carnem cum ſanguine non comedetis. 5. Sanguinem enim animarum veſtrarum requiram de manu cunctarum beſtiarum: & de manu hominis, de manu viri & fratris ejus, requiram animam hominis. 6. Quicumque effuderit humanum ſanguinem, fundetur ſanguis illius: ad imaginem quippe Dei factus eſt homo. 7. Vos autem creſcite & multiplicamini, & ingredimini ſuper terram, & implete eam. 8. Hæc quoque dixit Deus ad Noe, & ad filios ejus cum eo: 9. Ecce ego ſtatuam pactum meum vobiſcum, & cum ſemine veſtro poſt vos: 10. & ad omnem animam viventem, quæ eſt vobiſcum, tam in volucribus quàm in jumentis & pecudibus terræ cunctis, quæ egreſſa ſunt de arca, & univerſis beſtiis terræ. 11. Statuam pactum meum vobiſcum, & nequaquam ultrà interficietur omnis caro aquis diluvii; neque erit deinceps diluvium diſſipans terram. 12. Dixitque Deus: Hoc ſignum fœderis quod do inter me & vos, & ad omnem animam viventem, quæ eſt vobiſcum in generationes ſempiternas: 13. Arcum meum ponam in nubibus, & erit ſignum fœderis inter me & inter terram. 14. Cumque obduxero nubibus cælum, apparebit arcus meus in nubibus: 15. & recordabor fœderis mei vobiſcum, & cum omni anima vivente quæ carnem vegetat: & non erunt ultrà aquæ diluvii ad delendum univerſam carnem. 16. Eritque arcus in nubibus, & videbo illum, & recordabor fœderis ſempiterni, quod pactum eſt inter Deum & omnem animam viventem univerſæ carnis quæ eſt ſuper terram. 17. Dixitque Deus ad Noe. Hoc erit ſignum fœderis, quod conſtitui inter me & omnem carnem ſuper terram. 18. Erant ergo filii Noe, qui egreſſi ſunt de arca, Sem, Cham, & Japheth. porrò Cham ipſe eſt pater Chanaan. 19. Tres iſti filii ſunt Noe: & ab his diſſeminatum eſt omne genus hominum ſuper univerſam terram. 20. Cœpitque Noe vir agricola exercere terram, & plantavit vineam. 21. Bibenſque vinum inebriatus eſt, & nudatus in tabernaculo ſuo. 22. Quod cùm vidiſſet Cham pater Chanaan, verenda ſcilicet patris ſui eſſe nudata, nuntiavit duobus fratribus ſuis foras. 23. At verò Sem & Japheth pallium impoſuerunt humeris ſuis, & incedentes retrorſum, operuerunt verenda patris ſui, facieſque eorum averſæ erant, & patris virilia non viderunt. 24. Evigilans autem Noe ex vino, cùm didiciſſet quæ fecerat ei filius ſuus minor, 25. ait: Maledictus Chanaan, ſervus ſervorum erit fratribus ſuis. 26. Dixitque: Benedictus Dominus Deus Sem, ſit Chanaan ſervus ejus. 27. Dilatet Deus Japheth, & habitet in tabernaculis Sem, ſitque Chanaan ſervus ejus. 28. Vixit autem Noe poſt diluvium trecentis quinquaginta annis. 29. Et impleti ſunt omnes dies ejus nongentorum quinquaginta annorum: & mortuus eſt.

Vers. 2. *Poſt peccatum Deus reſtituit hominibus dominium ſemiplenum in beſtias.*

Terror veſter ſit ſuper cuncta animalia terræ] Nota. Homo per peccatum plenum dominium in beſtias amiſit. unde aliquale & ſemiplenum ei dominium hic reſtituit & confirmat Deus: indidit enim Deus animalibus timorem quemdam, quo ho- A minem, quaſi dominum ſuum, timent & reverentur; &, ſi feræ ſunt, hominis conſpectum fugiunt, nec in eum ſæviunt, niſi injuria laceſſantur, aut fame urgeantur. quin & piſces, ait S. Baſil. hom. 10. Hexam. humanas umbras verentur, & ab ipſis aufugiunt: imò & ele-

phantes, ſi credimus Plinio l. 8. cap 4. hominum veſtigia A formidant. Hinc videmus ſæpè boves & equos à parvis pueris agi. Rorium, aves & feras homo ſagittis dejicit: nec ulla eſt beſtia tam fortis, quæ non poſſit per hominem capi & domari. Audi S. Ambroſ. epiſt. 38. ad Horont. verè & eleganter docentem quomodo feræ & irrationalia hominis rationem agnoſcant, ejuſque manſueti imperio manſueſcant. *Sæpè*, inquit, *ſuſpenderunt morſus ſuos revocante ſono vocis humanæ. Videmus innoxio canum dente lepores ſine vulnere capi: leones quoque ipſos ſi vox hominis reſultaverit, prædam dimittere: pardos atque urſos incitari ac revocari vocibus, equos plauſu hominum fremere, ſilentio mollire curſum. Denique ſæpè ſine verbere prætereunt verberatos; ita vehementer illos incitat linguæ flagellum.* Addit deinde: *Quid verò de muneribus loquar? Nutrit aties vellera, ut placeat homini, atque in fluvio verſatur, ut nitorem augeat. Oves quoque meliora pabula legunt, ut ſuaviore ſucco lactis fata diſtendant ubera: ſubeunt partus dolores, ut homini ſua munera ferant. Tauri depreſſo ſulcis per totum diem aratro gemunt. Cameli præter ſubeundi oneris obſequia, tondendos ſe exhibent ut arietes, quò velut regi diverſa animalia tributum ſuum conferant, pendantque vectigal annuum. Equus tante ſe iactans equite, glomerat greſſus ſuperbos, atque ad domini aſcenſum dorſa ſinuatus, herili terga ſubſternit ſedili.*

Maximè tamen hæc promiſſio in fidelibus impletur, quibus per Chriſtum dictum eſt, *Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes.* Lucæ 10. & *Serpentes tollent, & ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit*, Marci 16. Ita leones cervice dejecta acceſſerunt ad S. Antonium, ejuſque manus & pedes circumlinxerunt benedictionem petentes: ita boas ſerpens obedivit S. Hilarioni, duo dracones Ammoni, onager Macario Romano, hippopotamus Beno, crocodilus Heleno, leæna Joanni Abbati, hyena Macario Alexandrino, canis Abbati Subevorum Syrorum, ut habetur in eorum vita in Vitis Patrum. Tropologiam vide apud S. Greg. lib. 21. Moral. c. 11.

Verſ. 3. Omne quod movetur et vivit erit vobis in cibum] *Omne*, ſcilicet comeſtibile, & humanæ complexioni conveniens: viperæ enim, ſcorpiones, aliaque venenata animalia comedi nequeunt, quia repugnant complexioni humanæ, eamque deſtruunt. Adde, non præcipi, ſed permitti hic homini omnium, id eſt quorumlibet, eſum. q. d. Permitto, ut omne, id eſt quidlibet, quod placebit, quod complexioni & palato veſtro gratum erit, in cibum aſſumatis. ita Abulenſ. Non ergo peccant Religioſi, qui hac Dei permiſſione non utuntur, & ad carnis macerationem, vel ſemper, vel certo tempore carnibus abſtinent: quinimo heroicæ temperantiæ actus & ſigna edunt. C

Deus permittit Noe eſu carnium, non autem præcipit.

Quasi olera virentia tradidi (trado) vobis omnia] ut animalibus veſcamini, ſicut hactenus olera comediſtis.

Tropol. S. Ambroſ. lib. de Noe c. 25. *Significatur*, inquit, *quòd irrationabiles paſſiones ita debeant menti ſapientis, ut olera ruſtico, eſſe ſubiecta; atque ita utamur reptilibus cogitationibus, ut agricola oleribus, quæ licet obeſſe non poſſunt, cibi tamen non habent gratiam fortioris. Generale enim omnibus & commune præceptum, non altiora indicit genera virtutum, quæ utique paucorum ſunt. Sed & ſi quis virtutum epulas fortiores ſibi exhibere non poſſit, huiuſmodi tamen habeat paſſiones, quæ non noceant, ſed delectent.*

An eſus carnium ante diluvium fuerit licitus & uſitatus. Prima ſentent.

Quæres: Fuitne ante diluvium carnium eſus licitus & uſitatus? Primò, Lyranus, Toſtatus & Carthuſianus in cap. 1. v. ult. cenſent nec licitum, nec uſitatum fuiſſe, eò quòd cap. 1. v. ult. Deus tantùm homini eſum olerum conceſſerit. Idem ſenſerunt Ethnici, unde Ovid. l. 15. Metamorph. de primo illo & aureo mundi ſæculo ita canit: D

At vetus illa ætas non polluit ora cruore,
Tunc & aves tuta movere per aëra pennas,
Et lepus impavidus mediis erravit in agris.

Sed errat, dum eſum carnium poſtea inductum, quaſi ſcelus execratur, dicens:

Heu quantum ſcelus eſt, in viſcere, viſcera condi,
Alteriuſque animantem animantis vivere letho!

Sic & Pythagoræi & Manichæi cenſuerunt nefas eſſe animal occidere, eoque veſci. quin & Tertull. jam Montaniſta lib. de Jejuniis contra Pſychicos c. 4. eſum carnium humanæ incontinentiæ indultum aſſeverat.

A Secundò, Cajetan. hic, & Victoria relect. de temperantia, & Dominicus Soto lib. 5. de Juſtitia q. 1. a. 1. putant, tunc eſum carnium & licitum & uſitatum fuiſſe. Primò, quia carnis eſum nuſquam vetuit Deus, & caro cibus eſt homini convenientiſſimus. Secundò, quia tunc erant greges ovium, quarum paſtor erat Abel. *Secunda.*

Dices, Paſcebat Abel greges ad lanam & lac, non autem ad eſum. Contra, ergo nulla fuit laus Abelis præ Caino, ex eo, quòd pinguiores oves obtulerit Deo. Si enim illis nemo veſcebatur, perinde fuiſſet illi & Caino, pingues atque macilentas ſacrificare. macilentæ enim oves non rarò tam bonam, imò meliorem, quàm pingues, dant lanam & lac; carnem autem ſemper præbent deteriorem. ita Cajetanus.

Tertiò & optimè, S. Chryſoſt. Theodor. Pererius & alii cenſent, ante diluvium non interdictum, ſed licitum fuiſſe eſum carnium: ab eo tamen abſtinuiſſe viros religioſiores, putà poſteros Seth, eò quòd Deus aſſignans homini cibum, diſertè tantùm expreſſiſſet olera, non autem carnes c. 1. 29. ſic enim optimè concordantur rationes tam primæ, quàm ſecundæ ſententiæ. Deus ergo B hic poſt diluvium carnium eſum; omnibus, etiam Sanctis, explicitè & diſertè permittit, ob malignitatem terræ, tam peccato quàm diluvio, ſalſedine maris, inductam, & conſequenter ob vires imbecilliores, tam hominum quàm plantarum. Tradunt enim medici, & experientia conſtat, carnes præ herbis plenius, ſolidius, ſucculentius, magiſque carni humanæ conveniens alimentum hominibus præbere. *Tertia & verior.*

Carnem cum sanguine non comedetis] *Verſ. 4.* Hebraice eſt, בשר בנפשו דמו לא תאכלו *baſar benapſo damo lo tochelu, carnem in anima ſua, in ſanguine ſuo, non comedetis:* hoc eſt, ut vertit Pagninus, carnem cum anima ſua, quæ eſt ſanguis ſuus, non comedetis. q. d. Non comedetis carnem cum anima ſua, quæ anima eſt ſanguis, vel conſiſtit in ſanguine animalis ipſius.

Nota. Præcipitur hic modus comedendæ carnis iſtiuſmodi, ut primò animal juguletur, ſecundò ſanguis effundatur, tertiò caro coquatur & comedatur: prohibetur autem omnino comeſtio ſanguinis, ſive is adhuc in animali exiſtat. unde prohibetur hic eſus morticinorum & ſuffocatorum, ut docet Eucherius, ſive is ab animali ſit C ſeparatus, iſque tam liquidus & potabilis, quàm fartus & coagulatus, qualis eſt in farciminibus. omnem enim ſanguinis eſum hic prohibet Deus. ita Lyranus, Toſtatus, Carthuſianus. *Omnis ſanguinis eſus prohibitus Noe & poſteris.*

Quæres, cur adeò ſeverè ſanguinis eſum inhibuerit Deus? Reſpondeo Primò, ut homines quàm longiſſimè abſterreret ab effuſione ſanguinis humani. ita S. Chryſoſt. & Rupert. nam Gentiles non tantùm ad effuſionem, ſed etiam ad potationem ſanguinis humani protuliſſe, teſtis eſt Tertull. in Apolog. c. 9. Hanc rationem dat ipſe Deus v. ſequ. eſt enim ſanguis vehiculum animæ & vitæ, ſpirituumque vitalium. hinc anima, id eſt vita, dicitur eſſe in ſanguine, ut patet hic in Hebræo, & Levit. 17. 11. Secundò, quia voluit Deus ſanguinem, qui eſt quaſi vita animalis, ſibi ſoli quaſi auctori vitæ offerri in ſacrificiis pro vita peccatoris, ut patet Levit. 17. 11. ita S. Chryſoſt. & D. Thomas. Adde Tertiò, Rupertus brutorum ſanguinem eſſe gravem, terreſtrem, melancholicum, & multarum ægritudinum cauſam, ſi comedatur; hinc vetitum eſſe comedi. *Cur? Cauſa Prima. Secunda. Tertia.*

D Eſt hoc præceptum de cavendo ſanguinis eſu, non naturale, ſed poſitivum, quod renovatum eſt ab Apoſtolis, Actor. cap. 15. v. 29. duravitque non tantùm ad tempora Tertulliani & Minutii, ut ipſe fatetur in Octavio, ſed etiam tempore Bedæ & Rabani, ut patet ex ejus Pœnitentiali. Verùm jam exolevit: nunc enim ſanguinem, non quidem bibere, ſed comedere in farciminibus moris eſt.

Sanguinem enim animarum] Hæc eſt ratio, *Verſ. 5.* cur Deus vetuerit ſanguinis eſum, videlicet ne homines aſſueſcendo ſanguini beſtiarum, tandem nec humano parcerent. q. d. Adeò mihi pretioſus eſt ſanguis veſter, quo corpus vegetatur & vivificatur, ut eum etiam à brutis quæ hominem necarint, requiram: quanto magis eum à vobis, qui homines eſtis, requiſiturus ſum?

Requiram de manu cunctarum bestiarum] id eſt dæmonum, qui feri ſunt, beſtiarum inſtar, *Quomodo Deus re-*

quiras ſanguinē hominis a beſtiis.

ſtar, ait Rupertus. Sed hic ſenſus ſymbolicus eſt, non literalis. Secundò, Theodor. ſic exponit: in reſurrectione requiram, & vobis reddam omnem ſanguinem, quem beſtiæ effuderunt, vos necando aut lædendo. hic etiam ſenſus non eſt genuinus, ſed anagogicus. Tertiò, alii ſic exponunt: in ſacrificio requiram ſanguinem veſtrum, ab homine iniquè effuſum, de manu beſtiarum: quia nimirum homicidium, quo ſanguis effunditur, adeoque omne peccatum hominis, voluit Deus expiari beſtiarum ſanguine, ut patet Num. 28. v. 29. in ſacrificio enim beſtia occiſa luit offenſam homicidii, & cujuſvis peccati hominis, adeoque Deus quaſi in beſtia ſacrificata, vindicat homicidium, omnemque culpam hominis. Quartò, Abulenſis & Lipoman. ſic explicant. q. d. Si effundas proximi tui ſanguinem, vel per te, vel per beſtiam aliquam in eum emiſſam, Deus eum requiret non à beſtia, ſed à te, qui eum vel gladio, vel imperio tuo effudiſti. Nam *τὸ de manu beſtiarum*, referunt hi, non ad *requiram*, ſed ad *ſanguinem veſtrum*. ſed hoc durum & penè violentum eſt. Quintò, optimè & planiſſimè idem Abulenſis & Oleaſter ſic exponunt, q. d. Puniam beſtias, ſi illæ hominem occidant. Patet id Exod. 21. 28. ubi Deus jubet bovem (& à pari quamvis aliam beſtiam) homicidam lapidari.

Prima expoſitio. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta & genuina.

Citati à reis judices, ad tribunal Dei ſiſtere ſe coacti.

Ruſum ex hac Dei ſanctione & promiſſione hic data, ſæpè fieri ſolet, quòd ipſe preces & vota eorum qui injuſtè damnantur, vel trahuntur à principibus aut judicibus ad mortem, exaudiat: & præſertim, ut, ſi rei & damnati ſuos judices in cauſa injuſta, vel etiam dubia, citent ad tribunal Dei, ipſe judices mori, & ſe ſuo judicio cauſam dicturos non rarò, etiam intra condictum à reis tempus, ſiſtere cogat. Ita David multiplici injuria & violentia per Saulem afflictus, ac penè oppreſſus, illum coram Deo citans exclamat: *Judicet Dominus inter me & te: & ulciſcatur me Dominus ex te*, &c. Nec vana fuit hæc provocatio: quando paulò pòſt hic à Philiſtæis acie victus, & ſagittis vulneratus, ne in manus eorum vivus incideret, proprio ſe ferro transverberavit.

Exemplum primum in Davide.

Secundū in Zacharia.

Secundò, adhuc evidentior eſt hæc Zachariæ pontificis, cùm ingratiſſimi regis Joas præcepto, in atrio templi lapidaretur, ad divinum judicium appellatio, *Videat Dominus, & requirat*: quoniam ſuo eventu non caruit. Anno namque vix exacto, & principes regii qui huic injuriæ conſenſerant, gladio Syrorum trucidati, & rex magnis cladibus afflictus, in lectulo à ſuis multis vulneribus confoſſus, ſimul cum aulicis ad divinum tribunal raptus eſt, dicturus de propriis factis rationem.

Tertium in Machabæis.

Tertiò, ſeptem fratres Machabæi pro patriis legibus ab Antiocho omni diritate & crudelitate vexati, eidem non obſcurè diem coram Deo dicebant, inquientes: *Dominus Deus aſpiciet veritatem*, &c. *Videbis magnam poteſtatem Dei, qualiter te & ſemen tuum torquebit*, &c. *Tu non effugies manum Dei*, &c. Nam appellationes iſtas de cælo efficaces ſentiens, manifeſta Dei ultione periit.

Quartū ex Apocal. 6.

Quartò, non modò Paulus de Alexandro ærario conqueritur dicens, *Reddat illi Dominus ſecundùm opera ſua*; verùm & beatorum Martyrum animæ ad eumdem, contra ſuos oppreſſores vociferantur: *Uſquequo Domine non judicas, & non vindicas ſanguinem noſtrum de his qui habitant in terra?* Differtur autem tantùm, non damnatur hæc eorum provocatio. Quin etiam Chriſtus ipſe ab injuriis Judæorum, ad Patris judicium appellans, ait: *Ego non quæro gloriam meam; eſt qui quærat & judicet*. Ab his ſacris divinisque teſtimoniis nunc ad graves planeque memorabiles hiſtorias accedamus.

Quintum de Fernando rege.

Quinto igitur loco, Nauclerus & Fulgoſius referunt, Fernandum Legionis & Caſtellæ regem, duos nobiles ex Carvajaliorum familia, de proditione ſibi ſuſpectos, ſed inauditos, præcipiti judicio, de altiſſima rupe deturbari juſſiſſe. At illi præcluſam ſibi defenſionem, & præſentem mortem cernentes, Chriſto æquiſſimo judici cauſam ſuam commendarunt, & ad ejus tribunal intra trigeſimum diem Fernandum regem citaverunt. Nec inanis fuit eorum provocatio; quoniam trigeſimo pòſt die, morte percuſſus, coram divino judice evocatus fuit.

Sextum de equite Templario.

Sextò, ſcribit idem Fulgoſius, equitem Neapolitanum cum reliquis Templariis confratribus ſuis ad ſupplicium raptum, ad Clementem VI. & Philippum Pulchrum Franciæ regem, quorum auctoritate necabatur, de feneſtra proſpectos, exclamaſſe. Quando mihi inter

A mortales nullus jam ſupereſt, ad quem appellem, ad juſtum judicem Chriſtum, qui nos redemit, appello, ut ante ejus tribunal intra annum & diem vos ſiſtatis, ubi cauſam meam exponam. intra annum verò uterque, rationem Deo redditurus, mortuus eſt.

Septimū de Rudolpho Auſtria.

Septimò, auctor eſt Johannes Pauli, Rudolphum Auſtriæ Ducem, Equitem auratum damnaſſe, ut ſacco incluſus mergeretur. Eques autem conſpecto prius Duce, exclamavit: Dux Rudolphe, ad tremendum Dei tribunal intra annum te voco. Ille irridens reſpondit: Benè, præito; ego tum adero. Exacto tempore incidens in febrim, appellationis recordatus, ſervis dicit. Tempus mortis meæ inſtat, ad judicium eundum, & ſtatim obiit.

Octavum de Franciſco Armorica Duce.

Octavò, ex hiſtoriis Britanniæ Armoricæ recitat Æneas Sylvius, Franciſcum illius Ducem, fratrem ſuum Ægidium læſæ majeſtatis falsò accuſatum, in carcere necaſſe. Hic paulò ante mortem conſpecto Franciſcano, adjuravit eum, ut ad fratrem Ducem renuntiaret, quatenus intra quadrageſimum diem ad Dei tribunal ſe ſiſteret. Franciſcanus abiens ad Ducem in finibus Normanniæ, B fratris mortem & appellationem denuntiat. Dux territus, ilicò malè habere cœpit, & creſcente in dies morbo, ad condictum diem expiravit.

ET DE MANU HOMINIS, DE MANU VIRI, ET FRATRIS EJUS) Tria, inquit, Delrio, inculcat homicidæ epitheta, quæ ejus culpam aggravant. Primò, vocat eum hominem, quem ſcilicet humanitatis memorem eſſe oportebat. Secundò, vocat eum virum, quem ſcilicet decebat iræ dominari, & robore ac potentia ſua non abuti. Tertiò, vocat eum fratrem, quem ſcilicet fratri ſuo arctiſſimo amore conjungi, ac proinde eumdem defendere, non occidere oportebat, omnes enim fratres ſumus in Adamo, & quiſque in communi ſuæ tribus aut familiæ patriarcha, contribuli ſuo frater eſt: quomodo Judæi (quibus maximè hic loquitur Moſes) fratres erant in Abrahamo.

QUICUMQUE EFFUDERIT HUMANUM SANGUINEM, FUNDETUR SANGUIS ILLIUS) *Fundetur*, Vers. 6.
id eſt, fundi debet. æquum & juſtum eſt ut fundatur, dignus eſt ut fundatur ejus pariter ſanguis, putà per ſententiam & condemnationem judicum, ut habet Chaldæus. C Deus enim tam hic quàm Exodi 21. 12 & Matth. 26. 52. lege talionis, tulit in homicidas ſententiam mortis, quæ omnium gentium uſu recepta eſt. Nota hoc contra Anabaptiſtas qui magiſtratibus jus gladii in nocentes adimunt.

Homicidas Dei ultio perſequitur ad necem.

Secundò, *fundetur*, ſcilicet ordinariè reipſa, ut de facto occidatur homicida, vel per judicem, vel per rixam, latrones, ruinas, incendia, alioſve ſimiles caſus. Deus enim hic ſpondet ſe necatorum fore vindicem, & homicidas taliones mulctaturum variis vitæ infortuniis. Id ita eſſe, experientia conſtat, qua videmus homicidas perſequente eos numine, miris caſibus, non naturali, ſed ferè violenta morte occumbere. Exempla multa hac de re afferam Deut. 21. v. 4.

Nota. Pro *humanum ſanguinem*, hebraicè eſt בדם האדם באדם *dam haadam baadam*, ſanguinem hominis in homine: ubi τὸ *in homine* variè à variis exponitur Septuag. ſic vertunt, *pro hominis ſanguine fundetur ſanguis illius*. Secundò, Oleaſter, *in homines*, inquit, id eſt, per hominem. Tertiò, Cajetan. vertit, *in hominem*, id eſt, inquit ipſe, in hominis injuriam & contumeliam. Quartò, facilli-D mè & planiſſimè Abulenſis, *in homine*, inquit, id eſt intra hominem, vel in homine exiſtentem ſanguinem, ut ſit pleonaſmus, quem proinde noſter Interpres tacuit & omiſit.

AD IMAGINEM QUIPPE DEI FACTUS EST HOMO) q. d. Si non movet te natura communis, moveat ſaltem imago mea: homo enim eſt imago mea. vide ergo ne eum occidendo cæleſtis regis vivam imaginem denolaris, inquit S. Chryſoſt. itaque non tam homini, quam Deo ipſi ſis injurius.

Aliter noſter Salazar in Proverb. 1. v. 16. *Per hominem*, inquit, *fundetur ſanguis illius*, id eſt per magiſtratum publicum: huic enim ſoli in vitam ſubditorum licet. Cauſam ſubdit: *Ad imaginem quippe Dei factus eſt homo*, id eſt homo ille cui magiſtratus delatus eſt, expreſſa imago & ſimulacrum Dei exiſtit, & ipſius vices agit, perſonamque illius repræſentat, atque inde in illum ea poteſtas

I a & li-

& licentia in ſubditorum vitas derivatur, quæ aliàs Dei propria eſt: Ut nimirum ipſe non aliter contra improbos & ſceleratos capitis ſententiam ferre poſſit quàm Deus, cujus ſuſtinet perſonam.

Vers. 7. Vos autem crescite) q. d. Videtis me hac vetatione homicidii, velle conſulere generis humani propagationi: illi ergo, hoc præſertim renovati mundi tempore, in tanta hominum paucitate incumbite, ac creſcite & multiplicamini. Ita Rupert. cujus allegoriam vide l.4. c.34.

Ingredimini super terram) Hebraicè שרצו בארץ *ſcirtſu baarets*, prolificate, & multiplicamini in terra inſtar piſcium, ranarum, aliorumque reptilium (horum enim mira eſt fœcunditas, fœtura & prolificatio; & hoc ſignificat Hebræum *ſcarats*) ut nimirum quàm citiſſimè per univerſam terram ingredi, voſque ſpargere, eamque occupare & replere poſſitis.

Vers. 9. Ecce ego statuam) Hebraicè eſt מקים *mekim*, ſtatuens, id eſt ſtatuo, jam enim de facto Deus in præſenti ſtatuit & ſancit hoc fœdus & promiſſionem, de non inducendo ampliùs in terram diluvio, cum Noe & hominibus; unde mox v. 12. fœderis hujus ſignum, putà iridem, reipſa aſſignat. Nota, fœdus hoc, non eſſe fœdus contrahentium, in quo utraque pars ad certas fœderis conditiones invicem ſeſe obligat & obſtringit (nec enim in hoc fœdere ſe Noe Deo, ſed Deus ſolus ipſi Noe ſe obligat:) ſed fœdus hoc eſſe meram Dei promiſſionem; hæc enim hebraicè rectè vocatur ברית *berit*.

Vers. 11. Neque erit deinceps diluvium) ſcilicet univerſale; unde ſequitur, *diſſipans terram*, ſcilicet univerſam; nam poſt diluvium hoc generale, fuit diluvium particulare, ſed celebre, Ogygis in Græcia, tempore Jacob patriarchæ; & poſt hoc fuit diluvium Deucalionis in Theſſalia, tempore Moſis. Ita Oroſius, Euſebius, & alii in chronicis.

Diluvium Ogygis & Deucalionis.

Vers. 12. Hoc est signum foederis quod do inter me et vos) Sicut ergo Deus hic in præſenti ſancit fœdus cum Noe, ita & in præſenti fœderis ſignum, putà iridem, producit & aſſignat.

In generationes sempiternas) per omnes generationes, quamdiu generationi generatio ſuccedet, uſque ad conſummationem omnium generationum ſæculi, putà uſque ad diem judicii; hæ enim generationes dicuntur ſempiternæ, non abſolutè, ſed reſpectivè, ſcilicet reſpectu Noe & poſterorum ejus, cum quibus Deus fœdus hoc init. Significat ergo Deus, hoc fœdus ſempiternum fore, id eſt tamdiu duraturum, quamdiu durabunt generationes, quibus propagentur poſteri Noe, cum quibus & pro quibus hoc fœdus initur; unde Hebræum ברית עולם *lederot olam*, verti poteſt. In duratione ſæculi, putà quamdiu durabit hoc ſæculum, hic mundus, hæc vita in terris.

Ex hoc ergo loco, non eſt damnanda (an vera, an falſa ſit, non diſputo hic) illa quorumdam Doctorum ſententia, qua cenſent, poſt diem judicii fore univerſale diluvium, quo rurſum tota terra aquis cooperiatur, ſicuti iis initio mundi cooperta fuit, nam hæc promiſſio Dei, de non inducendo ampliùs diluvio, tantùm extenditur uſque ad generationes hujus ſæculi, putà uſq; ad diem iudicii, non ulteriùs.

Arcum meum ponam in nubibus, et erit in signum foederis] Arcus hic eſt iris, uti omnes Patres docent, præter S. Ambroſ. lib. de Arca & Noe c. 27. qui arcus hujus ſenſum non literalem, ſed tropologicum more ſuo aſſignat.

Nota. Deus arcum, putà iridem, vocat ſuam; quia iris eſt pulcherrima, Deique opificis pulchritudinem & magnificentiam nobis repræſentat; unde de ea dicit Eccleſiaſt. c. 43. v. 12. *Vide arcum & benedic eum, qui fecit illum: valde ſpecioſus eſt in ſplendore ſuo, gyravit* (cinxit) *cælum in circuitu gloriæ ſuæ, manus Excelſi aperuerunt illum.* Hinc Plato in Theæteto iridem, Thaumantis filiam, propter admirationem, dictam cenſuit.

Vers. 13. Nota Secundò, contra Alcuinum & Gloſſam, ante Noe & diluvium fuiſſe iridem. Eſt enim naturalis ejus generatio & cauſa, ſcilicet reverberatio radiorum ſolis in nube rorida. Cùm ergo hæc fuerit ante diluvium, æquè ut nunc, ſequitur & iridem fuiſſe ante diluvium.

Ante diluvium fuit iris.

Dices, Quomodo ergo ſit hic Deus in futuro, Arcum meum ponam, non autem, Poſui, in præterito? Reſpondeo, In Hebræo eſt præteritum נתתי *natati*, dedi, poſui, id eſt, do, pono, & dabo, ponam iridem, non abſolutè ut exiſtat, ſed ut ſit in ſignum fœderis, quod Deus hic init cum Noe. Fuit ergo iris ante diluvium, ſignum naturale nubium roridarum, & conſequenter futuræ pluviæ; unde Ovid.

Concipit iris aquas, alimentaq; nubibus affert.

Jul. Scaliger exercit. 80. docet iridem matutinam portendere pluvias, veſpertinam verò ſerenitatem. Rurſum Ariſtot. l. 5. Hiſtor. animal. c. 22. tradit iridem multum conferre ad generationem mannæ, ſive mellis aerii. Adhæc aſpalathum, aliaſque herbas odoratiores fieri per iridem tradit Plinius l. 12. c. 24. *Eſt*, inquit, *aſpalathus ſpina candida, magnitudine arboris modicæ, flore roſæ, radice unguentis expetita. Tradunt in quocumque frutice curvetur arcus cæleſtis, eamdem quæ ſit aſpalatho, ſuavitatem odoris exiſtere; ſed in aſpalatho inenarrabilem quamdam.* Idem l. 17. c. 5. *Terra*, inquit, *cùm a ſiccitate continua immaduit imbre, & in quam arcus cæleſtis deiecerit capita ſua, tunc emittit illum ſuum habitum divinum, ex ſole conceptum, cui comparari ſuavitas nulla poſſit.* Poſt diluvium verò, & poſt hoc pactum Dei cum Noe, iris à Deo inſtituta eſt in ſignum ſupernaturale hujus pacti, de non futuro deinceps diluvio.

Iris iuvat manna & plantas.

Iris ponitur in ſignum ſupernaturale diluvii deinceps prohibendi.

Nota Tertiò, appoſitè hoc ſignum non futuri diluvii eſſe iridem, ponique in nubibus: quia ex nubibus aquæ diluvii delapſæ ſunt, & ex iis rurſum metui poſſet diluvium; unde ne id metuamus, contrarium in iiſdem nubibus ponit Deus hoc iridis ſignum. Addit D. Thom. quodlib. 3. a. 30. & Abulenſ. hic q. 7. iridem naturale ſignum eſſe, quòd proximè non ſit futurum aquarum profluvium, ut ex eo fiat diluvium, quia ad hoc opus eſt, multas & craſſas eſſe nubes, quæ in magnam pluviam reſolvantur: illæ autem repugnant iridi. Iris enim oritur in nube, non craſſa & denſa, ſed rorida, opaca & concava, ex radiorum ſolis oppoſiti reflexione.

Nota Quartò. Auctor hiſtoriæ Scholaſtic. in librum Geneſ. c. 35. *Tradunt*, inquit, *Sancti, quod quadraginta annis ante diem iudicii non videbitur arcus cæleſtis*: quia ſcilicet tunc ſumma erit ſiccitas, qua mundus præparabitur ad conflagrationem, quæ fiet ſub diem judicii. Sed hæc traditio frivola & falſa eſt, falſoque attribuitur ſanctis Patribus. Si enim tanta tunc foret ſiccitas, homines, animalia & plantæ ex ea interirent, cujus contrarium nos docet Chriſtus Matth. 24. 38.

Symbolicè & myſticè. S. Ambroſ. lib. de Arca & Noe cap. 27. Iris, inquit, eſt clementia Dei, quæ quaſi arcus contentus, ſed carens ſagitta, per adverſa quæ immittit, magis terrere nos vult, quàm ferire; ut vitia corrigamus, itaque ſagittas vindictæ evadamus, juxta illud pſalm. 59. 6. *Dediſti metuentibus te ſignificationem, ut fugiant a facie arcus.* Ubi vide S. Auguſt. & S. Gregor. lib. 19. Moral. ſub finem. Unde S. Joannes Apoc. 4. v. 3. vidit thronum Dei circumdatum iride, id eſt miſericordia, iris enim tempore Noe pacis, reconciliationis & fœderis inter Deum & homines fuit ſignum, fuitque iris εἰρήνη, id eſt pax, ait Ticonius homil. 2. in Apocal. quæ extat tom. 9. S. Auguſtini. Secundò, iris verſicolor recreat, & imbres varios in terram effundit: idem facit Dei miſericordia. Tertiò, ſicut iris eſt ſemicirculus, in noſtro hemiſphærio tantùm apparens: ita & Dei miſericordia tantùm apparet in hac vita, juſtitia verò in altera.

Iris ſymbolum eſt clementiæ Dei ob tres analogias.

Allegoricè, iris ſignum eſt Primò, legis Evangelicæ; hæc enim affert gratiam, & remiſſionem & gloriam. ita Rupert. qui tamen perperam putat, hunc ſenſum hoc loco eſſe litteralem. Secundò, iris cùm ſit aqueo & igneo colore, ſignum eſt baptiſmi Chriſti, qui fit per ignem & aquam, Matth. 3. v. 11. ita S. Gregor. homil. 8. in Ezechiel. Tertiò, iris eſt Verbum incarnatum & carne velatum, ſive eſt ipſa caro Verbi. Primò, quia, ſicut ſol in nube irradians facit iridem: ita Verbum in carne irradians fecit Chriſtum. Secundò, quia, ſicut iris pacis fuit ſymbolum tempore Noe: ita & incarnatio Chriſti fuit reconciliatio mundi. Tertiò, duo cornua iridis, ſunt duæ naturæ Chriſti, divina ſcilicet & humana, quarum chorda occulta & inviſibilis, eſt arcana unio hypoſtatica. Quartò, in iride triplex eſt color: ita & in Chriſto. Chriſtus enim fuit cæruleus, id eſt cæleſtis, per

Alleg. Iris eſt Primò, lex Evangelica. Secundò, baptiſmus. Tertiò, iris eſt Verbum carne veſtitum ob ſeptem analogias.

orstio-

orationem aſſiduam: fuit & viridis per florem gratiarum A & virtutum; fuit denique rubicundus per ſanguinem ſuum in cruce. Quinto, ab hoc arcu emiſſæ ſunt occultæ ſagittæ amoris, quibus confixa & vulnerata ſponſa cantabat: *Fulcite me floribus, ſtipate me malis, quia amore langueo.* Sextò, iris hæc imbrifera fuit, quia dedit in pentecoſte orbi prædicationis & doctrinæ cæleſtis abundantiam, quaſi pluviam; ita Anſbertus in Apocal. 4. v. 3. Cui adde Septimò, iris quæ eſt ſemicirculus, ſignificat Chriſtum de cælo deſcendentem ad terram, & rurſum è terra remeantem ad cælos. Denique ſignificat regnum Chriſti, quod in hac vita ſemiplenum eſt & imperfectum; ſed in cælis complebitur hic circulus, putà regnum Chriſti, dominans omnibus in omnem æternitatem.

Tropol. tres colores iridis ſunt fides, ſpes, charitas.

Tropologicè, tres colores iridis ſignificant virtutem purgandi, illuminandi & perficiendi, quam à Deo & angelis participant ſancti Doctores. Secundò, color cæruleus eſt fides, viridis eſt ſpes, rubicundus eſt charitas, quas iris, id eſt Dei miſericordia, depluit in homines, ut docent Viegas, Ribera, Perer. & alii in Apoc. 4. v. 3.

Anagog. iris ſignificat diem judicii, in quo Chriſtus ſedebit in iride.

Anagogicè, iris quæ colore eſt aqueo & igneo, ſi- B gnum eſt uti diluvii facti, ita & conflagrationis mundi futuræ; ita S. Gregorius homil. 8. in Ezech. Rurſum, iris quæ formam habet arcus, itaq; belli ſpeciem oſtentat, ſignificat judicium univerſale, inquit Richard. Victor. in Apoc. c. 4. in quo virebunt juſti per gloriam æternam; ſed rubebunt impii per ignem gehennæ. Duo iridis cornua ſunt miſericordia, & veritas ſive juſtitia; hinc Chriſtus judex pingitur inſidere iridi: ſedebit enim in nube glorioſa, qualis eſt iris.

VERS. 16. ET VIDEBO ILLUM (arcum, putà iridem) ET RECORDABOR FOEDERIS] Ergo & nos viciſſim quoties videmus iridem, recordemur diluvii & cataclyſmi, qui orbem & peccatores perdidit, recordemur & pacti divini, Deoque noſtro pro hoc pacto gratias agamus, illi grati & obſequentes ſimus. Denique dicamus. Si tam ſpecioſa & varia eſt iris, quam ſpecioſus & varius eſt Deus Deique domus?

VERS. 18. PORRO CHAM IPSE EST PATER CHANAAM] Meminit hic Moſes Chanaan, ut viam ſibi ſternat ad maledictionem Chanaam, qua propter Cham patrem à C Noe mulctatus eſt v. 25. Addit Secundò, S. Chryſoſt.

An Chanaan natus in arca?

Cham ſolum intemperantem in arca, tempore diluvii genuiſſe Chanaam, ideoque ejus hic mentionem fieri. Verùm alii omnes contrarium docent: imò ipſa S. Scriptura docet octo tantùm animas (putà Noe cum tribus filiis, & ſingulorum uxoribus) per arcam ſalvatas eſſe, 1. Petri 3. v. 20. Rurſum Chanaan natum eſſe poſt diluvium, docet ipſe Moſes c. 10. v. 1. & 6.

Quid Cham pater Chanaan.

In egreſſu ergo Noe ex arca, de quo hic loquitur Moſes, necdum ex Cham genitus & natus erat Chanaan: dicitur tamen Cham pater Chanaan, quia ex Cham naſciturus erat, & tempore Moſis, qui hæc ſcribit, jam natus erat Chanaan & Chananæi, quos Hebræi ex Sem oriundi ſubegerunt & vaſtarunt. q. d. Ex Cham natus eſt Chanaan, tamquam mali corvi malum ovum; qui enim Cham bonum generaret filium, qui bono patri nequam filius, atque naturæ & eruditionis deneger caritatem? ita S. Ambroſ. & Theodoret. Unde & Chami irriſio, qua patrem Noe irriſit, punita fuit in Chanaan filio, dum ejus poſteri Chananæi ſervitute & vaſtitate à Joſue & Hebræis, qui fuerunt poſteri Sem, mulctati ſunt; ita S. Ambroſ. D lib. de Arca & Noe, c. 28. ubi myſticè, Cham, inquit, id eſt calor, pater eſt Chanaan, id eſt turbationis, aut potiùs contritionis & confractionis: qui enim calet, continuò movetur & perturbatur, omniaq; perturbat & confringit.

VERS. 19. TRES ISTI FILII SUNT NOE, ET AB HIS DISSEMINATUM EST OMNE GENUS HOMINUM] Errant ergo, qui plures quàm tres, numerant filios Noe, ut Beroſus Annianus & chronica Germaniæ,

Tuiſco non fuit filius Noe. Noe poſt diluvium continens.

quæ Tuiſconem, à quo oriundi ſunt Teutones & Germani, aſſerunt filium fuiſſe Noe. Rurſum, Noe poſt diluvium triginta alios genuiſſe filios, eoſque ex Titæa uxore vocaſſe Titanas. Ex hoc loco ergo videtur Noe poſt diluvium jam fractus & ſenex, utque meliùs vacaret Deo, veneris pertæſus, abſtinuiſſe uſu conjugii, ideoque nullas alias genuiſſe proles, ab hiſce enim tribus omnes homines prognati ſunt. Contrarium ſentit

A Cajetan. & Torniellus, ſcilicet Noe poſt diluvium alios genuiſſe filios, a quibus quoque gentes propagatæ ſint: hos tres tamen ſolos hic nominari, quòd illi hujus diſſeminationis in gentes illuſtriores fuerint principes, & capita primarium gentium. Verùm prius quod dixi, conformius eſt verbis Scripturæ, quæ vix alium patiuntur ſenſum: clarè enim ſic habent, *Ab his diſſeminatum eſt omne genus hominum ſuper univerſam terram.*

COEPIT NOE VIR AGRICOLA EXERCERE TERRAM) Hebraicè eſt ויחל נח איש האדמה *noachis haadama,* VERS. 20. cœpit Noe eſſe vir terræ, id eſt cœpit Noe eſſe agricola, cœpit poſt diluvium terram jam ſiccatam colere & exercere. q. d. Rediit Noe ad agriculturam, qua ante diluvium uſi ſunt homines, juſſu Dei Geneſ. 2. v. 15. & c. 3. v. 17. idque diligentiùs quàm ante diluvium: quia diluvium ſua ſalſedine, acrimonia, penetratione & inundatione primævam terræ pinguedinem & bonitatem exſuxerat & abluerat. Unde Perer. Delrio, & alii opinantur, Noe inveniſſe aratra, iiſque per equos & boves attractis, vomere terram proſcidiſſe, cum antea ſuis manibus & ligonibus homines terram foderent & colerent.

Mor. de agriculturæ dignitate & fructu.

B Vide hic Noe patriarcham agriculturæ vacantem. Sic agricola fuit Sem, Iaphet, Iſaac, Jacob, Eſau, Moſes, Booz, Gedeon: denique totus populus Iſrael colebat agros, donec regem peteret, & Samuel juſſu Dei ei diceret, quòd rex agros, vineas, oliveta optima tolleret, & daret ei ſervis ſuis; ſed & ſegetes eorum addecimaret, 1. Reg. 8. Saul paſtor fuit aſinorum, David ovium, Elias Eliſæum ab aratro vocavit, & prophetam creavit. Si Pontificum vitas excutias, plures reperies agricolarum filios, uti fuere Siluerii, Adriani, Silveſtri, &c.

Cyrus Perſarum rex, priſcique imper. Romani agricolæ fuerunt; unde Fabii, Lentuli, Piſones, Cicerones, Vitellii, Porcii, Servii, Appii, Scrophæ, agricolarum nomina, triumphali dignitate honorata ſunt. Audi Valer. Max. *Illi etiam prædivites, qui ab aratro arceſſebantur, ut conſules fierent, voluptatis cauſa ſterile atque æſtuoſiſſimum Pupiniæ ſolum verſabant, deliciarumq; ignari, vaſtiſſimas glebas plurimo cum ſudore diſſipabant. Imo verò quos pericula reip. imperatores aſſerebant, anguſtiæ rei familiaris bubulcos fieri cogit.* Romulus & Re- C mus, Diocletianus, Juſtinus, Reges & Imperatores, æquè ac paſtores & agricolæ fuerunt.

Arcades mortalium omnium antiquiſſimos ſe venditantes, paſtores & agricolas fuiſſe hiſtoriæ teſtantur, audi poetam;

Pan (Deus Arcadiæ) *curas oves oviumque magiſtros.*

Græci Protea & Apollinem paſtorem Admeti regis Theſſaliæ fuiſſe fatentur, unà cum Mercurio & Argo.

Phrygii, paſtores Paridem, Priamum, Anchiſen, aliosque agnoſcunt. Numidæ, Georgi, Scythæ, Nomades hanc vitam volunt, non aliam, Regum cura occupata fuit non ſolùm agriculturæ exercitio, ſed libris etiam quaſi artem complexi ſunt, ut Hiero, Mithridates, Philometor, Attalus, Archelaus; & duces, ut Xenophon, Syllanus Cato, Plinius, Terentius Varro. A villa in ſenatum vocatus eſt Curius, aliique ſenes. Attilium vocantes ad imperium Rom. cum ſemen ſpargentem invenerunt. Nec fuit eis rubori eburneo ſcipione depoſito, parta victoria & pace, ad ſtivam aratri reverti. Agriculturæ enim exercitium. Primò, eſt à natura & à Deo inſtitutum; D Secundò, magnam habet amœnitatem; Tertiò, ſanitatem tuetur, & corpus roborat; Quartò, fruges & fructus procurat; Quintò, valet ad meditationem cæli, ſiderum, pluviæ, arborum, aliarumque rerum naturalium. Sextò, valet ad contemplandum colendumque Deum; inde priſca feſta, Cerealia, Floralia, Vinalia, Sementina, Agnalia, Palilia, Chariſtia, &c.

Noe non invenit vitem, ſed vinum.

ET PLANTAVIT VINEAM) Nota, vitem ante diluvium fuiſſe; unde enim aliàs eam habuiſſet Noe? ſed huсuſque vitis videtur ſilveſtris, inculta, & hinc inde ſparſa fuiſſe, ex eaque non vinum expreſſiſſe homines, ſed tantùm uvas comediſſe. Noe verò arte vitem excoluit, plantavit, in vineta diſtribuit, & primus ex uvis vinum expreſſit; nam neſciens vim vini, utpote antea non viſi, nec cogniti, ex eo inebriatus eſt; ita S. Hieron. l. 1. contra Jovin.

Notat S. Chryſoſt. Noe ex vite vinum expreſſiſſe,

ut eo ſuum & aliorum hominum poſt diluvium mœrorem, labores & infirmitatem leniret & roboraret: vinum enim roborat & lætificat cor hominis. Atque hinc Beroſus Annianus cenſet, Noe eundem eſſe cum Iano, dictumque eſſe Janum, id eſt vitiſatum, vel potiùs viniferum, ab Hebræo יין *iain* vel *ien*, id eſt vinum. hinc & Janus pingitur bifrons; quia Noe vidit tam ſæculum quod erat ante diluvium, quàm quod fuit poſt illud. unde Ovidius 1. Faſtor.

Janus, id eſt vinifer, putatur eſſe Noe. *Noe cur bifrons.*

Jane biceps anni tacitè labentis origo,
Solus de ſuperis qui tua terga vides.

Noe miſcuis vino ſanguinē ſimiæ, leonis, porci, & agni.

Appoſitè geſta Romanorum ſymbolica, ſymbolicè fingunt, Noe miſcuiſſe vites & vino ſanguinem quatuor animalium, putà ſimiæ, leoni, porci, & agni: quia vinum inebriat, & ebrios alios facit moriones quaſi ſimias, alios pugnaces & crudeles quaſi leones; alios lubricos & fœdos quaſi porcos; alios mites, blandos & pios quaſi agnos.

VERS. 21. *Noe ebrietas fuit venialis.*

BIBENSQUE VINUM INEBRIATUS EST] Ebrietas hæc Noe non fuit peccatum, ſaltem mortale: quia neſciens vim vini, & inexpertus, illud largiùs bibit. ita S. Chryſoſt. & Theodor. Perperam ergo Calvinus & Lu-B
therus ebrietatem hanc tribuunt intemperantiæ Noe, quæ erat inexperientiæ. Aliter nonnulli, q. d. Inebriatus, id eſt exhilaratus eſt. Unde S. Ambroſ. juxta Septuag. *Non dixit*, inquit, *vinum bibit, neque in ſas vinum ebibit, ſed de vino, hoc eſt de eius potione, libavit. Ebrietatis itaque ſpecies gemina eſt, unaque titubationem corpori afferat, atque eius ſupplantet veſtigia, ſenſumque perturbet: altera quæ mentem virentis vaporis gratia, & omnem infirmitatem videatur avertere, de qua pſalm. 22. Et calix meus inebrians quam præclarus eſt.*

Vide hic & admirare priſcorum abſtinentiam: omnes enim à condito mundo uſque ad diluvium, per 1600. annos, vino æquè ac carne abſtinuerunt, ideoque valdè longævi ac ſapientes fuerunt. vixerunt enim ad 900. annos.

Moral. abſtinentia prodeſt ſanitati, & caſtitati, & ſapientiæ.

Ubi Nota Primò. Abſtinentia plurimum prodeſt: Primò, ſanitati & longævitati; conſumit enim noxios humores, ſpiritusque vitales purificat & exacuit. Secundò, caſtitati & virtuti; ſubtrahit enim nimium ſanguinem, ſuccum & ſpiritus, qui venerem, iram, aliaſque paſſiones C
fovent & ſuſcitant.

Nota Secundò. Sobrietas naturaliter confert ad ſcientiam; tum quia ſanitatem tuetur, & vitam prolongat: tum quia caput facit ſerenum, ſpiritusque animales facit liberos & puros, aptoſque ad ſpeculandum & meditandum: tum quia anima (quæ una eſt in homine, eademque ſimul eſt vegetativa, ſenſitiva, & rationalis) limitatæ eſt virtutis & activitatis, ideoque quo minùs occupatur cibo cibique concoctione, digeſtione & egeſtione; eo magis intendere poteſt & ſolet ſtudio & contemplationi, in eamque totam vim ſuam exſerere. Hinc Salomon Eccleſ. 2. *Cogitavi*, inquit, *in corde meo abſtrahere à vino carnem meam, ut animam transferrem ad ſapientiam, devitaremque ſtultitiam.* & Iſaias c. 28. *Quem docebit ſcientiam, & quem intelligere faciet auditum? ablactatos à lacte, avulſos ab uberibus.*

Exempla fidelium.

Ita abſtinentes Enos, Henoch, Mathuſalem, Noe, ſapientiſſimi fuerunt. Noe enim totius mundi fuit reparator, inſtructor & gubernator. Ita Nazaræi & Rechabitæ à ſapientia, æquè ac abſtinentia commendantur. Ita Moſes & Elias jejunio 40. dierum ſapientiam, & viſio-D
nem Dei meruerunt. Ita Judith, Eſther, Machabæi ſapientiam illam & fortitudinem, qua Holofernem, Aman & Antiochum proſtraverunt, adepti ſunt. Ita Joannes Baptiſta abſtinentia quaſi angelus evaſit. Ita Paulus primus Eremita, Antonius, Hilarion, & tot Anachoretarum & Monachorum examina vitam, quaſi angeli terreſtres, in abſtinentia, contemplatione & ſapientia longævam duxerunt, vixeruntque centum & ampliùs annos. Ita cœnobitæ olim, teſte S. Hieron. perpetuò jejunabant, aquam bibentes, & ſolum panem cum leguminibus & oleribus manducantes.

Gentilium.

Audi & Gentiles. Tradit Xenophon, antiquos Perſas ad panem nihil niſi naſturcium adhibere ſolitos, tumque floruerunt ſapientia & virtute bellica, orbiſque imperium tenuerunt per 200. annos, ſcilicet à Cyro ad Darium, qui per delicias & vina imperium cum vita perdidit.

A Chæredemus Stoicus tradit, priſcos Ægypti ſacerdotes carne, vino, ovis & lacte ſemper abſtinuiſſe, idque ut puriùs, intentiùs & acriùs divinis rebus vacarent, ardoremque libidinis reſtinguerent. Atque hi Ægypti fuerunt ſapientes & Aſtrologi. Eſſeni apud Judæos vino & carne ſibi interdicebant, totique orationi & ſtudio ſacrarum Literarum vacabant, de quibus mira narrat Joſephus, Philo & Plinius; quinimò Porphyrius in libro de Abſtinentia ab eſu animalium, aſſerit pleroſque ex eis divino afflatos ſpiritu vates extitiſſe. Eubulus refert apud Perſas tria fuiſſe Magorum genera, quorum primum (qui maximè ſapientes & eloquentes exiſtimabantur) præter farinam & olera nihil eſitabant. Bardeſanes Babylonius tradit Indorum Gymnoſophiſtas ſolis arborum pomis, oryza & farina vivere. Euripides in Creta Jovis vates, carne & coctis omnibus abſtinuit. Socrates virtutis ſtudioſos hortabatur, ut abſtinentiam colerent, & delicias veluti Sirenes reſpuerent; ideoque rogatus qua re ab aliis hominibus differret, ait, *Alii vivant ut edant; ego verò edo ut vivam.* Iarchas Aſſyrius, teſte Philoſtrato interrogatus, quænam eſſent epulæ ſua-B viſſimæ, reſpondit, *Iſta curare deſii.* Xenocrates tria tantum præcepta in templo Eleuſinæ manſiſſe dicit, ſcilicet Primò, venerandos eſſe deos; Secundò, honorandos eſſe parentes; Tertiò, abſtinendum eſſe à carnibus. Plinius ait vinum eſſe cicutam hominis: & Seneca ait ebrietatem & voluntariam inſaniam. Epicurus licet voluptatis patronus, aſſerit ad jucundè & ſuaviter vivendum, tenuitatem victus conferre plurimùm. Et in epiſtolis ſuis teſtatur, ſe aqua tantùm & pane veſci ſolitum. De abſtinentia Pythagoræ, Antiſthenis, Diogenis, Apollonii Thyanei mira habet Laertius, Plutarchus, & Philoſtratus. Plura vide apud S. Hieron. l. 2. contra Jovinianum, & Plutarchum in duabus orationibus de eſu carnium.

Vinum eſt cicuta. Ebrietas eſt voluntaria inſania.

ET NUDATUS EST IN TABERNACULO SUO] qui ſolent dormientes, & ebrii præ æſtu diſiicere tegumenta, ſeque nudare. ita Theodoret.

VERS. 22. *Chanaan cum Chā irriſiſſe Noe.*

QUOD CUM VIDISSET CHAM, PATER CHANAAN] Tradunt Hebræi & Theod. hic fieri mentionem Chanaan, eò quòd Chanaan puer, doli tamen capax (fortè enim 10. circiter erat annorum) primò viderit C Noe avum ſuum nudatum, eumque irriſerit, ac mox illud ipſum patri Cham renuntiarit, qui pueri petulantiam non repreſſit, ſed probavit, patremque fratribus ſuis ridendum propoſuit.

Notant hic S. Baſilius & Ambroſ. genium improborum, qui gaudent bonorum lapſus propalare. Addit Beroſus Annii (penes quem ſit fides) Cham fuiſſe magum, quodque inde dictus ſit *Zoroaſter* (idem habet Caſſianus coll. 8. c. 21.) quòd ex odio, quo patrem pium proſequebatur, eum irriſerit, eumque magia ſua ſterilem deinceps effecerit: quòd docuerit homines congredi cum matribus, maſculis & brutis, ideoque à Noe patre eſſe fugatum & ejectum.

VERS. 23.

OPERUERUNT VERENDA PATRIS SUI] *Ne paterna reverentia vel ipſo minueretur aſpectu*, ait S. Ambroſ. lib. de Noe cap. 31. Addeque ex Cicerone lib. 1. Offic. *Unde etiam Romæ vetus fuiſſe uſus dicitur, ne filii cum parentibus, & maximè puberes, intrarent lavacrum.* Ita Tropologicè tegenda eſſe parentum ſpiritualium, & Eccleſiaſticorum peccata docet S. Gregor. l. 25. Moral. cap. 22. & ſuo exemplo docuit Conſtantinus Magnus in Con-D cilio Niceno, dum chartas accuſationum contra aliquos Epiſcopos ſibi oblatas combuſſit, dictitans, *ſi Epiſcopi alicuius ſtuprum viderer, facinus id ſe ſuo paludamento obtecturum, ne flagitii eius aſpectus eos qui ipſum cernerent, ulla ex parte læderet*: uti refert Theodor. l. 1. Hiſtor.

Conſtantini pia ſententia.

Allegoricè, S. Auguſt. lib. 16. de Civit. c. 2. & 7. Cham ſunt Judæi & hæretici. hi irrident Noe, id eſt Chriſtum & Chriſtianos.

VERS. 24.

EX VINO] ex ſomno, in quem eum vis vini cōjecerat.

CUM DIDICISSET, QUÆ FECERAT EI FILIUS SUUS MINOR] Vidit enim Noe evigilans ſe tectum pallio non ſuo, ſed alieno, ſcilicet filiorum, Sem & Japheth. cauſam ab eis quæſivit: illi patri ſingula exquirenti mentiri non auſi, rem totam & Chami ſcelus pandunt, aliàs illud ſilentio preſſuri.

FILIUS

FILIVS SVVS MINOR) ſcilicet Chanaan, inquit Theodor. qui filius, id eſt nepos, erat Noe: unde mox Noe eidem maledicit. Verum omnes alii filium hunc intelligunt Cham: hujus enim ſcelus & impietas hic punitur. Addit S. Chryſoſt. & incontinentia, quòd tempore diluvii in arca uſus ſit conjugio, genueritque Chanaan, de qua re dixi v. 18.

Cham fuit medius filiorum Noe.

Nota. Cham fuit filius minor Noe, non quaſi fuerit minimus omnium, uti aliqui volunt: ſed quia fuit junior Semo; fuit enim Cham ſenior Japheto. Cham ergo medius fuit filiorum Noe; unde v. 18. & alibi paſſim medius ponitur. Ita S. Auguſt. l. 16. de Civit. 1. & Eucherius.

VERS. 25. MALEDICTVS CHANAAM) ſuppleerit: quia Noe hæc non tam maledicendi, vel imprecandi animo dixit, quàm ſpiritu prophetico prædixit ea, quæ poſteris filiorum ſuorum erant eventura; unde explicans ſubdit: *Servus ſervorum erit*.

Nota. Per Chanaam hic, Vatablus intelligit ipſum Cham, ſcilicet patrem impium ex filio impiiſſimo. unde & Gennad. Diodorus & Origen. putant tunc, cùm hæc dixit Noe, necdum natum fuiſſe Chanaam. Verùm contrarium verius eſt, ſcilicet ſimpliciter hic compellari ipſum Chanaan: cauſam ex Hebræis dixi v. 18. Unde S. Ambroſ. lib. de Noe cap. 30. *Et pater*, inquit, *in filio, & in patre filius redarguuntur, habentes ſtultitia, nequitia, impietatis quoque commune conſortium. Nec poterat fieri ut bonum generaret filium, qui bono patri nequam filius, & natura & eruditionis degener extitiſſet.*

Cur Noe maledicit ſolum Chanaam, non alios filios Cham.

Nota Secundò. Alii filii Cham, puta Chus, Meſraim, Phuth hic non maledicuntur à Noe, ſed ſolus Chanaan: nam ſoli Chananæi, qui fuerunt poſteri Chanaam, & æquè ut ipſe impiiſſimi, leguntur exciſi à poſteris Sem, puta à Judæis; vel eis ſerviiſſe, ut patet in Gabaonitis, qui inter Chananæos dolo vitam ab Hebræis obtinuerunt, ea lege ut eis ſervirent quaſi viliſſima mancipia, hoc enim ſignificat τὸ *ſervus ſervorum*, ita Rupertus.

Adverte, Moſen hæc omnia propter Chananæos, à Judæis expellendos ſcripſiſſe; parat enim hic viam ſuæ hiſtoriæ de expeditione & profectione Hebræorum in Chanaam, datque occaſionem & cauſam, ex qua contigit, Dei voluntate, Judæos per ſe & per Joſue occupare Chananæam; videlicet impietatem Cham & Chanaan, quam imitati ſunt Chananæi, ideoque ex Chananæa ſunt expulſi.

Hinc patet Tertiò, Cham & Chanaan hic puniri in ſuis poſteris, putà Chananæis, qui paternæ impietatis fuerunt imitatores, & heredes. Vide hic, quàm infelices ſint ii, qui habent impios parentes & præceptores. Meritò Plato gratias agebat naturæ, ſive Deo, Primò, quòd hominem; Secundò, quòd marem; Tertiò, quòd Græcum; Quartò, quòd Athenienſem; Quintò, quòd tempore Socratis, à quo inſtrui poſſet, ſe genuiſſet.

Moraliter S. Ambroſius, *Manebat*, ait, *ante vini inventionem omnibus inconcuſſa libertas; nemo ſciebat à conſorte naturæ ſuæ obſequia ſervitutis exigere: non eſſet hodie ſervitus, ſi ebrietas non fuiſſet.*

SERVVS SERVORVM) id eſt ſervus infimus & viliſſimus. Nota, pœnam peccati eſſe ſervitutem; hinc & ſervi facti & dicti ſunt à ſervando, quòd bello capti, cùm poſſent occidi quaſi hoſtes & nocentes, ex quadam indulgentia in vita ſervarentur ſervi, ſive ad ſerviendum. Rurſum, qui noluit eſſe filius reverens, punitur ut fiat ſervus: juſtum enim eſt, ut ſervili ſubjectione prematur is qui, filialem, ſuavemque ac naturalem ſubjectionem, ſeu ſervitutem, violare non erubuit.

Ridet Calvinus hic Papam, quòd ex maledictione hac Chami, ſumpſerit ſibi titulum, *ſervus ſervorum*. Sed errat: non enim Papa abſolutè ſe vocat ſervum ſervorum, ſed, ut rectè notat Rupert. cum addito, *Servus ſervorum Dei*; idque facit ex pia animi ſubmiſſione, non ergo ex impio Chamo hoc nomen ſibi ſumpſit Pontifex.

VERS. 26. BENEDICTVS DOMINVS DEVS SEM] Eſt Hebraica metalepſis; ex conſequente enim intelligitur antecedens, putà ex benedictione Dei intelligitur ipſa benedictio Sem. hiſce enim verbis Noe, uti Cham maledicit, ita benedicit non tantùm Deum, ſed etiam Sem & Japhet. Senſus ergo eſt, q.d. Deus tanta benedictione & copia, tum frugum, tum ſapientiæ, pietatis, religionis gratiæ & cultus Dei cumulet Sem, ejuſque poſteros, ut quiſquis eos viderit, benedicat Deum in Sem ſuoſque tam liberalem, dicatque: Benedictus ſit Deus, qui ſemper eſt Deus, Dominus, pater ac proviſor Sem ejuſque poſterorum, qui ſemper ſuis beneficiis oſtendit, quòd ſit Deus, tutor & curator Sem & ſuorum. Ita Lipomanus, Cajetanus, & alii. Hæc benedictio completa eſt in Judæis, qui orti ſunt ex Sem. Diſce hic, cum Noe, ad omnia bona & fauſta, erumpere in laudem & benedictionem Dei.

Benedictio Dei redundat in Sem.

Novem bona promiſſa filiis parentes honorantibus.

Moraliter rectè notat Perer. Eccleſiaſt. 3. novem bona à Deo promitti filiis bonis, qui parentes honorant. Primum eſt, opes, tum temporales, tum ſpirituales: *Sicut*, inquit, *qui theſaurizat, ita qui honorificat matrem ſuam*. Secundum, quòd talis filius felix erit in ſuis pariter filiis: *Qui honorat patrem iucundabitur in filiis*. Tertium, quòd preces ejus exaudiet Deus: *In die orationis ſuæ exaudietur*. Quartum, quòd longævus erit: *Qui honorat patrem, vita vivet longiore.* Quintum, quòd ſtabilem habebit familiam & poſteritatem: *Benedictio patris firmat domo filiorum*. Sextum, quòd erit glorioſus: *Ex honore patris gloria filii*; ſive quia pater honoratus reddit filios glorioſos; ſive quòd filius honorans patrem, comparat ſibi gloriam apud omnes. Septimum, quòd in tempore tribulationis ab ea liberabitur à Deo: *Eleemoſyna patris non erit in oblivione, & in die tribulationis memor erit tui.* Octavum, quòd peccata ei remittentur: *Sicut in ſerena glacies, ita ſolventur peccata tua.* Nonum, quòd à Deo benedicetur, id eſt omni bonorum copia cumulabitur: *Honora*, inquit, *patrem tuum, ut ſuperveniat tibi benedictio à Deo, benedictio illius in noviſſimo maneat*.

DILATET DEVS IAPHET) In Hebræo pulchra eſt alluſio ex etymo nominis Iaphet, ſcilicet יפת אלהים ליפת *iapht elohim leiaphet*, q.d. *Dilatet Deus dilatatum*; S. Auguſtinus vertit, *lætificet*, Cajet. & Eugub. *condecoret*, vel venuſtum faciat Deus ipſum Iaphet. VERS. 27.

Nota. Iaphet (quem Gentiles vocant Iapetum) deducitur à פתה *pata*, id eſt ſuadere, pellicere, perſuadere: ſed in hiphil (ut hic eſt) ſignificat dilatare, uti vertunt hic Septuaginta, Chald. noſter Interpres, Vatabl. Mercerus, Pagninus, & alii. Iaphet ergo, non tam venuſtum quam dilatatum ſignificat. Fruſtra ergo ſe torquent Græci, qui Iaphet nomen Hebræum deducunt a Græco ἰάπτειν, id eſt, lædere, aut ab ἰᾶσθαι, id eſt mederi, aut ab ἰέσθαι ἐ πέτεσθαι, id eſt emittere, & volare. q. d. Emittat Deus, & volare faciat Iaphet per latitudinem terræ. Iam ſenſus eſt, q. d. Iaphet poſteritas dilatet ſe, ſitque plurima, ita ut latiſſimas & ampliſſimas occupet regiones, adeò ut diffundat ſe in ſortem & habitationem poſterorum Sem. Id ita contigiſſet patet ex cap. ſeq. & ex S. Hieron. hic in Quæſt. Hebr. atque ex Ioſepho lib. 1. Antiqu. 6. Ex quibus conſtat, poſteros Iaphet occupaſſe Europam, & partem Aſiæ Septentrionalem ad Occaſum vergentem, à Tauro & Amano monte uſque ad Tanaim: poſteros verò Cham occupaſſe partem Meridionalem Aſiæ, ab Amano & Tauro, ſcilicet Ægyptum, & partem Syriæ, atque totam Africam: poſteros verò Sem occupaſſe Aſiæ partem Orientalem, ab Euphrate uſque ad Indicum oceanum; vide Ariam Montanum in ſuo Apparatu, in Phaleg, ſive de primis gentium originibus.

Iaphet ſive Iapetus idem eſt quod dilatatus.

Sem Aſiam Cham Africam, Iaphet Europam occupavit.

Prophetia de vocatione Gentium hæ enim ortæ ſunt ex Iaphet.

Allegoricè, & præcipuè prophetatur hic Eccleſia Gentium dilatanda, & coadunanda Judæis in Chriſto & chriſtianiſmo; nam ex Iaphet orti ſunt Gentiles: ex Sem verò orti ſunt Judæi & Chriſtus, qui primi habuerunt Dei templum, cultum, & Eccleſiam, in quam deinde Gentiles tranſtulit Chriſtus, ex utriſque faciens unam Eccleſiam, ejuſque amoliuctrem & caput ex Sem, id eſt ex Jeruſalem & Judæis, in Iaphet, id eſt Romam ad Gentiles, tranſtulit. Ita S. Hieron. Chryſoſt. homil. 29 & Rupert. lib. 4. cap 39. unde ex Hebræo ſic appoſitè vertas, *pelliceat*, vel, *perſuadeat Deus Iapheto* (Gentibus ex Iaphet oriundis) *ut habitet in tabernaculis Sem*, putà in Eccleſia Chriſti, qui ex Judæis & Sem eſt oriundus. Eſt hic ergo prophetia clara de vocatione Gentium ad Chriſtum. Hebræum enim

Digitized by Google

enim פתה *pata*, propriè ſignificat allicere, blandiri, perſuadere.

Et habitet in tabernaculis Sem] Aliqui, ut Theodoret. Lyran. Abulenſ. hic repetunt nomen, non *Japhet*, ſed Deus. q. d. Deus habitet in tabernaculis Sem. ita factum eſt: nam inter Semitas, putà Judæos, habitavit Deus in tabernaculo & templo. Rurſum ex Semitis natus eſt Chriſtus Deus: ex jis enim Verbum caro factum eſt, & habitavit in nobis. Unde Chaldæus vertit, *& habitet divinitas in tabernaculis Sem*. Chaldæum enim שכינא *ſechina*, ſignificat requiem, quo nomine Hebræi præſentiam divinitatis in tabernaculo, ſuper arcam in propitiatorio habitantis & quieſcentis ſignificant. Hinc & *ſechina* vocatur Spiritus ſanctus, qui in Prophetis aliiſque Sanctis requieſcit, ait Elias Levita. unde ex Chaldæo ita quoque vertas, *& Spiritus ſanctus, ſive ipſa ſanctitas, requieſcat in tabernaculo Sem*.

Quid Chaldæis ſechina.

Secundò aptiùs & veriùs, *τὸ habitet* referas ad *Japhet*. nam Semum Deus jam antè benedixit: hic ergo non Semum, ſed Japhetum benedicit. Jam per tabernacula Sem Delrio, Perer. & alii ad litteram intelligunt Eccleſiam. Verùm quia hæc omnia ad litteram ſpectant dilatationem & propagationem poſterorum Japhet: hinc potiùs ad literam, propriè dicta tabernacula hic accipias, & per ea ſenſu allegorico (qui tamen literali hic prævalet, magiſque quàm literalis, intentus eſt à Spiritu ſancto) intelligas Eccleſiam, eo ſenſu quem dedi §. præced.

Verſ. 28. *Noe vidit Abraham* Vixit Noe post diluvium trecentia quinquaginta annis] Ergo cùm Abraham, ut patebit cap. ſeq. natus ſit anno 292. à diluvio, ſequitur Abraham natum eſſe vivente adhuc Noe, & eum eo vixiſſe 58. annis. Vidit ergo Noe turrim Babel, vidit & omnes penè poſteros ſuos corrumpere vias ſuas, & ad idololatriam deflectere: quantumvis ipſe Noe, teſte Epiphan. à ſuis filiis exegiſſet juſiurandum, de ſervando vero, veri Dei cultu, & mutua concordia. Vidit ergo Noe mundum plenum hominibus, iiſque impiis, vidit & ingemuit.

Notandum enim hic eſt, his trecentis annis poſt diluvium; miram hominum propagationem eſſe factam. Philo libr. Antiquit. Biblicar tradit, Noe paulò ante mortem numeraſſe omnem ſuam ſobolem, ex ſe proſeminatam ſpatio 350. annorum, quibus vixit poſt diluvium, ac inveniſſe filios & nepotes, per Japhet ex ſe deſcendentes, centum quadraginta millia, ducentos & duos, præter mulieres & pueros. Ex Cham verò, ducenta quadraginta quatuor millia, & nongentos. Ex Sem verò pauciores numerat: ſed videntur aliquæ ciphræ poſterorum Semi deeſſe in ejus codice. Omnibus ergo computatis, facilè vidit ex ſe progenitos homines ad nongenta millia, & amplius. Quantus hic filiorum & nepotum exercitus! quan- A tus patriarcha Noe! Verùm liber ille dubiæ eſt fidei: tum quia Euſeb. lib. 2. hiſtor. cap. 18. & S. Hieron. lib. de Viris illuſtr. ac Bellarm. lib. de Scriptor. Eccleſiaſt. ubi recenſent opera Philonis, hujus libri non meminerunt: tum quia ſtylus libri diverſus eſt à ſtylo Philonis: tum quia liber ille multis narrationibus apocryphis ſcatet. ita Sixtus Senenſis lib. 4. Biblioth. in Philone, & ex eo noſter Poſſevinus. Numerus tamen quem ex eo recenſui, credibilis eſt, imò juſto minor videtur. nam, ut ex Cteſia narrat Diodorus lib. 3. Ninus monarchiæ Aſſyriorum conditor (cujus 43. imperii anno natus eſt Abraham, ait Euſebius) habuit in exercitu ſuo peditum decies ſepties centena millia, equitum verò ducenta millia: ad hæc currus falcatos ad decem millia & ſexcentos. Ex adverſo Zoroaſtres rex Bactrianorum, contra Ninum comparavit exercitum quadringentorum millium. En in utroque exercitu erant tum vicies ter centena millia hominum, quos omnes videre potuit Noe pater omnium, tunc enim adhuc vivebat. Nec id mirum; tunc enim homines habebant plures uxores, & toti vacabant generationi.

Rurſum Adverte hic, fidem & cultum Dei, ab initio B mundi per annos 2108. propagari & tradi potuiſſe per manus trium hominum, ſcilicet Adam, Mathuſalem, & Sem. nam Adam vidit Mathuſalem, hic vidit Sem, Sem vidit Jacobum, qui natus eſt anno mundi 2108. qui fuit annus à diluvio 452. Sem enim vixit poſt diluvium 500. annis, ut patet cap. 11. v. 11. potuit ergo Sem videre Jacobum. Denique tradunt Hebræi, Noe cum Sem ex Armenia rediiſſe in veterem patriam, id eſt ad loca vicina Damaſco, ibique condidiſſe regnum & pontificatum Salem, eumque tradidiſſe filio ſuo Sem, qui alio nomine dictus ſit Melchiſedec. Sed c. 14. oſtendam, Sem non fuiſſe Melchiſedec.

Fides per tres homines propagata ad annos 2108.

Addit Beroſus Anianus l. 3. Noe, poſtquam arca conſedit in montibus Armeniæ, ibidem habitaſſe, atque Armenos docuiſſe agriculturam, aſtrologiam, ſacros ritus & cæremonias colendi Deum, ac denique multa ſecreta rerum naturalium; indeque profectum eſſe in Italiam, ibique docuiſſe homines tum pietatem, tum Phyſicam & Theologiam (quodque idcirco ab Italis appellatus ſit pater deorum & anima mundi) ac tandem ibidem eſſe mortuum. Verùm Beroſus hic Annii de ſuppoſitione ſuſpe- C ctus eſt.

De Noe vita & morte ex Beroſo.

Symbol. S. Ambroſ. lib. de Noe c. 32. *In trecentis* annis Noe, inquit, *crucem Chriſti ſignificari certum eſt* (*Tau* enim Græcis index trecentorum, formam habet crucis) *cujus typo ſuſtus à diluvio liberatus eſt. In quinquaginta, jubilæus eſt numerus remiſſionis quo Spiritus ſanctus miſſus à cælo eſt, gratiam humanis pectoribus infundens. Perfecto igitur numero remiſſionis & gratiæ, juſtus curriculum vitæ hujus implevit*.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Catalogus filiorum & poſterorum Iaphet v. 2. & Cham v. 6. & Sem v. 21. eorumque per orbem partitio. Ex his enim poſteris celebriores gentes ortæ & nominatæ ſunt.

1. HÆ ſunt generationes filiorum, Noe, Sem, Cham, & Iapheth: natique ſunt eis filii poſt diluvium. 2. Filii Iapheth: Gomer, & Magog, & Madai, & Iavan, & Thubal, & Moſoch, & Thiras. 3. Porrò filii Gomer: Askenez & Riphath & Thogorma. 4. Filii autem Iavan: Eliſa & Tharſis, Cetthim & Dodanim. 5. Ab his diviſæ ſunt inſulæ gentium in regionibus ſuis, unuſquiſque ſecundùm linguam ſuam & familias ſuas in nationibus ſuis. 6. Filii autem Cham: Chus, & Meſraim, & Phuth, & Chanaan. 7. Filii Chus: Saba, & Hevila, & Sabatha, & Regma, & Sabatacha. Filii Regma: Saba & Dadan. 8. Porrò Chus genuit Nemrod: Ipſe cœpit eſſe potens in terra, 9. & erat robuſtus venator coram Domino. Ob hoc exivit proverbium: Quaſi Nemrod robuſtus venator coram Domino. 10. Fuit autem principium regni eius Babylon, & Arach, & Achad, & Chalanne, in terra Sennaar. 11. De terra illa egreſſus eſt Aſſur, & ædificavit Niniven, & plateas civitatis, & Chale. 12. Reſen quoque inter Niniven & Chale: hæc eſt civitas magna. 13. At verò Meſraim genuit Ludim, & Anamim, & Laabim, Nephtuim, 14. & Phetruſim, & Chasluim: de quibus egreſſi ſunt Philiſthiim & Caphtorim. 15. Chanaan autem genuit Sidonem primogenitum ſuum, Hethæum, 16. & Iebuſæum, & Amorrhæum, Gergeſæum. 17. Hevæum, & Aracæum: Sinæum, 18. & Aradium, Samaræum, & Amathæum: et poſt hæc diſſeminati ſunt populi Chananæorum. 19. Factique ſunt termini Chanaan venientibus à Sidone Geraram uſque Gazam, donec ingrediatis Sodomam et Gomorrham, et Adamam, et Seboim, uſque Leſa. 20. Hi ſunt filii Cham in cognationibus, et linguis, et gene-

Digitized by Google

gènerxtionibus, terriſque et gentibus ſuis. 21. De Sem quoque nati ſunt, patre omnium filiorum Heber, fratre Iapheth maiore. 22. Filii Sem: Ælam et Aſſur, et Arphaxad, et Lud, et Aram. 23. Filii Aram: Vs, et Hul, et Gether, et Mes. 24. At verò Arphaxad genuit Sale, de quo ortus eſt Heber. 25. Natique ſunt Heber filii dun: nomen uni Phaleg, eò quòd in diebus eius diviſa ſit terra: et nomen fratris eius Jectan. 26. Qui Iectan genuit Elmodad, et Saleph, et Aſarmoth, Iare, 27. et Aduram, et Vzal, et Deela, 28. et Ebal, et Abimael, Saba, 29. et Ophir, et Hevila, et Iobab, omnes iſti, filii Iectan. 30. Et facta eſt habitatio eorum de Meſſa pergentibus uſque Sephar montem orientalem. 31. Iſti filii Sem, ſecundùm cognationes, et linguas, et regiones, in gentibus ſuis. 32. Hæ familiæ Noe juxta populos et nationes ſuas. Ab his diviſæ ſunt gentes in terra poſt diluvium.

Vers. 1. Filii Japheth] Præponit Japhet, licet juniorem, Semo: quia breviter ejus prolapiam expedit, ut fuſius agat de poſteris Cham & Sem, ex quibus orti ſunt Chananæi & Hebræi, propter quos maximè Geneſim & Pentateuchum ſcripſit Moſes; ideoque deinceps ſolos Semi poſteros eſt enumeraturus. Nota. Japheto obtigit Europa, Chamo Africa, Semo Aſia. vide dicta c. 9. v. 27. A

Gomer] Ex hiſce ſingulis poſt diſperſionem quæ contigit in turri Babel, ſingulæ ortæ ſunt gentes; ſed quæ ex quo incertum eſt Afferam in ſingulis, quod probabilius eſt, ſequarque S. Hieron. Joſephum, Iſidorum, Ariam Montanum, qui exactè hæc tradit in Phaleg. Ex Gomer itaque orti & dicti ſunt Gomari, ſive Cimbri & Cimmerii, &, ut Joſeph. & Hieron. & Iſidorus tradunt, Galatæ: Galatæ enim Cimbri fuerunt: nam qui Brenno duce in Aſiam perruperunt, Cimbri erant, & in Aſia ac Græcia Gallogræci, à lacteo colore (γάλα enim Græcis lac ſignificat) ſunt appellati. unde & Galatas Trevirenſi lingua (quę ſanè Germanica fuit) uſos eſſe, docet S. Hieron. præfat. in epiſt. ad Galatas: vide ibi dicta in procemio. *Ex Gomer orti ſunt Cimbri.*

Magog] Ab hoc orti ſunt Getæ & Maſſagetæ, Scythicæ gentes, & Tartari, de quibus Ezechiel c. 38. & 39. B

Madai] Hic poſt diſperſionem Babel ivit in Mediam, & ab eo orti dictique ſunt Medi, & terra Media.

Javan] Ab hoc orti ſunt Jones omneſque Græci, indeque Græcia primò dicta eſt Jonia. ita Joſeph. *A Javan Jones.*

Thubal] Ab hoc orti & dicti ſunt Iberi quaſi Ibeli vel Tibeli. Iberi, inquam, tam Aſiani juxta Pontum Euxinum, quàm Europæi, puta Hiſpani; ſive hi ex illis, ſive illi ex his ſint oriundi. ita Mariana, Delrio, Oleaſter, Arias. Sic & nonnullas alias gentes ex iis quæ hic recenſentur. ea Europa in Aſiam, aut contrà tranſlatas eſſe, ſive ad militiam, ſive ad coloniam, inſinuat Ezech cap. 38. ubi Aſianis nominibus, & populis jungit aliquos ex his, quos hic in Europa collocamus. *A Thubal Iberi.*

Moſoch] Ab hoc orti & appellati videntur Moſcovitæ. licet S. Hieron. & Joſeph. à Moſoch ortos putent Cappadoces.

Thiras] Ab hoc orti ſunt Thraces, uti communiter docent interpretes. licet Eugubinus à Thiras putet ortos eſſet Tyrios. C

Vers. 3. Askenez] Ex hoc orti ſunt Tuiſcones, qui poſtea à robore & virtute dicti ſunt Germani vel Alemanni, quaſi planè viri. unde etiamnum Hebræi Germaniam Hebraicè vocant Aſkenez. ita Oleaſter. Delrio, & alii. *Ex Askenez Germani.*

Veriſimile eſt Askenez habitaſſe in Aſia, juxta Medos (cum Medis enim vocatur ad excidium Babylonis, Jeremiæ 51. v. 27.) ſed multos ex poſteris tranſiiſſe in Europam, ab eiſque ortos eſſe noſtros Aſcanios, ſive Tuiſcones, hoc eſt Germanos. ita Torniellus anno mundi 1931. n. 21.

Riphat) Ab hoc ortos Paphlagones putat Joſephus.

Thogorma] Ab hoc orti ſunt Turci, qui Turcimanni vel Turgimanni vocantur: unde & Hebræi modò regem Turcarum vocant Togar. licet Joſephus à Thogorma natos putet eſſe Phryges. D

Vers. 4. Eliſa] Ex hoc Italos eſſe natos, cenſet Targum Chaldæum; Pererius tamen ex Eliſa putat natos eſſe incolas inſularum Fortunatarum, quæ inde Eliſiæ ſunt dictæ.

Tharsis) Ab hoc orti ſunt Tarſenſes, & vicini Cilices.

Cetthim) Inde orti ſunt Citii, Cyprii & Cretenſes. unde Cyprus, Creta, & aliæ inſulæ maris Mediterranei in S. Scriptura vocantur Cethim.

A Dodanim) Multi ab hoc Rhodios deducunt, quaſi Dodanim ſint Rodanim, & Dalet poſitum ſit pro ſibi ſimili littera Reſch. alii tamen ab hoc Dodonæos in Epiro derivant.

Ab his divisæ sunt insulæ gentium) *ſecundùm linguam ſuam*, ut ſequitur: ergo poſt diſperſionem factam in Babel id contigit. eſt prolepſis. Nota. Hebræi omnes regiones, ad quas ex Judęa navibus itur, vocant inſulas, ſive veræ ſint inſulæ, ſive non, ſed terra continens, uti dixi Jerem. 25. 22. Vers. 5.

Chus) Ab hoc orti ſunt Æthiopes, qui hinc ſe ſua lingua vocant Cuſſios. ita Septuag. S. Hieronymus, Joſephus, Iſidorus, & alii. Vers. 6.

Mesraim) Ab hoc habitata & propagata eſt Ægyptus, quæ inde hebraicè vocatur *Meſraim*, & etiamnum ab Arabibus & Turcis vocatur *Meſra*.

Nota. Pſal. 105. v. 22. & pſal. 104. v. 27 & pſal. 77. v. 51. Ægyptus vocatur terra Cham: unde videtur, quòd Cham, qui fuit filius Noe, & pater Meſraim, primus incoluerit Ægyptum, regnumque Ægypti adminiſtraverit, qua de cauſa Saturnus Ægyptius eſt appellatus, uti docet Beroſus lib. 4. & 5. & Diodorus l. 1. Hinc & nonnulli opinantur, Cham eſſe Hammon, ſive Jovem Hammonium. Eædem enim ſunt literæ, eademque eſt vox Cham, ſive Ham, & Hammon. Ita Theatrum vitæ humanæ in voce Ammon. Vide dicta Ezech. 6. v. 6. Patri Cham ſucceſſit filius Meſraim, quem Beroſus, & ex eo Annius Viterbienſis, putant fuiſſe eumdem cum Oſiri, qui celeberrimus fuit Ægyptiorum rex & deus, uxoremque habuit Iſidem. Favet huic opinationi cognatio vocum Meſraim & Oſiris, ſi ad Hebræam originem deducantur; abiectis litteris ſervilibus, in priore *mem*, in ſecunda *aleph* cum *cholem*: tunc enim Meſraim eſt Oſiris. Verùm alii aliud etymon dant Oſiridis, uti dicam c. 41. *Cham primus rex Ægypti.* B

Phuth) Ab hoc orti putantur Libyes & Mauritani, apud quos eſt flumen, quod vocatur Phuth.

Chanaan) Ab hoc ortos eſſe Chananæos clariſſimum eſt.

Saba) Duo ſunt Saba, primus hic, qui filius fuit Chus: is ſcribitur hebraicè per Samech, ab eo orti videntur Abyſſini, quorum regia Saba dicta eſt, quæ poſtea à Cambyſe, nomine ſororis ſuæ vocata eſt Meroe. ex qua venit ad Salomonem regina illa, quæ Saba dicitur. Secundus Saba, filius fuit Regma: hic ſcribitur hebraicè per Schin. Ex hoc orti ſunt Arabes Sabæi, de quibus dicitur, *Mittunt ſua thura Sabæi*. ita Septuag. pſalm. 72. v. 20. & S. Hieron. hic. Vers. 7. *Duplex Saba.* C

Hevila) Ab hoc orti ſunt Getulii in Africa, inquit S. Hieron. & Joſeph. Ruſum Hevilæi qui habitarunt in Hevila, juxta ſinum Perſicum, & juxta Amalecitas, 1 Reg. 15. 7. In hac Hevila habitavit & Iſmael, filius Abrahæ, Geneſ. 25. 18.

Chus genuit Nemrod) qui inter omnes filios Chus quaſi princeps excelluit. Aptè vocatur hebraicè Nemrod, id eſt rebellis, quia primus hic fuit tyrannus, qui alios oppreſſit, & ſibi ſervire coegit, fuitque Dei contemptor. ita S. Hieronymus, Joſephus, Alcuinus, & alii. Vers. 8. *Nemrod, id eſt rebellis primus rex & tyrannus.* D

Ipse coepit esse potens in terra) Septuag. vertunt, *iſte erat gigas*, ſcilicet tum mole corporis, tum robore, tum audacia, tum ſuperbia & credulitate, inquit S. Auguſt. Videtur ergo Nemrod fuiſſe primus poſt diluvium gigas. Ruſum fuit ipſe potens opibus & uſurpatione dominii: cœpit enim tyrannica homines ſibi ſubdere. Primus ergo in orbe princeps & rex fuit Nemrod, iſque tyrannus, inquit Abulenſis.

Et

Digitized by Google

VERS. 9. ET ERAT ROBUSTUS VENATOR CORAM DOMINO] *Venator*, non tam ferarum, ut vult Vatablus, Cajetanus, & Aben Eſra, quàm hominum: quia vi & inſidiis homines captabat & opprimebat, vel ſpoliando, vel necando, vel in ſervitutem abducendo: quomodo Braſilii aliique Indi etiam nunc homines venantur. ita S. Auguſtinus lib. 16. de Civit. c. 4. Lyrao. Abulenſ. & alii. Venator ergo, idem eſt quod latro & prædo. Sic Ariſtoteles *ληστικὴν*, id eſt latrocinium, poſuit inter genera venationum, & ex venatione ferarum facilè diſcitur venatio hominum. Unde Xenophon l. 1. Pædiæ Cyri narrat, Cyrum ſuos Perſas aſſuefaſſe ad bellum exercendo eos in venatione & cæde animalium: uti & priori ſæculo fecit Iſmahel Sophi, qui regnum Perſidis Turcis ademit, & valdè propagavit. Eſt enim venatoria exercitatio quaſi bellorum præliorumque progymnaſma.

Venator, id eſt prædo.

CORAM DOMINO] Septuag. *ἐναντίον κυρίου*, quod S. Auguſtinus vertit, *contra Dominum*. unde Iſidorus l. 6. Etymolog. tradit, quòd Nemrod homines à Deo abductos, ad idololatriam coegerit, videlicet ad cultum ignis in Chaldæa, poſt diſperſionem turris Babel. Verùm non *contra*, ſed *coram Domino*, vertendum eſſe, patet ex Hebræ. לפני *liphne*, id eſt *coram Domino*. Jam *coram Domino*, idem eſt quod reverà, & ex animo talis, utpote talis judicio Dei, qui falli non poteſt. hinc Nemrod in proverbium abiit, ut de inſigni tyranno dicatur, quòd ſit quaſi alter Nemrod, venator & prædo. Addit Cajetan. *τὸ coram Domino*, addi ad auxeſin criminis. crimen enim gravius æſtimatur, ſi commiſſum ſit inſpectante prætore.

Inſuper alii tres novas afferunt expoſitiones. Prima eſt, *coram Domino*: quia ſplendidas victimas, quas venatu ceperat, Domino mactabat ad aras inquit Aben Ezra, Kimchi, & Hebræi. Secundò, *coram Domino*, id eſt, ut homines ad civilem vitam, & monarchiam Dei nutu & beneplacito introductam, cogeret. Tertiò, Melchior Canus lib. 2. de Locis cap. 15. *coram Domino*, id eſt ſub dio, q. d. Nemrod homines quaſi beſtias per agros palantes, ſub dio venabatur, ac ſub tecta & in civilem ſocietatem contrahebat. Verùm juxta has expoſitiones Nemrod fuiſſet prudens & laudandus princeps: jam autem conſtat illum fuiſſe impium & tyrannum, Deique & religionis ſanctæ contemptorem.

VERS. 10. FUIT AUTEM PRINCIPIUM REGNI BABYLON] Hinc notant paſſim interpretes, Nemrod hunc fuiſſe, vel anteceſſorem, &, ut Beroſus Annianus ait, patrem Jovis Beli, avum verò Nini, ſcilicet Saturnum primum. aut potiùs, ut S. Hieron. Auguſt. Euſeb. Perer. & alii cenſent, Nemrod hunc fuiſſe ipſummet Belum, qui fuit pater Nini. nam Nemrod & Beli tyrannis, mores, tempus, & regia Babel per omnia conveniunt. uterque fuit primus rex Babylonis, uterque fuit auctor idololatriæ, teſte S. Hieron. Cyrillo, Percrio, & aliis; ac primus Ninus filius juſſit patrem Belum quaſi Deum publicè divinis honoribus coli: atque hinc ex Belo idola apud Hebræos, Syros & Phœnices vocata ſunt Bel, baal, baalim: bel enim, vel baal idem eſt, quod Belus. Beli ergo proprium nomen fuit Nemrod, qui appellativè & antonomaſticè dictus eſt Bel, Baal & Belus, id eſt Dominus & Dominator: ſicut etiamnum Turcæ & Tartari ſuum regem, Magnum Cham, ſive Magnum dominum appellant.

Nemrod fuit Belus pater Nini.

Ex Belo idola dicta ſunt bel, baal, baalim.

Hic ergo Belus fuit primus Jupiter, primus & communis Gentium Deus. Hinc & eidem Jovi Belo, Semiramis Nini uxor templum magnificentiſſimum extruxit, teſte Diodoro l. 3. c. 4. in quo erat ſepulchrum Beli, magnitudine ſtructuraque mirandum. erat enim ſtadii altitudine, teſte Strabone l. 16. Atque hæc fuit origo idololatriæ, ſub annum trecenteſimum à diluvio. Licet enim Tertull. lib. de Idololatria, putet idola fuiſſe ante diluvium, tamen Cyrillus lib. 1. & 3. contra Julian. aſſerit, idololatriam nobis notam ſumpſiſſe originem poſt diluvium à patre regis Nini, quem ipſe Arbelum nominat, nos Belum nominamus. Hujus rei indicium quoque eſt, quòd pleraque idola Gentium, præſertim Orientalium, ab hoc Bel, ſive Belo denominata ſint, ut Beelzebub, Beelphegor, Baalberith. Baalſames. vide dicta c. 4. v. 26.

Nota. Nemrod fuit auctor, incentor & conditor turris & urbis Babel: eam tamen poſtea reſtauravit, muroque auxit & ornavit Semiramis uxor Nini, eaque de cauſa ab ea conditam eſſe Babylonem, aſſerunt Herodot.

Nemrod auctor turris Babel.

A Diodor. Siculus, Strabo, Mela, S. Hieron. Joſeph. Juſtinus, & alii.

Nota Secundò. Cœpit Nemrod, ſive Belus in Babel regnare, ſub annum 170. à diluvio, cùm facta eſt ibidem diviſio linguarum & gentium: verùm ſenſim viribus & potentia increſcens, factus eſt rex & quaſi monarcha, anno 184. à diluvio regnavitque 65. annis (tot enim annos Beli regno dant omnes hiſtorici.) putà uſque ad annum 249. à diluvio, quo defunctus eſt, ac ſucceſſit ei filius Ninus. Nam anno Nini 43. natus eſt Abraham, uti omnes tradunt: natus eſt autem Abraham anno à diluvio 292. ergo 43. annus regni Nini incidit in annum 292. à diluvio; ac conſequenter retro aſcendendo & computando, primus annus regni Nini incidet in annum 249. à diluvio, ideo ergo 294. regno & vita defunctus eſt Belus, ſive Nemrod, ſucceſſitque ei filius Ninus.

Abraham natus eſt anno 43. Nini.

Denique Babylon hodie vocatur Baldag, vel Bagdet: quamquam vetus Babylon propriè non ſuperſit, ſed omnino ſit diruta, ac loco illi vicino ædificata ſit Baldag, quæ hodie extat, uti docet Ortelius.

ET ARACH] quæ poſtea vocata eſt Edeſſa, urbs in
B Cœleſyria, in qua regnavit Abagarus, cui Chriſtus ſuam imaginem tranſmiſit, teſte Euſebio.

Arach eſt Edeſſa.

ACHAD) Hæc eſt Niſibis, urbs Meſopotamiæ, ad Tigrim fluvium, in qua floruit S. Jacobus Niſibita, de quo Theodoret.

Achad eſt Niſibis.

CHALANNE] Hæc vel eſt Seleucia, vel certè Cteſiphon, regia Perſarum, inquit S. Hieron.

TERRA SENNAAR) Ita vocatur ager Babyloni circumjacens. addit hoc ad diſtinctionem alterius Babylonis, quæ eſt in Ægypto quæque nunc Cayrus dicitur.

VERS. 11. DE TERRA ILLA (Sennaar, puta de Babylone) EGRESSUS EST ASSUR) Ioſephus & ex eo S. Auguſt. & Hieron. putant Aſſur hunc eſſe ſecundum filium Sem, de quo v. 22. illum enim per anticipationem hic interſeri, occaſione regni Babylonis, cui proximè ſucceſſit regnum Aſſyriorum in Ninive, cujus conditor fuit hic Aſſur. ab hoc enim Aſſur orti & dicti videntur Aſſyrii, atque ab eodem condita eſt urbs, quæ poſtea reſtaurata & valdè aucta à Nino, dicta eſt Ninive. Hæc ſententia eſt probabilis.

Quis Aſſur?

Verùm quia hæc omnia ſpectant filios, non Sem, ſed Cham uſque ad v. 21. ubi primùm agit de filiis Sem, hinc
C veriùs Pererius, Delrio & alii cenſent, hunc Aſſur eſſe Ninum, Beli filium. ab hoc enim conditam & dictam eſſe Niniven, ſive Ninum urbem, omnes veteres conſentiunt. Ninus ergo hic dicitur Aſſur, vel quia binominis erat; vel potiùs dicitur Aſſur, per anticipationem, quia poſtea fuit primus rex & monarcha Aſſyriorum.

Aſſur eſt Ninus.

VERS. 12. HÆC EST CIVITAS MAGNA) *Hæc*, ſcilicet non Chale, ſed Ninive, quæ primo loco poſita eſt, quaſi prima & præcipua: ad hanc enim, licet remotiorem, more Hebræo redit & reſpicit. Ninive enim tempore Nini maxima fuit urbium orbis, ut nec ante, nec poſt habuerit parem in hoc orbe; ambitus enim urbis erat 480. ſtadiorum, id eſt ſexaginta millium paſſuum: altitudo murorum erat pedum centum, latitudo tanta, ut tres currus ſimul incederent. turres habebat 150. ſingulas altitudinis 200. pedum. ita ex Diodoro & Strabone Pererius. Poſtea tempore Jonæ Prophetæ tanta fuit, ut vicatim obiri & luſtrari, non minùs triduo poſſet. unde à Jona dicitur civitas itineris trium dierum.

Quanta Ninive?

VERS. 13. LUDIM) Inde Lydi, non illi, quibus imperavit
D Crœſus, ſed alii juxta Ægyptum, de quibus Iſaiæ 46. 9. Ezech. 30. 5.

LAABIM) Inde Libyes in Africa.

NEPTHUIM) Inde Numidæ.

PHETROSIM) Inde Arabes Petræi, quorum metropolis erat urbs Petra.

VERS. 14. PHILISTHIM) Hi ſunt Philiſtini, cum quibus Judæis perpetuum fuit bellum. licet enim Abrahæ & Judæis data a Deo tantùm ſit Chananæa ut exſcinderent Chananæos, poſteros Chanaan: tamen Philiſtini partem Chananææ, expulſis Chananæis, occupaverant, ut patet Sophon. 2. v. 5. Sic Hevæos, qui erant Chananæi, terra ſua expulerunt Cappadoces, ut dicitur Deuteron. c. 2. 23. unde jure ab utrique Hebræi, Chananæam ſibi debitam, & à Deo datam, bello repetiverunt.

CAPHTORIM] Inde Cappadoces. ita Septuag. & Noſter.

Hæ-

Vers. 16. HETHÆUM, JEBUSÆUM, &c.] Nota. Hæc omnia ſunt nomina populorum, qui à filiis Chanaan progniti ſunt, à patre enim Heth, dicti ſunt Hethæi: à Jebus, Jebuſæi: à Sin, Sinæi, &c. patet ex Hebræo.

Jebus condidit Jeruſalem. Vilalpando parte 1. de Urbe & templo, libr. 1. cap. 10. cenſet, quòd Jebus, vel Jebuſæus, filius Chanaan, & pronepos Noe condiderit Jeruſalem, quæ ab eo dicta ſit Jebus; ſicut frater ejus Sidon, teſte Joſepho, condidit Sidonem; & Amathus Amathem, & Aradius Aradum urbem.

Vers. 17. SINÆUM] Sinæi hic ſunt Sinæ, juxta Japoniam degentes, de quibus ad Chriſtum convertendis prophetavit Iſajas c. 49. v. 12. in Hebræo, ut ibi dixi. ita aliqui.

Verùm, quia reliqui poſteri Chanaan, de quibus hic eſt ſermo, habitarunt non in India, ſed in Judæa, vel juxta Judæam: hinc Sinæi hi videntur fuiſſe incolę deſerti & montis Sina, Alius hic eſt Sinęus à Cinæo per C uti dicam Judic. 4. 17.

Vers. 18. ARADIUM] Ab hoc viro, vel potiùs populo conditæ & dictæ ſunt urbes Aradus & Antaradus juxta Sidonem, de quibus Ezech. c. 27. 8.

SAMARÆUM] Videntur Samaræi iidem eſſe cum Phareſæis, & ab eorum parente, non priſco hoc, ſed proximo B illo, qui vixit tempore Amri regis Iſrael, dictuſque pariter eſt Scemer, vel Scomer: tam mons quàm urbs & regio vocata eſt Samaria, 3. Reg. 16. 24.

AMATHÆUM] incolas Emath urbis, quæ in Scriptura eſt duplex, ſcilicet Emath major, quæ eſt Antiochia; & Emath minor, quæ eſt Epiphania.

Vers. 21. FRATRE JAPHETH MAJORE] Hebræum הגדול *haggadol*, eſt indeclinabile; unde tam verti poteſt *majoris* in genitivo, ut vertunt Septuag. quàm *majore* in ablativo. Hebræi, Lyran. & Toſtat. vertunt, *majoris*, referuntque ad Japheth unde putant Japheth fuiſſe primogenitum Noe, ſecundum Cham, tertium & ultimum Sem. Verùm verius eſt vertendum eſſe *majore*: ita enim vertit Noſter, Pagninus, Vatablus, Cajetanus, & alii. hæc enim omnia ſpectant ad laudem, non Japheth, ſed Sem. nam alibi, ut c. 9. v. 24. inter filios Noe primus ponitur Sem, ſecundus Cham, tertius Japheth.

Dices, Noe cœpit generare hos tres filios anno 500. vitæ ſuæ, ut habetur cap. 5. in fine: ergo anno hoc 500. genuit Japheth, anno 501. genuit Cham, anno verò 502. C genuit Sem. nam Geneſ. 10. 11. dicitur quòd Sem biennio poſt diluvium (quod factum eſt anno 600. Noe) fuerit centum annorum: natus eſt ergo Sem anno 502. Noe, & conſequenter anno 500. Noe natus eſt Japheth, fuitque primogenitus Noe.

Reſpondeo, Scriptura ſæpè tantùm integros numeros exprimit, parvos verò & minutos ſubticet. Sic hic quod dicitur c. 5. 32. Noe cœpiſſe generare anno 500. intellige præcisè non 500. ſed 502. Vel certè quod dicitur cap. 11. Sem biennio poſt diluvium, cùm genuit Arphaxad, 100. fuiſſe annorum, intellige præcisè non 100. ſed 102. binarium enim, utpote minutum, in tanto numero non curat, ſed ſilet Scriptura.

Vers. 22. FILII SEM: ÆLAM] Unde Ælamitæ, id eſt Perſę, ſic ab Aſſur Aſſyrii, à Lud Lydi, quorum rex fuit Crœſus; ab Arphaxad Chaldęi deſcenderunt, inquit S. Hieron.

ARAM] Inde Aramæi, id eſt Syri. Nota, in Script. Syriam latè patere, & comprehendere Armeniam, quin & Meſopotamiam. quę dicitur *Aram naharaim*, id eſt Syria D duorum fluviorum, quia interiacet inter Tigrim & Euphratem, uti fuſiùs dicam c. 25. v. 20.

Vers. 24. HEBER] A quo orti & dicti ſunt Hebrei, qui primigeniam paradiſi linguam, Hebręam ſcilicet, cum vero Dei cultu ſoli retinuerunt in diviſione gentium & linguarum in Babel. Quanquam & alia ſit origo vocis *Hebręus*, ut dicam c. 14. 13.

Heber unde vocatus. Putant aliqui, Heber natum eſſe eo tempore, quo Arphaxad avus diſcedens ex Armenia trajecit fluvium Tigrim, & primò omnium conſedit in Chaldæa, ac propterea infantem tunc natum appellaſſe Heber, id eſt *tranſiens*, ſcilicet Tigrim. Cui opinioni favet id quod docet S. Hieronymus & Joſephus l. 1. Antiq. 7. ſcilicet, ab Arphaxad prodiiſſe Chaldæos.

Vers. 25. PHALEG, EO QUOD IN DIEBUS EJUS DIVISA SIT TERRA] *Phaleg* enim hebraicè idem eſt quod diviA ſio. hæc diviſio & diſperſio contigit in Babel, de qua cap. 11.

Quando contigit diviſio linguarum in Babel? Quæres, an hæc diviſio linguarum & gentium contigerit in ortu, an in medio, an in fine vitę Phaleg. S. Auguſt. libr. 16. Civit. cap. 11. & Pererius cenſent eam in ortu Phaleg contigiſſe: inde enim puer nominatus eſt Phaleg.

Secundò, & meliùs Hebræi, S. Hieron. Chryſoſt, Toſtatus & Lyran. cenſent, eam contigiſſe, non in ortu, ſed durante vita Phaleg: pater enim ejus Heber vir ſanctus, vaticinans filio naſcenti nomen Phaleg impoſuit ab eventu, non præſenti, ſed futuro, quem in ſpiritu prævidebat.

Contigit ſub annum 170 à diluvio. Itaque dico verius videri, ſub annum 170. à diluvio, cùm jam Phaleg eſſet 70. annorum (natus eſt enim anno 101. à diluvio, ut patet cap. 11. v. 15. & 16.) factam eſſe hanc diviſionem. Probatur Primò, quia ſub hunc annum 170. in Babel, facta hac diviſione, regnare cępit Nemrod, ut dixi v. 10. Secundò, quia Scriptura hic non ait, in ortu, ſed in diebus Phaleg diviſam eſſe terram. Tertiò, quia anno 101. à diluvio cùm natus eſſet *Prob. 4. argumentis.* B Phaleg, non videntur homines ita propagati fuiſſe, ut poſſent dividi in 70. gentes & linguas. erat enim tunc ſecunda tantùm, aut ut ſummum tertia generatio à diluvio. Adde, quod magis urget, Heber genuit anno 34. ætatis ſuæ Phaleg, & poſt eum, ut videtur, genuit Jectan. Jectan autem plures habuit filios, uti hic dicitur, qui ſcilicet in diſperſione Babel jam grandævi, in ſuam quiſque regionem, gentem & linguam, æquè ut alii, qui hic nominantur diſperſi ſunt, ut patet v. 31. Ergo non in ortu Phaleg, ſed eo jam grandævo (utpote cujus junior frater Jectan tot tamque grandævos jam haberet filios) diviſa eſt terra. ita Diodor. Lipomanus & alii.

Reſpondet S. Auguſtinus, Jectan, non juniorem, ſed ſeniorem fuiſſe Phaleg. Verùm hoc parum videtur probabile: nam prior hic nominatur Phaleg, quàm Jectan. ſed eſto ſit verum, exiguo tempore ante Phaleg naſci debuit Jectan: nam Phaleg natus eſt anno Heber patris 34. ſit ergo Jectan natus anno 30. aut 25. Heber, ſic fuerit ut ſummum novem annis ſenior Phaleg: itaque non potuit Jectan in ortu Phaleg habere filios tot & tantos.

C Hinc ſequitur, falſum eſſe quod tradunt Hebræi in Seder Olam, ſcilicet hanc diviſionem linguarum & gentium, factam eſſe in fine vitæ Phaleg, putà ſub annum 340. à diluvio, 10. nimirum annis ante mortem Noe. nam hoc anno 340. jam natus erat Abraham, eratque 48. annorum. jam verò ante Abraham, Ninus contra Zoroaſtrem plurimis contractis gentibus dimicarat, uti dixi ſub finem cap. præcedentis: erant ergo tum gentes jam pridem antè diviſæ & diſperſæ.

OPHIR, HEVILA] Inde Indi, & variæ Indorum gentes. ita S. Hieronymus & Arias, qui ad Iobab pariter refert novi orbis partem illam, quæ dicitur Parias. Reliquorum qui hic nominantur, propagines incognitæ ſunt. Vers. 29.

ISTI SUNT FILII SEM SECUNDUM COGNATIONES ET LINGUAS] Hinc Philaſtrius lib. de Hæreſib. Vers. 31. *Error Philaſtrii.* c. 106. firmiter credendum eſſe docet, quòd ante turrim Babel variæ fuerint linguæ, ſed quas homines omnes tunc intellexerint; in diſperſione verò Babylonica, in quoque patrefamilias unam tantùm manſiſſe linguam, à lingua alterius cujuslibet patrisfamilias diverſam. Huc accedit D Nicolaus de Cuſa, qui in Compendio c. 3. ait, *adeò fuiſſe copioſam primam dicendi artem ex multis ſynonymis, ut omnes quæ ſunt poſtea diviſa linguæ, continerentur in ipſa, ipſeque Adam, ſi quis illi loqueretur, omnes intelligeret, cùm omnia vocabula impoſuerit, & multis peritia linguarum ſubitò conceſſa ſit.*

Verùm hoc falſum eſſe, patet cap. ſeq. ubi ante hanc diſperſionem terra dicitur fuiſſe labii unius & linguæ. Eſt ergo hic prolepſis, ſive anticipatio, linguæ enim hic vocantur, non quæ jam erant, ſed quæ paulò pòſt erant futuræ in Babel. ita S. Auguſt. Rupert. & alii.

AB HIS DIVISÆ SUNT GENTES) Communiter Vers. 32. S. Auguſt. Hieron. Proſper, Epiphanius numerant 72. gentes & linguas, in quas diviſi ſunt homines in diſperſione Babel. tot enim perſonæ, puta ſeptuaginta duæ, hoc capite nominatæ & enumeratæ reperiuntur, nimirum

14. ex

Digitized by Google

14. ex filiis Japhet 31. ex filiis Cham. 27. ex filiis Sem. Addunt enim ipſi Cainan, quem addunt Septuag. Verùm c. ſeq. oſtendam demendum eſſe Cainan. Rurſum demenda ſunt hic nomina patrum: nec enim patres diverſam à filiis fecere familiam aut gentem. iis ergo demptis reſtant 55. filii, à quibus ſingulis ſingulæ gentes ortæ ſunt, cùm in diſperſione Babel ſingulæ propriam linguam vel idioma ſortitæ ſunt, qua de re vide fusè Perer. lib. 15. & 16.

Quinquaginta quinque linguæ, & gentes diviſæ ſunt in Babel.

Ex dictis ſequitur, gentes has toto orbe, ac conſequenter tam per inferius, quàm per ſuperius hemiſphærium eſſe diſperſas, unde ſequitur, alias aliis eſſe antipodes, & adverſis veſtigiis inſiſtere & ingredi. Antipodes eſſe negavit Plinius l. 2. cap. 67. Cicero, Mela, & Nazian. epiſt. 71. ad Poſthumianum, & S. Auguſtinus lib. 16. de Civit. cap. 9. Ratio eos moverat, Oceani inter hunc orbem & novum interiecti immenſitas, quæ eis videbatur eſſe impermeabilis; ut ex hoc orbe ad novum A tranſire non potuerint homines. Sed ad hanc rationem reſpondi cap. 8. verſ. 17. Jam enim ex navigationibus Hiſpanorum conſtat Americam ab hominibus incoli, eoſque nobis eſſe antipodes.

Antipodes ſunt.

Rurſum hinc colligitur, gentes has diſperſas eſſe per omnia mundi climata, atque habitare non tantùm intra Tropicos, ſed etiam extra eos, ac penè ſub polis, inſuper ſub Æquinoctiali, ſub quo veteres olim poſuerunt Zonam torridam, quam ob æſtum cenſuerunt eſſe inhabitabilem. Sed ex iiſdem Hiſpanorum navigationibus conſtat, Zonam torridam ab hominibus incoli, eſſeque temperatam, idque tum multitudine imbrium, tum dierum æſtivorum brevitate, tum Oceani vicinia, tum ventis perpetuis quibus perflatur, tum aliis divinæ providentiæ modis & remediis, uti docet oculatus teſtis Joſephus Acoſta libr. 2. de Novo orbe cap. 8. & ſeq. Sic enim Deus implet decretum ſuum, quo ſanxit cap. 1. verſ. 28. *Replete terram*.

Zona torrida eſt habitabilis.

CAPVT VNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primò exſtruitur turris Babel. Secundò, v. 7. linguæ dividuntur, & gentes diſperguntur. Tertiò, v. 10. texitur genealogia Sem uſque ad Abram, qui ex Ur Chaldæorum migrat in Haran & Chanaan.

1. ERat autem terra labij unius, & ſermonum eorumdem. 2. Cumque proficiſcerentur de oriente, invenerunt campum in terra Sennaar, & habitaverunt in eo. 3. Dixitque alter ad proximum ſuum: Venite, faciamus lateres, & coquamus eos igni. Habueruntque lateres pro ſaxis, & bitumen pro cæmento. 4. & dixerunt: Venite, faciamus nobis civitatem & turrim, cuius culmen pertingat ad cælum: & celebremus nomen noſtrum antequam dividamur in univerſas terras. 5. Deſcendit autem Dominus ut videret civitatem & turrim, quam ædificabant filii Adam. 6. & dixit: Ecce, unus eſt populus, & unum labium omnibus: cœperuntque hoc facere, nec deſiſtent à cogitationibus ſuis, donec eas opere compleant. 7. Venite igitur, deſcendamus, & confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unuſquiſque vocem proximi ſui. 8. Atque ita diviſit eos Dominus ex illo loco in univerſas terras, & ceſſarunt ædificare civitatem. 9. Et idcirco vocatum eſt nomen eius Babel, quia ibi confuſum eſt labium univerſæ terræ: & inde diſperſit eos Dominus ſuper faciem cunctarum regionum. 10. Hæ ſunt generationes Sem: Sem erat centum annorum quando genuit Arphaxad biennio poſt diluvium. 11. Vixitque Sem poſtquam genuit Arphaxad, quingentis annis: & genuit filios & filias. 12. Porro Arphaxad vixit triginta quinque annis, & genuit Sale. 13. Vixitque Arphaxad poſtquam genuit Sale, trecentis tribus annis: & genuit filios & filias. 14. Sale quoque vixit triginta annis, & genuit Heber. 15. Vixitque Sale poſtquam genuit Heber, quadringentis tribus annis: & genuit filios & filias. 16. Vixit autem Heber triginta quatuor annis, & genuit Phaleg. 17. Et vixit Heber poſtquam genuit Phaleg, quadringentis triginta annis: & genuit filios & filias. 18. Vixit quoque Phaleg triginta annis, & genuit Reu. 19. Vixitque Phaleg poſtquam genuit Reu, ducentis novem annis, & genuit filios & filias. 20. Vixit autem Reu triginta duobus annis, & genuit Sarug. 21. Vixit quoque Reu poſtquam genuit Sarug ducentis ſeptem annis: & genuit filios & filias. 22. Vixit verò Sarug triginta annis, & genuit Nachor. 23. Vixitque Sarug poſtquam genuit Nachor, ducentis annis: & genuit filios & filias. 24. Vixit autem Nachor viginti novem annis, et genuit Thare. 25. Vixitque Nachor poſtquam genuit Thare, centum decem et novem annis, & genuit filios & filias. 26. Vixitque Thare ſeptuaginta annis, & genuit Abram, & Nachor, & Aran. 27. Hæ ſunt autem generationes Thare: Thare genuit Abram, Nachor, & Aran. Porro Aran genuit Lot. 28. Mortuuſque eſt Aran ante Thare patrem ſuum, in terra nativitatis ſuæ in Ur Chaldæorum. 29. Duxerunt autem Abram & Nachor uxores: nomen uxoris Abram, Sarai: & nomen uxoris Nachor, Melcha filia Aran, patris Melchæ, & patris Jeſchæ. 30. Erat autem Sarai ſterilis, nec habebat liberos. 31. Tulit itaque Thare Abram filium ſuum, & Lot filium Aran, filium filii ſui, & Sarai nurum ſuam, uxorem Abram filii ſui, et eduxit eos de Ur Chaldæorum, ut irent in terram Chanaan: veneruntque uſque Haran, et habitaverunt ibi. 32. Et facti ſunt dies Thare ducentorum quinque annorum, et mortuus eſt in Haran.

VERS. 1. ERAT AUTEM TERRA LABII UNIUS] loquelæ unius, ſcilicet Hebraicæ. eſt metonymia. Hebræam enim primam & communem omnium hominum, tam ante diluvium, quàm poſt uſque ad fabricam turris Babel, fuiſſe loquelam & linguam, patet ex etymis & ſignificatione nominum Adam, Evæ, Cain, Seth, Babel, Phaleg, Abraham, Iſaac Jacob, & aliorum, quæ tradit ipſa Script. in Geneſi. horum enim nominum origo & B ſignificatio, non ex alia quàm Hebræa lingua peti poteſt. Eſtq; hæc ſententia S. Auguſt. l. 16. de Civit c. 11. Origen. Chryſoſt. Diodori, Hieron. & cæterorum, præter unum Theodoretum, qui falsò putat primam linguam fuiſſe ſuam Syriacam (fuit enim Theodoretus Syrus, utpote natus Antiochiæ in Syria, & Cyri in Syria poſtea Epiſcopus) Hebræam verò poſtea cœpiſſe, ac primo Moſi à Deo eſſe traditam, conſtat enim peritis, Syriacam dialectum

Prima mundi lingua fuit Hebræa.

Digitized by Google

lectum eſſe linguæ Hebrææ, ex ejuſque corruptione progenatam: ſicut Gallica, Italica & Hiſpanica à Latina corrupta deſcendunt.

Goropius Becanus vult primam mundi linguam fuiſſe Cimbricam, ſive Flandricam, ab eaque omnia nomina S. Script. puta Adæ, Evæ, Cain, Mathuſalem, &c. deducit. *Adam*, inquit, dicitur quaſi *bad dam*, id eſt odium aggeris. Adam ergo idem eſt, quod agger invidiæ fluctibus objectus. *Eva* dicitur quaſi *En vat*, id eſt ſæculi vas, quia in Eva principium omnium ſæculorum fuit conceptum. *Abel* dicitur quaſi *bas belg*, id eſt odium belli, ſcilicet à Caino fratre ſibi illati. *Cain* dicitur quaſi *kaet ende*, id eſt malus finis. *Mathuſalem* dicitur *maet v ſalich*, id eſt ſalva te, ſcilicet ab inſtante diluvio. *Henoch* dicitur quaſi *ees noch*, id eſt juramentum (Dei cum hominibus) adhuc, ſcilicet perdurat, &c. Verùm hæc non reſpondent etymis quæ dat Script. illa enim prorſus alium ſenſum altamque originem ingerunt. Quare in hiſce etymis tam operosè è lingua Belgica acerſendis, Goropius non aliud, quàm ingenii ſui acumen oſtendit, quod utinam rebus ſolidioribus & utilioribus applicuiſſet. Unde vir doctus de hoc opere cenſuit, illud ingenii duntaxat eſſe ludum luſumque.

Vers. 2. Cumque proficiſcerentur de Oriente] de Armenia quæ Babyloni eſt Orientalis, ubi ceſſante diluvio arca quieverat: ibi ergo mox à diluvio manſiſſe videtur Noe cum ſuis. ita Epiphan. initio lib. de Hæreſib. Perer. & alii. Noe ſecuti ſunt ejus nepotes & poſteri: idque, ut notat Joſephus & Plato lib. 3. de Legib. metu diluvii habitantes primùm in montibus; inde ſenſim metu abeunte, in valles & campos deſcenderunt.

Invenerunt campum in terra Sennaar] Nota. Omnes (licet id neget Cajet.) qui tunc erant homines, ex Armenia egreſſi videntur in Sennaar, id eſt in Babylonem, ſpe majoris & melioris ſoli, & ob ſitum ejus commodiorem, utpote ex qua faciliùs ſe quaquaverſum diſpergere poſſent, ut circumquaque ſibi invicem eſſent & manerent contigui & vicini. Unde Abul. rectè opinatur, Noe, qui tum adhuc vivebat, interfuiſſe ædificationi turris Babel, ac fortè eam adjuviſſe: aliqui enim bono, alii, & longè plures, malo fine eam ædificabant. omnes enim homines tunc erant in Babel; unde & omnium ibi confuſæ & diviſæ ſunt linguæ. ita quoque ſentit Pererius, Delrio, & alii.

Noe interfuit fabricæ babel.

Nota. Hic locus non tunc, ſed poſtea ab incolis dictus eſt Sennaar, uti & Babel, ab eventu. Sennar enim hebraicè idem eſt, quod excuſſio dentium: quia dentati, id eſt ſuperbi, homines ædificantes Babel, ibi ſuis dentibus, id eſt ſua lingua, privati ſunt, inquit Rupert. & S. Gregor. ſcribens in pſalm. 4. pœnitent. ad v. penult. *Benignè fac Domine in bona voluntate tua Sion.* qui & Tropologiam addit: *In Sennaar*, inquit, *habitant dentati, qui detractionum morſibus proximos lacerant, horum dentes excutit Deus, cùm illorum facta, ſimul & verba confundit. De eo quippe ſcriptum eſt: Dentes peccatorum contrivisti, & iterum: Dominus conteret dentes eorum in ore ipſorum.*

Sennaar, id eſt excuſſio dentium, putà linguarum.

Vers. 3. Habueruntque lateres pro ſaxis] Quia ut tradit Theod. in Babylone magna erat ſaxorum inopia. Addunt aliqui, id eos feciſſe metu diluvii ignis, quo intellexerant rurſum conflagraturum quandoque eſſe mundum: lateres enim, cùm decocti ſunt, validiſſimè reſiſtunt igni; lapides verò igni ſolvuntur in calcem. Si hoc cogitarunt, inſipienter cogitarunt: nam uti nihil diluvio aquæ; ita nihil diluvio ignis in fine mundi, quod longè potentius erit, reſiſtere poterit.

Vers. 4. Turrim, cujus culmen pertingat ad cælum] turrim quæ ſit altiſſima eſt hyperbole. De altitudine hujus turris mira habet S. Hieron. in c. 14. Iſaiæ, ſcilicet eam habuiſſe altitudinem quatuor millium paſſuum, quæ efficiunt milliare magnum, ſive Germanicum. Addit Joſeph. Nemrodianos cogitaſſe hanc turrim ædificare ea altitudine, ad quam diluvium, ſi rediret, aſcendere non poſſet. vide ſtultitiam hominum. Manſerunt reliquiæ hujus turris, uſque ad tempora S. Hieronymi & Theodoreti, ut ipſi fatentur.

Turris Babel alta unit milliare.

Nota, turrim hanc fuiſſe in ipſa urbe Babel, uti iudicant Hebræa v. 9. licet alii putent eam fuiſſe non in Babel, ſed in vicina urbe Chalanne.

Secundò, auctor hujus fabricæ non fuit Noe, qui adhuc vivebat, ſed Nemrod. ita Joſephus, Auguſt. & alii.

Celebremus nomen noſtrum) Abul. hos fabricatores Babel excuſat à peccato, non ſolùm mortali, ſed etiam veniali. Primò, quòd turrim hanc tantùm ædificariot ut eſſet ſpecula, tam activa, quàm paſſiva, ut ſcilicet eminus conſpici poſſet ab omnibus circumcirca habitantibus, ut ſtatis temporibus ſinguli in Babel, de rebus tum privatis, tum publicis & communibus acturi redire & convenire poſſent; qua de cauſa etiamnum fiunt turres. Secundò, eſto voluerint celebrare nomen ſuum hac turri; hoc non erat malum, nam licet quærere famam & gloriam, dummodo res ex qua quæritur gloria, non ſit mala, ſed bona, nec detrahat honori divino. Adde, inter hos fabros erat Noe vir ſanctus, princeps & pater omnium, qui non permiſiſſet hanc turrim ædificari ad malum finem. ita Abulenſis.

An peccaverint fabri turris Babel? Excuſat eos Abulenſ.

Verùm meliùs S. Auguſt. Chryſoſt. Joſephus, & alii paſſim cenſent, hos fabros peccaſſe vanitate & ſuperbia. quid enim aliud ſignificat tam alta & inſana in cælum uſque, turris ſtructura? Secundo, cùm ajunt, *Celebremus nomen noſtrum*, quid aliud indicant, quam finem & ſcopum ſui conatus & laboris improbi, eſſe ambitioſam cupidinem nominis æternandi? Tertiò, Deo ingratum & exoſum fuiſſe hoc opus, patet ex eo, quòd illud ipſe impediverit, & ædificantes mulctarit diſſonantia & diverſitate linguarum, ut ſe invicem ampliùs intelligere non poſſent. Addit Quartò, S. Auguſt. l. 16. de Civit. c. 4. Nemrod ædificaſſe Babel, ut eſſet arx ſuæ tyrannidis & impietatis. Unde ex hac fabrica natam eſſe fabulam gigantum, bellum cælo inferentium, de qua dixi c. 6. v. 4. docet Alcimus Avitus, & indicat Sibylla lib. 3. Noe huic fabricæ interfuit, non præfuit: quia eam impedire non potuit: prævaluit enim Nemrod cum ſuis, ſi eam adjuvit Noe, bono fine, & ad gravius malum vitandum, eam adjuvit.

Peccarunt vanitate & ſuperbia.

Ubi tamen Adverte, Deum permiſiſſe hoc peccatum, & hanc turris fabricam ad tempus, & ad certam altitudinem: quia hac occaſione intendebat ingens efficere bonum, ſcilicet diſpergere homines per omnes provincias, ut totus orbis repleretur & coleretur ab hominibus. quod magnum fuit totius orbis ornamentum, æquè ac commodum.

Moraliter S. Chryſoſt. hic homil. 30. hiſce fabris Babel ſimiles dicit eſſe eos, qui ſplendidas domos, lavacra, porticus ædificant hoc fine, ut in iis æternent nomen ſuum. Additque: *Quod ſi omnino æternam memoriam amat, ego tibi viam monſtrabo, unicum, ſi has pecunias in manus inopum diſpenſes, relictis lapidibus & ſplendidis ædificiis, villis & balneis. Hæc memoria immortalis, hæc memoria innumeros tibi theſauros parit, hæc memoria à ſarcina peccatorum allevìat, hæc multam tibi fiduciam apud Deum conciliat.* Probat id ex pſalm. 111. *Diſperſit, dedit pauperibus, juſtitia* (id eſt eleemoſyna) *ejus manet in ſæculum ſæculi. Vidiſti memoriam quæ ſe in omne ſæculum extendit?*

Antequam dividamur) Ita & Septuag. unde quod hebraicè eſt פן נפוץ *pen naphuts, ne fortè diſpergamur* ſubaudi, nondum ullo memoriæ, nominis & gloriæ noſtræ relicto monumento. Sciebant enim ſe propediem diſpergendos; præveniunt ergo, & accelerant hoc ſui monumentum, & hanc fabricam, ne ab ea morte, vel diſperſione præventi, impediantur.

Descendit autem Dominus) non locum mutando (eſt enim ubique) ſed cominus inſpiciendo, impediendo & vindicando, inquit Cajet. Loquitur enim Script. de Deo anthropopathôs. q. d. Deus exactè, ſerio, lentè & maturè inſpexit & conſideravit hanc turrim, atque ſuperbiam hanc hominum ædificantium inſanam & intolerandam, ut eam impediret, & puniret, perinde ac ſi è cælo in terram Sennaar deſcendiſſet, uti faceret homo, vel angelus judex. ita S. Auguſt. Vers. 5.

Quid ſignificet Dei deſcenſus.

Unde rectè notat ex Philone, & S. Chryſoſtom. Delrio, quòd S. Script. quando vult indicare, Deum lento gradu procedere ad judicium & vindictam, dicat illum deſcendere, id eſt accedere ad nos, ut rem totam clariùs cognoſcat, & poſtea maturè noxios puniat. Sic deſcendit in Sodomam, Geneſ. 18. 21. & in Judæam, Michææ 1. 3.

QVAM ÆDIFICABANT FILII ADAM] qui ab adama, id eſt terra, orti, cùm ſint terrigenæ, nunc ſuperbè in cælum ſua fabrica conſcendere moliuntur.

VERS. 6. LABIUM] loquela & lingua, uti dixi v. 1.

VERS. 7. VENITE IGITUR, DESCENDAMUS ET CONFUNDAMUS IBI LINGUAM EORUM) Sunt hæc verba Dei, quaſi conſultantis, & inſanam hominum machinationem & ſuperbiam deteſtantis. Putant aliqui Deum hic loqui angelis; angelos enim adjuviſſe hanc linguarum confuſionem. Ita S. Auguſt. libr. 16. Civit. c. 9. Philo, Cajet. & Perer. Sed verius eſt Deum Patrem hic loqui, non quidem alteri cuipiam Deo, ut obiiciebat Julianus Apoſtata, ſed ſuo Filio & Spiritui ſancto, uti & fecit c. c. v. 26. & c. 2. v. 18. Sicut enim ibi creatio, non angelorum, ſed ſolius Dei fuit opus: ita pariter fuit & hic hæc linguarum confuſio, non enim angelus cujuſque populi rector, ſuam ei linguam indidit (ut vult Origen. in c. 11. Numer.) ſed Deus. Sicut enim Deus ſolus per ſuam omnipotentiam menti illabi, ita & ſolus menti habitus ſcientiæ & linguarum indere poteſt. ita S. Chryſoſt. Procop. Raban. Rupert. & alii paſſim.

Sicut creatio, ita & linguarum confuſio, ſolius Dei fuit opus.

Quare cognitio S. Scripturæ, vel etiam linguæ Hebrææ aut Græcæ, quam diabolus nonnullis Anabaptiſtis, antea rudibus & idiotis, hauſto bolo & ſymbolo anabaptiſmi ſuggerit, non eſt habitualis aut permanens, ſed tantùm actualis quaſi ſuggeſtio & inſpiratio, aſſiſtit enim iis dæmon, & ſuggerit hæc omnia, perinde ut nos, declamantibus publicè, ſecretò carmina, vel ea quæ declamanda ſunt, ſuggerimus, imò ſubinde non ipſi, ſed per ipſos loquitur dæmon, ut energumeni, vel poſſeſſi à dæmone, non tam videantur, quàm revera ſint. Id ita eſſe ex eo patet, quòd mox ut ab hæreſi ad ſanam fidem & mentem redeunt, relicti à dæmone, ilicò in priſtinam ſuam ruditatem & ignorantiam recidant.

Diabolus non poteſt indere habitualem linguarum cognitionē ſed tantùm actualem.

DESCENDAMUS) Dices, Jam verſ. 5. deſcenderat Deus: ergo fruſtra rurſum hic deſcendit. Reſpondet S. Auguſt. & Pererius hoc verſu eſſe recapitulationem, & hunc verſum præponendum eſſe verſui 6. Sed huic expoſitioni non favet vox *igitur*, quæ non recapitulantis, ſed inferentis & proſequentis eſt.

Reſpondeo ergo, v. 5. deſcenderat Deus, ſed inchoatè tantùm, & aliquouſque, ut eminus è cælo turrim hanc intueretur, unde ait Moſes: *Deſcendit autem Dominus, ut videret civitatem & turrim:* hic verò ulteriùs deſcendit Deus in terram Sennaar, ut ſcilicet nova operatione ſua, in ea linguas confundat. ait enim, *Venite deſcendamus*, non ut videamus. (jam enim vidimus turrim) ſed, *ut confundamus linguam eorum*.

CONFUNDAMUS) Confundere, non ſignificat, hic pudefacere, ſed commiſcere; uti confunditur vinum cùm aqua illi commiſcetur: & confunditur vox philomelæ dum ei ſtridulæ picarum & graculorum voces commiſcentur. hoc enim ſignificat Hebræum בלל *balal*, ex quo per craſin fit *bal*. inde geminata litera *bet* ad onomatopœiam fit *babel*. unde noſtri Germani videntur accepiſſe ſuum *babbelen*, & Galli *babiller*.

Sic ergo Deus hic commiſcuit linguas, ut pro una Hebræa lingua, quam omnes callebant, ſingulis propriam & diverſam inderet linguam; ita ut dum homines colloquerentur; unus græcè, alter latinè, tertius germanicè, quartus ſlavonicè, &c. loqueretur; quæ ſanè magna linguarum & vocum erat commiſtio & confuſio, de quo rurſum dicam v. 9.

Deus confudit linguas, quia pro una multas indidit & cōmiſcuit.

Nota Primò. In hac confuſione, Deus tantùm matrices linguas condidit, eaſque hominibus indidit; ex his enim cæteræ poſtea prognatæ ſunt. Sic Hebraica; matrix & genitrix eſt Syriacæ, Chaldaicæ, Arabicæ; & Latina Italicæ, Valachicæ, Gallicæ, Hiſpanicæ; Græca Doricæ, Jonicæ, Æolicæ, Atticæ: Slavonica Polonicæ, Bohemicæ, Muſcoviticæ; Germanica Helueticæ, Saxonicæ, Anglicæ, Scoticæ; Tartarica Turcicæ, Sarcamanicæ; Abyſſina Æthiopicæ, Sabææ, &c. inquit Genebrardus.

In Babel ſolæ matrices linguæ ſunt conditæ.

Nota Secundò, quàm vanæ ſint hominum cogitationes coram Deo, putabant hi fabri ſe à nemine impediri poſſe; ridet hanc ſtultam eorum præſidentiam Deus, ac reipſa ait: Levi flatu hoc opus diſſipabo, nullis utar machinis; tantùm confundam linguas fabrorum, ut uno petente lateres, alter præbeat cæmentum; hoc petente

A trullam, alter porrigat ſportam: itaque implebo cuncta confuſione, ut invicem irridentes, & mutuò iraſcentes ſeparentur, atque uti lingua, ita & animo confuſi & pudefacti abeant & diſpergantur in ſuam quiſque regionem, quod pulchrè deſcribit Marius Victor. libr. 30. in Geneſim.

UT NON AUDIAT] ut non intelligant invicem, non quidem ſinguli homines (ſic enim nulla fuiſſet hominum ſocietas) ſed ſingulæ cognationes. Tot enim fuerunt linguæ, quot familiæ ſive cognationes, putà 55. uti dixi cap. 10. v. 32. has enim Deus voluit ſic ſeparare, & per orbem diſpergere.

Nota, quomodo ſuperbia fabrorum meruerit linguarum diviſionem, quarum unione in Pentecoſte meruit humilitas Apoſtolorum. inquit S. Gregor. homil. 30. in Evangelia.

Superbia in Babel diviſit linguas, quas humilitas in Siō univit.

VERS. 8. ATQVE ITA DIVISIT] Cùm enim viderent quòd mutuò ſeſe intelligere non poſſent, ſeceſſerunt, & ſinguli in ſuas religiones diſperſi ſunt; uti jam explicui. Fuit ergo hæc pœna peccati utilis generi humano, *Vt habitando orbi terrarum daret incolas mala congregationis opportuna*
B *diſperſio*, ait Proſper lib. 2. de Vocat. Gentium c. 4. *Vtque meminerimus, rectè damnatam ſuperbiam*, ait Caſſian. Collat. 4. c. 12. qua factum eſt, *ut non intelligeretur homo iubens homini, qui noluit intelligere, ut obediret Deo iubenti*, ait S. Auguſt. lib. 16. de Civit. c. 4.

VOCATUM EST NOMEN EJUS BABEL, QVIA IBI CONFUSUM EST LABIUM UNIVERSÆ TERRÆ] lingua ſcilicet omnium hominum.

Tropol. S Auguſt. in Sent. ſent. 221. *Duas*, ait, *in toto mundo civitates faciunt duo amores: Jeruſalem facit amor Dei, Babyloniam facit amor ſaculi. interroget ergo ſe quiſque, & inveniet unde ſit civis*.

EJUS) ſcilicet, non turris, ſed urbis, ut patet ex Hebræo & Septuag.

A turri ergo, in cujus ædificatione, per diviſionem linguarum confuſi ſunt ædificantes, vocata eſt urbs integra Babel, & ab urbe regio tota dicta eſt Babylonia, id eſt confuſio. Babel ergo nomen ſuum accepit non à Belo, qui primus fuit rex & deus in Babel, ſed à rad. בלל *balal*, id eſt confundit. unde Septuag. vertunt, *& vocatum eſt nomen eius*, σύγχυσις, id eſt *confuſio*.

C Urbem hanc (uti ſuperiùs dixi) poſt 100. annos Semiramis incredibili magnitudine & magnificentia reſtauravit, turrim verò non altiùs extulit, ſed mirè ornatam templo Beli incluſit.

QVIA IBI CONFUSUM EST LABIUM) Id eſt, quia ibi pudore confuſi ſunt ædificantes Babel, cùm ſe invicem ampliùs non intelligerent, inquit Pererius. Verùm Hebræum *balal*, id eſt confundere, non pudefacere, ſed commiſcere ſignificat.

Secundò, Philo l. de Confuſ. ling. ſic explicat, q. d. Vitiorum & impiorum ſocietas a Deo confuſa eſt in Babel, cùm ſcilicet ſchiſmati diſtracta eſt, ne virtutem & bonos mores conſtipata everteret; nam linguæ confuſæ dici non poſſunt. ſed diviſæ omnino, ſic enim ait Philo: *Docet Moſes myſticè, quòd ſicut conventus virtutum fovetur à Deo, ſic confundi linguas, id eſt conſtipatum vitiorum & impiorum cuneum dividi, muta ſurdaque fieri vitia omnia, ut nec loquendo, nec invicem conſentiendo damnum afferant.* Ve-
D rùm hic ſenſus myſticus eſt, per quem Philo literalem evertere videtur.

Babel myſticè ſignificat confuſionem vitiorum.

Tertiò, Philaſtr. de hæreſ. cap. 106. arbitratur in Babel non linguas, ſed intelligentiam linguarum eſſe confuſam & diviſam: putat enim ipſe, ante fabricam Babel diviſas fuiſſe hominum linguas, uti dixi c. 10. 31.

Verùm Reſpondeo, *Deus confudit*, hebr. *balal*, id eſt commiſcuit, linguam hominum, hoc eſt unam linguam omnium hominum in varias diſpeſcuit, eaſque inter ſe & inter homines permiſcuit, ut dum plures ſimul loquerentur, non una vox & lingua, ſed diverſæ & confuſæ multorum voces & linguæ audirentur eo modo quo dixi v. 7.

Cui adde, elementa primævæ linguæ, puta literæ, apud omnes gentes & linguas eædem manſerunt, ſed aliter & aliter combinatæ & trajectæ; quod eſt confundere & commiſcere. Sic & ſyllabæ multæ, quin & dictiones eædem manſerunt, ſed aliud & aliud hac, aliud illa lingua ſignificant: ut ſus Latinis porcum, Hebræis equum, Flandris ſilentium ſignificat. unde explicans ſubdit Moſes

Quomodo commiſtæ ſint linguæ.

v. 7

v. 7. Vt non audiat, id eſt intelligat, *quiſque vocem proximi ſui*. Denique aliis linguis multæ voces & phraſes Hebrææ permiſtæ ſunt, v. g. שק *ſac*, id eſt ſaccus, & קרן *keron*, id eſt cornu, ab Hebræis accepta, pleræque gentes & linguæ etiamnum retinent & uſurpant. Plurima talia collegit Poſtellus & Avenarius, qui in ſuo Lexico Hebræo omnia penè verba Græca ab Hæbreis derivat, per quamdam literarum trajectionem, commutationem, & commiſtionem. Sic ex lingua Celtica, ſive Belgica multa ab Hebræis eſſe deducta, cum iiſque in fundo, ſive in literis radicalibus convenire, ſolerter & ingenioſè oſtendere conatur Adrianus Scrieckius in ſuis Origiaibus, & in Europa rediviva, ubi ex etymis Belgicis omnium penè nominum propriorum gentium, quæ ſunt in Europa, contendit probare Celticam, ſive Belgicam linguam eſſe tantùm dialectum linguæ Hebrææ, eamque primò in Babel Japeti poſteris fuiſſe inditam, qua proinde uſi ſint priſci Græci, Itali, Hiſpani (qui inde, inquit, Celtiberi vocantur) Galli, Britanni & Europæi omnes. Verùm hoc difficile eſt creditu, difficilius demonſtratu, præſertim cùm lingua Græca & Latina admodum præſtantes, politæ & artificiales ſint, æquè ac antiquiſſimæ, ut patet ex Græcorum & Latinorum ſcriptis, ac proinde videntur ipſæ in confuſione linguarum, æquè ac Celtica, nonnullis Japeti poſteris à Deo eſſe inditæ. At quibus? niſi iis, qui Græciam & Latium incoluere: ij ergo non celticè, ſed græcè & latinè ſunt locuti. Illud crediderim, linguam Belgicam eſſe antiquiſſimam, unamque ex primis in Babel à Deo inditis. Inſuper eam non pauca habere vocabula ab Hebræis derivata, aut iis ſimilia & affinia. Verùm eam tantùm dialecto ab Hebraica differre, quis ſibi perſuadeat, qui utriuſque diſſonantiam & diverſitatem inſpexerit? tantùm enim vel magis Belgica ab Hebræa, quantum Latina à Græca vel Hebræa diſtare videtur.

Voces Hebrææ aliis linguis permiſtæ.

Solus Heber retinuit linguam Hebræam.

Notat S. Auguſt. l. 18. Civit. 39. Origen. Hieron. Toſtat. Cajetan. Oleaſter, Genebrardus, & alii paſſim, in ſolo Heber ejuſque poſteris, cum vera fide, religione & pietate manſiſſe primævam linguam Hebræam. In ceteris ergo delevit Deus habitum linguæ Hebrææ, (ita ut homines viderentur ſibi non tam eſſe obliti, quam omnino perdidiſſe linguæ Hebrææ memoriam quaſi nunquam de ea quidquam noviſſent, vel audiſſent) & novum promptiſſimumque novæ linguæ habitum, cuique; cuique genti alium & proprium, puta alterius & propriæ linguæ, interuit. ita Abulenſis, Pererius, & alii.

Meropes quinam?

Hinc Secundò, Epiphan. initio l. contra hær. & Suidas in voce *Serug*. hos fabros Babel græcè *meropes*, quaſi *voce diviſos* dictos eſſe putant. μερίζω enim idem eſt quod divido, ὄψ idem eſt quod vox: unde & à poetis unus gigantum, qui Jovem cælo deturbare conati ſunt, vocatus eſt Merops, à quo inſula Cos Meropis appellata putatur: licet Homeri interpr. homines velit dici *meropes*, eò quòd diſtincta & articulata voce utantur; aut, ut alii, eò quòd quiſque uti vultum, ita & vocem ab alio quolibet diverſam habeat. quæ duo in homine admiratur Plinius.

Turris Babel procellis dejecta.

Denique hæc contigerunt ſub annum 170. à diluvio, uti dixi c. 10. 25. Addit Epiphanius & Sibylla, ac Abydenus apud Joſephum & Euſeb. l. 9. de Præpar. Evang. c. ult. Deum turrim hanc procellis & ventis dejeciſſe eaque ædificatores ipſos obruiſſe.

VERS. 10. HÆ SUNT GENERATIONES SEM] Solius Sem genealogiam pertexit Moſes, idque in recta tantùm Abrahami linea: quia cæteri poſteri Noe, eo licet renitente, à Deo ad idola deflexerunt; & quia ex Abraham orti ſunt Judæi (quibus hæc ſcribit Moſes) & Chriſtus.

SEM ERAT CENTUM ANNORUM] Ergo natus eſt Sem, non anno 500. ſed 502. Noe, ut dixi c. 10. v. 21. quia enim hic numerus minutus exprimitur, ſcilicet quòd biennio poſt diluvium Sem fuerit 100. annorum, qui non exprimitur c. 5. v. 32. hinc Moſes hic potiùs, quàm c. 5. præciſè videtur conſignare annos Sem.

VERS. 12. ARPHAXAD GENUIT SALE] Ita habent Hebræa & Chaldæa tam hic quàm 1. Paralip. c. 1. 18. & 24. verùm Septuaginta tam hic quam ibi interiiciunt Cainan. habent enim, *Arphaxad genuit Cainan. & Cainan genuit Sale*. Septuag. ſequitur S. Luc. c. 3. Evang. v. 36. unde Lipomanus, Melchior Cano, Delrio, & alii putant hunc Cainan omnino interiiciendum eſſe, eique æquè ac aliis dandos eſſe annos 30. antequam genuit Sale, ac conſequenter hos triginta annos chronologiæ eſſe inſerendos.

Cainan rejicitur.

Primò.

Quæres, uter hic ſit ſequendus, an Moſes omittens Cainan, an verſio Septuag. Cainan inſerens. Reſp. Moſen potiùs eſſe ſequendum, quaſi primum autographum. Moſes enim hic tam chronologiam quàm hiſtoriam mundi pertexit: ergo non omiſit 30. annos, qui juxta LXX. ſunt dandi Cainan; hoc enim ingens eſſet vitium & error in chronologia, imò in hiſtoria. Itaque non minoris ferè periculi eſt dicere Moſen hic eſſe mutilum, quàm dicere Lucam eſſe ſuperfluum: aut dicere, textum S. Script. hic eſſe detruncatum, quàm dicere in Luca eſſe redundantem in Cainan. pari enim modo corrumpitur, & falſa efficitur tam hiſtoria, quàm chronologia. Secundò, quia Hebræa, Chaldæa & Latina Biblia conſtanter, tam hic, quam 1. Paralip. 1. omittunt Cainan. Tertiò, quia Hebræi, Philo, Joſephus & alii veteres omittunt Cainan. Quartò, quia regula eſt S. Auguſt. l. 15. de Civit. 3. *Si tranſlatio ab originali diſſentit, ei linguæ potiùs credendum eſt, unde in aliam per interpretationem facta eſt tranſlatio*: ergo Moſi Hebræo potiùs credendum, quàm verſioni Septuag. Quintò, quia in verſionem LXX. irrepſiſſe hic mendum, patet Primò, quia hic manifeſtus in eis irrepſit error in numeris, adeoque in hoc ipſo Cainan: habent enim Cainan fuiſſe 130. annorum quando genuit Sale, cùm tamen nemo etiam eorum qui Cainan recipiunt, illi ultra 30 annos aſſignet. Secundò, quia editio LXX. à Romanis correcta, & auctoritate Sixti V. Pontif. edita, expungit Cainan 1. Paralip. 1. Recenſens enim ſeriem generationum, ab Arphaxad uſque ad Abraham, ſic eam pertexit: *Arphaxad, Sala, Heber, Phaleg, Ragau. Seruch, Nachor, Tharra, Abraham*: ubi planè conſentiunt cum editione Latina, vulgata v. 24. Si in 1. Paralip. in ſerie genealogiarum expungendus eſt Cainan apud Septuag. juxta correctionem Romanam: ergo apud eoſdem expungendus eſt Geneſ. 11. Eadem enim ſeries generationum utrobique conſcribitur. Hæc ſanè conjectura valida eſt, magnamque movet ſuſpicionem in Geneſi apud Septuag. intruſum eſſe Cainan. Suſpicionem auget, quòd apud Septuag. in Geneſi, iidem prorſus numeri generationis & ætatis dentur Cainan, qui dantur Salæ, cùm in aliis ſemper evarient. Unde illi Salæ ſoli à Septuag. dati videntur, & ab aliquo intrudente Cainan, in eo repetiti. Sic enim habent: *Et vixit Cainan 130. annos, & genuit Sala. Et vixit. Cainan poſtquam genuit Sala, annos 330. & genuit filios & filias, & mortuus eſt*. Deinde eoſdem numeros, imò eadem omnino verba aſſcribunt Salæ, dicendo: *Et vixit Sala 130. annos, & genuit Heber: Et vixit Sala poſtquam genuit Heber*, 330. *annos, & genuit filios & filias & mortuus eſt*. Tertiò; quia Epiphan. hær. 55. recitans ſeriem generationum ab Abraham uſque ad Sem, juxta verſionem LXX. omittit Cainan, ergo in LXX. tunc non erat Cainan, ſed poſtea irrepſit. Idem patet ex S. Hieron. qu. in Geneſ. ubi abſolutè omittit Cainan. ſic enim legit: *Arphaxad genuit Sale: Sale genuit Heber*. Quòd ſi tunc LXX. habuiſſent Cainan, ſanè S. Hieron. id non diſſimulaſſet. nam ibi & alibi ſtudioſè notat LXX. ubicumque ab Hebræo diſſentiunt: ſicut in iiſdem quæſt. diſertè notat eoſdem, quod in generationibus Adæ, Seth, Enos, &c. Geneſ. 5. ponant 200. annos, ubi Hebræa habent 100. Ergo tempore S. Hieronymi & Epiphan. necdum in codices ſaltem correctiores, tum Septuag. tum S. Lucæ irrepſerat Cainan. Correctiores dico, nam in aliquos alios irrepſit, S. Auguſt. enim q. in Geneſ. 23. & Euſeb. in Chronico interſerunt Cainan. Audi & Procopium Gazæum, vetuſtum & gravem commentatorem: *Hebraica, inquit, veritas habet, Salam genitum eſſe ab Arphaxad, quæ enim in medio ponuntur, obeliſco ſignata viſuntur*.

Secundò.

Tertiò.

Quartò.

Quintò.

Ex dictis ſequitur, omittendum eſſe Cainan, ac conſequenter à diluvio uſque ad ortum Abrahæ, fluxiſſe annos tantùm 292. non autem 322. uti numerant ij qui Cainan recipiunt.

Obiectio.

Reſp.

Dices, S. Luc. c. 3. in fine, confirmat verſionem LXX. additque Cainan. Reſpondent nonnulli conformiter non videri dubium, quin in S. Luca Cainan additus ſit ex verſione LXX. Cùm ergo rationes adductæ probent Cainan irrepſiſſe in LXX. ſequitur eumdem pariter in Lucam irrepſiſſe, non errore S. Lucæ, quaſi is verſionem LXX. tunc vul-

Digitized by Google

gatam, ejuſque errorem ſecutus ſit, uti volunt Janſen. & Cajetanus in Lucæ 3. & Genebrardus in Chronolog. (ſic enim erraſſet S. Script. ipſeque Spiritus S. cujus ſcriba fuit S. Lucas: quod abſit) ſed errore librariorum, vel ſcioli alicujus, qui hebraicè neſciens, cùm in verſione Septuag. quæ olim vulgata fuit, in Geneſi inveniret additum Cainan, eumdem ex LXX. in Lucam tranſtulit, illumque ei inſerendum putavit. Sic multorum ſententia irrepſit nomen Abraham pro Jacob Act. 7. v. 16. & nomen Jeremiæ Matth. 27. 9. Sic Matthæi 1. 12. paſſim ex Latinis codicibus excidit una generatio. hoc enim modo ſupplendum & legendum eſt cum S. Epiphan. & aliis: *Joſias genuit Jeconiam & fratres ejus: Jeconias autem genuit Jechoniam in transmigratione Babylonis.* Jam enim tantùm legitur: *Joſias autem genuit Jechoniam & fratres ejus in transmigratione Babylonis.* Si locus Matthæi paſſim mendoſus reſtitui poteſt ex libris Regum, cur non & locus Lucæ ex Moſis autographo? Locum enim eſſe mendoſum tam ex aliis Script. locis, quàm ex aliis exemplaribus ejuſdem loci evariantibus, colligi poteſt. Sic pro *Bethania*, uti Joan. 1. 28. legunt omnes codices Latini, Syri, & plurimi Græci, multi reponendum volunt *Bethabara*, nam ita legit Chryſoſt. Origen. Theoph. Euthym. & alii in illum locum commentantes. vide Franc. Lucam in Notat. ibid. ex quo plura talia colligas. Sic 4. Reg. 8. 26. pro *viginti duorum annorum erat Ochozias*, Cajetan. Bellarm. & alii legendum putant, *quadraginta duorum annorum erat Ochozias*, ita enim legitur 2. Paralip. 22. 2. Si in hiſce Scripturæ locis viri ſapientes cenſent, quaſdam voces irrepſiſſe (eſto eæ in omnibus, vel penè omnibus Bibliis, etiam Romanis, habeantur) eò quòd illæ videantur apertè repugnare aliis ejuſdem Scripturæ ſententiis; cur id ipſum hìc in Cainan contigiſſe, eandem ob cauſam opinari non liceat? præſertim cùm ad id major cogat hic ratio, ac penè neceſſitet. Nam Primò, Moſes diſertè & præcisè hìc aſſerit, Arphaxad anno ætatis ſuæ 35. genuiſſe Sale. Hoc autem abſolutè falſum eſt, ſi ex Septuag. interiiciamus Cainan; nam ſecundùm illos Cainan genitus eſt ab Arphaxad hoc ipſo anno ejus 35. Sale verò poſt triginta annos genitus eſt à Cainan, non ab Arphaxad. Durum enim & violentum videtur, ac in chronologia mendacium, quod aliqui reſpondent, Sale genitum eſſe anno 35. Arphaxad, non in ſe, ſed in patre ſuo Cainan. Secundò, Moſes exactè & ex profeſſo, iſque ſolus, conſcribit hìc hiſtoriam, genealogiam & chronologiam mundi: ergo incredibile eſt, quòd ipſe omiſerit 30. annos vitæ Cainan. Hi enim triginta anni perturbant & vitiant totam chronologiam. Quis audeat dicere Moſen truncaſſe & conſequenter vitiaſſe chronologiam triginta annis? Tertiò, nulla probabilis ratio dari poteſt, cur Moſes omiſerit Cainan. Nam illa quæ à nonnullis affertur, quòd ſcilicet voluerit generationes quæ fuerunt ante & poſt diluvium, ad duas decades redigere, ut, ſicut decem ſunt generationes ab Adam uſque ad Noe, ſic & decem aſſignaret à Noe uſque ad Abraham; illa inquam, ut rectè ait Perer. nec ab ipſis probari poteſt, & levis eſt ac futilis, nec talis & tanta, ut propter eam debuerit Moſes chronologiam (cujus exacta cognitio tanti erat momenti) perturbare & confundere. Quare ſi Moſis, æquè ac lib. Paralip. ac Vulgatæ editionis utrobique fidem, integritatem & chronologiam tueri volumus, vel inviti, inquiunt, cogimur aſſerere, Cainan in Septuag. irrepſiſſe. Satius enim eſt, & minoris notæ ac periculi, errorem hunc librariis & deſcriptoribus, quàm ipſis Septuag. utpote viris ſapientiſſimis impingere; uti iiſdem librariis errorem, qui hìc in numeris apud Septuag. reperitur, impingit S. Auguſt. lib. 15. Civit. 13. ubi & aſſerit vetus eſſe hoc mendum, utpote à priſcis primiſque deſcriptoribus commiſſum, quod proinde in omnia deinceps exemplaria LXX. & ex iis ilico in omnia S. Lucæ pervaſit. Cùm enim verſio LXX. apud gentes Hebræa ignorantes, toto orbe eſſet vulgata, & in ea invenirent Cainan, putarunt, eumdem omnino, addendùm eſſe in S. Luca, præſertim cùm initio non ſtatim S. Lucas habitus ſit ſcriptor canonicus. Unde non mirum quòd idipſum ex alii exemplaribus, utpote vitiatis, emendari non poſſit; ſed ex originali textu Hebræo, cui aſtipulatur Latinus & Chaldæus (qui tanti, imò pluris ſunt, quàm multa exemplaria evariantia) emendandum ſit. In hanc ſententiam præ cæteris propendet Perer. Si. & Beda (licet timidè) Ado quoque, Iſidorus, Abul. Lucidus, Fugubinus, Genebrard. Janſen. & Cajet. omittunt Cainan. Quin & plerique interpretum Lucæ 3. 36. reipſa aſtipulantur. Nam exponentes illud de Sale: *Qui fuit Cainan*, ſic exponunt: *qui fuit*, ſcil. non filius naturalis, uti cæteri apud Lucam, ſed vel frater, vel filius legalis, vel etiam ille ipſe *Cainan*. quæ expoſitiones, quia contortæ, & noſtram ſententiam validant, utpote præter quam nulla alia expoſitio vel conciliatio ſolida, quæ viro cordato ſatisfaciat, dari poſſit; & reipſa Cainan è ſerie genealogiæ & chronologiæ auferunt, quod unum hìc agimus & depoſcimus. Hic enim nobis ſufficit, ut Moſis, utpote ſacri & divini hiſtorici & chronologi, hiſtoria & annorum mundi ſeries integra & intacta conſiſtat, cùm præter illam non habeamus aliam quòd ſi illam mutilam aut vitiatam fatemur, mutilamus, imò tollimus è mundo omnem veram non tantùm mundi primævi, ſed & ſæculorum omnium ſequentium, indeque dependentium chronologiam; cùm tamen Deus eam hominibus per Moſen conſcribi & tradi voluerit. Annon hæc ratio adeò juſta eſt & gravis, ut cogat fateri irrepſiſſe Cainan? Qua in re ita Moſi fidem arrogamus, inquiunt, ut nihil LXX. vel S. Lucæ & Vulgatæ editioni derogemus; imò ipſos ab injuria & mendo librariorum vindicamus, ac ſuæ puritati reſtituimus, & cum Moſe ſuoque prototypo conciliamus, idque per omiſſionem unius tantùm voculæ. Dices: Ergo eradendus eſt Cainan è textu LXX. & S. Lucæ; uti eradunt eum hæretici, dicentes eum confictum eſſe à LXX. Reſp. Nego conſequentiam: tum quia paſſim exemplaria Græca & Latina habent Cainan; unde ejus eraſio multos offenderet. Qua de cauſa Romani, qui juſſu Sixti V. & Clementis VIII. Vulgatam editionem contexerunt, in præfatione ſic ajunt: *In hac tamen pervulgata lectione ſicut nonnulla conſultò mutata, ita etiam alia quæ mutanda videbantur, conſultò immutata relicta ſunt, quod ita faciendum eſſe ad offenſionem populorum vitandam, S. Hieron. non ſemel admonuit*, &c. Quocirca præſtat & ſufficit viros doctos ea in ſuis Comment. annotare. Tum quia fortè hìc aliud ſecretum & myſterium divinum latet, quod Deus homines ignorare voluit, uti innuit Beda. Quod ergo hìc dicimus de Cainan omittendo, dicimus de chronologia, idque quantum humanis conjecturis & rationibus aſſequi poſſumus. Humanitus enim loquimur: reliquum Deo & Eccleſiæ reſignamus. ita Sixtus Senenſis l. 5. Biblioth. annot. 88. & alii. Verùm hæc ſuo loco Lucæ 3. 36. diſcutienda ſunt.

Nota. Uti dixi c. 5. in genealogia Adæ uſque ad Noe, numeros in LXX. eſſe corruptos, ita & hìc corrupti ſunt. hic enim LXX. tam Arphaxad, quàm aliis adiiciunt centum annos, quos non habet Hebræa, nec Noſter; unde ſecundùm Septuag. ita corruptos ſequitur à diluvio uſque ad Abram fluxiſſe annos 1172. cùm juxta Hebræam veritatem, tantùm fluxerint 292.

Vers. 13. VIXITQVE ARPHAXAD TRECENTIS TRIBUS ANNIS] Ita legunt Biblia Latina Rom. & Regia, & Septuag. Græca ex editione Caraffæ. Verùm Hebræa, Chaldæa & LXX. tam ex editione Complutenſi, quàm Regia, multa etiam vetera Latina Biblia legunt 403. idque magis conſentit cum ætate iſtius ævi. nam Sale & Heber, qui fuerunt poſteri Arphaxad, vixerunt 400. annis & ampliùs.

Nota. Ante diluvium vixerunt homines 900. annis, mox à diluvio tantum 400. & mox 300. unde patet, vitam priorum tam longævam, ſcilicet uſque ad 900. annos, eis obtigiſſe, non ex vi naturæ & cauſarum naturalium, ſed potiùs ex dono Dei: nec enim ſtatim in prima aut ſecunda generatione, potuit naturaliter vita hominum, decreſcere ad 500. aut 600. annos.

Vers. 20. *Sarug inventor picturæ & ſtatuariæ.* SARUG] Hunc Epiphan. & Suidas faciunt inventorem ſimulacrorum, formandi ſcilicet picturas & ſtatuas, in quibus repræſentarentur, colerentur & adorarentur principes aliique viri illuſtres, quaſi tunc cœperit idololatria. Verùm idololatriæ auctorem fuiſſe Nemrod, ſive Belum ſuperiùs dixi. Sarug ergo ejus non fuit auctor, ſed propagator per ſuam plaſticen & pictoriam. Errat rurſum hìc Suidas, dum Sarug collocat in poſteris Japheth.

Vers. 16. VIXITQVE THARE SEPTVAGINTA ANNIS, ET GENVIT ABRAM, ET NACHOR, ET ARAN]

Nota.

Abram uit minimus natu fratrum.

Nota: Thare primum filium genuit Aran. ſecundum Nachor, tertium Abram; fuit ergo Abram minimus natu. Id patet: nam Abram habuit uxorem Saram, quæ erat filia Aran, eaque tantùm decennio fuit ſenior Abramus. Atqui Aran cùm genuit Saram, ut minimùm 20. erat annorum: ergo Aran ut minimùm decennio ſenior erat Abramo. Præponitur autem hic fratribus ſuis Abram, licet junior. quia ejus unius proſapiam, fidem & geſta deinceps proſequi intendit Moſes.

Senſus ergo eſt: vixit Thare 70. annos, & jam tum genuerat Aran & Nachor, ipſum verò Abram præciſè genuit anno 70. ita Perer. & alii. Perperam ergo aliqui putant, Abram natum eſſe anno Thare, non 70. ſed 130. quorum rationem ſolvam c. 12. v. 4. Dilertis enim verbis hic dicitur, quòd Thare genuerit Abram, cùm 70. eſſet annorum: atquè ita per hunc annum 70. Thare, continuat Moſes ſuam chronologiam, quæ alioqui eſſet incerta & dubia, imò falſa, ſi non 70. ſed 130. anno Thare natus eſſet Abram.

Nota Secundò. Natus eſt Abram anno 292. à diluvio, cumque Noe vixerit poſt diluvium 350. annis; hinc ſequitur Noe mortuum eſſe anno Abrami 58. Abram ergo vidit omnes ſuos avos, numero novem, uſque ad Noe: ſcilicet vidit Thare, Nachor, Sarug, Reu, Phaleg, Heber, Sale, Arphaxad, Sem, Noe.

Tulit itaque Thare Abram filium suum) ſcilicet poſtquam Abram ex Ur Chaldæorum à Deo evocatus eſt, cap. ſeq. v. 1. Eſt ergo hic prolepſis ſive anticipatio: voluit enim Moſes hic vitam ſimul & mortem Thare pertexere, antequam ordiretur geſta Abræ, etiam illa quæ geſſit vivente adhuc Thare patre ſuo.

Nota. Putant aliqui cum S. Chryſoſt. Thare in Chaldæa initio coluiſſe idola, ſed ab Abramo filio converſum ea deſeruiſſe & coluiſſe Deum verum. Id probant ex Judith. 5. 8. ſed ille locus potiùs contrarium aſſerit, ſcilicet noluiſſe eum colere idola patria. Idem rurſum probant ex Joſue 24. 2.

Abraham nunquam coluit idola.

Ex quo loco etiam Abramum initio, antequam à Deo vocaretur, idola coluiſſe colligunt Philo l. de Abraham, Hebræi, Gen. br. & And. Maſius ſcribens in Joſue 24. Verùm verius eſt Primò, Abram numquam idola coluiſſe. Primò, quia Joſue 24. v. 2. non Abram, ſed Thare tantùm & Nachor dicuntur ſerviſſe diis alienis. Secundò; quia Abram quaſi pater credentium, & exemplar fidei in Scriptura nobis proponitur: ergo numquam fuit infidelis. Tertiò, quia ita ſentiunt Joſeph. Suidas, Pererius, Delrio & alii plurimi.

Secundò, verius eſt Thare in Chaldæa non coluiſſe idola, ſed cum Abramo coluiſſe Deum verum, ideoque cùm à Chaldæis divexaretur, monente & evocante eum Abramo, inde ſeceſſiſſe & migraſſe in Chanaan: verùm cum Thare jam fatigatione & ſenio conficeretur, feſſus ſubſtitit in itinere, putà in Meſopotamiæ urbe Haran, quæ vulgò Carrhæ dicitur, ubi M. Craſſus Romanus dux à Parthis cladem accepit.

Thare in Haran lapſus eſt in idololatria.

Tertiò, verius eſt Thare in Meſopotamia, putà in Haran, lapſum eſſe in idololatriam: vel ex conſuetudine iſtius gentis, vel adventu filii Nachor idololatræ ex Chaldæa (Nachor enim ex Chaldæa in Haran commigraſſe, patet Gen. 24. 10. Gen. 28. v. 2. 5. 6. 10. cumque ibi cum domo ſua coluiſſe idola, patet Gen. 31. 30.) vel diſceſſu & abſentia ipſius Abræ, cùm is ex Haran perrexiſſet in Chanaan. Id patet Joſue 24. 2. ubi ſic dicitur: *Trans fluvium habitaverunt patres veſtri ab initio, Thare pater Abrahæ & Nachor, ſervieruntque diis alienis. Trans fluvium*, ſcilicet Euphratem in Meſopotamia, non autem in Chaldæa: ſic enim ſe explicat Joſue v. ſeq. & v. 14. & 15. ita ex S. Auguſt. & Toſtato Pererius.

Et eduxit eos de Ur Chaldæorum) *Ur* fuit urbs Chaldææ, quæ alio nomine dicta eſt Camirine, teſte Eupolemo apud Euſeb. libr. 9. Præp. Evang. 4. Porro Chaldæi dicuntur ab Hebræo & Chald. *Chaſdim*, mutata litera ſin l. ſicut ex Ὀδυσσεύς factum eſt Ulyſſes. *Chaſdim* verò plurale in ſing. habet *Chaſad*, *Cornel. in Pentateuch.* quod Hebræi nonnulli decurtatum putant ab Arphaxad. tres enim literæ ultimæ in utroq. nomine ſunt eædem: nam vocales non æſtimant Hebræi. Quare ipſi cenſent, Chaldæos oriundos & nominatos eſſe ab Arphaxad filio Sem. Alii à Caſed filio Nachor; fratris Abræ, ortos & dictos putant Chaldæos, de quo c. 22. 21. Sed hic poſterior fuit.

Nota. *Ur* hic ſignificat ignem, unde videtur hæc urbs dicta *Ur*, quòd in ea ſervaretur & coleretur ſacer ignis. Sic enim Perſæ ignem ſacrum quaſi numen colebant in locis, quæ inde πυρεῖα vocat Procopius hiſtor. in Perſicis. Pari modo ignem coluiſſe Chaldæos tradit S. Hieron. Sic ergo *Ur* dicta videtur à cultu ignis, ſicuti Heliopolis dicta eſt à cultu ſolis. Fortè *Ur* eadem eſt cum Uram, quam Plinius lib. 7. c. 24. ponit juxta Euphratem.

Ur Chaldæorum urbs ita dicta à cultu ignis.

Hinc etiam noſter Interp. l. 2. Eſdræ cap. 9. 7. pro *Ur*, quod eſt in Hebræo, vertit ignem: vertit enim, *Deus qui elegiſti Abraham, & eduxiſti eum de igne*, (hebr. *de Ur*) *Chaldæorum*. Ubi Adverte, Eſdram omnino videri alludere ad hunc locum Gen. q. d. Deus qui eduxiſti Abraham de Chaldæorum urbe, quæ hebr. vocatur *Ur*, id eſt ignis. ſic enim & alibi noſter Interpres, propria urbium, hominum & locorum nomina ſubinde interpretatur per eorum ſignificata, ut patet Judic. 15. 19. Ven. 26. 20. & 22. & alibi. Unde Secundò, ignis apud Eſdram accipi poteſt appellativè, ut ſignificet tribulationem: hujus enim in Script. ſymbolum eſt ignis, ut patet pſal. 16. 3. pſal. 65. 12. Multas enim afflictiones Abramum paſſum eſſe à Chaldæis, eò quòd nollet adorare ignem, docet Joſeph. S. Auguſt. l. 16. Civit. 13. & alii.

Abram de ur, id eſt igne, Chaldæorum liberatus fuit.

Poteſt Secundò, ignis apud Eſdram capi propriè: nam Hebræorum traditio eſt, Abramum hac eadem de cauſa propriè in ignem, ut habet Eſdras, à Chaldæis injectum, ſed ex eo per miraculum à Deo liberatum eſſe: quam traditionem licet num ſuggillet, poſtea tamen approbat S. Hieron. &, ut videtur, Eccleſia, quæ pro moribundis orat, ut Deus eos liberet ab anguſtiis mortis, & ab igne gehennæ, ſicut Abramum liberavit de *Ur*, putà de igne, Chaldæorum.

Idem indicat S. Scriptura, cùm hanc eductionem & liberationem Abræ de Ur Chaldæorum. quaſi rem magnam & admirabilem celebrat nec mirum eſt ejus non meminiſſe Joſephum, Philonem, & Paulum Hebr. 11. uti obiicit Pererius, quia illi tantùm ferè referunt ea, quæ habentur in S. Scriptura, uti ſæpè de ſe profitetur Joſephus. Moſes etiam idipſum tacuit, quia compendio omnia, tam Adami quàm aliorum uſque ad Abrami vocationem geſta perſtringit. Quid enim habes in Geneſi de actis Adæ, Seth, Enos, Mathuſalem, & aliorum ante diluvium per 1656. annos? Ubi tamen Adverte, in hac traditione circumſtantias quaſdam fabuloſas ab Hebræis admiſceri, ut quòd Aran frater Abræ in eumdem ignem injectus, ab eo conſumptus ſit, eò quòd non tantæ eſſet fidei quantæ erat Abram: nam Aran naturali morte eſſe defunctum ſatis indicat Moſes v. 28. Rurſum, quòd Nemrod, urgente Thare patre Abræ, utpote idololatra, Abrahamum conjecerit in ignem, nam Nemrod, ſive Belus ante Abram mortuus eſt: natus eſt enim Abram anno 43. Nini, qui Belo patri defuncto ſucceſſit, uti dixi c. 10.

Poteſt Tertiò verti, *de Ur*, id eſt, de doctrina (erroria & idololatriæ) *Chaldæorum*. ſic enim Noſter *Urim* vertit doctrinam, Exodi 28. 31. & alibi.

Melcha filia Aran patris Melchæ, et patris Jeschæ.] Jeſcham hanc eſſe Saram Abulenſ. & alii plerique opinantur. Sicut enim prior filia Aran, putà Melcha, nupta fuit Nachor patruo ſuo, ita & ſecunda, putà Jeſcha ſive Sara, nupta fuit Abramo patruo ſuo, uti hoc verſu ſubindicat Moſes, & clariùs c. 20. v. 12. ubi Abram Saram vocat ſororem ſuam, id eſt neptem ex fratre Aran. Saram. enim non fuiſſe neptem Abræ ex fratre Nachor, ſatis hic indicat Moſes, cùm Abram & Nachor ſimul duxiſſe uxores commemorat. Vers. 29.

Jeſcha eſt Sara.

Ex hoc c. colligitur chronologia mundi, ſcilicet à fine diluvii uſque ad Abram fluxiſſe annos 295. id patet, nam

biennio poſt diluvium Sem genuit Arphaxad,

Arphaxad	genuit	Sale	cùm eſſet	35.	annorum,
Sale		Heber		30.	
Heber		Phaleg		34.	
Phaleg		Reu		30.	
Reu		Sarug		32.	
Sarug		Nachor		30.	
Nachor		Thare		29.	
Thare		Abram		70.	

Summa 292. anni.

Ergo Abram natus eſt anno 292. à diluvio, qui fuit annus mundi 1949.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

INcipit hic pars tertia Geneſeos. Prima enim eſt à c. 1. ad 6. continens geſta ab Adamo uſque ad Noe & diluvium. Secunda à c. 6. huc uſque, continens geſta à Noe ad Abram. Tertia hæc pars ab hoc c. ad c. 25. continet geſta Abrami. Hac ergo Tertia parte Abram quaſi pater credentium, ſanctitatis & perfectionis exemplar nobis proponitur. Iſque primò quaſi incipiens virtutis iter, uſque ad c. 17. inde ut in eo proficiens, uſque ad c. 22. exinde ut perfectus, ad c. 25. Vide de laudibus Abrahæ Philonem, S. Chryſoſt. & Ambroſ. qui ait l. 1. de Abraham c. 2. Magnus planè vir Abraham, & multarum virtutum clarus inſignibus, quem votis ſuis philoſophia non potuerit æquare, *& infrà:* Tentatur ut fortis, Incitatur ut fidelis, provocatur ut iuſtus: facto prævenit dictum Sapientum: Sequere Deum, *&c. Hoc ergo capite Abraham, evocatus à Deo ex Chaldæa patria ſua, cum ampla promiſſione, peregrinatur in Chanaan, puta in Sichem & Bethel. Secundò, v. 10. ob famem pergit in Aegyptum, ubi rapitur Sara à Pharaone; ſed ob flagella à Deo immiſſa reſtituitur Abrahæ.*

1. DIxit autem Dominus ad Abram, Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo
patris tui, & veni in terram quam monſtrabo tibi. 2. Faciamque te in gentem magnam,
& benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, eriſque benedictus. 3. Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi, atque in te benedicentur univerſæ cognationes ter-
ræ. 4. Egreſſus eſt itaque Abram ſicut præceperat ei Dominus, & ivit cum eo Lot: ſeptuaginta
quinque annorum erat Abram cùm egrederetur de Haran. 5. Tulitque Sarai uxorem ſuam, & Lot
filium fratris ſui, univerſamque ſubſtantiam quam poſſederant, & animas quas fecerant in Haran: & egreſſi ſunt ut irent in terram Chanaan. Cumque veniſſent in eam, 6. pertranſivit Abram
terram uſque ad locum Sichem, uſque ad convallem illuſtrem: Chananæus autem tunc erat in
terra. 7. Apparuit autem Dominus Abram, & dixit ei, Semini tuo dabo terram hanc. Qui ædificavit ibi altare Domino, qui apparuerat ei. 8. Et inde tranſgrediens ad montem, qui erat contra Orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum ſuum, ab Occidente habens Bethel, & ab Oriente Hai: ædificavit quoque ibi altare Domino, & invocavit nomen eius. 9. Perrexitque Abram
vadens, & ultra progrediens ad Meridiem. 10. Facta eſt autem fames in terra: deſcenditque
Abram in Ægyptum, ut peregrinaretur ibi: prævaluerat enim fames in terra. 11. Cumque
propè eſſet ut ingrederetur in Ægyptum, dixit Sarai uxori ſuæ: Novi quòd pulchra ſis mulier:
12. & quòd cum viderint te Ægyptij, dicturi ſunt, Uxor ipſius eſt: & interficient me, & te reſervabunt. 13. Dic ergo, obſecro te, quòd ſoror mea ſis: ut bene ſit mihi propter te, & vivat anima mea ob gratiam tui. 14. Cùm itaque ingreſſus eſſet Abram Ægyptum, viderunt Ægyptij mulierem quòd eſſet pulchra nimis. 15. Et nuntiaverunt principes Pharaoni, & laudaverunt eam
apud illum: & ſublata eſt mulier in domum Pharaonis. 16. Abram verò bene uſi ſunt propter
illam: fueruntque ei oves & boves, & aſini, & ſervi & famulæ, & aſinæ & cameli. 17. Flagellavit
autem Dominus Pharaonem plagis maximis & domum eius, propter Sarai uxorem Abram. 18. Vocavitque Pharao Abram, & dixit ei: Quidnam eſt hoc quod feciſti mihi? quare non indicaſti quòd
uxor tua eſſet? 19. Quam ob cauſam dixiſti eſſe ſororem tuam, ut tollerem eam mihi in uxorem?
Nunc igitur ecce coniux tua, accipe eam, & vade. 20. Præcepitque Pharao ſuper Abram viris: &
deduxerunt eum, & uxorem illius, & omnia, quæ habebat.

VERS. 1. DIXIT AUTEM DOMINUS AD ABRAM, EGREDERE) Putant aliqui Abramum bis vocatum fuiſſe à Deo. Primò, in Ur Chaldæorum, Actor. 7. Secundò, hic ex Haran, ut pergeret in Chanaan. ita Diodorus & S. Hieron. Verùm verius eſt, tantùm ſemel à Deo vocatum eſſe Abram, eandemque eſſe vocationem, de qua agit Moſes hic, cum ea, de qua agit S. Stephanus Actor. 7. Eadem enim hic & ibi ſunt verba: citat enim Stephanus hæc verba Moſis: ac proinde una & eadem utrobique eſt vocatio. Unde patet, hanc Abræ vocationem contigiſſe non in Haran, ſed in Ur Chaldæorum, id enim aſſerit S. Stephanus Actor. 7. ita S. Auguſtinus l. 16. de Civit. 15. Eſt ergo hic prolepſis: *dixit autem*, id eſt dixerat autem; ſcilicet iam antè cùm verſaretur Abram in Ur Chaldæorum. Hæc enim una Dei vocatio movit Abram, ut exiret primò ex Ur in Haran cum patre; deinde, ut ibi relicto patre ex Haran pergeret in Chanaan, quò eum evocarat Deus. Non enim quievit Abram, donec primæ Dei vocationi plenè ſatisfaceret.

Abram ſemel tantùm vocatus eſt in Chanaan.

Obiectio. Dices. S. Stephanus aſſerit Abramum vocatum in Meſopotamia: ergo non fuit vocatus Abram ex Ur, quæ eſt in Chaldæa.

Reſponſ. Reſpon. S. Stephanus Meſopotamiam latè ſumit, ut complectatur etiam vicinam Chal-

daam.

Digitized by Google

dæam. Id ita eſſe, patet ex eo quod ſubdit Stephanus: *Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitavit in Charan.* Sic Babylonem, quæ eſt metropolis Chaldæorum, Meſopotamiæ annumerat Plinius l. 6. c. 26.

DOMINUS) Idem & clariùs aſſerit S. Stephanus, Act. 7. Fabulatur ergo Lutherus, dum Abramum non à Deo; ſed à Sem vocatum eſſe aſſerit: fingit enim ipſe Deum id indicaſſe Semo, Semum id retuliſſe Abramo.

Tripliciter Deus locutus eſt Prophetis.

Nota, Deum Abræ aliiſque Prophetis tripliciter eſſe locutum: ſcilicet, aliquando per ſomnia à ſe immiſſa, ut patet c. 15. 12. aliquando per angelos voce ſenſibili: aliquando per locutionem ſpiritualem in mente & phantaſia, quo modo Abræ hic locutus eſt Deus.

EGREDERE) Hebraicè לך לך *lech lecha, vade tibi* q. d. Abſolutè vade, & egredere è patria & domo tua, ampliùs eò non rediturus.

Nota. Inter omnes homines hic primò à Deo vocatur Abram, ex patria ſua Chaldæa in Chanaan: datur ergo hic typus vocationis omnium, qui vocantur ad fidem, gratiam, juſtitiam, perfectionem & ſalutem.

Vocatio Abræ eſt typus vocationis omnium.

Hinc & Abram dicitur pater credentium, & juſtorum: idque Primò, quia primus Abram ex media infidelitate Chaldæorum hic evocatur à Deo, ejuſque fides & obedientia tam fuit illuſtris, ut illicò Deum vocantem ſecutus ſit, licet neſciret quò vocaretur, & quò iret, Hebr. 11. 8. Secundò, quia primus Abram promiſſionem accepit de Chriſto ex ſe naſcituro, per cujus fidem & gratiam omnes gentes erant benedicendæ. Tertiò, quia Abram pater fuit Hebræorum, penes quos ferè ſolos fuit fides & Eccleſia Dei uſque ad Chriſtum.

Tropol. de triplici vocatione & renuntiatione vide Caſſian. initio collationis 3. Nam Paphnutius Abbas cap. 6. tria hæc adaptat triplici abrenunciationi, *Prima eſt*, inquit, *qua corporaliter univerſas divitias mundi facultateſque contemnimus: ſecunda, qua mores ac vitia, affectuſque priſtinos animi carniſque reſpuimus: tertia, qua mentem noſtram de præſentibus univerſis ac viſibilibus evocantes, futura tantummodo contemplamur, & ea quæ ſunt inviſibilia concupiſcimus. Quæ tria ut ſimul perficiantur, etiam Abrahæ legimus Dominum præcepiſſe, cùm dixit: Exi de terra tua & de cognatione tua, id eſt de converſatione & moribus vitiiſque prioribus, quæ nobis à noſtra nativitate cohærentia, velut affinitate quadam & conſanguinitate cognata ſunt: tertiò, de domo patris tui, id eſt de omni memoria mundi hujus, quæ oculorum occurrit obtutibus. De duobus enim patribus, id eſt, ſive de illo qui deſerendus eſt, ſive de illo qui expetendus eſt, ita per David ex perſona Dei canitur: Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliviſcere populum tuum, & domum patris tui. Nam qui dicit: Audi filia, pater utique eſt; & illum cujus domum vel populum oblivioni tradi debere perſuadet, patrem nihilominus ſuæ filiæ fuiſſe teſtatur.* Rurſum Philo libr. de Migrat. Abraham, & eum ſecutus S. Baſilius in cap. 7. Iſaiæ, & S. Ambroſius lib. 1. de Abraham cap. 2. *migrationem de terra*, tropologicè exponit, *fugam è carcere corporis & voluptatibus, tamquam cuſtodibus carceris iſtius:* cognationem intelligit, *ſenſuum familiarem uſum, qui ſenſus ſunt cognati mentis, & cum ea pars animæ*. Per domum paternam accipit *mentem, ſive intellectum & rationem, quæ quaſi pater potentias ſuas in ſingulas partes ſeminat, ſuas cuique operationes tribuens, & omnes gubernans.*

Alcuinus ſive Albinus quæſt. 154. in Gen. ait, *Per tres egreſſiones, de terra, de cognatione, de domo paterna, ſignificari egrediendum nobis de terreno homine, de cognatione vitiorum noſtrorum, & de mundo qui diaboli domus eſt*, idque ſignificari pſalm. 44. verſ. 11. *Obliviſcere populum tuum & domum patris tui.* Hugo Victor. libr. 2. Allegor. in Geneſ. cap. 2. docet ſignificari egreſſum animæ de delectatione terrena, & de converſatione prava, in qua ſub patre diabolo primùm permanſit: inviatis autem ad terram vitæ ſpiritalis tabernaculum eſſe converſationem honeſtam, altare fidem firmam, ſacrificium actionem bonam.

DE TERRA TUA] de Ur Chaldæorum, quæ eſt patria tua.

Abram reliquit omnia ſua,

DE COGNATIONE TUA] relinque cognatos tuos Chaldæos idololatras.

DE DOMO TUA] quin & domum tuam deſere; domum inquam, tam ſplendidam, tam caram nec ſolùm domum ipſam, ſed & incolas domus, putà fratrem, patrem, & uxorem, ſi manere velint, relinque, & egredere ſolus, ut Deum vocantem ſequaris. Ecce quot verbis, tot ſtimulis pungit, exercet & acuit Deus fidem & obedientiam Abræ. Ita videtur Abram reliquiſſe reipſa domi in Chaldæa Nachor fratrem idololatram, cum ſua familia. nam cap. præced. v. 31. ſolus Thare, Lot & Sara, cum Abram egreſſi dicuntur ex Chaldæa in Haran: poſtea tamen Nachor, vel deſiderio patris & fratris, vel quia ob diſceſſum patris & fratris vexabatur à Chaldæis, ex Chaldæa ſuos in Haran ſecutus eſt, ut patet c. 24. 10.

omneſque cognatos in Chaldæa.

Proprietates obedientiæ.

Nota hic in Abramo, conditiones & dotes perfectæ obedientiæ. Prima eſt, obedire promptè & libenter: promptè enim ipſe Deum vocantem ſecutus eſt. Ita Caſſian jubet Monachis, *ut præter Abbatis mandatum nulla penitus voluntas vivat in eis.*

Prima.

Secunda.

Secunda eſt, obedire ſimpliciter. quod fit cùm judicium noſtrum ſubmittimus judicio Superioris. *Exiit* enim Abram *neſciens quò iret*. Ita Petrus & Andreas vocati à Chriſto, non hæſitantes, non ſolliciti unde viverent, non conſiderantes quomodo rudes homines prædicatores fieri poſſent, ſine mora ſecuti ſunt Chriſtum. *Crede tibi ſalutare, quidquid monaſterii præpoſitus præceperit, nec de maiorum ſententia iudices, cuius officii eſt obedire, & implere quæ iuſſa ſunt, dicente Moſe, Audi Iſrael, & tace*, inquit S. Hieron. ad Ruſticum. & S. Gregor. *Neſcit iudicare, quiſquis perfectè didicerit obedire.*

Tertia.

Tertia eſt, obedire hilariter. Abram enim cum Sara, Lot, rebuſque omnibus lætus exivit ex Ur. S. Baſilius in Conſtit. monaſt. *Apoſtoli*, inquit, *ſubmiſſa mentis cervice obedientiæ iugum ſubierunt, alacrique animo in fora, in contumelias, in lapidationes, in ignominias, in cruces, in varias neces proceſſere, hanc obedientiam præſtet monachus.*

Quarta.

Quarta eſt, obedire humiliter. Deo enim ardua præcipienti humiliter ſubjecit ſe Abram, dicens cum Pſalte: *Nonne Deo ſubjecta erit anima mea?* &, *Ut iumentum factus ſum apud te.* hinc non obtendit ſenium patris, non viæ moleſtias, &c.

Quinta.

Quinta eſt, obedire viriliter & conſtanter. Abram enim viriliter ſuperavit omnes difficultates cognatorum & itinerum, ut obediret Deo. Rectè S. Auguſt. l. 5. Soliloq. 15. *Conſtanter*, inquit, *Deo crede, eique te totum committe, quantum potes: ita enim ipſe te ad ſe ſublevare non deſinet, nilque tibi evenire permittet, niſi quod tibi proſit etiamſi neſcias.*

Sexta.

Sexta eſt, obedire indifferenter. Indifferens enim erat Abram ut iret quocumque eum vocaret Deus: Deo enim ſe totum reſignabat. *Nihil gratius Deo poſſumus offerre, quàm ut dicamus ei cum Iſaia, Poſſide nos*, ait S. Auguſt in pſalm. 131. Scribit Caſſian. lib. 4. cap. 10. Tabenneſiotas monachos *ſic univerſa complere quæcumque à Superiore fuerint præcepta, tamquamſi à Deo cælitus ſint edita.*

Septima.

Septima eſt, obedire perſeveranter. Abram enim tota vita peregrinatus eſt in Chanaan, ut obediret Deo. ita Chriſtus obedivit uſque ad mortem, & mortem crucis. Denique Climachus gradu 4. *Obedientia*, inquit, *eſt perfecta abnegatio propriæ animæ & corporis, mors voluntaria, vita ſine ſollicitudine, navigatio ſine damno, ſepultura voluntatis, eſt iter facere dormiendo, ſuo onere aliis impoſito.*

QUAM MONSTRABO TIBI) Deus ergo vocans Abram non revelavit ipſi quonam eſſet eundum; ſed id poſtea ei revelavit. Unde Apoſtolus fidem & obedientiam Abrami laudat dicens ad Hebr. 11. *Fide, qui vocatur Abraham, obedivit in locum exire quem accepturus erat in hereditatem: & exiit neſciens quò iret.* Nam, ut rectè ait Delrio, Solet vaga & incerta peregrinatio liberorum procreationi & educationi officere, opes deterere, famam maculare, amicitias ſolvere.

Verùm Deus hic Abramo peregrinaturo, omnia contraria in præmium obedientiæ pollicetur, quæ reipſa eidem præſtitit. Hinc Abræ obedientiam, pariter & remunerationem Judæis & nobis imitandam proponit Iſaias c. 51. 2. *Attendite*, inquit, *ad Abraham patrem veſtrum, & ad Saram quæ peperit vos, quia unum vocavi eum,*

rum, & benedixi ei, & multiplicavi eum:

Noti. Deus vocans Abramum revelavit ſimul ei eundum eſſe in Chanaan, ut patet v. 5. & c. 11. 13. ſed non revelavit illi, in quam partem Chanaan eum commigrare vellet; regio enim Chanaan ampla erat, & in multos reges partita. Quod hic dicitur, ſic intelligc: *Veni in terram* (id eſt, in illam terræ Chanaan portionem) *quam monſtrabo tibi*, hebr. אראך *arecha*, id eſt quam faciam te videre, quam oculis tuis oſtendam.

Abram ſcivit ſe vocari in Chanaan, ſed neſcivit in quam eius partem vocaretur.

Contrarium ſentit Perer. ſcil. quòd Deus è patria vocans Abramum, ad exercendam ejus fidem & obedientiam, nec locum, nec nomen Chanaan, quò volebat eum pergere, illi indicarit. Verùm prior ſententia, quæ eſt Abulenſ. & Oleaſtri hic, ac Riberæ in Hebr. 11. 8. verior videtur, uti ibi fuſiùs oſtendi. Porro *evocavit*, inquit S. Chryſoſt. *Deus Abraham ex Chaldæa, quia volebat eum doctorem ſiere omnibus Palæſtinis & Ægyptiis.*

Fidelis eſt civis mundi.

Moraliter diſcant hic cum Abramo fideles illud Nazianzeni orat. 28. *Nobis omnis terra, & nulla terra patria eſt.* nulla terra erit nobis patria, cùm cælum patriam noſtram eſſe putabimus, & mundum exilium. nam, ut ait Hugo Victor. libr. 3. Didaſc. erud c. 20. *Magnum virtutis principium eſt, ut diſcat paulatim exercitatus animus viſibilia hæc & tranſitoria primùm commutare, ut poſſit etiam poſtmodum derelinquere. Delicatus ille eſt adhuc, cui patria dulcis eſt, fortis autem, cui omne ſolum patria eſt: perfectus verò, cui totus mundus exilium eſt. Ille mundo amorem fixit; iſte ſparſit: hic extinxit.* κοσμοπολῖται ſumus, id eſt non uni orbi, ſed toti orbi nati. Talis Adamus fuit natura. ait Philo: ſed electione Socrates & Diogenes; quorum uterque cùm interrogaretur, Cuias es? *Mundanus*, inquit, *quia totius mundi civis ſum & incola*. Talem ſe eſſe gloriatur Seneca lib. de Tranquill. cap. 3. *Magno* ait, *animo nos, non unius urbis mœnibus clauſimus, ſed in totius orbis commercium emiſimus, patriamque nobis mundum profeſſi ſumus, ut liceret latiorem virtuti campum dare.* Pontius in Vita S Cypriani, *Chriſtiano*, inquit, *totus hic mundus una domus eſt*. Proinde S. Baſilius Præfecto Valentis Imp. exilium minitanti, *exilium ſe non cognoſcere* reſpondit, *qui nullo loco circumſcriptus eſſet*, teſte Nazianzeno or. 20. Alexander Magnus, teſte Plutarcho, Perſis devictis, Macedonibus matrimonio junxit Perſides puellas: tum univerſis mandavit, *ut mundum pro patria, caſtra pro arce, bonos pro cognatis, malos pro peregrinis agnoſcerent.* Quid jam faciat Chriſtianus? Audi S. Auguſt. in Sermone ſent. 17. *Omnis*, inquit, *qui ad ſupernam pertinet civitatem, peregrinus eſt mundi: & dum temporali utitur vita, in patria vivit aliena, ubi inter multa illecebroſa, & multa fallacia Deum noſſe & amare paucorum eſt.* S. Cyprianus, cùm Proconſul ob fidem Chriſti minaretur ei exilium, dixit; *Exul non erit qui Deum in mente habebit: quia Domini eſt terra, & plenitudo eius.*

Adam fuit coſmopolita.

ſic & S. Baſilius: & Alexander.

& S. Cyprianus.

FACIAMQUE TE IN GENTEM MAGNAM.) Notat Cajet. Abram, ſi Deo vocanti obediat, ſeptem à Deo benedictiones, ſiv. ingentia bona promitti. Primum eſt, principatus, ſeu paternitas magnæ gentis, cùm ait, *Faciamque te in gentem magnam*, ut ſcilicet ex te gens Judæorum maxima naſcatur, quæ numero æquetur ſtellis cæli, & arenæ maris: quæque magna ſit honore & dignitate; tum legis & veræ fidei, tum victoriarum aliarumque rerum, Deut. 4. 7.

VERS. 2. *Septem benedictiones Abræ obedienti promiſſæ & præſitæ. Prima.*

Secundum eſt frugum opumque copia, cùm ait, *Et benedicam tibi*. q. d. Homines benè & malè precantur, ſed verbo tenus: nam ultra quod faciant non habent: ego verò quidquid volo, quidquid imprecor, præſto: reipſa ergo benedicam & benefaciam tibi.

Secunda.

Tertium eſt, nominis celebritas & gloria, cùm ait, *Et magnificabo nomen tuum*, ut ſcilicet cunctis ſæculis, & toto orbe celebre ſit nomen tuum, ut Abræ nomine, fide & proſapia glorientur Judæi, Saraceni, Chriſtiani.

Tertia.

Quartum eſt, complexio omnium benedictionum & bonorum, cùm ait, *Eriſque benedictus*, hebraicè eſt והיה ברכה *tibi beracha, ſis benedictio*, id eſt, ita plenè per omnia ſis benedictus, ut videaris eſſe ipſa benedictio, utque homines cuipiam benedicere volentes, te in exemplum ſtatuant, dicentes, Fiat tibi, benedicat tibi Deus, ſicuti fecit & benedixit Abræ, quemadmodum Cæſari in inauguratione olim acclamabant: Sit Auguſto felicior, ſit Trajano melior.

Quarta.

A

Quintum eſt, quòd non ſolùm tibi, ò Abram, ſed & amicis tuis benefaciam. *Benedicam*, inquit, *benedicentibus tibi*, v. 3.

Quinta.

Sextum eſt, quòd tibi maleficis pariter malefaciam. *Maledicam*, inquit, *maledicentibus tibi*. q. d. Inimicos tuos tuaſque iniurias ulciſcar & puniam; iidem enim mihi futuri ſunt amici aut inimici, qui tibi: quod proprium eſt perfecti fœderis & plenæ amicitiæ. Huc alludit Balaam Num. 24. 9. *Qui*, inquit, *benedixerit tibi, erit & ipſe benedictus; qui maledixerit, in maledictione reputabitur.*

Sexta.

Moraliter, Nota hic, quàm utile ſit habere viros ſanctos ſibi amicos, iiſque eſſe benevolum & beneficum; & contrà, quàm malum ſit iis detrahere, eos odiſſe, affligere & perſequi: qui enim eos habet hoſtes, Deum ſentiet hoſtem & vindicem.

Hæc ſex verè corporalia ſunt & temporalia, ſeptimum verò ac præcipuum ſpirituale eſt ac æternum; de quo ſubdit, dicens:

Septima.

B

IN TE BENEDICENTUR OMNES COGNATIONES TERRÆ.) *In te*, id eſt in ſemine tuo, uti exponitur Gen. 22. 17. hoc eſt in Chriſto, qui ex Abramo natus eſt; uti exponit S. Paulus ad Gal. 3. 16. & S. Petrus Act. 3. 26. Quod enim Chriſto filio præſtitum eſt, hoc & Abrahæ parenti Chriſti præſtitum eſt, juxta can. 15. per hoc enim ſpirituale & ſanctum ſemen, putà per Chriſtum Abram factus eſt pater omnium credentium, q. d. Per Chriſtum filium tuum, ò Abram, perque fidem in Chriſtum, omnes gentes benedicentur, id eſt iuſtificabuntur, fientque amici & filij Dei, ac conſequenter heredes regni Dei, & aliquando audient: *Venite benedicti Patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi.* Eſt ergo quod gaudeas ò Abram, quia per Chriſtum filium tuum pater eris omnium fidelium, iuſtorum & electorum. ita interpretantur hæc, & S. Hieron. Anſelm. & alij in epiſt. ad Galat. 3. 16.

VERS. 3. *In te id eſt in Chriſto filio tuo.*

Poteſt Secundò etiam ſic accipi: *in te*, id eſt inſtar tui, ad tui imitationem & exemplum. q. d. Sicut tu per fidem,

Secundò. In te, id eſt inſtar tui.

C

ita & omnes gentes per fidem, non per opera legis benedicentur, id eſt iuſtificabuntur. Hebræi enim literam *bet*. id eſt *in*, ſæpè ſumunt pro affini litera ſervili *caph*, quæ eſt nota ſimilitudinis & comparationis. ita S. Chryſoſt. S. Auguſt. Theophyl. Oecum. in epiſt. ad Galatas cap. 3. 16.

Adverte hic ſicut dicere Dei, utpote efficax, idem eſt quod facere (*ipſe enim dixit, & facta ſunt*) ita benedicere Dei, idem eſt quod benefacere, & bona largiri, quæ quo maiora ſunt, eo maior eſt benedictio. Jam quia maximum bonum eſt gratia & iuſtitia, per quam ſimus divinæ conſortes naturæ, amici, filij heredeſque Dei, & gloriæ cæleſtis; hinc benedictio abſolutè poſita, eamdem gratiam & iuſtitiam per antonomaſiam ſignificat. Hæc ergo Abræ benedictio propriè ſignificat hanc iuſtificationem, tam Abræ quàm poſterorum eius, hoc eſt fidelium, qui per Chriſtum renati Abræ fidem imitantur. Unde rectè explicant Patres *benedicentur*, id eſt, inquiunt, iuſtificabuntur, benedictionem, id eſt iuſtitiam, aſſequentur. nec

Benedictio Dei Abrahæ promiſſa eſt iuſtitia & ſalus.

D

enim maius bonum benedictionemve Deus nobis donare poteſt, quàm ſuam iuſtitiam, amicitiam, filiationem.

BENEDICENTUR) Malè vertit Pagninus, *in te benedicent ſe omnes gentes*, dicendo ſcilicet, Utinam ſim tam felix & benedictus, quam fuit Abram! Hebræum enim נברכו *nibrechu*, purè paſſivum eſt, ſcilicet coniugationis paſſivæ niphal, propriéque ſignificat *benedicentur*: non ergo ſignificat actionem reflexam agentis in ſeipſum, ſcilicet *benedicent ſe*. hoc enim ſignificatur ultima coniugatione hitpael, ſicque dicendum fuiſſet התברכו *hithbarechu*. Ruſum verſionem ac ſenſum Pagnini planè excludit verſio ac ſenſus S. Pauli Gal. 3. 8. Paulus enim citans hunc locum ait: *Benedicentur in te omnes gentes*, putà *omnes cognationes* (familia, tribus, gentes) *terra*, ſicut enim omnes omnino gentes in Adamo maledictæ, & mortua ſunt; ita & in Chriſto omnes benedictæ & iuſtificatæ ſunt.

SEPTUAGINTA QUINQUE ANNORUM ERAT ABRAM, CUM EGREDERETUR DE HA-

VERS. 4.

HARAN] Abram natus eſt anno Thare 70. rurſum Abram egreſſus eſt de Haran annos natus 75. ergo egreſſus eſt de Haran, cùm pater eius Thare ageret annum ætatis 145. poſt hunc Abræ egreſſum de Haran, vixit Thare adhuc 60. annis; mortuus eſt enim annum agens 205.

Dices, Quomodo ergo S. Stephanus Actor. 7. aſſerit Abram exiſſe de Haran, poſt mortem Thare?

Aliqui ex hoc loco Actor. 7. putant Thare genuiſſe Abramum anno ætatis ſuæ non 70. ſed 130. his enim 130. annis, ſi addas hos 75. Abrami, cùm egreſſus eſt de Haran, habebis annos 205. vitæ Thare; ita ut illo anno 205. ſtatim à morte patris Abram exiverit de Haran. ita Lyranus & Toroiellus. Sed hoc repugnat capiti præced. v. 26. ubi diſertè dicitur. quòd Thare anno ætatis ſuæ, non 130. ſed 70. genuerit Abramum. Quòd ſi his 70. annis addendos dicas alios 60. ut fiant 130. incertam facies, & turbabis totam S. Scripturæ chronologiam, quam Moſes in Geneſi tam ordinatè pertexit.

Reſp. ergo, Abram ex Ur Chaldæorum cum Thare migrans in Haran, parvo tempore: & fortè tantùm aliquot menſibus, ibi cum patre ſubſtitit; ac mox valedicens patri, ex Haran cum Lot perrexit in Chanaan, eò

B

enim primitus vocatus fuerat à Deo; cui vocationi Abram geſtiebat & feſtinabat obedire: unde & Moſes hic nullius rei ab Abramo in Haran geſtæ meminit; ſed tantùm capite præced. v. 31. ſignificat eò, ex Ur, Abramum migraſſe, & mox hoc cap. ſubijcit, eum ex Haran progreſſum eſſe in Chanaan, quò à Deo evocabatur. Abram ergo in Chanaan, vivente adhuc patre, peregrinatus eſt ad ſexaginta annos, quibus exactis moritur eius pater Thare in Haran; redit ergo Abram in Haran, ut patrem ſepeliat, & hereditatem cernat, quo facto rurſum revertitur in Chanaan.

Abram bis ex Haran ivit in Chanaan.

Hic iteratò Abramum vocat Deus, promittitque eius ſemini terram Chanaan, cap. 15. verſ. 15. qua de cauſa Abram conſtituit in Chanaan ſedem figere.

De ſecunda Abrami ex Haran in Chanaan profectione loquitur S. Stephanus Act. 7. cùm ait: *Et inde* (ex Haran) *poſtquam mortuus eſt pater eius* (Thare) *tranſtulit illum* (Abramum) *in terram iſtam* (Chanaan) ubi pro *tranſtulit* græcè eſt *μετῴκισεν*, id eſt, firmiter collocavit, ſedem fixit, poſt mortem enim Thare, Abram ſecundò veniens in Chanaan, ibi firmiter & iugiter manſit.

C

Hæc eſt ergo epitome annorum Thare: Thare anno 70. genuit Abram; anno verò 145. Thare patris ſui, Abram ex Haran profectus eſt in Chanaan; anno poſtea 60. moritur Thare, ſcilicet anno ætatis ſuæ 205. qui fuit Abræ 135.

Nota. Ab hoc anno 75. vitæ Abræ, quo ipſe à Deo ex Ur evocatus eſt in Chananæam, uſque ad egreſſum filiorum Iſrael ex Ægypto, ad eamdem Chananæam poſſidendam, fluxerunt anni 430. ut patet Galat. 3. 17. Exodi 12. 40.

VERS. 5. LOT FILIUM FRATRIS SUI) filium Aran: erat ergo Lot frater Saræ uxoris Abræ.

ANIMAS QUAS FECERAT IN HARAN) *Facere*, Hebræis idem eſt quod parare, acquirere, ſive per emptionem, ſive per generationem, ſive alio quovis modo. Rurſum per animas ſynecdochicè intelligit homines; nam pecora intellexit per ſubſtantiam, quæ præceſſit. Sub-

D

ſtantia enim & opes priſcorum ferè erant pecora. q. d. Abram & Lot duxerunt ſecum tam pecora, quam homines, ſive quos quaſi ſervos emerant, ſive quos ſervi & ancillæ eorum genuerant, hos enim quaſi ſervos ſibi natos acquirebant, & faciebant eſſe ſuos Lot & Abram: nam nec Abram, nec Lot ullam adhuc genuerant prolem.

Secundò, Hebræi, facere animas ſpiritualiter explicant; quia, inquiunt, Abram viros plurimos, & Sara mulieres multas ab infidelitate ad Dei cultum traduxerunt: itaque eas quaſi Deo fecerunt & procrearunt, unde Chaldæus vertit, *& animas quas legi ſubiecerunt in Haran*.

Ex dictis facilè patet, fabuloſum eſſe quod narrat Nicolaus Damaſcenus apud Joſephum & Euſebium; ſcilicet Abramum, antequam veniret in Chanaan, vixiſſe Damaſci, ibique quaſi regem regnaſſe: & quod narrat Juſtinus lib. 36. cùm ait, *Iudæis origo eſt Damaſcena, nomen urbi à rege Damaſco, poſt Damaſcum, Abram, Moſes, Iſrael reges fuere*: in quibus verbis tot penè ſunt errores, quot verba.

A

USQUE AD CONVALLEM ILLUSTREM) VERS. 6.
מורה עד אלון *ad elon more*. *Elon* quercum & quercetum, indeque convallem, ſive planitiem quercubus conſitam ſignificat, unde Chaldæus vertit, *uſque ad quercetum More*; LXX. *uſque ad quercum excelſam*. clarè vertas, *uſque ad quercum* vel *quercetum More*, id eſt illuſtre, eſt enim hoc nomen proprium loci ita dicti, quòd illuſtris eſſet, tum quercubus, tum agrorum amœnitate; irrigabatur enim medio Jordane, ſicut paradiſus Domini, & ſicut Ægyptus. Eſt hoc quercetum, ſive hæc convallis ſita iuxta Sichem, ſeſeque porrigit à Betſan, ſive à mari Galilææ, iuxta deſcenſum Jordanis, uſque ad mare mortuum; imò complectebatur ipſum mare mortuum, ſive locum eius, ante ſubverſionem Sodomæ, ita Borchardus. Falluntur ergo, qui convallem More volunt eſſe convallem Mambre, quæ ita dicta eſt à poſſeſſore Mambre, de qua c. 14. v. ult. nam Mambre eſt iuxta Hebron; More verò eſt iuxta Sichem. Vide de hac convalle More Andream Maſium in c. 8. Joſue 30. ubi vult dici convallem *More*, à rad. ראה *raa*, id eſt vidit quod in hiphil ſignificat oſtendit, videre fecit: quaſi convallis More ſit idem quod convallis oſtendentis, vel monſtratoris, ſcilicet Dei; eò quòd Deus Abræ in hac valle oſtendit & monſtravit terram Chanaan (ſicuti ei promiſerat v. 1.) ut patet cap. 13. 14. quia enim hæc vallis valdè pulchra, illuſtris (uti vertit Noſter interpres) & ſpectabilis eſt; hinc in ea quaquaverſum Chananææ amplitudinem & pulchritudinem Abræ oſtendit Deus. Sic ab eadem radice *raa* vocatur mons Moria, quaſi mons viſionis Dei, uti patebit c. 22. 2.

Convallis More, id eſt illuſtris.

CHANANÆUS AUTEM TUNC ERAT IN TERRA) Chananæi tunc incolebant convallem illuſtrem iam dictam, quam Deus eis extorquere & tradere Abræ poſteris jam parat & deſtinat, uti patet ex ſequentibus.

APPARUIT AUTEM DOMINUS ABRAM) VERS. 7.
per angelum, qui in corpore aſſumpto, quaſi perſonam Dei repræſentans, vice Dei locutus eſt Abræ. Omnes enim corporales Dei apparitiones, quæ narrantur in veteri teſtamento, non per Deum immediatè, ſed per angelos eſſe factas, docent Patres.

SEMINI TUO DABO TERRAM HANC) poſteris tuis Judæis, ex Iſaac deſcendentibus, dabo Chananæam.

Anagogicè, terra promiſſionis eſt cælum, ſemen ſunt fideles & ſancti.

ÆDIFICAVIT IBI ALTARE) in quo ſcilicet Abram victimas Deo obtulit in gratiarum actionem, pro Chananæa ſuis poſteris à Deo promiſſa. Nec dubium quin Abram ſuos eò evocaverit, quin & extraneos, atque coram eis verum Deum prædicaverit & celebraverit, promiſſioneſque ſibi factas confeſſus ſit, inſuperque Deum invocaverit. Omnia enim hæc altaris publici conſtructio in ſe complectitur, ſcilicet confeſſionem, laudem, prædicationem oblationem, & invocationem ſolennem & publicam.

AD MONTEM QUI ERAT CONTRA ORIENTEM (Orientalis) BETHEL) Toſtatus putat hunc montem eſſe Garizim & Hebal, de quo Deut. 28. Eſt prolepſis: vocatur enim Bethel, quæ tum vocabatur Luza, nam poſtea à Jacobo vocata eſt Bethel cap. 28. 19. Rectè S. Ambroſ. *Ubi Bethel*, inquit, *eſt, hoc eſt domus Dei, ibi & ara; ubi ara, ibi & invocatio Dei noſtri*. Hæreticis deſunt ara & Bethel, ergo & vera invocatio cultuſque Dei. VERS. 8.

DESCENDITQUE IN ÆGYPTUM) Chananæa enim altior eſt Ægypto, ut eò pergens deſcendere debeat, hinc & Ægyptus ob exundationem & oblimationem Nili fertilior Chananæa, non ſenſit hanc Chananææ famem. Adde, deſcendere in Scriptura ſæpè ſignificat ire. Sapienter S. Ambroſ. l. 1. de Abraham c. 2. *Exercetur*, inquit, *athleta Dei & duratur adverſis: in deſertum abijt, famem incidit, in Ægyptum deſcendit. Compererat in Ægypto laſcivam eſſe iuvenum luxuriam*, &c. *monuit uxorem ut ſororem ſe diceret. Sara ut tueretur maritum, mentita eſt germanitatem*. VERS. 10.

DIC QUOD SOROR MEA SIS) Non mentitur Abram: erat enim Sara eius ſoror eo ſenſu, quo dicam c. 20. v. 12. VERS. 13.

Dices, Saltem Abram hic uxorem ſuam exponit adulterij

Digitized by Google

terij periculo; ita Calvinus, qui hic Abramum in lenocinij ſuſpicionem vocat.

Reſp. negando idipſum; nam Abram Saræ tantùm iubet tacere quòd ſit uxor, & verè dicere quòd ſit ſoror ſua, idque ob præſens vitæ ſuæ periculum. *Periculum* enim *numquam ſine periculo pellitur*. Cavit ergo hic vitæ ſuæ Abram; ne, quia maritus, occideretur; quod cavere poterat & debebat: reliquum, quod cavere ob Ægyptiorum incontinentiam non poterat, Deo commendavit, videlicet ne uxor eriperetur & violaretur. Sciebat, enim ſe in hoc præſertim articulo neceſſitatis, Deo curæ eſſe, cœpitque hic pater fidei contra ſpem in ſpem credere. ita S. Auguſtinus lib. 22. contra Fauſtum cap. 33. Unde non malè cenſet Pererius, Abramum Dei inſtinctu hæc dixiſſe & feciſſe. Adde, confiſus eſt Abram conſtantiæ & caſtitati Saræ (tot enim annis eam pudiciſſimam expertus erat) quòd numquam peccato conſentiret.

VERS. 15. ET NUNTIAVERUNT) Hebraicè ויראו *vairu*, & viderunt, ita & Septuag. Noſter verò videtur legiſſe ויגדו *vaiaggidu*, facilè enim ר in ג, & א in י & ו commutatur. Noſtro favet, quòd τὸ *& viderunt*, immediatè antè præceſſerit; unde non videtur mox repetitum fuiſſe à Moſe.

IN DOMUM) non ad ſtuprum, ſed ad matrimonium, quaſi coniux ſaltem ſecundaria regis futura: ut patet v. 19.

VERS. 16. ABRAM BENE USI SUNT) Hebraicè eſt היטיב *eteb*, id eſt, benefecit, ſcilicet Pharao (ac conſequenter ad exemplum regis cæteri eius aulici benefecerunt) Abramo.

VERS. 17. FLAGELLAVIT AUTEM DOMINUS PHARAONEM) non ob adulterium, quia neſciebat eſſe coniugem Abræ, ſed ob vim Saræ illatam, quia invitam rapi iuſſerat. Verè S. Ambroſ. libr. 2. de Abraham cap. 4. *Afflictiones*, ait, *viro forti coronæ ſunt, invalido infirmitates ſunt*.

PLAGIS MAXIMIS) Rabbini carnales plagam hanc putant fuiſſe fluxum ſeminis, & impotentiam copulæ. Unde quod nos habemus, *propter Saram*, hebraicè eſt, *propter verbum Saræ* quod ipſi vertunt, *propter angelum Saræ*; quod nimirum hic angelus fuerit cuſtos pudicitiæ Saræ, cumque ei diceret Sara, Percute talem (à quo ſcilicet ipſa ſuæ caſtitati timebat) mox percutiebat eum angelus, & faciebat impotentem; ita ut ad Saram accedere, nec vellet, nec poſſet. Fabulæ hæ ſunt Judaicæ.

Secundò, Joſephus, plagam hanc cenſet fuiſſe peſtilentiam, rurſum, tumultum & ſeditiones populares.

Tertiò, Philo & Perer. cenſent fuiſſe morbos & dolores graviſſimos; ita ut nec diu, nec noctu quieſcere aut reſpirare Pharao poſſet.

Quartò, Catholici Doctores paſſim cenſent fuiſſe ſterilitatem, tam hominum, quàm animalium: hac enim pœna ob ſimilem Saræ raptum punivit Deus Abimelech c. 20. v. 17. & 18. Hinc rectè infert Procopius Saram apud Pharaonem caſtam & inviolatam permanſiſſe. Deus enim qui hic iniuriam Abræ, per Saræ raptum illatam, tam graviter vindicavit, multò magis eidem eamdem inviolatam ſervavit. unde hic impleri cœpit illud pſalm. 104.

A 14. *Non reliquit hominem nocere eis; & corripuit pro eis reges.* Adde, ſolebant mulieres per plures dies ungi, ornari & præparari, antequam ad thorum regis admitterentur, ut patet de Eſthere.

Videmus hic igitur Primò, verum eſſe illud pſal. 145. *Dominus cuſtodit advenam, pupillum & viduam ſuſcipiet*. hujuſmodi enim perſonæ derelictæ, Deo ſpeciali modo curæ ſunt, unde pſal. 9. dicitur: *Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor*. hinc in lege ſæpè præcipitur, ne moleſti ſint peregrinis: hoſpitibus enim tutela & fides debetur. Videmus Secundò, quantum Deus curet & protegat juſtos. Unus hic Abram juſtus plus Deo curæ eſt, quàm Pharao cum omni regno, & propter unum juſtum etiam regem flagellat. quis igitur non libenter ſerviat Deo, qui tam fideliter ſuis adeſt & aſſiſtit? Videmus Tertiò, quòd Deus ſpecialis eſt vindex conjugii. neſciebat rex Saram eſſe uxorem Abræ, & tamen flagellatur cum tota domo. tantum peccatum eſt adulterium.

Unde S. Ambroſ. l. 1. de Abraham c. 2. *Unuſquiſque*, ait, *ſe caſtum præbeat, alienum non affectet thorum, nec latendi ſpe*, B *aut faciendi impunitate alienam inceſtet uxorem. non incuria, aut ſtultitia provocetur mariti, aut abſentia longiore. Adeſt præſul coniugii Deus, quem nihil lateat, nullus evadat, nemo irrideat. Vicem abſentis mariti tuetur, ſervat excubias, imò ſine excubiis deprehendit reum, antequam faciat quod paraverit: in animis ſingulorum, in mentibus univerſorum crimen agnoſcit. Etſi maritum adulter fefelleris, non falles Deum: etſi maritum evaſeris, etſi judicem fori luſeris, non evades judicem totius mundi. Ille gravius ulciſcitur iniuriam inopis, contumeliam imprudentis mariti.* Subdit Ambroſ. Abram meritum eſſe hanc Dei tutelam per pietatem, qua Deo jubenti ut in Ægyptum deſcenderet, obedivit. *Nam quia ſtudio obeundi cæleſtis oraculi, uxorem quoque in periculum deduxit pudoris, etiam caſtimoniam coniugii defendit*, ſcilicet Deus. Sic in Vitis Sanctorum legimus, Monachos à ſuis Abbatibus miſſos ad feminas pietatis cauſa, cùm libidinis ſtimulo tentarentur, obedientiæ merito & præſidio, orandoque tentationem ſuperaſſe. Tantas vires, tantam tutelam in periculis præſtat obedientia.

DOMUM EIUS) Nam aulici ejus & domeſtici C ad Saræ raptum & detentionem concurrerant & juverant.

QUOD UXOR TUA ESSET) Sicut id Pharao revelante Deo, ait S. Chryſoſt. Addit Joſephus, ſacerdotes Ægyptiorum, in hac plaga deos, vel potiùs dæmones ſuos conſulentes, idipſum Pharaoni indicaſſe. Potuit denique Pharao, tale quid ſuſpicans, Saram interrogare, & ex ea veritatem cognoſcere, uti factum eſſe putat Pererius. VERS. 18.

UT TOLLEREM) ut non dubitarem eam (putans eſſe liberam) tollere mihi in uxorem. VERS. 19.

Tradit Joſephus, Ægyptios ab Abramo matheſin didiciſſe. Verùm à Joſepho, Moſe & Hebræis in Ægypto habitantibus potiùs id factum eſſe videtur, idque indicatur pſal. 104. 21. nam Abram non videtur diu hæſiſſe in Ægypto.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ABram à Lot ſe ſeparat. Lot Sodomam eligit, Abram Chananaam; quam v. 14. ei Deus oſtendit & promittit.

1. AScendit ergo Abram de Ægypto, ipſe & uxor eius, & omnia quæ habebat, & Lot cum eo, ad Auſtralem plagam. 2. Erat autem dives valdè in poſſeſſione auri & argenti. 3. Reverſuſque eſt per iter, quo venerat, à meridie in Bethel, uſque ad locum ubi priùs fixerat tabernaculum inter Bethel & Hai: 4. in loco altaris quod fecerat prius, & invocavit ibi nomen Domini. 5. Sed & Lot qui erat cum Abram, fuerunt greges ovium, & armenta, & tabernacula. 6. Nec poterat eos capere terra, ut habitarent ſimul: erat quippe ſubſtantia eorum multa, & nequibant habitare communiter. 7. Unde et facta eſt rixa inter paſtores gregum Abram et Lot. Eo autem tempore Chananæus et Pherezæus habitabant in terra illa. 8. Dixit ergo Abram ad Lot: Ne quæſo ſit iurgium

gium

gium inter me & te, & inter paſtores meos, & paſtores tuos: fratres enim ſumus. 9. Ecce
univerſa terra coram te eſt, recede à me, obſecro: ſi ad ſiniſtram ieris, ego dexteram tene-
bo: ſi tu dexteram elegeris, ego ad ſiniſtram pergam. 10. Elevatis itaque Lot oculis, vidit
omnem circa regionem Jordanis, quæ univerſa irrigabatur, antequam ſubverteret Dominus So-
domam & Gomorrham, ſicut paradiſus Domini, & ſicut Ægyptus venientibus in Segor. 11.
Elegitque ſibi Lot regionem circa Jordanem, & receſſit ab Oriente: diviſique ſunt alterutrum
à fratre ſuo. 12. Abram habitavit in terra Chanaan: Lot verò moratus eſt in oppidis, quæ
erant circa Jordanem & habitavit in Sodomis. 13. Homines autem Sodomitæ peſſimi erant, &
peccatores coram Domino nimis. 14. Dixitque Dominus ad Abram, poſtquam diviſus eſt ab
eo Lot; Leva oculos tuos, & vide à loco, in quo nunc es, ad Aquilonem & Meridiem ad O-
rientem & Occidentem. 15. Omnem terram, quam conſpicis, tibi dabo & ſemini tuo uſque in
ſempiternum. 16. Faciamque ſemen tuum ſicut pulverem terræ; ſi quis poteſt hominum numerare
pulverem terræ, ſemen quoque tuum numerare poterit. 17. Surge, & perambula terram in longitu-
dine, & in latitudine ſua: quia tibi daturus ſum eam. 18. Movens igitur tabernaculum ſuum Abram,
venit & habitavit iuxta convallem Mambre, quæ eſt in Hebron; ædificavitque ibi altare Do-
mino.

Vers. 1. AD AUSTRALEM PLAGAM) reſpectu Chananææ, ſive Judææ, ad hanc enim ſemper plagas mundi accommodat S. Script. utpote Judæis ſcripta, erat ergo hic locus Judææ Auſtralis, Ægypto verò Aquilonaris; rediit enim Abram in Bethel, unde exierat.

Vers. 4. IN LOCO ALTARIS) ad locum altaris, in quo ſcilicet c. 12. 8. altare erexerat. Patet ex Hebræo.

Vers. 5. QUI ERAT CUM ABRAM) Hiſce verbis ſignificat Moſes, quòd Lot propter ſocietatem Abræ fuerit à Deo benedictus & locupletatus.

TABERNACULA) papiliones, in quibus ipſe cum ſua familia degebat, nec enim in domibus, ſed in caſulis, quaſi peregrini degebant, Hebr. 11. 9.

Vers. 6. NEC POTERAT EOS CAPERE TERRA) Eadem Chananææ portio non ſufficiebat ad paſcua, quibus alerentur tot tantique greges utriuſque. *Sæculare vitium,* ait S. Ambroſ. libr. 1. de Abraham cap. 3. *ut divites terra non capiat. Nihil enim ſatis eſt divitum cupiditati. Quanto ditior quis fuerit, tanto avidior ad poſſidendum eſt. Extendere agri terminos cupit, & vicinum excludere. Numquid huiuſmodi Abraham? minimè. Tamen ut minimè avarus electionem offert, ut iuſtus diſſenſionem amputat.*

Vers. 7. UNDE FACTA EST RIXA) dum quiſque paſtorum meliora paſcua ſuis gregibus aſſignat. Vide hic, quomodo opes pariant lites & rixas, etiam inter fratres & cognatos amiciſſimos. Unde S. Chryſoſt. hom. 33. *Aucta ſunt*, ait, *armenta, multiplicati greges, affluxerunt divitiæ multæ, & ſtatim diſcinditur concordia. Antea erat pax & charitatis vinculum, nunc rixa & contentio: ubi enim Meum & Tuum, illic omne litium genus; ubi autem hæc non ſunt, ibi ſecura verſatur pax & concordia.* Hinc de primis Chriſtianis ait Lucas cap 4. 32. *Multitudinis autem credentium erat cor unum & anima una.* Cauſam ſubdit: *Nec quiſquam eorum quæ poſſidebat, aliquid ſuum eſſe dicebat, ſed erant illis omnia communia.*

EO AUTEM TEMPORE CHANANÆUS ET PHEREZÆUS HABITABANT IN TERRA) q. d. Ne ergo ab eis invaderetur, & opprimeretur Abram eiuſq; familia, cum Lot contendens & dimicans: rurſum, ne Chananæi hiſce paſtorum rixis ſcandalizarentur, itaque blaſphemarent Abræ familiam fidelem & religioſam, ac conſequenter magis averterentur ab eius fide, & religione, Deoque vero; hac de cauſa voluit Abram ſeparari à Lot, itaque omne eorum ſcandalum tollere.

Vers. 8. FRATRES ENIM SUMUS) *Fratres*, id eſt cognati, erat enim Lot Abræ ex fratre nepos.

Vers. 9. ECCE UNIVERSA TERRA CORAM TE EST) In tua eſt poteſtate & electione, licet tibi eam partem regionis eligere, quæ tibi placuerit, hanc enim tibi incolæ libenter vendent aut locabunt.

Inter fratres maior dividat minor eligat. Abram patruus dat hic ſuo nepoti Lot optionem, ut eligat regionem quam velit. Hinc videtur orta veterum conſuetudo in diviſione hereditatis inter fratres, ut frater maior quaſi prudentior, hereditatem in æquas partes dividat; minor verò eligat, (ut ſic neuter ſe deceptum eſſe queri poſſit) quod laudat S. Ambroſius libr. 1. de Abraham cap. 3. & Auguſt. libr. 16. de Civitat. cap. 20. *Cuiuſmodi*, inquit S. Ambroſius, *debeat eſſe diviſio, Patriarcha docet: firmior dividat, infirmior eligat, ne habeat quod queratur. Electionis enim ſua partem non poterat calumniari. Non reſidet occaſio reſiliendi, cui datur optio eligendi.*

SI AD SINISTRAM) Per ſiniſtram intelligit Septemtrionem; per dextram, Meridiem, ita Chaldæus & Vatablus. In Hebræo, pulchrè verbum verbo opponitur, habet enim ſic: *Si tu ſiniſtrabis ego dextrabo; ſi tu dextrabis, ego ſiniſtrabo*, hoc eſt, ſi tu ſiniſtram elegeris, ego eligam dextram, & contrà. Præclarè S. Ambroſ. libr. 1. de Abraham c. 6. *Dixit*, ait, *ante nos vir ex Philoſophia perfectus diſciplina, quatuor hæc bono viro ineſſe: ut elaboret Primum, ut omnes amicos faciat. Secundum, ut ſi non poteſt amicos facere, certè nec inimicos. Tertium, ut, ſi nec iſtud ſuppetit, ex ſententia diſcedat. Quartum, ſi quis cedentem perſequitur, vindicet ſi ne poteſt: ſed illa tria in Abraha non ſermonibus nudis, ſed veris operibus agnoſcimus. Quintum autem non ita eſt; quando etiam circa cedentem ſervavit affectum parentis, ut eum non ſolùm non perſequeretur, ſed etiam captum erueret ac liberaret:*

OMNEM CIRCA (circumcirca) REGIONEM JORDANIS) Vatablus vertit, *univerſa æquora campi Jordanis*, Chald. *omnem planitiem Jordanis.* Vers. 10.

SICUT PARADISUS DOMINI) Hebraicè כגן יהוה *kegan adonai*, ſicut hortus Domini quem ſcilicet Deus Adamo inſtruxerat & adornaverat, Geneſ. 2. 8. ita S. Auguſt. & ſicuti quilibet alius hortus amœniſſimus, qui à Deo vel factus eſt, vel fieri poteſt.

ET SICUT ÆGYPTUS VENIENTIBUS IN SEGOR) q. d. Sicut ea pars Ægypti, qua itur in Segor, hæc enim irrigatur à Nilo, ideoque fertiliſſima eſt. Verùm quia hæc pars Ægypti, pari modo Sodomam & Gomorrham reſpicit, quæ nobiliores erant urbes quàm Segor, quas proindè potiùs, quàm Segor nominaſſet hic Moſes; hinc Secundò, & magis aptè ac genuinè, τὸ *venientibus in Segor*, refer non ad τὸ *ſicut Ægyptus*, ſed ſuperiùs ad τὸ *regionem Jordanis quæ univerſa irrigabatur venientibus* (veniendo) *in Segor.* q. d. Tota Pentapolis ante ſubverſionem, maximè à loco in quo tunc erat Abram, eundo verſus Segor, irrigua erat & fertiliſſima; ſicut paradiſus, & ſicut Ægyptus, quam Nilus fœcundat, ita S. Auguſt. Caiet. Pererius.

ELEGITQUE SIBI) Permiſit Deus in hac electione ſua Lot decipi; tum, ut eius exemplo & converſatione Sodomitæ ad peccatorum odium, & virtutis amorem excitarentur: tum, ut diſcamus amœniora non præferre ſalutaribus, nec ſequi in electione noſtram cupiditatem. *Infirmior*, ait S. Ambroſ. 1. de Abraham c. 3. *amœniora eligit, utiliora faſtidit. Plerumque enim ubi fructus impares ſunt, prudentior amœniora declinat. Citò invidiam movent, citò in ſe excitant mentem avari, &c.* Vers. 11.

RECESSIT AB ORIENTE) Dices, Lot ibat ad Jordanem & Pentapolim, quæ ſunt ad Orientem: ergo non receſſit ab Oriente, ſed ad eum acceſſit. Reſpondent aliqui eſſe enallagen præpoſitionis: *ab* enim poni pro *adverſus*. Hebr. enim eſt, *profectus eſt ab Oriente* hoc eſt verſus Orientē. Tantùm enim vult dicere, Lot ſeceſſiſſe ab Abraham: ille enim Orientem, hic Occidentem peragravit, q. d.

Lot

Lot receſſit ab Abraham verſus Orientem. Secundò, alij cum Pererio reſpondent, Lot receſſiſſe ab Oriente, quia non directè rectoque itinere ex Bethel perrexit ad Orientem, ſed lateraliter reflexit iter ad Pentapolim, quæ reſpectu Bethel partim erat ad Orientem, partim ad Meridiem. Cùm enim veniret ex Meridie, putà ex Ægypto, in Bethel, non rectà perrexit ad Orientem, ſed reflexit viam ad Meridiem, unde venerat. Tertiò & genuinè, Orientem hic Moſes vocat locum, in quo conſiſtebant Lot & Abraham cùm ſe ab invicem diviſerunt, nimirum eum de quo dixit cap. 12. 8. *Et inde tranſgrediens ad montem qui erat contra Orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum ſuum, ab Occidente habens Bethel, & ab Oriente Hai.* Hic ergo locus, in quo facta eſt ſeparatio Lot ab Abraham, ut patet c. 13. 3. vocatur Oriens, quia erat contra Orientem Bethel, & ab Oriente, habebat Hai. Senſus ergo eſt: Lot receſſit ab Oriente, id eſt à loco in quo cum Abraham fecit pactum ſeparationis, qui ob reſpectus jam dictos à Moſe vocatur Oriens.

ALTERUTRUM A FRATRE SUO) Hebraicè *vir à fratre ſuo*, id eſt alter ab altero, frater à fratre, putà patruus à nepote.

VERS. 12. ABRAM HABITAVIT IN TERRA CHANAAN) *Chanaan* hìc nomen eſt unius gentis & partis terræ promiſſionis, ſitæ iuxta mare Mediterraneum, & fluenta Jordanis.

Chananæus enim fuit unus è ſeptem populis, habitantibus in terra promiſſionis, quos expulerunt Hebræi; à quo quaſi præcipuo tota regio dicta eſt Chanaan, vel Chananæa: & hoc ſenſu etiam Lot habitans in Sodomis, habitavit in Chanaan. Sed arctè accipiendo vocem Chanaan, uti hic capitur, Abram in Chanaan, Lot verò non in Chanaan, ſed in Sodomis habitavit. Sodoma autem non Chananæorum propriè, ſed Pherezæorum erat, inquit Toſtatus.

LOT VERO MORATUS EST IN OPPIDIS QUÆ ERANT CIRCA JORDANEM, ET HABITAVIT IN SODOMIS) ſcilicet Lot proficiſcens & peregrinans cum ſuis gregibus, obibat oppida & campos Jordanis, uſque ad Sodomam: ut clarè habent Hebræa.

VERS. 13. SODOMITÆ PESSIMI ERANT ET PECCATORES CORAM DOMINO) hoc eſt, eximij & graviſſimi peccatores; quia quæ Dei ſunt, vel coram Deo, hæc magna & eximia ſunt. Peccata hæc, vel potiùs peccatorum horum originem, explicat Ezechiel cap. 16. 49. cùm ait: *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium ipſius* (Septuag. vertunt, *delicijs affluebat ipſa & filia eius, & gloriabantur magnificè*) *& manum egeno & pauperi non porrigebant.* q. d. Hæc fuit quintuplex Sodomæ iniquitas, eaque radix & origo cæterarum, ſcilicet libidinum portentoſarum: nimirum prima Sodomæ iniquitas, fuit ſuperbia; Secunda, ſaturitas panis & ciborum, putà comeſſatio & compotatio; Tertia, abundantia & luxus rerum omnium: Quarta, otium.

Quintuplex peccatum Sodomæ. Primum. Secundum. Tertium. Quartum.

Quæritur, Ægiſthus quare ſit factus adulter:
In promptu cauſa eſt, deſidioſus erat.

Quintum. Quinta, immiſericordia. Unde S. Hieron. in citatum verſum Ezech. ſic ait. *Superbia, ſaturitas panis, rerum omnium abundantia, otium & deliciæ peccatum Sodomiticum eſt; & propter hoc ſequitur Dei oblivio, quæ præſentia bona putat eſſe perpetua, unde de Iſrael ſcriptum eſt: Manducavit & bibit, & ſaturatus eſt, & impinguatus, & calcitravit dilectus. Quod ſciens ſapientiſſimus omnium Salomon ita precatur: Tribue mihi neceſſaria, & quæ ſufficiant, ne ſaturatus mendax fiam, & dicam: Quis me videbit? aut pauper effectus, furer, & peierem nomen Dei mei*, hactenus S. Hier.

Secundò, Sodomitæ erant peccatores *coram Domino*, id eſt palàm, publicè, in oculis ſolis huius, ipſo Deo & ſole ſpectante inverecundè peccabant. q. d. Sodomitæ non tantùm iniquiſſimi erant, ſed & imprudentes, Dei hominumque contemptores.

Tertiò, Hebræum ליהוה *ladonai*, quod Noſter *in Dominum*, contra Dominum.

Eo maior fuit virtus Lot, quòd inter peſſimos optimus fuerit, uti docet S. Petrus epiſt. 2. c. 2. 7. & S. Gregor. l. 1. Moral. c. 1.

VERS. 15. OMNEM TERRAM QUAM CONSPICIS) Probabile eſt quod ſentit Perer. ſcilicet Deum, vel angelum vice Dei, Abramo vigilanti (æquè ac Moſi Deuter. 34. 1.) obieciſſe imaginem totius terræ promiſſionis (hanc enim totam naturaliter, tantùm circumſpiciendo, pervidere non poterat Abram) & ſingularum eius partium, in qua omnia quæ in illa terra ſpectatu digna erant, propriè, diſtinctè ac liquidò cerneret. Sic enim diabolus Chriſto oſtendit omnia regna mundi, & gloriam eorum, Matth. 4. 8. Sic S. Benedictus Deo eum elevante, vidit totum mundum, velut exiguum globum in aere pendulum, ſub uno ſolis radio oculis ſuis ſubiectum: uti refert S. Gregorius lib. 2. Dialog. c. 35.

TIBI DABO, ET SEMINI TUO USQUE IN SEMPITERNUM) τὸ, *&*, exegeticum eſt, idemque valet, quod *id eſt*. Abræ enim cenſetur dari, quod ſemini & eius poſteris datur, iuxta can. 15. ita S. Chryſoſt. & Caiet. Promittitur ergo hic ad literam Hebræis poſſeſſio terræ Chanaan in ſempiternum; non abſolutè, ſed reſpectivè, ſcilicet quamdiu durabit hoc ſemen, id eſt populus & reſpub. Hebræorum. Jam enim diſperſo populo, & everſo eius regno, & republica, quid mirum literam hanc, in qua rempub. & regnum ſuum habebant, amplius non obtineant?

Lex vetus fuit æterna ſed reſpectivè tantùm & conditionatè.

Adde cum S. Thoma, vel potiùs Thoma Anglico, Pererio & alijs, promiſſionem hanc eſſe conditionatam, promittitur enim Hebræis Chananæa hac conditione, ſi videlicet ipſi viciſſim Deo obediant, eiuſque legem & cultum ſervent: ut patet Levit. 26. quod quia non fecerunt Judæi, hinc Deus reſcidit ſua pacta & promiſſa, roſque afflixit & evertit, uti eis comminatus fuerat Levit. 26.

Nota. Deus hic remuneratur Abræ manſuetudinem & magnanimitatem, qua Lot, licet iuniori, ceſſerat meliora paſcua. q. d. Tu priùs Lot pacis cauſa ceſſiſti Pentapolim, ideo ego nunc tibi maiora do. *Omnem*, inquit, *terram quam conſpicis, tibi dabo.* Vide quàm largiter Deus remuneret, ſi quid pacis cauſa relinquatur. Partum ceſſerat Abram ipſi Lot, & nunc univerſam terram accipit.

Unde S. Ambroſ. l. 2. de Abraham cap. 7. *Hinc*, ait, *tamquam ex fonte hauſerunt Stoici Philoſophici dogmatis ſententiam, omnia ſapientis eſſe. Oriens enim & Occidens, Septemtrio & Meridies portiones ſunt univerſitatis. His enim totus mundus includitur. Hæc cùm promiſit Deus daturum ſe Abrahæ, quid aliud declarat, niſi ſapienti & fideli præſto omnia, deeſſe nihil? Vnde & Salomon in Proverb. cap. 17. ait: Eius qui fidelis ſit, totus mundus divitiarum.* Et mox: *Quomodo ſapientis totus mundus? Quoniam ipſa natura dat illi ſortem omnium, etiamſi ipſe nihil poſſideat. Domina eſt & poſſeſſor ſapientia, quæ ſua putat naturæ munera, quoniam in uſum hominum data ſunt, nec ullis indiget, etiamſi deſint ei ad victum neceſſaria. Sapiens ſuum indicat quidquid naturæ eſt, qui vivit ſecundùm naturam. Non enim amittit ius ſuum, qui meminit ſe ad imaginem Dei factum, & ad hominem à Deo dictum: Creſcite & multiplicamini, & replete terram, & dominamini in ea, & imperate piſcibus maris, & volatilibus cæli, & omnibus pecoribus, & omni terræ, & omnibus quæ repunt ſuper terram. Et novit, quia ſapientia mater omnium eſt, & orbem terrarum poſſidet.* Anagog. idem accipit *terram reſurrectionis, quam promiſit patribus noſtris, fluentem lac & mel, ſuavitatem vitæ, iucunditatis gratiam, ſplendorem gloriæ, cuius heres primus factus eſt primogenitus à mortuis, Dei filius Ieſus Chriſtus.* Ita S. Chryſoſt. homil. 34. *Sciebat*, inquit, *Patriarcha cedentem minoribus, aſſecuturum maiora: & ceſſit Loto, regionemque deteriorem elegit, ut contentionis reſecaret occaſionem, & ſervata virtute ſua peculiari totam domum pacatam redderet.* Et anteriùs; *Nihil animam ita in tranquillitate & quiete eſſe facit, ut manſuetudo & modeſtia. Hæc omni diademate ſe poſſidenti eſt utilior &c.*

Anagogicè, promittitur hic ſpirituale ſemen Abræ, id eſt, fideles & electi plurimi; eiſque terram viventium in cælis, propriè in ſempiternum poſſidendam, Deus hic pollicetur, ita ex Apoſtolo Rom. 4. 16. S. Auguſt. l. 16. de Civit. c. 21.

SICUT PULVEREM TERRÆ) Id eſt plurimos, & penè innumerabiles dabo tibi poſteros. Eſt hyperbole, nam in rigore arithmetico clarum eſt, longè plures eſſe arenas in terra, quàm ſint, fuerint, ac futuri ſint Judæi. VERS. 16.

Sym-

Digitized by Google

Symbolicè Iſidorus Peluſ. l. 3. epiſt. 296. notat poſteros Abræ hîc comparari pulveri terræ. cap. 15. verò v. 5. ſtellis cœli: quia ex iis alii futuri erant ſapientes & ſancti, cæleſtes, ſublimes & illuſtres inſtar ſtellarum cœli: alii verò inſipientes & pravi, terreſtres, viles, obſcuri, ideoque diſpergendi in omnem terram inſtar arenę vento agitatę.

Vers. 17. PERAMBULA) Non precepit, ſed offert; q. d. Si vis ſcire quanta ſit hęc terra, perambula eam, miraberis, & gaudebis. ita S. Chryſoſt. nec enim reipſa Abram totam Chananęam perambulavit.

Vers. 18. CONVALLEM MAMBRE) Hebraicè eſt, *elon Mambre*, id eſt, quercus & quercetum Mambre. Hęc ergo convallis quercubus erat conſita. dicta eſt Mambre à poſseſsore, qui vocabatur Mambre, de quo c. 14. 13.

IN HEBRON) in territorio Hebron, juxta Hebron.

ÆDIFICAVITQUE IBI ALTARE DOMINO) Abram religioſus ubique Domino erigit altaria, dicitque Deo, *A te principium, tibi deſinet*. Non ergo Abrę filii ſunt Novantes, qui aras evertunt.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Babylonii bello ſuperant Pentapolitas: inter eos capitur & Lot, quem Abram v. 14. liberat cæſis Babyloniis: quare lætus pro victoria Abram v. 18. decimas dat Melchiſedeco, & ab eo benedicitur.

1 FActum eſt autem in illo tempore, ut Amraphel rex Sennaar, & Arioch rex Ponti, & Chodor-
lahomor rex Elamitarum & Thadal rex Gentium, 2. inirent bellum contra Bara regem Sodo-
morum, & contra Berſa regem Gomorrhæ, & contra Sennaab regem Adamæ, & contra Semeber
regem Seboim, contraque regem Balæ, ipſa eſt Segor. 3. Omnes hi convenerunt in vallem Silve-
ſtrem, quæ nunc eſt mare ſalis. 4. Duodecim enim annis ſervierant Chodorlahomor, & tertiodeci-
mo anno receſſerunt ab eo. 5. Igitur quartodecimo anno venit Chodorlahomor, & reges qui erant
cum eo, percuſſeruntque Raphaim in Aſtarothcarnaim, & Zuzim cum eis, & Emim in Save Caria-
thaim, 6. & Chorræos in montibus Seir, uſque ad Campeſtria Pharan, quæ eſt in ſolitudine. 7.
Reverſique ſunt, & venerunt ad fontem Miſphat, ipſa eſt Cades: & percuſſerunt omnem regionem
Amalecitarum, & Amorrhæum qui habitabat in Aſaſonthamar. 8. Et egreſſi ſunt, rex Sodomo-
rum, & rex Gomorrhæ, rexque Adamæ, & rex Seboim, necnon & rex Balæ, quæ eſt Segor: & di-
rexerunt aciem contra eos in valle Silveſtri: 9. ſcilicet adverſus Chodorlahomor regem Elamitarum,
& Thadal regem Gentium, & Amraphel regem Sennaar, & Arioch regem Ponti: quattuor reges ad-
verſus quinque. 10. Vallis autem Silveſtris habebat puteos multos bituminis. Itaque rex Sodomo-
rum & Gomorrhæ terga verterunt, cecideruntque ibi: & qui remanſerant, fugerunt ad montem.
11. Tulerunt autem omnem ſubſtantiam Sodomorum & Gomorrhæ, & univerſa quæ ad cibum per-
tinent, & abierunt: 12. necnon & Lot & ſubſtantiam ejus, filium fratris Abram, qui habitabat in
Sodomis. 13. Et ecce unus qui evaſerat, nuntiavit Abram Hebræo, qui habitabat in convalle
Mambre Amorrhæi fratris Eſcol, & fratris Aner: hi enim pepigerant fœdus cum Abram. 14. Quod
cùm audiſſet Abram, captum videlicet Lot fratrem ſuum; numeravit expeditos vernaculos ſuos
trecentos decem & octo: & perſecutus eſt uſque Dan. 15. Et diviſis ſociis irruit ſuper eos nocte, per-
cuſſitque eos, & perſecutus eſt eos uſque Hoba, quæ eſt ad lævam Damaſci. 16. Reduxitque om-
nem ſubſtantiam, & Lot fratrem ſuum cum ſubſtantia illius, mulieres quoque & populum. 17. Egreſ-
ſus eſt autem rex Sodomorum in occurſum ejus, poſtquam reverſus eſt à cæde Chodorlahomor, et
regum qui cum eo erant in valle Save, quæ eſt vallis regis. 18. At verò Melchiſedec rex Salem, pro-
ferens panem et vinum, erat enim ſacerdos Dei altiſſimi, 19. benedixit ei, & ait: Benedictus Abram
Deo excelſo, qui creavit cælum et terram: 20. & benedictus Deus excelſus, quo protegente, ho-
ſtes in manibus tuis ſunt. Et dedit ei decimas ex omnibus. 21. Dixit autem rex Sodomorum ad
Abram: Da mihi animas, cetera tolle tibi. 22. Qui reſpondit ei: Levo manum meam ad Domi-
num Deum excelſum poſſeſſorem cæli & terræ, 23. quòd à filo ſubtegminis uſque ad corrigiam cali-
gæ, non accipiam ex omnibus quæ tua ſunt, ne dicas: Ego ditavi Abram: 24. exceptis his, quæ co-
mederunt juvenes, & partibus virorum, qui venerunt mecum, Aner, Eſcol, & Mambre: iſti acci-
pient partes ſuas.

Vers. 1. AMRAPHEL REX SENNAAR) rex Babylonis, uti dixi cap. 11. 2. Hic ergo Amraphel videtur tertius aut quartus fuiſse à Nemrod, primo rege & tyranno Babylonis. Rurſum, hic Amraphel fuit primus & præcipuus hujus belli dux.

Dices, Quomodo ergo Joſephus hoc bellum vocat bellum & exercitum Aſſyriorum? Reſp. Sub Aſſyriis Babylonios intelligit; jam enim una eademque erat monarchia Aſſyriorum & Babyloniorum: omnes enim hi reges ſubditi fuerunt regi Aſſyriorum, ſcilicet Nino monarchæ.

Videtur ergo Ninus tranſlata monarchia ex Babylone in Ninivem, alium regem vel viceregem in Babylone conſtituiſse, cujus hic Amraphel fuerit ſucceſſor.

Nota. Hoc bellum videtur contigiſſe quinque circiter annis, poſt egreſſum Abræ de Haran in Chanaan qui contigit anno Abræ 75. Geneſ. 12 v. 4. Nam geſta Abræ, à cap. 12. hucuſque, facilè quinque annos expoſcunt, uti & quinque annos expoſcunt, quæ ab hoc cap. narrantur uſque ad cap. 16. ſcilicet uſque ad nativitatem Iſmaelis; quæ contigit anno decimo à vocatione Abræ, ut patet c. 16. v. 3.

Contigit ergo hoc bellum ſub annum Abræ 80. qui fuit Nini junioris trigeſimus. Nam Abram natus eſt anno 43. Nini ſenioris, qui univerſim regnavit annos 52. Novennis ergo erat Abram, cùm mortuus eſt Ninus ſenior. Huic Nino ſucceſſit uxor Semiramis, quæ regnavit 42. annis. Huic deinde ſucceſſit filius Ninus junior, qui regnavit annis 43. ergo annos 80. Abræ incidit in 29. vel 30. Nini junioris.

Sub annum Abræ 80. contigit hoc eius bellum.

ET ARIOCH REX PONTI) Hebr. Chald. & Septuag. habent. *rex Ellaſar*. Fortè hæc eſt urbs Cęleſyriæ, quæ à Stephano vocatur Ellas, alio nomine Pontus dicta, uti vertit hîc Noſter interpres. Aliter Toſtatus & Pererius, qui per Pontum hîc Helleſpontum intelligunt: ut Arioch hîc fuerit rex Helleſponti, indeque aliis regibus hîc nominatis in auxilium venerit. Verùm hi nimis remotè hunc Arioch in Pentapolim acceſſunt.

Digitized by Google

Chodorlahomor rex Elam] rex Perſarum, qui ab Elam filio Sem prognati, dicti ſunt Elamitæ & Elymæi ita Diodorus. Hic Chodorlahomor videtur fuiſſe fax belli: alios enim reges accendit in Pentapolitas, ut eos olim à ſe ſubjugatos, & jam rebellantes, rurſum ſub jugum ſuum mitteret.

Vers. 2. Et Thadal rex Gentium,] rex Galilææ ſuperioris, quæ dicta eſt Gentium, eò quòd a vicinis gentibus, Arabibus & Ægyptiis, teſte Strabone l. 16. propter fertilitatem & mercimoniorum ob inſignes portus opportunitatem, incoleretur, ideoque poſtmodum à Judæis, illi Galilææ nomen indentibus, dicta eſt Galilæa Gentium. ita Andreas Maſius in Joſue c. 12.9.

Aliter Lyran. & Toſtat. hic gentes accipiunt, ſcilicet errones & profugos ex variis gentibus, quibus aſylum in ſuo regno dederit hic Thadal.

Balæ, ipsa est Segor] Quæ priùs dicebatur Bala, poſtea dicta eſt Segor, id eſt parva, poſtquam ſcilicet Lot illi quaſi parcæ, veniam à Deo impetravit, ut in eam ſe reciperet, ne communi Pentapolis incendio conflagraret: ut patet cap. 19. v. 22.

Symbolicè, S. Ambroſ. l. 2. de Abraham cap. 7. *Quinque reges, ait, quinque ſenſus corporis noſtri ſunt, viſus, odoratus, guſtus, tactus, auditus. Quatuor reges, illecebræ corporales atque mundanæ ſunt: quoniam & caro hominis, ut mundus, quatuor conſtat elementis. Meritò reges dicuntur; quia habet ſuum culpa dominatum, habet regnum grande. Senſus igitur noſtri facile delectationibus ſæcularibus ſe dedunt, & quadam earum poteſtate capiuntur. Corporales enim delectationes & illecebras hujus ſæculi non vincit, niſi mens quæ fuerit ſpiritalis, adhærens Deo, & ſe totam à terrenis ſeparans. Deflexio* (hoc enim ſignificat hebr. *Lot*) *omnis hic capitur.*

Vers. 3. In vallem silvestrem, quæ nunc est mare salis] in vallem pulchram, & inſtar nemoris arboribus conſitam, quæ poſt conflagrationem Sodomæ, verſa eſt in lacum aſphaltitem; ideoque dicta eſt mare ſalſum. Pentapolis enim poſt conflagrationem, aquis iis ſalſis à Deo eſt obruta, ut nullum animal ibi vivere poſſit, unde & vocatur mare hoc mortuum.

Vers. 4. Recesserunt) Hebraicè מרדו *maradu*, rebellarunt, jugum excuſſerunt.

Vers. 5. Percusseruntque Raphaim] Narrat hìc obiter Moſes, quòd Chodorlahomor cum ſuis antequam bellum ſuis rebellibus Pentapolitis inferret, priùs vaſtarit quatuor genteſ eis vicinas, ne rebellibus opem ferre poſſent; puta Zuzim, Emim, Horræos, & Raphaim. Raphaim videntur fuiſſe gigantes, poſteri Rapha gigantis, & habitaſſe in terra Baſan, quæ idcirco dicta eſt terra gigantum, Deut. 3. v. 13. Putant Rabbini *Rapha m* dici ab Orpha nuru Noemi, Ruth 1. ab Orpha enim natum eſſe Goliath gigantem quem occidit David. Idem ſenſit Prudentius in Hamartigenia, dum loquens de Orpha, ait illam contempta Noemi, maluiſſe *ſemiferi ſtirpem nutrire Goliæ*. Verùm hæc eſt fabula. nam ערפה per *ain*, רפה *rapha* ſine *ain* ſcribitur: *ain* autem numquam ex themate excidit.

Raphaim qui & unde?

Secundò, Foreriu in Iſaiæ 26. v. 14. putat *Raphaim* dici à רפא *rapha*, id eſt mederi, ſanare. gigantes enim erant homines ſani, firmi, toroſi.

Tertiò, alii *Raphaim* deducunt à רפה *rapha*, id eſt diſſolvere; quia gigantes ſuo tantùm aſpectu vaſto & horribili vires ac nervos hominum diſſolvebant.

Quartò, Pineda in Job 26. 5. & Sanchez in Iſaiæ 26. v. 14. putant *Raphaim* dici à Rapha patre Goliath, qui quatuor filios gigantes genuit 2. Reg. 21. inde quivis gigantes dicti ſunt *Raphaim*. Sic *Enakim* dicti ſunt gigantes a primo eorum parente Enac. Verùm obſtat, quòd Moſes hebraicè ſcribens vocet eos *Raphaim*: ergo diu ante Davidem & Goliath gigantes vocabantur *Raphaim*, tempore Moſis & Joſue; nam in libro Joſue ſæpiùs fit mentio *Raphaim*. Videntur ergo *Raphaim* dicti & orti à parente ſuo Rapha, qui Moſe fuit antiquior. Reſpondere poſſet Moſen non vocaſſe eos *Raphaim*, ſed *Nephilim* aut *Enakim*: ſed compilatorem Pentateuchi uſitato tum nomine vocaſſe eos *Raphaim*, ſicut Gen. 14. 14. urbs *Dan*, quæ tempore Moſis *Leſem*, poſtea verò à Danitis occupata vocata eſt *Dan*. Verùm rurſum obſtat, quòd compilator hic Pentateuchi fuerit Joſue vel alius ei coævus, qui longè præceſſit tempora Davidis & Goliath. Accedit quòd *Enakim* fuerint tempore Moſis, ut patet Deut. 1. 28. Conſtat autem eos tunc ita vocatos à parente ſuo Enac, qui Moſem præceſſit: ergo idem dicendum eſt de *Raphaim*. fuerunt enim hæ duæ ſtirpes & familiæ gigantum.

Cætera nomina propria ſunt locorum. Vide hìc morem Dei, qui ſolet impios per impios punire. ſunt enim impii virga & flagellum Dei. Sic Judæos punivit per Chaldæos, Chaldæos per Perſas, Perſas per Græcos, Græcos per Romanos, Romanos per Gothos.

Astarothcarnaim) Aſtaroth vel Aſtarte fuit dea Syrorum & Palæſtinorum, quam Græci & Latini Dianam & Junonem vocarunt: unde & S. Auguſtinus hìc quæſt. 16. aſſerit lingua Punica, quæ ex Hebræa deſcendit, Junonem vocari Aſtartem. Jam Diana hæc eſt Luna, diciturque Carnaim, id eſt bicornis. Dicta ergo videtur hæc urbs Aſtarathcarnaim, à Dianæ idolo quod in ea colebatur. Dianam enim, eò quòd eadem eſſet luna, ſolere pingi & fingi cum lunula bicorni in fronte, docent veteres ſtatuę & numiſmata. ita Delrio.

Aſtaroth-carnaim eſt Diana, quia luna bicornis, ejuſq; idolũ & urbs.

Aliter R. Nehemannus putat enim ipſe hanc Aſtartem dici Carnaim, id eſt bicornem, eò quòd ſita eſſet urbs hęc cum ſuo Aſtartis idolo in bicorni, ſeu bicolli monte.

Ad fontem Misphat) id eſt judicii. ita dictus eſt poſtea hic fons; eò quòd Deus ibi judicarit Moſen & Aaron quaſi indignos qui terram promiſſam ingrederentur, propter incredulitatem, qua non crediderunt Deo promittenti aquas ex petra, Num. 20. ita Toſtatus, Lyranus, & S. Hieron. ad Fabiolam.

Secundò & certiùs, Pererius putat, idem eſſe *Miſphat* & *Meriba*. fons enim *Miſphat* idem eſt quod cum aquis; *Meriba*, id eſt contradictionis, Num. 20. 13. Dicitur ergo hic fons *Miſphat*, id eſt judicii; vel *Meriba*, id eſt litis, jurgii murmuris & contradictionis; quia ibi Judęi ob defectum aquę murmurarunt contra Dominum, & cum eo quaſi lite & judicio expoſtularunt. Verùm quia Deus hanc litem miraculo vicit & diremit, dum miraculosè ex petra dedit aquas, itaque ſanctificatus ſuit in eis; hinc fons hic & locus poſtea dictus eſt Cades, id eſt ſancta; ut patet Num. 20. 13. Fons hic ſitus eſt contra Petram Arabiæ. vide Adrichomium.

Asasonthamar) q. d. Urbs palmarum. Fuit hæc Amorrhæorum urbs, poſtea Engaddi dicta. ita ex S. Hieronymo, Eucherio, Chaldæo Adrichomius.

Vallis autem Silvestris habebat puteos multos bituminis) Addit hoc Moſes, ut ſignificet regem Sodomæ cum ſuis hunc locum ad conflictum elegiſſe, eo conſilio & dolo, ut hoſtes Babylonii horum locorum ignari, utpote peregrini, in hos puteos pugnando corruerent: ſed Dei judicio ſecùs factum eſt, ſcilicet ut ipſimet Sodomitæ victi & perculſi, in hoſce puteos ſuos caderent: ut ſequitur.

Cecideruntque ibi) non ipſi reges Sodomæ & Gomorrhę (hi enim fugerunt & evaſerunt, ut patet v. 17.) ſed eorum milites partim gladio ceciderunt, partim ex trepidatione & præcipitatione fugiendo in puteos bituminis corruerunt. ita Abulenſis.

Permiſit Deus hìc Pentapolitas ſuccumbere, ut hac plaga & caſtigatione eos ad mentem & frugem reduceret. ſed fruſtra: ideoque paulò pòſt eos igne cæleſti ſubvertit.

Vers. 12. Nec non et Lot) Permiſit Deus Lot in Sodomis capi, ut caſtigaret ejus præproperam & ſenſualem electionem, qua inter impiiſſimos Sodomitas, illectus loci fertilitate, habitare prælegerat. Fuit tamen hæc Lot captivitas injuſta, ideoque juſto bello liberavit eum Abram. Etſi enim Chodorlahomor Pentapolitas rebellantes juſto bello invaſiſſet, Lot tamen, utpote externum & peregrinum, tangere non poterat. Adde, Chodorlahomor Pentapolitas magis ambitione, & libidine dominandi, ut videtur, quàm juſto aliquo titulo ſibi ſubjugaſſe. totum ergo ejus hoc bellum injuſtum fuiſſe videtur, ac proinde juſtè eum Abram perſecutus eſt & cecidit.

Abram habuit juſtũ belli titulum.

Vers. 13. Abram Hebræo) Hìc primò invenitur cognomen Hebræi. Quęres unde dicti ſint Hebræi? Reſp. Primò, ab Heber, qui fuit atavus Abræ. Hebręi ergo dicti ſunt poſteri Heber: non omnes, ſed ii tantùm qui per Abram, Iſaac, & Jacob deſcendentes diviſis in Babel linguis,

Hebræi dicti ſunt ab Heber avo ſuo.

linguis, primigeniam linguam Hebræam abavo ſuo Heber, cum vera unius Dei fide, religione & pietate traxerunt & conſervarunt: hi enim vocantur filii Heber, puta Hebræi, cap. 10. v. 21. ita S. Hieron. Acacius, Joſephus, Euſebius, Cajetan. Toſtatus, Eugubinus, & S. Auguſt. lib. 2. Retract. c. 4. ubi retractat id quod dixerat lib. 1. de Conſenſu Evang. cap. 14. ſcilicet Hebræos ab Abram, quaſi Abræos dictos eſſe. hoc enim non eſſe verum, patet ex hoc loco; ubi ipſemet Abram vocatur Hebræus: rurſum ex eo quòd Abram per aleph, Hebræus verò per ain ſcribatur.

Secundò, Hebræus idem eſt quod tranſiens, ſcilicet Euphratem. Secundò, Hebræus dicitur à radice עבר *abar*, id eſt, tranſivit; quaſi dicas, tranſiens, tranſamnanus, tranſeuphratæus; uti nos vocamus tranſmarinos, tranſalpinos, tranſmoſanos: quia ſcilicet Abram & Hebræi ex Chaldæa oriundi, tranſierunt Euphratem, ut habitarent in Palæſtina: unde primus Abram hìc poſt tranſitum Euphratem, habitans in Chanaan vocatur Hebræus. Hinc & Septuag. & Aquila hìc, pro *Hebræo* vertunt περάτῃ, id eſt tranſitori, vel, ut vertit S. Auguſt. hìc q. 29. *tranſfluviali*. ita Theodor. S. Chryſoſtomus, Origenes, Diodorus, Rupertus, Burgenſis hìc, & Ribera in 1. Jonæ.

Hebrà eſt Euphrates, ait Theod. Addit Theodor. Hebræum dici ab Euphrate, ſcilicet tranſito: *Hebra enim*, ait, *Syrorum lingua, idem eſt quod Euphrates.* unde & utrobique penè eædem ſunt litteræ; ut Hebræus idem ſit quod Euphratæus. fortè Meſopotamii ob continuum tranſitum, fluvium ſuum Euphratem vocarunt Hebra, id eſt tranſitum: ſicut Judæi Jordanem in ſuo trajectu vocarunt *bet abara*, id eſt domum ſive locum tranſitus, Johan. 1. 28.

Qui ergo primò ab Heber dicti ſunt Hebræi, iidem poſtea à tranſitu Euphratis dicti pariter ſunt Hebræi, id eſt tranſitores, tranſamnani; utrumque enim in Hebræos competit.

Cur Abrã hìc vocatur Hebræus. Nota. In hoc bello primò Abram vocatur *Hebræus*: ut ſignificetur Abram non Sodomita, non Palæſtinus, non Syrus, ſed Hebræus. ſua hac victoria præludere Hebræis, qui ſub Joſue pari modo victores & glorioſi futuri erant, in eadem Chananæa, eamque totam ſibi à Deo promiſſam erant bello ſubacturi. unde Chananææ poſſeſſionem hìc quaſi inchoat, primuſque in ea victor & triumphans pedem figit Abram.

Vers. 14. Numeravit expeditos) Hebr. eſt וירק חניכיו *jarec chanichaf*, id eſt, expedivit initiatos, vel inſtructos ſuos, quos ſcilicet jam ferrum armaque tractare docuerat, ut peregrè inter impios, & infideles habitans, contra eorum injurias, iis juſto bello ſe tueri poſſet. Habebat enim jus belli, tamquam princeps independens familiæ ſuæ numeroſæ, & ab aliis populis ſegregatæ à Deo conſtitutus. de quo plura c. 38. 24.

Vernaculos suos) ſervos domi ſuæ natos, ita Hebræa.

Myſteria numeri 318. Trecentos decem et octo) Ut ſcias (ait S. Ambroſ. l. de Abram c. 3.) non quantitatem numeri, ſed meritum electionis expreſſum. eos enim adſciſcit Abram, quos numero fidelium dignos judicavit, qui in Domini noſtri Jeſu Chriſti paſſionem crederent. T enim, quod Græcis 300. ſignificat, ſignum eſt crucis: I & H, quæ ſignificant 10. & 8. initium ſunt, & abbreviatio Græci nominis Jeſu, ſi τῷ H. T. inſcribas, hoc modo, $\overset{T}{\text{IHS}}$. tantùm enim deeſt littera S, ut ſit plenum nomen Jeſus. Magis ergo merito fidei vicit Abram, quàm numeroſo exercitu. ita S. Ambroſius, Eucherius, & Rupertus l. 5. cap. 15. Ubi adverte. Contigit hæc Abræ victoria juxta Dan, ut patet v. 14. poſtea à Philippo Tetrarcha, in gratiam Cæſaris Tiberii, dicta eſt Cæſarea Philippi, ubi Petrus obſcuram & ſymbolicam hanc Abræ fidei confeſſionem clarè expreſſit, dicens. *Tu es Chriſtus Filius Dei vivi*, Matth. 16.

Rurſum idem S. Ambroſius lib. 1. de Fide ad Gratian. & Liberius Papa in epiſtola ad Orientales, & Rupertus hìc putant hiſce 318. Abræ patris credentium militibus, præſignificatos fuiſſe 318. Patres, fidei pugiles, qui in victrice Nicæa infidelem Arium vicerunt & damnarunt. Verùm hæc omnia ſymbolicè ſunt accipienda, & ænigmaticè. Moſes enim hæc ſcripſit hebraicè, non græcè: ſed potuit Spiritus ſanctus hæc ita attemperare, ut etiam in lingua & Eccleſia Græca (quæ futura erat floreniſſima, in quam proinde hæc Hebræa transferri volebat) ſua continerent myſteria.

A Et diviſis sociis irruit super eos nocte) Abram unam turmam duxit: ſocios tres, puta Aner, Eſcol & Mambre, in tres, ut videtur, turmas diviſit, ut omnes effugii vias hoſti clauderet, utque à quatuor partibus eos adoriens percelleret, opinantes à magno exercitu ſe undique cingi, itaque omnes ſomno vinoque ſepultos opprimeret. *Vers. 15.*

Nota hìc Abræ bellicam fortitudinem, prudentiam, vigilantiam, fidem, juſtitiam: rurſum charitatem, amicitiam, liberalitatem tum erga Lot, tum erga ſuos ſocios & amicos. Sic Leonidas rex Lacedæmonum cum trecentis in caſtra Xerxis, quæ numeroſiſſima erant irrumpens, non antè cædendi finem fecit; quàm feſſus occumberet, qui ad ſuos, *Prandete*, ait, *commilitones, quaſi apud inferos cœnaturi*. Vide hìc, quàm facilè Deus deiiciat omnem mundi potentiam, quamque per paucos, æquè ac per multos ſalvare poſſit. *Leonidæ vox.*

Usque Dan) Urbs Dan tempore Abrahæ & Moſis vocabatur Lais, vel Leſem; & ita ſcripſit Moſes: ſed qui hæc diaria Moſis digeſſit, pro Lais ſubſtituit nomen Dan, quo poſt Moſen vocata eſt, Joſue 19. 47. vide can. 3. Alii
B putant Moſen ſpiritu prophetico vocaſſe eam Dan, quia ita vocandam prævidebat. Sed prius eſt verius.

Egressus rex Sodomorum) vel ex montibus, vel ex urbe Sodoma, in quam, licet ab hoſte jam antè direptam, fuga elapſus evaſerat. *Vers. 17.*

In occursum ejus) ut Abræ de victoria congratularetur, eique gratias ageret, & ab eo ſuos cives ab hoſte liberatos repeteret.

In valle Save quæ est vallis regis) Quia hæc vallis, poſtea dicta eſt vallis regis Melchiſedec, ut habent Septuag. fortè ex eo, quòd circa hanc vallem Melchiſedec occurrerit Abræ victori, eique benedixerit, ac ſacrificium Deo obtulerit. Aut certè hæc vallis dicta eſt regis, id eſt, ampla & regia: unde Joſephus eam vocat campum regium. Hinc dicitur vallis Save id eſt plana: dicitur etiam vallis illuſtris, ob amœnitatem; quia juxta Jordanem ſita eſt, porrigiturque uſque ad mare mortuum. ita Borchardus.

At vero Melchisedec) Videtur Abram ex *Vers. 18.*
C Dan, & convalle Save ſive illuſtri, domum rediens in Hebron, ſive ad convallem Mambre, nonnihil deflexiſſe verſus Salem ad Melchiſedech, ut regem tam pium & tam celebrem viſeret, utque per eum pro victoria adepta gratias Deo ageret & ſacrificaret. Melchiſedec intelligens adventare Abram, occurrit ei.

Quæres, quis fuerit hic Melchiſedec?

Primò, hæretici Melchiſedeciani docuerunt Melchiſedec eſſe Spiritum ſanctum: hic enim eſt Melchiſedec, id eſt, rex juſtitiæ. Sed hæc eſt hæreſis.

Secundò, Orig. & Didymus putarunt Melchiſedec fuiſſe angelum.

Tertiò, Hebræi, teſte S. Hieronymo hìc in quæſt. volunt Melchiſedec fuiſſe Sem filium Noe: vixit enim Sem uſque ad tempora Abræ & Melchiſedec.

Dico Primò, de fide eſt, Melchiſedec fuiſſe verum & merum hominem. Fuit enim rex Salem & ſacerdos, qui occurrit & benedixit Abræ, uti hìc dicitur. ita Epiphan. hæreſ 56. Cyrillus, & alii paſſim. *Melchiſedec fuit regulus Chananæus.*

Dico Secundò, probabilius eſt Melchiſedec non fuiſſe Sem, ſed aliquem è regulis Chananæorum, qui inter impios
D Chananæos pius & ſanctus vixit. ita Theodor. Euſeb. & paſſim veteres, quia Sem genealogia texitur in Geneſi: Melchiſedec autem eſt ſine genealogia, ut ait Apoſtolus Hebr. 7. Secundò, quia Sem cum poſteris occupavit Orientem: Cham verò cum ſuis occupavit terram Chanaan, in qua erat Salem, cujus rex fuit Melchiſedec. erat ergo ipſe Chamæus & Chananæus, non autem Sem aut Semita. vide dicta ad Hebræos 7. 7.

Dico Tertiò, Melchiſedec idem eſt, quod rex juſtitiæ, à juſtitia ergo & ſanctitate huic regi inditum & appropriatum eſt hoc nomen, Melchiſedec. non ergo hoc nomen fuit commune regum Jeruſalem, uti vult Cajet. quemadmodum Ægyptiis regibus commune fuit nomen Pharao, & poſtea Ptolemæus; atque Palæſtinis regibus tempore Abræ commune nomen erat Abimelech. Sed huic perſonæ & regi proprium fuit hoc nomen Melchiſedec: fuit enim ipſe typus Chriſti juſti & ſancti Sanctorum, unde tradit S. Ignatius epiſt. ad Philadelph. & Suidas,

L 2 Mel

Melchiſedec & regem & pontificem & virginem tota vita permanſiſſe.

Melchiſedec fuit virgo.

DICO Quartò, Melchiſedec fuit typus Chriſti: Primò, in nomine & nominis etymo; uterque enim fuit rex juſtitiæ. Secundò in officio & ſtatu; uterque enim fuit rex Salem, id eſt pacis. Tertiò in generatione; uterque enim fuit ſine patre & matre, ad Hebr. 7. v. 3. Quartò, in ætate & duratione; uterque enim quaſi æternus inducitur in Scriptura. Quintò, in pontificatu. Sextò, in ſacerdotio Euchariſtico. vide dicta ad Hebræos c. 7. v. 16. & ſeq.

Fuit typus Chriſti ob ſex analogias. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta.

REX SALEM) Cenſet S. Hieron. epiſt. 126. ad Evagrium, hanc Salem non eſſe Jeruſalem, ſed aliam urbem ſitam juxta Scythopolim; ubi Johannes baptizabat, Johan. 3. 23. in qua, ait Hieron. etiamnum oſtenditur palatium Melchiſedec; ſed errore vulgi, ut videtur. Fortè Jeroboam ejuſque poſteri, ut hoc ſuum palatium celebrarent, dixerunt illud fuiſſe palatium Melchiſedec. Nam communiter Patres docent Melchiſedec fuiſſe regem Salem, id eſt Jeruſalem. ita Irenæus, Euſebius Cæſar. & Emiſſenus, Apollinarius, Joſephus, Chaldæus, Procopius, Abulenſ. Andr. Maſius, Iſidorus, & ex iis Ribera in Hebr. 7. eſtque hæc traditio Hebræorum. Jeruſalem enim prius dicta eſt Jebus, & Salem: ut patet pſalm. 75. 3 in Hebræo. Imò Joſephus l. 7. Belli c. 18. & ex eo Hegeſippus, & Iſidorus, tradunt Jeruſalem conditam eſſe à Melchiſedec.

Fuit rex Jeruſal.

B

PROFERENS (hebraicè הוציא *hotſi*, id eſt protulit) PANEM ET VINUM) non ad cibum militum, vel ad epulum victoriale, ut vult Calvinus & Kemnitius: jam enim ex præda ſaturi erant milites, ut patet v. 24. ſed ad ſacrificium pacificum, in gratiarum actionem pro victoria Abræ à Deo conceſſa offerendum. Patet id Primò, ex eo quod ſubditur: *Erat enim ſacerdos.* q. d. Protulit panem & vinum ad ſacrificium, quia erat ſacerdos, cujus proprium munus eſt ſacrificare. Secundò, quia pſalm. 109. Hebr. 7. & alibi celebre eſt ſacerdotium, ac conſequenter ſacrificium Melchiſedec. Jam verò nuſquam alibi ſacrificium Melchiſedec, ejuſque ritus & modus exprimitur niſi hîc; ergo protulit hîc panem & vinum ad hoc, ut ea Deo ex more ſuo offerret in ſacrificium. Solitus ergo erat Melchiſedec Deo panem & vinum offerre. Tertiò, quia veteres Rabbini, quos citat & ſequitur Galatinus libr. 10. de Arcanis catholicæ veritatis, & Genebrardus in Chronologia in Melchiſedec, vertunt, *obtulit panem & vinum.* Hebræi enim verbo *hotſi* in ſacrificiis utuntur, ut patet Judic. 6. 18 ubi hebraicè eſt הוצאתי מנחה *hotſeti mincha.* quod noſter Interpres vertit, *portans ſacrificium:* S. Auguſt. verò in lib. Judicum quæſt. 35 vertit, *offeram ſacrificium.* Quartò, quia Apoſtolus Hebr. c. 7. ſacrificium Melchiſedech opponit Aaronico, dicitque Chriſtum ſacerdotem eſſe ſecundùm ordinem non Aaron ſed Melchiſedech: Aaronici autem ſacerdotes offerebant omnis generis animalia; ergo Melchiſedec non hæc, nec victimam cruentam, ſed incruentam, putà panem & vinum, obtulit. Quintò, eſt hæc communis ſententia Patrum, Irenæi, Cypriani, Auguſtini, Hieronymi, Theodoreti, Euſebii, Ambroſii, & aliorum, quos citat Bellarm. l. 1. de Miſſa c. 6.

Idem verus ſacerdos.

C

Hinc patet, Miſſam eſſe ſacrificium, Chriſtumque non tantùm in cruce, ſed etiam in ultima cœna ſacrificaſſe, adeoque Euchariſtiam non tantùm eſſe Sacramentum, ſed & ſacrificium. tam enim David, quàm Apoſtolus, dicunt Chriſtum eſſe ſacerdotem ſecundùm ordinem, non Aaron, ſed Melchiſedec: atqui talis non fuit in cruce; quia in cruce cruentum obtulit ſacrificium, quod proinde potiùs fuit ſecundùm ordinem Aaron, quàm Melchiſedec; ergo talis fuit in ultima cœna, cùm ſcilicet Euchariſtiam ſub ſpecie panis & vini inſtar Melchiſedec, Deo obtulit. ita paſſim docent omnes Patres, quos citat Bellarm. loco jam citato.

D

Nota. Melchiſedec priùs panem & vinum Deo obtulit in ſacrificium, ſcilicet partem panis cremando, partem vini libando, id eſt effundendo Deo in gratiarum actionem pro victoria Abræ: deinde reliquam panis & vini partem in milites Abræ libandam, id eſt participandam & comedendam diſtribuit: hoc enim moris erat in ſacrificio pacifico. ita pariter Chriſtus in ultima cœna obtulit panem & vinum, conſecrando illa, & tranſſubſtantiando in ſacrificium Euchariſticum, eaque deinde Apoſtolis libanda diſtribuit, & ſimiliter offerenda & libanda præcepit.

A

ERAT ENIM SACERDOS] Hebraicè והוא כהן *vehu cohen, & ipſe ſacerdos*, id eſt, quia erat ipſe ſacerdos: dat enim cauſam, cur protulerit panem & vinum, ſcilicet, quia ex iis parabat ſacrificium, hæc enim ad præcedentia in hoc verſu pertinere, non autem ad ſequentem v. 19. uti voluit Novatus, patet ex textu Hebræo, Græco, Chaldæo & Latino, qui omnes hæc in eodem verſu jungunt præcedentibus, ſcilicet verſui 18. non autem ſequentibus v. 19 Falluntur ergo Novantes, qui Melchiſedec ſacerdotem hîc vocari putant eo tantùm nomine, quòd benedixerit Abræ, uti ſequitur.

Sic ſæpè Hebr. *vau* id eſt *&*, ſumitur pro rationali כי *ki*, id eſt *quia, nam, enim*, ut pſalm. 94. 5. *Ipſius eſt mare, &* (id eſt quia, ut vertit S. Hieron.) *ipſe fecit illud.* Iſaiæ 64. 5. *Tu iratus es, &* (quia) *peccavimus.* Lucæ 1. 42. *Benedicta tu in mulieribus, &* (quia) *benedictus fructus ventris tui.* & alibi ſæpè.

SACERDOS] Novantes vertunt, *princeps:* ſic enim ſumitur Hebr. כהן *cohen*, 2. Reg. 8. 18. ubi filii David vocantur ſacerdotes, id eſt principes, &, ut Septuag. vertunt, *αὐλάρχαι*, uti exponitur 1. Paral. 18. 17. Verùm propriè *cohen*, nonniſi ſacerdotem ſignificat, abuſivè verò & raro ſignificat principem. Hîc verò ſignificare ſacerdotem patet Primò, tum ex antecedentibus, tum ex ſequentibus: non enim principis, ſed ſacerdotis eſt tam ſacrificare, quàm benedicere. Secundò, quia ita vertunt Septuag. Chaldæus, Philo, Joſephus, & Rabbini. Tertiò, quia ſequitur, *Dei altiſſimi.* erat ergo ſacerdos: non enim rectè quis dicitur Princeps Dei altiſſimi; ſed rectè quis dicitur Sacerdos Dei altiſſimi. Quartò, quia ita vertit S. Paulus Hebr. 7. 1. cùm ait, *Hic enim Melchiſedec rex Salem, ſacerdos Dei ſummi*, græcè *ὑψίστου*, (uti & vertunt Septuag. quos citat & ſequitur Paulus) id eſt altiſſimi.

Melchiſedec fuit ſacerdos.

B

Notat S. Dionyſius cap. 8. Cœl. hierarch. Melchiſedec dici ſacerdotem Dei altiſſimi, non tantùm eò quòd illi ipſe ſerviret, ſed quòd & alios ad ejus fidem cultumque converteret ac promoveret.

BENEDIXIT EI] Putà Melchiſedec Abramo, tamquam major juniori benedixit. Erat enim Melchiſedec typus Chriſti, ſacerdotis æterni; cùm Abram ad ſuos Levitas temporarium tantùm ſacerdotium tranſmiſerit. Benedixit autem dicens: *benedictus Abram Deo excelſo*, id eſt, à Deo, vel apud Deum excelſum. q. d. Benedicatur Abram, & bonis cumuletur à Deo excelſo, prout ipſe cœpit ei benedicere, dum ipſi hanc victoriam tam illuſtrem contulit. ita Lipomanus, qui hîc notat tres actiones ſacerdotales Melchiſedec. Prima eſt, quòd panem & vinum obtulerit; Secunda, quòd Abramo victori benedixerit; Tertia, quòd ab eo decimas acceperit. VERS. 19.

C

QUI CREAVIT] Hebraicè eſt קנה *kone*, id eſt poſſeſſor, qui poſſedit, vel qui comparavit: ſed ideo Deus eſt poſſeſſor cœli & terræ, quia eorumdem eſt creator, eaque creationis titulo ſibi comparavit, ſuaque fecit. Sic v. 22. dicitur Deus poſſeſſor (id eſt creator, ideoque poſſeſſor) cœli & terræ. Sic pſalm. 138. 13. dicitur *poſſediſti*, (id eſt formaſti, & formando poſſediſti) *renes meos.*

DEDIT EI DECIMAS] Putà Abram Melchiſedeco, ut patet ad Hebr. 7. v. 4. ita Joſephus & alii paſſim. Falluntur ergo Hebræi nonnulli, qui è contrario volunt Melchiſedec dediſſe decimas Abramo: quorum hæc eſt ratio. Ille dedit decimas qui præceſſit, quique benedixit Abramo; atqui hic eſt Melchiſedec; ergo Melchiſedec dedit decimas. Verùm falſa eſt major propoſitio. Hebræis enim crebra eſt enallage perſonæ: ipſi enim ſæpè ab una perſona ad aliam tacito nomine tranſeunt, eamque ex dialogiſmo, vel aliis circumſtantiis ſubintelligendam relinquunt. VERS. 20.

D

Tropol. S. Ambroſ. hîc: *Qui vincit*, ait, *non debet arrogare ſibi victoriam, ſed deferre Deo. Hoc Abraham docet, qui triumpho humilior factus eſt, non ſuperbior: ſacrificium denique obtulit, decimas dedit.*

DECIMAS) unum de decem, inquit Chaldæus. Vide hîc, quàm fides & ratio naturalis inclinent ad dandas Deo decimas, etiamſi eas abſolutè non præcipiant: & hoc ſenſu decimæ dici poſſunt eſſe juris naturæ, cùm abſo-

lute

Digitized by Google

jutè ſint juris poſitivi, ſcilicet divini in lege veteri, humani in lege nova. Abræ avi exemplum ſecutus eſt Jacob c. 28. 22.

Ita & Gentiles quodam religionis impulſu, ſæpè in bello de manubiis decimas voverunt & reddiderunt. Id à Poſthumio factum eſt, obtenta belli Larini victoria, nec non ab aliis Romanorum ducibus, uti narrat Dionyſius Halicarnaſſ. lib. 6. Livius & alii. Xenophon quoque in Cyro lib. 5. *Hic etiam*, inquit, *pecuniam de captivis collectam partiti, eamque quam decimæ nomine aut Apollini, aut Epheſiæ Dianæ voverunt, conſecrandum Prætores acceperunt*. Idem in Ageſilao: *Hoſtium, ait, ita fruitus agro eſt, ut duobus annis cenſum talenta & amplius, Deo apud Delphos decimum dedicaret*.

Notat Chryſoſt. orat. 4. contra Judæos, Melchiſedec præfiguraſſe ſacerdotes novæ legis; Abram, qui ei decimas dedit, adumbraſſe laicos.

Ex omnibus) ſpoliis, quæ Babyloniis in bello ademerat.

Vers. 21. Da mihi animas] homines (ita Septuag.) q. d. Redde mihi cives & ſubditos meos captivos, quos cum Lot hoſtibus excuſſiſti; cæteram prædam tibi ſerva.

Nota, quid valeat unius viri virtus & gratia apud Deū: ſcilicet, Deus in unius juſti Lot gratiam, tot impios Pentapolitas liberavit, ut famulum ſuum Abram magnificaret.

Vers. 22. Levo manum meam] q. d. Levans manum in cœlum, quaſi ad Deum, quem teſtem & vindicem invoco, juro: hac enim ceremonia veteres jurabant, levando ſcilicet manum in cælum.

Levo manum, id eſt juro.

Possessorem cæli et terræ) Hinc Philo libro de Cherubim, docet Deum ſolum habere dominium rerum omnium; homines verò earumdem tantùm habere uſum & fructum.

Vers. 23. A filo subtegminis usque ad corrigiam caligæ) Id eſt, nec viliſſimum, nec minimum quid accipiam. Eſt adagium. Vox *ſubtegminis*, non eſt in Hebræo, ſed à noſtro Interprete addita eſt explicationis cauſa. Subtegmen eſt filum quod ſub ſtamine texitur, vel quod ſtamini intexitur: in textrina enim ſibi reſpondent quaſi correlativa, ſtamen & ſubtegmen. Porrò caliga eſt A genus calceamenti militaris, unde milites caligati dicti ſunt, & Cajus Imperator dictus eſt Caligula. Sic Act. 12. 8. dicitur: *Calceate caligas tuas*; quaſi calceos tuos.

Caliga pro calceo.

Non accipiam ex omnibus quæ tua sunt) quæ ſunt Pentapolitanorum, quæque ab hoſte recuperavi: nam ex bonis hoſtium non negat Abram ſe partem ſuam accepturum.

Nota hic continentiam Abræ, quæ eum verè divitem fecit, ut poſſet dicere illud Senecæ: *Mea ſunt divitiæ, non divitiarum ego: quia divitiæ ſapienti in ſervitute, ſtulto in imperio ſunt*. Noluit ergo quidquam accipere: Primò, ut omnes viderent, eum non propter lucrum pugnaſſe, ſed ex charitate ad liberandos captivos. Quàm paucos hodie ſic bellantes invenies? Secundò, quia illa bona pauperibus erepta erant: maluit ergo ea ipſis reſtitui, quàm illis ditari. Tertiò, quia noluit eſſe obnoxius regi ea offerenti. Quartò, ut gloriam victoriæ non ſibi, ſed Deo attribueret. Quintò, ut inſignem animum, terrena omnia parvipendentem, impiis oſtenderet, ſeque majus quiddam habere quàm opes, in quibus infideles omnem ſpem collocant. q. d. Habeo Deum, qui plus poteſt, quàm B omnia mundi bona. Unde S. Ambroſ. lib. 2. de Abraham c. 8. *Perfectæ*, inquit, *mentis eſt, nihil de terrenis, nihil de corporalibus illecebris aſſumere. Ideo Abraham dicit: Nihil ſumam ab omnibus tuis. Quaſi contagium declinat intemperantiæ, quaſi labem refugit corporalium ſenſuum, delectationes mundi reiicit, quærens quæ ſupra mundum ſunt, hoc eſt extendere manus ad Dominum. Manus, operaria virtus eſt animæ. Anguſtæ mentes invitentur promiſſis, erigantur ſperatis mortalibus*.

Aliter Pererius: *Quæ tua ſunt*, inquit, id eſt, quæ tua fuerunt, ſed jam mea ſunt. nam capta bello juſto, cujuſcumque illa fuerint, fiunt victoris, lege non naturali, ſed poſitiva multarum gentium; quam in Hiſpania ſervari docet Abulenſis & Covarruvias. eamdem in Belgio obtinere nonnulli dicunt, ut nimirum præda ab hoſte abacta, & hoſti rurſum excuſſa cedat excuſſori, modò illa ſpatio 24. horarum fuerit in manu hoſtium. Verùm hæc, ut dixi, ſunt juris poſitivi, non naturæ, quod ſequitur hic Abram.

C

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus promittit Abrahæ ſemen numeroſum inſtar ſtellarum cæli, ſimulque terram Chanaan. Hinc Secundò, v. 9. hujus promiſſionis dat ſignum; putà victimas, quibus ſimul fœdus ſuum cum Abram ſancit. Tertiò, verſ. 13. ſe poſteros Abræ poſt 400. annos in Chanaan inducturum pollicetur.

1 His itaque tranſactis, factus eſt ſermo Domini ad Abram per viſionem dicens: Noli timere
Abram, ego protector tuus ſum, & merces tua magna nimis. 2. Dixitque Abram, Do-
mine Deus quid dabis mihi? ego vadam abſque liberis: & filius procuratoris domus meæ iſte Dama-
ſcus Eliezer. 3. Addiditque Abram: Mihi autem non dediſti ſemen: & ecce vernaculus meus heres
meus erit. 4. Statimque ſermo Domini factus eſt ad eum, dicens: Non erit hic heres tuus, ſed qui
egredietur de utero tuo, ipſum habebis heredem. 5. Eduxitque eum foras & ait illi: Suſpice cæ-
lum, & numera ſtellas, ſi potes. Et dixit ei: Sic erit ſemen tuum. 6. Credidit Abram Deo, &
reputatum eſt illi ad juſtitiam. 7. Dixitque ad eum: Ego Dominus qui eduxi te de Ur Chaldæorum,
ut darem tibi terram iſtam, & poſſideres eam. 8. At ille ait: Domine Deus, unde ſcire poſſum,
quòd poſſeſſurus ſim eam? 9. Et reſpondens Dominus: Sume, inquit, mihi vaccam triennem, &
capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbam. 10. Qui tollens uni-
verſa hæc, diviſit ea per medium, & utraſque partes contra ſe altrinſecus poſuit: aves autem non
diviſit. 11. Deſcenderuntque volucres ſuper cadavera, & abigebat eas Abram. 12. Cumque ſol
occumberet, ſopor irruit ſuper Abram, & horror magnus & tenebroſus invaſit eum. 13. Dictum-
que eſt ad eum: Scito prænoſcens, quòd peregrinum futurum ſit ſemen tuum in terra non ſua, &
ſubiicient eos ſervituti, & affligent quadringentis annis. 14. Verumtamen gentem, cui ſervituri
ſunt, ego judicabo: & poſt hæc egredientur cum magna ſubſtantia. 15. Tu autem ibis ad patres
tuos in pace, ſepultus in ſenectute bona. 16. Generatione autem quarta revertentur huc: necdum
enim completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum uſque ad præſens tempus. 17. Cùm ergo occubuiſſet
ſol, facta eſt caligo tenebroſa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis tranſiens inter diviſiones il-
las. 18. In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abram, dicens: Semini tuo dabo terram hanc à fluvio
Aegypti uſque ad fluvium magnum Euphratem, 19. Cinæos, & Cenezæos, Cedmonæos, 20. & Hethæos,
& Pherezæos, Raphaim quoque, 21. & Amorrhæos, & Chananæos, & Gergeſæos, & Jebuſæos.

VERS. 1. HIS ITAQUE TRANSACTIS] q.d. Confecto in Sodomis bello & victoria, gratiiſque Deo actis per Melchiſedech; cùm Abram metueret ne Babylonii bellum reſtaurarent, aut ne Chananæi invidia aut ſpe prædæ illecti, in eum quaſi ſpolijs onuſtum irruerent; Deus volens remunerari ejus pietatem, fortitudinem & virtutem, apparuit Abramo, eumque roboravit, dictitans, nihil ipſi ab Aſſyriis aut Chananæis eſſe metuendum: ipſum enim ſibi cordi eſſe & curæ, ſe ejus tutorem, protectorem & remuneratorem fore.

PER VISIONEM] non in ſomno, ſed in viſione qua Abram vigil vidit angelum, Deum repræſentantem, in corpore aſſumpto; vel oculis corporeis; vel potiùs oculis mentis, cum eoque fœdus iniit. ita Toſtatus. Perer. Oleaſter.

Deus eſt clypeus juſtorum. EGO PROTECTOR TUUS] Hebraicè אנכי מגן לך *anochi magen lach*, ego ſum clypeus tuus, ego ſum ſcutum tuum, ego inſtar ſcuti te protegam, omniaque hoſtium tela excipiam. unde Septuag. vertunt, *ego hyperaſpiſtes tuus*, qui ſcilicet te præcedo. & ſcuto meo protego, uti capitanei in acie ſuum habent hyperaſpiſtem præambulum. Vide hic quomodo Deus juſtos & amicos ſuos ſoletur & protegat. Sic protexit Davidem, pſalm. 5.13. *Domine, ut ſcuto bonæ voluntatis tuæ coronaſti nos.* & pſal. 117.6. *Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo.*

Notum eſt apud Alciatum emblema militis, qui ſcutum, quo omnium hoſtium tela exceperat, cymbam fecit, qua fluvium pedibus impermeabilem trajecit, inde, que clypeum oſculatus: *Hic*, inquit, *verus & ſolus amicus mihi ſuis, cùm premererque ſolo, cùm premererque ſalo.* Tale ſcutum ubique & in omnibus Abræ, aliiſque Sanctis fuit & eſt Deus.

ET MERCES TUA MAGNA NIMIS) q. d. Quia tam piè, ſanctè & fortiter egiſti, ò Abram; & quia reſpuiſti mercedem vilem regis Sodomæ, cap. 14. v. 22. hac de cauſa ego tuæ fidei, patientiæ, fortitudini, charitati, obedientiæ mercedem rependam magnam nimis, quæ tuos labores longè exſuperet, ita S. Chryſoſt. Ambroſ. Cajetan.

Nota hìc mercedis nomen, contra hæreticos, ubi enim eſt merces, ibi eſt meritum bonorum operum, quod hanc mercedem meretur.

Merces bonorum operum duplex. Merces hæc Primò, eſt temporaria, putà multitudo & amplitudo familiæ & poſteritatis; ut patet verſ. 5. Secundò, eſt ſpiritualis & æterna, q. d. Ego ipſe qui ſum Deus bonorum omnium oceanus, ero merces, præmium, & beatitudo tua objectiva, ò Abram. Idem canit David pſalm. 15. *Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei, tu es qui reſtitues hereditatem meam mihi. Funes ceciderunt mihi in præclaris; etenim hereditas mea præclara eſt mihi.* & pſalm 72. *Quid mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram?* & S. Thomas Aquinas cùm Neapoli orans audiret à Chriſto crucifixo: *Bene ſcripſiſti de me Thoma, qua ergo erit merces tua?* reſpondit. *Non aliam quàm tu Domine*; tu enim es ſpes mea, merces mea, amor meus, & omnia. Mentiuntur ergo impii qui dicunt Malach. 3. 14. *Vanus eſt qui ſervit Deo.* *Deus eſt merces & beatitudo Sanctorum.*

Addunt Tertiò, nonnulli, per τὸ *ego protector tuus*, promitti Abræ donum perſeverantiæ: per τὸ verò *& merces tua*, ſignificari & revelari Abræ æternam ejus electionem, eamque efficacem ad gloriam. Sed hoc uti myſticum, ita incertum eſt.

VERS. 2. QUID DABIS MIHI) q. d. Credo, Domine, te multa bona & opes mihi largiturum, ſed cui illa ſervient? ego enim illiberis ſum, filio & herede careo. Sciebat Abram Deum ſibi promiſiſſe filium c. 12. v. 7. nec de Dei fide dubitat; ſed in re tanta, tamque cupita, metuit ne ſua culpa Dei promiſſionem averterit, vel everterit. Cupido enim & amor omnia tuta timet; nec quieſcit donec potiatur amato, reque ita cupita.

Quid ſit משק FILIUS PROCURATORIS) Hebraicè eſt בן משק *ben meſec*, quod Primò, Gennadius & Diodorus exponunt, *filius Meſec*, quæ eſt ancilla mea oriunda Damaſco. Secundò, Vatabl. vertit, *filius relictionis domus meæ*, id eſt, is cui curam omnem rei familiaris meæ reliqui & commiſi; putà diſpenſator & procurator meus. Tertiò & propriè, Oleaſter & Forſterus vertunt, *filius excurſionis* vel *diſcurſionis domus meæ*, id eſt, qui diſcurſat per domum

A domum, uti ſolet œconomus, in rebus diſpenſandis & adminiſtrandis. *Meſec* enim deducitur à radice שק *ſeue*, vel שקק *caccac*, id eſt diſcurrere, quod proprium eſt procuratorum. unde Chaldæus & Theodot. vertunt, *filius œconomiæ*, vel *procurationis domus meæ*, Jam per hebraiſmum ponitur abſtractum pro concreto, putà excurſio pro excurſore, procuratio pro procuratore: intelligitur enim nomen איש *is*, id eſt vir. q.d. *is meſec*, id eſt, *vir procurationis*, cui ſcilicet credita eſt procuratio. Sic vulgò vocamus juſtitiam ipſum judicem, qui præeſt juſtitiæ. unde Aquila vertit, *filius potum dantis domui meæ*, id eſt, ut S. Hieron. in Quæſt. Hebr. vertit, *filius procuratoris domus meæ* procurator enim cibum & potum procurat & præbet familiæ.

ISTE DAMASCUS ELIEZER) ſupple, meus heres erit, quia careo filio. Jam Gennadius & Diodorus putant Eliezer vocari Damaſcum, id eſt Damaſcenum; quia natus erat ex matre Damaſcena.

Secundò, Toſtatus, Delrio, & Honcala putant, huic ſervo proprium nomen fuiſſe Damaſcus, qui fuerit filius Eliezeri. q. d. Damaſcus Eliezeri, ſcilicet filius.

B Tertiò & genuinè, ut videtur, Damaſcus, hebraicè דמשק *Dammeſec*, deſcendit à *meſec*, quod præceſſit; ut præfixa littera *daleth* ſit articulus, quem Syri uſurpant pro *he* demonſtrativo Hebræorum. *Damaſcus* ergo, vel *Dammeſec*, idem eſt quod iſte *meſec*, putà iſte procurator, quod vulgò dicunt Flandri, *den procureur*. itaque ex officio quaſi perpetuo & hereditario procurationis, hic ſervus vocatur Damaſcus, cùm ejus proprium nomen eſſet Eliezer. Ab hoc Damaſco conditam eſſe urbem Damaſcum, tradit S. Hieronymus, Toſtatus, & alii. Quare ingenioſiùs quàm veriùs cenſent alii, Damaſcum dici à דם *dam* & שק *ſac*, quaſi dicas, ſaccus ſanguinis, putà rubri vini. unde & Græci eam Damaſcum, quaſi αἷμα, ſanguinis, id eſt vini, & ἀσκὸν ſaccum dictam voluerunt: & quia magna ibidem fuit vini fertilitas & copia, hinc Bacchum illic in ſacco habitaſſe finxerunt. Sed hoc Gentilium fuit commentum, qui hunc Damaſcum Abræ œconomum ignorarunt; ideoque ex etymologia Damaſci, ejus nomenclaturam indagarunt. *Eliezer procurator Abræ, atque vocatur Damaſcus. Hic Damaſcus cōdidit urbem Damaſcum.*

VERNACULUS MEUS) verna meus, id eſt ſervus meus domi meæ natus, ut habent Hebræa. VERS. 3.

C STATIMQUE) Vide quàm citò anguſtiis & ſcrupulis ſuorum occurrat Deus. VERS. 4.

DE UTERO) de ventre. Eſt hebraiſmus.

NUMERA STELLAS) Erat ergo tunc nox, non illunis, ſed innubis, ſerena & ſtellata. Hinc patet, ſtellas etiam viſibiles, eſſe nobis innumerabiles. Nam, ut ait S. Auguſtinus, quanto quiſque acutiùs intuetur, tanto plures in cœlo videt. ita ipſe lib. 16. Civit. 23. S. Baſil. Euſebius, Ariſtot. Plato, & Seneca apud Perer. Dioptra verò longè plures ſtellas oſtendit, quæ ſolis oculis cerni nequeunt. Cùm ergo nonnulli ex Ptolemæo & Aſtrologis, tantùm numerent ſtellas 1022. tantùm viſu inſignes, illuſtres & magis notabiles numerant. VERS. 5. *Stellæ innumerabiles.*

Nota. Jubet Deus Abram numerare ſtellas, tum quia erat aſtronomus, tum quia eas ſæpè ſuſpicere, & ad cœlum ſuſpirare & anhelare ſolebat, uti & faciebat S.P.N. Ignatius. Hinc Orpheus apud Clement. lib. 5. Stromatûn Abrahamum vocat Aſtrologum, dum canit:

D *Unus præterquam, cui derivatur origo*
Chaldæum ex genere; is noſcebat ſidera cæli,
Illorumque vias, & qua moveatur in orbem
Sphæra.

SIC ERIT SEMEN TUUM) q.d. Inſtar ſtellarum erit, ò Abram, poſteritas tua; tum ad litteram, carnalis Judæorum, quam propriè hic efflagitas; tum allegoricè, ſpiritualis credentium & Chriſtianorum: hi enim ſunt filii Abræ; tum quia ejus fidem & pietatem imitantur; tum quia Chriſtus filius Abræ ſecundùm carnem, Chriſtianorum omnium eſt parens. & hoc eſt quod teſte S. Ambroſ. & S. Auguſt. dixit Chriſtus Johannis 8. 56. *Abraham pater veſter exultavit ut videret diem meum; vidit, & gaviſus eſt.* *Poſteritas Abræ, tum carnalis, tum ſpiritualis.*

Nota, poſteros Abræ tum carnales, tum potiùs ſpirituales, rectè comparari ſtellis cæli; quia poſteritas hæc inſtar ſtellarum Primò, eſt innumera & maxima, (quod maximè hìc ad litteram intenditur.) Secundò, eſt ſublimiſſima & cæleſtis. Tertiò, eſt conſtans, ordinatiſſima, & æterna, Quartò, eſt potentiſſima. Quintò, *Sancti ſunt ſtellæ ob ſex analogias.*

eſt

Digitized by Google

eſt famoſiſſima. Sextò, eſt ſplendidiſſima & glorioſiſſima; atque talis maximè erit poſt reſurrectionem. *Qui enim docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti; & qui ad juſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates*, Danielis 12. Stellæ ergo ſignificant fideles illuſtres, uti ſunt Doctores. Atque huc alludit Eccleſia, cùm canit: *Signifer tuus S. Michael repræſentet eas in lucem ſanctam, quam olim Abræ promiſiſti* (ubi? niſi hîc, & v. 5.) *& ſemini ejus*.

Judæi fuerunt figura Chriſtianorum per iſta analogias.

Nota Secundò. Filii Abræ carnales, putà Judæi, expreſſa fuerunt figura ſpiritualium Abræ filiorum, putà Chriſtianorum. Primò, in numeroſiſſima eorum multiplicatione. Secundò, in duriſſima eorum vexatione, & afflictione in Ægypto. Tertiò, in tam felici tranſitu maris rubri demerſis Ægyptiis. Quartò, in cibo, putà manna, cæleſti, quo aliti ſunt in deſerto per 40. annos. Quintò, in ſerpente æneo, quem quicumque morſi à ſerpentibus aſpiciebant, ſanabantur. Sextò, in peregrinatione 40. annorum per deſertum, duce columna cæleſti, per tot pericula & tentationes. Septimò, in introductione eorum in terram promiſſam, duce Joſue, ſive Jeſu filio Nave. Octavò, in abundantia vini, mellis & B olei in terra Chanaan. Hæc enim omnia ſpiritualiter facile eſt adaptare Chriſtianis.

VERS. 6. CREDIDIT ABRAM DEO] promittenti rem tam arduam, & per naturam impoſſibilem, puta quòd ex Sara anu & ſterili generaret filium; & per eum poſteros innumeros, inſtar ſtellarum cæli.

Nota. Hæc fides Abræ non nuda & informis fuit, uti volunt Novantes; ſed ſubmiſſionis, obedientiæ, reverentiæ, charitatis, aliarumque virtutum operibus veſtita & formata; ut patet ex præcedent. & ſeqq. atque ea S. Jacobi epiſt. c. 2. 21.

ET REPUTATUM EST (à Deo, vel judicio Dei, quod ſincerum eſt, & falli nequit) ILLI AD JUSTITIAM] Hebraicè eſt, *vajachſcebehalo ſedaka*, *& reputavit illam*, ſcilicet fidem, Deus *illi ad juſtitiam*, majorem ſcilicet, (nam jam antè juſtificatus erat Abram, ut patet v. 5. & c. præced.) ut coram Deo juſtior appareret, & revera eſſet. Deus enim ita æſtimat, uti res ipſa in ſe habet; alioqui enim falleretur Dei judicium.

Abram hîc factus eſt non juſtus, ſed juſtior.

Imputativa Novantium juſtitia reiicitur.

Perperam ergo Novantes ex hoc loco probare contendunt ſuam juſtitiam imputativam. Sic enim dixiſſet Moſes: Imputavit Deus Abræ juſtitiam Chriſti. jam autem C contrarium dicit, ſcilicet quòd Deus ipſi Abræ fidem, non Chriſti, ſed ipſiuſmet Abræ imputarit ad juſtitiam; quia ſcilicet propter Abræ fidem, actuſque fidei tam heroicos, eum juſtum, imò ſolito juſtiorem habuit & cenſuit. Nam per hos intrinſecos fidei actus, non denominativè, nec imputativè, ſed revera & intrinſecè juſtificatus eſt, & in juſtitia crevit Abram.

Nota. Hæc ſententia, *Credidit Abram Deo, & reputatum eſt illi ad juſtitiam*, generalis eſt, & ad omnia præcedentia pertinet. Abram cùm per fidem, ex injuſto factus eſt juſtus; & per fidem in juſtitia jam adepta crevit. Vult enim S. Scriptura hic Abram proponere, quaſi patrem fidei, & exemplar juſtificationis. Hic tamen potiùs, quàm alibi hanc ſententiam ponit, quia credere ſemen tale ac tantum, cùm carnale, tum ſpiritale ex conjugibus ſenibus, ſterilibus & infirmis naſciturum, arduus erat fidei actus, iſque ampliſſimus, omnia alia credenda tacitè complectens. Plura de hoc loco dixi Rom. 4. 3.

VERS. 7. POSSIDERES] per tuos poſteros.

VERS. 8. UNDE SCIRE POSSUM] Non dubitat Abram D de Dei promiſſione (alioqui enim fides ejus non fuiſſet illi reputata ad juſtitiam) ſed tantùm modum ejus ſcire cupit, & ejus quod crediderat ſymbolum aliquod & ſimilitudinem ſibi exhiberi exoptat. ita Theodoret. S. Chryſoſt. & S. Auguſt. Id ita eſſe patet ea reſponſione Dei, qui annuens petitioni Abræ tale dat ſignum, quo modum & ordinem futuræ ob oculos ponit. Secundò, cupit hic Abram, ut Deus promiſſum ſuum confirmet, nec ullis poſterorum demeritis idipſum irritet, inquit Rupert. & Toſtatus. Tertiò, non tam ſibi quàm poſteris ſignum petit hic Abram: ut ſcilicet per ſignum hoc poſteri firmiùs idipſum crederent. ita Cajetan.

Cur Abram petat ſignum?

VERS. 9. SUME MIHI VACCAM TRIENNEM, &c.] Primò, in uſum fœderis, quod tecum more & ritu veſtro pacifico, horumque animalium occiſione & diviſione ſan- A cire volo. Secundò, ut poſt initum mecum fœdus, iis mihi ſacrifices. Tertiò, ut per iſta tibi adumbrem & ſignificem quæ poſteris tuis eventura ſunt, partim læta, partim triſtia, antequam ineant poſſeſſionem terræ Chanaan, eis à me promiſſæ. ita Perer.

VACCAM TRIENNEM, ET CAPRAM TRIMAM, ET ARIETEM ANNORUM TRIUM, TURTUREM QUOQUE ET COLUMBAM] Hæc omnia ſymbola ſunt futurorum poſt Abram in ejus poſteris, putà Hebræis.

Vacca, capra, & aries ſignificant tres generationes Hebræorum.

Primò ergo, *vacca* hæc *triennis* indomita ſignificat primam generationem Hebræorum, eorumque libertatem in Ægypto tempore Joſeph. tunc enim liberè & lautè, inſtar juvencæ, paſcebantur opibus Ægypti. Secundò, *capra trima* ſignificat ſecundam generationem Hebræorum, quam poſt Joſeph inſtar capræ mulgere cœperunt Ægyptii, Hebræorum operis & ſervitute ſe ditando. Tertiò, *aries* durus & cornutus ſignificat tertiam generationem Hebræorum numeroſiſſimam & fortiſſimam, ac proinde duriſſima ſervitute oppreſſam ab Ægyptiis, naſcente Moſe. Quartò, *duæ aves*, non diviſæ, uti cætera, ſed integræ in ſacrificium oblatæ, B ſignificant, quòd poſt 400. annos Hebræi liberi & integri eſſent evolaturi ex Ægypto, ut Deum colerent, tum in deſerto, tum in Chanaan. *Turtur* gemebunda ſignificat 40. annos luctus, in peregrinatione per deſertum. unde turtur hebr. dicitur תור *tor*, à תור *tur*, id eſt, cogitare, meditari, eò quòd turtur intus loqui videatur, inſtar eorum qui meditabundi ſecum loquuntur. *Columba* ſocialis ſignificat tempus Joſue, quo Hebræi in terra promiſſa lætè ac placidè habitarunt. Pro *columba*, hebraicè eſt גזל *gaſal*, id eſt, pullus columbæ, ſive pipio, ut vertit Chald. Hebræi enim recenter ſub Joſue Chananæam ingreſſi, in ea fuerunt quaſi pipiones.

Diſſectio quadrupedum ſignificat afflictiones varias Hebræorum in Ægypto; harum finem ſignificant aves integræ. *Volucrum volatus* ad cadavera ſignificat Og, Seon, Amalec, alioſque hoſtes Iſraelem peregrinantem invadentes & vellicantes. *Abram volucres abigens* ſignificat Dei providentiam, Hebræos ob merita Abræ tuentem & protegentem. ita Theodor. & Diodor. Tarſenſis.

C Tropol. de oratione & variis in ea diſtractionibus inſtar avium abigendis, vide apud S. Gregor. lib. 16. Moral. 20.

Quæres, Cur Deus voluit hæc animalia terreſtria eſſe trima, ſive trium annorum? Reſp. Primò, quia trima animalia perfecta ſunt ſtatura, ætate & robore. Secundò, ſymbolicè, quia ſervitus Ægyptia duravit per tres generationes, puta Caat, Amram, & Moſis.

Trop. vacca eſt humilitas, capra pœnitentia, aries fortitudo, turtur caſtitas, columba manſuetudo.

Tropologicè, qui contendit ad terram promiſſionis in cælis, quaſi verus Hebræus Abræ filius, hic ſumat Primò, vaccam triennem, id eſt humilitatem triplicem, putà, humiliet ſe ſuperioribus, paribus & inferioribus. Secundò, capram trimam, id eſt pœnitentiam triplicem, putà contritionem, confeſſionem & ſatisfactionem. Tertiò, arietem trimum, id eſt fortitudinem triplicem, ut ſcilicet fortiter ferat pro fide & Dei obſequio damna opum, honoris, & corporis, ſive vitæ. Quartò, ſumat turturem, id eſt caſtitatem & orationem; atque columbam, id eſt, ſimplicitatem & manſuetudinem. Quintò, abigat volucres, id eſt dæmonum tentationes.

D Myſticè, hoc eſt phyſicè, S. Ambroſ. libr. 2. de Abraham c. 8. Vitula, inquit, repræſentat terram, capra aquam, aries aërem, qui fortis ut aries, ventis & procellis terram aquamque concutit. Hæc enim offerenda ſunt Deo. Moral. Vitula eſt caro, capra eſt ſenſus, aries eſt verbum. *Caro noſtra vitula eſt: laborat ut ferat, laborat ut colligat: laborat ut pariat: innumeris fatigatur laboribus, Unde & Græci δάμαλιν ἀπὸ τοῦ δαμᾶσθαι λίαν, eò quòd demetur nimis. Senſus autem noſtri caprarum modo, velut ſaltu quadam alis exiliunt. Ad omnem occaſionem præſtò ſunt, vel occurſu ſemineæ pulchritudinis, vel odore ſuavitatis alicujus: auditu pariter & tactu moventur velociter, quibus etiam animæ inflectunt conſtantiam. Aries vehemens eſt, ſicut & ſermo noſter efficax operationis, ordine quodam* vitæ & actionum *gregem ducens*. Hæc ergo tria Deo litanda ſunt. ita S. Ambroſius.

Allegoricè, hæc animalia ſignificabant Chriſtum Chri-

ſtique

ſtique ſacrificium, quo ſancitum eſt novum fœdus Chriſtianorum cum Deo. Aries ergo, ſive ovis ſignificat Chriſti innocentiam: capra ſignificat ſimilitudinem carnis peccati in Chriſto; vacca robur & patientiam Chriſti in perferendis laboribus: turtur, Chriſti munditiem & caſtimoniam; columba, quæ ſine felle eſt, incomparabilem Chriſti manſuetudinem, quam ille nos præcipuè amare & imitari voluit, dicens: *Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde*. ita Lyranus.

VERS. 10. *Sanciebantur fœdera diviſione victimarum.*

DIVISIT EA PER MEDIUM] ſidit ea ſecando à capite ad caudam. Videtur hic Deus inſtituere ritum feriendi fœderis, ut ſcilicet in fœdere ſindant & dividant animalia, ſive victimas fœderales, interque partes ita diviſas tranſeant, imprecando ſibi ſimilem necem & fiſſionem, ſi fœdus violent. Unde hunc ritum deinceps ſervarunt Judæi, ut patet Jerem. 34. 18. Chaldæi quoque: apud Chaldæos enim, inquit Diodorus Tarſenſis, tutius habetur juſiurandum, cùm illud per animalium ſectionem ſanciunt, eamdem prævaricatoribus imprecantes. Sic Romani & Latini

Stabant & caſa firmabant fœdera porca,

Plura hac de re dixi 1. Corinth. 11. v. 25. & dicam Exodi 24. 8.

PARTES CONTRA SE] Poſuit partes illa ſibi altrinſecus reſpondentes, relicto ſpatio intermedio ad tranſeundum. Hæc omnia fecit Abram inſtinctu & juſſu Dei, licet id non exprimat Moſes.

VERS. 11. AVES NON DIVISIT) quia non faciebant ad fœdus. Symbol. S. Ambroſ. lib 2. de Abraham c. 8. *Non ſunt enim*, inquit, *diviſi juſti, quibus dicitur, ut ſint ſimplices ſicut columbæ. Mens enim directa ad Chriſti gratiam, videbat hunc mundum plenum eſſe iniquitatis: pudicitiam autem, fidem, ſinceritatem nullis eſſe obnoxias paſſionibus: avaritiam verò, & ſollicitudines ſæculi, quibus ſuffocantur qui habent voluptates divitiarum, dilacerari ac dividi. Unde & divitiæ dictæ ſunt, quòd mentem dividant, atque in diverſum ſcindant, & in partes trahant, nec ſinant incorruptam eſſe & integram.*

ABIGEBAT) Rectè. hoc enim ſignificat Hebræum וישב *jaſſeb* à rad. נשב *naſcab*, id eſt, amovit, expulit. ita Chaldæus, Vatabl. & alii. eſtque hæc verſio vera & genuina. Certum enim eſt, Abram abegiſſe volucres à ſuis victimis, alioqui enim eas devoraſſent. Verùm Septuag. aliis punctis legentes ישב *jeſceb*, contrariè vertunt, *ſedit cum eis Abram*. quod tamen verum quoque eſt. ſedebat enim eminus Abram cum avibus à ſe abactis: hæ enim abactæ eminus ſedebant victimis inhiantes, & ad eas redire cupientes.

Simili modo cùm Epiſcopus ſolemnem Miſſam facit; diaconi ex utroque latere tenent flabella, ad muſcas & culices abigendas, ne in calicem incidant: ſicut Abram volucres, quæ ad victimas deſcendebant, abigebat, ait Turrianus in Conſtit. Apoſt. S. Clementis lib. 8. c. 12.

Notat S. Ambroſ. lib. 2. de Abraham, nullam hinc aruſpicinæ, qua ex volatu vel garritu avium divinabant Gentiles, ſumendam eſſe commendationem; quod tamen ſubinnuit Valeſius Sacræ Philoſoph. c. 30. ubi videtur gentilizare, ideoque cenſuram Indicis Romani incurrit.

VERS. 12. CUMQUE SOL OCCUMBERET, SOPOR IRRUIT SUPER ABRAM] Sopor hic Abræ partim fuit naturalis, ex nimio labore diurno, occidendi, dividendi, ſacrificandi victimas, abigendique ab eis volucres; partim fuit Abræ à Deo immiſſus, ſicut Adæ ſoporem immiſit Geneſ. 2. 21. Eſt enim utrobique in Hebr. eadem vox תרדמה *tardema*, quam Septuag. vertunt *ecſtaſin*. In ecſtaſin ergo raptus Abram, vidit poſterorum (ut patet v. ſequ.) ſuorum in Ægypto ſervitutem, idque videns horrore & angore correptus eſt. ita Philo, Pererius, & alii.

Abram in ecſtaſi videt futura.

Sopor Dei eſt Dei patientia & diſſimulatio.

Symbolicè, hic ſopor ſignificabat Deum, quaſi dormientem & diſſimulantem ad tempus afflictionem Hebræorum: unde contigit in occaſu ſolis, id eſt, mortuo Joſeph, qui eorum apud Pharaonem erat patronus. Secundò, Pererius putat hunc ſoporem Abræ ſignificare, quòd Abram antè ſit moriturus, nec viſurus ſuæ gentis calamitatem.

Allegoricè, hæc ad perturbationem in fine mundi futuram refert S. Auguſt. l. 16. Civit. 24.

A IN TERRA NON SUA] putà partim in Ægypto; partim in Chananæa.

VERS. 13. ET SUBIICIENT EOS SERVITUTI, ET AFFLIGENT QUADRINGENTIS ANNIS] Nota, hos 400. annos partim referendos eſſe ad τὸ *affligent*, partim ad τὸ *peregrinum erit ſemen tuum*, quòd præceſſit, nam in Ægypto non ſervierunt Hebræi, imò non habitarunt 400. annis, ſed tantùm 215. uti oſtendam Exodi 12. 40. Senſus eſt ergo, q. d. Ab hoc tempore, quo mox tibi, ò Abram, promiſſum ſemen dabo, faciamque tibi naſci Iſaac, uſque ad egreſſum tuorum poſterorum ex Ægyptia ſervitute in Chanaan, fluent anni 400. quibus Iſaac & poſteri tui, partim peregrini erunt hic in Chanaan & in Ægypto, partim in Ægypto ſervient & affligentur.

Ab Iſaac exitum ex Ægypto ſūe anni 405.

Nota hos 400. annos inchoandos eſſe à nativitate Iſaac (hæc enim concernunt poſteros Iſaac, non autem Iſmaelis) quæ contigit anno 100. Abræ, qui fuit 25. ab ejus vocatione, Geneſ. 12. 4. ab hoc enim anno 100. Abræ, uſque ad exitum Hebræorum ex Ægypto, fluxerunt anni 405. Sed Scriptura ſolet parvos numeros prætermittere, B ideoque hic quinque annos omittit. ita ex S. Auguſt. Pererius. Vel ſi præciſam ſupputationem requiris, hos annos inchoa ab ejectione Agar & Iſmaelis ex domo Abræ; tunc enim remanſit in domo Abrahæ ſolus Iſaac, unicus heres ejus, & harum ejus promiſſionum. unde Gen. 21. 12. ubi ejectio Iſmaelis præcipitur, dicit Deus Abrahæ: *Quia in Iſaac vocabitur tibi ſemen. Sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia ſemen tuum eſt*. ita Tornielus. Hæc enim ejectio Iſmaelis contigit anno Abræ 105. cùm Iſaac eſſet quinquennis, ut dicam c. 25.

VERS. 14. JUDICABO] graviſſimè puniam plagis Ægyptiacis, Exodi 7. & ſeq.

MAGNA SUBSTANTIA] magnis opibus tum ſuis, tum Ægyptiacis. Spoliabunt enim Ægyptum, Exodi 12. 36.

VERS. 15. IBIS AD PATRES TUOS IN PACE] defungeris morte placida, pacata & læta. Audi S. Ambroſ. lib. 2. de Abraham c. 9. *Nonnulli putaverunt patres eſſe elementa, ex quibus conſtat caro noſtra dum vivimus, & in quæ reſolvimur. Sed nos qui meminimus matrem nobis eſſe Jeruſalem quæ ſurſum eſt, illos aſſerimus patres, qui vitæ meri*C*to & ordine anteceſſerunt. Erat illic Abel pia victima, erat pius & ſanctus Henoch, erat Noe: ad eos promittitur Abrahæ tranſitus.*

IN SENECTUTE BONA] provecta, matura, annorum 175.

VERS. 16. *Generatio eſt ſpatium centum annorum.*

GENERATIONE AUTEM QUARTA REVERTENTUR HUC) *Generatione quarta*, id eſt, quarto ſæculo, ſive quarto centenario annorum: putà poſt 400. annos. Generatio enim, ſive ſpatium vitæ humanæ, 100. annis circumſcribitur, Eccli. 18. 8.

Poteſt Secundò, cum Pererio generatio hic propriè capi, pro ea qua pater generat filium; nam poſt deſcenſum Jacob in Ægyptum, hæ fuerunt quatuor generationes in linea Juda, eorum qui ex Juda nati ſunt in Ægypto: Eſron, qui fuit nepos Juda, genuit Ram (en prima.) Ram genuit Aminadab, (en ſecunda.) Aminadab genuit Naaſſon, (en tertia.) Naaſſon genuit Salmon, qui terram Chanaan Judæis à Deo promiſſam ingreſſus eſt, (en quarta.)

Dices: Septuag. Exodi 13. 18. non quatuor, ſed quin-D que generationes hic computant. Reſp. Septuag. computant à filiis Jacob excluſivè; computant enim ipſum Phares filium Juda. nam Phares genuit Eſron: at non in Ægypto, ſed in Chanaan, Eſron enim cum Phares patre, & avo Juda, & abavo Jacobo, è Chanaan intravit Ægyptum: ut patet Geneſ. 46. v. 12. & 26. ideoque hæc quinta generatio hic omittitur.

NECDUM ENIM COMPLETÆ SUNT INIQUITATES AMORRHÆORUM) Nota. Per 40. annos toleravit Deus Chananæorum peccata, donec ſcilicet impleretur ab eis menſura peccatorum, à Deo vindictæ & excidio eorum præſtituta: qua impleta, & Chananæis expulſis & deletis, in eorum locum & regionem ſurrogavit Hebræos.

Tria Chananæorum peccata.

Nota Secundò. Amorrhæorum & Chananæorum iniquitates (ut patet Levit. 18. & Deuter. 9. & 12.) præcipuè fuere tres, Primò, idololatria, qua etiam proprios

filios

Digitized by Google

filios igni comburendo diis immolabant. Secundò, injuſtæ oppreſſiones peregrinorum & pauperum. Tertiò, promiſcua matrimonia cum conſanguineis & cognatis. Rurſum libido nefanda, non tantùm marium cum maribus, ſed etiam cum beſtiis. Hæc ita abominanda fuerunt, ut terra non potuerit eos ampliùs ſuſtinere; ſed eos evomere ſit coacta, ut ait Scriptura.

Quæ peccata maximè punit Deus in hac vita. Ubi Nota Tertiò, Deus in hac vita maximè ſolet punire peccata publica & inverecunda; quæ humanæ ſocietati exitialia ſunt. Humana verò ſocietas tribus maximè coaleſcit: Primò, religione & pietate in Deum; Secundò, æquitate & juſtitia; Tertiò, rectâ vivendi diſciplina, & bona morum compoſitione. Contra primum peccat atheiſmus & idololatria, contra ſecundum rapinæ & oppreſſiones innocentum, contra tertium promiſcua & infanda libido.

Deniqu. S. Greg. in Ezech. explicans illud c. 3. *Si converſus juſtus à juſtitia fecerit iniquitatem, ponam offendiculum coram eo; Hoc,* inquit, *cum tremore nobis conſiderandum eſt, quòd juſtus & omnipotens Deus, cùm iraſcit præcedentibus peccatis, permittit ut cæcata mens etiam in alia delabatur.* Sic permiſit Chananæos labi in alia & alia ſcelera, donec impleretur eorum menſura: magna ergo Dei pœna eſt impunitas peccandi peccatori in ſalta ad graviorem ejus punitionem & damnationem. Ex hoc ergo loco diſce Primò, quidquid peccamus, quaſi in unum cumulum coram Deo venire, ut mensura impleta, certum ſuper nos cadat exitium. non ergo levia putemus eſſe peccata, etiam parva quia addunt aliquid ad hunc cumulum. Diſce Secundo, gratiam eſſe, ubi Deus citò peccata punit: per hoc enim cumulus peccatorum decreſcit. ex adverſo magna ira Dei eſt, ubi Deus diu differt & diſſimulat: tunc enim cumulus culpæ augetur, ac conſequenter & pœnæ. Diſce Tertiò, Deum impios tolerare ad certum terminum, quem tranſgredi non poſſunt ſine Dei punitione. Diſce Quartò, cùm in republ. vel urbe aut principe, alove homine, peccata ad ſummum pervenerunt, tunc certam Dei vindictam imminere, eam ergo pœnitentia cita avertamus.

VERS. 17. FACTA EST CALIGO) Hæc omnia vidit Abram in ecſtaſi, ut habent Septuag. verſ. 12. ita S. Auguſtinus lib. 2 Retract. c. 43.

CLIBANUS FUMANS) clibanus ardens, & per flammam fumoſam erumpens. hic clibanus eſt ſymbolum & imago fornacis metaphoricæ, putà Ægyptiacæ ſervitutis in luto & latere, quem in ſuis furnis coquebant Hebræi: unde hæc eorum ſervitus vocatur fornax ferrea Ægypti, Deuter. 4. 20.

Symbol. S. Ambroſ. libr. 2. de Abraham cap. 9. Fornacis, ait, *ſimilitudine exprimi videtur vita humana, quæ implicata iniquitatibus ſæculi iſtius atque involuta, non habens veri fulgoris claritudinem, & ſplendorem ſinceri luminis, intus quaſi fornax æſtuat diverſis cupiditatibus, & quibuſdam deſideriorum anhelat ignibus: foris velut quodam fumo obtexitur, ne videat veritatis faciem, donec cæleſtes lampades dirigat Dominus Jeſus, hoc eſt fulgorem gloriæ ſuæ.*

Lampas eſt facula. LAMPAS IGNIS) Hebræi lampadem ignis vocant facem, vel titionem ardentem. Fuit ergo hæc lampas facula ardens & index Dei, qui paſſim ſolitus eſt in veteri teſtamento apparere in igne, ut dixi Hebr. 12. 29.

Cur tranſit? Nota. In fœderibus feriendis, ſolebant ferientes tranſire inter victimas diviſas, imprecantes ſibi ſimilem necem & diviſionem, ſi fœdus violarent: ut dixi v. 10. Hoc ergo lampadis, vel faculæ tranſitu per media animalia firmat Deus ſuum fœdus cum Abram: loco enim Dei tranſit angelus in hac face repræſentatus & delireſcens. Abram quoque qui fœdus init cum Deo, pari modo tranſiſſe, vel potiùs viſus ſibi tranſire intelligendus eſt. Omnia enim hæc in viſione ſibi videre viſus eſt Abram. *Quia hoc tranſitu ſancit fœdus.*

Fax hæc fuit typus columnæ ignis & nubis. Secundò, hæc lampas ſive facula ſignificabat columnam ignis & nubis, per quam Deus Hebræos diviſit ab Ægyptiis in mari rubro, Exodi 13. 21. eoſque deinceps per

A deſertum deduxit in terram promiſſam.

Rurſum lampas eſt Deus, ipſo tranſitu quaſi invitans Hebræos ad exitum ex Ægypto, juxta illud Eccli. 50. 31. *Lux Dei veſtigium ejus*, id eſt præeuntis lucis putà Dei, veſtigia ſequitur. Deus enim in columna ignis & nubis præcedens caſtra Hebræorum, ea eduxit, viamque per deſertum oſtendit & præivit. Inſuper Clemens Alex. in Parænet. ad Gentes, in ipſa columna ignis lucentis & ardentis, Deum ita populo loquentem inducit: *Si obedieris, lucem; ſi non obedieris, ignem* in te immittam. Denique clibanus fumans eſt judex moleſtans, torquenſque impios in die judicii: lampas verò tranſiens eſt purgatorium breve, quo pii excoquuntur, ut tranſeant in vitam æternam.

Allegoricè, hæc facula tranſiens ſignificabat gloriam Dei, fidei & gratiæ à Judæis tranſituram ad Gentes. ita Rupertus.

Anagogicè, hæc facula ſignificat diem judicii, & ignem conflagrationis mundi, qui dirimet electos & reprobos,
B ſalvandos & damnandos. ita Auguſt. l. 16. Civit. c. 24.

Denique hæc facula tranſiens inter partes animalium diviſas, eas cum columba & turture pariter abſumpſit & combuſſit; idque ut hoc modo perficeretur Abræ ſacrificium, utque hoc ſigno teſtaretur Deus, gratum ſibi eſſe hoc Abræ ſacrificium. Sic enim per ignem acceptavit Deus ſacrificium Abelis, Gedeonis, Manue, Salomonis & aliorum: uti dixi c. 4. v. 4. ita Chriſoſt. hom. 37.

AFLUVIO ÆGYPTI) Hic fluvius eſt rivus Nili, qui inter Rinucoluram & Peluſium ingreditur mare Mediterraneum: unde alibi vocatur torrens Ægypti, vel deſerti. de quo vide Riberam in Amos 6. n. 45. VERS. 18.

CINÆOS] Nota. Hebræi ſub Joſue ſeptem tantùm gentium terram poſſederunt. VERS. 19.

Cur nunc ſeptem, nunc undecim gentes numerentur in Chanaā. Dices, Quomodo ergo undecim gentium hic eis terra promittitur? decem enim hic nominantur, quibus ſi addas Hevæos, quos alibi exprimit Scriptura, habebis 11. Reſpondet Abulenſ. hanc promiſſionem non ſolos Hebræos, ſed omnes Abræ poſteros ſpectare; itaque hic Deum complecti etiam portionem terræ, quæ ceſſura erat Eſau nepoti Abræ & Idumæis; rurſum portionem ceſſuram
C filiis Ammon & Moab, quibus in gratiam Abræ patrui ſui Deus duarum gentium regionem tradidit. His tribus demptis reſtant octo. jam ex his octo Raphaim, ſive gigantum, terra alibi ſub Amorrhæis comprehenditur. his ergo demptis, reſtant 7. tantùm gentes, quas poſſederunt Hebræi juxta Dei promiſſa. Verùm verius eſt, hæc omnia ſpectare, non Idumæos, nec Ammonitas & Moabitas, ſed ſolos Hebræos, poſteros Iſaac & Jacob. hi enim ſunt ſemen Abræ, cui ſua promiſſa conſignat Deus.

Meliùs ergo reſpondet S. Auguſt. qu. 21. in Joſue, & ex eo Perarius, in Scriptura duplicem poni terram promiſſam: primam, quam Hebræi poſſederunt ſub Joſue, quæ ſeptem tantùm continebat gentes: ſecundam, quam iidem poſſederunt ſub Davide & Salomone, cùm florentiſſimum fuit regnum Judæorum, eaque undecim gentes, quæ hic Abræ promittuntur, complectitur; non quaſi Hebræi ſub Salomone omnem hanc terram inhabitarint, ſed quòd tota eis fuerit ſubdita & vectigalis.

Tertiò & optimè, reſpondet S. Hieron. & And. Ma-
D ſius in cap. 1. Joſue v. 4. Deum non dediſſe Hebræis totam terram hic eis promiſſam, eò quòd ipſi conditiones promiſſionis & pacti, ſcilicet legem & cultum Dei, non ſervarint. unde paſſim in libr. Judicum dicitur, quod Chananæus etiam tunc habitaret in terra, quodque Deus reliquerit eis Jebutæum, qui exerceret Iſraelem. Hac ergo de cauſa, licet hæ gentes univerſim fuerint undecim; paſſim tamen nominantur ſeptem tantùm; ut videre eſt Deuter. 7. verſ. 1. Joſue 24. v. 11. Rurſum, aliquando tantùm ſex nominantur: omittuntur enim Gergeſæi; quia hi pauciores erant & viliores; unde eos ſub aliis comprehendit Scriptura.

CA-

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AGar ex Abram concipit, hinc ſuperbit, affligitur, fugit in deſertum; ibi v. 7. ſolatur, ac redire eam jubet angelus, ſimulque Iſmaelem filium ei promittit & deſcribit; quem rediens v. 15. parit Agar.

IGitur Sarai, uxor Abram, non genuerat liberos: ſed habens ancillam Aegyptiam nomine Agar,
2. dixit marito ſuo: Ecco, concluſit me Dominus, ne parerem: ingredere ad ancillam meam,
ſi fortè ſaltem ex illa ſuſcipiam filios. Cumque ille acquieſceret deprecanti, 3. tulit Agar Aegyptiam,
ancillam ſuam, poſt annos decem quàm habitare cœperant in terra Chanaan: & dedit eam viro ſuo
uxorem. 4. Qui ingreſſus eſt ad eam. At illa concepiſſe ſe videns, deſpexit dominam ſuam, 5. Dixitque Sarai ad Abram: Iniquè agis contra me: ego dedi ancillam meam in ſinum tuum, quæ videns
quòd conceperit, deſpectui me habet. judicet Dominus inter me & te. 6. Cui reſpondens Abram:
Ecce, ait, ancilla tua in manu tua eſt, utere ea ut libet. Affligente igitur eam Sarai, fugam iniit.
7. Cumque inveniſſet eam angelus Domini juxta fontem aquæ in ſolitudine, qui eſt in via Sur in deſerto, 8. dixit ad illam: Agar ancilla Sarai, unde venis? & quò vadis? quæ reſpondit: A facie
Sarai dominæ meæ ego fugio. 9. Dixitque ei angelus Domini: Revertere ad dominam tuam, & humiliare ſub manu illius. 10. Et rurſum: Multiplicans, inquit, multiplicabo ſemen tuum, et non
numerabitur præ multitudine. 11. Ac deinceps: Ecce, ait, concepiſti, et paries filium: vocabiſque nomen ejus Iſmael, eò quòd audierit Dominus afflictionem tuam. 12. Hic erit ferus homo manus ejus contra omnes, & manus omnium contra eum: & è regione univerſorum fratrum ſuorum figet tabernacula. 13. Vocavit autem nomen Domini qui loquebatur ad eam: Tu Deus qui vidiſti me.
Dixit enim: Profectò hìc vidi poſteriora videntis me. 14. Propterea appellavit puteum illum, Puteum viventis & videntis me. Ipſe eſt inter Cades & Barad. 15. Peperitque Agar Abræ filium;
qui vocavit nomen ejus Iſmael. 16. Octoginta & ſex annorum erat Abram quando peperit ei
Agar Iſmaelem.

VERS. 2. CONCLUSIT ME DOMINUS] Nota hebraiſmum, aperire vulvam eſt fœcundare, dare prolem: è contrario, concludere vulvam, vel feminam, eſt facere ſterilem, conceptu & prole privare.

INGREDERE AD ANCILLAM MEAM] quaſi maritus ad conjugem tuam, quam per hunc ingreſſum, putà per copulam maritalem, tibi matrimonio jungis.

Carpit hic Calvinus Saram quaſi lenam, & Abram quaſi adulterum ancillæ ſuæ Agar. Verùm utrumque excuſat S. Chryſoſt. Auguſt. Ambroſ. Joſeph. Hieron. & alii. Abram enim Agar non habuit quaſi concubinam, ſed eam duxit hic in uxorem ſecundariam; tum enim licita erat polygamia; nec ad eam libido, ſed ſpes & deſiderium prolis & poſteritatis tam Saram, quàm Abram incitabat. Pulchrè S. Auguſt. lib. 16. Civit. cap. 25. de Abram: O *virum*, inquit, *viriliter feminis utentem, conjuge, temperanter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter.*

Agar fuit uxor Abræ ſecūdaria.

Addit Joſephus, Saram à Deo admonitam, ſuaſiſſe Abræ nuptias Agar. idem inſinuat S. Auguſtinus lib. 10. contra Fauſt. c. 32.

Ubi Nota Primò, fidem & pietatem Saræ, quòd ſuæ B ipſius dignitatis oblita, hoc agit, ut Dei promiſſio de prole & ſtirpe Abræ impleatur. Secundò, ejus prudentiam, quòd marito uxorem dat non extraneam, ſed ancillam, ut vel ſic natos ex ea filios ſibi aſcribere poſſet. Tertiò, ejus humilitatem, quòd ſponte juri ſuo cedit, ancillamque ſibi prætulit: qua de cauſa meruit à Deo exaltari per conceptum Iſaac. Quartò, ejus dilectionem erga maritum, ut ejus ſtirpi conſulat. Quintò, ejus caſtitatem, quòd, cùm videt ſe concipere non poſſe, virum ultrà non appetit. Una tantùm te Sara imperfectior fuit Abramo, quòd in prole habenda nimis feſtinarit, uti facere ſolent mulieres. Abram enim & quivis verè fidelis expectat, etiamſi moram fecerit Dominus. Quare & punita fuit hac ipſa in re, cùm ſcilicet Agar pariens, eam, licet dominam, deſpexit. Notent hoc parentes, qui nimio deſiderio filios quærunt: per eos enim puniuntur, cùm filii tales evadent, ut parentibus non niſi moleſtias & miſerias creent, ut optent ſubinde eos non eſſe C natos.

Dices, Polygamia eſt contra jus naturæ, ergo nullus, ne Deus quidem, in ea diſpenſare, eamque concedere poteſt. Negant antecedens Durandus in 4. diſt. 33. & A Abulenſ. in cap. 19. Matthæi. hi enim volunt, polygamiam tantùm vetitam eſſe lege poſitiva Chriſti in Evangelio, Matth. 19. v. 6. Verùm omnes alii docent polygamiam illicitam eſſe jure non tantùm poſitivo, ſed etiam naturali. Unde S. Ambroſ. lib. 1. de Abraham cap. 4. eam vocat adulterium, ſed ob myſterium illo ævo permiſſum. Reſpondeo ergo negando conſequentiam. Deus enim poteſt diſpenſare in lege naturæ, præſertim ſi ea ſit ſecundaria, qualis eſt ea quæ vetat polygamiam. Polygamia in ſe eſt vetita, niſi ab altiori poteſtate, putà divina, permittatur; tum enim eſt licita, tantùm enim in ſe eſt mala & vetita; quia nonnihil repugnat paci familiæ & bonæ educationi prolium, ad quam tenentur parentes: verùm Deus hac obligatione parentes liberare, eamque alio modo, & majore bono (v. g. propagatione veræ fidei) compenſare poteſt. Deus ergo diſpenſando in lege naturæ, verbi gratia monogamiæ, non tam legem, quàm legis objectum & materiam tollit & immutat. Sic cùm juſſit Oſee ducere fornicariam, ex fornicaria effecit conjugem Oſee. Sic cùm juſſit ut Hebræi ſpoliarent Ægyptios, Ægyptiorum bona dedit Hebræis, ac proinde nec B actus Oſee fornicatio, nec Hebræorum furtum fuit: quia Deus Oſee dederat jus in corpus ejus, quæ priùs fuerat fornicaria; Hebræis verò dederat jus in bona Ægyptiorum. Sicut ergo Deus donavit Hebræis bona Ægyptiorum, ita condonavit & remiſit Abræ aliiſque ea ætate obligationem ad procurandam tantam pacem familiæ, tamque commodam prolium educationem, ad quantam natura incitat parentes; & quanta eſſe ſolet in monogamia: ac conſequenter permiſit eis Deus polygamiam, in qua paulò incommodior eſt prolium educatio, pauloque minor pax familiæ. Poteſt enim Deus & prolem, & totam familiam, non tantùm negligere, ſed & turbare atque diſpergere, imò perdere & occidere; idque tam per alios homines, etiam parentes, quàm per ſeipſum. Eſt enim ipſe ſummus omnium, ipſiuſque naturæ dominus. Adde, polygamia, ſi eam petat primaria uxor, uti hic petiit Sara, idque ad gentis & veræ fidei ac religionis conſervatio- C nem ac propagationem, annuente Deo, non eſt contra jus naturæ, uti paſſim docent Doctores cum D. Thoma.

Deus potuit diſpēſare in polygamia Abræ & in lege naturæ.

Quo titulo

CUMQUE ILLE ACQUIESCERET DEPRECANTI] Nota hic caſtitatem Abræ, qui non niſi precibus Saræ, idque ægrè impelli potuit ad nuptias Agar.

AGAR

VERS. 3. AGAR ÆGYPTIAM] S. Chryſoſt. putat Agar à Pharaone Abræ in Ægypto peregrinanti c. 12. 16. donatam fuiſſe. Addit Philo, eam ab Abramo & Sara, tum verbo, tum ſanctæ vitæ exemplo, (addunt Hebræi, & miraculo, quo Deus ob raptam Saram flagellavit Pharaonis aulam c. 12. v. 16.) ad veram fidem, verique Dei cultum eſſe converſam: rurſum, Abram ab ea abſtinuiſſe, poſtquam vidit illam concepiſſe.

VERS. 5. QUAM HABITARE] ex quo habitare.

INIQUE AGIS CONTRA ME] Hebraicè, *injuria mea* (quæ mihi ab ancilla mea irrogatur) *ſuper te eſt*, id eſt, tibi imputanda eſt: eò quòd Agar ancillam meam, contra me inſoleſcentem non caſtigas, ſed toleras, ita S. Chryſoſt.

JUDICET DOMINUS INTER ME ET TE] de mea cauſa & tua, num videlicet æquum ſit, me hanc injuriam pati, & te illam diſſimulare. Vide hic quàm infida & fallacia ſint hominum conſilia, ut non nobis, ſed Deo fidere diſcamus. Primò, Sara ſperabat ſemen promiſſum ex Agar, ſed fallitur. Secundò putabat per conjugium magis Agar ſibi devincire: at mox ſenſit eam contumacem. ita ancillæ & ſervi ſi extollantur, in dominos inſurgunt. Proverb. 29. 21. *Qui delicate a pueritia nutrit ſervum ſuum, poſtea ſentiet eum contumacem*. & cap. 30. 21. *Per tria movetur terra, & quartum non poteſt ſuſtinere: per ſervum, cùm regnaverit: per ſtultum, cùm ſaturatus fuerit cibo: per odioſam mulierem, cùm in matrimonio fuerit aſſumpta: & per ancillam, cùm fuerit heres dominæ ſuæ*. Tertiò, per hanc ſuperbiam matris prænoſtenſa fuit ferocia filii naſcituri, quem Sara ſui filii Iſaaci perſecutorem experta eſt. Ecce quàm malè cadunt præpropera & nimis humana conſilia. Sic Ezechias oſtendendo theſauros ſuos, amicitiam Babyloniorum ambiebat: verùm per hoc eos ipſos ad invadendum regnum ejus excitavit. Ita quotidie maximè eos adverſarios experimur: quos nimis commendavimus, vel promovimus.

Morale, infida eſſe hominum cōſilia.

VERS. 6. ECCE, AIT, ANCILLA TUA IN MANU TUA EST] q. d. Non mihi imputa alienam, imò tuam culpam. Servus ſi eſſet, ego compeſcerem, ancillam tuam tu tracta pro meritis: tori tui eſt, non mei. *Scio quem ſibi debeam honorem. Unum tantum eſt cui ſtudeo, ut in mœrore careas & turbatione, ac in omnis ſit honore*, ait S. Chryſ. hom. 38. Qui & addit morale dogma: *Hoc eſt verum*, inquit, *contubernium, hoc mariti officium, quando non magna diligentia ad mulieris ſpectat verba, ſed imbecillitati ſexus veniæ nonnihil concedit, hoc unum satagens, ut è medio tollatur triſtitia, & pax atque concordia conſtringantur arctius*. Et inferius: *Ut & illa ad virum ſuum habeat converſionem, & vir ab externis ac foren ſibus negotiis & turbationibus ad eam quaſi ad portum, confugiat, & omnigenam inveniat conſolationem. In adjutorium enim data eſt*, &c.

AFFLIGENTE IGITUR EAM SARAI] cùm Sara puniret & coerceret ejus inſolentiam.

VERS. 7. ANGELUS DOMINI] Miſit Deus hunc angelum ad Agar, permotus precibus Agar, ait Joſephus: vel potius, ob merita, & in gratiam Abræ amici ſui, ut ejus proli, putà Iſmaeli, conſuleret.

Fons Hebræis eſt puteus.

FONS] id eſt puteus: ut patet verſ. 14. Scriptura enim puteum vocat fontem: quia in puteis eſt fons & ſcaturigo aquarum.

QUI EST] *Qui*, ſcilicet fons eſt in illa parte deſerti, qua ex Chanaan per Sur itur in Ægyptum: in Ægyptum enim, utpote patriam ſuam, fugiens contendit Agar. Hoc deſertum Syri vocant Agaram, ab Agar: unde prodierunt Agareni, qui & Iſmaelitæ, ab Iſmael, & Saraceni vocantur, non à Sara uxore Abræ, ut vulgus putat ex S. Hieron. ſic enim Sarani dicendi eſſent: ſed à Saraca orbe Arabiæ, inquit Stephanus; ita & Covarr. tom. 2. Var. reſol. lib. 4. c. 9.

Unde Saraceni & Agareni.

VERS. 8. AGAR ANCILLA SARAI UNDE VENIS?] Quærit angelus, non quòd neſciat, ſed ut confeſſionem peccati eliciat. q. d. Quomodo è tam bona & felici domo Abræ, in hoc vagum & miſerum exilium te conjeciſti? ſic Deus ait Adæ: *Adam ubi es?* & Cain: *Quid feciſti*.

VERS. 9. HUMILIARE SUB MANU ILLIUS] illius poteſtati & correctioni te ſubde. Hæc in Script. prima eſt viſio angeli. Nota hic, angelorum opus & officium eſſe homines quaſi ſervos, tum ad Deum, tum ad dominos ſuos reducere. Rurſum, ſanum hoc conſilium angeli, *Humiliare ſub manu illius*, dandum eſt ancillis & ſervis immorigeris & fugitivis.

Tropol. Agar animam peccatricem & pœnitentem, Sara Eccleſiam, Abram Chriſtum ſignificat: huic illa reconciliatur per humilem confeſſionem. Vide Ferum hic.

MULTIPLICANS MULTIPLICABO] plurimùm multiplicabo tuos poſteros ex Iſmael, eò quòd ipſe ſit filius Abræ. Ita videmus etiamnum Iſmaelitas, ſive Saracenos, non tantùm Arabiam, Ægyptum, Mauritaniam, Numidiam, Turciam, Perſiam, Armeniam, ſed & Indias, totumque penè Orientem ingenti numero pervaſiſſe & occupaſſe. VERS. 10.

VOCABIS NOMEN EJUS ISMAEL, EO QUOD AUDIERIT DEUS AFFLICTIONEM TUAM) VERS. 11.
Iſmael ergo idem eſt, quod exauditio Dei, vel ad verbum, audivit Deus. Iſmael enim idem eſt, quod ישמעאל *ſcama el*, id eſt, exaudivit Deus, ſcilicet orationem tuam, quam fudiſti cùm affligereris.

Notat rectè ex Abulenſi Pererius, quinque, aut potiùs ſex viris illuſtribus prænotiatum eſſe nomen à Deo ante eorum nativitatem. Primus eſt Iſmael hic. Secundus eſt Iſaac, Gen. 17. 19. Tertius eſt Salomon, 1. Paralip. 22. 9. Quartus eſt Joſias, 3. Reg. 13. 2. Quintus eſt Johannes Baptiſta, Lucæ 1. 60. Sextus eſt Jeſus Chriſtus, Matth. 1. 21.

Sex viris ante ortum Deus indidit nomen.

AFFLICTIONEM TUAM) Rabbini, quos ſequitur Abulenſ. tradunt quòd Agar partim in pœnam contemptæ dominæ ſuæ, partim ex labore itineris, fœtum in utero extinxerit, hancque intelligi hic afflictionem Agar: ſed quia acquievit angelo ſuadenti reditum, & humiliationem ſub domina ſua, hac de cauſa Deus vivificarit fœtum ex utero extinctum, & hoc eſſe quod ait angelus, *Ecce concepiſti*; vel, ut ipſi vertunt, *concipies*. q. d. Nuper concepiſti ex Abram, ſed nunc rurſum concepiſti ex Deo fœtum tuum mortuum vivificante; ideoque vocabis nomen prolis Iſmael, quia Deus exaudivit preces afflictionis tuæ, fœtum reſuſcitando. Verùm hæc ſunt figmenta Judæorum. afflictionem ergo hic intelligit famem, ſitim, labores, anxietates, aliaſque ærumnas fugæ & itineris.

Hebræi fabulantur Iſmael eſſe reſuſcitatum.

HIC ERIT FERUS HOMO) Hebraicè, hic erit פרא *pere*, putà onager, ut vertit Chaldæus, id eſt, inſtar onagri ferus, durus, intractabilis, ſolivagus, & incertis ſedibus errans, jugique impatiens. nam, ut ait Job 11. v. 12. *Vir vanus in ſuperbiam erigitur, & tamquam pullum onagri, ſe liberum natum putat*. VERS. 12.

Iſmael fuit onager.

Nota. Angelus hæc prædicit non tantùm de Iſmael, ſed & de poſteris ejus: quales illos etiam hodie videmus, & experimur. vide Ammian. Marcell. lib. 14. de moribus Saracenorum.

MANUS EJUS CONTRA OMNES, ET MANUS OMNIUM CONTRA EUM) q. d. Poſteri Iſmael omnes impugnabunt, & ab omnibus impugnabuntur. nam in circuitu deſerti Pharan, in quo habitavit Iſmael, multæ gentes habitabant, quæ contra Iſmaelem ejuſque poſteros pugnare ſolebant.

ET E REGIONE UNIVERSORUM FRATRUM SUORUM FIGET TABERNACULA) q. d. Iſmael erit audax & impavidus. erit enim ipſe non pars unius gentis, ſed per ſe ſeparatim unam gentem conſtituet, (idque in gratiam Abræ, cujus ipſe eſt filius) quæ ſecurè ex adverſo fratrum ſuorum, & quorumlibet hominum habitare audeat.

Nota. Fratres Iſmael fuerunt Iſaac aliique filii Abræ, nati ex Cetura. ex horum adverſo habitavit Iſmael in deſerto Pharan, Geneſ. 21.

FIGET TABERNACULA) Ita etiamnum Nomades, aliique Iſmaelitæ permulti, non in domibus, ſed in papilionibus habitant. hæc ſunt tabernacula Cedar, de quibus Cant. 1. v. 5.

VOCAVIT NOMEN DOMINI) invocavit nomen Domini, dicens id quod ſequitur. VERS. 13.

TU DEUS QUI VIDISTI ME) Nota. Agar angelum vocat Deum, quia Dei perſonam repræſentabat, ut vicerex repræſentat regem. Tu ergo, ô Deus id eſt ô angele vice Dei, vidiſti, id eſt reſpexiſti, me, meamque afflictionem, mei curam & providentiam egiſti in hoc terribili hoc deſerto. Agit enim hic Agar gratias Deo pro ejus

patɛrna

Digitized by Google

paterna erga ſe viſitatione, providentia & tutela. ita Cajet. Lipom. & alii.

Secundò, Vatablus vertit, *tu es Deus viſionis*; quia ſcilicet vides omnia, adeoque me etiam vagam & profugam in deſerto, ubi nemo alius me videt aut curat. unde Chaldæus vertit, *tu es Deus videns omnia*.

VIDI POSTERIORA (id eſt tergum) VIDENTIS ME) putà Dei, vel potius angeli Deum repræſentantis. q. d. His oculis aſpexi Deum, aut potiùs angelum, à tergo mihi obverſum, cùm me alloqueretur.

Cur Deus Agar & Moſi oſtendit dorſum, non faciem? Prima cauſa. Nota. Deus, aut potiùs angelus Deum repræſentans, Agar æquè ac Moſi, Exodi 33. 23. non faciem, ſed tergum, tantùm oſtendit in corpore à ſe aſſumpto: idque ut ſignificaret, faciem, id eſt claram Dei cognitionem & viſionem, non tantùm eſſentiæ divinæ, ſed & gloriæ corporis à Deo aſſumpti, quæ majeſtati Dei aliquatenus reſpondeat, & in facie de more maximè reſplendeat, non poſſe capi ab oculo mortali.

Secunda. Rurſum, quia Agar hic imperfectè Deum cognoſcebat & diligebat; utpote quæ obedientiam heræ ſuæ fugiebat, Deum quoque fugiebat; ideoque necdum reverſa, necdum plenè converſa, Deo quaſi tergum oſtendit: hinc viciſſim ei Deus non faciem, ſed tergum ſuum oſtendit. Hoc A ergo Deus egit foris in oculis corporalibus Agar, quod apud illam agebatur in oculis cordis. Eadem de cauſa, teſte S. Gregor. hom. 23. in Evang. Chriſtus, glorioſus licet quaſi peregrinus tamen apparuit duobus diſcipulis in Emaus, & quaſi hortulanus Magdalenæ.

Allegoricè, Agar eſt Synagoga Judæorum, Sara eſt Eccleſia Chriſtianorum, cui illa inſultans expellitur. vide Rupert. l. 5. c. 25.

Aliter, imò contrariè, putà negativè, hæc vertunt & explicant Vatabl. & Cajetan. hoc modo. q. d. Vidine illum abeuntem, qui vidit me, ſive apparuit mihi? non vidi. unde cognovi eſſe angelum Domini; nam quamdiu colloquebatur mecum, videbam illum; mox ita diſparuit, ut videre non potuerim; quem abeuntem videre potuiſſem, ſi homo fuiſſet. verè ergo cognovi, Dominum miſiſſe ad me angelum ſuum, qui me conſolaretur. Quaſi Agar hic à ſubita diſparitione colligat, angelum eſſe Domini. Verùm Septuag. Chald. Noſter, B & alii paſſim hæc non negativè, ſed affirmativè vertunt.

APPELLAVIT) ipſa Agar, vel quiſquis hoc nomen dedit fonti ſive puteo. VERS. 14.

PEPERITQUE) poſtquà angeli côſilium ſecuta, domum reverſa, Abræ & Saræ humiliando ſe, reconciliata eſt. VERS. 15.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEus pactum init cum Abrahamo, pactique ſignum inſtituit circumciſionem. Secundò, v. 15. promittit ei filium Iſaac. Tertiò, v. 23. Abraham ſe ſuoſque circumcidit.

POſtquam verò nonaginta & novem annorum eſſe cœperat, apparuit ei Dominus: dixitque ad eum. Ego Deus omnipotens ambula coram me, et eſto perfectus. 2. Ponamque fœdus meum inter me & te, & multiplicabo te vehementer nimis. 3. Cecidit Abram pronus in faciem. 4. Dixitque ei Deus: Ego ſum, & pactum meum tecum eriſque pater multarum gentium. 5. Nec ultrà vocabitur nomen tuum Abram: ſed appellaberis Abraham: quia patrem multarum gentium conſtitui te. 6. Faciamque te creſcere vehementiſſimè, & ponam te in gentibus, regeſque ex te egredientur. 7. Et ſtatuam pactum meum inter me & te, & inter ſemen tuum poſt te in generationibus ſuis fœdere ſempiterno: ut ſim Deus tuus, & ſeminis tui poſt te. 8. Daboque tibi & ſemini tuo terram peregrinationis tuæ omnem terram Chanaan in poſſeſſionem æternam, eroque Deus eorum. 9. Dixit iterum Deus ad Abraham: Et tu ergo cuſtodies pactum meum, & ſemen tuum poſt te in generationibus ſuis. 10. Hoc eſt pactum meum quod obſervabitis inter me, & vos, & ſemen tuum poſt te. Circumcidetur ex vobis omne maſculinum: 11. & circumcidetis carnem præputii veſtri, ut ſit in ſignum fœderis inter me & vos. 12. Infans octo dierum circumcidetur in vobis, omne maſculinum in generationibus veſtris: tam vernaculus, quàm emptitius circumcidetur, & quicumque non fuerit de ſtirpe veſtra: 13. eritque pactum meum in carne veſtra in fœdus æternum. 14. Maſculus, cujus præputii caro circumciſa non fuerit, delebitur anima illa de populo ſuo: quia pactum meum irritum fecit. 15. Dixit quoque Deus ad Abraham: Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, ſed Saram. 16. Et benedicam ei, & ex illa dabo tibi filium cui benedicturus ſum, eritque in nationes, & reges populorum orientur ex eo. 17. Cecidit Abraham in faciem ſuam, & riſit, dicens in corde ſuo: Putaſne centenario naſcetur filius? & Sara nonagenaria pariet? 18. Dixitque ad Deum: Utinam Iſmael vivat coram te. 19. Et ait Deus ad Abraham: Sara uxor tua pariet tibi filium, vocabiſque nomen ejus Iſaac, & conſtituam pactum meum illi in fœdus ſempiternum, & ſemini ejus poſt eum. 20. Super Iſmael quoque exaudivi te. ecce benedicam ei, & augebo & multiplicabo eum valdè: duodecim duces generabit, & faciam illum in gentem magnam. 21. Pactum verò meum ſtatuam ad Iſaac, quem pariet tibi Sara tempore iſto in anno altero. 22. Cumque finitus eſſet ſermo loquentis cum eo, aſcendit Deus ad Abraham. 23. Tulit autem Abraham Iſmael filium ſuum, & omnes vernaculos domus ſuæ: univerſoſque quos emerat, cunctos mares ex omnibus viris domus ſuæ: & circumcidit carnem præputii eorum ſtatim in ipſa die, ſicuti præceperat ei Deus. 24. Abraham nonaginta & novem erat annorum quando circumcidit carnem præputii ſui. 25. Et Iſmael filius tredecim annos impleverat tempore circumciſionis ſuæ. 26. Eadem die circumciſus eſt Abraham & Iſmael filius ejus. 27. Et omnes viri domus illius, tam vernaculi, quàm emptitii & alienigenæ, pariter circumciſi ſunt:

VERS. 1. APPARUIT DOMINUS) putà angelus vice Dei, Deumque repræſentans in corpore aſſumpto, ut patet v. 17. & 22. ita Cajet. & alii; idque ad hoc, ne putaret Abram promiſſionem ſeminis ſibi cap. 15. factam, per Iſmael eſſe completam, ſed complendam eſſe in Iſaac.

Deus dicitur à Saddai. EGO DEUS OMNIPOTENS) Hebr. אל שדי *el ſaddai*. q. d. Ego ſum Deus fortis & liberalis. Nota. *Saddai* componitur ex ש ſchin articolo relativo, & די *dai*, id eſt ſufficientia (ex hoc Hebræo *dai*, vel *de*, aliqui deducunt C Græcum Ζεὺς & Θεὸς ac Latinum Deus; licet alii Deum à dando, ſicut Jovem à juvando dici putent) q. d. Cui eſt omnis ſufficientia, abundantia, copia, plenitudo, copiæ cornu; qui eſt ſufficientiſſimus, abundantiſſimus, copioſiſſimus, adeò ut non tantùm per ſe bonis omnibus abundet, ſed etiam aliis omnem ſufficientiam & abundantiam tribuat. nam, ut ait Johannes c. 1. de filio Dei, *De plenitudine ejus nos omnes accepimus*. *Saddai idem eſt quod cornucopiæ.*

Unde ad *Saddai* alludit Apoſtolus 1. Timot. 6. cùm ait:

Neque

Digitized by Google

Neque ſperare in incerto divitiarum, ſed in Deo vivo, qui præſtat nobis omnia abundè ad fruendum, Hinc & R. Saadias, *Deus*, inquit, *dicitur Saddai quia ipſe abundans, omniſque omnium creaturarum defectus ſupplet*. Quare Aquila, Symmachus & Theodotion teſte Hieronym. epiſt. 136. ad Marcellam, & in Ezech. 10. 5. *Saddai* vertunt robuſtum, & ſufficientem ad omnia perpetranda, ut ſit idem quod αὐτάρκης, παντοκράτωρ, id eſt ſibi ſufficiens & omnipotens, uti Noſter vertere ſolet.

Secundò Saddai idem eſt quod mammoſus.

Secundò, *Saddai*, ut cùm aliis locis, tum Geneſ. 49. 25. ex Hebræo colligitur, deducitur à שד *ſcad*, id eſt uber, mamma: quaſi dicas *mammoſus*. ex Deo enim, quaſi ubere bonis omnibus diſtento, affluenter bona omnia ſugimus. *Saddai* ergo ſignificat, quod Deus dulcis ſit ut mamma & lac; quodque omnia eo charitatis affectu & amore nutriat, quo mater infantem uberibus applicando fovet, lacteque alit ac nutrit: atque uti à רחם *rechem*, id eſt matrice, Deus vocatur רחום *rachum*, id eſt miſericordiſſimus; ita ab *ſcad*, id eſt ubere, vocatur *Saddai*, id eſt uberrimus; quaſi dicas divina ubertas. Dicitur ergo Deus *Saddai*, quòd ſit munificus, efficax, omnipotens; quòd ipſius cura, providentia, ſapientia, bonitate cuncta exiſtant, vivant & moveantur; quodque omnes homines & creaturæ, de ejus inexhauſta plenitudine exiſtentiam, vitam, operationes, bonaque omnia, tamquam de immenſo & inexhauſto theſauro, hauriant & recipiant. Unde *Saddai* explicans Paulus Act. 17 *Deus*, ait *non eſt indigens aliquo, cùm ipſe det omnibus vitam & inſpirationem* (halitum) *& omnia*, &c.

Sic Plato inter hæc tria, ἔνδεια, αὐτάρκεια, ὑπερχύσις, inopia, ſufficientia, effuſio, diſtinguens, ſolam effuſionem bonitatis Deo tribuit, ſicut enim crater aliquis vino plenus & ſuperplenus, effluit & ſuperfluit: ita & Deus Deique bonitas.

Platonem reprehendit Nazianz. orat. 4. de Filio, ſed hactenus tantum, quod hoc crateris exemplo, effuſionem quamdam non voluntariam, nec liberam, ſed naturalem & neceſſariam, Deo tribuere videatur: alioqui ipſe Nazianz. orat. de paſcha, hanc effuſionem in Deo admittit.

Dicit ergo Deus Abræ: Ego ſum Deus *ſaddai*, ſufficientiſſimus, copioſiſſimus, ditiſſimus, munificentiſſimus, qui te ditare, bonisque omnibus cumulare poſſum & volo. Ambula ergo coram me, ut capax ſis harum opum, utque dignus ſis iis bonis quæ tibi promiſi. Pari modo dixit Deus Jacobo Geneſ. 35. 11. *Ego Deus omnipotens* (hebraicè *ſaddai*) ideoque ex me *creſce & multiplicare*. Et Iſaac ad Jacob Geneſ. 28. v. 3. *Deus*, inquit, *omnipotens* hebr. *ſaddai*) *benedicat tibi, & creſcere te faciat atque multiplicet*. Et hoc eſt quod Deus dixit Moſi Exodi. 6. *Ego Dominus, qui apparui Abraham, Iſaac & Jacob in Deo omnipotente* (inſtar Dei *ſaddai*, tamquam Deus *ſaddai*, ut habent Hebræa) *& nomen meum Adonai non indicavi eis*.

Mor. nihil nos ſatiat niſi Deus ſaddai.

Deus ergo eſt noſter *Saddai*, qui ſatiat, qui replet in bonis omne deſiderium noſtrum. cur ergo infelix homo per multa vagaris, requiem quæris, & non invenis? amas opes, non ſatiaris. quia non ſunt *Saddai*, amas honores, non expleris. quia non ſunt *Saddai*, amas gratiam & pulchritudinem corporum, non ſunt illa tuum *Saddai*. O cor humanum, cor indignum, cor ærumnas expertum, ærumnis obrutum, quid per vana, exilia, brevia & fallacia bona fruſtra diſcurris? illa famem, illa ſitim animæ tuæ ſatiare non poſſunt. Ama tuum *Saddai*: ille ſolus ſinus omnes animæ tuæ implere poteſt: ipſe ſolus torrente, imò pelago voluptatum potare te ſufficit, quoniam apud ipſum eſt fons vitæ. ipſe eſt rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memoriæ continuatio æternitatis ipſe ſuis eſt, & erit omnia in omnibus. Delectat te gloria? *gloria & divitiæ in domo eius*. delectat te pulchritudo? *fulgebunt iuſti ſicut ſol in regno patris eorum*. delectat te ſapientia? *ò altitudo divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei!* delectat te ſapor, vina, deliciæ? *ſatiabimur cùm apparuerit gloria tua?* &, *inebriabuntur ab ubertate domus tuæ*. Nimirum Deus omnes gloriæ, omnes opum, omnes ſcientiæ, omnes gaudii omnes deliciarum ſuarum theſauros, imò ſe totum in electos amicos ſuos in cœlo transfundet. In hoc ergo unico bono tuo ò anima mea, te totam defige. hæc requies eſt, hoc centrum cordis tui: hoc unicum omnibus votis & ſtudiis proſequere. Dicito ergo cum S. P. N.

A Ignatio: *Domine quid volo, aut quid volim extra te? Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum*. & cum S. Ludovico: *Divitiæ meæ Chriſtus, deſint cætera. Omnis copia, quæ Deus meus non eſt, mihi inopia eſt.*

Ambula coram me] uti ſervus coram domino, diſcipulus coram magiſtro, miles coram duce filius coram patre, illi per omnia præſtò, obſequens, fidelis, ut illi ſincerè, accuratè, perfectè ſerviat, obediat, placeat. unde Septuag. vertunt, *complace coram me*, Chaldæus, *ſervias coram me*. Hoc eſt, quod canit Zacharias, *Serviamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris*. Sic fecit Henoch cap. 5. 22. & Noe cap. 6. v. 6. Felix qui Deum ſemper præſentem cogitat, reveretur, & quaſi coram præſente ubique ambulat, ſuaque omnia agit & operatur. Audiant Chriſtiani Gentilem Senecam epiſt. 10. *Sic vive*, inquit, *cum hominibus, tanquam Deus videat: ſic loquere cum Deo, tanquam homines audiant*. Audiant Salomonem Proverb. 3. 6. *In omnibus viis tuis cogita illum: & ipſe diriget greſſus tuos*: & Tobiam ad filium cap. 4. 6. *Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum*: & Michæam cap. 6. 8 *Indicabo tibi ò homo, quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te: utique facere iudicium, & diligere miſericordiam, & ſollicitum ambulare cum Deo tuo*. Nota hic tres gradus & ſtatus Abrahami cuique in exemplum virtutis proponi. A capite enim 12. huiuſque Abram deſcriptus fuit ut incipiens: hic verò uſque ad cap. 22. deſcribitur ut proficiens. Denique à cap. 22. uſque ad 25. deſcribitur ut perfectus. Proficienti ergo hoc primum datur præſentiæ Dei præceptum: *Ambula coram me*.

Locus mor. de præſentia Dei.

Porrò huius præſentiæ Dei fructus primus eſt, fuga peccati: *Memento Dei, & non peccabis*, ait S. Ignatius ad Heronem: & Clemens Alexand. l. 3. Pædagogi c. 5. *Hac ſolùm ratione fit, ut quis nunquam labatur, ſi Deum ſibi ipſi ſemper adeſſe exiſtimas*. Scortum ſollicitabat S. Ephrem. ad ſcelus: ille in ſpeciem annuit, modò id fieret in foro: cumque ſcortum diceret, hoc fore infame & pudendum; tum Ephrem: Quantò magis pudere debet te coram Deo, qui omnia etiam occultiſſima intuetur? quo reſponſo perculſa meretrix, veniam petiit, & monaſticam vitam amplexa eſt. Ita Suſanna mori maluit, *quam peccare in conſpectu Domini*. ita & ſanctus ille qui Thaidem convertit.

Eius fructus. Primus.

Secundus fructus eſt, victoria tentationum, periculorum & inimicorum. Pſal. 22. 4 *Etſi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es*. Ita Machabæi *Dominus cordibus orantes* proſtraverunt Nicanorem cum 35. millibus, *præſentia Dei magnificè delectati*, 2. Machab. 15. 16.

Secundus.

Tertius. *Semper Dei memineris, & cælum mens tua evadet*, ait S. Ephrem. Ita Jacob videns Dominum cum angelis in ſcala, ait: *Non eſt hic aliud niſi domus Dei, & porta cæli*.

Tertius.

Quartus. Talis eſt quaſi angelus: angeli enim ſemper vident faciem Patris. Talis fuit Elias: *vivit*, inquit, *Dominus, in cuius conſpectu ſto*, 3. Regum 17. 1.

Quartus.

Quintus. Talis mirè excitatur ad amorem Dei, ſemperque lætatur, quia Dei præſentia fruitur. Ita David pſalm. 15. *Providebam Dominum in conſpectu meo ſemper*, ac ſubdit: *Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultavit lingua mea*. nam ut ait S. Paulus, *qui adhæret Domino, unus ſpiritus eſt*.

Quintus.

Sextus. Hæc Dei præſentia fugat iram, concupiſcentiam, diſtractiones, hominemque facit perfectum. Ita S. Doſitheus, ut habetur in ejus Vita, ex S. Dorothei præcepto: *Cogita ſemper Deum tibi præſentem, & te coram illo ſtare*, ex diſſoluto milite monachus perfectus evaſit.

Sextus.

Esto perfectus] conare perfectè legem & voluntatem meam implere, atque opera tua omnia, & ſingula perfectè facere, ſicut in iis nihil deſit, nihil carpi poſſit; teque omnibus virtutibus perfice. unde Septuag. vertunt, γίνου ἄμεμπτος, *eſto irreprehenſibilis*. Mercedem ſubiungit dicens:

Vers. 2.

Ponam pactum meum inter me et te] Si videlicet perfectè coram me ambulaveris, amicitiam & fœdus peculiare tecum ſanciam & colam; ut ego peculiari cura te tuoſque præ aliis hominibus ac gentibus protegam, dirigam & promoveam, vocerque Deus Abræ: tu viciſſim peculiari fide, obedientia & cultu mihi ſervias, hujuſque fœderis ſymbolum & ſignum dabo circumciſionem, v. 10.

M Nota,

Digitized by Google

Nota. Perfectionem Deus non exegit ab Abrahamo juvene, ſed ſene, cùm propè eſſet, ut naſceretur Iſaac; in ſignum, quòd tempore Chriſti Deus exigeret perfectionem à fidelibus. Religio enim Chriſtiana non eſt aliud, quàm diſciplina, officium & conatus ad ſummam perfectionem.

Media novem ad perfectionẽ.
Primum.
Secundum.
Tertium.

Media ad eximiam, etiam Religioſorum, perfectionem, ſuggerit ſanctus quidam doctor, ſcilicet Primò, ambulare jugiter coram Deo. Secundò, in omnibus tam triſtibus quàm lætis, conformare ſe voluntati Dei, ac dicere: Fiat voluntas tua; ſit nomen Domini benedictum. Tertiò, vis citò eſſe perfectus, recipe te in fundum animæ tuæ, ac ibi diligenter ſcrutare quid te maximè inhibeat & detineat ne purus ſis & liber, ac agilis ad obſequium Dei, omnemque virtutem: & hunc laqueum, hunc lapidem qui te detinet, radicitus reſeca; & in profundum maris demerge: alioqui fac quod vis, omnia ſiunt fruſtra. Hæc mortificatio dura eſt, & viva quædam mors, quæ carnem quaſi ab oſſibus abradit; ſed neceſſaria, & uſu ipſo fit facilis.

Quartum.

Quartò, natura noſtra fallaciſſima eſt, ac mille angolis & verſutiis prædita, in quibus ſeipſam fovet ac retinet; quæ niſi funditus extirpentur, parum proficies, inter hæc maximum eſt quod etiam Sanctos tenet, etiam ſubinde monachos, velle videri, velle ut alii ad eos ſe convertant, ut ipſis deferant, honorent, &c. Hoc planè abnegandum eſt, ut funditus venias ad illud Joannis Bapt. *Non ſum dignus ſolvere corrigiam calceamenti eius* (Chriſti.)

Quintum.
Sextum.

Hinc Quintò, abſtrahe te ſaltem mente ab omnibus hominibus. Sextò, expedi te ab omnibus rebus, quæ ſi tibi accidecent, affectus adhæſionem, & curas nimias ac ſollicitudines advehecent, à quibuſcumque intro receptis imaginibus mundum & liberum te ſerva.

Septimum.

Septimò, animum tuum fige in Deo, quaſi in ſcopo; cætera, ut jejunia, vigilias, paupertatem huc refer, tantumque ex iis aſſume: quantum tibi ad finem hunc utile eſt.

Octavum.

Octavò, ſic te in omnibus Deo reſigna, ut ſi quis vaſto jactetur pelago, ac pallio reſideat. talis enim quid agat, niſi ut Deo ſe totum reſignet? ſic & tu facito.

Nonum.

Nonò, diſce contemnere omnia, & contemni ab omnibus, ut cum S. Paolo fias purgamentum mundi, & peripſema omnium.

VERS. 3. CECIDIT] adorans, & gratias agens Deo.

VERS. 4. EGO SUM] ego ſum qui ſum; ſum æternus, ſum immutabilis, ſum conſtans & fidelis in promiſſis. ideoque pactum meum quod tecum hiſce verbis ſancio, erit immutabile & irrevocabile. S. Hieron. epiſt. ad Marcellam notat Deum tantùm *eſſe*: quia non novit *fuiſſe*, nec *fore*; cujus eſſentia eſt *eſſe*, & cui noſtrum *eſſe* comparatum non eſt. de quo plura Exodi 3. & 6.

VERS. 5. NEC ULTRA VOCABITUR NOMEN TUUM ABRAM, SED APPELLABERIS ABRAHAM] Abram hebraicè dicitur, quaſi *ab ram*, id eſt, pater excelſus, qui excelſa cogitat, in excelſis, v. g. in cœleſtibus habitat, excelſa & divina molitur & agitat.

Cur Abram dictus ſit Abraham.

Nunc Deus Abram vocat Abraham, quaſi אב רם המון *ab ram hamon*, id eſt, pater magnæ & excelſæ multitudinis, ſeu pater multorum excelſorum; quia, ut ſequitur, *conſtitui te patrem multarum gentium*; putà Judæorum & Gentilium. Quia ergo Abraham hactenus ſuo nomine benè uſus fuit, beneque ipſi vita excelſa reſpondit: hinc aliud hic ſuſcipere meretur, quo alios quoque multos excelſos faciat. Si & nos reſpondeamus nomini noſtro, quòd à Chriſto accepimus, dabit nobis aliud novum, quod os Domini nominabit, Iſaiæ 62. 2. Apocal. 3. 12. Nomen ergo Abraham eſt quaſi columna, in qua Deus promiſſionem poſteritatis, & ſeminis fidelis electique inſcripſit ad æternitatem, ait S. Chryſoſt. hic Vide laudes Abrahæ decantatas ab Eccleſiaſtico c. 44. 20.

Nota ex Apoſtolo Rom. 9. verſ. 5. 6. 7. poſteros Abrahæ litteraliter hìc accipi naturales & carnales; putà Judæos, qui in duodecim tribus, quaſi 12. gentes fuerunt diviſi.

Alleg. verò & potiſſimùm hic accipi ſpirituales Abrahæ filios, putà fideles, qui fidem & pietatem Abrahæ imitantur, quales primò fuerunt Judæi: deinde ſub Chriſto pauci Judæi & Gentes omnes. hi enim propriè vocantur multæ gentes, & inter has multi fuerunt excelſi, putà Apoſtoli, Martyres, Doctores, Virgines, &c. Miſcet ergo hic Deus promiſſiones ſpirituales cum carnalibus, ut dixi Roman. 9. v. 6.

Abraham eſt pater omnium excelſorum.

Abraham ergo eſt pater omnium excelſorum, putà cœlicolarum, videlicet 144. millium ſignatorum ex Judæis, & turbæ magnæ ſignatæ ex Gentibus, quam dinumerare nemo poterat, Apoc. 7. v. 9.

Littera he cur addita Abrahæ.

Notant Hebræi, S. Hieron. Lipom. & alii, ad *Abram* additam litteram *he*, ut fiat *Abraham*, eamdem addi quoque *Sarai*, ut fiat *Sarah*, quæ littera *he* præcipua eſt in nomine tetragrammato Dei: bis enim in eo ponitur. quaſi per hoc indicet Deus, Meſſiam, qui Deus eſt, Deique filius putà Jeſum Chriſtum, ex Abraham & Sarah naſciturum. Addit Pererius *he* ſignificare quinque, putà quintum millenarium annorum mundi, cujus initio ex Abraham & Sarah natus eſt Chriſtus. Verùm verius eſt Chriſtum natum eſſe ſub finem quarti millenarii.

Notat Secundò, Philo. lib. de Gigantib. Abram dictum eſſe patrem excelſum, quia erat aſtrologus, quia alta & cœleſtia ſcrutabatur; poſtea verò dictum eſſe Abraham, quaſi אב בר המון *ab bar hamon*, id eſt pater electus magni ſoni vel vocis, ſive pater electæ conſonantiæ: ea autem eſt intellectus, vox & vita probi viri. hic enim eſt electus & purgatus atque pater vocis & conſonantiæ, qua Dei laudes perſonamus, eique in omni vita factis dictiſq; noſtris conſonamus. Ex Abram ergo factus eſt Abraham, id eſt ex aſtrologo divinus, ex homine cœli homo Dei. ita Philo. Sed hæc ſymbolica & myſtica ſunt.

Nota Tertiò, hic memoria lapſum videri Chryſoſt. dum ait Abram ſignificare tranſitorem, itaque vocatum eſſe à parentibus, eò quòd præſagirent ejus tranſitum ex Ur Chaldæorum in Chanaan. confundit enim Chryſoſt. nomen *Abram* cum nomine *Hebræus*, quod tranſitorem ſignificat: aut certè putat, Abram à parentibus vocatum eſſe Hebræum, quod non eſt veriſimile.

REGESQUE EX TE EGREDIENTUR] Putà reges Iſrael & Juda ex Jacob: ex Eſau reges Idumæorum & Amalecitarum, quin & Iſmael, aliique ex Cetura geniti ſuos habuere reges. VERS. 6.

ET STATUAM] Hebraicè והקמתי *hakimoti*, ſtare faciam, ſtabiliam, confirmabo pactum quod jam tecum ineo, uti dixi v. 4. VERS. 7.

FOEDERE SEMPITERNO] Fœdus hoc æternum fuit, non abſolutè, ſed reſpectivè in ſemine carnali, putà Judæis, duravit enim tam diu, quamdiu duravit Judæorum Eccleſia & reſpub. Sed in ſemine ſpirituali, putà fidelibus, abſolutè æternum eſt.

UT SIM DEUS TUUS, ET SEMINIS TUI POST TE] q. d. Ea lege & conditione pactum tecum & cum tuis, ò Abram, ineo, ut ſcilicet ſim tuus tuorumque Deus, nimirum ut à vobis ſolus adorer & colar, utque è me ſolo pendeatis; ego viciſſim vos quaſi peculium meum amem, curem, protegam & benedicam. ita Vatablus, & alii.

CUSTODIES] cuſtodi. ita S. Auguſtinus. VERS. 9.

HOC EST PACTUM] hoc eſt ſignum pacti jam tecum initi. patet ex ſequent. Unde Apoſtolus Rom. 4. loquens de Abram: *Signum*, inquit, *accepit circumciſionis, ſignaculum juſtitiæ fidei, quæ eſt in præputio, ut ſit pater omnium credentium per præputium* (præputiatorum putà Gentilium.) VERS. 10.

Circumciſionis inſtitutio, uſus, cauſæque
Prima.

Nota breviter hic uſum & cauſas hujus ſigni, putà circumciſionis. Primò enim erat hoc ſignum memorativum pacti, hìc à Deo cum Abraham initi, ut Judæi, dum circumcidebantur, vel circumciſos ſe cogitabant, recordarentur ſe jam tranſiſſe in fœdus hoc cum Deo initum, adeoque eſſe ſe populum Deo dicatum & conſecratum. Sicut ergo dæmon, qui eſt ſimia Dei, ſuis ſagis in fronte ſtigma imprimit, quo notantur, ſignificanturque eſſe ſui juris, ſuæ oves, ſuum peculium, ſua mancipia: ita multò magis Deus omnium Dominus voluit Abrahæ & Judæis hoc ſtigma circumciſionis in carne ſenſibiliter, intimè, & indelebiliter incidere; ut ſignificaretur eos tranſiſſe in jus Dei, eſſeque Dei populum & peculium.

Secunda.

Secundò, circumciſio erat ſignum repræſentativum fidei Abrahæ, & juſtitiæ per eam adeptæ; uti ait Apoſtolus verbis paulò antè citatis.

Tertia.

Tertiò, erat hoc ſignum diſtinctivum fidelium ab infidelibus putà Judæorum à Gentilibus.

Quarta.

Quartò, erat hoc ſignum demonſtrativum, & purgativum peccati originalis, uti docent Patres: ſcircumcidebatur enim membrum genitale, quo peccatum originale transfunditur. de qua re vide Sanctum Thomam, Suarez, & Scholaſt.

Quintò;

Digitized by Google

Quinta. Quintò, erat præfigurativum baptiſmi: tam enim baptiſmus quàm circumcrſio, primum eſt Sacramentum & initiarivum veræ religionis & fidei, ejuſque eſt publica profeſſio & obligatio; ac conſequenter eſt adoptio & aſcriptio in Ecelefiam Dei, ejuſque jura & præmia.

Hac de cauſa novum nomen in circumciſione, uti jam in baptiſmo, circumciſio imponi ſolebat; uti hic Abram circumcidendus, pro Abram vocatus eſt Abraham: quia per circumciſionem, in nomen, gentem, & religionem novam, putà Judaicam, aſciſcebantur. Sic & Romani puellis octavo die a nativitate, pueris nono die nomen imponebant: cujus rei cauſam dat Plut. q. 102. in Quæſt. Rom.

Iſmael & Eſau non obligati ad circumciſionem. CIRCUMCIDETUR EX VOBIS OMNE MASCULINUM) Abraham ex vi hujus legis, tenebatur circumcidere ſuam familiam, ac conſequenter & Iſmaelem & Iſaacum. Similiter tenebatur poſtea Iſaac circumcidere Jacobum & Eſau. Quando verò Iſmael & Eſau ſeparati ſunt à familia Abrahæ & Iſaaci, non ampliùs obligati fuerunt circumcidere ſuas proles; Jacob autem ad id obligatus fuit: quia ex omnibus ejus filiis collecta fuit familia Abrahæ (putà populus Dei, ex quo Chriſtus erat naſciturus) quæ hac lege obligabatur.

Gentes receperunt circumciſionem. Idumæi tamen, Saraceni, Ammonitæ, & alii quoque populi receperunt circumciſionem, non ut ſacramentum legis veteris, cum intentione profitendi legem Moſaicam (ſic enim ea fuiſſent obligati) ſed tantum ex humana quadam conſuetudine, ad imitationem ſuorum parentum ideoque lege Moſaica non fuerunt obligati.

Per eam expiati ſunt à peccato originali. Adde, valdè probabile eſt, quod docet Sebaſtianus Epiſcopus Oxomenſis, & ex eo Franciſcus Suarez 3. p q. 70. d. 29. ſect. 2. ſcilicet, circumciſionem, quatenus ipſa fuit remedium, quo remittebatur peccatum originale, & profeſſio fidei de Chriſto venturo, potuiſſe eſſe in uſu omnium gentium: potuerunt enim ipſæ hoc ſignum eligere inter alia, quod ſine dubio validum erat ad talem effectum, ſi ea intentione fieret, quamvis non fieret cum intentione profitendi judaiſmum, ſeque illi populo adjungendi. Itaq; tales circumciſione expiabantur à peccato originali, non verò obligabantur ad legem Moſaicam.

OMNE MASCULINUM) Fallitur ergo Strabo lib. 17. qui etiam feminas putat circumciſas fuiſſe, circumciſio enim data eſt vel maximè ad hoc, ut ea, quaſi ſigno, diſtingueretur populus Abrahamiticus ab aliis gentibus; hæc autē populi diſtinctio petitur à maribus, nō a feminis.

VERS. 11. *Circumciſio cur in tali membro.* CIRCUMCIDETIS CARNEM PRÆPUTII) Quæres, cur in hoc membro præputii inſtituta ſit à Deo circumciſio? Reſpond. Primò, quia in hoc membro Adam primò inobedientiæ ſuæ effectum, & carnis rebellionem ſenſit.

Secundò, quia hoc membro generamur, & transfunditur peccatum originale, quod circumciſione curatur.

Tertiò, ut ſignificaretur Chriſtus redemptor, & novi fœderis inſtitutor generandus ex Abrahæ ſemine.

Circumciſio ſpiritalis triplex. Allegoricè, circumciſio typus fuit baptiſmi & pœnitentiæ, tropologicè, mortificationis luxuriæ, omniumque vitiorum; anagogicè, reſurrectionis, quæ fiet octavo die, id eſt octava mundi ætate & ſæculo, in qua circumcidetur omnis carnis naturæque corruptio. vide Rupert. & Origen. hom. 3. vide & Barradium de circumciſione Chriſti.

VERS. 12. *Circumciſio cur dilata in octavum diem.* INFANS OCTO DIERUM) Nota, non potuiſſe præverti octavum diem, quia ante illum infans nimis tener eſt, & incertum eſt an ſit vitalis futurus, ut ex Galeno docet Franc. Valeſius Sacræ philoſophiæ c. 18.

Nota. Si infans ante octavum diem periculum vitæ adiret, poterat æquè ut feminæ ſalvari, remediis & ritibus legis naturæ.

Nota Secundò, Juſta de cauſa poterat circumciſio differri poſt octavum diem, uti dilata eſt in deſerto per quadraginta annos, ob continuam peregrinationem, Joſue 5. 6. ita Theod. & Joſephus.

An cultro lapideo peracta ſit circumciſio. CIRCUMCIDETUR) Cenſent aliqui, ut S. Aug. Bernardus, & Magiſter ſentent. Judæos ſolitos eſſe circumcidi cultro lapideo; tali enim uſus eſt Moſes, Exodi 4. & Joſue c. 5. Verùm nihil tale hic præcipitur: imò S. Juſtinus contra Tryphon. teſtatur ſua ætate Judæos non lapideo, ſed ferreo cultro uſos eſſe in circumciſione. ita S. Thomas, vel potiùs Thomas Anglicus, Lyranus, Toſtatus, & alii.

A TAM VERNACULUS QUAM EMPTITIUS CIRCUMCIDETUR, ET QUICUMQUE (ſervus veſter) NON FUERIT DE STIRPE VESTRA) Hebræa clariùs hæc tranſponendo exprimunt hoc modo: *Omnis ſervus domi natus & emptitius, qui non eſt de ſemine tuo, circumcidendo circumcidetur.*

Eſt hic triplex expoſitio & ſententia. Prima Caietani, Lipomani, Lyrani, & S. Ambroſii, qui putant, omnes qui erant de familia Abrahæ, etiam ſervos, quin & famulos liberos, hic obligari ad circumciſionem. Secunda eſt Pererii, Soti, Alenſis, Bonav. Ruperti, nullum adultum ſervum hic obligari ad ſe, vel ſuas proles circumcidendum, niſi ipſe ſponte in id conſentiat. in hanc inclinat Suarez 3. p. q. 70. a. 2. diſp. 29. ſect. 2. q. d. *Servus emptitius circumcidetur*, id eſt circumcidi poterit, ſi videlicet velit ad veſtrum populum tranſire, & fieri Judæus. *Servis Hebræorum etiam emptitiis præcepta fuit circumciſio Prob. Primò.* Tertia ſententia, & S. Scripturæ conformior eſt Abulenſis, qui cenſet, non famulos liberos, non mercenarios, ſed ſervos, ſive mancipia Hebræorum, etiam ſi eſſent alienigenæ, coactos fuiſſe circumcidi, ſive vernæ eſſent, id eſt domi heri nati; ſive emptitii, ſub quibus & bello captos accipe: B eſt enim omnium par ratio. Nec id mirum: eſt enim, ait Ariſtot. lib. 5. Ethicorum, ſervus poſſeſſio domini; &, ut Hebræa hic habent, Servus eſt pretium aut poſſeſſio pecuniæ domini, quaſi qui pecunia emptus, poſſideatur à domino inſtar pecuniæ. *Secundò.* Secundò, quia τὸ *circumcidetur*, præceptum ſignificat, quod elides, ſi ſubaudias, *ſi velit*, fertur enim hic lex de circumciſione. Accedit, quòd in Hebræo eſt, *himmol immol*, circumcidendo circumcidetur. q. d. Omnino circumcidetur. Et ita hoc Dei præceptum videtur intellexiſſe Abraham, ut ſatis liquet v. 23. ubi dicitur Abraham circumcidiſſe Iſmael & ſervos omnes, *ſicut præceperat ei Deus*; ergo circumciſio ſervis non permiſſa, ſed præcepta fuit. ſicut enim Deus eam impoſuit Abrahæ & poſteris ejus; ita & ſervis eorum hi enim herorum ſuorum ſunt mancipia, præſertim, quia circumciſio & judaiſmus ſervis tunc erat utilis & honorifica: per eam enim aggregabantur familiæ Abrahæ & populo Dei. *Tertiò.* Tertiò, quia alioqui non fuiſſet diſtinctio inter ſervum & mercenarium, quam tamen ponit Deus exodi 12. 44. nam & mercenarii, ſi volebant, poterant C circumcidi, itaque comedere phaſe, diſtinctio ergo fuit hæc, quòd ſervi tenebantur circumcidi, non mercenarii. *Ratio legis.* Ratio legis erat, ut familia Abrahæ tota eſſet Deo dicata, utque cultus Dei, fides & ſalus ita ad plures propagaretur, ſi non amore & ſponte, certè metu & coactione. Erat enim illa ætas & lex, non filiorum, ſed ſervorum. Denique ſi Abraham ejuſque poſteri queri non poterant, hoc onus ſibi à Deo imponi, quid de eo queri poterant Abrahæ mancipia?

VERS. 14. *Quid ſit deleri de populo.* DELEBITUR ANIMA ILLA DE POPULO SUO) *Primò.* Hebræi ſic exponunt, q. d. Si quis Judæorum circumciſus non fuerit, morietur ante annum quinquageſimum, & ſine liberis. id ita fieri ſolitum tradunt, imò fabulantur ipſi.

Secundò. Secundò, Diodorus & Cajet. volunt hic ſermonem eſſe de adulto tantùm, eumque juberi hic occidi per judices, ſi circumciſionem ſui, vel ſuorum negligat. Verùm ex antecedentibus, maximè v. 12. patet, Deum hic omnibus incircumciſis, etiam infantibus pœnam mortis intentare.

Tertiò. D Tertiò, Vatablus ſic exponit: *Delebitur anima*, id eſt, homo ille non cenſebitur in populo meo, non cenſebitur filius Abrahæ, nec heres Chanaan, aliarumque mearum promiſſionum: Rurſum, non erit particeps paſſionis Chriſti, quæ circumciſione fuit figurata, ac conſequenter non nanciſcetur circumciſionem cordis ſpiritualem, quę ſit per gratiam: nec erit heres regni cæleſtis, cujus typus erat Chanaan, quia ſcilicet remanet in peccato originali, quod circumciſione tollendum erat. ita S. Aug. & Rupert.

Quartò. Quartò, optimus & pleniſſimus erit ſenſus, ſi ſecundam & tertiam expoſitionem jungas hoc modo. q. d. Quicumque, etiam infans, circumciſus non fuerit, cùm ad adultam ætatem venerit, per judices morte punietur, *Punitio incircumciſorum.* quia circumciſionem neglexit, non in infantia, ſed in adoleſcentia. Tunc enim, utpote rationis compos, debebat negligentiam parentum ſupplere, & curare ſe circumcidi. Hunc eſſe ſenſum patet ex eo quod ſequitur: *Quia pactum meum irritum fecit*, id eſt, violavit: hoc autem nemo facit

in infantia, ſed in adoleſcentia, cùm rationis eſt compos.

Secundò, quia pro *dolebitur*, hebr. eſt, נכרתה *nicbreta*, id eſt exſcindetur, jam exſcindi de populo, idem eſt quod occidi: ſimili enim modo violator ſabbati jubetur exſcindi de populo, id eſt occidi à judiciis Num. 15. 31. in Hebræo. ita Pererius. Nec dubium eſt quin ex hac lege Judæi adultos negligentes circumciſionem, morte mulctarint.

Rurſum ſpiritualiter hic per mortem corporalem ſignificatur & intentatur mors ſpiritualis animæ, & æterna damnatio, illi qui circumciſionem vel infans non ſuſceperit (infanti enim mors animæ infligi poteſt à Deo, non verò mors corporis à judice) vel adultus neglexerit; quòd ſcilicet hac de cauſa exſcindatur à familia Abrahæ, à populo & Eccleſia Dei, ac conſequenter ab hereditate cæleſti. Unde Septuag. habent, *infans qui octavo die non fuerit circumciſus, delebitur de populo ſuo*. Verùm *τὸ octavo die*, non habent Hebræa, nec Latina, videturque ab aliquo inſertum: elidit enim priorem ſenſum.

QUIA PACTUM MEUM IRRITUM FECIT] propriè in adoleſcentia, uti dixi. Secundò, in infantia, impropriè & paſſivè. q. d. Quia pactum meum in eo irritum fuit & violatum in infantia; non ſua, ſed parentum culpa, vel etiam caſu, ut per hebraiſmum, *hiphil* ponatur pro *cal*. ita S. Auguſtinus (quem ſequitur Rupert.) lib. 16. de Civit. 27. qui tamen juxta Septuag. legens *τὸ octavo die*, pactum hic intelligit illud, quod iniit Deus cum Adamo, de non comedendo pomo vetito; quod quia Adam violavit, hinc cum ſuis poſteris periit, & incurrit debitum mortis æternæ: hanc verò mortem actu incurrerunt, quotquot hoc Adæ peccatum circumciſione non expiarunt. Verùm ex præced. patet, hæc intelligenda eſſe de pacto inito, non cum Adamo, ſed cum Abrahamo v. 10. cujus ſignum erat circumciſio.

VERS. 15. *Cur Sarai dicta eſt Sara?* NON VOCABIS SARAI, SED SARAM] *Sarai* idem eſt, quod princeps vel domina mea, putà domus meæ; *Sara* verò abſolutè ſignificat principem & dominam. q. d. Sarai hactenus tuius mariti & familiæ fuit domina; jam verò erit Sara, id eſt abſolutè princeps & domina: quia erit mater gentium plurium, imò cunctarum per Iſaac, quem pariet. Ex Iſaac enim naſcetur Chriſtus, qui erit pater omnium gentium fidelium & Chriſtianarum: harum ergo avia, mater, domina & princeps erit Sara. ita S. Hieron. Ambroſ. & alii.

Nota. Tam Hebræis, quàm Græcis & Latinis moris erat, ut uxor virum dominum: & viciſſim viri uxores vocarent dominas, itaque mutuum honorem & amorem teſtarentur & foverent, Sic Sara Abrahamum vocabat dominum ſuum, & ipſe viciſſim eam vocabat Saram, id eſt dominam.

Nota Secundò. *Sarai* additur littera ה *he*, ut fiat *Sarach*. cauſam dixi v. 5.

Allegoricè, Sara, ait S. Ambroſ. typus eſt Eccleſiæ, quæ filios ſuos genteſque omnes regit prudentiſſimè.

VERS. 16. BENEDICAM EI) eam ſterilem & anum, ſupra naturam, per miraculum faciam fœcundam, ut pariat Iſaacum.

REGES) quos nominavi v. 6.

VERS. 17. CECIDIT ABRAHAM, &c. ET RISIT DICENS: PUTASNE CENTENARIO NASCETUR FILIUS?) Non dubitat Abraham de Dei promiſſione, ut vult S. Chryſoſt. & Hieron. nam ejus fidem commendat. Moſes c. 15. v. 6. & Paulus Rom. 4. 19. Sed verba hæc ejus ſunt animi exultantis, gratulabundi, & ad tantum, tamque novum & inauditum beneficium obſtupeſcentis. Unde Abraham non ex incredulitate, uti aliqui volunt, ſed ex ima demiſſione & reverentia, quaſi ſe indignum agnoſcens, ut ſibi ex Sara naſcatur Iſaac, non pro Iſaaco naſcituro, ſed pro Iſmaele jam nato orat dicens: *Utinam Iſmael vivat coram te*. ita S. Ambr. Auguſt. Rupert. *Riſus Abrahæ*, ait S. Auguſt. lib. 16. Civit. 29. *exultatio eſt gratulantis, non irriſio diffidentis*.

Addunt Cajetanus & Pererius, Abrahamum dubitaſſe, non de potentia Dei aut veritate promiſſionis divinæ: ſed an hæc promiſſio literaliter ut ſonat, an parabolicè, ſymbolicè, vel ænigmaticè intelligi deberet. Verùm nil tale, imò contrarium potiùs inſinuat tam Moſes hic, quàm Paulus Rom. 4. v. 19.

PUTASNE CENTENARIO NASCETUR FILIUS?) Quæres, an Abraham, quia centenarius, fuerit impotens ad generandum abſolutè, an tantùm reſpectivè? Aliqui cenſent eum abſolutè fuiſſe impotentem reſpectu cujuslibet feminæ, ac conſequenter per miraculum fuiſſe ei abſolutè reſtitutum vigorem, & potentiam omnem generandi. Probant, quia hac de cauſa Apoſtolus Rom. 4. 19. abſolutè vocat corpus Abrahæ emortuum; itaque eo loco explicui. *An Abraham abſolutè impotens fuerit ad generandum.*

Verùm re profundiùs conſiderata probabilius mihi videtur, Abraham non abſolutè, ſed reſpectivè tantùm fuiſſe impotentem ad generandum, ſcilicet reſpectu Saræ uxoris ſuæ, utpote quæ erat nonagenaria, & cui jam menſtrua fluere deſierant, ex tali enim Abraham centenarius ſuſcitare prolem non poterat; poterat tamen ex juniore. nam poſt mortem Saræ, cùm ipſe 137. eſſet annorum, ſex proles genuit ex Cetura, utpote quæ adoleſcentula, vivida erat & fœcunda: ad hanc enim ſatis vigoris & potentiæ habebat adhuc in illo ſenio, non verò ad Saram: unde per miraculum id à Deo hic accipit. *Reſp. Non ſed tantum reſpectu Saræ.*

Id ita eſſe probatur Primò: quia Abraham poſt generationem Iſaac, vixit 75. annis. ergo cùm genuit Iſaac, vigor vitæ, & conſequenter potentia generandi in eo non fuit planè emortua. Secundò, homines ea ætate vivebant ad ducentos annos; ſicut Thare pater Abrahæ vixit 205. annos: ergo non fuerunt decrepiti & impotentes ad generandum anno centeſimo; alioqui per dimidium vitæ & ætatis, fuiſſent decrepiti: quod inſolitum eſt, & præter naturam. Tertiò, quia Jacob Abrahæ nepos, qui in majoribus fuit laboribus paſcendi greges, quàm Abraham, genuit Beniamin anno ætatis 107. uti oſtendam c. 35. 18. ergo Abraham potuit generare anno 100. *Prob. Primò.* *Secundò.* *Tertiò.*

Ad argumentum Reſpondeo, Apoſtolum vocare Abrahæ corpus emortuum, non abſolutè, ſed reſpectivè, ſcilicet reſpectu Saræ ſuæ coniugis, unde ſubdit: *Et emortuam vulvam Saræ*, nam *τὸ &*, copulatim & iunctim cum *τῷ corpus ſuum emortuum*, explicandum eſt, certum enim eſt, Abrahæ corpus non fuiſſe planè emortuum: nam vixit adhuc 75. annos. Alludit ergo Apoſtolus ad hunc locum, idemque dicit quod hic dicitur: Abraham enim centenarius & Sara nonagenaria, ita habebant corpus emortuum, ut ex ſeſe invicem non poſſent generare; ex alia tamen juvencula poſſet Abraham. ita S. Auguſt. Eucherius, & alii.

Nota. Deus probavit & exacuit fidem, ſpem & longanimitatem Abrahæ, differens prolem promiſſam, utpote rem ingentem, per 25. annos, illam enim promiſit Abrahæ, cùm ipſe 75. eſſet annorum, c. 12. 3. hic verò eam præſtat, cùm ipſe eſſet centum annorum, cùm naturaliter res videretur eſſe deſperata.

UTINAM ISMAEL VIVAT CORAM TE) VERS. 18.
Abulenſ. dupliciter hæc explicat: Primò, admirativè. q. d. O Domine ex quo tantum bonum vis mihi facere, ut des Iſaacum, vivat etiam obſecro coram te Iſmael meus. Secundo, Abraham, inquit, videns quòd Deus ei volebat dare alium filium, putà Iſaacum, in quo complendæ erant benedictiones, timuit quòd vellet occidere, vel abbreviare dies Iſmaelis: ideo rogavit pro eo dicens: Utinam vivat Iſmael. Verùm uti paulò antè dixi, verius eſt, Abraham ex ſumma humilitate & reverentia non auſum orare pro Iſaaco, oraſſe pro Iſmaele. q. d. Utinam ſaltem Iſmaelem in vita conſerves, eique benedicas, uti v. 16. benedixiſti Iſaaco, quem mihi naſciturum promittis. Vivat, inquam Iſmael meus coram te, ut ſcilicet tibi placeat, tuiſque mandatis obediat. ita S. Ambroſ. & Vatablus. *Iſmael ſalvatus videtur.*

Quare cùm Deus idipſum annuat, & concedat Abrahæ, v. 20. hinc probabiliter colligunt Hebræi, Iſmaelem pœnitentiam egiſſe, Deo placuiſſe, rectè & iuſtè vixiſſe, eſſeque ſalvatum, unde & c. 21. v. 20. Deus dicitur fuiſſe cum eo, & cap. 25. 17. poſt mortem dicitur Iſmael appoſitus ad populum ſuum.

Alii tamen, ut Lipom. & Pererius, de Iſmaelis ſalute dubitant: ſic & Caietan. qui ita ſcribit: *Iſmael primus inter homines ſortitus eſt nomen à Deo; & cum hac tam nova, ac non parva gratia, nihil ſcitur, an bonus, an malus fuerit: ut ex divina gratia gratis data, nullus glorietur, nullus laudetur, nullus ſperetur bonus.*

SARA) Hebraicè additur אבל *abal*, imò, quin etiam. q. d. Non tantùm tibi vivet ſuperſtes Iſmael, ſed etiam Sara gignet tibi Iſaacum. VERS. 19.

ISSAC)

Digitized by Google

Iſaac, id eſt riſus. ISAAC) Iſaac ſignificat riſum, à radice צחק *tſachak*. id eſt riſit, ita dictus eſt Iſaac, ob riſum & gaudium Abrahæ, cùm audit à Deo eum ſibi naſciturum, v. 17. Poſtea Sara pariter ridens, & gaudens de nato hoc ſibi filio, hoc nomen jam datum iterat & confirmat, c. 21. 6. dicens: *Riſum fecit mihi Deus; quicumque audierit, corridebit mihi.*

Allegoricè. Iſaac fuit typus Chriſti, qui fuit riſus & gaudium univerſæ terræ, ait Rupertus.

CONSTITUAM PACTUM MEUM ILLI) Pacti quod tecum inivi heres erit Iſaac, ac conſequenter quæcumque hoc pacto promiſi, Iſaaco & poſteris eius cedent, non Iſmaeli: qualia ſunt, quòd dabo tibi tuiſque terram Chanaan; quòd ero tibi tuiſque Deus, & ipſi mihi erunt populus; quòd in ſemine tuo (Chriſto) benedicentur omnes gentes.

AD ISAAC) cum Iſaac, ita Hebr. & Chald.

TEMPORE ISTO) ſub hoc anni tempus.

VERS. 21. ANNO ALTERO) proximè ſequenti.

ASCENDIT DEUS AB ABRAHAM) Angelus
VERS. 20. Deum repræſentans ſubtraxit ſe oculis Abrahæ, & in cœlum rediit. Ita fecit & angelus apparens Manue, Judic. 13. 20.

VERS. 23. STATIM IN IPSA DIE) Nota hìc promptam & celerem obedientiam Abrahæ, totiuſque familiæ in circumcidendo ſe: qualis herus, tales ſervi, erant autem facilè quadringenti. *Verus obediens*, inquit Abulenſis, *moras neſcit; nec diu in agendo deliberat, cùm mandatum fuerit: ſicut nec verus moralis, nihil agendo moratur, poſtquam conſiliatum fuerit, ut ait Ariſtoteles lib. 6. Ethic. cap. de eubulia. Eumdem locum habet obedientia & eubulia: quia ſicut* A *poſt conſilium perfectum nihil manet, niſi operari; ita propoſito mandato obedienti ſolùm operatio ſequitur.* Et S. Bernardus ſerm. de virtut. obedientiæ: *Fidelis obediens*, inquit, *neſcit moras, fugit craſtinum, ignorat tarditatem, præripit præcipientem; parat oculos viſui, aures auditui, linguam voci, manus operi, itineri pedes: totum ſe colligit, ut imperantis compleat voluntatem.* Et S. Benedictus in reg. *Perfecta obedientia, ſua imperfecta relinquit.* Et David pſalm. 17. 45. *In auditu auris obedivit mihi.* Ita Petrus, Andreas, Joannes, Jacobus, vocati à Chriſto, continuò relictis omnibus ſecuti ſunt eum, ita faciunt angeli, de quibus ait Pſaltes: *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis*, ita faciunt ſtellæ, quæ *vocatæ dixerunt, Adſumus;* & fulmina, de quibus Jobo ait Deus cap. 38. 35. *Numquid mittes fulgura, & ibunt; & revertentia dicent tibi, Adſumus?*

B Audi Ethnicos, Cyrus apud Xenophontem lib. 4. laudat Chryſantam militem, qui in prælio gladium hoſti jam incuſſurus, cùm audiret receptui cani, ictum non intulit: & rogatus, cur hoſti pepercisset, reſpondit: Quia *melius eſt imperatori parere, quam hoſtem interficere.* Audi Cleanthem Philoſoph. apud Senecam epiſt. 106.

Duc me parens, celſique dominator poli,
Quocumque placuit: nulla parendi mora eſt;
Adſum impiger.

TREDECIM) Hinc Saraceni, exemplo patris ſui VERS. 25.
Iſmaelis, circumcidunt ſe anno ætatis ſuæ 13. ait Joſephus lib. 1. cap. 12. Sed in hoc non ſervant legem Dei, quæ iubet quemque octavo die circumcidi, v. 12.

Myſticum ſenſum huius cap. pete è Ruperto lib. 5. à cap. 28. ad 37.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Abraham tres angelos hoſpitio & convivio excipit. Secundò, hi v. 9. promittunt ei filium ex Sara. Tertiò, v. 17. revelant ei inſtans excidium Sodomæ, unde pro Sodoma orat & interpellat Abraham.

1. Apparuit autem ei Dominus in convalle Mambre ſedenti in oſtio tabernaculi ſui in ipſo fervore diei. 2. Cumque elevaſſet oculos, apparuerunt ei tres viri ſtantes prope eum: quos cùm vidiſſet, cucurrit in occurſum eorum de oſtio tabernaculi, & adoravit in terram. 3. Et dixit: Domine, ſi inveni gratiam in oculis tuis, ne tranſeas ſervum tuum. 4. ſed afferam pauxillum aquæ, & lavate pedes veſtros, & requieſcite ſub arbore. 5. Ponamque buccellam panis, & confortate cor veſtrum, poſtea tranſibitis: idcirco enim declinaſtis ad ſervum veſtrum. Qui dixerunt: Fac ut locutus es. 6. Feſtinavit Abraham in tabernaculum ad Saram, dixitque ei: Accelera, tria ſata ſimilæ commiſce, & fac ſubcinericios panes. 7. Ipſe verò ad armentum cucurrit, & tulit inde vitulum tenerrimum, & optimum, deditque puero: qui feſtinavit & coxit illum. 8. Tulit quoque butyrum & lac, & vitulum quem coxerat, & poſuit coram eis: ipſe verò ſtabat iuxta eos ſub arbore. 9. Cumque comediſſent, dixerunt ad eum: Ubi eſt Sara uxor tua? ille reſpondit: Ecce in tabernaculo eſt. 10. Cui dixit: Revertens veniam ad te tempore iſto, vita comite, & habebit filium Sara uxor tua. Quo audito Sara riſit poſt oſtium tabernaculi. 11. Erant autem ambo ſenes, provectæque ætatis, & deſierant Saræ fieri muliebria. 12. Quæ riſit occultè, dicens: Poſtquam conſenui, & dominus meus vetulus eſt, voluptati operam dabo? 13. Dixit autem Dominus ad Abraham: Quare riſit Sara, dicens: Num verè paritura ſum anus? 14. Numquid Deo quidquam eſt difficile? iuxta condictum revertar ad te hoc eodem tempore, vita comite, & habebit Sara filium. 15. Negavit Sara dicens, Non riſi: timore perterrita. Dominus autem: Non eſt, inquit, ita, ſed riſiſti. 16. Cùm ergo ſurrexiſſent inde viri, direxerunt oculos contra Sodomam: & Abraham ſimul gradiebatur, deducens eos. 17. Dixitque Dominus: Num celare potero Abraham quæ geſturus ſum; 18. cùm futurus ſit in gentem magnam, ac robuſtiſſimam, & benedicendæ ſint in illo omnes nationes terræ? 19. Scio enim quòd præcepturus ſit filijs ſuis & domui ſuæ poſt ſe, ut cuſtodiant viam Domini, & faciant iudicium & iuſtitiam; ut adducat Dominus propter Abraham omnia quæ locutus eſt ad eum. 20 Dixit itaque Dominus; Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt, & peccatum eorum aggravatum eſt nimis. 21. Deſcendam & videbo, utrum clamorem qui venit ad me, opere compleverint: an non eſt ita, ut ſciam. 22. Converteruntque ſe inde, & abierunt Sodomam: Abraham verò adhuc ſtabat coram Domino. 23. Et appropinquans ait: Numquid perdes iuſtum cum impio? 24. Si fuerint quinquaginta iuſti in civitate, peribunt ſimul? & non parces loco illi propter quinquaginta iuſtos, ſi fuerint in eo? 25. Abſit à te, ut rem hanc facias, & occidas iuſtum cum impio, fiatque iuſtus ſicut impius; non eſt hoc tuum; qui iudicas omnem terram, nequaquam facies iudicium hoc. 26. Dixitque Dominus ad eum; Si invenero Sodomis quinquaginta iuſtos in medio civitatis, dimittam omni loco propter eos. 27. Reſpondenſque Abraham, ait; Quia ſemel cœpi, loquar ad Dominum meum, cùm ſim pulvis & cinis. 28. Quid ſi minùs quinquaginta iuſtis, quinque fuerint?

delebis, propter quadraginta quinque, univerſam urbem? Et ait; Non delebo, ſi invenero ibi quadraginta quinque. 29. Ruſumque locutus eſt ad eum; Sin autem quadraginta ibi inventi fuerint, quid facies? Ait; Non percutiam propter quadraginta. 30. Ne quæſo, inquit, indigneris Domine, ſi loquar: Quid ſi inventi fuerint triginta? Reſpondit: Non faciam, ſi invenero ibi triginta. 31. Quia ſemel, ait, cœpi, loquar ad Dominum meum: Quid ſi ibi inventi fuerint viginti? Ait; Non interficiam propter viginti. 32. Obſecro, inquit, ne iraſcaris Domine, ſi loquar adhuc ſemel; Quid ſi inventi fuerint ibi decem? Et dixit; Non delebo propter decem. 33. Abiitque Dominus, poſtquam ceſſavit loqui ad Abraham; et ille reverſus eſt in locum ſuum.

VERS. I. APPARUIT AUTEM EI DOMINUS] in ſpecie trium virorum, uti ſequitur: tres enim viri (de quibus v. ſeq.) repræſentabant Dominum, uti mox dicam. In memoriam hujus apparitionis angelorum Abrahæ factæ juxta quercum Mambre, quotannis eodem convenire ſolebant Judæi, Gentiles & Chriſtiani, ibique quiſque ſuo ritu feſta & ſacrificia peragere. Verùm Conſtantinus Imp. ſublatis impiis Judæorum & Gentilium ritibus, juſſit locum purgari, ibique erecto templo ad Chriſtiana ſacra tantùm deputari & conſecrari, uti narrat Sozomen. lib. 2. c. 3.

Hoſpitalitatis encomia & proprietates.

SEDENTI IN IPSO FERVORE DIEI] Hinc videtur, quòd Abraham more ſuo ſoleret ſub meridiem & prandium, ad oſtium ſedere, & expectare peregrinos & hoſpites, qui in fervore diei ſolent ad hoſpitia divertere; unde cùm expandit ſagenam ſuæ hoſpitalitatis, non tantùm homines, ſed & angelos latenter ſuſcepit. hoc eſt enim quod ait Apoſtolus, Hebr. 13. verſ. 2. *Hoſpitalitatis nolite oblivisci: per hanc enim latuerunt quidam, angelis hoſpitio receptis.* Vide de laude hoſpitalitatis ibi dicta. & S. Chryſoſt. hic homil. 41. S. Ambroſ. libr. 1. de Abraham cap. 5. & S. Auguſtinus ſerm. 68. & 70 de tempore. Audi S. Ambroſium. *Qui ſcis*, ait, *an Deum ſuſcipias, cùm hoſpitem putas? Abraham dum peregrinantibus defert hoſpitium, Deum atque angelos ejus ſuſcipit hoſpitio, quia & cùm hoſpitem ſuſcipis, Deum ſuſcipis. Sic enim ſcriptum in Evangelio legis, dicente Domino Jeſu: Hoſpes eram, & collegiſtis me, quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi feciſtis. Unius horæ hoſpitio, vidua illa quæ ſuſcepit Eliam, & exiguo cibo, perpetuum toto tempore famis invenit alimentum, & mercedem accepit mirabilem, ut nunquam farina de hydria deficeret. Eliſæus quoque defuncti pignoris reſuſcitatione donata, hoſpitii reſolvit penſionem*, hæc & plura Ambroſius.

Rurſum notat hic S. Ambroſius, *Diſce*, inquit, *quàm impiger eſſe debeas, ut poſſis prævenire hoſpitem, ne quis præveniat, & te boni muneris defraudet copia*, & S. Chryſoſt. hic: *Currit*, ait, *& to at ſenex: vidit enim prædam quam venabatur, non vocavit famulos, quaſi diceret: Magnus theſaurus eſt, magna negotiatio, per meipſum hanc mercem inferre debeo, ne elabatur tantum lucrum.* Et rurſum; *Vide liberalitatem Abrahæ, vitulum mactavit, & fermentavit farinam. Audi & alacritatem: per ſeipſum & per uxorem hoc facit, conſidera etiam, quàm alienus eſt à faſtu: adorat & obſecrat, omnia illa habere oportet hoſpitio excipientem, alacritatem, feſtivitatem, liberalitatem. Audiant viri, audiant mulieres Viri quidem ut ſic ſuos contubernales erudiant, ut, ſi quando ſpirituale lucrum incidat, non per famulos hoc perficiatur, ſed per ſeipſos faciant omnia: mulieres autem, ut accelerent juvare viros in tam bonis operibus per ſeipſas: imitentur ſacram vetulam in tanta ſenecta laborem libenter ſuſcipientem, & famularum opera perficientem.* Nimirum in domo juſti nemo otioſus eſt: quiſque hoſpitalitati ſimilivè pio operi primus manus admovere ſatagit. Sanè S. Carolus Borromæus cùm amplam haberet familiam, ita cuique per totum diem ſuas partiebatur operas, eaſque utiles & pias, ut nemo vel quadrantem horæ per diem haberet liberum & non occupatum. id mihi Romæ narrarunt qui cum eo diu vixerunt. Hac de cauſa familia ejus tota erat quieta, ordinata, ſancta, fructuoſa inſtar apum. Hoc imitentur Principes & Prælati. otium enim perdit familias, præſertim aulicas. Et S. Hieron. epiſt. 26. ad Pammachium: *Ipſe* (Abraham) *pedes lavit, ipſe pinguem vitulum portavit humeris de armento, ſtetit ut ſervus peregrinis prandentibus, & Sara manibus coctos cibos ieiunaturus appoſuit.*

VERS. 2. TRES VIRI] Concil Sirmienſe can. 14. vult medium horum trium fuiſſe Filium Dei. Sed fuit hoc conciliabulum Arrianorum, uti fusè docet Baron. anno Chriſti 357.

Angeli apparent Abrahamo.

Nota ergo Primò, hos tres viros fuiſſe angelos, qui A corpus humanum ex aere formarunt & aſſumpſerunt, ut cum Abrahamo loquerentur. Paulus enim Hebr. 13. v. 2. & Moſes cap. ſeq. v. 1. vocat eos angelos. ita S. Auguſtinus libr. 16. Civit 29. & alii paſſim. Hebræi & Lyranus putant unum ex his tribus fuiſſe miſſum ad nuntiandum partum Saræ; ſecundum, ad evertendum Sodomam, tertium, ad liberandum Lot ex Sodoma. Verùm non unus, ſed duo miſſi ſunt ſimul, tam ad evertendum Sodomam, quàm ad liberandum ex ea Lot, ut patet c. 19. v. 1. 10. & 16. ita Abulenſis.

Secundò, unus trium, ſcilicet medius, cæteris apparebat illuſtrior, quia erat ſuperior angelus: unde ipſe ſolus ferè hic loquitur, vocaturque Dominus. Hebræi apud Lyranum & Toſtat. putant hunc medium fuiſſe Michaelem, qui à dextris habuerit Gabrielem, à ſiniſtris Raphaelem; quos duos deinde miſit ad evertendum Sodomam, & ad Lot ex ea educendum, de quo c. ſeq. Hinc unum hunc medium, quaſi duobus aliis illuſtriorem, B Abraham alloquitur, audit & adorat. Unde alleg. Eucher. lib. 2. in Geneſ. c. 27. *In tribus*, ait, *viris, qui venerunt ad Abraham, Domini Chriſti prænuntiabatur adventus, cum quo duo angeli comitabantur, quos plerique Moſen & Eliam accipiunt: unum priſcæ legis latorem, qui per eandem legem adventum Domini indicavit: alium qui in fine mundi venturus eſt, denuntiaturus ſecundum adventum Chriſti, atq; eius Evangelium prædicaturus.*

Tres angeli ſignificant Chriſtum cum Moſe & Elia.

Tertiò, Abraham in primo horum trium occurſu, putavit omnes tres eſſe homines, ſcilicet communes ſuos hoſpites. Apoſtolus enim ad Hebr. 13. ait, eum latenter & ignoranter ſuſcepiſſe angelos; quia ſcilicet putabat eos eſſe homines, non angelos: unde omnibus tribus quaſi hominibus pedes lavat, epulum & reliqua, quæ hoſpitibus neceſſaria ſunt, ſedulò parat & curat. ita S. Chryſoſt. & Ambroſ.

Suſcipiuntur tres angeli ab Abrahamo.

Dices, Quomodo ergo hic dicitur eos adoraſſe? Reſpond. *adoravit eos*, id eſt, proſternens ſe in terram, ci- C vilem & Orientalibus conſuetam reverentiam eis exhibuit. Simili modo adoravit filios Heth. c. 23. 7.

Ubi Adverte, quanta non tantùm charitate, ſed & reverentia hoſpites excipere ſolitus ſit Abraham. Ab Abrahamo didicit Apollonius Abbas, ut habetur in Vitis Patrum, hanc reverentiam: ipſe enim fratres peregrè venientes excipiebat, adorans eos, & uſque ad terram ſe proſternens, & ſurgens oſculabatur, & fratres monebat, ut adventantes fratres quaſi Dominum ſuſciperent. *Nam*, ajebat, *& adorari fratres adventantes propterea traditio noſtra habet, ut certum ſit in adventu eorum, Chriſti adventum haberi*; & Abrami exemplum ſubjicit. Hac Patrum traditione imbutus S. Benedictus præcipit: *Omnibus venientibus, ſive diſcedentibus hoſpitibus, inclinato capite, vel proſtrato omni corpore in terra, Chriſtus in eis adoretur, qui & ſuſcipitur.*

Reverenter excipiendi hoſpites.

Quartò, Abraham cum hiſce tribus agendo, ſenſim ex ſplendore, ſermone, majeſtate, aliiſque ſignis, atque D ex Dei inſtinctu agnovit eos non eſſe homines, ſed angelos, legatos Dei; imò Dei vicem & perſonam gerere, maximè medium qui in perſona Dei loquitur, vocaturq; ſemper *iehova*, & quaſi Deus excidium intentat Sodomæ, v. 20. unde ut talem omnino reverenter compellat, honorat, & pro Sodoma precatur Abraham. ita S. Auguſt. Unde patet Abrahamum id cognoviſſe, non poſtquam ab eo diſceſſit & evanuit angelus, v. ult. ut volunt aliqui, ſed antè, uti jam oſtendi.

Agnoſcuntur angeli ab Abrahamo.

Quintò, hi tres ſymbolicè ſignificabant SS. Trinitatem, & medius ſignificabat eſſentiam divinam, tribus perſonis communem. ita S. Ambroſ. Euſeb. Cyrillus. unde Abraham tres vidit, & unum adoravit, ut canit Eccleſia.

Significant SS. Trinitatem.

Hinc ſequitur, quòd Abraham hos angelos, ut angelos Deiq; legatos primò adorarit dulia; ſecundò agnoſcens eos repræſentare Deum & SS. Trinitatem in eis repræſenta-

Adorantur.

ſentatam, adorarit latria, ut docet S. Auguſtinus, qui enim hic apparet & loquitur cum Abrahamo, ſemper vocatur *iehova*, quod eſt nomen proprium Dei, cui debetur latria.

Simili modo legatus regis dupliciter honorari poteſt, primò ut legatus; ſecundò ut rex, cujus perſonam induit & repræſentat; ſic ut non tam legatus, quàm rex in legato cenſeatur coli & honorari: ſicuti Sancti repræſentantur & coluntur in ſua imagine, eſt enim legatus viva ſui regis imago.

VERS. 4. LAVENTUR) Sinite ut mei, vel potiùs ego ipſe (ut inſinuat S. Auguſtin. ſerm. 70. de tempore, & S. Hieron. epiſt. 26. ad Pammachium) vobis pedes lavem. Abraham à medio, quem primò allocutus eſt, ad duos laterales ſe ſuumque ſermonem convertit; uti ſolemus facere, dum cum pluribus agimus.

Nota hic Abrahami, & priſcorum morem lavandi pedes hoſpitibus, tum ad ſordes, tum ad laſſitudinem tollendam, de quo dixi 1. Timot. 5. v. 10. vide & Guilielm. Hamerum hic, & fusè Jacob. Gretſerum in Pedilavio.

Quale corpus aſſumant angeli.

Quæres hic, quales pedes, & quale corpus aſſumant angeli, & quo modo? Reſp. Primo, angeli non poſſunt ſibi unire aliquod corpus ſubſtantialiter, ſine unione hypoſtatica: quia hoc ſolius eſt divinæ virtutis. Secundo, poſſunt angeli corpora aſſumere, ſibi ea accidentaliter uniendo, eaque movendo ac ſi eſſent viva. Tertiò, etſi angeli poſſint cadavera recèns defuncta ita aſſumere & movere, ac ſi verè viverent, uti ſubinde faciunt dæmones; communiter tamen ſibi corpus efingunt ex circumſtante aere, admixtis craſſioribus exhalationibus, quibuſdam obſcurioribus, quibuſdam lucidioribus, ſic ut utraque ita inter ſe commiſceant & condenſent, ut ſolida corpora, veroſque colores & figuras membrorum humanorum referant, ita ut oculis veritas diſcerni nequeat. Id ex eo patet, quòd hæc corpora diſparentibus angelis, mox in aerem & vaporem reſoluantur, ita Vaſques 1. p. diſp. 184.

Corpus angeli verè non eſt coloratum.

Hinc ſequitur Primò, in hujuſmodi corporibus non eſſe veros colores, ſed apparentes, quales in nubibus cernimus. Secundò, angelum in tali corpore non poſſe exercere operationes ullas vitales, communes animantibus, quales ſunt videre, comedere, audire, ſentire, loqui: quia ad has, ut ſunt vitales, requiritur corpus vivum & animatum: angelus autem non poteſt corpus animare; poteſt tamen hujuſmodi operationes ita imitari, ut non poſſint à nobis deprehendi eſſe falſæ, fictæ vel adumbratæ. Tertiò, talia corpora non eſſe verè denſa & ſolida, ſicuti alia corpora; ſed talia apparere reſiſtente angelo. Infert hinc Vaſques, hæc corpora non habere veram mollitiem aut duritiem, & conſequenter Secundo, nos palpando poſſe ſentire ea non eſſe vera humana corpora, idque probat ex illo Joan. 20. *Palpate & videte, quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me videtis habere.* Sed hic locus non convincit, ut ibi dixi. Sicut ergo cætera corporis accidentia, ita & mollitiem ac duritiem corporis humani, magis minuſque in hac illâve parte reſiſtendo, in tali corpore exhibere poteſt angelus, ita ut ab homine internoſci nequeat: ſicut enim manum, brachium, digitum poſſumus modò rigidum, modò mollem & flexilem exhibere, prout anima per ſpiritus, nervos & muſculos vult, aut non vult reſiſtere: & ſicut echinus, ſive porcellus hortenſis, quem vulgò hericium vocamus, ſuos aculeos poteſt inſtar ſpinarum exterere, aut remittere: ita poteſt & angelus. Id ita eſſe patet: nam angeli permiſerunt ſe palpari; cùm Abraham eis hic lavit pedes, ut patet v. 5. & cum manum Lot apprehenderunt, eumque eduxerunt ex Sodomis, c. 19. v. 16.

An ſolidū.

An palpabile.

VERS. 5. BUCCELLAM PANIS) Modeſte ad panem tantùm invitat, cùm ſplendidum eis paret convivium, ut patet ex ſequentibus; frugale tamen, more illius ævi: nec enim hic legis perdices, capones, cervos, &c. Simile eſt c. 31. v. 34. & alibi.

Ita Plato Ariſtippi luxum in emendis piſcibus reprehendit. Phocion filium ſuum Phocum, qui plura ſolito obſonia coemerat, objurgans, ita comminatus eſt ei: ſi plura quàm ſecundùm naturam comederet, vel ingurgitaret, ipſum condignas pœnas luiturum. C. Fannii Conſulis lege introductum eſt, ne quid apud Romanos volucrum, præter unam gallinam, quæ altilis non eſſet; apponeretur: & ſingulis cœnis domeſticis denos aſſes præſinivit. teſtis eſt Macrobius & Gellius. Cicero Qu. Craſſo & Q. Scævolæ non meram elegantiam, ſed multa parſimonia miſtam laudi dedit. *Craſſus*, inquit, *erat parciſſimus elegantium, Scævola parcorum elegantiſſimus.* M. Cato vinum in prætura & conſulatu, idem quod & operæ, bibebat: epulas ad cœnam ex foro triginta comparabat aſſibus, idque ſe facere ajebat reip. cauſa, quo corpus ſuum eſſet ad perferendam militiam robuſtum.

IDCIRCO) ut ſcilicet honoretis me, utendo mea hoſpitalitate; vel, ut alii, q. d. Dei providentia factum eſt ut hac hora prandii per me iter haberetis, quò poſſetis meam hoſpitalitatem experiri; itaque non tam vobis quàm mihi, qui hoſpitibus & hoſpitalitate mirè delector & paſcor, gratificari.

TRIA SATA) *Satum*, vel, ut, Hebræi loquuntur, *ſaa*, genus eſt menſuræ aridorum, æqualis bato, qui eſt liquidorum: noſter Interpres alibi modium vertit. cùm ergo tres modii, ſive tria ſata, facerent unum ephi vel epha, ut patet Ruth 2. v. 17. uti decem ephi faciebant unum corum, qui continet triginta modios, ut patet Ezech. 45. 11. hinc ſequitur, ſatum fuiſſe tertiam partem ephi, & trigeſimam cori. VERS. 6.

Satum menſuræ genus quale.

Porro hic modius, ſive ſatum Hebræorum continebat tres modios Atticos, ut colligitur ex Joſepho lib. 15. Antiqu. 11. Italicum verò modium unum cum medio continebat, teſte S. Hier. in Matth. 13. & Joſepho 9. Antiq. c. 4.

SUBCINERICIOS PANES) Qui lati & plani, abſque fermentatione, extra clibanum ſtatim ſub cinere coquuntur: ut ſcilicet hac ratione ilicò ſuccurramus fami hoſpitum.

Nota. Hebræi olim, uti etiamnum faciunt Saraceni & Mauritani penè omnes, qui Hebræis uti lingua, ita habitu & ritibus ſunt ſimiles, quotidie in fictili vaſe & concha farinam ſubigebant, indeque panem in dies ſingulos coquebant, vel in clibanis, vel in craticula, vel in ſartagine tecta, undique carbonibus & cinere circumdata; tum ut recentior eſſet panis, tum ut eo tempore parabilis & ad manum eſſet, cùm hoſpites adventabant: unde crebra eſt mentio in Script. panis ſubcinericii, quem Hebræi vocant ʿPugga, quaſi dicant *uſtulatum*.

Tropol. de officio Abrahæ & Saræ, id eſt ſpiritus & carnis, in rebus & promiſſis divinis, diſſerit S. Gregorius lib. 9. Moral. c. 51. *Sara*, inquit, *promiſſiones Dei audiens ridet, ſed ridens corripitur, correpta autem protinus fecundatur: quia cùm cura carnis ſui confidentiam habere deſierit, contra ſpem ex divina promiſſione accipit, quod habituram ſe ex humana ratione dubitavit, unde & bene Iſaac, id eſt riſus, dicitur: quia cùm ſuperna ſpei fiduciam concipit, quid mens noſtra aliud quàm gaudium parit? Curandum itaque eſt, ne aut neceſſitates metas cura carnis tranſeat, aut in eo quod moderatè exequitur, de ſe præſumat*, &c.

STABAT JUXTA EOS) ut miniſtrans & incitans tres ſuos hoſpites ad bene prandendum. VERS. 8.

SUA ARBORE) S. Auguſt. ſerm. 66. de temp. *Arborem, ait, incolebat Abraham, ſub qua conſtitutum erat qualecunque effugium, anguſtum quidem homini, ſed ſufficiens majeſtati. Dignum enim Deo palatium fides devota pingebat, in quo fuiſſet maieſtas divina pranſura.*

CUMQUE COMEDISSENT) Non vera, nec vitalis fuit hæc angelorum comeſtio: quia non fiebat ab anima informante, ſed aſſiſtente corpori aerio ab eis aſſumpto. traiecerunt ergo angeli cibum hunc intra corpus à ſe aſſumptum, ibique eum reſolverunt in aerem, perinde ac ſol humorem terræ in vaporem reſolvit & conſumit, nec in ſe convertit. ita Theodoretus. vide dicta v. 4. VERS. 9.

Qualis angelorum in corpore aſſumpto comeſtio.

Secus eſt de Chriſto, qui poſt reſurrectionem ſuam cum Apoſtolis verè comedit, ſed ſimili modo atque angeli hi, cibum a ſe comeſtum in aerem reſoluit: nec enim corpus glorioſum cibo alitur. ita S. Thomas 1. p. qu. 51. art. 2. ad 5.

Qualis Chriſti poſt reſurrectionem.

CUI (Abrahamo) DIXIT) unus pro tribus, putà medius cæteris illuſtrior, qui ad hoc maximè erat miſſus: nam duo reliqui poſtea Sodomam iverunt ad eam perdendam, ut patet v. 22. VERS. 10.

VENIAM AD TE TEMPORE ISTO) proximo anno, hoc eodem die & hora, ut habent Septuag. ergo eum rediiſſe ad Abrahamum certum eſt: id enim hic promittit:

Digitized by Google

mittit; licet id eum reipſa præſtitiſſe, in ſequentibus non narretur.

VITA COMITE) vivente te, & Sara vigente & gaudente: hebraicè eſt, *ſecundùm tempus hoc vitæ*, id eſt, ut Chaldæus vertit, *in tempore iſto quo vos eritis vivi*. non enim loquuntur de ſua (cùm ſint angeli, de quorum perenni vita nullum poteſt eſſe dubium) ſed de Abrahæ & Saræ vita & incolumitate, eamque hic utrique ſpondent, ac cum ea prolem, quaſi dicant: Vivetis, tum & filium habebitis.

Quare non rectè Abulenſis ſic explicat, *vita comite*, id eſt, ſi vita tam vobis quàm mihi ſuperſtes fuerit, quaſi angelus de vita ſua dubiè loquatur, ut homo, qui de vita ſua futura dubius eſt: certò enim promittit hic angelus, ſe rediturum ad Abraham & Saram, certoque eis promittit prolem, ac conſequenter certam utrique vitam ſpondet; omne ergo tam prolis, quàm vitæ dubium excludit.

VERS. 11. FIERI MULIEBRIA) fluere menſtrua, quæ ad conceptionem ſunt neceſſaria.

VERS. 12. RISIT OCCULTE) Hebraicè, chaldaicè & græcè eſt, *riſit intra ſe: riſit* quaſi rem impoſſibilem, ſcilicet anum & ſterilem parituram. ita S. Auguſt. hic q. 36. Eſt enim riſus ſpecies confutationis, ait Plato in Gorgia, hinc & ejus riſum reprehendit angelus, quaſi ex dubitatione vel diffidentia profectum, cùm ait: *Numquid Deo eſt quidquam difficile?* S. Ambroſ. tamen riſum hunc Saræ fuiſſe putat indicium futuri myſterii potiùs, quàm incredulitatis argumentum. *Riſit enim*, inquit, *adhuc neſciens quid videret, quòd publicam eſſet in Iſaac paritura lætitiam*. Sed prius quod dixi, verius eſt.

DOMINUS MEUS) maritus meus Abraham. Inſtar Saræ, uxores bonæ revereantur maritos, eoſque vocent dominos, uti monet S. Petrus epiſt. 1. c. 3. v. 5. & 6.

VERS. 13. DIXIT AUTEM DOMINUS) Putà angelus ille medius Dominum repræſentans, ut dixi v. 2. hoc dicto angelus pandens occultum riſum Saræ, oſtendit ſe non hominem, ſed angelum, vel Deum eſſe. unde pro eo quod ſequitur: *Numquid Deo quidquam eſt difficile?* Chaldæus vertit, *numquid occultabitur à facie Domini verbum?* utrovis enim modo verti poteſt Hebræum פלא *pala*.

VERS. 16. VIRI) tres illi angeli v. 2.

VERS. 17. DOMINUS) medius angelus illuſtrior, perſonam Dei repræſentans.

NUMQUID CELARE POTERO) Hebraicè המכסה *hamechaſſe, numquid celabo?* amor & familiaritas mea non fert, ut amicum meum Abrahamum, ita mihi charum, celem hæc ſecreta mea; præſertim quia ſcio ipſum intellecto hoc meo decreto de excidio Sodomorum pro iis oraturum. Volo ergo hac revelatione illi dare materiam charitatis & orationis, ſimulque oſtendere quantum ipſius precibus tribuam, atque ex adverſo volui patefacere, quanta fuerit perverſitas & corruptio Sodomorum; utpote in qua ne decem quidem juſti inventi ſunt, adeò ut pro iis ulteriùs rogare auſus non fuerit Abraham.

VERS. 18. CUM FUTURUS SIT) Eſt argumentum à majori. q. d. Tam inſigni tantæ poſteritatis & benedictionis beneficio decoravi Abrahamum; ergo par eſt ut tantillum beneficium, putà revelationem ſecreti mei, ei nõ denegem.

ROBUSTISSIMAM) Hebraicè עצום *atſum*, id eſt *oſſeam*, ut vertit Aquila, id eſt *fortem* (inſtar oſſis) ut vertit Symmach. hoc eſt, *multum*, ut vertunt Septuag. fortitudo enim populi maximè conſiſtit in ejus multitudine. D

VERS. 19. SCIO ENIM) Hæc eſt ſecunda ratio movens Deum, ut ſecreta ſua detegat Abrahamo; quòd ſcilicet per ea, putà per punitionem Sodomorum, velit Abraham ſuos poſteros erudire, ut ab eorum peccatis caveant, ne ſimiliter puniantur.

UT FACIANT JUDICIUM ET JUSTITIAM) ut rectè & juſtè vivant. *judicium* enim ſignificat id quod judicio Dei & ſapientum rectum, juſtum & ſanctum eſt. ita Vatablus.

UT ADDUCAT DOMINUS PROPTER ABRAHAM) Poteſt quoque ex Hebræo verti, *ſuper Abraham*. Loquitur hic Deus de ſe in tertia perſona. Senſus enim eſt: Ut ego impleam ea quæ Abrahæ promiſi, ut ſcilicet ea exhibeam poſteris ejus.

VERS. 20. *Quid clamor Sodomorum?* CLAMOR SODOMORUM) Eſt proſopopœia. q. d. Peccata Sodomæ ita enormia ſunt & impudentia A (hoc enim ſignificat clamor, ait S. Auguſt.) ut publicè & ubique in omnium ore verſentur, adeoque fama (ut vertit Vatabl.) eorum in cælum per angelos ſparſa, ad me pervaſerit: imò, ipſamet eorum peccata, quaſi accuſatores in cælum ad me conſcenderunt, clamantque contra tam impios homines, atq; vindictam à me extorquent. Deſcendam ergo eò, ut videam an hæc fama, & hic peccatorum quaſi accuſatorum clamor verus ſit, an non, ut experientia id ſciam. Loquitur & agit hic Deus more noſtrorũ judicum, qui cominus de facto inquirunt, remq; inſpiciunt, ut dixi, nã Deus ante experientiam omnia novit ab æterno.

Nota. Hanc experientiam ſumpſit Deus c. ſequenti v. 5. cùm ſe per duos hoſce angelos, Sodomitis duorum virorum ſpecie objecit, qui ſtatim ab eis ad ſtuprũ appetiti ſũt.

Nota Secundò, multa fuiſſe peccata Sodomæ, ſed præcipua fuerunt, otium, gula, ſuperbia, inhoſpitalitas, crudelitas, Dei contemptus, & ex hiſce nata tam portentoſa libido. Ezech. 16. 49. uti dixi c. 13. 13.

DESCENDAM, ET VIDEBO) Deſcendit Deus per duos hoſce angelos, Deum pariter repræſentantes: quos tertius, putà medius, angelus illuſtrior, miſit in Sodomam. VERS. 21.

B Ex hoc loco Concilium Lateran. I. c. 8. monet judices, ne facilè accuſationibus credant, ſed eas lentè & maturè inſtar Dei examinent & inquirant, antequam reum condemnent: nam, ut ait Seneca l. 2. de Ira: *Veritatem dies aperit, poteſtq; pœna dilata exigi, exacta revocari non poteſt*. Idem coiq; faciendum, ne facilè accuſatoribus, vel detractoribus credat. Eſt enim puſilli animi citò iraſci, & credere rumoribus. *Sæpè enim ſiniſtro rumori malignitas dat initium, credulitas incrementum: Deus*, inquit Philo de Confuſione linguarum, *dicitur ad viſendum deſcendere, qui omnia priuſquam fiant providet manifeſtiſſimè, ut doceamur, ne quis homo de abſentibus, & futuris, & incertis putet ſe poſſe conjecturam facere; ſed priùs maximè perſpicere debet: viſus enim certus, potiùs quàm fallax auditus, teſtis adhibendus eſt*. Et S. Gregor. lib. 19. Mor. c. 23. exponens illa verba Job c. 29. v. 16. *Et cauſam quam neſciebam diligentiſſimè inveſtigabam*, ſic ait: *Deus cùm omnia illi nuda & aperta ſint mala Sodomorum punivit non audita, ſed viſa*. Hinc S. Chryſoſtomus commendat Prælatis, ne aliquid definiant propter ſolos vulgi rumores. *Noli*, inquit, *ex ſuſpicione tua judicare antequam diſcas utrùm res ita ſe habeat, neq; aliquem culpa; ſed potiùs Deum imitare, qui ait Gen 18. Deſcendam & videbo*. Notus eſt Theodoſii Imp. lapſus in præcipitata ſententia & cæde Theſſalonicenſium, cujus enim, monitu S. Ambroſii, poſtea adeò pœnituit: & Davidis circa Miphiboſeth, 2. Reg. 16. v. 4 collato cum 2. Reg. 19. v. 27. C

Maturè examinanda crimina lenteq; ferendam eſſe ſententiam.

VERS. 22. CONVERTERUNTQUE SE) Ex hoc loco, & ex c. ſequenti v. 1. apparet duos angelos ab Abrahamo diſceſſiſſe Sodomam, tertium verò cum eo adhuc manſiſſe. unde de eo ſubdit Moſes: *Abraham adhuc ſtabat* (in oratione, ut addit Chaldæus) *coram Domino*: cum enim orat Abraham uſque ad finem capitis, ut Sodomæ parcat; unde finita oratione & colloquio, tertius ille ab Abrahamo abiit & diſparuit, ut paret v. 33.

VERS. 25. QUI JUDICAS OMNEM TERRAM) qui juſtiſſimus es judex, norma juſtitiæ, & judex judicum terræ.

VERS. 26. IN MEDIO CIVITATIS) in ipſa civitate. hoc enim ſignificat hic hebraiſmus. Per hanc civitatem ſive metropolim, putà Sodomam, totam Pentapolim intellige; unde ſi Deus in tota Pentapoli decem juſtos inveniſſet, toti Pentapoli pepercisſet. ita Abulenſis. *Unde*, ait S. Ambroſius, *diſcimus quantus murus ſit patriæ vir juſtus, quemadmodum non debeamus invidere viris ſanctis, nec temere derogare. Illorum enim fides nos ſervat, illorum juſtitia ab excidio defendit: Sodoma quoque ſi habuiſſet viros decem juſtos, potuit non perire*.

VERS. 27. COEPI) Incipere in Script. ſæpè ſignificat deſiderare, optare, geſtire, conari, parere, moliri: hoc enim eſt Hebræum הואלתי *hoalti*. unde Hebræa ad verbum habent, *Cupio vel geſtio loqui ad Dominum, tametſi ſim pulvis & cinis*, ſcilicet viliſſimus & abjectiſſimus. ita Vatabl. Agnoſce ergo, ò homo, ò princeps, præſertim coram Deo in oratione, quòd ſis pulvis & cinis, noſce teipſum. S. Aug. 13. Civit. c. 8. narrat Alcibiadem ſummo loco natum, cùm ex ſermone Socratis ſeipſum agnoviſſet, nihilque inter ſe & bajulum quemvis intereſſe, illacrymaſſe, petiiſſeque ſibi virtutem tradi. *Scito*, inquit auctor libr. de Spiritu & anima apud S. Auguſt. c. 51. *quoniam homo es, cujus conceptio culpa, naſci miſeria, vivere pœna, neceſſe*

Homo cinis

neceſſe mori. attende ergo ſollicitè, quid agas, vel quid agere A
debeas. & S. Bernard. in carm.

Vnde ſuperbit homo, cujus conceptio, culpa;
Naſci, pœna; labor, vita; neceſſe, mori?

Præclarè S. Ægydius comes S. Franciſci: *Humilitas,* inquit, *eſt inſtar fulminis, quod ferit quidem, ſed nulla poſt ſe relinquit veſtigia: ita ſanè humilitas omne peccatum diſſipat, & tamen ut homo in oculis ſuis ſit nihil, efficit.* Hac Abraham Deo charus & amicus evaſit, nam, ut aiebat S. Luduvicus Epiſcopus Toloſanus: *Nihil tam gratum Deo, quàm ſi vitæ merito magni, humilitate ſimus infimi, cùm tanto quis Deo ſit pretioſior, quanto propter eum ſibi eſt vilior.*

VERS. 32. NON DELEBO PROPTER DECEM) Hic Deus injecit Abrahæ timorem & verecundiam, ne ultrà progrederetur in ſua petitione ad quatuor, qui revera tantùm erant in Sodomia, ſcilicet Lot, ejus uxur, & duæ filiæ, inquit S. Chryſoſt. reliqui enim omnes, quaſi nocentes cæleſti igne in Sodomis conflagrarunt. Fecit hoc B Deus, ne, ſi Abraham ob quatuor Sodomæ parci peteret, idque ipſe abnueret, Abrahamum contriſtaret; decreverat enim umnino quatuor has civitates perdere: jam enim completa erat peccatorum Sodomæ menſura, imò ſupereffluebat.

Dices, Cur ſaltem non permiſit Deus Abraham deſcendere ad octo vel quinque, nt propter octo vel quinque juſtos peteret parci Pentapoli? Reſpondet Abuleoſ. quia in Pentapoli facilè erant ſeptem vel octo juſti: ſi enim in Sodoma erant quatuor juſti, in ſingulis reliquis urbibus facilè fuiſſet invenire unum juſtum; cumque ex eſſent quatuor, univerſim fuiſſent octo juſti in Pentapoli.

Si obiicias, Ergone quatuor hi juſti cum impiis in Pentapoli conflagrarunt? Reſpondet Abuleoſ. mioimè, quia uti Lot cum uxore & filiabus ex Sodomis, ita reliqui quatuor juſti ex ſuis urbibus totaq; Pentapoli vel monitu angelorum, vel Dei inſtinctu ante ejus excidium exceſſerunt. Verùm hoc eſt conjectare & divinare. Cùm ergo

A omnes Pentapolitæ, excepto Lot cum ſuis, & exceptis incolis urbis Segor, cæleſti igne, quaſi ſubitu fulmine ſint afflati & conſumpti, liquet omnes pariter fuiſſe impios.

Reſpondeo ergo Abraham infra decem noo deſcendiſſe, tum quia dixerat v. præced. hanc ſuam petitionem fore ultimam, cùm enim toties minuendo deſcendiſſet, nou auſus fuit ſæpiùs deſcendere, ne Deo eſſet importunus, illique faſtidium aut iram moveret: tum quia cuntinuo a quadraginta uſque ad decem, per denarios petendo deſcenderat Abraham. Pari ergo modo & congruentia, hic à decem ad unum vel nullum deſcendere debuiſſet. Tum deoique, quia putabat facilè decem juſtos in Pentapoli inveoiendos eſſe.

Sed cur Abraham non meminit Lot nepotis ſui, cur eum communi clade eripi non poſtulavit? An ut rem claram id Moyſes prætermiſit? an quòd juſtum uorat, liberandum confidebat?

B Moral. docet hic S. Chryſoſt. homil. 42. quanto in pretio haberi debeant juſti, etiamſi exteriùs viles & pauperes; cùm propter eos Deus urbibus & provinciis ſceleratis parcat: illi enim ſuot baſes & columnæ reip. Talis fuit David, de quo ait Deus Ezechiæ: *Protegam urbem hanc, & ſalvabo eam propter me, & propter David ſervum meum,* 4. Reg. 19. 34. *Talis erat Elias, qui melotem tantùm habuit, & purpura veſtitus Achab illius melote indigebat. Melote huius cælum clauſit, pluviarumque deſcenſum ſiſtit. Et lingua Prophetæ frænum fuit cælo: purpura autem amictus & diademate circumibat quærens Prophetam.* Hinc de eo & ſimilibus ait Paulus: *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus,* Hebr. 11. 37. *Vt dubitari non debeat ipſorum meritis adhuc ſtare mundum,* ait Ruffinus Præfat. in lib. 2. de Vitis Pat.

ABIITQVE DOMINVS) Unus hic angelus finito colloquio cum Abraham, diſparuit; reliqui verò duo perrexerunt in Sodomam, ut patet cap. ſequ. v. 1. VERS. 33.

CAPVT DECIMVMNONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Lot hoſpitio excipit angelos, quos Sodomitæ petunt ad ſcelus nefandum; hinc angeli educentes Lot, igne cæleſti cremant Pentapolim, excepta Segor, cui Lot veniam impetrat. Secundò, v. 26. Vxor Lot reſpiciens poſt ſe, vertitur in ſtatuam ſalis, filiæ verò ex patre concipiunt, & pariunt Moab & Ammon.

1. VEneruntque duo angeli Sodomam veſpere, et ſedente Lut in foribus civitatis. Qui eum vidiſſet eua, ſurrexit, et ivit obviàm eis; adoravitque pronua in terram, 2. et dixit; Obſecru, domini, declinate in dumum pueri veſtri, et manete ibi; lavate pedes veſtros, et manè pruficiſcemiui in viam veſtram. Qui dixerunt; Minimè, ſed in platea manebimus. 3. Compulit illos uppido ut diverterent ad eum; ingreſſiſque domum illius fecit convivium, et cuxit azyma, et comederunt. 4. Priùs autem quàm irent eubitum, viri civitatia vallaverunt dumum à pueru uſque ad ſenem, omnis populus ſimul. 5. Vocaveruutque Lot, et dixerunt ei; Ubi ſunt viri qui introierunt ad te nocte? educ illos huc, ut cognoſcamua eoa. 6. Egreſſus ad eoa Lot, puſt tergum occludens oſtium, ait, 7. Nolite, quæſu, fratres mei nolite malum hoc facere. 8. Habeu duas filiaa, quæ necdum cognoveruut virum; educam eaa ad vos, et abutimini eis ſicut vobis placuerit, dummodo viris iſtis nihil mali faciatis, quia ingreſſi ſunt ſub umbra culminis mei. 9. At illi dixerunt; Recede illuc. Et ruſſus; Ingreſſua es, iuquiunt, ut advena; uumquid ut iudices? te ergo ipſum magis quàm hos affligemus. Vimque faciebant Lut vehementiſſimè; iamque propè erat ut effringereut fores. 10. Et ecce miſerunt manum viri, & introduxerunt ad ſe Lot, clauſeruntque uſtium, 11. et eoa, qui ſuria erant, percuſſerunt cæcitate à minimu uſque ad maximum, ità ut uſtium invenire nun poſſent. 12. Diaerunt autem ad Lot; Habes hic quempiam tuorum? generum, aut filios, aut filias, umnes, qui tui ſunt, educ de urbe hac; 13. delebimus euim lucum iſtum, eù quòd increverit clamur eorum curam Domino, qui miſit nos ut perdamus illoa. 14. Egreſſus itaque Lot, locutus eſt ad generos ſuos qui accepturi erant filias eius, et dixit; Surgite, egredimini de lucu iſto; quia delebit Dominua civitatem hauc. Et viſua eſt eis quaſi ludens luqui. 15. Cumque eſſet manè, cogebant eum angeli, dicentes; Surge, tulle uxurem tuam, et duas filias quas habes; ne et tu pariter pereas in ſcelere civitatis. 16. Diſſimulante illo, appreheuderuut manum eius, et manum uxoris, ae duarum filiarum eius, eò quòd parceret Dominus illi. 17. Eduxeruntque eum, et puſuerunt extra eivitatem; ibique locuti ſunt ad eum, dicentes; Salva animam tuam; nuli reſpicere poſt tergum, nec ſtes in umni circà regione; ſed in monte ſalvum te fac, ne et tu ſimul pereas. 18. Dixitque Lut ad eos; Quæſo Domine mi, 19. quia invenit ſervus tuus gratiam coram te, et magnificaſti miſericurdiam tuam quam feciſti meeum, ut ſalvares animam meam, nec

poſ-

poſſum in monte ſalvari, ne fortè apprehendat me malum, & moriar: 20. Eſt civitas hæc iuxta, ad
quam poſſum fugere, parva, & ſalvabor in ea; numquid non modica eſt, & vivet anima mea? 21.
Dixitque ad eum: Ecce etiam in hoc ſuſcepi preces tuas, ut non ſubvertam urbem pro qua locutus
es, 22. Feſtina & ſalvare ibi: quia non potero facere quidquam donec ingrediaris illuc. Ideirco vo-
catum eſt nomen urbis illius Segor. 23. Sol egreſſus eſt ſuper terram, & Lot ingreſſus eſt Segor. 24.
Igitur Dominus pluit ſuper Sodomam & Gomorrham ſulphur, & ignem à Domino de cælo: 25. &
ſubvertit civitates has, & omnem circà regionem, univerſos habitatores urbium, & cuncta terræ vi-
rentia. 26. Reſpiciensque uxor eius poſt ſe, verſa eſt in ſtatuam ſalis. 27. Abraham autem conſurgens
manè, ubi ſteterat priùs cum Domino, 28. intuitus eſt Sodomam & Gomorrham, & univerſam ter-
ram regionis illius: viditque aſcendentem favillam de terra quaſi fornacis fumum. 29. Cùm enim
ſubverteret Deus civitates regionis illius, recordatus Abrahæ, liberavit Lot de ſubverſione ur-
bium in quibus habitaverat. 30. Aſcenditque Lot de Segor, & manſit in monte, duæ quoque fi-
liæ eius cum eo (timuerat enim manere in Segor) & manſit in ſpelunca ipſe, & duæ filiæ eius cum
eo. 31. Dixitque maior ad minorem: Pater noſter ſenex eſt, & nullus virorum remanſit in terra qui
poſſit ingredi ad nos iuxta morem univerſæ terræ. 32. Veni, inebriemus eum vino, dormiamuſque
cum eo, ut ſervare poſſimus ex patre noſtro ſemen. 33. Dederunt itaque patri ſuo bibere vinum
nocte illa. Et ingreſſa eſt maior, dormivitque cum patre: at ille non ſenſit, nec quando accubuit
filia, nec quando ſurrexit. 34. Altera quoque die dixit maior ad minorem: Ecce dormivi heri
cum patre meo, demus ei bibere vinum etiam hac nocte, & dormies cum eo, ut ſalvemus ſemen
de patre noſtro. 35. Dederunt etiam & illa nocte patri ſuo bibere vinum, ingreſſaque minor fi-
lia dormivit cum eo: & ne tunc quidem ſenſit quando concubuerit, vel quando illa ſurrexerit. 36.
Conceperunt ergo duæ filiæ Lot de patre ſuo, 37. Peperitque maior filium, & vocavit nomen eius
Moab: ipſe eſt pater Moabitarum uſque in præſentem diem. 38. Minor quoque peperit filium, &
vocavit nomen eius Ammon, id eſt, filius populi mei: ipſe eſt pater Ammonitarum uſque
hodie.

Vers. 1. VENERUNTQUE DUO ANGELI] *Duo*, ſcilicet qui ab Abrahamo receſſerant, tertio cum eo remanente cap. præced. v. 22. Symbolicè, angelus unus è tribus, repræſentans Deum Patrem, manſerat cum Abraham, ut ejus domum benediceret, eumque patrem efficeret ad generandum Iſaac; unde videtur hic angelus fuiſſe medius & primarius inter tres, putà Michael, qui duos ſocios Gabrielem & Raphaelem, mittit ad exſcindendam Sodomam: Gabriel enim juxta etymon ſuum eſt fortitudo Dei, putà fortis executor divinæ juſtitiæ, hicque repræſentat ſecundam in Trinitate perſonam, putà Filium: quia ejus incarnationem annuntiavit B. Virgini Lucæ 1. incarnatio enim fuit opus ſummæ Dei fortitudinis & potentiæ. Raphael verò videtur eſſe angelus præſes caſtitatis, & ultor inceſtus: unde Tobiam caſtè tutatus eſt ab Aſmodæo, qui ſeptem inceſtos Saræ ſponſos occiderat, Tob. 7. & 8. Quare Raphael miſſus eſt Sodomam, ut incaſtos Sodomitas perderet. Hic repræſentabat Spiritum S. qui eſt tutor & vindex ſanctitatis, id B eſt puritatis & caſtitatis, ſummuſque oſor impuritatis ac libidinis. Quare per hos duos angelos ſignificatur Filium & Spiritum S. excidiſſe Sodomam: nam, ut ait Procopius: *Pater non judicat quemquam, ſed omne judicium dedit Filio. Filio autem naturaliter adeſt & ineſt Spiritus S.* Addunt nonnulli Filio additum Spiritum S. quia Deus Pater judicium & vindictam bonitate & clementia, quæ appropriatur Spiritui S. temperat & mitigat, q.d. Mitto Filium, ut vos judicet & perdat, ſed addo ei Spiritum S. qui vos invitet ad pœnitentiam, quam ſi capeſſatis, veniamque flagitetis, Spiritus S. judicium & vindictam Filii ſiſtet & inhibebit, ac indulgentiam vobis largietur.

VESPERE] ejuſdem diei, quo cum Abrahamo pranderant c. præced. v. 1. 2. & ſequenti.

Symbolicè, juſtis, uti Abrahæ angeli lucem, impiis, uti Sodomitis, tenebras adducunt. ita S. Ambroſ. lib. 2. de Abraham cap. 6. Secundò, veſpera ſignificabat veſperam & occaſum imminere civitati, ait Cajet. Tertiò, C veſper hic portendit æternam noctem Sodomitis imminentem, ita S. Gregor. lib. 5. Moral. c. 2.

SEDENTE LOT] Putant Judæi, quòd Lot ſederit hic quaſi primus judex inter alios judices, qui tunc temporis ſedebant in portis civitatum, ut patet Deuteron. 21. & 22. Verùm hoc falſum eſſe patet ex verſu 9.

Dico ergo cum Abulenſi, Lot habitans olim in domo Abrahæ, ibi didicit hoſpitalitatem; eam ergo hic more ſuo exercet, dum ſedet in porta civitatis, ut hoſpites colligat, ne à Sodomitis vim & ſtuprum patiantur, quale duobus angelis intentarunt v. 5. Putabat Lot, æquè A ut Abraham, eos eſſe homines, non angelos, Hebr. 13. v. 2.

ADORAVITQUE EOS) Nota Lot, in hoſpitalitate, humilitatem: adoravit enim hos peregrinos, neſciens eſſe angelos. nam decor & ſplendor vultus indicabat eos eſſe viros graves, vel Prophetas a Deo miſſos. ita S. Auguſt. q. 41. Rurſum ſic vocat eorum puerum, id eſt ſervum, ut habent Hebræa.

MINIME) Invitati à Lot angeli primò honeſtatis cauſa recuſant, mox dum urgentur acquieſcunt. Fallitur ergo Caſſianus collat. 17. cap. 25. qui putat angelos hic mutaſſe ſententiam. Vers. 2.

COMPULIT ILLOS OPPIDO) invitavit & urſit eos mirum in modum. Vers. 3.

AZYMA) Panes ſine fermentatione ſubitò coxit in clibano, vel ſartagine, quales coxerat Abraham: azyma enim idem ſunt cum panibus ſubcinericiis. vide dicta cap. 18. v. 6.

OMNIS POPULUS SIMUL) etiam ab extremis urbis partibus, ut habent Hebræa; idque vel ad patrandum, vel ad intuendum nefas. Notat hoc Moſes, ut pateat non fuiſſe decem juſtos in Sodomis, ſed omnes, præter Lot cum ſuis, fuiſſe impios & nefandos Sodomitas, ita Burgenſ. Cajet. Pererius. Vers. 4.

UT COGNOSCAMUS) ut turpiter eis abutamur, hoc eſt ſcelus Sodomiticum, de cujus enormitate vide Hamerum hic, & Hieron. Magium integro volumine de hac re edito. Vers. 5.

ABUTIMINI ILLIS) Aliqui excuſant hoc dictum & factum Lot, quaſi ſenſerit (quod ſenſit Dom. Soto l. 4. de Juſtitia, q. 7. a. 3. & plures alii Theologi, atque ſatis inſinuat D. Thom. q. 2. de malo art. 5. ad 14. & S. Ambr. l. 1. de Abraham c. 6.) licere volenti facere majus flagitium, ſuadere minus: ſic enim volenti committere ſodomiam aut ſtuprum, licet ſuadere ut eat potiùs ad meretrices in lupanari expoſitas; & latroni volenti occidere viatorem, licet ſuadere ut potiùs eum ſpoliet. Pari ergo modo Lot molientibus ſodomiam licitè potuit ſuadere fornicationem. Unde Gabriel Vaſquez 1. 2. qu. 43. de ſcandalo, dubio 2. ex hoc facto Lot docet, licitum eſſe volenti omnino facere majus malum, ſuadere minus, etiamſi ipſe de eo nihil cogitaret. Sic enim Lot volentibus committere ſodomiam, propoſuit & ſuaſit ſtuprum filiarum, de quo ipſi non cogitabant. Adde, Lot non ſuadere, ſed tantum offerre filias ſibi per omnia obedientes, ad ſtuprum, ut majorem vexationem, & injuriam tantorum virorũ redimat.

Lot peccavit offerendo filias turpitudini.

Verùm dico peccaſſe Lot; quia filiarũ ſuarũ famæ & pudicitiæ, ac conſentiẽdi in actum venereum periculo, magis conſulere & proſpicere (utpote pater) debuit, quã hoſpitũ *Primò,*

exter-

Digitized by Google

Secundò. externorum, eſto ii viri ſancti & Prophetæ eſſent.

Secundò, Lot non erat dominus ſuarum filiarum, ac conſequenter non erat dominus corporum & pudicitiæ earumdem: ergo non potuit eas, maximè non conſentientes, offerre ſtupro. non enim tenebantur, imò non poterant, illæ in hac oblatione obedire patri; & planè veriſimile eſt eas hac in re noluiſſe obedire patri. quæ enim virgo honeſta tale ſtuprum ſuum potiùs, quàm alterius cujuslibet non perhorreſcat?

Tertiò. Tertiò, Sodomitæ non cogitabant de filiabus Lot vitiandis; ergo inique eas illis tam impuris ipſe propoſuit & objecit, ut liberaret ſuos hoſpites non enim licet impedire damnum Petri cum damno Pauli, dicendo latroni volenti ſpoliare Petrum, Spolia Paulum, de quo latro non cogitat. uti doctè docet noſter Leſſius lib. 2. de Juſtitia c. 13. dub. 3. n. 19.

Videtur tamen inconſideratio & perturbatio Lot in re tam ancipiti, multum de peccati gravitate minuiſſe, anceps enim erat Lot & inops conſilii in re tam impexa: volebat enim omni modo hoſpitum ſuorum, tamque venerandorum indemnitati, honori & pudicitiæ conſulere, nec alius ei tunc modus occurrit, quam ſi pro eis filias ſuas offerret; quem ſtatim amplexus eſt, non cogitans, nec advertens ſe hac ratione injuriam facere filiabus ſuis: ita S. Auguſt. lib. contra mendac. ca. 9. Lyranus, Thomas Anglicus, Toſtatus, Lipoman. Perer.

Addit Cajet. Lot obtuliſſe filias, animo non redimendi flagitium flagitio, ſed placandi hyperbolica ſubmiſſione furentem populum. putabat enim, & rationabiliter (uti rei probavit eventus) quòd populus non acceptaret talem oblationem; ſed quòd placatus tanta ſubmiſſione ipſius Lot deſiſteret à cœpto; & eò rationabiliùs, quod filiæ ejus jam erant deſponſatæ civibus Sodomæ. Sicuti vir aliquis placaturus alium, quem injuria laceſſivit, ei pugionem nudum offert, dicendo, Occide me; non animo ut interficiatur, ſed ut tanta ſubmiſſione placetur læſus. Per exaggerationem ergo hæc dixit Lot, perinde ac David dixit ad Jonatham 1. Reg. 20. v. 8. *Si eſt iniquitas in me, tu me interfice, & ad patrem tuum ne introducas me.* & Judas Geneſ. 42. dixit patri ſuo Jacob: *Duos filios meos interfice, ſi non reduxero tibi Benjamin.* ita Cajetanus.

Moral. S. Chryſoſt. hom. 43. ſuſpicit charitatem Lot erga hoſpites & exteros, quorum integritatem filiarum ſuarum pudori antepoſuit. *Nos autem*, inquit, *videntes ſæpè fratres noſtros in ipſum impietatis profundum, & quaſi in fauces diaboli cadere, neque ſermone eos dignamur, neque conſulere, neque verbis admonere, & eripere à malitia, & ad virtutem manu ducere. Quid enim, inquit, mihi cum eo commune: mihi non eſt cura, nil mihi negotii cum eo. Quid dicis homo? nihil tibi commune cum eo? Frater tuus eſt, ejuſdem tecum naturæ: ſub eodem eſtis Domino, ſæpè etiam ejuſdem participes menſæ ſpiritalis*, &c.

SUB UMBRA CULMINIS MEI) Hebraicè, ſub umbra tabulati vel contignationis, id eſt tecti & domus meæ. tectum enim eos qui in domo ſunt, inſtar umbræ obumbrat, & protegit ab æſtu, aliiſque aeris injuriis.

Ruſum peregrini ſunt ſub umbra, id eſt protectione & cura hoſpitis ſui, cujus eſt providere, ne quæ illis injuria in domo ſua inferatur, & hoc propriè hic intendit Lot.

Vers. 9. RECEDE ILLUC] faceſſe hinc.

INGRESSUS ES UT ADVENA, NUMQUID UT JUDICES?] Hebraicè eſt, *unus ille venit ad peregrinandum* (ut inſtar peregrinorum inter nos degat) *& iſte judicando nos, judicabit?* quaſi dicant: Venitne ille peregrinus ut ſit judex noſter, ut nos judicet? unde LXX. vertunt, *ingreſſus es habitare, numquid etiam judicare in judicando?*

VIMQUE FACIEBANT LOT] Pars eum protrudentes & abripere conantes, pars effringentes oſtium, à Lot egrediente ad eos, poſt ſe clauſum, v. 6.

Vers. 10. INTRODUXERUNT AD SE LOT, CLAUSERUNTQUE OSTIUM] Duo angeli oſtium à Lot clauſum aperuerunt, ut eum à violentia Sodomitarum ereptum in domum introducerent, eoque introducto rurſum oſtium clauſerunt, ne Sodomitæ pariter ingrederentur.

Vers. 11. PERCUSSERUNT CÆCITATE] Septuag. ἀορασίᾳ, id eſt avidentia, qua cætera videntes oſtium tantùm Lot, quod quærebant, videre non potuerunt. ita Joſeph. S. Ambroſius, Chryſoſt. & Auguſt. quæſt. 43. unde Vatablus vertit, *perſtrinxerunt illis oculos, ut hallucinarentur; ne ſcilicet quidem invenirent oſtium.* Si enim, ait S. Auguſt. omnino cæci fuiſſent, non oſtium Lot, ſed duces, qui eos domum reducerent, quæſiſſent.

Nota. Id factum eſt hac ratione, quòd Deus eis aliam ſpeciem objecerit, ut loco oſtii viderent, verbi gratia, ſolidum parietem, aut quid aliud. id autem fecit uno horum quatuor modorum, puta immutando vel ſpeciem objecti, vel aerem medium, vel potentiam viſivam, vel ſenſum communem, ad quem omnes viſiones & ſenſationes deferuntur. Simili modo Syri 4. Reg. 6. Eliſæum quærentes & videntes, non viderunt, nec agnoverunt eſſe Eliſæum. Sic Chriſtus poſt reſurrectionem duobus diſcipulis uſus peregrinus; Magdalenæ verò tamquam hortulanus apparuit. *Auraſia Sodomitarum unde?*

Simile fuit illuſtre miraculum Gregorii Thaumaturgi, qui cum diacono perſecutores fugiens in monte, cùm à quodam proditus eſſet, perſecutores montem undique cinxerunt, & perſcrutati ſunt, nec tamen eum viderunt. redeuntes ergo ad proditorem eum increpuerunt; ille eum tali loco fuiſſe certò aſſeveravit: ipſi verò eo loco ab eo deſignato, non duos homines, ſed duas arbores inveniſſe ſe aſſeruerunt. Illis digreſſis proditor ad locum adiicendit, viditque Gregorium cum diacono manibus in cælum elatis orantem, qui perſequentibus duæ arbores fuiſſe videbantur: quare ad pedes ejus accedens converſus ad Chriſtum, ex perſecutore cum eo factus eſt profugus. ita Nyſſenus in ejus Vita.

Tropolog. S. Ambroſ. *Hic*, ait, *oſtenditur, quia cæca eſt omnis libido, & quod eſt ante ſe, non videt.*

ITA UT OSTIUM INVENIRE NON POSSENT] Hebraicè eſt, *vaiilu limtſo happetach*, & laboraverunt ſive fatigati ſunt quærendo oſtium; ſed fruſtra, quia illud omni ſuo conatu invenire non potuerunt. Addit S. Chryſoſt. ex Hebræo ילאו *ilu*, id eſt *fatigati ſunt*, Sodomitis luxata fuiſſe membra, ut vires eis motuſque membrorum deficerent idque factum eſſe à Deo hoc fine, ut ſignificaret, eos, mente & vitiis cæcos & enerves eſſe, quodque libido mentem maximè excæcet, eamque æquè ac corpus enervet.

OSTIUM] Putat Ribera in c. 1. Sophon. nu. 81. Delrio, & alii, Moſen loqui de oſtio domus, tam Lot, quam cujuſque Sodomitæ; quaſi quiſque ſuam domum regreſſus, illam invenire & ingredi non potuerit. id enim videtur aſſerere Sapiens Sap. 19. 16. dignum enim erat, ut qui alienas fores volebant effringere, ſuas non invenirent.

Verùm meliùs S. Ambroſ. Chryſoſt. Auguſt. & Pererius cenſent, Moſen tantùm loqui hic de oſtio ſolius Lot, quod Sodomitæ conabantur effringere, ſed cæcitate percuſſi; omni ſuo conatu invenire non potuerunt. illud enim exigit planus Script. maximè Hebraicæ contextus, & ſeries hiſtoriæ. Sapiens autem Sap. 19. 16. loquitur de Ægyptiis, non de Sodomitis: tantùm enim Ægyptios comparat Sodomitis in eo, quòd utrique percuſſi ſint cæcitate; quodque ut Sodomitæ oſtium Lot quod quærebant, ita Ægyptii ſuum quiſque oſtium quod quærebant, in triduanis Ægypti tenebris, invenire non potuerint.

Tropolog. Gregorius lib. 6. Moral. 16. *Quid est quòd malis adverſantibus intra domum Lot reducitur & munitur, niſi quod juſtus quiſque dum pravorum inſidias ſuſtinet, ad mentem revertitur, & imperterritus manet? Sodomitæ autem viri in domo Lot oſtium invenire nequeunt, quia corruptores mentium, contra vitam juſti nullum accuſationis aditum deprehendunt. Percuſſi enim cæcitate quaſi domum circumeunt, quia invidentes dicta factaque perſcrutantur: ſed quia eis dextra juſti, fortis undique ac laudabilis actio obviat, errantes nihil aliud quàm parietem palpant. Benè ergo dicitur, Quaſi in nocte, ſic palpabunt in meridie, quia dum bonum quod vident accuſare nequeunt, cæcati malitia, malum quod non vident ad accuſationem quærunt.*

DIXERUNT] duo illi viri, ut habent Hebræa, putà duo angeli. Vers. 12.

QUASI LUDENS LOQUI] ludere & jocari, aut delirare, & ludicra, non ſeria loqui. Vers. 14.

TOLLE UXOREM TUAM ET DUAS FILIAS) Hi ergo quatuor, putà Lot, uxor, & duæ filiæ crediderunt angelis, egreſſique ſunt Sodomis & ſalvati: generi verò, famuli & ancillæ Lot non crediderunt, ſed manentes in Sodoma cum aliis combuſti ſunt. Vers. 15.

Vers. 16. Diſſimulante illo] Hebraicè [illegible] *vaiitmama*, id eſt, cùm moras necteret; ſive ut generis ſuis perſuaderet diſceſſum, ut vult S. Ambr. ſive ut domum & ſuppellectilem ſuam incendio eriperet, ut vult Rupertus; ſive orans Deum ut urbi parceret, ut vult Abulenſ. Ecce amœnitas & opes Pentapolis invitarunt Lot ad ſe, eædem ipſum jam detinent, & penè perdunt. Diſce contemnere terrena & amœna.

Vers. 17. Salva animam) vitam tuam hoc incendio eripe; domum, ſupellectilem, & cætera omnia neglige; ne, ſi moreris, & ea tecum ſalvare velis, cum iis pereas & conflagres.

Simili modo, Gothico Romæ excidio anno Domini 410. à Deo ereptus eſt S. Innocentius Pontifex, ob vitæ innocentiam & ſanctitatem, qua & S. Chryſoſtomum defendit, ideoque Arcadium Imper. & Eudoxiam, qui eum in exilium egerant, excommunicavit; ac Pelagii ſubnaſcentem hæreſim damnavit: eoque nomine dilaudatur à S. Hieron. ad Demetriadem, & ſæpiùs à S. Auguſtino diſputante contra Pelagianos. De quo ita ſcribit Paulus Oroſius illi coævus lib. 7. hiſtor. cap. 39. *Adeſt Alaricus, trepidam Romam obſidet, turbat, irrumpit,* &c. *Accidit quoque, quo magis illa urbis irruptio indignatione Dei acta, quam hoſtis fortitudine probaretur, ut S. Innocentius Rom. Eccleſiæ Epiſcopus, tamquam juſtus Lot ſubtractus à Sodomis, occulta providentia Dei apud Ravennam tunc poſitus, peccatoris populi non videret excidium.*

Noli) tu cum tuis: nam non ſoli Lot, ſed & uxori, & filiabus hoc præceptum datur. ideo enim uxor Lot converſa eſt in ſtatuam ſalis, quia contra hoc præceptum retrò reſpexit. ita Abulenſ.

Noli reſpicere) Vatablus putat eſſe adagium. q. d. Ne te incœpti pœniteat. Sic enim Lucæ 9. dicitur: *Nemo mittens manum ad aratrum, & reſpiciens retrò, aptus eſt regno Dei.* Sed dico hæc verba non adagialiter, ſed propriè eſſe accipienda. id patet ex eo, quod uxor Lot punita eſt, quia retrò reſpexit; non autem quia eam cœpti itineris pœnituit.

Quæres, cur Deus tam rigidè vetuit Lot cum ſuis, ne retrò reſpicerent? R. ſp. Primo, ad exercendam obedientiam Lot: ſic enim Deus exercuit obedientiam Adæ, vetans pomum in paradiſo. Secundò, ad ſceleratæ gentis deteſtationem; utpote quam Deus a ſuis reſpici nollet. nolebat enim Deus ut Lot Sodomitis pereuntibus condoleret; ſed volebat omnem compaſſionem, cogitationem & memoriam impiiſſimorum hominum ex animis ſuorum delere; imo volebat, ut ſua domo & bonis pereunt bus cum impiis, non dolerent. ſtatuerat enim totam urbem ob impietatem facere anathema ignis & incendii divini. Sic Chriſtus juſſit Apoſtolis excutere pulverem de pedibus in eos, qui Evangelium averſarentur, ut hoc ſigno proteſtarentur ſe cum tam impiis hominibus nihil, ne pulverem quidem, velle habere commune. Tertio, quia volebat Deus Lot citiſſimè fugere, & ſalvare ſe: inſtabat enim incendium. Rurſum volebat Deus docere; Lot, noſque omnes debere curioſitatem noſtram mortificare, ait Philo Cyprius in catena. Quartò, quia nolebat Deus Lot aliquod pœnitentiæ ſignum dare; quale eſt retrò reſpicere: idque ut hoc exemplo tropologicè doceret Chriſtianos omnes, præſertim ſalutis ſuæ & perfectionis ſtudioſos, quæ retro ſunt oblivíſci, ad anteriora ſemper contendere, & in verticem montis, id eſt culmen Evangelicæ perfectionis, conſcendere. ita S. Auguſt. 16. Civit. 30.

Cur Lot reſpicere vetitum. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò.

In monte salvum te fac) *In monte*, ſcilicet, qui imminet urbi Segor: huc enim profugit Lot v. 30.

Tropol. S. Gregorius p. 3. Paſtor. admon. 28. *Ardentem, inquit, Sodomam fugere, eſt illicita carnis incendia declinare. altitudo vero montium eſt munditia continentium. in monte enim ſtare, eſt carni non carnaliter adhærere. Sed qui ad montana ſcandere non poſſunt, ſalvantur in Segor: quia conjugalis vita nec à mundo longè diviſa eſt, nec tamen à gaudio ſalutis aliena.*

Arſenius præceptor Arcadii Imp. fugiens in eremum, quadam vice deſcendit ad flumen. Erat ibi puella Æthiopiſſa, quæ tetigit melotem ejus: ille autem increpavit eam. illa verò dixit: *Si monachus es, vade in montem.* Compunctus in hoc verbo ſenex, dicebat ad ſeipſum, *Arſeni, ſi monachus es, vade in montem.* ibi verò aſſiduè ſibi dicebat: *Arſeni, propter quid exiſti?* ita vixit in eremo 55. annos, mortuuſque eſt anno ætatis 95.

Vers. 18. Quæso Domine) Duo erant angeli, ſed unus Lot & uxorem manu ducebat; hunc compellat hic Lot dicens, *Domine.* alter eum ſequens inter filias duas medius, eas pariter ducebat.

Vers. 19. Nec poſſum in monte ſalvari) q. d. Trepido & timeo, ne, cum ſim ſenex & tardigradus, non ſatis cito clivum ſuperem; ſed incendium me aſſequatur. Fuit hæc non prompta, ſed lenta & moroſa obedientia Lot, hac ex parte culpanda, quòd nimis ſuæ infirmitati innixus, angelo comiti & divinæ providentiæ ſit diffiſus; altera tamen ex parte laudanda, quòd ſcilicet hoc prætextu, poſtularit, & impetrarit parci urbi Segor.

Vers. 20. Nunquid non modica eſt?) q. d. Cùm modica ſit hæc urbs Segor, modicos habet cives, & modicè peccavit: da ergo mihi modica ejus crimina, ut eam modicam mihi quaſi refugium & aſylum ſerves.

Vers. 21. Suſcepi preces tuas) ſuſcepi & exaudivi te, tuaſque preces & vota. Septuag. vertunt. ἐθαύμασα, admiratus ſum, id eſt mire reveritus ſum & honoravi faciem tuam, dum ſcilicet tui amore & reverentia, juxta vota tua parco urbi ad ignem damnatæ.

Vers. 22. Donec ingrediaris illuc) *Illuc*, non in urbem, ſed in territorium Segor. nam dum Lot verſaretur inter Segor & Sodomam, jam Sedoma conflagrabat. inter Segor enim & Sodomam uxor Lot reſpiciens hoc incendium, verſa eſt in ſtatuam ſalis, quæ etiamnum extat. ita Abulenſis, Adrichom. Borchardus, & alii.

§. Pulchrè urget hæc Dei verba, *Non potero facere quidquam, donec ingrediaris illuc*, noſter Pinto in c. 9. Ezech. v. 6. O, inquit, *divinæ bonitatis pelagus! nonne ſatis erat ſidem aſtrinxiſſe ſuam, Dei angelum erepturum Lotum de Sodomæ incendio? quorſum tanta inculcatio? videlicet acceperat angelus à Deo mandatum non modò ſalvandi Lot, ſed etiam ipſum ſoſpitem, incolumem, tutum & ſecurum conſervandi. Non potero, inquit, facere quidquam: at peccata Sodomorum multa ſunt nimis. Non potero facere quidquam: at impleta ſunt ſcelera impudentium. Non potero facere quidquam: at clamant ad cælum. Non potero facere quidquam: at veniſſe executurus ſententiam abſque venia. Non potero facere quidquam, quouſque ſeſe in montem recipiat Lot. Quorſum tam inſolita providentia? quò nepotem Abrahami ſervi Dei nec ſanguis nec efficaciæ ignis, neque occupet, neque verò ſollicitet pereuntium calamitas. Quam merito David canebat: Qui habitat in adjutorio (in tutela, latibulo) Altiſſimi, in protectione (in umbra) Dei cæli commorabitur! Dicet Domino, Suſceptor meus (aſylum meum, & arx mea) es tu.*

Idcirco vocatum eſt nomen urbis illius Segor) Quæ prius Bala dicebatur, jam vocata eſt Segor, id eſt parva, quia Lot eam quaſi parvam, ne cremaretur, exoravit v. 20. Quatuor ergo urbes Pentapolis, putà Sodoma, Gomorrha, Adama & Seboim, hoc igne cæleſti conflagrarunt: quinta Segor communi aliarum incendio deſtinata, precibus Lot ſervata eſt.

Putant Theodoret. Procopius, Suidas & Lyran. Segor quoque, poſteaquam ex ea egreſſus Lot profugit in montem, eſſe vaſtatam, & hiatu terræ abſorptam. Sed contrarium eſt verius. jam enim precibus Lot pepercerat ei Dominus, v. 21. itaque ſola hæc ſervata eſt. ita S. Hieron. Joſeph. Borchardus, & alii.

Dices, Sap. 10. v. 6. dicitur ignis deſcendiſſe in Pentapolin, ergo etiam in Segor. Reſp. *in Pentapolim*, id eſt in regionem illam quæ à quinque urbibus dicta eſt Pentapolis, deſcendit ignis, & exuſſit omnia, præter Segor. De Segor ex S. Hier. Bredenbachio, Borchardo, Guilielmo Tyrio, & aliis ita ſcribit Adrichomius: *Segor urbs parvula, prius Bala ſive Bale, vel Bela dicta, hebraicè Salſſa, latinè vitula conternans* (vitioſè aliqui legunt conſternans) *vocabatur; quòd ſcilicet terra motu tertio abſorpta* (quod ſignificat hebraicè Bala) *ſit, & proſtrata. Syriacè Zoar, Zoaroa, & Segora dicitur, nunc Balezona vocatur. Sola hæc ex quinque Pentapolis urbibus, precibus Lot de incendio ſervata eſt. Apud eam gignitur balſamum, & poma palmarum antiquæ ubertatis indicia. Tempore S. Hieron. Palmerina dicebatur: de Jericho diſtat quinque leucis, poſita ſub monte Engaddi.*

Segor urbs.

Sol egreſſus eſt ſuper terram, et

Lot

A Lot ingreſſus eſt Segor] q. d. Lot qui ante lucem è Sodomis exivit, orto jam ſole pervenit in Segor, cùm jam Sodoma conflagraret. ita Lipoman. & Cajet. unde videtur quòd ſummo manè in crepuſculo, mox ut Lot egreſſus eſt, Sodoma conflagravit.

Vers. 24. Quid, Pluit Dominus à Domino?

Pluit Dominus a Domino] id eſt, pluit Dominus à ſeipſo, putà à ſe, ſuaque omnipotentia, non à cauſis naturalibus. q. d. Non naturalis, ſed cæleſtis & divina fuit hæc pluvia ignis & ſulphuris. ita Cajetanus, Pagninus, Vatabl. Oleaſter. Non ergo hoc Sodomæ incendium fuit terreſtre, exhalatum eructatumque ex terra, ut vult Strabo l. 15 Geographiæ, quid probat ex v. 28. hic, ſed perperam.

Secundò, hæc phraſis innuit diſtinctionem perſonarum in divinis. q. d. Pluit Dominus à Domino, id eſt pluit Filius à Patre: Filius enim à Patre uti eſſentiam, ita potentiam omnemque pluendi & agendi vim accipit. ita S. Hilar. lib. 5. de Trinitate, Euſeb. lib. 5. Demonſtrat, 23. Hieron. in cap. 2. Zachar. Auguſt. & alii. imò Concil. Sirmienſe can. 15 idipſum defin.t.

Dices, Concilium Sirmienſe eo loci damnat priorem ſenſum. Reſp. Damnat eum tantùm ad mentem Photini, qui ex hoc loco inferebat Filium non eſſe Deum, nec Patri coæternum. Adde, Concilium hoc non eſſe ab Eccleſia receptum, niſi quatenus Photinum damnat; imò, ut dixi cap. præcedenti, Concilium hoc fuit Arrianorum, docet enim Filium qua Deus eſt, Patri eſſe obſequentem & miniſtrantem.

Sulphur et ignem] Sulphure rectè ſignificatus & punitus fuit peccatorum fœtor, igne, libidinis ardor, inquit Gregor. lib. 4. Moral. c. 10.

Pœna priſca Sodomitarum fuit ignis.

Rurſum hic ignis & ſulphur ſymbola fuere & prænuntia ignis gehennæ. Ita Laius rex Thebarum, licet Gentilis, ignis ſupplicio in emaſculatores, tamquam naturæ jura pervertentes, animadvertendum cenſuit, inquit Plato apud Celſum lib. 15. c. 16.

Vers. 25.

Universos habitatores] Ergo in Sodomis tam viri, quàm feminæ omnes erant impiiſſimæ & Sodomitæ, vel actu, vel affectu & conſenſu. vide Ezech. 16 v 49.

Dices, Quo jure, qua cauſa combuſti ſunt parvuli & innocentes omnes? Reſp quia Deus, qui omnium, C mortiſque & necis eſt dominus, per eos etiam volebat parentes, & tantum parentum ſcelus punire. parvulis autem bene hac morte conſuluit, ne, ſi ſuperſtites manerent, patriſſarent, itaque æternis ignibus addicerentur.

Omnes Sodomitæ impœnitentes, ideoque damnati.

Quæres, an aliqui Sodomitæ, videntes ſuas flammas, in morte pœnituerint, ſintque ſalvati? Aſſerit S. Hieron, ſed communiter alii paſſim putant omnes in impietate eſſe mortuos eſſeque damnatos: verſabantur enim in flagranti crimine, ejuſdem noctis, qua duos angelos ad ſtuprum appetierant, v. 2. Adde ſubita flamma eos corripuit & obſtupefecit, ut nec ſenſum nec tempus haberent pœnitendi. Secùs fuit in diluvio, quod ſenſim & lentè increſcens ſpatium dedit pœnitentiæ. ita Toſtatus, Pererius, & alii. & indicat S. Judas ſua epiſt v. 7.

Cuncta terrae virentia] Nota hìc inſignem libidinis Sodomiticæ ultionem. Pentapolis antea fertilis erat & amœna, inſtar paradiſi; poſt peccatum & cæleſtem conflagrationem, tota effecta eſt ſqualida & putida: nam pars extima manſit cremata & cinerulenta. hìc natæ arbores pulchra dant poma, ſed ſi D ea tangas, in favillam vertuntur: reliqua interior pars putidiſſimis & craſſiſſimis aquis è terra erumpentibus tecta, quibus paſſim innatant moles bituminis, quas putei quibus vallis hæc erat plena, ex imo evomuere;

Mare mortuum quale?

unde hic lacus dictus eſt Aſphaltites; &, quia piſces non fert, nec aliquid vivum, dicitur mare mortuum, & à ſalſedine ſalſiſſimum, à loco verò campeſtri & deſerto dicitur mare ſolitudinis, quod per 72. milliaria in longum, & per ſex in latum excurrit. influit in hunc lacum Jordanis, & piſces cum eo, qui mox ut lacum ingrediuntur, emoriuntur. Si quod verò animal vivum, putà equus, bos, homo in eum injiciatur, ſupernatat, nec mergitur. ita Tertull. in carm. de Sodoma, Joſephus, Oroſius, Tacitus, Solinus, Plinius, & alii, ubi agunt de Aſphaltite.

Addit Philo lib. de Abraham, mare hoc, ſive lacum continuum fumum & ſulphur, quaſi reliquias hujus incendii, exhalare. Et Borchardus oculatus teſtis in Deſcriptione terræ ſanctæ, Mare mortuum, inquit, ſemper eſt fumans & tenebroſum, ſicut ego oculis meis vidi, ut videatur eſſe os inferni; adeò tetrum vaporem fumat, ut vicina ad mediam diætam, ſcilicet ad quinque vel ſex leucas, ſterilia reddat, ita ut ne germen quidem producant. Quin & Sapiens Sap. 10. v 7. *in teſtimonium*, inquit, *nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra, & incerto tempore* (intempeſtivos, immaturos, imperfectos, evanidos) *fructus habentes arbores*.

Si hæc in Sodomis facta ſunt, quid fiet in gehenna? Videte mortales, videte carnales exemplum & typum veſtrum, 2. Petri 2. v. 6. *Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere divos*. Quis ex vobis habitare poterit cum igne devorante (corpora & animas?) habitare cum ardoribus ſempiternis? hoc igne, ignisque meditatione ſuffocate ignem concupiſcentiæ veſtræ. Nam omnes ignes, omneſque pœnæ hujus mundi reſpectu ignis & cruciatus inferni, ſunt tantùm quaſi ignis pictus ad verum & magnum ignem, ait S. Polycarpus presbyter in Vita S. Sebaſtiani.

Ignis noſter eſt quaſi ignis pictus reſpectu ignis inferni.

B Nota. Hoc Pentapolis excidium & incendium contigit præciſè anno uno ante nativitatem Iſaac, quæ contigit anno Abrahæ centeſimo. Id patet. nam angeli qui ſubverterunt Sodomam, pridie pranderant apud Abraham, eique promiſerant Iſaac ſequenti anno naſciturum c. 18. v. 10, indeque eodem die iverunt Sodomam, veſpereque excepti ſunt à Lot; cùm nocte ſequenti invaſerunt eos Sodomitæ, ideoque ſummo manè ab iiſdem angelis cremata eſt Sodoma. Unde ſequitur Sodomæ incendium contigiſſe anno Abrahæ 99. cùm ergo Abraham natus ſit anno a diluvio 292. adde annos 99. vitæ Abrahæ, habebis annum 391. à diluvio, quo contigit hoc Sodomæ excidium, qui fuit annus mundi 2047. ante plagas verò Aegypti, & egreſſum Hebræorum ex Aegypto fuit hic annus 406.

Incẽdium Sodomæ cõtigit anno Abrahæ 99. mundi 2047.

Vers. 26.

Reſpiciensque uxor ejus post se] Id factum eſt juxta urbem Segor, quò eam cum Lot & filiabus deduxere angeli, quaſi in tutum; & inde mox Dei ultionem in Sodomam executi ſunt, pluendo in eam ſulphur & ignem.

Reſpexit autem, excita ſtrepitu ignis & ſulphuris pluvii, & clamore pereuntium; partim ex timore, ne & ipſam flamma corriperet, partim ex curioſitate, partim ex dolore rerum amiſſarum & civium ſuorum, patriæque ſuæ conflagrantis. Punitur ergo, quia inobediens fuit & incredula, ut ait Sap. c. 10. 7. non enim credidit quidquam referre ad incolumitatem & ſalutem ſuã, ſi reſpiceret retrò nec ne. unde Dionyſ. Carthuſ. cenſet eam peccaſſe mortaliter. Alii tamen venialem hanc fuiſſe culpã opinantur; tum quia nimio metu perculſa reſpexit; tum quia non reſpicere levis illi videbatur res materia; proinde non putabat hoc præcipi & obligare ſub peccato mortali: punita tamen fuit quia Deus volebat eam ſtatuere aliis in exemplum, uti mox dicam. ſimili enim modo ad exemplum aliorum, punivit Deus morte Prophetam illum, cujus hiſtoria narratur 3. Reg. 13. ob inobedientiam tantùm venialem, ut videtur.

Quale peccatũ uxoris Lot reſpicientis.

Versa est in statuam salis] Vatabl. vertit, *verſa eſt in ſtatuam perpetuam*; ſic Num. 18. 19. vocatur pactum ſalis, id eſt perpetuum. Verùm hoc ſatis improprium & alienum eſt: unde paſſim alii cenſent eam propriè verſam eſſe in ſtatuam ſalis, nec de eo dubitare licet.

Nota Primò. Statua hæc fuit effigie muliebri. Fuit enim ſtatua uxoris Lot, cujus proinde formam ipſa ſtatua retinuit.

Secundò. ſal hoc videtur fuiſſe metallicum, quod pluviæ reſiſtit, & ædificiis ſoliditate ſua eſt utile, de quo Plinius lib. 31. cap. 7. nam hæc ſtatua duravit ad multa ſæcula. Audi Tertull. in carm. de Sodoma:

Ipſaque imago ſibi formam ſine corpore ſervans
Durat adhuc, numquam pluviis, nec diruta ventis;
Quin etiam ſi quis mutilaverit advena formam,
Protinus ex ſeſe ſuggeſtu vulnera complet.
Dicitur & vivens alio iam corpore ſexus
Munificos ſolito diſpungere ſanguine menſes,

Maria de ſtatua uxoris Lot.

Ubi Nota τὸ *vivens*, non quòd verè vivat hæc ſtatua, ſed quòd viventis more quaſi menſtrua quædam effundat.

quod æquè mirum eſt, atque alterum quod aſſerit hic Tertull. ſtatuam hanc, ſi à quopiam mutiletur, mox hoc mulum quaſi vulnus ſuum ſarcire & implere. Horum fides ſit penes Tertullianum.

Quin & Botchardus, qui vixit ab hinc trecentis annis, teſtatur ſtatuam hanc ſua ætate adhuc extitiſſe, inter Engaddi & mare mortuum, eamque etiamnum extare docet Adrichomius. Quin & Targum Hieroſolymitanum addit, ſtatuam hanc duraturam uſque ad diem reſurrectionis & judicii. Hinc de hac ſtatua ſalis uxoris Lot eſt ænigma.

Cadaver, nec habet ſuum ſepulchrum;
Sepulchrum, nec habet ſuum cadaver;
Sepulchrum tamen & cadaver intus.

quia ſcilicet ipſa ſibi cadaver eſt & ſepulchrum.

Cur verſa in ſtatuam ſalis? Reſp. Heb. fabuloſa.

Quæres, Cur uxor Lot verſa eſt in ſtatuam ſalis? Reſpondent Hebræi apud Lyran. eò quòd veſpere præcedente, cùm Lot angelos exciperet in cœna, non appoſuerit ſal, quo cibi condiri ſolent: idque ex gentilitio hoſpitum & hoſpitalitatis odio, Sodomitæ enim erant inhoſpitales. Verùm hæc eſt Judaica fabula & figmentum.

Reſp. vera.

Dico ergo, verſa eſt uxor Lot in ſtatuam ſalis, ad hoc ut eſſet quaſi marmor & monumentum perenne divinæ caſtigationis, quo poſteri doceantur Deo per omnia obedire & ſervire, nec retroſpicere, ut bonis cœptis deſiſtant, ac repetant mundi & carnis oblectamenta. nam ſal ſua ſiccitate memoriæ prodeſt, & corpora à corruptione conſervat: metallicum verò ſolidum eſt; unde ſymbolum eſt æternitatis & memoriæ æternæ. hinc pactum ſalis vocatur pactum æternum.

Hinc Tropolog. S. Proſper. l. 1. de Prædict. & promiſſ. cap. 16. *Uxor*, ait, *Lot ſalis ſtatua effecta, ſuo exemplo fatuos condivit, in propoſito ſancto, quo tendunt proficientes, noxia curioſitate retro non debere reſpicere.* his enim ait Chriſtus Lucæ 17. 31. *Memento uxoris Lot.* Sic & S. Aug. in pſal. 75. hæc adaptat apoſtatis, qui votum caſtitatis infringunt.

An anima uxoris Lot etiam verſa in ſtatuam?

Quæres Secundò, an uxoris Lot corpus ſolum, an verò etiam anima interierit, & verſa ſit in ſtatuam ſalis? Animam cum corpore eſſe converſam in ſtatuam, ſuadere videtur. Primò, quòd abſolutè hic miro & inaudito modo uxor dicatur, converſa in ſtatuam: uxor autem conſtat tam, imò magis, anima, quàm corpore. Secundò, quia id videtur dicere Sapiens Sap. 10. v. 7. cùm ait, *Incredibilis* (incredulæ) *animæ memoria ſtans figmentum ſalis.*

Reſp. negative. Prob. Primò. Secundò. Tertiò.

Verùm Reſpondeo & dico, ſolum corpus verſum eſſe in ſtatuam: hæc enim converſio fuit mors uxoris Lot: in morte autem anima non interit, ſed ſolum corpus commutatur in cadaver, & inde in terram. Secundò, quia anima eſt incorporea; ergo non potuit propriè tranſmutari in corpus, putà in ſtatuam. Tertiò, anima eſt immortalis, ergo interire & commutari nequit. Et cur quæſo per miraculum, & contra naturam Deus eam fecit eſſe hìc mortalem, imò ſeipſa mori, cùm idipſum hominibus ad exemplum non proſit? ad hoc enim ſufficit corpus viſibile converti in ſtatuam viſibilem. Hæc ergo à Sapiente vocatur incredulæ animæ, id eſt hominis, monumentum. nam alioqui nec anima, nec animæ, ſed tantùm corporis in ſtatuam converſio videri poteſt. Itaque anima hujus uxoris, corpore converſo in ſtatuam, ſuperſtes manſit, atque ivit ad infernum, aut potiùs Purgatorium; videtur enim hæc ejus retroſpectio venialis tantùm fuiſſe culpa, ut dixi.

VERS. 27. CUM DOMINO] cum tertio illo angelo de quo cap. 18. 23. qui v. 33. ab Abrahamo jam diſceſſerat.

VERS. 28. FAVILLAM] fumum flammæ & favillæ mixtum. ita Hebr. Chald. & Septuag. Spectabat enim Abraham ipſum Sodomæ incendium.

RECORDATUS EST ABRAHAE] ne perderet ju-
VERS. 29. ſtum Lot, nepotem Abrahæ, cum impiis Sodomitis, ob merita & preces Abrahæ qui oraverat dicens: *Ne perdas juſtum cum impio.* c. 18. 23.

ASCENDITQUE ET MANSIT IN MONTE] An-
VERS. 30. gelus vetuerat tantùm ne in via reſpicerent retrò: cùm ergo ex via in Segor pervenit Lot, reſpexit, videnſque horribilem illam ignis & ſulphuris pluviam, ac longè lateque populans incendium; conſternatus, immemor ſui & promiſſionis angelicæ, quaſi in Segor necdum ſatis eſſet tutus, ex Segor profugit ad montana.

NULLUS VIRORUM REMANSIT IN TERRA)
Cenſet Origen. filias Loth traditionem à patre accepiſſe, VERS. 31.
mundum, uti olim diluvio perierat, ita ſecundò periturum incendio: unde nimius timor & horror incendii hujus Sodomitici impulit eas, ut totum orbem conflagraſſe putarent; & hic error, quem tamen vel patre, vel tempore docente deponere poterant & debebant, impulit eas ad inceſtum, non libido. vide S. Auguſt. lib. 22. contra Fauſtum c. 42. & 43.

Nota. Joſeph. S. Chryſoſt. Theod. Ambroſ. has filias Lot à peccato excuſant, idque ex duplici capite. Primò, ex ignorantia earum invincibili; Secundò, quòd tali caſu quo illæ ſolæ cum patre fuiſſent ſuperſtites, licita erat earum cum patre commiſtio ad ſervandum genus humanum, ait Ambroſ. lib. 1. de Abraham c. 6; ſic enim Eva, quæ ex Adami coſta eſt facta, itaque Adæ fuit quaſi filia, ejuſdem tamen fuit uxor; quia hæc erat tunc ſola in mundo femina.

Verùm contrarium docet S. Auguſtinus & communiter Theologi. Primò, ignorantia hæc & error filiarum erat vincibilis, uti dixi. Secundò, concubitus filiæ cum patre eſt contra omnem naturæ pudorem, unde nullo caſu aut neceſſitate licitus eſt, niſi Deus diſpenſet, eumque concedat.

Moraliter rectè notat Lipomanus, cohabitationem feminarum cum viris, licet eis ſint ſanguine junctæ, numquam carere periculo. Unde S. Auguſtinus nec neptes, nec ſorores in domum ſuam admiſit.

BIBERE VINUM) quod in Segor emerant, & in- VERS. 33.
de cum victualibus cæteris, ad aliquot dierum victum apportarant. *Peccavit Lot*, ait S. Auguſt. lib. 22. contra Fauſtum cap. 44. *non quantum meretur inceſtus* (quem ebrius & ſui impos præter omnem opinionem & ſuſpicionem admiſit) *ſed illa ebrietas.* hæc autem tantùm videtur fuiſſe venialis. ita Theod. S. Chryſoſt. Perer. Planè enim conſternatus, & ob conjugia bonorumque omnium amiſſionem, triſtiſſimus erat Lot, ideoque paulò largiùs bibit ad leniendam mœſtitiam, non tamen ita, ut putaret ſe temulentum fore. Sed vinum ipſi fortè inſuetum, aut ſolito potentius, mox cerebrum labore & mœrore debilitatum occupavit & oppreſſit, triſtes enim ſtatim capiuntur vino.

Ebrietas Lot fuit veniale peccatum.

NON SENSIT] Fuit aliqui ſenſus in Lot, ut patet; ſed confuſus, ſopitus & perturbatus, qualis eſſe ſolet in dormientibus, maximè ſemiſopitis & ſemivigilantibus. ita Cajet. In particulari ergo non ſenſit, nec agnovit Lot filiam, ejuſque acceſſum & receſſum.

DEDERUNT ETIAM ET ILLA NOCTE PATRI VERS. 35.
SUO BIBERE VINUM) Hæc ſecunda ebrietas Lot majus peccatum fuit priori, quia ex priori expertus jam vini potentiam, ſuamque temulentiam, ſapere debuiſſet & cavere, ſibique temperare à vino, ne in ſecundam incideret. Sed quis, præſertim ita afflictus, per omnia tam providus eſt?

MOAB) *Moab* dicitur quaſi מואב *Meab*, id eſt, ex VERS. 37.
patre. q. d. Hunc filium genui ex patre meo; ut idem ſit illi pater & avus. impudens fuit hæc filia in congreſſu cum patre; impudentior in nomine prolis, quo crimen ſuum publicat.

AMMON] Hebraicè בן עמי *ben ammi*, id eſt filius po- VERS. 38.
puli, vel, ut Septuag. generis mei, quem ſcilicet ex meo genere & gente, ex mea cognatione & parentela, putà ex patre, ſuſcepi. q. d. Filius hic meus non generatus eſt ab impiis Sodomitis, inter quos vixi, ſed totus eſt ex meo populo & gente, natus nimirum ex parentis ſatu filiæque conceptu. Voluit Deus in filiis manere inceſtuoſi hujus patris tam infamis memoriam, ut Hebræi eorum connubiis, prætextu cognationis, ſe non contaminarent. ita Theodor.

Quare appoſitè *S. Paula terram ſanctam peragrans cùm ad Segor ſive Zoaram veniſſet, recordabatur ſpeluncæ Lot, & verſa in lachrymas virgines ſocias admonebat, cavendum eſſe vinum in quo eſt luxuria, cujus opus Moabitæ ſunt & Ammonitæ.* uti refert S. Hieron. in ejus Vita.

Ebrietas quid?

Digitized by Google

Ebrietas quid?

Vide hìc quid ſit ebrietas, etiam involuntaria, & in quæ abſurda hominem adigat.

Quid ergo eſt ebrietas voluntaria? in quæ mala adigit! quàm multis fuit funeſta!

Quid eſt ebrietas? Audi S. Baſilium homil. in ebrietatem, *eſt dæmon voluntarius, malitiæ mater, virtutis inimica, fortem virum reddit ignavum, ex temperante facit laſcivum, juſtitiam ignorat, prudentiam extinguit. Quid, quæſo, ſunt ebrii aliud, quam gentium idola? oculos habent, & non vident.*

Quid eſt ebrietas? Audi S. Ambroſ. de Elia & jejunio c. 16. *Eſt fomentum libidinis, incentivum inſaniæ, venenum inſipientiæ. Per hanc homines vocem amittunt, colore variantur, oculis ignoſcunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore ardeſcunt.*

Quid eſt ebrietas? *Eſt homo nec mortuus, nec vivus*, ait S. Hieron. in cap. 5. ad Galat.

Quid eſt ebrius? *Eſt dæmon voluntarius, mortuus animatus, morbus veniam non habens, ruina excuſatione carens, commune generis noſtri opprobrium, ubi ebrietas, illic diabolus, ibi turpia verba; ubi ſaturitas, illic dæmones choreas agunt*, inquit Sanctus Chryſoſtomus homil. 57. ad popul. Rurſum homil. 58. in Matth. *Quanto melior aſinus ebrioſo eſt? quanto canis præſtantior? Omnes certo beſtiæ, cùm bibunt aut comedunt, ultra quam ſatis eſt non ſumunt, etiamſi mille homines cogerent.*

Quid eſt ebrietas? *Eſt voluntaria inſania*, ait Seneca epiſt. 83.

Ebrietatis effectus.

Secundò, vis ſcire effectus ebrietatis? Primò, iram Dei provocat. Iſaiæ 5. *Væ qui conſurgitis manè ad ebrietatem ſectandam.* Proverb. 23. *Cui væ, cuius patri væ, cui fovea, cui ſine cauſa vulnera, cui ſuffuſio oculorum, nonne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis?* Secundò, mentem eripit. Prov. 23. 31. *Ne intuearis vinum, cùm ſplenduerit in vitro color eius: ingreditur blandè ſed in noviſſimo mordebit ut coluber.* Oſee 4. 11. *Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor.* Tertiò, luxuriam inflammat, ut patet hìc in Lot. Prov. 20. 1. *Luxurioſa res vinum, & tumultuoſa ebrietas.* Epheſ. 5. 18. *Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria.* Quartò, jacturam facit vitæ & fortunarum. Eccli. 37. 34. *Propter crapulam multi obierunt: qui autem abſtinens eſt, adiiciet vitam.* & c. 19. 1. *Operarius ebrioſus non locupletabitur.* Quintò, tollit erubeſcentiam, qua ſublata homo erumpit in verba ſpurca, litigioſa, rixoſa, &c. quin & verbera ac cædes. Sextò, proprium hoc habet, quòd peccatorem conſtituat in periculo certo & inevitabili damnationis æternæ; alii enim peccatores, ſi ingruat mors, pœnitent, cùm ſint rationis compotes, & Sacramentis expiantur: ſolus ebrius nec pœnitentiæ, nec ſacramentorum eſt capax, ut ſi lædatur, vel catarrho ſuffocetur, certo certiùs damnetur. hinc ait Paulus 1. Corinth. 6. v. 10. & Galat. 5. v. 21. quòd ebrioſi regnum Dei non poſſidebunt.

Exempla.

Tertiò, vis exempla? Lot, quem Sodoma non vicit, ebrius geminum commiſit inceſtum. Noë vir perfectus, ebrius nudatus & à filio illuſus eſt. Sampſon repletus vino per Dalilam hoſtibus traditus eſt. Holopherni ebrio caput à Judith reſectum eſt. Filii Job dum vinum bibunt, ruina domus oppreſſi ſunt. Herodes inter pocula caput Joannis Baptiſtæ præcidi juſſit. Dives Epulo ob exceſſum in potu, ne guttulam quidem aquæ poſt hanc vitam habere meruit, ait S. Chryſoſt. Alexander ebrius Clytum chariſſimum occidit, quin & ſeipſum Herculeano ſcypho. Baltaſar monarcha ultimus Babyloniorum temulentus vidit manum ſcribentem, *mane, thekel, phares*: & eadem nocte à Cyro regno & vita ſpoliatus eſt. Cogitet ebrius ſibi eadem ſententiam à Deo ferri; *mane*, numerati & ſucciſi ſunt dies vitæ tuæ, brevi, & fortè hac die, hac hora morieris; *thekel*, appenſus es, & inventus es minus habens, minus ſobrietatis & virtutis: quia gravis es vino & vitiis; *phares*, diviſus es, corpus tuum quod ita ſaginaſti, dabitur vermibus in epulum, anima dabitur dæmonibus in ludibrium & tormentum.

CAPVT VIGESIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ABraha in Geraris à rege abripitur uxor, hinc à Deo verſ. 3. punitur & increpatur rex, qui verſ. 9. cum Abraham expoſtulat quòd eam ſororem vocarit. ac tandem v. 17. orante pro eo Abraham ſanatur.

1\. PRofectus inde Abraha in terram Auſtralem, habitavit inter Cades & Sur: & peregrinatus eſt in Geraris. 2. Dixitque de Sara uxore ſua, Soror mea eſt. Miſit ergo Abimelech rex Geraræ, & tulit eam. 3. Venit autem Deus ad Abimelech per ſomnium nocte, & ait illi: En morieris propter mulierem quam tuliſti: habet enim virum. 4. Abimelech verò non tetigerat eam, & ait, Domine, num gentem ignorantem & juſtam interficies? 5. Nonne ipſe dixit mihi: Soror mea eſt: & ipſa ait, Frater meus eſt? in ſimplicitate cordis mei, & munditia manuum mearum, feci hoc. 6. Dixitque ad eum Deus: Et ego ſcio quòd ſimplici corde feceris: & ideo cuſtodivi te ne peccares in me, & non dimiſi ut tangeres eam. 7. Nunc ergo redde viro ſuo uxorem, quia propheta eſt, & orabit pro te, & vives: ſi autem nolueris reddere, ſcito quòd morte morieris tu, & omnia quæ tua ſunt. 8. Statimque de nocte conſurgens Abimelech, vocavit omnes ſervos ſuos: & locutus eſt univerſa verba hæc in auribus eorum, timueruntque omnes viri valdè. 9. Vocavit autem Abimelech etiam Abraham, & dixit ei: Quid feciſti nobis? quid peccavimus in te, quia induxit ſuper me & ſuper regnum meum peccatum grande: quæ non debuiſti facere, feciſti nobis. 10. Rurſumque expoſtulans, ait: Quid vidiſti, ut hoc faceres? 11. Reſpondit Abraham: Cogitavi mecum, dicens: Forſitan non eſt timor Dei in loco iſto: & interficient me propter uxorem meam. 12. aliàs autem & verè ſoror mea eſt, filia patris mei, & non filia matris meæ, & duxi eam in uxorem. 13. Poſtquam autem eduxit me Deus de domo patris mei, dixi ad eam: Hanc miſericordiam facies mecum: in omni loco, ad quem ingrediemur, dices quòd frater tuus ſim. 14. Tulit igitur Abimelech oves & boves, et ſervos et ancillas, et dedit Abraham: reddiditque illi Saram uxorem ſuam, 15. et ait: Terra coram vobis eſt, ubicumque tibi placuerit habita. 16. Saræ autem dixit: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo, hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes qui tecum ſunt, et quocumque perrexeris: mementoque te deprehenſam. 17. Orante autem Abraham, ſanavit Deus Abimelech et uxorem, ancillaſque eius, et pepererunt; 18. concluſerat enim Dominus omnem vulvam domus Abimelech propter Saram uxorem Abrahæ.

PRofectus inde Abraham] ex Mambre, ut A
patet c. 18. v. 1. profectus eſt in Geraram : Primò, ob cladem recentem Sodomæ, ut ſcilicet longiùs abeſſet à Sodomis & mari mortuo, quod ſuo fumo vicinis locis ſterilitatem & peſtem afflabat.

Secundò, quia Deus volebat eum in Chanaan eſſe peregrinum, & aſſiduè peregrinari, ut doceret nos in hac vita eſſe peregrinos, & tendere ad cælum, Hebr. 11. v. 10.

Tertiò, ut variis locis & gentibus prodeſſet ſua doctrina, pietate, & vitæ exemplo, atque undique ſpargeret veræ religionis & virtutis ſemina. ita Chryſoſtomus.

Tulit eam] ut conjugem eam duceret. erat Sara
Vers. 2. jam nonagenaria : unde mirum alicui videatur, illam ea ætate tanta fuiſſe pulchritudine, ut à rege appeteretur. Verùm nonagenarii tunc erant ſimiles noſtris quadragenariis, vel quinquagenariis, qua ætate nonnulli robuſti priſtinam adhuc ſervant pulchritudinem. Addit Procop. divinitus cum fœcunditate Saræ reſtauratam fuiſſe priſtinam pulchritudinem.

Adjuvit hanc Saræ pulchritudinem, quòd ipſa valdè B
bono erat temperamento, quòd numquam pepererat, quòd numquam lactaverat, quodque, ut Torniellus & alii putant, multis antea annis, ſcilicet ex quo ſterilem ſe eſſe certò intellexit, copula conjugali abſtinuit, uti colligitur c. 18. v. 12. hæc enim vires & pulchritudinem conſervant : ſicuti è contrario, debilis complexio, crebri partus, lactationes longæ, frequens copulæ niſus, vires enervant, rugas & ſenium accelerant.

Nota. Sara paucis diebus poſt angelorum ab Abrahamo diſceſſum concepit Iſaac, ſimulque cum Abraham ivit in Geraram, ubi ſtatim Abimelech eam ſibi tulit, ideoque à Deo mox flagellatus eſt, ut patet v. 17. ſterilitate communi & morbo graviſſimo, ſed medicis ignoto, itaque impeditus fuit ne Sara abuteretur. deſperata medicorum ope Deus in ſomnis illi apparuit, juſſitque Saram reddi. ita Joſephus.

Per somnium] Hinc patet, dormienti Abime-
Vers. 3. lech hanc viſionem in imaginatione objectam eſſe : angelus enim in ea hæc verba Dei loquentis, & Abimelech reſpondentis ita efformavit, ut res omnino videretur ſibi cum Deo colloqui.

En morieris] ſcilicet, niſi jam ſciens conjugatam, marito eam reddas, ut patet v. 7.

In simplicitate] ſimplici, innocenti, recto &
Vers. 5. ſincero animo ſimplex enim in Scriptura vocatur rectus, ſincerus, innoxius, qui nulli eſt injurius.

Et ego scio] te innoxium ab adulterio, ſed non
Vers. 6. ab injuria. tuliſti enim invitam pro tuo imperio. ideoque punivi te v. 17.

Ne peccares) ne vel inſcius mœchareris, eſſeſque materialiter ſaltem adulter.

Non dimisi) morbo impedivi v. 17.

Orabit) & exorabit, ut ceſſet iſta plaga tua.

Vers. 7. Quia propheta est] quia vir ſanctus eſt, cum quo Deus familiariter agit & loquitur. Secundò, propriè propheta fuit Abraham : multa enim futura prænovit, uti naſciturum ſibi Iſaac, & ex eo Chriſtum, poſteroſque ſuos quarta generatione obtenturos Chananæam, evertendam Sodomam, &c. Septem vocis *propheta* ſignificationes aſſignavi 1. Corinth. 14. initio.

Statimque de nocte) ſummo manè, ut ha-
Vers. 8. bent Hebræa, Chaldæa, & Septuag.

Super regnum meum) Solet enim Deus regna
Vers. 9. ob peccata regum punire ; quia populus eſt aliquid principis, & quaſi principis pars, ſive membrum politicum. ita Abulenſis.

Induxisti super me peccatum grande) materiale adulterium. Dicendo enim Saram eſſe tuam ſororem, non uxorem, dediſti mihi occaſionem accipiendi eam in uxorem, quæ mihi non poteſt eſſe uxor, ſed pellex & adultera. vulgus enim materiale peccatum vocat peccatum, putatque eſſe pœna dignum. Metuere etiam, & dubitare poterat Abimelech, an ſatis Abrahamum examinaſſet & inquiſiiſſet, num Sara eſſet conjugata. Certè cupiditate aliqua peccaſſe videtur & licentia, uti ſolent reges nonnulli, præſertim pagani, A imperioſè multa petere, etiam conjuges & bona aliorum. Adde, fuiſſe aliquam formalem culpam in Abimelech, in eo quòd Saram invitam abduxerit, uti dixi. Secundò, *peccatum grande*, id eſt grandem peccati mei jam dicti ultionem, pœnam, & plagam, ut patet v. 17. ita Abulenſ. Deus enim ſubinde etiam ob materialia peccata homines punit, id eſt caſtigat & affligit, ut ipſi, ac præſertim principes & Prælati, ea indagent & exſtirpent. ita fecit hic Deus eum Abimelech. *Deus punit etiam materialia peccata.*

Vere soror mea est) q. d. Verè more gen- Vers. 12.
tis meæ, quæ neptes ſorores, nepotes fratres vocat, vocavi Saram ſororem meam, cum neptis ſit, uti dixi c. 12. 13. ſic Abraham vocat Lot fratrem, id eſt nepotem ſuum, c. 13. 8. *Sara ſoror Abrahæ quo ſenſu.*

Addit S. Chryſoſt. quòd omnes in familia Thare, ipſum Thare patrem vocabant, ac ſi omnes inter ſe fratres & ſorores fuiſſent ; maximè cùm mortuo Aran, patre Saræ & Lot, habuerunt Thare non ſolùm avi, ſed & patris loco. Sic vulgo Flandri & Galli ſuos avos vocant magnos patres.

Quare non eſt veriſimile, quod Cajetan. & alii ex
B hoc loco aſtruunt, Saram propriè fuiſſe ſororem Abrahæ, ex eodem proximo patre Thare, ſed alia matre genitam ; nam jure naturæ illicitum & irritum eſt matrimonium in primo conſanguinitatis gradu, non tantum lineæ rectæ, ſed & lateralis, puta inter fratrem & ſororem. ita S. Auguſt. libr. 22. contra Fauſtum cap. 35. Et quis credat Abrahamum virum tam probum, prudentem & honeſtum, ſororem ſuam in conjugem accepiſſe?

Filia patris mei, et non filia matris meae) q. d. Sara ex eodem patre Thare mecum, ſed per aliam matrem deſcendit ; unde videtur, quòd Thare duas habuerit uxores, ex quarum una natus eſt Abraham, ex altera Aran, qui genuit Saram & Lot.

Hinc patet, conjugium in ſecundo gradu collateralium, puta inter patruum & neptem, non planè vetari lege naturæ, & tum fuiſſe uſitatum ; jam autem vetitum eſt lege poſitiva. ita S. Auguſt. ſuprà.

Postquam autem eduxit me Deus) He- Vers. 13.
braicè eſt, *cum errare & inſtar erronis peregrinari* (hoc
C eſt enim Hebræum התעו *hithu*) *me fecerunt dii*, puta Deus unus, ſed in perſonis, trinus.

Mille argenteos) ſcilicet ſiclos, ut vertit
Vers. 16. Chaldæus. nam, cùm in Scriptura ponitur argenteus vel aureus, intelligitur ſiclus, uti benè probat Mariana cap. 6. de Ponderibus, & Delrio hic. jam mille ſicli argentei ſunt mill. floreni Brabantici : ſiclus enim eſt florenus, ſive 4. regales Hiſpanici. LXX. verterunt, mille didrachma, ſcilicet Hebraica : nam didrachmum Hebræum, ſive ſiclus, continebat non duas, ſed 4. drachmas Atticas, puta 4. regales, uti dixi.

Fratri) quem vocas fratrem tuum, cùm ſit maritus. Eſt ironia.

Hoc erit tibi in velamen oculorum) id eſt in defenſionem pudoris, &, ut Chaldæus vertit, in velamen honoris tui, quòd miſerim tollere te mihi in ſponſam, quodque honeſtè te habuerim, & intactam viro reddiderim : oculi enim ſunt ſedes pudoris. Alludit ad ritum veterum ; ſponſæ enim cùm nuptui dabantur, ob pudorem obnubebant velo, quod flammeum dicebatur, vel pallio caput, uti fecit Rebecca, Geneſ.
D 24. 65. Vide Alexand. ab Alex. l. 2. Genial. c. 5. vide etiam dicta 1. Cor. 11. v. 5. & ſeq. *Flammeũ nuptarum velum.*

Senſus ergo eſt, ut rectè Delrio, q. d. En ego quaſi paranymphus, & novantiqui matrimonii auſpex, te viro uxorem in manum do ; Cajo Cajam : quia & dotem ſuperaddo ſiclos mille. Illud ſit tibi loco flammei, quin & iis flammeum eme ſi voles ; hoc nova nupta pudorem tum nuptiarum, tum mendacii tui, tum ſuſpicionum quarumlibet de me & te obnube : facilè enim omnes intelligent, te caſtè à me habitam, ex eo quòd tam ſolemniter & honorificè à me ſis viro reddita.

Secundò, Hamerus ſic explicat : Dedi tibi mille argenteos, ut emas tibi tuiſque ancillis velamen vultus, ad operiendam pulchritudinem, ne ſit ea aliis ut mihi fuit, illecebra & irritamentum libidinis. q. d. Noli quaſi innupta aperto capite, uti antè feciſti, incedere ; ſed quaſi nupta illud obnube & vela.

Tertiò, Cajetan. vertit, non *hoc*, ſed *hic*, ſcilicet Abraham maritus tuus, erit velamen oculorum omnibus ad concupiſcendum te in uxorem. q. d. Nemo qui noverit hunc eſſe maritum tuum, etſi videat te eſſe pulcherrimam, audebit te concupiſcere & ſumere in uxorem. Abraham enim, utpote maritus, omnibus velabit & claudet oculos, ſpem & mentem conjugii. Sed primus ſenſus magis eſt genuinus.

MEMENTO TE ESSE DEPREHENSAM] Lipom. vult corrigendum eſſe *reprehenſam*. ſic enim habent Hebræa & Chaldæa. Sed reprehenſa fuit Sara hoc ipſo, quo deprehenſa, & verbis iſtis quaſi ſale aſperſa. q. d. Deinceps noli uti hac diſſimulatione & dolo, ut maritum voces fratrem tuum, ne te probri, alios peccati periculo exponas. unde Septuag. vertunt, *in cunctis eſto veridica.*

CONCLUSERAT ENIM DOMINUS OMNEM VUL-
Vers.18. VAM DOMUS ABIMELECH] nec poſſent mulieres fœtum concipere, vel antè conceptum edere & parere; ex quo neceſſe erat gravidas acerbiſſimis doloribus excruciari. q. d. Fecit Deus omnes ſteriles. Addit Joſephus, Abimelech adeò gravi morbo percuſſum à Deo, ut medici de ejus vita deſperarent. Hoc etiam innuit Script. cùm ait: *Orante autem Abraham* (vide ait S. Chryſoſtomus, quid valeant preces juſti apud Deum) *ſanavit Deus Abimelech*. Addunt & alii apud Pererium, cum ingenti cruciatu in verendis afflictum fuiſſe.

Non peccarat, vel certè parum peccarat Abimelech, ut patet v. 4 & 6. itaque pœna hæc non illi tam pœna fuit, quàm frænum ne Saram tangeret; & ſtimulus, qui eum cogeret, ut ſtatim Saram redderet Abrahæ.

Ex hoc cap. liquet, tunc gentes aliquas, putà Geraritas, coluiſſe unum verum Deum. eum enim colebat eorum rex Abimelech, vir pius & probus ut colligitur. Primò, ex eo, quòd Saram noluit uxorem, niſi audiens eſſe ſororem Abrahæ, putanſque eſſe innuptam: mox verò ut nuptam ſcivit, reddidit. Secundò, quia v. 4. ſe & ſuos vocat *gentem iuſtam*. Tertiò, quia cum Deo fam liariter colloquebatur, v. 3. Deuſque ejus excuſationem acceptavit, v. 6. Quartò, quia v. 10. expoſtulans cum Abraham dicit: *Quid vidiſti* (impietatis in gente mea) *ut hoc faceres?* Quintò, quia v. 14 Abraham liberaliter habuit, eumque invitavit ut ſecum habitaret.

Talis fuit quoque Melchiſedech rex Salem, & ut videtur, ejus cives, cap. 14. item Hebronitæ, cap. 51 Talis fuit & Job cum ſuis Huſſitis. ita Theodor. & alii. Præter Abraham ergo ejuſque poſteros, erant tunc alii principes & populi colentes & timentes Deum verum.

Moral S. Chryſoſt. homil. 45. notat quàm juſtus, v. g. Abraham, ſit Deo cordi & curæ, ut, quia in eum confidit, ipſum non tantùm à morte liberet, ſed & glorioſum divitemque repentè efficiat. *In hunc enim modum*, inquit, *ſolet Deus agere: non ſolùm à triſtibus liberat eos, qui fortiter ſe gerunt in periculis in quæ incidunt, ſed & tantam in adverſis præbet lætitiam, ut in eorum oblivionem omnino veniant, & in multa ſint bonorum affluentia*. Et inferiùs: *Nam ſemper omnia ita facit & tractat, & ſingula diſpenſat, ut qui ſibi ſerviunt quaſi luminaria reluceant, & eorum virtutem ubique manifeſtam faciat.*

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

NAſcitur, circumciditur, & ablactatur Iſaac. Secundò, v. 10. Iſmael & Agar domo Abrahæ pelluntur: eos in deſerto ſolatur angelus. Tertiò, v. 22. Abraham init fœdus cum Abimelech.

1. VIſitavit autem Dominus Saram ſicut promiſerat: & implevit quæ locutus eſt. 2. Concepitque & peperit filium in ſenectute ſua tempore quo prædixerat ei Deus. 3. Vocavitque Abraham nomen filii ſui, quem genuit ei Sara, Iſaac. 4. & circumcidit eum octavo die, ſicut præceperat ei Deus, 5. cùm centum eſſet annorum: hac quippe ætate patris, natus eſt Iſaac. 6. Dixitque Sara: Riſum fecit mihi Deus: quicumque audierit, corridebit mihi. Rurſumque ait: Quis auditurum crederet Abraham, quòd Sara lactaret filium, quem peperit ei iam ſeni? 8. Crevit igitur puer, & ablactatus eſt: fecitque Abraham grande convivium in die ablactationis ejus. 9. Cumque vidiſſet Sara filium Agar Aegyptiæ ludentem cum Iſaac filio ſuo, dixit ad Abraham: 10. Eiice ancillam hanc, & filium ejus: non enim erit heres filius ancillæ cum filio meo Iſaac. 11. Durè accepit hoc Abraham pro filio ſuo. 12. Cui dixit Deus: Non tibi videatur aſperum ſuper puero, & ſuper ancilla tua: omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem ejus: quia in Iſaac vocabitur tibi ſemen. 13. Sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia ſemen tuum eſt. 14. Surrexit itaque Abraham manè, & tollens panem & utrem aquæ, impoſuit ſcapulæ ejus, tradiditque puerum, & dimiſit eam. Quæ cùm abiiſſet, errabat in ſolitudine Berſabee. 15. Cumque conſumpta eſſet aqua in utre, abiecit puerum ſubter unam arborum, quæ ibi erant. 16. Et abiit, ſeditque è regione procul quantum poteſt arcus jacere dixit enim: Non videbo morientem puerum: & ſedens contrà, levavit vocem ſuam, & fleuit. 17. Exaudivit autem Deus vocem pueri: vocavitque angelus Dei Agar de cælo, dicens: Quid agis Agar? noli timere: exaudivit enim Deus vocem pueri de loco in quo eſt. 18. Surge, tolle puerum, & tene manum illius: quia in gentem magnam faciam eum. 19. Aperuitque oculos ejus Deus: quæ videns puteum aquæ, abiit, & implevit utrem, deditque puero bibere. 20. Et fuit cum eo: qui crevit, & moratus eſt in ſolitudine, factuſque eſt juvenis ſagittarius. 21. Habitavitque in deſerto Pharan, & accepit illi mater ſua uxorem de terra Aegypti. 22. Eodem tempore dixit Abimelech, & Phicol princeps exercitus ejus, ad Abraham: Deus tecum eſt in univerſis quæ agis. 23. Jura ergo per Deum, ne noceas mihi, & poſteris meis, ſtirpique meæ: ſed juxta miſericordiam, quam feci tibi, facies mihi, & terræ in qua verſatus es advena. 24. Dixitque Abraham: Ego jurabo. 25. Et increpavit Abimelech propter puteum aquæ quem vi abſtulerant ſervi ejus. 26. Reſponditque Abimelech: Neſcivi quis fecerit hanc rem: ſed & tu non indicaſti mihi, & ego non audivi præter hodie. 27. Tulit itaque Abraham oves & boves, & dedit Abimelech: percuſſeruntque ambo fœdus. 28. Et ſtatuit Abraham ſeptem agnas gregis ſeorſum. 29. Cui dixit Abimelech: Quid ſibi volunt ſeptem agnæ iſtæ, quas ſtare feciſti ſeorſum? 30. At ille: Septem, inquit agnas accipies de manu mea: ut ſint mihi in teſtimonium ego fodi puteum iſtum. 31. Idcirco vocatus eſt locus ille Berſabee: quia ibi uterque juravit. 32. Et inierunt fœdus pro puteo juramenti. 33. Surrexit autem Abimelech, & Phicol princeps exercitus ejus reuerſique ſunt in terram Palæſtinorum, Abraham uerò plantauit nemus in Berſabee, & invocavit ibi nomen Domini Dei æterni. 34. Et fuit colonus terræ Palæſtinorum diebus multis.

Vers. 1. VISITAVIT AUTEM DOMINUS SARAM] dando ei conceptum & prolem promiſſam. ita Rupertus. Secundò, poſt conceptum & natum Iſaac, angelus Dei vicarius viſitavit corporali forma Saram, ut ei de prole gratularetur, juxta id quod promiſerat c. 18. dicens: *Revertens veniam ad te tempore iſto, & habebit filium Sara.*

Vers. 2. IN SENECTUTE SUA] *Sua*, id eſt ejus, ſcilicet Abrahami, eſt hebraiſmus: Hebræa enim ſic habent, *peperit Sara Abrahamo filium in ſenectute ejus*, vel *pro ſenectute ejus*; qui ſcilicet ſeni Abrahæ eſſet conſolationi & voluptati. Adde, Hebræi dicunt prolem naſci patri, non matri; quia proles, patris eſt hæres, patriſque nomen & familiam propagat, non matris.

Vers. 3. VOCAVITQUE ABRAHAM NOMEN FILII SUI, &c. ISAAC) qui ſcilicet Iſaac hebr. idem eſt quod riſus. Iſaac enim fuit riſus gaudiumque ſenis Abrahæ & ſterilis Saræ adeoque totius orbis: nam ex eo naſciturus erat Chriſtus. Unde v. 6. ait Sara: *Riſum fecit mihi Dominus, quicumque audierit corridebit mihi.* Hinc Alleg. S. Ambroſ. l. de Iſaac cap. 1. *Iſaac*, ait, *ipſo nomine figuram & gratiam ſignat. Iſaac enim riſus latinè ſignificatur; riſus autem inſigne lætitiæ eſt. Quis autem ignorat quod is* (Chriſtus) *univerſorum lætitia ſit, qui mortis formidoloſæ vel pavore compreſſo, vel mœrore ſublato factus omnibus eſt remiſſio peccatorum? Itaque ille nominabatur, & iſte deſignabatur; ille exprimebatur, & iſte annuntiabatur.*

CUM CENTUM ESSET ANNORUM] Refer hæc non

Vers. 6. ad τὸ *pæpererat*, ſed ad τὸ *circumcidit*. Circumciſus enim, uti & natus, eſt Iſaac, anno Abrahæ centeſimo.

Nota. Hoc tempore vivebat adhuc in Haran Thare, pater Abrahæ, & avus Iſaac. Thare enim genuit Abraham anno ætatis ſuæ 70. cùm ergo Abraham centum erat annorum, genuitque Iſaac, Thare erat 170. annorum. poſt hæc vixit adhuc Thare 35. annis; mortuus eſt enim anno ætatis ſuæ 205, Geneſ. 11. v. 32.

Tropol. S. Ambroſius lib. 1. de Abraham cap. 7. *Si fueris centenarius, id eſt perfectus, habebis poſteritatem, lætitiam exultationis, hæreditatem vitæ æternæ.* centenarius enim eſt numerus perfectionis, & Iſaac riſum & exultationem ſignificat.

RISUM FECIT MIHI DEUS] Chaldæus vertit, *gaudium fecit mihi Deus, omnis qui audierit congratulabitur mihi.* Sara typus fuit B. Mariæ parientis Chriſtum qui eſt deſiderium & gaudium collium æternorum. unde ipſa canit; *Exultavit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo; quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.*

QUIS AUDITURUM CREDERET ABRAHAM] Hebraicè מי מלל *mi mellel*, quis dixiſſet Abrahæ?

Vers. 7. QUOD SARA LACTARET] Deus cum partu lac Saræ per miraculum reſtituit; quia volebat eam quaſi matrem, per ſe, non per nutricem lactare Iſaac.

Diſcant hìc matres, ſe debere per ſe ſuas proles nutrire & lactare: natura enim hoc illis onus impoſuit. Hinc

Mat. matres debere lactare ſuas proles, cur? mammillas & ubera, veluti lagenulas quaſdam ad proles nutriendas aptas, illis largita eſt. Et aliqui quidem putant eſſe peccatum mortale, abſque cauſa per nutricem alere: meliùs tamen cum Naverro in Enchirid. cap. 14. n. 27. dicendum exiſtimamus, tantùm eſſe veniale; ratione tamen aliquarum circumſtantiarum gravius peccatum eſſe poteſt. Si autem id fiat ſubſiſtente cauſa legitima, nullum peccatum erit. Peccant ergo illæ matres, quæ abſque juſta cauſa & neceſſitate, filios alere dedignantur: & illæ adhuc graviùs, quæ abſque delectu quibuſvis ferè nutricibus tradunt, ſæpè incognitis, infirmis, &c. ex qua re multa mala oriuntur: nam præter id, quòd aliquando alii filii ſupponuntur.

Prima cauſa. Primò, infans vel non vivit, vel debilior vivit; quia lac ſugere compellitur naturæ ſuæ non conforme: qui ſi ex eodem corpore, ex quo genitus eſt, paſtus eſſet, et materni corporis calore fotus, robuſtus evaderet, melioreſque ingenii & indolis. Vide Plinium lib. 28. c. 9. ubi ſcribit lac maternum eſſe utiliſſimum, & naturæ prolis convenientiſſimum. Vide etiam apud A. Gellium lib. 12. Noct. Att. c. 1. orat. Phavorini Philoſophi, in qua plurima incommoda enumerantur, quæ ex tali educatione per lac aliarum promanant. Quod veriſſimum eſſe ex eo conſtat, quòd hœdis, ſi ovium lacte alantur,

A pili teneriores gignentur; & agnis, ſi caprarum, lana exiſtet durior: imò arbores ſi tranſplantentur ex loco ſuo naturali, ex humore quem radices tranſplantatæ attrahunt, ſæpè vel mutantur, vel pereunt. Si ergo nutrices fuerint ruſticæ, ſi improbæ, ſi impudicæ, ſi iracundæ, ſi temulentæ, ſi crudeles, ſi fortè etiam lepra, aut alio morbi genere infectæ, tales ferè proles exiſtent. Sic Dido apud Virg. inſectatur Æneam tamquam degenerem, ut qui à matre educatus non fuerit. Scribit Lampridius, Titum filium Veſpaſiani Imp. toto vitæ tempore adverſa valetudine laboraſſe, eò quòd à nutrice infirma lactatus eſſet; & pluribus aliis idem contigiſſe. De Tiberio quoque Cæſare fertur, quòd fuerit magnus potator, quia nutrix ipſius talis erat.

Secundò, ex eo quòd filius non lactetur à propria matre, fit ut mater filium, & filius matrem minùs amet. *Secunda.* Hinc D. Ambroſius lib. 1. de Abraham c. 7. ex eo quòd Sara lactaverit filium, infert, Provocantur feminæ meminiſſe dignitatis ſuæ, & alere filios ſuos: hæc enim matrum gratia, hic honos; denique, inquit, eos plus amare filios ſolent, quos ipſæ matres lactaverunt uberi-

B bus ſuis. Unde naturalem parentum ac filiorum amorem majorem videmus in communi plebe, quàm in familiis nobilium: quoniam ferè nobiles feminæ infantes ſuos per nutrices lactare curant, & eos ſæpè nec vident, nec ab eis videntur ante annum vel alterum.

Tertiò, S. Baſil. hom. 9. Hexam. oſtendit nullum ferè genus eſſe, quod alteri proles alendas committat, tametſi ſæviſſimum & crudeliſſimum. *Tertia.* Videmus, inquit, ut in ovium copioſo grege è ſtabulis exſiliens agnus, matris ſuæ continuò percipiat vocem, ad eamque properet, atque lactis fontes proprios tectà petat, & mater inter innumeros agnos internoſcat proprium. lupi, leones, tigrides, ac ceteræ feræ immanes ita ſuos fovent fœtus, ut ferè ſemper in ſinu, vel ad mammillas habeant. Aves ſæpè 5. 6. 7. & 8. & plures ſub alis habent, & licet nec lac ipſis natura impertiverit, nec grana habeant, nec alia ſemina unde ſuos pullos alant, tamen curam adhibent ut ipſis neceſſaria ſubminiſtrent; imò quod magis eſt admirandum, tantum eſt in ipſis feris & avibus nutriendi & incubandi deſiderium, ut ſubinde pro hoc officio mas & femella contendant; ut patet in cervice

C & urſa, alioqui feris animalibus, quæ etiam catulos informes lambendo formant. Et ita ſoli homines à matribus deſeruntur, & nutricibus, neſcio quibus, exponuntur.

Pudeat ergo eas, quòd à brutis animantibus in officio caritatis ſuperentur; & imitentur ſanctas mulieres quæ proprio lacte filios aluerunt, ut Sara Iſaac, Rebecca Jacob, Anna Samuelem; & mater illa nobilis ſeptem fratrum Machabæorum, 2. Machab. 7. ac ipſa Dei genitrix filium ſuum Chriſtum Dominum. D. quoque Auguſt. in lib. Confeſſ. fatetur ſe cum matris lacte, Dei honorem & venerationem hauſiſſe. Ex quibus omnibus ſequitur, pravam conſuetudinem, præter ipſam naturam effeciſſe (ſicut ait D. Greg. ad interrog. Auguſtini Anglorum Epiſcopi c. 10.) ut mulieres filios quos gignunt nutrire contemnant, eoſque aliis mulieribus tradant. quod ex cauſa incontinentiæ videtur inventum: quia dum ſe continere nolunt, lactare deſpiciunt quos gignunt.

ABLACTATUS EST) quod fiebat tum anno circiter

D quinto, uti jam fit tertio: præſertim ſi proles eſſet unica, uniceque dilecta. quinquennis ergo fuit Iſaac, cùm eum vexavit & perſecutus eſt Iſmael. Vers. 8.

FECIT GRANDE CONVIVIUM IN DIE ABLACTATIONIS] Quia moris tum erat, ait Cajetan. ut initium comedendi primogeniti, quaſi jam per ſe vivere incipientis, & vitalis futuri, celebraretur communi convivii lætitiæ.

Secundò, ut convivæ, aliique paſſim viderent ex lacte Saræ, partum fuiſſe verum, non ſuppoſititium, nec ſubventaneum, ait S. Chryſoſt.

Tropolog. S. Auguſtin. & Rupert. Ingens, inquiunt, eſt gaudium, cùm homo non lacte, ſed ſolido ſapientiæ Vers. 9. & virtutibus cibo veſcitur.

LUDENTEM] irridentem, ſubſannantem, vexantem, imò perſequentem Iſaac, uti explicat Apoſtolus Galat. 4. 29. Sic duellum Joab cum Abner vocatur lu- *Luſus Iſmael cum Iſaac quales?*

ſus

ſus 2. Reg. 2. 14. *Surgant*, inquit, *pueri & ludant*, A id eſt duellent. ſic canes ludunt cum felibus, & feles cum muribus.

Cauſa cur Iſmael illuſerit & vexaverit Iſaacum, videtur fuiſſe invidia convivii tam ſolemnis (quod fecit Abraham in ablactatione Iſaac) & primogenituræ ac promiſſionis de ſemine benedicto, ex Iſaac naſcituro: hæc enim ſibi potiùs, utpote primogenito, & 12. annis ſeniori, quàm Iſaac, deberi putabat Iſmael. ita S. Hieron. & alii.

Porrò, jure non tantùm in Iſmaelem, ſed etiam in matrem ejus Agar, excanduit Sara, eò quòd ipſa filii ſannas & petulantiam non compeſceret.

Vers. 10. Ejice ancillam] Dixit hæc Sara mota à Deo, ut colligitur v. 12. prudenti enim & præſago ſpiritu timebat, ne Iſmael, qui tam citò ſuum vexabat Iſaac, deinceps creſcentibus odiis eum ſupplantaret, vel opprimeret; voluit ergo eum ſeparari, & domo expelli. Ita videmus multò meliùs & quietiùs ſeparari, ac ſeorſim vivere, proles diverſi thori, ſcilicet ex eodem parente, ſed alia matre genitas.

B Allegor. ejectus & reprobatus eſt Iſmael, id eſt Synagoga, quia illuſit filium liberæ, id eſt, quia Chriſtum regem libertatis illuſit, flagellavit, crucifixit, ejuſque domeſticos libertos, putà Apoſtolos & Chriſtianos, pertinaci odio perſecuta eſt.

Vers. 12. Cui dixit Deus] nocte in ſomnis per viſionem, ut patet v. 14.

In Isaac vocabitur tibi semen) in Iſaac & Iſacidis cenſebitur & vocabitur poſteritas tua. filii enim Iſaac vocabuntur filii Abrahæ, eruntque heredes promiſſionis, quam tibi, ò Abraham, feci; non autem filii Iſmael. hi enim non Abramidæ, ſed Iſmaelitæ, Agareni & Saraceni vocabuntur.

Allegoricè, in Iſaac, id eſt in Chriſto Iſaaci filio, eoque ſolo, vocabuntur Chriſtiani fideles, filii Abrahæ, qui eſt pater credentium, ac conſequenter filii Dei, & heredes vitæ æternæ, Galat. 3. v. 23. & 28.

Vers. 14. Dimisit eam) Facit hìc Abrahā divortiū cum Agar, juſſu Dei; unde Agar & Abraham invicem deinceps debitum conjugale reddere non tenebantur, perinde ut non C tenetur modò conjux conjugi adultero, vel ob rixas, aliaſve juſtas cauſas per divortium ſeparato debitum reddere. Non tamen facta eſt hìc matrimonii inter Agar & Abraham diſſolutio, ita ut liceret Agar alteri nubere. Agar enim non matrimonio, ſed domo tantùm Abrahæ ejecta fuit per divortium, ob ſuas lites quas habuit cum Sara, uti ejicitur adultera. ita Abulenſis.

Tradidit puerum) non humeris portandum, ſed pedibus ducendum: erat enim jam Iſmael 17. annorum, ut patet ex dictis v. 8. Quare quod in Septuag. jam legimus, *Et poſuit puerulum ſuper humerum eius*, corruptum videtur, itaque tranſpoſitis verbis legendum: *Dedit Abraham Agar panem & utrem aquæ, & impoſuit ſuper humerum eius, & puerum*, ſupple dedit, non in humerum, ſed in manu ducendum.

Abiecit) non tam brachiis, quàm animo. q. d.
Vers. 15. Dimiſit & reliquit eum, fatiſcentem fame, ſub arbore, quaſi deſperatum, & mox moriturum. ita S. Auguſt.

Et flavit) Agar, flevit & puer Iſmael, unde
Vers. 16. & flentem eum audivit Deus, ejuſque miſertus eſt. *Sic*, D ait S. Chryſoſt. ho. 46. *quandocunque voluerit Deus, licet in ſolitudine ſimus, & in extremis afflictionibus, nullamque ſpem ſalutis habeamus, nullo alio opus habebimus, divina gratia nobis omnia ſuppeditante. Nam ſi eius gratiam nacti fuerimus, nullus nobis prævalebit, ſed nos potentiores omnibus erimus.* Ergo in arctis & deſperatis rebus viciniſſimus eſt Deus, & invocatus ilico ſuccurrit. Nam, ut ait Pſaltes: *Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor.* Ita Deus affuit Davidi in deſerto, eumque jam quaſi captum, è manibus Saulis perſequentis eripuit, 1. Reg. 18. & ſeq.

Noli timere) meum adventum & fulgorem, aut
Vers. 17. pueri mortem: non enim morietur.

Aperuitque oculos ejus) fecit ut videret
Vers. 19. vicinum fontem, quem priùs mœrore turbata & proſtrata non viderat. q. d. Deus oculos Agar inflexit, direxit, & oſtendit ei puteum.

Sic allegoricè, ait Rupert. Deus in fine mundi Judæis ab Eccleſia profugis & errantibus viam veritatis, & puteum Scripturæ, atque in eis aquam vitæ, putà Chriſtum, oſtendet. Vers. 20.

Deus) angelus vicem Dei gerens. vide canon. 16.

Et fuit cum eo) ſupple Deus, uti habent Hebræa, Chaldæa, & Septuag. q. d. Deus favit, juvit, direxit, promovit Iſmaelem, in gratiam Abrahæ patris ejus. Fabuloſum ergo videtur, quod tradunt Hebræi, Iſmaelem latrociniis vacaſſe.

Factusque est juvenis sagittarius) à juventute vacavit venationi & ſagittationi ferarum.

Ne nocere mihi) quòd non nocebis mihi meiſque poſteris: hebr. eſt אם תשקר *im tiſcor*, quòd non mentieris mihi, id eſt quòd dolo malo mecum non ages. ita Vatablus. Secundò, quòd iniquè mecum non ages, quòd non eris mihi iniurius, quòd per vim me meoſque non opprimes. in Scriptura enim mendacium vocatur ipſa iniquitas & iniuſtitia; & mentiri dicitur qui fidem fallit, quique proximo ſuo iniquus & iniurius eſt. hic enim agit contra veritatem practicam, putà contra officium & debitum quod alteri præſtare debet. Vers. 23.

Secundum misericordiam quam feci tibi] Eſt hebraiſmus. q. d. Sicut ego de te bene meritus ſum, dādo tibi oves, boves, ſervos, ancillas, & mille argenteos, c. 20. v. 14. ita quoq; tu ſtudebis de me meiſq; bene mereri.

Bersabee) Ita dictus eſt locus à באר *beer*, id eſt puteus, & שבע *ſebua*, id eſt juramenti; quia ibi juravit Abraham fœdus & fidelitatem Abimelech. Vers. 31. *Unde dicitur Berſabee.*

Secundò, dictus eſt Berſabee à *beer*, id eſt puteus, & *ſeba*, id eſt ſeptem. q. d. Puteus ſeptem, ſcilicet agnarum, quas pro puteo & loco circumiacente Abraham regi numeravit. Puteum ergo nunc, licet à ſe ſuiſque effoſſum, non gratis, nec hereditario jure. ſed titulo emptionis & permutationis poſſedit Abraham. vide S. Auguſt. q. 56.

Ab hoc puteo, urbs illi vicina dicta eſt Berſabee, quæ eſt ultima Judææ ad Meridiem, ſicuti Dan eſt ultima ad Septentrionem. unde Scriptura ſolet Judææ longitudinem C exprimere per duos hoſce ejus terminos, dicens: *A Dan uſque Berſabee*. In Berſabee diu habitarunt Abraham, Iſaac & Jacob. unde in Berſabee, uti & in Dan, Jeroboam conſtituit ſuos vitulos aureos à populo adorandos. Alius eſt hic puteus, à puteo Viventis & videntis, ut patet c. 16. v. 14.

Docent Hebræi Hebræum נשבע *niſba*, id eſt juro, à שבע *ſeba*, id eſt ſeptem, deduci, eò quòd juſiurandum ſuſcipi non debeat niſi ſeptem, id eſt multis gravibuſque, de cauſis, æquè ac argumentis ac teſtibus. eſt enim juſiurandum res ſacra, in qua interponitur divina auctoritas & veracitas, quæ proinde non temerè, nec leviter, ſed animo multipliciter confirmato, & certo adhibenda eſt.

Plantavit nemus) Septuaginta vertunt, *plantavit agrum*; OnKelos *plantavit plantationem*, Jonathas, qui eſt auctor Targum Hieroſolymitani *plantavit hortum arbore denſum*, & plenum optimis fructibus. Additque Jonathas, quòd Abraham in hoc horto ſolitus ſit peregrinos hoſpitio excipere & recreare, ac pro mercede pacīci, ut creatorem cæli & terræ, qui hæc illis dediſſet, timerent & colerent. unde ex eo quod ſequitur, *Et invocavit ibi nomen Domini Dei æterni*, patet Abrahamum illic etiam altare ad orationem & ſacrificium extruxiſſe. Erat ergo hoc quaſi eremitorium & oratorium Abrahæ, quo ſe ſubinde à curis & negotiis, cum Deo acturus recipiebat. ita Cajet. & Pererius. Vers. 33. *Abraham hoſpites obligat ad cultū Dei.*

Hinc hoc nemus hebraicè vocatur אשל *eſcel*, id eſt arboretum aut ſilva arboribus conſita, ſilens & amœna, à rad. שאל *ſcala*, id eſt, quietus & tranquillus fuit; inde ergo dicitur hoc nemus אשל *eſcel*, à quiete, ſilentio & tranquillitate: ſicut idem nemus aut lucus, hebr. vocatur אשרה *aſcera*, à felicitate & beatitudine. in luco enim quieto & amœno, homo ſibi videtur eſſe, quaſi in paradiſo, felix beatus.

Et fuit colonus) incola & peregrinus, non indigena & inquilinus Hebraicè enim eſt ויגר *vaiager*, & peregrinatus eſt Abraham in terra Palæſtinorum. Vers. 34.

CA-

CAPUT VIGESIMVMSECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

*A*Braham à Deo iuſſus immolare filium obedit; ſed ſiſtitur ab angelo. Secundò, amplam v. 15. obedientiæ mercedem & benedictionem recipit. Tertiò, v. 20. texitur progenies Nachor & Rebeccæ, quæ futura erat uxor Iſaaci.*

1. QVæ poſtquam geſta ſunt, tentavit Deus Abraham, & dixit ad eum: Abraham, Abraham? At ille reſpondit: Adſum. 2. Ait illi: Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis, Iſaac, & vade in terram viſionis: atque ibi offeres eum in holocauſtum ſuper unum montium quem monſtravero tibi. 3. Igitur Abraham de nocte conſurgens ſtravit aſinum ſuum: ducens ſecum duos juvenes, & Iſaac filium ſuum. Cumque concidiſſet ligna in holocauſtum, abiit ad locum quem præceperat ei Deus. 4. Die autem tertio, elevatis oculis, vidit locum procul: 5. dixitque ad pueros ſuos: Expectate hic cum aſino: ego & puer illuc uſque properantes, poſtquam adoraverimus, revertemur ad vos. 6. Tulit quoque ligna holocauſti, & impoſuit ſuper Iſaac filium ſuum: ipſe verò portabat in manibus ignem & gladium. Cumque duo pergerent ſimul, 7. dixit Iſaac patri ſuo: Pater mi. At ille reſpondit: Quid vis fili? Ecce, inquit, ignis & ligna: ubi eſt victima holocauſti? 8. Dixit autem Abraham: Deus providebit ſibi victimam holocauſti, fili mi. Pergebant ergo pariter: 9. & venerunt ad locum quem oſtenderat ei Deus, in quo ædificavit altare, & deſuper ligna compoſuit: cumque alligaſſet Iſaac filium ſuum, poſuit eum in altare ſuper ſtruem lignorum. 10. Extenditque manum, & arripuit gladium, ut immolaret filium ſuum. 11. Et ecce angelus Domini de cælo clamavit, dicens. Abraham, Abraham. Qui reſpondit. Adſum. 12. Dixitque ei: Non extendas manum tuam ſuper puerum, neque facias illi quidquam nunc cognovi quòd times Deum, & non pepercisti unigenito filio tuo propter me. 13. Elevavit Abraham oculos ſuos, viditque poſt tergum arietem inter vepres hærentem cornibus, quem aſſumens obtulit holocauſtum pro filio. 14. Appellauitque nomen loci illius, Dominus videt. Unde uſque hodie dicitur: In monte Dominus videbit. 15. Vocavit autem angelus Domini Abraham ſecundò de cælo, dicens, 16. Per memetipſum juravi, dicit Dominus: quia feciſti hanc rem, & non peperciſti filio tuo unigenito propter me: 17. benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli, & velut arenam quæ eſt in littore maris: poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum, 18. & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, quia obediſti voci meæ. 19. Reverſus eſt Abraham ad pueros ſuos, abieruntque Berſabee ſimul, et habitavit ibi. 20. His ita geſtis, nuntiatum eſt Abrahæ, quòd Melcha quoque genuiſſet filios Nachor fratri ſuo, 21. Hus primogenitum, et Buz fratrem eius, et Camuel patrem Syrorum, 22. et Caſed, et Azau, Pheldas quoque et Jedlaph, 23. ac Bathuel, de quo nata eſt Rebecca: octo iſtos genuit Melcha, Nachor fratri Abrahæ. 24. Concubina uerò illius, nomine Roma, peperit Tabee, et Gaham, et Tahas, et Maacha.

Vers.1. TENTAVIT DEUS ABRAHAM] dando & obiiciendo illi inſigne obiectum & materiam heroicæ virtutis & obedientiæ; hoc fine, ut ejus virtutem in animo latentem oſtenderet, acueret, perficeret, ac tandem coronaret. Diabolus verò tentat obiiciendo illecebras, hoc fine, ut pertrahat hominem in peccata & gehennam: quorum malorum intentator eſt Deus; ipſe enim neminem hoc modo & fine tentat.

Aliter tentat Deus, aliter diabolus.

Vidit hoc quoque per umbram Seneca lib. de Providentia: *Deus*: inquit, *viros bonos, ut ſeveri patres ſuos filios, durius educat*, atque: *Duris operibus doloribus ac damnis colligatur robur. marcet ſine adverſario virtus; tunc apparet quanta ſit, quantum valeat, quantumque polleat, cum quid poſſit patientia oſtendit. ... atque inter adverſa manet in ſuo ſtatu, & quidquid evenit in ſuum colorem trahit, ut mare flumina. Ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compoſitus: ſpectaculum Deo dignum. Fortuna ut gladiator, fortiſſimos ſibi pares quærit, alios faſtidio tranſit: ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormentum in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone.* Longè magis Deus noſter ignem experitur in Laurentio, beſtias in Ignatio, lapides in Stephano, eculeos in Vincentio, rotas in Catharina, gladium in Dorothea. Pergit Seneca: *Periculoſiſſima eſt felicitatis intemperantia. Gaudent magni viri aliquando rebus adverſis, non aliter quam milites fortes bellis. Gubernatorem in tempeſtate: in acie militem cognoſcas. Hanc rationem ſequuntur Dii in bonis viris, quam in diſcipulis ſuis præceptores. qui plus laboris exigunt ab his, in quibus certior eſt ſpes doctrinæ.*

Hoc eſt propoſitum Deo, quod ſapienti viro, oſtendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona A *eſſe, nec mala: ideo tam bonis quàm malis ea obiicit.* non ſunt mala, niſi malè ſuſtinenti.

Quid eſt boni viri? præbere ſe fato (Deo) *grande ſolatium eſt cum univerſo rapi: omnia mala ab eo removit Deus, flagitia ſcilicet.*

Tolerantes nati ſunt in exemplar. Deus extra patientiam eſt, illi ſupra patientiam ſunt. Dicit ergo eis Deus: Ego vobis ſolida bona dedi; id in quoque ſolidiſſimum eſt, quod exercuit.

Dicant probi: Digni viſi ſumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura poſſet pati. Optimi milites ad duriſſima mittuntur. Hæc & plura ſparſim Seneca.

Notant Hebræi, Abraham decies fuiſſe tentatum à Deo. Primò, cùm juſſus eſt relinquere patriam & cognatos, & ire peregrinus in terram ignotam. Secundò, cùm ob famem juſſus eſt peregrinari in Ægyptum. Tertiò, cùm ei ablata eſt uxor à Pharaone, ipſeque periculum vitæ, uxor pudicitiæ ſubiit. Quartò, cùm B ob jurgia famulorum coactus eſt divelli à Lot, quem quaſi filium aluerat & diligebat. Quintò, cùm quatuor reges fortiſſimè debellavit, ut Lot captivum liberaret. Sextò, cùm Agar, quam uxorem duxerat, jam ex ſe gravidam, impulſu Saræ domo ejecit. Septimò, cùm ſenex juſſus eſt circumcidi. Octavò, cùm per regem Abimelech ablata eſt ei uxor. Nonò, cùm rurſum uxorem Agar filium Iſmaelem, primò Saræ inſtinctu, tum Dei juſſu domo expulit. Decimo, cùm juſſus eſt immolare filium ſuum Iſaac: & quia hæc omnium fuit graviſſima, ideo hanc ſolam Moſes vocat tentationem.

Decem Abrahæ tentationes. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima. Octava. Nona. Decima.

ET DIXIT AD EUM] nocte per viſionem, ut patet y. 3.

Ad

Adſum] Hebraicè הנני *hinneni*, ecce ego, ſcilicet quaſi famulus corpore & animo præſtò ſum, ut tibi obſequar, meque & mea omnia ad nutum tibi impendam: quid ergo à me poſcis.

Verſ. 2. *Octo ſtimulis pungit & tentat hic Deus Abrahamum.*

Tolle filium) Hebræa magis pungunt & ſtimulant animum Abrahæ. habent enim: *Tolle nunc filium tuum, unicum tuum, quem dilexiſti Iſaac*: & Septuag. *Tolle filium tuum, illum dilectum tuum, quem dilexiſti, illum Iſaac*. Quot hìc verba, tot ſunt ſtimuli, tot tentationes. Primo, *tolle*, ait, non boves, non famulos: ſed *filium*. Secundò, eumque *unicum*. ſi multos haberes, facilè unum è multis dares, jam unigenitum habes, eumque mihi immolari depoſco. Tertiò, *quem diligis*, hebraicè, *quem dilexiſti*, ſcilicet continuò, hucuſque ſine ulla amoris ceſſatione vel imminutione; tum quia Iſaac erat ſuaviſſimis moribus, patris reverentiſſimus & obedientiſſimus; tum quia genuerat eum pater in ſenectute per miraculum: tum quia per Iſaac promiſſa erat Abrahę maxima poſteritas, omniſque benedictio, & Chriſtus ipſe, per quem vitam æternam ſperabat. Quare filium ſuum offerendo, ſimul etiam omnes ſpes ſuas, omniaque bona ſibi promiſſa, Deo offerebat. Quarto, *Iſaac*, q. d. Da mihi tuum Iſaac, tuum riſum, tuum gaudium, tuum corculum. Hoc nomen mirè feriebat & ſauciabat patris aures & animum; jam enim futurus erat non Iſaac, ſed Abel; non Beniamin, ſed Benoni; non riſus, ſed luctus. vide Origen. homil. 8. Quintò, *offeres*, non ait, Dabis eum offerendum, ſed tu tuis manibus eum trucidabis, cremabis, immolabis. Sexto, *mihi* (hoc enim hic intelligitur) ſciebat Abraham Deum humanas victimas deteſtari: ſciebat in Iſaac ſibi ſemen, omniaque bona eſſe promiſſa; nonne ergo dicere poterat: Quomodo ergo, ô Domine, horum omnium quaſi oblitus aut pœnitens, meum tuumque Iſaac occidi, tibique immolari jubes? Septimò, *in holocauſtum*, ut nec corpus, nec pars ulla corporis patri relinquatur, ſed totus Iſaac in cineres redigatur, & quaſi annihiletur. Octavò, *tolle nunc*, non cras, non manè, ſed nunc, hac nocte, hac hora. Ecce tibi, quot quantiſque modis tentatus & probatus Abraham, quantam obedientiæ palmam tulit: vide quàm excelſo & conſtanti animo hæc omnia devoraverit & ſuperaverit; ut de eo rectè dicas, quod Pyrrhus rex ajebat de Fabricio Romano: *Facilius eſt ſolem à ſuo curſu, quam Fabricium à ſuo propoſito avertere*. Hinc vide ejus promptitudinem & celeritatem: nam eadem ipſa nocte obedivit, & exivit, ut immolaret Iſaac.

Primus. *Secundus.* *Tertius.* *Quartus.* *Quintus.* *Sextus.* *Septimus.* *Octavus.*

Totum hoc caput egregiè expendit ac ponderat Sanctus Auguſt. ſerm. 71. de tempore: & S. Ephrem de Abraham & Iſaac.

Unigenitum] Quia Iſaac ſolus erat filius repromiſſionis, miraculo genitus, unicè dilectus, Abrahæ, ejuſque ſtirpis & familiæ heres ac propagator. Iſmael enim jam ex domo Abrahæ ejectus, quaſi exheres, filius Abrahæ non reputatur.

Exempla matrum offerentium filios ad mortem.

Abrahamum imitata eſt mater Machabæorum coram Antiocho, quæ ſeptem filios ad mortem obtulit, & ad martyrium incitavit. Idem fecerunt S. Felicitas, & Symphoroſa, aliæque matres, atque in primis illa cujus meminit Prudentius in hymno de S. Romano Martyre, quæ cùm videret filium parvulum ob Chriſti fidem, Antiochiæ ab Aſclepiade Præfecto loris diriſſimè cædi, conſtans ſine fletu ſpectavit; quin & filiolum aquæ hauſtum poſcentem objurgavit, dicens: *Calicem eum expecta, quem occiſi in Bethlehem infantes olim biberunt, lactis & papillarum immemores: Iſaacum reſpice, qui cùm immolandus aram & enſem aſpexiſſet, ultrò colla præbuit*. Interea cutem cum capillis à vertice tortor revellit. Acclamat mater: *Patere fili; mox enim ad eum venies, qui caput nudatum tunc tuum per contumeliam, regio veſtiet diademate*. Puer lætus virgas & dolores vulnerum ridet; damnatur, ducitur cum Romano ad ſupplicium. Perventum eſt ad cędis locum: puerum, quem ſu complexu mater foras extulit, carnifex poſcit. dat illa, præter oſculum nihil morata. Et, *Vade*, inquit, *nate dulciſſime*. cervice dum enſe carnifex ferit, accinit illa: *Pretioſa in conſpectu Domini mors Sanctorum eius. Ecce ſervus tuus, & filius ancillæ tuæ*. Hæc ubi dixiſſet, caput amputatum pueri in pallium explicitum excipit, & pectori applicat. Romanus deinde in ignem conjicitur, ſed imber exortus eum extinxit. Carnifex Romano linguam exſecat: loquitur ille nihilominus: *Chriſtum*, inquit, *loquenti numquam lingua defuit*. Præfectus ergo eum in carcerem abripi & ſtrangulari juſſit.

In terram visionis] Hebraicè eſt, *vade in terram* מריה *Moria*, quæ ſcilicet poſtea ab Abrahamo dicta eſt Moria, v. 14. Mons Moria eſt mons Sion, in quo Salomon ædificavit templum.

Moria unde dictus? Primò.

Nota. *Moria* Primò, cum Oleaſtro deduci poteſt à radice מרר, *marar*, id eſt amarus fuit, vel à מר *mor*, id eſt myrrha; quia mons Moria ferax eſt myrrhæ, aloes & cinnamomi; vel potiùs quia mons hic fuit amarus tam Abrahamo immolanti, quàm filio immolando. Unde Pagninus & ex eo noſter Barradius tom. 2. lib. 5. c. 11. Moria, ait, dicitur, quaſi מורי *mori*, id eſt myrrha mea, & יה *iah*, id eſt Deus, q. d. *Myrrha mea Deus*. Secundò, Moria deduci poteſt à radice ירא *iare*, id eſt timuit; eo quod in hoc monte Dominus poſthac coli, & quaſi præſens timeri & adorari deberet. unde Chaldęus, vertit, *vade in terram divini cultus*. Tertiò, Moria deduci poteſt a radice ירה *iara*, id eſt docuit; eò quòd תורה *thora*, id eſt lex & doctrina, de Sion & Moria eſſet exitura, Iſajæ 2. 3. Quartò & optimè. Noſter cum Symmacho *Moria* deducit à radice ראה *raa*, id eſt vidit, vertitque terram vel montem viſionis. Primò, quia hic locus altus erat & conſpicuus, ut eminus videri poſſet. ita Vilalpando lib. 3. de Templo cap. 5. Secundò, quia in Sion & Moria Prophetæ acceperunt ſuas viſiones, ibique Chriſtus homo viſibilis apparuit, Baruch 3. v. ult. Tertiò & optimè, quia Deus hunc montem Moria Abrahæ oſtendit v. 4. ibique ab eo viſus eſt, ipſeque vidit & reſpexit Abrahamum ſuis oculis & reſpectu, tum miſericordiæ ſuæ, dum vetuit immolari filium; tum beneficentię ſuæ, dum tantam Abrahæ obedientiam ampliſſimè eſt remuneratus. vide v. 14. Quintò, Barradius loco citato. Moria, ait, dicitur, quaſi מורה יה *more iah*, id eſt, *docens Deus*, aut *pluvia Dei*.

Secundò. *Tertiò.* *Quartò.* *Qua terra viſionis.* *Quintò.*

Situs montis Moriæ & partes.

Nota Secundò, ex Diodoro Tarſenſi. Mons Moria in plures colles & monticulos fuit diviſus: in Orientali enim parte montis Moria fuit Sion, in qua erat arx David; juxta quam in area Ornan Jebuſæi à Davide coempta, Salomon extruxit templum, ut patet 2. Paral. 3. v. 1. Alia pars Moria extra urbem Jeruſalem manſit, poſteaque dicta eſt mons Calvariæ, in qua Iſaac, quàm Chriſtum per Iſaac ſignificatum, immolatum eſſe docet S. Hieronymus: & S. Auguſtinus lib. 16. Civit. c. 31. ubi ſic ait: *Hieronymus Presbyter ſcripſit, ſe certiſſime à ſenioribus Iudæorum cognoviſſe, quòd ibi immolatus ſit Iſaac, & Adam ſepultus, ubi poſtea Chriſtus eſt crucifixus*. Sic & Borchardus in Deſcriptione terræ ſanctæ, & Genebrardus lib. 1. Chronograph. aſſerunt in eodem montis tractu tres eſſe colles, ſive montes, qui aliquando una appellatione Sion dicuntur, aliquando peculiaria ſortiuntur nomina. Primus eſt Sion, qui propter celſitudinem hoc nomine appellatur: ſignificat enim Sion ſpeculam. Secundus Moria Tertius Calvariæ mons. In Sione civitas David, & arx: in Moria templum: in monte Calvariæ Chriſtus eſt in crucem actus. Addunt nonnulli Hebræi, in Moria ſacrificaſſe Abelem & Cainum, item Noë mox à diluvio; ſed temere & ſine fundamento hæc aſſerunt. Abraham ergo hìc ſuo ſacrificio, quaſi initiavit & conſecravit montem Moria in templum poſterorum & Chriſti, itemque montem Calvariæ in aram Chriſti.

Ibi immolatus eſt ubi Chriſtus crucifixus.

Alleg. Moria Primò eſt mons Calvariæ.

Nota Tertiò. Pro Moria Aquila vertit, καταφανῆ; id eſt lucidum: quia in Moria fuit templum, in quo erat דביר *debir*, id eſt oraculum Dei, & lex ac Spiritus ſanctus docens homines veritatem, illuminans Prophetas, eiſque oracula inſpirans. ita S. Hieronymus.

Allegoricè, Calvariæ mons ubi crucifixus eſt Chriſtus, fuit mons Moria juxta quinque etyma jam data, ſcilicet Primò, ob crucis amarorem. Secundò, ob holocauſtum quod ibi Patri obtulit Chriſtus. Tertiò, quia ibidem legem Evangelicam ſua morte ſanxit. Quartò, fuit terra viſionis: quia in eo Chriſtus crucifixus admirandum terrę cęloque ſpectaculum exhibuit. Quintò, quia ibi Deus docuit nos ex cathedra crucis viam in cælum. nam, ut ait S. Auguſt. tract. 119. in Ioan. *Lignum illud, ubi fixa erant membra morientis, cathedra fuit magiſtri docentis.*

Rur-

Rurſum Calvariæ mons fuit Moria, id eſt pluvia Dei: quia ſanguinis Dei pluvia in eo effuſa eſt. Denique fuit Moria, id eſt lucidus & illuminans; quia omnes homines Chriſtus crucis ſuæ radiis illuſtravit. Quocirca cùm ſol alium ſolem in cruce orbem illuminantem cerneret, meritò radios ſuos retraxit.

Secundò, Eccleſia.

Secundò, Moria eſt Eccleſia, Primò, quia ipſa docet crucem Chriſti ferre, & ſanctis Sacramentis, quaſi myrrha quadam à peccati putredine nos præſervat. Secundò, quia in ea eſt timor Dei, verusque ejus cultus. Tertiò, quia ipſa docet legem verbumque Chriſti. Quartò, eſt terra viſionis: quia ex illa ſola per veram fidem videntur inviſibilia, & ea quæ ſunt in cælo. Rurſum quia toto orbe eſt ſpectabilis. nam, ut ait Iſaias c. 2. eſt mons in vertice montium. Adhæc habet videntes, id eſt prophetas, Quintò, habet doctorem Spiritum ſanctum, qui eam docet omnem veritatem. Rurſum, Eccleſia verbo Dei & ſacris concionibus, quaſi pluvia cæleſti irrigat arentia hominum corda. Denique eſt mons illuminans: quia ſicut cælum ſolem, ita Eccleſia Chriſtum habet totum orbem illuminantem.

Tertiò, B. Virgo.

Tertiò, Moria eſt B. Virgo, in cujus utero templum, id eſt humanitas Chriſti eſt ædificata. Primò, quia B. Virgo in paſſione Chriſti fuit mare amaritudinis. Secundò, quia tam Chriſtum quàm ſe Deo obtulit in juge holocauſtum. Tertiò, quia ipſa fuit arca teſtamenti continens legem Dei. Quartò, fuit terra viſionis. Quid enim viſu dignius, quàm Virgo Deipara? Rurſum pro *Moria* Septuag. vertunt, *terra excelſa*: ſic nihil excelſius fuit Maria infra Deum. Quintò, quia fuit doctrix Apoſtolorum poſt mortem Chriſti. Rurſum ipſa ſicut vellus Gedeonis cæleſtem rorem gratiæ, & pluviam Spiritus ſancti copioſiſſimè excepit. Denique Maria eſt ſtella maris, & mulier amicta ſole, quæ totum orbem illuminat.

Moral. eſt anima Chriſtiana.

Moraliter, in terra viſionis oblatus eſt Iſaac Chriſti typus: utinam ergo anima Chriſtiana terra ſit, non oblivionis, ſed viſionis, utinam ſemper ante oculos lachrymis madentes, habeat ſuum Iſaac è cruce pendentem, utinam ut ille in manibus ſuis ſanguine illam deſcripſit, illa in corde ſuo perpetua memoria illum inſcribat. Iſaiæ 49. *Ecce*, inquit, *in manibus meis deſcripſi te*. Utinam in hac terra viſionis ſemper videatur verus Iſaac, ſancta cogitatione, utinam ſemper immoletur, ſancta meditatione. Hoc ille flagitat dicens Cant. 8. *Pone me ut ſignaculum ſuper cor tuum, ut ſignaculum ſuper brachium tuum*. q. d. Sicut annulus ſignatorius ſuam figuram ceræ imprimit: ita Chriſtus crucifixus ſuam crucem, dolores & amorem imprimit cordi tuo. juxta illud S. Auguſt. lib. de S. Virgin. c. 55. *Toto vobis figatur in corde, qui pro vobis fixus eſt in cruce.*

VERS. 3. ABRAHAM DE NOCTE CONSURGENS] *De nocte*, id eſt ſummo manè, in crepuſculo, ante lucem. Hebræa enim habent, *manicavit Abraham mane*. Saræ hîc non fit mentio; unde videtur ea inſcia (utpote quæ nimis tenerè ſuum diligebat Iſaac) hæc omnia feciſſe Abraham. ita Joſephus, S. Chryſoſt. & Peret. S. Auguſt. tamen ſerm. 73. Nyſſenus & Procopius putant, Saram conſciam & conſentientem fuiſſe immolationi filii.

VERS. 4. DIE TERTIO] Habitabat Abraham in Geraris, ait S. Hieron. inde ad Sion & Moria tridui eſt iter. Per Geraris, non urbem, ſed regionem intellige. nam, ut rectè Abulenſis, videtur Abraham tum habitaſſe in Berſabee, ut colligitur cap. præced. v. 31. unde & poſt immolationem, in Berſabee redit, ut patet hoc cap. v. 19. Licet enim ex Berſabee uſque ad Sion, tantùm ſit iter unius diei, tamen Abraham, quia onuſtus erat rebus ad ſacrificium neceſſariis, ita lentè proceſſit, ut tertio demum die perveniret in Sion & Moria: & hoc ſenſu dixit S. Hieron. eſſe iter tridui.

Tentatio Abrahæ triduana.

Triduum hoc auxit tentationem Abrahæ: nam, ut ait Origen. *Per triduum ambulat Abraham, ut per totam viam cogitationibus diſcerpatur, hinc urgente præcepto, illinc filii affectu reluctante: ut per omnia hæc ſpatium certaminis accipiant, hinc affectus, inde fides; hinc amor Dei, inde amor carnis; hinc præſentium gratia, inde futurorum expectatio. Iubetur quoque Abraham montem, id eſt cæleſtia, conſcendere, ut loci altitudo fidei & obedientiæ in operando ſublimitatem ſignificaret.* Hinc & Theod. ait, Abraham in hac tentatione, quaſi agonia & morte, fuiſſe per tres dies & noctes, ſicut Chriſtus triduo fuit, partim in cruce & paſſione, partim in morte, ſepulchro & inferno.

VERS. 5. VIDIT LOCUM] Ex ſigno, ſcilicet quo à Deo dato cognovit, ubi & in quo colle montis Moria præciſè, immolare deberet ſuum Iſaac.

Rabbini, quos ſequitur Abul. tradunt hoc ſignum fuiſſe columnam ignis in cacumine montis Moria, circa collem Calvariæ apparentem.

POSTQUAM ADORAVERIMUS] poſtquam ſacrificaverimus. Eſt metalepſis, ſacrificio enim jungi ſolet adoratio.

REVERTEMUR AD VOS] Melchior Canus lib. 2. de Locis cap. 4. vult Abraham hic eſſe mentitum: putabat enim ipſe occidere & immolare ſuum Iſaac. Secundò, Cajet. *revertemur*, ſcilicet ſecundùm curſum ordinarium cauſarum naturalium: ſupernaturalia enim excipiuntur. Tertiò, alii, *revertemur*, ſcilicet ſi vita comes fuerit, ſi Deus voluerit. Quartò, Thomas Anglicus, *revertemur*, id eſt revertar ego, non Iſaac, ut pluralis ponatur pro ſingulari.

Verùm dico, aſſerit Abraham ſe cum Iſaac reverſurum, quia certus erat, certoque credebat, quòd Deus Iſaacum vel a morte liberaret, vel occiſum & immolatum reſuſcitaret. Nam ex Iſaac expectabat ſemen benedictum, & poſteritatem maximam: hoc enim ei promiſerat Deus, & hoc eſt quod ait Apoſtolus, Abraham contra ſpem (naturæ) in ſpem (gratiæ & divinæ promiſſionis) crediſſe, arbitrando, *quia & a mortuis ſuſcitare potens eſt Deus*, Hebr. 11. 19. ita Origen. & S. Auguſt. l. 16. Civit. 32. & alii. Vide hîc cæcam, ſed excelſam Abrahæ fidem, ſpem & obedientiam, cui nihil eſt arduum, nihil impoſſibile, nihil incredibile.

VERS. 6. ET IMPOSUIT SUPER ISAAC] ut eſſet typus Chriſti crucem bajulantis. ita Proſper p. 1. Prædict. c. 17. & 18.

Iſaac immolandus erat 25. annorum.

Erat tunc Iſaac ut minimùm 25. annorum, ait Joſephus, Abraham 125. Sara 115. Hebræi verò tradunt Iſaac fuiſſe 37. annorum. Errant Aben Ezra & Burgenſis, dicentes Iſaac 12. tantùm fuiſſe annorum. Quomodo enim puer duodennis tantam ſtruem lignorum per triduum tuliſſet, quanta requirebatur ad eum quaſi holocauſtum comburendum? quamquam ad eum totum cremandum, & in cineres redigendum, Abraham ex vicinis locis ligna præcidere & addere debuiſſet.

IGNEM ET GLADIUM] Gladium ad jugulandum filium, ignem, ad eum quaſi victimam & holocauſtum Deo comburendum.

Tropolog. gladius eſt mortificatio, ignis eſt charitas, quibus Abraham immolavit filium, noſque affectiones, paſſiones, dolores, cruces, omniaque noſtra Deo immolare debemus.

VERS. 7. UBI EST VICTIMA?) Hoc colloquium cum filio mirè rurſum ſauciavit animum Abrahæ, fecitque ut vulnus illi à Deo inflictum recrudeſceret.

VERS. 9. CUMQUE ALLIGASSET ISAAC) Vide Joſephum narrantem, quomodo Abraham filio priùs Dei voluntatem de eo immolando declararit, ille alacer reſponderit, ſe vitam datori Deo debere, eamque repetenti jam læto animo redditurum. Cur ergo eum ligavit pater? Reſp. Primò, ne, ſi vellet reſilire, poſſet. Pleniſſimè ergo Iſaac dat Deo & velle & poſſe ſuum. *Noluit*, ait S. Ambroſ. *filio manibus ſuis vincula pater, ne refugiendo filius, & vi ignis excuſſus peccatum incurreret*. Secundò, ne naturalem aliquem inconditum, incompoſitum & involuntarium motum & renixum ſacrificio indecentem, in ipſa jugulatione ederet. ita Cajet. Tertiò, ut eſſet typus Chriſti, clavis affixi cruci.

Iſaac cur ligatus.

Tropologicè, ſic Religioſi ſe per vota Deo alligant & aſtringunt, eique ſuum offerunt velle & poſſe.

VERS. 10. ARRIPUIT GLADIUM) Maluiſſet Abraham ipſe mori & immolari, quàm immolare filium. naturaliter enim patres optant filios ſuperſtites ſibi, quia per eos ſtirps & familia patris propagatur; ut morte filii, non modò ſe, ſed etiam ſuæ poſteritatis ſpem emori & extingui ſentiant.

Auxit rei acerbitatem, quòd ipſe humeris filii impoſuit ligna, quibus ille cremandus erat; quòd ignem & gladium, quo filium jugularet, manibus ſuis geſtavit; quòd ipſemet extruxit altare, & ligna deſuper com-

poſuit, & in eo poſuit filium manibus pedibuſque colligatum, magnoque animo dextram tollens, gladium in ejus cervices vibravit, idque lætis & ſiccis oculis: nullæ enim ejus leguntur lacrymæ, non gemitus, non averſio vultus.

Sic exemplo Abrahæ, inquit S. Ambroſ. libr. de Abraham c. 8. *Quot patres occiſis martyrio filiis, lætiores ab eorum tumulis reverterunt.*

Mutius inſtar Abrahæ offert filiū roͤlleus.

Hanc Abrahæ obedientiam imitatus eſt quoque Abbas Mutius, apud Caſſian. lib. 4. c. 27. & 28. qui ex mandato ſui ſenioris, proprium filium octennem in profluentem abiicere voluit. *Cujus fides & devotio*, inquit Caſſian. *in tantum Deo fuit accepta, ut divino ſtatim teſtimonio comprobata ſit. Revelatum namque eſt continuò ſeniori, hac eum obedientia, Abrahæ patriarchæ opus impleſſe.*

Ubi Nota hoc Mutii exemplum admirandum magis eſſe, quàm imitandum: excedit enim ordinarias obedientiæ & prudentiæ leges. Nec enim homo ſui, vel ſuorum necem præcipere poteſt, uti poteſt Deus, qui vitæ neciſque eſt dominus: ac conſequenter ſubditus homini talia præcipienti parere nequit. Itaque Mutius hic ardore obedientiæ quaſi cæcus, ſuum omne judicium de facti qualitate & eventu commiſit & ſubmiſit ſuo ſeniori, quem virum prudentem eſſe & ſanctum ſciebat, tantumque hoc actu & conatu ſuo obedientiam promptam, & mortificationem affectus paterni erga prolem ſuam, eam abiiciendo, oſtendere voluit; non autem eam mergere intendit. Sciebat enim ſeniori omnem hanc rem & ſe ſuamque prolem curæ eſſe; nec dubitabat eum curaturum, ut explorata ſua obedientia & affectus patrii mortificatione, de effectu, & cæteris omnibus ita diſponeret, ut non tantùm peccatum, tam imperando quàm parendo excluderetur; ſed etiam ut proli conſuleretur. Poterat enim ſenior in ipſa via mandatum revocare, vel aliquos in flumine ſtatuere, qui prolis projectionem impedirent (ut de facto fecit) vel aliis modis necem prolis impedire. Totum ergo hoc negotium Mutius prudentiæ & providentiæ ſenioris ſibi imperantis reſignavit. Prudentia enim non tam in parente, quàm in imperante requiritur.

Abrahæ ne virtus major, an Iſaaci?

Quæres, utrius fuerit major, an Abrahæ immolantis, an Iſaac immolati? utriuſque virtutem ſtupent S. Chryſoſt. & neſcit quem præferat. Audi eum homil. 48. in Gen. *O religioſam animam, ò fortem mentem, ò ingens robur animi, ò rationem, omnem humanæ naturæ affectum vincentem. Verum admirer, fortemne ſpiritum patriarchæ, an tam conſtantem pueri obedientiam; quòd neque reluctatus eſt, nec factum ægre tulit; ſed ceſſit, & obtemperavit iis quæ à patre fiebant, & ſicut agnus cum ſilentio ſuper altare decubuit, expectans patris dexteram?*

Zeno dubitat, & utrumque extollit.

Audi & Zenonem Epiſcopum Veronenſem in catena Lipomani. *Mira*, inquit, *patriarchæ tentatio, quæ eum aut ſacrilegum faceret, ſi contemneret Deum; aut crudelem, ſi occideret filium: niſi quadam ſingulari ac verè divina patientia, inter religionem pietatemque negotiam temperaſſet, in ſpe non denegans Deo, quod contra ſpem acceperat à Deo: ideo Iſaac ſibi dulciſſimum filium, Deo victimam dulciorem, contemnit, ut ſervet; deſtinat jugulare, ne jugulet; ſecurus illa ſe non poſſe diſplicere facinore, quod Deo gerebatur auctore. O novum ſpectaculum ac verè Deo dignum, in quo diffinire difficile eſt, utrum ſit patientior ſacerdos, an victima. Non percuſſoris, non percutiendi variat color, non membra tremore vibrantur, non demiſſi, non torvi ſunt oculi; nemo rogat, nemo trepidat, nemo ſe excuſat, nemo turbatur.* Ac deinde eos inter ſe comparans, uniuſque actus alterius actibus contraponens; *Ille*, inquit, *exerit gladium, iſte cervicem. Uno voto, una devotione, ne quid profanum ſit, diligenter ac patienter geritur, quod ab altero celebratur: ille lignum quo exuratur ſibi portat, iſte aram conſtruit. Sub tanto non dicam humanitatis, ſed ipſius naturæ metu læſi ſunt. Soli cedit affectus pietati, pietas religioni; favet utrique religio medius ſtupet gladius, nullo impedimento ſuſpenſus, mactationi terribili gloriam ſe præſtitiſſe, non crimen. Quid hoc eſt? ecce immanitas in fidem, & ſcelus tranſit in ſacramentum: parricida redit incruentus, & qui immolatus eſt vivit. Ambo ergo gloriæ & claritatis exemplū, ambo Dei cultus, admirabile ſæculi teſtimonium. Felix orbis foret, ſi omnes ſic fierent parricidæ.*

Rationes pro Iſaaco. Prima.

Pro Iſaac ergo ſtant hæ rationes; Primò, quòd majoris

A fortitudinis ſit mortem pro Deo ſubire, quàm eam aliis inferre. fortiores enim ſunt Martyres, quàm milites; Iſaac autem verè hic fuit Martyr: quia pro actu virtutis, ſcilicet ut obediret Deo, certæ morti ſe obtulit. Pater enim in eum gladium extendit, ictumque lethalem ei dediſſet, niſi Deus eum avertiſſet. Sic enim S. Joannes Evangeliſta, Daniel, aliique verè ſunt Martyres, quia oleo ferventi, leonibus, &c. fuerunt objecti, eſto ab eis non ſint læſi, Deo eos protegente. Ex parte enim ſua & tormenti, naturaliter & neceſſariò eis moriendum erat. Quòd ergo Deus per miraculum eos in vita ſervarit, id nihil naturæ rerum, nec eorum virtuti aut martyrio detrahit. Secundò, Abraham in animo tantùm dolebat: Iſaac verò ad animi & corporis cruciatus mortemque ſe obtulit. Tertiò, prævisa tela minùs feriunt: Abraham per triduum itineris animum ſuum ad filii immolationem compoſuit: Iſaac verò in ipſa ara nihil minùs cogitans; repentè ad immolationem à patre poſtulatus, illicò alacer ſeſe obtulit. Nam, ut docet Ariſtoteles l. 3. Ethic. c. 8. magis fortis viri eſſe videtur, in ſubditis terroribus eſſe interritum, quàm

Iſaac fuit Martyr.

Secundò.

Tertiò.

Quarta.

B in prævisis. Quartò, Iſaac erat 25. annorum, in flore ætatis, ſperans adhuc vivere centum annos, multamque habere ſobolem & familiam; quæ omnia amore Dei morti ſe offerendo præcidit, ipſeque ſuas omnes abrupit: hac enim de cauſa juvenibus acerbiſſima eſt mors, quæ ſenibus eſt tolerabilior. Quintò, Iſaac à patre ligari voluit, aram conſcendit, cervicem obtulit, ictum certiſſimè expectavit.

Quinta.

Verùm dico cum Pererio, major fuit virtus Abrahæ quàm Iſaac. Primò, quia Abraham plus diligebat vitam filii ſui Iſaac, quàm ſuam, & quàm ipſe propriam vitam diligeret; idque Primò, quia Iſaac erat unigenitus ex dilectiſſima uxore. Secundò, quia Iſaac erat ejus amantiſſimus & obſequentiſſimus. Tertiò, quia in ſenectute ingenti miraculo eum genuerat. Quartò, quia Iſaac innocentiſſimus erat & ſanctiſſimus. Quintò, quia in unius Iſaac vita omnes Dei promiſſiones ei datæ nitebantur.

Rationes pro Abrahamo; quibus conſentis auctor. Prima.

Secunda.

Secundò quia Abraham per totum triduum cogitatione & machinatione atrociſſimi facinoris diſcruciatus

C eſt: Iſaac verò tantùm ad momentum inſtante ipſa immolatione. Itaque licet quoad prævisionem, uti ſuprà dixi, fuerit minor; tamen quoad durationem fuit major Abrahæ tentatio & tribulatio.

Tertiò quia Abraham maximas circa fidem habuit tentationes, eò quòd viderentur promiſſa Dei ſibi facta, morte Iſaac penitus aboleri. quin & Hebræi tradunt, tunc ei apparuiſſe dæmonem ſpecie angelica, eumque graviſſimis verbis deterruiſſe ab immolando, tanquam à re impia & crudeliſſima, ac Dei voluntati contraria: & ad id aptant quidam illa Pauli verba Hebr. 11. *Fide Abraham obtulit primogenitum ſuum Iſaac, cùm tentaretur*, ſcilicet à diabolo, inquiunt ipſi.

Tertia.

Quartò, atrocius erat patri necare filium, quàm filio necari. is enim uno ictu jugulatus quaſi puncto temporis mortem hauſiſſet; Abraham verò longum & multiplicem habuiſſet dolorem: Primò, jugulando filium; Secundò, ſacrificali ritu membratim eum concidendo, deinde cremando eum, & redigendo in cineres ſine ullis ejus reliquiis, ac denique perpetua memoria recolendo ſe

Quarta.

D talem immolaſſe & perdidiſſe filium. Unde Deus ipſe obedientiam non Iſaaci, ſed Abrahæ commendat, ac propter eam ſe Iſaaco benedicturum promittit cap. 26. v. 23. *Tenuit*, ait S. Ambroſ. *manum ejus divina vox, & ictum vibrantis occupavit dexteram.*

ABRAHAM, ABRAHAM) Iterationis hujus tres cauſas dat S. Ambroſ. lib. 1. de Abraham cap. 8. *Tenuit*, ait, *quodammodo manum ejus divina vox, & ictum vibrantis occupavit dexteram; non ſemel vocavit. Primò, ne, aut non plene audiret, aut fortuitam vocem putaret. Secundò, ſic revocavit quemadmodum imperavit* verſu 1. *Tertiò, repetivit vocem, tanquam veritus ne præveniretur ſtudio devotionis, & una vox impetum ferientis revocare non poſſet.* VERS. 11.

NON EXTENDAS MANUM) *Non hoc præcepi*, ait S. Chryſoſt. hom. 47. *ut opus perficiatur, neque volo ut occidatur puer tuus, ſed ut obedientia tua manifeſta fiat omnibus. Igitur ne feceris ei quidquam. Contentus ſum voluntate tua & ex hac te corono & prædico.* Ita ſæpè nobiſcum agit VERS. 12.

Deus.

Deus: factum difficile mandat & patitur, ſed ubi voluntatem obſequentem viderit, ea contentus executionem inhibet. Unde idem hom. 49. *Patriarcha*, inquit, *ſacerdos pueri factus eſt, & propoſito quidem cruentavit dexteram, ſacrificiumque obtulit; per ineffabilem autem miſericordia Dei, ſalvo & ſano filio recepto rediit, & propter voluntatem prædicatur, coronaque fulgida redimitur, & ſummum agonem certavit, & per omnia pietatem mentis ſuæ declaravit*. Ecce quomodo Deus ſuos quandoque ad extrema, & ad reſtim adigit, vel adigi permittit, ut omnem ſuam ſpem & voluntatem in Deum Deique opem & voluntatem conferant & transferant, tuncque in ipſo extremæ neceſſitatis articulo, & in limine mortis adeſt & ſuccurrit. hac enim fide & ſpe in finem uſque animatus Abraham, obtulit Iſaac, ut Apoſtolus ait Hebr. 11. v. 19. *Arbitrans, quia & a mortuis ſuſcitare potens eſt Deus, unde & eum in parabolam accepit*, ut ſcilicet Iſaac eſſet parabola, fabula, exemplum memorabile omnium ſæculorum, quod omnibus ſæculis homines memorarent & celebrarent, ſibique imitandum proponerent; ut cùm Deus per ſe aut ſuos nobis aliquid juſſerit licet arduum & difficile, exemplum Iſaac ob oculos habentes, fidenter & generosè nos offeramus, remque juſſam capeſſamus, certi Deum affore, implexa explicaturum, ardua ſuperaturum, ignominiam, infirmitates, ærumnas, mortes, omniaque mala quæ timemus, in bonum noſtrum, laudem & gloriam converſurum, uti fecit Iſaaco. Hinc hujus immolationis memoria, antiquiſſimis omnium gentium imaginibus eſt celebrata. Teſtis eſt Gregorius Nyſſenus citatus in Concilio Niceno II. act. 4. can. 2. *Vidi*, inquit, *ſæpiùs deſcriptionis eius* (immolationis Iſaac) *imaginem, & ſine lacrymis tranſire non potui; cùm tam efficaciter, & ad vivum ob oculos hiſtoriam eius rei poneret*. Si ergo tentaris, contemneris, doles, infirmaris, triſtaris, infamaris, mortificaris, cruciaris, imò ſuſpenderis, combureris, Iſaacum imitare. Modicum eſt, æternitatem cogita.

Imago Iſaaci antiquiſſima.

Hac cogitatione animati fideles generoſi omnem parentum carnis ſuique amorem, quin & tormenta morteſque vicerunt. Ita Liberatus Abbas, Bonifacius, Ruſticus; aliique a Wandalis ad arrianiſmum ſollicitati: *Satius*, inquiebant, *eſt momentanea perferre ſupplicia, quàm æterna ſubire tormenta*. Juſſit rex eos navi impoſitos in mari cremari: illi fidenter canebant, *Gloria in excelſis Deo, ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis*. ignis cùm accenderetur, ſæpiùs extinctus eſt. ergo rubore & furore perculſus rex, mandavit eos remorum vectibus necari. Teſtis eſt Victor Uticenſ. libr. 4. Perſecut. Vvandal. Idem reſpondit Thomas Mori uxori ſuæ; itaque ejus amorem, uti Abraham ſui filii, ſuperavit.

Rurſum Nota hic verè obedientem, qualis fuit Iſaac, mori non poſſe. Refert Climachus gradu quarto de obedientia, Achatium in obedientia mirè exercitatum, cùm poſt mortem è ſepulchro à ſene quodam evocaretur, rogareturque, an mortuus eſſet, reſpondiſſe: *Obediens mori nequit*.

Nunc cognovi; id eſt, noſſe te feci, ait S. Auguſt. q. 58. & Gregorius lib. 28. Moral. c. 7.

Secundò, *nunc cognovi*, id eſt, nunc per illud factum tuum feci manifeſtum, & evidenter cognoſcibile. ita Diodotus & Pererius.

Tertiò & planiſſimè, *nunc cognovi*, ſcilicet per experientiam, q. d. Nunc teipſa expertus ſum: loquitur enim Deus hic more hominum, qui, cujus rei periculum fecerunt, id ſe perfectè putant noviſſe.

Quod timeas] quòd ames, colas, reverearis Deum, illique per omnia obſequaris, & placere ſtudeas: hæc enim omnia complectitur timor Dei, adeoque timor hic ſanctorum filialis non eſt aliud quàm amor, cultus & honor Dei.

Vers. 13. Arietem inter vepres haerentem cornibus] Verus fuit hic aries, alicunde ab angelo adductus, & adhæſit vepribus, vel, ut hebraicè eſt, *in implexu*, ſcilicet veprium & ramorum, ne Abrahamum effugeret, ſed præſtò eſſet immolaturo. Hebræi tradunt, hæc facta eſſe die prima menſis ſeptimi, qui dicitur Tiſri; indeque eo die à Judæis celebrari feſtum tubarum, eò quod tunc cornibus arietinis clangerent in memoriam Iſaac ab immolatione liberati, & arietis pro eo ſurrogati.

Quid aries myſticè.

Allegoricè, ſicut pro Iſaac aries, ita pro nobis immolatus eſt Chriſtus, inquit S. Auguſt. lib. 16. de Civit. c. 32. Secundò, S. Ambr. & Cyrill. pro Iſaac aries, id eſt, pro deitate immolata eſt humanitas Chriſti.

Anagogicè, Iſaaco ſuccedit aries, id eſt, paſſioni ſuccedit reſurrectio, infirmitati fortitudo, morti immortalitas, inquit Theodoretus.

Rurſum, aries hic cornibus hærens, & ſuſpenſus inter vepres, ſignificat Chriſtum in cruce ſuſpenſum, ait Ambroſius, qui addit, Abraham hic vidiſſe diem immolationis & paſſionis Chriſti. Et hoc eſt quod ait Chriſtus Joann. 8. v. 56. *Abraham pater veſter exultavit, ut videret diem meum, vidit & gaviſus eſt*; indeque locum hunc vocatum eſſe, *Dominus videbit*, vel apparebit, ut ſequitur. Septuag. retinentes Hebræam vocem *Sabec*, quaſi propriam certæ arboris, vertunt, *& ecce aries unus detentus ex cornibus in arbore Sabec*, vel, ut Procopius legit ex Syriaca tranſlatione, *& ecce aries unus pendens in arbore Sabec*, aitque illum arietem apparuiſſe inſtar aſcendentis in arbores Sabec; nec tantùm cornibus, ſed pedibus etiam anterioribus innixum hæſiſſe in illius arboris ramis, eaque figura Chriſtum in arboris crucem aſcendentem, in ea pendentem, illi affixum clavis hærentemque repræſentaſſe. Idemque expendit Ambr. l. 1. de Abraham Patriarcha c. 8. ubi imprimis ita legit: *Et ecce aries unus ſuſpenſus cornibus in virgulto Sabec*. Deinde addit: *Quis ſignificatur niſi ille de quo ſcriptum eſt pſal. 148. Exaltavit cornu populi ſui? Cornu noſtrum Chriſtus eſt elevatus & exaltatus à terris; hunc vidit Abraham in iſto ſacrificio, huius paſſionem aſpexit; & ideo ipſe Dominus ait de eo, Abraham voluit videre diem meum, vidit & gaviſus eſt: unde ait Scriptura, Vocavit Abraham nomen loci illius, Dominus vidit, ut dicant hodie, In monte Dominus apparuit, hoc eſt, quòd apparuerit Abrahæ revelans futuram ſui paſſionem corporis, qua mundum redemit; demonſtrans etiam genus paſſionis, cùm ſuſpenſum oſtendit cornibus arietem. Virgultum illud patibulum crucis eſt*. Hæc Ambroſ. Annotavit etiam D. Athanaſ. l. qu. ad Antiochum q. 98. ad myſterium quoque ſpectare, quòd *Sabec* interpretatur remiſſio, ſeu condonatio, quam Chriſtus nobis per crucem promeruit. *Planta*, inquit, *Sabec, eſt veneranda crux. Iuxta Hebræos videtur Sabec remiſſio eſſe & condonatio: aries verò qui in Sabec hærebat ad plantam, quem pro Iſaac Abraham holocauſtum obtulit, figuravit Chriſtum pro nobis in cruce immolatum*.

Quartò, ſubtiliter animadverterunt plerique, in quibus eſt Leo à Caſtro lib. 6. Apolog. & in c. 29. Iſaiæ, cùm Chriſtus in cruce dixit. *Eli, Eli lamma ſabacthani*, ad eandem plantam *Sabec* alluſiſſe, ut indicaret ſe eſſe illum arietem pendentem atque ſuſpenſum ex arbore Sabech, id eſt in cruce, quem Dominus ſub typo alterius arietis pendentis ex planta Sabec, Abrahæ olim oſtenderat: itaque idcirco verbum illud *ſabacthani*, potiùs quàm aliud uſurpaſſe, ut nomine quoque ipſo plantam illam Sabec, ex qua ille alter aries pependerat, fidelibus in memoriam revocaret, ſeque oſtenderet tunc temporis figuram illam cumulatiſſimè adimplere: verbum enim *ſabacthani* à nomine *Sabec* inflexum videtur, eſto habeat ſuam quoque radicem Syriacam שבק *Sabac*, id eſt reliquit.

Appellavitque nomen loci illius, Dominus videt] q. d. Abraham loco huic in quo filium immolavit dedit nomen hoc, ſcilicet יהוה יראה *adonai iire*, id eſt, *Dominus videbit*, vel *videt*, idque ex eo, quòd ipſe filio ſuo roganti de victima v. 8. reſponderit *adonai iire*, id eſt, Dominus videbit ſive providebit de victima. ita Vatablus, Lipoman. Oleaſter. Perer. & alii. Vers. 14.

Cur mons his dictus ſit, Dominus videt.

Ex verbo *iire*, id eſt videbit, factum eſt nomen *Moria*, id eſt viſio; unde mons hic dictus eſt Moria, id eſt viſionis, ut patet v. 2. in Hebræo. *Moria* ergo idem eſt quod *adonai iire*, id eſt Dominus videbit.

Prima Cauſa Etymon Moria, id eſt viſio Dei.

Rurſum ex *iire*, & antiquo nomine *Salem* (ſic enim priùs vocata eſt Jeruſalem, ut patet c. 14. 18.) conflatum eſt nomen *Ieruſalem*; Moria enim erat in Jeruſalem. ita Andr. Maſius in Joſue cap. 10.

Origo vocis Ieruſalem.

Secundò, S. Auguſt. lib. 16. Civit. c. 32. Dicitur, inquit, hic locus *Deus videt*, id eſt, Deus videri fecit, cùm per angelum apparuit Abrahæ, v. 11. *Secundo.*

Tertiò, Hebræi, Chaldæus & Pererius, Dictus eſt, inquiunt, mons hic *Dominus videt*, quia Dominus in hoc monte vidit afflictionem, obedientiam & ſacrificium Abrahæ, illudque acceptavit, atque afflicto Abrahæ pro- *Tertio.*

Digitized by Google

providit, per angelum ſiſtentem gladium Abrahæ, & A per arietem pro Iſaac ſubſtitutum.

Quarta. Quartò, dicitur mons hic, *Dominus videt*, quia in monte hoc extruendum erat templum, in quo Deus viſurus & exauditurus erat ſupplicantium vota. unde Chaldæus putat Abrahamum hic ſua immolatione, montem hunc Moris, ſive Sionem deſtinaſſe templo, illudque ibi ædificandum prædixiſſe. Sic enim habet Chaldæus: *Et dixit Abraham coram Domino: Hic erunt ſervientes (Deo) generationes, propterea dicebatur in die hac: In monte hoc Abraham coram Deo immolavit.*

Dominus videbit, id eſt providebit. UNDE USQUE HODIE DICITUR: IN MONTE (ſubaudi, cui nomen eſt) DOMINUS VIDEBIT) ſubaudi, hoc illudve geſtum, vel factum eſt. Cùm enim homines narrant aliquid, quod accidit, vel factum eſt in monte Sionis, ſive in Moria, dicunt id factum eſſe in monte, cui nomen eſt, *Dominus videbit*. q. d. Etiamnum hoc tempore, quo ego Moſes hæc ſcribo iſte mons exinde vocatur, *Dominus videt*, vel *videbit*; quia ſcilicet in eodem Abraham Deo immolavit, dicens: Dominus videbit, vel providebit ſibi victimam, fili mi; & quia in eodem Deus Abrahæ viſus eſt, ut vertunt Septuag. dum B ei per angelum apparuit.

Secundò *uſque hodie dicitur*, &c. q.d. Uſque hodie hoc dicto Abrahæ, *Dominus videbit* & providebit, quaſi proverbio utimur, dum in anguſtiis conſtituti, ſperamus & invocamus Dei auxilium. Speramus enim, quòd, ſicut in monte hoc Moris Dominus vidit, tam afflictionem, quàm pietatem & obedientiam Abrahæ & Iſaac, eorumque miſertus eſt: ita pariter nos poſteroſque noſtros præſertim in hoc eodem monte & templo Moris orantes, in quslibet afflictione, videbit, reſpiciet, exaudiet & liberabit. ita S. Hieronymus, Cajetanus, & Perer.

Tribulatis cunctum in Moria id eſt ad Dei providentiam. Idem proverbium Chriſtianis uſurpandum, ut in omni tribulatione recipiant ſe in montem Moria, in montem templi, in montem ſpei & orationis, dicantque: Dominus videbit & providebit omni neceſſitati meæ.

Ita S. Gordius Martyr, ſpe in Deum fretus, ultro ſe Præſidi & tormentia obtulit, jubet ille expediri flagella, rotas, eculeos, & omne tormentorum genus excogitari. Gordius oculos ad cælum elevans, illud pſalmi pronuntiavit. *Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo, &, non timebo mala quoniam tu mecum es.* Tormenta C deinde ultrò in ſe provocat, & ſi quæ more intercedant, increpat, ac tandem vultu alacri in ignis ſupplicium volens ſe immiſit, inquit S. Baſilius ſerm. de Gordio.

Nota. Pro יראה *iire*, id eſt videbit, jam Hebræi aliis punctis legunt יראה *ierae*, id eſt videbitur, quaſi dicant: *Unde uſque hodie dicitur, in monte Dominus videbitur*, id eſt apparebit & ſuccurret. Sed eodem redit ſenſus: cùm enim Deus videt nos, tunc pariter videtur à nobis.

Verùm S. Ambroſ. Eucherius, Vatabl. & Lipom. ſic exponunt, quaſi hæc ſit prophetia de Chriſto. q. d. *In monte Dominus videbitur*, id eſt Chriſtus Dominus apparebit in monte hoc & templo Sion cùm in eo concionabitur; & in monte Calvariæ, cùm in eo crucifigetur. unde & Septuaginta vertunt, *in monte Dominus viſus eſt*.

VOCAVIT AUTEM ANGELUS DOMINI ABRAHAM SECUNDO) Quia primò vocavit eum cùm vetuit ne filium immolaret, v. 11. Per angelum hunc Origenes intelligit Filium Dei: Filius Dei, inquit, ſicut inter homines habitu repertus eſt homo, ita hic inter angelos habitu repertus eſt angelus, non quaſi angelicam naturam aſſumpſerit, ſed quia angeli munus, quod eſt Dei voluntatem annuntiare, hic ſuſcepit. Verùm contrarium docent paſſim Patres, ſcilicet angelum hunc fuiſſe angelum, non Filium Dei. patet enim ex ſequentibus eum loqui ut legatum Dei, verbaque Dei enuntiare, quaſi eſſet præco Dei; ergo fuit angelus, non Filius Dei. Vers. 15.

QUIA FECISTI HANC REM] Hinc videtur quòd Abraham hac ſua obedientia & filii victima, inter alia meruerit, ſaltem de congruo, ut ex ſua ſtirpe potiùs quàm ex alia, imò ex eodem Iſaac naſceretur Chriſtus; ac conſequenter idem meruit & Iſaac. hoc enim eſt præmium obedientiæ, quod mox ſubjicit Deus dicens: *Benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ.* ita Perer. Vide quid ſit Deo obedire; vide quàm grata, quanti meriti apud Deum ſit obedientia. Præclarè S. Hieron. (vel quiſquis eſt auctor) epiſt. de circumciſ. *Cùm*, inquit, *unico non parcit in terris, ſtellas pro filiis annumerare iubetur in cælis.* Cur ſemen Abrahæ comparetur ſtellis dixi cap. 15. v. 5. Vers. 16. Abrahã obedientia ſua meruit fieri pater Christi.

POSSIDEBIT SEMEN TUUM PORTAS] putà, urbes Chananæorum ſub Joſue; Palæſtinorum, Ammonitarum, Syrorum, &c. ſub Davide & Salomone. Eſt ſynecdoche: per portas enim intelligit urbes; qui enim portas occupat, urbem occupat. Sic Chriſtus portas inferorum infernumque occupavit, & deprædatus eſt. Sic & Apoſtoli eorumque ſucceſſores, Romam omneſque penè orbis urbes ſubegerunt Chriſto, Chriſtique fidei & Eccleſiæ. Vers. 17.

BENEDICENTUR IN SEMINE TUO OMNES GENTES] q.d. In Chriſto qui ex te naſcetur, quaſi ſemen, C id eſt proles tua, imò Dei, benedicta, juſtitiam, gratiam, ſalutem, & gloriam aſſequentur quælibet gentes. vide dicta ad Galat. 3. 16. Vers. 18.

QUOD MELCHA QUOQUE GENUISSET FILIOS NACHOR) Texitur hic genealogia Nachor, tum in gratiam Abrahæ, cujus ipſe erat frater; tum propter Rebeccam, quam ſibi nurum, filio verò ſuo Iſaac uxorem quæſivit Abraham; ut ex ea maniſ. ſtò conſtaret genus tam maternum, quàm paternum Jacobi & Jacobæorum, putà Iſraelitarum omnium. Vers. 20.

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MOritur Sara: emit Abraham agrum cum ſpelunca duplici ab Ephrone, in eaque ſepelit Saram.

1. VIxit autem Sara centum viginti ſeptem annis. 2. Et mortua eſt in civitate Arbee, quæ eſt Hebron, in terra Chanaan: venitque Abraham ut plangeret & fleret eam. 3. Cumque ſurrexiſſet ab officio funeris, locutus eſt ad filios Heth, dicens: 4. Advena ſum & peregrinus apud vos: date mihi jus ſepulchri vobiſcum, ut ſepeliam mortuum meum. 5. Reſponderunt filii Heth, dicentes: 6. Audi nos domine, princeps Dei es apud nos: in electis ſepulchris noſtris ſepeli mortuum tuum, nulluſque te prohibere poterit, quin in monumento ejus ſepelias mortuum tuum. 7. Surrexit Abraham, & adoravit populum terræ, filios videlicet Heth. 8. dixitque ad eos: Si placet animæ veſtræ ut ſepeliam mortuum meum, audite me, & intercedite pro me apud Ephron filium Seor: 9. ut det mihi ſpeluncam duplicem, quam habet in extrema parte agri ſui: pecunia digna tradat eam mihi coram vobis in poſſeſſione ſepulchri. 10. Habitabat autem Ephron in medio filiorum Heth. Reſponditque Ephron ad Abraham cunctis audientibus qui ingrediebantur portam civitatis illius, dicens: 11. Nequaquam ita fiat, domine mi, ſed tu magis auſculta quod loquor: Agrum trado tibi, & ſpeluncam quæ in eo eſt, præſentibus filiis populi mei; ſepeli mortuum tuum. 12. Adoravit

Abraham coram populo terræ. 13. Et locutus eſt ad Ephron circumſtante plebe: Quæſo, ut audias me: Dabo pecuniam pro agro: ſuſcipe eam, & ſic ſepeliam mortuum meum in eo. 14. Reſponditque Ephron: 15. Domine mi, audi me: Terra, quam poſtulas, quadringentis ſiclis argenti valet: iſtud eſt pretium inter me & te: ſed quantum eſt hoc? ſepeli mortuum tuum. 16. Quod cum audiſſet Abraham, appendit pecuniam, quam Ephron poſtulaverat, audientibus filiis Heth: quadringentos ſiclos argenti probatæ monetæ publicæ. 17. Confirmatuſque eſt ager quondam Ephronis, in quo erat ſpelunca duplex, reſpiciens Mambre, tam ipſe, quàm ſpelunca, & omnes arbores ejus in cunctis terminis ejus per circuitum, 18. Abrahæ in poſſeſſionem, videntibus filiis Heth, & cunctis qui intrabant portam civitatis illius. 19. Atque ita ſepelivit Abraham Saram uxorem ſuam in ſpelunca agri duplici, quæ reſpiciebat Mambre. hæc eſt Hebron in terra Chanaan. 20. Et confirmatus eſt ager, & antrum quod erat in eo, Abrahæ in poſſeſſionem monumenti à filiis Heth.

Vers. 2. ARBEE, QUÆ EST HEBRON] Unde Hebron dicta ſit Arbee, dicam Joſue 15. Mortua eſt Sara anno ætatis 127. qui fuit Abrahæ 137. biennio poſt mortem Thare: mortuus eſt enim Thare anno Abrahæ 135.

VENITQUE ABRAHAM, UT PLANGERET ET FLERET EAM] Putant aliqui Saram mortuam eſſe abſente Abrahamo, & propterea dixiſſe Moſen, *Venitque Abraham*. Verùm *venire* apud Hebræos ſæpè ſignificat ordiri aliquid, accingere ſe ad aliquid faciendum. Sic Abraham hic *venit*, id eſt accinxit ſe, ad plangendum Saram, unde aliqui vertunt, *cœpit Abraham plangere Saram*.

Quid planctus. Nota. Planctus diſtinguitur à fletu, ſignificatque ſolemnem luctum, luctuſque & funeris pompam. Sic Stephano fecerunt planctum magnum, id eſt magnam luctus & funeris pompam. Act. 7. Sic David ſolemni funere & carmine planxit Saul & Jonatham, cæſos in bello, 2. Reg. 1. 17. Sic univerſus Juda & Jeruſalem planxit & luxit mortem Joſiæ regis dilectiſſimi, 2. Paral. 35. 24.

Vers. 4. JUS SEPULCHRI] Hebraicè eſt אחזת קבר *achuſſat keber*, id eſt poſſeſſionem ſepulchri, ſive ſepulchralem: non enim petit Abraham miſceri ſepulchris idololatrarum, ſed ſibi ſeorſum locum poſtulat, in quo ſepeliatur tam Sara quàm ipſe & poſteri. Myſticè Abbas Paſtor in Vitis Patrum rogatus à quodam, *Quid faciam ut ſalver?* reſpondit: *Quando venit Abraham in terram repromiſſionis, monumentum ſibi comparavit, & per ſepulchrum terram in hereditatem accepit.* q. d. Ita & tu per cogitationem mortis tendes ad ſalutem in cælum. Et dixit frater: *Quid eſt ſepulchrum?* reſpondit ſenex, *Locus flendi & lugendi.*

MORTUUM MEUM] Id eſt mortuam meam, uxorem ſcilicet. ita S. Auguſt. Secundò, ſimpliciùs, *mortuum meum*, ſcilicet corpus vel cadaver: unde Vatabl. vertit, *funus meum*. Adde, poſt mortem nulla in corpore ſexus diſtinctio conſideratur; unde rectè vocamus mortuum, ſive is vir ſit, ſive femina.

PRINCEPS DEI ES APUD NOS] quaſi dicant: Habemus, & reveremur te quaſi principem, &, ut Septuag. vertunt, *regem ſanctum*, qui Deo charus & curæ ſis, ac proinde inſignis & illuſtris ſis, eximieque venerandus. Suſpicimus te ob tuas virtutes, & propter Dei erga te favorem, curam & protectionem: perinde ac ſi magnus eſſe princeps, ex cælo ad nos lapſus.

IN ELECTIS] in ſelectiſſimis ſepulchris noſtris ſepeli Saram. Non ſunt aſſecuti mentem Abrahæ, qui cum Hethæis, utpote idololatris, miſceri & ſepeliri nolebat.

NULLUSQUE TE PROHIBERE POTERIT] nemo erit tam protervus, ut audeat velitque te prohibere.

Vers. 7. ADORAVIT] Hebraicè eſt וישתחו *iiſtachu*, id eſt incurvavit ſe Abraham gratiam agens, & honorem ac reverentiam civilem exhibens Hethæis. ita Cajetanus & alii.

Vers. 9. SPELUNCAM DUPLICEM] Erat duplex: vel quia duas habebat cryptas, unam pro ſepeliendis viris, alteram pro mulieribus, ut vult Procopius: vel quia una erat interior, alia exterior, in qua quaſi incluſa erat interior, ita Aben Eſra.

PECUNIA DIGNA] pretio juſto.

Vers. 10. PORTAM CIVITATIS) Hinc videtur, quòd in portis, quaſi loco publico, quò omnes etiam exteri facilè convenirent, olim tam commercia quàm judicia peragi ſolerent. In portis ergo olim ſedebant judices, ſcabini, & conſules, ibique omnia tam publica, quàm A privatorum negotia tractabant, uti jam ſedent & tractant in domo civica.

DABO PECUNIAM PRO AGRO) Nolebat Abraham agrum gratis habere, ſed emere juſto pretio; tum, quia hoc eſt animi honeſti, liberalis, & regii; tum, ne poſteri Ephronis agrum repeterent, vel communem in eo ſepulturam poſtularent. Ita viri liberales inter ſe certant liberalitate, ſicut avari certant parſimonia. Narrat Ælianus, Alcibiadem Socrati præceptori lautiſſima munera miſiſſe. ea Socrates magno animo recuſavit. Xantippe uxore plurimùm inſtante: *Sua eſt Alcibiadi*, inquit, *nobis etiam noſtra ſit ambitio: Alcibiades dando, Socrates non accipiendo ſuam oſtendit liberalitatem.* Vers. 13.

Dices, Emere ſepulturam & jus ſepulchri, eſt ſimonia. Reſpondet Primò, D. Thom. 2. 2. q. 100. a. 4. ad tertium, Abraham non emiſſe jus ſepulturæ, ſed tantùm agrum in quo ſepeliret Saram; ager autem per ſe vendibilis eſt.

Secundò, Abulenſ. Sepulchrum, inquit, fit ſacrum, ita ut vendi non poſſit ſine ſimonia, non effuſſione, ſed mortui in illud elatione; necdum erat ſacrum, cùm B illud emit Abraham. Hoc verum eſt jure civili Romanorum, quo ipſa illatione cadaveris fit locus religioſus.

Verùm hoc nihil facit ad crimen ſimoniæ, quod Eccleſiaſticum eſt, non civile: ut ergo locus ſepulturæ ſine ſimonia vendi non poſſit, debet eſſe ſacer conſecratione, ſive benedictione Eccleſiaſtica, ut paſſim docent Theologi & Canoniſtæ. Tempore autem Abrahæ, necdum erat conſecratio ſive benedictio Eccleſiaſtica (hanc enim Eccleſia Chriſtiana inſtituit) qua locus conſecraretur ad ſepulturam: unde ſine ſimonia vendi poterat. ita Cajet. Lipoman. & alii. Adde, ſepulchra, uti & ſacerdotia, Gentilium, utpote idololatrarum non eſſe ſacra, ſed profana; imò ſacerdotia eorum diabolica ſunt, ac proinde ea emere non eſt ſimonia. Gentiles tamen ea vendentes, ex conſcientia erronea, qua putabant ea eſſe ſacra, peccabant ſimonia. ita D. Thom. *Locus ſepulturæ fit ſacer conſecratione, eum vendere ſit ſimonia.*

QUADRINGENTOS SICLOS ARGENTI) putà 400. florenos Brabanticos; de ſiclo plura dicam Exodi c. 30. v. 13. Vers. 16.

PROBATÆ MONETÆ PUBLICÆ) Hebræa, *argenti* C *inter mercatores tranſeuntis*; LXX. *argenti probati mercatoribus*. mercatores enim monetam maximè diſcernere, appendere & probare ſolent, maximeque probam & probatam exigunt.

CONFIRMATUS EST AGER) q. d. Per emptionem firmo & ſtabili jure tranſlatus eſt hic ager, cum ſua ſpelunca duplici, in dominium Abrahæ. Vers. 17.

Conſidera, Abraham in Chanaan non habuit domum, non agrum proprium, ſed tantùm ſepulchrum proprium: quia volebat Dei monitu eſſe peregrinus in vita, tendereque ad cælum: in morte autem quaſi in termino & confinio cæli, proprium ſibi ſuorumque fidelium popoſcit locum, ne cum infidelibus requieſceret. in morte enim eſt diſcriminatio fidelium & infidelium; ergo par eſt ut eadem ſit & in ſepulchro. Vide, quanta priſcis patribus fuerit cura ſepulchri, & quanta jam eſſe debeat fidelibus, ut in locis ſacris cum fidelibus & ſanctis ſepeliantur, idque ob ſpem beatæ reſurrectionis cum eis: infideles enim & hæretici ſuam habent aſini ſepulturam. *Sepultura inter fideles quanti ſit?*

Hac de cauſa in hoc Saræ ſepulchro ſepultus eſt Abraham, Iſaac, Rebecca, & Lia: quin & Jacob in idem ex Ægypto transferri voluit. Sic, ut habet Regum hiſtoria,

Sa:

Digitized by Google

Samuel, Saul, Jonathas, propheta à leone occiſus, 3. A Reg. 13. Ioſias rex & alii honorificè cum ſuis ſepulti ſunt. Sic Tobias officium ſepulturæ corporibus fidelium, à tyranno trucidatorum, benignè exhibuit Sic Joannes Baptiſta à ſuis diſcipulis ſtudiosè ad ſepulturam, ex carcere elatus eſt. Sic Joſeph ab Arimathia corpus Chriſti à Pilato petiit, & in monumento ſuo novo quod exciderat in petra, condidit. Sic S. Anton. à Deo miſſus eſt ad S. Paulum primum Eremitam, ut eum ſepeliret, cumq; ſarculum non haberet, duo leones illi ſepulchrũ unguibus ſuis effoderunt.

EPHRONIS] S. Stephanus Actor. 7. aſſerit hunc agrum emptum eſſe non ab Ephrone, ſed à filiis Hemor aliaque quædam habet, quæ cum hoc loco non ſatis conſentire videntur; ſed de iis dicendum eſt Actor. 7.

MAMBRE, HÆC EST HEBRON) Hebron dicta eſt Arbee, Vers. 19.
dicta eſt & Mambre, à convalle adjacente quæ dicta eſt Mambre, à viro potente Mambre, qui eam poſſidebat, quique cum Abraham pugnavit contra quatuor reges, ca. 14. 13.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ADjurat Abraham ſervum ſuum, ut Iſaacò uxorem quærat ex Haran. adducit ille Rebeccam: adductam Iſaac capit.

1. ERat autem Abraham ſenex, dierumque multorum: & Dominus in cunctis benedixerat ei. 2. Dixitque ad ſervum ſeniorem domus ſuæ, qui præ erat omnibus quæ habebat: Pone manum tuam ſubter femur meum, 3. ut adjurem te per Dominum, Deum cæli & terræ, ut non accipias uxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito: 4. ſed ad terram & cognationem meam proficiſcaris, & inde accipias uxorem filio meo Iſaac. 5. Reſpondit ſervus: Si noluerit mulier venire mecum in terram hanc, numquid reducere debeo filium tuum ad locum, de quo tu egreſſus es? 6. Dixitque Abraham: Cave ne quando reducas filium meum illuc. 7. Dominus Deus cæli, qui tulit me de domo patris mei, & de terra nativitatis meæ, qui locutus eſt mihi, & juravit mihi, dicens. Semini tuo dabo terram hanc: ipſe mittet angelum ſuum coram te, & accipies inde uxorem filio meo. 8. ſin autem mulier noluerit ſequi te, non teneberis juramento: filium meum tantùm ne reducas illuc. 9. Poſuit ergo ſervus manum ſub ſemore Abraham domini ſui, & juravit illi ſuper ſermone hoc 10. Tulitque decem camelos de grege domini ſui, & abiit, ex omnibus bonis ejus portans ſecum, profectuſque perrexit in Meſopotamiam ad urbem Nachor. 11. Cumque camelos feciſſet accumbere extra oppidum juxta puteum aquæ veſpere, tempore quo ſolent mulieres egredi ad hauriendam aquam, dixit: 12. Domine Deus domini mei Abraham, occurre, obſecro, mihi hodie, & fac miſericordiam cum domino meo Abraham. 13. Ecce ego ſto prope fontem aquæ, & filiæ habitatorum hujus civitatis egredientur ad hauriendam aquam. 14. Igitur puella, cui ego dixero: Inclina hydriam tuam ut bibam: & illa reſponderit, Bibe, quin & camelis tuis dabo potum: ipſa eſt, quam præparaſti ſervo tuo Iſaac: & per hoc intelligam quòd feceris miſericordiam cum domino meo. 15. Necdum intra ſe verba compleverat: & ecce Rebecca egrediebatur, filia Bathuel, filii Melchæ uxoris Nachor fratris Abraham, habens hydriam in ſcapula ſua: 16. puella decora nimis, virgoque pulcherrima, & incognita viro; deſcenderat autem ad fontem, & impleverat hydriam, ac revertebatur. 17. Occurritque ſervus, & ait: Pauxillum aquæ mihi ad bibendum præbe de hydria tua. 18. Quæ reſpondit. Bibe domine mi, celeriterque depoſuit hydriam ſuper ulnam ſuam, & dedit ei potum. 19. Cumque ille bibiſſet, adjecit: Quin & camelis tuis hauriam aquam, donec cuncti bibant. 20. Effundenſque hydriam in canalibus, recurrit ad puteum ut hauriret aquam: & hauſtam omnibus camelis dedit. 21. Ipſe autem contemplabatur eam tacitus, ſcire volens utrùm proſperum iter ſuum feciſſet Dominus, an non. 22. Poſtquam autem biberunt cameli, protulit vir in aures aureas, appendentes ſiclos duos, & armillas totidem pondo ſiclorum decem. 23. Dixitque ad eam: Cujus es filia? indica mihi: eſt in domo patris tui locus ad manendum? 24. Quæ reſpondit: Filia ſum Bathuelis filii Melchæ, quem peperit ipſi Nachor. 25. Et addidit dicens; Palearum quoque & fœni plurimum eſt apud nos, & locus ſpatioſus ad manendum. 26. Inclinavit ſe homo, & adoravit Dominum. 27. dicens, Benedictus Dominus Deus domini mei Abraham, qui non abſtulit miſericordiam & veritatem ſuam à domino meo, & recto itinere me perduxit in domum fratris domini mei. 28. Cucurrit itaque puella, & nuntiavit in domum matris ſuæ omnia quæ audierat. 29. Habebat autem Rebecca fratrem nomine Laban, qui feſtinus egreſſus eſt ad hominem, ubi erat fons. 30. Cumque vidiſſet inaures & armillas in manibus ſororis ſuæ, & audiſſet cuncta verba referentis; Hæc locutus eſt mihi homo; venit ad virum, qui ſtabat juxta camelos & prope fontem aquæ; 31. dixitque ad eum; Ingredere benedicte Domini; cur foris ſtas? præparavi domum, & locum camelis: 32. Et introduxit eum in hoſpitium; ac deſtravit camelos, deditque paleas & fœnum, & aquam ad lavandos pedes ejus, & virorum qui venerant cum eo. 33. Et appoſitus eſt in conſpectu ejus panis. Qui ait; Non comedam, donec loquar ſermones meos. Reſpondit ei. Loquere. 34. At ille; Servus, inquit, Abraham ſum; 35. & Dominus benedixit domino meo valdè, magnificatuſque eſt; & dedit ei oves & boves, argentum et aurum, ſervos et ancillas, camelos et aſinos. 36. Et peperit Sara uxor domini mei filium domino meo in ſenectute ſua, deditque illi omnia quæ habuerat. 37. Et adjuravit me dominus meus, dicens; Non accipies uxorem filio meo de filiabus Chananæorum, in quorum terra habito; 38. ſed ad domum patris mei perges, et de cognatione mea accipies uxorem filio meo. 39. ego vero reſpondi domino meo; Quid ſi noluerit venire mecum mulier? 40. Dominus, ait, in cujus conſpectu ambulo, mittet angelum ſuum tecum, & diriget viam tuam: accipieſq; uxorem filio meo de cognatione mea, & de domo patris mei. 41. Innocens eris à maledictione mea, cùm veneris ad propinquos meos & non dederint tibi,

Digitized by Google

42. Veni ergo hodie ad fontem aquæ, & dixi: Domine Deus domini mei Abraham, ſi direxiſti viam meam, in qua nunc ambulo, 43. Ecce ſto juxta fontem aquæ: & virgo quæ egredietur ad hauriendam aquam, audierit à me: Da mihi pauxillum aquæ ad bibendum ex hydria tua: 44. & dixerit mihi: Et tu bibe, & camelis tuis hauriam: ipſa eſt mulier quam præparavit Dominus filio domini mei. 45. Dumque hæc tacitus mecum volverem, apparuit Rebecca veniens cum hydria, quam portabat in ſcapula, deſcenditque ad fontem, & hauſit aquam. Et aio ad eam: Da mihi paululum bibere. 46. Quæ feſtinans depoſuit hydriam de humero, & dixit mihi: Et tu bibe, & camelis tuis tribuam potum. Bibi, & adaquavit camelos. 47. Interrogavique eam, & dixi: Cujus es filia? Quæ reſpondit: Filia Bathuelis ſum, filii Nachor, quem peperit ei Melcha. Suſpendi itaque inaures ad ornandam faciem ejus, & armillas poſui in manibus ejus. 48. Pronuſque adoravi Dominum, benedicens Domino Deo domini mei Abraham, qui perduxit me recto itinere, ut ſumerem filiam fratris domini mei filio ejus. 49. Quamobrem ſi facitis miſericordiam & veritatem cum domino meo, indicate mihi: ſin autem aliud placet, & hoc dicite mihi, ut vadam ad dexteram, ſive ad ſiniſtram. 50. Reſponderuntque Laban & Bathuel: A Domino egreſſus eſt ſermo: non poſſumus extra placitum eius quidquam aliud loqui tecum. 51. En Rebecca coram te eſt, tolle eam & proficiſcere, & ſit uxor filii domini tui, ſicut locutus eſt Dominus. 52. Quod cùm audiſſet puer Abraham, procidens adoravit in terram Dominum. 53. Prolatiſque vaſis argenteis, & aureis, ac veſtibus, dedit ea Rebeccæ pro munere, fratribusquoque ejus & matri dona obtulit. 54. Inito convivio, veſcentes pariter & bibentes manſerunt ibi. Surgens autem manè, locutus eſt puer, Dimitte me, ut vadam ad dominum meum. 55. Reſponderuntque fratres eius & mater, Maneat puella ſaltem decem dies apud nos, & poſtea proficiſcetur. 56. Nolite, ait, me retinere, quia Dominus direxit viam meam: dimittite me ut pergam ad dominum meum. 57. Et dixerunt: Vocemus puellam, & quæramus ipſius voluntatem. 58. Cumque vocata veniſſet: ſciſcitati ſunt: Vis ire cum homine iſto; Quæ ait: Vadam. 59. Dimiſerunt ergo eam, & nutricem illius, ſervumque Abraham, & comites eius, 60. imprecantes proſpera ſorori ſuæ, atque dicentes: Soror noſtra es, creſcas in mille millia, & poſſideat ſemen tuum portas inimicorum ſuorum. 61. Igitur Rebecca & puellæ illius, aſcenſis camelis, ſecutæ ſunt virum: qui feſtinus revertebatur ad dominum ſuum. 62. Eo autem tempore deambulabat Iſaac per viam quæ ducit ad Puteum, cujus nomen eſt Viventis & videntis: habitabat enim in terra Auſtrali. 63. & egreſſus fuerat ad meditandum in agro, inclinata jam die: cumque elevaſſet oculos, vidit camelos venientes procul. 64. Rebecca quoque, conſpecto Iſaac, deſcendit de camelo, 65. & ait ad puerum: Quis eſt ille homo qui venit per agrum in occurſum nobis? Dixitque ei: Ipſe eſt dominus meus At illa tollens citò pallium operuit ſe. 66. Servus autem cuncta quæ geſſerat, narravit Iſaac. 67. Qui introduxit eam in tabernaculum Saræ matris ſuæ, & accepit eam uxorem, & in tantum dilexit eam, ut dolorem, qui ex morte matris ejus acciderat, temperaret.

Vers. 1. ERAT AUTEM ABRAHAM SENEX) Erat Abraham 140. annorum cùm ſervum miſit, ut Rebeccam uxorem quæreret Iſaaco Iſaac enim duxit Rebeccam anno ætatis ſuę 40. (ut patet cap. ſeq. v. 20.) qui fuit Abrahæ 140. natus eſt enim Iſaac anno Abrahę centeſimo. ætas ergo Abrahæ ſuperat ætatem Iſaaci centum annis. ita S. Auguſt.

Vers. 2. SERVUM SENIOREM) œconomum ſuum Eliezer, de quo c. 15. 2.

PONE MANUM TUAM SUBTER FEMUR MEUM) q. d. Me ſedente pone ſub coxa mea manum tuam, & hoc ritu ac ceremonia mihi jura, quòd filio meo non accipies uxorem Chananæam. Ad litteram, hic fuit ritus jurantium per femur: quia femur cauſa & ſymbolum eſt generationis & vitæ. Femur ergo tenendo jurantes, teſtabantur Deum vitæ auctorem, in cujus manu eſt ſalus noſtra. q. d. Si rectè & verè juro, & juratum preſto, Deus mihi vitam longam & felicem, quæ femore ſignificatur, præſtet: ſin fallo & pejero, peream, neque particeps ſim vitę, quę proceſſit ex femore. ita Martinus de Roa lib. 4. Singul. c. 4.

Putant Hebręi, hanc cæremoniam ponendi manum ſub femore, fuiſse ſolemnem Iudæis in juramento, ob ſignificationem & reverentiam ſacramenti circumciſionis, quod in membro femori vicino celebrabatur. Verùm hoc falſum eſse videtur: nam ſoli Abraham & Iacob hac cæremonia ſuos adjurarunt: cæteri verò in Scriptura manu in altum (uti & modò fit) elevata juraſse leguntur.

Iurabant olim ponendo manum ſub femore, cur?

Nota ergo, per femur ſive coxam, partes etiam genitales, quæ inter femora ſunt, tacitè intelligi & comprehendi. Sic enim filii Iacob dicuntur egreſſi de femore, id eſt genitalibus, eius Geneſ. 46. 26 & alibi.

Hoc ergo ſymbolo & cæremonia ponendi manum ſub femore, ſignificat Abraham, ex femore ſuo jam natum eſſe Iſaac, & ex eodem per Iſaac naſcituram eſſe ſobolem magnam, imò Chriſtum, ſemen tuum benedictum, ſibi A à Deo promiſſum. Ut ergo hæc ſoboles, & Chriſtus ex te per Iſaac naſcatur, hac de cauſa Iſaaco hic fidelem quæri uxorem, ſervumque ſuum, ut talem ei quærat, per femur, quaſi per ſobolis originem; item per femur, id eſt per Chriſtum, utpote ex femore ſuo naſciturum, adjurat, id eſt obſtringit & jurare compellit. Primus enim qui hac forma adjurationis eſt uſus, fuit Abraham: eum deinde ſecutus eſt nepos Iacob, cap 47. 29. ita S Hieron. Theodor. Auguſt. ſerm 75. Ambr. l. 1. de Abraham cult. Proſper 1. p. Prædict c 7. & S. Gregor. qui ſic ait: *Manum ſub femore iubet ponere; quia per membrum illud deſcenſura erat caro eius, qui filius Abrahæ eſſet ex humanitate, & dominus eius ex divinitate. quaſi dicat: Tange filium meum, & iura per Deum meum. Unde non ſuper femur, ſed ſub femore manum ponere iuſſit, quia inde erat ille deſcenſurus, qui homo quidem, ſed ſuper omnes homines veniret.*

AD JURAM) Id eſt, juramento tuo te obſtringam, juraſe te faciam. ita Hebræa Cogit enim Abraham ſervum ſibi hac cæremonia jurare. Unde de facto ſervus ei hoc ritu juravit, ut patet v. 9. Non ergo adjurare hic ſignificat B per ſacra obteſtari aliquem, ſed adigere eum ad juramentum, & juramento hoc eum obſtringere ad aliquid promittendum, vel faciendum. Vers. 3.

UT NON ACCIPIAS UXOREM FILIO MEO, DE FILIABUS CHANANÆORUM (quia Chananæi impii erant & idololatræ) SED AD TERRAM ET COGNATIONEM MEAM PROFICISCARIS) non in Chaldæam, ſed in Meſopotamiam, putà in Haran ad domum Nachor fratris mei, ut patet v. 10. in Haran enim Abraham eum patre, & tota cognatione migravit cap. 12. v. 1. Licet enim domus Nachor more gentis, cum qua habitabat, idola coleret, ut patet cap. 31. v. 30. tamen aliquid de unius Dei cultu norat & ſervabat, adeoque eum idolis ſimul Deum cæli colebat, ut patet hic v. 31. Eratque hæc domus bene morata, ut patet ex ſequent. Vers. 3.

Noluit Abraham ut Iſaac duceret Chananæam, cur?

Tro-

A Tropol. quàm cavenda ſint infidelium, hæreticorum, & impiorum connubia, vide apud S. Chryſoſt. & Ambroſ. lib. 1. de Abraham cap. ult. *Sæpe*, ait Ambroſ. *illecebra mulieris decepit etiam fortiores maritos & à religione fecit diſcedere. Primum ergo in conjugio religio quæritur. Diſce ergo quid in uxore quæratur; non aurum, non argentum quæſivit Abraham, non poſſeſſiones; ſed gratiam bonæ indolis* Allegor. idem ibidem: *Ubi*, ait, *invenitur uxor* Iſaac, putà Chriſti, hoc eſt *Eccleſia, niſi in Meſopotamia? ibi anchas ſtipatur fluminibus, lavacro gratiæ & fletu pœnitentiæ. Munitur tam Tygris, hoc eſt prudentia; & Euphrates, hoc eſt juſtitia, & illuminatio fructuoſa, à barbaris ſeparans gentibus.*

Vers. 6. Cave ne quando reducas filium meum illuc] *Reducas*, id eſt, reducendum promittas. q. d. Si filia, quam in Haran quæris, huc ad me & Iſaacum venire nolit, ſed velit eò Iſaac venire ad ſe, ne conſentias, nec promittas ei matrimonium filii mei, quia Deus ex Meſopotamia me & meos in perpetuum exire voluit, atque venire in terram hanc, quam mihi meiſque promiſit.

Vers. 7. Ipse mittet angelum suum] Ecce priſci Hebræi credebant, cuſtodes angelos hominibus à Deo dari, ut eos ſervent, ducant, doceant, dirigantque. Simil. eſt Tobiæ 5. v. 5. Cenſet Scaliger, angelum dici à Perſico *angar*, id eſt curſor, nuncius, mutato r in l. ſicut pro Belial dicitur Belfar: ſic enim & Hebræi à Perſico *angar*, epiſtolam latam à curſoribus, ſive angaris, vocant *iggeret*, quaſi *ingeret*.

Vers. 9. Juravit illi super sermone hoc] juravit ſe fideliter ſermones & juſſa Abrahæ domini ſui completurum.

Vers. 10. Ad urbem Nachor] ad Haran in qua erat domus Nachor, diſtans à Berſabee, ubi tunc verſabatur Abraham, itinere ſeptem vel octo dierum. ita Abulenſ.

Vers. 12. Occurre] Hebraicè הקרה *hacre*, id eſt, fac mihi occurrat, ſcilicet id quod peto, putà talis filia, qualem Iſaaco uxorem cupit Abraham. Septuag. vertunt, *proſperum fac mihi occurſum*.

Moral. uxor bona eſt donum Dei inſigne. Diſcant hic Chriſtiani, ſibi ſuiſque conjuges quærere, non tam conciliatione hominum quam Dei: nec tam ſpectent opes, formam & genus, quàm educationem & C mores probos & commodos. Ita Pulcheria fratri ſuo Theodoſio Imp. Eudoxiam pauperem, ſed bene eruditam & moratam uxorem curavit. Verùm quia multi ſecùs faciunt, hinc tam multa litigioſa & infelicia videmus matrimonia. Rectè ergo ait Sapiens Prov. 19. 14. *Domus & divitiæ dantur à parentibus: à Domino autem proprie uxor prudens.* Ita Rebecca Iſaaco, Ruth Booz, Sara Tobiæ, uxores à Deo datæ pacificum, fœcundum & felix habuere conjugium. Nam, ut ait Sapiens Proverb. 18. v. 22. *Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum, & hauriet jucunditatem à Domino.* Bona enim, ſtrenuaque & prudens mulier, eſt rara avis in terris. *Virum de mille unum reperi, mulierem ex omnibus non inveni*, inquit Salomon Eccleſ. 7. v. 28 Hinc Cato dixit mulierem eſſe malum neceſſarium. Vis ſcire quantum malum ſit mala mulier, audi Eccleſ. c. 25. 17. *Omnis malitia nequitia mulieris.* & v. 22. *Non eſt caput nequius ſuper caput colubri, & non eſt ira ſuper iram mulieris. commorari leoni & draconi placebit, quàm habitare cum muliere nequam.* & v. 31. *Plaga cordis mulier nequam.* Deus ergo fornicariis, adulteris, aliiſque impiis in pœnam peccati dat malas uxores: quæ plaga eſt maxi- D ma & continua: durat enim per totam vitam.

E contrario, *mulieris bonæ beatus vir. Mulier fortis oblectat virum, & annos vitæ illius in pace implebit. Pars bona mulier bona: in parte bona timentium Deum dabitur viro pro factis bonis.* Eccli. 26. v. 1. 2. 3. Cujus rei exemplum memorabile extat apud Sophronium, vel potiùs Joannem Moſcum in Prato ſpirit. c. 201. de Conſtantinopolitano quodam nobili, qui ſua pauperibus diſtribuens, moriens filio ſuo Jeſum Chriſtum reliquit curatorem. Chriſtus enim ob patris eleemoſynas, filio divitem & probam curavit uxorem, cum qua ſanctam & jucundam egit vitam. Verè ergo Siracides Eccli. 26. 16. *Gratia*, inquit, *mulieris ſedula delectabit virum ſuum, & oſſa illius impinguabit: diſciplina illius datum Dei eſt, gratia ſuper gratiam, mulier ſancta & pudorata. ſicut ſol oriens mundo in altiſſimis Dei, ſic mulieris bonæ ſpecies in ornamentum domus ejus.*

A Ecce ego sto] Petit hic ſervus à Deo certo ſigno à ſe deſignato, uxorem Iſaaci futuram ſibi demonſtrari; ad hoc ſignum deſignandum motus eſt & inſtigatus à Deo unde & illud adhibuit cum certa ſpe divinæ providentiæ, opis & directionis, juxta ea quæ ſciebat Deum Abrahæ promiſiſſe, & Abraham ſibi, dicendo: *Deus mittet angelum ſuum coram te.* Unde & ſignum hoc ſibi exhiberi petit humili prece præmiſſa. Denique ſignum hoc eſſe à Deo, eventus qui ſecutus eſt tam proſper declaravit: alioqui enim hic ſervus temerario omine & divinatione tentaſſet Deum. Simile fuit omen Jonathæ, quod ex Dei inſtinctu captavit ex verbis Philiſthinorum de iis invadendis, illudque ſequens eos cecidit: *Si dixerint*, inquit, *Aſcendite ad nos, aſcendamus: quia tradidit eos Dominus in manibus noſtris, hoc erit nobis ſignum*, 1. Reg. 14. 10. — Vers. 13. *Omen ſacrum.*

Sic Gedeon ex ſomnio Madianitæ, captavit omen victoriæ. Judic. c. 7. v. 13.

Simile fuit omen Clodovæi, qui caſtra movens contra Gotbos, munera miſit Turonam ad S. Martinum legatis mandans: *Ingreſſuri templum, obſervate quæ futuri eventus ex bello quod paramus, conjecturam poſſint præbere.* parent illi B & venientes ad templum, audiunt monachos illud Davidicum pſallentes: *Præcinxiſti me virtute ad bellum*, captoque omine felici, ad regem redeunt, omen nuntiant; quod eventus declaravit fuiſſe non vanum, ſed divinum. teſtis eſt Fulgoſ. l. 1. c. 3.

E contrario ſuperſtitioſum fuit omen Nabuchodonoſor, quod ipſe, non Dei, ſed ſuo, vel dæmonis inſtinctu, captavit, cùm dubitaret, an Ammonitas, an Judæos invadere deberet. capiens enim duas ſagittas, uni inſcripſit nomen Rabbath (quæ erat Petra Arabiæ, metropolis Ammonitarum) alteri nomen Jeruſalem. eas deinde commiſcuit: mox unam cæcè eduxit; cui inſcriptum videns Jeruſalem, ſtatim contra eam perrexit, Ezech. 21. 21.

Simile omen fuit Philiſthinorum, qui ex vaccarum arcam Domini vehentium itinere & greſſu conjecerunt, an plaga eis immiſſa, à Deo, an caſu obvenisset, 1. Reg. 6. v 7. Plura de omine ſacro & licito, ac profano, illicito & ſuperſtitioſo, vide apud Pererium hic.

Nota. Hoc ſignum quod ſtatuit hic ſervus congruum fuit: erat enim ſignum bonæ uxoris & indolis affabilis, C hoſpitalis, providæ & ſtrenuæ. ita S. Chryſoſtomus, Theodor. Rupert.

Fontem] puteum, ut patet v. 11. & 20. ſic enim in Scriptura fons & puteus idem ſunt.

Ipsa est] ea ſit, quam præparaſti uxorem Iſaaco. q. d. Quæſo Domine, ut quam tu vis eſſe uxorem Iſaaci, illa ipſa (eaque ſola) hæc faciat & dicat, quæ ego hic poſtulo; ut ex his ejus factis dictiſque cognoſcam quòd ipſa ſit, & non alia. — Vers. 14.

Et ecce Rebecca egrediebatur] Nota hic ſpeculum virginum in Rebecca. nam Primò, non otioſa ſedet ut pleræque, ſed laborioſa hydriam geſtat, aquamque haurit. Secundò, cùm aquam hauſit, revertitur, non diu moratur in publico; & licet ſervum Abrahæ videret, non tamen curioſè inſpicit, vel alloquitur. Tertiò, cùm ſervus ab ea petit potum, ſtatim conſiſtit, offert, benignè alloquitur, dominum vocat, plus offert quàm ille petierat, non gravatur incognito ſervire; cùm noſtræ ſubinde tam moroſæ ſint, ut vix alloqui homines dignentur, præſertim extraneos; quaſi ii ad ſe nihil pertineant. D Quartò, quamvis audiret eum eſſe ſervum Abrahæ, non tamen ipſa eum in domum introducit: hoc enim virgini indecorum fuiſſet; ſed currit, ac in domo matri nunciat. Quintò, non curioſè inquirit cur ſervus hic advenerit, aut quid ſibi velit: virgo enim non debet eſſe curioſa. Sextò, obtemperat parentibus, cùm videt eos conſentire, ut ad Iſaac pergeret; tametſi durum eſſet ei relinquere parentes & patriam, nihil contradicit. Septimò non mollis eſt, ſed virilis: camelum enim conſcendit, & iter longum ingreditur. Octavò, cùm vidit Iſaac, ſtatim è camelo deſcendit, & ſe operuit; unde apparet ejus verecundia & reverentia erga ſponſum. — Vers. 15. *Rebecca ſpeculum virginum octuplex.*

Contemplabatur eam tacitus] admirans ejus non formam tantùm, ſed officioſitatem, ſedulitatem, beneficentiam, liberalitatem, atque explorans num per omnia ita ſe gereret, taliſque eſſet, quæ digna eſſet Iſaaco, quæque ſuis & Abrahæ votis reſponderet. — Vers. 21.

VERS. 22. INAURES AUREAS, APPENDENTES SICLOS DUOS] Nota. Hic ſervus utrique auri Rebeccæ unam dedit inaurem, id eſt univerſum duas: ita ut quæque appenderet dimidium ſiclum, ſive drachmam unam, ut habent Septuag. Hebræa, & Chaldæa: ac conſequenter utraque ſimul appenderet ſiclum unum, ſive drachmas duas.

Dices, Quomodo ergo noſter Interpres vertit *ſiclos duos*? Reſpondeo, Noſter ſiclos minores, ſive dimidiatos intelligit. Dimidium enim ſicli vocatur ſubinde ſiclus, ſicut regalis apud nos major eſt & minor ſive dimidiatus: major enim eſt 10. ſtuferorum, minor 5. ſtuferorum. Vide dicta in fine libri, de ponderibus.

VERS. 27. NON ABSTULIT MISERICORDIAM ET VERITATEM SUAM A DOMINO MEO] q. d. Deus miſericors fuit & verax erga herum meum Abraham; miſericors in pollicendo, verax in præſtando promiſſa: uti jam video Deum miſericorditer & veraciter iter meum direxiſſe ad cognatos Abrahæ, & ad Rebeccam, ut eam acciperem uxorem Iſaaco.

VERS. 28. IN DOMUM MATRIS SUÆ] Quia in domo veterum Hebræorum alia erant habitacula & domus virorum, alia mulierum. Seorſim enim in gynæceo mater cum puellis degebat, uti docet Nic. Serarius in Heſter cap. 2. pag. 469. Adde, viri tum plures habebant uxores, quæ ſeorſim ad pacem ſervandam habitabant. ita Cajetanus & Thomas Anglicus. Ad hoc gynæceum cucurrit Rebecca, oſtendens inaures acceptas à ſervo Abrahæ.

Nota. Rebecca oſtentat ſua dona matri: nam vulgò dicitur.

Quæ capit dona, femina nulla bona.

quod intellige, ſi ea furtim, & ſine ſuorum conſilio aut conſenſu recipiat.

VERS. 29. *Laban ſpeculum patrum-familias octuplex.* HABEBAT AUTEM REBECCA FRATREM, NOMINE LABAN] Sicut Rebecca ſpeculum fuit virginum, ſic Laban patrum familias. nam Primò, cùm audiret verba ſororis, ſtatim egreditur ad virum invitandum, non exſpectat donec rogetur. Secundò, benignè eum alloquitur & orat: *Ingredere*, ait, *benedicte Domini*. Tertiò, non tantùm ipſum introducit, ſed & eos qui cum ipſo erant, nihil veritus ſumptuum magnitudinem. Quartò, ipſemet Laban camelos deſtravit, aquam lavandis pedibus attulit, menſam paravit, &c. Vide hic, quanta fuerit priſcorum hoſpitalitas. Quintò, cùm audiſſet rem ut erat geſta, non contradixit, ſed intulit: *A Domino egreſſus eſt ſermo*, quo rem hanc non caſui aut fortunæ, ſed divinæ ordinationi adſcripſit. Sextò, ipſe & Bathuel parens non cogunt puellam, ſed inquirunt ejus voluntatem. Septimò, cùm vident ſervum feſtinare, non retinent eam, ſed ſinunt abire, adduntque nutricem ejus, ut haberet quæ ipſam curaret & inſtrueret. Octavò, benè precatur ſorori.

VERS. 30. CUMQUE VIDISSET] poſtquam viderat & audierat. Eſt hebraiſmus, quem Vatablus clarè explicat ita vertens, *viderat enim inaures, audieratque verba Rebeccæ.*

VERS. 31. INGREDERE BENEDICTE DOMINI] Id eſt, benedicte à Domino, qui ſcilicet es in Dei gratia, cuique Deus favet, quemque proſperat, atque ut favere & proſperare pergat, oramus & optamus.

PRÆPARAVI DOMUM] curavi præparari domum, mandavi famulis ut præpararent tibi hoſpitium.

VERS. 35. BENEDIXIT DOMINO MEO VALDE] inſigniter ditavit eum.

VERS. 36. DEDITQUE ILLI OMNIA) dare decrevit, deſtinavit dare illi omnia, quaſi unigenito ſuo: necdum enim Abraham poſſeſſione bonorum ſe abdicarat, necdum ea in Iſaac tranſtulerat. Vox ergo *dedit*, ſignificat actum non completum, ſed inchoatum & deſtinatum, uti & vox *præparavi*, v. 31.

VERS. 40. IN CUJUS CONSPECTU AMBULO) quem quaſi præſentem intueor, & revereor, & colo. Sic in conſpectu Dei, ſive coram Deo, & cum Deo ambulavit Henoch cap. 5. v. 22. & Noe cap. 6. verſ. 9. vide ibi dicta. q. d. Quia ego Deum ita colo, hinc viciſſim Deus mittet angelum ſuum, ut me meaque per te dirigat & proſperet.

VERS. 41. INNOCENS ERIS A MALEDICTIONE) abſolutus

A iſto tuo juramento execratorio, & conſequenter à maledictione & pœna quam tibi jurando imprecatus es, caſu quo illud violares, dicendo de more: *Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat*, ſi non fecero juſſa Abrahæ heri mei.

SUSPENDO) dedi ut inſpenderet. patet v. 30. VERS. 47.

SI FACITIS MISERICORDIAM ET VERITATEM) VERS. 49.
Nota. His duobus Scriptura complectitur omne officium *Quid miſericordia & veritas.*
virtutis. omne enim vel indebitum & liberale eſt, & eſt
miſericordia: vel præceptum eſt & debitum; ſive ex juſtitia, ſive ex pietate, ſive ex alia virtute, & vocatur veritas. hic ergo veritas, eſt pietas, quam parentes Rebeccæ debebant cognato ſuo, imò patruo Abrahamo. ita Oleaſter.

Aliter Cajetanus, Veritas, inquit, hic eſt verificatio. q. d. ſi verificare vultis, veraque oſtendere & efficere tot ſigna divinæ voluntatis, quibus Deus oſtendit ſe velle Rebeccam Iſaaco tradi.

UT VADAM AD DEXTERAM, SIVE AD SINISTRAM) Eſt hebraiſmus. q. d. Ut ſciam qua via mihi eundum ſit, quid mihi agendum ſit; utrùm hic ſiſtere, an
B aliò pergere debeam: poterat enim ex aliis filiis Nachor (habuit enim ille ſecum, ut patet cap. 22. 21.) uxorem petere Iſaaco, idque feciſſet, ſi in Rebecca repulſam tuliſſet.

RESPONDERUNTQUE LABAN ET BATHUEL) VERS. 50.
Laban frater erat Rebeccæ, ac proinde filius Bathuelis, ſed qui patre ſeneſcente videtur familiam adminiſtraſſe: unde hic paſſim pro patre loquitur, & matrimonium Rebeccæ cum Iſaaco conficit. Sapienter S. Ambroſ. Rebecca, ait, *judicium expectat parentum; non eſt enim virginalis pudoris eligere maritum.* Unde & Andromacha apud Euripidem: *Sponſalium*, inquit, *meorum pater meus curam ſubibit; hoc enim non eſt meum.*

A DOMINO EGRESSUS EST SERMO) hoc negotium divino nutu geritur: hæc eſt voluntas Dei, ut Rebecca nupta ſit famulo Iſaaco.

SICUT LOCUTUS EST DOMINUS) non voce, VERS. 51.
ſed ſigno, quo voluntatem ſuam oſtendit v. 14. ita S. Auguſt. q. 67.

PUER) ſervus. VERS. 54.

QUÆRAMUS IPSIUS VOLUNTATEM) non de VERS. 57.
C nuptiis cum Iſaaco: in has enim Rebeccam jam ante conſenſiſſe colligitur ex v. 51. 53. 54. & 55. ſed de ſubito abitu à parentibus, & profectione in Chanaan ad Iſaacum. ita S. Ambroſ.

Allegor. S. Ambroſ. Rebecca, ait, repræſentat Eccleſiam è gentiliſmo vocatam à Chriſto ad connubium: *quæ vocata non fecit moram, & ideo acceptior Domino; quia populus Judæorum qui erat ad cœnam vocatus, dignus non fuit venire: congregatio autem Gentium ſimul ut accerſiri ſe vidit, occurrit. Cùm veheretur camelo venit ad maritum, eò quòd populus nationum belluina quadam horridus meritorum deformitate, qui formæ ſuæ nullum habebat decorem, fidem eſſet atque conſenſum Eccleſiæ recepturus.*

PER VIAM) per deſertum, ſcilicet Sur, in quo, ut- VERS. 62.
pote vicino, ſolus Iſaac meditaturus inambulare ſolebat. Solitudo enim aptiſſima eſt orationi, æquè ac ſpeculationi & contemplationi. Sciverunt id Gentiles. Plato poſt longam peregrinationem Athenas reverſus, ſeceſſit in locum ſuburbanum, arboribus umbroſum, qui ab Academo poſſeſſore dictus eſt Academia, ibique philo-
D ſophatus eſt, & gymnaſium erexit.

Cicero ſæpè à negotiis & urbe ſecedebat in rus, ibique philoſophabatur. teſtis eſt ipſe lib. 3. Offic.

Poetæ olim recipiebant ſe in avios montes, ibique in ſolitudinis receſſu carmina pangebant. Ita Heſiodus canit ſe poeticen a Muſis didiciſſe, ſed in monte Helicone, dum agnos paſceret, indicans ſolitudinem eſſe ingenii ſuſcitabulum. nimirum, *carmina ſeceſſum ſcribentis & otia quærunt.*

Euripides in inſula Salamine tragœdias ſuas ſcripſit, in ſpelunca tetra & horrida, quam A. Gellius ſe vidiſſe ſcribit.

Horatius negat ſe Romæ poemata pangere poſſe.

E fidelibus Elias, Eliſæus, Joannes Baptiſta, Hieronymus, Baſilius, Nazianz. plurimique alii in eremum ſeceſſerunt, ibique ſapientiæ & contemplationi vacarunt;

idque

idque exemplo Chriſti, qui noctu oraturus ſecedebat in montes, uti in Thabor in transfiguratione, & in hortum tempore paſſionis.

Vidimus hic autographum Thomæ à Kempis de Imitat. Chriſti, in cujus initio hæc legebatur ſententia: *In omnibus requiem quæſivi, & non inveni, dan in een hoecxken met een boecxken*, id eſt, *niſi in angello cum libello*. Hoc eſt quod magnus ille Arſenius eremita dicebat: *Non poſſum ſimul cum Deo & hominibus habitare.*

AD PUTEUM] de quo c. 16. v. 14. & c. ſeq. v. 11.

IN TERRA AUSTRALI] Chananææ, ſcilicet non longè à Berſabee.

Verſ. 63. AD MEDITANDUM] Septuag. vertunt, ἀδολεσχῆσαι, id eſt, ad ſe exercendum, puta ad faciendum ſpirituale exercitium meditationis. ἀδολεσχεῖν, enim ſignificat, magno ſtudio & ſolertia alicui rei eſſe intentum, ait Procopius, eſtque animi cum delectatione ſtudioſiſſimè cogitantis & meditantis, inquit S. Auguſt. Meditabatur ergo hic Iſaac, tum res naturales, uti motus & curſus ſiderum, eorumque auctorem & motorem Deum, ita Hebræi, Lyranus, & Toſtatus: nam, ut ait Periander: *Sapientis vita eſt meditatio*: &, *Docto cogitare eſt vivere.* Ita Carneades cogitationibus quaſi alebatur. Hinc ſapiens nihil miratur, pueri ad omnia obſtupeſcunt: illi enim omnia prævia & præmeditata ſunt, his nihil. Tum potiùs meditabatur Iſaac res cæleſtes & divinas, ita S. Ambroſius lib. de Iſaac cap. 1. *Sapientis enim eſt*, inquit, *ſegregare ſe à voluptatibus carnis, elevare animam, atque à corpore abducere. Hoc eſt enim ſe hominem cognoſcere.* Pergit S. Ambroſ. toto libro, ſub typo Iſaac deſcribere progreſſum animæ ſanctæ, quæ ad ſpiritale cum Chriſto connubium aſpirat unde Chald. vertit, *exierat ad orandum*. Hinc Alcuinus docet, Iſaac hic fuiſſe typum Chriſti, qui veſpere & noctu oraturus ſeceſſit in montem. Perperam Aquila & Symmachus vertunt, *Iſaac exiit ad confabulandum in agro*, puta cum ſuis ruſticis & operariis.

Meditatio Iſaaci.

Verſ. 64. REBECCA QUOQUE CONSPECTO ISAAC DESCENDIT] ſuſpicata nimirum id quod erat, hunc eſſe Iſaac maritum ſuum, ſe ex camelo in terram demiſit, honoris ſponſo ſuo deferendi cauſa.

Secundò & meliùs dicemus, hic eſſe hyſteron proteron. priùs enim videtur Rebecca rogaſſe ſervum, quis eſſet ille qui illis occurrebat, cumque reſpondiſſe, eſſe Iſaac; ac tum demum è camelo in terram deſiliiſſe Rebeccam.

Verſ. 65. PALLIUM) ut eo quaſi flammeo honeſtatis & pudoris cauſa, nova nupta coram ſponſo ſuo ſe tegeret & obnuberet. vide dicta c. 20. v. 16.

Vide hic novæ ſponſæ Rebeccæ verecundiam. *Conſidera*, inquit S. Chryſoſt. hom. 48. *quomodo nuſquam ſuperflua illa & inutilia, nuſquam diabolica pompa, nuſquam cymbala, & tibia, & choreæ, & ſatanica illa convivia & ſcommata omni obſcœnitate plena: ſed omnis honeſtas, omnis ſapientia, omnis bonitas*, &c. Et S. Ambroſ. Rebecca videns Iſaac, ait, *deſcendit & caput ſuum pallio obnubere cœpit, docens verecundiam nuptiis præire debere. Inde enim & nuptiæ dictæ, quod pudoris gratia puellæ ſe obnuberent. Diſcite ergo virgines quemadmodum ſervetis verecundiam, ne intecto capite prodeatis ante extraneos, cùm Rebecca jam deſponſata deſignatum maritum aperto capite non putaverit videndum.*

Verſ. 67. IN TABERNACULUM SARÆ) Triennio poſt mortem Saræ, duxit Iſaac Rebeccam, ut patet ex dictis cap. hujus v. 1. hinc patet ſeorſim à viris habitaſſe uxores, ut dixi v. 28.

Notat Nannius in Cantic. 3. ſponſam olim ductam fuiſſe in tabernaculum vel cubiculum ſocrus ſuæ, ut ſignificaretur, quòd novella ſponſa eſſet futura materfamilias, ex qua liberorum, ſucceſſionis, & familiæ filum produceretur & propagaretur; quodque ipſa in pari honore & gradu futura eſſet apud domeſticos, quàm fuerat ſponſi mater. Quare ſponſa ipſa rem ſimilem ſponſo (quò firmior ſit charitas) ſe facturam viciſſim pollicetur, dicens Cant. 3. 4. *Introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.* q. d. Sponſus me loco matris ſuæ habebit, inducetque in ejus cubiculum & locum. *Propter hoc enim relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori ſuæ*: viciſſim ego ſponſa illum parentum loco habebo, & introducam in locum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.

Allegor. Abraham Deum Patrem ſignificat, Iſaac Chriſtum, Rebecca Eccleſiam, imò quamvis fidelem animam, ſervus Abrahæ Apoſtolos. Attende, quid hæ quatuor perſonæ hoc capite geſſerint, & videbis quid ad ſalutem noſtram fecerit Deus Pater, quid Chriſtus, quid Apoſtoli, & quid nobis faciendum ſit.

Alleg. totius capitis.

Primò ergo, ſicut Abraham unicum habuit filium, cui omnia ſua dedit; ſic & Deus Pater, &c. Secundò, Abraham non vult filium ſuum ſolum eſſe, ſed cogitat ei uxorem dare, ut filios procreet; ſic Deus Pater vult Chriſtum jungi Eccleſiæ, atque ei, *Poſtula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem*, &c. Tertiò, Abraham primus facit mentionem nuptiarum, ipſe ſervum mittit, alioqui non iturum; ipſe uxorem vocari facit, alioqui ex ſe non venturam; ſic Deus auctor eſt & principium ſalutis noſtræ, alioqui ad Chriſtum numquam veniſſemus: ipſe Prophetas & Apoſtolos miſit, qui nos vocarent. Quartò, Abraham non per ſe, ſed per ſervum ſeniorem & fideliſſimum hoc executus eſt. ſic & Deus oves & ſponſam ſuam committit paſtoribus fideliſſimis, hinc Petro ter dicit: *Diligis me plus his? paſce oves meas.* Quintò. Abraham ſervum adjurat; ſic Deus prædicatoribus prædicandi officium ſub gravi pœna injungit: *Væ mihi ſi non evangelizavero*, ait S. Paulus 1. Cor. 9. & Ezech. 3. Deus ſanguinem pereuntium de manu ſpeculatorum requirit. Sextò, Abraham filio cupit uxorem, ſed quæ ejuſdem ſit ſanguinis, eiſdem moribus prædita quibus Iſaac: ſic Deus ſanctam vult habere Eccleſiam, quæ filio ſuo ſit honori, non pudori. *Sancti*, inquit, *eſtote: quia ego ſanctus ſum.*

Primò Abraham eſt Deus Pater ob ſex analogias. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta.

Secundò, in Iſaac videmus quid Chriſtus tempore ſuæ deſponſationis fecerit. Primò, Iſaac egreſſus fuerat in agrum, Chriſtus in mundum. Secundò, Iſaac veſpere egreſſus eſt: Chriſtus venit in ultima ætate mundi. Tertiò, Iſaac tunc habitabat in parte Auſtrali: Chriſtus veniens ab Aquilone frigido, qui judicium deſignat, convertit ſe ad Auſtrum miſericordiæ. Quartò, Iſaac deambulabat ad puteum viventis & videntis. Vivens & videns Deus eſt: ipſius enim oculis omnia nuda ſunt & aperta. Fons hujus viventis & videntis eſt S. Script. Via ad fontem eſt humilitas paſſionis: per hanc viam deambulabat Chriſtus in ſua peregrinatione, nunc hanc, nunc illam Scripturam implens, donec impletis omnibus diceret, *Conſummatum eſt*. Quintò, Iſaac ſponſæ venienti occurrit, & Chriſtus omnibus ad ſe venientibus per gratiam occurrit, ut pater in Zachæo & filio prodigo. Sextò, Iſaac Rebeccam in uxorem accepit, non in famulam: ſic & Chriſtus Eccleſiam. Septimò Iſaac Rebeccam introduxit in tabernaculum Saræ matris: Chriſtus Eccleſiam Gentium induxit in locum Synagogæ Judæorum, ex quibus progenitus erat. Octavò, Iſaac ita dilexit Rebeccam, ut dolorem ex morte matris temperaret: ſic & Chriſtus videns civitatem flevit ſuper eam; ſed adeptus Eccleſiam Gentium dolorem temperavit.

Secundò, Iſaac eſt Chriſtus ob octo analogias. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima. Octava.

Tertiò, in ſervo Abrahæ deſcribitur officium Apoſtolorum & prædicatorum. Primò, ſervus juſſu heri exiit ut quæreret ſponſam, neſciens quam & qualem, ſed Domino commiſit effectum & ſucceſſum rei: ſic Apoſtoli egreſſi prædicaverunt ubique, cùm neſcirent, qui credituri eſſent. ipſi ſpargebant ſemen, Domino committebant fructum. Secundò, ſervus tulit ſecum de omnibus bonis heri, quibus puellam ornaret: ſic Apoſtoli non venerunt vacui, ſed magna munera attulerunt, ſcilicet gratiam, pacem, miracula, ſanctitatem vitæ & morum, &c. Tertiò, ſervus Abrahæ ad fontem ſtat, & deliberat, quæ puella eligenda ſit: ſic Apoſtoli non projecerunt margaritas ante porcos; ſed iis prædicarunt, ex quibus majorem ſperabant fructum: nec obſtinatos & indignos baptizarunt aut reconciliarunt, ſed pœnitentes & aptè diſpoſitos. Quartò, ſervus non it niſi miſſus; ſic & veri Apoſtoli. de erronibus enim dicitur: *Iſi currebant, & ego non mittebam eos.* Quintò, ſervus antequam rem aggrediatur orat; ſic & Apoſtoli, prædicatio enim ſine oratione prævia nullum fructum facit. Sextò, ſervus mox ut ſuum officium fecit, invenit virginem quam quærebat: ſic & Apoſtolis Deus cooperatus eſt, ut apud quaslibet gentes invenirent qui eos reciperent & crederent. Septimò,

Tertiò, ſervus ſunt Apoſtoli ob tredecim analogias. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima.

Digitized by Google

mò, ſervus potum petit à virgine. ſiti Apoſtolorum eſt deſiderium ſalutis hominum: huic potum præſtant, qui eorum verba audiunt, & opere explent. *Octava.* Octavò, ſervus cum videret juxta votum ſuum virginem facere, gratias egit Deo: ſic & Paulus ubique gratias agit Deo pro *Nona:* Gentium converſione. Nonò, ſervus dat ſponſæ ornamenta aurium & manuum: Apoſtoli ornant Eccleſiam, ut habeat aures ornatas per fidem, manus per bona opera. Pharisæi tantùm ornabant manus, hoc eſt tantùm docebant opera legalia: Simon & hæretici tantùm ornant aures, id eſt tantùm prædicant fidem, quæ eſt ex audi- *Decima.* tu. Verùm neutrum ſufficit. Decimò, ſervus virgini in conjugium conſentienti majora munera dat: ſic & fidelibus majora dona Spiritus ſancti ſubminiſtrantur. *Undecima.* Undecimò, ſervus confecto negotio mox redit, quia tantum rem heri curat: ſic fecerunt Apoſtoli. ſic faciant *Duodecima.* omnes prædicatores. Duodecimò, ſervus virginem è domo patris educit ad domum Abrahæ: ſic & Apoſtoli *Decimatertia.* animas è gentiliſmo adduxerunt ad Eccleſiam. Decimotertiò, ſervus non ſibi adducit ſponſam, ſed domino: ſic & Paulus fecit, dicens, *Deſpondi vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.*

Quartò, Quartò, Rebecca oſtendit mores Eccleſiæ, & fidelis animæ. Primò, Rebecca hebraicè eſt idem quod ſagina- A ta, impinguata: quia maritum habet Iſaac, id eſt riſum, *Rebecca eſt anima ob decem analogias.* putà Chriſtum, qui eſt animæ gaudium. *Prima.* Secundò, Rebecca virgo erat: & Chriſtus virginem vult habere ſponſam, ab omni amore carnis & mundi puram. vide dicta 2.Cor.11.2. *Secunda.* Tertiò, Rebecca in labore invenitur: Chriſtus non vult habere otioſos. *Tertia.* Quartò, Rebecca charitatem oſtendit ſervo Abrahæ: & Chriſtus charitatem ab anima fideli exigit. *Quarta.* Quintò, Rebecca ſervò Abrahæ hoſpitium & victum offert: ſic fideles facere debent prædicatoribus. *Quinta.* Sextò, Rebecca omnibus relictis ſequitur ſervum Abrahæ: ſic facit & fidelis. *Sexta.* Septimò, Rebecca ſecum ducit puellas: ſic & fidelis familiam ſuam. *Septima.* Octavò, Rebecca appropinquans ad Iſaac deſcendit de camelo: ſic fidelis humiliatur accedens ad Chriſtum, *Octava,* atque cum pudore & pœnitentia relinquit quidquid tortuoſum erat & ſuperbum. Nonò, Rebecca videns Iſaac *Nona.* ſtatim operuit ſe: ſic fidelis quo magis Chriſtum agnoſcit, eo magis erubeſcit de præterita vita: Roman. 6. *Quem fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis?* Decimò, Rebecca, perpetuò manet cum Iſaac, *Decima.* non revertitur ad domum patris ſui: ſic fidelis qui perB ſeveraverit cum Chriſto uſque in finem, hic ſalvus erit. ita S.Gregor.l.35. Moral.c.17. Eucherius lib.2.in Geneſ. cap.40. Ferus, & alii.

CAPVT VIGESIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ABraham ex Cetura ſuſcipit ſex proles, & moritur. Secundò, v. 12. recenſentur Iſmaelis proles & obitus. Tertiò, v.20. Rebecca parit Iſaaco Iacob & Eſau: quorum minor præfertur à Deo majori. Quartò, v.29. Eſau ob pulmentum vendit primogenituram Iacobo.

1. ABraham verò aliam duxit uxorem nomine Ceturam: 2. quæ peperit ei Zamran, & Jecſan, & Madan, & Madian, & Jesboc, & Sue. 3. Jecſan quoque genuit Saba, & Dadan. Filii Dadan fuerunt, Aſſurim, & Latuſim, & Loomin. At verò ex Madian ortus eſt Epha, & Opher, & Henoch, & Abida, & Eldaa: omnes hi filii Ceturæ. 5. Deditque Abraham cuncta quæ poſſederat, Iſaac: 6. filiis autem concubinarum largitus eſt munera, & ſeparavit eos ab Iſaac filio ſuo, dum adhuc ipſe viveret, ad plagam Orientalem. 7. Fuerunt autem dies vitæ Abrahæ, centum ſeptuaginta quinque anni. 8. Et deficiens mortuus eſt in ſenectute bona, provectæque ætatis, & plenus dierum: congregatuſque eſt ad populum ſuum. 9. Et ſepelierunt eum Iſaac & Iſmael filii ſui in ſpelunca duplici, quæ ſita eſt in agro Ephron filii. Seor Hethæi, è regione Mambre, 10. quem emerat à filiis Heth: ibi ſepultus eſt ipſe, & Sara uxor ejus. 11. Et poſt obitum illius benedixit Deus Iſaac filio ejus, qui habitabat juxta puteum nomine Viventis & videntis. 12. Hæ ſunt generationes Iſmael filii Abrahæ, quem peperit ei Agar Ægyptia, famula Saræ: & 13. hæc nomina filiorum eius in vocabulis & generationibus ſuis. Primogenitus Iſmaelis Nabaioth, deinde Cedar, & Adbeel, & Mabſam, 14. Maſma quoque, & Duma, & Maſſa, 15. Hadar, & Thema, & Jethur, & Naphis, & Cedma. 16. Iſti ſunt filii Iſmaelis: & hæc nomina per caſtella & oppida eorum, duodecim principes tribuum ſuarum. 17. Et facti ſunt anni vitæ Iſmaelis centum trigintaſeptem, deficienſque mortuus eſt, & appoſitus ad populum ſuum. 18. Habitavit autem ab Hevila uſque Sur, quæ reſpicit Ægyptum introeuntibus Aſſyrios. coram cunctis fratribus ſuis obiit. 19. Hæ quoque ſunt generationes Iſaac filii Abraham: Abraham genuit Iſaac. 20. qui cùm quadraginta eſſet annorum, duxit uxorem Rebeccam filiam Bathuelis Syri de Meſopotamia, ſororem Laban. 21. Deprecatuſque eſt Iſaac Dominum pro uxore ſua, eò quòd eſſet ſterilis: qui exaudivit eum, & dedit conceptum Rebeccæ. 22. Sed collidebantur in utero ejus parvuli; quæ ait: Si ſic mihi futurum erat, quid neceſſe fuit concipere? Perrexitque ut conſuleret Dominum: 23. Qui reſpondens, ait: Duæ gentes ſunt in utero tuo, & duo populi ex ventre tuo dividentur, populuſque populum ſuperabit, & major ſerviet minori. 24. Jam tempus pariendi advenerat, & ecce gemini in utero ejus reperti ſunt. 25. Qui prior egreſſus eſt, rufus erat, & totus in morem pellis hiſpidus: vocatumque eſt nomen ejus Eſau. Protinus alter egrediens, plantam fratris tenebat manu: & idcirco appellavit eum Jacob. 26. Sexagenarius erat Iſaac quando nati ſunt ei parvuli. 27. Quibus adultis, factus eſt Eſau vir gnarus venandi, & homo agricola: Jacob autem vir ſimplex habitabat in tabernaculis. 28. Iſaac amabat Eſau, eò quòd de venationibus illius veſceretur: & Rebecca diligebat Jacob. 29. Coxit autem Jacob pulmentum: ad quem cùm veniſſet Eſau de agro laſſus, 30. ait: Da mihi de coctione hac rufa, quia oppidò laſſus ſum. Quam ob cauſam vocatum eſt nomen ejus Edom. 31. Cui dixit Jacob: Vende mihi primogenita tua. 32. Ille reſpondit: En morior, quid mihi proderunt primogenita? 33. Ait Jacob: Jura ergo mihi. Juravit ei Eſau, & vendidit primogenita. 34. Et ſic accepto pane & lentis edulio, comedit, & bibit, & abiit; parvipendens quòd primogenita vendidiſſet.

Abra-

VERS. 1. A ABRAHAM VERO ALIAM DUXIT UXOREM) Mortua erat Sara, Agar juſſu Dei dimiſſa, fortè etiam mortua: ergo Abraham aliam & tertiam ducit uxorem, ot ex eo ſemen inter gentes quoque multiplicaretur. Factum id poſtquam Iſaac duxiſſet Rebeccam (de quo cap. præced.) ac conſequenter poſt annum Abrahæ 140.

Allegoricè, filii Agar ſunt Pagani & infideles, filii Ceturæ ſunt hæretici, qui filios Iſaaci, id eſt fideles & Catholicos, perſequuntur. ita Origenes, & S. Auguſt. q. 70.

Cetura idem quod thurificata. NOMINE CETURAM) Hebræi, Lyranus, & Thomas Anglicus putant, hanc eamdem eſſe cum Agar, quæ dicta ſit קטורה *Cetura*, id eſt thurificata, quòd ejecta ex domo Abrahæ, pudicitiæ, orationi & cultui Dei, cujus ſymbolum eſt thus & thurificatio, ſe dederit. Adduntque quòd Abraham mortua Sara, miſerit Iſaacum ad reducendum Agar, ſive Ceturam. Verùm hæc ſunt commenta Judæorum, quæ fusè confutat Abulenſis & Cajetanus. Videtur tam Cetura, quàm Agar fuiſſe ancilla, ſive ſerva Abrahæ: nam ſi fuiſſent ingenuæ, non vocarentur concubinæ v. 6.

B *Ceturam ducit Abrahã anno ætatis 137.* Nota. Abraham duxit Ceturam poſt mortem Saræ, quæ mortua eſt anno ætatis ſuæ 127. cum Abraham eſſet 137. annorum. tot ergo annorum exiſtens duxit Ceturam, & ex ea ſex proles ſuſcitavit: erat enim Cetura vivida & fecunda. Adde, Deus, qui Abrahæ vim generandi ex Sara ſupra naturam dedit, adjuvit quoque vim generandi ejuſdem ex Cetura, & quod ei deerat ſupplevit.

VERS. 2. MADIAN) Ex quo orti ſunt Madianitæ: hi ergo ſunt poſteri Abrahæ ex Cetura nobis cogniti; cæteri incogniti ſunt. Tradit tamen Joſephus eos incoluiſſe Arabiam Felicem, uſque ad mare Rubrum.

VERS. 3. FILII DADAN FUERUNT ASSURIM, ET LATOSIM, ET LOOMIM) Sunt iſta nomina gentium & populorum, qui originem traxerunt à filiis Dadan. ita & Vatabl. & patet ex Hebræo. Fortè ita dicti ſunt ab artificio cujuſque; nam *Aſſurim*, teſte S. Hieron. ſignificat negotiatores: *Latuſſim*, fabros ferri & æris: *Loomim*, multarum tribuum ac populorum, ſupple, poſſeſſores, vel rectores. Chaldæus vertit, *habitantes in caſtris, in tabernaculis, & in inſulis*.

C *VERS. 4. Afer nomen dedit Africæ.* OPHER] Hujus filius Afer nomen dedit Africæ urbi & regioni, uti ex Alexandro Polyhiſtore, & Cleomede docet Ioſephus: quamquam alii apud Solinum, Africam dictam velint ab Afro, Libis & Herculis filio. Putant aliqui ab his filiis Ceturæ ortos eſſe Brachmanas, qui ſunt ſapientes & quaſi Religioſi Indorum, dictoſque eſſe Brachmannos, quaſi Abrahamannos: unde & Brachmanæ colunt quemdam Perabrammam, quaſi deorum antiquiſſimum, qui videtur eſſe primus ipſorum parens Abraham. Hæ plauſibiles ſunt conjecturæ, ſed incertæ.

VERS. 6. FILIIS AUTEM CONCUBINARUM) Agar & Ceturæ. Hinc patet; Abraham non neglexiſſe Agar & Iſmaelem, etiamſi à ſe demiſſos: ſed eis ſubinde munera miſiſſe.

Quæ uxor quæ concubina. Nota, concubinas has fuiſſe veras uxores (ita enim vocantur v. 1. & alibi) ſed ignobiliores, & ferè ſervas. unde primaria uxor erat & dicebatur domina. Sic Abraham Ieſchæ c. 11. 29. dedit nomen Sarai, id eſt princeps vel domina mea. Hæc primaria uxor ducebatur præmiſſis ſponſalibus, dote dictâ, & ſolemni ritu, eratque materfamilias, & bonorum omnium cum marito conſors, atque gubernatrix domus, ejus denique filius erat heres patris. Nil tale communiter & ordinariè habebant concubinæ: ſed ferè manebant ſervæ, & ſervilis conditionis. ita Pererius, & alii.

D MUNERA) Aurum, argentum, veſtes, pecora, &c.

SEPARAVIT) ne cum Iſaaco contenderent, eumque in terræ promiſſæ poſſeſſione turbarent. Rurſum ne poſteri eorum ſua idololatria & vitiis Iſacidas inficerent.

AD PLAGAM ORIENTALEM) Nota. Poſteri Iſmael proximè contingebant poſteros Iſaac, Orientem verſus. Nati verò ex Cetura poſt Iſmaelitas ulteriùs ad

Filii Orientis qui? Orientem habitarunt, ideoque hi ſemper in Scriptura vocantur *filii Orientis*, quorum crebra eſt mentio. vide Ariam in lib. Chanaan c. 3. & 4.

A ET DEFICIENS) q. d. Abraham non morbo, non vi aliqua extrinſecus illata, ſed præ ſenio, deficiente naturali humore, calore & viribus, mortuus eſt. VERS. 8.

MORTUUS EST) Mortuus eſt Abraham poſt mortem Thare patris ſui anno 40. poſt matrimonium Iſaaci (quod contigit anno Abrahæ 140. Iſaaci 40.) anno 35. cùm Eſau & Iacob, ex Iſaaco ſexagenario geniti, jam eſſent 15. annorum. Licet enim nativitatem Iacob & Eſau, in ſequentibus hoc cap. poſt mortem Abrahæ, narret Moſes; tamen ea antè contigit. Voluit enim Moſes omnia Abrahæ geſta, vitam & mortem ſimul percenſere, ac deinde geſt. Iſaaci ac Iacobi ſigillatim ordine proſequi. Quædam ergo hic conjunguntur, licet poſteriùs ſint geſta, quæ eodem pertinent, per anticipationem; eademque de cauſa alia poſtponuntur, licet priùs ſint geſta, per hyſterologiam.

Chronologia vitæ Abrahæ. Sem & Heber vixerunt poſt mortẽ Abrahæ. Nota. Natus eſt Abraham anno poſt diluvium 292. vixit autem annos 175. mortuus eſt ergo anno poſt diluvium 467. Noe verò mortuus eſt anno poſt diluvium 350. cùm Abraham eſſet 58. annorum. Sem verò filius Noe, qui fuit nonus avus Abrahæ, vixit poſt diluvium annos B 502. Sem ergo 35. annos ſupervixit Abrahæ. Heber verò, ſextus avus Abrahæ, obiit anno 561. poſt diluvium; ergo 94. annis ſupervixit Abrahæ ſuo ſexto abnepoti. Mortuus eſt itaque Heber anno 109. vitæ Iacobi: ſicut Sem mortuus eſt, cùm Iacob eſſet 50. annorum.

Nota. Secundò. Obiit Abraham anno mundi 2123. cùm Iſmael eſſet 89. annorum, Iſaac verò 75. viditque filios tam Iſaaci duos, quàm Iſmaelis duodecim, totidem populorum principes. Filii Ceturæ tunc circiter erant 30. annorum, Ceturam enim duxit Abraham paulò poſt annum ætatis ſuæ 140. uti dixi.

Nota Tertiò. A morte Abraham uſque ad deſcenſum Iacobi in Ægyptum, qui contigit anno ætatis Iacobi 130. fluxerunt anni 215. à morte verò Abrahæ uſque ad egreſſum Moſis & Hebræorum ex Ægypto, fluxerunt anni 330. Cùm ergo Moſes tunc, in egreſſu Hebræorum ex Ægypto, eſſet octogenarius; hinc ſequitur eum natum eſſe 250. annis poſt mortem Abrahæ.

Periodus vitæ Abrahæ. Nota Quartò. Hæc eſt periodus vitæ Abrahæ. Abraham anno ætatis ſuæ 75. ex Chaldæa à Deo evocatus, C profectus eſt in Haran. anno ætatis 85. duxit Agar, & 86. natus eſt ei Iſmael. anno 99. fuit circumciſus; eodem anno igne cœleſti cremata eſt Sodoma. anno 100. naſcitur ei Iſaac. anno 105. ablactatur Iſaac, & Iſmael domo ejicitur. anno 125. contigit immolatio Iſaac. anno 135. moritur Thare. anno 137. moritur Sara. anno 140. Iſaaco uxorem dat Rebeccam. anno 160. ex Iſaac nati ſunt ei nepotes, Iacob & Eſau. anno 175. moritur Abraham.

IN SENECTUTE BONA) maturè & tempore ſuo, ſive ſpectes ætatem, ſive gratiam: ætatem, quia decrepitus, & ſine ægritudine; gratiam, quia plenus meritis deceſſit. Nam, ut ait Philo libr. Quis divinarum rerum ſit heres, rectè dixit Propheta quidam: *Malle ſe unam diem cum virtute vivere quam mille annos in umbra mortis*, putà in peccato & mala vita.

PLENUS DIERUM) vivendi ſatur, ut habent Hebræa, & cupiens diſſolvi.

Mor. de voto moriendi. Quæſtus eſt Ariſtoteles, naturam animalibus quina aut dena ſecula ad vivendum indulſiſſe, homini ad tanta genito tanto citeriorem terminum ſtare. Verùm fidelis novit illud: *Scio me aſcendere ut deſcendam, vivere ut* D *areſcam, ut ſeneſcam adoleſcere, vivere ut moriar, mori ut in æternum beer.* Volat ætas, inquit Cicero, & nihil omnino aliud eſt tempus hujus vitæ, quàm curſus ad mortem, in quo, ut ait S. Auguſtinus, nemo vel paululum ſtare, vel paulò tardiùs ire permittitur. Sapiens ergo qui tota vita vivere, imò mori didicit, ſcit corpus hoc gravem eſſe ſarcinam nobilium animarum, ideoque illud terræ, unde ei origo eſt, cupit reſtitui, pulveremque pulveri reddi; ut animus liber ad patres & ad angelos Deumque evolet.

Si Abraham ſatur vitæ optavit mortem iturus ad limbum, quidni Chriſtianus optet mortem, Martyr crucem pro Deo, iturus in cœlum? B. Thomas Morus capite plectendus, dum carnifex de more veniam peteret, oſculum ei & angelottum aureum dedit, dicens: *Tu mihi hodie id beneficii præſtabis, quod hactenus nemo mortalium præſti-*

tit

cit aut præſtare potuit. Audi S. Theodoram accurrentem ad locum ſupplicii, & cùm milite, qui mutatis veſtibus eam è carcere, ne violaretur, liberarat, de martyrio contendentem: *Non ego te mortis vadem elegi, ſed prædem pudoris optavi, in me lata eſt iſta ſententia, quæ pro me lata eſt. Moriar certè innocens, ne moriar nocens, nihil hic medium: hodie ego aut rea tui ſanguinis, aut martyr mei*, uti refert S. Ambroſ. lib. 2. de Virgin.

CONGREGATUS EST AD POPULUM SUUM] q. d. Abraham mortalitatem, uti cæteri, exuit, ingreſſus eſt viam univerſæ carnis, atque à ſtatu viventium hic tranſiit ad ſtatum patrum, degentium in altera vita.

Quid eſt congregari ad populum ſuum. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò.

Unde ex hac phraſi Theodoret. Cajetan. Lyranus, & Pererius colligunt, Primò, animam hominis eſſe immortalem; Secundò, animas mortuorum non vivere ſolitarias, ſed gregatim & ſocialiter, quaſi in populo, ſive in cælo ſint, ſive in limbo, uti erant tempore Abrahæ. Tertiò, tam de malis, uti Roboam, Achaz, & aliis, quàm de bonis, dici, *Dormivit cum patribus ſuis*; ſed ferè de bonis tantùm & juſtis, uti de Abraham, Iſaac, Jacob, Moſe, Aarone, dici, *Congregatus eſt ad populum ſuum*. Quartò, S. Auguſt. quæſt. 268. Toſtatus, & Burgenſis, per *populum* accipiunt ſocietatem angelorum, ad quam congregatus ſit Abraham, aliique ſancti patres. Verùm ſimpliciùs & germaniùs Rupertus, & alii, per *populum* accipiunt ſocietatem juſtorum hominum, ad quam colliguntur juſti morientes, ſicuti de agris colligitur & congregatur matura meſſis in horreum. Quintò, notat Burgenſis, in veteri teſtamento legi: *Congregatus eſt ad populum ſuum* id eſt, ad Heber Noe, Abel, Seth, Adam, aliosque in limbo beatitudinem expectantes: ſed in novo teſtamento, quo animæ puræ mox in cælum avolant, dici, *Beati mortui qui in Domino moriuntur*, &c, *Euge ſerve bone & fidelis, intra in gaudium Domini tui.*

Quintò.

Epitaphium Abrahæ vide Eccleſiaſtici 44. v. 20. ubi ſic ait: *Abraham magnus pater multitudinis gentium, & non eſt inventus ſimilis illi in gloria, qui conſervavit legem Excelſi*, &c.

Addit Burgenſis, ante Abraham neminem è patribus deſcendiſſe ad limbum; ſed Adam, Abel, Seth, Enos, Noe, omneſque ante Abraham juſtos iviſſe ad Purgatorium, ob ſua venialia peccata quæ fecerant: quia, inquit, de iis dicitur, quòd mortui ſint; de Abraham verò primò omnium dicitur, quòd congregatus ſit ad populum ſuum, putà in limbo.

Primum Abrahã iviſſe ad limbum falſum eſt.

Verùm hoc eſt improbabile. Abel enim obiit Martyr, ergo ivit ad limbum, non ad Purgatorium. Sic Noe fuit vir juſtus atque perfectus, imò cum Deo ambulavit. Iverunt ergo hi aliique ad limbum; non tamen dicuntur congregati ad populum ſuum: quia tunc necdum erat populus, & multitudo juſtorum in limbo; ſed ipſi hunc populum morientes paulatim adunarunt & conſtituerunt. Cùm enim occiſus eſt Abel, nullus erat in limbo, ſed ipſe primus eò conceſſit.

Hic finitur tertia pars Gen. incipitque quarta & ultima continens geſta Iſaaci Jacobi, & Joſephi.

Hìc finitur tertia pars Geneſeos, quæ eſt à nativitate Abrahæ uſque ad mortem ejuſdem, in qua & Pererius finit tertium ſuum tomum Comment. in Geneſin.

BENEDIXIT ISAAC] benefecit Iſaaco, ditando eum.

MASMA QUOQUE, ET DUMA, ET MASSA] Sunt nomina propria trium filiorum Iſmaelis. Hebræi ea conjuncta proverbialiter uſurpant, dicentes, *maſma, duma, vemaſſa*. quo volunt ſignificare, multa audienda, tacenda, & ferenda eſſe: quod Græci dicunt ἀνέχε καὶ ἀπέχου. *Maſma* enim hebraicè auditum ſignificat, *duma* ſilentium,
VERS. 11. *maſſa* tolerantiam. Quod Itali dicunt: *Audi, vide, tace, ſi vis vivere in pace.*

VERS. 14.
VERS. 15. THEMA] A quo civitas & regio Theman, ad Meridiem Idumææ, cujus rex fuit Eliphaz amicus S. Job, qui inde Themanites dicitur.

APPOSITUS EST AD POPULUM SUUM] Ex hac
VERS. 17. phraſi colligunt Hebræi, Iſmaelem poſt luſum & vexationem Iſaaci, cùm domo Abrahæ ejectus eſſet, mentem & vitam mutaſſe, rectè vixiſſe, ideoque ſalvatum eſſe. vide dicta v. 8.

VERS. 18. HEVILA] Regio eſt, non Indiæ, ſed ſita propè deſertum Sur, inter Ægyptum, Aſſyriam & Palæſtinam; de qua cap. 2. v. 11. Pulſeri ergo Iſmael omnem illum tractum, qui à ſinu Perſico uſque ad Aſſyriam protenditur, poſſederunt, quæ hodie putatur dici Cabana.

CORAM CUNCTIS FRATRIBUS] quia Iſmael inter ſuos fratres, medius habitavit; habebat enim ab Occidente Iſaacum, ab Oriente filios Ceturæ.

CORAM CUNCTIS FRATRIBUS SUIS OBIIT] Pro *obiit*, hebraicè eſt נפל *naphal*, id eſt cecidit. q. d. Stantibus & viventibus; ac videntibus fratribus ſuis Iſmael cecidit & obiit; idque nonnihil præmaturè, anno ætatis 137. cùm alii parentes & fratres eius diutiùs vixerint: Iſaac enim vixit annos 180. Mortuus eſt Iſmael poſt mortem Abrahæ anno 48. natus eſt enim anno Abrahæ 86. Abraham autem univerſim vixit annos 175. Alii ſic exponunt: *cecidit*, ſcilicet ſors eius, q. d. Habitavit Iſmael inter fratres ſuos, uti vertunt Sept. Chald. & Arabicus. Verùm nulla ſortis hic fit mentio. unde Pagnin. vertit, *& mortuus eſt*.

BATHUELIS SYRI DE MESOPOTAMIA] q. d. VERS. 20.
Bathuel erat *Syrus*, oriundus ex illa Syriæ parte, quæ Meſopotamia dicitur. Pro quo Nota Primò. *Syrus* hebraicè dicitur ארמי *Arammi*, quaſi dicas Armenius; & *Syria* vocatur *Aram*, quaſi dicas Armenia. Videtur ergo ex hac voce Hebræa, quòd *Syria* latiſſimè, ut mox dicam, patens, olim dicta ſit Armenia, ab Aram filio Sem, nepote Noe, Geneſ. 10.

Syria dicta eſt Aram, id eſt Armenia.

Secundò, Syria apud priſcos longè lateque patebat, ac multas regiones complectebatur, variis cognominationibus diſtinctas, ut patet 2. Reg. 10. v. 6. & 8.

Multiplex Syria.

Primò enim, regio in qua Damaſcus eſt ſita, vocatur ארם דמשק *Aram Dammeſec*, Syria Damaſci.

Secundò, *Syria* in qua ſita eſt Zoba, dicitur Aram, vel Syria Zoba. eſt autem illa, quæ inter Libanum & Antilibanum jacet, & corrupto vocabulo Hebræo Zoba, Cava Syria, & à Græcis Cœle, ob demiſſam à declivitate montium planitiem (id quod Hebræis ſonat Zoba) dicta eſt.

Tertiò, ארם נהרים *Aram naharaim*, id eſt Syria duorum fluviorum eſt Meſopotamia, quæ & interamnis dicitur: quia inter Euphratem & Tigrim ſita eſt. Eadem dicitur פדן ארם *Aram padan*, quaſi dicas, Syria campeſtris. *Padan* enim lingua Iſmaelitica ſignificat agrum, ſeu regionem campeſtrem. Unde & Italiæ fluvius nobiliſſimus, Padus dicitur, quia per planas regiones diu fluit. Sic Bathuel hic dicitur Syrus, quia Meſopotamius, putà oriundus ex Haran, urbe Meſopotamiæ.

Padan, id eſt campeſtris.

Quartò, eſt Syria Maacha; ita dicta eſt à Maacha, filio Nachor, ex Roma uxore, Geneſ. c. 22. v. ult.

DEPRECATUSQUE EST] Hebraicè eſt יעתר *ietbar*, VERS. 21.
id eſt, multùm & inſtanter precatus eſt, blanda & ſuavi prece amanter Deum demulcendo. Unde S. Chryſoſt. cenſet Iſaacum per 20. annos oraſſe pro ſterilitate Rebeccæ tollenda, ac vigeſimo demum anno id impetraſſe: nam Iſaac duxit Rebeccam anno ætatis ſuæ 40. ac demum anno 60. genuit ex ea Iacob & Eſau. *Ut & nos*, inquit ipſe homil. 49. *æmulantes iuſtum, aſſidui ſimus in divinis precibus, ſi quando aliquid à Deo petierimus. Si enim iuſtus ille ita virtute prædiens, & tantam apud Deum gratiam habens, tantam præ ſe tulit conſtantiam & ſtudium, continuò Deum orando, ita ut ſolveretur Rebeccæ ſterilitas; quid dicemus nos, qui tantis peccatorum oneribus premimur; ſed etſi parvo tempore ſtudium aliquod & diligentiam exhibuerimus, torpeſcimus & reſolvimus, niſi ſtatim exaudiamur*, &c.

Iſaac viginti annis oravit pro prole.

Nota, ſanctas mulieres Saram & Rebeccam, (uti & Rachel & Annam) Deus ad tempus ſteriles eſſe voluit, ut doceret nos, ſemen illud benedictum, putà Chriſtum, ex Sara & Rebecca (uti & viros ſanctiſſimos, Ioſephum ex Rachele, Samuelem ex Anna) non naturæ viribus, ſed ex mero Dei dono, per miraculum natum, orbique datum eſſe. ita S. Chryſoſt. Statuerat ergo Deus, ex Rebecca naſci Iacob & Chriſtum, ſed non niſi mediantibus cauſis ſecundis, & obtinentibus id precibus Iſaaci.

Sanctæ mulieres cur ſteriles.

COLLIDEBANTUR IN UTERO EJUS PARVULI] Septuag. vertunt, ἐσκίρτων. quod S. Ambroſius VERS. 22.
vertit, *exultabant*; S. Auguſtin. *geſtiebant*; hebraicè eſt, יתרצצו *iitrotſeſu*: quod S. Hieronymus vertit, *calcitrabant*, Aquila, *confringebantur*; Symmachus, ἐπάλαιον, id eſt colluctabantur, quaſi paleſtritæ.

Hi ergo pueri invicem quaſſabant, trudebant & coar-

Jacob & Eſau colluctabantur in utero de primogenitura.

conſtabant, dum uterque geſtit & nititur prior utero matris exire ac naſci, ut ſit primogenitus.

Nota. Hoc certamen, & hæc lucta parvulorum, Jacob & Eſau, non vi naturæ, ſed Dei nutu facta eſt, ad præſagium, quòd Jacob & Eſau nati, inter ſe colluctarentur & concertarent de primogenitura & primatu, ut patet v.23. Unde Jacob tenuit plantam Eſau, quaſi eum ſupplantare volens, ne prior ex utero egrederetur. ita Rupert. *Utriuſque habitus*, inquit, *oſtendit qui intus fuerit princeps duelli, videlicet Eſau colliſus a Jacob quaſi fugere videtur, iſque manu tenens pedem, inſequentis ac terga devicta pulſantis ſchema præfert.* Additque allegoricè hac lucta Jacob & Eſau, ſignificari luctam Chriſtianorum cum Judæis.

An Jacob ſanctificatus ſit in utero?

Hiſtoria Scholaſtica, & S.Ambroſ. lib.4. de Fide cap. 4. & S.Auguſt. citatus à Dion. Carthuſiano, (tamen hactenus in S.Auguſt. nihil tale reperi) putant hanc colliſionem Jacob ſimilem fuiſſe exultationi Joannis Baptiſtæ in utero matris, ac proinde tam Jacob, quàm Joannem Baptiſtam in utero matris eſſe ſanctificatos. Confirmant hoc ex eo, quòd Apoſtolus Rom. 9. aſſerit Deum dilexiſſe Jacob, priuſquam boni quidquam egiſſet, & cùm adhuc eſſet in utero matris ſuæ. Verùm pari modo dicendum eſſet Eſau eſſe ſanctificatum in utero. Alia ergo fuit exultatio S. Johannis; alia colliſio & colluctatio Jacob & Eſau. alia quoque eſt mens Apoſtoli, uti dixi Rom. 9. Hæc ergo illorum ſententia caret fundamento, & temere aſſeri videtur.

Ita virorum illuſtrium vita & facinora oſtentis & præſagiis ſæpè præſignificata ſunt. Socrates vidit per ſomnium oloris pullum ſibi in gremio plumeſcere, qui continuò exortis alis in altum evolans, ſuaviſſimos cantus edidit: hic ſcilicet erat Plato Socratis diſcipulus, qui inter Philoſophos ſapientia & facundia emicuit. unde poſtridie cùm Plato Socrati à patre commendaretur: Hic eſt, inquit, cycnus quem vidi. teſtis eſt Laertius in Platone.

S. Dominici mater gravida viſa eſt ſibi in quiete, continere in utero catulum ore præferentem facem, qua, editus in lucem, orbem terrarum incenderet. quo ſomnio ſignificabatur fore, ut S. Dominicus ſplendore ſanctitatis ac doctrinæ homines toto orbe inflammaret.

S. Thomas Aquinas adhuc infans chartam verſans, imò comedens, ſignificabat, quàm ſtudioſius foret adultior factus.

Ex ore ſancti Ephrem pueri viſa parentibus prodire vitis, quæ omnem circumcirca regionem repleret, ſignificabat quantùm ſe ſparſura eſſet ejus doctrina & virtus.

Perrexitque ut conſuleret Dominum] in monte Moria per Melchiſedec. ita Euſeb. Gennadius, Theodoret. & Diodorus. Sic & Chryſoſt. hom. 50. ait Rebeccam per ſacerdotem Deum conſuluiſſe, & per eumdem reſponſum à Deo accepiſſe. Unde addit: *Vide quanta & tunc erat ſacerdotum dignitas.*

Secundò, Paraphraſtes Hieroſolymitanus, & Hebræi vertunt, *abiit ut peteret miſericordiam in domo ubi concionabatur Sem.* Sem enim filius Noe adhuc vivebat: mortuus eſt enim cùm Jacob annum ageret quinquageſimum. Porro putant Hebræi, Melchiſedec fuiſſe Sem; & ſi hæc eorum expoſitio cum prima Euſebii coincideret.

Tertiò, facillimè & planiſſimè Theodor. Diodorus, & Procopius cenſent, Rebeccam animo conſternatam ad vicinum & domeſticum altare iviſſe, ibique Deum oraſſe, qui per angelum reſpondit id quod ſequitur, *Duæ gentes in utero tuo ſunt, & major ſerviet minori.* Ex quo intellexit Rebecca, quòd Jacob præferretur Eſau, eique primogenituram & benedictionem paternam præriperet: quod tamen maritum ſuum Iſaacum celavit, ut myſterio prophetico locus daretur, de quo c. 27.23.

Vers. 23. Duæ gentes] duo filii, qui erunt patres & capita duarum gentium, putà Judæorum & Idumæorum ſibi invicem adverſantium. vide Amos 1.v.11.

Major ſerviet minori, id eſt Idumæi ſervient Judæis.

Major ſerviat minori] Primogenitus Eſau ſerviet minori Jacobo, non in ſua perſona (hoc enim nuſquam factum legimus, imò potiùs Jacob ſubmiſit ſe Eſau) ſed in ſuis poſteris. Judæi enim poſteri Jacobi, ſoli quaſi heredes Abrahæ, poſſederunt terram promiſſam Chanaan, & beneficiis Dei locupletati ſunt, iiſque ſervierunt Idumæi, poſteri Eſau, tempore Davidis & Salomonis, ut patet 2 Reg.8. & licet poſtea jugum excuſſerint, rurſum tamen ab Hyrcano ſubjugati, circumciſionem receperunt, & in unam gentem cum Judæis coaluerunt, teſte Joſepho l. 14. Antiquit. c. 17. Unde Plin. & alii ſubinde Idumæos cum Judæis confundunt.

Alleg. Judæi ſervient Chriſtianis.

Allegoricè, Judæi, licet antiquiores ſint, ſervient & poſtponentur in Eccleſia, gratia & ſalute Chriſtianis, perinde ac lex vetus ſervivit novæ, Rom. 9.v.10.

Tropol. mali ſerviunt bonis.

Tropologicè, mali ſerviunt bonis, tyranni Martyribus quia ſua perſecutione, crucibus & tormentis parant & fabricant eis coronas æternas. Adde, ſæpè mali bonis in hac vita ſubjiciuntur: verum certò, & ſemper eis ſubjicientur poſt diem judicii; tunc *enim juſti judicabunt nationes, & dominabuntur populis*, ita S. Auguſtinus ſerm.78.

Secundò, in juſtis, major ſervit minori, id eſt, caro ſervit ſpiritui, & vitia cedunt virtutibus, ait Origenes.

Vers. 25. Et totus in morem pellis hiſpidus, vocatumque eſt nomen ejus Eſau] Infantes naſci ſolent glabri; at Eſau toto corpore hiſpidus natus eſt, Dei nutu, ut ejus agreſtis & aſpera indoles, mores & vita futura præſignaretur.

Eſau id eſt quod factus, & perfectus vir.
Seir, id eſt piloſus.
Edom, id eſt rufus.

Eſau ergo naſcens, non tam infans, quàm vir perfectus ſua piloſitate & hirſutie videbatur, indeque dictus eſt Eſau, quaſi עשוי *aſui*, id eſt factus & perfectus: erat enim hiſpidus inſtar viri perfecti. Secundò, inde quoque dictus eſt שעיר *Seir*, id eſt piloſus. Tertiò, dictus eſt אדום *Edom*, id eſt rufus, tum a colore ruſo, tum potiùs à coctione rufa, pro qua vendidit primogenita ſua Jacobo, ut patet v.30. Ita S.Hieron. in Abdiam, Cajetanus, Oleaſter, & Pererius. Rurſum S.Hieron. in Amos 2. v. 9. *Ex enim*, quercus *vocabulo Philo vir diſertiſſimus Hebræorum, Eſau appellatum putat δρύϊνον, id eſt quercinum & roboreum, licet & Eſau poſſit ποίημα, id eſt factura, intelligi, ut ad mala opera referatur.* Verùm quomodo à quercu dictus ſit Eſau, non video: quercus enim hebr. vocatur אלה *ela*, non *Eſau*: niſi fortè Philo derivet Eſau, ab עז *az*, id eſt robuſtus fuit. Sed Eſau hebr. per ש ſcribitur *az* vero per ז.

Eſau fuit typus improborum ob 12. analogias.

Tropologicè, Eſau repræſentat improbos, ob duodecim analogias, inquit Pererius. Prima eſt, Eſau fuit prior & honorabilior apud homines; Jacob verò apud Deum: ſic mali in hac vita excellunt donis naturæ, ingenii, prudentiæ, nobilitatis, roboris, pulchritudinis, opum, & ab hominibus coluntur, cùm apud Deum ſint inglorii & ignobiles: contrarium prorſus eſt in bonis. (*Prima.*) Secunda eſt, quòd major ſerviet minori; ita ſanè mali in hoc mundo videntur dominari bonis, ſed revera ſerviunt ipſis, & ipſorum gloriæ ac coronæ, uti dixi. (*Secunda.*) Tertia, colliſio Jacob & Eſau ſignificat luctam & pugnam aſſiduam, quæ eſt inter malos & bonos. (*Tertia.*) Quarta, Eſau prior egreditur, ſed Jacob ejus tenet calcaneum: ita impiorum priora ſunt læta & proſpera, ſed extrema ſunt luctuoſa & funeſta in æternum. (*Quarta.*) Quinta, Eſau erat totus hiſpidus, quod ſignificabat ejus mores aſperos, ferocem animum, verſutum ingenium, libidinoſum affectum: tales ſunt impii. (*Quinta.*) Sexta, Eſau erat venator & agricola: ſic impii toti terræ & terrenis bonis inhiant. (*Sexta.*) Septima, Eſau vili lenticula vendidit primogenituram: ita impii jus adoptionis filiorum Dei, & ſpem vitæ æternæ commutant cum viliſſimis bonis. (*Septima.*) Octava, Eſau hoc damnum ſuum parvi pendit: ſic reprobi amiſſionem gratiæ divinæ, & gloriæ cæleſtis pro nihilo ducunt. (*Octava.*) Nona, Eſau ducens uxores Chananæas graviter parentes offendit: ita mali dum improbis ſociis agglutinantur, Deum & Eccleſiam graviter offendunt. (*Nona.*) Decima, ſenſit tandem Eſau ſua mala & damna, & ingemuit, flevit, pœnituit, ſed irrita & caſſa pœnitentia: ſimilem pœnitentiam agunt reprobi, Sap 5. (*Decima.*) Undecima, Eſau oderat Jacob, eumque perſequebatur: ita mali bonos perſequuntur. (*Undecima.*) Duodecima, Iſaac diligebat Eſau, quia ex ejus venatione comedebat; Rebecca verò amabat Jacob ſimpliciter & abſolutè, quia bonus & ſanctus erat: ita mali non ſunt diligendi, niſi ſecundùm quid; quia eorum opera artificialia, & inventa corporalia reipubl. utilia ſunt: at electi & ſancti, uti (*Duodecima.*)

magni

magni ſunt & honorati coram Deo, ita ſimpliciter amandi & honorandi.

PROTINUS ALTER EGREDIENS, PLANTAM FRATRIS TENEBAT MANU] Situs hic erat quaſi volentis præcedere, aut ſimul cum fratre ex utero egredi, quaſi præ illo, aut certè cum illo niteretur occupare jus primogenituræ. Non naturaliter, ſed Dei nutu & diſpoſitione hoc factum eſt. vide dicta v. 22.

Jacob, id eſt plantam tenens, vel ſupplantator.

ET IDCIRCO APPELLAVIT (Iſaac pater, cujus erat proli indere nomen) EUM JACOB] Jacob enim idem eſt, quod ſupplantator, ut patet c. 27. 36. vel tenens plantam עקב *ekeb* enim plantam ſignificat.) itaque decipiens & ſupplantans.

Allegoriam habet Eucherius lib. 2. cap. 46. ſcilicet Jacob eſt Chriſtus, qui ſupplantavit Eſau, id eſt Judæos.

VERS. 27.

AGRICOLA] Septuag. ἄγροικος, id eſt agreſtis; hebraicè eſt, *Eſau erat vir agri*, id eſt aſſiduè & libenter verſabatur in agro, procul ab urbe, rarò domi, ferè in campis degens.

Simplex, *id eſt integer, perfectus.*

VIR SIMPLEX] Hebraicè eſt תם *tam*, quod Septuag. vertunt ἄπλαστος, id eſt, non fictus, quaſi dicas, ſine fuco & dolo; Symmachus vertit, ἄμωμος, id eſt, ſine crimine; Aquila, ἁπλοῦς, id eſt, non duplex; ſed ſimplex, propriè *tam* idem eſt, quod rectus, innocens, integer, perfectus: radix enim תמם *tamam*, ſignificat perficere, conſummare. Vir ſimplex ergo eſt vir integer, qui uni Deo & virtuti intendit, non per multa, avia ſubinde & illicita, vagatur. Sic Job dicitur vir ſimplex. Itaque ſimplicitas hæc, non prudentiæ, ſed dolo & falſitati opponitur; eſtque ſimplicitas hæc veritas, puritas, ſinceritas, & innocentia animi, falſitatis, ſimulationis & peccati expers, & impermiſta, inquit S. Chryſoſt. Sic Cicero l. 2. de Finibus: *Vera*, inquit, *diligimus, id eſt fidelia, ſimplicia, conſtantia: tum vana, falſa, fallentia odimus, ut fraudem, perjurium, malitiam, injuriam.* Hac ſimplicitate Jacob à Deo obtinuit omnem proſperitatem, ut meritò illi tribuatur hoc emblema: *Prudens ſimplicitas, denſa felicitas.*

HABITABAT IN TABERNACULIS] domi ſe continebat. ita Septuag. Veterum enim, maximè patriarcharum, domus erant tentoria, ſive tabernacula. q. d. Jacob domi vitæ quietæ, domeſticis officiis & culturæ animi ſui vacabat. ita Cajetanus.

Rectè Heſiodus dixit: *Melius eſt eſſe domi, damnoſum verò eſt foris vagari.* Hebræi apud Lyranum, per tabernacula intelligunt ſcholas, quas frequentabat Jacob ad diſcendum ſapientiam & Dei timorem. Una, inquiunt, erat ſchola Melchiſedec ſive Sem, ſecunda Heber, tertia Abrahæ. Unde Chaldæus vertit *Jacob erat vir integer, & miniſter* (auditor) *domus doctrinæ*, quæ non alia eſt quam ſchola. Unde Hebræi tradunt Jacob frequentaſſe ſcholas Theologicas, in quibus docebat Sem & Heber, vel, ut alii volunt, Melchiſedec, ibique rerum divinarum & pietatis ſtudio vacaſſe. Quæ ſi vera ſint, vide quàm antiquæ ſint ſcholæ & gymnaſia. Talis fuit & tempore Joſue c. 15. v. 15. Cariat ſepher, id eſt urbs litterarum quaſi dicas, academia. Vide de antiquitate & origine ſingularum Academiarum, Middendorpium.

Schola priſca Sem, Heber, & Abrahæ.

Tropol. S. Gregorius libr. 5. Moral. cap. 7. *Pii*, inquit, *à diſtractionibus, ad mentis ſecreta ſe reſtringunt, & ibi quaſi in tranquillitatis ſinu requieſcunt.* hæc ſunt piorum tabernacula.

VERS. 28.

REBECCA DILIGEBAT JACOB] quia Jacob quietior, placidior, ſuavior erat, quàm Eſau. & quia à Deo Rebecca audierat v. 23. illum præferendum eſſe fratri ſeniori.

VERS. 29.

PULMENTUM] lentis, ut patet v. 34. Fuit hæc lenticula Ægyptia, inquit S. Auguſt. in pſalm. 46. quæ ſapida & ſuavis eſt, teſte Athenæo lib. 4. & Gellio lib. 17. c. 8.

Quid pulmentum.

Vocatur hic cibus *pulmentum*, quòd in modum pultis factus eſſet: ſicuti enim fit puls ex oryza, piſa, fabis, ita & ex lente. Adde, quodvis obſonium dici pulmentum: primus enim cibus veterum, etiam Latinorum, fuerunt pultes, teſte Plinio l. 18. c. 8. unde & priſci Romani pultiphagi ſunt dicti: inde quivis cibus dictus eſt pulmentum.

VERS. 30.

DA MIHI DE COCTIONE HAC RUFA] ſuaviter rubente, fortè quia croco, coriandro, ſimilive condimento erat tincta; ſic enim Zeno lenticulæ Alexandrinæ coriandri grana, quæ ruſa ſunt, miſceri jubebat. Hebræa indicant nimiam aviditatem & gulam Eſau, habent enim, *Obtege me, obrue me, imple me, de ruſo, ruſo iſto.* Doctiores enim Hebræi τὸ הלעיטני *haliteni*, deducunt à radice להט *ata*, quæ obtegere & obruere ſignificat.

EDOM] id eſt ruſus, rubicundus, ſanguineus, ut dixi v. 25.

VERS. 31.

VENDE MIHI PRIMOGENITA TUA) vende τὰ πρεσβεῖα; id eſt jus primogenituræ tuæ.

Quadruplex jus primogeniti.

Quæritur hic Primò, quodnam fuerit jus primogeniti in lege naturæ. Reſpon. fuiſſe quadruplex. Primum erat, quòd primogenitus erat princeps fratrum, eorumque quaſi pater & dominus, adeò ut coram eo ſe fratres inclinarent, ut patet cap. 27. v. 29. & cap. 32. & 33. ſuccedebat enim primogenitus in patriam dignitatem. Et hoc eſt quod ait Iſidorus Peluſiota in Catena, primogenitos ſucceſſiſſe in regnum, & in patriarchalem dignitatem.

Primum.

Secundum erat, quòd in diviſione hereditatis paternæ, ſinguli fratres ſingulas partes, primogenitus verò duplices accipiebat, ut patet Deuter. 21. 17. ita Theodor.

Secundò.

Tertium erat, quòd poſt diluvium, primogenitus erat ſacerdos familiæ; unde & in lege Moſi, Levitæ loco omnium primogenitorum Iſraelis, fuerunt electi ad ſacerdotium Num. 3. v. 12. Rurſum, primogeniti parentibus in pontificatu ſuccedebant, ut patet Num. 20. 28. ita S. Hieronym. Rupertus, Toſtatus & Eucherius cap. 44. Quare Hebræi, & ex eis Eucherius, ſic explicant: *Vende mihi primogenita*, id eſt, vende mihi veſtem tuam ſacerdotalem (ac conſequenter ipſum ſacerdotium) qua de more induti primogeniti, quaſi ſacerdotes, victimas ſolent offerre Deo: adduntque, hac veſte Rebeccam induiſſe Jacobum, cùm ipſe fratri ſuo Eſau patris benedictionem ſuffuratus eſt, Geneſ. 27. 15. Fuit tamen hoc jus ſacerdotii aliquibus non primogenitis conceſſum; uti Abrahamo, idque ex ſingulari Dei diſpoſitione & electione; quia Abraham fidelis fuit, & pater fidelium, cùm cæteri fratres ejus infideles & idololatræ fuiſſe videantur.

Tertium.

Quartum erat, quòd pater moriens peculiariter primogenito benedicebat, ut patet c. 27. v. 4. quæ benedictio magni tum æſtimabatur, magnique ſæpè erat valoris & efficaciæ apud Deum.

Quartum.

Addit Abulenſis & Lipom. quòd primogenitus in ſolemnitatibus & conviviis publicis ſolebat benedicere fratribus & nepotibus, quaſi junioribus. Verùm id nuſquam diſertè expreſſum eſt.

Quæritur Secundò, an peccarit Eſau vendendo; Jacob, emendo jus primogenituræ?

An Jacob peccarit emendo, & Eſau vendendo primogenita.

Nota. Jus primogenituræ primariò temporale erat: erat enim jus præeminentiæ inter fratres, & jus ad duplicem portionem hereditatis. Secundariò tamen habebat annexum jus ſpirituale, ſcilicet jus ſacerdotii, & jus ad benedictionem patris.

Cajetanus putat Eſau tantùm peccaſſe gula, eumque tantùm vendidiſſe primogenituram, quatenus ea quid temporale erat, ſicut modò quis licitè vendit calicem conſecratum, ſi calicem tanti quanti in ſe valet vendat, nec plus exigat ratione conſecrationis.

Dices, Quomodo ergo Apoſtolus Hebr. 12. v. 16. vocat Eſau *profanum*?

Reſpondet Cajetanus, quia Eſau materialiter profanus erat, vendens tam vili pretio primogenituram, cui res tam ſancta annexa erat, quam ipſe parvipendebat, ſicuti profanus eſſet & vocaretur, qui calicem conſecratum venderet pro offa aliqua delicata.

Eſau peccavit gula & ſimonia.

Verùm Dico Primò, Eſau peccavit Primò, gula; Secundò, ſacrorum contemptu, quia primogenituram, cui erat annexum jus ſacerdotii, tam vili eſca vendidit. Tertiò, videtur peccaſſe ſimonia, quia jus primogenituræ totum, ac conſequenter jus ſacerdotii, quod ſpirituale erat, vendidit; ideò enim ab Apoſtolo Hebr. 12. vocatur profanus, profanus enim propriè & formaliter nemo eſt, niſi qui rem ſacram vendendo aut polluendo violat & profanat. Peccavit ergo Eſau, quia ventrem virtuti, cibum honori, gulam ſacerdotio & benedictioni prætulit.

Dico Secundò, Jacob emendo jus primogenituræ,

Eſau,

Jacob non peccavit: quia emit tantùm jus temporale, & quia id quod ſuum erat, repetiit.

Eſau, non peccavit. Primò, quia intendit tantùm emere jus primarium primogenituræ, quod temporale erat & vendibile; ſicuti vendi & emi poteſt ager, cui eſt annexum jus patronatus, ait Lipomanus.

Dices, Saltem Jacob peccavit injuſtitia, quia rem tantam tam vili pretio emit.

Reſpond. non peccaſſe: quia Eſau volens & ſciens rem tantam vili vendere voluit, quia illam contempſit, ut patet v. 34. Volenti autem & ſcienti, imò rem ſuam prodigenti & contemnenti non fit injuria.

Secundò, non peccavit Jacob emendo hoc jus, quia doctus à matre ſciebat, hoc jus Dei diſpoſitione & dono ad ſe pertinere: & ab Eſau ad ſe eſſe translatum. Rebecca enim id ab angelo audierat v. 23. Rurſum, idipſum illa indicavit Jacobo, ut ſatis colligitur ex eo, quòd, cùm ipſa c. 27. audacter incitaret Jacobum, ad præripiendam fratri benedictionem, Jacobus non ſe excuſavit titulo injuſtitiæ, quaſi non ſibi, ſed fratri, utpote primogenito, debita eſſet hæc benedictio; quod utique feciſſet, niſi contrarium docente matre ſciviſſet, erat enim vir juſtus, & timoratæ conſcientiæ: ſed tantùm objecit periculum paternæ indignationis, ſi pater ſuam fraudem reſciſceret. Hanc autem Dei revelationem, diſpoſitionem, & translationem primogenituræ ex Eſau in Jacob, nec Jacob, nec Rebecca hucuſque revelare auſi ſunt, vel ipſi Eſau, verentes ejus indignationem; vel ipſi Iſaac, ne eum mœrore afficerent: Iſaac enim unicè amabat Eſau. Nunc ergo Jacob occaſionem nactus vindicandi confirmandique juris ſui, per ſpontaneam fratris ceſſionem, ob coctionem ruſam, ſibi à fratre hac conditione datam, eam non neglexit, ſed acceptavit. Non ergo Jacob propriè hìc rem fratris emit, ſed rem ſuam aſtu ab injuſto poſſeſſore extorſit. Unde quod ait, *Vende*, idem eſt ac da, trade, imò redde jus mihi debitum. vide Cajet. 2. 2. q. 100. 2. 4.

VERS. 32. EN MORIOR) Neceſſitatem prætexit Eſau ſuæ aviditati & gulæ: nam gula & contemptu primogenituræ eum peccaſſe patet v. 34. Non enim dubium eſt, in tam divite Iſaaci domo, filium Eſau panem, carnes, alioſque cibos, quibus veſceretur, habere potuiſſe. Fragrantia ergo, color, & cupiditas lentis, quam coxerat Jacobus, tanta fuit in Eſau, ut moriturum ſe diceret, niſi protinus illa daretur. ita Cajetanus & Pererius. Vide gulæ de ſpeciebus & damnis S. Gregorium 30. Moral. c. 27.

JURA ERGO MIHI) quòd mihi cedas jus primogenituræ, eoque pacificè me frui permittes. VERS. 33.

ABIIT PARVIPENDENS) Nota obſtinationem & impœnitentiam Eſau; Secundò, perfidiam & perjurium ejuſdem: ideò enim parvipendit ſe jus hoc vendidiſſe, quia non habebat in animo ſuum contractum, hìc juramento firmatum, ſervare. Unde de facto ſine ullo ſcrupulo, jus hoc ſibi reipſa vindicare voluit, perinde ac ſi illud non alienaſſet, nec ceſſiſſet Jacobo. VERS. 34.

Tropolog. magis profani & viles quàm Eſau, ſunt peccatores, qui pro vili eſca, aut honoris vanitatiſque illecebra Deum offendunt. itaque diabolo, non tantùm animam, ſed & Dei gratiam, juſque ad hereditatem cæleſtem divendunt: hoc enim eſt jus primogenituræ Chriſti & Chriſtianorum, quod Chriſtus unigenitus eis ſua morte & ſanguine comparavit, atque in baptiſmo renaſcentibus, ſibi eos inſerendo, conſignavit. Rectè ergo ait Sapiens Proverb. 6. 26. *Pretium ſcorti vix eſt unius panis; mulier autem viri pretioſam animam capit.* Rurſum, Antonius in Meliſſa p. 1. ſerm. 16. *Dæmon,* inquit, *ait: Da mihi præſentia, Deo futura: mihi juventutem, Deo ſenectam: mihi voluptates, illi corpus inutile. O quantum ſibi periculum, quanti caſus inexpectati imminent!*

Peccatores cum Eſau vendunt vili eſca jus ad cæleſtem gloriam.

Quocirca S. Chryſoſt. homil. 50. *Hæc,* inquit, *audientes diſcamus numquam negligere dona à Deo nobis data, neque perdere magna propter parva & vilia. Quare enim, dic mihi, propoſito regno cælorum, boniſque illis ineffabilibus, ita in divitiarum cupiditatem inſanimus, & momentanea & quæ ſæpe non uſque ad veſperam permanent, perpetuis ſemperque duraturis præferimus? Et quid hac amentia deterius eſſe poſſit? Quando & illis privamur ob nimium in iſta amorem, & numquam his pure frui poſſumus.*

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iſaac hìc de novo inſtituitur heres promiſſionum fidei, putà Chananææ, tentationum quoque ac profectuum Abrahæ. Primò ergo Deus apparet, & benedicit Iſaaco, eumque ditat unde Secundò, v. 14. invident ei Gerarita, puteoſque ejus obſtruunt. Tertiò, v. 24. rurſum in Berſabee Deus Iſaaco, promiſſiones patri factas iterat, ibique Iſaac fœdus init cum Gerariteis. Quartò, v. 34. Eſau uxores Hethæas ducit.

1 ORta autem fame ſuper terram; poſt eam ſterilitatem quæ acciderat in diebus Abraham, abiit Iſaac ad Abimelech regem Palæſtinorum in Geraram. 2. Apparuitque ei Dominus, & ait: Ne deſcendas in Aegyptum, ſed quieſce in terra, quam dixero tibi. 3. Et peregrinare in ea, eroque tecum, & benedicam tibi: tibi enim & ſemini tuo dabo univerſas regiones has, complens juramentum quod ſpopondi Abraham patri tuo. 4. Et multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli; daboque poſteris tuis univerſas regiones has, & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, 5. eò quòd obedierit Abraham voci meæ, & cuſtodierit præcepta & mandata mea, & ceremonias legeſque ſervaverit. 6. Manſit itaque Iſaac in Geraris. 7. Qui cùm interrogaretur à viris loci illius ſuper uxore ſua, reſpondit: Soror mea eſt. timuerat enim confiteri quòd ſibi eſſet ſociata conjugio, reputans ne fortè interficerent eum propter illius pulchritudinem. 8. Cumque pertranſiſſent dies plurimi, & ibidem moraretur, proſpiciens Abimelech rex Palæſtinorum per feneſtram, vidit eum jocantem cum Rebecca uxore ſua. 9. Et accerſito eo, ait: Perſpicuum eſt quòd uxor tua ſit: cur mentitus es eam ſororem tuam eſſe? Reſpondit: Timui ne morerer propter eam. 10. Dixitque Abimelech: Quare impoſuiſti nobis? potuit coire quiſpiam de populo cum uxore tua, & induxeras ſuper nos grande peccatum. Præcepitque omni populo, dicens: 11. Qui tetigerit hominis hujus uxorem, morte morietur. 12. Sevit autem Iſaac in terra illa, & invenit in ipſo anno centuplum. benedixitque ei Dominus. 13. Et locupletatus eſt homo, & ibat proficiens atque ſuccreſcens, donec magnus vehementer effectus eſt: 14. habuit quoque poſſeſſiones ovium & armentorum, & familiæ plurimum. Ob hoc invidentes ei Palæſtini, 15. omnes puteos, quos foderant ſervi patris illius Abraham, illo tempore obſtruxerunt, implentes humo: 16. in tantum, ut ipſe Abimelech diceret ad Iſaac: Recede à nobis, quoniam potentior nobis factus es valdè. 17. Et ille diſcedens, ut veniret ad torrentem Geraræ, habitaretque ibi: 18. rurſum fodit alios puteos, quos foderant ſervi patris ſui Abraham, & quos, illo mortuo, olim obſtruxerant Philiſthiim: appellavitque eos eiſdem nominibus quibus antè pater vocaverat. 19. Foderuntque in Torrente, & repererunt aquam vivam. 20. Sed & ibi jurgium

fuit paſtorum Geraræ adverſus paſtores Iſaac, dicentium: Noſtra eſt aqua: quam ob rem nomen putei, ex eo quod acciderat, vocavit Calumniam. 21. Foderunt autem & alium: & pro illo quoque rixati ſunt, appellavitque eum, Inimicitias. 22. Profectus inde fodit alium puteum, pro quo non contenderunt: itaque vocavit nomen ejus Latitudo, dicens: Nunc dilatavit nos Dominus, & fecit creſcere ſuper terram. 23. Aſcendit autem ex illo loco in Berſabee, 24. ubi apparuit ei Dominus in ipſa nocte, dicens: Ego ſum Deus Abraham patris tui, noli timere, quia ego tecum ſum; benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum propter ſeruum meum Abraham. 25. Itaque ædificavit ibi altare; & invocato nomine Domini, extendit tabernaculum: præcepitque ſervis ſuis ut foderent puteum. 26. Ad quem locum cùm veniſſent de Geraris, Abimelech, & Ochozath amicus illius, & Phicol dux militum, 27. locutus eſt eis Iſaac: Quid veniſtis ad me, hominem quem odiſtis, & expuliſtis à vobis? 28. Qui reſponderunt: Vidimus tecum eſſe Dominum, & idcirco nos diximus: Sit juramentum inter nos, & ineamus fœdus, 29. ut non facias nobis quidquam mali, ſicut et nos nihil tuorum attigimus, nec fecimus quod te læderet; ſed cum pace dimiſimus auctum benedictione Domini. 30. Fecit ergo eis convivium, et poſt cibum et potum, 31. ſurgentes manè, juraverunt ſibi mutuò, dimiſitque eos Iſaac pacificè in locum ſuum. 32. Ecce autem venerunt in ipſo die ſervi Iſaac annuntiantes ei de puteo quem foderant, atque dicentes: Invenimus aquam. 33. Unde appellavit eum Abundantiam: et nomen urbi impoſitum eſt Berſabee, uſque in præſentem diem, 34. Eſau verò quadragenarius duxit uxores, Judith filiam Beeri Hethæi, et Baſemath filiam Elon ejuſdem loci: 35. quæ ambæ offenderant animum Iſaac & Rebeccæ.

Vers. 1. ABIMELECH] non ille tempore Abrahæ, de quo cap. 21. ut vult S. Auguſt. Joſephus, & S. Chryſoſt. ſed alius, fortè filius ejus: ille enim centum annis fuit ante hunc. regnavit enim antequam naſceretur Iſaac, qui jam erat ferè centum annorum, ut colligitur ex v. 34. ita Abulenſis, Pererius, & alii. Videtur ergo Abimelech fuiſſe nomen commune regum Palæſtinæ, uti Pharao, & poſtea Ptolemæus, commune fuit nomen regum Ægypti, & Cæſar Romanorum Imperatorum ita Procop. Diodorus & Hieron. l. 5. in Ezech. Unde & teſte Procopio & Diodoro, Abimelech hebraicè ſignificat patrem regem; quaſi dicas, Pater patriæ. Rex enim ſuis ſubditis debet eſſe pater, unde & Romani ſuos Imperatores, vocabant patres patriæ.

Abimelech fuit commune nomen regū Palæſtinæ.

Vers. 5. VOCI MEÆ] præcepto meo de immolando filio. Stimulat Deus Iſaacum, mentione obedientiæ patris, ut videns eam ita in ſe remunerari, eamdem imitari, imò ſuperare contendat, itaque ampliorem mercedem à Deo conſequatur. ita S. Chryſoſt.

CEREMONIAS) tum propriam circumciſionis, tum alias omnibus communes, quas Deus in lege naturæ inſtituit, quibuſque coli voluit. Habuit enim lex naturæ, uti & Moſis Chriſti, ſuos ritus, ſua ſacra & ſacramenta.

Vers. 7. SOROR (cognita) MEA EST) Vide dicta c. 20. 12.

Vers. 8. VIDIT EUM JOCANTEM CUM REBECCA) Judæi impuri jocum hunc intelligunt copulam conjugalem. Sed apage hos Cynicos. quis credat Iſaac publicè & ſpectante rege, tam inverecundum, lubricum & cynicum fuiſſe? Dico ergo, pro *jocantem* hebraicè eſt מצחק *metſachek*, id eſt ridentem, vel ludentem cum Rebecca, eo modo quo maritus caſtus & gravis, ſubinde cum uxore honeſtè jocari, ridere & ludere ſolet: quod cum alia facere non auderet, quia non deceret.

Vers. 10. INDUXERAS SUPER NOS GRANDE PECCATUM) occaſiones dediſſes grandis peccati. Pro peccatum hebraicè eſt, אשם *aſcam*, quod ſignificat Primò, peccatum ex ignorantia admiſſum; unde Septuag. vertunt ἄγνοιαν, ignorantiam: Secundò, pœnam & deſolationem ob tale peccatum inflictam. utroque modo hìc capi poteſt.

Vers. 11. MORTE MORIETUR] Nota hìc antiquam & primam in adulteros legem & pœnam mortis; quæ non videtur hìc primò ferri, ſed priùs in genere lata eſſe, hìc verò tantùm applicari & intentari violatoribus Rebeccæ. Eadem mortis pœna Deus poſtea per legem Moſis, adulteros mulctavit. Eſt enim adulterium grave ſcelus, quod Deus vindicat, non tantùm principes, ſed & ſubditos puniendo. Ita ob Paridis cum Helena adulterium Troja & regnum Trojanum interiit. Ita ob Tarquinii adulterium cum Lucretia, reges à Romanis in æternum ejecti ſunt. Ita David peccans cum Berſabee graviſſimè punitus eſt, ut patet 2. Reg. 12. v. 10. qua de re plura c. 38. v. 24.

Prima & priſca lex mortis in adulteros.

Vers. 12. SEVIT) in agro non proprio, ſed à Geraritis conducto: nec enim Abraham, nec Iſaac, nec Jacob poſſederunt agros aut domos in Chanaan, ſed continuò in ea peregrinati ſunt. Videmus hìc Iſaac & Sanctos non otiari, eſto ſcirent ſe à Deo benedicendos Deumque id promiſiſſe: ſed eo fortiùs laborant, ne tentent Deum. Sic Iſaac ſeminat, & ſementi benedicit Deus.

INVENIT (non cæteri, ſed ipſe) IN IPSO ANNO (ſterilitatis) CENTUPLUM) Unde patet, hanc tantam meſſem, non per ſationem, nec per agrorum fertilitatem, ſed per miraculum, Dei beneficio, obtigiſſe Iſaac; ut videlicet ex uno modio à ſe ſeminato, metere centum modios. Sic Plinius lib. 18. cap. 11. fertiliſſimum triticum vocat *centigranum*. Heb. ad verbum, *& invenit centum modios*, ita Pagn. Vatabl. & alii. שערים *ſchearim* enim per *ſcin* ſignificat modios. Septuag. & Arabicus legentes, שעורים *ſeorim* per *ſin* vertunt, *invenit centuplicatum hordeum*. Tertiò, alii vertunt, *invenit centum æſtimationes*, id eſt centies tantum quantum æſtimaverat. radix enim שער *ſcaar* ſignificat cogitare, æſtimare. Unde Chald. vertit, *invenit centuplum quam æſtimaveras*.

Tropolog. Ubertima terra eſt paupertas, in qua ſi ſeras, centuplum recipies; hoc eſt enim quod ait Chriſtus Matth. 19. 29. *Omnis qui reliquerit domum, vel fratres*, &c. *aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet & vitam æternam poſſidebit*. Huc alludens S. Hieron. epiſt. 26. ad Pammachum ſic ait; *Centuplicato fœnore Chriſti promiſſa redduntur: in ſali Iſaac quondam agro ſeveras*. Meritò ergo canit B. Nazianzenus in carm.

Felix qui Chriſtum ſorinnis omnibus emit.

Et S. Auguſtin. ſerm. ult. de diverſis: *Quid eſt glorioſius homini, quam ſua vendere, & Chriſtum emere.*

BENEDIXITQUE EI) Id eſt, benedixerat enim ei Deus, ſcilicet eum locupletando. ita Vatablus. *Vau* enim Hebræorum copula, ſæpè eſt cauſalis, & præteritum perfectum Hebræi ſæpè ſumunt pro pluſquam perfecto, q. d. Non cælum, non terra, non ager, hæc bona dabant Iſaaco, ſed benedictio Domini, quæ ſola divites facit.

Adde tamen, Deum Iſaaco benedixiſſe, quia ſtrenuè laborabat, colebatque agrum: agricolarum enim labori ſe inſerit & benedicit Deus. Cùm apud Romanos priſci dictatores & ſenatores agrum colebant quinque jugerum, abundè ſufficiebat proventus toti familiæ alendæ: poſtquam famulis uſi, per eos agros coluerunt, maxima latifundia non ſuffecerunt: illi ſponte ſua faciebant, & diligenter: hi frigidè & penè coacti; unde terra indignata non reddebat ita laborantibus gratiam. Illuſtre eſt quod de C. Furio Creſino ſcribunt qui cùm ex parvo agello multò largiores fructus perciperet, quàm ex ampliſſimis vicinitas in invidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis. Quare a Sp. Albino Curule die dicta, metuens damnationem, cùm in ſuffragium tribus oporteret ire, inſtrumentum ruſticum omne in forum attulit, & adduxit filiam validam, graves ligones, vomeres ponderoſos, boves ſaturos: poſtea dixit: *Veneficia mea, Quirites, hæc ſunt, nec poſſum vobis oſtendere, aut in forum adducere lucubrationes, vigilias & ſudores*. Ergo omnium ſententiis abſolutus eſt. Ita eſt ſanè: fructus agri non impenſa, ſed cultura conſtat. & ideò fertiliſſimum in agro oculū domini ac pedem eſſe dixerunt, oculus enim domini

Moral. de ſtrenue colēdo agro.

Digitized by Google

ni impinguat equum, ſpes domini impinguat agrum.

Moraliter Nota. Iſaac quia Deo jubente manſit in Geraris, hinc ibi à Deo locupletatus eſt: ita ubicumque quis manſerit Dei voluntate & juſſu, ibi a Deo benedicetur & proſperabitur. Notent hoc Religioſi, nec ſtationes ſibi aſſignatas mutare velint.

Moral. S. Chryſoſt. homil. 52. Dicit, inquit, rex peregrino, *Abi à nobis, quia potentior factus es nobis. Et verè potentior erat ſupernum præſidium habens in omnibus, dexteraque Dei munitus. Quid igitur abigis juſtum? ignoras quòd quocumque eum ire coegeris, ſemper erit in his quæ Domini ſui ſunt? Non docuit te rerum experientia, quòd Dei manus eſt quæ illuſtrem facit & conſervat juſtum? Quare igitur abigendo juſtum erga Dominum ingratitudinem declaras? Et neque magna viri manſuetudo tuam domare potuit invidiam, ſed victus invidiam opere comples, & iterum migrare eum cogis, qui in nulla te læſit. Neſcis quòd licet in ipſiſſimam ſolitudinem eum fugaris, habebis tamen potentem Dominum, qui ſe juvare, & multò clariorem facere novit? Nihil enim fortius, quàm frui ſuperno præſidio; ſicut nihil infirmius quam eo deſtitui.*

Vers. 15. *Puteos S. Script. obſtruunt hæretici.* PUTEOS OBSTRUXERUNT) Ita allegoricè hæretici Catholicis invidentes puteos Catholicæ doctrinæ putà S. Scripturam, & traditiones, ipſaque Sacramenta & ſacra ſuis hæreſibus & ſordibus obſtruunt, ait Origenes.

Vers. 16. RECEDE A NOBIS] Vide hìc, quàm non ſit confidendum in favore regum aut populi, quamque invidia ſit timida & ſuſpicax: per illam enim expellitur hic Iſaac. Deus tamen alias de cauſis eum peregrinari voluit. Primò, ut probaretur ejus fides & virtus. Secundò, ut etiam in aliis locis Deus ipſius pietate & ſancta converſatione glorificaretur. Tertiò, ut doceret, Sanctos nulli loco, imò nullis terrenis rebus affixos eſſe debere, ſed ſemper paratos omnia propter Deum relinquere, ſi caſus id exigat.

Vers. 18. FODIT ALIOS PUTEOS) *Fodit*, id eſt eruderavit & expurgavit, erant enim jam antè effoſſi ab Abraham, ſed ab invidis Geraritis injecta humo oppleti. Maluit Iſaac veteres patris puteos eruderare, quàm novos fodere. Primò, quia certus erat illic eſſe venam aquæ. Secundò, ad minuendam invidiam Geraritarum, cùm tantùm repeteret & renovaret puteos, quos illi patri ſuo jam pridem conceſſerant. Tertiò, ut ita gratam patris memoriam, labores & opera recoleret ac veneraretur; unde & priora nomina, à patre puteis impoſita, Iſaac revocavit, & renovavit, ita Delrio.

Tropologicè, quomodo dæmon puteum animæ per tentationum cogitationes obturet, & quomodo is exhauriendus & eruderandus ſit, vide apud S. Gregorium lib. 31. Moral c. 22.

Vers. 19. IN TORRENTE] Torrens per metonymiam vocatur ipſe alveus ſiccus, qui in hieme aqua pluvia impletur & exundat, ſitque torrens, ſed in æſtate ſiccitate exareſcit. in eo ergo fodit Iſaac puteum, invenitque aquam vivam, id eſt ſcaturientem, fontanam & perennem: in alveis enim & vallibus, locíſque demiſſis faciliùs & citiùs invenitur aqua viva & fontana, quàm in montibus & locis excelſis. videmus enim in vallibus ad tertium, vel quartum pedem fodiendo, exſilire aquam, fierique puteos, qui in montibus ad centum, imò ducentos pedes (ita enim profundi ſunt) effodi debent.

Vers. 20. NOSTRA EST) quia eam effodiſtis in agro & fundo noſtro. Sed hoc iniuſtè obiectant; quia illorum voluntate, ſcientia, conniventia & conſenſu Iſaac foderat hunc puteum: ideo vocavit hunc puteum *calumniam*; quia in foſſione hujus putei, calumniam hanc irrogarunt ei Geraritæ. Pro *calumniam* hebraicè eſt עשק *eſcec*, quod per ש *ſchin* ſignificat calumniam; item oppreſſionem, fraudem & iniuſtitiam, ut vertunt Septuag. Per ש *ſin* verò ſignificat contentionem, jurgium, ut vertit Vatablus & Chaldæus. Vide hìc manſuetudinem Iſaaci calumniam patientis, diſſimulantis, abeuntis, ſuiſque æmulis benignè & placidè reſpondentis. Vide & quomodo Deus Iſaaco ſuiſque amicis dulcia amaris permiſceat, & infundat γλυκύπικρον, dulce amarum. *Nihil*, inquit S. Chryſoſt. hom. 52. *hic contendit juſtus, neque obluctatur, ſed etiam paſtoribus cedit. Hæc enim verè manſuetudo eſt, non quando quis offenſus à potentioribus manſuetè fert, ſed quando quis ab his etiam qui inferiores putantur, offenſus cedit.*

A LATITUDO) Hebraicè רחבות *rechoboth*, id eſt latitudines. q. d. Hic puteus latam, liberam & immunem à Geraritarum invidia, abundantemque nobis noſtriſque pecoribus dabit adaquationem; ideoque vocetur *latitudo*. S. Chryſoſt. legit *latifundium*. *Propter hoc*, inquit, *latifundium voco, quia dilatavit Dominus & auxit nos ſuper terram. Vidiſti piam mentem, quomodo non facta mentione tam atrocium difficultatum quæ obſtiterunt, bonorum tantùm meminit, & pro illis gratiam Deo offert. Nihil enim tam gratum Deo, ut anima grata & gratias agens. Nam cum innumeris beneficiis quotidie omnes nos proſequatur, nihil tamen aliud à nobis exigit quàm gratiarum actionem, ut illa ad ampliora danda provocetur*: ut hic provocatus eſt ad oſtendendum ſe Iſaaco, eique benedicendum. Unde ſubdit: *Noli timere, quia ego tecum ſum; ideo & invictus eris, & infeſtantibus potentior: & invadentibus fortior: & tantam tui curam habebo, ut invidioſus illis ſis futurus.* Hinc & præmiſit; *Ego ſum Deus Abraham patris tui, oſtendens quomodo ſibi vendicaverit & proprium fecerit patriarcham, ita ut dignatus ſit ſe vocare Deum Abrahæ. Et Dominus orbis ac conditor, unius hominis Deum ſe dicens, non concludit & abbreviat ſuum dominium, ſed magnam in illum ſuam benevolentiam monſtrat. Ita, inquit, eum mihi feci proprium, ut apud me tanti computetur, quantì alii omnes. Igitur propter patrem tuum multiplicabo ſemen tuum.* Hæc S. Chryſoſt. Vers. 22. *Cur Iſaac vocarit puteum latitudo.*

B

EGO SUM DEUS ABRAHAM PATRIS TUI) q. d. Omnes quidem creaturæ meæ ſunt, ſed tamen unus Abraham apud me plus valet, quàm omnes alii. vide ergo, ò Iſaac, ut patrem tuum imiteris. Vers. 24.

Diſce hìc quàm bonum ſit eſſe amicum Dei. Secundò, quòd Sancti in perpetua memoria ſint apud Deum. Tertiò, Deum prolibus benedicere ob ſanctos parentes. Quartò, quid honoris debeamus Sanctis, quos Deus ſic honorat. *Morale.*

EXTENDIT TABERNACULUM) ut ibi figeret ſedem & domicilium. Vers. 25.

UT FODERENT) ut refoderent & eruderarent puteum, olim ibidem a patre Abrahamo effoſſum, putà puteum Berſabee, ut ſequitur. Nota hìc conſtantiam & magnanimitatem Iſaaci, qui fortiter fert invidorum inſultus, eiſque cedit, ſed ita ut ſegnior non efficiatur, quin alibi ſe ſuaque ſtrenuè promoveat.

C OCHOZAT AMICUS ILLIUS) Chaldæus & Vatablus Hebræum *Ochozat* accipiunt quaſi appellativum, unde vertunt, *& cœtus amicorum ejus*. Verum meliùs Septuag. & Noſter accipiunt Ochozat quaſi nomen proprium. Vers. 26.

AMICUS) Septuag. *paranymphus* regis Abimelech: illi enim maximi ſunt amici alicujus, qui in nuptiis ejus ſunt pronubi: hi enim ipſi ſponſo ſunt proximi, eumque ad thalamum nuptialem deducunt. Unde S. Joannes Baptiſta Joan. 3. 29. vocatur amicus ſponſi, quia Chriſti erat paranymphus.

Hic paranymphus) regiſque amicus intimus, apud Perſas erat ſecundus à rege, vocabaturque Surenas, cujus erat coronare regem. Præerat hic cohorti regiæ, quæ ex ſelectiſſimis, fideliſſimis, regique amiciſſimis, putà nobilibus & dynaſtis qui cùm rege nutriti & educati fuerant, conſtabat. unde erat quaſi dux & primus inter aulæ nobiles & regis amicos. Talis fuit hic Ochozat apud regem Abimelech. *Quid regis paranymphus.*

ET PHICOL DUX MILITUM) Alius hìc eſt Phicol

D ab eo, qui fuit tempore Abrahæ, c. 21. v. 22. hic enim illo fuit poſterior centum annis. Sicut ergo alius fuit Abimelech hic, qui cum Iſaaco, ab illo qui cum Abrahamo fœdus iniit: ita & alius fuit Phicol. Videtur ergo, quòd, ſicut Abimelech commune erat nomen regum Geraris, ita Phicol commune fuerit nomen ducum, non cohortis regiæ (hujus enim dux erat Ochozat) ſed militiæ publicæ, ut jam commune eorum nomen eſt, ut vocentur Magiſtri, vel Generales exercitus. *Phicol.* hebraicè ſignificat *omnis facies*, vel potiùs *omne os*, quaſi omnium militum facies, animi, ora & oculi, in hunc militiæ ducem eſſent converſi; quodque, ſicut facies totum corpus, ita ipſe totum exercitum præire & ducere deberet.

Symbolicè, Eucherius lib. 2. cap. 51. per hos tres amicos Abimelech, accipit Philoſophos triplices, ſcilicet Logicos, Ethicos, Phyſicos: item tres Magos, qui duce ſtella ad Iſaac, id eſt Chriſtum, venerunt.

Vers. 29. NEC FECIMUS QUOD TE LÆDERET) Falſum dicunt: nam ipſis conniventibus, paſtores puteos Iſaaco ademerant. Ita violenti & tyranni prædicant ſuam juſtitiam: juſti verò, cum Jſaac acceptam injuriam diſſimulant, & maleficia beneficiis obruunt, iraſci neſciunt, quia pacifici ſunt & paci ſtudent. Quocirca meritò S. Gregor. homil. 15. in Ezech. Iſaacum ſpeculum pacis & ſimplicitatis ſtatuit, dum ait: *Mentem ſimplicitas placet? Iſaac ad mentem veniat, quem in omnipotentis Dei oculis, vitæ ſuæ tranquillitas ornavit.* Ita David Saulem ſe perſequentem fuga declinavit; & cùm poſſet lædere, noluit, itaque beneficio David victa eſt Saulis invidia. Ita Salomon pacificus fuit, ideoque templum Domino ædificare meruit.

Pacificorum exempla.

S. Jvo cauſidicorum patronus, cùm multis miraculis, tum pietatis operibus clarus, litigantes conciliare ſtudebat, cumque quemdam gravi odio à matre diſſidentem, in gratiam & pacem reducere nequiviſſet, Miſſæ ſacrificium pro eo Deo obtulit. eamde nemine jam ſollicitante, ſolo divino inſtinctu ita animis reſipuerunt, ut & hic filium ſe agnoſceret, & illa matrem.

Paſnutio Abbati & eremitæ revelatum eſt, quendam Heracleæ ſibi vitæ meritis eſſe parem; & quærens, invenit B eum quidem & uxorem & filios habere, ſed poſt ſecundam ſuſceptam prolem, caſtitatem cum ipſa ſervare, juſtitiæ & pietati ſtudere, ac præſertim conjugi, ut, ſi quos inter ſe odio diſtractos cognoviſſet, reconciliaret, pacifici ergo Religioſis æquantur. teſtis eſt Pallad. c. 64.

Hinc Agathon Abbas gloriari ſolebat, ſe nunquam cepiſſe ſomnum, niſi priùs & ſuam adverſus alios, & aliorum contra ſe indignationem placando ſopiret, dictitans illud: *Inquire pacem, & perſequere eam:* &, *Iracundi Deo atque hominibus odioſi ſunt.* In Vitis Patrum.

Joannes Abbas videns Pelium Anachoretam, rogavit eum, quid per 40. annos in eremo profeciſſet? reſpondit ille, *Quòd ſol omnia colluſtrans nunquam me manducantem vidit, nec iratum.* ibidem.

Præfectus monaſterii Scythi rogatus quid eſſet illud Evangelii: *Qui iraſcitur fratri ſuo ſine cauſa,* ſolam juſtā iræ cauſā definivit, ſeparationē à Deo: cæteris quālibet magnis injuriis acceptis qui iraſcitur, eum ſine cauſa iraſci. ibidē.

Edgaro rege Angliæ S. Dunſtanus Cantuar. Archiep. à Deo audivit, pacem Angliæ futuram, quamdiu ille viveret. C Igitur annos ſedecim quibus regnavit, omnia in ſumma pace fuerunt. Perpetuo enim fœdere ſibi vicinos reges devinxerat piratas mari, prædones terra ſubmoverat: quin & feras nam à Ginduaio Gualdenſium rege tributum exegit, annis ſingulis lupos triginta, id ſervatum, donec illud beſtiarum genus aſſidua venatione defecit. Tantus ergo pacificis ſtatus amor, ipſum ad pacem æternam provexit, atque ad cæleſtem gloriam inter Sanctos ſublimavit. ita habet Vita S. Dunſtani.

AUCTUM BENEDICTIONE DOMINI) quia te vidimus benedictum à Domino. Unde Vatablus vertit, *nam tu es benedictus Domini.* Dant enim cauſam cur Iſaacum in pace dimiſerint; quia videlicet videbant eum à Deo protegi & benedici, ac proinde eum tangere non audebant.

Vers. 32. QUEM FODERANT) Hinc & ex v. 25. patet, quòd Iſaac, mox ut venit Berſabee, juſſit reſodi & eruderari puteum dictum Berſabee, quem olim c. 21. v. 30. effoderat Abraham, ſed Geraritæ ex invidia eum humo oppleverant. ita Cajetan. & Abulenſ.

INVENIMUS AQUAM) Ita & Hebræa. Mendoſi ergo hic, uti & alibi, ſunt Septuag. qui habent contrariè, *non* D *invenimus aquam.*

Vers. 33. UNDE APPELLAVIT EUM, ABUNDANTIAM) Pro *abundantiam*, hebraicè eſt שבע, quod pro varietate punctorum tripliciter legi, & explicari poteſt. Primò legi poteſt שבע *ſcheba*, per *ſchin*, & tunc ſignificat ſeptem. q.d. Hic eſt ſeptimus puteus quem effodi. ita Vatablus Rurſum, hic eſt puteus ſeptem agnarum, quibus eum emit Abraham, c. 21. v. 30. & 31. Denique hic puteus ſeptem, id eſt multas & copioſas dabit aquas. Et ita legiſſe & intellexiſſe videri poteſt noſter Interpres, dum vertit, *abundantiā.*

Secundò legi poteſt שבע *ſcebua*, id eſt juramentum, quia ad hunc puteum jurarunt fœduſque inierunt Abraham & Iſaac cum Abimelecho. ita Septuag.

Tertiò legi poteſt שבע *ſeba*, per *ſin*: ita legit Noſter; tumque ſignificat *ſaturitatem*, q.d. Ex hoc puteo ſaturabimur, hic puteus pacificam, copioſam & abundantem nobis A & pecoribus noſtris dabit adaquationem. Hic ſenſus planè eſt ad mentem Iſaaci, ut patet ex v. 22. & aliis.

Myſticè, inquit Hugo Card. *Tres hi putei ſunt tres ſtatus Eccleſiæ, incipientium, proficientium, & perfectorum. Primum fodis, qui vomere contritionis duritiam cordis tui eruderas. Hoc fit in exitu de Ægypto, & ideo talis adhuc in ſe retinet multas reliquias Ægypti, propter quas diabolus multas calumnias movet; unde & puteus iſte, calumniæ nuncupatur. opera enim neophytorum non ſunt uſquequaque pura. Secundum puteum fodis, qui manu bonæ operationis à ſe otii omnis torporem expellis. Eccleſiaſt. 9. Quodcunque poteſt facere manus tua, inſtanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec ſcientia, nec ſapientia erunt apud inferos, quò tu properas. & S. Bernard. Non eſt virtus, niſi creſcat animus in ipſa difficultate. Tertium fodis, qui a ſe temporalia abjicis per contemptum propter Chriſtum. Philip. 3. Omnia detrimentum feci, & arbitror ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaciam. In primo puteo eſt aqua contritionis: in ſecundo eſt aqua compunctionis: in tertio eſt aqua devotionis, in quo contentio nulla eſt, nulla difficultas, ſed ſerenitas conſcientiæ, unde vocatur latitudo. In prima foſſione diabolus expellitur & vincitur: in ſecunda caro ſubjicitur &* B *dejicitur: in tertia mundus: & ita omne bellum ſopitum eſt, & jam eſt pax in carne, pax in mente, pax in mundo.* In omnibus ergo operibus tuis perfectus eſto; ora, ſtude, patere, certa, labora æternitati. deſpice breve hoc tempus, & temporales breveſque voluptates, opes, honores: ſuſpice æterna.

Myſtici tres putei.

ET NOMEN (puteo, deinde vicinæ) URBI IMPOSITUM EST BERSABEE) באר *beer* ſignificat puteum, *ſcabee*, ſive *ſceba*, vel *ſcebua*, per *ſchin*, ſignificat *juramentum*, vel *ſeptem*, uti jam dixi: Berſabee ergo idem eſt, quod puteus juramenti, vel puteus ſeptem agnarum, quas pro eo dedit Abraham. inde enim hic puteus ante centum annos, ab Abraham vocatus eſt Berſabee. Verùm Iſaac leniter *ſchin* in *ſin* inflectens, hebraicè pro *Berſcabee*, dixit *Berſabee*, itaque hunc puteum vocavit. ac conſequenter nomen à patre impoſitum iteravit & renovavit, ſed per exiguum unius literæ flexum alio ſenſu, quàm pater. *Berſabee* enim per *ſin*, ſignificat puteum ſaturitatis; quia eo ſaturata eſt familia Iſaaci, uti jam dixi.

Triplex etymon Berſabee.

Aliter hæc explicat Lipomanus. putat enim ipſe, eodem prorſus ſono & ſenſu, hunc puteum ab Iſaaco vocatum eſſe Berſabee, quo à patre Abrahamo Berſabee vocatus fuerat; ut ſcilicet Berſabee ſit idem, quod puteus C juramenti: cenſet enim Lipoman. Moſen hic reſpicere ad verſum 31. q.d. Eodem die quo Iſaac juramentum & fœdus iniit cum Abimelech, venit ad eum nuncius de puteo hoc patris refoſſo: hinc æquè ut pater, vocavit eum Berſabee, id eſt puteum juramenti; quia æquè ac pater, ad eumdem puteum juravit fœdus Abimelecho.

Verùm prior ſenſus genuinus eſt, & ex mente Iſaaci, eumque expreſſit verſio noſtra, quæ *ſabee* non juramentum, ſed ſaturitatem & abundantiam interpretatur.

Allegoricè, Berſabee eſt Eccleſia militans, in qua eſt abundantia gratiarum.

Anagogicè, Berſabee eſt Eccleſia in cælis triumphans, in qua eſt ſaturitas gloriæ, omniſque boni: de qua canit Pſaltes, *Satiabor cùm apparuerit gloria tua.* &, *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos: quoniam apud te eſt fons vitæ.* Hunc fontem & puteum magno labore effodere oportet, ſimulque reſiſtendum eſt Philiſtinis, foſſionem hujus putei impedientibus, putà hæreticis aliiſque impiis: hi enim litigant de D puteis, id eſt Sacramentis, & S. Scriptura, quos invident; & adimere volunt Catholicis piiſque viris. ita Rupertus.

Berſabee myſticè eſt Eccleſia, maximè triumphans.

ESAU VERO QUADRAGENARIUS DUXIT UXORES) Contigit hoc anno Iſaac centeſimo: natus eſt enim Eſau anno Iſaaci ſexageſimo. Addit Joſephus, has uxores fuiſſe filias Dynaſtarum Hethæorum. Vers. 34.

AMBÆ OFFENDERANT ANIMUM ISAAC] ſuis malis moribus & contumacia; & quia manebant idololatræ. ita Targum Hieroſolymitanum. Vide Iſaac priùs vexatum ab alienis, putà Geraritis, hìc contriſtatum à ſuis, placidè omnia pati & diſſimulare. Vers. 35.

Nota. Eſau invitis parentibus duxit uxores alienigenas, ideoque paterna benedictione privatus & fratri ſubjectus fuit, ut patebit cap. ſequenti. Diſcant hìc juvenes, conjuges accipere ex conſilio parentum, fideles & bene moratas, uti fecit Iſaac, Jacob, Tobias & alii.

Digitized by Google

CAPVT VIGESIMVMSEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jacob fratri dolo præripit benedictionem patris; ei ergo morte minatur Eſau: quare mater Jacobo ſuadet fugam in Haran. Hinc diſce, firmum eſſe Dei propoſitum, promiſſionem, electionem, qua dixerat c. 25. 23. Major ſerviet minori, *quodque illam nulla humana conſilia poſſint evertere.*

1 SEnuit autem Iſaac, & caligaverunt oculi ejus, & videre non poterat: vocavitque Eſau filium ſuum majorem, & dixit ei: Fili mi? Qui reſpondit: Adſum. 2. Cui pater: Vides, inquit, quòd ſenuerim, & ignorem diem mortis meæ. 3. Sume arma tua, pharetram, & arcum, & egredere foras: cumque venatu aliquid apprehenderis, 4. fac mihi inde pulmentum ſicut velle me noſti, & afferut comedam & benedicat tibi anima mea antequam moriar. 5. Quod cùm audiſſet Rebecca, & ille abiiſſet in agrum ut juſſionem patris impleret, 6. dixit filio ſuo Jacob: Audivi patrem tuum loquentem cum Eſau fratre tuo, & dicentem ei, 7. Affer mihi de venatione tua, & fac cibos ut comedam, & benedicam tibi coram Domino antequam moriar. 8. Nunc ergo fili mi, acquieſce conſiliis meis: 9. & pergens ad regem, affer mihi duos hœdos optimos, ut faciam ex eis eſcas patri tuo, quibus libenter veſcitur. 10. quas cùm intuleris, & comederit, benedicat tibi priuſquam moriatur. 11. Cui ille reſpondit: Noſti quòd Eſau frater meus homo piloſus ſit, & ego lenis: 12. ſi attrectaverit me pater meus, & ſenſerit, timeo ne putet me ſibi voluiſſe illudere, & inducam ſuper me maledictionem pro benedictione. 13. Ad quem mater: In me ſit, ait, iſta maledictio, fili mi: tantùm audi vocem meam, & pergens affer quæ dixi. 14. Abiit, & attulit, deditque matri: Paravit illa cibos, ſicut velle noverat patrem illius. 15. Et veſtibus Eſau valdè bonis, quas apud ſe habebat domi, induit eum: 16. pelliculaſque hœdorum circumdedit manibus, & colli nuda protexit. 17. Deditque pulmentum, & panes, quos coxerat, tradidit. 18. Quibus illatis, dixit: Pater mi? At ille reſpondit: Audio. Quis es tu fili mi? 19. Dixitque Jacob: Ego ſum primogenitus tuus Eſau: feci ſicut præcepiſti mihi; ſurge, ſede, & comede de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua. 20. Rurſumque Iſaac ad filium ſuum. Quomodo, inquit, tam citò invenire potuiſti, fili mi? Qui reſpondit: Voluntas Dei fuit ut citò occurreret mihi quod volebam. 21. Dixitque Iſaac: Accede huc, ut tangam te fili mi, & probem utrum tu ſis filius meus Eſau, an non. 22. Acceſſit ille ad patrem, & palpato eo dixit Iſaac: Vox quidem, vox Jacob eſt: ſed manus, manus ſunt Eſau. 23. Et non cognovit eum, quia piloſæ manus ſimilitudinem majoris expreſſerant. Benedicens ergo illi. 24. ait: Tu es filius meus Eſau? Reſpondit, Ego ſum. 25. At ille: Affer mihi, inquit, cibos de venatione tua, fili mi, ut benedicat tibi anima mea. quos cùm oblatos comediſſet, obtulit ei etiam vinum. quo hauſto, 26. dixit ad eum: Accede ad me, & da mihi oſculum, fili mi. 27. Acceſſit, & oſculatus eſt eum. Statimque ut ſenſit veſtimentorum illius fragrantiam, benedicens illi, ait: Ecce odor filii mei ſicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus. 28. Det tibi Deus de rore cæli, & de pinguedine terræ, abundantiam frumenti & vini. 29. Et ſerviant tibi populi, & adorent te tribus: eſto dominus fratrum tuorum, & incurvêtur ante te filii matris tuæ. qui maledixerit tibi, ſit ille maledictus: & qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur. 30. Vix Iſaac ſermonem impleverat: & egreſſo Jacob foras, venit Eſau, 31. coctoſque de venatione cibos intulit patri, dicens: Surge pater mi, & comede de venatione filii tui: ut benedicat mihi anima tua. 32. Dixitque illi Iſaac: Quis enim es tu? Qui reſpondit: Ego ſum filius tuus primogenitus Eſau. 33. Expavit Iſaac ſtupore vehementi: & ultrà quàm credi poteſt, admirans, ait: Quis igitur ille eſt qui dudum captam venationem attulit mihi, & comedi ex omnibus priuſquam tu venires? benedixique ei, & erit benedictus. 34. Auditis Eſau ſermonibus patris, irrugiit clamore magno: & conſternatus, ait: Benedic etiam & mihi, pater mi. 35. Qui ait: Venit germanus tuus fraudulenter, & accepit benedictionem tuam. 36. At ille ſubjunxit: Juſtè vocatum eſt nomen ejus Jacob: ſupplantavit enim me en altera vice: primogenita mea antè tulit, & nunc ſecundò ſurripuit benedictionem meam. Rurſumque ad patrem: Numquid non reſervaſti, ait, & mihi benedictionem? 37. Reſpondit Iſaac: Dominum tuum illum conſtitui, & omnes fratres ejus ſervituti illius ſubjugavi: frumento & vino ſtabilivi eum, & tibi poſt hæc, fili mi, ultrà quid faciam? 38. Cui Eſau: Num unam, inquit, tantùm benedictionem habes, pater? mihi quoque obſecro ut benedicas. Cumque ejulatu magno fleret, 39. motus Iſaac, dixit ad eum: In pinguedine terræ, & in rore cæli deſuper, 40 erit benedictio tua. Vives in gladio, & fratri tuo ſervies: tempuſque veniet, cùm excutias & ſolvas jugum ejus de cervicibus tuis. 41. Oderat ergo ſemper Eſau Jacob pro benedictione qua benedixerat ei pater: dixitque in corde ſuo: Venient dies luctus patris mei, & occidam Jacob fratrem meum. 42. Nuntiata ſunt hæc Rebeccæ: quæ mittens & vocans Jacob filium ſuum, dixit ad eum: Ecce Eſau frater tuus minatur ut occidat te. 43. Nunc ergo, fili mi, audi vocem meam, & conſurgens fuge ad Laban fratrem meum in Haran: 44. habitabiſque cum eo dies paucos, donec requieſcat furor fratris tui, 45. & ceſſet indignatio ejus, obliviſcaturque eorum quæ feciſti in eum, poſtea mittam, & adducam te inde huc. cur utroque orbabor filio in uno die? 46. Dixitque Rebecca ad Iſaac: Tedet me vitæ meæ propter filias Heth: ſi acceperit Jacob uxorem de ſtirpe hujus terræ nolo vivere.

Vers. 1. *Jacob erat 77. annorum cùm ſurripuit benedictionem Eſau.*

SENUIT AUTEM ISAAC) Iſaac hoc anno quo Jacob ejus benedictionem fratri ſurripuit, erat 137. annorum, Eſau verò & Jacob 77. Nam hoc anno 77. Jacob mox à ſurrepta benedictione fratris, timens ejus iram, monitu matris fugit in Meſopotamiam. Id patet ex eo, A quòd Joſeph natus ſit anno Jacobi 91. Joſeph autem natus eſt annis 14. poſt fugam patris in Meſopotamiam, putà poſtquam Jacob ibidem ſervierat 14. annis Laban, pro Rachele & Lia, uti demonſtrabo cap. 30. v. 5. Ergo hæc fuga Jacobi contigit anno vitæ Jacobi 77. ab ho:

hoc enim anno 77. uſque ad annum 91. quo natus eſt Joſeph, intercurrunt præciſè 14. anni jam dicti. ita Euſebius libr. 9. de Præpar. cap. 4. Vide Abulenſem hîc quæſt. 1. & Pererium in præfatione capitis. Vixit poſt hæc Iſaac adhuc annis 43. mortuus eſt enim anno ætatis 180.

ET CALIGAVERUNT] tum ſenio, tum crebris morbis, inquit S. Aug. lib. 16. Civit. c. 30.

Iſaac fuit cæcus per 44. annos. Mor. de patientia in morbis, Par. 2. de patientia.

Nota hîc longam patientiam Iſaac. tulit enim ipſe cæcitatem per 44. annos, ſcilicet ab anno ætatis 137. (ut dixi antè) uſque ad annum 180. quo mortuus eſt. Præclarè dixit S. Sincletica in Vitis Patrum: *Si infirmitas nobis ſupervenit, non contriſtemur; quia ad deſtruenda deſideria corporis nobis proficit. Si amittamus oculos, non feramus graviter, quia extollentiæ inſtrumentum amiſimus. Si ſurdi facti ſumus, non doleamus; quia auditum vanum amiſimus.*

Par. 2. §. 147.

Hinc ibidem alius ſanctus Anachoreta dixit, *Summa religio eſt, ut in infirmitate quis Deo gratias agat: ſicut enim magno & forti medicamine ægritudo corporis curatur, ſic ægritudine corporis cordis vitia retunduntur. Si ferrum ut æruginem per ignem tribulationis amittis, ſi aurum, ſplendidior & purior efficeris, quapropter ſancti Patres deſiderabant ſemper eſſe in infirmitate.*

Par. 1. de B. Polemone.

Ibidem Polemon ſocius B. Pachomii, cùm doloribus ſplenis graviter affligeretur, & rogaretur à fratribus, ut pateretur aliquid remedii impendi, reſpondit: *Si Martyres Chriſti alii per fruſta lacerati, alii capite plexi, alii ignibus cremati ſunt, & tamen uſque in finem fortiter pro fide toleraverunt; cur ego patientiæ præmia parvis cedens, doloribus impatienter abiiciam, & deſiderès vitæ præſentis afflictiones momentaneas inaniter expaveſcam?*

Par. 2. §. 205.

Ibidem legitur de Didymo (qui cæcus fuit per octoginta annos, & tamen in S. Scriptura verſatiſſimus, unde S. Hieron. eum vocat ſuum videntem) quòd rogatus à S. Antonio, an triſtaretur de eo quòd oculis careret, & ille non abnueret, audierit ab Antonio: *Miror prudentem virum ejus rei dolere damno, quam formicæ & pulices habent; & non potius lætari illius poſſeſſione, quam ſoli Sancti & Apoſtoli meruerunt. multò enim melius eſt ſpiritu videre quam carne; & illos oculos poſſidere, in quos feſtuca peccati non poſſit incidere, quàm illos qui ſolo viſu per concupiſcentiam poſſunt hominem in interitum gehennæ mittere.*

Hinc B. Petrus Abbas Claravallenſis, cùm ex vi morbi unum oculum amiſiſſet, monoculus dixit: *Unum de inimicis evaſi, & plus à reſiduo, quàm à perdito formido.* Hinc & nonnulli philoſophi ſibi oculos eruerunt, ne mens diſtraheretur, ſed collecta tota contemplationi vacaret: fideles verò, ut S. Audomarum, Aquilinum, & alios, cæcitatem à Deo petiiſſe & impetraſſe legimus. S. Pigmenius Romanus presbyter cæcus occurrens Juliano Apoſtatæ, cùm ab eo audierit, *Gratias age diis, ô Pigmeni, quòd te videé*; reſpondit, *Gratias ago Deo meo, quòd te non video.* Tam igitur forti animo cæcitatem pertulit, quàm tyrannum contempſit. Dehinc martyrii corona donatus videre cœpit quæ oculus non vidit; & audire, quæ auris non audivit; & intelligere, quæ in cor hominis non aſcenderunt.

VERS. 2. VIDES QUOD SENUERIM, ET IGNORAM DIEM MORTIS MEÆ] Vide, quàm maturè per 43 annos, Iſaac hîc præmeditetur ſuam mortem, eam, utpote incertam, D indies expectet, ad eamque ſe ſuaque omnia comparet. Facto ergo ſuo docet nos, vitam noſtram non aliud eſſe debere quàm meditationem mortis, ut ajebat Plato. Mors enim certa eſt, certoque nobis obventura; ſed dies & hora ejus incerta. Audi Horat. ode 3. l. 2.

Vita eſſe debet jugis meditatio mortis.

Omnes eodem cogimur: omnium
Verſatur urna, ſeriùs, ocyùs
Sors exitura, & nos in æternum
Exilium impoſitura cymbæ.

VERS. 3. & 4. CUMQUE VENATU ALIQUID APPREHENDERIS, FAC MIHI INDE PULMENTUM] Hebraicè, fac mihi מטעמים *matammim*, id eſt guſtamenta, purà delicatioris ibi fercula, quæ guſtum oblectant. erat enim hæc dies benedictionis filii fauſta, læta & ſolemnis, & proinde læto & jucundo epulo celebranda. ita Lipomanus.

Cur Iſaac ferinam petiit ab Eſau.

A Quæres, cur Iſaac petiit ab Eſau carnem ferinam ex venatione, potiùs quàm pullorum, vel agnorum, cùm ea domi ad manum haberet, antequam vellet ei benedicere? Reſp. Primò, quia Iſaac aſſueverat eſui ferinæ, quam ei ex venatione afferebat Eſau, ut patet cap. 25. v. 28. ac conſequenter ea magis paſcebatur & delectabatur. *Cauſa Prima.* Secundò, quia volebat ut Eſau ſe diſponeret ad benedictionem recipiendam, per hanc obedientiam & obſequium venationis. ita Thomas Anglicus. *Secunda.* Tertiò, quia Iſaac neſcius movebatur à Deo, ad emittendum Eſau foras venatum, ut interim Jacob poſſet prævenire Eſau, eique benedictionem præripere: decreverat enim Deus in primogenitura Jacobum præferre Eſau. *Tertia.*

Tropologia.

Tropologicè, docuit hîc Iſaac, dantes ſpiritualia poſſe exigere temporalia, nimirum ſacerdotes & paſtores qui docent, orant, & benedicunt populo, à populo ali debere.

VERS. 7. CORAM DOMINO) vidente, audiente, invocato, annuente & aſpirante Domino. ita Oleaſter, Pererius, & alii. Vide hîc, quàm mirabilis ſit Deus in operibus B & promiſſis ſuis implendis. Nihil minùs ſperare poterat Jacob, quàm ſe benedicendum, cùm pater decreviſſet benedicere Eſau; & tamen benedictio ipſi Jacob contigit. E contrario numquam Eſau certior fuit de benedictione accipienda, quam dum pater ei ſic loqueretur; & tamen tunc vel maximè perdidit eam. Diſce ergo Deo fidere, etiamſi adverſa omnia eveniant: diſce contra ſpem in ſpem credere.

Deus mirabilis in ſuis conſiliis.

EGO LENIS) glaber, non piloſus ut Eſau.

VERS. 13. IN ME SIT ISTA MALEDICTIO) Non quòd Rebecca verè pro filio voluerit excipere patris maledictionem & punitionem, ut vult S. Chryſoſt. Sed ita loquitur, quia ſecura erat de felice eventu: ſciebat enim Deum ita promiſiſſe cap. 25. 23. q. d. Fruſtra times iram patris, illic nullum eſt periculum; ego ſpondeo, imò ſi hæres & dubitas, ego omnem iram in me excipiam. ita Theodor.

Ubi Nota Primò, in Rebecca fidem inconcuſſam in Verbum Dei dicentis, *Major ſerviet minori.* Secundò, ipſa filium inſtruit ad benedictionem petendam, felicem futurum rata, ſi benediceretur à patre, eoque ſancto. C Aliæ matres educant filios ad vanitates & peccata. Tertiò, licet ſciret maritum errare in eo, quòd contra voluntatem Domini majorem filium benedicere volebat; non tamen cum eo jurgatur, non vi obſiſtit, ſed latenter curat, ut benedictio ei obtingat, quem Deus deſtinaverat. Quartò, omnibus modis curat, ne ſenex pater deceptionem ſentiat, itaque turbetur. Quintò, officioſa eſt erga maritum ſenem, cibos ei parando quibus libenter veſcebatur. Sextò, prudenter Jacobum amandat, ut Eſau iram leniat.

Tropologicè, quomodo parentes æqualiter filios diligere, nec unum præferre alteri, aut ſi præferant, id alio modo compenſare debeant, docet ex hoc Iſaaci erga Eſau, & Rebeccæ erga Jacob affectu, S. Ambroſius lib. 2 de Jacob cap. 2. *Accipe*, ait, *bonum certamen inter parentes. Mater deferat affectum, pater judicium: mater circa juniorem tenera pietate propendeat, pater circa ſeniorem naturæ honorificentiam ſervet: hic magis honoret, illa plus diligat: compenſet alter, quod alter imminuit.*

VERS. 14. ATTULIT] duos hœdos quos mater poſtularat: D non quòd pater tam robuſtus eſſet, tantique cibi, ut duos hœdos abſumeret, ut vult Procopius; ſed quia ex duobus hœdis delicatiores partes abſcindere, eaſque patri offerre deſtinabat. ita Diodorus & Abulenſ.

Moral. S. Ambroſ. lib. 2. de Jacob c. 2. *Vicit*, inquit, *ille qui præferebatur oraculo: vicit impigritia tarditatem, manſuetudo duritiam, dum alter venatu aſpero prædam quærit agreſtem, hic mitium cibos meruit.*

VERS. 15. VALDE BONIS) Hebraicè חמדות *chamudot*, id eſt deſiderabilibus; Septuag. *pulchris*: unde in arca inter odoramenta aſſervabat eas mater. Odoratas enim fuiſſe patet v. 27.

Allegoricè, ſtola Eſau, id eſt prophetia, ſacerdotium, & Scriptura veteris teſtamenti a Judæis tranſlata eſt ad Jacob, id eſt ad Chriſtianos. ita S. Ambroſ.

Præ-

VERS. 16. PELLICULASQUE HOEDORUM] ut Jacob videretur eſſe Eſau, qui erat hirſutus.

CIRCUMDEDIT MANIBUS] in modum chirothecarum; nam alioqui manibus uti debebat Jacob, iiſque cibos inferre ad patrem, eique miniſtrare cogebatur.

Jacob, id eſt Chriſtus, induit pelles hœdinas Eſau, id eſt, noſtra peccata in ſe aſſumpſit. Allegoricè, Jacob eſt Chriſtus, qui induit pelles hœdinas, id eſt noſtra peccata in ſe aſſumpſit, ut ea lueret. ita S. Aug. lib. Contra mendac. c. 10. & Proſper 2. p. Prædict. c. 21.

COLLI NUDA] mollitiem & glabritiem colli. ita Hebræa.

QUIS ES TU?] Vox enim Jacob movebat dubium & ſcrupulum Iſaaco, ut ambigeret, an qui loquebatur eſſet Jacob, an Eſau, ideoque rogat Quis es tu?

VERS. 19. *Moraliter.* Diſce hic, quòd Deus quandoque juſtos ſinit aliqualiter ignorare, falli, cadere, decipi, ut ſe agnoſcant. Sic Iſaac ſanctus putabat benedictionem Dei in Eſau implendam eſſe, ſed fallebatur. Secundò, quòd Deus aliquando parvulis revelat, quæ magnis abſcondit: ſic Rebeccæ revelatur, quod Iſaac ignorabat. Idem confitetur Chriſtus Matth. 11. 25.

Quomodo Jacob dixerit ſe eſſe Eſau? Prima expoſitio. EGO SUM PRIMOGENITUS TUUS ESAU) Quæres, an Jacob hic mentitus ſit, & an peccarit. Primò, Origenes, Caſſianus & Chryſoſtomus. Platonem ſecuti cenſent, Jacob mentitum eſſe, ſed licitè & ſine peccato. licere enim ſubinde uti mendacio, quaſi helleboro, vel ſicuti utimur rebus venenatis in pharmacis. Sed hic eſt error jam ab Eccleſia declaratus & reprobatus, adverſus quem ſcripſit S. Aug. lib. contra mendacia.

Secunda. Secundò, Gabriel in 3. d. 38 & Aliaco in 1. qu. 12. in fine cenſent, non licere quidem mentiri per ſe, licere tamen mentiri diſpenſante Deo. Sed communis Doctorum cum S. Auguſt. ſententia eſt, mendacium natura ſua eſſe malum, ac conſequenter nec à Deo diſpenſari non poſſe. Eſt enim mendacium per ſe contra naturam & virtutem veritatis. unde S. Script. omne omnino prohibet mendacium, Eccleſiaſtici 7. v. 14.

Tertia. Tertiò, melius S. Auguſt. l. Contra mendac. c. 10. cenſet hic eſſe figuratam locutionem. Sicut enim Matth. 11. 14. Joannes Baptiſta vocatur Elias, non quoad perſonam, ſed quoad ſpiritum: & Tobiæ 5. 18. Raphael ſe dicit eſſe Azariam, id eſt adjutorem Dei, Ananiæ, id eſt gratiæ Dei, filium: ſic Jacob dicit ſe eſſe Eſau, non quoad nomen & perſonam, ſed quoad jus & primogenituram, ſibi à Deo collatam cap. 25. v. 23. unde ait, *Feci ſicut præcepiſti mihi*: intendiſti enim primariò, præcipere primogenito tuo afferre cibos, & excipere paternam benedictionem: primogenitus autem ſum ego, *Comede* ergo *de venatione mea*, quam non in agro, ſed in ſtabulo venatus ſum.

Quarta & genuina. Verùm dico, videtur Jacob matris impulſu & veſte, & factis & verbis mentiri, non tantum jus, ſed & perſonam Eſau: vult enim patri diligenti perſonam Eſau omnibus modis perſuadere ſe eſſe ipſummet Eſau; unde mentitur dicens, *Feci ſicut præcepiſti mihi*. &, *Comede de venatione mea*. q. d. Sumpſi arma & arcum, venatus ſum; en feram quam apprehendi & coxi; comede ex ea. ita S. Chryſoſtomus, Lyranus, Cajet. Lipoman. Pererius, & alii.

Adde, licet hæc verba amphibologica & ſubtili aliqua ſubintelligentia excuſari & verificari poſſent; tamen eam non videtur habuiſſe Jacob, qui non tam ſubtilis erat, nec talia tantaque verſabat animo; ſed ſimplex erat, rectus, & candidus, atque in hoc negotio præripiendi fratri benedictionem per dolum & fraudem, matri ſimpliciter obedivit, fecitque quidquid illa ſuggeſſit; unde & à patre vocatur fraudulentus, v. 35.

Jacob mentitur, ſed officioſe. Dico Secundò, mendacium hoc Jacob, non perniciosum nec injurium alicui, ſed officioſum fuit, ac conſequenter veniale tantùm peccatum. Erant enim ei ex Dei dono, debita jura primogenituræ, ac proinde ea præripiendo Eſau per dolum, nullam ei faciebat injuriam, ſed rem ſuam ſibi vendicabat. ita Toſtatus, Lipoman. Cajetanus. Adde, forte ex ignorantia invincibili putabat, tam mater, quàm Jacob, id quod putavit Origen. Caſſianus & S. Chryſoſt. ſcilicet, licere ſibi tali caſu & neceſſitate mentiri.

Objectio. Dices, Myſterium fuit hic, ergo non mendacium. Antecedens patet: quia Jacob induens veſtes, & perſonam Eſau, ſignificabat Chriſtum, qui noſtra peccata & pœnas in ſe ſuſcepit. Rurſum ſignificabat Gentes ſurrogandas eſſe Judæis in filiatione & benedictione Abrahæ, puta in gratia, juſtitia & ſalute, uti explicat Apoſtolus Rom. 9. & 10.

Reſponſ. Reſpond. Myſterium hoc fuit ex parte Dei & Spiritus ſancti, qui intendebat allegoricè hoc ſignificare: ſed mendacium fuit ex parte Jacobi: ipſe enim literali ſenſu intendebat patri perſuadere, ſe eſſe Eſau in perſona. Unde myſterium Dei jam dictum eum non excuſat, præſertim cùm ipſe illud tunc ignoraſſe videatur. Adde, myſterium hoc, & hunc myſticum ſenſum non eſſe ſitum in mendacio Jacobi: nec enim veritas falſitate niti poteſt; ſed ſitum eſſe in facto Jacob, quo ſe patri exhibuit, itaque geſſit, ac ſi ipſe eſſet Eſau: facta enim ſæpè à mendacio excuſari poſſunt, ubi verba non poſſunt. Verba enim definitè & determinatè rem & mentem loquentis ſignificant; facta autem confuſè tantum & indeterminatè; unde a mente facientis huc illucve flecti, determinari, & ad hoc illudve ſignificandum dirigi poſſunt. Sic comœdi in comœdiis ſine mendacio alias perſonas regum & principum repræſentant, agendo ea quæ ipſi egerunt, perinde ac ſi ipſimet eſſent reges & principes. *Myſterium non poteſt eſſe mendacium.*

SURGE, SEDE ET COMEDE) Jacebat ergo Iſaac præ ſenio & debilitate in lectulo, ex quo ut ſurgat ad comedendum rogat eum Jacob.

Myſticè S. Ambroſ. lib. de Iſaac c. 5. *Lectus*, ait, *ſanctorum Chriſtus eſt, in quo univerſorum feſſa ſæcularibus præliis corda requieſcunt. In hoc lecto requievit Iſaac, & benedixit filium juniorem.*

VOX QUIDEM, VOX JACOB EST, SED MANUS, MANUS SUNT ESAU] Sic allegoricè Chriſti vox, vox fuit Filii Dei, ſed manus & ſpecies externa, quam viderunt & tetigerunt homines, fuit hominis communis, mortalis & miſeri. unde S. Bernardus ſerm. 28. in Cantica, *Suum*, inquit, *eſt quod auditur in Chriſto; quod videtur, noſtrum: quod loquitur, ſpiritus & vita eſt; quod apparet, mortale eſt & mors: aliud cernitur, & aliud creditur.* VERS. 22.

Hinc ibidem docet quòd notitia veritatis magis per auditum, quam per viſum accipitur. *Caligant*, inquit, *oculi patriarchæ, palatum ſeducitur, fallitur manus, non fallitur auris. Quid mirum ſi auris percipit veritatem, cùm fides ex auditu, auditus per verbum Dei, verbum Dei veritas ſit? Vox, inquit, vox Jacobi: nihil verius. manus autem, manus ſunt Eſau: nihil falſius. Falleris, manus ſimilitudo decipit te. Nec in guſtu veritas, etſi ſuavitas: nam quomodo habet veritatem, qui ſe putat edere venationem, cum domeſticis veſcatur hœdorum carnibus? Multò minùs oculus, qui nihil videt. Non eſt veritas in oculo, non ſapientia: ſolus habet auditus verum, qui percipit verbum.*

Idem clarum eſt in Euchariſtia; In ea enim manus, guſtus & tactus falluntur, dum ſapiunt, guſtant, & judicant eſſe panem; ſed ſola vox non fallit: hæc enim eſt vox Filii Dei, qui falli aut fallere nequit, dicens *Hoc eſt corpus meum.* *In Euchariſtia eſt vox Jacob, id eſt Chriſti, ſed manus ſūt Eſau.*

BENEDICENS ERGO) deſtinans & parans ſe ad benedicendum. τὸ enim *benedicens*, ſignificat hic actum, non perfectum, ſed inchoatum & deſtinatum, puta ipſam deſtinationem & præparationem ad benedicendum: non enim hic, ſed in ſequentibus benedicit Iſaac Jacobo.

UT SENSIT) Odoris fragrantia, quam veſtibus ſuis ſpargebat Jacob cerebrum boni ſenis Iſaac ita recreavit & exhilaravit, ut lætitia perfuſus, & amore filii ardeſcens, in ejus benedictionem prorumperet. VERS. 23.

Ex hoc loco patet, antiquiſſimum eſſe, ut principum virorum & nobilium veſtes pretioſis unguentis, vel odoribus condirentur. Idem patet Cant. 4. 11. *Odor veſtimentorum tuorum ſicut odor thuris.* & pſal. 44. 9. *Myrrha, & gutta, & caſia a veſtimentis tuis.*

ECCE ODOR FILII MEI) Pro *ecce*, hebraicè eſt *vide*, q.d. Video, id eſt ſentio, percipio, odoror miram fragrantiam filii mei. viſus enim pro quovis ſenſu ponitur, uti aliàs dixi.

SICUT ODOR AGRI PLENI) floribus & fructibus

Digitized by Google

bus vernantis. hi enim ſuavem & odoratum ſui halitum expirant, quo mirè homines recreantur. Vox *pleni* non eſt in Hebræo, nec in Chaldæo, ſed in Græco.

Tropol. de odore virtutum vide Rupert. hic, & S. Auguſtin. libr. 16. de Civit. 37. & S. Gregor. homil. 6. in Ezech. qui ait: *Aliter namque olet flos vineæ: quia magna eſt prædicatorum virtus & opinio, qui inebrians mentes audientium. Aliter flos olivæ: quia ſuave eſt opus miſericordiæ; quia more olei fovet & lucet. Aliter flos roſæ: quia candida vita carnis eſt de incorruptione virginitatis. Aliter flos violæ: quia magna eſt virtus humilium, qui ex deſiderio ultima loca tenentes, ſe per humilitatem à terra in altum non ſublevant, & cæleſtis regni purpuram in mente ſervant. Aliter redolet ſpica, cùm ad maturitatem perducitur: quia bonorum operum perfectio ad ſatietatem eorum qui juſtitiam eſuriunt, præparatur.*

Agri benedictio ſita eſt in tribus.

CUI BENEDIXIT DEUS) Hæc agri à Deo benedictio ſita eſt in tribus, uti hic explicat Iſaac, Primò, in odore ſuavi & fragranti, de quo hic dicit, *Sicut odor agri pleni*. Secundo, in *rore cæli*. Dicit potiùs in rore, quàm in pluvia: quia in Palæſtina bis tantùm in anno pluit, nimirum in Octobri cùm ſeminant, ut ſemen germinet, qui proinde in Script. vocatur imber temporaneus: ſecundò in Aprili, ut fruges matureſcant, qui vocatur imber ſerotinus. Hinc intermedio tempore agri continuo rore indigent, ut ſata & ſegetes non exareſcant, ſed vegetentur, alantur & creſcant. Tertiò, in *pinguedine terræ*, ut ſcilicet terra ſit non ſabuloſa, non aquoſa, non ſeneſcens, ſed pinguis, moderatè ſicca, & quaſi juveneſcens, ut uberes fœtus & fructus proferat.

Allegoricè, iſtæ benedictiones impletæ ſunt in Chriſto, ut docet S. Auguſt. lib. 16. Civit. 37. Tropologicè, in anima cujuſque juſti, ut docet S. Gregor. homil. 6. in Ezech. Anagogicè in Beatis, ut docet S. Irenæus lib. 5. cap. 33.

VERS. 29. SERVIANT TIBI POPULI) q. d. Poſteris tuis Davidi, Salomoni & Machabæis ſubjicientur Idumæi, Philiſtini, Arabes, Ammonitæ & alii populi.

Quadruplex benedictio Jacobi.

Nota quatuor partes hujus benedictionis. Prima ad opes pertinet, cùm ait: *Det tibi Deus de rore cæli*, &c. Secunda hæc ad imperium, cùm ait: *Serviant tibi populi*. Tertia ad principatum inter fratres, cùm ait: *Eſto dominus fratrum tuorum*; quibus verbis Jacob accepit jus & dominium in Eſau: ſed executionem hujus juris & dominii non in ſe, ſed in ſuis poſteris accepit, cùm eis poſteri Eſau, putà Idumæi, ſub Davide ſervierunt. Quarta, cum ait: *Qui tibi maledixerit, ſit ille maledictus; & qui tibi benedixerit, benedictionibus repleatur.* Hæc ad Dei favorem pertinet. q. d. Deus tuas tuorumque partes & cauſam aget, qui tui ſunt amici vel inimici, ſuos cenſebit; his maledicendo, id eſt malefaciendo; illis benedicendo, id eſt benefaciendo.

Nota. Hæ benedictiones partim benedictiones, partim prophetiæ ſunt. Iſaac enim ſpiritu prophetico hiſce verbis imprecatur, & ſimul prænuntiat ea, quæ Jacobo & Jacobæis ex Deo Deique favore ſunt obventura.

Iſaaci ecſtaſis.

EXPAVIT ISAAC STUPORE VEHEMENTI] Septuag. *raptus eſt Iſaac in ecſtaſin magnam vehementer.* In hoc ergo pavore & admiratione Iſaac raptus in ecſtaſin, inquit S. Auguſt. quæſt. 80. vidit & dixit ea quæ ſequuntur, ita ut mentem mutaret, & Jacobo, qui fraude benedictionem fratri ſurripuerat, non iraſceretur, ſed eam confirmaret: nimirum in hoc raptu Deus indicavit Iſaaco, factum hoc Jacobi, quoad facti ſubſtantiam, putà quoad ſurreptionem, præventionem, & ſuppoſitionem ſui in primogenitura (licet non quoad modum, putà mendacium) ſuo nutu & inſtinctu geſtum eſſe: Jacobum enim à ſe deſignatum eſſe primogenitum & heredem promiſſionum ſuarum Abrahæ & Iſaaco factarum, non Eſau, velle ergo ſe, ut Iſaac hæc ipſa rata habeat, unde Iſaac ſtatim Deo obediens, mentemque ex Eſau in Jacob commutans, ait: *Et erit benedictus.* ita S. Hieron. Alcuinus, & S. Aug. lib. 16. Civit. c. 37.

DUDUM) Hæc vox non eſt in Hebræo, nec Chaldæo, nec Græco. *Dudum* ergo idem eſt, quod *ante*, ſic enim vulgò dicimus de homine vigili, ſedulo, & acri: Jamdudum, jampridem ille te prævenit, etiamſi paulò antè prævenerit; uti Jacob hic prævenerat Eſau. vix enim egreſſus erat à patre Jacob, cùm ſupervenit Eſau, ut patet verſ. 30. Ubi S. Chryſoſt. hom. 53. miratur Dei erga ſuos ſibique obedientes providentiam: ea enim fecit ut Eſau non rediret, niſi poſt Jacobi, benedictione accepta, egreſſum. *Hinc diſcamus*, ait, *quando quis juxta voluntatem Domini ſua diſpenſare vult, tanto ſuperno ſubſidio adjuvatur, ut hoc plane reipſa experiatur.*

Poſſet Secundò, τὸ *dudum*, non ad egreſſum Jacobi, ſed ad captam venationem, ciboſque ab eo ad patrem illatos referri: pluſculum enim moræ in comedendo & colloquendo cum Jacobo impendit pater.

An Iſaac erraris in perſona Jacobi?

ET ERIT BENEDICTUS) Dices, Error perſonæ irritat humanos contractus, maximè matrimonia: ergo & hanc Iſaaci benedictionem: ipſe enim benedicens Jacobo, non illi, ſed Eſau ſe benedicere putabat & intendebat. Rurſum, Jacob dolo irrepſit & ſurrepſit; dolus autem nemini debet patrocinari, ut habet regula Juris.

Reſpondet Peretius, negando conſequentiam: quia Iſaac non errabat in perſona quoad primariam ſuam intentionem, quæ erat benedicere ei qui erat primogenitus, ſeu quem Deus vellet eſſe primogenitum: is autem erat Jacob, non Eſau. errabat tamen quoad ſecundariam intentionem, qua intendebat benedicere Eſau, putans eum eſſe primogenitum. unde Dei inſtinctu errorem hunc, agnoſcens, intentionemque ſuam corrigens ait, *Et erit benedictus*, ſcilicet Jacob, cui ante benedixi. Dolus autem Jacobi non malus, ſed bonus fuit: illo enim ſibi vindicavit jus & rem ſuam, puta primogenituram, quam aliter ab injuſto, & violento poſſeſſore Eſau obtinere non potuiſſet. Adde, hanc non tam eſſe benedictionem, quam prophetiam, & linguam Iſaaci non tam ab Iſaaco, quàm à Deo motam fuiſſe ad benedicendum Jacobo.

VERS. 34. IRRUGIIT) quaſi leo, ſuam non tantùm triſtitiam, ſed ferociam & furorem, valido clamore quaſi rugitu oſtendens.

Philo & Euſebius cenſent, Eſau ita irrugiiſſe, non tam ex dolore amiſſæ benedictionis (quamquam & hic eum pupugit) quam ex invidentia fraterni incrementi, præſertim quòd illum ſibi prætulerat, ſeque illi ſubjecerat pater.

BENEDIC ETIAM ET MIHI) Hebræa majus habent pathos, *Benedic mihi etiam: ego pater mi*, ſubaudi, filius tuus ſum, iſque verè primogenitus, tibique hactenus carior, & cui paulò antè benedictionem hanc promiſiſti, qui nunc dolo fratris præventus ſum, quique hanc jacturam feci, eò quòd tuæ juſſioni obedierim diſcedens venatum, ut pararem quæ optabas; par ergo eſt, ut mihi quoque benedicas.

Cur Eſau adeo expetiit benedictionem patris? Reſp. quia erat efficax.

Quæres, cur Eſau tam avidè & inſtanter expetiit benedictionem patris? Reſpond. Primò, quia longo uſu didicerant illo tempore homines, patris benedictionem, vel maledictionem plurimum valere, ſæpeque eſſe efficacem in filiis, uti etiamnum non rarò fit. *Benedictio patris*, inquit Sapiens Eccli. 3. v. 11. *firmat domos filiorum, maledictio autem matris eradicat fundamenta.* Ita Sem & Japheth benedicti à Noe: *Benedictus Dominus Deus Sem, ſit Chanaan ſervus ejus, dilatet Deus Japheth*, &c. Gen. 9. 26. idipſum à Deo conſecuti ſunt. Ita Jacobi benedictio data Ephraim & Manaſſe Gen. 48. 20. & alia data duodecim filiis Geneſ. 49. item Moſis data 12. tribubus, Deut. 33. fuit efficax, & reipſa completa. Ita benedictio Tobiæ data filio cap. 5. 21. *Bene ambuletis, & ſit Deus in itinere veſtro, & angelus ejus comitetur vobiſcum*; item benedictio Raguelis ſoceri data Tobiæ, ejuſque uxori Saræ cap. 10. v. 1. fuit efficax. Hinc S. Ambroſius lib. de Benedict. Patriarch. c. 1. *Quantam quoque*, inquit, *debemus parentibus reverentiam, cum legimus* (Gen. 27.) *quoniam qui benedicebatur a patre, benedictus erat: ideo parentibus hanc Deus donat gratiam, ut filiorum pietas provocetur. prærogativa ergo parentum, diſciplina eſt filiorum.* Ita Mathathiæ patris benedictione Machabæi fortes & invicti in bellis evaſerunt, 1. Machab. 2. 69. & ſeq.

Prob. exemplis.

Sic & efficax erat maledictio parentum?

E contrario Cham a patre Noe maledictos, talis in omni ſua Chananæorum poſteritate evaſit. Sic & Ruben a Jacobo ob inceſtum maledictus, talis extitit: idem contigit Levi & Simeoni, Geneſ. 49. v. 4. & 5. Unde ait S. Ambr. ſupra: *Honoret pius patrem propter gratiam, ingratus propter timorem.*

Exem-

Digitized by Google

Exempla; Exemplum memorabile habet S. Aug. l. 22. Civit. 8. de decem prolibus à matre maledictis, qui mox horribili membrorum tremore percuſſi ſunt, ideoque toto penè orbe Romano vagabantur: è quibus duo ad reliquias S. Stephani curati ſunt.

Secundò, quia per hanc patris morientis benedictionem, declarabantur primogeniti, & heredes promiſſionis Abrahæ factæ, uti Jacob hic declaratus eſt. ita Rupertus.

BENEDICTIONEM TUAM] tibi jure naturæ debitam, tibique à me deſtinatam, ſed illam Deus in fratrem tuum tranſtulit.

VERS. 36. JUSTE (rectè, verè, aptè. ita Hebræa) VOCATUM EST NOMEN EJUS JACOB: SUPPLANTAVIT ENIM ME EN ALTERA VICE] Jacob idem eſt quod plantam tenens & ſupplantans. ita dictus eſt ea eo, quod naſcens tenuit plantam fratris. Quo ſignificabatur quòd ſupplantaret fratrem, uti de facto fecit, Primo, aſtutè emendo primogenituram Eſau, c. 25. v. 21. Secundò, hic præripiendo illi benedictionem patris. Arabicus emphaticè vertit, *quia jacobavit me en altera vice*. Jacobare eſt verbum frequens Arabibus ſignificans ſupplantare, & aliquid uſque ad fæcem & extremum extenuare, ſumptum ab Hebræo *akab* & *jaacob*, id eſt ſupplantare & ſupplantator.

VERS. 37. OMNES FRATRES] omnes cognatos & conſanguineos, vel ea te, o Eſau, vel ea Iſmaele, aliiſque fratribus meis, filiis Ceturæ, naſcituros: horum enim uti caput & princeps ſum ego, ita erit & Jacob.

QUID FACIAM?] Eſau benedictionem ſimilem Jacobi, & primogenito debitam poſcebat: hanc dare non poterat Iſaac. unde Apoſtolus Hebr. 12. Eſau cum lachrymis eam requiſiiſſe, ſed fruſtra, nec enim eam impetraſſe, aſſerit; aliam ergo talem qualem dedit ei Iſaac.

VERS. 39. IN PINGUEDINE TERRÆ, ET IN RORE CÆLI DESUPER ERIT BENEDICTIO TUA] Hebraicè eſt, *erit ſeſſio*, vel *habitatio tua*. q. d. Habitabis in terra pingui & fertili, quam Deus fœcundabit immiſſione roris & pluviæ.

Vides hic benedictionem Iſaaci eſſe prophetiam, quæ impleta eſt cap. 33. v. 9. Rurſum, hæc eſt minima benedictionum Jacobo datarum, ſcilicet opulentia vini & tritici; nimirum talis, non alia, homini terreno & carnali debebatur.

VERS. 40. VIVES IN GLADIO] Uberem terram occupabis; attamen non tam ea agricolatione, quàm ex rapina & prędatione vives, non tam tu, quam tua poſteritas. Quàm rapaces & bellicoſi fuerint Idumæi. docet Joſephus l. 4. de Bello Judaico.

ET FRATRI TUO SERVIES (ſub Davide) TEMPUSQUE VENIET, CUM (quo, vel quando) EXCUTIAS ET SOLVAS JUGUM] putà tempore Joram, filii Ioſaphat, Idumæi rebellarunt Judæis, 4. Reg. 8. & à Judęorum jugo liberi manſerunt per 800. annos, uſque ad Hyrcanum, qui eos rurſum ſubegit. ac rurſum Herodes, Antipatri Idumæi filius, regnum Judææ fuit adeptus, tenuitque in ſe & ſuis poſteris uſque ad excidium Hieroſolymæ, per annos 150. Hinc factum eſt, ut tempore Titi & Veſpaſiani, Idumæi cum Romanis Hieroſolymam expugnarint & vaſtarint. Vide Joſephum l. 14. Antiquit. initio, & l. 1. de Bello Judaico.

Moral. S. Ambroſius lib. 2. de Jacob c. 3. *Bonus pater*, ait, *cùm duos haberet filios, unum intemperantem, ſobrium alterum, quò utrique conſuleret, intemperanti præficit ſobrium, & inſipientem prudenti ſtatuit obedire, ut regentis imperio ſuum melioraret affectum.*

VERS. 41. ODERAT ERGO SEMPER ESAU JACOB) Nota hic. Poſt acceptam patris benedictionem ſtatim tentatur Jacob, perſecutionem patitur, denique fugatur è domo patris, ut cogitare poſſet, quis, nihil illi profuiſſe benedictionem, imò obfuiſſe: ſed eventus docuit illam ipſi profuiſſe.

Nota Secundò impietatem & ſtultitiam Eſau. nam Primò, iraſcitur, imò odit fratrem. Secundò, modum vindicandi quærit. Tertiò, non cogitat Dei providentia ſic factum eſſe, nec ſe id commeruiſſe, ſed tantùm quid frater fecerit conſiderat. Quartò, cùm jure benedictionem retrahere non poſſet, ad vim ſe accingit. Quintò, fratrem non tantùm perſequi, ſed & occidere deſtinat. Sextò, patris mortem deſiderat: *Venient*, inquit, *dies luctus patris mei, & occidam fratrem*. Ubi jure S. Chryſ. hom. 53. *Nonne*, inquit, *& iraſcens inſanientibus ipſis non minùs inſanus eſt?* Septimò, omnia hęc celat, donec occaſio ea perficiendi ſe offerat. Quàm ſtultus fuit, qui benedictionem malis mediis, imò peccata peccatis addendo, recuperare tentavit, cùm per hæc magis incurratur maledictio? benefactis enim benedictio Dei accerſenda eſt.

MINATUR] Hebraicè מתנחם *mitenachem*, id eſt VERS. 42. conſolatur ſe, quòd te interficiet.

CUR UTROQUE ORBABOR FILIO IN UNO VERS. 45. DIE?] Si enim hic maneas, pugnandum erit cum fratre, & vel mutuis concidetis vulneribus, vel uno cæſo, alter profugus erit, itaque utriuſque præſentia & ſolatio orbabor.

SI ACCEPERIT JACOB UXOREM DE STIRPE VERS. 46. HUJUS TERRÆ (Chananæam, aut Hethæam, quales accepit Eſau, quæ ſua improbitate & contumacia mihi tibique moleſtæ & inviſæ ſunt) NOLO VIVERE] Hebraicè, *ad quid mihi vita?* q. d. Triſtis & acerba mihi erit vita, ut mori potiùs optem, quàm vivere.

Nota prudentiam Rebeccæ, ut enim fratricidium impediat, fratrem alterum ablegat: neve alterius crimen & machinationem patri prodat, itaque patri triſtitiam, filio patris indignationem conciliet, aliam prætexit ablegandi filii cauſam, eamque veram; ſcilicet nolle ſe Jacobum ducere immorigeram & improbam aliquam Hethæam, ſed cupere ut ducat cognatam aliquam ea Haran, in qua bene morata erat domus patris ſui. Quæ ratio movit Iſaacum, eique perſuaſit, ut mox cap. ſeq. Jacobum ablegaret in Haran. Unde Ambroſ. lib. 2. de Jacob cap. 3. *Diſcamus*, inquit, *a Rebecca, quam providendum ſit ne invidia iracundiam excites, iracundia in parricidium provoces. Veniat Rebecca, hoc eſt patientia, bona cuſtos innocentia, ſuadeat ut iræ locum demus. Concedamus aliquid longiùs, donec tempore indignatio molliatur, offenſionis ſubrepat oblivio.* *Prudens Rebeccæ conſilium.*

Hoc Rebeccæ & Jacobi prudens & ſanctum conſilium ſecutus eſt S. Gregorius Nazianzenus: cum enim in Concilio Conſtantinopolitano ſimultates quorumdam Epiſcoporum, & diſſidia eſſent exorta, eò quòd Nazianzenus ipſis inconſultis, ab aliis eſſet conſecratus Epiſcopus; Nazianzenus loco ſuo & gradu ſponte ceſſit, atque ita eos allocutus eſt: *Suppliciter vos per Trinitatem ipſam oro, ut inter vos omnia rectè pacificeque conſtituatis. quòd ſi ego diſſenſionis inter vos cauſa ſum, nequaquam Jonæ vate venerabilior videri debeo: abiicite me in mare, ac turbarum tempeſtas hæc inter vos ſedabitur. Libens equidem patiar quidquid volueritis, quamquam innocens, veſtræ concordiæ cauſa. eiicite me ſolio, ab orbe pellite; tantum veritatem & pacem diligite. Valete paſtores ſacri, meorumque laborum perpetuò recordamini.* His dictis abiit ad Theodoſium Imp. dimiſſionem petens. *Supplex*, inquit, *oro, ut laboribus hiſce liberer, eſto finis invidiæ, pacem colant Antiſtites, idque tua opera. hoc ego munus à te flagito, hoc mihi poſtremum beneficium largire.* Admiratus virtutem viri Theodoſius, vix tandem acquievit, ac Nectarium ei ſubſtitui paſſus eſt. ita Gregorius presbyter in Vita Nazianzeni. *Imitatus eſt S. Gregorius Nazianz.*

Allegoricè, Rebecca mittens Jacob in Meſopotamiam, ubi genuit 12. Patriarchas, ſignificat Deum Patrem mittentem Filium in terram, ubi procreavit duodecim Apoſtolos. Et ſicut Jacob miſſus eſt ſolus cum baculo: ita Chriſtus venit ſolus, pauper & humilis, ac tales voluit eſſe Apoſtolos, itaque Evangelizare per totum orbem, ut eſſent inſtar angelorum nullius indigentes, quaſi dii quidam terreſtres. ita Irenæus lib. 4. c. 38. & S. Auguſt. ſerm. 79. de Temp.

CA-

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

***J**acob fugiens Eſau vadit in Meſopotamiam, ac in via dormiens videt Deum innixum ſcale, per quam angeli aſcendebant & deſcendebant, ſe conſolantem, indeque locum vocavit Bethel, ac tandem v. 20. votum vovet Deo. Nota, Hæc omnia contigerunt anno ætatis Iacobi 77. uti oſtendi c. 27. initio.*

1. VOcavit itaque Iſaac Jacob, & benedixit eum, præcepitque ei dicens: Noli accipere conju-
gem de genere Chanaan: 2. ſed vade, & proficiſcere in Meſopotamiam Syriæ, ad domum
Bathuel patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxorem de filiabus Laban avunculi tui. 3. Deus autem
omnipotens benedicat tibi, & creſcere te faciat, atque multiplicet: ut ſis in turbas populorum. 4.
Et det tibi benedictiones Abrahæ, & ſemini tuo poſt te: ut poſſideas terram peregrinationis tuæ, quam
pollicitus eſt avo tuo. 5. Cumque dimiſiſſet eum Iſaac, profectus venit in Meſopotamiam Syriæ ad
Laban filium Bathuel Syri, fratrem Rebeccæ matris ſuæ. 6. Videns autem Eſau quòd benedixiſſet
pater ſuus Jacob, & miſiſſet eum in Meſopotamiam Syriæ, ut inde uxorem duceret; & quòd poſt
benedictionem præcepiſſet dicens, Non accipies uxorem de fillabus Chanaan: 7. quodque obediens
Jacob parentibus ſuis iſſet in Sytiam: 8. probans quoque quòd non libenter aſpiceret filias Chanaan
pater ſuus: 9. ivit ad Iſmaelem, & duxit uxorem abſque iis quas priùs habebat, Mahelet filiam
Iſmael filii Abraham, ſororem Nabajot. 10. Igitur egreſſus Jacob de Berſabee, pergebat Haran.
11. Cumque veniſſet ad quemdam locum, & vellet in eo requieſcere poſt ſolis occubitum, tulit de
lapidibus qui jacebant, & ſupponens capiti ſuo dormivit in eodem loco. 12. Viditque in ſomnis ſca-
lam ſtantem ſuper terram, & cacumen illius tangens cælum: angelos quoque Dei aſcendentes & de-
ſcendentes per eam, 13. & Dominum innixum ſcalæ dicentem ſibi: Ego ſum Dominus Deus Abra-
ham patris tui, & Deus Iſaac: Terram, in qua dormis, tibi dabo & ſemini tuo. 14. Eritque ſe-
men tuum quaſi pulvis terræ; dilataberis ad Occidentem, & Orientem, & Septemtrionem, & Me-
ridiem: benedicentur in te & in ſemine tuo cunctæ tribus terræ. 15. Et ero cuſtos tuus quocumque
perrexeris, & reducam te in terram hanc: nec dimittam niſi complevero univerſa quæ dixi. 16. Cum-
que evigilaſſet Jacob de ſomno, ait: Verè Dominus eſt in loco iſto, & ego neſciebam. 17. Pavenſ-
que, Quàm terribilis eſt, inquit, locus iſte! non eſt hic aliud niſi domus Dei, & porta cæli. 18.
Surgens ergo Jacob manè, tulit lapidem quem ſuppoſuerat capiti ſuo, & erexit in titulum, fun-
dens oleum deſuper. 19. Appellavitque nomen urbis Bethel, quæ priùs Luza vocabatur. 20.
Vovit etiam votum, dicens: Si fuerit Deus mecum, & cuſtodierit me in via, per quam ego am-
bulo, & dederit mihi panem ad veſcendum, & veſtimentum ad induendum, 21. reverſuſque fuero
proſperè ad domum patris mei: erit mihi Dominus in Deum, & 22. lapis iſte, quem erexi in titu-
lum, vocabitur Domus Dei; cunctorumque quæ dederis mihi, decimas offeram tibi.

Vers. 1. BENEDIXIT EUM) datam paulò antè benedictio- A nem confirmavit. ita S. Aug.

Vers. 2. IN MESOPOTAMIAM) in Haran, ſive Carrhas urbem Meſopotamiæ, quæ diſtabat à Berſabee, ubi habitabat Iſaac & Jacob, itinere circiter octo dierum.

DOMUM BATHUEL) quæ fuerat Bathuel, ſed eo mortuo, jam erat filii, putà Laban avunculi tui.

Vers. 3. CRESCERE TE FACIAT, ATQUE MULTIPLICET, UT SIS IN TURBAS POPULORUM) creſcere te faciat multa prole & familia, ut multæ tribus & turbæ populorum ex te naſcantur. Ita reipſa populoſæ fuerunt tribus duodecim, deſcendentes ex Jacob.

Vers. 4. SEMINI TUO POST TE) Hinc S. Auguſt. lib. 16. Civit. 38. & ex eo Rupert. colligunt, promiſſiones Dei de terra Chanaan poſſidenda, de numeroſa prole & opibus, de Chriſto ex ſe naſcituro, &c. Abrahæ & Iſaaco factas, appropriatas eſſe Jacobo ejuſque poſteris: atque hac ratione Eſau, quaſi ex ſemine & familia Abrahæ & Iſaaci excluſum externumque cenſeri, & externæ gentis, putà Idumæorum, patrem & conditorem effectum eſſe. unde conſequenter conditione & onere in pacto & benedictione Abrahæ incluſo, putà, lege circumciſionis obligati B non fuerunt Eſau & Idumæi; licet ſponte & liberè eam acceptarint, ut patet Jeremiæ 9. 25. & 26.

Eſau quaſi à familia Abrahæ excluſus.

Idumæi circumciſi, non ex lege, ſed ſponte.

Vers. 5. VENIT IN MESOPOTAMIAM) eo itinere quod fuſiùs enarratur v. 10. Eſt ergo prolepſis; voluit enim Moſes ſimul quaſi in ſynopſi hic ob oculos ponere & opponere geſta tam Eſau, quàm Jacob, ejuſque à fratre fugam & fugæ terminum; ut eam deinde in ſequentibus reſumat, & enarret fuſiùs. Intendit enim Moſes geſta Jacobi, utpote patris duodecim Patriarcharum, omniumque Iſraelitarum, ad longum recenſere: unde ut totus iis incumbere poſſit, obiter geſta Eſau, quæ ſub idem A tempus contigerunt, præmittit & perſtringit.

Moral. S. Ambroſ. lib. 2. de Jacob & vita beata, docet Jacobum etiam in fuga & exilio fuiſſe beatum. *An non beatus Jacob*, inquit, *etiam cum patriam relinqueret? Imò planè beatus, qui dura exilii ſuſcipit, ut fratris mitigaret iracundiam. Nam ſi beatus eſt qui peccatum declinat, utique negari beatus eſſe non poteſt, qui alterius culpam levat, crimen avertit. Paratum itaque parricidium declinavit exilio voluntario, eoque facto ſibi ſalutem quæſivit, fratri innocentiam donavit. Meritò itaque eum divina ubique comitata eſt gratia, ut & cùm dormiret, beatæ vitæ munus acquireret: videbat enim futurorum myſteria, & divina audiebat oracula.*

SYRI) Meſopotamii. vide dicta cap. 25. v. 20.

PROBANS QUOQUE) animadvertens & videns. ita Hebræa. *Probans* ergo hic, non eſt idem quod explorans, ſed q. d. Cùm probatione & experientia didiciſſet & comperiſſet. Videtur Eſau voluiſſe accipere tertiam hanc uxorem, quæ parentibus placeret, vel certè minùs diſpliceret, quàm duæ priores, quæ erant Chananeæ. Noluit verò accipere ex domo Nachor, licet ſciret id B fore gratius parentibus ſuis: idque ex quadam animoſitate, quia ſcilicet eò conceſſerat Jacob, ne videretur fratrem ſequi & imitari, præſertim cùm ipſe illo eſſet ſenior. Vers. 8.

IVIT AD ISMAELEM) ad Iſmaelitas: jam enim quatuordecim annis mortuus erat Iſmael. hæc enim, uti dixi initio c. 27. contigerunt anno Jacobi 77. Iſmael autem mortuus eſt anno ætatis 137. qui fuit Iſaaci 123. Jacobi verò 63. ita Toſtatus. Vers. 9.

TULIT DE LAPIDIBUS) Ex hiſce verbis R. Nehemias, in Midras Tehillim, ad illud pſal. 90. *Angelis ſuis Deus mandavit de te*; & liber Rabboth hoc loco, putant Vers. 11.

Jaco-

Jacobum tres lapides accepiſſe, eoſque converſos eſſe in unum, de quo dicitur v. 18. *Tulit lapidem quem ſuppoſuerat capiti ſuo, & erexit in titulum*; ut eo ſignificaretur myſterium S. Trinitatis, in qua tres perſonæ coeunt in unam eſſentiam, ideoque Jacobum v. 17. exclamaſſe: *Quàm mirabilis eſt locus iſte!* Verùm hoc videtur Rabbinicum commentum & fabella; nil enim tale habet S. Hieron. aut ullus veterum, vel novorum Interpretum. Quod ergo dicitur, *Tulit de lapidibus*, ſubaudi unum grandiorem aptioremque, uti ſe explicat v. 18. dicens: *Tulit lapidem quem ſuppoſuerat capiti ſuo.*

SUPPONENS CAPITI SUO] Moral. Nota hìc Jacobum durum ſibi ſternere lectum & pulvinar, ſcilicet lapidem: quia cæli aulicos durus lectus, durus victus, omnia dura decent. *Vide*, ait S. Chryſoſt. *pueri robur, qui lapidibus pro pulvinari nititur: vide maſculum ſpiritum: ſuper pavimentum dormit.* Sed hoc lapide (qui typus fuit Chriſti) refrigeratur & firmatur. Unde S. Hieron. in pſalm. 133. lapidem iſtum Jacob vocat lapidem adjutorii: Qui talem, inquit, habebat pulvillum, in quo refrigerabat æſtum perſecutionis, videt ſcalam, qua, ſi opus foret, in cælum reciperetur. Chriſtus ergo eſt pulvinar laborantium, in quo ſuaviter conquieſcunt, ac cæli refrigeria capiunt. Ex adverſo lecti aurei & molles, ſunt quaſi ſepulchra ſomni, mollitiei, torporis & acediæ; cùm duri & lapidei ſint gymnaſia & palæſtræ roboris & virtutis. Quocirca S. Ambroſ. lib. 2. de Jacob: *Jacob*, ait, *in ſomno bonus operarius, quoniam plus negotii cum Deo peregit dormiendo, quam vigilando.* Nam in ſomnis magnificas Dei conſolationes, viſiones, benedictiones & promiſſiones accepit, juxta illud Cant. 5. 2. *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Unde Clemens Alexand. lib. 2. Pædagogi cap. 9. ita ſobriè dormientes exæquat angelis ſemper vigilantibus, dum vitæ æternitatem ex meditatione vigiliæ ſuſcipiunt. Ubi ſignificat animam quaſi mori, ſi ceſſet à meditatione; vivere verò & æternare, ſi in continua meditatione ſe exerceat.

VERS. 12. VIDITQUE IN SOMNIS] Fuit ergo hæc viſio imaginaria & ſymbolica.

An Deus in terra ad ſcalam ſteterit.

SCALAM STANTEM] Septuag. *ſcalam firmatam.* Cenſet Alcazar in Apocal. 4. v. 1. Deum ad ſcalam hanc, non in cœlo, ſed in terra, ad imos ſcalæ gradus conſtitiſſe, ut eam teneret & firmaret: quia ipſe cum Jacobo, in terra, ad ſcalam dormiente, locutus eſt: erat ergo ei vicinus. Verùm aptiùs Joſephus & Cajet. cenſent, Deum in cælo conſtitiſſe, ſummiſque ſcalæ gradibus innixum fuiſſe. Nam ad Deum per ſcalam hanc aſcendebant angeli, ut ejus juſſa in terram perferrent, nec mirum eſt Deum è cælo locutum eſſe Jacobo, in terra exiſtenti; quia locutio hæc, uti & viſio, non fuit ſenſibilis, ſed imaginaria vel intellectualis, quæ inter remotiſſimos fieri poteſt, ſæpeque fit, non tantùm à Deo, ſed etiam ab angelis.

Quid ſcala Jacob ad literam ſignificet.

Quæres Primò, quid ad literam hæc ſcala Jacob ſignificet?

Reſpondet Philo & Origenes apud S. Hieron. epiſt. 161. ſcalam hanc eſſe μετεμψύχωσιν, ſive migrationem animæ hominis ex corpore in corpus. Cenſent enim ipſi, animam cujuſque hominis ante corpus extitiſſe, & quoties tunc peccavit, atque è cælo quaſi in terram deſcendit, toties illam nunc corpora mutare, ex uno in aliud migrando, donec per illa, quaſi per quoſdam pœnitentiæ (inſtar ſcalæ) gradus in cælum rurſum aſcendat. Rurſum in deſcenſu hoc animæ hos gradus aſſignat Origenes.

Origenis delirium.

Primò, inquit, anima in ſubtiliora corpora demittitur: deinde, ſi peccare pergat, in craſſiora: ac tandem in terrena corpora detruditur. Porrò Philo libr. de Plantatione Noe ſcribit, per hanc ſcalam animarum in corpora, dum naſcuntur, deſcenſum ſignificari, vel reipſa fieri. Explicans enim hæc verba, *Vidit Jacob ſcalam*, ait, *Aer inſtar populoſæ civitatis, cives immortales habet, ſcilicet animas, quæ ſtellis numero ſunt pares: harum aliæ deſcendunt illigandæ corporibus mortalibus*, &c.

Orig. cenſet animas eſſe angelos.

Hinc & Origenes finxit animas hominum fuiſſe angelos, qui ob peccata in cælo commiſſa detruſi, per hanc ſcalam deſcenderunt gradatim in alia & alia corpora, magis ſemper vilia. Audi S. Hieron. ad Pammach. contra errores Joannis Hieroſol. *Docet Origenes per ſcalam Jacob paulatim rationabiles creaturas ad ultimum gradum, id eſt ad carnem & ſanguinem deſcendere, nec fieri poſſe, ut de centenario numero ſubitò quis ad unum numerum præcipitetur, niſi per ſingulos numeros, quaſi per ſcalæ gradus ad ultimum uſque perveniat, & tot mutare corpora, quot de cælo ad terram mutaverint manſiones.* Dat exemplum: *Finge aliquem tribunitiæ poteſtati ſuo vitio regradatum, per ſingula militiæ equeſtris officia ad tironis vocabulum devolutum, numquid ex tribuno ſtatim fit tiro? Non, ſed antè primicerius, deinde ſenator, ducenarius, biarchus, circitor, eques, deinde tiro.* Sed hæc Pythagoræ & Origenis ſunt deliria.

Scala ſymbolum eſt divinæ gubernationis.

Dico ergo cum Theodoreto, Aben Ezra, Hebræis & Pererio, ſcalam hanc, Primò, ſymbolum eſſe providentiæ & gubernationis divinæ; unde Deus illi innititur, quaſi prima cauſa & primum movens omnium,

——qui tempus ab ævo
Ire jubet, ſtabiliſque manens dat cuncta moveri.

Secundò, angeli aſcendunt & deſcendunt, quaſi miniſtri & executores providentiæ Dei, quibus Deus ſigillatim ſua munia cuique diſtribuit.

Tertiò, hæc ſcala à cælo in terram pertingit, quia Deus inferiora per ſuperiora, homines per angelos gubernat.

Quartò, duo ſcalæ latera, ſunt ſuavitas & fortitudo, Deus enim ſua ſapientia mundum gubernans, attingit à fine uſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuaviter.

Quintò, varii ſcalæ gradus, ſunt varii modi providentiæ Dei, & variæ rerum ſpes & perfectiones inde manantes.

Sic Homerus Iliade 9. Dei providentiam deſcribit & repræſentat per catenam auream, à Jove è cœlo demiſſam in terras, qua Jupiter omnia comprehendit, conſtringit, & ad ſe retrahit.

Angeli deſcendentes, felicem Jacobi abitum in Haran; aſcendentes, felicem ejus reditum in Chanaan ſignificant. Tria gravamina Jacobi levat Deus per tres conſolationes.

Secundò, magis propriè & particulatim Diodorus Tarſenſis, per angelos deſcendentes felicem abitum Jacobi in Meſopotamiam, per aſcendentes verò felicem ejuſdem reditum in Palæſtinam, ſignificari docet. Voluit enim Deus hac viſione conſolari & animare Jacobum, qui parentes derelinquens, & fratri exoſus, profugus, exul & ſolitarius, mœſtus & ſollicitus, durè hìc cubabat in ſaxo, q. d. Noli triſtari, noli timere, o Jacob. Scio, tria te gravant & angunt, patria, parentes, frater: huic tria quæ te conſolentur, oppono ſcalam, Deum, angelos. Primò, patriam deſeruiſti, peregrinus in terram alienam tendis; at vide ſcalam, quæ tibi cælum reſerat, quæ viam tibi in cælum paratam oſtendit. Secundò, parentes dereliquiſti, & profugus ad incognitos pergis in Meſopotamiam; at ſcito Deum iter hoc tuum dirigere, tibi adeſſe, te ducere, protegere, qui pariter ſua ope te benedicet & locupletabit. Tertiò, fratri es exoſus, & ſolus peregrinaris; at ſcito angelos tibi eſſe comites & duces, qui te ſalvum ducent in Meſopotamiam, & incolumem reducent ad parentes in Chanaan. Hunc eſſe ſenſum literalem patet ex ſequentibus, quæ hæc ita ad amuſſim eveniſſe Jacobo enarrant.

Moral. Nota hìc, Deum ſuos, præſertim virtute inſignes & heroes, qualis erat Jacob, tanta cura per ſe & per angelos curare, ac ſi iis totus incumberet, nec quidquam aliud curaret in toto mundo, juxta illud Cant. 2. 16. *Dilectus meus mihi, & ego illi.* Ubi S. Bernard. ſerm. 68. in Cant. *itane*, ait, *huic intenta eſt illa majeſtas, cui gubernatio univerſitatis incumbit? & cura ſæculorum ad ſola transfertur negotia, imò otia amoris? ita plane. Omnia enim propter electos. Ergo providentiam cæteris creaturis non negamus: curam Dei ſola ſponſa vendicat ſibi.* Talis fuit B. Virgo, quæ in hac ſcala eſt ſummus gradus, cui Deus incumbit, uti mox dicam. Unde S. Thom. 2. 2. quæſt. 103. art. 4. ad 2. docet eam præ aliis Sanctis hyperdulia coli: quia ſua, ait, operatione fines divinitatis, propinquiùs attigit: in incarnatione enim Chriſti fecit omne id, ad quod extendere ſe poteſt vis naturæ: qua deficiente, ſucceſſit divinitas, ut ipſam ſubſtantiam operis deinde ſola perficeret.

Quid ſcala hæc ſignificet allegoricè?

Quæres Secundò, quid allegoricè hæc ſcala Jacob ſignificet.

Reſpondet Euſtathius hanc ſcalam ſignificare crucem Chriſti. Sic & S. Auguſt. ſerm. 79. Dominus, ait, ſcalæ incumbens eſt Chriſtus in cruce pendens; inde uxorem accepit, id eſt Eccleſiam ſibi ſociavit. Aptè; crux enim eſt ſcala & via, per quam Chriſtus, omneſque Chriſtiani in

cælum

Digitized by Google

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jacob fugiens Eſau vadit in Meſopotamiam, ac in via dormiens videt Deum innixum ſcalæ, per quam angeli aſcendebant & deſcendebant, ſe conſolantem, indeque locum vocavit Bethel, ac tandem v. 20. votum vovet Deo, Nota, Hæc omnia contigerunt anno ætatis Jacobi 77. uti oſtendi c. 27. initio.

1. Vocavit itaque Iſaac Jacob, & benedixit eum, præcepitque ei dicens: Noli accipere conju-
gem de genere Chanaan: 2. ſed vade, & proficiſcere in Meſopotamiam Syriæ, ad domum
Bathuel patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxorem de filiabus Laban avunculi tui. 3. Deus autem
omnipotens benedicat tibi, & creſcere te faciat, atque multiplicet: ut ſis in turbas populorum. 4.
Et det tibi benedictiones Abrahæ, & ſemini tuo poſt te: ut poſſideas terram peregrinationis tuæ, quam
pollicitus eſt avo tuo. 5. Cumque dimiſiſſet eum Iſaac, profectus venit in Meſopotamiam Syriæ ad
Laban filium Bathuel Syri, fratrem Rebeccæ matris ſuæ. 6. Videns autem Eſau quòd benedixiſſet
pater ſuus Jacob, & miſiſſet eum in Meſopotamiam Syriæ, ut inde uxorem duceret; & quòd poſt
benedictionem præcepiſſet dicens, Non accipies uxorem de filiabus Chanaan: 7. quodque obediens
Jacob parentibus ſuis iſſet in Syriam: 8. probans quoque quòd non libenter aſpiceret filias Chanaan
pater ſuus: 9. ivit ad Iſmaelem, & duxit uxorem abſque iis quas priùs habebat, Mahelet filiam
Iſmael filii Abraham, ſororem Nabajot. 10. Igitur egreſſus Jacob de Berſabee, pergebat Haran.
11. Cumque veniſſet ad quemdam locum, & vellet in eo requieſcere poſt ſolis occubitum, tulit de
lapidibus qui jacebant, & ſupponens capiti ſuo dormivit in eodem loco. 12. Viditque in ſomnis ſca-
lam ſtantem ſuper terram, & cacumen illius tangens cælum: angelos quoque Dei aſcendentes & de-
ſcendentes per eam, 13. & Dominum innixum ſcalæ dicentem ſibi: Ego ſum Dominus Deus Abra-
ham patris tui, & Deus Iſaac: Terram, in qua dormis, tibi dabo & ſemini tuo. 14. Eritque ſe-
men tuum quaſi pulvis terræ; dilataberis ad Occidentem, & Orientem, & Septemtrionem, & Me-
ridiem: benedicentur in te & in ſemine tuo cunctæ tribus terræ. 15. Et ero cuſtos tuus quocumque
perrexeris, & reducam te in terram hanc: nec dimittam niſi complevero univerſa quæ dixi. 16. Cum-
que evigilaſſet Jacob de ſomno, ait: Verè Dominus eſt in loco iſto, & ego neſciebam. 17. Pavenſ-
que, Quàm terribilis eſt, inquit, locus iſte! non eſt hic aliud niſi domus Dei, & porta cæli. 18.
Surgens ergo Jacob manè, tulit lapidem quem ſuppoſuerat capiti ſuo, & erexit in titulum, fun-
dens oleum deſuper. 19. Appellavitque nomen urbis Bethel, quæ priùs Luza vocabatur. 20.
Vovit etiam votum, dicens: Si fuerit Deus mecum, & cuſtodierit me in via, per quam ego am-
bulo, & dederit mihi panem ad veſcendum, & veſtimentum ad induendum, 21. reverſuſque fuero
proſperè ad domum patris mei: erit mihi Dominus in Deum, & 22. lapis iſte, quem erexi in titu-
lum, vocabitur Domus Dei; cunctorumque quæ dederis mihi, decimas offeram tibi.

Vers. 1. BENEDIXIT EUM] datam paulò antè benedictionem confirmavit. ita S. Aug.

Vers. 2. IN MESOPOTAMIAM) in Haran, ſive Carrhas urbem Meſopotamiæ, quæ diſtabat à Berſabee, ubi habitabat Iſaac & Jacob, itinere circiter octo dierum.

DOMUM BATHUEL) quæ fuerat Bathuel, ſed eo mortuo, jam erat filii, puta Laban avunculi ſui.

Vers. 3. CRESCERE TE FACIAT, ATQUE MULTIPLICET, UT SIS IN TURBAS POPULORUM) creſcere te faciat multa prole & familia, ut multæ tribus & turbæ populorum ex te naſcantur. Ita reipſa populoſæ fuerunt tribus duodecim, deſcendentes ex Jacob.

Vers. 4. SEMINI TUO POST TE) Hinc S. Auguſt. lib. 16. Civit. 38. & ex eo Rupert. colligunt, promiſſiones Dei de terra Chanaan poſſidenda, de numeroſa prole & opibus, de Chriſto ex ſe naſcituro, &c. Abrahæ & Iſaaco factas, appropriatas eſſe Jacobo ejuſque poſteris: atque hac ratione Eſau, quaſi ex ſemine & familia Abrahæ & Iſaaci excluſum externumque cenſeri, & externæ gentis, putà Idumæorum, patrem & conditorem effectum eſſe. unde conſequenter conditione & onere in pacto & benedictione Abrahæ incluſo, putà, lege circumciſionis obligati non fuerunt Eſau & Idumæi; licet ſpontè & liberè eam acceptarint, ut patet Jeremiæ 9. 25. & 26.

Eſau quaſi à familia Abrahæ excluſus.

Idumæi circumciſi, non ex lege, ſed ſponte.

Vers. 5. VENIT IN MESOPOTAMIAM) eo itinere quod fuſiùs enarratur v. 10. Eſt ergo prolepſis; voluit enim Moſes ſimul quaſi in ſynopſi hic ob oculos ponere & opponere geſta tam Eſau, quàm Jacob, ejuſque à fratre fugam & fugæ terminum; ut eam deinde in ſequentibus reſumat, & enarret fuſiùs. Intendit enim Moſes geſta Jacobi, utpote patris duodecim Patriarcharum, omniumque Iſraelitarum, ad longum recenſere: unde ut totus iis incumbere poſſit, obiter geſta Eſau, quæ ſub idem tempus contigerunt, præmittit & perſtringit.

Moral. S. Ambroſ. lib. 2. de Jacob & vita beata, docet Jacobum etiam in fuga & exilio fuiſſe beatum. *An non beatus Jacob*, inquit, *etiam cùm patriam relinqueret? Imo plane beatus, qui dura exilii ſuſcipit, ut fratris mitigaret iracundiam. Nam ſi beatus eſt qui peccatum declinat, utique negari beatus eſſe non poteſt, qui alterius culpam levat, crimen avertit. Paratum itaque parricidium declinavit exilio voluntario, eoque facto ſibi ſalutem quæſivit, fratri innocentiam donavit. Meritò itaque eum divina ubique comitata eſt gratia, ut & cùm dormiret, beatæ vitæ munus acquireret: videbat enim futurorum myſteria, & divina audiebat oracula.*

SYRI) Meſopotamii. vide dicta cap. 25. v. 20.

PROBANS QUOQUE) animadvertens & videns. ita Hebræa. *Probans* ergo hic, non eſt idem quod explorans, ſed q. d. Cùm probatione & experientia didiciſſet & comperiſſet. Videtur Eſau voluiſſe accipere tertiam hanc uxorem, quæ parentibus placeret, vel certè minùs diſpliceret, quàm duæ priores, quæ erant Chananeæ. Noluit verò accipere ex domo Nachor, licet ſciret id fore gratius parentibus ſuis: idque ex quadam animoſitate, quia ſcilicet eò conceſſerat Jacob, ne videretur fratrem ſequi & imitari, præſertim cùm ipſe illo eſſet ſenior. Vers. 8.

IVIT AD ISMAELEM) ad Iſmaelitas: jam enim quatuordecim annis mortuus erat Iſmael. hæc enim, uti dixi initio c. 27. contigerunt anno Jacobi 77. Iſmael autem mortuus eſt anno ætatis 137. qui fuit Iſaaci 123. Jacobi verò 63. ita Toſtatus. Vers. 9.

TULIT DE LAPIDIBUS) Ex hiſce verbis R. Nehemias, in Midras Tehillim, ad illud pſal. 90. *Angelis ſuis Deus mandavit de te*; & liber Rabboth hoc loco, putant Vers. 11.

Jaco-

Digitized by Google

Jacobum tres lapides accepiſſe, eoſque converſos eſſe in unum, de quo dicitur v. 18. *Tulit lapidem quem ſuppoſuerat capiti ſuo, & erexit in titulum*; ut eo ſignificaretur myſterium S. Trinitatis, in qua tres perſonæ coeunt in unam eſſentiam, ideoque Jacobum v. 17. exclamaſſe: *Quàm mirabilis eſt locus iſte!* Verùm hoc videtur Rabbinicum commentum & fabella; nil enim tale habet S. Hieron. aut ullus veterum, vel novorum Interpretum. Quod ergo dicitur, *Tulit de lapidibus*, ſubaudi unum grandiorem aptioremque, uti ſe explicat v. 18. dicens: *Tulit lapidem quem ſuppoſuerat capiti ſuo*.

SUPPONENS CAPITI SUO] Moral. Nota hìc Jacobum durum ſibi ſternere lectum & pulvinar, ſcilicet lapidem: quia cæli aulicos durus lectus, durus victus, omnia dura decent. *Vide*, ait S. Chryſoſt. *pueri robur, qui lapidibus pro pulvinari utitur: vide maſculum ſpiritum: ſuper pavimentum dormit.* Sed hoc lapide (qui typus fuit Chriſti) refrigeratur & firmatur. Unde S. Hieron. in pſalm. 133. lapidem iſtum Jacob vocat lapidem adjutorii: Qui talem, inquit, habebat pulvillum, in quo refrigerabat æſtum perſecutionis, videt ſcalam, qua, ſi opus foret, in cælum reciperetur. Chriſtus ergo eſt pulvinar laborantium, in quo ſuaviter conquieſcunt, ac cæli refrigeria capiunt. Ex adverſo lecti aurei & molles, ſunt quaſi ſepulchra ſomni, mollitiei, torporis & acediæ; cùm duri & lapidei ſint gymnaſia & palæſtræ roboris & virtutis. Quocirca S. Ambroſ. lib. 2. de Jacob: *Jacob*, ait, *in ſomno bonus operarius, quoniam plus negotii cum Deo peregit dormiendo, quam vigilando.* Nam in ſomnis magnificas Dei conſolationes, viſiones, benedictiones & promiſſiones accepit, juxta illud Cant. 5. 2. *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Unde Clemens Alexand. lib. 2. Pædagogi cap. 9. ita ſobriè dormientes exæquat angelis ſemper vigilantibus, dum vitæ æternitatem ex meditatione vigiliæ ſuſcipiunt. Ubi ſignificat animam quaſi mori, ſi ceſſet à meditatione; vivere verò & æternare, ſi in continua meditatione ſe exerceat.

VERS. 12. VIDITQUE IN SOMNIS] Fuit ergo hæc viſio imaginaria & ſymbolica.

An Deus in terra ad ſcalam ſteterit.

SCALAM STANTEM] Septuag. *ſcalam firmatam*. Cenſet Alcazar in Apocal. 4. v. 1. Deum ad ſcalam hanc, non in cœlo, ſed in terra, ad imos ſcalæ gradus conſtitiſſe, ut eam teneret & firmaret: quia ipſe cum Jacobo, in terra, ad ſcalam dormiente, locutus eſt: erat ergo ei vicinus. Verùm aptiùs Joſephus & Cajet. cenſent, Deum in cælo conſtitiſſe, ſummiſque ſcalæ gradibus innixum fuiſſe. Nam ad Deum per ſcalam hanc aſcendebant angeli, ut ejus juſſa in terram perferrent, nec mirum eſt Deum è cælo locutum eſſe Jacobo, in terra exiſtenti: quia locutio hæc, uti & viſio, non fuit ſenſibilis, ſed imaginaria vel intellectualis, quæ inter remotiſſimos fieri poteſt, ſæpeque fit, non tantùm à Deo, ſed etiam ab angelis.

Quid ſcala Jacob ad literam ſignificet.

Quæres Primò, quid ad literam hæc ſcala Jacob ſignificet?

Reſpondet Philo & Origenes apud S. Hieron. epiſt. 161. ſcalam hanc eſſe μετεμψύχωσιν, ſive migrationem animæ hominis ex corpore in corpus. Cenſent enim ipſi, animam cujuſque hominis ante corpus extitiſſe, & quoties tunc peccavit, atque è cælo quaſi in terram deſcendit, toties illam nunc corpora mutare, ex uno in aliud migrando, donec per illa, quaſi per quoſdam pœnitentiæ (inſtar ſcalæ) gradus in cælum rurſum aſcendat. Rurſum in deſcenſu hoc animæ hos gradus aſſignat Origenes.

Origenis delirium.

Primò, inquit, anima in ſubtiliora corpora demittitur: deinde, ſi peccare pergat, in craſſiora: ac tandem in terrena corpora detruditur. Porrò Philo libr. de Plantatione Noe ſcribit, per hanc ſcalam animarum in corpora, dum naſcuntur, deſcenſum ſignificari, vel reipſa fieri. Explicans enim hæc verba, *Vidit Jacob ſcalam*, ait, *Aer inſtar populoſæ civitatis, cives immortales habet, ſcilicet animas, quæ ſtellis numero ſunt pares: harum aliæ deſcendunt illigandæ corporibus mortalibus*, &c.

Orig. cenſet animas eſſe angelos.

Hinc & Origenes finxit animas hominum fuiſſe angelos, qui ob peccata in cælo commiſſa detruſi, per hanc ſcalam deſcenderunt gradatim in alia & alia corpora, magis ſemper vilia. Audi S. Hieron. ad Pammach. contra errores Joannis Hieroſol. *Docet Origenes per ſcalam Jacob paulatim rationabiles creaturas ad ultimum gradum, id eſt ad carnem & ſanguinem deſcendere, nec fieri poſſe, ut de centenario numero ſubitò quis ad unum numerum præcipitetur, niſi per ſingulos numeros, quaſi per ſcalæ gradus ad ultimum uſque perveniat, & tot mutare corpora, quot de cælo ad terram mutaverint manſiones.* Dat exemplum: *Finge aliquem tribunitiæ poteſtatis ſuo vitio regradatum, per ſingula militiæ equeſtris officia ad tironis vocabulum devolutum, numquid ex tribuno ſtatim fit tiro? Non, ſed antè primicerius, deinde ſenator, ducenarius, biarchus, circitor, eques, deinde tiro.* Sed hæc Pythagoræ & Origenis ſunt deliria.

Scala ſymbolum eſt divinæ gubernationis.

Dico ergo cum Theodoreto, Aben Ezra, Hebræis & Pererio, ſcalam hanc, Primò, ſymbolum eſſe providentiæ & gubernationis divinæ; unde Deus illi innititur, quaſi prima cauſa & primum movens omnium,

—— *qui tempus ab ævo*
Ire jubet, ſtabiliſque manens dat cuncta moveri.

Secundò, angeli aſcendunt & deſcendunt, quaſi miniſtri & executores providentiæ Dei, quibus Deus ſigillatim ſua munia cuique diſtribuit.

Tertiò, hæc ſcala à cælo in terram pertingit, quia Deus inferiora per ſuperiora, homines per angelos gubernat.

Quartò, duo ſcalæ latera, ſunt ſuavitas & fortitudo, Deus enim ſua ſapientia mundum gubernans, attingit à fine uſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuaviter.

Quintò, varii ſcalæ gradus, ſunt varii modi providentiæ Dei, & variæ rerum ſpes & perfectiones inde manantes.

Sic Homerus Iliade 8. Dei providentiam deſcribit & repræſentat per catenam auream, à Jove è cœlo demiſſam in terras, qua Jupiter omnia comprehendit, conſtringit, & ad ſe retrahit.

Angeli deſcendentes, felicem Jacobi abitũ in Haran; aſcendẽtes, felicem eius reditum in Chanaan ſignificant.

Secundò, magis propriè & particulatim Diodorus Tarſenſis, per angelos deſcendentes felicem abitum Jacobi in Meſopotamiam, per aſcendentes verò felicem ejuſdem reditum in Palæſtinam, ſignificari docet. Voluit enim Deus hac viſione conſolari & animare Jacobum, qui parentes derelinquens, & fratri exoſus, profugus, exul & ſolitarius, mœſtus & ſollicitus, durè hìc cubabat in ſaxo. q. d. Noli triſtari, noli timere, ô Jacob. Scio, tria te gravant & angunt, patria, parentes, frater: hiſce tria quæ te conſolentur, oppono ſcalam, Deum, angelos.

Tria gravamina Jacobi levat Deus per tres conſolationes.

Primò, patriam deſeruiſti, peregrinus in terram alienam tendis; at vide ſcalam, quæ tibi cælum reſerat, quæ viam tibi in cælum paratam oſtendit. Secundò, parentes dereliquiſti, & profugus ad incognitos pergis in Meſopotamiam; at ſcito Deum iter hoc tuum dirigere, tibi adeſſe, te ducere, protegere, qui pariter ſua ope te benedicet & locupletabit. Tertiò, fratri es exoſus, & ſolus peregrinaris; at ſcito angelos tibi eſſe comites & duces, qui te ſalvum ducent in Meſopotamiam, & incolumem reducent ad parentes in Chanaan. Hunc eſſe ſenſum literalem patet ex ſequentibus, quæ hæc ita ad amuſſim eveniſſe Jacobo enarrant.

Moral. Nota hìc, Deum ſuos, præſertim virtute inſignes & heroes, qualis erat Jacob, tanta cura per ſe & per angelos curare, ac ſi iis totus incumberet, nec quidquam aliud curaret in toto mundo, juxta illud Cant. 2. 16. *Dilectus meus mihi, & ego illi.* Ubi S. Bernard. ſerm. 68. in Cant. *itane*, ait, *huic intenta eſt illa majeſtas, cui gubernatio univerſitatis incumbit? & curæ ſæculorum ad ſola transfertur negotia, imò otia amoris? ita plane. Omnia enim propter electos. Ergo providentiam cæteris creaturis non negamus: curam Dei ſola ſponſa vendicat ſibi.* Talis fuit B. Virgo, quæ in hac ſcala eſt ſummus gradus, cui Deus, incumbit, uti mox dicam. Unde S. Thom. 2. 2. quæſt. 103. art. 4. ad 2. docet eam præ aliis Sanctis hyperdulia coli: quia ſua, ait, operatione fines divinitatis, propinquiùs attigit: in incarnatione enim Chriſti fecit omne id, ad quod extendere ſe poteſt vis naturæ: qua deficiente, ſucceſſit divinitas, ut ipſam ſubſtantiam operis deinde ſola perficeret.

Quid ſcala hæc ſignificet allegoricè?

Quæres Secundò, quid allegoricè hæc ſcala Jacob ſignificet.

Reſpondet Euſtathius hanc ſcalam ſignificare crucem Chriſti. Sic & S. Auguſt. ſerm. 79. Dominus, ait, ſcalæ incumbens eſt Chriſtus in cruce pendens; inde uxorem accepit id eſt Eccleſiam ſibi ſociavit. Aptè: crux enim eſt ſcala & via, per quam Chriſtus, omneſque Chriſtiani in

cælum

Digitized by Google

cælum conſcenderunt & indies conſcendunt. Ita legimus in martyrio S. Perpetuæ & Felicitatis 7. Martii, quarum fortitudinem S. Auguſt. in pſalm. 47. & alibi ſæpè celebrat, illas omen & indicium martyrii à Deo accepiſſe per ſcalam. Cùm enim in carcere captivæ tenerentur, vidit S. Perpetua per viſionem, ſcalam auream è terra in cælum ſe porrigentem, ad cujus gradus affixi erant multi gladii, iique acutiſſimi, ita ut videretur nemo poſſe conſcendere, ſine gravi ſui læſione. Infernè erat draco horribilis, volens impedire, ne quis aſcenderet. Vidit deinde Satyrum (qui unus erat è quatuor ejus ſociis qui omnes ſimul anno Domini 205. martyrio cum ea laureati ſunt) magno animo ſcalam conſcendentem, hortantemque alios, ut intrepidè ſeſe ſequerentur nec timerent draconem, eò quod eos impedire nequiret. Evigilavit deinde, & hanc viſionem ſociis enarravit: qui omnes gratias Deo egerunt. Intellexerunt enim ſe vocari ad martyrium; hoc enim eſſe ſcalam illam tot cultris & gladiis acuminatam, per quam Deus illos in cælum glorioſè deducere volebat, nec poſſe draconem infernalem hoc eorū iter & aſcenſum impedire.

Scala eſt incarnatio Verbi ex Jacobi ſtirpe.

B Verùm aptiùs & germaniùs Diodorus, Vatablus & Rupert. putant, Spiritum ſanctum per ſcalam hanc repræſentaſſe incarnationem Verbi, putà generationem Chriſti, ex Jacob naſcituri & deſcenſuri per varios gradus, id eſt generationes & genitores; quorum ultimus eſt Joſeph cum beata Virgine, ſumma eſt Adam, qui proximè & immediatè à Deo creatus eſt. Secundò, duo ſcalæ latera, ſunt miſericordia & veritas, ſive fidelitas Dei de promiſſo Meſſia: hæc enim duo fecerunt Verbum ad nos deſcendere, noſtramque carnem ſuſcipere. Tertiò, hæc ſcala tangit terram; quia Verbum eſt incarnatum in terra, eamque ſuo incarnationis tactu benedixit. tangit & cælum: quia Chriſtus, qui incarnatus eſt, eſt filius Dei, ſive Deus homo: Chriſtus enim cæleſtia terrenis, ima ſummis, atque adeò Deum homini in ſe conjunxit. unde ipſe ait: *Nemo aſcendit in cælum, niſi qui deſcendit de cælo:* ipſe ergo eſt ſcala noſtra, per quam ad Deum aſcendimus. nemo enim venit ad Patrem, niſi per Chriſtum. Quartò, deſcendunt angeli, ut hoc incarnationis myſterium hominibus annuntient: idem aſcendunt, ut ardentia Patriarcharum deſideria & orationes ſurſum ferant ad Deum. Hinc B. Petrus Chryſolog. ſerm. 3. de Annunciat. incarnationem vocat negotium omnium ſæculorum, nimirum quia in eo omnibus ætatibus inſudatum eſt, at per angelos acriter actum cum Deo de communi hoc mundi remedio, donec intra Virginis domum negotium cæleſte compleretur. Quintò gradus hujus ſcalæ ſunt variæ Chriſti virtutes, ac præſertim quatuor. ſcilicet 1. humilitas in nativitate, 2. paupertas in præſepio, 3. charitas in progreſſu vitæ, 4. obedientia in paſſione. hæc eſt via in cælum, ambulate in ea.

Denique B. Virgo vocatur ſcala Jacob in Litaniis ſuis, itaque eam vocat S. Bernard. (vel quiſquis eſt auctor) ſerm. de B. Maria p. 394. *Hæc*, inquit, *eſt ſcala, rubus, arca, ſidus, virga, vellus, thalamus, porta, hortus, aurora, Hæc enim eſt ſcala Jacob, quæ duodecim gradus habet, inter duo latera. Dextrum latus eſt contemptus ſui, uſque ad amorem Dei: ſiniſtrum contemptus mundi, uſque ad amorem regni. Aſcenſiones hujus, duodecim humilitatis ſunt gradus. Primus, eſt odium peccati; Secundus, fuga delicti; Tertius, metus odii; Quartus, in omnibus his ſubeſſe creatori; Quintus, obedire meliori; Sextus, obedire compari;* D *Septimus, obſequi inferiori; Octavus, ſubeſſe ſibi; Nonus, finem ſuum jugiter meditari; Decimus, opera ſua ſemper vereri; Undecimus, cogitationes ſuas humiliter confiteri; Duodecimus, per omnia ad manum, ad nutum, ad libitum Domini moveri. Per hos gradus aſcendunt angeli, & ſublimant homines. Sic diſponuntur in corde aſcenſiones, ſenſim proficiendo, & pedetentim aſcendendo. Sic in domo Patris lucidas percipiunt manſiones. Hi ſunt duodecim Apoſtoli, qui ſequuntur in eremo veſtigia Jeſu Chriſti.*

Symbolicè ſcala eſt anima, baſis concupiſcentia, caput eſt mens.

Quæres Tertiò, quid hæc ſcala ſignificet ſymbolicè?

Reſpondet Philo libr. de Somniis: Scala, inquit, eſt anima: baſis, eſt ſenſus & appetitus terrenorum: caput, eſt mens puriſſima, quæ per gradus contemplationis ad Deum aſcendit; ſicuti è contrario baſis jam dicta, per gradus cupiditatum deſcendit ad terram & terrena. Videat ergo homo, ne baſim ſequens deſcendat, ſed potiùs, ut caput ſuum intuens aſcendat.

Scala eſt inconſtantia vitæ, & rota fortunæ.

A Secundò, idem Philo: Scala, inquit, eſt hujus vitæ inconſtantia, in qua alii è ſummo dejiciuntur in imum, alii ex imo evehuntur in ſummum, idque ad Dei nutum & voluntatem, qui ſcalæ huic incumbens, eam regit & dirigit. Sic Pittacus apud Ælianum lib. 2. ſcalam fecit imaginem fortunæ ac viciſſitudinis, felicitatis & infelicitatis: felices enim aſcendunt in rota fortunæ, infelices deſcendunt. Verùm hæc philoſophica ſunt, nec ad mentem Spiritus ſancti hoc loco pertinent.

Tropol. ſcalæ ſunt virtutes, quibus ſcandimus in cælum.

Quæres Quartò, quid hæc ſcala Jacob ſignificet tropologicè?

Reſp. Tertullianus in fine libri tertii contra Marcionem: Scala, inquit, hæc, eſt via qua juſti aſcenſiones in corde ſuo diſponunt in cælum. Idem inſinuat Spiritus ſanctus, Sap. 10. 10. ubi de Jacobo hoc noſtro, & viſione ſcalæ hujus cæleſtis loquens, ſic ait: *Hæc* (ſapientia) *profugum iræ fratris juſtum deduxit per vias rectas, & oſtendit illi regnum Dei.* Hinc Barlaam ad Joſaphat ait: *Virtutes quaſi ſcala quædam cæli ſunt*, teſte Damaſc. in hiſt. c. 20. Duo latera hujus ſcalæ, ſunt fides & opera, vel verbum Dei & Sacramenta: vel *Suſtine & abſtine*: quæ duo verba ſi quis obſervet, vitam vivet ſine peccato tranquilliſſimam & ſanctiſſimam, ut dicere ſolet Epictetus. Gradus ſunt variarum legum & virtutum aſcenſus: ſurſum hi gradus, ſunt incipientium, proficientium, & perfectorum. quibus Deus in vertice ſe unit, in iiſque deliciatur & inhabitat. Angeli aſcendentes ad Deum, ait S. Gregor. lib. 5. Moral. & ex eo S. Thomas 2. 2. q. 181. a. ult. ſignificant vitam contemplativam; deſcendentes verò ad humana ſignificant vitam activam.

Angeli ſunt prædicatores.

Unde aptè Alcazar ſuprà, per hos angelos accipit Apoſtolos aliosque prædicatores Evangelii, qui ſapientiam, quam à Deo in meditatione hauſerunt, in homines prædicando effundunt. Ut ergo concionator ritè concionetur, priùs meditando ad Deum in cælum conſcendat, ut ab eo hauriat, quæ dicat. Vidit itaque Jacob in hiis angelis præſignari ſuas proles & poſteros, putà præcones Evangelii, Ex Chriſto filio ſuo naſcituros, qui homines docturi erant ſcientiam Sanctorum; quam proinde Deus Jacobo dediſſe & revelaſſe dicitur, Sap. 10. 10.

Scala perfectionis, ejuſq; gradus. Primus. Secundus. Tertius. Quartus. Quintus. Sextus. Septimus. Octavus. Nonus. Decimus.

C Hinc Secundò, S. Baſilius in pſalm. 1. Scala, inquit, eſt aſcenſus ad perfectionem; culmen, eſt charitas; gradus, ſunt decem gradus abrenuntiationis, quorum Primus eſt, abdicare terrena, ut cum Apoſtolis dicat: *Ecce nos reliquimus omnia.* Secundus, eadem oblivisci, pſ. 44. *Audi filia, &c. & obliviſcere populum tuum.* Tertius, eadem ut ſtercora odiſſe & averſari. Quartus, parentum & cognatorum amorem exuere. Quintus, odiſſe animam ſuam propter Chriſtum, *ut ne de vita quidem ſua quidquam affectus ſit omnino, etiamſi mortis habeat reſponſum*, ait S. Baſilius. Sextus, abnegare ſuum judicium & voluntatem. Septimus, ſemper mortificare ſuas cupiditates, ut impleat illud Chriſti: *Abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam quotidie.* Octavus, ſequi Chriſtum, & diſcere ab eo, quia mitis eſt & humilis corde. Nonus, amare conſtanter & efficaciter proximos, etiam inimicos. Decimus, in quo Dominus viſus eſt, eſt adhærere Deo, eique in uno ſpiritu uniri. ita Pererius.

Huc pertinet & illa Zenonis Epiſcopi Veronenſis explicatio, qua cenſet ſcalam hanc ſignificare duo teſtamenta, quæ per quoſdam obſervantiæ gradus, hominem à terris ad Deum perducunt. Angeli deſcendentes, ſunt homines qui à ſpiritualibus ad ſæcularia decidunt, & nutriti olim in croceis, nunc ſtercora amplectuntur: aſcendentes verò, ſunt homines juſti, qui in corde ſuo diſponunt aſcenſiones, quærentes quæ in cælis ſunt, & non quæ in terra.

Cur nemo in ſcala ſubſiſtit?

Sed cur nemo hic ſubſiſtit? Reſpondet S. Bernardus epiſt. 253. quia in hac via, inter profectum & defectum, nil eſt medium: uti in rota quæ volvitur, is qui inſidet, ſubſiſtere nequit, ſed vel aſcendat, vel deſcendat neceſſe eſt. O monache, ſatis te laboraſſe putas, proficere non vis, deficias oportet. quod hic negligis, per totam æternitatem recuperare non poteris. inſtar formicæ ergo congere merita in hac vita, ut iis vivas, & glorioſè vivas in æterna, quæ te expectat. *quodcumque facere poteſt manus tua, inſtanter operare.* quàm in æternitate gaudebis de modico hoc tempore bene tranſacto!

Denique

Scala eſt regula Ordinis. Scala S. Benedicti.

Denique S. Bernardus ſerm. in illud, Ecce nos reliquimus omnia: Scala, ait, hæc, eſt diſciplina Religioſa, vel regula Ordinis. v. g. qua dilectus Dei Benedictus aſcendit ad cælum: duo latera, ſunt mentis humilitas & vitæ aſperitas: gradus ſunt, variæ regulæ & virtutum actus. Scala enim arcta arctam diſciplinæ viam, quæ ducit ad cælum, ſignificat. Nam, ut ait S. Auguſt. in Sent. ſent. 19. *Anguſta eſt via qua ducit ad vitam, & tamen per ipſam, niſi dilatato corde non curritur: quia iter virtutum, quo gradiuntur pauperes Chriſti, amplum eſt fidelium ſpei, etſi arctum ſit infidelium vanitati.* S. Antoninus in Summa Theolog. p. 3. tit. 26. cap. 10 §. 11. Bonum, inquit, Religionis ſignificatum eſt nobili illa ſcala Jacob, cujus gradus nulli ſunt alii, quàm lectionis, meditationis, mortificationis, aliarumque ſimilium exercitationum, quibus Religio conſtat. In hac aſcendunt angeli, ad hæc opera Deo offerenda: ac deſcendunt, ad deferenda viciſſim ad religioſas animas varia ſponſi munera ac beneficia. Ei porro incumbit Deus, quia ejus gratia & auxilio omnia noſtra ſtudia nituntur, quæ eo tenente, cadere non poſſunt, ipſeque eſt aſcendentibus firmamentum, & pervenientibus in fine eſt præmium. B Unde de ea verè dicitur, *Non eſt hic aliud niſi domus Dei & porta cæli.*

Romualdi.

Sic S. Romualdus, ut habetur in ejus Vita, viſu ſcalæ, ex ima terra in cælum vertice pertingentis, per quam aſcendentes intuebatur deſcendenteſque monachos albenti veſte, Religionis perfectionem, ejuſque habitum deſignari mirabiliter agnovit. Quocirca eumdem locum à nobili viro, ejus domino, cui nomen erat *Maldulo*, petiit & impetravit, ibique monaſterium ſui Ordinis primarium ædificavit, anno Domini 1009. quod exinde *Camaldulum*, quaſi campus Malduli, eſt nuncupatum: ſitum eſt juxta Florentiam in monte Apenino, jam à ſexcentis annis ſanctorum Eremitarum, angelorum inquam terreſtrium, copia florens.

Dominici.

Sic S. Antoninus agens de morte S. Dominici, Prior, ait, Brixienſis eadem hora, qua S. Dominicus obiit, vidit hiatum in cælo, per quem ſubmittebantur duæ candidiſſimæ ſcalæ: unam tenebat beata Virgo, alteram Chriſtus: angeli verò aſcendebant & deſcendebant: & in C fine utriuſque ſcalæ ſedes poſita erat: & unus ei inſidens ſimilis fratri Prædicatori (is erat S. Dominicus) habens faciem velatam, quaſi vadens verſus cælum, ſcalas autem Chriſtus & mater ejus ſurſum, cum ſede & ſedente trahebant; & tunc hiatus clauſus eſt. Hac viſione ſignificata eſt via, qua S. Dominicus ad ſuperos tranſivit, nimirum certum prædeſtinationis ſignum, certaque in cælum via eſt, tum regula & vita Religioſa, quam S. Dominicus, aliique fundatores Ordinum Dei inſtinctu inſtituerunt; tum hujus vitæ radix & matrix, putà ſeria imitatio, cultus, & conſequenter auxilium & patrocinium beatæ Virginis. Hinc B. Virgo à Patribus, & in Litaniis Lauretanis vocatur *ianua & ſcala cæli.*

B. Virgo ſcala cæli.

Quæres Quintò, quid ſignificet hæc ſcala anagogicè?

Anag. ſcala ſignificat varios Beatorum gradus & ordines.

Reſpond. Scala hæc, ſunt variæ ſedes, gradus & chori Sanctorum & angelorum in cælis. Angeli deſcendunt, quando ad hominum cuſtodiam mittuntur; aſcendunt, quando redeunt, & juſtorum animas collocant in gradibus hujus ſcalæ, id eſt in ſedilibus angelorum, qui ceciderunt, & facti ſunt dæmones, Huc quoque alludit Sapiens c. 10. 10. ut ſupra dixi.

Hinc ſæpiùs Sanctis in hac vita certantibus ſuus in cælis locus, ſua corona oſtenſa eſt, uti S. Stephano, XL. Martyribus quorum memoria recolitur 9. Martii, S. Nicolao Tolentinati, S. Francisco, S. Vitali. Vitalis enim cùm à perſequentibus cogeretur, ut Chriſtum negaret, audaciùs eum confitebatur: quare omni tormentorum genere excarnificatus eſt, ut non eſſet in ejus corpore ſine vulnere locus. Forti autem animo cruciatus perferens Martyr, preces fundens ardentiſſimas dixit: *Domine Jeſu Chriſte ſervator meus & Deus meus, iube ſuſcipi ſpiritum meum: quia iam deſidero accipere coronam, quam angelus tuus ſanctus mihi oſtendit.* His dictis evolavit in cælum, teſtes ſunt S. Ambroſ. & S. Hieron. exhort. ad virgines. Rectè ergo idem Hieron. epiſt. ad Julianum tom. 1. *Vidit*, inquit, *Jacob ſcalam, & deſuper innixum*

A *tem Dominum, ut laſſis manum porrigeret, ut aſcendentes ſuo ad laborem provocaret aſpectu.*

TERRA IN QUA DORMIS] totam Chananæam. VERS. 13.

TIBI DABO ET SEMINI TUO] *Tibi*, id eſt ſemini tuo: nam τὸ &, hic eſt exegeticum, ſive explicationis nota, ſignificatque *id eſt*.

BENEDICENTUR IN TE, ET IN SEMINE TUO CUNCTÆ TRIBUS TERRÆ] *In te*, quaſi in origine & parente; ſed *in ſemine tuo*, putà per Chriſtum ex te naſciturum, proximè & immediatè benedicentur, id eſt juſtitia, gratia & ſalute donabuntur cunctæ tribus terræ, quæ videlicet Chriſtum recipient, illi credent & obedient. VERS. 14.

NISI COMPLEVERO) donec compleam. VERS. 15.

Sex bona Deus hic promittit Jacobo afflicto.

Nota hic ſex ingentia bona, quæ Deus ſuo ſervo Jacob, mœſto & afflicto pollicetur. Primum eſt, *Terram in qua dormis, tibi dabo.* Secundum, *Erit ſemen tuum* innumerabile, *quaſi pulvis terræ.* Tertium, *Benedicentur in te cunctæ tribus terræ:* Quartum, *Ero cuſtos tuus quocumque perrexeris.* Quintum, *educam te in terram hanc.* B Sextum, *Nec dimittam, niſi complevero univerſa quæ dixi.*

PAVENSQUE) ſacro timore, horrore, & reverentia perfuſus. VERS. 17.

QUAM TERRIBILIS!) quàm religioſus, quanta reverentia, tremore, humilitate colendus eſt locus iſte, ob Dei & angelorum per ſcalam aſcendentium & deſcendentium præſentiam!

NON EST HIC ALIUD NISI DOMUS DEI) ubi ſcilicet Deus ſcalæ incumbens, cum angelis ſuis aſcendentibus & deſcendentibus inhabitat. Chaldæus vertit, *quàm terribilis eſt locus iſte! non eſt locus communis, ſed locus in quo beneplacitum eſt coram Deo, & è regione loci huius eſt porta cæli.*

Deus certis locis vult coli.

Vide hic, quàm à tempore Jacobi & Abrahæ, Deus certa loca ſui apparitione, beneficiis, miraculis illuſtrarit, ibique coli & invocari voluerit. Quid ergo Novantes obſtrepunt beatæ Virgini Lauretanæ, Hallenſi, Aſpericollenſi?

C Tertull. lib. de Fuga, putat Jacobum in hac viſione vidiſſe Chriſtum, qui eſt domus Dei & ſimul porta, per quam intramus in cælum, idque hiſce ſuis verbis intelligere & ſignificare.

ET PORTA CÆLI) quia ſcilicet illinc vidi angelos egredientes, cùm per ſcalam deſcendunt; & ingredientes, cùm per eam ad Deum aſcendunt.

Bethel eſt Eccleſia.

Allegoricè, Eccleſia eſt Bethel, id eſt domus Dei & porta cæli: quia in ea quaſi domo ſua Deus habitat per præſentiam, tum ſpiritualem, tum realem & corporalem in Euchariſtia; & quia in Eccleſia ſunt merita Chriſti (cujus parens & typus fuit Jacob) quibus porta cæli nobis reſerata eſt. ita Rupert. vide Cajetan. Si ergo tam auguſtus & terribilis fuit locus & lapis hic, quid erit Eccleſia Chriſtianorum, in qua non umbra, id eſt arca teſtamenti, aſſervatur, uti fiebat in tabernaculo Moſis, ſed omnipotens ipſe rerum omnium conditor ſub auguſtiſſimi Sacramenti candido velamine, ac velut nebula verè habitat? Verè S. Chryſoſt. hom. 36. in 1. ad Corinth. *Eccleſia*, ait, *eſt locus Angelorum, locus Archangelorum, regnum Dei, ipſum cælum, quòd ſi non credis, aſpice ad hanc* D *menſam*, id eſt altare.

EREXIT IN TITULUM) Lapidem illum, ſive ſaxum in quo dormierat, elevavit Jacob, rectumque ſtatuit, ut eſſet monumentum viſionis & apparitionis ſibi factæ. VERS. 18.

Titulus res quatuor ſignificat. Primam. Secundam. Tertiam. Quartam.

Nota. Titulus dicitur quadrupliciter, quatuorque res ſignificat. Primò, titulus eſt inſcriptio rei: ut titulus libri, titulus crucis. Secundò, titulus eſt columna, aut pyramis in trophæum victoriæ, aut inſignis facinoris erecta. Tertiò, titulus eſt ſtatua, imago vel idolum erectum ad cultum & adorationem, qualis titulus prohibetur Levit. 26. 1. Quartò, titulus eſt lignum, lapis, vel res alia, poſita vel erecta in memoriam & indicium rei alicujus, verbi gratia, viſionis angelicæ Jacobo hic factæ. Erexit enim Jacob hunc lapidem in titulum, ut in reditu ex Haran in patriam, eodem loco hoc Dei beneficium recoleret & veneraretur, uti eum feciſſe conſtat cap. 35. 3.

Titulus eſt altare Jacobi. Hinc etiam eumdem lapidem in altare conſecravit, ut patebit v. ult. unde titulus hic non tantùm monumentum, ſed etiam altare ſignificat. Atque hinc primi Chriſtiani ad exemplum Jacobi, eccleſias ſuas vocarunt titulos, à titulo, id eſt ſigno, crucis, & à titulo, id eſt nomine, alicujus Sancti, in cujus honorem intitulabantur, id eſt nominabantur conſecrabantur & diſtinguebantur eccleſiæ; ut titulus S. Praxedis, eſt Eccleſia S. Praxedis; titulus S. Laurentii, eſt eccleſia S. Laurentii. *Titulus eſt eccleſia, cur?* Quæ phraſis crebra eſt in vitis primorum Pontificum, ita Jac. Greſerus l. 2. de Cruce c. 7. Atque ex hiſce titulis Cardinales ſuos titulos & cognomina ſumpſerunt, uti docet Hieron. Platus l. de Cardinalis dignit. c. 2.

FUNDENS OLEUM DESUPER] in ſignum conſecrationis, ait Abulenſis, quia res conſecratæ oleo unguntur, Non ergo hæc olei fuſio fuit libatio aut ſacrificium: nuſquam enim ſolum oleum Deo libatum aut ſacrificatum legimus. *Jacob oleo conſecravit altare.* Itaque Jacob ex hac viſione divina manè evigilans, ex urbe vicina Luza, quæ poſtea ab eo Bethel eſt dicta, oleum attulit, inquit Abulenſis, eoque lapidem, in quo ſibi dormienti tam mira viſio contigerat, innunxit, eumque inungendo Deo quaſi conſecravit. Unde & poſtea eodem, quaſi altari conſecrato uſus eſt, in eoque ſacrificavit, ut patet c. 35. 7.

Sic ad Jacobi exemplum, Eccleſia altaria & templa ſacra unctione Deo dicat & conſecrat, cujus unctionis moralem ſignificationem vide apud S. Bernard. ſerm. de dedic. Eccleſiæ. Rurſum ſimili unctione, ait Theodor. ſolent piæ mulieres ungere thecas Martyrum, ut tum eorum ſanctitatem, tum ſuam erga eos devotionem teſtentur. Unde & dæmon, quaſi Dei, & Sanctorum ſimia, hanc unctionem in ſuis ſacris imitatus eſt, quando ſuis perſuaſit, lapides Termino inungere & conſecrare. Ita S. Auguſt. l. 16. Civit. cap. 38.

Oleum eſt Chriſma & Chriſtus. Allegoricè, S. Auguſtinus ibidem, putat hic ſignificari Chriſtum & Chriſma Chriſtianorum: Chriſtus enim eſt lapis Eccleſiæ angularis, Epheſ. 2. 20. ungens & unctus oleo exultationis, præ conſortibus ſuis.

Olei analogiæ octo. Tropologicè, oleum eſt ſymbolum gratiarum & virtutum, ob octo quas habet proprietates, analogias & ſimilitudines. *Prima.* Nam Primò, oleum habet virtutem illuminandi: eſt enim pabulum & alimentum lucis & lucernarum. *Secunda.* Secundò, oleum habet vim condiendi cibos, & ad ſanitatem utiliter, & jucundè ad guſtatum. *Tertia.* Tertia olei vis eſt, ſupernatandi aliis liquoribus. *Quarta.* Quarta eſt, fovendi vulnera, doloreſque mitigandi. hinc enim apud Lucam cap. 10. ei quem latrones graviſſimis plagis impoſitis ſemivivum reliquerant, Samaritanus ille obligavit vulnera, oleum infundens & vinum. *Quinta.* Quinta eſt, exhilarandi faciem, laſſaque & languida membra recreandi, unde illud pſalm. 103. *Vt exhilaret faciem in oleo.* *Sexta.* Sexta eſt, levandi labores, minuendique moleſtias: quò ſpectat illud Iſaiæ 10. *Computreſcet iugum à facie olei.* *Septima.* Septima eſt, vegetandi roborandique corpus, & habile reddendi ad luctam & certamen, ut in athletis fieri ſolebat. *Octava.* Octava eſt, molliendi & impinguandi, juxta illud pſalm. 22. *Impinguaſti in oleo caput meum*; ex quo propter mollitiem & pinguedinem, oleum ſolet eſſe ſymbolum miſericordiæ. Hæc omnia facile eſt adaptare gratiæ & virtutibus.

VERS. 19. APPELLAVITQUE NOMEN URBIS BETHEL QVÆ PRIUS LUZA VOCABATUR] *Luza dicta à nucum copia.* Urbs quæ priùs Luz vel Luza, à nucum vel amygdalorum copia (luz enim hebraicè nucem ſignificat) dicebatur, inquit S. Hieronymus in Quæſtion. Hebraic. à Jacobo dicta eſt Bethel, id eſt domus Dei; eò quòd juxta illam dormiens, vidiſſet Deum innitentem ſcalæ.

Bethel ubi ſita? Bethel hæc, non eſt Jeruſalem, nec mons Moria, uti volunt Hebræi, Lyranus & Cajetanus; ſed, ut rectè Abulenſis, Adrichom. & alii, eſt urbs à Jeruſalem diſtans plus octodecim milliaribus, in ſortetribus Ephraim ſita, juxta Sichem, in qua, uti & in Dan, quaſi in extremis ſui regni limitibus, Jeroboam ſuos vitulos aureos populo adorandos propoſuit, abuſus ad hoc perſuadendum exemplo Jacobi, qui ibidem lapidem hunc in titulum erexit; unde à Prophetis hæc Bethel per antiphraſin vocatur Bethaven, id eſt domus idoli, vel iniquitatis, uti vertit Theodotion, Oſee 4. 5. & 10.

Putant aliqui duas fuiſſe Bethel, unam hanc in tribu Ephraim, alteram in tribu Beniamin, juxta Hai, de qua Joſue 18. verſ. 22. Verùm id refutat Andreas Maſius, probatque unam & eamdem fuiſſe Bethel, quæ ſita fuerit in agro Luzæ, ita ut ab ipſa Luza diſtincta fuerit, à qua tamen ipſa Luza ſubinde dicebatur Bethel. Utrum horum ſit verius, diſcutiemus Joſue 18. & Judicum 1.

ERIT MIHI DOMINUS IN DEUM] Jam erat & fuerat ipſi Jacobo ab ortu Dominus in Deum. VERS. 21. Senſus ergo eſt, q. d. Si Deus mihi dederit victum, veſtitum, ac felicem reditum in patriam; ego ipſi voveo ac promitto quòd deinceps eum colam ſpeciali & majori cultu, quàm antè eum coluerim; nimirum quòd dabo ei decimas, tum ad ſacrificia, tum ad alium quemlibet ejus cultum; quodque poſt meum ex Meſopotamia reditum locum hunc Deo quaſi aram, & templum aut ſacellum dicabo: ita enim hoc votum ſuum in ſequentibus explicat ipſe Jacob, ut rectè advertit Cajetan. *Vovit Jacob Deo decimas & ſacellum in Bethel.*

Moraliter Rupert. urget Jacobi verba, *Si fuerit Deus mecum, & dederit mihi panem*, aitque: *Hoc tanquam pauper, & verè Dei mendicus dicit. Nec mirum, cùm rex maximus David dicat: Ego autem mendicus ſum & pauper. Bonum ergo ex patribus exemplum nobis filiis proviſum eſt, ut, quantumcumque divites ſimus, dicamus tamen, mendici omnes ante fores divinæ gratiæ: Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie,* &c. *ut illum ex dono ejus* (Dei) *fateamur nobis eſſe, qui ſolus potuit creare non minùs regi in ſolio fulgenti, quàm viduæ ad molam ſedenti, neceſſarium panis alimentum.* Rurſus Jacob panem petit, non carnem, non perdices. Nam, ut docet Nyſſen. lib. de Oratione: *Quare jubemur id, quod ſatis eſt ad naturam corporis conſervandam: Panem da, ad Deum dicentes, non luxum, non delicias, non ornamenta aurea, non lapidum fulgores, non agros, non gentium præfecturas, non pannos ſericos, non muſica acroamata, nec quidquam quo anima à divino ac potiori cura abſtrahatur; ſed panem.* Et infrà: *Exiguum eſt quod naturæ debes: cur adverſus temetipſum multiplicas tributa? Eſt autem venter perpetuus tributorum exactor,* &c. *Dic ei qui educit panem de terra, dic corvos paſcenti, qui omni carni cibum dat, qui manum aperis & imples omne animal benedictione: A te mihi vita eſt, à te quoque mihi vitæ ſubſidium contingat. Tu da panem, id eſt, ut ex juſtis laboribus cibum adipiſcar. Nam ſi Deus juſtitia eſt, non habet à Deo panem, qui ex re fraudulenter & injuſtè parta cibum habet.*

Denique ponderat S. Chryſoſt. hom. 54. τὸ *Et dederit mihi panem.* Prævenit enim reipſa Jacob orationem, quam poſtea docuit ſanxitque Chriſtus, dicens: *Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie: diei alimentum, inquit: ne igitur temporale aliquid ab eo petamus. Indignum enim valdè eſt, à tam liberali & tanta virtute præſtanti hujuſmodi petere, quæ in præſenti vita diſſolvuntur, & magnam habent viciſſitudinem. Id genus ſunt humana omnia, ſive divitias dixeris, ſive potentiam ſive humanam gloriam. Sed petamus ſemper manentia, ſufficientia, viciſſitudinis neſcia.*

LAPIS ISTE QVEM EREXI, VOCABITUR DOMUS DEI] VERS. 22. Eſt metonymia; locatum enim ponitur pro loco. q. d. Locus in quo eſt lapis hic, mea applicatione, deſtinatione, & quaſi conſecratione, erit & vocabitur ſanctus, ac domus ſive habitaculum Dei, atque ſuper lapide hoc, quaſi ſuper altari Deo ſacrificabo. ita Chaldæus, Cajetanus, Lipom. & alii Hunc eſſe ſenſum patet ex cap. 35. 7. ibi enim votum hoc ſuum explet Jacob, redux ex Haran, atque ſuper hoc lapide, quaſi ara, Deo ſacrificium offert.

DECIMAS OFFERAM TIBI) Hinc patet contra Calvinum, piè & religioſè voveri poſſe opus, etiam quod non eſt præceptum a Deo; tale enim eſt dare decimas, quod vovet hic Jacob.

CA-

Digitized by Google

CAPVT VIGESIMVMNONVM

SYNOPSIS CAPITIS.

Jacob pervenit in Haran ad Laban. Secundò, v. 18. pro Rachele & Lia ſervit ei 14. annis. Tertiò, v. 32. Lia parit Ruben, Simeon, Levi & Judam.

1. PRofectus ergo Jacob venit in terram Orientalem. 2. Et vidit puteum in agro, tres quoque greges ovium accubantes iuxta eum: nam ex illo adaquabantur pecora, et os eius grandi lapide claudebatur 3. Moriſque erat ut cunctis ovibus congregatis devolverent lapidem, et refectis gregibus rurſum ſuper os putei ponerent. 4. Dixitque ad paſtores: Fratres, unde eſtis? Qui reſponderunt: De Haran. 5. Quos interrogans, Nunquid, ait, noſtis Laban filium Nachor? Dixerunt: Novimus. 6. Sanuſne eſt? inquit. Valet, inquiunt: et ecce Rachel filia eius venit cum grege ſuo. 7. Dixitque Jacob: Adhuc multum diei ſupereſt, nec eſt tempus ut reducantur ad caulas greges: date antè potum ovibus, et ſic eas ad paſtum reducite. 8. Qui reſponderunt: Non poſſumus, donec omnia pecora congregentur, et amoveamus lapidem de ore putei, ut adaquemus greges. 9. Adhuc loquebantur, et ecce Rachel veniebat cum ovibus patris ſui: nam gregem ipſa paſcebat. 10. Quam cùm vidiſſet Jacob, et ſciret conſobrinam ſuam, oveſque Laban avunculi ſui: amovit lapidem quo puteus claudebatur. 11. Et adaquato grege, oſculatus eſt eam: et elevata voce flevit, 12. et indicavit ei quod frater eſſet patris ſui, et filius Rebeccæ: at illa feſtinans nuntiavit patri ſuo. 13. Qui cùm audiſſet veniſſe Jacob filium ſororis ſuæ, cucurrit obviam ei: complexuſque eum, et in oſcula ruens duxit in domum ſuam. Auditis autem cauſis itineris, 14. reſpondit: Os meum es, et caro mea. Et poſtquam impleti ſunt dies menſis unius, 15. dixit ei: Num quia frater meus es, gratis ſervies mihi? dic quid mercedis accipias. 16. Habebat verò duas filias, nomen maioris Lia: minor verò appellabatur Rachel. 17. Sed Lia lippis erat oculis; Rachel decora facie, et venuſto aſpectu. 18. Quam diligens Jacob, ait: Serviam tibi pro Rachel filia tua minore, ſeptem annis. 19. Reſpondit Laban; Melius eſt ut tibi eamdem, quàm alteri viro, mane apud me. 20. Servivit ergo Jacob pro Rachel ſeptem annis; et videbantur illi pauci dies præ amoris magnitudine. 21. Dixitque ad Laban; Da mihi uxorem meam; quia jam tempus impletum eſt, ut ingrediar ad illam. 22. Qui vocatis multis amicorum turbis ad convivium fecit nuptias. 23. Et veſpere Liam filiam ſuam introduxit ad eum, 24. dans ancillam filiæ, Zelpham nomine. Ad quam cum ex more Jacob fuiſſet ingreſſus, facto manè vidit Liam; 25. et dixit ad ſocerum ſuum; Quid eſt quod facere voluiſti? nonne pro Rachel ſervivi tibi? quare impoſuiſti mihi? 26. Reſpondit Laban: Non eſt in loco noſtro conſuetudinis, ut minores antè tradamus ad nuptias. 27. Imple hebdomadam dierum huius copulæ: et hanc quoque dabo tibi pro opere quo ſerviturus es mihi ſeptem annis aliis. 28. Acquievit placito: & hebdomada tranſacta, Rachel duxit uxorem: 29. cui pater ſervam Balam tradiderat. 30. Tandemque potitus optatis nuptiis, amorem ſequentis priori prætulit, ſerviens apud eum ſeptem annis aliis. 31. Videns autem Dominus quòd deſpiceret Liam, aperuit vulvam eius ſorore ſterili permanente. 32. Quæ conceptum genuit filium, vocavitque nomen eius Ruben, dicens: Vidit Dominus humilitatem meam, nunc amabit me vir meus. 33. Ruſumque concepit et peperit filium, et ait: Quoniam audivit me Dominus haberi contemptui, dedit etiam iſtum mihi, vocavitque nomen eius Simeon 34. Concepitque tertiò, et genuit alium filium: dixitque, Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quòd pepererim ei tres filios: et idcirco appellavit nomen eius, Levi, 35. Quartò concepit, et peperit filium, et ait: Modò confitebor Domino, et ob hoc vocavit eum, Judam; ceſſavitque parere.

VERS. 1. PROFECTUS ERGO) Hebraicè, *levavit pedes ſuos*. q.d. Jacob viſione Dei ſcalæ incumbentis, votoque ſuo roboratus, excitatus, & alacer perrexit in Haran, non dubius Deum juxta promiſſa ſuoi viæ, uti ducem, ita & reducem fore. A

Joſephus hic & alibi ſubinde, non ſatis fideliter ſacram hiſtoriam enarrat: ait enim, Jacob multos habuiſſe viæ comites, cum ipſe Jacob aſſerat ſe, non ſociis, ſed uni baculo ſuo innixum iter hoc confeciſſe, Gen. 32. 10.

IN TERRAM ORIENTALEM) in Meſopotamiam, quæ Palæſtinæ eſt Orientalis.

VERS. 3. MORIS ERAT] Cauſa claudendi hujus putei, erat raritas aquæ in illis locis, inquit Abulenſis, & ne quis aquam inficeret aut ſordidaret: ſimul ergo paſtores cum gregibus ad eum convenientes, amovebant lapidem grandem, quo claudebatur, itaque greges ſimul adaquabant, & mox rurſum lapidem advolventes, eo os putei obturabant.

VERS. 4. FRATRES) ſocii, amici, ut paſtor paſtores alloquitur.

FILIUM NACHOR) nepotem Nachor. erat enim Laban filius Bathuelis, filii Nachor. Nominatur ergo hic Nachor, quia is familiæ erat caput & patriarcha, unde & Haran vocatur, urbs Nachor cap. 24. 10. VERS. 5.

ECCE RACHEL) Nota priſci illius ævi pudicitiam & ſimplicitatem: en Rachel puella ſpecioſa, opulenta & nobilis; ſine caſtitatis periculo, & ſiniſtra ſuſpicione inter paſtores verſatur, paſcitque ovis (Rachel enim hebraice ovem ſignificat) oves. VERS. 9.

ET SCIRET) ex verbis paſtorum v. 6. VERS. 10.

AMOVIT LAPIDEM] Quod multi paſtores ſimul non poterant, ſolus efficit Jacob. unde apparet, eum ingenti fuiſſe naturæ robore, quod ipſe auxit continua temperantia & caſtitate. Fecit hoc Jacob amore Rachelis, ſuæ conſobrinæ & futuræ conjugis.

OSCULATUS EST) Fuit hoc oſculum amicitiæ, quo fratres & cognati abeuntes aut redeuntes, invicem ſolent oſculari, oſculoque ſalutare aut valedicere, ita S. Auguſt. q. 87. VERS. 11.

FLEVIT) uti ſolent cognati flere ex lætitia, dum

occurrunt cognatis, quos tenerè diligunt, quoſque multo tempore non viderunt.

Hebræi & Lyranus putant Jacob fleviſſe, eò quòd non haberet aurum & argentum, quod offerret Racheli: illo enim, inquiunt, ſpoliaverat Jacobum Eliphax filius Eſau, qui ob præreptam patri primogenituram Jacobo infenſus, eum in itinere inſecutus comprehendit. Sed hæ ſunt fabulæ Judaicæ.

VERS. 12. QVOD FRATER ESSET PATRIS) *Frater*, id eſt nepos. erat enim Jacob filius Rebeccæ, quæ erat ſoror Laban, qui erat pater Rachelis. Laban ergo erat avunculus Jacobi; & conſequenter Jacob nepos erat Labani ex ſorore: Rachel verò & Jacob erant conſobrini.

AUDITIS AUTEM CAUSIS ITINERIS) Hebræa habent, *& narravit Jacob Labano omnia verba hæc*, ſcilicet, quomodo ipſe fugiens Eſau fratrem ſuum, miſſus ſit à parentibus ſuis ad Laban, ut inde peteret uxorem, & quomodo ad putum inciderit in Rachelem.

OS MEUM ES, ET CARO MEA) mihi nepos
VERS. 14. es & conſanguineus. vide cap. 2. verſ. 23. Cùm ad me, quaſi avunculum, tum tutelæ, tum conjugii cauſa confugeris, tibi, utpote nepoti nihil negare poſſum: pone ergo metum, ò nepos, apud me mane, ut ſecurus ſis, & ea familia mea uxorem delige. domus mea, domus tua eſto. Putant aliqui Labanum hac phraſi reſpexiſſe ad id, quod plerique veteres philoſophi tradiderunt, nimirum oſſa ex virili ſemine in embryone gigni, ex materna verò genitura virili circumfuſa carnem ipſam fieri.

POSTQUAM IMPLETI SUNT) poſt evolutum menſem, quo Jacob gratis ſervierat Labano: nolebat enim Jacob in domo avunculi otioſus degere, & panem gratis comedere; itaque ſtatim ad opera domeſtica, curamque ovium ſe accinxit. Unde Laban mox cunctis ovibus eum præfecit, inquit Joſephus.

VERS. 15. FRATER) cognatus.

VERS. 17. LIPPIS ERAT OCULIS) Hebraicè eſt: oculi Liæ erant רכות *raccot*, id eſt teneri, debiles & infirmi, ut vertunt Septuag. Malè ergo Chaldæus, tenetos, interpretatur elegantes, quaſi Lia ſolis oculis fuerit pulchra & elegans: Rachel vero tota facie.

Secundo, alii addunt aleph, & pro *raccot*, legunt ארכות *arucbot*, id eſt longos, quaſi Lia longos, ideoque deformes habuerit oculos: ſed hi textum immutant & vitiant, addendo literam א.

Qualis fuit lippitudo Liæ?

Tertiò, alii putant, Liam lippitudine propriè dicta laboraſſe: hoc enim videtur velle Noſter interpres. Quartò & optimè, lippitudo Liæ videtur fuiſſe ſola debilitas, mollities & teneritudo oculorum, qua fit ut non poſſint diu in rem aliquam defigi, ſeu volubiles ſint, pronique in lachrymas, ita ut pupillæ ſuis orbibus quaſi innatare videantur, hoc enim ſignificat Hebræum *raccot*.

Tropol. S. Gregor. 1. p. Paſtor. c. 11. Lippus, inquit, eſt cujus oculum, id eſt ingenii aciem, humor, id eſt affectus, & opera terrena obſcurant.

Pulchritudinem in uxore ſpectare licet.

Nota, licet in uxore quærenda primò ſpectanda ſit virtus & mores, ſecundariò tamen ſpectari poſſe pulchritudinem; tum ut in ea ſiſtat conjugalis tam amor quàm concupiſcentia, ne ad alias deflectat; tum ut ex pulchra vegetiores & pulchriores proles procreentur, ita Abulenſ. Et hoc eſt quod vult S. Thomas, cum docet non licere ducere uxorem cauſa pulchritudinis, ut ſcilicet ſola pulchritudo te à cælibatu avocet ad conjugium, ſed tamen poſito quòd velis uxorem ducere, licere pulchram eligere præ turpi, idque ob ſuaviorem convictum, & conſtantiorem amorem: quamquam non rarò verum ſit iſtud Domitiani, *Decore nihil gratius, nihil brevius*.

SERUIAM TIBI) Nota. Jacob hac ſervitute tam
VERS. 18. longa & dura, more priſco, emit ſibi uxorem tam Liam, quàm Rachelem. Moris enim fuit apud Græcos, Romanos & Hebræos, ut viri dato pretio emerent ſibi uxorem. ita David coemit Michol centum præputiis Philiſtinorum, 1. Regum 18. verſ. 25. & Regum 3. 14. De hac uxorum coemptione plura dicam Exodi 4. 25.

Veterſi mos emendi uxores.

VIDEBANTUR ILLI PAUCI DIES PRÆ A-
VERS. 20. MORIS MAGNITUDINE) Dices, Amor eſt moræ impatiens, & paucos dies æſtimat plurimos.

Reſpondeo, id verum eſſe affectivè, non appretiativè: quoad affectum enim & deſiderium potiundi Rachele videbantur Jacobo dies ſervitutis eſſe plurimi; verùm appretiativè, id eſt pro re tam pulchra, pretium ſervitutis hujus ei videbatur exiguum, dieſque laboris tam longi videbantur eſſe pauci & parui, id eſt labor ſuus ſibi videbatur eſſe parvus, comparatus cum tanto præmio. Dies ergo hic ponuntur pro dierum illorum labore, per metonymiam. ita S. Hieron. & Auguſt.

FECIT NUPTIAS) nuptiale convivium, hoc VERS. 22.
enim eſt Hebræum משתה *miſte*. Ex tunc ergo in nuptiis celebrabantur convivia, ſed à piis cum timore Dei, ut patet de Tobia cap. 9. Cauſam dat Athenæus lib. 5. *Moribus*, ait, *& legibus ſcitum eſt, ut in nuptiis epulum fiat; tum nuptiales deos ut veneremur; tum ut pro teſtimonio id ſit*, convivis ſcilicet, quòd nuptiis placeant ſuæ nuptiæ. Verùm hæc convivia ſenſim in magnum luxum & abuſum excreverunt, uti fusè hic oſtendit S. Chryſoſt.

ET VESPERE) Virgines enim dum nubebant, VERS. 23.
verecundiæ cauſa, in tenebris viri thalamum adibant, idque apud Spartanos lege lata ſanxit Lycurgus, teſte Plutarcho.

MANE VIDIT LIAM) Peccavit Lia obtempe-
randó parenti, conſenſit enim in ſtuprum, imò adulterium & inceſtum: ſciebat enim Jacobum non ſuum, ſed Rachelis ſororis ſuæ eſſe maritum. Graviùs tamen peccavit Laban, qui eam ſua auctoritate, & conſilio ad facinus induxit. Jacobum excuſat ignorantia, qua bona fide putabat eſſe Rachelem, non Liam. VERS. 24.

Peccavit Lia ſe pro Rachele ſubſtituendo.

Symbolicè, Richard. de S. Victore l. de 12. Patriarchis, ſic hæc explicat: *Quomodo autem Lia ſupponitur, dum Rachel ſperatur, facilè cognoſcunt, qui hoc quàm ſæpè contingat, non tam audiendo, quàm experiendo didicerunt. Quid enim aliud Scripturam ſacram, niſi Rachelis cubiculum dicimus, in qua ſapientiam divinam, ſub decenti allegoriarum velamine latitare, non dubitamus? In tali cubiculo Rachel toties quæritur, quoties in lectione ſacra ſpiritualis intelligentia indagatur. Sed quamdiu adhuc ad ſublimia penetranda minimè ſufficimus, diu cupitam, diligenter quæſitam Rachel nondum invenimus. Incipimus ergo gemere, ſuſpirare, noſtram cæcitatem non ſolùm plangere, ſed & erubeſcere; & tum in cubiculo Rachel, non ipſam, ſed Liam nos inveniſſe non dubitemus. Nam ſicut Rachelis eſt intelligere, meditari, contemplari: ſic profectò pertinet ad Liam flere, gemere, ſuſpirare.*

IMPLE HEBDOMADAM DIERUM HUJUS VERS. 27.
COPULÆ) quibus Liæ matrimonio & affectu maritali copularis: nam prima copula adulterina fuit, non maritalis. Voluit ergo Laban, ut Jacob cognito errore Liam quam cognoverat, duceret uxorem; idque fecit Jacob, ut pudori & honori Liæ conſuleret.

Senſus ergo eſt, q. d. Laban: Tranſeant, ò Jacob, ſeptem dies feſti hujus Liæ, quibus de more ejus nuptiæ celebrantur: iis exactis, tradam tibi quoque Rachelem; ea tamen lege, ut pro ea ſervias mihi alios ſeptem annos, turpe enim eſſet & probroſum Liæ, ſi intra dies ejus nuptiales, ſororem ejus ſuperinduceres conjugem. Hinc apparet feſtum & convivium nuptiale illo tempore agitari ſolitum per ſeptem dies, ut jam agitur per tres. Idem inſinuatur Judic. 14. 12.

HEBDOMADA TRANSACTA RACHEL DU- VERS. 28.
XIT UXOREM) Errat ergo Joſephus dum aſſerit, quòd Jacob Rachelem duxerit poſt ſecundum ſeptennium ſervitutis, ſcilicet poſt quatuordecim annos à Jacobi fuga, & adventu in Haran, quibus ſervivit Laban. nam ex hoc loco & ſequentibus patet, quòd Jacob duxerit Rachelem poſt exactos ſeptem dies à matrimonio Liæ, ac poſtea pro eadem ſerviiſſe alios ſeptem annos. Idem patet ex contentione Rachelis ſterilis cum Lia fœcunda & pariente verſ. 31. ita S. Hieron. Auguſt. Alcuinus & alii.

Jacob duxit Rachelem poſt ſeptennium ſervitutis.

Tropologicè, Rachel & Lia ſorores, ſignificant duplicem vitam, ſcilicet contemplativam & activam. Primò ducenda eſt Lia, id eſt laborioſa (hoc enim hebraicè ſignificat Lia) & lippa, quia terrenis intenta & ſolicita ac variè diſtracta, vita activa: deinde Rachel, id eſt ovis, ſcilicet quies contemplationis, quam utpote pul-

Rachel typus eſt vitæ contemplativæ, Lia activæ.

Digitized by Google

pulchram tanto amore proſequi debemus, quanto Jacob amavit Rachelem. vide S. Gregor. lib. 6. Mor. 28. & S. Auguſtinum lib. 22. contra Fauſtum cap. 52. Et S. Bernard. lib. de Modo bene vivendi ad ſororem cap. 53. *Actiwa*, ait, *vita in laboribus hujus mundi Deo ſervit, dum pauperes paſcit, recipit, veſtit, viſitat, conſolatur, ſepelit, & cætera opera miſericordiæ eis impendit. Et tamen Lia eſt fœcunda in filiis: quia multi ſunt activi, & pauci contemplativi. Rachel verò ovis, vel videns principium* (ut Rachel dicatur quaſi ראה לחל *raachel*, id eſt, vidit principium) *interpretatur: quia contemplativi ſimplices & innocentes ſunt ſicut oves, & ab omni tumultu ſæculi alieni, ut ſoli divinæ contemplationi adhærentes, videant illum qui ait: Ego ſum principium, qui & loquor vobis.* Et paulò antè: *Ita ut jam nihil agere libeat, ſed deſpectis omnibus curis ſæculi, ad videndam faciem ſui creatoris animus inardeſcat: ita ut jam moverit carnis corruptibilis pondus cum mœrore portare, totiſque deſideriis optare hymnidicis angelorum choris intereſſe, appetere admiſceri cœleſtibus civibus, de æterna incorruptione in conſpectu Dei gaudere*, Et inferiùs: *Sicut activa vita eſt ſepulchrum ſæcularis vitæ, ita contemplativa vita eſt monumentum activæ vitæ. Ad eam enim aſcendentes ſepeliuntur in quiete contemplationis.* B *Hanc elegit Magdalena, cui proinde dictum eſt à Chriſto: Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Ergo tanquam mortua ab amore præſentis vitæ te ſepara, ſicut ſepulta in monumento, non habeas curam de ſæculo.*

Contemplatio præſtat actioni ob octo cauſas. Et S. Thomas 2. 2. q. 182. a. 1. docet Rachelem Liæ, id eſt contemplationem actioni, præcellere, idque probat octo rationibus. *Prima eſt, quia vita contemplativa convenit homini ſecundùm id, quod in ipſo eſt optimum, id eſt, ſecundùm intellectum, & reſpectu propriorum objectorum intelligibilium. Secunda, quia poteſt eſſe magis continua, quàm activa. Tertia, quia plus ſanctæ delectationis adfert. Nam, ut ait S. Auguſtinus ſerm. 26. de verbis Domini: Martha turbabatur, Maria epulabatur. Quarta, quia in vita contemplativa homo eſt magis ſufficiens, quoniam paucioribus indiget. Quinta, quia contemplativa propter ſe diligitur: activa ad aliud ordinatur. Sexta, quia conſiſtit in quiete. Septima, quia contemplativa in divinis rebus verſatur, activa in humanis. Octava, quia eſt ſecundùm id, quod eſt magis proprium homini, ſcilicet ſecundùm intellectum*, &c. Satius ergo eſt contemplantem vitam amplecti, dum per obedientiam licet & charitatem, quàm agentem ſectari. C Id quod docuit S. Auguſt. lib. 19. de Civit. Dei cap. 19. *Otium* (inquit) *ſanctum quærit charitas veritatis: negotium juſtum ſuſcipit neceſſitas charitatis. Quam ſarcinam ſi nullus imponit, percipiendæ atque intuendæ vacandum eſt veritati*, &c. *Felix domus* (ait S. Bernardus ſerm. 3. de Aſſumpt.) *& beata ſemper congregatio, ubi de Maria Martha conqueritur*, &c. hoc eſt, ubi rerum divinarum contemplatio ità prævalet ac dominatur, ut de illa actio externa veluti conqueratur. Congregatio infelis eſt, in qua Maria de Martha conqueritur: eò quòd nullum tempus Mariæ, id eſt, contemplationi, totum rebus externis impendatur.

Symbolicè, Richard. de S. Victore lib. 2. de 12. Patriarchis, qui inſcribitur Beniamin minor, *Rachel*, inquit, *eſt ſtudium ſapientiæ; Lia deſiderium juſtitiæ. Sed ſcimus Jacob ſeptem annis pro Rachele ſerviviſſe, & videbantur ei dies pauci præ amoris magnitudine. Quid miraris? ſecundùm magnitudinem pulchritudinis erat magnitudo dilectionis. Quid enim ſapientia dulcius poſſidetur, ardentiùs diligitur? cujus decor omnem ſuperat pulchritudinem, ejus dulcor excedit* D *omnem ſuavitatem. Eſt enim ſpecioſior ſole, & ſuper omnem diſpoſitionem ſtellarum luci comparata, invenitur prior. Hinc quærendum eſt, cur omnes conjugia Liæ tantopere exhorreant, qui in amplexu Rachel tantum ſuſpirant. Perfecta juſtitia jubet inimicos diligere; parentes, propria quæque relinquere, illata mala patienter ferre, oblatam gloriam abſque declinare. Sed ab hujus mundi amatoribus quid ſtultius, quid laborioſius eſſe reputatur? Hinc eſt quòd ab eis Lia & lippa creditur, & laborioſa reputatur.*

Secundò, idem inferiùs aliter has duas Jacobi uxores ſymbolicè explicat. *Omni*, inquit, *ſpiritui rationali, id eſt Jacob, gemina quædam eis data eſt: una eſt ratio, altera eſt affectio: ratio qua diſcernamus, affectio qua diligamus. Hæ ſunt ſpiritus rationalis geminæ uxores, ex quibus oritur generoſa proles. Ex ratione ſpirituales ſenſus; ex iſta affectus ordinati. Sciendum itaque eſt, quòd affectio veraciter Lia* A *eſſe incipit, quando ſatagit ſeipſam ad normam juſtitiæ componere: & ratio indubitanter Rachel aſſeritur, quando vera ſapientiæ luce illuſtratur. Sed quis ignorat quam illud laborioſum ſit, iſtud jucundum? utique non ſine labore magno, animi affectus ab illicitis ad licita reſtringitur, & rectè talis uxor Lia, id eſt laborioſa, nuncupatur. Quid verò jucundius, quam oculum mentis ad ſummæ ſapientiæ contemplationem erigere? ad quam contemplandam cùm ratio dilatatur, meritò Rachelis nomine honoratur: Rachel enim, videns principium interpretatur.*

Cornel. in Pentateuch.

Pari modo Pineda noſter l. 1. in Salom. c. 4. Jacob & Rachel, inquit, ſapientis & ſapientiæ ſymbola ſunt. hinc ſicut Jacob Rachelem, ſic Salomon amavit ſapientiam: quod pulchrè per novemdecim parallela oſtendit & deducit.

QVOD DESPICERET LIAM) Hebr. Chald. & Græca habent, *quòd odio haberet Liam*, id eſt, quòd minus amaret Liam, quàm Rachelem; ita ut Jacob Liam præ Rachele videretur odiſſe. Odium ergo hoc non fuit poſitivum, ſed negativum, putà defectus amoris, ex eo ortus, quòd Lia eſſet lippa & deformis, quodque per B fraudem ſe prò Rachele Jacobo ſubſtituiſſet. Similes hebraiſmi & auxeſes ſunt Matthæi 10. 37. Johannis 12. 25. & alibi. VERS. 31.

APERUIT VULVAM EJUS) fœcundam reddidit dando ei proles: è contrario vulvam claudere, vel concludere, eſt ſterilem efficere.

Nota hic, quomodo Deus dona ſua diſtribuat, ut omnibus quidem det aliqua, ſed nulli omnia. Sic Racheli dedit pulchritudinem, ſed non fœcunditatem: Liæ negavit pulchritudinem, ſed dedit quod majus eſt, ſcilicet fœcunditatem, & quòd ex ipſius ſtirpe, putà ex Juda, natus ſit Chriſtus. Rurſum Nota hic, fœcunditatem eſſe peculiare Dei donum. *Deus nulli dat omnia.*

RUBEN) Hebraicè ראובן *reuben*, id eſt *videte filium*, quem ſcilicet dedit mihi Deus, oculis ſuæ miſericordiæ aſpiciens me, cùm à marito deſpicerer. Hoc eſt enim quod ſubdit Lia: *Vidit Dominus humilitatem meam*; Hebr. עני *onii*, id eſt abjectionem & afflictionem meam. Hinc reſpexit B. Virgo canens: *Reſpexit humilitatem* (ταπείνωσιν, id eſt exiguitatem, vilitatem, abjectionem) *ancillæ ſuæ*: quia dedit mihi filium, non Ruben, C ſed Jeſum Chriſtum. Non ergo prædicat virtutem ſuæ humilitatis; hoc enim fuiſſet ſuperbiæ; ſed agnoſcit & confitetur ſuam vilitatem; quod reipſa erat actus humilitatis, quem adamat, reſpicit & exaltat Deus, unde *Diabolus nil pejùs odit, quam humilem & Dei amantem*, ait S. Antonius apud Athanaſ. Idem per viſum vidit mundum plenum laqueis dæmonum; & rogavit, Quis eos evadet, Domine? reſpondit Dominus: Humilitas. VERS. 32. *Quid Ruben?*

HABERI CONTEMPTUI) Hebræa, Chald. & Septuag. habent, *me odio haberi*, id eſt minùs diligi, ut dixi v. 31. VERS. 33.

SIMEON) *Simeon* idem eſt quod auditio, vel exauditio, à rad. שמע *ſcama*, id eſt audivit, exaudivit, ſcilicet Deus afflictionem & orationem meam. *Simeon, id eſt exauditio.*

Notent matres, & imitentur pietatem ac gratitudinem Liæ, quæ perennem memoriam beneficii ſibi à Deo dati, putà prolis, in nomine ipſius prolis conſtituit, ut quoties prolem videret & nominaret, toties recordaretur, & gratias ageret divinæ erga ſe beneficentiæ; idem ageret & proles, compos rationis effecta. Ita Anna ſuum Samuelem Deo retulit & obtulit, vocavitque Samuelem, D id eſt poſtulatum & impetratum à Deo, 1. Reg. 1. 26. Ita B. Virgo ſuum filium obtulit, vocavitque Jeſum. Ita mater S. Bernardi, eum recens natum obtulit, & depoſuit in altari templi. Idem facere ſolebat ſingulis ſuis prolibus recens natis S. Eliſabeth, filia regis Hungariæ, quæ proinde omnes piæ & ſanctæ evaſerunt, ut habet ejus Vita. Ita B. Virgo, S. Johannes Baptiſta, S. Gregorius Nazianzenus, S. Dominicus, S. Bonaventura, S. Bernardinus, S. Nicolaus Tolentinas, S. Elzearius Comes, S. Franciſcus de Paula, & alii, Deo in ipſo ortu à parentibus oblati, ſanctitate & miraculis fuerunt illuſtres. *Matres piæ pueros, cùm naſcuntur, offerant Deo. Exempla.*

LEVI) Hic eſt parens omnium Levitarum. Nota. *Levi* idem eſt quod copula, cohæſio, additio, adjunctio. q.d. Addidi jam pariendo tres filios marito; igitur deinceps ipſe majori amore mihi adjungetur & agglutinabitur. VERS. 34. *Levi, id eſt conjunctio.*

Vers. 35. Judas, *id eſt cõfeſſio.*

JUDAM] *Juda* hebraicè idem eſt quod confeſſio, ſive laus.

Quo anno hi nati.

Nota hic ſeriem annorum Jacobi. Jacob fugiens Eſau venit in Haran ad Laban, anno ætatis ſuæ 77. ut dixi c. 27. initio, poſt ſeptem annos quibus ſervivit Laban, ducit Liam & Rachelem, putà anno ætatis ſuæ 84. inde mox ex Lia fœcunda, anno primo à nuptiis, ut videtur, putà anno Jacobi 85. naſcitur ei Ruben, deinde Simeon anno 86. mox Levi anno 87. denique Judas anno 88. Ubi obſerva inſigne exemplum caſtitatis in Jacob, qui uſque ad annum ætatis 84. cælebs vixit, eoque primùm uxorem duxit.

Allegor. de Chriſto & Chriſtianis.

Allegoricè, duodecim patriarchæ figuræ fuerunt 12. Apoſtolorum. Secundò, Jacob multos habuit filios, ſed non ex una uxore; ſic & Chriſtus multos filios habuit, ſed non ex uno populo aut regione. Tertiò, Jacob uxores, & liberas, & ancillas habet, è quibus filios ſuſcipit; ſic & Chriſtus habet veros paſtores & mercenarios; utroſque tolerat, ut filios ſibi generent. Quartò, uxores Jacob inter ſe certabant, quæ plures filios Jacobo pareret: ſic & paſtores certatim filios Chriſto generare ſtudent. Quintò, Bala & Zelpha filios Jacobo pariunt, ſed ipſæ manent ancillæ: ſic mercenarii aliis quidem bona prædicant, ſed ipſi manent mercenarii, & ſæpè improbi. Sextò, Jacob ad hereditatem ſuam admiſit etiam ex ancillis genitos: & Chriſtus omnes ad ſe converſos ſuſcipit, qualiſcumque vita præceſſerit. Johan. 6. *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eiiciam foras*, & Matt. 8. *Multi venient ab Oriente*, &c. *& recumbent cum Abraham*, &c. Septimò, Jacob duas habuit uxores, unam pulchram, alteram deformem: & Chriſti ſponſa internè quidem pulchra eſt ut Rachel, propter gratiam, & dona Spiritus ſancti; ſed externè deformis eſt, propter crucem, & adverſitates. Octavò, Liæ nihil obfuit deformitas, ſed eo fuit fœcundior: ſic Eccleſiæ prodeſt adverſitas, & tunc vel maximè fructificat, cum maximè premitur.

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Septem aliæ proles naſcuntur Jacob: unde ipſe v. 25. patriam cogitat; ſed novo pacto & mercede à ſocero retinetur, in quo doloſum ſocerum v. 37. iuſto dolo per decorticationem virgarum decipit, itaque ſe ditat.

1. CErnens autem Rachel quòd infœcunda eſſet, invidit ſorori ſuæ, & ait marito ſuo: Da mihi liberos, alioquin moriar. 2. Cui iratus reſpondit Jacob: Num pro Deo ego ſum, qui privavit te fructu ventris tui? 3. At illa: Habeo, inquit, famulam Balam: ingredere ad illam, ut pariat ſuper genua mea, & habeam ex illa filios. 4. Deditque illi Balam in coniugem: quæ, 5. ingreſſo ad ſe viro, concepit, & peperit filium. 6. Dixitque Rachel: Judicavit mihi Dominus: & exaudivit vocem meam, dans mihi filium, & idcirco appellavit nomen eius, Dan. 7. Rurſumque Bala concipiens peperit alterum. 8. pro quo ait Rachel. Comparavit me Deus cum ſorore mea, & invalui: vocavitque eum Nephthali. 9. Sentiens Lia quòd parere deſiſſet, Zelpham ancillam ſuam marito tradidit. 10. Qua poſt conceptum edente filium, 11. dixit: Feliciter, & idcirco vocavit nomen eius, Gad. 12. Peperit quoque Zelpha alterum. 13. Dixitque Lia: Hoc pro beatitudine mea: Beatam quippe me dicent mulieres, propterea appellavit eum, Aſer. 14. Egreſſus autem Ruben tempore meſſis triticeæ in agrum, reperit mandragoras: quas matri Liæ detulit. Dixitque Rachel: Da mihi partem de mandragoris filij tui. 15. Illa reſpondit: Parumne tibi videtur, quòd præripueris maritum mihi, niſi etiam mandragoras filij mei tuleris? Ait Rachel: Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filij tui. 16. Redeuntique ad veſperam Jacob de agro, egreſſa eſt in occurſum eius Lia, Et ad me, inquit, intrabis: quia mercede conduxi te pro mandragoris filij mei. Dormivitque cum ea nocte illa. 17. Et exaudivit Deus preces eius: concepitque & peperit filium quintum, 18. & ait, Dedit Deus mercedem mihi, quia dedi ancillam meam viro meo, appellavitque nomen eius, Iſſachar. 19. Rurſum Lia concipiens, peperit ſextum filium, 20. & ait: Dotavit me Deus dote bona: etiam hac vice mecum erit maritus meus, eò quòd genuerim ei ſex filios: & idcirco appellavit nomen eius, Zabulon. 21. Poſt quem peperit filiam, nomine Dinam. 22. Recordatus quoque Dominus Rachelis, exaudivit eam, & aperuit vulvam eius. 23. Quæ concepit & peperit filium, dicens: Abſtulit Deus opprobrium meum. 24. Et vocavit nomen eius, Joſeph, dicens: Addat mihi Dominus filium alterum. 25. Nato autem Joſeph, dixit Jacob ſocero ſuo: Dimitte me ut revertar in patriam & ad terram meam. 26. Da mihi uxores, & liberos meos, pro quibus ſervivi tibi, ut abeam: tu noſti ſervitutem quam ſervivi tibi. 27. Ait illi Laban: Inveniam gratiam in conſpectu tuo: experimento didici, quia benedixit mihi Deus propter te: 28. conſtitue mercedem tuam quam dem tibi. 29. At ille reſpondit: Tu noſti quomodo ſervierim tibi, & quanta in manibus meis fuerit poſſeſſio tua. 30. Modicum habuiſti antequam venirem ad te, & nunc dives effectus es: benedixitque tibi Dominus ad introitum meum. Juſtum eſt igitur ut aliquando provideam etiam domui meæ. 31. Dixitque Laban, Quid tibi dabo? At ille ait: Nihil volo: ſed ſi feceris quod poſtulo, iterum paſcam & cuſtodiam pecora tua. 32. Gyra omnes greges tuos, ſepara cunctas oves varias & ſparſo vellere: & quodcumque furvum, & maculoſum, variumque fuerit, tam in ovibus quàm in capris, erit merces mea. 33. Reſpondebitque mihi cras iuſtitia mea, quando placiti tempus advenerit coram te: & omnia quæ non fuerint varia, & maculoſa, & furva, tam in ovibus quàm in capris, furti me arguent. 34. Dixitque Laban: Gratum habeo quod petis. 35. Et ſeparavit in die illa, capras, & oves, hircos, & arietes, varios atque maculoſos: cunctum autem gregem unicolorem, id eſt, albi & nigri velleris, tradidit in manu filiorum ſuorum. 36. Et poſuit ſpatium itineris trium dierum inter ſe & generum, qui paſcebat reliquos greges eius. 37. Tollens ergo Jacob virgas populeas virides, & amygdalinas, & ex platanis, ex parte decorticavit eas: detractiſque corticibus, in his quæ ſpoliata fuerant candor apparuit: Illa verò quæ integra fuerant, viridia permanſerunt: atque in hunc modum color effectus eſt varius. 38. Poſuitque eas in canalibus, ubi effundebatur aqua: ut,

cùm

cùm veniſſent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, & in aſpectu earum conciperent. 39. Factumque eſt ut in ipſo calore coitus, oves intuerentur virgas, & parerent maculoſa, & varia, & diverſo colore reſperſa. 40. Diviſitque gregem Jacob, & poſuit virgas in canalibus ante oculos arietum: erant autem alba & nigra quæque, Laban: cetera verò, Jacob, ſeparatis inter ſe gregibus. 41. Igitur quando primo tempore aſcendebantur oves, ponebat Jacob virgas in canalibus aquarum ante oculos arietum & ovium, ut in earum contemplatione conciperent. 42. quando verò ſerotina admiſſura erat, & conceptus extremus, non ponebat eas. Factaque ſunt ea quæ erant ſerotina, Laban: & quæ primi temporis Jacob. 43. Ditatuſque eſt homo ultra modum, & habuit greges multos, ancillas & ſervos, camelos & aſinos.

VERS. 1. INVIDIT SORORI SUÆ) Inter fratres & ſorores, ſi unus præferatur, vel excellat alium, facilè oritur invidia. Adde, Rachel necdum erat ſancta, imò necdum fidelis: colebat enim adhuc idola, ut dicam c. 31. 19.

DA MIHI LIBEROS) Putant Hebræi Rachel alludere ad Rebeccam & Iſaac Gen. 25. 21. q. d. Effice, ò Jacob, & impetra precibus tuis ut fœcunda fiam; ſicut pater tuus Rebeccæ matri tuæ orando impetravit proles, ſcilicet te & Eſau.

VERS. 2. NUM PRO DEO EGO SUM) Numquid Deus ego ſum, aut vice & parte Dei fungor? q. d. Non à me, ſed à Deo pete proles. ita Chald. Pulchrè Hebræi dicunt, Deum ſibi ſoli quatuor claves naturæ reſervaſſe. Primò, clavem pluviarum, ut eas ad libitum emittat, & effundat ex ſuis theſauris, Deut. 28. 12. Secundò, clavem vitæ, id eſt generationis, ut patet hoc loco. Tertiò, clavem alimoniæ ad famem depellendam, pſalm. 144. 16. Quartò, clavem ſepulchrorum, id eſt reſurrectionis, Ezech. 37. 12.

Quatuor claves ſibi reſervat Deus.

VERS. 3. UT PARIAT SUPER GENUA MEA) ut ego filiũ ex ea, utpote ancilla mea, natum excipiam pro meo, ut ſolent matres in genibus filios ſuos ſtatuere, Iſaiæ 66. 12.

Hinc patet, nec Jacob accipiendo ancillas in conjuges, nec uxores ejus illas ipſi offerendo & tradendo, peccaſſe libidine, ſed id feciſſe deſiderio copioſæ prolis, quæ illius temporis erat benedictio; Abrahæ & poſteris ejus promiſſa. Unam ergo uxorem, putà Rachelem, popoſcit & accepit Jacob: ſed cùm pro eo ſuppoſita eſſet Lia, hanc quoque ducere coactus eſt: tertiam, putà ancillam ſuam ei, hic addit Rachel, utpote ſterilis, ut ex ea ſaltem filios ſibi adoptet; pari modo quartam ei addit Lia, jam parere ceſſans v. 9. ita S. Auguſtinus.

Symbolicè, Richard. de S. Victor. libr. qui dicitur Beniamin minor, has ancillas ſic explicat: *Accepit*, inquit, *utraque ancillam ſuam, Lia Zelpham, Rachel Balam, id eſt affectio ſenſualitatem, ratio imaginationem. Obſequitur ſenſualitas affectioni, imaginatio famulatur rationi. Et in tantum unaquaque illarum dominæ ſuæ neceſſaria eſſe cognoſcitur, ut ſine illis totus mundus nil eis poſſe conferre videatur. Nam ſine imaginatione ratio nil ſciret, ſine ſenſualitate affectio nil ſaperet. Diſcurrit ergo imaginatio (utpote ancilla) inter dominam & ſervum, inter rationem & ſenſum: & quidquid exteriùs hauſit per ſenſum carnis, intus repræſentat ad obſequium rationis. Sed & ſenſualitas ſatagit, & ſollicita eſt circa frequens miniſterium, & ipſa utique ſemper & ubique ad dominæ ſuæ Liæ parata obſequium. Hæc eſt quæ illi ſolet carnalium delectationum cibos condire & apponere, & ad earum uſum ante horam invitare, & ultra menſuram provocare*, &c.

VERS. 6. JUDICAVIT MIHI DOMINUS) q. d. Ego cum ſorore, quaſi in lite & contentione verſabar: contendi enim cum ea de prole & fœcunditate, atque hactenus, quia ſterilis, ea fui inferior, nunc verò ſuperior evaſi, cauſamque mihi adjudicavit Deus, ut ſcilicet non ampliùs ſterilis, ſed fœcunda ac prolifica, æquè ac ſoror mea habear & celebrer. Unde filium vocavit Dan, id eſt judicium, ſive lis, ſcilicet, mihi adjudicata eſt à Deo.

Dan, id eſt iudicium.

VERS. 8. COMPARAVIT ME DEUS CUM SORORE MEA) Hebraicè eſt, נפתולי אלהים נפתלתי *naphtule Elohim niphtalti*; quod Chald. vertit, *comparavit me Deus, & comparata ſum*; Septuag. *ſuſcepit me Deus, & comparata ſum*. Sed planè ad verbum vertas, *colluctationibus Dei* (id eſt magnis & difficilibus: quæ enim magna ſunt, dicuntur eſſe Dei) *callidè colluctata ſum, & prævalui*. Eſt metaphora ſumpta à luctatoribus, qui membrorum complicatione nunc in hanc, nunc in illam partem alius alium diſtorquet, quò eum ſubvertat & deiiciat; quod eſt calliditatis & verſutiæ magis, quàm roboris & virtutis. radix enim פתל *patal*, ſignificat diſtorquere, idque callidè,

A uti luctantes aſtutè & doloſè facere ſolent. inde enim פתיל *petil*, vocatur filum retortum: & נפתל *niphtal*, vocatur fraudulentus ac doloſus. Dicit ergo Rachel: Ego cum Lia pro fœcunditate & prolis gloria quaſi contendi, & colluctata ſum, jamque callidè eam ampliùs non parientem vici, dum pro me ſterili ingenioſè & aſtutè ancillam meam fœcundam marito meo ſurrogavi: inde filium vocavit Nephthali, quaſi dicas, colluctantem, concertantem, idque aſtutè & callidè. unde Joſephus Nephthali interpretatur *artificioſum*, id eſt vafrum & callidum, Oleaſter verò vertit, *involutum*. quod eodem redit: ſolent enim callidi ſuas artes involvere & tegere.

Nephthali, id eſt colluctans.

VERS. 11. FELICITER) Hebraicè eſt, בגד *begad*, quod dupliciter legi & verti poteſt: Primò, diviſim בא גד *ba gad*, id eſt, venit turma vel exercitus, q. d. Tot jam genui filios, ut ex eis aciem poſſim inſtruere. ita Chald. & Aquila. Secundò, conjunctim, uti paſſim legunt Hebræi codices, בגד *begad*, id eſt fortuna, fortunatè, feliciter. ita Septuag. & Noſter. unde & R. Salomon vertit, *venit ſidus bonum*, ſeu planeta bonus. q. d. Affulſit mihi benignius aſtrum, &, ut Seneca loquitur, Fortunæ

B influentia donum.

Nota. Hebræum *gad* propriè ſignificat accinctum, ſive procinctum, ſcilicet militem vel exercitum: inde ſignificat Martem, militiæ Deum & præſidem; hinc rurſum ſignificat fortunam. Nam Gentes credebant Martem præbere bonam fortunam, victoriam, & ſpolia militibus: & ita pro *Gad*, quod eſt in Hebræo, Noſter interpres, Pagninus, & Hebræi, fortunam vertunt Iſaiæ 65, v. 11. Unde & Arabes, teſte Aben Eſra, *Gad* vocant Deum: periode ut Cimbri & Germani Deum vocarunt *God*, ab Hebræo *Gad*. ut videtur (licet Goropius *God*, quaſi *goet*, id eſt bonum, dictum putet.) erant enim ipſi bellicoſi; ac proinde Deum colebant *Gad*, id eſt Martem ac fortunam. Sic ergo Lia vocavit hunc filium *Gad*, id eſt bonam fortunam, inquit Theodor. & S. Auguſt. fortè ex eo, quòd in domo Laban patris ſui Gentilis & idololatræ, ſæpè *Gad*, id eſt fortunam, nominari, & fortè coli vidiſſet. Multi enim Gentiles fortunam pro Deo coluerunt. Sic Oedipus Sophocleus in ſua felicitate dixit:

Gad, id eſt accinctus.

Gad & God eſt Deus Mars & fortuna.

C *Equidem me fortunæ filium puto*,

VERS. 13. HOC PRO BEATITUDINE MEA) Jam enim beor ſexto filio, jam non tantùm ex me, ſed & ex ancilla mea Zelpha, æquè ac Rachel ſoror mea ex Balla, proles do marito; ac proinde ab omnibus multa prole beata prædicabor: inde filium vocavit Aſer, id eſt beatum. Huc alluſit B. Virgo Deipara, cùm cecinit: *Beatam me dicent omnes generationes*. Quod enim cecinit Poeta de Livia uxore Cæſaris Auguſti, quæ fuit mater Druſi & Tiberii Cæſaris:

Aſer, id eſt beatus.

Nec genitrice tua felicior ulla parentum eſt,
Tot bona per partus quæ dedit una duos;

hoc longè veriùs uni partui B. Virginis competit.

VERS. 14. EGRESSUS AUTEM RUBEN) Quinquennis erat tunc Ruben: omnes enim hæ proles duodecim, excepto Beniamin, ex quatuor uxoribus natæ ſunt Jacobo,

D ſecundo ſeptennio ſervitutis, putà ſeptem annis à conjugio Rachelis & Liæ. Ultimus enim Joſeph natus eſt finito hoc ſeptennio, v. 25. Quare, cùm Lia primis quatuor annis hujus ſeptennii, pepererit quatuor filios Jacobo, putà primum Ruben, ſecundum Simeon, tertium Levi, quartum Judam, poſt quem parere deſiit: neceſſe eſt Ruben jam fuiſſe quinquennem, nam poſt hæc Lia rurſum 6. anno peperit Iſſachar, & 7. ultimoque anno partus peperit Zabulõ.

MANDRAGORAS) Hebraicè eſt דודים *dudim*, id eſt ubera, per quæ recentiores intelligunt lilia. Verùm longè meliùs & veriùs Noſter vertit mandragoras; habent enim mandragoræ ſpeciem uberum, Secundò, ſunt

Quinque virtutes mãdragoræ.

Digitized by Google

ſunt odoratæ & pulchræ. Tertiò, conciliant ſomnum; A unde dantur iis, qui à chirurgis ſecandi ſunt, ne dolorem ſectionis ſentiant. Quartò à multis dicuntur vim philtri habere, inquit Dioſcorides, & Theophraſtus. Quintò, iuvant fœcunditatem: cient enim menſtrua, itaque matricem purgant & præparant ad conceptum, ait Ariſtoteles lib. 2. de Gener. animalium, & Epiphan. in Philologo c. 4.

Dices, Mandragora eſt frigidiſſima; ergo obeſt conceptui. ita S. Auguſt. l. 22. contra Fauſtum c. 56. ubi putat mandragoras à Rachele expetitas, non ad conceptum, ſed ob pomi raritatem, & odoris jucunditatem. Reſpondet Lævinus Lemnius l. de Herbis S. Script cap. 2. mandragoram, quia frigidiſſima eſt, in frigidis regionibus & uteris, ſterilitatem cauſare; ſed in calidis & torridis, qualis eſt Judæa & Meſopotamia, in qua habitabat Jacob & Rachel, efficere fœcunditatem: quia æſtum & ſiccitatem uteri temperat & humectat. Plura vide apud Dioſcoridem lib 6. c. 6. & Mathiolum ibidem.

Hiſce ergo de cauſis expetit mandragoram hanc Rachel, eamque à Lia coemit, ſed fruſtra & caſſo evento: nam, ut ex ſequ. patet, manſit adhuc tres annos ſterilis, B poſt quos non mandragoræ, ſed Dei virtute, ſive naturali, ſive ſupernaturali, fœcundata eſt, peperitque Joſeph.

Myſticè quid mandragora?

Tropologicè, S. Cyrillus libr. 11. Mandragora, inquit, id eſt ſopore, & morte crucis, Chriſtus recreavit, ſanavit, & fœcundavit Eccleſiam. Rurſum, mandragora odorata ſymbolum eſt bonæ famæ, ait S. Auguſt. ſuprà: hæc enim cuilibet expetenda, & procuranda eſt.

Philo ait mandragoram radices agere ſub terra, humano ſimiles cadaveri: unde à Pythagora anthropomorphon, à Columella ſemi homo vocatur hæc radix. Fortè etiam tempore Rachelis erant impoſtores ſimiles noſtris: qui ex radice mandragoræ (quamquam Mathiolus non ex mandragora, ſed ex brionia id eos facere putet) quæ ſpeciem femorum & pedum hominis habet, icunculas excindunt, in quibus per milij ſemen in tenuiſſimas ſecturas inſertum, faciunt radiculas inſtar pilorum hominis eacreſcere; eaſque mox divendunt, quaſi ipſæ ſub C terris animatum quid fuerint, quod ipſi cum vitæ periculo ſub patibulo extraxerint, quodque raras, & occultas habeat virtutes, v. gr. fœcundandi ſterilem; ut ex hac perſuaſione eas tantopere expetierit Rachel.

VERS. 16. AD ME INTRABIS) Solebat Jacob pacis & æquitatis cauſa, noctes diſtribuere ſingulis uxoribus, & cùm iſta nox eſſet Rachelis, ipſa ius ſuum cedit Liæ pretio mandragorarum: hoc enim pretio Lia à ſorore, more priſco, de quo dixi c. 29. 18. videtur ſibi coemere maritum pro illa nocte. ita S. Auguſt. indeque prolem vocavit *Iſſachar*, quaſi יש שכר *ies ſa bar*. id eſt, *eſt merces* ſcilicet mandragorarum mearum, quas vendidi Racheli; vel potiùs merces meæ charitatis & liberalitatis, qua ancillam meam tradidi viro meo, uti ait ipſamet Lia. Adde, propriè & ſimpliciter Iſſachar idem eſt, quod *ſachar*, id eſt merces. Jod enim additum & præfixum nominibus proprijs, ſolet eſſe hemanticum, ſive formativum nominis, D ut patet in Iſmael, Iſaac, Jacob, Jehova, &c. ita Septuag. S. Hieron. Joſephus.

Iſſachar, id eſt merces.

VERS. 20. ZABULON) Zabulon idem eſt quod habitaculum, vel cohabitans, q. d. Ob tot proles meas amabit me, & hilariter firmiterque cohabitabit mihi maritus meus.

Zabulon, id eſt habitaculum.

VERS. 23. OPPROBRIUM MEUM] ſterilitatem meam, quæ tunc erat probrum & dedecus.

VERS. 24. ADDAT MIHI DOMINUS) Optat Rachel ſibi addi ſecundum filium; inde ea hoc ſuo voto & deſiderio, vocat filium Joſeph, Joſeph ergo idem eſt, quod addens, vel accreſcens, ut patet c. 49. 22.

Joſeph, id eſt addens.

Allegoriam horum undecim nominum patriarcharum habet S. Cyrillus libr. 11. totius verò capitis huius allegoriam vide apud S. Auguſt. lib. 22. contra Fauſtum cap. 46. & ſeq.

Symbolicè 12. filii Iacob, ſunt 12 virtutes.

Symbolicè, Richard. de S. Victor. l. de 12. Patriarch. per eos, 12. pios animi affectus & virtutes accipit. Audi eum: *Timor, qui & initium ſapientiæ, prima virtutum eſt proles. Qui talem filium habere deſiderat, mala quæ fecit, non ſolùm diligenter, ſed & frequenter attendat. Ex tali con*A*ſideratione timor naſcitur, ſcilicet filius ille; qui iure Ruben, id eſt filius viſionis, vocatur. Quare eo nato rectè mater eius exclamat: Vidit Deus humilitatem meam: eò quòd tunc veraciter incipias videre & videri; videre Deum per intuitum formidinis, videri à Deo per conſpectum pietatis.*

Primus, Rûben eſt timor Dei.

Primo filio nato ſecundus ſubſequitur; quia magnum timorem neceſſe eſt ut dolor ſubſequatur. Verùm cor contritum & humiliatum Deus non deſpiciet, ſed pro benignitate ſua exaudiet; ideoque talis filius Simeon, id eſt exauditio, vocatur.

Secundus, Simeon eſt dolor peccatorum.

Sed quæ quæſo conſolatio poteſt eſſe pœnitentibus, & verè lugentibus, niſi non ſpes veniæ? Hic eſt ille tertius filiorum Jacob, qui idcircò Levi, id eſt additus, vocatur. Non datum, ſed additum ſermo divinus hunc filium nominat, ne ante timorem & condignum pœnitentiæ dolorem, quis de ſpe veniæ præſumat.

Tertius, Levi eſt ſpes veniæ.

At quemadmodum poſt creſcentem quotidie timorem, neceſſariò ſubortus eſt dolor; ſic utique poſt ſpem natam, oritur amor. Hic itaque eſt ille filius, qui quarto loco naſcitur, & Judas, id eſt confitens, in ſacra Scriptura nominatur. Quia quod amamus, & ore laudamus, & corde confitemur.

Quartus, Iudas eſt amor Dei.

*Hos ſubſequuntur Dan, & Nephthali, filij ex ancilla Ra*B*chel: & quia per officium Dan, illecebroſas cogitationes arguimus, damnamus, caſtigamus; rectè eum Dan, id eſt iudicium, vocamus, unde ſcriptum eſt:* Dan iudicabit populum ſuum. *Si ergo populum hunc ſuum directè cuſtodiat, ſi iudicium ſuum diligenter exerceat: fiet ut in ceteris tribubus rarò inveniatur quod damnari debeat.*

Quintus, Dan eſt conſideratio futurorum malorum.

Nephthali autem æternorum bonorum imaginem ante oculos mentis adducit. Et quia cognitam quamlibet rerum viſibilium naturam, convertere ad ſpiritalem ſolet intelligentiam, rectè Nephtali, id eſt converſio, nominatur.

Sextus Nephthali eſt ſpeculatio futurorum bonorum.

Videns itaque Lia, ſororem ſuam Rachel de adoptiva prole gaudere, provocatur & ipſa ancillam ſuam viro tradere: ex qua Gad & Aſer progenti, vigor videlicet abſtinentiæ & vigor diſciplinæ. Gad itaque naſcitur prior: quia prius eſt, ut temperantes ſimus ad bona propria, poſtea etiam fortes ad toleranda mala aliena. Per Gad reprimuntur mala intus exſurgentia; per Aſer repelluntur mala exterius inſurgentia, unde dicitur Gad accinctus præliabitur ante eum.

Septimus, Gad eſt rigor abſtinentiæ.

Octavus, Aſer eſt vigor diſciplinæ.

Iſti ſunt Gad & Aſer, qui excludunt gaudium falſum, & C *introducunt gaudium verum, ideoque iſtis natis ſuccedit Iſſachar, qui merces interpretatur. Quam enim aliam tot tantiſque laboribus mercedem quærimus, quàm verum gaudium? Rectè autem poſt nativitatem Gad & Aſer, Lia talem filium genuit: quia niſi per abſtinentiam & pœnitentiam, mens humana ad verum gaudium non pertingit.*

Nonus, Iſſachar eſt mentis gaudium.

Poſt Iſſachar Zabulon gignitur, qui habitaculum fortitudinis interpretatur: quia per gaudii interni deguſtationem, odium vitiorum generatur, & vera fortitudinis robur acquiritur. Iſte eſt Zabulon, qui iraſcendo Dei iram placare conſuevit, qui piè in hominum vitia ſæviendo, eis quaſi non parcendo, meliùs parcit. Probat deinde hoc exemplo Moſis, Phinees & Eliæ.

Decimus, Zabulō eſt odium peccatorum.

At quàm difficile eſt has omnes Jacob proles, virtutes inquam animæ, ſine diſcretione conſervare! id ex eo conjectari licet. *quòd ſine ea nec bona animi acquirere, nec acquiſita conſervare poſſumus. Hic eſt igitur ille Joſeph, qui ſerò quidem naſcitur, ſed à patre plus ceteris diligitur: qui novit* D *non ſolùm cum creſcentibus virtutibus creſcere, cum proficientibus proficere; verùm etiam ex fratrum defectu ad profectum tendere, & ex aliorum detrimentis prudentiæ lucra acquirere. Quare meritò Joſeph, id eſt augmentum, & filius accreſcens, à patre vocatur, hunc adorant ſol, luna, ſtella, id eſt pater, mater, fratres: quia omnes virtutes diſcretionem, quaſi dominam & rectricem colunt.*

Vndecimus Joſeph eſt diſcretio.

Agmen fratrum claudit Beniamin, matri verus Benoni, id eſt filius doloris; quia eo naſcente ipſa denaſcitur, *ob quotidiani partus anxietatem, & doloris in pariendo immenſitatem. Quid verò eſt Rachelis interitus? niſi mentis in contemplatione defectus. Nonne Rachel mortua tunc erat, & omnis humanæ rationis ſenſus in Apoſtolo defecerat, cùm dicebat:* Sive in corpore, ſive extra corpus, neſcio, Deus ſcit. *Nemo igitur exiſtimet, ſe ad illius divini luminis claritatem argumentando poſſe penetrare, nemo ſe credat humana ratiocinatione poſſe comprehendere. Neceſſe eſt Rachel moriatur, ut eſtaticas Beniamin oriatur.*

Duodecimus, Beniamin eſt mentis exceſſus.

NATO AUTEM JOSEPH DIXIT JACOB SOCERO SUO: DIMITTE ME) jam enim explevi quatuordecim annos ſervitutis, quibus tibi me obligavi, VERS. 25.

Digitized by Google

gavi, pro Rachele & Lia, cap. 29. v. 18. & 27.

Natus eſt Joſeph anno 14. ſervitutis Iacobi expleto.

Hinc patet, Joſeph natum eſſe in fine ſecundi ſeptennij, putà finito anno decimoquarto adventus & ſervitutis Jacob in Meſopotamia, putà in domo Laban. Nam cùm ſe Labano ad 14. annos ſervitutis obligaſſet, non poterat petere libertatem & dimiſſionem, niſi ijs expletis: cùm ergo hìc nato Joſeph, mox petat dimiſſionem, ſequitur nato Joſeph annos 14. jam fuiſſe expletos: manſit tamen Jacob adhuc ſex annos apud Laban, nam, ut ſequitur, novum mox pactum init cum Laban, ut ſcilicet ſicut hactenus 14. annos ſervierat pro Rachele & Lia: ita deinceps pro certa gregis parte eidem ſerviret, itaque nato Joſeph ſervivit Labano adhuc ſex annos; hoc eſt univerſim 20. annos, ut patet c. 31. 41.

Natus eſt Joſeph anno 91. Jacobi.

Rurſum, Joſeph natus eſt anno 91. Jacobi patris ſui: Id patet ex eo, quòd, cùm Jacob deſcendit in Ægyptum, ſtetitque coram Pharaone annum agens 130. Geneſ. 47. 9. tunc Joſeph erat 39. annorum: nam Joſeph, cùm à Pharaone factus eſt princeps Ægypti, erat 30. annorum, Geneſ. 41. v. 46. à quo tempore mox ſecuti ſunt ſeptem anni ubertatis, prædicti à Joſeph; & deinde ſeptem anni ſterilitatis, cujus ſecundo anno Jacob deſcendit in Ægyptum, cap. 45. v. 6. & ſequ. Jacob ergo deſcendit in Ægyptum, anno 9. a principatu Joſeph, putà cùm Joſeph eſſet 39. annorum; eratque Jacob tunc 130. annorum. Jam ſubduc & ſubtrahe 39. annos vitæ Joſeph à 130. annis vitæ Jacobi, habebis 91. annum Jacobi, quo natus eſt Joſeph. Ex utroque jam dicto & probato manifeſtè ſequitur, Jacob præripuiſſe benedictionem Eſau, ideoque fugiſſe in Meſopotamiam, anno ætatis 77. (uti dixi cap. 27. initio) nam poſt 14. annos adventus, & ſervitutis in domo Laban, putà anno 91. natus eſt ei Joſeph.

VERS. 27. EXPERIMENTO DIDICI, QUIA (quòd) BENEDIXIT MIHI DEUS PROPTER TE) q. d. Tu es fortunatus, & ego propter te; tu bonam fortunam tuam tecum in meam domum induxiſti.

Alii fortunati ſunt, alii infortunati.

Nota. Experientia docet, alios homines eſſe fortunatos, ita ut quæcumque agunt proſperè eveniant, imò domos ſubinde ac domeſticos fortunatos efficiant, unde *boni pedis*, & à Pœnis *Namphaniones* appellantur, ait S. Auguſtinus epiſt. 44. Alios eſſe infortunatos, ita ut omnia ferè eis infeliciter cedant, etiamſi prudentiſſimè ab eis fuerint præcogitata, & diſpoſita, hinc in bello & duce belli deligendo maximè examinatur an deligendus felix ſit, an infelix. Ita in bellis felix fuit Alexander, qui duodecim annis orbem ſubegit. Ita felix fuit Polycrates Samiorum tyrannus, de quo Cicero libr. 5. de Finibus: *Polycratem*, ait, *Samium felicem appellant; nihil acciderat ei quod nollet, niſi quòd annulum quo delectabatur, in mare abiecis* (ut temperaret nimiam ſuam felicitatem) *ergo infelix una moleſtia; felix curſus, cùm is ipſe annulus in præcordijs piſcis inventus eſt*. Verùm in morte fuit infelix; nam a Perſarum ſatrapa Oronte dolo captus ac ſuſpenſus eſt, teſte Strabone libr. 14. Ita felix fuit Julius Cæſar, etiam cùm ſumma temeritate res maximas aggrederetur, adeóque ipſe huic ſuæ fortunæ confidens, omnia pericula ſuperabat, hinc e Macedonia Brundiſium navigans periculoſiſſimo anni tempore, timenti navarcho, *Noli*, ait, *timere, Cæſarem fortunatum vehis*. Scitum eſt illud eiuſdem: *Veni, vidi, vici. Quid? Filius huius*, ait Plutarch. libr. de Fortuna Romanor. *is qui primus Auguſti cognomentum tulit, & annos 54. imperavit* (quaſi monarcha) *nonne cùm nepotem ad gerendum bellum emittens, fortitudinem ei Scipionis, gratiam Pompeii, ſuam fortunam optaret, ſui tamquam inſignis operis opificem Fortunam profeſſus eſt? Hæc ſcilicet eum Ciceroni, Lepido, Panſæ, Hirtio, M. Antonio impoſuit, eorumque victoriis, manibus, rebus præclarè geſtis, claſſibus, bellis, exercitibus in ſublime extulit, iſtiſque devectis nummis ſuperſtitem fecit eum, qui eorum opera ad hoc faſtidium conſcenderat. Auguſto enim & Cicero rempubl. conſiliis gubernavit, & Lepidus militavit, & Panſa vicit, & Hirtius cecidit, & Antonius libidines exercuit: ipſamque ego Cleopatram Cæſaris fortunæ imputo, ad quam velut vel crepidinem tantus imperator naufragium fecit atque eliſus eſt, ut ſolus eſſet Cæſar*. Subdit huius rei mirum omen. *Cùm inter ſe familiariſſimè viverent Antonius & Cæſar, qui deinde Auguſtus fuit, & per otium ſæpè certamen pilæ, teſſerarum, animalium, ut coturnicum vel gallorum inſtituerent, ferunt ſemper victum Antonium diſceſſiſſe, & quemdam amicorum, qui vaticinandi arte gloriaretur, liberè dixiſſe Antonio, & monuiſſe, Quid tibi, mi homo, rei eſt cum illo adoleſcente? quin tu eum fugis? gloria ei anteis, maior es natu, pluribus imperas, certamina bellica obiviſti, præſtas experientia. Sed tuus genius genium iſtius metuit: & tua fortuna ſeorſim magnæ eius fortunæ adulatur, ad eumque niſi procul te ſubducis, tranſibit*.

Fortunatus fuit Alexäder.

Iul. Cæſar.

Carolus V.

Ita hoc ſæculo felix fuit Carolus V. Imperator, & hoc nomine Turcis formidabilis; adeoque milites ſub Carolo invicti, poſtea à Franciſco rege Galliæ conducti, cum principe fortunam mutarunt, ait Paulus Jovius. Ita felix fuit Henricus IV. Galliæ rex in regno adipiſcendo, & gubernando, uſque ad mortem. Denique Plutarch. lib. de Fortuna Rom. docet fortunam æquè ac virtutem Romanos ad tantum imperij faſtigium provexiſſe.

Cur hi fortunati, alii non?

Quæres, quæ huius diſparitatis ſit cauſa. Gentiles cæci cauſam cenſuerunt eſſe fortunam deam cæcam, quæ non pro merito, ſed fortuitò, etiam impiis & indignis, felicitatem, piis verò & dignis ſæpè infelicitatem afflaret. Genethliaci hominis cuiuſque fato id tribuerunt. Aſtrologi ſtellis & horoſcopo id aſſignant: unde ex eo divinant de cuiuſque ſorte & felicitate, vel infelicitate futura. Vulgus caſu hæc evenire putat. Seponimus enim hìc induſtriam & prudentiam humanam, quæ ſæpè felicis eventus eſt cauſa.

Reſp. id à ſpeciali Dei providētia provenire.

Verùm dico, Deum eſſe cauſam, cur hi ſint fortunati, illi infortunati. Deus enim omnium eſt dominus, qui ſingulis ſua prout vult diſpenſat, itaque ſicut huic ingenium, opes, ſanitatem, formam, robur, aliaque dona naturæ impertit; alterum verò facit ſtupidum, pauperem, morbidum, deformem, infirmum: ita pariter ſpeciali ſua providentia hunc facit fortunatum, illum infortunatum; ad illudque cauſas ſecundas flectit & contemperat. Hoc eſt quod ait Pſaltes pſalm. 30. 16. *In manibus tuis ſortes meæ*, & Sapiens Proverb. 16. 33. *Sortes mittuntur in ſinum; ſed à Domino temperantur*. & Eccl. 33. 11. Dominus *ſeparavit eos* (homines) *& immutavit vias eorum: ex ipſis benedixit, & exaltavit: & ex ipſis ſanctificavit, & ad ſe applicavit: & ex ipſis maledixit, & humiliavit, quaſi lutum figuli in manu ipſius plaſmare illud & diſponere: omnes viæ eius ſecundùm diſpoſitionem eius*. Licet ergo hi effectus ſæpè caſuales ſint & fortuiti reſpectu cauſarum ſecundarum, à quibus non ſunt proviſi; ſed præter earum mentem & cauſalitatem, quaſi per accidens, & fortuitò eveniunt: tamen reſpectu Dei non ſunt fortuiti, ſed præviſi, proviſi, & ordinati in ſe, unde S. Auguſtinus libr. 1. Retract. c. 1. à Chriſtiano ore reiiciendum cenſuit nomen fortunæ, ſcilicet iuxta ſenſum Gentilium: nam alioqui Deus, ſicut eſt natura naturans (ut ita cum aliquibus philoſophis loquar) ita eſt & fortuna fortunans, putà ipſe auctor eſt omnis fortunæ, æquè ac naturæ, unde ex hiſce eventibus colligimus & cognoſcimus eſſe mentem omnibus præſidentem, omnia hæc regentem, eſſe providentiam, eſſe Deum. Quomodo enim alii conſtanter in omnibus ſuis eſſent fortunati, alii infortunati, niſi quia Deus conſtanter illis felicitatem, his infelicitatem afflat? uti rectè demonſtrat Albertus Hero libr. 4. de Providentia cap. 7.

Deus eſt fortuna fortunans

Cur? Cauſa Prima.

Cauſa, cur Deus ita diſpares hac in re homines efficiat, Prima eſt, ut ſe abſolutum eſſe omnium dominum oſtendat. Secunda, ut in univerſo diſpares ſint hominum gradus & eventus, hoc enim ad univerſi varietatem & decorē pertinet. Tertia, ut homines ex hiſce Deum agnoſcant, eaque non ab alio, quàm à Deo poſtulent, unde Deus Judæis, ſi legem ſervarent, hanc felicitatem in bonis terrenis promiſit, ut populus rudis hac ſpe ad Dei legem, & cultum induceretur: rurſum patriarchas fecit felices, ut Gentiles ſpe huius felicitatis allecti, eundem Deum agnoſcerent & colerent. Quarta, ut qui felices ſunt ſua felicitate ad Dei gloriam, & aliorum auxilium utantur: infelices in ſua infelicitate habeant materiam virtutis, modeſtiæ, & patientiæ. Atque hac de cauſa Deus maiorem hominum partem facit non planè fortunatam, nec planè infortunatam, ſed in aliquibus fortunatam, in aliis infortunatam; atque eorum vitam ex felicitate & infelicitate, mirabili varietate contexit & contemperat. Quinta, ut fideles videntes pios ſubinde eſſe infelices, impios felices, ſciant omnia terrena eſſe adiaphora, diſcantque

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

hanc

Digitized by Google

hanc terrenam felicitatem contemnere, atque aſpirare ad veram cæleſtem & æternam, ad quam Chriſtus nos deducit verbo & exemplo. Nam, ut ait S. Auguſt. de Vera relig. cap. 16. *Tota vita Chriſti morum diſciplina fuit.* Chriſtus enim omnia bona mundi, quæ contempſit, contemnenda docuit: omnia mala, quæ ſuſtinuit, ſuſtinenda monſtravit; ut nec in illis quæreretur felicitas, nec in his timeretur infelicitas.

Pii ſemper ſunt felices, ſaltem ſupernaturaliter. Ubi Nota. Licet apud Chriſtianos multi viri boni & pii ſint infelices naturaliter, omnes tamen felices ſunt, & erunt ſupernaturaliter: quia Deus per hanc infelicitatem eos dirigit ad contemptum mundi, ad veram ſapientiam, ad decus patientiæ & fortitudinis, ac denique ad felicitatem æternam. Sic ergo *diligentibus Deum omnia*, etiam adverſa, *cooperantur in bonum*: &, *Beatus vir, qui non abiit in conſilio impiorum*, &c. *omnia quæcumque faciet proſperabuntur.* Ideoque in rebus piis & ſupernaturalibus experimur viros ſanctos, præſertim eos qui ſe totos Deo committunt, & identidem ab eo dirigi poſtulant, in ſuis operibus, præter meritum virtutis & laboris, plerumque felices habere ſucceſſus.

Prudens conſilium. Quare prudens conſilium eſt, ut docturi, concionaturi, confeſſiones audituri, animas converſuri, &c. nos Deo in omnibus jungamus, oremuſque, ut ipſe dirigat mentem, manum, pedes, omneſque vias & actus noſtros, dicamuſque: *Reſpice in ſervos tuos Domine, & ſit ſplendor Domini Dei noſtri ſuper nos, & opera manuum noſtrarum dirige ſuper nos.* Sic Deus direxit & proſperavit Abrahamum, Iſaacum, & Jacobum hic.

VERS. 30. AD INTROITUM MEUM] ad præſentiam meam, putà propter me, ut vertit Chald. Vide quantam viri juſti & ſancti proſperitatem domibus herorum, etiam impiorum inferant.

VERS. 32. GYRA] coge in gyrum oves & capras tuas, ut ſimul omnes luſtremus, & ſeparemus unicolores à diverſicoloribus: unde hebr. eſt, עבר *ebor*, id eſt, tranſibo, & luſtrabo tecum omnes greges.

SEPARA CUNCTAS OVES] Nota. Ab hoc loco uſque ad finem capitis Hebræa ſunt intricata & prolixa, quæ proinde Noſter clarè & breviter, quaſi compendio perſtrinxit, non tam verbum verbo quam ſenſum reddens.

Quodnam pactum fuerit Labani cum Iacob. Unde Nota Secundò, non duo, ut aliqui volunt, ſed unum tantùm pactum Jacobi cum Labano hic uſque ad finem capitis recenſeri: hoc enim exigit connexio pacti & eventus, ipſaque hiſtorica ſeries totius capitis. Pactum itaque hoc fuit, ut omnes fœtus ovium & caprarum Labani, quas Jacob paſcebat, deinceps naſcituri, ſi eſſent unicolores, putà toti albi, vel toti nigri, cederent Labano: ſin verò naſcerentur ſparſi & varii coloris, vel furvi, id eſt ſubnigri, putà partim albi, partim nigri, cederent Jacobo. Ita S. Hieronymus, Lipomanus, Pererius. Atque hac de cauſa Laban ſolas oves & capras unicolores, tradidit paſcendas Jacobo, putans ex eis ſimiles fœtus unicolores naſcituros, itaque omnes ſibi ceſſuros, Jacobo autem nihil vel parum, idque non niſi caſu & per accidens; reliquas verò oves & capras diverſicolores à Jacobo abſtulit ac ſeparavit, ſibique tam illas, quàm omnes earum fœtus, ſive unicolores ſive diverſicolores naſcerentur, reſervavit.

FURVUM, MACULOSUM, ET VARIUM) *Furvum* eſt fuſcum ſive ſubnigrum, in quo albedo nigrori mixta eſt, ut partim album, partim nigrum videatur, *maculoſum*, hebraicè טלוא *talu*, eſt quod magnas habet maculas albas vel nigras, *varium*, ſive ſparſo vellere, hebraicè נקד *nakud*, id eſt punctatum, eſt quod parvis maculis albis vel nigris, quaſi punctis diſtinctum & punctatum eſt.

TAM IN OVIBUS QUAM IN CAPRIS) Putant aliqui ex Hebræo, Laban inter oves & capras diſtinxiſſe hoc modo, ut in ovibus ſola purè alba Labano cederent, furva verò & varia Jacobo; in capris verò varia & maculoſa eſſent Jacobi; furva verò & alba Labani.

Sed contrarium exigit noſter Interpres, ſcilicet tam in ovibus, quàm in capris unicolores ceſſiſſe Labano, diverſicolores Jacobo; eadem enim caprarum & ovium erat ratio, itaque in Hebræo *furvum*, quod in ovibus ſolis exprimitur, in capris à pari de more ſubaudiendum & repetendum eſt.

RESPONDEBITQUE MIHI CRAS JUSTITIA MEA) q. d. Tecum facit natura pecorum, ut alba ex albis, nigra ex nigris naſcantur; mecum verò erit juſtitia mea, mihi reſpondens, id eſt me remunerans; cùm Deus, uti certo confido, humilitatem meam reſpiciet, laboremque meum juſta mercede, quam tu iniqua pactione à me avertere conaris, remunerabit & compenſabit, efficiendo videlicet ut ex unicoloribus tuis mihi diverſicolores naſcantur, ita S. Hieron. VERS. 33.

Sic dicitur Iſaiæ 59. 12. *Peccata noſtra reſponderunt nobis.* q. d. Peccata noſtra interrogata quaſi a Deo judice, veritatem profeſſa ſunt, ſcilicet nos ea feciſſe; ea proinde teſtificata ſunt nos eſſe reos ſupplicii, noſque ad id condemnarunt; ideoque illud nobis irrogatum eſt, ac clamat nos eſſe peccatores, & Oſee 5. 5. *Reſpondebit* (teſtificabitur, clamabit, accuſabit) *arrogantia Iſrael in facie eius*, id eſt publicè, palam, nihil reverita ſuum auctorem. Hinc patet, tam bonas quàm malas actiones hominum, eſſe teſtes ſanctitatis vel improbitatis eorum, & apertè dicere teſtimonium ſuum coram Deo judice, imò ſi enormia ſint, in cælum clamare. Hæc eſt ergo conſolatio juſti, hæc Martyris, ut cum S. Laurentio dicat: *Igne me examinaſti, & non eſt inventa in me iniquitas*, atque hinc naſcatur incredibilis animi lætitia & magnitudo, ut omnia gravia & tormenta deſpiciat & rideat. Audi animos noſtri Martyris Ogilbei, qui hoc anno 1615 in Scotia primus pro fide orthodoxa mortem ſubiit. Cùm octo integros dies ſtilis, aciculis & acubus eum aſſiduè pungendo, jugiter vigilare carnifices coegiſſent, ac ocreas cruſifragiales & acerbiſſima quæque minarentur, athleta Chriſti reſpondit: *Egregii carnifices; ego vos omnes in hac cauſa nihili facio, ægre pro hæretica veſtra malitia: vos non curo, rogavi neminem, rogato nunquam, ſprevi ſemper, poſſum & volo pro hac cauſa plura libenter pati, quàm vos unà cum omnibus inferre poteſtis. Deſinite mihi talia obiicere, hæc lymphatis feminis obtrudite. Nos iſta accendunt, non conſternant: iſta non aliter video, quàm crepitus tot auferam.* Dixit & fecit, imò ultrò, exegitque ab eis promiſſum, ut ſcilicet tormenta quæ minabantur inferrent. Mirantibus dixit: *Ego glorior cauſa, & triumpho pœna tali, omnia poſſumus in eo qui nos confortat.*

CRAS) tempore futuro.

QUANDO PLACITI TEMPUS ADVENERIT) quando juxta tuum placitum & condictum in fine anni fœtus dividendi erunt, ut mihi cedant diverſicolores, tibi unicolores.

FURTI ME ARGUENT) ſi videlicet unicolores fœtus, aliosque quam diverſicolores apud me, in grege mihi proprio, contra pactum tecum initum, repereris. q. d. Fideliter tibi unicolores tradam, diverſicolores mihi ſervabo, nihil ex unicoloribus occultè ſuffurabor vel abſcondam.

ET SEPARAVIT) Putant aliqui ex verbis proximè ſequentibus, hoc aliud & ſecundum eſſe pactum Labani cum Jacob: cùm enim vidiſſet primum pactum feliciter ceſſiſſe Jacobo, fœtuſque omnes natos eſſe diverſicolores, hac de cauſa putant eum jam mutaſſe pactum, voluiſſeque contrarium; ut ſcilicet ſibi cederent diverſicolores, Jacobo verò unicolores. Verùm hoc non eſt veriſimile: ipſe enim contextus hiſtoriæ ſignificat, hic tantùm enarrari executionem pacti primi. VERS. 35.

CUNCTUM AUTEM GREGEM UNICOLOREM TRADIDIT IN MANU FILIORUM SUORUM) Abulenſ. Lyran. Lipom. & Cajet. putant hic noſtrum textum eſſe mendoſum, emendandumque eſſe addita negatione, *non*; quaſi Laban non unicolores, id eſt diverſicolores, tradiderit filiis ſuis paſcendos, unicolores verò Jacobo, ut ex iis pariter unicolores, qui non Jacobo, ſed ſibi cedere debebant, naſcerentur: hoc enim ſignificare videntur Hebræa. Verùm illa implexa ſunt, & contrariè verti poſſunt, adeoque ea cum Noſtro rectè ſic vertas, *omne in quo fuit albedo, & omne nigrum in agnis* (id eſt, omnes agnos unicolores) *tradidit in manus filiorum ſuorum.*

Secundò, Pererius noſtrum Interpretem excuſat, dicens eſſe hic hyſterologiam. q. d. Tradidit Laban ſuis filiis unicolores, non jam, ſed poſt partum ovium, qui narratur in fine capitis. Sed & hoc videtur eſſe durum & diſtortum.

Digitized by Google

Dico ergò, Laban tradidiſſe oves unicolores paſcendas filiis ſuis, quibus ſcilicet aderat & præerat Jacob. Jacobo enim v. præced. totum gregem ſuum crediderat, cui addidit & filios ſuos de more paſtores & cuſtodes, ne Jacob dolo contra pactum oves unicolores clanculum ſubduceret: ſic cap. ſequenti v. 43. idem Laban familiam Jacob ſuam vocat. Laban ergo Jacobo cum reliquis ſuis filiis tradidit oves & capras unicolores, ſperans inde ſibi naſcituras pariter unicolores: oves verò diverſicolores ſeparavit, ſibique cum famulis paſcendas reſervavit, ne Jacob eas paſcens, inde ſibi omnes fœtus diverſicolores, ut videbatur, naſcituros ex pacto depoſceret.

Nigri velleris] Hebræum חום *chum* hic ſignificat nigrum; opponitur enim לבן *laban*, id eſt albo. Sed v. 32. *chum* ſignificat fuſcum, ſive ſubnigrum, quia iungitur cum maculoſo & variegato.

Vers. 36. Spatium itineris trium dierum) ne oves ſuæ diverſicolores miſceri poſſent vel aſpectu, vel coitu cum unicoloribus, quas paſcebat Jacob, itaque gignerentur fœtus diverſicolores, qui non ſibi, ſed Jacobo cedere debebant. ita Lipomanus.

Vers. 37. Tollens ergo Jacob virgas populeas virides) Nota induſtriam & ſtropham Jacobi, quam ipſe ab angelis in ſomnis edoctus, ut colligitur cap. ſequenti v. 11. Labani violentiæ & prudentiæ humanæ oppoſuit.

Dices, Jacob hac arte, quaſi fraude, contractum cum Labano initum vitiavit; itaque doloſè & iniuſtè rem alienam Labani acquiſivit. Contractus enim, ut unicolores naſcituri cederent Labano, diverſicolores Jacobo, ex communi mente contrahentium, intelligebatur de iis quæ talia naturaliter & caſu, non autem per artem & fraudem naſcerentur.

Reſpondeo, Verum eſt contractum hunc communiter ita intelligi ſolere & debere, itaque à Jacobo & Labano intellectum eſſe. Jacob ergo alio titulo hac ſtropha uſus eſt, nimirum Primò, titulo compenſationis: ipſe enim à Labano, homine avaro & iniquo, violenter opprimebatur, & iuſtam laborum ſuorum mercedem aliter extorquere nequibat, niſi hac arte, inprimis enim Laban

Iniuſtitia Labani. gravem iniuriam fecerat Jacobo, pro Rachele ei promiſſa ſurrogando Liam deformem, & inviſam Jacobo, atque cogendo Jacobum ut ſeptem alios annos ſibi pro ea ſerviret. Deinde iniuſtè poſt pactum cum Jacobo pro gregibus initum, ſeparavit v. 35. oves unicolores à diverſicoloribus, ſolas unicolores tradens Jacobo, ex quibus naturaliter fœtus unicolores omnes ſibi, & nulli diverſicolores Jacobo naſcerentur. Jacob ergo cum non haberet iudicem ad quem recurreret, ipſe ſibi ex neceſſitate ius dixit, ſuumque hac arte repetiit, ut mercedem ſibi debitam hac arte conſequeretur.

Secundò, fecit hoc Jacob Dei, per angelum, monitu, uti dixi; ergo Deus dedit illi has pecudes Labani hac arte naſcituras: ſicuti Deus iubens Hebræis ſpoliare Ægyptum, hoc ipſo dedit eis bona Ægyptiorum, Exodi 12.

Imaginatio fortis quantum in conceptu fœtus valeat. Quæres, an hæc ars & ſtropha naturalis fuerit, an verò effectum ſuum habuerit ex ſupernaturali Dei cooperatione? Reſpondeo, naturalem fuiſſe, in coitu enim phantaſiæ vis ſolet eſſe maxima; quia tunc anima omnem ſuam vim exerit, adeò ut aliquæ matres albæ ex imagine & imaginatione æthiopis, æthiopem genuerint. Audi Plinium libr. 7. cap. 12. *Similitudinum*, inquit, *immenſa reputatio eſt, in qua creduntur multa fortuita pollere, viſus, auditus, memoria, hauſtaque imagines ſub ipſo conceptu. Cogitatio etiam utriuslibet animum ſubitò tranſvolans, effingere, ſimilitudinem, aut miſcere exiſtimatur: ideoque plures in homine, quàm in cæteris animantibus differentiæ, quoniam velocitas cogitationum, animique celeritas, & ingenii varietas multiformes notas imprimit; cùm cæteris animalibus immobiles ſint animi, & ſimiles omnibus, ſingulisque in ſuo cuique genere.*

Exempla. Galenus in libro, quem ſcripſit de Theriaca ad Piſonem, narrat mulierem quamdam intuitu picturæ pulcherrimæ, pulchrum infantem ex deformi marito concepiſſe: *Viſu*, inquit, *opinor, naturæ imaginem tranſmittente*, S. Hieronymus hic in Tradit. Hebr. *Quintilianus*, inquit, *in ea controverſia, in qua accuſabatur matrona, quòd æthiopem peperiſſet, pro defenſione illius argumentatur, hanc conceptus eſſe naturam, quam dicimus. Et ſcriptum reperitur in libris Hippocratis fuiſſe feminam quamdam ſuſpicione adulterij puniendam, quòd pulcherrimum infantem peperiſſet, utrique parenti generique diſſimilem: niſi memoratus medicus ſolviſſet quæſtionem, admonens ut quærerent, ſi fortè talis pictura fuiſſet in eius mulieris cubiculo: qua inventa, mulier à ſupplicio & ſuſpicione liberata eſt.*

Idem refert S. Auguſt. hic quæſt. 93. qui & libr. 18. de Civit. cap. 5. ſcribit ſimile feciſſe dæmonem in Apibove, quem Ægyptij adorabant, efformando: debebat enim is priori mortuo eſſe ſimilis, albiſque maculis inſigniri. Iſidorus quoque libr. 12. Etymolog. cap 1. ſub finem: *Hoc ipſum*, ait, *in equarum grege fieri dicitur, ut generoſos obiiciant equos viſibus concipientium, quò ſimiles eorum concipere & creare poſſint. Nam & columbarum dilectores ponunt pulcherrimas columbas iiſdem locis, quibus illæ verſantur, quò videlicet rapientes viſu, ſimiles generent. Inde eſt, quòd quidam gravidas mulieres vetant intueri turpiſſimos animalium vultus, ut cynocephalos & ſimias, ne viſibus occurrentes, ſimiles fœtus parere faciant. Etenim anima in uſu venereo formas intrinſecus intus tranſmittit, earumque ſatiata typis, rapit ſpecies earum in propriam qualitatem.*

Dum ergo biberent hæ oves Jacobi, ſimulque mares in femellas ſalirent, ſpecies directa virgarum decorticatarum, & diverſicolorum in aquis jacentium, reflexæ ſpecici, ſive umbræ marium ineuntium in aquis miſta, unam quaſi ſpeciem variegatam femellis ingerebat, quaſi cernerent ſuos mares pulchrè viridibus maculis, & albis variegatos: unde vi phantaſiæ eoſdem colores ſuo fœtui, quem tunc concipiebant, imprimebant. Idem faciebant mares, nimirum ſimilem vim & formam diverſicolorem ſuo ſemini imprimebant, ex ſimili virgarum cum umbra femellarum permiſta ſpecie, viſione & imaginatione. Ita S. Hieron. Aug. q. 93. Abulenſis, & optimè Franc. Valeſius Sacræ philoſophiæ c. 21.

Poſſet Secundò, quis ſuſpicari, virgis populi, amygdali, & platani, ſi in aquis ponantur, vim aliquam ineſſe ad nigrorem, & nigras maculas gignendum: talem enim vim multis aquis tribuunt Ariſtot. l. 3. Hiſtor. animal. cap. 12. Ovidius l. ultim. Metamorph. Solinus, & alij.

Preces Jacobi hunc conceptum iuverunt. Denique ſanctitas, & preces Jacobi plurimùm hanc rem adiuverunt: angeli enim faventes Jacobo, phantaſiam ovium vehementiſſimè applicabant, & incitabant ad hanc diverſicolorem virgarum imaginationem, uti colligitur c. ſeq. v. 12. Deus etiam volens benedicere & ditare Jacobum, per hanc imaginationem, peculiari ſuo concurſu, diverſos colores validè & multipliciter fœtibus in ipſo eorum conceptu imprimebat, unde S. Cyrillus, Chryſoſt. & Theodor. putant hæc non tam naturaliter, quàm Dei dono & providentia obveniſſe Jacobo, idque fatetur ipſe Jacob c. ſeq. v. 7. 8. 9.

Nullum quadrupes viride. Dices, cur ex virgis viridibus nulli fœtus facti, & nati ſunt virides? Reſpondeo, quia in nullo quadrupede eſt ea humorum proportio & temperies quæ ad viriditatem eſt neceſſaria: loco ergo viridis coloris pingebatur in fœtibus ſubniger, ſive furvus, ait Toſtatus, ad quod non parum iuvabat umbra & nigredo aquarum, quæ viriditatem inumbrabat & fuſcabat, ut non virides, ſed fuſcæ & ſubnigræ eſſe viderentur.

Virgæ Jacob variegatæ ſignificant exempla Sanctorum varia. Tropolog. hæ virgæ variegatæ ſunt S. Script. & Sanctorum variorum varia exempla, quæ dum intuemur, iis ſimiles virtutum & heroicorum operum proles edimus & efficimus. ita S. Ambroſ. l. 2. de Jacob c. 4. & 6. Gregor. l. 21. Moral. c. 1.

Ex parte) Pars enim virgæ, ſuo cortice veſtita, viridis, pars verò decorticata, & nudata alba apparuit.

Vers. 39. *In calore viget imaginatio.* Ut in ipso calore) quia calore maximè excitatur, viget & operatur imaginatio. Hinc Phyſici docent, quòd cerebrum requirat Primò, ſiccitatem, ob ingenium, anima enim ſicca eſt ſapientiſſima. Secundò humiditatem, ob memoriam, humor enim facilè recipit ſpeciem impreſſam: unde iuvenes, quia humido ſunt cerebro, facilè quidlibet ediſcunt, mandantque memoriæ. Tertiò, calorem ob imaginationem, unde experimur in ſtudiis, capite & corpore calente, conceptus phantaſiæ vigere & fluere: capite verò frigente, eoſdem retundi, torpere & hebetari. E contrario prudentia, ſincerumque iudi-

Digitized by Google

In frigore prudentia. iudicium conſiſtit in frigore, uti docet Ariſtot. ſect. 14. problem. 8. eaque de cauſa ſenes valent prudentia & iudicio.

VERS. 41. PRIMO TEMPORE) Sicut in Lombardis, ita & in Meſopotamia ac Syria, oves bis quotannis pariunt; aut certè quædam in vere, quædam in autumno concipiebant. Primum ergo tempus eſt vernum, ſerotinum eſt autumnale. Jacob ergo in vere, cùm & aura & animalia vigent, ponebat virgas diverſicolores, ut diverſicolores foetus ſibi naſcerentur, iique, quia verni, A erant meliores, uberiores, & robuſtiores: In autumno verò non ponebat: unde tunc unicolores, iijque debiliores, naſcebantur Labano, partem enim hanc illi conceſſit Jacob, tum ne Laban ſuſpicaretur fraudem, & artem deprehenderet; tum ex æquitate & humanitate ſua. Valcſius ambas has admiſſuras, tam primas quàm ſerotinas, in eumdem diem conjicit. Verùm longè meliùs, & veriùs S. Hieronym. alijque Latini, æquè ac Hebræi, eas in ver & autumnum dividunt & diſtribuunt.

CAPUT TRIGESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

FUgit clàm Iacob cum tota familia, ex Haran in Chanaan, inſequitur eum Laban: hinc v. 26. iurgantur utrimque: ac tandem v. 44. cum Iacob fœdus init in Galaad.

1. POſtquam autem audivit verba filiorum Laban dicentium: Tulit Jacob omnia quæ fuerunt patris noſtri, & de illius facultate ditatus, factus eſt inclytus: 2. animadvertit quoque faciem Laban, quòd non eſſet erga ſe ſicut heri & nudiuſtertius. 3. maximè dicente ſibi Domino: Revertere in terram patrum tuorum, & ad generationem tuam, eroque tecum. 4. Miſit, & vocavit Rachel & Liam in agrum, ubi paſcebat greges, 5. dixitque eis: Video faciem patris veſtri, quod non ſit erga me ſicut heri & nudiuſtertius: Deus autem patris mei fuit mecum. 6. Et ipſæ noſtis, quòd totis viribus meis ſervierim patri veſtro. 7. Sed & pater veſter circumvenit me, & mutavit mercedem meam decem vicibus: & tamen non dimiſit eum Deus ut noceret mihi. 8. Si quando dixit: Variæ erunt mercedes tuæ; pariebant omnes oves varios fœtus, quando verò è contrario ait: Alba quæque accipies pro mercede; omnes greges alba pepererunt. 9. Tulitque Deus ſubſtantiam patris veſtri, & dedit mihi. 10. Poſtquam enim conceptus ovium tempus advenerat, levavi oculos meos, & vidi in ſomnis aſcendentes mares ſuper feminas, varios & maculoſos, & diverſorum colorum. 11. Dixitque angelus Dei ad me in ſomnis: Jacob. Et ego reſpondi: Adſum. 12. Qui ait: Leva oculos tuos, & vide univerſos maſculos aſcendentes ſuper feminas, varios, maculoſos atque reſperſos. Vidi enim omnia quæ fecit tibi Laban. 13. Ego ſum Deus Bethel, ubi unxiſti lapidem, & votum voviſti mihi. Nunc ergo ſurge, & egredere de terra hac, revertens in terram nativitatis tuæ. 14 Reſponderuntque Rachel & Lia: Numquid habemus reſidui quidquam in facultatibus & hereditate domus patris noſtri? 15. Nonne quaſi alienas reputavit nos, & vendidit, comeditque pretium noſtrum? 16. Sed Deus tulit opes patris noſtri, & eas tradidit nobis, ac filijs noſtris: unde omnia quæ præcepit tibi Deus, fac. 17 Surrexit itaque Jacob, & impoſitis liberis ac coniugibus ſuis ſuper camelos, abiit. 18. Tulitque omnem ſubſtantiam ſuam, & greges, & quidquid in Meſopotamia acquiſierat, pergens ad Iſaac patrem ſuum in terram Chanaan. 19. Eo tempore ierat Laban ad tondendas oves, & Rachel furata eſt idola patris ſui. 20. Noluitque Jacob confiteri ſocero ſuo quòd fugeret. 21. Cumque abiiſſet tam ipſe quàm omnia quæ iuris ſui erant, & amne tranſmiſſo pergeret contra montem Galaad, 22. nuntiatum eſt Laban die tertio quòd fugeret Jacob. 23. Qui aſſumptis fratribus ſuis, perſecutus eſt eum diebus ſeptem: & comprehendit eum in monte Galaad. 24. Viditque in ſomnis dicentem ſibi Deum: Cave ne quidquam aſperè loquaris contra Jacob. 25. Jamque Iacob extenderat in monte tabernaculum: cumque ille conſecutus fuiſſet eum cum fratribus ſuis, in eodem monte Galaad fixit tentorium. 26 Et dixit ad Jacob: Quare ita egiſti, ut clam me abigeres filias meas quaſi captivas gladio? 27. Cur ignorante me fugere voluiſti, nec indicare mihi, ut proſequerer te cum gaudio & canticis & tympanis & citharis? 28. Non es paſſus ut oſcularer filios meos & filias: ſtultè operatus es: & nunc quidem, 29. valet manus mea reddere tibi malum: ſed Deus patris veſtri heri dixit mihi: Cave ne loquaris contra Jacob quidquam durius. 30. Eſto ad tuos ire cupiebas, & deſiderio erat tibi domus patris tui: cur furatus es deos meos? 31. Reſpondit Jacob, quòd inſcio te profectus ſum, timui ne violenter auferres filias tuas. 32. Quòd autem furti me arguis: apud quemcumque inveneris deos tuos, necetur coram fratribus noſtris, ſcrutare, quidquid tuorum apud me inveneris, & aufer. Hæc dicens, ignorabat quòd Rachel furata eſſet idola. 33. Ingreſſus itaque Laban tabernaculum Jacob & Liæ, & utriuſque famulæ, non invenit. Cumque intraſſet tentorium Rachelis, 34. illa feſtinans abſcondit idola ſubter ſtramenta cameli, & ſedit deſuper: ſcrutantique omne tentorium & nihil invenienti, 35. ait, Ne iraſcatur dominus meus quòd coram te aſſurgere nequeo: quia iuxta conſuetudinem feminarum nunc accidit mihi, ſic deluſa ſolicitudo quærentis eſt. 36. Tumenſque Jacob, cum iurgio ait: Quam ob culpam meam, & ob quod peccatum meum ſic exarſiſti poſt me, 37. & ſcrutatus es omnem ſupellectilem meam? Quid inveniſti de cuncta ſubſtantia domus tuæ? pone hic coram fratribus meis et fratribus tuis, et iudicent inter me et te. 38. Idcirco viginti annis fui tecum: oves tuæ et capræ ſteriles non fuerunt: arietes gregis tui non comedi: 39. nec captum à beſtia oſtendi tibi, ego damnum omne reddebam: quidquid furto peribat, à me exigebas: 40. die noctuque æſtu urebar et gelu, fugiebatque ſomnus ab oculis meis. 41. Sicque per viginti annos in domo tua ſervivi tibi, quatuordecim pro filiabus, et ſex pro gregibus tuis. immutaſti quoque mercedem meam decem vicibus. 42. Niſi Deus patris mei Abraham, et timor Iſaac, affuiſſet mihi,

Digitized by Google

mihi, forſitan modò nudum me dimiſiſſe: afflictionem meam & laborem manuum mearum reſpexit Deus, & arguit te heri. 43. Reſpondit ei Laban: Filiæ meæ & filii & greges tui & omnia quæ cernis, mea ſunt: quid poſſum facere filiis & nepotibus meis? 44. Veni ergo, & ineamus fœdus ut ſit in teſtimonium inter me & te. 45. Tulit itaque Iacob lapidem & erexit illum in titulum: 46. dixitque fratribus ſuis: Afferte lapides. Qui congregantes fecerunt tumulum, comederuntque ſuper eum; 47. quem vocavit Laban, tumulum teſtis; & Iacob, Acervum teſtimonii, uterque juxta proprietatem linguæ ſuæ. 48. Dixitque Laban: Tumulus iſte erit teſtis inter me & te hodie, & idcirco appellatum eſt nomen ejus Galaad, id eſt, Tumulus teſtis 49. Intueatur & judicet Dominus inter nos quando receſſerimus à nobis. 50. ſi afflixeris filias meas, & ſi introduxeris alias uxores ſuper eas: nullus ſermonis noſtri teſtis eſt abſque Deo, qui præſens reſpicit. 51. Dixitque rurſus ad Iacob: En tumulus hic, & lapis quem erexi inter me & te, 52. teſtis erit: tumulus, inquam, iſte, & lapis ſint in teſtimonium ſi aut ego tranſiero illum pergens ad te, aut tu præterieris, malùm mihi cogitans. 53. Deus Abraham, & Deus Nachor, judicet inter nos, Deus patris eorum. Iuravit ergo Iacob per timorem patris ſui Iſaac: 54. immolatiſque victimis in monte, vocavit fratres ſuos ut ederent panem. Qui cùm comediſſent, manſerunt ibi 55. Laban verò de nocte conſurgens, oſculatus eſt filios & filias ſuas, & benedixit illis reverſuſque eſt in locum ſuum.

Vers. 1. TULIT) Hebraicè יקח *lacach*, id eſt accepit, furatus A eſt. eſt calumnia: per invidiam enim Jacob furti arguit, furtumque vocat juſtam mercedem, opeſque ipſi à Deo datas.

Vers. 3. ERO QVE TECVM) *Quid illi deeſſe queat*, inquit S. Ambroſ. *cui adeſt rerum omnium plenitudo*, immò oceanus, putà Deus.

Vers. 7. MVTAVIT MERCEDEM MEAM DECEM VICIBVS) *Decem*, id eſt multis, ut ponatur numerus certus pro incerto. denarius enim ſignificat multitudinem & perfectionem. ita Origenes, Euſeb. Diodor. & Procopius. Sic ſæpè divites agunt cum pauperibus, ut neque pacta, neque promiſſa ſervent, niſi quantum in rem ipſorum ſit. hinc Terentius: *Novi*, inquit, *ego veſtra illa verba, Volo nolo, nolo volo: quod modò ratum erat irritum fit.*

Secundò, propriè & præcisè, mutavit Laban pactum & mercedem Jacobi decem vicibus. idem enim improperat Iacob Labano verſ. 41. nam, ut patet v. 41. Iacob 20 annis ſervivit Labano, putà 14. annis pro uxore utraque, & 6. anni pro gregibus & ovibus; bis autem in anno pariebant oves, & qualibet vice ex pacto, per ſingularem Dei providentiam, ditabatur Iacob. Hoc videns Laban B qualibet vice reſcindebat & mutabat pactum; quinque ergo annis decies mutavit pactum: unde anno ſexto hujus mutationis pertæſus Iacob aufugit. Septuag. pro *decem vicibus*, vertunt, δέκα ἀμνῶν, *decem agnis*, id eſt, decem temporibus quibus agnæ naſcebantur, inquiunt nonnulli. ſic enim ait Virgilius:

Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas.

per ariſtas meſſes, per meſſes annos ſignificans. ita S. Auguſt. q. 95.

Verùm verius eſt, corruptos eſſe hic Septuag. & pro δέκα ἀμνῶν, reſtituendum eſſe δέκα μνῶν, id eſt, decem mnas vel minas. videntur enim Septuag. Hebræum מנים *monim* voluiſſe retinere, & explicare per minas. ita Eugubinus. q. d. *Decem*, id eſt multis, *minis* auri, multo pretio fraudavit me pater veſter, immutando & invertendo mercedem meam.

Tropol. Laban eſt mundus: hic Iacob, id eſt fideles, affligit, quos antè ſpe ſui commodi, adamaverat & provexerat: quia ea ſpe ſe poſtea fruſtrari videt.

Vers. 8. OMNES) pleræque. nam pars ſerotina, ſcilicet exi- C gua & infirma ceſſit Labano, c. præc. v. 42.

Vers. 12. VIDE VNIVERSOS MACVLOS VARIOS) Hac viſione & ſymbolo ſignificabat angelus diverſicolores naſcituros Iacobo, ſimulque, ut videtur, modum id faciendi per virgas decorticatas eum docuit, licet id non exprimat hic Script. contenta narratione totius rei, quam dedit c. præced.

VIDI ENIM OMNIA QVÆ FECIT TIBI LABAN) *Hic diſcimus*, ait S. Chryſoſtom. homil. 57. *quòd quando injuria nobis fit, noſque manſueti mites & tolerantes fuerimus maiori & largiori auxilio divino fruimur. Ne ergo obluctemur his qui nos premunt, & calumniari volunt; ſed feramus generosè, ſcientes quòd nos omnium Dominus non deſiciet, tantùm nos eius benevolentiam agnoſcamus. Mihi enim*, inquit, *vindicta, & ego retribuam.*

Cornel. in Pentateuch.

DEVS BETHEL) qui tibi apparui innixus ſcalæ in Bethel, c. 28. Vers. 13

ET VOTVM VOVISTI) Meminit Deus voti Iacobi ut illud ſibi gratum fuiſſe, ſeque propter illud Iacobo benedixiſſe, eumque ditaſſe ſignificet; utque eum voti ſui proſequendi & perficiendi memorem reddat.

NVMQVID HABEMVS?) Nonne pater nos quaſi exheredes fecit. Primò, dum nos indotatas tibi uxores tradidit. Secundò, dum pretium noſtrum, quo nos ſcilicet tibi coemiſti uxores, putà laborem 14. annorum ſervitutis tuæ, totum ſibi uſurpavit ut non tam quaſi pater nos in matrimonio, conſignata dote collocaſſe, quàm quaſi mango vendidiſſe videatur. Vers. 14.

IMPOSITIS LIBERIS) Erant enim teneri: nam maximus Ruben erat 13. annor. minimus Ioſeph erat ſexennis. Vers. 17.

Tropol. hinc diſce, oborta invidia, juſto illam eſſe declinandam: melius eſt enim ei ſine lite abire, quàm cum jurgio reſidere, inquit Ambroſ. lib. 2. de Iacob c. 5. Rurſum, Deus hic ſuos adverſis, calumniis, exiliis agitari permittit, ut ad patriam cæleſtem anhelent, inquit Rupertus: nam mala quæ nos hic premunt, ad Deum ire compellunt.

PERGENS AD ISAAC PATREM SUUM) Eò tendebat Iacob, ſed in itinere fermè decennium poſuit, habitando in Sichem, & in Bethel. ita Abul. Vers. 18.

FURATA EST IDOLA] Quæres, cur id fecerit Rachel? Reſpondet Primò, Aben Ezdra, eam furatam eſſe idola patris, ne pater illa conſulendo, vel eorum inſpectione augurando, cognoſcere poſſet per quod iter Jacob cum ſuis abiiſſet & fugiſſet; ut ſcilicet eos inſequi non poſſet. Vers. 19. *Cur Rachel furata ſit idola? Reſpond. Primò.*

Secundò, S. Baſil. initio in Proverb. Nazianzen. orat. 2. de Paſch. Theod. & Perer. putant eam id feciſſe, ut occaſionem idololatriæ patri tolleret. *Secundò.*

Tertiò, veriſimiliùs S. Chryſoſt. hom. 57. Gennadius, Rupert. Cajetan. & Oleaſter putant, eam idola non tam patris quàm ſua, quaſi deos penates ſecum abtuliſſe, eò quòd iis dedita eſſet, ab iiſque felix iter, omneque bonum ſperaret. nam pater Laban, ejuſque domus, ac conſequenter & Rachel, cum Deo vero etiam idola, more gentis ſuæ colebat, ut patet cap. 35. v. 2. ubi demum hæc idola abolevit Iacob. *Tertiò.*

Quartò, furata eſt Rachel hæc idola, quia erant pretioſa, putà ex auro; itaque aurum furata eſt, id eſt, clanculum accepit; ſed juſte, quaſi dotem ſuam, & quaſi mercedem marito ſuo debitam. ita Pererius. *Quartò.*

IDOLA) Hebraicè eſt תרפים *theraphim*, quod ſignificat ſtatuas humanas, ſive humanam formam habentes, ut patet 1. Reg. 19. 13. hinc Aquila vertit, μορφώματα, id eſt figurationes; Chald. vertit, imagines. *Quid* theraphim.

Secundò, nomen *theraphim* uſu appropriatum eſt iis ſtatuis, quæ opera dæmonum reſponſa dabant, ut patet Iudicum 18. verſ. 18. unde interpretes paſſim idola vertunt. ita Septuag. Noſter, & alii, quin & ipſe Calvinus. Inepte ergo idem Calvinus, *Theraphim*, inquit, ſunt imagines, quales habent Papiſtæ: nec enim Papiſtæ imagines habent & colunt quaſi idola, aut quaſi deos

R uti

uti theraphim hæc habuit & coluit Laban, ut patet v. 30. De thetaphim pluta dicam Judicum 18.

NOLUITQUE CONFITARI] Hebraicè eſt, *furatus eſt*
Vers. 50. *Iacob cor Labani, cor*, id eſt, opes quæ erant quaſi cor Labani, quaſque ut cor ſuum amabat, inquit Lipomanus.

Verùm dico, eſſe hebraiſmum: *Furatus eſt cor Laban*, id
Hebr. Furari cor *eſt celare.* eſt, inſcio & ignotante Labao, furtim & clanculùm aufugit, quaſi cor, id eſt ſcientiam & conſcientiam, Laban ſecum abſtuliſset. unde Chald. vertit, *celavit*, Septuag. *abſcondit*. Sic Seneca in Agamemno. ait:

Germane vultus veſte furabor suos,

furabor, id eſt abſcondam.

Addit Cajetan Labanum in corde ſuo ſtatuiſse, non pati Jacobum ex Haran auferre opes, quas ibi peperer. t. unde v. 42. airei Jacob, *Forſitan nudum me demiſiſſes*, & quia Jacob inde clàm diſcedens itritum fecit hoc Labani conſilium hinc dici furatum ejus cor, in quo conſiliom illud latebat, illudque clanculum ſecum tuliſſe. eſt metonymia.

ANNE TRANSMISSO] Euphrate, qui Haran &
Vers. 51. Meſopotamiam circumdat: fecit id Jacob non per miraculum, uti fingunt Judæi, ſed per navim otdinariam. B
Vers. 23. IN MONTE GALAAD] qui poſtea v. 48. dictus eſt Galaad. eſt ptokpſis. de Galaad vide Adrichom. in Terra ſancta.
Vers. 55. FRATRIBUS] valida manu cognatorum, famulorum & civium.
Vers. 56. DIXIT (Laban) AD JACOB: QUARE ITA EGISTI?] Vide hic rurſum in verbis Laban ingenium mundi. nam Primò, licet ſciret ſe perfidia ſua cauſam dediſſe juſto fugiendi, id tamen diſſimulat, & omnem culpam in juſtum reiicit, & cùm deberet deprecari culpam, ac juſtum reconciliare, ultrò eum arguit. Sic
Ingenium mundi. mundus ſua peccata diſſimulat, & omnem culpam in pios reiicit. Sic Achab Eliam criminatur, quòd turbaret Iſrael, cùm ipſe impius rex ſuis peccatis cauſa eſset malorum. Secundò, Laban fingit ſe amicum, cùm eſſet adverſarios: *Vt proſequerer te*, inquit, *cum gaudio & canticis*, &c. Sic mundus aliter loquitur, aliter ſentit. væ duplicibus corde. Tertiò, prodit ſuam impietatem & ſtultitiam, cùm ait, *Cur furatus es deos meos?* impietatis eſt, quòd idola colit; ſtultitiæ, quòd deos dicit, qui ſe à furibus cuſtodire nequeunt. Quartò, ait, *Stultè egiſti*: ſic C
mundo ſtultum videtur quidquid pii faciunt. non ſtultè egit juſtus oppreſsus patriam repetendo, ſed ſtultè agit mundus cæleſtem patriam contemnendo. Quintò, arrogantiæ eſt quod dicit, *Valet manus mea reddere tibi malum*: ſic mundus ſemper præſumit de potentia, cùm ſciat ſe nihil contra Deum poſſe. *Arrogantia eius*, inquit Iſajas cap. 16. *plusquam fortitudo eius*. Demum tamen, velit nolit, confiteri cogitur veritatem, ſe videlicet à Domino prohiberi & cohiberi. Unde S. Chryſoſt. homil. 57. multis exemplis oſtendit, quàm Deus Iacobi & aliorum juſtorum habeat curam, adeò ut non tantùm homines efferatos, ſed feras ipſas domet & cicuret, ne eis noceant. *Dei enim manus*, inquit, *potentior eſt omnibus, ipſa nos undequaque munit, & invictos facit. Id quod & in iuſto hoc declaratum eſt. Nam qui tanto impetu comprehendere Iacob, & pœnam fugæ de eo ſumere volebat, non ſolùm nihil aſperum contra eum loquitur, ſed ſicut pater filium blandè compellat, dicens: Quid feciſti? quare clandeſtinè abſceſſiſti? Vide quanta mutatio, vide quomodo is qui ut beſtia inſaniebat, ovium imitetur manſuetudinem.*

UT CLAM ME) Hebraicè rurſum eſt, *furatus es cor meum*, de quo dixi v. 20.

QUASI CAPTIVAS GLADIO] quaſi bello captas, ideoque ſervas, ſive mancipia.
Vers. 58. FILIOS MEOS) nepotes ex filiabus.
Vers. 32. SCRUTARE QUIDQUID TUORUM (de tuis rebus) APUD ME INVENERIS, ET AUFER] Myſticè S. Ambroſ. lib. 2. de Iacob cap. 5. *Venit ad eum Laban*, inquit, *id eſt dealbatus, putà Satanas (quia & Satanas transfigurat ſe in angelum lucis) & cœpit ab eo ſua requirere. Reſpondit Iacob: Nihil tuorum habeo. Quare ſi quid agnoſcis tuorum, vitiorum & criminum. nihil mecum abſtuli fraudum tuarum, dolique conſortia ulla non habeo: omnia tua tanquam contagium refugi. Et quæſivit Laban, & nihil ſuum reperit. Quàm beatus vir, in quo inimicus nihil invenit, quod ſuum poſſet dicere; in quo diabolus nihil offendit, quod ſuum agnoſceret. Impoſſibi-* A *le videbatur iſtud in homine, ſed typum gerebat eius qui dixit in Evangelio, Venit huius mundi princeps, & in me inveniet nihil. Nihil eſt enim quidquid eſt diaboli, quod nullam poteſt habere perpetuitatem atque ſubſtantiam.*

SUBTER STRAMENTA) ſubclitellis.

JUXTA CONSUETUDINEM FEMINARUM] q. d. Vers. 34.
Laboro fluxu menſtruorum, ideo præ infirmitate aſſurgere non poſſum. Vers. 35.

TUMENSQUE) præ ira & indignatione juſta Iacob, Vers. 36.
aliàs mitiſſimus: læſa enim patientia fit furor.

NEC CAPTUM A BESTIA OSTENDI TIBI) Lex Vers. 39.
paſtoritia eſt, ut, ſi ſine paſtoris culpa pecus à feris necetur, oſtenſa domino parte aliqua reſidua, noxæ paſtor eximatur. res enim quæque domino ſuo perit, niſi culpa cuſtodis interveniat. Verùm hanc legem non ſervavit durus & iniuſtus Laban, qui Iacobum volebat non culpam tantùm, ſed & caſum præſtare. Hoc eſt enim quod ei obiicit Iacob, dicens: *Quidquid furtim peribat, à me exigebas*. Alioqui paſtor jure paſtoritio tenetur ovem à lupo, urſo, &c. raptam excutere, ovemque tueri, ſi poteſt; quòd ſi negligat, tenetur ad ovis raptæ reſtitutionem. Ita David paſcens oves, leonem & urſum eas invadentes occidit, 1. Reg. 17. 34. Multò magis Deus à paſtoribus qui curam gerunt animarum, illas requiret, ſi ſua negligentia ſinant eas à dæmone rapi, agique in præceps, uti docet Ezechiel c. 3. 17. & toto c. 34. Idem judicium eſt de principibus & magiſtratibus, qui ſubditorum ſalutem, corpora & fortunas tueri debent. Horum ergo eſt jugiter excubare, pro ſuorum tutela & cuſtodia. *Excubat* (inquit Seneca) *principis cura pro ſalute ſingulorum*. Talis fuit Cæſar, de quo idem Seneca lib. de Brevit. vitæ: *Omnium*, inquit, *domos illius diligentia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius induſtria, omnium vacationem illius occupatio*. Tales quoque vult eſſe principes Plato lib. 7. de Legibus.

ÆSTU URGEBAR ET GELU] Malè legunt quidam *urgebar*: nam ſicut calor, ſic & frigus adurit, id eſt pungit, cruciat, exſiccat, &, ut Hebræa habent אכלני, *acbalani*, id eſt comedit me & conſumpſit, lædit. Cauſam phyſicam aſſignat Hieron. Magius lib. 1. Miſcellan. cap. 57. Sic Poeta ait. *Vrebant montana nives*. Et Tacitus lib. 15. Annal. *Ambuſti multorum artus vi frigoris*. S. Baſil. ho. Vers. 40.
C de 40. Martyr. *Frigore*, inquit, *toti exuſti*. Et Eccleſ. de Aquilone loquens c. 43. 23. *Exuret*, inquit, *deſertum & extinguet viride ὡς πῦρ*, id eſt, *ſicut ignis*. Hinc & pruina à perurendo dicta, quòd herbas & fruges perurat, ait Feſtus, nimirum munditia mulieribus, labor viris convenit. Quocirca meritò Iacob à S. Gregor. homil. 15. in Ezech. ſtatuitur laboris exemplar, eoque illum meruiſſe ait victoriam in lucta cum angelo cap. 32. *Laborioſa*, inquit, *fortitudo ut obtineri debeat quæritur? Iacob ad memoriam deducatur, qui poſtquam ſcivit fortiter ſervire homini, ad eam quoque virtutem deductus eſt, ut non potuiſſet a luctante angelo ſuperari*.

FUGIEBATQUE SOMNUS] Paſtoris boni eſt vigilare, noctuque invigilare gregi. Quàm ergo vigil ſit *Mor. quàm paterfamilias, & Prælatus, ac princeps debeat eſſe vigilans.*
Epiſcopus & paſtor oportet, qui paſcit oves Dei, inquit S. Damaſus epiſt. 4. Iacob ergo archetypus eſt boni œconomi, quem ſic depingit Ariſtot. in Oeconom. *Expergiſci docet priùs dominum quàm ſervum, & cubitum ire poſteriùs, nec unquam incuſtoditam eſſe domum, ſicut nec urbem, quando opus eſt, neque die, neque nocte, & ante lucem* D *ſurgere, quod ad ſanitatem & ad curam rei familiaris, & ad ſtudium philoſophiæ prodeſt plurimum*. Sic & Cato de Re ruſtica c. 5. & Cicero lib. 2. de Divinat. hoc præceptum dant villico: *Primus cubitu ſurgat, poſtremus cubitum eat*. Refert Xenophon in Oeconom. barbarum quemdam rogatum, quid equum habilem & vegetum redderet, reſpondiſſe, *Domini oculus*. Ageſilaus rex Lacedæm. ſomno moderari noverat, &, ut ait Xenophon, ſomno non ut domino, ſed ut ſubdito in negotiis utebatur. Ita paſtores vigilabant, quibus primò ab angelo nuntiata eſt nativitas Chriſti. Ita Paulus ait Timotheo, *Tu verò vigila, in omnibus labora*. Ita Gentiles bonum paſtorem comparant Argo, qui paſtor erat totus oculatus, imò oculis circumcirca plenus. Homerus Iliade β. canit, Jovem deorum deum, diis hominibuſque dormientibus, inſomnem fuiſſe, ac de Achille exaltando cogitaſſe. Sic de Deo vero canit David pſalm. 121. *Ecce non dormitabit*,

ne-

Digitized by Google

neque dormiet, qui cuſtodit Iſrael. Perſarum rex habebat cubicularium, qui manè regem excitans diceret: *Surge rex, atque ea cura, quæ te curare voluit Meſo oraſdes*, cujus Deus teſtis eſt Plutarch. l. de Doctr. princip. Rectè ergo Homerus loco citato:

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.
Non decet tota nocte dormire virum conſiliarium,
Cui populi commiſſi ſunt, & tanta curanda ſunt.

Si ergo *vita mortalium eſt vigilia*; multò magis vita Principum & Prælatorum, vigilia ſit oportet. Ita S. Dominicus noctu vigil orabat, ſuorumque Fratrum cellas, locaque omnia obibat.

Vers. 41. DECEM VICIBUS) Ioſeph. vult Laban pacta violaſſe, fœtuſque meliores jam natos, Iacobo ex pacto debitos, abſtuliſſe. ſed errat: nam hac ratione adeò ditari non potuiſſet Iacob. Meliùs ergo Origenes, Euſeb. & S. Hieron cenſent, Laban pactum de futuris decies commutaſſe, ſibi depoſcendo talia, qualia Iacobo jam nata, & obveniſſe videbat.

Vers. 42. NISI DEUS PATRIS MEI ABRAHAM, ET TIMOR ISAAC AFFUISSET MIHI) Quæres, quis ſit timor Iſaac? Reſpondet Primò, Aben Ezra & Cajetan. eſſe timorem & reverentiam quo Iſaac timuit, coluit & reveritus eſt Deum. q. d. Merito timoris, id eſt pietatis, reverentiæ & devotionis Iſaac, qua ſcilicet ille ſupplicabat Deo pro filio ſuo Jacobo, liberatus à Laban, & proſperatus eſt Jacob. Hic ergo timor Sanctorum eſt actus religionis & reverentiæ, oriturque ex amore Dei; imò eſt actus charitatis, ſubinde imperatus, ſubinde elicitus: quia enim Sancti ſummè amant Deum, hinc ſummè timent eum offendere, ſummeque eum colunt & reverentur.

Quis ſit timor Iſaaci? Reſponſio. Prima.

Secunda. Secundò, alii putant hunc timorem fuiſſe reverentiam, qua Jacob proſequebatur patrem ſuum Iſaac, eumque timuit & reveritus eſt, per hanc enim reverentiam & pietatem erga patrem ſuum Iſaac, meruit Jacob apud Deum, ut ab eo liberaretur & protegeretur.

Tertia & genuina. Deus eſt timor Iſaaci & Sanctorum. Tertiò & genuinè, Deus qui fuit Deus Abrahæ, vocatur timor Iſaac. q. d. Deus quem coluit Abraham, & quem timuit ac reveritus eſt Iſaac, quaſi ſummum numen, ſummamque majeſtatem. Sic Iſajas c. 8. 13. Deum vocat terrorem & pavorem Iſrael, quem ſcilicet Iſraelitæ cum metu & pavore coluerunt & reveriti ſunt.

Timor ergo hìc metonymicè capitur pro objecto timoris, putà pro Deo. Sic Jovem Gentiles vocabant timorem hominum, quem ſcilicet homines teſtem, judicem & vindicem metuunt, *cuius iurare timent, & fallere numen*. Sic enim Jacob v. 43. juravit per timorem patris ſui Iſaac, æquè ac Laban per Deum Abrahæ & Deum Nachor. Sic Deus in pſalmis dicitur ſpes mea, patientia mea, id eſt, in quem ſpero, propter quem patior. ita Theodor. Chaldæus & S. Auguſt.

ARGUIT TE HERI] cùm tibi apparuit, monens ne quid gravius mihi diceres aut faceres, v. 29.

Vers. 43. QUID POSSUM] q. d. Patria pietas & amor non permittunt, ut meis filiabus & nepotibus noceam: ſic enim habent Hebræa; noſter tamen Interpres vertit, *filiis & nepotibus*, ubi τὸ & ſignificat, *id eſt*: Laban enim ſuos nepotes vocat filios, ex eo quòd paulò antè dixit Jacobo: *Filii & greges tui, & omnia quæ cernis mea ſunt*: quia ſcilicet à me quaſi avo & primo poſſeſſore deſcendunt.

Vers. 44. UT SIT IN TESTIMONIUM] in monumentum fœderis inter nos initi.

Vers. 45. IN TITULUM) in ſignum & monumentum. de titulo vide dicta c. 28. 18.

Vers. 46. TUMULUM] aggerem longum latumque & planum: nam in eo quaſi in menſa pranſi ſunt.

Vers. 47. QUEM VOCAVIT LABAN, TUMULUM TESTIS: ET JACOB, ACERVUM TESTIMONII, UTERQUE IUXTA PROPRIETATEM LINGUÆ SUÆ] Idem nomen quoad ſignificationem & rem, huic tumulo impoſuerunt Jacob & Laban, ſed diverſum quoad vocem & linguam: nam Laban Syrus ſyriacè vocavit eum יגר שהדותא *iegar ſahaduta*, id eſt acervum, vel tumulum teſtimonii: Jacob verò Hebræus hebraicè vocavit eum גלעד *galed*, id eſt, tumulum teſtis. *gal* enim tumulum, *ed* teſtem ſignificat. Jam in re tumulus teſtimonii idem eſt quod tumulus, vel acervus teſtis. lapis enim non poteſt aliter eſſe teſtis, quàm ſi erigatur & ponatur in teſtimonium rei alicujus: fortè etiam incuria librariorum hìc tranſpoſita ſunt nomina: ut loco *teſtimonii* poſitum ſit *teſtis*, & contrà. nam propriè & præciſè, Laban vocavit hunc tumulum *iegar ſahaduta*, id eſt tumulum teſtimonii: Jacob verò vocavit eum *galed*, id eſt acervum, vel tumulum teſtis. Quia ergo hic tumulus erectus fuit in teſtimonium fœderis inter Jacob & Laban initi, hinc vocatus eſt *galed*, id eſt, tumulus teſtis, indeque ipſe mons, urbs & regio tota dicta eſt Galaad, vel Galaaditis.

Galaad unde dicta.

Vers. 48. APPELLATUM EST NOMEN EJUS GALAAD, ID EST TUMULUS TESTIS) In Hebræo tantùm eſt *Galaad*, ſed noſter Interpres Hebræum nomen Galaad explicat, addens, *id eſt, tumulus teſtis*: Hebræa addunt, *vemiſpha*, id eſt, *& ſpecula: quia dixit* (Laban) *Speculetur, intueatur, & iudicet Dominus inter nos*. Duo ergo nomina huic tumulo impoſita ſunt, primum *galed*, id eſt tumulus teſtis. ſecundum *miſpha*, id eſt ſpecula, vel, ut Septuag. vertunt, ὅρασις, id eſt viſio. q. d. Laban: Ego deinceps te tuaque, ò Jacob, ſpeculari & intueri non potero, recedam enim & dividar à te; Deum ergo timeo, qui ſpeculator eſt hujus noſtri fœderis & juramenti, ut judicet & vindicet, ſi alteruter noſtrum illud violet, nimirum

Deus eſt ſpeculator omnium.

Speculator aſtat deſuper
Qui nos diebus omnibus,
Actuſque noſtros proſpicit.
A luce prima in veſperam.

hìc eſt noſter *miſpha*.

Vers. 51. LAPIS QUEM EREXI) In tumuli jam dicti parte una, quæ Meſopotamiam reſpiciebat, lapidem ſuum erexit Laban; in altera parte quæ Chananæam reſpiciebat, lapidem alterum, ſuumque erexit Jacob: ut hi duo lapides eſſent quaſi columnæ & termini, quos neutri ad nocendum alteri tranſire liceret.

Vers. 53. DEUS ABRAHAM, ET DEUS NACHOR JUDICET INTER NOS, ET DEUS PATRIS EORUM) putà Deus Thare, qui fuit pater Abrahæ & Nachor.

Nota. Laban cum Deo vero Abrahæ coluit idola patris ſuis Nachor: hinc etiam addit communis abavi, putà Thare, deos, quaſi utrique patrios & hereditarios. Thare enim in Chaldæa cum Abraham coluit Deum verum, in Haran verò cum Nachor coluit idola, ut dixi cap. 11. in fine: Jacob verò hos reiicit, & tantùm jurat per timorem Iſaac, id eſt per Deum quem timuit & coluit Iſaac & Abraham. vide dicta v. 42.

Nota. Sicut licuit Jacobo à Laban, ita cuivis fideli licet ab infideli excipere, imò exigere in neceſſitate juramentum, etiamſi ſciat infidelem juraturum per falſos deos: ſicut in neceſſitate licet petere mutuum ab eo, quem ſcis id non daturum niſi cum pacto uſuræ. Sicut enim hic ſolum exigit mutuum, uſuram verò tantùm permittit & tolerat: ita & ille juramentum ſolum exigit, idipſum verò fieri per falſos deos tantùm permittit & tolerat, idque ob juſtam cauſam, putà neceſſitatem.

Vers. 54. IMMOLATISQUE VICTIMIS) hoſtiis pacificis oblatis pro pace, reconciliatione & fœdere inito cum Laban ſocero ſuo. unde eidem ex iiſdem convivium inſtruxit. Hiſce ergo victimis gratias egit Jacob Deo pro pace inita, ſimulque petiit, ut Deus eam conſervaret, firmaret & perpetuaret.

Vers. 55. DE NOCTE) ſummo manè.

IN LOCUM SUUM) in Haran.

CAPVT TRIGESIMVMSECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IAcob vidit binas angelorum acies, ſibi in tutelam à Deo ſubmiſſas. Secundò, v. 3. metuens fratrem, ad eum munera mittit. Tertiò, v. 24. cum angelo luctando prævalet, & vocatur Iſrael.

JAcob quoque abiit itinere quo cœperat: fueruntque ei obviam angeli Dei. 2. Quos cùm vidiſſet ait: Caſtra Dei ſunt hæc. & appellavit nomen loci illius Mahanaim, id eſt Caſtra. 3. Miſit autem & nuntios ante ſe ad Eſau fratrem ſuum in terram Seir, in regionem Edom; 4. præcepitque eis dicens: Sic loquimini domino meo Eſau: Hæc dicit frater tuus Jacob. Apud Laban peregrinatus ſum, & fui uſque in præſentem diem. 5. Habeo boves, & aſinos, & oves, & ſervos, & ancillas: mittoque nunc legationem ad dominum meum, ut inveniam gratiam in conſpectu tuo. 6. Reverſique ſunt nuntii ad Jacob dicentes, Venimus ad Eſau fratrem tuum, & ecce properat tibi in occurſum cum quadringentis viris. 7. Timuit Jacob valdè, & perterritus diviſit populum qui ſecum erat, greges quoque & oves & boves, & camelos in duas turmas, 8. dicens: Si venerit Eſau ad unam turmam, & percuſſerit eam, alia turma, quæ reliqua eſt, ſalvabitur. 9. Dixitque Iacob: Deus patris mei Abraham, & Deus patris mei Iſaac: Domine qui dixiſti mihi. Revertere in terram tuam, & in locum nativitatis tuæ, & beneſaciam tibi: 10. minor ſum cunctis miſerationibus tuis, & veritate tua quam explevisti ſervo tuo: In baculo meo tranſivi Jordanem iſtum: & nunc cum duabus turmis regredior. 11. Erue me de manu fratris mei Eſau, quia valdè eum timeo: ne fortè veniens percutiat matrem cum filiis. 12. Tu locutus es quòd beneſaceres mihi, & dilatares ſemen meum ſicut arenam maris, quæ præ multitudine numerari non poteſt. 13. Cumque dormiſſet ibi nocte illa, ſeparavit de his quæ habebat munera Eſau fratri ſuo, 14. capras ducentas, hircos viginti, oves ducenias, & arietes viginti, 15. camelos fœtas cum pullis ſuis triginta, vaccas quadraginta, & tauros viginti, aſinas viginti, & pullos earum decem. 16. Et miſit per manus ſervorum ſuorum ſingulos ſeorſum greges, dixitque pueris ſuis: Antecedite me: & ſit ſpatium inter gregem & gregem. 17. Et præcepit priori, dicens: Si obvium habueris fratrem meum Eſau: & interrogaverit te, Cujus es? aut, Quò vadis? aut, Cujus ſunt iſta quæ ſequeris? 18. reſpondebis: Servi tui Jacob, munera miſit domino meo Eſau: ipſe quoque poſt nos venit. 19. Similiter dedit mandata ſecundo, & tertio, & cunctis, qui ſequebantur greges, dicens. Iiſdem verbis loquimini ad Eſau, cùm inveneritis eum. 20. Et addetis. Ipſe quoque ſervus tuus Jacob iter noſtrum inſequitur: dixit enim. Placabo illum muneribus quæ præcedunt, & poſtea videbo illum, forſitan propitiabitur mihi. 21. Præceſſerunt itaque munera ante eum, ipſe verò manſit nocte illa in caſtris. 22. Cumque maturè ſurrexiſſet, tulit duas uxores ſuas, & totidem famulas, cum undecim filiis, & tranſivit vadum Jaboc. 23. Traductiſque omnibus quæ ad ſe pertinebant, 24. manſit ſolus, & ecce vir luctabatur cum eo uſque manè. 25. Qui cùm videret quòd eum ſuperare non poſſet, tetigit nervum femoris ejus, & ſtatim emarcuit. 26. Dixitque ad eum. Dimitte me, jam enim aſcendit aurora. Reſpondit: Non dimittam te, niſi benedixeris mihi. 27. Ait ergo. Quod nomen eſt tibi. Reſpondit. Jacob. 28. At ille, Nequaquam, inquit, Jacob appellabitur nomen tuum, ſed Iſrael: quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, quanto magis contra homines prævalebis? 29. Interrogavit eum Jacob. Dic mihi, quo appellaris nomine? Reſpondit: Cur quæris nomen meum. Et benedixit ei in eodem loco. 30. Vocavitque Jacob nomen loci illius Phanuel, dicens, Vidi Deum facie ad faciem, & ſalva facta eſt anima mea. 31. Ortuſque eſt ei ſtatim ſol, poſtquam tranſgreſſus eſt Phanuel: ipſe verò claudicabat pede. 32. Quam ob cauſam non comedunt nervum filii Iſrael, qui emarcuit in femore Jacob, uſque in præſentem diem, eò quòd tetigerit nervùm femoris ejus, & obſtupuerit.

Verſ. 1, Machanaim ſunt duæ angelorum acies.

ANGELI DEI) Duas angelorum acies vidit hìc Iacob; inde enim hic locus hebraicè vocatus eſt מחנים *machanaim*, quod nomen eſt duale, & ſignificat bina caſtra, vel binas acies. Unde & urbs ibidem poſtea ædificata, dicta eſt *machanaim*. nimirum una acies erat angeli, qui erat cuſtos & præſes Meſopotamiæ. hic cum angelis ſibi ſubditis & ſubordinatis, quaſi inſtructa acie, comitatus fuerat, & ſecurè deduxerat Jacobum à Meſopotamiam huc uſque, ſcilicet ad confinia Chananææ; ibi occurrit ei, eumque excepit angelus præſes Chananææ, cum ſua acie angelorum ſibi ſubditorum, ut eum per Chananæam ſecurè ad patrem perduceret, & ab Eſau, aliiſque ei infenſis tueretur & protegeret. Sicut enim principes externum principem, per ſuas terras, datis militibus præſidiariis, ſecurè deducunt, & vicino principi, ejuſque præſidiariis ulterius deducendum, conſignant: ita pariter cum Jacobo fecerunt hic angeli. Vide Dei & angelorum erga ſuos providentiam & curam. vide & quantus, quamque ſimilis, familiaris & charus

Angelorum præſidium circa Iacob & Eliſæū.

A Deo & angelis fuerit Jacob. Vide Tertiò, quomodo poſt tentationem & terrorem incuſſum Jacobo à Laban, ſequatur conſolatio angelorum: ſic de Chriſto dicitur Matth. 4. *Tunc reliquit eum diabolus, & ecce angeli acceſſerunt, & miniſtrabant ei.* Vide Quartò, quomodo tentationi minori Labani, major ſuccedat, ſcilicet timor Eſau infenſi; utque contra eum Jacobum hic præmuniant angeli.

Sicut ergo Eliſæus 4. Reg. 6. v. 17. vallatus ab hoſtibus, vidit angelorum acies ſibi in auxilium & tutelam occurrere: ita & Jacob hìc contra Eſau, alioſque B hoſtes angelorum præſidio cingitur, ut diſcat nec Eſau, nec quemquam hominum timere, ita Abulenſ. Hic impletum fuit illud pſalm. 33. 5. *Immittet* (hebraicè חנה *chone*, id eſt, caſtra metabitur) *angelus Domini in circuitu timentium eum.*

Sic in Vitis Patrum legimus de Abbate Moſe, quòd, cùm valdè à fornicationis ſpiritu impugnaretur, iuerit ad Abbatem Iſidorum, qui eum ad ſuperiora domus

de

deduxæ: ubi ad Occidentem vidit ingentem dæmonum turbam inter ſe concertantem; ad Orientem vidit ſplendentem angelorum exercitum. tum Iſidorus: *Quos*, inquit, *in Occidente vidiſti, ipſi ſunt qui etiam iuſtos impugnant: quos verò in Oriente, hi ſunt, quos in adiutorium miſit ſervis ſuis Dominus exercituum. Cognoſce igitur, quod plures ſunt nobiſcum, quàm cum illis, ut dixit Eliſæus Propheta*. Ex dictis patet hanc angelorum extraordinariam fuiſſe cuſtodiam. non enim ſolus angelus Iacobi cuſtos, ſed binæ angelorum acies, cum duobus ducibus, apparuerunt Iacobo.

Putat Diodorus Tarſenſis, angelum præfectum ſecundæ acici, & præſidem Chananææ, fuiſſe S. Michaelem: hic enim conſtitutus eſt à Deo princeps poſterorum Iacob, putà populi Dei omnium ſcilicet Iſraelitarum, ut patet Danielis 10. v. ult. & Danielis 12. 1.

Vers. 3. Ad Esau fratrem suum in terram Seir) quæ & Edom, ſive Idumæa dicitur. Nam, dum Iacob moratur in Haran, Deus inijcit cogitationem & mentem fratri ejus Eſau, indignanti ob parentum voluntatem in Iacob propenſiorem, in ſe verò & uxores ſuas frigidiorem, ut Chananæam relinqueret, & montus Edom ſibi ſedes deligeret; ut nimirum hac ratione Chananæa cederet Iacobo ejuſque poſteris. Iacob in Haran nuntio à matre, uti videtur (hoc enim ipſa promiſerat cap. 27. verſ. 45.) accepto, intellexerat Eſau in Edom commigraſſet; unde ſecurus ex Haran ad parentes in Chananæam reddit.

Nota Secundò prolepſim; hæc enim terra non antè, ſed poſt habitationem Eſau, ab ipſo Eſau dicta eſt Seir, & Edom ſive Idumæa: uti dixi c. 25. v. 25. & 30.

Habeo boves] q. d. Tibi ob egeſtatem non ero
Vers. 5. oneri, nec parentum opes imminuam: affatim enim opum mihi Deus largitus eſt.

Cum quadringentis viris) Ut ſic & fratri
Vers. 6. potentiam ſuam oſtentaret, utque eum hac pompa ampliùs honoraret eique ſecuritatem comitatum per iter præſtaret. Videtur ergo Eſau per nuntios à Iacobo miſſos, tam humiliter & humaniter eum ſalutantes, fuiſſe placatus, priſtinaque odia in amorem convertiſſe Deo cor ejus immutante, & inclinante in favorem Iacobi.

Vers. 7. Duas turmas] Prior turma erat gregum cum paſtoribus, in ſuos ordines aptè diſtributa; poſterior erat uxorum cum liberis, cuius tres erant ordines: primus Zelphæ & Balæ cum ſuis prolibus: ſecundus Liæ cum ſuis: tertius Rachelis & Ioſeph, ut patet c. ſeq. v. 2. Rachel ergo Ioſeph non tertiam faciebant turmam, ſed ſecundæ agmen claudebant, utpote chariſſimi Iacobo.

Deo ita fidendum ut humana præſidia nõ negligamus.

Tropologicè, notat S. Auguſtinus nos exemplo Iacobi ita debere Deo fidere, ut tamen humana præſidia & conſilia non negligamus; hoc enim facere, eſſet tentare Deum. Hinc S. P. N. Ignatius nos docuit, ita omnem ſpem rerum gerendarum in Deo ponere, ut nobis noſtriſque viribus planè diffiſi, totos nos in Deum, Deique providentiam ingenti fiducia conijciamus: & tamen in ipſa executione, ſedulo adhibere omnia naturalia media & humana præſidia, perinde ac ſi illis ſolis niteremur, illiſque res omnis conficienda eſſet: utrumque enim docet & exigit prudentia pietaſque Chriſtiana.

Salvabitur] fugiendo ſalvare ſe poterit.

Vers. 8.
Vers. 10. Minor sum] exilior, vilior, indignior ſum, quàm qui ullam tuam gratiam, vel miſericordiam, etiam minimam, mihi præſtitam meruerim, aut etiamnum merear. Veræ enim virtutis fundamentum eſt humilitas; nec tanta eſt claritas, quam non obſcuret elatio.

Nota. Iacob hìc ita gratias agit Deo, de præteritis beneficiis ſibi collatis, ut futuris ſe dignum reddat, ad eaque Deum ſua humilitate & gratitudine provocet. Docet ergo nos hìc modum efficaciter orandi. nam orditur à Dei reverentia & laude, allegatque patrum merita, dicens: *Deus patris mei Abraham*, &c. Secundò, admonet Deum promiſſionum: *Domine qui dixiſti mihi, Revertere*. Tertiò, humiliat ſe, & ſuam infirmitatem confitetur: *Minor ſum cunctis miſerationibus tuis*. Quartò, beneficia accepta recolit, & gratias agit: *In baculo meo tranſivi Iordanem iſtum, & nunc cum duabus turmis regredior*. Quintò, orat: *Erue me de manu fratris mei Eſau*. Sextò, non tantùm pro ſe, ſed & pro aliis obſecrat: *Ne percutiat matrem cum filiis*: timebat vel maximè ne occiſo ſemine benedicto, Chriſtus non veniret.

Veritate) fidelitate. q. d. Ego licet indignus, hactenus ſemper expertus ſum, te fidelem in promiſſis mihi præſtitis: quare confido & oro, ut in futurum idem experiar, utque nunc ab Eſau me protegas.

In baculo meo) cum baculo meo. q. d. Solus baculo, ſeu pedo paſtorali innixus, egenus, ut paſtor ſine grege; imò gregem paſcendum quærens, ex patria ivi in Haran: nunc Dei dono cum duabus prolium, famulorum & pecudum turmis regredior. ita Joſephus.

Camelos foetas) quæ recens pepererant, & pullos lactabant. Vers. 15.

Sit spatium inter gregem et gregem)
Ut ſic diutiùs munerum à me ei miſſorum numero, varietate & pompa ſe paſcat & miteſcat Eſau: ſic enim plura ei & ſplendidiora eſſe videbuntur. Vers. 16.

Forsitan) id eſt utique: eſt enim τὸ *forſitan*, non dubitantis, ſed affirmantis, & continuantis, uti τάχα apud Homerum. Sic & Chriſtus ait Johannis 8. 19. *Si me ſciretis, forſitan* (utique) *& Patrem meum ſciretis*. Vers. 20.

Ipse vero mansit nocte illa in castris) Vers. 21.
Tum ut diſpiceret, num quid per oblivionem relictum eſſet; tum ut conſilium caperet, & cogitaret qua ratione fratrem placare poſſet; tum maximè, ut ea nocte ſolus quietè & ardenter ſupplicaret Deo, ut omne hoc ſuum cum fratre negotium, iterque dirigeret: unde poſt orationem occurrit illi angelus luctator. tum denique ut poſt curas & labores, aliquid daret ſomno & neceſſariæ quieti. Unde LXX. vertunt, *ipſe verò dormivit in caſtris*. Hebr. eſt לן *lan*, id eſt *pernoctavit*, id eſt noctem tranſegit ſive dormiendo, ſive vigilando & operando.

Moral. S. Ambroſ. lib. 2. de Jacobo. 6. *Perfecta virtus*, inquit, *habet quietis tranquillitatem & ſtabilitatem. Ideo Dominus donum eius perfectioribus reſervavit, dicens: Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis. Perfectorum enim eſt non facile mundanis moveri, non turbari metu, non exagitari ſuſpicione, non terrore concuti, non dolore vexari; ſed quaſi in littore tutiſſimo adverſus inſurgentes fluctus ſæcularium procellarum, mentem immobilem fida ſtatione placidare*. Ex adverſo, *ampliùs ſuis ſuſpicionibus affligitur impius, quàm alienis plerique verberibus, maioreſque vibices vulnerum in eius animo ſunt, quàm in eorum corpore qui ab aliis verberantur*.

Cumque mane surrexisset) ante auroram, durante adhuc nocte, ut habent Hebræa & Græca: noctu enim poſtquam ſua & ſuos per vadum Jacob traduxiſſet Jacob, luctatus eſt cum angelo uſque manè. Vers. 22.

Vir luctabatur cum eo) Quæres, quis fuerit iſte vir? Theodor. Juſtinus, Tertull. Hilarius, Ambroſius, Cyrillus, & alii apud Pererium, videntur dicere, fuiſſe Filium Dei, putà Verbum, quod futurum erat caro. & probatur: quia ipſe Jacob v. 30. eum vocat Deum. Vers. 24. *Vir cum Iacob luctans quis fuerit?*

Verùm dico Primò, Hic vir fuit angelus. id patet ex Oſee 12. 3. ubi expreſsè hic vir vocatur angelus. Secundò, quia S. Dionyſ. Cæleſtis hierarchiæ cap. 4. S. Hieron. Joſephus, Euſebius, Rupertus, & S. Auguſt. lib. 16. Civit. 39. docent fuiſſe angelum, adduntque Deum in veteri teſtamento numquam per ſe, ſed ſemper per angelos apparuiſſe: nam celeberrima illa apparitio Dei dantis legem in Sina, facta eſt per angelos, ut patet Galat. 3. 19.

Dices, Hic vir v. 30. vocatur Deus.

Reſpondeo, erat angelus perſonaliter, ſed vocatur Deus repræſentativè, & auctoritativè, uti vicerex vocatur rex: quia ſcilicet Deum, putà Dei Filium incarnandum, repræſentabat, ejuſque vice & auctoritate fungebatur, & hoc tantùm volunt Theodor. Juſtinus, & alii Patres citati qui hunc virum vocant Filium Dei.

Dices Secundò, Concilium Sirmienſe can. 14. definit hunc virum fuiſſe Filium Dei: ſic enim habet, *ſi quis contra Iacob, non Filium tamquam hominem luctatum eſſe, ſed ingenitum Deum aut Patrem eius dixerit, anathema ſit*.

Reſpondeo, hoc Concilium tantùm vult dicere, angelum hunc repræſentare Deum, non Patrem, ſed Filium. Adde, hoc Concilium fuiſſe Arrianorum, ac proinde parvæ, imò ſuſpectæ eſſe auctoritatis & fidei.

Dico Secundò, Angelus hic non fuit malus, in ſpe-

cie Eſau apparens, & volens vincere Jacobum, uti fingunt Judæi apud Lyranum, ſed bonus. Patet, quia ab eo benedictionem petit Jacob. Rurſum, ab eo locus eſt vocatus Phanuel, id eſt apparitio vel facies Dei, ipſeque Jacob dictus eſt Iſrael, id eſt prævalens Deo. Fuit ergo hic angelus bonus, typus Chriſti ex Jacob naſcituri. Ita Patres & interpretes. Quare quod S. Hieron. in comment. epiſtolæ ad Epheſ. c. 6. verſ. 12. hunc angelum ait fuiſſe dæmonem, cum quo, ut ait Apoſtolus, nobis eſt colluctatio aſſidua, id more ſuo, non ex ſua, ſed ex Origenis ſententia affert. Origenes enim lib. 3. periarchon cenſuit hunc angelum fuiſſe diabolum.

Angelus cum Iacob luctans bonus fuit, typuſque Chriſti.

Dico Tertiò, Angelus hic non fuit cuſtos Eſau, qui nomine Eſau voluerit impedire Jacobum ab ingreſſu terræ ſanctæ, ut hac ratione eum cogeret ad reſtituendum Eſau ſua primogenita, uti commentus eſt Franc. Georgius tom. 1. ſect. 3. problemate 234. Sed fuit hic angelus cuſtos ipſius Jacobi. Patet, quia Iacobi, non Eſau, cauſam egit, ipſique Iacobo, in præjudicium Eſau, benedixit. Rurſum, quis credat angelum bonum contra Dei voluntatem, iniquam Eſau cauſam ſuſcipere & agere voluiſſe? Denique id patet ex eo quod ait Jacob v. 29. *Vidi Dominum facie ad faciem, & ſalva facta eſt anima mea.* Hic ergo angelus, non Eſau, ſed Jacobi fuit tutelaris & ſalutifer.

LUCTABATUR] Hic quæritur Secundò, cur angelus luctatus ſit cum Iacobo? Reſpondeo, ut hac lucta ſinens ſe vinci a Iacobo, illi ſpem faceret, quòd pari modo, imò multò magis fratrem ſuum Eſau, quem metuebat, mitigaret, vinceret & ſuperaret: hoc enim eſt quod ait angelus v. 28. *Quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, quanto magis contra homines prævalebis?* ita Patres Græci & Latini. Unde licet D. Thomas & Rupertus hanc luctam dicant imaginariam, verius tamen eſt eam realem & corpoream fuiſſe in corpore ab angelo aſſumpto, uti communiter docent Patres. Cùm enim angelus apparens Iacobo, eumque confortans ab eo diſcedere vellet, Iacob timens ſolus manere adveniente Eſau, ſancta quadam audacia rogat & retentat angelum, ſinitque angelus longa & mora & lucta totius noctis ſe ab eo teneri, ut hac ratione animum ei adderet, & metum Eſau depelleret.

Cur luctatur angelus cum Iacob?

Symbolicè, hæc lucta figurabat ſtatum Iſraelitarum uſque ad adventum Chriſti, qui talis fuit, quòd ob eorum peccata, Deus ſæpè ab eis recedere voluit, & dudum receſſiſſet, ni Iacob ejuſque ſimiles, ut Moſes, David, Elias, Iſajas & alii eum retinuiſſent. Secundò, hæc lucta adumbravit vitam Chriſtianam, quæ nihil aliud eſt quam lucta, &, ut S. Iob ait, militia ſuper terram; in qua aliquando vincimur, ſed armati & generoſè luctantes ut Iacob, tandem vincimus. Nam *Philoſophi* & militis & Chriſti *animus, ex eo quod paſſus eſt generoſior redditur, atque ut candens ferrum frigida aſperſione, ſic ipſe periculis obdureſcit*, uti ait S. Gregorius Nazianz. orat. 28. in laudem Heronis.

Quid אבק *id eſt luctabatur, Primò, Secundò.*

Nota. Pro *luctabatur* hebraicè eſt אבק *ieabec*, quod Septuag. vertunt ἐπάλαιε, id eſt, luctabatur quaſi palæſtrita in palæſtra.

Secundò, Aquila & Symmachus vertunt, ἐκυλίετο, id eſt verſabat, & jactabat ſe cum illo, uti luctantes ſeſe invicem jactare & contorquere ſolent, dum unus alium detinet, & alius ſe ab eo expedire & aufugere contendit. unde patet hanc luctam veram fuiſſe, & propriè dictam. Pari modò Græcum πάλη, id eſt lucta, ἀπὸ τοῦ πηλοῦ, id eſt à luto, quo ſe contorquendo conſpergunt luctantes, deductum putant: licet Plutarch. à πάλιν, id eſt iterum; alii à παλαίειν, id eſt dolo & inſidiis deiicere: alii à πλησιάζειν, id eſt appropinquare; alii ἀπὸ τοῦ παλαιστοῦ, id eſt à conjunctis ſimul quatuor digitis, deductum velint.

Tertiò.

Tertiò, propriè Hebræum *ieabec*, ſignificat *pulverizabatur*, hoc eſt, in pulverem & arenam deſcendebat, uti vertit Vatablus. radix enim אבק *abac*, ſignificat pulverem: quia luctantes crebro pedum pulſu, & agitatione celeri ac vehementi pulverem excitant, ſicut apud Virgil. taurus ille, *pedibus qui ſpargit arenam*.

Addit Martinus Roa lib. 6. Singul. cap. ult. in verbo *pulverizandi*, alludi ad morem palæſtræ Græcorum & Romanorum, in qua luctantes ſe invicem pulvere aſpergebant, ut faciliùs & firmiùs invicem prehenſos tenerent.

Quartò.

Quartò, alii *ieabec* vertunt, luctabatur intorquendo ſe, conandoque adverſarium vi deiicere & evertere, ut ſit metaphora à vento: ſicut enim ventus validus pulverem, imò & homines intorquet & evertit; ita & facere nituntur colluctatores: nam radix אבק *abac*, ſignificat pulverem, qui vento excitatus vehementer intorquetur, agitatur & diſſipatur. Sed hæc metaphora remotior eſt, & longiùs petita: *abac* enim quemvis pulverem abſolutè & ſimpliciter ſignificat. Huc alludit Sapiens c. 10. 10. ubi agens de Iacobo ſic ait: *Certamen forte dedit illi, ut vinceret*, græcè eſt ἐβράβευσεν. q. d. Deus propoſuit Iacobo durum certamen; & ſimul certaminis præmia & bravia, dum eum obiecit avaritiæ Laban, iræ Eſau, aliiſque hoſtibus, & maxime dum obiecit ei angelum, qui cum luctans & vincens, vocatus eſt Iſrael, id eſt dominans Deo.

Nota τὸ *uſque manè*. Docet enim hic ſuo exemplo Iacob, noctem non totam ſomno dare, ſed partem orationi. Meritò enim queritur Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. c. 9. ſomnum velut publicanum dimidium vitæ nobiſcum dividere. Quocirca Ierem. Thren. 2. v. 19. *Conſurge*, ait, *nocte*, *& effunde ſicut aquam cor tuum in conſpectu Domini*. Noctu enim, ait S. Chryſoſt. *Purior anima leviorque ſublimia videt, aſtrorum choreas, profundum ſilentium*, &c. Silentium autem, & *ſolitudo*, ait Nazianzenus orat. 2. *mater eſt divinæ aſcenſionis*, id eſt orationis, Deum ex homine faciens: quam paulò poſt vocat ſuam arcem, ad quam perſecutionibus vel tentationibus vexatus, ſe recipere ſolebat.

Myſticè S. Ambroſ. lib. 2. de Iacob c. 6. *Quid eſt*, ait, *luctari cum Deo, niſi virtutis ſuſcipere certamen, cum ſuperiore congredi, potioremque cæteris Dei imitatorem fieri? Et quia inſuperabilis erat fides eius atque devotio, ſecreta ei myſteria Dominus revelabat.*

QUI (vir, putà angelus) CUM VIDERET QUOD EUM (Iacobum) SUPERARE NON POSSET] Hinc videtur, quòd, cùm Iacob perſiſteret in lucta, Deus concurſum ſuum, ac conſequenter vires reſiſtendi ſubtraxerit angelo, ut à Iacobo teneretur & vinceretur. Vers. 25.

TETIGIT] Hebraicè יגע *iigga*, id eſt percuſſit, læſit, luxavit.

NERVUM FEMORIS] Hebraicè eſt כף *caph*, quod ſignificat vertebram, ſive cotylen, id eſt, oſſis cavitatem, in qua abſconditur ſumma pars femoris. quod Græcis *iſchium* dicitur. Rurſum *caph* ſignificat caput illud femoris rotundum & incurvum, quod in iſchium inſeritur: & ita hic ſumitur. Ipſum enim os femoris quod in cotylen, ſive in iſchium inſeritur, hic loco ſuo motum eſt, non autem ipſa cotyle, vel iſchium. q. d. Ipſum femur, ipſa coxendix Iacobi luxata eſt; quia ſcilicet angelus nervum, id eſt tendinem, qui femur, ſive coxendicem ſuæ cotylæ, ſive vertebræ, putà oſſi ſuperiori connectit, diſſolvit atque luxavit, uti optimè quoad ſenſum vertit noſter Interpres.

Nota. Hunc tendinem, quaſi primò obvium, interiùs vehementi percuſſione & colliſione læſit & luxavit angelus, eo modo quo luctantes ſolent, evadendi cauſa, ubicumque & quocumque modo poſſunt, adverſarium tangere, collidere, eique plagam inferre idque ut ſciret Iacob, hanc ſuam luctam cum angelo veram fuiſſe, ſeque angelum non ſuis, ſed Dei viribus viciſſe: angelus enim qui femur Iacobi luxare poterat, potuiſſet ſanè & reliqua ejus membra luxare, totumque Iacobum protervere, niſi Deus impediviſſet. ita Theodoretus.

EMARCUIT] Hebraicè תקע *taka*, id eſt diſſolutus, luxatus, & plus æquo extenſus eſt, ita ut claudicaret Iacob. Septuag. & Noſter vertunt, *emarcuit*, quia nervus ſuo loco motus & luxatus, & quaſi flaccidus, ſtupidus & inutilis effectus eſt, unde v. ult. dicitur obſtupuiſſet.

DIMITTE ME: JAM ASCENDIT AURORA] Petit angelus miſſionem, quia illuceſcente die, nolebat ſe in corpore aſſumpto clarè oſtendere Iacobo, inquit Oleaſter, & multò minùs famulis Iacobi, jamjam ad eum venturis, ait S. Thomas. quæ enim divina ſunt & ſpiritualia, uti eſt angelus, hæc arcana ſunt, & ſupra hominum captum, ideoque oculos hominum fugiunt. Vers. 27.

Non

Non dimittam te, niſi benedixeris mihi] Ingenti affectu & deſiderio hoc dixit Iacob, unde Oſee. 12. 3. ait Iacobum cum lacrymis hanc benedictionem expetiiſſe; ideoque eam impetravit, cum novo nomine Iſrael, quod ei angelus indidit.

Iacobi fatum ex Ioſepho.

Non dimittam te, niſi benedixeris mihi] Ioſephus ait, Jacobum precatum fuiſſe ab angelo, ut ex eo fatum ſuum cognoſcere liceret; votique ac deprecationis compotem factum eſſe: quod ſic intellige, non quaſi Jacob ſimpliciter ſcire optaret quid ſibi foret deinceps eventurum: ſed ut ei angelus felicia precaretur, utque præſentia mala, quæ ab Eſau imminente metuebat, depelleret.

Vers. 20. Nequaquam Jacob appellabitur nomen tuum, ſed Iſrael] q. d. Non tantùm Jacob, ſed & Iſrael appellaberis: nam deinceps Iacob quoque appellatus eſt. vide can. 19.

Etymon nominis Iſrael. Primò. Secundò.

Iſrael] Quæres, quid ſignificet Iſrael? Primò, S. Hieronymus Iſrael exponit, quaſi dicas, ישר אל *iaſcar el*, id eſt rectus Dei: ſed obſtat quòd *iaſcar* ſcribitur per *ſcin* aſperum, Iſrael verò per *ſin* lene.

Secundò, S. Auguſt. lib. 16. Civit. Dei c. 39. Philo, Nazianz. Hilarius, Euſebius & Proſper putant Iſrael dici, quaſi איש ראה אל *is roe el*, id eſt, vir videns Deum: ſed pari modo *is* ſcribitur per *ſchin*, Iſrael verò per *ſin*.

Tertiò & genuinè.

Tertiò ergo & genuinè, Iſrael dicitur à שרה אל *ſara el*, id eſt, dominatus eſt Deo: inde enim *ſar* vocatur Dominus & princeps, & *ſara* idem eſt quod domina. Iſrael ergo idem eſt quod dominans, vel qui dominabitur Deo. Poteſt enim ישרה *iiſra*, in Iſrael, accipi ut futurum; licet aliàs in nominibus propriis *iod* addi ſoleat, non ut futurum, ſed ut heemanticum. Hoc eſſe etymon Iſrael, patet ex verbis angeli: ait enim, *Vocaberis Iſrael*, quia שרית *ſarita*, id eſt *prævaluiſti*, & dominatus es *Deo*. ita Septuag. Theodotion, Symmachus, S. Hieron. & Aquila, qui vertit, *regnaſti cum Deo*, id eſt, contra Deum; quia ipſi Deo dominatus es. Deum vocat angelum Deum repræſentantem, Deique legatum. *Iſrael idem quod princeps cum Deo. q. d. Quomodo princeps ego ſum, ſic & tu, qui mecum luctari potuiſti, princeps vocaberis. Si autem mecum, qui Deus ſum, pugnare potuiſti, quanto magis cum hominibus, hoc eſt cum Eſau? quem propterea formidare non debes*, ait S. Hieron. in Tradit. Hebr.

Quænam fuerit benedictio Iacob ab angelo data.

Hæc ergo eſt benedictio quam Iacobo petenti dat angelus, quòd ſcilicet deinceps vocandus, & reipſa futurus ſit Iſrael, ut ſciat ſe, qui Deum, id eſt, angelum Dei vicarium & nuntium tam generosè in lucta ſuperarit, multò magis ſuperaturum Eſau, omneſque hoſtes. q. d. Ne timeas fratrem tuum Eſau, ò Iacob. nam tuis violentis precibus apud Deum, licet quaſi renitentem & colluctantem, obtinuiſti, ut contra Eſau omneſque hoſtes tuos ſis infracto animo, inſuperabilis & victor, hæc enim eſt benedictio hìc data Iacobo, inquit S. Thomas & Cajetanus.

Nota. Putant aliqui, hìc nomen Iſrael, tantùm promitti Iacobo, reipſa verò ei imponi c. 35. verſ. 10. Sed verius eſt illud hìc ipſi, ob tam memorabilem luctam & victoriam, reipſa imponi, renovari verò & confirmari c. 35. v. 10.

Nota Secundò. Hæc lucta, & hoc nomen Iſrael, obvenit Iacobo anno ætatis ſuæ 97. nam anno ejus 91. natus eſt Ioſeph, & poſtea Iacob adhuc manſit in Haran, ſerviens pro gregibus, per ſex annos, uti oſtendi c. 30. v. 25. ſeptimo verò anno, putà anno ætatis 97. fugiens & veniens in Chananæam hanc luctam peregit, & in ea nomen Iſraelis accepit.

Lucta Synagogæ & Eccleſiæ.

Allegor. Alcazar in Apocal. 12. notat. 1. putat hìc ſignificari luctam Eſau cum Iacob, id eſt Synagogæ cum Eccleſia, putà perſecutionem Iudæorum in primos Chriſtianos: hi enim cum Iacobo parente ſuo, in tentatione hac fortes ſteterunt, ideoque victoriam reportarunt, & à Deo benedicti ſunt. Ubi rectè notat Alcazar, Deum tentatis & tribulatis ſe propitium & familiarem exhibere, Primò, in temperandis viribus, quibus Iacobum & fideles, per Iudæos alioſque hoſtes exercet & oppugnat. Secundò, in tribuenda eidem Iacobo & fidelibus fortitudine, qua in hac lucta conſtantes perſiſtent.

Tropologicè, hæc lucta eſt oratio, in qua cum Iacobo videmus Deum facie ad faciem, & ſalva fit anima noſtra. Rurſum, per orationem, quaſi Iſrael dominamur Deo, & conſequenter omnibus timoribus, affectibus, perturbationibus & hoſtibus. exinde femur, id eſt amor proprius, fiducia ſuarum virium, & concupiſcentia, quæ viget in femore, Dei virtute tacta decreſcit, luxatur & langueſcit: tuncque uno claudicamus pede, alius ſanus remanet: quia neceſſe eſt ut debilitato amore ſæculi, homo convaleſcat ad amorem Dei, inquit S. Gregor. ho. 14. in Ezech. & in pſalm. 6. pœnit. initio.

Lucta Iacobi, orationem ejuſque efficaciam ſignificat.

Diſce ergo, ò miles Chriſti, ex hoc loco à Iacobo, in quavis tentatione, tribulatione & perſecutione per orationem confugere ad Deum: ſi enim oratione perſiſtas & prævaleas Deo, prævalebis & ſuis hoſtibus, Deuſque eos tibi vel amicos, vel ſubditos reddet: ita enim fecit Iſraeli, putà Iacobo. Hoc arcanum vincendi, & quidvis obtinendi conſilium norunt & uſurparunt, uſurpantque etiamnum viri ſancti, Deoque conjuncti, qui in Deo faciunt virtutem. *Omnia*, inquit Paulus, *poſſum in eo qui me confortat*. Deus enim omnium hominum & regum, etiam ferociſſimorum, corda in ſua habet manu, & ad nutum quocumque libet, ea inflectit & immutat.

Arcanum vincendi & obtinendi quidvis.

Dic mihi quo appellaris nomine) Quærit Iacob nomen angeli, ut per hoc eum quaſi benedictorem & benefactorem ſuum prædicare, celebrare, & in quavis adverſitate invocare poſſit. Vers. 29.

Angelus Iacobi an vocatus ſit Peliel?

Cur quæris nomen meum?) Addunt aliqui, *quod eſt mirabile*. Unde Alcazar in Apocal. 12. verſ. 1. putat angeli hujus nomen fuiſſe Mirabilis; tum ut hoc nomine innueret, in hac lucta admirabile Dei conſilium, circa Eccleſiæ perſecutiones & victorias figurari: tum ut typus eſſet Chriſti, qui vocatur Admirabilis Iſaiæ c. 9. v. 6. Idem docent Rabbini nonnulli. Audi Fernelium medicum lib. 1. de Abditis rerum cauſis c. 11. *Literis proditum*, inquit, *accepimus, quod primi parentis cuſtos angelus dictus ſit Raziel, Abrahæ Zakiel, Iſaac Raphael, Iacob Peliel*, id eſt, mirabilis Deus) *Moſis Metatron: per hos internuntios plurima illi divinitus acceperunt*. Verùm hæc Cabaliſtarum ſunt vel conjecturæ, vel commenta, nam hæc verba, *quod eſt mirabile*, hoc loco delenda ſunt, uti ea delent Hebræa, Græca & Latina Romana: habentur tamen illa Iudicum 13. verſ. 18. unde in hunc locum à ſciolo quopiam traducta videntur.

Angelus tacet nomen ſuum cur?

Noluit angelus indicare nomen ſuum Iacobo, tum ne poſteri ejus illud adorarent, aut ſuperſtitiosè colerent. Fuerunt enim Iudæi in idololatriam & ſuperſtitionem valdè proclives; tum quia angeli puri ſunt ſpiritus & mentes, qui vocalia nulla habent nomina, tum quia hic angelus repræſentabat Verbum incarnandum, cujus nomen ante incarnationem fuit tacitum & abſconditum.

Et benedixit ei) Implicitè & reipſa, vocando eum Iſrael, benedixit angelus Iacobo v. 28. uti dixi; hìc verò explicitè ei benedixit formans ſuper eum crucem, ſimileve ſignum, dicenſque: Benedicat tibi Deus, detque tibi benedictionem Abrahæ & ſemini ejus promiſſam. Vers. 30.

Vocavitque nomen illius Phanuel) *Phanuel*, vel, ut hebraicè eſt, *Phaniel*, idem eſt quod facies Dei. *hane* enim facies, *el* Deum ſignificat. hìc poſtea ædificata urbs, pariter dicta eſt Phaniel, quam Strabo gentilis lib. 16. faciem Dei appellat. S. Chryſ. hom. 58. ex Septuag. legit, *vocavit Iacob nomen loci hujus, ſpeciem Dei*. Tunc enim Deus ſpeciem hominis, poſtea ipſam hominis veritatem & naturam aſſumpſit: *Præſignavit*, inquit, *nobis, quòd humanam naturam ſuſcepturus eſſet. Verùm tunc quidem, quoniam initium & principia erant, in figura unicuique illorum apparebat, ſicut per Oſee c. 12. dicit: Ego viſiones multiplicavi, & in manibus Prophetarum aſſimilatus ſum. Quando autem dignatus eſt Dominus humanam formam ſuſcipere, non apparentem tantùm carnem, ſed veram induit.*

Dicens: Vidi Dominum facie ad faciem) q. d. Vidi Deum in ſpecie corporea, mihi ab angelo repræſentatum. certum enim eſt, Iacobum hac nocturna & obſcura ſpecie, non vidiſſe divinam eſſentiam, imò nec Deum propriè, ſed angelum Deum repræſentantem in corpore aſſumpto.

Secundò & melius, *vidi Dominum facie ad faciem*, id eſt, cominus cum angelo Deum repræſentante colluctatus ſum & depugnavi, manum manui, pedem pedi, latus lateri contuli & conſerui. Sic enim ait Amaſias rex ad Ioas, *Videamus nos*, id eſt, bello cominus decertemus,

Digitized by Google

mus, 4. Reg. 14. v. 2. Sic Joſias vidit Pharaonem, cùm in bello à Pharaone occiſus eſt, 4. Reg. 23. 30.

Et salva facta est anima mea] Nam, ut ait S. Cyril. & Cajet. vetus erat perſuaſio, eum qui vidiſſet angelum, moriturum. unde Manue viſo angelo, *Moriemur*, inquit, *quia vidimus Dominum*, Judic. 13. 22. hinc Iacob gratulatur ſibi, ſe Deum vidiſſe, & tamen ſalvum eſſe.

Secundò & planiùs, S. Chryſoſt. & Lipom. q. d. Hac familiari Dei viſione, benevolentia & amicitia per ejus angelum quem vidi, & cum quo luctatus ſum, liberatus ſum metu fratris, omnique alio ſcrupulo & angore. unde Oſee cap. 12. vertit, Confortatus ſum: deinceps enim Iacob non timuit fratrem, ſed animosè & fidenter ad illum perrexit.

Diſcretio ſpiritus boni & mali. Hinc Caſſianus, aliique rerum ſpiritualium periti docent, eſſe indicium boni angeli, ſi is qui apparet, primò hominem percellat, ſed mox hominem conſoletur, mœſtitiam, omneſque mentis nebulas abſtergat, corroboret, ſerenum hilaremque relinquat. contrarium prorſus facit diabolus. Ita angelus apparuit Ioſue terribili ſpecie, ſcilicet evaginatum tenens gladium, ſed mox eum conſolatus eſt & animavit, dicens: *Sum princeps exercitus Domini, & nunc venio*, Ioſue 5. 13. Sic Gedeon viſo angelo perculſus fuit, putavitque ſibi moriendum eſſe, ſed mox audivit, *Pax tecum, ne timeas, non morieris*, Iudic. 6. 22. Sic Daniel viſo angelo auguſtæ formæ, perculſus corruit, & emarcuit: ſed mox ab eodem erectus & confortatus eſt, Daniel. 10. 8. & ſeq. Sic mulieres venientes ad Chriſti ſepulchrum, videntes Angelum aſpectu fulguris, obſtupuerunt; ſed mox ab eo audierunt: *Nolite expaveſcere, Ieſum quæritis Nazarenum crucifixum: ſurrexit, non eſt hic*, Marci ult. v. 5.

Claudicabat] ex nervi icti dolore & luxatione. Gennadius in Catena putat Iacob deinceps claudum permanſiſſe, & Hebræi tradunt eum à claudicatione tandem curatum eſſe, cùm pervenit in Sichem, ſive Sichar, quæ inde Salem ſit dicta, id eſt perfecta, Geneſ. 33. 18. eò quòd ibi perfectè incedere cœperit Iacob. Verſ. 31.

Verùm meliùs cenſet Abulenſis, Iacobum ab angelo tangente & percutiente illico curatum eſſe ante quam poſtridie perveniret ad Eſau: cur enim maneret claudus & impotens, præſertim coram fratre, cui prævaliturus erat, juxta promiſſionem angeli?

Non comedunt nervum filii Israel] Sub nervo intellige muſculum, à quo femur movetur & contrahitur. nervus enim à multis, etiam Gentilibus, comedi non ſolet. ita Vatabl. Verſ. 32.

Allegoricè, nervus & caro Iacob ſignificat carnalem ſenſum legis veteris, qui per luctam angeli, id eſt Chriſti, cum Iacob, id eſt Iudæis, erat reſolvendus & luxandus. Hinc claudicare cœpit Iudaiſmus; quia una ejus pars, ſcilicet verus Iſrael, ivit ſurſum ad Chriſtum, per baculum (de quo verſ. 10.) id eſt crucem, ait S. Auguſt. hæcque eſt benedicta à Chriſto: altera, quæ Chriſto credere noluit, ivit deorſum, gratiæ & gloriæ expers: hinc veri filii Iſrael non comedunt nervum literæ & intelligentiæ carnalis legis, quæ occidit. ita S. Thomas, & S. Auguſt. ſerm. 80. de Temp. *Nervus & caro Iacob, in lucta laeſi quid allegoricè ſignificent.*

CAPUT TRIGESIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IAcob ſua ſubmiſſione & muneribus placat & devincit ſibi fratrem Eſau. Secundò, v. 17. habitat in Socoth & in Salem, Deoque liberatori ſuo altare erigit.

1. ELevans autem Iacob oculos ſuos, vidit venientem Eſau, & cum eo quadringentos viros: diviſitque filios Liæ & Rachel, ambarumque famularum: 2. & poſuit utramque ancillam, & liberos earum in principio: Liam verò & filios ejus, in ſecundo loco: Rachel autem & Ioſeph noviſſimos. 3. Et ipſe progrediens adoravit pronus in terram ſepties, donec appropinquaret frater ejus. 4. Currens itaque Eſau obviam fratri ſuo, amplexatus eſt eum; ſtringenſque collum ejus & oſculans flevit. 5. Levatiſque oculis, vidit mulieres & parvulos earum, & ait: Quid ſibi volunt iſti? & ſi ad te pertinent? Reſpondit: Parvuli ſunt, quos donavit mihi Deus ſervo tuo. 6. Et appropinquantes ancillæ & filii earum, incurvati ſunt. 7. Acceſſit quoque Lia cum pueris ſuis, & cùm ſimiliter adoraſſent, extremi Ioſeph & Rachel adoraverunt. 8. Dixitque Eſau. Quænam ſunt iſtæ turmæ quas obviam habui? Reſpondit. Ut invenirem gratiam coram domino meo. 9. At ille ait: Habeo plurima frater mi, ſint tua tibi. 10. Dixitque Iacob: Noli ita, obſecro, ſed ſi inveni gratiam in oculis tuis, accipe munuſculum de manibus meis, ſic enim vidi faciem tuam, quaſi viderim vultum Dei: eſto mihi propitius, 11. & ſuſcipe benedictionem quam attuli tibi, & quam donavit mihi Deus tribuens omnia. Vix fratre compellente ſuſcipiens, 12. ait, Gradiamur ſimul, eroque ſocius itineris tui. 13. Dixitque Iacob. Noſti domine mi, quòd parvulos habeam teneros, & oves & boves fœtas, mecum, quas ſi plus in ambulando fecero laborare, morientur uno die cuncti greges. 14. Præcedat dominus meus ante ſervum ſuum, & ego ſequar paulatim veſtigia ejus, ſicut videro parvulos meos poſſe, donec veniam ad dominum meum in Seir. 15. Reſpondit Eſau. Oro te, ut de populo qui mecum eſt, ſaltem ſocii remaneant viæ tuæ. Non eſt, inquit, neceſſe: hoc uno tantùm indigeo, ut inveniam gratiam in conſpectu tuo domine mi. 16. Reverſus eſt itaque illo die Eſau itinere quo venerat in Seir. 17. Et Iacob venit in Socoth, ubi ædificata domo & fixis tentoriis, appellavit nomen loci illius Socoth, id eſt tabernacula. 18. Tranſivitque in Salem urbem Sichimorum, quæ eſt in terra Chanaan, poſtquam reverſus eſt de Meſopotamia Syriæ: et habitavit juxta oppidum. 19. Emitque partem agri in qua fixerat tabernacula, à filiis Hemor patris Sichem, centum agnis. 20. Et erecto ibi altari, invocavit ſuper illud fortiſſimum Deum Iſraël.

Verſ. 3. IPsa progrediens] Hebraicè eſt, [illegible] *vehu abar lipnehem*, & ipſe tranſivit vel proceſſit ante illos. unde patet, Iacobum poſt primam turmam pecudum & famulorum proceſſiſſe, quaſi patrem & ducem ante ſecundam turmam uxorum & liberorum, pro iis ſe periculo & morti offerendo.

Adoravit pronus in terram] Non Deum, uti volunt aliqui, ſed fratrem ſuum Eſau. Iacob ergo adoravit, id eſt, reverentiam, non ſacram, nec divinam, ſed humanam & civilem fratri ſuo exhibuit, inclinando ſe illi in terram uſque ſepties, per modica intervalla, donec ad fratrem perveniret. Diſce hic ſuperbiam & iram potentium & ferocium, non alia re magis frangi, quàm ſupplici ſubmiſſione, ſcilicet. *Ira ferocium humilitate frangitur.*

Cer-

Digitized by Google

Corpora magnanimo ſatis eſt proſtraſſe leoni.
Pugna ſuum finem, cùm jacet hoſtis, habet.

vide S. Chryſoſtomum hom. 58.

Ita ſanctus ille Epiſcopus, inquit Sophronius in Prato ſpir. c. 220. alterum Epiſcopum graviter ſibi ſuiſque offenſum vicit, dum *ad pedes ejus cum toto ſuo clero procidit dicens: Ignoſce Domine nobis, ſervi tui ſumus, ſtupefactus enim ille, & compunctus in tanta Epiſcopi humilitate, pedes illius tenuit, dicens: Tu meus & dominus & pater es. Dicebat autem clero ſuo humilis ille: Numquid non per Chriſti gratiam vicimus? & vos ergo cùm habetis inimicum, ita facite, & victores eritis.* Simile exemplum habet cap. ult. & aliud cap. penult. Reſponſio ergo mollis, blanda & humilis frangit iram, ut inquit Sapiens.

Allegoricè, S. Cyrillus in Glaphyris lib. 5. Iacob eſt Chriſtus. hic primò reconciliatur cum Laban, id eſt cum Gentibus: deinde cum Eſau, id eſt Iudæis. cùm enim plenitudo Gentium intraverit, tunc omnis Iſrael convertetur ad Chriſtum, & ſalvabitur.

SEPTIES) Cur ſepties? Reſp. Allegor. S. Ambroſ lib. 2. de Iacob c. 6. quia reſpiciebat in Chriſtum, *qui non ſolùm uſque ſepties, ſed etiam ſeptuagies ſepties veniam fratri laxari juberet*, Matth. 18 *Vnius contemplatione conventus Eſau, injuriam quam ſe accepiſſe putabat, remitteret fratri, & quamvis læſus in gratiam rediret: quia propterea ſuſcepturus erat carnem Dominus Jeſus, & venturus in terras, ut multiplicatam nobis donaret veniam delictorum.*

Vers. 8. UT INVENIREM GRATIAM) q. d. Hæc tibi quaſi fratri amantiſſimo & colendiſſimo loco muneris præmiſi, ut tuam gratiam demererer, quò mihi ſis benevolus, omniumque præteritorum obliviſcaris.

Vers. 10. NOLI ITA) abnuere ea quæ offero.

MUNUSCULUM) Hebraicè eſt מנחה *mincha*, id eſt, munus quod Deo aut principi, in teſtimonium ſubjectionis, ad teſtandam illius excellentiam, defertur.

SIC ENIM VIDI FACIEM TUAM, QUASI VIDERIM VULTUM DEI) q. d. Mihi timido & anxio, inſperata tui vultus clementia & ſuavitas, cum tanta dignitate & excellentia conjuncta, tam jucunda & reverenda eſt, quàm eſſet vultus Dei, vel angeli, ſigno aliquo ſuam opem & præſentiam oſtendentis: quod vulgo dicitur, *Deus ex machina apparens*. ita Abulenſ. & S. Chryſoſt. hom. 58. *Cum tanta*, inquit, *iucunditate vidi faciem tuam, cum quanta quis videret faciem Dei*. Sic enim vertunt Septuag. Quia Hebr. *Elohim*, tam Deum, quam angelum ſignificat.

Hac arte Taxiles rex Indiæ ſapiens Alexandrum Magnum demulſit, & ex hoſte amicum effecit ſalutans enim Alexandrum dixit: *Quid bellis inter nos opus eſt, cùm neque aquam nobis ademptum, neque victum neceſſarium veneris? pro quibus ſolis neceſſe habeant ſani decertare. Reliquis opibus ſi ego abundantior ſum, impertiar tibi libens; ſin inferior, non recuſo abs te grato animo accipere beneficium. Delectatus ea oratione Alexander, illumque complexus: Anne tu, inquit, hac comitate certamen evadere putas? erras: quippe contendam tecum beneficiis, ne me ſuperes beneficentia. Ac muneribus acceptis multis, datiſque pluribus, denique mille talenta argenti ſignati ei propinavit*, inquit Plutarch. in Alexandro.

Idem Alexander clemens & beneficus fuit in uxorem & filias Darii, quas bello ceperat: unde Darius victus, à diis petebat ſibi imperium reſtitui, ut Alexandro beneficentiam hanc rependeret; aut, ſi iis viſum eſſet Perſarum imperium finire, ut illud non in alium, quàm in Alexandrum transferrent. teſtis eſt idem Plutarch.

Ecce, inquit S. Chryſoſt. quàm blandis auguſtiſque verbis Iacob ferocem fratris animum demulcet. *Nil enim*, inquit, *manſuetudine violentius. Nam ſicut rogum, cùm valdè accenditur, aqua iniecta reſtingait; ita & animum camino magis exardeſcentem, verbum cum manſuetudine prolatum extinguit. Et duplex inde nobis lucrum accreſcit, tum quòd manſuetudinem declaramus, tum quòd fratris indignationem ceſſare facimus, & mentem eius a turbatione liberamus. Non poteſt ignis igne extingui, ſic nec furor furore demulceri: verùm quod igni eſt aqua, hoc iræ eſt manſuetudo & mitiitas.* Ita Eſther ad Aſſuerum c. 15. 16. *Vidi*, inquit, *te Domine, quaſi angelum Dei*: & Miphiboſeth ad David, *Tu autem Domine, mi rex, ſicut angelus Dei es*.

ESTO MIHI PROPITIUS) Inde colligam te mihi benevolum & propitium eſſe, ſi meam benedictionem & A honorarium, quod tibi offero, non aſperneris.

Nota. Hebræi munus vel donum vocant *benedictionem*, quam ſcilicet acceperunt à Deo, quaque aliis benedicunt, id eſt donatione ſua benefaciunt. vide dicta 2. Cor. 9. v. 5. & 6.

GRADIAMUR SIMUL) ſaltem uſque ad meam Idumææ regionem. Vers. 12.

FOETAS) lactantes. Vers. 13.

CUNCTI) multi, plerique. Eſt hyperbole.

AD DOMINUM MEUM IN SEIR) Ita nunc proponebat Iacob facere, ſed poſtea mentem mutavit, veritus ne Eſau ejus præſentia excitatus, rurſum priſtina revolvens, priſtinas renovaret querelas, iraſque reſumeret; præſertim ſi ipſe, fratrem adventantem hoſpitio & prandio excipiens, mero incaluiſſet. ita S. Auguſt. q. 106. Vers. 14.

SOCOTH) Locus hic non jam, ſed poſtea dictus eſt Socoth, à tabernaculis quæ ibi fixit Iacob, ibique poſtea ædificata eſt urbs dicta pariter Socoth, quæ ſita eſt in tribu Gad, juxta Iaboc & Scythopolim. ita S. Hieron. in Locis Hebraicis. Vers. 17.

DOMO) tentorio vel tugurio.

TRANSIVITQUE IN SALEM URBEM SICHIMORUM) Chald. Cajet. & Oleaſter τὸ *Salem* accipiunt, non ut proprium, ſed ut appellativum vertuntque, *ſalvus & integer* (hoc enim ſignificat *Salem*) *pervenit in Sichem*. Verùm tam Septuag. quam noſter, *Salem* accipiunt ut nomen proprium loci. Salem enim eſt urbs, quæ priùs Sichem, & corruptè Sichar eſt dicta, Iohan. 4. 5. Hebræi dictam volunt Salem, eò quòd ibi à claudicatione curatus ſit Iacob, uti dixi c. 32. 25. Vers. 18.

HABITAVIT JUXTA OPPIDUM] Videtur hic Iacob facilè novennio habitaſſe: nam Simeon & Levi cùm huc ex Meſopotamia venerunt, erant circiter 11. annorum, qui poſtea ob ſtuprum Dinæ Sichem everterunt c. ſequ. erant ergo ipſi tunc facilè 20. annorum.

A FILIIS HEMOR) Hemor erat princeps Sichimorum, unde Sichimitæ vocantur ejus filii, id eſt ſubditi: verus enim princeps ſuorum eſt pater. Sic ſervi Naaman dominum ſuum vocant patrem, 4. Reg. 5. 13. Verùm cùm hic Hemor vocetur pater Sichem, fueritque propriè ejus pater, ut patet c. ſeq. v. 2 hinc meliùs propriè dictos hic accipies filios Hemor, putà fratres Sichem. Vers. 18.

PATRIS SICHEM) Dices Actor. 7. 16. dicitur *filii Sichem*. Reſpondeo, fortè ibi pro *filii* reponendum eſt *patris Sichem*, uti hic habetur; & ſic videtur legiſſe S. Hieron ad Pammach. Vel certè, ut vult Beda duo erant Sichem; unus pater Hemoris, alter filius Hemoris. unde Græca indifferenter habent τοῦ Συχέμ: quod tamen ferè de filio Sichem accipi & exponi ſolet. Adde, S. Stephanum Act 7 nominare Abrahamum, ac proinde videri eum loqui de emptione, non Iacobi hic, ſed Abrahæ, facta Gen. 23. 16. Qua de re plura dicam Actor 7.

CENTUM AGNI) Pro *agnis* hebr. eſt קשיטה *Keſita*, quod recentiores *nummos*, vertunt. Verùm S. Hieron. Chald. Lyran. Pagn Vatablus, Oleaſt. Aben Eſra vertunt, *agnos*, unde & Septuag. vertunt, ἀμνῶν: pro quo perperam Eugubinus legit μνῶν, id eſt minas, vel nummos.

Dices, *Keſita* arabicè nummum ſignificat, ergo idem ſignificat hebraicè. *Obiectio prima ſolvitur.*

Reſpondeo, nego conſequentiam: errant enim Rabbini, cum à lingua Arabica ſignificationes verborum Hebraicorum indagant & mutuantur, ut rectè annotavit Oleaſter.

Dices Secundò, S. Stephanus Actor. 7. 16. ait hunc agrum emptum eſſe, non centum agnis, ſed pretio argenti. *Secunda.*

Reſpondeo, *pretio argenti*, id eſt pretio juſto. nomine enim argenti vel pecuniæ, ſignificamus omnes opes, quæ olim ſitæ erant in ovibus & pecoribus. Unde & pecunia à pecore, ſive pecu dicta eſt: hinc etiam primum æs nota pecudis, putà ovis, ſuis & bovis, ſignatum fuit, uti teſtatur Plutarch. in Poplicola, & Plinius l. 33. ca. 3. Pecuniæ ergo nomine (inquit Hermogenianus l. *pecunia* ff. de verb. ſignific.) non modò nummi, hoc eſt numerata pecunia, ſed omnes res, tam ſolidæ quàm mobilas, & tam corpora quàm jura continentur.

Reſp. Secundò, poſſe cum Pineda per agnos vel oves centum, accipi 100. nummos. qui dicantur agni vel oves, eò quòd ovis effigiem inſculptam haberent, uti jam dixi;

Digitized by Google

dixi; ſi tamen tam antiqua ſit ſignatura pecuniæ: nam conſtat priſcos ea non ſignata uſos eſſe. Adde, S. Stephanum non de hac Jacobi, ſed alia emptione Abrahæ loqui, uti dixi.

Tertia. Dices Tertiò, Geneſ. 48. in fine dicit Jacob ſe hunc agrum tuliſſe in gladio & arcu ſuo.

Reſpondet S. Hieron. arma viri pacifici fuiſſe mercedem hanc, & pretium centum agnorum: & pulchrè in Hebræo alludit קשת *keſcet*, id eſt arcus, ad קשיטה *Keſcita*, id eſt agnus. Verùm de hoc loco dicam Gen. 48.

Vers. 20. ET INVOCAVIT SUPER ILLUD FORTISSIMUM DEUM ISRAEL) Heb. eſt ויקרא לו אל אלהי ישראל *vaicra lo el elohe Iiſrael*. quod dupliciter verti poteſt, duoq; ſignificat, quorum utrumque fecit Jacob. Primò & *invocavit* (Chald. vertit, ſacrificavit) *ſuper illud fortiſſimum Deum Iſrael*; ita enim vertunt Septuag. Chald. Noſter altaria enim propriè ad ſacrificium & invocationem eriguntur. Secundò, *& vocavit illud* (altare) *fortem Deum Iſrael*, hoc enim propriè ſignificat Hebræum *lo*. Unde patet Jacobum non tantùm adoraſſe & ſacrificaſſe in hoc altari: ſed & illud ipſum dicaſſe, conſecraſſe & inſcripſiſſe Deo. Hunc ergo titulum inſcripſit Jacob altari *el elohe Iiſrael*, id

Titulus altaris Jacobi. eſt, Deus fortiſſimus Iſraelis, vel Deo fortiſſimo Iſraelis: non quòd ipſum altare eſſet Deus, inquit Cajetanus, ſed quòd dedicatum & inſcriptum eſſet forti Deo Iſraelis. vocat enim Jacob Deum *el*, propter fortitudinem; & *elohim*, propter providentiam, gubernationem & juſtam protectionem ſibi à Deo contra Eſau, Laban, aliosque hoſtes exhibitam. Similem titulum altari Bethel indidit & inſcripſit Jacob Gen. 35. 7. Sic Rubenitæ ſuum altare vocarunt, *teſtimonium noſtrum, quòd Dominus ipſe ſit Deus*. Joſue 22. v. ult. Sic Gedeon ſuum altare vocavit, *Domini pax*, Judic. 6. 24. Sic etiam Gentiles aras dicabant & inſcribebant Jovi victori, Minervæ ſoſpitæ, Æſculapio ſervatori, &c. Pari modo Jacob in gratiarum actionem hic Deo liberatori, duci & ductori aram erigit & inſcribit.

DEUM ISRAEL] Deum Jacobi, qui dictus eſt Iſrael. Secundò, Deum poſterorum Jacobi, putà Iſraelitarum, in quibus ipſe quaſi *el*, id eſt fortiſſimus, & quaſi *elohim*, id eſt judex & vindex dominabitur, protegens & vindicans eos à Chananæis, Philiſthæis, aliiſque hoſtibus, uti Jacobum protexit & vindicavit. Hic Deus, eſt Deus Pater Filius, & ſpiritus ſanctus; ſed maximè, Deus Filius qui ex Jacob naſciturus erat, & futurus homo, itaque regnaturus in domo Jacob in æternum, Lucæ 1. 33. hujus enim nomen inter alia eſt *el*, id eſt fortis. Iſaiæ 9. 6.

Cur Sancti tribulentur. Moraliter, ex hoc capite, adeoque ex tota vita Jacobi, Joſephi, Abrahæ & Iſaaci liquet, quòd Deus ſuos ſervos & amicos variis tribulationibus & perſecutionibus exerceat, ut eos ad decus virtutis & gloriæ provehat: quod enim eſt ignis auro, lima ferro, ventilabrum tritico, lixivium panno, ſal carni, hoc viris juſtis eſt tribulatio. Videtur cauterium eſſe vulnus, ſed revera eſt remedium vulneris: ita vexatio malum eſſe videtur, ſed revera malorum eſt remedium, atque per eam docemur amare meliora, *ne viator tendens ad patriam, ſtabulum pro domo diligat*, inquit S. Aug. in Sentent. ſent. 186.

Hinc diſcant fideles Primò, tribulationes eſſe ſigna, non odii, ſed amoris Dei. Sunt enim ſymbola electionis & filiationis divinæ hoc eſt enim, quod ipſe ait Zachar. 13. 9. *Uram eos ſicut uritur argentum; & probabo eos ſicut probatur aurum*. & Apoc. 3. 19. *Quos amo, arguo & caſtigo*. & Apoſtolus ad Hebr. 12. v. 6. *Quem diligit Deus, caſtigat, flagellat autem omnem filium quem recipit*. & Sapient. cap. 3. v. 6. *Tamquam aurum in fornace probavit illos, & quaſi holocauſti hoſtiam accepit eos*. *Morale Primum cruces eſſe ſigna amoris Dei.*

Diſcant Secundò, tribulationes non lædere, ſed purgare & perficere tribulatos. Hinc Job 23. 10. *Probavit*, inquit, *me quaſi aurum, quod per ignem tranſit*. Et David pſal. 16. 3. *Probaſti cor meum, & viſitaſti nocte, igne me examinaſti, & non eſt inventa in me iniquitas*. Et Eccli. ca. 26. 6. *Vaſa*, inquit, *figuli probat fornax, & homines juſtos tentatio tribulationis*. Verè ergo B. Antiochus hom. 98. *Sicut cera*, inquit, *niſi recaleſcat aut præmolliatur, non facilè in ſe recipit ſigilli impreſſionem: ita & homo, niſi laborum & multivariæ infirmitatis probetur exercitiis, nequaquam fiet inſignitus per hunc à divina gratia. Ob hoc Paulo reſpondit Dominus Sufficit tibi gratia mea, virtus enim in infirmitate perficitur*. *Secundum, non lædere, ſed perficere.*

Diſcant Tertiò, calamitates eos perdere, qui reiiciunt tolerantiam; eos tueri, qui illam amplectuntur. Tribulatio enim patienter tolerata, eſt porta cæli. Hinc de Chriſto dicitur Lucæ 24. v. 26. *Oportuit Chriſtum pati, & ita intrare in gloriam ſuam*. Paulus ac Barnabas Actor. 14. 21. *Per multas*, inquiunt, *tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei*. E contrario proſperitas & felicitas hujus vitæ, eſt porta gehennæ. Hac de cauſa impiis eam dat Deus, pios verò & in virtute robuſtos per varias cruces exercet, & per acerbas calamitatum anguſtias ducit ad vitam immortalem: hoc eſt enim quod ipſi ajunt pſalm. 65. 10. *Probaſti nos Deus igne nos examinaſti, ſicut examinatur argentum*. Et Chriſtus Matth. 5. verſ. 5. *Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur*. &, *Beati qui perſecutionem patiuntur propter juſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum*. Ita Patriarchæ, ita Machabæi, ita Martyres, aliique heroes fidei perſecutionibus, carceribus, plagis, eculeis, martyriis, ignibus exerciti, puriores, fortiores & illuſtriores evaſerunt, nomenque ſuum cælo & immortalitati conſecrarunt. *Tertium eſſe portam cæli.*

CAPUT TRIGESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Dina rapitur & violatur à Sichem. hinc v. 13. filii Jacob cum eo doloſum ineunt fœdus, exigentes ut ipſe cum ſuis circumcidatur, itaque Dinam ducat. unde v. 25. Simeon & Levi Sichimitas, ex circumciſione laborantes invadunt & trucidant. Eſt hæc quarta Jacobi tentatio & crux.

1. EGreſſa eſt autem Dina filia Liæ ut videret mulieres regionis illius. 2. Quam cùm vidiſſet Sichem filius Hemor Hevæi, princeps terræ illius, adamavit eam: & rapuit, & dormivit cum illa, vi opprimens virginem. 3. Et conglutinata eſt anima ejus cum ea, triſtemque delinivit blanditiis. 4. Et pergens ad Hemor patrem ſuum: Accipe, inquit, mihi puellam hanc conjugem, 5. Quod cùm audiſſet Jacob, abſentibus filiis, & in paſtu pecorum occupatis, ſiluit donec redirent. 6. Egreſſo autem Hemor patre Sichem ut loqueretur ad Jacob, 7. ecce filii ejus veniebant de agro: auditoque quod acciderat, irati ſunt valdè, eò quòd fœdam rem operatus eſſet in Iſrael, & violata filia Jacob, rem illicitam perpetraſſet. 8. Locutus eſt itaq; Hemor ad eos Sichem filii mei adhæſit anima filiæ veſtræ: date eam illi uxorem: 9. & jungamus viciſſim connubia: filias veſtras tradite nobis & filias noſtras accipite. 10. Et habitate nobiſcum: terra in poteſtate veſtra eſt, exercete, negotiamini, & poſſidete eam. 11. Sed & Sichem ad patrem & ad fratres ejus ait: Inveniam gratiam coram vobis, & quæcumq; ſtatueritis, dabo. 12. augete dotem, & munera poſtulate, & libenter tribuam quod petieritis: tantum date mihi puellam hanc uxorem. 13. Reſponderunt filii Jacob Sichem & patri ejus in dolo, ſævientes ob ſtuprum ſororis: 14. Non poſſumus facere quod petitis, nec dare ſororem noſtram homini incircumciſo: quod illicitum & nefarium eſt apud nos. 15. Sed in hoc valebimus fœderati, ſi volueritis eſſe ſimiles noſtri, & circumcidatur in vobis omne maſculini ſexus; 16. tunc dabimus & accipiemus mutuò filias veſtras ac noſtras:

& ha-

& habitabimus vobiſcum , erimuſque unus populus , 17. ſi autem circumcidi nolueritis , tollemus filiam noſtram , & recedemus . 18. Placuit oblatio eorum Hemor , et Sichem filio ejus , 19. nec diſtulit adoleſcens quin ſtatim quod petebatur expleret , amabat enim puellam valde , & ipſe erat inclytus in omni domo patris ſui . 20. Ingreſſique portam urbis , locuti ſunt ad populum. 21. Viri iſti pacifici ſunt , & volunt habitare nobiſcum ; negotientur in terra , & exerceant eam , quæ ſpatioſa & lata cultoribus indiget . filias eorum accipiemus uxores , & noſtras illis dabimus . 22. Vnum eſt , quo differtur tantum bonum . Si circumcidamus maſculos noſtros , ritum gentis imitantes. 23. Et ſubſtantia eorum , & pecora , et cuncta quæ poſſident , noſtra erunt , tantùm in hoc acquieſcamus , et habitantes ſimul , unum efficiemus populum. 24. Aſſenſique ſunt omnes circumciſis cunctis maribus. 25. Et ecce die tertio , quando graviſſimus vulnerum dolor eſt , arreptis , duo filii Iacob , Simeon et Levi fratres Dinæ , gladiis , ingreſſi ſunt urbem confidenter . Interfectiſque omnibus maſculis , 26. Hemor et Sichem pariter necaverunt , tollentes Dinam de domo Sichem ſororem ſuam . 27. Quibus egreſſis irruerunt ſuper occiſos cæteri filii Iacob , et depopulati ſunt urbem in ultionem ſtupri . 28. Oves eorum , et armenta , et aſinos , cunctaque vaſtantes quæ in domibus et in agris erant. 29. parvulos quoque eorum et uxores duxerunt captivas. 30. Quibus patratis audacter , Iacob dixit ad Simeon et Levi . Turbaſtis me , et odioſum feciſtis me Chananæis et Pherezæis habitatoribus terræ hujus . nos pauci ſumus , illi congregati percutient me , et delebor ego , et domus mea . 31. Reſponderunt. Numquid ut ſcorto abuti debuere ſorore noſtra .

Vers. 1. Femina domi maneat . EGRESSA EST AUTEM] Dinæ lapſus occaſio fuit hic egreſſus . Feminarum enim eſt domi ſe continere , ibique nendo , texendo , acu pingendo ſe occupare . Id veteres fecerunt , eaque de cauſa in nuptiis , cùm ſponſa ex domo patris ad domum ſponſi ritu ſolemni deducebatur , mox eam colus compta cum fuſo & ſtamine comitabatur apud Romanos , uti ex Plutarcho & Plinio docet Briſſonius de Ritu nuptiarum . Porro Plinius lib. 8. cap. 48. hujus ritus cauſam & originem aſſignat , dum ait : *Lanam cum fuſo & ſtamine Tanaquilis , quæ eadem Cæcilia vocata eſt , in templo Sangli duraſſe , auctor eſt M. Varro , factamque ab ea togam regiam undulatam in æde Fortunæ , qua Servius Tullius uſus fuerat , indeque factum eſt , ut nubentes virgines comitaretur colus compta cum fuſo & ſtamine .* Dina , quia otioſa colum ſepoſuit , egreſſa eſt & Sichimitas perdidit . De mulierum *οἰκουρίᾳ* dixi ad Titum 2. 5. Rectè de Lævina caſta & tetrica , ſed vaga cecinit Martial.

Dum modò Lucrino . modò ſe committit Averno , &c.
Incidit in flammas , juvenemque ſecuta relicto
Conjuge , Penelope venit , abit Helene .

Idem , proh dolor , quotidie videmus , virgines quæ cum juvenibus ambulatum egrediuntur , egredi Penelopes , regredi Helenes ; egredi virgines , regredi mulieres , imò meretrices . Prudenter ergo S. Martinus : *Mulier* , inquit , *intra murorum munimenta ſe contineat ; cujus hæc prima virtus & conſummatio victoria eſt , non videri* , uti refert Sulpitius dialog. 2.

Dina erat 15. annorum . DINA] Erat Dina cùm rapta eſt , circiter quindecim annorum . Id patet ex eo , quòd Dina penè eodem tempore nata ſit quo Ioſeph , ut patet Geneſ. 30. v. 21. & 24. Ioſeph autem paulò poſt hæc venditus , erat ſedecim annorum , ut patet c. 37. 2.

Rurſum id patet ex eo , quòd Simeon & Levi erant tum circiter viginti annorum , uti mox dicam : hi autem quinquennio ſeniores erant Dina & Ioſeph . Ergo raptus hic Dinæ , & excidium Sichem contigit circiter novem annis poſt diſceſſum Iacob ex Haran , & adventum in Chanaan , cùm Iacob ageret annum ætatis 106. putà uno anno ante mortem Rachelis & natalem Beniamin , de qua c. ſeq. v. 18.

UT VIDERET MULIERES) Hebraicè בנות *benot* , id eſt filias , putà virgines ſibi coævas regionis illius , quæ tunc magno numero & ornatæ ad feſtum ſolemne convenerant , ſi credimus Ioſepho . fuit hæc curioſitas Dinæ , quam luit ſui raptu , & tam infami ſtupro . Nam , ut ait Tertull. *Publicatio virginis lenæ , ſi pro paſſio eſt .*

Moraliter hic diſcant virgines , quàm oculos hominum *Morale de fuga virginum. Exempla & gnoma.* fugere debeant , ut nec videri , nec videre appetant . Refert Sophronius in Prato ſpir. c. 179. de virgine quadam , quæ fugiens amaſium , ne eum ſcandalizaret , ſeceſſit in eremum , ibique vixit ad 17. annos . quæ pro hac fuga duplex à Deo privilegium accepit : Primum , ut , cùm ipſa omnes videret , ipſa tamen à nemine videretur . Secundum quòd , cùm pauca infuſa ſecum tuliſſet in deſertum , & ex iis jugiter comederet , illa tamen non ſint imminuta .

Idem c. 60. mirabile refert exemplum de ſanctimoniali , quæ fugiens amaſium , cùm ab eo per internuntios quæſiſſet . cur eam ita perſequeretur , quid in ea maximè ada- A maret ; illeque reſpondiſſet , oculis ejus ſe capi : illa mox effoſſos ſibi oculos ei miſit , ut iis ſe ſatiaret . Qua re attonitus adoleſcens , concupiſcentiam in pœnitentiam & compunctionem vertit . abdicatiſque illecebris monaſticam vitam amplexus eſt. Vis recentiora ? audi .

S. Aegidius unus è primis S. Franciſci ſociis , in conſeſſu fratrum rogavit eos , Quid vos facitis contra tentationes carnis ? reſpondit Ruffinus , Commendo me Deo & B. Virgini , & ſupplex me in terram proiicio . Iuniperus verò ait , Cùm ſentio tales cogitationes , ſtatim dico , A longè , à longè , quia captum eſt hoſpitium , cui Aegidius , Tecum , inquit , ſentio : nam optimum eſt fugere . caſtitas enim eſt ſpeculum clarum , quod ſolo intuitu & halitu offuſcatur .

Ex eadem familia F. Rogerius vir ſanctus , nullam feminam , ne matrem quidem eamque vetulam , aſpiciebat in facie . Rogatus cur ? reſpondit : *Quia quando homo facit quod in ſe eſt , Deus viciſſim facit quod ſuum eſt , ho-* B *minemque à lapſu præſervat : ſin homo ſe periculo exponat , maximè in materia tam lubrica , Deus eum relinquit ſuis viribus , quibus diu reſiſtere non poteſt .* Sicut enim ferrum trahit magnes ; ita virum ſua trahit Agnes .

S. Xaverius dicere ſolebat , feminas majori periculo , vel caſtitatis , vel famæ adiri , quàm fructu . Hinc illa provida Societatis noſtræ ſtrictaque ordinatio , ut feminas etiam pietatis cauſa nobis viſere non liceat , niſi ægras & moribundas , idque non niſi cum ſocio , qui omnium quæ geruntur teſtis eſſe poſſit .

Denique audi quid meretrix docuerit S. Ephrem . ex eremo ille in urbem pergebat , ut ex occurſu aliquid piæ inſtructionis hauriret : occurrit ei meretrix , quæ fixè eum intuita eſt : cauſam roganti Ephremo reſpondit meretrix , Quid mirum ſi ego te intuear , cùm mulier ex viro facta ſit ? tu verò in matrem tuam , id eſt terram ex qua plaſmatus es , oculos defige . Plura vide Numer. 25. in fine.

PRINCEPS TERRÆ) filius principis Hemor.

CONGLUTINATA EST ANIMA EJUS) vehementer & perditè eam amavit : amantis enim anima magis eſt C ubi amat , quàm ubi animat . *Vers. 2. Vers. 3.*

IN ISRAEL) contra Iſrael , patrem Dinæ .

AD PATREM (Dinæ , putà ad Iacobum) ET AD FRATRES EIUS) putà ad Ruben , Simeon , Levi , alioſque Dinæ fratres . *Vers. 7. Vers. 11.*

AUGETE DOTEM) q. d. Non exigo ut Dina quaſi ſponſa dotem afferat , ſed ipſe eam dotabo quantum voletis , idque in compenſationem injuriæ illi & vobis à me per raptum illatæ . *Vers. 12.*

IN DOLO) quia pacem ſimulant , cùm ultionem & cædem Sichimitarum machinantur . *Vers. 13.*

VIRI ISTI PACIFICI) Hinc patet , Hemor & Sichimitas ſe circumcidiſſe , non amore pietatis & religionis Iudaicæ , ſed ſpe lucri & connubiorum cum Iſraelitis . *Vers. 21.*

NOSTRA ERUNT) per mutua connubia & commercia. *Vers. 23.*

DIE TERTIO , QUANDO GRAVISSIMUS VULNERUM DOLOR EST) Inſidè Ioſephus dicit , Sichimitas dolo oppreſſos eſſe à Simeone & Levi , cùm conviviis & vino indulgerent . *Vers. 25.*

Se-

Graviſſimus vulnerum dolor die à læſione tertio, & unde id fiat?

Secundò, perperam Calvinus negat, die tertio graviſſimum eſſe dolorem vulnerum: contrarium enim docet, non Simeon & Levi, ex quorum mente & ſenſu hæc dici putat Calvinus; ſed ipſe Moſes, ipſaque S. Script. hic: ejus enim hæc ſunt verba.

Idem docet Hippocrates l. de Fracturis. & ratio eſt, quia primo die, tantùm in ipſo vulnere diviſio ſentitur, quæ vix durat: ſecundo die ad locum vulneris fluit pituita, qui eſt humor lenis & placidus: tertio die defluit eodem bilis, quæ acris & calida dolorem ciet: inde ſanguine accurrente ſequitur inflammatio, febris, &c. quæ ſpatio 24. horarum vix miteſcunt. ita Franc. Valeſius Sacræ Philoſophiæ c. 13.

SIMEON ET LEVI] quaſi duces cum ſamulorum turba. cæteri enim fratres huic ſtragi non interfuerunt, ſed poſt eam factam in ſpolia irruerunt, ut patet verſ. 27. Erat tunc Simeon circiter 21. annorum, Levi 20. ita S. Chryſoſt. Abulenſ. Cajetan. & Pererius, & colligitur ex dictis v. 1.

Quæres, an hi filii Iacob, edendo hanc ſtragem Sichimitarum, peccarint? Aliqui eos excuſant, eò quòd juſto bello & ſtratagemate injuriam ſorori ſibique illatam vindicarent. Cùm enim eſſent exteri, habentes quaſi rempubl. ſeparatam, nec Hemor & Sichem, utpote principes populi, ad aliquod ſuperius tribunal protrahere poſſent, videntur in eos habuiſſe jus belli; cùm nulla alia ratione, quàm bello & armis injuriam ſibi illatam ſarcire poſſent: in bello autem hoc, cùm pauci eſſent, dolo quaſi ſtratagemate uſi ſunt, dictitantes, Dolus an virtus, quis in hoſte requirat? Sed reſpondeo eos peccaſſe, quia contra pacta cum Sichimitis inita, v. 15. eos invaſerunt & trucidarunt.

Filii Iacob Sichimitas occidendo peccarunt. Primò.

Peccarunt ergo Primò, mendacio doloſo & pernicioſo, ut patet v. 13. *Secundò*, perfidia: jam enim injuriam condonarant, accepta juſta ſatisfactione, fidemque dederant fœderis, imò connubii. *Tertiò*, imprudentia & inobedientia; quòd juvenes ira fervidi, rem tam arduam & periculoſam aggreſſi ſint, ſine conſilio & auctoritate patris, cui ſciebant machinationem hanc omnino diſplicituram. Hinc peccarunt quoque injuſtitia belli: bellum enim hoc intulerunt Sichimitis privata auctoritate, non publica. hæc enim erat in Jacob, quaſi in capite & principe familiæ, non autem in hiſce duobus ejus filiis. *Quartò*, ſacrilegio: circumciſione enim ad dolum ſuum, & injuſtam cædem abuſi ſunt. *Quintò*, crudelitate; quòd die tertio doloribus afflictos, & quaſi moribundos invaſerint. *Sextò*, exceſſu vindictæ: nam non ſolùm Sichem, ſed & omnes urbis maſculos, in quibus multi erant inſontes, necaverunt, pueros & fœminas captivarunt; agros omnes & greges prædati ſunt, imò & mœnia urbis diruerunt, uti ſatis inſinuarunt Gen. 49. v. 6. *Septimò* temeritate & impietate; quòd patrem ſuum Jacob, totamque ejus familiam, odio, neci & prædæ Chananæorum expoſuerint. ita S. Thom. Cajet. Perer. imò Jacob ipſe Geneſ. 49. v. 5. ubi ſic ait; *Simeon & Levi vaſa iniquitatis bellantia. in conſilium eorum non veniat anima mea, quia in furore occiderunt virum, & in voluntate ſua ſuffoderunt murum: maledictus furor eorum, quia pertinax; & indignatio eorum, quia dura.*

Dices, Judith c. 9. 5. laudare videtur hoc factum & zelum Simeon & Levi, ait enim: *Deus patris mei Simeon, qui dediſti illi gladium in defenſionem* (græcè ἐκδίκησιν, id eſt ultionem) *alienigenarum, qui violatores extiterunt in coinquinatione ſua, & denudaverunt femur virginis in confuſionem, & dediſti mulieres eorum in prædam, & filias illorum in captivitatem, & prædam in diviſionem ſervis tuis, qui zelaverunt zelum tuum.*

Reſpondeo, Judith hic laudat non Simeonis, ſed Dei juſtitiam, qua permiſit trucidari impuros Sichimitas, uſus ad hoc audacia & robore æquè ac ſcelere & perfidia & Simeonis & Levi. Sic enim Deus dicitur dare gladium Chananæis, Turcis & Paganis, cùm eorum viribus & armis utitur ad puniendum peccata fidelium. Sic Iſaiæ c. 10. dicitur, *Virga furoris mei Aſſur*. Sic Attila dicebat ſe eſſe flagellum Dei. Pari ergo modo dedit Deus gladium, id eſt fortitudinem, Simeoni & Levi ad ultionem raptus Dinæ, ſed non tali modo & perfidia peragendam; ſic enim ipſi ea abuſi ſunt. licet enim ipſi id ex zelo fecerint, ut ait Judith, tamen zelus iſte fuit con-

Deus impiis ut inſtrorum flagellis utitur. Attila flagellū Dei ſe dicebat.

A tra juſtitiam, quia contra pacta inita. hæc tamen omnia permiſit Deus, & ordinavit ad pœnam ſtupri principis eorum. Dicitur ergo dediſſe Simeoni gladium ultionis propter duo; Primò, quia dedit illi animos, vires & arma, quibus tamen ipſe perfidè abuſus eſt. Secundò, quia hanc perfidiam permiſit, & ex propoſito ordinavit ad vindictam ſtupri.

Explicantur verba Judith c. 9. Primò.

Rurſum hiſce verbis inſinuat Judith, populum ſuo principi in hoc ſcelere ſaviſſe, eumque in raptu & detentione Dinæ juviſſe, foviſſe, laudaſſe; ac proinde juſto Dei judicio, omnes hac clade involutos fuiſſe.

Secundò.

Tertiò. Nota hic divinam vindictam libidinis & ſtupri, quam rectè ſibi ſuoque facinori, quo Holophernem obtruncavit, adaptat Judith.

Tertiò. Graviſſima libidinis & ſtupri vindicta.

Quartò, ait Judith Deum dediſſe omnem prædam Sichimorum ſervis ſuis, puta Simeoni & Levi, eò quòd pudicitiæ, non autem quatenus indiſcretus fuit, injuſtuſque cum perfidia aliiſque ſceleribus. Sic Deus obſtetricibus Aegyptiorum, per mendacium ſervantibus parvulos Hebræorum, ædificavit domos, non propter mendacium, ſed ob pium affectum, & beneficium par- B vulis impenſum. in uno enim eodemque opere, aliquid ſubinde eſt boni, quod præmiat Deus; & aliquid mali, quod odit & deteſtatur.

Quartò.

OMNES QUOS MASCULOS] Plerique enim applauſerant ſuo principi raptori, eumque in raptu juverant.

Nota, quòd ſtuprum & raptus ferè numquam ſine ingenti parricidio aut bello peracta ſunt. Teſtatur hoc excidium Trojæ, ob raptam Helenam. Teſtatur hoc ſtrages Amnon perpetrata à fratre Abſalone, ob vitiatam Thamar. Teſtatur hoc ſtrages totius tribus Benjamin, ob corruptam uxorem Levitæ, Iudic. 20. Teſtantur denique idipſum noſtri hi Sichimitæ. Quocirca ſapienter monet parentes & præceptores, eiſque dat prudens conſilium S. Chryſ. ho. 59 *Refrænemus*, inquit, *puerorum noſtrorum impetus, & curemus eorum caſtitatem*, &c. *ſciantes fornacis incendium, priuſquam in luxuria implicentur, ſtudeamus eos iuxta legem Dei nuptiis copulare*. Et ſub finem. *Ideo oro ut præbeatur manus pueris noſtris, ut ne etiam pro his quæ ille peccarunt, pœnas ſuſtineamus inſtar Heli* 1. Reg. 4.

Stupri vindicta.

TOLLENTES DINAM] Rupertus ex Philone C tradit Dinam poſtea nupſiſſe, fuiſſeque uxorem Iob, de qua Iob 1. Iob enim natus eſt paulò poſt Dinam, ut patebit cap. ſequente verſ. 36. Verùm hoc parum eſt probabile; nec tale quid in Philone, aliiſque antiquis reperitur. VERS. 26.

Tropologicè, Philo de Migratione Abrahæ, Dina eſt anima curioſa, quæ à bruta natura rapitur ad ſenſualia, quæ periculoſa ſunt; unde violatur, & mentis puritatem amittit, fitque carnalis & aſinina: Sichem enim ſtuprator filius eſt Hemor, id eſt, aſini; ſed eum trucidant Levi & Simeon, id eſt, prudentia & fortitudo ſpiritus, atque ita animæ ſuam integritatem reſtituunt.

Dina tropologicè eſt anima curioſa.

UXORES DUXERUNT CAPTIVAS) Cùm Iacob cædem hanc, utpote perfidam & temerariam improbet, v. 30. non dubium eſt quin ipſe illicò juſſerit captivos omnes remitti, & bona direpta quæ ſupererant, reſtitui. VERS. 29.

TURBASTIS ME) turbaſtis meam mentem metu & angore, quia anxium & pavidum me feciſtis: valdè enim metuo ne Chananæi pro vindicta ſuorum Sichimitarum in me & vos inſurgant. Secundò, turbaſtis meam fa- D mam, quia eam tam infami cæde maculaſtis, & quia me odioſum (hebraicè fœtentem) feciſtis Chananæis. Tertiò, turbaſtis quietem familiæ meæ; quia eam periculo necis & ſpoliationis reciprocæ expoſuiſtis, apud vicinos circumquaque Palæſtinos. VERS. 30.

Nota. Perfidia, uti & perjurium, maximè turbat convictum & ſocietatem hominum, ideoque tam Deus, quàm homines eam ſolent perſequi & ulciſci. Ita Sedecias violans fœdus cum Nabuchodonoſore initum, ab eo captus, regno ſpoliatus & excæcatus eſt. Ita Saul affligens Gabaonitas contra fidem eis datam, famis communis, & ſuorum excidii cauſa extitit, 2. Reg. 21.

Perfidia à Deo vindicatur. Exempla.

Agathocles tyrannus Syracuſanus datum hoſtibus juſjurandum tranſgreſſus eſt, occiſiſque captivis ridens ad amicos dixit: *Cœnati iuramentis religionem evomamus*; ſed dirè hanc perfidiam luit.

Tiſſaphernes Perſarum dux fœdus cum Ageſilao metu initum violavit, eique bellum denuntiavit: quod ſi-

Digitized by Google

libenter arripuit Ageſilaus, legatiſque dixit, ſe magnam habere gratiam Tiſſapherni, quòd perjurio ſuo & deos, & homines ſibi infenſos reddidiſſet, adverſæ verò parti propitios, teſte Plutarch. in Lacon.

Alexander Magnus Indos quoſdam ſibi infeſtos, contra fidem datam in itinere oppreſſit: hinc labes, ei adhæſit, breviſque & triſtis exitus, uti omnes ſciunt, teſtis eſt Plutarch. in Alexandro.

Carthaginenſis ſenatus Saguntum contra fœdus, quod Haſdrubal cum Romanis icerat, exciſum ab Hannibale non tantùm probavit, ſed & in Romana curia defendit. Verùm hoc cavillum & hæc perfidia, Carthaginis excidio vindicata fuit.

Theodatus Gothorum rex bello undique preſſus, ad Juſtinianum Imp. miſit legatos, pacem petens, eique totum Gallorum & Italorum imperium obtulit: poſtea verò ex interitu Mundi ducis Juſtiniani animatus, fidem fefellit, arma movit; ſed in iis occubuit, atque à ſuis interfectus eſt anno regni tertio. ita Procopius & Blondus.

Aiſtulphus Longobardorum rex, quia contra datam fidem Gregorio III. Pont. arma inferebat, Pontifex pacis formulam de vexillo crucis ſuſpenſam, exercitui præferri curavit, cunctis Deum cõtra perfidum hominẽ invocantibus: unde à Pipino ſubactus Aiſtulphus, miſerè tandem periit.

Carolus Burgundus audax & invictus, in Lotharingia 250. Helvetios fide circumventos ſuſpendio necavit, mox alios 300 Granſesi occidit anno Domini 1476. ſed tertio pòſt die Helvetii Carolum aggreſſi in fugam verterunt; ac tandem ſequenti anno eum prorſus ceciderunt & trucidarunt.

Quocirca rectè Valer. Maxim. l. 9. c. 6. *Perfidia*, ait, *tantum incommodi humano generi affert, quantum ſalutis bona fides præſtat. Habeat igitur non minus reprehenſionis, quàm illa laudis conſequitur.* Subdit exemplum de Tatio Sabino. *Romulo*, ait, *regnante, Sp. Tarpejus arci præerat; cujus filiam virginem aquam ſacris petitum extra mœnia egreſſam, Tatius, ut Sabinos in arcem ſecum reciperet, corrupit, mercedis nomine pactus, quæ in ſiniſtris manibus gerebant. Erant autem his armillæ & annuli magno ex pondere auri. Loco potitum agmen puellam præmium flagitantem armis obrutam necavit, perinde quaſi promiſſum, quòd ea quoque lævis geſtaverant, ſolvens. Abſit reprehenſio: quia impia proditio celeri pœna vindicata eſt.* Et Tacitus l. 1. Annal. *Proditores*, inquit, *etiam iis quos antepōnunt, inviſi ſunt*: amant enim ipſi rem, non reum. Præclarè Auguſtus apud Plutarch. in Apophth. *Ego*, ait, *proditionem amo, proditores non approbo.* Acutiùs verò Philippus Macedo apud Stobæum ſerm. 52. dixit, *amare ſe proditures, non proditores.*

CAPUT TRIGESIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

JAcob familiam ſuam idolis expurgat, aram Deo ædificat, rurſum à Deo vocatur Iſrael. Secundò, v. 16. Rachel in partu Benoni, quem pater vocat Beniamin, moritur. Tertiò, v. 27. moritur Iſaac.

1. INtereà locutus eſt Deus ad Jacob: Surge, & aſcende Bethel, & habita ibi, facque altare Deo; qui apparuit tibi quando fugiebas Eſau fratrem tuum. 2. Jacob verò convocata omni domo ſua, ait: Abjicite deos alienos qui in medio veſtri ſunt, & mundamini, ac mutate veſtimenta veſtra. 3. Surgite, & aſcendamus in Bethel, ut faciamus ibi altare Deo: qui exaudivit me in die tribulationis meæ, & ſocius fuit itineris mei. 4. Dederunt ergo ei omnes deos alienos quos habebant, & inaures quæ erant in auribus eorum: at ille infodit ea ſubter terebinthum, quæ eſt poſt urbem Sichem. 5. Cumque profecti eſſent, terror Dei invaſit omnes per circuitum civitates, & non ſunt auſi perſequi recedentes. 6. Venit igitur Jacob Luzam, quæ eſt in terra Chanaan, cognomento Bethel: ipſe & omnis populus cum eo. 7. Aedificavitque ibi altare, & appellavit nomen loci illius, Domus Dei: ibi enim apparuit ei Deus cùm fugeret fratrem ſuum. 8. Eodem tempore mortua eſt Debora nutrix Rebeccæ, & ſepulta eſt ad radices Bethel ſubter quercum: vocatumque eſt nomen loci illius, Quercus fletus. 9. Apparuit autem iterum Deus Jacob poſtquam reverſus eſt de Meſopotamia Syriæ, benedixitque ei, 10. dicens: Non vocaberis ultrà Jacob, ſed Iſrael erit nomen tuum. Et appellavit eum Iſrael, 11. dixitque ei: Ego Deus omnipotens, creſce, & multiplicare: gentes & populi nationum ex te erunt, reges de lumbis tuis egredientur. 12. Terramque quam dedi Abraham & Iſaac, dabo tibi & ſemini tuo poſt te. 13. Et receſſit ab eo. 14. Ille verò erexit titulum lapideum in loco quo locutus fuerat ei Deus: libans ſuper eum libamina, & effundens oleum: 15. vocanſque nomen loci illius, Bethel. 16. Egreſſus autem inde, venit verno tempore ad terram quæ ducit Ephratam: in qua cùm parturiret Rachel, 17. ob difficultatem partus periclitari cœpit. Dixitque ei obſtetrix: Noli timere, quia & hunc habebis filium. 18. Egrediente autem anima præ dolore, & imminente jam morte, vocavit nomen filii ſui Benoni, id eſt filius doloris mei: pater verò appellavit eum Beniamin, id eſt, filius dexteræ. 19. Mortua eſt ergo Rachel, & ſepulta eſt in via quæ ducit Ephratam, hæc eſt Bethlem. 20. Erexitque Jacob titulum ſuper ſepulchrum ejus: Hic eſt titulus monumentum Rachel, uſque in præſentem diem. 21. Egreſſus inde, fixit tabernaculum trans Turrem gregis. 22. Cumque habitaret in illa regione, abiit Ruben, & dormivit cum Bala concubina patris ſui: quod illum minimè latuit. Erant autem filii Jacob duodecim. 23. Filii Liæ: primogenitus Ruben, & Simeon, & Levi, & Judas, & Iſachar. & Zabulon. 24. Filii Rachel: Joſeph, & Beniamin. 25. Filii Balæ ancillæ Rachelis: Dan & Nephthali. 26. Filii Zelphæ ancillæ Liæ: Gad & Aſer. hi ſunt filii Jacob, qui nati ſunt ei in Meſopotamia Syriæ. 27. Venit etiam ad Iſaac patrem ſuum in Mambre, civitatem Arbee, hæc eſt Hebron: in qua peregrinatus eſt Abraham & Iſaac. 28. Et completi ſunt dies Iſaac centum octoginta annorum. 29. Conſumptuſque ætate mortuus eſt: & appoſitus eſt populo ſuo ſenex & plenus dierum: & ſepelierunt eum Eſau & Jacob filii ſui.

VERS. 1. INTEREA) Cùm mœſtus Jacob & anxius timet & expectat Chananæorum incurſum, ob cædem Sichimitarum; mox Deus hunc illi metum adimit; eumque ſolatur & corroborat. ita S. Chryſoſt.

Digitized by Google

Facqoa altaaa] ex lapide quem unxiſti, & erexiſti in titulum, c.28 18.

Vers. 2. Abiicita oaos alienos] Nulli propriè ſunt dii alieni: ſolus enim Deus ſi alium, eſt verè Deus, dicuntur tamen alieni, alii ſcilicet à Deo vero; vel potiùs, ut Hebræa habent, *elohe nechar*, id eſt, dii alienorum, quos ſcilicet colunt alienigenæ, putà Gentes idololatræ & Paganæ.

Hinc patet, in familia Jacob fuiſſe idola & idololatras. Et quid mirum? habitarat enim in domo Laban idololatræ per 20. annos, inde uxores & famulos abduxerat, unde & Rachel fugiens furata eſt idola patris ſui, c. 31. 19. fortè etiam ex recenti præda Sichimorum, idola eorum famuli Jacob abſtulerant, ut vult Procopius. Jam per novennium à diſceſſu ex Haran, Jacob habitarat, vel potiùs peregrinatus erat in Chanaan, nec omnino & commoditatem habuerat familiam ſuam ab idolis & idololatria expurgandi: hanc nunc captat ex metu Chananæorum, quo omnes perculſi erant, ob ſtragem editam in Sichimis: metus enim docet homines Deum agnoſcere, & ad eum confugere. Diſcant hìc à Jacob præſides & concionatores in publica clade, calamitate & metu captare occaſionem per pias leges & exhortationes Rempubl. & populum à vitiis ſuis expurgandi, ut ita metu hoc & calamitate à Deo liberentur.

Metus ad Deum adducit.

Mundamini, et mutate vestimenta] pro veſtibus induite ſaccum, ſive cilicium in ſignum pœnitentiæ. Secundò & meliùs, q. d. Pro veſtibus communibus & ſordidis, mundas & feſtivas induite, ut iis animi munditiem & novitatem proteſtamini, votque comparetis & excitetis ad inſtans ſacrificium & feſtum, ut ad illud mundo & decenti habitu accedatis: uti jam faciunt fideles in Dominicis & feſtis. Hoc enim ſignificat *vi mundamini*. Fuit ergo hæc munda & nova veſtis ſymbolum pœnitentiæ, reſipiſcentiæ & religionis, quo proteſtabantur ſe abjectis idolis, unum Deum velle colere, & novam plamque in unius Dei cultu inchoare vitam. Sic Exodi 19. 10. jubet Deus, ut Hebræi in pentecoſte accepturi legem in Sina veſtem communem in mundam & feſtivam commutent.

Mutatio veſtium ſymbolum renovationis animi.

Tropologiam vide apud Rupertum, & S. Chryſoſt. hom. 59. Ubi docet exemplo Jacob, parentes potiùs laborare debere ut filios piè educent, quàm ut eis opes congregent. Quare *enim*, inquit, *& tibi ipſi hac onera ſpinarum congregas, & filiis tuis materiam malitiæ te relinquere non ſentis? neſcis quòd Dominus majorem curam patris tui gerat? an neſcis quod juvenem per ſe ad ruinam proclivis eſt, quando autem & opum affluentiam acceperit, multò magis ad malum pronus? Sicut ignis cum fomitem invenit, validioribus flammis exurgit, ita & quando in juvenem materia pecuniarum incideris, tantam accendis fornacem, ut animam juvenis totam flagrare facias incontinentia & intemperantia.*

Vers. 3. Socios poit ietnarie mei] dux que comes que viæ, dux in itu in Haran, redux in reditu in Chanaan.

Vers. 4. Inaorrs] quibus idola, inſtar hominum, in auribus ornabantur. unde Secundò, Auguſtinus vocat eas phylacteria deorum. Idem docet S. Chryſoſt. hom. 55. in Gen. Lyranus, & utraque Gloſſa. Paulò aliter Gaſpar Sanchez in Iſaiæ c. 44. no. 20. cenſet enim has inaures fuiſſe non idolorum, ſed famulorum auribus appenſas, ſed habuiſſe inſculptas effigies vel figuras idolorum, quæ antè colue-rant, adeòque à Jacob cum idolis fuiſſe defoſſas. Sic enim Gentiles in annulis, armillis, gemmis ſuis laminis è collo pendentibus deorum ſuorum imagines geſtabant. unde hoc poſtea vetuit Pythagoras, uti & Clemens Alexandr. l. 3 Pædag c. 11. Sic Oſee c. 2. 2. *Auferat adulteria ſua de medio uberum ſuorum*: quia inter ubera, & ſupra cor laminam geſtabat, aut bullam, in qua adulteria, id eſt idola, cælata erant. E contrario ſponſæ jubet ſponſus Cant. 8. *Pone me ut ſignaculum ſuper cor tuum, ut ſignaculum ſuper brachium tuum*, ſcilicet ut ſponſa cor & brachium ſponſi ſui imagine conſignet, cælata nimirum in tabula cordis, ſut in brachiorum armillis. Hinc Judæi pro Dei legem, & profeſſionis ſuæ inſignia in annulis, bullis & torquibus circumferebant, juxta illud Proverb. 7. *Liga ea in digitis tuis, ſcribe ea in tabulis cordis tui.*

Infodit) Priùs confracta, vel liquefacta, prout fecit Moſes Exodi 32. 20. & Ezechias 4. Reg. 18.4. Potuiſſet

A Jacob materiam, putà aurum, argentum, æs in uſum ſuum, etiam ſacrum, licet id neget Abulenſis, convertere, ſed noluit, ne quod ſupereſſet veſtigium idololatriæ, utque ſuis ejus execrationem ingeneraret, diſcerentque omnes idola abominari, quaſi anathemata.

Supar tarerinthum] Hebræum *ela*, & quercum & terebinthum ſignificat. Andreas Maſius in Joſue ult. v.26. putat hanc eſſe *ela*, id eſt, quercum, vel terebinthum *Moræ*, id eſt, illuſtrem, in qua Abraham primò aram Deo erexit, Gen. 12. 6. & juxta quam Abimelech conſecratus eſt rex, Judic. 9.6 ideoque ſub ea, quaſi ſacra à tempore patrum & avorum, Jacobum idola ſuorum defodiſſe. Fuit ergo hæc *ela* Sichem,

Religione patrum multos ſervata per annos,

quin & ſacrata, nam & Joſue juxta eam fœdus inter Deum & populum ſanxit Joſue ult. v.26.

Vers. 5. Tarror Dei inuasit omnia] Immiſit Deus hunc ſacrum, & quaſi panicum terrorem in Chananæos, ne ex Sichem abeuntem, & quaſi fugientem Jacobum auderent invadere, & ulciſci ſtragem Sichimorum. Vide, ait S. Chryſoſt. quid mereatur timor Iſaac & Jacob, quo B ipſe timuit Deum, ſcilicet ut viciſſim Deus faciat eum omnibus terribilem, *Nam quando Deus nobis bene voluerit, & medio ſollemus terribilia omnia. Sicut enim juſto fiduciam dedit, ita illis dedit metum*, ut licet multi & conglobati paucos tamen & invalidos aggredi non ſint auſi. Idem Dei præſidium ſæpè experiuntur viri pii in itineribus, dum in latrones vel prædones incidunt.

Vers. 6. Omnis populus) ampla & populoſa ejus familia.

Vers. 7. Appellavit nomen loci illius, Domus Dei) Locus hic priùs à Jacobo vocatus eſt Bethel, c.28.29. hic ergo loco nomen à ſe ſolum iterat & confirmat, ſimulque illud altari ibidem recens à ſe ædificato communicat. Altare ergo vocavit, eique Hebræum nomen, quaſi titulum inſcripſit, *el bethel*, id eſt Deus fortis Bethel, hoc eſt, altare dic tum Deo Bethel, ſive Deo, qui in Bethel, quaſi in domo ſua habitat, qoique mihi ibi quaſi fortiſſimus apparuit, ſuaque fortitudine me contra Eſau, Sichimitas omneſque hoſtes & terrores corroboravit. vide dicta c.28.19.

Altare inſcriptum, De forti Bethel.

Vers. 8. C Debora) Fuit hæc nutrix Rebeccæ, matris Jacobi, quæ cum ea ex Haran venit in Chanaan, ad Iſaacum. Tradunt Hebræi hanc Deboram à Rebecca remiſſam eſſe in Haran, ut inde revocaret Jacobum, ac in itinere, dum cum Jacobo tedit, mortuam eſſe, uti hic dicitur.

Ad radices Bethel] Bethel ergo in monte erat ſita.

Quercus fletus) quia Jacob cum ſuis ibi planxit mortem Deboræ.

Vers. 9. Apparuit autem iterum Deus Jacob) Paulò antè appareuerat ei, jubens eum pergere in Bethel, nunc cùm in Bethel pervenit, ibi eidem rurſus apparet. ita Septuag. *Hæc eſt tertia apparitio*, inquis Hugo Card. *qua Dominus apparuit Jacob. Primò enim apparuit fugienti Eſau, innixus ſcalæ. Secundò, redeunti de Meſopotamia in ſcala. Tertiò, hic in Bethel. In quo ſignificatur triplex apparitio Chriſti. Apparet enim dormientibus in contemplatione: apparet & luctantibus in tribulatione: apparet tandem vivencibus in æterna benedictione. De prima dicit S. Bernard. Chriſtus videri vult, non videre: quaſi ſtrenuus dux devoti militis, vult vultum ſuſtolli in ſua vulnera, ſua non ſentit: dum illius intuebitur vulnera, Chriſti miles, hoc eſt videre Chriſtum inniæum ſcalæ. unde dicit Apoſtolus Hebr. 12. Aſpicientes in auctorem fidei, & conſummatorem Jeſum, qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem, confuſione contempta. De ſecunda dicit idem S. Bernardus, Suſtinuit te dilectus; ſuſtine tu dilectum, non illum vicere peccata tua, te quoque illius flagella non ſuperent, & obtinebis benedictionem. De tertia dicitur 1.Cor. 13. Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem: & pſalm. 16. Satiabor cum apparuerit gloria tua.*

Triplex apparitio Dei & Chriſti.

D

Vers. 10. Benedixitque ei) vocando eum Iſrael, nova promiſſa, novos animos, novum robur, nova gratiæ dona ei addendo.

Non vocaberis ultra Jacob, sed Israel) Quæres, cur hic nomen Iſrael, iteratò inditur Jacobo? Reſpondet Cajet. nomen Iſrael hic iterari alio ſenſu, ob novum beneficium Jacobo hic promiſſum, ſc. quòd poſteri ſui futuri eſſent Iſrael, id eſt, principes cum Deo, uti vertit Aquila, Symmachus & Theodotion, puta haberent & reti-

Cur hic Jacobo ſecundo inditur nomen Iſrael? Reſp. Caiet.

& retinerent ſuum regnum & imperium quamdiu ipſi A manerent Iſrael, id eſt, quamdiu ipſorum dominaretur Deus. q.d. Vocaberis *Iſrael*, id eſt, *dominabitur Deus:* promitto enim tibi tuiſque poſteris, quòd, quamdiu in eorum cordibus per veram fidem, religionem & pietatem me dominari ſinent, tamdiu erunt Iſrael, id eſt, principes cum Deo; quia à Deo obtinebunt ſuum dominatum, principatum & regnum: quando autem abiicient à ſe dominium Dei, nolentque; Deo ſubeſſe, tunc pariter perdent quoque ſuum principatum & regnum terrenum.

Reiicitur. Verùm ex ipſis verbis liquet, nomen Iſrael non alio, ſed eodem ſenſu hic indi Jacobo, quo ei inditum eſt c. 32. 28. & ita paſſim docent interpretes. & licet aliqui putent ibi hoc nomen tantùm promitti, hic verò reipſa indi Jacobo: tamen verius eſt illud ibi indi, hic verò repeti & confirmari ob novam rationem & cauſam.

Reſp. vera. Prima cauſa. Dico ergo, ſicuti c. 32. Jacob anxius propter Eſau, ita hic anxius propter Sichimitas & Chananæos; ne ſtragem ſuorum ulciſcerentur, ſeque invaderent, confortatur à Deo, ne timeat, fitque & dicitur Iſrael, id eſt Deo, & per Deum Eſau, Sichimitis, omnibuſque ſuis hoſtibus *Secunda.* dominans. Rurſum dicitur Iſrael, quaſi futurus totius B terræ, ſcilicet Chananææ, dominus, gentium & regum pater, ut patet v. 11. & 12. & juxta hoc admitti poteſt prior expoſitio Cajetani. Unde quod ait: *Non ultra vocaberis Jacob*, ſenſus eſt, q.d. Deinceps non eris tantùm Jacob, id eſt ſupplantans Eſau, ſeu Iſrael, id eſt Deo, & per Deum omnibus dominans & prævalens, ut potiùs vocandus ſis Iſrael, quàm Jacob.

Pari modo ob novam hanc ſecundam viſionem & apparitionem Dei ſecundò idem nomen loco imponit Jacob, eumque vocat Bethel, id eſt domus Dei. Unde *credit Abulenſis eum ex fortitudine & victoriis duo illa nomina fortitum, Jacob & Iſrael, luctator ſcilicet, ac videns Deum: nam velut alter Hercules luctatus eſt cum plurimis laboribus, cum fratris minis, cum ingratitudine Laban: rurſum cum timore fratris, cum angelo tota nocte, cum ſeditionibus liberorum apud Sichimitas, cum nece Joſeph illata, ut putavit, à fera peſſima, cum famis acerbitate, cum dolore ob Beniamin ductum pro alimonia, ut omittam alia. Verus plane Jacob, verus luctator: ſed nihilominus Iſrael verus, verus Deum videns; nam, ſepties Deum, ſive angelum vidit. Primò, cùm apparuit ei in ſcala, Geneſ. 28. Secundò, in Meſopotamia, cum demonſtravit ſcaturam pecorum, Geneſ. 30. Tertiò, cùm juſſit eum Deus abire e Meſopotamia, Geneſ. 31. Quartò, cùm caſtra angelorum vidit ad ſui defenſionem parata, Gen. 32. Quintò, cum ſpecie viri luctantem expertus eſt. Sextò, cùm poſt cædem Sichimitarum juſſit eum Deus abire Bethel, & ibi ſacrificare, Gen. 35. Septimò, cùm iterum impoſuit illi nomen Iſrael, Gen. 35. Fuerunt autem hujuſmodi viſiones, cum ſpecialibus gratiæ favoribus conjuncta, quibus Deus laborum intermiſtas amaritudines egregiè temperabat; adeoque factum eſt, ut idem homo Jacob ſimul, & Iſrael, quaſi quædam luctarum viſionumque Dei ſtatera fuerit*, ait Fernand. viſione 2.

Tertia. Tropol. Tertiò, S. Thomas, Lyranus & Abul. Jacob, inquiunt, C hic vocatur Iſrael: quia Deus hic evexit Jacobum, ut qui hucuſque Jacob, id eſt ſupplantator, vitam activam & luctantem egerat, contra hoſtes & vitia dimicando; nunc contemplativam agat, fitque Iſrael, id eſt videns Deum, vel regnans cum Deo, vel fortis cum Deo, ita ut eum à Deo, Deique contemplatione nulla res abſtrahere poſſit, fiatque ex ea inſuperabilis, & omnium hoſtium viſibilium & inviſibilium victor. Hic ſenſus verus eſt & pius, D ſed tropologicus.

Quarta. Anagog. Quartò, S. Auguſt. quæſt. 114. Jacob, inquit, id eſt ſupplantator, ſignificat certamina & labores præſentis vitæ: Iſrael verò, id eſt videns Deum, ſignificat præmium futuræ beatitudinis, & viſionis Dei. Sed & hoc pariter ſymbolicum & anagogicum eſt.

VERS. 11. EGO DEUS OMNIPOTENS) qui quod promitto, præſtare poſſum, & præſto: hebraicè eſt *Saddai*, de quo dixi c. 17. v. 1. q.d. Tibi, o Jacob, me exhibeo ut Saddai, id eſt ferens mammam, ut ex ea ſugas incrementum & multiplicationem: creſce ergo, & multiplicare. Repetit hìc Deus promiſſiones, quas c. 28 & 31 & 32. audivimus, ne propter ſtragem Sichimorum à filiis perpetratam, Jacob putet eas revocaſſe Deum, maximè tres, de quibus dubitari poterat. nam Primò, gravabat Jacob, quòd ipſe cum ſuis pauci eſſent, & tamen tam multos haberet adverſarios, contra hoc audit: *Creſce & multiplicare: gentes, & populi nationum ex te erunt.* Secundò, gravabat eum, quòd eum finitimis odioſum fecerant filii, contra hoc ei dicitur: *Reges e lumbis tuis egredientur:* non ergo eris odioſus, nec deſpectus. Tertiò, timebat ne finitimi congregati ipſum è terra pellerent. contra hoc audit: *Terram (hanc) dabo tibi.* Verè ergo dicere potuit Jacob: *Secundùm multitudinem dolorum meorum, conſolationes tuæ lætificaverunt animam meam.* Vide ergo quòd juſtis omnia ſubiiciuntur, ut & ipſi ſubiiciantur Deo.

VERS. 12. GENTES, ET POPULI NATIONUM EX TE ERUNT] Duodecim enim tribus ex te proſeminandæ ita creſcent, ut multis gentibus & populis æquentur.

TIBI ET SEMINI TUO) *Et* eſt exegeticum, ſignificatque *id eſt.* non enim Jacobo, ſed ſemini, id eſt poſteris ejus, tradidit Deus Chananæam, ſub Joſue.

VERS. 14. *Titulus erat altare.* EREXIT TITULUM) qui ſimul eſſet titulus, id eſt, monumentum hujus apparitionis & promiſſionis divinæ, & ſimul eſſet altare; unde ſuper eum Jacob ſacrificat & libat, id eſt effundit in honorem Dei libamina, putà vini aliquot menſuras.

EFFUNDENS OLEUM) ad conſecrationem altaris. vide dicta c. 28. 18.

VERS. 16. *Quid hebr. kibrat?* VERNO TEMPORE) Hebraicè eſt כברת *kibrat*, quod R. Menachem accipit per metathesin, ut ſit idem quod *kebar*, id eſt, quaſi multum; q.d. Cùm multum magnumque ſupereſſet iter Ephratam uſque.

Secundò, R. Salomon vult *kibrat* eſſe nomen menſuræ, ſignificareque milliare, vel leucam, q.d. Cùm leuca ſupereſſet Ephratam uſque.

Tertiò, optime Noſter *kibrat* deducit à ברה *bara*, id eſt cibare, vel frumentum proferre (inde enim בר *bar*, vocatur far, ſive frumentum) & *caph* ſervili, quod *ſecundum*, vel *juxta* ſignificat. q. d. Juxta tempus quo terra cibum & ſegetes affert & profert; quod S. Hieronymus aliquando tempus viridationis, aliquando vernum aliquando electum vocat, derivando *kibrat* non à *bara*, ſed à בור *bur*, quod eligere ſignificat.

Notat Moſes, in morte Rachelis fuiſſe vernum tempus ut innuat propter auram veris tepidiorem, non licuiſſe Jacobo cadaver Rachelis, ne putreſceret, Hebronem perferre, ut ibidem in ſepulchro Abrahæ & Saræ ſepeliretur.

Tradunt Hebræi, Rachelem mortuam eſſe anno ætatis 36. ſed, quia Rachel nubilis erat, cùm primò Jacob ad eam venit, ad puteum in Haran: Jacob autem in Haran manſit 20 annis, & poſt reditum ex Haran, decennio cum ea huc uſque habitavit in Chanaan; hinc patet, Rachelem in morte ferè quinquagenariam fuiſſe.

VERS. 18. BENIAMIN] Rachel moriens filium vocavit *Benoni*, id eſt, filium doloris, ſed pater Jacob vocavit eum *Beniamin*, idque poſt mortem matris, ut oſtenderet ſe æquo animo illam ferre, utque hunc filium & fratres ad idem excitaret. hac ſpe & nomine, quòd futurus eſſet Beniamin, id eſt filius dexteræ, hoc eſt felix ac validus, licet in ſenectute patris eſſet genitus: dextera enim ſymbolum eſt roboris & felicitatis. Sic Hebræi mulierem, vel virum dexteræ aut virtutis, vocant eum, qui ſtrenuus eſt, acer & fortis. *Beniamin filius dexteræ, id eſt felix & fortis.*

Veterum opinio fuit, felices fore proles, quæ matre enecta in lucem prodiiſſent, & talis fuit Scipio Africanus, & Julius Cæſar, Cæſarum primus, quem à cæſo matris utero (licet alii à cæſarie, alii aliunde) Cæſarem nuncupatum volunt: talis fuit & Beniamin.

Quàm validi fuerint poſteri Beniamin, patet ex bello, quod ipſi ſoli contra cæteras omnes tribus geſſerunt, Judic. 20. 16.

Secundò, Beniamin, id eſt, patri chariſſimus. Secundò, vocatus eſt Beniamin, id eſt filius dexteræ, quia fuit patri chariſſimus: parentes enim maximè diligunt minimos, quos ultimo loco & in ſenectute ſua genuerunt, eoſque inter genua, vel ad dexteram ſuam collocant.

Beniamin ſedecim annis junior Joſepho. Natus eſt Beniamin anno Jacobi 107. fuit ergo Joſepho junior ſedecim annis: hic enim natus eſt anno Jacobi 91. ac conſequenter eodem anno quo natus eſt Beniamin, venditus eſt Joſeph, putà anno ætatis ſuæ 16. de quo rurſum v. 28.

S. Paulus & Beniamin. Allegoricè, Rachel eſt Synagoga: Beniamin eſt Chriſtus & Apoſtoli, ac præſertim S. Paulus ex Beniamin prognatus, inquit Cyrillus: huic enim Chriſtiano & Apoſtolo

Digitized by Google

effecto invidit & indoluit mater Synagoga, ſed Pater cæleſtia fecit eum Beniamin, ut ſcilicet omnes hoſtes fortiſſimè ſibi ſubigeret, utique moriens ſederet à dextris ejus in cælis. ita Rupertus.

Vers. 19. Via quæ ducit (à Jeruſalem metropoli) Ephratam. Hæc est Bethlehem) Hæc urbs primò dicta eſt Ephrata, ab Ephrata uxore Caleb, 1. Paral. 2. 24. quam Hebræi putant fuiſſe Mariam ſororem Moſis, ſed falsò. Hæc urbs poſtea dicta eſt Bethlehem, id eſt domus panis, à fertilitate quæ ibi fuit, poſt famem quæ acciderat tempore Elimelech, ut habetur in libro Ruth, inquit Lyranus. Similiter Ephrata hebraicè ſignificat fertilem, fructiferam, à radice פרה *para*, id eſt fructificavit. eſt enim hic locus fertilis.

Bethlehem vocata eſt à fertilitate.

Sicut Rachel Beniaminum, ita B. Virgo peperit Chriſtum in Bethlehem: quia Chriſtus panis eſt & deliciæ hominum & angelorum. Chriſtum, inquam, quaſi ſuum Benoni, id eſt virum dolorum, peperit in ſumma vilitate & paupertate; quem proinde Pater cæleſtis ſuum fecit Beniamin. ita S. Hieronymus, qui ea de cauſa cum S. Paula in Bethlehem commigravit. Audi eum in Epitaphio S. Paulæ. *Jurabat*, inquit, *Paula ſe in Bethlehem oculis fidei cernere infantem pannis involutum, vagientem in præſepio Dominum, Magos adorantes, ſtellam fulgentem deſuper, matrem virginem, nutricium ſedulum, paſtores nocte venientes, mixtiſque gaudio lachrymis loquebatur: Salve Bethlehem domus panis; in qua natus eſt ille panis, qui de cælo deſcendit. Salve Ephrata, regio uberrima, cujus fertilitas Deus eſt. Ecce audivimus eam in Ephrata, invenimus eam in campis ſilvæ. hæc requies mea; quia Domini patria eſt: hic habitabo, quoniam Salvator elegit eam.*

Beniamin eſt Chriſtus.

S. Paula vidit Chriſtum in Bethlehē.

Vers. 20. Erexitque Jacob titulum] Berchardus tradit titulum hunc, ſive monumentum Rachelis fuiſſe pyramidem perelegantem, in cujus baſi diſpoſiti erant 12. lapidea prægrandes, juxta numerum duodecim filiorum Iſrael.

Vide hìc pervetuſtum ritum erigendi titulos & epitaphia, in memoriam defuncti juxta ſepulchra, inter quæ primum quod in Scriptura invenimus, eſt hoc Rachelis. Sic Simon Machabæus magnificum monumentum erexit ſuper ſepulchrum patris & fratrum, 1. Machab. 13. 30. S. Hieron. ſcribit ſe ad mauſolæum Davidis regis precari ſolitum, epiſt. ad Marcellam: de quo & ait S. Petrus, *Et ſepulchrum ejus apud nos eſt*, Act. 2. 29. Audi Prudent. in paſſione Hippolyti:

Plurima litterulis ſignata ſepulchra loquuntur
Martyris aut nomen, aut epigramma aliquod.

Vers. 21. Trans turrem gregis] Putant Hebræi hunc locum eſſe Jeruſalem & Sion, ſive locum templi; ex eo quòd Jeruſalem à Michea c. 4. 8. vocetur turris gregis. Verùm Micheas eam ita vocat per tropum, ænigmaticè & parabolicè: nam turris *Eder*, id eſt gregis, mille tantùm paſſibus diſtat à Bethlehem; Jeruſalem verò à Bethlehem diſtat ſex millibus paſſuum. Turris ergo gregis eſt locus paſcuis uberrimus. ubi proinde copia erat gregum, ſitus inter Hebron & Bethlehem, ubi & Jacob gregem ſuum pavit. ita S. Hieronymus in epitaphio S. Paulæ, Eucherius, Rupert. unde S. Hieron. Toſtatus, Adrichom. & alii putant, juxta hanc turrium apparuiſſe angelum paſtoribus, vigilantibus ſuper gregem ſuum, eiſque nuntiaſſe ortum Chriſti. Hinc & S. Helena mater Conſtantini Magni, apud hanc turrim inſigne extruxit templum, ſub nomine SS. Angelorum.

Ubi turris Eder, id eſt gregis.

Hic angeli nuntiarūt paſtoribus Chriſti ortum.

Vers. 22. Ruben dormivit cum Bala) Hinc pater Jacob ſpoliavit Ruben ſua primogenitura, eique moriens maledixit, Gen. 49. 4. Balam autem deinceps Jacob deſervit, nec eam ampliùs attigit, utpote hoc inceſtu pollutam: ſicuti David abſtinuit concubinis, quas Abſalom inceſtarat, 2. Reg. 16. 22. Sexta hæc fuit crux & afflictio Jacobi; quinta enim fuit mors Rachelis v. 19.

Qui nati sunt ei in Mesopotamia) Scilicet undecim nati ſunt in Haran, ſed unus Beniamin excipitur: hic enim natus eſt in Chanaan, juxta Bethlehem, ita S. Auguſt. q. 117. Minùs ergo rectè S. Cyril. Chryſoſt. Procop. ex hoc loco cenſent Beniamin conceptum eſſe in Haran, ſed natum in Chanaan: nam natus eſt Beniamin decennio poſt exitum Jacobi ex Haran, & habitationem in Chanaan. Recenſet hìc Moſes poſteros Iſraelis, quaſi ſemen electum, ut eos opponat poſteris Eſau, quaſi rejectitiis, quos recenſet cap. ſequenti. Vers. 26.

Civitatem Arbee] In Cariatharbe, ſive Hebron, uti habitabat, ita pariter mortuus & ſepultus eſt Iſaac. Tropol. S. Ambroſ. ad Irenæum de immolat. Ægypt. *Sequamur*, ait, *S. Jacob vias, ut perveniamus ad eas paſſiones, ad eas congreſſiones, perveniamus ad patientiam* (alludit ad matrem Jacob *Rebeccam*, quod nomen ipſe interpretatur *patientiam*) *matrem fidelium; & ad patrem Iſaac, id eſt jucunditatis capacem, lætitia redundantem; ubi enim patientia, ibi lætitia.* q. d. Sicut conjugantur Rebecca & Iſaac, ſic copulantur patientia & lætitia, ut lætitia quaſi fidus maritus patientiam, quaſi uxorem, numquam deſerat. Vers. 27.

Completi sunt dies Isaac centum octoginta annorum) Nota ſeriem chronologiæ Jacobi & Iſaaci: Jacob fugiens Eſau ivit in Meſopotamiam, anno ætatis ſuæ 77. hæſit ibi 20. annis: inde rediit in Chanaan anno ætatis 97. ibi peregrinatus eſt per decem annos: idque ſeorſum à patre Iſaaco: quia uterque erat dives, habebatque copiam gregum, quibus unius ejuſdemque loci paſcua non ſuffeciſſent. interviſit tamen Jacob ſubinde patrem, tum per ſe, tum per famulos, nuntios, & literas. Poſt 10. annos, puta anno ætatis Jacobi 107. quo anno mortua eſt Rachel, & natus Beniamin, venit Jacob in Hebron, ad Iſaac patrem ſuum jam ſenio deficientem, ſtabiliter cum eo manſurus: manſit cum patre 13. annos, poſt quos moritur Iſaac annum agens 180. qui fuit Jacobi 120. Joſephi 26. Vers. 28.

Chronologia vitæ Jacobi & Iſaaci.

Rurſum eodem anno, quo mortua eſt Rachel, & natus Beniamin, qui fuit Jacobi 107. Joſeph annum agens 16. à fratribus venditus, abductus eſt in Ægyptum. Moriente ergo Iſaaco, anno ætatis ſuæ 180. Joſeph in Ægypto agebat annum ſervituris 13. ætatis 29. qui fuit annus à diluvio 527. à creatione mundi 2228. Eſt ergo hìc hyſterologia: nam præponitur hìc mors Iſaaci, quæ ordine temporis ponenda fuiſſet poſt venditionem Joſephi, ſub finem c. 40. Gen. ita Abulenſ. Perer. & alii.

Eodem anno quo mortua eſt Rachel, venditus eſt Joſeph.

Tertiò, ſupervixit Jacob Iſaaco patri 27. annis: mortuus eſt enim Iſaac, cùm Jacob ageret annum vitæ 120. Jacob autem mortuus eſt anno vitæ 147.

Jacob ſupervixit Iſaaco 27. annis.

Obiter obſerva hìc annos climactericos vitæ Jacobi, ſcil. 77. exilii in Haran 84. nuptiarum cum Rachele & Lia, 91. nati Joſephi, & 147. mortis. Omnes enim hi anni ſunt ſeptenarii, ſive ſeptimi, quos medici perhibent magnam homini mutationem afferre, uti Jacobo hìc attulerunt.

Anni climacterici Jacobi.

Consumptusque ætate] deficiente calore naturali, & exareſcente humido radicali, quod calorem naturalem paſcit & conſervat, ſicut flamma lucernæ paſcitur oleo. Vers. 29.

Appositus est populo suo) patribus in limbo. Vide dicta c. 25. 8. Vixit Iſaac 180. annis, nos vivimus 60. aut 70. Vitam brevem eſſe queruntur homines, quia omnes aliis, pauci ſibi vivunt: cauſa eſt quia tamquam ſemper victuri vivunt. Cogitent ſaltem illud Senecæ: Tempus vitæ vel eſt, vel fuit, vel erit quod agimus, breve eſt; quod acturi ſumus, dubium: quod egimus, certum. Quid ni ergo ab hoc exiguo & caduco temporis tranſitu, in illa nos toto damus animo, quæ immenſa, quæ æterna ſunt; quis animum tuum poſt vitam locus, quæ ſors expectet, ubi poſt mortem te natura, imò Deus componat?

Digitized by Google

CAPUT TRIGESIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribuntur hoc capite poſteri & v.15. duces, & v.31. reges prognati ex Eſau: tum quia ipſe fuit filius Iſaaci, & nepos Abrahæ: tum ut oſtendatur benedictio Iſaaci, illi data c.27.39. reipſa eſſe adimpleta: tum quia Idumæos cum Judæis in unam gentem coalituros, Deus ab illis pro fratribus haberi voluit, Deuter. 23.7.

1 HÆ ſunt autem generationes Eſau, ipſe eſt Edom. 2. Eſau accepit uxores de filiabus Chanaan; Ada filiam Elon Hethæi, & Oolibama filiam Anæ filiæ Sebeon Hevæi: 3. Baſemath quoque filiam Iſmael ſororem Nabajoth. 4. Peperit autem Ada Eliphaz: Baſemath genuit Rahuel. 5. Oolibama genuit Iebus & Ihelon & Core. hi filii Eſau qui nati ſunt ei in terra Chanaan. 6. Tulit autem Eſau uxores ſuas & filios & filias, & omnem animam domus ſuæ, & ſubſtantiam, & pecora, & cuncta quæ habere poterat in terra Chanaan: & abiit in alteram regionem, receſſitque à fratre ſuo Jacob. 7. Divites enim erant valdè, & ſimul habitare non poterant: nec ſuſtinebat eos terra peregrinationis eorum præ multitudine gregum. 8. Habitavitque Eſau in monte Seir, ipſe eſt Edom. 9. Hæ autem ſunt generationes Eſau patris Edom in monte Seir. 10. & hæc nomina filiorum ejus: Eliphaz filius Ada uxoris Eſau: Rahuel quoque filius Baſemath uxoris ejus. 11. Fueruntque Eliphaz filii: Theman, Omar, Sepho, & Gatham & Cenez. 12. Erat autem Thamna, concubina Eliphaz filii Eſau: quæ peperit ei Amalech. hi ſunt filii Ada uxoris Eſau. 13. Filii autem Rahuel: Nahath & Zara, Samma & Meza, hi filii Baſemath uxoris Eſau. 14. Iſti quoque erant filii Oolibama filiæ Anæ filiæ Sebeon, uxoris Eſau, quos genuit ei, Jehus & Ihelon & Core. 15. Hi duces filiorum Eſau: Filii Eliphaz primogeniti Eſau: dux Theman, dux Omar, dux Sepho, dux Cenez, 16. dux Core, dux Gatham, dux Amalech. hi filii Eliphaz in terra Edom, & filii Ada. 17. Hi quoque filii Rahuel, filii Eſau: dux Nahath, dux Zara, dux Samma, dux Meza. hi autem duces Rahuel, in terra Edom: iſti filii Baſemath uxoris Eſau. 18. Hi autem filii Oolibama uxoris Eſau: dux Jehus, dux Ihelon, dux Core. hi duces Oolibama filiæ Anæ uxoris Eſau. 19. Iſti ſunt filii Eſau, & hi duces eorum. ipſe eſt Edom. 20. Iſti ſunt filii Seir Horræi, habitatores terræ: Lotan, & Sobal, & Sebeon, & Ana, 21. & Diſon, & Eſer, & Diſan. hi duces Horræi, filii Seir, in terra Edom. 22. Facti ſunt autem filii Lotan, Hori & Heman. erat autem ſoror Lotan, Thamna. 23. Et iſti filii Sobal: Alvan & Manath & Ebal, & Sepho & Onam. 24. Et hi filii Sebeon: Aja & Ana. iſte eſt Ana qui invenit aquas calidas in ſolitudine, cum paſceret aſinos Sebeon patris ſui: 25. habuitque filium Diſon, & filiam Oolibama. 26. Et iſti filii Diſon: Hamdan, & Eſeban, et Jethram, et Charan. 27. Hi quoque filii Eſer: Balaan, et Zavan, et Acan. 28. Habuit autem filios Diſan: Hus et Aram. 29. Hi duces Horræorum: dux Lotan, dux Sobal, dux Sebeon, dux Ana. 30. dux Diſon, dux Eſer, dux Diſan: iſti duces Horræorum qui imperaverunt in terra Seir. 31. Reges autem qui regnaverunt in terra Edom, antequam haberent regem filii Iſrael, fuerunt hi: 32. Bela filius Beor, nomenque urbis ejus Denaba. 33. Mortuus eſt autem Bela, et regnavit pro eo Jobab filius Zaræ de Boſra. 34. Cumque mortuus eſſet Jobab, regnavit pro eo Huſam de terra Themanorum. 35. Hoc quoque mortuo, regnavit pro eo Adad filius Badad, qui percuſſit Madian in regione Moab: et nomen urbis ejus Avith. 36. Cumque mortuus eſſet Adad, regnavit pro eo Semela de Maſreca. 37. Hoc quoque mortuo, regnavit pro eo Saul de fluvio Rohoboth. 38. Cumque et hic obiiſſet, ſucceſſit in regnum Balanan filius Achobor. 39. Iſto quoque mortuo, regnavit pro eo Adar, nomenque urbis ejus, Phau: & appellabatur uxor ejus Meetabel, filia Matred filiæ Mezaab. 40. Hæc ergo nomina ducum Eſau, in cognationibus, & locis, & vocabulis ſuis: dux Thamna, dux Alva, dux Ietheth, 41. dux Oolibama, dux Ela, dux Phinon. 42. dux Cenez, dux Theman, dux Mabſar, 43. dux Magdiel, dux Hiram: hi duces Edom habitantes in terra imperii ſui, ipſe eſt Eſau pater Idumæorum.

Vers. 2. ADA FILIAM ELON HETHÆI) Nota, viros & feminas olim fuiſſe polyonymos, ut dixi cap. 19. Sic ergo quæ hic vocatur Ada, filia Elon Hethæi, Geneſ. 26 verſ. 34. vocantur Judith, filia Beeri: & quæ hic vocatur Oolibama, filia Anæ, ibi vocatur Baſemath, filia Elon: rurſum, quæ hic vocatur Baſemath, cap. 28. verſ. 9. vocatur Maheleth.

Vers. 6. ET CUNCTA QUÆ HABERE POTERAT) cunctam poſſeſſionem, quam acquiſierat in terram Chanaan. ita Hebr.

Eſau ceſſit Chananæã Iacobo.

ABIIT IN ALTERAM REGIONEM) in Idumæam. eò jam antè abierat Eſau ob offenſam parentum, ut patet cap. 32. v. 3. ſed mortuo patre, cum tota familia redit ad patris funus in Hebron, quaſi ibidem manſurus. Verùm, cùm gregibus abundaret, nec paſcua utrique, putà ſibi & fratri, ſufficerent, ultro ceſſit fratri Chananæam, ipſeque redit in ſuam Idumæam. ita S. Auguſtinus quæſt. 119. Factum eſt hoc nutu Dei, qui Chananæam promiſerat Jacobo.

Vers. 9. HÆ AUTEM SUNT GENERATIONES ESAU, PATRIS EDOM) patris Idumæorum: patet v. 43. Inſulsè & imperitiſſimè Abe-Eſra, & Rabbini, Edom putant eſſe Romam, & Pontificem Romanum vocant monachum Idumæum. longè probabilius dicerent, Idumæos eſſe Judæos; utpote ſibi invicem tam moribus, quàm ſitu & nomine viciniſſimos: unde Plinius Idumæos vocat Judæos.

IN MONTE SEIR) in Idumæa habitantis, vel potiùs quaſi dicat; Hi ſunt filii, id eſt nepotes, Eſau quos ejus filii nati in Chanaan, generarunt in Seir, id eſt in Idumæa. Deinceps enim Moſes narrat nepotes Eſau, illi natos ex ſuis filiis, jam habitantibus in Idumæa.

Vers. 12. AMALECH Fuit ergo Amalech nepos Eſau, ex Eliphaz: ab hoc orti ſunt & dicti Amalecitæ.

Vers. 15. HI DUCES FILIORUM ESAU) Hucuſque recenſuit Moſes ſimpliciter filios & poſteros Eſau; nunc recenſet duces ex Eſau prognatos; unde non mirum, ſi iidem iteratò nominentur. priùs enim nominati fuerunt ſimpliciter ut filii, hìc verò nominantur ut duces.

Digitized by Google

Ariſtocratia & monarchia Idumæorũ. Nota. Hìc recenſentur duces, v. verò 31. reges, rurſum v. 40. duces prognati ex Eſau: quia Idumæi primò amplexi ſunt ariſtocratiam, in qua duces ſinguli ſuæ tribui & dynaſtiæ præſidebant, & regebant, non ex ſuâ, ſed ex optimatum ſententia, uti facit Dux Venetorum; deinde amplexi ſunt monarchiam, in qua regali jure toti Idumææ præerant reges: tertiò iterum amplexi ſunt ariſtocratiam, redieruntque ad ſuos duces. Porro tam duces, quàm reges habuerunt electivos; unde regni ſucceſſores ponuntur, non defunctorum filii, ſed alii, ut annotavit Abulenſ.

Vers. 20. Isti sunt filii (id eſt incolæ) Seir Horræi) q.d. Iſti ſunt incolæ montis, qui poſtea ab Eſau dictus eſt Seir: incolæ, inquam, genere & gente Horræi, qui montem hunc incoluerunt ante Eſau, quoſque Eſavitæ expulerunt, Deuter. 2. 12. Qui ergo in ſequentibus nominantur, putà Lotan, Sobal, Sebeon, &c. Horræi fuerunt, non Eſavitæ. Meminit Moſes Horræorum, tum quia illi primi incolæ fuerunt Idumææ, tum quia ex eis uxores duxerunt Eſavitæ. Nam Thamna concubina Eliphaz, filii Eſau, fuit ſoror Lotan Horræi, ut dicitur v. 22. ita S. Hier.

Vers. 24. Iste est Ana, qui invenit aquas calidas, dum pasceret asinas] Pro *aquas calidas*, *Quid hebr. jemim?* hebraicè eſt ימים *jemim*, quod Chald. vertit, *gigantes*. Secundò, Aquila, Symmachus & Septuag. retinent Hebræum nomen, vertuntque *iamim*. Tertiò, *nonnulli*, inquit S. Hieronym. in Quæſt. *arbitrantur, onagros ab Ana admiſſos eſſe ad aſinas; & ipſum ejuſmodi reperiſſe concubitum, ut velociſſimi ex his aſini naſcerentur qui vocantur jamim. Plerique putant, quòd equarum greges ab aſinis ipſe fecerit primus aſcendi, ut mulorum inde nova, contra naturam animalia naſcerentur.* & hoc paſſim ſequuntur Rabbini. Vatabl. & alii, qui *jemim* mulos vertunt, illudque avidè arripit Calvinus & Novantes, ut Vulgatam editionem criminentur & carpant. Unde acutè, ſed infideliter *Hebræi vertunt mulos.* Robertus Stephanus in Vulgata editione, pro *aquas calidas* impreſſit *equas calidas*, & ad marginem addit, *id eſt mulos*, quos ſcilicet genuerint equæ calidæ cum aſinis commiſtæ. Addunt aliqui, quòd, ſicut תאומים *teomim*, id eſt gemelli, ſeu gemini, ita & *jemim* derivetur à verbo תמם *tamam*, id eſt conſummare, perficere, quaſi *jemim* dicantur muli, quia conſummati & perfecti ex gemina, ſive duplici animalium ſpecie, putà ex equa & aſino prognati.

Noſter optimè vertis aquas calidas. Reſponſ. Prima. Secunda. Tertia. Verùm noſter Interpres optimè *jamim* vertit, *aquas calidas*: Primò, quia in lingua Punica (quæ affinis eſt linguæ Hebrææ) teſte S. Hieronymo, *jamim* ſignificat aquas calidas. Secundò, quia Noſter non *jemim*, ſed aliis punctis *jammim* legit. unde & Hieron. legit *jamim*: *jammim* autem hebraicè ſignificat aquarum copiam, indeque mare; itaque vertunt hic & legunt, Euſeb. Diodor. Theodor. Procop. Tertiò, in Hebræo eſt היםם *haiammim*, pro quo legendum videtur חימם *chaiammim*: ח enim in vicinum ה detortum & depravatum videtur. nam Septuag. retinentes nomen Hebræum, vertunt, *iamin*: ſolent autem ipſi Hebræum *cheth*, reddere per *epſilon*, unde pro *peſach* vertunt *phaſe*, pro *Corach Core*, pro *Therach Thare*. Jam *chaiammim*, compoſitum videtur ex חם *cham*, id eſt calidus, & ימים *iammim*, id eſt aquæ. propriè ergo *chaiammim*, ſignificat aquas calidas. quod Nota: nam à nullo, quod ſciam, hoc animadverſum eſt.

Ana invenit thermas. Invenit ergo Ana in deſerto thermas, quales ſunt thermæ Aquenſes, quæ calidæ ſunt & medicinales, quia per ſulphur venaſque ſulphureas labuntur & tranſeunt, itaque multis morbis, præſertim ortis ex pituita, medentur. Quare balneorum inventor fuit Ana. ita Torniellus.

Tropolog. B. Petrus Damiani lib. 2. epiſt. 12. ad Deſiderium Abbatem Cardin. *Quid eſt*, inquit, *per figuram, Ana in ſolitudine patris ſui aſinos paſcere, niſi ſpiritalem quempiam virum cui Deus pater eſt, ſimplices fratres, ſub diſciplinæ remotioris ſtudio cuſtodire? Et quid eſt aquas calidas invenire, niſi in compunctionis lacrymas, quæ de fervore S. Spiritus eliciuntur, erumpere? Onam ſiquidem dolor, vel triſtitia eorum, ſive etiam muſſitatio, vel murmuratio interpretatur. Quiſquis enim veræ compunctionis dolore triſtatur, quaſi ſub quadam querula muſſitatione adverſum pravitatem vitæ ſuæ murmurare compellitur. Sebeon autem interpretatur ſtans in æquitate. quod Deo congruere nemo prorſus ignorat. Ipſe quippe in æquitate principaliter ſtat, quia juſtitiæ rectitudine, nulla neceſſitate tractus exorbitat. Onam igitur, dum patris ſui Sebeon aſinos in ſolitudine paſcit, aquas calidas reperit; quia quiſquis ſe per vitæ rectitudinem Deo filium exhibet, ac de peccatis ſuis medullitus dolet, dum ſe reddit in pervigili fratrum cura ſollicitum, divino munere percipit gratiam lacrymarum.*

Antequam haberent regem filii Israel] Vers. 31. Hæc verba videntur addita poſt Moſen ab eo, qui Moſis diaria digeſſit: tempore enim Moſis nulla erat mentio regis in Iſrael. vide dicta in proœm. Gen.

Vers. 33. *Jobab eſt S. Job pronepos Eſau.* Jobab) Hic eſt S. Job ſpeculum patientiæ; licet enim Hebræi, & S. Hieronym. velint S. Job natum eſſe ex Hus, filio Nachor, fratris Abrahæ: tamen verius eſt S. Job prognatum eſſe ex Eſau, ejuſque fuiſſe pronepotem. Eſau enim genuit Rahuel, Rahuel genuit Zaram, Zara genuit Jobab, ſive Job: unde ejus amicus fuit Eliphaz Themanites, primogenitus Eſau. Eſt hæc ſententia Septuag. Interpretum in fine libr. Job, eſt & Origenis, Philonis, S. Athanaſ. Chryſoſtomi, Auguſt. Theodor. Gregor. Hippol. Irenæi, Euſeb. Toſtati, Pererii & Pinedæ in cap. 1. Job v. 1. nu. 31. Hinc patet, ſanctum Job regem fuiſſe in Idumæa, eumque ordine ſecundum. *S. Job fuit rex ſecundus in Idumæa.*

Natus eſt S. Job cum Jacob deſcendit in Aegyptũ. Patet Secundò, S. Job natum eſſe ſub id tempus, quo Jacob deſcendit ad Joſeph in Ægyptum. Fuit enim Job tertius ab Eſau: Eſau autem duxit uxorem, & cœpit generare anno 40. Jacob autem deſcendit in Ægyptum anno 130. quando tertia erat generatio, qua natus eſt Job.

Vixit Iob 210. annos. Hinc Tertiò, ſequitur, S. Job vixiſſe uſque ad tempora Moſis: vixit enim S. Job, ut minimum ducentos annos & decem, uti oſtendit Pineda in Job 42. v. 16. num. 3. Vixit ergo cum Moſe ut minimùm annos 75. nam à deſcenſu Jacobi in Aegyptum, qui contigit anno Jacobi 130. ſub quod tempus natus eſt S. Job uſque ad exitum Moſis & Hebræorum ex Aegypto, fluxerunt anni 215. Moſes *S. Iob vixit cũ Moſe 75. annis.* autem tunc erat 80. annorum: ergo, ſi demus natum eſſe Job anno Jacobi 130. atque vixiſſe 210. annos, conſequenter dicere debemus, eum cum Moſe vixiſſe annis 75. & 5. annis ante egreſſum Moſis & Hebræorum ex Aegypto, eſſe defunctum.

Vers. 37. Saul de fluvio Rohoboth) Hoc eſt, ut 1. Paralip. 1. verſ. 48. dicitur; *Saul de Rohoboth, quæ juxta amnem ſita eſt*. Unde patet, Rohoboth eſſe urbem, ſitam juxta amnem. per amnem hunc nonnulli Euphratem fluvium in Scriptura celebrem, per antonomaſiam intelligunt. unde Chald. vertit, *Saul de Rohoboth, quæ eſt ſupra Euphratem*.

Hæc ergo sunt nomina ducum Esau in cognationibus, et locis, et vocabulis suis) q.d. Hæc ſunt nomina filiorum Eſau, qui fuerunt duces & capita cognationum & tribuum habitantium in Idumæa, per loca & regiones ſibi attributas, quaſi ſinguli à ſuo nomine vocarunt & indigitarunt. ita Vatablus.

CAPUT TRIGESIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Joſeph narrat ſua ſomnia, invident ei fratres, eique necem machinantur, ſed liberat eum Ruben, unde v. 26. ſuadente Juda Joſephum Madianitis, & hi eum Putiphari in Ægypto divendunt.

Vers. 40. 1 Habitavit autem Jacob in terra Chanaan, in qua pater ſuus peregrinatus eſt. 2. Et hæ ſunt generationes ejus: Joſeph cùm ſedecim eſſet annorum, paſcebat gregem cum fratribus ſuis adhuc puer: & erat cum filiis Balæ & Zelphæ uxorum patris ſui: accuſavitque fratres ſuos apud patrem crimi-

Digitized by Google

crimine peſſimo. 3. Iſrael autem diligebat Joſeph ſuper omnes filios, eò quòd in ſenectute genuiſſet eum: fecitque ei tunicam polymitam. 4. Videntes autem fratres ejus quòd à patre plus cunctis filiis amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacificè loqui. 5. Accidit quoque ut viſum ſomnium referret fratribus ſuis: quæ cauſa majoris odii ſeminarium fuit. 6. Dixitque ad eos: Audite ſomnium meum quod vidi: 7. Putabam nos ligare manipulos in agro: & quaſi conſurgere manipulum meum, & ſtare, veſtroſque manipulos circumſtantes adorare manipulum meum. 8. Reſponderunt fratres ejus: Numquid rex noſter eris? aut ſubiiciemur ditioni tuæ? Hæc ergo cauſa ſomniorum atque ſermonum, invidiæ & odii fomitem miniſtravit. 9. Aliud quoque vidit ſomnium, quod narrans fratribus, ait: Vidi per ſomnium, quaſi ſolem, & lunam, & ſtellas undecim, adorare me. 10. Quod cùm patri ſuo & fratribus retuliſſet; increpavit eum pater ſuus, & dixit: Quid ſibi vult hoc ſomnium quod vidiſti? num ego & mater tua & fratres tui adorabimus te ſuper terram? 11. Invidebant ei igitur fratres ſui; pater verò rem tacitus conſiderabat. 12. Cumque fratres illius in paſcendis gregibus patris morarentur in Sichem. 13. dixit ad eum Iſrael: Fratres tui paſcunt oves in Sichimis: veni, mittam te ad eos. Quo reſpondente. 14. Præſtò ſum, ait ei: Vade, & vide ſi cuncta proſpera ſint erga fratres tuos, & pecora: & renuntia mihi quid agatur. Miſſus de Valle Hebron, venit in Sichen: 15. invenitque eum vir errantem in agro, & interrogavit quid quæreret. 16. At ille reſpondit: Fratres meos quæro, indica mihi ubi paſcant greges. 17. Dixitque ei vir: Receſſerunt de loco iſto: audivi autem eos dicentes: Eamus in Dothain. Perrexit ergo Joſeph poſt fratres ſuos, & invenit eos in Dothain. 18. Qui cùm vidiſſent eum procul, antequam accederet ad eos, cogitaverunt illum occidere; 19. & mutuo loquebantur: Ecce ſomniator venit: 20. venite, occidamus eum, & mittamus in ciſternam veterem: dicemuſque, Fera peſſima devoravit eum: & tunc apparebit quid illi proſint ſomnia ſua. 21. Audiens autem hoc Ruben, nitebatur liberare eum de manibus eorum, & dicebat: 22. Non interficiatis animam ejus, nec effundatis ſanguinem. ſed proiicite eum in ciſternam hanc, quæ eſt in ſolitudine, manuſque veſtras ſervate innoxias: hoc autem dicebat, volens eripere eum de manibus eorum, & reddere patri ſuo. 23. Confeſtim igitur ut pervenit ad fratres ſuos, nudaverunt eum tunica talari & polymita: 24. miſeruntque eum in ciſternam veterem, quæ non habebat aquam. 25. Et ſedentes ut comederent panem, viderunt Iſmaelitas viatores venire de Galaad, & camelos eorum, portantes aromata, & reſinam, & ſtacten, in Aegyptum. 26. Dixit ergo Judas fratribus ſuis: Quid nobis prodeſt ſi occiderimus fratrem noſtrum, & celaverimus ſanguinem ipſius? 27. Melius eſt ut venumdetur Iſmaelitis, & manus noſtræ non polluantur: frater enim & caro noſtra eſt. Acquieverunt fratres ſermonibus illius. 28. Et prætereuntibus Madianitis negotiatoribus, extrahentes eum de ciſterna, vendiderunt eum Iſmaelitis, viginti argenteis. qui duxerunt eum in Aegyptum. 29. Reverſuſque Ruben ad ciſternam, non invenit puerum: 30. & ſciſſis veſtibus pergens ad fratres ſuos, ait: Puer non comparet, & ego quò ibo? 31. Tulerunt autem tunicam ejus, & in ſanguine hœdi, quem occiderant, tinxerunt: 32. mittentes qui ferrent ad patrem, & dicerent: Hanc invenimus: vide utrùm tunica filii tui ſit: an non. 33. Quam cùm agnoviſſet pater, ait: Tunica filii mei eſt, fera peſſima comedit eum, beſtia devoravit Joſeph. 34. Sciſſiſque veſtibus indutus eſt cilicio, lugens filium ſuum multo tempore. 35. Congregatis autem cunctis liberis ejus ut lenirent dolorem patris, noluit conſolationem accipere, ſed ait: Deſcendam ad filium meum lugens in infernum. Et illo perſeverante in fletu. 36. Madianitæ vendiderunt Joſeph in Aegypto Putiphari eunucho Pharaonis, magiſtro militum.

VERS. 1. HÆ SUNT GENARATIONES EJUS) Jacobi, q. A d. Deinceps enarrabo poſteros Jacobi, eorumque caſus, eventa & geſta, maximè Joſephi, ut feci Eſau cap. præcedenti. hic enim incipit hiſtoria Joſephi innocentiſſimi, caſtiſſimi & patientiſſimi. vide S. Ambroſ. libr. de Joſeph.

JOSEPH CUM SEDECIM ESSET ANNORUM) Hebræi, Chaldei, Septuag. & Joſephus habent *ſeptemdecim*, ſcilicet expleverat Joſeph annum 16. & inchoarat 17. unde Philo: Erat, inquit, circiter 17. annorum. unde hebr. eſt: *Joſeph erat filius 17. annorum*. Hebr. enim בן *ben*, id eſt filius, ſignificat inchoationem, & quaſi ædificationem illius rei, à radice בנה *bana*, id eſt ædificavit, ut patet Exodi 2. 5. q. d. Joſeph adhuc ædificabatur à decimo ſeptimo anno, vel agebat decimum ſeptimum annum.

Hæc ergo contigerunt Joſepho, paulò poſt mortem matris Rachelis, & nativitatem Beniamin, ſcilicet eodem, vel ſequenti anno, cùm Jacob eſſet annorum 107. B putà anno mundi 2216.

Joſeph tredecim annos ſerviens & 80. dominans, typus fuit Christi patientis & reſurgentis.

Nota. Joſeph ab anno hoc 16. ad 30. per integros 13. annos duram & miſeram toleravit ſervitutem, anno verò 30. evectus eſt ad principatum, in eoque vixit felix & glorioſus, utpote princeps Ægypti, per annos 80. uſque ad obitum: obiit enim anno ætatis 110. itaque Joſeph expreſſus fuit typus Chriſti patientis & reſurgentis. Vide S. Chryſoſt. homil. 61. & ſequent. & S. Ambroſ. lib. de Joſeph: *Diſcite*, inquit Ambroſius, *in Abraham impigram fidei devotionem; in Iſaac ſinceræ mentis puritatem; in Jacob laborum tolerantiam; in Joſeph ſpeculum caſtitatis*. adde, & patientiæ & conſtantiæ in tolerandis odiis, perſecutionibus, calumniis, ſervitute, carcere, &c.

ADHUC PUER) tum ætate, tum moribus & innocentia.

ERAT, CUM FILIIS BALÆ ET ZELPHÆ) Videtur Jacob diviſiſſe gregem ſuum in duos, unum dediſſe paſcendum ſex filiis Liæ, alterum commiſiſſe filiis Balæ & Zelphæ ancillarum, cum quibus junxit Joſephum: quia hi facilè patiebantur Joſephum ſibi præferri, quod filii Liæ non patiebantur. Sicut enim inter Rachel & Liam fuit æmulatio, ita & inter earum filios: putabant enim filii Liæ, mortua præſertim Rachele, ſibi quaſi ſenioribus, ſeniore matre, eaque adhuc ſuperſtite, natis, primas deberi.

ACCUSAVITQUE) Ita habent Hebræa, Chald. Aquila, Symmachus & Theodotion. Verùm Septuag. in editione Romana habent, κατήνεγκαν, id eſt, accuſaverunt, ſcilicet fratres ipſum Joſephum: & ita legunt Theodor. S. Chryſoſt. Diodorus & Cyrillus. Verùm corrigendum eſt κατήνεγκεν, id eſt accuſavit: ſic enim habent Septuag. in editione Regia, & hoc exigunt Hebræa, ipſaque hiſtoriæ ſeries.

Nota. Joſeph utpote innocens & ſanctus, ſervavit ordinem correptionis fraternæ, quem ipſa ratio naturalis dictat, ut ſcilicet moneatur ſecretò proximus de ſuo peccato, antequam ad ſuperiorem deferatur. Monuit ergo Joſeph priùs ſuos fratres, ſed, cùm monitionem

ſuam

ſuam ab eis negligi cerneret, detulit eos ad patrem. ita Abulenſis.

FRATRES) maximè filios Balæ & Zelphæ, inquit S. Cyrillus, utpote cum quibus verſabatur, & paſcebat oves.

Quod crimen peſſimum?

CRIMINE PESSIMO) contra naturam, putà de peccato, vel Sodomitico, ut vult Rupertus; vel beſtialitatis cum ovibus, quas paſcebant, ut vult S. Tho. Abul. & Hugo de S. Victore, quod proinde, quia pudendum, horrendum & infame, noluit hic Moſes nominare: eſt enim hoc peccatum mutum, ob ſui enormitatem ſilentio premendum. Hebræa habent רעה דבה *dibba raa*, id eſt infamiam malam. unde videtur hoc fratrum Joſeph peccatum, intendum fuiſſe, infame & publicum.

Alii, ut Pererius, per crimen peſſimum intelligunt rixas & odia mutua: alii intelligunt murmurationem contra patrem, quòd Joſephum juniorem ſibi præferret. Verùm hæc non ſunt *dibba*, id eſt infamia, reſque infamis fœda, & infanda. Judæi nonnulli putant, quod Joſeph ſolum Ruben accuſaverit de ſuo inceſto cum Bala, Verùm repugnat id, quod hic dicitur, eum ſcilicet accuſaſſe, non fratrem, ſed fratres, quaſi plures eorum accuſaverit. ita Abulenſis,

Verſ. 3. ET QUOD IN SENECTUTE GENUISSET EUM) Hebraicè eſt, *eò quòd eſſet filius ſenectutis*, id eſt præditus ſenili modeſtia, prudentia & moribus, inquit Theodoret. Joſephus & Burgenſ. unde Chaldæus vertit, *quia filius ſapiens erat ei*, Verùm meliùs magiſque genuinè vertit Noſter, *eò quòd in ſenectute genuiſſet eum*. Licet enim Jacob, intra ſecundum ſeptennium ſervitutis ſuæ genuerit omnes filios, etiam Joſephum, uno excepto Beniamin: tamen Joſephus omnium erat ultimus & minimus, præter Beniamin, qui hoc anno decimo ſexto Joſephi, tantùm infans erat unius anni. Joſeph ergo vocatur filius ſenectutis, non abſolutè, ſed reſpectu cæterorum filiorum Jacob, qui omnes ante Joſephum ſunt geniti, ita ut illorum reſpectu Joſeph eſſet filius ſenectutis, id eſt, ultima patris generantis ætate, ultimò genitus.

Notat Philo libr. de Abraham, parentes ſolere diligere filios in ſenectute genitos, præ aliis filiis, quia tales ſunt ultimi parentum fructus, poſt quos non ſperant alios. Secundò, quia tales ſunt indices bonæ & fortis ſenectutis parentum. Audi Philonem. *Serò natos*, inquit, *impotentiùs parentes amant, vel quia diu deſideratos, vel quia natura effœta nullam poſtea ſperat prolem, vel quia maximè gaudent ſe in ſenectute robuſtos eſſe ad generandum*. Adde, quia Joſeph ſimilis erat patri, & avo: ſicut enim Jacob natus eſt ex Rebecca ſterili, & Iſaac ex Sara ſterili; ſic Joſeph prodiit ex Rachel ſterili, & Jacob ſene, inquit Rupert. Addit Cajetanus, quia per tales, ut pote diutiùs victuros, diutiùs poteſt parentum nomen & memoria conſervari.

Præter hanc amoris cauſam fuit & alia, eaque præcipua, ſcilicet vitæ morumque innocentia in Joſepho. ita S. Chryſoſt. homil. 61. Porro ad hanc phyſicè non parum adjuvit ſenilis tum ætas, tum amor patris. Senes enim quia frigidi ſunt, maturi, ſapientes, caſti, compoſiti; hinc tales generat, æquè ac educant filios. Exemplum clarum eſt in illuſtri familia Anitia (quæ deinde *Frangipani* eſt dicta) quæ ab anu originem & nomen accepit. Anitius enim ejus parens & conditor ita nuncupatus eſt, quòd à matre anu, id eſt vetula, genitus eſſet. Hæc enim familia in lucem edidit S. Paulinum Nolæ Epiſcopum, S. Benedictum, S. Scholaſticam, S. Placidum, Severinum Boetium, S. Sylviam, S. Gregorium Magnum, S. Thomam Aquinatem, alioſque plurimos caſtitate, ſapientia, omnique virtute conſpicuos, uti ex Panuino docet Franciſcus Zazzera tract. de Familia Anitia: qui tamen addit, nonnullos cenſere, Anitios origine & nomine eſſe Græcos, dicique quaſi ἀνικήτους, id eſt invictos. Longè clarius exemplum eſt in B. Virgine: Deus enim congruè diſpoſuit, ut ipſa à parentibus ſenibus & ſanctis Anna & Joachim naſceretur & educaretur: quia ipſam deſtinabat humilitatis primiceriam, virginitatis jubar, ſapientiæ & ſanctitatis ſolem efficere, ac ſupra Angelos, Cherubim & Seraphim evehere.

FECITQUE EI TUNICAM POLYMITAM) Hebraicè פסים *paſſim*, id eſt ex fruſtis & liciis diverſi coloris variegatam. ita Septuag. ſicut enim τρίμιτος eſt trilix, ſive trium liciorum veſtis, ita πολύμιτος eſt multilix, ſive multorum liciorum veſtis. Aquila vertit, *talarem*; Symmachus, *manicatam*.

Polymita eſt variegatura prudentiæ & virtutum.

Symbolicè hæc tunica polymita, eſt variegatura virtutum, inquit Rupert. *Meritò ergo variam tunicam fecit ei, quò ſignificaret eum diverſarum virtutum amictu fratribus præferendum*, ait S. Ambroſ. Et, ut ait Philo lib. de Joſeph, ſeu de viro civili & politico, hæc toga polymita eſt multiformis prudentia principis. Princeps enim, qualis evaſit Joſeph, debet eſſe polymitus: quia alius debet eſſe in pace, alius in bello alius cum hoſtibus, alius cum amicis, &c. adeoque debet eſſe πολύτροπος, qualem fuiſſe Ulyſſem canit Homerus, qui ſcilicet pro ratione rerum & perſonarum, in omnes formas & figuras ſe vertere & verſare poſſit.

S. Gregor. verò l. 1. Moral. cap. ultimo, qui cum Aquila, tunicam hanc talarem accipit: Talaris, inquit tunica eſt perſeverantia, quæ ad talos, id eſt ad terminum vitæ, protenditur.

Quatuor cauſæ invidiæ fratrum in Joſephum.

Nota hic. Cauſa odii & invidiæ fratrum contra Joſeph, fuit Primò quòd Joſeph plus diligeretur à patre. Secundò, quòd eos apud patrem accuſaſſet de crimine. Tertiò, ſomnia Joſephi. Quarto, tunica ejus polymita aſſiduè oculos fratrum feriens. Fuit enim hæc tunica dolor oculorum fratribus, quæ Joſepho & patri carò ſtetit. nam hac eum exſpoliarunt fratres, mortem ei machinati ſunt, tandemque eum vendiderunt Iſmaelitis.

Filii æqualiter educandi.

Diſcant hoc exemplo parentes, filios æqualiter amare, veſtire, educare, ſuaque dona & bona æqualiter, quoad fieri poteſt, partiri, ne, ſi unum alteri præferant, hic fiat puſillanimis, ille ſuperbiat, itaque perpetuam inter eos invidiam & rixas, ac conſequenter ſibi perpetuum dolorem & triſtitiam concilient. Solent enim fratrum & amicorum odia eſſe acerbiſſima, cujus rei cauſam dat Ariſtot. lib. 7. Politic. cap. 7. tum quòd omnis mutatio fiat ex contrario in contrarium, ideoque ſummus amor in ſummum odium convertatur: tum quod injuria à fratre, vel amico illata, videatur eſſe acerbior; à quibus enim beneficium ſibi deberi exiſtimant, ab eiſdem non ſolùm eo privari, ſed inſuper ſe lædi ſentiunt, idque acerbum ducunt homines. Audi S. Ambroſium lib. de Joſeph cap. 2. *Plus acquiritur filiis, cui fratrum amor acquiritur. Hæc præclarior munificentia patrum, hæc ditior hæreditas filiorum. Jungat liberos æqualis gratia, quos junxit æqualis natura. Lucrum pietas neſcit pecuniæ, in quo pietatis diſpendium eſt. Quid miraris ſi propter fundum aut domum oriuntur inter fratres jurgia, quando propter tunicam inter Jacob ſancti filios exarſit invidia?* Excuſat tamen Jacobum, *quòd illum plus amabat, in quo majora virtutum inſignia prævidebat, ut non tam filium pater prætuliſſe videatur, quàm propheta myſterium; meritoque variam tunicam fecit ei, quò ſignificaret eum diverſarum virtutum amictu fratribus præferendum.*

Fratrum odia ſunt acerbiſſima, cur?

Verſ. 4. ODERANT EUM) Eſt hic locus moralis illuſtris de invidia. Unde Nota hic invidiæ conditiones & remedia. Primò, invidia ſimilis eſt ophthalmiæ, quæ rebus valdè ſplendidis & lucentibus offenditur & læditur: ſic enim invidia aliorum bonis, virtute & gloria acerbatur & tabeſcit. Unde Ariſtot. rogatus, *quid eſſet invidia*, reſpondit, *Eſt antagoniſta fortunatorum*. Secundò, quantò magis creſcit virtus & gloria, tantò creſcit & invidia. Unde Themiſtocles, cùm eſſet adoleſcens dicebat & dolebat, ſe nullum adhuc præclarum facinus feciſſe, Quia, inquit, nemo adhuc mihi invidet. Tertio, invidia neminem lædit niſi ſeipſam. Sicut enim rubigo ferrum, ſic invidia invidum conficit & conſumit; & ſicut vipera dicitur matris ventrem rodere & rumpere, ut naſcatur, ita invidia invidi mentem rodit & rumpit, unde Horatius:

Octo proprietates invidiæ. Prima. Secunda. Tertia. Invidia eſt vipera & ferra animæ.

Invidia Siculi non invenere tyranni
Tormentum majus.

Vis ideam & formam invidiæ? Aptè Ovidius lib. 2. Metamorph. invidiam ita depingit:

Pallor in ore ſedet, macieſque in corpore toto,
Nuſquam recta acies, livent rubigine dentes;
Pectora felle virent; lingua eſt ſuffuſa veneno;
Riſus abeſt, niſi quem viſi fecere dolores:
Nec fruitur ſomno vigilantibus excita curis:

Sed

Sed videt ingratos, intabeſcitque videndo
Succeſſus hominum, carpitque & carpitur unà,
Suppliciumque ſuum eſt.

Hinc Anacharſis dixit invidiam eſſe ſerram animæ: & Socrates, eſſe ulcus animæ. Hinc & Evagoras cenſuit invidos eſſe infeliciores aliis hominibus, eiſque duplo magis miſeros eſſe: eo quod alii tantùm propriis malis cruciantur; invidi verò inſuper alienis bonis torquentur.

Quarta. Quartò, invidia plerumque clariorem & feliciorem facit eum, cui invidet: ita fratres Joſephi per invidiam eum vendendo, fuerunt cauſa cur in Ægypto exaltaretur.

Quinta. Quintò, S. Gregor. libr. 5. Moral. in illud Jobi cap. 5. *Parvulum occidit invidia*, docet invidum puſilli eſſe animi, anguſti cordis, ingenii vilis atque abjecti: invidendo namque aliis oſtendit ſe illis minorem & inferiorem eſſe, ſuamque parvitatem & paupertatem prodit. quod enim invidet, hoc ipſe non habet, & vehementer concupiſcit.

Sexta. Sextò, invidia etiam corpus exedit & conſumit. hinc ait Sapiens Proverb. 14. *Vita carnium ſanitas cordis, putredo oſſium invidia.*

Septima. *Remedia invidiæ.* Septimò. S. Baſilius ſermone de invidia docet, efficaciſſimum remedium contra invidiam eſſe contemptum gloriæ, & omnium bonorum temporalium, utpote fluxorum & caducorum: atque amorem & deſiderium bonorum æternorum. qua de re vide S. Gregor. lib. 5. Moral. in fine. Sic & Crates Thebanus dicebat, ſe pro patria habere gloriæ contemptum & paupertatem, in quæ nullum jus exerceret fortuna. Ajebat item, ſe Diogenis Cynici civem eſſe & diſcipulum, qui nullis invidiæ patebat inſidiis. Opes enim & honores plerumque conciliant hominum invidiam. ita de eo refert Laertius lib. 6. Verè quoque ait Nazianzenus in diſtich. jambicis: *Chriſto annuente nihil poteſt livor: Chriſto abnuente nihil poteſt labor.*

Octava. Octavò, Cato ſenior dicebat, eos qui fortuna moderate ſobrieque uterentur, minimè peti invidia. Non enim, inquit, nobis, ſed bonis quæ nos circumſtant, invident homines; rurſum, ii qui bonis inſolenter utuntur, ſibi conflant invidiam. teſtis eſt Plutarch in Rom. Apophthegm. Unde S. Gregor. Nazianz. cum per ſui æmulos & invidos turbaretur Eccleſia, ceſſit, dixitque: *Abſit, ut mei cauſa aliqua ſimultas inter Dei ſacerdotes oriatur. Si propter me eſt illa tempeſtas, tollite & mittite me in mare.* Sic Cleobulus rogatus à quodam, quænam præcipuè cavenda ſint, reſpondit: Amicorum quidem invidiam, inimicorum autem inſidias.

Vide & quatuordecim invidiæ proprietates apud Pererium hic n. 30. & ſeq.

Octo invidiæ remedia aſſignat noſter Vincent. Regius lib. 4. Diſquiſit. Evangel. c. 16.

VERS. 6. AUDITE SOMNIUM] Somnium hoc, uti eventus declaravit, non naturale fuit, ſed à Deo immiſſum, quo Deus portendebat & ſignificabat futura, tam Joſepho, quàm fratribus.

VERS. 7. PUTABAM NOS LIGARE MANIPULOS] ſegetum & frumenti. Aptè hoc ſymbolo portendebatur fratrum in Ægyptum profectio, ad faciendam frumentationem tempore famis. Rurſum, quòd manipuli fratrum adorent manipulum Joſephi, clarè ſignificabat, quòd fratres adoraturi eſſent Joſephum in Ægypto. ita Theod. q. 93.

Tropologicè, hic manipulus Joſephi eſt Chriſtus, quem omnes legis & Prophetarum lectiones, omnes Sancti & angeli circumſtant & adorant, inquit Rupertus. Et S. Ambroſ. lib. de Joſeph. c. 2. *In quo*, inquit, *utique futura reſurrectio Domini Jeſu revelata eſt, quem & in Galilæa cum vidiſſent, undecim adoravere diſcipuli; & omnes Sancti cum reſurrexerint, adorabunt, fructus bonorum operum proferentes, ſicut ſcriptum eſt: Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos.*

VERS. 9. SOLEM, ET LUNAM, ET STELLAS UNDECIM ADORARE ME] Hic alio ſymbolo & ſomnio prior viſio à Deo confirmatur. Sol ſignificat patrem, luna matrem, ſcilicet Balam; quæ ancilla Rachelis, ea jam mortua, Joſepho fuit inſtar matris, inquit Lyranus & Abulenſis; undecim ſtellæ ſignificant undecim fratres, Joſephum in Ægypto adoraturos. Porrò manipuli viſi ſunt adorare Joſephum, inclinando ſe illi, ſuaſque ariſtas illi incurvando & proſternendo. Sic ſol, luna & ſtellæ ex alto demittentes ſe ad pedes ejus, viſæ ſunt illum venerari: fortè etiam facie humana veſtitæ apparuere (uti eas pingunt pictores) eamque Joſepho ſubmiſere, & proſtravere in terram.

Hic diſce, patres & principes (uti erat Jacob) debere eſſe in familia & republ. id quod ſol eſt in univerſo. Simile fuit quod de Æſopo, magno illo mythologo legimus in ejus vita, ſcilicet eum inſtar legatorum regiorum magnificè exceptum fuiſſe à Nectenabo rege Ægypti. Rex enim regali paludamento amictus, in capite geſtans gemmatam cidarim, procerum corona circumſeptus, ſublimi ſedebat ſolio. Rogavit deinde eum rex: *Cui me, eoſque qui circa me ſunt aſſimilas?* Reſpondit mythologus: *Te ſoli verno, hos autem ſpicis precioſis aſſimilo.* Quo dicto rex adeò fuit delectatus, ut hominem admiratione donisque proſecutus ſit. Vide ea quæ dicturus ſum Iſaiæ 45. 1. Inſigne ergo ſpeculum familiæ eſt, in qua pater eſt velut ſol, mater quaſi luna, filii ſicut ſtellæ ob morum ſplendorem. Quocirca S. Ambroſ. lib. de Joſeph cap. 2. probat puerum Jeſum adoratum à Joſeph & Maria, ex illo pſalm. 148. verſ. 3. *Laudate eum ſol & luna*: Solis, inquit, inſtar eſt Joſeph, lunæ vicem gerit Maria. Sicut enim ſol terram: ita pater calefacit fovetque familiam. Sicut luna lumen mutuatur à ſole: ſic uxor à marito dignitatem & poteſtatem ſuam accipit. Rurſum ſicut luna nunc plena eſt, nunc vacua: ita mater nunc pleno eſt utero, nunc vacuo. Tertiò, luna præeſt humidis & pueris: ſic & mater tota eſt in educatione & regimine puerorum. Quartò, luna regit noctem, ſol diem: ſic & vir lucem foris adminiſtrat, uxor domi. Majora hæc lumina in familia, ſequuntur minora illa ſtellarum ſcintillantium in multitudine filiorum, de quibus Deus Abrahæ: *Suſpice cælum, & numera ſtellas ſi potes: ſic erit ſemen tuum.* ita Fernand. viſione 3. in fine. Allegor. Joſeph hic gerit typum Chriſti. Audi S. Ambroſ. loco jam citato: *Quis*, inquit, *eſt ille, quem parentes & fratres adoraverunt ſuper terram, niſi Chriſtus Jeſus, quando eum Maria & Joſeph cum diſcipulis adoraverunt, Deum verum eſſe in illo corpore conſitentes, de quo ſolo dictum eſt. Laudate eum ſol & luna, laudate eum omnes ſtellæ & lumen.*

VERS. 10. INCREPAVIT EUM PATER] non quòd ille offenderetur, aut ſomnium hoc contemneret (ipſe enim ſuſpicans ſomnium hoc eſſe à Deo & futura portendere, rem tacitus conſiderabat) ſed ut hac increpatione Joſephum liberaret invidia fratrum, eumque in modeſtia contineret.

VERS. 11. PATER VERO REM TACITUS CONSIDERABAT] Jacob addictus fuit conſiderationi, æquè ac pater ejus Iſaac, qui egrediebatur ad meditandum in agro, Geneſ. 24. ideoque in omnibus operibus ſuis erat circumſpectus, compoſitus & ſanctus. Audi S. Bernard. lib. 1. de Conſiderat. cap. 7. *Mentem*, inquit, *purificat conſideratio: deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit exceſſus, componit mores, vitam honeſtat & ordinat: poſtremò divinarum pariter & humanarum rerum ſcientiam confert. hæc eſt quæ confuſa diſterminat, hiantia cogit, ſparſa colligit, ſecreta rimatur, vera veſtigat, veriſimilia examinat, ficta & fucata explorat. hæc eſt quæ agenda præordinat, acta recogitat, ut nihil in mente reſideat aut incorrectum, aut correctione egens. hæc eſt quæ in proſperis adverſa præſentit, in adverſis quaſi non ſentit: quorum alterum fortitudinis eſt, alterum prudentiæ.*

Allegor. S. Ambroſ. lib. de Joſeph cap. 2. Joſeph, inquit, à patre miſſus ad fratres paſcentes oves, eſt Chriſtus a Patre, miſſus in carnem, ut nos, ac præſertim Judæos, quaſi fratres ſuos ſalvaret. Unde ipſe ait: *Non veni niſi ad oves perditas domus Iſrael.*

VERS. 13. VENI, MITTAM TE] Hinc patet, Jacobum revocaſſe Joſephum à fratribus & gregibus, ut hac ejus abſentia invidiam fratrum ſopiret. Poſt aliquod tempus putans eſſe ſopitam, remittit ad eos Joſephum, ut inter eos & inter ſe ſit internuntius, itaque rurſum fratrum benevolentiam ſibi conciliet. Deinde noluit pater eum domi deſidere otioſum. virtus enim negotiis alitur, ſegnitie macreſcit.

VERS. 14. MISSUS DE VALLE HEBRON] Hinc patet Jacobum, æquè ac Iſaac & Abrahamum, habitaſſe in Hebron, indeque miſiſſe Joſephum ad fratres.

Somniator *quid?* *Primò.* *Secundò.* *Tertiò.*

SOMNIATOR] Hebraicè בעל החלמות *baal hachalomot*, id eſt, dominus ſomniorum, id eſt, habens & poſſi-

dens

Digitized by Google

dens ſomnia: Secundò, peritus fingere ſomnia: Tertiò, dominus & princeps, ſed in ſomnio. q. d. Erit Joſeph noſter dominus & princeps, non reipſa, ſed in ſomnio. ſomniat ſe noſtrum fore principem: ſit ergo princeps, ſed per ſua ſomnia. vocemus & creemus eum principem & regem ſomniorum.

Allegoricè, S. Ambroſ. lib. de Joſeph cap. 3. *Hoc*, ait, *ſcriptum eſt de Joſeph, completum in Chriſto, quando Judæi in ejus paſſione dicebant: Si rex Iſrael eſt, deſcendat nunc de cruce, & credimus ei. Confidit in Deum, liberet nunc eum ſi vult.*

VERS. 22. NON INTERFICIATIS ANIMAM] id eſt vitam, cujus cauſa eſt anima. Eſt metonymia. Perperam ergo ex hac phraſi contendebant Sadducæi, animam eſſe mortalem, eamque poſſe interfici & mori. Alii per animam accipiunt carnem, ſive corpus, afferuntque ſimile Levit. 21. v. 1. & 11. Verùm ibi, non caro viva, ſed cadaver vocatur anima, per antiphraſin.

PROIICITE EUM IN CISTERNAM] Dixit hoc Ruben, ut Joſephum à morte liberaret: cogitabat enim illum ſecreto ex ciſterna extrahere, & ad patrem reducere, ut amiſſam inceſtu patris gratiam, hac in fratrem tam patri charum pietate, recuperaret.

Allegoricè, Joſeph mittitur in ciſternam, id eſt Chriſtus deſcendit ad inferos: inde eductus venditur Iſmaelitis, quia Chriſtus reſurgens à Gentilibus omnibus, fidei commercio comparatur, inquit Eucher. lib. 3. c. 37.

VERS. 24. MISERUNTQUE] Addit Joſephus, Ioſeph a Ruben fuiſſe fune demiſſum. Quid hic Joſeph? erat quaſi ovis inter lupos, flebat, gemebat, precabatur. Audi ipſoſmet fratres c. 42. *Meritò*, inquiunt, *hæc patimur, quia peccavimus in fratrem noſtrum, videntes anguſtias animæ illius, dum deprecaretur nos, & non audivimus.* Patheticè hanc Joſephi ad fratres deprecationem deſcribit S. Ephrem tractatu de Laudibus Joſeph.

VERS. 25. *Quid reſina?* RESINAM] Reſina dicitur humor tenax ex arbore defluens, eique adhærens, laudatiſſima eſt quæ fluit ex terebintho, & terebinthina dicitur.

Stacte. STACTEN] Stacte eſt lachryma myrrhæ, quæ à myrrha fluit & diſtillat. unde dicitur ſtacte, id eſt ſtillatitia, ἀπὸ τοῦ στάζειν, id eſt, à ſtillando.

VERS. 26. DIXIT ERGO JUDAS] Metuens Judas, ne Joſeph in ciſterna tandem à fratribus necaretur, hac de cauſa ſuadet eum vendi. Notat Severianus, aptè auctorem venditionis Joſeph fuiſſe Judam, quia per Judam vendendus erat Chriſtus, cujus typus erat Joſeph. Verùm Judas hic Joſephum bona mente & fine: Judas ille Chriſtum mala & ſacrilega vendidit.

VERS. 28. *Invidi ſuos æmulos magis illuſtrant.* VENDIDERUNT EUM] Notat S. Baſilius ſerm. de invidia, invidos illis modis, quibus aliorum gloriam conantur obſcurare, iiſdem magis illuſtrare. *Ideo*, inquit S. Gregorius lib. 6. Moral. c. 12. *venditus eſt à fratribus Joſeph, ne ab eis adoraretur, ſed ideo eſt adoratus quia eſt venditus. Sic divinum conſilium, dum devitatur, impletur; ſic humana ſapientia, dum reluctatur, comprehenditur.* Nonne verè dixit Sanctus ille? *Perſecutores aurifabri ſunt, qui nobis & præſentis & æterni regni coronas fabricant.*

Fratribus ergo & mundo miſer & infelix videbatur hic eſſe Joſeph: revera tamen non erat. Nam hoc ipſo facto incipit Deus erigere manipulum ejus, fratrumque manipulos deiicere. Tunc enim Deus exaltare incipit, cùm humiliat: & quo quemque plus exaltare intendit, eò profundiùs eum humiliat. ita fecit in Joſeph, & maximè in Chriſto. Thalamus ergo virtutis & gloriæ eſt adverſitas & dejectio.

ISMAELITIS] Paulò antè Moſes vocavit mercatores hos Madianitas, vel quia habitabant in Madian, cùm eſſent ex poſteris Iſmaelis; vel potius, quia partim erant Iſmaelitæ, partim Madianitæ. Sic enim mercatores Flandri & Galli ſimul ad nundinas proficiſci ſolent. ita Cajetan. & Pererius.

VIGINTI ARGENTEIS] Intellige ſiclis. ita Chald. id eſt, 20. florenis Brabanticis. ita Pererius, Maldonatus, & alii. licet aliqui, ut Ribera & Suarez, argenteum putent eſſe dimidium ſicli; ut Joſeph venditus ſit 10. florenis Brabanticis. Origenes, S. Auguſtin. & Beda legunt, *triginta argenteis*: quia totidem venditus eſt Chriſtus. Verùm Hebræa, Chaldæa, Græca & Joſephus conſtanter legunt, *viginti argenteis*. Scilicet, non decebat, ait S. Hieron. famulum tanti vendi quanti dominum, putà tanti Joſephum quanti Chriſtum. Vel potiùs, Chriſtus, quia vir, minoris eſt venditus quàm Joſeph, utpote puer. viliùs enim vir emitur 30. florenis, quam puer 20. *Pluris venditus eſt Joſeph quam Chriſtus.* Adde, Chriſtus emptus eſt ad crucem, Joſeph verò tantùm ad ſervitutem, vilior ergo & ignominioſior fuit venditio Chriſti, quam Joſephi.

VERS. 30. PUER NON COMPARET, ET EGO QUO IBO?) q. d. Cùm Joſeph patri chariſſimus perierit, vel occiſus ſit, ſive a vobis, ſive à beſtiis, quid agam? quò me vertam? quò ibo? non enim audeo comparere coram patre noſtro. Pater enim à me, quaſi ſeniore filio, ſuum Joſeph expoſcet, & cùm eum illi exhibere nequeam, ingentem illi triſtitiam & mihi offenſam conciliabo. cùm ergo patrem graviter inceſtu meo offenderim, ſciamque hac Joſeph perditione mihi magis offendendum, non auſim in conſpectum ejus prodire: quò ergo ibo?

VERS. 31. TULERUNT AUTEM TUNICAM EJUS, ET IN SANGUINE HOEDI, QUEM OCCIDERANT, TINXERUNT) Alleg. S. Ambr. lib. de Joſeph c. 3. *Illud quoque*, ait, *quod hædi ſanguine reſperſerant tunicam ejus, videtur ſignificare, quoniam falſis teſtimoniis appetentes, in invidiam ſeduxere peccati omnium peccata donantem. Nobis agnus eſt, illis hædus. Nobis agnus Dei occiſus eſt, quibus abſtulit peccatum mundi: illis hædus, quorum acerbavit errores, delicta cumulavit.*

VERS. 34. SCISSISQUE VESTIBUS) Vetus hic fuit mos, ut in luctu ſcinderent veſtes; eratque hoc ſymbolum planctus. ſciſſio enim veſtium ſignificabat ſciſſum dolore cor. Septima fuit hæc tribulatio Jacobi.

Primus ciliciphorus fuit Jacob. INDUTUS EST CILICIO) Primus qui in luctu ſaccum, ſive cilicium induiſſe legitur, fuit Jacob hoc loco; unde poſtea idipſum ejus poſteri, putà Iſraelitæ, in luctu imitati ſunt: hinc etiam veſtis Chriſtianorum pœnitentium, jam olim erat cilicium, teſte Tertull. lib. de Pœnitent. Jacobo ergo patriarcha, quaſi anteſignano, glorientur ciliciphori, eumque opponant mollibus Novantibus, qui aſpera omnia aſpernantur, ciliciumq; numquam induerunt, & fortè numquam viderunt.

Ita S. Hilarion, teſte S. Hieron. aſpero cilicio è palmis confecto corpus edomuit. Ita S. Simeon Stylites, qui 80. annos jugiter in columna ſtetit, cilicio induebatur, teſte Theodoreto. Ita Eremitæ, Monachi, Aſcetæ, pœnitentes ciliciis ſe armabant, teſte Palladio, Theodor. Climacho, & aliis.

Sed audi feminas, imò Duciſſas & Reginas. S. Margareta Hungarorum regis filia cilicio corpus maceravit. Idem fecit S. Hedvvigis Duciſſa Poloniæ. S. Clara nobilis virgo, per 28. annos hirſutum ex corio porcino cilicium, pilis & ſetis aculeatis ad carnem obverſis, eamque pungentibus, geſtavit. S. Radegundis Francorum regina purpuram cum cilicio commutavit. Atque ut alias omittam, quas refert noſter Gretſerus lib. 1. de Diſciplin. cap. ultimo, audi memorabile exemplum, quod vetus auctor refert de S. Cunegunde, in ejus vita. Erat Cunegundis uxor Henrici Imper. quæ in conjugio virgo permanſit, utque ſuam virginitatem marito probaret, nudis pedibus ſuper candens ferrum illæſa ambulavit. hæc mortuo marito Imper. ex Imperatrice facta Religioſa cilicium induit, illique jugiter indormire, imò immori voluit: cumque agonizans videret ſibi parari regales exequias & aurea feretro obtendi velamina; tum illa pallentes vultus, quos antè ut ſponſo venienti lætos videres, ad hos retorquere, manu abnuere. *Amictus iſte*, ait, *non eſt meus, auferte hinc; hic alienus eſt: his ſerve ſponſo, iſtis cæleſti copulata ſum. nuda de utero matris meæ egreſſa, nuda regrediar illuc. his vilem miſeræ carnis materiam involvite, & corpuſculum meum juxta tumulum fratris mei ac D. Henrici Imp. quem me jam vocantem video, in proprio locello reponite.* Atque his dictis virgineum ſpiritum Chriſto ſponſo reddidit. Sic de S. Cæcilia legimus: *Cilicio Cæcilia membra domabat, Deum gemitibus orabat*, dicens illud Davidicum; *Fiat cor meum immaculatum in juſtificationibus tuis, ut non confundar*: itaque & angeli conſpectum ac tutelam, & mariti converſionem, & illuſtrem martyrii lauream, & corporis integritatem ac incorruptionem in hodiernum uſque diem, promeruit. Denique S. Martinus moriens in cinere & cilicio recumbebat, dicebatque: *Non decet Chriſtianum*

ſtianum niſi in cinere mori. teſtis eſt Sulpitius. Quod imitatus S. Carolus Borromæus fanxit, uti ſui Clerici in morte cilicio & cinere ſe operirent, eiſque ſuo præivit exemplo: moriens enim cilicio, quo ſanus crebrò utebatur, & cineri priùs benedicto incubuit, ut habet ejus Vita lib. 7. cap. 12.

LUGENS FILIUM SUUM MULTO TEMPORE] ſcilicet 23. annis, putà ab anno 16. Joſephi, quo ipſe venditus eſt, uſque ad 39. ejuſdem, quo fratres tempore famis in Ægypto eum adjerunt, & cum patre eumdem adorarunt: ſed ſenſim luctus hujus ſenſus in Jacobo imminutus fuit. nam *plaga animi quantalibet tempore mitigatur.* Artem ergo oblivionis (quam præ arte memoriæ diſcere avebat Themiſtocles) docet tempus.

VERS. 35. DESCENDAM AD FILIUM MEUM LUGENS IN INFERNUM] Pro *infernum* aliqui vertunt, *ſepulcrum.* ita Calvinus, Eugubinus, Vatablus, Pagninus, quin & Lipoman. Verùm Hebræum שאול *ſcheol*, propriè infernum ſignificat, non ſepulchrum; & ita verterunt Septuag. æquè ac Noſter interpres: itaque vertendum eſſe ratio ipſa convincit. nam Jacob putabat Joſephum à beſtiis devoratum, ideoque inſepultum eſſe: ergo non putabat, nec optabat ad eum deſcendere in ſepulchrum, ſed in infernum, putà in limbum patrum. Adde, animam non ſepulchro, ſed limbo teneri: Jacob autem Joſephi mortui animam ſuperſtitem videre cupiebat. Senſus ergo eſt, q. d. Ego, ô filii, nullam conſolationem admittam, donec Joſephum videam, quem, utpote jam mortuum, viſurus non ſum, donec poſt mortem anima mea animæ illius in limbo conjungatur. Planè enim confido, Joſephi innocentis animam ad majorum animas acceſſiſſe in ſinum Abrahæ, quem etiam mihi reſervari ſpero. Hinc patet, Jacobum ea majorum inſtructione & traditione crediſiſſe animæ immortalitatem: rurſum, animas juſtorum defunctorum ante Chriſtum, deſcendiſſe ad limbum patrum, ubi erat ſinus Abrahæ.

Ethnici ſperarunt vitam immortalem. Cercidas. Idipſum ſenſerunt, & per umbram viderunt Philoſophi Ethnici. Ælian. libr. 13. narrat, Cercidam Megalopolitanum qui morbo laborabat, interrogatum, num libenter migraret è vita, reſpondiſſe: *Quid ni? Delector ſeparatione animæ à corpore, quoniam ad eas oras aſcendam, ubi videbo ex philoſophis Pythagoram, ex poetis Homerum, ex muſicis Olympum, & alios viros in omni ſcientia præſtantiſſimos.*

Socrates. Socrates priuſquam venenum hauriret, dixit: *Quanti æſtimatis colloqui in altera vita cum Orpheo, Muſæo, Homero, Heſiodo? quanta voluptate perfundar, cùm Palamedem, cùm Ajacem, cùm alios judicio iniquorum damnatos conveniam? Equidem ſæpè excedere è vita, ſi fieri poſſet, vellem, ut quæ dico, poſſim invenire.*

Cato. Plato. Cato legens librum Platonis de Immortal. animæ, ſeipſum occidit, ut immortalem hanc vitam aſſequeretur.

Cyrus. Cyrus apud Xenophontem moriens ait ad filios: *Nolite putare filii, me, cùm ab hac vita migravero, nuſquam, aut nullum fore. Nam nec dum vobiſcum communicabam, animum meum intuebamini, ſed corpus hoc ejus eſſe domicilium intelligebatis. Eumdem eum eſſe credítote, etiamſi modò ſeparetur à corpore.*

Cicero. Scipio. Cicero lib. 6. de Repub. Scipionem Africanum jam vita functum, ita loquentem inducit: *Sic habeto, omnibus qui patriam conſervaverint, adjuverint, auxerint, certum eſſe in cælo ac definitum locum, ubi ævo ſempiterno fruantur.* Et interrogatus, viveretne ipſe, & alii, qui putabantur extincti: *Imò verò* inquit, *hi vivunt, qui ex corporum vinculis, tamquam è carcere evolarunt. Veſtra verò quæ dicitur vita, mors eſt.* Rationes eorum erant:

Rationes. Prima. Animus hominis concipit, contemplatur, concupiſcit cæleſtia & immortalia: ergo eſt cæleſtis & immortalis.

Secunda. Animus in hac vita non habet ſatiem, nec centrum in quo quieſcat: ergo illud habebit in altera vita: alioqui eſſet infelicior aliis creaturis.

Tertia. Omne quod eſt corruptibile, aut eſt corpus, aut accidens. hæc enim, quia habent contraria, poſſunt corrumpi. Atqui anima hominis non eſt corporea, nec accidens; ergo eſt incorruptibilis. Secùs eſt de animabus brutorum: hæ enim à corpore per omnia pendent, ideoque corporeæ & corruptibiles cenſendæ ſunt.

Dicat nunc Chriſtianus cum Tobia: *Filii ſanctorum ſumus, & vitam illam expectamus, quam Deus daturus eſt iis, qui fidem ſuam numquam mutant ab eo.*

VERS. 36. EUNUCHO] id eſt, regii cubiculi cuſtodi. Nota Eunuchis, utpote ad actum venereum impotentibus, olim committebatur cuſtodia reginæ, ejuſque puellarum, cubiliſque regii. hinc eunuchi erant intimi & proximi regi & reginæ. Hac de cauſa eunuchi vocati ſunt principes aulæ, etiamſi non eſſent eunuchi. id eſt exſecti. Unde Chaldæus pro eunucho hic vertit, רבא *rabba*, id eſt princeps, ſatrapa. nam Putiphar hic propriè eunuchus non erat; habebat enim uxorem. ita Procopius, Gennadius, Abulenſis & Lyranus. Sic c. 40. v. 1. pincerna & piſtor Pharaonis vocantur eunuchi, id eſt miniſtri regis. Olim enim aulæ regum plenæ erant eunuchis, iiſque reges ad omne miniſterium utebantur: uti de aula Conſtantii Imperatoris clariſſimum eſt; illam enim implebant & regebant eunuchi.

Eunuchus idem eſt quod regius miniſter, & princeps aulæ.

MAGISTRO MILITUM] præfecto cuſtodiæ regiæ. Hebraicè eſt שר הטבחים *ſar hattabbachim*, id eſt, principi occidentium, vel jugulantium, putà militum. Septuag. vertunt, ἀρχιμαγείρῳ: quod licet S. Ambroſ. vertat, *principi occidentium*, vel mactantium. μαγειρεύειν enim, teſte S. Hieronymo, ſignificat occidere. unde coci dicti ſunt μάγειροι, quòd coquendas pecudes & aves priùs occidant, à voce μάγις, quæ Phavorino idem eſt quod machæra. talis *ſar hattabbachim*, & *archimagirus* fuit Nabuzardan: fuit enim ipſe princeps militiæ, quem Nabuchodonoſor præfecit bello & excidio Hieroſolymitano, 4. Reg. ult. verſ. 11.

Mor. patientia eſt mater caſtitatis. Moraliter hoc capite diſce, quot perſecutionibus & adverſis Deus Joſephum viroſque probos exerceat, ut eos in patientia, lenitate, indeque in animi puritate perficiat. Joſeph enim per hanc patientiam adeptus eſt miram illam caſtimoniam. Veriſſimum eſt illud Caſſiani collat. 12. 6. *Quantum quis in lenitate ac patientia cordis, tantum in corporis puritate proficiet. Scriptum eſt enim: Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram* (ſui corporis:) *non enim æſtus corporis declinabit, niſi qui animi motus ante compreſſerit.* Hinc & quidam Sanctorum ait: *Benignè & corpus, & anima, & mens perpetua fruitur ſanitate: gaudet in contumelia, Deum laudat in calamitate, iratos mitigat, ſub humilitatis jugo triumphat, affectibus omnibus dominatur,* maximeque choleræ & libidini.

Denique S. Chryſoſtom. homil. 61. *Magnum*, inquit, *virtutis eſt robur & malitiæ infirmitas.* Id in fine declarat per patientiam quam continuò oſtendit Joſeph: *Ut ſic*, inquit, *quaſi athleta fortiter certans redimiatur corona regni, & eventus ſomniorum impleatur, quo doceantur qui eum vendiderant, quod nihil commodi ea ſua malitia deportent. Tantam enim fortitudinem habet virtus, ut clarior fiat cùm infeſtatur: Nihil enim ea fortius, nihil validius; ſed is qui eam poſſidet, & ſupernam gratiam habet, & inde præſidium conſequitur, omnibus eſt fortior, & invictus, & capi nequit, non ſolùm hominum inſidiis, ſed & dæmonum machinationibus. Id ſcientes ne fugiamus malè affligi, ſed male agere: hoc enim eſt verè male affligi. Nam qui proximum affligere tentat, illi quidem nihil nocet, ſibi autem immortalia tormenta theſaurizat.* quia & fratres perſequendo Joſeph, ipſum gloria, ſeipſos ignominia affecerunt, ut idem docet homil. 62. & ſequent.

CA-

Digitized by Google

CAPUT TRIGESIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Judas generat Her & Onan, quos Deus ob mollitiem & retractum in actum conjugii, occidit, Secundò, v. 16. Thamar doloſè ex Juda concipit, gignitque Phares & Zaram.

1. Eodem tempore deſcendens Judas à fratribus ſuis, divertit ad virum Odullamitem, nomine Hiram.
2. Viditque ibi filiam hominis Chananæi, vocabulo Sue; & accepta uxore, ingreſſus eſt ad eam.
3. Quæ concepit, & peperit filium, & vocavit nomen ejus Her. 4. Rurſumque concepto fœtu, na-
tum filium vocavit Onan. 5. Tertium quoque peperit, quem appellavit Sela, quo nato parere ultrà
ceſſavit. 6. Dedit autem Judas uxorem primogenito ſuo Her nomine Thamar. 7. Fuit quoque Her,
primogenitus Iudæ, nequam in conſpectu Domini: & ab eo occiſus eſt. 8. Dixit ergo Iudas ad Onan
filium ſuum: Ingredere ad uxorem fratris tui, & ſociare illi, ut ſuſcites ſemen fratri tuo, 9. Ille
ſciens non ſibi naſci filios, introiens ad uxorem fratris ſui, ſemen fundebat in terram, ne liberi fratris
nomine naſcerentur. 10. Et idcirco percuſſit eum Dominus, quòd rem deteſtabilem faceret. 11.
Quam ob rem dixit Iudas Thamar nurui ſuæ: Eſto vidua in domo patris tui, donec creſcat Sela filius
meus: timebat enim ne & ipſe moreretur, ſicut fratres ejus. Quæ abiit, & habitavit in domo patris
ſui. 12. Evolutis autem multis diebus, mortua eſt filia Sue uxor Iudæ: qui poſt luctum conſolatione
ſuſcepta, aſcendebat ad tonſores ovium ſuarum, ipſe & Hiras opilio gregis Odollamites, in Thamnas.
13. Nuntiatumq; eſt Thamar, quòd ſocer illius aſcenderet in Thamnas ad tondendas oves. 14. Quæ,
depoſitis viduitatis veſtibus, aſſumpſit theriſtrum: & mutato habitu, ſedit in bivio itineris, quod ducit
Thamnam, eò quòd creviſſet Sela, & non eum accepiſſet maritum. 15. Quam cùm vidiſſet Iudas
ſuſpicatus eſt eſſe meretricem: operuerat enim vultum ſuum, ne agnoſceretur. 16. Ingrediensque ad
eam ait. Dimitte me ut coeam tecum: neſciebat enim quòd nurus ſua eſſet. Qua reſpondente: Quid
dabis mihi ut fruaris concubitu meo? 17. dixit: Mittam tibi hœdum de gregibus. Rurſumque illa
dicente: Patiar quod vis, ſi dederis mihi arrhabonem, donec mittas quod polliceris. 18. Ait Iudas:
Quid tibi vis pro arrhabone dari? Reſpondit: Annulum tuum, & armillam, & baculum quem manu
tenes. Ad unum igitur coitum mulier concepit, 19. & ſurgens abiit: depoſitoque habitu, quem ſum-
pſerat, induta eſt viduitatis veſtibus. 20. Miſit autem Iudas hœdum per paſtorem ſuum Odollami-
tem, ut reciperet pignus quod dederat mulieri: qui cùm non inveniſſet eam, 21. interrogavit homines
loci illius: Ubi eſt mulier quæ ſedebat in bivio? Reſpondentibus cunctis: Non fuit in loco iſto mere-
trix; 22. reverſus eſt ad Iudam, & dixit ei: Non inveni eam: ſed & homines loci illius dixerunt mihi,
numquam ſediſſe ibi ſcortum. 23. Ait Iudas: Habeat ſibi, certè mendacii arguere nos non poteſt: ego
miſi hœdum quem promiſeram, & tu non inveniſti eam. 24. Ecce autem poſt tres menſes nuntiave-
runt Iudæ, dicentes: Fornicata eſt Thamar nurus tua, & videtur uterus illius intumeſcere. Dixitque
Iudas: Producite eam ut comburatur. 25. Quæ cùm duceretur ad pœnam, miſit ad ſocerum ſuum,
dicens: De viro, cujus hæc ſunt, concepi: cognoſce cujus ſit annulus, & armilla, & baculus. 26.
Qui agnitis muneribus, ait: Iuſtior me eſt: quia non tradidi eam Sela filio meo. Attamen ultrà non
cognovit eam. 27. Inſtante autem partu, apparuerunt gemini in utero; atque in ipſa effuſione infan-
tium, unus protulit manum, in qua obſtetrix ligavit coccinum, dicens: 28. Iſte egredietur prior. 29.
Illo verò retrahente manum, egreſſus eſt alter: dixitque mulier: Quare diviſa eſt propter te maceria?
& ob hanc cauſam vocavit nomen ejus, Phares. 30. Poſtea egreſſus eſt frater ejus, in cujus manu erat
coccinum: quem appellavit Zara.

Deſcribit hìc Moſes genealogiam Judæ, potiùs quàm A aliorum fratrum: quia ex Juda de Thamar naſciturus erat Chriſtus. Secundò, ne Judæi Gentiles deſpicerent; cùm tribus Juda, quæ erat nobiliſſima, ex Chananeis, per matrem Thamar, deſcenderet. ita Gennad.

Vers. 1. Eodem tempore] Putà anno 16. Joſephi, paulò poſt ejus venditionem Judas duxit uxorem. Erat ergo tunc Judas 59. annorum; erat enim ipſe tribus annis ſenior Joſepho, nam natus eſt anno 88. Joſeph verò 91. Jacobi patris ſui, ut dixi cap. 30. Hinc ſequitur, Heſron & Hamul nepotes Judæ, ex Thamar & Phares, non potuiſſe naſci in Chanaan, ante deſcenſum Jacobi in Ægyptum, qui contigit 23. annis à vendito Joſeph, putà anno Joſeph 39. ſed eos natos eſſe poſt deſcenſum Jacobi, habitante & vivente eo in Ægypto. ita Abulenſis. licet S. Auguſtin. quæſt. 128. contrarium ſentiat, ex eo quòd putet Judam, non eodem anno quo venditus eſt Joſeph, ſed duobus aut tribus annis antè duxiſſe uxorem. Sed prius eſt verius. Eſto enim demus S. Auguſtino. Her natum eſſe Judæ tribus annis ante venditum Joſeph, ta- B men non potuit Her ducere Thamar ante annum ætatis ſuæ decimum ſextum; poſt quem Thamar nupſit Onan; deinde expectavit aliquot annis pubertatem Sela; ac tandem proſtituens ſe Judæ genuit Phares: Phares autem ut minimùm ſedecim erat annorum, cùm genuit Heſron & Hamul. quæ omnia non 23. aut 26. ſed 34. ut minimùm annos expoſcunt, ante quos exactos Jacob jampridem, putà à novem annis, ex Chanaan deſcenderat in Ægyptum. Quod enim Judæi aſſerunt Phares anno ætatis nono genuiſſe Heſron, incredibile & impoſſibile eſt.

Phares ubi & quando natus.

Viditque] concupivit. Vers. 2.

Sue] Non eſt nomen filiæ, ſed patris ejus, ſoceri Judæ, ut patet ex Hebræo.

Vocavit nomen ejus Her] In Hebræo eſt Vers. 3. maſculinum ויקרא *vaiicra*, id eſt, & vocavit, ſcilicet pater Judas; in reliquis verò duobus eſt femininum ותקרא *vattiera*, id eſt, & vocavit, ſcilicet mater, putà uxor Judæ. Unde patet patrem primogenito ſuo Her nomen dediſſe matrē verò aliis duobus poſtea natis. Sic Rachel filiū

ſuum

Digitized by Google

ſuum juniorem vocavit Benoni, quod tamen nomen mutavit pater, vocans eum Beniamin.

VERS. 5. PARERE ULTRA CESSAVIT) Hebraice eſt והיה בכזיב *vehaja biczib*, quod Septuagin. Chald. & Vatablus vertunt, *erat in Keſib, quando peperit eum*, quaſi כזב *Keſib* ſit nomen proprium urbis Palæſtinæ. Verùm meliùs, teſte S. Hieron. in Quæſt. in Geneſ. Noſter interpres *Keſib* accepit, non ut proprium, ſed ut appellativum, quomodo ſignificat *mendacium*, ſive *defectum*. q.d. Erat in defectu pariendi, defecit eam conceptus & partus, deſtitit parere. unde & Aquila vertit, *ſtetit partus ejus*. Hunc ſenſum expoſcunt ſequentia, quæ plane ſignificant hunc ultimum ejus fuiſſe filium.

VERS. 7. FUIT QUOQUE HER NEQUAM) Conſentiunt Hebræi & Chriſtiani, tam Her, quàm Onan, peccaſſe peccato mollitiei & retractus. quod eſt contra naturam generationis & matrimonii: perdit enim fœtum & conceptum in ſuo ſemine. unde ab Hebræis hoc peccatum comparatur homicidio, & à Scriptur. verſ. 10. vocatur deteſtabile. Her ergo non peccavit crudelitate, ut vult S. Auguſtin. lib. 22. contra Fauſtum cap. 48. ſed libidine, ſcilicet retrahendo ſe in actu matrimonii, ut ſemen extra naturale vas uxoris profunderet; idque fecit ex libidinis intemperantia, ne ſcilicet puerperia, & liberorum educatio aliquid de pulchritudine ſuæ uxoris, ac conſequenter de ſua delectatione venerea decerperet. Onan frater Her eodem peccato peccavit, ſed ex alio motivo, eoque graviori & ſceleſtiori, putà ex invidia, ne ſcilicet ſi conſummaret actum matrimonii, filios non ſibi, ſed fratri procrearet. Pulchrè *Her* hebraicè per metatheſin eſt רע *ra*, id eſt malus, perverſus: qui enim à patre vocatus erat ער *Her*, id eſt vigil, per peccatum converſus eſt in רע *ra*, id eſt perverſum. Onan hebraicè idem eſt quod iniquitas & dolor; hic enim illam quaſi filius matrem individuè comitatur & inſequitur.

Her & Onă peccarunt mollitie & retractu.

ET AB EO OCCISUS EST) Tam Her quàm Onan, ob peccatum mollitiei occiſi ſunt à Deo, per angelum malum, ut videtur, putà per Aſmodæum. hic enim occidit libidinoſos maritos Saræ. Tobiæ 3. 8. Rurſum Deus, inquit Abulenſis, occidit eos, immittendo eis terribilem plagam, ita ut liqueret eos non naturaliter, ſed à Deo fuiſſe ſublatos, in pœnam iniquitatum ſuarum.

Her & Onan occiſi ab Aſmodæo.

Notent Confeſſarii hanc Dei vindictam in molles, inque conjugea ſe in actu conjugii retrahentes, eamque ſuis pœnitentibus inculcent. Si enim hoc ſæculo tam rudi, inculto & projecto, Deus ita punivit Her & Onan, quomodo puniet in luce hac & lege Evangelii Chriſtianos, qui ſe polluunt?

Vidit S. Chriſtina Mirabilis in ſpiritu, mundum hoc peccato pollutionis plenum & obrutum, ideoque Deum toti mundo graviſſimas intentare plagas, quas ut averteret ipſa, miris & horrendis modis & pœnis ſeſe excruciabat. Joannes Benedictus in Summa caſuum, ad textum decalogi præceptum, ex Conrado Clingio mirum quid de hoc peccato tradit (penes eos ſit fides) ſive revelatione, ſive experientia acceptum: quòd ſcilicet ii, qui tot annis, quot vixit Chriſtus, putà triginta tribus, in hoc pollutionis peccato perſeverant, ſint incurabiles, & quaſi deſperatæ ſalutis, niſi mira, rara & extraordinaria Dei gratia eis ſuccurrat, eoſque convertat. Videat ergo qui in hoc peccatum lapſus eſt, ut ſtatim ab eo per pœnitentiam reſurgat, ne habitum contrahat, ad quem natura per ſe propenſiſſima eſt, quem proinde poſtea exuere non poſſit. itaque ſibi nectat & plectat funes libidinis inextricabilis, qui eum in abyſſum pertrahant, ignique gehennæ inſolubiliter aſtringant.

S. Chriſtina vidit orbem mollitie perditum.

Mollities diuturna incurabilis.

VERS. 9. NON NASCI SIBI FILIOS) Nota, ante legem Deuteron. 25. v. 5. fuiſſe in more apud patres, ut frater fratris ſine liberis defuncti uxorem duceret, eique ſemen, id eſt prolem, ſuſcitaret; ne ejus nomen & familia interiret; ita ſcilicet, ut primogenitus quem ex fratris uxore procreaſſet, nomine, non ſuo, ſed fratris cenſeretur: reliqui verò deinceps nati, ſui cenſerentur, ſuoque nomine vocarentur. Primogenitus ergo, generandus ab Onan, vocandus erat filius Her: reliqui verò vocandi erant filii Onan. Sed invidus & impius Onan, ne fratri luceret, ſibiipſi lucernam extinxit, dum ſemen ſuum in terram profudit & perdidit.

Nota Secundò enallagen, *filios*, id eſt filium, ſcilicet primogenitum, uti dixi, &, ſi is moreretur, ſecundogenitum, qui in locum primogeniti ſuccederet.

Nota Tertiò, quædam legalia in uſu fuiſſe ante Moſen; talis enim eſt hæc adoptio & arrogatio filiorum: talia quoque fuerunt obſervatio ſabbati, diſcretio animalium mundorum ab immundis, circumciſio, & alia quædam, quæ Dei inſtinctu aut præcepto ſervarunt patres ante Moſen & legem.

VERS. 11. ESTO VIDUA) Hinc, & ex v. 8. colligitur, illa ætate mulierem, quæ nupſerat in aliqua familia, illi deinceps quaſi addictam fuiſſe, ut, ſi maritus ejus moreretur, alium ejuſdem familiæ duceret, qui ſemen fratri defuncto ſuſcitaret; quòd ſi talis nullus eſſet, aut ſeſe non offerret, tum poterat ex alia familia maritum capeſſere. Ex hac ergo conſuetudine, Thamar adhæſit familiæ Judæ, nec de ea in aliam tranſiit.

TIMEBAT ENIM) Hebraicè eſt, *dicebat enim* (ſubaudi, Non dabo tertium filium Sela ipſi Thamar, in maritum) *ne ipſe moriatur*, ſicut duo priores fratres ejus, qui fuerunt mariti Thamar, in conjugio cum ea mortui ſunt. Hinc patet, Judam hoc prætextu & dolo voluiſſe ablegare à ſe & ſua familia Thamaram, cui jam ipſa per duplex matrimonium incorporata fuerat, dicendo, filium ſuum Sela adhuc juniorem eſſe, itaque moras nectendo eludebat Thamaram; timebat enim ne Thamar, vel ob peccata ſua, vel ob infelicitatem ſuam, eſſet cauſa, aut certè occaſio mortis maritorum ſuorum, hoc enim Saræ uxori Tobiæ, ex ſimili ſuſpicione improperatum eſt, Tobiæ 3. verſ. 9.

Senſit hunc Judæ dolum Thamar, quæ prolem non aliunde, quàm ex ſtirpe Judæ & Abrahæ, à Deo benedicta, quærebat, cumque Sela maritum ſibi promiſſum, jam puberem & maturum, ſibi negari cerneret, mirabili ſtropha dolum Judæ eluſit, eumque in Judæ caput retorſit.

VERS. 14. ASSUMPSIT THERISTRUM) peplo ſe obvoluit, ne agnoſceretur. Erat theriſtrum velum æſtivum, inquit Suidas, ita dictum ἀπὸ τοῦ θέρους, id eſt ab æſtate & æſtu quem arcebat. Hebrææ mulieres olim (uti jam Italicæ fœminæ) peplo vel velo ſerico operiebant caput & totum corpus, uti dixi Ezech. 16. 10. idque partim honeſtatis partim ornatus (theriſtrum enim hic opponitur veſtibus viduitatis & luctus) partim æſtus arcendi gratia.

Quid theriſtrum.

SEDIT IN BIVIO ITINERIS) Hebraicè eſt, ſedit בפתח עינים *bepetach enaim*: quod Septuag. vertunt, *ſedit ad portas enan*. Verùm Nota. Hebræi bivium vocant *petach enaim*, id eſt apertionem, &, ut Chald. vertit, diviſionem duorum oculorum; quia in bivio ſolemus oculos divertere in duas partes, putà in duas ſemitas. Ita in biviis ſedent meretrices, ut utrimque tranſeuntes venentur & captent: hinc in bivio ſedit Thamar captans Judam.

VERS. 16. INGREDIENSQUE AD EAM) Judas hic peccavit ſimplici fornicatione: non enim agnoſcebat ſuam nurum: & uxor Judæ jam erat mortua, ut patet v. 12. ac proinde Judas jam erat viduus & ſolutus: Thamar verò peccavit & fornicatione, & quaſi adulterio (erat enim deſponſa Selæ filio Judæ, ut patet verſ. 11.) & inceſtu, quia agnoſcebat Judam ſuum ſocerum. Errat ergo Franc. Georgius ſectione 4. problemate 265. ubi aſſerit Thamar non peccaſſe, quia ad myſterium hoc egit. Graviùs errat problemate 267. uti & R. Moſes lib. 3. Mor. cap. 50. dum excuſant fornicationem Judæ cum Thamar hoc nomine, quòd ante legem Moſi meretricium non fuerit prohibitum, ideoque licitum. Certum enim eſt fornicationem ſimplicem eſſe peccatum contra legem naturæ ideoque eam omni tempore, etiam ante legem Moſi, fuiſſe vetitam & illicitam, uti docent S. Hieron. S. Auguſtinus lib. 22. contra Fauſtum, S. Thomas, Lyran. Abulenſis, & alii paſſim.

Judas peccavit fornicatione. Thamar etiam adulterio & inceſtu.

Error Georgii Veneti & R. Moſis

Dices, S. Chryſoſt. & Theodor. hic excuſant Thamar & Judam. Reſpondeo, Non excuſant factum, ſed facti intentionem in Thamar. quia Thamar non libidinem, ut Judas, ſed prolem intendebat. Secundò, hoc factum quodammodo excuſant, dum illud referunt ad Dei diſpoſitionem, id eſt, permiſſionem & ordinationem. Deus enim permiſit hoc peccatum, & hanc fornicationem Judæ, ut ex ea naſceretur Phares, & ex Pha-

res naſceretur Chriſtus; eam ergo ordinavit ad Chriſtum.

Sic S. Ambroſ. elevat venditionem Joſephi quaſi factam in typum venditionis Chriſti, cùm tamen conſtet eam in ſe fuiſſe gravè peccatum: Deus enim omnia peccata & mala hominum novit ordinare & dirigere ad bonum finem: unde ſemper ex malis bonum aliquod elicit.

Error R. Simeon. Frivolum ergo eſt, quod ait R. Simeon Jochai, Thamar fornicatam eſſe Dei inſtinctu, ut ea Juda Meſſiam conciperet: perinde ac Oſee Dei inſtinctu & juſſu duxit fornicariam, & ex ea procreavit filios, qui idcirco vocantur filii fornicationum.

Verùm hoc de Oſee exprimit Scriptura, nil autem tale exprimit de Thamar. Rurſum, hæc fornicaria Dei juſſu facta eſt uxor Oſee; conſtat aut Thamar non eſſe effectam uxorem Judæ, imò Judam deinceps ab ea abſtinuiſſe, ut patet verſ. 26.

Vers. 18. Et baculum] ſcipionem viatorium, quali in via uſus eſt & Jacob, cap. 32. v. 10.

Vers. 23. Habeat sibi, certe mendacii arguere nos non potest] Hebraicè eſt, *ſervet ſibi*, meum annulum, armillam, & baculum) *ne fortè ſimus in confuſionem:* ſi enim eam quæramus, & noſtra hæc ab ea repetamus, illa id indigne ferens, publicabit meam fornicationem, itaque magna me confuſione & ignominia afficiet; præſertim ſi ipſa meum annulum oſtentet. Ridebunt enim homines meam levitatem, petulantiam & turpitudinem; quòd annulum meum ſignatorium meretrici dederim; quodque illa nunc annulum poſcendo, ſibique ſervando me ita deluſerit, ut literas quas voluerit meo nomine fingere, meoque ſigillo obſignare poſſit.

Rurſum, ſi annulum repetam, illa, ut eum ſervet, jactabit me mercedem pactam ipſi non ſolviſſe. itaque fraudis & mendacii me publicè arguet, meque confundet; licet falsò: ego enim miſi ei hœdum, quem promiſi. hæc enim omnia in conciſa hac oratione Judæ, more Hebræo, ſubaudiuntur, & ſupplenda ſunt. Unde Noſter magis Judæ mentem & ſenſum quàm verba reſpiciens clarè vertit, *certè mendacii arguere nos non poteſt: ego miſi hœdum, quem promiſeram.*

Vers. 24. Producite eam, ut comburatur] Dicit hoc Judas, ait S. Thomas, quaſi accuſaturus Thamar in publico judicio, urturuſque, ut judex eam igni adjudicet. Secundò & veriſimiliùs, profert hic Judas ſententiam combuſtionis in Thamar, quaſi judex: unde ea mox executioni mandata eſt. ſequitur enim: *Quæ cùm duceretur ad pœnam.* Erat enim Judas paterfamilias, qui more priſci illius ſæculi erat judex ſuæ familiæ: aut potiùs Judas tamquam fratrum animoſiſſimus, à Jacobo patre conſtitutus erat quaſi prætor totius familiæ, quæ numeroſa erat, putà omnium Hebræorum: hi enim à tempore Abrahæ propriam habuerunt rempubl. à republ. Chananæorum diſtinctam, in qua patriarcha & princeps erat Jacob. Erant enim ipſi peregrini, à Deo ſelecti & ſegregati ab aliis populis, erantque quaſi reſpubl. ambulans, donec ſub Joſue in Chanaan ſedes fixerunt. Judas ergo quaſi prætor nurum ſuam Thamar ad rogum depopoſcit, ob certum & publicum adulterii crimen: erat enim ipſa deſponſa Selæ filio Judæ, ac ſponſalia hæc violavit per concubitum cum Juda, ideoque fuit adultera.

Adulterii pœna olim erat combuſtio. Hinc patet, adulterii pœnam priſco illo ſæculo fuiſſe mortem, eamque ignis: ſicuti paulò pòſt Deus per Moſen adulteros juſſit occidi per lapidationem, Levit. 20. v. 10. item mulieribus adulteris decrevit aquas maledictionis, quæ uterum earum diſrumperent, Num. 5. 27. Ægyptii adulteros virgis cædebant ad mille plagas; adulteras naſo truncabant, ad perenne dedecus. teſtis eſt Diodorus lib. 1. c. 6. *Adulterii pœna apud Ægyptios.*

Arabes Parthos. Apud Arabes, Parthos, aliaſque nationes, adulteris ſemper pœna capitis fuit: quod plerique Philoſophi prodidere, qui adulterium perjurio gravius crimen cenſuerunt. teſtis eſt Alexandr. ab Alex. l. 4. c. 1.

Cumanes. Cumani adulteram in foro omnibus ridendam exponebant: deinde aſino per totam urbem circumvehebant ut tota vita eſſet infamis, indeque ὀνοβάτις dicebatur, quòd aſinum equitaſſet. teſtis Plutarch. in Probl. Tenedius rex legem tulit in adulteros, ut utriuſque corpus ſecuri concideretur, ejuſque legis exemplum in filium edidit. Plato lib. 9. de Legibus, fornicantem mortis ſupplicio condemnat: adulterum impunè à viro occidi poſſe aſſerit: Solon adulterum deprehendenti, permiſit occidere, teſte Plutarcho in Solone.

Romani. In adulteros graves pœnas ſanxit Julius Cæſar, Auguſtus, Tiberius, Domitianus, Severus, & Aurelianus, qui in adulterum id excogitavit, ut duarum arborum inflexis capitibus, ac ad pedes religatis, moxque dimiſſis, intervulſos utrimque propenderet. teſtis eſt Cœlius libro c. 6. Opilius Macrinus adulteros igne cremebat, teſte Alexand. ab Alexand. ſupra.

Saxones. Saxones adhuc Pagani, adulteram cogebant ſe ſuſpendio necare, & ſuper buſtum illius incenſæ & concrematæ, adulterum ſuſpendebant. teſtis S. Bonifacius apud Guliel. Malmesbur. l. 1. ca. 64. de Anglis.

Turcæ. Quin & Mahomet, adulterum publicè fuſtigari ad centum ictus, ſanxit.

Braſilies. Braſilienſes adulteras vel occidunt, vel tamquam ſervas vendunt. teſtis Oſorius l. 2. de Geſtis Emmanuelis.

Nota. Judas ex ira hic præcipitat ſententiam: damnat enim Thamar inauditam; rurſum damnat non tantùm Thamar, ſed & fœtum ejus innocentem. Juſſit enim Thamar gravidam, cum fœtu trimeſtri jam animato, comburi; itaque fœtum tam corpore, quàm anima interfici. quod eſt contra omne jus naturæ & gentium. ita Cajet. Quòd enim aliqui ſic exponunt, *Producite eam*, ſcilicet, inquiunt, non proximè ad rogum, ſed carcerem, ut illic aſſervetur, donec pepererit, & poſtea comburatur; non ſatis cohæret cum textu, qui ſic habet: *Producite eam*, non ut incarceretur, ſed *ut comburatur*. Unde & mox ad ignem protracta fuit Thamar. Subdit enim ſtatim Moſes, dicens, *Quæ cùm duceretur ad pœnam.* nam poſt hæc Thamar demum v. 27. parit.

Vers. 26. Justior me est] Non ait ſanctior me eſt, vel caſtior; ſed juſtior: quia graviùs peccavit Thamar quàm Judas. hic enim ſola fornicatione, illa fornicatione, adulterio & inceſtu peccavit: juſtior tamen fuit, id eſt magis æquè ac juſtè egit Thamar cum Juda, quàm Judas cum Thamar. Judas enim promiſſa & pacta ſua illi non ſervavit, negando ei matrimonium Sela promiſſum; itaque provocavit & adegit eam ut hanc ſtropham ſtrueret *Cur Thamar juſtior quàm Judas?* Judæ, qua prolem, quam ex Sela ſperabat, cùm eam injuſtè impediret Judas, ab ipſo Juda peteret. cùm enim Thamar familiæ Judæ & Abrahæ jam addicta, omnino ex ea prolem cuperet, & negaretur ei ſuus Sela, alium modum ut ſui juſti voti compos fieret, non habuit, quàm ſi aſtutè, licet per ſcelus, ex ipſo Juda prolem quæreret: Thamar ergo coram Deo iniquior, ſed coram Juda juſtior extitit.

Quia non tradidi eam Sela] Subaudi, idcirco hoc fecit, ut hanc in me fabam cuderet.

Attamen ultra non cognovit eam] Manſit ergo Thamar deinceps cælebs contenta prole ſuſcepta ex Juda, inquit Theodor. nam Sela eam, hoc inceſtu paterno pollutam, non potuit, nec voluit habere conjugem ſed aliam duxit, ut patet Numer. 26. 19. ex qua varios genuit filios, & inter eos unum, qui ſtare fecit ſolem, ut dicitur 1. Paral. 4. 22. de quo ibi.

Vers. 27. Apparuerunt] Obſtetrix manu ad uterum admota, cognovit duos intus motitari & quaſi luctari, uter prior exiret.

Vers. 28. Iste egredietur prior] Hebraicè, *iſte egreſſus eſt prior*. q. d. Iſte eſt primogenitus, quia prior manum extulit: unde coccineo filo, vel funiculo eum ligabo & ſignabo, ut, ſi oriatur dubium, vel incertitudo aliqua, ſciatur ex filo quòd hic prior manum extulerit, ſitque primogenitus.

Vers. 29. Retrahente manum] Hæc omnia Deo dirigente & diſponente facta eſſe docet S. Chryſoſtomus; nimirum volebat Deus non Zaram, ſed Phares primò naſci, eſſeque primogenitum, quia ex Phares volebat naſci, Chriſtum Dominum.

Dixitque mulier] obſtetrix ægrè ferens ſe deceptam, metuens etiam ne hæc violenta colluctatio & eruptio matri aut gemellis noceret, dixit.

Quare divisa est propter te maceria?] Hebraicè eſt, *quare rupiſti ſuper te rupturam*, vel *maceriam*, id eſt, cur membranam qua operiebaris rupiſti, ut prodires

fratrem tuum? hoc eſt, cur ruptis ſecundinis prior egreſſus es, & antevertiſti fratrem tuum?

Gemelli ejuſdem ſexus eaſdem habent ſecundinas.

Gemelli enim eaſdem ſecundinas habent. Audi Fernelium lib. 7. Phyſiologiæ cap. 12. *Qui gemelli unius ſunt ſexus, iiſdem ſecundis involuti, ſimplici duntaxat membrana* (quam ἀμνίον, id eſt agninam vocant) *ſejunguntur, ſuum quiſque tamen umbilicum, propriaſque tum venas, tum arterias obtinet. Qui verò diverſi ſunt ſexus, diverſas quoque ſecundas acceperunt, eaſque prorſus diremptas.* Idem docet Rodericus à Caſtro lib. 3. de Natura mulierum c. 13. idemque per experientiam ſe comperiſſe, noſtri medici profitentur.

Nota. Hæc ſunt verba obſtetricis, ægrè ferentis, uti dixi, præceptum eſſe Zaræ à Phares exitum ex utero, & primogenituram. Nota. Pro *maceria* hebraicè eſt *phares*, id eſt ruptura, item murus, ſive ſepes (ut vertunt LXX.) quæ rumpitur. murus hic membrana, qua quaſi muro infans in utero matris cingitur & involvitur, quaque perrupta egreditur. Hæc membrana, vocatur ſecundinæ, eò quòd infantem naſcentem ſequantur, & ex utero comitantur. Hinc infans vocatus eſt Phares. id eſt

Phares eſt diviſor.

diviſio vel diviſor aut ruptor: quia prior rupit & diviſit ſecundinas, quaſi murum ſibi obſtantem, ut prior naſceretur. *Phares*, inquit S. Hieron. *ab eo quòd diviſerit membranulam ſecundinarum, diviſionis nomen accepit. unde & Phariſæi, qui ſe quaſi iuſtos à populo ſeparaverant, Phariſæi, id eſt diviſi, appellabantur.* hinc & illud, quod Baltaſari inſcriptum fuit, Daniel 5. 28. *Mane, Tekel, Phares*, id eſt, *numeratum, appenſum & diviſum eſt regnum tuum*, ac datum Perſis & Medis. ita S. Hieron.

Nota Secundò, Phares habitus fuit primogenitus Judæ, habuitque jura primogenituræ: unde ſtirps Judæ texitur per Phares: ac David, omneſque reges, & Chriſtus ipſe Judæ promiſſus Geneſ. 49. 10. ex eo per Phares prognati ſunt.

Dices, Sela, filius Judæ legitimus, ſenior fuit Phares: proximè enim poſt Her & Onan genitus eſt; ergo iis mortuis, ad eum devolutum eſt jus primogenituræ, præſertim cùm Sela filios reliquerit, qui nominantur 1. Paral. 4. 21. Reſp. Her fuiſſe primogenitum Judæ, eoque mortuo, debuiſſe Onan, & deinde Selam ducere ejus uxorem relictam Thamar, ac ex ea ſuſcitare ſemen Her fratri ſuo, ejuſque nomine cenſere primogenitum, ſcilicet vocando eum filium Her, ut dixi v. 9. Quia verò hoc non fecit Sela, ſed Judas, gignendo ex Thamar Phares, hinc Phares cenſetur primogenitus, utpote filius Thamar uxoris Her primogeniti, ac conſequenter ſuccedens in locum Her primogeniti, ex uſu & lege illius ſæculi. Hac de cauſa operosè hìc narratur generatio & nativitas Phares, ante Zaram, quia ſi Zara fuiſſet natus ante Phares, fuiſſet primogenitus Judæ; hinc in utero contendit cum Phares, ut prior naſceretur. Hìc rurſum videmus cauſam, cur Thamar tam ardenter quæſierit prolem ex Sela, & eo negato, ex Juda; quia ſcilicet cupiebat ex ſe naſci primogenitum heredem & principem nobiliſſimæ familiæ Judæ. Licet enim lex de ſuſcitando ſemine fratri demortuo, tantùm nominaret & obligaret fratres, non patres, eò quòd copula nurus cum patre, putà cum ſocero, eſſet vetita; tamen ſi pater filium ſuum negaret nurui illiberi & viduæ, illi ex lege debitum, illaque proinde jus ſuum, licet per ſcelus, repoſceret à patre, putà à ſocero, uti fecit hìc Thamar, tunc proles ex ea primò naſcens, cenſebatur primogenita: quia juris fictione & interpretatione, cenſebatur pater feciſſe, juſq; nurui, æquè ac primogenito ſuo mortuo debitum reddidiſſe per ſe, quod debuiſſet facere & reddere per filium ſuperſtitem. Cùm enim regula Juris habeat: *Quod quis facit per alium, hoc per ſe facere videtur*; multò magis, quod quis per alium facere

A tenetur, ſi per ſe faciat, reipſa feciſſe cenſendus eſt. Addunt aliqui, videri ſtirpem Selæ in poſteris defeciſſe nulla enim ejus alibi fit mentio: Phares verò ſtirps duravit uſque ad Chriſtum. Emortua ergo ſtirpe Selæ, omni jure primogenitura devoluta eſt ad ſtirpem Phares, utpote proximam. Verùm hoc incertum eſt, nec ſatisfacit. Nam jam inde ab initio, cùm adhuc ſtaret ſtirps Selæ, Aminadab qui fuit ſecundus à Phares (Phares enim genuit Eſron, hic genuit Aran, hic Aminadab) ejuſque filius Naaſon, fuerunt principes in tribu Judæ, quaſi ejus primogeniti; ut patet Numer. 1. 7.

VERS. 30.

Zara eſt oriens.

ZARA] *Zara* hebraicè idem eſt quod oriens. quia hic filius cùm prior extendiſſet manum, prior quoque oriri & naſci debebat naturaliter. Vocatus eſt, inquit S. Hieron. *Zara*, id eſt oriens, ſive quia primus apparuit, ſive quòd plurimi juſti ex eo nati. ut patet 1. Paral. c. 2. & ſeq.

Allegoricè, Zara qui prior manum protulit, eſt Judæus, qui prior legem accepit, ſed manum coccineo filo ligatam retraxit; quia conſcientiam Chriſti ſanguine pollutam, à Deo & ſalute avertit: unde ei prælatus eſt

B Phares, id eſt Gentilis populus, qui prior ad lucem fidei venit, & Deo natus eſt, rupitque maceriam inimicitiarum inter Deum & homines, per Chriſti ſanguinem. ita Rupert. & Cyrill. E contrario tamen S. Chryſoſt. Irenæus, & Theodor. per Zaram Chriſtianos Gentiles, per Phares Judæos accipiunt.

Mor. omnis nobilitas ignobile habuit principium.

Moraliter, vide hìc qualis ſit origo familiarum nobiliſſimarum, quidque ſit nobilitas. Ecce enim ex hoc inceſtu Judæ cum Thamar prognati ſunt David, Salomon, omneſque reges Judæ, ipſeque Chriſtus Dominus: hic enim à Juda per Phares & Thamar deſcendit. Nam omnes legitimi filii Judæ, vel nullos, ut Her & Onan; vel paucos & plebejos, ut Sela, poſteros habuerunt, ut liquet 1. Paral. 4. v. 21. Pari modo nullus eſt rex, aut princeps, qui ſi ſuos majores à bis mille annis repetat, inter eos non inventurus ſit multos ſpurios, multos ruſticos aut cerdones, aut his viliores.

Exempla.

quinimò permulti ex viliſſima proſapia mox ad regnum evecti ſunt. Ita Saul ab aſinis, David ab ovibus ad regnum evaſit. Jephte ex latrone factus eſt princeps, Arſa-

C ces ex latrone factus rex Parthorũ, Gyges ex paſtore factus eſt rex Lydorum, Darius Hyſtaſpis Cyri pharetrophorus fuit. Valentinianus I. Imper. patrem habuit funes torquentem. Tamberlanes ex bubulco factus eſt rex Tartarorum. Agathocles Syracuſanorum tyrannus patrem habuit figulum. Tullus Hoſtilius ex paſtore factus eſt rex Rom. Aurelianus & Diocletianus humili genere nati ſunt. Maximinus fuit opilio. Maximus Puppienus patrem habuit fabrum ferrarium. Juſtinus I. Imper. primò fuit ſubulcus; ſecundò bubulcus; tertiò faber lignarius; quartò miles, inde Imperator. Mahometes auctor mahometiſmi & Alcorani, camelarius fuit. Othomannus primus Turcarum princeps agrariis parentibus ortus eſt, cujus poſteri etiamnum Turcarum ſunt Imperatores. Sultanos Aegyptios ex gentis & regni inſtituto priùs oportebat ſervos eſſe, quàm ad eum honorem conſcenderent. Denique omnis nobilitas ignobile habuit principium: & qui in avorum nobilitate gloriantur, non in ſua, ſed in aliena virtute gloriantur. Et hoc ergo vanitas eſt. Rectè Poeta:

D

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria, nobilitas ſola eſt atque unica virtus.
Nam genus, & proavos, & quæ non fecimus ipſi,
Vix ea noſtra voco.

Et meritò Iphicrates cuidam exprobranti ignobilitatem, *Meum*, inquit, *genus à me incipit, tuum in te deſinit*. ita Plutarch. in Apophthegm. Idem ſuis æmulis reſpondit Cicero: *Ego*, ait, *meis maioribus virtute præluxi*.

CAPUT TRIGESIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Joſephi caſtitas tentatur ab hera ; ille relicta ei chlamyde fugit , ideoque per calumniam hera incarceratur.

1 IGitur Joſeph ductus eſt in Aegyptum , emitque eum Putiphar Eunuchus Pharaonis , princeps exercitus , vir Aegyptius , de manu Iſmaelitarum , à quibus perductus erat . 2. Fuitque Dominus cum eo , & erat vir in cunctis proſperè agens : habitavitque in domo domini ſui , 3. qui optimè noverat Dominum eſſe cum eo , & omnia quæ gereret , ab eo dirigi in manu illius . 4. Invenitque Joſeph gratiam coram domino ſuo , & miniſtrabat ei , à quo præpoſitus omnibus , gubernabat creditam ſibi domum , & univerſa quæ ei tradita fuerant ; 5. benedixitque Dominus domui Aegyptii propter Joſeph , & multiplicavit tam in ædibus quàm in agris cunctam ejus ſubſtantiam . 6. nec quidquam aliud noverat , niſi panem quo veſcebatur . Erat autem Joſeph pulchra facie , & decorus aſpectu . 7. Poſt multos itaque dies iniecit domina ſua oculos in Joſeph , & ait : Dormi mecum . 8. Qui nequaquam acquieſcens operi nefario , dixit ad eam : Ecce dominus meus omnibus mihi traditis , ignorat quid habeat in domo ſua ; 9. nec quidquam eſt quod non in mea ſit poteſtate , vel non tradiderit mihi , præter te , quæ uxor ejus es ; quomodo ergo poſſum hoc malum facere , & peccare in Deum meum ? 10. Hujuſcemodi verbis per ſingulos dies , & mulier moleſta erat adoleſcenti , & ille recuſabat ſtuprum . 11. Accidit autem quadam die , ut intraret Joſeph domum , & operis quippiam abſque arbitris faceret : 12. & illa apprehenſa lacinia veſtimenti ejus , diceret : Dormi mecum . Qui relicto in manu ejus pallio fugit , & egreſſus eſt foras . 13. Cumque vidiſſet mulier veſtem in manibus ſuis , & ſe eſſe contemptam , 14. vocavit ad ſe homines domus ſuæ , & ait ad eos , En introduxit virum Hebræum , ut illuderet nobis : ingreſſus eſt ad me , ut coiret mecum : cumque ego ſucclamaſſem , 15. & audiviſſet vocem meam , reliquit pallium quod tenebam , & fugit foras . 16. In argumentum ergo fidei retentum pallium oſtendit marito revertenti domum , 17. & ait : Ingreſſus eſt ad me ſervus Hebræus , quem adduxiſti ut illuderet mihi : 18. cumque audiſſet me clamare , reliquit pallium quod tenebam , & fugit foras . 19. His auditis dominus , et nimium credulus verbis coniugis , iratus eſt valdè : 20. tradiditque Joſeph in carcerem , ubi vincti regis cuſtodiebantur , & erat ibi clauſus . 21. Fuit autem Dominus cum Joſeph , & miſertus illius dedit ei gratiam in conſpectu principis carceris . 22. Qui tradidit in manu illius univerſos vinctos qui in cuſtodia tenebantur : & quidquid fiebat ſub ipſo erat . 23. Nec noverat aliquid , cunctis ei creditis : Dominus enim erat cum illo , et omnia opera ejus dirigebat ,

VERS. 1. IGITUR JOSEPH] Redit hic Moſes ad hiſtoriam Joſephi , intercíſam cap. præcedenti per hiſtoriam genealogiæ Judæ . geſta enim Joſephi & Judæ præ aliis fratribus proſequitur hìc Moſes : quia Judas & Joſeph diviſerunt primogenituram Rubeni , à qua ipſe propter inceſtum excidit , ut patebit c. 49. v. 3. & 4.

EMITQUE EUM PUTIPHAR] Tradunt Hebræi , inquit S. Hieron. Putiphar emiſſe Joſephum ob nimiam ejus pulchritudinem , in turpe miniſterium , ideoque Deo vindice virilia ei exaruiſſe , ut fieret eunuchus , eaque de cauſa electum eſſe ſacerdotem Heliopoleos : & hujus filiam eſſe Aſeneth , quam poſtea uxorem Joſeph accepit . Hanc traditionem probare videtur S. Hieron. eamque ſequitur Rupertus . Sed alii paſſim non immeritò eam habent pro fabula , à Judæis more ſuo conficta .

VERS. 2. FUITQUE DOMINUS CUM EO] eum ejuſque actiones per omnia dirigendo & proſperando , eumque omnibus amabilem & gratioſum efficiendo . ita S. Chryſoſt. Unde ſequitur : *Et erat vir* (non ætate , erat enim juvenis 17. annorum , ſed prudentia & gravitate) *in cunctis proſperè agens* . Quàm felix & fortunatus eſt , cujus actiones omnes dirigit Deus .

Nota , quòd Deum etiam in Aegypto invenit Joſeph: pius enim & ſanctus ubicumque fuerit , invenit Deum , juxta illud pſalm. 138. *Si aſcendero in cælum , tu illic es.* Vide fidelitatem Dei , qui nuſquam in adverſis ſuos derelinquit , uti facit mundus .

Vide rurſum , ut omne ſolum forti patria eſt . Stilpo à Demetrio captus Megaris , & rogatus , numquid amiſiſſet ? reſpondit : *Bellum nulla ex virtute ſpolia ducit .* Et Bias capta patria profugus : *Omnia mea* , inquit , *mecum porto* . Idem ſenſit & fecit hìc Joſeph : Addit Sanctus Chryſoſtomus hom. 62. Joſeph in tot tantiſque ſuis calamitatibus non cecidiſſe animo , nec diffiſum eſſe ſuo ſomnio , & Dei de ſui exaltatione promiſſo , multò minùs putaſſe ſe à Deo eſſe derelictum ; ſed *omnia* , inquit , *tulit fortiter & mansuetè* , ſperans à Deo meliorem ſortem , nec dubitans ſe hac via exaltatum iri . *Hic enim mos eſt Deo* , inquit , *ut non liberet à tentationibus & periculis viros virtute claros , ſed in ipſis ſuam declaret virtutem , ut tentationes ipſæ eis fiant occaſio lætitiæ magnæ . Propter hoc & B. David ; In tribulatione dilataſti mihi* ; non ait , Liberaſti , ſed *dilataſti mihi* , id eſt me . Audi S. Ambroſ. libr. de Joſeph cap. 4. *Servile* , ait , *eſt omne peccatum , libera innocentia . Quomodo autem non ille & ſervus , qui ſubditus eſt libidini ? ſuſcipit omnes metus , incidit ſomnis ſingulorum : ut unius cupiditate potiatur , fit ſervus omnium* . Et mox : *Nonne videtur tibi iſte in ſervitute dominari , ille autem in libertate ſervire ? ſerviebat Joſeph , regnabat Pharao : beatior hujus ſervitus , quàm regnum illius . Denique tota Aegyptus collapſa eſſet fame , niſi regnum ſuum ſervili conſilio ſubdidiſſet . Habent igitur unde glorientur originales ſervuli : ſerviuit & Ioſeph , habent quod imitentur , ut diſcant conditionem ſe mutare poſſe , non mores ; eſſe & in vernulis libertatem & in ſervitute conſtantiam .*

NEC QUIDQUAM ALIUD NOVERAT NISI PANEM QUO VESCEBATUR] non Putiphar , ſed Joſeph , inquit Hieron. Prado in Ezech. c. 19. pag. 239. q. d. Joſeph nil omnino ex tam locupleti ſubſtantia , ſibi à domino ſuo credita , uſurpabat aut vindicabat , præter neceſſariam vitę annonam : ut cognoſcere hìc idem ſit quod ſibi vindicare , pro ſuo agnoſcere , ſibi aſcribere ; quaſi Joſeph hìc laudetur à rara quadam continentia , ſive abſtinentia . VERS. 6.

Verùm , quia v. 23. idem dicitur , non de Joſeph , ſed de cuſtode carceris , quòd ſcilicet nihil de ſuis noſſet , ſed omnia crediđiſſet Joſepho: hinc meliùs hìc quoq; eamdem pha-

Digitized by Google

phraſin eodem modo accipiemus. q. d. Putiphar ita omnia ſua credebat Joſepho, ut de iis nihil inquireret, nihil cognoſceret, nullius rei curam gereret, niſi tantùm ut accumberet menſæ, & frueretur eis quæ Joſeph curabat & procurabat. ita Philo & S. Ambroſius.

VERS. 7. POST MULTOS DIES] anno circiter undecimo captivitatis, & ſervitutis ſuæ in Aegypto, cùm jam eſſet 27. annorum. nam anno ætatis ſuæ 17. Joſeph ductus eſt in Aegyptum, & anno 30. liberatus eſt è carcere, in quo triennium fuerat propter hanc calumniam heræ ſuæ, uti oſtendam cap. 40. 4. conjectus eſt ergo in carcerem anno ætatis ſuæ 27.

Oculi ſunt in amore duces.

INIECIT DOMINA SUA OCULOS SUOS IN JOSEPH] Nimirum, oculi ſunt in amore duces. Qui vult ergo caſtus eſſe, imitetur Job dicentem cap. 31. *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.* Rurſum diſcant hìc, ait S. Ambroſius, juvenes cavere oculos feminarum, adamantur enim etiam ii qui nolunt amari.

VERS. 9. QUOMODO ERGO POSSUM HOC MALUM FACERE?] ut hero meo in me ita propenſo, tam ingratus, B infidus & injuſtus ſim?

ET PECCARE IN DEUM MEUM] quem, ut ubique præſentem, intueor & revereor, quem ut patrem amo, & vindicem timeo.

Tribus vinculis pii conſtringuntur, ne peccent. Primum eſt, reverentia Dei.

Piè notat hìc Perer, tria eſſe vincula, quibus viri ſancti fortiſſimè ſe conſtrictos ſentiunt, ne poſſint Deum offendere. Primum eſt reverentia divinæ majeſtatis, ubique præſentis, & cuncta cernentis. Sancti enim viri ſemper in conſpectu Dei ambulantes, videntur ſibi non poſſe non omnia caſtè ſanctèque facere, ideoque ne præſens numen ulla re offendant, ab iis omnibus quæ ei diſplicent, religioſiſſimè cavent. Contrà faciunt impii, de quibus dicitur pſal. 9. *Non eſt Deus in conſpectu eius, inquinatæ ſunt viæ illius in omni tempore, auferuntur iudicia tua a facie eius.* Tales fuerunt ſenes illi Suſannæ inſidiantes, de quibus dicitur Daniel. 13. 9. *Everterunt ſenſum ſuum, & declinaverunt oculos ſuos, ut non viderent cœlum, neque recordarentur iudiciorum iuſtorum.*

Secundum eſt, memoria beneficiorũ Dei.

Secundum eſt, recordatio benevolentiæ ac beneficentiæ Dei erga ſe. Et hoc eſt quod ait Dominus Oſee 11. C *In funiculis Adam* (id eſt iis quibus trahi ſolent homines, putà amore & beneficiis) *traham eos, in vinculis charitatis.* Quis non reputet impoſsibile ſibi eſſe in Deum peccare, ſi ſeriò conſideret Dei in ſe tot & tanta beneficia, præterita præſentia & futura, quæ ei promiſit? & Deum eſſe eum, in quo vivimus, movemur & ſumus, cujus beneficium eſt, quidquid boni in corpore animoque habemus? Denique ſi conſideret, Deum in ſe eſſe optimum, pulcherrimum, ſuaviſſimum, ſummè amabilem, talemque ſe nobis exhibere nunc, & magis exhibiturum in cælo, ſi conſtanter ei adhæreamus. Vide S. Auguſt. ſerm. 83. de Tempore, ubi de Joſepho hoc noſtro loquens, ex S. Ambroſio auream hanc affert ſententiam. *Amator Dei, dilectiſſimi, amore mulieris non vincitur, caſtum animum incitans adoleſcentia non permovet, nec diligentis auctoritas, magnus planè vir, qui venditus ſervire tunc neſcivit, adamatus non redamavit, rogatus nõ acquievit, apprehenſus aufugit.*

Tertium timor iudicii divini.

Tertium vinculum eſt timor Dei, conceptus ex conſideratione ſeveriſsimi judicii & vindictæ, quam Deus tum in hac vita ſæpè, tum certiſsimè & rigidiſsimè exercebit D in die judicii, ubi nullum peccatum, etiam minimum relinquet impunitum. unde David pſal. 118. *Confige,* inquit, *timore tuo carnes meas: a iudiciis enim tuis timui.*

S. Baſilii exhortatio ad fugam peccati.

Hinc S. Baſil. in illud pſalm. 33. *Venite filii, audite me, timorem Domini docebo vos: Cùm te,* inquit, *appetitus invaſerit peccandi, velim cogites horribile illud Chriſti tribunal, in quo præſidebit iudex in excelſo throno: aſtabit autem omnis eius creatura, ad glorioſum eius conſpectum contremiſcens: adducendi etiam nos ſumus ſinguli, eorum quæ in vita geſſimus rationem reddituri: mox illis qui mala perpetrarunt, terribiles quidam & deformes aſſiſtent angeli, igneos vultus præ ſe ferentes, atque ignem ſpirantes in homines, ſcilicet impios. Adhæc cogita profundum barathrum, & inextricabiles tenebras, & ignem carentem ſplendore, urendique vim habentem, ſed privatum lumine: deinde vermium genus, venenum immittens, & carnem vorans, inexplebiliter eſuriens, neque unquam ſaturitatem ſentiens, atque intolerabiles dolores corroſione ipſa infligens. Denique quod omnium* A *graviſſimum eſt, opprobrium illud, & confuſionem ſempiternam. Hæc time, & hoc timore quaſi freno, animam a peccatorum concupiſcentia reprime.* ita S. Baſil.

Exempla malentium mori quam peccare. Suſannæ, Pauli.

Joſephum caſtum imitata eſt caſta Suſanna, dum ad ſcelus ſollicitata dixit: *Anguſtiæ mihi ſunt undique; ſed melius eſt mihi abſque opere incidere in manus veſtras, quàm peccare in conſpectu Domini.* Ita Sancti omnes uſque ad mortem reſtiterunt peccato. Paulus Rom. 8. *Quis nos ſeparabit a charitate Chriſti? tribulatio, an anguſtia,* &c. *Certus ſum, quia neque mors, neque vita,* &c.

Ambroſii.

Ruffinus dixit Theodoſio Imp. ſe curaturum ut Ambroſius vincula ei iniecta laxaret. cui Theodoſius: *Novi ego conſtantiam Ambroſii, & quòd nullo regiæ maieſtatis terrore Dei legem tranſgredietur.*

S. Chryſoſt.

Eudoxiæ Imp. minitanti S. Chryſoſtomo dixerunt ſui: *Fruſtra illum hominem terres; nihil ille niſi peccatum timet.*

S. Ludovic.

S. Ludovicus Franciæ Rex, puer à Blancha matre didicit *potius mortem oppetere, quam in peccatum lethale conſentire.*

Tobiæ.

Tobias filio ſuo: *Cave ne aliquando peccato conſentias: multa bona habebis, ſi timueris Deum.*

Edmundi.

S. Edmundus Cantuarienſis ArB chiepiſcopus: *Mallem inſilire in rogum ardentiſſimum, quam peccatum ullum ſciens admittere in Deum.* Sapiens: *Tanquam a facie colubri fuge peccatum.*

Anſelmi.

S. Anſelmus: *Si hinc peccati horrorem, inde inferni dolorem corporaliter cernerem, & neceſſariò uni eorum immergi deberem, priùs infernum quam peccatum appeterem.* ita Machabæi, ita Martyres tormenta prætulerunt peccato.

Gentiliũ, Ariſtotel. Senecæ,

Audi & Gentiles Ariſtotel. 3. Ethic. *Melius eſt mori, quam facere aliquid contra bonum virtutis.* Seneca: *Etſi ſcirem homines ignoraturos, & Deum ignoſciturum, tamen peccare nollem, ob peccati turpitudinem.* Quid enim eſt peccatum? eſt cadaver, eſt lepra, eſt cloaca fœtidiſſima: eſt monſtrum naturæ rationalis: eſt offenſa & læſio divinæ majeſtatis: eſt reatus ignis æterni; eſt deicidium, eſt chriſticidium.

Papiniani

Papinianus Juriſconſ. licet Gentilis, mori maluit, quàm parricidium Caracallæ Imp. qui occiderat fratrem Getam, defendere. teſtis eſt Spartianus in Caracalla.

Democlis.

Democles puer in balneo, ut ſtuprum Demetrii regis evaderet, in aquam ferventem inſiliit: ne ſe pollueret, maluit ille mori. teſtis Plutarch. in vita Demetrii.

VERS. 10. *Conſtantia invicta Ioſephi.*

C HUIUSCEMODI VERBIS PER SINGULOS DIES LOQUEBATUR] Nota hìc invictam Joſephi conſtantiam. nam etiam ingentes arbores magnis crebriſque perculſæ ictibus concidunt; etiam duriſsima ſaxa guttis minutiſsimis aſsiduè cadentibus excavantur: quanto magis homo magnitudine & aſsiduitate tentationum ſuperabilis eſt, cujus caro non eſt ænea, ut inquit Job, nec fortitudo ejus, eſt fortitudo lapidum. Joſeph tamen non ceſsit, nec humanæ naturæ infirmitati, nec juvenilis ætatis in libidinem proclivitati, non aſsiduæ ſollicitationi heræ ſuæ, non opibus & promiſsis, quæ illa offerebat, non minis & periculis graviſsimis, quibus ſe, ſi facinus recuſaret, exponebat. Diſce hìc nullam tentationem, quantacumque ea ſit, eſſe inſuperabilem, teque inexcuſabilem fore ſi ab ea te ſuperare ſinas, cùm omnem, æquè ac Joſeph per Dei gratiam ſuperare poſsis & debeas; præſertim ſi jugiter memor ſis æternitatis & æternæ gloriæ vel gehennæ, certa pro æternitate.

STUPRUM] adulterium.

VERS. 12. LACINIA] ora, vel extremitate pallii. Addit Joſephus, illam finxiſſe morbum, & ſollicitaſſe Joſephum D in die feſto ſolemni, quo familia domo aberat. Sed videtur Joſephus hæc, uti & alia, de ſuo addere præter veritatem. ſi enim ita eſt, quomodo ergo mulier v. 13. elapſo Joſeph exclamavit, & evocavit domeſticos?

Cur fugit Ioſeph? Prima cauſa. Secunda.

FUGIT] Potuiſſet Joſeph, utpote juvenis in florenti ætate robuſtus, feminæ hoc pallium ſuum per vim extorquere, ſed noluit: idque Primò, ex reverentia, ne quam vim heræ ſuæ inferret. Secundò, quia præſentiſsimum remedium contra tentationes libidinis eſt, non colluctatio, ſed fuga. Unde Apoſtolus ait: *Fugite fornicationem.* Vide de fuga hac, deque cavenda familiaritate mulierum, S. Auguſt. ſerm. 250. de Temp. ubi inter cetera ſic ait: *Ioſeph ut impudicam dominam poſſet evadere fugit: ergo contra libidinis impetum apprehende fugam ſi vis obtinere victoriam, nec tibi verecundum ſit fugere, ſi caſtitatis palmam deſideras obtinere. Inter omnia certamina Chriſtianorũ, ſola duriora ſunt prælia caſtitatis, ubi quotidiana eſt pugna & rara victoria: hic ergo Chriſtianis quotidiana martyria de-*

eſſe non poſſunt: Si enim caſtitas, & veritas, & juſtitia eſt Chriſtus, ſi & ille qui eis inſidiatur perſecutor eſt; ille qui & in aliis defendere, & in ſe cuſtodire voluerit, Martyr erit. Rectè ergo S. Bernard. in Sent. brevior. *Parcitas*, ait, *in ubertate, largitas in paupertate, caſtitas in juventute, martyrium eſt ſine ſanguine.*

Tertia; Mulieris tactus contagioſus eſt. Tertiò, fugit Joſeph, ne vel mulierem tangeret, vel ab ea tangeretur: quia vel ipſe mulieris tactus quaſi contagioſus & venenatus, eſt viro fugiendus, non minùs quàm rabidiſſimi canis morſus inquit S. Hieron. lib. 1. contra Jovin.

Duplex ſcutum caſtitatis. Primum. Secundum. Nota hic, imitare & apprehende cum Joſepho duplex ſcutum caſtitatis. Primum eſt, præſentis Dei memoria, amor & timor; ſi nimirum cogites tum Dei præſentiam, Dei judicium, Dei vindictam & infernum; tum Dei bonitatem, pulchritudinem & delicias, quæ omnem corporum pulchritudinem & voluptatem in immenſum ſuperat, de quo dixi v. 9. Secundum eſt, fuga occaſionum & tentationum, ac præſertim mulierum. Sic enim fugit Joſeph relicta chlamyde.

Sed quid ſi fugere non liceat? Audi quid fecerit S. Euphraſia Martyr, quæ ad proſtibulum damnata, quòd idolis ſacrificare nollet, cùm ab improbo juvene invaderetur, hac arte eum eludens, & pudori ſuo conſuluit, & martyrium aſſecuta eſt. Si, inquit, mihi parcas, docebo te pharmacum, quo perunctus in prœliis nullo telo, vel ferro lædi poteris. Ille promiſit, ſi ejus rei fidem faceret. tum illa: In me, inquit, cape experimentum; atque cera cum oleo commiſta mungens collum. Feri, inquit, illud quàm potes validiſſimè. Fecit juvenis & uno ictu ei caput reſecuit. In hoc ſtratagemate æquè calliditatem virginis atque conſtantiam admiraberis. teſtis eſt Niceph. lib. 7. hiſt. cap. 13. Non enim erat ei tunc aliud remedium ſervandæ caſtitatis, niſi hæc pia fraus, ad quam eam coegit juvenis inhians ejus pudori, quem ut ſervaret mori maluit; unde juſtè juvenem decepit: qui proinde necis ejus auctor cenſeri debet, tum phyſicè, tum moraliter. ipſa ergo Martyr eſt, non ſui homicida.

Quinque heroicæ virtutes Joſephi. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Nota Secundò cum Ruperto, virtutes heroicas Joſephi: Primò, temperantiam & continentiam, quia juvenis 27. annorum exiſtens, iſque formoſus, & à domina ſua pollicentem ampla ſecretò amatus & rogatus, non redamavit, ſed conſtans in ſua caſtitate ſtetit. Secundò, juſtitiam & fidelitatem: quia heri ſui thorum exhorruit. Tertiò, prudentiam: quia apprehenſus aufugit. Quartò, fortitudinem: quia furias inſanæ amaſiæ, carceres, mortemque ipſam non timuit, & præ ſua caſtitate contempſit. Quintò, conſtantiam: quia quotidie ab hera interpellatus, quaſi adamas reſtitit & conſtitit.

Joſeph in igne illæſus. Hinc S. Chryſoſt. ait, magis ſe mirari factum Joſephi, quàm, tres pueros Hebræos in fornace Babylonia illæſos permanſiſſe. Sicut enim illi, ſic & Joſephus in mediis ignibus illæſus, non aduſtus, ſed purior, integrior, robuſtior & clarior effulſit: ut meritò Joſepho acclamari poſſit, quod S. Dominico (non fundatori Ordinis, ſed alteri ex eodem Ordine) in ſimili tentatione victori acclamarunt dæmones: *Viciſti, viciſti: quia in igne fuiſti & non arſiſti.* Hinc & S. Ambroſ. miratur Joſephum ita dominantem concupiſcentiæ rebuſque omnibus. Audi eum lib. de Joſeph c. 5. *Magnus*, ait, *vir Joſeph, qui venditus ſervile tamen neſcivit ingenium, adamatus non redamavit, rogatus non acquievit. apprehenſus aufugit. Qui cùm ab uxore domini ſui conveniretur, teneri veſte potuit: animo capi non potuit; ac ne ipſa quidem verba diu paſſus eſt: contagium enim judicavit ſi diutiùs moraretur, ne per manus adulteræ libidinis incentiva tranſirent. Itaque veſtem exuit, crimen excuſſit. Ille dominus fuit, qui amantis non excepit faces, qui lenocinantis vincula non ſenſit, quem nulla mortis formido perterruit, qui maluit liber criminis mori; quàm criminoſæ potentiæ eligere conſortium.* Et S. Gregor. hom. 15. in Ezech. *Conamur*, ait, *carnis illecebram vincere? Joſeph ad memoriam redeat, qui tentante ſe domina ſtuduit carnis continentiam etiam cum vitæ periculo cuſtodire. Unde factum eſt, ut, quia membra ſua bene noverat regere, regendæ quoque omni Ægypto præeſſet.*

Joſeph fuit Chriſtus. Allegor. Joſeph, inquit Rupertus, eſt Chriſtus, mulier Ægyptia eſt Synagoga, quæ carnaliter Meſſiam adamat, expectans ejus regnum terrenum & carnale; ſed Chriſtus relicto ei pallio, id eſt, cæremoniis legis, fugit ad Gentes, à quibus in ſpiritu & veritate adoratur.

Symbolicè Joſeph eſt princeps. Symbolicè, Philo, Joſeph, inquit, eſt princeps, ſive rex: Putiphar herus, eſt populus, penes quem eſt ipſum jus regni: uxor eſt concupiſcentia & libido, quo populus ſæpe ducitur: huic conſtanter reſiſtit Joſeph, id eſt verus princeps, ſi ſincerè publicum bonum amet & tueatur.

Sic tropologicè, herus eſt ratio, uxor eſt concupiſcentia. huic reſiſtit Joſeph, id eſt ſpiritus continens & conſtans.

Vers. 13. Cùmque vidiſſet mulier] Nota hic ingenium veriatile, impudentiam & improbitatem mulieris, nimirum, *Aut amat, aut odit mulier*, nihil eſt tertium. Secundò, ejuſdem nequitiam, audaciam, & dolos, quibus in Joſephum ſuum crimen intorquet. Tertiò, ejuſdem furias, quibus illi antea adamato necem parat, nimirum,

—— mulier ſæviſſima tunc eſt,
Cùm ſtimulos odio pudor admovet.

Vers. 19. Nimium credulus) Non enim Joſepho locum dedit ſe purgandi. nec de facto inquiſivit: ſed ſtatim damnavit innocentem. Secundò, non advertit homo zelotypus, hanc ipſam veſtem indicium eſſe violentiæ à muliere profectæ, & innocentiæ ac reverentiæ Joſephi. nam ſi ipſe (ut ſapienter ait Philo) vim dominæ voluiſſet inferre. facilè veſtem ſuam utpote femina robuſtior, ſervaſſet: imò & feminæ extorſiſſet.

Vers. 20. Tradiditque Joſeph in carcerem) *Humiliaverunt*, inquit David pſalm. 104. *in compedibus pedes eius, ferrum pertranſiit animam eius*: ſed paulò pòſt, Deo dirigente, factus eſt Joſeph ſicut inter vinctos liber, imò princeps. Conſolatur, inquit Joſephus, ſe in carcere Joſeph; cogitans potentiorem eſſe Deum iis qui ſe vincirent. Deo enim ſe; ſuamque innocentiam curæ eſſe ſciebat, nec dubitabat quin Deus eum ex his vinculis cum gloria, vel præſenti, vel futura eriperet. unde *libens*, inquit S. Ambroſ. *pro caſtitate ſubibat hoc carceris mortiſque martyrium.* *Joſeph Martyr.* Erat enim Joſeph, utpote ob adulterii calumniam incarceratus, in certo martyrii mortiſque periculo.

Joſeph fuit typus Chriſti, & Joſephi ſponſi B. Virginis. Allegoricè, Joſeph eſt Chriſtus, qui innocens à Juda & Judæis traditus, compactuſque eſt in carcerem mortis, ſed inter mortuos quaſi liber à Deo Patre effectus, omnium vinctorum, adeoque inferni poteſtatem & imperium accepit. ita Proſper & Rupertus. Audi S. Ambroſ. libr. de Joſeph. cap. 6. *Conſidera nunc*, ait, *illum verum Hebræum* (Chriſtum) *illum non ſomnii, ſed veritatis & præclaræ viſionis interpretem, qui de divinitatis, illa plenitudine, de ubertate cæleſtis gratiæ in hunc corporeum carcerem venerat; quem non potuit ſæculi huius illecebra mutare*, &c. *poſtremò adulterina quadam Synagogæ manu, veſte corporis apprehenſus carnem exuit, liber mortis aſcendit. Calumniata eſt meretrix, ubi eum cernere non potuit; quem carcer non terruit, non inferna tenuerunt; quin etiam quò veluti puniendus deſcenderat, inde alios liberavit; ubi ipſi ſtringebantur mortis vinculis; ibi laxavit ipſe vincula mortuorum.*

Rurſum Joſeph, hic noſter patriarcha ſua caſtimonia, innocentia, patientia, gratia adumbravit Joſephum ſponſum B. Virginis, cujus dignitas & ſanctitas præ aliis plerìſque Sanctis, vel ex eo colligi poteſt, quòd Chriſti & Virginis nutritius fuerit, quodque Chriſti pater dictus ſit & creditus. Nam, ut ait S. Bernard. homil. 2. ſuper Miſſus eſt: *Ille Joſeph fraterna ex invidia venditus & ductus in Ægyptum, Chriſti venditionem præfiguravit; iſte Joſeph Herodianam invidiam fugiens Chriſtum in Ægyptum portavit. Ille domino ſuo fidem ſervans, dominæ noluit commiſceri; iſte Dominam ſuam, Domini ſui matrem, virginem agnoſcens, & ipſe continens, fideliter cuſtodivit. Illi data intelligentia in myſteriis ſomniorum; iſti datum eſt conſcium fieri atque participem cæleſtium ſacramentorum. Ille frumenta ſervavit, non ſibi, ſed omni populo; iſte panem vivum è cælo ſervandum accepit, tam ſibi, quàm toti mundo.*

Vers. 23. Nec noverat aliquid) non Joſeph, ſed cuſtos carceris, qui vinctos, omniaque in carcere Joſepho crediderat. vide dicta verſ. 6. Eleganter S. Chryſoſt. (vel quiſquis eſt auctor: ſtylus enim Latinum redolet auctorem) hom. de Joſeph vendito to. 5. *Intrat*, ait, *Joſeph ſanctiſſimus cuſtodiam, viſitator magis quàm reus; proviſor, non ſocius; medicus, non ægrotus. Adeò fit cunctorum præpoſitus, fit in reorum ſolatium procurator. Gaude innocentia & exulta: Gaude inquam, quia ubique illæſa es, ubique ſecura. Si tentaris proficis, ſi humiliaris erigeris, ſi pugnas vincis, ſi occideris coronaris. Tu in ſervitute libera es, in periculo tuta, id cuſtodia læta. Te poten-*

tes

Digitized by Google

tes honorant, ſuſcipiunt principes, magnates exquirunt. Tibi boni parent, mali invident, zelant æmuli, inimici ſuccumbunt. Nec umquam poteris victrix non eſſe, etiamſi inter homines tibi juſtus iudex defuerit.

CAPVT QUADRAGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ioſeph pincernæ & piſtori ſomnia explicat; explicationem probat eventus.

1. HIs ita geſtis, accidit ut peccarent duo eunuchi, pincerna regis Ægypti, & piſtor, domi-
no ſuo. 2. Iratuſque contra eos Pharao (nam alter pincernis præerat, alter piſtoribus,)
3. miſit eos in carcerem principis militum, in quo erat vinctus & Ioſeph. 4. At cuſtos carceris
tradidit eos Ioſeph, qui & miniſtrabat eis. Aliquantulum temporis fluxerat, & illi in cuſtodia
tenebantur. 5. Videruntque ambo ſomnium nocte una juxta interpretationem congruam ſibi: 6.
ad quos cùm introiſſet Ioſeph manè, & vidiſſet eos triſtes, 7. ſciſcitatus eſt eos dicens: Cur tri-
ſtior eſt hodie ſolito facies veſtra? 8. Qui reſponderunt: Somnium vidimus, & non eſt qui inter-
pretetur nobis. Dixitque ad eos Ioſeph: Numquid non Dei eſt interpretatio? referte mihi quid
videritis. 9. Narravit prior, præpoſitus pincernarum, ſomnium ſuum: Videbam coram me vi-
tem, 10. in qua erant tres propagines, creſcere paulatim in gemmas, & poſt flores uvas ma-
tureſcere: 11. calicemque Pharaonis in manu mea: tuli ergo uvas, & expreſſi in calicem quem
tenebam, & tradidi poculum Pharaoni. 12. Reſpondit Ioſeph: Hæc eſt interpretatio ſomnii:
Tres propagines, tres adhuc dies ſunt: 13. poſt quos recordabitur Pharao miniſterii tui, & reſti-
tuet te in gradum priſtinum: dabiſque ei calicem juxta officium tuum ſicut antè facere conſueve-
ras. 14. Tantùm memento mei, cùm benè tibi fuerit, & facias mecum miſericordiam: ut ſugge-
ras Pharaoni ut educat me de iſto carcere. 15. quia furto ſublatus ſum de terra Hebræorum, &
hic innocens in lacum miſſus ſum. 16. Videns piſtorum magiſter quòd prudenter ſomnium diſſol-
viſſet, ait. Et ego vidi ſomnium, quòd tria caniſtra farinæ haberem ſuper caput meum. 17. &
in uno caniſtro quod erat excelſius, portare me omnes cibos qui fiunt arte piſtoria, aveſque co-
medere ex eo. 18. Reſpondit Ioſeph: Hæc eſt interpretatio ſomnii: Tria caniſtra, tres adhuc
dies ſunt: 19. poſt quos, auferet Pharao caput tuum, ac ſuſpendet te in cruce, & lacera-
bunt volucres carnes tuas. 20. Exinde dies tertius natalitius Pharaonis erat: qui faciens grande
convivium pueris ſuis, recordatus eſt inter epula magiſtri pincernarum & piſtorum
principis. 21. Reſtituitque alterum in locum ſuum, ut porrigeret ei poculum. 22. alterum
ſuſpendit in patibulo, ut coniectoris veritas probaretur. 23. Et tamen ſuccedentibus proſperis præ-
poſitus pincernarum oblitus eſt interpretis ſui.

VERS. 1. DVO EUNUCHI] duo regii miniſtri & præfecti; ei enim reipſa non eſſent eunuchi. vide c. 39. v. 1.

VERS. 2. NAM ALTER] q. d. Iratus eſt eis Pharao, quia eorum, utpote præfectorum, peccatum ſubditis poterat eſſe ſcandalo & pravo exemplo. Hebræa non habent τὸ *nam*.

VERS. 3. PRINCIPIS MILITUM] Putipharis, qui fuerat herus Ioſephi c. 39. v. 20.

VINCTOS] captivus: jam enim vinculis erat liber, ut patet cap. præced. v. 22.

VERS. 4. ALIQUANTULUM TEMPORIS] putà annus unus, hoc enim ſignificat hebraic. ימים *iamim*, id eſt dies in plorali, ut benè probat Franc. Ribera in Amos 4. num. 8. Poſt hunc annum ſomniorum Joſeph adhuc biennio, ut patet c. ſeq. v. 1. fuit in carcere. triennalem ergo paſſus eſt carcerem. In hoc quoque fuit Joſeph typus Chriſti. ſicut enim Joſeph poſt triennium carceris, evectus eſt ad principatum; ita Chriſtus poſt tres dies paſſionis & mortis, glorioſius reſurrexit. Idem triduum Chriſti reſurgentis ſignificatur per tres dies reſtitutionis pincernæ Pharaonis v. 13. ita ex Iſidoro Lipomanus.

Triennalis carcer Ioſephi ſignificat triduum paſſionis Chriſti.

VERS. 8. NUMQUID NON DEI EST INTERPRETATIO?] q. d. Deus per me vobis interpretabitur veſtrum ſomnium; mihi ergo illud enarrate: cumque illud ita, ut interpretatus fuero reipſa evenire videritis, tunc ſcitote me non vanum coniectorem, ſed verum ex Dei munere, ſomniorum eſſe interpretem, ac conſequenter me verum eſſe, veri Dei cultorem, & amicum: nec enim Deus aliis hæc ſua arcana revelat.

An liceat divinare ex ſomniis. Somnia triplicia ſunt.

Quæres, an ex ſomniis liceat divinare de futuris? Nota. Triplicia ſunt ſomnia: quædam enim proveniunt à Deo: quædam à dæmone: quædam à natura. Rurſum tertia hæc quæ a natura oriuntur, bipartita ſunt: quædam enim oriuntur ex diurna cogitatione, vel ardenti erga rem aliquam affectu. Hinc ſicuti

Navita de ventis, de tobus narrat arator:

ita & de iiſdem ſomniat. Sunt enim ſomnia ex diurna cogitatione, quaſi in fidibus ceſſantis impulſus extremæ quædam motiones, quæ ex impulſu reſultant, eoq; ceſſante adhuc aliquamdiu perdurant, uti ait Gregor. Nyſſenus tract. de Opificio hominis cap. 31. Quædam verò ſomnia naturalia oriuntur ex temperamento & humore prædominante. Sic enim bilioſi ſomniant cædes, verbera & ignes: phlegmatici ſomniant aquas, voragines, ſuffocationes, & à rebus noxiis tardam fugam; hæc enim parit lentum phlegma: ſanguinei ſomniant de muſica, de conviviis, de pratis, de avibus, de volatu: melancholici ſomniant de rebus atris & triſtibus, de morte, de ſepulchris, de æthiopibus & dæmonibus.

Dico Primò, ex ſomniis naturalibus licet divinare naturaliter, id eſt coniectare, de hominis temperamento, ſanitate, affectu, & morbis imminentibus. ita Hippocrates & Galenus libros ſcripſerunt de præſagiis ſumendis ab inſomniis. Et ratio eſt, quia effectus naturaliter indicant ſuam cauſam: ſomnia autem hæc ſunt effectus certi temperamenti, & certi humoris in corpore prædominantis.

Licet ex ſomnis divinare de hominis temperamento: & ex ſomniis à Deo immiſſis, ei cui ea Deus revelet.

Dico Secundò, ex ſomniis à Deo, vel angelo immiſſis divinare licet; ſed ei tantùm, qui eorum ſignificationem à Deo, vel angelo accepit. ita Joſeph hic, & Daniel c. 4. & 5. ex ſomniis divinant.

Dico Tertiò, reliqua ſomnia, & ex iis divinationes, vel diabolica ſunt, vel ſuperſtitioſa, vel vana, fallacia & futilia: unde divinatio ex hiſce ſomniis prohibita eſt, Deuter. 18.10.

Nota. Quia ſomnia divina rara ſunt, & vix à dæmoniacis aut vanis dignoſci poſſunt; hinc tutiſſimum eſt ſomnia quælibet contemnere, niſi Deus aliud revelet; hoc autem revelare ſolet partim illuminando ipſos ſomniantes, ut ſciant ſomnium ſibi eſſe à Deo immiſſum, eoſque extimulando ut ſomnii interpretatione indagent & inquirant, uti fecit his eunuchis, item Nabuchodonoſori, Daniel 5. & Pharaoni hic c. 41. partim interpretationem ſomniorum ſuis amicis, viriſque ſanctis ſuggerendo, uti eam hìc ſuggeſſit Joſepho, & Danieli c. 4. & 5.

Quomodo Deus revelet ſomnia ſua.

Vi-

Digitized by Google

Vide Conimbricenſ. in lib. Ariſtot. de Divinat. per ſomn.

RESPONDIT JOSEPH: HÆC EST INTERPRETATIO SOMNII) Vidit hic pincerna per ſomnium ſymbolicè ſibi ſuum ſtatum, puta pincernatum, reſtituis, ut hoc ipſo Deus ſignificaret ſtatus, dignitates quin & vitam, omneſque res humanas tantùm eſſe ſomnium, omneſque hominum ſpes tantùm eſſe ſomnia vigilantium, uti ajebat Plato. hæc docet interpres Joſeph; id eſt vir ſapiens & prudens, inquit Philo; ideoque actiones ſuas, reſque omnes ex præſcriptio virtutis dirigit.

Spes mortalium ſunt ſomnia vigilantium.

TRES PROPAGINES) tres palmites vitis.

TRES ADHUC DIES SUNT) *Sunt*, id eſt ſignificant. Sicut enim imaginis eſſe eſt repræſentare; ita ſomnii, ſymboli, ſive viſionis propheticæ eſſe, eſt adumbrare & ſignificare res abſentes aut futuras. ita S. Auguſt.

VERS. 15. DE TERRA HEBRÆORUM) de terra Chanaan, in qua Jacob ejuſque filii Hebræi habitabant.

VERS. 16. QUOD PRUDENTER (quòd appoſitè, congruè, veriſimiliter) SOMNIUM EXPOSUISSET) necdum enim conſtabat de expoſitionis veritate, quæ poſtea ipſo eventu comprobata eſt v. 21.

VERS. 17. OMNES CIBOS QUI FIUNT ARTE PISTORIA) ac conſequenter placentas, artocreas, paſtaſque carnium, ad quas aves carnivoræ advolabant, eaſque laniabant & devorabant. ita Joſephus. Portendebant enim hæ carnes & aves, carnes ſomniantis pari modo ab avibus in cruce laniandas & devorandas eſſe.

VERS. 19. POST QUOS) inchoatos: nam ipſo tertio die ſuſpenſus eſt piſtor, & hoc portendebant aves ex tertio caniſtro carnes lacerantes & comedentes, ita Ioſephus.

AUFERET CAPUT TUUM) non per gladium te decollando, ut vult Philo; ſed per laqueum te ſuſpendendo, itaque te caputque tuum necando. unde ſequitur: *Ac ſuſpendet te*. qui enim vitam homini aufert, hic aufert & caput: quia in capite maximè vivit & viget homo, quæ vita & vigor tam capiti, quàm homini, per laqueum & mortem, æquè ac per gladium aufert.

A ET LACERABUNT VOLUCRES CARNES TUAS Hinc patet, corpora ſuſpenſorum etiam tunc, uti & nunc, in patibulo fuiſſe relicta, ut ibi vel computreſcerent, vel à ſole & ventis ſiccarentur & tabeſcerent, vel ab avibus lacerarentur. unde illud:

Non feci furtum; non paſces in cruce corvos.

Judæis verò juſſum eſt Deuter. 21. v. 23. ſuſpenſos eadem die deponere & ſepelire.

Tropologicè, Proſper & Rupertus: hi duo eunuchi, inquiunt, quorum alter ſuo ſtatui reſtitutus, alter ſuſpenſus eſt, ſignificant duos ordines hominum, putà electorum ex gratia & reproborum ſive damnandorum ex juſtitia. Rurſum, Ioſeph inter duos eunuchos, eſt Chriſtus inter duos latrones crucifixus, uni promittens cælum, alteri infernum relinquens. Chriſtus enim aperuit quia prophetias implevit: tum quia prophetias implevit: tum quia arcana Dei conſilia, judicia, & promiſſa hominibus reſeravit: tum quia ſenſum dedit Apoſtolis ut intelligerent prophetias, totamque ſacram Scripturam. *Tropolog.*

UT CONJECTORIS VERITAS PROBARETUR) Vers. 22.

B Vocula *ut*, hic non finem à Pharaone intentum, ut patet, ſed eventum, ſive conſecutionem ſignificat. q. d. Itaque evenit, ut Ioſephi divinatio, ſomniorumque interpretatio vera ſit inventa, ipſoque eventu comprobata.

Similis fuit divinatio S. Athanaſii, qui Alexandriam ingreſſus, cùm cornix in aere volitans crocitaret, rogatus à Gentilibus per ſcomma, quid cornix diceret, reſpondit, *Cras inſonat. ſignificat autem, cras, quo feſtum celebratis, vobis luctuoſum fore.* ita evenit. teſtis eſt Niceph. lib. 9. c. 35. Sic & Chriſtianus ille rogatus à Iuliano Apoſtata per ſarcaſmum, quid facit Galilæus faber veſter? reſpondit: *Loculum tibi parat*, putà feretrum. & verè: nam paulò pòſt telo non hominis, ſed Chriſti occiſus eſt Iulianus. Pari modo Iſaacius eremita Valenti Imp. Arriano contra Gothos pergenti. cladem & mortem prædixit, teſte Nicephoro l. 11. c. 50.

CAPVT QVADRAGESIMVMPRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IOſeph ſomnium ſeptem vaccarum & ſpicarum Pharaoni explicat de ſeptennio fertilitatis & ſterilitatis futuræ. hinc v. 40. à rege perficitur Aegypto: & v. 46. ſua providentia ab Aegypto depellit ſeptennem famem.

1. POſt duos annos vidit Pharao ſomnium. Putabat ſe ſtare ſuper fluvium: 2. de quo aſcendebant ſeptem boves, pulchræ & craſſæ nimis: & paſcebantur in locis paluſtribus. 3. Aliæ quoque ſeptem emergebant de flumine, fœdæ confectæque macie: & paſcebantur in ipſa amnis ripa in locis virentibus: 4. devoraveruntq; eas, quarum mira ſpecies & habitudo corporum erat. Expergefactus Pharao. 5. rurſum dormivit, & vidit alterum ſomnium: Septem ſpicæ pullulabant in culmo uno plenæ atque formoſæ: 6. aliæ quoque totidem ſpicæ tenues & percuſſæ uredine oriebantur, 7. devorantes omnem priorum pulchritudinem. Evigilans Pharao poſt quietem, 8. & facto manè, pavore perterritus, miſit ad omnes conjectores Ægypti, cunctoſque ſapientes: & accerſitis narravit ſomnium, nec erat qui interpretaretur. 9. Tunc demum reminiſcens pincernarum magiſter, ait: Confiteor peccatum meum. 10. Iratus rex ſervis ſuis, me & magiſtrum piſtorum retrudi juſſit in carcerem principis militum: 11. ubi una nocte uterque vidimus ſomnium præſagum futurorum. 12. Erat ibi puer Hebræus, ejuſdem ducis militum famulus: cui narrantes ſomnia. 13. audivimus quidquid poſtea rei probavit eventus. ego enim redditus ſum officio meo: & ille ſuſpenſus eſt in cruce. 14. Protinus ad regis imperium eductum de carcere Joſeph totonderunt; ac veſte mutata obtulerunt ei. 15. Cui ille ait: Vidi ſomnia, nec eſt qui ediſſerat: quæ audivi te ſapientiſſimè conjicere. 16. Reſpondit Joſeph: Abſque me Deus reſpondebit proſpera Pharaoni. 17. Narravit ergo Pharao quod viderat Putabam me ſtare ſuper ripam fluminis. 18. & ſeptem boves ad amnem conſcendere pulchras nimis, & obeſis carnibus: quæ in paſtu paludis virecta carpebant. 19. & ecce, has ſequabantur aliæ ſeptem boves in tantum deformes & macilentæ, ut numquam tales in terra Ægypti viderim: 20. quæ devoratis & conſumptis prioribus. 21. nullum ſaturitatis dedere veſtigium: ſed ſimili macie & ſqualore torpebant. Evigilans, rurſus ſopore depreſſus, 22. vidi ſomnium: ſeptem ſpicæ pullulabant in culmo uno plenæ atque pulcherrimæ. 23. Aliæ quoque ſeptem tenues & percuſſæ uredine, oriebantur è ſtipula: 24. quæ priorum pulchritudinem devoraverunt. Narravi conjectoribus ſomnium, & nemo eſt qui ediſſerat. 25. Reſpondit Joſeph: Somnium regis unum eſt: quæ facturus eſt Deus, oſtendit Pharaoni. 26. Septem boves pulchræ & ſeptem ſpicæ plenæ: ſeptem ubertatis anni ſunt: eamdemque vim ſomnii comprehendunt. 27. Septem quoque boves tenues atque macilentæ, quæ aſcenderunt poſt eas, & ſeptem ſpicæ tenues, & vento urente percuſſæ: ſeptem anni venturæ ſunt famis. 28. Qui hoc ordine complebuntur: 29. Ecce ſeptem anni venient fertilitatis magnæ in univerſa terra Aegypti:

30. quos

30. quos ſequentur ſeptem anni alii tantæ ſterilitatis, ut oblivioni tradatur cuncta retrò abundan-
tia: conſumptura eſt enim fames omnem terram, 31. & ubertatis magnitudinem perditura eſt ino-
piæ magnitudo. 32. Quòd autem vidiſti ſecundò ad eamdem rem pertinens ſomnium: firmitatis indi-
cium eſt, eò quòd fiat ſermo Dei, & velociùs impleatur. 33. Nunc ergo provideat rex virum ſapien-
tem & induſtrium, & præficiat eum terræ Ægypti: 34. qui conſtituat præpoſitos per cunctas regio-
nes: & quintam partem fructuum per ſeptem annos fertilitatis, 35. qui jam nunc futuri ſunt, con-
greget in horrea: & omne frumentum ſub Pharaonis poteſtate condatur, ſerveturque in urbibus.
36. Et præparetur futuræ ſeptem annorum fami, quæ oppreſſura eſt Ægyptum, & non conſumetur
terra inopia. 37. Placuit Pharaoni conſilium & cunctis miniſtris ejus: 38. locutuſque eſt ad eos:
Num invenire poterimus talem virum, qui ſpiritu Dei plenus ſit? 39. Dixit ergo ad Ioſeph: Quia
oſtendit tibi Deus omnia quæ locutus es, numquid ſapientiorem & conſimilem tui invenire potero?
40. Tu eris ſuper domum meam, & ad tui oris imperium cunctus populus obediet: uno tantum re-
gni ſolio te præcedam. 41. Dixitque rurſus Pharao ad Ioſeph: Ecce, conſtitui te ſuper univerſam
terram Ægypti. 42. Tulitque annulum de manu ſua, & dedit eum in manu ejus: veſtivitque eum
ſtola byſſina, & collo torquem auream circumpoſuit. 43. Fecitque eum aſcendere ſuper currum
ſuum ſecundum clamante præcone, ut omnes coram eo genu flecterent, & præpoſitum eſſe ſcirent
univerſæ terræ Ægypti. 44. Dixit quoque rex ad Ioſeph: Ego ſum Pharao: abſque tuo imperio non
movebit quiſquam manum aut pedem in omni terra Ægypti. 45. Vertitque nomen ejus, & vocavit
eum lingua Ægyptiaca Salvatorem mundi. Deditque illi uxorem Aſeneth filiam Putiphare ſacerdo-
tis Heliopoleos. Egreſſus eſt itaque Ioſeph ad terram Ægypti 46. (triginta autem annorum erat quan-
do ſtetit in conſpectu regis Pharaonis) & circuivit omnes regiones Ægypti. 47. Venitque fertilitas
ſeptem annorum: & in manipulos redactæ ſegetes congregatæ ſunt in horrea Ægypti. 48. Omnis et-
iam frugum abundantia in ſingulis urbibus condita eſt. 49. tantaque fuit abundantia tritici, ut are-
næ maris coæquaretur, & copia menſuram excederet. 50. Nati ſunt autem Ioſeph filii duo antequam
veniret fames: quos peperit ei Aſeneth filia Putiphare ſacerdotis Heliopoleos. 51. Vocavitque nomen
primogeniti, Manaſſes, dicens: Oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum, & domus pa-
tris mei. 52. Nomen quoque ſecundi appellavit Ephraim, dicens: Creſcere me fecit Deus in terra
paupertatis meæ. 53. Igitur tranſactis ſeptem ubertatis annis, qui fuerant in Ægypto: 54. cœperunt
venire ſeptem anni inopiæ: quos prædixerat Ioſeph: & in univerſo orbe fames prævaluit, in cuncta
autem terra Ægypti panis erat. 55. Qua eſuriente clamavit populus ad Pharaonem, alimenta pe-
tens, quibus ille reſpondit: Ite ad Ioſeph: & quidquid ipſe vobis dixerit facite. 56. Creſcebat au-
tem quotidie fames in omni terra, aperuitque Ioſeph univerſa horrea, & vendebat Ægyptiis: nam
& illos oppreſſerat fames. 57. Omneſque provinciæ veniebant in Ægyptum, ut emerent eſcas, &
malum inopiæ temperarent.

VERS. 1. POST DUOS ANNOS] à liberatione principis pincernarum cùm is antè cum Joſepho per annum fuiſſet in carcere, uti oſtendi c. 40. 4. Hinc patet, Joſephum per triennium fuiſſe in carcere, idque Dei nutu. tum ut leves quaſdam ejus culpas, quibus nec viri ſancti carent, expiaret. ita S. Auguſt. ſerm. 82. de Tempore. tum ut ejus patientiam & virtutem exerceret & augeret: tum ut typus eſſet Chriſti, qui triduo fuit in paſſione & morte.

Addit ibidem S. Auguſt. rem miram, ſed notandam, ſcilicet Joſephum punitum fuiſſe biennali carcere, eò quòd plus confiſus fuerit homini quàm Deo, dum in pincernarum magiſtro poſuit ſpem ſuæ liberationis, ideoque Deum feciſſe, ut is per biennium ejus oblivisceretur, q. d. *Ego tibi oſtendo, ut magis à me quàm ab homine debeas auxilium poſtulare*. Subtilis hic eſt oculus S. Auguſt. ſubtilior eſt Dei.

Nili inundatio fœcundat Ægyptū. VIDIT PHARAO SOMNIUM: PUTABAT SE STARE SUPER FLUVIUM] ſuper ripam Nili. Nota. In Ægypto fertilitas oritur ex inundatione Nili (vix enim pluit in Ægypto) qui turbidus & pinguis agros oblimando, itaque eos quaſi ſtercorando, impinguat & fœcundat. unde quo magis, altiùs & longiùs exundat Nilus, eo major eſt fertilitas in Ægypto. Hinc ex altitudine inundationis Nili, præſciunt certò Ægyptii, quanta illo anno futura ſit fertilitas. Audi Plinium lib. 5. c. 9. *Ad ſpatus*, inquit, *duodecim cubitis* (in altum exundantis Nili) *famem ſentit: in tredecim etiamnum eſurit: quatuordecim cubiti hilaritatem afferunt, quindecim ſecuritatem, ſedecim delicias*. Hac de cauſa vidit Pharao macras boves paſci in ripa Nili: hæ enim portendebant exiguam Nili inundationem: ac conſequenter exigua fore paſcua, eaque tantùm ferè in vicinia Nili. è contrario vidit Pharao; pingues boves paſci in remotis à Nilo paludibus: quia hæ portendebant fertilitatem per totam Ægyptum. *Hinc boves viſæ paſci in ripa Nili.*

VERS. 2. DEVORAVERUNTQUE EAS] Boves maciæ comederunt boves pingues & ſaginatas.

QUARUM MIRA SPECIES, ET CORPORUM HABITUDO ERAT] quæ erant eleganti forma, craſſitie & A pinguedine. ita Hebræa. Portentum hoc ſignificabat, ſeptem annos ſterilitatis abſumpturos omnem annonam præcedentium ſeptem annorum fertilitatis, ut patet verſ. 30. Solerter S. Ambroſ. ex ſeptem bobus craſſis ſeptem macras ſecuturas, id eſt ex abundantia & laſcivia famem naſcituram conjectat, lib. de Joſeph. c. 7. *Etſi*, inquit, *non ego Joſeph, clamabam tamen vaccas illas pingues non ſolùm laſciviam, ſed etiam incuriam divinæ ſignificare reverentiæ. De perfidis enim dictum eſt: Tauri pingues obſ. derunt me. Et de Judæorum populo ſcriptum eſt: Impinguatus, & incraſſatus, & dilatatus eſt, & dereliquit Deum factorem ſuum. Et ideo ſomnium illud redundantiæ ſæcularis perpetuum eſſe non poſſe; ſed fore tempus quo his fames dura ſuccederet*.

VERS. 5. *Symbolum vaccarum & ſpicarum explicatur* SEPTEM SPICÆ) Nota fertilitatem & ſterilitatem hic duobus ſomniis portendi & præſignificari: uno ſpicarum, altero vaccarum; idque appoſitè, quia fertilitas maximè conſiſtit in his duobus, ſcilicet in frumento & animalibus. Bona enim agricolatio & terræ cultura (quam denotant craſſæ boves, inquit Joſephus) & boni ſeminis temeotis (quam denotant ſpicæ pulchræ & plenæ) duæ ſunt cauſæ plenæ & adæquatæ fertilitatis. ita Abu- B lenſis.

VERS. 6. URENTE) vento urente. Euro deſiccante.

VERS. 9. CONFITEOR PECCATUM MEUM) ingratitudinis & oblivionis quo meum vatem Joſephum, qui mihi hæc fauſta prædixit, in carcere reliqui & oblivioni tradidi.

Alii accipiunt peccatum ejus priſcum, ante biennium in regem admiſſum, ob quod ab eodem in carcerem conjectus fuerat, ut hac confeſſione peccati ſui pincerna quaſi aduletur regi, ejuſque clementiam in ſe malè meritum commendet & deprædicet.

VERS. 12. PUER) juvenis 28. annorum: tot enim erat tunc Joſeph.

VERS. 14. EDUCTUM DE CARCERE JOSEPH TOTONDERUNT, AC VESTE MUTATA OBTULERUNT EI) Nota hic tonſum fuiſſe Joſeph, & mutaſſe veſtes, quia veteres rei in carcere comam & barbam creſcere ſinebant, quaſi lugentes & ſqualentes, uti de Milone ait Plutarchus.

Digitized by Google

chus. Abſoluti verò & liberati comam & barbam deponebant, veſteſque mutabant, in ſignum lætitiæ & felicis ſortis ac fortunæ.

Vers. 16. ABSQUE ME DEUS RESPONDEBIT PROSPERA PHARAONI) Putabant Pharao (quod & putavit Juſtinus hiſtoricus l. 36.) Joſeph naturali ſagacitate interpretari ſomnia, de quali ait Cicero: *Qui bene conijcit, tu vatem optimum perhibeto*. Amolitur à ſe hanc opinionem Joſeph, omnemque ſuam divinationem & præſcientiam, non ſibi nec ſuæ ſolertiæ, ſed Deo Deique revelationi attribuit, ut eum agnoſcat & colat Pharao. unde Chaldæus vertit, *non ex ſapientia mea, ſed à facie Domini reſpondebitur pax Pharaoni*; & Symmachus, *non ego, ſed Deus reſpondebit proſpera Pharaoni*; & Vatablus, *alius eſt præter me, qui interpretabitur ſomnium, nempe Deus, qui proſpera Pharaoni interpretabitur*.

Vers. 25. UNUM EST) ſignificatione: quia unam eamdemque rem utrumque ſomnium & ſymbolum, tam ſpicarum, quàm vaccarum, ſignificat: nam, ut dixi v. 5. duplex eſt cauſa fertilitatis, ſcilicet agricolatio, quæ fit per vaccas & boves, & ſeminatio, quæ fit per ſemen ſpicarum. è contrario defectus culturæ & ſeminis, duplex eſt & adæquata cauſa ſterilitatis: priorem vaccæ macræ, poſteriorem ſpicæ tenues & graciles ſignificant.

Vers. 26. EAMDEMQUE VIM SOMNII COMPREHENDUNT) *Vim*, id eſt ſenſum & ſignificationem. q. d. Idem ſignificant ſeptem vaccæ pingues, & ſeptem ſpicæ plenæ.

Vers. 29. SEPTEM ANNI VENIENT FERTILITATIS) Continuatæ, invicemque ſuccedens ſeptennis fertilitas & ſterilitas, non aſtrorum aut naturæ vi, ſed Dei, Nilum ſeptennio priori laxantis, poſteriori retinentis, opera effecta eſt. unde nec ab aſtrologis, ſed à ſolo Deo præcognoſci & prædici potuit, ut patet v. 16.

Vers. 30. CONSUMPTURA EST ENIM FAMES OMNEM TERRAM Ægypti & vicinarum regionum.

Vers. 32. FIRMITATIS INDICIUM EST) q. d. Poſterius ſomnium confirmat prius, quod erat de eadem re. Simul hæc iteratio ſomnii ſignificat rem ſomnio ſignificatam mox reipſa adimplendam eſſe, uti ſequitur.

Vers. 34. & 35. QUINTAM PARTEM FRUCTUUM, &c. CONGEREt IN HORREA) ſcilicet, publica regis, per ſingulas urbes diviſa & diſtributa. Nam alii privati divites, pro ſe quiſque proprium frumentum recondere potuerunt: unde non omnes primis ſaltem annis ſterilitatis, ſenſerunt famem; in fame etiam parcius vivitur. Suffecit ergo quinta pars fructuum ſeptennii fertilitatis, recondita in horrea regis, ad publicam pauperum & plebejorum famem, & ſecuta eſt, levandam. Fuit enim tanta fertilitate, copia frumenti maxima, & quaſi innumera, ut patet v. 49. Denique in fame aliquæ etiam ſegetes, præſertim juxta Nilum, natæ ſunt, ſed paucæ, quæ proinde ferè pro nihilo reputantur; adeò ut idcirco dicatur c. 45. v. 6. *nec arari, nec meti potuiſſe*. Omnes ergo Ægyptii hoc ſeptennio fertilitatis, juſſu regis compulſi ſunt, quintam partem frugum ſuarum vendere regi, ſervandam in ſeptennium ſterilitatis; aut certè, ut vult Toſtatus, durante iſto ſeptennio fertilitatis, vetuit rex frumentum Ægypto efferri & exteris vendi: cumque ingens eſſet frumenti copia, alii quintam partem frugum ſuarum vendebant, eamque Joſephus regi coemebat.

Vers. 35. ET OMNE FRUMENTUM SUB PHARAONIS POTESTATE CONDATUR) Frumentum intellige, non trituratum, nec excuſſum, ſed ſuis ſpicis inhærens, ut patet v. 47. idque Primò, ut hac ratione ſimul jumentis recondatur ſuum pabulum, putà ſtramina & paleæ. Secundò, ut ipſum frumentum hac ratione meliùs conſervetur in ſuo tegmine & culmis: debet enim aſſervari in ſeptem annos, ita nimirum, ut quod primo anno fertilitatis reconditum fuit, & diſpenſetur & comedatur poſt ſeptennium, primo anno ſterilitatis; quod ſecundo anno fertilitatis reconditum fuit, comedatur ſecundo anno ſterilitatis; quod tertio, tertio, & ita deinceps. Sic enim frumenta facilè incorrupta per ſeptennium ſervari potuerunt. ita Philo.

Vers. 40. OMNE FRUMENTUM) quintæ illius partis jam dictæ, quæ ſola aſſervanda erat.

Oſculari eſt revereri & obedire. AD TUI ORIS IMPERIUM CUNCTUS POPULUS OBEDIET) Hebraicè eſt, *omnis populus ad os tuum oſculabitur*, id eſt oris tui præceptum exoſculabitur, & veneratur, eique ſtatim ſe ſubdet, & libenter obediet. Sic pſal. 2. verſ. 12. pro *Apprehendite diſciplinam*, hebraicè eſt, *oſculamini filium*; id eſt, Meſſiam Dei filium veneramini, eumque reverenter, amanter & obedienter excipite, ac ſi illum exoſcularemini.

Secundò, Vatabl. vertit, *ad tuum imperium cunctus populus cibum capiet*, vel, *armabitur*. q. d. Conſtituo te ſecundum à me principem Aegypti tempore pacis & belli, ut ſis dux militiæ. Verùm Hebræum פקי *iſſac*, propriè ſignificat oſculari: prior ergo ſenſus genuinus eſt. Unde Chaldæus vertit, *ad verbum tuum gubernabitur omnis populus meus*. Septuag. habent ut Noſter, *obediet*. Addit Pſaltes pſalm. 104. v. 22. quòd Pharao *conſtituit eum* (Joſephum) *dominum domus ſuæ*, &c. *ut erudiret principes eius ſicut ſemetipſum, & ſenes eius prudentiam doceret*. Ex quo loco patet, quòd Aegyptii, qualis fuit Triſmegiſtus, ſuam ſapientiam & prudentiam hauſerint à Joſepho & Hebræis. id magis patebit Exodi 21. in fine.

Vide hìc ut ſapientia & virtus evehant ac nobilitent Joſephum. Verè dixit Urbanus Pontif. cuidam exprobranti generis humilitatem: *Magni viri non naſcuntur, ſed virtute fiunt*. & Maximilianus Imper. cuidam diviti offerenti multa aureorum millia, ut nobilis deſignaretur: *Ditare*, ait, *te poſſum, ſed nobilitare non niſi te propria virtus poteſt*. *Nobilitat non genus, ſed virtus.*

Vers. 42. TOLLITQUE ANNULUM DE MANU SUA] Annulus ergo hic ſignatorius erat, quem rex tradidit Joſepho, ut nomine ſuo quæ vellet decerneret & obſignaret. Annulum geſtat rex, tum ad ſignaturam, tum ad deſponſationem; eo enim ſibi quaſi deſpondet rempubl. inquit Philo. *Rex annulo deſpondet rempubl.*

TORQUEM AUREAM] Torquis, inquit Philo, ſymbolicè datur regibus à populo, quaſi ei dicat populus: Dono tibi torquem quaſi ornamentum in probitate & proſperitate: ſed quaſi vinculum & catenam, qua vincieris in improbitate & adverſitate.

Ruſum, notat Philo & Rupertus, quatuor hìc regis inſignia & ornamenta priſco illo ſæculo, quæ rex Joſepho communicavit. Joſeph enim Primò, pro compedibus carceris, à rege auream catenam accepit. Secundò, pro ſervili vinculo annuloque ferreo, regium accepit annulum. Tertiò, pro habitu ſordido, indutus eſt ſtola byſſina. Quartò, pro antri ſqualore, adeptus eſt amplum imperii currum. Hæc quatuor allegoricè Chriſto reſurgenti applicat Rupertus. *Quatuor olim regis inſignia.*

Myſticè S. Ambroſ. lib. de Joſeph: *Quid ſibi vult*, ait, *annulus digito inſertus, niſi ut intelligamus pontificatum eius fidei eſſe delatum, ut alios ipſe ſignaret? Quid ſtola, quæ eſt amictus ſapientiæ, niſi tributum ei ab illo rege cæleſti prudentiæ principatum? Torques aureus intellectum bonum videtur exprimere. Currus ſignificat faſtigium ſublime meritorum*. Vide hìc in Joſepho, quomodo gloriam præcedat humilitas, & quàm verum ſit illud axioma Chriſti: *Qui ſe humiliat exaltabitur*, nimirum, poſt nubila Phœbus, & poſt tenebras lux. Audi Sapientiam c. 10. v. 13. *Hæc* (ſapientia) *venditum iuſtum* (Joſephum) *non dereliquit, ſed à peccatoribus liberavit eum, deſcenditque cum illo in foveam* (in ciſternam, in quam projectus eſt à fratribus) *& in vinculis non dereliquit eum, donec afferret illi ſceptrum regni & potentiam, adverſus eos qui eum deprimebant, & mendaces oſtendit qui maculaverunt illum, & dedit illi claritatem æternam*. Meritò ergo Joſepho hoc detur emblema: *Patiens innocentia ingens gloria*. Præclarè dixit S. Aegidius comes S. Franciſci. *Licet lapides & ſaxa de cælo plueret Dominus, non nocebunt nobis, ſi tales fuerimus, quales nos ille requirit*. Et S. Chryſ. hom. 63. *Vide*, ait, *quomodo captivus* (Joſeph) *repentè conſtituitur rex totius Aegypti: vidiſti quantum ſit ferre cum gratiarum actione tentationes? propterea & Paulus dicebat Rom. 5. Afflictio patientiam operatur, patientia probationem, probatio ſpem: ſpes non pudefacit. Vide igitur. Afflictiones patienter tulit, patientia probatum eum fecit, probatus factus in magna ſpe agebat, ſpes non pudefecit*. Et inferiùs: *Sicut negotiatores qui pecuniae colligere volunt, non aliter poſſunt augere ſuas opes, niſi multa pericula terra marique ſuſtinuerint. Neceſſe eſt enim ut ferant latronum & piratarum inſidias; attamen omnia magna alacritate ſuſcipiunt, & ob expectationem lucri vix ſentiunt amara quæ ferunt. Sic & nos cogitantes divitias & ſpirituales merces, quas nobis hìc colligere licet, oportet gaudere & exultare, & non contemplari quæ videntur, ſed quæ non videntur*. *Gloriam præcedit humilitas.*

Con-

Vers. 43. CURRUM SUUM SECUNDUM] quo ſecundus à rege vehi ſolebat. Ita Lipoman. Perer. & alii unde Vatabl. vertit, *currum ſecundi*, ſcilicet viri, id eſt currum, quo is qui ſecundus erat à rege, vehi ſolebat. Hoc ergo curru Joſeph declaratus & effectus eſt alter à Pharaone, uti ſcilicet honore & dignitate illi eſſet proximus. Vide hic, ut Joſeph proſperis non inſoleſcat, ſicut adverſis fractus non fuit. Verè enim S. Auguſt. in Sent. ſent. 246, *Eum nulla infelicitas frangit, quem nulla felicitas corrumpit*, & è converſo.

CLAMANTE PRÆCONE UT OMNES CORAM EO GENUFLECTERENT] Hebr. eſt. Clamante præcone אברך *abrech*, quod Aquila, Elias in Tilbi, & Noſter hic vertunt, *flecte genu*, ut *abrech* ſit imperativus *biphil* à radice ברך *berech*, id eſt genu, quaſi *aleph* ponatur pro *he*, *aleph* enim & *he* ſunt gutturales vicinæ & commutabiles. aut potiùs *abrech* eſt Ægyptium, non Hebræum: præco enim Ægyptius Ægyptiis, utique Ægyptiacè, inclamabat *abrech*, id eſt flecte genu, uti dixi. S. Hieron. in Traditionibus in Geneſ. explicat *abrech*, quaſi ſit idem, quod *tener pater*; *ab* enim hebraicè patrem, *rac* tenerum ſignificat. Aliter quoque Chaldæus, *Clamabant*, inquit, *abrech id eſt, hic eſt pater regis: rec* enim Ægyptiis idem eſt quod rex, ait Lipom. Hinc & Targumæus ita vertit, *clamabant, Vivat pater regis, qui eſt princeps in ſapientia, & tener in annis.* Philo libr. de Joſeph, miratur ſubitam metamorphoſin, qua una die ab imo in ſummum eſt evectus. *Quis*, ait, *exſpectaſſet intra unum diem è ſervo dominum, è vincto præſtantiſſimum omnium, è carceris vicario proregem fieri, & regiam inhabitare pro carcere, & ex ignominia extrema in ſupremum honoris culmen aſcendere?*

Abrech quid? Prima ſententia & vera.

Secunda.

Vers. 44. EGO SUM PHARAO: ABSQUE TUO IMPERIO NON MOVEBIT QUISQUAM MANUM] q. d. Ego quaſi rex tibi promitto & juro, quod omnes meos ita tibi ſubditos efficiam, ut nemo tuis juſſis audeat obſiſtere, imò tuo iniuſſu via pedem aut manum audeat movere. Eſt hyperbole.

Reges Ægypti vocati ſunt Pharaones, à primo Pharaone. ſicut iidem poſt Alexandrum Magnum vocati ſunt Ptolomæi, à Ptolomæo Lagi, qui poſt Alexandrum primus fuit rex Ægypti.

Unde Pharaones dicti.

Vers. 45. VOCAVIT EUM LINGUA ÆGYPTIACA, SALVATOREM MUNDI] eo quod orbem ab imminentis famis exitio liberaſſet. Vides hic Joſeph eſſe typum Chriſti, Salvatoris mundi. Nota pro *ſalvatorem mundi*, hebraicè eſt, צפנת פענח *tſophnat paneach*, quod corruptè in LXX. legitur, *ψονθομφανήχ*. Putant aliqui Hebræam eſſe vocem, & ſignificare *revelatorem arcanorum*, puta ſomniorum. ita Joſephus, Philo, Chaldæus, Theodor. S. Chryſoſt. & Rabbini. Verùm magis credendum S. Hieronymo, qui diu habitavit in Judæa, dicenti, hanc vocem non eſſe Hebræam, ſed Ægyptiam, ut quid enim Pharao Ægyptius, in Ægypto Joſepho, non Ægyptium, ſed Hebræum nomen imponeret? Ergo *tſophnat paneach* ægyptiacè ſignificat *ſalvatorem mundi*. unde licet τὸ *lingua Ægyptiaca*, non ſit in Hebræo, prudenter tamen recteque ab Interprete noſtro explicationis cauſa additum eſt.

Joſeph ſalvator mundi typus Chriſti.

Jam confer omnes hos honores cum his quæ priùs paſſus fuit Joſeph, & videbis nihil eum paſſum eſſe, quod non (ut notat Rupert.) inſigniter ipſi remuneratum ſit. nam Primò, pro odio fratrum, acquiſivit gratiam regis & principum ejus. Secundò, pro exilio adeptus eſt exaltationem. Tertiò, pro labore manuum in ſervitio, accepit annulum aureum. Quartò, pro pallio, quod illi adultera detraxerat, amictus eſt ſtola byſſina. Quintò, pro compedibus, cinctus fuit torque aurea. Sextò, pro eo quòd vinctis miniſtraverat, nunc princeps conſtituitur. Septimò, pro carceris humilitate, ſedet ſuper currum regium. Octavò, pro eo quòd contemptus fuit, nunc ab omnibus honoratur genuflexione. Nonò, pro nomine ſervi, accipit nomen regium, vocaturque Salvator mundi. Decimò, pro contempta adultera & turpi voluptate, accipit uxorem prænobilem. Si ita Deus ſuorum labores & ærumnas remuneratur in hac vita, quid faciet in futura? nimirum, *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum.*

Allegoricè, Joſeph, id eſt Chriſtum, exaltavit Pater dicens: *Hic eſt filius meus dilectus.* Stola byſſina eſt gloria corporis, qua veſtitur ejus innocentia. Annulum dedit: quia ipſum ſignavit Pater. Torquis aurea ſignificat dotes glorioſas corporis. Poſuit eum ſuper currum: quia omnia dedit ei in manus. Anteceſſit præco Johannes Baptiſta. Præpoſuit eum toti Aegypto, id eſt mundo. Dedit ei judicium, & nomen, Salvator mundi, ac ſponſam Eccleſiam.

DEDITQUE ILLI UXOREM ASENETH, FILIAM PUTIPHARÆ] Putant Hebræi, Hieron. Rupertus, Abulenſis, hunc Putipharem eumdem eſſe cum primo hero Joſephi, qui pariter Putiphar eſt dictus, uti dixi cap. 39. v. 1. Sed verius eſt, hunc ab illo diverſum eſſe: hic enim ſacerdos erat, ille princeps militiæ; hic Heliopoli, ille Memphi in regia degebat. ita S. Auguſt. Chryſoſt. Lyr. Lipoman. Oleaſter, Pererius.

Duplex Putiphar.

HELIOPOLEOS] Dicta eſt Heliopolis, id eſt urbs ſolis, à cultu ſolis. Græcè à Septuag. vocatur *On*, & à Ptolomæo *Onion*.

Heliopolis eſt urbs ſolis.

TRIGINTA AUTEM ANNORUM ERAT, QUANDO STETIT IN CONSPECTU REGIS] Nota, hunc numerum conſignat Scriptura. Primò, ob chronologiam. Secundò, ut ſciamus Joſephum 14 annos ſerviſſe, ſcilicet ab anno 16. uſque ad 30. Tertiò, ut videamus Deum abundè labores & ærumnas Joſephi compenſaſſe: nam calamitas ejus duravit tantùm 14. annis; principatus verò & proſperitas ejuſdem duravit annos 80. ſcilicet ab anno 30. ad 110. quo mortuus eſt. Quartò, ut ſciamus Joſephum virtute ſuperaſſe annos: nam juvenis tanta paſſus eſt, tanta geſſit. ita S. Chryſoſt. Quintò, ut ſciamus hanc ætatem maturam eſſe, aptamque ad regendum, & docendum. Sic David factus eſt rex anno 30. Ezechiel prophetare cœpit anno 30. Johannes Baptiſta & Chriſtus prædicare cœperunt anno 30.

Vers. 46. *Anno 30 Joſeph factus eſt princeps. cur annus 30. conſignetur. Cauſa Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta.*

Nota pro chronologia. Joſeph 30. erat annorum, cùm factus eſt princeps Aegypti: mox ſecuta eſt fertilitas ſeptem annorum: inde biennium ſterilitatis & famis, cùm ad eum venerunt fratres & pater. venerunt ergo anno nono ab ejus principatu: pater autem tunc erat 130. annorum, ut patet c. 47. v. 9. Joſeph verò erat tunc 39. annorum, ut patet ex dictis.

Chronologia vitæ Joſephi aptata annis Jacobi.

Hinc ſequitur Primò, Joſeph natum eſſe anno Jacobi 91. deme enim 39. annos vitæ Joſeph à 130. Jacobi, habebis 91.

Sequitur Secundò, Jacob fugientem Eſau, ex Chanaan veniſſe in Meſopotamiam, anno ætatis ſuæ 77. & inde regreſſum eſſe in Chanaan, anno 97. nam Joſeph natus eſt anno Jacobi 91. & natus eſt anno 14. poſtquam venerat Jacob in Meſopotamiam, ut oſtendi Geneſ. 30. Poſt genitum autem Joſeph, manſit Jacob in Meſopotamia ſex alios annos, ſerviens pro gregibus Laban, ita ut anno 20 ab adventu ſuo inde regreſſus ſit in Chanaan, Geneſ. 31. Venit ergo Jacob in Meſopotamiam anno ætatis ſuæ 77. inde verò poſt 20. annos regreſſus eſt in Chanaan, putà anno ætatis ſuæ 97.

Joſeph natus anno Jacobi 91.

Jacob fuit in Haram agens annum 77.

UT ARENA MARIS] Eſt hyperbole. Vers. 49.

MANASSES] Id eſt, oblivisci faciens, vel oblivio. radix enim נשה *naſa*, ſignificat oblivisci. Vers. 51.

Manaſſes idem quod oblivio.

Nota hic pietatem & gratitudinem Joſeph erga Deum: ne obliviſcatur unquam miſericordiæ à Deo ſibi impenſæ, ejus perenne monumentum, quod perpetuò oculis ſuis obverſetur, ſtatuit filios. Sic fecit & Moſes in exilio felix, cùm filios ſuos vocavit Gerſam & Eliezer, Exodi s. 22.

EPHRAIM] id eſt, fructificans creſcens; vel fructus & incrementum, à radice פרה *para*, id eſt fructificavit. ita S. Hieron. Vers. 52.

Ephraim idem quod incrementum.

IN UNIVERSO ORBE] id eſt, in magna parte terrarum & regionum adiacentium Aegypto: quia, ſi fuiſſet fames abſolutè in univerſo orbe, ad eam levandam neutiquam ſufficiſſent horrea, & quinta pars frugum Aegypti. ita Abulenſ. Vers. 54.

APERUITQUE JOSEPH UNIVERSA HORREA] Ex hoc beneficio & alimentatione Joſephi, putant multi, Joſeph vocatum fuiſſe Serapin, eumque nomine Serapidis cultum fuiſſe ab Aegyptiis, nec alium fuiſſe Serapidem quàm Joſeph. nam Serapis vixit eodem tempore, quo Joſeph & Jacob deſcenderunt in Aegyptum. Tradit enim Clemens Alexandr. & S. Auguſt. lib. 18. de Civit. c. 4. & 5. quòd hoc tempore adventus Jacobi & Joſephi in Aegyptum, Apis rex Argivorum navigarit in Aegyptum, Vers. 56.

Origo Serapis ... Joſeph. Prob. Primò.

ibique

Digitized by Google

ibique mortuus, & in arca ſepultus, dictus ſit Serapis, quaſi σόρος Ἄπιος, id eſt arca in qua ſepultus eſt Apis: quodque hic Apis, ſive Serapis, effectus ſit maximus Aegyptiorum Deus; eò quod eos fame levaſſet, eoſque varias artes docuiſſet: uti Iſis, uxor Serapidis, eoſdem docuit litteras. *Secundò.* Hinc Serapidem coluerunt ſpecie bovis, qui ſymbolum & prognoſticum eſt fertilitatis, uti vidimus v. 2. & 27. *Tertiò.* Hunc bovem, quamdiu vivebat, delicatiſſimè alebant Ægyptii, qui proinde ægyptiacè Apis, id eſt bos, poſt mortem verò arcæ incluſus, Serapis dicebatur. Mortuo hoc bove, alium ei ſimilem, albis inſignitum maculis quærebant & alebant Aegyptii. Bos ergo hic Apis & Serapis dictus, erat Deus Aegyptiorum: quem imitati ſunt Hebræi recenter venientes ex Aegypto, cùm in Sina vitulum aureum formarunt & adorarunt, Exodi 32. *Quid Apis & Serapis;* Tolle ex hac hiſtoria Apis & Serapis, quòd ipſe fuerit rex Argivorum, pro quo forte ſubſtituendum eſt, Hebræorum, reliqua omnia conveniunt Ioſepho. Gentiles enim mirè hiſtoriam Ioſephi, aliorumque Hebræorum corruperunt, ſuiſque fabulis & figmentis miſcuerunt & depravarunt.

Quartò. Quare Iulius Firmicus, vetus auctor, qui floruit anno Chriſti 337. lib. de Errore profan. relig. (quem Conſtantio & Conſtanti Impp. dedicavit, quique exſtat in Biblioth. SS. Patrum tom. 4.) c. 14. Ruffinus, & ex iis Baronius tom. 4. pag. 520. & Pierius libr. 3. Hieroglyph. f. 25. lit. F (qui addit hanc eſſe traditionem Aegyptiorum) & multi alii opinantur, Ioſephum ob tantum beneficium, quo Aegyptiis in fame providit de annona, ab iis poſt mortem Serapin dictum, & divinis honoribus cultum fuiſſe ſicuti eadem de cauſa, Ioſeph à Pharaone dictus eſt Salvator mundi. quod amplius eſt, quàm Serapis. Unde S. Chryſoſt. hom. 67. docet Ioſephum id prætagiſſe, ideoque juſſiſſe Hebræis, ut exeuntes ex Aegypto oſſa ſua ſecum efferrent, ſcilicet ne Aegyptii in ſuperſtitionem pronì ea, utpote ſalvatoris ſui, colerent ut Numen, aut Numinis reliquias.

Quintò. Favet huic ſententiæ, quòd Serapis pingitur quaſi juvenis imberbis, cophinum, ſcilicet frumenti & panum capite geſtans. inde & bos illi ſacer dictus eſt Apis & Serapis: tum quia ſeptem boves pingues, quos vidit Pharao, Ioſeph interpretatus eſt, eſſe ſignum fertilitatis: tum quia bos arando, ſtercorando, triturando, cauſa eſt fertilitatis: qua de cauſa Moſes Ioſephum comparat bovi, vel tauro, Deut. 33. 17. *Sextò.* hinc & illud Serapidis oraculum, Ioſepho digniſſimum decantatur.

Principio Deus eſt, tum Verbum, his Spiritus unus:
Congenita hæc tria ſunt, cuncta hæc tendentia in unum.

Septimò. Hinc denique varii varias dant Serapis etymologias, quæ omnes Ioſepho noſtro conveniunt. Nam Primò, aliqui valdè probabiliter derivant Serapis, à *Sar*, id eſt princeps. & *Apis*, id eſt bos. quaſi dicas, Princeps bovis, vel boum, qui ſcilicet Pharaoni & Ioſepho portenderunt fertilitatem, ut Serapis ſit vox conflata ex Hebræo *Sar*, & Aegyptio *Apis*. *Sextuplex etymon Serapis conveniens Ioſepho. Primum.* Aegyptii enim videntur Ioſepho indidiſſe nomen Aegyptium, aut certè Hæbreoægyptium. Hebræum enim *Sar*, unde Ser & Sir, in multas gentes & linguas tranſiit. Nam & Syri, Chaldæi, & Arabes, & Moſci, & Tartari, & Galli, & ut videtur Aegyptii, dominum vel principem vocant Sar vel Sir. Ioſeph ergo ab Aegyptiis dictus eſt Apis, deinde Serapis, quaſi dicas, Princeps Apis. *Secundum.* Secundò alii deducunt Serapis, à σορὸς & Ἄπις, id eſt, arca, ſcilicet frumentaria, Apis. *Tertium.* Tertiò, Iulius Firmicus, Serapis, inquit, eſt Saræ Apis, ſive Apis princeps prognatus ex Sara uxore Abrahæ. *Quartum.* Quartò, alii, Aegyptii, inquiunt, Ioſeph corruptè vocabant *Aſeph*, & per methatheſin *Apes*, vel *Apis*: ſicuti Hollandi pro *Iacob* dicunt *Iapic*. *Quintum.* Quintò alii: inverte *abrec*, habebis *Cerap*, putà Cerapis vel Serapis. Præco enim Ioſepho præclamabat ad populum, *Abrech*, id eſt *flecte genu*, verſ. 43. *Sextum.* Sextò, alii: Serapis dicitur quaſi שור אפים *ſchor appaim*, id eſt bovis facies. hic enim bos, qui hieroglyphicum, erat Serapidis, ſola bovis facie pingebatur & ſculpebatur: non erat enim aliud, quàm bovis aut vituli caput. Hinc & Serapis dictus eſt Oſiris, quaſi *ſchor*, id eſt bos: licet Euſebius lib. 1. de Præparat. Evang. c. 6. velit Oſiridem eſſe ſolem, Iſidem eſſe lunam, dicique Oſirim quaſi multioculum: ſol enim multos radios quaſi oculus à ſe diffundit, eſtque ſymbolum providentiæ Dei, quæ undique oculata eſt. unde & Hebræa radix שור *ſcor*, ſignificat fixis & intentis oculis aliquid intueri: & quia ita fixis oculis intuetur bos, hinc & *ſchor* vocatur. *Oſiris, quaſi dicas, multioculus, eſt ſol, ait Euſebius.* Verùm hæc ita poſteriores Aegyptii ad ſolem, quaſi mundi oculum novo hieroglyphico accommodarunt. cùm enim nil certi de Deo haberent, alii ſuum Serapidem in cœlo, alii in terra quæſiverunt; alii hominis, alii bovis forma eum, pinxerunt: itaque aliud & aliud Serapidis & Oſiridis hieroglyphicum commenti ſunt. Planè enim veriſimile eſt primum Serapidem, uti & Iovem, Mercurium, Herculem, aliosque Gentilium deos, homines fuiſſe principes & illuſtres, qualis fuit hic noſter Ioſeph, quos ob virtutem, potentiam, aut merita in rempubl. homines retulerunt inter deos, eoſque divinis honoribus coluerunt. Unde Oſiris fertur Aegyptios docuiſſe artem arandi & agros colendi, quod per boves h.e feciſſe Ioſephum teſtatur Script. Et Plutarch. l. de Iſide & Oſiride, aſſerit proprium nomen Oſiridis, fuiſſe *Arſaphen* quòd planè alludit ad nomen *Ioſeph*. Ruſum Oſiris, inquit, idem eſt quod πολυόφθαλμος, id eſt *multioculus*: *os* enim Aegyptiis ſignificat *multum*, *Siris oculum*, Annon *multioculus*, id eſt multiſcius Ioſeph per ſapientiam ſibi cœlitus inditam, qua Aegyptios prudentiſſimè gubernavit, eoſque docuit non tantum Aſtrologiam & Matheſin, ſed & fidem ac Dei cultum, juxta illud pſalm. 104. *Conſtituit eum dominum domus ſuæ, & principem omnis poſſeſſionis ſuæ, ut erudiret principes eius ſicut ſemetipſum, & ſenes eius prudentiam doceret.* *Oſiris multioculus quis?* Hinc & templo Serapidis inſcripta erat crux, imò pectori Serapidis inſculpta erat crux, ait Rhodiginus l. 10. c. 8. Et crux Aegyptiis erat ſymbolum ſalutis & vitæ beatæ: quia ſcilicet Ioſeph docuit, & ſua paſſione præfiguravit crucem Chriſti, à qua nobis eſt ſalus & vita beata.

Ita procuratio annonæ apud Roman. non niſi magnis & ſapientibus viris credita fuit. Hinc Plinius in Panegyrico: *Procuratio annonæ Pompeio Magno credita, non minus addidit gloriæ, quàm pulſus campo ambitus, exutus mari hoſtis, Oriens triumphis Occidenſque luſtratus.* Hæc de Serapide paulò fuſiùs diſcuſſi, quia ad Ioſephum ſpectant, & quia rara ſunt, nec à quoquam pertractata. Hanc ſententiam confirmat Auctor de Mirabilibus S. Script. lib. 1. cap. 15. *Ioſeph*, inquit, *ut vir propheticus prævidit, quod Aegyptiorum gens idololatriæ dedita ipſum, quod terrenæ munificentiæ illis auctor fuiſſet, & ipſos de famis periculo liberaſſet, aliquando adorare vellet, quod & fecerunt: nam bovis ſimulachrum juxta Ioſeph ſepulchrum ſtatuerunt, eò quod bos viro in agricultura comparetur. Qua etiam cauſa filii Iſrael cùm in deſerto idolum fabricare vellent, non aliam aliquam ſtatuam quàm vitulum, id eſt bovem fecerunt, hac vel maximè cauſa, quòd ipſe in Aegypto iuxta ſepulchrum Ioſeph adoraretur, ne ergo Ioſeph Aegyptiorum ſuccumberet idololatriæ, iuſſit oſſa ſua efferri ex Aegypto.*

CAPUT QUADRAGESIMUMSECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IOſeph fratres ſuos in Aegyptum frumenti cauſa venientes, agnoſcit, & dure tractat, tandemque v. 25. retento Simeone cæteros dimittit ea lege, ut ad ſe adducant Beniamin.

1\. AVdiens autem Iacob quòd alimenta venderentur in Aegypto, dixit filiis ſuis. Quare negligitis? 2. audivi quòd triticum venundetur in Aegypto; deſcendite, & emite nobis neceſſaria, ut poſſimus vivere, & non conſumamur inopia. 3. Deſcendentes igitur fratres Ioſeph decem, ut emerent frumenta in Aegypto. 4. Beniamin domi retento à Iacob, qui dixerat fratribus eius; Ne

forte

Digitized by Google

fortè in itinere quidquam patiatur mali: 5. ingreſſi ſunt terram Aegypti cum aliis qui pergebant ad
emendum. Erat autem ſames in terra Chanaan. 6. Et Joſeph erat princeps in terra Aegypti, atque ad ejus
nutum frumenta populis vendebantur. Cumq; adoraſſent eum fratres ſui. 7. & agnoviſſet eos, quaſi ad alie
nos durius loquebatur, interrogans eos: Vnde veniſtis? Qui reſponderunt: De terra Chanaan, ut emamus
victui neceſſaria. 8. Et tamen fratres ipſe cognoſcens, non eſt cognitus ab eis. 9. Recordatuſque ſomniorũ,
quæ aliquando viderat, ait ad eos: Exploratores eſtis: ut videatis infirmiora terrę veniſtis. 10. Qui dixerũt:
Non eſt ita, domine, ſed ſervi tui venerunt ut emerent cibos. 11. Omnes filii unius viri ſumus: pacifici ve-
nimus, nec quidquam ſamuli tui machinantur mali. 12. Quibus ille reſpondit: Aliter eſt: immunita terræ
hujus conſiderare veniſtis. 13. At illi: Duodecim, inquiunt, ſervi tui, fratres ſumus, filii viri unius in terra
Chanaan: minimus cum patre noſtro eſt, alius non eſt ſuper. 14. Hoc eſt, ait, quod locutus ſum: Explorato-
res eſtis. 15. Jam nunc experimentum veſtri capiam: per ſalutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec
veniat ſrater veſter minimus. 16. Mittite ex vobis unum, & adducat eum: vos autem eritis in vinculis, do-
nec probentur quæ dixiſtis utrum vera an falſa ſint: alioquin per ſalutem Pharaonis exploratores eſtis.
17. Tradidit ergo illos cuſtodiæ tribus diebus. 18. Die autem tertio eductis de carcere, ait: Facite quæ dixi
& vivetis, Deum enim timeo. 19. Si pacifici eſtis, frater veſter unus ligetur in carcere: vos autem abite, &
ferte frumenta quæ emiſtis, in domos veſtras, 20. & fratrem veſtrum minimum ad me adducite, ut poſſit
veſtros probare ſermones, & non moriamini. Fecerunt ut dixerat, 21. & locuti ſunt ad invicem: Meritò hęc
patimur, quia peccavimus in fratrem noſtrum, videntes anguſtiam animæ illius, dum deprecaretur nos, &
non audivimus: idcirco venit ſuper nos iſta tribulatio. 22. E quibus unus Ruben ait: Numquid non dixi
vobis: Nolite peccare in puerum, & nõ audiſtis me? en ſanguis ejus exquiritur. 23. Neſciebant autem quòd
intelligeret Joſeph: eò quòd per interpretem loqueretur ad eos. 24. Avertitq; ſe parumper, & flevit: & re-
verſus locutus eſt ad eos. 25. Tollenſq; Simeon, & ligans illis præſentibus, juſſit miniſtris ut implerent eo-
rum ſaccos tritico, & reponerent pecunias ſingulorum in ſacculis ſuis, datis ſuprà cibariis in viam: qui fe-
cerunt ita. 26. At illi portantes frumenta in aſinis ſuis, profecti ſunt. 27. Apertoque unus ſacco, ut daret
jumento pabulum in diverſorio, contemplatus pecuniam in ore ſacculi. 28. dixit fratribus ſuis: Reddita
eſt mihi pecunia en habetur in ſacco. Et obſtupeſacti turbatiq; mutuo dixerunt: Quidnam eſt hoc quod
fecit nobis Deus? 29. Veneruntque ad Jacob patrem ſuum in terram Chanaan, & narraverunt ei omnia
quæ accidiſſent ſibi, dicentes: 30. Locutus eſt nobis dominus terræ durè, & putavit nos exploratores eſſe
provinciæ. 31. Cui reſpondimus: Pacifici ſumus, nec ullas molimur inſidias. 32. Duodecim fratres uno pa-
tre geniti ſumus: unus non eſt ſuper, minimus cum patre noſtro eſt in terra Chanaan. 33. Qui ait nobis: Sic
probabo quòd pacifici ſitis: Fratrem veſtrum unum dimittite apud me, & cibaria domibus veſtris neceſ-
ſaria ſumite, & abite. 34. fratremque veſtrum minimum adducite ad me, ut ſciam quòd non ſitis explora-
tores: & iſtum, qui tenetur in vinculis, recipere poſſitis: ac deinceps quæ vultis, emendi habeatis licentiam.
35. His dictis, cùm frumenta effunderent ſinguli repererunt in ore ſaccorum ligatas pecunias: exterritiſq;
ſimul omnibus, 36. dixit pater Jacob: Abſque liberis me eſſe feciſtis, Joſeph non eſt ſuper, Simeon tenetur
in vinculis & Beniamin auferetis: in me hæc omnia mala reciderunt. 37. Cui reſpondit Ruben: Duos filios
meos interfice, ſi non reduxero illum tibi: trade illum in manu mea, & ego eum tibi reſtituam. 38. At ille:
Non deſcendet, inquit, filius meus vobiſcum: frater ejus mortuus eſt, & ipſe ſolus remanſit: ſi quid ei ad-
verſi acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos.

VERS. 1.

Frumentũ vocatur hebraicè ſceber, id eſt frangenda Quid frangere panem

ALIMENTA] Hebraicè eſt שבר *ſceber*, id eſt, frangenda, id eſt frumentum, vel panis qui frangitur & diſtribuitur. Unde Joſeph vendens & diſtribuens frumentum paſſim hic vocatur משביר *maſbir*, id eſt frangens ſive fragmentans, id eſt, diſtribuens & diſpertiens frangendã, putà annonam ſive frumẽtum hinc manavit illa phraſis Chriſti & Pauli, *Panis quem frangimus*, uti dixi 1. Cor. 10. 16. nam frangere panem Hebræis idem eſt, quod dividere & diſtribuere panem

QUARE NEGLIGITIS] Hebraicè, *ut quid vos ipſi aſpicitis?* id eſt, quid deſides cunctamini? ſolent enim otioſi & pigri invicem aſpicere, & quiſque exſpectare ut alter manum operi admoveat, remque expediat. *Torpor enim animi ex imperfecta voluntate oritur: mox ut bonum velle cœperis, ardor erit atque impetus.* Elapſo ſeptennio fertilitatis, agebatur jam ſecundus annus ſterilitatis, ut patet c. 45. 6.

Ioſeph per 23. annos ſe in Aegypto ſupereſſe parenti celavit, & cur?

Quæres, qua ratione Joſeph tam diu incognitus manſit in Ægypto, putà 23 annis (tot enim ſunt ab anno ejus 16. uſque ad 39. quem jam agebat) ita ut de ſe nihil unquam toto illo tempore nuntiarit patri, adeò propter ſe mœrenti, maximè ultimis novem annis, quibus ipſe princeps fuit in Ægypto?

Reſpondet S. Thomas & Pererius, Deum noluiſſe ut Iacobo idipſum nuntiaretur ante tempus & occaſionem à ſe ordinatam, putà ante hanc famem, qua coacti ſunt fratres venire ad Ioſeph in Ægyptum. Hanc autem eſſe Dei voluntatem intellexit Ioſeph, tum ex ſomnio ſuo, de quo c. 37. 7. tum ex rerum eventu, tum ex Dei inſtinctu & revelatione, ut indicat ipſe Ioſeph, c. 45. 8.

Dices, Cur hoc ita fieri & celari voluit Deus? Reſpondeo Primò, quia Deus hoc quaſi purgatorium mœroris voluit dari Iacobo, licèt juſto, ob levia quædam ejus peccata, tum alia, tum quia nimis & cum invidia

Cornel. in Pentateuch.

Deus nimios Sanctorum erga quidpiã affectus per adverſa temperare ſolet Variè Sanctos tentat & probat Deus.

fratrum amaverat Ioſephum. Solet enim Deus nimios Sanctorum circa rem vel perſonam aliquam amores hoc modo per adverſa, quaſi vinum injecta aqua, temperare, imò recidere & mortificare. ita S. Auguſtinus ſerm. 82. de Tempore.

Secundò, voluit Deus celare Iacobum vitam & ſtatum Ioſephi, ut probaret tam ejus, quàm Ioſephi virtutem, reſignationem, patientiam; amorem erga Deum, uti probavit obedientiam & virtutem Iſaaci & Abrahæ cùm Abrahę juſſit ut immolaret ſuum Iſaac, Gen. 22. 2.

Tertiò, quia ſi ſciviſſet Iacob filium ſuum Ioſeph eſſe captum, quantolibet pretio eum redemiſſet, itaque Ioſeph numquam evectus fuiſſet in Ægypto ad principatum, quo tamen ejus humiliationem remunerari ſtatuerat Deus Sapientię c. 10. 13. ita Theodoretus.

Quartò, id voluit Deus, ut hac ratione verificaret ſomnium Ioſepho à ſe immiſſum, Gen. c. 37. 7 ut ſcilicet fratres fame preſſi cogerentur ad Ioſephum venire, eumque adorare.

Quintò, id voluit Deus, ut hac occaſione Iacob cum tota familia ſua deſcenderet in Ægyptum, ibique multiplicaretur, utque ei magna & mira illa obvenirent in Ægypto, quę c. 13. 13 avo ejus Abrahę promiſerat Deus, quęque enarrat Exodus.

VERS. 6.

ADORASSENT] Ecce hic fratres neſcientes implent ſomnium Ioſephi, eumq; adorare coguntur. ita Procopius.

VERS. 9.

RECORDATUSQUE SOMNIORUM) Videns in hac ſui adoratione impleri ſua ſomnia, non ex ultione, ſed ut ea eorumque veritatem confirmaret, efficiendo fratres tam malè de ſe meritos ſibi ſupplices; hac de cauſa duriùs eos alloquitur, ut ipſi ſuam impietatem, & ſomniorum Ioſephi veritatem agnoſcant. ait ergo.

V Ex-

Digitized by Google

Qua ratione Ioſeph exploratores vocet fratres.

EXPLORATORES ESTIS] Dices, Mentitur hic Joſeph, ſciebat enim fratres ſuos non eſſe exploratores. Reſpondet Primò, Rupertus, *exploratores*, id eſt fures, *eſtis*; quia me patri ſuffurati eſtis, & vendidiſtis. Sed aliud eſt explorator, aliud fur: intelligit enim Joſeph per exploratorem eum, qui loca minùs munita in provincia ſcrutatur, ut ea hoſti prodat.

Secundò, Peretius reſpondet, Joſeph hic non mentiri, ſed jocari, loquique per jocum & ſimulationem.

Tertiò & optimè, S. Thomas reſpondet, Joſeph non aſſertivè, ſed tentativè & probativè loqui, uti judices aſſerunt crimen, dum reum rogant pertentando ut veritatem eliciſt. Pari modo hic fratres pertentat Ioſeph, ut ita adigat eos ſibi de patre & fratre Beniamin percunctaturo, vera narrare.

Porro nullam injuriam fecit Ioſeph fratribus, eis hanc calumniam objiciendo, metumque incutiendo, quia illi longè graviora meriti erant, poteratque Ioſeph quaſi princeps Ægypti, eos ob parricidium & plagium in ſe admiſſum plectere morte. Ruben etiamſi à venditione Joſeph eſſet innocens, quia tamen commiſtus erat cum fratribus nocentibus, hinc & affligitur cum eis. Si enim eum excepiſſet Joſeph, agnitus fuiſſet à fratribus. ita Abulenſis. Sic Deus, quin & principes, communi belli clade inſontes cum ſontibus involvit & plectit.

Quis modus corrigendi.

Notent hic Prælati quem in correctione modum ſervare debeant, eumque diſcant à Joſepho Piè & prudenter. S. Gregorius hom. 11. in Ezech. *Vincebat*, inquit, *mentem* Ioſephi *pietas, cùm frater innocens videretur, ſed permanebat in oſtenſione aſperitas, ut fratres noxii purgarentur. Scyphus in ſacco iunioris abſconditur, furti poſt eos quæſtio movetur: in ſacco iunioris invenitur; Beniamin reducitur: afflicti omnes fratres ſequuntur. O tormenta miſericordiæ! Cruciat, & amat. Sic vir ſanctus facinus fratrum & dimiſit, & vindicavit: ſic in rigore clementiam tenuit, ut delinquentibus fratribus, nec ſine ultione pius exiſteret, nec ſine pietate diſtrictus. Ecce hoc eſt magiſterium diſciplinæ, ut culpis & diſcretè noverit parcere, & eas piè reſecare.* Hucuſque S. Gregorius.

VERS. 14. HOC EST, AIT, QUOD LOCUTUS SUM, EXPLORATORES ESTIS] q.d. Fingitis vos eſſe duodecim fratres, aliumq; domi habere fratrem: hinc colligo vos cætera quoq; fingere, eſſeq; exploratores; ut ergo contrarium oſtendatis, adducite fratrem veſtrum minimum ad me, ut ego eum videam, indeque ſciam vos vera dixiſſe. Rurſum hæc non aſſertivè, ſed tentativè dicit Joſeph; idque ut exploret quid factum ſit de Beniamin: timebat enim ne fratres ſimile quid in Beniaminum, utpote fratrem ſuum uterinum, & Rachelis, quam Iacob præ Lia dilexerat, filium) deſignaſſent, quale in ſe perpetraverant. ita S. Chryſoſt.

VERS. 16. *An* Per ſalutem Pharaonis *juramentum ſit?*

ALIOQUIN PER SALUTEM PHARAONIS EXPLORATORES ESTIS) Quæres Primò, an τὸ *per ſalutem Pharaonis*, ſit juramentum, aliiq; hanc tantùm eſſe phraſim gentilitiam, quæ ſapiat idololatriam Ægyptiacam. Sic enim Romani jurabant per genium Cæſaris, ut hac ratione Cæſari adularentur, eumque diis quaſi æquarent. Secundò, Hamerus reſpondet, hoc non eſſe juramentum, quia non fit expreſsè per Dei conteſtationem.

An licitum ſit?

Dico Primò, τὸ *per ſalutem Pharaonis*, eſt juramentum. Patet, quia hebraicè eſt, *vivit Pharao*: quæ apud Hebræos eſt formula jurandi, perinde ac cùm dicunt, *Vivit Deus*. hoc etiam ſignificat Noſter, cùm vertit, *per ſalutem Pharaonis*: ſimili enim modo juramus *per animam*.

Dico Secundò, juramentum hoc eſt licitum. Ratio eſt, quia qui per creaturas jurat, cenſetur uſu communi gentiũ, & tacita jurantis intentione jurare per earum creatorem, uti explicat Chriſtus Matthæi 23. 21. Ioſeph ergo non joco, ut vult Hamerus, ſed ſeriò jurat per ſalutem Pharaonis, quaſi regis ſui benefici, venerandi & redamandi; & quaſi in Pharaone, venerans Deum, ſimulq; regiam poteſtatem ipſi à Deo datam. Ergo, *per ſalutem Pharaonis*, idem eſt ac ſi dicat, Per Deum, qui auctor & conſervator eſt vitæ & ſalutis Pharaonis. ita S. Thomas, & alii.

Dices, Ioſeph videtur hic pejerare: nam licet fratres Beniaminũ nõ adducerẽt, exploratores tamen idcirco nõ erant.

Reſpondeo, Non jurat Ioſeph fratres ſuos eſſe exploratores, ſed ait, *Alioqui exploratores eſtis*, id eſt, eritis apud me, habebimini, præſumemini eſſe exploratores. q.d. Ni Beniamin adducatis, itaque veſtra dicta veracia eſſe oſtendatis, ego vos quaſi exploratores habebo, tractabo & puniam. ita S. Auguſtinus.

A Quæres Secundò, quale ſit hoc juramentum, *Per ſalutem* vel *vitam Pharaonis*? Reſpondeo Primò, Poteſt eſſe aſſertorium, ſi nimirum ſic intelligas, *per ſalutem Pharaonis*, id eſt, juro per Deum, qui vitæ & ſalutis Pharaonis, regis mei amantiſſimi, auctor eſt & cuſtos. *Quale iuramentum ſit.* Per ſalutẽ Pharaonis.

Sic enim cùm dicunt Hebræi, *Vivit Dominus*, ſenſus eſt; Teſtor Deum vivum: ita verum eſt quod dico, ac verum eſt vivere Deum, quem in teſtem voco, & per quem juro,

Secundò & potiùs, hæc phraſis ex communi uſu loquendi ſignificat execrationem, qua quis ſe aut ſuos devovet. potiùs ergo videtur hoc juramentum eſſe execratorium; ut ſenſus ſit, *per ſalutem Pharaonis*, id eſt, juro, teſtor & rogo Deum, ut Pharaoni regi, meo chariſſimo ſalutem & vitam adimat, niſi vos quaſi exploratores habuero & punivero, ſi ad me non adducatis Beniamin. Simili enim modo & ſenſu juramus *per animam*. ita S. Thomas 2. 2. q. 89. a. 6. Sicut enim noſtram perſonam, ita & aliam nobis conjunctam poſſumus obligare Deo, ut in ea nos puniat ſi fallimus, dicendo & jurando, *Per vitam patris; Per vitam uxoris, Per ſalutem regis*. *Quid hac formula, Vivit Dominus, toties in ſacra Script. ſignificetur.*

B Dices. Hoc eſt imprecari malum patri, uxori & regi: hoc autem eſt contra charitatem. Reſpondeo, eſt contra charitatem, ſi juramus falſum; ſin verum eſt quod dicimus, non eſt contra, ſed potiùs ſecundum charitatem, oſtendimus enim quanti regem, vel partem faciamus, eumque ſic honoramus: neque ſolùm imprecamur malum, ſi fallimus, ſed etiam bonum, ſi non facimus. Itaque, *per ſalutem Pharaonis*, idem eſt ac ſi dicas: Ita Deus ſalvet, vel non ſalvet Pharaonem. Salvet, ſi verum dico, vel ſi præſto quod dico; non ſalvet, ſi fallo. utrumque enim includitur, uti ſolerter & doctè advertit noſter Leſsius tractat. de juramento, dub. 3. *Iuramentũ execratorium quando ſit contra charitatem.*

VERS. 17. *Cur præciſè tribus diebus cuſtodia traditi fratres Ioſephi.*

TRADIDIT ERGO ILLOS CUSTODIÆ TRIBUS DIEBUS) Ut ita luerent triplex crimen ſuum; primò, mortis intentatæ; ſecundò, projectionis in ciſternam; tertiò, venditionis Joſephi: &, ut ſicut ipſe triennio fuerat in carcere, ſic illi eſſent triduo, inquit Delrio, & alii.

VERS. 18. FACITE QUÆ DIXI, ET VIVETIS: DEUM ENIM TIMEO) q.d. Nolite timere: quia nil iniuſtè, nil infideliter, nil inhumanè vobiſcum agam, ſed fideliter quę dixi præſtabo: etſi enim ſim princeps, Deum tamen princi- C pum Principem timeo & revereor, ſciens me ab eo judicandũ, omniumq; factorũ meorũ illi reddituruм rationem.

VERS. 21. *Vis conſcientiæ.*

MERITO HÆC PATIMUR) Ex Hebræo vertas, *verè nos deſolati ſumus*, potà ſoli, omniqu auxilio deſtituti, *propter fratrem noſtrum*, quem deſolavimus, ſolumque exteris vendidimus. Nota hìc cum S. Chryſoſt. quanta ſit vis conſcientiæ, cujus obtutibus peccata omnia ilicò ſe ſiſtunt & confluunt, cùm Dei manum vindicem videmus & ſentimus: nulla enim Joſephi hic facta eſt mentio, & tamen ejus memoria & injuria ei ante viginti tres annos facta, ſtatim omnium fratrum mentibus ſe ſiſtit, cùm ob eam ſe caſtigari augurantur. *Sicut ebrius*, inquit, *quando multum vini ingurgitat, nullum ſentit à vino damnum, poſtea autem ſentit quantum ſit damnum: ſic peccatum donec conſummetur obtenebrat mentem, & quaſi denſa nubes ita mentem corrumpit: deinde conſcientia inſurgit, & quovis accuſatore mentem graviùs arrodit, monſtrans abſurditatem facti*. nimirum, *oculos, quos culpa claudit, pœna aperit*, inquit S. Gregor. nimirum, *conſcientia mille teſtes*, &, ut ait S. Gregor. Nazianz. in plagam grandinis: *Conſcientia domeſticum & verum tribunal* D *eſt*. Nam ut ait Sap. c. 17. v. 10. *Semper præſumit ſæva, perturbata conſcientia*. E contrario Eccli. 13. v. 10. *Bona*, inquit, *eſt ſubſtantia cui non eſt peccatum in conſcientia*; & c. 30. v. 17. *Non eſt oblectamentum ſuper cordis gaudium*: & Apoſtolus 2. Cor. 1. 12. *Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quòd in ſimplicitate cordis & ſinceritate Dei converſati ſumus in hoc mundo*. & S. Hieronymus, *Bona conſcientia nullius oculos fugit*, interrita eſt & impavida ad omnia. *Vtilitas tribulationis.*

Rurſum, fratres hi in plaga ad ſe redeunt, & crimen agnoſcunt. Ita Manaſſes rex impiiſſimus in carcere culpam agnovit, 2. Paral. 33. Ita Nabuchodonoſor ſuperbiſſimus, poſtquam in beſtiam eſt transformatus, agnovit ſuam imbecillitatem, Deique potentiam, *qui gradientes in ſuperbia poteſt humiliare*, Danielis c. 4. Ita Antiochus rex ſceleſtiſſimus lethali morbo percuſſus, *Nunc*, inquit, *reminiſcor malorum quæ feci in Ieruſalem. Cognovi ego, quia propter ea invenerunt me mala iſta, & ecce pereo triſtitia magna*

on

Digitized by Google

in terra aliena, 1. Machab. 6. 13. Ita fames docuit filium prodigum dicere: *Pater peccavi in cælum & coram te.* Proinde rectè impiis imprecatur Pſaltes dicens pſal. 82. *Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine.*

Tertiò, adverte hic miram & juſtam Dei providentiam & vindictam, qua fratres Ioſeph inſontes punit eadem pœna, ſcilicet carcere & captivitate, qua ipſi antea Ioſephum inſontem afflixerant. Iuſtum enim eſt, ait Rhadamantus, ut quod quis injuſtè fecit, hoc ipſe juſtè patiatur.

Simile exemplum memorabile, imò plura exempla clariſſima refert S. Ephrem, quæ ipſimet juveni petulanti & laſcivo contigerunt, quibus ipſe ad frugem, imò ad vitam monaſticam converſus eſt. Audi eum partim in confeſſione ſua, partim in narratione ſuæ converſionis. Ego, inquit, dubitabam de Dei providentia, & an non potiùs omnia caſu & fortuitò acciderent. Hoc dubium mihi Deus, non verbis, ſed factis exemit. Quodam enim die à parentibus in ſuburbana miſſus, juvencam gravidam lapidibus inſectans & agitans, cauſa fui, ut ipſa à fera laniaretur: obvium deinde habens pauperem, cujus illa erat, me de eadem interrogantem contumeliis etiam oneravi. Poſt menſem rurſum in Meſopotamia ad ſuburbana miſſus, nocte ad paſtores diverto, qua nocte in caulam irruentes feræ gregem diſpergunt. Hinc à dominis gregis comprehenſus ego, quaſi raptores induxiſſem, Prætori trador & carceri: ubi cùm fuiſſem diebus quadraginta, dormienti adſtans adoleſcens aſpectu terribilis, Quid, inquit, in iſto agis carcere? cui cùm caſus meos inſontis enarraſſem: Ego, inquit ille, hoc novi, te culpa vacare; ſed præterita cogitationis: ſcis enim te pauperculi hominis jumentum agitando necaſſe. Ut igitur providentiam & juſtitiam Dei diſcas, interroga duos illos viros, quorum alter homicidii, alter adulterii falsò inſimulatur, quique in eumdem hunc carcerem compacti ſunt; & intelliges, non ſine cauſa eos in vinculis eſſe: ſed neque ipſi ſcelerum illorum auctores impunè evadent. Quibus dictis evanuit. Manè autem facto, ad viros illos converſus: Cur, inquam, hic eſtis? & alter quidem ait: In crimine, de quo accuſor, innocens ſum; ſed nuper virum quemdam, in pugna ab inimico ex ponte deturbatum, undis & morti, cùm poſſem, non eripui. Alter verò: Ego, inquit, inſons ſum, ſed nuper à duobus militibus accepi quinquaginta nummos, ut ſororem eorum adulteratam fuiſſe jurarem, atque ita puellæ hereditatem in fratres trajicerem. Pejeravi itaque, & miſellam adulterio confictò bonis omnibus everti. Nunc te viciſſim adoleſcens nobis indica. Parui petitioni & juvencę mortem, cauſáq; captivitatis meæ declaravi. Tūc cœpi compungi atq; reſipiſcere, & nos meritò pœnas luere intellexi: etſi criminis, ob quod capti eramus, eſſemus omnes tres ignari & innoxii. Poſtridie ad judicem rapimur. Torquentur illi, & cùm innocentes reperti eſſent, dimittuntur. Ego in carcerem retrudor: ubi cùm ſolus alios quadraginta peregiſſem dies, adducuntur vincti tres alii viri, quibuſcum triginta rurſum dies extraxi. Hinc mihi ſecundùm quietem adſtitit idem, qui antea apparuerat dicens: Quid eſt Ephrē cernis juſtum judicium Dei? ut autem cognoſcas, qui tres illi ſint hodie tibi adjuncti, ſcito duos ex illis falsò ſororem fornicationis accuſaſſe ac patrimonio orbaſſe: alius verò eſt, qui hominem in flumen præcipitavit. & his dictis receſſit. Tum ego manè facto, eos rogavi, ut mihi cauſam dicerent, ob quam in carcerem conjecti eſſent: & fratres quidem ſororem per nefas à ſe circumventam fatebantur, alter verò hominem in aquas deturbatum. Quibus auditis, & ipſe quæ mihi acciderant enarrabam, & duorum virorum, quorum alter perjurium admiſerat, alter pereunti manum negaſſet, (hi enim in iis ipſis criminibus, hi cæ eorum auctoribus conſenſerant, aut cooperati fuerant) caſus exponebam. Inde omnibus nobis divini judicii metus, uberes lachrymas excuſſit. Poſtridie in quæſtionem adducimur, & fratres quidem duo, præter crimina jam dicta etiam ſe adulterii & homicidii (quæ falsò duobus, paulò antè dictis, imputata fuerant) auctores eſſe confeſſi, morte mulctati ſunt: & mox alter eadem pœna, ob duas cædes ab eo patratas, afficitur. Poſt judex & me adduci jubet, amarè flentem, Deumq; his verbis invocantem: Salva me Domine ex neceſſitate, ut dignè fieri queam monachus, & tibi inſerviam. Prætor autem mādavit tortoribus, ut me diſtentum nervis boum cæderent. At Prætoris aſſeſſor, Reſervetur, inquit, iſte in aliud judicium, nunc enim tempus eſt prandii. In carcerem itaque ferro conſtrictus reducor, ubi ſolus egi alios 25. dies. Exhibuit autem ſe tertiò adoleſcens antea viſus, & ait: Certuſne jam es, quòd juſto judicio Deus mundum gubernet? Ita, inquam, Domine: at tu oro rogoque, educ me de carcere iſto, ut merear fieri monachus, & inſervire Domino Chriſto. Ipſeque ſubridens, Adhuc ſemel, inquit, examini ſubjicieris, tum demum liberandus ab alio judice: ſed ſcito unum eſſe oculum omnia perluſtrantem. Poſt hæc anxius octo dies extraxi, donec novus judex me in quæſtionem productum agnovit, & falsò accuſatum dimiſit. Ego verò ſine mora in montem aſcendi, & me ad venerandi ſenis pedes projiciens, enarratis cunctis quæ acciderant, in monachum ab eo ſum aſſumptus. Hæc de ſe aliquanto prolixiùs S. Ephrem fratribus ſuis enarravit. Unde liquet, Deum nullum crimen relinquere impunitum. Secundò, Deum practicare illud Chriſti: *In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis*, Matth. 7. 5.

Mirum exemplum providentiæ Dei quo converſus eſt S. Ephrem.

Moralia pulchra de utilitate tribulationis, quodque ipſa doceat nos cognoſcere Primò, Deum; Secundò, noſipſos, noſtramq; fragilitatem; Tertiò, vanitatem mundi omniumq; ejus operum & bonorum; habet hic Perer. n. 22. & ſeq.

EN SANGUIS EJUS EXQUIRITUR] Putabant enim fratres Joſephum in tam dira ſervitute, præ afflictione & mœrore jam pridem eſſe mortuum; nec enim per viginti tres annos quidquam de eo inaudiverant. *Sanguis*, ergo hic metonymicè ponitur pro effuſione ſanguinis, putà pro nece & morte. quævis enim occiſio & mors violenta, etiamſi fiat ſuffocatione, ſubmerſione, contuſione, aliove modo, vocatur apud Hebræos effuſio ſanguinis, per ſynecdochen, & per catachreſin; eò quòd violenta mors creberrimè inferri ſoleat per effuſionem ſanguinis. Vers. 25.

Sanguis pro violenta morte in Scriptura frequēs ponitur.

SIMEON] Unum Simeonem præ aliis ligat Joſephus, quia in Simeone potiſſimùm venditi Joſephi culpa reſedit, inquiunt Philo, Theodoret. & Gennadius. Si enim Simeon ſecundo genitus cum Rubeno primogenito, & Iuda, qui inter fratres gratia & dignitate præſtabat, ſe conjunxiſſet, facilè hi tres ſua auctoritate alios fratres compeſcuiſſent, & Ioſephum liberaſſent. forte etiam Simeon inter fratres inſolentior & iniquior fuerat in Ioſephum: audax enim & inſolens ejus indoles ſatis ſe prodidit in ſtrage Sichimorum, Geneſ. 34. v. 25. Vers. 24.

DATIS SUPRA CIBARIIS IN VIAM] dato præter frumentum viatico, putà panibus, aliiſq; eſcis tam hominum quàm aſinorum, ut frumentum integrum & intactum domum perferrent, ad patrem in Chanaan.

NARRAVERUNT EI OMNIA] ultrò & ſponte, ne pater animi penderet, ubi manſiſſet Simeon: nam, ut prudenter ait Philo, *in caſibus inopinatis levior eſt cognitio, quàm dubitatio nam re cognita poteſt inveniri ad ſalutem, aditus; hæſitatio nihil expedit.* Verè poeta. Vers. 29.

Pejor eſt bello timor ipſe belli.

EXTERRITISQUE SIMUL OMNIBUS] Filii aperuerant ſaccos in via, ſciebantque eis pecuniam ineſſe, pater verò neſciebat; ſed filii coram patre ſimulant ſe quoq; idipſum neſcire, ne à patre increpentur. Exterriti ergo hic ſunt filii jam antè concepto, vel certè ſimulato & ficto timore: Iacob autem novo & vero metu perculſus fuit, timens ſcilicet ne quid mali propter hanc pecuniam Simeoni, ſi non redirent, ſiu redirent, ipſiſmet infligeretur à Ioſepho. Vers. 35.

ABSQUE LIBERIS ME ESSE FECISTIS] Dolentis vox iſta eſt, inquit Abulenſis, quia dolentes pro re modica faciunt propoſitiones univerſales, ut ſi pauca mala habeant dicant ſe omnia habere; & ſi pauca bona eis deſint, dicant ſibi omnia deeſſe: ita Iacob tres tantùm filios abſore ſentiens, ex vehementia doloris dicit ſibi omnes defuturos, cùm tamen adhuc alii novem ei ſupereſſent. Dolor hic oriebatur ex ingenti amore, quo ſuper omnes diligebat Ioſephum perditum, & Beniamin abducendum. Vers. 36.

DUOS FILIOS MEOS INTERFICE) Irrationalis, turbida & plena paſſione eſt hæc oblatio Rubeni: occidere enim avo nepotes non licet, & ſi licuiſſet, non hoc ejus dolorem mitigaſſet, ſed potiùs auxiſſet. Verùm voluit Ruben hac incompoſita & irrationali propoſitione ſignificare, ſe certò certiùs reducturum Beniaminum. Vers. 37.

DEDUCETIS CANOS MEOS CUM DOLORE AD INFEROS) Id eſt, efficietis, ut ego ſenex mœrore & mœſtitia moriar: quinimo ſenio meo accelerabitis mortem. ita Abulenſis & Vatablus. Octava fuit hæc crux Iacobi. Vers. 38.

CAPUT QUADRAGESIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

FRatres ſecundò cum Beniamin eunt in Aegyptum, ut emant frumentum; Ioſeph v. 27. benignè eos & lauto convivio excipit.

1\. INterim fames omnem terram vehementer premebat. 2. Conſumptiſque cibis quos ex Aegypto detulerant, dixit Jacob ad filios ſuos: Revertimini, & emite nobis pauxillum eſcarum. 3. Reſpondit Judas: Denuntiavit nobis vir ille ſub atteſtatione juriſiurandi, dicens: Non videbitis faciem meam, niſi fratrẽ veſtrum minimum adduxeritis vobiſcum. 4. Si ergo vis eum mittere nobiſcum, pergemus pariter, & ememus tibi neceſſaria: 5. ſin autem non vis, non ibimus: vir enim, ut ſæpè diximus, denuntiavit nobis, dicens: Non videbitis faciem meam, abſque fratre veſtro minimo. 6. Dixit eis Iſrael: In meam hoc feciſtis miſeriam ut indicaretis ei & alium habere vos fratrem. 7. At illi reſponderunt; Interrogavit nos homo per ordinem noſtram progeniem: ſi pater viveret: ſi haberemus fratrem: & nos reſpondimus ei conſequenter juxta id quod fuerat ſciſcitatus: numquid ſcire poteramus quòd dicturus eſſet, Adducite fratrem veſtrum vobiſcum? 8. Judas quoque dixit patri ſuo: Mitte puerum mecum, ut proficiſcamur: & poſſimus vivere: ne moriamur nos & parvuli noſtri. 9. Ego ſuſcipio puerum: de manu mea require illum, niſi reduxero, & reddidero eum tibi, ero peccati reus in te omni tempore. 10. Si non interceſſiſſet dilatio, jam vice altera veniſſemus. 11. Igitur Iſrael pater eorum dixit ad eos. Si ſic neceſſe eſt, facite quod vultis; ſumite de optimis terræ fructibus in vaſis veſtris, & deferte viro munera, modicum reſinæ, & mellis, & ſtoracis, ſtactes, & terebinthi, & amygdalarum. 12. Pecuniam quoque duplicem ferte vobiſcum: & illam, quam inveniſtis in ſacculis, reportate, ne fortè errore factum ſit. 13. ſed & fratrem veſtrum tollite, & ite ad virum. 14. Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem: & remittat vobiſcum fratrem veſtrum quem tenet, & hunc Beniamin: ego autem quaſi orbatus abſque liberis ero: 15. Tulerunt ergo viri munera, & pecuniam duplicem, & Beniamin: deſcenderuntque in Aegyptum, & ſteterunt coram Joſeph. 16. Quos cùm ille vidiſſet, & Beniamin ſimul, præcepit diſpenſatori domus ſuæ dicens: Introduc viros domum, & occide victimas, & inſtrue convivium: quoniam mecum ſunt comeſturi meridie. 17. Fecit ille quod ſibi fuerat imperatum, & introduxit viros domum. 18. Ibique exterriti, dixerunt mutuo: Propter pecuniam, quam retulimus priùs in ſaccis noſtris, introducti ſumus: ut devolvat in nos calumniam, & violenter ſubjiciat ſervituti, & nos, & aſinos noſtros. 19. Quamobrem in ipſis foribus accedentes ad diſpẽſatorem domus, 20. locuti ſunt: Oramus domine ut audias nos. Iam antè deſcendimus ut emeremus eſcas; 21. quibus emptis, cùm veniſſemus ad diverſorium, aperuimus ſaccos noſtros, & invenimus pecuniam in ore ſaccorum: quam nunc eodem pondere reportavimus, 22. Sed & aliud attulimus argentum, ut emamus quæ nobis neceſſaria ſunt: non eſt in noſtra conſcientia quis poſuerit eam in marſupiis noſtris. 23. At ille reſpondit: Pax vobiſcum. nolite timere: Deus veſter, & Deus patris veſtri, dedit vobis theſauros in ſaccis veſtris. nam pecuniam quam dediſtis mihi, probatam ego habeo. Eduxitq; ad eos Simeon. 24. Et introductis domum, attulit aquam, & laverunt pedes ſuos, deditque pabulum aſinis eorum. 25. Illi verò parabant munera, donec ingrederetur Ioſeph meridie: audiebant enim quòd ibi comeſturi eſſent panem. 26. Igitur ingreſſus eſt Ioſeph domum ſuam, obtulerũtque ei munera, tenentes in manibus ſuis: & adoraverunt proni in terram. 27. At ille clementer reſalutatis eis interrogavit eos dicens: Salvus ne eſt pater veſter ſenex, de quo dixeratis mihi? Adhuc vivit? 28. Qui reſponderunt: Soſpes eſt ſervus tuus pater noſter, adhuc vivit. Et incurvati, adoraverunt eum. 29. Attollens autem Ioſeph oculos, vidit Beniamin fratrem ſuum uterinum, & ait: Iſte eſt frater veſter parvulus, de quo dixeratis mihi? Et rurſum: Deus, inquit, miſereatur tui, fili mi. 30. Feſtinavitque, quia commota fuerant viſcera ejus ſuper fratre ſuo & erumpebant lacrymæ & introjens cubiculum flevit. 31. Rurſumque lota facie egreſſus, continuit ſe, & ait: Ponite panes. 32. Quibus appoſitis, ſeorſim Ioſeph, & ſeorſim fratribus, Aegyptiis quoque qui veſcebantur ſimul, ſeorſum (illicitum eſt enim Aegyptiis comedere cum Hebræis, & profanum putant hujuſcemodi convivium) 33. ſederunt coram eo primogenitus juxta primogenita ſua, & minimus juxta ætatem ſuam. Et mirabantur nimis, 34. ſumptis partibus quas ab eo acceperant: majorq; pars venit Beniamin, ita ut quinque partibus excederet. Biberuntque & inebriati ſunt cum eo.

Vers. 2. PAruillum eſcarum) quod huic anno levandæ A famì noſtræ ſufficiat. Neſciebat Iacob adhuc quinquennium ſterilitatis & famis ſupereſſe: hæc enim dixit & fecit Iacob anno ſecundo ſterilitatis, ut patet c. 47. 9.

Vers. 3. IUDAS qui inter fratres animo, prudentia, eloquentia & auctoritate excellebat, inquit Philo.

SUB ATTESTATIONE JURIS JURANDI) Hebraicè eſt *conteſtando conteſtatus eſt nos*, id eſt denuntiavit nobis adhibito juramento, dicens *per ſalutem Pharaonis*.

NON VIDEBITIS FACIEM MEAM) non permittam vos mecum agere, aut quidquam emere in tota Ægypto, tamquam exploratores vos puniam. ita Abulenſ.

Vers. 6. IN MEAM HOC FECISTIS MISERIAM] non intendendo, ſed occaſionem dando veſtris ſermonibus huic meæ miſeriæ, qua meo Beniamino privor. vide can. 20.

INTERROGAVIT NOS HOMO, &c. SI HABEREMUS FRATREM) Vera refert Iudas, ut patet cap. ſeq. v. 19. licèt hæc ipſa taceantur c. 42. 13 ibi enim ſummatim tantùm res narratur, hic verò & c. ſeq. exactiùs & prolixiùs rem totam, reique geſtæ ordinem enarrant fratres.

PUERUM) fratrem natu minimum; alioqui Beniamin jam erat 24. annorum filioſque genuerat, ut patet c. 46. v. 21. natus eſt enim Beniamin anno decimoſexto Ioſephi, quo ipſo venditus eſt in Ægyptum; hæc autem contigerunt anno ſecundo ſterilitatis, quo Ioſeph erat 39. annorum, & patet ex dictis, & ex c. 47. v. 9 jam computa ab anno 16. Ioſephi ad 39. ejuſdem, habebis 24 annos Beniamini. Vers. 5. *Aetas Beniamin cùm in Aegyptũ duceretur.*

Totidem ferè annorum, putà 25. erat Iſaac, cùm juſſus eſt Abraham eum immolare; ita & Iacob hic ſuum Beniaminum eadem ætate cogitur abdicare & reſignare in manus Dei. *Aetas Iſaac cùm immolandus eſſet.*

NE MORIAMUR) q. d. *Compaſſio quam exhibemus puero, nobis omnibus erit cauſa meritus: fame enim peribimus, niſi eum nobiſcum mittas*, ait S. Chryſoſt. hom. 64.

ERO PECCATI REUS IN TE OMNI TEMPORE) q. d. Quamdiu vivam, hoc mihi peccatum impropera, & quamcumque voles, pœnam mihi inflige. Vers. 9.

SI NON INTERCESSISSET DILATIO) niſi fuiſſet injecta iſta mora, qua remoratus es nos, negando nobis comitatum Beniamin. Vers. 10.

Su-

Vers. 11. SUMITE DE OPTIMIS TERRÆ FRUGIBUS] Hebraicè eſt, *ſumite de cantatione terræ.* cantatio hebraicè vocatur res præſtans, nobilis, laudabilis & decantanda.

Reſina quid?

RESINA.] id eſt theriacæ, inquiunt Judæi; ſed perperam, reſina enim eſt ſuccus fluens ab arbore. Jam variæ ſunt arbores quæ reſinam dant. In Judæa & Syria reſinam dat arbor, quæ vocatur ferula, cujus ſuccus ſive reſina vocatur galbanum, inquit Dioſcorid. l. 3. c. 81. & ex eo Abulenſis. vide & Plinium l. 12. c. 25. in fine, favet & Joſephus; nam in eo pro βαλάνου, legendum videtur γαλβάνου.

Storax quid?

STORACES] Storax lacryma eſt arboris, quæ ſtyrax dicitur, de qua Dioſcorid. lib. 1. c. 78. & Plinius lib. 12. 25. ex ea fit unguentum ſtyraeinum, quod capillos non tantùm bono odore, ſed & colore flavo imbuit.

Stacte quid?

STACTES] Stacte lacryma eſt myrrhæ, putà liquor myrrhæ puriſſimus & ſubtiliſſimus.

TEREBINTHI] Terebinthus hic eſt reſina, vel ſuccus, qui ex arbore terebintho diſtillat, vulgò trementina vocatur.

Vers. 14. EGO AUTEM QUASI ORBATUS ABSQUE LIBERIS ERO] interea dum vos omnes abſentes eritis, videbor mihi eſſe orbus; & fortè reipſa nonnullis, aut etiam omnibus vobis in hoc itinere orbabor.

Diſcant hic parentes, ſuas ſpes & gaudia non collocare in filiis. Ecce Jacob in ſenio, cum liberis frui putabat, iis orbatur. Adde, dum filii adoleſcunt, ſæpè cum ætate creſcunt ſimul & eorum vitia, & parentum curæ. Diſcant Secundo, fideles, nulli rei mundanæ inniti, ſed toti à Deo pendere. Ecce Jacobo ſubtrahitur, quidquid dilexerat, ſcilicet Rachel, Joſeph, Beniamin, ut ab iis amorem avocet, & in Deum transferat. Diſcant Tertiò, adverſis non frangi; quia tunc felicitas eſt proxima, cùm miſerrimi videntur. Sic enim Jacob hic afflictus, mox omnibus malis eripitur. Cùm ergo derelictus & perditus videris, animos ſume, ſcito properam fortunam ſtare ante januam, tibiq; imminere. Ecce enim Dominus ex alto nos aſpicit, certantes intuetur & corroborat, atque præmia diſponit & præparat, uti ipſe dixit S. Antonio a dæmonibus mirè vexato.

Vers. 29. OCCIDE VICTIMAS, ET INSTRUE CONVIVIUM] *Victimæ* vocantur hic & alibi animalia, putà oves, vituli, capones, piſces jugulati non ad ſacrificium, ſed ad convivium: hebraicè enim eſt טבח טבח *teboach tebach* id eſt, macta mactationem, hoc eſt, macta animalia mactanda ad epulum. Adde, hæc animalia vocari quoque victimas, reſpectu ipſius ſacrificii: veteres enim inter epulas ſacrificabant, Id de Judæis patet Exodi 12. ubi in ultima ſua cœna, quam peregerunt in Ægypto, immolarunt & comederunt agnum paſchalem. Ita fecit & Chriſtus in ultima ſua cœna, cujus epulum ſacrum, pariter & ſacrificium fuit Euchariſtia.

Inter epulas ſacrificari ſolitum apud varios.

De Gentilibus idem patet ex Athenæo, Macrobio, Virgilio, Homero. Erant enim ſacrificia quaſi ſacræ epulæ, in quibus Deus cum hominibus epulabatur: ideoque vocantur victimæ.

Mor. ne honores mutent mores.

PAX VOBISCUM] ne timeatis, ego ſecuros vos eſſe jubeo.

DEUS DEDIT VOBIS] per me, cuius id, Deo inſpirante, juſſit Joſeph.

Diſcant hic rectores & principes, quomodo in Joſepho honores non mutent mores, ſed in ſummo faſtigio priſtinam retineant comitatem cum maturitate conjunctam. Diſcant ſinguli, ubique & in omnibus Joſephum virtutum ſemina ſpargere: fuit enim ipſe innocens in domo patris, patiens in adverſis, fidelis in ſervitio, caſtus in tentatione, ſapiens in occultorum reſeratione, prudens in futurorum proviſione, juſtus in fratrum caſtigatione, & nunc pius in ipſorum ſuſceptione.

Exempla.

Ita Villegiſus, teſte Nauclero, Zieglero, & aliis, patre rhedario natus, ab Othone III. ſubitò primus inter Electores adoptatus, ne ſe efferret, ſibi crebrò ſuggerebat: *Vide quis ſis, memento quis fueris.* unde & rotas ſuo muſæo appingi curavit, iiſque ſubſcribi, *Villegiſe prioris fortunæ memor, quis nunc ſis conſidera.* Hæc rota poſtmodum inſigne archiepiſcopatui Moguntino fuit, atque ab Henrico II. Imp. confirmatum.

Benedictus XI ex paupere creatus Pontif. cùm matrem à matronis Romanis ſplendidiori cultu ornatam, ad ſe venientem videret, diſſimulavit ſe eam agnoſcere, ac monitus adeſſe matrem; *Egone*, ait, *matrem tam ſpecioſo amictu eſſe credam? non agnoſco, matrem enim & pauperem ſcio & ignobilem.* Exuit ergo ipſa veſtes ſericas, ac ſuas pannoſas

Carmel. in Pentateuch.

induit: tum Pontifex eam amplexatus, *Hoc habitu*, inquit, *matrem aliquo, & talem libenter agnoſco recipioque.*

Franciſcus rex captus a Carolo V. ſcripſit in pariete; *Hodie mihi, cras tibi.* ſubſcripſit Carolus: *Homo ſum, nihil humani à me alienum puto.*

Gilimer Wandalorum rex captus & ductus à Juſtiniano in triumphum, riſit, dixitque: *Rideo fortunæ viciſſitudines, ut qui modò rex fuerim, iam ſervus ſim.*

THESAUROS] pecuniam in ſaccis veſtris occultè à me reconditam, hæc enim hebraicè vocatur ממון *matmon*, chaldaicè *mammon* & *mammona*, à radice טמן *taman*, id eſt, abſcondit, recondidit.

PECUNIAM QUAM DEDISTIS MIHI] in pretium frumenti quod à me emiſtis.

PROBATAM EGO HABEO) Hebraicè eſt, *Pecunia veſtra venit ad me.* q. d. Ego illam accepiſſe me fateor, & licet eamdem occultè vobis reddiderim, acceptam tamen æſtimo & computo, & perinde ac ſi eam haberem reputo.

LAVARUNT PEDES SUOS) Hinc rurſum patet, hoſpitibus olim ante menſam pedes lavari ſolitos; idque tam in prandio, quàm in cœna: fuit enim hoc Joſephi convivium prandium, non cœna, ut patet v. ſeq. Sic ſervo Abrahæ hoſpiti apud Bathuelē loti ſūt pedes, ſuprà c. 24. 32. Vers. 24.

Hoſpitibus pedes lavari ſoliti.

VIDIT BENIAMIN Viderat priùs, ſed obiter & diſſimulanter, nunc ex profeſſo eum intuetur & alloquitur. Unde hic aſpectus lacrymas teneri amoris & pietatis illi excuſſit. Vers. 29.

FESTINAVITQUE) quaſi ad aliud negotium evocatus. Vers. 30.

ILLICITUM EST ENIM ÆGIPTIIS COMEDERE CUM HEBRAEIS) Primò, quia Ægyptii partim ex ſuperbia, partim ex ſuperſtitione averſabantur paſtores & pecuarios, quales erant Hebræi. Secundò, quia oves, vituli, boves, quibus veſcebantur Hebræi, erant dii Ægyptiorum, quæ proinde occidere aut comedere eis non licebat, Exodi 8. v. 26. non quòd in hoc convivio talia eſſent appoſita; ſed quòd ſcirent Hebræos talibus veſci ſolere. Vers. 32.

Illicitum Ægyptiis comedere cum Hebræis, & cur?

SEDERUNT) Hinc patet morem ſedendi in menſa eſſe antiquiſſimum: mos enim accumbendi, vel diſcumbendi, longè poſteriùs cœpit. Vers. 33.

Sedere ad menſam antiquius quā accumbere.

PRIMOGENITUS JUXTA PRIMOGENITA SUA) q. d. Primogenitus, putà Ruben, primo loco ſedit. Secundogenitus, putà Simeon, ſedit ſecundo loco, tertius tertio, ultimogenitus, putà Beniamin, ſedit ultimo. Videtur Joſeph ipſe hunc fratribus ſingulis dediſſe ordinem, eoſque per ſuum œconomum hoc ordine evocaſſe & collocaſſe in menſa; ideoque ipſi mirati ſunt unde nam ipſe ſciret ætatem & ordinem ſingulorum.

ET MIRABANTUR NIMIS) tum ob ordinem ſingulis in menſa appoſitè, juxta ætatem aſſignatum; tum ob humanitatem Joſephi, qua è ſua paropſide ſingulis mittebat ſuam partem ſuumque munus; ita tamen ut Beniamin minimus cæteris ampliùs acciperet, uti ſequitur.

SUMPTIS PARTIBUS QUAS AB EO ACCEPERANT) Hebræa clariùs ſignificant, quòd Joſeph è ſua menſa partem ſuorum ferculorum, honoris cauſa, miſerit ad ſingulos fratres in alia menſa conſidentes. Vers. 34.

UT QUINQUE PARTIBUS EXCEDERET) Videtur ergo Joſeph quinq; fercula amplius Beniamino, quam cæteris miſiſſe: licet Joſephus & Abulenſis putent Joſephum ſingulis fratribus miſiſſe quinque fercula, ſed ita ut Beniamin in ſingulis acciperet duplam portionem. Alii putant, quòd una eademque portio data ſit ſingulis, ſed Beniamino quintuplo major & grandior.

Verùm prius quod dixi magis ſignificant Hebræa. Voluit Joſeph hac ratione præ aliis honorare Beniaminum, utpote fratrem ſuum uterinum; cujus rei ſymbolicam dat cauſam Alexander Polyhiſtor, apud Euſeb. lib. 9. c. ult. Quia, inquit, Lia ſeptem pepererat proles, Rachel duas tantùm: ne itaque Rachel minor videatur eſſe Lia, hinc Joſeph in filio ejus Beniamin, quinque ei partes addit, ut ſic eam Liæ adæquet. Sicut enim Lia quinque prolibus Rachelem, ita Beniamin, & conſequenter Rachel ſuos fratres, ipſamque Liam eorum matrem, quinque partibus, ſive miſſibus ſuperabat in hac menſa Joſephi.

S. Pauli cū Beniamino comparatio

Allegoricè, Beniamin eſt S. Paulus ex tribu Beniamin ortus, qui præ aliis Apoſtolis, ſapientia, gratia, facundia, efficacia & zelo à Deo dotatus eſt. ita S. Amb. & Proſper. *Deducitur Beniamin*, ait Amb. lib. de Joſeph c. 9. *& bonis odoribus comitatus advenit portans ſecum reſinam*, &c.

Talis enim Pauli prædicatio ; ut putrem al eleret affectum, corruptumque evacuaret humorem diſputationis ſuæ aculeo, urere magis ægra mentis viſcera cupiens, quàm ſecare. Incenſum orationis, & caſiam & guttam ſepulturæ inſignia eſſe, David nos docuit dicens : Myrrha, & gutta, & caſia à veſtimentis. Venit enim Paulus crucem Domini prædicare. Et cap. 10. *Ideo in convivio pars eius quintuplicitèr maior effecta eſt, quòd haberet ſuperioribus anteferri non ſolùm mentis prudentia, ſed etiam mſtitia corporis & gratia caſtitatis.*

ET INEBRIATI SUNT) ſatiati ſunt, exhilarati ſunt, mero incaluerunt, citra tamen crapulam aut temulentiam: hanc enim continens S. Joſeph in ſua menſa non permiſiſſet: nec hac recreantur homines, ſed ut ait S. Aug. ſe mergunt diluvio. Audi Plin. l. 14. c. 22. Ex vino, inquit,

Ebrietatis incommoda. & ebrietate oritur *pallor & genæ pendulæ, oculorum ulcera, tremulæ manus, labanteſque pedes, & furiales ſomni, & inquies nocturna, præmiumque ſummum ebrietatis portentoſa libido, ac iucundum nefas. Poſtera die ex ore halitus fœtidi, ac ferè omnium oblivio, morſque memoriæ, prudentiæ & mentis.* Adde damna temporis, pecuniæ & conſcientiæ, de quibus dixi c. 19. in fine.

Præclarè Alfonſus Aragoniæ rex rogatus cur adeò ebrietatē deteſtaretur, reſp. *Quia ſcio furorem & libidinem eius filias eſſe. Scio, quantū gloriæ Alexādri Magni obſcurarit ebrietas.*

Ebrietas ergo hæc fuit læta & largior vini potatio, qua mens non obruebatur, ſed exhilarabatur. ita S. Hieron. Auguſt. & Philo. Unde Græcum μεθύειν, id eſt inebriari, dicitur, quaſi μετὰ τὸ θύειν, quia poſt ſacra veteres læti indulgebant poculis; vel potiùs ἀπὸ τῆς μεθέσεως, id eſt, à remiſſione & relaxatione animi, etiam ſapientis, quæ fit per ſuavitatem & hilaritatem vini paulò copioſiùs hauſti. ita Euſtathius ex Athenæo.

Appoſitè dixit Anacharſis, in vite eſſe tres botros, & tres calices. Primus, inquit, calix bibitur ſanitatis, ſecundus voluptatis, tertius ebrietatis, iniuriæ & inſaniæ. Sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas: æternas delicias expecta, rumina illud: *Lætatus ſum in his quæ dicta ſunt mihi ; in domum Domini ibimus.* *Apophthegma Anacharſis de vite.*

CAPUT QUADRAGESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Scyphum ſuum occultè in ſacco Beniamini poni iubet Ioſeph. Hinc Beniaminum quaſi furem ſibi in ſervum depoſcit, pro eo ſe Iudas v. 18. in ſervitutem offert.

1. PRæcepit autem Joſeph diſpenſatori domus ſuæ, dicens: Imple ſaccos eorum frumento, quantum poſſunt capere: & pone pecuniam ſingulorum in ſummitate ſacci. 2. Scyphum autem meum argenteum, & pretium quod dedit tritici, pone in ore ſacci junioris. Factumque eſt ita. 3. Et orto manè dimiſſi ſunt cum aſinis ſuis. 4. Jamque urbem exierant, & proceſſerant paululum: tunc Joſeph accerſito diſpenſatore domus, Surge, inquit, & perſequere viros: & apprehenſis dicito: Quare reddidiſtis malum pro bono? 5. Scyphus, quem furati eſtis, ipſe eſt in quo bibit dominus meus, & in quo augurari ſolet; peſſimam rem feciſtis. 6. Fecit ille ut iuſſerat. Et apprehenſis per ordinem locutus eſt. 7. Qui reſponderunt: Quare ſic loquitur dominus noſter, ut ſervi tui tantum flagitij commiſerint? 8. Pecuniam, quam invenimus in ſummitate ſaccorum, reportavimus ad te de terra Chanaan: & quomodo conſequens eſt ut furati ſimus de domo domini tui aurum vel argentum? 9. Apud quemcumque fuerit inventum ſervorum tuorum quod quæris, moriatur, & nos erimus ſervi domini noſtri. 10. Qui dixit eis: Fiat iuxta veſtram ſententiam: apud quemcumque fuerit inventum, ipſe ſit ſervus meus, vos autem eritis innoxij. 11. Itaque feſtinatò deponentes in terram ſaccos, aperuerunt ſinguli. 12. Quos ſcrutatus, incipiens à maiore uſque ad minimum, invenit ſcyphum in ſacco Beniamin. 13. At illi ſciſſis veſtibus, oneratiſque rurſum aſinis reverſi ſunt in oppidum. 14. Primuſque Judas cum fratribus ingreſſus eſt ad Joſeph (necdum enim de loco abierat) omneſque ante eum pariter in terram corruerunt. 15. Quibus ille ait: Cur ſic agere voluiſtis? an ignoratis quòd non ſit ſimilis mei in augurandi ſcientia? 16. Cui Judas: Quid reſpondebimus, inquit, domino meo; vel quid loquemur, aut iuſtè poterimus obtendere? Deus invenit iniquitatem ſervorum tuorum; en omnes ſervi ſumus domini mei, & nos, & apud quem inventus eſt ſcyphus. 17. Reſpondit Joſeph: Abſit à me ut ſic agam: qui furatus eſt ſcyphum, ipſe ſit ſervus meus; vos autem abite liberi ad patrem veſtrum. 18. Accedens autem propiùs Judas, confidenter ait: Oro domine mi, loquatur ſervus tuus verbum in auribus, & ne iraſcaris famulo tuo: tu es enim poſt Pharaonem 19. dominus meus. Interrogaſti prius ſervos tuos: Habetis patrem, aut fratrem? 20. & nos reſpondimus tibi domino meo: Eſt nobis pater ſenex, & puer parvulus, qui in ſenectute illius natus eſt, cuius uterinus frater mortuus eſt: & ipſum ſolum habet mater ſua, pater verò tenerè diligit eum. 21. Dixiſtique ſervis tuis: Adducite eum ad me, & ponam oculos meos ſuper illum. 22. Suggeſſimus domino meo: Non poteſt puer relinquere patrem ſuum: ſi enim illum dimiſerit, morietur. 23. Et dixiſti ſervis tuis: Niſi venerit frater veſter minimus vobiſcum, non videbitis ampliùs faciem meam. 24. Cùm ergo aſcendiſſemus ad famulum tuum patrem noſtrum, narravimus ei omnia quæ locutus eſt dominus meus. 25. Et dixit pater noſter: Revertimini, & emite nobis parum tritici. 26. Cui diximus: Ire non poſſumus: ſi frater noſter minimus deſcenderit nobiſcum, proficiſcemur ſimul: alioquin illo abſente, non audemus videre faciem viri. 27. Ad quæ ille reſpondit: Vos ſcitis quòd duos genuerit mihi uxor mea. 28. Egreſſus eſt unus, & dixiſtis: Beſtia devoravit eum; & hucuſque non comparet. 29. Si tuleritis & iſtum, & aliquid ei in via contigerit, deducetis canos meos cum mœrore ad inferos. 30. Igitur ſi intravero ad ſervum tuum patrem noſtrum, & puer defuerit (cùm anima illius ex huius anima pendeat) 31. videritque eum non eſſe nobiſcum, morietur, & deducent famuli tui canos eius cum dolore ad inferos. 32. Ego propriè ſervus tuus ſim, qui in meam hunc recepi fidem, & ſpopondi dicens; Niſi reduxero eum, peccati reus ero in patrem meum omni tempore. 33. Manebo itaque ſervus tuus pro puero in miniſterio domini mei, & puer aſcendat cum fratribus ſuis. 34. Non enim poſſum redire ad patrem meum, abſente puero: ne calamitatis, quæ oppreſſura eſt patrem meum, teſtis aſſiſtam.

Scy.

Digitized by Google

VERS. 2. SCYPHUM, &c. PONE IN ORE SACCI JUNIORIS) Beniamini. Fecit hoc Joſeph, ut hac ratione pertentaret animos fratrum, nũ inviderent Beniamino, tamquam Rachelis filio, & tamquam ei, qui quintuplo majores partes in convivio, acceperat, ut videlicet, ſi invidiam hac perſentiſceret, per fratrum ſilentium, & neglectum Beniamini, eum apud ſe retineret, ne quid in via fratres contra eum, uti olim contra ſe fecerant, molirentur. Sin verò amorem fraternum, per anxietatem & curam eum liberandi, oſtenderent, eumdem cum eis dimitteret, ita Philo, Joſephus, S. Chryſoſt. Theodor.

VERS. 5. SCYPHUS QUEM FURATI ESTIS) Nota, Joſeph iuſtè potuit ſuos fratres punire, hunc metum & terrorem eis incutiendo, ob ſcelus in ſe commiſſum; ut hac afflictione in ſe reverſi, peccatum ſuum agnoſcerent, uti reipſa fecerant, inquit S. Auguſt. Beniaminum tamen ita affligere non potuit. Unde levis hic, & venialis in eum fuit calumnia, qua ei furtum ſcyphi impegit: verùm ea in bonum Beniamini fuit concinnata, ut dixi v. 3. fuitque ea modici temporis, quam mox ſe patefaciendo maxima lætitia, maximiſque beneficiis compenſavit. Fuit quoque hic mendacium: nam Joſeph hæc non dixit tentando & interrogando, uti dixit illa cap. 42. 9. ſed omnino aſſerendo. Fuit tamen hoc mendacium jocoſum, non pernicioſum.

Quod ergo S. Auguſt. q. 125. conatur Joſephum excuſare a mendacio, intellige, de ſerio & noxio.

Ludus Dei eſt humilitas. Symbolicè, ſicut Joſeph luſit cum Beniamin, quem initio quaſi furem premere ac vincire velle ſe ſimulavit; poſtea verò totum id ioco factum oſtendit, eumque amplexans cæteris fratribus prætulit: ita Deus agit cum humilibus: contemni illos, affligi, vexari; ſed ſi humiliter & patienter ea ferant, blandietur eis, eoſque evehet, ut tanto fiant glorioſiores, quanto fuere abiectiores. Ludus ergo Dei eſt humilitas.

IN QUO AUGURARI SOLET] Septuag. *in quo augurio auguratur*. Perperam ergo vertit R. Kimchi, *per quem augures conſuluit*.

Ritus divinandi Ægyptiorum & Aſſyriorũ, Tradit Julius Sirenius l. 9. de Fato c. 18. Ægyptios & Aſſyrios pelves (ſic & ſchyphos, ut videtur) aqua replere, deinde certis verbis dæmonem advocare ſolitos, ac tum dæmonem inſtar ſibili ex aquis edidiſſe reſponſa ad ea, de quibus conſulebatur. Rurſum dæmon ſubinde in aqua exprimebat ſpeciem, vel imaginem rei, vel auctoris qui quærebatur, uti & jam divini noſtri auctorem furti, ſuis incantationibus in aqua repræſentant, & exoculant.

An & qualiter Joſephus hoc ſcypho ſoleret divinare & augurari? Dices, Ergone Joſeph talem hic ſe profitetur magum, divinum? Affirmat Calvinus, ideoque eum gravi ſimulatione contra religionem peccaſſe aſſeverat. Sed quis hoc credat de Joſepho, qui Propheta fuit piiſſimus ac ſanctiſſimus? Reſpondet itaque S. Auguſt. Joſephum hic loqui non ſeriò, ſed ioculariter; ſic enim videtur loqui v. 15. Secundò, Theodor. vult Joſephum loqui interrogativè non aſſertivè. Tertiò, D. Thomas vult Joſephum loqui, non ex ſua, ſed Ægyptiorum opinione, qui Joſephum verè putabant eſſe augurem. Sed hæc non ſatisfaciunt huic verſui & contextui.

Dico ergo, pro *augurari*, hebraicè eſt נחש *nachas*, quod ſignificat præſagire & divinare, ſive augurio, ſive naturali ſagacitate putà coniectare, rimari & indagare. Unde Chaldæus & Aben Eſra vertunt, *probare*. Joſeph ergo hoc ſcypho, cum vino plenum hoſpitibus ſuis propinando, naturaliter divinabat, & explorabat hoſpitum ſuorum temperantiam, prudentiam, & arcana cordis (in vino enim eſt veritas) & hic explorabat, quis fratrum in Beniaminum eſſet animus, ut dixi v. 2. Sinebat tamen ipſe fratres ſuos falli, ut putarent ſe verè & propriè eſſe augurem, ideoque verbo ambiguo uſus eſt.

Augurium variè accipi poteſt. Unde ſternutatio? Sic *augurium* pro conjectatione capit Plinius libr. 7. epiſt. ad Corn. Tacitum, cùm ait: *Auguror, nec me fallit augurium; hiſtorias tuas immortales fore.* Sic Ariſtot. problem. 9. ſect. 33. ſternutamentum vocat ſacrum augurium ſanitatis capitis: quia ſcilicet ſignum eſt, caput bene valere, poſſe concoquere, & excernere ſuperfluos & noxios humores: cùm enim capitis calor humorem, ſpiritumque extraneum crudum & ventoſum pervincit & expellit, tunc moveri ſolet ſternutamentum.

QUOD NON SIT SIMILIS MEI IN AUGURANDI SCIENTIA) *Augurandi*, id eſt, divinandi & conjectandi: hoc enim eſt Hebræum נחש *nachas*, ut dixi verſ. 5. q. d. Cùm Pharao, totaque Ægyptus me ut augurem, id eſt, prophetam & divinum, agnoſcat & colat, quomodo vos ſoli in hoc furto putaſtis vos me meamque divinationem poſſe latere? VERS. 15.

DEUS INVENIT PECCATUM NOSTRUM) Aliqui cum S. Auguſt. intelligunt peccatum venditionis Joſephi. q. d. Quia nos Joſephum in ſervitutem vendidimus, hinc juſtæ nunc ſubdimur ſervituti. Hoc in corde ſuo ſentire potuit Judas, verùm exteriùs ipſi Joſepho de hoc peccato non loquitur, ſed de peccato furti ſcyphi: de eo enim accuſabat eos Joſeph, unde de eodem Judas reſpondit, illud agnoſcendo. Videtur ergo Judas putaſſe, & ſuſpicatus eſſe, quòd Beniamin verè furatus eſſet ſcyphum, præſertim cùm Beniamin deprehenſus taceret, nec ſe defenderet. Aut certè in re ancipiti & dubia maluit Judas peccatum fratri aſſeribere, & humiliter veniam precari, itaque iram Ioſephi lenire, quàm eamdem magis concitare, Beniaminum excuſando, & vel expreſsè vel tacitè culpam in Joſephum ejuſque famulos retorquendo, eiſque fraudem, dolum & calumniam impingendo. Ex eo enim quòd ſcyphus inventus erat in ſacco Beniamini, præſumptio furti erat de Beniamino. Ita Abulenſis. Verè S. Auguſt. ſent. 118. *Melior eſt*, inquit, *in malis humilis confeſſio, quàm in bonis ſuperba gloriatio.* VERS. 16.

Quare rogatus Anachoreta, quam potiſſimùm ad cælum viam inveniſſet, reſpondit: *Si ſe homo ſemper accuſet.* teſtis eſt B. Dorotheus doctrin. 7. Ita S. Catharina Senenſis, aliique humiles & illuſtres Sancti, ad omnia mala, quæ ſibi, proximis, aut reipub. eveniunt, dicere ſolent: *Mea culpa hoc malum accidit.*

IPSUM SOLUM HABET MATER SUA) ipſe ſolus ex matre ſupereſt: hebraicè, *remanſit ſolus matris ſuæ.* quod etiam de mortua dici poteſt. mortua enim jam erat Rachel mater Beniamini. VERS. 20.

PONAM OCULOS MEOS SUPER ILLUM) benignè eum aſpiciam, benevolus illi ero, favebo, & fovebo illum. unde Septuag. vertunt, *curam illius habebo.* VERS. 21.

ANIMA) vita patris pendet ex vita filii: ſi enim moriatur vel auferatur filius, morietur pater præ triſtitia. VERS. 30.

EGO PROPRIE) ego peculiaris tibi ſervus ſim, qui & robore & uſu rerum tibi utilior ero, quàm puer Beniamin. VERS. 32.

CAPUT QUADRAGESIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IOſeph ſe fratribus aperit, eoſque v. 17. cum muneribus ad patrem remittit, ut eum ad ſe adducant: ille v. 26. præ gaudio vix ſe capit.

1. NOn ſe poterat ultrà cohibere Joſeph multis coram adſtantibus: unde præcepit ut egrederentur cuncti foras, & nullus intereſſet alienus agnitioni mutuæ. 2. Elevavitque vocem cum fletu: quam audierunt Ægyptij, omniſque domus Pharaonis. 3. Et dixit fratribus ſuis: Ego ſum Ioſeph: adhuc pater meus vivit? Non poterant reſpondere fratres nimio terrore perterriti. 4. Ad quos ille clementer; Accedite, inquit, ad me. Et cum acceſſiſſent propè, Ego ſum, ait, Ioſeph, frater veſter, quem vendidiſtis in Ægyptum. 5. Nolite pavere, neque vobis durum eſſe videatur quòd vendidiſtis me in his regionibus: pro ſalute enim veſtra miſit me Deus ante vos in Ægyptum. 6. Biennium eſt enim quòd cœpit fames eſſe in terra: & adhuc quinque anni reſtant quibus

Digitized by Google

quibus nec arari poterit, nec meti. 7. Præmiſitque me Deus ut reſervemini ſuper terram, & eſeas ad vivendum habere poſſitis. 8. Non veſtro conſilio, ſed Dei voluntate huc miſſus ſum: qui fecit me quaſi patrem Pharaonis, & dominum univerſæ domus eius, ac principem in omni terra Ægypti. 9. Feſtinate, & aſcendite ad patrem meum, & dicetis ei: Hæc mandat filius tuus Ioſeph: Deus me fecit dominum univerſæ terræ Ægypti: deſcende ad me, ne moreris, 10. & habitabis in terra Geſſen; eriſque iuxta me tu, & filij tui, & filij filiorum tuorum, oves tuæ, & armenta tua, & univerſa quæ poſſides. 11. Ibique te paſcam (adhuc enim quinque anni reſidui ſunt famis) ne & tu pereas, & domus tua, & omnia quæ poſſides. 12. En oculi veſtri, & oculi fratris mei Beniamin, vident quòd os meum loquatur ad vos. 13. Nuntiate patri meo univerſam gloriam meam, & cuncta quæ vidiſtis in Ægypto: feſtinate, & adducite eum ad me. 14. Cumque amplexatus recidiſſet in collum Beniamin fratris ſui, flevit: illo quoque ſimiliter flente ſuper collum eius. 15. Oſculatuſque eſt Joſeph omnes fratres ſuos, & ploravit ſuper ſingulos: poſt quæ auſi ſunt loqui ad eum. 16. Auditumque eſt, & celebri ſermone vulgatum in aula regis; Venerunt fratres Joſeph; & gaviſus eſt Pharao, atque omnis familia eius. 17. Dixitque ad Ioſeph ut imperaret fratribus ſuis, dicens; Onerantes iumenta, ite in terram Chanaan, 18. & tollite inde patrem veſtrum & cognationem, & venite ad me; & ego dabo vobis omnia bona Ægypti, ut comedatis medullam terræ. 19. Præcipe etiam ut tollant plauſtra de terra Ægypti, ad ſubvectionem parvulorum ſuorum ac coniugum; & dicito; Tollite patrem veſtrum, & properate quantociùs venientes. 20. Nec dimittatis quidquam de ſupellectili veſtra; quia omnes opes Ægypti, veſtræ erunt. 21. Feceruntque filij Iſrael ut eis mandatum fuerat. Quibus dedit Ioſeph plauſtra, ſecundùm Pharaonis imperium; & cibaria in itinere. 22. Singulis quoque proferri iuſſit binas ſtolas; Beniamin verò dedit trecentos argenteos cum quinque ſtolis optimis: 23. tantumdem pecuniæ & veſtium mittens patri ſuo, addens & aſinos decem, qui ſubveherent ex omnibus divitiis Ægypti; & totidem aſinas, triticum in itinere paneſque portantes. 24. Dimiſit ergo fratres ſuos, & proficiſcentibus ait; Ne iraſcamini in via. 25. Qui aſcendentes ex Ægypto, venerunt in terram Chanaan ad patrem ſuum Iacob. 26. Et nunciaverunt ei dicentes; Ioſeph filius tuus vivit, & ipſe dominatur in omni terra Ægypti. Quo audito Jacob, quaſi de gravi ſomno evigilans, tamen non credebat eis. 27. Illi econtra referebant omnem ordinem ei. Cumque vidiſſet plauſtra, & univerſa quæ miſerat, revixit ſpiritus eius, 28. & ait: Sufficit mihi ſi adhuc Joſeph filius meus vivit; vadam, & videbo illum antequam moriar.

VERS. 3. EGO SUM JOSEPH) Hæc vox inopina, quaſi fulmen, ait Rupertus, perculit fratres, eoſque attonitos, elingues, & quaſi amentes reddidit: à formidabili enim potentia Joſephi, ſceleri ſuo non niſi mortem meritam expectabant.

Joſeph figura Chriſti. Allegor. S. Ambroſ. libr. de Joſeph. c. 12. *Quid*, inquit, *aliud tunc clamavit, niſi, Ego ſum Jeſus, cùm Pilato diceret: Tu Dicis, quia rex ſum. Accedite ad me, quia ego ad vos appropinquavi, ut per carnis ſuſceptionem facerem me veſtra conſortem naturæ.* Et multò magis cùm poſt reſurrectionem ſe diſcipulis oſtendit, dicens: *Nolite timere, ego ſum. Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra.* Hæc S. Ambroſ. vide & Hugonem Cardinalem.

Summa Joſephi charitas in fratres. Nota hic charitatem Joſephi, qui uſque ad mortem læſus, ultus eſt ſuam injuriam, tum oblivione & ſilentio; tum blanditiis, amplexibus, oſculis, lacrymis & ſuſpiriis; tum benefica fratrum perpetuaque alimonia. *Oſculabatur ergo ſingulos, & per ſingulos flebat, & irriguis lacrymis paventium colla perfundebat, itaque odium fratrum, charitatis lacrymis abluebat*, inquit S. Auguſt. ſerm. 83. de Tempore. Diſce a Joſepho efficaciſſimum philtrum eſſe *ut ameris ama*. *Philtrum amoris eſt amor.* Verè S. Chryſoſt. hom. 13. ad populum: *Vis laudari? lauda alium. Vis amari? ama. Vis partibus primis potiri? cede illas priùs alteri.*

Exemplum & concio S. Greg. Nazianzeni. Hoc philtrum ſuis Conſtantinopolitis Catholicis inculcavit S. Gregorius Nazianzenus: dum enim ipſi ab Arrianis, ſub Valente Arriano Imperatore, vexati & oppreſſi, eo mortuo, ſub Theodoſio orthodoxo Imp. par pari eis reddere, eoſque paribus moleſtiis afficere cogitarent, hæc ad eos dixit Nazianz. *Non hæc, mi grex, à nobis poſcit Chriſtus, neque ſic Evangelium nos docet. Opportunitas modò nobis offertur convertendi eos, qui per errorem ſeducti ſunt. Agnoſcant edocti delicta ſua, provideant coram Domino, impietatem confiteantur, gregi noſtro ſe immiſceant. Hæc mea ſit ultio, ut qui nos affecerunt iniuriis, ſalutem conſequantur, ac profiteantur eſſe præclara, quæ pridem perſequebantur. Mites animis eſtote, filii. Cuius animus lenis ac tolerans eſt, is prudentia valet. Præſtate illis beneficia qui vos odio proſequuntur, ac prorſus eis delicta remittite. Quòd ſi animus vehementer exæſtuat, neque coerceri ſe ira patitur, quod ab hoc alterum eſt præſtate, ut hæc Chriſto permittatis, ac futuro tribunali reſervetis. Mea enim eſt ultio, ego rependam, ait Dominus. His dictis populum placavit, &* A *in ſuam ſententiam pertraxit*; uti narrat Gregorius presbyter in Vita Gregor. Nazianz. Ita S. Martinus Brictionem presbyterum, ſuum calumniatorem noluit officio privare, dicens: *Si Chriſtus paſſus eſt Judam, cur ego non patiar Brictionem?* teſtis eſt Severus Sulpit. dialogo 3.

Hoc philtro Martyres ſæpè ſuos carnifices converterunt, dum eos à Deo punitos ſuis precibus ſanitati reſtituerunt, ut patet ex vita S. Agnetis reſuſcitantis Præfecti filium ſe invadentem; ex vita S. Johannis & Pauli, qui Terentiani Præfecti filium à dæmone liberarunt; ex vita S. Laurentii & Peregentini, qui carnifices ſuos obrigeſcentes, orando vigori reſtituerunt; ex vita S. Sabini, qui Venuſtianum Præſidem oculorum dolore percuſſum ſanavit; ex vita S. Potamienæ, S. Chriſtinæ, S. Anatoliæ, S. Eugeniæ, Dariæ, & aliorum plurimorum.

Nota Secundò, cum S. Chryſoſt. Joſeph hic pec- B catum fratrum elevat, non per fatum aut Homericam Aten, id eſt, deam, quæ mala, & noxia inferre credita eſt à Gentilibus, ſed per providentiam Dei, qui ſcelus eorum ordinavit in gloriam Joſephi, & ipſorum publicumque bonum. Unde Joſeph conſolatur, & hortatur eos ne doleant, aut ſe invicem propter hoc affligant, ſe non dolente, ſed gaudente, unde ait.

MISIT ME DEUS) q. d. Deus per veſtrum ſcelus, quo me vendidiſtis, miſit & direxit me huc, ut veſtræ aliorumque fami proſpicerem: quare non tam damnanda eſt veſtra in me iniquitas, quàm divinæ ſapientiæ providentia & miſericordia prædicanda. ita S. Chryſoſt. VERS. 5.

NEC ARARI POTERIT) niſi tantùm in paucis agris Nilo adiacentibus; cæteri enim ſteriles erunt, quia Nilus, qui Ægypto eſt inſtar pluviæ, more ſuo non exundabit nec fœcundabit agros. VERS. 6.

C BIENNIUM EST ENIM) Hinc patet, hæc geſta eſſe, fratreſque & patrem Jacobum in Ægyptum deſcendiſſe anno 2. ſterilitatis, cùm Jacob eſſet 130. annorum, Joſeph verò 39. nam anno ætatis 30. Joſeph evectus eſt ad principatum: ſucceſſerunt deinde 7. anni fertilitatis, & duo ſterilitatis: erat ergo ipſe hoc ſecundo anno ſterilitatis 39. annorum, ac conſequenter natus eſt

ipſe

Digitized by Google

Ipſe anno Jacobi 91. tolle enim 39. à 130. habebis 91. ut A
dixi ſuperiùs. Hæc eſt baſis & nodus chronologiæ hujus ætatis: unde ſæpe repetenda.

Vers. 8. Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum] *Voluntate* ſcilicet præſciente exaltationem meam, meique venditionem tantùm permittente, ut per eam exaltarer. ita Suarez, & alii paſſim. unde non dicit, *Vos miſiſtis me*, quia vos mittendo peccaſtis; ſed, *Miſſus ſum*, quia Deus eſt auctor paſſionis, æquè ac patientiæ meæ, qua veſtrum ſcelus ſubii & toleravi; non autem eſt auctor actionis veſtræ. hæc enim fuit peccatum. Sic de Chriſto ait Petrus Actor. 2. v. 23. *Hunc definito conſilio, & præſcientia Dei traditum per manus iniquorum affigentes interemiſtis*. Decreverat, enim Deus paſſionem Chriſti, non autem crucifixionem Judæorum. Nam, ut ajunt Theologi, *Actio* (Judæorum) *diſplicuit, paſſio* (Chriſti) *grata fuit* Deo.

Qui fecit me quasi patrem Pharaonis] *Patrem*, id eſt, rectorem, conſiliarium, moderatorem. Joſeph enim ita res omnes Pharaonis ſuo conſilio ac prudentia regebat, ac ſi ejus fuiſſet pater. ita Vatablus. Rurſum curabat frumentum & annonam toti aulæ, imò toti regno Pharaonis, ac ſi totius regni fuiſſet paterfamilias. Sic rex Tyri ſuum conſiliarium intimum, putà Hiram, vocat patrem ſuum, 2 Paralip. 2. v. 13. Et Aman vocatus pater Artaxerxis, Eſther 13. 6. Fuit ergo τὸ *pater regis*, titulus honoris & dignitatis primæ, in aulis regum Tyri, Aegypti & Perſidis; ſicut apud Hiſpanos, Italos & Gallos eſt *œconomus*, quem *Mayordomo* vocant, qui aulæ annonam, aliaque neceſſaria curat, ſicut paterfamilias curat domum ſuam. ita Pineda l. 5. de Salom. pag 397. Pulchrè S. Chryſoſt. ho. 64. in perſona Joſeph: *Illa*, inquit, *ſervitus hunc principatum mihi conciliavit: illa venditio in hanc me gloriam evexit: illa afflictio huius mihi occaſio honoris fuit: illa invidia hanc mihi claritudinem peperit. Hæc nos non ſolùm audiamus, ſed & imitemur, & ita ſolemur eos qui nos afflixere, non imputantes eis quæ in nos admiſerunt, & omnia magna ferentes benevolentia, ſicut ille admirandus*.

Vers. 9. Manoat] ſignificat, nuntiat, optat: nec enim Joſeph potuit, aut voluit propriè imperare patri ſuo.

Vers. 11. Ne et tu pereas] Hebraicè eſt פן תורש *pen tiſſares, ne depauperoris*, id eſt, ne inopia & inedia labores, itaque pereas. ita Chald. & Vatabl.

Vers. 18. Medullam terræ] Hebraicè eſt, *adipem terræ*, id eſt fruges, & fructus terræ optimos & pinguiſſimos.

Vers. 22. Binas stolas] Hebraicè eſt, *veſtes mutatorias*: ergo fuit minimùm binas, ut ſcilicet unam ſubinde cùm altera commutare poſſent. Pluralis enim numerus apud Hebræos complectitur dualem.

Nota. Veſtes mutatoriæ ab Hebræis vocantur pulchræ & præſtantes, quales in feſtis induimus. quando quotidianas viliores cum honeſtioribus commutamus, unde Noſter *ſtolas* vertit. *Veſtes mutatoriæ ſunt feſtivæ.*

Trecentos argenteos) trecentos florenos Brabanticos; argenteus enim ſiclus, ſive ſtater valebat & appendebat, quatuor regales Hiſpanicos. De quo plura Exodi 30. 13.

Ne irascamini in via) Hebraicè eſt, *ne irazemini*, ſcilicet alter in alterum crimen in me admiſſum intorquentes & improperantes. Sicut paulò ante facere cœperat Ruben, dicens: *Numquid non dixi vobis, Nolite peccare in puerum, & non audiſtis me? En ſanguis eius exquiritur*, c. 42. 22. ita S. Chryſoſt. Vers. 24.

Moraliter S. Ambroſ. lib. de Joſeph c. 13. *Docet*, ait, *maxime in via fugiendam eſſe diſcordiam, ubi ipſe viandi comitatus debet eſſe inviolabilis, & gratiæ habere conſortium.*

Quasi de gravi somno evigilans) attonitus & ſtupens, ut nec loqui, nec rem tantam intelligere, aut concipere poſſet: tales enim ſunt qui ſubitò evigilant. hebraicè eſt, *cor eius elanguit*, id eſt, tantam conſolationem accepit, ut præ lætitia & admiratione, cor pene deficeret, vitalis ſpiritus ceſſaret, itaque quaſi in deliquium animi incideret. B Vers. 26.

Revixit spiritus ejus) inſtar ignis lucernæ; qui oleo deficiente emoriens infuſo oleo reviviſcit, ait S. Chryſoſt. Unde ipſe ex Septuag. legit: *reaccenſus eſt ſenex* (id eſt, inquit, *iuvenis ex ſene eſt factus*) *decrepitus terram ſpectans*. Paſſenim modo Jacob, cujus cor priùs tam inopinatæ & incredibilis rei, nuntiique lætiſſimi admiratione elanguerat v. 26. nunc videns plauſtra, omnemque apparatum ſibi à Joſepho ſubmiſſum, ad ſe redit, credidit tam lætum de Joſepho ſuperſtite nuntium, itaque quaſi revixit. Chaldæus vertit, *quievit Spiritus ſanctus ſuper Iacob patrem ipſorum*; quia, ut explicant Hebræi, Spiritus ſanctus non manet in hominibus triſtibus, dolentibus, melancholicis, ideoque torpidis & ignavis, ſed in alacribus, lætis, ſtrenuis, expeditis, C qualis hic factus eſt Jacob. ac proinde recepit ſpiritum propheticum, ut patet c. ſequ. v. 4. quo hactenus mœrens caruerat. Ita ipſi, penes quos ſit fides. Vers. 27. *Sp. ſanctus eſt in lætis & ſtrenuis, non in triſtibus & torpidis.*

Sufficit mihi) Hebraicè, *multum eſt mihi*, q. d. Abundè gaudeo, nuntius hic tam lætus ſuperat vota & ſpes meas, non eſt quid ampliùs quod deſiderem, vel optem. *Nunc inventus ille erexit mentem meam, & fugavit ſenectutis infirmitatem, & roboravit rationem*, ait S. Chryſ. h. 65. Vers. 28.

CAPVT QUADRAGESIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iacob cum tota ſua proſapia, quæ hic recenſetur, proficiſcitur in Aegyptum. Secundò, v. 29. occurrit & excipit eum Ioſeph.

1\. PRofectuſque Iſrael cum omnibus quæ habebat, venit ad Puteum juramenti. & mactatis ibi victimis Deo patris ſui Iſaac, 2. audivit eum per viſionem noctis vocantem ſe, & dicentem ſibi: Iacob, Iacob. cui reſpondit, Ecce adſum. 3. Ait illi Deus, ego ſum fortiſſimus Deus patris tui: noli timere, deſcende in Aegyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi. 4. Ego deſcendam tecum illuc, & ego inde adducam te revertentem: Ioſeph quoque ponet manus ſuas ſuper oculos tuos. 5. Surrexit autem Iacob à Puteo juramenti: tuleruntque eum filii cum parvulis & uxoribus ſuis in plauſtris quæ miſerat Pharao ad portandum ſenem, 6. & omnia quæ poſſederat in terra Chanaan: venitque in Aegyptum cum omni ſemine ſuo, 7. filii ejus, & nepotes, filiæ, & cuncta ſimul progenies. 8. Hæc ſunt autem nomina filiorum Iſrael, qui egreſſi ſunt in Aegyptum, ipſe cum liberis ſuis. Primogenitus Ruben. 9. Filii Ruben: Henoch & Phallu & Heſron & Charmi. 10. Filii Simeon: Iamuel & Iamin & Ahod, & Iachin & Sohar, & Saul filius Chanaanitidis. 11. Filii Levi: Gerſon & Caath & Merari. 12. Filii Iuda: Her & Onan & Sela & Phares & Zara. mortui ſunt autem Her & Onan in terra Chanaan Natique ſunt filii Phares: Heſron & Hamul. 13. Filii Iſſachar: Thola & Phua & Iob & Semron. 14. Filii Zabulon: Sared & Elon & Iaheled. 15. Hi filii Liæ quos genuit in Meſopotamia Syriæ cum Dina filia ſua. omnes animæ filiorum ejus & filiarum, triginta tres. 16. Filii Gad: Sephoin & Haggi & Suni & Eſe-

Digitized by Google

Eſebon & Heri & Arodi & Areli . 17. Filii Aſer : Jamne & Ieſua & Ieſſui & Beria , Sara quoque ſoror eorum . Filii Beria , Heber & Melchiel . 18. hi filii Zelphæ , quam dedit Lsban Liæ filiæ ſuæ . & hos genuit Iacnb ſedecim animas . 19. Filii Rachel uxoris Iacob : Ioſeph & Beniamin . 20. Natique ſunt Ioſeph filii in terra Ægypti , quos genuit ei Aſeneth filia Putiphare ſacerdotis Heliopoleos : Manaſſes & Ephraim . 21. Filii Beniamin : Bela & Bechor & Asbel & Gera & Naaman & Echi & Ros & Mophoim & Ophim & Ared . 22. hi filii Rachel , quos genuit Iacob : omnes animæ , quatuordecim . 23. Filii Dan : Huſim . 24. Filii Nephthali : Iaſiel & Guni & Ieſer & Sallem . 25. Hi filii Balæ , quam dedit Laban Racheli filiæ ſuæ : & hos genuit Iacob : omnes animæ ſeptem . 26. Cunctæ animæ , quæ ingreſſæ ſunt cum Iacob in Ægyptum , & egreſſæ ſunt de femore illius , abſque uxoribus filiorum ejus , ſexaginta ſex . 27. Filii autem Ioſeph , qui nati ſunt ei in terra Ægypti , animæ duæ . Omnes animæ domus Iacob , quæ ingreſſæ ſunt in Ægyptum , ſeptuaginta . 28. Miſit autem Iudam ante ſe ad Joſeph , ut nuntiaret ei , & occurreret in Geſſen . 29. Quò cùm perveniſſet , juncto Ioſeph curru ſuo , aſcendit obviam patri ſuo ad eundem locum : videnſque eum , irruit ſuper collum ejus : & inter amplexus flevit . 30. Dixitque pater ad Joſeph : Iam lætus moriar , quia vidi faciem tuam , & ſuperſtitem te relinquo . 31. At ille locutus eſt ad fratres ſuos , & ad omnem domum patris ſui : Aſcendam & nuntiabo Pharaoni , dicamque ei : Fratres mei , & domus patris mei , qui erant in terra Chanaan , venerunt ad me : 32. & ſunt viri paſtores ovium , curamque habent alendorum gregum : pecora ſua , & armenta , & omnia quæ habere potuerunt , adduxerunt ſecum . 33. Cumque vocaverit vos , & dixerit : Quod eſt opus veſtrum ? 34. Reſpondebitis : Viri paſtores ſumus ſervi tui , ab infantia noſtra uſque in præſens , & nos & patres noſtri . Hæc autem dicetis , ut habitare poſſitis in terra Geſſen : quia deteſtantur Aegyptii omnes paſtores ovium .

Vers. 1. AD PUTEUM JURAMENTI] in Berſabee , ut habent Hebræa . Berſabee enim hebraicè ſignificat puteum juramenti , uti dixi c. 21. 31.

Vers. 3. NOLI TIMERE] Poterat Jacob timere iter in Ægyptum : Primò , ob incommoda tam longi itineris , neve ipſe utpote ſenex , in via moreretur antequam Joſephum cerneret . Secundò , ne ſui Aegyptiorum vitia imbiberent . Tertiò , ne in Aegypto ſedes figerent ſui poſteri , quibus à Deo promiſſa erat Chananæa , itaque Dei promiſſa irritarent , Deumque offenderent . Unde hunc metum eximit ei Deus v. 4. Nona ergo fuit hæc tribulatio Jacobi , ſed quam Deus de more , mox ſua apparitione & conſolatione diſpulit .

Vers. 4. EGO DESCENDAM TECUM] ego tibi viæ comes , imò dux ero , ducam te tuoſque in Aegyptum ; indeque ſuo tempore reducam , te mortuum , tuos verò poſteros vivos . Sic S. Ambroſ. lib. 2. de Jacob c. 9. *Quid igitur*, inquit , *ei oberat , cui Deus aderat ? Quis tam potens in ſuo domicilio , quam iſte in alieno ? Quis tam abundans in ubertate , quam iſte in fame ? Quis tam fortis in iuventute, quam iſte in ſenectute (In eo enim* , ut idem ait cap. 8. *certabant impigra vivacitas iuventutis , & tranquillitas ſenectutis .) Quis tam aſtutus in negotio , quam iſte in otio ? Quis tam velox in curriculo , quam iſte in lectulo ? Quis tam lætus in flore adoleſcentiæ , quam iſte in mortis confinio ? Quis tam dives in regno , quam iſte in peregrino loco ? Denique reges benedicebat . Et quis pauperem dicat , cuius converſatione digni orbis terrarum non fuit ? & ideo converſatio eius erat in cælo .* Et , *Quid beatius quàm Deum ipſum habere comitem itineris ?* ait S. Chryſoſt. hom. 65.

JOSEPH QUOQUE PONET MANUS SUAS SUPER OCULOS TUOS] q. d. Joſeph tibi morienti oculos claudet , ac conſequenter relinques illic Joſeph ſuperſti-

Morientibus chariſſimis oculos claudere antiquiſſimum.

tem . Hinc patet priſcus Hebræorum mos , quo chariſſimi chariſſimis ſuis morientibus oculos claudebant . Idipſum poſtea imitati ſunt Græci & Romani . Unde queritur Euryali mater apud Virgil. Aeneidos 9.

Nec te , tua funera , mater
Produxi , preſſive oculos , aut vulnera lavi .

Illud quoque rogat deos Penelope ſcribens ad Ulyſſem , ut Telemachus filius utriuſque parentis oculos clauderet . ſic enim ait apud Ovid.

Di , precor , hoc iubeant , ut euntibus ordine fatis ,
Ille meos oculos comprimat , ille tuos .

Vers. 7. FILIAS] Jacob unicam habebat filiam , Dinam . filias ergo hic vocat , tum Dinam , tum nurus ſuas , putà uxores filiorum ſuorum .

Vers. 8. QUI INGRESSI SUNT IN ÆGYPTUM) Vel pedibus ſuis , vel pedibus parentum , in quibus adhuc latebant . Nomine enim *ingreſſus* hic continetur omne tempus , quod ab ingreſſu Jacobi uſque ad mortem

A Joſephi decurrit , uti jam patebit .

IPSE (ſcilicet Jacob) CUM LIBERIS SUIS) ſupple , deſcendit in Aegyptum . ita Hebræa. Vers. 11.

HESRON ET HAMUL) Hi nati ſunt poſtea in Aegypto , ut patet ex dictis c. 38. dicuntur tamen cum Jacob in Aegyptum deſcendiſſe , non in ſua perſona , ſed in lumbis Phares patris ſui , in quibus adhuc latebant . Nam , ut rectè annotavit S. Auguſt. deſcenſus hic & ingreſſus Jacobi in Aegyptum , complectitur quoq ; annos 17. vitæ ejus in Ægypto ; imo & annos reliquos vitæ Joſephi , putà 71. quia vocante & procurāte Joſepho , deſcēdit Jacob in Aegyptū .

Nota . Præ filiis Zaræ numerantur hic filii Phares ; quia ex Phares & Heſron deſcenderunt reges Juda , & Chriſtus Dominus .

OMNES ANIMÆ FILIORUM EIUS] *Animæ* , id eſt nati , geniti , putà filii & nepotes : nam Heſron & Hamul erant nepotes , non filii Iacobi . eſt ſynecdoche. Vers. 15.

TRIGINTA TRES] Computata & ipſa Lia , aut potiùs ipſo Jacob cum ſuis filiis & filia Dina . Lia enim non videtur ingreſſa in Aegyptum , ſed antè fuiſſe mortua : ſepulta eſt enim in Hebron , ut patet c. 49. v. 31. Ab hoc

B numero reiiciuntur Her & Onan , utpote mortui. Vers. 21.

FILII BENIAMIN) Numerantur hic decem filii Beniamin , ex quibus aliquos ipſe poſtea genuit in Aegypto . Nam hoc tempore quo deſcendit in Aegyptum , Beniamin erat tantùm 24. annorum . unde non poterat tot genuiſſe filios . Rurſum non omnes hi fuere filii , ſed aliqui nepotes Beniamin : nam expreſſe Septuag. habent , *Gera autem genuit Arad* . Arad ergo non fuit filius , ſed nepos Beniamin , ex filio Gera .

ROS) Theodoretus & Procopius putant à Ros Romanos deſcendere & nominari ; ſed errant : nam Romani à Romulo nomen & originem acceperunt . Vers. 26.

ARAD) Ab hoc deſcendunt Aradii , inquit Procopius . Verùm verius eſt Aradios deſcendere ab Aradio filio Chanaan , uti dixi c. 10. 18. Aradii enim fuerunt Chananæi , non Judæi , æquè ac Sidonii , Tyrii , Biblii , aliique Aradiis vicini .

CUNCTÆ ANIMÆ) cuncti homines , omnes proles . eſt ſynecdoche . Sic homines viles vocamus viles animas : è contrario Lucanus fortes animas , vocat viros ſtrenuos in bello cæſos , cùm ait :

C *Vos quoque qui fortes animas , belloque peremptas .*

Hoc Nota . ne quis ex hoc loco colligat , animas hominum , æquè ac brutorum , naſci ex traduce , putà ex ſemine & anima parentum , cùm fides doceat animam hominis à ſolo Deo creari & infundi homini : ideoque immortalis eſt , uti dixi c. 37. 35.

Animæ rationales non ex traduce , putà ſemine & anima parentum , naſcuntur.

EGRESSÆ SUNT DE FEMORE) Putà de genitalibus , quæ ſunt inter femora , eſt metonymia Secundò propriè *de femore* , quia , ut ait Franciſc. Valeſius Sacræ Philoſoph. cap.

Femur ſignificat genitalia , & cur !

cap. 33. verè in femore ſunt tres venæ ſeminales, quæ ortæ ex lumborum venis, antequam in crura deſcendant, vitis per femora in ſcrotum, mulieribus in uterum recurrunt, & fecundiorem ſeminis partem ſubminiſtrant, atque in Num. 5. v. 21. in maledictione adulteræ, dicitur, *Utero tuo tumeſcente putreſcat femur tuum*. q. d. Femore quo abuſa es puniaris, ut femur quo luxuriata es putreſcat, atque ſterilitate & putredine plectaris, quæ filios quæſivisti ex adulterio.

Sexaginta sex.) In hoc numero non continetur Jacob, utpote parens omnium, nec Joſeph & filii ejus, utpote qui jam erant in Ægypto.

Vers. 27.

Septuaginta) Hic annumeres oportet ipſum Jacobum & Joſephum cum duobus ejus filiis: ſic enim reperies ſeptuaginta.

Dices, Quomodo ergo Septuag. & ex eis S. Lucas Actor. 7. 14. numerant 75.

An 70. an 75. Iſraelitæ ingreſſi ſint Ægyptum.

Reſpondeo, ipſi addunt & annumerant Joſepho Manaſſis filium Machir, & nepotem Galaad. Rurſum Ephraimi filios, Sutalaam & Jaam, ac nepotem Edem, qui fuit filius Sutalaam. his enim additis ſunt 75. hi autem adduntur, quia hi nati ſunt vivente adhuc Joſepho avo, ut patet Gen. 50. v. 23. Nam deſcenſus hic & ingreſſus Jacobi in Ægyptum, extendit ſe uſque ad mortem Jacobi & Joſephi, ut dixi v. 8. ita S. Auguſt. lib. 16. Civit. c. 40.

Quæres, cur hi potiùs nepotes Joſephi, quàm aliorum fratrum in hoc catalogo numerentur?

Reſpondent Primò, S. Auguſt. quia Ioſeph fuit cauſa deſcenſus Iacobi & fratrum in Ægyptum.

Secundò, ſicut Moſes computat nepotes Judæ, ſic Septuag. computant nepotes Joſephi, quia hi duo ſucceſſerunt in primogenituram Ruben; unde horum poſteri obtinuerunt regnum Juda & regnum Iſrael. Ex Joſeph enim, putà ex Ephraim, orti ſunt reges Iſrael, ex Juda reges Juda.

Tertiò, quia Joſeph princeps fuit fratrum, imò princeps Ægypti.

Quartò, quia Jacob filios Joſeph in ſuos filios adoptavit, uti vidimus c. 48. Porro numerat hic ſtirpem Jacob, ut oſtendat quam illa in Ægypto creverit, quamque impleta ſit Dei promiſſio, *In gentem magnam faciam te ibi*, v. 3. Nam in Ægyptum ingreſſi ſunt tantùm 70. cum Jacob, egreſſi verò cum Moſe ſexcenta ferè millia peditum, abſque parvulis & mulieribus. Exod. 12. 37. ita S. Chryſoſt.

Vers. 34.

Pastores sumus] Nota Joſephi modeſtiam, prudentiam, ſimplicitatem. Modeſtiam, quia in aula Pharaonis ſciri cupit ſe eſſe fratrem paſtorum. Prudentiam, quia fratres in aula habere non ſatagit, ne aulicorum moribus corrumpantur. Simplicitatem, quia fratres ad ſtatus non evehit, ſed in arte paſtoritia, quam callebant, conſervat. Longè aliter faciunt hodie, qui cùm humillimi generis ſint, tamen nobiles videri volunt; quique ad ſtatus evecti, ſuos pariter, licet ineptos, evehunt, cum ſuo, familiæ & reip. damno, dedecore, periculo.

Solos ergo in Geſſen fratres ſuos habitare voluit Joſeph; tum ut ab Aegyptiorum commercio & vitiis eſſent ſejuncti; tum ut inde faciliùs ex Aegypto egredi, & duce Moſe in Chanaan regredi poſſent.

Similis Joſepho hac in parte fuit Phocion, qui cùm à rege Philippo munera magnæ pecuniæ repudiaret, legatique hortarentur accipere, ſaltem ut liberis ſuis proſpiceret, quibus difficile eſſet in ſumma paupertate paternam tueri gloriam, reſpondit: *Si mei ſimiles erunt, idem hic agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: ſin diſſimiles ſunt futuri, nolo meis impenſis illorum ali augerique luxuriam*, uti narrat Probus in ejus vita. Idem, munus offerente Menyllo Antipatri præfecto, reſpondit: *Alexandri magni munera recuſavi; Antipater non eſt præſtantior Alexandro*. Inſtanti Menyllo, ut ſaltem pro Phoco filio ea caperet, reſpondit: *Phoco, ſi mutata vita ad frugem redeat, ſufficiet patrimonium. nam, ut nunc ſe gerit, nihil ei ſatis eſt.*

Similior & illuſtrior fuit Theodoſius Imp. qui cùm ad ſcholam veniſſet, Arcadiumque & Honorium filios, magnificè ſedentes, Arſenium verò præceptorem ſtantem vidiſſet, illos inſignibus principum nudavit, additque: ſi tales ſe præberent, ut mores ad diſciplinam, Deiq; leges componerent, propenſum ſe fore, ut eis Imperium traderet ad reip. commodum: ſin minùs, conducibilius eſſe dixit, ut ſic privati vitam exigerent, quàm doctrina nulla, cum periculo imperarent. teſtis eſt Nicephorus l. 12. hiſt. c. 23.

Ægyptii cur paſtores ovium deteſtentur.

Detestantor Ægyptii omnes pastores ovium) Quia paſtores ſolent occidere & comedere carnes ſuarum ovium & pecudum, quas Aegyptii pro diis colebant, ut patet Exodi 8. 26. Alebant tamen Aegyptii oves & boves, ut patet cap. ſeq. v. 17. non ad eſum, ſed Primò, ad lanam & lac; Secundò ad ſuam oblectationem; Tertiò, ad ſtercorationem agrorum; Quartò, ut aliis gentibus eas divenderent.

CAPUT QUADRAGESIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ioſeph patrem & fratres Pharaonis ſiſtit; qui eis dat terram Geſſen. Secundò, v. 15. Aegyptii in fame, pro frumento pecora agroſque Ioſepho & Pharaoni divendunt. Tertio, v. 27. Iacob moriens adjurat Ioſephum, ut ſe ſepeliat in Chanaan.

1. Ingreſſus ergo Joſeph nuntiavit Pharaoni, dicens: Pater meus & fratres, oves eorum & armenta, & cuncta quæ poſſident venerunt de terra Chanaan: & ecce conſiſtunt in terra Geſſen. 2. Extremos quoque fratrum ſuorum quinque viros conſtituit coram rege: 3. quos ille interrogavit: Quid habetis operis? Reſponderunt: Paſtores ovium ſumus ſervi tui, & nos, & patres noſtri. 4. Ad peregrinandum in terra tua venimus: quoniam non eſt herba gregibus ſervorum tuorum, ingraveſcente fame in terra Chanaan: petimuſque ut eſſe nos jubeas ſervos tuos in terra Geſſen. 5. Dixit itaque rex ad Joſeph: Pater tuus & fratres tui venerunt ad te. 6. Terra Ægypti in conſpectu tuo eſt: in optimo loco fac eos habitare, & trade eis terram Geſſen. Quòd ſi noſti in eis eſſe viros induſtrios, conſtitue illos magiſtros pecorum meorum. 7. Poſt hæc introduxit Joſeph patrem ſuum ad regem, & ſtatuit eum coram eo: qui benedicens illi, 8. & interrogatus ab eo: Quot ſunt dies annorum vitæ tuæ? 9. Reſpondit: Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum ſunt, parvi & mali, & non pervenerunt uſque ad dies patrum meorum quibus peregrinati ſunt. 10. Et benedicto rege, egreſſus eſt foras. 11. Joſeph verò patri & fratribus ſuis dedit poſſeſſionem in Ægypto in optimo terræ loco Rameſſes, ut præceperat Pharao. 12. Et alebat eos, omnemque domum patris ſui, præbens cibaria ſingulis. 13. In toto enim orbe panis deerat, & oppreſſerat fames terram, maximè Aegypti & Chanaan. 14. E quibus omnem pecuniam congregavit pro venditione frumenti, & intulit eam in ærarium regis. 15. Cumque defeciſſet emptoribus pretium, venit cuncta Aegyptus ad Joſeph, dicens: Da nobis panes: quare morimur coram te, deficiente pecunia?

16.

16. Quibus ille reſpondit : Adducite pecora veſtra , & dabo vobis pro eis cibos , ſi pretium non habetis . 17. Quæ cùm adduxiſſent , dedit eis alimenta pro equis , & ovibus , & bobus , & aſinis : ſuſtentavitque eos illo anno pro commutatione pecorum . 18. Venerunt quoque anno ſecundo , & dixerunt ei : Non celabimus dominum noſtrum , quòd deficiente pecunia , pecora ſimul defecerunt : nec clam te eſt , quòd abſque corporibus & terra nihil habeamus. 19. Cur ergo moriemur te vidente ? & nos & terra noſtra tui erimus : eme nos in ſervitutem regiam, & præbe ſemina , ne pereunte cultore redigatur terra in ſolitudinem : 20. Emit igitur Joſeph omnem terram Aegypti , vendentibus ſingulis poſſeſſiones ſuas præ magnitudine famis . Subiecitque eam Pharaoni , 21. & cunctos populos ejus , à noviſſimis terminis Aegypti uſque ad extremos fines ejus , 22. præter terram ſacerdotum , quæ à rege tradita fuerat eis : quibus & ſtatuta cibaria ex horreis publicis præbebantur , & idcirco non ſunt compulſi vendere poſſeſſiones ſuas . 23. Dixit ergo Joſeph ad populos : En ut cernitis , & vos & terram veſtram Pharao poſſidet : accipite ſemina , & ſerite agros , 24. ut fruges habere poſſitis . Quintam partem regi dabitis : quattuor reliquas permitto vobis in ſementem , & in cibum familiis & liberis veſtris . 25. Qui reſponderunt : Salus noſtra in manu tua eſt . reſpiciat nos tantùm dominus noſter , & læti ſerviemus regi . 26. Ex eo tempore uſque in præſentem diem , in univerſa terra Aegypti , regibus quinta pars ſolvitur , & factum eſt quaſi in legem , abſque terra ſacerdotali , quæ libera ab hac conditione fuit . 27. Habitavit ergo Iſrael in Aegypto , id eſt , in terra Geſſen , & poſſedit eam : auctuſque eſt , & multiplicatus nimis . 28. Et vixit in ea decem & ſeptem annis : factique ſunt omnes dies vitæ illius centum quadraginta ſeptem annorum . 29. Cumque appropinquare cerneret diem mortis ſuæ , vocavit filium ſuum Joſeph , & dixit ad eum : Si inveni gratiam in conſpectu tuo , pone manum tuam ſub femore meo : & facies mihi miſericordiam & veritatem , ut non ſepelias me in Aegypto : 30. ſed dormiam cum patribus meis , & auferas me de terra hac , condaſque in ſepulchro majorum meorum . Cui reſpondit Joſeph : Ego faciam quod juſſiſti . 31. Et ille : Jura ergo , inquit , mihi . Quo jurante , adoravit Iſrael Deum , converſus ad lectuli caput .

Vers. 3. EXTREMOS QUOQUE FRATRUM QUINQUE VIROS) Hebraicè eſt , *de extremitate fratrum ſuorum accepit quinque viros* . q. d. Joſeph non ſtudioſè ſelegit inter fratres , hunc illumve è medio fratrum deſignando , ſed quinq; extremos , & maximè obvios accepit. ita Vatabl.

Secundò , Lyranus , Abulenſis & Thomas Anglicus , *extremos* interpretantur , præſtantiſſimos .

Tertiò , Hebræi , Oleaſter , Hameius & Pererius , per *extremos* intelligunt viliores & abiectiores quoad ſpeciem : hos enim oſtendit Joſeph Pharaoni , non autem ſpecioſiores & elegantiores ; ne eos Pharao in aulam aut militiam ſuam allegeret , quod nolebat Joſeph , ne ſcilicet fratres ſui fide & moribus Aegyptiorum imbuerentur . Primus ſenſus eſt ſimpliciſſimus , maximèque reſpondet phraſi Hebrææ .

Vers. 4. NON EST HERBA GREGIBUS) Si ita erat in Chanaan , cur non & in Aegypto ? erat enim hæc communis & publica ſiccitas & ſterilitas . Reſpondet Abulenſis , diſparem eſſe rationem Chananææ & Aegypti ; quia Aegyptus foſſis multis ex Nilo ductis irrigua eſt : hiſce autem caret Chananæa . Addit S. Auguſtinus quæſt. 16c. paludes Aegypti per ſe ſatis humidas eſſe ; ita ut quo Nilus minùs exundat , eo illæ magis gramine abundent : quo verò Nilus magis exundat , eo illæ minus graminis proferant .

IN CONSPECTU TUO EST) q. d. Offero tibi totam
Vers. 6. Aegyptum , elige partem quam voles pro patre tuo .

CONSTITUE ILLOS MAGISTROS PECORUM) Ita reipſa factum eſſe aſſeverant Philo & Joſephus .

BENEDICENS ILLI] ſalutans & fauſta precatus
Vers. 7. Pharaoni , dicendo verbi gratia , Rex in æternum vive : Deus te ſoſpitet , tibi benedicat . Simile eſt v. 10. Vide de hac phraſi Martinum de Roa libr. 1. Singularium cap. 9.

DIES PEREGRINATIONIS VITAE MEAE) quia
Vers. 9. ſæpè Jacob mutavit ſolum . Nam ex Chanaan ivit in Meſopotamiam , inde rediens rurſum per Chanaan peregrinatus eſt , ita ut tota vita ejus videatur fuiſſe continua peregrinatio . Notat S. Auguſtinus , & S. Hieronymus , juſtos in hac vita eſſe peregrinos , quia patriam habent cælum : è contrario peccatores vocari & eſſe habitatores terræ . Vide dicta ad Hebræos cap. 11. 13 & hìc cap. 12. 1. in fine .

Iuſti peregrini in hac vita .

Peccatores habitatores terræ .

CENTUM TRIGINTA ANNORUM) Hoc anno 130. Iacobi , Ioſeph erat 39. annorum , Ruben verò 46. Simeon 45. Levi 44. Iudas 43. ut patet ex dictis cap. 29. & 30. Hinc rurſum patet , deſcenſum hunc Iacobi in Aegyptum , contigiſſe 215. annis poſt vocationem Abrahæ ex Chaldæa in Chanaan : cùm enim eò vocatus eſt Abraham , erat 75. annorum : centeſimo verò Abrahæ anno natus eſt Iſaac : Iſaac anno ſexageſimo genuit Jacobum . Iacob deſcendens in Aegyptum erat 130. annorum . Si ergo ad hos 130. annos Iacobi , addas illos 25. Abrahæ uſque ad natum Iſaac , & illos 60. Iſaaci uſque ad natum Jacob , habebis annos 215. jam dictos .

Quot annorum tunc erat Ruben Simeon , Levi , Iudas & Ioſeph .

Erat tunc 215. annus à vocatione Abrahæ .

PARVI) Hebraicè , pauci ſunt , ſcilicet ſi comparentur cum longè pluribus annis Iſaaci , Abrahæ , Thare & aliorum parentum meorum .

Moraliter diſce hìc , quàm brevis ſit omnis hujus vitæ longævitas . In vitam enim ea lege omnes naſcimur , ut parum in ea commorati , protinus exeamus , illudque Davidis ad Ethai hìc uſurpare liceat : Heri veniſti , & hodie compelleris nobiſcum egredi . *Quid aliud* , ait S. Auguſtinus , *eſt vita , quàm curſus ad mortem ?* & S. Nazianzenus .

Brevitas vitæ .

Ipſum quod vivo eſt veluti rapidiſſimus amnis ,
Qui ſurſum exoriens ſemper ad ima fluit .

Idem rurſum : *A tumulo* , ait , *tumulum peto* , ſcilicet ab utero matris ad ſepulchrum tendo . quin & Seneca epiſt. 59. *Quotidie* , inquit , *demitur aliqua pars vitæ , & tum quoque cùm creſcimus , vita decreſcit : hunc quem agimus diem , cum morte dividimus : mox ut in vitam ingredimur , ſtatim alia porta exire incipimus* . Ite nunc mortales , opes , honores , prædia accumulate . cras morituri .

MALI) Id eſt miſeri , laborioſi , ærumnoſi . Sic Chriſtus ait : *Sufficit diei malitia* , id eſt miſeria , *ſua* . Ut enim alia taceam , Jacob Primò , ob iram fratris Eſau ſibi necem machinantis , coactus fuit , relicta patria , ſolus , ut pauper , fugere in Haran . Secundò , in Haran per 20. annos duriſſimè ſervivit Labano , Geneſ. 31. Tertiò , ingenti metu perculſus fuit , valdeque laboravit , ut placare Eſau occurrentem ſibi cum 400. viris , Geneſ. 32. Quartò , afflictus fuit ſtupro Dinæ , & ſtrage Sichimis à filiis ſuis illata , timuitque ne a Chananæis irruentibus opprimeretur , Geneſ. 34. Quintò , perculit eum mors Rachelis . Sextò , contriſtavit eum inceſtus Ruben cum Bala uxore ſua . Geneſ. 35. Septimò , Ioſeph venditus , & perditus per 23. annos , eum mirè afflixit . Octavò , Simeon in carcere detentus , & Beniamin abductus in Aegyptum , animum ejus fauciarunt . Nonò , cùm , ob famis neceſſitatem , jam decrepitus , ex Chanaan ſibi ſuiſque promiſſa , debuit proficiſci in Aegyptum , ſibi & patribus inviſam , indoluit .

Novē præcipuæ ærumnæ & afflictiones Iacobi .

Digitized by Google

VERS. 10. BENEDICTO REGE) ſalutato rege, & valedicto: benedicere enim hic eſt ſalutare, & valedicere, uti dixi v. 7. Sic Ioab benedixit, id eſt valedixit, David 2. Reg. 14. v. 21. Sic 4. Reg. 4. v. 29. Eliſæus jubet Giezi, ut neminem per viam ſalutet, ubi Hebræa habent, ut neminem benedicat, cùm enim abeuntes dicimus Vale, hoc ipſo valetudinem bonam apprecantes, alteri quaſi benedicimus: benedicere enim eſt bene precari, ſive bona & fauſta apprecari.

Benedicere pro ſalutare in Scriptura frequens.

RAMESSES) in illa regione Geſſen, in qua poſtea
VERS. 11. Iſraelitæ extruxerunt urbem, quam Rameſſem vocaverunt. ita S. Hieron.

VERS. 13. TOTO ORBE) magna orbis parte, putà toto Oriente, qui eſt quaſi orbis Chananææ & Ægypti, eam cingens & ambiens. Eſt hyperbole. Hebraicè eſt, *tota terra*, quod non benè Vatabl. ad ſolam Aegypti terram reſtringit.

VERS. 14. INTULIT EAM IN ÆRARIUM) nihil inde ſibi reſervans, ait Philo. Vide quàm Ioſeph alienus fuerit à noſtri ævi peculatu, quamque non ſuis, ſed publicis commodis ſtuduerit.

VERS. 15. PANES) frumentum, ex quo pinſamus panes.

VERS. 18. ANNO SECUNDO) ab adductis & venditis pecoribus, qui fuit quartus vel quintus ab inchoata fame.

VERS. 19. EMENOS IN SERVITUTEM) Famis enim cauſa licet, non tantùm ſeipſum, ſed & proles vendere in ſervitutem.

VERS. 23. PRÆBE SEMINA] Ergo aliquid tum ſeri adhuc poterat, putà in agris Nilo adjacentibus.

PRÆTER TERRAM SACERDOTUM) Nota. Hanc immunitatem à tributo ſuis idolorum ſacerdotibus conceſſit Pharao, uti exprimunt Hebræa, Chaldæa, & Septuaginta, non Ioſeph unius veri Dei cultor, ut vult Theodoret. niſi dicas, Ioſeph eam illis conceſſiſſe, non quatenus ſacerdotes erant idolorum, ſed quatenus Philoſophi erant, & magiſtri ſapientiæ & aſtrologiæ, ideoque carne, vino, ovis, lacte, coniugio, omnibuſque mundi negotiis tota vita abſtinebant, uti ait S. Hieronymus lib. 2. contra Iovinian. Fortè etiam Ioſephus eos docuit verum unius Dei cultum, uti innuit Pſaltes pſal. 104. v. 22. Nota hunc locum, pro verorum ſacerdotum Chriſti immunitate à vectigalibus: ſi enim hanc Gentilibus ſuis conceſſit Pharao, quomodo eam non concedet Chriſtianus rex & princeps ſacerdotibus Chriſti? Eorum enim honos vel contemptus ad Deum ipſum pertinet, & quod in eos confertur, Deo confertur, qui ubertim vices rependet, principeſque remunerabitur, ait S. Chryſoſt. hom. 65.

Immunitas ſacerdotum Chriſti à vectigalibus juſta & æqua.

Tropologicè, Origenes, Sacerdotes Dei, inquit, amant partem in cælis accipere, terrenam repudiant; Pharaonis verò ſacerdotes ſuam partem habent in terra.

DIXIT ERGO IOSEPH) anno ſterilitatis ſeptimo
VERS. 23. & ultimo, ut ſererent in ſequentem annum fertilitatis redituræ. ita Philo: qui & addit Ioſephum ſpeculatores poſuiſſe, qui viderent, ut ſationi ea pars impenderetur, ne quis eam in cibos abſumeret.

VERS. 25. SALUS NOSTRA IN MANU TUA EST) Hebraicè eſt, *tu vivificaſti nos* (tu nobis tua alimonia vitam ſervaſti:) *inveniamus gratiam in oculis domini mei* (in oculis tuis ò Ioſeph) *ut ſimus ſervi Pharaonis*. quaſi dicant: Tu es auctor & ſervator vitæ noſtræ, tu nos reſtituiſti in vitam; viciſſim nos ergo pro hac alimonia & ſalute, tibi & Pharaoni nos in ſervos offerimus; imò & pro magno beneficio reputabimus, ſi nos in ſervitutem, ac conſequenter in curam & providentiam tuam recipias, tam tu, quàm Pharao, qui nobis per te tam providè & benignè in hac fame providit; ut ſatius ſit illi ſervire, ab illo regi & pendere, quàm noſtra libertate frui, nos regere, nos & noſtra curare & providere; ne ruſum in famem ſimileve malum incurramus.

VERS. 26 FACTUM EST QUASI IN LEGEM) Hæc penſio regia conſtituta à Ioſepho vim perpetuæ legis accepit. ita Hebræa, Chaldæa & Græca. q. d. Ioſeph induxit conſuetudinem, quæ etiam hodie inſtar legis perdurat, ut regibus Aegyptiorum quinta pars frugum ſolvatur. Vide quàm æquè & leniter cum ſubditis agat Ioſeph. hodie non ſciunt tyranni, qui ſine titulo pluſquam dimidiam partem exigunt & extorquent. Rurſum hæc ita diſpoſuit Deus, ut Pharaonis remuneraretur beneficentiam, quam in juſtum ſenem Iacobum, ejuſque filios contulerat.

Moraliter diſcant à Ioſepho principum conſiliarii & prælecti, ſe non ſuis ſed reipub. & principum commodis ſtudere debere. Ioſeph enim cùm eſſet princeps Ægypti, noluit ditare ſe, nec evehere patrem & fratres ad ampla officia, cùm id facilè & ſine invidia facere potuiſſet, imò Pharao id cuperet; idque ut oſtenderet, quàm fideliter rempub. adminiſtraret, quamque alienus eſſet à cupiditate, ac privato ſui & ſuorum amore. Voluit ergo, ut in eodem officio & gradu, quo conſueverant, permanerent, eſſentque paſtores ovium, ac ſuo labore & cura victum ſibi pararent. Intueantur hoc exemplum Prælati noſtri ævi illi, qui cùm ex humili in altum tolluntur, ſecum eodem attollere volunt ſuos nepotes & cognatos, ut rem propriam magis quàm publicam agere videantur, ac opes Eccleſiæ non quaſi Eccleſiæ, ſed ut privatas adminiſtrent, eaſque in ſuum & ſuorum uſum, imò luxum convertant. Qualem hi Chriſto Domino rationem reddent villicationis ſuæ in ultimo & magno mundi die!

Mor. Conſiliarii nō ſe, ſed reipub. locupletent. Ioſeph noluit fratres evehere.

Talis fuit apud Romanos M. Attilius Regulus; qui cùm ſummis rebus præfuiſſet, adeò tamen pauper manſit, ut ſe coniugem, liberoſque toleraret agello, qui colebatur per unum villicum, cujus audita morte ſcripſit Regulus ſenatui de ſucceſſore: deſtitutis enim rebus morte ſervi, neceſſariam eſſe præſentiam ſuam. P. Scipionem Africanum juniorem memorant annis 54. quibus vixit, nil emiſſe, nil vendidiſſe, nil ædificaſſe: libras autem argenti 33. tantùm in magna ſubſtantia, & auri duas reliquiſſe, cùm tamen in ejus poteſtate victa fuiſſet Carthago, ab unoque imperatorum omnium milites locupletati ſint. ita AElian. libr. 11. Ariſtides filius Lyſimachi, qui multa domi militiæque præclarè geſſit, & Græcis tributum imperavit, non tantum poſt obitum reliquit, ut exequiis celebrandis ſumptus eſſet. ita AElianus ibidem. Talis prorſus fuit & B. Thomas Morus, ut patet ex ejus Vita apud Stapleton. Epaminondæ Artaxerxes magnum auri pondus miſit, ut eum in ſuam traheret ſententiam; ſed ille legatis dixit: *Nil opus eſt pecunia, ſi enim rex ea vult, quæ Thebanis meis ſint utilia, gratis facere ſum paratus; ſin autem contraria, non habet auri ſatis. nam totius orbis opes accipere nolo pro patriæ charitate. Vos qui me incognitum tentaſtis, veſtrique ſimilem exiſtimaſtis, non miror, vobiſque ignoſco. Sed egredimini properè, ne alios corrumpatis, cùm me non potueritis; alioqui tradam vos magiſtratui*. Teſtis eſt Probus in ejus Vita. Idem, cùm legati ferrent munera, ut eum corrumperent, ad prandium eos vocavit: appoſita eſt menſa vilis, vinumque acidum, tum Epaminondas: *Abite*, ait, *& domino veſtro mea prandia narrate, quibus me contentum, non facile ſuis muneribus ad proditionem alliciet*.

ISRAEL) Iacob.

CENTUM QUADRAGINTA SEPTEM) Nota. Hæc eſt periodus vitæ Iacobi. Primò, natus eſt Iacob anno mundi 2109. à diluvio 452. Secundò, Iacob manſit in domo patris uſque ad annum ætatis 77. quo præripuit primogenituram Eſau, ideoque timens ejus inſidias fugit in Haran. Tertiò, in Haran, poſt ſeptennium quo ſervivit Laban, accepit uxores, Liam & Rachelem. Ex Lia genuit Ruben anno ætatis 48. Simeonem anno 85. Levi 86. Iudam 87. Ioſeph 91. Quartò, poſt genitum Ioſeph, omneſque proles præter Beniamin, ſervivit Iacob Labano alios ſex annos pro gregibus; ita ut univerſim in Haran fuerit & ſervierit 20. annis: quibus expletis anno ætatis 97. reverſus eſt in Chanaan. Quintò, Iacob anno ætatis 107. genuit Beniamin, in cujus partu mortua eſt Rachel. Sextò, ſub annum Iacobi 88. contigit celebre illud diluvium Ogygis, quo terra Attica adeò vaſtata eſt; ut per annos 199. uſque ad Cecropem ſine rege & penè deſerta fuerit, de quo Euſeb. l. 10. Præpar. c. ult. & S. Auguſt. l. 18. de Civit. c. 18. Ubi & aliud ejuſdem temporis portentum addit S. Auguſtinus, nimirum, quòd ſtella Veneris viſa ſit mutare colorem, magnitudinem, figuram & curſum ſuum. Septimò, Ioſeph venditus

VERS. 27.
VERS. 28.
Periodus vitæ Iacobi.

Diluvium Ogygis quando contigerit.

Stella Veneris portentoſe variari viſa, quando?

Digitized by Google

ditus fuit anno ætatis ſuæ 16. Iacobi 107. Luxit eum pater quaſi mortuum per 23. annos, ſcilicet ad annum ætatis 130. quo cum filiis à Ioſeph evocatus, ex Chanaan deſcendit in Ægyptum. Octavò, Iſaac mortuus eſt, cùm Iacob ageret annum ætatis 120. Nonò, mortuus eſt Iacob anno ætatis 147. quo Ioſeph erat 56. annorum, putà anno mundi 2256. Decimò, mors Iacobi præceſſit 197. annis egreſſum Hebræorum ex Ægypto, ortum verò Moſis annis 118. Denique Iacobo degente in Ægypto, natus fuit S. Iob patientiæ ſpeculum.

VERS. 29 PONE MANUM TUAM SUB FEMORE) De hoc ritu jurandi dixi c. 24. 2.

FACIES MIHI MISERICORDIAM ET VERITATEM) *Miſericordia* ſignificat gratiam & gratuitum beneficium: *veritas* ſignificat fidelitatem, fidelemque beneficii collationem, & executionem. q. d. Præſtabis mihi hanc gratiam, ut me non hic, ſed in Chanaan ſepelias, illudque fideliter & veraciter exequaris.

VERS. 29. & 30. UT NON SEPELIAS ME IN ÆGYPTO, SED DORMIAM CUM PATRIBUS MEIS.) Idem optavit, & mandavit ſibi poſt mortem fieri Ioſeph, cap. 50. v. 24. Hujus voti cauſa fuit Primò, quia optabat S. Iacob in terra ſancta, in qua ſola futurus erat Dei cultus, inter ſanctos parentes, putà cum Iſaaco & Abrahamo, ſepeliri in Hebron. Vide quanta priſcis fuerit cura ſepulchri, quamque optandum ſit ſepeliri inter ſanctos. Secundò, voluit Iacob ſepeliri in Chanaan, ut ſuorum poſterorum animos ab Ægypti opibus & vitiis avelleret, eiſque firmam reditus & liberationis ex Ægypto, atque adipiſcendæ terræ promiſſæ, putà Chananææ, ſpem faceret. ita Theodoret. S. Chryſoſt. Rupert. Tertiò, id voluit, ut apud poſteros ſuos in Chananæa habitaturos, hæc ſua, & patrum ſepulcra eſſent viva fidei, pietatis & virtutis eorum monumenta pariter & incitamenta. Quartò, ſciebat Iacob Chriſtum in Chanaan naſciturum, moriturum & reſurrecturum: hinc in ea ſepeliri optat, ut cum Chriſto reſurgere poſſit. ita Lyran. Abulenſ. & alii. Quare ab omnibus Catholicis, inquit Abulenſis, creditur, inter alios qui cum Chriſto in die Paſchæ reſurrexerunt, etiam Iacob reſurrexiſſe.

Cur Iacob in Chanaan ſepeliri voluit. Cauſa. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta.

Addit Tropologicè, S. Auguſt. quòd Iacob deſiderabat remiſſionem peccatorum, tam ſuorum, quàm totius generis humani, per Chriſti mortem in Chanaan obeundam; hinc in ea ſepeliri voluit. Simili de cauſa in Chanaan, putà in Bethlehem, vivere & mori voluit S. Hieron. S. Paula, multique alii Sancti. Denique in Chanaan ſepeliri voluerunt patriarchæ, ut eſſent participes precum & ſacrificiorum, quæ ibi offerebantur: credebant enim ipſi eſſe Purgatorium.

Sexta. Chanaan typus cœli.

Anagogicè, Rupertus, Iacob, inquit, exemplum vivis mortuus dedit, ut in ſpe patriæ cæleſtis pignus amarent æternæ hereditatis. q. d. Iacob ſepeliri voluit in Chanaan, ut poſteri anhelarent ad cælum, cujus typus erat Chanaan.

IN SEPULCRO MAIORUM) in ſpelunca duplici Hebronis, de qua cap. 23. verſ. 17. Hinc fideles ab olim ſepeliri ſolent inter fideles & ſanctos, in locis ſacris. Audi S. Dionyſium Eccleſ. Hierarch. c. 7. *Hic peractis*, inquit, *Pontifex condit in loco digniſſimo corpus, cum aliis ſui ordinis corporibus ſacris*. Et Clemens Roman. lib. 6. Conſtit. Apoſtolic. cap. 30. *Convenite*, ait, *in cœmeteria, ſacros libros in iis legentes, & pſallentes pro his qui dormierunt*. Ea autem conſecrari ſolere à ſacerdotibus docet Gregorius Turonenſ. de Gloria Confeſſ. cap. 106. Vocantur autem κοιμητήρια, quaſi dormitoria, eò quòd fideles in Scrip. poſt mortem dicantur in iis dormire, extremo die judicii reſuſcitandi, teſte S. Auguſtino epiſt. 122. S. Cyprianus libr. 1. epiſt. 4. arguit Martialem quemdam, quòd filios ſuos exterarum gentium more, *apud profana ſepulcra depoſuerit*. Quo ipſo indicat, jam tum ſacra ſepulchra fuiſſe pro Chriſtianis. In templis autem ſæpè ſepultos fuiſſe fideles, teſtatur S. Ambroſius libr. 1. de Abraham cap. 3. Hieron. in vita Paulæ & Fabiolæ, Auguſt. lib. de Cura pro mortuis cap. 1.

IURA ERGO) Non diffidit Iacob verbo Ioſephi, ſed juramentum exigit, ut Ioſeph hoc apud Pharaonem poſſit prætexere, ſi Iacobi corpus in AEgypto retinere vellet. ita Rupertus. Addit Abul. Sciebat, inquit, Iacob quòd Ioſeph, niſi eum tam arctè obligaſſet, intendebat facere ei ſepulchrum pretioſum & memorabile in AEgypto. Iuramentum ergo ab eo exigit, ut eo ſe obligatum ſentiens, omnino propoſito abſiſtat, & in avito patrum ſepulchro modeſte eum ſepeliat in Chanaan. Ubi vide & imitare modeſtiam Iacob & amorem ſimplicitatis. VERS. 31

CONVERSUS AD LECTULI CAPUT) Ita vertunt quoque Aquila & Symmachus. Porro vertit ſe Iacob ad lecti caput verſus Ioſeph, quia illud erat ad Orientem, quo ſe vertere ſolent adorantes, & cujus rei cauſa altaria verſus Orientem extruuntur; aut, ut vult Lyran. quia caput hoc lecti erat verſus terram promiſſam, ad quam ſe adorantes convertebant, cùm extra illam erant, ut patet Daniel. 6. v. 10. 3. Reg. 8. v. 44. ita & Ribera in cap. 11. ad Hebræos, Abulenſis & alii hic. *Adoratio & altaria Orientem ſpectant.*

Dices, Quomodo ergo Septuaginta, & ex iis S. Paulus vertunt, *adoravit Iacob faſtigium virgæ eius*, putà ſceptri Ioſephi?

Reſpondeo, Ex eo factum eſt, quòd Hebræa vox מטה, ſi legas מטה *mitta*, ſignificat lectulum; ſin verò aliis punctis legas מטה *matte*, tunc ſignificat virgam: utroque modo hic legi poteſt, & utraque hæc lectio & verſio eſt canonica. Utrumque ergo fecit Iacob, nimirum ipſe voti compos factus, lætuſque ob datam ſibi à Ioſepho promiſſionem, quòd ſe ſepeliret in Chanaan apud patres ſuos, illi gratias egit, & *adoravit*, id eſt, curvando ſe reverentiam exhibuit, ac veneratus eſt ſceptrum, id eſt regiam poteſtatem, Ioſephi, illi à Pharaone, vel potiùs à Deo datam. *Varia lectio mitta & matte varium dat ſenſum.*

Secundò, & magis genuinè, Iacob gratias agens Deo eum adoravit & laudavit, quòd hanc poteſtatem, & hanc etiam mentem ſepeliendi ſe in Chanaan, dediſſet Ioſepho. unde convertit ſe ad lectuli caput, vel quia hoc caput erat ad Orientem, vel quia ſpectabat terram Chanaan, uti dixi, Pluribus hac de re egi ad Hebræos 11. 21.

Vide hic impletum ſomnium Ioſeph c. 37. v. 9. quòd pater & mater adoraturi eſſent eum. Dices, Rachel mater ejus jam pridem erat mortua, ſcilicet antequam Ioſeph à fratribus venderetur, ut patet c. 35. 19. Ergo illa non potuit eum adorare. Reſpondet S. Chryſoſt. uxorem cenſeri cum marito unam perſonam civiliter, juxta illud Geneſ. 2. *Erunt duo in carne una*. Marito ergo adorante, cenſeri quoque uxorem, adorare filium. *Si enim pater hoc fecit*, inquit, *multò magis illa, niſi ex hac vita prærepta fuiſſet, hoc feciſſet*. Adde, Rachelem ſubſtituiſſe ſibi Balam, quæ adoravit Ioſeph, uti dixi cap. 37. 9.

CAPUT QUADRAGESIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iacob Ephraim & Manaſſem ſibi in filios adoptat, eiſque v. 14. benedicens, præponit Ephraim Manaſſe ſeniori, ac v. 22. partem unam Ioſepho ſegregat.

1. His ita tranſactis, nuntiatum eſt Ioſeph quòd ægrotaret pater ſuus: qui aſſumptis duobus filiis Manaſſe & Ephraim, ire perrexit. 2. Dictumque eſt ſeni: Ecce filius tuus Ioſeph venit ad te. Qui confortatus ſedit in lectulo. 3. Et ingreſſo ad ſe ait: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quæ eſt in terra Chanaan: Benedixitque mihi, 4. & ait: Ego te augebo & multiplica-

plicabo; & faciam te in turbas populorum: daboque tibi terram hanc, & ſemini tuo poſt te, in
poſſeſſionem ſempiternam. 5. Duo ergo filii tui, qui nati ſunt tibi in terra Ægypti, antequam
huc venirem ad te, mei erunt: Ephraim & Manaſſes, ſicut Ruben & Simeon reputabuntur mihi. 6.
Reliquos autem quos genueris poſt eos, tui erunt, & nomine fratrum ſuorum vocabuntur in poſſeſ-
ſionibus ſuis. 7. Mihi enim, quando veniebam de Meſopotamia, mortua eſt Rachel in terra Cha-
naan in ipſo itinere, eratque vernum tempus: & ingrediebar Ephratam, & ſepelivi eam juxta viam
Ephratæ, quæ alio nomine appellatur Bethlehem. 8. Videns autem filios ejus, dixit ad eum. Qui
ſunt iſti? 9. Reſpondit: Filii mei ſunt, quos donavit mihi Deus in hoc loco. Adduc, inquit, eos
ad me, ut benedicam illis. 10. Oculi enim Iſrael caligabant præ nimia ſenectute, & clarè videre
non poterat. Applicitoſque ad ſe deoſculatus, & circumplexus eos, 11. dixit ad filium ſuum.
Non ſum fraudatus aſpectu tuo: inſuper oſtendit mihi Deus ſemen tuum, 12. Cumque tuliſſet eos Io-
ſeph de gremio patris, adoravit pronus in terram. 13. Et poſuit Ephraim ad dexteram ſuam, id
eſt, ad ſiniſtram Iſrael: Manaſſen verò in ſiniſtra ſua, ad dexteram ſcilicet patris, applicuitque am-
bos ad eum. 14. Qui extendens manum dexteram, poſuit ſuper caput Ephraim minoris fratris, ſini-
ſtram autem ſuper caput Manaſſe qui major natu erat, commutans manus. 15. Benedixitque Iacob
filiis Ioſeph, & ait: Deus, in cujus conſpectu ambulaverunt patres mei Abraham & Iſaac, Deus qui
paſcit me ab adoleſcentia mea uſque in præſentem diem: 16. Angelus, qui eruit me de cunctis ma-
lis, benedicat pueris iſtis: & invocetur ſuper eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum
Abraham & Iſaac, & creſcant in multitudinem ſuper terram. 17. Videns autem Ioſeph quòd poſuiſ-
ſet pater ſuus dexteram manum ſuper caput Ephraim, graviter accepit: & apprehenſam manum pa-
tris levare conatus eſt de capite Ephraim, & transferre ſuper caput Manaſſe. 18. Dixitque ad patrem:
Non ita convenit, pater: quia hic eſt primogenitus, pone dexteram tuam ſuper caput ejus. 19. Qui
renuens, ait: Scio, fili mi, ſcio: & iſte quidem erit in populos, & multiplicabitur: ſed frater ejus mi-
nor, major erit illo: & ſemen illius creſcet in gentes. 20. Benedixitque eis in tempore illo, dicens: In
te benedicetur Iſrael, atque dicetur: Faciat tibi Deus ſicut Ephraim, & ſicut Manaſſe. Conſtituitque
Ephraim ante Manaſſen. 21. Et ait ad Ioſeph filium ſuum: En ego morior, & erit Deus vobiſcum,
reducetque vos ad terram patrum veſtrorum. 22. Do tibi partem unam extra fratres tuos, quam tu-
li de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo.

VERS. 2. CONFORTATUS) tum ex gaudio concepto ex adventu filii chariſſimi Ioſephi; tum ex ſpeciali dono & confortatione Dei, qui uti corpori ſpiritum fortitudinis, ita animo Iacobi morituri, ſuiſque valedicturi ſpiritum prophetiæ indidit, ut patet ex ſequentibus.

VERS. 4. DABO TIBI TERRAM HANC) Chananæam. Iacob hic certus ex Dei promiſſione Chananæam ſibi, id eſt poſteris ſuis tradendam, hic & cap. ſequ. eam inter duodecim filios ſuos partitur & diſtribuit.

IN POSSESSIONEM SEMPITERNAM) non abſolutè, ſed reſpectu ſuæ ſtirpis & gentis. q. d. Quamdiu durabit tua gens, tuus populus, tuorum filiorum reſpublica & regnum, tamdiu poſſidebunt ipſi Chananæam; ac conſequenter, ſemper, id eſt, toto tempore ſuæ reipubl. & regni poſſidebunt eam: ſi enim gens evertatur vel intereat, quid mirum ſi ampliùs terram ſuam non poſſideat? vide cap. 4.

VERS. 5. *Iacob Ephraim & Manaſſe adoptat.* MEI ERUNT) cenſeo eos meos filios, æquè ac Rubenum & Simeonem. Nota. Iacob hic duos Ioſephi filios, ſuos nepotes, putà Ephraim & Manaſſem, ſibi adoptat in filios, ut quiſque eorum ſeparatam tribum conſtituat, & propriam hereditatem in Chananæa adeat, æquè ac Ruben, Simeon, aliique ſui filii: nam alioqui Ephraim & Manaſſes, patri Ioſepho ſuccedentes, unam tantùm tribum Ioſeph conſtituiſſent, unamque tantùm patris portionem in Chananæa adiiſſent: nunc verò a Iacobo tribus Ioſephi in duas dividitur, putà in Ephraim & Manaſſe, ut illi pari jure cenſeantur & ſuccedant cum Ruben, Iuda, aliiſque immediatis ſuis filiis.

VERS. 6. RELIQUOS AUTEM QUOS GENUERIS POST EOS, TUI ERUNT) tui cenſebuntur. Nam Ephraim & Manaſſe à me adoptati, mei cenſentur. Non legimus Ioſephum alios genuiſſe.

ET NOMINE FRATRUM SUORUM VOCABUNTUR IN POSSESSIONIBUS SUIS) *Fratrum*, putà Ephraim & Manaſſe. q. d. Si aliquos poſt hos genueris filios, illi non conſtituent tribum ſeparatam: ſed ad tribum Ephraim vel Manaſſe aggregabuntur, & in diviſione Chananææ, eandem cum illis portionem hæreditatis accipient.

VERS. 7. MIHI ENIM QUANDO VENIEBAM DE MESOPOTAMIA, MORTUA EST RACHEL) Pro *enim*, ex Hebræo verti poteſt, *autem*, ita Vatabl. Inijcit hic Iacob Ioſepho mentionem Rachelis: Primò, quia Rachel erat mater Ioſephi, uxorque Iacobi dilectiſſima: ſolent enim parentes apud filios ſæpè matrum refricare memoriam. q. d. Dixi de filiis tuis, eos me adoptare in meos; nam quod ad Rachelem matrem tuam attinet, illa mihi præmaturè erepta, & mortua eſt, cùm adhuc plures mihi parere potuiſſet filios, ideoque eorum loco filios tuos, in meos mihi illiuſque adopto. Secundò, videtur Iacob ex præced. capitis colloquio cum Ioſepho, in eo deprehendiſſe ſigna aliqua admirationis, cur tantopere pater ejus tantis ſumptibus cuperet ſepeliri in Chanaan, putà in Hebron apud ſuos majores, cum tamen ibidem non ſepeliviſſet Rachelem ſuam dilectiſſimam, ſed in Bethlehem. Huic ergo admirationi obviat hic Iacob, ſeque excuſat, quòd Rachelem non ad vitandos ſumptus vel itineris difficultates, ſed ob tempus vernum, quo facilè tabeſcunt & putreſcunt corpora mortua, ſtatim in loco quo conſiſtebat, putà juxta Bethlehem, ſepelire debuerit, nec, uti optabat, eam in Hebron deportare potuerit. ita Lyran. Abulenſ. & alii. *Cur Rachel ſepulta ſit in Bethlehem, non in Hebron.*

Addit Tertiò, Gloſſa, fortè propheticè Iacobum hic commemorare, Rachelem eſſe ſepultam in Bethlehem; quia ibidem naſciturus erat Chriſtus, quaſi idipſum hic in ſpiritu prævidiſſet Iacob.

VERS. 11. NON SUM FRAUDATUS ASPECTU TUO) Hebraicè eſt ſignificantiùs: *Quòd faciem tuam videre, numquam apud me cogitaſſem, & ecce Deus oſtendit mihi etiam ſemen tuum.* ita Vatablus.

VERS. 12. DE GREMIO PATRIS) Ephraim & Manaſſe accedentes ad avum Iacobum, præ ſenio ſedentem in lecto, genu flexerant, caputque in gremium ejus demiſerant; ne ergo avum gravarent, & ut illis commodiùs benediceret, Ioſeph inde amotos utrumque collocat ad latus patris.

Nota. Ephraim & Manaſſe hoc anno 147. Iacobi, qui fuit Ioſephi 56. facilè erant 22. annorum; nati enim ſunt ante ſeptennium ſterilitatis, paulò poſt principatum patris, qui contigit anno ejus 30. ut patet c. 41. v. 50. & ſeqq.

ADORAVIT) Ioſeph tum patrem, illi ſe reverenter incurvando; tum propriè Deum, gratias agens pro hoc beneficio & benedictione patris.

Nota hic humilitatem, obedientiam, pietatem & charitatem Ioſephi principis, erga parentem ple-

Digitized by Google

beium, & infirmum. Ita B. Thomas Morus Angliæ Cancellarius exiſtens, flexis genibus à patre ſuo benedictionem petebat, idemque ſacerdoti celebranti officioſè miniſtrabat. Alfonſus Aragonum rex patri Ferdinando obuiàm progreſſus, equo deſiliit, ac pedibus comitabatur, monenti autem patri, aliorum procerum more equo conſcenſo adequitaret, reſpondit: *Aliis liberum ſit agere quod voluerint, ego numquam adducar quin patrem, quin regem, & eum ægrotum, pedibus ſequar.* teſtis eſt Panormitan. Salomon rex aſſurgens proceſſit obuiam matri ſuæ Berſabee, eique incuruando ſe honorem detulit, ac iuſſit ei poni ſolium ad dexteram ſuam, addens: *Pete mater mea; neque enim fas eſt ut avertam faciem tuam*, 3. Reg. 2. v. 20.

Vers. 14. *Ephraim iunior Manaſſe præfertur in benedictione Iacobi. Cur? Ioſue typus Christi.*

MANUM DEXTERAM POSUIT SUPER CAPUT EPHRAIM) Iacob hìc propheticè præfert iuniorem Ephraim ſeniori Manaſſæ. Primò, quia ex Ephraim naſcituri erant reges Iſrael, putà decem tribuum. ita Euſebius. Secundò, quia hæc tribus & gloria & numero ſuperavit tribum Manaſſe, uti prædicit Iacob v. 19. Tertiò, quia ex Ephraim naſciturus erat Ioſue, qui fuit dux Iſraelis, eumque induxit in Chanaan, unde & typus fuit Chriſti, qui nos in cælum inducit. ita S. Hieronymus.

Nota. Iacob hanc prælationem & præeminentiam Ephraim præ Manaſſe, ſignificat per manum dexteram, quam ei imponit, manus enim dextera nobilior, potior & robuſtior eſt quàm ſiniſtra.

Dextera ſymbolum variarũ rerum in Scriptura. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò. Sextò.

Vbi Adverte, dexteram in Scripturis ſymbolum eſſe Primò, roboris & fortitudinis, ut pſalm. 20. *Dextera tua inveniat omnes qui oderunt te.* & pſal. 43. *Brachium eorum non ſalvavit eos, ſed dextera tua.* Secundò, auxilii & adiutorii, ut Iob 14. *Operi manuum tuarum porriges dexteram.* Tertiò, honoris & gloriæ, ut pſalm. 109. *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis.* & Matth. 25. dicuntur electi in die judicii collocandi ad dexteram Chriſti. & Salomon 3. Reg. 2. matrem ſuam honorare volens collocauit eam in throno ad dexteram ſuam. Quartò, eximii amoris, ut Cantic. 2. *Dextera illius amplexabitur me.* Quintò, mirificæ voluptatis ac dulcedinis, ut pſalm. 15. *Delectationes in dextera tua.* Sextò, dextera in Scriptura ſignificat id quod bonum, rectum, ſanctum eſt, ſicuti ſiniſtra ſignificat id quod malum, pravum & perverſum eſt, ut Proverb. 14. *Vias quæ à dextris ſunt novit Dominus; perverſæ verò ſunt quæ à ſiniſtris ſunt.* Et Eccleſ. 10. *Cor ſapientis, in dextera eius: & cor ſtulti, in ſiniſtra illius.* Sic vulgò dicimus, ſiniſtra ſuſpicio, ſiniſter oculus, ſiniſtrum judicium, id eſt malum.

Septimò.

Septimò, dextera ſignificat bona maxima, qualia ſunt æterna: ſiniſtra verò, ſignificat parva & exilia, qualia ſunt temporalia, Proverb. 3. 16. *Longitudo dierum in dextera eius, & in ſiniſtra illius divitiæ & gloria.* Vbi per longitudinem dierum ſignificatur beatæ vitæ æternitas, quam affert ſapientia: per divitias verò & gloriam, ſignificantur humana & temporalia bona præſentis vitæ. ita Pererius.

COMMUTANS MANUS) Hebraicè eſt שכל *ſickel & iadaf, fecit intelligere manus ſuas*, id eſt ſponte, ſciens & prudens manus ſuas tranſpoſuit, ſcilicet decuſſatim, in modum crucis.

Ephraim typus Gentium, Manaſſes Iudæorum.

Hinc allegoricè, Rupert. Ephraim, inquit, ſunt Gentes, quæ per manuum tranſpoſitionem, id eſt per crucem Chriſti, cui crediderunt, prælatæ ſunt Manaſſæ, id eſt Iudæis. Sic & Tertull. l. de Baptiſmo, & Damaſc. 4. c. 12. docent cancellatas manus Iacobi præſignaſſe crucem Chriſti.

Tropologicè, Theodoret. Diſce, inquit, hìc Deum non prima ſed nobiliora, uti homines, ſed ultima & viliora præeligere & præponere. Sic Deus hominem angelo, Abelum Caino, Iſaacum Iſmaeli, Iacobum Eſau, Ioſephum Rubeno, Moſen Aaroni, Davidem ſeptem fratribus prætulit & præpoſuit.

Vers. 15. IN CUIUS CONSPECTU AMBULAVERUNT] quem quaſi præſentem, ſeque intuentem ſemper reveriti ſunt, cui quaſi famuli aſtiterunt & ſervierunt, coram quo ſanctè & reverenter, jugiter converſati ſunt patres mei. Vide dicta c. 5. v. 22. *Deus qui paſcit me ab adoleſcentia.* Hæc, inquit S. Chryſoſt. *grata animæ ac piæ, & bene memoris beneficiorum Dei ſunt verba.*

Vers. 16. ANGELUS) cuſtos meus; ſubaudi hìc vocem *quoque.* q. d. Deus benedicat pueris iſtis; angelus quoque meus benedicat iiſdem. ita Vatabl. & Abulenſ.

A INVOCETUR SUPER EOS NOMEN MEUM) Id eſt; vocentur filii mei, ac conſequenter filii Iſaaci & Abrahæ. ita Theodor. Hoc enim in Scriptura ſignificat, *invocari nomen alicuius ſuper aliquem*, ut cùm dicitur, *nomen tuum invocatum eſt ſuper nos*; ſenſus eſt, nos vocamur tuo nomine, putà vocamur tui filii, tuus populus.

Moraliter S. Chryſoſt. hom. 66. docet parentes, ut inſtar Iacob, non tam opes quàm Dei benedictionem filiis relinquant. *Ne igitur*, inquit, *operam noſtram in colligendas opes collocemus, quas relinquamus filiis. Sed doceamus eos virtutem, & benedictionem Dei illis imprecemur. Iſta ſunt ineffabiles divitiæ quæ non abſumuntur, quæ quotidie ſubſtantiam noſtram augent. Nihil enim virtuti par, nihil virtute potentius: niſi hanc habeas qui diadema geris, quovis panniculoſo paupere miſerior eris. Hoc igitur noſtros filios doceamus, ut virtutem rebus omnibus præferant, nihilque faciant divitiarum abundantiam.* Hæc enim juvenibus ſæpè eſt id quod culter pueris, quem matres iis adimunt, ne eo ſe lædant. *Naſcuntur enim inde luxus, deliciæ, abſurdæ voluptates, & infinita mala.*

CRESCAT IN GENTES] Hebraicè, *erit plenitudo*, vel B *multitudo gentium*; id eſt plenæ multæ & numeroſæ, gentes, familiæ & populi ex eo naſcentur, adeoque reges, qui decem tribubus, quaſi multis gentibus imperabunt. Vers. 19.

IN TE BENEDICETUR ISRAEL] *In te*, id eſt inſtar tui: *bet* enim præpoſitionis ponitur pro affini *coph* ſimilitudinis. q. d. Dum parentes volent filiis ſuis Iſraelitis bene precari, dicent: Multiplicet te Deus, ſicut multiplicauit Ephraim & Manaſſem. Vers. 20.

DO TIBI PARTEM UNAM EXTRA FRATRES TUOS, QUAM TULI DE MANU AMORRHÆI, IN GLADIO ET ARCU MEO) Pars hæc ſingularis, quam ex diviſione Chananææ exemit Iacob, deditque ſpeciali donatione Ioſepho, fuit ager urbis Sichem vel Sichar, ut patet Iohannis 4. 5. & ex Septuag. qui vertunt *do tibi Sichimam, præcipuam ſuper omnes fratres tuos*, &c. Acceperunt enim ipſi Hebræum שכם *ſechem*, ut nomen proprium, ſignificans Sichem, vel Sichimam, quod S. Hieron. Chald. & alij acceperunt ut appellatiuum, ſignificans, *humerum* id eſt, *partem*. Vers. 22.

Quo gladio Iacob obtinuit agrum Sichem. Reſp. Prima. Secunda.

Dices, hunc agrum emit Iacob c. 33. v. 19 & Ioſue ult. v. 32. quomodo ergo dicitur hìc, quòd eum acquiſierit gladio? Reſpondent Primò, Euſebius, & S. Chryſoſt. quòd Simeon & Levi urbem & agrum Sichem, ob ſtuprum Dinæ à Sichimitis illatum, iure belli ſibi patrique C ſubegerint. Verùm hanc vim & hoc bellum damnauit ipſe pater Iacob non tantùm vivens, ſed & moriens, ut patet c. ſequ. v. 6.

Secundò, Chaldæus, & ex eo Abulenſis & Aben Eſra vertunt, *quam tuli gladio, id eſt oratione & precibus*: hæc enim ſunt arma & gladii piorum & ſanctorum, qualis erat Iacob.

Tertia.

Tertiò. S. Hieronymus, *in gladio*, inquit, *& arcu*, id eſt fortitudine, putà in pecunia, quam multo & labore & ſudore acquiſivi. unde Hebræum קשת *keſcet*, quod Noſter arcũ vertit, ſi ſcribatur per thet, קשט ſignificat *nummum*. Ita Latinis *ſagittarius* vox eſt ambigua: nam & hominem ſignificat, & numiſma Perſicum, à notæ genere ita nuncupatum. Quod genus nummi iidem erant qui Darici quoque dicuntur, teſte Plutarch. in Apophtheg. Ex quo celebre manauit Ageſilai dictum, *ſe ex Aſia pulſum triginta millibus ſagittariorum*, cùm Perſarum rex ea nummorum ſumma corruptis per Timocratem Athenienſibus, effeciſſet ut is de provincia decederet.

Quarta.

Quartò, Hebræi aliqui putant eſſe prolepſim & enallagen temporis: *quam tuli*, id eſt, quam auferam & acci- D piam, putà per nepotes & poſteros meos, qui ſub Ioſue Sichimam totamque Chananæam expugnabunt, ſibique ſubiicient.

Quinta, & genuina.

Quintò & optimè. Iacob agrum ſitum in Sichem priùs emit pecunia ab Hemor, c. 33. 19. Sed cùm poſt ſtragem Sichimis à ſuis illatam, metuens ne Chananæi in ſe viciſſim irruerent, inde abiiſſet, tunc agrum hunc Sichemenſem occuparunt vicini Amorrhæi, quos rediens Iacob vi & armis expulit, ſuumque agrum in gladio & arcu recepit. Hoc enim hìc clarè dicitur, licet alibi res geſta non narretur. ita ex Andrea Maſio Pererius.

CAPVT

CAPUT QUADRAGESIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iacob moriturus convocatis filiis benedicit, & prophetizat quæ poſteris bona malaque ſint eventura: Secundò, v. 29. jubens ſe ſepeliri in Chanaan moritur. Aliqui caput hoc inſcribunt, Benedictiones duodecim patriarcharum. *Alii*, Prophetia de duodecim patriarchis. *Utrique verè & rectè: utrumque enim hic agit Iacob.*

1. VOcavit autem Iacob filios ſuos, & ait eis: Congregamini, ut annuntiem quæ ventura ſunt
vobis in diebus noviſſimis. 2. Congregamini, & audite filii Iacob, audite Iſrael patrem
veſtrum. 3. Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, & principium doloris mei: prior in do-
nis, major in imperio. 4. Effuſus es ſicut aqua, non creſcas: quia aſcendiſti cubile patris tui, &
maculaſti ſtratum ejus. 5. Simeon, & Levi fratres: vaſa iniquitatis bellantia. 6. In conſilium eo-
rum non veniat anima mea, & in cœtu illorum non ſit gloria mea: quia in furore ſuo occiderunt vi-
rum, & in voluntate ſua ſuffoderunt murum. 7. Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indi-
gnatio eorum, quia dura: dividam eos in Iacob, & diſpergam eos in Iſrael. 8. Iuda, te lauda-
bunt fratres tui: manus tua in cervicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui. 9. Ca-
tulus leonis Iuda: ad prædam fili mi aſcendiſti: requieſcens accubuiſti ut leo, & quaſi leæna, quis
ſuſcitabit eum? 10. Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mit-
tendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium. 11. Ligans ad vineam pullum ſuum, & ad vitem, ô
fili mi, aſinam ſuam. Lavabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine uvæ pallium ſuum. 12. Pul-
chriores ſunt oculi ejus vino, & dentes ejus lacte candidiores. 13. Zabulon in littore maris habi-
tabit, & in ſtatione navium pertingens uſque ad Sidonem. 14. Iſſachar aſinus fortis accubans inter
terminos. 15. Vidit requiem quòd eſſet bona: & terram quòd optima: & ſuppoſuit humerum
ſuum ad portandum, factuſque eſt tributis ſerviens. 16. Dan judicabit populum ſuum ſicut &
alia tribus in Iſrael. 17. Fiat Dan coluber in via, ceraſtes in ſemita, mordens ungulas equi, ut
cadat aſcenſor ejus retro. 18. Salutare tuum expectabo Domine. 19. Gad, accinctus præliabitur
ante eum: & ipſe accingetur retrorſum. 20. Aſer, pinguis panis ejus, & præbebit delicias regi-
bus. 21. Nephthali, cervus emiſſus, & dans eloquia pulchritudinis. 22. Filius accreſcens Jo-
ſeph, filius accreſcens & decorus aſpectu: filiæ diſcurrerunt ſuper murum. 23. Sed exaſperaverunt
eum, & jurgati ſunt, inviderūtque illi habentes jacula. 24. Sedit in forti arcus ejus, & diſſolu-
ta ſunt vincula brachiorum & manuum illius per manus potentis Jacob: inde paſtor egreſſus eſt la-
pis Iſrael. 25 Deus patris tui erit adjutor tuus, & omnipotens benedicet tibi benedictionibus cæli
deſuper, benedictionibus abyſſi jacentis deorſum, benedictionibus uberum & vulvæ. 26. Benedi-
ctiones patris tui confortatæ ſunt benedictionibus patrum ejus, donec veniret deſiderium collium
æternorum: fiant in capite Joſeph, & in vertice Nazaræi inter fratres ſuos. 27. Benjamin lupus
rapax, manè comedet prædam, & veſpere dividet ſpolia. 28. Omnes hi in tribubus Iſrael duode-
cim: hæc locutus eſt eis pater ſuus, benedixitque ſingulis, benedictionibus propriis. 29. Et præ-
cepit eis, dicens: Ego congregor ad populum meum; ſepelite me cum patribus meis in ſpelunca
duplici quæ eſt in agro Ephron Hethæi, 30. contra Mambre in terra Chanaan, quam emit Abra-
ham cum agro ab Ephron Hethæo in poſſeſſionem ſepulcri. 31. Ibi ſepelierunt eum, & Saram
uxorem ejus; ibi ſepultus eſt Iſaac cum Rebecca conjuge ſua; ibi & Lia condita jacet. 32. Fini-
tiſque mandatis quibus filios inſtruebat, collegit pedes ſuos ſuper lectulum, & obiit; appoſituſ-
que eſt ad populum ſuum.

NOta hic in Iacobo priſcum morem, quo parentes morituri, ſuis filiis, vel ſubditis extrema dabant, vel oracula, vel monita ſalutis, ac deinde eis benedicebant. Sic fecit & Moſes Deuter. 31. 32. & 33. & Ioſue c. ult. & Samuel 1. Reg. 12. & Tobias c. 3. & Mathathias 1. Machab. 2. & Chriſtus Dominus Iohan. 14. & 15.

Extat tomo tertio Bibliothecæ SS. Patrum, teſtamentum XII. patriarcharum; putà horum duodecim filiorum Iacobi, in quo multa quæ hujus ſunt capitis, explicantur. Narrantur in eo plurima tum prophetica oracula, tum adhortamenta ad virtutem ac Dei cultum: multa quoque inſeruntur vaticinia ex libro Enoch. Vetuſtum eſt. nam meminit ejus Origenes hom. 15. in Ioſue, & Procopius Gazæus in 38. Gen. Tranſtulit illud ex Græco in Latinum Robertus Lincolnienſis Epiſcopus. Verùm hoc teſtamentum incerti & ſuſpecti eſt auctoris. Multa enim mira habet & nova, ſimilia Iudaicis fabulis.

Vers. 1. IN NOVISSIMIS DIEBUS) In futuris temporibus. Hebræum enim [illegible] *acharis*, quod Noſter vertit *noviſſimum*, ſignificat ſequens, poſterius, poſtea futurum: Iacob enim hic prædicit quædam quæ mox ſecuta ſunt, quæ-

Cornel. in Pentateuch.

A dam quæ ſub Ioſue, quædam quæ ſub Iudicibus, quædam quæ ſub Chriſto evenerunt; & quædam quæ ſub Antichriſto evenient.

Prophetia & benedictio Ruben.

RUBEN PRIMOGENITUS MEUS) quoad generationem & nativitatem. nam alioqui Iacob eum ſpoliat hic jure primogenituræ, ob inceſtum cum Bala. Erat Ruben hoc anno, qui fuit Iacobi 147. & ultimus, annorum 62. Simeon 61. Levi 60. Iudas 59. Ioſeph 56. ut patet ex dictis c. 30. Vers. 3.

B TU FORTITUDO MEA) quem ſcilicet primò genui in robore ætatis.

ET PRINCIPIUM DOLORIS MEI) Quia nati liberi novas curas, dolores & anxietates parentibus afferūt, vel potiùs q. d. Tu mihi fuiſti præcipua cauſa doloris & triſtitiæ, ob tuum inceſtum. Hebraicè eſt, [illegible] *reſcis oni*, quod Secundò, cum Chaldæo, Vatablo & aliis verti poteſt, *principium roboris mei*, id eſt, virtutis meæ generativæ. q. d. In te generando primò meum robur virile,

vimque generandi oſtendi. Unde LXX. vertunt, *principium filiorum meorum*. Sic vertit etiam Noſter interpres Deuter. 21. v. 17. Unde patet, Jacobum ante matrimonium cum Lia, caſtè vixiſſe, nec ullam feminam cognoviſſe.

PRIOR IN DONIS, MAIOR IN IMPERIO) ſcilicet eſſe debebas, tamquam primogenitus. quod Chaldæus clarè explicat ſic vertens, *tu accepturus eras tres partes, ſcilicet primogenituram, ſacerdotium, & regnum; ſed non accipies*, quia peccaſti cum Bala. Sacerdotium enim à Ruben translatum eſt in Levi. regnum duarum tribuum datum eſt Judæ: decem verò tribuum datum eſt Ephraim. primogenitura, putà duplex portio hereditatis in Chanaan, ac conſequenter duplex tribus, conſignata eſt Joſepho. ſcilicet ejus filiis Ephraim & Manaſſe. Unde 1. Paral. 5. v. 1. dicitur primogenitura à Ruben, translata eſſe in Joſeph. Noſter hoc ius primogenituræ, item jus ſacerdotii intellexit, cùm vertit, *prior in donis*: ſicut jus regni intellexit, cùm vertit, *maior in imperio*. Hebræa habent, יתר שאת ויתר עז *jetor ſeet vejeter os*, quod clarè Pagninus vertit, *excellens dignitate* (aut donis & muneribus) *excellens fortitudine*, ſupple eſſe debebas. Poteſt Secundò, ſic verti, *reſiduum dignitatis, reſiduum potentia mea*; q. d. In te reliqua, ſuperſtes & hereditaria manere debebat tum dignitas, tum potentia mea, tu fratribus & dignitate & robore ac imperio præcellere debebas.

Primogenitura Ruben translata eſt in Levi, Judam & Joſeph.

Nota. Rubeno primogenitura ſpoliato, in eam ſuccedere debuiſſet Simeon ſecundogenitus: ſed quia hic impius fuit in Ioſeph: & quia ejus tribus cum ſuo duce adoravit Beelphegor, Num. 25. 14. hinc in tertiogenitum, ſcilicet Levi, nobilior primogenituræ dignitas, ſcilicet ſacerdotium: & in quartogenitum, ſcilicet Iudam, alterum primogenituræ jus, putà regnum, translatum eſt.

MAIOR IN IMPERIO) Habebat enim primogenitus quaſi regalem quemdam principatum atque dominatum in omnes fratres, ut patet Geneſ. 27. 29. Octo, inquit Pererius, memorantur fuiſſe primogenitorum prærogativæ in populo Dei, enim ante legem Moſis. Prima: erant ſacerdotes. Secunda: primogenitus ſedebat primus in menſa, majorque portio ei dabatur, Geneſ. 43. 33. Tertia: benedicebat ille alios fratres, ipſi ſubmittebant ſe illi, & adorabant eum, Geneſ. 27. v. 29. Quarta: habebat imperium & dominatum in fratres, ibidem. Quinta: accipiebat duplicem partem hereditatis paternæ, Deuter. 21. 17. Sexta: primogeniti redimebantur quinque ſiclis, alii verò filii minimè, tamquam illi ſpecialiter eſſent Deo conſecrati & addicti. Septima: utebantur, inquit, ſingulari quodam veſtitus genere, id eſt, præ cæteris fratribus delicato & pretioſo: quamobrem Iacob ambiens primogenituram Eſau, ejus *veſtes induit*. quamquam hoc non ſatis concludat. Octava: primogenitus ſingulariter benedicebatur à patre jam moribundo. Atque has ferè omnes prærogativas perdidit Ruben.

Octo prærogativæ primogeniti. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima. Octava.

VERS. 4. EFFUSUS ES SICUT AQUA) Libidine & inceſtu diffluxiſti, profuſa fuit libido tua. Minùs ſignificanter vertunt Lyran. & Abulenſ. Depreſſus es, dejectus es ſicut aqua. Longè enim ſignificantiùs vertit Noſter, *effuſus es ſicut aqua*: quia ſicut, cùm aqua effunditur, nihil ejus in poculo aut ſitula manet reſiduum, non color, non odor, non ſapor; ita luxuria hominis vires, judicium, rationem, ſapientiam, famam, opes, conſcientiam, bonaque omnia cum ſemine & ſanguine ſæpè effundit & profundit.

Libidinis profuſio quanta ſit.

NON CRESCAS) non creſces: magis enim eſt prophetia quàm imprecatio. q. d. Quia peccaſti inceſtu, hinc Deus puniet te ſterilitate, ut non creſcas numero prolium & nepotum, nec etiam excellentia, opibus & gloria. Hinc tribus Ruben fuit una ex minimis. Idem prædixit Moſes Deuter. 33. 6.

ASCENDISTI CUBILE PATRIS TUI) inceſtaſti Balam uxorem patris tui. Hac de re, deque Rubeni pœnitentia mira, utinam vera, habet apocryphum teſtamentum duodecim patriarcharum, cujus memini initio capitis.

Allegor. Allegoricè, Ruben, inquit S. Ambroſ. eſt Iudæus, qui humanitatem Chriſti, quæ eſt quaſi lectus divinitatis, violavit & occidit, ideoque à Deo eſt maledictus.

Tropolog. Pari modo Tropologicè, Ruben ſunt Eutychiani, Ne-

A ſtoriani, aliique hæretici, inquit Rupertus: rurſum mali Prælati & principes, qui effuſi in voluptates carnis, Eccleſiam ſcandalizant, violant & profanant.

Denique diſce hic Primò, ſeram eſſe Dei vindictam, ſed numquam irritam. Ecce ſceleris Ruben, poſt 30. annos quàm fuerat ab eo patratum, & à Iacob diſſimulatum, vindicta & pœna pronuntiata eſt. Secundò, quàm vili de cauſa homines maxima bona perdant. Nonne Ruben omnia primogenituræ bona amiſit, breviſſimæ voluptatis turpiſſima mercede? nonne eadem amiſit Eſau per lentis edulium? Tertiò quantum ſit ſcelus, contumacem & contumelioſum eſſe in parentes: cujus rei tria ſunt illuſtria exempla in Scriptura; unum Cham filii Noe, ſecundum Ruben filii Iacob, tertium Abſalonis filii Davidis.

moral. de vindicta ſcelerum.

Prophetia & benedictio Simeon & Levi.

VERS. 5. SIMEON ET LEVI FRATRES) non tantùm germani natura, ſed ſimillimi & coniunctiſſimi ſcelere, putà
B feritate, audacia, dolo, crudelitate in Sichimitas.

VASA INIQUITATIS) id eſt inſtrumenta iniquitatis, & iniquæ cædis ac ſtragis Sichimorum. Hebræi enim כלי *keli*, id eſt vas, vocant quodvis inſtrumentum. Infideliter & perperam vertit Chald. *Simeon & Levi viri fortiſſimi, in terra peregrinationis ſuæ fecerunt fortitudinem*: quaſi eos à fortitudine laudet hic Iacob; cùm eorum furorem & crudelitatem inculet, ut patet ex ſequentibus.

BELLANTIA) Non otioſa fuerunt hæc vaſa, ſive inſtrumenta, ſed injuſtum bellum & cladem intulerunt Sichimitis. Hebraicè eſt, מכרתיהם *macherotehem*, quod Arias, Oleaſter & Vatablus vertunt, *machæra eorum*. q. d. Machæræ eorum fuerunt vaſa, putà arma, iniquitatis. Hoc valdè appoſitum eſt, videturque nomen machæra, uti & alia multa Latina & Græca, ab Hebræis deſcendere, licet, id neget Eugubinus.

VERS. 6. IN CONSILIUM EORUM NON VENIAT ANIMA MEA) *In conſilium*, quo ſcilicet machinati ſunt proditoriè cladem Sichimorum, q. d. Ego hoc eorum conſilium & ſcelus olim averſatus ſum, & etiamnum averſor.
C Secundò, allegoricè prævidit hic Iacob conſilium, quod contra Chriſtum inierunt Scribæ & Phariſæi, qui à Simeone prognati ſunt; & Pontifices ac Sacerdotes, qui ex Levi deſcenderunt. Horum ergo conſilium, quo Chriſto necem ſunt machinati, itaque parentum ſuorum Simeonis & Levi ſcelus ſunt imitati, deteſtatur & execratur hic Iacob: eſt enim hic prophetia. ita S. Ambroſius, Iſidorus, Rupertus & alii.

Ex Simeo prognati Scribæ & Phariſæi.

ET IN COETU ILLORUM NON SIT GLORIA MEA) q. d. Illi in hac ſtrage, quaſi indice fortitudinis ſuæ, gloriati ſunt: abſit à me tale decus & gloria. Septuag. vertunt, *in cœtu illorum non contendant iecora mea*. q. d. In cœtu illorum non ſit amor meus, non cor, non jecur meum: jecur enim eſt ſedes amoris & deſiderii: & Hebræum כבדי *cabod*, ſi aliis punctis legas כבד *cabed*, ſignificat jecur.

OCCIDERUNT VIRUM) viros, putà Sichimitas, cum ſuo principe, & mali cauſa, Sichem. Eſt ſynecdoche.

ET IN VOLUNTATE SUA) in ſua libidine ſæviendi. Unde Septuag. vertunt. *in ſua concupiſcentia*.

SUFFODERUNT MURUM) id eſt muros. q. d.
D Ipſi everterunt & vaſtarunt urbem muratam Sichem, ejuſque muros diruerunt.

Ex hoc ergo loco apparet, quòd Simeon & Levi cum ſuis, quando furibundi invaſerunt urbem Sichem, non tantùm cives ejus occiderint, ſed & mœnia everterint.

Sic allegoricè, Scribæ & ſacerdotes, ex Simeon & Levi oriundi, per Titum everterunt Ieruſalem: quia occidendo Chriſtum, cauſam ejus excidio dederunt, & quaſi in illud evocarunt Titum.

Alii, ut Procopius, per muros intelligunt Hemor & Sichem, principes urbis, qui eam inſtar muri ſua potentia tuebantur. Hinc & LXX. pro שור *ſcur*, id eſt muro, legentes שור *ſcor*, id eſt taurum, vertunt, *ſubnervarunt taurum*, putà ipſum Sichem ſucciderunt & interemerunt. Vocatur Sichem taurus, tum quia inſtar tauri in feminas ruebat, tum quia potens & validus erat princeps. tales enim vocantur *tauri* pſal. 67. 31.

Deni-

Digitized by Google

Denique Targum Hieroſolymitanum vertit, *vendiderunt Ioſeph, qui aſſimilatus eſt bovi.* quod ſi verum eſt, ergo Simeon & Levi fuere choragi in venditione Ioſephi; ut meritò ſolum Simeonem carceri incluſerit Ioſeph c. 42. v. 25.

Vers. 7. *A Levi ablata eſt maledictio per zelum Moſis & Phinees.*

MALEDICTUS FUROR EORUM) Hæc maledictio à Levi & Levitis ſublata eſt per zelum, tum Moſis & Aaronis, aliorumque Levitarum in cæde adorantium vitulum aureum; tum Phinees Levitæ, qui Hebræum inceſtantem Madianitidem occidit; & Beelphegor evertit, Numer. 25. v. 5. & 6. ideoque tribus Levi & ſacerdotium & benedictionem à Moſe accepit, Deuter. 33. 10. In Simeone verò remanſit hæc maledictio, propter fornicationem & idololatriam Zambri, qui fuit dux tribus Simeonis, quem occidit Phinees Numer. 25. Unde ſolus Simeon à Moſe non fuit benedictus, Deuter. 33. ita Procopius.

DIVIDAM EOS IN IACOB, ET DISPERGAM EOS IN ISRAEL) ne ſcilicet rurſum capita conferant, & ſuo conſilio aliis perniciem machinentur. Id impletum eſt in Levi; quia Levitis nulla ſors obtigit in Chananæa, ſed fuere per omnes tribus diſperſi: in Simeone quoque, quia ei data fuit ſors & ſedes in medio tribus Iuda, Ioſue 19. v. 2. & 9. Rurſum cùm tribus Simeon excreviſſet, novas ſedes quæſivit, & pars in Gador, pars in montem Seir abiit, 1. Paral. 4. v. 27. 39. & 42. Denique Scribæ & legiſperiti, ex Simeone oriundi, æquè ut ſacerdotes, ſparſi fuerunt per omnes tribus, ut populum in lege inſtruerent, Deo pœnam hanc in eorum laudem, & populi bonum vertente. Et hac parte hæc prophetia ſimul eſt benedictio Simeonis & Levi; quamquam & prior increpatio, utpote paterna, benedictio cenſeri poſſit & debeat, uti dicam v. 28.

Scribæ oriundi ex Simeon ſparſi per omnes tribus.

Prophetia & benedictio Iudæ.

Septem benedictiones & dotes tribus Iuda.

Iacob commendat tribum Iuda Primò, à nomine. Iudas idem eſt quod confeſſio & laus; Secundò, à fortitudine bellica; Tertiò, a dignitate & reverentia, quòd ſcilicet Iudam adorabunt fratres; Quartò, à victoriis; Quintò, a regno & ſceptro; Sextò, ab opibus & frugum copia; Septimò, à Chriſto ex ea naſcituro. Hæcque omnia prædicit & vaticinatur ab hoc verſu uſque ad 12.

Vers. 8.

IUDA TE LAUDABUNT) In Hebræo eſt elegans paronomaſia nominis Iuda: יהודה יודוך *Iehuda iehoduca.* q. d. Rectè vocaris Iuda, id eſt laus; quia te laudabunt fratres tui. Vocaverat eum mater Lia Iudam cap. 29. v. ult. quaſi gratias agens & laudans Deum ob datam hanc prolem; nunc pater Iacob eum quoque vocat Iudam, alia ratione & alluſione, ſcilicet quòd à fratribus ſuis laudandus ſit. Tribus enim Iuda prima poſt Moſen, auſa eſt ingredi mare Rubrum. Hæc mortuo Ioſue, dux fuit cæterarum tribuum in præliis, Iudic. 1. Ex hac ortus eſt rex David potentiſſimus & glorioſiſſimus, Salomon, aliique reges uſque ad captivitatem Babylonicam. Hæc contra Iſmaelitas, Idumæos, Moabitas, Arabes, omneſque vicinos maxima bella geſſit. Ex hac natus eſt Zorobabel, dux populi Babylone redeuntis. Denique ex hac ortus eſt Chriſtus.

Elogia fortitudinis tribus Iudæ.

MANUS TUÆ IN CERVICIBUS INIMICORUM) ut eos in fugam agant, inſequantur, capiant, trucident, unde Chald. vertit, *manus tua prævalebit contra inimicos tuos.*

ADORABUNT TE FILII PATRIS TUI) En transfertur hic à Ruben jus primogenituræ, illudque conſignatur Iudæ. Primogenitus enim quaſi fratrum princeps, ab eis colebatur & adorabatur, id eſt, coram eo curvabant ſe fratres, illique civilem reverentiam exhibebant, qualis exhibetur patri, vel principi.

Rurſum ſignificatur hic regia poteſtas donanda Iudæ. reges enim à ſubditis adorantur; dum eis ſe humiliant & proſternunt, honoris & reverentiæ cauſa.

Iudas eſt Chriſtus, qui totus fuit Dei laus & confeſſio.

Allegoricè, Iudas eſt Chriſtus, qui aſſiduè Deum laudavit, adeoque fuit quaſi continua laus Dei, quem confeſſi ſunt uſque ad mortem omnes Martyres, quem omnes fratres, id eſt angeli & homines ſancti, laudant & adorant, qui fortiſſimè nos è faucibus dæmonis eripuit. Unde *manus ejus in cervicibus* dæmonis, mundi, carnis & peccati, quæ ipſe debellavit.

FILII PATRIS] Non dicit *matris*, ſed *patris*: quia fratres Iudæ diverſas habuerunt matres, ſed eumdem patrem: Iacob autem hic prædicit omnes fratres, ex quacumque matre natos, Iudam adoraturos.

Vers. 9. *Iudas fuit leo.*

CATULUS LEONIS IUDA) Sicut Iudas inter fratres eſt, ita tribus Iuda inter alias tribus erat inſtar leonis, primò fortiſſima, ſecundò impavida, tertiò bellicoſiſſima, quartò victorioſiſſima, quintò generoſiſſimi animi. Huc feſtivè alluſit S. Hilarius, qui, dum quidam per calumniam eum Gallum nuncuparet: *Non ſum,* inquit, *natus, Gallus, ſed ex Gallia, in verò Leo es* (erat enim hoc nomine) *ſed non de tribu Iuda.* refert Iohan. Selethus cap. 22.

Exempla fortitudinis ducum.

Hos leoninos Iudæ animos habeant duces, habeant fideles. Dux fortis adamanti eſt ſimilis, qui nec ferro infringi, nec igne abſumi poteſt. Fredericus II. Imp. audiens principum minas: *Minarum*, inquit, *ſtrepitus, eſt aſinorum crepitus.*

Ita Leonidas Perſæ cuidam minitanti, quòd Spartani die poſtero ex telorum imbre ſolem non eſſent viſuri: *In umbra igitur*, reſpondit, *commodè pugnabimus.*

Alfonſus Aragon. rex vidit naufragos auxilium implorantes, aliis timentibus, ipſe navim ſolvit, dicens: *Satius eſt una cum ſociis viris fortiſſimis occumbere, quàm illos videre* (in tempeſtate) *extrema pati.* teſtis eſt Panormit.

Carolus V. ſtans in acie intra vallum & ſtationes, cùm hoſtis glandium imbres ejacularetur, monitus ut ſe reciperet, reſpondit, *Canes qui latrant non ſunt extimeſcendi: neque eſt quod timeatis, cùm præſidio Dei ſatis vallati ſimus.*

Rurſum Carolus V. juxta Ingolſtadium ab hoſte crebra jaculatione impetitus: *Confidite*, ait, *nullus numquam Imperator tormenti ictu periit.* Idem in Hiſpaniam profecturus, cùm audiret in via peſtem graſſari, *Eundum*, inquit, *nec prætermittenda tam bona tempeſtas: poſtis Auguſtum, poſtis Cæſarem, peſtis Carolum ullum numquam attigit.*

Ludovicus XII. pergens Mediolanum, intelligenſque oppidulum, ubi hoſpitari cogitabat, ab hoſte eſſe interceptum perrexit, dixitque: *Ego ſuper corpora eorum hoſpitium accipiam, vel illi in meo.*

Ludovicum Bavarum ceperat Albertus Marchio Brandenburg. multa ab eo petens & minitans. cui Ludovicus: *Quæ poteris ex me libero impetrare, eadem modò ex capto petito. Si amplius quid voles, corpus meum in tua poteſtate eſt; animum verò mihi, non tibi obnoxium invenies.*

Otho IV. Imp. equitem, qui falsò fuerat accuſatus, quòd pudicitiam Imperatricis tentaſſet, occidi juſſit: uxor mariti caput gremio geſtans, Imperatorem adit, & qua pœna injuſtus judex mulctandus ſit, rogat. Morte, ait Imperator. tum illa: *Tu ergo Imperator, morere, qui maritum meum innocentem occidiſti. Innocentem fuiſſe, ferro ignito quod innoxiè manibus meis contrecto, probo.* Ita Betnardus Corius in Vita Othonis.

Leonis nomina quæ ejus ætatē diſtinguūt.

Nota. Hebræi leoni plura dant nomina, quibus ejus ætatem ſecernunt & diſtinguunt. nam Primò, גור *gur*, vocatur leo, cùm eſt catulus, & quaſi infans. Secundò, vocatur כפיר *Kephir*, cùm jam grandeſcit, fitque adultus, ut ferocire & prædari incipiat. Tertiò, vocatur אריה *arie*, vel *ari*, cùm ſtato eſt robore, leoque perfectus. Quartò, cùm eſt confirmato pleneoque robore & ætate, vocatur לביא *labi*, quaſi cordatus, à *leb*, id eſt cor. Dicitur ergo leo *labi*, ab animoſitate, generoſitate & fortitudine animi. Quintò, vocatur ליש *lais*, cùm jam ſeneſcit, & quaſi miles veteranus in prædis exercitatus, viret tamen adhuc, & viget. Dicitur ergo *lais*, eò quòd ſubigat prædam, à rad. לוש *lus*, id eſt ſubegit.

Iudas triplici ætate fuit leo.

Ex hiſce nominibus, tria hic dantur Iudæ. ſcilicet Primò, *gur*, ſub quo complectitur & *Kephir*, ſignificat infantiam & adoleſcentiam tribus Iuda in bellis, tempore Ioſue. Secundò, *arie* ſignificat ejuſdem robur virile, quod habuit ſub Davide. Tertiò *labi* ſignificat ejuſdem confirmatum robur, & imperium ſub Salomone, qui fuit *labi*, id eſt cordatus, in ſapientia, fortitudine, liberalitate, magnificentia. Unde Chaldæus vertit, *dominium*

eris

Digitized by Google

erit ei in principio, ſed in fine magnificabitur regnum Juda, quia à judicio occiſionis, fili mi, animam tuam abſtinuiſti, ne ſcilicet occideres Thamar nurum tuam adulteram, & ne conſentires neci, quam fratres tui machinabantur Joſepho, imò ut eam impedires.

ADPRÆDAM FILI MI ASCENDISTI] Pro *ad prædam*, Hebræa, Symmachus & Aquila habent מטרף *mitteręph*, id eſt à præda, quo ſignificant aſſiduam prædarum & victoriarum continuationem. q. d. A præda in prædam aſcendiſti, aſſiduè prædaris, jugiter à præda & cum præda redis. quod Noſter ſignificantiùs expreſſit vertens, *ad prædam fili mi aſcendiſti*. Hoc maximè verum extitit in Davide, qui tota vita in bellis verſatus, aſſiduas ex hoſtibus prædas egit, & gradatim à minore præda in majorem aſcendit; putà ab urſi & leonis diſcerptione, progreſſus eſt ad duellum cum Goliat, ejuſque ſpolia; inde ad præfecturam militiæ, & prædam centum præputiorum, 1. Reg. 18. v. 13. mox è Philiſthinis juges abegit prædas, 1. Reg. 27. poſtea tribum Juda quaſi divulſit à Saulis regno. 2. Reg. 2.7. Denique factus rex omnium tribuum, maximas de Ammonitis, Moabitis, Syris, aliiſque gentibus prædas abduxit. ita Delrio.

Ex hac prophetia factum eſt, ut tribus Juda, David, Salomon, &c. pro inſigni habuerint effigiem leonis: unde & Preto (vel, ut alii vocant, presbyter) Johannes rex Abyſſinorum, qui ex regina Saba & Salomone, ac conſequenter ex Juda, ſe deſcendere jactat (ut patet ex ejus titulo, quem deſcribit Ortelius in Theatro tabula 64.) pro inſigni, ſive ſtemmate geſtat leonem, qui manu tenet erectam crucem. Leo enim proſapiæ ex Juda, crux chriſtianitatis eſt inſigne.

Mirum eſt, cur Septuag. verterint, *ex germine fili mi aſcendiſti*. fortè prophetice per germen intellexerunt beatam Virginem, ex qua aſcendit & ortus eſt Chriſtus.

REQUIESCENS ACCUBUISTI) Aquila, *incurvans recubuiſti*; Symmachus, *claudicans conſediſti*. q. d. Sicut leo prædâ potitus, cernuat ſe in terram, & quaſi piger ac claudus recumbit, ut eam devoret, comedentem verò nemo audet laceſſere, vel interpellare; ita tu, ò Juda, poſtquam per Davidem tuo ſceptro ſubegiſti tribus omnes, regnumque tuum ſtabiliviſti, ſecurus te paci & quieti tradidiſti, & quaſi leæna catulos ſuos lactans, dormienti ſimilis, in ſtrato tuo te collocaſti, tamquam bonus paſtor populum tuum paſcens & fovens, ita ut nemo te bello laceſſere audeat. ita Delrio.

Nota. Hæc omnia præterita per futurum exponenda ſunt: eſt enim prophetia.

QUASI LEÆNA) quæ catulos lactans ſævior & fortior eſt leone. Hebræum לביא *labi* tam leænam, quàm leonem ſignificat: unde & Vatablus vertit *leænam*. nomina enim animalium apud Hebræos ſunt communis generis.

QUIS SUSCITABIT EUM?) quis eum ſuſcitare & bello laceſſere audeat? quiſquis id faxit, non feret impunè, cladem accipiet.

Allegoricè, Chriſtus ex Juda prognatus, *aſcendit ad prædam*, quia ejus nomen eſt, *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari*, Iſaiæ 8. 3. Hinc requievit, id eſt, mortuus ut leo: qui in morte ſua totum mundum commovit, & diabolum ac mortem moriendo deſtruxit. ita S. Ambroſ. lib. de Benedict. Patriarch. in bened. Judæ: *Quis*, ait, *ſuſcitabit eum? hoc eſt, quem Dominus ſuſcipiet. Quis eſt alius qui reſuſcitet, niſi ipſe ſe ſua Patriſque reſuſcitet poteſtate? video natum auctoritate propria, video mortuum propria voluntate, video dormientem poteſtate propria: qui omnia ſuo fecit arbitrio, cujus alterius ut reſurgat egebit auxiliis? Ipſe igitur ſuæ reſurrectionis auctor eſt, qui mortis eſt arbiter.*

Catulus leonis triduum dormit. Tradit ex Phyſicis Eucherius hic, catulum leonis cùm natus eſt triduum dormire, tertio die fremitu patris tremefacto cubili excitari: ita Chriſtus tertio die per ſuam & Patris potentiam, qua ſimul terræ motum induxit, reſurrexit. Hoc perperam Epiphan. & Euchertus referunt ad mortuos catulos leonis, quos leo pater ſuo rugitu ſuſcitet & vivificet: hoc enim falſum & fabuloſum eſt. *Fabula eſt eū mortuū à patre ſuſcitari.*

Addit S. Epiphan. hæreſ. 78. quæ eſt Antidicomarianitarum, leænam tantùm unum tota vita parere catulum: ſimili modo B. Virginem unum tantùm peperiſſe filium, ſcilicet Chriſtum, *Ajunt*, inquit, *leænam non parere*

A *præterquam ſemel, & unum*. Cauſam ſubdit, quòd per 26. menſes fœtum utero geſtet, itaque fœtum ſuis unguibus *divellere & incidere matricem*, ac proinde *unà cum partu, etiam uterum ac matricem excerni*. Leo ergo eſt Chriſtus, leæna virgo mater. *Leænæ autem non contingit ſecundus partus. Ergo non ampliùs partum novit Maria, non ampliùs conjunctionem corporum S. Virgo.* Verùm hoc fabuloſum eſt. Nam, ut alia omittam, ſi leæna unum tantùm in vita pareret catulum, ſpecies leonina multiplicari non poſſet; ſed in uno ſemper capite & catulo conſiſteret; quòd ſi is ſit mas, aut mox occidatur, intereat ſpecies neceſſe eſt. Quare cùm ſæpiùs tenelli leonum catuli, antequam generare poſſent, occiſi ſint, ſequeretur jam pridem ſpeciem leonum interiiſſe. Adde, leænam plures habere catulos, docet Ezechiel c. 19. 2.

NON AUFERETUR SCEPTRUM DE JUDA] Septuag. *non deficiet princeps de Juda*. q. d. Cùm tribus Juda acceperit regnum in Davide, ſervabit hunc principatum & ducatum ſuum, donec veniat Meſſias ſive Chriſtus. *Vers. 10. Quomodo ſceptrum in Juda manſerit uſque ad Chriſtum.*

Dices, David ejuſque poſteri tantum regnarunt uſque ad captivitatem Babylonicam: nam poſt reditum ex hac
B captivitate, duces Judæorum fuerunt Machabæi, qui prognati ſunt non ex Juda, ſed ex Levi: erant enim ſacerdotes & pontifices.

Reſpondent Primò, S. Juſtinus, Euſeb. Athanaſius, Auguſtinus, Chryſoſt. Theodor. Rupert. quos citat & ſequitur Pererius, per Judam hìc intelligi, non ſolam tribum Juda, ſed omnes Judæos, putà omnes duodecim tribus. Verùm huic expoſitioni obſtat, quòd Jacob hanc benedictionem non omnibus tribubus, ſed uni tribui Juda appropriat & conſignat. *Prima ſententia.*

Secundò, Lyranus, Abulenſ. & Dionyſ. Carthuſianus reſpondent, Machabæos fuiſſe prognatos ex Juda; quia licet paterno genere deſcenderent ex Levi, materno tamen deſcendebant ex Juda: Levitæ enim uxores ducebant ex tribu Juda. Sed hoc de Machabæis incertum eſt, &, ſi certum eſſet, non tamen ſatisfaceret: hoc enim modo tam de Levi, quàm de Juda dixiſſet: Non auferetur ſceptrum (ducale) de Levi, donec veniat qui mittendus eſt. Quod enim Genebrardus reſpondet, Machabæos non tantùm materno, ſed etiam paterno genere
C oriundos fuiſſe ex Juda, repugnat S. Scripturæ 1. Machab. 2. v. 1. Joſepho, aliiſque hiſtoricis, & omnibus pene interpretibus. *Secunda.*

Tertiò, Burgenſis, Galatinus, Johannes Annius, & Johannes Lucidus reſpondent, regnantibus Machabæis, fuiſſe ſummum concilium Sanedrim, ſeptuaginta virorum ex tribu Juda, quod præerat & regebat, uti regit jam Parlamentum, vel concilium regis in regno. Sed & hoc falſum eſt, nimirum concilium Sanedrim fuiſſe collectum ex ſola tribu Juda: colligebatur enim ex omnibus tribubus. *Tertia.*

Idipſum quoque non ſatisfacit: ſinguli enim qui erant in hoc concilio, non erant reges aut principes, ſed tantùm conſiliarii regis aut principis. Adde Parlamentum non eſſe ducem, nec habere ſceptrum regni.

Quartò, Melchior Canus lib. 11. de Locis, reſpondet Machabæos habuiſſe ducatum, non proprium, ſed depoſititium, ut nimirum eum per modum depoſiti fideliter conſervarent, donec ſurgeret Propheta fidelis, qui Judæos de Dei voluntate circa regem & regimen inſtrueret, aut verus & proprius dux, quem de tribu Juda ex-
D pectabant. Verùm ex hac ſententia ſequitur ante Meſſiam ſive Chriſtum, verè defeciſſe ſceptrum Juda per annos 165. tot enim regnarunt Machabæi. Rurſum, depoſitum tot annis poni non ſolet, nec poteſt. Tertiò, Judæi Machabæos habuerunt ut veros & proprios principes, non autem ut depoſitarios. Denique, ſi hæc ſententia vera eſt, ergo loco contra Judæos probari non poteſt, Meſſiam jam veniſſe: dari enim modo reſpondebunt Judæi, Herodem & quemvis alium, non proprium Judæorum fuiſſe regem, ſed depoſitarium, donec veniat proprius eorum rex Meſſias. *Quarta.*

Dico ergo tribui Juda hic conſignari regnum & principatum, eamque de facto illum obtinuiſſe uſque ad Meſſiam, putà Chriſtum, duplici ratione ac titulo. Primò, quia ſola tribus Juda obtinuit regnum à Davide uſque ad Sedeciam, per annos 470. idque in magna gloria, opibus & fortitudine uſque ad captivitatem Babylo- *Quinta & vera.*

Digitized by Google

Babylonicam. Rurſum, quia ſola tribus Juda redit ex hac captivitate, cum paucis aliis oriundis ex tribu Beniamin, Levi, & aliis tribubus. Hinc tota deinceps gens Judæorum, nomen à Juda accepit, omneſque licet ex aliis tribubus deſcendentes, cenſebantur eſſe tribus Juda; quia cum Juda erant commiſti, atque in tribum & rempub. Juda erant inſiti & cooptati. Hoc ergo modo, & hac ratione Machabæi, licet eſſent Levitæ, cenſentur tamen tribus Juda; quia in tribum Juda cooptati, & à tribu Juda electi, in eadem regnarunt; atque hoc ſenſu verum eſt tribum Juda hic includere quoslibet de aliis tribubus tribui Juda inſitos & commiſtos, ſoloſque excludere alienigenas, putà Gentiles, uti dixerunt auctores primæ ſententiæ. Sic accipitur Iudas pro omnibus Iudæis in tota Iudæa habitantibus, Malach. 3. 4. & 1. Machab. 1. 5. Pari modo Romani dicuntur imperaſſe; & Romani Imperatores vocantur, quicumque Romæ Romanum Imperium obtinuerunt, etiamſi ex Thracia, Hiſpania, vel aliunde eſſent oriundi; quia hi omnes cum Romanis in unam rempublicam, unumque imperium coaluerant. Atque hoc, non aliud, videntur voluiſſe Patres citati in prima ſententia, hi ergo omnes pro nobis ſunt. ita Franciſc. Suarez 3. p. diſp. 1. ſect. 1.

Machabæi, quia in Iuda regnarũt, Iudæque inſiti ſũt, hinc cẽſẽtur eſſe ex Iuda.

B

Secundò & potiùs ac præciſè non defecit ſceptrum de Iuda uſque ad Chriſtum; quia corona, ſive ius & poteſtas regni propriè pertinuit ſemper ad tribum Iuda: tum quia hoc ius regni, Davidi, ejuſque familiæ oriundæ ex Iuda, fuit à Deo attributum, ut ſcilicet Davidis poſteri in illud ſemper continua ſerie, jure hereditario ſuccederent: tum quia ſedes, ditio & metropolis regni, putà Ieruſalem pertinebat ad tribum Iuda: tum quia poſt ſchiſma decem tribuum, tribus Iuda adhærens domui Davidis, ejuſque nepoti Roboam, eum ſibi proprium regem, ſuumque regnum Iuda conſtituit. licet enim tribui Iuda ſe iunxerit tribus Beniamin; tamen hæc, quia minor erat, tribui Iuda ſe ſubdidit, eique auitum regnum & ſceptrum conceſſit: adeoque deinceps ſemper, etiam poſt reditum è captivitate Babylonica. corona, ſive ius regni, regumque & principum electio pertinuit ad tribum Iuda. Licet ergo apud Iudæos regnarint Levitæ, putà Machabæi, tamen corona regni ſemper manſit penes Iuda: tribus enim Iuda Machabæos, ob zelum & fortitudinem, in duces elegit, eoſque ſibi præfecit, perinde ac regnum Poloniæ ſemper manet, quamdiu corona & ius eligendi regem ac gubernandi apud Polonos manet, etiamſi exterus regnet, uti nuper rex Poloniæ fuit Henricus Valeſius Francus, & poſt eum Stephanus Battoreus Princeps Tranſſyluaniæ; hos enim Poloni ſibi in reges elegerunt, deficeret verò corona & ſceptrum Poloniæ, ſi eam ſibi Turca ſubigeret, ſeque regem Poloniæ per vim & tyrannidem conſtitueret: uti defecit ſceptrum Iuda, cùm in illud ſe Herodes per vim intruſit. ita Perer.

Ratio fundamentalis.

C

Ex hoc ſecundo titulo patet, hanc benedictionem propriè & præciſè ſpectare tribum Iuda, ita ut Iuda hic ſolos ex Iuda prognatus, non verò Levitas, alioſque cum Iuda commiſtos complectatur. Idque confirmatur Primò, ex eo, quod Iacob ſingulis filiis & tribubus hic propriam benedictionem aſſignet: ſicut ergo ſub Levi non comprehendit Iudæos, ſic ſub Iuda non comprehendit Levitas, ac conſequenter nec Machabæos. Secundo, ex eo, quòd S. Paulus ad Hebr. 7. v. 14. disertè aſſerat Chriſtum ortum eſſe ex Iuda, non ex Levi; indeque probet, Chriſtum non potuiſſe eſſe ſacerdotem Aaronicum & Leviticum, ſed fuiſſe ſacerdotem novum ſecundum ordinem Melchiſedec. Hoc enim ejus argumentum non concluderet, ſi ſub Iuda comprehenderentur Levitæ: reſponderet enim ei quis, Chriſtum licet ex Iuda oriundum, potuiſſe tamen ex Levi quoque eſſe prognatum, ideoque ſacerdotem Aaronicum creari, ex eo quòd Levitæ cum Iuda & Iudæis permiſti cenſerentur & vocarentur Iuda, ſive Iudæi. Sub Iuda ergo hic ſoli poſteri Iudæ, ab eo naturaliter prognati intelliguntur. Itaque ſenſus hujus loci eſt, q. d. Regnum Iudæorum ex quo ſemel ex tribu Iuda reges habere cœperit, numquam decidet in poteſtatem regum, qui non ſunt Iudæi, ſed tribus Iuda ſemper retinebit ſuum ius & coronam regni, ad creandum ſibi reges vel duces, quo uſque

D

A promiſſus Meſſias adveniat. Id ita reipſa eveniſſe conſtat: defecit enim ſceptrum de Iuda tempore Auguſti Cæſaris: tunc enim ſenatus Romanus, ipſeque Cæſar regnum Iudæorum ademit Hyrcano & Antigono Ariſtobuli filio, qui ejus legitimi erant heredes, utpote prognati ex Machabæis, ſive Aſſamonæis; illudque contra populi voluntatem, per vim tranſtulit in alienigenam, putà in Herodem Aſcalonitam, quem creavit regem Iudæorum, atque tunc natus eſt Chriſtus. putà anno Herodis 35. qui fuit ab hac prophetia 1695. nam Iacob hæc dixit anno ætatis 147. quo & mortuus eſt, qui fuit annus mundi 2255. Chriſtus autem natus eſt anno mundi 3950. ergo à morte Iacob uſque ad ortum Chriſti fluxerunt anni 1695.

A Iacob ad Chriſtũ ſunt anni 1693.

Ex hoc ergo loco convincimus Iudæos, eiſque demonſtramus, Meſſiam jam veniſſe, eumque natum eſſe tempore Herodis: tunc enim defecit ſceptrum de Iuda; ac conſequenter noſtrum Chriſtum eſſe Meſſiam, à Iacobo hic prædictum & promiſſum.

Objectio I.

Dices, Chriſtus natus eſt anno 35. regni Herodis; ergo per 35. annos ante Chriſtum, jam defecerat ſceptrum de Iuda; ergo falſum fuit dicere: Non deficiet ſceptrum de Iuda, donec veniat Chriſtus.

Reſp.

Reſpondeo, tam parvum intervallum 35. annorum, in tanta ſerie temporum, hic pro nihilo reputari. ſufficit enim ad veritatem hujus prophetiæ, ſub eodem rege Herode, in quo defecit ſceptrum de Iuda, natum eſſe Chriſtum. Nam τὸ *donec*, non ſignificat præciſè annum, menſem, vel diem determinatum adventus Chriſti; ſed tantùm confusè ſignificat, quòd ſub illud idem tempus, putà ſub eodem rege in quo deficiet ſceptrum de Iuda, naſciturus ſit Chriſtus.

Obiect. II.

Dices Secundò, Tempore captivitatis Babylonicæ, ac conſequenter longè ante Chriſtum, defecit ſceptrum de Iuda.

Reſp.

Reſpondeo hoc eſſe falſum; nam tunc rex Iudæorum erat Ioachin, qui licet captus, manſit tamen rex legitimus ſuorum: imò Evilmerodach eumdem in captivitate ad ſolium regni excitavit, ut patet 4. Reg. ult. A captivitate verò, mox Zorobabel nepos Ioachin, aliique duces ex Iuda populo præfuerunt, uſque ad Machabæos.

Obiect. III.

Dices Tertiò, Ante Herodem Pompejus ſubegit Iudæos: ergo tunc defecit ſceptrum de Iuda.

Reſp.

Reſpondeo, Pompejus tantùm Iudæam fecit vectigalem Romanis, idque non ex ſe, ſed advocatus ab Hyrcano, quem regno ejecerat Ariſtobulus frater. Ariſtobulum ergo ac Hieroſolymam cepit Pompejus: verùm non exterum, ſed legitimum Iudæis principem, putà Hyrcanum, reſtituit: unde patet, tunc non defeciſſe ſceptrum de Iuda.

Anagog. ſceptrum Chriſti ab ejus Pontifice non auferetur, donec veniat ipſe in ſecundo ſuo adventu, ad nos beandum & glorificandum. ita ex S. Ambroſio & Origene Pererius.

Et dux) Hebraicè eſt מחקק *mechokek*, id eſt legiſlator, putà dux ſive princeps, cujus eſt leges ſancire, ſiſque populum regere. Imperitè & fraudulenter Iudæi *mechokek* vertunt, *ſcribam*. Vocat hic Iacob, poſt ſceptrum, puta poſt reges, ducem, id eſt duces: quia poſt reges Iuda, qui defecerunt in captivitate Babylonica, ſucceſſerunt duces & principes in Iuda, putà Zorobabel & Machabæi.

De femore ejus) Femur metonymicè ſignificat partes genitales, quæ ſunt inter femora, & inter pedes, ut habent Hebræa.

Dices, Machabæi, qui fuerunt duces Iudæorum, non egreſſi ſunt de femore Iuda, ſed Levi. Iam reſpondi, per Iudam hic accipi totam tribum Iuda cum Levitis, aliiſque illi inſitis, & in eam cooptatis. Iudas enim hic ſignificat totum populum Iudaicum, qui omnes ex Iuda, & paucos ex Beniamin & Levi cum Iuda ex captivitate redeuntes, illicque adunatos complectitur: Machabæi autem prognati ſunt ex populo Iudaico; ergo & ex Iuda: poſt captivitatem enim omnes cujuſcumque eſſent tribus, cenſebantur & vocabantur filii Iuda, ſive Iudæi.

Secundò, magis aptè & genuinè, juxta ſecundum titulum paulò antè aſſignatum reſpondet Pererius τὸ

donec

donec veniat; præciſè non referri ad, *dux de femore*, ſed A tantùm ad *non auferetur ſceptrum de Iuda*, cujus quaſi appendix & exaggeratio ſit τὸ *de femore*. q. d. Donec veniat Meſſias, non deficiet ſceptrum de Iuda, & interim multi erunt duces prodeuntes ex ipſiſſimo ſemore Iudæ. Similem enim phraſin vidimus cap. 15. v. 13. Videtur enim hæc verba addere Iacob, ut notet Chriſtum ducem ex ipſo femore Juda naſciturum, de quo §. ſequenti.

DONEC VENIAT QUI MITTENDUS EST] Chaldæus clarè vertit, *donec veniat Meſſias, cujus eſt regnum*: hujus enim nomen tunc erat, *Qui mittendus*, aut *venturus eſt*. Hebraicè eſt, *donec veniat* שילה *Silo*: quod variè deducunt & explicant, omnes tamen aptè de Chriſto.

Quid Silo. Prima ſententia. Primò, Septuag. pro *Silo* legentes שלו *Sciulo* (quaſi ה poſitum ſit pro ו affixi: hæ enim litteræ *ehevi* quieſcentes ſubinde commutantur) vertunt, *donec veniat* (ſcilicet Chriſtus) *cui repoſitum eſt*, nimirum ſceptrum & regnum Juda, uti legunt & intelligunt S. Ignatius, Iren. Hieron. & Ambroſ. vel, *Donec veniant repoſita ei*, putà ampla regna, trophæa & dona Meſſiæ, quæ Judæ repoſita & reſervata ſunt, uſque ad tempus Meſſiæ, uti legunt & intelligunt S. Cyprianus, Auguſt. & Chryſoſt. Soli enim Chriſto, B & conſequenter Judæ, repoſitum eſt Primò, regnum Juda & Jacob; Secundò, jus ſaluandi Iſraelem; Tertiò, omnes promiſſiones Abrahæ & Davidi factæ; Quartò, theſauri omnes gratiæ & gloriæ; Quintò, fides & obedientia omnium gentium; Sextò, judicium vivorum & mortuorum.

Secunda. Secundò. Leo Caſtrius lib. 3. Apolog. pro *Silo* aliis punctis legit שי לו *Sailach*, id eſt *donum* ſeu *promiſſum ei*, & ſic putat legiſſe Septuag. q. d. Donec veniat promiſſum munus illi ſceptro Judæ: hoc eſt, donec veniat Meſſias promiſſus Judæ, qui ex eo orietur, ſceptrumque Juda dilatabit per omnes gentes.

Tertia. Tertiò, R. David Kimchi putat *Silo* ſignificare *filium ejus*, putà Iudæ, & potiùs Dei: *ſil* enim ſignificare filium, quaſi *Silo* ſit ille, cui dicit Deus Pater: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, Pſal. 2.

Quarta. Quartò, Galatinus & Hametus pro *Silo* legunt שליה *Schela*, id eſt, *qui ejus*, putà mulieris & virginis eſt filius, carens patre; ut *Silo*, vel potiùs *Schela* ſit ille, de quo dicit S. Paulus Galat. 4. *Ubi venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum factum ex muliere.* C

Quinta. Quintò, Vatablus & Oleaſter putant *Scilo* per metatheſin dici quaſi שליו *ſcalia*, id eſt pacificus, auctor pacis, à radice שלה *ſcala*, id eſt quietus, pacificus fuit. Chriſtus enim natus eſt ad hoc, ut pacem faceret inter Deum & homines, utque pacem relinqueret, & pacem ſuam nobis daret.

Unde à *ſcala* deducitur שלוה *ſcalua*, id eſt pax, quies, abundantia, ſatietas, & fortè etiam Latinorum *ſalus* ac *ſalus*, quam apud S. Auguſt. in expoſ. epiſt. ad Rom. ducebat Valerius Epiſcopus à Punico Hebræoque שלש *ſcalos*, quod tria ſignificat, quaſi occultè inſinuatum eſſet, à SS. Trinitate veram expectandam ſalutem.

Sexta & vera. Sextò, verosimillimum eſt pro *Silo* per *he* legendum eſſe שלוח *Sciloach* per *chet*, id eſt legatus, miſſus vel mittendus, à radice שלח, *ſalach*, id eſt miſit: ita enim vertit noſter Interpres, hocque jam olim fuit commune nomen Meſſiæ, ut patet Exodi 4. v. 13. Unde ad hoc ſuum nomen *Siloach* alluſit Chriſtus, cùm cæcum illuminaturus miſit eum ad piſcinam *Siloe*, quæ hebraicè dicitur *Siloach*, *quod interpretatur Miſſus*, ut ait S. Johannes cap. D 9. 7. Hac etiam de cauſa Chriſtus apud S. Johannem, contra Phariſæos diſputans de ſua perſona, nomine, effectu & dignitate, paſſim vocat ſe *eum quem miſit Pater*, vel *miſſum à Patre*. Proprium enim officium Chriſti fuit, agere legatum Dei apud homines: ergo proprium ejus nomen fuit *Siloach*, id eſt *legatus*, vel *miſſus*.

Error R. Salom. Quare impiè & inſulſè per hunc *Silo*, ſive legatum Dei, R. Salomon intelligit Jeroboam, qui fuit primus rex Iſrael, ſive decem tribuum.

Error Iuliani Apoſtatæ. Æquè impiè Julianus Apoſtata per *Silo* intellexit Nabuchodonoſorem, eò quòd in ipſo defeciſſet regnum & reges Juda. Nabuchodonoſor enim non fuit expectatio, ſed flagellum omnium gentium, maximè Judæorum. Omnes ergo Hebræi, Chaldæus, Græci & Latini per *Silo*, ſive legatum hunc, intelligunt Meſſiam, ſive Chriſtum.

A Nota. Hiſce verbis: *Non deficiet*, &c. *donec veniat qui mittendus eſt*, implicitè prædicit Jacob, quòd ex Juda naſcetur Chriſtus. Jacob enim hic, uti ſingulis filiis propriam benedictionem, ita Judæ Chriſtum, Chriſtique generationem, quaſi eximiam benedictionem aſſignat. ita hanc prophetiam intellexerunt omnes Hebræi. unde Paulus ad Hebræos 7. 14. *Manifeſtum*, inquit, *quòd ex Iuda ortus ſit Dominus noſter.*

Objectio. Dices, Apoſtolus ibidem probat, Chriſtum eſſe ſacerdotem ſecundùm ordinem Melchiſedec, non autem Levi, ex eo, quòd natus ſit ex Iuda, non ex Levi: ergo opponit Judam & Levi. Jacob verò hic non opponit, ſed comprehendit Levi, putà Machabæos ſub Iuda, uti dixi ſuperiùs in titulo primo.

Reſp. Reſpond. Primò, id juxta ibi dicta; probabiliter verum eſſe ex ea parte, qua Jacob aſſerit expreſſè non defecturum ſceptrum de Juda, donec veniat Chriſtus: tunc enim ſub Juda comprehendi poſſunt Levitæ. Idipſum verò falſum eſt ex ea parte, qua implicitè Iacob hiſce verbis ſignificat, ex Iuda naſciturum eſſe Chriſtum. Hoc ipſo enim quo Iacob inter filios ſoli Iudæ aſſignat B Chriſtum, ſatis ſignificat ex ſolo Iuda, non ex Levi aliiſve naſciturum eſſe Chriſtum. Hac etiam de cauſa addit τὸ *& dux de femore ejus*, ut ſcilicet notet Chriſtum ducem ex ſemore Iudæ naſciturum. Ita prophetiæ hujus & Jacobi mentem intellexerunt & explicarunt omnes Hebræi. In prophetiis enim multa ſunt obſcura, indiſtincta & convoluta, quæ per partes evolvi, diſtingui, ſecerni & explicari debent. Ex Iuda enim præciſè, non ex Levi natum eſſe Chriſtum, patet ex eo, quod Chriſtus natus ſit ex Davide: David enim fuit ex genere & tribu Iuda. Davidi autem promiſſum eſſe Chriſtum nemo ignorat. id enim patet 2. Reg. 7. v. 12. & 13.

Senſus ergo hujus loci eſt, quaſi dicat Iacob. Tibi, ò Iuda, tuiſque poſteris conſigno regnum & principatum inter fratres, illumque ex Ruben in te transfero; hac nimirum ratione, ut, cùm in Davide cœperis obtinere regnum, illud in tua ſtirpe obtineas per 470. annos, uſque ad Sedeciam: inde verò duces obtineas partim ex tua ſtirpe, partim ex Machabæis qui tuæ ſtirpi inſerentur & incorporabuntur, donec veniat Chriſtus, qui regnum C Davidis tuumque collapſum reſtituet, illudque auguſtius & diviniùs efficiet, ita ut in Chriſto primùm quaſi monarcha regnare incipias: ac proinde ratione Chriſti ex te naſcituri, quem quaſi finem & ſcopum ſpecto, intendo & promitto, maximè hoc regnum tibi, ò Iuda, promitto & aſſigno. Et hoc eſt quod Prophetæ paſſim promittunt ſcilicet Chriſtum reſtituturum regnum Davidis & Iuda. Ex hoc ſenſu apparet, hanc benedictionem propriè ſolum Iuda ſpectare, quoad regni initium, propagationem & finem. Cœpit enim regnum Iuda in Davide, propagatum eſt per Davidis poſteros, & finitur in Chriſto; quorum uterque propriè natus eſt ex Iuda. inter hæc duo extrema aliqui aliunde, puta ex Levi, Machabæi ſcilicet, immiſcentur, qui cum Iuda erant permiſti, ſicut tritico nonnulla grana hordei permiſcentur; ſed horum non habetur ratio: hæc enim utpote pauca, in tanto cumulo non computantur.

Reſpond. Secundò, veriùs eſſe, per Iudam hìc, æquè ut Hebr. 7. 14. propriè ſolum Iudam & Iudæos, non autem Levitas comprehendi, ſive regni initium, ſive D medium, ſive finem, ſive quid aliud ſpectes, eo modo & ſenſu quem ſuperiùs poſteriore loco, putà titulo ſecundo, aſſignavi. Falſa eſt ergo altera pars antecedentis in argumento, ſive objectione propoſita; adeoque hoc argumentum maximè perſuadet, Iudam hìc propriè accipi debere pro ſolis Iudæis excluſis Levitis & Machabæis, uti ſuperiùs dixi. Hæc ergo ſecunda reſponſio ſolida eſt & genuina.

ET IPSE) *Silo*, putà Meſſias.

ERIT EXPECTATIO GENTIUM) Imperitè, falsò & fraudulenter Iudæi vertunt, *ipſe* (ſcilicet David; cùm hìc non de Davide, in quo non defecit, ſed incepit ſceptrum Iuda, verùm de Meſſia ſive Chriſto agatur) *vaſtabit*, *confringet*, vel *obtundet Gentes*.

Quid hebr. iecchahat. Expoſitio Prima. Unde Nota. Hebraicè pro *expectatio* eſt יקהת *iecchahat*, quod Primò, aliqui deducunt à radice קהה *caha*, quod in Piel habet קהה *kicka*, ſignificatque innocen-

nocentem, mundum & purum efficere; unde vertunt ipſi ſic, *ipſe purgabit Gentes*, ſcilicet à peccatis eorum; ut huc alludat Gabriel, cùm de Chriſto naſcituro dicit, *Ipſe ſalvum faciet populum ſuum à peccatis eorum* Matth. 1.

Secunda. Secundò, alii *iickehat* deducunt à radice יקה *iaka*, quam Arabes magis quàm Hebræi uſurpant, ſignificatque obedire. Unde Kimchi, Pagninus & Chaldæus vertunt, *ipſi obediens populi*; & Jonathan, *ipſi ſervient univerſa regna terræ*.

Tertia. Tertiò, alii *iickehat* per metatheſin deducunt à radice קהלה *Kehilla*, id eſt eccleſia, congregatio, aggregatio: à *Kehilla* enim per anaſtrophen, ſi videlicet retrogrado ordine legis, fit להקה *lahaka*, quod aggregationem ſignificat, 1. Reg. 19. v. 20. Simili metatheſi videtur hic *iickeha* (abſorpta litera *lamed* per punctum dages, infixum in littera *Kuph*) poſitum pro יקהלת *iilkehat*, & *iilkehat* pro *laKahat*, vel *Kahalat*, id eſt eccleſia, aggregatio. Vnde vertunt ipſi, *& erit ipſi congregatio* vel *eccleſia Gentium*. ita Vatabl. Iarrius, Forſterus.

Addit Forſterus, *iicKehat* pro *iilKehat* & *Kahalat* poſitum, poſſe accipi pro concione, ſive prædicatione: à *Kahalat* enim fit *cohelet*, id eſt eccleſiaſtes, concionator, ut patet Eccleſiaſt. 1. 1. *Verba Eccleſiaſtæ* (hebraicè *cohelet*) *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*: ut ſenſus hujus loci ſit, q. d. Meſſias erit concionator & doctor Gentium, Meſſias Gentibus prædicabit ſuum Evangelium.

Quarta & vera, Quartò & optimè, *iicKehat* vertas *expectatio*: ita enim vertit Noſter, Septuag. Aquila, Symmachus & Theodotion, à radice קוה *Kava*, id eſt ſperavit, expectavit. Vnde ad verbum ex Hebræo ita vertas, *ipſi* (*Silo*, putà Meſſiæ) *erit expectatio Gentium*. q. d. Meſſias expectabit fidem, obedientiam, dominium, & regnum omnium Gentium, quia hanc quaſi hereditatem ei promiſit Deus, uti dicitur pſal. 2. *Poſtula à me, & dabo tibi Gentes hereditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ*. Hæc ergo fuit expectativa, & expectatio *Silo*, putà Chriſti.

Itaque in noſtra verſione pro *ipſe*, fortè legendum eſt *ipſi*: ſic enim habent Hebræa. quamquam ſi legas *ipſe*, eodem redit ſenſus: Chriſtus enim expectavit fidem & obedientiam Gentium; quia viciſſim Gentes expectaturæ erant Chriſtum ducem, magiſtrum & ſalvatorem. Senſus enim eſt: *ipſe erit expectatio Gentium*. q. d. Non tantùm Iudæi, ſed & Gentes Meſſiam, quaſi expectatiſſimum, avidiſſimè recipient, illi credent & obedient; in eo ſalutis ſuæ ſpem, cor & amorem deponent & defigent. Eſt catachreſis. Dicitur ergo Chriſtus *expectatio Gentium*, actu, poſtquam natus fuit, cognitus & creditus a Gentibus: ante nativitatem verò Chriſtus fuit *expectatio Gentium*, virtute tantùm, aut potiùs interpretativè. q. d. Gentes poſtquam Chriſtum audierint & cognoverint, ita avidè eum amplectentur, ac ſi ſemper eum expectaſſent. Simili proſopopœia dicitur terra promiſſionis *pluviam expectare de cælo* Deuter. 11. 14. quia ſi foret animata, inde pluvias expectaret. Illud enim dicimur naturaliter deſiderare, quo maximè indigemus, quodque nobis optimum & utiliſſimum eſt. Jam ſicut terra indiget pluvia, ita Gentes eguerunt Chriſto, Chriſtuſque eis ſumma attulit bona. Meritò ergo hic, & Aggæi 2. v. 8. Chriſtus vocatur *deſideratus cunctis gentibus*; & hoc cap. v. 26. vocatur *deſiderium collium æternorum*. Itaque Chriſtus fuit *expectatio*, id eſt expectabilis, & *deſiderium*, id eſt deſiderabilis cunctis gentibus.

Quomodo Chriſtus fuerit expectatio Gentium.

Vers. 11 LIGANS AD VINEAM PULLUM SUUM, ET AD VITEM, O FILI MI, ASINAM SUAM. LAVABIT IN VINO STOLAM SUAM, ET IN SANGUINE UVÆ PALLIUM SUUM.
Vers. 12. PULCHRIORES SUNT OCULI EJUS VINO, ET DENTES EJUS LACTE CANDIDIORES) q. d. Terra Juda, ſive ſors quæ illi in Chanaan obveniet, erit tam ferax vini, ut vir aliquis poſſit ligare aſinum ſuum ad palmitem unum & ex ejus fructu onerare aſinum (*ligans* enim idem eſt quod onerans: jumenta enim dum ligantur, onerantur: eſt metalepſis.) tanta, inquam, vini copia erit, ut in eo poſſint lavare veſtimenta ſua. Rubeſcent etiam oculi virorum Juda ab ipſo vino, tam largiter vinum proferet terra illa: quin & lactis in ea tribu tanta erit copia, ut dentes ipſius, ex frequenti ejus eſu ſint albicaturi. ita Vatabl. Lipom. & Oleaſter.

Ligans ad vineã pullum. Prima expoſitio Vatabli.

Verùm hæc expoſitio frigida eſt, terrena, Judaica; atque illi obſtat, quòd hæc omnia dicuntur, non de Juda, ſed de *Silo*, ſive Meſſia. Vnde Judam Jacob alloquens in ſecunda perſona, ab eo in tertiam, putà Meſſiæ, tranſit, dicens: *Ligans ad vineam pullum ſuum, & ad vitem ò fili mi* (ò Juda) *aſinam ſuam*. Si enim de Juda hæc diceret, dixiſſet: *ligans pullum tuum, & aſinam tuam*. Rurſum non fuit tantus exceſſus fertilitatis tribus Juda præ aliis tribubus, quantus hic dicitur.

Secunda Chaldæi. Secundò, uterque Chaldæus, putà Onkelos & Jonathan, hæc partim ad Judam, partim ad Meſſiam referunt. Vnde & hæc partim ſpiritualiter accipiunt, partim carnaliter: fuerunt enim & ipſi Judæi, unde ſubinde judaizant, atque hoc nomine verſio Chaldaica nonnullis Catholicis diſplicuit, ut eam à Bibliis Regiis abſcindam & amovendam cenſerent. Onkelos enim per *vineam* intelligit Jeruſalem, per *vitem* templum, per *pullum* factores legis, per *aſinam* juſtos, per *vinum album & rubrum* ſerica veſtimenta alba & rubra, per *oculos* montes uvis & vino rubeos, per *dentes* agros frumento & ovibus albicantes. Jonathan verò ſublimiùs per has vites & vina accipit ſanguinem hoſtium, quem tam abundè fuſurus erat Chriſtus, ut eo veſtem ſuam lavare & purpurare poſſet. Rurſum tempore Meſſiæ rubeſcent, inquit, montes vineis & torcularibus vini: colles verò candeſcent copia tritici & ovium. Verùm & hæc imperfecta, nec ſatis connexa, atque ex parte Judaica ſunt.

Tertia & vera Patrum. Dico ergo, omnes penè Patres, præter unum Diodorum, hunc locum explicant ad litteram de Chriſto, putà Tertull. S. Ambroſ. Auguſt. Hieron. Chryſoſt. Clemens, Cyprian. Theodor. & alii, quos citat Pererius: quibus ſanè magis credendum eſt, quàm Calvino eos ſubſannanti. Non Judas ergo, ſed Chriſtus eſt *ligans* funiculo fidei, ſpei & charitatis, *ad vineam*, id eſt, ad Eccleſiam primævam ex Judæis collectam, *pullum ſuum*, id eſt populum Gentium, qui jugum legis nondum tulerat, eum cum Iudæis in una Eccleſia conjunxit & adunavit: *& ad vitem*, id eſt, ad ſeipſum (Chriſtus enim eſt vitis vera & fructifera, Iohannis 15. 1. à qua tota vinea pendet & naſcitur) (*ò fili mi*, ò Iuda) ligabit idem Chriſtus *aſinam ſuam*, id eſt populum Iudæorum jugo legis aſſuetum & attritum.

Rectè, inquit S. Chryſoſt. Ambroſ. & Hieron. dicitur Chriſtus *aſinam ligaſſe ad ſe*, quia per ſeipſum prædicavit Iudæis: *pullum* verò alligaſſe *vineæ*, quia Gentibus per Iudæos, putà Apoſtolos, prædicavit per eoſque Gentes ſibi aggregavit.

Nota. Pro *vitem* hebraicè eſt שרקה *ſoreca*, quod eſt genus vitis optimæ & electæ, ut vertit Symmachus, uvas proferens pulcherrimas & nobiliſſimas, teſte S. Chryſoſt. & Cyrillo. Septuag. vertunt, τῇ ἕλικι, quod S. Cyprian. epiſt. 63. ad Cæcilium vertit, *ad helicen*; S. Auguſt. verò libr. 12. contra Fauſtum c. 42. vertit, *ad cilicium*, refertque ad pœnitentiæ prædicationem.

Verùm dico, ἕλιξ propriè eſt tenuis ille ſurculus, ſive clavicula vitis, qua vitis ſuo ſtipiti, vel palo ſe aſtringit, & circumvolvit quaſi cincinnus, ut ſeſe erectam teneat & confirmet.

Stola eſt caro Chriſti. LAVABIT (Chriſtus) IN VINO ſanguinis ſui, ſumma charitate pro hominibus effuſi, STOLAM, id eſt carnem, SUAM] candidiſſimam & innocentiſſimam, ut eo non tantùm rubricata, ſed & dealbata, id eſt purior effecta, ablutis omnibus mortalitatis vitæque hujus miſeriis glorioſa reſurgat. ita ex Tertull. S. Ambroſius libr. de Benedictione patriarch. c. 4. Vide Iſaiæ 64 v. 1. & ſeq.

Pallium Chriſti eſt Eccleſia. ET IN SANGUINE UVÆ PALLIUM SUUM] *Sanguis uvæ* eſt vinum ſanguinis Chriſti jam dictum. *Pallium* Chriſti eſt Eccleſia, quia Chriſtus Eccleſia quaſi pallio amicitur. Vide S. Iohannes Apocal. 1. vidit Chriſtum veſtitum podere. Chriſtus enim Eccleſiam ſanguine ſuo lavit in cruce, & indies lavat eam naſcentem in baptiſmo, *mundans eam lavacro aquæ in verbo vitæ*. Vide S. Ambroſ. loco jam citato: *Bona ſtola*, inquit, *eſt caro Chriſti; quæ omnium peccata operuit, omnium delicta ſuſcepit, omnium errores texit. Bona ſtola, quæ univerſos induit veſte jucunditatis. Lavit hanc ſtolam in vino, quando enim baptizaretur in Jordane, deſcendit Spiritus Sanctus ſicut columba, & manſit ſuper eum. Lavit ergo Jeſus ſtolam ſuam, non ut ſuam, quæ non erat; ſed ut noſtram, quæ erat, ſordem ablueret. Et in ſanguine uvæ ambaladium, id eſt pallium ſuum, hoc eſt, in paſſio-*

in paſſione corporis ſui diluit gentes ſuo ſanguine. Et bene uvam dixit, quia ſicut uva pependit in ligno. Ipſe eſt vitis, ipſe eſt uva, vitis ligno adhærens; uva, quia lancea militis apertum latus emiſit aquam & ſanguinem. Aqua ad lavacrum, ſanguis ad pretium. Aqua nos abluit, ſanguis nos redemit.

VERS. 12. PULCHRIORES] Hebraicè חכלילי *chachlile*, id eſt rubicundiores, ardentiores, magis radiantes & fulgentes ſunt *oculi* tui (ô Chriſte) quàm vinum: quia loti per paſſionem, perque ſplendidiſſimam reſurrectionis tuæ gloriam, quæ maximè in facie, ore, dentibus & oculis effulget; emicant & radiant, mireque omnium Sanctorum intuentium oculos lætificant, magis quàm vinum cor hominis recreet & lætificet. ita Diodorus, Cyrillus Theodor.

ET DENTES EJUS LACTE CANDIDIORES] Significatur tota hac phraſi pulchritudo Chriſti, maximè reſurgentis. Hæc enim potiſſimùm in genis, oculis & dentibus ſpectatur.

Oculi ſymbolum providentiæ: dentes prædicationis. Symbolicè tamen, per oculos acutiſſima & efficaciſſima Chriſti ſcientia & providentia, qua Eccleſiam regit & tuetur; per dentes verò candidos præ lacte, ejuſdem doctrinæ & prædicationis Evangelii ſuavitas, in- B tegritas, puritas & ſplendor ſignificatur.

Unde allegoricè, oculi Chriſti ſunt Apoſtoli & Prophetæ: hi *pulchriores* ſunt per claritatem ſuæ ſapientiæ, prædicationis, vitæ, zeli & miraculorum, quibus totum mundum illuminarunt, *vino*, hoc eſt acrimonia & aſperitate legis veteris, ita S. Ambroſ. Auguſt. Eucherius, Rupertus. *Dentes* verò ſunt doctores & concionatores, qui quaſi dentes eſcam doctrinæ & exhortationis fidelibus præmandunt & dividunt, eorumque vitia præmordent, reſecant & abiiciunt. Hi candidiores ſunt lacte, id eſt doctrina veteris legis, quæ fuit quaſi lac & cibus parvulorum, ita Patres citati.

Nota. Ex Hebræo verti poteſt cum Vatablo, *rubicundi ſunt oculi eius à vino, & dentes candidi à lacte.* Rectè enim Chriſti & Apoſtolorum zelus comparatur vino, ob ardorem & fervorem ſpiritus, quo quaſi muſto ebrii, ad prædicandum, ad labores, ad cruces & martyria ferebantur. Secundò, eorumdem in dicendo ſuavitas, candor & innocentia rectè comparatur lacti.

Verùm meliùs, ſignificantiùs & efficaciùs Noſter & C Septuag. vertunt, *rubicundiores ſunt oculi eius vino* (quàm vinum) *& dentes eius lacte candidiores.* מ min enim Hebræis comparationem & præeminentiam ſignificat.

Prophetia & benedictio Zabulon.

Præponit Jacob Zabulon, licèt juniorem (erat enim decimus Jacobi filius) aliis ſenioribus, quia Chriſtus, *In Zabulon prædicavit Chriſtus.* de quo proximè in Juda egit, in ſorte & terra Zabulon conceptus & converſatus eſt, in ſorte enim Zabulon eſt, Primò, Nazareth, ubi Chriſtus conceptus eſt; Secundò, mons Tabor, in quo transfiguratus eſt, Tertiò, Capharnaum, ubi maximo tempore prædicavit, & converſatus eſt Chriſtus. In Zabulon ergo cœpit prædicatio Evangelii, Iſaiæ 9. *Primo tempore alleviata eſt terra Zabulon*, &c. Et ex Zabulon plerique Apoſtoli prognati ſunt. *Ex Zabulon Apoſtoli.* Unde Zabulon & Iſſachar benedicens Moyſes, ait de eis, id eſt eorum poſteris, putà Apoſtolis: *Populos vocabunt ad montem* (templi & Sion) *ibi immolabunt victimas iuſtitiæ.*

VERS. 13. ZABULON IN LITTORE MARIS HABITA- D BIT] putà juxta mare Mediterraneum & mare Galilææ, ſive ſtagnum Genezareth: huic enim adiacet Capharnaum celebre emporium, Bethſaida, Tiberias, aliæque urbes quæ erant in ſorte Zabulon.

IN STATIONE NAVIUM] Ex Hebræo vertas, *in portu navium habitabit.* ita Vatabl. q. d. Zabulon optimos habebit portus, per quos omnes merces inferantur, itaque diteſcet.

PERTINGENS USQUE AD SIDONEM) non immediatè, ſed mediante tribu Aſer, quæ interiacet. Unde hebraicè eſt, *Latus eius ad Sidonem*; vel *verſus Sidonem*, ſupple ſpectat & proſpicit. q. d. Zabulon obverſus eſt & contiguus Sidoni; Zabulon in Chanaan erit vicinus Sidoniis, qui maritimi fuerunt mercatores; ac proinde per eos ex Sidone quaſvis merces & rerum omnium copiam accipiet, ita Andreas Maſius in Joſue c. 19. 10.

A Allegoricè, Zabulon, id eſt habitaculum, eſt Eccleſia dives, quieta, & mercaturæ animarum dedita. Ex Zabulon enim Chriſtus & Apoſtoli prædicando uſque ad Sidonem, Tyrum, aliaſque gentes progreſſi ſunt. ita S. Ambroſ. lib. de Benedict. patriarch. c. 5.

Prophetia & benedictio Iſſachar.

ISSACHAR ASINUS FORTIS) Hebraicè eſt, VERS. 14. *Iſſachar aſinus oſſeus*, id eſt robuſtus & fortis inſtar oſſis, ad labores agriculturæ, & ad ſuas fruges fructuſque deportandum ad mare, ubi illos cariùs divendat, & diſtrahat per alias urbes & gentes. Erat enim ſors Iſſachar amœna, & fertilis olei, vini & frumenti, ita S. Hieronymus. Unde Chaldæus vertit, *Iſſachar dives in ſubſtantia*; LXX. verò vertunt, *Iſſachar pulchrum concupivit*, fortè Septuag. pro חמר *chamor*, id eſt aſinus, legerunt חמד *chamad*, id eſt concupivit: valdè enim vicinæ ſunt literæ, ר & ד. Rurſum, tribus Iſſachar fuit oſſea & fortis in bello; uti patuit in bello contra Siſaram, Judic. 5. 14. & in bellis quæ pro Davide geſſerunt Zabulonitæ, 1. Para- B lip. 12. 33.

ACCUBANS INTER TERMINOS) q. d. Iſſachar non vacabit navigationi, ut Zabulon; ſed ſorte & rure ſuo ſe paſcens, domi verſabitur, ibique quietè habitabit inter limites & confinia aliarum tribuum. Unde Moſes Deuter. 33. *Lætare*, ait, *Iſſachar in tabernaculis tuis*, q. d. Iſſachar ſuis ſedibus ſe continebit, ſuis copiis contentus vicina nec metuens, nec concupiſcens.

VIDIT REQUIEM QUOD ESSET BONA] VERS. 15. q. d. Iſſachar cognovit, ideoque prætulit & amplexus eſt commoda vitæ quietæ & ruſticanæ. In vita enim quieta viget ſapientia, virtus, pax, agricultura, indeque agrorum fruges & opes; quæ omnia fugat vel impedit, non tantùm bellum, ſed & mercatura, putà curæ mercatoriæ ac navales.

Hinc Iſſachariani, utpote quieti, ſtudiis ſapientiæ fuere dediti, ut patet 1. Paralip. 12. 32. Pulchrè & verè Horatius;

Agricolæ felicitas.

Beatus ille qui procul negotiis,
Ut priſca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet ſuis;
C *Solutus omni fenore.*

Audi Ciceronem in Catone Majore de agricolatione: *Mea quidem ſententia haud ſcio, an ulla beatior vita eſſe poſſit: neque ſolùm officio, quòd hominum generi univerſo cultura agrorum eſt ſalutaris, ſed oblectatione etiam, quam dixi, & ſaturitate copiaque rerum omnium, quæ ad victum hominum, & cultum etiam deorum pertinent. Agro bene culto nihil poteſt eſſe, nec uſu uberius, nec ſpecie ornatius*, &c. Paulò antè: *Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector.* Vide dicta c. 2. v. 15. & c. 9. v. 20.

ET TERRAM QUOD OPTIMA) Septuag. *quòd pinguis*; Chald. *quòd fructifera*, putà fertiliſſima frumenti, vini & olei, quæ Moſes Deuter. 33. 19. vocat theſauros abſconditos arenarum.

SUPPOSUIT (quaſi aſinus oſſeus) HUMERUM AD PORTANDUM) onera ruſtica jam dicta.

FACTUSQUE EST TRIBUTIS SERVIENS] q. d. Maluit Iſſachar agere vitam quietam cum tributo, quàm ab eo immunis bellis agitari, vel allegi in militiam Salomonis, aliorumq; regum, ferè enim ruſtici præ aliis D gravantur vectigalibus, a quibus milites ſunt immunes.

Allegoricè, per Iſſachar S. Ambroſ. intelligit Chriſtum, S. Hippolytus Apoſtolos. *Iſſachar*, inquit Ambroſ. *merces dicitur, & ideo refertur ad Chriſtum, qui eſt merces noſtra, quòd eum nobis ad ſpem ſalutis æternæ non auro, non argento, ſed fide & devotione meremur.* Et mox: *Itaque ut ad reſurrectionis ſuæ gratiam vocaret gentes (ipſa eſt enim pinguis & fertilis terra, quæ fructus generat æternos, fructus centeſimos & ſexageſimos) ſubiecit humerum ſuum ad laborandum, ſubiiciens ſe cruci, ut noſtra peccata portaret.*

Tropologicè, Iſſachar eſt Chriſtianus quietus & pacificus, ac maximè is qui agit vitam Religioſam. Hic *Iſſachar eſt Religioſus ob ſimilem analogiam.* enim Primò, jugum & labores Religionis, putà auſteritatis, diſciplinæ, humilitatis, abſtinentiæ, & obedientiæ Religioſa alacer ſubit, dicereq; poteſt Deo cum Davide: *Prima.* *Ut iumentum factus ſum apud te, & ego ſemper tecum.* Secundò, hic mitis eſt, jugique animi pace ac quiete frui- *Secunda.*
tur.

Digitized by Google

Tertia. tur. Tertiò, hic vacat agriculturæ ſpirituali animæ ſuæ, ex eaque ingentes virtutum fruges colligit. Quartò, in- *Quarta.* de roboreſcit, fitque fortiſſimus ad omnia vel dura toleranda, vel ardua capeſſenda. Quintò, hic triplex ſol- *Quinta.* vit tributum. Primò, religioſi cultus, obedientiæ, & amoris Deo; Secundò, dilectionis, juſtitiæ, compaſſionis & miſericordiæ proximo; Tertiò, continentiæ, & mortificationis ſibi ipſi, ita Pererius. Unde Petrus Chryſologus ſerm. 29. in Matth. *Sicut Iſſachar*, inquit, *ita & vir bonus æterna præmia cæleſtemque quietem contemplans, alacriter humerum ſuum labori ſubiicit, fitque tributis ſerviens, dum operum bonorum tributa perſolvit Deo.*

Piè & appoſitè Abbas Neſtero in vitis Patrum l. 5. cap. 15. rogatus, quomodo tam pacificè in cœnobio vixiſſet, atque in quavis tribulatione didiciſſet ſervare ſilentium & patientiam, reſpondit: *Quando initio intravi in congregationem, dixi animo meo: Tu & aſinus unum eſtote. Sicut enim aſinus vapulat, & non loquitur: iniuriam patitur, & non reſpondet; ſic & tu: ſicut & in pſalmo legitur, Vt jumentum factus ſum apud te, & ego ſemper tecum.*

Audi ſententias Patrum Ægyptiorum ibidem, de mediis quibus paratur quies, & ſanctitas animæ religioſæ.

Prima. *Prima virtus eſt oris cuſtodia.*

Secunda. *Beatus qui ſuſtinet laborem cum gratiarum actione.*

Tertia. *Non eſt fortior virtus quàm nullum ſpernere.* Unde & Pimenius Abbas ibidem lib. 7. cap. 39. petenti modum quietè & piè vivendi, hunc dedit: *Neminem*, inquit, *deſpicias, nullum diiudices, de nullo malè loquaris: & Deus dabit tibi requiem, & ſtatuet ſeſſionem tuam ſine conturbatione.*

Quarta. *Humiliare ſeipſum & deſpicere, murus eſt monacho.*

Quinta. *Conſtitue tecum nulli umquam homini maleſacere, ſed purum habere cor ad omnem hominem.*

Sexta. *In omnibus ſibi vim facere; hæc eſt via Dei, & opus monachi.*

Septima. Abbas paſtor ibidem libr. 5. ait: *Vbi vides adverſum te aliquorum zelum, ibi non ſubſiſtas: quia non proficies.*

Prophetia & benedictio Dan.

VERS. 16. DAN JUDICABIT] Hebraicè eſt דן ידין *Dan iadin.* q. d. *Judex iudicabit.* Vocatus eſt enim à Rachele *Dan*, quòd Deus ſibi cum Lia de fœcunditate contendenti, per nativitatem Dan cauſam quaſi adjudicaſſet, Geneſ. 30. 6.

Hic Jacob filio ſuo nomen Dan confirmat; ſed aliam ob cauſam, nimirum quòd Dan per Samſonem ex ſe naſciturum, ſit judicaturus, id eſt vindicaturus, & liberaturus, Iſraelem à ſervitute Philiſthinorum. Fuit enim Samſon judex, id eſt vindex, ſui populi; ſic enim omnes qui in libro Judicum vocantur Judices, fuerunt vindices Iſraelis. ita S. Hieron. Procop. Gennadius, Rupert. & Chaldæus.

SICUT ET ALIA TRIBUS) quæ ſuum Iſraeli dedit judicem, non enim omnes tribus dederunt judices: nam verius eſt Ruben, Gad, Simeon, & Aſer nullum judicem dediſſe. Nam quos quidam adducunt Jephtæ & Barac; hic ex Nephthalim, ille ex Manaſſe fuit, ita Pererius.

VERS. 17. FIAT DAN COLUBER IN VIA, CERASTES IN SEMITA) Gennadius τὸ *Dan* putat eſſe dativi caſus, ſenſumque eſſe, q. d. Fiat Dalila ipſi Dan, putà Samſoni ex Dan naſcituro, inſtar colubri, quia eum decipiet aſtu ſerpentino.

Verùm in Hebræo & Græco, *Dan* caret articulo dativi, poniturque abſolutè, eſt ergo nominativi caſus, itaque ſenſus eſt quaſi dicat: Fiat, id eſt fiet, vel erit, Dan, id eſt Samſon Danita, quaſi coluber & ceraſtes, *Samſon fuit coluber & ceraſtes.* nam Primò, ſicut ſerpentes in viis & ſemitis ſub frondibus, vel arenis latitantes, ex latebris & inopinatò hominem aggrediuntur & mordent; ita Samſon occultè per artes & dolos, Philiſthæos aggreſſus vaſtavit & occidit, ut patet in trecentis vulpibus, quarum caudis titiones ardentes alligans Samſon, ſegetes Philiſthiim ſuccendit: rurſum in colliſione columnarum domus qua ſecum duces

A eorum obruit, itaque plures occidit moriens quàm vivens. Sic & Danitæ aſtu ceperunt Lais, quæ poſtea ab eis Dan eſt vocata, Judic. 18. v. 27. Secundò, ſerpens niſi aurem obturet, incantatur; ita Samſon, quia contra Sirenis, putà Dalilæ ſuæ, blanditias, cum Ulyſſe, qui occluſa aure pertranſiit, ipſe quoque aurem non obturavit. hinc ab ea captus, & in piſtrinum mortemque detruſus eſt.

CERASTES IN SEMITA MORDENS UNGULAS (calcaneum ungulatum) EQUI, UT CADAT ASCENSOR EJUS RETRO) Ceraſtes inquit Plinius lib. 8. cap. 29. ſerpens eſt, quadrigemina habens cornua, ſimillima arietum, (unde & ceraſtes dicitur, id eſt cornutus, à κέρας, id eſt cornu) qui cùm equitem nequit attingere, equi calcaneum mordet, ut equum & conſequenter equitem deiiciat; itaque deiectum invadat & occidat. Pari modo Samſon non tantùm ſua fortitudine, ſed & dolis ac inſidiis, Philiſthæos invaſit, ſupplantavit & occidit, uti dixi.

Nota Jacob ad litteram hæc prædixit de Samſone; allegoricè de Antichriſto Samſonis antitypo; aut potiùs B Jacob hæc tam de Antichriſto, quàm de Samſone ad litteram dixit & intellexit; ut ſit hic duplex ſenſus litteralis, unus de Samſone, alter, ad quem occaſione Samſonis aſſurgit Jacob, de Antichriſto (nec enim Samſon typus fuit Antichriſti, ſed potiùs Chriſti) nam ex Dan naſcetur Antichriſtus, uti communiter tradunt Patres. *Antichriſtus naſcetur ex Dan eritq; coluber.* Quare temerè Oleaſter & Abulenſis hanc traditionem, quaſi fabulam rident. Adhuc enim Judæi, licet diſperſi, ſervant ſuas diviſiones & origines tribuum, ut hic dicat ſe eſſe ex tribu Juda, ille ex Levi, iſte ex Dan, &c. ſive verè hoc dicat, ſive fallatur. vide dicta Apocal. 7.

Ipſe tamen Antichriſtus, licet privatim inter ſuos Danitas, dicet ſe eſſe ex Dan, publicè tamen fortè profitebitur & mentietur ſe non ex Dan, ſed ex Iuda deſcendere, ut ſuis perſuadeat ſe eſſe Meſſiam Jacobo & Judæ hic promiſſum verſ. 10. Antichriſtus ergo habebit cornua & mores colubri ac ceraſtæ; quia ſuis dolis, artibus, blanditiis, hypocriſi, ſcientia, eloquentia, fictis miraculis, potentia & tormentis plurimos hominum quaſi coluber & ceraſtes decipiet, deiiciet, mordebit & occi- C det. ita S. Auguſtinus, Irenæus S. Ambroſ. Proſper, Hippolytus, Rupertus, Aretas, Haymo, Richardus, & Anſelmus, quos citat & ſequitur Pererius. Vide S. Gregorium lib. 31. Moral. c. 18. Imò Theodoretus vult hæc ad litteram non de Samſone, ſed de ſolo Antichriſto dici. Certè hæc de colubro & ceraſte, potiùs Antichriſto conveniunt, quam Samſoni, qui leoni ſimilior fuit quàm colubro.

SALUTARE TUUM EXPECTABO DOMINE) VERS. 18. Pro *ſalutare tuum*, hebraicè eſt לישועתך *ieſcuatecha*, id eſt ſalutem tuam, quam ſcilicet afferet Salvator noſter Silo, putà Chriſtus; unde Septuag. & noſter Interpres, paſſim per Σωτήριον, id eſt *ſalutare*, intelligunt Chriſtum Salvatorem.

Nota. Jacob prævidens exiguam & parui temporis fore liberationem Iſraelis per Samſon futuram, poſt quam rurſum à Philiſthæis ſubigendi eſſent Iſraelitæ; rurſum per hunc colubrum & ceraſtem prævidens, vel maximè ſignificari Antichriſtum, ſtragemque quam Danitis omnibus, totique mundo ipſe inferet; medullitus indoleſcens & exhorreſcens, exclamat, *Salutare*, id eſt ſalva- D torem, *tuum expectabo Domine.* q. d. Non Samſon, ſed Chriſtus, verus, conſtans & perpetuus erit Iſraelis mundique ſalvator, cujus Samſon tantum typus & umbra fuit. *Samſon typus Chriſti.* Hunc ergo expectabo, tum naſcentem in mundo, tum ſecundò, redeuntem ad pugnam cum Antichriſto, ut eum occidat, ab eoque reducat & ſalvet reliquias Iſraelis. Unde Chaldæus vertit, *non expecto ſalutare Gedeon filii Joas, cujus ſalus eſt temporalis; neque ſalutare Samſon filii Manue, quæ ſalus eſt tranſitoria; ſed expecto redemptionem Chriſti filii David, qui venturus eſt ad accerſendum ſibi filios Iſrael, cuius redemptionem deſiderat anima mea.* Ita quoque hæc explicant Procopius, S. Gregorius homil. 21. in Ezechiel. Origen. tract. ult. in Matth. Ambroſ. in prologo lib. 2. de Spiritu ſancto, & Auguſt. ſerm. 107. de Tempore: apud quos vide quàm Samſon, vindex & ſalvator Iſraelis, pulcher fuerit typus Chriſti vindicis & ſalvatoris mundi.

Prophetia & benedictio Gad.

VERS. 19. GAD ; ACCINCTUS PRÆLIABITUR ANTE EUM, ET IPSE ACCINGETUR RETRORSUM] *Ante eum*, puta ante *Iſraelem*, de quo præceſſit in præcedenti benedictione v. 16. In Hebræo eſt continua paronomaſia & alluſio ad etymon nominis *Gad*, גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב *gad gedud iegudennu iegud*. Gad enim dicitur à גדוד *gedud*, id eſt accinctus, uti dixi cap. 30. 31. q. d. Tribus Gad juxta ſuum nomen accincta erit, armata & bellicoſa; idque patebit, tum aliàs (ut liquet 1. Paralip 5. v. 18. & 19.) tum quando ipſa armata Iſraelem, putà reliquas tribus, quaſi dux præibit, eaſque per Iordanem ducet in Chananæam. Ipſa deinde *accingetur retrorſum*, quando fratribus, putà aliis tribubus, in ſua ſorte rite collocatis, eaque quietè fruentibus, ipſa poſt decimum quartum annum ſui ducatus, & bellorum pro fratribus geſtorum, accincta rurſum, & ſpoliis onuſta glorioſè domum in ſuam ſortem trans Iordanem redibit. Vide hiſtoriam in lib. Ioſue, c. 22. ita Chaldæus, S. Hieron. & Procopius.

Gad dicitur quaſi gedud, id eſt accinctus.

Secundò, Cajetanus putat hic deſcribi prælia Iephte, Qui, inquit, fuit oriundus ex Gad. Verùm meliùs Pererius & alii ſentiunt, Iephte non ex Gad, ſed Manaſſe prognatum.

Alleg. Gad eſt Martyr.

Allegoricè, Gad accinctus eſt Chriſtus, & Eccleſia quaſi caſtrorum acies ordinata, atque quivis fidelis, maximè Martyr, ait Rupert. qui contra mundum, carnem & dæmonem generosè decertat, ideoque in cælo glorioſus, & feliciſſimus erit, Gad enim hebraicè, & accinctum, & felicem ſignificat. Talis fuit S. Laurentius, qui affatus ad Decium: *Verſa*, inquit, *& manduca.*

Exempla fortitudinis Martyrum.

Iohannes Fiſcherus Epiſc. Roffenſis ab Henrico Octavo, quòd ejus primatum Eccleſiaſticum confiteri nollet, capitis damnatus, cùm ad locum ſupplicij accederet, abjecto cui ſenex innitebatur baculo: *Eia*, inquit, *pedes officium facite, parum itineris iam reſtat*. teſtis eſt Sanderus.

S. Agatha ad Quintianum; *Non te pudet*, inquit, *dire tyranne in me mamillas amputare, quas in matre ſuxiſti? at nihil proficis: habeo quas avellere non potes, interiores fidei ſpeique mamillas, quarum alimento in me reparatur ſuſtinendi virtus.*

S. Agnes ad carnificem; *Quid moraris? pereat corpus quod amari poteſt oculis, quibus nolo.* Stetit, oravit, cervicem inflexit, & ita una hoſtia duplex martyrium ſubiit, pudoris & religionis. ita S. Ambroſ.

Macedonius, & Theodolus affati ad Amachium præfectum: *Amachi, aſſum deſideras? convertito nos in alia latera, ne ſemiaſſati palato tuo minùs ſapidi videamur.*

Ita accincti fuere Martyres Africani, cùm jubente Hunerico, in exilium & eremum ducerentur. Pœdore enim carceris & ſordibus oppleti, alacres canebant: *Hæc eſt gloria omnibus Sanctis eius.* Accurrit ad eos anus manu ducens parvulum, quem ita adhortabatur: *Age, propera puer. vides quanto ſtudio feſtinet univerſus Sanctorum exercitus ad percipiendas gloriæ coronas: acceleremus & nos ut illis coniungamur.* teſtis eſt Victor Uticenſ. lib. 2. Wandal.

Ita accincta fuit S. Eulalia virgo Luſitana, ſub Maximiano Imp. primùm ungulis laniata, deinde flammis cremata, nam cùm audiret Chriſtianos torqueri, ſponte longa via procurrens ad tribunal Daciani, hiſce verbis, teſte Prudentio hymno 3. lib. de Coronis, eum laceſſivit:

Ergo age, tortor, adure, ſeca,
Divide membra coacta luto.
Solvere rem fragilem facile eſt.
Non penetrabitur interior
Exagitante dolore animus.

Mox duo carnifices pectus ei dilacerant, & latus uſque ad oſſa ſecant ungulis, illa autem numerans notas dicebat:

Scriberis ecce mihi, Domine.
Quàm iuvat hos apices legere,
Qui tua, Chriſte, trophæa notant!
Nomen & ipſa ſacrum loquitur
Purpura ſanguinis eliciti.

Tandem igni tradita juſſu Daciani, ibi

Virgo citum cupiens obitum,
Appetit & bibit ore rogum.

Talis quoque Gad, id eſt accincta & felix, fuit S. Felicitas, quæ ſub Antonino Pio cum ſeptem filiis martyrium obiit. Cùm enim Publius præfectus vellet, ut deos coleret, & minas precibus adderet, reſpondit; *Nec blandimentis his moveor, nec terroribus & minis frangor. Spiritum ſanctum habeo, qui mihi ſuggerit vires ut pro fide quidvis perpeti velim.* Et ad filios converſa: *Filii*, inquit, *chariſſimi in fidei confeſſione perſiſtite; vos jam expectat Chriſtus cum Sanctis ſuis; pugnate pro animabus veſtris, & fideles vos exhibete Chriſto*, ita filii coram matre, & tandem mater necata eſt. de qua S. Gregorius: *Felix quæ octuplici patientia octies Martyr, octo donanda coronis ad cælum aſcendis.*

Prophetia & benedictio Aſer.

ASER PINGUIS PANIS EJUS ; ET PRÆBEBIT DELICIAS REGIBUS] *Tò eius* more Hebræo redundat, aut certè ponitur pro *erit*. Sic enim pronomen, הוא id eſt *ipſe*, ſæpè ponitur pro *eſt*. Significat hic Iacob, & prædicit opes & fertilitatem, fructuſque tribus Aſer adeò ſapidos & delicatos, ut regibus Iuda, Iſrael, Tyri, aliiſque ſint futuri in deliciis: idque partim ex ſoli bonitate, partim quia ſita erat juxta mare, partim quia vicina erat Tyriis & Sidoniis, & conſequenter omni mercium genere abundabat. Idem de Aſer prædicit Moſes Deuter. 33. cùm ait: *Tingat in oleo pedem ſuum, ferrum & æs calceamentum eius.* Fuit enim ſors Aſer, alibi frumenti, & vini & olei; alibi, putà in Sarepta, æris & ferri ferax. VERS. 20.

Allegoricè, Aſer eſt Chriſtus nos lætificans, impinguans, & beatificans deliciis Eucharistiæ. *Quid enim bonum*, ait Zacharias cap. 9. 17. *& quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* ita Procopius, Eucherius, Rupertus. Pulchrè S. Ambroſ. *Paupertas Chriſti*, inquit, *nos ditat, infirmitas ſanat, fames ſatiat, mors vivificat, ſepultura reſuſcitat.*

Alleg. Aſer eſt Chriſtus in Euchariſtia.

Prophetia & benedictio Nephthali.

NEPHTHALI CERVUS EMISSUS, ET DANS ELOQUIA PULCHRITUDINIS] Pro *cervus* hebraicè eſt אילה *aiala*, quod & cervum & cervam ſignificat. Unde Vatablus vertit, *Nephthali cerva miſſa*, vel *cerva celeris*, ſicque explicat, q. d. Tribus Nephthali erit formoſiſſima, elegantiſſima & agillima, qualis eſſe ſolet cerva quæ ad aliquem principem mittitur. Secundò, *dabit eloquia pulchritudinis*, id eſt, erit facundiſſima. VERS. 21.

Cur Nephthali vocetur cervus? Prima expoſitio.

Secundò & meliùs, Andreas Maſius in Ioſue cap. 19. num. 32. ſic explicat. q. d. Sicut cervus emiſſus & liber, in herboſa & fertili terra exultim ludit, ita & in ſua fertili ſorte ludet & exultabit Nephthali. Secundò, *dabit eloquia pulchritudinis*, id eſt, comis erit, blandus & humanus, ſuaque urbanitate omnes ſibi conciliabit. Hoc enim eſt quod de Nephthali prædixit Moſes Deuter. 33. *Nephthali abundantia perfruetur, & erit in benedictione Domini.*

Secunda.

Tertiò, propriè & directè reſpicit & prædicit hic Iacob victoriam Barac, & Deboræ contra Siſaram, Iudic. 4. fuit enim Barac dux exercitus Iſrael, oriundus ex Nephthali, qui rectè comparatur cervò, qui per ſe timidus eſt, ſed ubi venatoribus hoſtibuſque ſe circumſeſſum, & de vita ſua agi videt, animos, & cornua attollit, atque furenti ſimilis per medias hoſtium acies, ingenti impetu, & curſu perrumpit, & evadit: ſic enim Barac initio inſtar cervi timuit, nec niſi cum Debora bellum aggredi auſus fuit; at ea comite animatus, quaſi leo cum paucis in innumeras inſtructiſſimaſque hoſtium copias irrupit,

Tertia & genuina.

Barac Judex fuit cervus.

Digitized by Google

irrupit, perruit, eaſque perrumpendo ſtravit & cecidit, idque celerrimè, inſtar cervi & inſtar fulguris (Barac hebraicè ſignificat fulmen) ut cum Cæſare dicere poſſet: *Veni, vidi, vici.* licet enim Zabulon & Iſſachar, in hoc bello tribui Nephthali ſe adjunxerint, victoria tamen aſſcribitur Neaphthali; quia dux exercitus & belli, putà Barac, erat ex Nephthali; & quia Jahel, quæ Siſaram clavo occidit, habitabat in Nephthali.

Alludit Jacob ad etymon Nephthali: Nephthali enim ſignificat colluctantem, & in lucta eum antagoniſta convolutum. q.d. Nephthali quaſi cerva timida, & laqueis Siſaræ circumſeſſa, per oracula & promiſſa Deboræ, reſumptis animis duce Barac, perrumpet cuneos Siſaræ, itaque cum eo colluctabitur, commiſcebitur & convolvetur; ſed victor evadet, hoſtiumque caſtra penetrabit & diſſipabit. ita Cajetanus & Lipomanus.

Hinc *dabit eloquia pulchritudinis*, id eſt, edet pulcherrimum, gratulatorium & euchariſticum carmen Deo victoriæ auctori, putà inſigne illud canticum Barac & Deboræ, quod habetur Judic. 5.

Nephthali eſt Chriſtus & cur? Allegoricè Nephthali eſt Chriſtus, qui quaſi cervus exſiliens in virtute ſpiritus, Lucæ 4. verſ. 14. juxta Genezareth, qui lacus eſt in Nephthali, alacriter & celeriter perrupit caſtra, diaboli, putà Phariſæorum & Judæorum, infidelium & impiorum, deditque eloquia pulchritudinis, dicens in ſuo Evangelio: *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum*, &c. ibique collegit Apoſtolos, qui hæc eloquia Evangelii pulcherrima toto orbe prædicarunt, tuncque impletum eſt illud ſponſæ de Chriſto: *Ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles: ſimilis eſt dilectus meus capreæ, hinnuloque cervorum*, ita S. Hieronymus, Procopius, Ambroſ.

Prophetia & benedictio Joſeph.

FILIUS ACCRESCENS JOSEPH) Hebraicè eſt, בן פרת יוסף *ben porat Joſeph*, hoc eſt *filius fructificationis*, id eſt *fructificans Joſeph*. Alludit Jacob ad nomen Ephraim, qui fuit filius Joſeph. Ephrã enim dictus eſt quaſi fructificans, ab eadem radice פרה *para*, id eſt fructificavit, Geneſ. 41. 52. fuit enim tribus Ephraim fœcundiſſima, numeroſiſſima, fortiſſima & regia. Rurſum alludit ad etymon Joſephi: Rachel enim mater vocavit eum Joſephum, quia optavit & dixit, *Addat mihi Dominus filium alterum*, Geneſ. 30. verſ. 24. Joſeph ergo idem eſt quod augeſcens, accreſcens. Jam Joſeph fuit accreſcens, ſive fructificans, ob duos quos genuit filios, putà Manaſſem & Ephraim, qui duas conſtituerunt tribus in Iſrael: unde bis repetitur hic *to accreſcens*. Succeſſit enim Joſeph cum Juda in primogenituram Rubeni; unde ſicut Judas regnum Juda, ſic Joſeph duplicem tribum duplicemque hereditatem in Chanaan, ac regnum in Iſrael obtinuit. Ex Ephraim enim orti ſunt Jeroboam, aliique reges Iſrael. Rurſum tribus Ephraim accrevit, ut numero, ita robore, victoriis & gloria, ut meritò propter eam Joſeph vocetur *filius accreſcens*.

DECORUS ASPECTU) Hebraicè eſt, עלי עין *ale ain*, quod dupliciter verti poteſt: Primò, *ſuper fontem*, q. d. Joſeph eſt eritque filius fructificationis, id eſt fœcundus inſtar arboris ſitæ & fructificantis juxta fontem, ita Chald. Vatabl. & alii.

Secundò, verti poteſt, *ſuper oculum*. q. d. Joſeph ita pulcher erat, ut dominaretur oculis intuentium, eoſque in ſui amorem raperet. uti rapuit oculos heræ ſuæ Ægyptiæ. Hoc ſecutus eſt noſter interpres, dum vertit *decorus aſpectu*. & Septuag. dum vertunt, ζηλωτὸς, id eſt *deſiderabilis*, unde ſequitur.

FILIÆ (ſcilicet Ægyptiæ) DISCURRERUNT SUPER MURUM) ſuper muros domorum & urbium, ut viderent te, ò Joſeph, tam formoſum juvenem cultu regio inſignem, quaſi patriæ mundique ſalvatorem, & ut viciſſim à te viderentur, ita Cajetanus & Lipoman. Rupertus tamen hoc reſtringit ad heram amaſiam, Joſephi; ſed nimis arctè. nam non dubium eſt, quin multæ aliæ Joſephi pulchritudinem videre deſiderarint, eamque admiratæ ſint.

Allegoricè, Joſeph eſt Chriſtus ſpecioſus forma præ

Cornel. in Pentateuchum.

filiis hominum, quem proinde videre geſtierunt Abraham patriarchæ.

SED EXASPERAVERUNT EUM) amaritudine affecerunt fratres Joſephum, licet ita ſpecioſum & amabilem. VERS. 23.

ET JURGATI SUNT) dicentes, *Numquid rex noſter eris?* &, *Ecce ſomniator venit, venite, occidamus eum.*

HABENTES JACULA) cùm verborum, putà mordacium irriſionum, mendaciorum & calumniarum, de quibus dicitur pſal. 54. verſ. 22. *Molliti ſunt ſermones ejus ſuper oleum, & ipſi ſunt jacula*, tum verberum; cùm enim eum ſpoliarunt. protruſerunt, in ciſternam projecerunt, ac denique in Ægyptum vendiderunt, quot jaculis verborum & verberum eum confixerunt.

Allegoricè, Joſeph eſt Chriſtus, in quem Judæi omnes ſuas ſagittas linguarum, clavorum & flagellorum intorſerunt, clamantes, *Tolle, tolle, crucifige eum*. Vide S. Auguſt. in pſal. 63.

SEDIT IN FORTI ARCUS EJUS) *Arcus*, id eſt, robur & præſidium. q. d. In tantis fratrum odiis & perſecutionibus, in ſervitute, in carcere Ægyptio, Joſeph non cecidit animo, non elanguit, ſed ſtetit, imò ſedit conſtans & fortis, in fortiſſimo Deo ſpe tota defixus. q.d. Arcum ſuum quo ſe ab hoſtibus defendebat, commiſit Joſeph Deo fortiſſimo ſagittandi peritiſſimo, ut ab ejus manu dirigeretur; non aliter quàm Eliſæus 4. Reg. 13. v. 16. dixit ad regem Iſrael: *Pone manum tuam ſuper arcum; & cùm poſuiſſet ille manum ſuam, ſuperpoſuit Eliſæus manus ſuas manibus regis*, unde ſagittæ emiſſæ erant ſagittæ *ſalutis*. Sic fecit & Job, qui proinde dicebat c. 29. v. 20. *Gloria mea ſemper innovabitur, & arcus meus in manu mea inſtaurabitur.* VERS. 24.

Etan; id eſt fortis, eſt Deus, Nota. Deus hebraicè vocatur אל *el*, vel איתן *etan*, id eſt fortis, robuſtus per excellentiam, imò per eſſentiam. Joſeph ergo per ſpem in Deo, quaſi in arce fortiſſima & inexpugnabili, ſedit & conquievit. nam, ut ait Sapiens Prov. 18. 10. *Turris fortiſſima nomen Domini: ad illam currit juſtus, & exaltabitur.*

Hebræum japhotſu quadrupliciter exponitur. DISSOLUTA SUNT VINCULA BRACHIORUM ET MANUM ILLIUS) Hebræum ויפזו *iaphotſu* deducitur à radice פזז *pazaz*, cujus propria & genuina ſignificatio incerta & incognita eſt. Unde variè hic vertunt interpretes. *Primò.* Primò, Kimchi, Pagninus, Vatabl. & alii vertunt, *roborata*, vel *conſolidata ſunt brachia manuum ejus*. *Secundò.* Secundò, Chaldæus vertit, *tunc poſitum eſt aurum optimum ſuper brachia ejus*, quaſi *pazaz* ſignificet deaurare, vel auro ornare, à פז *paz*, vel *ophaz*, quod ſignificat aurum optimum & præſtantiſſimum, unde & Arabes aurum vocant *Fes*. hinc urbs Feſſa dicta eſt ex eo, quòd, cùm urbis jacerentur fundamenta, *fes*, id eſt auri, cumulus ibi inventus ſit: indeque urbs & regnum Feſſæ, ita potens in Mauritania, nomen accepit, ſi credimus Joanni Leoni in deſcriptione Africæ lib. 3. *Tertiò.* Tertiò, Oleaſter vertit, *extenderunt ſe brachia manuum ejus*. q. d. Sicut qui arcu tenſo telum parant ejaculari, brachia ſua diſtendunt: ita Joſeph vinculis ſolutis, manum miſit ad regni gubernacula pariter, & ornamenta.

Quartò. Quartò, Noſter & Septuag. vertunt, *diſſoluta ſunt brachia*, id eſt vincula (erant enim brachia Joſephi vinculis aſtricta) brachiorum & manuum ejus. Hæ omnes verſiones ad eumdem ſenſum & ſcopum tendunt: hæc tamen ultima videtur maximè genuina; Hebræum enim *pazaz* propriè ſignificat, non *roborare*, ut volunt Rabbini; ſed *molleſcere, lenteſcere, & diſſolvi inſtar auri optimi*, uti doctè oſtendit Pineda noſter in Salomon. l. 4. c. 18. En quàm ſpes in Deum fortem, Joſephum non fefellit. Audi Sapient. c. 10. *Hæc* (Sapientia æterna & increata, quæ eſt Deus ipſe) *venditum juſtum non dereliquit in vinculis, donec afferret illi ſceptrum*, &c.

PER MANUS POTENTIS JACOB) Pro *potentis* hebraicè eſt אביר *abbir*, quod unum eſt ex Dei nominibus, licet participativè illud; uti & alia Dei nomina, hominibus communicetur.

Deus vocatur hebraicè Abbir, cur? Tradunt Hebræi, hoc nomen plenum eſſe myſteriis: nam prima littera *aleph* ſignificat אב *ab*, id eſt Patrem. Secunda *bet* ſignificat בן *ben*, id eſt Filium. Tertia *res* ſignificat רוח *ruach*, id eſt, Spiritum ſanctum: ſicut enim hæ tres

literæ in ono ſunt nomine *abbir*, ita hæ tres perſonæ ſunt in ona eſſentia divina.

Rurſum, *bet* eſt medium inter *aleph* & *res*: quia Filius eſt medius inter Patrem & Spiritum ſanctum: procedit enim à Patre Filius, & à Filio Patreque procedit Spiritus ſanctus. Denique ipſi *bet* conjungitur *iod*, quæ eſt litera nominis Jeſu, quia ſolus Filius factus eſt homo, & vocatus Jeſus, id eſt ſalvator hominum. Hæc illi.

INDE PASTOR EGRESSUS EST, LAPIS ISRAEL) Vox *inde* non locum, ſed cauſam ſignificat, idemque valet quod *ideo*, vel *idcirco*. q. d. Quia Joſeph vallatus fuit ope *abbir*, id eſt Dei potentis, quem coluit Jacob, & in quem omnem ſuam ſpem defixerat Joſeph venditus & captus, idcirco *egreſſus eſt paſtor*, id eſt effectus eſt rector & princeps Aegyptiorum, & *lapis*, id eſt firmamentum, ſui populi *Iſrael* ita explicat Eccleſiaſticus cap. 49. verſ. 17. Joſeph enim tam patrem ſuum Iſrael, quam fratres eorumque familias, æquè ac Ægyptios in ſeptennio famis pavit & aluit, itaque firmavit & ſtabilivit ne inedia interirent.

Mor. de Dei præſidio.

Ecce quàm valida eſt fiducia & auxilium potentis Dei. S. Martinus in Alpibus inciderat in latrones, è quibus unus vibrata in caput ejus ſecuri, mortem minabatur, ſed ſocius ictum avertit. Rogatus poſtea Martinus, num timuiſſet: *Minimè*, inquit, *numquam eram ſecurior: ſciebam enim Dei miſericordiam maximè in tribulatione affuturam*. Sic & S. Franciſcus à latronibus rogatus quis eſſet, intrepidè reſpondit: *Præco ſum magni Dei*. Martinus Martyr vocandus ad judicem, à Theotecno Epiſcopo audiens: *Tene & adhære Deo: ſi enim ab eo roboratus, quod in optatis eſt certo aſſequeris*; id ipſum præſtitit. itaque conſtanter tribunal adiit, Chriſtumque confeſſus martyrio laureatus eſt, teſte Euſebio lib. 7. hiſtor. cap. 14. Legimus Principem quemdam prudentem & pium, cùm rogaretur cur munitas arces in ſuo regno non conſtrueret, reſpondiſſe: *Unica mihi arx eſt, eaque munitiſſima, ea videlicet de qua Salomon ait, Turris fortiſſima nomen Domini, ad quam confugiens juſtus liberatur.*

Princeps debet eſſe paſtor & lapis, id eſt firmamentum populi.

Nota. Bonus princeps populi debet eſſe paſtor & lapis, populum firmans, roborans & ſuſtentans.

Secundò, alii ſic ulteriùs explicant: *inde*, id eſt ex Joſeph, prodibunt lapides & paſtores, id eſt duces, judices & reges Iſrael, puta Joſue, Debora, Gedeon, Jephte, Jair, Abimelech, Jeroboam, & reges decem tribuum, hi enim omnes prognati ſunt ex Joſeph.

Tertiò, aliqui pro אבן *eben*, id eſt lapis, legentes diviſim אב בן *ab ben*, id eſt, pater & filius, vertunt, *Joſeph egreſſus eſt paſtor patris & filii Iſrael*, id eſt Joſeph in fame pavit & cibavit tam patrem ſuum Iſrael, quam ejus filios. Unde Chaldæus hæc non ad Joſeph, ſed ad *abbir*, id eſt, Deum potentem Jacobi, referens, ita vertit, *cujus* (Dei) *verbo gubernantur patres, & filii tribuum Iſrael*. Verùm primus ſenſus magis eſt literalis & genuinus.

Allegoricè. Joſeph paſtor, inquit Rupertus, eſt Chriſtus, qui eſt paſtor & petra lapiſque angularis Eccleſiæ. Rurſum, paſtor & petra Eccleſiæ eſt S. Petrus aliique Pontifices vicarii Chriſti. Petro enim dixit Chriſtus: *Paſce oves meas*. &: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam.*

VERS. 25. DEUS PATRIS TUI) Deus qui per omnia direxit patrem tuum Jacobum, hic & ob Jacobi merita ac ſanctimoniam, quam tu imitaris, juvabit quoque & diriget te, utpote Jacobi filium, ejuſque fidei & pietatis heredem.

BENEDICET TIBI BENEDICTIONIBUS CÆLI) dando tibi è cælo oportunam tum pluviam, tum rorem, tum nivem, tum aeris ſerenitatem, benignumque ſolis cælique influxum, quibus terra tua fœcundetur, ut optimas & copioſas tibi, puta tuis poſteris, in Chanaan proferat fruges & fructus.

Quænam abyſſus jacens deorſum?

BENEDICTIONIBUS ABYSSI JACENTIS DEORSUM) Vatablus per abyſſum, malè accipit. q. d. Dabit tibi Deus tempeſtivam pluviam, quæ oritur è nubibus & vaporibus, ex abyſſo, id eſt mari, aſcendentibus: verùm hæc non eſt benedictio abyſſi, ſed cæli, ut præceſſit.

A Alii per abyſſum, accipiunt globum conſtantem ex terra & mari.

Verùm dico, abyſſus propriè eſt illa vorago aquarum, quæ ſub terra latet, quæque cum mari conjungitur, atque per ſuas venas & rivos terram irrigat & fœcundat, de qua dixi cap. 1. verſ. 9. & cap. 7. verſ. 11. unde Chaldæus vertit, *benedictionibus quæ aſcendunt de profundis terræ*. Optat ergo hic Jacob Joſepho terram irriguam & fertilem, ex aquis infernè ex abyſſo prodeuntibus.

BENEDICTIONIBUS UBERUM ET VULVÆ) ut ſcilicet habeas copioſum lac, fœturam, ac proles, tum animalium, tum hominum. Hæc benedictio propria quaſi Ephraim, ab eo ob peccata & ingratitudinem fuit revocata & ablata, Oſee 9. v. 11. ubi dicitur: *Ephraim quaſi avis avolavit, gloria eorum à partu, & ab utero, & à conceptu: da eis vulvam ſine liberis, & ubera arentia.*

Allegor. benedictio Joſephi competit Chriſto.

Allegoricè, Joſeph eſt Chriſtus, quem omnia ſuperna & inferna, omnes angeli & Sancti in cælo, ac patres in limbo benedicunt & adorant, quemque in terris
B laudant omnes fideles dicentes cum Eliſabeth, *Benedictus fructus ventris tui*; & cum altera, quæ in turba exclamavit, *Beatus venter qui te portavit, & ubera quæ ſuxiſti*. Rurſum in *cælo* id eſt in anima & mente, benedictus fuit Chriſtus: quia à primo inſtanti conceptionis ſuæ plenus fuit gratia & gloria, fruens Deo, ipſaque viſione Dei beatus: benedictus quoque fuit *in abyſſo deorſum*, id eſt in carne mortali quam aſſumpſit, qua ſe profundiſſimè humiliavit & exinanivit: quia carnem habuit peccato concupiſcentiaque liberam, & poſt reſurrectionem glorioſam, vivificam, & dantem immortalitatem in Euchariſtia.

Benedictiones Chriſti undequaq;

Secundò, habuit Chriſtus benedictionem *vulvæ*, id eſt, Eccleſiæ parientis: hæc enim Chriſto pulcherrimos & plurimos generat filios, Iſaiæ 49. & 60. atque *uberum*: quia verbo Dei & Sacramentis, quaſi duplici ubere ſuos fideles & filios nutrit. ita Rupert. & ex eo Perer.

VERS. 26. Quadruplex hujus loci expoſitio.

BENEDICTIONES PATRIS TUI CONFORTATÆ SUNT BENEDICTIONIBUS PATRUM
C EJUS) *Prima.* Primò, *benedictionibus*, id eſt *præ benedictionibus*, vel, ut hebraicè eſt, *ſuper benedictiones patrum meorum*. q. d. Ego Jacob præ patribus meis Abraham & Iſaac, fui tum à patre meo Iſaac, tum à Deo benedictus, itaque ego viciſſim tibi, ò Joſeph, benedico, ac conſequenter tu & patribus meis, & meipſo magis eris benedictus, quia non tantùm patrum ... ego, ſed & meam benedictionem nanciſceris, ... Abulenſ. Perer.

Secunda. Secundò, Rupertus ſic explicat, q. d. Mea benedictio robuſtior erit à benedictione, quam ego à patribus accepi, ſuper illam enim quaſi fundatur, illique innititur. hunc ſenſum facilè patiuntur Hebræa.

Tertia. Tertiò Burgenſis, & Vatabl. valdè accommodè ſic vertunt & explicant, q. d. Major eſt mea benedictio, qua ego te, ò Joſeph benedico, quàm ea qua ego à patribus meis fui benedictus. q. d. Eris me felicior, magiſque benedictus, eris enim princeps Ægypti tota reliqua vita tua, poſterique tui erunt judices & reges Iſrael.

Quarta. Quartò, aliqui ſic explicant: *confortatæ*, id eſt fir-
D matæ, adjunctæ & adauctæ ſunt benedictionibus patrum, unde Chaldæus vertit, *benedictiones patris tui addentur ſuper benedictiones, quibus benedixerunt me patres mei*. q. d. Ego tibi, ò Joſeph non tantùm meam, ſed & omnium patrum meorum benedictionem impertior & addo, precorque quod illi mihi precati ſunt, ſcilicet, ut ego cum poſteris meis eſſem feliciſſimus. Hic ſenſus amplior eſt; ſed tertius, uti & primus, ſimplicior, utpote magis reſpondens Hebræo. nam verbum גבר *gavar*, præſertim quando cum על *al* conſtruitur, ſignificat prævalere, ſuperare, dominari.

DONEC VENIRET) id eſt donec veniat, uti habent quidam codices manuſcripti, eſt enallage modi.

Chriſtus eſt deſiderium collium omniumque creaturarum.

DESIDERIUM COLLIUM ÆTERNORUM) puta Chriſtus, qui omnium benedictionum & promiſſionum ultima eſt & maxima, omniumque clauſula, quem proinde omnes homines, imò omnes creaturæ irrationa-

tionales, putà terra, mare, colles & montes, à ſui initio, quaſi hominum redemptorem, & totius univerſi reparatorem & reformatorem avidiſſimè expectant, & affectu, non rationali, nec ſenſitivo, ſed naturali intimè deſiderant. Eſt proſopopœia, ſimilis illi, qua Apoſtol. Rom. 8. 22. ait omnem creaturam ingemiſcere & parturire, donec per Chriſtum liberetur à ſervitute corruptionis, & transferatur in libertatem gloriæ filiorum Dei. Senſus ergo eſt, q. d. Jacob: Mea hæc benedictio, ò Joſeph, major eſt benedictione patrum, durabitque uſque ad Chriſtum, qui maximam tibi totique mundo benedictionem afferet.

Secundò, ſymbolicè Chriſtus eſt deſiderium collium æternorum, id eſt Patriarcharum, Prophetarum, & illuſtrium Sanctorum, qui cæteris hominibus ſapientia, virtute & ſanctitate eminent, & in æternum in cælo eminebunt, perinde ac colles vallibus eminent, ita Rupert. Cajetan. & Lipom.

Exempla deſiderantium Chriſtum.

Ita Chriſtum deſideravit Jacob dicens: *Salutare tuum expectabo Domine*, & David: *Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam, & ſalutare tuum da nobis*, & Moſes: *Mitte Domine quem miſſurus es*; & Iſaias: *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra, & germinet Salvatorem*, & Habacuc: *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Jeſu meo*, & Daniel, qui inde *vir deſideriorum* eſt dictus; & ſponſa in Canticis: *Circuivi vicos & plateas, quæſivi quem diligit anima mea*. Multò magis Chriſtum jam natum deſiderarunt Chriſtiani. S. Paulus: *Cupio diſſolvi, & eſſe cum Chriſto*. S. Petrus ubertim flebat: rogatus cur? reſpondit, *deſiderio Domini*. S. Diaconus Martyr de genere, domo, patria percontanti tyranno, in mediis tormentis nihil aliud reſpondit, quàm, *Chriſtianus ſum, hoc mihi nomen, genus, patria, doctrina: aliud nihil ſum*. q. d. Omnia arbitror ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaciam: mihi vivere Chriſtus eſt, & mori lucrum. teſtis eſt Euſeb. lib. 5. c. 1. S. Ignatius vinctus: *Nunc*, ait, *incipio diſcipulus eſſe Chriſti, nihil de iis quæ videntur deſiderans, ut Jeſum Chriſtum inveniam*. Lege totam ejus epiſtolam ad Romanos. S. Bernardus: *Nil canitur ſuavius, auditur nil iucundius, nil cogitatur dulcius, quàm Jeſus Dei filius. Jeſus mel in ore, melos in aure, iubilus in corde*. Dionyſius Martyr dum Romæ à Diocletiano comprehenſus lætus ad ſupplicium duceretur, nil aliud toto itinere ingeminabat, quàm: *Et ſi millies occidi poſſem, tamen Dominum meum Jeſum Chriſtum confiteri non ceſſarem*. Ecquis non dicat: *Jeſus amor meus, cor meum, & omnia?* Dixit S. Cyprianus in tribunali, damnandus ad mortem: *Salus mea & virtus mea Chriſtus Dominus eſt, cui ſine fine ſervire deſidero*. cumque Proconſul ſubderet: Vicem tuam doleo, & vellem conſulere tibi; reſpondit Cyprianus: *Conſultum mihi meliùs non eſſe quæro, quam ut Deum meum adorans, ad ipſum tota mentis aviditate feſtinem: quia non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam*. ita Pontius in Vita S. Cypriani.

Nota. Hebraicè eſt תאות *taava*, quod propriè *deſiderium* ſignificat, à radice אוה *ava*, id eſt concupivit, deſideravit; Iarchius tamen, Kimchi, & R. Salomon vertunt, *terminum* à radice תאה *taa*, id eſt terminavit, vertuntque, *uſque ad terminum collium ſæculi*. q. d. Hæ benedictiones meæ durabunt, quamdiu durabunt colles ſæculi, putà uſque ad finem ſæculi; vel, ut explicat R. Salomon, q. d. Hæ meæ benedictiones ad omnes terminos collium, montium & terrarum diffundentur. Denique per *terminum* accipias Chriſtum, qui terminus eſt ſive vertex in vertice montium. Verùm Hebræum *taava* propriè non terminum, ſed deſiderium ſignificat, uti dixi, itaque vertit Noſter, Chaldæus, & alii.

Fiant] omnes hæ benedictiones confluant in caput Joſeph, in eoque firmiter quieſcant. Pendet enim τὸ *fiant*, à voce *benedictiones*, quæ præceſſit, ibique inferendum eſt pronomen *quæ*, tunc enim clara erit connexio, & ſenſus hoc modo: *Benedictiones patris tui, quæ confortatæ ſunt benedictionibus patrum eius, fiant in capite Joſephi*.

Nazaræus quid ſignificat, 1.

Et in vertice Nazaræi inter fratres ſuos] Nota. Joſeph vocatur hic *Nazaræus*, id eſt *ſeparatus*, ut vertit Chaldæus, *coronatus & conſecratus*. נזר *nezer* enim & ſeparationem, & coronam, & conſecrationem ſignificat. Fuit enim Joſeph à fratribus ſeparatus, Primò, moribus & innocentia; Secundò, loco & converſatione: fratres enim oderant, & fugiebant Joſephum. Rurſum, Joſeph venditus in Ægypto, per 23 annos ſeparatus fuit à patre & fratribus in Chanaan habitantibus. Tertiò, carcere, ubi Joſeph intonſus fuit crinibus, ſolique Deo relictus, addictus & conſecratus, inſtar Nazaræorum, qui ſe ſuamque abſtinentiam, æquè ac comam, Deo devovebant, Numer. 6. Quartò, corona regni, ſive principatus in Ægypto. Rurſum, corona regni Iſrael, quam poſteri ejus adepti ſunt: hac enim coronatus, & à fratribus ſeparatus fuit Joſeph: ideoque Nazaræus dicitur. Unde Septuag. pro *Nazaræus* vertunt præfectum, ſive ducem & principem fratrum. Atque ex hoc loco aliqui putant, Chriſtum, utpote Joſephi antitypum, vocari Nazarenum, Matth. 2. v. 23. ita S. Ambroſ. de Benedictionibus Patriarch. cap. 11. & Rupert. Utut ſit, certè Joſeph Nazaræus expreſſus fuit typus Chriſti Nazaræi, id eſt, à Judæis, & communi hominum vita ſeparati, Deoque conſecrati, ac coronati in ſummum orbis regem & pontificem.

ſeparatum, 2. conſecratum; 3. coronatum talis fuit Joſeph & Chriſtus.

Cornel. in Pentateuch.

Prophetia & benedictio Beniamin.

Beniamin lupus rapax, mane comedet prædam, et veſpere dividet ſpolia] R. Chaldæus hæc ſic vertit & explicat: *In terra Beniamin habitavit templi maieſtas, & in poſſeſſione eius ædificabitur ſanctuarium* (Jeruſalem enim, in qua fuit templum, propriè pertinebat ad ſortem tribus Beniamin) *manè & veſpere offerent ſacerdotes oblationes, & in tempore veſpertino divident reſiduum*, quaſi altare hic vocetur lupus rapax, eò quòd hoſtias, quaſi prædas raperet, eaſque igne conſumeret. Sic quoque explicant Hebræi & Lipoman. Verùm hæc expoſitio impropria, dura & indecora eſt: quis enim altare Dei audeat vocare lupum rapacem? Vers. 27.

Lupus rapax non ſignificat templum.

Secundò ergo & genuinè, ad literam Iacob hic prædicit, tribum Beniamin fore inſtar lupi rapacem & bellicoſam, quæ ſuum jus in viribus & armis collocet. Sic enim Romani jactabant ſuum Romulum rapacem, pugnacem & fortem in bellis evaſiſſe, eò quòd lacte lupæ eſſet nutritus. Hæc expoſitio patet, & reipſa confirmata eſt in bello Gabaa; quod ſoli Beniaminitæ ob ſtuprum à ſe uxori Levitæ illatum, cum reliquis tribubus omnibus geſſerunt, & uſque ad internecionem ſuſtinuerunt; ac tandem rapuerunt filias Silo, Judic. 21. ita Procop. Euſeb. Theodor. Abulenſ. & alii.

Sed rapacitatem & bellicoſitatem tribus Beniamin.

Rurſum, alludit & prædicit hic Iacob prædas & victorias Saulis primi Iudæorum regis; item Eſtheris & Mardochæi: hi enim omnes prognati fuerunt ex Beniamin. Ita S. Lupus Trecenſis Epiſcopus cum clero occurrens Attilæ à pugna Catalaunica, reliquas Galliæ urbes everſuro, rogavit eum, quiſnam eſſet, qui tot regibus devictis cuncta vi ſibi ſubderet. cui Attila: *Ego*, inquit, *ſum rex Hunnorum, flagellum Dei*. Tum Lupus ingemiſcens: *Et ego*, inquit, *ſum Lupus vaſtator gregis, dignus flagello eius, cui quis reſiſtet, quo minùs in quos volet ſæviat? Veni igitur, Dei mei flagellum, quolibet proficiſcere. Omnia tibi, ut Dei miniſtro, me non repugnante patebunt*. Iubet inde portas urbis reſerari, ac Attilam (frænum equi honoris cauſa tenens) ſumma veneratione introduxit. Qui ſive humanitate Epiſcopi victus, ſive Dei voluntate, ſine ullius cæde & detrimento, per urbem mediam cum omnibus ſuis copiis progreſſus, altera urbis parte egreſſus eſt. ita habet Vita S. Lupi, & Olaus in Attila c. 9.

Nota. Idem eſt *comedere prædam*, & *dividere ſpolia*, nimirum prædari, prædas dividere & comedere. Eſt metalepſis: ex comeſtione enim prædæ, præviam prædationem intelligit. q. d. Beniamin ut lupus rapiet, id eſt, ſuperabit inimicos, eiſque prædas abripiet, lacerabit, dividet, comedet, omniaque faciet, quæ victores victis ſolent facere. ita Vatablus.

Allegoricè, quidquid hic ogganniat Calvinus, omnes ferè Patres Latini, putà S. Hieron. Ambroſ. Rupert.

Digitized by Google

Paulus oriundus ex Beniamin fuit lupus rapax. Eucher. Beda, & S. Auguſtinus ſerm. 1. de converſione S. Pauli, inter novos hic Lovanii editos, per lupum hunc accipiunt ſanctum Paulum, qui ex Beniamin oriundus, dictuſque Saul vel Saulus, primo mane, id eſt, in juventute ſua, quaſi lupus ſævit in Chriſtum & Chriſtianos, viros & fœminas rapiendo ad carceres, Stephanum manibus aliorum lapidando, ſpirando in omnes minas & cædes: verùm à Chriſto converſus, & mutatus è Saulo in Paulum, ex lupo diaboli in lupum Dei, *veſpere*, id eſt, jam ſenior effectus, ſpolia Gentium diabolo detracta, Chriſto & Eccleſiæ diviſit. q. d. Sicut Beniamini, ita & Pauli indoles lupina, ſemper ſui ſimilis, fuit rapax, bellicoſa, ſpoliis prædiſque aſſueta: unde manè & veſperè, putà ante converſionem & poſt converſionem, non aliud egit, quàm prædari, ſed ante converſionem iniquus & impius, poſt converſionem verò juſtus & ſanctus fuit prædo, qui non tantùm ſpolia antè à ſe diabolo allata, rurſum eidem eripuit; ſed & omnes penè Gentes ex ore & unguibus ejus extorſit, illiſque eum exſpoliavit, eaſque Chriſto & Eccleſiæ reſtituit. Sicut ergo leo nunc in bonum, nunc in malum capitur, & tam Chriſtus vocatur leo de tribu Juda, quàm diabolus, qui circuit ut leo quærens quem devoret: ita pariter & lupus tam in bonam quàm in malam partem accipi poteſt. *Paulus*, inquit S. Ambroſ. *lupus erat, cùm devoraret oves Eccleſiæ; ſed qui lupus venerat, paſtor eſt factus. Ideo Rachel cùm pareret Beniamin, vocavit nomen ejus, Filius doloris mei, futurum prophetans ex ea tribu Paulum, qui affligeret filios Eccleſiæ, & gravi matrem dolore vexaret: ſed tamen idem poſtea eſcam diviſit, evangelizans Gentibus, & plurimos ad fidem provocans. Dilectus à Domino, quia vas electionis eſt factus: habitabit confidenter, & Deus obumbrabit ſuper eum omnibus diebus, & inter humeros requieſcet.* Deut. 33.

VERS. 28. OMNES HI IN TRIBUBUS ISRAEL DUODECIM] Hebraicè eſt, *omnes iſtæ tribus Iſrael ſunt duodecim.* q. d. Ab his duodecim filiis Jacob deſcenderunt & denominatæ ſunt duodecim tribus Iſrael. Numerantur C enim hic ſinguli Jacob. filii (qui numero fuerunt duodecim) ac conſequenter numerantur & Levi & Joſeph: ita ut quilque Jacobi filius unam tribum conſtituat. In diviſione verò terræ ſanctæ non numeratur Levi, quia nullam ejus partem habuit: pars enim Levi erat Dominus, id eſt, victimæ & primitiæ Domino oblatæ, nec numeratur Joſeph, ſed duo ejus filii, putà Ephraim & Manaſſe: hi enim in locum Levi & Joſeph ſurrogati, duplicem tribum, & conſequenter duplicem ſortem in Chanaan acceperunt.

BENEDIXITQUE SINGULIS BENEDICTIONIBUS PROPRIIS] Hinc videtur, quòd hactenus non tam benedictiones, quàm prophetiæ fuerint Jacobi, quibus expletis ipſe hic ultimam cuique addidit & impertiit benedictionem, licet quænam ea fuerit, Scriptura non exprimat.

Verùm contrarium eſt veriùs: itaque ſenſus eſt, *benedixit ſingulis*, &c. id eſt, benedictiones hactenus enarratas, cuique proprias edixit & aſſignavit. Licet enim Simeon & Levi propriè non benedixerit, ſed corripuerit; hæc tamen ejus paterna correptio, revera fuit benedictio. ita S. Chryſ. Cajet. Lipoman. Si enim aliæ à jam dictis & enarratis fuiſſent hæ benedictiones à Jacobo filiis datæ, A eæque ſingulis propriæ, ſanè eas enarraſſet Moſes.

IBI ET LIA CONDITA IACET] Hebraicè eſt *& ibi ſepelivi Liam*: unde patet, Liam mortuam eſſe in Chanaan, ibique à Jacobo ſepultam, non autem mortuam eſſe in Ægypto, indeque cum mariti corpore translatam eſſe in Chanaan, ut volunt aliqui. Hebræi tradunt Liam mortuam anno ætatis 44. ſed ex dictis c. 35. v. 19. videtur ſenior fuiſſe. VERS. 15.

FINITISQUE MANDATIS] Tradunt Hebræi, Jacob morientem mandaſſe ſuis mutuam pacem & concordiam, atque unius veri Dei timorem, obedientiam & cultum, fugamque idololatriæ Ægyptiorum. VERS. 32.

COLLEGIT PEDES SUOS SUPER LECTULUM] Jacob prophetans, & benedicens filiis erexerat ſe, ſedebatque in lecto pedibus dependentibus; nunc finito ſermone ſuis valedicens, pedes in lectum colligit, ſenſimque expirat.

Mors juſtorum placida. Vide hic quàm placida ſit mors juſtorum. Ita S. Lu- B cius Martyr morti adjudicatus ab Urbicio præfecto gratias egit dicens: *A malis dominis liberor, & ad Deum patrem optimum tranſeo.* teſtis eſt Euſebius l. 4. c. 16. Babylas Martyr, cum cervicem feriendam præberet, dixit: *Revertere anima mea in requiem tuam; quia Dominus benefecit tibi. Eripuit animam meam à morte, oculos meos à lachrymis, pedes meos à lapſu. Ambulabo coram Domino in terra viventium.* Nam mors, ait S. Chryſoſt. eſt portus tranquillus, vera requies, ſomnus, ad meliora migratio, à malis liberatio, migratio à terra ad cælum, ab hominibus ad angelos, & ad ipſum angelorum Dominum. Hinc Sapore rege Perſarum Chriſtianos trucidante, cùm Puſices præfectus omnium regis artificum videret Ananiam, cui cædes jam parabatur, contremiſcentem: *Paulisper*, inquit, *ò ſenex, oculos occludito, & bono animo eſto; nam ſtatim lumen Dei videbis.* qua de cauſa lingua ei extracta eſt, direque excarnificatus glorioſum obiit martyrium teſtis eſt Sozom. lib. 2. hiſt. c. 9. & 10. E contrario quàm C anxia, perturbata & tumultuoſa ſit mors impiorum, patet ex morte Antiochi, Herodis, Herodiadis, Chryſorii, & aliorum.

APPOSITUS EST AD POPULUM SUUM] mortuus eſt, & quoad animam deſcendit ad patres & juſtos in limbo ſinuque Abrahæ degentes, ita loquitur Scriptura, ut ſignificet animas Sanctorum poſt mortem non ſolitariam & triſtem, ſed ſocialem lætamque vitam agere; malorum verò animas, licet in igne conjungantur, perpetuis tamen odiis & rixis diſſidere, atque maledictis, & blaſphemiis ſeſe invicem, more canum lacerare.

Periodus vitæ Iacobi. Nota periodum vitæ Jacobi: Jacob natus eſt poſt diluvium anno 452. Fugiens Eſau ivit in Haran ad Laban, anno ætatis ſuæ 77. inde poſt 20. annos, putà anno 97. rediit in Chanaan. Poſt 10. annos, putà anno 107. mortua eſt Rachel, & natus eſt Beniamin, atque Joſeph venditus eſt in Ægyptum. Inde manſit adhuc Jacob in D Chanaan per 23. annos. Nam anno ætatis centeſimo trigeſimo evocatus à Joſepho, cum tota familia profectus eſt in Ægyptum, ibique vixit annis 17. ac mortuus eſt anno ætatis 147. qui fuit annus mundi 2256. Plura de his dixi cap. 47. 28. Denique epitaphium & elogia Jacobi vide apud Sapientem c. 10. 10. & Eccl. c. 44. 25.

CAPUT QUINQUAGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ioſeph cum fratribus & Aegyptiis plangit patrem defunctum, eumque ſepelit in Hebron. Secundò, v. 15. fratres ob ſcelus pavidos conſolatur. Tertiò, v. 22. moritur, cupitque ſepeliri in Chanaan.

1. QUod cernens Joſeph, ruit ſuper faciem patris, flens & deoſculans eum. 2. Præcepitque ſervis ſuis medicis ut aromatibus condirent patrem. 3. Quibus juſſa explentibus, tranſierunt quadraginta dies: iſte quippe mos erat cadaverum conditorum: flevitque eum Aegyptus ſeptuaginta diebus. 4. Et expleto planctus tempore locutus eſt Joſeph ad familiam Pharaonis: Si inveni gratiã in conſpectu veſtro loquimini in auribus Pharaonis: 5. eò quòd pater meus adjuraverit me, dicens: En morior, in ſepulchro meo quod fodi mihi in terra Chanaan, ſepelies me. Aſcendam igitur, & ſepeliam patrem meum, ac revertar. 6. Dixitque ei Pharao: Aſcende & ſepeli patrem tuum ſicut adjuratus es. 7. Quo aſcendente, ierunt cum eo omnes ſenes domus Pharaonis: cunctique majores natu terræ Ægypti: 8. domus Joſeph cum fratribus ſuis, abſque parvulis & gregibus, atque armentis, quæ

dere-

Digitized by Google

dereliquerant in terra Geſſen. 9. Habuit quoque in comitatu currus & equites: & facta eſt turba non
modica. 10. Veneruntque ad aream Atad, quæ ſita eſt trans Jordanem: ubi celebrantes exequias
planctu magno atque vehementi, impleverunt ſeptem dies. 11. Quod cum vidiſſent habitatores terræ
Chanaan, dixerunt: Planctus magnus eſt Ægyptijs, Et idcircò vocatum eſt nomen loci illius, Planctus
Ægypti. 12. Fecerunt ergo filij Jacob ſicut præceperat eis: 13. & portantes eum in terram Chanaan,
ſepelierunt eum in ſpelunca duplici, quam emerat Abraham cum agro in poſſeſſionem ſepulchri ab
Ephron Hebræo contra faciem Mambre. 14. Reverſuſque eſt Joſeph in Ægyptum cum fratribus ſuis,
& omni comitatu, ſepulto patre. 15. Quo mortuo timentes fratres eius, & mutuò colloquentes: Ne
fortè memor ſit iniuriæ quam paſſus eſt, & reddat nobis omne malum quod fecimus, 16. mandaverunt
ei dicentes: Pater tuus præcepit nobis antequam moreretur, 17. ut hæc tibi verbis illius diceremus:
Obſecro ut obliviſcaris ſceleris fratrum tuorum, & peccati atque malitiæ quam exercuerunt in te: nos
quoque oramus ut ſervis Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc. Quibus auditis flevit Joſeph. 18.
Veneruntque ad eum fratres ſui: & proni adorantes in terram dixerunt: Servi tui ſumus. 19. Quibus
ille reſpondit: Nolite timere: num Dei poſſumus reſiſtere voluntati? 20. Vos cogitaſtis de me malum:
ſed Deus vertit illud in bonum, ut exaltaret me, ſicut in præſentiarum cernitis, & ſalvos faceret multos
populos. 21. Nolite timere, ego paſcam vos & parvulos veſtros conſolatuſque eſt eos, & blandè ac le-
niter eſt locutus. 22. Et habitavit in Ægypto cum omni domo patris ſui: vixitq; centũ decem annis. Et
vidit Ephraim filios uſq; ad tertiam generationem, Filij quoq; Machir filii Manaſſe nati ſunt in genibus
Joſeph. 23. Quibus tranſactis, locutus eſt fratribus ſuis: Poſt mortẽ meã Deus viſitabit vos, & aſcendere
vos faciet de terra iſta ad terram quam iuravit Abraham, Iſaac, & Jacob. 24. Cumque adiuraſſet eos
atque dixiſſet: Deus viſitabit vos: aſportate oſſa mea vobiſcum de loco iſto: 25. mortuus eſt, expletis
centum decem vitæ ſuæ annis. Et conditus aromatibus, repoſitus eſt in loculo in Ægypto.

VERS. 2. MEDICIS, UT AROMATIBUS CONDIRENT PATREM] Putà balſamo, myrrha, caſſia, alijſque aromatibus, quæ & cadaver à putrefactione ſervant, illique gratum odorem conciliant. Singulares in hac arte condiendi corpora fuerunt Ægyptij: teſtantur id etiamnum hodie *caromomia*, id eſt cadavera ante multos centenos annos ſepulta, quæ jam eruuntur, & venduntur, atque pharmacopœis ad pharmaca ſerviunt: hæc enim Ægypto advehuntur. Morem conditura Ægyptiæ tradit Herodotus l. 3. & Diodorus lib. 1.

Caromomia.

Anagogicè, Rabanus, *Felix*, inquit, *illa anima, quæ virtutum aromatibus condita, in loculo corporis degens, perenni vita reſervatur.*

VERS. 5. QUOD FODI] *Fodi*, id eſt emi. Sic Oſee fodit, id eſt emit, ſibi uxorẽ, Oſee 3. v. 2. unde hæc phraſis manarit, ibi dixi.

Fodere ſubinde ſignificat emere.

Dices, verſ. 13. dicitur, non Jacob, ſed Abraham emiſſe hanc ſpeluncam ſepulchralem. Reſpondeo, Abraham eam emit, ſed cùm poſtea Jacobo de eadem ab Hethæis lis moveretur, coactus fuit Jacob ſecundò eam emere. Alij ſic explicant: *quod fodi*, ſive emi, id eſt quod emit Abraham, avus meus cujus ego ſum filius & heres.

Verùm dico, ſimpliciter hic accipi τὸ *fodi*; nam in ſpelunca hac duplici & ampla, varia effodi poterant ſepulchra; ſuum ergo ſibi effodit Jacob, ita Vatabl. Perer. & alij.

VERS. 10. AREAM ATAD] Dicta eſt hæc area Hebraicè *Atad*, à ſpinarum multitudine. Situs eſt locus hic, ait Procop. juxta Hierichuntem, nunc ei nomen eſt *betagla*, id eſt domus circuli, nam cùm ibi lugerent Jacob defunctum, in modum circuli & coronæ circumſteterunt cadaver. ita S. Hieron. niſi quòd dicat eos circuiſſe cadaver, qui mos veterum fuit Gentilium, ut patet ex Homero & Virgilio, tuncque defunctis Salve & Vale inclamabant, eiſque terram levem, pacem & quietem imprecabantur, uti docet Kirchmannus l. 3. de Funer. c. 3. & 9.

TRANS JORDANEM] venientibus ex Chananæa: nam venientibus ex Ægypto Atad eſt cis Jordanem.

Nota. Joſeph cum ſuis planctum hunc fecit in Atad, non in Hebron, ubi ſepeliendus erat pater; ne, ſi in Hebron, putà in intimis Chananææ, tamdiu conſiſterent, Chananæis ſuſpicionem aliquam proditionis moverent, aut cum eis rixas aliquas bellumve contraherent, in Atad ergo Joſeph cum toto ſuo comitatu, planxit patrem ſeptem diebus, inde perrexit in Hebron, ibiq; ſepulto patre illicò domum reverſus eſt, ita S. Aug.

VERS. 16. MANDAVERUNT] ſubmiſerunt nuntium, vel legatum, fortè Beniamin inſontem, & Joſephi fratrem uterinum, qui nomine non tam ſuo, quàm patris defuncti, hæc à Joſepho poſtularet. Videntur mentiri hic fratres, & nomine patris abuti, ut malè ſibi conſcij eo ſe protegant. Pater enim de Joſephi virtute, manſuetudine & charitate fratribus oſtenſa per experientiam certus, nil mali fratribus ab eo metuebat & ſi metuiſſet, vivens id Joſepho dixiſſet, plenamque eis veniam, & præteritorum oblivionem impetraſſet.

UT SERVIS (ita legendum cum Hebræis, Græcis, & Romanis, non *ſervo*) DEI PATRIS TUI] Ut nobis ſcilicet, qui ſumus ſervi Dei, Dei inquam, veri & aviti, quem coluit pater tuus, dimittas iniquitatem, quam in te exercuimus.

VERS. 17. FLEVIT JOSEPH] dolens fratres anxiari, & reconciliationi ſuæ diffidere. Inſidè hæc narrat Joſephus, ulciſci ſe noluit Joſeph: ſciebat enim, quòd ultionis momentanea eſt delectatio, miſericordiæ ſempiterna.

VERS. 19. NOLITE TIMERE; NUM DEI POSSUMUS RESISTERE VOLUNTATI?] Ergo, inquit Melanchthon, tam eſt opus Dei proditio Judæ, & venditio Joſeph, quàm vocatio Petri, ita & Calvinus.

Reſpondeo, imprimis Septuag. vertunt, *nolite timere, Dei ego ſum*, ſcilicet ſervus; & Chaldæus, *nolite timere, a facie Dei timeo*. q. d. Abſit à me qui ſum ſervus & imitator Dei, ultionis appetitus, & vindictæ cupido, ita S. Chryſoſtomus & Bellarm. lib. 2. de amiſſ. gratiæ c. 11. Sic & Suar. noſtram verſionem explicat: *num Dei poſſumus reſiſtere voluntati*, ei ſcilicet, qua vult ut vobis parcam?

Verùm pro intelligentia noſtræ verſionis Nota. Deus abſoluta voluntate ante omnia decreverat Joſephum in Ægyptum mittere, ſive per ſe, ſive per ſuos fratres eumq; ibi exaltare, & per eum fami communi conſulere. Deinde prævidit aptum ad id fore medium fratrum malitiam, ſi eam permitteret exequi odium ſuum, quod in Joſephum conceperant. Eam ergo Deus ſapienter permittere, & ad finem iam dictum ordinare decrevit.

Nota Secundò. Deus circa peccata duplicem habet voluntatem, & providentiam. Primò, permiſſivam, non autem immiſſivam peccati, ut vult Calvinus. Secundò, ordinativam, qua peccatum ordinat ad iuſtam pœnam, vel aliud commune, aut privatam bonum: neutri voluntati Dei homo propriè poteſt reſiſtere. Utraque enim eſt in ſolo Deo, & Dei libertate ſita.

Duplex Dei voluntas & providentia circa peccata.

Perperam ergo Cicero, ut libertatem humani arbitrij tueretur, illud Deo ſubijci, & ab eo regi negavit, hinc meritò de eo dixit S. Auguſt. lib. 5. de Civit. c. 9. *Cicero ut nos faceret liberos, fecit ſacrilegos.*

Dices, Ergo etiam peccato homo reſiſtere nequit: hoc enim neceſſariò ſequitur ex permiſſiva voluntate Dei. Reſpondeo, Ex hac Dei voluntate peccatum non ſequitur neceſſariò, ſed infallibiliter, perinde ac ſequitur ex præſcientia Dei: peccatum enim voluntatem Dei non ſequitur, ſed antecedit: eſt enim eius obiectum. Itaque antequam Deus vult permittere peccatum, prævidet illud, videtque illud futurum, ſi ipſe id velit permittere. Nam cauſa per ſe, & poſitiva peccati eſt voluntas hominis: Dei autem voluntas tantùm eſt cauſa peccati permiſſiva, quæ tantùm eſt cauſa *ſine qua non*.

Peccatum voluntatem Dei antecedit.

Nota

Digitized by Google

Nota Tertiò, Joſeph hìc, ut iniuriæ fratrum ſe oblitum oſtendat, utque eam elevet, & fratres conſoletur, more piorum & ſanctorum, ad utramque Dei voluntatem hoc fratrum peccatum refert, unde hebraicè eſt, *num pro Deo ego?* id eſt, an Deus ſum ego? qui ſcilicet hæc omnia dixerim & ordinarim tam commodè & congruè. q. d. Cùm Deus omnia ſuo nutu gubernans & coordinans, (hoc enim hebraicè eſt *Elohim*) decreverit me mittere in Ægyptum, eique me præficere, tam ad meum, quàm ad veſtrum, imò commune omnium bonum, ſcilicet ad publicam famem levandam; atque ad hoc permiſerit veſtrum ſcelus, quo me vendidiſtis in Ægyptum, eoque quaſi medio uſus ſit ad hanc meam præfecturam; abſit ut pœna afficiam eos, quorum ſcelus mihi in ſummum bonum ceſſit, quoſque Deus vult eſſe ſalvos: quin potius de tam felici eventu, qui Dei voluntate & providentia ex veſtro ſcelere mihi & vobis accidit, gaudendum eſt, Deique voluntati hæc omnia tam permittenti, quam ordinanti aſſcribenda & ſubmittenda ſunt. Hunc eſſe ſenſum patet ex ſequent. & ex c. 45. verſ. 5. & 8. Ita interpretes & Doctores, ac præſertim S. Chryſoſtomus homil. 64. & Ambroſius lib. de Joſeph cap. 12 & ex ijs Ludovic. Molina 1. part. quæſt. 19. art. 6. diſput. 2. Sic Apoſtolus ad Romanos 11. ut Gentes moveat ad compaſſionem, qua non indignentur, ſed condoleant incredulitati Judæorum, dicit eorum incredulitatem & delictum eſſe ſalutem Gentium: quia ſcilicet prædicatio Euangelica, ipſique præcones Euangelij, puta Apoſtoli, repulſi à Judæis deflexerunt ad Gentes, eaſque ad fidem, ſalutem & gratiam adduxerunt. Additque Apoſtolus, Deum concluſiſſe, id eſt concludi permiſiſſe, omnia ſub peccato, ut omnium miſereretur. q. d. Ergo & vos ò Gentes, Deum imitamini, & ut Deus veſtri miſertus eſt, ita & vos Judæorum miſeremini.

Reſignare ſe Deo, etiā in ferendis peccatis aliorū, magna eſt perfectio. Ita Sancti in voluntatem Dei omnia reſignantes excuſarunt vitia & afflictiones ſibi ab alijs illatas, eaſque animo quieto & ſereno exceperunt; ut David, qui maledictionem Semei retulit ad voluntatem Dei, volentis punire ſua peccata, ideoque noluit eum puniri. Et Machabæi, qui ſuos cruciatus acceptos tulerunt Deo, & divinæ caſtigationi. Sophronius memorat Abbatem, cui diſcipulus per imprudentiam in olenía olera peramara appoſuit, diſſimulavit rem Abbas: guſtans ex eiſdem poſtea diſcipulus, errorem agnovit, & veniam precatus eſt, cui Abbas; *Voluntas*, inquit *Dei fuit, ut talia mihi apponeres. Si enim Deus aliud voluiſſet, effeciſſet ut alia proponeres.* Eſt enim hic actus magnæ humilitatis, reſignationis, & conformitatis cum voluntate divina, in qua conſiſtit perfectio humana & angelica. Vidit hoc per umbram Gentilis Pythagoras, qui inter aurea ſuæ ethices carmina & præcepta, hæc inter prima ponit:

Mortales quæcumque dijs mittentibus angunt,
Ut tua ſors tulerit, patiens ne ferre recuſes.
Non ſperanda medela tamen.

VERS. 20. VOS COGITASTIS DE ME MALUM) *Cogitaſtis* tantùm, quia veſtras, utpote hominum contra me machinationes, Deo me protegente, non potuiſtis perficere.

VERS. 21. *Exempla clementiæ principum.* BLANDE ET LENITER) Hebraicè eſt, *locutus eſt ad cor eorum*. Videant hic fideles, videant & imitentur principes clementiam & manſuetudinem Joſephi, imò Chriſti, qui ait: *Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde.* Clemens erat Alexander Severus Imper. obijciebant hoc illi mater & uxor, dicebantque: *Molliorem tibi, magiſque contemptibilem Imperij dignitatem feciſti*; ille, *Sed ſecuriorem*, reſpondet, *& diuturniorem.*

Conſtantius Imperator raptores cuiuſdam virginis in exilium relegarat: parentes indignabantur, eos non eſſe morte mulctatos. Tum ille: *Hactenus*, inquit, *incuſeat iura clementia: ſed Imperatorem, mitiſſimi animi legibus, cæteris præſtare decet.*

Sic Carolus Magnus filiam, quòd cum Eginharto ſecretario fornicata eſſet, utrumque mortis reum, non morte punivit, ſed coniugio copulavit. Rem fusè narrat Lipſius l. 2. Mon. Polit. c. 12. num. 12.

Rudolphus Imper. Auſtriacus, ex ſeveriore mitior factus, *Severam*, inquit, *& immitem fuiſſe me aliquando pœnituit: levem & placabilem, numquam.*

A A Ludovico XII. quidam poſtulavit bona civis cuiuſdam Aurelianenſis, qui acerrimus Ludovici fuerat hoſtis, eo tempore, quo Ludovicus Dux tantùm erat Aurelianenſis, & à Carolo VIII. rege Franciæ diſſidebat, cui Ludovicus animo planè regio: *Tu*, inquit, *aliud à me pete, & meritis tuis gratia erit. De iſto omitte: nam rex Galliæ non ulciſcitur iniurias Ducis Aurelianenſis*, q. d. Rex factus nolo ulciſci iniurias mihi in Ducatu illatas.

Alfonſus Aragonum Rex, teſte Panormit. rogatus cur erga omnes etiam malos, ita mitis eſſet, reſpondit: *Quia bonos iuſtitia conciliat, malos clementia.* Cumque ſui de nimia eius lenitate quererentur: *Quid ergo*, inquit, *vultis urſos & leones regnare? hominum clementia, belluarum feritas propria eſt. Malo multos mea clementia ſervare, quàm paucos mea ſeveritate perdere.* Quidam ei obiecit: Cave ne tua hæc clementia in perniciem cedat, cui ille: *Imò verò*, inquit, *multa mihi perferenda ſunt, ne in invidiam cadam.* Idem rogatus, quid maximè adverſarios flecteret, reſpondit, *Placabilitatis & manſuetudinis nomen.*

Idem contra Venetos inſtructa acie procedens, cùm illi occurrerent, humiliterque pacem peterent, atque B ſui quidvis ab eis extorquere cuperent; Alfonſus reſpondit: *Nullum aliud datæ pacis pretium exiſtimo, quàm hoſtibus, genibus ad me advolutis, pacem dare.* Rectè Ovid.

Conveniens hominum eſt hominem ſervare voluptas;
Et melior nulla quæritur arte favor.

Videmus id nunc in Belgio.

VIXITQUE CENTUM DECEM ANNIS) Hæc eſt periodus vitæ Joſephi; Joſeph à fratribus venditus eſt anno ætatis ſuæ 16. Jacobi 107. mundi 2216. Servitutem & carcerem toleravit 13. annis. E carcere eductus, factus eſt princeps Ægypti anno ætatis ſuæ 30. patris 121. mundi 2230. Patrem Jacobum in Ægyptum vocavit, eumque ibi excepit anno ætatis ſuæ 39. patris 130. mundi 2239. qui fuit ab exaltatione & principatu ſuo nonus, poſt obitum Iſaac decimus. Obijt Joſeph anno ætatis ſuæ 110. ab exaltatione ſua 80. ab obitu patris 54. mundi 2310. ante exitum Moſis & Hebræorum ex Ægypto 144. VERS. 22. *Periodus vitæ Joſephi.*

Moral. S. Chryſ. homil. 67. & ultima: *Vidiſti*, ait, *quomodo maiora ſint præmia quàm labores, retributioneſque multi-* C *pliciores. Tredecim annis ſervitutem & carcerem ſuſtinuit, octoginta annis regnum adminiſtravit.*

FILII QUOQUE MACHIR) *Filii*, id eſt filius: unum enim tantùm genuit Machir, eſt enallage numeri. ita S. Auguſt.

NATI SUNT IN GENIBUS) q. d. Joſeph filium Machir, mox ut natus eſt, ſibi in filium adoptavit, ideoque in genibus ſuis eum ſtatuit & excepit, uti fecit Rachel c. 30. v. 3.

ASPORTATE OSSA MEA VOBISCUM] ut cum patre, avo & abavo ſepeliar in Chanaan, terra nobis à Deo promiſſa. Vide dicta cap. 47. v. 29. & 30. Hoc eſt quod ait Paulus Hebr. 11. v. 21. *Fide Ioſeph moriens, de profectione filiorum Iſrael memoratus eſt, & de oſſibus ſuis mandavit. Hoc autem*, ait S. Chryſoſt. *non temerè faciebat, ſed duo animo agebat: unum, ne Ægypti, memores beneficiorum eius, cùm pro more ſuo facilè ex hominibus deos appellent, corpus iuſti haberent in impietatis occaſionem. Alterum,* D *ut ſecuri & certi omnino ſint ſe redituros. Et videre licebat rem novam & admirabilem, eum qui omnem Iſrael in Ægypto paſcebat, illum & ducem reditus, & in terram Iſrael inducentem.* Promiſſis Joſepho factis ſteterunt Iſraelitæ, cùm exeuntes ex Ægypto ſecum extulerunt oſſa Joſeph, eaque intulerunt in Chanaan, ſepelieruntque in Sichem, ut habetur Joſue 24. 32. VERS. 24.

Anagogicè, Rabanus: *Joſeph*, inquit, *incolatum terræ Ægypti deteſtans, terram repromiſſionis deſiderabat, ut quamdiu ſumus in hac peregrinatione, veram patriam, terram viventium, iuſtis promiſſam deſideremus, & in eam transferri poſt mortem velimus*: ideoque cum Pſalte crebrò ſuſpiremus, *Heu mihi quia incolatus meus prolongatus eſt! habitavi cum habitantibus Cedar. Concupiſcit, & deficit anima mea in atria Domini.* *Anagogia.*

Similia Joſephi & Jacobi, putà pia & cæleſtia, fuerunt aliorum Patriarcharum, & Sanctorum morientium monita & vota; ut Moſis, Deuter. 31. & 32. Joſue, c. 24. Davidis, 2. Reg. 22. & 23. Eliſæi, 4. Reg. 13. Mathathiæ, 1. Machab. 2. Ita S. Baſilius moriens ſuos ad ſe *Pia Sanctorum morientium verba ultima.*

con-

confluentes doctrina ſacra inſtruxit, diceuſque: *In manus tuas Domine commendo ſpiritum meum*, animam lætus exhalavit, teſtis eſt Nazianz. orat. 20. A

S. Ambroſius moriens ait, *Non ſic vixi, ut pudeat me inter vos vivere. Sed nec mori timeo; quia bonum Dominum habemus.*

S. Auguſtinus moriens, *Non eſt mirum*, inquit, *quòd cadunt ligna & lapides, & mortales moriuntur.*

S. Chryſoſt. exul in magna afflictione paulò ante mortem ſcribens ad Innoc. Pontif. *Nos*, inquit, *tertium iam annum in exilio verſamur, expoſiti peſti, fami, bello, continuis incurſionibus, ſolitudini inenarrabili, quotidianæ morti, & Iſauricis gladiis.* Hiſce confectus tandem, & moriens dixit; *Gloria tibi Domine de rebus omnibus*, uti refert Nicephor. lib. 13. cap. 37.

S. Martinus moriens oculis ac manibus in cælum ſemper intuens, invictum ab oratione ſpiritum non relaxabat; & cùm à presbyteris rogaretur ut corpuſculum lateris mutatione relevaret: *Sinite*, inquit, *me cælum potius reſpicere quàm terram, ut ſuo iam itinere iturus ad Dominum ſpiritus dirigatur.* Hæc locutus diabolum vidit aſſiſtere; cui ille: *Quid hic aſtas cruenta beſtia? nihil in me funeſte reperies. Abraha me ſinus recipiet*, inquit Sulpit.

S. Fulgentius acerrimo morbo correptus: *Domine*, inquit, *da mihi modò patientiam, & poſtea indulgentiam*, petenſque à ſui erratorum veniam, ac quod reliquum erat pecuniæ pauperibus diſtribuens emigravit.

S. Gregor. ſub mortem ſcribens ad Ruſticanam patriciam; *Me*, inquit, *amaritudo animi, & aſſidua exacerbatio, atque podagræ moleſtia affligit, ut corpus meum tamquam in ſepulchro ſiccatum ſit: unde peto ut pro me oretis, quatenus de hoc carcere citiùs educar.*

S. Hilarion teſte S. Hieronymo moriens dicebat: *Egredere, quid times anima mea? quid dubitas? ſeptuaginta propè annis ſerviſti Chriſto, & mortem times?*

S. Bernardus moriens; Hæc tria ait, in vita ſervavi; quæ vobis commendo. *Primò, minùs ſenſui meo quàm alterius credidi. Secundò, læſus de lædente vindictam non expetivi. Tertiò, nemini ſcandalum facere volui: & ſi quando incidit, ſedavi ut potui.*

Gerardus S. Bernardi frater moriens ait: *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelſis.*

Fernandus Caſtellæ rex moriens; *Domine* inquit, *regnum quod à te accepi, tibi reſtituo: colloca me quæſo in æterna luce.*

Carolus Siciliæ rex moriens, *O vanas*, inquit, *hominum cogitationes! quid mihi iam regnum prodeſt? quàm præſtaret iam pauperem fuiſſe, non regem?*

SYNO-

Digitized by Google

SYNOPSIS HISTORIÆ
ET CRONOLOGIÆ
TOTIUS GENESEOS.

1. *Adam creatur.* PRIMO anno mundi, die ſexto, qui fuit dies Veneris, creavit E[illegible] Adam & Evam; Gen. 1. v. 26.

2. *Seth naſcitur.* Anno 130. Adæ & mundi natus eſt Seth. Gen. 5. v. 3.

3. *Adam moritur.* Anno ſuo & mundi 930. mortuus eſt Adam. Gen. 5. v. 3.

4. *Henoch rapitur.* Henoch raptus eſt in paradiſum anno mundi 987. ætatis vero ſuæ 365. Gen. 5. v. 23.

5. *Mathuſalem naſcitur.* Natus eſt Mathuſalem anno mundi 687. vixitque annos 969. ac conſequenter mortuus eſt anno mundi 1656. qui fuit annus diluvij. Gen. 5. v. 27.

6. *Noe naſcitur.* Noe natus eſt anno mundi 1056. putà 126. annis poſt mortem Adæ; cumque eſſet 500. annorum, genuit Sem, Cham, & Japheth. Gen. 5. v. 30.

7. *Diluvium.* Anno ſexcenteſimo Noe, qui fuit annus mundi 1656. factum eſt diluvium, quod duravit annum integrum. Gen. 7. v. 11. & c. 8. v. 14.

8. *Turris Babel.* Anno 170. à diluvio, Nemrod eum ſuis ædificat turrim Babel, ibique Deus confundit linguas, & diſpergit homines in varias terras & gentes. Gen. 11. v. 9. ut ibi oſtendi.

9. *Abrahā naſcitur.* Anno 292. à diluvio naſcitur Abraham, qui fuit annus mundi 1949. Gen. 21. v. 26.

10. *Noe moritur.* Anno 350. à diluvio, cùm Abraham ageret annum ætatis 58. moritur Noe. Gen. 9. v. 29.

11. *Abraham vocatur à Deo.* Anno ætatis ſuæ 75. Abraham à Deo ex Chaldæa evocatur in Chanaan. Gen. 12. v. 4.

12. *Victori Abrahæ occurrit Melchiſedech.* Inter vocationem Abrahæ, & nativitatem Iſmael, quaſi medio tempore, putà ſub annum Abrahæ 80. videtur contigiſſe victoria Abrahæ contra Chodorlahomor, & occurſus, benedictio ac ſacrificium Melchiſedec, de quo Geneſ. 14.

13. *Iſmael naſcitur.* Inde poſt quinque annos, putà poſt decem annos à vocatione ſua, Abraham ducit Agar ancillam ſuam, ex qua ſequenti anno, qui fuit octogeſimus ſextus vitæ Abrahæ, gignit Iſmaelem. Gen. 16. v. 16.

14. *Circumciſio inſtituitur.* Inde à nato Iſmael anno decimo tertio, cùm Abraham eſſet 99. annorum, à Deo accipit Sacramentum circumciſionis, ſeque & Iſmaelem circumcidit. Gen. 17. v. 24.

15. *Iſaac concipitur.* Hoc eodem anno 99. Abrahæ, qui fuit mundi 2048. promittitur ei, & reipſa concipitur Iſaac. Gen. 18. v. 10.

16. *Sodoma conflagrat.* Hoc eodem anno 99. Abrahæ, imò & eodem die, quo angeli Abrahæ promiſerunt filium Iſaac, contigit incendium Sodomæ, converſio uxoris Lot in ſtatuam ſalis, Lot ebrietas & inceſtus cum filiabus. Gen. 18. v. 22. & Ge. 19. v. 1. & ſeq.

17. *Iſaac naſcitur.* Anno ſequenti, qui fuit centeſimus Abrahæ, mundi verò 2049. naſcitur Iſaac. Gen. 21. v. 4.

18. *Iſaac immolatur.* Abraham immolat Iſaac agentem annum vigeſimum quintum, anno ætatis ſuæ 125. ſi credimus Joſepho. Gen. 22.

19. *Sara moritur.* Sara uxor Abrahæ moritur anno ætatis 127. qui fuit Abrahæ 137. Gen. 23. v. 1.

20. *Rebecca nubit.* Iſaac ducit Rebeccam anno ætatis ſuæ 40. qui fuit Abrahæ 140. Gen 25. v. 20.

21. *Abrahā morit.* Abraham moritur anno ætatis 175. qui fuit annus mundi 2124. Gen. 25. v. 7.

22. *Iſmael moritur.* Iſmael moritur anno 48. poſt mortem Abrahæ, cùm eſſet 137. annorum. Gen. 25. v. 17.

23. *Iacob naſcitur.* Iſaac gignit Jacob & Eſau, anno ætatis 60. qui fuit à diluvio annus 452. mundi 2109. Gen. 25. v. 26.

24. *Moritur Sem.* Anno 502. à diluvio, cùm Jacob ageret annum ætatis quinquageſimum, moritur Sem filius Noe, vidit ergo Jacob ſuum avum undecimum Sem: à Sem enim undecima generatione deſcendit Jacob: vixit enim Sem annis 602. Gen. 11. v. 11.

25. *Jacob fugit.* Jacob fratri Eſau præripit benedictionem patris, ideoque fugit in Haran, anno ætatis 77. ibique ſervit Laban per viginti annos, quibus expletis redit in Chanaan anno ætatis 97. Gen. 31. v. 41.

26. *Ioſeph naſcitur.* Jacob cùm eſſet 91. annorum, gignit Joſeph, putà anno mundi 2200. Gen. 30. v. 24. & 25. juncto cum

27. *Iſaac moritur.* Moritur Iſaac anno ætatis 180. qui fuit Jacobi 120. Gen. 31. v. 41.

28. *Ioſeph venditur.* Joſeph venditur in Ægyptum anno ætatis decimo ſexto, cùm jam paulò antè mortua eſſet eius mater Rachel, & natus Beniamin. Paulo ante mortem Rachelis contigit ſtuprum Dinæ, & excidium Sichimorum. Gen. 35. v. 28. Gen. 37. v. 2.

29. *Ioſeph ſervit.* Joſeph ſervit in Ægypto tredecim annos, putà uſque ad annum ætatis trigeſimum, ex quibus tres ultimos annos egit in carcere. Gen. 40. v. 4. juncto cum Gen. 41. v. 1.

30. *Ioſeph fit princeps.* Joſeph anno ætatis trigeſimo educitur è carcere, fitque princeps Ægypti.

31. *Iacob it in Ægyptum.* Poſt annum 30. Joſephi eiuſque principatum, mox ſecuti ſunt ſeptem anni fertilitatis, & duo ſterilitatis, cuius anno ſecundo, qui fuit nonus à principatu Joſephi, Jacob deſcendit in Ægyptum agens annum 130. Joſepho tunc agente annum ætatis 39. Gen. 41. v. 46. Gen. 45. v. 6. juncto cum Gen. 47. v. 9.

32. *Iacob moritur.* Jacob ſeptemdecim annos vixit in Ægypto, moriturque anno ætatis 147. mundi 2256. Gen. 47. v. 28.

33. *Ioſeph moritur.* Joſeph ab anno ætatis trigeſimo dominatui in Ægypto uſque ad mortem, per 80. annos, moriturque anno ætatis 110. Atque ſi horum omnium breve compendium cupias, accipe: Diluvium contigit anno mundi 1656. à diluvio anno 292. naſcitur Abraham, anno Abrahæ centeſimo naſcitur Iſaac, anno Iſaaci ſexageſimo naſcitur Jacob, anno Jacobi 91. naſcitur Joſeph, qui vixit 110. annis mortuus eſt ergo Joſeph anno à diluvio 653. à creatione mundi 2310. quo anno finitur hiſtoria, & chronologia Geneſeos. Gen. 50. v. 25.

Ubi jam Adam? ubi Cain? ubi Seth? ubi Mathuſalem? ubi Noe? ubi Sem? ubi Heber? ubi Abram? ubi Jacob? ubi Joſeph? vixerunt: fuimus Troes. Sic tranſit vita, ſic tranſit gloria mundi. O nos! ò vanitas! quid ambis? quid longa ſperas? breve eſt, quidquid hic videa. In ictu oculi clauduntur omnia. *Omnis conſummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis. Cogitavi dies antiquos, & annos æternos in mente habui.*

ÆTERNITATEM COGITA;
ÆTERNANTES POENAS,
ÆTERNANTIA GAUDIA.

DO-

DOXOLOGIA DEI CREATORIS EX FACTIS IN GENESI.

Confitebor tibi Domine in toto corde meo: conſideravi enim opera ſapientiæ & potentiæ tuæ, & expavi.

Non eſt ſimilis tui in dijs Domine: & non eſt ſecundum opera tua.

Cælum & terra. *In principio cælum, terram, & abyſſum ex nihilo creaſti; non tibi, nec angelis, qui loco corporeo non egent, ſed filijs hominum.*

Æternitas Dei. *O rex ſæculorum, habitans æternitatem, ante mundum per æterna ſæcula, omnibus bonis in teipſo fruebaris; iucundiſſiméque vivebas cum Vnigenito tuo, & ſancto Spiritu, beatus & glorioſus.*

Initio temporis te tuaque bona voluiſti communicare angelo & homini: ideoque creaſti omnem hanc mundi machinam.

Tunc creaſti angelos ſpiritus: & miniſtros tuos ignem urentem.

Angeli. *Tunc te laudarunt aſtra matutina: & iubilarunt omnes filij Dei.*

Omnia enim in numero, pondere & menſura diſpoſuiſti, ſingula ſingulis ſapienter & aptè aſſociaſti: diviſiſti lucem à tenebris, & angelos à dæmonibus.

Quis enarrabit cælorum rationem: & concentum cæli dormire quis faciet?

Quis poſuit fundamenta terræ? quis tetendit ſuper eam lineam? ſuper quo baſes illius ſolidatæ ſunt? quaſi pila pendet in aere, quæ centrum, & baſis eſt mundi.

Tu es Domine, qui tribus digitis appendis & firmas penſilem globum terræ: tu ſuper maria fundas & fulcis eum.

Tui ſunt cæli, tua eſt terra, tua ſunt quæ cæli & terræ ambitu continentur; Dominus univerſorum tu es.

Cæli clamor. *Cæli & terra clamant, ut colamus & amemus te; inquietum eſt cor noſtrum, donec requieſcat in te.*

Cæli & terra clamant, Ipſe fecit nos, & non ipſi nos; creatorem univerſorum agnoſcite, & adorate omnes filij Dei.

Terram quaſi palæſtram dedit filijs Adæ; cælum, quaſi regnum gloriæ adornavit vincentibus ſe.

O Iſrael, quam magna eſt domus Dei; & ingens locus poſſeſſionis eius!

Filij hominum, uſquequò gravi corde? ut quid ſervitis creaturæ, non creatori? ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?

Vt quid creaturæ Dei vobis fiunt in tentationem; & in muſcipulam pedibus inſipientium?

Benedic anima mea Domino; & omnia quæ intra me ſunt, nomini ſancto eius.

Lux. *Qui de tenebris fecit lucem ſplendeſcere; qui ortum præcepit diluculo, & oſtendit auroræ locum ſuum.*

Aquæ. *Qui ſeparavit aquas à terra, dixit; Germinet terra herbas & arbores; ut habitent, & vivant in ea homines, & pecora campi.*

Quis concluſit oſtijs mare, quando erumpebat quaſi de vulva procedens?

Cùm poneret nubem veſtimentum eius; & caligine illud, quaſi pannis infantiæ, involveret?

Circumdedit illud terminis ſuis, & poſuit vectem & oſtia, & dixit; Vſque huc venies, & non procedes ampliùs; & hic confringes tumentes fluctus tuos.

Qui ingreſſus eſt profunda maris; & in noviſſimis abyſſi deambulat.

Fecit ut in eo luderent cete grandia: piſces, & reptilia, quorum non eſt numerus. Piſces.

Domine, Dominus noſter; quàm admirabile eſt nomen tuum in univerſa terra!

Poſuiſti in vertice mundi duos oculos, ſolem & lunam; ut viciſſim illuminent diem & noctem. Sol & luna.

Dum totum orbem obeunt, ab Oriente ad Occidentem: indeque per Antipodes gyrant ad Orientem.

In omnem terram exit fulgor & ſonus eorum: & in fines orbis terræ verba eorum.

In ſole poſuiſti tabernaculum tuum: & ipſe tamquam ſponſus procedens de thalamo ſuo.

Exultavit ut gigas ad currendam viam; à ſummo cælo egreſſio eius.

Et occurſus eius uſque ad ſummum eius: nec eſt qui ſe abſcondat à calore eius.

Confiteantur cæli mirabilia tua Domine; celebrent magnalia tua in eccleſia ſanctorum.

Deus noſter eſt, qui emittit lumen, & vadit: & vocat illud, & obedit ei in tremore.

Stellæ dederunt lumen in cuſtodijs ſuis, & lætatæ ſunt, & vocatæ dixerunt, Adſumus; & luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas. Stellæ.

Decora valdè in acie, & fulgore ſuo incedunt aſtra, quàm pulcher ergo & decorus eſt creator eorum, quàm ſpecioſus eſt præ filiis & filiabus hominum!

Inviſibilia tua Domine, per viſibilia tua opera clarè conſpiciuntur; ſempiterna quoque tua virtus, & divinitas: ut qui ea non vident, ſint inexcuſabiles.

Deus noſter eſt, qui firmavit æthera ſurſum: & infernè libravit fontes aquarum.

Aperuit theſauros ſuos ſurſum: & evolaverunt nebulæ, & nives, ſicut aves. Nix, tonitru, grando.

Vox tonitrui eius verberabit terram; ut concutiantur cardines orbis.

Gelu ſicut ſalem effundit: è nubibus confringit lapides grandinis.

Mittet fulgura, & ſubitò ibunt ad extrema terræ, & revertentia dicent ei, Adſumus. Fulgur, pluvia, ros.

Ipſe eſt pluviæ pater: ipſe generat ſtillas roris.

Multa abſcondita ſunt maiora his: pauca enim vidimus operum eius.

Benedicite omnia opera Domini Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

Qui ſedet in throno regni ſui ſuper Cherubim: qui ambulat ſuper pennas ventorum.

Benedicite angeli Domini Domino: benedicite aquæ omnes, quæ ſuper cælos ſunt, Domino.

Benedicite imber & ros Domino: benedicite fulgura & nubes Domino.

Benedicite maria & flumina Domino: benedicite cete, & omnia quæ moventur in aquis, Domino. Piſces; aves, pecora, homo.

Benedicite omnes volucres cæli Domino; benedicite omnes beſtiæ & pecora Domino.

Et vos ô filij hominum, benedicite Domino: vos enim creavit ad imaginem & ſimilitudinem ſuam.

Quid eſt homo, quod memor es eius Domine? aut filius hominis, quoniam viſitas eum?

Minuiſti eum paulò minùs ab angelis; gloria & honore

nore

nore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.

Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius; oves & boves univerſas, inſuper & pecora campi:

Benedicite Adam, Noe, Abraham Domino: omnes Patriarchæ, omnes ſancti benedicite Domino.

Henoch. *Henoch placuit Deo, & translatus eſt in paradiſum; ut det Gentibus pœnitentiam.*

Noe. *Noe inventus eſt iuſtus & perfectus; hinc in tempore iracundiæ, factus eſt reconciliatio.*

Miſericordiam & iudicium cantabo tibi Domine; qui terribilis es ſuper peccantes filios Adæ.

Diluviũ. *Diluvio perdidiſti peccatores; Noe iuſtus per arcam enatavit, & factus eſt novi mundi parens.*

Teſtamenta ſæculi poſita ſunt apud illum; ne deleri poſſit diluvio omnis caro.

Iris. *Vide iridem, & benedic eum qui fecit illam; valdè enim ſpecioſa eſt in ſplendore ſuo.*

Babel. *Nemrod & Meropes Babel ſuperbam turrim moliebant; in cœlum voluerunt conſcendere.*

Irriſit eos Deus, & diviſit linguas eorum; ut ſubſannantes invicem, diſpergerentur in omnes regiones terræ.

Abraham. *Abraham ex Vr vocatus à Deo obedivit, exiens in locum quem accepturus erat; & neſciebat, quò iret.*

In terra Chanaan moratus eſt, tamquam in aliena; in caſulis habitando cum Iſaac & Iacob.

Expectabat enim fundamenta habentem civitatem; cuius artifex & conditor eſt Deus.

Hinc factus eſt pater multarum gentium; & non eſt inventus ſimilis illi in gloria.

Qui conſervavit legem Excelſi; & fuit in teſtamento cum illo.

Percuſſit quatuor reges; decimas dedit Melchiſedec.

Hic obtulit panem & vinum, in typum Chriſti; qui eſt ſacerdos in æternum, ſecundùm ordinem Melchiſedec.

Circumciſio. *In carne Abrahæ ſtare fecit Deus pactum circumciſionis; & in tentatione inventus eſt fidelis.*

Obtulit Iſaac unigenitum ſuum; arbitrans quia & à mortuis ſuſcitare potens eſt Deus.

Sodomæ conflagratio. *Iudica Domine nocentes & ſceleſtos; perde execrabiles Sodomitas.*

Pluit Deus ignem & ſulphur in Pentapolim; conſumpſit impios uſque ad pecus; ſolus Lot iuſtus, fugiens ſervatus eſt.

Dilectus Deo & hominibus Iſaac; factus obediens uſque ad mortem. Iſaac.

Patri iugulum fortiter obtulit; hinc benedictionem omnium gentium dedit illi Dominus.

Iacob iuſtus fugit iras Eſau; deduxit illum Dominus per vias rectas. Iacob.

Oſtendit illi regnum Dei in Bethel; dedit illi ſcientiam Sanctorum.

In fraude Laban circumvenientis affuit illi: & honeſtum divitemque fecit eum.

Quàm bonus Iſrael Deus; his qui recto ſunt corde!

Certamen forte dedit illi, ut vinceret; ideo dedit & diviſit illi hereditatem in tribubus duodecim.

Hi ſunt viri miſericordiæ, quorum pietates non defuerunt; facti ſunt exempla ſæculorum omnium.

Cum ſemine eorum permanent bona; ſemen eorum & gloria eorum non derelinquetur.

Ioſeph iuſtus, à fratribus venditus eſt; ſed aſtitit ei Deus, & à peccatoribus liberavit eum. Ioſeph.

Deſcendit cum illo in foveam; & in vinculis non dereliquit eum.

Donec afferret illi ſceptrum regni; & potentiam adverſus eos, qui eum deprimebant.

Mendaces oſtendit, qui maculaverunt eum; dedit illi claritatem æternam.

Quia præ horæ horum & Deum dilexit; benedictiones collium æternorum factæ ſunt in capite Ioſeph Nazaræi.

Iacob moriens ſingulis filiorum benedixit; prænuntiavit eis ventura in diebus noviſſimis. Benedictio 12. Patriarcharum.

Confitemini Domino, quoniam bonus; quoniam in ſæculum miſericordia eius.

Timete Dominum omnes ſancti eius: quoniam nihil deeſt timentibus eum.

Fecit eis magna qui potens eſt; & ſanctũ nomen eius.

Et miſericordia eius à progenie in progenies; diligentibus eum.

Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto: ſicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum, Amen.

COM-

COMMENTARIA
IN
EXODUM
ARGUMENTUM.

Libri titulus. LIBER hic, ex præcipuo operis argumento, à Græcis primùm, deinde à Latinis vocatus eſt Exodus, id eſt egreſſus, (enarrat enim egreſſum Moſis & Hebræorum ex Ægypto, verſus terram promiſſam Chanaan.) perinde ac vocata eſt à Græcis & Latinis Geneſis, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, ex argumento quod ſinguli hi libri pertractant. Apud Hebræos enim nulla his titulis nomenclatura reſpondet: ſed ipſi quemque librum à ſui exordio indigitant; uti Exodum vocant ואלה שמות *veele ſcemot*, id eſt, *Et iſta ſunt nomina*: quia ita incipit Exodus.

Auctor. Auctor eſt Moſes; qui uti in Geneſi, deſcripta creatione ac propagatione mundi, mox relicta hiſtoria aliarum gentium, ſui tantùm populi Hebræi, putà populi fidelis ex Abraham, Iſaac & Jacob prognati hiſtoriam, originem & propagationem deſcripſit: ita hic in Exodo eamdem proſequitur.

Hiſtoria. Hiſtoriam ergo Patriarcharum & Hebræorum, à morte Joſephi, in qua Geneſim finierat, reſumens hic Moſes, eamdem pertexit uſque ad annum alterum ab egreſſu Hebræorum ex Ægypto: ut patet Exodi ult. v. 1. & 15.

Geſta 145. annorum enarrat Exodus. Complectitur ergo Exodus geſta annorum 145. id ita eſſe patet, nam à morte Joſephi uſque ad nativitatem Moſis fluxerunt anni 64. Moſes verò anno ætatis ſuæ 80. eduxit populum ex Ægypto, & anno ſequenti erexit tabernaculum, in cujus erectione finitur Exodus; junge enim 64. cum 80. his adde unum annum inſequentem, habebis annos 145. jam dictos.

Chronologia Exodi. Pro qua re, adeoque pro tota chronologia Exodi Nota, Hebræos habitaſſe in Ægypto, non 430. uti aliqui volunt, ſed tantùm ducentis & quindecim annis: ita ut à deſcenſu Jacobi in Ægyptum, qui contigit anno Jacobi 130. Joſephi 39. uſque ad exitum Moſis & Hebræorum ex Ægypto, fluxerint tantùm 215. anni. Id ita eſſe oſtendam c. 12. v. 40. Ab hoc deſcenſu, uſque ad mortem Joſephi fluxerunt 71. anni. contigit enim hic deſcenſus anno Joſephi 39. Joſeph autem vixit uſque ad annum ætatis 110.

Joſeph. 64 annis mortuus eſt ante nativitatem Moſis. Rurſum, à nativitate Moſis, uſque ad exitum Hebræorum ex Ægypto, fluxerunt anni 80. Unde ſequitur medium tempus, quod fluxit à morte Joſephi ad nativitatem Moſis, fuiſſe 64. annorum. ſi enim 64. annos addas annis A 80. Moſis, & 71 Joſephi, qui fluxerunt à deſcenſu Jacobi in Ægyptum uſque ad mortem Joſephi, habebis & explebis dictos annos 215. qui fluxerunt ab hoc deſcenſu uſque ad exitum.

Error Juſtini & Joſephi. Errat ergo Trogus Pompejus, ſive Juſtinus lib. 36. qui tradit Moſem fuiſſe filium Joſeph. Errat & Joſephus, qui libr. 1. contra Apionem aſſerit, Joſeph eſſe defunctum ante Moſen quatuor ætatibus, ſive 170. annis; corrigendum enim eſt 64. annis, uti dixi.

Ex dictis ſequitur, Exodum complecti hiſtoriam ab anno mundi 2310. quo mortuus eſt Joſeph, uſque ad annum mundi 2454. quo contigit egreſſus Moſis & Hebræorum ex Ægypto: imò ad annum ſequentem 2455. quo erectum eſt tabernaculum.

Argumentum. Moſes igitur in Exodo enarrat Primò, Patriarcharum, putà filiorum Jacobi, mortem, ſecutamque duram Hebræorum ab Ægyptiis oppreſſionem & ſervitutem. Secundò, Moſis nativitatem, geſta, & plagas Ægypti. Tertiò, tranſitum Hebræorum per mare rubrum, merſis in eo Ægyptiis. Quartò, pluiſſe Hebræis manna in deſerto, in eoque aquarum copiam inveniſſe, atque Amalec B cecidiſſe. Quintò, Deum eis dediſſe legem in Sina, fœduſque cum eis iniiſſe. Sextò, Hebræos fœdus rupiſſe & vitulum adoraſſe, ideoque Moſen tabulas legis confregiſſe, & fœdifragos trucidaſſe. Septimò, deſcribitur fabrica tabernaculi, ejuſque varia ſupellex. quare periocha Exodi eſt, Primò decem plagæ Ægypti. Secundò, decalogus cum præceptis judicialibus & cæremonialibus. Tertiò, fabrica tabernaculi.

Finis Exodi quadruplex. Porro hæc omnia eo fine facta ſunt & ſcripta, Primò, ut Deus præſtaret id quod promiſerat Abrahæ: Geneſ. 17. v. 7. & 8. *Statuam pactum meum inter me & te, ut ſim Deus tuus, & ſeminis tui poſt te, daboque tibi & ſemini tuo terram Chanaan*. Secundò, ut populo ſuo ex Ægypto & idololatris educto, ex eo ſibi Eccleſiam formaret in Sina. Tertiò, ut oſtenderet quantam Eccleſiæ & ſuorum habeat curam, quamque ſit omnipotens & terribilis in puniendis eorum hoſtibus. Quartò, ut typum daret Eccleſiæ novæ & Chriſtianorum: qui ex gentilitate per baptiſmum, & per multas tentationes & luctas, perque multa miracula, duce Chriſto tendunt in terram promiſſam in cælis. Sicut ergo in Geneſi mundi creationis, ita in Exodo ejuſdem redemptionis hiſtoria & typus conſignatur: ut jure Rabanus ſcripſerit, omnia penè Sacramenta præſentis Eccleſiæ, in Exodo adumbrata & expreſſa eſſe.

Digitized by Google

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

NOvus Pharao ignorans Joſeph, timenſque Hebræos ita creſcentes, eos conatur opprimere. Primò, onerum impoſitione: ſed ex eà illi magis creſcunt. Secundò, v. 15. jubens obſtetricibus, ut necent maſculos Hebræorum, ſed illæ facinus detrectant. Tertiò, v. 22. jubens eoſdem ſubmergi.

HÆc ſunt nomina filiorum Iſrael qui ingreſſi ſunt in Ægyptum cum Jacob: ſinguli cum domibus ſuis introierunt: 2. Ruben, Simeon, Levi, Judas, 3. Iſſachar, Zabulon & Beniamin, 4. Dan, & Nephthali, Gad, & Aſer. 5. Erant igitur omnes animæ eorum qui egreſſi ſunt de femore Jacob, ſeptuaginta: Joſeph autem in Ægypto erat. 6. Quo mortuo, & univerſis fratribus ejus, omnique cognatione illa, 7. filii Iſrael creverunt, & quaſi germinantes multiplicati ſunt; ac roborati nimis, impleverunt terram. 8. Surrexit interea rex novus ſuper Ægyptum, qui ignorabat Joſeph: 9. & ait ad populum ſuum: Ecce, populus filiorum Iſrael multus, & fortior nobis eſt. 10. Venite, ſapienter opprimamus eum, ne fortè multiplicetur, & ſi ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis noſtris, expugnatiſque nobis egrediatur de terra. 11. Præpoſuit itaque eis magiſtros operum, ut affligerent eos oneribus: ædificaveruntque urbes tabernaculorum Pharaoni, Phithom & Rameſſes. 12. Quantoque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur, & creſcebant: 13. oderantque filios Iſrael Ægyptii, & affligebant illudentes eis: 14. atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti & lateris, omnique famulatu, quo in terræ operibus premebantur. 15. Dixit autem rex Ægypti obſtetricibus Hebræorum: quarum una vocabatur Sephora, altera Phua, 16. præcipiens eis: Quando obſtetricabitis Hebræas, & partus tempus advenerit: ſi maſculus fuerit, interficite eum: ſi femina reſervate. 17. Timuerunt autem obſtetrices Deum, & non fecerunt juxta præceptum regis Ægypti, ſed conſervabant mares. 18. Quibus ad ſe accerſitis, rex ait: Quidnam eſt hoc quod facere voluiſtis, ut pueros ſervaretis? 19. Quæ reſponderunt: Non ſunt Hebrææ ſicut Ægyptiæ mulieres: ipſæ enim obſtetricandi habent ſcientiam, & priuſquam veniamus ad eas, pariunt. 20. Bene ergo fecit Deus obſtetricibus: & crevit populus, confortatuſque eſt nimis. 21. Et quia timuerunt obſtetrices Deum, ædificavit eis domos. 22. Præcepit ergo Pharao omni populo ſuo dicens: Quidquid maſculini ſexus natum fuerit, in flumen proiicite: quidquid feminini, reſervate.

VERS. 1.

HÆC SUNT NOMINA) [illegible] *veelle ſcemot, & iſta ſunt nomina:* ubi τὸ & videtur copulare hanc Exodi hiſtoriam cum fine Geneſeos, eamque continuare. Olim enim Pentateuchus, unus continuus fuit liber; quem poſteri deinde in quinque ſectiones ſive libros diviſerunt. Adde ו *vau* Hebr. ſæpè per pleonaſmum redundare, & tantùm ornatui ſervire, præſertim initio orationis vel ſententiæ. Unde & Ezechiel ita incipit: *Et factum eſt in anno triceſimo*. ergo τὸ &, apud Hebræos, ſæpè tantùm eſt nota initii ſermonis, inchoatque orationem.

Domus, eſt ſobol. etc. SINGULI CUM DOMIBUS SUIS INTROIERUNT) *Domibus*, id eſt filiis & nepotibus: *domus* enim Hebræis ſæpè ſignificat ſobolem, quòd ea ſit quaſi fabrica patris: ſic Dominus promiſit Davidi ſe ei domum, id eſt ſobolem regiam daturum, 2. Reg. 7. 11. Achab verò domum, id eſt ſtirpem regiam, everſurum, 3. Reg. 21. 29. Sic Rachel & Lia ædificarunt domum, id eſt proſapiam, Iſrael, Ruth 4. v. 11. Sic domum ſumunt quoque Græci, Latini, Galli, Flandri, Hiſpani, Itali. hinc poeta:

Cùm domus Aſſaraci victis dominabitur Argis.

Domus eſt familia. Secundò, rectè domus per metonymiam accipitur pro familia, & re tota familiari quæ domo continetur, quomodo ferè accipit domum Ariſt. l. 1. Politic. cap. 1. cùm ait: *Domus eſt œconomica communicatio, ex viro, uxore, filiis, ſervis, bove, aliiſque animalibus conſtans.* Unde Chaldæus vertit, *ſinguli introierunt cum viris domus ſuæ*, putà cum filiis & ſervis, eorumque ſupellectile & re domeſtica. hoc enim re ipſa ita factum eſſe, liquet Gen. 46. 8. ita Procop. Beda, & S. Aug. hìc locutione 1.

VERS. 2. & 3. RUBEN, SIMEON, &c. BENIAMIN) Non eſt iſte ordo nativitatis; ſic enim Beniamin, utpote natu minimus, deberet eſſe ultimus: ſed eſt ordo conjugalis thori. Primi enim ſex primæ uxoris Jacobi, putà Liæ, ſunt filii: ſeptimus, putà Beniamin, eſt filius ſecundæ uxoris Jacobi, putà Rachelis: duo ſequentes filii, ſunt tertiæ uxoris, putà ancillæ Balæ: duo ultimi, ſunt filii quartæ, putà Zelphæ.

VERS. 5. ERANT IGITUR OMNES ANIMÆ EORUM, QUI EGRESSI SUNT DE FEMORE JACOB, SEPTUAGINTA) *Animæ*, id eſt homines, eſt ſynecdoche. Sept. vertunt, *erant omnes animæ egreſſæ ex femore Jacob ſeptuaginta*, ubi clarum eſt animas pro hominibus accipi. Certum eſt enim hominis animam non egredi ex femore, nec creari ex traduce parentum: quod ut innueret noſter Interpres, claré vertit, *animæ eorum qui egreſſi ſunt*, &c. Hebræa utrovis modo, ſed meliùs hoc poſteriore, cum Noſtro & Chaldæo vertas.

Innuit hìc numerus Hebræorum ingredientium Ægyptum, quòd ſcilicet fuerint 70. ut mirabilis illa fœcunditas multiplicandi ſeminis, Abrahæ avo promiſſa Gen. 13. v. 16. & Gen. 15. 5. à Deo veriſſimè adimpleta cernatur, quando 215. annis, quibus in Aegypto vixerunt, ita numero aucti ſunt, ut præter parvulos & uxores, ſexies centena millia peditum in egreſſu numerata ſint, cap. 12. v. 37.

SEPTUAGINTA) ſi Joſeph cum duobus filiis annumeres: ut patet Geneſ. 46. Quare quod ſtatim hìc ſubdit Moſes: *Joſeph autem in Aegypto erat*, exceptionem continet, non ab eo quod immediatè præceſſit, ſed ab eo quod paulò antè dixerat v. 1. *Hæc ſunt nomina filiorum Iſrael, qui ingreſſi ſunt in Aegyptum*. Hebræi enim non ſemper proximè præcedentia, ſed ſuperiora ſæpè & remotiora reſpiciunt. Senſus autem eſt, q. d. Moſes: Verſu 1. inter filios Jacobi ingredientes in Aegyptum, non numeravi Joſeph; quia Joſeph jam antè fuerat & erat in Aegypto.

QUO MORTUO OMNIQUE COGNATIONE SUA) VERS. 6.
Cognatione, ſcilicet filiorum, tam ſuorum quàm fratrum, putà nepotum ſuorum ex fratribus: quæ proxima & maxima eſt cognatio. q. d. Mortuo Joſeph & fratribus, eorumque filiis; putà in ſecunda eorum generatione, ſive in nepotibus eorum. Unde Hebr. pro cognatio eſt [illegible] *dor*, id eſt generatio vel ſæculum. q. d. Mortua illa generatione ſive ſæculo, putà mortuis illis 70. qui cum Jacob ingreſſi erant in Aegyptum; tunc ſtatim mirè creverunt, & multiplicati ſunt filii Iſrael, qui erant filii & poſteri illorum primorum 70.

QUASI GERMINANTES) Hebr. eſt [illegible] *iiſretſu*, VERS. 7. *Piſces ſunt fœcundi; cur?*
id eſt ebullierunt inſtar ranarum & piſcium, quorum mira eſt fœtura & multiplicatio, præ avibus & animalibus terreſtribus; idque tum ob humoris luxuriem, ut

vult

vult Plinius l. 9. c. 2. tum quia cunctis anni temporibus generant, ut docet Ariſtot. l. 6. de Animal. c. 17. Nota hic interpretem noſtrum ſubinde adhibere alias ſimilitudines & metaphoras quàm ſint in Hebræo, quando res eſt eadem, idemque ſenſus: præſertim ſi familiarior nobis aut clarior ſit ſua, quàm ea quæ eſt in Hebræo, uti eſt hæc germinis præ illa ranarum & piſcium. Hoc enim permittitur, imò decet fidum interpretem. Porrò τὸ *germinantes*, ſignificat eos inſtar germinis multiplicatos eſſe, & quaſi terræ filios è terra turmatim prodiiſſe, &, ut Aquila vertit, *crepiſſe*. Unde Septuag. vertunt, *filii autem Iſrael creverunt, & multiplicati ſunt, & effuſi facti ſunt*: ita creverunt, ut per univerſam illam terram diffunderentur, ait Theodor. græcè *χυδαῖοι ἐγένοντο*. quod interpres Origenis vertit, *in multitudine magna effuſi ſunt, & invaleſcebant valde, valde, multiplicabat autem illos terra*. Appoſitè: nam ſicut ex uno ſeminis grano ſuccreſcunt multi culmi, ex uno culmo multæ ariſtæ, ex una ariſta multa grana, ita ut ex uno grano ſæpè naſcantur trecenta, & plura: ita ex uno patriarcha, putà ex Juda, naſcebantur plures filii, ex uno filio plures nepotes, ex uno nepote plures abnepotes, &c. ita ut ex uno patriarcha, intra centum annos, aliquot non centenæ, ſed millenæ proles progignerentur, poſſitque patriarcha ex ſolis filiis & nepotibus, exercitum inſtruere, eumque in aciem contra hoſtes educere.

ROBORATI NIMIS] aucti multitudine, quæ exercitus aut populi ingens eſt robur. Utitur hic Moſes anadiploſi, ut ſignificet innumeram gentis ſuæ propagationem.

IMPLEVERUNT TERRAM] Intellige accommodè, ſuam vel ſibi attributam; putà terram Geſſen. Quæres, unde tanta Hebræorum multiplicatio, an ex natura, an ex miraculo? Reſp. Primò, eam non eſſe propriè aſcribendam miraculo: naturaliter enim 70. homines ſi continuè generent, & hi alios, & illi alios ſemper per 215. annos, immenſum producent filiorum numerum. Unde Diodorus Siculus docet lib. 3. c. 2. Ninum, qui regnare cœpit ſob annum 250. à diluvio, contra Bactrianos eduxiſſe peditum decies ſepties centena millia, & equitum ducenta millia. Vide quantum 250. annis, ex tribus tantùm Noë filiis propagati ſint homines. Pari ergo modo idem hic fieri potuit; idque Primò, quia naturaliter fieri potuit, ut omnes mulieres Hebrææ eſſent fœcundæ & ſingulis annis parerent. Secundò fieri potuit, ut præmaturè inciperent parere, & ſerò admodum deſinerent. Tertiò, tradunt Hebræi, nec repugnat Abul. eas binas, ternas, quin & quaternas proles, ſimul peperiſſe, imò Ariſtoteles lib. 7. Hiſtor. animal. c. 4. aſſerit id in Ægypto eſſe vulgare. ſic enim ait: *Cùm animalia quædam ſingulos pariant, alia plures; genus humanum in ancipiti eſt: nam ut plurimum, mulieres ſingulæ ſingulos pariunt. Verùm ſæpè & locis pleriſque geminos etiam edunt, ut in Ægypto fieri certum: pariunt enim in Ægypto & tres & quatuor, idque locis nonnullis ſæpè fit; ſed cùm plurimum, quinque naſcuntur, & quædam quatuor partubus viginti edidit, quinos ſingulis partubus enixa; majorque eorum pars enutriri & adoleſcere potuit*. ita Ariſtoteles.

Hebræorũ multiplicatio partim naturalis fuit.

In Ægypto matres pariunt tres vel quatuor proles ſimul.

Reſpondeo Secundò, hanc Hebræorum fœcunditatem & propagationem, non eſſe aſcribendam ſoli naturæ, ſed ſingulari Dei providentiæ, auxilio & concurſui, qua naturam adjuvit, fovit, vegetiorem & fœcundiorem effecit. Probatur, quia Hebræi ita creverunt, cùm eſſent in ſummis & continuis laboribus & afflictionibus, tam corporis quàm animi, imò quo magis opprimebantur, tanto magis creſcebant; hæc autem oppreſſio & afflictio contraria eſt fœcunditati, & ſterilitatem affert. & hoc eſt quod ait S. Auguſt. l. 18. Civit. cap. 7. *Creverunt Hebræi divinitus fœcundata eorum multiplicatione*.

Partim miraculoſa fuit fœcunditas Hebræorum.

Allegor. Allegoricè, Jacob cum duodecim filiis ingrediens Ægyptum, ſignificat Chriſtum cum 12. Apoſtolis ingredientem
VERS. 8. orbem, eoque toto prædicantem Evangelium; ex quo poſt mortem Joſeph, id eſt Chriſti, propagata eſt innumerabilis credentium multitudo. ita S. Aug. ſerm. 84. de Temp.

Quis novus Pharao affligens Hebræos? Sen. Prima. Secunda.

SURREXIT INTEREA REX NOVUS] Quis hic? Cajetan. putat fuiſſe origine non Ægyptium, ſed Aſſyrium. Probat ea eo quod ait Iſaias 52. 4. *In Ægyptum deſcendit populus meus, & Aſſur calumniatus eſt eum*. Verùm alius illius loci eſt ſenſus, ut ibi dixi. Secundò, alii eum Euſeb. putant fuiſſe Mephrem, quem Euſebius quartum regem facit ex dynaſtia 18. quæ eſt Politanorum: additq; in anno primo ejus regni, mortuum eſſe Joſeph, & cœpiſſe afflictionem Hebræorum. Verùm hoc repugnat Scripturæ hic, quæ aſſerit hanc afflictionem cœpiſſe poſt mortem Joſeph, & omnium fratrum ac nepotum ejus. Jam diu poſt Joſeph vixit Levi, aliique fratres & nepotes: ergo diu poſt mortem Joſeph cœpit hæc Hebræorum afflictio. Tertiò, alii putant fuiſſe Rameſſem, ex eo quòd ab eo, ut videtur, vocata ſit urbs Rameſſe, quam in hac afflictione ejus juſſu ædificarunt Hebræi. Verùm Euſeb. Cyril. & alii tradunt, Rameſſem diu poſt Moſem regnaſſe. Quartò, Gerardus Mercator regem hunc vocat Armeſeſmianum, quem ait regnaſſe annos 66. & cœpiſſe regnare quinque annis ante ortum Moſis. Quintò, Abul. Perer. Torniellus, aliique probabilius putant fuiſſe Amenophim, qui in 18. dynaſtia Politanorum fuit ſeptimus. quem quidam Memnonem putant lapidem loquentem; quippe cujus ſtatua uſque ad Chriſtum vocem dedit: cùm enim radius Solis circa ejus exortum ſtatuam hanc attigiſſet, & ad os ejus perveniſſet, tunc illa more modoque hominum loquebatur; hujus enim anno 18. natum eſſe Moſem tradit Euſeb. hæc autem Hebræorum afflictio cœpit paulo ante ortum Moſis. Hic dicitur Rex novus, non quòd eſſet ex alia dynaſtia, ſed quòd eſſet ex alia familia, quàm ſuperiores reges qui Joſeph coluerant, inquit Joſephus: vel dicitur Rex novus, ratione diverſi & novi ingenii, conſuetudinis, morum & gubernationis: diverſi, inquam à regibus præcedentibus, qui Joſeph & Hebræos benignè tractaverant.

Tertia. *Quarta.* *Quinta, & vera fuiſſ. Amenophim.* *Statua Memnonis loquens.*

Allegoricè, rex vetus eſt Deus, rex novus eſt diabolus, qui fideles affligit tripliciter. Primò, violenter per decem Imperatorum Rom. perſecutiones; Secundò ſapienter per philoſophos & hæreticos; Tertiò, aſtutè & blandè per illecebras & voluptates, uti jam facit, parta Eccleſiæ pace. vide Rupert. & S. Auguſt. ſerm. 84. de Temp. Ita Abbas ille apud Johannem Moſchum in Prato ſpir. c. 144. dicebat: *Non appetamus Ægyptiis ſervire voluptatibus, quæ Pharaoni perniciosè tyranno obnoxios faciunt*. Qui ergo voluptati ſervit, Pharaoni, id eſt dæmoni, ſe ſubdit.

Rex novus eſt diabolus, qui fideles tripliciter afflixit.

QUI NON NOVERAT JOSEPH] Chald. vertit, *qui non ſervabat decreta Joſeph*, ſed novas leges & mores inducebat, juxta illud, Novus rex nova lex.

VENITE, SAPIENTER OPPRIMAMUS EUM] VERS. 10.
Hebræa habent, *agite ſapiamus in eum*, vel contra eum; Septuag. *κατασοφισώμεθα αὐτούς*, *callidè agamus contra eos*: ſapientia enim & prudentia alia de ſurſum Dei eſt, alia mundi terrena & diabolica (qualis hæc fuit) Jacobi 3. 15. Utique non hac lege, fine & mente, Pharao Hebræos in regnum ſuum admiſerat.

Quæres, quando cœperit hæc oppreſſio Hebræorum? Primò, Euſeb. in Chronico putat eam cœpiſſe ſtatim à morte Joſeph, ac conſequenter duraſſe 144. annis; tot enim ſunt à morte Joſeph uſque ad exitum ex Ægypto. ſed hic eſt error: ait enim hic Moſes, eam cœpiſſe poſt mortem Levi, omniumque fratrum & totius cognationis, è qua multi diu vixerunt poſt Joſeph. Secundò, Hebræi in *Seder olam*, putant eam cœpiſſe in morte Levi, ac duraſſe 116. annis. ſed & hi tam in primo, quàm in ſecundo errant: à morte enim Levi, uſque ad exitum ex Ægypto, fluxerunt anni non 116. ſed 121. Tertiò, Torniellus putat eam cœpiſſe initio regni Amenophis, ac duraſſe 106. annis. Quartò, Pererius putat eam duraſſe 87. annis.

Quando cœperit, & quamdiu duraverit hæc Hebræorum afflictio. Sententia Prima. Secunda. Tertia. Quarta.

Reſp. & dico, eam cœpiſſe paulò ante nativitatem Moſis, ac duraſſe 90. plus minùs annis; ſcilicet 10. annis ante Moſem, & 80. annis vivente Moſe; nam 80. anno vitæ ſuæ Moſes ex ea, & ex Ægypto Hebræos eduxit. Id patet Primò, ex eo, quòd illa cœperit poſt mortem Joſeph, fratrum, omniſque illius primæ generationis; conſtat autem de Levi, 4 tantùm annis ſenior erat Joſepho, vixiſſe eum annis 137. ut patet c. 6. 16. vixit ergo Levi 23. annis poſt mortem Joſeph: à morte autem Joſeph ad ortum Moſis fluxerunt anni 64. à morte ergo Levi ad Moſen fluxerunt anni 41. Rurſum Caath filius Levi vixit 133. annis, ut patet c. 6. 18. qui ſi ponatur natus anno 20. Levi, ſequitur eum Levi patri ſuo ſupervixiſſe annis 16. ita ut à morte Caath ad Moſen tantùm fluxerint anni 25. Rurſum poſt Caath vixiſſe

Quinta, auctoris, cœpiſſe ſub ortum Moſis, & duraſſe 90. annis.

Digitized by Google

& defuncti videntur Phares & alii, qui pueri erant cùm ingreſſi ſunt Aegyptum. hæc autem afflictio cœpit poſt mortem Levi, Caath & cæterorum 70. qui ex Chanaan deſcenderant cum Jacobo in Aegyptum; imò poſt horum mortem, cœpit primùm illa Hebræorum multiplicatio, de qua v. 7. quæ hanc invidiam & odium novi regis concitavit, ut eos affligeret. Poſt Caath ergo 15. anni circiter fluxiſſe videntur, quibus partim defuncti ſunt reliqui è primis 70. partim multa prole aucti ſunt Hebræi: ita ut invidia & perſecutio Aegyptiorum contra Hebræos, cœperit decennio circiter ante ortum Moſis. Id Secundò, probatur ex eo, quòd hæc perſecutio cœperit ſub ortum Mariæ ſororis Moſis, quæ inde dicta eſt Maria, id eſt amaritudo: uti tradunt Hebræi; Maria autem decennio circiter fuit ſenior Moſe. Nam illa Moſen infantem expoſitum cuſtodivit, & curavit ali & educari: ut patebit c. 2. erat ergo tum ipſa facilè decennis.

Cœpit Hebræorum afflictio in prin Mariæ, quæ inde Maria, id eſt amaritudo eſt dicta.

Vide hîc, quam citò mortalibus ſurrepat oblivio & ingratitudo. Joſepho ſervatam in fame Aegyptum debebat rex & Aegyptii: rurſum Joſeph quintam partem proventuum totius Aegypti, regi jure perpetuo in fame populum alendo, coemerat: ſed *celeriter non viſum, &* (ut Pindarus ait) *vetus beneficium oblivioni, & quaſi ſomno traditur.* homines enim beneficia pulveri, maleficia marmori inſcribunt, imò inſculpunt: ut dicere ſolebat B. Thomas Morus. Quàm & hodie in urbibus, regnis, congregationibus ſæpè experimur illud: *Surrexit rex novus qui ignorabat Joſeph!* Diſce ergo quod ajebat idem Morus: *Bene ac laudabiliter facta pro merito compenſare mundus hic nec ingratus ſolet, nec gratus poteſt.* Qui ergo gratiam principum captatis, audite illud Volſæi, qui Henrico VIII. Angliæ regi divortii cum Catharina fuit cauſa, & poſtea ſummam regis indignationem incurrit: *Ego*, inquit, *quia non Dei, ſed regis favorem quæſivi, hinc Dei gratiam amiſi, & regis non acquiſivi.*

Mor. quàm fragilis & infidus ſit Principum favor.

B

Novimus nuper in Belgio aulicum primarium, qui Principi cuidam vicino per multos annos intimus, & in ſummis fuerat deliciis: poſtea verò levi de cauſa omni ejus gratia excidit. Is ex aula ſecedens altiùs philoſophari, Deoque & animæ ſuæ vacare cœpit; tumque dictitare ſolebat: Experientia didici, quantum interſit inter obſequia delata principi, & delata Deo: rurſum, quantum interſit inter gratiam principum & gratiam Dei. Didici enim & vidi, obſequia magna & multa principi delata, citò oblivioni tradi, & parum remunerari; ſin principem vel leviter offendas, vidi, quòd manet alta mente repoſtum, quodque ſeverè vindicatur: obſequia verò, etiam parva, Deo delata, didici in æterna ejus memoria ſervari, magniſque & æternis præmiis ab eo remunerari; offenſas autem in eum, etiam graves, levi pœnitentia ita deleri, ut ipſe protinus omnis injuriæ obliviſcatur, pœnamque ultro condonet. Hoc eſt quod ait Comicus:

C

> *Si quid bene facias, levior pluma eſt gratia:*
> *Si quid peccatum ſit, plumbeas iras gerunt.*

Jure ergo exclamat S. Bernard. epiſtol. 107. *O ſæculum nequam, quod ſolos tuos ſic ſoles beare amicos, ut Dei facias inimicos! Invenit Aman gratiam apud regem Aſſuerum; hæc illi gratia crucem peperit. invenit gratiam apud Abſalonem Achitophel; hæc illi ſuſpendium intulit.*

Quæres Secundò, cur tam dura & diuturna ſervitute, permiſit Deus Hebræos opprimi in Aegypto? Reſp. Rupert. juſtè eos in illud ergaſtulum compactos eſſe, in quod fratrem Joſephum præmiſerant. ſed illud patrum, non autem filiorum eorum fuit peccatum. Reſp. ergo Primò, quia nonnulli eorum imbiberant impios mores, & idololatriam Aegyptiorum; Hebræos enim coluiſſe Apin & idola in Aegypto, docet Ezech. cap. 23. 8. illudque eodem expreſsè docet S. Hieron. & Theodor. Hinc & paulò poſt vitulum, quaſi Apin Aegyptium, in Sina conflarunt: hinc & toties Moſes in Pentateucho idololatriam vetat & damnat. ita Aben Ezra. Fuit ergo hæc ſervitus, pœna peccati. Secundò, hac ſervitute quaſi lliniulo, voluit eos excitare Deus, ut averſaretur Aegyptum & Aegyptios, atque in Chanaan, eis à ſe deſtinatam, contenderent. Tertiò, ut hac ſervitute daretur Hebræis occaſio, & juſtus titulus ſpoliandi Aegyptum, ſeque ſe ditandi. Quartò, ut per eamdem daretur occaſio plurima & maxima edendi portenta, putà 10. plagas Aegypti,

Cur Deus permiſit tam durè & diu affligi Hebræos?

Cauſa prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

D

A

quibus Deus toti orbi volebat patefacere ſuam potentiam, & vindictam in impios Aegyptios, ac clementiam eorumque paternam erga ſuos Hebræos. Quintò, ut per eam Hebræos purgaret, perficeret & illuſtraret. quo enim magis opprimebantur, eo magis creſcebant. Sextò, ut hoc quaſi ſelle mel & delicias Aegypti, Hebræis ad illas anhelantibus, inſipidas redderet; ut egreſſi numquam in Aegyptum regredi cuperent. quàm enim Hebræi ollas Aegypti adamarint, & repetere optarint, patet Num. 11. v. 5. & c. 14. v. 3.

Quinta.

Sexta.

NE FORTE MULTIPLICETUR, ET, SI INGRUERET CONTRA NOS BELLUM, ADDATUR INIMICIS NOSTRIS, EXPUGNATISQUE NOBIS EGREDIATUR DE TERRA] Nota hîc tres cauſa moventes Aegyptios ad oppreſſionem Hebræorum; ſcilicet metum, invidiam & odium. Primò, metum, ne ingruente bello ſe jungerent hoſtibus Aegyptiorum, iiſque victis & ſpoliatis exirent in terram ſibi à Deo promiſſam, putà Chanaan. Hoc enim quaſi Abrahæ & ſibi à Deo promiſſum, jactabant Hebræi, ideoque eos timebant Aegypti. Secundò, invidiam, quia videbant ſe ab exteris Hebræis ſobole numeroſa, pulchra, robuſta, ſolerti, aliiſque animi & corporis dotibus inſtructa & præſtanti ſuperari. Tertiò, odium conceptum ex diverſitate religionis, indolis & morum: Aegyptii enim ſuum Apin, ſive bovem, aliaque animalia; Hebræi unum Deum verum colebant: hinc boves & oves ſacrificabant & comedebant Hebræi quod abominabantur Aegyptii. ita Joſephus, qui quartam odii cauſam addit, hanc ſcilicet, quod vates quidam Aegyptius prædixerat, brevi naſciturum quemdam ex Hebræis, qui ſi adoleſceret, imperium Aegyptiorum everteret, res autem Hebræorum mirè augeret & proſperaret: hic fuit Moſes.

Tres cauſæ quæ moverunt Aegyptios, ut affligerent Hebræos.

Prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

PRÆPOSUIT EIS ITAQUE MAGISTROS OPERUM] Hebr. magiſtros מסים *miſſim*, id eſt tributorum, non pecuniæ, ſed laterum; ut ſcilicet quiſque ſuum indies penſum operis perſolveret. Rectè ergo Noſter interpres vertit, *magiſtros operum*: unde & Septuag. ἐπιστάτας τῶν ἔργων, id eſt *præfectos operum*, verterunt. Erant enim hi, non ut architecti fabricam dirigentes; ſed ut imperioſi exactores, ait Philo, opus urgentes, idque ad enervandas vires Hebræorum, adque exterminandam exhauriendamque labore nimio eorum generandi, ſeque propagandi facultatem: ſcilicet ut preſſos anguſtiis vivere dum tædet, voluptatis conjugalis non libeat. En quàm ipſe fidelium hoſtis Pharao & dæmon ſcit verum eſſe illud;

VERS. 11.

> *Otia ſi tollas, periere Cupidinis arcus.*

Quàm verè juvenis ille apud S. Hieron. epiſt. ad Ruſticum, libidine tentatus, falsò commiſſi criminis & fornicationis in dies (procurante id ſecretò Abbate ad tentationis victoriam) accuſatus, dixit: *Vivere non licet, fornicari libeat?* Audi Philonem lib. 1. de Vita Moſis acerbam hanc Hebræorum ſervitutem deſcribentem: *Rex*, inquit, *cogebat ad opera ſervilia homines non ſolùm ingenuos, ſed hoſpites. Secundò, imperabat eis graviora quam ferre poſſent, alios ſuper alios labores cumulans. Tertiò, ſi quis labori ob infirmitatem ſe ſubtraheret, capitalis noxæ judicabatur. Quartò, operibus præerat immitiſſimus & crudeliſſimus quiſque, quos proinde exactores vocabant.* Quintò, ex nimio labore & æſtu, plurimi corripiebantur & moriebantur peſte; quos inſepultos projiciebant Aegyptii, ait Philo. Sextò, addit Eupolemus apud Euſeb. l. 9. de Præpar. Evang. regem juſſiſſe, Hebræos diverſa quàm Aegyptios veſte indui, ut ita riſui & vexationi omnium eos exponeret, ideoque regem illum à Deo punitum eſſe, & elephantiaco morbo cruciatum interiiſſe.

Labore & vexatione vincitur tentatio libidinis.

Sex afflictiones Hebræorum in Aegypto.

OPERUM] Quænam hæc opera Hebræis impoſita ab Aegyptiis? Reſpond. Primum opus fuit formare lutum in lateres, patet v. 14. Secundum, ædificare urbes Phithom & Rameſſes: ut hîc dicitur. Tertium, Nilum in multas foſſas deducere, ad irrigandum ſingulorum agros & prata, eaſque aggeribus cingere. ita Joſephus, qui Quartò, pyramidum inanes ſubſtructiones tribuit Hebræis. Denique v. 14. ait Script. eos ſerviuſſe in omni famulatu in operibus terræ.

Quatuor opera & onera Hebræorum.

Moral. S. Bernard. in Sent. *Magiſtri*, ait, *operum Pharaonis tres ſunt: ſitiens ardor æſtuantis luxuriæ, anxius furor ſævientis avaritiæ, noxius appetitus inanis gloriæ.*

ÆDI-

ÆDIFICAVERUNTQUE URBES TABERNACULORUM] Sic & Aquilam vertiſſe auctor eſt Procopius. Chaldæus vertit, *urbes theſaurorum*, ut Hebræum סכן *ſachan*, unde מסכנות *miſkenot*, idem ſit quod Latinum *cenſere*, & cenſus, per metatheſin Septuag. vertunt πόλεις ὀχυρὰς, id eſt, *urbes munitas*; Oleaſter, *urbes concluſas*, vel *urbes ad includendum*, ſcilicet *arma*, vel quid aliud. Hebræum *miſkenot*, propriè ſignificat granaria, apothecas, repoſitoria; uti vertit Vatab. & alii. Erant ergo hæ urbes quaſi granaria (unde Noſter vertit tabernacula) regni, in quibus recondebantur publica frumenta, oleum, vinum, &c. hæc enim erant opes & theſauri Ægyptiorum; ideoque hæ urbes erant munitæ & concluſæ, uti vertunt Septuag. & alii.

Urbes tabernaculorum erant granaria regni.

Pharaones unde dicti. PHARAONI] Nota. Omnes reges Ægypti vocantur Pharaones, ſicut omnes Romani Imp. vocantur Cæſares. Quæres, unde? *Prima Sententia.* Primò, aliqui putant Pharaones dici à Pharao inſula Aegypti. *Secunda.* Secundò, alii, Pharao, inquiunt, hebr. idem eſt quod liber, nudatus, expeditus (à rad. פרע *para*, id eſt nudavit, expedivit) indeque videtur dictum Latinum *Baro*; reges ergo dicti ſunt Pharaones quaſi Barones, id eſt, liberi principes & dominantes. Verùm Pharao, Ægyptium eſt nomen non Hebræum. *Tertia.* Tertiò, alii reges Ægypti dictos putant Pharaones, à primo eorum rege Pharaone, ſicuti poſtea iidem dicti ſunt Ptolemæi à primo Ptolemæo, filio Lagi, cui Alex. Magnus Aegyptum attribuit. Verùm quia de primo rege, qui proprio nomine Pharao ſit dictus, nuſquam legimus; hinc. *Quarta & verior, Pharao Ægyptium eſt nomen ſignificans regem & principem.* Quartò, verius videtur, Pharao nomen eſſe dignitatis, uti apud nos eſt nomen Auguſtus. Ita Euſebius in Chronico: & Joſephus, qui disertè docet l. 8. Antiq. c. 6. quòd Pharao ægyptiacè regem ſignificet: *Pharao ergo*, inquit Joſephus, *honoris & principatus eſt nomen, quo vocati ſunt omnes reges Aegypti, à Minao illo qui Memphim condidit, quique multis annis Abrahamum præceſſit, uſque ad Salomonis tempora, per mille trecentos annos; nam poſt Salomonis ſocerum Pharaonem, nemo Aegyptiorum regum ampliùs hoc nomine eſt vocatus.* Hactenus Joſephus; qui in hoc ultimo ſuo dicto hallucinatur: conſtat enim ex libris Regum, Ezechiele & Jeremia, poſt Salomonis tempora, Pharaonem Nechao extitiſſe, qui occidit Joſiam, & Pharaonem Ephree, alioſque reges Aegypti vocari Pharaones uſque ad captivitatem Babylonicam.

PHITHOM ET RAMESSES] Erant hæ urbes in regni limitibus. nam de Rameſſe egreſſi narrantur Hebræi in Socoth c. 12. 37. Rameſſes fortè dicta eſt à Rameſſe terra in Geſſen, quam Hebræis incolendam dedit Pharao Gen. 47. 11. ita S. Hiero. (vel quiſquis eſt auctor: nam in Smyrna citatur ipſe S. Hieron.) in Locis Hebraicis; vel certè, ut vult Abul. ab hac urbe Rameſſe tota regio dicta eſt Rameſſes; ut Gen. 47. 11. vocetur Rameſſe per prolepſin terra, quæ poſtea ab hac urbe dicta eſt Rameſſes: hanc Abul. & alii poſtmodum urbem Heroum dictam volunt. unde Gen. 46. v. 28. & 29. ubi Joſeph dicitur occurriſſe patri Jacobo in Geſſen, ſive Rameſſe, Septuag. habent, ad Heroum civitatem. Eamdem deinde dictam eſſe pagum Arſenoitarum, ac denique Thebas & Thebaida, tot Monachorum incolatu & monaſteriis celebrem, iidem cenſent: quamquam Adrichomius hæc omnia diſtinguat, treſque ponat civitates diverſas, ſcilicet Rameſſes, Thebas, & Heroum civitatem. Perperam Thargum Hieroſolymit. pro *Phithom & Rameſſes*, vertit *Tanis & Peluſium*. Tradunt Hebræi, Judæos in hiſce urbibus ita ſegniter laboraſſe, ut ipſæ in proverbium abierint. dicunt enim de pigro: *Iſte eſt Phithom & Rameſſes.*

Rameſſe eſſe Thebaida aliqui cenſent.

Addunt Septuag. Hebræos ædificaſſe Heliopolim. Suſpectum id eſt S. Hieron. in Locis Hebraicis: eò quòd Heliopolis jam antè fuerit exſtructa, ut patet Gen. 41. v. 45. Sed reſponderi poteſt, aliam hanc fuiſſe Heliopolin; aut, ſi eadem fuit, caſu aliquo fuiſſe everſam, & ab Hebræis reædificatam, aut ita adauctam, ut nova videretur eſſe civitas.

Tropol. Tropol. *Phithom* hebr. idem eſt quod os deficiens, vel os abyſſi. Rameſſe eſt commotio vel conculcatio tineæ. Hæc ædificare jubet Pharao, id eſt dæmon, ut peccator in morte audiat cum Lucifero illud Iſaiæ 14. 11. *Subter te ſternetur tinea & operimentum tuum erunt vermes.* vide Orig. & Rupert. Unde & S. Bernard. in Sent. *Triforme*, ait, *eſt impiorum refugium: deceptricis documentorum fallacia, quæ eſt Phithom: ſæcularis munimentum potentiæ, quæ eſt Rameſſe: ſimulatricis figura juſtitiæ; quæ eſt civitas Solis. Has ædificari jubet Pharao.*

Cornel. in Pentateuch.

A

QUANTOQUE OPPRIMEBANT EOS, TANTO MAGIS MULTIPLICABANTUR] Notat S. Aug. l. 18. Civ. 6. hoc non naturaliter, ſed divina virtute accidiſſe: natura enim nimio labore & angore deſiccata, arctata & ſuppreſſa, tot prolibus generandis, humidum, ſpiritumque vitalem ſuggerere nequibat: itaque quo majori opere & moleſtia tam corpus, quàm anima opprimebatur, eo ad generandum erat ineptior. Fidem ſuam Abrahæ datam, liberat hic Deus; etiamſi immutandus ſit, quem fixit ſemel, rerum ordo, ut in altiſſimam ejus providentiam, fortiſſimam ſpem Iſraelitæ omnes collocare diſcant. Rurſum vide hic quàm creſcat adverſis agitata virtus, quæ in proſperis languet & marceſcit. Id clariùs ſignificant Hebræa, quæ pro *multiplicabantur*, habent יפרץ *iphrotſ*, id eſt *erumpebant*. perinde enim ac aqua, ſive fluvius, quo magis arctatur & concluditur, eo majori vi & copia eluctatur, aggeres obiceſque perfringit & erumpit: ita & hic filii Iſrael, preſſi ab Aegyptiis majore vi & copia eluctabantur & erumpebant. Vers. 12.

Creſcit adverſis agitata virtus.

B

Moraliter diſce hic, ſervitutem piis & fidelibus non nocere, ſed prodeſſe; adeoque eos qui Deo ſerviunt, eique curæ ſunt, eſto ſint ſervi, liberos tamen eſſe. Ita Bion dicebat. *Bonos ſervos eſſe liberos, improbos autem libertinos multis cupiditatibus ſervire.* & Sophocles: *Etſi*, ait, *corpus ſervum ſit, mens tamen libera eſt.* Diogenes in ſervum venditus, rogatus quid ſciret? reſpondit: *Novi hominibus liberis imperare.* At ille eum manumiſit, filioſque ei tradens: *Accipe*, inquit, *liberos meos quibus imperes.* teſtis eſt A. Gell. l. 2. unde Seneca epiſt. 28. *Qui ſervitutem*, inquit, *contempſerit, in qualibet turba dominantium liber eſt.* Terentius ſervus fuit, & didicit haud ſervili ingenio, & comœdias ſcripſit haud ſervili ſtilo, quo & libertatem & inter poetarum duces meruit locum. Plato in ſervitutem delatus, quia Philoſophus, major emente ſe fuit. Fortuna qualibet major eſt animus, & in ſervo corpore libera mens habitat. Curia ſervum reſpuit, at non virtus, non induſtria, non fides. Tiro Ciceronis ſervus fuit, ſed his artibus libertatem adeptus, elegantem de patroni

Servus bonus eſt liber.

C

jocis librum poſteris reliquit. Inter fideles, nobilis fuit Serapion eremita, qui parvo pretio ſe vendidit, ut ſervus factus ſua virtute & ſapientia dominum ſuum converteret, atque à peccati ſervitute abſolutum ad veram traduceret libertatem. Nobilior fuit S. Paulinus Nolanus Epiſc. qui pro filio viduæ in ſervum ſe tradidit Wandalis, ſuaque virtute & prophetia à rege civibus ſuis omnibus libertatem impetravit. Malchus ille, cujus vitam ſcripſit S. Hieron. ſervus fuit, cujus in conjugio caſtitas à leone vindicata, & in libertatem aſſerta fuit. Leo enim herum Malchum in fuga inſequentem occidit, itaque Malchus liber effugit. Denique Catonis fuit ea vox, quam celebrat Cicero: *Solus ſapiens liber eſt.*

ODERANTQUE FILIOS ISRAEL ÆGYPTII] Quaſi diceret, Hinc, vel idcirco oderant, quia videlicet eos cernebant adeò creſcere. hebr. eſt יקצו *iakutſu*, id eſt compungebantur (unde enim *Kos* ſignificat ſpinam, eò quòd pungat) ſcilicet dolore, invidia, angore, triſtitia, faſtidio & odio: &, ut Chald. tribulabantur & angebantur propter filios Iſrael. Hinc patet, Ægyptios invidiſſe Hebræorum incremento & proſperitati; odiumque eorum non tantùm ex metu, ſed & ex invidia ortum habuiſſe. Id diſertè docet Joſephus, & David pſalm. 104. verſ. 24. & 25. Vers. 13.

D

ET AFFLIGEBANT ILLUDENTES EIS] Hebr. *& ſervire fecerunt filios Iſrael in duritia*, vel *ſævitia*, hoc eſt, tyrannicè eos quaſi mancipia tractarunt & exercuerunt: nam ſumma tyrannis & ſævitia eſt, ei quem opprimis illudere. rectè ergo vertit Noſter, *illudentes eis.*

OMNIQUE FAMULATU, QUO IN TERRÆ OPERIBUS PREMEBANTUR] Hebr. eſt, *in omni opere agri*, id eſt in omni opere ruſtico, *erat ſervitus eorum dura & ſæva, inclemens & tyrannica.* Hinc videtur quòd Pharao Hebræos per totam Aegyptum diſtribuerit, ut in agris & villis paſſim quaſi ruſtici & ſervi facerent omnia opera ruſtica, eaque graviſ- Vers. 14.

ſima eis imponeret; ac cogeret eos quaſi aſinos laborare.

VERS. 15. DIXIT AUTEM REX OBSTETRICIBUS HEBRÆORUM] Hæc eſt ſecunda tyrannis & tyrannica calliditas, priore ſervitute, labore & oppreſſione major, qua Pharao conatur ſobolem gentis Hebrææ extinguere, idque obſtetricum opera, quarum arte ſolet probis vita ſervari, ait Orig. hic hom. 2. Has obſtetrices Hebræas fuiſſe, opinantur Hebræi, & S. Aug. l. contra mendac. c. 15. Sed verius videtur eas fuiſſe Aegyptias. Ita Ioſephus, Hugo Victor. Abul. Oleaſter & alii. Neque enim Hebræis in ſuam ſævitie gentem tam facilè perſuaderi poſſe, crediddiſſet tyrannus. Rurſum ipſæmet ſat indicant, ſe Aegyptiorum ſerviſſe puerperis, ſimileſque Ægyptias; cùm ajunt: *Non ſunt Hebrææ ſicut Ægyptiæ mulieres; priuſquam veniamus ad eas*, Hebræas ſcilicet, *pariunt* hinc laudabilior fuit earum pietas.

Obſtetrices Hebræorũ erant Aegyptiæ.

UNA VOCABATUR SEPHORA, ALTERA PHUA] Hæ duæ celebriores erant, & quaſi principes aliarum, per quas Pharao reliquis hoc ſuum mandatum ſignificari curavit. Tradunt Iudæi, & ex iis Lyranus, has duas fuiſſe Iochabed, ejuſque filiam Mariam, ſcilicet, ſororem Moſis; ideoque Deum ædificaſſe eis duas domos, ſcilicet ſacerdotalem & regiam: de Jochabed enim nati ſunt ſacerdotes, putà Moſes & Aaron, de Maria verò nati ſunt reges; quia Maria nupſit Caleb principi domus Iuda, in qua fuit ſceptrum & familia regia. Verùm hæ ſunt fabulæ & commenta Iudæorum; nam, ut alia taceam, Maria tum erat tantùm puellula ſex vel ſeptem annorum ad ſummum, qui ergo poterat eſſe obſtetrix?

Fabulantur Iudæi has obſtetrices fuiſſe Iochabed & Mariã.

VERS. 16. ET PARTUS TEMPUS ADVENERIT) Hebr. eſt, *cum videritis ſuper* אבנים *abnaim*. *Obnaim* vel eſt ſella parturientis, uti communiter explicant Hebræi: vel potiùs, quia eſt duale, & à rad. בנה *bana*, id eſt ædificare, deſcendit, ſignificat duos ventris cardines, in quibus primò formatur embrio, ſicut formatur vas teſtaceum in rota figuli, quæ inde voce affini vocatur אבנים *ephnaim*. Secundò, quibus quaſi oſtiis, in lucem egreditur & prodit infans: venter enim eſt quaſi ædificium, vel domus embrionis. Senſus autem eſt: cùm infantem videritis ſuper *obnaim*, id eſt ſuper oſtia uteri, hoc eſt, cùm infantem matris utero prodeuntem maſculum videritis. unde Septuag. vertunt, ὅταν μαιοῦσθε τὰς Ἑβραίας, καὶ ὦσιν πρὸς τῷ τίκτειν, *quando obſtetricabitis Hebræas, & fuerint ad pariendum*; & clarè Vatablus, *cùm videritis eas in partu filium parturire*. Hinc patet, has obſtetrices juſſas eſſe occidere maſculos Hebræorum non poſt partum, ſed in ipſo partu: occultè eos ſuffocando, comprimendo, ſtrangulando, ut ita rem matres celarent; quaſi ipſæ mortuos, vel morientes enixæ fuiſſent. callido ſanè conſilio, ne matres inſidias perſentiſcerent, & cavere poſſent. ita Abulen. & Lipom.

Porro certum eſt, antequam perfectè prodierit infans, ſexum in eo diſcerni poſſe, cùm & multò antè ſignis quibuſdam id conjici poſſe doceant medici, v. g. ſi in utero multæ & fortes ſint motiones fœtus, ſignum eſt eſſe marem: ita rurſum, ſi mater ſit bene colorata; ſi ad dexterum latus ſit infans; quia ea pars calidior eſt & fortior ob viciniatem hepatis, &c. ita Galenus & Hippocrat. lib. 5. aphoriſm. 42. & 48.

Sexus in utero diſcerni poteſt, quibus ſignis.

En quibus gradibus creſcat regis impietas: voluit Primò, conceptum labore & oppreſſione parentum impedire, nunc hic partum elidere conatur; Tertiò, verſ. 22. prolem jam natam ſubmergere molitur.

Tropolog. Ita Tropol. dæmon, Primò, heroicum opus, ne fiat, divertere ſolet: Secundò, ſi hoc non poſſit, illud cùm fit vitiare conatur: Tertiò, ſi nec hoc valeat, ipſum poſtquam factum eſt intervertere ſatagit.

SI MASCULUS FUERIT, INTERFICITE EUM) Facilè & ſecretò, id facere poteſt obſtetrix. Nam ut ait Ariſtot. l. 7. Hiſtor. animal. c. 10. *Obſtetrices peritæ reprimunt intro in uterum puerum ſanguinem, quo facto ſtatim infans, qui jam deficiebat recreatur, & vitæ reſtituitur. Earum officium eſt deligare & ſecare umbilicum infantis, & contra ea quæ accidunt protinus ingeniosè agere*, malisque occurrere ſi quæ negligat, aut ſiniſtrè faciat, occidet infantem.

Quæres, cur Pharao juſſit occidi mares Hebræorum, feminas verò reſervari? Reſp. Primò, quia à maribus ſibi timebat, ne ſuis quandoque ſe jungerent hoſtibus, v. 10. Secundò, quia feminæ Hebræorum, uti imbelles, ita pulchræ erant: iis ergo abuti volebat ad libidinem. Tertiò, volebat eas ſervari in famulatum ſuarum uxorum, eſſeque famulas Ægyptiorum. Quartò, Hebrææ præſtabant in lanificio, textura, tinctura, aliiſque artibus, ideoque perutiles erant Ægyptiis, qui indole ſua in lucrum intenti ſunt, quod Plato tribuit climati loci. Audi eum apud Cælium Rhodigin. l. 18. c. 18. *Inter Platonis placita illud obſervatur, ex variis cæli locis aſpectibuſve diverſas ingenerari morum agnores, ſive contemperationes. Quo argumento, in Græcia tractu in adipiſcendis diſciplinis videri aptiores multò, quàm alicubi homines. At qui in Phœnicem vergant Aegyptumve, cumulandæ pecuniæ mirè credi ſagaces, ingenio ad id præcipuè facto. In furorem verò iramque proclives, quotquot barbarorum innutriti bellis comperiuntur. Et qui exuſtas à ſole incolunt partes incolunt, ad timiditatem degenerare, & effeminatiorem naturam. Dilabitur enim intimus calor meatibus corporis laxatis, & quodammodo hiantibus ſideris propinqui intemperantia. Argumento eſt cutis nigricans, eductâ foriinſecus inſitâ caloris copia. At qui frigida & rigentia mundi loca incolunt, nimio plus audacia præcellunt, candentibus corporum cutimis. Ceterùm meridianæ regiones hinc calore, hinc frigore contemperatæ, tum prudentiora præmunt ingenia ſapientioraque; cum in eis præcipuè adnata ſalaque: cujuſmodi ferè Italiæ ſuum videri Vitruvius opinatur.* Quintò, quia, ut ait Euripides: *οἶκων στῦλοι εἰσὶ παῖδες ἄρσενες, columnæ domorum ſunt filii maſculi*: maſculus enim familiam & gentem ſuam multiplicat, propagat & roborat.

Cur Pharao, juſſit mares occidi, feminas reſervari? Prima cauſa. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta.

Tropol. feminæ ſunt opera carnis, mares ſunt opera mentis & ſpiritus. Rurſum feminæ ſunt animæ molles, infirmæ & imperfectæ; mares ſunt fortes, generoſi & perfecti. *Per feminam*, inquit S. Hieron. in c. 2. Eccleſiaſt. *fragilior ſexus & materia ſignificatur; nullus Sanctorum, niſi perrarò feminas genuiſſe narratur; ſoluſque Salphaad qui in peccatis mortuus eſt, omnes filias genuit. Iacob inter 12. filios, unius filiæ, putà Dinæ, pater, ob ipſam periclitatur.* vide & S. Ambroſ. l. de Cain & Abel c. 10. *Virtus*, inquit Cicero Tuſc. 2. *ex viro appellata eſt. Viri autem propria maximè eſt fortitudo, cujus munera duo maxima ſunt, mortis doloriſque contemptus.* Et Lactant. de Opific. Dei c. 12. *Vir*, ait, *dicitur ideo, quòd major vis eſt in eo, quàm in femina: & hinc virtus nomen accepit.* Et S. Auguſtin. epiſt. ad Maced. *Virtus*, ait, *eſt diligere quod diligendum eſt. Id diligere, prudentia eſt, nullis inde averti moleſtiis, fortitudo eſt, nullis illecebris, temperantia eſt: nulla ſuperbia, iuſtitia eſt.* hinc Ovidius:

Tropol. mares ſunt prædites viro ute maſcula.

—*Tendit in ardua virtus.*

& Virgilius 6. Æneid.

—*Facilis deſcenſus Averni,*
Sed revocare gradum, ſuperaſque evadere ad auras;
Hoc opus, hic labor eſt, pauci quos æquus amavit
Iuppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti potuere.

Virtus à viro dicitur.

Ariſtot. hymn. in laud. virt. *O virtus*, inquit, *ardua laborioſaque generi humano, pulcherrima vitæ inventio. Tuam, ô virgo, ob venuſtatem etiam mori, optabilis in Græcia habetur mors ac labores vehementes & indefeſſos perpeti. Talem pectori fructum immortalem inſeris, auro potiorem: tua gratia Hercules Iobe ſatus, Ledæque filii multa perpeſſi ſunt, ſuis factis quid poſſent declarantes.* Et Socrates, *Statua*, inquit, *in ſua baſi, virtutum autem ſtudioſus in bono propoſito immotus eſſe debet.* Et Plin lib. 36. c. 9. *Vt ingentes*, ait, *obeliſci magno negotio ſtatuuntur ob pondus, ſed collocati ſemel infinitis durant ſæculis: ita & virtus.* Pharao ergo, id eſt diabolus, inquit Orig. Cyrill. Aug. Rupert. maximè mares, id eſt heroes & perfectos, conatur evertere, per duas obſtetrices, id eſt per carnem & mundum, putà per voluptates carnis, & per mundanas opes & honores, quas ut ſuperemus, debemus timere Deum, & timore Dei configere carnem noſtram. Ægyptiæ indigent obſtetricum auxilio, quia imperfecti, vel ſpe honoris & lucri, vel metu damni & dedecoris moventur ad opera virtutum: iis non indigent Hebrææ, id eſt perfecti, quia robore Spiritus S. aguntur ad omnia bona & ſancta, quantumvis ardua, ex puro amore Dei, ſtudioque illi ſoli placendi.

VERS. 17. TIMUERUNT DEUM) Hebraicè eſt, *timuerunt Elohim*, id eſt, Deum judicem, omnia gubernantem, punientem, præmiantem; hic enim eſt *Elohim*, ideoque ſummè timendus & colendus.

VERS. 18. IPSÆ ENIM OBSTETRICANDI HABENT SCIENTIAM)

A TIAM] Hebr. eſt חיות *chajot*, quod vivaces, vel vivificantes ſignificat, idque triplici ſenſu. Primò, quaſi dicerent: Quia ipſæ vivaces & ſagaces ſunt ingenio, &, ut Chald. vertit, *quia ipſæ ſapientes ſunt*, ideoque ea ſe ſuaque ſolertia obſtetricandi habent ſcientiam, uti vertit Noſter. Secundò, quia ipſæ vivaces & vegetæ ſunt, ideoque priuſquam ad eas veniat obſtetrix, pariunt fœtum, eumque vivum & validum. ita Vatabl. unde Targum Hieroſ. vertit, *quoniam vivificant ipſæ antequam veniat ad eas obſtetrix, orant coram Patre ſuo cœleſti, & exaudit eas, atque ita pariunt*. Tertiò, quia ipſæ ſunt vivificatrices, id eſt obſtetrices: harum enim eſt juvare parturientes, ut infans vitam accipiat, itaque ipſæ Hebræa phraſi infantem vivificare dicuntur. Rabbini aliqui craſsè vertunt, *ipſæ ſimiles ſunt beſtiis* (has enim ſignificat quoque Hebr. *chaiot*) quæ dum pariunt, non egent obſtetricibus. Nimirum craſſæ obſtetrices craſſis Ægyptiis craſſum hoc quaſi eis connaturale potuere dare reſponſum. Sic enim craſſum vulgus Judæis inſenſum naturaliter diceret: *Judææ pariunt ut animalia & equæ*.

PRIUSQUAM VENIAMUS AD EAS, PARIUNT] Mentiuntur; nam ipſæ conſervarunt mares Hebræorum, ut dicitur verſ. 17. Cenſet Rupert. hoc earum mendacium fuiſſe licitum: tum quia ex charitate proceſſit, tum quia Deus illud remuneratus eſt, ædificando eis domos. Sic Caſſian. collat. 17. à cap. 17. ad 25. docet, licere mentiri vel mali vitandi, vel lucri acquirendi cauſa: verbi gratia, ad acquirendam humilitatem. Idem docet Beda in 1. Regum 21. & Clemens lib. 7. Strom. & Origenes libr. 4. cont. Celſ. qui hunc errorem hauſiſſe videntur ex ſchola Platonis, cujus hæc eſt ſententia, libr. 3. de Repub. *Mendacio, licet re mala, utendum tamen eſt quandoque, tanquam elleboro & medicamine: ergo & principes urbium: & ſi quibus aliis hoc conceditur, oportet aliquando mentiri, vel contra hoſtes, vel pro patria & civibus. ab aliis verò qui mendacio uti neſciunt, auferendum eſt omne mendacium.* Idem videtur ſentire S. Chryſoſt. hom. 53. in Gen. & S. Hieron. in cap. 2. ad Galat. ſed hi duo piè excuſandi ſunt, quòd per mendacium intelligant ſimulationem, vel diſſimulationem. Certum enim jam, adeoque de fide eſt, omne mendacium eſſe peccatum & illicitum: patet id Prov. 12. 22. *Abominatio eſt Domino labia mendacia*.

Licere aliquando mentiri cenſuit Caſſianus, Orig. Plato & alii.

Omne mendacium eſſe illicitum probatur.

C Imò S. Scriptura ſæpè per mendacium, ſignificat omnem impietatem & prævaricationem: ut Jerem. 8. 6. & 10. Oſee 7. 1. ſicuti è contrario per veritatem, ſignificat omne officium & debitum virtutis, ut patet Johan. 8. 44. Epheſ. 4. 15. pſalm. 118. v. 30. & 86. 160. Secundò, quia hæc ſententia definita eſt ab Innoc. III. tit. de uſuris cap. *Super eo*. Ratio eſt, quia mendacium eſt intrinſecè malum; tum quia repugnat veritati, aut potiùs veracitati, tum quia in ſe turpe eſt homini, fallere, & contra mentem ſuam loqui. Vide S. Aug. l. de Mend. & l. contra mendac. quem conſtanter omnes Theologi ſequuntur.

Dices, Mendacium hoc proceſſit ex charitate. Reſpondeo. Charitas numquam dictat eſſe malefaciendum, ac conſequenter nec eſſe mentiendum, ut proſis proximo; charitas enim & veritas ſorores ſunt: mendacium ergo hoc non ex vera charitate, ſed ex inordinato obſtetricum amore, vel timore proceſſit.

Dices ſecundò, Deus præmiavit hoc earum mendacium, ædificando eis domos. Reſpondet S. Aug. l. contra mend. c. 19. & ſequ. hoc præmium eis datum eſſe, *non quia mentitæ ſunt, ſed quia in homines Dei miſericordes fuerunt: non eſt itaque in eis remunerata fallacia, ſed benevolentia; benignitas mentis, non iniquitas mentientis; & propter illud bonum Deus etiam huic malo ignovit*. Idem dico de Raab Joſue 2. 5. Idem docet S. Gregor. l. 18. Mor. c. 4. ubi addit, ob hoc mendacium, præmium earum æternum converſum eſſe in temporale. Verùm hoc parum eſt probabile: peccatum enim veniale, quale erat hoc mendacium officioſum, non poteſt invertere charitatis actum, & meritum vitæ æternæ.

D

Obſtetrices remuneratæ ſunt à Deo non quia mentitæ, ſed quia miſericordes fuerunt.

Errat ergo, imò blaſphemat Calvin. dum hic docet, Deum virtutes, licet aliqua ſordium mixtura inquinatas, in pretio habere, & mercede ornare, ac ſi puræ eſſent: quod ex altero ſuo principio, non minùs impio, deducit, nullum ita ſanctum & abſolutum eſſe opus, cui non adhæreat aliquid maculæ. neque enim hic actum mendacii vitioſum probavit, aut remuneratus eſt Deus, quod

Blaſphema Calvini.

A blaſphemum eſt cogitare; imò & impoſſibile & contra naturam rerum, ut ſcilicet virtus vitio inquinata ſit, aut à lucidiſſimo illo Dei oculo judicetur habeaturque virtus. Præmiavit ergo Deus non mendacium, ſed alios pietatis, miſericordiæ timoriſque Dei actus: ut expreſsè ait Moſes v. 20 qui à priore actu mendacii planè diſtincti erant; multos enim hæ obſtetrices in hac infantium tutela elicuere actus; alios bonos, alios malos.

Inſtabis, Quid ergo faciendum erat his obſtetricibus; quid Pharaoni urgenti reſpondendum? Reſpond. Aut à facie ejus fugiendum erat & latendum; aut artificio aliquo tegenda erat veritas, non neganda; aut certè, quod ait S. Auguſt. c. 17. l. contra mend. *liberrimè recuſandum & moriendum erat potiùs pro innocentiſſima veritate*.

ÆDIFICAVIT EIS DOMOS] Ita Hebr. Chald. & Latina, quin & LXX. habent enim ἐποίησεν αὐταῖς, (ſic enim legendum videtur, non ἑαυταῖς) οἰκίας. Perperam ergo olim legebatur ἐποίησαν, id eſt fecerunt, quomodo legit Auguſt. vertens, *fecerunt ſibi ipſis domus*; munitas ſcilicet; in quibus ab incurſu Ægyptiorum, quorum mandata contempſerant, ſe tuerentur; hoc enim eas feciſſe non eſt probabile. *Ædificavit* ergo, non Pharao, ſed Deus quem timuerunt, *eis*, non Hebræis, ut vult Calvinus, ſed obſtetricibus, quæ timuerunt Deum: hoc enim exigit ſeries orationis, quæ in obſtetricum mercede deſcribenda occupatur; ac LXX. qui vertunt αὐταῖς, & Chaldæus, qui vertit לְהֵין *lehen*, femininè; licet enim in Hebræo ſit pronomen maſculinum לָהֶם *lahem*, tamen illud per enallagen Hebræis familiarem, ponitur pro feminino לָהֶן *lahen*, uti ſit & c. 15. 20. & alibi. ſic vice verſa, femininum ponitur pro maſculino Ruth 1. v. 13. & 2. Reg. 4. 6. Utitur autem Moſes hic maſculino pro feminino, quia feminæ & familiæ à viris nomen accipiunt, inquit Vatabl.

Varia 21.

Quænam hæ domus? Hebræi, ut dixi v. 15. putant Mariam nupſiſſe Caleb, & accepiſſe domum regiam, Jochabed verò accepiſſe domum ſacerdotalem. ſed inſulsè. Joſephus enim ait Mariam nupſiſſe non Caleb, ſed Hur, & domus regia fuit in familia Davidis, quæ non ex Caleb, ſed aliunde deſcendit. Secundò, R. Kimchi, *Fecit eis domos*, id eſt, inquit, abſcondit eas à Pharaone, & in tuto collocavit. Tertiò, Lyran. *Fecit eis domos*: id eſt, junxit eas matrimonio primariis Hebræis, & inter eos illuſtres dedit eis proles & familias. Verum hoc gratis & conjectando dicitur: non enim ait Scriptura Deum feciſſe eis domos Hebræorum, vel inter Hebræos, ſed abſolutè domos. Quartò, Rupertus & S. Hieron. in 65. Iſaiæ, per domos manſiones in cælis accipiunt: de quibus ait Chriſtus Johan. 14. *In domo Patris mei manſiones multæ ſunt*. Cenſent ergo hi Patres, has obſtetrices meruiſſe præmium vitæ æternæ: idem ſentit D. Thomas 2. 2. q. 110. a. ult. Habuerunt enim verum actum timoris Dei, quo Deum ſunt reveritæ, & pro Deo, ſe mortis periculo expoſuerunt; hic autem actus timoris, eſt ſupernaturalis & meritorius vitæ æternæ. Hoc verum eſt; ſed huic loco impertinens: nec enim *ædificare domos*, ſignificat in Script. dare præmium vitæ æternæ. Quintò probabiliùs S. Auguſt. & Theodor. ſic explicant: *ædificavit eis domos*, id eſt, auxit eis rem familiarem, dedit eis opes & rerum temporalium abundantiam: ſic enim Jacob ait ad Laban Gen. 30. *Juſtum eſt ut aliquando provideam domui meæ*. pro quo Hebræa habent, *quando faciam & ego mihi domum*.

Quas domos ædificavit Deus obſtetricibus? Sentent. Prima. Secunda. Tertia.

Quarta.

Quinta.

D Sextò & optime, *ædificavit eis domos*, id eſt, dedit eis prolem & progeniem numeroſam, divitem, honoratam, inſignem, longævam & diuturnam. Hæc enim quinque maximè nobilitant proles: hebr. enim filius vocatur בן *ben* à rad. בנה *bana*, id eſt, ædificavit, quòd filius ſit quaſi fabrica & domus patris, quodque filii per ſe perque ſuos filios quos generant, patris familiam, inſtar domus ædificent. vid. dicta v. 1. Nota Congrua fuit hæc merces, ut quæ proles Hebræorum ſervaverant, prolibus bearentur.

Sexta & genuina, domus ſunt proles & familia inſignis.

Ruſum meruerunt hæ obſtetrices etiam vitam æternam uti dixi: ſed in veteri teſtamento Deus illud cæleſte præmium non ſolet exprimere, quia Judæis rudibus & carnalibus ferè tantùm proponit præmia temporalia, eaque quinque, Primò, longitudinem vitæ; Secundò, amplam & claram poſteritatem; Tertiò, opulentiam; Quartò potentiam & dominium; Quintò victoriam inimicorum. Ex-

Quinque bona Judæis promiſit Deus.

prei-

Digitized by Google

preſſa enim regni cęleſtis & vitæ eternæ promiſſio, propria eſt novi teſtamenti & Evangelii Chriſti, ait S. Hier. ad Dardanum.

Vers. 22 PRAECIPIT ERGO OMNI POPULO) Præceptum hoc infanticidii, tantùm latum eſt in maſculos Hebræorum; ut patet ex præcedentibus. unde mirum eſt Cajet. illud ad Ægyptios quoque extendere. Tertius hic tyrannidis, publicè jam in Hebræos graſſantis, fuit gradus. Veriſimile eſt, hoc edictum tam inhumanum exhorruiſſe Ægyptios, ac proinde vix uſu receptum, ac paulò pòſt neglectum abolitumque fuiſſe. Torniellus cenſet illud revocatum fuiſſe ſtatim poſt Amenophis, qui illud ſtatuerat, mortem; quam cum Euſebio conſignat anno Moſis quarto.

Tropolog. Tropolog. Origen. hom. 1. & ex eo S. Auguſtin. ſerm. 84. de Temp. *Anima*, inquit, *noſtra aut à legitimo rege regitur, aut à tyranno vaſtatur*. Regem deſignat Pharao, qui Ioſephum & Iſraelitas fovit; tyrannum deſignat Pharao, qui non noverat Ioſeph, quique Hebræos in operibus lateris & luti afflixit. *Si enim Deo adjuvante piè vivimus, ſi de charitate, de miſericordia, de patientia, pœnitentia, &c. cogitamus, licet adhuc in Aegypto, id eſt in carne, ſimus, tamen à Chriſto rege gubernamur: & ipſe regit nos in luto latere, ſed non conſumit, nec nos curis terrenis, vel nimiis ſollicitudinibus atterit & affligit. Si verò anima noſtra cœperit declinare à Deo, inhoneſta ſectari, tunc ſubdit colla tyranno* (dæmoni) *qui affligit gentem ſuam, id eſt corporis voluptates, ut mares Hebræorum occidant, fœminas reſervent. Vult enim diabolus in nobis ſenſum rationabilem, ac Deum videntem extinguere, & quæ ad concupiſcentiam carnis pertinent reſervari. Hic ergo Pharao cogit te ad opera ſua, non iuſtitiæ, ſed iniquitati ſervire: ipſe faciet laterem ſibi operari & lutum: ipſe te ſub præpoſitis magiſtris & compulſoribus, ad opera terrena & luxurioſa plagis & verberibus aget; ipſe eſt qui te facit diſcurrere per ſæculum, maris ac terræ elementa pro cupiditate turbari; ipſe eſt rex Aegypti, cui te forum pulſare litibus facit, & pro exiguo terræ ceſpite propinquos jurgiis fatigare; ipſe eſt qui tibi perſuadet luxuria caſtitati inſidiari, decipere innocentiam, in domum tuam quæ ſunt fœda, foris quæ ſunt crudelia, intra conſcientiam quæ ſunt flagitioſa committere. Si ergo tales videris eſſe actus tuos, ſcito te regi Aegypti militare id, eſt, non Chriſti, ſed diaboli ſpiritu agi.*

Allegor. Allegor. de SS. Innocentibus ab Herode cæſis, quæ quaſi pretioſa grana dum ſata ſunt & mortua, ſeges multa ſurrexit Eccleſiæ, habet Proſper de Promiſ. & prædic. Dei p. 1. c. 12.

Anagog. Denique Anagog. Rupert. Crucis ait, vexillo & tribulatione, fortiores ſimus dæmone, addimur angelis, egredimur de terra; quia cælum nos expectat.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MOſes naſcitur; exponitur, aſſumitur & adoptatur à filia Pharaonis. Secundò, v. 11. occidit Aegyptium, fugitque in Madian, ubi ducit Sephoram, & ex ea gignit Gerſam & Eliezer.

1. EGreſſus eſt poſt hæc vir de domo Levi: & accepit uxorem ſtirpis ſuæ. 2. quæ concepit, & peperit filium: & videns eum elegantem, abſcondit tribus menſibus. 3. Cumque jam celare non
poſſet, ſumpſit fiſcellam ſcirpeam, & linivit eam bitumine ac pice: poſuitque intus infantulum, &
expoſuit eam in carecto ripæ fluminis, 4. ſtante procul ſorore ejus, & conſiderante eventum rei. 5. Ec-
ce autem deſcendebat filia Pharaonis ut lavaretur in flumine: & puellæ ejus gradiebantur per crepidi-
nem alvei. Quæ cùm vidiſſet fiſcellam in papyrione, miſit unam è famulabus ſuis, & allatam 6. ape-
riens, cernenſque in ea parvulum vagientem, miſerta ejus, ait: De infantibus Hebræorum eſt hic. 7.
Cui ſoror pueri: Vis, inquit, ut vadam, & vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire poſſit infan-
tulum? 8. Reſpondit: Vade. Perrexit puella, & vocavit matrem ſuam. 9. Ad quam locuta filia Pha-
raonis: Accipe, ait, puerum iſtum, & nutri mihi: ego dabo tibi mercedem tuam. Suſcepit mulier,
& nutrivit puerum: adultumque tradidit filiæ Pharaonis. 10. Quem illa adoptavit in locum filii, vo-
cavitque nomen ejus Moyſes, dicens: Quia de aqua tuli eum. 11. In diebus illis poſtquam creverat
Moyſes, egreſſus eſt ad fratres ſuos: viditque afflictionem eorum, & virum Aegyptium percutientem
quemquam de Hebræis fratribus ſuis, 12. Cumque circumſpexiſſet huc atque illuc, & nullum adeſ-
ſe vidiſſet, percuſſum Aegyptium abſcondit ſabulo. 13. Et egreſſus die altero conſpexit duos He-
bræos rixantes: dixitque ei qui faciebat injuriam: Quare percutis proximum tuum? 14. Qui reſpon-
dit: Quis te conſtituit principem & judicem ſuper nos? num occidere me tu vis, ſicut heri occidiſti
Aegyptium? Timuit Moyſes, & ait: Quomodo palàm factum eſt verbum iſtud? 15. Audivitque
Pharao ſermonem hunc, & quærebat occidere Moyſen: qui fugiens de conſpectu ejus moratus eſt in
terra Madian, & ſedit juxta puteum. 16. Erant autem ſacerdoti Madian ſeptem filiæ, quæ venerunt
ad hauriendam aquam: & impletis canalibus adaquare cupiebant greges patris ſui. 17. Supervenere
paſtores, & ejecerunt eas: ſurexitque Moyſes, & defenſis puellis adaquavit oves earum. 18. Quæ
cùm revertiſſent ad Raguel patrem ſuum, dixit ad eas: Cur velociùs veniſtis ſolito? 19. Reſponde-
runt: Vir Aegyptius liberavit nos de manu paſtorum: inſuper & hauſit aquam nobiſcum, potum-
que dedit ovibus. 20. At ille: Vbi eſt? inquit. Quare dimiſiſtis hominem? vocate eum ut come-
dat panem. 21. Juravit ergo Moyſes quòd habitaret cum eo. Accepitque Sephoram filiam ejus uxo-
rem. 22. quæ peperit ei filium, quem vocavit Gerſam, dicens: Advena fui in terra aliena. Alte-
rum verò peperit, quem vocavit Eliezer, dicens. Deus enim patris mei adjutor meus eripuit me de
manu Pharaonis. 23. Poſt multum verò temporis mortuus eſt rex Aegypti: & ingemiſcentes filii Iſrael,
propter opera vociferati ſunt: aſcenditque clamor eorum ad Deum ab operibus. 24. Et audivit ge-
mitum eorum, ac recordatus eſt fœderis quod pepigit cum Abraham, Iſaac, & Jacob. 25. Et re-
ſpexit Dominus filios Iſrael, & cognovit eos.

Vers. 1. *Amram fuit pater Moſis.* EGRESSUS EST POST HAEC VIR DE DOMO LEVI) vir Levita, vir de poſteris Levi; fuit hic Amrā filius Caath, nepos Levi, pronepos Iacob, pater Moſis: Alexander Polyhiſtor apud Euſeb. l. 9 de Præpar. Evang. c. ult. tradit, Amram natum eſſe 14. annis ante mortem Ioſeph, id eſt 57. poſt ingreſſum Iacob in Aegyptum; ac conſequenter anno ætatis 77. genuiſſe Moſen; obiiſſeque annis 20. ante egreſſum Hebræorum ex Aegypto: vixit enim ipſe 137. annis, ut patet c. 6. Euſebius tamen in chronico ait Moſen natum anno Amram 70. non 77.

Ex

Digitized by Google

Jochabed mater Moſis an fuerit filia an neptis Levi?

A Et accepit uxorem stirpis suæ] Hebr. eſt, *accepit filiam levi*. Fuit hæc Jochabed mater Moſis, quæ pariter Numer. 26. 59. vocatur filia Levi. Unde Abul. putat Joſhabed, verè & propriè fuiſſe filiam Levi, & amitam Amram mariti ſui; ita ut Levi agens 110. annum, genuerit in Ægypto Jochabed; hæc autem cùm eſſet annorum 68. genuerit Moſen: qui 80. vitæ ſuæ anno eduxit populum. Lege enim naturæ matrimonium amitæ cum nepote non eſt abſolutè vetitum, ſed tantùm lege poſitiva, quæ tum needum erat lata, ſed poſtea Levit. 18. Sic ergo Moſes per matrem fuit nepos, per patrem pronepos Levi.

Verùm verius eſt, Jochabed non fuiſſe filiam, ſed neptem Levi; nec amitam, ſed conſobrinam Amram: id enim expreſsè docet noſter Interpres cap. 6. 20. ubi eam vocat patruelem Amram, & Septuag. ibidem, qui eam vocant patrui Amram filiam. & Chald. qui eam vocat amitæ Amram filiam. Quòd ergo hìc & Num. 26. vocatur filia Levi, intellige fuiſſe Levitidem, ſive oriundam è ſtirpe Levi, ut vertit noſter Interpres: ſic enim vocantur filiæ Juda, quæ ex Juda ſunt oriundæ. ita Vatabl. Pe- B rer. & alii. Addit enim hoc Moſes, tum ut conſtet Moſen & Aaron tam materno, quàm paterno genere fuiſſe Levitas, tum ut ſignificet, Hebræos jam tum cœpiſſe contribules ſuas ducere; itaque Deum ſuaviter tribuum diſtinctionem jam tum inchoaſſe.

Faceſſat ergo Calvini convitium, Moſen inceſtuoſo matrimonio prognatum eſſe.

Vers. 2. Quæ concepit et peperit filium] Moſen. Addit Joſephus, Amram patrem Moſis, de Moſe jam concepto & brevi naſcituro anxium fuiſſe, ob Pharaonis infanticidæ edictum, & cùm Deum inſtanter pro puero oraret, adſtitiſſe illi Deum, dixiſſeque: *Scito mihi eſſe cordi & publicam veſtram incolumitatem, & privatam tuam gloriam: puer enim iſte, cujus nativitatis metu Aegyptii veſtros fœtus ad necem damnaverunt, tibi naſcetur: qui gentem ſuam ex Aegyptia ſervitute liberabit. Mox fidem oraculo fecit mulieris partus, quæ præter morem puerperarum tam facilè eſt enixa, ut obſervatores feſellerit.* Favent huic oraculo verba S. Stephani Actor. 7. 25.

Vaticinium de Moſe naſcituro.

Natus eſt Moſes anno mundi 2374.

Natus eſt Moſes anno mundi 2374. à diluvio anno, non 714. ut habet codex Pererii, ſed 717. ab ortu Abrahæ C 425. (erravit ergo Porphyrius, qui Moſen vixiſſe fingit tempore Semiramidis, quæ ſucceſſit Nino, cujus anno 43. natus eſt Abraham) poſt ingreſſum Jacob in Ægyptum anno 135. Id patet; nam diluvium contigit anno mundi 1656. duravitque unum annum: inde à diluvio anno 292. natus eſt Abraham. Abraham autem anno ætatis 75. accepit repromiſſionem à Deo, à qua uſque ad exitum Hebræorum ex Ægypto, & datam legem in Sina, fluxerunt anni 430. qui ita dividuntur, ut 215. fluxerint à repromiſſione facta Abrahæ uſque ad deſcenſum Jacobi in Ægyptum: rurſum alii 215. fluxerint à deſcenſu Jacobi in Ægyptum uſque ad exitum Hebræorum ex Ægypto; Moſes autem natus eſt 80. annis ante exitum.

Secundò, Moſes natus eſt annis 516. ante regnum Davidis: ante fabricam templi Salomonis annis 560. nam ab egreſſu Hebræorum ex Ægypto uſque ad fabricam templi fluxerunt anni 480. ut patet 3. Reg. 6. 1. his adde annos 80. vitæ Moſis uſque ad egreſſum, habebis annos 560.

Natus eſt Moſes ante Chriſtum annis 1576.

D Tertiò, natus eſt Moſes ante captivitatem Babylonicam annis 985. ante Chriſtum annis 1576. ante initium Olympiadum, ſive ludorum Olympicorum annis 802. ante Romam conditam anni 825. Vide tabulam chronologicam quam initio Gen. propoſui.

Ætas Homeri aliorumque ſapientum Græciæ.

Quartò, natus eſt Moſes non 900. ut vult Lactant. libr. 4. cap. 5. ſed 430. annis ante bellum Trojanum, ac proinde longè anteceſſit Homerum, qui minimùm centum annis fuit bello Trojano poſterior. hinc conſequenter Moſes longiùs anteceſſit ſeptem Græciæ ſapientes; hi enim longè Homero fuerunt poſteriores, vixeruntque ſub tempora Cyri: quos diù pòſt ſecuti ſunt Socrates, Plato, Ariſtoteles ſub tempora Alexandri Magni.

Quintò, tempore Moſis, ſub annum Moſis 35. ait Tornellus, primus in Attica fuit rex Cecrops, qui condidit Athenas; poſt quem ferè omnia contigerunt quæcumque Græci narrant de ſuis heroibus, diis, bellis, aliiſque memorabilibus. ita Euſeb. in Chron. & Cyrill. lib. 1. contra Julian. Denique natus eſt Moſes eo tempore quo claruit Atlas celeberrimus aſtrologus, quem ideò finxerunt cælum ſuis humeris ſuſtentare; qui fuit frater Promethei Phyſici, quem fingunt lapides in homines transformaſſe; fuitque hic Atlas avus maternus Mercurii ſenioris, cujus Mercurii nepos fuit Mercurius junior cognomento Triſmegiſtus. ita Euſeb. in Chron. & S. Auguſt. lib. 18. Civit. 8. Longè ergo Triſmegiſto ſenior fuit Moſes. quare & Triſmegiſtus & Plato cæterique Gentilium ſapientes, ſuam ſapientiam hauſerunt à Moſe & Hebræis, uti Euſeb. & alii docent. vide Gen. 41. v. 40.

Atlas aſtrologus vixit tempore Moſis.

Vers. 2. Videns eum elegantem abscondit mensibus tribus] Erat, inquit Joſephus, infans hic tam ſpecioſus, ut aſpicientium oculos in ſe raperet, defixoſque teneret S. Stephan. Actor. 7. v. 20. pro *elegans*, vertit, *fuit gratus Deo*. unde patet, hanc elegantiam fuiſſe pluſquam naturalem, Moſique à Deo inditam, ſignificaſſe eum Deo placere, illi cordi & curæ eſſe: B itaque per hanc elegantiam Moſis, non tam humanam quàm divinam, in oraculo quod de Moſe acceperant, ejuſque fide confirmati ſunt parentes, & animari ad eum occultandum; nec dubitarunt hac ratione eum ab aquis, Deo tutore, incolumem evaſurum. & hoc eſt quod ait Apoſt. Hebr. 11, 23. *Fide Moſes natus, occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis, eò quòd vidiſſent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum.* vide ibi dicta. S. Ephrem in oratione de transfiguratione Chriſti, cenſet Moſen ſanctificatum fuiſſe in utero matris: hoc enim hæc corporis ejus elegantia, ex animæ elegantia promanans, indicare videtur. Verùm hæc conjectura eſt tenuior, quàm ut hoc ei privilegium, & à communi lege peccati originalis, in quo omnes naſcimur, exemptionem ſtabilire poſſit, præſertim cùm nemo alius hoc aſſeruerit.

Moſis elegantia pluſquam naturalis.

Scitè Marſilius Ficinus in Platonis Sympoſium, pulchritudinem vocavit bonitatis florem, & Pacatus in Panegyr. Theodoſii, *Auguſtiſſima*, ait, *quæque ſpecies plurimum creditur trahere de cælo. Virtus tua meruit imperium; ſed virtuti addidit forma ſuffragium: illa præſtitit ut oporteret te principem fieri; hæc ut deceret.* Addit Theoph. in C Hebr. 11. 23. parentes voluiſſe Moſen exponere cùm natus eſt, ſed puerum blandè arriſiſſe, & ob id ſervatum. Adeò, inquit, in ipſo omnia divina erant.

Vers. 3. Cumque jam celare non posset] fervente rurſus inquiſitione & infanticidio. Nam plures infantes evaſiſſe, remittente ſe tyrannide, ex Aarone ejuſque coævis liquet.

Sumpsit scirpeam fiscellam] id eſt arculam junceam, ſive ex juncis quaſi viminibus contextam, & exteriùs ad aquam arcendam pice & bitumine oblitam; cui impoſitum infantem mater in junceto ſeu careto, ubi incertus eventus certiorem vitæ dabat ſpem quàm domi, ubi certa erat mors inferenda ab aſſiduis inquiſitoribus, expoſuit, dura quidem ſed neceſſaria, & in Dei providentiam fidente miſericordia. Perperam ergo Calvinus hos Moſis parentes ignaviæ & ferinæ immanitatis, ob hanc prolis expoſitionem arguit; nam non poterant aliter vitam Moſis conſervare, niſi eum exponendo. Expoſuerunt autem eum D quàm tutiſſimè potuerunt; nimirum in arca bene munita, & in loco tuto, dederunt & ei cuſtodem ſororem, quæ eum utcumque poſſet adjuvare. Unde & Apoſtolus fidem & animoſitatem horum parentum dilaudat. Videntur ergo parentes, oraculum quod narrat Joſephus, de Moſis ortu & ſalute accepiſſe, ideoque non ex timore, ſed ex certa in Deum fiducia eum expoſuiſſe.

Allegor. Moſes in cunis delineavit Chriſtum: uterque ergo expoſitus, ille fortunæ arbitrio, hic ſaluti hominum: ille in fiſcella ſcirpea, hic in vimineis cunis & præſepio: ille in carecto fluminis, hic in ſpecu viæ publicæ: ille ab Ægyptia exceptus nutriruſque pro filio, hic à gentilitate per Magos adoratus, & muneribus divinis regiiſque pro Deo ac rege univerſorum declaratus.

Exposuit eum in carecto] Pagninus *in junceto*: Carectum, eſt locus in quo naſcuntur carices. Carix eſt herba alta, in ſpeciem gladii, & ſub finem acuminata.

Hinc

Digitized by Google

inveniri apud Herodotum & Diodor. Siculum.

Addit rurſum Philo, magnis præmiis, Moſi accitos fuiſſe præceptores ex Græcia, qui liberales artes, Chaldæos, qui ſideralem ſcientiam, præſertim quæ futurorum prædictiones continet; Aſſyrios, qui ſuas litteras eum docerent: utpote ipſum omnium deſtinatum ſucceſſorem aviti ſolii, & regem juniorem appellatum: Moſen verò edomandis animi affectibus plurimum ſtuduiſſe, ſecutumque non Ægyptiorum, ſed majorum ſuorum inſtituta patria. Ubi Nota, Philonem uti hic amplificatione quadam: nam Moſes prior fuit & antiquior non tantùm omnibus Græciæ ſapientibus, ſed etiam omnibus qui apud Græcos aliquid ſcripſerunt, Quippe Cadmus, à quo Græci litteras acceperunt, multò poſterior Moſe fuit, uti docet Euſeb. libr. 10. de Præpar. Evang. cap. 3. quomodo ergo ait Philo Moſi accitos eſſe præceptores ex Græcis?

Aliud inſuper de Moſe narrat Joſephus, penes quem ſit fides, quòd ſcilicet Pharao Moſi infanti diadema in caput impoſuerit. Moſes verò illud detraxerit in terram, & pedibus conculcarit; quod cùm quaſi malum omen acciperent Ægyptii, quaſi infans hic Aegypto futurus eſſet exitialis, atque divinus ille qui talem puerum naſciturum prædixerat, aſſeveraret Moſen hunc eſſe illum ipſum puerum, velletque eum interficere, Theamutis Moſen eripuerit & ſervarit.

Voluit Deus Moſen ducem populi futurum, in aula Pharaonis educari, ut regiam urbanitatem, morum elegantiam, animi magnitudinem, liberalitatem, aliaſque regias virtutes, quaſi rector populi futurus, addiſceret & imbiberet. Secundò, ut poſtea legatus Dei pro populo apud Pharaonem futurus, majoris eſſet apud eum auctoritatis, præſertim accedentibus tot ejus ſignis, portentis & plagis.

VOCAVITQUE NOMEN EJUS MOYSES, DICENS: QUIA DE AQUA TULI EUM] Putant Philo, Joſephus, Clemens Alex. l. 1. Strom. Procop. & Rabanus, quòd Moyſes ſit nomen Aegyptium: *mos* enim ægyptiacè ſignificare aquam, vel, ut, ait Joſephus, aquam Aegyptii vocant *mo*, *iſes* verò ſervatos; ut Moyſes idem ſit quod ſervatus ex aqua. Verùm dico *Moſes* eſſe nomen Hebr. & ſignificare tractum vel extractum, putà ex aquis: radix enim ejus eſt Hebræa, ſcilicet משה *muſa*, quæ ſignificat trahere vel extrahere. Hebræum ergo Hebræo infanti nomen indit adoptans eum mater Aegyptia: id clarum eſt ex Hebr. textu, qui ſic habet: ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו *vattícra ſcemo Moſe vattomer: Ki min hammaim meſcitihu*, id eſt. *Et vocavit nomen eius Moſes, & dixit: Quia ex aquis extraxi eum.* ubi clarè patet, vocatum eſſe Moſen, ab Hebræo *meſcitihu*, quod ſignificat *extraxi eum*, ſcilicet ex aquis.

Moſes eſt nomen Hebræum, q.d. extractus ex aqua.

Nota Primò, genuinè dicendum eſſe Moſes, corruptè verò dici Moyſes; ſic & alia nomina propria Hebræorum apud Græcos & Latinos corrupta ſunt. Secundò, tradunt Hebræi משה, id eſt Moſes, revolutum per anaſtrophen, idem eſſe quod השם *haſſ.hem*, id eſt ipſum nomen, ſcilicet celebre, magnum, potens & terribile Pharaoni & Aegyptiis. Rurſum, *nomen*, id eſt virtus, efficacis, & potentia admiranda quæ data eſt Moſi. Tertiò, Clemens Alexandr. ſuprà tradit Moſen, antequam exponeretur à parentibus, vocatum eſſe Joachim: poſtea verò à filia Pharaonis vocatum eſſe Moſen: tertium etiam habere nomen, poſtquam in cælum aſſumptus eſt, & vocari Melchi. Rurſum Aben Eſra & R. Abraham ajunt, Moſen ab Aegyptiis vocatum eſſe Monion. Perer. quoque cenſet, Moſi à filia Pharaonis Aegyptium inditum eſſe nomen, idem ſignificans quod Hebr. Moſes; ac Moſis nomen poſtea ab Hebræis ipſi impoſitum eſſe. Verùm hæc omnia incerta ſunt: nec enim S. Script. nec Joſephus, nec Philo aliud nomen pandunt quàm Moſis, cujus & etymon reddunt, quaſi eo appellatus ſit tam ab Hebræis, quàm ab Aegyptiis: in ſequentibus enim cap. Pharao & Aegyptii, non aliter eum compellant quàm Moſen; ſed & Gentium hiſtorici, Tacitus, Trogus, Juſtinus & alii, Moſen eum ſemper nominant. Ab eventu ergo felici extractionis ex aquis, Moſes nomen eſt ſortitus, idque fauſto omine & ſignificatione; quòd ſcilicet ipſe pariter aquis afflictionum extracturus & liberaturus eſſet filios Iſrael,

A eoſque per mare rubrum ſicco pede duceret. *Competens*, ait Sanctus Auguſt. ſerm. 89. de Temp. *fuit divina vindicta, ut ſuis affectibus puniatur parricida,* (Pharao per Moſen) *& filia proviſione pereat, qui genitrices interdixerat parturire.*

Allegoricè, Cyrill. mater, inquit, quæ filium (Moſen) in fiſcella concluſit, eſt Synagoga, quæ Chriſtum ex ſe natum ſegregavit, ut alienum; ſed Pharaonis filia, id eſt Eccleſia Gentium, illum ſuſcepit, idque apud aquas baptiſmi. & Proſper: *Dum deſcendit, inquit, filia Pharaonis ad Moſen, id eſt, doctrina huius mundi ad Chriſtum, abluta ſpiritali unda depoſuit ſuperbiam, ſuſcipienſque quaſi grandis parvum, per humilem gratiam Eccleſiæ ſociata, quæ filia fuerat, Chriſti mater efficitur.* Addit Theodor. mater rurſum à Gentili Ægyptia filium educandum ſuſcepit, quia Iſrael ab Eccleſia Gentium fidem Chriſti noviſſimis temporibus accipiet. Moſes ergo natus in perſecutione Pharaonis, id eſt Chriſtus natus in perſecutione Herodis & diaboli, qui totum mũdum ſuo jugo premebat. Moſes occultatus menſibus tribus, ſignificat Chriſtum in lege vetere occultatum triplici tempore, ſci-B licet Judicum, Regum & Pontificum. Moſes projectus in flumen à parentibus, ſignificat Chriſtum in aquas paſſionis & mortis à Judæis immerſum, quem Ægyptia, id eſt Gentilitas, ſuſcepit, & magnificè ac ſplendidè tractavit, videns ejus elegantiam in cæleſti ſapientia, vita & moribus.

Allegoria.

Tropologicè, Hugo de S. Victore in alleg. in Exodi 1. Moſes, inquit, eſt, quiſquis in fluvio præſentis eſt ſæculi; filia regis eſt gratia Dei, quæ nos fluxu ſæculi erutos in filios Dei adoptat, & Hebrææ, id eſt tranſeunti in cælum matri Eccleſiæ, tradit nutriendos.

Tropol.

IN DIEBUS ILLIS (cùm Moſes ageret annum ætatis 40. ut ait S. Stephan. Actor. 7. 23.) POSTQUAM CREVERAT MOSES] Joſephus & plurimi ejus ſequaces narrant, Moſen à Pharaone bello Aethiopico præfectum, Aethiopes profligaſſe: regiam Sabam, quæ poſtea à Cambyſe, nomine ſororis Meroe eſt appellata, cepiſſe traditione Tharbis, filiæ regis Aethiopum; quam Moſes deinde, juxta pacta in uxorem acceperit. Hoc Moſis bellum Torniellus conſignat anno Moſis 30. cùm C jam pridem Amenophis, ſub quo natus eſt Moſes, obiiſſet, ac regnaret Orus, ſi credimus Euſebio. Sanè quidquid de hoc bello ſit, quod Theodor. & alii fabuloſum vocant, non dubium eſt, Moſen multa de ſe humilitatis ſtudio prætermiſiſſe; nec enim his 40. annis, quibus in aula vixit quaſi princeps, deſes vel otioſus fuit. Addit auctor hiſtor. Scholaſt. & alii Tharbis hanc, eſſe Aethiopiſſam illam, ob quam contra Moſen murmurarunt Maria & Aaron Numer. 12. Rurſum Moſen, parta victoria, cùm redire vellet in Aegyptum, nec dimitteret eum Tharbis, ipſum, ut qui peritiſſimus eſſet aſtrorum, duas imagines ſculpſiſſe in gemmis, ejus virtutis ac poteſtatis, ut altera memoriam afferret, altera oblivionem; cumque paribus annulis eas inſeruiſſet, alterum, ſcilicet memoriæ, ſibi reſervaſſe; alterum, ſcilicet oblivionis, dediſſe Tharbis: quem illa induens, mox Moſis oblita fuit, ſicque ille in Aegyptum redire potuit. Sed hæ ſunt fabulæ & nugæ.

Verſ. 11. Moſes conficit bellum Aethiopicum ſi credimus Joſepho.

Fabula de annulis memoriæ & oblivionis.

EGRESSUS EST AD FRATRES SUOS] Hebræi fratres vocant omnes eos, qui ſunt ejuſdem familiæ vel D gentis.

VIDITQUE AFFLICTIONEM EORUM] Addit Philo, Moſen ſæpius viſitaſſe ſuos Iſraelitas laborantes & afflictos, eoſque conſolatum eſſe, ac præfectos operum lenitatis admonuiſſet; itaque purpuratos ſenſim eum ſuſpectum habere cœpiſſe, ac tandem ad regem, tamquam ab eo diſſidentem, reſque novas molientem, detuliſſe, ejuſque aures calumniis impleſſe. En fortitudinem Moſis, profitentis ſe Iſraelitam, magiſque eligentis affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere jucunditatem, Hebr. 11. v. 25. Moſes ergo contempſit regnum Aegypti, faſſus ſe Hebræum, eoq; negans ſe filium filiæ Pharaonis. Ob hoc, ait Ambroſ. in pſal 118. factus eſt à Deo Pharaonis Deus, id eſt eo ſuperior, eique terribilis. Ob hoc quoque Philo Moſen vocat miraculum naturæ: nam ambire non dico regiam dignitatem, ſed amicitiam, ordinarium in natura opus eſt: at

hæc

hæc ipſa ſpernere, imò deteſtari, planè extraordinarium eſt; ideoque miraculum, eoque magis, quod ea non ſui commodi, ſed publici boni, & ſuæ gentis cauſa deſpexit. ita Philo. Hæc vera eſt animi celſitudo, regnum pietati poſthabere: hæc ſumma dignitas, quæ eum regia dignitate digniorem effecit. Major eſt enim qui dignitatem deſpicit, quam qui ſuſpicit & ſuſcipit. Nam ille honore ſuperior, hic inferior eſt: ille pompæ herus, hic ſervus: hic gloriam eſurit ut mendicus, ille contemnit ut dominus.

VIRUM ÆGYPTIUM PERCUTIENTEM QUEMDAM DE HEBRÆIS] Philo ait, hunc Ægyptium fuiſſe unum ex præfectis, qui iniuſto onere oppreſſos Hebræos tam iniquè pulſare conſuevisset. S. Stephano. Actor. 7. percuſſionis vice, iniuria eum affeciſſe dicit. Tradunt Hebræi, hunc Aegyptium adulterium commiſiſſe cum uxore hujus Hebræi, ideoque orta rixa eum percuſſiſſe, ſed hoc eorum de more eſt figmentum. Certum eſt, hanc percuſſionem fuiſſe gravem & enormem, vel in ſe, vel ob circumſtantias, vel ob ea quæ præceſſerant, ut ait Philo, ita ut percuſſor mereretur plecti morte: aliàs enim Moſes non habuiſſet poteſtatem & jus, nec voluntatem eum occidendi.

PERCUSSUM ÆGYPTIUM ABSCONDIT SABULO] *Percuſſum*, id eſt occiſum; ſepelivit enim & abſcondit eum in ſabulo.

Vers. 12. *An juſtè Moſes occiderit Ægyptium?*

Quæres, an juſtè & rectè cædem hanc fecerit Moſes? videtur enim Moſes, utpote agens vitam privatam, nullam ad hoc auctoritatem vel à Deo, vel ab homine accepiſſe.

Prima ſententia.

Primò, Hebræi, etiam priſci, teſte Clem. Alexand. libr. 1. Stromat. excuſant Moſen, eò quòd Aegyptium occiderit non gladio, ſed pronuntiando in eum nomen tetragrammaton Jehova; quomodo S. Petrus ſolo verbo occidit Ananiam & Sapphiram. ſed hoc eſt commentum: percutere enim eſt, non verbo, ſed gladio aliiſve armis ferire. Rurſum, tunc nomen Jehova necdum erat Moſi revelatum. Deus enim illud ſibi primò indidit, illudque Moſi revelat Exodi 6. 3.

Secunda.

Secundò, S. Auguſt. lib. 22. contra Fauſtum c. 70. hoc factum Moſis culpat, quaſi factum præter poteſtatis & juſtitiæ ordinem; illudque tribuit ejus zelo, ſed nimio & inculto, qui vitioſa quidem, inquit, ſed magnæ fertilitatis ſigna fundebat. ſignificabat enim hic zelus nimius, Moſen, ubi excultus foret, zelumque hunc ratione regere & temperare didiciſſet, fore inſignem & animoſum populi ducem. Hinc & Oecumen. in epiſt. Judæ, tradit diabolum in altercatione cum Michaele de corpore Moſis, dixiſſe, Moſen non eſſe dignum ſepultura, eò quòd iniuſtè occidiſſet Aegyptium, eumque non in ſepulchro, ſed in ſabulo ſepeliviſſet.

Tertia.

Tertiò, S. Ambroſ. lib. 1. Officior. 36. S. Thomas & Burgenſ. hoc Moſis factum tribuunt juſtæ defenſioni, qua Hebræum injuſtè invaſum defendere tenebatur ex charitate. *Qui enim ſocium non defendit ab iniuria cùm poteſt, tam eſt in vitio quàm ille qui facit*, ait S. Ambroſ. Nam, ut ait Toletus in Lucæ 22. annot. 27. tunc non erat judex, qui poſſet injuriam avertere, & injuria erat præſens, nec moram temporis patiebatur: unde Moſis erat tunc ſubvenire.

Addit Cajetanus, hoſce præfectos operum fuiſſe publicos hoſtes & oppreſſores Hebræorum: ideòque licuiſſe Hebræis eos occidere ſi poſſent, perinde ac in bello juſto licet hoſtem & invaſorem ubivis occidere.

Quarta & vera.

Quartò, planiſſimè & ſolidiſſimè, fecit id Moſes, ex inſpiratione divina auctoritatem adeptus: movebat enim Deus Moſen ad hanc cædem, ut vindicem ſui populi agere inciperet, & publicum hoſtem occideret. hoc enim eſt quod ait Sanctus Stephanus Act. 7. 25. *Fecit ultionem percuſſo Aegyptio; exiſtimabat autem fratres intelligere, quoniam* Deus *per manum ipſius daret ſalutem illis*. Sciebat ergo Moſes, adeòque alios paſſim ſcire putabat, ſe jam à Deo deſignatum eſſe ducem & vindicem Hebræorum, Deumque velle ut ad hunc ducatum per hanc cædem, & vindictam illam ſe compararet; adeoque S. Stephanus hic videtur confirmare hiſtoriam Joſephi, qui narrat oraculum patri Amram factum, de filio ſuo Moſe vindice & liberatore Hebræorum futuro. ita S. Auguſt. hic, Rupert. S. Thom. & alii.

A Symbol. notat S. Ambroſ. lib. de Cain & Abel, Moſen aptum fuiſſe interfectorem Ægypti, quia in ſeipſo priùs interfecerat ambitum honoris & regni. *Ille*, ait, *velut quaſdam in ſe manus inicit, qui interficit voluptates corporis ſui. Interfecit ergo Moſes Aegyptium hominem; ſed non interfeciſſet, niſi priùs in ſe Aegyptium ſpiritalis nequitiæ interemiſſet, honorem regalium voluptatum.*

Allegoria.

Allegor. Moſes percuſſo Ægyptio liberavit Hebræum, id eſt Chriſtus fracta diaboli potentia liberavit genus humanum. Ægyptius abſconſus eſt ſabulo, quia diabolus, ejuſque tentamenta abſconduntur in bonis temporalibus, quæ inſtar ſabuli vilia, imbecilla & inſtabilia ſunt. ita Perer.

AIT] intra ſe, id eſt cogitavit. ſicut enim eſt verbum linguæ, ita eſt & verbum mentis.

Vers. 14.

QUOMODO PALAM FACTUM EST VERBUM ISTUD?) Hebr. *verè notum factum eſt verbum*. noſter Interpres profundiùs Moſis pathos intellexit, illudque per notam admirationis expreſſit; quaſi diceret, Itàne verène notum factum eſt verbum iſtud? ſed eodem res redit. Nota. *Verbum* metonymicè uſurpant Hebræi pro facto, B aut re cujus verbum eſt index & ſignum. ſic dicitur: *Non erit impoſſibile apud Deum omne verbum*, id eſt omnis res: & paſtores dicunt Luc. 2. *Videamus hoc verbum quod factum eſt*, Chriſtum jam natum.

Vide hic quàm aulæ honores ſint inconſtantes, quàm mundi felicitas ſit inſtabilis & varia. En Moſes adoptatus in filium regis, pellitur in exilium. Verè dixit Philo libro, *quòd Deus ſit immutabilis: Sicut affluxum maris ſequitur paulò pòſt refluxus, ſic rerum caducarum affluentiam ſequitur mox refluentia*. Audi & Senecam: *Notiſſima*, ait, *vox eſt ejus, qui in cultum regum conſenuerat, cùm eum quidam rogaret. Quomodo rariſſimam rem in aula conſecutus eſſet ſenectutem: Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias ſæpè agendo.*

Vers. 15.

QUI FUGIENS) oportuno tempore, quando Deo viſum, rediturus, ſuiſque conſulturus. Hinc Apoſtolus ad Hebræos 11. v. 27. ait de Moſe: *Fide reliquit Aegyptum, non veritus animoſitatem Regis*. quaſi diceret, Etſi Moſes fugerit, non tamen concidit animo, nec ſpem liberandi Iſraelis abjecit; ſed certò ſibi perſuaſit, ſe ſuo tempore rediturum & liberaturum Iſraelem: quamquam & C alius magis genuinus illius loci eſt ſenſus, ut dixi Hebr. 11.

Ita S. Athanaſius, cùm Iuliani Apoſtatæ juſſu Alexandria in exilium pelleretur, & circa ſe Chriſtianos illachrymantes videret, dixit: *Bono animo eſtote. nebula enim eſt, quæ brevi evaneſcet*. ita Sozomen. lib. 5. cap. 14. ita factum eſt. nam paulò pòſt Julianus monachus in ſpiritu prævidens Juliani interitum, ſuis dixit: *Aper ſilveſtris, hoſtis vineæ Domini, debitas ſcelerum in Chriſtum dedit pœnas, & mortuus jacet, ne ampliùs Chriſtianis inſidias ſtruat*. mox compertum eſt id verè accidiſſe eodem momento, quo monachus loquebatur, teſte Theodor. libr. 3. cap. 19.

Sanctis nuſquam eſt exilium quia Deum ubique inveniunt.

Ubi Nota. Fidelis & ſanctus in exilium pelli nequit. Nam ubique excipitur à Deo, qui illius & pater & patria, & omne bonum eſt. Ita S. Cyprian. epiſt. 56. ad Thibaritanos: *Solus*, inquit, *non eſt, cui Chriſtus in fuga comes eſt: ſolus non eſt, qui templum Dei ſervans, ubicumque fuerit, ſine Deo non eſt.*

Ita S. Auguſt. ſerm. de S. Cypriano: Arbitraris, inquit, tyranne, de patria ſua in alienam te excludere hominem D Dei? falleris: ille in Chriſto nuſquam eſt exul. in carne ubique eſt peregrinus. ita S. Nazianz. *Mihi*, inquit orat. 28. *omnis terra, & nulla terra patria eſt*: quia ſcilicet mihi patria cælum eſt; & quia totam terram pro patria duco, ſumque coſmopolita, id eſt civis mundi.

Ita S. Baſilius, *Exilium*, inquit, *non cognoſco, qui nullo loco circumſcriptus ſum; ac nec terram hanc, quam nunc incolo meam habeo, & eam omnem, in quam profectus fuero, pro mea duco: imò ut rectiùs loquar, univerſam terram Dei eſſe ſcio, cuius advena ſum & peregrinus* teſtis eſt Nazianz. orat. 20. quæ eſt de laudibus S. Baſilii.

Hugo Victor. l. 3. Didaſcal. c. ult. *Delicatus*, inquit, *ille eſt adhuc, cui patria dulcis eſt: fortis iam, cui omne ſolum patria eſt: perfectus, cui mundus totus exilium eſt. Ille mundo amorem infixit, iſte ſparſit, hic extinxit.*

Ma-

Digitized by Google

Tentationes Moſen Deum ſequentem invadunt.

Madian] Madian urbs fuit condita à Madian filio Abrahæ ex Cetura. unde & tota regio dicta eſt Madian. Quàm verum illud Eccliſ. 2. *Fili accedens ad ſervitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem*: Ecce quot hìc tentamenta Moſen vocationem Dei ſequentem, aulamque egreſſum glomeratim invadunt; paupertas, ignominia, contemptus, non ab Ægyptijs tantùm, ſed & ab ingratis, quorum cauſa hæc omnia ſubibat, Iſraelitis, inſidiæ regis, pericula mortis, fuga, exilium: ſed nullis, ne ingratorum quidem malis vincitur Moſis deſtinata pietas, quæ non homines, ſed Deum intuita; inviſibilem tamquam videns ſuſtinuit, ad Hebr. 11. 27. Vide hìc quam verum ſit illud S. Marci Anachoretæ: *Deus conſcius infirmitatis noſtræ, non ſolet alicui quid magni conferre, niſi prævia calamitate.*

Allegor.

Allegor, notat Rupert. S. Stephanum aſſerere act. 7. patres Iudæorum negaſſe Moſen, Samuelem, Davidem, in exemplum & typum Iudæorum Chriſtum negantium: qui idcirco fugiens uxorem alienigenam duxit, ſcilicet Eccleſiam Gentium.

Moſe agente in Madian contigit diluvium Deucalionis.

Nota. Moſe agente in Madian (anno Moſis 67. inquit Torniellus, qui fuit Cecropis Athenienſium regis primi B 31.) contigit celebre illud apud Gentiles diluvium Deucalionis in Theſſaliæ, dicitur Deucalionis, quia Deucalion tunc ibidem regnavit, ipſeque cum paucis alijs hoc diluvium, in parva rate appellens ad Parnaſſum montem, evaſit; unde fertur ipſe genus humanum reparaſſe. ita S. Auguſt. lib. 18. Civit. 10.

Item Phaëtontis incendium.

Tunc etiam contigit Phaëthontis incendium; perinde ac ſi ignis & aqua in perniciem hominum tunc conjuraſſent; tantus enim fuit æſtus Solis, ut univerſum orbem torruiſſe videretur: ex quo orta eſt fabula Phaëthontis, quòd ſcilicet Phaëthon Solis filius, malè regens ſolis curſum, terram exuſſerit. ita Euſeb. Cyrill. Oroſius lib. 1, c. 10. & ex his Torniellus.

Vers. 16. Sacerdoti Madian) Chald. *principi Madian*, quin & Artapanus apud Euſeb. libr. 9. de Præp. Euang. c. ult. hunc Raguel vocat *regem Arabiæ*; *cujus enim pars* eſt Madian. Hebræum כהן *cohen* propriè ſacerdotem ſignificat: ſed quia ſacerdotium, quaſi nobiliſſima & divina functio, tum ferè principibus aut primarijs familiarum, uti Melchiſedec, Noe, Abraham, competebat; & quia princeps ac magiſtratus in primis cultum Dei, & quæ ad C gloriam illius faciunt promovere debet; hinc *cohen* principem quoque ſignificat, ut patet 2. Regum 8. 18. ubi filii David dicuntur fuiſſe ſacerdotes, hoc eſt, ut Septuag. vertunt, αὐλάρχαι, id eſt principes aulæ. Potuit ergo Raguel ſacerdos eſſe & princeps, ſacerdos, inquam, tum quidem idolorum; quia Madianitæ erant idololatræ: poſtea autem videns mira quæ faciebat Deus per Moſen, Deum verum agnovit & coluit, ut patet Exodi 18. licet S. Cyrillus libr. 3. de Adorat. in ſpiritu fol. 94. & Abu p tent eum ex nunc coluiſſe unum Deum altiſſimum ſed cum eo multos etiam alios deos ſuæ gentis.

Cohen vocatur ſacerdos & princeps

Iethro fuit ſacerdos idolorum.

Demetrius hiſtoricus inquit Euſeb ſuprà, tradit quòd Abraham ex Cetura genuit Ieſan. ex quo natus eſt Adam (aut potiùs Dadan, ut patet Geneſ. 25. 3.) à quo Raguel pater Iethro, cujus filiam Moſes accepit uxorem. additque Moſen fuiſſe ſtatura longum & flavum, prolixiore capillo & barba, ac denique ſtatura & facie permagnæ dignitatis.

Moſis ſtatura & forma.

Adaquare cupiebant greges) Nobilis tum erat ars paſtoritia, quidquid occlamet Calvin. quam etiam tum nobiles exercebant virgines mirabili temporum illorum caſtimonia, uti in Gen. vidimus feciſſe Rachel & Liam.

Vers. 17. Ejecerunt eas) ad hauſtum à puellis, paratumque potum agentes ſua pecora, frui tuti inertes alienis laboribus, inquit Philo.

Defendit puellis) Hugo Victorinus putat Moſen comites duxiſſe ſecum, quibus adiutus paſtoribus reſtitit. Vbique charitatis ſemina ſparſit Moſes, innocentum, oppreſſorum & juſtitiæ vindex. ita ſibi Raguelis gratiam & Sephoram conjugem conciliavit. Hoc prudentis, hoc Chriſtiani eſt, beneficentia ſibi omnes devincire. Sic Chriſtus *tranſiit benefaciendo & ſanando omnes oppreſſos à diabolo*, Actor. 10. verſ. 38. Vidit & hoc per umbram gentilis Scipio, qui ſervabat Polybii præceptum, ne è foro diſcederet, quin aliquem ſibi amicum aut benevolum magis efficeret, inquit Plutarchus.

ornel. in Pentateuch.

Vers. 18. Ad Raguel) Tradunt Hebræi, Lyranus & Abulenſ. Raguel fuiſſe quadrinomium; Primò, enim vocatur hìc *Raguel*. Secundò, cap. ſequenti vocatur *Jethro*, id eſt addens; quia ipſe addidit unum caput legi, de ordinatione populi per tribunos, centuriones, quinquagenos & decanos, Exodi 18. Tertiò, vocatur *Cinæus*; Judic. 4. v. 11. Quartò, vocatur *Hobab*, id eſt amans, quia dilexit legem Dei, & ad judaiſmum eſt converſus, ut patebit Exodi 18. Verùm alii probabiliùs putant Hobab non eſſe Raguel, ſed Raguelis filium, de quo Numer. 10. 29.

Iethro tria habuit nomina.

Vers. 19. Vir Ægyptius] Talis Moſes ex veſte & habitu videbatur. fortè etiam ſe venire ex Ægypto ſciſcitantibus puellis reſponderat.

Vers. 20. Ut comedat panem] cibum ſumat, convivetur nobiſcum. *Panis* enim Hebræis, per ſynecdochen, quemlibet cibum ſignificat.

Vers. 21. Juravit ergo Moyses quod habitaret cum eo] Scriptura hìc brevitati ſtudens, multa ſintelligenda relinquit, ſcilicet filias ad fontem reverſas eſſe, indeque Moſen, patris verbis perſuaſum, domum deduxiſſe, amanter ab eo ſalutatum eſſe, exploratăque ſtatim ejus indole, poſt multa ultrò citroque verba, tandem ad pactum habitandi cum eo deſcendiſſe, illudque juramento firmaſſe, ac denique ejus filiam Sephoram uxorem duxiſſe. Nota. Pro *juravit*, hebraicè eſt יאל *ioel* quod licet propriè ſignificet, voluit, conſenſit, acquievit, & ita hìc vertant Septuag. Chald. Vatabl. & alii, tamen ſubinde per metatheſin, & per commutationem litterarum *alah*, idem eſt quod אלה id eſt juravit, ut patet 1. Samuel. 14. 25. *Et adjuravit Saul populum*, hebraicè eſt יאל *ioel*.

Vers. 22. Quem vocavit Gersam, dicens] Hebraicè, *quia dixit*: dat enim rationem cur eum vocet *Gerſam*, quòd ſcilicet ipſe Moſes, advena & peregrinus fuerit in Madian. גר *ger* enim *peregrinum*, שם *ſcam illic* ſignificat.

Nota. Hi filii Moſi nati ſunt, non ſtatim ut venit in Madian, anno ejus 40. ſed diu pòſt; ſcilicet paulò ante reditum ex Madian in Ægyptum, qui contigit anno ejus 80. id patet ex eo, quòd in hoc reditu uxorem cum filiis hiſce impoſuerit aſino. ut dicitur cap. 4. v. 20. erant ergo tunc adhuc parvuli.

Alterum vero peperit] Noſter Interpres cum Septuag. ſecundi filii Moſis nomen hìc interſerit, ut filios Moſis ſimul enumeret; licet illud non habeatur in Hebræo hoc loco, ſed Exodi 18. verſ. 4. unde illud tranſcripſerunt Septuag. & Noſter: vel potiùs illud ex Hebræo hìc excidit. Hebræa enim ſubinde mutila ſunt, uti oſtendit Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 2. Nomen ergo ſecundo filio Moſes impoſuit Eliezer, id eſt Deus meus adjutor, idque ut doceret fideles Primò, exilia & adverſa quæque, Deo nixos, fortiter ferre. Secundò liberos ſuos intueri, non ut irritamenta avaritiæ, ſed ut monumenta divinæ largitatis; quibus ad gratiarum actionem & Dei obedientiam incitentur. Tertiò, Dei ſemper eſſe memores, prolemque Sancto vel Sancti alicujus nomine nuncupare. Quartò, nomine ſuo proles admonere voluit, ut cogitent unde, & quomodo ſint nati, quidve Deo debeant, denique quos imitari teneantur.

Moſis vocavit filium Eliezer, cur? Prima: cauſa. Secunda: Tertia. Quarta.

Vers. 23. Post multum vero temporis mortuus est rex Ægypti] Is videlicet ſub quo natus Moſes, adoptatus, & ad necem quæſitus fuit: hoc enim ſeries hiſtoriæ videtur expoſcere. Quæ ratio coegit Gerardum Mercatorem, ut non Euſebium, ſed Manethonem ſecutus, hæc omnia quæ huc uſque narravit Moſes, contigiſſe cenſeat ſub Armeſeſmiano, ſive Rameſſes rege, quem diutiſſimè, ſcilicet 66. annos regnaſſe tradit.

Verùm quia certiorem hìc chronologum Euſebio non habemus, quem paſſim Catholici ſequuntur, hinc cum iis ſolidiùs dicemus, hoc tempore non tantùm mortuum fuiſſe Pharaonem illum, ſub quo natus eſt Moſes; ſed & duos alios, eum in regno ſequentes, qui ejuſdem cum eo erant genii & odii in Judæos. Hæc enim facta videntur paulò antè, &, ſi Torniello credimus, uno anno ante ducatum Moſis, & liberationem Hebræo-

A & defuncti videntur Phares & alii, qui pueri erant cùm ingreſſi ſunt Aegyptum. hæc autem afflictio cœpit poſt mortem Levi, Caath & cæterorum 70. qui ex Chanaan deſcenderant cum Jacobo in Aegyptum; imò poſt horum mortem, cœpit primùm illa Hebræorum multiplicatio, de qua v. 7. quæ hanc invidiam & odium novi regis concitavit, ut eos affligeret. Poſt Caath ergo 15. anni circiter fluxiſſe videntur, quibus partim defuncti ſunt reliqui è primis 70. partim multa prole aucti ſunt Hebræi: ita ut invidia & perſecutio Aegyptiorum contra Hebræos, cœperit decennio circiter ante ortum Moſis. Id Secundò, probatur ex eo, quòd hæc perſecutio cœperit ſub ortum Mariæ ſororis Moſis, quæ inde dicta eſt Maria, id eſt amaritudo: uti tradunt Hebræi; Maria autem decennio circiter fuit ſenior Moſe. Nam illa Moſen infantem expoſitum cuſtodivit, & curavit ali & educari: ut patebit c. 2. erat ergo tum ipſa facilè decennis.

Cœpit Hebræorum afflictio in ortu Mariæ, quæ inde Maria, id eſt amaritudo eſt dicta.

Vide hìc, quam citò mortalibus ſurrepat oblivio & ingratitudo. Joſepho ſervatam in fame Aegyptum debebat rex & Aegyptii: rurſum Joſeph quintam partem proventuum totius Aegypti, regi jure perpetuo in fame populum alendo, coemerat; ſed *celeriter non viſum*, & (ut Pindarus ait) *vetus beneficium oblivioni, & quaſi ſomno traditur.* homines enim beneficia pulveri, maleficia marmori inſcribunt, imò inſculpunt: ut dicere ſolebat B. Thomas Morus. Quàm & hodie in urbibus, regnis, congregationibus ſæpè experimur illud: *Surrexit rex novus qui ignorabat Joſeph!* Diſce ergo quod ajebat idem Morus: *Bene ac laudabiliter facta pro merito compenſare mundus hic nec ingratus ſolet, nec gratus poteſt.* Qui ergo gratiam principum captatis, audite illud Volſæi, qui Henrico VIII. Angliæ regi divortii cum Catharina fuit cauſa, & poſtea ſummam regis indignationem incurrit: *Ego,* inquit, *quia non Dei, ſed regis favorem quæſivi, hinc Dei gratiam amiſi, & regis non acquiſivi.*

Mor. quàm fragilis & infidus ſit Principum favor.

B Novimus nuper in Belgio aulicum primarium, qui Principi cuidam vicino per multos annos intimus, & in ſummis fuerat deliciis: poſtea verò levi de cauſa omni ejus gratia excidit. Is ex aula ſecedens altiùs philoſophari, Deoque & animæ ſuæ vacare cœpit; tumque dictitare ſolebat: Experientia didici, quantum interſit inter obſequia delata principi, & delata Deo: rurſum, quantum interſit inter gratiam principum & gratiam Dei. Didici enim & vidi, obſequia magna & multa principi delata, citò oblivioni tradi, & parum remunerari; ſin principem vel leviter offendas, vidi, quòd manet alta mente repoſtum, quodque ſeverè vindicatur: obſequia verò, etiam parva, Deo delata, didici in æterna ejus memoria ſervari, magniſque & æternis præmiis ab eo remunerari; offenſas autem in eum, etiam graves, levi pœnitentia ita deleri, ut ipſe protinus omnis injuriæ obliviſcatur, pœnamque ultro condonet. Hoc eſt quod ait Comicus: C

Si quid bene facias, levior pluma eſt gratia:
Si quid peccatum ſit, plumbeas iras gerunt.

Jure ergo exclamat S. Bernard epiſtol. 107. *O ſæculum nequam, quod ſolos tuos ſic ſoles beare amicos, ut Dei facias inimicos! Invenit Aman gratiam apud regem Aſſuerum; hæc illi gratia crucem peperit. invenit gratiam apud Abſalonem Achitophel; hæc illi ſuſpendium attulit.*

Quæres Secundò, cur tam dura & diuturna ſervitute, permiſit Deus Hebræos opprimi in Aegypto? Reſp. Rupert. juſtè eos in illud ergaſtulum compactos eſſe, in quod fratrem Joſephum præmiſerant. ſed illud patrum, non autem filiorum eorum fuit peccatum. Reſp. ergo Primò, quia nonnulli eorum imbiberant impios mores, & idololatriam Aegyptiorum; Hebræos enim coluiſſe Apin & idola in Aegypto, docet Ezech. cap. 23. 8 illudque ibidem expreſsè docet S. Hieron. & Theodor. Hinc & paulò poſt vitulum, quaſi Apin Aegyptium, in Sina conflarunt: hinc & toties Moſes in Pentateucho idololatriam vetat & damnat. ita Aben Ezra. Fuit ergo hæc ſervitus, pœna peccati. Secundò, hac ſervitute quaſi lliniulo, voluit eos excitare Deus, ut averſaretur Aegyptum & Aegyptios; atque in Chanaan, eis à ſe deſtinatam, contenderent. Tertiò, ut hac ſervitute daretur Hebræis occaſio, & juſtus titulus ſpoliandi Aegyptum, itaque ſe ditandi. Quartò, ut per eamdem daretur occaſio plurima & maxima edendi portenta, putà 10. plagas Aegypti, D

Cur Deus permiſit ita durè & diu affligi Hebræos?

Cauſa prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

A quibus Deus toti orbi volebat patefacere ſuam potentiam, & vindictam in impios Aegyptios, ac clementiam curamque paternam erga ſuos Hebræos. Quintò, ut per eam Hebræos purgaret, perficeret & illuſtraret. quo enim magis opprimebantur, eo magis creſcebant. Sextò, ut hoc quaſi felle mel & delicias Aegypti, Hebræis ad illas anhelantibus, inſipidas redderet; ut egreſſi numquam in Aegyptum regredi cuperent. quàm enim Hebræi ollas Aegypti adamarint, & repetere optarint, patet Num. 11. v. 5. & c. 14. v. 3.

Quinta.

Sexta.

NE FORTE MULTIPLICETUR, ET, SI INGRUERET CONTRA NOS BELLUM, ADDATUR INIMICIS NOSTRIS, EXPUGNATISQUE NOBIS EGREDIATUR DE TERRA] Nota hìc tres cauſa moventes Aegyptios ad oppreſſionem Hebræorum; ſcilicet metum, invidiam & odium. Primò, metum, ne ingruente bello ſe jungerent hoſtibus Aegyptiorum, iiſque victis & ſpoliaris exirent in terram ſibi à Deo promiſſam, putà Chanaan. Hoc enim quaſi Abrahæ & ſibi à Deo promiſſum, jactabant Hebræi, ideoque eos timebant Aegyptii. Secundò, invidiam, quia videbant ſe ab exteris Hebræis B ſobole numeroſa, pulchra, robuſta, ſolerti, aliiſque animi & corporis dotibus inſtructa & præſtanti ſuperari. Tertiò, odium conceptum ex diverſitate religionis, indolis & morum: Aegyptii enim ſuum Apin, ſive bovem, aliaque animalia; Hebræi unum Deum verum colebant: hinc boves & oves ſacrificabant & comedebant Hebræi quod abominabantur Aegyptii. ita Joſephus, qui quartam odii cauſam addit, hanc ſcilicet, quod vates quidam Aegyptius prædixerat, brevi naſciturum quemdam ex Hebræis, qui ſi adoleſceret, imperium Aegyptiorum everteret, res autem Hebræorum mirè augeret & proſperaret: hic fuit Moſes.

Tres cauſæ quæ moverunt Aegyptios, ut affligerent Hebræos.

Prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

PRÆPOSUIT EIS ITAQUE MAGISTROS OPERUM] Hebr. magiſtros מסים *miſſim*, id eſt tributorum, non pecuniæ, ſed laterum; ut ſcilicet quiſque ſuum indies penſum operis perſolveret. Rectè ergo Noſter interpres vertit, *magiſtros operum*: unde & Septuag. ἐπιστάτας τῶν ἔργων, id eſt *præfectos operum*, verterunt. Erant enim hi, non ut architecti fabricam dirigentes; ſed ut imperioſi exactores, ait Philo, opus urgentes, idque ad enervandas C vires Hebræorum, adque exterminandam exhauriendamque labore nimio eorum generandi, ſeque propagandi facultatem: ſcilicet ut preſſos anguſtiis vivere dum tædet, voluptatis conjugalis non libeat. En quàm ipſe fidelium hoſtis Pharao & dæmon ſcit verum eſſe illud:

Vers. 11.

Otia ſi tollas, periere Cupidinis arcus.

Quàm verè juvenis ille apud S. Hieron. epiſt. ad Ruſticum, libidine tentatus, falsò commiſſi criminis & fornicationis in dies (procurante id ſecretò Abbate ad tentationis victoriam) accuſatus, dixit: *Vivere non licet, fornicari libeat?* Audi Philonem lib. 1. de Vita Moſis acerbam hanc Hebræorum ſervitutem deſcribentem: *Rex,* inquit, *cogebat ad opera ſervilia homines non ſolum ingenuos, ſed hoſpites. Secundò, imperabat eis graviora quam ferre poſſent, alios ſuper alios labores cumulans. Tertiò, ſi quis labori ob infirmitatem ſe ſubtraheret, capitalis noxa judicabatur. Quartò, operibus præerat immitiſſimus & crudeliſſimus quiſque, quos proinde exactores vocabant.* Quintò, ex nimio labore & æſtu, plurimi corripiebantur & moriebantur peſte; quos inſepultos proiiciebant Aegy- D ptii, ait Philo. Sextò, addit Eupolemus apud Euſeb. l. 9. de Præpar. Evang. regem juſſiſſe, Hebræos diverſa quàm Aegyptios veſte indui, ut ita riſui & vexationi omnium eos exponeret, ideoque regem illum à Deo punitum eſſe, & elephantiaco morbo cruciatum interiiſſe.

Labore & vexatione vincitur tentatio libidinis.

Sex afflictiones Hebræorum in Aegypto.

OPERUM] Quænam hæc opera Hebræis impoſita ab Aegyptiis? Reſpond. Primum opus fuit formare lutum in lateres, patet v. 14. Secundum, ædificare urbes Phithom & Rameſſes: ut hìc dicitur. Tertium, Nilum in multas foſſas diducere, ad irrigandum ſingulorum agros & prata, foſſaſque aggeribus cingere. ita Joſephus, qui Quartò, pyramidum inanes ſubſtructiones tribuit Hebræis. Denique v. 14. ait Script. eos ſervìſſe in omni famulatu in operibus terræ.

Quatuor opera & onera Hebræorum.

Moral. S. Bernard. in Sent. *Magiſtri,* ait, *operum Pharaonis tres ſunt: ſitiens ardor æſtuantis luxuriæ, anxius ſupor ſævientis avaritiæ, noxius appetitus inanis gloriæ.*

ÆDI-

Digitized by Google

ÆDIFICAVERUNTQUE URBES TABERNACULORUM] Sic & Aquilam vertiſſe auctor eſt Procopius. Chaldæus vertit, *urbes theſaurorum*, ut Hebræum מס *ſarhan*, unde מסכנות *misKenot*, idem ſit quod Latinum *cenſore*, & cenſus, per metatheſin Septuag. vertunt πόλεις ὀχυράς, id eſt, *urbes munitas*; Oleaſter, *urbes concluſas*, vel *urbes ad includendum*, ſcilicet *arma*, vel quid aliud. Hebræum *misKenot*, propriè ſignificat granaria, apothecas, repoſitoria; uti vertit Vatab. & alii. Erant ergo hæ urbes quaſi granaria (unde Noſter vertit tabernacula) regni, in quibus recondebantur publica frumenta, oleum, vinum, &c. hæc enim erant opes & theſauri Ægyptiorum; ideoque hæ urbes erant munitæ & concluſæ, uti vertunt Septuag. & alii.

Urbes tabernaculorum erant granaria regni.

Pharaones unde dicti. Prima Sententia. Secunda.

PHARAONI] Nota. Omnes reges Ægypti vocantur Pharaones, ſicut omnes Romani Imp. vocantur Cæſares. Quæres, unde? Primò, aliqui putant Pharaones dici à Pharao inſula Aegypti. Secundò, alii, Pharao, inquiunt, hebr. idem eſt quod liber, ſolutus, expeditus (à rad. פרע *para*, id eſt ſolvit, expedivit) indeque videtur dictum Latinum *Baro*; reges ergo dicti ſunt Pharaones quaſi Barones, id eſt, liberi principes & dominantes. Verùm Pharao, Ægyptium eſt nomen non Hebræum.

Tertio.

Tertiò, alii reges Ægypti dictos putant Pharaones, à primo eorum rege Pharaone, ſicuti poſtea iidem dicti ſunt Ptolemæi à primo Ptolemæo, filio Lagi, cui Alex. Magnus Aegyptum attribuit. Verùm quia de primo rege, qui proprio nomine Pharao ſit dictus, nuſquam legimus; hinc. Quartò, verius videtur, Pharao nomen eſſe dignitatis, uti apud nos eſt nomen Auguſtus. ita Euſebius in Chronico: & Joſephus, qui diſertè docet l. 8. Antiq. c. 6. quòd Pharao ægyptiacè regem ſignificet: *Pharao ergo*, inquit Joſephus, *honoris & principatus eſt nomen, quo vocati ſunt omnes reges Aegypti, à Minao illo qui Memphim condidit, quique multis annis Abrahamum præceſſit, uſque ad Salomonis tempora, per mille trecentos annos; nam poſt Salomonis ſocerum Pharaonem, nemo Aegyptiorum regum ampliùs hoc nomine eſt vocatus.* Hactenus Joſephus; qui in hoc ultimo ſuo dicto hallucinatur: conſtat enim ex libris Regum, Ezechiele & Jeremia, poſt Salomonis tempora, Pharaonem Nechao extitiſſe, qui occidit Joſiam, & Pharaonem Ephree, aliosque reges Aegypti vocari Pharaones uſque ad captivitatem Babylonicam.

Quarta & verior, Pharao Aegyptium eſt nomen ſignificans regem & principem.

PHITHOM ET RAMESSES] Erant hæ urbes in regni limitibus. nam de Rameſſe egreſſi narrantur Hebræi in Socoth c. 12. 37. Rameſſes fortè dicta eſt à Rameſſe terra in Geſſen, quam Hebræis incolendam dedit Pharao Gen. 47. 11. ita S. Hiero. (vel quiſquis eſt auctor: nam in Smyrna citatur ipſe S. Hieron.) in Locis Hebraicis; vel certè, ut vult Abul. ab hac urbe Rameſſe tota regio dicta eſt Rameſſes; ut Gen. 47. 11. vocetur Rameſſe per prolepſin terra, quæ poſtea ab hac urbe dicta eſt Rameſſes: hanc Abul. & alii poſtmodum urbem Heroum dictam volunt. unde Gen. 46. v. 28 & 29. ubi Joſeph dicitur occurriſſe patri Jacobo in Geſſen, ſive Rameſſe, Septuag. habent, ad Heroum civitatem. Eamdem deinde dictam eſſe pagum Arſenoitarum, ac denique Thebas & Thebaida, tot Monachorum incolatu & monaſteriis celebrem, iidem cenſent: quamquam Adrichomius hæc omnia diſtinguat, treſque ponat civitates diverſas, ſcilicet Rameſſes, Thebas, & Heroum civitatem. Porrò petam Thargum Hieroſolymit. pro *Phithom & Rameſſes*, vertit *Tanis & Peluſium*. Tradunt Hebræi, Judæos in hiſce urbibus ita ſegniter laboraſſe, ut ipſæ in proverbium abierint. dicunt enim de pigro: *Iſte eſt Phithom & Rameſſes.*

Rameſſe eſſe Thebaida aliqui cenſent.

Addunt Septuag. Hebræos ædificaſſe Heliopolim. Suſpectum id eſt S. Hieron. in Locis Hebraicis: eò quòd Heliopolis jam antè fuerit extructa, ut patet Gen. 41. v. 45. Sed reſponderi poteſt, aliam hanc fuiſſe Heliopolin; aut, ſi eadem fuit, caſu aliquo fuiſſe everſam, & ab Hebræis reædificatam, aut ita adauctam, ut nova videretur eſſe civitas.

Tropol.

Tropol. *Phithom* hebr. idem eſt quod os deficiens, vel os abyſſi. Rameſſe eſt commotio vel conculcatio tineæ. Hæc ædificare jubet Pharao, id eſt dæmon, ut peccator in morte audiat cum Lucifero illud Iſaiæ 14. 11. *Subter te ſternetur tinea & operimentum tuum erunt vermes.* vide Orig. & Rupert. Unde & S. Bernard. in Sent. *Triforme*, ait, *eſt impiorum refugium ac deceptricis documentum fallacia, quæ eſt Phithom: ſæcularis munimentum potentiæ, quæ eſt Rameſſe: ſimulatricis figura juſtitiæ; quæ eſt civitas Solis. Has ædificari jubet Pharao.*

Cornel. in Pentateuch.

QUANTOQUE OPPRIMEBANT EOS, TANTO MAGIS MULTIPLICABANTUR] Notat S. Aug. l. 18. Civ. 6. hoc non naturaliter, ſed divina virtute accidiſſe: natura enim nimio labore & angore deſiccata, arctata & ſuppreſſa, tot prolibus generandis, humidum, ſpiritumque vitalem ſuggerere nequibat: itaque quo majori opere & moleſtia tam corpus, quàm anima opprimebatur, eo ad generandum erat ineptior. Fidem ſuam Abrahæ datam, liberat hic Deus; etiamſi immutandus ſit, quem fixit ſemel, rerum ordo, ut in altiſſimam ejus providentiam, fortiſſimam ſpem Iſraelitæ omnes collocare diſcant. Rurſum vide hic quàm creſcat adverſis agitata virtus, quæ in proſperis languet & marceſcit. Id clariùs ſignificant Hebræa, quæ pro *multiplicabantur*, habent יפרצו *iiphrotſu*, id eſt *erumpebant*. perinde enim ac aqua, ſive fluvius, quo magis arctatur & concluditur, eo majori vi & copia eluctatur, aggeres obiceſque perfringit & erumpit: ita & hic filii Iſrael, preſſi ab Aegyptiis majore vi & copia eluctabantur & erumpebant. Vers. 12.

Creſcit adverſis agitata virtus.

Moraliter diſce hic, ſervitutem piis & fidelibus non nocere, ſed prodeſſe; adeoque eos qui Deo ſerviunt, eique curæ ſunt, eſto ſint ſervi, liberos tamen eſſe. Ita Bion dicebat. *Bonos ſervos eſſe liberos, improbos autem libertinos multis cupiditatibus ſervire.* & Sophocles: *Etſi*, ait, *corpus ſervum ſit, mens tamen libera eſt.* Diogenes in ſervum venditus, rogatus quid ſciret? reſpondit: *Novi hominibus liberis imperare.* At ille eum manumiſit, filioſque ei tradens: *Accipe*, inquit, *liberos meos quibus imperes.* teſtis eſt A. Gell. l. 2. unde Seneca epiſt. 28. *Qui ſervitutem*, inquit, *contempſerit, in qualibet turba dominantium liber eſt.* Terentius ſervus fuit, & didicit haud ſervili ingenio, & comœdias ſcripſit haud ſervili ſtilo, quo & libertatem & inter poetarum duces meruit locum. Plato in ſervitutem delatus, quia Philoſophus, major emente ſe fuit. Fortuna qualibet major eſt animus, & in ſervo corpore libera mens habitat. Curia ſervum reſpuit, at non virtus, non induſtria, non fides. Tiro Ciceronis ſervus fuit, ſed his artibus libertatem adeptus, elegantem de patroni jocis librum poſteris reliquit. Inter fideles, nobilis fuit Serapion eremita, qui parvo pretio ſe vendidit, ut ſervus factus ſua virtute & ſapientia dominum ſuum converteret, atque à peccati ſervitute abſolutum ad veram traduceret libertatem. Nobilior fuit S. Paulinus Nolanus Epiſc. qui pro filio viduæ in ſervum ſe tradidit Wandalis, ſuaque virtute & prophetia à rege civibus ſuis omnibus libertatem impetravit. Malchus ille, cujus vitam ſcripſit S. Hieron. ſervus fuit, cujus in conjugio caſtitas à leone vindicata, & in libertatem aſſerta fuit. Leo enim herum Malchum in fuga inſequentem occidit, itaque Malchus liber effugit. Denique Catonis fuit ea vox, quam celebrat Cicero: *Solus ſapiens liber eſt.*

Servus bonus eſt liber.

ODERANTQUE FILIOS ISRAEL ÆGYPTII] Quaſi diceret, Hinc, vel idcirco oderant, quia videlicet eos cernebant adeò creſcere. hebr. eſt ויקצו *iakutſu*, id eſt compungebantur (unde enim *Kos* ſignificat ſpinam, eò quòd pungat) ſcilicet dolore, invidia, angore, triſtitia, faſtidio & odio: &, ut Chald. tribulabantur & angebantur propter filios Iſrael. Hinc patet, Ægyptios invidiſſe Hebræorum incremento & proſperitati; odiumque eorum non tantùm ex metu, ſed & ex invidia ortum habuiſſe. Id diſertè docet Joſephus, & David pſalm. 104. verſ. 24. & 25. Vers. 13.

ET AFFLIGEBANT ILLUDENTES EIS] Hebr. *& ſervire fecerunt filios Iſrael in duritia*, vel, *ſævitia*, hoc eſt, tyrannicè eos quaſi mancipia tractarunt & exercuerunt: nam ſumma tyrannis & ſævitia eſt, ei quem opprimis illudere. rectè ergo vertit Noſter, *illudentes eis*.

OMNIQUE FAMULATU, QUO IN TERRÆ OPERIBUS PREMEBANTUR] Hebr. eſt, *in omni opere agri*, id eſt in omni opere ruſtico, *erat ſervitus eorum dura & ſæva, inclemens & tyrannica.* Hinc videtur quòd Pharao Hebræos per totam Aegyptum diſtribuerit, ut in agris & villis paſſim quaſi ruſtici & ſervi facerent omnia opera ruſtica, eaque graviſ- Vers. 14.

Digitized by Google

ſima eis imponeret ; ac cogeret eos quaſi aſinos laborare.

Vers. 15. Dixit autem rex obstetricibus Hebræorum] Hæc eſt ſecunda tyrannis & tyrannica calliditas, priore ſervitute, labore & oppreſſione major, qua Pharao conatur ſobolem gentis Hebrææ extinguere, idque obſtetricum opera, quarum arte ſolet prolis vita ſervari, ait Orig. hic hom. 2. Has obſtetrices Hebræas fuiſſe, opinantur Hebræi, & S. Aug. l. contra mendac. c. 15. Sed verius videtur eas fuiſſe Aegyptias. ita Joſephus, Hugo Victor. Abul. Oleaſter & alii. Neque enim Hebræis in ſuaos ſævire gentem tam facilè perſuaderi poſſe, credidiſſet tyrannus. Rurſum ipſæmet ſat indicant, ſe Aegyptiorum ſerviſſe puerperis, ſimileque Ægyptias; cùm ajunt: *Non ſunt Hebrææ ſicut Ægyptiæ mulieres: priuſquam veniamus ad eas*, Hebræas ſcilicet, *pariunt* hinc laudabilior fuit earum pietas.

Obſtetrices Hebræorum erant Ægyptiæ.

Una vocabatur Sephora, altera Phua] Hæ duæ celebriores erant, & quaſi principes aliarum; per quas Pharao reliquis hoc ſuum mandatum ſignificari curavit. Tradunt Judæi, & ex iis Lyranus, has duas fuiſſe Jochabed, ejuſque filiam Mariam, ſcilicet, ſororem Moſis; ideoque Deum ædificaſſe eis duas domos, B ſcilicet ſacerdotalem & regiam: de Jochabed enim nati ſunt ſacerdotes, putà Moſes & Aaron, de Maria verò nati ſunt reges; quia Maria nupſit Caleb principi domus Juda, in qua fuit ſceptrum & familia regia. Verùm hæ ſunt fabulæ & commenta Judæorum; nam, ut alia taceam, Maria tum erat tantùm puellula ſex vel ſeptem annorum ad ſummum, qui ergo poterat eſſe obſtetrix?

Fabulantur Judæi has obſtetrices fuiſſe Jochabed & Mariam.

Vers. 16. Et partus tempus advenerit) Hebr. eſt, *cum videritis ſuper* אבנים *obnaim*. *Obnaim* vel eſt ſella parturientis, uti communiter explicant Hebræi: vel potiùs, quia eſt duale, & à rad. בנה *bana*, id eſt ædificare, deſcendit, ſignificat duos ventris cardines, in quibus primò formatur embrio, ſicut formatur vas teſtaceum in rota figuli, quæ inde voce affini vocatur אפנים *ophnaim*. Secundò, quibus quaſi oſtiis, in lucem egreditur & prodit infans: venter enim eſt quaſi ædificium, vel domus embrionis. Senſus autem eſt: cùm infantem videritis ſuper *obnaim*, id eſt ſuper oſtia uteri, hoc eſt, cùm infantem matris utero prodeuntem maſculum videritis. unde Septuag. vertunt, ὅταν μαιοῦσθε τὰς Ἑβραίας, καὶ ὦσιν πρὸς τῷ τίκτειν, *quando obſtetricabitis Hebræas, & fuerint ad pariendum*, & clarè Vatablus, *cùm videritis eas in partu filium parturire*. Hinc patet, has obſtetrices juſſas eſſe occidere maſculos Hebræorum non poſt partum, ſed in ipſo partu: occultè eos ſuffocando, comprimendo, ſtrangulando, ut ita rem matres celarent; quaſi ipſæ mortuos, vel morientes enixæ fuiſſent. callido ſanè conſilio, ne matres inſidias perſentiſcerent, & cavere poſſent. ita Abulen. & Lipom.

Porro certum eſt, antequam perfectè prodierit infans, ſexum in eo diſcerni poſſe, cùm & multò antè ſignis quibuſdam id conjici poſſe doceant medici, v. g. ſi in utero multæ & fortes ſint motiones fœtus, ſignum eſt eſſe marem: rurſum, ſi mater ſit bene colorata; ſi ad dexterum latus ſit infans; quia ea pars calidior eſt & fortior ob vicinitatem hepatis, &c. ita Galenus & Hippocrat. lib. 5. aphoriſm. 42. & 48.

Sexus in utero diſcerni poteſt, quibus ſignis.

En quibus gradibus creſcat regis impietas: voluit Primò, conceptum labore & oppreſſione parentum impedire, nunc hic partum elidere conatur; Tertiò, verſ. 22. prolem jam natam ſubmergere molitur.

Ita Tropol. dæmon, Primò, heroicum opus, ne fiat, divertere ſolet: Secundò, ſi hoc non poſſit, illud cùm fit vitiare conatur: Tertiò, ſi nec hoc valeat, ipſum poſtquam factum eſt intervertere ſatagit.

Tropolog.

Si masculus fuerit, interficite eum) Facilè & ſecretò, id facere poteſt obſtetrix. Nam ut ait Ariſtot. l. 7. Hiſtor. animal. c. 10. *Obſtetrices peritæ reprimunt intro in uterum puerum ſanguinem, quo facto ſtatim infans, qui jam deficiebat recreatur, & vitæ reſtituitur. Earum officium eſt deligare & ſecare umbilicum infantis, & contra ea quæ accidunt protinus ingenioſè agere*, maliſque occurrere ſi quæ negligat, aut ſiniſtrè faciat, occidet infantem.

Quæres, cur Pharao juſſit occidi mares Hebræorum, feminas verò reſervari? Reſp. Primò, quia à maribus ſibi timebat, ne ſuis quandoque ſe jungerent hoſtibus, v. A 10. Secundò, quia feminæ Hebræorum, uti imbelles, ita pulchræ erant: iis ergo abuti volebat ad libidinem. Tertiò, volebat eas ſervari in famulatum ſuarum uxorum, eſſeque famulas Ægyptiorum. Quartò, Hebrææ præſtabant in lanificio, textura, tinctura, aliiſque artibus, ideoque perutiles erant Ægyptiis, qui indole ſua in lucrum intenti ſunt, quod Plato tribuit climati loci. Audi eum apud Cælium Rhodigin. l. 18. c. 28. *Inter Platonis placita illud obſervatur, ex variis cæli locis aſpectibuſve diverſas ingenerari morum ægeries, ſive contemperationes. Quo argumento, in Græcia tractu in adipiſcendis diſciplinis videri aptiores multò, quàm alicubi homines. At qui in Phœnicem vergant Ægyptumve, cumulanda pecunia mirè credi ſagaces, ingenio ad id præcipuè facto. In furorem verò iramque proclives, quotquot barbarorum innutriti bellis comperiuntur. Et qui exuſtas à ſole mundi partes incolunt, ad timiditatem degenerare, & effeminatiorem naturam. Dilabitur enim intimus calor meatibus corporis laxatis, & quodammodo biantibus ſideris propinqui intemperantia. Argumento eſt cutis nigricans, eductâ foriuſecus inſiti caloris copia. At qui frigida & rigentia mundi loca incolunt, nimio plus audacia præcellunt, candentibus corporum extimis. Cæterùm meridiana regiones hinc calore, hinc frigore contemperatæ, tum prudentiora promunt ingenia ſapientiamque; tum inter iſ præcipuè adnata fallaque: cujuſmodi ferè Italiæ ſitum videri Vitruvius opinatur*. Quintò, quia, ut ait Euripides: *στῦλοι γὰρ οἴκων εἰσὶ παῖδες ἄρσενες, columnæ domorum ſunt filii maſculi*; maſculus enim familiam & gentem ſuam multiplicat, propagat & roborat.

Di[ſ]ſemi[n]as reſervari. Prima cauſa. Secunda. Tertia. Quarta.

Quinta.

Tropol. feminæ ſunt opera carnis, mares ſunt opera mentis & ſpiritus. Rurſum feminæ ſunt animæ molles, infirmæ & imperfectæ; mares ſunt fortes, generoſi & perfecti. *Per feminam*, inquit S. Hieron. in c. 2. Eccleſiaſt. *fragilior ſexus & materia ſignificatur; nullus Sanctorum, niſi perrarò feminas genuiſſe narratur; ſoluſque Salphaad qui in peccatis mortuus eſt, omnes filias genuit. Iacob inter 12. filios, unius filiæ, putà Dinæ, pater, ob ipſam periclitatur*, vide & S. Ambroſ. l. de Cain & Abel c. 10. *Virtus*, inquit Cicero Tuſc. 2. *ex viro appellata eſt. Viri autem propria maximè eſt fortitudo, cujus munera duo maxima ſunt, mortis doloriſque contemptus*. Et Lactant. de Opific. Dei c. 12. *Vir*, ait, *dicitur ex eo, quòd maior vis eſt in eo, quàm in femina: & hinc virtus nomen accepit*. Et S. Auguſtin. epiſt. ad Maced. *Virtus*, ait, C *eſt diligere quod diligendum eſt. Id diligere, prudentia eſt, nullis inde averti moleſtiis, fortitudo eſt, nullis illecebris, temperantia eſt: nulla ſuperbia, iuſtitia eſt*. hinc Ovidius:

Tropol. mares ſunt prædita virtute maſcula.

Virtus à viro dicitur.

——Tendit in ardua virtus.

& Virgilius 6. Æneid.

——Facilis deſcenſus Averni,
Sed revocare gradum, ſuperaſque evadere ad auras;
Hoc opus, hic labor eſt, pauci quos æquus amavit
Iuppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti potuere.

Ariſtot. hymn. in laud. virt. *O virtus*, inquit, *ardua laborioſaque generi humano, pulcherrima vitæ inventio. Tuam, ô virgo, ob venuſtatem etiam mori, optabilis in Græcia habetur mors ac labores vehementes & indefeſſos perpeti. Talem pectori fructum immortalem inſeris, auro potiorem. Tua gratia Hercules Iobe ſatus, Ledæque filii multa perpeſſi ſunt, ſuis factis quid poſſent declarantes*. Et Socrates, *Statua*, inquit, *in ſua baſi, virtutum autem ſtudioſus in bono propoſito immotus eſſe debet*. Et Plin lib. 36. c. 9. *Vt ingentes*, ait, *obeliſci magno negotio ſtatuuntur ob pondus, ſed collocati ſemel infinitis durant ſæculis: ita & virtus*. Pharao ergo, id eſt diabolus, D inquit Orig. Cyrill. Aug. Rupert. maximè mares, id eſt heroes & perfectos, conatur evertere, per duas obſtetrices, id eſt per carnem & mundum, putà per voluptates carnis, & per mundanas opes & honores, quas ut ſuperemus, debemus timere Deum, & timore Dei configere carnem noſtram. Ægyptiæ indigent obſtetricum auxilio, quia imperfecti, vel ſpe honoris & lucri, vel metu damni & dedecoris moventur ad opera virtutum: his non indigent Hebrææ, id eſt perfecti, quia robore Spiritus S. aguntur ad omnia bona & ſancta, quantumvis ardua, ex puro amore Dei, ſtudioque illi ſoli placendi.

Vers. 17. Timuerunt Deum) Hebraicè eſt, *timuerunt Elohim*, id eſt, Deum judicem, omnia gubernantem, punientem, præmiantem; hic enim eſt *Elohim*, ideoque ſummè timendus & colendus.

Vers. 18. Ipsæ enim obstetricandi habent scientiam)

TIAM] Hebr. eſt חיות *chajot*, quod vivaces, vel vivificantes ſignificat, idque triplici ſenſu. Primò, quaſi dicerent: Quia ipſæ vivaci & ſagaci ſunt ingenio, &, ut Chald. vertit, *quia ipſæ ſapientes ſunt*, ideoque ex ſe ſuaque ſolertia obſtetricandi habent ſcientiam, uti vertit Noſter. Secundò, quia ipſæ vivaces & vegetæ ſunt, ideoque priuſquam ad eas veniat obſtetrix, pariunt fœtum, eumque vividum & validum. ita Vatabl. unde Targum Hieroſ. vertit, *quoniam vivificant ipſa antequam veniat ad eas obſtetrix, orant coram Patre ſuo cœleſti, & exaudit eas, atque ita pariunt.* Tertiò, quia ipſæ ſunt vivificatrices, id eſt obſtetrices: harum enim eſt juvare parturientes, ut infans vitam accipiat, itaque ipſæ Hebræa phraſi infantem vivificare dicuntur. Rabbini aliqui craſsè vertunt, *ipſa ſimiles ſunt beſtiis* (has enim ſignificat quoque Hebr. *chaiot*) quæ dum pariunt, non egent obſtetricibus. Nimirum craſſæ obſtetrices craſſis Aegyptiis craſſum hoc quaſi eis connaturale potuere dare reſponſum. Sic enim craſſum vulgus Judæis infenſum naturaliter diceret: *Judææ pariunt ut animalia & equæ.*

Licere aliquando mentiri cenſuit Caſſianus, Orig. Plato & alii.

PRIUSQUAM VENIAMUS AD EAS, PARIUNT] Mentiuntur; nam ipſæ conſervarunt mares Hebræorum, ut dicitur verſ. 17. Cenſet Rupert. hoc earum mendacium fuiſſe licitum: tum quia ex charitate proceſſit, tum quia Deus illud remuneratus eſt, ædificando eis domos. Sic Caſſian. collat. 17. à cap. 17. ad 25. docet, licere mentiri vel mali vitandi, vel lucri acquirendi causa: verbi gratia, ad acquirendam humilitatem. Idem docet Beda in 1. Regum 21. & Clemens lib. 7. Strom. & Origenes libr. 4. cont. Celſ. qui hunc errorem hauſiſſe videotur ex ſchola Platonis, cujus hæc eſt ſententia, libr. 3. de Repub. *Mendacio, licet re mala, utendum tamen eſt quandoque, tanquam elleboro & medicamine: ergo & principes urbium: & ſi quibus aliis hoc conceditur, oportet aliquando mentiri, vel contra hoſtes, vel pro patria & civibus. ab aliis verò qui mendacio uti neſciunt, auferendum eſt omne mendacium.* Idem videtur ſentire S. Chryſoſt. hom. 53. in Gen. & S. Hieron. in cap. 2. ad Galat. ſed hi duo piè excuſandi ſunt, quod per mendacium intelligant ſimulationem, vel diſſimulationem.

Omne mendacium eſſe illicitum probatur.

Certum enim jam, adeoque de fide eſt, omne mendacium eſſe peccatum & illicitum: patet id Prov. 12. 22. *Abominatio eſt Domino labia mendacia.* Imò S. Scriptura ſæpè per mendacium, ſignificat omnem impietatem & prævaricationem: ut Jerem. 8. 6. & 10. Oſee 7. 1. ſi. uti è contrario per veritatem, ſignificat omne officium & debitum virtutis, ut patet Johan. 8. 44. Epheſ. 4. 15. pſalm. 118. v. 30. 86. 16. Secundò, quia hæc ſententia definita eſt ab Innoc. III. tit. de uſuris cap. *Super eo.* Ratio eſt, quia mendacium eſt intrinſecè malum; tum quia repugnat veritati, aut potiùs veracitati, tum quia in ſe turpe eſt homini, fallere, & contra mentem ſuam loqui. Vide S. Aug. l. de Mend. & l. contra mendac. quem conſtanter omnes Theologi ſequuntur.

Dices, Mendacium hoc proceſſit ex charitate. Reſpondeo. Charitas nunquam dictat eſſe malefaciendum, ac conſequenter nec eſſe mentiendum, ut proſis proximo; charitas enim & veritas ſorores ſunt: mendacium ergo hoc non ex vera charitate, ſed ex inordinato obſtetricum amore, vel timore proceſſit.

Obſtetrices remuneratus eſt Deus non quia mentitæ, ſed quia miſericordes fuerunt.

Dices Secundò, Deus præmiavit hoc earum mendacium, ædificando eis domos. Reſpondet S. Aug. l. contra mend. c. 19 & ſequ. hoc præmium eis datum eſſe, *non quia mentitæ ſunt, ſed quia in homines Dei miſericordes fuerunt: non eſt itaque in eis remunerata fallacia, ſed benevolentia; benignitas mentis, non iniquitas mentientis; & propter illud bonum Deus etiam huic malo ignovit.* Idem dico de Raab Joſue 2. 5. Idem docet S. Gregor. l. 18. Mor. c. 2. ubi addit, ob hoc mendacium, præmium earum æternum converſum eſſe in temporale. Verùm hoc parum eſt probabile: peccatum enim veniale, quale erat hoc mendacium officioſum, non poteſt invertere charitatis actum, & meritum vitæ æternæ.

Blaſphemia Calvini.

Errat ergo, imò blaſphemat Calvin. dum hic docet, Deum virtutes, licet aliqua ſordium mixtura inquinatas, in pretio habere, & mercede ornare, ac ſi puræ eſſent: quod ex altero ſuo principio, non minùs impio, deducit, nullum ita ſanctum & abſolutum eſſe opus, cui non adhæreat aliquid maculæ. neque enim hic actum mendacii vitioſum probavit, aut remuneratus eſt Deus, quod blaſphemum eſt cogitare; imò & impoſſibile & contra naturam rerum, ut ſcilicet virtus vitio inquinata ſit, aut à lucidiſſimo illo Dei oculo judicetur habeaturque virtus. Præmiavit ergo Deus non mendacium, ſed alios pietatis, miſericordiæ timoriſque Dei actus: ut expreſsè ait Moſes v. 20 qui à priore actu mendacii planè diſtincti erant; multos enim hæ obſtetrices in hac infantium tutela elicuere actus; alios bonos, alios malos.

Inſtabis, Quid ergo faciendum erat his obſtetricibus; quid Pharaoni urgenti reſpondendum? Reſpond. Aut à facie ejus fugiendum erat & latendum; aut artificio aliquo tegenda erat veritas, non neganda; aut certè, quod ait S. Auguſt. c. 17. l. contra mend. *liberrimè recuſandum & moriendum erat potiùs pro innocentiſſima veritate.*

ÆDIFICAVIT EIS DOMOS] Ita Hebr. Chald. & Latina, quin & LXX. habent enim ἐποίησαν αὐταῖς, (ſic enim legendum videtur, non ἑαυταῖς) οἰκίας. Perperam ergo olim legebatur ἐποίησαν, id eſt fecerunt, quomodo legit Auguſt. vertens, *fecerunt ſibi ipſis domus*; munitas ſcilicet; in quibus ab incurſu Ægyptiorum, quorum mandata contempſerant, ſe tuerentur; hoc enim eas feciſſe non eſt probabile. *Aedificavit* ergo, non Pharao, ſed Deus quem timuerunt, *eis*, non Hebræis, ut vult Calvinus, ſed obſtetricibus, quæ timuerunt Deum: hoc enim exigit ſeries orationis, quæ in obſtetricum mercede deſcribenda occupatur: ac LXX. qui vertunt ἑαυταῖς, & Chaldæus, qui vertit להן *lehen*, femininè: licet enim in Hebræo ſit pronomen maſculinum להם *lahem*, tamen illud per enallagen Hebræis familiarem, ponitur pro feminino להן *lahen*, uti ſit & c. 15. 20. & alibi. ſic vice verſa, femininum ponitur pro maſculino Ruth 1. v. 13. & 2. Reg. 4. 6. Utitur autem Moſes hic maſculino pro feminino, quia feminæ & familiæ à viris nomen accipiunt, inquit Vatabl. VERS. 21.

Quas domos dedit Deus obſtetricibus? Sentent. Prima.

Quænam hæ domus? Hebræi, ut dixi v. 15. putant Mariam nupſiſſe Caleb, & accepiſſe domum regiam, Jochabed verò accepiſſe domum ſacerdotalem. ſed inſulsè. Joſephus enim ait Mariam nupſiſſe non Caleb, ſed Hur, & domus regia fuit in familia Davidis, quæ non ex Caleb, ſed aliunde deſcendit.

Secunda.

Secundò, R. Kimchi, *Fecit eis domos*, id eſt, inquit, abſcondit eas à Pharaone, & in tuto collocavit.

Tertia.

Tertiò. Lyran. *Fecit eis domos*: id eſt, junxit eas matrimonio primariis Hebræis, & inter eos illuſtres dedit eis proles & familias. Verum hoc gratis & conjectando dicitur: non enim ait Scriptura Deum feciſſe eis domos Hebræorum, vel inter Hebræos, ſed abſolutè domos.

Quarta.

Quartò, Rupertus & S. Hieron. in 65. Iſaiæ, per domos manſiones in cœlis accipiunt: de quibus ait Chriſtus Johan. 14. *In domo Patris mei manſiones multæ ſunt.* Cenſent ergo hi Patres, has obſtetrices meruiſſe præmium vitæ æternæ: idem ſentit D. Thomas 2. 2. q. 110. a. ult. Habuerunt enim verum actum timoris Dei, quo Deum ſunt reveritæ, & pro Deo, ſe mortis periculo expoſuerunt; hic autem actus timoris, eſt ſupernaturalis & meritorius vitæ æternæ. Hoc verum eſt; ſed huic loco impertinens: nec enim *ædificare domos*. ſignificat in Script. dare præmium vitæ æternæ.

Quinta.

Quintò probabiliùs S. Auguſt. & Theodor. ſic explicant: *ædificavit eis domos*, id eſt, auxit eis rem familiarem, dedit eis opes & rerum temporalium abundantiam: ſic enim Jacob ait ad Laban Gen. 30. *Juſtum eſt ut aliquando provideam domui meæ.* pro quo Hebræa habent, *quando faciam & ego mihi domum?*

Sexta & genuina, domus ſunt proles & familia inſignis.

Sextò & optimè, *ædificavit eis domos*, id eſt, dedit eis prolem & progeniem numeroſam, divitem, honoratam, inſignem, longævam & diuturnam. Hæc enim quinque maximè nobilitant proles. Hebræis filius vocatur בן *ben* à rad. בנה *bana*, id eſt, ædificavit, quòd filius ſit quaſi fabrica & domus patris, quodque filii per ſe perque ſuos filios quos generant, patris familiam, inſtar domus ædificent. vid. dicta v. 1. Nota Congrua fuit hæc merces, ut quæ proles Hebræorum ſervaverant, prolibus bearentur.

Quinque bona Judæis promiſit Deus.

Rurſum meruerunt hæ obſtetrices etiam vitam æternam uti dixi: ſed in veteri teſtamento Deus illud cœleſte præmium non ſolet exprimere, quia Judæis rudibus & carnalibus ferè tantùm proponit præmia temporalia, eaque quinque, Primò, longitudinem vitæ; Secundò, amplam & claram poſteritatem; Tertiò, opulentiam; Quartò potentiam & dominium; Quintò victoriam inimicorum. Expreſ-

Digitized by Google

preſſa enim regni cęleſtis & vitæ eternæ promiſſio, propria eſt novi teſtamenti & Evangelii Chriſti, ait S. Hier. ad Dardanum.

Vers. 22. Præcepit ergo omni populo) Præceptum hoc infanticidii, tantùm latum eſt in maſculos Hebræorum; ut patet ex præcedentibus. unde mirum eſt Cajet. illud ad Ægyptios quoque extendere. Tertius hic tyrannidis, publicè jam in Hebræos graſſantis, fuit gradus. Veriſimile eſt, hoc edictum tam inhumanum exhorruiſſe Ægyptios, ac proinde vix uſu receptum, ac paulò pòſt neglectum abolitumque fuiſſe. Torniellus cenſet illud revocatum fuiſſe ſtatim poſt Amenophis, qui illud ſtatuerat, mortem, quam eum Euſebio conſignat anno Moſis quarto.

Tropol. Tropolog. Origen. hom. 1. & ex eo S. Auguſtin. ſerm. 84. de Temp. *Anima*, inquit, *noſtra aut à legitimo rege regitur, aut à tyranno vaſtatur.* Regem deſignat Pharao, qui Ioſephum & Iſraelitas fovit; tyrannum deſignat Pharao, qui non noverat Ioſeph, quique Hebræos in operibus lateris & luti afflixit. *Si enim Deo adjuvante pie vivimus, ſi de charitate, de miſericordia, de patientia, pœnitentia, &c. cogitamus, licet adhuc in Aegypto, id eſt in carne, ſimus, tamen à Chriſto rege gubernamur: & ipſe regit nos in luto latere, ſed non conſumit, nec nos curis terrenis, vel nimiis ſollicitudinibus atterit & affligit. Si verò anima noſtra cœperit declinare à Deo, A inhoneſta ſectari, tunc ſubdit colla tyranno* (dæmoni) *qui affligit gentem ſuam, id eſt corporis voluptates, ut mares Hebræorum occidant, fœminas reſervent. Vult enim diabolus in nobis ſenſum rationabilem, ac Deum videntem extinguere, & quæ ad concupiſcentiam carnis pertinent reſervari. Hic ergo Pharao cogit te ad opera ſua, non iuſtitiæ, ſed iniquitati ſervire: ipſe facit laterem ſibi operari & lutum: ipſe te ſub præpoſitis magiſtris & compulſoribus, ad opera terrena & luxurioſa plagis & verberibus agit; ipſe eſt qui te facit diſcurrere per ſæculum, maris ac terræ elementis pro cupiditate turbari; ipſe eſt rex Aegypti, qui te forum pulſare litibus facit, & pro exiguo terræ ceſpite propinquos jurgiis fatigare; ipſe eſt qui tibi perſuadet luxuria caſtitati inſidiari, decipere innocentiam, in domum tuam quæ ſunt fœda, foris quæ ſunt crudelia, intra conſcientiam quæ ſunt flagitioſa committere. Si ergo tales videris eſſe actus tuos, ſcito te regi Aegypti militare id eſt, non Chriſti, ſed diaboli ſpiritu agi.*

Allegor. de SS. Innocentibus ab Herode cæſis, quæ quaſi pretioſa grana dum ſata ſunt & mortua, ſeges multa ſurrexit Eccleſiæ, habet Proſper de Promiſ. & prædic. Dei p. 3. c. 32. *Allegor.*

Denique Anagog. Rupert. Crucis ait, vexillo & tribulatione, fortiores ſimus dæmone, addimur angelis, egredimur de terra; quia cælum nos expectat. *Anagog.*

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moſes naſcitur; exponitur, aſſumitur & adoptatur à filia Pharaonis. Secundò, v. 11. occidit Aegyptium, fugitque in Madian, ubi ducit Sephoram, & ex ea gignit Gerſam & Eliezer.

1. EGreſſus eſt poſt hæc vir de domo Levi: & accepit uxorem ſtirpis ſuæ. 2. quæ concepit, & peperit filium: & videns eum elegantem, abſcondit tribus menſibus. 3. Cumque jam celare non poſſet, ſumpſit fiſcellam ſcirpeam, & linivit eam bitumine ac pice: poſuitque intus infantulum, & expoſuit eam in carecto ripæ fluminis, 4. ſtante procul ſorore ejus, & conſiderante eventum rei. 5. Ecce autem deſcendebat filia Pharaonis ut lavaretur in flumine: & puellæ ejus gradiebantur per crepidinem alvei. Quæ cùm vidiſſet fiſcellam in papyrione, miſit unam è famulabus ſuis, & allatam 6. aperiens, cernenſque in ea parvulum vagientem, miſerta ejus, ait: De infantibus Hebræorum eſt hic. 7. Cui ſoror pueri: Vis, inquit, ut vadam, & vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire poſſit infantulum? 8. Reſpondit: Vade. Perrexit puella, & vocavit matrem ſuam. 9. Ad quam locuta filia Pharaonis: Accipe, ait, puerum iſtum, & nutri mihi: ego dabo tibi mercedem tuam. Suſcepit mulier, & nutrivit puerum: adultumque tradidit filiæ Pharaonis. 10. Quem illa adoptavit in locum filii, vocavitque nomen ejus Moyſes, dicens: Quia de aqua tuli eum. 11. In diebus illis poſtquam creverat Moyſes, egreſſus eſt ad fratres ſuos: viditque afflictionem eorum, & virum Aegyptium percutientem quemquam de Hebræis fratribus ſuis. 12. Cumque circumſpexiſſet huc atque illuc, & nullum adeſſe vidiſſet, percuſſum Aegyptium abſcondit ſabulo. 13. Et egreſſus die altero conſpexit duos Hebræos rixantes: dixitque ei qui faciebat injuriam: Quare percutis proximum tuum? 14. Qui reſpondit: Quis te conſtituit principem & judicem ſuper nos? num occidere me tu vis, ſicut heri occidiſti Aegyptium? Timuit Moyſes, & ait: Quomodo palàm factum eſt verbum iſtud? 15. Audivitque Pharao ſermonem hunc, & quærebat occidere Moyſen: qui fugiens de conſpectu ejus moratus eſt in terra Madian, & ſedit juxta puteum. 16. Erant autem ſacerdoti Madian ſeptem filiæ, quæ venerunt ad hauriendam aquam: & impletis canalibus adaquare cupiebant greges patris ſui. 17. Supervenere paſtores, & ejecerunt eas: ſurexitque Moyſes, & defenſis puellis adaquavit oves earum. 18. Quæ cùm revertiſſent ad Raguel patrem ſuum, dixit ad eas: Cur velociùs veniſtis ſolito? 19. Reſponderunt: Vir Aegyptius liberavit nos de manu paſtorum: inſuper & hauſit aquam nobiſcum, potumque dedit ovibus. 20. At ille: Vbi eſt? inquit. Quare dimiſiſtis hominem? vocate eum ut comedat panem. 21. Juravit ergo Moyſes quòd habitaret cum eo. Accepitque Sephoram filiam ejus uxorem. 22. quæ peperit ei filium, quem vocavit Gerſam, dicens: Advena fui in terra aliena. Alterum verò peperit, quem vocavit Eliezer, dicens. Deus enim patris mei adjutor meus eripuit me de manu Pharaonis. 23. Poſt multum verò temporis mortuus eſt rex Aegypti: & ingemiſcentes filii Iſrael, propter opera vociferati ſunt: aſcenditque clamor eorum ad Deum ab operibus. 24. Et audivit gemitum eorum, ac recordatus eſt fœderis quod pepigit cum Abraham, Iſaac, & Jacob. 25. Et reſpexit Dominus filios Iſrael, & cognovit eos.

Vers. 1. Amram fuit pater Moſis. EGreſſus eſt poſt hæc vir de domo Levi) vir Levita, vir de poſteris Levi; fuit hic Amrā filius Caath, nepos Levi, pronepos Iacob, pater Moſis. Alexander Polyhiſtor apud Euſeb. l. 9. de Præpar. Evang. c. ult. tradit, Amram natum eſſe 14. annis ante mortem Io- A ſeph, id eſt 57. poſt ingreſſum Iacob in Aegyptum; ac conſequenter anno ætatis 77. genuiſſe Moſen; obiiſſeque annis 20. ante egreſſum Hebræorum ex Aegypto: vixit enim ipſe 137. annis, ut patet c. 6. Euſebius tamen in chronico ait Moſen natum anno Amram 70. non 77.

Ex

Digitized by Google

Jochabed mater Moſis an fuerit filia an neptis Levi?

Et accepit uxorem stirpis suæ] Hebr. eſt, *accepit filiam levi*. Fuit hæc Jochabed mater Moſis, quæ pariter Numer. 26. 59. vocatur filia Levi. Unde Abul. putat Jochabed, verè & propriè fuiſſe filiam Levi, & amitam Amram mariti ſui; ita ut Levi agens 110. annum, genuerit in Ægypto Jochabed; hæc autem cùm eſſet annorum 68. genuerit Moſen: qui 80. vitæ ſuæ anno eduxit populum. Lege enim naturæ matrimonium amitæ cum nepote non eſt abſolutè vetitum, ſed tantùm lege poſitiva, quæ tum necdum erat lata, ſed poſtea Levit. 18. Sic ergo Moſes per matrem fuit nepos, per patrem pronepos Levi.

Verùm verius eſt, Jochabed non fuiſſe filiam, ſed neptem Levi; nec amitam, ſed conſobrinam Amram: id enim expreſsè docet noſter Interpres cap. 6. 20. ubi eam vocat patruelem Amram, & Septuag. ibidem, qui eam vocant patrui Amram filiam. & Chald. qui eam vocat amitæ Amram filiam. Quòd ergo hic & Num. 26. vocatur filia Levi, intellige fuiſſe Levitidem, ſive oriundam è ſtirpe Levi, ut vertit noſter Interpres: ſic enim vocantur filiæ Juda, quæ ex Juda ſunt oriundæ. ita Vatabl. Perer. & alii. Addit enim hoc Moſes, tum ut conſtet Moſen & Aaron tam materno, quàm paterno genere fuiſſe Levitas, tum ut ſignificet, Hebræos jam tum cœpiſſe contribules ſuas ducere; itaque Deum ſuaviter tribuum diſtinctionem jam tum inchoaſſe.

Faceſſat ergo Calvini convitium, Moſen inceſtuoſo matrimonio prognatum eſſe.

VERS. 2.

Quæ concepit et peperit filium] Moſen. Addit Joſephus, Amram patrem Moſis, de Moſe jam concepto & brevi naſcituro anxium fuiſſe, ob Pharaonis infanticidæ edictum, & cùm Deum inſtanter pro puero oraret, adſtitiſſe illi Deum, dixiſſeque: *Scito mihi eſſe cordi & publicam veſtram incolumitatem, & privatam tuam gloriam: puer enim iſte, cujus nativitatis metu Ægyptii veſtros fœtus ad necem damnaverunt, tibi naſcetur: qui gentem ſuam ex Ægyptia ſervitute liberabit. Mox fidem oraculo fecit mulieris partus, quæ præter morem puerperarum tam facilè eſt enixa, ut obſervatores fefellerit.* Favent huic oraculo verba S. Stephani Actor. 7. 25.

Vaticinium de Moſe naſcituro.

Natus eſt Moſes anno mundi 2374.

Natus eſt Moſes anno mundi 2374. à diluvio anno, non 714. ut habet codex Pererii, ſed 717. ab ortu Abrahæ 425. (erravit ergo Porphyrius, qui Moſen vixiſſe fingit tempore Semiramidis, quæ ſucceſſit Nino, cujus anno 43. natus eſt Abraham) poſt ingreſſum Jacob in Ægyptum anno 135. Id patet; nam diluvium contigit anno mundi 1656. duravitque unum annum: inde à diluvio anno 292. natus eſt Abraham. Abraham autem anno ætatis 75. accepit repromiſſionem à Deo, à qua uſque ad exitum Hebræorum ex Ægypto, & datam legem in Sina, fluxerunt anni 430. qui ita dividuntur, ut 215. fluxerint à repromiſſione facta Abrahæ uſque ad deſcenſum Jacobi in Ægyptum: rurſum alii 215. fluxerint à deſcenſu Jacobi in Ægyptum uſque ad exitum Hebræorum ex Ægypto; Moſes autem natus eſt 80. annis ante exitum.

Secundò, Moſes natus eſt annis 516. ante regnum Davidis: ante fabricam templi Salomonis annis 560. nam ab egreſſu Hebræorum ex Ægypto uſque ad fabricam templi fluxerunt anni 480. ut patet 3. Reg. 6. 1. his adde annos 80. vitæ Moſis uſque ad egreſſum, habebis annos 560.

Natus eſt Moſes ante Chriſtum annis 1576.

Tertiò, natus eſt Moſes ante captivitatem Babylonicam annis 985. ante Chriſtum annis 1576. ante initium Olympiadum, ſive ludorum Olympicorum annis 802, ante Romam conditam anni 825. Vide tabulam chronologicam quam initio Gen. propoſui.

Ætas Homeri aliorumque ſapientum Græciæ.

Quartò, natus eſt Moſes non 900. ut vult Lactant. libr. 4. cap. 5. ſed 430. annis ante bellum Trojanum, ac proinde longè anteceſſit Homerum, qui minimùm centum annis fuit bello Trojano poſterior. hinc conſequenter Moſes longiùs anteceſſit ſeptem Græciæ ſapientes; hi enim longè Homero fuerunt poſteriores, vixeruntque ſub tempora Cyri: quos diu poſt ſecuti ſunt Socrates, Plato, Ariſtoteles ſub tempora Alexandri Magni.

Quintò, tempore Moſis, ſub annum Moſis 35. ait Torniellus, primus in Attica fuit rex Cecrops, qui condidit Athenas; poſt quem ferè omnia contigerunt quæcumque Græci narrant de ſuis heroibus, diis, bellis, aliiſque memorabilibus. ita Euſeb. in Chron. & Cyrill. lib. 1. contra Julian. Denique natus eſt Moſes eo tempore quo claruit Atlas celeberrimus aſtrologus, quem ideò finxerunt cælum ſuis humeris ſuſtentare; qui fuit frater Promethei Phyſici, quem fingunt lapides in homines transformaſſe; fuitque hic Atlas avus maternus Mercurii ſenioris, cujus Mercurii nepos fuit Mercurius junior cognomento Triſmegiſtus. ita Euſeb. in Chron. & S. Auguſt. lib. 18. Civit. 8. Longè ergo Triſmegiſto ſenior fuit Moſes. quare & Triſmegiſtus & Plato cæterique Gentilium ſapientes, ſuam ſapientiam hauſerunt à Moſe & Hebræis, uti Euſeb. & alii docent. vide Gen. 41. v. 40.

Atlas aſtrologus vixit tempore Moſis.

VERS. 2.

Videns eum elegantem abscondit mensibus tribus] Erat, inquit Joſephus, infans hic tam ſpecioſus, ut aſpicientium oculos in ſe raperet, defixoſque teneret S. Stephan. Actor. 7. v. 20. pro *elegans*, vertit, *fuit gratus Deo*. unde patet, hanc elegantiam fuiſſe pluſquam naturalem, Moſique à Deo inditam, ſignificaſſe eum Deo placere, illi cordi & curæ eſſe: itaque per hanc elegantiam Moſis, non tam humanam quàm divinam, in oraculo quod de Moſe acceperant, ejuſque fide confirmati ſunt parentes, & animati ad eum occultandum; nec dubitarunt hac ratione eum ab aquis, Deo tutore, incolumem evaſurum. & hoc eſt quod ait Apoſt. Hebr. 11, 23. *Fide Moſes natus, occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis, eò quòd vidiſſent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum*. vide ibi dicta. S. Ephrem in oratione de transfiguratione Chriſti, cenſet Moſen ſanctificatum fuiſſe in utero matris: hoc enim hæc corporis ejus elegantia, ex animæ elegantia promanans, indicare videtur. Verùm hæc conjectura eſt tenuior, quàm ut hoc ei privilegium, & à communi lege peccati originalis, in quo omnes naſcimur, exemptionem ſtabilire poſſit, præſertim cùm nemo alius hoc aſſeruerit.

Moſis elegantia pluſquam naturalis.

Scitè Marſilius Ficinus in Platonis Sympoſium, pulchritudinem vocavit bonitatis florem, & Pacatus in Panegyr. Theodoſii, *Auguſtiſſima*, ait, *quæque ſpecies plurimum creditur trahere de cælo. Virtus tua meruit imperium; ſed virtuti addidit forma ſuffragium: illa præſtitit ut oporteret te principem fieri; hæc ut deceret*. Addit Theoph. in Hebr. 11. 23. parentes voluiſſe Moſen exponere cùm natus eſt, ſed puerum blandè arriſiſſe, & ob id ſervatum. Adeò, inquit, in ipſo omnia divina erant.

VERS. 3.

Cumque jam celare non posset] ferveute rurſus inquiſitione & infanticidio. Nam plures infantes evaſiſſe, remittente ſe tyrannide, ex Aarone ejuſque coævis liquet.

Sumpsit scirpeam fiscellam] id eſt arculam junceam, ſive ex juncis quaſi viminibus contextam, & exteriùs ad aquam arcendam pice & bitumine oblitam; cui impoſitum infantem mater in junceto ſeu careto, ubi incertus eventus certiorem vitæ dabat ſpem quàm domi, ubi certa erat mors inferenda ab aſſiduis inquiſitoribus, expoſuit, dura quidem ſed neceſſaria, & in Dei providentiam fidente miſericordia. Perperam ergo Calvinus hos Moſis parentes ignaviæ & ferinæ immanitatis, ob hanc prolis expoſitionem arguit; nam non poterant aliter vitam Moſis conſervare, niſi eum exponendo. Expoſuerunt autem eum quàm tutiſſimè potuerunt; nimirum in arca bene munita, & in loco tuto, dederunt & ei cuſtodem ſororem, quæ eum utcumque poſſet adjuvaret. Unde & Apoſtolus fidem & animoſitatem horum parentum dilaudat. Videntur ergo parentes, oraculum quod narrat Joſephus, de Moſis ortu & ſalute accepiſſe, ideoque non ex timore, ſed ex certa in Deum fiducia eum expoſuiſſe.

Allegor. Moſes in cunis delineavit Chriſtum: uterque ergo expoſitus, ille fortunæ arbitrio, hic ſaluti hominum: ille in fiſcella ſcirpea, hic in vimineis cunis & præſepio: ille in carecto fluminis, hic in ſpecu viæ publicæ: ille ab Ægyptia exceptus nutrituſque pro filio, hic à gentilitate per Magos adoratus, & muneribus divinis regiiſque pro Deo ac rege univerſorum declaratus.

Exposuit eum in carecto] Pagninus *in junceto*: Carectum, eſt locus in quo naſcuntur carices. Carix eſt herba alta, in ſpeciem gladii, & ſub finem acuminata.

Hinc

inveniri apud Herodotum & Diodor. Siculum .

Addit rurſum Philo , magnis præmiis , Moſi accitos fuiſſe præceptores ex Græcia , qui liberales artes , Chaldæos , qui ſideralem ſcientiam , præſertim quæ futurorum prædictiones continet ; Aſſyrios , qui ſuas literas eum docerent : utpote ſpe omnium deſtinatum ſucceſſorem aviti ſolii , & regem juniorem appellatum : Moſen verò edomandis animi affectibus plurimum ſtuduiſſe , ſecutumque non Ægyptiorum , ſed majorum ſuorum inſtituta patria . Ubi Nota , Philonem uti hic amplificatione quadam : nam Moſes prior fuit & antiquior non tantùm omnibus Græciæ ſapientibus , ſed etiam omnibus qui apud Græcos aliquid ſcripſerunt . Quippe Cadmus , à quo Græci litteras acceperunt , multò poſterior Moſe fuit , uti docet Euſeb. libr. 10. de Præpar. Evang. cap. 3. quomodo ergo ait Philo Moſi accitos eſſe præceptores ex Græcia ?

Aliud inſuper de Moſe narrat Joſephus , penes quem ſit fides , quod ſcilicet Pharao Moſi infanti diadema in caput impoſuerit . Moſes verò illud detraxerit in terram , & pedibus conculcarit ; quod cùm quaſi malum omen acciperent Ægyptii , quaſi infans hic Aegypto futurus eſſet exitialis , atque divinus ille qui talem puerum naſciturum prædixerat , aſſeveraret Moſen hunc eſſe illum ipſum puerum , velletque eum interficere , Thermutis Moſen eripuerit & ſervarit .

Voluit Deus Moſen ducem populi futurum , in aula Pharaonis educari , ut regiam urbanitatem , morum elegantiam , animi magnitudinem , liberalitatem , aliaſque regias virtutes , quaſi rector populi futurus , addiſceret & imbiberet . Secundò , ut poſtea legatus Dei pro populo apud Pharaonem futurus , majoris eſſet apud eum auctoritatis , præſertim accedentibus tot ejus ſignis , portentis & plagis .

Moſes eſt nomen Hebræum, q.d. extractus ex aqua.

VOCAVITQUE NOMEN EJUS MOYSES, DICENS: QUIA DE AQUA TULI EUM] Putant Philo , Joſephus , Clemens Alex. l. 1. Strom. Procop. & Rabanus , quòd Moyſes ſit nomen Aegyptium : *mo* enim ægyptiacè ſignificare aquam , vel , ut , ait Joſephus , aquam Aegyptii vocant *mo* , *iſes* verò ſervatos ; ut Moyſes idem ſit quod ſervatus ex aqua . Verùm dico *Moſes* eſſe nomen Hebr. & ſignificare tractum vel extractum , putà ex aquis : radix enim ejus eſt Hebræa , ſcilicet משה *m.ſa* , quæ ſignificat trahere vel extrahere . Hebræum ergo Hebræo infanti nomen indit adoptans eum mater Aegyptia : id clarum C eſt ex Hebr. textu , qui ſic habet : ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו *vattiкra ſcemo Moſe vattomer : Ki min hammaim meſcitihu* , id eſt . *Et vocavit nomen eius Moſes , & dixit : Quia ex aquis extraxi eum* . ubi clarè patet , vocatum eſſe Moſen , ab Hebræo *meſcitihu* , quod ſignificat *extraxi eum* , ſcilicet ex aquis .

Nota Primò , genuinè dicendum eſſe Moſes , corruptè verò dici Moyſes ; ſic & alia nomina propria Hebræorum apud Græcos & Latinos corrupta ſunt . Secundò , tradunt Hebræi משה , id eſt Moſes , revolutum per anaſtrophen , idem eſſe quod השם *haſſchem* , id eſt ipſum nomen , ſcilicet celebre , magnum , potens & terribile Pharaoni & Aegyptiis . Rurſum , *nomen* , id eſt virtus , efficacia , & potentia admiranda quæ data eſt Moſi . Tertiò , Clemens Alexandr. ſuprà tradit Moſen , antequam exponeretur à parentibus , vocatum eſſe Joachim : poſtea verò à filia Pharaonis vocatum eſſe Moſen : tertium etiam habere nomen , poſtquam in cælum aſſumptus eſt , & vocari Melchi . Rurſum Aben D Eſra & R. Abraham ajunt , Moſen ab Aegyptiis vocatum eſſe Monion . Perer. quoque cenſet , Moſi à filia Pharaonis Aegyptium inditum eſſe nomen , idem ſignificans quod Hebr. Moſes ; ac Moſis nomen poſtea ab Hebræis ipſi impoſitum eſſe . Verùm hæc omnia incerta ſunt : nec enim S. Script. nec Joſephus , nec Philo aliud nomen pandunt quàm Moſis , cujus & etymon reddunt , quaſi eo appellatus ſit tam ab Hebræis , quàm ab Aegyptiis : in ſequentibus enim cap. Pharao & Aegyptii , non aliter eum compellant quàm Moſen ; ſed & Gentium hiſtorici , Tacitus , Trogus , Juſtinus & alii , Moſen eum ſemper nominant . Ab eventu ergo felici extractionis ex aquis , Moſes nomen eſt ſortitus , idque fauſto omine & ſignificatione ; quòd ſcilicet ipſe pariter aquis afflictionum extracturus & liberaturus eſſet filios Iſrael ,

A eoſque per mare rubrum ſicco pede duceret . *Competens* , ait Sanctus Auguſt. ſerm. 89. de Temp. *fuit divina vindicta , ut ſuis affectibus puniatur parricida* , (Pharao per Moſen) *& filia proviſione pereat , qui genitrices interdixerat parturire* .

Allegoria.

Allegoricè , Cyrill. mater , inquit , quæ filium (Moſen) in fiſcella concluſit , eſt Synagoga , quæ Chriſtum ex ſe natum ſegregavit , ut alienum ; ſed Pharaonis filia , id eſt Eccleſia Gentium , illum ſuſcepit , idque apud aquas baptiſmi . & Proſper : *Dum deſcendit* , inquit , *filia Pharaonis ad Moſen , id eſt , doctrina huius mundi ad Chriſtum , abluta ſpiritali unda depoſuit ſuperbiam , ſuſcipienſque quaſi grandis parvum , per humilem gratiam Eccleſiæ ſociata , quæ filia fuerat , Chriſti mater efficitur* . Addit Theodor. mater rurſum à Gentili Ægyptia filium educandum ſuſcepit , quia Iſrael ab Eccleſia Gentium fidem Chriſti noviſſimis temporibus accipiet . Moſes ergo natus in perſecutione Pharaonis , id eſt Chriſtus natus in perſecutione Herodis & diaboli , qui totum mũdum ſuo jugo premebat . Moſes occultatus menſibus tribus , ſignificat Chriſtum in lege vetere occultatum triplici tempore , ſciB licet Judicum , Regum & Pontificum . Moſes projectus in flumen à parentibus , ſignificat Chriſtum in aquas paſſionis & mortis à Judæis immerſum , quem Ægyptia , id eſt Gentilitas , ſuſcepit , & magnificè ac ſplendidè tractavit , videns ejus elegantiam in cæleſti ſapientia , vita & moribus .

Tropol.

Tropologicè , Hugo de S. Victore in alleg. in Exodi 1. Moſes , inquit , eſt , quiſquis in fluvio præſentis eſt ſæculi ; filia regis eſt gratia Dei , quæ nos fluxu ſæculi erutos in filios Dei adoptat , & Hebrææ , id eſt tranſeunti in cælum matri Eccleſiæ , tradit nutriendos .

Verſ. 11. *Moſes confiſit bellum Aethiopicum ſi credimus Joſepho.*

IN DIEBUS ILLIS (cùm Moſes ageret annum ætatis 40. ut ait S. Stephan. Actor. 7. 23.) POSTQUAM CREVERAT MOSES] Joſephus & plurimi ejus ſequaces narrant , Moſen à Pharaone bello Aethiopico præfectum , Aethiopes profligaſſe ; regiam Sabam , quæ poſtea à Cambyſe , nomine ſororis Meroe eſt appellata , cepiſſe traditione Tharbis , filiæ regis Aethiopum ; quam Moſes deinde , juxta pacta in uxorem acceperit . Hoc Moſis bellum Torniellus conſignat anno Moſis 30. cùm C jam pridem Amenophis , ſub quo natus eſt Moſes , obiiſſet , ac regnaret Orus , ſi credimus Euſebio . Sanè quidquid de hoc bello ſit , quod Theodor. & alii fabuloſum vocant , non dubium eſt , Moſen multa de ſe humilitatis ſtudio prætermiſiſſe ; nec enim his 40. annis , quibus in aula vixit quaſi princeps , deſes vel otioſus fuit . Addit auctor hiſtor. Scholaſt. & alii Tharbis hanc , eſſe Aethiopiſſam illam , ob quam contra Moſen murmurarunt Maria & Aaron Numer. 12. Rurſum Moſen , parta victoria , cùm redire vellet in Aegyptum , nec dimitteret eum Tharbis , ipſum , ut qui peritiſſimus eſſet aſtronomus , duas imagines ſculpſiſſe in gemmis , ejus virtutis ac poteſtatis , ut altera memoriam afferret , altera oblivionem ; cumque paribus annulis eas inſeruiſſet , alterum , ſcilicet memoriæ , ſibi reſervaſſe ; alterum , ſcilicet oblivionis , dediſſe Tharbis : quem illa induens , mox Moſis oblita fuit , ſicque ille in Aegyptum redire potuit . Sed hæ ſunt fabulæ & næniæ .

Fabula de annulis memoriæ & oblivionis.

EGRESSUS EST AD FRATRES SUOS] Hebræi fratres vocant omnes eos , qui ſunt ejuſdem familiæ vel D gentis .

VIDITQUE AFFLICTIONEM EORUM] Addit Philo , Moſen ſæpiùs viſitaſſe ſuos Iſraelitas laborantes & afflictos , eoſque conſolatum eſſe , ac præfectos operum lenitatis admonuiſſe ; itaque purpuratos ſenſim eum ſuſpectum habere cœpiſſe , ac tandem ad regem , tamquam ab eo diffidentem , reſque novas molientem , detuliſſe , ejuſque aures calumniis impleſſe . En fortitudinem Moſis , profitentis ſe Iſraelitam , magiſque eligentis affligi cum populo Dei , quàm temporalis peccati habere jucunditatem , Hebr. 11. v. 25. Moſes ergo contempſit regnum Aegypti , faſſus ſe Hebræum , eoq; negans ſe filium filiæ Pharaonis . Ob hoc , ait Ambroſ. in pſal 118. factus eſt à Deo Pharaonis Deus , id eſt eo ſuperior , eique terribilis . Ob hoc quoque Philo Moſen vocat miraculum naturæ : nam ambire non dico regiam dignitatem , ſed amicitiam , ordinarium in natura opus eſt : at

hæc

Digitized by Google

Tentationes Moſen Deum ſequentem invadunt.

MADIAN] Madian urbs fuit condita à Madian filio Abrahæ ex Cetura. unde & tota regio dicta eſt Madian. Quàm verum illud Eccliſ. 2. *Fili accedens ad ſervitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem*: Ecce quot hic tentamenta Moſen vocationem Dei ſequentem, aulamque egreſſum glomeratim invadunt; paupertas, ignominia, contemptus, non ab Ægyptijs tantùm, ſed & ab ingratis, quorum cauſa hæc omnia ſubibat, Iſraelitis, inſidiæ regis, pericula mortis, fuga, exilium: ſed nullis, ne ingratorum quidem malis vincitur Moſis deſtinata pietas, quæ non homines, ſed Deum intuita; inviſibilem tamquam videns ſuſtinuit, ad Hebr. 11. 27. Vide hic quam verum ſit illud S. Marci Anachoretæ: *Deus conſcius infirmitatis noſtræ, non ſolet alicui quid magni conferre, niſi prævia calamitate.*

Allegor.

Allegor. notat Rupert. S. Stephanum aſſerere act. 7. patres Iudæorum negaſſe Moſen, Samuelem, Davidem, in exemplum & typum Iudæorum Chriſtum negantium: qui idcirco fugiens uxorem alienigenam duxit, ſcilicet Eccleſiam Gentium.

Moſe agente in Madian contigit diluvium Deucalionis.

Nota. Moſe agente in Madian (anno Moſis 67. inquit Torniellus, qui fuit Cecropis Athenienſium regis primi B 31.) contigit celebre illud apud Gentiles diluvium Deucalionis in Theſſalia, dicitur Deucalionis, quia Deucalion tunc ibidem regnavit, ipſeque cum paucis alijs hoc diluvium, in parva rate appelle..s ad Parnaſſum montem, evaſit; unde fertur ipſe genus humanum reparaſſe. ita S. Auguſt. lib. 18. Civit. 10.

Item Phaetontis incendium.

Tunc etiam contigit Phaethontis incendium; perinde ac ſi ignis & aqua in perniciem hominum tunc coniuraſſent; tantus enim fuit æſtus Solis, ut univerſum orbem torruiſſe videretur: ex quo orta eſt fabula Phaethontis, quòd ſcilicet Phaethon Solis filius, malè regens ſolis curſum, terram exuſſerit. ita Euſeb. Cyrill. Oroſius lib. 1. c. 10. & ex his Torniellus.

VERS. 16. SACERDOTI MADIAN) Chald. *principi Madian*, quin & Artapanus apud Euſeb. libr. 9. de Præp. Euang. c. ult. hunc Raguel vocat regem Arabiæ; cujus enim pars eſt Madian. Hebræum כהן *cohen* propriè ſacerdotem ſignificat: ſed quia ſacerdotium, quaſi nobiliſſima & divina functio, tum ferè principibus aut primarijs familiarum, uti Melchiſedec, Noe, Abraham, competebat; & quia

Cohen vocatur ſacerdos & princeps

princeps ac magiſtratus in primis cultum Dei, & quæ ad C gloriam illius faciunt promovere debet; hinc *cohen* principem quoque ſignificat, ut patet 2. Regum 8. 18. ubi filii David dicuntur quaſi ſacerdotes, hoc eſt, ut Septuag. vertunt, *αὐλάρχαι*, id eſt principes aulæ. Potuit ergo Raguel ſacerdos eſſe & princeps, ſacerdos, inquam, tum quidem idolorum; quia Madianitæ erant idololatræ: poſtea autem videns mira quæ faciebat Deus per Moſen, Deum verum agnovit & coluit, ut patet Exodi 18. licet S. Cyrillus libr. 3. de Adorat. in ſpiritu fol. 54. & Abu.. putent eum ex nunc coluiſſe unum Deum altiſſimum ſed cum eo multos etiam alios deos ſuæ gentis.

Iethro fuit ſacerdos idolorum.

Demetrius hiſtoricus inquit Euſeb ſuprà, tradit quòd Abraham ex Cetura genuit Iecſan. ex quo natus eſt Adam (aut potiùs Dadan, ut patet Geneſ. 25. 3.) à quo Raguel pater Iethro, cujus filiam Moſes accepit uxorem. additque Moſen fuiſſe ſtatura longum & flavum, prolixiore capillo & barba, ac denique ſtatura & facie permagnæ dignitatis.

Moſis ſtatura & forma.

AD AQUARE CUPIEBANT GREGES) Nobilis tum erat ars paſtoritia, quidquid occlamet Calvin. quam etiam tum nobiles exercebant virgines mirabili temporum illorum caſtimonia, uti in Gen. vidimus feciſſe Rachel & Liam.

D

VERS. 17. EJECERUNT EAS) ad hauſtum à puellis, paratumque potum agentes ſua pecora, fruituri inertes alienis laboribus, inquit Philo.

DEFENSIS PUELLIS) Hugo Victorinus putat Moſen comites duxiſſe ſecum, quibus adiutus paſtoribus reſtitit. Vbique charitatis ſemina ſparſit Moſes, innocentum, oppreſſorum & juſtitiæ vindex. ita ſibi Raguelis gratiam & Sephoram conjugem conciliavit. Hoc prudentis, hoc Chriſtiani eſt, beneficentia ſibi omnes devincire. Sic Chriſtus *tranſiit benefaciendo & ſanando omnes oppreſſos à diabolo*, Actor. 10. verſ. 38 Vidit & hoc per umbram gentilis Scipio, qui ſervabat Polybii præceptum, ne è foro diſcederet, quin aliquem ſibi ami- A cum aut benevolum magis efficeret, inquit Plutarchus.

VERS. 18. *Iethro tria habuit nomina.*

AD RAGUEL) Tradunt Hebræi, Lyranus & Abulen. Raguel fuiſſe quadrinomium; Primò, enim vocatur hic *Raguel*. Secundò, cap. ſequenti vocatur *Jethro*, id eſt ad ſens; quia ipſe addidit unum caput legi, de ordinatione populi per tribunos, centuriones, quinquagenos & decanos, Exodi 18. Tertiò, vocatur *Cinæus*; Judic. 4. v. 11. Quartò, vocatur *Hobab*, id eſt amans, quia dilexit legem Dei, & ad judaiſmum eſt converſus, ut patebit Exodi 18. Verùm alii probabiliùs putant Hobab non eſſe Raguel, ſed Raguelis filium, de quo Numer. 10. 29.

VERS. 19. VIR ÆGYPTIUS] Talis Moſes ex veſte & habitu videbatur. fortè etiam ſe venire ex Ægypto ſciſcitantibus puellis reſponderat.

VERS. 20. UT COMEDAT PANEM] cibum ſumat, convivetur nobiſcum. *Panis* enim Hebræis, per ſynecdochen, quemlibet cibum ſignificat.

VERS. 21. JURAVIT ERGO MOYSES QUOD HABITARET CUM EO] Scriptura hic brevitati ſtudens, multa intelligenda relinquit, ſcilicet filias ad fontem reverſas eſſe, inde que Moſen, patris verbis perſuaſum, domum deduxiſſe, amanter ab eo ſalutatum eſſe, exploratàque ſtatim ejus indole, poſt multa ultrò citroque verba, tandem ad pactum habitandi cum eo deſcendiſſe, illudque juramento firmaſſe, ac denique ejus filiam Sephoram uxorem duxiſſe. Nota. Pro *juravit*, hebraicè eſt יאל *ioel* quod licet propriè ſignificet, voluit, conſenſit, acquievit, & ita hic vertant Septuag. Chald. Vatabl. & alii, tamen ſubinde per metatheſin, ל per commutationem litterarum *oheil*, idem eſt quod אלה id eſt juravit, ut patet 1. Samuel. 14. 25. *Et adjuravit Saul populum*, hebraicè eſt יאל *ioel*.

VERS. 22. QUEM VOCAVIT GERSAM, DICENS] Hebraicè, *quia dixit*: dat enim rationem cur eum vocet *Gerſam*, quòd ſcilicet ipſe Moſes, advena & peregrinus fuerit in Madian. גר *ger* enim *peregrinum*, שם *ſcam illic* ſignificat.

Nota. Hi filii Moſi nati ſunt, non ſtatim ut venit in Madian, anno ejus 40. ſed diu pòſt; ſcilicet paulò ante reditum ex Madian in Ægyptum, qui contigit anno ejus 80. id patet ex eo, quòd in hoc reditu uxorem cum filiis hiſce impoſuerit aſino. ut dicitur cap. 4. v. 20. erant ergo tunc adhuc parvuli.

ALTERUM VERO PEPERIT] Noſter Interpres cum Septuag. ſecundi filii Moſis nomen hic interſerit, ut filios Moſis ſimul enumeret; licet illud non habeatur in Hebræo hoc loco, ſed Exodi 18. verſ. 4. unde illud tranſcripſerunt Septuag. & Noſter: vel potiùs illud ex Hebræo hic excidit. Hebræa enim ſubinde mutila ſunt, uti oſtendit Bellarm. lib. 2. de verbo Dei c. 2 Nomen ergo ſecundo filio Moſes impoſuit Eliezer, id eſt Deus meus adiutor, idque ut doceret fideles Primò, exilia & adverſa quæque, Deo nixos, fortiter ferre. Secundò liberos ſuos intueri, non ut irritamenta avaritiæ, ſed ut monumenta divinæ largitatis; quibus ad gratiarum actionem & Dei obedientiam incitentur. Tertiò, Dei ſemper eſſe memores, prolemque Sancto vel Sancti alicujus nomine nuncupare. Quartò, nomine ſuo proles admonere voluit, ut cogitent unde, & quomodo ſint nati, quidve Deo debeant, denique quos imitari teneantur.

Moſis vocavit filium Eliezer, cur? Prima cauſa. Secunda. Tertia. Quarta.

VERS. 23. POST MULTUM VERO TEMPORIS MORTUUS EST REX ÆGYPTI] Is videlicet ſub quo natus Moſes, adoptatus, & ad necem quæſitus fuit: hoc enim ſeries hiſtoriæ videtur expoſcere. Quæ ratio coegit Gerardum Mercatorem, ut non Euſebium, ſed Manethonem ſecutus, hæc omnia quæ hucuſque narravit Moſes, contigiſſe cenſeat ſub Armeleſmiano, ſive Rameſſes rege, quem diutiſſimè, ſcilicet 66. annos regnaſſe tradit.

Verùm quia certiorem hic chronologum Euſebio non habemus, quem paſſim Catholici ſequuntur, hinc cum iis ſolidiùs dicemus, hoc tempore non tantùm mortuum fuiſſe Pharaonem illum, ſub quo natus eſt Moſes; ſed & duos alios, eum in regno ſequentes, qui ejuſdem cum eo erant genii & odii in Judæos. Hæc enim facta videntur paulò antè, &, ſi Torniello credimus, uno anno ante ducatum Moſis, & liberationem He-

Digitized by Google

bræorum ex Aegypto; cùm Moſes ageret annum ætatis 79. ad quem occ. Rameſſes, nec quis alius rex Aegypti regnavit. Dicit ergo Moſes hic, inſtante jam Hebræorum liberatione, quòd rex eos affligens, cum ſuis aſſeclis ſit mortuus; ut indicet iis, utpote tyrannis, mortuis, Hebræos ingemuiſſe, & inclamaſſe Deum, ut eis mitiorem Pharaonem crearet; aut potiùs, liberatorem mitteret qui eos ex Aegyptia ſervitute exciperet. Senſus ergo eſt, q.d. Mortuo rege aliiſque tyrannis, Hebræi ſeriò invocarunt Deum pro ſua liberatione; Deuſque eos exaudivit. ac ſequenti anno, qui fuit 80. Moſis miſit Moſen qui eos liberavit.

VOCIFERATI SUNT] Hebræi hic, flagello hoc ſervitutis exciti redeuntes ad cor, acriùs poſt mortem tyrannorum, quaſi major jam libertatis ſperandæ detur occaſio, vociferantur ad Deum, utpote qui ſolus eos liberare poterat: ita tribulatio docet Deum invocare vulgò dicitur: Qui neſcit orare, eat ad mare. ibi enim fluctus & pericula docebunt eum precari, Deumque & cælites inclamare.

ASCENDIT CLAMOR EORUM AD DEUM AB OPERIBUS] Chald. propter opera. Hinc Theologi docent, oppreſſionem pauperum eſſe peccatum clamans in cælum. quod ſui enormitate Deum provocet ad celerem opprimentium vindictam, & oppreſſorum liberatio-

Vers. 24. nem.

AC RECORDATUS EST FŒDERIS] Anthropopathōs hic & alibi, Deo memoria & recordatio tribuitur: quia ſi Deus eſſet homo, qui hactenus permiſiſſet Hebræos affligi, rectè eorum oblitus diceretur: jam verò eos liberare deſtinans, diceretur recordare fœderis initi cum patriarchis, quo promiſit ſe Deum fore eorum, ſeminiſque eorum; peculiari utique & eximia circa eos providentia.

Vers. 25. ET RESPEXIT DOMINUS FILIOS ISRAEL] ita Romana & Hebr. Reſpexit autem, & cognovit (uti addunt Hebræa) Deus populum ſuum, cogitando eum citò liberare, eique clementem ſe exhibere.

Nota τὸ *audivit, recordatus eſt, reſpexit: cognovit*, hæc enim omnia repetunt & inculcant miram Dei in ſuos curam, amorem, providentiam, magnamque & celerem brevi affore ejus opem & miſericordiam. Septuag. vertunt, *& cognitus eſt eis*, ſcilicet liberans eos: quaſi diceret, Cognita eis fuit Dei erga ſe cura & providentia, cùm per Moſen cœpit & aggreſſus eſt eos liberare. unde Noſter vertit, *& liberavit eos*, τὸ enim *liberavit* hic actum inchoatum, non conſummatum ſignificat.

Aurea patientiæ documenta ex Tertull.

Eſt hoc capite, & præced. illuſtris locus moralis de fructibus adverſitatis & patientiæ, ejuſque exemplum in Moſe & Hebræis, qui per adverſa creverunt, factique ſunt populus, Eccleſia & regnum Dei Scripſit Tertull. (quem S. Cyprian. & alii ſecuti ſunt) inſignem librum de Patientia, in quo c. 5. oſtendit diaboli & omnium hominum peccata, impatientiæ eſſe aſcribenda, ſequentibus demonſtrat, quam eximium ſit vitæ antidoton patientia, idque contra quævis adverſa; ac Primò, adverſus opum & facultatum jacturam c. 8. hæc dat patientiæ pharmaca.

Primum, *Omni*, inquit, *pene in loco de contemnendo ſæculo Scripturis Dominicis commonemur. Unde & Dominus ipſe in nullis divitiis invenitur.*

Secundum, *Dominus ſemper pauperes juſtificat, divites prædamnat, radix enim omnium malorum eſt cupiditas.*

Tertium, *nihil eſt noſtrum: quoniam Dei ſunt omnia cujus ipſi quoque nos ſumus.*

Quartum, *qui damni impatientia concitatur terrena cæleſtibus anteponendo, de proximo in Deum peccat. Libenter ergo terrena amittamus, cæleſtia tueamur: totum licet ſæculum pereat, dum patientiam lucrifaciam.*

Quintum, *patientia in detrimentis exercitatio eſt largiendi; facit enim nos faciles ad communicandum, & dandum eleemoſynam. non piget donare eum, qui non timet perdere.*

Sextum, *gentilium eſt, omnibus detrimentis patientiam adhibere, qui rem pecuniariam forſaſſis animæ anteponunt. nos verò non animam pro pecunia ſed pecuniam pro anima deponere convenit, ſeu ſponte in largiendo, ſeu patienter in omittendo.*

Septimum, *ipſam animam & corpus, in ſæculo iſto expoſitum omnibus ad injuriam gerimus, ejuſque injuriæ patientiam ſubimus. abſit à ſervo Chriſti, ut patientia majoribus præparata, in frivolis excidat.*

Secundò, adverſus acria verba & verbera, eodem ca. hæc dat patientiæ remedia.

Primum, *Dominus monet: Verberanti te in faciem, etiam alteram genam obverte. Fatigetur aliena improbitas patientia tua.*

Secundum, *plus improbum illum cædis ſuſtinendo, ab eo enim vapulabis, cujus gratia ſuſtines.*

Tertium, *reſpice dictum Domini. Cùm vos maledixerint, gaudete.*

Quartum, *Dominus ipſe maledictus in lege, & tamen ſolus eſt benedictus. igitur Dominum ſervi conſequamur, & maledicamur patienter, ut benedicti eſſe poſſimus.*

Quintum, *alioqui cruciabor, ſaltem impatientia muta.*

Sextum, *idcirco quis te lædit, ut doleas: quia fructus lædentis in dolore læſi eſt, ergo cùm fructum ejus everteris, non dolendo, ipſe doleat neceſſe eſt, amiſſione fructus ſui: tunc tu non modò illæſus ibis, ſed inſuper & adverſarii tui fruſtratione oblectatus, & dolore defenſus.*

Tertiò, adverſus dolorem in morte charorum, cap. 9. hæc dat patientiæ dulciaria.

Primum, *lege Apoſtolum 1. Theſſ. 4. De dormientibus non contriſtemini*, &c.

Secundum, *credimus reſurrectionem mortuorum. vacat ergo dolor mortis, vacat & impatientia doloris.*

Tertium, *cur doleas ſi periiſſe non credis: cur impatienter feras ſubductum, quem credis reverſurum?*

Quartum, *profectio eſt, quam putas mortem, idque ad beatam vitam.*

Quintum, *non eſt lugendus qui antecedit, ſed plane deſiderandus. cur immoderatè feras abiiſſe, quem mox ſubſequeris?*

Sextum, *impatientia in hujuſmodi & ſpei noſtræ male ominatur, & fidem prævaricatur.*

Septimum, *Chriſtum lædimus, cùm evocatos quoſque ab illo, quaſi miſerandos, non æquanimiter accipimus.*

Octavum, *Apoſtolo reſiſtimus dicenti: Cupio diſſolvi & eſſe cum Chriſto optimum ergo illud eſt votum Chriſtianorum, pariter & noſtrum.*

Quartò, adverſus ultionis appetitum, cap. 9. & 10. hæc dat pœnitentiæ placamenta.

Primum, *hæc ulciſcendi libido negotium curat, aut gloriæ, aut malitiæ: ſed gloria ubique vana eſt, & malitia Domino odioſa, hoc quidem loco maximè: quia malum duplicat, quod ſemel factum eſt. Quid enim refert inter provocantem & provocatum, niſi quòd ille prior in maleficio deprehenditur, iſte poſterior.*

Secundum, *uterque læſi Domini reus eſt, qui omnem nequam prohibet, & damnat, quique præcipit malum malo non rependendum.*

Tertium, *quem honorem litabimus Domino, ſi nobis arbitrium defenſionis* (id eſt ultionis) *arrogaverimus?*

Quartum, *quid credimus judicem illum, ſi non & ultorem? hoc ſe nobis repromittit dicens: Vindictam mihi & ego vindicabo, id eſt patientiam mihi, & ego patientiam remunerabor.*

Quintum, *qui vindicat ſe, honorem unici judicis, id eſt Dei, abſtulit.*

Sextum, *poſt vindictam ſequitur pœnitentia, fuga, & reatus, ut pari modo plectamur.*

Septimum, *nihil impatientia ſuſceptum, ſine impetu tranſigi novit: quidquid impetu actum eſt, aut offendit, aut corruit, aut præceps abiit.*

Octavum, *ſi levius defendaris, inſanies: ſi uberius, oneraberis.*

Nonum, *quid mihi cum ultione, cujus modum regere non poſſum, per impatientiam doloris?*

Decimum, *ſi patientiæ incubabo, non dolebo; ſi non dolebo, ulciſci non deſiderabo.*

Quartò contra Satanæ inſultus c. 11. hæc dat patientiæ roboramenta.

Primum, *parvula Satanæ jacula de ſua mediocritate contemnas: maximis pro ſua exuberantia cedas.*

Secundum, *ubi minor injuria, ibi nulla neceſſitas impatientiæ: at ubi major injuria, ibi neceſſarior eſt injuriæ medela, patientia.*

Tertium, *certemus igitur quæ à malo infliguntur ſuſtinere, ut hoſtis ſtudium æmulatio noſtra æquanimitatis eludat.*

Quar-

Quartum, *ſi verò quædam ipſi in nos aut imprudentia, aut ſponte etiam ſuperducimus, æque patienter ideamus, quæ nobis imputamus.*

Sextò, ad cruces à Deo immiſſas, hæc dat patientiæ ſuſtentamina.

Primum, *ſi a Domino nonnulla credimus incuti, cui magis quam Domino patientiam præbeamus?*

Secundum, *gaudere, & gratulari nos decet dignatione divinæ caſtigationis: Ego, inquit, quos diligo, caſtigo.*

Tertium, *Dominus patientes felices prædicat, dicens: Beati pauperes ſpiritu, beati flentes, beati mites, beati pacifici. gaudete cum vos maledicent, & perſequentur: merces enim veſtra plurima eſt in cælo.*

Septimò, c. 12. hos patientiæ fructus aſſignat: Primus eſt

Patientia fructus. Primus. pax & reconciliatio cum proximis,

Primò, *patiens implet legem Chriſti, jubentis ignoſci fratri non ſepties, ſed ſeptuagies ſepties, item, ut remittamus fratri offenſam, ſi a Deo veniam & remiſſionem cupimus.*

Secundò, *& Apoſtoli dicentis: Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram non licet ergo nobis una die ſine patientia manere.*

Tertiò, *conjugatos diffidentes patientia conciliat: alterum adulterum non facit, alterum emendat.* B

Quartò, *prodigum filium patientia patris recipit, veſtit, paſcit, & apud impatientiam irati fratris excuſat.*

Secundus. Secundus patientiæ fructus, eſt dilectio, ſive charitas.

Dilectio ſummum fidei Sacramentum, Chriſtiani nominis theſaurus, quam Apoſtolus totis viribus Spiritus S. commendat, cujus niſi patientiæ diſciplinis eruditur?

Primò, *Dilectio,* inquit, *magnanimis eſt, ita patientiam ſumit.*

Secundò, *benefica eſt. malum patientia non facit.*

Tertiò, *non æmulatur. id quidem patientiæ proprium eſt.*

Quartò, *nec ſuperbum ſapit. modeſtiam de patientia traxit.*

Quintò, *non inflatur, non proterviit. & hoc ad patientiam pertinet.*

Sextò, *non irritatur, omnia ſuſtinet, omnia tolerat. utique, quia patiens eſt.*

Septimo, *meritò ergo numquam excidet, exhaurientur linguæ, ſcientiæ, prophetiæ. permanent fides, ſpes, dilectio. fides, quam Chriſti patientia induxit: ſpes, quam hominis patientia exſpectat: dilectio, quam Deo magiſtro patientia comitatur.*

Tertius Tertius, eſt quòd patientia ſuggerat pietatis exercitia, cap. 13.

Quæ eſt negotiatio patientiæ in corpore?

Primò, *afflictatio carnis, hoſtia Domino placatoria.*

A Secundò, *jejunia cum cinere & ſacco coniuncta.*

Tertiò *precationes & deprecationes.*

Quartò, *continentia carnis.*

Quintò, *conſtantia ſub cruce.*

Exempla ſunt. *Secatur Iſaias, patientia viribus armatus, & de Domino non tacet: lapidatur Stephanus, & veniam hoſtibus ſuis poſtulat: Job omnem patientia ſpeciem, adverſus omnem diaboli vim expungit, quem non abacti greges, non filii uno ruinæ impetu adempti, non corporis cruciatus à patientia excluſit quale in illo viro feretrum Deus de diabolo extruxit? quale vexillum gloriæ, cum ille homo ad omnem acerbum nuntium, nihil ex ore promeret, niſi Deo gratias. quid? videbat Deus, quid? diſſecabatur Satan. Hinc omnia duplicia recuperavit.*

Quartus eſt, quòd patientia cæteras virtutes parit, cap. 14. *Quartus.*

Primò, *humilitatem inſtruit?*

Secundò, *pœnitentiam expectat.*

Tertiò, *exomologeſin aſſignat.*

Quartò, *carnem regit.*

Quintò, *ſpiritum ſervat.*

B Sextò, *linguam frenat.*

Septimò, *manum continet.*

Octavò, *tentationes conculcat.*

Nono, *ſcandala pellit.*

Decimo, *martyrium conſummat.*

Undecimò, *pauperem conſolatur, divitem temperat.*

Duodecimò, *ſervum domino, dominum Deo commendat.*

Decimotertiò, *feminam exornat, virum approbat, amatur in puero, laudatur in iuvene, ſuſpicitur in ſene: in omni ſexu, in omni ætate formoſa eſt.*

Octavò, patientiæ effigiem ita ad vivum depingit, cap. 15. *Patientiæ effigies.*

Primò, *vultus illi tranquillus & placidus.*

Secundò, *frons pura, nulla mœroris aut iræ rugoſitate contracta.*

Tertiò, *ſupercilia in lætum modum remiſſa.*

Quartò, *oculi humilitate, non infelicitate dejecti.*

Quintò, *os taciturnitatis rubore ſignatum.*

Sextò, *color qualis ſecuris & innoxiis.*

Septimò, *motus frequens capitis in diabolum, & minax riſus.*

Octavò, *amictus circumpectora candidus, & corpori impreſſus, ut qui nec inflatur, nec inquietatur.*

Nonò, *ſedet in throno ſpiritus ejus mitiſſimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo livet, ſed eſt teneræ ſerenitatis, apertus & ſimplex, quem tertiò vidit Elias. nam ubi Deus, ibi & alumna ejus, patientia ſcilicet: cùm ergo ſpiritus Dei deſcendit, individua patientia comitatur eum.*

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MOſes paſcens oves Jethro, vocatur à Domino in rubo ardente, & incombuſto; ab eoque mittitur ad Pharaonem, ut liberet Hebræos. Secundò, v. 13, rogat nomen Dei; qui ait: Ego ſum qui ſum.

1. MOyſes autem paſcebat oves Iethro ſoceri ſui ſacerdotis Madian: cumque minaſſet gregem ad interiora deſerti venit ad montem Dei Horeb: 2. Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi; & videbat quòd rubus arderet, & non combureretur. 3. Dixit ergo Moyſes: Vadam, & videbo viſionem hanc magnam, quare non comburatur rubus. 4. Cernens autem Dominus quòd pergeret ad videndum, vocavit eum de medio rubi, & ait: Moyſes, Moyſes. Qui reſpondit: Adſum. 5. At ille: Ne appropies, inquit, huc: ſolve calceamentum de pedibus tuis: locus enim, in quo ſtas, terra ſancta eſt. 6. Et ait: Ego ſum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob. Abſcondit Moyſes faciem ſuam: non enim audebat aſpicere contra Deum. 7. Cui ait Dominus: Vidi afflictionem populi mei in Aegypto, & clamorem ejus audivi propter duritiam eorum qui præſunt operibus: 8. & ſciens dolorem ejus, deſcendi ut liberem eum de manibus Aegyptiorum, & educam de terra illa in terram bonam, et ſpatioſam, in terram quæ fluit lacte et melle, ad loca Chananæi, et Hethæi, et Amorrhæi, et Pherezæi, et Hevæi, et Iebuſæi. 9. Clamor ergo filiorum Iſrael venit ad me: vidique afflictionem eorum, qua ab Aegyptiis opprimuntur. 10. Sed veni, et mittam te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Iſrael, de Aegypto. 11. Dixitque Moyſes ad Deum: Qui ſum ego ut vadam ad Pharaonem, et educam filios Iſrael de Aegy-

Aegypto? 12. Qui dixit ei: Ego ero tecum: & hoc habebis ſignum, quòd miſerim te: Cùm edu-
xeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo ſuper montem iſtum. 13. Ait Moyſes ad Deum:
Ecce ego vadam ad filios Iſrael, & dicam eis: Deus patrum veſtrorum miſit me ad vos. Si dixerint
mihi: Quod eſt nomen ejus? quid dicam eis? 14. Dixit Deus ad Moyſen: Ego ſum qui ſum. Ait:
Sic dices filiis Iſrael: Qui eſt, miſit me ad vos. 15. Dixitque iterum Deus ad Moyſen: Hæc dices
filiis Iſrael: Dominus Deus patrum veſtrorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob, miſit
me ad vos: hoc nomen mihi eſt in æternum, & hoc memoriale meum in generationem & generatio-
nem. 16. Vade, & congrega ſeniores Iſrael, & dices ad eos: Dominus Deus patrum veſtrorum ap-
paruit mihi, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob, dicens: Viſitans viſitavi vos, & vidi om-
nia quæ acciderunt vobis in Aegypto: 17. Et dixi ut educam vos de afflictione Aegypti, in terram
Chananæi, & Hethæi, & Amorrhæi, & Pherezæi, & Hevæi, & Iebuſæi, ad terram fluentem la-
cte & melle. 18. Et audient vocem tuam: ingredieriſque tu, & ſeniores Iſrael, ad regem Aegypti,
& dices ad eum: Dominus Deus Hebræorum vocavit nos: ibimus viam trium dierum in ſolitudinem
ut immolemus Domino Deo noſtro. 19. Sed ego ſcio quòd non dimittet vos rex Aegypti ut eatis,
niſi per manum validam. 20. Extendam enim manum meam, & percutiam Aegyptum in cunctis
mirabilibus meis, quæ facturus ſum in medio eorum: poſt hæc dimittet vos. 21. Daboque gratiam
populo huic coram Aegyptiis: & cùm egrediemini, non exibitis vacui: 22. ſed poſtulabit mulier à vi-
cina ſua & ab hoſpita ſua, vaſa argentea & aurea, ac veſtes: ponetiſque eas ſuper filios & filias ve-
ſtras, & ſpoliabitis Aegyptum.

VERS. 1.

MOSES AUTEM PASCEBAT OVES JETHRO] A Per 40. annos quibus in Madian vixit, Moſes fuit paſtor ovium; totidem deinde annis fuit paſtor & dux populi. *Eſt enim paſtoralis ars* (inquit Philo) *præludium ad regnum, hoc eſt ad regimen hominum, gregis manſuetiſſimi. Solus poteſt eſſe rex uſquequaque perfectus, qui bene callet artem paſtoritiam; & curando minora animalia, didicit quomodo præeſſe debeat præſtantioribus.* Sic Saul paſcens aſinas, à Samuele unctus eſt in gregem: ſic & David ab ovibus ad regnum eſt vocatus: hinc & Homerus Agamemnonem vocat ποιμένα λαῶν, paſtorem populorum.

Ars paſtoritia eſt præludium regni.

Triplici hoc quadragenario quaſi conſecrata eſt vita Moſis. vixit enim in aula Pharaonis 40. annis; inde fuga lapſus, pavit oves Jethro in Madian 40. rurſum annis, ut patet Actor. 7. 30. tertiò ex Madian rediens in Ægyptum, dux fuit populi in deſerto per 40. ultimos vitæ ſuæ annos. ita Euſebius. Mortuus eſt enim Moſes, anno ætatis 120. Deuter. ult.

In Madian 40. annos quid egerit Moſes.

Quæres, quid his 40. annis egerit Moſes? Reſpondet Philo, Primò, eum paſcendo oves didiciſſe paſcere & regere populum. Secundò, eum ſe exercuiſſe in philoſophia & ſapientia. Tertiò, ſtuduiſſe virtutibus, & edomandis animi affectibus. *Vana eſt* enim *philoſophia niſi in actionem emanet: uti vana eſt medicina, ni morbos curet, ita & philoſophia, ni vitia animi*, inquit Plutarch. Quartò, Moſes hiſce annis vacavit orationi & contemplationi; qua præparabatur à Deo ad tanti populi regimen, uti mox patebit. Addit Quintò, Pererius. Creditur, inquit, Moſes tunc ſcripſiſſe librum Job, & librum Geneſeos, ut Hebræos in Ægypto oppreſſos ſolaretur & confirmaret tum exemplo patientiæ Job, & conſecutæ conſolationis & felicitatis ejus; tum exemplis patrum Abrahæ, Iſaac, Iacob, tum promiſſis iiſdem factis de liberatione ex Ægypto, & poſſidenda terra Chanaan, ſed de hac re alibi dixi.

JETHRO SOCERI SUI] Hæc vera eſt lectio: ſic enim habent Hebr. Chald. Septuag. & Roman. tam hic quàm cap. 4. v. 18. & S. Hier. contra Helvid. Malè ergo alii legunt: *Jethro cognati ſui*. Hinc ergo apparet, quòd Sephora uxor Moſis fuerit filia Jethro; cumque eadem c. 2. v. 21. dicta ſit filia Raguel, ſequitur eumdem eſſe Raguel & Jethro.

CUMQUE MINASSET GREGEM] Minare eſt verbum Latinum, & proprium paſtorum baculo oves dirigentium. hinc grammaticus:

Paſtor oves baculo minat, lupus ore minatur.

AD INTERIORA DESERTI] Hebr. *poſt deſertum*, id eſt, ſequens deſertum in poſteriora, id eſt, interiora ejus. ita Chald. Septuag. Vatablus, & alii. Seceſſit Moſes in intimam eremum, orationis & contemplationis ſilentioris ſtudio, utque vota pro ſuis Hebræis liberiùs & ardentiùs nuncuparet; utque ſe exerceret in virtutis ſtadio ſub ratione magiſtra: quò ſe ad utrumque vitæ genus, activum ſcilicet & contemplativum, compararet, ait Philo.

Moraliter, hic diſce ſolitudinem aptiſſimam eſſe orationi, culturæ mentis, quieti & perfectioni. unde David pſalm. 54. ait, *Elongavi fugiens, & manſi in ſolitudine*. & Oſee 2. Dominus ait: *Ducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor ejus*. Hic diſcimus paſcere & regere tres greges. putà Primò, corpus & corporis membra & motus: Secundò, animam, putà omnes ſenſus, & affectiones animæ; Tertiò, ſpiritum, putà intellectum, voluntatem, memoriam, omneſque cogitationes & affectiones animi, depurare ab omni errorum & vitiorum fæce, eaſque ad normam veritatis & legis divinæ componere & conformare. Atque hæc eſt beatitudo hujus vitæ. *Summum* enim *bonum eſt, animus fortuita deſpiciens, virtute lætus, extra metum & cupiditatem ſana mens, & in perpetua poſſeſſione ſanitatis ſuæ*. Atque ut ait S. Cyprianus ad Donatum: *Una placida & fida tranquillitas, una ſolida & perpetua ſecuritas eſt, ſi quis ab inquietantis ſæculi turbinibus extractus, Deo ſuo mente proximus, quidquid apud cæteros in rebus humanis ſublime ac magnum videtur, infra ſuam jacere conſcientiam glorietur. nihil appetere jam, nihil deſiderare de ſæculo poteſt qui ſæculo major eſt.* Quin & B Seneca epiſt. 84. *Relinque*, inquit, *divitias; aut periculum poſſidentium, aut onus: relinque corporis voluptates; molliunt & enervant; relinque ambitum; tumida res eſt, vana, ventoſa, nullum habet terminum; tam ſollicita eſt, ne quem ante ſe videat, quàm ne ſe poſt alium; laborat invidia, & quidem duplici. Ad ſapientiam te dirige tranquilliſſimas res, & ſimul ampliſſimas pete. Si conſcendere hunc verticem libet, cui ſe fortuna ſubmiſit, omnia quidem ſub te, quæ pro excelſiſſimis habentur, aſpicies.*

Tres greges cuique paſcendi.

Felix & celſa anima, omnia ſub ſe deſpiciens, in cælo fixa.

Hac de cauſa olim tot millia Sanctorum in eremum conceſſerunt. Ita Paulus primus Eremita in eremo 79. annis; Onufrius 70. incogniti vixerunt, ſed in morte cogniti ſunt, cùm à ſolitudine terrena ad celebritatem cæleſtem transferrentur. Dicebat Arſenius, *non poſſe ſe cum Deo ſimul & hominibus habitare*. S. Antonius à Conſtantino Imp. vocatus, ire noluit, dicens: *Si ad Imperatorem venero, Antonius ero: ſin minùs, Abbas Antonius*. Idem ſois dicebat: *Non expedit Chriſti ſervis, ſæcularium domos frequentare: ſicut enim piſces de aqua educti langueſcere & emori ſolent; ita monachus extra cœnobium confabulationi vacans, ad cordis tepiditatem redigitur, & circa ſpiritalia exercitia efficitur tardior.* C

Solitudinis bona.

Suatocopius rex Bohemiæ victus ab Arnulpho Imper. fugit in eremum, cumque eremitis incognitus vixit. Moriens eos vocavit, dixitque: *Ego ſum rex Bohemorum, qui prælio victus ad vos confugi: & regiam vitam & privatam expertus morior, nulla regni fortuna eſt tranquillitati eremi præferenda. Hic ſecurus ſomnus dulces herbarum radices efficit: ibi cura & pericula nullum cibum, nullum potum non amarum reddunt. Quod vitæ mihi Deus dedit apud vos, felix peregi: in regno quidquid eius tranſactum eſt, mors veriùs quàm vita fuit.* ita Æneas Silvius hiſt. Bohem. cap. 13.

Ita & Carolus V. Imp. dicere ſolebat, *ſe reſignato imperio*

plus

plus voluptatis in ſua monaſtica ſolitudine percepiſſe uno die, quàm ex omnibus ſuis victoriis & triumphis, quibus præ cæteris felix fuit.

Audi S. Hieron. in eremo: *Sicubi*, inquit, *concava vallium, aſpera montium, prærupta rupium cernebam, ibi meæ orationis locus: & ut ipſe mihi teſtis eſt Dominus, poſt multas lachrymas, poſt cœlo inhærentes oculos, nonnunquam videbar mihi intereſſe agminibus angelorum, & lætus gaudenſque cantabam: Poſt te in odorem unguentorum tuorum curremus*. ita ipſe ad Euſtochium de virgin.

Qui ergo Deo & angelis frui cupit, dicat in cella ſua: *Elongavi fugiens, & manſi in ſolitudine*. ibi audiet Deum ſibi loquentem: *Ducam eum in ſolitudinem, & loquar illi ad cor*. Rectè ergo S. Hieron. ad Ruſticum monachum: *Quamdiu*, inquit, *in patria tua es, habeto cellulam pro paradiſo, varia Scripturæ poma decerpe, his utere deliciis*. Et S. Bernardus: *Cella*, inquit, *eſt cœlum terreſtre*. Denique S. Hieron. ad Heliodorum: *O deſertum*, inquit, *floribus Chriſti vernans! ô ſolitudo in qua naſcuntur lapides, de quibus in Apocalypſi civitas regis magni extruitur! ô eremus familiariùs Deo gaudens!*

VENIT AD MONTEM DEI HOREB) Dicitur hic *mons Dei* per prolepſin: nam non tunc, ſed poſtea hic mons è Dei gloria ibi revelata (ut vertit Chald.) dataque ibidem lege Exodi 19. dictus eſt *mons Dei*.

Sinai dicitur a ruborum copia. HOREB] Hic eſt Sina mons: qui dicitur *Horeb* à ſiccitate vel ſolitudine. Idem dicitur *Sina* à ruborum copia. סנה *ſene* enim hebr. rubum ſignificat. Notat tamen Adrichomius & alii, *Horeb* propriè eſſe partem, vel jugum eminens montis Sina. Nota: in Sina facta ſunt octo mirabilia. Primò, Deus hic apparuit Moſi in rubo. Secundò, Moſes ibidem percutiens petram, aquas ex ea dedit populo, ut patet cap. 17. v. 6. Tertiò, Moſes ibidem orans & levans manus obtinuit ut Joſue vinceret Amalec, c. 17. v. 10. Quartò, ibidem data eſt lex à Deo, Exodi 19. Quintò, ibidem Moſes quadraginta diebus ſine cibo vixit colloquens cum Deo, tabulaſque legis accepit. Sextò, ibidem Hebræi adorarunt vitulum aureum; ideoque Moſes tabulas legis confregit, & multos è populo trucidavit. Septimò, ibidem Elias vidit Deum in ſibilo auræ tenuis, 3. Reg. 19. Octavo, in hoc monte corpus B. Catharinæ per angelos ſepultum eſt. Denique in Sina erectum eſt nobile illud aſceterium, ſive monaſterium, in quo viri religioſi mirè ſe exercebant ad omnes labores pœnitentiæ, orationis & virtutum omnium, cui præfuit B. Johannes Climacus, cui ibidem quaſi alter Moſes tabulas legis divinæ, putà inſtitutiones vitæ monaſticæ & religioſæ perfectionis, orando & meditando à Deo accepit, quas & poſteris ſcriptas reliquit in inſigni illo libro, qui vocatur Climax, ſive ſcala paradiſi.

Octo mirabilia in Sina facta ſunt.

VERS. 2. APPARUITQUE EI DOMINUS] Facta eſt hæc apparitio Moſi, cùm 40. annis habitaſſet in Madian, anno vitæ ejus octogeſimo, ut patet Actor. 7. v. 30. nam mox ab hac viſione miſſus eſt à Deo in Ægyptum, ad Pharaonem pro liberatione Hebræorum: hoc autem contigit anno Moſis 80. ut patet Exodi 7. 7.

Cauſam hujus rei myſticam inſignem dat S. Gregorius lib. 23. Moral. c. 20. vel juxta aliam editionem 12. quòd ſcilicet voluerit Deus, per 40. annos Moſen abſtrahere ab inquietis terrenorum deſideriorum tumultibus, & quaſi obdormire; ut ſic internam Dei vocem mereretur percipere. *Unde & viri ſancti* (inquit) *qui exterioribus miniſteriis deſervire officii neceſſitate coguntur, ſtudioſè ſemper ad cordis ſecreta refugiunt*.

DOMINUS] Hebraicè, *angelus Domini*, ſic & Septuag. & Chald. Quæres, quiſnam hic fuerit? Theodoretus putat fuiſſe Filium Dei: hic enim angelus verſ. 14. vocat ſe Deum; erat ergo & angelus & Deus; erat ergo Filius Dei: hic enim ſolus eſt angelus, id eſt nuntius & legatus miſſus à Patre. unde Iſaiæ 9. vocatur *magni conſilii angelus*.

Verùm dico fuiſſe hunc verum angelum. Probatur Primò, quia ſimpliciter hic vocatur angelus. Secundò, quia Actor. 7. v. 30. S. Stephanus diſertè aſſerit eum fuiſſe angelum. Tertiò, quia communis eſt Theologorum cum S. Dionyſio cap. 4. Cœleſtis hierarch. ſententia, omnes Dei apparitiones in veteri teſtamento factas eſſe per angelos. unde & celeberrima illa apparitio Exodi 19. qua data eſt lex, facta eſt per angelos, ut patet Galat. 3. 19.

Non Deus ſed angelus apparuit Moſi.

Dices quomodo ergo hic angelus ſe vocat Deum? Reſp. Quia licet obſequio eſſet angelus, inſpiratione tamen, repræſentatione & auctoritate erat Deus. ſuſtinebat enim & repræſentabat perſonam Dei à quo miſſus erat, quique ei inſpirabat ea quæ diceret, & per eum loquebatur.

Porro angelus hic gerebat perſonam & vicem ſecundæ perſonæ SS. Trinitatis: nam quod dicit verſ. 8. *Deſcendi ut liberem eum*, populum ſcilicet Hebræorum, allegoricè ſignificabat, Filium Dei quandoque deſcenſurum ad nos, noſtramque carnem, ut nos peccatis liberaret: ſicut & angelus ille, qui viam in deſerto Hebræis præivit in Chanaan, obibat perſonam Chriſti, qui nos è terris ducit in cœlum. Hinc & multi Patres cenſent, in omnibus apparitionibus veteris teſtamenti repræſentatum fuiſſe Filium, non Patrem, non Spiritum S. ita S. Juſtin. contra Tryphon. Tertull. lib. 5. contra Marcion. Hilar. l. 4. de Trinit. Ambroſ. l. 1. de Fide, Chryſoſt. in 7. Actorum.

Angelum hunc fuiſſe S. Michaelem probabile eſt: Michael enim olim erat cuſtos Synagogæ, uti jam Eccleſiæ; hic autem angelus apparuit Moſi, non ut privato, ſed ut futuro duci populi, & principi Synagogæ, eumque ut talem inſtruxit, & miſit ad Pharaonem. unde idem apparuit Joſue inducenti populum in terram promiſſam: rogatus enim quis eſſet Joſue 5. v. 14. reſpondit: *Sum princeps exercitus Domini*, qui non eſt alius quàm Michael.

S. Michael hic apparuit Moſi:

Michael ergo è medio rubi lucidiore flamma oculis; voce auribus Moſis ſe prodebat: nam nullam hic certam angeli formam, verbi gratia humanam, vidiſſe Moſen ſatis indicant ſequentia. Rationem dat Moſes Deuter. 4. ne Hebræi in idola proclives, ejus ſibi idolum effingere poſſent. Apparuit ergo in igne & rubo tantùm, eò quòd nec illorum, nec ea illis ſtatua, vel idolum formari poſſit, inquit Anaſt. in Quæſt. S. Scripturæ q. 10. Quare non videtur verum phantaſma quod Philo hic comminiſcitur, dum ait: *è medio rubi promicabat forma quædam pulcherrima, nulli viſibili ſimilis, divinum planè ſimulacrum, luce fulgens clariſſima, ut Moſes ſuſpicare poſſet Dei eſſe imaginem; vocemus eam angelum*. Deus itaque hic Moſi nullam aliam ſui ſpeciem exhibuit, niſi ignis; in eoque ſolo, ſive quaſi ſolio ſuo, ſive potiùs quaſi ſymbolo & hieroglyphico, quo repræſentaretur & adumbraretur, apparuit.

Nullam angeli formam vidit Moſes.

IN FLAMMA IGNIS DE MEDIO RUBI] Erat hæc non ſpecies vel ſimilitudo ignis, ſed verus ignis; alioqui enim deceptus fuiſſet Moſes, putans verum eſſe ignem. Et quod quæſo fuiſſet miraculum, ſi ſimulatus vel larvatus ignis non combuſſiſſet rubum, potiùs miraculum fuiſſet ſi combuſſiſſet.

Nota. Hic ignis fuit productus à Deo, vel potiùs ab angelo ex aere, aliave materia vicina rubo; illique materiæ ſubjectivè inhæſit, non autem rubo: ſi enim ignis ſubjectivè fuiſſet in rubo, rubus fuiſſet in ignem converſus, ac proinde corruptus & conſumptus. Angelus ergo qui de more fuit hìc adminiſter Dei, ignem hunc naturaliter applicando activa paſſivis produxit, vel aliunde attulit; eumque appoſito ſulphure, aliave materia & fomite aluit, & fovit; ſimulque impedivit ne ageret in rubum, inducendo rubo liquorem, aut ſuccum aliquem viſcoſum & frigidiſſimum, qui igni vel potiùs flammæ tenui reſiſteret: qua ratione aliqui circumforanei putantur naturaliter manus ſuas immittere in plumbum liquefactum, eò quòd manus antè liquore tali qui calori plumbi liquati reſiſtat, imbuerint. aut id fecit angelus alio modo & cauſa naturali. Faciliùs tamen dici poteſt Deum hic actionem ignis ſuſpendiſſe, uti mox explicabo.

Ignis rubo non inhæſit, ſed adhæſit.

ET VIDEBAT QUOD RUBUS ARDERET, ET NON COMBURERETUR] Propriè non ardebat rubus, ſed quiſquis eum vidiſſet, ardere dixiſſet: ardere enim eſt flammam ex ſe ſpargere. rubus verò flammam non ſpargebat, cùm hoc ignis ſit ſolius qui rubum non pervaſerat, ut eſſet ignitus; ſed rubo tantùm contiguus, ita proximè ramos & folia ejus ambiebat, ut ignitus flammas vomere videretur. S. Scriptura enim ſæpè, præſertim in phænomenis, rebuſque apparentibus, loquitur de iis non ut in ſe à parte

rei ſunt, ſed prout apparent, ſive prout homines vulgò de iis cenſent & loquuntur. ita ergo hic rubus ardere dicitur, quia hominibus rem, cauſamque rei ſecretam ignorantibus, ardere videbatur, omneſque videntes, eum ardere dixiſſent. Adde poſſe eſſe ſynecdochen, rubus enim arſiſſe dicitur, quia pars rubi, putà folia ſicca rubi, atque rubo mixtus ardebant. Rubus enim, æquè ac ſilva, vocatur totum complexum, putà totum aggregatum veprium, fruticum, & arborum, cum aere omnique alia materia, quæ illi inſerta & immixta eſt. Jam autem in hoc aggregato, eſto pars una, ſcilicet rami, & folia viridia, non arderent; altera tamen, putà aeris hinc inde immiſti, ſtipularum, ſtirpium, & foliorum ſiccorum ardebat. Illuſtre hoc fuiſſe videtur Dei miraculum: Deus enim hic conſervabat ignis ſubſtantiam, ſed actionem & uſtionem ejus impediebat (ſubducendo concurſum & influxum ſuum) ne ageret in rubum, vel virentia ejus folia minimum afflaret, aut deſiccaret. Deo enim cum igne nolente concurrere ut urat, ne infernus totus vel ſtupam aduſſerit: nam certum eſt illud Theologorum axioma; nullam rem creatam poſſe operari abſque actuali Dei concurſu cum alia re. Simili modo Deus tres pueros in fornace Babylonica illæſos ſervavit. & hoc eſt, inquit S. Baſilius in pſalm. 28. quod ait Pſaltes: *Vox Domini intercidentis flammam ignis.* cùm apud pios, putà tres pueros jam dictos, illi lucendi vim tribuit, non urendi; apud impios verò & damnatos, illi urendi vim tribuit, non lucendi ignis enim inferni damnatos non illuminat, ſed urit, ait S. Baſilius. Hinc rectè, inquit Philo, rubus hic in ſe cremabilis, non à flamma uri, ſed potiùs ipſam flammam urere & conſumere videbatur: flamma verò quæ ſolet urere rubum, hìc non urere, ſed potiùs à rubo uri & conſumi videbatur.

Deus ſuum concurſum ſubduxit igni, ne rubum adureret.

Quæres, quid ad litteram ſignificet hic ignis, & rubus ardens & incombuſtus?

Rubus in quo ſunt Iudæi in afflictione illæſi.

Reſpondeo. Hic ignis ſignificabat Deum, per Ægyptios rubum, id eſt Judæos, incendentem & affligentem, ſed non conſumentem; quin potius eos ſplendidiores & fortiores efficientem: rubus enim frutex debilis eſt & ſentieoſus, & vel ſolo contactu vulnerans, hic autem illæſus ab igne manſit, eoque fuit ſuperior. quæ res ſignificabat præſentem infirmitatem Hebræorum convertendam in magnum robur, quodque ipſi per graves & multas plagas, quaſi per ſpinas rubi, puncturi & valdè vulneraturi eſſent Ægyptios, à quibus tunc vexabantur (inquit Philo & Theodor.) Rubus ergo hic tacitè, inquit Philo, tam Hebræis afflictis, quam Ægyptiis affligentibus inclamabat: *Nolite ſuccumbere, ô Hebræi. hæc veſtra infirmitas, eſt potentia quæ punget & verberabit Ægyptios. qui delere cupiunt vos, inviti ſervabunt; vos mala illæſi evadetis, & cùm maximè vaſtari videbimini, tunc maximè enitſcet gloria veſtra. Vos quoque crudeles, & igni voraci ſimiles innocentium oppreſſores (Ægyptii) ne nimium confidite viribus veſtris; cogitate invictiſſimas, quas putatis, opes veſtras aliquando deletum iri. ecce flamma ſuapte natura urens, ut lignum uritur; lignum verò cremabile, urit in modum ignis.*

Quæres Secundò, quid hic rubus ardens & incombuſtus ſignificet allegoricè?

Alleg. ignis in rubo eſt Deus in carne.

Reſpondeo, Ignis in rubo, eſt Deus in carne, ſive Verbum caro factum. Rubus enim ſpinoſus aſper, humilis & vilis ſignificat Chriſti humanitatem, quam ipſe ſponte multis ærumnis & laboribus ſubjectam, pauperem, humilem & deſpicabilem ſalutis noſtræ cauſa ſuſcepit. Jam ſicut ignis rubum, ita deitas humanitatem, ejuſque mortalitatem & infirmitatem non conſumpſit. *Per ſuccenſum rubum*, inquit S. Gregorius li. 28. Moralium cap. 2. *Moſen alloquens Deus, quid aliud oſtendit niſi quòd ex illo populo exiret, qui in igne deitatis, carnis noſtræ dolores, quaſi rubi ſpinas, ſuſciperet; & inconſumptam humanitatis noſtræ ſubſtantiam etiam in ipſa divinitatis flamma ſervaret?* Hinc & Cyrillus contra Eutychetem probat, duas naturas in Chriſto manſiſſe integras, illæſas & inconfuſas, ſicut in rubo hoc integer manſit tam rubus, quàm ignis.

Ignis in rubo eſt Deus in B. Virgine conceptus.

Rurſum ignis in rubo, quidquid obganniat Calvinus, Deus in B. Virgine conceptus, & natus illæſa ejus virginitate. ita Theodoretus, Rupertus S. Bernardus ſerm. de B. Maria, in illud Apocal. 12. *Signum magnum apparuit*, & Gregor. Nyſſenus orat. de Chriſti nativitate, *Vt frutex*, inquit, *incendit ignem, & non crematur; iiſdem etiam Virgo, & lumen parit, & non corrumpitur.* Hinc tota Eccleſia canit: *Rubum quem viderat Moſes incombuſtum, conſervatam agnovimus tuam laudabilem virginitatem, ſancta Dei genitrix.* Ubi Nota aptè virginitatem comparari rubo; quia per humilitatem & aſperitatem vitæ conſervari debet: in deliciis enim, æquè ac in ſuperbia, caſtitas eſt in periculo.

Virginitas eſt rubus cur?

Porro S. Hieron. ſerm. de Aſſump. *B. Virgo*, ait, *eſt lana candidiſſima, ad quam cùm acceſſiſſet Spiritus ſanctus, ut lana infecta conchylio vertitur in purpuram, verſa eſt & ipſa in matrem Dei, ut non ſit quod tam erat.* Ardebat igitur divino quaſi accenſa murice, ac radiis vallata candentibus, rubus factus eſt ardens incombuſtus. Et S. Leo ſerm. 2. de Nativit. *Meritò*, ait, *virgineæ integritati nihil corruptionis intulit partus ſalutis; quia cuſtodia fuit pudoris, editio veritatis.*

Quapropter Abbas ille qui Porphyriam meretricem converterit, ſuſpicionemque ſceleris cum ea commiſſi incurrit, ab ea moriens ſe purgavit veſte illæſa ignem ferens, ac dicens: *Credite, fratres, quia ſicut Deus rubum cuſtodivit incombuſtum ab igne; ſicut nec tunicam hanc meam incenderunt prunæ iſtæ; ita nec ego agnovi peccatum mulieris, ex quo natus ſum*, ita habetur in Vita S. Johannis Eleemoſynarii. Sic & S. Cunegundia caſtitatem ſuam probavit coram marito Henrico Imp. ambulando illæſe nudis pedibus ſuper candens ferrum. Inſuper Verbum Dei in rubo eſt Verbum Dei in cruce, quia utrobique inter ſpinas. Audi Clem. Alexand. lib. 2. Pædagog. c. 8. *Vt quod primum per rubum viſum fuerat Verbum, per ſpinam rurſus aſſumptam oſtenderet, omnia eſſe unius potentiæ, cùm ſit unus Patris Filius principium & finis ſæculi.*

Nota Secundò, ignem aptè ſignificare divinitatem, ideoque Deum in veteri teſtamento paſſim apparuiſſe ſpecie ignis; idque Primò, quia ignis eſt elementum ſubtiliſſimum; Deus, autem eſt puriſſimus ſpiritus. Secundò, quia ignis eſt lucidiſſimus; Deus autem eſt lux immenſa, Beatos illuminans, affectum delectans, actuſque omnes ſanctorum dirigens. Tertiò, quia ignis eſt calidiſſimus; Deus autem ſuo calore omnia vivificat, purgat, animat, imò & cùm vult iraſcitur, punit, adurit & devaſtat zelo iræ ſuæ. Quartò, quia ignis eſt leviſſimus, Deus autem in altiſſimis habitat. Quintò, quia ignis eſt immixtus, & ſimpliciſſimus; talis eſt & Deus. Vide S. Dionyſium Cæleſtia hierarch. c. 15. & S. Thomam in Iſaiæ 10. hinc Perſæ ignem coluerunt quaſi Deum, & Chaldæi *Vr*, id eſt ignem, adorarunt; Romani quoque ignem ſacrum, quaſi Veſtam coluerunt. De hoc ignis ſymbolo plura dicam Levit. 9. in fine.

Deus eſt ignis ob quinque analogias Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò.

Quæres Tertiò, quid tropologicè ſignificet hic ignis in rubo.

Reſpondeo, Ignis in rubo, eſt tribulatio in homine ſancto, humili & mortificato: talem enim tribulatio non urit, non lædit, ſed illuſtrat & roborat. Ubi Nota. Rubus, quia frutex eſt vilis & aſper, aptè ſignificat virum humilem & mortificatum, in quo ignis, id eſt Deus, habitat, & ſe ſuaque arcana manifeſtat. ſicut rubus ſepit vineam, ſic humilitas & mortificatio ſepiunt virtutes: & ſicut nemo audet contrectare rubum, ita dæmon verè humilem & mortificatum formidat & refugit, inquit Perer.

Tropol. ignis in rubo eſt tribulatio in homine ſancto cur?

Huc facit quod ſcribit Philo in vita Moſis, nimirum per Dei potentiam rubum incorruptibilem factum in medio ignis, immò perinde ac ſi flamma fonte deſuper manante rigaretur, viridiorem viſum. Hæc eſt enim, inquit S. Chryſoſt. omnipotentiæ Dei vis, ut per contraria operetur contraria, ſcilicet calorem per aquam, frigus per ignem. Itaque Deo, quando ipſe vult, torrens flamma torrentis eſt inſtar, & aqua refrigerans vicem habet incendii. Sic & Nyſſen. Cùm medio, ait, die alia præſtantior quam ſolaris lux circa oculos effulſiſſet, vidit arbuſtum ardens, cujus tamen rami continua quaſi irrigatione vireſcebant. Ita viret, viget & ſplendet adverſis agitata virtus.

Rurſum his rubus ſignificat hominem perfectum, in quo jungitur ignis, id eſt charitas, & rubus, id eſt humilitas & auſteritas vitæ. Perfectus enim, inſtar ignis; auſtera & dura non tantùm amplectitur & ſuſcipit,

ſed

Digitized by Google

ſed etiam ambit & invadit. Scribit Seneca de ſeipſo epiſt. 65. *In quacumque poſitione mentis ſum, cùm lego Sextium, libet omnes caſus provocare, libet exclamare: Quid ceſſas fortuna? congredere, paratus ſum; illius animum induo, qui quærit ubi ſe experiatur, ubi virtutem ſuam oſtendat,*

Spumantemque dari, pecora inter inertia, votis
Optat aprum, aut fulvum deſcendere monte leonem.

Libet aliquid habere quod vincam, cujus patientia exercear. Quid hìc dicat Chriſtianus? quid Religioſus? dicat ſanè: Cùm Chriſtum in cruce intueor, & lego, *cernis ut in toto corpore ſculptus amor?* libet exclamare cum Paulo: *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti*, veniat tribulatio, veniat anguſtia, veniat fames, nuditas, contemptus: certus ſum quia neque mors, neque vita, &c. poterit me ſeparare, &c. Dicat cum S. Ignatio: *Ignis, crux, beſtiæ, oſſium confractiones, omnia tormenta diaboli in me veniant, tantùm ut Chriſto fruar.*

Anagog. ignis in rubo, eſt lumen gloriæ in homine beato.

Anagogicè, ignis in rubo, eſt lumen gloriæ, ipſaque beatitudo & gloria in anima & carne humana. Ita S. Ambroſ. in pſalm. 43. *Ideo* ait, *rubus urebatur & non exurebatur, quia terram iſtam quæ nobis ſpinas peccatorum germinat, diſponebat urere per continentiæ diſciplinam. Revelavit ergo in hoc futurum quoddam corporei ſplendoris indicium quo per reſurrectionem caro noſtra fulgeat. Quid enim ſignificat ignis innoxius, niſi lumina reſurgentium.*

Quæres Quartò, quid ſymbolicè ſignificet ignis in rubo.

Symbolicè, eſt concupiſcentia in juſto.

Reſp. Primò, Ignis in rubo, eſt concupiſcentia remanens in juſto. hoc enim igne, quaſi magna tentatione & tribulatione (hanc enim ſignificat hic ignis) circumdatus eſt juſtus; verùm ab eo non uritur, quia manet in eo fomes peccati, ſed non regnat in eo peccatum.

Secundò, rector debet eſſe ignis per charitatem & rubus per ſeveritatem.

Secundò, ignis in rubo ſignificat qualis debeat eſſe Moſes, id eſt, rector populi; ſcilicet quòd debeat eſſe ignis, per ſapientiam, qua ſciat populum docere & regere: & charitatem & compaſſionem, qua morbis populi neceſſitatibus ſubvenire, vitia tolerare, infirmitatibus condolere. Rurſum rector debet eſſe rubus, id eſt ſapientiæ & charitati conjunctas habere ſpinas juſtitiæ & ſeveritatis ad puniendum & caſtigandum errantes, maximè inobedientes & rebelles.

Tertiò, ignis in rubo, eſt cognitio Dei in cognitione ſui.

Tertiò, ignis in rubo ſymbolum eſt conſummatæ ſapientiæ, quæ conſiſtit in cognitione Dei (hic enim eſt ignis) & noſtri (homines enim ſunt rubus.) unde orabat S. Franciſcus: *Quis tu Domine, quis ego? noverim te, noverim me*: tu es abyſſus ſapientiæ, bonitatis, potentiæ, virtutis, omnis boni, & totius entis; ego ſum abyſſus ignorantiæ, malitiæ, infirmitatis, vitiorum & nihili: *Abyſſus* ergo miſeriæ meæ *invocat abyſſum* miſericordiæ tuæ, *in voce cataractarum tuarum.*

Vers. 4.

Et ait] Angelus hanc vocem in aere formavit, eum certa ratione & modulo ita collidendo, ut planè referat veram locutionem vitalem & humanam.

Moyses, Moyses] Oſtendit hìc Deus ſe ſuos ita curare, ut eos ex nomine norit, vocet & dirigat: repetitione autem hac nominis, acrius Moſis aures animumque pulſat, eumque ad attentionem excitat.

Adsum] præſtò ſum ut obſequar, da quod jubes, & jube quod vis.

Vers. 5. Cur Moſes jubetur exuere calceos? Prima ſententia. Secunda.

Solve calceamentum de pedibus tuis] Quæres cur hoc Moſi juſſerit Deus. Reſpondet Primò, Diodor. ut Moſes, terram hanc nudis pedibus calcando, eam ſua ſanctitate ſanctificaret: ſed obſtat id quod ſequitur, *Locus enim in quo ſtas terra ſancta eſt.* non ergo erat terra hæc ſanctificanda à Moſe; ſed jam ſancta, potiùs ſanctificatura erat Moſen.

Secundò, alii ſic explicant, ſolve calceos, ut hoc ſymbolo cedas, ovibus & pecudibus tuis, eaſque tecum in Deum transferas; ut totus deinceps in Dei jus & obſequium tranſeas olim enim cùm quis jure ſuo cederet, illudque in propinquum, fratrem, vel cognatum transferret, exuebat calceos, ut patet Ruth 4. 7. ita Lipom. Sed hic ritus & cæremonia, poſt hæc tempora, & poſt datam legem incepit.

Dico ergo ad litteram, Moſes hìc, cùm per modum naturæ audacter, curioſè ac parum religioſè ad ſcrutandum hoc myſterium ignis in rubo vellet accedere, prohibitus eſt ab angelo, juſſuſque calceos exuere, ut reverentiam exhiberet divinæ majeſtati, quæ in loco hoc præſentiam ſuam exhibebat, utque magna animi ſubmiſſione ac veneratione, ad percipiendum inde Dei oraculum accederet. ita Euſebius, Hugo Victor. Rupertus, Cajetanus. Hac enim eadem de cauſa Joſue quoque cap. 5. v. 15. juſſus fuit exuere calceos. Hic ritus deſcendit à mancipiis: hæc enim nudis pedibus incedebant, quaſi quæ ſubjecta eſſent dominis, illoſque revererentur & timerent: hinc nudare pedes ſignum erat ſervitutis & reverentiæ. Oppoſitum hujus, ſcilicet herilem poteſtatem & dominatum, ſignificabat calceus. Hinc dicitur pſalm. 59. 10. *In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ ſubditi ſunt.* Hinc etiam Johannes Baptiſta, ut Chriſti excellentiam & majeſtatem declararet, illum inducit calceatum, ſe verò quaſi ſervum, qui nudis pedibus incedens, vix audet corrigiam calceamentorum ejus ſolvere. Vide hìc quanta reverentia templis locisque Deo dicatis debeatur. vide & quam cæremonias externas probet, imò exigat Deus. Hinc & ſacerdotes Aaronici in tabernaculo, nudis pedibus ſua munia obibant, ut dicam cap. 30. verſ. 19. Idem factitaſſe Gentiles Græcos idolorum ſacerdotes, teſtatur hìc Procop. Similiter ex reverentia, ſacerdotes Dagon non calcabant limen templi Dagon, ut dicitur 1. Reg. 5. v. 5.

Sacerdotes Aaronici & Gentiles nudis pedibus miniſtrabant in tempore.

Quin & Pythagoræ fuit dogma, *Nudis pedibus ſacrifica*; quod tum alii, tum Lacedæmonii ſuſceperunt. Scribit & Joſephus lib. 2. Belli cap. 15. Berenicen regis Agrippæ ſororem cùm Hieroſolymam profecta eſſet voti cauſa, rem ſacram facturam idem feciſſe, atque nudipedem ante Flori præſidis tribunal ſtetiſſe. Hinc illa quoque divi Leonis ſerm. de jejunio vox: *Habeant illi* (Judæi) *nudipedalia ſua, & in triſtitia vultuum oſtendant otioſa jejunia.* Nunc quoque Mauri & Saraceni templa in quibus ſacra facturi ſunt, non ingrediuntur niſi calceis depoſitis. Ergo Pythagoram hac ſententia monuiſſe puto, ut inter ſacrificandum mundanis relictis curis, & à ſcelerum inquinamentis expiati, rei divinæ operam darent. Nam & lavare pedes myſticè expurgare mentem dicimus, qua de re & noſtri Theologi mandatum Domini de pedum lotione exponunt; & ſimul illud, excutiendos pulveres de pedibus Euthymius quoque pedes pro cogitationibus in pſalmo 73. exponit. Per pedes (inquit) cogitationes intelligit, veluti quæ animæ noſtræ religionem, pedum inſtar regunt ac ſuſtinent.

Symbolicè, calceamenta fiunt ex pellibus animalium mortuorum: depoſitione ergo calceamentorum ſignificavit Deus Moſi, ut depoſito mortis metu aggrederetur fidenter munus liberandi populi Hebræi, quod ei tunc Deus volebat injungere, utque corpus & vitam tam facile quàm calceum exuere diſceret, pro Dei amore & reverentia, proque ſpe æternæ vitæ. corpore enim ad obſequium Dei tantùm non autem ad propriam voluntatem aut voluptatem utendum eſt. ita S. Ambroſ. lib. 7. in Lucam c. 10.

Corpus pro Deo, tam facile quam calceum exuere debemus.

Addunt aliqui, juſſum Moſen excalceare ſe, ut ſimilis eſſet Hebræis, qui quaſi ſervi nudipedes in Aegypto incedebant calcantes lutum & paleas, q. d. Habitu aſſimila te tuis, quorum te ducem deſtino, porta eorum probrum, imò improperium Chriſti, Hebr. 11. 26.

Tropol. calcei, id eſt affectiones terrenæ exuendæ ſunt duci, eique qui ad Deum accedit.

Tropol. depoſitio calceorum ſignificat Primò, futuro duci & doctori populi Dei omnes curas, cogitationes, affectiones & ſollicitudines terrenas, & mortalis vitæ adhærentes prorſus abjiciendas eſſe; nil enim in eis mortale vult eſſe Deus, inquit S. Ambroſ. Hac enim de cauſa angeli pinguntur nudis pedibus, & diſcalceati: *Hoc enim ſignificat, quòd liberi, abſoluti & expediti, atque ab exterioris omnis adiectionis labe ſint puri, & ad divinæ ſimplicitatis ſimilitudinem pro viribus tendant*, inquit S. Dionyſius Cæleſtis hierarch. cap. 15. Quocirca Nyſſenus tradit Moſen poſtquam hìc calceos exuit, numquam ampliùs eos induiſſe. *Poſtquam*, ait, *ex divino mandato ſemel cadaveroſo pellium tegumento pedes exoluit, quo tempore in ſolo ſacro incedebat, numquam deinceps calceamentis pedes cinxiſſe traditur.*

Secundò, ei qui accedit ad divina myſteria Deique contemplationem, deponenda eſſe calceamenta, id eſt,

pal-

paſſiones & affectiones, ſimul & rationes humanas & terrenas. hinc & Chriſtus ante Euchariſtiam lavit pedes diſcipulorum, ut hac re ſignificaret, communicaturis purificandos eſſe affectus animi, & ſæculares cupiditates curaſque abiiciendas eſſe. Denique Nyſſenus, *Moſes*, inquit, *accedens ad Deum in rubo calceos ſolvit, ut diſceres, nil earum rerum quæ aut ſenſu comprehenduntur, aut mente, præter ſupremam eſſentiam, quæ omnium cauſa eſt, & e qua omnia pendent, vere ſubſiſtere.*

Vers. 6. EGO SUM DEUS ABRAHAM, DEUS ISAAC, ET DEUS JACOB] q. d. Ego ſum Deus quem olim coluerunt, & nunc quoque colunt Abraham, Iſaac & Jacob: quibus proinde ſuorum poſterorum ſalutem deſiderantibus, & pro ea aſſiduè in limbo orantibus, fidem, quam olim dedi de veſtra liberatione, jam præſtabo.

Ex hoc loco Chriſtus Matth. 22. v. 33. contra Sadducæos probat animæ immortalitatem, & conſequenter reſurrectionem mortuorum: hæc enim tam ex ſententia Sadducæorum, quos impugnat ibi Chriſtus, quàm naturaliter à parte rei connexa ſunt. Sadducæi enim, uti & alii plerique, negarunt reſurrectionem ex hoc capite, quòd negarent animæ immortalitatem, ut patet ex Joſepho lib. 2. de Bello 7. & Actor. 23. 8. Hinc Chriſtus eis ait: *Non eſt Deus mortuorum*, quem ſcilicet mortui colant, aut qui de mortuis glorietur, *ſed viventium*: vivunt ergo etiamnum tres hi patriarchæ apud Deum, qui animas eorum vivas conſervat, brevique eas redivivo corpore veſtiet.

Cur vocetur Deus Abraham, Iſaac & Jacob?

Quæres cur Deus hìc, & deinceps ſæpè, ſe vocet Deum Abraham, Iſaac & Jacob, potiùs quàm Abel, Noë & aliorum? Reſp. Primò, quia hi tres fuerunt proximi parentes & conditores populi Hebræi, cujus dux futurus erat Moſes, & ad quem refertur totum vetus teſtamentum.

Prima cauſa.

Secunda. Secundò, quia Abraham fuit pater credentium, populique fidelis, cum quo Deus fœdus init, in quo Abrahæ ſucceſſit Iſaac & Jacob.

Tertia. Tertiò, quia Abrahæ, Iſaac & Jacob promiſſa fuit Chanaan, in quam per Moſen Hebræos inducere volebat Deus.

Quarta. Quartò, quia hiſce tribus familiaris & mirè beneficus fuerat Deus, eorumque poſteris ſe benefacturum promiſerat.

Quinta. Quintò, quia in his tribus eximiæ eluxerunt virtutes: in Abraham fides & obedientia: in Iſaac puritas animi & innocentia: in Jacob laborum & ærumnarum patientia & conſtantia. unde horum trium acta ferè ſola enarrat Moſes in Geneſi. Hinc & Hebræi in afflictione ſoliti ſunt Deum invocare, ſibique veniam & gratiam petere per merita Abrahæ, Iſaac & Jacob, ut patet Daniel. 3. v. 35. Horum ergo trium nomina, æquè ac virtutes, tanquam ſibi gratiſſimas & jucundiſſimas, poſteris eorum obiicit Deus, ut ipſi eas imitentur: domeſticum enim virtutis exemplum miram habet vim ad aliorum animos eodem incitandos. Narrat Plutarch. de Themiſtocle, quòd ipſe adoleſcens exiſtens ſympoſiis & ſcortis vacaret, ſed mox ut audivit Miltiadis victoriam apud Marathonem, iſta relinquens, alia prorſus cogitare cœpit. Mirantibus mutationem dixit: *Non ſinit dormire me, aut ſocordem eſſe trophæum Miltiadis.* Hinc Chriſtus Judæis jactantibus, *filii Abrahæ ſumus*: *Si*, inquit, *eſtis filii Abrahæ, opera Abrahæ facite.*

Cur nomen Dei ter repetatur.

Quæres Secundò, cur hìc ter, putà ad ſingulos, repetatur nomen Dei dicendo: *Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob?* Reſp. Primò, ut oſtendat Deus quantam ſingulorum habeat curam, quòd ſcilicet ſingulorum ſit Deus, id eſt proviſor & benefactor.

Prima cauſa.

Secunda. Secundò, ut oſtendat intimam ſuam amicitiam & beneficentiam in hos tres patriarchas, quantique ſingulos eorum faciat. ſcilicet quòd ſingulorum ſit Deus, id eſt ſingulorum ſit totus. ſicut enim cùm dico, Hic ager eſt Petri, ſignifico totum agrum eſſe Petri: ita & hìc, cùm dicit Deus, ſe eſſe Deum Abrahæ, Deum Iſaac, Deum Jacob, ſignificat ſe ſingulorum eſſe totum, inquit Origen. hom. 22. in Matth. non ſic aliorum eſt Deus. unde v. 18. ſe vocat Deum Hebræorum in genere, non autem Deum Aaron, Deum Caleb, Deum Joſue in particulari.

Tertia. Tertiò, ſignificatur hìc myſterium SS. Trinit. ſive trias in monade, inquit S. Baſil. & Severian. in catena. Nomen enim *Deus* ter repetitum, ſignificat unitatem eſſentiæ in tribus perſonis. Rurſum Abraham repræſentat Deum Patrem, Iſaac Filium, Jacob Spiritum S. qui ex Abraham per Iſaac, id eſt ex Patre per Filium, procedit.

ABSCONDIT MOYSES FACIEM SUAM: NON ENIM AUDEBAT CONTRA DEUM RESPICERE] Hinc patet, Moſen ex reverentia divinæ majeſtatis præſentis & loquentis ad ſe ex rubo, faciem ſuam abſcondiſſe.

VIDI] Hebraicè, *videndo vidi*, id eſt omnino & certiſſimè vidi, licet hactenus ſiluerim. Vers. 7.

DESCENDI UT LIBEREM EUM] Loquitur Deus anthropopathῶs, ſive humano more. Si enim hominis res agerentur in cælo poſiti, ſi cui is in terris ſuccurrere vellet, deſcenderet utique. *Deſcendi* ergo, non loci mutatione, qui ubique ſum, ſed operatione, & celeris liberationis Hebræorum apparatu. Vers. 8.

EDUCAM DE TERRA ILLA IN TERRAM BONAM ET SPATIOSAM] S. Hieron. ad Dardan. aſſerit Judæam parvam eſſe, & tantùm continere 160. milliaria in longitudine a Dan ad Berſabee, in latitudine tantùm 46. milliaria à Joppe ad Bethlehem. eſt ergo Judæa minor Belgio noſtro: dicitur tamen ſpatioſa non abſolutè, ſed reſpectu terræ anguſtæ Geſſen, ex qua Hebræos eduxit Deus, uti hìc ipſe ait. Secundò, ſpatioſa erat reſpectu gentis Hebrææ, quæ hoc tempore minor erat illa terra. Tertiò, ſpatioſa erat reſpectu ubertatis ſoli; nam, ut ait Hecatæus Abderita apud Joſeph. libr. 1. contra Apionem, *Judæi pene decies trecenta millia jugera terrarum optimarum uberrimæ provinciæ poſſidere noſcuntur. Judæa namque huius eſt amplitudinis.* Jugerum enim ſpatium terræ eſt quantum par boum uno die arare poteſt: unde jugeri longitudo eſt 240. pedum, latitudo 120. Judæa ergo licet eſſet parva, tamen ob ubertatem, innumerabilem hominum multitudinem commodè alebat. *Judæa longitudo eſt 160. milliarium, latitudo 46. Judæa dicitur ſpatioſa reſpectu tam Judæorum, quàm fertilitatis terræ.*

QUÆ FLUIT LACTE ET MELLE] Eſt hyperbole Hebraica, ſignificans terram fertilem lactis, & mellis, optimiſque quibuſque frugibus, fructibus & deliciis abundantem. ſic Virgil. eclog. 3.

Mella fluant illis, ferat & rubus aſper amomum.

Et eclog. 4. *Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.*

Et Ovid. 1. Metamorph.

Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant;
Flavaque de viridi ſtillabant ilice mella.

Hæc ubertas terræ promiſſæ fuit partim ex dono Dei, ejuſque beneficentia in Hebræos, ut patet Deuter. 11. 13. Levit. 25. 20. & 21. Levit. 26. 3. partim fuit illi naturalis, uti patet Deuter. 8. 7. idque fusè ex Hecatæo, Joſepho & Borchardo oſtendit hìc Pererius diſp. 11. *Ubertas Judææ partim fuit naturalis partim ex dono Dei.*

CLAMOR ERGO FILIORUM ISRAEL VENIT AD ME] Vox *ergo* non dat cauſam, nec eſt rationalis, ſed expletiva & continuativa ſermonis. Hinc Theologi docent, pupillorum & pauperum oppreſſionem, eſſe peccatum clamans in cælum. Vers. 9. *Pauperum oppreſſio eſt peccatum clamans in cælum.*

Vide hìc, quid faciat extrema afflictio & calamitas, ſcilicet compellit invocare Deum, qui invocatus adeſt & ſuccurrit. Plutarch. refert Themiſtoclem dixiſſe, *Perieramus, niſi periiſſemus*, nimirum perire multis eſt ſaluti. multi enim malè perierant, niſi benè à Deo perditi, bene periiſſent. Sic bene perierunt Martyres in hoc ſæculo, ne perirent in futuro. Bene ergo & nos pro Deo hìc pereamus, ne pereamus in orco: afflictio hìc perdat nos, ne perdat nos gehenna.

SED VENI ET MITTAM TE AD PHARAONEM] Deus hìc Moſen, numinis in rubo apparentis reverentia & timore perculſum, familiariori viciniorique congreſſo ad ſe invitans erigit. Ita ſanè illius, coram Deo faciem ſuam velantis, efferri humilitas meruit, ut deinceps ore ad os, & palam cum Deo confabularetur. Vers. 10.

DIXITQUE MOSES AD DEUM: QUIS SUM EGO? q. d. Ego nullus ſum, & planè ineptus ad hanc legationem. eſt confeſſio infirmitatis propriæ modeſta & humilis. Sciebat Moſes, ſe jam olim ad hoc munus à Deo delectum eſſe, uti oſtendi c. 2. v. 12. Non ergo hìc vocationem Dei detrectat, ſed ſuam infirmitatem, aut potiùs ineptitudinem illi obſequendi, & ſatisfaciendi hu- Vers. 11.

Digitized by Google

humiliter Deo confitetur; ut ille vel alium deligat, vel vires & aptitudinem donet.

Moraliter hinc diſce, cunctanter & cum tremore, & nonniſi vocante Deo, ſuſcipiendum eſſe munus regendi paſcendique alios; minimè verò ambiendum, de quo vide S. Gregorium 1. parte Paſtoralis.

Vers. 12. Et hoc habebis signum quod miserim te: cum eduxeris populum meum de Ægypto, immolabis Deo super montem istum) ſuper Sina. Hugo Victor. ſic explicat, quaſi diceret: Illius quod dixi, videlicet quòd ſim futurus tecum in liberatione Iſraelis, hoc habeto ſignum; ſcilicet quòd te ad hoc deſtinavi, miſi, & etiamnum mitto. Secundò, aliter quoq; hæc interpungit Abulenſ. ſignumque intelligit rubum ardentem, de quo v. 2. Verùm Noſter textus exigit, ut hoc ſignum referatur non ad præcedentia, ſed ſequentia. Senſus ergo eſt, quaſi diceret: Accipe, ò Moſes, ſignum miſſionis tuæ, promiſſionem & aſſecutationem meam; quòd tu, cum populo quem ex Aegypto me duce educes, ſacrificabis mihi in monte hoc Sina, in gratiarum actionem tam felicis exitus & liberationis ex Aegypto; atque in monte hoc egnitum vobis rurſum apparebo. τὸ enim *in monte*, tam ad Deum exiſtentem in monte, ibique ſe oſtenſurum, quàm ad immolationem referri poteſt: Deus ergo hìc promiſſionem nova & expreſſiore, Moſis miſſionem ſtabilit, & tamquam certiore ſignaculo conſignat, Moſemque confirmat & animat: plus enim eſt promittere quàm mittere; rurſum plus eſt promittere & mittere, quàm tantùm mittere. Signum ergo hoc quoad promiſſionem præſens erat, quoad executionem verò pendebat à futuro eventu, quem Deus certiſſimè futurum prædicit & promittit. Simile ſignum datur Ezechiæ 4. Regum 19. 29. & Davidi 1. Reg. 16. 13.

Immolabis] tu videlicet tamquam dux vice totius populi: unde aliqui legunt, *immolabitis*. Hebr. eſt, *ſervietis*, cultu videlicet latriæ, cujus unicus actus exterior eſt immolare, ſive ſacrificare. hoc autem ita reipſa eveniſſe patet c. 24. 3.

Vers. 13. Si dixerint mihi, Quod est nomen ejus? quid dicam eis?] Satisfactum jam à Deo erat Moſi, per ſignum immolationis paulò antè datum; nunc Moſes laborat quomodo ſatisfaciat populo, rogatque nomen ſe legantis, quod dictis ſuis præferat, quoque maximè appellari velit Deus apud Iſraelitas, ut illi credant.

Nota. Deus non eget nomine proprio. tum quia unus eſt, tum quia ineffabilis eſt. Unde Attalus Martyr per contemptum rogatus à tyranno, quod nomen haberet Deus? reſpondit, *Qui plures ſunt, nominibus decernuntur: qui autem unus eſt, non indiget nomine*. ita Euſeb. lib. 6. hiſt. cap. 3. Evagrius verò Epiſcopus cùm de divinitate quæſtio incideret: *Ego quidem*, ait, *divinitatem definiendam non eſſe aſſero, ideoque ſilentii tantùm oratione adorandam; quia ineffabilis eſt*. ita Socrates. Vide ergo hìc dignationem Dei, qui ad nomen noſtrum, uti & colloquium, ſe dimittit.

Vers. 14. Ego sum qui sum] Hugo Victor ſentit Deum hìc non declarare, ſed potiùs, cum quadam majeſtate ſilere ſuum nomen, ut ſi gravis aliqua perſona rogata de nomine, reſponderet, Sum qui ſum. quaſi dicat, Vocor ut vocor. Verùm hoc eſt improbabile. Nam paulò poſt jubet Moſi, ut hoc nomen, *Qui eſt*, quaſi Dei legantis ſe proprium nomen & titulum miſſioni ſuæ præferant, lege v. 15. Hebraicè eſt: אהיה אשר אהיה *eie aſcer eie*, *Ero qui ero* quod R. Salomon & Burg. ſic exponunt; *ego ero*, ſupple vobiſcum in hac tribulatione, vos ea liberans, *qui ero*, ſupple deinceps ſemper vobiſcum in omni veſtra afflictione. ſed hoc arctius eſt & frigidius.

Dico ergo, *ero qui ero*. id eſt, ſum qui ſum; unde & Septuag. vertunt, *ἐγώ εἰμι ὁ ὤν*, *ego ſum ille ens*: quod S. Juſtinus in exhortat. ad Gentes putat dici ad differentiam idolorum; q. d. Idololatræ colunt idola, id eſt Deos qui non ſunt, ego verò ſum ille ens, id eſt verè exiſtens Deus, quem vos ò Hebræi colitis. Sed & hoc arctius eſt. Unde dico Secundò, Senſus eſt, *Ego ſum qui ſum*. q. d. Ego Deus nomen proprium me ab aliis diſcriminans non habeo, ſed quod generaliſſimum eſt, *ens*, mihi eſt proprium.

Dei nomen eſt, ſum qui ſum,

Primò, quia ego ſum involucrum totius entis, quodque in aliis certis diſtinctum eſt gradibus, à me ceu univerſali fonte dimanat. τὸ ergo *ego ſum qui ſum*, ſignificat A eſſentiæ pelagus immenſum & interminum, ait Nyſſenus & Sanctus Bernardus libr. 5. de Conſid. ad Eugen. *Deus*, inquit, *eſt quod eſt*, id eſt, *eſt ſuum ipſius & omnium aliorum rerum eſſe. ipſe ſibi, ipſe omnibus eſt, ac per hoc quodammodo ſolus eſt*, Et nonnullis interjectis docet *τὸ eſſe*, omnia Dei rerumque attributa complecti. *Si bonum*, inquit, *ſi magnum: ſi ſapientem dixeris, in hoc verbo inſtauratur, Qui eſt: nempe hoc eſt ei eſſe, quod hæc omnia eſſe. Si plura dixeris, nihil addidiſti: ſi non dixeris, non minuiſti*. Hoc eſt quod ait Pindarus in Pythiis hymno 2. *Deus eſt, qui principium, medium & finem rerum omnium continet*. Et Plato: *Deus eſt, qui univerſitatem rerum omnium complectitur*.

id eſt, ens; ob novem rationes. Prima.

Secundò, *Sum qui ſum*, id eſt, ſum immutabilis, conſtans & ſtabilis. nam id quod mutatur, propriè non tam eſt, quàm deſinit eſſe quod fuit, & incipit eſſe quod non fuit. ita S. Greg. hom. 2. in Ezech. *Secunda.*

Tertiò, *Sum qui ſum*, id eſt ſum æternus, ſum qui ſum in præſenti, carens præterito & futuro; hinc hebraicè eſt, *ero qui ero*. nam futurum Hebræi uſurpant pro præſenti, ubi conſuetudo, continuatio, aut perduratio B & conſtantia rei ſignificatur. Itaque *ero qui ero*, Hebræis idem eſt, quod Latinis *ſum qui ſum*: nam, ut ait Nazianz. *τὸ erat & erit*, noſtri temporis fluxæque naturæ ſegmenta ſunt, Deus autem ſemper eſt. unde *ſum qui ſum*, ſignificat æternitatem Dei, opponiturque volubilitati temporis, quæ per futurum, præſens & præteritum extenſa eſt & diſtincta: æternitatis enim proprium eſt, ſemper immutabiliter eſſe. Hinc S. Juſtin. ſuprà, *τὸ ὂν* inquit, tria tempora complectitur. unde & Plato ait, *Deus, qui, ut verus eſt verbum, principium, finem, mediaque omnium habet*. Hanc nominis hujus vim expreſſit S. Johannes Apocal. 1. 8. cùm ait: *ἀπὸ τοῦ ὁ ὤν, ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος*. quod Noſter vertit; *Ab eo qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt*: Ita Thales Mileſius rogatus, *quid eſſet antiquiſſimum?* reſpondit: *Deus; ortu enim caret. quid maximum? locus. quid pulcherrimum? mundus. quid ſapientiſſimum? tempus: id enim alia invenit, reliqua inveniet, quid communiſſimum? ſpes. quibus enim cætera deſunt, ſpes adeſt. quid utiliſſimum? virtus. quid damnoſiſſimum? animi vitium. quid validiſſimum? neceſſitas. ea enim ſola eſt inſuperabilis. quid facillimum? quod eſt naturæ conſentaneum*. ita refert Plutarchus C in Convivio ſeptem ſapientum. Idem Thales, teſte Laertio in ejus vita, rogatus quid eſſet Deus? reſpondit: *quod principio & fine caret*. Hac de cauſa apud Ægyptios hieroglyphicum Dei erat circulus: quia hic non habet principium nec finem, inquit Pierius hieroglyph. 39. *Deus*, inquit S. Dionyſ. c. 5. de Divin nomin. *eſt ævum ævorum, & rex ſæculorum: quia ipſe eſt eſſe exiſtentibus, & ipſum eſſe exiſtentium, & exiſtens ante ſæcula*. De nobis dicitur, *Dies mei ſicut umbra declinaverunt, omnes tamquam aqua dilabimur*. De Deo verò: *Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient: tu autem Domine in æternum permanes, & memoriale tuum in generationem, & generationem*, pſal. 101. In quem locum S. Aug. conc. 2. *Æternitas*, inquit, *eſt Dei ſubſtantia, quæ nihil habet mutabile. ibi nihil eſt præteritum, quaſi iam non ſit; nihil eſt futurum, quaſi nondum ſit: quia non eſt ibi, niſi eſt*. Deus eſt de quo dicitur: *Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis*. Hic eſt ille antiquus dierum, cujus capilli, ait Daniel, ob canitiem candidi erant quaſi lana munda, *Millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſſiſtebant ei*. S. Thomas 1 p. q. 10. ibique Theologi diſtinguunt hæc tria: æternitatem, ævum & tempus, hoc modo. Primò, quòd tempus ſit menſura durationis hominum, & rerum corruptibilium: ævum ſit menſura durationis angelorum: æternitas autem ſit duratio propria Deo. Secundò, quòd tempus habeat principium & finem: ævum habeat principium, ſed non finem: & æternitas nec principium nec finem habeat. Tertiò, quòd tempus ſit menſura rerum earum quæ actu corrumpuntur & intereunt: ævum ſit menſura rerum incorruptibilium, quæ tamen abſolutè deſinere & interire poſſunt: æternitas autem ſit Dei, qui deſinere, variari aut mutari nequit. Quartò, quòd tempus habeat ſucceſſionem, æternitas permanentiam; ævum partim ſucceſſionem, partim permanentiam. Licet enim angelus naturaliter in ſuo ævo ſemper ſit ſtabilis ſuique ſimilis: tamen continuè à Deo pendet, & influxu jugiter continuato à Deo ſuſtentatur, quem Deus ſingulis mo-

Tertia.

Deus eſt ævum ævorum.

Comparantur ævum, tempus & æternitas.

D

momentis ſubtrahere poteſt: & ſi eum ſubtraheret, angelus æquè ac creatura quævis alia ſtatim evaneſceret, & in nihilum, ex quo venit, relaberetur. Deus ergo eſt aſſertor & Dominus æternitatis, temporum & ævorum omnium, atque hujus beatæ æternitatis ſuæ tam angelos, quàm homines ſanctos participes efficit. Hic proinde nobis colendus eſt, amandus & metuendus. Ita S. Fructuoſus Martyr à Galieno Imperat. compulſus idola venerari, aliàs morte mulctandus, reſpondit: *Nolo ſacrificare diis Galieni, ſed æternum Deum, & ipſius Cæſaris creatorem colo venerorque.* Ad quod alludens Prudentius ita canit:

Iuſſum eſt Cæſaris ore Galieni,
Quod princeps colit, ut colamus omnes.
Aeternum colo principem, dierum
Factorem, Dominumque Galieni.

Quarta. Quartò, S. Hieron. in cap. 3. ad Epheſ. *Ego ſum qui ſum*, id eſt, ego ſolus ſum, quia ſolus à me ipſo habeo eſſe: ſolus ſum qui non ſum productus vel genitus ab aliquo, cætera verò ex ſe & natura ſua non ſunt, ſed ex voluntate mea habent eſſe, quantum, quemadmodum, & quouſque ego volo.

B

Quinta. Quintò, *Ego ſum qui ſum*, quia quidquid in me eſt, non eſt accidens, ſed eſt meum eſſe, ſive idem cum mea eſſentia: bonitas enim, ſapientia, potentia mea, ſunt idem cum eſſentia mea. Unde S. Bernard. lib. 5. ad Eugen. *Deus*, inquit, *amat ut charitas, novit ut veritas, ſedet ut æquitas, dominatur ut maieſtas, regit ut principium, tuetur ut ſalus, operatur ut virtus, revelat ut lux, aſſiſtit ut pietas: quæ omnia faciunt & angeli, facimus & nos; ſed longè inferiori modo, non utique bono quod ſumus, ſed quod participamus; Deus autem hoc ipſo quod eſt, ait enim: Ego ſum qui ſum.*

Sexta. Sextò, *Sum qui ſum*, id eſt ſum ſactus puriſſimus & ſimpliciſſimus; ſi enim eſſem compoſitus, eſſem poſterior partibus me componentibus, & ab illis haberem eſſe, jam autem à me ſolo habeo meum eſſe.

Septima. Septimò, *Sum qui ſum*, id eſt habeo eſſe univerſaliſſimum, illimitatum & infinitum. nam cùm habeam eſſe à me, non potuit mihi determinari ipſum eſſe; hinc ſum ipſum eſſe ſubſiſtans, incomprehenſibile, innominabile & infinitum.

C

Octava. Octavò, *Sum qui ſum*, id eſt ſum cauſa omnis eſſe quod res creatæ participant: nam quod ex ſe, & per ſe eſt tale, hoc eſt cauſa eorum quæ ſunt talia per participationem. ex illo ergo eſſe Dei increato & immenſo, ſequitur poſſe omnia. Hoc eſt quod canit Boetius lib. 3. de Conſolat. metr. 6.

O qui perpetua mundum ratione gubernas
Terrarum cælique ſator, qui tempus ab ævo
Ire iubes, ſtabiliſque manens das cuncta moveri;
Quem non externæ pepulerunt fingere cauſæ
Materiæ fluitantis opus, verùm inſita ſummi
Forma boni, livore carens.

& Horat. lib. 1. Carm.

Qui res hominum & deorum,
Qui mare & terras, variiſque mundum
Temperat horis.

Nona. Nonò, *Sum qui ſum*, id eſt unus ſum, quia habeo eſſe ex me. Rectè ergo dixit Job c. 23. *Ipſe ſolus eſt*; ſi enim eſſet quis alius, habens ſimile eſſe independens & infinitum, is eſſet Deus alius, habens aliam naturam, aliud eſſe independens & immenſum, & conſequenter noſter Deus verus & unus non haberet naturam, nec eſſe alterius illius Dei; ideoque non haberet omne eſſe, ac conſequenter non eſſet Deus.

D

Eſſe proprium eſſe Deo novem rationibus oſtendit S. Dionyſius. Hinc S. Dionyſ. c. 5. de Divinis nominib. docet Deum vocari ens, vel eſſe potiùs quàm quidlibet aliud. Primò, quia eſſe, primò advenit cuilibet rei, & ultimum ab ea recedit. Secundò, quia eſſe eſt maximè intimum cuivis rei. Tertiò, eſt maximè independens. Quartò, eſt maximè neceſſarium. Quintò, eſt univerſaliſſimum. Sextò, eſt ſimpliciſſimum. Septimò, eſt quodammodo infinitum. Octavò, cætera ſunt participatio entis & eſſe, ens verò nullius eſt participatio. Nonò, eſt perfectiſſimum, quia eminenter & virtute continet alias perfectiones. Ex quibus rectè colligas, proprium nomen Dei eſſe, *Ego ſum qui ſum*. Significat enim ipſam Dei eſſentiam, putà eſſendi pelagus immenſum, ex quo noſtro modo concipiendi (nam in ſe, puta in ipſa

A

Dei eſſentia, omnia ſunt una res ſimpliciſſima) omnia Dei attributa ordine ſuo manant & profluunt, ſicut ex eſſentia angeli, hominis, equi, omnes ejus dotes & proprietates ordine ſuo emanant. *Deus eſt cauſa cur creaturæ ſi poſſibilia.* Igitur quia Deus eſt ipſum eſſe, ſive plenitudo entis, hinc neceſſariò ſequitur eum eſſe unum, perfectiſſimum, ſimpliciſſimum, infinitum, independentem, univerſaliſſimum, immutabilem, æternum, omniſcium, omnipotentem, ſanctum, optimum, providentiſſimum, cauſam rerum omnium non tantùm exiſtentium & futurorum, ſed & poſſibilium. Ideo enim res poſſibilis eſt, quia Deus eam facere, eique ſuum eſſe communicare poteſt, ſive quia Dei eſſe ab ea participari poteſt. Radix enim poſſibilitatis creaturæ eſt in Deo, non in ipſa creatura. *Qua ratione?* Radix enim hæc eſt divinæ eſſentiæ imitatio, commendatio & participatio, quòd ſcilicet divina eſſentia creaturæ ſe tali modo communicare, & ab ea tali modo participari poſſit, utpote quæ illam eminenter in ſe contineat. Si enim Dei eſſentia tali modo participari nequeat, res eſt planè impoſſibilis. Quod enim Deus facere nequit, ſive cui ſe communicare non poteſt, hoc prorſus eſt impoſſibile: ſic homo eſt poſſibilis, quia Dei eſſentia ab homine participabilis eſt, Deuſque hominis habet ideam practicam in ſua eſſentia, juxta quam eum formare, eique ſuum eſſe communicare poteſt: chimæra verò eſt impoſſibilis, quia Dei eſſentiam participare nequit, nec Deus ejus habet ideam, juxta quam eam formet, eique ſuum eſſe communicet; quia ſcilicet Dei eſſentia chimæram in ſe non continet, nec formaliter, nec eminenter. Quare nonnulli Theologi τὸ *Ego ſum qui ſum*, omnis Theologiæ principium, imò ſummam & compendium ſtatuunt.

Proprium creaturarũ nomen eſt non ſum, idque ob quatuor cauſas. Nota. Sicuti nomen Dei eſt *eſſe*, ita è contrario creaturarum nomen eſt *non eſſe*; ut ſi rogetur homo, lapis, angelus, Quis es? qui vocaris? reſpondere poſſit & debeat, Meum nomen eſt non eſſe; ego vocor, Non ſum. idque *Prima.* Primò, quia omnis res creata priuſquam crearetur, habuit æternum non eſſe. *Secunda.* Secundò, ſi corruptibilis eſt, habebit rurſum æternum non eſſe: ſin incorruptibilis eſt, uti eſt angelus, poteſt ſemper habere non eſſe; quia ipſius eſſe, eſt in poteſtate Dei liberè ipſum conſervantis, & potentis omni momento illud annihilare. *Tertia.* Tertiò, quia dum eſt, variabilis & mutabilis eſt, ac proinde admixtum habet non eſſe: in omni enim mutatione, ratio quædam ipſius non eſſe includitur. *Quarta.* Quartò, quia quælibet res creata, ait Plato in Theæteto, plus habet non entis quàm entis, v. g. homo tantùm habet eſſe hominis, ſed habet non eſſe cæli, terræ, lapidis, angeli, aliarumque rerum omnium. *Homo habet unum eſſe, ſed innumera non eſſe.* Itaq; homo habet tantùm unum eſſe, & innumera non eſſe. Quàm ſapiens eſt qui ſe, & ſuum non eſſe cognoſcit? Ita S. Joannes Baptiſta rogatus: Es tu Chriſtus? es tu Propheta? reſpondit, Non ſum. jactant ſe homines & volunt eſſe quod non ſunt, dicuntque, Ego ſum dives, ego ſum nobilis, ego ſum ſapiens. qui verò humiles ſunt & ſapientes, qui ſe & Deum cognoſcunt, dicunt, Deus eſt bonus, eſt dives, eſt ſapiens, eſt ſanctus, ego non ſum, & per hoc merentur divinæ ſapientiæ, bonitatis, ſanctitatis, omniſque boni & eſſe participes fieri. Quocirca Chriſtus Dominus apparens B. Catharinæ Senenſi, eidem dixit: *Noſtin' filia quis ſim ego, quæ tu? beata eris ſi id ſcias. Ego ſum is qui ſum: tu es illa quæ non es.* Et rurſum: *Filia cogita de me, & ego cogitabo de te, ſemperque curam tui geram.* fecit id ipſa humilians ſe, & annihilans, habitanſque in ſuo nihilo, itaque elevabatur ad pelagus immenſum eſſe divini, omniumque ejus perfectionum, totaque accendebatur in ejus amorem & laudem continuam.

Pulchrè & fusè idipſum *non ſum*, pertractat D. Henricus Suſo ſerm. 2. *Deus*, inquit S. Baſilius, *fecit mundum: ut bonus, utilem; ut ſapiens, pulcherrimum; ut potens, maximum. Si hæc didicerimus; nos ipſos agnoſcemus, Deum cognoſcemus, conditorem adorabimus, Domino ſerviemus, patrem glorificabimus, nutricium diligemus, benefactorem reverebimur, auctorem præſentis & futuræ vitæ colere nunquam deſinemus.*

Gentiles docuerunt ſolum Deum eſſe. Hanc Dei notionem & Theologiam ab Hebræis, ut videtur, hauſerunt & cognoverunt Gentiles. Refert Eugubin. in templis Ægyptiorum illud Dei emblema inſcriptum fuiſſe: *Ego ſum quod fuit, quod eſt, quodque futurum eſt, velum meum nemo unquam revelavit.* Sic & Plutarchus libr. de Iſide refert in Aegypto ſignum, quod

Digitized by Google

quod Sai eſt Minervæ, quam eamdem putat Iſin eſſe, A inſcriptionem habere ejuſmodi: *Ego ſum univerſum quod fuit, quod eſt, & quod eſt futurum; flammeumque meum nullus mortalium aperuit unquam*. vide Goropium in Hermathena lib. 5. fol. 106. ubi contendit ex Plutarcho per Iſidem divinam Sapientiam intelligi, Iſidiſque nomen idem ſonare, quod, *eſt eſt*. Thales quoque rogatus quid eſſet Deus? reſpondit: *Quod ſemper eſt, neque principium habens neque finem*. Hoc & ſpectaſſe videtur Parmenides cùm ait, *omnia eſſe unum ens immobile*. Hinc etiam in Apollinis Delphici templi foribus inſcriptum erat, Primò, γνῶθι σεαυτόν, *cognoſce teipſum*, quo Deus templum intrantes quaſi ſalutans admonebat, ut ſeipſos noſcerent. Secundò, εἶ, id eſt, *tu es*, qua voce ingredientes templum, quaſi Deum ipſum reſalutantes, ſolum ipſum verè eſſe confitebantur. De qua re vide ex Plutarcho Euſebium libr. 11. de Præpar. Euang. cap. 7. ubi inter cetera docet ſolum Deum eſſe: cætera enim cùm in fluxu ſint, continuè mutari, magiſque corrumpi quàm eſſe. *Corrumpitur*, ait, *iuvenis in virum, vir in ſenem, puer in iuvenem, infans in puerum: & qui heri fuit, B interiit in eum qui eſt hodie; quique hodie eſt, in craſtinum: manet autem nullus idem. Nullus enim eſt idem: ſed omni momento circa phantaſmata commutatur. Quomodo enim ſi ſumus iidem, aliis nunc quàm antea gaudemus? Alia modò amamus atque odimus, aliis paſſionibus movemur, non eandem figuram, non eandem de rebus ſententiam habentes?* Denique Plato in Timæo docet ſolum Deum propriè eſſe; cætera verò quæ oriuntur & commutantur, veriùs non eſſe quàm eſſe.

Qui est, misit me ad vos] Hebraicè, rurſum eſt אהיה *ehie*, id eſt, *ero*, ſive ſum, *miſit me ad vos*. Noſter & Septuag. perſonam primam in tertiam commutando, clariùs vertunt, *qui eſt*. Huic nomini Deus mox aliud addit, quod ceu notam Hebræis teſſeram Moſes afferat, dum ſubdit:

Vers. 15. Dominus Deus patrum vestrorum] Pro *Dominus*, hebraicè eſt nomen tetragrammaton יהוה *iehova*. pro *Deus* hebraicè eſt אלהים *elohim*. prius nomen eſt naturæ, poſterius gratiæ, curæ & providentiæ. q. d. Ego Deus, qui ita ſum ipſum eſſe (quod eſt *Iehova*) ut nolim hominibus deeſſe, ſed velim iis adeſſe, præeſſe C & prodeſſe) quod eſt *Elohim*. Ita S. Auguſt. tract. de hoc Dei nomine, *Ego ſum, qui ſum*. Hinc probabiliter colligit Eugubin. Cajetanus, Genebrard. Bellarm. & alii nomen tetragrammaton eſſe idem cum eo. *Ego ſum qui ſum*. Primò, quia Deus, qui antè filiis Iſrael per Moſen dici juſſerat, *Qui eſt miſit me*; jam iiſdem dici jubet, *Iehova miſit me*. Certum autem videtur, uno & eodem nomine juſſiſſe ſe vocari; ergo nomenclaturam ſuam, quam priùs per verbum expreſſerat Deus, dicens, Sic dices filiis Iſrael, *Qui eſt miſit me*; hic per nomen exprimit dicens, *Iehova miſit me*. Secundò quia hoc cap. Moſes ſtudio ſemper Deum vocavit *Elohim*, donec Deus ipſi nomen, *Ego ſum qui ſum*, ſibi indat: deinceps verò uſurpat tetragrammaton Jehova, quaſi Deo jam inditum, idemque cum, *Ego ſum qui ſum*. Idem magis patebit cap. 6. verſ. 3.

Ego ſum qui ſum idem eſt quod Jehova. *Prob. Primò. Secundò.*

Hoc nomen mihi est in æternum, et hoc memoriale meum] quo ſcilicet memorabun- D tur mei, invocabunt & laudabunt me filii patriarcharum ſecundùm carnem, & poſt eos Chriſtiani, qui ſunt veri Iſraelitæ, & filii Abrahæ ſecundùm fidem & ſpiritum, quibus per Chriſtum veritas fœderis iſti cum Abraham eſt exhibita; ita ut per Chriſtum non deleta, ſed renovata potiùs & illuſtrata videatur Abrahæ, Iſaac & Jacob memoria.

In generationem et generationem] Hebraicè, *in ſæculum ſæculi*, id eſt per omnia ſæcula, quovis ſæculo.

Ver. 16. Visitans visitavi vos] reſpexi & vidi vos. ita vertit Noſter cum Septuag. meliùs quam Chaldæus, qui vertit, *recordatus ſum veſtri*. nam præſentium malorum non tam eſt memoria quàm viſio: hic Deus viſitat in bonum, aliàs in malum, ut pſalm. 88. *Viſitabo* (id eſt caſtigabo) *in virga iniquitates eorum*.

Vers. 17. Et dixi] mecum ſtatui & decrevi.

Vers. 18. Et audient vocem tuam] tam læta & optata de eorum liberatione nuntiantem; memores compleri jam hoc liberationis tempus Abrahæ prædictum, Geneſ. 15. v. 16. ibi enim dicitur, *Generatione autem quarta revertentur huc*; jam autem exinde eſt generatio quarta;

Vocavit nos] Hebraicè eſt, *occurrit nobis*, id eſt, ſponte ſe obtulit & apparuit nobis vocans nos, videlicet ad ſacrificium. Alieniùs vertit Chald. *invocatus eſt ſuper nos*. Hanc ſpeciem ſacrificii voluit Deus Hebræos apud Pharaonem prætexere celandæ fugæ; ne Pharao abitum populi palàm factum, & apertè poſtolatum ſtatim abnueret. Ut ergo Moſes populum educat, ad idque veniam à Pharaone impetret, jubetur ei dicere, Deum velle ab Hebræis coli extra Ægyptum in deſerto; quod verum erat. dixerat enim Deus v. 12. *Immolabitis Deo ſuper montem iſtum* (Sina.)

Ibimus) Hebraicè, *& nunc eamus quæſo*, id eſt liceat ire nobis.

Viam trium dierum) moderata petitio. nam ſi longius iter & tempus peteret, excuſari meritò videretur rex eorum abitum, tamquam qui jure de fuga Iſraelitarum ſuſpicaretur & metueret. Nec mendacium hìc, ſed ſilentium integræ veritatis intervenit: ituri enim erant itinere trium dierum, & hoc dixerunt, ſed longiùs deinde ituri erant in Chanaan, & hoc tacuerunt.

Myſticè, via trium dierum eſt via fidei, ſpei & charitatis. Rurſum via contritionis, confeſſionis & ſatisfactionis, quibus præparamus nos, & tendimus ad ſacrificium Euchariſtiæ. *Tropolo.*

Anagogicè, via trium dierum in cælum eſt via Chriſti, cujus Prima dies, eſt dies paſſionis & mortis ejus; Secunda dies, eſt deſcenſus ad inferos; Tertia, eſt dies reſurrectionis ejuſdem. ita S. Auguſt. ſerm. 90. de Temp.

Sed ego scio quod non dimittet vos] Vers. 19. Præmunit Moſen & Hebræos Deus, ne repulſam apud Pharaonem paſſi animis concidant, cœptiſque deſiſtant.

Nisi per manum validam] per decem plagas, & maximè per cædem primogenitorum, quam ego iis inferam. Chald. vertit, *niſi per timorem fortem*, quem ego iis hiſce plagis incutiam.

A vicina sua et ab hospita sua] Hinc Vers. 22. patet Ægyptios fuiſſe permiſtos Hebræis in terra Geſſeo.

Spoliabitis Ægyptum] Chald. ותרוקנון *& evacuabitis Aegyptum*: radix enim ריק *ric* hebraicè & chald. ſignificat eſſe vacuum.

Nota. Hebræi abeuntes Aegypto, eam ſpoliarunt non rapina, ſed juſto donationis Dei (qui omnium eſt dominus) titulo. Donavit eis hæc ſpolia Deus, Primò, ut caſtigaret luxum & injuſtitiam Aegyptiorum. Secundò, ut Hebræis, qui gratis ſervierant Aegyptiis, hæc ſpolia loco pretii redderet. Tertiò, ut eis daret materiam, quam poſtea in tabernaculi fabricam offerrent. Hinc Sapientiæ 7. v. 7. de Hebræis dicitur: *Reddidit iuſtis mercedem laborum ſuorum*. unde & Tertull. lib. 4. contra Marcion. c. 24. *Inſtincti ſunt*, inquit, *Hebræi non ad fraudem, ſed ad mercedis compenſationem, quàm aliàs à dominatoribus exigere non poterant*. Licet enim regis unius imperantis, & Hebræos opprimentis hæc fuerit tyrannis, multorum tamen ei obſequentium, & abblandientis ei plebis iniuriam ſenſere Hebræi; & verò, etiamſi ſolus rex vim feciſſet, juſtè tamen, juſtoque bello ejus ſubditi fuiſſent appetiti.

Deus iuſſit Hebræis ſpoliare Aegyptum tribus de cauſis.

Tropologicè, ſpolianda eſt Aegyptus, id eſt, ea quæ in Ethnicis Philoſophis & Oratoribus elegantia ſunt, tamquam ab iniuſtis poſſeſſoribus, in noſtrum uſum ſunt vindicanda. ita S. Auguſt. lib. 2. Doctrin. Chriſt. 40. Rupert. Nyſſenus & Proſper lib. 1. de Promiſſ. & prædic. c. 37. *Nonne aſpicimus quanto auro, argento & veſte ſuffarcinatus de Aegypto exierit Cyprianus doctor ſuaviſſimus, & Martyr beatiſſimus? quanto Lactantius? quanto Victorinus, Optatus, Hilarius?* inquit S. Auguſtinus. *Tropol.*

CA-

Digitized by Google

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MOſes accipit à Deo ſuæ miſſionis tria ſigna triplicis converſionis. Primum, virga in colubrum; Secundum, manus in lepram; Tertium, aquæ in ſanguinem. Secundò, Moſes ab hac miſſione variè ſe excuſat; tandem iraſcente Deo acquieſcit, reditque in Aegyptum cum uxore & filiis. Tertiò, v. 24. angelus minatur Moſi mortem: hinc uxor circumcidit filium; mox angelus Moſen dimittit. Denique v. 27. Aaron Dei monitu fratri Moſi occurrit.

1. RESpondens Moyſes ait: Non credent mihi, neque audient vocem meam, ſed dicent: Non apparuit tibi Dominus. 2. Dixit ergo ad eum: Quid eſt quod tenes in manu tua? Reſpondit: virga 3. Dixitque Dominus: Projice eam in terram. Projecit, & verſa eſt in colubrum, ita ut fugeret Moſes. 4. Dixitque Dominus. Extende manum tuam, & apprehende caudam ejus. Extendit, & tenuit, verſaque eſt in virgam. 5. Ut credant, inquit, quòd apparuerit tibi Dominus Deus patrum ſuorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob. 6. Dixitque Dominus rurſum, Mitte manum tuam in ſinum tuum. Quam cùm miſiſſet in ſinum, protulit leproſam inſtar nivis. 7. Retrahe, ait, manum tuam in ſinum tuum, Retraxit, & protulit iterum, & erat ſimilis carni reliquæ, 8. Si non crediderint, inquit, tibi, neque audierint ſermonem ſigni prioris, credent verbo ſigni ſequentis. 9. Quòd ſi nec duobus quidem his ſignis crediderint, neque audierint vocem tuam: ſume aquam fluminis, & effunde eam ſuper aridam, & quidquid hauſeris de fluvio, vertetur in ſanguinem. 10. Ait Moyſes: Obſecro Domine, non ſum eloquens ab heri & nudiuſtertius: & ex quo locutus es ad ſervum tuum, impeditioris & tardioris linguæ ſum. 11. Dixit Dominus ad eum: Quis fecit os hominis? aut quis fabricatus eſt mutum & ſurdum, videntem & cæcum? nonne ego? 12. Perge igitur, & ego ero in ore tuo: doceboque te quid loquaris. 13. At ille: Obſecro, inquit, Domine, mitte quem miſſurus es. 14. Iratus Dominus in Moyſem, ait: Aaron frater tuus Levites, ſcio quòd eloquens ſit: ecce ipſe egreditur in occurſum tuum, videnſque te lætabitur corde. 15. Loquere ad eum, & pone verba mea in ore ejus: & ego ero in ore tuo, & in ore illius, & oſtendam vobis quid agere debeatis. 16. Ipſe loquetur pro te ad populum, & erit os tuum: tu autem eris ei in his quæ ad Deum pertinent. 17. Virgam quoque hanc ſume in manu tua, in qua facturus es ſigna. 18. Abiit Moyſes, & reverſus eſt ad Jethro ſocerum ſuum, dixitque ei: Vadam & revertar ad fratres meos in Aegyptum, ut videam ſi adhuc vivant. Cui ait Jethro. Vade in pace. 19. Dixit ergo Dominus ad Moyſen in Madian. Vade, & revertere in Aegyptum. Mortui ſunt enim omnes qui quærebant animam tuam. 20. Tulit ergo Moyſes uxorem ſuam, & filios ſuos, & impoſuit eos ſuper aſinum, reverſuſque eſt in Aegyptum, portans virgam Dei in manu ſua. 21. Dixitque ei Dominus revertenti in Aegyptum. Vide ut omnia oſtenta quæ poſui in manu tua, facies coram Pharaone: ego indurabo cor ejus, & non dimittet populum. 22. Diceſque ad eum: Hæc dicit Dominus. Filius meus primogenitus Iſrael. 23. Dixi tibi. Dimitte filium meum ut ſerviat mihi; & noluiſti dimittere eum: ecce ego interficiam filium tuum primogenitum. 24. Cumque eſſet in itinere, in diverſorio occurrit ei Dominus, & volebat occidere eum. 25. Tulit illico Sephora acutiſſimam petram; & circumcidit præputium filii ſui, tetigitque pedes ejus, & ait: Sponſus ſanguinum tu mihi es, 26. Et dimiſit eum poſtquam dixerat. Sponſus ſanguinum, ob circumciſionem. 27. Dixit autem Dominus ad Aaron: Vade in occurſum Moyſi in deſertum. Qui perrexit obviam ei in Montem Dei, & oſculatus eſt eum. 28. Narravitque Moyſes Aaron omnia verba Domini quibus miſerat eum, & ſigna quæ mandaverat. 29. Veneruntque ſimul, & congregaverunt cunctos ſeniores filiorum Iſrael. 30. Locutuſque eſt Aaron omnia verba quæ dixerat Dominus ad Moyſen, & fecit ſigna coram populo, 31. & credidit populus. Audieruntque quòd viſitaſſet Dominus filios Iſrael, & quòd reſpexiſſet afflictionem illorum, & proni adoraverunt.

Vers. 1. NON CREDENT] populus & plebs Hebræorum: quia inter eos multi ſunt duræ cervicis. Nam de ſenioribus prædixerat Deus cap. 3. verſ. 18. eos credituros, cui ſine dubio Moſes fidem habebat. Tertia eſt hæc Moſis excuſatio ob populi incredulitatem: hinc Deus ad ſigna deſcendit.

QUID EST QUOD TENES IN MANU TUA?] Deus

Vers. 2. rogat Moſen, non quaſi ignorans, ſed ut ei det occaſionem reſpondendi ejus, quod volebat ab eo audire.

RESPONDIT, VIRGA] paſtoralis, qua oves regebat. In Hebræo pulchra eſt paronomaſia: quæſierat Deus [illegible] *mazze, quid hoc?* reſpondit Moſes [illegible] *matte, id eſt virga.*

Quæres, quid ad litteram ſignificet hæc virga? Reſpondet R. Abraham, virga eſt Pharao, qui tempore Joſephi erga Hebræos fuit inſtar virgæ mollis, & ad nutum Joſephi flexilis; ſed mortuo Joſepho verſus eſt in colubrum inſidiando Hebræis, eiſque exitium machinando, verùm in fine rurſum factus eſt quaſi virga, dum per plagas Moſis domitus, Hebræos Aegypto exire permiſit, imò compulit.

Verùm dico, hac virga ejuſque metamorphoſi, ſignificabantur vices & viciſſitudo Hebræorum, ſive tres eorum ſtatus in Aegypto. Hebræi enim virgam, id eſt ſceptrum & principatum, tenebant vivente & regente Joſepho: eo vita functo virga hæc in terram projecta eſt & verſa in colubrum; quia Hebræi priùs cari, poſt mortem Joſeph exoſi fuere Aegyptiis, ac ſi eſſent colubri, qui inſidias & necem machinarentur Aegyptiis: rurſum hic *Virga e converſa in colubrum ſignificabat tres Hebr. ſtatus.*

co-

Digitized by Google

coluber in virgam reverſus eſt in manu Moſis, ut habent Hebræa, quia Moſes populo ſuo rurſum ſceptrum, libertatem & dominationem attulit. ita Lyran. Abulenſ. Perer.

Symbolicè virga ſignificabat ducatum Moſis, qui Ægyptios momordit ut coluber.

Symbolicè, hac virga ſignificabatur ducatus & ſumma poteſtas, quàm Moſi mox daturus erat Deus, qua Aegyptios percuſſit & punivit; Hebræos verò texit, duxit & gubernavit. virga enim hæc fuit Moſi inſtar ſceptri, quod Aegyptiis formidabile fuit & exoſum inſtar ſerpentis; Hebræis verò amabile inſtar virgæ & baculi paſtoralis. Mittitur ergo à Deo Moſes armatus, non lancea, ſed baculo, verùm thaumaturgo, eoque debellat Aegyptum. Hic eſt typus Chriſti mittentis Apoſtolos cum baculo, eoſque armantis poteſtate patrandi miracula, quibus orbem ſibi ſubigant, Marci ultim. v. 17. Unde S. Bernard. *Inſonat*, ait, *tuba ſalutaris, coruſcant miracula, & mundus credit: citò perſuadetur quod dicitur, dum quod ſtupetur oſtenditur*. Hujus virgæ Moſaicæ partem inventam eſſe anno Chriſti 1008. ad eamque ex Gallia, Italia, aliiſque provinciis confluxiſſe plurimos narrat ex Glabro Baron. anno jam dicto.

Alleg. virga eſt crux Chriſti.

Allegoricè, virga eſt crux Chriſti lignea, quæ in ſerpentem eſt verſa Judæis & impiis: hi enim crucem quaſi ſupplicium malefactorum exhorreſcunt; ſed per caudam, id eſt in fine mundi, eam apprehendent, ſcientque non colubrum eſſe, ſed virgam, id eſt Dei virtutem & ſapientiam. ita S. Cyrill. Origen. homil. 4. Auguſt. ſerm. 86. de Temp.

Secundò, virga eſt humana natura, quæ per peccatū quaſi verſa eſt in colubrum.

Rurſum Cyrillus in Collectan. in Exodum: Virga, inquit, eſt humana natura, quæ recta à Deo condita eſt, & poſita in paradiſo, ubi erat in manu Moſis, id eſt in cura & protectione Dei: per peccatum hæc virga projecta eſt in terram, cùm ei dictum eſt, *Terra es & in terram reverteris*: hic verſa eſt in colubrum, quia ſerpenti tentanti credidit, conſenſit & cohæſit, &, ſicut ſerpens innatum habet venenum, ita nos peccatum originale ab Adamo per naturalem propaginem contrahimus, per quod quaſi ſerpentes humi ſerpimus, & non niſi terrena ſapimus: Chriſtus hunc ſerpentem apprehendit, non in capite ubi habet venenum, ſed in cauda, quia humanam naturam ſine peccato aſſumpſit. Rurſum *in cauda*, id eſt in ultima ætate mundi, humanam naturam aſſumpſit, itaque eam ſibi & Deo univit, imò pulchriorem & auguſtiorem effecit. ita Pererius.

Anagogicè virga in colubrū verſa & reverſa, eſt Chriſtus moriens & reſurgens.

Anagogicè, idem Cyrill. l. de Incarnat. cap. 14. Virga, inquit, eſt Chriſtus, qui eſt potentia Patris, quique tenet virgam ſive ſceptrum regni & æquitatis. Hæc in ſerpentem verſa eſt in incarnatione; humana enim natura per peccatum Adæ facta eſt maligna ut ſerpens: peccatoris autem naturam & ſimilitudinem induit Chriſtus: hinc ſerpens in deſerto exaltatus, ſignificabat Chriſtum in cruce exaltatum, ut dicitur Joan. 3. 14. Serpens hic per reſurrectionem rurſum factus eſt virga, id eſt dominus, rex, judex, triumphator, & princeps cæli & terræ.

Pari modo Cyrill. ibidem cap. 15. ſequens ſignum lepræ Moſis, de Chriſto nato, paſſo & reſurgente interpretatur.

Tropol. virga eſt diſciplina, quę primò horrida eſt ut ſerpens, ſed tandem apparet eſſe virga paterna.

Tropologicè, virga eſt diſciplina, correctio & caſtigatio; quæ initio pueris, imperfectis & immortificatis horrida videtur ut ſerpens, ſed in fine, cùm ejus fructum experiuntur, agnoſcunt eſſe virgam paternam & paſtoralem: nam, ut ait Apoſtolus Hebr. 12. 11. *Omnis diſciplina in præſenti quidem videtur, non eſſe gaudii, ſed mœroris; poſtea autem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet juſtitiæ.*

ITA UT FUGERET MOYSES] Erat enim hic
VERS. 3. coluber ex magna virga productus magnus horriduſque: unde Philo eum vocat draconem ſerpentum principem.

VERS. 5. UT CREDANT] Subaudi, hoc ſignum virgæ facies coram eis; ut ſcilicet eam mutes in colubrum, ac rurſum in virgam; hoc fine, ut credant te à me eſſe miſſum.

VERS. 6. QUAM CUM MISISSET IN SINUM, PROTULIT LEPROSAM] Secundum eſt hoc ſignum manus lepröſæ & ſanatæ.

Symbolicè ad literam, Moſes manum mittens in ſinum, ſignificabat ſe habere curam populi, eumque quaſi ſinu ſuo geſtare, Num. 11. 12. Manus enim ſignificabat populum Hebræum, unde in ſinu Moſis manus facta eſt leproſa: quia cum viderent Aegyptii, populum habere ducem Moſen, ab eoque foveri, erigi & defendi, cœperunt eum durius tractare & affligere; ſed Moſes eam ſecundò mittens in ſinum, id eſt plenam & perfectam populi curam ſuſcipiens eum per plagas Pharaoni immiſſas vindicando, manum reduxit ſanam & integram; quia populum ex Aegypto ſalvum eduxit.

Manus leproſa ſignificabat populum ſub Moſe afflictum.

Symbolicè manus leproſa ſignificabat vitia Hebr.

Symbolicè & tropologicè, hoc ſigno ſignificabatur cauſa afflictionis Hebræorum: manus enim in ſinu, ſunt Hebræi in cultu ac religione, & conſequenter in cura & ſinu quaſi Dei. hic manus facta eſt leproſa, quia Hebræi prolapſi ſunt ad idola & vitia Aegyptiorum; ſed hæc eluit Deus, manumque à lepra expurgavit, cùm rurſum Hebræos per Moſen, in ſinu ſuo condidit, acceptans eos in ſuum populum, ſuamque Eccleſiam, ita S. Cyrillus & Theodor.

Addit Theodor. Deum voluiſſe hoc ſigno Moſem admonere perpetuæ humilitatis, quando manum ejus futuram thaumaturgam, & ipſa etiam elementa commutaturam, priùs lepra infecit.

Alleg. manus leproſa eſt Synagoga incredula Judæorū. Secundò, manus leproſa eſt Chriſtus moriens & reſurgens.

Allegoricè, S. Auguſt. ſerm. 86. de Temp. Manus, inquit, leproſa eſt Synagoga Judæorum, quæ lepra, id eſt infidelitate in Chriſtum, infecta, rejecta fuit à Deo; huic ſucceſſit manus nitida, id eſt Eccleſia fidelis Gentium, à Deo electa.

Secundò, Pererius, Manus Moſis, inquit, eſt Chriſtus Filius Dei, qui eſt quaſi manus Patris: per ipſum enim Pater fecit omnia. Hic erat ab æterno in ſinu Patris, ſed cùm foras prolatus eſt per incarnationem, viſus eſt leproſus, id eſt laboribus doloribuſque obrutus, unde Iſaias c. 53. ait: *Non eſt ſpecies ei, neque decor, & nos putavimus eum quaſi leproſum*. Sed retractus rurſus per reſurrectionem & aſcenſionem, in ſinum Patris, ſedenſq; ad dexteram Dei, glorioſus apparuit.

NEQUE AUDIERINT VOCEM SIGNI PRIORIS] id eſt vocem ſigno priore confirmatam; ſignum VERS. 8.
enim muta voce loquebatur, ſermonem Moſis eſſe ſermonem Dei, hujuſque rei ſignum hoc ſigillum erat.

VERS. 9. SUME AQUAM FLUMINIS) Nili.

ET VERTETUR IN SANGUINEM) Tertium hoc ſignum, quo Moſes vertit aquam in ſanguinem, appoſitum fuit: eo enim Aegyptiis infanticidium Hebræorum quaſi exprobravit, eorumque ſanguinem hoc ſanguine vindicavit, portenditque illorum in aquis & mari rubro ſuffocationem, qui parvulos Hebræorum aquis merſerant. *Dignum enim fuit ut is fluvius, cui parvulos Hebræorum crudeliter mergendos tradiderant, auctoribus ſceleris poculum ſanguinis redderet, & cruorem polluti gurgitis, quem parricidali cæde maculârant, potando ſentirent*, inquit Origenes homil. 4. & ex eo S. Auguſt. ſerm. 87. de Temp. Putat Joſephus, Moſen hoc tertium ſignum, æquè ut duo priora, expertum eſſe, & feciſſe hic coram Domino. Verùm meliùs Philo cenſet, Moſen tantùm duo priora ſigna hic coram Domino expertum eſſe, tertium verò hoc ſignum diſtuliſſe, & reſervaſſe ut illud faceret coram Pharaone, hoc enim ſignificat hic Scriptura.

Aqua verſa in ſanguinem ſignificat literaliter infanticidiū, & ſuffocationem Ægyptiorum in mari rubro.

Tertullianus libr. de Reſurr. carnis cap. 28. per tria hæc ſigna, myſticè accipit trinam virtutem Dei, hæc enim Primò, colubrum, id eſt diabolum, ſubegit: Secundò, carnem leproſam, imò corruptam, de ſinu mortis in reſurrectione extrahet. Tertiò, omnem ſanguinem, inquit, exſequetur judicio, id eſt juſto judicio à morte vindicabit, & ſuſcitabit omnem ſanguinem in martyrio aut morte effuſum, per communem omnium reſurrectionem.

Tria ſigna Moſis, ſunt trina virtus Dei.

OBSECRO DOMINE) Subaudi, parce mihi. VERS. 10.
noli me mittere. Hoc enim intelligitur per apoſiopeſin.

NON SUM ELOQUENS) Symmachus, *non ſum* εὔλαλος, id eſt diſertus; Hebr. *non ſum verborum*, qui ſcilicet multa facundè loquar, ut Pharao oratorem tam jejunum non ſit auditurus.

AB HERI ET NUDIUS TERTIUS) à ſuperiori tempore, eſt hebraiſmus.

ET EX QUO) Hebræa, *etiam ex quo mecum locutus es*, q. d. Nec alloquio tuo evaſi facundior ut ex verbis meis noſſe potes. quare minùs eſt conſona expoſitio Philonis, quæ talis eſt: Cùm meā eloquentiam tuæ o Domine, comparo,

parg, me mutum & elinguem agnoſco, alia enim eſt mens Moſis, uti mox demonſtrabo.

IMPEDITIORIS ET TARDIORIS LINGUÆ SUM] Nota. Hæc verba pendent à præcedentibus; q. d. Etiam ex quo mecum locutus es Domine, impeditioris linguæ remanſi, nec evaſi eloquentior, cùm tamen tu linguas infantium facias ſæpe diſertas. Malè ergo Biblia Regia hæc dirimunt per hypocolon, poſitum poſt *ſervum tuum*, ut nova deinde ſententia incipiat, hæc ſcilicet, *impeditioris & tardioris linguæ ſum*, Ex priori lectione, quæ germana eſt, putant aliqui defectum hunc linguæ in Moſe fuiſſe auctum ex viſione & colloquio Dei, propter ſummam divinæ majeſtatis admirationem, & reverentiam Moſis. Verùm contrarium innuunt Hebræa, ſic enim habent: *Mi Domine ego non ſum eloquens, etiam ab heri, etiam à nudius tertius, etiam ex eo tempore quo locutus es ad ſervum tuum: quia gravis oris, & gravis linguæ ſum ego.* q. d. Numquam fui eloquens, ne quidem ab eo tempore quo tu mecum locutus es, qui à natura impeditam & tardam habeo linguam. Chald. vertit, *quia gravis loquela & profundæ linguæ ego ſum*, q. d. Difficulter & tardè loquor, ita ut videar ex profundo & imo pectore verba attrahere. Impedimentum aliud gracilitatis exprimunt Septuag. dum vertunt, *ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος ἐγώ εἰμι*, gracili voce & tarda lingua ego ſum: idque de gracili voce ſecuti ſunt Origenes homil. 3. S. Hieronymus Jerem. 1. Philo, Theod. Auguſt. quæſt. 10. & 16. ubi ait: *Fortè faſtus regius non permittebat accedentes de proximo loqui*, ut meritò timeat Moſes, ſe ob gracilitatem vocis à Pharaone non audiendum.

Quintuplex linguæ vitium in Moſe.

Eſt hæc quarta Moſis excuſatio, qua miſſionem ad Pharaonem detrectat, petita ab impedimento linguæ. Ubi Nota quintuplex illud in Moſe fuiſſe. Primum, quòd, ut indicant Hebræa, eſſet homo paucorum verborum, id eſt dicendi jejunus & inops; Secundum, quòd in dicendo non eſſet eloquens, ſed rudis, inconditus & inelegans; Tertium, quòd in ſermone non eſſet promptus, ſed tardiloquus, Quartum, quòd voce eſſet gracili & exili; Quintum, quòd lingua eſſet impedita, ut aliquas litteras & voces benè pronuntiare non poſſet; fortè etiam quòd eſſet balbus, vel blæſus. Ob hoſce defectus Moſes c. 6. vocat ſe incircumciſum labiis.

Nota hic humilitatem Moſis, qua ſua vitia confitetur, legationem tam honorificam detrectat, hinc meruit, ut per vocem ejus infirmam, Deus confunderet eloquentes & ſapientes Ægyptiorum, ait Theodor.

An vitium linguæ in Moſe fuerit a natura? Prima ſententia.

Quæres, an hoc vitium linguæ Moſi fuerit naturale, an ex accidente ei obvenerit? Aliqui apud Hugonem Victor. putant, hoc tantùm linguæ vitium in Moſe fuiſſe, quòd ſcilicet per 40. annos quibus vixerat in Madian, oblitus eſſet linguam Ægyptiacam. Verùm non hoc idiomatis, ſed aliud linguæ vitium, imò vitia in Moſe ponit hic Script. Secundò, Hebræi tradunt, quòd Moſes cùm eſſet triennis prunas candentes ori admoverit, & extremam linguam adusſerit, indeque linguæ hoc vitium contraxerit, ſed hæc Judæorum eſt fabella. Tertiò, Origen. hom. 3. S. Gregor. hom. 8. in Ezechiel. & Rupert. lib. 1. in Exod. cap. 18. putant Moſen per ſe fuiſſe diſertum, ſed poſtquam cœpit colloqui cum Deo, comparatione divinæ ſapientiæ & eloquentiæ, viſum ſibi ſe eſſe infantem & mutum; idque *ab heri & nudiuſtertius*, id eſt ab hoc triduo quo tecum Domine locutus ſum: hinc enim patet, hæc inter Deum & Moſen non uno, ſed tribus diebus eſſe acta & dicta.

Secunda.

Tertia.

Verùm hæc expoſitio refellitur ex eo, quòd Moſes poſt hoc colloquium cum Deo manſerit infacundus, & tardiloquus, &, ut ipſe ait cap. 6. verſ. 12. incircumciſus labiis: unde ibidem ei Deus ſocium & interpretem addit Aaronem, qui pro Moſe loquatur ad populum.

Quarta, & vera fuiſſe à natura.

Dico ergo, hoc vitium linguæ naturale fuiſſe Moſi; & à natura ei inſitum, non autem ex accidenti ei obveniſſe. Moſen ergo ita indiſertum elegit Deus ad hanc legationem, tum ut Moſen in humilitate per hunc defectum contineret, tum ut Hebræorum liberatio non eloquentiæ Moſis, ſed Dei potentiæ tribueretur: infirma enim mundi eligit Deus, ut confundat fortia. Pari modo elegit Deus rudes & indiſertos Apoſtolos, per quos orbem convertit. ita Theodoret.

Nota. Moſes infacundus fuit exteriùs apud homines; ſed interiùs facundus fuit apud Deum: quia efficacia ſuæ orationis & ſanctitatis impetravit à Deo quidquid voluit, ut patet Exodi 32. v. 11. & 14.

QUIS FECIT OS HOMINIS? AUT QUIS FABRICATUS EST MUTUM ET SURDUM? NONNE EGO?] q. d. Ego ſum qui ſenſus, ſenſuumque uſum do & adimo, cùm mihi libuerit, ut & balbis linguam expediam, & lingua agiles cùm placet conſtringam: cùm ergo te nunc mittam, & legatum meum deſignem, os quoque & facundiam tibi dabo.

Diſce hic, facundiam & gratiam ſermonis eſſe donum Dei, vel naturale, vel ſupernaturale. Hinc Platoni, cùm adhuc infans dormiret in cunis, apes mellis copiam in os inſtillare ſunt viſæ: quod præſagium erat, ex Platonis ore, Dei dono, fluxuram orationem melle ſuaviorem. Hinc & Xenophon ab elegantia ſermonis, vocatus eſt Muſa Attica. Sic & in S. Ambroſii, cùm adhuc infans eſſet, ore examen apum conſedit, quod divinam viri eloquentiam præmonſtrabat, inquit Paulinus in ejus Vita. S. Dominici mater gravida, ſibi viſa eſt in quiete continere in alvo catulum ore præferentem facem, qua, editus in lucem, orbem terrarum incenderet, quo ſomnio ſignificabatur, fore, ut S. Dominicus ſua concione facunda & fervida, piaque cunctos ad Dei amorem inflammaret. Simile quippiam contigit matri S. Bernardi, qui verè fuit mellifluus. Mirum verò eſt, quòd ſubinde videmus, homines, tetricos alias & infacetos, facundia à Deo donari, multaque gratioſè & eleganter proloqui. Ita cùm Xenocrates natura durus & tetricus, gratioſè & feſtivè loqueretur, ac mirarentur audientes, dixit Plato: *Quid miramini? nonne inter carduos & urticas lilia plerumque & roſas enaſci cernitis?*

OBSECRO DOMINE, MITTE QUEM MISSURUS ES] q. d. Alium mitte, quem te miſſurum præſciviſti. Hebraicè eſt, *mitte quæſo per manum* (ſcilicet alterius) *quem mittes*. q. d. Ad legationem hanc tantam alio, meque aptiore utere inſtrumento: hoc enim Hebræis eſt manus. VERS. 13.

Quintuplex excuſatio Moſis.

Notat Cajetanus quintam hanc eſſe excuſationem Moſis; Prima enim fuit cap. 3. verſ. 11. ex ſua inhabilitate, quòd ad tantum munus eſſet ineptus & impar. Secunda, c. 3. 13. ex ignoto Dei nomine. Tertia, cap. 3. verſ. 1. ex incredulitate Hebræorum. Quarta, cap. 3. 10. ex ſuo linguæ vitio. Cumque videret has excuſationes non acceptari à Deo, quintam hanc addit interpellationem & ſupplicationem, qua omnino conatus eſt à ſe excutere, & in alium reiicere hanc miſſionem, obſecrans, *mitte quem miſſurus es*. q. d. Mitte quemcumque volueris, modò ne me mittas in idoneum ad tantum munus, ita Vatablus.

Moſes non petiit mitti Aaronem, nec Joſue.

Quare non rectè Lyranus putat, his verbis Moſen oraſſe Deum, ut definitè Aaronem fratrem ſuum mitteret; utpote qui ſe eſſet eloquentior, quique, ut addunt vel fingunt aliqui Rabbini, hactenus Prophetam egerat in Iſrael. Non rectè etiam R. Salomon putat, Moſen petiiſſe mitti Joſue, de quo ſibi revelatum erat, quòd poſt mortem ſuam induceret Hebræos in Chanaan. Verba enim Moſis generalia & indefinita ſunt. Secundò multi Patres, ut S. Juſtinus, Tertull. Cyprian. Euſeb. ſcribentes contra Iudæos, & Rupert. putant, Moſen hic petiiſſe adventum Meſſiæ: hujus enim nomen erat *miſſus* vel *mittendus*, ut patet Gen. 49. 10. q. d. Quandoquidem, ò Domine, ſtatuiſti mittere Meſſiam, eumque ut nos peccato liberet aliquando miſſurus es, eum nunc potiùs mitte, ut populum tuum eadem opera ex Ægypto liberet. Hic ſenſus valdè probabilis & accommodatus eſt, quidquid obiiciat Abulenſ. & audacter nimis tantis Patribus obſtrepat Eugubinus. Ita enim olim alii patriarchæ in gravibus cauſis, ſemper ad Chriſtum promiſſum reſpiciebant; & ad eum ſuſpirabant, ut patet de Iacob Gen. 49. v. 10. & 18.

An Chriſtum?

An Moſes peccarit toties ſe excuſando. Prima ſententia.

Quæres, an Moſes peccarit toties renitendo vocationi & miſſioni Dei? Aliqui Hebræi cenſent Moſen peccaſſe mortali incredulitate, diffidentia & inobedientia; ideoque punitum eſſe in eo, quòd Hebræos non induxerit in terram promiſſam. Sed hæc nimis dura, & fundamento carens eſt cenſura; nec ob hanc, ſed ob aliam diffidentiam ad aquas contradictionis, Moſes excluſus eſt terra ſancta,

ut pa-

Digitized by Google

ut patet Num 20. Magis inſulſum eſt quod ait R. Salomon, Moſen ob hoc peccatum privatum eſſe ſacerdotio, illudque tranſlatum eſt ad Aaron. Secundò, S. Baſilius, Gregor. Hieron. eoſque citans Peret. omnino excuſant Moſen, ejuſque excuſationem quaſi ab humilitate profectam laudant; tum quia Moſes ſciebat cor pervicax & inexorabile Pharaonis, atque duram cervicem Hebræorum, ait Baſilius, quem ſe putabat frangere non poſſe; tum quia veri obedientis eſt, honorifica (qualis erat hæc miſſio) refugere & detrectare; ad dura verò & aſpera ſe ultrò & alacriter offerre, uti docet S. Gregor. 35. Moral. c. 13. Pari modo Saul ſe quaſi indignum excuſavit à regno, 1. Reg. cap. 9. & Jeremias cap. 1. à prophetia & prædicatione. *Moyſes*, inquit S. Gregorius, *quia apud ſe mente humilis extitit, oblatam protinus sancti regiminis gloriam expavit. Paulus verò cùm ab Agabo, quanta ſe adverſitas in Hieroſolymis maneret, audivit; protinus reſpondit: Ego non ſolum alligari, ſed & mori in Jeruſalem paratus ſum pro nomine Jeſu. Præeunte ergo utrorumque ducum infracta virtute inſtruimur, ut ſi obedientiæ palmam apprehendere veraciter nitimur, proſperis hujus ſæculi ex ſola juſſione, adverſis autem etiam ex devotione militemus.* (Margin: *Secunda.*)

B

Tertia & vera, peccaſſe venialiter. Verùm dico cum Cajetano & Abulenſi, Moſen peccaſſe veniali puſillanimitate & inobedientia; cùm enim ſuam infirmitatem perpenderet, illi nimis inhæſit; arbitrans ſe infirmiorem eſſe quam qui tantum onus a Deo impoſitum ſuſtinere poſſet; non cogitans, Deum qui ſe vocabat, ſibi quoque vires & animos ſuppeditaturum. Licet ergo Moſes directè non repelleret, nec detrectaret voluntatem Dei, cupiebat tamen Deum aliud velle, aliumque mittere: & ad hoc nimis, adeoque quintò Deum urſit, quare meritò ei, quaſi nimis tergiverſanti iratus eſt Deus: vel, ut hebraicè eſt ויחר *iichar*, id eſt ſubitò excanduit, ſalva tamen amicitia cum Moſe: unde mox hanc iram clementia temperavit, Moſenque jam acquieſcentem ad Pharaonem miſit, addens ei ſocium Aaronem.

Dices, Moſes ſciebat jam antè ſe electum à Deo ad hoc munus; ideoque tam animosè, quàm periculosè Ægyptium illum occidit, uti ex S. Stephano oſtendi c. 2. 12. quomodo ergo hic factus eſt puſillanimis, ut hoc munus jam detrectet?

C

Periculum præſens magis percellit quàm futurum. Reſp. Id ex eo accidit, quòd res ardua eminus oſtenſa, & diu poſt futura, quaſi abſens, mentem non feriat, nec percellat: eadem tamen cùm præſens eſt, & executioni mandanda, tunc hominem percellit, ut trepidet & ſudet: tunc enim longè vivaciùs apprehenditur rei moles, difficultates omnes & pericula, quàm antè. Id in nobis, noſtriſque militibus belli inexpertis experimur: qui cùm extra teli jactum ſunt, leones videntur, quidquid auſuri: ſed ubi cominus cum hoſte pugnandum eſt, clangentibus tubis, & aciebus utrimque conclamantibus, tunc pallent, pavent & palpitant, & ut ille ait, in pace leones, in prælio ſunt cervi. Ita ergo Moſes, cùm oraculum de futuro ſuo ducatu acciperet, non timuit; cùm verò illum ſibi imponi vidit, ejuſque onera & difficultates cominus perſpexit, tunc trepidare, omniaque effugia quærere cœpit, ſalva tamen amicitia & obedientia Dei, unde cùm vidit Deum abſolutè id velle, nec excuſationes ullas admittere, ſed iraſci, ſtatim paruit, onuſque acceptavit.

Vers. 14. AARON FRATER TUUS LEVITES] τὸ *Levites*, additur nomini Aaron, quaſi cognomen ex tribu petitum, more Judæorum: illi enim à ſua tribu cognominabantur, uti Hollandi à parente & alii paſſim à familia cognominantur. Porro *Levites*, erat cognomen honorabile, ob ſacerdotium addictum tribui Levi, in quo primus & princeps futurus erat Aaron.

D

Vers. 15. EGO ERO IN ORE TUO] Ex Hebræo verti poteſt, *ego ero cum ore tuo*. q. d. Ego ero moderator oris tui, ſuggeram, moderabor & dirigam linguam & ſermones tuos, *Domini enim eſt gubernare linguam*, ut ait Sapiens Proverb. 16. verſ. 1. idque cum Sanctis, aſſiduè à Deo efflagitandum eſt, præſertim ei qui aliis præeſt, ſic Eſther cap. 14. 13. orat ad Deum: *Tribue*, inquit, *ſermonem compoſitum in ore meo*, & Apoſtolus Epheſ. 6. 19. cupit orari pro ſe, *ut detur*, inquit, *mihi ſermo in apertione oris mei*.

Philo putat balbutiem Moſi naturalem, hìc à Deo

A

fuiſſe curatam & ſublatam. q. d. ei Deus: *Meo nutu articulati omnia ediſſeres, facundia mutata in melius, nec aliter cogitationes promente, quàm manant fontes limpidiſſimi*; Sed hoc non videtur verum: nam ob Moſis infacundiam, & facundiam Aaronis, hunc Moſi ſocium addit, ut ſequitur. Rurſum c. 6. 12. Moſes diſertè ait, ſe adhuc eſſe incircumciſum labiis.

Vers. 16. *Moſes fuit quaſi intellectus concipiens, Aaron quaſi os eloquens. Societatis commoda duo.* ERIT OS TUUM) Aaron erit interpres tuus. q. d. Tu mandabis & ordinabis ea quæ agenda ſunt, tamquam intellectus concipiens; Aaron verò eadem loquetur, tamquam os exequens, & eloquens.

Moraliter diſce hic, quantum ſit bonum ſocius & ſocietas, cùm enim omnis homo defectus habeat, alter alterius defectus ſupplet: quia in adjutorium mutuum homo generatus eſt, hinc tantopere celebratur à ſapientibus Græcis factum illud cæci pedibus integris, qui ſublatum in collum ferebat truncum pedibus, bene oculatum: ex quo uterque utriuſque auxilio fruebatur; alter pedum, alter oculorum ſocii commodum percipiens, quo carebat, unde illud Auſonii epigramm. 123.

B

Quo caret alteruter, ſumit ab alterutro.

Sic Moſes ab Aarone eloquentiam, Aaron à Moſe ſapientiam accepit. Prudenter ergo Sapiens: *Frater*, inquit, *qui adjuvatur à fratre, quaſi civitas firma*, Prover. 18. 19 Eccleſ. 4. 10. *Melius eſt duos eſſe ſimul, quàm unum: habent enim emolumentum ſocietatis ſuæ. Si unus ceciderit, ab altero fulcietur, væ ſoli: quia non habet ſublevantem ſe. Et ſi quiſpiam prævaluerit contra unum, duo reſiſtent ei. Funiculus triplex difficilè rumpitur*. Hac de cauſa Religioſi vadunt bini, & Chriſtus binos miſit diſcipulos evangelizate, tum ut ſocium laborum, tum ut vitæ teſtem habeant, Hinc S. Thomas Aquinas dicere ſolebat, *Monachum ſolum eſſe dæmonem ſolitarium*. Nam, ut ait Seneca epiſt. 25. *Omnia nobis mala ſolitudo perſuadet*. Et epiſt. 11. *Magna pars peccatorum tollitur, ſi peccaturis teſtis aſſiſtat*. Juſtinianus Imper. Novel. conſt. 133. monachos clam teſtibus vivere, ſcelus ducit; vult ergo eos *invicem teſtes eſſe mutuæ honeſtatis* & caſtitatis. nam, ut ait Theodorus Studita in ſuo teſtamento §. 15. *Unius facilis eſt calumnia*. Ita Joſeph ab hera paſſus eſt calumniam ſtupri, quia ſolus erat, ita & Suſanna calumniam ſenum ſubiit, quia ſola. Meritò ergo S. Auguſt. in regul. cap. 12. ita ſancit: *Quando ſimul eſtis in eccleſia, & ubicumque feminæ ſunt, invicem pudicitiam veſtram cuſtodite. Deus enim, qui habitat in vobis, etiam iſto modo cuſtodiet vos ex vobis*. Audiant Religioſi ſoli ſententiam D. Thomæ Cantiprat. l. 2. c. 11. §. 1. audiant & timeant; *Quàm vera*, inquit, *ſit hæc ſententia, Væ ſoli, ego novi, qui triginta annis vices Epiſcopi in diverſis provinciis habui; qui in hoc articulo, quo Religioſi ſoli vadunt in viis, vel ſoli manent in curiis, horrenda mala, horrenda ſcandala, horrendaque pericula frequenter audivi; quæ numquam ſuſtinuiſſent adjuncto ſocio, vel ſe viſſent.*

C

TU AUTEM ERIS EI IN HIS QUÆ AD DEUM PERTINENT] tu eris ei internuntius Dei; hebraicè eſt, *tu eris ei* לאלהים *lelohim, in Deum*, pro Deo, vice Dei, ut ſcilicet ex te Dei, putà meam, voluntatem intelligat, & te quaſi me conſulat, & audiat, nam, ut ait Chriſtus Apoſtolis, *Qui vos audit, me audit*: & Pſaltes principibus & judicibus, *Ego dixi, Dii eſtis*, Chaldæus vertit, *tu eris ei in principem*: ſed hoc frigidum eſt, & improprium. *Elohim* enim propriè Deum ſignificat.

D

Vers. 18. VADAM ET REVERTAR AD FRATRES MEOS IN ÆGYPTUM, UT VIDEAM SI ADHUC VIVANT) Viſionem Dei celat ſocerum ſuum Moſes, modeſtiæ ſtudio, aliamque veram & juſtam abeundi cauſam ei obiicit, ut urbanè ab eo diſcedendi veniam impetret.

Vers. 20. *Aſinus Rab. Salomonis longævisſimus.* IMPOSUIT EOS SUPER ASINUM) R. Salomon dicit hunc eundem eſſe aſinum, cum eo qui ligna Abrahæ tulit ad immolandum Iſaac Geneſ. 22. v. 3. Eodem quoq; aſino vehendum eſſe Meſſiam, juxta prophetiam Zachar. c. 9. 9. Quia hebraicè, inquit, hic aſinus habet *he* demonſtrativum, quaſi illuſtris ſit & celebris; & quia, niſi mirus & inuſitatus fuiſſet, non potuiſſet ferre matrem cum filiis jam grandioribus. Quis non videat & rideat hanc fabellam? & tamen huic R. Salomoni, quaſi ſuo Pythagoræ, credunt per omnia Judæi, hatque fabellas pro certis habent traditionibus. Vide hic juſtū Dei judicium in

Judæos: *Eò quòd charitatem veritatis non receperunt, ideò mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio,* inquit S. Paulus 2. Theſſal. 2. v. 10. Tales enim ſunt hæ nugæ & fabellæ, quibus ſcatet R. Salomon; ut mirum ſit, Lyranum tantum illi & illis ſubinde tribuere. Ad argumentum eius ſuperiùs reſpondi, filios hos natos eſſe ſub hoc tempus, ac proinde parvulos fuiſſe, non autem grandiores. A

Virga Moſis thaumaturga fuit baculus paſtoralis; eiuſdem.

PORTANS VIRGAM DEI IN MANU SUA] Virga hæc fuit baculus Moſis paſtoralis, quo paſcebat & minabat oves Jethro, quæ verſa fuit, & rurſum coram Pharaone, vertenda erat in colubrum; per quam Moſes fecit omnia portenta, & plagas Ægypti: hinc vocatur *virga Dei*. Addunt, vel fingunt Hebræi, hanc virgam fuiſſe quadrilateram, atque in ea fuiſſe inſcriptum nomen Dei tetragrammaton, ſive quadrilitterum, ita ut ſingulis virgæ lateribus una nominis littera eſſet inciſa.

Baculus Iſidis quiſ?

Artapanus apud Euſebium lib. 9. de Præpar. cap. ult. ait, hanc Moſis virgam poſtmodum ab Ægyptijs in veneratione habitam eſſe, atque in eius memoriam in templo Iſidis baculum poni & coli. Iſidem enim putant illi in terram eſſe, quæ baculo Moſis percuſſa tot prodigia produxit. B

VERS. 21. VIDE UT OMNIA OSTENTA QUÆ POSUI IN MANU TUA, id eſt in poteſtate tua: ſcilicet illa tria portenta, quæ hoc cap. tibi aſſignavi, & alia quæ deinceps tibi aſſignabo: vide & cura, ut ea omnia FACIAS CORAM PHARAONE.

EGO INDURABO] quomodo induret Deus dicam c. 7. v. 3.

VERS. 22. FILIUS MEUS PRIMOGENITUS ISRAEL] filius per adoptionem, non per naturalem generationem. q.d. Ego Deus Iſraelitas quaſi Abrahæ, Iſaaci & Jacobi poſteros, mihi in filios adoptavi, illos mihi in populum elegi, ut mihi ſerviant, me colant, ego viciſſim eis ſim pater, protector & proviſor.

Nota *τὸ primogenitus*, id eſt dilectus præ cæteris gentibus & electus, habituſque ut primogenitus; adhæc primus inter populos Dei fide & cultu adunatus, in eaque fide genitus & nutritus: talis enim fuit populus Iſrael. C

VERS. 23. ECCE EGO INTERFICIAM FILIUM TUUM] Ultimam tantùm ponit comminationem & plagam: quia euſque obduratum manſit cor Pharaonis: per illam autem emollitum fuit, ut dimitteret Hebræos.

VERS. 24. OCCURRIT EI DOMINUS] angelus, humana forma gerens Dei perſonam, unde Septuag. vertunt, *occurrit illi angelus*. Vide dicta c. 3. v. 2.

ET VOLEBAT OCCIDERE EUM] vel præfocatione, ut vult Tertull. vel potiùs, ut Theodoret. & Diodor. gladio evaginato mortem intentans, non puero, ſive filio Moſis incircumciſo (ut vult Tertullian. lib. contra Judæos cap. 3. & S. Auguſt.) hic enim infans non peccarat, nec mortem erat meritus; culpa enim omiſſæ circumciſionis non in ipſo, ſed in parentibus reſidebat. Moſi ergo mortem hanc intentat angelus: pronomen enim *eum*, deſignat Moſen, de quo hactenus continuus fuit ſermo.

Fabella R. Salomon.

Nugatur R. Salomon, angelum hunc apparuiſſe ſpecie draconis, & hianti ore Moſen abſorbuiſſe uſque ad membrum quod circumcidendum erat: id videns Sephora intellexit id Moſi accidiſſe, eò quòd filium non circumcidiſſet; quocirca illa mox eum circumcidit, ſtatimque draco Moſen revomuit. D

Cur angelus voluit Moſen occidere? Prima ſententia.

Quæres, cur angelus voluerit Moſen occidere? Reſp. Primò, S. Auguſt. ſerm. 86. de Tempore, & Euſebius uterque, ſcilicet Emiſſenus & Cæſarienſis, eò quòd ſecum duceret uxorem, quæ Moſi, eiuſque miſſioni impedimento erat futura; quæque, ait Euſeb. Hebræis ſuſpectam eius miſſionem feciſſet: dixiſſent enim Moſi: Si venis ut nos educas ex Ægypto in Chanaan, cur non reliquiſti uxorem & proles, utpote tot remoras, in Madian? per Madian enim (putà per Sina montem, cui adiacet Madian) nobis eundum eſt in Chanaan. Sed rectè Moſen hic excuſat Theodor. quòd non potuerit relinquere uxorem in Madian, ſine gravi ſoceri ſui offenſione, & ſuſpicione quòd eam vellet repudiare. Verùm aliam cauſam mortis intentatæ Moſi ſuggerit Scriptura.

Secunda.

Secundò, Theodor. & Diodor. putant, angelum comminatum eſſe mortem Moſi, ut hoc timore ex animo eius metum Pharaonis, quaſi clavum clavo pelleret. q.d. Tu ò Moſes nimis formidas Pharaonem; etenim me timere magis deberes, quippe qui, ut vides, poſſum te ſubitò nullo negotio occidere.

Tertia, & vera, eò quòd filiū non circumcidiſſet.

Verùm dico, angelum voluiſſe occidere Moſen, eò quòd non circumcidiſſet filium, uti iuſſerat Deus Geneſ. 17. v. 12. ipſe enim futurus erat legislator populi; debebat ergo ipſe primus legem ſervare; hanc enim cauſam intelligens uxor Moſis, ſtatim filium circumcidit, moxque angelus, quaſi ſibi jam ſatisfactum eſſet, Moſen dimiſit, ita Iſidorus Peluſiota, Rupert. Lyran. Abulenſ. Caietanus.

Cur Moſes filium non circumcidit? Prima ſententia.

Quæres Secundò, cur Moſes vir ſanctus ſecundùm legem filium ſuum non circumcidit? Reſpond. Rupert. & Chald. eò quòd Jethro ſocer, & Sephora uxor, utpote Gentiles & Madianitæ, non permitterent puerum eo dolore & vulnere affici. Verùm obſtat, quòd ſeniorem filium jam circumciderant; unum enim, putà minorem, tantùm circumcidit Sephora, quia nimirum ſenior jam erat circumciſus: alioquì enim & hunc circumcidi coegiſſet angelus. Rurſum obſtat, quòd Sephora ſtatim ex ſe, & per ſe circumcidens infantem, ſatis indicavit ſe iſtius ritus eſſe peritam, illumque peregiſſe in ſeniore filio circumcidendo.

Secunda, & vera, quia iunior erat & tenellus ad iter.

Hinc veriùs cenſent Hebræi, Lyran. Abulenſis & Pererr. quòd minor hic filius, Eliezer ſcilicet, recens jam eſſet natus, cui proinde vel Moſes, vel potiùs mater gravia damna itineris metueret, ſi eum circumcideret: diſtulit ergo rem Moſes, donec veniret in Ægyptum, hac enim eadem de cauſa Hebræi peregrinantes in deſerto, per 40. annos non ſunt circumciſi, ut patet Joſue 5. cap. Verùm, angelus mortem minitans Moſi hunc nimium timorem illi excuſſit, idque ne Moſes legislator futurus, remiſſior in lege ſervanda fuiſſe videretur. Moſes enim quaſi dux, cæteris perfecto in lege implenda exemplo præire debebat. Vidit ergo Sephora angelum minitantem mortem Moſi marito, propter puerum incircumciſum, cumque fortè digito oſtendentem.

Unde Sephora hanc cauſam intellexit.

Intellexit ergo Sephora Moſen eſſe in vitæ periculo, ob neglectam filii circumciſionem, partim ex eo quòd angelus phantaſiam eius regens hanc ſpeciem & cauſam ei obijceret & ſuggereret; partim ex eo quòd angelus vel vultu, vel digito puerum incircumciſum notaret; partim ex eo, quòd Moſes eam docuerat præceptum circumciſionis, à Deo latum ſub interminatione mortis. Addit Quartò, Caietanus intercelliſſe ſermonem angeli de incircumciſo filio, licet eum hic non exprimat Scriptura.

VERS. 25. *Cur petrino cultro circumcidit Sephora filium.*

TULIT ILICO SEPHORA ACUTISSIMAM PETRAM] non quod cultro petrino neceſſariò fieri deberet circumciſio, uti ſenſit S. Auguſt. ſed quia conſternatæ & feſtinanti matri talis culter primus occurrit, præſertim quia hæc circa Arabiam Petræam, ubi eſt Sina, & Madian, contigerunt, in qua maior petrarum quàm ferri eſt copia & uſus, unde petras ibi exacuunt inſtar ferri, ex eiſque cultros efficiunt acutiſſimos; nam alioqui Geneſ. 17. ubi lex de circumciſione fertur, nulla petræ fit mentio, qua de re plura dicam Joſue 5. interim vide D. Thom. 3. p. q. 70. a. 3. ad 2.

ET CIRCUMCIDIT PRÆPUTIUM FILII SUI) id eſt filiorum ſuorum, ait Caietan. putat enim utrumque Moſis filium hic a Sephora circumciſum eſſe. Secundò, Hugo de S. Victore putat unum filium hic tantùm eſſe circumciſum; quia mater, inquit, utpote Gentilis, unum ſibi filium, quaſi proprium & incircumciſum retinuerat, alterum verò Moſi circumcidendum reliquerat; vel unum tantùm filium ducebat ſecum Moſes, alterum verò apud ſocerum quaſi obſidem amoris & benevolentiæ ſor, reliquerat. Sed hiſce obſtat S. Scriptura, quæ expreſſè v. 20. ait Moſen revertentem duxiſſe ſecum filios ſuos; hic verò v. 25. ait filium, putà alterum tantùm è duobus, eſſe circumciſum.

Solus Eliezer hic fuit circumciſus.

Hinc ergo apparet, ſolum Eliezer, utpote recens natum, eſſe circumciſum: ſeniorem verò Gerſam jam ante fuiſſe circumciſum, uti dixi.

TETIGITQUE Sephora (ut patet ex Hebræo, quaſi deprecabunda pro vita mariti Moſis, PEDES EJUS

Digitized by Google

ejus) Septuag. vertunt, *procidit ad pedes ejus*, ſcilicet A angeli invadentis Moſen, inquit Cajet. ut ſupplici prece eum placaret. Secundò, Chaldæus vertit, *projecit præputium filii ad pedes angeli*, q. d. Si propter incircumciſum puerum iraſceris Moſi, en tibi pueri præputium circumciſum; quare placatus deſine perſequi virum meum. Tertiò, alii, *pedes ejus*, id eſt pueri, inquiunt. q. d. Pueri pedes mater, vel ſanguine fuſo, vel ipſo præputio projecto, tetigit vel tinxit.

Verùm dico, Sephora *tetigit pedes ejus*, ſcilicet Moſis: huic enim dixit id quod ſequitur, *Sponſus ſanguinum tu mihi es*. Tetigit ergo ipſa mariti pedes, eoſque aſperſit ſanguine & præputio filii coram angelo, ut hoc quaſi pretio eum à morte ſervaret & redimeret, dicens: *Sponſus ſanguinum tu mihi es ob circumciſionem*, quaſi dicat, Ego te ò marite certæ morti deſtinatum ab angelo, rurſum ſanguine filii mei, quem circumcidendo eum effudi, mihi ſponſum coemo.

Malè ergo Rupert. ſic explicat: tetigit pedes ejus, id eſt importunè ſupplicavit Moſi, ut ſe domum ad patrem redire permitteret; exterrita enim erat viſione angeli, unde ſequitur, *Et dimiſit eum*. Verùm ſic dicendum fuiſſet, Et dimiſit eam, putà Moſes Sephoram.

Tangere genua priſcis fuit ſymbolum adorationis.

Nota. Tangere pedes inter Judæos tum amoris, tum reverentiæ & adorationis erat ſignum; præſertim mulierum erga viros. Sic Sunamitis orans Eliſæum pro filio jam mortuo, pedes ejus tangit 4. Reg. 4. 27. Sic Magdalena, aliæque piæ mulieres poſt reſurrectionem tenuerunt Chriſti pedes, Matth. ult. v. 9. Sic (ut ex antiquis Conciliis liquet) moris fuit in Eccleſia vetere, ut qui Epiſcopos ſalutarent, eorum genua manu tangerent. Hic etiam fuit Gentilium mos: unde illud apud Hom. Iliad κ. v. 499.

Καὶ μὲ μὲν ὄ αὐτοῖς ... , καὶ ... .

Sic Sidon. Apollinar. lib. 1. epiſt. 5. *Apoſtolorum*, inquit, *liminibus affuſus*: & carmine 7. *Genibus primum eſt affuſa Tonantis*, qui à Plinio lib. 9. epiſt. 21. *advolutus genibus* dicitur. Qui verò delicti veniam precabantur ſupplices, pedibus advolvebantur. Unde Petrus Chryſolog. ſerm. 93. *Ad pedes*, ait, *tendat*, *cùm veniam qui requirit*. Salvian. Maſſil. epiſt. ad Hypatium & Quietam: *Advolvor veſtris, ò parentes chariſſimi, genibus: illa ego veſtra Palladia*. Filiiq; ſupplices parentum pedibus affuſi pedes oſculabantur, ait idem Salvianus. Cauſam hujus ritus naturalem dat Plinius C lib. 11. c. 45. *Hominis*, inquit, *genibus quædam religio ineſt, obſervatione gentium, hæc ſupplices attingunt, ad hæc manus tendunt; hæc ut aras adorant, fortè quia eis ineſt vitalitas. Antiquis Græcis in ſupplicando mentum attingere mos erat.*

Genibus ineſt vitalitas.

Secundò, ſunt ſymbolum miſericordiæ.

Secunda cauſa eſt, quia genua miſericordiæ dicata ſunt. Servius in illud Æneid. 3.

Dixerat, & genua amplexus, genibuſque volutans
Hærebat;

Phyſici, inquit, *dicunt eſſe conſecratas numinibus ſingulas corporis partes, ut aurem Memoriæ, frontem Genio, dexteram Fidei, genua Miſericordiæ*. Et Pierius hieroglyph. 35. *Genu*, inquit, *miſericordiæ ſedem eſſe, antiqua omnis ſuperſtitio confitetur, uti memoriæ auris, irriſionis naſus habetur*. Facientes ergo vota tenebant genua, ut de illorum miſericordia, cujus illa ſunt ſedes, ſibi quæ poſcerent, polliceri ſignificarent. De diis Gentium, ait Arnob. l. 6. *Ita enim non videtis hæc ſigna, quorum plantas & genua contingitis, & contrectatis orantes?* Inde mos ſignandi vota, & incerandi deorum genua. Votum enim quiſque ſuum ceratis inſcriptum tabulis, deorum genibus affigebat. Juvenal. ſat. 10.

Genua incerare.

Propter quæ fas eſt genua incerare deorum.

Tertiò, potentia.

Tertia cauſa eſt, quòd in genibus poſita ſit motus & progreſſionis virtus; quodq; ipſa, roboris & vigoris integri ſymbolum ſint. Nam uti flectere genua, profeſſio eſt imbecillitatis & indigentiæ, ita non flectere, dignitatis & potentiæ; unde elephas Ægyptiis ſymbolum erat regiæ potentię, quòd genua non flectat, id eſt alterius ope nō egeat, nec habeat neceſſe alteri ſupplicare. tangere ergo genua, nihil eſt aliud quàm agnoſcere, alterius robur atq; potentiam, qua ſe ſtentoem poſſit, ſi velit, & confirmare labantē.

Quartò, ...

Quartam cauſam dat Goropius libr. 5. Origin. Antuerp. Olim, inquit, ſupplices ad genua provolvebantur, ut femur oſcularentur, quaſi vitam ſibi inde quærere ſignificarent, unde accepiſſent: ſemen enim, & conſequenter proles & poſteritas, è lumbis & femore ortum habent. Sic ergo Sephora tangendo pedes mariti, amorem & reverentiam illi, ac conſequenter angelo, quem hac ratione placare, & marito conciliare volebat, exhibuit, ejuſque miſericordiam & potentiam imploravit, ut vitam marito impetraret, pro angeli enim pedibus (quos tangere non audebat) mariti pedes amplexa eſt.

Sponsus sanguinum tu mihi es) Mirum cur Septuag. verterint, *ſtetit ſanguis filii mei*. Clarè Chaldæus vertit, *obtulit*, Sephora, *præputium coram eo*, angelo, *& ait*, *Propter ſanguinem circumciſionis hujus* (ſcilicet neglectum & non effuſum) *condemnatus erat ad mortem ſponſus meus*.

Sponſus ſanguinū quadrupliciter à variis accipitur.

R. Abraham hęc verba refert ad puerum circumciſum, quaſi ei jam circumciſo applaudens mater dixerit: Tu es mihi ſponſus ſanguinum, tradunt enim Hebræi, moris fuiſſe Hebræis matribus, ut filios cùm erant circumciſi, vocarent ſponſos ſuos.

Secundò, Rabanus putat Sephoram hæc dixiſſe ex ira; q. d. Tu, ò marite, cauſa es cur fundere debuerim ſanguinem filii mei, unde meritò indignor, & te voco ſponſum ſanguinum.

Tertiò, alii ſic explicant, quaſi dicat; Video te mihi B fore ſponſum laborioſum & ſanguinarium, multoque majora mihi tecum perpetienda eſſe in Aegypto: dimitte ergo me, ut redeam domum ad parentes. unde putant Sephoram hoc loco cum filiis domum rediiſſe.

Quartò & optimè, quaſi diceret, Niſi ego ſanguinem filii mei in circumciſione effudiſſem, tu ab angelo interfectore periiſſes; te igitur ego mihi denuò ſponſum acquiſivi & coemi, non dote pecuniaria, ſed profuſione ſanguinis filii mei, uti verſu ſequ. pleniùs explicabo.

Sponſi olim ſponſas dato pretio coemebant.

Nota. Nuptiæ tam apud Hebræos quàm Romanos, fiebant coemptione: maritus enim pecunia data tum uxori, tum parentibus ejus, ab eis illam ſibi uxorem coemebat; viciſſim ſubinde, uxor maritum ſibi dato pretio coemebat. Sic David centum præputiis Philiſthinorum emit à Saule filiam ejus Michol ſibi in uxorem, 2. Reg. 3. 14. Sic Oſee fornicariam ſibi in uxorem emit quindecim argenteis, Oſee 3. 2. Sic olim Saxones & Burgundiones trecentis ſolidis ſibi uxores à parentibus coemebant, hinc & illud Poetæ:

Teque ſibi generum Thetys emat omnibus undis, &:
Rex tibi conjugium, & quæſitas ſanguine dotes
Abnegat. Vide Riberam in Oſee 3. v. 2.

Et dimisit eum) Putà Sephora Moſen reliquit, rediitque in patriam, ait Lyran. Verùm obſtat Hebræum ירף *irepb*, quod non ſignificat remittere in alium locum, ſed quieſcere, ceſſare, dimittere in pace, non vexare alium. Vers. 26.

Tertiò, alii, *dimiſit eum*, ſcilicet Moſen morbus, quo eum percuſſerat angelus.

Quartò & genuinè, *dimiſit eum*, ſcilicet angelus Moſen, nec ampliùs ei mortem intentavit, cùm vidit filium ejus jam eſſe circumciſum; unde LXX. vertunt, *& abiit angelus ab eo*, ita S. Auguſt.

Sponsus sanguinum tu mihi es, ob circumcisionem] Aliqui ſic explicant: Tu, ò marite vel ſponſe reus eras ſanguinis & mortis, eraſque occidendus ob omiſſam filii circumciſionem. Verùm dico, ſenſus eſt, Ob circumciſionem, id eſt, ob ſanguinem filii mei, quem in ejus circumciſione effudi, tu ò Moſes es mihi ſponſus ſanguinum: quia hoc ſanguine, te morti addictum à morte redemi. q. d. Ante circumciſum filium, D tu eras mihi ſponſus ſanguinum, cædis & interfectionis, inquit R. David Kimchi, quia eras occidendus, ſanguiſque tuus effundendus erat ab angelo, jam verò circumciſo filio es mihi ſponſus ſanguinis circumciſionis; quia ſanguine circumciſionis filii mei, tuam vitam teque mihi ſponſum coemi.

Moſes erat Sephoræ ſponſus ſanguinum dupliciter.

Symbolicè, Moſes junctus alienigenæ, eſt Doctor Chriſtianus deditus humanę philoſophiæ, hęc gignit proles, id eſt dogmata vera, ſed vanis & falſis commiſta; quæ niſi circumcidantur, mortem afferunt homini Chriſtiano. v. g. dogmata Philoſophorum ſunt Deum eſſe primum motorem, ſed non eſſe omnipotentem: non poſſe aliquid facere ex nihilo, ſed tantùm ex materia ſibi coæterna: non agere liberè, ſed fato & ex neceſſitate naturæ. Hæc omnia circumcidenda ſunt per cultrum petrinum, id eſt per fidem Chriſti.

Symbolica circumciſio quæ?

Rurſum diſce hic, non eſſe ſatis patrifamilias ſi ipſe ſit religioſus & ſanctus, ſed debere curare, ut & filij & familia

Digitized by Google

familia tota talis ſit. Audi quàm rectè, & piè familiam ſuam inſtituerit S. Elzearius Comes Ariani, ex Vita eius c. 18. *Primò* enim *conſtituit, ut omnes è domo ſua, quotidie Miſſam integrè audirent. Secundò, ut viverent caſtè & purè; qui ſecùs facerent, eos domo ſua expellebat. Nolebat enim, ut quiſquam pane ſuo veſceretur, quem ſciret peccato mortifero implicatum, ne alios inficeret, & ne eius peccatum fovere videretur. Tertiò, ut nobiles & milites, itemque virgines & matronæ ſemel in hebdomade confiterentur, & ſemel in menſe communicarent. Quartò, ut eadem virgines, & matronæ manè uſque ad prandium precibus & piis exercitiis vacarent: à prandio manuariis operibus ſeſe occuparent. Quintò, ut nemo auderet blaſphemare Deum, B. Virginem, aut aliquem Sanctorum, vel iurare temere, vel inhoneſta proferre, corrumpunt enim bonos mores colloquia prava: eum qui ſecùs feciſſet, in pane & aqua ieiunare cogebat. Sextò, ut nemo luderet teſſeris aut alio luſu turpi & inhoneſto. Septimò, ut omnes pacem, amicitiam & concordiam colerent: ſi quis alium offendiſſet, mox cum offenſo rediret in gratiam. Octavò, ut quotidie à prandio aut veſpere inter illos, ipſe præſente, fieret collatio & collocutio de rebus piis & ſalutiferis.* Lege & Tobiam cap. 4. ubi ipſe filium inſtruit ad omnem virtutem. Hoc quoque ſæculo b. Thomas Morna Angliæ Cancellarius, & Martyr, ita proles & familiam ſuam tam in litteris, quàm in virtute, & pietate Chriſtiana inſtituit, ut de ea ſcribat Eraſmus: *Domus Mori ſchola eſt & gymnaſium Chriſtianæ religionis*, teſtis eſt D. Staplet. in Vita Mori.

Mira S. Elzearij inſtitutio familiæ.

Allegoricè, hoc dicat Chriſto verus Chriſtianus, præſertim Religioſus: *Sponſus ſanguinum tu mihi es ô Chriſte;* tum quia tuo ſanguine animam meam tibi coemiſti & deſponſaſti, unde S. Agnes dicebat tyranno, *Sanguis Chriſti ſponſi mei tinxit genas meas:* tum quia à me viciſſim, ut ſim ſponſa te digna, exigis ſanguinem meum, imò carnem & vitam meam, dum doces iis qui te ſequi, tibique placere volunt, circumcidendas & mortificandas eſſe concupiſcentias carnis & ſanguinia, dum ais: Nemo poteſt meus eſſe diſcipulus, niſi qui abnegat ſemetipſum, & tollit crucem ſuam; niſi qui odit & perdit animam ſuam in hoc mundo; niſi qui carnem ſuam crucifigit cum vitiis & concupiſcentiis; niſi qui diabolo, carni & mundo reſiſtit uſque ad ſanguinem, uſque ad mortem & martyrium, atque hæc eſt *circumciſio cordis in ſpiritu, non littera*, non Judaica, ſed Chriſtiana, non exterior, ſed interior, *cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt*, Roman. 2. 29. Martyri ergo Chriſtus eſt ſponſus ſanguinum, unde S. Cyprianus de Laude martyrij: *Sanguini*, inquit, *noſtro patet cælum, ingreditur miles vulneribus ſuis gaudens.* Idem lib. 2. epiſt. 4. *Vos*, ait, *de via Domini racemi pingues, & iam maturis fructibus botri, preſſura ſæcularis infeſtatione calcati, torcular noſtrum ſentitis, vini vice ſanguinem funditis: ad paſſionis tolerantiam fortes, martyrij poculum libenter hauritis.*

Allegoricè ſponſus ſanguinum nobis eſt Chriſtus, cur.

Denique non ſufficit Moſi unum circumcidere filium ſeniorem, niſi & ſecundum circumcideret: ita Prælato, & cuivis Chriſtiano non ſufficit, circumcidere intellectum ab errore, niſi & affectum circumcidat à cupiditate. ita Perer.

VERS. 27. IN MONTEM DEI] in montem Sina. Videtur Moſes, cùm comitatus jam fratre ſuo Aarone, planè ſe accingeret ad ſuam legationem tam arduam obeundam, remiſiſſe in Madian uxorem cum filiis, ut liberior eſſet & expeditior: nam Sephoram à Moſe receſſiſſe ad ſuos, patet ex eo, quòd illa poſtmodum ad Moſen ex Ægypto cum Hebræis egreſſum, in Sina redierit, ut dicitur cap. 18. v. 2.

Moſes liberaturus ſuos remiſit uxorem in Madian.

VERS. 30. LOCUTUSQUE EST AARON] Ecce Aaron hic eſt os & interpres Moſis, uti prædixerat Deus v. 16.

ET FECIT SIGNA CORAM POPULO) *Fecit*, non Aaron, ſed Moſes qui immediatè præceſſit: ita enim partita erant à Deo munia Moſis & Aaronis, ut Moſes ſuo imperio mandaret & faceret ſigna, Aaron mandata Moſia, & Dei eloqueretur, tamquam dux verbi.

SIGNA) tria illa, de quibus initio capitis.

VERS. 31. VISITASSET) reſpexiſſet ad eos liberandum & educendum ex Ægypto; hoc enim poſterius verbum explicatio eſt prioris.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MOſes cum fratre legationem Dei apud Pharaonem obit; contemnit ille, graviuſque Hebræos premit; qui hac de cauſa cum Moſe expoſtulant; Moſes denique ad Deum recurrit.

1. POſt hæc ingreſſi ſunt Moſes & Aaron, & dixerunt Pharaoni; Hæc dicit Dominus Deus Iſrael;
Dimitte populum meum ut ſacrificet mihi in deſerto, 2. At ille reſpondit; Quis eſt Dominus,
ut audiam vocem eius, & dimittam Iſrael? neſcio Dominum, & Iſrael non dimittam, 3. Dixeruntque Deus Hebræorum vocavit nos, ut eamus viam trium dierum in ſolitudinem, & ſacrificemus Domino Deo noſtro: ne fortè accidat nobis peſtis aut gladius. 4. Ait ad eos rex Ægypti: Quare Moyſes & Aaron ſollicitatis populum ab operibus ſuis? ite ad onera veſtra. 5. Dixitque Pharao; Multus eſt populus terræ; videtis quòd turba ſuccreverit; quanto magis ſi dederitis eis requiem ab operibus? 6. Præcepit ergo in die illo præfectis operum & exactoribus populi, dicens; 7. Nequaquam
ultrà dabitis paleas populo ad conficiendos lateres, ſicut priùs; ſed ipſi vadant, & colligant ſtipulas.
8. Et menſuram laterum, quam priùs faciebant, imponetis ſuper eos, nec minuetis quidquam; vacant enim, idcirco vociferantur, dicentes; Eamus & ſacrificemus Deo noſtro, 9. Opprimantur operibus, & expleant ea; ut non acquieſcant verbis mendacibus. 10. Igitur egreſſi præfecti operum
& exactores, ad populum dixerunt; Sic dicit Pharao; Non do vobis paleas; 11. ite, & colligite
ſicubi invenire poteritis, nec minuetur quidquam de opere veſtro. 12. Diſperſuſque eſt populus per
omnem terram Ægypti ad colligendas paleas. 13. Præfecti quoque operum inſtabant, dicentes; Complete opus veſtrum quotidie, ut priùs facere ſolebatis quando dabantur vobis paleæ. 14. Flagellatique ſunt qui præerant operibus filiorum Iſrael, ab exactoribus Pharaonis, dicentibus: Quare non impletis menſuram laterum ſicut priùs, nec heri nec hodie? 15. Veneruntq; præpoſiti filiorum Iſrael, & vociferati ſunt ad Pharaonem, dicentes: Cur ita agis contra ſervos tuos? 16. Paleæ non dantur nobis,
& lateres ſimiliter imperantur: en famuli tui flagellis cædimur, & iniuſtè agitur contra populum
tuum. 17. Qui ait: Vacatis otio, & idcirco dicitis: Eamus, & ſacrificemus Domino. 18. Ite ergo, & operamini: paleæ non dabuntur vobis, & reddetis conſuetum numerum laterum. 19. Videbantque ſe præpoſiti filiorum Iſrael in malo, eò quòd diceretur eis: Non minuetur quidquam de
lateribus per ſingulos dies. 20. Occurreruntque Moyſi & Aaron, qui ſtabant ex adverſo, egredientibus à Pharaone: 21. & dixerunt ad eos: Videat Dominus & iudicet, quoniam fœtere feciſtis odorem
noſtrum coram Pharaone & ſervis eius, & præbuiſtis ei gladium, ut occideret nos. 22. Reverſuſque eſt
Moyſes ad Dominum, & ait: Domine, cur afflixiſti populum iſtum? quare miſiſti me: 23. Ex eo enim
quo ingreſſus ſum ad Pharaonem ut loquerer in nomine tuo, afflixit populum tuum: & non liberaſti eos.

POST

Digitized by Google

VERS. 1. POST HÆC INGRESSI SUNT MOSES ET AARON) cum ſenioribus populi, inquit Lyran. ita enim præceperat Dominus c. 3. 18. Meliùs cenſet Toſtat. & Pererius, ſolum Moſen cum Aarone hanc legationem obiiſſe: illi enim ſoli nominantur hic, & v. 4. Pro ſenioribus enim, quos initio Moſi timido addidit Deus, ſubſtituit poſtea Aaronem, qui Moſi comes eſſet, & dux verbi, ut patet c. 4. 14.

Nota hic, alium genium & ſpiritum fuiſſe Moſis quàm ſit Calvini, qui obtentu religionis reformatæ, populum ad arma & rebellionem contra ſuos principes concitando, ſuum Evangelium propagat: Moſes enim nil tale facit, ſed juſſo Dei regem ipſum adit, monet & obſecrat, ut Deo jubenti pareat, populumque dimittat.

Ubi Nota Secundò, inſignem fortemque Moſis, tum obedientiam erga Deum, tum charitatem erga populum; juſtè enim metuere poterat, ne à tyranno exploderetur, & tamen eum adit, Dei juſſa pandit, populique miſſionem petit.

UT SACRIFICET) Hebraicè *ianas veiachoggu*; id eſt ut feſtum celebret, putà ſolemniter ſacrificando: ſacrificiis enim ſolemnibus vel maximè feſta celebramus.

VERS. 2. QUIS EST DOMINUS) Superbam diaboli contumaciam exprimit Pharao, inquit Raban. cæca enim ſuperbia ita mentem ejus excæcarat, ut diceret inſipiens, Non eſt Deus, non eſt me potentior, præſertim alienæ precariò huc admiſſæ, & abjectæ Hebreæ gentis numen, quod me cogat Hebræos dimittere, ut illi obſequi debeam.

NESCIO DOMINUM) neſcio Deum veſtrum, ò Moſes & Hebræi. Rurſum neſcio Deum quemlibet, qui mihi tanta auctoritate imperet, ut Hebræos dimittam. Fuit ergo Pharao hic ſuperbiſſimus, ideoque atheus. ita Perer. Licet enim Deum eſſe per ſe notum ſit, ſi rem in ſe ſpectemus, non tamen nobis id per ſe notum eſt, ſed ex effectis id nobis demonſtrari debet: alioquin enim non tam multi eſſent pagani & athei. ita D. Thom. 1. p. q. 2. a. 9.

VERS. 3. DEUS HEBRÆORUM VOCAVIT NOS) Addit Artapanus apud Euſeb. libr. 9. de Præpar. c. ult. quatuor miracula Moſi adeunti Pharaonem contigiſſe. Primò, ignem è terra erupiſſe cum voce quæ diceret, brevi ab ipſo liberandos eſſe Hebræos, & in patriam antiquam reducendos. Secundò, Moſen à Pharaone carceri incluſum fuiſſe, ſed inde nocte, cuſtodibus mortuis, januiſque confractis exiviſſe ad ipſum regem. Tertiò, ipſum regem, pronuntiato in aurem ejus nomine tetragrammato à Moſe, mutum factum eſſe, ſed mox à Moſe ſanatum eſſe. Quartò, ſacerdotes Pharaonis omnes ad idem nomen ſpaſmo exſpiraſſe. Sed hæc Judæorum commenta eſſe videntur.

Quatuor miracula Moſis ex Artapano.

NE FORTE ACCIDAT NOBIS PESTIS AUT GLADIUS) Hebr. *ne fortè incurrat in nos* (Deus) *peſte aut gladio*; ſi videlicet ei non pareamus, ut exeamus Ægypto, & in deſerto ei ſacrificemus. Unde patet explicationem B. Cyrilli l. 1. de Adorat. in ſpir. & ver. fol. 21. non eſſe genuinam, ſic enim explicat, q. d. Moſes: Sacrificandum eſt nobis in deſerto, non autem in urbibus aut agris, ne fortè ibi occurrat nobis cadaver peſte gladiove occiſum, quòd apud vos aliosque idololatras, in ſacrificando tanquam impurum caveri ſolet. Hebraicè enim non eſt ne fortè occurrat nobis peſtis, ſed incurrat in nos peſte, id eſt, ne peſte nos feriat Deus.

VERS. 4. SOLLICITATIS) Hebraicè, ceſſare facitis.

VERS. 5. DIXITQUE PHARAO) ad ſuos præfectos operum.

VIDETIS QUOD TURBA SUCCREVERIT) Hinc patet, infanticidii legem uti infamem & execrabilem, jampridem fuiſſe abrogatam. ita Cajetanus.

VERS. 7. NEQUAQUAM ULTRA DABITIS PALEAS POPULO AD CONFICIENDOS LATERES) Paleæ adhibentur ad lateres, non ut ignem accendant quo lateres coquantur, uti explicat S. Bernard. mox citandus: ſed conciſæ luto immiſcentur, ut lutum contineant, ſibique aſtringant & uniant. itaque lateres tenaciores, & firmiores ſint, ait Lyranus, ideo enim miſcentur paleæ argillæ, qua incruſtantur parietes argillacei, & fortè Ægyptia terra minùs cohæret, minùſque coagula eſt quàm ſit noſtra, ut proinde paleis jungi & conſolidari debeat in lateres.

Symbol. S. Bernardus ſerm. 34. inter parvos; *Sub jugo*, inquit, *Pharaonis ſunt opera lutea, id eſt diſſoluta & ſordida; ab ipſo dantur paleæ, id eſt leves cogitationes, & palearum eſt leviter accendi, & in momento conſumi; ſic & malæ cogitationes à diabolo immiſſæ, cito in mentibus noſtris accenduntur, carnis mollitie conſentiente: ſed ſi viriliter ſtudeamus reſiſtere, Deo juvante protinus extinguuntur, paleis accenſis coquebatur lutum, & ſolidabatur in lateres; ſimiliter pravæ cogitationes, quæ ſunt quaſi lutum* (ut docet S. Gregorius lib. 34. Moral. 9.) *paleis delectationis accenduntur: quæ cùm tranſeunt in actum, tunc decoquuntur; cùm verò ducuntur in conſuetudinem, tunc tamquam in lateres ſolidantur.*

Symbol. lutum, lateres & paleæ quid?

VERS. 8. ET MENSURAM LATERUM, QUAM PRIUS FACIEBANT, IMPONETIS SUPER EOS) q. d. Cogetis eos perſolvere quotidie ſolitum demenſum laterum & penſum, ſive quoad numerum, ſive quoad ſtruem & molem, unde Septuag. vertunt, *σὺν τάξιν τῆς πλινθείας*, ut conſtructionem, ſive ſtruem laterificii ſolitam reddatis.

VERS. 9. VACANT ENIM) pigri ſunt & remiſſi, otio torpent. ita Hebræa.

UT NON ACQUIESCANT VERBIS MENDACIBUS) Ecce non audit Pharao Moſen, nec credit eum à Deo eſſe miſſum, ſed vel hoc mentiri, vel hoc ſomniaſſe, uti prædixerat Dominus cap. 3. v. 19.

VERS. 10. NON DO) non dabo vobis paleas, eſt enallage temporis. En ſubtilem hic Pharaonis tyrannidem, qua Hebræos gravat, & penè ad reſtim ac deſperationem adigit, ut de exitu, deque Deo eos evocante cogitare non libeat. Sed vehementiſſima ingruente tentatione, proxima erat ſalus: ita facere ſolet Deus. Unde myſticè notat Procopius, Pharaonem, id eſt diabolum, peccatoribus, qui ſe Deo dare ſtudent, negando paleas commoditatum, difficilem præbere malitiam, ne ejus ſatietas faſtidium pariat ſuo cultori: nam nitimur in vetitum ſemper, cupimuſque negata.

VERS. 12. DISPERSUSQUE EST POPULUS) Pars enim miſcebat terram formabatque lateres, pars eos diſponebat, pars coquebat, pars colligebat paleas: penſum enim laterum non à ſingulis viritim (hoc enim longiſſimæ fuiſſet operæ, & ad hoc opus fuiſſet magna præfectorum turba) ſed in communi & generatim à præfectis Hebræis exigebatur; quorum erat ſuos urgere ad opus & penſum præſtandum, quique, ſi quid penſo deerat, luebant apud præfectos Aegyptios.

VERS. 16. INIUSTE AGITUR) Ne regem offendant, ejus injuriam aliorum, putà præfectorum, culpæ & crudelitati tribuunt: unde non ajunt, Injuſtè agis, ſed, Agitur. hebraicè eſt, *Peccatur in populum tuum.*

VERS. 17. VACATIS OTIO) Hebraicè, otioſi vos otioſi, vel pigri pigri, id eſt pigerrimi eſtis. *Otium*, inquit ille, *corpus, mentem necat ſocordia: exercitatio utrumque pulcherrimum facit.* S. Chryſoſt. homil. 15. in Geneſim: *Grave*, inquit, *malum eſt otium, facitque ut facilia omnia videantur difficilia: ſicut ſtudio & vigilantia etiam ardua & difficilia, facilia nobis ſunt*, & hom. 34. in Acta, *Curæ*, inquit, *ac ſolicitudines gymnaſium & ſchola ſunt philoſophiæ*, &c. *ferrum ſi vacat, corrumpitur; ſi exercetur, ſplendet: ſimiliter ſe habet anima quæ movetur & laborat.* S. Bernard. de Conſid. l. 2. *Cavendum eſt*, inquit, *otium in otio; fugienda otioſitas mater nugarum, noverca virtutum.* S. Amb. ſerm. 11. in pſal. 118. *Tentant*, inquit, *otia, quos bella non fregerant: periculoſa igitur & pacis otia.* Idem de ſeipſo dicebat epiſt. 41. ad Sabinam; *Numquam minùs ſolus ſum quàm cùm ſolus eſſe videor; nec minùs otioſus quàm cùm otioſus.* Vide S. Aug. libr. de Opere monachorum. Solitudinis tædio affectus S. Antonius exclamabat: Servari cupio Domine, & cogitationes meæ mihi adverſantur. Mox ubi de cella prodiit conſpexit hominem (erat is angelus) monachali habitu ſuccinctum, nunc calathos texentem, nunc ad orandum procumbentem, qui ad eum dixit; Sic & tu age Antoni, & tentationes vinces. Quare otium averſabatur S. Antonius, & qui præclarè vitam eſſet acturus, tum ad laborandum hortatus eſt, tum ad ſecum conſiderandum ſedulò, quid noctu, quid interdiu egerit, inquit Sozomen. lib. 1. hiſtor. c. 13. Idem cenſuit Theodoſius monachus

Mor. de otio vitando.

Digitized by Google

thus apud Theodoret. in hiſtor. SS. Patrum cap. 10. Quin & Alexander Magnus dixit; *Regium eſt laborare, ſervile eſt otio & luxui vacare.* Denique priſcorum monachorum hæc erat ſententia: *Operans uno dæmone, otioſi multis pulſantur*, teſtis eſt Caſſian. c. 23. lib. 10. Inſtitut.

Vers. 19. VIDEBANT SE IN MALO] in malis, in anguſtiis. Hic expreſſus eſt typos vocationum & illuſtrationum Dei, quas ſtatim comitatur tentatio, ſed fortiter perſiſtentibus liberatio eſt proxima. Primò ergo à Deo ex Aegypto per Moſen evocantur Hebræi. Secundò, vocationi credunt, & ſtatim crudeliſſimè flagellantur. Tertiò, paulò pòſt admirandis portentia liberat & educit eos Deus. Refert Aeneas Silvius in hiſtor. Bohem. Capnionis hoc fuiſſe dictum: *Quando duplicabantur lateres, tunc venit liberator Moſes*, quo ſignificabat, Dei auxilium præſtò eſſe, cùm res adverſæ ingruunt. Eadem Eccleſiæ totius Chriſtianæ fuit ratio & progreſſio; eadem eſt & vocationis cujuſque; ut qui in ſecundo verſatur gradu, de vocatione ſua non dubitet, ſed ſciat potiùs ſe recto ordine à Deo ſtatuto progredi, tertiumque certiſſimò exſpectet. Ita S. Gregorius 29. Moralium cap. 14. *Cùm lux*, inquit, *divina cor humanum illuſtrat, mox à diabolo conſurgunt tentamenta, ut plus tentationibus ſe urgeri ſentiant, quàm dum lucis internæ radios non videbant.* Et Origen. hic homil. 3. *Niſi buccinet*, inquit, *tuba verbi Dei, non committitur bellum; ubi verò ſignum belli tuba prædicationis inſonuit, ibi omnis tribulationum pugna conſurgit. Hinc quotidianis diſcimus experimentis*, ait S. Bernardus, *eos qui converti deliberant, tentari acriùs à concupiſcentia carnis; & urgeri graviùs in operibus luti, qui Pharaonis imperium effugere moliuntur.* Ita ipſe de Converſione ad cleric. c. 18.

Typus & ordo vocationum Dei.

Qui converti cupiunt graviùs tentantur, unde?

Caſſianus quoque collat. 21. cap. 28. tradit ſeniores Patres in eremo exploratè obſervaſſe, in diebus Quadrageſimæ, quibus ſolent homines ad meliora, & monachi ad perfectiora converti; tunc ſolito acriùs & moleſtiùs infeſtari à dæmonibus monachos, & incitari ad egrediendum è monaſteriis, deſerendamque ſolitudinem.

In Quadrageſima monachi graviùs tentantur, cur?

Nota Secundò. Vult Deus in beneficiis ab ipſo promiſſis, paratos nos eſſe ad tentationes: ideoque cùm magnam cuipiam ſpem dat, mox eum tentat per illa quæ videntur afferre deſperationem, & videtur ſpem quam dedit demoliri velle, aut dubiam & incertam facere. Ita Deus Abrahæ per Iſaac promiſit prolem numeroſiſſimam & mox juſſit ipſum Iſaac ſibi immolari. Ita juſſit Hebræos pugnare cum Beniaminitis, & mox permiſit eos ab illis ſecundò cædi, Judic. 20. Sic Moſi hic & Hebræis præmiſit liberationem à Pharaone, & mox permiſit eos ab eodem graviùs affligi.

Deus cùm dat ſpem, mox tentat per deſperationem.

Vers. 20. OCCURRERUNTQUE MOISI ET AARON QUI STABANT EX ADVERSO, EGREDIENTES A PHARAONE) τὸ *egredientes*, non ad Moſen & Aaronem, ſed ad *occurrerunt* referendum eſt, & ad præfectos Hebræorum, quos Pharaonem adeuntes & ab eo revertentes, certo loco exſpectabat Moſes, avidus ſcire quid reſponſi tuliſſent. Hoc & noſter Interpres latia inſinuat cùm ait, Moſen & Aaronem ſtetiſſe, egredientes enim ſtare in rigore eſt impoſſibile. Senſus ergo eſt, præfecti Hebræorum poſt ſuam querelam egredientes à Pharaone, occurrerunt Moſi & Aaron, qui ſtabant ex adverſo, ut totam rem ſpectarent & cognoſcerent.

Vers. 21. VIDEAT DOMINUS ET JUDICET) Hebraicè additur: *Super vos*, id eſt, vindictam ſumat de vobis, ita Chald. Hebræi enim ſæpè per metonymiam, judicium ſumunt pro termino & fine judicii; ut judicare idem ſit quod vindicare, & judicium idem ſit quod vindicta. En infirmam ingratamque populi fidem: Moſen & Aaronem, quos paulò antè liberatores crediderat, jam homicidas calumniatur.

FOETERE FECISTIS ODOREM NOSTRUM CORAM PHARAONE) inviſos & abominabiles nos feciſtis Pharaoni, eſt metaphora. Eadem phraſis eſt Geneſis 34. v. 30. in Hebræo. 2. Corinth. 2. v. 15. *Chriſti*, inquit, *bonus odor ſumus*, quia videlicet bonam Chriſti & chriſtianiſmi famam ſpargimus, ut homines bene de nobis deque Chriſto ſentiant & loquantur. *Habeat enim mores ſuos colores, habent & odores; colorem in conſcientia, odorem in fama*, inquit S. Bernard. ſermone 71. in Cantica.

Mores habent odorē in fama, colorē in conſcientia.

A ET PRÆBUISTIS EI GLADIUM UT OCCIDERET NOS) occaſionem ei dediſtis, ut nos oneribus opprimeret, cùm eum furentem in nos concitaſtis. Ubi Nota. *Gladius* in Script. vocatur omne quod pungit, percutit, torquet aut cruciat, inquit S. Hieronymus in Iſaiæ 66. Hinc Amos 9. 10. dicitur: *In gladio morientur omnes peccatores populi mei*, & pſalm. 7. v. 13. *Niſi converſi fueritis, gladium ſuum vibrabit.*

Gladius in Script. eſt omne quod cruciat.

Diſce hoc cap. quàm dura fuerit ſervitus Hebræorum in Ægypto, ac conſequenter quantum beneficium eis fecerit Deus, cùm eos inde eduxit; quod proinde paſſim eis inculcat, ut grati ſint Deo, eumque ament & colant: *Ego*, inquit, *Dominus Deus veſter, qui eduxi vos de terra Aegyptiorum, ne ſerviretis eis, & qui confregi catenas cervicum veſtrarum, ut incederetis erecti*, Levit. 26. v. 13. Eſt enim ſervitus mors quædam, putà amiſſio vitæ civilis, ſcilicet libertatis: hinc pro ea pugnant gentes, maluntque mori quàm ſervire. Philippus rex irrumpens in agrum Spartanum, dixit cuidam Spartano: Quid nunc facietis Lacones? reſpondit eis: *Quid aliud, quàm moriemur fortiter? ſoli enim Græcorum nos liberi eſſe, & non obe-*
B *dire aliis didicimus.*

Poſt cladem duce Agide acceptam, cùm Antipater obſidum loco poſceret 50. pueros: Eteocles tum Ephorus ſe eos daturum negavit, ne malè educarentur, & ab inſtitutis patriæ deſciſcentes civitati incommodi fierent: ſenum autem aut mulierum duplum, ſi vellet, numerum obtulit. Cumque Antipater atrocia minaretur niſi darentur, publico nomine reſpondit: *Si difficiliora morte imperas, faciliùs nobis erit mori.* Hinc Laco interrogatus quid ſciret, ait: *Scio liber eſſe*, ita Plutarch. in Lacon.

REVERSUSQUE EST MOYSES AD DOMINUM) Septuaginta vertunt, *converſus eſt ad Dominum*; quia enim Moſes præfectos Hebræorum durè à Pharaone exceptos, afflictos, & paſſione nimia agitatos, ideoque correptionis incapaces vidit; hinc tacuit, & in ſecretum ſuum ſeſe recepit, atque ad Deum unicum in arctis præſidium, ſuo more ſe orando convertit. Hinc prudenter S. Baſilius ſermone de gratiis Deo agendis, modum conſolandi afflictos præſcribit, dicens: *Eum quem conſolari cupis, priùs paruumper queri ſinas. Deinde dolore paululùm*
C *per lachrymas eiulatumque ſedato, tunc leniter & humaniter caſtigabis; itaque ad patientiam & animi tranquillitatem ſenſim revocabis. Nam & equorum domitores equos fræno minimè audientes, non ſtatim habenis compeſcunt, aut calcaribus impellunt: ſic enim ſeſſores exagitare & excutere diſcunt; ſed eis obtemperando ab initio, ac minimè reſiſtendo, poſtquam iram & impetum paulatim conſumptum deficere viderint, tunc arte quadam obtemperantes & ad omnia dociles reddunt.*

Vers. 22.

Modus conſolandi afflictos.

Rurſum vide hic, quàm Moſis patientia & conſtantia invicta vicerit Hebræorum murmura, eoſque ſibi obſequentes reddiderit. Audiant fideles monitum S. Auguſtini ſermone 18. de Verbis Domini: *Cùm quiſque*, inquit, *Chriſtianus cœperit bene vivere, fervere bonis operibus, mundumque contemnere; in ipſa novitate operum ſuorum, patitur reprehenſores & contradictores frigidos Chriſtianos. Si autem perſeveraverit, & eos ſuperaverit perdurando, & non defecerit à bonis operibus; iidem ipſi nobis obſequentur, qui antè prohibebant.*

DOMINE CUR AFFLIXISTI POPULUM ISTUM?) cur ei occaſionem afflictionis dediſti, mittendo me ad Pharaonem, nec tamen ab eo liberando po-
D pulum, ſed potiùs permittendo eum graviùs onerari?

QUARE MISISTI ME) Calvinus Moſen hic graviter culpat, quaſi ab officio deſciverit, & amarulento tædio miſſionem, & abſolutionem ab officio petierit. Durus itaque criticus: mitior cenſor eſt S. Auguſtinus quæſt. 14. dum ait: *Hæc non contumacia verba ſunt vel indignationis, ſed inquiſitionis, & orationis*, idque ita eſſe patet ex reſponſo Domini, qui non arguit infidelitatem Moſis, ſed eum quid facere oporteat, inſtruit. Sciebat Moſes jam antè à Deo doctus, Pharaonem obduraturum cor, neque dimiſſurum populum; tamen de hac afflictione populi nihil à Deo cognoverat, ſperabatque Pharaonem monitum, licèt non dimitteret populum, mitiùs tamen cum eo acturum, contra verò jam accidiſſe videt, unde piè cum Deo expoſtulat.

CA-

Digitized by Google

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus animat Moſen, eique revelat nomen ſuum Jehova. *Secundò, v. 14. recenſetur genealogia Ruben, Simeon, & Levi uſque ad Moſen & Aaron.*

1. Dixitque Dominus ad Moyſen: Nunc videbis quæ facturus ſim Pharaoni, per manum enim fortem dimittet eos, & in manu robuſta eijciet illos de terra ſua. 2. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen dicens: Ego Dominus, 3. qui apparui Abraham, Iſaac & Jacob, in Deo omnipotente: & nomen meum Adonai non indicavi eis. 4. Pepigique fœdus cum eis, ut darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt advenæ. 5. Ego audivi gemitum filiorum Iſrael, quo Aegyptij oppreſſerunt eos: & recordatus ſum pacti mei. 6. Ideo dic filijs Iſrael: Ego Dominus, qui educam vos de ergaſtulo Aegyptiorum, & eruam de ſervitute: ac redimam in brachio excelſo, & iudicijs magnis. 7. Et aſſumam vos mihi in populum, & ero veſter Deus: & ſcietis quòd ego ſum Dominus Deus veſter, qui eduxerim vos de ergaſtulo Aegyptiorum: 8. & induxerim in terram, ſuper quam levavi manum meam ut darem eam Abraham, Iſaac & Jacob: daboque illam vobis poſſidendam, ego Dominus. 9. Narravit ergo Moyſes omnia filiis Iſrael: qui non acquieverunt ei propter anguſtiam ſpiritus, & opus duriſſimum. 10. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 11. Ingredere, & loquere ad Pharaonem regem Aegypti, ut dimittat filios Iſrael de terra ſua. 12. Reſpondit Moyſes coram Domino: Ecce filij Iſrael non audiunt me: & quo modo audiet Pharao, præſertim cùm incircumciſus ſim labijs? 13. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, & dedit mandatum ad filios Iſrael, & ad Pharaonem regem Aegypti, ut educerent filios Iſrael de terræ Aegypti. 14. Iſti ſunt principes domorum per familias ſuas. Filij Ruben primogeniti Iſraelis: Henoch & Phallu, Heſron & Charmi. 15. hæ cognationes Ruben. Filij Simeon: Iamuel & Lamin, & Ahod, & Iachin, & Soar, & Saul filius Chananitidis. hæ progenies Simeon. 16. Et hæc nomina filiorum Levi per cognationes ſuas: Gerſon & Caath & Merari, anni autem vitæ Levi fuerunt centum triginta ſeptem. 17. Filij Gerſon: Lobni, & Semei, per cognationes ſuas. 18. Filij Caath: Amram, & Iſaar, & Hebron, & Oziel, anni quoque vitæ Caath centum triginta tres. 19. Filij Merari. Moholi & Muſi, hæ cognationes Levi per familias ſuas. 20. Accepit autem Amram uxorem Iochabed patruelem ſuam, quæ peperit ei Aaron & Moyſen. Fueruntque anni vitæ Amram centum triginta ſeptem. 21. Filij quoque Iſaar: Core, & Nepheg & Zechri. 22. Filij quoque Oziel: Miſael, & Eliſaphan, & Sethi. 23. Accepit autem Aaron uxorem Eliſabet, filiam Aminadab ſororem Nahaſon, quæ peperit ei Nadab, & Abiu, & Eleazar, & Ithamar. 24. Filij quoque Core: Aſer, & Elcana, & Abiaſaph, hæ ſunt cognationes Coritarum. 25. At verò Eleazar filius Aaron accepit uxorem de filiabus Phuthiel: quæ peperit ei Phinees, hi ſunt principes familiarum Leviticarum per cognationes ſuas. 26. Iſte eſt Aaron & Moyſes, quibus præcepit Dominus ut educerent filios Iſrael de terra Aegypti per turmas ſuas. 27. Hi ſunt, qui loquuntur ad Pharaonem regem Aegypti, ut educant filios Iſrael de Aegypto: iſte eſt Moyſes & Aaron, 28. in die qua locutus eſt Dominus ad Moyſen, in terra Aegypti. 29. Et locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: Ego Dominus: loquere ad Pharaonem regem Aegypti, omnia quæ ego loquor tibi. 30. Et ait Moyſes coram Domino: En in circumciſus labijs ſum, quomodo audiet me Pharao?

VERS. 1.

Deus locutus eſt Moſi hic vel per angelum, vel potiùs per internã inſpirationem.

DIXITQUE DOMINUS AD MOYSEN] orantem & invocantem Deum, ut patet c. præc. v. 22. Dixit, inquam, vel per angelum viſibili ſpecie apparentem, & ſonora voce loquentem: familiariter enim agebat Deus cum Moſe, ut patet Num. 12. vel per occultam & internam inſpirationem, uti Prophetis loqui & reſpondere ſolet. Idque verius videtur: tum quia nulla ſpecies, forma, aut ſymbolum Dei hic exprimitur, uti fit c. 3. v. 2. & c. 4. v. 24. tum quia non eſt credibile, Deum hic toties, putà in ſingulis plagis, viſibiliter apparuiſſe Moſi: tum quia Deus hic reſpondit Moſi, eo modo quo Moſes dicitur adijſſe & conſuluiſſe Dominum cap. præced. v. 22. Moſes autem non adijt Dominum viſibiliter apparentem, ſed vel in cubiculo & oratorio ſuo Deum ſpiritaliter adiit & conſuluit.

NUNC VIDEBIS) q. d. Non morabor, en accingo me ad opus, ut liberem vos à Pharaone.

QUÆ FACTURUS SUM PHARAONI) quæ mala, quas plagas ei illaturus; hinc ipſe *in manu robuſta*, id eſt, per manum robuſtam Dei coactus, *ejiciet*; non tantum dimittet, ſed exire compellet Hebræos, idque feſtinato, ut à ſe manum Dei vindicem amoliatur.

VERS. 2. & 3.

EGO DOMINUS QUI APPARUI ABRAHAM ISAAC ET IACOB IN DEO OMNIPOTENTE) Hebraicè eſt באל שדי *bel ſaddai*, id eſt, *in Deo robuſto & largo*, ſive *liberali*, iam *in Deo*, eſt inſtar Dei, vel tamquam Deus liberalis; *bet* enim Hebræi ſæpè ſumunt pro aſi- A ni *caph*, quod eſt nota ſimilitudinis.

Deus dicitur Saddai *id eſt primò abundans; ſecundò, vaſtans.*

Nota. *Saddai* ſignificat Deum quaſi mammeum, qui omnem ſufficientiam & abundantiam quaſi omnipotens tribuat, uti fusè dixi Gen. 17. v. 1. Quibus adde, Saddai Secundò, poſſe derivari à שדד *ſcadad*, id eſt prædari, ut Deus dicatur Saddai, id eſt prædans, & vaſtans quodcumque ei libuerit, quò alludit Iſaias cap. 13. v. 6. cùm ait: *Quaſi vaſtitas ab omnipotente* (hebr. quaſi שד *ſcad* à *Saddai*, id eſt, quaſi vaſtitas à Deo vaſtante) *veniet*; & Job c. 23. 16. cùm ait in Hebræo, *Saddai conturbavit me*. Jam ſenſus huius loci eſt, q. d. Ego Deus cum patribus veſtris, putà Abraham, Iſaac & Jacob, egi, & converſatus ſum tamquam Deus *ſaddai*, id eſt omnipotentem & munificum me eis exhibui, oſtendi eis mihi abundè eſſe divitiarum ut illos ditarem: abſtuli enim opes Chananæis, B Gerariitis, Sodomitis, Labano, Eſau & alijs eaſque dedi Abrahæ, Iſaac & Jacobo, uti patet ex Geneſi.

Decem nomina Dei.

Notat S. Hieron epiſt. 136. ad Marcellam apud Hebræos decem eſſe nomina Dei. Primum eſt אל *el*, id eſt fortis, ut vertit Aquila. Secundum eſt אלוה *Eloha*, quod Deum qua providentem, gubernantem, iudicantem & vindicantem ſignificat, ut dixi Gen. 1. 1. Tertium eſt אלהים *Elohim*, quod eſt plurale nominis *Eloha*. Quartum eſt צבאות *Sabaoth*, id eſt exercituum vel copiarum, uti vertit Aquila; hoc non eſt nomen, ſed cognomen Dei; unde ſemper cum alio Dei nomine coniungitur. Dicitur enim אדני צבאות *Adonai ſabaoth*, id eſt, Dominus virtu-

tum

Digitized by Google

tum vel exercituum. Quintum eſt עליון *Elion*, id eſt excelſus, Gen. 14. 22. Triplicem porro celſitudinem ac ſublimitatem veneramur in Deo: primam Entis; quia Deus eſt primum & ſummum ens, ſecundam cauſalitatis; quia Deus eſt prima cauſa, à qua omnes ceteræ cauſæ dependent; tertiam perfectionis; quia Deus eſt ſumma, & infinita perfectio. Sextum nomen eſt אהיה אשר אהיה *eie aſcer eie*, id eſt ſum qui ſum, vel, qui eſt, unde Exodi 3. dicitur, *Qui eſt miſit me*. Septimum eſt, אדני *Adonai*, id eſt Dominus. Octavum eſt יה *ia*, quod eſt abbreviatum *Jehova*, ſonatque in Halleluia. *Halleluia* enim eſt compoſitum ex *Halelu*, id eſt laudate, & *ia*, id eſt Deum. Nonum eſt, שדי *Saddai*, id eſt munificus, liberalis, omnipotens. Decimum eſt tetragrammaton & ineffabile, quod vulgò *Jehova* pronunciant.

Celſitudo triplex in Deo, prima entis, ſecunda cauſalitatis, tertia perfectionis.

Myſticè, Deus Saddai apparet Sanctis, quos facit ſua ſorte, etiam miſera, eſſe contentos, quoſque ſua gratia & donis ſpiritualibus cumulat, ac præſertim quos facit eſſe liberales in alios. S. Ægidius ſocius S. Franciſci rogatus quis eſſet beatus, reſpondit: *Qui amat, & non deſiderat amari: qui ſervit, & ſerviri ſibi non cupit: qui ſe bene erga alios gerit, non tamen eo fine, ut ſe erga illum viciſſim bene gerant*. Hic enim imitatur Deum Saddai, de quo ait Pſaltes pſalm. 15. 2. *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges*. Deus enim omnibus ſe ſuaque communicat, & à nemine quidquam recipit, vel expectat.

ET NOMEN MEUM ADONAI NON INDICAVI EIS) In Hebræo non eſt *Adonai*, ſed nomen tetragrammaton, יהוה conſtans quatuor litteris ſcilicet, *iod*, *he*, *vau*, & *he*, quod quia eſt ineffabile, hinc Interpres more veterum pro eo ſubſtituit nomen *Adonai*; nam alioqui Deus in Geneſi patriarchis revelavit nomen *Adonai*, & ſe vocat *Adonai*. Obiter hic Nota, *Adonai*, eſſe triſyllabum, non quadriſyllabum; ultima enim eſt diphthongus *ai*, ac proinde hoc nomen ſic pronuntiandum eſt *A*, *do*, *nai*, non autem *A, do, na, i*.

Quæſtio I. Cur nomen tetragrammaton vocetur ineffabile?

Quæritur hic Primò, cur nomen tetragrammaton à veteribus & S. Hieron. vocetur ἀνεκφώνητον, id eſt ineffabile, à Theodoreto ἄφατον, id eſt indicibile, & à Damaſceno ἄῤῥητον, id eſt ineloquibile. Putant aliqui, hoc nomen vere fuiſſe ineffabile, eò quòd ſolis quatuor conſonantibus conſtet, careatque vocalibus, ſine quibus litteras conſonantes pronuntiare & effari non poſſumus. Verùm hoc eſt improbabile; nam Deus hic nomen hoc ſuum pronuntiavit, cùm illud revelavit, & effatus eſt coram Moſe. Rurſum Moſes illud ipſum effatus eſt coram Iſraelitis, & coram Pharaone, ipſeque Pharao ſæpiùs hoc nomen à Moſe prolatum, reſpondendo repetijt. Denique fruſtra hoc nomen quatuor litteris diſtingueretur, niſi illæ ſua tacita haberent puncta, ſive vocales, ut ijs legi, efferri, pronuntiari poſſet; perinde ut fit in aliis nominibus Dei, hominum & angelorum.

Nomen tetragrammaton fuit ineffabile, non reipſa, ſed ſui maieſtate & reverentia.

Dico ergo, hoc nomen dici ineffabile, eò quòd ab Hebræis haberetur ſacratiſſimum, & ſummè venerabile, tanquam nomen Dei primarium, proprium & eſſentiale, quod eſſet fundamentum & radix aliorum omnium nominum Dei, eò quòd hoc nomen ſignificet ipſam immenſam eſſentiam & maieſtatem Dei incomprehenſibilem & ineffabilem, à qua cætera omnia promanant. Qua de cauſa & Plato, teſte Euſebio l. 11. de Præpar. cap. 8. dixit, nomen Dei, non eſſe effabile. Deus enim, ait Plato, eſt ἀσώματος, καὶ ἄῤῥητος, καὶ ἀνωνόμαστος, id eſt *incorporeus, indicibilis, & innominabilis*. Rurſum Plato in Parmenide: *Deo*, ait, *nullum inditum eſt nomen, Deus non poteſt definiri, non ſcientia capi, non in ſenſus noſtros incurrere, nulla de eo haberi opinio: quocirca neque nominari, neque dici, neque cogitatione comprehendi, neque cognoſci, neque ab ullo ente ſentiri poteſt*. Et S. Dionyſius: *Deus*, ait, *eſt omni ſermone ineffabile, ſuper omne verbum, bonum*.

Philoſophorum variæ de Deo ſententiæ.

Hinc tot fuerunt Philoſophorum de Deo ſententiæ & errores. Anaximander ſtellas & aſtra deos eſſe putavit. Anaximenes Deum putavit eſſe infinitum aerem. Democritus: Deus, ait, eſt mens ignea & mundi anima. Prodicus quatuor elementa deos ſtatuit. Diogenes Apolloniates; Deus, ait, eſt aer compos divinæ rationis. Chryſippus cenſuit Deum eſſe fatum ſive neceſſitatem divinam. Parmenides putavit Deum eſſe coronam, ſive orbem qui cingit cœlum. Xenophanes: Omne, inquit, infinitum mente præditum, Deus eſt. Straton naturam dixit eſſe Deum. Epicurus ex atomis deos ſuos conſtituit, eoſque corporeos & humanæ figuræ. Heraclides terram & cœlum deos eſſe dixit. M. Varro mundum cenſuit eſſe Deum, Plinius vel ſolem, vel nullum putavit eſſe Deum, Heraclitus deos ex igne eſſe credidit; unde Anaxagoram, quòd ſolem dixiſſet eſſe lapidem ignitum, morte mulctarunt Athenienſes. Cleanthes æthera poſuit eſſe ſummum Deum. Denique hac de cauſa, inquit Pierius hierogl. 17. ciconia Dei eſt hieroglyphicum: ciconia enim lingua carens ſignificat Deum omnia tacito perficere ſilentio, nec debere nos ſuper eo loqui, quem nulla humani ingenii vis ſat queat admirari. Eadem eſt ratio, cur Deus per crocodilum fuerit adumbratus, inquit idem hierogl. 29. Verè ergo meritoque Chryſoſt. hom. 28. in Matthæum: *Sicut*, inquit, *qui innavigabilem oceanum navigare uſurpat, dum non poteſt eum tranſire, neceſſe eſt per eamdem viam redeat, ubi ingreſſus eſt: ſic antiqui Philoſophi de Dei natura quærere contendentes, victi ſunt ingenio, defecerunt ſermone, in ultimo nihil ſe amplius invenire potuiſſe confeſſi ſunt, niſi quòd Deus ſit incognoſcibilis*.

Hinc ergo factum eſt, ut Hebræi religionis & reverentiæ cauſa nomen Dei effari & pronuntiare non auderent; excipe ſacerdotes ſive pontifices, qui in ſacris, putà in ſacrificiis, & in ſolemni benedictione populi, & maximè in ingreſſu in ſancta ſanctorum, illud pronuntiabant, ait Philo libr. de Vita Moſis. Unde & Joſephus ait, ſibi hoc nomen eloqui, nec ius, nec fas eſſe. Cùm ergo in Scriptura legentibus hoc nomen occurreret, Hebræi pro illo legebant *Adonai*, vel, ſi cum *Adonai* concurreret, pro eo legebant *Elohim*. Hinc factum eſt, ut Maſſoretæ qui Bibliis Hebraicis puncta, ſive vocales ſubiecerunt, nomini tetragrammato יהוה ſubiecerunt puncta aliena nominis Adonai (uti quatuor rationibus demonſtrat Bellarminus in exercitat. grammatica pſalm. 33. ad verſ. 1.) ſcilicet *ſceva* (quod in nomine *Adonai* eſt compoſitum cum *patach*, ob gutturalem aleph) *cholem* & *cametz*; ut indicarent ex reverentia non tetragrammaton, ſed *Adonai* legendum & pronuntiandum eſſe, quem morem ſuorum temporum ſecuti ſunt, non tantùm Septuag. vertentes κύριος, & noſter Interpres, æquè ac Origenes in ſuis tetraplis & hexaplis, pro tetragrammato ſubſtituens hic nomen Adonai; ſed & Chriſtus & Apoſtoli, qui quoties citant Scripturam Hebræam, in qua habetur nomen tetragrammaton, pro eo nomen *Dominus* ſubſtituunt. Unde factum eſt, ut Judæi ignorent quomodo illud nomen pronuntiandum ſit, ſive quomodo illud pronuntiarint Deus, Moſes & ſacerdotes; traduntque ultimum ſacerdotem, qui hoc nomen Dei pronuntiavit, fuiſſe Simeonem iuſtum, qui Chriſtum in templo in ulnas accepit, poſtea à nemine hoc nomen pronuntiatum eſſe, ſeque ignorare quomodo pronuntiari debeat: ſed cùm venerit Meſſias, ab eo edocendos eſſe veram illius pronuntiationem, ita ipſi. Ob hanc huius nominis reverentiam & religionem, ſummus pontifex illud in tiara ſua, in lamina aurea inſculptum geſtabat; quod Alexander Magnus occurrens Iaddo pontifici, procumbens humi reverenter adoravit, teſte Joſepho. Hinc etiam Lucanus agens de Deo Hebræorum, ait, *incerti Judæa Dei*, quòd ſcilicet Deum incognitum coleret, cuius nomen neſciret.

Pro tetragrammato legebant Adonai vel Elohim.

Puncta nominis tetragrammati ſunt puncta nominis. Adonai.

Nomen tetragrammaton geſtabat pontifex in tiara.

Vide hic quanta Hebræis olim fuerit reverentia nominis divini, quod multi Chriſtiani per iuramenta temeraria paſſim nominando profanant; quin & moderni Judæi numquam audent expreſsè iurare per nomen tetragrammaton, ſed hac formula per illud iurant, idque rarò, & nonniſi adacti: *Iuro, per iod, he, vau, & iod* (quæ ſunt quatuor litteræ nominis tetragrammati) quod iuramentum apud eos ſummum, & ſacratiſſimum habetur: ſic Gentilibus non licebat nomen falſi ſui dei Demogorgonis nominare; quod ſi quis feciſſet, numen, vel potiùs dæmon, ſe offenſum, per terræ tremorem oſtendebat, uti teſtatur Lucanus libr. 6. & Bocacius libr. 1. de Geneal. deorum cap. 2.

Formula iurandi Iudæorum modernorum.

Quæritur Secundò, quomodo hoc nomen pronuntiari debeat,

Quæſt. II.

Quæſtio II. quomodo pronuntiandum ſit nomen tetragrammatō?

debeat, ſivè quæ illi vocales ſubſtituendæ ſint?

Græci quidam, inquit S. Hieronymus ad Marcellam, in Græcis libris hoc nomen Hebræum legentes, juxta Græcas litteras, quibus hæ quatuor Hebrææ litteræ ſimiles ſunt, *pipi* legerunt. Secundò, S. Juſtinus contra Tryphonem fol. 58. pro nomine tetragrammato nomen Jeſus legit & intelligit. Tertiò, Iſidorus hoc nomen pronuntiat *Iodiod*: ait enim hoc nomen confici ex duplici littera *iod*. Verùm hi omnes à litteris Hebraicis nominis tetragrammati vel abeunt, vel aberrant. Quartò, Irenæus illud effert *Jaoth*; quod inquit ipſe, ſignificat præfinitam menſuram, vel, ſi per omicron ſcribatur, eum qui dat fugam malorum. Sic & Gentiles hoc nomen pronuntiaſſe videntur, unde Diod. Siculus l. 3. ait Moſen legem accepiſſe à Deo *Jao*: & Apollo Clarius rogatus quis eſſet Deus *Jao?* reſpondit:

Prima Sententia. Secunda. Tertia. Quarta.

Summum cunctorum divum tu dicito JAO.

Quinta. Teſtis eſt Macrobius libr. 1. Saturnalium cap. 18. Quintò, Theodor. hic quæſt. 15. Nomen tetragrammaton, inquit, à Samaritis vocatur *Jave*, ab Hebræis autem *Ja*. *Sexta.* Sextò, recentiores aliqui à centum annis, hoc nomen juxta puncta ei à Maſſoretis ſubjecta, pronuntiant *Jehova*. Verùm hæc puncta, ut ſuperiùs dixi, non ſunt puncta nominis tetragrammati, ſed nominis Adonai: unde & ipſi Maſſoretæ, omneſque Hebræi pro nomine tetragrammato legunt *Adonai*. Errant ergo qui à *Jehova* ſive *Jova* (per craſin) Jovem ſummum Gentilium deum deducunt; hic enim Latinum habet nomen, non Hebræum, & à juvando dicitur. Erravit & Varro, qui teſte S. Auguſtino lib. 1. de Conſenſu Evangeliſt. cap. 22. putavit Judæos coluiſſe Jovem deum Romanorum; putavit autem id, Varro, non quòd ab Hebræis audiſſet Deum appellari Jehova, vel Jovem; ſed quia cenſuit à Judæis coli ſũmum Deum, quẽ ipſe non alium eſſe putabat, quã Jovẽ.

Jehova alius eſt à Iove.

Septima, & vera, pronuntiandum eſſe Jeheve.

Dico ergo, veriſimillimum eſt hoc nomen pronuntiandum eſſe יהוה *jive*, vel יהוה *jeheve*, id eſt *eſt* vel *erit*. Probatur, quia hoc nomen eſt idem cum eo quod Deus ſibi impoſuit c. 3. v. 14. dicens, *Sic dices filiis Iſrael, Qui eſt miſit me ad vos*, atqui, *qui eſt*, hebraicè dicitur *iie* ſive *iive*, vel *iebeve*, ergo illud idem eſt nomen tetragrammaton, non enim eſt credibile, Deum ſibi duo hic dediſſe nomina, ſed unum tantùm; ac proinde illud, *qui eſt*, ſibi inditum cap. 3. hic repetere, ut Moſen animet, utque eum doceat illud præferre legationi ſuæ ad Pharaonem, & ad Hebræos, ita cenſent Bellarm. ſuprà, Genebrardus præfatione in pſalmos, & Pererius hic, idque magis patebit ex quæſtione ſequenti. Noſter tamen Alcazar in Apocal. cap. 1. 4. multis contendit *Jehova* eſſe conflatum ex quatuor litteris, quarum ſingulæ integram dictionem ſignificant. *Jehova* ergo idem eſt, ait, quod יהיה הוה היה *ihie, hoie, vehaia*, id eſt, *qui erit, qui eſt, qui fuit*. Unde *Jehova* idem eſt cum eo quod dicit Johannes Apocal. 1. 4. *Qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt*, ideoq; vocatur hoc nomen tetragrammaton & ineffabile: quia ſingulæ ejus litteræ non poſſunt effari integram dictionem, quam repræſentant. Verùm hoc etymon non litterale eſt, uti ipſe contendit, ſed ſymbolicum, aut potiùs cabaliſticum, de quo plura Apoc. 1. 4.

A nomine *Jehova* detractum eſſe nomen Jovis, cenſent Marinus in dictionario, Maſius in epiſtola ad Ariam Montanum, ipſius Ariæ Pſalmis præfixa, & Marianus Victorius in ſcholiis ad S. Hieron. epiſt. 136. Verùm ab hac conjectura abhorret S. Auguſt. l. 6. de Civit. c. 6. & l. 7. c. 5. & Galatinus l. 2. c. 10.

Notandum tamen, nomen *Jehova*, non tam eſſe verbum, quàm nomen à verbo deductum: eſt enim *Jehova*, nomen proprium Dei, ſicut ergo paſſim in aliis nominibus à verbo, putà à tertia futuri, formatur nomen ſignificans qualis ſit, ſive qualis ſit futurus ille, cui hoc nomen inditur; ut Jacob ſignificat ſupplantatorem, eumque qui ſupplantabit Eſau; Iſrael ſignificat dominantem, eumque qui dominabitur Deo; Iſaac ſignificat ridentem, eumque qui ridere faciet parentes: ita & *Jehova* eſt nomen, habens eamdem terminationem cum futuro cal, verbi היה *haia*, ſignificatque *ens*, *eumque qui eſt & erit*. Eſt enim littera *iod*, prima in nomine *Jehova*, heemantica, ſive formativa nominis, uti eſt in nominibus jam dictis aliiſque pluribus: licet enim idem *iod* ſit littera *ethan*, ſive characteriſtica verbi in futuro,

A tamen in nominibus eſt heemantica, id eſt formativa nominis, adeoque futurum verbi transfert in nomen.

Idipſum confirmatur ex eo, quòd nomen vel verbum *Jehova*, præcisè non c. 3. 14. ſed hoc capite reperiatur in Hebræo. Nam cap. 3. 14. ubi nos habemus, *qui eſt miſit me*; hebraicè non eſt *Jehova*, ſed אהיה *eie*, id eſt *ſum*. q. d. Cujus nomen eſt *Sum qui ſum*, hic miſit me. Hine rurſum ſequitur, potiùs dicendum eſſe *Jeheva*, quàm *Jeheve*: ſic enim nomen diſtingui ſolet à futuro verbi per punctum camets, ut patet in nomine *Iſrael*, quod diſtinguitur à futuro ישרה *iiſre*, id eſt dominabitur, per camets, nomina enim non in ſegol ſed in camets terminari ſolent.

Potiùs dicendum Jeheva quàm Jeheve, cur?

Quæritur Tertiò, quid ſignificet nomen tetragrammaton?

Quæſtio III. quid ſignificet Jeheva?

Oleaſter illud deducit à radice הוה *hava*, id eſt conterere. unde הוה *hova* eſt contritio quaſi *Jehova*, idem ſit quod contritor, ſcilicet Pharaonis & Aegyptiorum. Hæc alluſio nominis eſt, ſed non origo: ad hoc enim etymon alludit Moſes c. 15. 3. cùm ait: *Dominus* (he-
B braicè eſt nomen tetragrammaton *Jehova*) *quaſi vir pugnator: omnipotens nomen ejus*.

Alii verò paſſim & rectè & genuinè hoc nomen deducunt à radice היה *haia*, id eſt, *eſt vel fuit*, ut *Jehova* ſit idem quod *qui eſt*, ſed vario ſenſu. Primò, R. Salomon, Lipomanus & Vatablus ſic exponunt, *qui eſt*, ſcilicet conſtans, ſervans fidei, verax in promiſſis. q. d. Ego jam ſum *Jehova*, id eſt, jam faciam eſſe quod promiſi, ut nimirum vos educam ex Aegypto in Chanaan; unde ſequitur, *Pepigique fœdus cum eis, ut darem eis terram Chanaan*. Secundò, Rupertus & Burgenſis ſic explicant, *qui eſt*, ſcilicet terribilis, glorioſus, & miracula patrans, Tertiò, Hieron. Prado in Ezech. cap. 1. pag. 47. cenſet nomen *Jehova*, id eſt, *qui eſt*, non ſignificare eſſentiam Dei: hanc enim cognovit Abraham aliique Patriarchæ; ſed operationem Dei ad extra, ſcilicet liberationem Hebræorum ex Aegypto. q. d. Ego ſum qui ſum, id eſt, qui futurus ſum, ſcilicet redemptor Iſraelis, ego
C ſum quem jam experiemini veſtræ libertatis vindicem; hoc enim eſt quod ſequitur v. 6. *Ego Dominus qui educam vos de ergaſtulo Aegyptiorum*. Similia ſunt Iſaiæ 52. 3. & pſalm. 67. 5.

Jeheva ſignificat qui eſt, idque variè. Primò. Secundò. Tertiò.

Verùm dico, hoc nomen tetragrammaton *Jehova* ſignificare eſſentiam Dei, ipſamque eſſentiæ divinæ abyſſum, & pelagus immenſum. hoc enim ſignificat nomen, *qui eſt*, uti dixi cap. 3. quod idem eſt cum nomine tetragrammato. *Jehova* ergo, ait Maſius, idem eſt quod, *qui ab æterno exſiſtit, ipſeque ſibi eſſentia eſt, & à quo pendet rerum omnium eſſentia*. Sic Ariſtoteles lib. 1. de cælo, Deum vocat αἰῶνα, quaſi ἀεὶ ὄντα, id eſt ſemper entem & exiſtentem; quia Deus eſt pelagus eſſentiæ, & principium omnis eſſentiæ, quod omnibus dat eſſe. Et Triſmegiſtus: *Deus inquit, unus nomine non eget, eſt enim ὁ ἀνώνυμος*, id eſt, *ens ſine nomine*.

Quartò, & genuinè, Jeheva ſignificat ipſam eſſentiam Dei immenſam.

Notat Vilalpando in cap. 58. Ezechiel. nomen *Jehova* vel *Jeheva* ſignificare eſſentiam Dei in ſe, ſive ad intra, ſicut *Adonai* ſignificat eamdem ratione operum ad extra. hac de cauſa utrumque hoc nomen conjungere ſolent Prophetæ, dicentes: *Hæc dicit Dominus Deus*; he-
D braicè, *Adonai Jehova, Jehova*, id eſt Deus, ſcilicet Dei in ſe majeſtas; *Adonai*, id eſt Dominus ac ſuſtentator omnium quæ creavit.

Rogabis, an nomen tetragrammaton ſignificet eſſentiam Dei, ſicuti eſt in ſe? Scotus & Gabriel in 1. ſent. diſt. 22. cenſet, quòd homines, præſertim docti & acuti, poſſint cognoſcere Deum in ſe ſicuti eſt, ac conſequenter poſſint eidem imponere nomen ſignificans eum ſicuti eſt, ac tale eſſe nomen tetragrammaton, quod proinde proprium, eſſentiale & adæquatum ſit Deo. Verùm meliùs D. Thomas 1 p. qu. 13. cenſet homini in hac vita impoſſibile, Deum in ſe cognoſcere & nominare. Ratio eſt, Primò, quia in hac vita nemo poteſt Deum cognoſcere intuitivè; ergo nemo poteſt eum cognoſcere in ſe ſicuti eſt, plenè & perfectè. Secundò, etiamſi quis cognoſceret Deum in ſe ſicuti eſt; hoc ipſum tamen tantùm cognoſceret in ipſo Deo, videndo & intuendo eum; nomen autem quod eidem indere eſſet extra Deum Deique eſſentiam, qui nullo creato ſigno cerni, nomi-

An Jeheva ſignificet eſſentiam Dei ſicuti eſt in ſe? Affirmat Scotus. Negat meliùs D. Thomas. Prob. Primò. Secundò.

Deo nullum nomen tam proprium quàm Jeheva.

nominari, ſignificari & cognoſci poteſt ſicuti eſt in ſe. Verum tamen eſt, quòd inter omnia nomina Dei quæ habemus, nullum tam proprium, tamque ſubſtantiale ei ſit quàm *Ens*, ſive *Iehiva*, id eſt, *qui eſt*, uti docet Damaſcenus l. 1. de Fide cap. 12. & D. Thomas 1. p. q. 13. ac S. Dionyſius lib. de Divin. nom. c. 1.

Quæſtio IV. quomodo nomen Jeheva primò Moſi indicarit Deus.

Quæritur Quartò, quis ſit ſenſus hujus loci, *Ego Dominus qui apparui Abraham, Iſaac & Jacob in Deo omnipotente, & nomen meum Adonai non indicavi eis?*

Prima Sententia.

Primò, Beda legit interrogativè, *non indicavi eis?* q. d. Omnino indicavi eis hoc meum nomen: ſed hoc diſſentit à communi lectione omnium codicum Hebræorum, Græcorum & Latinorum, qui carent nota interrogationis, & aſſertivè hæc legunt, quòd ſcilicet aſſerat Deus, ſe non indicaſſe eis hoc ſuum nomen.

Secunda.

Secundò, alii ſic explicant, *non indicavi eis nomen meum Adonai*, id eſt Dominus. q. d. Non oſtendi eis plenum & altiſſimum meum in res omnes dominium, quo poſſum res omnes ad libitum vertere & convertere per miracula & prodigia, in res alias quaſcumque voluero, hoc autem jam per te, ò Moſes, oſtendam in plagis quas inferam Ægypto. Verùm hi errant, Primò, in nomine Adonai, id eſt Dominus: hebraicè enim non eſt Adonai, ſed nomen tetragrammaton Jeheva. Secundò, quia hoc ſuum dominium Deus ante Moſen, patribus ſatis oſtendit in diluvio, in everſione Sodomæ, in diſperſione Babel.

Tertia.

Tertiò, R. Salomon, Vatabl. & Lipoman. hunc dant ſenſum, Patribus non indicavi nomen meum tetragrammaton, *Jeheva*, id eſt, ſum qui ſum, putà ſum conſtans & verax in promiſſis; quia patribus non exhibui mea promiſſa, de Chananæa eis tradenda, ſed ea jam tibi, ò Moſes, tuiſque præſtabo; unde tibi oſtendam re ipſa me eſſe *Jeheva*, id eſt, me eſſe fidelem in promiſſis. Verùm nomen tetragrammaton non ſignificat fidelitatem ſed ipſum eſſe Dei.

Quarta.

Quartò, Rupert. & Burgenſis ſic explicant: *non indicavi patribus nomen Adonai*, quantæ ſcilicet illud ſit potentiæ & virtutis, quàm terribile, quàm glorioſum, quàm miraculoſum, & plagarum ſit operativum, uti jam indicabo & oſtendam per te, ò Moſes, multiplicando prodigia & plagas.

Quinta.

Quintò, Oleaſter: Nomen tetragrammaton, inquit, *Jeheva* idem eſt quod contritor. q. d. Patribus non oſtendi me eſſe *Jeheva*, id eſt, contritorem Pharaonis & Ægyptiorum, hoc autem jam tibi, ò Moſes, oſtendam.

Sexta.

Sextò, Lyranus ſecutus S. Auguſtinum cenſet Moſen in raptu Exodi 33. vidiſſe Dei eſſentiam, tuncque revelatum & declaratum ei eſſe nomen tetragrammaton; hoc enim ſignificat Dei eſſentiam: ſed verius eſt, Moſen non vidiſſe Dei eſſentiam, ut dicam cap. 33. Adde, illa viſio poſterior fuit revelatione nominis tetragrammati: hoc enim hic, & cap. 3. revelatum fuit Moſi; Moſes autem ſi vidit Dei eſſentiam, non vidit eam niſi cap. 33.

Septima, & genuina, Moſis primò cognovit nomen Jeheva, ſimulque clariùs quàm Abraham divinitatē perſpexit.

Dico ergo, planus & genuinus hujus loci ſenſus eſt hic; Ego Deus cognitus & cultus ſui à patribus, tamquam *El ſaddai*, id eſt, Deus fortis & liberalis; nomen verò proprium meum *Jeheva* non indicavi eis, ſed illud primùm tibi, o Moſes, revelo, ſimulque cum nomine clariorem rei ſignificatæ, putà eſſentiæ meæ & divinitatis, tibi cognitionem communico; idque facio hoc fine, ut te & populum à Pharaone afflictum, in ſpem erigam auxilii mei jam-jam affuturi; utpote qui jam me tibi, & Hebræis tam familiarem, & ex nomine proprio compellandum noſcendumque exhibeam, ut ſciatis vos mihi jam magis curæ & cordi eſſe quàm ante.

Hinc patet, nomen tetragrammaton Primò, revelatum eſſe Moſi. Patet Secundò, Moſen clariorem divinitatis cognitionem hic accepiſſe, quàm acceperint Abraham, Iſaac & Jacob. Senſus ergo eſt, quaſi diceret: Ego Deus patribus cognitus vocatuſque ſui *Adonai*, *Elohim*, *El*, *Sadai*, id eſt dominus, gubernator, fortis, liberalis, omnipotens (quæ nomina ſignificant certam aliquam formam & perfectionem inſtar qualitatis in Deo) tibi verò, ò Moſes, nomen meum eſſentiale revelo, quod ſignificat ipſam meam ſubſtantiam in ſe, & eſſentiæ meæ quæ omnium rerum fons eſt & cauſa, &

A pelagus immenſum. Hunc eſſe ſenſum Probatur Primò, quia hoc nomen tetragrammaton eſt idem cum illo cap. 3. *Ego ſum qui ſum*, uti jam oſtendi. Loquitur enim hic Deus de hoc nomine, non quaſi hoc loco primùm indito; ſed de eo quaſi jam Moſi cognito ex prima apparitione cap. 3. v. 14. & 15. ergo hoc nomen non ſignificat Deum ut veracem, vindicem aut contritorem, ſed ut continentem omnem entis plenitudinem, ſive ut ipſum eſſe ſubſiſtens, immenſum, immutabile, æternum & infinitum. *Prob. primò.*

Probatur Secundò, quia falſum eſt, Deum non apparuiſſe patribus ut contritorem in diluvio & Sodoma; aut ut veracem: verax enim apparuit Deus Noe, cùm impedivit deinceps diluvium, uti Noe promiſerat Geneſis c. 9. v. 15. verax item apparuit in tutela Abrahæ, Geneſ. 17. v. 7. & 10. in partu Saræ, ibidem v. 16. & 21. in benedicendo Iſaac, Geneſ. 25. v. 15. *Secundò.*

Probatur Tertiò, quia aliàs idem videbitur dici, ideoque poſterior pars ſententiæ pugnabit cum priori, ſi ſic exponas; Apparui patribus ut fortis, ſed non ut conterens; B apparui patribus ut liberalis, ſed non ut fidelis & verax: ſi enim Deus eſt liberalis, multò magis eſt fidelis, & promiſſi tenax. *Tertiò.*

Probatur Quartò; quia ex hac revelatione Moſes ita evaſit cupidus deitatis cognoſcendæ, aut etiam videndæ, uti videbimus cap. 33. verſ. 18. Hinc etiam ex hac peculiari nominis hujus revelatione Moſi facta, nomen hoc auguſtiſſimum & ſanctiſſimum ſemper eſt habitum, quod in Scriptura nulli niſi Deo vero, vel tali æſtimato tribuitur. Unde hoc nomen paſſim in Scriptura ſoli Deo tribuitur, cùm cætera Dei nomina etiam angelis & hominibus principibus tribuantur. *Quartò.*

Probatur Quintò, quia hæc eſt ſimpliciſſima & planiſſima interpretatio: unde & Patres hunc locum de clariore divinitatis & eſſentiæ divinæ revelatione, ſive aperta, ſive ænigmatica, Moſi facta explicant, ita S. Gregor. hom. 16. in Ezech. Procopius, Theodor. Cyrillus, Philo, Abulenſ. Cajet. Pererius, & alii hic. *Quintò.*

Dices, Multò ante Moſen hoc nomen patribus fuit revelatum: nam in Geneſi ſæpiſſimè iteratur, & patres hoc nomine Deum invocarunt, uti fecit Henoch. Gen. C 4. 26. & Abraham Gen. 13. 8. *Obiectio.*

Reſpondent aliqui, ut Cajet. Lyran. & Perer. hoc nomen quidem quoad vocem & litteras patribus fuiſſe revelatum, ſed quoad claram & plenam, ſignificationem, primò illud fuiſſe revelatum Moſi. Verùm Scriptura hic planè ſignificat, hoc nomen non tantùm quoad ſignificationem, ſed etiam quoad ipſam vocem & nomen, primò revelatum fuiſſe Moſi, idque clariùs ſignificant Hebræa, quæ hic habent, *Et nomine meo Jeheva non fui cognitus eis.* *Reſponſ.*

Reſpondeo ergo, patres ante Moſen non ſciviſſe, nec uſos fuiſſe, nomine *Jeheva*, ſed Deum nominaſſe *Adonai*, *Elohim*, *Saddai*, quemadmodum etiamnum Judæi pro *Jeheva* ubique legunt *Adonai* vel *Elohim*: Moſen vero, qui Geneſim conſcripſit, poſt acceptum hoc nomen, eo uſum eſſe in Geneſi, quia eumdem Deum ſignificat, eique Deo quaſi proprium: non enim verba, ſed ſenſum precum Henoch & Abrahæ reddidit Moſes. Sic urbs Bala vocatur Segor, quæ non tunc, ſed poſtea dicta eſt Segor: & Dan vocatur urbs, quæ poſtea vocata eſt Dan, tunc autem vocabatur Lais. vide D canon. 3.

Quæſtio V. quid ſymbolicè ſignificet Jeheva

Quæritur Quintò, quid ſymbolicè hoc nomen *Jeheva* ſignificet, adeoque cur ſit tetragrammaton?

Reſp. Myſterium SS. Trinitatis & incarnationis Verbi.

Reſpondent Hebræi, hoc nomine ſignificari SS. Trinitatem, ſimulque Verbi incarnationem. Prima enim littera *iod*; quæ eſt Iudæa & principium numeri denarii, ſignificat primam perſonam, ſcilicet Patrem. Secunda *he*, ſignificat ſecundam, ſcilicet Filium: *he* enim ſignificat eſſentiam & ſubſtantiam (à radice הוה *haia*, quæ eſſe ſignificat) quàm Filius habet communem cum Patre: eſt enim Patri conſubſtantialis. rurſum per Filium omnes res creatæ ſunt, ſuamque eſſentiam acceperunt. Tertia *vau*, ſignificat tertiam, ſcilicet Spiritum ſanctum, eſt enim *vau* apud Hebræos copula ſignificans, *&*, *atque*: ſicuti Spiritus ſanctus eſt copula, unio & amor notionalis Patris & Filii. Unde Græcus Scholiaſtes pro eo quod habemus, *Et nomen meum Adonai non indicavi*

Digitized by Google

dicavi eis, vertit, *non indicavi eis nomen Patris, & Filii, & Spiritus ſancti*. Hinc etiam Hebræi nomen tetragrammaton ſcribunt per triplex jod, cui ſubjiciunt cametz intra circulum, hoc modo (,·,): cùm enim jod ſignificet principium, & tota Trinitas ſit unum principium rerum extra ſe, in una eſſentia & natura; hinc trinitas perſonarum repræſentatur triplici jod; unitas verò eſſentiæ repræſentatur tum uno eodemque jod, tum unicali cametz. Rurſum, ſecunda littera *he*, geminata in hoc nomine ſignificat duas naturas in Filio, divinam & humanam; unde & hæc littera *he*, quæ Filii eſt index in nomine tetragrammato, addita fuit Abrahæ & Saræ, cùm ille pro Abram dictus eſt Abraham; hæc pro Sarai dicta eſt Sarah; quia ex Abraham & Sara prognatus & incarnatus eſt Chriſtus.

Cur Iehevæ eſt quadrilitterum? Sed cur hoc nomen eſt quadrilitterum? Reſpondeo, grammaticalis & propria cauſa eſt, quòd Hebræa nomina perfecta ſint quadrilittera; habent enim tres litteras thematis, cui addunt quartam heemanticam, ſive formativam nominis. *Symbola quaternarii.* Symbolica cauſa eſt, quòd quaternarius ſit primus numerus perfectus par, qui conſtat principio, medio & fine. Secundò, hic numerus conſtituit quadrum & quadratum geometricum, quæ eſt figura ſolidiſſima: unde de civitate cæleſti ait S. Joannes Apocal. 20. v. 16. quòd in quadro ſit poſita. Tertiò, hic numerus virtute eſt omnia, putà omnis numerus, omnis muſica, omnis quantitas, omnia elementa, omnis virtus, hinc ſacer eſt in Scriptura, ut patet in quatuor Cherubim, Ezech. 1. & quatuor animalibus, Apocal. 4. Hæc & plura habet Philo de plantatione Noë lib. 2. poſt medium, & lib. 3. de Vita Moſis poſt initium, atque Macrobius lib. 1. in ſomnium Scipionis c. 6. ubi inter cætera ait: Pythagoræi adeò ad perfectionem animæ quaternarium inter arcana venerantur, ut ex eo & juriſiurandi religionem ſibi fecerint, ſcilicet hanc:

οὐ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτύν.

Non equidem per eum, qui animæ noſtræ tradidit quaternarium.

Pleræque gentes Deo nomen quadrilitterum tribuunt. Inſtar hujus nominis tetragrammati, pleræque aliæ gentes quadrilitterum nomen Deo indiderunt: ſic enim Aegyptii Deum vocant Θευθ, Perſæ Συρη, Hetruſci Εσαρ, Arabes Αλλα, Aſſyrii Αδαδ, Turcæ Αγδι, Græci Θεὸς, Latini *Deus*, Germani *Godt*, Galli *Dieu*, Hiſpani *Dios*, &c. ita Gyraldus de Diis Gentium ſyntagm. 1. Plura de hoc nomine vide apud Angelum Caninium. & Galatinum lib. 2. c. 10. & lib. 3. fusè.

Denique omnes hę quatuor litteræ nominis tetragrammati, ſunt Hebræis litteræ quieſcentes, ad innuendum, quòd in Deo ſolo vera & ſolida quies, ipſaque æterna felicitas & beatitudo conſiſtit ac conquieſcit. Ipſe enim eſt alpha & omega, principium & finis: ipſe eſt centrum cordis noſtri: ipſe eſt ſaties & gaudium omnium angelorum & Beatorum.

Iehova fuit typus Ieſu. Allegor. *Iehova* redemptor Iſraelis ex Aegypto, fuit typus Jeſu, qui fuit redemptor mundi à captivitate & tyrannide diaboli; hinc nomen Jeſu in *Iehova* continebatur & repræſentabatur, & hoc illius erat quaſi ænigma, ipſumque nomen Jeſu eſt quaſi declaratio nominis *Iehova*: hinc rurſum nomen Jeſu ſanctius & venerabilius eſt nomine *Iehova*, uti ex Abulenſi demonſtravi Philip. 2. 10. Imò noſter Prado in Ezech. contendit nomen *Iehova*, potiſſimùm referri ad incarnationis & redemptionis humanæ myſterium, illudque à futuro Verbi facinore derivari aſſerit. *Iehova* enim, ait, idem eſt cum, *Ero qui ero*, ſcilicet homo & redemptor mundi, hoc eſt Jeſus, id eſt Salvator hominum. Hoc verum eſt, ſed allegoricum, non litterale, ut patet ex dictis.

Vers. 6. Ego Dominus, qui educam vos de ergaſtulo Aegyptiorum) Hebraicè, *de ſuboneribus Aegyptiorum*. benè ergo & clarè Noſter vertit, *de ergaſtulo*: ergaſtulum enim locus eſt, in quo capti aut ſervi laborare coguntur; dicitur enim ergaſtulum ἀπὸ τοῦ ἐργάζεσθαι, id eſt, ab operando & laborando.

Ac redimam in brachio excelſo) Hebraicè, *in brachio extento*, ad feriendum videlicet, ſubigendumque hoſtes veſtros Aegyptios. Anthropopathôs tribuitur Deo brachium, ſignificatque Dei potentiam & robur, hoc enim homo ſolet oſtendere in brachio.

A Myſticè, brachium quod à corpore promanat, eſt Filius à Patre procedens, ſicut digitus à corpore & brachio procedens, eſt Spiritus ſanctus à Patre & Filio procedens. ita S. Hieronym. in cap. 52. Iſajæ. *Myſticè brachium eſt Filius, digitus eſt Spiritus S.*

Et judiciis magnis) magnis plagis, magna vindicta. Judicium enim metonymicè ſumitur pro effectu judicii, ſcilicet pro juſta pœna & plaga, per judicium & judicem inflicta.

Et ero veſter Deus Hebr. *ero veſter Elohim*, id eſt veſter proviſor, gubernator, protector, conductor. Vers. 7.

Super quam levavi manum meam) quam me vobis daturum juravi: jurantes enim ſolent jurare ſublata in altum manu. eadem phraſis eſt Geneſ. 14. v. 22. 2. Eſdræ 9. 15. Alibi *levare manum* geſtus eſt orantis, alibi percutientis, alibi operantis. Vers. 8.

Ut darem eam Abraham, Iſaac et Jacob) ut darem eam poſteris Abrahæ qui per Iſaac & Jacob, non autem iis qui per Iſmael & Eſau deſcendunt. Vers. 9.

Qui non acquieverunt ei propter anguſtiam ſpiritus) Septuag. vertunt, ἀπὸ τῆς ὀλιγοψυχίας, *pre puſillanimitate*. ita enim opprimebantur B oneribus, ut vix liceret reſpirare, ut ſpiritus eis intercludi videretur; ac proinde non licebat, nec libebat eis aliud aliquid cogitare, ſperare aut machinari.

Quomodo audiet Pharao præſertim cum incircumciſus ſim labiis?) cùm laborem vitio linguæ, cùm tardioris & impeditioris ſim linguæ. Hebræi incircumciſum vocant corde, mente, vel lingua eum, qui vitio aliquo cordis, mentis aut linguæ laborat. ſicut enim Hebræis circumciſio primum & ſummum erat Sacramentum; ita eſſe incircumciſum, ſummum erat vitium & dedecus: unde per incircumciſionem, ſive per præputium, quodvis vitium ſignificant. Huic querelæ Moſis reſpondebit Dominus initio capitis 7. Nam quæ hoc capite deinceps ſequuntur, aliò ſpectant, & intertexuntur ad hoc, ut viam ſternant ad genealogiam Moſis. Vers. 12.

Hinc patet, hoc vitium linguæ manſiſſe in Moſe poſt ejus colloquium cum Deo, in ipſa legatione ſua ad Pharaonem; idque ad exercitium humilitatis, & ut Deus oſtenderet ſe infirmis & ineptis inſtrumentis uti, ne gloC ria inſtrumentis, ſed ſoli Deo detur.

Allegoricè, Moſes quaſi mutus, uſus fuit interprete Aarone, ut ſignificaret legem veterem quaſi tacitam & mutam, eſſe umbram ac figuram legis novæ, quæ clarè prædicat Deum & Chriſtum.

Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen et Aaron, et dedit mandatum ad filios Iſrael) Eſt hìc generalis epilogus, ſive omnium antè dictorum collectio, quam hìc ſubnectit Moſes, ut per eam tranſeat ad ſuam & Aaronis genealogiam; idque ad hoc, ut certior hiſtoriæ Exodi, & impletæ à Deo promiſſionis, de liberandis ex Aegypto Hebræis, fides conſtet, cùm non ab extero quopiam, ſed ab eo qui ex poſteris Abrahæ, Iſaac & Jacob, quibus facta eſt promiſſio, putà à Moſe, rem geſtam & confectam eſſe, certiſſimè liqueat. Vers. 13.

Iſti ſunt principes domorum per familias ſuas) q. d. Iſti ſunt principes familiarum Iſraeliticarum: domus enim vocantur familiæ, quæ alibi vocantur cognationes. Hebraicè eſt, *iſti ſunt principes domus patrum ſuorum*, id eſt, iſti ſunt principes, qui præerant D familiis majorum, ſive patrum ſuorum; quiſque enim 12. patriarcharum filius habebat & conſtituebat peculiarem familiam, in qua ipſe erat princeps, & poſt eum filius ejus primogenitus, v. g. filii Ruben erant quatuor, ſcilicet Henoch & Phallu, Heſron & Charmi; hi ſinguli ſuas habebant familias, in quibus ipſi erant principes. Vers. 14.

Et hæc nomina filiorum Levi) Siſtit Moſes in genealogia Levi, quia ex Levi prognati ſunt Moſes & Aaron; quorum proſapiam præcipuè hic pertexere intendit Spiritus ſanctus, eò quòd hi fuerint liberatores & duces Iſraelis. ita Sanctus Auguſtinus quæſt. 15. Ubi Nota. Primus filius Jacobi fuit Ruben, ſecundus Simeon, tertius Levi, horum trium tantùm genealogiam pertexit hic Moſes, tum ob cauſam jam dictam, tum quia his maledixiſſe videbatur Jacob, Geneſ. 49. verſ. 3. & 5. unde ne putarentur tres iſtæ tribus à Deo rejectæ, voluit Moſes illorum trium filio- Vers. 16.

cum Jacob multas atque illuſtres familias commemorare.

PER COGITATIONES SUAS] Hebraicè, *per generationes*, id eſt familias. *ſuas*. Hæc ergo tria idem ſunt, generatio, familia, cognatio; ideoque una generatio eſt una familia, quia ab uno generante deſcendit.

ANNI AUTEM VITÆ LEVI FUERUNT CENTUM TRIGINTA SEPTEM] Ex dictis Geneſ. 30. conſtat Levi quatuor annis fuiſſe ſeniorem Joſepho. Hinc ſequitur Primò, quòd Levi erat 43. annorum quando cum Jacob deſcendit in Ægyptum, quia tunc Joſeph erat 39. annorum, ut oſtendi Gen. 41. Sequitur Secundò, Levi obiiſſe 23. annis poſt mortem Joſeph; hic enim mortuus eſt anno ætatis 110. Levi autem 137. Sequitur Tertiò, Levi poſt ingreſſum Jacobi in Ægyptum, vixiſſe in Ægypto annos 94. Sequitur Quartò, Levi obiiſſe 121. annis ante egreſſum Hebræorum ex Ægypto: nam ab ingreſſu Iacobi in Ægyptum uſque ad exitum Hebræorum. fluxerunt anni 215. ſed Levi poſt ingreſſum Jacobi in Ægyptum, vixit inibi annis 94. ergo poſt mortem Levi uſque ad exitum Hebræorum ex Ægypto, reliqui fuerunt anni 121. Sequitur Quintò, Levi obiiſſe annis 41. ante ortum Moſis: hic enim 80. annorum erat in egreſſu Hebræorum ex Ægypto.

Levi Ioſeph ſupervixit 24. annis

Levi obiit 41. annis ante ortum Moſis.

VERS. 20. JOCHABED PATRUELEM SUAM] cognatam, non amitam, ut dixi c. 2. 2.

FUERUNTQUE ANNI VITÆ AMRAM CENTUM TRIGINTA SEPTEM] Euſebius in Chronico tradit Amram, qui fuit pater Moſis, genuiſſe Moſen anno ætatis ſuæ 70. unde ſequitur eum obiiſſe cùm Moſes eſſet ſexaginta ſeptem annorum, putà 13. annis ante egreſſum Hebræorum ex Ægypto; licet Alexander Polyhiſtor apud Euſebium velit Amram obiiſſe 20. annis ante exitum Hebræorum ex Aegypto.

Tradunt Hebræi ſeptem homines metiri omnia ſæcula, ſed errant in Amram.

Tradunt Hebræi, ut refert Genebrard. lib. 1. Chronol. ſeptem viros metiri omnem ſæculorum curſum à principio mundi uſque ad finem. Adamum enim vidit Mathuſalem, hunc vidit Sem, Sem vidit Jacob, Jacob vidit Amram, Amram vidit Ahiam Silonitem, Ahias vidit Eliam, qui vivit & vivet uſque ad finem mundi. Sed errant in Amram: hic enim, ut dixi, obiit 13. annis ante exitum Hebræorum ex Ægypto; ergo non potuit videre Ahiam Silonitem, qui poſt mortem Salomonis Propheta inducitur 3. Reg. 11. nam ab egreſſu Hebræorum ex Ægypto uſque ad annum 4. Salomonis, quo ædificatum eſt templum, fluxerunt anni 480. ut patet 3. Reg. 6. 1. Breviùs & veriùs duobus hominibus metirentur omne ſæculum: nam Adam vidit Henoch, Henoch raptus redibit, & videbit finem mundi.

Adam & Henoch metiuntur omnia ſæcula.

Exilitas & fugacitas temporis.

Vide hic quàm exile ſit omne hoc tempus noſtrum, quàm fugax totum hoc ſæculum. Audiat Chriſtianus verè philoſophantem Lælium apud Senecam libr. 6. Natural. quæſt. cùm enim quidam ei diceret: Sexaginta annos habeo; eleganter reſpondit, Hoſne dicis ſexaginta annos, quos nondum habes? præteritos annos, horas & ætates non habemus: neque etiam habemus futuros per momenta, punctaque temporis fugientis vivimus, ex die vitæ & horis puncta habemus quædam. Ac rurſum: *Neque illud quod futurum eſt, meū eſt; nec quod fuit, in puncto fugientis temporis pendeo*. Rectè enim dixit philoſophus ille, nos propriè non habere tempus, ſed punctum temporis, putà ipſum nunc: nam præteritum, non eſt, ſed fuit: futurum, non eſt, ſed erit: ergo ſolum habemus ipſum præſens, putà momentum nunc. Vide quàm exile ſit tempus noſtrum, quàm exilis voluptas, & vita hæc præſens.

ACCEPIT AUTEM AARON UXOREM ELIZABETH, FILIAM AMINADAB, SOROREM NAHASON] Hic Nahaſon in egreſſu ex Ægypto fuit princeps tribus Juda, ut patet Numer. 1. 7. VERS. 23.

Nota. Moſes vir humilis hìc ſtudiosè genealogiam Aaronis pertexit, ſuam penè negligit, niſi quatenus ad Dei vocationem, & miſſionem certæ perſonæ cognoſcendam erat neceſſaria.

HI SUNT PRINCIPES FAMILIARUM] Hebræa, *hi ſunt principes patrum*, qui ſcilicet inter patres fuerunt principes & capita familiarum. VERS. 25.

ISTE EST AARON ET MOYSES] qui ſcilicet miſſi ſunt ad Pharaonem. VERS. 26.

IN DIE QUA LOCUTUS EST DOMINUS AD MOYSEN IN TERRA ÆGYPTI] In Hebræo & Chaldæo hìc incipit nova ſententia, hoc modo: *Et factum eſt in die qua locutus eſt Dominus ad Moyſen in hunc modum: Ego Dominus, loquere ad Pharaonem*. Unde & Latini codices hinc incipiunt v. 28. VERS. 28.

Iſte eſt ergo *Aaron & Moyſes*, qui duces fuerunt tanti facinoris, qui quaſi duo fulmina belli Pharaonem omneſque hoſtes proſtraverunt, qui quaſi ſol & luna Iſdraelem illuſtrarunt. Ecce quantum poteſt unus alterve homo, unus inſignis populi dux. Ita unus Epaminondas Thebanos ad imperium evexit, ut eum videns Ageſilaus, licet hoſtis, meritò exclamarit: *ò virum magnificum*: Ita unus Scipio longum Roman. & Carthaginenſium de imperio duellum diremit, illudque Romanis aſſeruit, ut meritò de eo adhuc milite dixerit Cato: *Iſte ſapit ſolus, reliqui velut umbra vagantur*. & Metellus gratias egerit diis Romæ cauſa, quòd alibi non extiterit Scipio. Quin & Numantini hoſtes Roman. rogati cur jam Romanos duce Scipione fugerent quos antea fugarant, reſponderunt: *Oves quidem eædem ſunt, ſed alium iam habent paſtorem*. teſtis eſt Plutarch. in Apophteg. Roman.

Unus homo inſtar mille.

Inter fideles quid non effecit unus Moyſes, unus Joſue, unus David, unus Joſias, unus Elias, unus Eliſeus, unus Daniel, unus Paulus, unus Gregorius, unus Athanaſius, unus Chryſoſtomus, unus Hieronymus, unus Benedictus, unus Franciſcus, unus Dominicus, unus Bernardus, unus Xaverius? & nos quid facimus? numerus ſumus. Multiplicaſti Domine gentem, non magnificaſti lætitiam. Flebat Julius Cæſar legens geſta Alexandri, dicebatque: *Ea ætate qua Alexander Darium devicit, ego adhuc nihil præclarum geſſi*. Quot annos nos viximus? quid præclari geſſimus?

LOQUERE AD PHARAONEM] Hic Moſes narrationem v. 14. cœptam, & per genealogiæ ſuæ deſcriptionem interruptam, reſumit & proſequitur. VERS. 29.

ET AIT MOYSES CORAM DOMINO] ait Domino, qui erat coràm ſive corā quo ſtabat & agebat Moſes. VERS. 30.

INCIRCUMCISUS SUM LABIIS] impeditæ ſum linguæ, rudis in loquendo & ineptus, ut dixi c. 4. v. 10.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Mittit Dominus Moſen ad Pharaonem, eique dat ſigna qua edat virgam ergo ſuam Moſes coram Pharaone in colubrum vertit, deinde v. 17. aquas omnes Aegypti convertit in ſanguinem: ſimilia faciunt malefici Pharaonis v. 22. hinc obdurat ſe Pharao ne Hebræos dimittat.

1. DIxitque Dominus ad Moyſen: Ecce conſtitui te Deum Pharaonis: & Aaron frater tuus erit
propheta tuus. 2. Tu loqueris ei omnia quæ mando tibi: & ille loquetur ad Pharaonem, ut
dimittat filios Iſrael de terra ſua. 3. Sed ego indurabo cor ejus, & multiplicabo ſigna & oſtenta mea in
terra Aegypti, 4. & non audiet vos: immittamque manum meam ſuper Aegyptum, & educam exercitum et populum meum filios Iſrael de terra Aegypti per judicia maxima, 5. Et ſcient Aegyptii, quia
ego ſum Dominus qui extenderim manum meam ſuper Aegyptum, & eduxerim filios Iſrael de
me-

medio eorum. *6.* Fecitque itaque Moyſes & Aaron ſicut præceperat Dominus: ita egerunt. *7.*
Erat autem Moyſes octoginta annorum, & Aaron octoginta trium, quando locuti ſunt ad Pha-
raonem. 8. Dixitque Dominus ad Moyſen & Aaron: *9.* Cùm dixerit vobis Pharao, Oſtendite ſi-
gna: dices ad Aaron: Tolle virgam tuam; & projice eam coram Pharaone, ac vertetur in colu-
brum. 10. Ingreſſi itaque Moyſes & Aaron ad Pharaonem, fecerunt ſicut præceperat Dominus.
tulitque Aaron virgam coram Pharaone & ſervis ejus, quæ verſa eſt in colubrum. 11. Vocavit au-
tem Pharao ſapientes & maleficos: & fecerunt etiam ipſi per incantationes Ægyptiacas & arcana quæ-
dam ſimiliter. 12. Projeceruntque ſinguli virgas ſuas, quæ verſæ ſunt in dracones: ſed devoravit
virga Aaron virgas eorum. *13.* Induratumque eſt cor Pharaonis, & non audivit eos, ſicut præcepe-
rat Dominus. 14. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Ingravatum eſt cor Pharaonis, non vult di-
mittere populum. 15. Vade ad eum manè, ecce egredietur ad aquas: & ſtabis in occurſum ejus
ſuper ripam fluminis: & virgam, quæ converſa eſt in draconem, tolles in manu tua. 16. Diceſque
ad eum: Dominus Deus Hebræorum miſit me ad te, dicens: Dimitte populum meum ut ſacrificet
mihi in deſerto: & uſque ad præſens audire noluiſti. 17. Hæc igitur dicit Dominus: In hoc ſcies
quòd ſim Dominus: ecce percutiam virga, quæ in manu mea eſt, aquam fluminis, & vertetur in
ſanguinem. 18. Piſces quoque, qui ſunt in fluvio, morientur, & computreſcent aquæ, & affli-
gentur Aegyptii bibentes aquam fluminis. *19.* Dixit quoque Dominus ad Moyſen: Dic ad Aaron,
Tolle virgam tuam, & extende manum tuam ſuper aquas Aegypti, & ſuper fluvios eorum, & ri-
vos ac paludes, & omnes lacus aquarum, ut vertantur in ſanguinem: & ſit cruor in omni terra
Aegypti, tam in ligneis vaſis quàm in ſaxeis. 20. Feceruntque Moyſes & Aaron ſicut præceperat
Dominus: & elevans virgam percuſſit aquam fluminis coram Pharaone & ſervis ejus: quæ verſa
eſt in ſanguinem. 21. Et piſces, qui erant in flumine, mortui ſunt: computruitque fluvius, &
non poterant Aegyptii bibere aquam fluminis, & fuit ſanguis in tota terra Aegypti. 22. Fecerunt-
que ſimiliter malefici Aegyptiorum incantationibus ſuis; & induratum eſt cor Pharaonis, nec au-
divit eos, ſicut præceperat Dominus. 23. Avertitque ſe, & ingreſſus eſt domum ſuam, nec appo-
ſuit cor etiam hac vice. 24. Foderunt autem omnes Aegyptii per circuitum fluminis aquam ut bi-
berent: non enim poterant bibere de aqua fluminis. 25. Impletique ſunt ſeptem dies, poſtquam
percuſſit Dominus fluvium.

Vers. 1. DIXITQUE DOMINUS AD MOYSEN] Reſpondet hìc Deus timiditati & querelæ Moſis, quam ipſe propoſuit cap. præced. v. 12.

ECCE CONSTITUI TE DEUM PHARAONIS] *Deum* non natura, neque unione hypoſtatica: talis enim non conſtituitur, præſertim is qui jam antè ſubſiſtit, uti ſubſiſtebat hìc Moſes; ſed participatione eminentiæ & poteſtatis divinæ contra Pharaonem: q. d. Noli, ò Moſes timere ſævitiam & faſtum Pharaonis, quia ego te feci quaſi Deum Pharaonis, non quem ille fideliter adoret, ſed ſerviliter timeat punientem, atque medentem obſecret; & ut ait Rupertus, *Quoniam tu mitiſſimus virorum cum Pharaone dimicare indignum te ducis, teque deprimis, ecce ego ſuſtollam te faciamque te Deum Pharaonis; ut imperes aquis pro poteſtate Dei, ut ranas crees, ut imperes terræ ac cineri, faciuſque in rege & exercitu ejus ciniphes & veſicas, ut imperes aeri, & peſtem generes; ut imperes igni, & cum grandine mixtus feratur ſuper peccatores: imperando elementis Deus eris Pharaonis, ecce quàm glorioſa virtutum regina eſt humilitas, quæ in cœlum volare conſuevit.* Hactenus Rupertus. Unde Chald. vertit, dedi te *rab*, id eſt principem Pharaonis.

Humilitas Moſen fecit Deum Pharaonis.

Simili modo S. Baſilius factus eſt Deus Valentis Imp. S. Ambroſius Juſtinæ Imp. S. Athanaſius, Hilarius, Hoſius & Lucifer Conſtantii Imp. dum eos liberrimè coarguerunt, imò Neroni, Decio, Diocletiano & Antichriſto compararunt, uti patet ex eorum verbis, quæ citavi 2. Timoth. 1. 7. Sic S. Bernardus ad Eugenium Pontif. *Conſidera*, ait, *oportere te eſſe formam juſtitiæ, ſanctimoniæ ſpeculum, fidei defenſorem, &c. virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, ſal terræ, orbis lumen, ſacerdotem Altiſſimi, vicarium Chriſti, Chriſtum Domini, poſtremò Deum Pharaonis.* Sic Elias fuit Deus Achabo regi per ſuas minas & plagas: unde 3. Reg. 18. v. 17. cùm ei diceret rex: *Tune es ille qui conturbas Iſraël?* reſpondet intrepidè, *Non ego turbavi Iſraël, ſed tu, & domus patris tui, qui dereliquiſti Dominum.* Vide hìc quid mereatur humilitas, quamque ipſa Moſen exaltarit, faciens eum Deum Pharaonis. Sicut Moſes vicit Pharaonem, ita humilis vincit diabolum.

Sola humilitas exaltat, vincitque.

Legimus in Vitis Patrum lib. 7. c. 23. diabolum occurriſſe S. Macario, ac voluiſſe eum percutere falce acuta, ſed non valuiſſe, ideoque exclamaſſe, ac dixiſſe: *Magnam vim à te patior, Macari, qui cùm cupio tibi nocere, non valeo; dum quæcumque tu facis, ego magis exuperem. Tu*

Cornel. in Pentateuch.

A *enim interdum jejunas; ego numquam ullo cibo reficior. Tu ſæpè vigilas, me verò numquam ſopor oppreſſit. Sed una re me vincis ipſe fateor.* Cumque ab eo rem ipſam requiſiſſet Macarius, ait: *Humilitas tua ſola me vincit.* quo dicto, orante Macario, inter auras evanuit.

Ibidem alius Abbas ait: *Quantumcumque ſe depoſuerit homo in humilitate, tantum proficit in altum. Sicut enim ſuperbia, ſi aſcenderit in cœlum, uſque ad infernum deducitur: ita & humilitas, ſi deſcenderit ad infernum, tunc exaltabitur uſque ad cœlum.*

Ibidem alius comparat humilitatem S. Johanni Baptiſtæ, charitatem Chriſto. *Omnis labor*, inquit, *ſine humilitate vanus eſt. Humilitas enim eſt præcurſor charitatis. Sicut Iohannes præcurſor erat Ieſu, omnes trahens ad eum: ita & humilitas attrahit ad charitatem, id eſt ad ipſum Deum, quia Deus charitas eſt.*

Ibidem cap. 15. S. Antonio in meritis præfertur coriarius quidam mirè humilis, qui jugiter dicebat, *Omnis hæc civitas ingreditur in regnum Dei propter juſtitias ſuas; ego autem ſolus propter peccata mea pœnam ſempiternam ingrediar.*

B Hinc S. Hilar. l. 7. de Trinit. docet aliter Chriſtum in Script. dici Deum, ſcilicet non conſtitutione, ſed Primò, nomine, quia ſimpliciter & præcisè vocatur Deus, ut Johan. 1. *Deus erat Verbum*. Secundò, nativitate; quia vocatur Deus non per adoptionem, ſed per generationem, vocatur enim Filius Dei a Patre genitus. Tertiò, natura; quia ipſe dixit, *Ego & Pater unum ſumus*. Quartò, poteſtate; ipſe enim dixit, *Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra*. Quintò, profeſſione; quia profitebatur coram Judæis ſe perſequentibus, ſe conſubſtantialem & æqualem eſſe Patri, ut Johan. 5. *Patrem ſuum dicebat Deum, æqualem ſe faciens Deo*, hancque ſuam profeſſionem miraculis comprobavit, atque morte & martyrio ſuo obſignavit. ita S. Hilar.

Chriſtus vocatur Deus quintupliciter.

C Nota. Pro *Deum*, hebraicè eſt *Elohim*, quod aliis à Deo, putà angelis & hominibus, iis præſertim quibus Deus ſuam poteſtatem judiciariam, aut principatum communicavit, tribuitur. Sic Exodi 22. 28. dicitur, *Diis* (judicibus) *non detrahes, & principi populi tui non maledices*, pſ. 8. 6. *Minuiſti eum paulò minùs ab angelis*, hebraicè *ab Elohim*. pſal. 138. 1. *In conſpectu angelorum* (hebr. *Elohim*) *pſallam tibi*.

Elohim *vocatur Deus, item angeli & principes.*

Cc 2 Ubi

Digitized by Google

Ubi Nota. Hoc nomen *Elohim* ex adjunctis tunc ſolet limitari, ne Deus verus intelligatur: nam quando abſolute ponitur, ſoli Deo vero tribuitur. ſic pſalm. 81. 1. dicitur: *Deus ſtetit in ſynagoga deorum, in medio autem deos dijudicat: deos*, id eſt judices; nam Deus verus, qui eſt ſummus omnium judex, à nemine judicatur. & v. 6. *Ego dixi, Dii eſtis.* q. d. Non re vera, ſed communicatione & nuncupatione mea dii eſtis. hinc Chriſtus hunc locum citans Johan. 10. 35. ait: *Si illos dixit deos, ad quos ſermo Dei factus eſt.* q. d. Si illi vocantur dii, qui ſola participatione & nuncupatione ſunt dii, quanto magis ego ſum Deus, qui per naturam ſum Deus? Vide hic, quantum amicos ſuos extollat Deus. Verè Philo l. 1. de Vita Moſis: *Cùm amicorum*, inquit, *omnia ſint communia, Deus poteſtatem & opes ſuas, cum Sanctis communicat.* Hinc Moſes ob virtutes ſuas, & ob oſtenta ſua ab Ægyptiis vocatus eſt Deus, uti tradit S. Cyrill. lib. 1. contra Julian. & S. Juſtinus oratione parænetica ad Gentes poſt initium, & Euſeb. libr. 9. de Præparat. Euang. ante finem, additque, eum fuiſſe appellatum Mercurium, ob ſacrarum litterarum intelligentiam & interpretationem. Idem tradit eum etiam vocatum fuiſſe Muſæum. Vide hic in Moſe quam verum ſit vetus dictum: *Princeps probus eſt animata Dei in terris imago.*

Moſes ab Ægyptiis vocatus eſt Deus & Mercurius.

DEUM PHARAONIS] Perperam in Theodoreto legitur *Deum Aaronis*: ſic enim jam apud eum legimus quæſt. 17. *Quomodo Moſes fuit Deus ipſius Aaron?* ac reſpondet, *Sicut Deus imperabat Moſi, ita Moſes ipſi Aaroni; unde & Aaron appellatus eſt propheta Moſis.* Verùm manuſcriptus codex Theodor. pro Aarone legit Pharaonem, & ita omnino ſcripſiſſe videtur Theodor. Sciolus verò aliquis ex eo quòd Aaron propheta Moſis ſubjungitur, in præcedentibus quoque pro Pharaone Aaronem ſubſtituit, ſed perperam.

Nota. Moſes fuit Deus, non tantùm Pharaonis, ſed etiam Iſraelis; verùm diverſimodè: Pharaonis enim Deus fuit, eum caſtigando; Iſraelis, eum protegendo, deducendo, regendo, ſuſtinendo. quod enim de Elia dicit Eliſæus 4. Reg. 2. 12. *Pater mi, currus Iſrael, & auriga eius*, hoc ipſum veriùs de Moſe dicas. Sicut ergo Deus inſidens currui Cherubico Ezech. 1. auriga eſt mundi; ita Moſes fuit auriga Iſraelis, Numer. 11. 11. Ita legimus in Vitis Patrum, in Sentent. eorum, ſent. 107. S. Macarium vocatum fuiſſe Deum monachorum. *Dicebant*, inquit, *de Abbate Macario maiore, quia, ſicut Deus protegit totum mundum, & portat peccata hominum: ita & ille quaſi quidam Deus terrenus fuit in fratribus, operiens delicta illorum, & ea quæ videbat vel audiebat, quaſi non videns & non audiens.* Pari modo eſto & tu angelus, imò Deus inter fratres & ſocios tuos.

Diſce hic vanam eſſe gloriam quæ ab hominibus, veram quæ à Deo quæritur & accipitur. Unde S. Chryſoſt. hom. 2. in epiſt. ad Titum: *Non prohibeo*, inquit, *appeti gloriam, ſed illa volo ambiatur, quæ vera eſt, quæ ex Deo eſt, cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt. Unum intueamur ſolum, ad id tota noſtra dirigatur intentio, quo ſcilicet pacto Dei mereamur ore laudari. Si hoc intente inſpiciamus, humana ſemper omnia nihili æſtimabimus. Non laudat te ille aut ille, nihil inde amittis: & ſi vituperet quiſpiam, nihil omnino te læſit. Sive enim laus, ſive vituperatio, ex Deo tantùm, aut emolumentum habet, aut detrimentum.* Deinde docet contemptum humanæ laudis nos Deo ſimiles reddere. Sicut enim ab æterno fuit glorioſus, & in immenſum ſemper glorificatus à Patre, Filio, & Spiritu ſancto; ac proinde non indiget laude hominum, quæ per æternitatem antequam mundum conderet, nulla fuit: ſic etiam gloriæ contemptor, unde concludit: *Quoties*, inquit, *difficile exiſtimas contemnere gloriam, iſta tecum animo verſas Si hanc deſpexero, Deo æqualis*, id eſt ſimilis, *efficiar, protinuſque ſubibit gloriæ contemptus ex animo.*

Aaron fuit propheta, id eſt interpres & orator Moſis.

ET AARON FRATER TUUS ERIT PROPHETA TUUS] Sicut tu jam à me conſtitutus es Deus non natura, ſed participatione; ita ſimilem habebis prophetam Aaronem, non qui propriè propheta ſit, id eſt, cui immediatè futura revelet Deus, ſed cui tu ea, quæ à me intelligis, reveles, ut eo ſeu interprete illa coram Pharaone proloquaris, uti antè explicatur; ut Hebræum נביא *nabi*, id eſt propheta, alludat ad rad. ניב *nub*, quæ loqui ſignificat. Sic Apoſtolus 1. Corinth. 14. v. 4. 5. 12. 25. 29. 30. 39. prophetas vocat præcones verbi Dei, & prophetiam vocat prædicationem, uti ibi dixi, ubi & varias nominis *propheta* ſignificationes adduxi. Ex hoc ergo loco colligi non poteſt, Aaronem propriè fuiſſe prophetam. licet idipſum ex aliis locis colligatur, ſcilicet ex cap. 4. 27. ubi Deus ei revelavit Moſis reditum dicens, *Vade in occurſum Moſi*, & 1. Reg. 2. 27. dicit Dominus Heli pontifici, prognato ex Aarone: *Numquid non apertè revelatus ſum domui patris tui.*

Aaron verò quoque fuit propheta.

Pulchrè Rupertus: *Quoniam*, inquit, *non eſt dignus Pharao tecum, ô Moſes, qui Deus eius es conſtitutus, loqui, Aaron erit tuus propheta, plagas quas tu facies pronuntiaturus, ſive tamquam miniſter tuus illaturus: exemplo videlicet meo, qui hominibus non loquor per me, ſed per prophetas meos mando ea, quæ illis vel denuntianda, vel à me facienda ſunt, & iſti duo homines ita profectò egerunt, alter poteſtatem in ſermone habens, alter poteſtatem in faciendis coram Pharaone ſignis exercens.*

Ubi Nota, Aaronem non tantùm fuiſſe prophetam Moſis, quia fuit ejus interpres apud Pharaonem, ſed etiam quia ejus juſſu faciebat ſigna, & plagas inferebat Ægypto, ut patet de virga verſa in colubrum hoc cap. v. 10. unde c. 19. ait Dominus Moſi: *Dic ad Aaron, Tolle virgam tuam, & extende manum tuam ſuper aquas Aegypti*, &c. *ut vertantur in ſanguinem.* Et c. 8. 5. *Dic ad Aaron: Extende manum tuam ſuper fluvios*, &c. *& educ ranas.* Et v. 16. *Loquere ad Aaron: Extende virgam tuam, & percute pulverem terræ, & ſint ſciniphes.* Ergo colubros, ſanguinem, ranas, & ſciniphes Ægypto induxit Aaron, ſed præcepto Moſis; quaſi Dei ſui mandantis. Unde & Moſes, non Aaron, plagas haſce orans Deum revocavit & ſtitit, ut iiſdem locis ſubditur. Porrò plagas ſequentes, utpote graviores, putà ulcerum c. 8. 9. peſtis c. 8. v. 15. grandinis, tonitruorum & fulgurum c. 8. 23. locuſtarum c. 10. 12. tenebrarum c. 10. 22. non Aaron, ſed ſolus Moyſes extendendo manus Ægypto inflixit.

Tropologicè, hæc appoſitè duobus fratribus; ſcilicet S. Baſilio & Gregorio Nyſſeno adaptat Nazianz. orat. 22. & ejus Scholiaſtes Nicetas. *Moſes*, inquit, *fuit legiſlator Hebræorum; ſic Baſilius legiſlator fuit monachorum, Nyſſenus verò ſanctiſſimus fuit inſtar Aaronis. Baſilius princeps fuit ſacerdotum, Nyſſenus fuit illi proximus, & quaſi illius lingua alios initians: ambo decem plagis peccatum affecerunt, mare vitiorum ſciderunt; Aegyptios, id eſt hæreticos & dæmones depreſſerunt; Amalec, id eſt Iulianum, typica crucis manuum extenſione fugarunt; Iſraelitas verò pane cæleſti, & aqua cæleſtis doctrinæ paverunt, atque ad regnum cæleſte perduxerunt.*

S. Baſil. & Nyſſ. fratres comparantur Moſi & Aaroni à Nazianz.

EGO INDURABO COR EIUS] Calvin. hoc loco quaſi ariete, ſuam, de Deo activè & propriè obdurante, hæreſim ita propugnat, ut eo ſe omnes ſophiſtas proſternere glorietur. itaque vertit ipſe, *ego conſtringam cor eius.* Calvini ergo hæc eſt mens & ſententia, licet, ut tam infame virus occulat, vel potiùs honeſtet, implexa, Deum obdurâſſe Pharaonem, non ſi immittendo duritiem; ſed tum ſatanæ eum addicendo & mancipando, ut cor ejus durum obduraret magis; tum quòd arcano quodam motu, qui captum noſtrum ſuperet, cor ejus gubernarit, & ad pervicaciam obdurarit: neque tamen peccati auctorem fuiſſe Deum, eò quòd juſto judicio idipſum fecerit; duritiem enim Pharaonis peccatum fuiſſe, obdurationem verò fuiſſe Dei judicium. ita ipſe.

Verſ. 3.

Calvinus docet, Deū propriè & activè obdurâſſe Pharaonē.

Verùm hæc ſæculis omnibus inaudita eſt hæreſis, & execranda blaſphemia, quam tum alibi paſsim, tum hìc redarguit ipſa S. Script. quòd enim Pharao non à Deo, ſed à ſe ipſo, ſuaque malitia propriè & directè ſit obduratus, demonſtratur, Primò ex eo, quòd Deus miſſo Moſe Pharaoni decies præcepit dimiſſionem populi Judaici: ergo voluit, ut miſſum faceret populum; non ergo eum obdurare voluit, ut eum retineret. hoc enim propriè velle, eſt velle efficaciter, ut Pharao nolit populum dimittere: velle autem ut dimittat, idque præcipere; ac rurſum efficaciter id nolle, ideoque obdurare, manifeſtè inter ſe pugnant. Rurſum, ſi Dei voluntas erat obdurare Pharaonem, ergo Pharao ei ſe conformans non peccabat: Dei enim voluntas omnis bonæ voluntatis menſura eſt.

Refellitur hæc blaſphemia.

Primò.

Secundò, Deus reluctantem Pharaonem graviſſimè punivit; atqui Deus non eſt auctor eorum quorum eſt ultor, inquit S. Fulgent. l. 1. ad Monimum c. 5.

Secundò.

Ter-

Tertiò.

Tertiò, Pharao ipſe paulatim Deo, Moſi & Hebræis ceſſit, dum Primò eos ſine prolibus & armentis, Secundò cum prolibus, ſed ſine armentis, Tertiò omnino cum ſuis abire permiſit: ergo ipſe ſe flectebat & obdurabat: quin verò Pharao ipſe non tam impius fuit, ut duritiei ſuæ cauſam in Deum evomeret, ſed ſibi eam tribuit Exodi 10. 16. *Peccavi*, inquit, *in Dominum*.

Evaſio Calvini inſulſa duritiē eſſe peccatum, non obdurationem, utpote quæ ſit iudiciū Dei.

Quòd enim Calvinus Deum culpa liberare contendat, peccatum Pharaoni, obdurationem Deo tribuendo, tam impiè quàm imperitè id facit. Si enim durities Pharaonis peccatum eſt, cur pariter peccatum non ſit obduratio, quæ duritiei eſt cauſa? Cauſa enim ad peccatum impellens, utique peccat, Johan. 8. 34. Rom. 1. 32. & vel maximè tunc, cùm efficaciter impellit, ut ei alter reſiſtere nequeat.

At inſtat Calvinus, obdurare in Deo non eſſe culpam; quia juſtum hoc Dei judicium eſt. ſed frivola eſt & inanis hæc larva: ſi enim durities culpa eſt, quocumque fine, quocumque judicio ad eam impellas, culpam admittis. quod enim in ſe malum eſt & culpa, nullo fine licet: ideoque non juſtum eſt hoc, ſed impium Calvini judicium, tantumque eſt dicere ac ſi apertè pronunties, Deus peccati auctor eſt, ſed hoc fine ut judicium ſuum, & præcedentium peccatorum vindictam exerceat.

Quartò.

Quartò, non Pharao tantùm ſibi, ſed & Scripturæ culpam & obdurationem eidem tribuit, cùm jam immunem & liberum à pœna, ad ingenium ſponte rediſſe narrat, Exod. 8. v. 15. *Videns*, inquit, *Pharao quòd data eſſet requies, ingravavit cor ſuum*. & cap. 9. 34. *Videns Pharao quòd ceſſaſſet pluvia, auxit peccatum, & ingravatum eſt cor eius*, id eſt, ut habetur in Hebræo, ויכבד לבו *iachbed libbo*, id eſt, *aggregavit ipſe cor ſuum*. Idem patet c. 8. v. ult. in Hebræo: unde quoties noſter Interpres in Exodo vertit, *ingravatum eſt*, accipe *ingravavit ſe cor*, id eſt voluntas, *Pharaonis*: ſic enim Hebræa ubique vertas. Ipſe ergo Pharao propriè & poſitivè ſe induravit; Deus verò permiſſivè & indirectè, uti dicam quæſt. 2. Ita cenſent & explicant paſſim Patres omnes & Interpretes Catholici.

Obiicit Calvin. obdurare eſt agere, non tantùm permittere.

Obiicit Calvinus, Primò, multum intereſt inter agere & pati, inter agere & permittere; obdurare autem eſt agere, ergo non tantùm eſt permittere obdurari, ſed eſt efficere ipſam duritiem.

Reſp. permiſſio hebr. vocatur actio.

Reſp. phraſi Hebræa & Latina permiſſio, imò & occaſio, ſæpè vocatur actio: unde illud tritum,

Blanda patrum ſegnes facit indulgentia natos.

ſicque vulgò loquimur. Rurſum, agere apud Hebræos latiſſimum eſt, & ampliſſimè ſumitur, ut de Joſepho Gen. 41. 13. in Hebræo, dixit pincerna, Joſeph me reddidit (ſcilicet per ſuum vaticinium, id eſt, reddendum me prædixit) officio; & illum piſtorem ſcilicet, ſuſpendit id eſt ſuſpendendum, prædixit. ſic hic c. 5. v. 22. Moſes dicit Domino, *Cur afflixiſti populum tuum?* id eſt, cur ei afflictionis occaſio fuiſti mittendo me ad Pharaonem, eumque hac ratione magis exacerbando contra Hebræos? Potiori ergo ratione Deus providentia ſua claudens omnia, modum, tempus, gradumque & limitem ultra quem non progrediantur, omnibus omnino hominum actibus definiens, dum ſinit malos malè agere, ſeque obdurare, eiſque concurſu ſuo aſſiſtit, ut agere poſſint quod lubet, agere dicitur.

Inſtantia Calvini obduratio eſt pœna, ergo poſitivè infligitur.

Inſtat Calvinus, permiſſio, uti & aliæ negationes & privationes, non eſt judicium, non eſt vindicta, non eſt pœna; hæc enim poſitivè à judice infligitur. Atqui obduratio eſt judicium, vindicta & pœna præcedentium peccatorum: ergo non tantùm permiſſivè, ſed & poſitivè à Deo infligitur.

Reſp.

Reſp. majorem eſſe falſam: licet enim ſententia judicis debeat eſſe poſitiva, pœna tamen per eam irrogata ſæpè eſt privativa, ut cùm judex punit aliquem privatione bonorum, inhabilitate ad officia & dignitates, &c. Sic lex Julia plectit adulteras, dum eas à parentibus impunè occidi permittit. Pari modo decretum permittendi hunc illumve obdurari, in Deo eſt poſitivum, & actio poſitiva; ipſa tamen permiſſio obdurationis non poſitiva actio, eſt nihilominus ingens pœna: quis enim non videt magnam eſſe peccatorum pœnam, cùm Deus eis permittit impunè quidlibet agere, & in pro-

Cornel. in Pentateuch.

A fundum malorum ac gehennæ ruere? Adde, in hac obduratione non tantùm eſſe permiſſionem, ſed & alias actiones poſitivas Dei, ut dicam q. 2.

Obiectio ſecunda Calvini.

Obiicit Secundò, Non ſemel, ſed crebrò hìc dicitur, quòd Deus obdurarit Pharaonem, non autem quòd Pharao obdurarit ſeipſum: atqui non videtur probabile Script. toties improprio ſermone uti.

Reſp.

Reſpondeo, Pluries hìc dicitur quòd Pharao obdurarit ſeipſum, ut patet ex dictis, rariùs quòd Deus eum obdurarit, videlicet tantùm in 6. 8. & 9. plagis, & cùm Hebræos Ægypto egreſſos inſecutus eſt. idque hìc prædixit Moſi, ut videlicet illi animum adderet, utpote experturo tantam regis contumaciam, itaque non percelleretur Moſes, cogitans non ſine Dei providentia & prædictione indurari Pharaonem, ſciretque cor regis eſſe in manu Dei, & ab eo tandem emolliendum eſſe, ut dimitteret Hebræos; uti & fecit poſt ultimam plagam primogenitorum.

Obiectio tertia.

Obiicit Tertiò, Deus cap. 10. v. 1. dicit ſe induraſſe Pharaonem, ut ſigna, plagas & potentiam ſuam in eo oſtenderet: ergo ſignis & flagellis ſuis non obduravit

B Pharaonem, ſed potiùs obduravit eum hoc fine, ut occaſionem haberet eum flagellandi, & juſtitiam potentiamque ſuam in eo oſtendendi.

Reſp.

Reſp. Potentiam ſuam oſtendit Deus in Pharaone, non eum obdurando, ſed obduratum flagellando & puniendo, de quo plura ſuis locis: alioqui enim ſi liberè Pharao ſe non obduravit, ſed Deus eum obduravit, quæ pugna fuit inter Pharaonem & Deum? ſic enim Deus omnia, Pharao nihil effecit. Quamnam quæſo in lapide obdurato Deus oſtendit potentiam; aut quæ poteſt eſſe cum lapide pugna?

Quæſtio II. quibus modis Deus obduravit Pharaonē. Reſp Primò, permittendo.

Quæres Secundò, Si non directè & poſitivè, quibus ergo modis Deus dicitur induraſſe Pharaonem?

Reſp. Primò permiſſivè. ubi Nota. Aliter & longè potentiùs permittit peccata Deus quàm homo, v. g. princeps, eadem permittat: Deus enim omnium hominum voluntates in ſua habet manus, ut eas quaquaverſum flectere poſſit; voluntas verò hominis ſine Dei nutu in nullum omnino opus, ſive bonum ſive malum exire poteſt, niſi Deus illi permiſſionis ſuæ laxet habenas, imò cum il-

C la poſitivè concurrat & cooperetur, ad actum & opus hoc producendum. Sicut ergo is qui leonem fune conſtrictum tenet, ſi eum laxet & dimittat, leoque ſolutus aliquem occidat, dicitur tenens leonem hominem illum occidiſſe, non per ſe, ſed per leonem quem dimiſit: ita & Deus ſinens voluntatem peccare & in peccatis ſe obdurare, dicitur ipſe eamdem obdurare; præſertim quia ſuo concurſu ad hunc actum obdurationis concurrit.

Secundò, dando illi conſtantiam & duritiem quandam naturalem.

Secundò, Pineda in Job 8. v. 20. num. 3. ſic explicat: indurabo, & ut hebraicè eſt, aggravabo, aut confortabo cor Pharaonis, id eſt cor Pharaonis, durum, forte, potens reſiſtere, minimeque timidum aut molle efficiam. hæc enim naturalis conſtantia & animoſitas, qua fiebat, ut Pharao propoſiti ſui eſſet tenax, nec facilè illud mutaret, erat à Deo auctore naturæ; ſed ipſe Pharao illa quaſi armis, ut ſuo conditori reſiſteret, abutebatur. Hæc expoſitio vera eſt, ſed non plena: nam hæc durities Pharaonis, non tantùm erat conſtantia quædam naturalis, ſed inſuper pertinacia, protervia, & pervicacia ſuperbi animi; quorum vitiorum Deus non erat auctor; ſed vel ipſe Pharao, vel innata

D illi concupiſcentia, & corruptæ naturæ indoles.

Tertiò ſubtrahendo gratiam.

Tertiò, induravit Deus Pharaonem, ſubtrahendo illi gratiam ſuam, quæ cor ejus molliret, ſicut ſol indurat lutum, non poſitivè efficiendo duritiem, ſed exſugendo humorem, qui temperabat & molliebat lutum; ſic & Deus, inquit S. Auguſt. *indurat cor non apponendo gratiam, non autem impellendo ad malitiam*. intellige *gratiam*, non omnem, ſed copioſam, potentem & efficacem: relinquit enim Deus obduratis aliquam gratiam, qua ſubinde eos movet & pulſat; alioqui eſſent ipſi omnino deſperatæ ſalutis, & quaſi damnati; ſed gratia hæc rara eſt, tenuis & modica.

Quartò, dando opes & imperiū.

Quartò, dando ei opes, animos, imperium, gloriam, quibus ille ſe in ſua tyrannide obfirmavit.

Quintò, per flagella & miracula.

Quintò & aptiſſimè, Deus dicitur obduraſſe Pharaonem, quia cùm videret eum durum & obſtinatum, quædam circa illum egit, ex quibus ille ſumpſit occaſionem

Digitized by Google

magis obdurandi ſe. Pro quo Nota. Pharao dominandi cupidus planè obfirmarat animum retinere Hebræos, ut eis dominari poſſet, utque gentem tam inſignem & induſtriam operibus publicis regni applicaret; ingens enim ab eis percipiebat emolumentum. Hinc factum eſt, ut, cùm Deus illos ab eo abſtrahere & educere vellet, ille eo magis eos detinere cuperet, magiſque animum ſuum in hac voluntate, ambitione & tyrannide obfirmaret.

Deus ergo obduravit Pharaonem, Primò, ſuis plagis & flagellis, idque ea immittendo non ſimul & exceſſivè, ſed paulatim, moderatè & per intervalla; ita ut requiem ei daret ſubtracto flagello ad tempus, quo fiebat ut hæc flagella minora eſſent ejus tyrannide & durtie, nec mollire aut frangere poſſent ejus animum; ita libidine dominandi Hebræis accenſum & obfirmatum, ſed potiùs magis eum in illa accenderent & obfirmarent: cor enim ejus erat durum inſtar adamantis, qui quo magis tunditur, eo magis indureſcit. durus enim & depravatus affectus omnia in ſuam duritiem & pravitatem convertit. & licet durante flagello videretur ſubinde molliri (prout alternantibus animi affectibus, ſubinde ad tempus molliuntur homines duri) tamen eo ceſſante, mox ad ingenium & duritiem ſuam redibat. Unde Exodi 8. verſ. 15. dicitur: *Videns Pharao quòd data eſſet requies, ingravavit cor ſuum.* ita S. Auguſt. hìc q. 36. & Antiſt. Nicenus qu. 29. Itaque ſicut pueri nequam & pervicaces verberibus fiunt duriores, ſic & Pharao verberibus Dei. Unde ſicut præceptor flagellando puerum pervicacem, dicitur eum flagellis ſuis obdurare, magiſque pervicacem efficere: ita Deus ſuis plagis dicitur induraſſe, & durius reddidiſſe cor Pharaonis, non immittendo illi duritiem, ſed objiciendo illi flagella, quibus ipſe magis ſeipſum obduravit, fortiuſque Deo reſtitit.

Adamas tundendo indureſcit, ita & Pharao.

Secundò, obduravit Deus Pharaonem per miracula, Primò magorum: cùm enim Pharao vidit magos ſuos eadem portenta facere quæ faciebat Moſes, contempſit portenta Moſis & Dei; unde tunc non tam Deus, quàm magi dicuntur obduraſſe Pharaonem. Poſtquam verò magi à Moſe victi ſunt, ab eoque ulceribus percuſſi, ampliùs coram Pharaone conſiſtere, eumque obdurare non potuerunt; tunc demum dicitur Deus eum obduraſſe c. 9. v. 12. ibi enim primò dicitur, quòd Deus indurarit Pharaonem; quia ſcilicet hæc Dei miracula ſimul erant plagæ & verbera, quæ animum Pharaonis durum tundentia, non molliebant, ſed duriorem efficiebant. Adde Tertiò, Deus poſt plagas objiciebat Pharaoni haſce aut ſimiles cogitationes: Vult Deus ut illi cedas & te humilies, vult ut animum ſuperbum & durum deponas; vult ut populum Hebræum, quem tyrannicè opprimis, dimittas, eſto ille tibi magno ſit honori, utilitati & gloriæ. Quibus cogitationibus irritatus ſuperbus Pharaonis animus, magis intumeſcebat, indureſcebat, excandeſcebat & reluctabatur Deo; dicebatque, Quis mihi imperabit? ego ſum Pharao rex magnus. Quis eſt Deus Hebræorum qui hanc prædam mihi eripiat? non cedam, non dimittam populum. Et hoc propriè videntur ſignificare verba Scripturæ, quibus poſt plagas pleraſque ſtatim ſubditur: *Induravitque Dominus cor Pharaonis, & non audivit eos.* Et hoc ſenſu ait S. Auguſt. libr. 5. contra Julian. c. 3. Deum non tantùm ſua patientia, ſed & potentia (id eſt potenti imperio, plagis & flagellis) Pharaonem obduraſſe. Obduravit ergo Deus Pharaonem, id eſt illo providentiæ modo in miraculis & flagellis tum immittendis, tum revocandis, in magorum artibus, permittendis, in rigore rigidaque petitione Moſis, & aliis circa illum uſus eſt Deus, quibus Pharao obduruit magis, quibuſque Deus eum ſe ex propria malitia, proprioque voluntatis arbitrio magis obduraturum præſciebat, non autem quibus ipſe eum obdurare intendebat.

cogitationes Pharaonis quæ eum obdurarunt.

Quæſt. III. quid ſit duritiès cordis, & qui eius effectus.

Quæres Tertiò, Quid ſit durities cordis, & quæ illius ſint proprietates & effectus.

Reſp. S. Bernard. l. 1. de Conſid. ad Eug. *Cor durum, inquit, eſt quod nec compunctione ſcinditur, nec pietate mollitur, nec movetur precibus, nec cedit minis, quin etiam flagellis duratur magis. Cor durum eſt ingratum ad beneficia, ad conſilia infidum, ad iudicia ſævum, inverecundum ad* A *turpia impavidum ad pericula, inhumanum ad humana, temerarium ad divina: præteritorum obliviſcens, præſentium negligens, futurorum improvidum. ipſum enim eſt, cui præteritorum, præter ſolas iniurias, nihil omnino non præterit, præſentium nihil non perit. futurorum nulla eſt, niſi forte ad ulciſcendum proſpectio: & ut brevi cuncta horribilis mali mala complectar; cor durum eſt, quod nec Deum timet, nec homines reveretur.*

Jam proprietates duri cordis ſunt, Primò, indurati corde nolunt intelligere ut bene agant, oculos & aures claudunt ſalutaribus monitis, nolunt audire ea quæ ſunt virtutis & ſalutis. Qui, ut ait Job cap. 21. 14. *dixerunt Deo, Recede à nobis, ſcientiam viarum tuarum nolumus.* Sic Pharao Exodi 5. v. 2. *Quis eſt*, inquit, *Dominus ut audiam vocem eius? neſcio Dominum*, hinc Job c. 24. ait, tales eſſe rebelles lumini.

Proprietas duri cordis. Prima.

Hinc Secundò, tales viciſſim relinquit, projicit & deſpicit Deus. Proverb. 1. *Deſpexiſtis omne conſilium meum, & increpationes meas neglexiſtis: ego quoque in interitu veſtro ridebo & ſubſannabo.* *Secunda*

Tertiò, tales, ut ait Sapiens Proverb. 2. *lætantur* B *cùm malefecerint, & exultant in rebus peſſimis; quorum viæ ſunt perverſæ, & infames greſſus eorum.* & cap. 10. *Quaſi per riſum ſtultus operatur ſcelus.* *Tertia.*

Quartò, indurati venerunt in profundum malorum, Deumque & homines contemnunt. Proverb. 18. *Impius*, inquit, *cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit, ſed ſequitur eum ignominia & opprobrium.* *Quarta.*

Quintò, peccatum eorum dicitur indelebile, & vulnus inſanabile; quia ægrè & vix remittitur. hinc Jerem. 17. *Peccatum Iuda*, inquit, *ſcriptum eſt ſtylo ferreo in ungue adamantino.* & c. 30. *Inſanabilis fractura tua.* *Quinta.*

Sextò, non pudet illos ſcelerum etiam turpiſsimorum, ſed, ut ait Jeremias cap. 3. *Frons mulieris meretricis facta eſt tibi noluiſti erubeſcere.* *Sexta.*

Septimò, tales ſunt penè incorrigibiles: unde de iis ait Sapiens Eccleſ. 7. *Conſidera opera Dei quod nemo poſſit corrigere quem ille deſpexerit.* & Sap. 12. *Nequam eſt natio eorum, & naturalis malitia ipſorum, & non poterat mutari cogitatio eorum in perpetuum.* *Septima.*

Octavò, tales percuſſi à Deo non ſentiunt. Jer. 5. *Domine percuſſiſti eos, & non doluerunt.* tales etiam C non ſentiunt ſtimulos & remorſus conſcientiæ, quia eam quaſi exſtinxerunt. *Octava.*

Nonò, ob inveteratam & roboratam peccandi conſuetudinem, fit illis quaſi impoſsibile bene agere, & non peccare. Jerem. 13. *Si mutare poteſt æthiops pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas; & vos poteritis bene facere, cùm didiceritis malum.* Et S. Auguſtinus libr. 6. Confeſſ. *Suſpirabam*, ait, *ligatus non ferro alieno, ſed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, & inde ſunem mihi fecerat. Ex perverſa enim voluntate facta eſt conſuetudo, & dum conſuetudini non reſiſtitur, facta eſt neceſſitas: quibuſdam annulis ſibimet annexis tenebat me ſtrictè dura ſervitus.* *Nona.*

Decimò, S. Paulus Roman. 1. & 2. ait tales theſaurizare ſibi iram, & traditos eſſe in reprobum ſenſum; & alibi vocat eos filios perditionis & diffidentiæ, & vaſa apta in interitum, qui deſperantes ſe tradiderunt in omnem operationem immunditiæ. *Decima.*

Undecimò, iſti peccata peccatis cumulant, & in dies D in pejus proficiunt, & ut dicitur Apoc. 22. qui in ſordibus ſunt, ſordeſcunt adhuc. *Tunc eſt conſummata infelicitas*, ait Seneca in Prov. *ubi turpia non ſolùm delectant, ſed etiam placent, & deſinit eſſe remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores ſunt.* Talis fuit Cain Geneſ. 4. 15. filii Heli 1. Reg. 2. 22. Saul 1. Reg. 17. 18. Sedecias 2. Paralip. 36. 13. Judæi Jer. 5. 20. principes ſacerdotum Matth. 27. 4. *Undecima.*

Quæres Quartò, quomodo Deus tractet obduratos, & quomodo ſe erga eos gerat?

Reſpondeo, in pœnam peccatorum quæ admiſerunt, Primò, permittit eos ſequi ſuas cupiditates & libidines, nec ab illis removet earum illecebras, occaſiones & tentationes. Pſal. 80. *Dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus ſuis.* Et Paulus Rom. 1. ait Deum eos tradidiſſe in deſideria cordis eorum, hinc & pſal. 72. dicitur, *Tranſierunt in affectum cordis*; id eſt, quidquid corde affectarunt & conceperunt, hoc aſſecuti ſunt, omniaque eis ex voto ſucceſſerunt.

Quæſt. IV. quomodo Deus tractet obduratos. Reſp. Primò.

Se-

Digitized by Google

Secundò. Secundò, dat eis Deus affluentiam rerum temporalium, & proſperos ſucceſſus, quibus illi excæcati ſunt in omnia ſcelera ſuumque exitium. Pſalm. 72. *Prodiit quaſi ex adipe iniquitas eorum*; id eſt, ex corde adipato & pingui, ob abundantiam rerum temporalium, iniquitas eorum proceſſit.

Tertiò. Tertiò, aufert ab eis Deus tribulationes, quibus caſtigati peccatores redeunt ad ſanam mentem. Pſalm. 72. *In labore hominum non ſunt, & cum hominibus non flagellabuntur.* aut ſi eos flagellat, minora eis immittit, quàm ut eorum durities flecti aut frangi poſſit, quo fit ut ipſi flagellis Dei magis ſe obdurent.

Quartò. Quartò, Deus vetat Sanctos orare pro talibus. Jerem. 7. *Tu noli orare pro populo hoc, & non obſiſtas mihi, quia non exaudiam te.* & cap. 15. *Si ſteterint Moſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum.*

Quintò. Quintò, amovet Deus ab eis bonos monitores, confeſſarios, doctores, & angelos ſanctos. Jerem. 51. *Curavimus Babylonem, & non eſt ſanata; derelinquamus ergo eam, quoniam pervenit uſque ad cælum judicium eius.* & Paulus Actor. 13. ad Judæos: *Quoniam repellitis illud* (verbum & regnum Dei) *ecce convertimur ad Gentes: ſic enim præcepit nobis Dominus.*

Sextò. Sextò, aufert ab eis prædicationem verbi ſui, qua animus illuminatur, paſcitur, flectitur, excitatur ad pœnitentiam. Amos 8. *Emittam famem in terram: non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini.*

Septimò. Septimò, Dei permiſſu tales incidunt in adulatores, & malos conſiliarios, qui eos in mala ſuamque ruinam impellant. Sic Roboam ſtultorum juvenum conſilium ſequens, magnam regni partem perdidit. Sic Abſalon neglexit utile conſilium Acitophel, prætulitque conſilium Chuſai, quod ſibi fuit exitio.

Octavò. Octavò, permittit Deus enatei falſos doctores & prophetas, qui ſuis ſignis, hypocriſi blandiloquentia, induratos ſeducant, uti fecerunt magi apud Pharaonem, itaque faciet Antichriſtus, 2. Theſſal. 2. 12.

Nonò. Nonò, laxat Deus habenas diabolo, ampliorem dans ei facultatem inſidiandi & nocendi talibus hominibus, qua ille accepta, eos mirè exagitat & tentat, tum ſeducendo eorum mentes vanis & falſis opinionibus, tum objiciendo varia objecta voluptatum, variaſque illecebras vitiorum, tum etiam turbando phantaſmata, & inflammando affectus, tum pſeudoprophetas mittendo qui eos ſeducant, de qua re mira extat viſio Michææ Prophetæ 3. Reg. 22. 19.

Decimò. Decimò, aufert ab eis bona exempla, bonos præſides & principes, bonos ſocios, omniaque penè ſalutis ſubſidia, & contraria eis objici permittit, quæ eos incitent ad omne malum, quo fit ut nuſquam non offendant & cadant. quod pulchra ſimilitudine vineæ declarat Iſajas c. 5. ita Pererius.

Denique obſtinatæ voluntatis merces eſt obſtinatum & perpetuum gehennæ incendium. Audi S. Bernard. epiſt. 253. *Ob hoc inflexibilis & obſtinatæ mentis malum punitur æternaliter, licet temporaliter perpetratum: quia quod breve fuit tempore, vel opere, longum eſſe conſtat in pertinaci voluntate; ita ut ſi numquam moreretur, numquam vellet peccare deſineret; imò ſemper vivere vellet, ut ſemper peccare poſſet.*

Vers. 4. Immittamque manum] percutiam, affligam, puniam.

Per judicia maxima] per maximas plagas. unde Septuag. vertunt, σὺν ἐκδικήσει μεγάλῃ, *cum ultione magna*, quæ omnibus juſtiſſimum Dei judicium in Aegyptios oſtendat.

Vers. 6. Ita egerunt] Eſt pleonaſmus Hebraicus. Jam enim dixit eos ita feciſſe.

Vers. 7. Erat autem Moses octoginta annorum. Ergo cùm Moſes 40. annis præfuerit populo in deſerto, Deuter. 8. 2. mortuuſque ſit anno ætatis 120. Deuter. 34. 7. hinc ſequitur, eum ſtatim hæc ſigna & has plagas coram Pharaone inchoaſſe, eaſque omnes brevi tempore complesse, cùm inchoaret annum ætatis 81. eodemque anno ſub initium veris, populum ex Aegypto eduxiſſe. ita Rupert. & Abulenſ.

Vers. 8. Dixitque Dominus ad Mosen et Aaron] A ad Aaron mediatè; nam immediatè ſoli Moſi loquebatur Deus. unde ſubdit, *Dicet ad Aaron.*

Ostendite signa] Hebraicè eſt, *date pro vobis ſignum*, id eſt, ſigno probate ea quæ dicitis, ſcilicet Deum velle, ut ego Hebræos ex Aegypto dimittam. Vers. 9.

Tolle virgam tuam] Eadem virga nunc Moſis, nunc Aaronis, nunc Dei dicitur; quia horum omnium fuit inſtrumentum ad patranda miracula & plagas Aegypti.

Fecerunt sicut præceperat Dominus] Vers. 10. Ergo priùs Moſes & Aaron rogarunt Pharaonem ex parte Dei, ut dimitteret Hebræos ad tres diætas ſacrificii cauſa: ſed cùm hoc abnueret Pharao, & peteret ſignum, mox Aaron protulit virgam, quæ verſa eſt in colubrum: Deus enim non volebat hæc ſigna ultro obtrudi Pharaoni, ſed tantùm ea fieri illo petente, ut patet v. 9.

Tulit] Hebr. chald. & græcè eſt *projecit*.

Vocavit autem Pharao sapientes et maleficos] *Sapientes* hic vocantur rerum arcanarum, vel artis admirabilis periti, qui & malefici & incantatores erant. Pro *maleficos* hebraicè eſt מכשפים *mecaſſephim* Vers. 11. B quod propriè præſtigiatores ſignificat, ſed extenditur ad quoslibet magos Septuag. vertunt, *ſophiſtas*, & *pharmacos*, id eſt veneficos; Onkelos vertit, *magos*; Aquila, κρυφιαστὰς, id eſt, occultorum cognitores & patratores.

Magi Pharaonis fuerunt Jannes & Mambres: eorum ſepulchra. Principes horum fuerunt Jannes & Mambres, ut patet 2. Timoth. 3. v. 8. de quorum ſepulchro mira narrat Palladius in Vita beati Macarii ab eo viſa & comperta, ſcilicet ſepultos eos eſſe in hortis, in quibus ipſi dum viverent, omnis generis arbores plantaverant, ſperantes fore, ut poſt mortem in illo quaſi paradiſo deliciis fruerentur; hic autem locus tenebatur à dæmonibus, qui proinde beatum Macarium cum ingredientem invaſerunt, ſed ab eo ſigno crucis fugati ſunt. Macarius autem ſingula luſtrans, invenit fructum malorum punicorum, quæ nihil intus habebant, erant enim areſacta à ſole; plurima item aurea donaria.

Inventor magiæ Zoroaſtes. Nota. Plinius, Juſtinus, S. Auguſtinus, & alii paſſim tradunt, inventorem magiæ fuiſſe Zoroaſtrem, qui eodem die quo natus eſt riſit, vixitque tempore Ni- C ni & Abrahæ, ferè 600. annis ante Moſen. hunc Zoroaſtrem nonnulli volunt eſſe Cham filium Noë.

Apud Caſſianum verò Serenus Abbas collat. 8. cap. 21. originem magiæ priorem diluvio facit: ait enim illam cœpiſſe eo tempore, quo filii Dei permiſti ſunt filiabus hominum Geneſ. 6. nec periiſſe magiam diluvio, eò quòd Cham illam didicerit ante diluvium, & promulgarit poſt diluvium. *& Cham*

Fecerunt similiter] Quæres, quot modis poſſint magi & dæmones mira ſua efficere?

Quot modis mira efficere poſſint magi & dæmones. Suppono, nec dæmones, nec magos poſſe vera miracula efficere. Miraculum enim eſt id, quod omnem naturæ vim, omnemque cauſarum naturalium ac hominum & angelorum facultatem ſuperat: poſſunt tamen facere nonnulla, quæ hominum aliarumque rerum naturalium vim ſuperant, quæ proinde hominibus mira ſunt non miracula.

Dico Primò. mira pleraque quæ facit dæmon, non ſunt res veræ & reales, ſed tantùm præſtigiæ. Poteſt enim dæmon phantaſiam, vel oculos ita perſtringere & ludificare, ut videre ſe putent quod revera non exiſtit, *Reſp. Primò, perſtringendo oculos vel phantaſiam.* D idque Primò, phantaſiam hominum ita validè commovendo, ut imaginentur ſe videre id quod non exiſtit, quomodo ſomniantes putamus nos mira videre, quæ revera non ſunt. Mira hujus rei exempla affert Galenus & alii, ut de illo qui per vitiatam imaginationem putabat, ſe naſum habere ingentem inſtar ulnæ; & altero, qui nolebat tangi, eò quòd ſe diceret habere corpus vitreum; & tertio, qui edere nolebat, eò quòd diceret ſe eſſe mortuum. Secundò, organum viſus turbando, quomodo ophthalmici mira ſe videre putant quæ revera non ſunt, nec videntur. Tertiò, exterius medium immutando, quomodo in aquis baculus rectus videtur fractus vel reflexus. Hoc modo, per præſtigias ſcilicet, Apollonius Tyanæus mortuum reſuſcitavit; nam ope dæmonis illuſit occulis hominum, ut vivum putarent qui erat mortuus. Hoc modo & Circe maga *Odiſſ. x.*

Ulyſ-

Uliſſis ſocios in varias beſtias transformavit. Sic & veneficæ illæ Italæ, quarum meminit Auguſtinus 18. Civit. cap. 18. viatores transformabant in jumenta quæ ſua onera bajularent. Sic & hodie lycanthropi per præſtigias ſe in lupos transformant, oveſque, quin & homines invadunt & laniant. Sic etiam dæmon ſagis dat aurum, argentum, & cibos ſubinde, non veros, ſed phantaſticos; unde cùm ad ſe redeunt eſuriunt, ac ſi nihil comediſſent.

Secundò per motum localem;

Dico Secundò, dæmones mira poſſunt facere per motum localem: ſunt enim celerrimi & fortiſſiſimi. Sic Primò, Satan igne è cælo demiſſo oves & pueros Job conſumpſit, Job 1. Sic hiſce annis per ventos validiſſimos domos & turres ſubvertit. Sic Secundò, ſuſtulit Simonem Magum in aera ut volaret: ſic & hodie volant ſagæ noſtræ. Sic ait Albertus Magnus aliquando boves pluiſſe, quos videlicet aliunde dæmones, vel angeli priùs in aera ſuſtulerant. Tertiò, poteſt dæmon ſubitò hominem, vel rem aliam è conſpectu hominum ſubtrahere, atque ita reddere inviſibilem. Sic Apollonius ex oculis Domitiani evanuit. Sic Gyges per annulum faciebat ſe præſentibus inviſibilem. Non poteſt autem dæmon facere, ut unum corpus ſit in duobus locis, aut duo corpora in uno loco, aut ut corpus de extremo in extremum tranſeat, non pertranſeundo ſpatium medium. Rurſum, *Cùm dæmon*, inquit S. Thomas 1. p. q. 114. art. 4. ad 2. *poſſit formare corpus ex aere, cujuſcumque formæ & figuræ; ut illud aſſumens in eo viſibiliter appareat: eadem ratione cuicumque rei corporeæ poteſt circumponere quamque formam corpoream, ut in ejus ſpecie videatur*. Quartò, poteſt facere dæmon ut ſtatuæ moveantur, ambulent & loquantur: quia ipſe eas movet, juxta eas ſermonem humano ſimilem in aere efformat. Simili modo effecit, ut Claudia Veſtalis Romana in teſtimonium pudicitiæ, navem in Tiberi hærentem zona ſua extraheret, & duceret quò vellet: Tuccia verò eamdem ob cauſam, aquam Tiberi hauſtam in cribro, ad capitolium perferret. Quintò, poteſt dæmon cadavera aut larvas hominum, leonum & aliorum animalium induere, per eaque quaſi viva eſſent, ludificare & terrere homines, uti conatus eſt facere S. Antonio. Sextò, miros affectus amoris, odii, iræ, triſtitiæ, mira etiam phantaſmata in homine excitat, commovendo humores in corpore, præſertim bilem atram & flavam.

Tertiò, applicando activa paſſivis.

Dico Tertiò, poteſt dæmon mira efficere applicando activa paſſivis, eaque commiſcendo per cauſas naturales; rerum enim naturalium miras virtutes ipſe penitiſſimè cognoſcit. Si enim theriacam & pharmaca faciunt medici, quorum miras virtutes experimur: multò majora facere poteſt dæmon, qui longè meliùs vires herbarum, gemmarum, animalium, aliarumque rerum cognoſcit; quique eas ex India, aliove orbe celerrimè afferre, & cum aliis permiſcere poteſt. nullam verò formam ſubſtantialem, vel accidentalem immediatè producere poteſt dæmon: imò non poteſt animal perfectum producere ſine ſemine, aut ex ſemine ſubitò perfectum & juſtæ magnitudinis efformare: denique non poteſt quidvis in quodvis transformare, nec ſuſpendere actionem cauſarum naturalium.

Hoc tertio modo mira poſſe efficere dæmones, patet, tum ex eo, quòd hoc modo res nonnullas mira agere videamus, uti de remora piſciculo narrat Plinius lib. 31. cap. 1. quòd ingentes naves ſi eis adhæreat, etiamſi ventis validiſſimis agitentur, remoretur & ſiſtat: tum quòd homines hoc modo mira agant, uti de Archimede narrat Plutarchus in Marcello, quòd ipſe ſolus per machinas mathematicas ingentem navem onerariam ad ſe adduxerit, & ingentem ſtragem in claſſe Romanorum ediderit. Hoc modo & Severinus Boetius in epiſtola quadam ſive à Caſſiodoro, ſive à Theodorico ad eum ſcripta, dicitur quaſi miracula quædam feciſſe, ſcilicet ut metalla mugirent, æneus anguis ſibilaret, aves ſimulatæ canerent dulciſſimè, homines aerii in aere buccinarentur. Plura vide apud Delrium de Magia.

An dracones magorum veri.

Vers. 12. Projeceruntque ſinguli virgas ſuas, quæ verſæ ſunt in dracones) Aliqui putant magos hos non veros ea habuiſſe dracones, ſed per præſtigias ſuas illuſiſſe oculis ſpectantium, vel eis objeciſſe tantum larvas & ſimulachra quædam draconum; quo-A modo noſtri ludiones & agyrtæ præſtigiatores, per cortinam mira populo exhibent ſimulachra rerum quæ non ſunt. ita Nyſſenus, Proſper 1. p. de Promiſſ. cap. 15. Juſtinus in Quæſt. orthodox. q. 26. Rupert. & Tertull. libr. de Anima, ubi ait: *Solent dæmones phantaſmata præſtare, & corpora fingere, quibus exteriores oculos circumveniunt: ſed Moſis veritas mendacium eorum devoravit*.

Negat Nyſſ.

Verùm verius eſt, quod cenſent S. Auguſtinus Theodor. Lyran. Abulenſ. Burgenſ. Cajetan. & alii, veros hos magorum fuiſſe dracones.

Affirmat S. Auguſt. idq; verius eſt.

Probatur Primò: nam S. Scriptura æquè hos magorum atque illos Aaronis & Moſis, dracones vocat. Secundò, quia draco Aaronis devoravit dracones magorum; quæ ſanè devoratio vera fuit. Neque enim in divinis his Moſis portentis ulla fuit illuſio: ſic enim vanis ſpectris luſiſſet Aegyptios Moſes. fuerunt ergo veri dracones, qui à magis producti à dracone Aaronis ſunt devorati. Tertiò, quia in tertio ſigno ciniphum defecerunt magi, quia non potuerunt eos producere; ergo priora duo ſigna verè fecerunt, alioqui etiam in ipſis defeciſſent. B Quartò, ſi non fuiſſent veri ſerpentes, Moſes detexiſſet hanc fallaciam, itaque eos confudiſſet. Denique dæmon hic omnem ſuam vim & induſtriam exſeruit, ergo veros hic exhibuit dracones: verebatur enim ne ſi fictos exhiberet, Moſes fraudem detegeret, magna ſua & magorum ignominia & ludibrio.

Quæres, Quomodo hos dracones produxerint magi?

Quomodo magi produxerint dracones? Reſp. Primò, Cajet. per agentia naturalia.

Cajetanus putat dæmones has virgas magorum per res aliquas naturales nobis ignotas, ſed efficaciſſimas, ſenſim jam antè diſpoſuiſſe ad formam draconum; ita ut, cùm magi virgas in terram projicerent, illæ jam ultimam haberent diſpoſitionem ad formam draconum, quæ proinde tunc ſtatim ſit inducta, productique ſint veri dracones.

Refellitur.

Verùm hoc parum eſt probabile, tum quia dracones cùm ſint animalia perfecta, non poſſunt niſi ex ſemine parentis (quod hic non fuit) generari: tum quia nulla cauſa naturalis, poteſt virgam immediatè in draconem convertere: longiſſimè enim diſtant virga & draco. ſed priùs virgæ corrumpi, & in alias aliaſque res, C ac tandem in dracones converti debent. Hic autem virgæ, cùm magi eas projicerent, erant veræ virgæ, ac ſtatim pro virgis apparuerunt dracones: ergo non potuerunt illi tam citò & immediatè ex converſione virgarum effici. inter formas enim eſt ordo quidam naturalis, qui nec à dæmone, nec ab angelo, ſed à ſolo Deo immutari poteſt. Tertiò, quia dracones hi non erant teneri & parvi, ſed magni, perfecti, & longi instar virgarum: erant enim æquales virgis: alioqui non fuiſſent viſæ virgæ mutari in dracones.

Reſp. Secundò Calvin. Deum dracones magorum produxiſſe. Refellitur.

Secundò, Calvinus cenſet Deum virgas magorum mutaſſe in ſerpentes, eos ſcilicet creando, quos magi pro virgis ſupponerent: Deum autem id feciſſe juſta vindicta, ut ſcilicet Pharaonem & Aegyptios impios & incredulos mendacio irretiret & obduraret. Sed apage blaſphemiæ monſtrum. Scriptura enim v. 11. diſertè ait, hæc non per Deum, ſed per incantationes magorum, quibus utique invocatus dæmon aderat, effecta eſſe: & ſi Deus hic utrobique, ſcilicet tam apud Moſem, quàm apud magos, fuit opifex draconum; ergo ſecum ipſe pugnavit, & tam mendacii magorum, quam veritatis apud D Moſen teſtis fuit: tam enim hoc, quàm illud per opus ſupernaturale, perque ſigillum ſibi proprium, putà per miraculum, obſignavit & confirmavit.

Reſ. Tertiò & verè, dæmones aliunde hos dracones adduxiſſe.

Dico ergo, dæmones aliunde hos dracones adduxiſſe, eoſque virgis ſubitò & imperceptibiliter ſubductis, earum loco ſubſtituiſſe: ita ut quicumque hæc videret, magiæ & fraudis ignarus, putaret magos æquè ac Aaronem, virgas ſuas in ſerpentes convertiſſe: & hæc ratio eſt cur Scriptura, quæ more vulgi loquitur, dicit magos feciſſe ſimiliter ac fecerat Aaron. ſimili enim modo dicit c. 3. v. 2. rubum arſiſſe, quia intuentibus videbatur ardere, cùm revera non arderet. ſic angelos ait comediſſe, quia videbantur comedere, cùm revera non comederent.

Idem dico de ſecundo & tertio ſigno, nimirum de aqua in ſanguinem verſa, & de ranis à magis productis: vide-

licet tam ſanguinem, quàm ranas non fuiſſe à dæmone A productа, ſed aliunde adducta. Naturaliter enim verus ſanguis nec alibi generari poteſt, quàm in animali, nec aliter, quàm virtute animæ, & per calorem naturalem qui eſt in animali. Moſes verò ſupernaturaliter Dei virtute aquam in ſanguinem vertit, & ranas ſubitò ex aquis produxit. Hinc hebr. hi magi vocantur *mecaſſephim*, id eſt præſtigiatores, non quoad rem productam, vel potiùs adductam, ſed quoad modum operandi. Videbantur enim virgam in draconem convertere, cùm re ipſa non converterent, ſed draconem aliunde adducerent, & latenter pro virga ſubſtituerent.

Sex cauſæ ob quas Deus permiſit magos mira hæc efficere.

Quæres, Cur permiſit Deus magos hæc mira efficere.

Reſpondeo Primò, ut oſtenderet quantum ars magica poſſit, quamque ſenſibus hominum imponat. Secundò, ut in hiſce miris magi ſuperarentur à Moſe, nec magus putaretur eſſe Moſes, ſed potiùs appareret magorum antagoniſta, victor & domitor; ac conſequenter verus magnuſque magni Dei ſervus & Propheta. ita S. Chryſoſt. hom. 46. in Acta Apoſtolorum. Tertiò, ut oſtenderet impios piis, B pſeudoprophetas Prophetis ſemper adverſari & obluctari: ita Michaeli reſtitit Lucifer; Abelo Cain; Iſaaco, Iſmael, Jacobo Eſau, Joſepho fratres; Moſi Dathan & Abiron; S. Petro Simon Magus; Paulo Judæi; Apoſtolis philoſophi, magi & hæretici. Quartò, ut oſtenderet dæmonem eſſe veluti ſimiam Dei; ſicut enim Deus, ſic & dæmon Dei æmulus vult habere ſuos Prophetas, ſua templa, ſua ſacrificia, ſua miracula, ſuos Religioſos. Quintò, ad probandam fidem & conſtantiam Moſis & Hebræorum, num per hæc magorum ſigna in veri Dei cultu, ejuſque promiſſis ſibi factis titubarent & dubitarent. Sextò, ad majorem excæcationem & punitionem Pharaonis.

Denique permiſſus eſt dæmon efficere ſerpentem: quia ipſe eſt ſerpens antiquus, qui Evam decepit, & etiamnum multos decipit. Audi S. Cyprianum tract. de Simplic. clericor. *Diabolus eſt ſerpens: quia cùm latenter obrepit, cùm per pacis imaginem fallens, occultis acceſſibus ſerpit (unde nomen ſerpentis accepit) ea eſt ejus aſtutia, ea eſt circumveniendi hominis cæca & latebroſa fallacia, ut aſſerere videatur noctem pro die, venenum pro ſalute, deſperationem ſub obtentu ſpei, perfidiam ſub prætextu fidei, Antichriſtum ſub vocabulo Chriſti: ut, dum veriſimilia mentitur, veritatem ſubtilitate fruſtretur. nam transfigurat ſe in angelum lucis.* Hucuſque Cyprianus, vel potiùs Origenes. Origenis enim hunc tractatum eſſe & a Cypriano, vel ab alio ea ætate ex Græco in Latinum eſſe converſum, tum ex phraſi & græciſmis, tum plurium Doctorum auctoritate docet Pamelius in præfatione illius libri. Et S. Gregorius lib. 32. Moral. cap. 2n. *Diabolus*, ait, *dicitur jumentum, draco & avis. Homines enim tentat tribus vitiis, luxuria, malitia & ſuperbia. In eis igitur quos ad luxuriam excitat, jumentum eſt: ad nocendi malitiam, draco eſt: ad ſuperbiam, avis eſt.* Et S. Leo ſer. 8. de Nativit. Diabolus eſt vafer ſerpens: quia *novit cui adhibeat æſtus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat, cui apponat incitamenta luxuriæ, cui infundat virus invidiæ. Novit quem mœrore conturbet, quem fallat gaudio, quem metu opprimat, quem admiratione ſeducat. omnium diſcutit conſuetudinem, ventilat curas, ſcrutatur affectus: & ibi* D *cauſas quærit nocendi, ubi quemque viderit ſtudioſiùs occupari.*

Diabolus eſt ſerpens cur.

SED DEVORAVIT VIRGA AARON VIRGAS EORUM] *Virga*, id eſt ſerpens in quem virga erat converſa, *devoravit virgas*, id eſt ſerpentes ſive dracones, in quos virgæ eorum erant converſæ. Jam enim non virga erat, ſed ſerpens; nec virgæ, ſed ſerpentes habent os, quo alia devorare poſſint. eſt metonymia: res enim ſæpè appellantur ex eo quod fuerunt, ſive nomine rei ex qua ſunt converſæ. ita Philo, S. Auguſtinus, Proſper ſuprà, Ambroſ. lib. 3. Offic. c. 14. Cajet. & alii. Simili, ſed potiori ratione (quidquid Calvinus obſtrepat) caro Chriſti in Venerabili Sacramento dicitur panis, 1. Corinth. 11. 26. & Johan. 6. 31. nam Hebræi quemlibet cibum, etiam carnem, vocant panem; præſertim cùm in Euchariſtia accidentia panis remaneant & videantur, ita ut

Virga id eſt ſerpens cur.

A homines ex oculis & ſenſu judicantes, rectè panem nominent, quia panis ſpecies vident & tangunt. Hinc patet, quòd Deus permiſerit magos tam mira operari eo fine, ut illuſtrior foret victoria ſua, id eſt Dei veri contra deos, vel dæmones potiùs, Ægyptiorum, ipſe enim vero miraculo falſa eorum oppreſſit.

Nota hìc. Solet Deus detegere, aut dare indicia ſufficientia fraudis & impoſturæ, cùm magi, hæretici vel infideles faciunt mira, quæ pro miraculis venditant. Hoc enim pertinet ad Dei providentiam curamque quam circa homines, præſertim fideles & bonos, gerit, ne illi inviti & inſcii in errorem inducantur. Fuit ergo hìc Pharao inexcuſabilis.

Quæres, quibus modis ſoleat Deus vera miracula à falſis diſcernere.

Octo modis vera miracula à falſis ſeceruntur.

Tria ſigna & diſcrimina in magis his aſſignat Theodor.

Primò.

Primò, *Mutabant*, inquit, *illi quidem virgas in ſerpentes, ſed virga Moſis virgas illorum devoravit: mutabant aquam in ſanguinem, ſed ſanguinem in priorem naturam* B *reducere non poterant: produxerunt illi ranas, ſed moleſtiam & incommoda ranarum Ægyptiis auferre non poterant, ſicut fecit Moſes. Conceſſit itaque Deus magis talia facere, ut etiam per ipſos caſtigaret Ægyptios: non tamen conceſſit eis, ut illatam plagam auferre poſſent. Non ergo fuit contentus Deus plagis à Moſe illatis, ſed eas per magos adauxit, q. d. regi: Quia puniri te delectas, tuorum etiam ſervorum opera te caſtigabo, & graviùs plectam.*

Secundò.

Secundò, *cùm videt regem ob id magis indurari, magorum facultatem cohibuit, ut qui majora animalia, puta ranas, produxerant, parvos ciniphes producere non poſſent, cogitque eos confiteri ſuam imbecillitatem, ac dicere, Digitus Dei eſt hic,* c. 8. v. 19.

Tertiò.

Tertiò, *magorum corpora puſtulis afflixit,* c. 9. v. 11. *ut cum illi, tum ſatanas eorum rex evidenter cognoſcerent, quòd non ſolùm plagas à Deo immiſſas auferre non poſſent, ſed etiam ipſi cum reliquis plecterentur.* hucuſque Theodoret.

Quartò.

Quartò, his addit S. Auguſtinus q. 79. inter 83. vera miracula à falſis diſcerni jure, id eſt, auctoritate & poteſtate qua fiunt. *Magi*, inquit, *mira faciunt per privata commercia cum dæmone: Sancti verò ea faciunt publica* C *adminiſtratione, & juſſu ejus cui omnis creatura ſubjecta eſt. Magi ergo per privatos contractus; Sancti verò per publicam juſtitiam hæc operantur.*

Quintò.

Adde Quintò, qui faciunt vera miracula ſunt fideles, probi & ſancti ut plurimùm; qui verò falſa faciunt ſunt improbi, flagitioſi & ſæpè malefici.

Sextò.

Sextò, quæ faciunt magi, ſæpè ſunt tantùm phantaſtica & ſimulata, ideoque non ſunt diuturna; ſed mox retegitur eorum falſitas & vanitas: vel ſunt planè inutilia, imò etiam pernicioſa. vera autem miracula ſunt opera vera & ſolida, & utilia hominibus, nec niſi magna quapiam utilitate aut neceſſitate facta.

Septimò.

Septimò, magi in ſuis utuntur multis præſtigiis, mendaciis, ludificationibus hominum, variiſque ſignis & figuris, v. g. litteris & verbis, vel nihil vel abſurda ſignificantibus, aliiſque ſuperſtitioſis cæremoniis, miſcentque ſacra profanis, itaque ea profanant & contaminant: nihil tale faciunt Sancti, ſed per preces, ſignum crucis, aliaſque res ſacras miracula operantur.

Octavò.

Octavò, magi & dæmones mira faciunt malo fine, D putà ob lucrum, vanam oſtentationem, gloriam, vel honorem, ut divinum nomen & cultum ſibi concilient; vel ut pervertant veram fidem, falſamque hominibus perſuadeant: vel ad patranda maleficia & ſcelera, uti ſunt furta, adulteria, neces hominum & animalium: Sancti verò ea faciunt, ut Deum honorent & glorificent; utque ſanctam Eccleſiam ædificent & illuſtrent, atque homines tum in corpore, tum magis in animo & ſpiritu adjuvent. *Magi*, inquit S. Auguſtinus ſuprà, *faciunt quæ videntur miracula, quærentes gloriam ſuam: Sancti vera faciunt miracula quærentes gloriam Dei.* Magi ergo hi vanæ oſtentationis cauſa ſua ſigna promebant; Aaron verò cauſa juſtæ vindictæ & increpat onis. Sciebat enim Pharao injuſtè ſe premere Hebræos, juſteque ideo vindicem Dei manum ſentire. Ergo magi arcano carmine ac ritu, qui ſatis principem tenebrarum invocari monſtraret, ſua ſigna edebant: Aaron verò

Dei

Dei juſſu & publica manuom elatione, quaſi Dei nomi- A ne, aquis, aliiſque rebua imperans; quem verum eſſe Deum facil` ıgnoſci poterat, tum quia natura docet primum ens, ſive ens entium à quo manat omne ens, quod ſignificat nomen Jeheva à Moſe ſemper ſignis prælatum, eſſe ipſummet Deum: tum quia ex præcedentium ſæculorum hiſtoria facilè ſcire poterant, Abraham, Iſaac, Jacob, Joſeph, &c. Deum verum coluiſſe, ab eoque mirè ſemper adjutos eſſe. Eundem autem invocabat hic Moſes quaſi Deum patrum ſuorum.

Allegor. Origenes: *Virga Moſis*, inquit, *eſt crux Chriſti, hac poſtquam in terram projecta eſt, id eſt poſtquam ad credulitatem & fidem hominum venit, converſa eſt in ſapientiam, & tantam ſapientiam, quæ omnem Aegyptiorum, id eſt hujus mundi, ſapientiam devoraret.* Et S. Ambroſ. lib. 3. Offic. c. 14. *Projecit Moſes*, inquit, *virgam, & ſerpens facta devoravit ſerpentes Aegyptiorum, ſignificans quòd Verbum caro fieret, quæ ſerpentis diri veneni vacuaret per remiſſionem & indulgentiam peccatorum. Virga enim eſt verbum directum, regale, plenum poteſtatis, inſigne imperii. Virga ſerpens facta eſt, quoniam qui erat Filius Dei, ex Deo Patre natus, filius hominis factus eſt, natus ex Virgine, qui* B *quaſi ſerpens exaltatus in cruce, medicinam vulneribus infudit humanis. Unde & ipſe Dominus ait: Sicut Moſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis.* Similis habet Rupertus & Proſper in Catena Lipomani. Ibidem S. Hieron. *Sicut virga Moſis*, inquit, *devoravit virgas magorum, ita mendacium Antichriſti Chriſti veritas devoravit.* Iſidorus verò, *Virga Moſi*, inquit, *in draconem converſa, magorum abſorbuit virgas: & Chriſtus poſtpoſita gloria ſuæ dignitate, factus eſt obediens uſque ad mortem, & per ipſam mortem carnis conſumpſit aculeum mortis, atteſtante Propheta: Ero mors tua, ò mors, ero morſus tuus inferne.*

Vers. 13. Induratomque est cor Pharaonis] quia vidit magos ſuos ſimilia ſigna feciſſe ac fecerat Moſes, parum cogitans de devoratione, quòd ſcilicet ſerpens Moſis devoraſſet dracones magorum.

Vers. 15. Stabis in occoasum] prævenies ejus adventum ad ripam fluminis Nili, ut veniens in te incurrat.

Vers. 17. Paacutiam viroa] Jam ergo ſerpentem ex virga factum, rurſum in virgam converterat Deus, ut per C eam alia deinceps miracula patraret.

Quæ in manu mea est] Verba ſunt Dei, & tamen Moſes virgam mano ſua tenebat, non Deus, videlicet, quia Deus Moſen fecerat Deum Pharaonis, ſuamque ei poteſtatem dederat, ut juberet Aaroni percutere Nilum, itaque eum in ſanguinem convertere. Hi ergo tres, ſcilicet Deus, Moſes & Aaron, quaſi unus cenſentur, ſicuti cauſa principalis & inſtrumentaria, vocantur una cauſa efficiens Deus enim hic fuit cauſa prima, Moſes fuit mandans, Aaron exequens.

Vers. 18. Piscas morіantua] Piſces enim extra aquam vivere nequeunt, maximè in ſanguine, qui craſſus & calidus repugnat complexioni piſcium.

Computrescant aquæ] morticinis piſcium inficientur & corrumpentur. Aquas vocat, quæ fuerant aquæ, jam autem erant ſanguis. Septuag. vertunt, ὀζέσει ὁ ποταμός, fervebit vel effervеſcet fluvius: quia pro באש *baaſ*, id eſt putreſcet, aliis punctis legerunt באש *eſ*, id eſt in igne ſcilicet erit; hoc eſt fervebit fluvius, ita ut videatur in igne vel igni impoſitus eſſe.

Affligenvur Ægypvii] Hebraicè נלאו *nilu*, D id eſt laborabunt, ut bibant. q.d. Abhorrebunt à potu ſanguinis, ſitique cruciabuntur.

Vers. 19. Et omnas lacus aquaaom] Hebr. *omnem congregationem aquarum*. ſic & Septuag unde patet omnem omnino aquam, etiam puteorum, fontium & ciſternarum in ſanguinem eſſe verſam, idq; ſequentia indicant: nam alioqui non fodiſſent terram ad aquam eliciendam; quod tamen feciſſe dicuntur v. 24.

Et siv cruoa in omni terra Ægypti) Ergo & in terra Geſſen aquæ in ſanguinem ſunt verſæ, inquit Abulenſis, ſed in Ægyptiis tantùm. Nam Hebræis aquæ erant dulces & potabiles, inquit Joſephus, Ægyptii enim in terra Geſſen hac plaga erant digniſſimi, utpote qui Hebræos maximè oppreſſerant.

Quæres; cur hac prima Ægypti plaga omnes ejus aquæ ſint verſæ in ſanguinem? Reſpondeo, Quia ipſi A aquas ſuas ſanguine infantium Hebræorum infecerant, ſubmergendo eos, cap. 1. v. 22. juſtè ergo puniuntur in aquis, in quibus peccarant. Secundò, quia in Aegypto vix pluit; unde ibi vix alias habent aquas quàm Nili, qui exundando fœcundat totam Aegyptum. De Nilo ergo plurimùm gloriabantur Aegyptii ſeque beatos jactabant. Hinc & Nilo multas ſuperſtitiones, & penè divinos honores adhibebant, uti teſtatur Solinus c. 35. & Plinius libr. 8. cap. 46. Utramque hanc cauſam affert Theodoret. *Fluvius*, inquit, *ille mutatus in ſanguinem, velut conquerebatur de cæde puerorum per Aegyptios commiſſa.* & ut dicitur Apocal. 16. 6. *Juſtus es Domine: quia ſanguinem ſanctorum & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibere; digni enim ſunt.*

Quæres Secundò, Quanta & quàm acerba fuerit hæc plaga. Reſpondeo Primò, omnis omnino aqua Aegyptiorum verſa eſt in ſanguinem, totuſque Nilus, quàm longus eſt ab Aethiopia uſque ad mare. Ubi Nota, non unum hic fuiſſe miraculum, ſed multa, vel potiùs unum continuatum, per continuam aquarum Nili affluentum in ſanguinem converſionem, idque per B ſeptem dies. Nam Nilus in Aethiopia puras ferebat aquas, ubi verò attingebat fines Aegypti, mox vertebatur in ſanguinem, idque aſſiduè & continuò per ſeptem dies. Secundò, aquis ſublatis homines & jumenta ſiti cruciabantur. Tertiò, piſces emortui ſunt. Hinc Quartò, computreſcente fluvio & piſcibus, peſtilentia exorta eſt, ex qua, & ex ſiti adeò multi enecti jacebant in triviis, ut domeſtici non ſufficerent ad eos ſepeliendos, ait Philo. Quintò, aquæ non tantùm colorem, ſed & naturam habebant ſanguinis, erantque verus ſanguis. Unde ſi quis ſiti coactus inde guſtaſſet, confeſtim acri dolore corripiebatur, ait Joſephus.

In converſione aquarum in ſanguinē multa fuerunt miracula.

Fecaruntque similitea malefici) Quæres, unde malefici habuerint aquam quam verterunt in ſanguinem? nam omnis aqua jam à Moſe converſa erat in ſanguinem. Vers. 22.

Unde magi habuerunt aquas quas verterant in ſanguinem?

Reſpondet S. Juſtinus q. 26. ad Orthodoxos, Aegyptios fodiſſe puteos circa flumen, & ex eis hauſiſſe aquam. Secundò, Theodor reſpondet, hanc aquam à mari vicino fuiſſe allatam: non enim aquæ marinæ, ut voluit *Reſp. Primò.* Genebrard. in pſalm. 114. ſed tantum dulces & potabiles, C teſte Scriptura, converſæ fuerunt in ſanguinem, ut ſci- *Secundò.* licet ſiti cruciarentur Aegyptii. Tertiò, alii reſpon- *Tertio.* dent, per Dei providentiam aliquid aquæ pro magis fuiſſe aſſervatum, ut aquæ omnes, id eſt penè omnes, fuerunt converſæ in ſanguinem: exiguum enim tantæ mo- *Quartò.* li nil demere videtur. Quartò, Hebræi putant, ſolas aquas Nili verſas fuiſſe in ſanguinem: ergo ex fontibus eos habuiſſe aquas. ſed hi errant, ut dixi. Quintò. *Quintò.* Cajetan. cenſet eos habuiſſe aquas eas, quæ ſervatæ erant in vaſis teſtaceis & metallicis. Nam Scriptura ſolùm dicit, aquas eas quæ erant in vaſis ligneis & lapideis, verſas eſſe in ſanguinem. Sextò, Toſtatus & Lyran. pu- *Sextò.* tant, hanc aquam celerrimè à dæmone aliunde fuiſſe aſportatam in Aegyptum. Septimò, S. Auguſtinus *Septimò.* aquam hanc putat fuiſſe allatam ex terra Geſſen. Octavò, *Octavò.* facillimè dici poteſt, à Moſe aquam fuiſſe Magis oblatam; Moſi enim & Hebræis erat non ſanguis, ſed aqua ſolita, dulcis & potabilis, uti dixi.

Nota, ſanguinem hunc magorum non fuiſſe præſtigioſum, ut vult Juſtinus; nec rurſum, verè ex aquis D converſum, ut vult S. Auguſtinus; ſed aliunde à dæmone adductum, & latenter pro aquis ſuppoſitum, uti dixi v. 12.

Moraliter vide hic quomodo diabolus cum Deo, magi cum Prophetis, hæretici cum orthodoxis decertent, imitando eorum dicta & facta. Sed fruſtra: illa enim in ipſoſmet retorquentur. Noſtra ætate, uti teſtatur Martyrolog. Anglic. Richardus Vitus diſputabat cum impio Anglo Calviniſta, potentiore ad bibendum quam diſſerendum, de clavibus Eccleſiæ: cumque ſibi eas datas pervicaciter hæreticus aſſereret, lepidè & ingenioſè reſpondit Vitus: *Credo tibi perinde ac Petro eas eſſe datas; verùm hoc diſcrimine, quòd huic regni cæleſtis, tibi verò cerevіſiariæ cellæ. hoc enim rubicundum tui naſi promontorium indicat.* Ita aquas in ſanguinem vertunt hæretici. Hoc eſt eorum miraculum.

Nec

Digitized by Google

Vers. 23. Nec appoſuit cor etiam hac vice] non adjecit animum ut crederet & obduxet Moſi & Deo, jubenti dimittere populum. Mira fuit hæc Pharaonis durities, cui tamen ita mens manuſque à Deo ligantur, ut nil gravius in Moſen & Aaronem machinetur.

Vers. 24. Foderunt autem omnes Aegyptii per circuitum fluminis aquam, ut biberent] ut ſcilicet ſanguis fluminis terra percolatus, in foſſas illas defluens fieret liquidior & potabilior, ſicuti nautæ per vas cæreum percolant & dulcorant aquam marinam, ut eam bibant. Foderunt ergo, ut invenirent aquam quam biberent: verùm non aquam, ſed ſanguinem, percolatum tamen, & quaſi aqueum invenerunt: ex quo permulti ſiti ſuæ ſuccurrerunt, mortemque evaſerunt. alioqui enim ſeptem dierum ſiti fuiſſent enecti. Pauci enim vini, & pauci lactis, quo ſitim depellerent, copiam habebant. Addit Philo, è venis novis foſſione apertis quaſi ſanguinem è vulnere emicaſſe, ac proinde partim ſiti, partim potu hoc plurimos enectos eſſe. Ubi Nota alterum & adverſum miraculum: Hebræi enim ex eodem fluvio vel puteo haurientes, aquam hauriebant puram, cùm ex eodem Aegyptii haurirent ſanguinem, uti ſuperiùs ex Joſepho dixi.

Hebræi hauriebāt aquam ex eodem puteo, ex quo Aegyptii ſanguinem.

Vers. 25. Impletique ſunt ſeptem dies] Non quaſi plaga hæc ſanguinis durarit ſeptem dies, ſed quòd poſt primam hanc plagam, quæ uno die duravit, uſque ad ſecundam ranarum fluxerint ſeptem dies, inquit Euſebius in Catena. Verùm Philo & alii paſſim cenſent, hanc plagam duraſſe ſeptem dies: pro uno enim die non fodiſſent Aegyptii novas foſſas & puteos. Eſt ergo hebraiſmus, *Impleti ſunt ſeptem dies*, id eſt ſeptem dies perduravit ſanguis in fluvio: poſt ſeptimum verò diem in naturam aquæ reverſus eſt ſanguis, idque non rogatu Pharaonis & deprecatione Moſis, ut vult Philo; nihil enim tale habet Scriptura: ſed voluntate Dei volentis Aegyptios novis aliiſque plagis punire. Inflictio ergo ſecundæ plagæ ranarum, fuit finis primæ plagæ ſanguinis.

Tropologicè, S. Auguſtinus fecit tractatum de convenientia decem plagarum Aegypti cum decem præceptis decalogi, qui extat tomo ejus 9. Prima ergo hac plaga, ait ipſe, aqua vertitur in ſanguinem, id eſt Deus in idolum commutatur: homines enim carnales & inſipientes indignè ſentientes de majeſtate Dei, ejus gloriam attribuerunt animalibus & lapidibus, uti fecerunt Aegyptii circumfodiunt puteos Philoſophi, qui ſuo ingenio & ſtudio parum aquæ, id eſt doctrinæ de Deo, adepti ſunt; ſed ſanguineæ; id eſt admixtis erroribus conſpurcatæ. Hinc Oroſius lib. 7. Hiſtor. cap. 27. docet has decem plagas allegoricè adumbraſſe decem Eccleſiæ naſcentis perſecutiones, id eſt decem plagas decem Imperatoribus Eccleſiam perſequentibus immiſſas.

Tropol. decem plagæ Aegypti decalogo adaptantur.

Item decem perſecu tionibus primitivæ Eccleſiæ.

Quæres, quot & quænam fuerunt plagæ, Aegypto à Moſe & Deo inflictæ?

Reſpondeo, fuiſſe decem. Prima, fuit hæc ſanguinis. Secunda, fuit ranarum c. 8 v. 3. Tertia, ciniphum c. 8. v. 17. Quarta, muſcarum cap. 8. v. 24. Quinta, peſtis & interitus animalium cap. 9. v. 3. Sexta, veſicæ turgentes & ulcera, tam in hominibus, quàm in animalibus c. 9. v. 10. Septima tonitrua, grando & fulmina c. 9. v. 23. Octava, locuſtæ omnia depaſcentes cap. 10. v. 13. Nona, triduanæ tenebræ c. 10. 22. Decima, cædes primogenitorum c. 11. v. 5. in qua Pharao permiſit Hebræos egredi, ſed facti pœnitens eos inſequens, in mari rubro cum omnibus ſuis merſus eſt: quæ non tam plaga, quàm Pharaonis & Aegypti fuit excidium.

Recenſentur decem plagæ Aegypti.

Sed cur fuerunt decem? Reſpondet Philo, quia denarius ſymbolum eſt perfectionis: ſicuti ergo plena & perfecta erat menſura peccatorum, ſic fuit & pœnarum Aegypti. Decem enim ſunt peccata primaria; quæ totidem putà decem, decalogi præceptis adverſantur. Unde totidem plagis punivit Deus impios Aegyptios, quot daturus erat populo ſuo mandata, quorum auctoritatem hac punitione prævia ſancire voluit.

Cur fuerint decem?

Ubi Nota Primò, Aegyptii per omnes ferè creaturas puniti ſunt, ſcilicet per terram, aquam, aerem & A ignem; per mixta, grandinem & ſanguinem: per animalia, ranas, muſcas, ciniphes, locuſtas: per ſolem & aſtra, cùm ſe ſubducendo tenebras induxerunt: per homines, Moſen, & Aaron, per angelos & Deum.

Aegyptii per omnes creaturas puniti ſunt.

Secundò, in omnibus penè bonis puniti ſunt, ſcilicet in fructibus agri, in animalibus, in filiis ſuis primogenitis, in auro & argento, in corporibus per ulcera.

Secundò. in omnibus bonis.

Tertiò, in omnibus ſenſibus puniti ſunt. in viſu, per tenebras & ſpectra; in auditu, per tonitrua; in guſtu, per ſitim & potum ſanguinis; in odoratu, per fœtorem ranarum; in tactu, per dolorem ulcerum & morſum ciniphum; denique in phantaſia & mente, per continuum mœrorem ac multiplices terrores. Hæ plagæ Aegypti fuerunt præludium & typus pœnarum gehennæ. Omnes enim hæ decem plagæ vel in ſe, vel in ſui ſimilibus excruciabunt Pharaonem, alioſque damnatos in inferno, cui facile eſt ſingulas adaptare. Et ſi ita Deus punivit Aegyptios in hac vita. quomodo puniet damnatos in gehenna? Hinc rurſum *eaſdem plagas*, inquit Irenæus B lib. 4. cap. 50. *in fine mundi univerſaliter accipient gentes, quas tunc particulatim accepit Aegyptus*, eaſque prævidit & prædixit S. Johannes Apocal. cap. 8. & 9.

Tertiò, in omnibus ſenſibus.

Hæ plagæ fuerunt præludium gehennæ.

Symbolicè, Deus punit peccatores decem plagis. Primò, ſanguine, id eſt diſcordia: aquæ enim potabiles Aegyptiis in ſanguinem converſæ ſignificant diſcordiam in intima Reipub. viſcera ac venas ſerpentem. Secundò, ranis. id eſt rixis & tumultibus, qui ex diſcordia manant. Tertiò, culicibus, id eſt curis & ſollicitudinibus, quæ peccatores mundo & carni deditos pungunt & diſcruciant. Quartò, muſcis caninis, id eſt iris & odiis quibus æſtuant, & invicem mordent ac laniant. Quintò, peſte animalium, ut ſcilicet in rebus terrenis oblectamenta, quæ quæſierant, non inveniant, ſed potiùs in iis faſtidia, damna, dolores & tormenta ſentiant. Sextò, ulceribus veſicarum, id eſt ſtimulis conſcientiæ, quæ quaſi ulcera dolorem ſimul & pudorem ac horrorem afferunt. Septimò, grandine, id eſt obſtinatione in ſuis ſceleribus. Octavò, locuſtis, id eſt tyrannide & inquietudine concupiſcentiæ. Nonò, tenebris, id eſt cæcitate mentis. Decimò, morte primogenitorum, id C eſt damnatione animæ. Sicut enim primogenitus in paterna domo eſt princeps, ſic animus eſt in utroque homine. ita Alcazar in Apocal. 11. not. 8. ſed de ſingulis agam ſigillatim inferiùs ſuis locis.

Quæres Secundò, Ubi & quando hæ plagæ ſint factæ? Reſpondeo Primò, factæ ſunt in campo Taneos, pſalm. 77. 12. Tanis enim erat civitas regia, & caput Aegypti, in qua Pharao habitabat. Plaga ergo quælibet primò feriebat Tanim, in qua erat ſcelerum colluvies, deinde per univerſam Aegyptum diffundebatur, ut tradunt Hebræi. Secundò, contigerunt hæ plagæ anno 8. Moſis, id eſt anno mundi 2454. poſt diluvium verò 797. ante bellum Trojanum, quod incidit in tempora Samſonis & Heli, annis 350 ante Romam conditam annis 745. Addit Paulus Oroſius libr. 1. Hiſtoriarum c. 9. & 10. plagas has contigiſſe ſub idem tempus quo contigit diluvium, non Ogygis, ut vult Africanus, ſed Deucalionis; & incendium quod vocant Phaethontis.

Quæſt. II. ubi & quando hæ plagæ ſint factæ? Reſp. in Tani, anno 81. Moſis.

Quæres Tertiò, Quanto tempore hæ plagæ durarint? Reſpondet Torniellus & Pererius, omnes uno menſe D peractas eſſe, ſcilicet 27. diebus: nam poſt primam plagam uſque ad ſecundam tranſierunt dies ſeptem; die 9. ablata eſt ſecunda plaga ranarum; die 11. immiſſa eſt tertia plaga ciniphum; die 10. Moſes minatus eſt muſcas, & die 12. immiſit eas, & die 13. removit eas; die 15 minatus eſt & inflixit quintam plagam; die 16. inflicta eſt ſexta plaga; die 17. minatus eſt plagam ſeptimam, quæ inflicta eſt die 18. & ſublata 19. die 20. minatus eſt octavam plagam, & die 21 inflixit eam, & die 22. removit; ſequentibus tribus diebus, putà 23. 24. 25. duravit plaga tenebrarum; die 26. Pharao à ſe expulit Moſen, & media nocte ſequente inflicta eſt decima plaga cædis primogenitorum, ſub initium diei 27. Unus ergo ferè menſis lunaris fluxit à prima plaga uſque ad ultimam. Jam cùm ultima plaga contigerit 15. die primi menſis Niſan, qui reſpondet noſtro Martio, hinc ſequitur, primam plagam factam eſſe circa medio ultimi menſis

Quæſt. III. quanto tempore durarint? Reſp. per unum menſem.

Digitized by Google

Dei juſſu & publica manuum elatione, quaſi Dei nomine, aquis, aliiſque rebus imperans; quem verum eſſe Deum faciliè agnoſci poterat, tum quia natura docet primum ens, ſive ens entium à quo manat omne ens, quod ſignificat nomen Jeheva à Moſe ſemper ſignis prælatum, eſſe ipſummet Deum: tum quia ex præcedentium ſæculorum hiſtoria facilè ſcire poterant, Abraham, Iſaac, Jacob, Joſeph, &c. Deum verum coluiſſe, ab eoque mirè ſemper adjutos eſſe. Eundem autem invocabat hic Moſes quaſi Deum patrum ſuorum.

Allegor. Origenes: *Virga Moſis*, inquit, *eſt crux Chriſti, hæc poſtquam in terram projecta eſt, id eſt poſtquam ad credulitatem & fidem hominum venit, converſa eſt in ſapientiam, & tantam ſapientiam, quæ omnem Aegyptiorum, id eſt hujus mundi, ſapientiam devoraret.* Et S. Ambroſ. lib. 3. Offic. c. 14. *Projecit Moſes*, inquit, *virgam, & ſerpens facta devoravit ſerpentes Aegyptiorum, ſignificans quòd Verbum caro fieret, quæ ſerpentis dira veneni vacuaret per remiſſionem & indulgentiam peccatorum. Virga enim eſt verbum directum, regale, plenam poteſtatis, inſigne imperii. Virga ſerpens facta eſt, quoniam qui erat Filius Dei, ex Deo Patre natus, filius hominis factus eſt, natus ex Virgine, qui quaſi ſerpens exaltatus in cruce, medicinam vulneribus infudit humanis. Unde & ipſe Dominus ait: Sicut Moſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis.* Similia habet Rupertus & Proſper in Catena Lipomani. Ibidem S. Hieron. *Sicut virga Moſis*, inquit, *devoravit virgas magorum, ita mendacium Antichriſti Chriſti veritas devoravit.* Iſidorus verò, *Virga Moſi*, inquit, *in draconem converſa, magorum abſorbuit virgas: & Chriſtus poſtpoſita gloria ſuæ dignitate, factus eſt obediens uſque ad mortem, & per ipſam mortem carnis conſumpſit aculeum mortis, atteſtante Propheta: Ero mors tua, ô mors, ero morſus tuus inferne.*

Vers. 13. Induratumque est cor Pharaonis] quia vidit magos ſuos ſimilia ſigna feciſſe ac fecerat Moſes, parum cogitans de devoratione, quòd ſcilicet ſerpens Moſis devoraſſet dracones magorum.

Vers. 15. Stabis in occursum] prævenies ejus adventum ad ripam fluminis Nili, ut veniens in te incurrat.

Vers. 17. Percutiam virga] Jam ergo ſerpentem ex virga factum, rurſum in virgam converterat Deus, ut per eam alia deinceps miracula patraret.

Quæ in manu mea est] Verba ſunt Dei, & tamen Moſes virgam manu ſua tenebat, non Deus, videlicet, quia Deus Moſen fecerat Deum Pharaonis, ſuamque ei poteſtatem dederat, ut juberet Aaroni percutere Nilum, itaque eum in ſanguinem convertere. Hi ergo tres, ſcilicet Deus, Moſes & Aaron, quaſi unus cenſentur, ſicuti cauſa principalis & inſtrumentaria, vocantur una cauſa efficiens. Deus enim hic fuit cauſa prima, Moſes fuit mandans, Aaron exequens.

Vers. 18. Pisces morientur] Piſces enim extra aquam vivere nequeunt, maximè in ſanguine, qui craſſus & calidus repugnat complexioni piſcium.

Computrescent aquæ] morticinis piſcium inficientur & corrumpentur. Aquas vocat, quæ fuerant aquæ, jam autem erant ſanguis. Septuag. vertunt, *ἐκζέσει ὁ ποταμὸς*, fervebit vel effervеſcet fluvius: quia pro באש *baas*, id eſt putreſcet, aliis punctis legerunt באש *ves*, id eſt in igne ſcilicet erit; hoc eſt fervebit fluvius, ita ut videatur in igne vel igni impoſitus eſſe.

Affligentur Ægyptii] Hebraicè נלאו *nilu*, id eſt laborabunt, ut bibant. q. d. Abhorrebunt à potu ſanguinis, ſitique cruciabuntur.

Vers. 19. Et omnes lacus aquarum] Hebr. *omnem congregationem aquarum*. ſic & Septuag. unde patet omnem omnino aquam, etiam puteorum, fontium & ciſternarum in ſanguinem eſſe verſam, idq; ſequentia indicant: nam alioqui non fodiſſent terram ad aquam eliciendam; quod tamen feciſſe dicuntur v. 24.

Et sit cruor in omni terra Ægypti] Ergo & in terra Geſſen aquæ in ſanguinem ſunt verſæ, inquit Abulenſis, ſed in Ægyptiis tantùm. Nam Hebræis aquæ erant dulces & potabiles, inquit Joſephus, Ægyptii enim in terra Geſſen hac plaga erant digniſſimi, utpote qui Hebræos maximè oppreſſerant.

Quæres, cur hac prima Ægypti plaga omnes ejus aquæ ſint verſæ in ſanguinem? Reſpondeo, Quia ipſi aquas ſuas ſanguine infantium Hebræorum infecerant, ſubmergendo eos, cap. 1. v. 22. juſtè ergo puniuntur in aquis, in quibus peccarant. Secundò, quia in Aegypto vix pluit; unde ibi vix alias habent aquas quàm Nili, qui exundando fœcundat totam Aegyptum. De Nilo ergo plurimùm gloriabantur Aegyptii, ſeque beatos jactabant. Hinc & Nilo multas ſuperſtitiones, & penè divinos honores adhibebant, uti teſtatur Solinus c. 35. & Plinius libr. 8. cap. 46. Utramque hanc cauſam affert Theodoret. *Flavius*, inquit, *ille mutatus in ſanguinem, velut conquerebatur de cæde puerorum per Aegyptios commiſſa.* & ut dicitur Apocal. 16. 6. *Juſtus es Domine: quia ſanguinem ſanctorum & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibere; digni enim ſunt.*

Quæres Secundò, Quanta & quàm acerba fuerit hæc plaga. Reſpondeo Primò, omnis omnino aqua Aegyptiorum verſa eſt in ſanguinem, totuſque Nilus, quàm longus eſt ab Aethiopia uſque ad mare. Ubi Nota, non unum hic fuiſſe miraculum, ſed multa, vel potiùs unum continuatum, per continuam aquarum Nili affluentium in ſanguinem converſionem, idque per ſeptem dies. Nam Nilus in Aethiopia puras ferebat aquas, ubi verò attingebat fines Aegypti, mox vertebatur in ſanguinem, idque aſſiduè & continuò per ſeptem dies. Secundò, aquis ſublatis homines & jumenta ſiti cruciabantur. Tertiò, piſces emortui ſunt. Hinc Quartò, computreſcente fluvio & piſcibus, peſtilentia exorta eſt, ex qua, & ex ſiti adeò multi enecti jacebant in triviis, ut domeſtici non ſufficerent ad eos ſepeliendos, ait Philo. Quintò, aquæ non tantùm colorem, ſed & naturam habebant ſanguinis, erantque verus ſanguis. Unde ſi quis ſiti coactus inde guſtaſſet, confeſtim acri dolore corripiebatur, ait Joſephus.

In converſione aquarum in ſanguinē multa fuerunt miracula.

Facerùntque similiter malefici] Quæres, unde malefici habuerint aquam quam verterunt in ſanguinem? nam omnis aqua jam à Moſe converſa erat in ſanguinem. Vers. 22.

Unde magi habuerunt aquas quas verterant in ſanguinem?

Reſpondet S. Juſtinus q. 26. ad Orthodoxos, Aegyptios fodiſſe puteos circa flumen, & ex eis hauſiſſe aquam. Secundò, Theodor reſpondet, hanc aquam à mari vicino fuiſſe allatam: non enim aquæ marinæ, ut voluit Genebrard. in pſalm. 114. ſed tantum dulces & potabiles, teſte Scriptura, converſæ fuerunt in ſanguinem, ut ſcilicet ſiti cruciarentur Aegyptii. Tertiò, alii reſpondent, per Dei providentiam aliquid aquæ pro magis fuiſſe aſſervatum, ut aquæ omnes, id eſt penè omnes, fuerunt converſæ in ſanguinem: exiguum enim tantæ moli nil demere videtur. Quartò, Hebræi putant, ſolas aquas Nili verſas fuiſſe in ſanguinem: ergo ex fontibus eos habuiſſe aquas. ſed hi errant, ut dixi. Quintò, Cajetan. cenſet eos habuiſſe aquas eas, quæ ſervatæ erant in vaſis teſtaceis & metallicis. Nam Scriptura ſolùm dicit, aquas eas quæ erant in vaſis ligneis & lapideis, verſas eſſe in ſanguinem. Sextò, Toſtatus & Lyran. putant, hanc aquam celerrimè à dæmone aliunde fuiſſe aſportatam in Aegyptum. Septimò, S. Auguſtinus aquam hanc putat fuiſſe allatam ex terra Geſſen. Octavò, facillimè dici poteſt, à Moſe aquam fuiſſe Magis oblatam; Moſi enim & Hebræis erat non ſanguis, ſed aqua ſolita, dulcis & potabilis, uti dixi.

Reſp. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò. Sextò. Septimò. Octavò.

Nota, ſanguinem hunc magorum non fuiſſe præſtigioſum, ut vult Juſtinus; nec rurſum, verè ex aqua converſum, ut vult S. Auguſtinus; ſed aliunde à dæmone adductum, & latenter pro aquis ſuppoſitum, uti dixi v. 12.

Moraliter vide hic quomodo diabolus cum Deo, magi cum Prophetis, hæretici cum orthodoxis decertent, imitando eorum dicta & facta. Sed fruſtra: illa enim in ipſoſmet retorquentur. Noſtra ætate, uti teſtatur Martyrolog. Anglic. Richardus Vitus diſputabat cum impio Anglo Calviniſta, potentiore ad bibendum quam diſſerendum, de clavibus Eccleſiæ: cumque ſibi eas datas pervicaciter hæreticus aſſereret, lepidè & ingenioſè reſpondit Vitus: *Credo tibi perinde ac Petro eas eſſe datas; verùm hoc diſcrimine, quòd huic regni cæleſtis, tibi verò cereviſiaria cella. hoc enim rubicundum tui naſi promontorium indicat.* Ita aquas in ſanguinem vertunt hæretici. Hoc eſt eorum miraculum.

Nsc

VERS. 23. NEC APPOSUIT COR ETIAM HAC VICE] non adjecit animum ut crederet & obediret Moſi & Deo, jubenti dimittere populum. Mira fuit hæc Pharaonis durities, cui tamen ita mens manuſque à Deo ligantur, ut nil gravius in Moſen & Aaronem machinetur.

VERS. 24. FODERUNT AUTEM OMNES AEGYPTII PER CIRCUITUM FLUMINIS AQUAM, UT BIBERENT] ut ſcilicet ſanguis fluminis terra percolatus, in foſſas illas defluens fieret liquidior & potabilior, ſicuti nautæ per vas cereum percolant & dulcorant aquam marinam, ut eam bibant. Foderunt ergo, ut invenirent aquam quam biberent: verùm non aquam, ſed ſanguinem, percolatum tamen, & quaſi aqueum invenerunt: ex quo permulti ſiti ſuæ ſuccurrerunt, mortemque evaſerunt. alioqui enim ſeptem dierum ſiti fuiſſent enecti. Pauci enim vini, & pauci lactis, quo ſitim depellerent, copiam habebant. Addit Philo, è venis novis foſſione apertis quaſi ſanguinem è vulnere emicaſſe, ac proinde partim ſiti, partim potu hoc plurimos enectos eſſe. Ubi Nota alterum & adverſum miraculum: Hebræi enim ex eodem fluvio vel puteo haurientes, aquam hauriebant puram, cùm ex eodem Aegyptii haurirent ſanguinem, uti ſuperiùs ex Joſepho dixi.

Hebræi hauriebãt aquam ex eodem puteo, ex quo Aegyptii ſanguinem.

VERS. 25. IMPLETIQUE SUNT SEPTEM DIES] Non quaſi plaga hæc ſanguinis duràrit ſeptem dies, ſed quòd poſt primam hanc plagam, quæ uno die duravit, uſque ad ſecundam ranarum fluxerint ſeptem dies, inquit Euſebius in Catena. Verùm Philo & alii paſſim cenſent, hanc plagam duraſſe ſeptem dies: pro uno enim die non fodiſſent Aegyptii novas foſſas & puteos. Eſt ergo hebraiſmus, *Impleti ſunt ſeptem dies*, id eſt ſeptem dies perduravit ſanguis in fluvio: poſt ſeptimum verò diem in naturam aquæ reverſus eſt ſanguis, idque non rogatu Pharaonis & deprecatione Moſis, ut vult Philo; nihil enim tale habet Scriptura: ſed voluntate Dei volentis Aegyptios novis aliiſque plagis punire. Inflictio ergo ſecundæ plagæ ranarum, fuit finis primæ plagæ ſanguinis.

Tropologicè, S. Auguſtinus fecit tractatum de convenientia decem plagarum Aegypti cum decem præceptis decalogi, qui extat tomo ejus 9. Prima ergo hæc plaga, ait ipſe, aqua vertitur in ſanguinem, id eſt Deus in idolum commutatur: homines enim carnales & inſipientes indignè ſentientes de majeſtate Dei, ejus gloriam attribuerunt animalibus & lapidibus, uti fecerunt Aegyptii circumfodiunt puteos Philoſophi, qui ſuo ingenio & ſtudio parum aquæ, id eſt doctrinæ de Deo, adepti ſunt; ſed ſanguineæ; id eſt admixtis erroribus conſpurcatæ. Hinc Oroſius lib. 7. Hiſtor. cap. 27. docet has decem plagas allegoricè adumbraſſe decem Eccleſiæ naſcentis perſecutiones, id eſt decem plagas decem Imperatoribus Eccleſiam perſequentibus immiſſas.

Tropol. decem plagæ Aegypti decalogo adaptantur.

Item decem perſecutionibus primitivæ Eccleſiæ.

Quæres, quot & quænam fuerunt plagæ, Aegypto à Moſe & Deo inflictæ?

Reſpondeo, fuiſſe decem. Prima, fuit hæc ſanguinis. Secunda, fuit ranarum c. 8 v. 3. Tertia, ciniphum c. 8. v. 17. Quarta, muſcarum cap. 8. v. 24. Quinta, peſtis & interitus animalium cap. 9. v. 3. Sexta, veſicæ turgentes & ulcera, tam in hominibus, quàm in animalibus c. 9. v. 10. Septima tonitrua, grando & fulmina c. 9. v. 23. Octava, locuſtæ omnia depaſcentes cap. 10. v. 13. Nona, triduanæ tenebræ c. 10. 22. Decima, cædes primogenitorum c. 11. v. 5. in qua Pharao permiſit Hebræos egredi, ſed facti pœnitens eos inſequens, in mari rubro cum omnibus ſuis merſus eſt: quæ non tam plaga, quàm Pharaonis & Aegypti fuit excidium.

Recenſentur decem plagæ Aegypti.

Sed cur fuerunt decem? Reſpondet Philo, quia denarius ſymbolum eſt perfectionis: ſicuti ergo plena & perfecta erat menſura peccatorum, ſic fuit & pœnarum Aegypti. Decem enim ſunt peccata primaria; quæ totidem putà decem, decalogi præceptis adverſantur. Unde totidem plagis punivit Deus impios Aegyptios, quot daturus erat populo ſuo mandata, quorum auctoritatem hac punitione prævia ſancire voluit.

Cur fuerint decem?

Ubi Nota Primò, Aegyptii per omnes ferè creaturas puniti ſunt, ſcilicet per terram, aquam, aerem & ignem: per mixta, grandinem & ſanguinem: per animalia, ranas, muſcas, ciniphes, locuſtas: per ſolem & aſtra, cùm ſe ſubducendo tenebras induxerunt: per homines, Moſen, & Aaron, per angelos & Deum.

Aegyptii per omnes creaturas puniti ſunt.

Secundò, in omnibus penè bonis puniti ſunt, ſcilicet in fructibus agri, in animalibus, in filiis ſuis primogenitis, in auro & argento, in corporibus per ulcera.

Secundò. in omnibus bonis.

Tertiò, in omnibus ſenſibus puniti ſunt. in viſu, per tenebras & ſpectra; in auditu, per tonitrua; in guſtu, per ſitim & potum ſanguinis; in odoratu, per fœtorem ranarum; in tactu, per dolorem ulcerum & morſum ciniphum; denique in phantaſia & mente, per continuum mœrorem ac multiplices terrores. Hæ plagæ Aegypti fuerunt præludium & typus pœnarum gehennæ. Omnes enim hæ decem plagæ vel in ſe, vel in ſui ſimilibus excruciabunt Pharaonem, alioſque damnatos in inferno, cui facile eſt ſingulas adaptare. Et ſi ita Deus punivit Aegyptios in hac vita quomodo puniet damnatos in gehenna? Hinc rurſum *eaſdem plagas*, inquit Irenæus lib. 4. cap. 50. *in fine mundi univerſaliter accipient gentes, quas tunc particulatim accepit Aegyptus*, eaſque prævidit & prædixit S. Johannes Apocal. cap. 8. & 9.

Tertiò, in omnibus ſenſibus.

Hæ plagæ fuerunt præludium gehennæ.

Symbolicè, Deus punit peccatores decem plagis. Primò, ſanguine, id eſt diſcordia: aquæ enim potabiles Aegyptiis in ſanguinem converſæ ſignificant diſcordiam in intima Reipub. viſcera ac venas ſerpentem. Secundò, ranis. id eſt rixis & tumultibus, qui ex diſcordia manant. Tertiò, culicibus, id eſt curis & ſollicitudinibus, quæ peccatores mundo & carni deditos pungunt & diſcruciant. Quartò, muſcis caninis, id eſt iris & odiis quibus æſtuant, & invicem mordent ac laniant. Quintò, peſte animalium, ut ſcilicet in rebus terrenis oblectamenta, quæ quæſierant, non inveniant, ſed potiùs in iis faſtidia, damna, dolores & tormenta ſentiant. Sextò, ulceribus veſicarum, id eſt ſtimulis conſcientiæ, quæ quaſi ulcera dolorem ſimul & pudorem ac horrorem afferunt. Septimò, grandine, id eſt obſtinatione in ſuis ſceleribus. Octavò, locuſtis, id eſt tyrannide & inquietudine concupiſcentiæ. Nonò, tenebris, id eſt cæcitate mentis. Decimò, morte primogenitorum, id eſt damnatione animæ. Sicut enim primogenitus in paterna domo eſt princeps, ſic animus eſt in utroque homine. ita Alcazar in Apocal. 11. not. 8. ſed de ſingulis agam ſigillatim inferiùs ſuis locis.

Quæres Secundò, Ubi & quando hæ plagæ ſint factæ? Reſpondeo Primò, factæ ſunt in campo Taneos, pſalm. 77. 12. Tanis enim erat civitas regia, & caput Aegypti, in qua Pharao habitabat. Plaga ergo quælibet primò feriebat Tanim, in qua erat ſcelerum colluvies, deinde per univerſam Aegyptum diffundebatur, ut tradunt Hebræi. Secundò, contigerunt hæ plagæ anno 81. Moſis, id eſt anno mundi 2454. poſt diluvium vero 797. ante bellum Trojanum, quod incidit in tempora Samſonis & Heli, annis 350 ante Romam conditam annis 745. Addit Paulus Oroſius libr. 1. Hiſtoriarum c. 9. & 10. plagas has contigiſſe ſub idem tempus quo contigit diluvium, non Ogygis, ut vult Africanus, ſed Deucalionis; & incendium quod vocant Phaethontis.

Quæſt. II. ubi & quando hæ plagæ ſint factæ? Reſp. in Tani, anno 81. Moſis.

Quæres Tertiò, Quanto tempore hæ plagæ duràrint? Reſpondet Tornielus & Pererius, omnes uno menſe peractas eſſe, ſcilicet 27. diebus: nam poſt primam plagam uſque ad ſecundam tranſierunt dies ſeptem; die 9. ablata eſt ſecunda plaga ranarum; die 10. immiſſa eſt tertia plaga ciniphum; die 10. Moſes minatus eſt muſcas, & die 12. immiſit eas, & die 13. removit eas; die 15 minatus eſt & inflixit quintam plagam; die 16. inflicta eſt ſexta plaga; die 17. minatus eſt plagam ſeptimam, quæ inflicta eſt die 18. & ſublata 19. die 20. minatus eſt octavam plagam, & die 21. inflixit eam, & die 22. removit; ſequentibus tribus diebus, putà 23, 24. 25. duravit plaga tenebrarum; die 26. Pharao à ſe expulit Moſen, & media nocte ſequente inflicta eſt decima plaga cædis primogenitorum, ſub initium diei 27. Unus ergo ferè menſis lunaris fluxit à prima plaga uſque ad ultimam. Jam cùm ultima plaga contigerit 15. die primi menſis Niſan, qui reſpondet noſtro Martio, hinc ſequitur, primam plagam factam eſſe circa medium ultimi menſis

Quæſt. III. quanto tempore duràrint? Reſp. per unum menſem.

Digitized by Google

ſis qui Hebræis dicitur Adar, & reſpondet noſtro Februario. Errant ergo Hebræi, quos ſequitur Genebrardus in pſalm. 104. dicentes has plagas ſpatio 12. menſium, per intervalla eſſe factas.

Quæſt. IV. quis fuerit auctor harum plagarum? Reſp. Deus per angelos non malos ſed bonos

Quæres Quartò, Quis fuerit auctor harum plagarum? Reſpondeo, Fuit Deus ut tamen ſubinde miniſterio angelorum, de quibus dicitur pſalm. 77. *Miſit in eos iram, & immiſſiones per angelos malos*. Ubi licet Genebrardus putet, has plagas inflictas eſſe per dæmones; tamen verius eſt id factum eſſe per angelos bonos: tum quia Moſes & Deus certabat hic cum magis & demonibus: ergo eorum opera non utebatur; tum quia ſic Sodomitas punivit per angelos bonos: dicuntur tamen hi angeli mali, id eſt noxii & inferentes mala, ſive ſupplicia. Unde hebr. eſt *per angelos malorum*, ſcilicet opifices. Miniſterium ergo ſuum Deo hic exhibuerunt angeli, peregeruntque plagam quintam peſtis, & ſextam ulcerum, & ſeptimam tonitruorum, & nonam tenebrarum, & decimam cædis primogenitorum, fortè & tertiam ciniphum, & quartam muſcarum: reliquas, utpote ſubitaneas & miraculoſas converſiones & productiones rerum ſolidarum & perfectarum, ut ſanguinis & ranarum, fortè & locuſtarum, per ſe operatus eſt Deus.

Finis harum plagarum.

Porrò finis harum plagarum fuit; ut Deus per eas oſtenderet, tum ſuam curam & providentiam erga Hebræos, tum terribilem potentiam & vindictam adverſus Pharaonem & Aegyptios, eoſque cogeret Hebræos dimittere; atque omnes gentes ſui metu & reverentia percelleret. Id ita contigiſſe fatentur Chananæi Joſue 2. 9.

Ab hiſce plagis immunes fuerunt Hebræi & advenæ.

Hinc patet, Hebræos in Aegypto ab his plagis fuiſſe immunes, ut patet c. 8. 22. & cap. 9. v. 4. & 26. & c. 10. 23. immunes quoque fuiſſe advenas & peregrinos, probabile eſt. Solis enim Aegyptiis hæ plagæ infligebantur. Unde veriſimiliter cenſet Pererius advenas, cùm tam atroces pœnas Aegypto infligi cernerent, dubitantes de totius regionis exitio, quamprimùm ex Aegypto abiiſſe. Addit Pererius, immunes quoque fuiſſe Aegyptios eos, qui nihil in Judæos peccaverant: ſed hoc valdè incertum eſt. ſolet enim Deus ob publica regum & regni peccata omnes punire, communique clade etiam innoxios cum noxiis involvere. Denique S. Auguſt. q. 44. putat ab hiſce plagis, excepta ultima, immunes fuiſſe Aegyptios habitantes cum Hebræis in terra Geſſen: hæc enim terra à plagis immunis fuit, ob Hebræos in ea habitantes. Verùm probabiliùs cenſet Toſtatus & alii Aegyptios æquè in Geſſen, ac alibi, fuiſſe plagis hiſce percuſſos: quia Aegyptii omnes innato quaſi odio perſequebantur Hebræos, maximè autem illi qui in Geſſen eos opprimebant: tum quia ea re putabant illi maximam ſe inire gratiam apud Pharaonem, tum quia perniciem Hebræorum ingenti bono futuram ſibi ſperabant.

Non verò Aegyptii habitantes in Geſſen.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribitur ſecunda plaga Aegypti, quæ fuit ranarum; & v. 16. tertia quæ fuit ſciniphum, & v. 21. quarta, quæ fuit omnis generis muſcarum, quodque poſt ſingulas induratus ſit Pharao.

1. DIxit quoque Dominus ad Moyſen: Ingredere ad Pharaonem, & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum, ut ſacrificet mihi: 2. ſin autem nolueris dimittere, ego percutiam omnes terminos tuos ranis. 3. Et ebulliet fluvius ranas: quæ aſcendent, & ingredientur domum tuam, & cubiculum lectuli tui, ſuper ſtratum tuum, & in domos ſervorum tuorum, & populum tuum, & in furnos tuos, & in reliquias ciborum tuorum: 4. & ad te, & ad populum tuum, & ad omnes ſervos tuos, intrabunt ranæ. 5. Dixitque Dominus ad Moyſen: Dic ad Aaron: Extende manum tuam ſuper fluvios, ac ſuper rivos & paludes, & educ ranas ſuper terram Aegypti. 6. Et extendit Aaron manum ſuper aquas Aegypti, & aſcenderunt ranæ, operueruntque terram Aegypti. 7. Fecerunt autem & malefici per incantationes ſuas ſimiliter, eduxeruntque ranas ſuper terram Aegypti. 8. Vocavit autem Pharao Moyſen & Aaron, & dixit eis: Orate Dominum ut auferat ranas à me & à populo meo: & dimittam populum ut ſacrificet Domino. 9. Dixitque Moyſes ad Pharaonem: Conſtitue mihi quando deprecer pro te, & pro ſervis tuis, & pro populo tuo, ut abigantur ranæ à te, & à domo tua, & à ſervis tuis, & à populo tuo: & tantum in flumine remaneant. 10. Qui reſpondit, Cras. At ille: Juxta, inquit, verbum tuum faciam: ut ſcias quoniam non eſt ſicut Dominus Deus noſter. 11. Et recedent ranæ à te, & à domo tua, & à ſervis tuis, & a populo tuo; & tantùm in flumine remanebunt. 12. Egreſſique ſunt Moyſes & Aaron à Pharaone: & clamavit Moyſes ad Dominum pro ſponſione ranarum quàm condixerat Pharaoni. 13. Fecitque Dominus juxta verbum Moyſi: & mortuæ ſunt ranæ de domibus, & de villis, & de agris. 14. Congregaveruntque eas in immenſos aggeres, & computruit terra. 15. Videns autem Pharao quòd data eſſet requies, ingravavit cor ſuum, & non audivit eos, ſicut præceperat Dominus. 16. Dixitque Dominus ad Moyſen: Loquere ad Aaron: Extende virgam tuam, & percute pulverem terræ: & ſint ſciniphes in univerſa terra Aegypti. 17. Feceruntque ita. Et extendit Aaron manum, virgam tenens; percuſſitque pulverem terræ, & facti ſunt ſciniphes in hominibus, et in jumentis; omnis pulvis terræ verſus eſt in ſciniphes per totam terram Aegypti. 18. Feceruntque ſimiliter malefici incantationibus ſuis, ut educerent ſciniphes, et non potuerunt; erantque ſciniphes tam in hominibus quàm in jumentis. 19. Et dixerunt malefici ad Pharaonem; Digitus Dei eſt hic. induratumque eſt cor Pharaonis, et non audivit eos, ſicut præceperat Dominus. 20. Dixit quoque Dominus ad Moyſen; Conſurge diluculo, et ſta coram Pharaone; egredietur enim ad aquas; et dices ad eum; Hæc dicit Dominus; Dimitte populum meum ut ſacrificet mihi. 21. Quòd ſi non dimiſeris eum, ecce ego immittam in te, et in ſervos tuos, et in populum tuum, & in domos tuas, omne genus muſcarum; & implebuntur domus Aegyptiorum muſcis diverſi generis, & univerſa terra in qua fuerint. 22. Faciamque mirabilem in die illa terram Geſſen, in qua populus meus eſt, ut non ſint ibi muſcæ: & ſcias quoniam ego Dominus in medio terræ. 23. Ponamque diviſionem inter populum meum & populum tuum: cras erit ſignum iſtud. 24. Fecitque Dominus ita. Et venit muſca graviſſima in domos Pharaonis & ſervorum ejus, & in omnem terram Aegypti, corruptaque eſt terra ab hujuſcemodi muſcis, 25. Vocavitque Pharao Moyſen & Aaron, et ait eis;

Digitized by Google

eis: Ite et ſacrificate Deo veſtro in terra hac. 26. Et ait Moyſes: Non poteſt ita fieri: abominationes enim Aegyptiorum, immolabimus Domino Deo noſtro, quòd ſi mactaverimus ea quæ colunt Aegyptii, coram eis, lapidibus nos obruent. 27. Viam trium dierum pergemus in ſolitudinem: et ſacrificabimus Domino Deo noſtro, ſicut præcepit nobis. 28. Dixitque Pharao: Ego dimittam vos ut ſacrificetis Domino Deo veſtro in deſerto: verumtamen longiùs ne abeatis rogate pro me. 29. Et ait Moyſes; Egreſſus à te, orabo Dominum; et recedet muſca à Pharaone, et à ſervis ſuis, et à populo ejus cras; verumtamen noli ultra fallere, ut non dimittas populum ſacrificare Domino. 30. Egreſſuſque Moyſes à Pharaone oravit Dominum. 31, Qui fecit juxta verbum illius; et abſtulit muſcas à Pharaone, et à ſervis ſuis, et à populo eius; non ſuperfuit ne una quidem. 32. Et ingravatum eſt cor Pharaonis, ita ut nec hac quidem vice dimitteret populum.

VERS. 2. PERCUTIAM OMNES TERMINOS TUOS RANIS] *Terminos*, id eſt, regiones tuas uſque ad ultimos limites & terminos earum, eſt metonymia, poſt primam plagam ſanguinis quæ duravit 7. dies, mox ſequenti, ſcilicet 8. die, ſecuta eſt ſecunda hæc plaga ranarum plurimarum & moleſtiſſimarum, quas Deus clementi ſua juſtitia ita in ſupplicium ſontium armavit, ut iiſdem etiam illos pœnitentiæ admoneret. Juſtè puniuntur ranis aquatilibus, earumque coaxatione, qui infantes Hebræorum aquis merſerant, eorumque vagitum contempſerant. Infantes enim ranis tam inceſſu, quàm vagitu aſſimilantur; manibus enim & pedibus repunt quaſi ranæ. ita Theodor.

Infantes repunt & vagiunt ut ranæ.

VERS. 3. ET EBULLIET FLUVIUS RANAS] Hebræum שרץ *ſcarats*, ſignificat prolificare, fœtumque multiplicare inſtar piſcium & ranarum, quod Noſter aptè vertit, *ebulliet*. q.d. Ranæ plurimæ inſtar bullarum è Nilo naſcentur & prodibunt.

Ranæ omnia loca occupabant.

QUÆ ASCENDENT ET INGREDIENTUR DOMUM TUAM] En immutatur hic Deo vindice aquatilium, putà ranarum, locus, ut inſtinctu naturæ ſuæ contrario, divinitus ſibi inſito, in diverſi elementi, putà aeris & terræ, coloniam ferantur, ita ut nullus in terra Ægypti locus ranis eſſet occluſus aut impervius, angelis ranas quaquaverſum propellentibus, aut etiam transferentibus. Gravior hæc ranarum fuit pœna priori ſanguinis. Prior enim ſolas aquas ademerat Ægyptiis, vini lactiſque uſu intacto: ranæ verò undique diffuſæ, non tantùm ſua vocali & incondita muſica aures eis obtundebant, ſed etiam cibos omnes, vaſa, ollas, lances, ſedes, menſas, domos, apothecas, penuaria, cubicula, lectos, vias, cunctaque occupabant & fœdabant; multæque ex eis emorientes ſua ſanie & putore, tum aquas quàm vias & domos inficiebant, ait Joſephus. Audi Scripturam. *Ingredientur*, inquit, *domum tuam, & cubiculum lectuli tui, ſuper ſtratum tuum, & in domos ſervorum tuorum, & in populum tuum, & in furnos tuos, & in reliquias ciborum tuorum, & ad te, & ad populum tuum, & ad omnes ſervos tuos, intrabunt ranæ*. Audi & Philonem: *Ranæ*, inquit, *fora complebant, & cuncta ædificia tam ſacra quàm profana, tam privata quàm publica; itaque cùm nec foras progredi poſſent homines viis oppletis, nec intus manere, refertis etiam intimis penetralibus, & ad ſummas quoque contignationes ranis obrepentibus, ad extremam deſperationem redacti ſunt*. Porro immenſam fuiſſe earum multitudinem ſignificat Scriptura, cùm orante Moſe ranis emortuis, ſubdit v. 14. *Congregaveruntque eas in immenſos aggeres, & computruit terra*. Hæ ergo ranæ omnes ſenſus cruciabant, primò, viſum ſua magnitudine & deformitate: ſecundò, auditum ſua aſſidua & moleſta coaxatione: tertiò, guſtatum, quia eſculentis & poculentis omnibus inſidentes ea conſpurcabant, & cum cibis in ora comedentium proſiliebant: quartò, odoratum teterrimo fœtore, quem exhalabant præſertim mortuæ: quintò, tactum; conſcendebant enim menſas, ſedes, lectos, ibique ſedentium vel cubantium corpora, pedes, manus, facies invadebant & occupabant. Addit Pererius plures ex ranis fuiſſe noxias & venenatas. Addunt, vel potiùs fabulantur Hebræi, ranas has intraſſe corpora & viſcera Ægyptiorum, per os apertum dormientium, & per alios meatus. Sic ranæ ſæpiùs regiones integras vaſtarunt, populoſque inde expulerunt, uti Abderitas à ranis ſua patria pulſos eſſe docet Oroſius l. 3. c. ult.

Ranæ omnes ſenſus cruciabant.

ET IN RELIQUIAS CIBORUM TUORUM] Rectè vertit Noſter Hebræum ובמשארותיך *bemiſcarotecha*, quod tamen Secundò, ſignificat farinam conſperſam; unde Septuag. vertunt, *ἐν τοῖς φυράμασί σου*, id eſt in maſſis, vel paſtis tuis, Chaldæus vertit, *in panariis tuis*, id eſt in piſtrino, & locis quibus panis conficitur.

EXTENDE MANUM TUAM) cum virga quam tenes; virgam enim exprimunt Hebræa: illa enim fuit effectrix, & cauſa moralis horum omnium, hoc enim ſigno extenſionis virgæ, ceu imperio, ex aquis & earum potentia obedientiali, evocatæ à Moſe & Deo ſunt ranæ. VERS. 5.

Allegoricè, virga eſt crux, ſive lignum crucis. Crux enim omnibus mirandis redemptionis noſtræ operibus intervenit.

ET EXTENDIT AARON MANUM SUPER AQUAS) *Super*, id eſt, verſus, vel contra aquas: non enim tetigit eas, utpote longè ab eis remotus, & exiſtens in aula Pharaonis. Extendit ergo eminus virgam, hac extenſione ſignificans ſe Ægyptios ferire, ſuoque mandato plagam ranarum infligi. VERS. 6.

Tropologicè, ranæ ſunt garruli & clamoſi, hi enim quietis amatoribus ſunt moleſti, ut ranæ, turbantque pacem domus aut collegii. Unde Pythagoras dixit, *hirundinem in domum non eſſe ſuſcipiendam*, id eſt, garrulos & verboſos homines in familiam non eſſe admittendos, uti explicat S. Hieron. in Apol. contra Ruffinum. Maximè verò ranæ ſunt loquaces philoſophi & hæretici, qui, ait S. Auguſtin. libr. de Convenient. decem præcept. cùm 10. plagis, *ſuperbiam & inanes contentiones, quaſi ſtrepitum vocum habere poſſunt, ſed doctrinam veræ ſapientiæ non poſſunt inſinuare: qui enim Chriſtianæ veritati contradicunt, & in ſua vanitate decepti decipiunt, ranæ ſunt, tædium quidem afferentes auribus, nullos autem præbentes cibos mentibus*, atque, ut ait Tertull. lib. contra Hermog. c. 1. tales *loquacitatem facundiam exiſtimant, impudentiam conſtantiam deputant, & maledicere ſingulis officium bonæ conſcientiæ iudicant*. Rurſum, ſicut ranæ face noctu accenſa obmuteſcunt, ita & ſophiſtæ ac hæretici viſa veritatis luce, unde poeta:

Ranæ ſunt loquaces philoſophi & hæretici.

Lumine perculſæ ceſſant maledicere ranæ,
Et victus veri luce ſophiſta tacet.

Idem Auguſt. ſerm. 87. de Tempore, Origenes, Raban. & Rupert. per ranas intelligunt inflata, modulata, fabuloſa & impura carmina poetarum, quæ multis fuerunt exitio, Secundò, Gregor. Nyſsenus, Ranæ, ait, typus ſunt voluptuoſæ & luxurioſæ vitæ: nam Primò, rana animal eſt ancipitis vitæ, in aquis & in terra vivens, in cœno & luto commorans: ſic homo voluptuoſus ambiguus eſt inter hominem & beſtiam: figuram enim hominis gerit, ſed vitam beſtiæ agit. Secundò, rana deformis eſt aſpectu, & tetri fœtoris, quæ aquis non mundatur, ſed magis inquinatur; ſic fœdi & fœtentes ſunt ventri & Veneri addicti: nam gula & libido omnia eorum cogitata, dicta & facta, mentem corpuſque commaculant. Tertiò, ranæ ſunt loquaces: ſic libidinoſi turpia exhalant. Quartò, ranæ hæc omnia penetrabant & conſpurcabant; ſic gula & libido omnia penetrat & fœdat; in menſis guloſorum abundat, in lectulis & penetralibus aſſidet, muros & aulas eorum obſcenis imaginibus, vaſa fœdis ſculpturis, corpus putredine, mentem corruptione obducit & inquinat. ita Nyſſenus.

Ranæ ſunt impuri poetæ.

Ranæ ſunt voluptuoſi, & luxurioſi ob quatuor analogias.

FECERUNT AUTEM ET MALEFICI PER INCANTATIONES SUAS SIMILITER) Nimirum non tot quot Aaron, quæ ſcilicet operirent omnes urbes & villas; ſed paucas aliquas ranas ex aquis eduxerunt, quas prius aliunde occultè eo tranſtulerunt dæmones, vel etiam VERS. 7.

quas naturaliter produxerant ex aquis, applicando activa paſſivis: ita enim naturaliter ex aquis ranas gigni videmus.

Vers. 8. Orate Dominum, ut auferat ranas] Hinc patet, graviorem hanc fuiſſe plagam ranarum priore ſanguinis. Hæc enim compulit Pharaonem orare Moſen pro liberatione, quod prior non fecerat.

Vers. 9. Constitue mihi, quando deprecer pro te] Hebraicè eſt, *Gloriare ſuper me quando orem pro te*, q.d. Hunc tibi honorem defero, ut tempus conſtituas & definias, quo orem, ut ranis libereris tu cum tuis Ægyptiis. Nota τὸ *quando*, q.d. Ne me certum & naturale tempus ceſſationis ranarum ex horoſcopo, id eſt, ex inſpectione horæ vel aſcendentis novi ſideris, venari & rimari quaſi aſtrologum, vel magnum autumes, ipſe tu tempus defini to. Sciebat Moſes ſe datum eſſe Deum Pharaonis, liberatoremque Iſraelis; itaque de ſignis ad liberationem hanc neceſſariis ex Dei fiducia & promiſſione certus audacter promittit Pharaoni, ſe quolibet tempore ranas ablaturum; maximè quia nitebatur rara ſua cum Deo familiaritate, & occultis à Deo agebatur ſtimulis ad hoc audendum, quaſi Deus aſſiſteret, certoque ſuccurreret, ut quolibet tempore poſſet plagam hanc ranarum auferre, nulla ergo hic fuit Dei tentatio, fuit tamen hoc opus magni animi & virtutis. Unde Chald. vertit, *pete tibi potentiam*, id eſt rem magnam, ad quam conficiendam opus eſt magna vi & potentia.

Vers. 10. Qui respondit, cras] non ſtatim hoc die & momento, tum ut tibi ſpatium dem orandi pro amovendis ranis, tum ut experiare, an naturaliter per ſe deficiant ranæ, quaſi caſu huc illatæ, an potiùs tamquam divina virtute inductæ, non ſine eadem tuis precibus implorata amoveri poſſint.

Vers. 12. Clamavit] non voce, ſed deſiderio, & magna animi in Deum elevatione & contentione: ſic cap. 14. verſ. 15. Deus dicit ad Moſen tacentem: *Quid clamas ad me?*

Vers. 14. Congregaveruntque eas (ranas) in immensos aggeres) Non ſtatim orante Moſe evanuerunt ranæ, ne præſtigiæ fuiſſe putarentur, nevè flagelli hujus obliviſceretur Pharao. Unde Philo & Joſephus tradunt, ex ranis mortuis fœtorem intolerabilem exhalaſſe.

Vers. 17. Percussitque pulverem terræ, et facti sunt ciniphes in hominibus et in jumentis) Tertia eſt hæc plaga ciniphum, per quam in terra & pulvere puniti ſunt Ægyptii, qui Hebræos in luto & lateribus oppreſſerant.

Nota. Hæc plaga fuit in omni terra Ægypti, non ſimpliciter, ſed ubicumque erant Ægyptii, vel eorum jumenta: ad hæc enim tantùm crucianda miſſi ſunt ciniphes, unde quando dicitur, *Omnis pulvis terræ verſus eſt in ciniphes*, intellige, per hyperbolen, *omnis*, id eſt plurimus, quaſi omnis, qui erat apud homines & jumenta, idque ita eſſe patet ex v. 21.

Nota Secundò. hæc animalia nova dicuntur ciniphes, & græcè à Septuag. & Philone σκνῖπες (quòd in ſingulari dicitur σκνίψ vel κνίψ) a voce Hebræa כנם *kinnim* nonnihil immutata, vel potiùs à Græco κνίζειν. id eſt pungere, pruritum excitare; hoc enim faciunt ciniphes, qui & ſciniphes vocantur.

Quæres, Quales fuerint hi ciniphes? Joſephus, Hebræi, Cajetan. & Oleaſter Hebræum *kinnim* vertunt, pediculos: ſed errant; tum quia pediculi non è pulvere, ſed è corpore generantur; tum quia Septuag. Noſter, & Philo vertunt, *ciniphes*, non pediculos.

Secundò, Tornielus vult ciniphes fuiſſe pulices: quia, ſi fuiſſent culices, fuiſſent producti non hac, ſed ſequenti plaga, quæ fuit omnis generis muſcarum. Verùm pulices non involant in oculos, & pulices vocantur, non ciniphes. Adde, culices propriè non eſſe muſcas, cùm alioqui varia ſint genera muſcarum, eſt enim muſca, alia canina, alia equina, alia bovina; alia communis, alia Hiſpanica; alia nigra, alia aurea, alia flava, &c.

Ciniphes ſunt culices. Dico ergo, ciniphes fuiſſe culices (κνίψ, ait Etymologicum Græcum, εἶδος κωνώπων, cnips eſt culicis, ſpeciem gerens) eorumque infinita examina (ut velut externa nubes, totam obumbrarent Aegyptum, ait Philo) qui & corpora aculeatis ſtimulis terebrarent, & , ut ait Philo, nares etiam aureſque pervaderent, & in oculos involarent. Quare hoc animal licet minutiſſimum ſit, eſt tamen moleſtiſſimum. Unde S. Jacobus Niſibites in Saporem regem Perſarum, Niſibim obſidentem, execrationem ciniphum jaculatus, mox iis equos, & elephantos ejus disjecit, teſte Theodoret. in Philotheo.

Hinc Albertus Magnus lib. 26. de Animalibus, ciniphes ait corpore eſſe vermes, capite autem & alis eſſe muſcas, habere in ore aculeum, quo pungunt & ſugunt, paluſtribus naſci locis, & animantium ſpiritus, ſed maximè humanos conſectari. Hi autem Moſaici acriores, & quaſi miraculoſi fuerunt: neque volabant gyrando in aere, uti faciunt culices, ſed homines & jumenta invadebant.

Trop. ciniphes ſunt ſophiſmata hæreticorū. Tropol. ciniphes ſunt ſophiſmata dialectica hæreticorum, quæ minutis & ſubtilibus verborum & argumentorum ſtimulis animas terebrant, & tanta calliditate circumveniunt, ut deceptus nec videat, nec intelligat. ita Origen. & ex eo S. Aug. ſerm. 87. de Tempore.

Rectè Diogenes ſophiſtam retudit: cùm enim ille ſuis argutationibus colligeret, quòd Diogenes haberet cornua; Diogenes frontem & tempora manu contrectans, Atqui, inquit, ego illa non video. Idem aliter ſic colligenti, Quod ego ſum, tu non es: ego ſum homo: ergo tu non es homo; reſpondit, A me incipe, & rectè collegeris: Quod Diogenes eſt, hoc non eſt ſophiſta: Diogenes eſt homo: ergo ſophiſta non eſt homo Quare meritò Ariſton dicebat, Dialecticorum argutias ſimiles eſſe telis aranearum, quòd plurimum haberent artificii, minimum utilitatis.

S. Auguſtinus in conven. decem præcept. cum 10. plagis, docet hanc plagam opponi tertio præcepto, quo jubemur ſabbatum ſanctificare, id eſt requiem habere mentis: ciniphes enim ſignificant homines inquietos, contentioſos & rixoſos, qui pacem ſuam & alienam interturbant.

Fecceruntque similiter malefici) *Fecerunt*, id eſt facere conati ſunt per ſuas incantationes. ita S. Auguſt. Vers. 18.

Cur ciniphes efficere non potuerunt magi. Reſpondeo Primò. Et non potuerunt) Cur magi, qui ranas & majora fecerant, non potuerunt parvos ciniphes producere? Reſpondent Hebræi apud Lyran. cauſam eſſe, quod dæmones non poſſint producere animal minus grano hordei, minores autem eſſe ciniphes. Sed hæ ſunt næniæ: licet enim arte ſubinde poſſint fieri maxima, non minima; tamen per naturam, & per cauſas naturales (per quas agunt dæmones) faciliùs fiunt minora & viliora animalia, quam majora: hæc enim pluribus rebus egent, ut experientia patet. *Secundò.* Secundò, Rupertus putat magos effeciſſe ciniphes, non tamen veros, qui ſcilicet pungerent, eſſentque aculeati. Sed unde hoc didicit Rupertus? imò repugnat Scripturæ, quæ ſimpliciter ait, eos non potuiſſe efficere ciniphes. *Tertiò.* Tertiò, Cajet. hanc cauſam dat, quòd incantationes illæ non eſſent appropriatæ ad talem effectum, ſcilicet ad ciniphes producendos: certum enim eſt, dæmones poſſe ciniphes producere. Verùm non dubium eſt, quin dæmon, qui hic omnem ſuam vim contra Moſen exſerebat, incantationes proprias & accommodatas ſuggeſſerit ſuis magis.

Quartò, & genuinè. Dico ergo, à Deo impeditos fuiſſe dæmones, ne ciniphes poſſent efficere; hoc enim ipſi magi fatentur dicentes, *Digitus Dei eſt hic*; idque, ut ſic Dei potentia, & dæmonum imbecillitas magis appareret, quodque non dæmon, ſed Deus nobis timendus ſit, qui dæmonis vires cohibet, ut etiam in rebus parvis nocere non poſſit, ni Deus id ei permittat. Denique hic impotentiæ arguuntur mendaces magi & dæmones; atque omnibus patuit, eorum mira, quæ priùs fecerant, non fuiſſe vera miracula, eoſque à Moſe victos & proſtratos eſſe: ac conſequenter Moſen verum veri Dei Prophetam & ſervum, ipſos verò magos eſſe & dæmonis ſervos.

Alleg. cauſa. Allegoricam cauſam dat S. Auguſt. qu. 25. in Exod. In tertia, ait, ciniphum plaga defecerunt magi, ut ſignificetur quòd Philoſophi Gentium non agnoverint myſterium SS. Trinitatis. Licet enim Plato & alii de Patre & Filio non tacuerint, tamen non agnoverunt Spiritum ſanctum, qui digitus eſt Dei.

Mora

Digitized by Google

Dæmon ciniphe eſt imbecillior, ſi ei reſiſtas.

Moraliter hinc diſce, ſi fortiter & conſtanter cum A Moſe reluctaris dæmoni, maximè cum reddes imbecillem, ita ut nec ciniphem poſſit efficere.

VERS. 19. DIGITUS DEI EST HIC] qui ſcilicet Moſi aſſiſtit, eumque juvat, ſed nos invadit & compeſcit, cogitque ei cedere. Hic Deus, & Moſes ab hoſtibus etiam invitis veram verorum, & à Deo manantium ſignorum Moſis confeſſionem extorquet.

Digitus Dei quid?

Quæres, quid ſignificet hic, digitus. Reſpondent aliqui, digitum ſignificare plagam, quàm Deus levi motu, & quaſi digito ſuo inflixit; & ſicut decem digitos habet homo, ita decem fuerunt plagæ Ægypti; unde Chaldæus vertit, *à facie Dei plaga hæc eſt.*

Reſp. eſt Dei virtus & operatio.

Secundò, & aptiùs, digitus Dei eſt Dei potentia, virtus & operatio: brachio enim & digitis, quæ actionis ſunt inſtrumenta, potentiam actionemque ſignificant Hebræi. Licet enim in Deo una ſit virtus operativa, eadem tamen multiplex eſt & multiformis, ratione multorum effectuum, unde vocatur digitus vel digiti. Hinc Iſaiæ 40. dicitur Deus tribus digitis appendere molem terræ, & pſalm. 8. *Videbo cælos tuos opera digitorum tuorum,* ita Rupert. Cajet. Lyran. Lipoman. Rurſum τὸ *Dei* ſignificat ingentem potentiam. q. d. Virtus, qua operatur Moſes, eſt eximia & inſuperabilis, ſic enim vocantur montes Dei, cedri Dei, id eſt maximæ. B

Myſticè digitus Dei eſt Spiritus S. ob tres analogias.

Myſticè, ex mente non magorum, ſed Dei, digitus Dei eſt Spiritus ſanctus; nam Primò, ſicut digitus à brachio & manu, ita Sp. ſanctus à Patre & Filio procedit. Secundò, ſicut multi ſunt digiti, ita multa ſunt dona Sp. ſancti. Tertiò, tot ſunt digiti dextræ manus, quot ſunt ſiniſtræ; quia pari fortitudine & gratia Spiritus ſancti indigemus ad ſuſtinenda proſpera, atque adverſa, ita S. Auguſt. Hieron. & Nyſſenus, hinc quod Lucæ 11. v. 20. Chriſtus dicitur in digito Dei eiicere dæmonia, Matth. c. 12. 28. id explicat, dicens, eum id facere in Spiritu Dei.

DEI] Perperam Lyran. per Deum hic dæmonem ſuperiorem intelligit, qui per magiam impediebat magorum, & inferiorum dæmonum operationem. Si enim, inquit, magi cognoviſſent verum Deum adeſſe Moſi, non auſi fuiſſent illi ampliùs reſiſtere: atqui reſtiterunt illi poſt hæc c. 9. 11. Verùm hoc eſt contra omnes Interpretes, & contra ipſa plana Scripturæ verba. Neque mirum magos poſtea ad ingenium rediiſſe, & reſtitiſſe Moſi. Sic enim Pharao identidem pœnitens, mox ad ingenium redit. Adde, ſicut dæmones Deo reſiſtunt, licet eum cognoſcant, ſic reſiſtunt & magi, aliique maximi peccatores. C

INDURATUM EST COR PHARAONIS] Tum ex eo, quòd magi ſimilia ac Moſes ſe poſſe, & ſcire dicebant, ſimiliaque facturos ni à Deo impedirentur: tum etiam quia majora jam eos feciſſe viderat.

VERS. 21. IMMITTAM IN TE, &c. OMNE GENUS MUSCARUM) Hebraicè eſt ערב *arob*, quod, ſi radicem ſpectes, ſignificat mixtum ſive miſcellaneum, quod aliqui determinant ad feras, quaſi variarum beſtiarum genera miſtim in Ægyptios hac quarta plaga immiſerit Deus, ita Joſephus. Unde Chald. vertit, *mixturam beſtiarum noxiarum,* Pagninus, *omne genus ferarum*; R. Salomon, *turbam ſerpentium & ſcorpionum*; Aben Ezra, *incurſionem leonum, & pardorum & luporum.* Meliùs S. Hieron. Septuag. & Aquila interpretantur *arob*, miſcellam muſcarum, ſive turbam variarum muſcarum; Aquila enim vertit, παμμυῖαν, id eſt omnis generis muſcam; Septuag. quoque vertunt κυνόμυιαν, id eſt communem muſcam, puta omne genus muſcarum. Unde & Latinus Interpres retinens nomen Græcum *cœnomyiam* (ſic enim legendum cum Romanis, non *cynomiam*) vertit pſalm. 77. 45. & pſal. 104. 31. Unde S. Hieron. epiſt. ad Sunium & Fretellam, putat vitioſè legi in Septuag. κυνόμυιαν, per υ, id eſt, caninam muſcam, pro κοινόμυιαν, per οι, id eſt, communem muſcam, κυνόμυιαν tamen legunt Origen. Aug. & Theod. quin & Philo, qui κυνόμυιαν, vocari dicit a duobus impudentiſſimis animalibus, ſcilicet cane & muſca. q. d. Moſes, Muſca hæc inſtar canum fuit impudentiſſima, audaciſſima, mordaciſſima. Ita Aegyptii impudentiam indicantes pingebant muſcam, quæ licet crebro abacta, identidem tamen inverecundè redit. ita Horus Apollo l. 1. hierogl. 48.

Cœnomyia quid?

Cynomyia quid?

Myſticè, S. Auguſt. hanc quartam plagam opponit quarto præcepto, quod eſt de honorandis parentibus; qui enim parentes non honorant, puniuntur per muſcam caninam, id eſt per nequitiam diaboli: caninum enim eſt parentes ſuos non agnoſcere. Unde canum catuli cæci naſcuntur.

Secundò, S. Auguſt. ſerm. 87. & Origen. per cynomyiam accipiunt ſectam cynicorum, ob publicum, & inverecundum libidinis uſum. *Cynomyia ſunt cynici,*

Alii accipiunt hæreticos, qui initio piè blandiuntur, ſed deinde ringunt & mordent, ut canes. Veriſſimè enim dixit b. Thomas, Morus: *Hæretici noſtri hypocriſin ſuſtulerunt, ſed impudentiam ſubſtituerunt; ut qui antè religionem ſimulabant, nunc in impietate glorientur.*

Tertiò, Pererius cynomyiæ comparat cauſidicos, aliosque homines litigioſos, qui tamquam canes ſe invicem mordent & lacerant. *Et cauſidici litigioſi.*

Rurſum cynomyiæ ſunt maledici, nam, ut ait Plutarch. in moral. ſicut amici deteſtantur canem incurrentem, qui eos dirimat; ſic execrari deberent homines caninos, qui maledicentia ſua dirimunt amicorum benevolentiam. Hinc Alcibiades canem ingentem abſciſſa cauda per urbem dimiſit: hoc cùm multis ſtultum, & ineptum viſum eſſet, monentibus eum amicis, ac ſermones qui de eo circumferebantur enarrantibus, ridens Alcibiades: Sic, inquit, res ut intenderam ſucceſſit. Hoc enim Athenienſibus loquendi argumentum præbere volui, ut eos à peioribus, quæ de me & aliis conviciosè loquuntur, novis his averterem, teſtis eſt Plutarch. in Alcibiade.

Quartò, S. Gregorius per omne genus muſcarum; accipit inquietas & inſolentes deſideriorum carnalium curas, quibus agitantur & feriuntur mundi & voluptatum ſectatores. Vide eum l. 18. Moral. c. 28.

FACIAMQUE MIRABILEM IN DIE ILLA TERRAM GESSEN) Poteſt Hebr. והפליתי *hiphleti* cum Chald. verti, *dividam terram Geſſen*, ut ſcilicet illa ſola in Ægypto ſit immunis ab hac plaga muſcarum. Unde Tertiò, *hiphleti* ſic verti poteſt, miraculosè agam cum terra Geſſen. Radix enim *pala* ſignificat, ſeparavit, vel mirabilem fecit, q. d. Faciam terram Geſſen *pele*: id eſt mirabilem, & orbis miraculum. Sic Angelus apparens Manue patri Samſonis, roganti, quo nomine vocaretur? Cur, ait, *quæris nomen meum, quod eſt pele,* id eſt, *mirabile?* Judic. 13. 14. Sic Chriſtus Iſaiæ 9. 6. vocatur *pele*, id eſt *admirabilis*. Simili modo appoſitè in excidio Hieroſolymæ per Titum, cùm Chriſtiani Dei monitu exierunt, & evaſerunt in urbem Pellam, teſte Euſebio lib. 3. cap. 5. appoſit. urbs illa, vel anteriùs, vel poſteriùs, putà ex ora hac evaſione, à Chriſtianis dicta eſt Pela, vel Pella, id eſt mirabilis ſeparatio, quia ſicut olim Deus terram Geſſen fecit *pele*, id eſt mirabilem, ac ſeparavit eam à plagis Ægypti: ita pariter ſeparavit in Pella Chriſtianos à plagis Judæorum in Jeruſalem exciſorum à Tito. ita Alcazar Apocal. 7. ſub initium pag. 468. VERS. 22.

ET SCIAS QUONIAM EGO DOMINUS IN MEDIO TERRÆ) id eſt, dominans in terra lata & ampla. Sic Hebræi medium, vel cor maris, vocant ipſum mare latum & profundum; adde, ſicut rex in medio regni reſidens, circumquaque totum regnum circumſpicit & adminiſtrat: ita & Deus anthropopathῶς dicitur in medio terræ, quaſi rex reſidere, & quaquaverſum latiſſimè dominari. D

PONAMQUE DIVISIONEM) Hebr. eſt ponam פדת *pedut*. id eſt redemptionem. q. d. Redimam, eximam & liberabo meos Hebræos à communi plaga, quæ totam Aegyptum affliget. VERS. 23.

ET VENIT MUSCA GRAVISSIMA) Quartam hanc plagam muſcarum ſine ſenſili ſigno, ſine extenſione virgæ, ſe ſolo inflixit Deus, ne quis ſuſpicaretur quid numinis virgæ ineſſe, aut non eſſe Deum, qui hæc patraret. VERS. 24.

MUSCA GRAVISSIMA) *Graviſſima*, id eſt plurima. Sic enim per metaleψin, & per enallagen quantitatis continuæ pro diſcreta, ſumunt Hebræi τὸ *gravis* pro multus, copioſus. Sic pſal 34. 18. dicitur: *In populo gravi,* id eſt multo, *laudabo te.* 1. Machab. 1. 18 *Intravit Antiochus* *Gravis, id eſt multus,*

Aegyptum in multitudine gravi, id eſt copioſa. Nahum 3. *Vox gravis ruinæ*, id eſt vox multæ cædis: nam præcedit *vox multitudinis interfectæ*. Sic & Latini uſurpant *gravis*, ut Varro apud Nonium Marcellum, cùm ait: *Ubi graves paſcantur & alantur pavonum greges: graves*, id eſt multi, & Salluſtius, *Capit per omnem provinciam grave pretium frugibus eſſe*, grave, id eſt magnum & multum.

Secundò, *graviſſima*, id eſt moleſtiſſima & nocentiſſima, tam hominibus quam jumentis. Unde ſequitur, *corruptaque eſt terra ab hujuſmodi muſcis*. Hinc Abulenſ. putat has muſcas morſu ſuo venenatas fuiſſe. Sic olim muſcas gentes & regiones integras perdidiſſe, tradit Plinius l. 10. c. 28. Ideoque, ait, Elæi Deum myiodem, ſive myiagrum, quaſi Jovem muſcarium coluerunt ad abigendam peſtem muſcarum: ſicuti Accaronitæ coluerunt Beelzebub, id eſt deum muſcam, quem multi putant eumdem eſſe cum myiode ſive myiagro, id eſt Jove muſcario.

Vers. 26. ABOMINATIONES ENIM ÆGYPTIORUM IMMOLABIMUS DOMINO DEO NOSTRO] Interrogativè noſter Interpres vertit ad emphaſim, uti vertit & Chaldæus & Pagninus. q. d. Nullo modo expedit, ut in Aegypto coram Aegyptiis mactemus & ſacrificemus oves & boves: hæc enim ipſi colunt. Unde, ſi ea jugulemus, lapidabunt nos. Patet ex ſequentibus.

Abominationes Ægyptiorum quæ? Reſponſio Primò. Quæres, quæ ſint abominationes Aegyptiorum? Nota, abominationem poni pro re abominabili, vel abominata. Vide can. 21. Jam Primò, aliqui ſic accipiunt, ut *abominationes* vocentur ea quæ diis ſuis ſacrificabant Aegyptii, quæ Hebræis erant abominanda: apud veteres enim porcus immolabatur Cereri, anser Veneri, aſinus Priapo. Dianæ canis, Phœbo equus. Hæc vero animalia Hebræis immolare erat nefas.

Secundò, & genuinè. Secundò & genuinè, ut patet ex Hebræo & ex ſequentibus, abominationes hic vocantur pecudes ſacræ, quarum cædem quaſi ſacrilegam Aegyptii abominabantur utpote qui eas colerent quaſi numina, vel quid numinis habentia. Unde quæ hic vocantur *abominationes*, paulò pòſt vocantur *ea quæ colunt Aegyptii*. Sic enim Jovem Hammonium colebant ipſi in ariete, Apin in vitulo, & bove, ita Philo. Hanc etiam ob cauſam paſtores ovium deteſtabantur Aegyptii, quia ſcilicet ipſi jugulare ſolent oves, quas colebant Aegyptii, uti dictum eſt Geneſ. 46. Licet enim lex Levitici de victimis necdum eſſet lata, ſciebat tamen Moſes partim ex traditione & exemplo majorum, partim Dei inſtinctu, Deum velle ſibi oves, & boves immolari, non porcos, aliaque animalia immunda. Quod Nota contra Rupert. qui hic literalem ſenſum excludere, & pro eo tropologicum ſubſtituere conatur.

Tropologicè, abominationes Aegyptiorum ſunt fides, juſtitia, pietas, pœnitentia, mortificatio carnis & cupiditatum, aliæque virtutes, quarum ſacrificium Deo eſt gratiſſimum, quas impii horrent & averſantur. *Tropol.*

Audi S. Gregor. 10. Moral. 23. *Quid hic peccator totis cogitationibus ſperat, niſi ut poteſtate cæteros tranſeat, cunctos rerum multiplicitate tranſcendat, adverſantes dominando ſubiiciat, obſequentibus mirandus innoteſcat, iræ ad votum ſatisfaciat; benignum ſe cùm laudatur, oſtendat; quidquid gula appetit, offerat. Bene ergo ſpes illorum abominatio dicitur: quia ea quæ carnales ambiunt, ſpiritales quique judicio rectitudinis averſantur; & quod illi voluptatem æſtimant, hi pœnam putant; quia ut caro mollibus, ſic anima duris nutritur; & ſicut carnem dura ſauciant, ſic ſpiritum mollia necant. Spes itaque carnalium abominatio animæ dicitur: quia inde in perpetuum ſpiritus interit, unde ad tempus caro ſuaviter vivit.* & cap. 17. *Quod abominantur Aegyptii, hoc Iſraëlitæ Deo offerunt: quia ſimplicitatem conſcientiæ, quam iniuſti quique deſpiciunt, hanc iuſti in virtutis ſacrificium vertunt, & excolentes recti puritatem ac manſuetudinem Deo immolant, quam abominantes reprobi fatuitatem putant.*

ET INGRAVATUM EST] Hebraicè, *& aggravavit Pharao cor ſuum*, ſic & Septuaginta. Vers. 32.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribitur quinta plaga peſtis, & ſexta ulcerum v. 8. & ſeptima grandinis, tonitruorum & fulminum, v. 23. quibus emollitus Pharao miſſionis Hebræorum ſpem dat, ſed plagis ceſſantibus rurſum ſe obdurat.

1. DIxit autem Dominus ad Moyſen: Ingredere ad Pharaonem, & loquere ad eum: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum ut ſacrificet mihi. 2. Quòd ſi adhuc renuis, & retines eos; 3. ecce manus mea erit ſuper agros tuos: et ſuper equos, et aſinos, et camelos, et boves, et oves, peſtis valdè gravis. 4. Et faciet Dominus mirabile, inter poſſeſſiones Iſrael, et poſſeſſiones Aegyptiorum, ut nihil omnino pereat ex his quæ pertinent ad filios Iſrael. 5. Conſtituitque Dominus tempus, dicens, Cras faciet Dominus verbum iſtud in terra. 6. Fecit ergo Dominus verbum hoc altera die: mortuaque ſunt omnia animantia Aegyptiorum: de animalibus verò filiorum Iſrael nihil omnino periit. 7. Et miſit Pharao ad videndum: nec erat quidquam mortuum de his quæ poſſidebat Iſrael. Ingravatumque eſt cor Pharaonis, et non dimiſit populum. 8. Et dixit Dominus ad Moyſen et Aaron: Tollite plenas manus cineris de camino, et ſpargat illum Moyſes in cælum coram Pharaone. 9. Sitque pulvis ſuper omnem terram Aegypti: erunt enim in hominibus et jumentis ulcera, et veſicæ turgentes in univerſa terra Aegypti. 10. Tuleruntque cinerem de camino, et ſteterunt coram Pharaone, et ſparſit illum Moyſes in cælum: factaque ſunt ulcera veſicarum turgentium in hominibus, et jumentis. 11. nec poterant malefici ſtare coram Moyſe propter ulcera quæ in illis erant, et in omni terra Aegypti. 12. Induravitque Dominus cor Pharaonis, et non audivit eos, ſicut locutus eſt Dominus ad Moyſen. 13. Dixitque Dominus ad Moyſen, Manè conſurge, et ſta coram Pharaone, et dices ad eum: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum ut ſacrificet mihi. 14. Quia in hac vice mittam omnes plagas meas ſuper cor tuum, et ſuper ſervos tuos, et ſuper populum tuum: ut ſcias quòd non ſit ſimilis mei in omni terra. 15. Nunc enim extendens manum percutiam te et populum tuum peſte, peribiſque de terra. 16. Idcirco autem poſui te, ut oſtendam in te fortitudinem meam, et narretur nomen meum in omni terra. 17. Adhuc retines populum meum; et non vis dimittere eum? 18. Et pluam cras hac ipſa hora grandinem multam nimis, qualis non fuit in Aegypto, à die qua fundata eſt uſque in præſens tempus. 19. Mitte ergo jam nunc, et congrega jumenta tua, et omnia quæ habes in agro: homines enim et jumenta, et univerſa quæ inventa fuerint foris, nec congregata de agris, ceciderintque ſuper ea grando, morientur. 20. Qui

timuit

Digitized by Google

timuit verbum Domini de ſervis Pharaonis, fecit confugere ſervos ſuos, & iumenta in domos: 21.
qui autem neglexit ſermonem Domini, dimiſit ſervos ſuos & iumenta in agris. 22. Et dixit Domi-
nus ad Moyſen: Extende manum tuam in cælum, ut fiat grando in univerſa terra Aegypti, ſuper
homines, & ſuper iumenta, & ſuper omnem herbam agri, in terra Aegypti. 23. Extenditq; Moyſes
virgam in cœlum, & Dominus dedit tonitrua, & grandinem, ac diſcurrentia fulgura ſuper terram:
pluitque Dominus grandinem ſuper terram Aegypti. 24. Et grando & ignis miſta pariter ferebantur:
tantæque fuit magnitudinis, quanta antè numquam apparuit in univerſa terra Aegypti ex quo gens
illa condita eſt. 25. Et percuſſit grando in omni terra Aegypti cuncta quæ fuerunt in agris, ab ho-
mine uſque ad iumentum: cunctamque herbam agri percuſſit grando, & omne lignum regionis con-
fregit. 26. Tantùm in terra Geſſen, ubi erant filii Iſrael, grando non cecidit. 27. Miſitque Pharao,
& vocavit Moyſen & Aaron, dicens ad eos: Peccavi etiam nunc: Dominus iuſtus; ego & populus
meus impii. 28. Orate Dominum ut deſinant tonitrua Dei, & grando: ut dimittam vos, & ne-
quaquam hìc ultrà maneatis. 29. Ait Moyſes: Cùm egreſſus fuero de urbe, extendam palmas meas
ad Dominum, & ceſſabunt tonitrua, & grando non erit, ut ſcias quia Domini eſt terra. 30. novi
autem, quòd & tu, & ſervi tui, necdum timeatis Dominum Deum. 31. Linum ergo & hordeum
læſum eſt, eò quòd hordeum eſſet virens, & linum iam folliculos germinaret. 32. triticum autem et
far non ſunt læſa, quia ſerotina erant. 33. Egreſſuſque Moyſes à Pharaone ex urbe, tetendit manus
ad Dominum, et ceſſaverunt tonitrua et grando, nec ultrà ſtillavit pluvia ſuper terram. 34. Videns
autem Pharao quòd ceſsaſset pluvia, et grando, et tonitrua, auxit peccatum. 35. et ingravatum eſt cor
eius, et ſervorum illius, et induratum nimis; nec dimiſit filios Iſrael, ſicut præceperat Dominus per
manum Moyſi.

Vers. 3. ECCE MANUS MEA ERIT SUPER AGROS TUOS] *Manus*, id eſt flagellum meum, ſive, ut poſteà per appoſitionem explicatur, *peſtis valdè gravis*, quam ego manu & poteſtate mea ſola, non Moſis, nec Aaronis, uti & præcedentem plagam, immittam, inficiendo aerem & corpora. Eſt enim peſtis venenoſus quidam vapor in aere concretus, vitali ſpiritui inimicus, qui omnem humorem inficere poteſt, ſed potiſſimum ſanguinem, ſecundò choleram, tertiò phlegma, quartò melancholiam: ideò priùs ſanguinei periculo contagij peſtis ſuſcipiuntur, deinde cholerici; poſtea phlegmatici, denique melancholici, quia humor frigidus & ſiccus ad inflammationem & putredinem ineptus eſt, & ſtrictos habet meatus, inquit Marſil. Ficinus Epidemiar. antidot. c. 3. & ſeq. ubi & remedia peſtis aſſignat, ſcilicet fugam aeris infecti, recreationem, & lætitiam, cibum ſolidum, potumque roborantem cor & ſpiritos, cavere à cibis qui facilè corrumpuntur & putreſcunt; purgare ſæpè humores putreſcentes per aloen, myrrham & crocum; uti theriaca, zedoaria, citro; ſuffumigare iuniperum, terebinthinam, thus; veſtes crebrò mutare, & mundas induere; os & manus ſæpè abluere aceto, & aliquando vino potente.

Cauſa peſtis & remedia.

SUPER AGROS TUOS ET SUPER EQUOS] τὸ & ſignificat, id eſt, q.d. Plaga hæc erit peſtis ſuper agros tuos, id eſt, ſuper equos, oves & boves tuos, qui ſunt in agris: nec enim ipſos agros peſtis hæc tetigit. ita Hebr. Chald. & Septuag. Hinc patet, hac peſte percuſſa eſſe, & periiſſe non homines, ſed animalia, non quidem omnia, ſed ea tantùm, quæ erant in agris.

Trop. peſtis. Tropologicè, quinta hæc peſtis plaga ſignificat, quinti præcepti, *Non occides*, tranſgreſſoribus, quales erant hi infanticidæ, Deum ſolere peſtem, aliaque mortis genera infligere. ita Rupert. & Proſper libr. 2. de Promiſſ. c. 36.

OVES ET BOVES] quos nutriebant Ægyptii non ad mactationem & eſum, ſed ad ſervitia, lanam & mercimonia. Nam bobus arabant, ex ovibus lac & lanam accipiebant.

Notat Origenes, Ægyptios in ſuis animalibus puniri, quia ea pro diis colebant, ut dementiæ ſuæ admonerentur, cùm videbant ea interire.

Vers. 4. INTER POSSESSIONES] inter pecora quæ poſſident Hebræi, & Ægyptii.

UT NIHIL OMNINO PEREAT EX HIS QUÆ PERTINENT AD FILIOS ISRAEL) Ecce hic mira Dei providentia circa Hebræos & Aegyptios, ut, cùm miſta ſint utrorumque animalia, ſola tamen Aegyptiorum, peſte tangantur, & nulla vicini pecoris contagia lædant ea quæ ſunt Hebræorum. Unde liquet in terram Geſſen, in qua multi Aegyptiorum habitabant, hanc quoque plagam fuiſſe immiſſam, ita tamen ut Hebræos non tangeret. Idem de cæteris omnibus plagis cenſent

A Philo, Joſephus, & Abulenſ. videlicet aquas in Geſſen quoque fuiſſe verſas in ſanguinem, & ranas ibidem fuiſſe, ſed Aegyptios tantùm exagitaſſe: ſimiliter & ciniphes & muſcas, ideoque c. 8. 22. ſignanter dici: *Faciam mirabilem terram Geſſen, in qua populus meus eſt*. q.d. Ubi populus meus eſt, inde arcebo muſcas, ubi verò Aegyptii erunt, faciam ut eò convolent: hoc enim valdè fuit mirabile, ſic de nova plaga tenebrarum dicitur c. 10. 23. *Vbicumque habitabant filii Iſrael, lux erat*. q.d. In eadem domo in cubiculis Aegyptiorum erant tenebræ, in cubiculis verò Hebræorum erat lux. Sic ultima plaga primogenitos Aegyptiorum, etiam in terra Geſſen occidit, illæſis ibidem Hebræis. Et ratio eſt, quia par erat ut illi Aegyptii vel maximè plecterentur, qui Hebræos oppreſſerant. Tales autem erant incolæ Geſſen, maximè præfecti operum.

In eadem cubiculo Hebræis erat lux; Ægyptiis tenebræ.

Dices, Cur ergo Pharao non antè in præcedentibus plagis, ſed iam tantùm in hac quinta miſit exploratores in Geſſen, ad hanc diſcriminationem Hebræorum & Aegy-
B ptiorum in hac plaga cognoſcendam?

Reſpondeo, quia antè viæ erant imperviæ ob ranas, muſcas & ciniphes omnia occupantes, & Pharao iſtis flagellis ita diſtinebatur, ut de exploratione hac non cogitaret, ne quidem in præcedenti plaga, qua tamen Hebræos diſcriminandos fore ab Aegyptiis, illi prædixerat Moſes cap. 8. 22.

MORTUAQUE SUNT OMNIA ANIMANTIA) Vers. 6.
ſcilicet quæ tum erant in agris, ut patet ex dictis verſ. 3. idque exprimitur in ſequenti plaga grandinis v. 19. Ibi enim reliqua Aegyptiorum animalia, quæ nunc erant in ſtabulis, ideòque intacta manſerant: tunc verò exierant pabulatum ad agros, ibidem grandine percuſſa interierunt.

INGRAVATUMQUE EST COR PHARAONIS) Non orat hic Pharao ut plaga ceſſet, ſicut ante fecerat, quia iam mortua erant animalia, ideoque cum nulla ei eſſet ſpes amovendæ plagæ, cor eius durum hac pla- Vers. 7.
C ga magis induruit, nimirum, tantus Hebræis imperitandi, ſuaſque per tyrannidem opes augendi amor, animo Pharaonis inſederat, ut flagella iam præterita, flagella non duceret; aut ob tyrannidem ea ſibi immiſſa non cogitaret, malletque incertæ Dei vindictæ deinceps ſe exponere, quam certam prædam relinquere.

DIXIT DOMINUS AD MOYSEN (immediatè) ET AD AARON) mediatè, ſcilicet per Moſen, ſoli enim Moſi loquebatur Deus, uti ſuperiùs dixi. Vers. 8.

TOLLITE PLENAS MANUS CINERIS DE CAMINO) Hebraicè eſt, *accipite vobis volas plenas fornacis*, id eſt cineris, qui in camino & fornace ex igne & carbonibus defluxit, proprie autem Hebraicum פיח *piach*, ſignificat albam illam favillam, quæ nec dum plane verſa eſt in cinerem, qua ſemimortui carbones conteguntur. Appoſitè favilla hac ardentes puſtulæ demonſtrantur: hæ enim inſtar cineris fiunt ex calore. Apteque factum eſt, ut

Sexta plaga veſicarum & ulcerum. Favilla fuit ſymbolum ardentium puſtularum;

Ægyptii qui Hebræos fornace lateritia torſerant, acerbiſſimè eadem torquerentur, qua de cauſa de Ægyptia ſervitute loquens Moſes, Deuter. 4. 20. ait, *Eduxit vos de fornace ferrea Aegypti.*

Et spargat illum Moyses] Nota. Uterque, ſcilicet tam Moſes, quàm Aaron jubetur ferre cinerem è camino, ſed ſolos Moſes eum ſpargere in aerem, Aaron enim in aquis producendo ſanguinem & ranas, atque è terra educendo ciniphes ſua ſigna jam ediderat: hic verò & deinceps Moſi majora ſervantur, quæ in igne, cælo & aere patret miracula, ut ait Philo. Spargit ergo hic Moſes cinerem in cælum, ut ſignificet hanc plagam cælitus à Deo evocari & immitti, utque cinis hic ſparſus, & in pulverem converſus partim per ventum, partim per angelos delatus in homines & animalia, vertatur in veſicas & ulcera.

Vers. 9. Sitque pulvis super omnem terram Ægypti] *Sit pulvis*, id eſt, fiat pulvis, vertatur in pulverem, ita Hebræa, Chald. Septuag.

Quis hic pulvis?

Nota. Favilla hæc ſparſa verſa eſt in pulverem, non talem, qualis eſt pulvis terræ; hic enim non habet vim urendi aut gignendi puſtulas, ſed qualis ex favilla reſoluta generari ſolet. Pulvis ergo hic eſt cinis ardens. Secundò, non plus favillæ ſparſit Moſes quàm manibus ſuis hauſerant, & attulerant ad Pharaonem Moſes, & Aaron, quod fuit exiguum; ſed Deus ipſum ſparſum in aere multiplicavit, ut in modum denſæ nivis, vel pruinæ jugiter caderet ſuper Ægyptios eorumque animalia. Tertiò, huic cineri Deus impreſſit vim igneam & aduſtivam, ut per ventum & angelos in omnem Ægyptum delatus, & hominibus jumentiſque inſperſus, ulcera puſtulaſque noxio ſuo calore cogeret & generaret.

Erunt enim in hominibus et jumentis) non omnibus, ſed plurimis, ait Cajetan. nam reliqua ſequenti grandinis plaga percuſſa perierunt.

Veſicæ hæ fuerunt aquæ.

Ulcera et vesicæ turgentes) Veſicæ, inquit Pererius, ſunt quidam tumores excitati in cute à calore elevante ac reſolvente, qui continent humores aqueos reſolutos à calore ignis ex partibus carnis ſubtilioribus & delicatioribus: deinde calore magis ſiccante cutis hominum & animalium conſumebatur, & contrahebatur, ac denique rumpebatur: quæ ruptio carnis aperta dicebatur vulnus; poſt rupturam autem cutis earu illa aperta & hians, paulatim putreſcens & conſumpta fiebat ulcus. Verùm tales veſicæ aqueæ parvum afferunt dolorem, & parvæ ſunt pœnæ. Rurſum hæ veſicæ Ægyptiorum non generarunt ulcera, ſed potiùs ulcera generarunt veſicas, ut patet ex Hebræo textu, qui ſic habet: *Erit ulcus* vel *apoſtema germinans* veſicas, vel *inflationes*, vel *efferveſcentias*, id eſt, erit ulcus vel apoſtema inflatum, turgidum & efferveſcens. Unde Noſter paulò poſt vertit, *ulcera veſicarum turgentium.* Veſicæ ergo hæ non erant aliud, quàm ipſa ulcera ardore & ſanie turgida & tumentia, quæ magno dolore cruciabant Ægyptios. Unde Joſephus ait, exulcerata fuiſſe intus in cute corpora Ægyptiorum, hinc & Script. ait hic v. 11. *Nec poterant malefici ſtare coram Moſe propter ulcera, quæ in illis erant.* Addit Philo; *Videbatur*, inquit, *unum ulcus à vertice uſque ad fines pedis, his, quæ membratim ſparſa erant continua ſerpigine in unum coeuntibus.* Hinc Moſes Deut. 28. hanc plagam quaſi graviſſimam violatoribus legis intentat, dicens: *Percutiat te Dominus ulcere Aegypti, & partem corporis, per quam ſtercora egeruntur, ſcabie quoque ac prurigine, ita ut curari nequeas.*

Secundò, & veriùs fuerunt ulceroſa.

Tropol.

Tropol. hæc plaga, inquit Origenes, habet ulcera & veſicas cum fervore, in ulceribus, arguitur doloſa malitia: in veſicis, turgens & inflata ſuperbia: in fervore, iræ ac furoris inſania.

Verè enim ſuperbia turgidos & furens, inſanus eſt. Sapor rex Perſarum vocavit ſe regem regum, participem ſiderum, fratrem ſolis & lunæ, teſte Herodoto libr. 2. & Plinio lib. 2. nònne ſtolidus fuit? Menocrates medicus hanc unam ab eis quos curabat mercedem petebat, ut liberati ſe ipſius ſervos faterentur, eumque Jovem dicerent. Hinc ſcripſit ille ad regem hoc titulo: *Jupiter Menocrates Ageſilao regi ſalutem*; cui reſcripſerit ipſe hac forma: *Ageſilaus rex Menocrati ſanam mentem.* Neſtorius hæreticus factus Præſul Conſtantinopolit. poſtero die

A habuit orationem ad populum arrogantiæ plenam, qua cælum ſe unicuique daturum promittebat: orthodoxi ſtultitiam ejus exploſerunt. Primus Domitianus Imper. Dominum & Deum ſe appellari juſſit, inquit Euſeb. riſerunt Romani hominis faſtum. Meritò Æſopus rogatus à Chione, *quid faceret Jupiter?* reſpondit, *Excelſa deprimit, extollit humilia.* Et Innocent. III. Pont. l. de Vilit. homin. *Superbia*, inquit: *turrim Babel evertit, linguam confudit, proſtravit Goliat, ſuſpendit Aman, interfecit Nicanorem, peremit Antiochum, Pharaonem ſubmerſit, Sennacherib interemit. Heu! unde iſte hominis faſtus? cujus vitam laborioſa devolvit pœnalitas, cujus pœnalitatem pœnalior mortis concludit neceſſitas; cui eſſe momentum, vita naufragium, mundus exilium eſt, cui mors aut inſtat, aut minatur inſtantiam.*

Secundò, S. Proſper 2. part. Promiſſ. cap. 36. & Rupertus, Qui violant, inquit, ſextum præceptum, *Non mœchaberis*, ardentque libidine, hi & igne ſulphoreo ardentes & ulceroſi, æternum in anima & corpore portabunt incendium. *Omnes enim adulterantes ſunt quaſi clibanus ſuccenſus à coquente*, ait Oſeas c. 7. S. Auguſt.

B verò hanc plagam adaptat homicidis, qui ira ardent, ſed ipſe invertit hic ordinem præceptorum Decalogi. *Non occides* enim non ſextum, ſed quintum eſt præceptum Decalogi.

Vers. 11. Nec poterant malefici stare coram Moyse propter ulcera) Tertia eſt hæc victoria Moſis contra magos. Primò enim vicit eos, cum ejus ſerpens devoravit ſerpentes eorum. Secundò, cùm produxit ciniphes, quos magi producere non potuerunt. Tertiò, hic ulceribus cruciando eos omnino ſuperavit, ita Rupertus. Hinc videtur quòd magi licet victi, huc uſque tamen verbis & calumniis, omnique conatu ſuo reſtiterint Moſi, itaque Pharaonem magis magiſque ſemper obdurarint; licet enim Deum in tertio ſigno agnoverint, non tamen eum ſicuti Deum glorificaverunt aut coluerunt. Addit Calvinus, magos omnia ſigna, quæ fecerat Moſes, huc uſque ſuis incantationibus pariter effeciſſe, ſcilicet ſanguinem, ranas, ciniphes, ut Calvinus mavult, pediculos, cœnomyiam, peſtem & ulcera. Unde hoc dicit Calvinus, niſi ex

Moſis trina victoria de magis.

Calvini temeraria opinio.

C ſuo vertiginis ſpiritu? contrarium enim prorſus aſſerit Scriptura, ſcilicet eos defeciſſe in tertio ſigno, nec potuiſſe ciniphes producere, quo ſatis inſinuat eos nullum ſignum ulteriùs efficere aut producere potuiſſe.

Induravitque Dominus cor Pharaonis) Hic primùm Deus dicitur induraſſe cor Pharaonis, cùm ſcilicet magi, qui eum huc uſque animaverant & induraverant, jam planè victi & afflicti defeciſſent. vide dicta c. 7. 3.

In hac vice mittam omnes plagas meas super cor tuum] q. d. Cœpi te ô Pharao urgere, pergam jam; fixum enim apud me eſt non deſiſtere, ſed alteram poſt alteram in te immittere plagam, uſque dum te magis ſemper rebellem & reluctantem aquis mergam in mari rubro.

Omnes plagas] non quas poſſum, ſed quas deſtinavi immittere ad te perdendum.

Super cor tuum) q. d. Præcedentia te non pupugerunt; age, telis meis ipſum cor tuum petam, eaque immittam quæ cor tuum ſaucient, tangant, & angant.

Vers. 15. D Nunc extendens manum percutiam te et populum tuum peste) *Peſte*, qua occidam in ultima plaga primogenita tua, inquit Pererius. Verùm incertum eſt an primogenita hac peſte occiſa ſint, & illa plaga non nunc, ſed poſt tres alias contigit Adde, Pharaonem hac plaga non periiſſe, hoc autem hic dicitur: ſequitur namque, *Peribiſque de terra.*

Secundò, alii ex Hebræo vertunt, *& quidem ſi voluiſſem, potuiſſem te occidere peſte* (qua occidi pecora tua) *& periſſes de terra, verum ideo poſui & ſervavi te, ut oſtendam in te fortitudinem meam*, ita Chaldæus. Verùm Hebræa non habent τὸ *ſi*, & aſſertivè, non autem conditionatè minantur Pharaoni peſtem & interitum. Dico ergo, peſtis hic ſignificat omne excidii genus, quod deinceps in Pharaonem immiſit Deus. q. d. Plagas plagis addam, donec excidaris à terra. Patet ex præcedentibus, quibus hæc connectit vocula cauſalis *enim*:

præ-

Digitized by Google

præceſſit enim v. 4. *In hac vice mittam omnes plagas meas* A *ſuper cor tuum: peſte* ergo, id eſt exitio & morte: ita enim Hebreum דבר *deber*, id eſt peſtem, vertit Noſter interpres pſalm. 77. v. 50. cùm ait, *Jumenta eorum in morte* (hebraicè in peſte) *concluſit* & Oſee 13. verſ. 14. *Ero mors* (hebraicè *deber*, id eſt peſtis) *tua ò mors*. Sic vulgò proditores vocamus peſtes Reip. ſic Terentius in Adelphis, lenonem illum vocat *adoleſcentum peſtem*. Simili modo *gladius* Hebræis ſignificat quodlibet exitij, & mortis genus, ut dixi c. 5. 21.

Peribisque de terra] Hebræa hæc omnia habent in præterito, *Ecce nunc extendi manum, percuſſi, & periiſti*. q. d. Ita certò te perdere decrevi, ac ſi iam percuſſiſſem te, tuque periſſes. En quàm gravi comminatione duriſſimum Pharaonis cor tentat & tundit Deus, ut emolliatur; ſed fruſtra: quaſi enim eſſet adamas, ita

Vers. 16. tunſione magis obduruit.

Idcirco autem posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam) Nonnulli ſic explicant, idcirco obduravi te, ut occaſionem haberem te aſſiduè puniendi, itaq; oſtendendi potentiam meam. Verùm hæc eſt hæreſis blaſphema Calvini. B

Dico ergo, pro, *poſui te*, hebraicè eſt העמדתיך *hemadticha*, id eſt, feci te ſtare, quod duo ſignificat. Primò, ſtatui te, unde Noſter vertit, *poſui te*, & Paulus Rom. 9. 17. *excitavi te*. Secundò, *ſuſtentavi te*, qui enim alium ſuſtentat, eumdem ſtare facit & ſtatuit, ut firmus conſiſtat. Unde Chald. vertit, *ſuſtinui te*; & Septuag. *ſervatus es*, utrovis modo legit S. Auguſtinus hic q. 32. & S. Ambroſius in cap. 9. ad Rom Et utraque lectio vera eſt, poſterior enim priorem complet hoc modo: Primò *poſui & ſtatui te*, regem videlicet. Secundò, *ſuſtinui te*, ſcilicet regem, ut in regno tuo perdurares. Senſus ergo eſt, q. d. Ego Deus te, ò Pharao, regem conſtitui, ſuſtinui, conſervavi, permiſique ut in populum meum tyrannus inſurgeres: ut ego viciſſim in te quaſi hoſtem tot plagis potentiſſimis inſurgerem, tandemque te mergerem in mari rubro, ut ſic omnes meam juſtitiam ac potentiam agnoſcant, timeant & colant, ita S. Chryſoſt. & Photius in c. 9. ad Roman.

Cur Deus Pharaonē regem ſtatuit.

Ut ostendam in te fortitudinem meam) Nota. Hæc non prima & præcipua, ſed una C inter alias, eaque ultima cauſa fuit, cur Deus Pharaonem regem ſtatuerit. Prima enim cauſa fuit, ut Pharao bene ageret, & bene regeret populum, itaque bene agendo præmiis præſentibus & æternis ornaretur: ad hæc enim creatus eſt omnis homo. Unde & Pharaonem peccantem Deus ſuſtinuit in multa patientia, ut ſuam duritiem, vitam & mores corrigeret, nam, ut ait Apoſtolus Roman. 2. *Patientia & benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit*, id eſt adducere conatur. Ideo ergo Deus Pharaonem flagellavit, ut ille flagellis hiſce molleſceret, & ſe flecteret ad Dei obſequium. Verùm, quia ipſe per duritiem ſuam obluctatus eſt Deo, idcircò Deus plagis plagas addere decrevit, & tandem mergere eum cum ſuis in mari rubro, ad hoc, ut hæ plagæ & clades Dei potentiam omnibus ob oculos ponerent, atque impijs, & rebellibus Dei metum incuterent, ſicuti illæ hunc metum incuſſerunt Chananæis, Joſue 2. 9. & Philiſtæis 1. Regum 4. 8. Numquam enim tantam & tam longam Pha- D raonis pertinaciam paſſus fuiſſet Deus, niſi ex eius malitia tantum vindictæ bonum cogitaſſet elicere, nam, ut ait Boetius lib. 4. de Conſolat. proſa 6. *Sola eſt divina vis, cui mala quoque bona ſunt, cum competenter eis utendo, aliquius boni elicit effectum, ordo enim quidam cuncta complectitur ut quod ab aſſignata ordinis ratione deſceſſerit hoc idem, licet in alium, tamen in ordinem relabatur: ne quid in providentia regno liceat temeritati.*

In regno providentiæ nihil licet temeritati.

Quatuor cauſæ cur Deus ſuſtineat obduratos.

Nota. Deus diu ſuſtinuit Pharaonem aliosque obduratos & in dies ſuſtinet. Primò, ut oſtendat in iis quantum malum ſit obduratio, quamque illi ad omnia ſint duri & inflexibles. Secundò, ut longius det eis ſpatium reſipiſcendi, Rom. 2. 4. Tertiò, ut oſtendat ſuam in eis patientiam & longanimitatem, Sapientiæ 12. 10. Quartò, ut eorum comparatione appareat mira Dei miſericordia erga electos, Rom. 9. 22.

Vers. 17. Adhuc retines?) Hebraicè, *adhuc calcas*, id eſt, ut Chald. ſubiectum retines, tam iniquè fixeque illi inſides, illumque arctas, ut ne ad triduum laxare velis?

En pluam cras hac ipsa hora) Non differt Deus ſupplicium peccati. En tibi hora vindictæ horam culpæ excipit, horaria ergo eſt omnis peccati voluptas: horaria eſt & vita noſtra: horaria eſt & occaſio tempuſque merendi æterna præmia. Hinc Hora Gentilibus fuit dea providentiæ, quæ negligentes ſocordesque eſſe non pateretur; indeque ab hortando, & incitando dicta eſt & Horta. Horta enim dea, cùm viveret, Herſilia nuncupata, fuit uxor Romuli. Huius deæ ædem numquam claudi ſolitam, tradit Plutarch. ea ſcilicet cauſa, quòd ſemper aliquid præclari fieri hortaretur, nomquamque ceſſandum eſſe admoneret, ita Girald. ſyntag. 1. Vers. 18.

Grandinem multam nimis (id eſt plurimam) qualis non fuit in Ægypto, a die qua fundata est] qua habitari cœpit à Meſraim (inde enim Ægyptus hebraicè vocatur *Meſraim* & hodie a Turcis & incolis vocatur *Meſra*, filio Cham primo conditore, vel potiùs colono Ægypti, ita enim explicatur v. 24. ubi dicitur, *Ex quo gens illa condita eſt*, putà à 627. annis: nam Ægyptus habitari cœpit mox à diſperſione gentium facta in Babel, Geneſ. 11. illa autem diſperſio facta eſt ſub annum 170. à diluvio, ut ibi dixi; putà 122. annis ante ortum Abrahæ: natus eſt enim Abraham anno 292. à diluvio anno 100. Abrahæ natus eſt Iſaac; ab ortu Iſaac ad exitum Hebræorum ex Ægypto fluxerunt 405. anni, ut dixi Geneſ. 15. v. 13. Ergo à diſperſione in Babel, quando habitari cœpit Ægyptus, uſque ad hunc annum, quo Hebræi exierunt ex Ægypto, fluxerunt anni 627. Adde enim annos 122. à Babel ad Abraham, & centum ad Iſaac, & 405. ad exitum, habebis 627. Appoſitè ad Ægyptios addit hoc Moſes, Ægyptii enim ſuam antiquitatem iactabant, & fabuloſè tredecim millium annorum ætatem ſibi arrogabant, adeòque ut ait Diodorus Siculus l. 1. c. 2. venditabant primos homines creatos eſſe in Ægypto, ob Nili fertilitatem & commoditatem.

Aliqui ſic exponunt: numquam fuit talis grando in illa terra, ex quo illa vocata eſt Aegyptus, & incolæ Aegypt.); ſed errant, nam terra illa vocata eſt Aegyptus ab Aegypto Danai fratre & filio Beli Aegyptii, cui de- *Ægyptus unde dicta.*
C functo ſucceſſit ille in regnum eiecto fratre ſuo Danao, qui conceſſit in Græciam, qui inde dicti ſunt Danai, quod Euſeb. & S. Auguſt. 18. Civit. 11. contigiſſe tradunt imperante apud Hebræos Joſue, qui ſucceſſit Moſi, id eſt 800. annis poſt diluvium, ergo non jam, ſed poſt hæc tempora vocata eſt Aegyptus.

Nota. Alibi, & poſt hæc tempora non minor ſubinde, ſed major fuit grando. Ludovicus Clavitellius fol. 260. narrat anno Domini 1514. die 5. Auguſti, Cremonæ pluiſſe grandinem magnitudine ovi gallinacei In Septentrionalibus regionibus pluere ſubinde grandinem inſtar humani capitis, docet Olaus Magnus l. 1. c. 22. & Conimbric. in Meteora cap. de grandine. Ruſus Clavitellius ſcribit, in agro Bononienſi, anno Domini 1537. menſe Auguſto, pluiſſe grandinem ſanguine miſtam, ex qua grana ponderata, inventa ſunt librarum 28. *Exempla magnæ grandinis.*

Hiſtoria Tripartita l. 7. c. 22. narrat anno Domini D 369. quarto Calendas Junias, Conſtantinopoli grandinem pluiſſe magnitudine ſaxorum.

Sic anno Domini 406. ultima Septembris, cùm S. Joannes Chryſoſt. actus eſt in exilium, terribilis grando in Conſtantinopolim depluit. ita Tripar. lib. 10. cap. 20.

In fine mundi depluet grando magna ſicut talentum, quod continet 1500. uncias. Apocal. 16. 21. Sic lapidibus grandinis Amorrhæi oppreſſi ſunt tempore Joſue, cap. 10. v. 11.

Congrega jumenta tua] Ecce clementiam Dei, qui etiam iraſcens iram clementia diluit, eaque pœnam temperat & mitigat. ita S. Aug. q. 33. Vers. 19.

Dominus dedit tonitrua) *Dominus* non per ſe, ſed per angelum; ſuavis enim providentiæ divinæ diſpoſitio ſuo gaudet ordine, ut adminiſtratoriis utatur ſpiritibus, putà angelis, quantum illorum vires ferunt, ſcilicet ubi quid fieri vult quod naturæ limites non tranſcendit, quale erat hoc tonitru, grandinem & fulgura efficere per cauſas naturales, ſive applicando activa Vers. 23.

paſſivis.

Digitized by Google

Cauſa tonitrui & fulguris.

paſſivis. Cùm enim exhalatio calida & ſicca in nubibus occurrit humidæ & frigidæ, illam violenta eruptione perrumpit, atque ex hac colliſione fragor oritur, qui tonitru dicitur, atque accenſio & inflammatio exhalationis, quæ fulgur nominatur, ita Ariſtot. l. 2. Meteor. c. 1. & 8.

Septima plaga Ægypti, fuit grando.

ET GRANDINEM AC DISCURRENTIA FULGURA SUPER TERRAM) Septima hæc fuit in Ægypto plaga grandinis: nam ut dicitur pſalm. 148. *Ignis, grando nix, glacies ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius*, & licet illa naturalibus cauſis proveniant, ſæpè tamen numine irato cauſas illas ordinante & acuente, graſſantur actiùs.

Fulgura cur triſulca?

Nota. Pro *fulgura*, hebraicè eſt אש *es*, id eſt, ignem, per quem intellige ignitas exhalationes, etiam fulgura, quæ coruſcando, urendo, liquando, dividendo, diruendo obvia quæque, noxam graviſſimam dederunt Ægypto: hinc Ovidius fulgura vocat trifida & triſulca, quaſi tres habeant acies quibus omnia ſecent & ſcindant, ut Metamorph. 2.

Ille pater rectorque Deum, cui dextra triſulcis
Ignibus armata eſt, qui nutu concutit orbem.

Verſ. 24. ET GRANDO ET IGNIS MISTA PARITER FEREBANTUR) Hebraicè eſt, *erat ignis recipiens ſe*, vel *receptus in grandine*; Septuag. *erat autem grando & ignis ardens in grandine*. Hoc ergo fuit inſigne prodigium, quod ſimul cum grandine & pluvia, ut dicitur verſ. 34. ignis permiſceretur. Unde Sapientiæ 16. de eo dicitur, *Mirabile erat, quòd in aqua, quæ omnia extinguit, plus ignis valebat, & ſupra virtutem ignis exardeſcebat: nix autem & glacies ſuſtinebant vim ignis, & non tabeſcebant.*

In hac ergo plaga tria elementa ſævierunt in Aegyptios, aer per tonitrua, aqua per grandinem, ignis per fulgura, ut vel inviti cogerentur Aegyptii agnoſcere, ſe obluctari præpotenti elementorum & mundi domino, nam juxta dictum Sap. cap. 5. orbis terrarum pugnabat pro Deo adverſus inſenſatos, & omnis creatura armabat ſe adverſus impios. Deus ergo hic oſtendit, non eſſe alios deos cæleſtes, alios aereos, alios aquaticos, alios terrenos, uti Gentiles putabant, & Syri, dicentes Deum Iſrael eſſe Deum montium, non convallium: ſed ſe verum eſſe creatorem, & Dominum omnium, inquit Theodor.

Quinque miranda in hac plaga grandinis.

Nota quinque mira & horrifica in hac plaga.

Primò, quòd in Aegypto hæc facta ſint, ubi rarò & modica eſt pluvia, tonitru & grando.

Secundò, quòd hæc grando inuſitatæ fuerit magnitudinis, inſtar lapidum, ait Philo, & denſa inſtar pluviæ, ut patet hic v. 18.

Tertiò, quòd, ut ait Philo, grando intermixta erat ignibus, quibus tamen nec ipſa liqueſcebat, nec exſtinguebat fulmina, ſed utraque ſimul eodem deferebantur impetu.

Quartò, tonitrua hæc inſolita erant & horrifica; quæ mirè percellebant Aegyptios. Grando ſegetes, fruges & fructus quin & animalia non quæ domi, ſed quæ in agris erant, ſternebat & elidebat; fulmina arbores, & duriora quæque, atque animalia & homines feriebant. Ex quibus, ait Philo, ſi quæ ſupererant, combuſta circumferebant vulnera ad terrorem videntium. Sed hoc non videtur verum: nam Dominus v. 19. prædixit omnia eſſe moritura. Unde & v. 25. dicitur, *Et percuſſit grando in omni terra Aegypti cuncta quæ fuerant in agris, ab homine uſq; ad jumentum, cunctamque herbam agri percuſſit grando, & omne lignum regionis confregit.*

Quintò, quòd terra Geſſen ſola ab hac plaga fuerit immunia.

Myſticè grando eſt furtum.

Nemo habet iniuſtū lucrum ſine iuſto damno.

Myſticè, S. Auguſt. *Septimum*, inquit, *præceptum eſt, Non furaberis, & plaga ſeptima fuit grando in fructibus: quod per furtum contra Dei præceptum ſubducis de cælo perdis, nemo enim habet iniuſtum lucrum ſine iuſto damno, qui furatur acquirit veſtem, ſed cæleſti iudicio perdit fidem: ubi lucrum, ibi damnum; viſibiliter lucrum, inviſibiliter damnum, lucrum ſua ſacietate, damnum quia vivit ſine æquitate. ergo, qui ſuo iudicio forinſecùs furantur, iuſto iudicio Dei intrinſecùs grandinantur: quia ſcilicet reatu mortis æternæ in anima feriuntur.*

Undè Secundò, grando hæc ignea, ſive ignis hic grandinans typus fuit ignis infernalis, qui grandinabit & affla- A bit damnatos. Quis non timeat hunc ignem, hanc grandinem? Eum horrebat S. Hieron. ideoque omnes voluptates abjecit, & in eremum, veluti portum ſalutis ſe recepit. *Ille ego*, inquit ipſe epiſt. 22. ad Euſtoch, *qui ob gehennæ metum, tali me carcere damnaveram, ſcorpionum tantùm ſocius & ferarum.* Eum horrebat Cyrill. Alex. in orat. de exitu animæ: *Gehennam*, inquit, *timeo, quippe interminatam: exhorreo tartarum, ut cui nimium inſit caloris: paveo tenebras, quoniam nihil admiſtum lucis; formido peſtiferum vermem, quoniam eſt perennis.* Meritò ergo pueris nos confert Chryſoſt. qui larvas timent, non ignem: ita enim nos larvas malorum, putà temporalia damna & ærumnas, timemus; ipſum verò malum, id eſt peccatum, ignemque æternum quò nos ducit, non formidamus, Ita ipſe homilia 5. ad popul.

Grando infernalis Sanctis fuit horrori.

Falſum eſt, in Ægypto numquam pluere.

TANTÆQUE FUIT MAGNITUDINIS, QUANTÆ ANTE NUMQUAM APPARUIT IN UNIVERSA TERRA ÆGYPTI] Hinc colligas falſum eſſe quod quidam fabulantur, numquam in Ægypto viſam eſſe pluviam, numquam grandinem. Si enim recta hic ſit comparatio, inferre licet; ergo viſa eſt aliquando grando, & multò magis pluvia in Ægypto, ſed B non tanta quanta hæc. Hinc & Diodorus Siculus lib. 1. c. 2. in Ægypto docet eſſe pluvias, ſed rariſſimas, & Philo: *Aegyptus*, inquit, *hiemem neſcit, hiemaleſque tempeſtates: hæc circa brumam irroratur parvis rariſque pluviis in locis duntaxat maritimis: ſupra Memphim autem nullas omnino ſentis*, & cauſam ſubdit: *Quòd Aegyptus non longè abſit à zona torrida* (tantùm enim abeſt 25. gradibus ab æquinoctiali) *ac conſequenter æſtuet, quodque reſtagnationes Nili arva ſatis fœcundent, ut naturæ de imbribus Aegypto providere non ſit opus.* Mirum verò eſt & quaſi incredibile, quod addit Philo, Nilum inundantem nubes è quibus fit pluvia, abſumere: neque enim ad nubes intumeſcit, Nilus, niſi velit dicere Nilum exundantem ſua violentia impedire, quò minùs vapores aſcendant, & denſentur in nubes, aut quòd occulta ſympathia eas ad ſe attrahat.

Nota. Nili exundatio incipit ſolſtitio æſtivo, deficit æquinoctio autumnali, juvatque agros tum inundando, tum oblimando & pinguefaciendo. Addit Seneca l. 4. C Natur. quæſt. cap. 2. naturam ita diſpoſuiſſe, ut eo tempore Nilus inundet Ægyptum, quo terra maximo æſtu uſta aquam profundiùs haurit, & imbibit; ut tantum tunc hauriat, quantum annuæ ſiccitati ſufficere poſſit.

Exundationis Nili cauſæ. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta.

Hujus exundationis cauſam varii variam dant: Solinus eam tribuit ſoli & æſtuis. Secundò, Ephorus eam tribuit terræ & raræ & aridæ & in Ægypto deſudanti. Tertiò, Herodotus eam tribuit naturæ Nili, quaſi hic natura ſua aquas ad ſe attrahat, itaque exundet. Quartò, alii eam tribuunt ſubterraneis ſinibus, qui pleni aquis in Nilum ſe effundant. Quintò, Thales & Ælianus eam tribuunt Eteſiis, qui ex adverſo flantes deſcendenti Nilo reſiſtant, cumque reverberent, ut exundet. Verùm experientia compertum eſt augmentum Nili effici non ex adverſo, ſed ex paludibus, ex quibus Nilus deſcendit.

Sexta, & genuina eſt pluvia & nives colliquatæ.

Dico ergo, cauſam exundationis Nili eſſe immenſam pluvialis aquæ vim (adde & nivium colliquationem) quæ ad paludes, & loca illa ſuperiora è quibus Nilus fluit, ſtato anni tempore colligitur & in Nilum influit, cumque ita adauget, ut exundet magis minùſve, pro imbrium & rivulorum in Nilum influentium copia vel ra- D ritate. Ideò verò hæc inundatio in Aegypto æſtate accidit; quia paludes illæ & fontes, ut noſtro hoc ſæculo compertum fuit, in ea mundi parte ſunt, ubi hiems eſt eo tempore, quo Alexandriæ, & in Aegypto eſt æſtas: unde imbribus tunc abundant, concurrente fortè ad id ipſum cæleſti vi alicujus ſideris inibi dominantis, uti vult Scaliger exercit. 47. in Cardanum, & Conimbricenſ. in Meteora tract. 9. c. 10.

Cur ſiat in æſtate?

TANTUM IN TERRA GESSEN, UBI ERANT FILII ISRAEL, GRANDO NON CECIDIT) Verſ. 26
q. d. Tota Aegyptus, percuſſa eſt grandine, excepta Geſſen in qua multi fuere ab ea immunes, ſcilicet Hebræi, cum ſuis jumentis & agris. Nam Aegyptios æquè ibi ac alibi grandine tactos eſſe, dixi v. 6.

NOVI AUTEM, QUOD ET TU, ET SERVI Verſ. 30
TUI NECDUM TIMEATIS DOMINUM) timore ſcilicet pietatis, ex reverentia & religione in Deum

manan-

manantis, ita S. Auguſt. q. 35. vel etiam timore ſervili A pœnarum, tali videlicet, ut eo permanente ceſſantibus flagellis dimittatis populum. Unde hebr. eſt, *novi quòd non timebitis Dominum*, nam alloqui eos ad tempus, quo plagæ durabant, timuiſſe Dominum, omnes hæ eorum preces teſtantur; quæ ita eorum cor ad breve ſaltem tempus immutarunt, ut ſeriò cogitarent populum dimittere: ideo enim paulò pòſt Pharao liber à pœna ad ingenium rediens rurſum induratus dicitur.

VERS. 32. TRITICUM AUTEM ET FAR NON SUNT LÆSA] Hebræi, & Lyranus per *far* accipiunt ſpeltam, quæ extra ariſtam thecis etiam includitur, cùm triticum ſola ariſta claudatur.

QUIA SEROTINA ERANT] Hebr. *quia erant tenebroſa*, id eſt, quia nondum prodibant, & latebant adhue ſub terra, vel tenui gramine, nam circa finem Februarii hæc contigerunt, ut patet ex dictis c. 7. ſub finem queſt. 3.

ET INGRAVATUM EST COR EJUS) Toties ictum cor Pharaonis, tot editis ſignis, tot plagis immiſſis non eſt mollitum, ſed indurruit ſemper, ideoque durius indies evaſit. hebr. eſt, *aggravavit Pharao cor ſuum*. VERS. 35.

PER MANUM MOSI) per Moſen. manus enim eſt organum organorum, ait Ariſtoteles, eſt hebraiſmus.

C A P U T D E C I M U M.

S Y N O P S I S C A P I T I S.

DEſcribitur octava plaga Ægypti, quæ fuit locuſtarum, & v. 21. nona, quæ fuit denſiſſimarum tenebrarum, quibus mollitus Pharao Hebræos abire permittit: ſed omnium, etiam pecorum, miſſionem urgente Moſe, ſe rurſus obdurat, Moſique mortem minatur.

1. ET dixit Dominus ad Moyſem: Ingredere ad Pharaonem: ego enim induravi cor eius, & ſervorum illius: ut faciam ſigna mea hæc in eo, 2. & narres in auribus filii tui, & nepotum tuorum, quoties contriverim Aegyptios, & ſigna mea fecerim in eis: & ſciatis quia ego Dominus. 3. Introierunt ergo Moyſes & Aaron ad Pharaonem, & dixerunt ei: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum; Uſquequò non vis ſubijci mihi? dimitte populum meum, ut ſacrificet mihi. 4. Sin autem reſiſtis, & non vis dimittere eum: ecce ego inducam cras locuſtam in fines tuos: 5. quæ operiat ſuperficiem terræ, ne quidquam eius appareat, ſed comedatur quod reſiduum fuerit grandini, corrodet enim omnia ligna quæ germinant in agris. 6. Et implebunt domus tuas, & ſervorum tuorum, & omnium Aegyptiorum: quantam non viderunt patres tui, & avi, ex quo orti ſunt ſuper terram, uſque in præſentem diem. Avertitque ſe, & egreſſus eſt à Pharaone. 7. Dixerunt autem ſervi Pharaonis ad eum: Uſquequò patiemur hoc ſcandalum? dimitte homines, ut ſacrificent Domino Deo ſuo, nonne vides quòd perierit Aegyptus? 8. Revocaveruntque Moyſen & Aaron ad Pharaonem: qui dixit eis: Ite, ſacrificate Domino Deo veſtro; quinam ſunt qui ituri ſunt? 9. Ait Moyſes: Cum parvulis noſtris & ſenioribus pergemus, cum filiis & filiabus, cum ovibus & armentis; eſt enim ſolemnitas Domini Dei noſtri. 10. Et reſpondit Pharao; Sic Dominus ſit vobiſcum, quo modo ego dimittam vos, & parvulos veſtros, cui dubium eſt quòd peſſimè cogitetis? 11. Non fiet ita, ſed ite tantùm viri, & ſacrificate Domino; hoc enim & ipſi petiſtis. Statimque eiecti ſunt de conſpectu Pharaonis. 12. Dixit autem Dominus ad Moyſen; Extende manum tuam ſuper terram Aegypti ad locuſtam, ut aſcendat ſuper eam, & devoret omnem herbam quæ reſidua fuerit grandini, 13. Et extendit Moyſes virgam ſuper terram Aegypti; & Dominus induxit ventum urentem tota die illa & nocte; & mane facto, ventus urens levavit locuſtas. 14. Quæ aſcenderunt ſuper univerſam terram Aegypti; & ſederunt in cunctis finibus Aegyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus non fuerant, nec poſtea futuræ ſunt. 15. Operueruntque univerſam ſuperficiem terræ, vaſtantes omnia. Devorata eſt igitur herba terræ, et quidquid pomorum in arboribus fuit, quæ grando dimiſerat; nihilque omnino virens relictum eſt in lignis et in herbis terræ, in cuncta Aegypto. 16. Quam ob rem feſtinus Pharao vocavit Moyſen et Aaron, et dixit eis; Peccavi in Dominum Deum veſtrum et in vos. 17. Sed nunc dimittite peccatum mihi etiam hac vice, et rogate Dominum Deum veſtrum, ut auferat à me mortem iſtam 18. Egreſſuſque Moyſes de conſpectu Pharaonis, oravit Dominum. 19. Qui flare fecit ventum ab Occidente vehementiſſimum, et arreptam locuſtam proiecit In Mare rubrum; non remanſit ne una quidem in cunctis finibus Aegypti. 20. Et induravit Dominus cor Pharaonis, nec dimiſit filios Iſrael. 21. Dixit autem Dominus ad Moyſen; Extende manum tuam in cælum, et ſint tenebræ ſuper terram Aegypti, tam denſæ ut palpari queant. 22. Extenditque Moyſen manum in cælum; et factę ſunt tenebræ horribiles in univerſa terra Aegypti tribus diebus. 23. Nemo vidit fratrem ſuum, nec movit ſe de loco in quo erat; ubicumque autem habitabant filii Iſrael, lux erat. 24. Vocavitque Pharao Moyſen et Aaron; et dixit eis; Ite, ſacrificate Domino; oves tantùm veſtræ et armenta remaneant, parvuli veſtri eant vobiſcum. 25. Ait Moyſes; Hoſtias quoque et holocauſta dabis nobis, quæ offeramus Domino Deo noſtro. 26. Cuncti greges pergent nobiſcum; non remanebit ex eis ungula; quæ neceſſaria ſunt in cultum Domini Dei noſtri; præſertim cùm ignoremus quid debeat immolari, donec ad ipſum locum perveniamus. 27. induravit autem Dominus cor Pharaonis; et noluit dimittere eos. 28. Dixitque Pharao ad Moyſen; Recede à me, et cave ne ultrà videas faciem meam; quocumque die apparueris mihi, morieris. 29. Reſpondit Moyſes; Ita fiet ut locutus es, non videbo ultrà faciem tuam.

VERS. 1. EGO ENIM INDURAVI) eo modo quo dixi cap. 7. v. 3.

UT FACIAM SIGNA MEA HÆC IN EO) non quaſi captans ſupplicij materiam, putà culpam, ſed poſitam iam eius culpam iuſtiſſimè ordinans ad meritam pœnam, & iuſtitiæ meæ gloriam. Captare enim puniendi materiam alienum eſt Primò, à divina bonitate; triſte enim eſt, & dedecus principi multa exercere ſupplicia, æquè ac Reipublicæ eſt, multa videre civium funera, ait Seneca. Secundò, à Dei veritate, quæ toties Pharaonem ad pœnitentiam hortata eſt, tot intentatis plagis, quæ ſignificabant Deum ſeriò, & ex animo eius reſipiſcentiam & ſalutem cupere. Tertiò, à iuſtitiæ ordine, qui habet, ut pœna non infligatur, niſi prævia culpa, utque pœna ſit propter culpam, non contra.

Captare puniendi materiam repugnat Dei bonitati, veritati & iuſtitiæ.

VERS. 2. ET NARRES) tu & gens tua, cuius tu dux es, caput & liberator.

VERS. 4. INDUCAM CRAS LOCUSTAM) locuſtarum multitudinem. Hebræum enim ארבה *arbe* & locuſtam, & locuſtarum multitudinem ſignificat: dicitur enim *arbe* à multitudine, nam radix רבה *raba* ſignificat multum eſſe.

Octava fuit hæc plaga Ægypti, ſcilicet locuſtarum plurimarum, quæ ita terram operuerunt, ut nihil terræ appareret. *Ecce*, inquit Rupertus, *quales acies inſtruxit Dominus, pugnando pro Iſrael in Ægyptios, putà ranas, ciniphes, muſcas, locuſtas: à locuſta victus eſt fortis rex, ſed in ſua infirmitate ſuperbiens: qui cervicem erexerat contra Deum, iam nunc pulici ſubiicis*. Hæ enim locuſtæ devorarunt quidquid erat virens in terra, ut dicitur v. 15. ſcil. omnes fructus, frondes, germina, herbas, ſemina, ligna etiam tenera: quin & domos ingreſſæ eas impleverunt, ut dicitur v. 6. in oculos & corpora inſilientes, hominesque morſu ſuo necantes, ut dicitur Sap. 16. 9. Unde Plinius l. 11. c. 29. ait locuſtas eſſe deorum peſtem. *Nam & grandiores*, inquit, *cernuntur, & tanto volant pennarum ſtridore, ut aliæ alites credantur, ſolemque obumbrant, ſollicitè ſpectantibus populis, ne ſuas operiant terras: longinqua maria tranſeunt, continuata plurium dierum fame, ut externa pabula petant: dira meſſis contegunt nube, multa contactu adurentes, omnia verò morſu erodentes*. Hæc plaga locuſtarum etiamnum frequens eſt in Æthiopia, ſive Abyſſia quæ Ægypto adiacet. Illud enim clima locuſtarum eſt ferax.

Octava plaga locuſtarum quanta?

Hæ ergo locuſtæ domos, lectos, cibos, omniaque Ægyptiorum invadebant, & fœdabant; in viis quoque conculcatæ, & in ſaniem converſæ horrorem, & fœtorem excitabant.

Tropol. octava hæc locuſtarum plaga ſignificat culpam, & pœnam eorum, qui violant octavum præceptum, *Non dices falſum teſtimonium*. Lingua enim mendax & detractoria dente locuſtæ eſt nocentior, tum aliis, tum ſibi; uti in gehenna patebit. Unde Apoc. 9. 7. mendaces hæretici comparantur locuſtis, ita Auguſt. Proſper, Rupert. & alii.

Myſticè locuſtæ mendaces & adulatores.

Rurſum S. Gregor. 31. Moral. c. 20. (ubi multa habet de locuſtis) per locuſtas intelligit linguas adulantium quæ omnem vigorem virtutum ſua adulatione corrumpunt, dum ad appetendas laudes tranſitorias cor operantis inclinant.

VERS. 7. USQUEQUO PATIEMUR HOC SCANDALUM?] Hebr. quamdiu erit hoc nobis in ſcandalum, quia ſcilicet detinendo Hebræos in duriſſima mala continuò impingimus?

NONNE VIDES QUOD PERIERIT ÆGYPTUS?) Hebræa hic dupliciter vertit. Vatablus, Primò, & planiſſime ſic, *ſiſne priùs experiri Ægyptum eſſe perditam?* q.d. Numquam dimittes populum hunc, quin tota Aegyptus perierit, aut, dimitte populum iſtum, alioqui actum eſt de tota Ægypto. Secundò ſic; *nondum ſcis quòd periit Ægyptus?* aut, ut Chald. *adhuc non ſcis, quòd periérit Ægyptus?* Hebræum enim טרם *terem*, non tantùm *antequam*, ſed etiam *adhuc non* ſignificat, ut patet c. 9. 30. de quo enim dicitur *antequam*, illud adhuc non eſt.

VERS. 8. QUINAM ITURI SUNT) q.d. Non eſt opus omnes ire: pauci enim ad ſacrificium ſufficiunt, ſaltem ad id feminis & pueris non eſt opus: eos ergo mihi obſides relinqui volo, ut certus ſim vos non fugituros ſed redituros in Aegyptum. Vides hic Pharaonem ex parte ſe emolliiſſe, quando dimidia quaſi pactione cū Moſe decidit; poterat ergo etiam omnino ſe emollire, uti & obdurare. Plagæ enim hæ à Deo immiſſæ, non tantùm ad dimidium, ſed ad totum eum emolliendum ſatis erant efficaces.

VERS. 9. EST ENIM SOLEMNITAS) quam omnes omnino Hebræos celebrare par eſt, ideoque omnes oves & armenta nobiſcum ducere debemus: neſcimus enim quæ, & quot Deo noſtro ſacrificare oporteat, quæve & qualia Deus delecturus & poſtulaturus ſit. Verum dicebat Moſes: evocabantur enim à Deo Hebræi ad agendam celebritatem in monte Sina, ubi multas immolarunt victimas in confirmatione legis, dedicatione tabernaculi, & ſacerdotum conſecratione, ut patet c. 24. & 29. multa tamen hic ſubticet Moſes, quæ ſilere erat prudentiæ.

VERS. 10. SIC DOMINUS SIT VOBISCUM) Eſt mycteriſmus id eſt, ſermo cum naſo & ſanna; ſive ſimulatus riſus, ſed tamen non latens, putà ſubſannatio cum ſuſpenſione naſi. Iam ſenſus eſt: Sic Deus vos adjuvet, ſicut ego dimittam vos. q.d. Nullo modo vos adjuvabit, vel adjuvare poterit Deus veſter: uti nullo modo vos dimiſſurus ſum cum parvulis & pecoribus veſtris.

Mycteriſmus Pharaonis.

CUI DUBIUM EST QUIN PESSIME COGITETIS?) Videmini enim machinari ſeditionem & rebellionem, ut ficta ſacrificii ſpecie, populum Hebræum mihi ſubditum à me abducatis, eumque contra me concitetis.

VERS. 11. HOC ENIM PETISTIS) Hic Pharao mentitur, ſed regia licentia, cui nemo contradicere auſit.

STATIMQUE EIECTI SUNT) Intelligitur per hebraiſmum hiſtoricum, quòd & Moſes iterum Pharaoni roganti, ut ſoli viri irent ad ſacrificium, idipſum negarit, volueritque omnes etiam parvulos miſſos fieri, atque inde exacerbatum regem juſſiſſe eos expelli.

Diſcant hic confeſſarii, conſiliarii aliique monitores principum, gratiam principum non aucupari, ſed parare ſe ad opprobria, exilia, atque cum Moſe ex aulis expelli, ut fideles ſint Deo & juſtitiæ.

Rurſum vide hic miram patientiam & longanimitatem Dei & Moſis, dum toties & tanto tempore, leniter & patienter ferunt dura, perfida & minacia reſponſa Pharaonis tyranni, eumque nunc per preces, nunc per minas, nunc per plagas ad æquitatem flectere conantur. Sane Moſes hic angelus fuit potiùs, quàm homo. Legimus in Vitis Patrum l. 7. c. 19. de Iohanne Thebæo diſcipulo Abbatis Ammonis, quòd ſeni huic infirmanti duodecim annis ſtudioſè ſervierit: ſenex autem nunquam ei blandum aut placidum verbum locutus ſit. *Senex ergo moriturus coram aliis ſenibus tenuit manus ejus, & dixit ei tertiò; Salveris, ſalveris, ſalveris. Et tradidit illum ſenibus, dicens: Ille non homo eſt, ſed angelus, qui tot annis mihi infirmanti ſerviens, nec bonum ſermonem audiens, fecit tamen obſequium cum magna patientia*. Si ſerviens patienter uni ægro & moroſo ſeni eſt angelus, quid erit Moſes, qui Pharaoni, & moroſo & duro ac minaci, toties tam leniter & blandè obſecutus eſt, deprecando, & auferendo plagas ei à Deo immiſſas? qui tres milliones Hebræorum, hominum durorum, rebellium & intractabilium, per 40. annos ſolus ſuſtinuit, pavit, rexit, duxit, protexit? hinc ipſe & angelus, & Deus fuit, tam Pharaonis, quam Hebræorum, ut dixi c. 7. 1.

Angelus eſt qui patienter ſervit ægro.

Patientia ergo juncta clementiæ hominem efficit ſapientem, excelſum, angelicum, divinum. Viderunt id quoque per umbram Gentiles. Ita Plato in dialogo cui nomen *Crito*, Socratem diſſerentem inducit: *Nullo modo iniurandum eſt, neque ulciſcendum, quicumque ipſe paſſus fueris*. Et Plutarch. l. de Utilitate ab inimicis capienda; *Oblata*, inquit, *occaſione ulciſcendi inimicum, eum miſſum facere, æquanimitatis eſt: qui verò & miſeratur inimicum afflictum, & opem fert indigenti, hunc omnes amant & laudant, ob animi humanitatem & bonitatem*. Hinc Diogenes rogatus, Quomodo ulciſcar inimicum? reſpondit paucis, ſed appoſite: *Probus eſto*.

Clementia in hoſtes gnoma.

Quid, quòd laudare etiam inimicum majorem ſæpè conciliat laudanti laudem, quàm laudato? Tullium de Cæſare dixiſſe affirmant: *Cæſar cum ſtatuas Pompeii evertit, ſuas ſtabilivit*.

Graves auctores referunt, S. Eliſabetham Hungariæ regis filiam, aliquando oraſſe Deum, ut quoslibet qui eam iniuria aliqua affeciſſent, afficeret ipſe peculiari aliquo bene-

Digitized by Google

beneficio, ita ut iniuriæ beneficium reſponderet; tuncque de cælo ſignificatum illi eſſe, numquam ſe ſuis precibus adeò Deo placuiſſe, atque tunc: in eius verò tam propenſæ in inimicos dilectionis compenſationem, omnium ei peccatorum condonationem fieri.

Vers. 12. ET DEVORET (locuſta) OMNEM HERBAM QVÆ RESIDUA FUERIT GRANDINI] Grando enim ſummam ferè tantùm herbam percuſſerat, tenuia verò germina, ſive tum, ſive ſi quæ poſtea ex hordeo, lino, tritico & farre enata, locuſtæ ſervata ſunt: quæ eo maior Ægypto fuit plaga, quo illa fertilior mundi pars, adeòque orbis horreum olim habita fuit.

Vers. 13. VENTUM URENTEM) Hebr. ventum Orientalem, qui calidus eſt & urens, hic enim contrarius eſt Occidentali, ſcilicet Favonio, frigido & humido: qui locuſtas has ex Ægypto eiecit in mare rubrum, ita Abulenſ. Verùm Septuag. & Philo Auſtrum vertunt, hic enim calidus & humidus, imperfectis animalibus, uti ſunt ranæ, generandis eſt aptiſſimus: atque locuſtas Auſtro, non Borea; calore, non frigore naſci docet S. Hieronymus in Joel. 2. Sed dico Auſtrum, licet à Meridie ſtantem, Orientalem vocari. Solemus enim mundum in duas tantùm plagas aliquando, videlicet Orientem & Occidentem, dividere, ſicut & Coſmographi faciunt, quando gradus longitudinis penes illas tantùm aſſignant: qua ratione Meridies & Auſter Orienti, Septentrio & Aquilo Occidenti annumerantur. Poſſet Secundò, dici hunc ventum Euronotum, id eſt, partim Orientalem, partim Auſtralem, fuiſſe. En quomodo omnis creatura contra inſenſatos inſurgit, obeditque vindici creatori ſuo.

Auſter generat ranas & locuſtas.

TOTA DIE ILLA ET NOCTE) ut calore ſuo fotuque locuſtas produceret, & productas in Ægyptum perflaret. Ubi duplex rurſum fuit prodigium, vel miraculum. Primum, quòd ſubitò Deus tantum tamque calidum ventum produxerit, qui totam perflaret Aegyptum. Secundum, quòd ſingulari ſuo concurſu cum eo innumerabilem locuſtarum multitudinem produxerit & afflarit. Unde ſequitur, *Et manè facto ventus urens levavit locuſtas;* manè enim ad hoc aptius eſt tempus, quando quæ inter locuſtas alatæ ſunt, & nocturno frigore torpuerunt, matutino calore excitatæ, factæque vividæ & vigoroſæ, avolare ſolent etiam naturali inſtinctu.

Vers. 14. QUALES ANTE ILLUD TEMPUS NON FUERANT, NEC POSTEA FUTURÆ SUNT) Dixit hoc Moſes ſpiritu non hiſtorico, ſed prophetico.

Dices, Poſt Moſen Joelis 1. v. 2. & 4. dicitur, Reſiduum erucæ comedit locuſta, reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & bruchi rubigo: additque Joel, numquam viſum fuiſſe ſimile exemplum.

Reſpondeo, Joelem metaphoricè per hæc quatuor, ſcilicet erucas, locuſtas, bruchum & æruginem ſignificare exercitum Chaldæorum, qui quater Jeruſalem vaſtarunt: Primò, dum Joakim regem, cum quo captus eſt & Daniel, ceperunt. Secundò, cùm eius filium Joachin abduxerunt. Tertiò, cùm Sedeciam captivarunt. Quartò, cùm templum in cineres redegit Nabuzardan: quæ vaſtatio proinde rectè rubigini comparatur. ita S. Hieronymus, quem paſſim Catholici omnes, præter Theodoretum & Lyranum ſequuntur, ita enim ſe explicat Joel v. 6. cùm ait: *Gens enim aſcendit fortis & innumerabilis*, vide ibidem Riberam.

Locuſtæ fuerunt Chaldæi.

Vers. 15. OPERUERUNTQUE UNIVERSAM SUPERFICIEM TERRÆ) cultæ ſcilicet, & veſtitæ germine, quid enim paſcerent locuſtæ, quidve vaſtarent in terra arenoſa & glabra? Hebr. eſt, obtenebrata eſt terra, id eſt, occultata eſt, ita ut non videretur.

QUIDQUID POMORUM IN ARBORIBUS FUIT) Pomum vocant Hebræi fructum omnem, tam qui tenero, quàm qui duro eſt cortice: potuiſſe enim tum eſſe fructus, licet necdum forte planè maturos, in Aegypto regione ita calida, non mirum eſt: agebatur enim iam tum Martius, nam in frigido hoc climate Majus ſæpe eos nobis exhibet. Poſſunt Secundò, poma hic accipi metonymicè pro gemmis, ſive baccis in poma protuberantibus. Sic enim vulgò florente arbore dicere ſolemus: In hac arbore poma (id eſt gemmæ) ſunt plurima florem pro fructu ſpe æſtimantes.

UT AUFERAT A ME) Hebr. additur, tantum. q. d. Tantùm hac vice parcat Deus, ampliùs non offendam.

MORTEM] plagam hanc, videlicet locuſtam, quæ plantis omnibus mortem affert, ac conſequenter hominibus omnibus mortem afferet: hi enim fame morientur, ſi ſeges omnis quæ in germine eſt, lædatur.

VENTUM AB OCCIDENTE) Hebr. ventum maris, quia enim mare Mediterraneum eſt ad Occidentem terræ Sanctæ, ut & Aegypti; hinc Hebræi per mare ſignificant Occidentem.

ET ARREPTAM LOCUSTAM PROJECIT IN MARE RUBRUM) Quæres unde dicatur mare rubrum, & an verè ſit rubrum? Primò, Strabo, & Uranius, quem citat Stephanus libr. de Urbibus, vult mare hoc rubrum dici & effici ex repercuſſu ſolis; quod ſcilicet vicinorum montium ruborem, quem radiorum ſolis obiectu reciprocatum undæ excipiunt, repræſentare videatur. Secundò, alii volunt talem illius aquæ, & maris eſſe naturam, ut rubrum ſit. Tertiò, Cteſias Gnidius putat hoc mare rubrum effici ex fonte quodam, qui aquam rubicundam & minio plenam in illud mare emittat. Unde & Solinus c. 36. Varro, inquit, in littore maris rubri ait eſſe fontem, ex quo ſi oves bibant, mutant colorem, ut ex albis fulvæ fiant & ſubnigræ. Quartò mare hoc, inquit Plin. lib. 6. c. 23. græcè dicitur Erythræum, id eſt rubrum, à rege Erythra Perſei filio, cuius ſepulchrum in Tirina inſula maris rubri oſtendi ferunt, idem ſentit Perer. in fine capitis 14. ita & Q. Curtius, & Philoſtratus lib. 3. Vitæ Apollonij, qui mare ipſum ait in ſe non rubrum, ſed cæruleum eſſe, quin & Arrianus l. 8. geſtorum Alexandri, Rubrum, ait, hoc mare dicitur à Rubro, primo ibidem rege.

Mare rubrum unde dicatur. Prima. Sentent.

Secunda. Tertia.

Verùm dico, hoc mare non eſſe in ſe rubrum, ſed rubrum dici ab arena rubra, quæ eſt in fundo huius maris. Id ita eſſe docuit experientia: nam nautæ ex eo aquam haurientes hoc ſæculo, non rubram, ſed pellucidam viderunt; & planè intellexerunt rubrum colorem in hiſce aquis repræſentari ex arenis rubeis, ſeu coralliis (corallium enim in hoc ſinu gigni docet Plinius lib. 32. cap. 2.) quibus maris illius fundus ſcatet, ita ex Joanne Barrio Conimbricenſes tract. 8. Meteora c. 2. & Andr. Maſius in Joſue c. 2. & alii.

Quinta, & vera mare rubrum dicitur ab arena rubra, quæ eſt in fundo eius.

Nota. Hebr. hoc mare dicitur סוף *ſuph*, id eſt termini, quia Aegyptum ab Arabia, & terra Sancta diſterminat. Secundò, alii *ſuph* vertunt turbinoſum, alii algoſum & iunceum: eſt enim caricum & iuncorum ferax, ita Vatablus, & S. Hieron. epiſt. 127. ad Fabiolam.

Cur vocatur hebr. mare ſuph.

PROIECIT) Hebraicè defixit, id eſt acervatim deiecit & merſit.

Vers. 21. SINT TENEBRÆ SUPER TERRAM ÆGYPTI TAM DENSÆ, UT PALPARI QUEANT) Loquitur vulgari hominum more Script. ita enim in tenebris palpitantes incedimus, ac ſi tenebroſus aer craſſiſſimus appareret, palparique poſſet. Addunt Abulenſis, Burgenſis & Pererius, has tenebras verè fuiſſe palpabiles; quia ipſæ erant nebula craſſiſſima. Secundò, alij vertunt, *ſint tenebræ, ut noctis tenebras auferant*, id eſt, obruant & obſcurent. Tertiò, Chaldæus vertit, *ſint tenebræ, etiam poſtquam receſſit caligo noctis.* Hebraicum enim ימוש *iamos* poteſt deduci à מוש *mos*, id eſt recedere, removere: ſed Noſter, & Septuag. deducunt à משש *maſas*. id eſt palpare.

Nona plaga fuit tenebræ palpabiles, quomodo?

Eſt hæc nona plaga, ſcilicet tenebrarum, eaque congrua. Primò, quia Aegyptii Hebræos filios lucis arctando ergaſtulis, ad opera dura concluſerant. Tenebris ergo & carcere juſtè puniuntur, quia alios injuſtè eodem concluſerant. Secundò, eis immiſſa fuit plaga tenebrarum, ut agnoſcerent ſe luce hac indignos eſſe, & ut præſentiſcerent in hac quaſi imagine tenebras infernales. Utramque hanc cauſam dat Sapiens toto cap. 17. maximè verſ. ult. & c. 18. v. 4. ita & S. Bernardus ſerm. 72. in Cantica.

Cur?

Quæres, quæ fuerit cauſa harum tenebrarum?

Quæ cauſa harum.

Reſpondet Philo fuiſſe eclipſin. Sed hæc ſolem, non autem ſtellas obſcurat: hæcque non triduum, ſed horam tantùm perdurat. Secundò, Janſen. in c. 17 Sapientiæ, innuit tenebras illas non eſſe factas in aere, ſed in oculis tan-

Prima ſententia. Secunda.

Digitized by Google

tantùm Aegyptiorum, hos enim, æquè ut Sodomitas, percuſſos eſſe cæcitate, ſive *ἀορασία*: ſed repugnat Script. quæ tenebras has ait fuiſſe palpabiles, cùm lux eſſet Hebræis. *Tertia;* Tertiò, veriſimiliùs Caietanus putat, cauſam harum tenebrarum fuiſſe ſubtractionem radiorum ſolis, aliorumque ſiderum, ita ut verſus Aegyptios ubivis locorum manentes, radios ſuos non emitterent, ſed tantùm verſus Hebræos.

Quarta cauſa tenebrarū fuit nebula, Quartò & optimè, Philo, Burgenſis, Abulenſ. & Perer. cenſent cauſam tenebrarum fuiſſe nubes, & nebulas denſiſſimas, conſtipationemque aeris tantam, ut nullo lumine, ne radiis quidem ſolis eſſet penetrabilis, hoc enim eſt quod dicitur Sap. 17. *Nec ſiderum limpidæ flammæ illuminare poterant noctem illam horrendam.*

Nota. Hæ tenebræ cœperunt, non 10. ut vult Torniellus, ſed 11. die menſis primi, durarunt enim triduum, ſcilicet uſque ad 14. diem, quo Moſes evocatus à Pharaone, ei prædixit eladem primogenitorum proxima nocte futuram, ut patebit cap. 11. v. 4. Decimo ergo die Hebræi compararunt agnum paſchalem, ut iuſſit Deus cap. 12. 3. ſequenti verò die, putà undecimo, inflicta eſt plaga tenebrarum Aegyptiis: ceſſavit ea die 13. poſtero die 14. Moſes minatus eſt Pharaoni cædem primogenitorum, eamque proxima nocte diei 15. (putà in paſchate) inflixit Deus.

VERS. 22. *Octo horribilia in his ſie tenebris* TENEBRÆ HORRIBILES) Hebraicè *tenebra caliginis*, id eſt maximè caliginoſæ & denſiſſimæ, ideoque horribiles, nam *Primum.* Primò, erant tantæ, ut eſſent palpabiles. *Secundum.* Secundò, durarunt tres dies & noctes. *Tertium.* Tertiò, fuerunt in univerſa terra Aegypti. *Quartum,* Quartò, in eis non viderunt ſeſe invicem Aegyptii, nec moverunt ſe lecto vel loco ſuo, quaſi eſſent vinculis in carcere conſtricti, ut ait Sapiens cap. 17. 16. cum interim reliqui homines toto orbe, quin & Hebræi in Aegypto, clariſſima luce fruerentur, *Quintum,* Quintò, non audebant præ pavore Aegyptii loqui, comedere aut è cubili ſurgere, ſed per ſilentium fame cruciabantur, nulli vacantes ſenſui, niſi ut præſens malum ſentirent, ait Philo. *Sextum.* Sextò, audiebant Aegyptii horribiles ſonitus, & videbant per flammas intermicantes ſpectra & monſtra terrifica, quæ illos tantùm non exanimabant: *apparebat enim illis ſubitaneus ignis timore plenus: & timore percuſſi illius, quæ non videbatur faciei, æſtimabant deteriora eſſe, quæ videbantur*, ut dicitur Sap. 17. v. 6. *Septimum,* Septimò, ex conſcientiæ malè ſibi conſciæ remorſu omnia pavebant & horrebant, ait Sapiens, ſive ſonum avium, ſive mugitum beſtiarum, ſive ſtrepitum arborum, ſive fragorem aquarum, lapidum aut montium audirent, putabant omnia hæc in necem ſuam coniuraſſe: *Nam etſi nihil illos ex monſtris perturbabat, tranſitu animalium, & ſerpentium ſibilatione commoti tremebundi peribant*, ut dicitur Sap. 17. v. 9. Vide hic, quàm pavida, quàm anxia ſit mala conſcientia, nam, ut ait ibidem Sapiens: *Semper præſumit ſæva perturbata conſcientia.* Et Cicero in Piſonem: *Sua*, inquit, *quemque fraus, ſuum facinus, ſuum ſcelus, ſua audacia de ſanitate ac mente deturbat. Hæ ſunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces.* Et Macrobius l. 1. in Somnium Scipionis cap. 10. *Vulturem*, inquit, *iecur immortale rodentem nihil aliud intelligi voluerunt* (ſapientes Poetæ) *quàm tormenta malæ conſcientiæ, obnoxia flagitio viſcera interiora rimantis, & ipſa vitalia indefeſſa admiſſi ſceleris admonitione laniantis, ſemperque curas, ſi requieſcere fortè tentaverint, excitantis, tamquam fibris renaſcentibus inhærendo, nec ulla ſibi miſeratione parcentis lege hac, quâ ſe iudice nemo nocens abſolvitur, nec de ſe ſuam poteſt vitare ſententiam.* Sententiam intellige, *Octavum.* arguentis & condemnantis conſcientiæ. Octavò, addunt Septuag. cum tenebris fuiſſe turbinem, procellam & tempeſtatem.

VERS. 13. NEMO VIDIT FRATREM (proximum) SUUM, NEC MOVIT SE DE LOCO IN QUO ERAT] Hebr. *& non ſurrexit vir de ſubter ſe.* q. d. De ſede, vel loco, cui inſidebat; Septuag. *& non ſurrexit ullus ex cubili ſuo:* nimirum attoniti tanto prodigio, præſertim in tenebris tam horrendis poſiti, omnia formidabant, ut ſe loco movere non auderent. Metuebant enim, ne, ſi ſe moverent, in ſpectra & monſtra, aut præcipitia incurrerent; nam ex tam inſolitis tenebris putabant totum mundi ordinem perverti & diſſolvi, Unde Sap. 17. & 18. dicitur, Aegyptios fuiſſe tunc

A quaſi catena quadam vinctos, & in carcere recluſos, ideoque miſerabiles tunc emiſiſſe voces, quæ ab Hebræis audirentur: omni enim ſolis, cæli, ignis, candelæ, omnique omnino lumine orbati erant. Unde Philo, ignis, ait, quo utimur, vel aere turbato extinguebatur, vel vincebatur à craſſiſſimis tenebris. Et Sapiens cap. 17. ait, *Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere.* *Ægyptij in tenebris fuerunt quaſi vincti,*

Quare errat Caietanus, dum ait, Ægyptios fuiſſe tantùm lumine cæleſti, non autem domeſtico ignis aut candelæ privatos, hoc enim refellit Scriptura, cùm ait has tenebras fuiſſe palpabiles: rurſum, neminem vidiſſe alium, neminem moviſſe ſe loco, ſolos Iſraelitas fruituros eſſe luce. Et verò parva alioqui fuiſſet hæc pœna: nam multi, qui ad polum vergunt, lumine cæleſti naturaliter ad multos menſes, imò ad dimidium annum orbantur, natura eis aliud lumen domeſticum ex ligno oleato, quod ardet inſtar candelæ, ſubminiſtrante. *Ægyptij omni omnino lumine orbati fuerunt.*
B Ecquid curo, ſive lumine ſolis, ſive ignis aut candelæ videam, dummodo videam?

Addit Burgenſis, tantam tunc fuiſſe nebulam, & craſſitiem aeris, ut non modò aſpectum omnem lucis auferret, ſed & motum progreſſivum impediret. Verùm hoc videtur incredibile; ſic enim nebula hæc debuiſſet eſſe denſa, ſolida, & reſiſtens inſtar lapidis aut ferri.

UBICUMQUE HABITABANT FILII ISRAEL, LUX ERAT] Hebraicè eſt, *in ſedibus ſuis.* q. d. Non tantùm in vicis plateis, vel domibus vicinis, ſed in eadem domo, Hebræi in ſuis cubiculis luce gaudebant, in qua Aegyptii in Heſſen habitantes, ſuis in locis, cimmeriis tenebris involvebantur, Deo radios ſolares porrigente ad Hebræos, non ad Aegyptios, & craſſiſſimam nebulam offundente Aegyptiis, non Hebræis. Sap. 18. dicitur Hebræos hoc triduo audiviſſe quidem voces Aegyptiorum, ſed neminem eorum vidiſſe. *In eadem domo Hebrais erat lux. Ægyptiis verò tenebræ.*

Tropol. hæ tenebræ ſignificabant cæcitatem mentis Pharaonis & Aegyptiorum, ait Origenes, qui tot pla- *Myſticè tenebræ quid,*
C gas experti Deo tamen credere & obedire noluerunt. Diabolus enim excæcabat corda eorum, qui in hac re facit ut aquila. Aquila enim, ut tradit Plinius lib. 10. cap. 4. ut cervum ſupplantet & devoret, ſolet collectum volutatu pulverem, in oculos cervi cornibus inſidens excutere, ac pennis ora verberare, donec eum quaſi excæcatum & furentem præcipitet in rupes: ita facit dæmon, terreno pulvere homines excæcat, itaque quaſi furentes in rupes tartari præcipitat. Secundò, hæ tenebræ ſignificabant idololatriam & errores eorum: annon enim tenebræ ſunt adorare vitulum? Tertiò, ſignificabant obſcuriſſimas, & inſcrutabiles eſſe divinæ providentiæ rationes. Deus enim *poſuit tenebras latibulum ſuum*, pſalm. 17. Quartò, nona hæc plaga, ait S. Auguſt. reſpondet nono præcepto, *Non concupiſces uxorem proximi tui:* qui enim eam concupiſcit, in magnis verſatur in tenebris incontinentiæ & immunditiæ. Hinc Quintò, tenebræ hæ erant imago tenebrarum inferni, de quibus S. Bernard. ſermon. 16. in Cantic. *Paveo gehennam, contremiſco à dentibus beſtiæ infernalis, horreo*
D *vermem rodentem, & ignem torrentem, fumum, & vaporem, & ſulphur, & ſpiritum procellarum: horreo tenebras exteriores. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum, ut præveniam fletibus fletum, & ſtridorem dentium?* Quis hic non paveat? Si pavet, cur non cavet? *Tempus breve eſt*, inquit Paulus, *præterit figura huius mundi.* Ergo ita vive in mundo, ac ſi non eſſet mundus: mox enim præteribit, & evaneſcet. E converſo, ita vive, ut in æternum vivas, ut æternas pœnas mortemque evadas. In gehenna enim *miſeris erit mors ſine morte, finis ſine fine: quia ibi mors vivit, & finis ſemper incipit*, inquit S. Gregor. l. 9. Moral. c. 48. *Tenebræ æternæ metuendæ.*

VERS. 24. VOCAVITQUE PHARAO MOYSEN] triduo tenebrarum expleto: nam eo durante nullus auſus fuit ſe loco movere, quod & ex verbis Pharaonis patet: neque enim, uti ſolet, plaga liberari rogat; utpote quæ iam ceſſaſſet: ſed timens diriora, *ite*, inquit *ſacrificate* Deo, ita Lyran. Abulenſ. Perer.

OVES TANTUM VESTRÆ ET ARMENTA

RE-

Digitized by Google

REMANEANT] pignoris vice, ne fugiatis, & non recedatis.

Vers. 25. HOSTIAS QUOQUE DABIS] Das ut abeamus, ſed oportet des & hoſtias, ſcilicet oves & pecora noſtra ad immolandum, & hoc ſequentia indicant: ſequitur enim: *Cuncti greges pergent nobiſcum*.

Vers. 27. INDURAVIT AUTEM DOMINUS COR PHARAONIS) tum amovendo plagam tenebrarum; tum petendo per Moſen non tantùm Hebræos, ſed & omnia eo- A rum pecora dimitti; tum non dando ei gratiam mollientem, quam toties demeritus erat Pharao. Unde hoc capite poſt tot plagas maximè hac phraſi utitur Scriptura, ſcilicet, quòd Deus Pharaonem indurarit, ut ſignificet indurationem eius fuiſſe pœnam peccati.

NON VIDEBO ULTRA FACIEM TUAM) ſponte te non accedam, non urgebo, ſed tu potiùs me videre deſiderabis, quando in proxima & ultima plaga primogenitorum nos exire compelles, cap. 12. v. 31. Vers. 29.

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRedicit, & deſcribit ultimam plagam Ægypti, ſcilicet ſtragem primogenitorum, ante quam Hebræi v. 2. monentur à Domino ut ſpolient Ægyptum: ſpoliatio tamen hæc non ante (ut volunt aliqui) ſed poſt ſtragem primogenitorum peracta eſt, ut patet c. 12. v. 35. & hoc c. v. 1. & 2.

1. ET dixit Dominus ad Moyſen: Adhuc una plaga tangam Pharaonem & Aegyptum, & poſt
hæc dimittet vos, & exire compellet. 2. Dices ergo omni plebi, ut poſtulet vir ab amico ſuo,
& mulier à vicina ſua, vaſa argentea & aurea. 3. Dabit autem Dominus gratiam populo ſuo coram
Aegyptiis. Fuitque Moyſes vir magnus valdè in terra Aegypti, coram ſervis Pharaonis & omni po-
pulo. 4. Et ait: Hæc dicit Dominus: Media nocte egrediar in Aegyptum: 5. & morietur omne pri-
mogenitum in terra Aegyptiorum, à primogenito Pharaonis qui ſedet in ſolio eius, uſque ad primo-
genitum ancillæ, quæ eſt ad molam, & omnia primogenita jumentorum. 6. Eritque clamor magnus
in univerſa terra Aegypti, qualis nec antè fuit, nec poſtea futurus eſt. 7. Apud omnes autem filios
Iſrael non mutiet canis ab homine uſque ad pecus: ut ſciatis quanto miraculo dividat Dominus Aegy-
ptios & Iſrael. 8. Deſcendentque omnes ſervi tui iſti ad me, & adorabunt me, dicentes: Egredere
tu, & omnis populus qui ſubjectus eſt tibi: poſt hæc egrediemur. 9. Et exivit à Pharaone iratus ni-
mis. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Non audiet vos Pharao, ut multa ſigna fiant in terra Aegy-
pti. 10. Moyſes autem & Aaron fecerunt omnia oſtenta quæ ſcripta ſunt, coram Pharaone. Et indu-
ravit Dominus cor Pharaonis, nec dimiſit filios Iſrael de terra ſua.

Vers. 1. ET DIXIT DOMINUS) Dixit hæc Dominus Moſi, cùm Moſes adhuc conſiſteret coram Pharaone cap. præc. in fine: nam Moſes hanc ultimam plagam primogenitorum, ex Dei revelatione hic acceptam, ipſi Pharaoni prædixit, & denuntiavit: deinde iratus ab eo exiit, ut patet hic v. 9. conſtat autem ex fine capitis præc. Moſen numquam ampliùs Pharaonem adiiſſe. Hinc patet, Deum non corporali, ſed imaginaria, vel potiùs intellectuali locutione hæc Moſi dixiſſe, cum eoque toties antè ſimili modo locutum eſſe, uti dixi cap. 6. initio; neque enim dignum aut decens erat, ut Deus Moſi coram Pharaone corporali ſpecie ſe videndum exhiberet.

DIMITTET VOS) Hebr. additur כלה *cala*, id eſt conſummatè, ſive omnino. q. d. Nullam rem jam excipiet, uti hactenus fecit, ſed oves & omnia veſtra vobiſcum plenè dimittet.

Vers. 2. POSTULET) cùm ſcilicet poſt plagam primogenitorum, Pharao vos Ægypto ad ſacrificium exire compellet. *poſtulet* autem non dono, ſed mutuo quaſi mutuaturus, verùm numquam redditurum: ſed mutuum ex donatione mea retenturus: hoc enim mutuum ego vobis dono & condono.

AB AMICO SUO) à proximo, vicino, aut ſocio ſuo: hoc enim eſt Hebræum רע *rea*. hinc patet non ſolos Hebræos, ſed & Ægyptios habitaſſe in Geſſen. Unde & c. 12. jubentur Hebræi ſanguine agni tingere domos ſuas ut eas angelus vaſtans diſcernat ab Ægyptiis. Petierunt ergo Hebræi hæc vaſa à ſuis vicinis, ab amicis, ab heris: multi enim ex eis erant ſervi & ſervæ Ægyptiorum.

VASA ARGENTEA ET AUREA) quaſi iis indigeatis ad ſacrificium, quod molimini, in iiſque ſanguinem hoſtiarum, ſimilam, ſal, ignem, thus, aliaque quæ ad ſacrificium pertinent, ſitis excepturi. Addunt Septuag. ex cap. 12. v. 35 *& veſtes*, quaſi iis ornandi ſitis in tanta ſolemnitate & ſacrificio.

Vers. 3. DABIT GRATIAM) ut Hebræi hæc vaſa & veſtes petentes ab Ægyptiis, iis placeant, videanturque rem æquam, congruam, quæque eis concedi debeat, petere. B corda enim hominum in manu Dei ſunt, ut hoſtes qui antè oppreſſerant, jam non tantùm repentè cicures, & comes, ſed & liberales reddat.

FUITQUE MOYSES VIR MAGNUS) q. d. Ideò eum tam liberè loquentem & minantem tangere aut lædere non eſt auſus Pharao. rurſum ideò faciliùs Ægyptii vaſa ſua commodarunt Hebræis.

Vers. 4. ET AIT) Moſes inſpiratus à Deo dixit Pharaoni. Redit ad id quod factum eſt in fine cap. 10. ut dixi v. 1.

MEDIA NOCTE) proxima nocte, quæ ſcilicet ſecuta eſt decimam quartam diem menſis primi Niſan. Illa enim decimaquarta die ad veſperam celebrarunt paſcha, in quo cæſis noctu primogenitis, Hebræi liberi Ægypto egreſſi ſunt. Dixit ergo hæc Moſes decimaquarta die Niſan manè; antequam egrederetur ex aula Pharaonis. Monemur hic, ait Rupert. non dormire, ſed ſobrii eſſe, & vigilare: quia pari modo ex improviſo, cùm minimè putamus, veniet Dominus ad judicium. Nam, ut dicitur Matth. 25. *Media nocte clamor factus eſt, Ecce ſponſus venit, exite obviam ei.* Proinde per os David Eccleſia dicit: *Media nocte ſurgebam ad confitendum tibi.* Quinimò C verè Jeſum Chriſtum venturum nocte ad judicium, ut perdat Ægyptios, id eſt reprobos, ex hac figura, & ex Matth. 25. 6. docent S. Chryſoſtom. Theophyl. Hieron. ibidem, qui addit hanc eſſe Apoſtolicam traditionem. Alii tamen Chriſtum putant venturum manè. Sed de hac re alibi dicendum eſt. *Media nocte Chriſtus veniet ad judiciū.*

EGREDIAR IN AEGYPTUM) non locum mutans, ſed actionem: quos enim hactenus in vivis ſervavi, perdam & occidam. qui ergo ut ultor ab Ægypto abivi, jam ut victor ingredior, eoſque viſitabo vindicta mea. Licet enim inter eos pleriique parvuli innocentes ſint, nocentium tamen ſunt filii, ideoque quaſi pars aliqua ſunt patrum noxiorum & rebellium, quos filiorum morte plectere decrevi. Deus enim eſt ſontium & inſontium, vitæ & mortis dominus, ut in ſontibus non iniuſtè vitam adimat, ut dominus; ſontibus verò juſtiſſimè etiam eripiat, ut vindex malorum.

Cornel. in Pentateuch. Ec Et

Vers. 5. ET MORIETUR OMNE PRIMOGENITUM A PRIMOGENITO PHARAONIS QUI SEDET IN SOLIO EJUS] qui ſimul cum patre regnat, vel poſt patrem in ſolio ſeſſurus & regnaturus eſt.

USQUE AD PRIMOGENITUM ANCILLÆ QUÆ EST AD MOLAM] quæ molas, putà truſatiles, verſat in piſtrino, quaſi dicat, Clades hæc in omnes, & à nobiliſſimo uſque ad viliſſimum pervadet. Juſtè cæde primogenitorum puniuntur, qui Hebræos primogenitum Dei populum oppreſſerant, & proles eorum maſculas interemerant, ait Theodor.

Vers. 6. ERITQUE CLAMOR MAGNUS] Generalis enim hæc plaga omnes tetigit: nam, cùm poſteà merſus eſt Pharao cum ſuis, plaga illa non omnes tangebat domos, ſed tantùm militum Pharaonis: neque valdè Pharaonem ſublatum doluerunt Ægyptii, utpote cujus culpa tantas incurrerant clades & calamitates.

Vers. 7. APUD OMNES AUTEM FILIOS ISRAEL NON MUTIET CANIS AB HOMINE USQUE AD PECUS] Eſt proverbium Hebræum, q.d. Nemo hominum, nullum pecus mutiet aut mugiet, ne canis quidem, qui minimo ſtrepitu allatrat: ſed apud omnes erit ſumma pax.

Verùm quia *τὸ ab homine* in Hebræo habet articulum dativi, & quia non rectè canis numeratur inter homines; hinc Secundò, & genuinè cum Chaldæo & Vatablo ſic explices: neque hominibus, neque jumentis filiorum Iſrael allatrabit ullus canis: quia apud eos nulla erit plaga mortis, ac conſequenter nullus luctus & planctus, in quo præ aliis beſtiis ejulare & latrare ſolent canes, ſed ſumma erit apud eos quies.

Vers. 8. DESCENDENTQUE SERVI TUI] imò & tu, ò Pharao, quod tamen tuo deferens honori ſubticeo, ut patet c. 12. v. 31.

Decima plaga fuit cædes primogenitorum, eaque acerbiſſima ob quinque cauſas.

Decima hæc fuit plaga, nimirum cædes primogenitorum, tam hominum, quàm jumentorum omnium, inflicta c. ſeq. v. 29. fuitque acerbiſſima. Primò, quia primogeniti ſummè cari & pretioſi ſunt parentibus, præſertim quia inter hos primogenitos multi erant unigeniti, unicique parentum heredes. Secundò, quia ſingulæ familiæ hac plaga afflictæ luxerunt. Tertiò, quia & Pharao hac plaga primogenitum ſuum perdidit. Quartò, quia media nocte hæc cædes contigit, unde hæc plaga permovit Pharaonem, ut abſolutè Hebræos dimitteret, qui eadem ipſa nocte ſua convaſantes egreſſi ſunt. Quintò, ſimul cum hac plaga Apis, aliique dii Ægyptiorum everſi ſunt, ut patet c. 12. verſ. 12.

An primogeniti cæſi ſint per angelum bonum? Negat Rupert.

Quæres, An hæc cædes facta ſit per angelum bonum, an per malum. Per malum eam factam eſſe putant Lyranus & Abulenſ. probant ex cap. 12. verſ. 23. ubi dicitur: *Non ſinet* (Dominus) *percuſſorem ingredi domos veſtras, & lædere*: hic ergo percuſſor fuit malus: voluit enim lædere Hebræos qui erant populus Dei (quod angelus bonus non feciſſet) ſed Deus id non permiſit.

Affirmat Perer. idque verius eſt.

Verùm Pererius, & alij probabiliùs cenſent, eam factam eſſe per angelum bonum: per hunc enim reliquæ plagæ inflictæ ſunt, ut dixi cap. 7. ſub finem quæſt. 4. Ad argumentum Reſpondeo, pro *non ſinet*, ebraicè eſt *non dabit*. q.d. Deus hæc omnia ordinans & præſcribens angelo, jubebit illi, ut Ægyptios feriat, veſtras autem domos, ò Hebræi, pertranſeat: itaque non dabit illi poteſtatem vos lædendi. unde non ſequitur angelum hunc voluiſſe lædere Hebræos, ſed tantùm eum non accepiſſe à Deo ordinationem illos lædendi. ita Caiet. Adde, inter Hebræos fuiſſe aliquos impuræ & improbæ vitæ, quos angelus juſtè ferire potuiſſet & voluiſſet, ſi Deus permiſiſſet.

Nota, non unum, ſed plures fuiſſe angelos, qui hanc cædem peregerunt, ut patet pſalm. 77. verſ. 49. hæc enim cædes eodem inſtanti facta eſt undique in ſingulis urbibus & pagis per totam Ægyptum: idem autem angelus non poterat eodem inſtanti eſſe in tot locis, ibique tantam ſtragem tam diſcretè operari. ſecùs fuit in exercitu Sennacherib, in quo, utpote conjuncto, unus angelus, una nocte occidit 185. millia, 4. Regum 19. Unde Pererius probabiliter putat, in qualibet civitate fuiſſe unum angelum, qui occiderit primogenita Aegyptiorum.

Quinam hic vocentur primogeniti.

Quæres Secundò, qui intelligantur hic primogeniti, Reſpondeo, omnes illi, qui primò nati erant ex ſuis parentibus, ſive haberent filios, ſive non, & ſive viverent eorum parentes, ſive non: quare omnes patresfamilias qui erant primogeniti, hîc cæſi ſunt, rurſum eorum parentes, quin & filii, ſi erant primogeniti. Unde quia Pharao hîc non fuit cæſus, hinc liquet, eum non fuiſſe primogenitum ſed primogenito mortuo, vel præterito in regnum ſucceſſiſſe. Addit Abulenſ. primogenitos hîc intelligi tam feminas quàm mares, atque ſive primogeniti eſſent reſpectu utriuſque parentis, ſive unius tantùm. Quo poſito, fieri poterat, ut in una domo plures eſſent primogeniti, verbi gratia, ut paterfamilias eſſet primogenitus parentibus ſuis, & uxor primogenita eſſet ſuis, & utriuſque filius primogenitus; &, ſi pater ille plures haberet uxores, atque ex ſingulis liberos, reſpectu cujuslibet uxoris erat unus primogenitus, ita ut in una familia quinque, & plures ſubinde eſſent primogeniti, quos omnes in hac plaga cæſos eſſe cenſet Abulenſ. atque ita facilè fieri potuit id quod ait Script. cap. 12. 30. *Neque enim erat domus in qua non jaceret mortuus.* Deus tamen pro hiſce primogenitis Hebræorum hîc ſervatis, ſolos eorum mares primogenitos ſibi offerri depopoſcit, cap. 13. v. 12.

Audi de hac cæde Sapientem c. 18. *Cùm quietum,* inquit, *ſilentium contineret omnia, & nox in ſuo curſu medium iter haberet, omnipotens ſermo tuus, Domine, exiliens de cælo à regalibus ſedibus, durus debellator in mediam exterminii terram proſilivit, gladius acutus inſimulatum imperium tuum portans, & ſtans replevit omnia morte, & uſque ad cælum attingebat ſtans in terra.* Hinc videtur quòd angelus non peſte, ſed gladio occiderit hæc primogenita. Verùm *gladius* in Script. omne inſtrumentum, omnia arma, omne genus mortis ſignificat, ut alibi dixi: nec angelus indiget gladio. facillimè enim frangendo cor, aut colliſendo partes vitales, aut ſuffocando, aliiſque ſimilibus modis ſe ſolo poteſt omnes occidere, perinde ut nos pulices digito comprimimus & occidimus.

Myſticè cædes primogenitorum, quid? Reſp. primò.

Tropol. S. Auguſt. in l. de Convenientia decem præcept. cum 10. plagis Ægypti: qui peccant, ait, contra decimum præceptum, *Non concupiſces*, per fraudes, rapinas, aliaſque injuſtitias, hi puniuntur morte primogenitorum; quia non relinquunt heredes bonorum malè partorum, ac non rarò eorum filii & heredes, etiam primogeniti emoriuntur; nam malè parta malè dilabuntur, & *de malè quæſitis non gaudet tertius heres.*

Secundò.

Secundò, primogenita Ægyptiorum ſunt diabolus, & angeli eius, quos Chriſtus adventu ſuo perdidit. Rurſum ſunt hæreſiarchæ, & inventores falſarum religionum, quas Chriſti veritas cum ſuis extinguit auctoribus. ita Origen. & S. Auguſt. ſerm. 87. de Tempore.

Tertiò.

Tertiò, Pererius, Ægyptii, inquit, ſunt hoſtes fidelium, putà diabolus & mundus. Diaboli primogenita ſunt peccatum, maximè originale, ait Rupertus, & mors. Primus enim parens peccati fuit Lucifer & ſerpens in paradiſo, eiuſque invidia mors introivit in orbem terrarum. Hæc occidit Chriſtus, cùm mortem noſtram moriendo deſtruxit, & vitam reſurgendo reparavit. Mundi primogenita ſunt concupiſcentia carnis, concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ: hæc occidit Chriſti gratia per munditiam carnis & cordis, paupertatem ſpiritus, ac humilitatem mentis. Nonne mundi primogenita ſunt divitiæ, honores, voluptates, inanis gloria? hæc percuſſit Chriſtus concubia nocte naſcendo. Divitias enim admirabili paupertate præſepii, honores inaudita humilitate tenebrarum, voluptates ipſius ſtabuli aſperitate contrivit. Unde jam paupertas divitiarum nomen ſibi vendicat; divitiæ, inopia appellantur; ignominiæ, ludibria & opprobria, quæ Chriſti cauſa tolerantur, honores dicuntur; crux, gloria; mors, vita; carcer, libertas nominatur.

ET EXIVIT A PHARAONE IRATUS NIMIS] tantæ tergiverſationi, pervicaciæ & rebellioni Pharaonis. Vers. 9.

DIXIT AUTEM DOMINUS AD MOYSEN] Eſt epilogus & ſumma præcedentium capitum. q.d. Dixerat autem Dominus ad Moyſen, putà ante plagas Ægyptiis immiſſas, c. 3. 19.

NEC DIMISIT FILIOS ISRAEL] huc uſque ſcilicet, uſque ad decimam plagam: nam in decima eos dimittet, uti videbimus cap. ſeq. v. 30. Vers. 10.

CA-

Digitized by Google

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRæſcribitur hic ritus immolandi & comedendi agnum paſchalem. Secundò, v. 29. angelus vaſtans percutit primogenita Ægyptiorum, intactos relinquens Hebræos. Tertiò, v. 33. Hebræi exeunt Ægypto cum ſpoliis & opibus Ægyptiorum.

Nota. De agno paſchali ſex hic pertractat Moſes. Primò, de qualitate agni v. 5. Secundò, de tempore illum immolandi v. 6. Tertiò, de ſanguine eius illinendo poſtibus ad evadendum percuſſorem angelum v. 7. & 13. Quartò, v. 8. de ritu & modo illum comedendi. Quintò, de nomine tam agni, quàm feſti, quod eſt phaſe vel paſcha v. 11. Sextò, de perſonis ad edendum agnum idoneis v. 43.

1. DIxit quoque Dominus ad Moyſen & Aaron in terra Ægypti: 2. Menſis iſte, vobis principium
menſium: primus erit in menſibus anni. 3. Loquimini ad univerſum cœtum filiorum Iſrael,
& dicite eis: Decima die menſis hujus tollat unuſquiſque agnum per familias & domos ſuas. 4. Sin
autem minor eſt numerus ut ſufficere poſſit ad veſcendum agnum, aſſumet vicinum ſuum qui junctus
eſt domui ſuæ, juxta numerum animarum quæ ſufficere poſſunt ad eſum agni. 5. Erit autem agnus
abſque macula, maſculus, anniculus: juxta quem ritum tolletis & hœdum. 6. Et ſervabitis eum uſque
ad quartam decimam menſis hujus: immolabitque eum univerſa multitudo filiorum Iſrael ad veſpe-
ram. 7. Et ſument de ſanguine eius, ac ponent ſuper utrumque poſtem, & in ſuperliminaribus domorum,
in quibus comedent illum. 8. Et edent carnes nocte illa aſſas igni, & azymos panes cum lactucis agreſti-
bus. 9. Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, ſed tantùm aſſum igni: caput cum pedi-
bus eius & inteſtinis vorabitis. 10. Nec remanebit quidquam ex eo uſque manè. ſi quid reſiduum fue-
rit, igne comburetis. 11. Sic autem comedetis illum: Renes veſtros accingetis, & calceamenta habebi-
tis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis feſtinanter: eſt enim Phaſe (id eſt tranſitus)
Domini. 12. Et tranſibo per terram Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra
Ægypti ab homine uſque ad pecus: & in cunctis diis Ægypti faciam judicia; ego Dominus. 13. Erit
autem ſanguis vobis in ſignum in ædibus in quibus eritis: & videbo ſanguinem, & tranſibo vos. nec erit
in vobis plaga diſperdens quando percuſſero terram Ægypti. 14. Habebitis autem hunc diem in mo-
numentum: & celebrabitis eam ſolemnem Domino in generationibus veſtris cultu ſempiterno. 15. Se-
ptem diebus azyma comedetis: in die primo non erit fermentum in domibus veſtris: quicumque come-
derit fermentatum, peribit anima illa de Iſrael, à primo die uſque ad diem ſeptimum. 16. Dies prima erit
ſancta atque ſolemnis, & dies ſeptima eadem feſtivitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis
his quæ ad veſcendum pertinent. 17. Et obſervabitis azyma: in eadem enim ipſa die educam exercitum
veſtrum de terra Ægypti, & cuſtodietis diem iſtum in generationes veſtras ritu perpetuo. 18. Primo
menſe, quartadecima die menſis ad veſperam, comedetis azyma, uſque ad diem vigeſimam primam
eiuſdem menſis ad veſperam. 19. Septem diebus fermentum non invenietur in domibus veſtris: qui co-
mederit fermentatum, peribit anima eius de cœtu Iſrael, tam de advenis quàm de indigenis terræ. 20.
Omne fermentatum non comedetis: in cunctis habitaculis veſtris edetis azyma. 21. Vocavit autem
Moyſes omnes ſeniores filiorum Iſrael, & dixit ad eos: Ite tollentes animal per familias veſtras, & im-
molate Phaſe. 22. Faſciculumque hyſſopi tingite in ſanguine qui eſt in limine, & aſpergite ex eo ſuper-
liminare, & utrumque poſtem: nullus veſtrum egrediatur oſtium domus ſuæ uſque manè. 23. Tranſibit
enim Dominus percutiens Ægyptios: cumque viderit ſanguinem in ſuperliminari & in utroque poſte,
tranſcendet oſtium domus, & non ſinet percuſſorem ingredi domos veſtras & lædere. 24. Cuſtodi ver-
bum iſtud legitimum tibi & filiis tuis uſque in æternum. 25. Cumque introieritis terram, quam Domi-
nus daturus eſt vobis ut pollicitus eſt, obſervabitis ceremonias iſtas. 26. Et cum dixerint vobis filii
veſtri: Quæ eſt iſta religio? 27. dicetis eis: Victima tranſitus Domini eſt quando tranſivit ſuper domos
filiorum Iſrael in Ægypto percutiens Ægyptios, & domos noſtras liberans. Incurvatuſq; populus ado-
ravit. 28. Et egreſſi filii Iſrael fecerunt ſicut præceperat Dominus Moyſi & Aaron. 29. Factum eſt au-
tem in noctis medio, percuſſit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, à primogenito Pharaonis,
qui in ſolio eius ſedebat uſq; ad primogenitum captivæ quæ erat in carcere, & omne primogenitum ju-
mentorum. 30. Surrexitq; Pharao nocte, & omnes ſervi ejus, cunctaque Ægyptus, & ortus eſt clamor ma-
gnus in Ægypto: neque enim erat domus in qua non jaceret mortuus. 31. Vocatiſque Pharao, Moyſe &
Aaron nocte ait: Surgite & egredimini à populo meo, vos & filii Iſrael: ite immolate Domino ſicut di-
citis. 32. Oves veſtras & armenta aſſumite ut petieratis, & abeuntes benedicite mihi. 33. Urgebantque
Ægyptii populum de terra exire velociter, dicentes: Omnes moriemur. 34. Tulit igitur populus con-
ſperſam farinam antequam fermentaretur: & ligans in palliis, poſuit ſuper humeros ſuos. 35. Feceruntq;
filii Iſrael ſicut præceperat Moyſes; & petierunt ab Ægyptiis vaſa argentea & aurea, veſtemq; plurimam.
36. Dominus autem dedit gratiam populo coram Ægyptiis ut commodarent eis: & ſpoliaverunt Ægy-
ptios. 37. Profectiq; ſunt filii Iſrael de Rameſſe in Socoth, ſexcenta ferè millia peditum virorum abſque
parvulis. 38. Sed & vulgus promiſcuum innumerabile aſcendit cum eis; oves & armenta & animantia
diverſi generis multa nimis. 39. Coxeruntque farinam, quam dudum de Ægypto conſperſam tulerant;

& fecerunt ſubcinericios panes azymos: neque enim poterant fermentari cogentibus exire Ægyptiis, & nullam facere ſinentibus moram: nec pulmenti quidquam occurrerat præparare. 40. Habitatio autem filiorum Iſrael qua manſerunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum. 41. Quibus expletis, eadem die egreſſus eſt omnis exercitus Domini de terra Ægypti. 42. Nox iſta eſt obſervabilis Domini, quando eduxit eos de terra Ægypti: hanc obſervare debent omnes filii Iſrael in generationibus ſuis. 43. Dixitque Dominus ad Moyſen & Aaron: Hæc eſt religio Phaſe: Omnis alienigena non comedet ex eo. 44. Omnis autem ſervus emptitius circumcidetur, & ſic comedet. 45. Advena & mercenarius non edent ex eo. 46. In una domo comedetur, nec efferetis de carnibus ejus foras, nec os illius confringetis. 47. Omnis cœtus filiorum Iſrael faciet illud. 48. Quòd ſi quis peregrinorum in veſtram voluerit tranſire coloniam, & facere Phaſe Domini, circumcidetur priùs omne maſculinum ejus, & tunc ritè celebrabit: eritque ſicut indigena terræ; ſi quis autem circumciſus non fuerit, non veſcetur ex eo. 49. Eadem lex erit indigenæ & colono qui peregrinatur apud vos. 50. Feceruntque omnes filii Iſrael ſicut præceperat Dominus Moyſi & Aaron, 51. Et eadem die eduxit Dominus filios Iſrael de terra Ægypti per turmas ſuas,

VERS. 1. DIXIT QUOQUE DOMINUS] eodem menſe primo, putà Niſan, id eſt Martio, aliquot diebus ante exitum ex Ægypto & ante cædem primogenitorum, hæc enim contigit 15. die menſis, hìc verò jubentur die decimo menſis ejuſdem tollere agnum, 14. die immolandum. Ergo ante cædem, adeoque ante decimum diem hæc dicta ſunt à Deo, & promulgata à Moſe. Quare & ante ultimum Moſis cum Pharaone colloquium, de quo in fine cap. 10. & initio cap. 11. hæc dicta ſunt. Eſt ergo hìc hyſteronproteron. voluit enim Moſes omnium ſignorum & plagarum Ægypti hiſtoriam ſimul priùs pertexere; ac deinde enarrare egreſſum Hebræorum ex Ægypto, cui præmittit ritum phaſe ſive agni paſchalis, qui egreſſus & liberationis fuit ſymbolum & teſſera.

VERS. 2. MENSIS ISTE, VOBIS PRINCIPIUM MENSIUM: PRIMUS ERIT IN MENSIBUS ANNI] Hic Menſis eſt Niſan, qui Martio noſtro reſpondet, vel partim Martio, partim Aprili: Joſephus eum à Græcis Xanticum, ab Ægyptiis Pharmuſi appellari aſſerit. Utebantur enim menſibus lunaribus Hebræi, puta, quos luna ſuo curſu deſcribit. hic autem curſus lunæ non eſt peragrationis Zodiaci; hunc enim peragrat luna 27. diebus: nec illuminationis; nam hic peragitur 28. diebus: ſed conjunctionis lunæ cum ſole: numerando enim dies, qui ab una conjunctione lunæ cum ſole interfluunt uſque ad aliam conjunctionem, quando luna rurſus relicta à ſole apparere incipit, facitque neomeniam ſive novilunium, qui primus menſis eſt dies, efficitur menſis lunaris, qui conſtat 29. diebus, & 12. inſuper horis, quæ 12. horæ alternis menſibus junguntur, ut integer dies confletur. v. g. ſi huic menſi dentur 29. dies, ſequenti dabuntur 30. tertio rurſus 29. quarto 30. & ita conſequenter. Hinc fit, ut annus lunaris conſtans duodecim lunationibus ſive menſibus, habeat dies 354. ſitque minor anno ſolari undecim diebus. Quare ut annum lunarem ſolari æquarent, nunc tertio, nunc ſecundo anno decimum tertium addebant menſem, geminando ultimum Adar, id eſt Februarium, quem proinde *Veadar*, quaſi ſecundum Adar vocabant, perindeac annus ille vocabatur emboliſmalis ſive excreſcens: ita fiebat ut ſingulis 19. annis, planè idem eſſet exordium anni ſolaris & lunaris. nam ſepties geminato Adar, videlicet anno tertio, ſexto, octavo, undecimo, decimoquarto decimoſeptimo, & decimonono, dies 209. qui in anno ſolari ſupra lunarem per 19. annos ſupercreverant, ad unum omnes reddebantur per ſeptem hoſce menſes inſertos, ut facilè videbis, ſi numeros ſubducas, & ſex menſibus, qui intercalantur, tribuas 30. dies, ſeptimo verò menſi & ultimo anni deciminoni des dies 29. ita Beda lib. de Rat. temporum cap. 43. & Abulenſ. in 23. Levitic. quæſt. 19. Vide Riberam lib. 5. de Templo cap. 2.

Utebantur Hebræi menſibus lunaribus.

Novilunium erat prima dies menſis.

Annus lunaris ſolari eſt minor undecim diebus

Annus emboliſmalis quis?

Unde Hebræorum hic eſt canon emboliſmi ſive intercalationis: ter, ter, bis, ter, ter, ter, bis, q. d. Menſis intercalandus eſt anno tertio, & ſexto, & octavo, & 11. & 14. & 17. & 19. ergo annis 19. inſerebant ſeptem menſes intercalares. cadebat ergo emboliſmus tertio quolibet anno vel ſecundo: itaque annos lunares ſuos æquabant annis ſolaribus, quibus aliæ gentes communiter utebantur, ut iis ſe & ſua tempora accommodarent.

PRIMUS ERIT) Ergo antè non fuerat primus, itaque ante phaſe, & ante hanc liberationem Hebræorum ex Ægypto, primus menſis erat Tiſri, (quæ vox apud Chaldæos ſignificat initium,) ait Joſephus, qui partim Septembri, partim Octobri noſtro reſpondet, idque clarè colligitur ex c. 23. 16. ubi loquens Dominus de feſto tabernaculorum, quod in menſe ſeptimo, putà Tiſri, celebratur, ait: *Cuſtodies ſolemnitatem quæ in exitu anni*, atqui ubi exit & definit annus præcedens, ibi ſequens incipit: ergo in Tiſri, putà in Septembri, definebat & incipiebat olim annus. Unde & cap. 34. v. 22. eamdem vocat ſolemnitatem, qua vel *quando redeunte anni tempore cuncta conduntur*. Hinc & S. Hieron. in 1. Ezech. ſcribit menſem Octobrem apud omnes Orientales eſſe primum.

Ubi obiter Nota. Athenienſes inchoabant annum à ſolſtitio æſtivo, Aſiani ab æquinoctio autumnali, Arabes & Damaſceni ab æquinoctio verno, à quo etiam Romani ante Numam Pompilium initium anni faciebant, 10. tantum menſibus annum definientes; Numa verò addidit Januarium & Februarium: unde Ovidius 1. Faſt.

Auſpiciũ anni varium apud varias gentes.

Qui Janum ſequitur, veteris fuit ultimus anni.

Poſt Numam verò Julius Cæſar redegit annum ad eum computum, quo jam utimur, ut ſcilicet inchoetur annus mox à ſolſtitio hyberno, putà à Januario. vide Solinum Polyhiſt. lib. de diebus intercalaribus cap. 1.

Cœpit ergo hìc in exitu Hebræorum diſtingui annus vulgaris ſive communis à ſacro: vulgaris incipiebat à Tiſri, ſive Septembri, ſerviebatque jubileo, ut patet Levitici 25. v. 9. 10. item contractibus & negotiis ſæcularibus, ut docet Joſeph. 1. Antiqu. 4. Sacer verò à Niſan, id eſt Martio (hoc enim menſe tam Judæi, quàm Chriſtiani celebrant paſcha) ut incipiat, hìc inſtituitur & præcipitur, ad hoc ut feſtis ſerviat, idque in memoriam ſalutis acceptæ, & liberationis ex Ægypto. Voluit enim Deus initium anni eſſe initium ſalutis & beneficiorum ſuorum. ſicut enim novi poſt Noe & diluvium ſæculi auſpicium, voluit eſſe iridem, quæ perenne eſſet monumentum fœderis, miſericordiæ & gratiæ divinæ, quòd nunquam deinceps diluvio orbem obrueret; ſic & nunc à circumciſione Chriſti, putà ab inchoata ejus redemptione, annum ordimur.

Scriptura autem ſemper utitur anno ſacro, ut patet Zachar. 7. v. 1. 1. Machab. 4. 52. Eſther 3. 7. vide Riberam Aggæi 2. initio.

Scrip. utitur anno ſacro.

Nota elogia menſis Niſan. Primum eſt, quod in Niſan celebratur paſcha feſtum celeberrimum. Secundò, in Niſan Hebræi ingreſſi ſunt terram promiſſionis, ut patet Joſue 4. Tertiò, in Niſan mundus creatus eſt. Quartò, in Niſan Chriſtus conceptus eſt, paſſus eſt, & reſurrexit. Quintò Niſan vocatur menſis novarum frugum: eò quòd circa Martium in Palæſtina ſegetes, maximè hordei, matureſcere incipiant. Atque hæ ſunt cauſæ, cur in verè, putà in Niſan, phaſe celebrari voluerit Deus. Audi S. Ambroſium de Paſchæ myſter. c. 2. *Eſt*, inquit, *paſcha in vere anni principium, primi menſis exordium, novella germinum reparatio, ac terræ hiemis nolle diſcuſſa, primi veris reſtituta jucunditas. Hoc tempore viſibilium & inviſibilium conditor Deus, defixa humo cæli machinam ſuſpendens, diem ſolis ardore radiavit*, &c.

Elogia primi menſis Niſan ſive paſchalis.

Quæres unde cognoſci & diſcerni poſſit, quis ſit primus menſis ſive Niſan, in quo celebrandum eſt paſcha.

Unde cognoſcatur menſis primus ſive paſchalis.

Reſpon-

Reſpondeo, Menſis primus & paſchalis eſt is, cujus A 14. dies, ſive plenilunium, incidit vel in ipſum æquinoctium vernum, vel primò poſt ipſum. quo fit ut novilunium primi menſis, nec ante diem octavum Martij, nec poſt 5. diem Aprilis eſſe queat æquinoctium vernum. tempore Nicenæ Synodi incidebat in diem 15. Martii, ubi etiamnum nunc poſt Gregorianam Calendarii correctionem locum habet: hinc fit, ut Niſan numquam poſſit eſſe totus intra Martium, ſed ſemper in Aprilem excurrat; licet fieri poſſit, ut aliquando totus ſit extra Martium, numquam tamen poteſt eſſe totus extra Aprilem, poteſt tamen aliquando totus eſſe intra Aprilem: ut plurimùm tamen partim cum Martio, partim cum Aprili concurrit, & interdum in Majum excurrit, ſi nimirum ſit annus emboliſmalis, ſive uno menſe *Veadar* qui Niſan antecedit, adauctus. ita ex Clavio Pererius. Denique audi S. Ambroſ. epiſt. 83. ad Epiſcopos Æmiliæ: *Si*: inquit, *inciderit decimaquarta dies in diem Dominicam, quia neque die Dominica jejunare debemus; neque decimatertia luna, die ſabbathi, incidente, jejunium ſolvere, quod maxime die paſſionis Chriſti eſt exhibendum; in alteram hebdomadam celebritas paſchæ eſt differenda. Siquidem ſequitur decimaquinta luna qua paſſus eſt Chriſtus, & erit ſecunda feria: tertia quoque feria erit decimaſexta luna, qua caro Domini in ſepulchro quievit; cùm quarta ejus feria decimaſeptima luna futura ſit, qua Dominus reſurrexit.* B

Nomina 12. menſium Hebræorum. In mensibus anni] Nota. Primus menſis Hebræorum eſt Niſan, qui congruit Martio; Secundus Iiar, qui cum Aprili convenit; Tertius Sivan, qui cum Majo; Quartus Tammus, qui cum Junio; Quintus Ab, qui cum Julio; Sextus Elul, qui cum Auguſto; Septimus Tiſri, qui cum Septembri; Octavus Marcheſuam, qui cum Octobri, Nonus Kiſlu vel Kaſleu, qui cum Novembri; Decimus Tevet, qui cum Decembri; Undecimus Shebet, qui cum Januario; Duodecimus Adar, qui cum Februario congruit.

Vers. 3. Nota. Hæc nomina, Niſan, Iiar, Sivan, & cætera, non eſſe Hebræa, ſed Chaldæa, quæ Hebræi à Chaldæis acceperunt in captivitate Babylonica; unde non niſi in libris poſt captivitatem ſcriptis, putà in Zacharia, Eſdra, Eſther, & Machabæis reperiuntur: nam antè vocabantur ordine numerali, Menſis primus, ſecundus, Tertius, & cetera, incipiendo à Martio; ſicut & Romani vocant C Quintilem, Sextilem, Septembrem, Octobrem, Novembrem, menſem quintum, ſextum, ſeptimum, Octavum, nonum à Martio, qui olim apud Romanos quoque fuit primus anni menſis.

Loquimini ad universum coetum Filiorum Israel] Loquimini vos ſenioribus, ut ipſi ſigillatim cuique è populo illud idem edicant. nam coetum omnem Hebræorum congregari numquam paſſus fuiſſet Pharao: ſecretò verò eo inſcio coetum hunc congregare erat impoſſibile. Sic cap. 4. v. 29. dicitur Moſes congregaſſe ſeniores Iſrael, & mox tamen v. 30. dicitur locutus populo, videlicet quem referebant ſeniores: quod enim ſenioribus dicebat, hoc toti populo cenſebatur dicere.

Decima die quærebatur agnus ob quatuor cauſas. Decima die mensis hujus tollat unusquisque agnum] Putà quatuor diebus ante agni immolationem quæ fieri debebat 14. die. Juſſit hoc Deus Primò ut hiſce quatuor diebus vitium, ſi quod eſſet in agno, ſe proderet; debebat enim eſſe anniculus, integer, D omnis maculæ expers. Secundò, quia ipſa decimaquarta die toti ad exitum ſe comparantes Hebræi, non habuiſſent otium agnum conquirendi. Tertiò, ut agni aſpectu & voce monerentur comparare ſeſe ad ejus ſacrificium & epulum, ſimulque ad exitum ex Ægypto. *Quoties enim agnus balatum emittebat, toties quaſi tuba ſonitus exituras caſtrorum acies excitabat*, ait Rupert. Quartò, ut ex frequenti aſpectu agni, occaſionem haberent inter ſe ſermocinandi de redemptione ſua ex Ægypto, Deoque pro ea gratias agerent, in eumque ſpe tota defixi non formidarent Ægyptios. Addit S. Epiphanius hæreſi 50. Judæos ab hac decima die uſque ad decimamquartam, per quinque dies jejunare ſolitos.

Porrò non tantùm hoc primo egreſſus anno, ut vult Perer. ſed deinceps ſingulis annis, hoc decimo die comparari ſolere agnum hunc à Judæis, indicat Epiphan. jam citatus, S. Chryſoſt. in catena, S. Thomas & Lyran. in Johan. 12. Rupert. in c. 10. & 11. Johannis, Anſelmus in 21. Matthæi, Beda hom. in Dominica palmarum. Unde & hac die decima, putà, Dominica palmarum, Chriſtus hoc agno figuratus, ingreſſus eſt Jeruſalem cum ramis palmarum, immolandus poſt quartum diem, putà, die Veneris, ut Toletus in c. 12. Johannis, & alii obſervarunt. *Allego de Chriſto.*

Tollat unusquisque] paterfamilias, niſi tam exigua ſit familia, ut alteri jungi debeat, eò quòd non ſufficiat ad totum agnum comedendum: nil enim ex agno relinqui poterat. Tradunt Rabbini, & Joſephus lib. 7. Belli c. 17. non pauciores quàm decem adhiberi ſolere ad eſum unius agni. Unde ex agnis 256500. in paſchate immolatis tempore Ceſtii Præſidis, ſub quo Romanis rebellare cœperunt Judæi, colligit Joſephus tunc Hieroſolymæ fuiſſe Judæorum trigeſies centena & ſeptuaginta millia, præter impuros. hi enim eſu agni arcebantur.

Agnum] Hebr. שה *ſeh*, ſignificat pecudem tam ovinam quàm caprinam, id eſt, tam hœdum quàm agnum: tam ergo hœdus, quàm agnus poterat immolari, & eſſe phaſe, uti dicam v. 5. & 21. idque ut ſignificaret Chri- B ſtum, qui in ſe eſt agnus, ſed nobis eſt hœdus, quia noſtra peccata in ſe luenda ſuſcepit. ita Rupert. *Chriſtus ſibi eſt agnus, nobis hœdus.*

Quæres, Cur agnum vel hœdum potiùs quàm vitulum aut porcum elegit Deus ad phaſe? Reſpondet Lyranus, ut deſtrueret idololatriam Ægyptiorum, ab eaque Hebræos avocaret: Ægyptii enim colebant Jovem in figura arietis. juſſit ergo Deus agnum ſive arietem parvum occidi & immolari. Verùm ſic potiùs vitulum elegiſſet; Ægyptii enim colebant maximè Apim in ſpecie bovis aut vituli. *Cur agnū voluit Deus, non vitulum?*

Dico ergo Deum elegiſſe agnum, quia is parvi erat pretii, & à qualibet etiam paupere familia emi poterat. Secundò, quia agnus eſt animal mundum & ſimplex: hinc Feſtus Pompejus, *Agnus*, inquit, *dicitur à Græco ἁγνὸς, quod ſignificat caſtum; eò quòd agnus ſit hoſtia pura & immolationi apta*, unde & S. Cyprian. tract. de Livore: *Chriſtus*, inquit, *plebem ſuam agnos vocat, ut agnorum naturam ſimplicem ſimplicitas mentis imitetur.* Tertiò, quia agnus expreſſus erat typus Chriſti, qui in paſchate quaſi agnus manſuetus, innocens & puriſſimus immolatus eſt pro nobis, Iſ. 53. 7. & Jer. 11. 19. Unde & Johannes Baptiſta Johannis 1. C *Ecce*, inquit, *agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Denique appoſitè immolarunt agnum in Niſan, cùm ſol eſt in ariete: aries enim animal reſpondet arieti ſideri in cælo. aries autem animal parens eſt agni. ita Burgenſis. *Reſpond. primò. Secundò. Tertiò.*

Per familias et domos] In eadem enim domo, poterant eſſe plures familiæ, quarum quælibet, ſi erat magna, ſuum habebat & comedebat agnum.

Erit autem agnus absque macula, masculus anniculus] *Abſque macula*, non coloris, ſed deformitatis, claudicationis, ſcabiei, alteriuſve vitii aut morbi: debet enim eſſe תמים *tamim*, id eſt integer, ut habent Hebræa. hoc enim eſt quod de victima qualibet dicitur Levit. 22. *Omnis macula non erit in eo: ſi cæcum fuerit, ſi fractum, ſi cicatricem habens, ſi papulas, aut ſcabiem, aut impetiginem, non offeretis ea Domino.* *Vers. 5. Agnus debebat eſſe ſine macula.*

Tropol. victima Dei debet eſſe pura & innocens. *Nihil*, inquit Lactantius lib. 6. Divin. inſtit. *ſancta & ſingularis illa majeſtas aliud ab homine deſiderat, quàm ſolam innocentiam, quam ſi quis obtulerit Deo, ſatis piè religioſeque litavit.* Piè S. Greg. lib. 2. Moral. *Sic vixi*, ait, *ut accuſatorem exteriùs non timerem: utinam ſic vixiſſem, ut intra me* D *ipſum accuſatorem conſcientiam non haberem.* Socrates ad mortem damnatus Apollodoro comploranti, dicentique, *Innocens morieris? Quid*, inquit, *num me nocentem mori malles?* Ea igitur mors libenter ſubeunda eſt, in qua criminis innocentia homo excuſatur. teſtis eſt Xenophon in Apolog. pro Socrate. Sic enim innocentes moriuntur agni. *Chriſtus*, inquit S. Cyprianus ſuprà, *ſuos oves nominat, ut innocentia Chriſtiana ovibus æquetur.* & S. Laurent. Juſtinianus de Diſcipl. monaſt. cap. 7. *Delectatur*, inquit, *Dominus Jeſus in gravitate vitæ, in cordium puritate, & in perfectione ſervorum ſuorum.* & S. Chryſoſt. homil. 6. in Matth. *Sicut*, inquit, *in conſpectu hominum gratioſa eſt facies pulchra: ſic in oculis Dei ſpecioſa eſt conſcientia munda.* Quin & Xiſtus Pythagoricus: *Templum*, inquit, *ſanctum eſt Deo, mens pii; & altare eſt optimum ei cor mundum & ſine peccato.* Et Titus Imper. *Nemo*, ait, *me inju-* *Innocentia ſacrificiū & exempla.*

injuria aut contumelia afficere poteſt: quia nihil ago quod alios lædere poſſit. Agis rex ad mortem damnatus lictori comploranti ait: *Omitte pro me has lacrymas; nam injuſtè moriens melior ſum iis qui me morte damnarunt.* Et Phocion ſocio comploranti, *Non tibi*, inquit, *Evippe ſatis eſt cum Phocione mori?* ſcilicet, innocentem cum innocente.

Maſculus. Secundò, debet eſſe maſculus, quia hic præſtantior eſt femella, præſtantiora autem Deo ſunt immolanda. Rurſum quia eſt typus Chriſti Domini, qui maſculus eſt ille invictus draconis, Apoc. 12. hic enim nihil habet feminei, id eſt molle, fluxum & inſtabile. Unde dicitur recturus gentes in virga ferrea, inquit Rupert.

Maſcula opera ſunt victima Dei. Tropol. m[a]ſculos animos, & maſcula opera offerri ſibi vult Deus, tales victimas ſibi depoſcit, viros optat, non feminas. *Vir*, inquit Caſſiodor. in pſalm. 1. *vocatus o viribus eſt, qui neſcit in adverſis tolerando deficere, aut in proſperis aliqua elevatione ſe jactare, ſed animo ſtabili defixus, & cæleſtium rerum contemplatione firmatus manet ſemper impavidus.* Et S. Gregor. lib. 5. Moral. *Fortitudo*, ait, *non niſi in adverſitate oſtenditur, tanto enim quiſque ad fortitudinem profeciſſe ſe demonſtrat, quanto aliena mala robuſtius tolerat. Nam minus ipſa convaluit, quem aliena iniquitas ſternit, qui in eo quod ferre non valet, puſillanimitatis ſua gladio confoſſus jacet.* Idem rurſum: *Fortes*, ait, *facti ſunt Sancti, carnem domant, virtutibus coruſcant, ſpiritum roborant, terrena deſpiciunt, cæleſtia appetunt, occidi poſſunt, flecti autem nequeunt; nec ſuſtinere falſa per infirmitatem metuunt, nec laſſi unquam a veritate conticeſcunt.*

Addit Moſes maſculum agnum; licet enim agnus ab agna apud Grammaticos genere diſtinguatur, tamen apud Rhetores ſæpè agnus non ſexum, ſed ſpeciem animalis diſcriminat, ut, cùm dicimus, Agnus eſt, non vitulus, id eſt, eſt ſpeciei agninæ, ſive agnus ſit ſive agna, maximè, quia Hebræum [illegible] *ſeh* utrumque ſexum, & tam agnam quam agnum ſignificat.

Anniculus. Tertiò, hic agnus debet eſſe anniculus, hebr. *filius anni*, id eſt, habens vel agens annum putà talis, ut non excedat annum ætate, etiamſi annum non compleverit: poterat enim poſt octavum à nativitate diem immolari, ut patet Levit. 22. 27. Exigit Deus agnum unius anni, quia, ut ait Nicetas in Nazianzen. orat. 2. de paſcha, agni unius anni ſpatio in perfectam ætatem adoleſcunt, ita ut generare poſſint, ait Heſychius in Levit. 14.

Myſticè. Symbolicè, ſicut ſol per annum curſum ſuum abſolvit, omnia progignit, & ad ſui exordium redit; ita Chriſtus, qui eſt ſol juſtitiæ, ſui ſemper ſimilis, in ſe rediens, virtutum orbem progignit, ita Nazianz. ibidem.

Tropol. anniculi ſunt qui à pueritia ſe dicant Deo. Tropol. vult Deus nos à teneris ſibi ſervire, ſibique primam ætatem dicare, uti fecit Chriſtus, B. Virgo, S. Joannes B[a]ptiſta, S. Nicolaus, S. Agnes, & alii illuſtres Sancti. Audi Hugon. Victor. lib. 3. de Clauſtro animæ cap. 10. *In illa ætate quando flaveſcunt crines, caro niteſcit eburnea, oculorum gemmis facies roſea decoratur, valetudo corporis vires ſubminiſtrat, juvenilis ætas longioris vitæ ſpatium repromittit: quando viget ratio, vigent etiam corporis ſenſus, viſus acutior, auditus promptior, inceſſus rectior, vultus jucundior: qui in hac ætate ſe domant & Deo ſociant, præmium Joannis expectant.* Et rurſum: *Tales*, ait, *offerunt hoſtiam viventem, Deo placentem, immaculatam, non aure, non oculo non pede, non cauda carentem. Audiat hoc ſenum ſera converſio, quibus ex defectu ſenectutis aures obturantur, oculi turbantur, &, ut cuncta breviter perſtringam, ipſi in ſeipſo deficiunt. Hi non offerunt agnum immaculatum, ſed, ut ita dicam, porcum curatum. Sicut enim porcus in immunditiis, ſic ſenex jacens in vitiis: & ſicut porcus ſiliquis paſcitur, ſic ſenex fabulis, & rumoribus delectatur.*

Nota. Judæi in paſchate adhuc hoc noſtro tempore veſcuntur azymis, ſed non immolant agnum, quia agnus ſecundùm legem Deuter. 16. verſ. 2. immolari debet Hieroſolymæ ubi erat templum: jam autem Judæi & templo & Hieroſolyma carent.

Quæ cæremonialia ſervent adhuc Judæi, quæ non. Ubi adverte, Judæos non ſervare ea cæremonialia, quæ juſſit Deus in templo fieri, ſeu quæ ordinem dicunt ad templum: tales ſunt oblationes, ſacrificia, decimæ, annus jubilæi, purificationes & purgationes, immolatio primogenitorum, eorumque redemptio. hæc enim omnia debebant fieri in templo: cùm ergo templo careant Judæi, non poſſunt ea modò præſtare. Alia verò quæ non ſunt juſſa fieri in templo, illa etiam hodie ſervant Judæi; talia ſunt circumciſio, eſus azymorum, jejunia, quies ſabbati & aliorum feſtorum: feſta enim ſervant Judæi, quoad quietem, non autem quoad ſacrificia, quæ ex lege illis feſtis fieri deberent: hæc enim non niſi in templo fieri poſſunt. Judiciaria etiam præcepta obſervarent Judæi, ſicubi ex ſua gente haberent tribunal & judices, qui ſecundùm legem Moſis judicarent & punirent.

JUXTA QUEM RITUM TOLLETIS ET HOEDUM] Si nimirum deſit agnus, tunc loco agni tolletis hœdum im[pa]r agni immaculatum, maſculum, anniculum; ne[que e]nim jubet Deus ut agnum accipiant ſimul & hœdum (neque hoc unquam fecerunt Hebræi) ſed vel agnum, vel hœdum. Id patet ex Hebræo, qui ſic habet, *erit pecus maſcula, ex agnis, &* (id eſt *aut*) *ex capris accipietis eam*, & ex Septuag. qui ſic habent: πρόβατον τέλειον, ἄρσεν, ἐνιαύσιον, ἀπὸ τῶν ἀρνῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ἐρίφων λήψεσθε. id eſt, *agnus erit perfectus, maſculus, immaculatus, ab agnis &* (id eſt *aut*) *hœdis accipietis eum.* Neque enim unum eumdemque agnum poterant ab hœdis ſimul & ab ovibus accipere. ita Theodor. Rupert. Hugo, Abulenſ. Cajet. Lipoman. Errant ergo Primò, Hebræi nonnulli, qui in magnis familiis putant pro agno immolari potuiſſe vitulum, idque probant ex illo Deut. 16. *Immolabis Domino phaſe de ovibus & de bobus.* Sed alius illius loci eſt ſenſus, ut ibi dicam.

Pro agno non poterat accipi vitulus.

Sed hœdus. Errat Secundò, Burgenſis, qui negat pro agno immolari potuiſſe hœdum. Hebræa, inquit, ſic habent, *ex arietibus & capris accipietis eum*, q. d. Agnum accipietis è grege, in quo de more ſunt arietes & capræ aſſociati. Hoc enim refellit noſter Interpres diſertè hic, cum vertit, *juxta quem ritum tolletis & hœdum*: omneſque Interpretes tam Latini quàm Hebræi id ipſum confutant.

Errant Te[r]tiò, alii, qui putarunt agnum à ſingulis familiis 14. die, hœdum verò à toto populo 15. die debuiſſe immolari: quos pluribus refutat Abul. & Lyran.

IMMOLABITQUE EUM UNIVERSA MULTITUDO FILIORUM ISRAEL AD VESPERAM] Ergo agnus fuit victima, ejuſque immolatio fuit ſacrificium, ut patet c. 13. 5. & Num. 9. 7. **Verſ. 6.**

Nota Primò. *Immolabis*, ſcilicet decimaquarta die, uti præceſſit. Judæi ergo ipſa 14. luna, in quamcumque diem incideret immolabant ſuum phaſe; Chriſtiani verò poſt Concilium Nicenum non decimaquarta luna, ſed Dominica illam proximè ſequente ſuum paſcha celebrant, in honorem reſurrectionis Chriſti. Paſcha enim noſtrum non eſt tranſitus de vita ad mortem, qualis erat agni veteris, ſed de morte ad vitam, qui ſacrificii Chriſti in cruce fuit terminus. *Paſcha enim noſtrum non paſſionis, ſed lætitiæ eſt & reſurrectionis*, ait S. Ambroſius epiſt. 33.

Chriſtiani paſcha celebrant in Dominica ad honorē Chriſti reſurgentis.

Nota Secundò. Traditio fuit apud priſcos Hebræos, Meſſiam eodem die illaturum plenam libertatem Hebræis quo ipſi per phaſe liberati erant ex Ægypto, uti refert Andr. Maſius in Joſue 5. 10. Sicut ergo illo die fuit plenilunium, quo luna oppoſita ſoli toti lucebat orbi, ita Chriſtus tunc moriens toti illuxit orbi; unde etiamnum Judæi, teſte Eugubino hic, Meſſiam ſuum eodem die venturum putant, ac redempturum Iſrael.

Allegor. de Chriſto. Allegoricè, Rupert. agnus immolatur in plenilunio, id eſt, Chriſtus venit, & immolatus eſt in plenitudine temporum; ad Galat. 4. 4 Secundò agnus immolatus eſt poſt æquinoctium vernum, cum lux & dies creſcunt, noctemque & tenebras ſuperant, id eſt ab immolatione Chriſti cœpit juſtitiæ lux, peccatorum tenebras ſuperare. Tertiò, *ipſo menſe Niſan, id eſt, Aprili, verna temperies, cùm tellus refloreſcit, totuſque poſt hiemem, quaſi poſt ſenium rurſus juveneſcit orbis, nonne ſenſatum hominem docet, quatenus ſpiritu mentis ſuæ renovetur, & fide viridis, ſpeque latus, & charitate floridus, ſpiritualibus agni paſchalis interſit epulis?* inquit Rupertus.

UNIVERSA MULTITUDO] Hinc patet, ſacerdotes non immolaſſe hos agnos paſchales in templo, uti ſenſit Claudius Sainctes 1. repetit. Euchariſt. c. 7. Abulenſ. in Exodi 16. & ex eo Serarius in Joſue 5. q. 22. ſed quemque patremfamilias nomine totius familiæ, domi ſuæ agnum immolaſſe; hoc enim tempore nec dum legales ſacerdotes Aaronici eorumque ſacrificia erat inſtituta. Idque expreſsè docet Philo lib. 3. de vita Moſis, & Joſephus, quos ſequitur Franc. Suarez 3 p. to. 2. diſp. 40. ſect. 2. & licet poſtea inſtituti ſint ſacerdotes Aaronici, tamen patresfamilias in antiquo ſuo jure & ritu immolandi

phale

Digitized by Google

phaſe permanſerunt, eaque ex parte priſcum jus ſacerdotii, quod primogenitis vel patribusfamilias competebat, retinuerunt. Id confirmatur ex eo, quòd plures erant familiæ, & conſequenter plures agni paſchales, quàm Levitæ. nam ſub Ceſtio, uti jam dixi, agni paſchales numerati ſunt 256500. clarum autem eſt Levitas longè pauciores fuiſſe.

Dices, 1. Eſdræ 6. 20. dicuntur ſacerdotes & Levitæ purificati, ad immolandum paſcha univerſis filiis tranſmigrationis.

Reſpondeo, *Paſcha* ibi ſumitur pro omni ſacrificio paſchali, tam agni, quàm aliarum victimarum: alias enim victimas ſoli ſacerdotes immolabant, etiam in paſchate; agnum verò paterfamilias immolabat, niſi immunditia legali pollutus foret: tum enim videtur Levitis id negotii ab Eſdra datum fuiſſe, uti & iiſdem idipſum datum eſt 2. Paral. 30. v. 17. & 18.

AD VESPERAM] *ad ſolis occaſum*, ut dicitur Deut. 16. 6. Heb. eſt, *inter duas veſperas*, Chald. *inter duos ſoles*. Nota. Veſpera propriè eſt tempus diei, quod eſt poſt occaſum ſolis, & ante principium noctis. Unde Judic. 19. dicitur: *Conſidera quod dies ad occaſum declivior ſit, & propinquet ad veſperam*. Hinc Levit. 23. v. 32. præcipitur, ut feſtos dies agant à veſpera in veſperam, id eſt, à ſolis occaſu ad alterum ſolis occaſum. Verùm vulgari, & communi uſu veſpera non tantùm tempus poſt ſolis occaſum, ſed etiam tempus ante occaſum, cùm ſol jam ad eum vergit, ſignificat.

Agnus immolabatur inter duas veſperas, quando? Prima Sententia.

Quæres ergo, quod ſit tempus *inter duas veſperas*, quo immolandus erat agnus, ut habent Hebræa?

Primò, Lipoman. reſpondet tempus inter duas veſperas eſſe noctem, quæ inter veſperam diei decimæquartæ, & inter crepuſculum matutinum (quod dici poteſt veſpera) diei decimæquintæ interjecta eſt. Verùm ſic agnus non veſpere, ſed nocte pertinente non ad decimamquartam, ſed ad decimamquintam diem immolatus fuiſſet, quod repugnat S. Scripturæ.

Secunda.

Secundò, Hebræi, Chald. Lyran. & Abulenſ. Prima veſpera, inquiunt, eſt declinatio ſolis à meridie verſus occaſum: ſecunda eſt, ipſe ſolis occaſus: inter has duas immolandus erat agnus. Verùm inſolens eſt totum tempus pomeridianum vocare veſperam.

Tertia.

Tertiò, Oleaſter, Aben Eſra, & alii putant primam veſperam eſſe ſolis occaſum, ſecundam eſſe initium noctis ſive tenebrarum, inter has enim intercedit crepuſculum, putà aliquid temporis quo lumen aliquod ſolis poſt eius occaſum in aere adhuc apparet, perinde ut fit manè ante ſolis ortum (quod proinde dicitur crepuſculum matutinum) Verùm hoc tempore non immolandus, ſed comedendus erat agnus: nam, ut patet Levit. 23. 5 & Num. 28. 16. agnus immolandus erat decimaquarta die ad veſperam, ſed comedendus cum azymis decimaquinta, quæ incipiebat à ſolis occaſu, quo finiebatur decimaquarta: idem patet hic v. 6. & 8.

IV. & genuina. Prima veſpera eſt, cùm ſol declinat; ſecunda, cùm occidit.

Dico ergo, primam veſperam eſſe cùm jam ſol declinat ad occaſum, ſecundam eſſe ipſum ſolis occaſum; & hoc voluit Chaldæus, cùm vertit, *inter duos ſoles*, ſcilicet declinantem, & occidentem. Idem disertè docet Joſephus, qui libr. 7. de Bello Judaico c. 17. & lib. 16. Antiquitat. c. 10. docet Hebræos immolare ſolere paſchales hoſtias ab hora nona uſque ad undecimam; nona autem reſpondet noſtræ tertiæ pomeridianæ. & Cajetanus, *Inter duas veſperas*, inquit, id eſt inter occaſum ſolis, quæ eſt una veſpera; & inter declinationem ſolis ad occaſum, quæ eſt prior veſpera: ita ut tempus hoc circiter duas horas contineret ante ſolis occaſum. ita & Maſius in cap. 5. Joſue v. 10. Janſenius cap. 145. Concordiæ, Pererius, Ribera, & alij. Duabus ergo horis circiter ante occaſum ſolis immolabatur agnus & aſſabatur: poſt occaſum verò nocte cùm jam inciperet decimaquinta dies, comedebatur, ita ut ante mediam noctem eſus agni, & cœna omnis abſolveretur.

An agnus prima veſpera diei 14. an ſecunda ſit immolatus? Aliqui putant.

Quæres Secundò, An agnus immolari debuerit priore veſpera decimæquartæ diei, an poſteriore?

Aliqui neoterici in Hiſpania, quos fusè refellit Ribera lib. 5. de Templo c. 3. & Suarez in tractatu de Euchariſtia in azymo conficienda, ſenſerunt agnum immolari debuiſſe priore veſpera diei decimæquartæ (quæ erat poſterior veſpera diei decimætertiæ, ſive decimatertia lunæ ad veſperam) non autem poſteriore, quæ erat pridie ſive initium decimæquintæ diei, puta feſti azymorum: ita ut inter paſchæ veſperam, & primam diem azymorum integer interceſſerit dies, quo Hebræi ex Ægypto egreſſi ſint, quo an comederint azyma, incertum eſt, ac proinde incertum etiam eſſe, an Chriſtus eos ſequens in azymo agnum cœnarit, & in azymo Euchariſtiam inſtituerit, an verò in fermentato, uti volunt Græci.

Refellitur Primò.

Verùm hæc ſententia planè falſa eſt. Probatur Primò, quia τὸ *ad veſperam* finem diei ſignificat, non principium; ergo decimaquarta luna ad veſperam, de decimaquarta finiente in ſecunda veſpera, non inchoante à priore veſpera intelligenda eſt. Antecedens patet Geneſ. 30. 16. Exodi 18. 14. Levit. 23. 32.

Secundò.

Secundò, Numer. 33. 3 dicuntur Hebræi decimaquinta die, & altera paſchæ profecti de Rameſſe, id eſt, exiiſſe ex Ægypto; ergo paſcha incidebat in veſperam præcedentem, putà ſecundam decimæquartæ diei: alioqui enim non altera paſchæ, ſed tertia die à paſchate, fuiſſent profecti ex Rameſſe & Ægypto.

Tertiò.

Tertiò, ipſe hiſtoriæ contextu hoc capite omnino convincit, Hebræos eadem nocte qua comederunt agnum, fuiſſe egreſſos ex Ægypto, neque potuiſſe diem interiici: nam ſtatim ab eſu agni cæſis primogenitis Ægyptii cogerunt Hebræos egredi, ita ut panem coquere ipſis non liceret. Unde ſubdit Moſes: *Hæc nox obſervabilis*.

Quartò.

Quartò, Scriptura tantùm numerat ſeptem dies azymorum, eoſque integros, videlicet à decimaquinta die uſque ad vigeſimam primam ad veſperam, ita ut primus dies eſſet 15, quo agnus paſchalis immolabatur. ita enim ait S. Marcus cap. 14. 1. *Erat paſcha & azyma poſt biduum*. & Matth. cap. 26. & Lucas cap. 22. *Primo die azymorum quando paſcha immolabant*. idque expreſsè dicitur hoc cap. v. 18. & 19. Imò, ut Talmudici narrant tractat. *peſachim* (de paſchate) nocte agni immolati Hebræi lumine lucernæ ſcrutabantur fermentum, ne quid eius in domo remaneret. Atqui juxta priorem neotericorum illorum ſententiam, non ſeptem, ſed octo forent dies azymorum, & agni immolatio non incideret in primum diem azymorum, ſed uno die præcurreret. hoc autem repugnat Scripturæ.

Dices, Joſephus numerat 8. dies azymorum.

Reſpondeo, Joſephus diem incipit à manè, ita ut decimaquinta dies ad veſperam feſta, ſola & ſeorſim loco unius computetur: inde mox incipiat decimaquinta, & poſt eam decimaſexta, & ita conſequenter: tunc enim ſunt octo.

Quintò.

Quintò, Chriſtus Dominus decimaquinta die in plenilunio, id eſt, primo azymorum die feſto paſſus eſt, ut habet communis Patrum ſententia: atqui certum eſt ex Evangelio, Chriſtum pridie paſſionis ultimum celebraſſe paſcha, & eius loco inſtituiſſe Euchariſtiam: ergo id fecit decimaquarta die ad veſperam poſteriorem, ſive ſecundam; Chriſtus autem ſervavit tempus à lege præſcriptum; ergo lex præſcripſit veſpera non prima, ſed ſecunda immolandum eſſe phaſe.

Sextò.

Sextò, idem probari poteſt ex pentecoſte: hæc enim celebrabatur 50. die à ſecundo die & feſto tam paſchæ, quàm azymorum: pluribus id probat Ribera, & Suarez ſuprà.

Obiectio prima.

Dices, Scriptura numerat dies feſtos incipiendo à prima veſpera, ut patet Levit. 23. 32. ſic numerat & dies creationis mundi, cùm ait Geneſ. 1. *Factum eſt veſpere & mane dies unus*: ergo pariter hic veſpera prima, non ſecunda intelligi debet.

Solvitur.

Reſp. Primò, neg. antecedens. Licet enim dies feſti poſt legem in Levitico datam, celebrarentur à veſpera in veſperam; Scriptura tamen dies etiam feſtos jam inde ab initio mundi, à manè in manè numerat, primuſque dies mundi ita intelligitur, ut veſpere finiente diurnam lucem, & mane finiente noctem præcedentem, factus ſit dies primus, uti dixi Geneſ. 1. Vides ergo, & ibi veſperam accipi non principium, ſed finem diei. Reſp. Secundò, etiamſi ibi veſpera præcedens accipienda eſſet, inde tamen non concludens eamdem hic accipi debere. aliud enim eſt dicere à veſpera incipere feſta, aliud phaſe incipere decimaquarta die ad veſperam.

Dices

Digitized by Google

Objectio ſecunda ex Joſepho.

Dices Secundò, Joſephus hìc ait, inſtante, vel, ut Gelenius vertit, illuceſcente decimaquarta luna, Hebræos ſacrificaſſe agnum: ergo id fecerunt non in fine, ſed in initio, puta prima veſpera diei 14.

Solvitur.

Reſpondeo, Græcè in Joſepho eſt ἐνστάσης in aoriſto, non ἐνισταμένης in præſenti, ac proinde vertendum eſt, Aſtante, præſente, vel poſtquam adfuit decimaquarta dies. Deinde etiamſi verteres, Inſtante decimaquarta die; intelligendum id eſſet juxta legem, ad veſperam ſecundam jam dictam: nam de mente Joſephi dubium non poteſt eſſe legenti lib. 3. c. 10. Aliam objectionem ſolvam v. 42.

Dico ergo hanc veſperam fuiſſe poſteriorem decimæquartæ lunæ, ſive decimaquarta die jam deſinente, & decimaquinta inchoante, ita ut ritus hic agni fieret partim decimaquarta, partim decimaquinta die; immolatio enim agni fiebat decimaquarta, comeſtio verò præcisè fiebat decimaquinta die. Veſpera enim hæc erat confinium decimæquartæ & decimæquintæ diei, & una ſui parte ad decimamquartam, altera ad decimamquintam ſpectabat. Unde Judæi & Chriſtus dicuntur immolaſſe paſcha nunc decimaquarta, nunc decimaquinta die, uti mox dicam.

Ubi Nota: Licet cætera feſta à veſpera in veſperam B per diem integrum celebrarentur, paſcha tamen ſolùm celebrabatur in fine, putà in veſpera decimæquartæ diei, non autem decimoquarto die inchoante. Ergo dies decimus quartus non erat ſacer, nec feſtum, ſed tantùm ejus veſpera ſecunda, ſive finis.

Allegor. plenilunii paſchalis.

Allegor. vergente mundi veſpere in conſummatione ſæculorum oblatus eſt Chriſtus, ait Heſychius in cap. 23. Levitici, idque in plenilunio, quando luna recepta ſui luminis plenitudine, ſole jam occidente, in Oriente exoritur; quia moriente Sole juſtitiæ, Eccleſia quæ in luna intelligitur, caliginem peccati diſcutiens nova luce exoritur, & ad vitam conſurgit. ita Rupert. & Radulphus in Levit. 10. Tertiò, ſicut Hebræi noctu agnum comederunt, ſic & Chriſtus Sacramentum corporis ſui eadem nocte nobis manducandum dedit. Quartò, ſicuti ſequente luce, id eſt primo azymorum ſolemni die, holocauſta immolabantur, ita & Chriſtus in cruce Deo Patri vivam hoſtiam ſe obtulit: uno ergo die, nimirum, primo paſchali utrumque obtulit ſacrificium, cruentum videlicet, & incruentum. Hinc Patres docent immolationem agni non minùs exhibuiſſe typum ſacrificii Eu- C charíſtici, quod fit in Miſſa, quàm ſacrificii crucis. ita S. Leo ſerm. 7. de paſſione, Cyprian. ſerm. de cœna, Gregor. hom. 22. in Evangelia, Nazianz. orat. 2. de paſcha, Chryſoſtomus homil. de proditione Judæ, Rupert. & alii.

Agnus fuit typus ſacrificii tam Euchariſtici, quàm crucis.

Anagogicè, S. Hier. in Marci cap. 14. *Veſpera diei*, inquit, *finem mundi indicat: circa undecimam namque horam venient noviſſimi, qui primi denarium vitæ æternæ accipient.*

Vers. 7. ET SUMENT DE SANGUINE EJUS, AC PONENT SUPER UTRUMQUE POSTEM, ET IN SUPERLIMINARIBUS DOMORUM, IN QUIBUS COMEDENT ILLUM] ut viſo hoc ſanguine agni, angelus percutiens domos illas Hebræorum pertranſeat, nec percutiat eorum primogenita, ut patet v. 23. S. Hier. in Iſaiæ 66. agens de ſigno crucis ait: *Hoc & poſtes domorum in Ægypto ſignabantur, quando pereunte Ægypto ſolus Iſrael manſit illæſus*: quaſi ſanguis agni poſtibus illitus fuerit in formam crucis.

Nota τὸ *domorum, in quibus comedent illum*. Hinc enim videtur, quòd illi qui alteri domui ſe junxerant, eò quòd D pauciores eſſent numero, in eaque comederant agnum; in eadem quoque domo pernoctarint: nam ſi rediſſent ad domum propriam, quæ non erat tincta ſanguine agni in ea percuſſi fuiſſent ab angelo. Tales autem erant ferè Hebræi illi, qui in domibus Ægyptiorum habitabant: hi enim omnes ad Hebræorum domos iverunt. ſiqui verò Ægyptii primogeniti erant tunc in domibus Hebræorum, hi ante noctem foras emiſſi ſunt: alioqui enim vel omnes primogeniti Ægyptii non fuiſſent percuſſi, vel aliqui fuiſſent percuſſi in domibus Hebræorum ſanguine agni tinctis: quorum utrumque erat contra Dei decretum & mandatum.

Narrat Epiphan. hæreſ. 18. Ægyptios memores illius diei, quo à cæde angeli liberati ſunt Iſraelitæ, qui agni ſanguine poſtes domorum illinierant, ſolitos eſſe intrante æquinoctio vernali, accipere rubricam, & illinere A omnes arbores domoſque, clamantes: *Quia in tempore hoc ignis vaſtavit omnia*, contra quam luem remedium putant ignicolorem ſanguineum rubricæ.

ET EDENT CARNES NOCTE ILLA ASSAS IGNI, ET AZYMOS PANES CUM LACTUCIS AGRESTIBUS] Nota. Agnus hic repræſentabat duplex beneficium liberationis, Primò, ab angelo percutiente; Secundò, ex Ægypto, ex qua Ægyptii timentes majores plagas, feſtinanter exire compulerunt Hebræos. Rurſum in eſu agni duo repræſentabantur Judæis. Primò, dura ſervitus, qua ſervierunt in Ægypto; hujus ſymbola erant panes azymi, ideoque inſipidi; aſſatio agni, & lactucæ agreſtes. Secundò, feſtinatio qua egreſſi ſunt: hujus ſymbola erant Primò, panis azymus, quia non habebant tempus eum fermentandi; Secundò, aſſatio agni; Tertiò, quòd non poterant ejus oſſa frangere (feſtinantibus enim non vacabat id facere) ad exugendam medullam; Quartò, quòd comederent agnum accincti, tenentes baculos in manibus; Quintò quòd non poſſent reſiduum ſervare, ſed illud igne comburerent. — Vers. 8.

Agni eſus duo repræſentabat.

Nota hic Primò, nocte comedendum fuiſſe agnum: hæc B autem nox erat 15. diei. Secundò, per carnes accipe quoque nervos, viſcera, & quidquid in agno erat comeſtibile.

ASSAS IGNI] Nota. Hic erat ritus immolationis agni. Primò, jugulabatur agnus; Secundò, ſanguine ejus aſpergebantur poſtes & ſuperliminare; Tertiò, detracta pelle inteſtina vel exempta ex agno, & mox repoſita, ut vult Abulenſ. vel relicta in ipſo agno, ut vult Cajet. lavabantur, ut poſſent cum agno & in agno torreri. Omnia enim toſta comedenda erant præter fel, & illa fæces continentia quæ abiiciebantur. Quartò, integer agnus, non diſſectus (ne os aliquod læderetur) cum capite & pedibus torrebatur. Quibus adde, non potuiſſe comedi agnum, niſi à circumciſis, ut patet v. 48. & non niſi certo loco ubi erat tabernaculum, & poſtea templum, putà Hieroſolymæ, Deuter. 16. 6. Denique eo ritu qui ſequitur.

Ritus immolationis agni.

CUM LACTUCIS AGRESTIBUS] Hebr. על מררים *al mererim*, id eſt, *cum amaris*, ſcilicet herbis quibuslibet amarulentis. ita Chald. Lyran. Pagnin. Verùm Septuag. certam ſpeciem vertunt, nimirum πικρίδων: quod Theodorus Gaza nunc amaraginem, nunc lactucam agreſtem C vertit (ita ipſe in libr. 9. Ariſtot. de hiſtor. animal. c. 6.) quæ, teſte Dioſcoride, amaro eſt guſtu; unde licet Ruellius lib. de Herbis S. Script. putet hanc lactucam eſſe endiviam, tamen verius videtur propriè fuiſſe hanc lactucam ſilveſtrem, quæ, inquit Abulenſ. eſt inſtar lactucæ hortenſis, minor tamen illa, & aſperi amarique ſaporis. hunc enim amarorem ſignificat vox Hebræa & Græca: nam endivia non eſt amari, ſed potiùs ſuavis & grati ſaporis. Juſſit Deus has lactucas amaras cum agno adhiberi, ut per eas recordarentur Hebræi, inquit Theodor. amariſſimæ in Ægypto ſervitutis, ex qua eos educebat; quò ſic excitarentur ad Dei laudem, & gratiarum actionem. Unde S. Ambroſius legit, *cum amaritudine*. quaſi præceptum eſſet Hebræis, ut agnum ederent cum amaritudine quadam animi: & ſic hunc locum explicat Oleaſter.

Lactuca agreſtis non eſt endivia.

Agnus comedebatur cum amaritudine, cur?

Tropolog. præcepit Dominus amaros mandatorum Chriſti ſermones, cum ipſo Sacramento Dominicæ paſſionis devorari (ait S. Ambroſius ſerm. 2. de grano ſinapis) ac nominatim contritionem & pœnitentiam præ D mittendam eſſe Euchariſtiæ, præſertim in ipſa hebdomade ſancta paſchali. De qua S. Epiphan. hæreſi 70. *In diebus* inquit, *paſchatis, quando apud nos fiunt humi cubationes, caſtitates, afflictiones, ſiccorum eſus, preces, vigiliæ, ieiunia, & omnes animarum ſalutes per ſanctas afflictiones*. & S. Chryſoſtom. homil. 30. in Geneſ. *Nunc*, ait, *fideles & ieiunium intendunt, & vigilias, & pernoctationes ſacras, & eleemoſynas faciunt, ut hebdomadæ huic honorem habeant*. & S. Bernardus ſerm. feriæ quartæ hebdomadæ pœnoſæ: *Univerſi*, inquit, *Chriſtiani hac ſeptimana, aut præ ſolito, aut præter ſolitum pietatem colunt, modeſtiam exhibent, humilitatem ſectantur, induunt gravitatem; ut Chriſto patienti quodammodo compati videantur. Quis enim tam irreligioſus, qui non compungatur? quis tam inſolens, ut non humilietur? quis tam iracundus, ut non indulgeat? quis tam delicioſus, ut non abſtineat? quis tam malitioſus, ut non pœniteat his diebus?*

Ut ſignificaretur pœnitentia præmittenda Euchariſtia in paſchate.

Non

VERS. 9. NON COMEDETIS EX EO CRUDUM QUID, NEC A COCTUM AQUA, SED ASSUM TANTUM IGNI) *Crudum*, ita vertunt & Septuag. & paſſim Hebræi ac Latini: temerè ergo Oleaſter Hebr. נא na vertit *fractum* vel *diffectum*. Vetat Deus crudum agnum comedi, tum quia hoc inhumanum eſt: horret enim homo comedere carnes crudas; tum quia cruda caro inſalubris eſt, & vix ab homine digeri poteſt; tum ne poſteà inter edendum carnem crudam faſtidientes abjicerent. Eſt enim in aliquibus, licet paucis, hominibus & gentibus, ferus & barbarus hic appetitus comedendi carnem crudam, quem Deus hìc vult frænari & aboleri: rudibus enim Hebræis quaſi pueris, ſingula etiam vulgaria, ſolita & obvia minutim & exactè præſcribit.

Tropolog. qui crudū comedant agnum?

Tropol. cruda caro, inquit S. Gregor. homil. 22. in Evang. eſt inconſiderata & irreverens divinæ bonitatis & excellentiæ conſideratio, aut potiùs oblivio: ſic crudum comedunt in Euchariſtia, qui non conſiderent excellentiam tanti Sacramenti, & dignationem, ac præſentiam Dei Domini noſtri, qui nos ſuo corpore & ſua deitate paſcit.

Agnus cur aſſandus?

NEC COCTUM AQUA, SED ASSUM TANTUM B IGNI) Tum quia citiùs aſſantur carnes, quàm lixantur. aſſatio ergo feſtinationis Hebræorum, parantium ſe ad exitum, fuit ſymbolum; tum quia aſſatio ſignificabat Hebræos in Ægypto in æſtu, latere & luto fuiſſe quaſi aſſos & toſtos, jamque inde per eſum agni hujus aſſi liberari; quia aſſæ carnes ſolidioris ſunt nutrimenti, ideoque magis roborant laborantes, quales erant Hebræi iter ingens facturi: carnes enim elixæ reſolvuntur in humorem jurulentum, idcoque multum ſubſtantiæ ex ſe in eum emittunt & deperdunt.

Agnus in formā crucis expanſus aſſabatur. Chriſtus amore noſtri in cruce aſſatus.

Allegorica & potiſſima cauſa fuit, ut aſſus agnus ſignificaret Chriſtum amore noſtri in cruce toſtum. nam agnus in crucis formam expanſus aſſabatur: alter enim rectus paxillus ab imo uſque ad caput trajiciebatur, alter verò tranſverſus armos agni aſſandi diſtendebat, inquit S. Juſtin. contra Tryphon. Chriſtus enim in cruce nihil habuit aquæ, id eſt nihil mitigationis, nihil ſolatii in pœnis, ſed tam dolore, quàm amore noſtri fuit aſſus & toſtus. Rurſum Judæi negantes Chriſti deitatem, & crudè accipientes, quæ de Meſſiæ regno & gloria tradit Scriptura, comedunt Chriſtum crudum. Hæretici C Chriſtum comedunt aqua coctum, quia omnia ejus myſteria ſuo ingenio & humana ratione (hæc enim eſt aqua) ſcrutari & comprehendere volunt: itaque per humanam ſapientiam ſacramenta humanitatis & deitatis evacuant. Catholici verò ſobriè & piè myſteria Chriſti meditantes, & per ea fidem & charitatem accendentes, Chriſtoque ferventer ſervientes, comedunt Chriſtum aſſum. ita ex S. Gregorio Pererius.

CAPUT CUM PEDIBUS EJUS ET INTESTINIS VORABITIS) Id exprimit Deus quia caput, inteſtina & pedes, utpote oſſea & cartilaginoſa, vulgò aſſare non ſolemus: in agno verò hæc aſſari voluit Deus; tum quia Hebræi feſtini non habebant tempus ea lixandi; tum quia Deus agnum integrum manere voluit; tum quia ſignificabat Chriſtum, in quo hæc maximè aſſa ſunt, nimirum viſcera compaſſione & amore noſtri, pedes clavis, & caput ſpinea corona.

VERS. 10. NEC REMANEBIT QUIDQUAM EX EO USQUE MANE: SI QUID RESIDUUM FUERIT, IGNE COMBURETIS) quia feſtini ſummo manè diſcedetis. Hinc ne agni reliquiis comedendis, aut convaſandis occupemini, aut ne illas à profanis profanè extra tempus ſacrificii comedi contingat, vel à canibus vorari, vel etiam putreſcere; eas igne in Dei honorem conſumi volo, ſicut igne Deo aſſatæ fuerunt: idque ſequentibus deinceps annis eodem modo obſervari volo; ut primi hujus exitus & feſtinationis jugem recolatis memoriam.

VERS. 11. SIC AUTEM COMEDETIS EUM; RENES VESTROS ACCINGETIS, ET CALCEAMENTA HABEBITIS IN PEDIBUS, TENENTES BACULOS IN MANIBUS, ET COMEDETIS FESTINANTER) Omnia hæc feſtinationem indicant, ſuntque viatorum ad iter longum & laborioſum accinctorum: hinc calceos induere jubentur. Adde, calceus erat ſignum libertatis, uti dixi ad Epheſ. 6. 15. Hactenus enim Hebræi quaſi mancipia in Aegypto nudis iverant pedibus ad agros, & opera ſua

Cur calceati comedebant phaſe?

A duriſſima: nunc jubentur calceati incedere, inſtar ingenuorum & liberorum. Nota hypallagen Hebræam, *habebitis calceamenta in pedibus*, id eſt, habebitis pedes in calceamentis, ſive calceatos. ſic dicunt Hebræi, Miſerunt civitatem in ignem, id eſt, miſerunt ignem in civitatem, eam ſuccendendo.

Addunt aliqui, veteres olim non aſſediſſe menſæ, ſed diſcubuiſſe, ut patet Eſther 1. verſ. 6. Tobiæ 2. 3. 1. Regum 19. 22. utque thoros non macularent, & commodiùs cœnarent, cœnatique quieſcerent in ſuis thoris, ſive lectulis cœnatoriis, calceos exuebant, quin & pedes lavabant, ut patet Judicum 19. verſ. 21. Unde & Magdalena Chriſto accumbenti lavit pedes. Hebræi verò hìc, quia non ad quietem, ſed ad exitum parantur, hinc calceare ſe jubentur. Verùm, an hoc tempore uſus accumbendi in menſa fuerit in uſu, incertum eſt: imò Pererius contendit, uſum ſedendi antiquiorem eſſe uſu accumbendi. nam in menſa Joſeph fratres ſedebant, non accubebant, Geneſ. 43. v. 33.

Nota. Ex eo quod dicitur, *Tenentes baculos in manibus*, videtur quòd Hebræi ſtantes, utpote feſtini, agnum B comederint, idque disertè docet Philo libro de Caini & Abelis ſacrificio, & innuit Nyſſenus, licet id neget Ribera lib. 5. de Templo c. 3. in fine. quorſum enim baculos tenentes manibus, ſuccincti lumbos, & calceati, ſi non ad iter expediti ſtabant? Huc ſanè alluſiſſe, vel, potiùs allegoricum hujus loci ſenſum dediſſe videtur Apoſtolus Epheſ. 6. 14. cùm ait: *State ſuccincti lumbos veſtros in veritate, & calceati pedes in præparationem Evangelii pacis.*

Stantes comedebant phaſe, cur?

Dices, Matth. 26. v. 20. Chriſtus celebrans paſcha diſcubuiſſe dicitur; ergo non ſtetit. Reſpondet Maldonatus ibidem, diſcumbere ſignificat menſæ adeſſe, quovis ſitu, ſive ſedeas, ſive ſtes, ſive accumbas: nam quia olim diſcumbendo prandebant, hinc manſit uſque hodie illa phraſis, ut accumbere menſæ dicamur, cùm illi aſſidemus.

Verùm, quia disertè de Chriſto dicitur Joan. 13. *Surgit à cœna, & ponit veſtimenta ſua.* & paulò poſt. *Cùm recubuiſſet iterum dixit eis*; hinc aptiùs dici poteſt, Chriſtum de more ſtetiſſe in cœna agni, ſed diſcubuiſſe in cœna communi, quæ cœnam agni ſecuta eſt, indeque ſurrexiſſe ad lotionem pedum, atque ea peracta, mox iterum C recubuiſſe. Denique multi putant, hanc & alias agni cæremonias in primo tantùm hoc Hebræorum paſchate, non autem deinceps ſervatas eſſe. Verùm quid in hac re ſit verius, dicam inferiùs v. 53.

Symbolicè, Philo: Qui tendunt, inquit, ad culmen virtutum, ſint accincti lumbos, id eſt, expediti ad Deo miniſtrandum, & in virtutum exercitio laborandum, ſintque induti calceis, quibus carneam molem ratione contineant: ſtentque recti firmatis pedibus; & diſciplinam habeant, quaſi virgam in manibus, ad dirigenda extra errorem omnia vitæ negotia, atque feſtinent in hoc virtutis ſtudio.

Symbolicus agni eſus.

Tropol. S. Gregorius hom. 22. in Evangelia, qui vult phaſe Chriſtianum comedere, accingat renes, id eſt voluptates edomet, carnem à luxuria reſtringat, calceos habeat in pedibus, id eſt, Sanctorum mortuorum vitam & exempla conſpiciat, ut ſua veſtigia à peccati vulnere cuſtodiat: tertiò, teneat baculum in manu, id eſt, paſtoralem curam gerat eorum, qui ſibi commiſſi ſunt: quartò, comedat feſtinanter, id eſt, ad ſolemnitatem patriæ cæleſtis anhelet. Audi quoque B. Algerum l. 1. de Sacra- D mento altaris c. 22. *Lex*, ait, *dedit in calceamentis cautelam, ne à vitiis fallamur: in baculo diſciplinam qua perpetrata corrigamus: in lactucis compunctionem: in feſtinatione deſiderii ardorem, quo ad cæleſtia ſuſpiremus: in accinctis renibus continentiam & caſtitatem; quia Chriſto agno immaculato & Virginis filio crucifixo, ejuſque unitioni nihil ita adverſatur, ut voluptas, & fornicariæ ſocietatis unitas.*

Tropol. de Euchariſtia.

Denique calceus continentiam ſignificat, cingulum modeſtiam, baculus ſpem, ait Nyſſenus in vita Moſis. *A ſpinis*, inquit, *peccatorum calceus defendat continentiſſimæ, tenuis ac duræ vitæ: talaris veſtis & effuſa, hoc eſt voluptuoſa vivendi ratio cingulo quodam, id eſt modeſtia, coarctanda eſt, quæ moneat ad neceſſitatem non ad voluptatem rebus uti: baculus verò, quo & feras navaticarum repellimus, & ſuſtentamur, ſpes eſt.*

EST ENIM PHASE, ID EST TRANSITUS, DOMINI. VERS. 12.

Digitized by Google

MINI. ET (id eſt quia) TRANSIBO PER TERRAM ÆGYPTI NOCTE ILLA, PERCUTIAMQUE OMNE PRIMOGENITUM] q. d. Comedetis agnum feſtinanter, quia hic eſus agni ſignificat celerem & præproperum tranſitum angeli, ut percutiat primogenita Ægypti.

Peſach, phaſe, phaſee, piſcha, paſcha idem ſunt

Nota Primo. Pro *phaſe*, hebraicè eſt, *peſach*; Theodotion vertit, φασέχ; Syri & Chaldæi more ſuo addentes aleph, vertunt *piſcha*, vel *paſcha*: hoc ſecuti ſunt Septuaginta vertentes *paſcha*, vel ut Hebræo nomini Græcam terminationem darent, vel quia populus Babylone rediens, Chaldæum nomen *paſcha*, præ Hebræo *peſach*, uſu vulgari tenebat. Noſter vertit *phaſe*, quia ultima gutturalis *cheth* in Hebræo *peſach*, cùm ſit difficilioris pronuntiationis, apud Græcos & Latinos ſupprimi ſolet. Unde Septuaginta, Noſter, & alii *cheth* in diſſyllabis in evertunt, ut pro Hebræo Noach, vertunt Noe; pro Corach, Core; pro Therach, Thare, pro Jephtach, Jephte; ſic & pro peſach, phaſe.

Phaſe, id eſt tranſitus, vel potius tranſultus, ſcilicet angeli percutientis.

Nota Secundò. *Peſach, paſcha & phaſe*, ſignificat tranſitum, vel magis propriè tranſultum: radix enim פסח *paſach* ſignificat tranſilire, uti vertit noſter Interpres, v. 23. & 3. Reg. 18. 26. Unde & פסח *piſſeach*, vocatur claudus, eò B quòd quaſi ſaltitans incedat. Hinc & Symmachus ac Joſephus paſcha vertunt ὑπέρβασιν, id eſt tranſcenſum, & S. Hieron. in Nominib. Hebræis tranſgreſſum, tranſcenſionem. Noſter hìc generaliùs tranſitum vertit, ut angeli duplicem tranſitum, primum per Hebræos, eis parcendo, ſecundum per Ægyptios, eos percutiendo, ſignificaret. Dicitur ergo *paſcha*, id eſt tranſultus, quia paſcha ſignificabat, quòd angelus tranſiliret domos Hebræorum, eas intactas relinquendo, & inſiliret in domos Ægyptiorum, eorum primogenita occidendo.

Tertull. paſcha à Græco πάσχειν deducit, ut paſcha idem ſit quod paſſio Christi.

Dices, Tertullianus lib. contra Judæos videtur dicere paſcha non eſſe Hebræum, ſed Græcum nomen; illud enim ἀπὸ τοῦ πάσχειν, id eſt à patiendo, deducit: & quod hic dicitur, *Eſt enim paſcha* (juxta Septuag.) *Domini*, putat propheticè eſſe dictum, quaſi dicat, *Eſt enim paſſio Domini*, quia ſcilicet eodem hoc die patietur Chriſtus. Idem indicant Irenæus lib. 4. cap. 23. & Nazianz. orat. 2. de paſcha: idque probat Nazianz. ex eo, quia ſi paſcha eſſet Hebræum, non Græcum, dicendum eſſet phaſcha, non paſcha. Veteres enim Hebræi non habebant *pe* durum, ſed *phe* molle, ſive Arabicum, uti teſtatur S. Hieron. in c. 11. Da- C niel. hinc enim dicimus Phares, Pharao, Pharisæus, non autem Pares, Parao, Pariſæus.

Priſci dicebant phaſe, & phaſcha, jam dicunt peſach & paſcha.

Reſpondeo, Patres hos non ad litteram, ſed myſticè loqui, & ſymbolicè hunc locum explicare: volunt enim, non ſine Dei conſilio hanc vocem *paſcha* inventam eſſe, quæ tam græcè, quàm hebraicè etymologiam habet rei maximè contentaneam. Argumentum Nazianzeni exile eſt; nam non tantùm Græci, Syri & Chaldæi, ſed & ipſi Hebræi poſteriores pro *phe* initio dictionis ſemper uſurpant *pe*: ſemper enim *pe* initiali inſigunt *dages* durum, ut patet ex eorum Grammatica.

Triplex tranſitus paſchatis.

Nota Tertiò. Triplex hìc fuit tranſitus. Primò, angeli vaſtatoris; Secundò, Hebræorum ex Ægypto in Chanaan; Tertio, eorumdem per mare rubrum: hunc tertium ſignificari nomine *paſcha* putat S. Auguſt. tract. 55. in Joann. Secundò, Philo, Joſephus lib. 17. Antiq. & Nazianzenus ſuprà putant paſcha ſignificare tranſitum Hebræorum ex Ægypto, idque innuitur Deuter. 16. v. 1. Verùm dico, paſcha Primò & proximè ſignificare tranſitum angeli vaſtatoris: id enim hic dicitur; mediatè ta- D men & finaliter ſignificare tranſitum Hebræorum ex Ægypto. ad hunc enim quaſi ad finem, dirigebatur hic tranſitus angeli. ita S. Hieronymus & Joſephus hìc lib. 2.

Paſcha Primò, eſt tranſitus; Secundò, agnus pro tranſitu; Tertiò, feſtum. Quartò, victima qualibet paſchalis.

Nota Quartò. Phaſe vel paſcha propriè ſignificat tranſitum, vel potiùs tranſultum. inde Secundò, ſignificat metonymicè agnum immolatum pro hoc tranſitu: ſic ſæpè in Scriptura dicitur immolari vel comedi paſcha, id eſt agnus paſchalis. Tertiò, inde traductum eſt ad feſtum paſchale: feſtum enim, quo immolabatur hic agnus paſchalis, vocatur paſcha: imò & ſeptem dies azymorum illi contigui, vocantur paſcha, Actor. 12. 4. quia ſolemnitas hæc ſeptem dierum cum paſchate incipiebat, eratque propter ipſum paſcha. Quartò, paſcha ſignificat victimas quaslibet ovium & boum quæ illis ſeptem diebus immolabantur, de quibus Numer. 28. hæc enim à A prævio paſchate phaſe, ſive paſcha dicebantur, quæ Judæi in paſſione Chriſti comeſturi, ingredi noluerunt Pilati (ut pote Ethnici) prætorium ne contaminarentur, ut patet Joan. 18. 28.

Allegoricè, agnus eſt Chriſtus, qui de morte tranſivit ad vitam, de terra in cælum, ut nos à peccato ad gratiam, ab inferno ad cælum tranſiremus. Unde tropologicè, phaſe, id eſt tranſitum, celebrat anima, cùm egreditur à cogitationibus Ægypti, id eſt à molimine peccati, inquit S. Auguſt. tract. 55. in Joann. *Paſcha*, inquit S. Ambroſius li. 1. de Cain cap. 8. *tranſitus eſt à paſſionibus ad exercitia virtutis*. & clariùs libro 1. Hexaemeron c. 8. *paſcha Domini quotannis celebratur, hoc eſt animarum tranſitus à vitiis ad virtutem, à paſſionibus carnis ad gratiam ſobrietatemque mentis, à malitiæ nequitiæque fermento ad veritatem & ſinceritatem regenerationis*. Et S. Gregorius homil. 10. in Evangel. *A regione* inquit, *noſtra ſuperbiendo, inobediendo viſibilia ſequendo, cibum vetitum guſtando diſceſſimus, ſed ad eam neceſſe eſt flendo, obediendo, viſibilia contemnendo, atque appetitum carnis refrenando redeamus. Per aliam ergo viam ad regionem noſtram regredimur: quoniam qui à paradiſi gaudiis per delectationem receſſimus, ad hæc per lamenta revocamur*.

Argum. Zuinglii: agnus eſt phaſe, id eſt typus tranſitus: ergo, hoc eſt corpus meũ, eſt ſignum corporis mei.

Hinc Quintò, arguitur Zuinglius: Si hæc propoſitio eſt vera, *Agnus eſt phaſe*, in eaque admittenda eſt metonymia jam dicta; ergo eadem admittenda eſt in hiſce Chriſti verbis, *Hoc eſt corpus meum*, ut ſenſus ſit, Hoc eſt figura corporis mei. additque Zuinglius hoc argumentum ſibi revelatum eſſe à ſpiritu, qui an ater an albus fuerit ignorat, eoque ſe conviciſſe Helvetios ut in Euchariſtia non reverà ſed typicè tantum eſſe corpus Chriſti faterentur.

Reſpond. Primò.

Sed Reſpondeo Primò, antecedens eſſe falſum, agnus enim dicitur phaſe, id eſt hoſtia paſchalis, propriè, non metonymicè: agnus enim hoc nomen ſibi à Deo impoſitum, proprium poſſidet; unde ſic propriè in uſu communi loquebantur Judæi, ut agnum vocarent phaſe: licet hæc impoſitio. & hic uſus originem habuerit à metonymia, quia hoſtia pro tranſitu immolata dicta eſt *phaſe*, id eſt tranſitus: nuſquam autem uſus habet, & proprietas ſermonis, ut corpus paſſim vocetur ipſa figura corporis.

Secundò.

C Reſpondeo Secundò, negando conſequentiam. agnus enim non poteſt propriè eſſe phaſe, eſt tranſitus; quia tranſitus & agnus ſunt duæ res prorſus diſparatæ, quarum una non poteſt eſſe alia: cùm autem dico, *Hoc eſt corpus meum*, *hoc*, & *corpus* non ſunt diſparata; ſed pronomen, *hoc*, in confuſo idem ſignificat quod determinatè ſignificat *corpus*: in hac ergo propoſitione, *Agnus eſt phaſe*, id eſt tranſitus, neceſſariò admittenda eſt metonymia, non autem in hac, *Hoc eſt corpus meum*.

Noctе paſchali Apis, & alia idola Ægypti contrita ſunt.

ET IN CUNCTIS DIIS ÆGYPTI FACIAM JUDICIA] Septuaginta, *faciam ultionem*. Hinc videtur, ait Cajetanus, quòd Apis ſive Serapis, omniaque alia deorum ſimulacra in Ægypto nocte paſchali dejecta, & comminuta ſint, vel terræ motu, vel fulminibus; uti ex traditione Hebræorum aſſerit S. Hieronymus ad Fabiol. de 42. Manſion. in prima. Idem factum eſſe docet Artapanus antiquus hiſtoricus apud Euſebium lib. 9. de Præparatione cap. ult. & huc alludit Iſaias c. 19. v. 1. Sic ab arca Dei dejectus fuit Dagon 1. Reg. 5. Tradunt inſuper Hebræi, idola Ægypti lapidea fuiſſe tunc comminuta in pulverem; lignea eſſe putrefacta, vel in cinerem redacta; D metallica verò eſſe reſoluta & liquefacta.

Mendacium Juſtini hiſtorici.

Mentitur ergo Juſtinus hiſtoricus, qui lib. 36. ex veteri Ægyptiorum fabula ſcribit, Moſen idola Ægypti furarum ea ſecum exportaſſe.

Vers. 13.

ERIT AUTEM SANGUIS VOBIS IN SIGNUM] q. d. Sanguis hic vobis veſtræ ſalutis erit ſignum & teſſera, quòd non percutiet vos angelus vaſtator: non quòd angelus hoc ſigno corporeo indigeat; ipſe enim per ſe ſatis videt, quæ ſint domus Hebræorum, in quibus comeditur phaſe, quæ Ægyptiorum; ſed quod vos hoc ſigno tutelam, cuſtodiam & ſalutem expectare velit, idque ob typum agni ejus, qui ſanguine ſuo liberabit vos ab ira ventura, & morte æterna. Per hunc ergo ritum implicitè profitebantur Hebræi, ab æterna morte ſe liberatum iri per ſanguinem Meſſiæ; unde & poſtes cum ſuperliminari, quod utrique poſti ſuperius incumbit (quæ omnia ſan-

Crucis typus in poſtibus.

Digitized by Google

ſanguine agni tingenda erant) typum & formam crucis A exhibebant; uti docet S. Cyprianus l. 2. teſtim. contra Judæos c. 22. Sic Ezech. 9. angelus jubetur omnes occidere præter eos, qui ſignati erant ſigno Tau, quod figuram gerebat crucis.

Jubentur ergo Hebræi hìc, non tantùm in primo hoc paſchate ſuæ liberationis & exitus, ſed & in aliis deinceps quotannis celebrandis poſtes & ſuperliminare ſui oſtii ſanguine agni aſpergere, ut recordentur, quòd jam olim ſimili aſperſione liberati ſint à vaſtante angelo: nam non tantùm in primo hoc paſchate, ſed & in aliis deinceps hunc ritum ſervatum eſſe, patet ex verſ. 25. ubi dicitur: *Cùm introjeritis in terram, quam Dominus daturus eſt vobis, obſervabitis cæremonias iſtas*: putà ut 10. die quæratis agnum, quem decimoquarto die immoletis, eumque comedatis tenentes baculos, accincti, calceati, ſanguine ejus aſpergentes poſtes, &c. Licet enim alibi horum expreſſa non fiat mentio, hìc tamen fit, idque ſufficit. alibi enim Scriptura huc lectorem remittit, ut phaſe cæremonias hinc petat, & diſcat. Hæ ergo cæremoniæ ſicut in primo paſchate, ita & in aliis deinceps præſcriptæ, & à Judæis obſervatæ ſunt: adeoque azyma ſeptem dierum, aliaque quæ a v. 14. & deinceps præſcribuntur, non tam pro primo hoc paſchate, quam pro futuris à Deo præſcripta eſſe, ſatis patet ex v. 14. uti dicam v. 15.

Cæremoniæ agni pro annis ſecuturis præſcriptæ ſunt.

VERS. 15. SEPTEM DIEBUS AZYMA COMEDETIS] *Azyma* vocantur panes ſine fermento, ζύμη enim eſt fermentum. dicitur fermentum quòd quaſi fervendo creſcat: hinc panis azymus ſtatim coquitur nam in fermentato expectare oportet, dum fermentum digerat & attenuet paſtam, ex qua fit panis. ergo *comedetis azyma*, ut ſcilicet quotannis recolatis prima azyma paſchæ quæ comediſtis exituri in Ægypto: cùm enim nocte illa paſtam feciſſetis ad panem coquendum, præ feſtinatione non habuiſtis tempus eam fermentandi, cogentibus Ægyptiis illicò vos egredi: unde Deuter. 16. 3. dicitur, *Septem diebus comedes azyma, afflictionis* (quia azymus panis eſt inſipidus, gravis, inſalubris, ægreque concoquitur) *panem, quoniam in pavore egreſſus es de Ægypto, ut memineris diei egreſſionis tuæ de Ægypto, omnibus diebus vitæ tuæ*.

Tropol. azymorũ.

Tropol. per azyma, inquit Theodor. ſignificatur non tantum diligentia & inſtantia proficiſcendi, & cibi parandi facilitas & promptitudo; ſed etiam quòd nullum Ægyptiacæ vitæ veſtigium tenere ipſos conveniebat: hinc dicit Chriſtus Matth. 16. *Cavete a fermento Phariſæorum*. Septem verò dierum azymorum hanc tropologicam cauſam dat Ven. Beda in Lucæ 22. *Quia*, inquit, *Chriſtus ſemel pro nobis in plenitudine temporum paſſus in carne, per omne nobis hujus ſæculi tempus quod ſeptem diebus agitur, in azymis ſinceritatis & veritatis præcepit eſſe vivendum, totoque ſemper niſu deſideria ſæculi, quaſi Ægypti retinacula, fugere, & quaſi a mundana converſatione ſecretam ſolitudinem, iter nos admonet ſubire virtutum*.

Azyma comederunt Hebræi per 30. dies.

Nota. Tradit Joſephus, Hebræos ex Ægypto exeuntes per 30. dies comediſſe azyma. tamdiu enim paſtam eorum, quam ſecum extulerant, duraſſe, ex qua in Socoth & deinceps coxerunt panes ſubcinericios, qua deficiente Deum dediſſe eis manna de cælo: ſicut vice verſa defecit manna, cùm filii Iſrael ingreſſi Chanaam comederunt de frugibus terræ, ut dicitur Joſue 5. Deus enim non deeſt homini in neceſſitate, nec viciſſim ſupereſt aut ſuperfluit, ubi non eſt opus: non enim par erat cibum cæleſtem cum terreſtri commiſceri. Unde & qui delicias carnales quærunt, privantur cæleſtibus, & contrà.

Hinc & ex v. 14. patet, hos 7 dies azymorum non pertinuiſſe ad primam hanc phaſe celebrationem in Ægypto factam, ſed ad alias omnes deinceps ſingulis annis faciendas. Ubi Nota, ea, quæ hìc præcipiuntur de celebratione phaſe uſque ad v. 14. pertinuiſſe, & obſervata fuiſſe in primo illo phaſe Ægyptiaco: reliqua verò, quæ deinceps ſequuntur, non ad primum illud phaſe, ſed ad ſequentia ſingulis annis celebranda pertinuiſſe. Hos ergo 30. dies azymorum, quæ Hebræi comederunt in egreſſu, repræſentarunt ipſi quotannis per 7. dies comedentes azyma in paſchate: ſeptenarius enim multitudinis & univerſitatis eſt ſymbolum: ſicuti peregrinationem Hebræorum in deſerto, quibus per 40. annos habitarunt in tabernaculis, juſſit Deus, repræſentari quotannis per ſeptem dies feſti Tabernaculorum.

A Dices, Dies azymorum incipiebant à decimoquarto die, & finiebantur vigeſimoprimo. ergo durabant per 8. non per 7. dies. ita Rupertus.

Reſpondeo, decimumquartum diem debere excludi: incipiebant enim dies azymorum decimoquarto die non manè, ut vult Rupertus, ſed ad veſperam, putà incipiente die decimaquinta, quæ proinde vocatur prima azymorum. Ubi Nota, dies azymorum incepiſſe cum paſchate: unde, quia veſpera paſchatis referri poterat ad 14. diem, cujus erat finis, & etiam ad 15. cujus erat initium; hinc hìc v. 18 & ab Evangeliſtis deſcribentibus ultimam Chriſti cœnam, decimusquartus dies vocatur primus azymorum: Levitici verò 23. v. 6. & alibi decimusquintus dies vocatur primus azymorum. Unde & hìc dicitur, *Obſervabitis azyma, in eadem enim die educam exercitum veſtrum de terra Ægypti*; conſtat autem Num. 33. 3. Hebræos egreſſos eſſe ex Ægypto 15. die menſis primi. Verùm, quia agnus licet antè immolatus & aſſus, non tamen comedebatur niſi nocte, quæ propriè pertinebat ad 15. diem; cum eſu autem agni incipiebat & eſus azymorum; hinc præciſè loquendo eſus azymorum incipiebat non à 14. B ſed à 15. die, qui proinde communiter vocatur primus dies azymorum. Fallitur ergo Toſtatus, qui putat azyma cœpiſſe ab immolatione agni, & conſequenter 14. die, non 15 nam ut dixi, eſus azymorum incipiebat non ab immolatione agni, quæ fiebat 14. die ad veſperam, ſed ab agni comeſtione, quæ fiebat noctu incipiente jam 15. die, ut patet. v. 8. Hinc patet Chriſtum legis obſervantiſſimum inſtituiſſe Euchariſtiam in pane azymo; nam inſtituit eam poſt cœnam agni, in qua incipiebat eſus azymorum, qui durabat per ſeptem dies. Rectè ergo, & ad exemplum Chriſti Eccleſia Latina præſcribit ſuis ut Euchariſtiam celebrent in pane azymo.

Primus dies azymorum nunc vocatur 14. nunc 15. dies menſis cur?

Chriſtus in azymo celebravit Euchariſtiã.

QUICUMQUE COMEDERIT FERMENTUM, PERIBIT ANIMA ILLA DE ISRAEL] *Peribit* ſcilicet ſententia judicum, ſi res conſtiterit. quaſi dicat, Per judices condemnetur ad mortem: ſi illi id negligant, vel neſciant, ego Deus vindex eum puniam morte, vel præſenti, vel æterna, vel utraque. Hinc patet, Hebræis fuiſſe capitale, comedere fermentum in diebus azymorum: licet enim hæc res in ſe parva videretur, & in ſe non mala, ſed indifferens, Deo tamen tam ſeverè eam vetante C erat mortale peccatum.

Edere fermentum in paſchate erat peccatum mortale.

VERS. 16. DIES PRIMA ERIT SANCTA ATQUE SOLEMNIS, ET DIES SEPTIMA EADEM FESTIVITATE VENERABILIS: NIHIL OPERIS FACIETIS IN EIS] Hinc patet, ex 7. diebus azymorum, quibus ſingulis varia offerebantur ſacrificia, ut patet Numer. 28. 24. celebriores fuiſſe primum & ultimum, eoſque ſolos propriè fuiſſe feſtos, idque æquè, ſive æquali gradu & cultu, ut hìc dicitur; illis enim non licebat operari, quod aliis quinque intermediis diebus licebat: unde dies prima vocatur ſancta, id eſt, cultui Dei dicata: ſabbatum tamen erat ſanctius, quia eo non licebat cibos coquere, nec ignem accendere, ut dicitur Numer. 15. 32. quod tamen omnibus diebus azymorum, & quibuslibet aliis feſtis licebat. Dicitur & prima hæc dies ſolemnis, quia feſta erat ob publica & ſolemnia ſacrificia, quæ illo die fiebant, ut patet Num. 28. v. 16. & ſeq. unde & Judæi tunc veſte elegantiore, & cibo lautiore utebantur. Hinc eis ait Nehemias lib. 2. Eſdræ c. 8. *Ite*, inquit, *& comedite pinguia, & bibite mulſum, & mittite eis qui non præparaverant ſibi, quia ſanctus dies Domini eſt; & nolite contriſtari: gaudium* D *enim Domini eſt fortitudo noſtra*. Pro *ſancta & ſolemnis*, Hebr. eſt מקרא קדש *micra codes*, id eſt convocatio ſancta, putà ſancta ſolemnitas, qua convocetur populus ad audiendam Dei legem, & ad ſacrificia.

Primus & ſeptimus dies azymorũ tantum erant feſti.

ET DIES SEPTIMA EADEM FESTIVITATE VENERABILIS] Tunc enim erat feſtum cœtus, ſive collectæ, de quo dicam Levitici 23. 36.

VERS. 17. CUSTODIETIS DIEM ISTUM IN GENERATIONES VESTRAS RITU PERPETUO] quamdiu ſcilicet veſtræ generationis & gentis Judaicæ ritus, cultus & religio, putà judaiſmus, perdurabit: cùm enim ille ab alia Chriſti ſuperveniente religione abolebitur, tunc & ritus phaſe abolebitur. vide can. 4. Duravit ergo hic ritus per annos 1530 tot enim ſunt ab exitu ex Ægypto uſque ad paſſionem Chriſti, qui ritum hunc, aliosque veteres implevit & abolevit. Unde S. Juſtinus contra Tryphon.

Præ-

Digitized by Google

Præceptum, inquit, *agni paſchalis fuiſſe temporaneum ex eo apparet, quòd Deus non permiſerit eum immolari, niſi in loco in quo invocatur nomen ejus*, puta Hieroſolymæ, ubi erat templum: *nimirum quia ſciuit dies venturos poſt paſſionem Chriſti, quando Hieroſolyma tradenda eſſet hoſtibus, ceſſantibus ſimul omnibus victimis*. Aliter reſpondet Abulenſ. & S. Aug. phaſe & cæremonias veteres dici æternas, non quòd ipſa ſigna rerum, ſed quòd res, quæ ſignis illis ſignificatur, puta Chriſtus, Chriſtique myſteria æterna eſſent futura. Verùm iſta reſponſio myſtica eſt, non litteralis.

Errant ergo Armeni Chriſtiani, qui agnum ſacrificant, ejus ſanguine limina inungunt, oſſa exurunt, cinerem cum ſanguine ſervant ad expiationem, uti refert S. Nicon libro de Erroribus Armenorum.

Superſtitioſi erant & illi Chriſtiani, qui agni carnes in paſchate juxta altare ponentes, propria benedictione conſecrabant, & in die paſchæ ante alios cibos de agni carnibus comedebant, uti refert Walfridus Strabo de Rebus Eccleſ. cap. 18. nam, ut ipſe ait, paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus: hinc Paulus vult nos epulari, non in fermento veteri, ſed in azymis ſinceritatis & veritatis. B

Tropologia ſeptem azymorũ. Tropol. qui ſignatus eſt agni ſanguine, id eſt, baptizatus eſt in ſanguine Chriſti, & vult celebrare paſcha, id eſt Chriſtum colere, eumque ſumere in Euchariſtia, ut tendat ad terram promiſſam in cælis; hic debet per ſeptem dies, id eſt, ætates vitæ ſuæ (quæ ſunt infantia, pueritia, adoleſcentia, juventus, ætas virilis, ſenilis & decrepita) in azymis, id eſt, in puritate vivere, & abſtinere à fermento peccati. Primus dies azymorum, id eſt converſionis à peccato, eſt feſtus & celebris coram Deo & angelis, Matth. 18. v. 13. & 14. ſimiliter & ultimus, cùm ex hac vita mortali tranſit pœnitens ad æternam in cælis. *Beati enim mortui qui in Domino moriuntur*. ita Rupertus, & Apoſtolus 1. Corinth. 5. & ſeqq.

VERS. 20. IN CUNCTIS HABITACULIS VESTRIS EDETIS AZYMA] Nota τὸ *habitaculis*, quia in itinere conſtituti non poterant ſemper habere, ac conſequenter nec edere azyma. ita Cajetanus.

VERS. 21. TOLLENTES ANIMAL] Hebr. *extrahite pecudem*, ſcilicet ex ovili; ecce non ſolus agnus, ſed & hœdus (hic C enim hebraicè vocatur שה *ſeh*, æquè ut agnus, immolari poterat loco agni.

VERS. 22. FASCICULUMQUE HYSSOPI TINGITE IN SANGUINE, QUI EST IN LIMINE) Septuag. *qui eſt ad januam*. Debebat ergo agnus, ait S. Auguſt. vel occidi juxta januam domus, vel potiùs ad oſtium deferri ejus ſanguis, ut eo recenti & liquido intingerent hyſſopum, quo aſpergerent poſtes & ſuperliminare. Hyſſopus enim erat hic loco aſpergilli, uti dicam Levit. 14. 4. Hebræum סף *ſaph* non tantùm limen, ſed & pelvim ſignificat. unde aliqui cum Chaldæo vertunt, *cum ſanguine, qui eſt in vaſe*, vel *pelvi*, qua ſcilicet exceptus eſt, cùm agnus jugularetur. Meliùs tamen Noſter *ſaph* vertit *limen*; hoc enim communiter ſignificat. a rad. סף *ſoph*, id eſt finire: haud ſecus quàm Latinis limen dicitur, quaſi luminis limes, id eſt finis & terminus, atque umbræ cauſa; quamvis Feſto limen dicatur à limus, id eſt obliquus, ſeu tranſverſus, eò quòd ingredientibus quaſi ex obliquo ſit.

Limen dicitur quaſi luminis limes.

NULLUS EGREDIATUR OSQUE MANE) vel D certè donec conſtet angelum percuſſorem tranſiſſe: monuit enim hoc Moſes, ut caverent egredi, ne in percuſſorem hunc inciderent. itaque poſtquam Aegypti percuſſionem & cædem hanc ab eo factam ſua comploratione teſtati ſunt, urſeruntque Hebræos ad exitum, mox ipſi eadem nocte egreſſi ſunt, ut patet v. 31. ſcilicet poſt mediam noctem ante manè.

VERS. 23. ET NON SINET PERCUSSOREM) Hinc putant aliqui hunc percuſſorem angelum fuiſſe malum: dicitur enim, *non ſinet* Deus, quaſi angelus hic vellet etiam Hebræos occidere, ſi Deus ſineret; hoc autem alienum erat à bono angelo: hic enim Dei populum amabat & tuebatur. Unde Ruper. *Rectè percuſſori traduntur angelo malo, poſtquam ſubjici noluerunt per ſemetipſum corripienti, & decem plagis ad pœnitentiam invitanti Deo*. Verùm æquè probabile, vel probabilius eſt hanc plagam, uti & præcedentes, inflictam fuiſſe per angelos bonos. Unde A pro, *non ſinet*, hebraicè eſt *non dabit*, ſcilicet ordinem, vel ordinationem, non ordinabit, non præſcribet illi Deus, ut percutiat Hebræos, ſed tantùm Aegyptios. Vide dicta c. 7. in fine q. 4.

QUÆ EST ISTA RELIGIO?) Hebræa *quis eſt iſte cultus?* ad quid, quare celebratis paſcha hoc? VERS. 26.

FACTUM EST AUTEM IN NOCTIS MEDIO, PERCUSSIT DOMINUS OMNE PRIMOGENITUM) Media enim nocte vel ipſa cæca ſilentia terrent, eo ergo terribilior fuit hæc pœna; talis erit & adventus Chriſti ad judicium, uti dixi c. 11. 5. VERS. 29.

OMNE PRIMOGENITUM) quod primò natum eſt, etiam ſi ſit unigenitum, etiam ſi annoſum. hinc in una domo plures ſubinde cæſi ſunt, puta avus, pater, filius, uxor, ſi omnes erant primogeniti, idem dico de ſervis & jumentis. vide dicta c. 11. v. 8.

A PRIMOGENITO PHARAONIS) Punitur hìc in filio Pharao, ſed ipſe majori dolori & vindictæ ſervabatur, mergendus cum ſuis omnibus in mari rubro.

USQUE AD PRIMOGENITUM CAPTIVÆ) ancillæ captivæ ad piſtrinum damnatæ, ut patet c. 11 v. 5.

SURREXITQUE PHARAO, &c. VOCATISQUE MOYSE ET AARONE NOCTE AIT: SURGITE ET EGREDIMINI) Veriſimile eſt, ipſummet Pharaonem tanta ſtrage perculſum, timentemque pejora ſurrexiſſe, ut Moſen adiret, quem ſuaviter quieſcentem domi ſuæ inveniens vocando excitarit, dixeritque, Surgite, egredimini: id clariùs ſignificant Hebræa. VERS. 30.

BENEDICITE MIHI] orate pro me, ut vertit Chald. VERS. 32.

Dura mẽte duro verbere frangenda. Exempla. Moral. diſce hìc dura & obſtinata corda non blanditiis, non minis, non flagellis, ſed morte, diriſque cladibus frangi & molliri: ſicut adamas non molleſcit niſi hircino ſanguine, ita ſtrage primogenitorum omnium fractus & flexus eſt Pharao omneſque Ægyptii. Ita ſuperbus Nabuchodonoſor cervices demiſit, cum mutatus eſt in beſtiam. Ita Saulus proſtratus in terram factus eſt Paulus, dixitque: *Domine quid me vis facere?* Ita Magdalena poſſeſſa à dæmonibus ſeptem, Chriſtum medicum requiſivit.

Mirum apud Gentiles exemplum narrat Plutarchus libr. de Sera numinis vindicta ſub finem. Theſpeſius, inquit, homo fuit ſceleratæ & deploratæ vitæ; de eo conſultum oraculum, num quæ emendationis ejus foret ſpes? C reſpondit: *Melior erit poſtquam fuerit mortuus*. Paulò poſt Theſpeſius gravi lapſu & caſu colliſus, exanimis jacuit. tertio die ad ſe rediens, rogatus, ubi fuiſſet quomodo rediiſſet; dixit, in caſu hoc animam ſuam eductam è corpore, alia omnia vidiſſe & ſenſiſſe, ideoque mox totam aliam eſſe factam: perinde ac ſi quis è navi in mare corruat, alia prorſus ſentit & ſapit. itaque aiebat, ſe vidiſſe bonorum felicitatem; impiorum, ut Neronis, quin & proprii ſui parentis, pœnas (in qua tamen viſione fabulæ Gentilium admiſcentur, vel à dæmone viſionis auctore, vel ab ipſo Theſpeſio) ac quemdam è cognatis ſuis vita functis ad eum acceſſiſſe, & ſalutaſſe: *Salve Theſpeſi*. cui ille: *Non Theſpeſius vocor, ſed Aridæus*. mox anima cognati replicavit: *Aridæus hactenus fuiſti; ſed deinceps eris Theſpeſius*; quæ vox græcè divinum ſignificat. ita factum eſt: qui enim antea erat impius, libidinoſus, ebrioſus, &c. hoc caſu & raptu factus eſt pius, caſtus, ſobrius, juſtus, ſpeculumque virtutum. ita duro nodo durus quærendus eſt cuneus, acrique ſupplicio frangenda eſt malæ mentis obfirmata conſuetudo.

URGEBANTQUE AEGYPTII POPULUM DE TERRA EXIRE VELOCITER) timore ſcilicet ex tanta ſuorum ſtrage perculſi. Hinc videas fabulas & calumnias Gentilium, uti Cornelii Taciti lib. 5. & Trogi Pompeii, vel potiùs Juſtini lib. 36. aſſerentium Hebræos ob ſcabiem & pruriginem, oraculi monitu ab Aegyptiis Aegypto eſſe pulſos. Simile eſt quod tradunt Manethon, Chæremon, & Lyſimachus Aegyptii hiſtorici apud Joſephum lib. 1. contra Apionem, ſcilicet Moſen idola Aegyptiorum abſtuliſſe, ideoque eum perſecutos fuiſſe Aegyptios, ſed tempeſtatibus domum redire compulſos: cùm è contrario ſacra Scriptura nos doceat, omnes ad unum mari rubro eſſe abſorptos. VERS. 33. *Mendacium Taciti & Juſtini.*

Judæos quaſi Idæos dici confuit Tacitus. Tale eſt & illud Taciti, Judæos dici quaſi Idæos, eò quòd ex Ida Cretæ monte deſcenderint. Secundò, Judæos ſue non veſci, quia ſues æquè ut Judæi, ſcabiei ſunt obno-

Digitized by Google

obnoxii. Tertiò: aſinos Judæis Aegypto egredientibus viam monſtraſſe, ideoque eos colere aſinos.

Tale eſt, & illud Juſtini, Joſeph magum fuiſſe, ejuſque filium fuiſſe Moſen: reges Judæorum fuiſſe Joſeph, Moſen, & Iſrael, qui avitum regnum in decem diviſerit. Unde videas, quàm Gentiles Judæis fuerint infenſi & iniqui, vel Judaicarum rerum ignari & imperiti.

Vers. 34. TOLIT IGITUR POPULUS CONSPERSAM FARINAM, ANTEQUAM FERMENTARETUR] *Conſperſam*, & magno labore manibus vel pedibus ſubactam, putà maſſam, vel paſtam, uti mox habent Hebræa: quia ſcilicet non habebant ſpatium eam fermentandi & coquendi, cocturi illam prima occaſione.

ET LIGANS IN PALLIIS] Chald. & Septuag. *in veſtibus*. Hebræum שמלה *ſimla* propriè ſignificat involucrum, vel amiculum, quo aliquid tegitur aut involuitur; quemadmodum pallium Ulpiano & Ciceroni commune eſt veſtis genus. *Dionyſius*, inquit Cicero lib. 3. de Natura deorum, *Iovi aureum abſtulit amiculum, deditque ei laneum pallium*. Imò pallium propriè ſignificare quoque ſindonem, ſive linteum, docet Lazarus Bayſius lib. de Re veſtiaria ex Juvenali ſat. 6. ubi de mœcha ſic ait:

Advocat Archigenen, onerosaque pallia jactat.

Sic & pallia hæc Hebræorum videntur fuiſſe ſindones; ſive lintea; illis enim paſta involui ſolet: alioqui propriè pallium Græcorum erat extima longior veſtis, perinde ac toga erat Romanorum.

Vers. 36. DOMINUS AUTEM DEDIT GRATIAM POPULO CORAM ÆGYPTIIS] Ergo hæc bona ſua commodarunt Ægyptii Hebræis, non tam ex timore, quo perculſi erant ob ſtragem primogenitorum; quàm quia Deus dedit eis gratiam coram Aegyptiis. ita S. Auguſtin. Perer. & alii. Gratia hæc, ait Toſtatus, vel fuit qualitas quædam producta à Deo in Hebræis, mirificè lucens in vultu totoque corpore, & in verbis moribuſque eorum, quæ Hebræos faciebat amabiles, jucundos & gratioſos Aegyptiis: talem enim gratiam & eximiam pulchritudinem dedit Deus Judith cap. 10. Hac de cauſa Plato monebat Xenocratem diſcipulum ſuum, qui triſtem ſeverumque vultum præſeferebat, *ut Gratiis ſacra faceret*; illud videlicet ſignificans, ut quantum gratioſitati naturæ defectus, ruditas & acerbitas demeret, tantum grata comitatis elegantia, partim a Deo poſtulata & impetrata, & partim proprio conatu & exercitio parta, adjiceret ad homines ſibi conciliandos. Idem Dionem Syracuſanum virum doctiſſimum, ſed doriorem, monuit, ut magis comem & gratioſum ſe formaret, dicens: *Durities & pervicacia non urbium, ſed ſilvarum ſolitudiniſque ſodalis eſt*. Ita Xenophon condiſcipulus Platonis, qui ſcripſit Pædiam Cyri, fuit mirè gratioſus & ſuavis: indeque vocatus eſt *Muſa Attica*. Teſtis eſt Laertius, & alii in vita Platonis & Xenophontis.

Gratia Hebræis à Deo data qualis?

Tetricos Gratiis ſacra facere monet Plato.

Vel potiùs, *dedit Deus gratiam*, id eſt inflexit Deus corda Aegyptiorum (omnium enim corda ſunt in manu & arbitrio Dei) ad tenerum quemdam amorem Hebræorum, eiſque benè volendum & beneſaciendum, ita ut Hebræi viderentur Aegyptiis non ſolùm commiſeratione, verùm amore, honore, quin etiam quibuslibet beneficiis muneribuſque digniſſimi. quo factum eſt ut libenter ſuas eis commodarint, imò obtulerint, ait Cajetan. incitantes eos, ut confidenter peterent, quicquid vellent. nam pro eo, quod nos habemus, *ut commodarent eis*, hebraicè eſt וישאלום *vaiaſcilum*, id eſt, *& fecerunt petere eos*, ſcilicet vaſa quibus uſuri erant in ſacrificio ad quod eos evocari à Deo dixerat Moſes; ut nimirum hac ratione Deum ſibi offenſum placarent Aegyptii.

UT COMMODARENT EIS] Errat ergo Joſephus, qui ait, hæc Hebræis dono fuiſſe data ab Aegyptiis, tum ut celeriùs diſcederent, tum ob vicinitatis conſuetudinem, & priſtinam familiaritatem: Scriptura enim ait hæc non donata, ſed commodata eſſet, atque Hebræos hæc ſibi uſurpantes ſpoliaſſe Aegyptum.

Vide hìc opum mutabilitatem, ut quaſi commodatæ ab uno ad alium tranſeant. Fabulæ Plutum, ſive Ditem divitiarum deum in adventu claudum, in receſſu alatum eſſe fingunt: quia divitiæ claudis velut pedibus lentè accedunt in vita, in morte aquilinis avolant alis. Salaadinus magno labore imperium Aegypti & Syriæ pepererat: is moriens interulam ſuam haſtæ præfixam per caſtra circumferri juſſit, atque per præconem proclamari: *Hæc una tunica Salaadino principi ex tantis opibus imperioque ſupereſt.*

ET SPOLIAVERUNT ÆGYPTIOS] Dices, Ergo ſpolium, id eſt furtum & rapinam, commiſerunt Hebræi.

Reſp. Spolium juſſu Dei admiſſum, juſtum & ſanctum eſt. Deus enim jubens tibi aliquem ſpoliare, hoc ipſo tibi jus & dominium in ejus bona largitur. ita S. Auguſt. Rupert. S. Thom. Abulenſ. & alii.

Spolium Hebræorum licitum triplici titulo, Primò donationis Dei; Secundò mercedis; Tertiò, belli.

Secundò, ſecluſo Dei juſſu poterant Hebræi bona Aegyptiorum per ſpolium accipere, tum titulo mercedis: ſervierant enim eis laborioſiſſimè. tum titulo juſti belli: hoſtes enim publici Hebræorum erant Aegyptii, qui eos uſque ad mortem perſecuti fuerant, & miris modis divexaverant: poterant ergo eos tamquam publicos ſuos hoſtes ſpoliare Hebræi. Unde Sap. 10. dicitur, *Reddidit Deus juſtis mercedem laborum ſuorum*. ita Philo. Addi S. Auguſt. lib. 22. contra Fauſtum c. 71. *Aegyptii*, inquit, *ſacrilegi & iniqui erant, qui & auro illo, hoc eſt, Dei creatura, malè utentes ad creatoris injuriam, ſuis idolis ſerviebant, & homines peregrinos labore gratuito injuſtè & vehementer affligerant: digni ergo erant & Hebræi, quibus talia juberentur; & Aegyptii, qui talia paterentur.*

Dices, Saltem mentiti ſunt Hebræi petentes commodato ea, quæ rapere & numquam reddere intendebant.

Reſp. non eſſe mentitos, quia commodatum, in quantum commodatum erat, reddere intendebant; ſed quia illud commodatum ſimul erat donatum eis à Deo, hinc illud idem retinere intendebant, non titulo commodati, ſed donati. Aſtutè ergo titulo commodati uſi ſunt, illumque prætenderunt ſuæ juſtæ ſpoliationi; alioqui enim illud ipſum, quod ſibi debitum, & à Deo donatum erat, aſſequi nequiviſſent. numquam enim ſua commodaſſent Aegyptii, ſi Hebræos illa retenturos ſciviſſent.

Secundò, reſpondent alii: qui inter Hebræos erant boni, cogitabant bona fide hæc reddere Aegyptiis; ſed cùm illi contra fidem datam abeuntes hoſtiliter ſunt inſecuti, cenſuerunt Hebræi ſe officio reddendi ea ſolutos eſſe, & Aegyptios eſſe indignos, quibus ea redderentur.

Verùm ex dictis verius videtur, Hebræos primitùs, antequam eos perſequerentur Aegyptii, ea commodato accepiſſe cum animo numquam reddendi, & ſpoliandi Ægyptum. Hoc enim eis prædixerat & conceſſerat Deus, ut patet hìc v. 2.

Tertiò, addit Tertull. libr. 2. contra Marcion. cap. 20. quaſi antiqua traditione acceptum, quòd Ægyptii miſerint ad Moſen & Hebræos jam tranſgreſſos mare rubrum legatos, qui hæc bona repeterent: reſpondiſſe Hebræos, ſe id facturos, dummodo ipſi ſibi tam duræ & longæ ſervitutis in Aegypto, totque laborum mercedem perſolverent: cumque ab Aegyptiis mercedis perſolvendæ computatio fieret, ſubducta ratio in tantam ſummam evaſit, ut ſatius eſſe duxerint Aegyptii, bona illa remittere Hebræis, quàm debitam illis mercedem perſolvere. Cujus traditionis fides ſit penes Tertull. certè mihi ſuſpecta eſt: Aegyptiis enim mari rubro merſis, & Hebræis illud tranſgreſſis omnis eorum ſocietas omneque commercium divulſum fuiſſe videtur.

Tertul. nova traditio de hoc ſpolio.

Tropol. Patres & Doctores Catholici ſpoliarunt Ægyptum cùm ſapientiam & eloquentiam ab Ethnicis hauſtam, tranſtulerunt ad fidem & Eccleſiam Chriſti illuſtrandam. Hinc Porphyrius hoſtis Chriſtianorum dictitabat, Origenem divitias omnes Græcorum ad locupletandam Judaicæ & Chriſtianæ ſectæ paupertatem contuliſſe. teſtis eſt Euſebius lib. 6 hiſtor. c. 13 Et ſane videmus jam omnem eloquentiam, ſcientiam, ſapientiam apud Ethnicos, Turcas Saracenos defeciſſe, & ad Chriſtianos tranſiſſe, qui ſoli jam in toto orbe florent in omni arte, ſcientia, eloquentia, diſciplina.

Tropol. Doctores Chriſtiani ſpoliant gentiliſmum.

PROFECTIQUE SUNT FILII ISRAEL DE RAMESSE IN SOCOTH SEXCENTA FERE MILLIA PE- *Vers. 37.*

PSDITUM] *Profecti* ſunt Deo duce, iterque monſtrante per columnam nubis de die, & columnam ignis de nocte, ut patet c. ſeq. v. 21.

Nota Hebræi ex Aegypto tendentes in Chanaan, egerunt 42. ſtationes ſive manſiones in deſerto, de quibus tractatum ſcripſit S. Hieron. ad Fabiolam. Prima manſio vel ſtatio fuit in Rameſſes: illuc enim ex tota Aegypto convenerunt Hebræi exituri; unde aptè Rameſſes hebraicè ſignificat tonitruum gaudii, ait S. Hieron. Miro enim, novo & inſolito ibi gaudio perfuſi ſunt Hebræi, quòd jam ex dura ſervitute Aegypti in libertatem ſe evaſiſſe viderent. Valerius Maximus lib. 4. cap. 8. *Philippo*, inquit, *Macedonum rege ſuperato, cùm ad inſigne ſpectaculum tota Græcia conveniſſet. Q. Flaminius per præconem juſſit edici: Senatus populuſque Roman. omnes Græciæ urbes, quæ ſub ditione Philippi regis fuerunt, liberas & immunes eſſe jubet: quibus auditis maximo & inopinato gaudio homines perculſi, primò veluti non audiſſe ſe quæ audierant credentes, obticuerunt. Iterata deinde pronuntiatione præconis, tanta cælum clamoris alacritate compleverunt, ut certò conſtet, aves quæ ſupervolabant, attonitas paventeſque concidiſſe.* Quanta ergo fuit Hebræorum exultatio, ex ergaſtulo & fornace ferrea in campum hunc plenæ libertatis exeuntium? *Libertatis*, inquit Juſtinianus, *incomparabile eſt pretium*. nam Jure civili ſervi pro nullo habentur, nec caput habent. Etenim quid miſerius, quam addici alicui, qui vitæ & necis in te habeat poteſtatem? Unde Cicero, *Mors*, ait, *eſt ſervitute potior.* & Homerus Odyſſ. 7. & 10. docet dimidium ei perire virtutis, quem ſervilis obvallarit neceſſitas: hinc ſervi fuerunt furciferi.

IN SOCOTH) Secunda ergo manſio fuit in Socoth, quæ ſita erat inter mare rubrum, & Aegyptum tunc cultam; nam omnia ab Aegypto uſque ad mare rubrum, olim pertinuiſſe videntur ad Aegyptum, licet inculta eſſent & deſerta. Dicta eſt *Socoth*, id eſt tabernacula, quòd prima ibi Hebræi exeuntes Aegypto fixerint tabernacula, ait S. Hier. ad Fabiol.

SEXCENTA FERE MILLIA PEDITUM) *Ferè*, id eſt plus minus. Hebræa, quaſi ſexcenta millia. unde Joſephus ait eos expleſſe numerum 600. millium.

Nota. Hæc ſexcenta millia erant peditum armatorum, ſive militum, qui ſcilicet attigerant vel exceſſerant annum 20. ab anno enim vigeſimo & ſupra ſolent Hebræi ſuos conſcribere ad militiam, Abulenſis putat hìc non numerari Levitas, qui à trigeſimo anno, quo incipiebant ſervire tabernaculo, numerantur octo millia, quingenti, octoginta, Numer. 4. 48. Sed videtur falli: nam tribus Levi necdum erat ſecreta ab aliis, & addicta ſacerdotio. videtur ergo ipſa hìc cum aliis numerari; poſtea verò, cùm ſacerdotium accepit, tunc non fuit numerata inter alias tribus, ut patet Num. 2. 33. Non numerantur hìc ergo parvuli & adoleſcentes, qui necdum attigerant annum vigeſimum, nec mulieres, nec decrepiti, qui omnes ſimul ſolent alteram & inſuper dimidiam populi partem efficere. ſolent enim bellatores ad totum populum ſe habere, ſicuti ſe habent quadraginta ad centum; quo computu totus populus Hebræorum hìc habuiſſet decies & quinquies centena millia hominum. Quin & Hebræi tradunt fuiſſe decies & octies centena millia, quibus acceſſit Aegyptiorum vulgus innumerabile, qui Judæis adhærentes, vel ad judaiſmum converſi comitari voluerunt; ita ut multi putent univerſim egredientium fuiſſe tricies centena millia, ſive tres milliones hominum, quos omnes Deus aluit manna cæleſti in deſerto per 40. annos. Hi omnes una die non confuſè, ſed ordine per turmas ſuas diſpoſiti, quaſi inſtructo agmine exierunt, quod v. 41. inſtar miraculi notat & celebrat Moſes.

Egreſſi ex Aegypto fuerunt quaſi tres milliones hominum.

Aegyptii ſuos Aegyptios Hebræis permiſtos exire permiſerunt, quia morte ſuorum conſternati, vel non advertebant, vel non curabant eorum egreſſum.

ABSQUE PARVULIS] Sept. πλὴν τῆς ἀποσκευῆς, id eſt, *præter ſupellectilem* non tantùm motam, ſed etiam ſe moventem, putà parvulos & mulieres, inquit S. Aug. q. 74.

VERS. 39. QUAM DUDUM DE ÆGYPTO CONSPERSAM TULERANT) *Dudum*. nam pluſquam die integro conſperſa fuerat, nec fermentata.

NEC PULMENTI) Pulmentum eſt obſonium, putà caro, piſces, olera, & quidquid cum pane comeditur; veteres enim pulte pro pane utebantur.

VERS. 40. HABITATIO AUTEM FILIORUM ISRAEL QUA MANSERUNT IN ÆGYPTO, FUIT QUADRINGENTORUM TRIGINTA ANNORUM) Certum eſt, & conſentiunt omnes doctores, Hebræi & Latini, excepto Eugubino & Genebrardo, Hebræos non habitaſſe in Aegypto totos 430. annos. Id patet vel ex eo; nam cùm primitus Jacob, pater Hebræorum, cum ſuis deſcendit in Aegyptum, deſcendit pariter cum eo & Caath, filius Levi. Caath autem vixit tantùm annos 133. cujus filius Amram vixit tantùm annos 137. Amram genuit Moſen, qui Moſes anno 81. ætatis ſuæ cum Hebræis egreſſus eſt ex Aegypto. quæ omnia patent Exodi 6. & Exodi 7. 7. nunc adde hos ſingulorum annos, etiam integros, putà 133. 137. 81. non conficies 430. ſed tantùm 351. Quod enim reſpondet Genebr. aliquos annos Caath, vel Amram deſiderari, aut aliquos nepotes inter eos medios ſubjiceri, gratis omnino dicitur, aut potiùs fingitur.

Quæres ergo, unde hi 430. anni inchoandi, & quomodo computandi ſint?

Dico breviter cum S. Auguſtino quæſt. 47. in Exod. cum Athanaſio, vel potiùs Anaſtaſio in Synopſi S. Scripturæ in Exodo, cum Euſebio Chronico, cum Salviano l. 1. antiKimenon, cum Rupert. Abulenſ. Cajet. in Exodi 12. eoſdem eſſe annos, quos Moſes hìc numerat, cum iis quos Paulus computat Galat. 3. 17. ac utroſque inchoandos eſſe non à deſcenſu Jacobi in Aegyptum, ſed ab anno 75. Abrahami, quo anno Abraham evocatus à Deo, cœpit à domo ac patria ſua, Haran ſcilicet, peregrinari verſus terram Chanaan: hoc enim anno benedictiones & promiſſiones illas, de quibus ad Galat. 3. agit Apoſtolus, accepit, uti habetur Geneſ. 12. v. 4.

Hebræi habitarunt in Aegypto non 430. ſed 215. annis.

Prob. Primò.

Patet hoc Primò: nam clarum eſt Hebræos à deſcenſu Jacobi, non habitaſſe 430. annos in Aegypto, uti jam oſtendi ex annis Caath, Amram, & Moſis: quos annos ſi ſimul omnes jungas, non ſummam 430. ſed 351. tantùm conficient, ab hiſce verò annis demendi ſunt anni Caath, quibus vixit, poſtquam genuit Amram; & anni Amram, quibus vixit, poſtquam genuit Moſen: illi enim anni Caath in annis Amram, & reliqui illi anni Amram in annis Moſis, quibus patri ſuo Amram convixit, continentur. Hinc ſequitur, hos annos 430. non à deſcenſu Jacob, ſed longè antiquiùs, à peregrinatione ſcilicet Abrahæ ex Haran verſus Chanaan arceſſendos & inchoandos eſſe. idque diſertè exprimunt LXX. hoc loco, cùm vertunt, *At habitatio filiorum Iſrael quam habitarunt ipſi & patres eorum in terra Aegypti & Chanaan, fuit 430. annorum.*

Secundò.

Secundò, quia Apoſtolus Galat. 3. poſt 430. annos non à Jacobi, ſed ab Abrahæ vocatione, peregrinatione, promiſſione numerandos, factam ait legem; atqui lex eodem anno eſt data, quo egreſſi ſunt Hebræi ex Aegypto, menſe videlicet tertio poſt egreſſum, ut dicitur Exodi 19. v. 1.

Tertiò.

Tertiò, quia ſic commodiſſime numerum hunc inibimus, ſi ab egreſſu Abrahæ ex Haran incipiamus: nam erat ipſe tum 75. annorum, Geneſ. 12. 4. Hinc ad nativitatem Iſaac 25. anni interfluxerunt, Geneſ. 21. 4. centenario enim Abrahæ natus eſt Iſaac; ab Iſaac ad nativitatem Jacob ſunt anni 60. Geneſ. 52. v. 26. Jacob verò 130. ætatis anno in Aegyptum deſcendit, Geneſ. 47. 9. Jam collige 25. 60. 130. habebis 215. annos mediam ſcilicet partem annorum quos quærimus, ita ut totidem, id eſt 215. ab ingreſſu Jacob, ad egreſſum Hebræorum ex Aegypto ſuperſint (uti diſertè numerat S. Athanaſius in Catena Franc. Zephyri. initio Exodi.) quos facile eſt adaptare; ſi enim ponas Caath eſſe natum eodem anno quo ipſe cum Jacob deſcendit in Aegyptum, & genuiſſe Amram 65. ætatis ſuæ anno, uti tradit Epiphan. in Ancorato, accipies ex annis Caath 65. Rurſum des Amram genuiſſe Moſen anno ætatis ſuæ 70. uti vult Epiphan. adde alios 80. vitæ Moſis (80. enim annorum erat Moſes, cùm eduxit Hebræos ex Aegypto) explebis annos 215. quibus junge priores 215. colliges 430. quot numerat tam Moſes, quàm Apoſtolus. Ita paſſim interpretes. Unde ſequitur,

Digitized by Google

minùs rectè Hebræos, Lyranum, & Cajetanum ab ingreſſu Jacobi in Ægyptum uſque ad exitum Hebræorum numerare annos 210. cùm numerandi ſint anni 215. uti patet ex dictis.

Dices, Quo ſenſu ergo hìc Moſes aſſerit Hebræos in Ægypto habitaſſe 430. annis? Reſpondeo, quia potiorem partem in Ægypto fixè habitantes tranſegerunt, ubi & diriſſima ſunt paſſi: deinde quia prima peregrinatio Abrahæ fuit in Ægyptum, Geneſ. 12. 10. & ultima pariter Hebræorum fuit in Ægypto, à principio autem & fine denominatio ſumitur, quia cætera hæc interjiciuntur; hos enim annos 430. numerat Scriptura, ut indicet totidem interfluxiſſe à data promiſſione Dei, de terra Chanaan poſſidenda, uſque ad eam expletam & præſtitam. nam poſt 400. annos peregrinationis & ſervitutis, ſimili modo numerandos à nativitate Iſaac, Deus promiſit Abrahæ terram Chanaan, Geneſ. 12. v. 13. & 14. hìc autem idipſum præſtat & explet: nam 430. anno (numerando à vocatione Abrahæ) quo Hebræi legem acceperunt in Sina, fuerunt redacti in populum & Eccleſiam Dei, cœperuntque tendere in Chanaan Abrahæ promiſſam, in eamque ſtatim inducti fuiſſent à Deo, niſi ipſi Deo obmurmuraſſent: ob murmur enim 40. annis vagati ſunt per deſertum Arabiæ, quod interjacet inter Ægyptum & Chanaan. Adde, non dici hìc habitaſſe eos 430. annos in Ægypto, ſed habitationem fuiſſe 430. annorum: quod commodè accipias hoc ſenſu, ut dicere velit Moſes, habitationem eorum perveniſſe ad 430. annum peregrinationis Abrahæ, videlicet de Haran. quem ſenſum meliùs Hebræa patiuntur, ut rectè advertit Cajetanus. Sic Judith c. ult. v. 28. dicitur manſiſſe in domo viri ſui annos 105. id eſt uſque ad ætatis ſuæ annum 105. Non enim veriſimile eſt, Judith annos 105. peregiſſe poſt matrimonium in domo viri ſui. Similia oſtendi in chronologia Judicum & Regum.

430. anni ſunt à vocatione Abrahæ ad egreſſum Hebræorum ex Ægypto.

Chronologia exitus Hebræorũ ex Ægypto. Nota. Contigit exitus Hebræorum ex Ægypto anno mundi 2454. à diluvio anno 797. à nativitate Abrahæ anno 505. à deſcenſu Jacobi in Ægyptum 215. à morte Joſeph 144. ante ædificationem templi Salomonis anno 480. ante Chriſtum anno 1496. ante bellum Trojanum anno 356. Plura vide in tabula chronologica, quam initio Geneſeos propoſui.

Falluntur ergo Juſtinus Martyr, Clemens & Africanus, qui hunc exitum conſignant tempore Inachi regis, & diluvii Ogygis; hoc enim contigit tempore Jacobi patriarchæ. Ruſum ſub hoc tempus, putà 15. annis ante exitum Hebræorum ex Aegypto, putà anno 65. Moſis condita eſt Troja: primus ejus rex fuit Dardanus, qui regnavit 64. annis. ita Euſebius. Denique audi S. Auguſtinum 18. Civit. 12. *Eduxit*, inquit, *Moſes ex Aegypto populum Dei noviſſimo tempore Cecropis Athenienſium regis, cùm apud Aſſyrios regnaret Aſcatades, apud Sicyonios Marathus, apud Argivos Triopas*. Cecrops enim primus Athenis regnare cœpit anno vitæ Moſis 35. & regnavit 50. annos, uti docet Euſeb. in Chronico, & ex eo Torniellus.

Troia condita eſt anno 65. Moſis.

Vers. 41. Eadem die] qua ante 430. annos Abraham cœpit peregrinari in Aegyptum. ita aliqui. Secundò & genuinè, *eadem die*, paſchæ ſcilicet, de qua v. 17. niſi malis hoc ad totum Hebræorum exercitum referre, q. d. Omnes ſimul, licet eſſent tanto numero, eadem die ordinata acie ex Aegypto egreſſi ſunt. ita Abulenſis. Hoc enim miraculi inſtar fuit.

Hebræi die Veneris egreſſi ſunt ex Aegypto. Nota. Dies hæc paſchæ, ſive prima azymorum, qua Hebræi egreſſi ſunt ex Aegypto, fuit dies Veneris, Deo ita diſponente, ut congruè ſignificaret diem Veneris, quo Chriſtus, phaſe noſtrum, immolatus eſt, noſque peccato & inferno eduxit & liberavit. Id ita eſſe patet ex eo, quod trigeſimoprimo die ab egreſſu Hebræorum ex Aegypto cœperit eis pluere manna: ille autem dies fuit Dominicus, ut patebit c. 16. v. 1 & 5. Jam ſi trigeſimus primus dies fuit Dominicus; ergo primus (ſcilicet paſchæ, quo egreſſi ſunt) fuit dies Veneris, ut patet retro aſcendenti & computanti. ita Torniellus. Unde ſequitur, Hebræos primum hoc ſuum phaſe typicum immolaſſe pridie, putà die Jovis, periode ac Chriſtus ſuum phaſe & Euchariſtiam die Jovis paulò ante mortem celebravit.

A Nox iſta erat obſervabilis Domini, quando eduxit eos de terra Ægypti] Hebr. ליל שמרים *lel ſcimmurim*, id eſt *nox cuſtodiarum*, hoc eſt cuſtodienda, quam omnes cuſtodire, id eſt, obſervare & celebrare debent *quando eduxit eos*, id eſt quando fecit ut educerentur, cùm videlicet Pharaonem per cladem primogenitorum coegit Hebreos dimittere. noctu enim ad omnes Hebræos miſſi ſunt nuntii, ut egrederentur, tumq; ipſi ſupellectilem jam paratam & collectam convaſantes, compararunt ſe ad exitum, ita ut ſub auroram ad Rameſſes civitatem omnes, uti edictum erat, convenirent: jam enim antè, ut ait Joſephus, præmonuerat eos Moſes, ut eſſent parati ad exitum; unde ipſi ex tota Aegypto ſub diem 14. congregarunt ſe circa urbem Rameſſes, ibique per turmas & ſodalitia à præfectis & patribus familias diſtributi ſunt, indeque ſigno dato ſtatim ordinata acie manè profecti ſunt, exeuntes ex Aegypto. nam manè, non autem noctu eos exiſſe clarè dicitur Num. 33. 3. *Profecti ſunt*, inquit, *de Rameſſe menſe primo, decimaquinta die menſis primi, altera die phaſe* (paſchatis) *videntibus cunctis Aegy-*
B *ptiis & ſepelientibus primogenitos*, quod utique manè, non noctu factum eſt: noctu ergo exierunt inchoatè, id eſt, exire cœperunt, ad exitum ſe compararunt; manè verò reipſa completè egreſſi ſunt.

Myſticè, hac nocte ſignificabatur, quòd Chriſtus populum Dei transferret ex regno noctis & tenebrarum, id eſt peccati & mortis, in regnum lucis vitæ æternæ.

In Rameſſes ergo omnes Hebræi 15. die pervenerunt, ibique aliquot horas ſubſtiterunt. Unde ibi à S. Hieron. prima ponitur manſio, vel ſtatio. Deinde eadem die 15. inde egreſſi ſunt in Socoth, Num 33. 5.

Habuerunt ergo abundè temporis, ut eadem die qua agnum immolarunt & ſua convaſarent, & in Rameſſes convenirent, & inde egrederentur, ut fruſtra ideò nonnulli permoti ſint ad ponendam agni immolationem decimatertia luna ad veſperam, ſive inchoante veſpera decimæquartæ lunæ.

Dices Deuteron. 6. v. 6. dicitur: *Immolabis veſpere phaſe ad ſolis occaſum, quando egreſſus es de Aegypto*: ergo non noctu, nec manè, ſed ſole occidente ſunt egreſſi. *Objectio.*

C Reſp. τὸ *quando* confusè ſumitur, ſcilicet pro eodem tempore amplè accepto, ideòque ſignificat noctem ejuſdem veſperæ decimæquartæ diei. noctu enim egreſſos eſſe Hebræos dixerat v. 2. Unde v. 6. tantùm rationem reddit, cur veſpere immolaretur agnus: hoc enim factum eſt, ut per agnum hunc egreſſus Hebræorum noctu procuraretur hoc primo egreſſus anno, ſequentibus verò ſignificaretur: neque enim ſubitò eadem noctis hora hæc omnia fieri poterant, ſcilicet agnus occidi, excoriari, lavari, aſſari & comedi, &c. itaque veſpera hìc & nox, tamquam idem ſint tempus, confusè ſub vocula *quando* intelliguntur, ut rectè dici poſſint Hebræi eodem tempore mactaſſe agnum, eumque comediſſe, eoque ſervatos à nece primogenitorum juſſos eſſe Aegypto egredi, ſtatimque egredi cœpiſſe: ad hunc enim egreſſum immolatio agni & reliqua omnia quaſi præambula dirigebantur; itaque cenſebatur exitus hic Hebræorum inchoari in immolatione agni, putà in veſpera decimæquartæ diei. *Reſponſ.*

Dixitque Dominus] aliquanto poſt egreſſum tempore. Vers. 43.

Hæc eſt religio] hic eſt ritus phaſe: ita
D Chald. vel, ut Septuag. hæc eſt lex phaſe.

Omnis alienigena] quiſ eſt alterius gentis, qui non eſt Hebræus. Chald. hìc judaizat: verùm enim, *omnis filius deſtructus*, id eſt omnis Chriſtianus. Deſtructos enim Judæi vocant eos, qui à judaiſmo ad Chriſtum convertuntur.

Non comedet ex eo] niſi per circumciſionem in veſtram coloniam & gentem tranſeant, fiatque proſelytus; hic enim comedere poterat phaſe, ut patet v. 48.

Nota, Sicut Euchariſtia non datur niſi baptizato, ita phaſe nemo comedebat, niſi circumciſus; erat enim phaſe primarium Sacramentum Judæorum, ſicut Euchariſtia eſt Chriſtianorum: unde, ſicut hæc non datur niſi Chriſtianis per baptiſmum chriſtianiſmo initiatis, ita illud non dabatur, niſi Judæis judaiſmo per circumciſionem initiatis: per phaſe enim recolebant magnum illud beneficium redemptionis Aegyptia-

cæ ſuæ genti collatum. Hinc, qui ſequenti anno ab A egreſſu celebrarunt phaſe, Num. 9. hi omnes jam antè circumciſi erant in Ægypto. inde verò per 39. annos peregrinantes in deſerto non celebrarunt phaſe, quia omnes deinceps nati manſerunt incircumciſi, donec pervenirent in Chanaan, ibique in Galgalis circumciſi ſunt, & comederunt phaſe, ut patet Joſue 5. Excipe feminas: hæ enim non circumcidebantur, & tamen cum viris comedebant phaſe. Quare Paulus Burgenſis putat, quòd, antequam primus hic paſchalis agnus comederetur, generalis facta ſit circumciſio Hebræorum, qui ob negligentiam, vel aliam cauſam non fuerant circumciſi: & hanc vocari primam circumciſionem, ſecundam verò illam quæ facta eſt Joſue 5. v. 4. ut ibi dicitur. de qua re ibidem agendum erit.

VERS. 44. OMNIS SERVUS EMPTITIUS CIRCUMCIDETUR] id eſt circumcidi debet, jubeo ut circumcidatur; itaque comedat ex agno. Id ita eſſe patet: nam Script. hîc ſervum diſtinguit ab advena & mercenario, ut rectè notavit Abulenſ. licet id neget Pererius; ſtatuitque ut ſervus edat ex agno, non autem mercenarius: ergo jubet ſervum circumcidi, non autem advenam, B vel mercenarium. nam ſi ſervi arbitrio relinqueretur circumcidi (ut vult Pererius) & conſequenter agni eſſe participem, nulla differentia foret hîc inter ſervum & advenam ac mercenarium. nam & hi, ſi volebant, fieri poterant proſelyti petendo circumcidi, itaque poterant agno veſci, ut patet verſ. 49. Deinde quia Geneſ. 17. 12. id disertè exprimitur, maximè in Hebræo textu, qui ſic habet; *Omnis vernaculus & empititius, qui non eſt de ſemine veſtro circumcidendo circumcidetur.* neque id mirum; Deus enim omnium dominus, qui Hebræis hoſce ritus præcepit, potuit & eorum ſervis, ſive mancipiis eoſdem præcipere præſertim cùm ſervus ſit, ut ait Ariſtoteles libr. 5. Ethicor. poſſeſſio domini, &, ut Hebræa hîc habent, pretium aut poſſeſſio pecuniæ domini, quaſi qui pecunia emptus poſſideatur à domino, uti pecunia. vide dicta Gen. 17. 12. Circumciſio ergo ſervis ſive mancipiis Hebræorũ nõ fuit libera & arbitraria, ut volunt aliqui, ſed præcepta, & neceſſariò ſubeunda; idque non tantùm quatenus ipſa erat abſciſſio præputii, & ſignum diſtinctivum populi Dei, putà Judæorum ab aliis gentibus, ut vult Cajet. ſed etiam, quatenus erat Sacramentum, & profeſſio Judaiſmi; nec enim hæc duo reipſa dividi aut ſecerni poſſunt, quæ nimis ſubtiliter Cajetan. dividere & ſecernere conatur.

Servi Judæorum debebant circumcidi & comedere phaſe.

VERS. 45. ADVENA (Gentilis, mercator, verbi gratia, Chananæus, qui inter vos commoratur) ET MERCENARIUS (famulus, vel operarius, qui ſuam vobis operam locat) NON EDENT EX EO] niſi circumcidi velint, his enim circumciſio eſt libera & arbitraria.

VERS. 46. IN UNA DOMO COMEDETUR, NEC EFFERETIS DE CARNIBUS EJUS FORAS] Hinc patet, agnum non in templo, ſed in domo immolatum fuiſſe, tum hac prima vice, tum deinceps. Debebat ergo agnus in ea domo totus comedi, in qua erat immolatus & aſſatus, nec ejus pars mitti poterat ad eos, qui erant in aliis domibus, idque in ſignum, quòd nocte illa tranſeunte angelo percutiente, nullus domo egreſſus ſit, uti docet Scriptura.

Allegoricè verò, ut ſignificaretur agnum verum, putà Chriſtum in Euchariſtia, comedendum eſſe in una Eccleſia, nec fas eſſe eis, qui ſunt extra Eccleſiam, vel D ab ea per ſchiſma, aut excommunicationem ſunt ſeparati, hac ſacra ſynaxi veſci & frui. ita S. Cyprian. lib. de Unitate Eccleſiæ poſt init. Procop. Raban. Rupert.

NEC OS ILLIUS CONFRINGETIS] Ad litteram accipe *os*, vel oſſa agni, non Chriſti Domini, uti quidam voluerunt: de agno enim ad litteram eſt omnis hic ſermo.

Dices, Joan. 19. 36. de Chriſto crucifixo dicitur; *Facta ſunt enim hæc, ut Scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo*; ergo hæc verba ad litteram ſignificant oſſa & crura Chriſti non fore frangenda in cruce.

Reſp. hanc Exodi Scripturam impletam dici in Chriſto, ſenſu & ſignificatione non litterali, ſed typica & allegorica, quo modo Chriſtus dicitur omnes veteres legis typos impleſſe.

Ubi Nota. Juſſit Deus in agno nullum os confringi A ad litteram, ut per hoc feſtinatio, & feſtinatus angeli tranſitus ſignificaretur, qui feſtinare cogeret Ægyptios, ut Hebræos feſtinatò exire compellerent, quaſi idcirco Hebræi in eſu agni ita eſſent feſtinabundi, ut tempus non haberent oſſa contundendi ad medullam ejus excipiendam. Myſtica verò cauſa fuit, ut ſignificaretur ſacroſanctum Chriſti Domini corpus infractum & integrum in paſſione manſurum, nec milites ipſius, uti aliorum crucifixorum, crura de more fracturos. quod quia præcipuè intendebat ſignificare hac figura Spiritus ſanctus, hinc Joan. 19. 36. in Chriſti paſſione hæc Scriptura impleta dicitur: typus enim & figura propriè ipſa rei veritate impletur, cùm ſcilicet illud fit, quod figura futurum præſignabat.

Oſſa agni non licuit frangere, cur?

Tropologiam vide apud S. Bernardum ſerm. de cute, carne & oſſibus animæ.

FACIET ILLUD] id eſt, ſacrificabit illud per ſuum patremfamilias, ritumque hîc præſcripto illud comedet & celebrabit. VERS. 47.

Allegor. ut ſummatim omnia ſimul complectar, immolatio agni apertus fuit typus Chriſti in cruce im- B molandi, per quem à captivitate Pharaonis, id eſt diaboli, liberati ſumus, & per ejus ſanguinem ac crucem (quam ſignificabant poſtes & ſuperliminaria ſanguine agni tincta) vindictam divinam effugimus, & liberamur ab angelo percutiente. hoc enim eſt, quod ait Apoſtolus 1. Corinth. 5. *Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus.* Nam Primò, veſpere immolabatur agnus; quia diu exſpectatus tandem in conſummatione ſæculorum immolatus eſt Chriſtus. Hinc & multi ægri a Chriſto ſanati ſunt veſpere, quando immolabatur agnus, & quo Chriſtus paſſus expiravit, ut patet Matth. 8. 16. & Marci 1. 32. Secundò, tota multitudo filiorum Iſrael eum immolat: quia omnes Judæi à Pilato petierunt Chriſtum crucifigi. Tertiò, die 14. cùm plenilunium eſt, immolatur agnus: quia Chriſtus occiſus totam illuminavit Eccleſiam. Quartò, Chriſtus fuit quaſi agnus ob puritatem, manſuetudinem, patientiam pluſquam agninam, unde dicit Iſaias c. 53. *Quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet, & non aperiet os ſuum.* Quintò, maſculus eſt ob fortitudinem; anniculus, quia in flore erat ætatis; im- C maculatus, ob innocentiam. Sextò, Chriſtus fuit etiam quaſi hœdus, quia inter iniquos reputatus eſt; hœdus enim peccatorem ſignificat. deinde, quia ipſe hoſtia pro peccato fuit, denique, quia peccata noſtra ſuſcepit. Septimò, hunc agnum immolamus & manducamus in Euchariſtia. Unde S. Andreas Ægeæ Proconſuli Achajæ crucis ſupplicium minanti, niſi idolis ſacrificaret, reſpondit: *Ego omnipotenti Deo, qui unus & verus eſt, omni die ſacrifico, non thuris fumum, nec taurorum mugientium carnes: ſed immaculatum agnum, cujus carnes poſteaquam omnis populus credentium manducaverit, agnus qui ſacrificatus eſt integer perſeverat & vivus.* Octavò, ſanguine agni tingitur poſtis uterque, cùm memoria paſſionis Chriſti in corde per fidem, & in ore per profeſſionem imprimitur; *corde enim creditur ad juſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem*; tingitur & ſuperliminare, cùm cor noſtrum ad ſpem cæleſtium per meritum paſſionis Chriſti elevatur. Nonò, ſanguis poſtibus illitus ab exterminatore liberat: quia omnes, qui Chriſti meritis non ſalvantur, mors æterna condemnat. Decimò, carnes ejus nocte comeduntur: quia Chriſtum in Euchariſtia non videmus, D ſed in fidei obſcuritate credentes quieſcimus. Undecimò, non comeduntur crudæ aut lixæ, ſed aſſæ. crudas carnes comedit, qui Chriſtum ſolum hominem credit; lixas aqua, qui humana ratione & ſapientia myſteria paſſionis & Euchariſtiæ examinat, ut, qui in Euchariſtia verum Deum & hominem latere non credit; aſſas comedit, qui igneam charitatem, qua Chriſtus pro nobis toſtus eſt, conſiderat & amplectitur. Chriſtus enim, ut canit D. Thomas,

Viginti quatuor analogiæ agni & Chriſti. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima. Octava. Nona. Decima. Undecima.

Se naſcens dedit ſocium,
Conveſcens in edulium,
Se moriens in pretium,
Se regnans dat in præmium.

Duodecimò, ſi quid remanſerit ex eo uſque manè, igne comburitur: quia, quod de Chriſti myſteriis intelligere non poſſumus, poteſtati Spiritus ſancti humiliter reſervamus, inquit S. Gregorius homil. 22. in Evangel.

Duodecima.

De-

Decima tertia. Decimotertiò ; totus agnus comedi debet , quia totus Chriſtus cum omnibus , quæ de eo docet Eccleſia , credi debet , nec ullus fidei, articulus rejici poteſt . *Decima quarta.* Decimoquartò , ſoli Hebræi & circumciſi, id eſt Chriſtiani & baptizati , ex eo comedunt; & qui peccati præputium contraxit , debet illud circumcidere , antequam eo veſcatur . *Decima quinta.* Decimoquintò, agnus comedi debet cum azymis panibus & lactucis agreſtibus : ſic Euchariſtia cum animi puritate , & dolore de peccatis ſumenda eſt : rurſum Chriſti paſſio cum magna mentis puritate & compunctione ruminanda eſt . Audi Sanctum Ambroſium in orat. ante Miſſam dicenda : *Quanta cordis contritione , & lacbrymarum fonte , quanta reverentia & tremore , quanta corporis caſtitate , atque animi puritate illud divinum & cæleſte myſterium celebrandum eſt , Domine Deus , ubi caro tua in veritate ſumitur , ubi ſanguis tuus in veritate bibitur , ubi ſummis ima , humanis divina iunguntur ? ubi adeſt ſanctorum præſentia angelorum , ubi tu es ſacerdos & ſacrificium mirabiliter & ineffabiliter ? Quis dignè hoc myſterium celebrare poteſt , niſi tu Deus omnipotens offerentem feceris dignum ?* Decimoſextò , *Decima ſexta.* caput cum pedibus & inteſtinis vorandum eſt , caput, Chriſti divinitatem ; pedes , humanitatem ; interiora , ſecretiora myſteria ſignificant . quæ omnia debemus vorare , id eſt credere . *Sacramentum Dei altiſſimi* , inquit S. Bernard. in epiſt. *ſuſcipiendum eſt , non diſcutiendum ; venerandum , non diiudicandum : fide ſortitum , non innatum , traditione ſancitum , non adinventum* . Et in ſerm. 20. in Cantic. *Chriſtus* , ait , *tangi poteſt ; ſed affe..u , non manu ; voce non oculo ; fide , non ſenſibus . Tangis manu fidei , deſiderii digito , devotionis amplexu , tangis oculo mentis .* *Decima ſeptima.* Decimoſeptimò , agnus in multis domibus comeditur : quia in multis eccleſiis Chriſtus immolatur & ſumitur . *Decima octava.* Decimooctavò , non licet particulam agni extra domum efferre : quia Euchariſtiam non licet dare infidelibus , ſchiſmaticis & aliis , qui ſunt extra Eccleſiam . Decimononò , os non confringitur : quia cru- A ra Chriſto in cruce pendenti frangenda non erant , *Decima nona.* ſicut latronibus , Johannis 19. 36. rurſus os , id eſt , fortitudo virtutis & excellentiæ Chriſti paſſione non erat frangenda , ſed tantùm caro ejus infirma . *Viceſima.* Viceſimò , qui comedit agnum , renes accingat ; qui comedit Chriſtum in Euchariſtia , libidinem & delectationes carnis reſtringat , inquit Sanctus Gregorius . *Viceſima prima.* Viceſimoprimò , idem teneat baculum , quaſi viator tendens in cælum . eſt enim Euchariſtia viaticum peregrinantium & morientium : rurſum baculo iter peragat , id eſt , bonis operibus & laboribus inſiſtat , & in virtutibus creſcat . Ita de S. Ambroſio narrat Paulinus in ejus Vita , cum jam moriturum ab Honorato Vercellenſi Epiſcopo , divinitus monito , Euchariſtiam tamquam viaticum accepiſſe . Audi & Sanctum Chryſoſtomum lib. de Sacerdot. *Quidam* , inquit , *mihi narravit , qui id viderat & audierat , quòd qui de hac vita migraturi ſunt , ſi myſteriorum huiuſmodi cum pura conſcientia fuerint participes , ſpiritum efflaturi , ab angelis , illorum corpora ſatellitum more ſtipantibus , propter aſſum-* B *ptum illud Sacramentum , hinc recta in cælum abducuntur* . Hac de cauſa Euchariſtia à Patribus vocatur *Pharmacum immortalitatis* : quia ejus virtute non tantùm anima beatur , ſed & corpus à morte reſurget ad gloriam . *Viceſima ſecunda.* Viceſimoſecundo, calceatus ſit , ut per lapides & ſpinas , id eſt difficultates omnes , inoffenſo pede in cælum penetret . *Viceſima tertia.* Viceſimotertiò , cum feſtinatione comeditur agnus; quia in Euchariſtia non tam quæritur voluptas , quàm nutrimentum & vires ad labores in via Dei perferendos , & ad feſtinandum in patriam cæleſtem . *Viceſima quarta.* Viceſimoquartò , primogeniti Aegyptiorum , quia de agno non comederunt , mortui ſunt : ſic qui Euchariſtiam neglexerit, morte æterna peribit . Unde ait Chriſtus Johan. 6. *Niſi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis eius ſanguinem , non habebitis vitam in vobis* . ita ex S. Gregorio , Beda , & aliis Abulenſis quæſt. 30. & Ribera lib. 5. de Templo cap. 4.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IUbet Deus ſibi offerri primogenita hominum & pecorum. Secundò, v. 17. Deus educit Hebræos non per Philiſthæam, ſed per viam deſerti. Hebræi ſecum deferunt oſſa Ioſeph. Tertiò , v. 21. deſcribitur columna ignis & nubis , quæ fuit dux itineris .

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen , dicens : 2. Sanctifica mihi omne primogenitum quod aperit vulvam in filiis Iſrael , tam de hominibus quàm de jumentis : mea ſunt enim omnia . 3. Et ait Moyſes ad populum : Mementote diei hujus in qua egreſſi eſtis de Aegypto & de domo ſervitutis , quoniam in manu forti eduxit vos Dominus de loco iſto : ut non comedatis fermentatum panem . 4. Hodie egredimini menſe novarum frugum . 5. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananæi & Hethæi & Amorrhæi & Hevæi & Jebuſæi , quam juravit patribus tuis ut daret tibi , terram fluentem lacte & melle , celebrabis hunc morem ſacrorum menſe iſto . 6. Septem diebus veſceris azymis : & in die ſeptimo erit ſollemnitas Domini . 7. Azyma comedetis ſeptem diebus. non apparebit apud te aliquid fermentatum , nec in cunctis finibus tuis. 8. Narrabiſque filio tuo in die illo , dicens: Hoc eſt quod fecit mihi Dominus quando egreſſus ſum de Aegypto . 9. Et erit quaſi ſignum in manu tua , & quaſi monumentum ante oculos tuos : & ut lex Domini ſemper ſit in ore tuo , in manu enim forti eduxit te Dominus de Aegypto . 10. Cuſtodies hujuſcemodi cultum ſtatuto tempore à diebus in dies . 11. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananæi , ſicut juravit tibi & patribus tuis , & dederit tibi eam : 12. ſeparabis omne quod aperit vulvam Domino , & quod primitivum eſt in pecoribus tuis: quidquid habueris maſculini ſexus , conſecrabis Domino . 13. Primogenitum aſini mutabis ove : quòd ſi non redemeris, interficies . Omne autem primogenitum hominis de filiis tuis , pretio redimes . 14. Cumque interrogaverit te filius tuus cras , dicens: Quid eſt hoc? Reſpondebis ei : In manu forti eduxit nos Dominus de terra Aegypti , de domo ſervitutis. 15. Nam cùm induratus eſſet Pharao , & nollet nos dimittere , occidit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti , à primogenito hominis uſque ad primogenitum jumentorum : idcirco immolo Domino omne quod aperit vulvam maſculini ſexus , & omnia primogenita filiorum meorum redimo . 16. Erit igitur quaſi ſignum in manu tua , & quaſi appenſum quid , ob recordationem , inter oculos tuos : eò quòd in manu forti eduxit nos Dominus de Aegypto . 17. Igitur cùm emiſiſſet Pharao populum , non eos eduxit Deus per viam terræ Phi-

Digitized by Google

liſthium quæ vicina eſt: reputans ne fortè pœniteret eum, ſi vidiſſet adverſum ſe bella conſurgere, & reverteretur in Aegyptum. 18. Sed circumduxit per viam deſerti, quæ eſt juxta mare rubrum: & armati aſcenderunt filii Iſrael de terra Aegypti. 19. Tulit quoque Moyſes oſſa Joſeph ſecum: eò quòd adjuraſſet filios Iſrael, dicens: Viſitabit vos Deus, efferte oſſa mea hinc vobiſcum. 20. Profectique de Socoth caſtrametati ſunt in Etham in extremis finibus ſolitudinis. 21. Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viam, per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis: ut dux eſſet itineris utroque tempore. 22. Numquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem, coram populo.

VERS. 2.

SANCTIFICA MIHI OMNE PRIMOGENITUM] q. d. Separa à communi uſu omne primogenitum, ut mihi dicetur & offeratur.

Nota. Non præcipit hic Deus, ut id fiat hoc tempore, quo omnes occupati erant in egreſſu, ſed ut fiat poſtea, cùm oportunum fuerit, videlicet, cùm poſſederint terram Chanaan, ut patet v. 11. ſubnectit tamen Deus hanc legem præcepto de agno: quia, ſicut agni immolatio, ita & primogenitorum oblatio, Hebræis jugiter refricare debebant memoriam ſuæ liberationis ex Aegypto: hanc enim effecit & procuravit Deus per cædem primogenitorum totius Aegypti. quia ergo tunc cecidit Deus primogenita Aegypti, ut Hebræos quaſi primogenitos ſuos inde liberaret: & quia tunc intacta ſervavit primogenita Hebræorum habitantium in Aegypto: hinc hac lege eadem ſibi offerri, ac quaſi ſua, & à ſe conſervata ſibi reddi depopoſcit. unde hæc agni æquè ac primogenitorum oblatio ſunt primæ legis veteris, ſive Moſaicæ cæremoniæ.

OMNE PRIMOGENITUM, QUOD APERIT VULVAM] quod primò vulvam matris reſerando, naturali more in lucem hanc egreditur, quodque principium eſt generationis maternæ. Unde Cyril. Hieroſol. hom. de occurſu Domini, negat hoc Chriſto cõvenire: Chriſtus enim naſcens nõ reſeravit vulvam matris ſed clauſũ matris virginis uterum penetrando, prodiit in lucem, ideoq; hac lege non tenebatur, licet ſponte ſua illi ſe ſubjecerit, eamque ſervarit. ita Cyrillus & Hormiſda Papa epiſt. 1. c. 3. quamquam contrarium doceant Rupert. Abulenſ. Janſen. qui putant aperiri vulvam non ſignificare aliud, quàm primò naſci, & ſic Chriſtum quoque aperuiſſe vulvam matris ſuæ. Verùm plus ſignificat apertio vulvæ, uti patet ex terminis. Tertiò, planè ex adverſo Origenes, S. Ambroſ. S. Chryſoſt. S. Hieron. Theoph. Euthy. in Lucæ 2. putant hac lege ſolum Chriſtum comprehendi, eò quòd ipſe ſolus natus ſit ex virgine, ideoque ſolus in partu matris uterum aperuerit, id eſt, ex eo hactenus clauſo prodierit; nam in aliis mulieribus uterus aperitur primò non in partu, ſed in congreſſu maritali ante conceptum. Verùm hic ſenſus ſubtilior eſt, & litteram videtur evertere. Præcipitur hic enim Hebræis, ut ſinguli ſuos primogenitos Deo offerant: non ergo lex hæc Chriſtum ſolum ſpectat, ſed potiùs eum excludit.

Itaque dico, τὸ *quod aperit vulvam*, hìc additur primogenito: Primò, ut ab hac lege excludatur Chriſtus. Secundò, ne quis patris ſolius primogenitos offerendos putaret: nam in pecoribus manifeſtum eſt primogenitum matris, non patris debere ſpectari & offerri: idem eſt in in hominibus. Unde notat S. Auguſt. q. 23. primogenitum hìc à Septuag. vocari πρωτότοκον à primo matris partu, non autem πρωτογενῆ à prima patris generatione. Hinc vice verſa Scriptur. cùm de æterna & increata Filii à Patre generatione loquitur, eum vocat non πρωτότοκον, ſed μονογενῆ, id eſt unigenitum Patris. Quare ex hac lege primogenitus non erat, ſi pater virgo viduam aliunde jam habentem proles duxiſſet, ex eaque primum ſibi filium generaſſe; hic enim primus ejus filius non primò aperuiſſet matris vulvam, utpote ex qua alii jam antè prodiiſſent. E diverſo, qui plures habebat uxores, ſingularum primogenitos ex hac lege Deo offerre debebat. unde Hebr. Chald. & Septuag. habent, *aperiens omnem vulvam*, & S. Lucas cap. 2. 23. *Omne maſculinum adaperiens vulvam, ſanctum Domino vocabitur*. Hinc & Chriſtus quaſi matris ſuæ primogenitus Deo oblatus eſt; eſto hac lege non teneretur, ut dixi.

Primogenitum non patris, ſed matris Deo offerendum erat.

Rurſum primogenitus hic aperiens vulvam matris Deo conſecrandus, debebat eſſe maſculus (ut patet v. 12.) qui primò ex ea naſcebatur: nam ſi femina primò ex ea fuiſſet nata, deinde maſculus, is maſculus non cenſebatur hac lege primogenitus; quia is non primò aperiebat vulvam matris, utpote quæ per ſororem feminam jam ante fuerat aperta.

Diſcant hic parentes novi teſtamenti, non obſiſtere filiis, etiam primogenitis, ſi Religionem ingredi, Deoque ſe conſecrare velint; in veteri enim lege parentes omnes ex Dei lege primogenitos, etiamſi unigeniti eſſent futuri, Deo offerre tenebantur. Si id fecerunt Judæi, Deo jubente, quidni idem faciant Chriſtiani Deo conſulente & vocante? Libenter parentes primogenitos ſuos offerunt regibus & principibus, ut iis in aulis ipſorum ſerviant; quidni libentiùs offerant eos Regi regum, & Domino dominantium, ut ſint cives Sanctorum, domeſtici, imò aulici Dei? Imitentur B. Annam, quæ ſuum Samuelem Deo tam libenter obtulit, ideoque quinque proles pro uno Samuele, à Deo remuneratore recepit.

Si Iudæi, ergo magis Chriſtiani primogenitos offerant Deo.

Allegoricè, Chriſtus primogenitus omnis creaturæ Deo ſanctificatus & conſecratus eſt; & per eum omnis creatura.

Tropol. primogenita damus Deo, cùm ipſi primordia operum noſtrorum offerimus, ut cedant in ejus laudem & honorem, utque ab eo proſperentur & benedicantur; quod ſanè non tantùm manè, ſed & per diem ſæpè in initio operis cujuſque viri ſapientes & pii faciunt. ita Rabanus, Rurſum, primogenitum noſtrum eſt cor: quia illud ante alia membra primò in embryone formatur. Accipitribus dari ſolet cor avium, quas prædantur. Chriſtus è cruce prædatus eſt cor noſtrum: ipſi ergo illud offeramus, ipſe illud nobis reddet purum, ſanctum, quietum, lætum & beatum. Socrati (ait Seneca lib. 1. de Benefic. c. 7.) cùm multa multi pro ſuis quiſque facultatibus offerrent, Æſchines pauper auditor, *Nihil*, inquit, *dignum te, quod dare tibi poſſim invenio, & hoc modo pauperem me eſſe ſentio. Itaque dono tibi, quod unum habeo, me ipſum: hoc munus rogo qualecumque eſt, boni conſulas, cogitesque alios cùm multum tibi darent, plus ſibi reliquiſſe.* Cui Socrates, *Quidni tu*, inquit, *magnum munus dederis? niſi fortè parvo te æſtimes: curabo ergo, ut te meliorem tibi reddam, quàm accepi*. Hæc Seneca. Tu verò Æſchinem imitare. non Socrati, ſed Deo totum dona teipſum. Si donaveris, multò te tibi meliorem reddet.

Tropol. primordia operum Deo offerenda ſunt. Item cor noſtrum.

IN FILIIS] inter filios. Secundò, littera *bet*, id eſt *in*, ponitur pro בין *ben*, id eſt inter.

MEA SUNT ENIM OMNIA] non tantùm titulo creationis & dominii, quod in omnia à me creata habeo & poſſideo; ſed etiam, & vel maximè, titulo liberationis & redemptionis, qua ab exterminatore primogenita veſtra tutatus, ea quaſi à morte redemit, eaque vobiſcum ex Ægyptiaca ſervitute eduxi. hinc Tertiò, mea ſunt, titulo juſti hujus præcepti, quo ea à vobis æquiſſimè exigo, imò repeto.

Primogenita Dei ſunt triplici titulo, primò, creationis, ſecundò, liberationis, tertiò, præcepti.

VERS. 3.

EGRESSI ESTIS] egredimini. eſt enallage temporis, eaque huic loco congrua; non enim poſſumus meminiſſe, niſi præteritorum.

IN MANU FORTI] magno robore & potentia ſuis plagis affligens Pharaonem, itaque potenter eum cogens vos miſſos facere; per hanc ergo potentem ſuam vindictam eduxit vos Deus.

VERS. 4.

HODIE EGREDIMINI MENSE NOVARUM FRUGUM] Ita Hebr. Chald. & Septuag. unde mirum eſt Pagninum vertere, *hodie egredimini menſe Iulio*. nam paſcha, quo Judæi egreſſi ſunt, non in Julio, ſed ſemper in Niſan, id eſt Martio, celebratum eſt. Feſellit Pagninum, quòd ipſe אביב *abib*, pro אב *ab* acceperit: hæc enim licet voce ſint affinia, re tamen & ſignificatione pluri- mùm differunt. *Ab* enim certum menſem, ſcilicet Julium, ſignificat: *abib* verò non proprium menſis, ſed appellativum eſt nomen, ſignificans *virens*, ſive culmus id ſit, five ſpica. ita enim noſter Interpres alibi vertit, ut patet

Hebr. abib quid.

Exo-

Exodi 9. 31. Extenditur *abib* etiam ad ſegetes in grana maturеſcentes, necdum tamen planè maturas, ut patet Levit. 2. 14. Illarum enim manipulus altera die azymorum offerebatur, toſtis primùm granis, deinde in farinam contuſis, vocaturque *abib*: unde ulteriùs translatum eſt *abib*, ut ſignificet menſem, quo primæ hæ fruges hordeaceæ progignebantur, & Deo offerebantur: qui erat menſis paſcha, ſive Niſan. qua de cauſa Septuag. paſſim vocant *menſem novorum*; & Noſter *menſem novarum frugum*, vel, *primum verni temporis*, quia continebat æquinoctium vernum, Deut. 16. 1.

Vers. 5. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananæi] Hinc patet, hanc legem comedendi phaſe & azyma, uti & præcedentem de offerendis primogenitis, non obligaſſe Hebræos totis 40. annis quibus vagabantur in deſerto inſtabiles, & rebus omnibus incompoſitis: idem de ſacrificiis in Levitico præſcriptis dicendum eſt. idem patet Deuter. 12. v. 1. & 9. ubi quoque cauſam hujuſce rei dat Deus dicens: *Neque enim uſque in præſens tempus veniſtis ad requiem & poſſeſſionem quam Dominus Deus daturus eſt vobis*.

Dices, Num. 3. verſ. 10. et 12. in Sinai ſub finem anni hujus, quo egreſſi erant Hebræi ex Ægypto, Deus exigit ab eis primogenita.

Reſp. novum id eſſe præceptum, & diverſum ab hoc, quod tamen ab hoc occaſionem & originem accepit. Unde & nova ibidem oblationis primogenitorum fuit forma: nam ibi v. 43. Moſes juſſu Domini recenſuit primogenitos filiorum Iſrael, invenitque eos eſſe numero viginti duo millia & 273. quorum loco Deus aſcivit ſibi & ſuo cultui Levitas omnes; qui inventi ſunt penè totidem, ſcilicet viginti duo millia. *Levitæ ſubſtituti ſunt primogenitis.* cæteros 273. primogenitos, qui in populo ſupererant, & numerum Levitarum ſuperabant, juſſit Deus redimi perſolutis in ſingula capita quinque ſiclis; primogenita verò pecorum voluit Deus dari Levitis, qui jam ini erant, ſuoque cultui addicti. Ibi ergo non præſcribitur propriè oblatio, ſed tantùm numeratio primogenitorum Iſraelis, idque eo fine ut eorum vice ſubſtituantur Levitæ, qui totidem erant, ad ſerviendum Deo in Tabernaculo. Tunc ergo primò hæc lex impleta, & in Levitas commutata eſt: deinceps verò ſinguli primogeniti Deo offerri, & quinque ſiclis redimi debuerunt Num. 18. 16.

Vers. 9. Et erit quasi signum in manu tua, et quasi monimentum ante oculos tuos] Corrige cum Bibliis Roman. Hebræis & Chald. *inter oculos tuos*; Septuag. tamen vertunt, *ante oculos tuos*; ſed eodem tendit.

Judæi hæc craſsè accipiunt, utque huic Dei præcepto ſatisfaciant, legem decalogi membranulis inſcriptam brachio, fronti, fimbriis, aut oſtiis domus affigunt: *Phylacteria Phariſæorū quæ?* & hæc ſunt phylacteria ac fimbriæ, quæ dilatabant Phariſæi, quæque carpit Chriſtus Matth. 23. 5. non enim hoc voluit hic Deus nec loquitur de lege decalogi, ſed paſchatis & azymorum. Præcepit ergo tantùm hac phraſi Deus Hebræis, ut jugem beneficii, & legis jam dictæ ſervent memoriam, ut illa tamquam res pendula inter oculos iis perpetuò obverſetur, idque ad hoc ut ejus intuitu & conſideratione ad Dei reverentiam, amorem, gratitudinem accendantur. hunc ſenſum ſignificat τὸ *quaſi* cùm ait, *Erit quaſi ſignum, & quaſi monimentum*. Unde S. Hieron. in Matth. 23. ſic explicat, *Præcepta erunt in manu tua, ut compleantur; erunt ante oculos tuos, ut die & nocte mediteris in eis*.

Vers. 10. A diebus in dies] id eſt, ab anno in annum. q. d. Certa & continua annorum ſerie Hebræum enim ימימה *jamimi*, id eſt dies in plurali, ſignificat annum.

Vers. 11. Chananæi] Sub hoc cæteras intelligit gentes, in terra promiſſa habitantes; harum enim omnium pater fuit Chanaan, Gen. 10. 5

Vers. 12. Separabis] Hebr. והעברת *haabarta*, id eſt tranſire facies, ad Dominum ſcilicet, hoc eſt, offeres Domino omne quod aperit vulvam tam in hominibus, quam in jumentis.

Et quod primitivum est in pecoribus tuis] Hebr. eſt בהמה *behema*, q. d. Jumentis tuis; jumenta propriè ſunt animalia bajula, quæ homines, vel ſarcinas portant, ut equi, aſini, cameli: pecora ſunt, quæ paſtum & cibum præbent; uti ſunt oves, boves, capræ.

A Verùm Scriptura non ſemper hoc diſcrimen obſervat ſed ſubinde hæc confundit. Hinc putant aliqui, lege hac primogenita non tantùm pecorum, ſed & jumentorum omnium, putà, equorum, mulorum, camelorum, debuiſſe Deo offerri. idque docet Philo initio libr. de Sacerdotum honoribus; ubi addit primogenita equorum, aſinorum, camelorum redimenda eſſe pretio, idque jure divino. unde aliqui putant ea quinque ſiclis æquè ac primogenitos hominum, fuiſſe redempta. Verùm nil tale exprimit Scriptura, ſive jus divinum: imo primogenitum, v. g. capræ, vel ovis, non valebat illo tempore quinque, ſed tantum duos, vel tres ſiclos.

Primogenita pecorum, non jumentorū exigit Deus

Dico ergo, hic tantùm præcipi oblationem primogenitorum pecorum, id eſt ovium, caprarum & boum, non autem jumentorum, putà equorum, camelorum, &c. Id patet: nam v. 15. ſignificat omnia hæc primogenita jumentorum, id eſt pecorum, Deo immolari, &, ut Hebræi habent, ſacrificari ſolere; atqui Hebræi poterant tantùm ſacrificare oves, capras & boves, non autem equos, mulos, camelos, ut patet Levit. 1. verſ. 2 & 10. Ergo ovium tantùm, caprarum & boum primogenita B Deo erant offerenda; offerebantur enim ad ſacrificium. Adde, de ſolo primogenito aſini ſtatuit Deus v. ſequenti, illum cum ove commutandum eſſe; ergo equorum, camelorum, aliorumque jumentorum primogenita hic neglexit & excluſit. Obiici hic poſſet aliquid ex v. 15. ſed illud ibi diſſolvam.

Quinque tantum animalium primogenita Deo offerebantur.

Rurſum obiici poſſet id quod dicitur Num. 18. 15. *Omne animal immundum redimi facies*; ſed benè reſpondet Abulenſ. animal immundum ibi vocari non id quod tale eſt ſecundùm ſpeciem, uti eſt equus, camelus, &c. ſed quod tale eſt ex accidente, puta quod immundum eſt, quia cæcum, claudum, morbidum, ut proinde Deo immolari non poſſit, juxta legem Levit. 22. 22. Hinc ſequitur, quinque tantùm animalium, puta ovis, bovis, capræ, hominis, & aſini primogenita debuiſſe Deo offerri, uti docet Abulenſis Plura vide apud Franc. Suarez. & Sebaſt Barradium tractat. de Purificat. B. Virginis.

Quidquid habueris masculini sexus consecrabis Domino] Maſculi enim digniores ſunt feminis.

C Tropol. S. Ambroſ. lib. 1. de Cain & Abel cap. 10. *Mentis*, inquit, *generationes & proles aliæ ſunt feminæ, ut malitia, petulantia; luxuries, intemperantia, aliaque hujuſmodi vitia, quibus animi noſtri quadam enervatur virilitas, aliæ ſunt maſculinæ, ut caſtitas, patientia, prudentia, temperantia, fortitudo, juſtitia, quibus mens noſtra & caro ipſa firmatur, & ad impigrè obeunda virtutis munia erigitur, & ideo ait Iſajas, In utero accepimus, & peperimus ſpiritum ſalutis. maſculum ergo parturivit & peperit, qui ſpiritum ſalutis effudit*.

Mentis proles maſcula quæ; feminea quæ?

Vers. 13. Primogenitum asini mutabis ove] *Aſini*, id eſt aſinæ: hujus enim aperitur vulva, & aſinus tam mas eſt quàm femina: unde agno paſchali additur τὸ *maſculus* ut dixi c. 12. 5.

Quæres, cur præ cæteris jumentis voluit Deus aſinum, puta primogenitum aſini, ſibi offerri, ut ſcilicet pro eo offerretur ovis?

Cur Deus ſolos aſinos è jumentis exegerit? Reſpondeo Primò.

Reſp. Quia ita ipſi placuit: cauſa tamen motiva videtur fuiſſe, quòd Hebræi in Ægypto ferè tantùm habuerint boves & oves & capras è pecoribus, & aſinos è jumentis (ita Hebræi & Abulenſ.) quorum primogenitis D pepercit Deus, quæque ipſi ex Ægypto ſalva eduxerunt: itaque horum omnium primogenita, titulo quaſi compenſationis poſtulavit ſibi Deus, ut quibus tam familiaris eſſet aſini uſus, quibuſque primogenita aſinorum conſervaſſet Deus, ab eis eadem deinceps reciperet. Secundò, voluit fortè Deus ſibi dari aſinum, ut Hebræos hac ratione abſterreret à cultu Priapi; huic enim immolabatur aſinus. hinc illud Ovidii de aſino, Faſtor. 1.

Secundò, Priapo immolabatur aſinus curè

Helleſpontiaco victima grata Deo.

idque ob genitalia aſinina, & ingentia, de quibus ait Propheta, *Quorum carnes ſunt uti carnes aſinorum*: quam ob cauſam & Commodus Imp. ὄνος, id eſt aſinus, eſt dictus. Verùm quia ſtupidum hoc animal indignum erat quod Deo immolaretur, hinc juſſit Deus, ut illud cum ove commutaretur. Tertiò, noluit Deus aſellos à matre avelli, ne matrem affligeret: nullum enim animal

Tertiò.

Digitized by Google

mal ita amat proles ſuas, ut aſinus & ſimia. A

Allegorè. Tropol. Tropol. S. Gregor. lib. 27. Moral. c. 15. Aſini, inquit, primogenita ove mutare, eſt immundæ vitæ primordia in innocentiæ ſimplicitatem convertere. ita & Rupertus.

Judæi utebantur aſinis, non equis. Nota Aſinis (qui in Palæſtina veloces & fortes ſunt, ut equi) uti ſolent Judæi præ equis & camelis. Hinc principes eorum aſinis inequitabant, ut patet Judicum 10. v. 4. & c. 12. v. 14. unde & Chriſtus rex Sionis aſino vectus ingreſſus eſt Jeruſalem: quia & equorum uſus, uti volunt aliqui, vel veriùs equorum copia Judæis vetita fuit, ut patet Deut. 17. 16. pſalm. 71. 7. Iſajæ 2. 8. idque in Iſajæ 2. ſcribentes S. Hieron. Baſilius & Procopius diſertè docent.

Gentiles finxerunt Judæos & Chriſtianos colere aſinum unde. Ononychites. Atque hæc Gentilibus fabulæ occaſionem dederunt, ut aſinos in deſerto Judæis aquam oſtendiſſe, & Judæos aſinum adorare affinxerint. Horum Gentilium anteſignanus fuit Apion, contra quem ſcribit Joſeph lib. 2. c. 10. Apionem ſecuti ſunt Corn. Tacitus l. 5. & Plutarch. in Sympoſ. l. 4. q. 5. Rurſum, quia à Judæis prodiere Chriſtiani primi, hinc in eos eadem calumnia derivata eſt, ut de ononychite, id eſt aſino ungulato pictoris illius refert B Tertull. Apolog. c. 16. erat is, inquit, auribus aſininis, altero pede ungulatus, librum geſtans, & togatus, cum hac inſcriptione, Deus Chriſtianorum. Idem apud Minutium Felicem Cæcilius exprobrat Octavio. Quamquam Chriſtianis calumnia hæc atque probrum ex Gnoſticis ſit conflatum: Gnoſtici enim teſte Epiphanio hæreſi 62. dicebant Dominum ſabaoth aſini formam habere, eò quòd Judæ dictum & promiſſum ſit, *Ligabit ad vitem aſinam ſuam*, Geneſ. 49. 11. & Num. 22. aſina Balaam pro Judæis, & Dei populo ſteterit; & cùm equos ab hoſtibus captos ſubnervari juſſiſſet Deus, Joſue 11. 6. aſinas tamen præcepiſſet ſervari, Num. 31. 28.

Gnoſtici Deum eſſe aſinum, aſſeverant.

QUOD SI NON REDEMERIS, INTERFICIES] Si vilior ſit primogenitus aſini, quàm ut eum pretio ſtato, putà ove, redimere velis, tunc eum non immolabis quidem, decervicabis tamen, & cervice præciſa interimes. hoc enim ſignificat Hebr. ערף *araph*, ut vel ſic primogenitorum Ægypti, tui gratia interemptorum, habeas monumentum. Mirum eſt in Septuag. pro *interficies*, legi *redimes*. Sic enim habent, *ἐὰν δὲ μὴ ἀλλάξῃς, λυτρώσῃ αὐτό*, id eſt, ſi verò non commutaveris, redimas illud: fortè C voluerunt, ſi ovis, cum qua commutandus erat pullus aſini, non eſſet ad manum, tunc pullum hunc redimendum eſſe pretio ovis. Ita videtur exponere S. Ambroſ. lib. 2. de Cain c. 2. ſed tunc deeſt altera conditionis pars, ſcilicet hæc; Si nec ove, nec pretio ovis, pullum hunc aſini redimere volueris, tunc eum interficies, uti habent Hebræa, Chald. & noſter Interpres.

OMNE AUTEM PRIMOGENITUM HOMINIS IN FILIIS TUIS, PRETIO REDIMES] quinque ſiclis, ut patet Num. 18. 15. Voluit Deus eos ſibi oblatos iterum redimi. Primò, ut hæc redemptio reſricaret eis memoriam redemptionis primogenitorum, cùm hæc ab angelo & morte liberata ſunt. Secundò, quia ſolos Levitas ſuo tabernaculo & cultui Deus deſtinaverat: alioqui enim nimis magna fuiſſet turba ſacerdotum & miniſtrorum Dei, qui proinde otioſi ſæpè fuiſſent, & tamen ali debuiſſent à populo: quod ingens fuiſſet gravamen populi.

VERS. 14. CRAS futuris temporibus, eſt ſynecdoche.

VERS. 15. USQUE AD PRIMOGENITUM JUMENTORUM] Omnia enim primogenita, etiam jumentorum, putà equorum, aſinorum, camelorum, cæſa ſunt in Ægypto in cujus rei memoriam Deus non jumentorum omnium, ſed pecorum tantùm primogenita ſibi ab Hebræis offerri depopoſcit, idque quia ſola pecora ſibi ad ſacrificium delegit in Levitico. Pari modo licet in Ægypto feminæ quoque, quæ erant primogenitæ, ſint cæſæ, Deus tamen ab Hebræis ſolos exigit maſculos primogenitos, ut dignior ſexus Deo dicaretur.

VERS. 16. ERIT IGITUR QUASI SIGNUM IN MANU TUA, ET QUASI APPENSUM QUID) Pro *appenſum*, alii vertunt *frontale* Judæi hoc rurſum craſsè accipiunt de ſcheda, fronti ſuper oculos affixa, & ab aure una ad aliam porrecta, cui inſcriptum erat. *Sanctifica omne primogenitum*, &: *Audi Iſrael, Deus tuus unus eſt*, &c. In hoc frontali mira eſt Judæorum ſuperſtitio: dicunt enim ejus membranulam accipi debere ex corio animalis mundi, debere verba jam dicta illi inſcribi ea parte qua carni animalis adhæſit, idque manu dextera, lineis rectiſſimis, charta integra non habente ullum foramen: ſi ea ſit in cubili, non licere conjugio uti, niſi illa intra tertium ſcrinium recludatur, &c. Denique ſigna hęc, quę ipſi inter ſuos ſingulis diebus cùm capiti, tum ſiniſtro brachio alligant, ut admoneantur pręceptorum Dei, vocant תפלין *tephillin*, a rad. פלל *pallal*, id eſt conjungere, alligare, appendere; vel a תפלה *tephilla*, id eſt oratio, q. d. Oratoria. quia ipſi in ſuis precibus iis quotidie utuntur, ſeque ſe ab omni malo tutos putant. ita referunt P. Fagius, Oleaſter, Lipom. & alii Verùm hujus verius genuinum ſenſum dedi v. 9.

Frontale Judæorum ſuperſtitioſum.

Tephillin Judæorum.

VERS. 17. NON EOS DUXIT DOMINUS PER VIAM TERRÆ PHILISTHIIM, QUÆ VICINA EST) Hoc iter à Chanaan in Ægyptum per Philiſthinos, communiter dicitur eſſe decem dierum; Philo ait eſſe trium dierum.

NE FORTE POENITERET EUM, SI VIDISSET ADVERSUM SE BELLA CONSURGERE) Dices: Etiam alia via pugnandum fuit cum Amalec, c. 17. Reſp. illud prælium fuit unicum, poſt 40. dies ab exitu ex Ægypto initum, quod non tam Hebręorum armis, quàm Dei ſingulari ope confectum eſt: ſi autem tranſiſſent Hebręi per Philiſthinos, ſtatim & aſſiduè eis pugnandum fuiſſet cum hoſtibus bellicoſiſſimis. tales enim erant Philiſthini.

Deus novitios primò mulcet, deinde tentat demum roborat & perficit. *Spiritualiter*, inquit Rupert. *hoc Deus agit in omnibus electis ſuis in Aegypti exitu, id eſt, in principio converſionis, ut novitiis pacatam à vitiis paret viam, ut tranquillè & delectabiliter egrediantur, ne ſubitis tentationibus pulſati à ſancto propoſito vix incepto deterreantur*. Pulchrè quoque S. Gregorius libr. 24. Moral. cap. 13. *Tres*, inquit, *modi ſunt hominum converſorum ad Deum, inchoatio, medietas, atque perfectio, in inchoatione, inveniunt illi blandimenta dulcedinis: in medio tempore, certamina tentationis: ad extremum verò, perfectionem plenitudinis. Prius ergo illos dulcia ſuſcipiunt, quæ conſolentur; poſtmodum amara, quæ exerceant; & demum ſuavia atque ſublimia, quæ confirment. nam & ſponſam ſuam vir quiſque priùs dulcibus blandimentis fovet; quam tamen iam coniunctam aſperis increpationibus probat: probatam verò ſecuris cogitationibus poſſidet. Vnde & plebs Iſraelitica cùm deſpondetur ſe Deo, ad ſacras men-* C *tis nuptias ex Aegypto vocaretur, quaſi arrharum vice priùs accepit blandimenta ſignorum; coniuncta autem, probationibus exercetur in eremo; probata vero, in repromiſſionis terra virtutis plenitudine confirmatur. ita quoque vitam uniuſcuiuſque converſi, & inchoatio blanda permulcet, & aſpera medietas probat, & plena poſt perfectio roborat*. Subdit S. Gregor. *Sæpè tam dura ei ſunt tentationum certamina, quàm longa inchoationum fuerant blandimenta, ſæpe etiam non unquam tamen laborem tentationis diſpar ſequitur perfectio firmitatis, quia iuxta ſummam certaminis, remuneratur quiſque plenitudine perfectionis*. Additque novitios in eo plerumque labi, quod, dum initio aliqua dona & conſolationes à Deo accipiunt, mox ſe perfectos putant: unde dum ſubita tentationis procella tanguntur, conſternantur & penè ſe perditos putant; qui ſi primę dulcedini non nimis tribuiſſent, didiciſſentque in proſperis cogitare de adverſis, pręvidiſſent hęc ita futura, nec fuiſſent turbati, cogitantes hunc eſſe Dei morem & ordinem.

Novitiorũ tentatio ex inexperientia.

VERS. 18. ET ARMATI ASCENDERUNT FILII ISRAEL DE TERRA ÆGYPTI] Pro *armati*, hebr. eſt חמשים *chamuſcim*, id eſt quini & quini. Unde Calvinus carpit D noſtrum Interpretem, qui vertit, *armati*, vertique vult diſpoſiti. Verùm paſſim Hebręi, ut R. Abraham, Aben Ezra Andr. Maſius in Joſue 1. 14. & alii *chamuſchim* accipiunt pro חלוצים *challuzim* id eſt armati, vel ſuccincti lumbos. Aquila quoque & Symmach. vertunt, *καθωπλισμένοι*, id eſt armati, itaq; rectè verſum eſſe ab Aquila, conſonant univerſa ſynagogarum ſubſellia ait S. Hier. ad Damaſum q. 2. quia enim quini incedunt in acie milites armati, hinc *chamuſchim*, id eſt quini idem eſt, quod armati per metalepſin Hebręis uſitatam.

Hebr. Chamuſchim quid?

Aliter Cajet *Chamuſchim*, inquit idem eſt, quod quintati, id eſt armati, ſive accincti gladiis & armis in loco quinque coſtarum: ibi enim ſolemus gladium appendere. Negat Calvinus Hebręos hic habuiſſe arma. unde enim inquit, ipſi inopes tot & tanta ſibi comparaſſent è Reip. honeſtiores jam antè ea domi ſuæ habuiſſe; alios

jam

Digitized by Google

jam antè præmonitos de egreſſu, ea ſibi cumparaſſe; alios A ab Aegyptiis ea commodatò accepiſſe. nam eos habuiſſe arma, patet ex bello, quòd paulò pòſt cum Amalecitis geſſerunt

Septuag. pro *armati* vertunt, *quinta generatione*. *Chamuſe im* enim ſignificat quintam, ſcilicet generationem, uti ſubaudiunt Septuag. Eſtque id quoque verum, ſi generationes tribus Judæ computes. Judas enim genuit Phares, Phares genuit Eſron, Eſron genuit Aram, Aram genuit Aminadab Aminadab genuit Naasõ, qui fuit princeps tribus Juda in deſerto. Alioqui ſi generationes Levi ſupputes, invenies tantùm quatuor: nam Levi genuit Caath, Caath genuit Amram, Amram genuit Aaron, Aaron genuit Eleazar, qui cum patre egreſſus eſt ex Aegypto. Et hoc computu promiſit Dominus Abrahæ, generatione quarta Hebræos exituros ex Aegypto, Gen. 15. 16. ita S. Hieron. ad Damaſum. Aliter S. Auguſt. qu. 49. Generatio, inquit, eſt ſæculum, putà ſpatium centum annorum: jam quarta generatione, id eſt, quartu centenario annorum completo, & quinto inchoato, Hebræi egreſſi ſunt ex Aegypto, uti promiſerat Deus Abrahæ, Gen. 15. 16.

Nota τὸ *armati*: hactenus Hebræi inermes ſervierant Aegyptiis, lateres & lutum tractaverant; tunc liberi exituri Aegypto armantur ad bella.

Sic tropol. qui è ſervitute & regno mundi & diaboli eripere ſe cupit, armare ſe debet ad prælia, memento ò Chriſtiane, te Chriſti eſſe militem, ad bellum vocari, arma tractare debere. Paulus Aemilius militibus res non neceſſarias curantibus, juſſit ut quieſcerent, nec aliud facerent, quàm enſes acuere, cætera ſibi curæ fore. Idem *militi dicebat hæc tria eſſe curanda; corpus ut quàm validiſſimum & perniciſſimum habeat; arma apta; animum ad ſubita imperia paratum: reliqua diis & imperatori curanda relinqueret*. teſtis eſt Livius lib. 4. C. Craſſus militem videns ſine gladio currentem: *Heus*, inquit, *commilito, pugno uteris pro gladio?* Multis Othonem Imper. rogantibus ne depoſito imperio exercitum ac remp. deſereret, quidam è gregariis militibus ſublato enſe dixit: *Scito Cæſar, ſic pro te omnes animatos eſſe*; moxque ſeipſum jugulavit. teſtis eſt Suetonius in Othone. Cùm Antonius pararet claſſem cum Cæſare conflicturus, quidam tribunus militum, vir fortis & in armis exercitatus, Antonio prætereunti corpus ſuum multis cicatricibus inſignitum oſtendit, dicens: *O imperator, cur his vulneribus, aut huic gladio parum fidis, inque lignis fragilibus ſpem reponis? Sine Phœnices & Aegyptii claſſi pugnent: nobis Romanis terram da, in qua conſuevimus vel hoſtem vincere, vel mortem oppetere*. teſtis eſt Plutarchus in Antonio. Præclarè Cicero l. 5. Tuſcul. *Neceſſe eſt*, ait, *qui fortis ſit, eundem eſſe magni animi; qui magni animi, invictum; qui invictus, eum humanas res deſpicere, atque infra ſe poſitas arbitrari. Deſpicere autem nemo poteſt eas res, propter quas ægritudine affici poteſt, niſi fortis. Ex quo efficitur, fortem virum ægritudine numquam affici, omnes autem ſapientes, fortes eſſe*. Applicet ſibi hæc miles Chriſtianus.

Vers. 19. TULIT QUOQUE MOYSES OSSA JOSEPH SECUM] Hiſtoria Scholaſtica narrat, quòd Nilus exundans eo anno quo Hebræi egreſſi ſunt, operuerit loculum Joſeph; cùm ergo eum invenire non poſſet Moſes, ſcripſit nomen Dei tetragrammaton in lamina aurea: illa autem mox enatavit ad loculum Joſeph, eumque detexit. Alii hunc loculum per ovem oſtenſum tradunt, o- D vem inquam, quæ Hebræos & loculum hunc comitata ſit per deſertum, illudque ſignificari putant pſalm. 79. v. 1. *Qui deducis velut ovem Joſeph*. Sed hæ ſunt fabellæ Thalmudicorum.

Nota. Veriſimile eſt Moſen etiam aliorum patriarcharum, putà fratrum Joſeph, oſſa ſecum extuliſſe. Nam Actor. 7. 16. conſtat eos omnes in Palæſtinam translatos eſſe, & ſepultos in Sichem; neque apparet, quo alio tempore, quàm hoc, transferri potuerint. Hic tamen tantùm oſſium Joſeph fit mentio, quia Joſeph adjurarat Hebræos, uti id facerent, ipſeque hunc eis egreſſum prædixerat. Voluit autem Hebræos ſua oſſa efferre: quia cura pii inter ſuos ſepulchri eum tangebat, & ut poſteri horum oſſium intuitu vaticinii memores, certa fide & ſpe iter in terram promiſſam capeſſerent. vide dicta Geneſ. 47. v. 29. & 30.

A PROFECTIQUE DE SOCOTH CASTRAMETATI SUNT IN ETHAM] Hebræi caſtra ſecunda fixerunt in Etham, ſicuti prima fixerant in Socoth. Etham, ſitum erat in ultima ſolitudine, vicina mari rubro, & montibus prærupta: unde fortè & nomen accepit. Etham enim hebr. fortem, indeque aſperum & præruptum ſignificat. Vers. 20.

Nota hic quatuor miracula, Hebræis data & continuata per 40. annos. Primum fuit, quòd in tanta eorum turba nemo eſſet æger aut debilis, ut vellet aut deberet remanere in Aegypto; ſed omnes eſſent ſani ac valentes ad iter alacriter & conſtanter peragendum. Deus enim omnibus illis robur & alacritatem ſuggerebat, ne laborem itineris gravatè ac moleſtè ferrent. & hoc eſt quod dicitur pſalm. 104. *Et non erat in tribubus eorum infirmus*, hebraicè כושל *choſel*, id eſt nutans, vacillans. q. d. Inter eos nullus erat æger, imò ne debilis quidem aut imbecillis, ſed omnes erant alacres & expediti. Secundum, quòd calcei & veſtes eorum cum pueris creverint, & per quadraginta annos non fuerint attrita, nec conſumpta, uti dicitur Deuter. 8. 1. & c. 29. 5. Tertium fuit manna. B Quartum fuit columna ignis & nubis, de qua jam ſequitur.

Quatuor miracula data Hebræis per 40 annos in deſerto. *Primum* *Secundum* *Tertium.* *Quartum.*

DOMINUS AUTEM PRÆCEDEBAT EOS AD OSTENDENDAM VIAM PER DIEM IN COLUMNA NUBIS] *Præcedebat eos* non in ipſa caſtrorum metatione; ibi enim ſiſtebat, ſed in profectione: eduxit enim eos ex Aegypto, & deinceps ſemper proficiſcentes deduxit & præceſſit. Unde ſequitur, columnam hanc itineris ducem, primò apparuiſſe non in Etham, ſed in Rameſſes; inde enim primò egreſſi ſunt Hebræi. S. Hieron. videtur contrarium dicere, ſcilicet quòd columna hæc primò viſa ſit in Etham: ſed vult dicere, quòd S. Scriptura primò hujus columnæ faciat mentionem in Etham, ſic & in Etham tantùm facit mentionem oſſium Joſeph aſportatorum, cùm tamen conſtet ex Rameſſes ea eſſe exportata. Vers. 21.

Columna dux viæ.

Rurſum hæc columna præcedebat caſtra Hebræorum, mota non motu circulari cælorum; ita enim in orbem raptata fuiſſet: non etiam ventorum flatu; ſed ducente eam angelo, qui erat quaſi motor & auriga columnæ, ut patet cap. 14. 19. Angelus ergo impellebat eam, ut pri- C mam tribus Judæ aciem proficiſcentem præiret, quando caſtra erant mutanda & movenda; quando verò erant locanda & figenda, angelus eam ſuper caſtra, puta ſupra primam aciem tribus Juda, uti volunt aliqui, vel potiùs ſupra medium caſtrorum, ut volunt alii, quaſi defixam detinebat, fabricato autem poſtea tabernaculo, illi incumbere faciebat, ut patet c. ult. v. 34.

Angelus auriga fuit columnæ ignis & nubis.

Nota novem proprietates hujus columnæ. Primò, hæc columna Hebræos præceſſit per 40. annos, eoſque ex Aegypto in Chanaan deduxit. Secundò, hæc columna viam oſtendebat, ut ſcirent, qua eſſet eundum per deſerta avia & invia. Tertiò columna hæc jam movebatur, jam quieſcebat: cùm movebatur, movebant ſe caſtra Hebræorum; cùm quieſcebat & incubabat tabernaculo quieſcebant & caſtra. Quartò, columna hæc erat ingens; longa, lata, & craſſa inſtar magnæ turris, ut à tantis caſtris ubilibet videri poſſet, putà à tricies centenis millibus hominum, quæ facilè occupabant locum decem milliarium Italicorum, inquit Pererius. Quintò, motor & ſtator columnæ erat angelus Sextò, per diem apparebat, ut columna nubis D per noctem, ut columna ignis ad illuminandum caſtra; idque viciſſim & aſſiduè ſingulis diebus & noctibus. Septimò, in hac columna ſæpè Deus apparebat ac loquebatur Moſi & Hebræis, ſuamque oſtendebat gloriam & magnificentiam. Octavò hæc columna nubis tota obumbrabat caſtra, eaque ab æſtu ſolis protegebat, uti dicam inferiùs. Nonò, hæc nubes diſpeſcuit Hebræos ab Aegyptiis, hos obtenebrando, illos illuminando, atque Dominus per eam proſpiciens interfecit exercitum Aegyptiorum, c. 14. v. 24.

Novem proprietates hujus columnæ.

Hinc Sapient. 10. verſ. 18. de hac columna duce viæ dicitur: *Deduxit eos in via mirabili, & fuit illis in velamento diei, & in luce ſtellarum per noctem*.

Allegoricè, hæc omnia facilè eſt adaptare Chriſtu, & Spiritui ſancto. Chriſtus enim eſt columna propter rectitudinem & ſtabilitatem, & quia ipſe fulcit Eccleſiam & infirmitates noſtras, facitque ut & ipſa Eccleſia

Allegoricè columna eſt Chriſtus Eccleſia & Sanctiens? Prima.

Digitized by Google

ſia ſit columna & firmamentum veritatis, ipſique Sancti ſint columnæ. Hinc Apocal. 3. dicitur: *Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei.* Rurſum Chriſtus eſt columna ob crucem. *Eſt enim crux Chriſti humani generis columna*, inquit S. Hieron. in pſalm. 95.

Secundò.

Secundò, Chriſtus eſt nubes, quà homo; eſt ignis, quà Deus: nam, ut ait S. Ambroſ. in pſalm. 118. nubes eſt nebula corporis noſtri ſed in Chriſto levis, id eſt, cæleſti Spiritus ſancti operatione ſancta, nullaque ſorde gravis Iſaiæ 19. 1. Sol ergo, ut tolerari poſſet, venit in nube, id eſt, Deus, ut cum hominibus verſaretur, venit in carne, qua deitatem ſuam velavit & veſtivit.

Tertiò.

Tertiò, Chriſtus inſtar columnæ hujus fideles ſuos obumbrat, protegit, & ad terram viventium, quam electis ſuis promiſit, deducit: ipſe enim eſt dux noſter, qui de ſe ait, *Ego ſum via veritas, & vita.*

Sed cur eſt hæc columna ignis per noctem, nubis per diem? Reſp. S. Gregorius homil. 21. in Euang. ut ſignificetur Chriſtum in die, id eſt in vita juſti, eſſe nubem, id eſt blandum: ſed in nocte, id eſt vita peccatoris, quaſi igneum, id eſt terribilem, apparere. Rurſum Chriſtus in die, id eſt in hac vita, oſtendit ſe lenem, ut nubes ſed in nocte, id eſt in morte, & altera vita, putà in judicio & gehenna, ſe quaſi ignem formidabilem oſtendet. *In fulgure*, inquit S. Gregorius, *terror timoris eſt, in nive autem blandimentum candoris: hinc in reſurrectione Chriſti angelus talis apparuit, ut ſua ſpecie & terreret reprobos, & mulceret pios. Vnde Hebræos per deſerta gradientes columna ignis in nocte, & columna nubis præibat in die in igne enim terror eſt, in nube viſionis lene blandimentum: dies autem vita juſti, & nox accipitur vita peccatoris. in die igitur columna nubis monſtratu eſt, & in nocte columna ignis, quia Deus in judicio veniens per lenitatis manſuetudinem blandè juſtos demulcebit, peccatores autem per juſtitiæ diſtrictionem terrebit.*

Columna nubis eſt Spiritus ſanctus.

Poteſt Secundò, columna ignis Chriſtum, qui lux eſt mundi; columna verò nubis Spiritum ſanctum ejuſque obumbrationem & ſanctificationem ſignificare: Chriſtus enim, & Spiritus ſanctus ſunt una columna id eſt, una deitas. ita S. Ambroſius lib. 2. de Sacram. c. 6 & ex eo multi interpretes in 1. Corinth. 10. v. 1.

Rectè S. Gregor. *Spiritus ſanctus*, inquit, *monet, movet & docet: monet memoriam, movet voluntatem, docet rationem: nec minimam paleam intra cor quod poſſidet reſidere patitur, quam non igne circumſpectionis & compunctionis exurat. contra ſtultitiam ſuggerit ſapientiam, contra hebetudinem intellectum, contra præcipitationem conſilium, contra timorem fortitudinem, contra ignorantiam ſcientiam, contra duritiem pietatem, contra ſuperbiam Dei timorem.*

Et S. Bernardus ſerm. 2. de pentecoſte: *Spiritus ſanctus*, inquit, *dat pignus ſalutis, robur vitæ, ſcientiæ lumen, pignus ſalutis, ut ipſe reddat teſtimonium ſpiritui tuo, quòd ſis filius Dei: robur vitæ, ut quod per naturam tibi eſt impoſſibile, per gratiam ejus non ſolùm poſſibile, ſed & facile fiat: lumen ſcientiæ, ut, cùm omnia bene feceris, te ſervum inutile putes, & quidquid boni in te inveneris, illi tribuas à quo omne bonum eſt. In his tribus Spiritus ſanctus docebit te omnia quæ pertinent ad ſalutem.* Et ſerm. 5. *Ad fervorem in cordibus perfectorum vehementius ſpirans, validum ignem charitatis accendit, ut non ſolùm in ſpe filiorum Dei, ſed etiam in tribulationibus glorientur, contumelias gloriam reputantes.*

Et S. Baſilius de Spiritu ſancto: *Sicut*, inquit, *corpora illuſtria perlucidaque contacta radio ſolis, fiunt & ipſa ſplendida, & alium fulgorem ex ſe profundunt: ſic & animæ Spiritu ſancto afflatæ & illuſtratæ, fiunt & ipſæ ſpirituales, & in alios gratiam emittunt. Hinc futurorum præſentia, arcanorum intelligentia, occultorum comprehenſio, donorum diſtributiones, cæleſtis converſatio, cum angelis chorea: hinc gaudium numquam finiendum, hinc in Deo perſeverantia, hinc ſimilitudo cum Deo, & quo nihil ſublimius expeti poteſt, hinc eſt ut Deus fias.*

Utinam hanc columnam in cælum nos ducentem quotidie intueamur, & ſtudioſè ſectemur, S. Carolus Borromæus cuidam è ſuis petenti documentum aliquod, qua ratione ad cælum pervenire & Deo placere poſſet, hoc dedit: *Qui quotidie in via Dei progredi cupit, oportet* Primò, *ut incipiat quotidie, hoc eſt quotidie debet conari, ut Deo ſerviat eo fervore, ac ſi eo die primùm inciperet;* Secundò, *ambulet actualiter in præſentia Dei;* Tertiò, *ſolum Deum ſtatuat ſibi finem omnium & ſingularum actionum ſuarum.* Hiſce tribus complexus eſt totam vitam ſpiritualem, totumque ſtatum & progreſſum interioris hominis. Ita refert auctor Vitæ ejus lib. 8. c. 18. in fine.

Tropologicè ergo, columnæ lucis ſunt fortes & illuſtres Sancti. *Venit aliquando Abbas Hilarion ad Abbatem Antonium, & dicit ei Abbas Antonius: Benè veniſti Lucifer, qui manè oreris. Et reſpondit Abbas Hilarion: Pax tibi, columna lucis, quæ ſuſtines orbem terrarum.* uti habetur in Vitis Patr. lib. 5. tractat. 17. num. 4.

Talis columna lucis fuit quoque Simeon Stilites, qui ut omnes à terra traheret ad cælum, ſtetit in columna per octoginta annos, vix comedens & dormiens, ſemperque vel orans, vel accedentibus dans monita ſalutis. Et angelus Apocal. 10. v. 1. habebat pedes quaſi columnas ignis.

Sic Petrus, Jacobus, Joannes in Eccleſia *videbantur eſſe columnæ*, ait Paulus Galat. 2. 9.

Hac de cauſa Chriſtus Apocal. 3. 12. angelo, id eſt Epiſcopo, Philadelphiæ promittit: *Qui vicerit, ait, faciam illum columnam in templo Dei mei.*

AD OSTENDENDAM VIAM] Licet enim via communis ex Ægypto in Chanaan trita eſſet, & vulgò cognita; nemo tamen noverat eam viam, qua Deus Hebræos per deſerta Arabiæ volebat deducere in Chanaan. Addit Genebr. in pſal. 104. verſ. 39. Deum oſtendiſſe eis viam, eò quòd in Saracenicis illis deſertis nulla extent viarum veſtigia, ob arenas levi ventorum flabello mobiles & delebiles: ideoque viatores in illis, ut nautæ in mari, uti coguntur inſtrumentis quibuſdam, quaſi nauticis quadrantibus, ad indicandas mundi plagas, & juxta eas dirigunt ſuas profectiones.

An columna hæc caſtra ab æſtu protexerit. Negat Abulenſ.

Quæres, an hæc columna tantùm oſtenderit viam, an verò etiam caſtra obumbrarit, & ab æſtu protexerit? Cajetan. & Abulenſ. quæſt. 13. cenſent eam tantùm oſtendiſſe viam. ratio eſt, quia una columna, utpote parva & gracilis, non poterat obumbrare tota & tanta caſtra. Secundò, ſi caſtra tota obumbraſſet, ademiſſet eis aſpectum aeris, cæli & luminis cæleſtis, quod hominibus eſt jucundiſſimum.

Affirmant alii idque verius eſt.

Verùm alii probabilius cenſent, hanc columnam non tantùm oſtendiſſe viam, ſed etiam caſtra ab æſtu ſolis protexiſſe: nam, cùm Hebræi iter facerent per Arabiam, quæ radiis & caloribus ſolis torretur, præſertim in vallibus, in quibus oppoſitorum montium objectu radiis ſolis reflexi, magnos calores excitant; habuiſſent iter moleſtiſſimum, ni Deus hos calores temperaſſet, radiis ſolis opponendo hanc nubem columnæ.

Probatur.

Probatur, nam id dicitur pſal. 104. *Expandit*, inquit, *nubem in protectionem eorum.* & Pſaltes pſalm. 120. huc alludit dicens, *Dominus cuſtodit te, Dominus protectio tua: per diem ſol non uret te, neque luna per noctem.* Sapient. 10. *Deduxit eos in via mirabili, & fuit illis in velamento diei.* & cap. 19. *Caſtra obumbrabat nubes.* & cap. 18. *Solem ſine læſura boni hoſpitii præſtitiſti eis:* q. d. Feciſti, ut columna illa Hebræis eſſet dux, & quaſi ſol præfulgens ad peregrinationem, & bona hoſpitia, id eſt, bonas & commodas ſtationes in deſerto per 40. annos indicandas, ſol, inquam ſine læſura, id eſt innocuus, non lædens, non urens Hebræos. Hinc denique Apoſtolus 1. Cor. 10. 1. ait patres omnes ſub nube fuiſſe. Ita B. Nyſſenus, Ambroſ. in pſal. 118. Juſtinus contra Tryphon. Lyranus, Perer. & alii.

Dices, Quomodo parva columna poterat obumbrare tota caſtra.

Columna ex ſe ſpargebat nubē caſtra obumbrantem.

Reſpondeo, Columna hæc, cùm iter agerent Hebræi, præibat caſtra, & ſimul expandebat ſe, & quaſi aliam nubem, quæ caſtra obumbraret, ex ſe ſpargebat. Ubi Nota, nubem hanc in ſublimiore parte aeris fuiſſe ſoli è regione objectam, eique, quocumque movebatur, oppoſitam, ita ut ejus obtentu ſolis ardor, & radii in ea refracti & repreſſi ita modici pervenirent ad Hebræos, ut Hebræis lucem, non autem æſtum afferrent: id ita eſſe patet Numer. 14. 14. ubi ſic dicitur: *Nubes tua protegat illos, & in columna nubis præcedas eos* ubi manifeſtè nubes à columna caſtra præeunte diſtinguitur, dicitúrque protexiſſe eos, ab æſtu ſcilicet; orat enim Moſes, ut Deus hanc ſuam protectionem continuet. Idipſum

ſigni-

ſignificatur quoque Numer. 10. 34. ubi ſic dicitur, *Nu-bes quoque Domini ſuper eos erat per diem cum incederent.* Ubi Septuag. vertunt, καὶ ἡ νεφέλη κυρίου ἐγένετο, σκιάζουσα ἐπ' αὐτοῖς, id eſt, *& nubes Domini fuit obumbrans ſuper eos* Unde ſequitur, nubem hanc ſoli oppoſitam, ingentem & immanem fuiſſe. Erat enim major totis caſtris, quę, ut ſuperiùs dixi, extendebant ſe ad decem milliaria Italica: ad totidem ergo milliaria extendi debebat & nubes, utpote tota caſtra velans, obumbrans, & à radiis ſolis protegens.

Rurſum cùm caſtra conſiſterent, nubes hęc quadrata erat. Caſtra enim fixa erant quadrata, ut patet Numer. 2. cùm verò caſtra moverentur, & Hebręi longo agmine ſe expandentes, per tribus ſingulas ordinata ſerie proficiſcerentur; tunc nubes hęc, quę antea quadrata fuerat pariter ſe in longum ſupra omnia agmina expandebat, illiſque in longitudine æquè ac in latitudine ęquabatur Ambulabant enim omnes Hebręi ſub nube hac quaſi ſub velamine, vel umbella, ideoque Deus dicitur eos deduxiſſe in via mirabili, Sapient. 10. 17. Plura de hac columna dicam Numer. 9. 15.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PHarao cum ſuis inſequitur Hebraeos, illi timent, roborat eos Moſes. Secundò, angelus in columna nubis interponit ſe inter Hebraeos & Aegyptios v. 19. Tertiò, v. 21. Moſes ſua virga dividit mare, tranſeunt Hebraei. Quartò, v. 20. Aegyptii inſequentes, tum ab angelo, tum ab aquis recurrentibus obruuntur.

1. LOcutus eſt autem Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere filiis Iſrael: Reverſi caſtramententur è regione Phihahiroth, quæ eſt inter Magdalum & mare contra Beelſephon: in conſpectu ejus caſtra ponetis ſuper mare. 3. Dicturuſque eſt Pharao ſuper filiis Iſrael: Coarctati ſunt in terra, concluſit eos deſertum. 4. Et indurabo cor ejus, ac perſequetur vos. & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu ejus, ſcientque Aegyptii quia ego ſum Dominus. Feceruntque ita. 5. Et nuntiatum eſt regi Aegyptiorum quod fugiſſet populus: immutatumque eſt cor Pharaonis & ſervorum ejus ſuper populo, & dixerunt: Quid voluimus facere ut dimitteremus Iſrael, ne ſerviret nobis? 6. Junxit ergo currum, & omnem populum ſuum aſſumpſit ſecum. 7. Tulitque ſexcentos currus electos, & quidquid in Aegypto curruum fuit: & duces totius exercitus. 8. Induravitque Dominus cor Pharaonis regis Aegypti, & perſecutus eſt filios Iſrael: at illi egreſſi erant in manu excelſa. 9. Cumque perſequerentur Aegyptii veſtigia præcedentium, repererunt eos in caſtris ſuper mare: omnis equitatus & currus Pharaonis, & univerſus exercitus, erant in Phihahiroth contra Beelſephon. 10. Cumque appropinquaſſet Pharao, levantes filii Iſrael oculos, viderunt Aegyptios poſt ſe: & timuerunt valdè: clamaveruntque ad Dominum. 11. & dixerunt ad Moyſen: Forſitan non erant ſepulchra in Aegypto, ideo tuliſti nos ut moreremur in ſolitudine: quid hoc facere voluiſti, ut educeres nos ex Aegypto? 12. Nonne iſte eſt ſermo, quem loquebamur ad te in Aegypto, dicentes. Recede à nobis, ut ſerviamus Aegyptiis? multò enim meliùs erat ſervire eis, quàm mori in ſolitudine. Et ait Moyſes ad populum: Nolite timere: ſtate, & videte magnalia Domini quæ facturus eſt hodie: Aegyptios enim, quos nunc videtis, nequaquam ultrà videbitis uſque in ſempiternum. 14. Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. 15. Dixitque Dominus ad Moyſen: Quid clamas ad me? Loquere filiis Iſrael ut proficiſcantur. 16. Tu autem eleva virgam tuam, & extende manum tuam ſuper mare, & divide illud: ut gradiantur filii Iſrael in medio mari per ſiccum 17. Ego autem indurabo cor Aegyptiorum ut perſequantur vos: & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu ejus, & in curribus, & in equitibus illius. 18. Et ſcient Aegyptii quia ego ſum Dominus, cum glorificatus fuero in Pharaone, & in curribus atque in equitibus ejus. 19. Tollenſque ſe angelus Dei, qui præcedebat caſtra Iſrael, abiit poſt eos, & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens, poſt tergum. 20. ſtetit inter caſtra Aegyptiorum & caſtra Iſrael: & erat nubes tenebroſa, & illuminans noctem, ita ut ad ſe invicem toto noctis tempore accedere non valerent. 21. Cumque extendiſſet Moyſes manum ſuper mare, abſtulit illud Dominus flante vento vehementi & urente tota nocte, & vertit in ſiccum: diviſaque eſt aqua. 22. Et ingreſſi ſunt filii Iſrael per medium ſicci maris: erat enim aqua quaſi murus à dextra eorum & læva. 23. Perſequenteſque Aegyptii ingreſſi ſunt poſt eos, & omnis equitatus Pharaonis, currus ejus & equites, per medium maris. 24. Jamque advenerat vigilia matutina, & ecce reſpiciens Dominus ſuper caſtra Aegyptiorum per columnam ignis & nubis, interfecit exercitum eorum: 25. & ſubvertit rotas curruum, ferebanturque in profundum. Dixerunt ergo Aegyptii· Fugiamus Iſraelem: Dominus enim pugnat pro eis contra nos. 26. Et ait Dominus ad Moyſen: Extende manum tuam ſuper mare, ut revertantur aquæ ad Aegyptios ſuper currus & equites eorum. 27. Cumque extendiſſet Moyſes manum contra mare, reverſum eſt primo diluculo ad priorem locum· fugientibuſque Aegyptiis occurrerunt aquæ, & involvit eos Dominus in mediis fluctibus. 28. Reverſæque ſunt aquæ, & operuerunt currus & equites cuncti exercitus Pharaonis, qui ſequentes ingreſſi fuerant mare: nec unus quidem ſuperfuit ex eis. 29. Filii autem Iſrael perrexerunt per medium ſicci maris, & aquæ eis erant quaſi pro muro à dextris & à ſiniſtris: 30. liberavitque Dominus in die illa Iſrael de manu Aegyptiorum. 31. Et viderunt Aegyptios mortuos ſuper littus maris, & manum magnam quam exercuerat Dominus contra eos: timuitque populus Dominum, & crediderunt Domino, & Moyſi ſervo ejus.

Google

Vers. 2. CASTRAMETENTUR E REGIONE PHIHAHIROTH, QUÆ EST INTER MAGDALUM ET MARE, CONTRA BEELSEPHON] Quarta eſt hæc Hebræorum ſtatio, ſive manſio, in qua à ſiniſtris vallati erant mari; à tergo exercitu Aegyptiorum eos perſequentium; antè, & à dextris præruptis montibus. Unde eos ibi velut mures in muſcipula comprehendere cogitabat Pharao.

Pro *è regione Phihahiroth*, Septuag. vertunt, *ἀπέναντι τῆς ἐπαύλεως*, quod Origenes interpretatur, *è regione aſcenſionis tortuoſæ*. Non bene alii vertunt, *è regione ſuburbiorum* aut *villarum*, quaſi Septuag. in *Phihahiroth* literam *chet* pro *ain* acceperint, nomenque hoc derivarint ab עיר *ir* id eſt urbs. at verbum *Phihahiroth* hebraicè idem eſt, quod os foraminum, פי *pe* enim ſignificat os, חר *chur* foramen, ut Phihahiroth idem ſit, quod ingreſſus in ſpeluncam rupibus incluſam, & arctam; os enim ſonuit *anguſtias ingreſſus*.

Sic *Magdalum* hebraicè turrim ſonat: fortè fuit arx monti impoſita. *Beelſephon* hebraicè idem eſt quod dominus ſpeculæ: quæ omnia indicant loca hæc fuiſſe prærupta & inacceſſa. Vide chorographiam horum locorum in tabulis Adrichomii.

R. Salomon, & Hebræi fabulantur Beelſephon fuiſſe canem æneum, qui latratu prodebat fugientes Hebræos, qualem in Hiſpania Numantiæ fuiſſe teſtatur Abulenſ.

Tropologicè, à vitiis ad virtutem, à terra in cælum enitentibus ardua calcanda eſt via. ita Origenes.

Vers. 3. SUPER MARE] ad mare, verſus mare, juxta mare.

DICTURUSQUE EST PHARAO] poſtquam ab exploratoribus Hebræos fugere intelligens, & dimiſſionis eorum pœnitens, eos inſequi cogitabit, ut reducat.

SUPER FILIIS ISRAEL] de filiis Iſrael. Sic Virgil.

Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa.

COARCTATI SUNT] Hebr. נבכים *nebuchim*, id eſt perplexi ſunt, vel confuſi ſunt; quia videlicet in arctis conſtituti, & circumquaque rupibus, mari & armatis concluſi, exitum non invenient: itaque vel fame, vel gladio eos conficiam, aut potiùs ad deditionem & ſervitutem priſtinam eos redigam.

Vers. 4. ET INDURABO COR EJUS, AC PERSEQUATUR VOS] Sat patet ex conſultatione prævia v. 3. & 5. Pharaonem liberè ſe obduraſſe & obfirmaſſe, ut perſequeretur Hebræos; dicitur tamen etiam Deus eum induraſſe, ut dixi cap. 7. v. 3. quia ſine Dei permiſſu & certa providentia, numquam ſe obduraſſet Pharao: Deus enim, cui omnes rerum omnium ordines ſubjacent, hoc Pharaonem ordine, curſuque rerum ſtatuerat, quo his quæ ſe obtulerunt, objectis, cum liberè & ſponte ſua obdurandum præſciebat. Quidquid enim à Dei providentia quovis modo manat, Hebræa phraſi Deus agere dicitur: utiturque ſubinde hac phraſi Scriptura, ut altiſſimam latiſſimamque rerum omnium providentiam (cui omnes etiam impiorum voluntates ſubjacent, & à qua reguntur & diriguntur, quocumque ipſi libuerit) in Deo commendet.

Hic verò acceſſit alia peculiaris Pharaonem obdurandi ratio in Deo, videlicet, quòd Deus Hebræos in loca hæc arcta adduxerit, eo quidem proprio fine, ut omnem ſuam ſpem in Deum conjicerent Hebræi, ſed unde Pharaonem eos inſequendi occaſionem & voluntatem firmam ex priſtina ſua malitia, tyrannide & obſtinatione conceptūrum prævidebat: quam ejus voluntatem malam non intendit Deus, ſed ſolùm poſitivè voluit permittere; idque ad hoc, ut Pharaonem hac ratione pertraheret ad mare rubrum, ibique pro anteactis ſui ſceleribus & rebellionibus eum puniret atque mergeret. Simili ſtratagemate bellico milites, ut hoſtem eliciant, & ad inſidias latentes pertrahant, pauci exeunt, hoſtique ſe oſtentant: inſequitur eos formatim hoſtis, cedunt illi ſenſim, hoſtemque ad inſidias pertrahunt: inde prodit agmen inſtructum, quod hoſtem cingit & conficit. ſicuti ergo pauci illi elicientes hoſtem eum fallere dicuntur eumque pertrahere ad inſidias, cùm tamen propriè neque pertrahant ad inſidias, neque fallant eum, ſed tantùm dent occaſionem, qua illecti hoſtes eos perſequantur, itaque ſua culpa fallantur, & ipſi ſe fallant; ſimili modo cum Pharaone fecit hic Deus, ideoque dicitur eum obduraſſe ad perſequendum Hebræos.

Sicut dux hoſtes pellicit ad inſidias, ita Deus Pharaonem pellexit ad mare rubrum.

Obduravit ergo hic Deus Pharaonem eo præcepto quod Moſi dedit v. 2. nimirum, ut caſtra metaretur ad mare rubrum, è regione Phihahiroth inter rupes & montes, unde τὸ *& obdurabo* tantundem eſt, ac ſi dicat, *itaque obdurabo cor eius*: ſciebat enim Deus Pharaonem, ubi audiſſet Moſen & Hebræos jam non ad tres diætas ad ſacrificium abiiſſe, ſed abſolutè fugiſſe, eoſque jam eſſe concluſos mari & rupibus; ſtatim rediturum ad ſuum ingenium, & priſtinum propoſitum dominandi Hebræis, ideoque obdurato & obfirmato animo eos perſecuturum, eò quòd certò ſibi perſuaderet ſe eos obtenturum, nec ipſos poſſe manus ſuas effugere.

Secundò, hanc occaſionem objecit Deus Pharaoni tam per nuntios, quàm per ſeipſum, objiciendo ejus phantaſiæ circa rem præſentem cogitationes ex ſe indifferentes de Hebræorum amplitudine, fuga & facilitate eos reducendi, ex quibus ſciebat eum ſe obduraturum ad perſequendum Hebræos; idque permiſit Deus, quia ſtatuerat eum hac ratione pellicere ad mare rubrum, ibique eum ſubmergere. jam enim omnino concluſum erat apud Deum de Pharaone puniendo, & morte mulctando, & apud Deum lata jam erat in eum ſententia mortis, quam ut commodè Deus exequeretur, uſus eſt occaſione jam dicta qua eum pertraxit ad locum ſupplicii. hoc ergo loco obduratio in Deo non ſignificat aliud, niſi judicium & vindictam Dei in Pharaonem, qua eum pellexit ad carnificinam maris rubri.

Obdurare hic eſt pellicere ad locum ſupplicii.

Vide hic in Pharaone, quàm vera ſit ſententia 42. in Sent. S. Auguſtini: *Nihil infelicius eſt felicitate peccantium, qua pœnalis nutritur impunitas, & mala voluntas, velut hoſtis interior roboratur.*

Vers. 5. ET GLORIFICABOR IN PHARAONE] quando eum ad mare rubrū pellectum aquis mergam cum univerſo exercitu: tunc enim omnibus apparebit glorioſa mea potentia, juſtitia & vindicta.

Vers. 7. SCIENTQUE ÆGYPTII] & præſentes mergendi, ut patet v. 25. & reliqui, qui in Aegypto manſerunt, qui ita attoniti & perculſi fuerunt ſuorum ſtrage, & Dei Hebræorum metu, ut quiſque opera ſua quibus diſtinebatur eo die, ne Pharaonem ſequeretur, itaque cum eo mergeretur, Deum ſuum vocaret, ait Apollonius Abbas apud Palladium in Lauſiaca c. 52.

IMMUTATUM EST COR (id eſt voluntas & ſententia) PHARAONIS SUPER (contra) POPULUM] Hebræorum, præſertim iram accendente expoliatione Aegyptiorum: videbant enim jam ſe ſpoliatos iis quæ commodato tantùm dederant Hebræis.

TULITQUE SEXCENTOS CURRUS] Olim enim curribus falcatis, & in curribus depugnabant. currus enim ſua falce demetebant homines, animalia, ſegetes; milites verò in ipſis curribus præliantes ferebantur & decurrebant in hoſtem: antiquiſſimi & primi currus, de quibus legimus, ſunt hi Pharaonis.

Tropologicè, currus Pharaonis ſunt currus vitiorum, de quibus vide S. Bernard. ſerm. 39. in Cantica, ubi comparans Pharaonem cum diabolo, Aegyptum cum ſeculo: *Ibi*, ait, *populus eductus eſt de Aegypto; hic homo de ſæculo. Ibi proſternitur Pharao; hic diabolus. Ibi ſubvertuntur currus Pharaonis; hic carnalia & ſæcularia deſideria, quæ militant adverſus animam, ſubruuntur. Illi in fluctibus, iſti in fletibus. Marini illi; amari iſti. Puto & nunc clamare dæmonia, ſi fortè contingat incidere in talem animam, Fugiamus Iſraelem, quia Dominus pugnat pro eo.* Deinde Pharaonis, id eſt diaboli principes & currus, ita deſcribit: *Habet namque malitia currum ſuum quatuor rotis conſiſtentem; ſævitia, impatientia, audacia, impudentia. Valdè enim velox eſt currus iſte ad effundendum ſanguinem; qui nec innocentia ſiſtitur, nec patientia retardatur, nec timore frænatur, nec inhibetur pudore; trahitur autem duobus admodum pernicibus equis, & ad omnem perniciem paratis, terrena potentia & ſæculari pompa; præſident duobus his equis aurigæ duo, timor, & livor, & timor quidem pompam, livor, verò potentiam agit.* Pari modo luxuriæ, inquit, rotæ quatuor ſunt, otium, mollities veſtium, ingluvies, & libido; equi duo ſunt proſperitas vitæ, & rerum abundantia; auriga ſunt ignaviæ torpor & infida ſecuritas.

Currus Pharaonis ſunt currus vitiorum, quiſ

Simul

Similiſ modo avaritiæ rotæ quatuot ſunt, puſillanimitas, inhumanitas, contemptus Dei, mortis oblivio; equi duo ſunt tenacitas, & rapacitas, cum ſuo auriga, qui eſt habendi ardor: ſola ſiquidem avaritia, quoniam conducere plures non patitur, uno contenta eſt ſervitore, hactenus S. Bernardus. Idem in Sentent. *In Scriptura*, ait, *inveniuntur tres currus. Primus eſt elatio potentiæ temporalis: cujus auriga eſt tumor præſumptionis & audacia, habens equum propriæ confidentiæ. Rotæ ejus ſunt preceps mobilitas vanitatis, & felix ſucceſſio proſperitatis. Hic eſt currus Pharaonis, in quo moritur. Secundus eſt altitudo converſationis & vitæ. Auriga ejus eſt ferme commonitionis divinæ, habens equum votum perſeverantiæ. Rotæ ejus ſunt horrenda terribilitas tormentorum, & mira delectabilitas præmiorum. Hic eſt currus in quo legit cum Philippo Eunuchus, Actor. 8. Tertius currus eſt celſitudo contemplationis & gratiæ. Auriga ejus eſt amor cœleſtis patriæ, habens equum deſiderium beatitudinis & vitæ. Rotæ ejus ſunt, improbatio gloriæ mundialis, & divinæ reverentia majeſtatis. Hic eſt currus igneus in quo Elias rapitur in cœlum.*

DUCES) Hebraicè שלשם *ſchaliſcim*, id eſt, triumuitos, unde & Septuag. Triſtatas vertunt; hinc apparet, quòd priſco illo tempore tres ſolerent præfici, eſſeque præfecti in exercitu & in aulis principum, unde

Triſtata qui? S. Hieron. in Ezech. 23. *Triſtata*, ait, *qui & terni ſtatores vocantur, nomen eſt ſecundi gradus poſt regiam dignitatem; de quibus ſcriptum eſt*, 2. Reg. 23. 19. *Ad tres primos non pervenit* (tres enim fortiſſimos milites & duces habuit David.) *qui principes equitum peditumque erant, pariter & tributorum, quos nos magiſtratus utriuſque militiæ, & præfectos annonarii tituli nominamus.* Aliter Gregorius Nyſſenus in canticum Moſis, & Græcus Scholiaſtes: Antiqui, inquit, magnos faciebant currus, ut tres homines caperent, quorum unus erat auriga, duo reliqui milites pugnantes; hi dicuntur triſtatæ: vel triſtatas vocat robuſtos, & eos, qui adverſus tres poſſent conſiſtere. Heſychius verò. Triſtata, inquit, eſt ſatelles regius, quia tria vibrabat haſtilia, alii, triſtata, inquiunt, idem eſt, quod triarius.

Tropologicè, triſtatæ, vel terni ſtatores ſunt dæmones qui ſtant in omnibus vitæ hujus viis, ut vel in factis, vel in verbis, vel in cogitationibus homines ad peccatum impellant, ita Origenes.

VERS. 10. ET TIMUERUNT VALDE) Non enim erant aſſueti bello & gladiis, ſed oneribus & jugo; eſto eſſent ſexcenta millia armatorum: ſic enim centum millia ruſticorum facilè à decem millibus exercitatorum militum conficiuntur.

CLAMAVERUNTQUE AD DOMINUM) in voces deſperabundas eruperunt; unde increduli tam durè cum Moſe expoſtularunt, nil enim niſi mortem, vel ſervitutem expectabant, uti ſequitur. Quare non videtur verum, quod ait Joſeph. Hebræos paraſſe ſe ad prælium, ut confligerent cum Ægyptiis. Nimirum talia ipſe ſubinde hiſtoriæ affingit, quæ faciunt ad honorem ſuæ gentis.

VERS. 13. NOLITE TIMERE) Moſes duro & incredulo populo manſuetè reſpondet, memor vocationis Dei, & ſalutis populi potiùs, quàm injuriarum. Joſephus ait Moſen populum tumultuantem placaſſe & animaſſe hac oratione: Deus vos in arctum hunc locum concludi voluit, ut hic ſuam in vos curam & potentiam oſtenderet: hic ergo locus magis vos ad ſpem excitare debet. Deus enim maximè adeſt in arduis, quando ſpei supereſt minimum. Ille vos ex Ægypto vocavit, ille viam & exitum dabit: ipſe poteſt hoſce montes in planitiem, & hoc mare in terram vertere.

Oratio Moſis ad populum ex Ioſepho.

MAGNALIA) Hebr. ישועה *ieſcua*, id eſt ſalutem.

VERS. 14. DOMINUS PUGNABIT PRO VOBIS, ET VOS TACEBITIS) vos quieſcetis, otiosè & jucundè hanc Dei pro vobis pugnam & prælium ſpectando.

Moraliter in arctis adeſt Deus ſperantibus in ſe. Moraliter vide hic, quàm fortiter in arctis ſperare in Deum, eumque invocare debeamus quamque intrepidè eum vocantem, per avia & invia ſequi debeamus, ac contra ſpem in ſpem cum Abrahamo credere, quòd ipſe nos tutabitur, & ad felicem exitum perducet. Ita Pſaltes pſal. 26. 3. *Si conſiſtant*, inquit, *adverſum me caſtra, non timebit cor meum: ſi exurgat adverſum me prælium, in hoc ego ſperabo.* & Job c. 13. 15. *Etiamſi occideris me, in ipſo ſperabo.* Rectè S. Auguſt. in Soliloq. c. 15. In arduis & arctis *conſtanter Deo crede, eique te totum committe, quantum potes; ita enim ipſe te ad ſe ſublevare non deſinet, nihilque tibi evenire permittet, niſi quod tibi proſit, etiamſi neſcias.* Ita Pſaltes pſal. 4. v. 10. *In pace*, ait, *in idipſum dormiam, & requieſcam: quoniam tu Domine ſingulariter in ſpe conſtituiſti me.* Spes enim non confundit: quia Deus, qui jubet magna à ſe ſperari, fidelis eſt, majorque & liberalior omni ſpe noſtra. Hinc Eccleſiaſt. c. 2. 11. aſſerit: *Scitote, quia nullus ſperavit in Domino, & confuſus eſt.* & Iſaias cap. 40. 31. *Qui ſperant in Domino mutabunt fortitudinem, aſſument pennas ſicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.* & Habacuc c. 3. v. 18. *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Jeſu meo.* Deus enim quia magnificus eſt, non vult ſpe noſtra vinci, ſed eam ſuperare: hinc merita ſupplicum excedit & vota.

Hujus autem ſpei cos & baſis eſt bona conſcientia: *quoniam ſi cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum; & quidquid petierimus, accipiemus ab eo*, ait S. Johan. epiſt. 1. c. 3. 21.

Gratiarum actio elidit omnes tentationes. Rurſum ſolerter hic adverte, & diſce, ſingulare remedium contra omnes tentationes & tribulationes eſſe, ſi quis in iis non fiat puſillanimis, nec murmuret, ſed Deo generosè ſe reſignet, eique gratias agat. Audi Abbatem Sanctum in Vitis Patrum, tractatu de fortitudine: *Frater*, inquit, *quidam erat in cella, & venit ſuper eum tentatio, & ſi quis eum videbat, nec ſalutare eum volebat, neque in cellam recipere, & ſi opus habebat panem, nemo mutuabat ei; & ſi de meſſe veniebat, nemo eum, ſicut erat conſuetudo, ut reficeret, invitabat. Venit autem ſemel de meſſura per cauma, nec panes habuit in cella ſua; & in his omnibus gratias agebat Deo. Videns autem Deus patientiam ejus, abſtulit bellum tentationis ab eo. Et ecce quidam ſtatim oſtium pulſabat, trahens camelum onuſtum pane; quod cùm vidiſſet frater ille, cœpit flere, dicens: Domine non ſum dignus vel modicè tribulari. Et cùm tranſiſſet tribulatio ejus, tenebant eum fratres in cellis ſuis, & repauſabant eum.*

Ad patientiam bellum tentationis aufert Deus. Qui ergo deſpiceris, odia pateris, rideris, anguſtiaris, tribularis, ſequere & experire hanc praxim, Deo gratias age: Deus animos mutabit, omneſque tibi benevolos efficiet, ac tentationem auferet. Novi qui reipſa idipſum experti ſunt non ſemel. Meritò ergo S. Chryſoſt. tomo 5. ſcripſit homiliam hoc argumento: *quòd maximum lucrum in tribulationibus eſt gratiarum actio.*

Denique vide hic in Hebræis, quàm verum ſit illud Iſaiæ 30. 15. *In ſpe & ſilentio erit fortitudo veſtra.* Quid eſt ſilentium? quanti eſt taciturnitas? Audi Johan. Climacum gradu 11. *Taciturnitas eſt mater orationis, captivitatis revocatio, ignis divini amoris obſervatio, cogitationum diligens inſpectio, ſpecula hoſtium, lachrymarum amica, memoria mortis operatrix, judicii indagatrix, quietis conjux, ſcientiæ adjectio, ſecretus in Deum profectus, occultus aſcenſus.* De ſilentio plura dicam Iſaiæ 30.

DIXITQUE DOMINUS AD MOYSEN: QUID CLAMAS AD ME?) Subticet Scriptura more Hebræo factum prævium, videlicet Moſen ferventi mentis in Deum elevatione coram eo oraſſe, eſſeque prolocutum ea, quæ paulò antè v. 13. & 14. & dixerat Hebræis; quem proinde Deus exaudiens dicit, *Quid clamas ad me?* non reprehendens ejus orationem, ſed blandiendo eum conſolans, docens, & excitans ad miraculi ſequentis, putà tranſitus maris rubri, ſpem & aggreſſum. Hanc enim vim ſæpè apud Hebræos habet interrogatio: uti illa Chriſti ad matrem, *Quid mihi & tibi eſt mulier?* non caſtigatio, ſed ſpei eſt probatio eam exacuens. Sic Gen. 47. 19. dicunt Ægyptii Joſepho: *Cur moriemur te vidente?* & Dominus ad Moſen Exodi 4. 2. *Quid eſt quod tenes in manu tua?* VERS. 15.

Clamor in auribus Dei eſt deſiderium vehemens. Porrò *clamor*, inquit S. Bernard. ſerm. 16. in pſal. 90. *in Dei auribus eſt deſiderium vehemens*: contrà remiſſa intentio eſt vox ſubmiſſa. Sic & S. Auguſt. q. 52. & S. Hier. in pſal. 5. & S. Chryſoſt. hom. de muliere Chananæa, ubi pulchrè docet, quomodo ubivis, etiam dum cum aliis verſamur, mente ad Deum clamare nos oporteat. Verè dixit ille: *Apud Deum valet non magnus clamor, ſed magnus amor.* Et Caſſiodor. in pſal. 16. *Ipſius eſt oratio perfecta, cujus & cauſa clamat, & lingua, & actus, & ſermo, & vita, & cogitatio.* Et S. Aug. in Serm. *Cum oras*, ait, *clama*

Digitized by Google

non voce, ſed mente. Nam & tacens exaudit Deus, nec quæritur locus quantum ſenſus. Ieremias confortatur in carcere, Daniel inter leones exultat, tres pueri in fornace tripudiant, Job nudus in ſterquilinio triumphat, paradiſum latro de cruce invenit: non eſt locus, ubi non ſit Deus.

Oratio Moſis ad Deum, ex Joſepho.

Joſephus Moſen ita oraſſe tradit: *Tuum eſt Domine hoc mare, tuus eſt hic mons, qui nos claudit: ſi vis, & poteſt hic te iubente aperiri, & illud in terram verti: poſſumus & per aerem ſublimes effugere, ſi ita ſervare nos tibi placeat.*

VERS. 16. UT GRADIANTUR FILII ISRAEL IN MEDIO MARI] per ipſum mare altum & vaſtum: medium ergo hic non præciſe medium ſignificat; ſic ille ait, *Mediis ſitiemus in undis.*

VERS. 17. EGO AUTEM INDURABO COR ÆGYPTIORUM, UT PERSEQUANTUR VOS] Obiiciam enim oculis & menti eorum veſtra veſtigia (voſque ſicco pede mare tranſeuntes) quæ ipſi fidenter & audacter inſequentur, neſcientes ibi ſibi laqueum parari. Rurſus, Deus hîc ademit Aegyptiis apprehenſionem & timorem incedendi per alveum maris rubri; unde per illum, æquè ac per terram, animosè ingreſſi ſunt, ut perſequerentur Hebræos. Sic ergo excæcavit, & obduravit eos Deus, ut eos in hanc muſcipulam illiceret, caperet & opprimeret.

VERS. 19. TOLLENSQUE SE ANGELUS DEI, QUI PRÆCEDEBAT CASTRA ISRAEL, ABIIT POST EOS, ET CUM EO PARITER COLUMNA NUBIS] *Angelus*, ſcilicet in columna nubis deliteſcens, in eaque ſe oſtendens: neque enim angelum in ſua eſſentia, aut humana aliavè indutum forma, ſed tantùm nubis ſpecie moventem ſe viderunt Hebræi, ita Rupertus. Unde Hebræa habent, *profectus eſt angelus, & cum eo profecta eſt columna nubis.*

Hinc colligas cum Caietano de die hæc contigiſſe: columna enim nubis per diem tantùm apparebat, ſicuti columna ignis tantùm per noctem.

Porrò ſpectro hoc, putà quòd angelus cum columna præiens caſtra, transferret ſe ad finem caſtrorum, eaque ſequeretur, itaque ſe interponeret inter caſtra Hebræorum & Aegyptiorum, ſignificabat Deus, ſe ſollicitam populi ſui curam & tutelam gerere, adeoque claudere agmen Hebræorum, ut eos omnes ab Aegyptijs tutaretur, eo modo qui ſequitur.

Nota. Licet columna hîc ſequeretur caſtra à tergo, tamen ſimul ex ſe radios quoſdam emittebat eminus ante primam aciem, qui viam oſtenderent, qua pergerent ad mare rubrum; proficiſcebantur enim continuò Hebræi, uti iuſſerat Deus v. 15.

Simili modo angelus deduxit acies Chriſtianorum in terra Sancta in invio errantes. Anno enim Domini 1144. cùm exercitus Chriſtianorum inſidijs circumventus, & in extremas anguſtias coniectus, ab obſidendo Boſtro metropoli Arabum recederet, duce cæleſti nuntio incolumes omnes ad propria redierunt. Cùm ergo in inevitabilia incidiſſent diſcrimina, & errarent omnes in invio, & non in via, & anguſtiis locorum intercluſi eſſent, ab ingruentibus hoſtibus cædendi, nec haberent ducem, qui agmina præiret, & locorum, per quæ tranſituri erant, haberet peritiam; ecce ſubitò cohortes præcedens miles quidam ignotus, albi ſeſſor equi, rubei coloris vexillum baiulans, lorica indutus, curtia ad cubitos manicis antecedebat exercitum. Hic tamquam angelus Domini exercituum viarum ſequens compendia, ad aquas priùs incognitas congrua & commodis ſtationibus caſtrametari docebat; qui illis deductis Hieroſolymam uſque, illo admirabili perfunctus miniſterio ab omnium mox evanuit oculis. ita Guiliel. Tyrius lib. 16. Belli ſacri cap. 12. & ex eo Baron. anno Chriſti 1144.

VERS. 20. ET ERAT NUBES TENEBROSA, ET ILLUMINANS NOCTEM, ITA UT AD SE INVICEM TOTO NOCTIS TEMPORE ACCEDERE NON VALERENT) q. d. Columna hæc nubis ea parte, qua Aegyptios reſpiciebat, ita denſabatur, itaque ſe inſtar craſſæ nubis expandebat, ut Aegyptii Hebræos neque cernere, neque accedere poſſent; ſequerentur tamen præcedentem ſe columnam nubis: eadem tamen columna ea parte, qua Hebræos reſpiciebat, habebat ſpeciem ignis caſtra eorum illuminans, ut poſſent proficiſci, & tranſire mare rubrum, aſſiduè enim hac nocte proficiſcebantur Hebræi, uti jam dixi. Unde Chald. vertit, *erat nubes, & obſcuritas Aegyptiis: Iſraeli autem erat lux tota nocte.* En quomodo eadem columna Deus ſuos protegat, & hoſtes plectat. Sic Tropologicè, ait Rupert. eadem virtus, quæ piis lucet, impios excæcat: ſic crux Chriſti virtus eſt credentibus, Judæis verò ſcandalum.

Columna illuminans Hebræos, & obnubilans Ægyptios.

Sic virtus piis lucet, impios excæcat.

VERS. 21. CUMQUE EXTENDISSET MOSES (invocato priùs numine, ait Joſephus) MANUM SUPER MARE, ABSTULIT ILLUD DOMINUS FLANTE VENTO (cùm ſimul eodem tempore afflaret ventus) VEHEMENTI ET URENTE TOTA NOCTE, ET VERTIT IN SICCUM) Putant aliqui, uti S. Baſilius in Catena, hanc maris diviſionem factam eſſe per ventum urentem, vel propellentem & extrudentem aquas, vel eaſdem ſiccantem & abſumentem, ſed hoc parum eſt credibile: neque enim idem ventus aquas impellere, aut ſiccare, & ſimul eaſdem ſiſtere, ne in alveum vacuum defluerent, potuiſſet. Secundò, ut demus id fieri potuiſſe, tamen mox ut ceſſabat ventus, aquæ maris elevatæ refluxiſſent in alveum ſuum priſtinum, & tam profundum: ceſſavit autem ventus dum tranſirent Hebræi; quia alioqui moleſtiſſimum eis feciſſet tranſitum.

Ventus non diviſit mare rubrum.

Igitur Moſe extendente virgam ſuper mare, mox, non ventus, ſed angelus diviſit mare, ita ut utrimque in modum muri intumeſcens conſiſteret, relicta in medio via, qua Hebræi tranſirent; ventus verò à Deo immiſſus eſt tantùm ad hoc, ut alveum jam diviſum, aquiſque vacuatum planè ſiccaret & ſolidaret, auferendo quicquid in eo reliquum erat humidi & lutulenti.

Sed angelus.

Diviſio ergo maris in tanta latitudine, ſubitò facta eſt ab angelo: exſiccatio verò fundi maris per ventum ſucceſſivè facta eſt, inquit Cajetan. ita & Abulenſis, & Pererius.

Nota, hanc maris diviſionem ingentem fuiſſe, tum quoad latitudinem (mare enim rubrum habet ſpatium ſex leucarum in latitudine, ut docet Adrichomius:) tum quoad longitudinem, nam per eam tranſire debebant ſpatio unius noctis, imò mediæ tantùm noctis, omnia caſtra Hebræorum, quæ præter currus & jumenta, facilè conſtabant tribus millionibus hominum. ergo longitudo hujus ſciſſuræ maris debebat eſſe ingens, ut per eam ſimul incedere & tranſire poſſent plurimi hominum & animalium ordines: ſi enim unus poſt alium tranſiſſet, impendiſſent in tranſitu plures, non ſolùm dies, ſed & ſeptimanas. Hanc Moſis fiduciam imitatus S. Hilarion, ſimile in mari miraculum patravit. Nam circumdatus à piratis, cunctis trepidantibus ſubriſit: *Modicæ*, ait, *fidei quare trepidatis? Numquid plures ſunt quàm Pharaonis exercitus? tamen omnes Deo volente ſubmerſi ſunt: ac porrecta manu contra venientes, Hucuſque veniſſe ſufficiat: ſtatimque piratæ, quantumcumque remigarunt, retrò ad littus repulſi ſunt*, ait S. Hieronymus in ejus vita.

Quanta diviſio facta ſit in mari rubro.

FLANTE VENTO VEHEMENTI ET URENTI) Hebraicè eſt, *cum vento Orientali forti.* Orientalis autem calidus eſt & urens. Septuaginta & Philo putant fuiſſe Auſtrum, & conſequenter per contrarium, putà Aquilonem, reductum fuiſſe mare, cùm obruit Ægyptios; nimirum ſicuti Meridies annumeratur Orienti, ita & Auſter Euro Orientali. Vide dicta c. 10. 13.

Nota. Hebræi acceſſerunt ad mare ſub initium noctis, & primæ vigiliæ: mox Moſes percuſſit mare, illudque ſtatim diviſit angelus, ac ſtatim induxit ventum validum & urentem, qui ab initio noctis uſque ad mediam noctem & ultra jugiter flans ſiccavit alveum: ſiccato alveo, & ceſſante vento, Hebræi poſt mediam noctem in tertia vigilia ingreſſi ſunt maris alveum, & circa medium quartæ vigiliæ evaſerunt omnes ad alterum littus, Ægyptii verò circa finem tertiæ vigiliæ, Hebræos inſequentes, ingreſſi ſunt mare, ſed manè appropinquante iu quarta vigilia, cùm jam Hebræi eſſent mare tranſgreſſi, Ægyptii verò omnes eſſent in medio mari, id eſt maris alveo, mox Moſe per virgam percutiente aquas, illæ in priſtinum alveum redeuntes operuerunt & oppreſſerunt Pharaonem omneſque Aegyptios.

Ordo hiſtoria diviſionis maris rubri.

Hoc Moſis miraculum imitari ſe velle finxit Pſeudomoſes Cretenſis, tempore Theodoſii Imper. ſub annum Domini 431. Audi Socratem l. 7. hiſt. cap. 37. *Judæus*, inquit,

inquit, *quidam veterator ſe Moſen eſſe ſimulavit, deque cælo demiſſum dixit, ut Judæos qui Cretam inſulam incolebant per mare incontinenter in terram promiſſionis traduceret: ſe namque eumdem eſſe, qui olim Iſraelem per mare rubrum ducens, conſervaſſet. Ubi dies ab eo præſtituta advenit, ille præcedere, ſubſequi omnes cœperunt. Eos ergo ad promontorium mari imminens deduxit; ex eo ſe in mare præcipitare iubet. Primi ita faciunt: ac pars præcipitio obtriti, pars aqua demerſi perierunt; ac multò plures interiiſſent, niſi Chriſtiani piſcatores & mercatores eos extraxiſſent, & alios ſe præcipitare volentes prohibuiſſent. Pſeudomoſes requiſitus non comparuit: unde opinio fuit, eum dæmonem fuiſſe: inde multi Judæi ad Chriſtum converſi ſunt.*

TOTA NOCTE) Non quòd tota nocte, ſed quòd maiori eius parte flaverit hic ventus, ſcilicet uſque ad ingreſſum Hebræorum in mare, qui factus eſt poſt mediam noctem; nam ipſi ante lucem non tantùm ingreſſi, ſed & tranſgreſſi ſunt maris alveum ceſſante iam vento: poſtquam enim Hebræi mare tranſgreſſi ſunt, merſi ſunt Aegyptij eos inſequentes in vigilia matutina.

An in 12. ſectiones diviſum ſit mare? Affirmant Hebræi.

DIVISAQUE EST AQUA] Tradunt Hebræi, quos ſequitur Origenes hic homil. 5. & Genebrardus in pſalm. 135. mare rubrum diviſum eſſe in 12. ſectiones, ſive partes, ita ut pari greſſu per illud incederent 12. tribus: quælibet enim in ſua ſectione incedebat. Probantque hoc ex pſalm. 135. v. 13. ubi dicitur: *Qui diviſit mare rubrum in diviſiones*, plures ergo erant, nimirum 12. tot enim erant tribus.

Negant Latini, idque verius eſt.

Verùm incerta eſt hæc traditio, cuius nulla eſt mentio in Script. quæ rem tam memorabilem non tacuiſſet; imò unicam tantùm fuiſſe maris ſectionem docent Philo, Theodoretus, Abulenſis, Lyranus, & Euthym. in pſalm. 135. & alii: atque ſatis innuit Scriptura cùm diviſam aitesse aquam, ubi Hebræa habent יבקעו המים *iibbakeu hammaim*, & Septuag. διεσχίσθη τὸ ὕδωρ, *diſſiſſa eſt aqua*, ſicuti findimus ligna, dum ea in duas partes diſſecamus. Deinde v. 22. ait murum fuiſſe aquæ à dextra Hebræorum, & à ſiniſtra, eoſque per medium alveum inceſſiſſe: ergo una fuit ſectio, non duodecim. Favet etiam huic ſententiæ id, quod dicitur pſalm. 105. 9. *Deduxit eos in abyſſos* (græcè ἐν ἀβύσσῳ, in abyſſo) *ſicut in deſerto*, id eſt via latiſſima, quales ſunt in deſerto, verbi gratia in myricis Campinienſibus: una ergo tantùm maris fuit, eaque latiſſima ſectio.

Ad illud pſalm. 135. Reſpondeo, diviſionem unam vocari diviſiones, tum propter amplitudinem, quia una erat inſtar plurium, inquit Lyranus, tum quia diviſiones ponuntur pro rebus, vel partibus diviſis; hæ autem erant plures, id eſt duæ, nam Hebræi eumdem habent pluralem, & dualem numerum: unde plura vocant duo. Diviſiones ergo hic vocantur duo litera maris diviſi, quæ quaſi duo muri utrimque conſiſtebant, medium præbentes tranſitum Hebræis. Has diviſiones explicat hic Moſes, dum dicit, quòd Deus ita diviſit mare, ut aquæ eſſent Hebræis pro muro à dextris, & à ſiniſtris.

VERS. 22. *Moſes primus ſecundus Aminadab ingreſſus eſt mare.*

ET INGRESSI SUNT FILII ISRAEL PER MEDIUM SICCI MARIS] præeunte Moſe, ait Joſephus. Hebræorum traditio eſt tribum Juda, eiuſque ducem Aminadab cæteris trepidantibus, primum ingreſſum eſſe mare, ideoque tribum Juda deinceps fuiſſe primam & ducem aliarum, meruiſſeque eſſe regnum: & huc alludi Cantic. 6. v. 11. *Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab*. Et Oſeæ 11. verſ. ultimo, *Judas autem deſcendit teſtis cum Deo, & cum ſanctis fidelis*; licet S. Hieronymus ibidem hanc traditionem fabulam vocet.

Nota τὸ *ſicci*: non enim ita ſiccus erat maris fundus uti ſicca eſt arena, ſed uti ſiccus eſt campus, per quem ſicco pede amœnè tranſeunt viatores. Hoc enim eſt quod ait Sapiens cap. 19. v. 7. *In mari rubro via ſine impedimento, & campus germinans de profundo nimio*, quod licet Janſenius ibi figuratè explicet, q. d. Ita iucundè tranſierunt Hebræi per alveum maris, ac ſi tranſiſſent per campum frondibus & floribus vernantem: tamen meliùs noſter Joan. Lorinus ibi, & Pineda in Job 26. verſ. 5. propriè accipiunt. Tradit enim Plinius lib. 13. c. 25. rubri maris alveum herbidum eſſe, oleæ lauríque feracem. Addit noſter Gaſpar Sanchez in Iſaiæ c. 63. num. 55. Deum, uti miraculo ſiccavit, & complanavit Hebræis alveum maris rubri, ita & miraculo effeciſſe ut idem alveus ſubitò germinaret & vernaret inſtar amœniſſimi campi ad Hebræorum conſolationem, & oblectationem. Celebrat enim ibi Sapiens opera non naturæ, ſed miraculoſa Dei.

Sanctis ſerviunt omnes creaturæ.

Vide hîc Dei in ſuos bonitatem & potentiam: *Si voluntati eius obtemperes, ſi legem eius ſequaris, ipſe tibi elementa, etiam contra naturam ſuam ſervire compellet*, ait Origenes. Ita ſervire fecit ignem tribus pueris in fornace Babylonia, ut eis immitteret ſuavem auram, & quaſi ventum roris refrigerantem, impios verò Chaldæos combureret, ita ſervire fecit aquas diluvij Noe, eum in arca vectando & conſervando, impios verò ſubmergendo; ita ſervire fecit leones Danieli in lacu, ſolem Joſue ad proſequendam victoriam, Joſue 10. 13. Jordanem Hebræis ad tranſeundum in Chanaan, Joſue 3. 16. tonitrua Samueli, 1. Reg. 12. 18. corvos Eliæ, ut panem ei afferrent; urſos Eliſæo, ut pueros ei convitiantes punirent & laniarent. ita Chriſto & Apoſtolis ſervivit ignis in pentecoſte; aer & venti, cùm eo iubente ſiluerunt; mare, cùm ſuper illud ambulavit, & cùm eo iubente Petro piſcanti copiam piſcium dedit: terra & ſaxa, cùm in paſſione ſciſſa ſunt; angeli, cùm ſtellam Chriſti nati indicem Magis dederunt, eumque cecinerunt, *Gloria in excelſis Deo*, ita ſervierunt piſces & aves S. Franciſco, cùm ei concionanti applauſerunt & cantillarunt, eoque rurſum iubente ſiluerunt, ita Satyri & Fauni iter ad S. Paulum oſtenderunt S. Antonio; & leones unguibus effoderunt ſepulchrum, in quo S. Paulum ſepeliret. ita Gregorio Thaumaturgo ſervivit mons dum loco ceſſit, ut eccleſiam ædificaret; item Lycus fluvius, dum ſe contraxit, ne in agros exundaret, ita Theodoſio Imper. pio ſervierunt venti, dum tela hoſtium in ipſoſmet retorſerunt, in pugna contra Eugenium tyrannum, ita araneæ ſervierunt S. Felici Nolano, dum eum ſubitò ſua tela texerunt, ne à perſequentibus inveniretur, Memoria eius agitur 14. Januarii.

Veſtigia huius ingreſſus & tranſitus Hebræorum, ac tractus curruum, rotarumque orbitas manere, & divinitus ſemper reparari, tum in littore, tum in ipſo mari rubro tradit Oroſius lib. 1. c. 10. (ubi addit circa hoc tempus contigiſſe quoque Phaethontis incendium.) Idem inſinuat Diodorus in Catena, qui fuit præceptor S. Chryſoſtomi, qui & addit Gentiles hunc tranſitum Hebræorum ſicco pede per mare, aſcripſiſſe non miraculo, ſed reciprocationi maris. Idem dixerunt Memphitæ teſte Euſebio l. 9. de Præpar. cap. ult. quin & Joſephus dubitat, an diviſio hæc maris miraculoſa fuerit, an naturalis. *Nam & Alexandri Magni ductu*, inquit, *mare Pamphylium ceſſiſſe, & iter aperuiſſe, cùm Deus eius opera, ad deſtruendum Perſarum imperium, uti decreviſſet.*

Diviſionem maris rubri reciprocationi naturali tribuebant Gentiles. Refellitur.

Verùm clariſſimum eſt, hanc diviſionem maris fuiſſe ingens miraculum: nulla enim maris reciprocatio mare findit, ita ut in medio eius fiat via ampliſſima ad tranſeundum, uti hic factum eſt; refluxus enim maris nudat tantùm aquis littora, vel littoribus vicina loca. Rurſum nullus refluxus maris efficit, ut utrimque aquæ inſtar muri aſſurgant, & conſiſtant immobiles, donec tranſeat populus, & mox revolvantur in hoſtes eum perſequentes.

Quod de mari Pamphylio ait Joſeph. illud Alexandro ceſſiſſe, fabula eſt; nam, ut docet Strabo l. 14. Alexander non illud penetrando & pervadendo, ſed illius littus obliquando tantùm, cum ſuis tranſivit umbilico tenus: proſpera tamen in hac ſua audacia uſus eſt fortuna in eo, quòd in hieme illud tranſiens, fluctibus illius redeuntibus, ab iis non ſit oppreſſus.

Diviſio maris rubri & Jordanis in quatuor rebus diſcrepant. Primò. Secundò.

Nota. Huic diviſioni maris ſimilis fuit diviſio Jordanis, facta ſub Joſue, per quam Hebræi penetrarunt in Chanaan: eadem tamen illi diſſimilis fuit; Primò, in illud ſuam virgam; diviſio verò Jordanis facta per præſentiam arcæ Domini. Secundò, in mari diviſo aquæ utrimque quaſi muri conſtiterunt; in Jordane verò inferior pars defluxit in mare mortuum, ſuperior ſubſtitit, & intumuit aſſiduè aquis affluentibus: cùm verò tranſiſſent Hebræi, non ſubitò, ſed ſenſim detumuit & defluxit, ne ripas & campos obrueret, & hac parte mirabilior fuit diviſio Jordanis quàm

Tertiò. Quartò, maris rubri. Tertiò, in mari ſubmerſi ſunt Ægyptii; nullus verò merſus eſt in Jordane. Quartò, in mari Deus immiſit ventum ad fundum limoſum ſiccandum; id verò non fecit in Jordane, quia eius alveus eſt parvus & arenoſus. Hinc patet longè maiorem, & mirabiliorem fuiſſe diviſionem maris, quàm Jordanis. Unde Chananæi aliique Gentiles illa audita obſtupuerunt & elanguerunt, ut patet Joſue 2. v. 11. & Judith 5. v. 12.

Allegoricè tranſitus maris rubri ſignificat baptiſmum. Allegoricè, Apoſtolus 1. Corinth. 10. *Patres*, inquit, *noſtri in Moſe baptizati ſunt in nube, & in mari. Baptizati ſunt*, ſcilicet typicè, & in figura, ut ibidem ait Apoſtolus; nam tranſitus Hebræorum per mare rubrum ſignificabat, Chriſtianos per baptiſmum & ſanguinem Chriſti baptiſmo contentum, tranſire in novam vitam gratiæ; nubea ſignificabat ſanctificationem Spiritus ſancti, Moſes Chriſtum, virga crucem, Pharao diabolum & peccatum, manna Euchariſtiam. ita Theod. Origen. & Ambr. lib. 2. de Sacram. c. 6. Auguſt. ſerm. 90. Proſper. 1. p. Prædic. c. 38. Tertul. li. de baptiſmo c. 9. Cyprian. epiſt. 76. ad B Magnum, & alii.

Tropologicè, pulchrè docet Nyſſenus in vita Moſis, quomodo vitia cum armis ſuis mergere debeamus. *Ægyptiorum enim equites*, inquit, *pedites & currus, ſunt animi paſſiones, quibus ſervituti homo ſubijcitur, Quid enim ab illo Ægyptiorum exercitu ira effuſa, voluptas effrænata, dolor immoderatus, avaritiæ fœditas differt? nonne quaſi haſta tremens iræ impetus eſt? nonne quaſi effrænati equi huc & illuc currum trahentes, nimiæ voluptates animum vexant? Erant etiam Triſtatæ in curribus, tres videlicet in ſingulis bellatores, quibus tripartitam animi poteſtatem intelligi credimus, rationalem ſcilicet, concupiſcibilem, iraſcibilem, has tres potentias depravatas.* Deinde docet hæc omnia, baptiſmo mergi, &, cum ex eo emergimus, nihil ex iis attrahendum eſſe, ſed omnia in aqua ſubmerſa relinqui debere.

Vers. 24. JAMQUE ADVENERAT VIGILIA MATUTINA, ET ECCE RESPICIENS DOMINUS SUPER CASTRA ÆGYPTIORUM PER COLUMNAM IGNIS] τὸ *reſpiciens* ſignificat columnam nubis quaſi ſe aperuiſſe, ut angelus in ea latens per lumen C coruſcum ſe oſtenderet, & intueretur caſtra Ægyptiorum, ac mox in ea eiacularetur tonitrua, fulmina, lapides, aut ignita tela, quibus rotas & equites curribus excuſſit, ut hic dicitur. Unde & Aegyptii dixerunt: *Fugiamus Iſraelem, Dominus enim pugnat pro eis contra nos*, ita Lyranus & alii. Audi & Joſephum, *Acceſſerunt*, inquit, *& imbres de cœlo, & aſpera tonitrua fulguribus ſimul intermicantibus: fulmina quoque deferebantur: nihilque omnino deerat eorum, quæ ab irato Deo hominibus ad perniciem immitti ſolent, nox quippe caliginoſa nimis ac tenebroſa eos comprehendit, atque ita totus ille exercitus eſt deletus, ut ne nuntius quidem cladis domum reverteretur.* Unde & hic v. 28. dicitur, *Nec unus quidem ſuperfuit ex eis.* Ecce hic quàm verum illud: *Fortuna vitrea eſt; dum ſplendet, frangitur.*

Deus fulmina eiaculatus eſt in Ægyptios.

Omnes Ægyptii ad unum in mari perierunt.

INTERFECIT EXERCITUM) partem exercitus, eſt ſynecdoche: nam alia pars hac cæleſti ſuorum ſtrage territa, dum fugam parat, ab aquis recurrentibus eſt abſorpta.

Ubi Nota, hanc cladem è cælis ab angelo illatam contigiſſe, antequam revolveretur mare per Moſen; nam poſt angeli cladem territi fugerunt Aegyptii fugientibuſque D occurrerunt aquæ maris ad ſuum alveum redeuntes, jam à Moſe revolutæ, quibus reliqua à priore clade exercitus pars abſorpta eſt & ſubmerſa, ut patet verſ. 26. & ſequent.

Ægyptiorum 250. millia perierunt in mari rubro. Joſephus ſcribit hac clade univerſim periiſſe in mari rubro, Aegyptiorum ſcutatorum peditum ducenta millia, & equitum quinquaginta millia. Periit & ipſe Pharao, ſed ultimus, ſi credimus Hebræis & Abulenſi ut nimirum priùs omnium ſuorum ſpectaret cladem, antequam eadem ipſe periret, itaque longiùs & graviùs cruciaretur. Euſebius in Chronico hunc Pharaonem vocat Cenchrem.

Vers. 25. ET SUBVERTIT ROTAS CURRUUM] Septuag. vertunt συνέδησε τοὺς ἄξονας τῶν ἁρμάτων, impedivit, vel colligavit rotas curruum, unde videntur ipſi pro ויסר vaiaſar, id eſt amovit, abiecit, evertit, legiſſe ויאסר vaiarſer, id eſt conſtrinxit, ut ſcilicet progredi non poſſent, unde & Vatablus vertit, *conſtrinxit rotas curruum, & duxit eos A graviter, vel difficulter.* q. d. Agebant ægrè currus ſuos Aegyptii, uti ſolent magna difficultate agi, cùm conſtrictæ vel detractæ ſunt rotæ. Verùm Hebræa habent *vaiaſar*, & ita legit Chald. Noſter, & alii.

FEREBANTURQUE IN PROFUNDUM] Currus enim priùs elati per rotas, iam rotis excuſſis ſimul cum rotis deprimebantur in profundum, id eſt in ipſum maris alveum iam aquis vacuatum, & mox iis rurſum replendum. Hebraicè eſt, *duxit eas*, ſcilicet rotas, *in gravitatem*, id eſt, in profundum, eſt metalepſis; quia gravia tendunt in imum & profundum, hinc gravitas vocatur ipſa profunditas.

Moraliter diſce hic Primò, quàm verum ſit illud Sapientis: *Omnis potentatus vita brevis*, & maximè, *omnis tyrannidis vita brevis.* En tibi Pharao à Moyſe monitus, monitaque contemnens, cùm acerrimè Hebræos opprimit in latere & luto, poſt menſem unum vita & regno ſpoliatur. Julius Cæſar invaſor imperij, poſt triennium in curia à ſenatoribus confoſſus interijt. Cyrus à monarchia ſua, putà à capta Babylone, triennium dumtaxat regnavit, atque à Thomyri regina Scytharum, cæſus, capiteque amputato, ac in culeum ſanguine plenum coniecto, ab ea inſultante audivit: *Satia te Cyre ſanguine, quem tantopere ſitiviſti.* Alexander Magnus ſex annos tantùm à cæſo Dario ut monarcha imperavit. Quare Apelles pinxit eum quaſi fulgur, quod uti ſubitò apparet, ita & citò diſparet.

Moralit. Omnis potentatus vita brevis

Secundò, quàm verum ſit illud Poetæ:

Ad generum Cereris (ad Plutonem, ad Orcum) *ſine cade & ſanguine pauci*
Deſcendunt reges, & ſicca morte tyranni.

Tyrannorū mors eſt violenta.

Excubat enim in tyrannos iuſta Dei vindicta, ut qui alios vita & bonis ſpoliarunt, iidem violenter ab aliis ſpolientur. Ita Pharao, ita Cæſar, ita Cyrus, ita Alexander violenta morte ſublati ſunt. Ita Diocletianus, & Maximianus tyranni iurarunt ſe, Chriſtianos omnino deleturos, aut imperium depoſituros: quare cùm Chriſtianos delere non poſſent, indignantes eodem die imperium depoſuerunt; & paulò poſt Maximianus imperium recipere volens, à Conſtantino Imper. ad laqueum Maſſiliæ adactus eſt; Diocletianus tabe & putredine à Deo immiſſa conſumptus eſt. Ita Aurelianus Imp. perſecutor Chriſtianorum, poſt annum à rege Perſarum captus, factus eſt orbis ludibrium: rex enim eo pro ſcabello utebatur, cùm equum eſſet conſceſſurus, idem Baiazeti Turcarum tyranno fecit Tamberlanes rex Tartarorum. Ita Julianus Apoſtata poſt biennium imperij, cœleſti telo confoſſus occubuit. Ita Valens Arrianus orthodoxorum perſecutor, in paludibus à Gothis in caſa, ad quam victus confugerat, combuſtus eſt. Ita Anaſtaſius hæreticus impiuſque Imp. à Deo fulmine percuſſus, in tartara deiectus eſt. Ita Nero, cùm ſibi manus præ debilitate inferre non poſſet, à ſuo ſpadone interemptus eſt. Ita Decius, Maxentius, Domitianus, Otto, Galba, Vitellius, aliique plurimi tyranni celeri & violenta morte perierunt.

Tertiò, diſce hic vanitatem regnorum pomparumque mundi. Quid eſt vita humana? eſt comœdia, in qua unus perſonam regis, alius perſonam militis, alius ruſtici, alius conſiliarij, alius civis agit, in morte finitur hæc comœdia; tum quiſque ſuam perſonam, quam geſſit, ſuas veſtes, ſuos titulos ponit. M. Antonius, ut refert Seneca lib. 6. de Beneficiis c. 3. cùm fortunam ſuam aliò, ad Cæſarem, tranſire videret; & ſibi nihil relictum præter ius mortis, dixit: *Hoc habeo, quodcumque dedi.* Auguſtus ipſe Cæſar, qui 52. annos in tanta felicitate & gloria regnavit, moriens vocavit amicos, atque eos rogavit; *Satiſne bene perſonam meam egi?* utique in imperio, quaſi in comœdia; cumque illi annuerent: *Valete ergo*, inquit, *& plaudite:* atque reductis cortinis animam exhalavit infelix, iturus ad tartara.

Vanitas regnorum.

Ubi jam currus, equites & aquilæ Auguſti? ubi pompæ, ubi triumphi? ubi voluptates, ubi libidines? ò quàm iam mallet Auguſtus, numquam fuiſſe Auguſtus: quàm mallet pauper fuiſſe ruſticus Chriſtianus! *Remanent in ſæculo*, inquit S. Ambroſ. in Luc. 12. *cuncta quæ ſæculi ſunt: ſola virtus comes eſt defunctorum.* Quære ab impio in morte: Regna & opes quæ paraſti, cuius erunt? reſpondebit; Heu non mea ampliùs erunt, ſed aliorum. Quære à iuſto:

iuſto: Quæ paraſti, cuius erunt? reſpondebit: Mea erunt in ſempiternum. *Opera enim illorum ſequuntur illos*, caduca bona per virtutem, per pauperes in cælum tranſtuli, ex temporaneis reddidi ſempiterna. Audi denique epitaphium Pharaonis.

Epitaphium Pharaonis.

Ubi nunc Pharao tua ſceptra, tui currus, tua caſtra? ubi tuus faſtus draco magne, qui habitabas in medio fluminum tuorum, & devorabas alias gentes? ubi tua vox: *Non agnoſco Dominum: meus eſt fluvius, & ego feci memetipſum?* quomodo cecidiſti de cælo Lucifer, qui manè oriebaris? ſpoliaſti Hebræos, nunc ipſi ſpoliant te: merſiſti infantes eorum, nunc ipſe mergeris in mari rubro, mergeris in ſanguine tuo: devoraſti eos, nunc piſces vorant te, factus es eſcas corvis, & populis Aethiopum. Sed hæc temporanea & exilia ſunt: audi æterna, & in æternum lugenda. *Detracta eſt ad inferos ſuperbia tua: ſubter te ſternetur tinea, operimentum tuum erunt vermes*, deſcendiſti in profundum laci cum damnatis, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Occurrerunt tibi gigantes, reges & tyranni, dicentes & gratulantes: *Et tu vulneratus es ſicut & nos, noſtri ſimilis effectus es, Numquid iſte eſt vir qui conturbavit terram*, qui concuſſit gentes? ecce iam ſolus eſt, nudus & miſerabilis, uti nos. Dæmones acclamarunt tibi: Veni Pharao, habita nobiſcum cum igne devorante, cum ardoribus ſempiternis; ubi fumus tormentorum aſcendit in ſæcula ſæculorum.

Audite hæc reges, audite principes;
Diſcite iuſtitiam moniti, & non temnere Divos.

VERS. 27. REVERSUM EST PRIMO DILUCULO AD PRIOREM LOCUM] Hebraicè eſt, reverſum eſt ad fortitudinem ſuam, vel ad robur ſuum, hoc eſt, ut Chaldæus vertit, reverſum eſt ad ſuum vigorem, id eſt ad ſtatum, & locum naturalem, in quo quaſi vivit & viget mare.

Nota. Deus, id eſt angelus vice Dei, aut potiùs angeli plures (nec enim unus per ſex milliaria, quibus latum erat mare rubrum, ſe extendere, ibique aquas omnes ſuſpendere potuiſſet) qui aquas maris hucuſque, donec ſcilicet tranſirent Hebræi, ſuſpenderant & detinuerant; nunc iis tranſgreſſis, & Ægyptiis ingreſſis, eas rurſum dimittunt, ut violento impetu in priſtinum alveum proruerent, ſerie tamen ordinata: nam primò ab eis dimiſſæ ſunt aquæ, quæ erant iuxta littus, illæque primò coierunt, deinde ſequentes ſenſim ulteriùs; undè fugientibus Ægyptiis, & ad littus ſuum recurrentibus, eminus occurrerunt aquæ hoc ordine coeuntes, ut ſcilicet tanto terribilior eſſet eorum pœna & ſubmerſio, quanto longiore pavore & exſpectatione erat formidabilior, cùm eminus aquas ultrices, quibus mergendi erant, ſenſim coire & adventare, diutino intuitu conſpicerent: nam ſæpè *peior eſt bello timor ipſe belli*.

VERS. 28. FILII AUTEM ISRAEL PERREXERUNT PER MEDIUM SICCI MARIS] Eſt anacephalæoſis, iam enim, antequam mergerentur Ægyptij mare hoc pertranſierant Hebræi; in altera enim ripa Moſes conſiſtens, manuſque ſuper & contra mare extendens, quaſi hoc ſigno aquas revocans, eas iam reduxerat, cùm Hebræi iam agerent in tuto littore, Aegyptii verò in mari mergerentur. Recapitulat ergo hic Moſes anteriùs dicta, ut inculcet Hebræis memoriam tantæ liberationis, & tam felicis mirique tranſitus per mare, ut illi iugiter illud recolant, Deoque gratias agant.

An Hebræi tranſiverint totum mare penetrando ad littus oppoſitum.

Quæres, an Hebræi tranſierint mare tranſverſum, ita ut in partem adverſam, ſive littus oppoſitum penetrarint?

Negant Rabbini, Abulenſ. & Burgenſ. putantque Hebræos in hoc tranſitu feciſſe ſemicirculum, ſcilicet circuiſſe eos montem, ſive ſcopulos deſerti Etham, qui directum in Chanaan iter per terram impediebant, & in mare rubrum procurrebant; ita ut per mare circumgreſſi ſint hos ſcopulos, redierintque reflexo itinere ad idem littus Aegyptum ſpectans, per quod ingreſſi fuerant mare, non tamen ad eumdem littoris locum. Probant Primò, quia tam vaſtum mare (quod Adrichomius aſſerit habere, ubi eſt latiſſimum, ſpatium ſex leucarum in latitudine) non potuerunt Hebræi tantillo tempore, puta tribus vel quatuor horis, penetrare ex uno littore in adverſum pervadendo, præſertim cùm inter eos eſſent pueri, ſenes, oves, aliaque impedimenta plurima. Secundò, quia Hebræi poſt tranſitum viderunt Aegyptiorum cadavera fluitantia: Aegyptij autem non tam profundè ingreſſi fuerant mare, ut in adverſum littus eiici poſſent. Tertiò, Numer. 33. 7. Hebræi poſt tranſitum maris dicuntur veniſſe in ſolitudinem Etham: Etham autem non trans, ſed cis mare erat, nam ibi fuit tertia Hebræorum manſio, uti iam antè vidimus c. 3. v. 20.

Affirmat Joſeph Philo & alii, idque verius eſt.

Verùm contraria ſententia eſt communis, ſcilicet Hebræos totam maris latitudinem tranſiſſe ab uno littore in aliud oppoſitum pervadendo hoc enim disertè tradit Joſephus, Philo, & Nyſſen. Idem innuit Scriptura, cùm narrat aquas maris eſſe fiſſas, & Hebræos per medium maris tranſiſſe; nam iuxta Rabbinorum ſententiam hic non tam tranſitus, quàm circuitus aut gyratio maris fuiſſet. Deinde id patet ex chorographia, ut enim ex Ægypto & mari rubro perveniatur in Sina, tranſiri debet mare rubrum; hoc enim interiacet inter Sina & Aegyptum; licet enim ex Rameſſes in Sina, & magis in Chanaan pedeſtris ſit via directa, quæ ad latus relinquit mare rubrum; tamen via hæc rupibus undique in longum ita eſt obſepta, itaque prærupta, ut caſtra Hebræorum per illam tranſire non potuerint, ſed Deo duce flexerint iter per mare rubrum, quod neceſſariò pervadendum erat, ut videre eſt in tabulis Adrichomii pag. 116. errant ergo qui aliter ſentiunt.

Ad primum Reſpondeo, Hebræos in tranſitu hoc impendere potuiſſe quinque horas; nam ſtatim à media nocte mare ingredi cœperunt, & ſub auroram in littus adverſum penetrarunt. Rurſum, potuerunt tranſire mare ea parte & loco, ubi eſt anguſtius, minuſque latum. Adde, angelum eos roboraſſe, & incitaſſe ad accelerandum. Hinc enim dicitur pſal. 104. 37. *Non erat in tribubus eorum infirmus*, Et ſanè, ut verum fatear, tam celer tranſitus tot millionum hominum & animalium, tam brevi tempore naturaliter, ſine miraculo fieri non potuit. Ubi enim tot alia, tam aperta & illuſtria miracula videmus, mirari non debemus, ſi & in celeritate tranſeundi miraculum fuerit.

Miraculo Hebræi tranſierunt mare tam brevi tempore.

Ad ſecundum Reſpondeo, Aegyptiorum cadavera in adverſum littus fuiſſe propulſa & eiecta, eò quòd mare ex altera parte eis fugientibus & redeuntibus occurreret, itaque in adverſam partem eos propelleret: addit Philo & Joſephus vi ventorum id effectum eſſe. Non dubium angelum ſive per ſe, ſive per ventum, ſive per mare Ægyptios ad littus adverſum, in quo erant Hebræi, impuliſſe, idque ad maiorem Hebræorum exultationem, & conſolationem, atque ipſi hoſtibus ſpoliis detrahere, iiſque ſe ditare poſſent.

Ad tertium Reſpondet Caietan. deſertum Etham fuiſſe vaſtiſſimum. Nam eodem c. 33. Num. dicuntur Hebræi tribus diebus in eo iter feciſſe; extendit ſe ergo Etham tam cis mare, quàm ultrà.

Aliter reſpondet Lyranus, ſcilicet deſertum hoc aliud fuiſſe ab illo Num. 33. utrumq; tamen dictum eſſe Etham. Sic enim plures urbes & pagi eadem habent nomina.

Denique tradunt Hebræi, in hoc egreſſu Hebræorum ex Aegypto, & tranſitu maris rubri montes vicinos, partim quaſi admirantes tantum prodigium, partim gratulantes populo Dei, exiliiſſe & quaſi tripudiaſſe: & hoc velle Pſaltem pſalm. 113. 4. cùm canit: *Mare vidit & fugit: Jordanis converſus eſt retrorſum. Montes exultaverunt* (græcè ἐσκίρτησαν, id eſt, *moti ſunt de loco*) *ut arietes, & colles ſicut agni ovium. Quid eſt tibi mare quòd fugiſti? Montes exultaſtis ſicut arietes?* Sicut enim maris fuga, ſic & montium exultatio, hoc eſt exilitio & ſaltus, propriè non metaphoricè accipienda videtur. Ita Hebræi, quos ſequitur Caietanus & Genebrardus in pſalm. 113. v. 5. & 6. & noſter Sanchez in cap. 64. Iſaiæ verſ. 1. Alii tamen cum Janſenio illum locum pſalmi 113. exponunt de terræ motu qui contigit in Sina cùm ibi daretur lex, Exodi 19. 18. Solet enim Pſaltes varia miracula variis locis & temporibus facta quaſi perſtringendo coniungere. Fides ergo huius miraculi ſit penes Hebræos.

Digitized by Google

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moſes & Hebræi canunt epinicion Deo: idem facit Maria cum feminis v. 20. Secundò, veniunt Hebræi in Mara, ubi Moſes amaras aquas in dulces vertit, v. 23. inde pergunt in Elim, quæ fuit ſexta manſio Hebræorum in deſerto.

1. TUnc cecinit Moyſes & filii Iſrael carmen hoc Domino, & dixerunt; Cantemus Domino: glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem deiecit in mare. 2. Fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem: iſte Deus meus, & glorificabo eum: Deus patris mei, & exaltabo eum. 3. Dominus quaſi vir pugnator, omnipotens nomen eius. 4. Currus Pharaonis & exercitum eius proiecit in mare: electi principes eius ſubmerſi ſunt in mari rubro. 5. Abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt in profundum quaſi lapis. 6. Dextera tua Domine magnificata eſt in fortitudine: dextera tua, Domine, percuſſit inimicum. 7. Et in multitudine gloriæ tuæ depoſuiſti adverſarios tuos: miſiſti iram tuam, quæ devoravit eos ſicut ſtipulam. 8. Et in ſpiritu furoris tui congregatæ ſunt aquæ: ſtetit unda fluens, congregatæ ſunt abyſſi in medio mari. 9. Dixit inimicus: Perſequar & comprehendam, dividam ſpolia, implebitur anima mea: evaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea. 10. Flavit ſpiritus tuus, & operuit eos mare: ſubmerſi ſunt quaſi plumbum in aquis vehementibus. 11. Quis ſimilis tui in fortibus Domine? quis ſimilis tui, magnificus in ſanctitate, terribilis atque laudabilis, faciens mirabilia? 12. Extendiſti manum tuam, & devoravit eos terra. 13. Dux fuiſti in miſericordia tua populo quem redemiſti: & portaſti eum in fortitudine tua, ad habitaculum ſanctum tuum. 14. Aſcenderunt populi, & irati ſunt: dolores obtinuerunt habitatores Philiſthiim. 15. Tunc conturbati ſunt principes Edom, robuſtos Moab obtinuit tremor: obriguerunt omnes habitatores Chanaan. 16. Irruat ſuper eos formido & pavor, in magnitudine brachii tui: fiant immobiles quaſi lapis, donec pertranſeat populus tuus Domine, donec pertranſeat populus tuus iſte, quem poſſediſti. 17. Introduces eos, & plantabis in monte hereditatis tuæ, firmiſſimo habitaculo tuo quod operatus es Domine: ſanctuarium tuum Domine, quod firmaverunt manus tuæ. 18. Dominus regnabit in æternum & ultrà. 19. Ingreſſus eſt enim eques Pharao cum curribus & equitibus eius in mare; & reduxit ſuper eos Dominus aquas maris: filii autem Iſrael ambulaverunt per ſiccum in medio eius. 20. Sumpſit ergo Maria propheteſſa, ſoror Aaron, tympanum in manu ſua: egreſſæque ſunt omnes mulieres poſt eam cum tympanis & choris. 21. Quibus præcinebat, dicens, Cantemus Domino, glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem eius deiecit in mare. 22. Tulit autem Moyſes Iſrael de mari rubro, & egreſſi ſunt in deſertum Sur: ambulaveruntque tribus diebus per ſolitudinem & non inveniebant aquam. 23. Et venerunt in Mara, nec poterant bibere aquas de Mara, eò quòd eſſent amaræ: unde & congruum loco nomen impoſuit, vocans illum Mara, id eſt amaritudinem. 24. Et murmuravit populus contra Moyſen, dicens: Quid bibemus? 25. At ille clamavit ad Dominum, qui oſtendit ei lignum: quod cum miſiſſet in aquas, in dulcedinem verſæ ſunt, ibi conſtituit ei præcepta atque iudicia, & ibi tentavit eum, 26. dicens: Si audieris vocem Domini Dei tui, & quod rectum eſt coram eo, feceris, & obedieris mandatis eius, cuſtodieriſque omnia præcepta illius, cunctum languorem, quem poſui in Aegypto, non inducam ſuper te; ego enim Dominus ſanator tuus. 27. Venerunt autem in Elim filii Iſrael, ubi erant duodecim fontes aquarum, & ſeptuaginta palmæ; & caſtrametati ſunt iuxta aquas.

Vers. 1. TUNC CECINIT MOYSES ET FILII ISRAEL CARMEN HOC] quo exultantes de tam felici maris tranſitu, & Ægyptiorum ſubmerſione, gratias agunt Deo, eiuſque magnificentiam, & potentiam celebrant: deinde introductionem ſui in Chanaan prophetant. Eſt ergo hoc carmen epinicium, propheticum & euchariſticum.

Quali metro conſcriptum ſit hoc carmen & canticum omnium antiquiſſimum (nam Lini, Muſæi & Orphei hymnos & carmina plus trecentis annis anteceſſit) modernos Hebræos & Latinos latet: periit enim priſca Hebræorum poeſis. Joſephus aſſerit hoc carmen hexametro verſu compoſitum eſſe, ſed qui eius ſint pedes, quæ dimenſiones, non explicat. Tantum iam in hoc carmine animadvertere poſſumus in Hebræo ſtylum alium & novum, ac ſchemata poetica; ita enim paronomaſijs, anaphoris, ſimiliter cadentibus, aliiſque figuris abundat, ita ſpiritu exultante plenum eſt, ut chorum ſubſilientem ad feſtivum carmen non tam audire, quàm videre videaris.

Alleg. Chriſtiani, maximè Beati, qui per baptiſmum & ſanguinem Chriſti vicerunt peccatum & diabolum, ac penetrarunt in terram promiſſam, in cælis cantant hoc canticum, hoc eſt enim, quod ait S. Joannes Apocal. 15. *Vidi*, inquit, *tanquam mare vitreum mixtum igni, &*
A *eos, qui vicerunt beſtiam, & imaginem illius, ſtantes ſuper mare vitreum, habentes citharas Dei, & cantantes canticum Moſi ſervi Dei, & canticum agni, dicentes: Magna & mirabilia opera tua, Domine Deus noſter omnipotens.* O quam glorioſum, quam iucundum eſt & erit nobis canere hoc canticum in omnem æternitatem!

CANTEMUS] Hebr. eſt אשירה *aſcira*, id eſt cantabo: nam Moſes hoc carmen Spiritu ſancto ſuggerente compoſuit, nomine non tam ſuo quàm totius & novi populi: totuſque populus cum Moſe præcinente quaſi una Republica & Eccleſia illud decantavit. Unde loquitur in ſingulari, dicens, *Fortitudo mea* (non noſtra) *& laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem: iſte*
B *Deus meus*, &c.

Tradit Philo Moſen ſingulos verſus dictaſſe & præcinuiſſe, quos deinde populus ſuccinuit, uti fit in choris & tripudijs. Addit Abulenſ. Hebræos hoc carmen à Moſe edoctos, poſtea ſæpiùs illud ipſum ceciniſſe. Auctor libr. 1. de Mirab. S. Script. apud S. Auguſt. cap. 21. notat hic apertum miraculum, quòd ſcilicet pueri, ſenes, viri, iuvenes tanto numero, uno quaſi ex ore, eodem inſpirati flamine, eaſdem voces & ſententias decantarint: licet enim Moſes præcineret, is tamen in tanta turba à plurimis audiri non poterat. Idem accidit

Digitized by Google

dit in feminis, quæ Maria præcinente toto cœtu ſuo idem ſuccinuerunt.

Sancti accepto beneficio prorumpunt in hymnos & laudes Dei, Nota hic, & imitare priſcorum Sanctorum pietatem, qui acceptis à Deo beneficiis ſtatim in laudes & hymnos Dei prorumpere ſolent, ita fecit David toto pſalterio: ita fecit Anna nato Samuele: ita fecit Debora cæſo Siſara: ita fecit Judith trucidato Holoferne: ita fecit Zacharias nato S. Joanne: ita fecit B. Virgo concepto Chriſto: ita fecit Simeon viſo Chriſto cycnæum illud canens, *Nunc dimittis ſervum tuum, Domine, ſecundùm verbum tuum in pace.*

GLORIOSE ENIM MAGNIFICATUS EST] Hebr. כי גאה גאה *ki gao gaa*, quia magnificando magnificatus eſt, id eſt mirè magnificatus eſt; quia magnam potentiam & vindictam exercuit.

EQUUM ET ASCENSOREM DEIECIT IN MARE] q.d. Equum, & equites Ægyptios, & præſertim Pharaonem ipſum deiecit in mare, ita S. Hilarion audiens luporum, leonum, aliarumque beſtiarum rugitus, quos effingebant dæmones ut eum percellerent, ſigno crucis ſe armans, optabat eos videre quorum voces audiebat; mox vidit rhedam terribilem ſuper ſe irruere, ſed eo inclamante Jeſum evanuit, tunc ille: *Equum*, ait, *& aſcenſorem proiecit in mare*, inquit S. Hieron. in ejus vita.

Equus eſt homo carnalis, ſeſſor eſt dæmon. Tropologicè, equus eſt homo carnalis, ſuperbus, injuſtus; aſſeſſor eſt dæmon. *Si ergo te impius perſequitur, ſcito, quia equus eſt, ſed eques eſt diabolus: iſte currit, hic lancea ſua percutit: iſte ducitur calcaribus, & invitus euſanit; hic agit, & ſtimulat*, inquit S. Hieron. in pſalm. 75. Origenes & Rupertus hic.

Rurſum Philo: Equi, inquit, ſunt furor & concupiſcentia; ille mas, hæc femina. Auriga eſt intellectus, qui ſi equis hiſce laxet habenas, equi hi tam ſe, quàm aurigam, totamque animam in præceps agunt.

VERS. 2. FORTITUDO MEA] non formalis, ſed cauſalis, id eſt, fortificans me, eſt Dominus. q.d. Non noſtræ fortitudinis, ſed Dei hanc victoriam aſcribimus: hoc enim eſt, quod dicitur pſalm. 19. *Hi in curribus, & hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei noſtri invocabimus.*

ET LAUS MEA DOMINUS) Pro *laus* hebr. eſt זמרת *ſimra*, id eſt canticum, hoc eſt, materia & obiectum cantici, q.d. Deus eſt quem laudare, cui hymnum canere debeo. *Ia eſt abbreviatum Jeheva.* Pro *Dominus* hebr. eſt יה *ia*, quod unum eſt ex decem nominibus Dei, & annectitur in *halleluia*, eſtque ipſum nomen tetragrammaton, ſed abbreviatum: ejus enim prima & ultima littera conſtat. imo Theodor. quæſt. 15. aſſerit Judæos nomen tetragrammaton pronuntiare *Jah*, ſcilicet per abbreviationem & compendium.

Moral. Deum ſemper eſſe laudandum. Nota. Deum aſſiduè laudare debemus, tum lingua, tum mente, tum moribus, adeoque vita noſtra non aliud eſſe debet quam continua. Dei laus. *Primò.* Primò, quia Deus eſt immenſa & infinita majeſtas, liberalitas, juſtitia, pulchritudo, &c. *Secundò.* Secundo, quia innumera beneficia in nos contulit, & indies confert. *Tertiò.* Tertiò, quia omnes creaturæ irrationales ſua pulchritudine, ordine & numero teſtantur creatoris ſui gloriam, hominesque ad eum cognoſcendum & laudandum inflammant. *Inviſibilia enim ipſius à creatura mundi, per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque eius virtus & divinitas.* Rom. 1. 20. & *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum.* *Quartò.* Quartò, quia hoc eſt opus piorum, eſtque nobiliſſimum. Ita David fecit pſal. 144. *Exaltabo te Deus meus rex, & benedicam nomini tuo in ſæculum ſæculi. Laudationem Domini loquetur os meum, & benedicat omnis caro nomini ſancto eius.* Ita fecit S. Job in afflictione ſerenus & laudans Deum: *Dominus*, ait, *dedit, Dominus abſtulit. Sit nomen Domini benedictum.* Ita tres pueri in camino ignis omnes creaturas invitant, ut ſecum laudent Deum: *Benedicite omnia opera Domini Domino*, &c. Daniel. 3. Nam, ut ait Lactant. l. 6. Divin. inſtit. c. ult. *Summus colendi Dei ritus eſt, ex ore iuſti hominis ad Deum directa laudatio, quæ tamen ipſa ut Deo ſit accepta, humilitate & timore & devotione maxima opus eſt.* *Quintò.* Quintò, quia eſt propria angelorum, & Beatorum in omnem æternitatem Deum collaudantium. Unde in ortu Chriſti cecinerunt, *Gloria in altiſſimis Deo.* Apocal. 19. 5. *Vox de throno exivit dicens: Laudem dicite Deo noſtro omnes ſervi eius, & qui timetis eum, puſilli & magni.* Idem faciunt 24. ſeniores, Apocal. 4. 10.

Nota. Magis vita pia quàm voce, puta charitate, humilitate, puritate, confeſſione ſuæ infirmitatis, &c. laudatur Deus. S. Auguſt. in pſal. 34. 28. *Suggero*, ait, *remedium, unde tota die laudes Deum ſi vis. Quidquid egeris, bene age, & laudaſti Deum.* Hæc ergo eſt lætitia, & perfectio Chriſtiani, in omnibus tam adverſis, quàm proſperis laudare Deum, qui ſuis omnia operatur in bonum.

ET FACTUS EST MIHI IN SALUTEM] q.d. Laudabo Deum, quia factus eſt mihi ſalvator, quia ſalvavit me in mari rubro. Nota. τὸ *&*, eſt cauſale ſignificans *nam, quia*. Tale eſt & Gen. 14. v. 29. in Hebræo *Et ipſe ſacerdos Dei altiſſimi*, id eſt, nam ipſe erat ſacerdos. Iſaiæ 64. 5. *Ecce tu iratus es, & (id eſt quia) peccavimus.* Sic ſæpè & alibi ſumitur vocula, *&* pro *quia*. *Et pro quia.*

ISTE DEUS MEUS) Pronomen *iſte*, ait S. Baſil. demonſtrat Deum verum. q.d. Iſte Deus, qui nos ſalvavit in mari rubro, eſt verus Deus: illum ergo unum glorificabimus, huic ſoli ſerviemus, non Api, non idolis, falſiſque diis, quos antea coluimus in Aegypto. Adducunt Hebræi, τὸ *iſte* deſignare viſibilem formam, & ſpeciem militis & bellatoris, in qua Deus tunc apparuit Hebræis in mari rubro, ita ut ipſi univerſi perfectiùs tunc viderint Deum, quàm poſtea viderunt eum Prophetæ, adeoque digito eum oſtenderint, dicentes, *Iſte eſt Deus meus.*

Sed hæc ſunt eorum fabulamenta: pronomen *iſte* non alium deſignat, quàm Deum per angelum proſpicientem in columna, ſuper caſtra Hebræorum & Aegyptiorum, qui hos perdidit, illos ſervavit c. 14. v. 24.

Nota. Pro *Deus* hebr. eſt אל *el*, id eſt fortis, quod unum eſt ex decem Dei nominibus, q. d. Dii Aegyptiorum infirmi ſunt, ſed iſte Deus noſter eſt Deus fortis. Rurſum hunc Deum vocat Deum patris ſui, ſcilicet Abrahæ patriarchæ, qui eſt pater credentium, & pater circumciſionis, puta Hebræorum.

ET GLORIFICABO EUM) Hebr. ואנוהו *veanvehu*, quod Chald. vertit, *ædificabo ei ſanctuarium*, in quo ſcilicet eum colam: unde hanc de Pharaone victoriam, perpetuò in arca & Cherubim, quaſi in curru ſuo triumphali, repræſentari, & in templo conſervari voluit Deus, uti dicam cap. 25. verſ. 18. Cajetan. vertit, *habitabo eum*, id eſt, aſſiſtam ei mente, votis, laudibus, affectibus & operibus. Tertiò, Vatablus vertit, *decorabo eum*. Hebræum enim נוה *nava*, & decorare, & glorificare, & habitare, & habitaculum conſtruere ſignificat: nam radix נוה *nave* ſignificat tabernaculum ſpecioſum & decorum.

EXALTABO EUM) eum altiſſimum palàm confitebor, &, quantum potero prædicabo.

Nota. Deus eſt altiſſimus. Primò, altitudine ſubſtantiæ, quia omnes eſſentias rerum in immenſum tranſcendit, eaſque omnes eminenter in ſe continet. Secundò, altitudine ſcientiæ: hæc enim in Deo eſt incomprehenſibilis. Rom. 11. *O altitudo divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius!* Tertiò, altitudine poteſtatis, quia omnia, quæcumque voluit, fecit in cælo & in terra. Quartò, altitudine majeſtatis & dominationis, eò quòd omnia ejus imperio ſint ſubdita, ipſumque omnes adorare & venerari debeant: *Mihi*, inquit, *curvabitur omne genu*, Iſaiæ 45. Quintò, altitudine habitationis, quia habitat in cælo empyreo, quaſi throno gloriæ ſuæ, ubi eum celebrant omnes angeli & Beati. Hinc monet Eccleſiaſticus c. 43. 32. *Glorificate Dominum, quantumcumque potueritis, ſupervalebit enim adhuc, & admirabilis magnificentia eius. Benedicentes Dominum exaltate illum, quantum poteſtis: maior enim eſt omni laude, exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis: non enim comprehendetis.* *Deus eſt altiſſimus quintupliciter. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò.*

VERS. 3. DOMINUS, QUASI VIR PUGNATOR, OMNIPOTENS NOMEN EIUS) Chald. vertit, *Dominus eſt victor bellorum, Adonai eſt nomen eius.* Hebraicè eſt nomen tetragrammaton, *iehova*, vel potiùs *iehova, vir belli* (maximè bellicoſus eſt) *iehova nomen eius*. Alludit hic *iehova*, ad radicem הוה *hova*, quæ contritionem

Deus eſt Jehova, id eſt, contritor Pharaonis. nem & confractionem ſignificat, unde Septuag. vertunt, *Deus conterens bella*, q. d. Verè Deus eſt *Jehova*, id eſt, contritor Pharaonis & Aegyptiorum. Alludit rurſum ad dictum Pharaonis, c. 5. v. 2. *Quis eſt iehova, ut audiam vocem eius?* q. d. Quid poteſt veſter jehova? quibus armis me coget, ut illi obſequar? Sic Hebræum *Saddai*, quod Deum quaſi mammeum & liberaliſſimum ſignificat, alibi alludit ad שדד *ſcadad*, id eſt vaſtare, ita Oleaſter: imò ipſe vult hoc proprium & genuinum eſſe ſignificatum & etymon nominis tetragrammati *iehova*, uti dixi c. 6. v. 3.

VERS. 4. EXERCITUM EJUS PROJECIT IN MARE) Pro *projecit*, hebr. eſt ירה *iara*, id eſt ejaculatus eſt, q. d. Tam facilè & validè Deus dejecit Aegyptios, quam facilè & validè ſagittarius ſagittam emittit.

VERS. 5. ABYSSI (aquarum voragines) OPERUERUNT EOS, DESCENDERUNT IN PROFUNDUM QUASI LAPIS) q. d. Aegyptii aquis maris recurrentibus ſibique obviantibus, cùm aſcendere & enatare conarentur, vi fluctuum rejecti in profundum maris deſcenderunt.

VERS. 6. DEXTERA TUA MAGNIFICATA EST IN FORTITUDINE) palàm omnibus factum eſt tuam dexteram, id eſt robur & potentiam, eſſe magnam, ex fortitudine fortique contritione Aegyptiorum quam exercuit. Unde Vatablus vertit, *excellenti virtute eminuit dextera tua*.

VERS. 7. ET IN MULTITUDINE GLORIÆ TUÆ DEPOSUISTI ADVERSARIOS TUOS) *Gloria*, id eſt fortitudinis, per quam glorioſè glorificatus es, eſt metonymia: ponitur enim effectus pro cauſa. Ornatus & poeticos cauſa, vario ſchemate idem effert, idem dicit Moſes, inquit Euthymius. Pro *depoſuiſti* hebr. eſt תהרס *tahiros*, id eſt ſubvertiſti, diſſipaſti.

MISISTI IRAM TUAM) putà ſupplicia ac pœnas, quæ iræ tuæ, id eſt divinæ juſtitiæ vindicis, ſunt effectus, eſt metonymia. Ita Euthym. Appoſitè iram, ſive ardorem & ignem (inde enim Hebræis ira dicitur) jungit ſtipulæ; hanc enim conſumit ignis.

VERS. 8. ET IN SPIRITU FURORIS TUI CONGREGATÆ SUNT AQUÆ) *In ſpiritu*, id eſt, in impetu, in impulſu, vel in indignatione: ſic enim accipitur ſubinde ſpiritus, ut pſal. 138. *Quò ibo à ſpiritu tuo?* Iſaiæ 30. verſ. 28. *Spiritus eius velut torrens inundans.* Zachar. 6. v. 8. *Requieſcere fecerunt ſpiritum meum*, iram ſcilicet meam. Spiritus ergo furoris eſt indignatio furibunda, ut hac phraſi gravem & acrem Dei iram, id eſt, ulciſcendi juſtiſſimam voluntatem, ſignificet; ideo enim Deus diviſit, & in cumulum collegit, ſive congregavit aquas maris, ut Hebræis tranſgreſſis Aegyptios iis, quaſi molibus & montibus obrueret.

Poteſt Secundò verti, *in ſpiritu naſi tui congregata ſunt aquæ*. Naſus enim Hebræis eſt ſymbolum iræ, quia illius eſt index; unde illud, *Iras naribus efflant.*

Nota *congregatæ ſunt aquæ*, ſcilicet quæ priùs à Moſe diviſæ fuerant: unde hoc ſubſtituunt hic Septuag. vertuntque, διέστη τὸ ὕδωρ, id eſt diviſa eſt aqua: deinde aquæ jam diviſæ in acervos, & quaſi muros binos utrimque aggregatæ ſunt.

STETIT UNDA FLUENS) In Hebræo additur, *Sicut acervus*, unde pſal. 77. 13. dicitur, *Statuit aquas, quaſi in utre.*

Nota τὸ *fluens*, quæ ſcilicet natura ſua defluxiſſet in decliviorem alveum, ni à Deo detenta fuiſſet.

CONGREGATÆ, Hebr. קפאו *kapeu*, hoc eſt coagulatæ, SUNT ABYSSI) id eſt, vaſta illa & profunda aquarum moles inſtar muri erecta, quaſi glacies coagulata ſtare eſt viſa. Septuag. vertunt, ἐπάγη τὰ κύματα, id eſt compacti, vel conglutinati ſunt fluctus.

VERS. 9. IMPLEBITUR ANIMA MEA] deſiderium meum ſaturabitur. Sic enim ſæpè *anima* capitur pro deſiderio, ſpe, voto, Unde *levare animam* eſt deſiderare, vel ſperare, ut Jerem. 22. 27. *In terram, ad quam levant animam ſuam* (quam ſperant, ad quam anhelant) *non revertentur*. pſal. 142. 8. *Ad te levavi animam meam*, q. d. In te ſperavi.

Levate animam eſt ſperare, anhelare.

INTERFICIET EOS MANUS MEA] Hebr. eſt תורישמו *toriſcemo*, id eſt *expellet, exterminabit*, &, ut Vatabl. *perdet*, &, ut Chald. *conſumet eos*: hic enim eſt actus

A gladii, quare frigidè Cajetan. vertit. *depauperabit*. Neque dubium eſt, quin Pharao tyrannus, licet Hebræos in ſervitutem revocare conaretur, primo tamen furoris ſui impetu, & inſultu plurimos eorum neci daturus fuiſſet.

FLAVIT SPIRITUS TUUS, ET OPERUIT EOS MARE] Cajet. ſemper per ſpiritum hic accipit ventum, quo putat diviſas, & rurſum revocatas eſſe aquas. Verùm jam dixi c. 14. verſ. 25. nullo vento, ſed virga Moſis protenſa ſtatim per angelum fiſſum eſſe mare. Idem ergo, quod antè v. 8. dixerat, hic per anaphoram poeticam repetit & inculcat Moſes; Deum ſcilicet immiſiſſe ſuam vindictam, qua merſit Aegyptios: ſpiritum quippe ſuum potentiam ultionis nominat, ait S. Hieron. in Proverb. c. 2. de qua dicitur Job. 4. v. 9. impios *flante Deo periiſſe, & ſpiritu iræ eius eſſe conſumptos*. Quamquam veriſimile eſt, Deum cum fulminibus, tonitruis & procellis, ventum quoque validum excitaſſe, quo horribiliore & validiore impetu aquæ impellerentur, ut obruerent Aegyptios; hoc enim ſignificat verbum B *flavit*. VERS. 10.

Myſticè, S. Auguſt. q. 55. & Ambroſ. lib. 3. de Spiritu ſancto cap. 4. per ſpiritum intelligunt Spiritum ſanctum, ut myſterium Trinitatis hic inſinuetur; nimirum Filius in dextera Dei, id eſt Patris, Spiritus ſanctus in ſpiritu.

QUIS SIMILIS TUI IN FORTIBUS DOMINE?] Id eſt, ut Septuag. *quis ſimilis tui in diis Domine*, nomen enim Dei eſt אל *el*, id eſt fortis, inde *elim*, id eſt fortes, vocantur dii, id eſt, qui habentur dii, licet reverà non ſint dii, ut dicitur 1. Cor. 8. v. 5. q. d. Quis inter idola & deos Gentium tibi, ò Domine, in fortitudine comparari poteſt? ſanè nullus, & ratio eſt, quia tu magnificus es in ſanctitate, terribilis atque laudabilis, id eſt, ut Symmachus vertit, *neque in ſanctitate, neque in poteſtatibus quiſquam æquiparandus eſt tibi*; ſanctitate enim & poteſtate ita decoraris, ita præcellis, ut obſtupeſcant omnes homines & angeli. VERS. 11.

Tradunt Hebræi, Machabæos hunc verſiculum uſurpaſſe, quaſi inſigne belli & victoriæ, eumque caſtris & præliis in vexillis prætuliſſe, eoque hoſtes fortiſſimos & C numeroſiſſimos parva manu proſtraviſſe, indeque eos dictos eſſe hebraicè מכבי *machabi*, id eſt Machabæos: nimirum à litteris Hebraicis, quæ ſunt initiales ſingularum dictionum hujus verſiculi, qui in Hebræo ſic habet: מי כמכה באלים יהוה *mi chamocha baelim iehova*; ſi enim à prima dictione *mi* capias primam literam *m.* à ſecunda primam *cha.* à tertia primam *b.* à quarta *i.* eaſque conjungas, facies, *machabi*, id eſt Machabæus. ita tradit R. Iſaac ben Hole, Reuchlinus lib. 3. Cabalæ, Mercerus in abbreviaturis Hebraicis, Sixtus Senenſis lib. 1. Biblioth. & Genebrardus in chronologia. Simili craſi Hebræi R. Moſen ben) id eſt filium) *Maimon*, quatuor initialibus literis in unam dictionem conflatis, vocant *Rambam*. *Machabæi unde dicti.*

TERRIBILIS ATQUE LAUDABILIS) Hebraicè נורא תהלת *nora tehillot*, id eſt *terribilis laudibus*; quia laudes, ejus formidini ſunt non ſolùm hominibus, ſed & angelis: omnium enim laudantium vires, linguas & mentes ſuperant, ideoque magno cum timore & tremore eum laudant omnes angeli & Sancti; unde quaſi D explicans quod dixerat, dictique cauſam aſſignans ſubdit, *faciens mirabilia*, ita Cajetan. Vatablus. Lipoman. Hinc Dei nomen eſt פלא, id eſt admirabilis, Judic. 13. 18. Invocent ergo Deum *pele*, qui magna cogitant & moliuntur, ut per eos Deus faciat magna & mirabilia. *Dei nomen eſt pele, id eſt admirabilis.*

DEVORAVIT EOS TERRA) *Terra*, id eſt, mare terræ immiſſum, putà alveus maris; terra enim & aqua unum conficiunt globum, & ſolet Scriptura mundum cum omnibus elementis exprimere nomine cæli, & terræ, ita Auguſt. q. 54.

Secundò, Vatablus propriè accipit, ſicque explicat: *Non ſolùm abſorpti ſunt* (Aegyptii) *aquis, ſed etiam terra ſe aperuit, & abſorbuit eos*, quod ſi verum eſt, novum fuit hic prodigium, quo non tantùm mare, ſed & terra Aegyptios abſumpſit.

Tropolog. Origenes: *Impios*, inquit, *etiam hodie terra devorat: qui ſemper de terra cogitant, terrena faciunt, de terra loquuntur, litigant, terram deſiderant, & in ea ſpem*

ſuam

Digitized by Google

Peccatores devorat terra. *ſuam ponunt; ad cælum non reſpiciunt, futura non cogitant, judicium Dei non metuunt; nec promiſſa eius deſiderant, talem cùm videris, dicito, Quia devoravit eum terra; & ſi quem videris luxuria & voluptatibus corporis deditum, in quo nihil animus valet, ſed totum libido poſſidet, dicito, Quia devoravit eum terra;* & mox devorabit eum infernus.

Vers. 13. Populo quem redemiſti] quem liberaſti ex ſervitute Aegyptiaca.

Et portaſti eum in fortitudine tua ad habitaculum ſanctum tuum) Hinc incipit altera carminis pars; nimirum prophetica, quæ protenditur uſque ad v. 16. qua prædicit & pertexit victorias Hebræis contra Idumæos, Moabitas & Chananæos obventuras, eorumque ingreſſum felicem in Chanaan. Hinc utitur præterito pro futuro more prophetico, ob futurorum certitudinem, ita Euthym. in hoc canticum.

Judæa dicitur terra ſancta ob quinque cauſas. Nota. *Habitaculum ſanctum*, vocat terram Chanaan, quia illa olim habitata fuit à ſanctis patriarchis, Abraham, Iſaac & Jacob, Secundò, quia eorum ſemini fideli & ſancto fuit promiſſa. Tertiò, quia in ea futurum erat templum, ſanctuſque Dei cultus. Quartò, quia in ea naſciturus & moriturus erat Chriſtus, qui eſt Sanctus ſanctorum. Quintò, quia in ea victuri erant B. Virgo, Apoſtoli, omneſque primi Chriſtiani, totaque Eccleſia primitiva, quæ fuit ſanctiſſima; unde etiamnum Judæam vocamus Terram ſanctam.

Vers. 14. Aſcenderunt populi, et irati ſunt) Hebr. *audierunt populi, & fremuerunt*, id eſt, audient hunc tranſitum Hebræorum per mare, & Ægyptiorum ſubmerſionem, ideoque frement contra Hebræos; necdum enim præſens & recens factum gentes remotæ audiſſe poterant. Noſter pro *audierunt*, vertit, *aſcenderunt*, ut unico verbo omnia perſtringat; audierunt enim hæc populi, conſultarunt, & tandem aſcenderunt, ſive egreſſi ſunt in prælium contra Hebræos: prophetice hæc omnia dicuntur, ideoque præterita pro futuris accipienda ſunt.

Vers. 15. Obriguerunt) ſpiritu vitali, & viribus ex pavore evaneſcentibus ſimiles effecti ſunt ſtupentibus, & rigidis apoplecticis: hoc enim ſignificat Hebræum נמגו *namoggu*, id eſt, diſſoluti ſunt, liquefacti extabuerunt inſtar ceræ igni admotæ.

Vers. 26. Fiant immobiles) Hebr. *ſileant ut lapis*; Septuag. ἀπολιθωθήτωσαν, id eſt, *lapideſcant*; fiant ex timore & ſtupore immobiles, ut lapides, qui ingreſſu terræ promiſſæ nos arcere non poſſint, quique in præliis nos impetere, ſeque defendere non valeant, ita Lyran. Orat Moſes, ne hoſtes Hebræorum moveantur; plus præſtitit Deus, quando eos Hebræi ope Dei vicerunt, & ceciderunt pene ad internecionem.

Donec pertranſeat populus tuus) in terram promiſſam Chanaan.

Vers. 17. Introduces eos, et plantabis (ut ſtabilem, firmam, & naturalem inſtar plantarum & arborum fixis radicibus ibi figant fidem) in monte hereditatis tuæ) putà in monte Sion ſive Moria, in quo Moſes ſpiritu prophetico prævidebat extruendum eſſe Deo templum, ideoque eum vocat hæreditatem Dei, unde Chald. vertit, *locum domus maieſtatis Dei*: unde & ſequitur, *ſanctuarium tuum Domine*, ſcilicet eſt, vel erit hoc habitaculum, de quo loquor.

Nota. Moſes hic montem Sion & Jeruſalem, ac conſequenter totam Judæam vocat Primò, *habitaculum Dei*, quia in eo, putà in populo ſuo, quaſi in Eccleſia ſua Deus erat habitaturus. Secundò, *montem hereditatis Dei*, quia templum in Sione ædificandum futurum erat domus, & hereditas Dei. Tertiò *ſanctuarium*, Dei quia in eo peragenda erant omnia ſacrificia, omnis populi ſanctificatio, omniſque ſacer Dei cultus.

Rurſum præterita hic ponuntur pro futuris: *quod operatus es*, id eſt, quod operaberis: *quod firmaverunt*, id eſt quod firmabunt, *manus tuæ*: ſtetit enim templum à Salomone ædificatum in Sion per mille & ampliùs annos: tot enim ſunt anni à Salomone ad Titum & Veſpaſianum qui templum cum urbe everterunt.

Anagogice, meliùs hæc conveniunt Sioni & Jeruſalem cæleſti, in qua eſt domus Dei beata & glorioſa à Deo fundata & firmata in æternum, de qua dicitur: *Beati* A *qui habitant in domo tua Domine; in ſæcula ſæculorum laudabunt te.*

Vers. 18. *In ęternũ & ultra, quid? Reſpondeo Primò.* Dominus regnabit in æternum, et ultra) Dices, Nil eſſe aut fingi poteſt ultrà æternitatem. Reſpondeo Primò, æternum ſæpè vocatur ſæculum longiſſimum, cujus finis & terminus non pervidetur, etiamſi ipſum verè & propriè æternum non ſit, hoc enim ſignificat Hebr. עולם *olam*, ut dixi cap. 4. Quando ergo Hebræi volunt ſignificare abſolutam æternitatem, ut omne tollant dubium, æterno addunt ועד *vaed*, id eſt, *& ultrà*, vel, ut Chald. vertit, *in ſæcula ſæculorum*, &, ut Septuag. *in ſæculum & adhuc*; & ut Pagninus, *in ſæculum, & uſque in perpetuum*, id eſt, in omnem æternitatem, ita Lyran. Cajet. Lipoman. & alii, unde & aliqui ſic explicant, Dominus regnabit per totum præſens ſæculum, & ultrà, ſcilicet per ſæculum futurum poſt diem judicii, putà per omnem æternitatem.

Secundò. Secundò, ſi quis per æternum, abſolutè æternum intelligere velit, dicat cum Abulenſi, *τὸ ultrà* addi per hyperbolen, ex abundantia cordis, & ingenti deſiderio B deſiderantis planè perennem, immenſam & interminam Dei durationem, regnum, gloriam & laudem, quaſi dicat, Opto, ut Deus regnet in æternum, & ſi dari aut fingi poſſit ulterior duratio, per illam ulteriùs ſemper, & ulteriùs ſine fine regnet, quia enim homines æternitatem concipiunt per modum alicujus finiti (infinitum enim definitè concipere nequeunt) quaſi æternitas ſit duratio aliqua limitata, ideoque à mente noſtra comprehenſibilis, concipimus enim æternitatem quaſi durationem maximam, quæ plurimos annorum milliones complectatur; hinc ut oſtendatur æternitatem omnem noſtram comprehenſionem & conceptum tranſcendere, additur *τὸ & ultrà*. q. d. ait Origenes: *Putaſne in ſæculum ſæculi Deum regnaturum? regnabit adhuc, vel ultrà: & quodcumque dixeris, illud de regni ejus ſpatiis ſemper tibi Propheta dicet, Et adhuc, ſive ultrà.*

Æternitatis longitudo. Vide hic, quanta, quàm longa ſit æternitas, quamdiu regnabit Deus & Sancti? quamdiu ardebunt damnati in gehenna? in æternum. Quantum eſt æternum? cogita centum millia annorum, nihil cogitaſti reſpectu C æterni: cogita decies centena millia annorum, imò ſæculorum; nihil adhuc ex æternitate decerpſiſti: cogita mille milliones annorum; æquè integra adhuc reſtat æternitas: cogita mille cubos millionum annorum, necdum inchoaſti æternum: cogita tot milliones cuborum, quot ſunt guttæ in mari necdum ad principium æternitatis perveniſti, æquè æterna reſtat æternitas gaudiorum Sanctis, & tormentorum damnatis. Si Deus diceret damnatis: Impleatur terra arena minutiſſima, ita ut totus orbis hiſce arenæ granulis repleatur à terra uſque ad cælum empyreum; & milleſimo quoque anno angelus veniat, dematque ex hoc arenæ cumulo unum granulum, cumque poſt tot millenarios annorum quot ſunt granula, ea exhauſerit; liberabo vos à gehenna: ò quam exultarent damnati! damnatos ſe non æſtimarent, nunc autem poſt omnes hos millenarios, reſtant alii & alii millenarii in infinitum, in æternum & ultrà. Hoc eſt pondus grave æternitatis, quod opprimit damnatos, cogita ò peccator hoc pondus tibi imminere, niſi reſipiſcas. Sanctos verò hoc pondus quàm recreat & dilatat! regnabunt enim cum Deo, cum Chriſto, cum B. Virgine, cum D angelis, in omni gloria & lætitia, in omnibus deliciis & honoribus, in ſæcula ſæculorum, in æternum & ultrà. O felix æternitas, ò æterna felicitas, qui fit quòd tam rarò, tam modicè, tam obiter de te cogitemus? qui fit quòd de te non magis laboremus, non magis ſimus ſolliciti? ſtupor hic noſter eſt, hebetudo noſtra eſt. Si enim te penetraremus, diceremus cum S. Paulo: *Momentaneum & leve tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.*

Tertiò. Tertiò, S. Thom. 1. p. q. 10. art. 2. ad 2. reſpondet, Deum dici ultra, vel ſupra æternitatem eſſe & regnare; quia habet æternitatem ſine principio, & quia habet eam à ſe, & quia totum eſſe ſuum habet ſimul ſine ulla varietate. Audi eum: *Dicitur*, inquit, *Deus ultra æternum regnare, quia licet aliquid aliud ſemper eſſet, ſicuti motum cæli quidam philoſophi faciunt æternum, nihilominus tamen Deus ultrà regnat; in quantum eius regnum eſt totum ſimul.*

Sine-

Digitized by Google

Deus eſt ante æternitatem, angeli ſunt cum ea, anima poſt eam.

Similiter auctor lib. de cauſis dixit Deum eſſe ante æternitatem, intelligentias eſſe cum æternitate, animam verò noſtram eſſe poſt æternitatem, & ſupra tempus, nam licet poneremus intelligentias ab æterno, tamen, quia Deus habet in ſe omne & totum eſſe ſimul; intelligentiæ verò habent ſuum eſſe limitatum, & participatum à Deo: idcirco verò Deus diceretur eſſe ante æternitatem participatam videlicet à creaturis. Sed hæc reſponſio acutior eſt, & ſubtilior, quàm germanior.

Nota. Pulchro hoc epiphonemate, *Dominus regnabit* (cùm inter Ægyptios aliosque populos, tum maximè inter Hebræos, aliosque fideles, idque tum in terra, tum maximè in cælo) *in æternum & ultrà*, carmen hoc claudit Moſes, quod enim ſequitur: *Ingreſſus eſt enim*, &c. tantum eſt repetitio materiæ carminis, quam uti primo verſu propoſuit, ita eamdem hoc v. ult. repetit.

VERS. 20. SUMPSIT ERGO MARIA PROPHETISSA] Nota τὸ *ergo*, quaſi dicat, Quia Maria videbat viros Deo pſallentes, hinc ne feminæ ad devotionem ferè proniores, viris quidquam de Dei laudibus concederent, ipſa eis carmen præcinuit, quod ipſæ ſuccinerent.

MARIA] Circa hoc nomen Nota Primò, Maſſoretas corrupiſſe puncta, legunt enim *Miriam*, cùm tam Septuag. quàm S. Hieron. Syrus, & omnes veteres legerint *Mariam*, per, a, non per, i. Secundò, hoc nomen in Hebræo eſſe diſſyllabum, atque habere litteram m in fine, dicique *Mar iam*, ſic enim habent Hebr. Chald. & Septuag. Sed Græci & Latini poſteriores hoc nomen ad ſuæ linguæ idiotiſmum deducentes, literam m omiſerunt, & ex diſſyllabo *Mar iam* fecerunt triſyllabum *Ma ri a*, uti & in aliis multis nominibus fecerunt, quæ communis omnium jam terit uſus.

Maria idē eſt quod exaltata, ait Caninius.

Tertiò, Angelus Caninius in Nomin. Hebr. novi teſtamenti cenſet m initiale in Maria eſſe ſervile, non radicale. Radicem enim nominis Maria eſſe רום *rum*, id eſt exaltare, ut Maria idem ſit, quod exaltata, excelſa. Verùm ſic litera *reſch*, quæ eſt prima radicalis verbi *rum*, in nomine Maria divelleretur à ſua radice, & conjungeretur cum m ſervili: dicunt enim Hebræi, *Mar iam* diſſyllabè, quæ radicalium, præſertim quieſcentium, divulſio hiulca eſt & inſueta Hebræis.

Dico ergo, Nomen *Maria* compoſitum eſt ex מור *mor*, id eſt myrrha, vel potiùs ex מרא *mora*, id eſt magiſtra & domina, & ים *iam*, id eſt maris, m enim initiale hic poſſe eſſe radicale (quod ſine ratione negat Caninius) patet ex aliis nominibus, ut Mara, Melcha, Meſſias, Moſea, Machir, Melchiſedec, in quibus patet m eſſe radicale Maria ergo idem eſt quod myrrha maria; eò quòd, ut tradunt Hebræi, dum naſceretur Maria, cœperit amara tyrannis Pharaonis præcipientis mergi infantes Hebræorum. Vel potiùs Maria idem eſt, quod magiſtra vel domina maris: hoc enim nomen fuit quaſi prognoſticum in mente Dei (licet parentes in ortu Mariæ nil tale de ea ſcirent vel cogitarent.) Primò, quòd Maria hæc futura eſſet dux feminarum Hebræarum, eiſque præiret tum in tranſitu maris rubri, tum in hoc carmine epinicio Deo decantando: unde hoc loco primùm ipſa Maria vocatur: nam c. 2. v. 4. & 7. non Maria, ſed ſoror Moſis vocatur. q. d. Congruè vocata eſt ſoror Moſis Maria, id eſt domina & magiſtra, quia talem jam eam experimur. Secundò, quòd Maria hæc virgo typus foret (uti docet S. Ambroſ. exhort. ad virgines) virginis matris, putà B. Mariæ Deiparæ, quæ magiſtra & domina eſt maris hujus ſæculi. *Mara* enim hebr. & ſyriacè *Mara*, tam dominam, quàm magiſtram ſignificat, maximè apud Syros. Hinc enim deſcendit illud *Maran atha*, id eſt, Dominus noſter venit: Syri enim magiſtrum vocant Dominum. Sic & Hebræi Dominum vocant Rab, Rabbi, Rabboni, quæ communiter magiſtrum ſignificant.

Secundò & meliùs Maria idem eſt quod myrrha maris. Tertiò & optimè, Maria idē eſt quod domina maris.

Mara ſyriacè eſt domina.

Probatur Primò.

Hanc eſſe veram etymologiam nominis Maria, ut dominam ſignificet, patet Primò ex eo, quòd ita nomen Maria interpretatur Epiphan. ſerm. de laudibus Virginis, Damaſc. li. 4. de Fide c. 15. Eucher. l. 2. Inſtruct.

Secundò.

Chryſologus ſerm. 146. Beda in c. 1. Lucæ. Secundò, quòd R. Haccados doctrina & ſanctitate celeberrimus ante Chriſtum Hebræorum doctor, Meſſiæ matrem (ſcilicet B. Mariam) dominam nuncupandam prædixit.

Tertiò.

A Tertiò, quod liturgiæ S. Jacobi, Baſilii, Chryſoſt. ad etymon Mariæ alludentes, eam δέσποιναν ἡμῶν, id eſt dominam noſtram indigitant. Quartò, quòd Chriſtiani omnes B. Virginem omni lingua, Dominam noſtram, *noſtre Dame, nueſtra Señora, onſe Lieve Vrouwe*, quaſi proprio nomine, compellant. Eſt enim ipſa mater Chriſti, qui eſt primogenitus, & dominus omnis creaturæ; unde & R. Haccados ipſam primam creaturarum, & primum hominem appellat.

Quartò. Omni lingua B. Maria vocatur Domina noſtra.

B. Virgo eſt prima creaturarum, & primus homo.

Quare perperam Victorinus Mariam interpretatur miſeram, imperitiſſimè verò Lutherus Mariam interpretatur guttulam aquæ, vide Caniſium initio Marialis, & Matth. Galenum in ſuis catecheſibus, fol. 48. & 119.

Fuit Maria ſoror Moſis prophetiſſa tripliciter.

PROPHETISSA] quia Deus cum ea collocutus, ei arcana pandebat, ut patet Num. 12. 2. Secundò, *prophetiſſa*, id eſt doctrix, magiſtra. Tertiò, *prophetiſſa*, id eſt præcentrix. vide dicta 1. Corint. 14. initio.

SOROR AARON] & conſequenter Moſis, dicitur tamen ſoror Aaron, non Moſis; quia Aaron Moſe erat ſenior, & proximè poſt Mariam natus. Hinc Gre-
B gor. Nyſſen. l. de Virg. cap. 6. Mariam hanc virginem fuiſſe docet: nam ſi fuiſſet conjugata, à marito, non à fratre agnominaretur, vocareturque non, ſoror Aaron, ſed uxor talis vel talis mariti. Secundò, quia nuſquam mariti ejus, vel liberorum meminit Scriptura, idem docet S. Ambroſ. exhort. ad virg. & Apponius 6. comment. in Cantica. Fuit ergo hæc Maria typus B. Virginis Mariæ, & ſicut hæc cecinit, *Cantemus Domino*: ita B. Virgo cecinit, *Magnificat anima mea Dominum*. Joſephus tamen contrarium ſentit. dicitque Mariam hanc nuptam fuiſſe Hur, cujus fit mentio Exodi 24. 14. ſed Joſephus, uti & Judæi in veteri teſtamento, paucis exceptis, virgines & virginitatem non cognoverunt.

Fuit virgo.

EGRESSÆQUE SUNT OMNES MULIERES CUM TYMPANIS ET CHORIS) cum piis ad numeros tympani tripudiis; hi enim ſunt chori, Chorus enim eſt multitudo canentium aut ſaltantium, deduciturque à χαρά, id eſt lætitia, ait Plato li. 2. de Legibus; aut, ut Feſtus, à corona. Hunc puellarum in decantandis Dei laudibus apud Hebræos fuiſſe morem pſallendi, & choros ducendi, patet ex pſalm. 67. v. 26. *Præ-*
C *venerunt principes coniuncti pſalentibus in medio iuvencularum* (hebr. virginum) *tympaniſtriarum*. Sic 1. Eſdræ 2. v. 65. inter Hebræos Babylone redeuntes fuerunt cantores & cantatrices ducenti, ad itineris videlicet moleſtiam levandam, & reducum captivorum animos exhilarandos. Sic Salomon, *Feci*, inquit, *mihi cantores & cantatrices*, Eccleſ. 2. 8. Sic Lacedæmonii trichoria utebantur ſaltatione, inſtituto Lycurgi, Conſtabat autem ea ſaltatio triplici choro, ſenum, puerorum, juvenum. Senum prima erat cantio: *Nos fuimus olim ſtrenui iuvenculi.* Secunda puerorum: *Præſtantiores nos futuri olim ſumus.* Tertia juvenum: *At nos ſumus, vel experire ſi velis.* Teſtis eſt Plutarchus comment. de Laude ſui ipſius.

Porrò contra laſcivas ſaltationes & choreas vide S. Baſil ſerm. de ebrietate & luxu, Chryſoſt. hom. 49. in Matth. Ambroſ. l. 3. de Virg. Auguſt. in pſal. 32. Aptè dixit quidam: *Chorea eſt circulus cuius centrum eſt diabolus, & circumferentia omnes angeli eius.* Hinc Conc. Laodicenum ſub annum Domini 364. can. 53. ita ſancit: *Non oportet Chriſtianos ad nuptias euntes vel balare, vel ſaltare;*
D *ſed caſtè cœnare, vel prandere, ſicut competit Chriſtianis.*

Nota hic, quomodo & cur egreſſa ſit Maria ejuſque ſociæ, ſcilicet non ad leves choreas, non ad popinas, ſed ad modeſtos pioſque choros ac laudes Dei. Audiant virgines aureum dogma S. Chryſoſt. ſerm. quod regulares feminæ viris cohabitent, in fine tomi 5. *Cùm in publicum, inquit, ſe virgo recipit, oportet ut & omnis philoſophiæ ſpeciem præ ſe ferat, & omnes in ſtuporem convertat. Sicut angelus ſi nunc è cælo deſcenderet, & ſicut Cherubim aliquis, ſi in terris appareret, omnes homines in ſtuporem converteret: ſic virginem, omnes qui vident, adducere in admirationem & ſtuporem ſua ſanctimonia oportet.* Si taliter egredi & progredi debet virgo, qua modeſtia, qua morum gravitate, qua pudicitia, inſtar angeli de cælo delapſi, incedere debet Eccleſiaſticus, ac præſertim Religioſus?

Virgines in publicum prodeant ut angeli.

CUM TYMPANIS) Calvinus hic tympana, organa,

Digitized by Google

Calvinus damnat inſtrumenta muſica, quaſi Judaica.

gana; aliaque muſica inſtrumenta inter legales veteris teſtamenti cæremonias adnumerat, quæ proinde Chriſtus aboleverit quaſi ſimplicitati Evangelicæ repugnantia. Verùm hæc tympana & chori Mariæ & Hebræorum fuerunt ante legem cæremonialem à Deo datam; & ſi tunc iis uti licuit, cur non & modò liceat?

Refellitur Primò, Secundò,

Secundò, ſi cantus inſtrumenta pertinent ad legem cæremonialem; ergo pari jure & cantus ipſe ac pſalmodia, qua adeò gloriantur Calviniſtæ, ad eamdem pertinebit.

Tertiò;

Tertiò, eſto daremus hæc cæremonialia fuiſſe: potuit Eccleſia eamdem cæremoniam ſuis etiam uſibus ſervientem ſibi aſciſcere, uti ſibi aſcivit ornamenta pontificum & ſacerdotum, uſum luminum, templa, oblationes, & alia, quæ erant cæremonialia in lege veteri, idque ad decorem & majeſtatem ſacrorum legis novæ. Sic quædam judicialia legis veteris revocavit, & in lege nova ſanxit, templa enim noſtra, quibus tremenda illa myſteria peraguntur, potiùs quàm vetera illa umbratica, omni decore, omni jubilo & concentu digniſſima ſunt: niſi Calvinus ruſticus in templo videri velit, & domi aulicus, maliteque muſica ad ſuam libidinem, quàm ad Dei laudem uti.

Tympanizant Deo, qui carnem caſtigant.

Tropol. tympanum quod fit ex corio, ſignificat carnis mortificationem, ſine qua nulla anima poteſt ſe probam Deo exhibere cantatricem, hinc dicitur: *Laudate Deum in tympano & choro*; tympanizant enim Deo, qui carnem caſtigant & pulſant cum S. Paulo, ita Origenes, Rupert. & S. Ambroſ. ad virgines.

Vers. 21. QUIBUS PRÆCINEBAT DICENS: CANTEMUS DOMINO; GLORIOSE ENIM MAGNIFICATUS EST] Heb. eſt ותען להם *vattahan lahem*, id eſt, & reſpondebat illis, ſcilicet Moſi aliiſque viris (*lahem* enim eſt maſculinum) præcinentibus, ita Vatabl. & Hebræi, unde Philo l. de Agricultura, putat hic factos eſſe duos choros, unum mulierum, alterum virorum ex adverſo ſtantes, & alternis carminibus ſibi invicem reſpondentes, & Oleaſter putat, viros Moſe præcinente ſingulos cantici verſus ceciniſſe: deinde Mariam cum feminis ad ſingulos verſus reſpondiſſe ſuccinendo & iterando intercalare hoc carmen: *Cantemus Domino; glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem eius deiecit in mare*, illud enim ſolum hic Mariæ & mulieribus tribuitur, hoc enim fiebat in aliis ſubinde canticis; ut pſalm. 135. chorus canebat, *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum miſericordia eius*; & deinceps proſequebatur alios verſus: cœtus verò ad ſingulos verſus ſuccinebat & repetebat, *Quoniam in æternum miſericordia eius*, ita & Genebrard. in pſal. 67.

Duo chori canentium 1. virorum, 2. mulierũ.

Hæc ſententia valdè probabilis eſt: illi enim favet maſculinum להם *lahem*, & verbum ען *taan*, quod propriè ſignificat reſpondere, reſponſoriè ſive alternatim canere. q. d. Viris præcinentibus reſpondebant & ſuccinebant feminæ Maria quaſi duce præeunte, & inchoante idem carmen, quod Moſes & Hebræi præcinuerant: ſi enim ſeorſim à viris chorum feciſſent, & ceciniſſent feminæ, non repetiiſſent carmen virorum, ſed aliud occurrens ceciniſſent.

Alii tamen putant, Mariam cum feminis ſeorſim à viris (hoc enim innuere videtur τὸ *egreſſa ſunt*) & poſt viros ceciniſſe illud idem carmen totum à capite ad calcem, quod viri cecinerant: ita ut Maria prima illud didicerit, vel à Moſe, vel à Spiritu ſancto (erat enim prophetiſſa) illaque præcinente cæteræ ſuccinuerint, uti in choro fieri ſolet. Hæc ſententia etiam eſt probabilis.

Vers. 22. TULIT AUTEM MOYSES ISRAEL DE MARI RUBRO] *Tulit* hebr. יסע *iaſſa*, id eſt proficiſci fecit, movit, duxit: *Iſrael*, id eſt populum Iſrael, filios Iſrael, puta Jacobi poſteros. Noſter interpres verbo *tulit*, providam Moſis erga Hebræos curam, quaſi matris filios ſuos ſinu foventis, indicat. de qua vide Numer. 11. 12.

Vers. 23. ET EGRESSI SUNT IN DESERTUM SUR) in quo angelus invenit Agar ancillam Abrahæ errantem, inter Cades & Barad, Gen. 16. 7. ita S. Hieron. Atque hinc fortè, ſcilicet ab Agar, deſertum hoc *Agra* vocatur à Chaldæo hic. deſertum hoc Sur alio quoque nomine vocatur Etham, Num. 33. 7. de quo dixi c. præced. v. 20.

ET VENERUNT IN MARA) Eſt hæc quinta Hebræorum manſio in deſerto, quæ dicta eſt *Mara*, ab amaritudine aquarum, quæ erant מרים *marim*, id eſt amaræ. Hinc patet hunc locum per anticipationem vocari *Mara*. non enim vocabatur *Mara*, cùm eò primùm venerunt Hebræi; ſed à Moſe, poſtquam aquas ejus amaras guſtavit, dictus eſt *Mara*, ut hic dicitur.

QUI (Dominus) OSTENDIT EI LIGNUM, QUOD CUM MISISSET IN AQUAS, IN DULCEDINEM VERSÆ SUNT) Hebr. eſt, *docuit eum lignum*, hinc apparet, hoc certum ligni genus fuiſſe, arcana & mirifica vi dulcorandi præditum, præſertim ſi copioſè aquis inſpergeretur, illudque eas actu dulcoraſſe, tum ſalſuginem ex aquis exſugendo, tum eis dulcedinem ſibi innatam ſuggerendo: ſic enim glycerizam hordeato, vel aquæ ad potum dulcorandum adhibent medici; ſed hujus ligni longè celerior & efficacior fuit vis, quàm ſit glycerizæ, ita Cajetanus. Vers. 25.

Lignum dulcorans aquas in Mara.

Hinc ſequitur, vim hanc dulcorandi in ligno hoc naturalem fuiſſe, qualis eſt in melle & cannis ſaccari; ſed longè maior & efficacior fuit in ligno hoc, ſi enim una gutta olei vitrioli, vel ſulphuris integrum vitrum aquæ acore & ſapore ſuo inficit, quid ni idem facere potuerit in dulcorandis aquis hoc lignum efficaciſſimæ virtutis, nobis licet incognitum, Deo tamen notiſſimum? Si lignum vitæ innata ſua vi poterat homini prorogare vitam in æternum, quid ni lignum aliquod dare poſſit Deus, quod innata ſua vi ingentem aquæ copiam dulcorare poſſit? Idque ſat clarè ſignificat Eccleſiaſticus cap. 38. 4. *Altiſſimus*, inquit, *creavit de terra medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam: nonne à ligno indulcata eſt aqua amara?* ſcilicet hoc loco Exodi, quò ſine dubio alludit Eccleſiaſticus: loquitur autem ipſe de naturali proprietate, & virtute, quam habent herbæ, ligna & pharmaca ad medicandum hominibus, ita Lyran: Cajet. & alii.

Vis dulcorãdi aquas ligno huic fuit naturalis.

Licet R. Salomon, & ex eo Abulenſ. ſecùs ſentiant; hoc lignum, inquiunt, eſt adelpha vulgò nominata, quæ ex ſe amara eſt & mortifera: voluit ergo eam Deus adhibere ad dulcorandum aquas, ut eo majus eſſet miraculum, quo amaritudo ejus dulcori magis eſt contraria; utque expreſſior eſſet typus crucis & paſſionis Chriſti amariſſimæ, de qua mox dicam.

Sic Abbas Beſarion ambulans juxta mare cùm diſcipulus ejus Dulas ſitiret, orans ſalſam maris aquam in dulcem convertit, qua ſitim diſcipulus reſtinxit, ut habetur in Vitis Patrum l. 3. num. 215. Simili miraculo Eliſæus aquas ſteriles ſanavit per ſal, quod ſiccare & conſequenter ſterilia facere ſolet, 4. Reg. 2. 20. Verùm prius quod dixi, veriùs eſt.

Allegoricè, hoc lignum ſignificat lignum crucis Chriſti: illius enim virtute, memoria & meditatione Sanctis omnis labor & dolor dulceſcit, ita Origenes, Theodor. Nyſſen. Rupert. Ambroſ. l. de iis qui myſter. initiantur c. 3. Cyrillus (vel potiùs Clictovæus: hic enim octo medios libros Cyrilli, qui interciderunt, ex ſuo ingenio reparavit, ut opus Cyrilli mutilum compleret, & perficeret) in Johannem lib. 8. cap. 17. ubi varias ſanctæ crucis figuras conglobatè enumerat: & Cyprianus libr. de zelo & livore in fine; ubi docet, quomodo cruce Chriſti ira & amarulentia ſit lenienda & dulcoranda; *Venena*, inquit, *fellis evome, diſcordiarum virus exclude, purgetur mens, quam ſerpentinus livor infecerat; amaritudo omnis, qua intus inſederat, Chriſti dulcedine leniatur. Si de ſacramento crucis & cibum ſumis & potum, lignum quod apud Mara profecit in imagine ad ſaporis dulcedinem, tibi in veritate proficiet ad mulcendi pectoris lenitatem. Ama eos quos antea oderas, dilige illos, quibus iniuſtis obtrectationibus invidebas.*

Lignum hoc fuit typus crucis Chriſti, per quam Sanctis omnia adverſa dulceſcunt.

Audi & Caſſiod. in pſal. 4. *Crux*, inquit, *eſt humilium tuitio invicta, ſuperborum deiectio, victoria Chriſti, perditio diaboli, infernorum deſtructio, cæleſtium confirmatio, mors infidelium, vita iuſtorum: de qua S. Chryſoſt. crux eſt Chriſtianorum ſpes, crux Romanorum victoria, mortuorum reſurrectio, cæcorum dux, converſorum via, claudorum baculus, pauperum conſolatio, arbor reſurrectionis, lignum vitæ æternæ.*

Et Damaſc. l. 4. de Fide 12. *Crux Chriſti clavis eſt paradiſi, hæc infirmorum baculus, paſtorum virga; ſe convertentium*

tentium

tentium manu ductio, proficientium perfectio, ſalus animæ & corporis, omnium malorum averſio, bonorum omnium datrix.

Et Rabanus de Laude crucis: *Tu ſancta*, ait, *crux peccatorum es remiſſio, pietatis exhibitio, meritorum augmentum, infirmorum remedium, laſſorum refugium, ſanorum incolumitas, deſperatorum ſecuritas, infortunatorum felicitas.*

Meritò ergo S. Bernardus, *Circumire*, inquit, *poſſum, Domine, cœlum & terram, mare & aridam, & nuſquam te inveniam, niſi in cruce: ibi dormis, ibi paſcis, ibi cubas in meridie. Crux enim tua fides eſt cujus latitudo charitas, longitudo longanimitas, altitudo ſpes, profunditas timor. In hac cruce te invenit, quicumque invenit: in hac cruce ſuſpenditur anima, & dulcia poma de ligno decerpit.*

IBI CONSTITUIT EI PRÆCEPTA ATQUE JUDICIA] Deus dedit Iſraeli in Mara aliquas leges cæremoniales & judiciales: quænam hæ fuerint, Script. non exprimit, quòd enim Rabbi Salomon dicit hæc præcepta fuiſſe duo, primum de ſabbato ſervando, ſecundum de vitula rufa comburenda, ut ex ejus cinere fieret aqua luſtralis, qua expiarentur immundi, de qua Num. 19. hoc, inquam, figmentum planè fabuloſum & erroneum eſt, uti rectè oſtendit Abulenſ.

ET IBI TENTAVIT EUM] Populum ſcilicet Iſrael tentavit Deus, leges jam dictas ferendo & ſanciendo, quibus obedientiam populi tentare & experiri ſtatuerat, patet ex ſequentibus.

VERS. 26. CUNCTUM LANGUOREM) ex ulceribus, ſiti, peſte, aliiſque plagis Ægyptiacis manantem.

EGO ENIM SUM DOMINUS DEUS SANATOR TUUS) Hebr. אני רפאך *ani rophecha* id eſt ego ſum medicus tuus. Diſce hic in morbis ad Deum, quaſi archiatrum recurrendum, ipſoque maximè nitendum eſſe. Rurſum Deum ſæpè languores & morbos ob peccata immittere, uti hic dicitur, quæ ſi ceſſent ceſſabunt ſæpè & morbi.

Deus eſt archiatrus.

VERS. 27. VENERUNT AUTEM IN ELIM, UBI ERANT DUODECIM FONTES AQUARUM, ET SEPTUAGINTA PALMÆ) q. d. Venerunt in Elim, ubi erat tum mira amœnitas arborum & fontium; tum copioſus potus & cibus: palmæ enim ſuos dactylos ad cibum præbent. Eſt hæc ſexta manſio in Elim.

Tropol. S. Hieron. ad Fabiolam, *Pulcher*, inquit, *eſt hic ordo virtutum: poſt maris rubri victoriam ſequitur tentatio; poſt tentationem refectio: de Mara, id eſt amaritudine, venimus in Elim, id eſt ad arietes & robuſtos principes gregis Chriſtiani, ubi duodecim fontes doctrinæ Apoſtolicæ & ſeptuaginta palmæ victricis fidei ſeptuaginta diſcipulorum Domini nos recreant.* Sic & Tertull. l. 4. contra Marcion. cap. 24. per 12. fontes duodecim Apoſtolos, per ſeptuaginta palmas 70. diſcipulos Chriſti intelligit.

Duodecim fontes ſunt 12. Apoſtoli: 70. palmæ ſunt 70. diſcipuli.

Palma non cedit oneri, non flectitur pondere, ſed adverſus pondus ſurſum nititur: hinc ſymbolum eſt viri fortis, qui non cedit oneribus, irriſionibus, detractionibus; non flectitur in inferiora, ſed ad ſuperiora enititur atque exurgit, ſuaque patientia vincit omnia.

Rurſum Nota hic, vitam fidelium eſſe aſſiduam profectionem, eoſque ire debere de virtute in virtutem, ut ad terram promiſſam in cælis perveniant, donec videant Deum deorum in Sion. Vidit Jacob ſcalam è terra in cælum porrectam: hac nobis aſcendendum eſt itinere longo & moleſto, feſtinemus ergo: grandis enim nobis reſtat via ad perfectionem, ad beatitudinem. Ad hoc egregia praxi uſus eſt S. Carolus Borromæus nuper Cardin. cùm enim delicatè eſſet enutritus contenderetque ad inſignem ſanctimoniam, cœpit ſe in parvis mortificare & vincere, faciles pœnitentias ſuſcipere, ſingularum virtutum faciles actus obire. Deinde quotidie ulteriùs ad graviores & difficiliores progrediebatur: habebatque hoc fixum animo non ceſſare, non ſiſtere, ſed quotidie progredi, donec ſummum virtutis culmen attingeret; v. g. una ſeptimana abſtinebat vino, alia carne, tertia piſce, quarta ovis, &c. itaque eò tandem pervenit, ut ultimis vitæ annis quotidie ſolo pane & aqua viveret, exceptis feſtis, quibus aliquid obſonii addebat, non tamen carnem, nec piſcem, nec ova, nec vinum, his enim ſemper abſtinebat. In Quadrageſima etiam pane abſtinebat, tantumque ficubus & fabis vivebat. In hebdomade ſancta non niſi lupinis (genus eſt piſorum amarorum) victitabat. Lectus ejus erat ſaccus ſtramineus, aut ſedes, ajebat enim Epiſcopum ſuper gregem vigilare debere, ac proinde parcè & ſedentem dormire, uti faciunt ſtrenui duces in bello. Cilicio duro utebatur, quod etiamnum ſervant Mediolanenſes: rudi diſciplina corpus caſtigabat: labores continuos & maximos jugiter capeſſebat. Dicebat enim animi generoſi & invicti eſſe, ſemper majora aggredi, & in vita ſpirituali magnis paſſibus progredi. Sicut enim mercatores intenti lucro, illi quotidie aliquid adjiciunt: & ſicut hortulani quotidie hortum excolunt: pictores quotidie imaginem quam pingunt, expoliunt & perficiunt: ita multo magis quotidie virtuti aliquid adjicere debet, qui ejus eſt ſtudioſus. Ita fecit ipſe, donec eò perveniret, ut vix ulteriùs quid ſupereſſet, quò progrederetur, niſi ut diceret cum S. Paulo, *Cupio diſſolvi, & eſſe cum Chriſto*: unde & paulò pòſt hac vita defunctus eſt, ita narrat auctor Vitæ ejus l. 8. c. 21.

Sancti quotidie proficiunt in virtute.

Praxis S. Borromæi.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEficiente paſta famentes Hebræi murmurant. Deus eis mittit coturnices, & v̄. 14. ningit ſive grandinat manna, eoque eos quotidie alit per 40. annos.

1. PRofectique ſunt de Elim, & venit omnis multitudo filiorum Iſrael in deſertum Sin, quod eſt inter Elim & Sinai: quintodecimo die menſis ſecundi, poſtquam egreſſi ſunt de terra Aegypti. 2. Et murmuravit omnis congregatio filiorum Iſrael contra Moyſen & Aaron in ſolitudine. 3. Dixeruntque filii Iſrael ad eos: Utinam mortui eſſemus per manum Domini in terra Aegypti, quando ſedebamus ſuper ollas carnium, & comedebamus panem in ſaturitate: cur eduxiſtis nos in deſertum iſtud, ut occideretis omnem multitudinem fame? 4. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Ecce, ego pluam vobis panes de cælo: egrediatur populus, & colligat quæ ſufficiunt per ſingulos dies: ut tentem eum utrùm ambulet in lege mea an non. 5. Die autem ſexto parent quod inferant: & ſit duplum quàm colligere ſolebant per ſingulos dies. 6. Dixeruntque Moyſes & Aaron ad omnes filios Iſrael: Veſperè ſcietis quòd Dominus eduxerit vos de terra Aegypti: 7. & manè videbitis gloriam Domini. audivit enim murmur veſtrum contra Dominum: nos verò quid ſumus, quia muſſitaſtis contra nos: 8. Et ait Moyſes: Dabit vobis Dominus veſperè carnes edere, & manè panes in ſaturitate: eò quòd audierit murmurationes veſtras quibus murmurati eſtis contra eum. nos enim quid ſumus? nec contra nos eſt murmur veſtrum, ſed contra Dominum. 9. Dixit quoque Moyſes ad Aaron: Dic univerſæ congregationi filiorum Iſrael: Accedite coram Domino: audivit enim murmur veſtrum. 10. Cumque loqueretur Aaron ad omnem cœtum filiorum Iſrael, reſpexerunt ad ſolitudinem: & ecce gloria Domini apparuit in nube. 11. Locutus eſt autem Dominus ad Moyſen, dicens; 12. Audivi murmurationes filiorum Iſrael, loquere ad eos; Veſperè comedetis car-

Digitized by Google

tis carnes, & manè ſaturabimini panibus: ſcietiſque quòd ego ſum Dominus Deus veſter. 13. Factum eſt ergo veſpere, & aſcendens coturnix cooperuit caſtra: manè quoque ros jacuit per circuitum caſtrorum. 14. Cumque operuiſſet ſuperficiem terræ, apparuit in ſolitudine minutum, & quaſi pilo tuſum in ſimilitudinem pruinæ ſuper terram. 15. Quod cùm vidiſſent filii Iſrael, dixerunt ad invicem: Manhu? quod ſignificat: Quid eſt hoc? ignorabant enim quid eſſet. Quibus ait Moyſe: Iſte eſt panis, quem Dominus dedit vobis ad veſcendum. 16. Hic eſt ſermo, quem præcepit Dominus. Colligat unuſquiſque ex eo quantum ſufficit ad veſcendum: gomor per ſingula capita, juxta numerum animarum veſtrarum quæ habitant in tabernaculo ſic tolletis. 17. Feceruntque ita filii Iſrael: & collegerunt, alius plus, alius minus. 18. Et menſi ſunt ad menſuram gomor: nec qui plus collegerat, habuit amplius: nec qui minus paraverat, reperit minus: ſed ſinguli juxta id quod edere poterant, congregaverunt. 19. Dixitque Moyſes ad eos: Nullus relinquat ex eo in manè. 20. Qui non audierunt eum, ſed dimiſerunt quidam ex eis uſque manè, & ſcatere cœpit vermibus, atquè computruit. & iratus eſt contra eos Moyſes. 21. Colligebant autem manè ſinguli, quantum ſufficere poterat ad veſcendum: cumque incaluiſſet ſol, liquefiebat. 22. in die autem ſexta collegerunt cibos duplices, id eſt, duo gomor per ſingulos homines: venerunt autem omnes principes multitudinis, & narraverunt Moyſi. 23. Qui ait eis: Hoc eſt quod locutus eſt Dominus: Requies ſabbati ſanctificata eſt Domino cras. quodcumque operandum eſt, facite: & quæ coquenda ſunt coquite; quidquid autem reliquum fuerit, reponite uſque in mane. 24. Feceruntque ita ut præceperat Moyſes, & non computruit; neque vermis inventus eſt in eo. 25. Dixitque Moyſes: Comedite illud hodie, quia ſabbatum eſt Domini: non invenietur hodie in agro. 26. Sex diebus colligite: in die autem ſeptimo ſabbatum eſt Domini, idcirco non invenietur. 27. Venitque ſeptima dies: & egreſſi de populo ut colligerent, non invenerunt. 28. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Uſquequo non vultis cuſtodire mandata mea, & legem meam? 29. Videte quòd Dominus dederit vobis ſabbatum, & propter hoc die ſexta tribuit vobis cibos duplices; maneat unuſquiſque apud ſemetipſum. nullus egrediatur de loco ſuo die ſeptimo. 30. Et ſabbatizavit populus die ſeptimo. 31. Appellavitque domus Iſrael nomen ejus Man: quod erat quaſi ſemen coriandri album, guſtuſque ejus quaſi ſimilæ cum melle. 32. Dixit autem Moyſes: Iſte eſt ſermo, quem præcepit Dominus: Imple gomor ex eo, & cuſtodiatur in futuras retrò generationes: ut noverint panem, quo alui vos in ſolitudine, quando educti eſtis de terra Ægypti. 33. Dixitque Moyſes ad Aaron: Sume vas unum, & mitte ibi Man, quantum poteſt capere gomor; & repone coram Domino, ad ſervandam in generationes veſtras, 34. ſicut præcepit Dominus Moyſi. Poſuitque illud Aaron in tabernaculo reſervandum. 35. Filii autem Iſrael comederunt Man quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem: hoc cibo aliti ſunt uſquequo tangerent fines terræ Chanaan. 36. gomor autem decima pars eſt ephi.

Vers. 1. VENIT OMNIS MULTITUDO FILIORUM ISRAEL IN DESERTUM SIN) Eſt hæc octava manſio Hebræorum in deſerto; nam ſeptima, quæ fuit ad mare rubrum, reflexo ad illud itinere, ut patet Num. 33. 10. hic omittitur, quia nihil peculiare ibi ea contigit.

Hoc deſertum Sin eſt inter mare rubrum & montem Sinai, eſtque diverſum à deſerto Sin (quod & Cades dicitur) de quo Num. 20. 1. & c. 34. 3. ubi mortua eſt Maria, & petra percuſſa a Moſe dedit aquas. nam noſtrum Sin hic per *ſamech*, illud verò in Numeris per *tſade* ſcribitur: in illo fuit 33. manſio, in hoc verò octava.

Sin hebraicè odium ſonat, & ſimbolicè ſignificat, quòd cùm Deum vocantem in deſertum ſequimur, è mundo exeuntes, grande odium in nos concitemus inimici, putà diaboli & mundanorum hominum. ita S. Hieron. ad Fabiol.

QUINTODECIMO DIE MENSIS) Putà trigeſimo die ab egreſſu ex Ægypto. egreſſi enim ſunt decimo quinto die menſis primi: decimo verò quinto die menſis ſecundi (qui Iiar dicitur, & reſpondet noſtro partim Aprili, partim Maio) in Sin venerunt. Pro quo Nota, Hebræos habuiſſe menſes lunares: lunaris autem menſis habet dies 29. cum dimidio. unde Hebræi primo menſi dabant 29. dies: ſecundo verò menſi dabant dies 30. quia duo dimidii dies, qui utroque hoc menſe excreverant, faciebant unum diem, putà triceſimum. Jam ſi primus menſis habebat 29 dies; ergo à 15. die ad 29. & ultimum ſunt 15. dies: his adde dies 15. menſis ſecundi, præcisè pervenies ad diem triceſimum, quo Hebræi pervenerunt in Sin; & poſtridie, putà triceſimoprimo die, cœpit pluere manna, ut patet v. 8. & 12. ita Torniellus & Joſephus, ut patebit v. 2.

Vers. 2. ET MURMURAVIT OMNIS CONGREGATIO FILIORUM ISRAEL) cùm jam farina ſubacta, ſive paſta, quam ex Ægypto tulerant, deficeret; illa enim duravit ad triginta dies, ait Joſephus.

Vers. 3. UTINAM MORTUI ESSEMUS PER MANUM DOMINI) ſcilicet morte à Domino irrogata, ſive naturaliter, ſive violentè.

QUANDO SEDEBAMUS SUPER OLLAS CARNIUM) Alii vertunt, *juxta ollas carnium*: meliùs noſter Interpres vertit, *ſuper ollas*. Notat enim hic Script. voracem ingluviem craſſæ plebis, quòd, ut pecora herbis, ita hi ollis incumberent. Intuere hic exemplum & ſchema apoſtatantium: Primò enim tentatione pulſante, gratiæ, etiam per miraculum acceptæ obliviſcuntur, uti hic omnium plagarum & prodigiorum Ægypti obliviſcuntur Hebræi. Secundò, pœnitet eos ſe Deum vocantem ex Ægypti, id eſt mundi illecebris ſecutos eſſe. Tertiò, de liberali Dei poteſtate deſperant ac demum, ſi poſſint, ollas ſuas repetunt.

Schema apoſtatantium.

CUR EDUXISTIS NOS IN DESERTUM ISTUD, UT OCCIDERETIS FAME?) cur educendos non in has anguſtias deſerti conjeciſtis, ut ibi moriamur fame: non enim aliter poterat eos Moſes fame occidere. Hinc patet, verba activa Hebræorum, quale eſt, occidere, non ſemper actionem phyſicam ſignificare.

Vide hic ſilentium & patientiam jugem Moſis. hæc virtus Sanctos omnes exercuit & perfecit. Primò, Chriſtum, B qui in cruce pro ſuis crucifixoribus oravit: *Pater*, inquit, *ignoſce illis; quia neſciunt quid faciunt*. Secundò, Job, qui à dæmone & Chaldæis ac uxore, extrema paſſus ait: *Nudus egreſſus ſum de utero matris meæ, & nudus revertar illuc: Dominus dedit, Dominus abſtulit. Sit nomen Domini benedictum*. Tertiò, David, qui perſecutionem Saulis, Semei & Abſalonis æquiſſimè tulit. Quartò, S. Stephanum, qui pro ſe lapidantibus oravit, dicens, *Domine ne ſtatuas illis hoc peccatum*. Quintò, S. Paulum, qui ait: *Maledicimur, & benedicimus; perſecutionem patimur, & ſuſtinemus; blaſphemamur, & obſecramus*.

Exempla & gnomæ illuſtres de ſilentio & patientia.

Audi & Martyres. Buſiris Ancyræ ſub Juliano Apoſtata in eculeo ſuſpenſus, manibus ad caput ſublatis ſua nudavit latera, & ad Præſidem dixit: *Non opus eſt, ut lictores me in eculeum tollendo laborent: ego enim abſque ipſorum opera, quo voles modo latera mea tortoribus præbere paratus ſum*. Dixit & fecit. nam cùm latera ejus unguibus

Digitized by Google

lacerarentur, manibus in cælum ſublatis Deo gratias egit. teſtis eſt Sozom. lib. 5. c. 10.

Gensericus Chriſtianos ligatis pedibus poſt terga quadrigarum currentium, per ſaxa & ſpinas raptari juſſit. qui vale ſibi invicem dicentes, ajebant: *Vale frater, ora pro me. implevit dominus desiderium noſtrum. taliter pervenitur ad regnum cælorum*: ita Victor. lib. 1. Wandal.

Audi & Confeſſores. Dæmon Jacobi eremitæ magnanimitatem non ferens minatus eſt ſe eum virga perculſurum. Tum Jacobus: *Si tibi*, inquit *permiſſum eſt à Deo, percute & plagam libenter accipiam, ut qui ab illo feriar. Si autem non ſit tibi permiſſum, non percuties licet millies inſanias*. teſtis eſt Theodoret. in Vitis SS. Patrum vita 21.

Irene à Nicephoro ſervo ſuo imperio dejecta inquit: *Ego Deo acceptum fero quòd me orphanam & indignam ad imperium evexit, quòd verò jam me dejici permiſit, meo peccato aſcribo in cunctis autem bonis & malis ſit nomen Domini benedictum*. ita Paulus Diacon. lib. 23.

Alfonſus Aragonum rex, à quodam qui in via præcedebat, ramo arboris dimiſſo, graviter in oculo læſus dixit, *Nihil profectò doleo, niſi percuſſoris dolorem ac metum*. ita Panorm. l. 4. Vitæ eius.

Tertull. lib. de Patientia c. 9. & 10. ſic ait: *Si patientiæ incubabo, non dolebo; ſi non dolebo, ulciſci non deſiderabo*. & c. 15. *Sequeſter patientiæ eſt Deus. Si iniuriam depoſueris penes eum, ultor eſt; ſi damnum, reſtitutor eſt; ſi dolorem, medicus eſt; ſi mortem, reſuſcitator eſt.*

Vers. 4. PLUAM VOBIS PANES DE CÆLO] *Panes*, id eſt manna: ex eo enim contuſo tortulas panis faciebant, ut patet Numer. 11. 8. Pro carne verò & ollis, ad quas anhelabant Hebræi, dedit eis Deus coturnices v. 9. & 13.

UT TENTEM EUM, UTRUM AMBULET IN LEGE MEA] Humano more loquitur Deus. ipſe enim homines tentat eos probando, & arcana eorum, ipſamque veritatem palàm eliciendo. Verùm non eo fine, quo homines. hi enim tentant, ad hoc, ut ſciant quod ignorant; Deus verò cordi cognoſtes omnium conſcius, imò præſcius tentat, non ut ipſe, ſed ut alii vel ſe, vel alios noſcant. Tentavit ergo hic Deus obedientiam, & temperantiam Hebræorum ſolum manna eis dando: tentavit & ſpem eorum, dum eis diurnum in ſingulos dies alimentum admenſus eſt. præcepito, ne manna in ſequentem diem reconderent (ad hanc enim legem, quæ immediatè præceſſit, maximè in hac tentatione reſpexit Deus) idque ut continuò & jugiter à Dei providentia pendere diſcerent, de accumulanda annona non ſolliciti: quomodo & nos Chriſtiani panem quotidianum in dies à Deo petere jubemur.

Aliter tentat Deus, aliter homo.

Vers. 5. DIE AUTEM SEXTO PARENT QUOD INFERANT] putà die Veneris: die enim ſeptimo, putà ſabbato, juſſit eos Deus quieſcere; unde in ſabbato non pluit manna. Hinc colligit Origin. S. Ambroſ. in 1. Corinth. 10. Auguſt. ſerm. 25 1. de tempore, & Synodus Cæſareenſis, quam refert Beda epiſt. de celebr. paſchæ, diem, quo primò pluit manna, fuiſſe Dominicum: ab hoc enim dies ſexta eſt paraſceve, ſive dies Veneris: ſex ergo integris diebus continuò pluebat manna, ſcilicet incipienda à die Dominico uſque ad feriam ſextam incluſivè. Quo myſticè & tacitè ſignificatum eſt diem Dominicum à Chriſto & Chriſtianis præferendum eſſe ſabbato, ac die Dominico panem cæleſtem, in Eucharistia, Deique gratiam ad fideles deſcenſuram.

Manna primùm pluit die Dominica.

Nota τὸ *parent quod inferant*. q. d. Die Veneris condant partem mannæ in tabernaculis ſuis qua veſcantur ſequenti die ſabbati: ſabbato enim à labore colligendi, molendi & coquendi manna ceſſandum eſt. Unde & feria ſexta dicta eſt paraſceve à præparatione ciborum, quæ illo die fiebat pro ſabbato.

Paraſceve unde dicta.

Tropologicè, ſex diebus vitæ noſtræ cibaria comparanda ſunt in ſeptimum diem æternitatis, ut iiſdem in æterna quiete cæleſti vivamus. ita Origen. Rupert. & Cyrill. lib. 4. in Joan. c. 51.

Vers. 6. & 7. VESPERE SCIETIS, QUOD DOMINUS EDUXERIT VOS DE TERRA ÆGYPTI, ET MANE VIDEBITIS GLORIAM DOMINI] quia veſpere Deus dabit vobis coturnices, & manè manna, uti patet v. 12. & 13. per quod agnoſcetis Dei gloriam, id eſt, glorioſam potentiam & providentiam.

Vers. 7. AUDIVIT ENIM MURMUR VESTRUM CONTRA DOMINUM] contra ſe honoris cauſa reticet Moſes nomen Domini, ponitque abſolutum pro reciproco.

Nota hìc, quàm grave peccatum ſit murmur populi contra magiſtratus; eſt enim contra Deum, qui eos conſtituit: hinc Deus alia peccata Hebræorum in deſerto ferè diſſimulavit, murmur autem penè ſemper illicò punivit. Vide S. Gregor. lib. 12. Regiſt. epiſt. 31.

Murmuris peccatum quantum.

Vers. 9. ACCEDITE CORAM DOMINO] accedite ad columnam nubis, quæ ſe Dei præſentia vobis exhibet; necdum enim fabricatum erat tabernaculum (cui columna hæc poſtea incubuit) quod acceſſuri ad Dominum poſtea adire conſueverunt.

Nota. Tribus locis Moſi, & ſubinde Hebræis ſolitus eſt Deus loqui: Primò, in tabernaculo intra Sancta ſanctorum, poſtquam illa fabricata ſunt, idque Moſi, vel Aaroni ſoli, ut patet Exodi 25. 22.

Tribus locis Moſi loqui ſolet, Deus.

Secundò, apud oſtium tabernaculi juxta altare holocauſtorum, ut patet Exodi 29. 42.

Tertiò; in columna nubis, ubicumque illa foret, ut patet pſalm. 98. 7. Exodi 33. 9. ita Abulenſ. in Levit. 1. 1.

Vers. 10. RESPEXERUNT AD SOLITUDINEM] extra caſtra. ET ECCE GLORIA DOMINI APPARUIT IN NUBE] Gloria hæc Domini erat ſplendor & auguſtum radianſque jubar, quo ſe quaſi ſpectandam per angelum exhibebat majeſtas divina: ſplendor hic erat in nube id eſt in columna nubis. quæ in medio caſtrorum quieſcebat, ſed juſta ex cauſa ſubinde movitabat ſe angelo impellente, uti fecit c. 14. 19. cùm ſe inter caſtra Hebræorum & Ægyptiorum interpoſuit. ita & hic angelus in columna, quaſi indignans manere cum populo ita murmurante, fugit extra caſtra ad ſolitudinem, eoque ad ſe evocavit & abduxit Moſen, ibique cum eo collocutus eſt, dicens *Audivi murmurationes filiorum Iſrael*, &c. Fecit hoc Deus, vel potiùs angelus vice Dei, ut populum murmurantem terrore & fulgore ſui numinis compeſceret; utque eum induceret ad Moſi credendum & parendum, utpote quem cum Dei majeſtate colloquentem, ab eaque edoceri & inſtrui cernebant. ita Lyran. Abulenſ. & alii.

Vers. 11. LOCUTUS EST AUTEM DOMINUS AD MOYSEN ſolum. nam Aarone populum alloquente, ſolus Moſes Dominum oraturus (ab eo tacite evocatus) ad ſuum ſecretum extra caſtra, ſcilicet ad columnam nubis, ſe receperat.

Vers. 12. VESPERE COMEDETIS CARNES (coturnices) ET MANE SATURABIMINI PANIBUS] manna. Alleg. ſignificabatur hìc veſpera, id eſt, obſcuritas legis carnes animalium immolans, tranſitura manè in panem cæleſtem, id eſt Chriſtum, qui lux & manna eſt mundi. ita Cyrillus lib. 3. in Joannem c. 34 & Rupert.

Veſpera myſtica quæ?

Secundò, ut Orig. & S. Auguſt. q. 60. ſignificabatur, quòd ad veſperam mundi Verbum caro fieret, moreretur, & ſepeliretur ex infirmitate: manè verò reſurgeret ex virtute, ſuiſque appareret diſcipulis cum eis veſcens, eoſque paſcens.

Vers. 13. FACTUM EST ERGO VESPERE, ET ASCENDENS COTURNIX OPERUIT CASTRA] *Aſcendens*, id eſt veniens & advolans, *coturnix*, id eſt, coturnicum turba, idque flante vento, ut dicitur pſal. 77. & v. 26. & 27. qui & eas deiiciebat, ut caderent in medio caſtrorum, ut patet v. 28. pſalmi 77. Hæc coturnicum miſſio non duravit, uti manna, per 40. annos (ut dicitur v. 35.) ſed tantùm hoc uno veſpere contigit, quo tamen in plures dies coturnices colligere & aſſervare poterant Hebræi. Poſt hanc ergo veſperam ſequentibus diebus, nullæ coturnices ad caſtra Hebræorum advolarunt.

Nota, Bis dedit Deus coturnices Hebræis, primò hìc: ſecundò Num. 11. v. 31. ad ſepulchra concupiſcentiæ.

MANE QUOQUE ROS JACUIT PER CIRCUITUM CASTRORUM) Hebr. eſt *mane fuit cubatio*, aut *ſtratum roris*. q. d. Manè tota planities ſtrata fuit & cooperta rore, ita ut ros illi quaſi lecto incumberet. Ros hic erat manna, quod ros dicitur, quia roris & cryſtallinæ guttæ in coriandri ſeminis formam conglobatæ erat ſimile. ita Nyſſen. Philo, Joſeph. Neque enim manna ſimile erat humori roruleno & liquido, ſed coagulo, & conglaciato, unde v. 14. in ſimilitudinem pruinæ fuiſſe dicitur. erat ergo manna ſimile rori concreto, id eſt, granis grandinis, vel pruinæ, quæ frigore nocturno denſante & dividente in parvula grana formatur; ſic & noſtrum manna (licet ab hoc cæleſti

Manna noſtri, quid?

cæleſti longè diverſum ſit (quod multis in locis hodie in A foliis virgultorum coaleſcit, & à medicis ſtudioſè colligitur, atque à Galeno droſomeli & aeromeli, id eſt, mel roſcidum & aereum dicitur) quod non eſt aliud, quàm halitus aquæ terræque, ſolis calore exactè attenuatus & coctus, ac frigore ſecutæ noctis in unum coactus denſatuſque; antequam ſole calente liqueſcat, ſpeciem habet pruinæ.

An ros cum manna deſcenderit, illudque texerit? Affirmant Hebræi.

Aliter, ſcilicet propriè, rorem hìc accipiunt Hebræi, Lyran. Vatablus, Oleaſter, & Cajetan putant enim ipſi rorem ſimul deſcendiſſe cum manna, qui manna operiret, cumque manè ros ad radios ſolis evaneſceret, detegebat, & ſolum relinquebat manna colligendum ab Hebræis: manna ergo tam supernè quàm infernè rore, quaſi theca erat incluſum. Quam rem Judæi adhuc hodie menſæ ſuæ quodam indicio repræſentant, ponentes ſcilicet panem inter duo menſalia. Huic ſententiæ favet verſio Chaldæi & Vatabli, qui vertunt, *fuit operimentum roris, cumque aſcendiſſet*, id eſt, à ſole abſumptus fuiſſet & diſparuiſſet (&, ut Septuag. κατεπαύσατο, id eſt, cùm quieviſſet, hoc eſt, ceſſaſſet, inquiunt aliqui) *ros, ecce in ſuperficie deſertim minutum quiddam & orbiculare apparebat.*

Pulchra alleg. roris in Euchariſtia.

Ex hac ſententia, quæ probabilis eſt, pulchram licet colligere allegoriam de Euchariſtia: ſicut enim ros hic tegebat manna, ita ſpecies panis tegunt corpus Chriſti, & ſicut rore evaneſcente apparebat manna, ita ſpeciebus panis in Euchariſtia per fidem abſtractis, mens fidelis aſcendit ad videndum, & guſtandum ipſum corpus Chriſti.

Negant alii & verius. Reſ. primò.

Verum huic ſententiæ repugnare videtur noſtra verſio v. ſequenti, ubi planè hunc rorem explicat, dicitque fuiſſe ipſum manna: nam Hebræum ויעל *vaiaal*, id eſt, aſcendebat, quod alii interpretantur, In vaporem evaneſcebat ad radios ſolis; Noſter interpres vertit, *cumque operuiſſet ſuperficiem terræ*. aſcendebat enim operiendo terram. ſimili enim modo paulò antè dixit aſcendiſſe coturnices & coöperuiſſe caſtra.

Secundò.

Secundò, ſole calente liqueſcebat & evaneſcebat manna, uti evaneſcere ſolet ros: unde ante ſolem primo mane manna colligere debebant Hebræi. ergo non videtur verum, quod Hebræi dicunt, ſolem calentem abſumpſiſſe rorem; & intactum reliquiſſe manna.

Tertiò.

Tertiò, ad quid hic ros texiſſet manna? manna enim in ſe mundum erat, nec supernè à pluvia, ſive & grandine (utpote Deo illa continente & avertente) inquinari poterat: longè ergo verius eſt, rorem hunc non fuiſſe quid aliud à manna. ita Abulenſ.

Dices, Num. 11. 9. dicitur: *Cùm deſcenderet noctu ſuper caſtra ros, deſcendebat pariter & manna.*

Reſpondeo, rorem ibi pro pruina ſumi, quæ non operiebat manna, ſed illi ſubſternebatur, ne manna terræ tactu fœdaretur; unde Hebræa, Chald. & Septuag. habent, *deſcendebat & man ſuper eum*, ſcilicet rorem, putà concretum, id eſt pruinam jam dictam.

Notat Abulenſ. quòd veriſimiliter ſic Deus depluebat manna, primò mittebat ventum, qui purgaret ab aquis, vaporibus, & ſimilibus rebus ſuperficiem terræ, ita ut nullæ in eo aquæ aut ſordes manerent, quæ manna maculare poſſent. deinde depluebat pruinam gelidam, & in granula formatam. denique ſuper pruinam depluebat ipſum manna, ut patet Num. 11. 9.

Manna cubabat in pruina, quaſi in linteamine.

Terra ergo erat quaſi lectus, pruina ſive ros conglaciatus erat quaſi linteamen mundum, cui incubabat manna. D Unde in Hebræo manna hìc & Numer. 11. dicitur cubare in terra & in rore, ita ut pruina hæc ſive ros infernè eſſet ipſi manna quaſi velamen, ſicut ſpecies panis in Euchariſtia ſunt velamen corporis Chriſti.

VERS. 14. APPARUIT IN SOLITUDINE MINUTUM] Hinc patet, manna non pluiſſe in caſtris Hebræorum, quia illa ſordida erant; ſed extra caſtra in deſerto, ſive in agro, ut dicitur v. 25. Unde v. 27. dicuntur Hebræi caſtris egreſſi, ut illud invenirent, & colligerent in deſerto.

MINUTUM, ET QUASI PILO TUSUM, IN SIMILITUDINEM PRUINÆ SUPER TERRAM] Non quaſi manna, cùm è cælo deſcenderet, pilo tuſum, & in pulveres aut farinam redactum eſſet, hoc enim poſtmodum faciebant Hebræi, terentes illud in mortario aut mola, cùm ex eo tortas facerent, ut patet Numer. 11. verſ. 8 ſed *quaſi* A *pilo tuſum*, id eſt, quaſi pili tunſione decorticatum, & folliculis ſuis exutum. quaſi dicat, Manna erat album inſtar tritici, cui vel pilo, vel mola cortex eſt ablatus: ſemper enim colore albo Scriptura commendat manna. Unde Numer. 11. 7. dicitur fuiſſe coloris bdellii. Hinc & Septuag. pro *pilo tuſum* vertunt, λευκὸν, id eſt album. & Chald. vertit, *quaſi decorticatum*, & hoc Hebræo מחספס *mechuſpas*, conſonat. Licet enim nuſquam alibi hæc vox reperiatur, tamen quia quadriliteram radicem habet, hinc de more ad triliteram reducenda eſt, ſcilicet ad חשף *chaſaph*, id eſt, denudare; decorticare; unde mirum eſt recentiores *mechuſpas* vertere, rotundum, quaſi cæcè divinare malint, quàm S. Hieron. Septuag. & Chald. aliiſque veteribus & doctiſſimis Hebræis aſſentiri.

Candidum manna ſignificabat candidas ſpecies, & candidum corpus Chriſti in Euchariſtia.

Porrò Numer. 11. manna in colore dicitur fuiſſe ſimile bdellio. bdellium porro eſt genus gummi, ſive lacrymæ pellucidæ. Unde LXX. ibi vertunt, *ſimile cryſtallo*, q. d. Manna erat albicans ut cryſtallus. Hebræum בדלח *bedolach*, id eſt bdellium; Pagninus, margaritam; alii, onychen vertunt: quaſi manna colore fuerit ſimile margaritæ, B vel onychi, id eſt. colore unguis. tale enim eſt bdellium, præſertim Bactrianum, quod inter omnia eſt laudatiſſimum. auctor eſt Plinius lib. 12. c. 9. & Dioſcorid. lib. 1. cap 69. Candidum ergo manna ſignificabat Euchariſtiam, in qua ſpecies panis albæ candidum & immaculatum corpus Chriſti repræſentant, & reipſa exhibent.

VERS. 15. *Man ſive manna quid? Prima ſentent.*

DIXERUNT AD INVICEM, MAN HU? QUOD SIGNIFICAT, QUID EST HOC?] Hinc hebraicè vocatum eſt *man*, & chaldaicè *manna*. Hebræum *man* Vatablus vertit, *donum*. Cùm enim, inquit, Hebræi proprium illi nomen indere non poſſent, genericum *man*, id eſt donum, illi indiderunt, quaſi dicant *man hu*, id eſt, hoc ingens & cæleſte eſt donum, nobis à Deo promiſſum verſ. 4.

Secunda.

Secundò, Oleaſter *man* vertit, numeroſum: radix enim מנה *mana* ſignificat numerare, unde *mane, tekel, phares*, Daniel 5. v. 25. magno enim numero & copia, inſtar nivis depluebat manna.

Tertia.

Longiùs abit & aberrat Calvinus, qui *man* vertit, paratum; & Aben Eſra, qui *man* vult eſſe vocem, non Hebræam, ſed Arabicam; non enim ab Arabibus, ſed ab Hebræis C hìc in deſerto vocatum eſt *man*.

Quarta & genuina, man hu, id eſt, quid eſt hoc?

Verùm Septuag. Chald. & Noſter, Philo, Joſephus, Origenes, Theodoretus, Cyrillus lib. 3. in Joannem c. 34. & paſſim tam veteres, quàm recentiores τὸ *man hu*, optimè & genuinè vertunt, *quid eſt hoc*? nam res tam inſolita in Hebræis ciebat admirationem, ut rogarent, Quid eſt hoc? idq; ſequentia indicant, *Ignorabant enim quid eſſet*, ubi pro, *quid eſſet*, in Hebræo eſt מה הוא *ma hu*: unde factum eſt *man hu*, addito *nun* paragogico. Similis paragoge litteræ *lamed* in eodem *ma* interrogativo, eſt Iſaiæ c. 3. v. 15. מלכם *mallachem* quid eſt vobis? paragoge verò *nun* eſt uſitatior; *nun* enim paſſim nominibus Hebræis additur, ut patet in *corban*, *iſchon, ſchulchan, nechuſtan*. Denique Chaldæi pro *ma* dicunt *man*, id eſt, quis, quæ, quid, ut patet Daniel. 3. & 4. Sic etiam Hebræi euphoniæ cauſa pro *ma* uſurpant *man*, ut patet pſalm. 60. v. 8. Idem convincit reſponſio Moſis. Moſes enim Hebræis interrogantibus *man hu*, id eſt, *quid eſt hoc?* reſpondet: *Iſte eſt panis quẽ Dominus vobis dedit ad veſcendũ*.

VERS. 16. COLLIGAT UNUSQUISQUE EX EO) *Unuſquiſque*, qui ſcilicet pane & ſolido cibo veſcitur: neque enim lactentes & ubera ſugentes comedebant manna. ita Cajet. D

Gomor quod?

GOMOR PER SINGULA CAPITA) *Gomor* eſt chœnix, putà menſura, quæ per diem cuique ad victum ſufficit; unde dicitur *gomor*, quaſi עמר *gomer*, id eſt manipulus, putà victus diurni, inquit, Arias Montanus: vel, ut Vilalpando in Appar. templi par. 2. lib. 3. c. 12. *gomor* idem eſt quod uſualis à rad. עמר *amar*, id eſt uti alicujus miniſterio, eò quòd per quadraginta annos in deſerto, hæc menſura gomor maximè fuerit in uſu ad metiendum manna. Erat gomor decima pars ephi (ut dicitur verſ. 36.) vel epha, id eſt, trium modiorum; ephi autem erat decima pars cori, ſive homer (homer aliud eſt à gomor; gomor enim per *ain*, homer per *chet*, ſcribitur) ut patet Ezech. 45. 11. corus autem, ſive homer continebat 30. modios: ita enim Noſter interpres vertit Levit. 27. 16. & alibi. Sic & Sept. qui Ezech. 45. pro *homer* vertunt, ſex artabas: artaba autem, teſte Galeno lib. de Menſuris,

Corniel. in Pentateuch.

capit modios, id eſt, menſuras Italicas 5. ſex ergo artabæ ſunt 30. modii.

Nota hic obiter. Treaamphoræ, tres modii, tres menſuræ, tria ſata, unus batus, unum ephi, hæc omnia unum & idem ſunt, inquit Lipomanus.

Gomor continet 63. uncias, juxta Joſephum.

Joſephus gomor vocat aſſaronem, id eſt, decimam, ita ut hæc tria, ſcilicet gomor, aſſaron & decima idem ſint. Aſſaron autem, ut Joſephus ait lib. 3. Antiqu. 7. ſeptem continebat cotylas: cotyla verò 9. continebat uncias apud Atticos, inquit Thucydides apud Athen. lib. 11. quo computu gomor fuiſſet menſura continens 63. uncias, id eſt, quinque libras & tres uncias: ſed in fine libri in tract. de menſuris oſtendam, gomor continuiſſe 8. libras, ſive 96. uncias. Quæ ſane ingens erat portio, & cuique quantumvis avaro & edaci ſtomacho, etiam priſco illo & valido ſæculo, ſufficiens ad victum diurnum. Verùm, ut notat Vilalpando, manna levioris erat ſubſtantiæ, ſed latioris magnitudinis, quàm ſit frumentum: unde ipſe gomor manna plenum cenſet tantum panis præſtitiſſe, quantum plenus frumento cabus: cabus autem continebat 4. ſextarios, de quibus in fine libri. Sic ergo gomor manna erant 4. circiter libræ.

Sex præcepta & ſex miracula in manna. Primum præceptum ſinguli colligant gomor.

Nota Deus hìc de manna ſex dat præcepta, totidem & aſſignat miracula.

Primum præceptum eſt hoc verſu, quo jubet ut Hebræi in ſingula capita colligant ea manna ſingulis diebus menſuram gomor, id eſt tantum, quantum veriſimiliter putant ſufficere ad gomor complendum. unde alii aliis plus collegerunt, opinantes necdum ſe gomor collegiſſe, alii minus collegerunt, putantes ſe gomor collegiſſe, cùm necdum illud integrum collegiſſent.

Aliqui putant (quod etiam probabile eſſe cenſet Abul.) id quod hìc dicitur, de colligendo gomor pro ſingulis, non eſſe præceptum datum Hebræis, ſed ordinationem circa ipſum manna, ut ſcilicet ſinguli ex eo quotidie haberent, & comederent unum gomor: putant enim ipſi Hebræos, prout erant edaciores, vel minùs edaces, plus vel minus collegiſſe ex manna, v. g. cui ſufficiebat medium gomor, colligebat medium gomor; qui indigebat uno, vel duobus gomor, colligebat unum vel duo: ſed cùm quiſque poſtea id quod collegerat menſuraret; omnes inveniebant unum tantum gomor, quia illis qui minus collegerant, Deus id quod collegerant, rareſaciebat, & ele- C vabat, ut impleret gomor; iis verò, qui plusquàm gomor collegerant, condenſabat & conſtipabat, ut gomor non excederet.

Hæc ſententia quoad poſteriorem ſui partem de rareſactione & condenſatione manna ex parte vera eſt, uti mox dicam: ſed priori eius parti, quod ſcilicet aliqui ſtudio colligerent medium tantùm gomor, alii duo gomor, videntur adverſari verba Script. hoc verſ. *Colligat*, inquit, *unuſquiſque ex eo, quantum ſufficit ad veſcendum, gomor per ſingula capita.* Ubi vox *colligat*, eſt præcipientis, pertinetque ad *gomor*: præcipit ergo colligi pro quolibet gomor, non plus vel minus. Unde ſubdit *ſic tolletis*, ſcilicet gomor in ſingula capita. Ergo quiſque tantum colligere debebat quotidie, quantum ſufficere putabat ad gomor implendum: die ſexto verò proeo, & pro ſabbato, colligenda erant duo gomor in ſingulos homines, ut dicitur verſ. 5. & 22. *Et menſi ſunt ad menſuram gomor: nec qui plus collegerat, habuit amplius; nec qui minus paraverat, reperit minus.*

Cenſent aliqui, præfectos diſtribuiſſe cuique gomor ex manna. Refelluntur.

Putant Dion. Carthuſ. & Emmanuel Sa ex Hebræis conſtitutos fuiſſe præfectos, qui collectum à quolibet manna metirentur, & cuique ex eo admetirentur gomor, ita ut ei, qui plus collegerat quàm gomor, illud plus admeterent, darentque ei, qui minus quam gomor collegerat. Verùm hoc parum eſt probabile: nulla enim præfectorum hìc ſit mentio: illique ſuum hoc munus obeundo, Hebræis, præſertim tenacioribus, adimendo partem ſuæ collectæ, magnam murmuris & jurgiorum cauſam dediſſent. Deinde Script. diſertè ait eum, qui minus paraverat, non reperiſſe minus; quaſi occultè, aut caſu, non autem à judicibus & præfectis datum ſit illi aliquod additamentum: aliàs enim dixiſſet, Ei, qui minus paraverat, præfecti ſuppleverunt & compleverunt ſuum gomor.

Primum miraculũ; omnes ex manna colligebãt gomor, angelo vel addente vel demente reſiduũ.

Dico ergo, hoc eſſe primum, illudque ingens miraculum in manna, nimirum quòd & tanta copia quotidie deplueret, quæ tribus hominum millionibus alendis ſuf- A ficeret, & quòd ſinguli domum venientes, cùm manna à ſe collectum metirentur, ſive plus, ſive minus collegiſſent, omnes tamen unum idemque gomor reperirent: angelo ſcilicet inviſibiliter addente, ſi minus, quàm gomor; demente, ſi amplius collegiſſent. hoc enim exigunt expreſſa hìc & diſerta Script. verba, & S. Paulus 2. Corinth. 8. citans hæc ex Septuag. *Ut fiat æqualitas*, inquit, *ſicut ſcriptum eſt, Qui multum, non abundavit, & qui modicum, non minoravit.*

Eadem menſura cibi, ſcilicet gomor, erat viris & parvulis.

Hinc ſequitur, omnes tunc quotidie ex manna comediſſe unum gomor, ac conſequenter unam eamdemque cibi menſuram, ſcilicet gomor, tunc fuiſſe parvulis, viris, fœminis, robuſtis, ſenibus, omnibuſque Hebræis: Deus enim cuique in ſtomacho & corpore ita concoquebat & diſpertiebat ſuum manna, ſuumque gomor, ut illud attemperaret vi nutritivæ & nutritioni, ac viribus cujuſque, ut æqualiter omnes ſatiaret; atque ex altera parte suppleret, ſi quid calori naturali, ac vi nutritivæ cujuſpiam deerat ad conſumendum gomor, aut certè efficeret, ut manna in debili ſtomacho eſſet levis & facilis digeſtionis, in ſtomacho verò valentiore eſſet validius: ſic enim,

Manna pro ſtomacho cuiuſq; erat levius aut validius.

B ut poſtea videbimus, manna cuique ſuum variabat ſaporem: quiſque enim ſapiebat in manna id, quod volebat. Pari ergo modo videtur feciſſe Deus, ut manna ſtomacho valenti ſaperet & ageret ut caro robuſta porcina, bovina, &c. in debili verò ſaperet & ageret ut caro vitulina, agnina, vel ut caro piſcium, ut ova, ut lac, &c. ita Nyſſen. Lyran. Abulenſ. Oleaſter, Cajetan. Vatabl. & S. Chryſoſt. Theophyl. Anſelm. in 2. Cor. 8. 15. Quin & Hebræi, teſte Genebr. in pſalm 77. 29. tradunt manna fuiſſe cibum corporeum, qui in ipſis membris digerebatur (nedum in ſtomacho) unde non onerabat ſtomachum gravedine, nec caput fumis, non creabat excrementa, eratque facilis digeſtionis, ideoque erat typus cibi juſtorum in futuro ſæculo.

Manna qualis cibus?

Angelus condenſabat & rareſaciebat manna.

Crediderim tamen angelum in edacioribus condenſaſſe ac conſtipaſſe manna in gomor; in tenuibus verò parvulis & debilibus illud rareſeciſſe & extendiſſe: ita ut gomor horum minus haberet ex manna, illorum verò haberet amplius; itaque angelum cujuſque ſtomacho & viribus menſuram hanc gomor accommodaſſe & attemperaſſe. hoc enim magis naturale eſt. Deus autem parcit miraculis, C utiturque natura, cùm ea ſufficit. atque hoc videtur eſſe, quod ſubdit hic Moſes:

SINGULI JUXTA ID, QUOD ALERE POTERANT, CONGREGAVARUNT] q. d. Quiſque pro ſua edacitate majus, vel minus æſtimabat eſſe ſuum gomor, ideoque magis vel minus colligebat: ſed cùm poſtmodum id, quod collegerant, metirentur, ſinguli inveniebant unum gomor, quod ſingulis ſufficiebat; ita tamen, ut angelus in his condenſaret, in illis rareſaceret manna; quin & in iis, qui nimis multum collegerant, occultè ſubtraheret; in aliis, qui nimis parum collegerant, adderet partem manna. Rareſactio enim ſola poterat quidem implere gomor, ſed non ventrem, ſi is plus cibi caperet & appeteret. Ut ergo quantitas manna cujuſque ſtomacho commenſuraretur, opus erat ſubinde, ut angelus ex ea vel demeret aliquid, ſi quis nimis multum; vel adderet aliquid, ſi quis nimis parum collegiſſet. Vers. 18.

Cauſa, cur Deus ſingulis præſcripſerit idem gomor. Prima. Secunda. Tertia. Cùm aſſidet menſæ, cogita ſibi Deũ pluere manna. Mira Dei providentia in alẽdis pauperibus.

Porrò cauſa, cur Deus ſingulis præſcripſerit idem gomor, fuit Primò, ut avaritiam, gulam, nimiamque cibi rerum terrenarum curam hac ratione compeſceret, ait S. D Chryſoſt. & Theoph. in 2. Cor. 8. Secundò, ut doceret, quantum bonum in communitate ſit æqualitas, putà, æqualis cibus, veſtitus, labor, onus, &c. Tertiò, teſtari hoc continuo miraculo voluit Deus, ſuam cuique ſufficientem victus menſuram à Domino paratam eſſe, etiamſi ex laboribus ſuis minus conſequi poſſe videatur: ut, cùm aſſidemus menſæ, cogitemus Deum nobis pluere manna è cælo: ſic enim & hodie non divitibus modò, ſed & pauperibus, ægris etiam & debilibus, inſuperque multa prole oneratis quotidianam tamen annonam, quæ ſatis ſit vitæ omnium tuendæ, Deus ſuppeditat, quæ res conſideranti mirabilis & incredibilis videtur, ſi cenſum & lucrum exiguum, quod faciunt, cum ſumptu tanto, & ſpenſis tot capitum familiæ conferat; ut vel ex hoc ſolo experimento colligere liceat ſuavem & miram Dei in omnes providentiam. unde S. Chryſoſt. hom. 40. in 1. ad Cor. *Avarus*, inquit, *dives à paupere tantùm differt,*

curis,

Digitized by Google

curis, neglectu Dei, corporis inquinatione, & animi perditione: nam ventrem utrumque æque ſatiant. Plura de hoc verſu dixi 2. Corinth. 8. 15.

Allegor. idem gomor eſt idē Chriſtus in Euchar. Allegorica cauſa fuit, ut idem gomor ſignificaret eumdem Chriſtum, quem totum, quantus quantus eſt, omnes comedimus in Euchariſtia.

Anag. idē gomor eſt eadem deitas quæ Beatos ſatiat. Anagog. idem gomor ſignificat eamdem deitatem, qua in ſolidum paſcemur & fruemur ſinguli in cælo, ſed alii plus, alii minus ſaporis, dulcedinis, gratiæ & gloriæ ex ea haurient, ſicuti ex eodem manna tunc, & ex eodem cibo nunc alii plus, v. g. pueri & juvenes, alii minùs, uti ſenes & debiles, nutriuntur & reficiuntur.

Vers. 19. *Secundum præceptum manna nō ſervetur in craſtinum.* Nullus relinquat ex eo in mane) Eſt hoc ſecundum præceptum, ad incredulam avaritiam cohibendam eorum qui contra Dei voluntatem & juſſum, de craſtino ſibi providere volebant: unde & poſteà puniti ſunt. cœpit enim manna ſervatum in ſequentem diem ſcatere vermibus. Atque in hac vindicta fuit pariter ſecundum miraculum: neque enim hanc fuiſſe naturam manna, ut poſtridie putreſceret, quis dixerit, cum ſabbato illæſum ſervaretur id quod pridie collectum erat: ſanè nullum eſt granum aut farina, quæ tam citò putreſcat. ita Theodor.

Secundum miraculū: manna ſervatum ſcatuit vermibus. Colligebant autem mane ſinguli) Innuitur hìc tertium præceptum, ut ſcilicet quiſque manè antequam ſol incaleſceret, colligeret manna; quia ſole calente liqueſcebat: idque ut diſcerent Hebræi non ſtertere, ſed manè ſurgere ad orandum Deum, & ad parandum ſibi victum. hoc eſt enim quod ait Sapiens, loquens de manna ad ſolem liqueſcente cap. 16. 28. *Ut notum omnibus eſſet quoniam oportet prævenire ſolem, ad benedictionem illam* (ad te benedicendum & laudandum) *& ad ortum lucis te adorare.*

Vers. 21. *Tertium præceptū: colligatur mane manè.*

Tertium miraculū: manna ſole calente liqueſcebat. Cumque incaluiſſet ſol, liqueſiebat) Eſt hoc tertium pariter miraculum, quòd ſcilicet id, quod ex manna manebat in agro, inquit Chald. liqueſcebat, cùm ſol incaleſceret, id eſt, magis calefaceret, (per hebraiſmum enim *cal* ponitur pro *hiphil*, ſcilicet verbum neutrum, vel paſſivum pro activo;) cùm tamen idem manna collectum jam, ita durum eſſet domi, ut pilo & mola tunderetur, & igne non liqueſceret, ſed in tortulam formaretur, ut patet Num. 11. v. 8. Simile dat Cajet. in ovo: *Sicut enim ovum*, inquit, *quamdiu eſt in gallina, tenerum habet corticem, qui ſtatim genito ovo exſiccatur, & fit durus: ita grana illa manna in loco, in quo formata erant, obnoxia erant liquefactioni; ſegregata autem dureſcebant adeò, ut non eſſent ampliùs liqueſcentis naturæ: ita quod ſicuti ſuſtinebant poſtea ignem, ſuſtinuiſſent etiam ſolem, ſi fuiſſent iterum expoſita ſoli.*

Voluit Deus liqueſcere manna in agro, ne cæleſtis ille cibus manens in terra putreſceret aut calcaretur, itaque dehoneſtaretur & vilipenderetur. Rurſum aliam cauſam dat Sapiens cap. 16. 27. *Quod*, inquit, *ab igne non poterat exterminari, ſtatim ab exiguo radio ſolis calefactum tabeſcebat: ut notum omnibus eſſet, quoniam oportet prævenire ſolem, ad benedictionem tuam, & ad ortum lucis te adorare.*

Polonicum manna prodigioſū. Huic manna Hebræorum ſimile eſt manna Polonicum, quod in Polonia (Polonis omnibus atteſtantibus) menſe Junio & Julio noctu depluit, herbiſque inſtar roris incumbit. Hoc enim ante ſolis radios cribro colligunt, excutiunt, tundunt, aqua miſcent, pulteſque conficiunt, uti fiunt pultes ex farina panici, vel tritici. Si enim ſol incaleſcat, folliculum diſſolvit, itaque granum manna eo incluſum in terram decidit & deperditur. quod ſanè novum eſt & memorabile. Vidi ego grana, ſuntque inſtar milii, ſed longiora & rubicunda: pulteſque inde confectas guſtavi. ſapor eſt, qualis eſt pultis ex panico. Verùm in eo manna hoc à manna Hebræorum differt, quòd iſtud non omnino ad ſolem liqueſcat, ſed tantùm ſolvatur, ut granum vel ſemen in eo incluſum, quod durum eſt inſtar milii, decidat; manna verò Hebræorum totum ad ſolem liqueſcebat, & evaneſcebat. Adde, manna Polonicum folliculo includitur, Hebræorum verò erat ſine folliculo quaſi pilo tuſum, ut dicitur v. 14.

Vers. 22. *Quartum præceptū:* In die autem ſexta collegerunt cibos duplices) Eſt hoc quartum præceptum latum v. 5. ut feria ſexta duplum colligant manna, ſcilicet gomor unum

A pro feria ſexta, & alterum pro ſabbato, idque ad quietem & religionem ſabbati commodandam. *Feria ſexta colligatur duplum manna.*

Quartum miraculū: feria ſexta duplum manna depluebat. Quartum pariter fuit hoc miraculum, quòd ſcilicet feria 6. deplueret duplum manna, quaſi duplum annonæ, quodque à collectione manna domum rediens quiſque æqualiter duo gomor apud ſe inveniret.

Et narraverunt Moysi) ſe die 6. collegiſſe duplum manna, idque ad hoc, ut audirent & intelligerent, quorſum hoc eis fuiſſet juſſum: nec enim huc uſque declaraverat Deus, ſe ob ſabbati religionem id præſcripſiſſe.

Vers. 23. Requies ſabbati ſanctificata eſt Domino cras) q. d. Cras eſt ſabbatum ſanctum, & dicatum cultui Domini: unde tunc ab omni opere quieſcendum, Deoque vacandum eſt, idcoque juſſi die ſexta vos colligere & parare manna in ſabbatum.

Sabbati reſtitutio in manna. Hìc primò videtur ſabbati cognitio & religio renovata & reſtituta: unde & Philo aſſerit Hebræos, ignoratum à ſuis majoribus mundi natalem, quo hoc univerſum abſolutum eſt, didiciſſe hoc miraculo, quo ſcilicet pridie ſabbati depluebat duplum manna, durabatque in biduum, contrà ac fiebat cæteris diebus.

B Renovata dico: nam ſabbatum ab initio mundi inſtitutum & cultum fuiſſe oſtendi Geneſ. 2. 3. Ab origine ergo mundi inſtitutum fuit feſtum & cultus ſabbati: ſed illud in Ægyptia ſervitute & idololatria Hebræorum planè fuit obliteratum; unde hìc à Deo revocatur & reſtituitur.

Quidquid reliquum fuerit, reponite uſque in mane) Scilicet unum gomor ſervate in ſequens manè ſabbati, putà, ſervate panem unius gomor, quem die ſexta ex manna tuſo & cocto confeciſtis; neque enim in ſabbato manna tundere aut coquere licebat; poterant tamen integrum & incoctum manna ſervare & comedere ſabbato, ſi vellent, uti comeduntur grana ſacchari. docet hoc contra Eugubinum Lorinus noſter in c. 16. Sapientiæ.

Vers. 31. Appellavitque domus Iſrael nomen ejus Man, quod erat quaſi ſemen coriandri, album, guſtuſque ejus quaſi ſimilæ cum melle] Semen coriandri non eſt album, ſed nigrum: ergo τ. *album*, non ad coriandrum referendum eſt, ſed ſeorſum per ſe ſumi debet. Tria enim de manna hìc dicuntur, Primò, quòd quantitate & figura fuerit ſimile coriandro, quia ſcilicet minutum & rotundum erat granum inſtar coriandri. ita Joſephus, Secundò, quòd colore eſſet lucidum & album. Tertiò, quòd ſapore eſſet melleum, ſaperetque ut ſimila mellita aut oleata. *Figura, color & ſapor manna*

C

Guſtuſque ejus, quaſi ſimilæ cum melle) Erat ergo manna ſimile granis ſacchari, tum quoad colorem, tum quoad ſaporem, tum quoad figuram. Hic ſapor ipſi manna erat quaſi congenitus & naturalis, itaque ſapiebat, ſi comedens nullum alium cibum vel ſaporem deſideraret: ſi enim ipſe aliud quid deſideraret, mox id ſapiebat in manna. Manna enim Dei dono & magno miraculo, omnem ſaporis ſuavitatem cuique exhibebat: hoc eſt enim, quod dicitur Sap. 16. 20. *Angelorum eſca nutriviſti populum tuum, & paratum panem de cælo præſtitiſti illis ſine labore, omne delectamentum in ſe habentem, & omnem ſaporis ſuavitatem. Subſtantiam enim tuam*) ſc. manna, quo ſuſtentaſti Hebræos) *& dulcedinem tuam quam in filios habes, oſtendebas & deſerviens uniuſcujuſque voluntati, ad quod quiſque volebat, convertebatur.* Unde & c. 19. 20. Sapiens in Græco manna vocat ambroſiam, quæ quaſi delicatiſſima, fingitur à poetis deorum eſſe cibus. Aliqui putant id tantùm viris piis & juſtis datum fuiſſe tamquam privilegium, ut ſcilicet manna ſaperet id, quod ipſi volebant. quòd enim impiis & injuſtis id non acciderit, ſed iis ſapuerit manna tantùm, ut panis mellitus, vel oleatus; probatur ex eo, quòd alioqui ipſi poſtmodum non murmuraſſent contra manna, nec petiiſſent carnes, porros & pepones, Num. 11. 4. ſi hæc omnia guſtaſſent in ipſo manna. ita docet S. Auguſt. l. 2. Retract. c. 19. Abulenſ. Lipom. & alii. *Manna ſapiebat cuique id quo volebat.* *Manna erat ambroſia.* *An ſolis juſtis manna ſapiebat id quod volebant? Affirmat S. Auguſt.*

D

Negant alii, & verius. Verùm, quia Script. nullam hìc facit diſtinctionem piorum & impiorum, ſed abſolutè aſſerit manna exhibuiſſe cuique ſaporem, quem volebat; & quia cætera Dei beneficia, putà columna, coturnices, aqua ex petra, &c. in deſerto tam impiis, quàm piis erant communia; & quia per hunc ſaporem Deus volebat tam impios,

Hh 3 quam

Digitized by Google

quàm prius avocare ab ollis Ægypti; hoc eſt enim quod ſubdit Sapiens, *Ut ſcirent filii tui* (populus tuus) *quos dilexiſti, Domine, quoniam non nativitatis fructus paſcunt homines, ſed ſermo tuus hos qui in te crediderint, conſervat*; hinc verſua videtur, manna omnibus tam impiis, quàm piis ſapuiſſe id, quod quiſque ſapere volebat. ita docent Hebræi, S. Chryſoſt. Nazianz. & alii, quos citat & ſequitur Lorinus in Sap. 16. v. 21.

Murmur ob manna unde.

Dices, Cur ergo nauſearunt Hebræi ſuper manna Num. 11.? Reſpondet Lorinus, nauſeam hanc & murmur proveniſſe, non ex nimia dulcedine manna, non etiam ex tædio unius ejuſdemque per 40. annos cibi, ſed ex eo, quòd color, odor, forma, tenuitas, & ſimiles aliæ qualitates eædem ſemper perſeverabant in manna, quarum qualitatum jucunda quædam diverſitas allicit magis guſtatum: ſic enim pueri, aliique guloſi non tantùm ventrem, ſed & nares, & oculos, & manus cibis implere ſatagunt: & hoc eſt, quod ajunt murmurantes, *Anima noſtra nauſeat ſuper cibo iſto leviſſimo, nihil aliud reſpiciunt oculi noſtri, niſi man*. Petebant ergo varietatem & ſoliditatem ciborum aliorum. Addunt aliqui, manna non tantùm ſaporem, ſed & ſubſtantiam ad votum comedentium mutaſſe: ita ut ſi quis vellet comedere ovum gallinam, ſaccharum, manna mox verteretur vel in ovum, vel in gallinam, vel in ſaccharum, illudque putant ſignificari illis verbis Sapientiæ 16. *At quod quiſque volebat, convertebatur*, græcè μετεκιρνᾶτο, id eſt, tranſtemperabatur, quaſi in hoc, manna fuerit expreſſus typus tranſſubſtantiationis panis in corpus Chriſti in Eucharistia. ita cenſent Gregor. de Valent. to. 4. diſp. 6. q. 4. punct. 2. §. 4. Claudius de Sainctes de Euchar. repet. 7. c. 3. Thomas Bozius l. 13. de Notis Eccl. c. ult. & Nicol. Villagagnon l. 3. contra Calvinum c. 52.

Manna mutaſſe ſubſtantiã ad votum comedentium, ut eſſet typus tranſſubſtantiationis, cenſent aliqui.

Verùm hæc ſententia nova eſt, & ſolido caret fundamento. verba enim Scripturæ loquuntur non de ſubſtantiali, ſed de accidentali ſaporis converſione: alioqui enim non murmuraſſent Iudæi ob manna. Numer. 11. Atque hac parte manna fuit typus Euchariſtiæ, non quoad tranſſubſtantiationem, ſed quoad accidentium remanentium vim & efficaciam: oſtendit enim ſapor manna, quo pacto poſſint accidentia panis & vini remanere & nutrire ſine illorum ſubſtantia: itaque implicitè & conſequenter ſapor alius in manna typus quoque fuit tranſſubſtantiationis. Sapor enim alius aliam ſubſtantiam comitari & indicare ſolet.

Refellitur.

Nota Sapiens, uti & David pſalm. 77. 25. manna vocat panem angelorum, non comedentium, ſed producentium manna ex materia ad id in nubibus diſpoſita. Unde & *panem cœli*, id eſt nubium, vocant; quia manna in nubibus formabatur, & e nubibus depluebat. Rurſum manna vocatur *panis angelorum*, id eſt, panis delicatiſſimus, ita ut ſi comederent angeli, non alio pane quàm manna veſcerentur: ſic linguæ angelorum, vocantur pulcherrimæ & eleganſtiſſimæ 1. Cor. 13. 1. Pro *angelorum* hebr. eſt אבירים *abbirim*, id eſt, fortium, ſive robuſtorum, quod eſt epithetum angelorum, qui fortitudine & virtute præcellunt hominibus. Secundò, *fortium*, quia per manna validi & fortes fiebant, ſicut Euchariſtia confirmat corda noſtra in vitam æternam. Johan. 6.

Manna erat panis angelorum, quomodo?

Manna erat cibus fortium.

VERS. 33. IMPLE GOMOR EX EO, ET CUSTODIATUR IN FUTURAS RETRO GENERATIONES] Eſt hoc quintum præceptum, quo jubet Deus ſervari manna, in perpetuum divinæ alimoniæ monumentum. Sic manna pluit Atrebati, quod etiamnum ibi aſſervatur & oſtentatur, ut ipſe vidi. Hinc eorum rhythmos.

Quintum præceptum: manna ſervetur in monumentum.

Atrebati manna, Romæ pluit unctio ſacra,
Ieruſalem ſanguis: hæc ſunt tria dona ſalutis.

Quintum pariter eſt hìc miraculum, quòd ſcilicet, Deus tot ſæculis manna hoc incorruptum ſervarit.

Quintum miraculũ: Deus ſervavit manna tot ſæculis.

VERS. 33. REPONE CORAM DOMINO) coram tabernaculo & arca, cùm illa ædificata fuerint, eſt ergo prolepſis: in Sancto enim ſanctorum repoſitum fuit manna in urna aurea, uti ait Apoſtolus Hebr. 9. 4.

VERS. 34. SICUT PRÆCEPIT DOMINUS MOYSI] putà mihi eſt enallage perſonæ: loquitur enim Moſes de ſe, quaſi de alio in tertia perſona.

POSUITQUE ILLUD AARON IN TABERNACULO ASSERVANDUM) non jam primo hoc egreſſus ex Ægypto anno, ſed multò poſt, fabrefacto tabernaculo: hoc ergo hìc per anticipationem ponitur, ut omnia quæ manna tangunt, ſimul jungantur. Rurſum, poſuit Moſes manna in tabernaculo parvo, quod habebant Hebræi, antequam illud magnum & operoſum juſſu Dei conſtruerent. tale enim tabernaculum eos jam tum habuiſſe, patebit cap. 33. v. 7. ita Lyranus & alii.

VERS. 35. FILII ISRAEL COMEDERUNT MAN QUADRAGINTA ANNIS) Sextum hìc innuitur præceptum colligendi manna in ſingulos dies & annos, idque continuò per 40. annos. Sextum item hìc caſtat miraculum, quòd tam verè, quàm autumno, tam æſtate, quàm hieme, ſingulis diebus per 40. continuos annos manna depluerit, donec Hebræi venerunt in Chanaan, ibique de frugibus terræ comederunt. Angeli ergo manna quotidie in nubibus, è materia ad id diſpoſita naturaliter efformabant, quomodo in nubibus nix, grando imò & lapides generantur, quomodo & generatur manna medicum, quod tamen ab hoc noſtro longè differt & diſtat: noſtrum enim fuit miraculoſum, ut patet ex dictis. Quare quod Joſephus ait, ſuo tempore in eadem regione adhuc pluere manna, vel fabuloſum eſt, vel de manna medico accipi debet.

Sextum præceptum, colligatur manna quotidie per 40. annos. Sextum miraculum quod quotidie pluerit manna per 40. annos.

An Hebræi in deſerto alios cibos præter manna comederint, dicam Deuter. 2. 6.

Nota. Manna allegoricè ſignificabat Chriſtum in Venerabili Sacramento, ut patet Joan. 6. v. 49. & 50. maximè verò manna ſignificabat rem contentam, & effectum Sacramenti, ut fusè in citatum locum Joannis docet S. Chryſoſt. Theophyl. & Cyril. Unde & Apoſtolus 1. Cor. 10. ait: *Omnes eamdem eſcam ſpiritualem manducaverunt, & eumdem potum ſpiritualem biberunt.* quod de ſacra cœna etiam Calvinus accipit, dicitque manna fuiſſe typum corporis Chriſti. ex quo rectè colligas, in Ven. Sacramento verè eſſe carnem Chriſti; ſiquidem manna rei verè exiſtentis, non autem chimericæ fuerit ſymbolum. alioqui enim tam nos, quàm Judæi eſcam ſpiritalem, id eſt carnem typicam & ſymbolicam, manducabimus, neque plus veritatis ſignificatæ habebimus, quàm ipſi Judæi, imò longè minus: manna enim ſapidius erat noſtro pane, & longè clariùs repræſentabat Chriſti corpus, quàm arida panis. Conſequentiam hanc utpote claram, quidam nuper ex novo hoc grege Miniſter conceſſit: ſed quis non videt id repugnare & S. Scripturæ, & rationi? lex enim nova præſtantior eſt lege veteri, ergo Sacramenta nova præſtant veteribus. unde Apoſtolus ait, *Hæc in figura facta ſunt noſtri*: res autem figurata ſua figura nobilior eſt, ſicut corpus ſua umbra, ac homo ſua imagine nobilior eſt; ergo Sacramenta legis novæ, & præſertim Euchariſtia, quaſi res figurata, nobilior eſſe debet Sacramentis legis veteris, ipſoque manna, quod tantùm typus fuit & figura Euchariſtiæ noſtræ. Rurſum Joannis 6. Chriſtus diſertiſſimè corpus ſuum in Euchariſtia præfert ipſi manna verſ. 48. & 58. *Hic eſt*, inquit, *panis qui de cœlo deſcendit, non ſicut manducaverunt patres veſtri manna, & mortui ſunt: qui manducat hunc panem* (ſcilicet divinum, conſecratum, & tranſſubſtantiatum in corpus Chriſti) *vivet in æternum*. Quòd autem manna clariùs repræſentet Chriſti corpus, quàm panis, quis non videt? id enim multis oſtendi poteſt.

Manna ſignificabat Chriſtum in Euchariſtia, ob 14. analogias.

Ex manna colligitur in Euchariſtia non eſſe panem, ſed corpus Chriſti.

Unde Nota Secundò. Aptiſſimè congruit manna cum corpore Chriſti in Euchariſtia, illudque pulcherrimè adumbravit. Primò, idem eſt color ſpecierum Euchariſtiæ & manna. Secundò, ſapor dulcis utriuſque. Rurſum ſicut dulcedo in manna erat abſcondita, ita & ſub ſpeciebus panis abſconditur Chriſtus. Tertiò, nonniſi relictis ollis Ægyptiacis, & carnis voluptatibus invenitur aut ſapit utrumque. Quartò, infidelibus & avaris in vermem & judicium vertitur utrumque. Quintò, manna non datum eſt niſi poſt tranſitum maris, Euchariſtia non datur niſi poſt baptiſmum. Sextò, poſt manna Hebræi cum Amalec pugnarunt, cum antè ſolus pro eis Deus pugnaſſet contra Ægyptios; pugnarunt, inquam, & vicerunt: ſic vitæ cæleſtis impedimenta & tentationes, quas non niſi ſolidioribus obici patitur Deus, Euchariſtiæ virtute ſuperantur. Quare S. Bern. ſerm. de baptiſmo in cœna Domini habito, ait: *Duo illud Sacramentum operatur in nobis, ut videlicet & ſenſum minuat in minimis, & in gravioribus peccatis tollat omnino conſenſum. Si quis veſtrum non tam ſæpè modò, non tam acerbos ſentit iracundiæ mo-*

Analogia prima mãna & Euchariſtiæ. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta.

motus, invidiæ, luxuriæ, & ut gratias agat corpori & ſanguini Domini, quoniam virtus Sacramenti operatur in eo. Et S. Cyrillus lib. 4. in Joan. cap. 17. *Euchariſtia*, inquit, *ſedat, cum in nobis maneat Chriſtus, ſævientem membrorum noſtrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit, nec in quibus peccatis ſumus conſiderat, ſed ægrot os curat, colliſos redintegrat, & ſicut paſtor bonus, qui animam ſuam pro ovibus poſuit, ab omni nos erigit caſu.*

Septima.

Septimò, manna panis erat abſque ſemente, abſque aratione, aut alio humano opere, ab angelis factus: ſic Chriſti corpus ex ſola Virgine, & Spiritus ſancti irroratione natum eſt.

Octava.

Octavò, manna Hebræis omnem ſaporis varietatem dabat. Unde Sapientiæ 16. dicitur de manna, *Angelorum eſca nutrivisti populum tuum; & paratum panem de cælo præſtitiſti illis ſine labore, omne delectamentum in ſe habentem, & omnem ſaporis ſuavitatem*: ita & Chriſtus parvulis eſt lac, infantibus olus, perfectis ſolidus cibus, ait Nyſſenus.

Chriſtus parvulis eſt lac, viris ſolidus eſt cibus.

Et S. Cyprianus tract. de cœna Domini, *Hi*, inquit, *panis omnium carnalium ſaporum irritamenta, & omnium exſuperat dulcedinem voluptates. Vide, quomodo hi qui Chriſti commemorant paſſionem intra ſacra officia, quaſi per quoſdam canales, de interioribus fontibus egrediantur torrentes, & ſuper omnium delicias lachrymis nectareis anima delectetur; quantam ſuavitatem anima inquirenti ubi ſit Deus ſuus, ſuſpiria contemplationis eliciant.* Unde ſequitur, inquit, *ut deinceps peccatorum poculu horreat, & omnis ſapor delectamentorum carnalium ſit ei quaſi rancidum, radenſque palatum acutæ mordacitatis acetum.* Inde ſequitur mentis jubilus & ebrietas, *ut Chriſtum*, inquit, *ferat in pectore, ipſum gerat in mente & omni tempore habitatori ſuo dicta & facta jubilatione conſona laudes reſonent, & gratiarum actiones decantent. Hæc ebrietas non accendit, ſed extinguit peccatum. Cùm ſopivit oblivio cuncta carnis ludibria, mira ſunt quæ ſentit, magna quæ videt, inaudita quæ loquitur.* Chryſoſt. homil. 24. in 1. ad Corinth. *Hæc menſa*, inquit, *animæ noſtræ vis eſt, nervi mentis, fiducia vinculum, ſpes, ſalus, lux, vita noſtra.*

Nona.

Nonò, manna erat minutum: Chriſtus parva hoſtia eſt circumſcriptus.

Decima.

Decimò, manna pilo tutum fuit: Chriſtus pilo crucis mortalitate exutus eſt.

Undecima.

Undecimò, fideles admirabundi *man hu!* quid hoc ut nobiſcum ſit Deus? exclamant.

Duodecima.

Duodecimò, omnes de manna æqualem menſuram, nimirum gomor unum, colligebant: ſic totum Chriſtum æqualiter omnes recipiunt, etſi ſpecies, ſive hoſtia major ſit, aut minor. Ita Rupertus.

Decimatertia.

Decimotertiò, ſex diebus tantùm colligebatur in deſerto manna: ſic in ſabbato æternitatis, & in terra promiſſionis velamen Sacramenti ceſſabit, Chriſtoque facie ad faciem in ſumma quiete perfruemur.

Decimaquarta.

Decimoquartò, ſole liqueſcebat manna: ſic reſolutis calore ſpeciebus Sacramentum diſſolvitur.

Manna eſt B. Virgo.

Denique S. Ambroſ. ſerm. 3. per manna putat figuratam fuiſſe B. Virginem: hæc eſt enim mater miſericordiæ, vita, dulcedo, & ſpes noſtra.

Manna ſunt conſolationes ſpirituales.

Tropol. manna ſignificat conſolationes ſpirituales dulciſſimas, quæ percipiuntur in rerum cæleſtium contemplatione, & in victoria tentationum, & concupiſcentiarum, de quibus dicitur pſalm 30. 20. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus te!* & Apocal. 2. v. 17. *Vincenti dabo manna abſconditum.* Eſt enim hæc conſolatio præludium & prægustus quidam æternæ beatitudinis. Hoc manna non datur, niſi exeunti ex Ægypto, & ollas carnium relinquenti, ac vincenti ſuas concupiſcentias; vincenti enim promittitur à S. Joanne, & à Chriſto Domino. Unde ſolet ſecuturæ conſolationis, tentatio præcedens eſſe ſignum: nam tentatione probatis cæleſtis promittitur conſolatio. Experientia conſtat, neminem heroicè vincere aliquam tentationem, infirmitatem, contemptum ſui, concupiſcentiam, curioſitatem, morbum, tædium, &c. quin mox ſentiat miram animi voluptatem & gaudium; quod longè triſtitiam adverſam, æque ac delicias concupiſcentiæ ſuperat. Experiatur quiſque in ſeipſo, & ſentiet ita eſſe.

Ita S. Joannes, qui Theodoſio Imp victoriam contra tyrannos prædixit, ſeipſo abnegato & ſui oblitus, ſcrutabatur cæleſtia, uni Deo aſſiſtens, cum eo verſans, eumque aſſiduis hymnis celebrans, ut in cælo eſſe videretur. Unde ipſe de ſe loquens apud Palladium in Lauſiaca cap. 46. *Novi*, inquit, *ego hominem in ſolitudine, qui decem annos cibi terreni nihil guſtavit, ſed & angelus tertio quoque die cæleſtem cibum ad eum afferebat (en manna.) & ei in os iniiciebat, iſque erat ei inſtar cibi & potus.* Rurſum Palladius de alio Joanne cap. 16. ita ſcribit: *Joannes primùm ſtans tres annos ſub quadam rupe, orans perpetuo, non ſedens omnino, non dormiens, niſi quantum ſomni ſtans ſuffurabatur, & Dominica ſolùm ſumens Euchariſtiam (en manna.) afferente ei presbytero, nihil aliud comedebat.* Et cap. 58. Abbas Anuph de ſe ait: *Ex quo Servatoris nomen profeſſus ſum, humani cibi nihil ſumpſi, alente me quotidie angelo: nullius alterius cupiditas in cor meum aſcendit, præterquam Dei: nihil ex rebus terrenis occultavit mihi Deus; omnem petitionem à Deo accepi. Vidi ſuper aſſiſtentes Deo myriades, vidi choros juſtorum, vidi Martyrum congeriem Deum laudantium, vidi juſtos lætantes in æternum.* Hæc & multa alia narrans, tertio die tradidit animam Deo; quam Abbas Paulus ejuſque ſocii viderunt ab angelis hymnos canentibus, atque à Martyribus in cælum ſuſtolli.

Anagog. manna eſt gaudium Beatorum.

Anagog. manna ſignificat ambroſiam Beatorum, & inenarrabilem eorum in cælis felicitatem, jucunditatem, gaudium & dulcedinem. Glorioſa enim dicta ſunt de te, ò civitas Dei, ſicut lætantium omnium habitatio eſt in te. *Ibi*, inquit S. Gregor. in pſalm. 7. pœnitent. *eſt lux ſine defectu, gaudium ſine gemitu, deſiderium ſine pœna, amor ſine triſtitia, ſatietas ſine faſtidio, ſeſpitas ſine vitio, vita ſine morte, ſalus ſine languore. Perfecta viget in omnibus charitas, una omnium lætitia, una jucunditas.* Et S. Auguſt. *In civitate Dei*, ait, *rex eſt veritas, lex charitas, dignitas æquitas, pax felicitas, vita æternitas.* Et S. Bernard. de præmio patr. cæleſt. *Præmium eſt videre Deum, vivere cum Deo, vivere de Deo, eſſe cum Deo, eſſe in Deo, qui erit omnia in omnibus. Et ubi eſt ſummum bonum, ibi eſt ſumma felicitas, ſumma jucunditas, vera libertas, perfecta charitas, æterna ſecuritas, & ſecura æternitas: ibi eſt vera lætitia, plena ſcientia, omnis pulchritudo, & omnis beatitudo. Ibi eſt pax, pietas, bonitas, lux, virtus, honeſtas, gaudia, dulcedo, vita perennis, gloria, laus, requies, amor, & dulcis concordia.*

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IN ſiti murmurat populus: unde Moſes juſſu Dei percutiens petram in Raphidim, ex ea elicit aquas. Secundò, v. 8. Amalec invadit Hebræos, ſed cadit cum Joſue orante Moſe.

1. IGitur profecta omnis multitudo filiorum Iſrael de deſerto Sin per manſiones ſuas, juxta ſermonem Domini, caſtrametati ſunt in Raphidim, ubi non erat aqua ad bibendum populo. 2. Qui jurgatus contra Moyſen ait: Da nobis aquam, ut bibamus. Quibus reſpondit Moyſes: Quid jurgamini contra me? cur tentatis Dominum? 3. Sitivit ergo ibi populus præ aquæ penuria, & murmuravit contra Moyſen, dicens: Cur feciſti nos exire de Aegypto, ut occideres nos, & liberos noſtros ac jumenta ſiti? 4. Clamavit autem Moyſes ad Dominum: dicens: Quid faciam populo huic? adhuc paululum, & lapidabit me. 5. Et ait Dominus ad Moyſen: Antecede populum, & ſume tecum de ſenioribus Iſrael: & virgam qua percuſſiſti fluvium, tolle in manu tua, & vade. 6. En ego ſtabo ibi coram te, ſupra petram Horeb: percutieſque petram: & exibit ex ea aqua, ut bibat populus. Fecit Moyſes ita coram

ſenio-

Digitized by Google

ſenioribus Iſrael: 7. & vocavit nomen loci illius, Tentatio, propter jurgium filiorum Iſrael, & quia tentaverunt Dominum, dicentes: Eſt ne Dominus in nobis, an non? 8. Venit autem Amalec, & pugnabat contra Iſrael in Raphidim. 9. Dixitque Moyſes ad Joſue: Elige viros: & egreſſus, pugna contra Amalec: cras ego ſtabo in vertice collis, habens virgam Dei in manu mea. 10. Fecit Joſue ut locutus erat Moyſes & pugnavit contra Amalec: Moyſes autem & Aaron & Hur aſcenderunt ſuper verticem collis. 11. Cumque levaret Moyſes manus, vincebat Iſrael: ſin autem paululùm remiſiſſet, ſuperabat Amalec. 12. Manus autem Moyſi erant graves: ſumentes igitur lapidem, poſuerunt ſubter eum, in quo ſedit: Aaron autem & Hur ſuſtentabant manus eius ex utraque parte. Et factum eſt vt manus illius non laſſerentur uſque ad occaſum ſolis. 13. Fugavitque Joſue Amalec, & populum eius in ore gladii. 14. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Scribe hoc ob monumentum in libro & trade auribus Joſue: delebo enim memoriam Amalec ſub cælo. 15. Aedificavitque Moyſes altare: & vocavit nomen eius, Dominus exaltatio mea, dicens: 16. Quia manus ſolii Domini, & bellum Domini erit contra Amalec, à generatione in generationem.

VERS. 1. PER MANSIONES SUAS] Heb. *per ſuas profectiones*, vel *itinera*, id eſt, terminos itinerum, hoc eſt, manſiones ſive ſtationes, quæ in deſerto univerſim fuerunt 42. eæque omnes ordine recenſentur Num. 33. nam alioqui tota Exodo, Numeris (excepto cap. 33.) & Deuteronomio tantùm numerantur quindecim manſiones: Moſi enim non fuit animus in hiſtoria ſua eas omnes enumerare, ſed eas tantùm, quæ aliquo caſu vel re geſta fuerunt memorabiles. Sic omittit hic duas manſiones, ſcilicet nonam, quæ fuit in Daphca, & decimam, quæ fuit in Alus; nam undecima fuit in Raphidim, de qua hic ſequitur. has ergo duas fuiſſe interjectas, eaſque hic omitti inſinuat Moſes, cùm ait eos per manſiones ſuas veniſſe in Raphidim.

JUXTA SERMONEM DOMINI] Heb. *juxta os Domini*, indicantis ſcilicet non voce ſonora, ſed motu columnæ nubis, quando & quò movenda eſſent caſtra. Id patet Exodi ult. in fine, & Num. 9. 18. ubi Hebræi *ad imperium Domini*; vel, ut hebraicè eſt, *ad os Domini*, profecti dicuntur, quia ad motum columnæ proficiſcebantur, uti ibidem explicatur.

CASTRAMETATI SUNT IN RAPHIDIM] Undecima hæc manſio fuit juxta montem Sinai, in qua petra dedit aquas, & victus eſt Amalec: hic locus dictus quoque eſt *Maſſa*, id eſt, tentatio; ex tentatione & murmure Hebræorum v. 7.

VERS. 2. CUR TENTATIS DOMINUM?] cur diffiſi de Dei protectione & ope, quam toties experti eſtis, rurſum per miraculum diſcere vultis ſitne Deus in vobis? ut patet v. 7. q. d. Non murmurando, ſed orando, & firmiter ſperando in Deum, ab eo cum humilitate poſcite aquas; nec dubitate quin ipſe de more ſuccurret ſiti veſtræ.

VERS. 5. SUME VIRGAM, QUA PERCUSSISTI FLUVIUM] per manum fratris tui Aaronis, cùm fluvium Nilum vertit in ſanguinem, cap. 7. verſ. 20. ita S. Auguſt. q. 64. Alii per fluvium intelligunt mare rubrum, quod Moſes virga ſua diviſit. Verùm mare non eſt fluvius.

VERS. 6. EN EGO STABO IBI CORAM TE SUPRA PETRAM HOREB] *Stabo*, ſcilicet in columna nubis quam defigam ſupra petram Horeb. q. d. Ego ero præſens per columnam nubis, atque educam aquas ex petra Horeb, ut ex iis bibat populus ſitiens, itaque ceſſet à murmure. Septuag. vertunt, *ego ſto priuſquam tu*, vel *antequam tu venias*. Hebræum enim לפניך *lephaneca*, verti poteſt tam, *ante te*, quàm *coram te*. q. d. Antequam tu venias ad petram, ego jam ibi conſiſto paratus ad tuam opem, & ad miraculum, ut ſcilicet ex ea vobis aquam eliciam.

PETRAM HOREB] Horeb eſt Sinai, erat ergo petra hæc in deſerto Sinai; unde dicitur petra Horeb, vel Sinai: erat tamen eadem vicinior Raphidim, quàm monti Sinai. nam in Raphidim hæc contigerunt, ut patet v. ſequenti. needum enim pervenerant Hebræi ad montem Horeb, vel Sinai; ſed eò pervenerunt manſione ſeq. quæ fuit duodecima: illa enim fuit in Sinai.

ET EXIBIT EX EA AQUA] Petram hanc adhuc perdurare, & aſſiduè fundere aquas tradunt Coſmographi, inquit Abulen. de quo plura Num. 20. v. 8. & 11. imò addit Abulen. in Numer. c. 20. q. 3. Arabiam ex hac aqua & petra Moſis perennante, factam eſſe habitabilem, cùm antea ob nimiam ſiccitatem eſſet inhabitabilis. Idem cenſet Gaſpar Sanchez in Iſaiæ c. 43. n. 28.

Alleg. petra eſt Chriſtus, virga eſt crux, aqua eſt ſanguis. Allegor. petra eſt Chriſtus, 1. Cor. 10. 4. virga percutiens petram eſt crux, qua percuſſus Chriſtus vulneratuſque aquam, id eſt ſanguinem, pro nobis dedit. & in Euchariſtia omnibus bibendum reliquit. ita Theodor. Et S. Ambroſ. A lib. 5. de Sacramentis cap. 1. *Vide*, ait, *myſterium*; *Moſes, hoc eſt Propheta: virga, hoc eſt verbum Dei: ſacerdos verò Dei tangit petram, & fluit aqua, & bibit populus Dei. Tangit ergo ſacerdos calicem, redundat aqua in calice, & ſalit in vitam æternam, & bibit populus Dei, qui gratiam Dei conſecutus eſt.* Secundò, Tertull. lib. de Baptiſm. c. 9. per aquam intelligit baptiſmum, cuius virtus manat ex cruce Chriſti. Tertiò, Iſidorus & Rupert. per aquam intelligunt gratiam & Spiritum ſanctum, eiuſque dona.

Pulchrè de hac petra myſtica S. Bernardus ſerm. 61. in Cant. ad illud Cant. 2. *Columba mea in foraminibus petræ, in cavernis maceriæ. Hoc*, inquit, *audit ſponſa, quod in Chriſti vulneribus tota devotione verſetur, & jugi meditatione demoretur in illis. Inde martyrii tolerantia, inde illi magna fiducia apud Deum: non eſt quod vereatur Martyr exanguem lividumque levare ad eum faciem, cujus livore ſanatus eſt; enim verò ſua non ſentiet vulnera, dum illius intuebitur. ſtat Martyr tripudians, & triumphans, toto licet lacero corpore; & rimante latera ferro non modò fortiter, ſed & alacriter ſacrum e carne ſua circumſpicit ebullire cruorem. Ubi ergo tunc anima Martyris? nempe in tuto, nempe in petra, nempe* B *in viſceribus Jeſu. In petra habitans, quid mirum, ſi in modum petræ duruerit? neque hoc facit ſtupor, ſed amor; ſubmittitur enim ſenſus, non amittitur; nec deeſt dolor, ſed ſuperatur, ſed contemnitur. Ergo ex petra eſt Martyris fortitudo, jucunda non minus imperatori ſpectanti, quàm militi triumphanti.* *Fortitudo Martyrũ eſt ex vulneribus Chriſti.*

Idem Bernard. ſerm. 66. inter parvos: *Quòd, inquit, de ipſo fonte virtutis (id eſt, de ſpiritu Dei) hauriantur aquæ præſidii in tormentis, oſtendunt & illi tres pueri in fornacis æſtuantis incendio poſiti, quibus ipſa flamma refrixit; & præcipuè inclitus ille Martyr Vincentius, qui cùm graviter torqueretur, non ſolum toleraſſe, ſed etiam tortorem ſuum conſtanter provocaſſe fertur, his verbis: Inſurge, & tota malignitatis ſpiritu debacchare: videbis me Dei virtute plus poſſe dum torqueor, quàm poſſis ipſe qui torques.*

ET VOCAVIT NOMEN LOCI ILLIUS TENTATIO) Hebr. *vocavit nomen loci illius, maſſa umeriba*, id eſt, tentatio & contentio, ſive jurgium. Hujus ingratitudinis Hebræorum pariter, ac loci crebra eſt mentio in Script. oſtendens quantum ea Deo diſplicuerit, ut Deut. 6. 16. pſal. 77. 15. pſal. 98. 8. & pſal. 105. 14. Porro hæc non eſt aqua C contradictionis, de qua Num. 33. illa enim poſt tranſitum Sinai in 33. manſione apud Cades fuit. VERS. 7.

VENIT AUTEM AMALEC, ET PUGNABAT CONTRA ISRAEL IN RAPHIDIM) Amalec, id eſt Amalecitæ, quorum rex, vel princeps dicebatur Amalec: quia prognatus erat ex Amalec filio Eliphaz, & nepote Eſau, Genel. 36. 16. ſicut reges Ægypti dicti ſunt Ptolemæi, à primo rege Ptolemæo, Lagi filio. VERS. 8. *Amalec fuit filius Eliphaz, nepos Eſau.*

Amalecitarum regio fuit in deſerto, ad meridiem Judææ, trans Petram urbem euntibus Ailam, ait S. Hieron. in Locis Hebraicis.

Cauſa belli Amalec videtur fuiſſe antiquum & paternum odium Eſau & poſterorum ejus contra Jacob ejuſque poſteros, ob prærepta ſibi ſuiſque primogenita, & ob præreptam patris benedictionem. Timebant enim ſibi Amalecitæ à tanto exercitu Jacobæorum, verebanturque, ne jam impleretur illa benedictio, quam Jacob fratri ſuo Eſau parenti ipſorum eripuerat Genel. 27. 29. Videbant enim Jacobæos cum tanta armatorum manu ad terram promiſſam tendere. occurrunt ergo illis, ut tranſitum eorum impediant, belloque rem decernant. *Cauſa belli Amalec fuit avitum odium Eſau contra Jacob.*

Tro-

Tropolog. Amalec ſunt tentationes carnis.

Tropolog. Amalec hebraicè idem eſt, quod populus A lingens: hic primò occurrit Iſraeli, quia iis, qui ex carne & mundo ad Deum egrediuntur, primi hoſtes occurrunt carnis illecebræ & blandimenta; ab his enim primæ oriuntur tentationes, cum quibus cominus cum Joſue, id eſt, cum Jeſu Chriſto, ejus & Sanctorum abſtinentiam & continentiam intuendo, atque cum eo re ipſa carnem macerando, corporis caſtigatione & mortificatione pugnandum eſt: eminùs verò oratione certandum eſt, quam ſuſtineat montanus Aaron (Aaron hebraicè montanum ſignificat) id eſt Chriſtus, & heros Hur, id eſt robur Spiritusſancti. ita Rupert. & S. Gregor. lib. 6. in lib. Regum, cap. 2.

VERS. 11. CUMQUE LEVARET MANUS MOYSES, VINCEBAT ISRAEL: SIN AUTEM PAULULUM REMISISSET SUPERABAT AMALEC] Hoc ſymbolo ſignificabat Deus, Hebræis victoriam hanc non imbelli ſuorum turbæ, ſed Deo in cælis habitanti tribuendam eſſe: ideò enim in cælum manus porrigebat Moſes, ut Deum victoriæ datorem invocaret. *Stabat*, ait S. Chryſoſt. homil. de Moſe (ſi tamen is eſt auctor tam Latini ſermonis) *Moſes in monte proximus jam cœlo, jam vicinus ſideribus. Et quanto eum ſublimitas montis extulerat, tanto oratio Deo proximum exhibebat. Oratio in ultionem inimici dirigitur, cujus ſcelera jam interitum provocabant.* &c. *Quis enim juſtorum non orando pugnavit? Quis hoſtem non orando devicit? Orationibus Danieli viſu panduntur, ſopiuntur flammæ, feræ hebeſcunt, cadunt hoſtes, inimici vincuntur. Licet colloqui cum Deo orando, licet cum eo fabulari dum velis, licet precibus mercari quod optas. Et quamvis vocem eius audire non poſſis, tamen dum id quod petis accipis, colloqui tecum etſi non verbis, tamen beneficiis dignatur.*

B

Moſes levans & remittens manus quid ſignificet?

Secundò, voluit hoc ſymbolo Deus ſignificare vim orationis. Nam *oratia*, inquit S. Auguſt. *oranti eſt præſidium, Deo ſacrificium, dæmoni flagellum.* Elevatio enim manuum contentionem orationis, remiſſio manuum remiſſionem orationis adumbrabat. Et verò Moſes vegetus & alacer elevans manus, cum iis pariter & mentem elevabat & intendebat in Deum: cùm verò laſſus & feſſus remittebat manus, cum iis pariter remittebat animum & orationem. Cur orantes levent manus ſeptem cauſas aſſignavi 1. Timoth. 2. 8. Videtur autem Moſes levaſſe & extendiſſe manus junctas, ita ut vola una alteram, quæ virgam tenebat, complecteretur, nec enim virgam, utpote paſtoritiam & grandem unica manu tamdiu in altum elevatam tenere potuiſſet. Virga hæc ſignificabat crucem Chriſti: unde Patres docent Moſen hìc crucis Jeſu habitum & typum geſſiſſe. ita Tertul lib. 3. contra Marcion. cap. 18. Cyril. in Collecta. cap. 16. Cyprian. lib. 2. Teſtim. 21. Juſtin. contra Tryphon poſt medium, Proſper 2. p. Prædic. c. ultim. Denique de hac oratione & victoria Moſis, pulchram habet homiliam S. Chryſoſt. ſerm. de Moſe tom. 1.

C

Moſes geſſit typū Chriſti crucifixi.

S. Gregor. Thaumaturgus alter Moſes.

Moſis exemplum ſecutus eſt S. Gregorius Thaumaturgus Epiſcopus Neocæſarienſis. Sæviente enim perſecutione, ipſe pro ſuis civibus & Martyribus cum tyranno depugnantibus oraturus, in montem cum diacono aſcendit, ibique extenſis manibus orarunt. Inſecuti ſunt eos perſecutores, ſed eos videntes non agnoverunt: putarunt enim ſe non duos homines, ſed duas arbores videre. Teſtis eſt Nyſſenus in eius vita, qui poſt hæc ſubdit dicens: *Sicut Moſes cum procul abeſſet ab acie Amalecitarum, per orationem popularibus vires contra hoſtes iniecit: ita ille* (Gregorius) *quaſi animi oculis intueretur ea quæ fiebant, divinum auxilium pro iis qui nomine fidei decertabant, invocabat.* Narrat deinde orationis fructum, ejuſque illuſtre exemplum: *Cumque*, inquit, *aliquando Deum precaretur, repente angore percelli, & veluti ſono quodam ad aures eius pertingente, aures admovere videbatur; ac poſtquam ita multo tempore erectus & immotus permanſiſſet, deinde quaſi propoſitum ſpectaculum bonum eventum habuiſſet, ad ſtatum priſtinum rediit, & clara voce Deum pro victoria laudavit, dicens: Benedictus Deus, qui non dedit nos in prædam dentibus eorum. Cumque familiares rogarent, quid vidiſſet, dixit, magnam ſe in illa hora vidiſſe ruinam, diaboli ab adoleſcente quodam nobili, in certaminibus pro pietate ſuſceptis devicto. Adiecit & nomen, Troadium eum nominans: & quòd poſt multa tormenta, quæ fortiter toleravisset, martyrii corona redimitus eſſet. Obſtupefactus*

D

A *his auditis diaconus, cum deinde in urbem perrexiſſet, rem prorſus eodem momento & modo, quo narraverat Gregorius, eveniſſe comperit.*

Moſes ſymbolum eſt vitæ contemplativæ, Joſue activæ.

Symbolicè, Moſes hìc typus fuit vitæ contemplativæ, Joſue activæ; quodque hæc ab illa dirigi, omnemque ſuam vim & energiam, ac victoriam contra paſſiones, cunctoſque hoſtes trahere & haurire debeat: ſic enim Joſue vires pugnandi & vincendi hauſit ab oratione Moſis.

In Vitis Patrum lib. 7. c. 18. ſimile datur ſchema in duobus ſanctis monachis, quorum unus erat Arſenius, ſolitarius, taciturnus & contemplativus: alter Moſes, familiaris, benignus & beneficus in omnes. Cumque quidam Deum rogaret, ut ſibi revelaret uter eſſet ſanctior & perfectior: *Ecce in ecſtaſi duæ illi naves per fluvium oſtenſæ ſunt, & in una quidem vidit Spiritum ſanctum cum ſilentio & requie, unà cum Abbate Arſenio navigantem: in altera verò navi vidit Abbatem Moſem & angelos Dei, mel & favum in os & in dentes eius inferentes.*

MANUS AUTEM MOYSI ERANT GRAVES] q. d. Manus Moſis utpote ſeneſcentis tum per ſe erant graves, B tum extenſione diuturna in altum laſſatæ degravabantur: ideo Moſen ſuper lapidem ſedere fecerunt, eiuſque manus ſuſtentarunt Aaron & Hur. non dubium, quin & hi cum Moſe precante precati ſint. Joſephus hunc Hur tradit fuiſſe maritum Mariæ ſororis Moſis: ſed Scriptura magis innuit Mariam virginem fuiſſe, quàm nuptam, ut dixi c. 15. 20. VERS. 12.

ET FACTUM EST UT MANUS ILLIUS NON LASSARENTUR USQUE AD OCCASUM SOLIS] Hebraicè eſt, *fuit manibus eius firmitas ſive ſtabilitas*, id eſt, ut Chald. *fuerunt manus eius firmiter extenſæ in oratione*, quia, ut Septuag. vertunt, *fuerunt manus eius ſuſtentatæ*; ſcilicet ab Aaron & Hur.

Symbolicè, Philo, *Hominis*, inquit, *mali actiones ſubventaneæ leveſque ſunt; Moſis verò, id eſt ſapientis, graves ſunt & inconcuſſæ, ideoque fulciuntur ab Aarone, id eſt, à ratione, & ab Hur, id eſt, à lumine, hoc eſt à veritate: quaſi dicas, Sapientis actiones fulciuntur ratione & veritate*, præſertim ea qua attentè conſiderat res divinas & æternas.

Addit Philo, non natura, ſed prodigio immiſſam fuiſſe C manibus Moſis nunc levitatem, nunc gravitatem, additque: *Quoties*, inquit, *degravabantur manus Moſis, prævalebat hoſtilis acies, Deo ſignificante, quòd alterorum propria hæreditas ſit terra, mundi pars infima; alterorum æther ſacratiſſimus: & ſicut in rerum univerſitate cœlum eſt terra potius, ſic etiam populum ſuum bello ſuperaturum adverſam aciem.* Denique concludit: *Cùm igitur aliquantiſper manus bilancis in morem, nunc ſurſum tollerentur, nunc deorſum vergerent, certareturque marte dubio; tandem repente velut pennas habentes prodigiis ſublatæ volitabant per aerem manentes in ſublimi, donec Hebræis certa victoria contigit, hoſtibus internecione deletis.* Verùm hæc non ſatis conſonant narrationi S. Scripturæ, quæ non miraculo, ſed per Aaron & Hur manus Moſis ſuſtentatas fuiſſe aſſerit.

FUGAVITQUE JOSUE AMALEC, ET POPULUM EIUS, IN ORE GLADII] Pro *fugavit*, hebr. eſt ויחלש *jachalos*, id eſt, debilitavit, dejecit, proſtravit, profligavit, hos occidendo, illos in fugam agendo, inde enim חלש *chalus* laſſum, debilitatum, dejectum ſignificat. VERS. 13.

Narrant, vel potiùs more ſuo fabulantur Judæi, Amalecitas incantationibus ſuis voluiſſe volare, itaque involare D & irruere in caſtra Hebræorum; ſed Joſue oſtenſo Dei nomine tetragrammato eos proſtraviſſe. Joſephus aſſerit planè incruentam Hebræis fuiſſe hanc victoriam, nemine ex ipſis deſiderato. Hic primùm invenitur nomen Joſue, unde eum hoc loco ex hac victoria, pro Hoſee vocatum eſſe Joſue, q. d. *Salvator populi*, cenſent Origen. Lactant. & alii, de quo plura Numer. 13. 17.

Os gladii eſt acies gladii.

IN ORE GLADII] in acie gladii: ita enim vertit Noſter interpres ad Hebr. 11. 34. unde gladius biceps dicitur δίστομος quaſi habens duo ora, id eſt duas acies, ad Hebr. 4. 12. Hinc, quia acies gladii, utpote acutiſſima, quidquid percutit, id penetrat, ſecat vel occidit, ideò, cùm in Script. dicitur, *Percuſſit eos in ore gladii*, communiter ſignificatur, quòd eos deleverit uſque ad internecionem: ſic enim & Galli de ſtrage internecina dicunt, *Il les a mis au fil de l'eſpee*. ita Vatablus.

Secundò, os gladii eſt devoratio gladii.

Secundò, *in ore gladii*, id eſt, in devoratione, vel con-

lum-

Digitized by Google

ſumptione gladii: unde Septuag vertunt, *ἐν φόνῳ μαχαίρας*, in occiſione gladii: ut ſit duplex figura, prior, qua os ponitur metonymicè pro comeſtione, quæ ore fit; poſterior, qua comeſtio animalis metaphoricè tribuitur rei inanimæ, ſcilicet gladio interimenti. ſicut enim nos comedimus panem; ita bellum & gladius devorant homines. unde Hebræi bellum vocant מלחמה *milchama*, id eſt, comeſtionem. q. d. Fugavit Joſue Amalec per occiſionem gladii, ſive gladio occidente hinc inde eum perſequens.

Tertiò. os gladii eſt voluntas vel libitū gladii. Tertiò, Franc. Ribera in Oſee 10. num. 37. Os, inquit, in Scriptura ſæpè pro voluntate accipitur; ſic *metere in ore miſericordiæ*, id eſt metere ad voluntatem miſericordiæ, quantum miſericordia voluerit, id eſt, metere largiſſimè. *Sic percutere in ore gladii*, eſt omnes occidere, & nemini parcere, quod eſt, percutere quantum gladius percutere velit. quaſi dicat, Percuſſit eos in ore (in voluntate gladii, id eſt, percuſſit eos ad ſatietatem, ad libitum, ad voluntatem, ad impetum gladii; tot percuſſit, quot libuit gladio, & gladiatori percutere.

VERS. 14. SCRIBE HOC OB MONUMENTUM IN LIBRO, ET TRADE AURIBUS JOSUE] q. d. Scribæ in chronicis, & indica Joſue, ut ipſe ſequentibus ſe populi ducibus & Judicibus, & hi ſequentibus indicent voluntatem & decretum Dei de peragenda vindicta, deque delendo Amalec; idque, donec ſurgat ille ipſe dux, vel rex Saul, qui hanc vindictam reipſa exerceat. Joſue enim deſtinatione Dei futurus erat ſucceſſor Moſis, & dux populi: unde & hoc bello contra Amalec electus ipſe dux, quaſi præludium futuri ſui principatus dedit. Deinde indicari hoc Joſue jubet Deus, ne ſubacta terra promiſſa, ipſe fœdera cum Amalecitis jungeret, vel admitteret.

DELEBO ENIM MEMORIAM AMALEC SUB CÆLO] Hebraicè eſt *delendo delebo*, id eſt, funditus & omnino delebo. hæc mihi ſtat fixa & certa voluntas, quam Samuel refricavit Sauli 1. Reg 15. ubi Saul ob neglectam, & non plenè impletam hanc Dei voluntatem rejectus à Deo, regno & vita excidit. Quare perperam Judæi aliqui Saulem excuſant per ignorantiam, eò quòd Hebræum זכר, ſi puncta cametz ei ſubſtituantur, ut fiat זָכָר *zachar*, ſignificet maſculum: ſi verò ſegol, ut fiat זֵכֶר *zecher*, ſignificat memoriam Amalec delendam & abolendam eſſe.

Commentum Judæorum de zachar & zecher.

Porro tulit Deus in Amalec tam ſeveram ſententiam, eò quòd Amalecitæ tam immani bello apperiiſſent innoxios vacillanteſque Hebræos, & in vocatione ſua novitios, ut eos à Dei ductu in Chanaan ſequendo abſterrerent, quodque, ut dicitur Deuter. 25. 18. extremos agminis laſſos, & fame laboreque confectos ceciderint. Ut hinc diſcamus, quàm gravis ſit offenſa Dei, teneros recenteſque Dei aſſeclas ab eius vocatione & ſequela, puta, à vera fide, vel Religione ſtatuque perfectionis avertere. qua de re vide Hieron. Platum lib. 3. de Bono ſtatus religioſi cap. 35.

Quàm grave ſit Novitios à Deo avertere.

VERS. 15. ÆDIFICAVITQUE MOYSES ALTARE, ET VOCAVIT NOMEN EIUS, DOMINUS EXALTATIO MEA] Hebr. eſt יהוה נסי *adonai niſſi*, quod Primò Noſter vertit, *Dominus* (eſt) *exaltatio mea*. Secundò, verti poteſt, *Domini eſt vexillum meum*, id eſt, Dominus fuit mihi loco vexilli, ipſe ſigna victricia in hoſtem intulit. Unde Joſephus ait, Moſen hanc aram Deo victori poſuiſſe, uti Romani ponebant Jovi victori. Tertiò, verti poteſt, *Dominus eſt ſignum*, vel *miraculum meum*; quia hanc miraculoſam victoriam, totque alia miracula mihi contulit. ita Chald.

Altaris Moſis nomen triplex.

Hoc trophæo omnem victoriæ laudem Deo aſſignavit Moſes; neque enim altare dumtaxat ſacrificii cauſa erexit, ſed & trophæi, idque nomenclatura hæc convincit. Calvinus omne imaginum & ſtatuarum nomen, quaſi mortis umbras & larvas perhorreſcens; metuenſque, ne hinc telum pro imaginibus in ipſum torqueamus, altari inditum eſſe hoc nomen impudenter negat, contra S. Scrip. expreſſam fidem, quæ altare hoc nomine vocatum eſſe aſſeverat, tamquam victoriæ trophæum: trophæis enim & titulis propriè nomina imponuntur, & nomen hoc non niſi trophæo convenire poteſt. Non enim, quod metuit Calvinus, Dei nomen hic altari communicatur, quaſi ipſum ſit Deus. ſed ſenſus eſt, quaſi dicat, Altari hoc quaſi trophæo teſtor, hoc ſignifico, quòd Deus ſit exaltatio mea, qui me hoſtibus Amalecitis ſuperiorem fecit, ideoque illi, ut ſigno, rei ſignatæ do nomen, illudque voco, *Dominus exaltatio mea*; uti ſolemus de effigie Cæſaris aut Regis dicere, Iſte eſt Cæſar, hic eſt Rex quia iſta imago eſt Cæſaris, hæc Regis. Similes nuncupationes in Scrip. paſſim ſunt obviæ. Sic enim Iſaac Geneſ. 26. 20. puteum ab eventu vocavit Calumniam & alium v. 22. vocavit Latitudinem. Sic Gedeon Judic. 6. 24. ſuum altare vocat *Domini pax*. Similia ſunt 1. Reg. 7. 12. 2. Reg. 18. v. 18.

Victoria eſt donum Dei. Exempla.

Nota hic, victoriam in bellis à Deo pendere, eſſeque ſingulare donum Dei. Ita Iudith conopœum Holophernis, quaſi anathema, Deo victoriæ auctori conſecravit, Judith 16. v. 23. Ita Jahaziel propheta, cùm inſignem victoriam Joſaphat regi contra Moabitas eſſet pollicitus, ſubiecit: *Non eritis vos qui dimicabitis, ſed tantummodò confidenter ſtate, & videbitis auxilium Domini ſuper vos, nolite timere. Cras egredimini contra eos, & Dominus erit vobiſcum.* 2. Paralip. 20. 17.

Ita Judas Machabæus, cùm ſui timerent, utpote pauci, animans eos ait: *Facile eſt concludi multos in manu paucorum & non eſt differentia in conſpectu Dei cæli, liberare in multis, & in paucis: quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, ſed de cælo fortitudo eſt*, &c. 1. Mach. 3. 17.

Ita Trajanus dux belli miſſus à Valente Imp. contra barbaros, cùm ſuccubuiſſet, ideoque à Valente ignaviæ, argueretur, generoſè reſpondit: *Non ego, ò imperator, victus ſum; ſed tu ipſe prodidiſti victoriam, qui contra Deum aciem inſtruere non deſinis, & ita eius auxilium barbaris concilias. Nam abs te oppugnatus, ſe illis adiungit. Atqui Deum ſequitur victoria, & ad eos accedit quibus Deus ſe ducem præbet. Non noſti quos viros Eccleſiis expuleris, & quibus eas tradideris?* ita Theodor. lib. 4. hiſt. c. 29.

Ita Theodoſius Imp. cùm ei victoria de Joanne tyranno in ludis Circenſibus renunciaretur, ad populum vociferans: *Agite*, inquit, *ludicro hoc omiſſo in ædem hanc precatoriam eamus, & carmina gratiarum auctori victoriæ Deo concinamus.* Dixit & fecit. ita Nicephor. lib. 14. c. 7.

Ita Clotharius rex Francorum cum Chramno filio rebelli dimicaturus: *Reſpice*: inquit, *Domine de cælo, & iudica cauſam meam. Quia à filio iniuſtè iniurias patior. Reſpice & iudica iuſtè, illudque impone iudicium, quod quondam inter Abſalonem & patrem eius Davidem poſuiſti.* Ergo prælio inito Chramus à Clothario captus & occiſus eſt. ita Gregor. Turon. lib. 4. c. 16. & 17.

Alfonſus Aragonum rex ad filium Ferdinandum, contra Florentinos in bellum euntem: *Noli*, ait, *ò fili, tantum tua, aut commilitonum audaciæ tribuere, ut putes abſque Dei auxilio victoriam ullam haberi poſſe. Victoria enim non hominum diſciplinis aut induſtria paratur, ſed Dei opt. max. benignitate & arbitrio. Deum igitur cole, & tibi concilia: quòd ſi quando eum tibi iratum ſuſpicaberis, cave contendas, & quidquid ab eo tibi accidiſſe videbitur, boni conſule, & patientia ac pœnitentia eum placa.* ita Panorm. in eius Vita.

VERS. 16. DICENS: QUIA MANUS SOLII DOMINI, ET BELLUM DOMINI ERIT CONTRA AMALEC A GENERATIONE IN GENERATIONEM] Hebr. eſt *quia manus ſuper ſolium Domini eſt*, id eſt, quia extendit Deus manum ſuper ſolium ſuum, hoc eſt, extenſione manus ſuper ſolium ſuum juravit, & id eſt *quod*, bellum ipſi & Hebræis contra Amalec erit æternum, hoc eſt, quamdiu Amalec ſuperſtes erit. q. d. Erit Hebræis cum Amalec *ἄσπονδος πόλεμος*, id eſt, bellum irreconciliabile & internecinum.

Nota primò. *τὸ quia* non eſt cauſale, ſed encliticum; reſpondet enim Hebræo כי *ki* quod ſæpè redundat. unde Vatabl. vertit, *& dixit, Sublata manu per ſolium Dei iuro.* Moſes enim hic altari nomen indidit, ſimulque iuravit bellum æternum cum Amalec: ſunt enim hæc diſparata, nec unum eſt cauſa alterius. Secundò, manus hæc jurantis eſt vel Moſis, ut vult Vatablus, vel potius Dei: Noſter enim vertit, *manus ſolii Domini*: id m clariùs habet Chald & Septuag. Tertiò, *τὸ &* vocula eſt non copulativa, ſed confirmantis, & materiam juramenti deſignantis, ſignificans, *quod quia*. hinc pulchrè Chaldæus vertit, *cum iuramento dictum eſt hoc à facie terribilis, cuius maieſtas eſt ſuper ſolium gloriæ, ut committatur prælium à facie Domini contra viros domus Amalec, ut conſumat eos à generationibus ſæculi.*

Septuag. manum ſuper ſolium interpretantur manum occultam, vel potiùs, ut alii legunt, excelſam. ſic enim habent, *ἐν χειρὶ κρυφαίᾳ* (Eugubinus legit *κραταιᾷ*. id eſt excelſa, & hoc magis reſpondet Hebræo) *ἐπὶ θρόνου κύριος*, id eſt,

id eſt, quia in manu occulta & excelſa præliatur Dominus, quaſi manus Dei in ſolio ejus licet abſcondita, excelſa tamen operetur.

Quæres, cur olim & etiamnum juretur manu ſublata in cælum? Reſp. Quia hoc ritu teſtamur Deum in cælis, quaſi in ſolio ſuo reſidentem. Secundò, quia hoc ritu ſignificamus, quòd ſicut ſtant & perdurant cæli, ſic firma erit res quam juramento promittimus. Sic ergo jurat hic Deus per thronum ſuum, quaſi per rem ſempiternam & immutabilem. ita docent Hebræi.

Hinc S. Auguſt. lib. 22. contra Fauſt. cap. 74. Moſen contra Fauſti calumnias defendit, convincitque contra eum (& contra noſtros Anabaptiſtas & Enthuſiaſtas) fidelibus bellum eſſe licitum, eò quòd illud Domini voluntate Moſes ſuſceperit, dicaturque hic bellum Domini fore contra Amalec in æternum.

Tropologice, dicamus & nos tamquam reſoluti milites Chriſti: Bellum Domini mihi erit ἀσπονδος πόλεμος, contra Amalec. id eſt, contra carnem & mundum in æternum: hoc enim eſt bellum Domini, quod ſcilicet Dominus nobis imperat, quodque ipſe per nos gerit. cogita illud S. Franciſci. *Bellum Chriſtiano contra Amalec, id eſt, carnem & mundum eſt æternũ*

Modica hic voluptas: ſed poſtea pœna immenſa.
Modicus hic labor: ſed poſtea gloria æterna. Elige.
Multorum vocatio, paucorum electio, omniũ retributio.
Æternitatem cogita.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ethro ſocer Moſis, uxorem Sephoram cum filiis ad eum reducit, ejuſque monitu v. 13. Moſes cum aliis partitur regimen populi, creatque magiſtratus & judices, qui minora dijudicent.

1. CUmque audiſſet Jethro, ſacerdos Madian, cognatus Moyſi, omnia quæ fecerat Deus Moyſi
& Iſraeli populo ſuo, & quòd eduxiſſet Dominus Iſrael de Ægypto: 2. tulit Sephoram uxo-
rem Moyſi quam remiſerat. 3. & duos filios ejus, quorum unus vocabatur Gerſam, dicente patre: Ad-
vena fui in terra aliena. 4. Alter verò Eliezer: Deus enim, ait, patris mei adjutor meus, & eruit me de
gladio Pharaonis. 5. Venit ergo Jethro cognatus Moyſi, & filii ejus, & uxor ejus, ad Moyſen in deſer-
tum, ubi erat caſtrametatus juxta montem Dei. 6. Et Mandavit Moyſi, dicens: Ego Jethro cognatus
tuus venio ad te, & uxor tua, & duo filii tui cum ea. 7. Qui egreſſus in occurſum cognati ſui, adoravit,
& oſculatus eſt eum: ſalutaveruntque ſe mutuò verbis pacificis. Cumque intraſſet tabernaculum, 8.
narravit Moyſes cognato ſuo cuncta quæ fecerat Dominus Pharaoni, & Ægyptiis propter Iſrael; univer-
ſumque laborem, qui accidiſſet eis in itinere, & quòd liberaverat eos Dominus. 9. Lætatuſque eſt Je-
thro ſuper omnibus bonis, quæ fecerat Dominus Iſraeli, eò quòd eruiſſet eum de manu Ægyptiorum,
10. & ait: Benedictus Dominus, qui liberavit vos de manu Ægyptiorum, & de manu Pharaonis; qui
eruit populum ſuum de manu Ægypti. 11. Nunc cognovi, quia magnus Dominus ſuper omnes deos:
eò quod ſuperbè egerint contra illos. 12. Obtulit ergo Jethro cognatus Moyſi holocauſta & hoſtias
Deo: veneruntque Aaron & omnes ſeniores Iſrael, ut comederent panem cum eo coram Deo. 13. Al-
tera autem die ſedit Moyſes ut judicaret populum, qui aſſiſtebat Moyſi à manè uſque ad veſperam. 14.
Quod cùm vidiſſet cognatus ejus, omnia ſcilicet quæ agebat in populo, ait: Quid eſt hoc quod facis
in plebe? cur ſolus ſedes, & omnis populus præſtolatur de manè uſque ad veſperam? 15. Cui reſpondit
Moyſes: Venit ad me populus quærens ſententiam Dei. 16. Cumque acciderit eis aliqua diſceptatio,
veniunt ad me ut judicem inter eos, & oſtendam præcepta Dei, & leges ejus. 17. At ille: Non bonam,
inquit, rem facis: 18. ſtulto labore conſumeris & tu, & populus iſte qui tecum eſt: ultra vires tuas eſt
negotium, ſolus illud non poteris ſuſtinere. 19. Sed audi verba mea atque conſilia, & erit Deus tecum.
Eſto tu populo in his quæ ad Deum pertinent, ut referas quæ dicuntur ad eum: 20. oſtendaſque populo
ceremonias & ritum colendi, viamque per quam ingredi debeant, & opus quod facere debeant. 21. Pro-
vide autem de omni plebe viros potentes, & timentes Deum, in quibus ſit veritas, & qui oderint avari-
tiam, & conſtitue ex eis tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, 22. qui judicent po-
pulum omni tempore: quidquid autem maius fuerit, referant ad te, & ipſi minora tantummodo judi-
cent: leviuſque ſit tibi, partito in alios onere. 23. Si hoc feceris, implebis imperium Dei, & præce-
pta ejus poteris ſuſtentare: & omnis hic populus revertetur ad loca ſua cum pace. 24. Quibus auditis,
Moyſes fecit omnia quæ ille ſuggeſſerat. 25. Et electis viris ſtrenuis de cuncto Iſrael, conſtituit eos
principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos. 26. Qui judicabant plebem
omni tempore: quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodò judicantes. 27.
Dimiſitque cognatum ſuum: qui reverſus abiit in terram ſuam.

Vers. 1. CUMQUE AUDISSET JETHRO SACERDOS MADIAN) Chald. vertit, *princeps Madian*. Hebræum enim כהן *cohen* & ſacerdotem & principem ſignificat; quia olim, qui princeps erat, erat & ſacerdos.

COGNATUS MOYSI) ſocer Moſis: ejus enim filiam Sephoram duxerat Moſes c. 3. v. 1. Hebræum חתן *choten* cognatum, ſive affinem in genere (qualis eſt ſocer) ſignificat. Unde a *chaten*, fit התחתן *hithchatten*, id eſt affinitate per matrimonium jungi.

Vers. 2. TULIT SEPHORAM UXOREM MOYSI QUAM REMISERAT) cùm ſcilicet Moſes ex Madian in Ægyptum rediens, cum Pharaone decertaturus tantam, tamque periculoſam negotiorum molem ſuſceperat, ut uxori & liberis vacare non poſſet; unde eam ſibi à Pharaone timentem, libentem & volentem cum filiis remiſit in Madian, ut dixi cap. 4. 27.

Epiphanius hæreſi 75. tradit Moſen, ex quo prophetare cœpit, uxorem non cognoviſſe: neque enim aliter, inquit, potuiſſet Deo tam eſſe familiaris & conjunctus.

Vers. 5. JUXTA MONTEM DEI) putà Horeb, ſive Sinai, ut patet c. 3. 1. Hinc patet non in Raphidim, ſed in Sinai, de qua cap. ſeq. veniſſe Jethro, ac proinde hæc per prolepſim interſeri; fortè quia Jethro excitus, vel maximè vicina victoria Hebræorum contra Amalec, de qua cap. præced. veniebat ad Moſem.

Unde probabiliter contra Lyranum docet & cenſet Abulenſ. Jethro poſt legem datam in Sina, ſub finem primi anni exitus ex Ægypto, veniſſe ad Moſen: illudque *Jethro quando venit ad Moſen.*

colligit

A colligit ex Deut. 1. v. 6. 7. 9. 15. ubi dicitur Moſes creaſſe magiſtratus paulò antequam movenda eſſent caſtra ex Sinai: mota ſunt autem caſtra ex Sina anno ſecundo, menſe ſecundo ut patet Num. 10. 11. Atqui hi magiſtratus hoc c. 18. dicuntur creati cùm Jethro venit ad Moſen, Moſique ſuggeſſit & perſuaſit eorum creationem; ergo ipſe venit ad Moſen ſub finem anni primi, paulò antequam caſtra movendam eſſent ex Sina. Unde idem Abulenſ. cenſet hoc caput referri, & inſeri debere ante Num. 10. 11. Ibidem enim v. 29. Hobab (qui ſecundùm Abulenſem & alios eſt Jethro) rogatur à Moſe, ut velit eſſe dux viæ Hebræorum per deſertum: unde & mox Numer. 12. ortum eſt jurgium & murmur Aaronis & Mariæ, cùm viderent uxorem Moſis Æthiopiſſam, putà Sephoram Madianitidem, quæ ſimul cum patre ſuo Jethro ad Moſen maritum ſuum venerat.

Vers. 7. QUI EGRESSUS IN OCCURSUM COGNATI) ſoceri) SUI, ADORAVIT] ſcilicet incurvando ſe; hoc enim ſignificat Hebræa radix שחה *ſcacha*. Moſes ſocero ſuo Jethro reverentiam more gentis exhibuit, quæ reverentia & adoratio eſt participatio quædam reverentiæ & adorationis Deo debitæ: parentes enim, principes & viri eminentes aliquid de poteſtate Dei & honore participant. Simili modo Abraham adoravit filios Heth, Geneſ. 23. 12. Jacob adoravit Eſau, Geneſ. 33. 3. fratres adoraverunt Joſeph, Geneſ. 43. 26.

SALUTAVERUNT SE VERBIS PACIFICIS] Hebr. *rogarunt de pace*, vel *an pax*, id eſt, an ſalva & proſpera ſunt omnia. hoc enim ſignificat Hebræa ſalutatio, *pax tecum*.

Vers. 8. LABOREM] difficultatem & moleſtiam. Nota hìc, qualia, & quàm pia ſint Sanctorum colloquia talia fuerunt inter S. Antonium & S. Paulum primum eremitam; inter S. Benedictum & Scholaſticam ſororem; inter Eſſenos, alioſque veteres eremitas & cœnobitas.

Vers. 9. LÆTATUS] Septuag. ἐξέστη obſtupuit, in ecſtaſin quaſi raptus eſt.

Vers. 11. NUNC COGNOVI QUIA MAGNUS DOMINUS SUPER OMNES DEOS] q. d. Ego Jethro habui olim aliquam notitiam Dei veſtri & veri, neque omnino fidem Abrahæ proavi mei abjeci, quam Madian Abrahæ filius, noſter verò avus ab eo hauſit, & nobis tradidit; fuit tamen hactenus ea infirma, & ſimulacrorum mixtione & cultu polluta: nunc verò audiens ejus prodigia, quæ fe- C cit pro vobis in Ægypto & in mari rubro, agnoſco credoq; firmiter, hunc ſolum, qui vobis adfuit, eſſe verum Deum, optimum, juſtiſſimum & potentiſſimum; utpote qui tam potentem juſtamque vindictam in impios & tyrannos Ægyptios exercuit. Hanc fidem & pietatem Jethro in poſteros propagavit. Ab eo enim orti ſunt Rechabitæ, ut patet 1. Paral. 2. 55. quos ab abſtinentia & obedientia ita laudat Jeremias c. 35. de quibus plura ibid.

Vide hìc, quid faciat unius patris & principis pietas. Ita Coſtantinus hoc nomine magnus fuit, quòd magni animi & pietatis eximiæ fuerit; atque inter omnes Imperatores primos, non ſolùm Chriſti fidem amplexus ſit, ſed Chriſtianos etiam Imperatores reliquerit.

Theodoſius junior avi ſui nomen & pietatem referens, inſtituit aulam ſuam velut ſcholam, in qua ad pietatem ſe ſuoſque exercuit, habens ordine diſtributa tempora lectionum, pſalmorum, jejuniorum & vigiliarum, ait Socrat. lib 7. 22. & Theodor. lib. 5. cap. 36. qua in re comes, imò dux & incentrix ei fuit ſoror Pulcheria, & Eudocia uxor. Vide Aulam eorum ſanctam, quam edidit no- D ſter Raderus.

Tiberius excubitorum Comes ſub Juſtino II. ob pietatem erga Deum, & liberalitatem erga pauperes in tanta fuit gratia, ut à Juſtino Imp. ſucceſſor declararetur.

Honorius Imper. veræ religionis perſtudioſus fuit: unde Deus eum à multis undique inſurgentibus tyrannis liberavit, uti ex Socrate, Sozomeno, & aliis docet Baronius.

EO QUOD SUPERBE EGERINT CONTRA ILLOS] Eſt ellipſis, ſed pleniore & perfectiore ſenſu, quàm ſit in Hebræo. ſic enim eſt hebraicè, *quia in quo ſuperbierunt contra eos* (Hebræos) ſubaudi, in eodem punivit eos Deus, putà, in aquis & mari. nam ſicut iis merſerant infantes Hebræorum, ita iiſdem ipſis à Deo remenſum eſt, ut aquis mergerentur & ipſi. Unde Chald. ellipſin ſupplet: vertit enim, *quia eadem re, qua cogitarunt Ægyptii iudicare* (punire & affligere) *Iſrael, iudicati ſunt* (puniti ſunt.)

Vers. 12. A OBTULIT] Hebr. eſt, *accepit*, ſcilicet à Moſe & Hebræis hoſtias, quas non idolis, ut olim, ſed vero Hebræorum Deo offerret.

UT COMEDERENT PANEM CUM EO CORAM DEO) Nota hìc. Hoſtiæ Deo dicatæ, & in gratiarum actionem oblatæ (quales hìc obtulit Jethro) magna parte in ſolemne epulum cedebant, quod proinde coram Domino fieri dicebatur, quaſi ille hoſtiis ſibi oblatis, illatumque epulo præſens adeſſet, maximè ſi epulum fieret juxta altare, in quo immolatæ erant hoſtiæ Deo. Si tabernaculo jam facto & erecto in fine anni, venit Jethro ad Moſen, uti vult Abulenſ. tunc *coram Deo*, id eſt coram tabernaculo, quod erat quaſi domus Dei, factum eſt hoc epulum. Coram Deo *quid*

Secundò, nonnulli Hebræi *coram Deo* dici ſentiunt, propter ſanctos, pios & divinos homines, qui in iſto convivio præſentes fuerunt, juxta illam veterum ſapientum ſententiam: *Qui fruitur convivio, in quo ſapientes accumbunt, perinde eſt ac ſi fruatur gloria divinæ majeſtatis*.

Tertiò, S. Auguſt. q. 66. *coram Deo*, inquit, id eſt, in honorem Dei; ſed uterque hic ſenſus paulò remotior eſt. Hinc patet, hoc Jethro ſacrificium fuiſſe purum veroque B Deo oblatum: aliàs enim Moſes, cæterique ſeniores ex eo non comediſſent, ne idolothytis pollluerentur.

Tropol. Sancti, inquit Origenes, omnia ſua opera faciunt coram Deo, tanquam qui Deum præſentem ſpectent, & ab eo ſpectentur; jugiter enim in conſpectu Dei verſantur, operantur & ambulant. *Tropologia.*

UT JUDICARET] ut jus diceret.

Vers. 13. Vers. 15. VENIT AD ME POPULUS QUÆRENS SENTENTIAM DEI) Hebr. *quærens Deum*; Chald. *quærens doctrinam à Deo*; Septuag. *quærens judicium à Deo*, hoc eſt, à lege Dei æterna (inquit S. Auguſt. q. 67.) quæ fuit ante omnem legem ſcriptam, quam Moſes Spiritu ſancto plenus clariùs quàm cæteri omnes Hebræi, intuebatur, & in omnibus conſulebat tum cogitando & meditando, tum orando.

Vers. 17. NON BONAM, INQUIT, REM FACIS) Facis quod minùs eſt aptum minuſque conveniens: quia quod facis, ut ſingula ſolus velis facere, tibi nimis moleſtum eſt, & populo minùs utile.

Vers. 18. STULTO LABORE CONSUMERIS) Hebræum נבל *nabal*, ſignificat ſtultum eſſe, item defluere decidere, con- C ſumi. utrumque ſignificatum hìc reddidit Interpres.

Voluit Deus Moſen, virum alioqui ſapientiſſimum, ab alienigena & Gentili, putà à Jethro, inſtrui, ut oſtenderet nemini datum eſſe, ut in omnibus ſemper æquè ſapiat, ac proinde humiliter audiendos quoque eſſe inferiores, qui ſaniora conſilia ſuggerunt.

Sæpè etenim eſt olitor verba opportuna locutus: *Doctor ſit docilis.*

nemo enim *eſt bonus doctor qui non eſt docilis: quia & ille melius docet, qui quotidie creſcit & proficit diſcendo meliora*, inquit S. Cyprianus ad Pompeium in fine. ita & S. Auguſt. quæſt. 68. Quin & Plato obiicienti ſibi cuidam, *Tune qui doctor es, ſimul es diſcipulus? & quamdiu diſces?* reſpondit, *Tamdiu, donec me ſapientiorem fieri non pœnitebit*. teſtis eſt Plutarch. in Platone.

Allegor. ſignificabatur quòd Jethro Moſe, id eſt populus Gentilis Judaico foret ſapientior, inquit Cyrill. in collectan. in Numer. c. 9.

Vers. 19. ET ERIT DEUS TECUM) erit Deus tibi auxilio, ut tot adminiſtris adjutus, parteque oneris in eos derivata levatus, commodiùs omnia feras & perficias.

D ESTO TU POPULO IN HIS, QUÆ AD DEUM PERTINENT) Hebr. *eſto tu populo ante Deum*, vel *coram Deo*. q. d. Eſto tu populi cauſidicus, advocatus & internuntius apud Deum, *ut referas quæ dicuntur ad eum*, ſcilicet, populi dicta, vota, poſtulata & neceſſitates. τὸ enim *eum* Deum reſpicit, ut patet ex Hebræo, non populum, uti cenſuit Abulenſ.

Vers. 20. OSTENDASQUE POPULO CÆREMONIAS, ET RITUM COLENDI, VIAMQUE PER QUAM INGREDI DEBEANT] q. d. Sicut dixi te, ò Moſes, debere eſſe populi advocatum apud Deum, ita viciſſim hìc dico, te pariter debere eſſe interpretem Dei apud populum, ut eum doceas quomodo Deum colere, recteque vivere debeat: alios verò conſtituas judices & arbitros ad lites & jurgia eorum dirimenda.

Hinc moraliter S. Greg. 2. p. Paſtor. cap. 7. docet qualis debeat eſſe rector: *Sit rector*, inquit, *internorum curam* *Morale.*

exter-

Digitized by Google

exteriorum occupatione non minuens, exteriorum providentiam interiorum occupatione non relinquens: ne aut exterioribus deditus ab intimis corruat, aut ſolis interioribus occupatus, quæ foris debet, proximis non impendat. Hinc & S. Auguſt. q.68. *Docemur*, inquit, *hic à Iethro, nimis intentum humanis actionibus animum Deo vacuare.*

Vers. 12 PROVIDE AUTEM DE OMNI PLEBE VIROS POTENTES) Ita legunt Hebr. Chald. Septuag. & Latina Romana; non *ſapientes*, uti habent Plantiniana; *Magiſtratus ſit fortis.* hebraicè enim eſt *viros virtutis*, id eſt viros valentes animo, ſtrenuos & magnanimos, qui magnorum & magnatum vultum non timeant, ut perſonas in judicio accipiant, & judicium pervertant: ſed unum timeant Deum Iudicem judicum, & Regem regum. Ita Fredericus tertius Imper. rogatus, quos è ſuis haberet chariſſimos? Reſpondit, *eos qui non magis me, quam Deum timent.* Talis judex fuit Job cap.29. *Conterebam*, inquit, *molas iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam.* Hoc eſt quod monet Eccleſ. c.7. v.6. *Noli quærere fieri judex, niſi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne forte extimeſcas faciem potentis, & ponas ſcandalum in æquitate tua.* Quin & Epictetus judicem ita compellat: *Uti nec anſer clangore, nec ovis balatu perterretur, ita nec te ſtolidæ multitudinis vox perterrefaciat.* Quare Trajanus Imper. magiſtratum & judicem conſtituens, illique de more porrigens gladium: *Illo*, inquit, *pro me, quamdiu æqua mandavero; ſin iniqua, contra me utere.* Ita aulici & duces Chriſtiani ſuis Imperatoribus, idolorum cultum & ſacrificia mandantibus reſtiterunt uſque ad mortem & martyrium. Ita S. Sebaſtianus reſtitit Diocletiano, S. Euſtachius Adriano, S. Theodorus Licinio, S. Gallicanus Iuliano, Mauritius & Thebæi Maximiano.

Sapiens. Sapientes etiam judices exegiſſe Moſen, patet Deuter. 1.13. non enim omnes, quas Iethro poſuit, conditiones judicum hic enarrantur; nec ulli dubium eſt tam ſcientiam & prudentiam, quàm virtutem animique conſtantiam in judice requiri. Verè enim dixit Carolus V. audita nece Thomæ Mori, qui vir ſapientiſſimus, Angliæ Cancellarius fuit & Martyr: *In Moro Henricus rex VIII. totius Angliæ caput præcidit.*

& veri amans. IN QUIBUS SIT VERITAS) non tam doctrinæ, aut etiam vitæ, quàm juſtitiæ (de ea enim præcipuè eſt hic ſermo) id eſt, juſtos. ita Septuag. qui ſcilicet neminem decipiant, ſed faciant quod promiſerunt, quodque æquum eſt & legibus præſcriptum. unde ſequitur, *Odientes avaritiam*, qui ſcilicet munera non capiant ne iis capiantur, ut jus violent. Ludovicus XI. Galliæ rex aiebat, ſe in aula omnibus rebus abundare, excepta una. rogatus quænam ea eſſet, dixit: Veritas.

Hippocrates epiſt. ad Philopœmenem veritatem depingit, quaſi mulierem pulchram, magnam, ſimpliciter ornatam, illuſtrem ac ſplendidam, cuius oculorum orbes puro lumine nitebant, ut aſtrorum ac ſtellarum fulgorem imitari viderentur. Rurſum veritas temporis filia, & virtutis mater eſt habita. Plutarc. in Quæſt. ait quòd Romani veritatis parentem ac Deum habuerunt Saturnum; ſubdit cauſam; *An*, inquit, *quòd, ut Philoſophi, putant*, Κρόνον χρόνον, id eſt, *Saturnum tempus eſſe? veritas verò tempore invenitur: an illud potiùs, quòd Saturnus juſtiſſimus fuerit, & veritatem imprimis coluerit?* Hinc & Democritus ſcripſit veritatem in putei fundo delitere: & proverbium eſt, *Veritatem in lucem agit & adducit dies.* Giraldus ſyntagm. 1. teſtatur judices olim defunctos exſculptos fuiſſe ita, ut ex eorum collo ad pectus penderet ſuſpenſa veritas, ſubnutans oculis.

Quinque præſidum & Rectorum virtutes. Notat Caietanus, has quinque dotes maximè ſpectare & requirere debere principes in iis, quos aliis præficiunt, ſcilicet Primò, magnanimitatem; Secondò, timorem Dei; Tertiò, ſapientiam; Quartò, juſtitiam; Quintò, abſtinentiam à muneribus.

Ita Plato dicere ſolet; *Principibus nullum præſtantius prædiorum genus eſſe, quàm eorum familiaritates qui cauponari neſcirent.* Hinc & Iſaias cap.1.23. arguens Hieroſolymitas poſtquam dixit, *Principes tui infideles, ſocii furum*; mox cauſam ſubiicit: *Omnes diligunt munera.* E contrario Samuel optimus judex ita cum ſuis libera fronte diſceptat: *Si de manu cuiuſquam munus accepi, loquimini, & contemnam illud hodie, reſtituamque vobis.* 1. Reg. 12. 3. & Paulus Actor.20.33. *Argentum & aurum, aut veſtem nullius concupivi, ſicut ipſi ſcitis.* Ita Alcamenes Telecai filius Spartanus, rogatus cur munera à Meſſeniis oblata non accepiſſet, reſpondit: *Quia ſi accepiſſem, cum legibus pacem habere non potuiſſem*; ſignificans munera non eſſe accipienda, quæ legibus & Reipubl. obeſſe ſolent. teſtis eſt Plutarch. in Laconic. Haſce judicum dotes habeant Confeſſarii, qui ſunt judices in foro animæ. In huius rei ſignum, ſacerdos vetus, qui erat iudex, inſcriptum habebat in pectore: *Doctrina & veritas.* unde & iudices apud Ægyptios ſapphirum è collo geſtabant, cui inſcripta erat veritas, de quo cap 28. v.30.

SI HOC FECERIS, IMPLEBIS (implere poteris. eſt enim hoc futurum potentiale) IMPERIUM DEI ET PRÆCEPTA EIUS POTERIS SUSTENTARE) id eſt, ſuſtinere. hebraicè eſt: *præcipiet tibi Deus, & poteris ſtare*, id eſt, poteris ſatisfacere Dei præceptis circa totius populi regimen. Vers. 23

Sequantur hoc ſapiens Iethro conſilium, quicumque rectè gubernare volunt, ut nimirum onus cum aliis partiantur, minoraque negotia aliis committant, quò ipſi gravioribus, totique communitati invigilare ac ſimul Deo & orationi vacare poſſint. ipſi enim ſunt quaſi Atlantes, qui Deo nixi onus totius populi ſuis humeris ſuſtinere debent; præpoſterum enim eſt & inſipiens ac iniquum, ſi rector ita minoribus, vel alienis, vel externis ſe occupet, ut maiora, propria & domeſtica negligere, vel perfunctoriè obire debeat. *Morale.*

MOYSES FECIT OMNIA, QUÆ ILLE SUGGESSERAT) Elegit ergo Moſes inferiores magiſtratus idoneos rebus dijudicandis; ſed cum conſenſu populi, eoſque ſeriò officii ſui admonuit. vide Deuter. 1. à v.9. ad 19. ubi hæc fuſiùs enarrantur. Vers. 24

ET ELECTIS VIRIS STRENUIS, CONSTITUIT EOS PRINCIPES POPULI, ET TRIBUNOS) *Tribunos*, hebraicè *chiliarchas*, ſive principes mille, familiarum videlicet: ita enim pulchro ordine hi magiſtratus ad levamen Moſis inſtituti ſunt, ut decani quinquagenariis, hi centurionibus, centuriones tribunis, ſive chiliarchis ſubeſſent; ſic ut tribunus quiſque ſub ſe decem haberet centuriones, centurio ſub ſe haberet duos quinquagenarios, quinquagenarius præeſſet quinque decanis: ita ut à decanis ad quinquagenarios, ab iis ad centuriones, ab his ad tribunos, à tribunis demum ad Moſen appellaretur. Vocat verò Noſter chiliarchas *tribunos*, quia hic ſummus olim erat magiſtratus (tribuni enim plebis erant pares conſulibus, erantque quaſi conſules plebis) in plebe Romana, uti & in militia: ſed & colonellos noſtros ſive chiliarchas exercitus rectè vocamus Tribunos. Vers. 25 *Tribuni qui?*

CAPUT DECIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hebræi veniunt in Sina, aſcendit Moyſes in montem, Deus iubet populum ſanctificari, & præparari ad legem Dei reverenter excipiendam: ideoque v.16. Deus montem igne, fumo, tonitruis, fulguribus, terræ motu, & buccinæ clangore replet, ut Hebræos ſui metu & religione percellat.

1. MEnſe tertio egreſſionis Iſrael de terra Ægypti, in die hac venerunt in ſolitudinem Sinai. 2. Nam profecti de Raphidim, & pervenientes uſque in deſertum Sinai, caſtrametati ſunt in eodem loco, ibique Iſrael fixit tentoria è regione montis. 3. Moyſes autem aſcendit ad Deum, vocavitque eum Dominus de monte, & ait: Hæc dices domui Jacob, & annuntiabis filiis Iſrael: 4. Vos ipſi vidiſtis, quæ fecerim Ægyptiis, quomodo portaverim vos ſuper alas aquilarum, & aſſumpſerim

mihi, 5. Si ergo audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea eſt enim omnis terra. 6. Et vos eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta. hæc ſunt verba quæ loqueris ad filios Iſrael. 7. Venit Moyſes: & convocatis majoribus natu populi, expoſuit omnes ſermones quos mandaverat Dominus, 8. Reſponditque omnis populus ſimul: Cuncta quæ locutus eſt Dominus, faciemus. Cumque retuliſſet Moyſes verba populi ad Dominum, 9. ait ei Dominus: Iam nunc veniam ad te in caligine nubis, ut audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum. Nuntiavit ergo Moyſes verba populi ad Dominum. 10. Qui dixit ei; Vade ad populum, & ſanctifica illos hodie, & cras, laventque veſtimenta ſua. 11. Et ſint parati in diem tertium: in die enim tertia deſcendet Dominus coram omni plebe ſuper montem Sinai. 12. Conſtitueſque terminos populo per circuitum, & dices ad eos: Cavete ne aſcendatis in montem, nec tangatis fines illius: omnis qui tetigerit montem, morte morietur. 13. Manus non tanget eum, ſed lapidibus opprimetur, aut confodietur jaculis: ſive jumentum fuerit, ſive homo, non vivet. cùm cœperit clangere buccina, tunc aſcendant in montem, 14. Deſcenditque Moyſes de monte ad populum, & ſanctificavit eum. Cumque laviſſent veſtimenta ſua, 15. ait ad eos; Eſtote parati in diem tertium, & ne appropinquetis uxoribus veſtris, 16. Iamque advenerat tertius dies, & mane inclaruerat: & ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes denſiſſima operire montem, clangorque buccinæ vehementiùs perſtrepebat: & timuit populus qui erat in caſtris, 17. Cumque eduxiſſet eos Moyſes in occurſum Dei de loco caſtrorum, ſteterunt ad radices montis, 18. Totus autem mons Sinai fumabat; eò quòd deſcendiſſet Dominus ſuper eum in igne, & aſcenderet fumus ex eo quaſi de fornace: eratque omnis mons terribilis. 19. Et ſonitus buccinæ paulatim creſcebat in majus, & prolixiùs tendebatur: Moyſes loquebatur, & Deus reſpondebat ei. 20. Deſcenditque Dominus ſuper montem Sinai in ipſo montis vertice, & vocavit Moyſen in cacumen ejus. Quò cùm aſcendiſſet, 21. dixit ad eum: Deſcende, & conteſtare populum: ne fortè velit tranſcendere terminos ad videndum Dominum, & pereat ex eis plurima multitudo. 22. Sacerdotes quoque qui accedunt ad Dominum, ſanctificentur, ne percutiat eos. 23. Dixitque Moyſes ad Dominum: Non poterit vulgus aſcendere in montem Sinai; tu enim teſtificatus es, & juſſiſti, dicens: Pone terminos circa montem, & ſanctifica illum, 24. Cui ait Dominus: Vade, deſcende: aſcendeſque tu, & Aaron tecum. ſacerdotes autem & populus ne tranſeant terminos, nec aſcendant ad Dominum, ne fortè interficiat illos, 25. Deſcenditque Moyſes ad populum, & omnia narravit eis.

VERS. 1 MENSE TERTIO EGRESSIONIS ISRAEL DE TERRA ÆGYPTI, IN DIE HAC VENERUNT IN SOLITUDINEM SINAI) *In die hac*, id eſt in die eadem, ſive ejuſdem numeri cum menſe tertio, putà tertia die menſis tertii. τὸ enim *hic* uſurpari pro *idem*, variis exemplis docet Franc. Ribera lib. 5. de Templo cap. 7. & ita hoc loco accipiendum eſſe patebit v. 11. Quare non rectè Patres aliqui putant, Hebræos veniſſe in Sina die prima menſis tertii, uti doctè oſtendit Bellarm. lib. 3. de cultu Sanctor. cap. 13.

Nota. Hebræi venerunt in Sina die tertio menſis tertii, anni primi exitus ab Ægypto; diſceſſerunt verò ex Sina anno ſecundo, menſe ſecundo, die vigeſimo, ut dicitur Numer. 10. verſ. 11. Hæſerunt ergo in Sina annum integrum, exceptis tredecim diebus. Omnia ergo, quæ ab hoc capite deinceps toto Exodo totoque Levitico, & in Numeris uſque ad cap. 10. v. 11. deſcribuntur, geſta ſunt in Sina.

Hebræi manſerüt in Sina annũ pene integrum.

Unde S. Hieron. *In Sina*, ait, *fuit duodecima manſio, ubi media pars Exodi, & totus Leviticus, & Numerorum præcepta; & populi per ſingulas tribus deſtributio & oblatio principum deſcripta ſunt.*

VERS. 3 MOYSES AUTEM ASCENDIT AD DEUM] in montem Sina, in quo ſciebat olim Deum ſibi apparuiſſe Exodi 3. juſſiſſeque, ut poſt egreſſum ex Ægypto ſibi in eodem ſacrificaret: qua de re ut Deum conſuleret, Moſes jam aſcendit in eumdem.

VERS. 4 QUOMODO PORTAVERIM VOS SUPER ALAS AQUILARUM) Sicut enim aquilæ pullos ſuos non transferunt unguibus & pedibus, ſed eos ſuper alas imponunt, & vectant adeò altè, ut nullus eas vel telo petere poſſit: ſic & Deus alis providentiæ ſuæ ſuſtulerat Hebræos, quando eos ab omnibus hoſtibus tutiſſimos reddidit, & paterna ſollicitudine fovit. *Omnes enim reliquæ aves*, inquit R. Salomon, *pullos ſuos ponunt inter pedes ſuos; eò quòd timeant ſibi ab avibus, quæ ſupra ſe volitant. Verùm aquila non timet ſibi, niſi ab homine, ne fortè petat eam jaculo. Cùm enim nulla avis altiùs ipſa volet, propterea collocat pullos ſuos in alis, cogitans. Satius eſt ut in me penetret jaculum, quàm in pullos meos. Ita & ego feci, inquit Deus, juxta illud c. 14. 19. Tolleuſque ſe angelus, &c. ſtetit inter caſtra Ægyptiorum & caſtra Iſrael; cumque Ægyptii mitterent jacula & lapides, ipſa nubes, in qua latebat angelus, excepit ea*, hactenus ille. Aquila ergo ſe quaſi clypeum opponit pro pullis: ita & facit Deus pro fidelibus & juſtis. Rurſum, ſicut aquilæ fœtus ſuos per ardua extollunt & aſſuefaciunt ad ſolis intuitum. ita & Deus Hebræos per maxima obſtacula perduxerat ad tam claram & familiarem Dei cognitionem & cultum.

Aquila pullos alis vectant.

Hiſtorice Nota, Dei providentiam & beneficentiam rectè comparari aquilæ. nam aquilæ ſingularis eſt amor tum in pullos, tum in hominem, præſertim ſi is virgo ſit aut beneficus. Narrat Plinius lib. 10. c. 5. in Seſto educatam à virgine aquilam, eamque libertate donatam, hanc ei duplicis beneficii gratiam retuliſſe, primò ut aves mox etiam ut venatus virgini aggereret. Quid, quòd cùm virginem diem obiiſſe, jamque rogum exurendæ extructum vidiſſet, in accenſam pyram ſeſe iniecit, & ſimul conflagravit; quippe quæ pari letho interire, quàm altrici dominæ ſupervivere ſatius habuerit.

Aquilæ in pullos, & in virgines ac homines amor.

Exempla profana.

Ptolemæum Soterem Arſinoæ filium ferunt Macedones expoſitum, & ab aquila nutritum. Hæc ſublimis ſuper infantem expanſis alis, ab eo & æſtum ſolis & pluviam avertebat, aves gregales arcebat, & coturnicum ſanguine tamquam lacte infantem alebat, teſtis eſt Suidas in Lago.

Ariſtomenem miro modo ab aquila ex alta fovea liberatum ſcribit, modumque fusè narrat Pauſan. lib. 4.

Plutarch. in parallelis; *Cùm peſtis*, inquit, *Spartæ graſſaretur, oracula monuerunt mali vim ceſſaturam, ſi quotannis nobilem aliquam virginem immolaſſent. Forte evenit ut Helenæ ſors obtigerit; quæ cùm mactanda duceretur, aquila devolans ſacrificuli gladium abripuit, & ad armenta delatum ſuper juvencam demiſit. cujus prodigii argumento hæc virginum immolatio, quam diu Spartani ex oraculo obſervarant, ſublata eſt.*

Pari prorſus pacto apud Valerios virgo, cui nomen Valeriæ Lupercæ erat, ſacrificio fortè deſtinata, aquilæ beneficio ſervata eſt.

Scribit ex Philarco Athenæus, pullum aquilæ à puero alitum, eum quaſi fratrem adamaſſe, ægrotanti mœſtum aſtitiſſe; cùm non ederet, ipſe pariter cibum non admittebat: eo mortuo funus proſecutus, cùm cremaretur, in rogum ſe pullus iniecit.

Scribit Ælianus lib. 17. c. 37. agricolam hauſturum aquam,

Digitized by Google

aquam, aquillam cùm ſerpente pugnantem, eo falce diſſecto, victorem effeciſſe, moxque aquam hauſiſſe, ex qua otpote veneno à ſerpente infecta, ſocii ejus bibentes paulò pòſt expirarunt: cumque ipſe inde bibere pararet, advolavit aquila, poculum evertit, aquam effudit, itaque eum veneno & morte liberavit.

Idem lib. 12. 25. narrat Tilgamum regem Babylonis, cùm puer eſſet, juſſu avi præcipitatum, ab aquila ſubvolante quæ puerum dorſo excepit, liberatum, & in hortum quemdam leniter depoſitum. *Hoc*, inquit, *ſi cui fabula videtur, me quoque non approbare illi fateber. Audio tamen Achamenem Perſam quoque, à quo nobilis Perſarum proſapia deſcendit, aquilæ alumnum fuiſſe.*

Saera; Hæc profana ſunt, audi ſacra. Deus enim Sanctos mirè ſæpè per aquilas juvit.

S. Medardum, cùm puer eſſet in campo pluviæ expoſitus, ab aquila alas & corpus ſuper eum expandente, immunem ſervatum eſſe, habet ejus Vita.

S. Benedicti à latronibus occiſi corpus in aquam projectum, ab aqoila demonſtratum eſt.

S. Stanislai Cracovienſis Epiſcopi à Boleslao rege occiſi corpus, quatuor aquilæ à caoibus & feris defenderunt toto biduo, donec ſacerdotes diſſecta membra collegerunt, quæ ſubitò coaluiſſe dicuntur.

Ven. Beda de S. Cuthberto Epiſcopo Linsfardienſi refert, quòd aquila miraculosè piſcem acceperit è flumine, eumque S. Cuthberto, oe fame periret, detulerit.

Cœli quaſi aquilæ in cælis habitant. Tropo log. Sancti, præſertim illuſtres, in cælis habitant quaſi aquilæ, ibique eos Deus ſibi aſſumit, quaſi ſuos familiares & aulicos. Unde S. Gregor. 31. Moral 34. explicans illud Iob 39. *Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, & in arduis ponet nidum ſuum?* S. Paulum & Sanctos comparat aquilæ. *Videamus*, inquit, *aquilam nidum in arduis ſibi conſtruentem, qui ait: Noſtra converſatio in cælis eſt. Et rurſum: Qui conreſuſcitavit, & conſedere fecit nos in cæleſtibus. In arduis habet nidum: quia profectò in ſupernis figit conſilium, non vult mentem in ima deiicere, non vult per abjectionem converſationis humanæ in infimis habitare. Tunc Paulus fortaſſe in carcere tenebatur, cùm ſe conſedere Chriſto in cæleſtibus teſtatur: ſed ibi erat, ubi ardentem iam mentem fixerat; non illic, ubi illum neceſſariò pigra adhuc caro retinebat.* Deinde in ſequ. hanc mentis in cælo poſitæ altitudinem oſtendit eſſe ſignum divinæ prædeſtinationis & electionis ad gloriam. Hoc eſt enim quod ait Iſajas c. 58. 14. *Tunc delectaberis ſuper Domino, & ſuſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hereditate Iacob.*

Meritò ergo S. Auguſt. ſerm. 2. de omnibus Sanctis, ita fideles exſtimulat: *Ad hanc in cælis palmam libenter ac promptè curramus, omnes in agone iuſtitiæ Deo & Chriſto ſpectante curramus: & qui ſæculo & mundo maiores eſſe cæpimus, à curſu noſtro nulla ſæculi cupiditate retardemur. Si expeditos, ſi celeres in hoc operis agone, ſi currentes dies ultimus invenerit, nuſquam Dominus meritis noſtris ad præmium deerit remunerator.*

Hac de cauſa Gentiles in funere Imp. aquilam è rogo emittebant, quæ animam defuncti ferret in cælum. Audi Spartiao. in funere & apotbeoſi Adriani Imper. *Effigie ſimul cum ſubiecto igne aſcenſura in cælum aquila dimittitur, quæ in cælum creditur ipſam principis animam deferre.* Idem de Auguſto teſtatur Dio in ejus funere lib. 56. teſtaotur & nummi, qui una parte habent effigiem Divi Imp. in altera verò aquilam, cum his verbis: *Conſecratio S. C.* Quio & principes poſt mortem aquilæ inſidere, ab eaque vehi fingebantur, pingebaoturque. Audi Artemidorum in ſuis Divin. ſom. l. 2. c. 20. *Aquila vehi regibus & opulentis viris obitum prædicit. Vetus enim mos eſt hos mortuos fingere & pingere aquilæ inſidentes.*

Ita Imper. Severo ſigna mortis attulerunt aquilæ quatuor, à quibus ſibi viſus eſt per nocturnam imaginem in cælum abripi. In nummo autem cujus ioſcriptio eſt, *Divus Pert. Pius pater*, aquila eſt pilæ inſidens, quaſi ipſum ſupra cælum ſublatum eſſe velit innuere. Denique epigramma in Platonis ſepulchro aquilam appiogit, quaſi ejus ſpecie anima Platonis io cælum evolarit. ſic enim habet:

Cur aquila ad tumulũ hunc volitas? dic. numquid ab aſtris
Hic habitare Deum forte aliquem intuitaes?
Imò anima extincti ſum diva Platonis, olympum
Quæ colo, ſed corpus terrigenum Attica habet.
Cornel. in Pentateuch.

A SI ERGO AUDIERITIS VOCEM MEAM, ET CUSTODIERITIS PACTUM MEUM, ERITIS MIHI IN PECULIUM) q. d. Licet ſitis puſillus grex, puſilla gens, eritis tamen totum pecus meum, id eſt, omnis ſubſtantia, totæ opes meæ. olim enim omnis ſubſtantia veterum erat in pecore, indeque dictum eſt peculium: peculium ergo eſt peculiaris & propria hereditas. hoc enim eſt quod dicit Deuter. 32. 9. *Pars Domini populus ejus, Iacob funiculus hereditatis eius*, id eſt pars hereditaria ejus; olim enim funiculis ſolebant hereditates inter heredes dividere & dimeriri. Vers. 5. *Peculium quid?*

Pro *peculium* hebr. eſt סגלה *ſegulla*, id eſt, pars ſive portio electa & dilecta, qualis eſt theſaurus. q. d. Licet meus ſit univerſus orbis, omneſque populi, vos tamen eritis mihi chari & pretioſi inſtar cimelii, vel theſauri; unde Septuag. & ex iis S. Petrus & Paulus vertunt, *eritis mihi λαὸς περιούσιος*, id eſt *populus peculiaris*, exqui ſitus & eminens; unde & Symmachus vertit, *eritis mihi λαὸς ἐξαίρετος*, id eſt *populus ſelectus*, egregius, eximius. Lyranus vertit, *eritis mihi amicabilitas*, id eſt, eritis mihi ita amici, ac ſi eſſetis ipſa mea amicabilitas. vide dicta ad Titum 2. *Segulla quid?*

B MEA EST ENIM OMNIS TERRA) Cùm tota terra ſit mea jure creationis & conſervationis, poſſum & volo vos ex ea mihi in peculium aſciſcere: ita ut tota terra mea ſit hereditas, vos verò ſitis meum peculium, meum ſegulla.

ET VOS ERITIS MIHI IN REGNUM SACERDOTALE] Hebr. *in regnum ſacerdotum*, id eſt ſacerdotale. Hebræi enim genitivum ſubſtantivum uſurpant pro epitheto adjectivo, q. d. Vos eritis regnum meum, at non laicum & profanum: ſed ſacrum, meoque cultui & ſacrificiis addictum. Septuag. invertunt verba, *Eritis mihi regale ſacerdotium*; quos ſequitur S. Petrus epiſt. 1. c. 2. 2. ſed idem eſt ſenſus: utramque enim dignitatem, quæ in rep. eſt ſumma, ſcilicet regni & ſacerdotii ſui, hic Deus Hebræis præ ceteris gentibus tribuit. Chald. vertit, *eritis mihi reges & ſacerdotes*. q. d. Vos non ſinguli, ſed ex vobis aliqui deputati erunt reges, per quos regnabitis, & aliqui erunt ſacerdotes, per quos ſacrificia offeretis Deo. Poteſt tamen Secundò, hoc de ſingulis accipi, quaſi cuique in particulari, non autem ſoli reip. hoc promittat Deus. q. d. Singuli eritis quaſi reges, quia Chananæis, aliiſque gentibus C dominabimini; quomodo Pyrri legatus dixit ſe Romæ tot reges, quot ſenatores vidiſſe. Eritis & ſacerdotes, quia inter alias gentes ſoli eritis meo cultui meiſque cæremoniis addicti. Porro regnum & reges tam activè quàm paſſivè accipio. q. d. Vos eritis reges, ita tamẽ ut ego in vobis regnẽ. Vers. 6. *Regnum ſacerdotale quid?*

Quærunt hic aliqui, cur Moſes Judæis promittat regnum ſacerdotale: S. Petrus verò epiſt. 1. c. 2. 9. inversè Chriſtianis ſpondeat ſacerdotium regale? Ac reſpondent Primò, quia regalis dignitas, quæ apud Judæos perfecta erat, apud Chriſtianos imperfectior reddita eſt: ſacerdotium verò, quod apud eos imperfectum erat, apud Chriſtianos perfectiſſimum, regniſque & regibus prædominans evaſit. Secundò, quia lex Moſis erat lex juſtitiæ, juxta illud: *Ego Deus zelotes*, ſive *æmulator*, *reddens iniquitatem patrum ſuper filios*, Deuter. 5. 9. Lex verò Chriſti eſt lex miſericordiæ. Regalis auctoritas juſtitiam tuetur; ideo enim gladium portat: ſacerdotalis autem miſericordiam. Talis enim, ut ait S Paulus Hebr. 7. decebat ut nobis eſſet pontifex, qoi poſſit condolere iis, qui ignorant & errant, ac compati infirmitatibus noſtris. Appoſite ergo D juſtitiæ tempore, putà in lege veteri, regalis præeminebat auctoritas; miſericordiæ verò tempore ſacerdotalis dignitas effecta eſt præſtaotior; quia à regia poteſtate juſtitia, à ſacerdotali pietas & miſericordia expectanda eſt. ita Aſcanius Martinengus in Geneſ. tomo 1.

Alludit ad hiſtoriam Geneſ. 47. 22. ubi redditur ratio, cur ſoli ſacerdotes in Ægypto non fuerunt in communi fame compulſi vendere poſſeſſiones ſuas; nimirum quia terra ſacerdotalis tradita fuerat à rege ſacerdotibus, quibus & ſtatuta cibaria ex horreis publicis præbebantur. Itaque ingens erat honos & gratia quam rex Ægypti ſacerdotibus deferebat, magnaque privilegia, immunitates & exemptiones, quibus ſacerdotes Ægypti fruebantur. Porrò fames, labores & ærumnæ, quæ ceteros affligebant, ſacerdotes ne minimum quidem perſtringebant, ſingulari regia in ipſos benevolentia & beneficio. Hæc enim noviſſima erant populo Iſrael ex Ægypto egredienti.

Digitized by Google

q. d. Faciam vos meum peculium, uti vidiſtis in Ægypto ſacerdotes eſſe peculium regis. Sic in Hiſpania militares ordines, ut S. Jacobi, atque alii, ſunt peculium regis. Porrò ſacerdotes Ægypti vocantur Reges, id eſt regis amici; & quia erant judices populi, atque ſummus ſacerdos erat ſummus judex, ut tradit Ælianus l. 14. c. 34. ita Alcazar in Apoc. 1. v. 5.

Omnes probi Christiani ſunt reges.

Myſticè, omnes Chriſtiani probi & ſancti ſunt reges, inquit S. Gregor. 26. Moral. 26. *Nam dominantes cunctis motibus carnis, modò luxuriæ appetitum frænant, modò æſtum avaritiæ temperant, modò gloriam elationis deprimunt, modò ſuggeſtionem livoris obruunt, modò ignem furoris extinguunt: reges ergo ſunt, quia tentationum ſuarum motibus non conſentiendo, non ſuccumbere; ſed dominando & regendo, præeſſe noverunt.* hinc in cælo accipient regnum: *Qui vicerit*, inquit, *dabo ei ſedere mecum in throno ſicut ego vici, & ſedi cum Patre in throno ejus*, tunc dicent illud Apoc. 5. 10. *Feciſti nos Deo noſtro regnum & ſacerdotes, & regnabimus ſuper terram*, imò ſuper cælum & cælos cælorum.

GENS SANCTA) ſeparata ab aliis gentibus profanis & idololatris, mihique ſoli mea vocatione & electione addicta, & quaſi conſecrata.

VERS. 8. CUMQUE RETULISSET MOYSES VERBA POPULI AD DOMINUM) q. d. Cùm Moſes eadem die rediiſſet ad Dominum, & obedientiam verbaque populi ad Dominum referre cogitaret & inciperet; prævenit eum Dominus, & ait, *Jam nunc veniam ad te in caligine*. nam poſt ea Domini verba Moſen nuntiaſſe & retuliſſe Domino promptam populi obedientiam, & ad eam reſpondiſſe Dominum, ſequentia verba docent, id clarius eſt in Hebræo, ubi poſt populi verba, Moſes ea retuliſſe ad Dominum dicitur, ſed indefinito tempore. Nota. Hebræi factum dicunt id, quod fit, & incipit. vide can. 22. Retulit porrò Moſes, non quòd ea neſciret Deus, ſed ut obſequentem populi voluntatem Domino offerret: quomodo angeli hominum vota ad Deum referunt, cum iis & ſua jungentes.

VERS. 9. JAM NUNC VENIAM AD TE IN CALIGINE) ut te legiſlatorem Hebræorum conſtituam, qui eis des legem non humanam, ſed divinam: quod ut ſciat credatque populus, hac de cauſa de cælo loquar tecum, daboque tonitrua, fulgura, &c. coram populo. Sic enim & Gentiles legiſlatores, ut Zeleucus, Zoroaſtres, Minos, (ſic & Mahomet) auctoritatem aucupantes, cum Deo ſe collocutos, ab eoque leges ſe accepiſſe finxerunt. Ita Lycurgus legiſlator Lacedæmoniorum, Delphos profectus conſuluit oraculum: reſpondit Pythia, eum diis charum, magiſque Deum quàm hominem eſſe; quærentique de bona legum latione dixit dari ac ſponderi à Deo eum reipubl. ſtatum, qui omnium longè eſſet præſtantiſſimus. Quare Lycurgus leges ſuas vocavit *ῥητρὰ*, quaſi dicas, oracula. Ita Numa Pompil. legiſlator, & ſecundus rex Roman. cum dea Egeria ſe colloqui finxit. Ita Pythagoras aquilam cicuratam vocibus ſiſtere & deducere ſolebat, quaſi per eam è cælo ſua dogmata acciperet. teſtis eſt Plutarch. in Numa & Lycurgo. Mercurius, qui primus Ægyptiis leges dedit, Theologus habitus fuit divinus, ideoque Triſmegiſtus, id eſt ter maximus, cognominatus.

Legiſlatores priſci è cælo ſe leges accepiſſe finxerunt.

VERS. 10. SANCTIFICA ILLOS HODIE ET CRAS, LAVENTQUE VESTIMENTA SUA) q. d. Edic & jube, ut hodie & cras Hebræi ſeparent ſe ab omni immunditie, utque corporalem ſui & caſtrorum munditiem, lavando & purgando procurent. Unde Philo lib. de Decalogo aſſerit eos per triduum lavacris fuiſſe purificatos, idque ut hac ratione rudis ille populus excitaretur, ad divinæ legis tertio die accipiendæ reverentiam. Unde Chald. vertit, *præpara eos*. Hinc & juſſit Moſes quemque ſuas lavare veſtes, ut hæc exterior lotio eos interioris lotionis & purificationis admoneret, ut pura mente Deo occurrerent. Sanctificatio ergo hæc & præparatio Primò & potiſſimùm ſita erat in continentia, ut ſcilicet abſtinerent ab uxoribus. ſic enim eam explicat Moſes v. 15. Secundò, in lotione corporum & veſtium; Tertiò, in purgatione caſtrorum; Quartò, in reverenti expectatione Dei, promulgaturi ſuam legem.

Sanctificatio Hebræorum in quatuor rebus ſita.

VERS. 11. ET SINT PARATI IN DIEM TERTIUM; IN DIE ENIM TERTIA DESCENDET DOMINUS CORAM OMNI PLEBE, SUPER MONTEM SINAI) Dies hic tertius fuit quinquageſimus à paſchate, & ab egreſſu ex Ægypto, fuitque pentecoſte, qua legem à Deo acceperunt in Sina; nam in memoriam datæ legis hoc 50. die à paſchate, quotannis celebrabant Hebræi pentecoſten, ut docet S. Hieron. ad Fabiol. & S. Auguſtinus quæſt. 70. & paſſim alii.

Pentecoſte eſt feſtum datæ legis.

Hic tertius dies fuit ſextus menſis tertii, qui dicitur Sivan, & Majo reſpondet: nam tertio die Sivan venerunt Hebræi in Sina, ut patet verſ. 1. inde ab adventu ſuo die tertia, quæ erat ſexta menſis Sivan, legem acceperunt. Unde Hebræi in ſuis Calendariis, teſte Genebrardo, pentecoſten conſignant die ſexta Sivan; & patet, quia ſexta Sivan eſt quinquageſima ab egreſſu, & paſchate excluſivè. Hi enim 50. dies à paſchate ad pentecoſten ita numerandi ſunt, ut paſcha, ſive primus dies azymorum excludatur, & primus dies horum quinquaginta ſit ſecundus dies azymorum, qui fuit alter à paſchate, & ab egreſſu, ut patebit Levit. 23. verſ. 11. Numera ergo à ſecundo die azymorum, putà à decimoſexto die menſis primi, reliquos 14. dies ejuſdem menſis, & 30. dies menſis ſecundi (Hebræorum enim menſes, utpote lunares, alterni erant 29. & 30. dierum) habebis dies 44. his adde ſex dies menſis tertii, complebis 50. ſive pentecoſten. Errat ergo Abulenſis hic quæſt. 10. dum aſſerit legem datam eſſe die non 50. ſed 42. ab egreſſu; idque ex eo, quòd putet Hebræos veniſſe in Sina die prima menſis tertii, ac tertio poſt die accepiſſe legem. Dies enim prima menſis, inquit ipſe, vocatur *dies hæc* verſ. 1. Verùm ibi oſtendi, quòd *dies hæc*, vocetur non prima, ſed tertia.

Pentecoſte erat ſexta dies menſis tertii, quia eo die data eſt lex.

DESCENDET DOMINUS) deſcendam ego. Eſt enallage perſonæ crebra apud Hebræos. Deſcendam, inquam, non motu locali, ſed revelatione gloriæ meæ, uti indicat Chald. vide verſ. 18.

CAVETE, NE ASCENDATIS IN MONTEM, NEC TANGATIS FINES ILLIUS) tamquam curioſi ſcrutatores præſentiæ & majeſtatis divinæ: ſed potiùs eam reverentes continete vos caſtris & jumenta veſtra. VERS. 12.

Tropolog. S. Gregor. lib. 6. Moral. 27. *Beſtia*, ait, *montem tangit, cùm mens irrationabilibus deſideriis ſubdita, ad contemplationis alta ſe erigit: ſed lapidibus percutitur, quia ſumma non ſuſtinens, ipſis ſuperni ponderis ictibus necatur.*

OMNIS, QUI TETIGERIT MONTEM, MORTE MORIETUR: MANUS NON TANGET EUM, SED LAPIDIBUS OPPRIMETUR] Quia hic, qui contra præceptum meum audacter & irreverenter tangit montem, Dei præſentia jam ſacrum, cenſendus eſt ſacrilegus, adeoque pollutus & immundus, ut tamquam anathema vitandus ſit, nec tangendus, ne quam eum attrectantibus labem affiet; non ergo cominùs eum feriri, ſed eminùs lapidari jubeo. ita Rupertus. VERS. 12. & 13.

Tangens Sina jubetur lapidari.

CUM COEPERIT CLANGERE BUCCINA; TUNC ASCENDANT IN MONTEM) Hebr. eſt, *cùm traxerit*, vel *protraxerit buccina*, id eſt, ut noſter Interpres vertit Joſue 6. 5. *Cùm inſonuerit ſonus longior & conciſior buccina*. Verùm quia Hebræi nulla habent verba compoſita, ſed ea per ſimplex exprimunt, hinc Septuag. & Chald. *abſtrahere* vel *ſubtrahere* vertunt contrario ſenſu: *Cùm ſubtractus fuerit, ceſſaveritque ſonus buccinæ, tunc aſcendite in montem*. Sed noſter Interpres uſitatiùs verbi ſignificatum ſecutus eſt, cùm vix in altera, quam habent Septuag. ſignificatione reperiatur. unde & paſſim ita vertunt recentiores, atque ad vocem tubæ, non autem ad ceſſationem tubæ Hebræos aſcendiſſe in montem, patet v. 16. & 17. ex communi omnium interpretum verſione & conſenſu. VERS. 13.

Buccina hæc, inquiunt Judæi, fuit cornu arietis immolati pro Iſaac: ſed hæ ſunt nugæ. buccina ergo hæc non fuit cornea, ſed aerea: angelus enim aerem collidens, ut ſonum ederet ſimilem inflatæ buccinæ, quaſi per buccinam hic buccinare dicitur. Angelus ergo clangens de monte Sina ut habent Chald. Septuag. & indicant ſequentia, hoc clangore populum evocabat ex caſtris à monte diſſitis, ut veniret ad radicem montis, ibique legem decalogi, angelo, quaſi præcone Dei proclamante, audiret.

Buccina angeli aerea.

Myſticè, ſonitus buccinæ ſignificabat gravitatem præceptorum Dei, quæ ut impleantur, homini indicitur

ſignificat gravitatem legis Dei.

bel-

Digitized by Google

bellum contrà ſeipſum, inquit S. Thomas in cap.15. ad Hebr. lect.4.

ASCENDANT IN MONTEM) aſcendant verſus montem, uſque ad terminos a Moſe juſſu Dei præfixos, in ipſa montis radice. vide v. 17. nam v. 12. juſſi ſunt ſub pœna mortis montem ipſum non tangere. Jubentur ergo hic tantùm caſtris egredi, & ad radices montis Sina propiùs accedere. ita Rupertus, Hugo, & alii. Adde, totus hic mons igne fumabat, ut patet Deuter. 5. 4. ergo non poterant ad eum propriùs accedere Hebræi.

VERS.14 SANCTIFICAVIT EUM) eo modo, qui jam dictus eſt, quique ſequitur, ſcilicet jubendo lavari veſtimenta, & abſtinere ab uxoribus, atque comparare ſe per munditiem, & reverentem expectationem Dei ejuſque legis, in diem tertium, quo futura erat decalogi promulgatio.

VERS.18 TOTUS AUTEM MONS SINAI FUMABAT; EÒ QUOD DESCENDISSET DOMINUS SUPER EUM IN IGNE, ET ASCENDERET FUMUS EX EO, QUASI DE FORNACE) Deuter.4. v.11. dicitur mons Sina arſiſſe uſque ad cælum. Sicut ergo in fornace partim flamma & ignis, partim fumus necdum accenſus, ſed cum igne convolutus conſpicitur; ita pariter ignem fumo miſtum in Sina angelus vice Dei produxit, idque ſive ex aere, ſive ex fumoſa quapiam materia, quæ facilè ignem concipit, putà ex thure, reſina, ſulphure, &c.

Fumus Sina unde.

Nota. Ignis eſt inſigne divinæ ac regiæ majeſtatis; hinc Deus in rubo Moſis, in columna, in monte Sion, in templo, & alibi, cùm ejus regia aut judiciaria poteſtas exprimitur, in igne apparuit. Ignis enim præit illum, tamquam verum regem & judicem maximum. Pſalm.49. *Deus manifeſtè veniet*, &c. *ignis in conſpectu ejus exardeſcet*, id eſt, prælucebit regi vero. pſalm.96. agens de Chriſti judicio, *Ignis*, inquit, *ante ipſum præcedet*. Ita Imperatoribus olim præferebatur ignis, teſte Herodiano, quia ignis eſt ſymbolum tum principatus, ut qui primus ac princeps inter elementa virtute ac ſplendore emineat: tum vitæ, doctrinæ, felicitatis, potentiæ & gloriæ, quibus rebus Deus Divique pollent, & poſt eos principes, reges ac judices. Hinc Varro, ignis, ait, dicitur à gignendo & naſcendo, quòd ab igne omnia naſcantur, & ignis animantibus vim indat vivificam.

Symbol. Cyprianus libr 3. Teſtimon. ad Quirinum, hoc igne, uti & igne rubi, Exodi 3. & linguis igneis in pentecoſte Actor.2. ſignificatum putat Spiritum ſanctum. Porrò ignis hic fumans, ipſeque fumus, minax erat incendii, ſi legem Dei violarent, uti de facto ob legis violationem, urbs & templum primò à Chaldæis, deinde à Tito & Romanis incenſa, & in fumum cineresque redacta ſunt.

ERATQUE OMNIS MONS TERRIBILIS] Bene vertit Noſter, ſi aliis punctis in Hebræo legas in hiphil. ויחרד *vaiachared*, id eſt, & terruit, ſive perterrefecit Hebræos hic mons. Jam aliis punctis in cal legunt ויחרד *vaiecherad*, id eſt, ut Chald. *& contremuit totus mons*, ideoque pariter erat terribilis.

Terra motus Sina.

Terræ motu fuiſſe hic concuſſum montem Sina, patet quoque pſal.67. 9. *Terra mota eſt; etenim cæli diſtillaverunt à facie Dei Sinai, à facie Dei Iſrael*, Unde patet, ſimul cum terræ motu, inter ignes & fulgetra, de quibus v.16. hic, extitiſſe pluviam, quod & Joſephus teſtatur. Septem ergo fuerunt terribilia in Sina, cùm ibi daretur lex. Primò, totus mons tremebat. Secundò, totus mons igne & fumo ardebat. Tertiò, horrenda erant tonitrua & fulgura. Quartò, erat caligo denſiſſima. Quintò, erat pluvia & procella, ut ait Apoſtolus Hebr.12. 18. Sextò, ſonus buccinæ perſtrepebat. Septimò, angelus è Sina voce tubali & horribili decalogum proclamabat. Omnia hæc eo ſpectabant, ut Hebræos ſacro quodam horrore, timore & reverentia tum numinis, tum legis, quam accepturi erant, obſervandæ percellerent. Aptè quoque pluvia legem, quaſi doctrinam è cælis deſcendentem ſignificabat. unde illud Moſis Deuter.32. v.2. *Concreſcat in pluviam doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam*.

Septem terribilia in Sina cùm daretur lex.

Allegor. tonitru, fulguris, buccinæ, &c.

Allegor. tonitru ſignificabat terrorem prædicationis Evangelii. unde Paulus à S. Hieronymo vocatur tonitru Gentium; fulgura ſignificabant claritatem miraculorum; vox buccinæ fortem prædicationem Apoſtolorum. Dominus deſcendit in igne & fumo; quia fideles ſuæ claritatis & Evangelii oſtenſione illuminat, & infidelium oculos fumo & caligine erroris obſcurat, inquit Iſidorus.

DEUS RESPONDEBAT EI) Hebraicè additur *per vocem*, q. d. Non per phantaſmata aut viſiones, ſed exteriùs clara voce Deus reſpondebat Moſi, ut Hebræi Deum cum Moſe legiſlatore ſuo loquentem audirent. VERS.19

Nota. Qui hic paſſim cum Moſe loquitur, quique ſequenti cap. decalogum ex Sina proclamavit, fuit angelus, ut patet Actor.7. 38. & Galat.3. v. 19. ubi diſertè dicitur legem datam eſſe per angelos: dicitur tamen hic angelus Deus, quia Dei perſonam gerebat, ejuſque legem tradebat, tamquam Dei præco & legatus.

DESCENDITQUE DOMINUS SUPER MONTEM SINAI IN IPSO MONTIS VERTICE, ET VOCAVIT MOYSEN) Deſcenderat jam Deus per angelum v.18. ſuper montem in igne, ſed quaſi ſurſum adhuc elevatus ſuper montem, & in aere conſiſtens; hoc enim innuit τὸ *ſuper*: hic verò ulteriùs deſcendit ad ipſum verticem, eoque Moſen evocat. Moſes enim infra verticem conſiſtebat; ibique cum Deo, audiente populo vicino, & ad radices montis conſiſtente, colloquebatur: unde hic jubetur à Deo in cacumen montis aſcendere, ad quod pariter Deus denſiore nube, & majore gloria deſcendit. Perperam ergo Calvinus hic carpit noſtrum Interpretem, dum vult vertendum eſſe, non, *deſcendit*, ſed, *deſcenderat autem*, ſcilicet jam antè v.18. VERS.20

NE FORTE VELIT TRANSCENDERE TERMINOS) Hebraicè eſt, *ne deſtruant, ne diſſipent*, ſubaudi terminum à me ſtatutum. unde colligi videtur, limitem hunc & terminum ſepe aliqua, vel palis obductum fuiſſe, quæ accedenti ad montem diſſicienda foret. VERS.21

SACERDOTES QUOQUE, QUI ACCEDUNT AD DOMINUM, SANCTIFICENTUR, NE PERCUTIAT EOS) Necdum Aaron ejuſque filii creati erant ſacerdotes; ſacerdotes ergo hic intelligit eos, qui ante Aaronem in populo, ex lege naturæ erant ſacerdotes, quos multi putant fuiſſe primogenitos familiarum. ita Cajetan, Lipoman & alii. Tales ſanè fuiſſe videntur juvenes illi, quos Moſes c.24. 5. miſit immolare holocauſta. VERS.22

Nota τὸ, *qui accedunt ad Dominum*, q. d. Quorum munus eſt accedere ad Dominum, ut orando & ſacrificando ſint mediatores inter Deum & populum. Jubet ergo Deus ſacerdotes cum cæteris, imò præ cæteris ſanctificari, id eſt, ſe emundare ab omni ſorde & macula, veſtimenta lavare, abſtinere ab uxoribus, & reverenter expectare Deum decalogi promulgatorem.

DIXITQUE MOYSES, NON POTERIT VULGUS ASCENDERE IN MONTEM) q. d. Non præſumet populus id, quod ſcit à te vetitum ſub pœna mortis. conſuetudinis & colloquii divini avidior Moſes deprecatur, & excuſat ſe, ne jubeatur redire ad populum. VERS.23

TESTIFICATUS ES) proteſtatus es.

SANCTIFICA ILLUM) q. d. Montem Sina termino, vel ſepe aliqua ſepara ab acceſſu populi, ut mihi ſoli mons hic quaſi dicatus videatur.

VADE, DESCENDE) ut ſacerdotibus etiam denunties, ne tranſeant terminos montis, à me populo præſtitutos; de ſacerdotibus enim priore præcepto v.21. nihil attigi. Deinde *deſcende*, ut ſeveriore interdicto & pœna idipſum firmes & ſancias, videlicet non à populo, ſed a me Deo veſtro eum, qui ſecùs faxit, terminoſque montis tranſierit, interficiendum eſſe. Tertiò, *deſcende*, ut Aaron deſtinatum jam ſacerdotem, tecum in montem ad me adducas, idque hoc fine, ut hac ratione ejus ſacerdotium à me populo commendetur, illique fiat venerabile & reverendum, cùm hunc à me honorem Aaroni deferri videbit, ut eum mea vocatione & præſentia digner. Quartò & maximè, *deſcende*, ut tu, ò Moſes, ſub vertice montis penè cum populo conſtitutus, velut unus ex eo legem meam, putà decalogum (quem cap. ſequ. ex Sina proclamabo) cui tu quoque ſubjectus es, audias; ſed hanc rationem ſubticet hic Deus. VERS.24

Deſcendit Moſes de Sina quatuor de cauſis.

Allegor. promulgatio legis veteris ſignificabat promulgationem legis novæ: utraque enim facta eſt die quinquageſimo à paſchate, putà in pentecoſte. ibi terræ motu contremuit mons: hic domus diſcipulorum. ibi inter flammas ignium & micantia fulgura fragor tonitruorum perſonabat: hic cum ignearum viſione linguarum ſonitus

Allegor. datæ legis in Sina.

Pariter de cælo tamquam ſpiritus vehementis advenit. ibi clangor buccinæ verba legis perſtrepebat: hic tuba Evangelica Apoſtolorum ore inſonuit. ita Beda in homilia vigiliæ pentecoſtes, & S. Hieron. ad Fabiol. quin & Apoſtolus Heb. 12. 18. *Non enim acceſſiſtis*, inquit, *ad tractabilem montem, & accenſibilem* (accenſum) *ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ ſonum; ſed acceſſiſtis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis, Jeruſalem cæleſtem, & multorum millium angelorum frequentiam*, &c. *videte, ne recuſetis loquentem.*

A

VERS. 21. DESCENDITQUE MOYSES AD POPULUM) ut præceptum de non tranſgrediendo limite montis populo promulgaret: quo facto ſtatim rurſus cum fratre Aarone, uti ei juſſerat Deus v. 24. aſcendit aliquouſque, ita ut à populo ad radices montis ſtante diſtaret, ut patet c. 20. 19. ibique Moſes ſtans audivit decalogum proclamari ab angelo, indeque poſtea evocatus in verticem aſcendit, c. 20. 21. accepturus ibidem à Deo leges alias cæremoniales & judiciales, tumque Aaronem & populum ad caſtra remiſit, ut patet Deuter. 5. 30.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ANgelus ex Sina toti populo Hebræorum proclamat, & promulgat decalogum. Secundò, v. 21. Moſes aſcendit ad Deum in caligine verticis Sina latentem, jubeturque ab eo facere altare ex terra, vel lapide inſecto.

1. LOcutuſque eſt Dominus cunctos ſermones hos: 2. Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo ſervitutis. 3. Non habebis deos alienos coram me. 4. Non facies tibi ſculptile, neque omnem ſimilitudinem quæ eſt in cælo deſuper, & quæ in terra deorſum, nec eorum quæ ſunt in aquis ſub terra. 5. Non adorabis ea, neque coles: ego ſum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, viſitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me: 6. & faciens miſericordiam in millia his, qui diligunt me; & cuſtodiunt præcepta mea. 7. Non aſſumes nomen Domini Dei tui in vanum, nec enim habebit inſontem Dominus eum qui aſſumpſerit nomen Domini Dei ſui fruſtra. 8. Memento ut diem ſabbati ſanctifices. 9. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua. 10. Septimo autem die ſabbatum Domini Dei tui eſt: non facies omne opus in eo, tu, & filius tuus & filia tua, ſervus tuus & ancilla tua, jumentum tuum, & advena qui eſt intra portas tuas. 11. Sex enim diebus fecit Dominus cælum & terram, & mare, & omnia quæ in eis ſunt, & requievit in die ſeptimo, idcirco benedixit Dominus diei ſabbati, & ſanctificavit eum. 12. Honora patrem tuum & matrem tuam, ut ſis longævus ſuper terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi. 13. Non occides. 14. Non mœchaberis. 15. Non furtum facies. 16. Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium. 17. Non concupiſces domum proximi tui: nec deſiderabis uxorem ejus, non ſervum, non ancillam, non bovem, non aſinum, nec omnia quæ illius ſunt. 18. Cunctus autem populus videbat voces & lampades, & ſonitum buccinæ, montemque fumantem: & perterriti ac pavore concuſſi, ſteterunt procul. 19. dicentes Moyſi: Loquere tu nobis, & audiemus: non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur. 20. Et ait Moyſes ad populum: Nolite timere: ut enim probaret vos venit Deus, & ut terror illius eſſet in vobis, & non peccaretis. 21. Stetitque populus de longè. Moyſes autem acceſſit ad caliginem in qua erat Deus. 22. Dixit præterea Dominus ad Moyſen: Hæc dices filiis Iſrael: Vos vidiſtis quòd de cælo locutus ſim vobis. 23. Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis. 24. Altare de terra facietis mihi, & offeretis ſuper eo holocauſta & pacifica veſtra, oves veſtras & boves in omni loco in quo memoria fuerit nominis mei: veniam ad te, & benedicam tibi. 25. Quòd ſi altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de ſectis lapidibus: ſi enim levaveris cultrum ſuper eo, polluetur. 26. Non aſcendes per gradus ad altare meum, ne reveletur turpitudo tua.

VERS. 1. LOCUTUSQUE EST DOMINUS CUNCTOS SERMONES HOS) Buccina, quæ hactenus confuſum buccinæ ſonum dederat, jam angelo voces diſtinguente, articulatum dedit ſonum verborum ſequentium, putà decalogi. Decalogum enim hic angelos Deum repræſentans, quaſi legiſlator tubali voce, quæ à toto populo, (à tribus millionibus hominum) exaudiri poſſet, promulgavit. ita Nyſſen. Philo, & alii.

Angelus loquitur ut Deus. Angelus ergo dicit: *Ego ſum Dominus Deus tuus*, &c. quia loquitur in perſona Dei; perinde ut Prorex Neapolis in ſuis edictis dicit & ſcribit: *Nos Philippus Rex mandamus*, &c. quia nomine Regis Philippi edicit & imperat.

Judæi dicti quaſi jus Dei, ait Proſper. Hinc Proſper libr. 1. Promiſſ. ult. Judæos inde dictos putat, quòd receperint jus Dei, id eſt legem Dei. Verùm hæc tantùm apta eſt alluſio ad nomen Latinum; nam alioqui certum eſt Judæos hebraicè vocari & denominari à Juda patriarcha, Geneſ. 49. 8.

B

VERS. 2. EGO SUM DOMINUS] Hic incipit decalogus, quem totum commodiùs explicabo Deuter. 5. v. 6. ibi enim totus repetitur meliori ordine.

VERS. 18. CUNCTUS AUTEM POPULUS VIDEBAT VOCES) *Videbat*, id eſt, percipiebat non viſu, ſed auditu, id eſt audiebat. Hebræi enim ſæpè ſenſum unum cum altero commutant, ac præſertim viſum pro quolibet ſenſu ſumunt, quia viſus eſt omnium ſenſuum præſtantiſſimus & certiſſimus, inquit S. Auguſt. quæſt. 72. vide canon. 5. Videre ergo voces hic idem eſt, quod voces cognoſcere: nam, ut ait Philo libr. de Decalogo, vox hæc Hebræis tam clarè & ſonorè ſe ingerebat, ut videre magis eam quàm audire ſe putarent.

ET LAMPADES) fulgura lucentia & flammantia inſtar lampadum. Vide c. 19. 16.

ET SONITUM BUCCINÆ) Buccina, quæ ante decalogi promulgationem quaſi tuba clanxerat, & evocaverat Hebræos ad legem Dei audiendam; illa, angelo decalogum voce articulata proclamante, ſiluerat: ſed peracta decalogi promulgatione, mox rurſum quaſi tuba clangere & ſtrepere cœpit. Unde timens populus, ne rurſus Deus voce ſua ſonora & terribili loqueretur, rogavit Moſen, ut ipſe foret internuntius, & vice Dei loqueretur, Deique juſſa ac voces ad populum perferret: quin & hoc buccinæ ſonitu & timore perculſus populus retroceſſit à Sina, eminuſque ſtetit, uti hic dicitur.

VERS. 20. UT PROBARET) ut experiretur veſtrum timorem, reverentiam & obedientiam.

VERS. 21. STETITQUE POPULUS DE LONGE) Intellige ex cap. præcedenti v. 24. Moſen cum Aarone aſcendiſſe ultra radices montis Sina: populumque ſive principes populi

Digitized by Google

puli voce Dei perterrefactos, ad Moſen vociferatos eſſe ac rogaſſe, ut Deus eis non loqueretur, ſed Moſes quod audiens Dominus probavit petitionem populi, juſſitque eum redire ad tentoria ſua cum Aarone, Moſen verò juſſit manere in monte, & in ejus cacumen conſcendere, ut ibi alia quæ ſequuntur, Dei mandata audiret, eaque ad populum referret. vide Deuter. 5. 23. & ſequent.

Deus ſibi eſt lux nobis caligo. MOYSES AUTEM ACCESSIT AD CALIGINEM, IN QUA ERAT DEUS) Significabatur hac caligine Deus & natura divina, quæ cognitionem omnem hominum & angelorum in immenſum tranſcendit. Deus ergo ſibi ipſi eſt ſumma lux, nobis autem eſt ſumma caligo: ſicut ſol in ſe lucidus eſt, idem tamen oculo noctuæ infirmo & debili opacus eſt, caliginoſus & inviſibilis. Vide S. Dionyſ. de Myſtica Theolog. cap. 1. Nyſſen. hic, & D. Thom. in illud 1. Timoth. 6. *Qui lucem habitat inacceſſibilem*. Ita Ægyptii divinæ naturæ immenſam obſcuritatem ſignificantes, dictitabant primum omnium principium tenebras eſſe, ſuper omnem intellectum poſitas. Adhæc in ſacris Deum ter vocabant *incognitam caliginem*, uti ex Damaſcio Platonico docet Nicol. Cauſinus in Polyhiſtore Symbolico l. 1. cap. 1. Verè Pſaltes pſal. 17. 12. *Poſuit* (Deus) *tenebras latibulum ſuum. Præ fulgore in conſpectu ejus nubes tranſierunt*.

VERS. 23. NON HABEBITIS DEOS ARGENTEOS) Hebr. additur *mecum*, quos videlicet unà mecum colas. Refricat Deus primum decalogi præceptum hic, & alibi ſæpè, unumque Deum inculcat; quia Hebræi in Ægypto idolis aſſueti, ad idola valdè erant proclives. Docet Lactantius lib. 1. 15. veteres retuliſſe in deos homines de Republ. bene meritos, tum ut eis ſe gratos oſtenderent, tum ut hoc exemplo & præmio acuerent aliorum virtutem. Hinc Apollinem cithara, Æſculapium medicina, Saturnum & Cererem agricultura, Liberum ſive Bacchum vitis & vinum, Vulcanum fabrica deos fecit. Hinc Ægyptus Iſidem, Athenæ docta urbs Minervam coluere: quòd illa lini, hæc olei uſum artemque lanificii reperiſſe feratur. Idem c. 22. apud Romanos auctorem hujus ſuperſtitionis tradit fuiſſe Sabinum, qui ut eam populo perſuaderet, finxit ſe cum dea Egeria nocturnos habere congreſſus. Vide S. Aug. l. 4. de Civit. & ſeq.

Tropol. dii aurei & argentei avaris ſunt opes & nummi aurei: unde avaritia ab Apoſtolo vocatur idolorum ſervitus. Nam, ut ait Innocent. III. Pont. libr. de Vilit. cond. humanæ: *Sicut idololatra ſervit ſimulacro, ſic avarus ſervit theſauro. Nam ille cultum idololatriæ diligenter ampliat, & iſte cumulum pecuniæ libenter augmentat. Ille cum diligentia colit ſimulacrum, & iſte cum omni cura cuſtodit theſaurum. Ille ſpem ponit in idololatria, & iſte ſpem conſtituit in pecunia. Ille timet mutilare ſimulacrum, & iſte timet minuere theſaurum.*

Altare de terra exigit Deus. ALTARE DE TERRA FACIETIS MIHI) q. d. Non facietis altare ex auro vel argento, ex quo faciunt gentes ſuos deos & ſuas aras, ſed ex terra, ſive rudi, ſive potiùs cocta & formata in lateres, q. d. Altare non elegans, non aureum, non pretioſum, ſed ſimplex & lateritium facietis mihi. ita Cajetanus. & hoc innuit vox Hebræa, in Hebræo enim non eſt ארץ *erets*, ſed אדמה *adama*, quod terram ruſam & luteam ſignificat, ex qua fiunt lateres.

Talia fuere & priſca Romanorum altaria, de quibus Tertull. in Apologetico: *Nam etſi à Numa concepta religio eſt, nondum tamen aut ſimulacris aut templis res divina apud Romanos conſtabat, & nulla Capitolia cælo certantia, ſed temeraria de ceſpite altaria, & vaſa adhuc Samia, & deus ipſe nuſquam*. At poſtea, qualia Romæ templa! qualeæ aræ! audi Silium, apud quem Jupiter prædicit de illo Domitiani:

Aurea Tarpeia condet Capitolia rupe,
Et junget noſtro templorum culmina cælo.

Cur? Quæres, cur altare ex terra, vel ex lapide impolito, non autem ex marmore, auro vel argento ſibi erigi voluerit Deus?

Reſpondet Primò, R. Abraham, Deum lapides altaris levigari, aut poliri, & omnino attingi ferro vetuiſſe, quia nefas, inquit, erat, eorum lapidum qui ad rem tam ſacram erant adhibendi, particulas ſcalpello abraſas in terram aut ſterquilinium decidere. Secundò, *Secunda.* R. Moſes Maimonius cauſam dat hanc, ne ſcilicet ex fruſtis ſacrorum lapidum ſimulacra ſibi formarent idololatræ, ad ſuperſtitioſos cultus, aut magicas arte. Tertiò, R. Simeon, & R. Moſes Gerundenſis, quin & Diodorus, atque ex eo Theodoret. q. 44. hanc dant cauſam: Altare, inquiunt, comparatum eſt ad ſalutem, & ad extendendam prorogandamque hominis ætatem; at hæc ferro amputatur: ferro enim multi hominum trucidantur, ferrum ergo, quod tantam perniciem hominibus affert, non decuit adhiberi; hinc & in templo Salomonis nullus ferri fuit uſus ſive pro materia, ſive pro inſtrumento, adeò ut ne clavi quidem ferrei ſint adhibiti, ſed ænei, cæteroqui ex ferro aptiores futuri. Unde & Cicero l. 2. de Legibus, æs & ferrum arcet à delubris, ut duelli inſtrumenta, non fani. *Tertia.* Quartò, Latini aliqui hanc dant cauſam. Juſſit, inquiunt, Deus ea altaria, quæ interea fierent, dum ipſe habitaret in tentoriis, id eſt, ante ædificatum à Salomone templum, loco in perpetuum electo, vel ex terra congeſta, vel rudibus tantùm lapidibus conſtrui; ut vel citò dilaberentur, vel temerè accumulatæ moles potiùs, quàm altaria viderentur, ne religionum confuſio ſcilicet ex diverſis altaribus, in quibus majores ſacrificaſſent, conſequeretur apud poſteritatem: cujuſmodi malum metuebant Iſraelitæ, cùm audiſſent Rubenitas ingens altare erexiſſe apud Jordanem, Joſue 22. Hæc expoſitio vera eſt, ſed non plena nec adæquata. Quis enim dubitet in politiſſimo Salomonis templo, ubi ſecti & politi mirantur ceteri lapidea, ſectos & politiſſimos quoque fuiſſe lapides altaris? *Quarta.* præſertim cùm de ipſo templi pavimento expreſsè dicat Scriptura; *Stravit quoque* (Salomon) *pavimentum templi pretioſiſſimo marmore, decore multo*, 2. Paralip. 3. 6. ac de ipſo atrio dicatur, *Ædificavit atrium interius lapidum politorum*, 3. Reg. 6. 36. & c. 7. v. 12. *Et atrium majus rotundum trium ordinum de lapidibus ſectis*. Si atrium fuit ex lapide ſecto & polito, multò magis altare. Quintò, Andr. Maſius in Joſue 8. nn. 13. Veteres, inquit, tam Judæi, quàm Chriſtiani ſimpliciſſima faciebant altaria, ut in iis nihil niſi hoſtiam, putà corpus & ſanguinem Chriſti à Chriſtianis oblatum, à Judæis verò adumbratum admirarentur. unde, inquit, & deteſtabantur, ſi imago ulla in altari poneretur. Verùm hic unus eſt locus è duobus, quos cenſorea Maſii notarunt, & cenſuerunt corrigendos & caſtigandos. Certum enim eſt olim in templis & altaribus Chriſtianorum fuiſſe imagines, id enim docet Prudentius in hymno de S. Caſſiano, ubi ſcribit ſe in templo Caſſiani vidiſſe ſuper altare ejus imaginem. Sic Valentinianus junior admonitus à Sixto Papa (ut habet Anaſtaſius in vita Sixti, Platina, & alii) poſuit in eccleſia S. Petri ſupra tumulum, id eſt, ſupra altare B. Petri, imaginem auream Salvatoris. Similia habent S. Baſil. orat. in Barlaam circa finem, Nyſſen. orat. in Theodorum, Paulinus in Vita Felicis, Lactantius in carmine ad crucifixum, Evodius lib. 2. de miraculis S. Stephani, Athanaſius ad Antiochum qu. 6. Citat Maſius pro ſe S. Aug. & Optatum, ſed perperam, ut patet loca ipſa intuenti. vide Bellarm. l. 2. de imagin. c. 9. Maſium tamen interpretatur & excuſat Serarius in Joſue 2. q. 16.

Quinta.

Maſii error de imagine non ponenda in altari.

Dico ergo, vera cauſa, cur Deus altare ſibi fieri voluerit ex terra, vel lapide infecto & impolito, fuit, ut Hebræos ad idola pronos quàm longiſſimè ab idolorum ſculpturis & picturis, atque à Gentium cultu rituque avocaret. Gentes enim ex marmore aut metallis ſolebant ſplendida & magnifica conſtruere idolis ſuis altaria (quale fecit Achaz rex idololatra 4. Reg. 16. 10. & 15. remoto & ſublato altari Salomonis;) in iiſque ſculpere vel pingere imagines, aut ſymbola, aut characteres ſuorum idolorum. Ab his ergo hac lege Hebræos avocare voluit Deus; hæc enim lex eſt appendix pertinens ad primum decalogi præceptum, de non faciendis idolis & ſculptilibus; unde & illi immediatè ſubnectitur, ut patet v. 23. & 24. Ne ergo Hebræi craſſi putarent, vel in ipſis ſculpturis altaris affabrè factis, vel in ipſa materia pretioſa, putà auro vel argento, latere aliquid numinis, idcirco voluit Deus altare fieri rude ex terra, vel ex lapide infecto; hac enim de cauſa Baruch c. 6. tam impensè elevat & vilipendit materiam, elegantiam & ornamenta idolorum & altarium, quæ Hebræi captivi viſuri erant in Babylone, ne iis abrepti deflecterent ad ea veneranda & colenda. ita S. Thomas 1. 2. q. 102. art. 4. ad 7. Abulenſ. Cajet. Lipoman. & alii.

Huic

Digitized by Google

Huic addit quinque alias. Huic cauſæ alias probabiles addit Serarius in cap. 8. Joſue qu. 16. Deus, inquit, rectè voluit altare fieri ex terra, vel ex rudi lapide: *Prima,* Primò, ut ſignificaret veteris teſtamenti ſacrificia & victimas rudes ac informes fuiſse: typos nimirum & figuras unici Chriſti Jeſu ſacrificii, quod in crucis ara ſemel cruentè factum, incruentè quotidie *Secunda,* repeti ſolet. Secundò, ut oſtenderet, quàm rudis ac impolita & dura futura eſſet ejuſdem Chriſti Domini ara, *Tertia,* ipſa inquam crux, ut indicat Procopius. Tertiò, ut altarium veterum nullum fore perpetuum innueret; ſed ſicut ex terra & ſcabris lapidibus facilè conſtrueretur, ita *Quarta.* & facilè deſtructum iri. Quartò, ut ſubitò & ubique, cùm voluiſſet Deus, occaſio eſſet altaris ipſi erigendi, cùm minimè operoſum artificioſumve poſtularet. *Quinta,* Quintò, ut ſe victimas potiùs quàm altaria intueri, magiſque illarum puritate ac ſanctitate, quàm horum pretio & arte oblectari, monſtraret Dominus.

Symbolica cauſa. Symbolicè, R. Levi ben Gerſon cenſent in templo & altari tam Moſis, quàm Salomonis vetita eſſe ſcalpra ad hoc, ut ex eo homines intelligerent, Deum ſuapte natura perfectum optimumque eſſe, neque ad ſui abſolutionem perfectionemque limam, vel externum aliquid accipere, ſicuti Dei altare nullo opere, lima vel artificio, ſed ſuapte materia perfectum erat: altare enim Deum ipſum repræſentabat.

Allegor. Allegorica cauſa datur à Gregorio lib. 3. Moral. 10. & Rupert. Per terram, inquiunt, incarnatio Dominica deſignatur: quidquid enim offerimus Deo, in altari terreo, id eſt, in fide Dominicæ incarnationis ſolidamus. Idem ſignificat altare ex lapide nativo & inſecto. Itaque *altare de terra Deo facere, eſt incarnationem mediatoris expectare. In altari ergo de terra allatum munus offerimus, ſi actus noſtros Dominicæ incarnationis fide ſolidamus,* ait ex S. Gregorio Anſber. l. 5. in Apocal. ſub initium.

Tropol. Tropologicè, Iſidorus, Lapides inſecti, inquit, ſunt fideles in fide, morumque integra & ſancta unitate ſolidati, ac nullo ſchiſmate ſciſſi & diviſi: de quibus dicit Apoſtolus, *Vos eſtis lapides vivi qui coædificamini in domos ſpirituales.*

ET OFFERETIS SUPER EO HOLOCAUSTA, ET PACIFICA] *Pacifica* ſunt hoſtiæ oblatæ pro pace & incolumitate domus aut reip. de quibus Levit. 3.

IN OMNI LOCO, IN QUO MEMORIA FUERIT NOMINIS MEI] Hebr. *in quo memorari fecero nomen meum;* ipſe enim Deus certum ſibi locum templi, altaris & ſacrificii delegit, ne ſi paſſim ubilibet liceret cuique ſacrificare, facilè ſchiſma, nova religio, idololatria, aut ſuperſtitio inter Hebræos ſurreperet.

Locus ſacrificii erat is, ubi erat arca vel tabernaculum. Locus ergo altari & ſacrificio à Deo deputatus erat is, ubi illo tempore arca vel tabernaculum conſiſtebat; aliquando autem & alibi per Dei diſpenſationem & inſtinctum, vel ob gravem aliquam cauſam erecta ſunt à nonnullis Prophetis, vel regibus altaria ad ſacrificandum. Sic enim Samuel ſacrificavit in Maſpha, 1. Reg. 7. 9. & in Ramata, ibidem v. 17. & in Bethlehem, 1. Reg. 16. v. 5. Sic & Abſalon ſacrificavit in Hebron, 2. Reg. 15. v. 7. & 12. cùm tamen arca tunc non eſſet in Hebron, Maſpha, Ramata, vel Bethlehem, ſed in Cariatiarim, 1. Reg. 7. 1. tabernaculum verò eſſet primò in Silo, deinde in Nobe, 1. Reg. 21. v. 4. & 7. deſtructa verò per Saulem Nobe tranſlatum eſt tabernaculum in Gabaon; unde à Salomone advectum eſt ad templum ab eo exſtructum, ibique unà cum arca repoſitum, ut dicitur 2. Paralip. 1. 3. 5. & 13. & c. 6. v. 11.

VENIAM AD TE, ET BENEDICAM TIBI] Rectè hoc præcedentibus annectemus cum Chaldæo, qui hæc ſic interpretatur: *In omni loco, in quo habitare fecero gloriam meam* (putà in tabernaculo, ſive templo, arca & altari) *ibi mittam benedictionem meam, & benedicam tibi,* preces ſcilicet tuas exaudiens, tuiſque dubiis & quæſtionibus reſpondens, ac docens quid in hac illâve re faciendum ſit: loquitur Deus hìc non Moſi, ſed populo.

VERS. 25. QUOD SI ALTARE LAPIDEUM FECERIS MIHI, NON ÆDIFICABIS ILLUD DE SECTIS LAPIDIBUS] Eſt hic exceptio à v. 12. ibi enim juſſit Deus altare fieri ex terra, hic verò excipit lapidem inſectum, jubetque altare fieri vel ex terra, vel ex lapide inſecto & impolito: verùm hunc lapidem, vel terram, putà ipſum altare, ære obduci jubet Exodi 27. 2. unde & altare, quod fecit Salomon, Scriptura vocat æneum.

A

Intus ergo altare vetus plenum erat vel terra, ut vult Abulenſis in Exodi 29. q. 6. Hugo & Richard. libr. de Tabernac. cap. 11. vel (quod veriſimilius eſt) lapidibus inſectis, nam 1. Machab 4. 47. Judas Machabæus reædificans altare ab Antiocho deſtructum, prout fuerat priùs, dicitur repoſuiſſe in eo lapides integros ſecundùm legem; lex autem hìc inſectum jubet accipi lapidem, ſive intonſum, ut habent Hebræa, id eſt impolitum, quem Machabæorum liber vocat integrum. Sic & Sancti, qui præter ordinem alibi altaria Dei inſtinctu erexerunt, ea fecerunt ex lapide impolito, uti patet de altari Eliæ 3. Reg. 18. v. 31. & 32. & de altari Manue Judicum 13. 19. unde & idem de reliquis intelligendum eſt. ita Ribera lib. 2. de Templo c. 20.

SI ENIM LEVAVERIS CULTRUM SUPER EO (ſuper illud,) POLLUETUR] Per *cultrum* intelligit limam, vel aliud quodvis inſtrumentum aptum ad lapidem ſcindendum, dolandum, poliendum; cul-

B

trum enim Hebræi uſurpant pro quolibet inſtrumento ferreo, ait Vatablus. *Polluetur,* id eſt contaminabitur ob præceptum, & cauſam jam dictam. verſ. 24. ac proinde ad victimas & ſacrificia ineptum erit.

NON ASCENDES PER GRADUS AD ALTARE MEUM, NE REVELETUR TURPITUDO TUA] VERS. 26. ne ſcilicet in aſcenſu verenda tua, inquit Vatablus, vel ipſa etiam ſubligacula tua linea (hæc enim ſola geſtabant ſacerdotes, eaque uſque ad genua tantùm protendebantur; pedibus ergo nudis erat ſacerdos ſacrificans, ut patet Exodi 28. 42.) ò ſacerdos, conſpici poſſint, ut per hoc tum populus, tum ſacerdos admoneatur caſtitatis, & caſtiſſimæ reverentiæ, quæ in ſacris eſt adhibenda. Igitur cùm ſacerdotes communes ſub tunica linea extima, de qua c. 28. 29. tantùm induerentur ſubligaculis lineis, facilè in aſcenſu graduum videri potuiſſent eorum ſubligacula, aut etiam iis apertis vel paſſis, ipſa verenda, hac de cauſa hoſce gradus vetat hìc Deus.

Hujus contrarium fiebat in impuris ſacris Priapi, ad quæ Judæi valdè fuerunt proclives, ut patet 3. Reg. 15. v. 12. & v. 13. Unde S. Thomas 1. 2. qu. 102. a. 4. ad

C

6. & ex eo Lyranus, putant hic vetari gradus in altari, ad excludendam idololatriam, nam in ſacris, inquiunt, Priapi ſua pudenda Gentiles populo denudabant. Hanc cauſam fusè proſequitur Vilalpando lib. 4. de Templo cap. 79.

Imò ipſe hæc verba: *Non aſcendes per gradus ad altare meum, ne reveletur turpitudo tua,* ſic explicat, q. d. *Non aſcendes per gradus,* more Gentilium, *ne,* id eſt, hoc fine & modo, ut ex altis gradibus altaris reveles & oſtendas tuam turpitudinem, putà genitalia, ut faciebant inceſti & nefandi Ithyphalli in ſacris Priapi, teſte Athenæo libr. 14. c. 8. Verùm ſic, pro *ne reveletur,* dicendum fuiſſet, ne reveles. Hæc enim duo oppoſita videntur; hoc enim eſt affirmativum; illud negativum. Porrò hujus fœditatis æquè ac Priapi cultus, proximum hoc Moſis tempore erat Hebræis periculum, eaque de cauſa hac ſanctione vetatur & cavetur. Nam tranſituri erant Hebræi cum Moſe per Moabitidem, ubi impensè colebatur Beelphegor, id eſt Priapus, ipſique à Moabitis ſollicitandi erant ad ejus cultum. Sic enim legimus Numer. 25. Hebræos à

D

puellis Moab, pellectos ad fornicationem, initiatos fuiſſe Beelphegor, id eſt, coluiſſe Priapum: qua de cauſa plaga in eos deſævit, quam ſtitit Phinees occiſo principe tribus Simeon, hujus ſceleris chorago.

Dices, 2. Paral. 4. 1. dicitur de Salomone: *Fecit quoque altare æneum decem cubitorum altitudinis:* atqui ad hanc altitudinem aſcendenti neceſſarii erant gradus; ergo Salomon fecit hoſce gradus, qui tamen hìc vetantur.

Reſpondet Abulenſis & Ribera lib. 2. de Templo cap. 20. in fine, in altari Salomonis non fuiſſe gradus ligneos aut lapideos, ſed continuum aſcenſum de terra, qui paulatim uniformiter tollebatur in altum: itaque non erant ibi aliqui gradus, in quorum aſcenſione poſſet ſacerdotis turpitudo nudari, & videri à populo. Cajetanus verò putat hìc non omnes omnino gradus prohiberi in altari, ſed multos & altos, per quos ſcilicet videri poſſit turpitudo ſacerdotis: paucos ergo hìc permit-

permitti, præſertim ſi ſenſim & modicè aſcendebant, itaque Deus vetando gradus in altari, ſimul vetuit, ne nimis altum & excelſum facerent altare; debebat tamen altare mediocrem habere altitudinem, ut ſacrificia in eo oblata à populo conſpici poſsent.

Verùm Reſpondeo, hoc præceptum fuiſse temporaneum, & duraſſe tantùm tempore tabernaculi Moſaici; quando ſcilicet Deus cum Hebræis habitabat in tentoriis, id eſt, ante ædificatum à Salomone ſtabile templum, loco in perpetuum electo. Cùm enim Moſes cum Hebræis continuò peregrinaturus eſſet per deſertum quadraginta annis uſque in Chanaan, ideoque Deo fabricaturus eſſet, non ſolidum templum, ſed mobile, & quaſi caſtrenſe tabernaculum; voluit pariter Deus altare eſſe mobile, ideoque parvum, altum ſcilicet tres cubitos, ut gradu & aſcenſu ad illud opus non eſſet. Salomon verò in ſumma reip. pace ædificans Deo magnificum templum, ſicut illud longè majus & magnificentius ædificavit, quàm Moſes tabernaculum: ita pariter majus & magnificentius ædificavit altare, altum decem cubitos, ad quod proinde gradibus aſcendere oportebat. Id ita eſſe patet Ezechiel. 43. v. 17. quod loco de templo Ezechielis, quod ad inſtar Salomonici expreſſum eſt, dicitur, *Gradus sius* (altaris) *verſi ad Orientem* ubi licet R. David & R. Salomon reſpondeant, gradus hoſce fuiſſe planos, putà acclivitatem planè & æquabiliter aſcendentem ad ſimilitudinem pontis; alii verò dicant gradus hos fuiſſe extra atrium, fuiſſeque ipſos gradus atrii, quibus ad illud aſcendebatur; tamen alii paſſim veros & magnificos cenſent hos fuiſſe gradus, non atrii, ſed altaris magnifici, & decem cubitos alti, idque liquet ex textu. Videre eſt eos egregiè expreſsos in effigie apud Vilalpan. pag. 388. Sicut ergo templum Salomonis in Cherubinis, porticibus, atriis, columnis, mari æneo, menſis, candelabris, & multis aliis, ita & in altari ejuſque gradibus diverſum fuit à tabernaculo, & altari Moſaico, eoque longè præſtantius, licet adinſtar Moſaici, quantum fieri potuit, ſervata debita fabrica proportione, templum ſuum, altare, &c. ædificarit Salomon.

Similia temporalia præcepta dedit Chriſtus primitivæ Eccleſiæ, id eſt Apoſtolis, cùm eos primùm miſit evangelizare per Judæam, ſcilicet ut irent bini, ut irent ad A Judæos, non ad Gentes, nec ad Samaritanos, ut non ferrent virgam, &c. Matt. 10. v. 5. & ſequent. quæ Chriſto mortuo conſtat eos non ſervaſse, nec ſervare potuiſse, cùm miſſi ſunt evangelizare omnibus gentibus per totum orbem.

Porrò veriſimile prorſus eſt Salomonem ita latos, vicinos & appoſitos feciſse hos altaris gradus, ut ſacerdoti nullum in eis eſset cadendi periculum; & ſi quo caſu cecidiſset, non tamen revelanda fuiſse ejus verenda, nec à populo cerni potuiſse graduum amplitudine eum obtegente, & viſum populi excludente. Denique nonnulli hæc loca ita conciliant, ut dicant altare Salomonis præciſè ſumptum trium tantùm fuiſse cubitorum altitudinis, uti fuit Moſaicum; ideoque nullos habuiſse gradus, quibus ad illud aſcenderetur. Dicitur tamen in Paralipom. octo fuiſse cubitorum altitudinis, ſi videlicet altare menſures cum ſuis ſubſtructionibus, quibus quaſi baſibus incumbebat, & ſupra quas magnificè eminebat. Quare ad ipſas ſubſtructiones per gradus aſcendere oportebat, ex ſubſtructionibus verò ad ipſum altare præciſè ſumptum gradibus non erat opus. Sed ut hoc verum ſit, hæc reſponſio non evitat difficultatem cauſæ. Nam in gradibus ſubſtructionis potuiſsent videri verenda ſacerdotis, æquè ac in gradibus altaris. *Subſtructiones altaris.*

B

Hinc altare dicitur ab altitudine, ait Feſtus, quaſi alta ara. Veteres enim diis ſuperis ſacra faciebant in ædificiis à terra exaltatis, diis verò terreſtribus ſacra faciebant in terra, diis denique infernalibus ſacra faciebant in effoſsa terra. *Altare quaſi alta ara.*

Allegor. in SS. Trinitate nulli inæqualitatis gradus ſunt conſtituendi, uti fecit Arrius, docens Filium eſse minorem Patre, ac Macedonius, negans divinitatem Spiritus ſancti: hi ergo per gradus aſcenderunt ad altare, id eſt, ad Deum, ideoque à Deo rejecti & reprobati ſunt. *Allegor.*

Tropol. *In altari cordis tui non facias gradus, id eſt, non extollaris de tuis profectibus, alioqui revelabitur turpitudo tua: quia ſuperbiam mentis comitatur contumelia carnis,* inquit Rupert. Solet enim Deus ſuperbiam punire per lapſum carnis & libidinis, ut per eam tam pudendam & probroſam, ſe ſuamque infirmitatem agnoſcant, & humilientur qui nimis alta de ſe ſapiebant. *Deus ſuperbiam punit per lapſum carnis.*

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moſes in Sinà à Deo accipit præcepta judicialia circa ſervos & ancillas; circa furta; homicidia; parentum maledicta & rixas; ac v. 24. & ſequ. fert talionis legem tam homini lædenti, quàm bovi cornupetæ.

Nota. Sicut cap. præcedenti ſanxit Deus præcepta moralia, putà decalogum, ita hoc cap. et duobus ſequentibus ſancit præcepta judicialia; capite verò 25. et quinque ſequentibus ſancit cæremonialia, putà fabricam tabernaculi, et cætera quæ eò ſpectant.

1. HÆc ſunt judicia quæ propones eis. 2. Si emeris ſervum Hebræorum, ſex annis ſerviet tibi:
in ſeptimo egredietur liber gratis. 3. Cum quali veſte intraverit, cum tali exeat: ſi habens
uxorem, & uxor egredietur ſimul. 4. Sin autem dominus dederit illi uxorem, & pepererit filios &
filias: mulier & liberi ejus erunt domini ſui, ipſe verò exibit cum veſtitu ſuo. 5. Quòd ſi dixerit ſervus:
Diligo dominum meum & uxorem ac liberos, non egrediar liber: 6. offeret eum dominus diis, & applicabitur ad oſtium & poſtes, perforabitque aurem ejus ſubula: & erit ei ſervus in ſæculum. 7. Si
quis vendiderit filiam ſuam in famulam, non egredietur ſicut ancillæ exire conſueverunt. 8. Si diſplicuerit oculis domini ſui cui tradita fuerat, dimittet eam: populo autem alieno vendendi non habebit poteſtatem, ſi ſpreverit eam. 9. Sin autem filio ſuo deſponderit eam, juxta morem filiarum faciet illi. 10. Quòd ſi alteram ei acceperit providebit puellæ nuptias & veſtimenta: & pretium pudicitiæ non negabit. 11. Si tria iſta non fecerit, egredietur gratis abſque pecunia. 12. Qui percuſſerit hominem volens occidere, morte moriatur. 13. Qui autem non eſt inſidiatus, ſed Deus illum tradidit
in manus ejus: conſtituam tibi locum in quem fugere debeat. 14. Si quis per induſtriam occiderit proximum ſuum, & per inſidias: ab altari meo evelles eum, ut moriatur. 15. Qui percuſſerit patrem
ſuum aut matrem, morte moriatur. 16. Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, convictus
noxæ, morte moriatur. 17. Qui maledixerit patri ſuo, vel matri, morte moriatur. 18. Si rixati
fuerint viri, & percuſſerit alter proximum ſuum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, ſed jacuerit in lectulo: 19. ſi ſurrexerit, & ambulaverit foris ſuper baculum ſuum, innocens erit qui percuſſe-

Digitized by Google

cuſſerit, ita tamen, ut operas ejus, & impenſas in medicos reſtituat. 20. Qui percuſſerit ſervum ſuum, vel ancillam virga, & mortui fuerint in manibus ejus, criminis reus erit. 21. Sin autem uno die vel duobus ſupervixerit, non ſubjacebit pœnæ, quia pecunia illius eſt. 22. Si rixati fuerunt viri, & percuſſerit quis mulierem prægnantem, & abortivum quidem fecerit, ſed ipſa vixerit: ſubjacebit damno quantum maritus mulieris expetierit, & arbitri judicaverint. 23. Sin autem mors ejus fuerit ſubſecuta, reddet animam pro anima. 24. oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede. 25. aduſtionem pro aduſtione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore. 26. Si percuſſerit quiſpiam oculum ſervi ſui aut ancillæ, & luſcos eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo quem eruit. 27. Dentem quoque ſi excuſſerit ſervo vel ancillæ ſuæ, ſimiliter dimittet eos liberos, 28. Si bos cornu percuſſerit virum aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruetur: & non comedentur carnes ejus, dominus quoque bovis innocens erit. 29. Quòd ſi bos cornupeta fuerit ab heri & nudiuſtertius, & conteſtati ſunt dominum eius, nec recluſerit eum, occideritque virum aut mulierem; & bos lapidibus obruetur, & dominum eius occident. 30. Quòd ſi pretium fuerit ei impoſitum, dabit pro anima ſua quidquid fuerit poſtulatus. 31. Filium quoque & filiam ſi cornu percuſſerit, ſimili ſententiæ ſubiacebit. 32. Si ſervum ancillamque invaſerit, triginta ſiclos argenti domino dabit, bos verò lapidibus opprimetur. 33. Si quis aperuerit ciſternam, & foderit, & non operuerit eam, cecideritque bos aut aſinus in eam, 34. reddet dominus ciſternæ pretium iumentorum: quod autem mortuum eſt, ipſius erit. 35. Si bos alienus bovem alterius vulneraverit, & ille mortuus fuerit, vendent bovem vivum, & divident pretium, cadaver autem mortui inter ſe diſpertient. 36. Sin autem ſciebat quòd bos cornupeta eſſet ab heri & nudiuſtertius, & non cuſtodivit eum dominus ſuus: reddet bovem pro bove, & cadaver integrum accipiet.

VERS. 1. *Judicialia præcepta quæ?* HÆC SUNT JUDICIA QUÆ PROPONES EIS] *Judicia* vocat præcepta judicialia, quæ Deus hiſce tribus capp. putà 21. 22. 23. præſcribit ad populum juſtè & pacificè gubernandum, atque ad lites inter Hebræos dirimendas; ſicut cæremonialia præcepta vocantur ea, quæ populo ad Deum ritè colendum per ſacrificia, *Cæremonialia, quæ?* aliosque ſacros ritus & cæremonias, à Deo præſcripta ſunt. In duobus ergo propriè conſiſtit ratio judicialium præceptorum, inquit S. Thomas 1. 2. q. 104. art. 1. Primò, ut pertineant ad ordinationem hominum ad invicem. Secundò, ut non habeant vim obligandi ex ſola ratione, ſed ex inſtitutione Dei.

Nota, inter hæc judicialia præcepta, quædam etiam moralia, quæ ſunt juris naturæ, permiſceri, maximè quæ ad judices ſpectant, quæ idcirco etiam rectè *judicia* vocantur: tale eſt illud cap. 23. 1. *Non ſuſcipies vocem mendacii*, & v. 2. *Non ſequeris turbam ad faciendum malum;* & v. 7. *Mendacium fugies;* & v. 9. *Peregrino moleſtus non eris*, &c.

Denique in fine, putà cap. 23. v. 14. adjungit quædam cæremonialia præcepta, putà de tribus primariis feſtis celebrandis, de phaſe, de fermento, de primitiis, &c.

VERS. 2. SI EMERIS SERVUM HEBRÆUM, SEX ANNIS SERVIET TIBI) *Servum* vocat, non mercenarium ſed mancipium, ille enim conduci, hoc emi & vendi ſolet. q. d. Si emeris Hebræum, ut ſit tibi quaſi mancipium, hic ſex tantùm annis tibi ſerviet, nec ultrà ſervire poterit: nam ſeptimo anno (ita me volente, & dicente hic) liber dimittendus eſt.

Septimus annus libertatis erat & ſtatus & communis. IN SEPTIMO (anno) EGREDIETUR LIBER GRATIS) Nota, hunc ſeptimum annum non eſſe numerandùm ab emptione ſervi; ſed unum atque eumdem omnibus fuiſſe annum remiſſionis, ſicut unus & idem dies erat ſabbatum omnibus Hebræis; ergo ſtatum fuit ſeptennium libertatis, continuò unum alteri ſuccedens (ſicut unus jubileus continuò ſuccedebat alteri) ita ut ſeptimo quolibet anno hoc recurrente, omnes ſervi Hebræorum manumittendi eſſent, quapropter Hebræus, qui primo anno ſeptennii hujus vendebatur in ſervum, ille ſex annos ſervire debebat; qui verò ſexto anno hujus ſeptennii vendebatur, ille ſequenti anno, utpote ſeptimo, exibat liber. ſimile erat in jubileo, uti dicam Levit. 25. Myſteria ſeptenarii recenſebo Deuter. 5. v. 12.

EGREDIETUR LIBER) ut ſcias eum non tam ſervum eſſe, quàm liberum, utpote liberatum à me ſervitute Ægyptia, meæque ſervituti addictum, vide Levit. 25. 39.

VERS. 3. CUM QUALI VESTE INTRAVERIT, CUM TALI EXEAT] Septuag. Chald. Vatabl. recentiores paſſim vertunt, *ſi cum corpore*, id eſt, ſolus & ſolutus, *venerit*, *cum corpore ſuo*, id eſt ſolus, *exeat*. illudque apte opponitur ei quod ſequitur. *Si habens uxorem, & uxor egredietur ſimul;*

A Verum S. Hier. hebraicè peritiſſimus, rectiùs & pleniùs vertit, acutiuſque vidit, non unum, ut priores volunt, ſed duo hic præcipi, ſcilicet ſervum non lacerum aut nudum, nec ſine uxore dimitti debere, ita ut & uxor cum eo fiat libera, & veſtis ipſi exeunti tam honeſta detur, quàm habuit dum intraret: hoc enim planè decens erat & congruum. Adde, in Hebræo non eſſe גוף *gupb*, id eſt corpus, ſed גף *gaph*, id eſt *ala*, hoc eſt veſtis, quæ inſtar alæ corpus tegit; quales metaphoræ Hebræis ſunt uſitatæ.

SIN AUTEM DOMINUS (herus) DEDERIT ILLI UXOREM, ET PEPERIT FILIOS ET FILIAS: MULIER ET LIBERI EJUS ERUNT DOMINI SUI, IPSE VERO EXIBIT CUM VESTITU SUO) q. d. Uxor manebit ſerva hero, à quo uxor data fuerat ſervo: conſequenter hero manebunt & proles eius? partus enim ſequitur ventrem, uti habet axioma Juriſtarum in hac materia. ita Oleaſter, Cajet. Lipoman. VERS. 4.

B Videtur hic inter ſervum & ſervam diſſolutum fuiſſe matrimonium; tum quia ſervos faciebat divortium ab uxore & prolibus: ſervus enim exibat liber, ſerva verò cum prolibus manebat ſerva domini ſui; tum ſubditur: *Quod ſi dixerit ſervus, diligo dominum meum, & uxorem ac liberos*) nolo ab iis per divortium divelli) *non egrediar liber offeret eum dominus diis* (judicibus) qui ſcilicet perforent aurem ejus ſubula, itaque fiat ſervus in perpetuum. *Servus anno ſeptimo exibat liber, & ab hero & ab uxore.*

Hinc patet, in lege veteri valdè imperfecta fuiſſe matrimonia, quando conjuges tam facilè ſeparabantur, marito exeunte libero, ſoluto & expedito à cura uxoris & liberorum; uxore verò manente ſerva ejuſdem domini: cui domino proinde tam ſervæ, quàm prolium ejus educatio & cura incumbebat, nec id mirum: tum enim matrimonium non habebat rationem Sacramenti, ob quam maximè jam in lege nova eſt planè indiſſolubile, ex ſanctione Chriſti, Matth 19. v. 5. & 9.

DIIS) Hebr. אלהים *Elohim*, quod Deum quà judicem VERS. 6.
C & gubernatorem omnium, indeque angelos ac judices, qui judiciariam & gubernatoriam hanc Dei poteſtatem participant, ſignificat. Sic dicitur exodi 22. 28. *Diis* (judicibus) *non detrahes, & principi populi tui non maledices.* & pſalm. 81. 1. Deus ad judices ait: *Ego dixi Dii eſtis, & filii Excelſi omnes.* Cogitent hoc judices, ſciantque ſe eſſe deos, ut homines non timeant, ſed unum Deum, cujus vices obeunt, & cujus auctoritate funguntur.

APPLICABITUR AD OSTIUM ET POSTES) ſcilicet domus heri. ibi enim, non autem in portarum urbis oſtio, ubi conſidere ſolent judices, id fieri debere, patet Deuter. 15. 12. Per hanc applicationem ſervi ad oſtium & poſtes heri ſignificabatur, ſervum hunc domui heri quaſi jugiter & fixè mancipari, ut numquam domo illa exire poſſet ſine venia heri. ita Theodoret. Addunt D. Thom. & Cajetan. hanc applicationem auriſque perforatio- *Servus applicatur ad oſtium heri, cur?*

rationem ſtatutam eſſe ſervo huic in pœnam & ignominiam neglectæ libertatis, ideoque eum perpetuæ ſervituti addici.

A

Servis perforantur aures, cur? PERFORABITQUE (dominus) AUREM EIUS SUBULA) ut hoc ſymbolo admoneatur ſervus perpetuæ obedientiæ, qua heri mandata excipere & exequi debet, ita Theodor. Rurſum hoc ſymbolo monebatur ſervus, ſe multa dura, gravia & moleſta heri imperia teneri audire & obire, quæ non ſecùs ac ſubula terebrarent aures ejus. Idem de ancilla ſtatutum eſt Deuter. 15, 12.

ET ERIT EI SERVUS IN SÆCULUM) *Sæculum* non tantùm æternitatem, ſed etiam ſpatium longiſſimum ſignificat, quod Hebræis erat 50. annorum. *Erit* ergo *ſervus in ſæculum*, id eſt, erit ſervus uſque ad annum 50. jubilei: in jubileo enim omnes ſervi Hebræi manumittebantur, ut patet Levit. 25, 40. ita S. Hier. in c. 1. ad Galatas ubi addit עלם *olam*, id eſt ſæculum hic ſine *vau* ſcribi, ut ſignificetur ſæculum jubilei: nam quando cum *vau* ſcribitur, ſæpè ſignificat æternitatem.

Tropologia. Tropolog. ſervus hic eſt, qui in activa vita manere vult in hac vita, ut liber fiat in anno ſeptimo, & in jubileo cæleſti: hujus auris ſubula perforatur, dum mens illius timoris Dei ſubtilitate à prædicatore percutitur, qua de re vide plura apud S. Gregorium hom. 3. in Ezech.

B

Vers. 7. SI QUIS VENDIDERIT FILIAM SUAM IN FAMULAM) ſcilicet cum promiſſione deſponſationis, qua herus filiam Hebræum emens in famulam, promiſit ſe eam ducturum in uxorem, ſaltem ſecundariam.

Servarum Hebræarum & Gentilium diſpar conditio. NON EGREDIETUR SICUT ANCILLÆ EXIRE CONSUEVERUNT) puta, ſicut ſervæ ex Gentilibus, v.g. Moabitis vel Idumæis, natæ. hæ enim ſemper manebant ſervæ, nec ſervitute liberabantur in jubileo, niſi pretio redimerentur; ut patet Levit. 25. 46. aut certè niſi illi ab hero excuſſus eſſet oculus aut dens: tunc enim ob injuriam & læſionem illi illatam libera exibat, uti hic dicitur v. 26. Hebræa verò filia, licet empta eſſet in ſervam, tamen, niſi ab hero, vel heri filio duceretur in uxorem, dimitti debebat libera: hoc enim hic ſancit Deus in favorem fidei & gentis Hebræorum, ut ita filiabus Hebræis pauperculis de nuptiis & ſtatu provideret.

C

Vers. 8. SI DISPLICUERIT OCULIS DOMINI SUI CUI TRADITA FUERAT] Hebraicè eſt, *qui ſibi eam deſponderat*. Recentiores prorſus contrariè vertunt, *qui non deſponderat eam*, quia hebraicè eſt לא *lo*, per *aleph*, quod eſt adverbium negandi. Verùm familiaris eſt literarum *ehevi*, ac conſequenter *aleph* cum *vau*, commutatio; & Maſſoretæ plura, putà quindecim, Script. loca notarunt, in quibus לא *lo* per *aleph* poſitum dicunt pro לו *lo* per *vau*, id eſt *ei*, vel *ſibi*: & ex illis hunc locum eſſe unum, conſentiunt Chald. & Septuag. quin & Vatabl. ac doctiores Rabbini. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Si dominus qui emit filiam Hebræam, eam ſibi deſponderit, ſed poſtea ei diſplicuerit; tunc dominus dimittere eam debet gratis, vel, ut habent Hebræa & Septuag. debet eam redimere, id eſt ſervitute eximere, ſi quidem ea uſus ſit quaſi conjuge: ſin autem, redimi faciet eam, id eſt, vendet vel tradet eam alteri Hebræo, ea tamen lege ut ipſe eam ducat: nec enim populo alieno, id eſt Gentibus, eam vendere poterit, ut ſequitur. ita Abulenſ.

D

Vers. 10. QUOD SI ALTERAM EI (filio ſuo uxorem) ACCEPERIT, PROVIDEBIT PUELLÆ NUPTIAS, ET VESTIMENTA, ET PRETIUM PUDICITIÆ NON NEGABIT] q. d. Si pater præter filiam quam emit filio, tum in famulam, tum in uxorem aliam inſuper filio uxorem dederit, tum providebit ut priori filiæ, ſcilicet ſervæ, jus ſuum conſtet in conjugio; itaque providebit illi Primò, nuptias, id eſt uſum matrimonii; ſic enim ſubinde auctores diſtinguunt nuptias à matrimonio, eaſque metonymicè ſumunt pro actu nuptiali vel matrimonii, q. d. Providebit pater, ut filius huic ſuæ uxori ſervæ non neget jus copulæ conjugalis, ſed reddat ei debitum conjugii. patet ex Hebræo, Secundò, providebit illi veſtes congruas. Tertiò, providebit pretium pudicitiæ, id eſt victum & ſuſtentationem uxori debitam, unde Hebræa, Chald. & Septuag. clarè habent: *Victum, veſtitum & concubitum ei non minuet*. Jubet enim Deus, ut licet ſecunda ab hero, filio ſuo ſuperinducatur uxor, priori tamen ſuæ vices, ſuumque jus conſtet, in hiſce tribus conjugii bonis jam dictis. quòd ſi nolit illa tria præſtare, tunc gratis dimittet eam, ut ſequitur.

SI TRIA ISTA NON FECERIT (non tam herus, quàm heri filius,) EGREDIETUR (filia Hebræa empta ab eo in famulam) GRATIS ABSQUE PECUNIA] Conjunctim hæc tria accipe. Itaque ſi filius alimoniam & veſtitum præberet filiæ Hebrææ ſervæ, negaret tamen eidem tertium, libera dimitti debebat filia quam emerat, idque gratis, ſimiliter ſi ſecundum & tertium præſtaret, negaret verò primum; aut dato primo recuſaret ſecundum, pari modo filiam debebat dimittere liberam. Vers. 11.

QUI PERCUSSERIT HOMINEM VOLENS OCCIDERE, MORTE MORIATUR] Hebræa pleniùs habent *qui percuſſerit hominem ita ut moriatur, morte plectatur*. Statuitur enim hic pœna talionis & mortis in homicidam voluntarium. Nota. *Percutere* paſſim in libris Regum, aliiſque hiſtoricis accipitur in actu conſummato, juxta can. 22. pro percuſſione lethali, idemque eſt quod occidere. Nota Secundò, *τὸ hominem*, ſcilicet tam Gentilem quàm Judæum: falſum enim eſt quod ait R. Salomon, eum ſolum qui occidit Judæum, legis huius & mortis reum eſſe; nam & qui ſervum occidebat, reus erat mortis, ut patet v. 20. Vers. 12.

QUI AUTEM NON EST INSIDIATUS, SED DEUS ILLUM TRADIDIT IN MANUS EJUS, CONSTITUAM TIBI LOCUM IN QUEM FUGERE DEBEAT) Egit v. 12. de homicidio voluntario, hic agit de caſuali. imò Abulenſis putat agi de planè caſuali quod ſcilicet ſine occiſoris culpa evenit. Verùm hoc non ſatis conſentit antecedentibus & ſequentibus. Vers. 13.

Dico ergo, hìc agi de caſuali homicidio, in quo tamen aliqua culpa vel negligentiæ, vel imprudentiæ, vel etiam vindictæ intervenit: huic enim dabatur jus aſyli. Similem in locis ſacris aſyli legem & gratiam homicidæ caſuali Canones apud Chriſtianos ſanxere, uti & vice verſa eamdem negarunt homicidæ voluntario, eumque de altari extrahi juſſerunt, uti hic jubetur v. 14. ut patet c. *Inter alia*, tit. de Immunit. Eccleſ.

Nota. Pro *Deus illum tradidit in manus eius*, hebraicè eſt, *Deus fecit illum occurrere in manus eius*, quaſi illo qui occidit non cogitante, fecerit Deus impium in manum aut telum ejus incurrere, ut meritas ſcelerum ſuorum daret pœnas. Sermo enim eſt hic de homicidio caſu, aut ex occaſione improviſa admiſſo, ubi priùs machinata non fuit cædes aut intenta; tunc enim Scriptura more ſuo cædem quæ contigit, refert in altiſſimam Dei providentiam, quæ omnes res humanas ordinat ad juſtam vel pœnam vel præmium, unde conſequens fit, in ejuſmodi caſibus juſtam Dei vindictam, præſertim in lege veteri, excubare ſolitam, ac procurare ut in noxios & ſceleratos caſus hic & cædes incideret. Rectè ergo hæc cædes tribuitur, non tam occidenti, quàm Deo; quia effectus non ſolet tribui cauſæ per accidens, ſed cauſæ per ſe, id eſt non caſui, fortunæ, aut caſuali agenti, qui hunc effectum, putà cædem non intendit; ſed Deo, qui omnes cauſas, etiam fortuitas, dirigit, quique cædem hanc quaſi pœnam intendit, & per caſum hunc irrogavit impio, ita Abulenſis. *Deus excubat in caſibus hominis dirigentis ad juſtam vindictam.*

QUI PERCUSSERIT PATREM SUUM, AUT MATREM (etiam non lethaliter, ob atrocem impietatem in parentem) MORTE MORIATUR. Vers. 15.

Poſt hanc legem nonnulli codices & interpretes ſubdunt immediatè legem de maledicente parentibus. Verùm Hebræa anteponunt legem de plagio; ita & Chald. & Latina Compluten. & Romana. Neque mirum in hiſce legibus non tam congruum ſervari ordinem: id enim in multis aliis fieri videmus, uti patet in Proverbiis, Eccleſiaſte, Eccleſiaſtico. ſcriptæ enim ſunt hæ leges miſcellaneè, & quaſi ſtylo caſtrenſi.

QUI FURATUS FUERIT HOMINEM, ET VENDIDERIT EUM, CONVICTUS NOXÆ, MORTE MORIATUR) Hæc eſt pœna plagii, id eſt furti hominis, ſive is liber ſit, ſive ſervus; præſertim ſi is ſit Hebræus. ſervi enim, æquè ac liberi, cædes morte vindicabatur; ergo & plagium, maximè quia Hebræi Vers. 16. *Plagii pœna erat mors.*

tantùm

tantùm ad tempus erant ſervi: nam vel anno ſeptimo, vel 50. jubilei fiebant liberi.

Vers. 18. Lapide vel pugno) id eſt, quovis telo, vel modo: communiter enim rixantes lapide, quem obvium habent, vel pugno feriunt.

Vers. 19. Si surrexerit et ambulaverit foris super baculum suum, innocens erit qui percusserit) *Innocens*, id eſt, immunis & liber à talione & pœna mortis; quia hoc indicio, quòd percuſſus poſt acceptam plagam foris ambulaverit, præſumitur mors ejus non ex percuſſione, ſed aliunde obveniſſe.

Ita tamen ut operas ejus, et impensas in medicos restituat) Hebraicè eſt שבתו *ſcibto*, id eſt *ſedere eius*, id eſt ceſſationem, & operas perditas, putà lucrum laborum quod læſus perdidit, *ſolvet*, *& curabit eum ſanari*. Hebræum enim *ſcibto* eſt infinitivus cum affixo, à radice ישב *iaſcab*, id eſt ſedit, Pagninus tamen *ſcibto* vertit ceſſationem, à radice שבת *ſcabat*, id eſt ceſſavit: ſed ſenſus eodem redit; ſedere enim eſt ceſſare.

Vers. 20. Qui percusserit servum, &c. criminis (homicidii, ac conſequenter pœnæ mortis) reus erit.

Vers. 21. Sin autem uno die vel duobus supervixerit, non subiacebit poenæ, quia pecunia illius est) q.d. Quia poſſidetur ab hero percutiente, tamquam ſervus pecunia emptus. Miſera erat ſervorum & ſervarum conditio, præſertim apud duros heros: unde lex percuſſionis pœnam hic moderatur, ut ſi herus non tam enormiter percuſſerit ſervum, ut certa ſtatim ſequatur mors, pœnæ non ſubjaceat, quia occidit ſuum mancipium, quod ipſe poſſidet ſicut bovem, vel equum. Hinc & modò Jura civilia corpus ſervi, perinde ut corpus animalis, dicunt eſſe pretio æſtimabile: corpus autem liberum nullam recipere æſtimationem, ut patet l. ult. ff. de his qui effud. vel deiec.

Corpus ſervi pretio eſt æſtimabile, liberi non.

Vers. 22. Si rixati fuerint viri, et percusserit quis mulierem prægnantem) quæ inter rixantes intercedere, vel maritum ſuum adjuvare voluit.

Vers. 23. Sin autem mors ejus (mulieris prægnantis) fuerit subsecuta, reddet animam pro anima (vitam ſuam pro vita mulieris, quam occidit) oculum pro oculo, dentem pro dente, &c.) Idem erat judicium, ſi percutiens non occidiſſet prægnantem, ſed illi prolem jam animatam excuſſiſſet, itaque eam necaſſet. Hic enim, utpote infanticida, perinde reus erat mortis atque matricida. Id diſertè ſignificant Septuag. qui pro Hebræo אסון *aſon*, quod Noſter *mortem* vertit, videntur legiſſe איש *iſcbon*, id eſt virunculus, (uti flandricè puerum vocamus *manneken*) vertunt enim, ἐὰν ἐξεικονισμένον ᾖ, ſcilicet τὸ παιδίον, id eſt, *ſi effigiatus* vel *efformatus ſit puer*. quaſi dicant, Si proles percuſſa habeat membra, ita ut ſit plenè effigiatus, & quaſi parvus quidam vir, ſive virunculus; tunc qui illam matri prægnanti ſua percuſſione excutit, animam dabit pro anima, id eſt vitam ſuam, cujus anima eſt cauſa, dabit pro vita prolis, ut, ſicut eam excuſſit & occidit, ita occidatur & ipſe. Ex hiſce verbis Septua. patet fœtum ſimul atque formatus eſt, animari: ideo enim cenſetur & punitur hic ut homicida, qui eum excuſſerit, idem docent medici.

Tropolog. de doctoribus rixoſis, qui per ſuas quæſtiones & lites Eccleſiam & fideles lædunt & ſcandalizant, vide apud Origen. & Ambroſ. in c. 12. Lucæ.

Ex hac lege à pari, deinceps generalem in cæteris omnibus infert Deus talionis legem, dicens: *Oculum pro oculo*, &c. q.d. Si quis alteri oculum effoderit, ea oculetur & ipſe; qui dentem excuſſerit, dentem perdat; qui manum, &c. quæ lex, ait S. Auguſt. lib. 13. contra Fauſt. c. 25. *vindictæ & furoris non fomes, ſed limes eſt iuſtus*, pam, ut ait Tertul. l. 2. contra Marc. c. 18. *Licentiæ retributionis prohibitio erat provocationis*. juſtum enim pronuntiat Rhadamantus apud Ariſtot. lib. 5. Ethicor. *Si quæ quis fecit iniuſtè, eadem & patiatur*; ſi videlicet perſonæ ſint ejuſdem ſortis, & æqualis conditionis. nam alioqui ſi rex ruſticum percutiat, non poteſt juſtè ab eo repercuti. Unde & hac lege proximè v. 26. excipitur percutiens ſervum. Sic inter leges 12. tabularum erat & hæc: *Si membrum rupit meum, ex pacto talio eſto.* vide Gellium lib. 20.

Lex talionis eſt iuſta;

Vers. 26. Et luscos eos fecerit) ſcilicet eruto altero oculo coclites, vel unoculos fecerit. unde Sept. vertunt, ἐκτυφλώσῃ, id eſt *excæcarit*. Idem ſignificant Hebræa. Quare aliter hic capitur luſcus, quàm capiatur vulgò, & in vulgari hoc carmine:

Luſcus in obliquum, ſed ſtrabo cernit in altum,
Orbe carent orbi, privantur lumine cæci.

Vers. 28. Si bos cornu percusserit virum aut mulierem, et mortui fuerint, lapidibus obruetur) non ob bovis culpa (hæc enim eſſe non poteſt in bruto) ſed ad terrorem & exemplum hominum, ut eo ſcilicet homines magis ab homicidio abſterreantur, unde etiamnum hodie porci aliæque beſtiæ ſi pueros hominesve occidant, ſuſpenduntur aut necantur. Similem legem ſtatuit Deus Geneſ. 9. 5. Eadem de cauſa vetuit Deus hoc verſu, ne carnibus bovis homicidæ veſcerentur, ne videlicet animali cæde hominis polluto aut fœdarentur, aut feritatem ejus eſu induerent. Porrò quod de bove hic & in ſeqq. dicitur & ſancitur, idem de ariete cornupeta, equo calcitroſo, omnique beſtia, quæ hominem occidiſſet, intellige; hic enim valet argumentum à pari & proportione.

Vers. 29. Ab heri et nudiustertius) à præcedenti tempore: eſt ſynecdoche. ita S. Aug. locut. 95.

Contestati sunt) bovem eſſe cornupetam, q.d. Edixerunt bovem eſſe cornupetam, itaque periculi herum admonuerunt, ut bovem hunc recluderet, ne is aliquem feriret. Romani, teſte Plutarch. in Quæſt. Roman. ad cornua boum cornupetarum fœnum alligabant, quo obvii monebantur ut ſibi ab eo caverent: idque quia ob ſatietatem luxuriant, petulanteſque ſunt boves & equi, unde proverbium: *Fœnum habet in cornu, cornu ferit ille, caveto.* quod dicitur de homine parato ad ulciſcendum, & oppugnatu difficili, qualis fuit M. Craſſus, antequam Cæſar ei ſe opponeret.

Vers. 30. Nec recluserit) Hebr. *nec cuſtodierit*.

Quod si pretium fuerit ei impositum) à judice, qui cauſa cognita ob levem ejus negligentiam vel culpam, illi non capitis, ſed pecuniæ mulctam imponat, maximè quia parentes & cognati talem mulctam deſiderant; tunc herus hic bovis homicidæ, dabit & ſolvet hanc mulctam, ſibi à judice impoſitam.

Vers. 33. Si quis aperuerit cisternam et foderit) Hebr. eſt *aut foderit*; perinde enim reus eſt, qui foſſam tectam retegit & aperit, atque qui recenter eam fodit, ſi eam rurſus non operiat. Hæc uti aliæ leges hujus capitis & ſequentis transſcriptæ ſunt in Jus canon. ut patet lib. 5. Decret. tit. 36. de injuriis & damno dato, ſunt enim conſentaneæ juri & æquitati naturali.

Vers. 35. Si bos alienus bovem alterius vulneraverit, et ille mortuus fuerit vendent bovem vivum, et divident pretium, cadaver autem mortui inter se dispertient] Nota. Hæc lex loquitur tantùm eo caſu, quo bos bovem occidiſſet, non autem eo, quo bos ovem aut vitulum occidiſſet: tunc enim non erat æquum, bovem dividi pro ove aut vitulo, qui minoris eſt pretii, quam bos. unde tunc judices mulctam decernebant pro rata damni illati. Quod hic de bove dicitur, idem à pari de ariete, equo, & quovis animali intellige.

Tropologiam vide apud Rabanum, qui hæc omnia de diſcipulo malo ejuſque magiſtro, vel negligente vel inſonte interpretatur.

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit ſancire leges judiciales de furto v. 1. de depoſito v. 7. de commodato v. 14. de fornicatione v. 15. de maleficiis v. 18. de caritate erga peregrinos, viduas & pupillos. v. 21. de uſura & pignore v. 25. de decimis & primitiis v. 29.

1. Si quis furatus fuerit bovem, aut ovem, & occiderit vel vendiderit: quinque boves pro uno bove reſtituet, & quatuor oves pro una ove. 2. Si effringens fur domum ſive ſuffodiens fuerit inventus, & accepto vulnere mortuus fuerit: percuſſor non erit reus ſanguinis. 3. Quòd ſi orto ſole hoc fecerit, homicidium perpetravit, & ipſe morietur. Si non habuerit quod pro furto reddat, ipſe venum dabitur. 4. Si inventum fuerit apud eum quod furatus eſt, vivens, ſive bos, ſive aſinus, ſive ovis: duplum reſtituet. 5. Si læſerit quiſpiam agrum vel vineam, & dimiſerit jumentum ſuum ut depaſcatur aliena: quidquid optimum habuerit in agro ſuo, vel in vinea pro damni æſtimatione reſtituet. 6. Si egreſſus ignis invenerit ſpinas, & comprehenderit acervos frugum, ſive ſtantes ſegetes in agris, reddet damnum qui ignem ſuccenderit. 7. Si quis commendaverit amico pecuniam aut vas in cuſtodiam, & ab eo, qui ſuſceperat, furto ablata fuerint: ſi invenitur fur duplum reddet: 8. ſi latet fur, dominus domus applicabitur ad deos, & jurabit quòd non extenderit manum in rem proximi ſui, 9. ad perpetrandam fraudem, tam in bovem quàm in aſino, & ove ac veſtimento, & quidquid damnum inferre poteſt: ad deos utriuſque cauſa perveniet: & ſi illi judicaverint, duplum reſtituet proximo ſuo 10. Si quis commendaverit proximo ſuo aſinum, bovem, ovem, & omne jumentum ad cuſtodiam, & mortuum fuerit, aut debilitatum vel captum ab hoſtibus, nulluſque hoc viderit: 11. jusjurandum erit in medio, quòd non extenderit manum ad rem proximi ſui: ſuſcipietque dominus juramentum, & ille reddere non cogetur. 12. Quòd ſi furto ablatum fuerit, reſtituet damnum domino. 13. Si comeſtum à beſtia, deferat ad eum quod occiſum eſt, & non reſtituet. 14. Qui à proximo ſuo quidquam horum mutuò poſtulaverit, & debilitatum aut mortuum fuerit domino non præſente, reddere compelletur. 15. Quòd ſi impræſentiarum dominus fuerit, non reſtituet, maximè ſi conductum venerat pro mercede operis ſui. 16. Si ſeduxerit quis virginem necdum deſponſatam dormieritque cum ea: dotabit eam, & habebit eam uxorem. 17. Si pater virginis dare noluerit reddet pecuniam juxta modum dotis, quam virgines accipere conſueverunt. 18. Maleficos non patieris vivere. 19. Qui conjerit cum jumento, morte moriatur. 20. Qui immolat diis, occidetur, præterquam Domino ſoli. 21. Advenam non contriſtabis, neque affliges eum: advenæ enim & ipſi fuiſtis in terra Ægypti. 22. Viduæ & pupillo non nocebitis. 23. Si læſeritis eos, vociferabuntur ad me, & ego audiam clamorem eorum: 24. & indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, & erunt uxores veſtræ viduæ, & filii veſtri pupilli. 25. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quaſi exactor, nec uſuris opprimes. 26. Si pignus à proximo tuo acceperis veſtimentum ante ſolis occaſum reddes ei. 27. Ipſum enim eſt ſolum, quo operitur, indumentum carnis ejus; nec habet aliud in quo dormiat: ſi clamaverit ad me, exaudiam eum, quia miſericors ſum. 28. Diis non detrahes & principi populi tui non maledices. 29. Decimas tuas & primitias tuas non tardabis reddere: primogenitum filiorum tuorum dabis mihi. 30. De bobus quoque & ovibus ſimiliter facies: ſeptem diebus ſit cum matre ſua, die octava reddes illum mihi. 31. Viri ſancti eritis mihi, carnem, quæ à beſtiis fuerit præguſtata, non comedetis, ſed projicietis canibus.

VERS. 1.

SI QUIS FURATUS FUERIT BOVEM AUT OVEM, ET OCCIDERIT VEL VENDIDERIT: QUINQUE BOVES PRO UNO BOVE RESTITUET, ET QUATUOR OVES PRO UNA OVE] Quæres, cur fur bovis quinque boves, fur autem ovis non quinque, ſed quatuor tantùm oves reſtituere jubetur? Reſpondet Theodor. quia majus furtum majori pœna & mulcta plectendum eſt; majus autem eſt furtum bovis quàm ovis, quia bos majoris eſt pretii, quàm ſit ovis. Cui adde, furem bovis juſtè adigi ad quintum bovem reddendum, ut per illum ſarciat damnum, quod bovis dominus ob ejus furtum paſſus eſt in agricultura: ad hanc enim non ſervit ovis, ſicuti ſervit bos & equus. Huc alluſit Strabo in Gloſſa, & ex eo S. Thomas 1. 2. quæſt. 105. art. 2. ad 9. Jubet Deus, inquit, ut fur quinque boves pro uno reddat, quia bos quinque habet utilitates; nam Primò, immolatur Secundò, paſcit ſua carne: Tertiò, arat: Quartò, dat lac: Quintò, dat corium. Ovis verò quatuor tantùm affert commoda; nam Primò, immolatur: Secundò, paſcit ſua carne: Tertiò, dat lac: Quartò, dat lanam. Hæc congruentia eſt non cauſa.

Cur bovis quinque reſtituat, ovis quatuor, cur?

Boves quinque commoda, ovis quatuor.

Myſticè, bos doctorem plebis, ovis auditorem & diſcipulum ſignificat: hinc qui aufert aut pervertit doctorem, gravius plectitur, quàm qui auditorem. vide Rabanum.

VERS. 3.

QUOD SI ORTO SOLE HOC FECERIT (furem occiderit) HOMICIDIUM PERPETRAVIT, ET IPSE MORIATUR] Nota. Hic ſancit Deus, ut is qui diurnum furem occidit, reus ſit mortis, qui verò nocturnum occidit, minimè: hunc ergo licebat occidere, non illum. Ratio diſparitatis eſt, quia nocturni furis incerta eſt vis & intentio, neſcitur enim an ad furandum tantùm, an verò etiam ad occidendum veniat. Rurſum, quia noctu fur agnoſci non poteſt, ut dominus rem ſuam ab eo ablatam judicio repetere poſſit. Tertiò, quia fur nocturnus non poteſt tam ſecurè repelli aut apprehendi, quàm diurnus de die enim paterfamilias auxilia domeſtica & vicinorum ad manum habet, eaque ſtatim advocare poteſt. Eadem diſtinctio furis diurni & nocturni, quoad ejus occiſionem, habetur in Jure canonico, extrau. de homicidiis, c. *ſi perfodiens*, ex S. Auguſt. quæ ex hac Dei ſanctione derivata eſt.

Diurnum furem occidere non licet, nocturnum licet, cur?

Intellige hæc, ſi fur tantùm agat furem, ſi enim ulteriùs gladio aut armis furtum tueretur, æquè occidi poterat diurnus fur ac nocturnus. Ita Aug. q. 84. quod etiam ſanxit lex

civilis, uti videre eſt l. *furem.* ff. ad legem Cornel. de ſicariis. A

ET IPSE MORIETUR] ſcilicet qui furem diurnum occidit. hebr. eſt, *ſanguinem ei reddendo reddet*: q. d. Sanguinem ſuum dabit pro fuſo à ſanguine furis: cæſo enim (ob injuriam per cædem illi factam) quodammodo ſanguis cæſoris debetur. Chald. hæc ad furem refert, vertitque, *ſolvens ſolvet fur*, id eſt furtum ſuum reſtituet. Verùm meliùs Noſter & Septuag. hæc referunt non ad furem, ſed ad furis percuſſorem.

SI NON HABUERIT (ſcilicet fur) QUOD PRO FURTO REDDAT, IPSE VENUNDABITUR] Hebræi enim ſuppoſitum (quale hic eſt τὸ *fur*) ſæpè ſubticent, & ex antedictis quaſi notum intelligendum relinquunt.

Vers. 4. SI INVENTUM FUERIT APUD EUM QUOD FURATUS EST, VIVENS, SIVE BOS SIVE ASINUS, SIVE OVIS DUPLUM RESTITUET] Nota τὸ *vivens* & *apud eum*. Nam ſi bovem vel ovem occidiſſet aut vendidiſſet, pro uno bove non duos, ſed quinque, pro una ove quatuor reſtituere debebat, uti dictum eſt v. 1. Sin autem vivens animal apud furem reperiebatur; tunc fur pro uno duo tantùm reſtituere debebat. Ratio diſparitatis erat, quia in priore caſu major erat culpa & injuria, tum quia B in eo fur animal non tantùm furatus erat, ſed & illud occiderat aut vendiderat; tum quia nulla apud eum erat reſtitutionis ſpes, quorum utrumque ſecus erat apud furem, qui animal furto ablatum vivens adhuc detinebat: facilè enim multiſque modis illud domino reſtitui, & ad eum redire poterat. Jam verò apud Chriſtianos, utpote quibus majus eſt crimen furari, ad coercendam furandi licentiam, atque ad neceſſariam reipublicæ pacem, fures etiamſi rem furatam viventem, aut integram ſervent, juſtè ſuſpendio plectuntur.

Alexandri Imp. in fures ſeveritas. Alexander Severus Imp. adeò vindex furti fuit, ut, ſi quem talium videret, paratum haberet digitum, quo et oculum erueret: imò quemdam ex honoratis in furto deprehenſum, mox ex lege crucifigi juſſerit. Idem per præconem edixit: *Nemo ſalutet principem qui ſe furem eſſe noverit*. Idem furti ſuſpicione infames nec unquam ſuſtinebat: adeò ut, cum Septimus Arabinus, qui famoſus crimine furtorum ſub Heliogabalo fuerat liberatus inter ſenatores principem ſalutatum veniſſet, exclamarit: *O numina! ô Jupiter, ô dii immortales! Arabinus non ſolùm vivit, ſed etiam in ſenatum venit. Fortaſſis de me ſperat? tam fatuum, tam* C *ſtultum me eſſe judicat!* teſtis eſt Lamprid. in ejus Vita. Diogenes apud Laert. lib. 6. videns duci furem qui phialam ex ærario ſuſtulerat, dixit: *Magni fures parvum ducunt*. Utinam hoc non poſſit verè dici in magiſtratus aliquot Chriſtianos, à quibus interdum ad laqueum adigitur, qui decem drachmas ſuſtulit; ipſi impunè magnis furtis, vel peculatu potiùs ditescunt!

Nota, quòd dicitur, *ſive bos, ſive ovis*: ſub his enim à paritate rationis omnia pecora & pecudes, omniaque animalia, tam magna quàm parva, intelligenda ſunt, inquit Cajet.

Vers. 5. SI LÆSERIT QUISPIAM AGRUM VEL VINEAM ET DIMISERIT (id eſt, ita ut dimiſerit, ſive dimittendo, ut patet ex Hebræo) JUMENTUM SUUM, UT DEPASCATUR ALIENA, QUIDQUID OPTIMUM HABUERIT IN AGRO SUO, AUT VINEA, RESTITUET.

SI EGRESSUS (proſerpendo) IGNIS INVENERIT

Vers. 6. SPINAS, ET COMPREHENDERIT ACERVOS FRUGUM, SIVE STANTES SEGETES IN AGRIS, REDDET DAMNUM QUI IGNEM SUCCENDERIT] Nota τὸ *ſpinas*. ita enim legendum eſt, non *ſpicas*, ut patet ex Hebr. Chald. Septuag. & Roman. Jubet enim hæc lex, ut, ſi quis negligentia ſua igni à ſe excitato malè advigilarit, nec caverit ne proſerperet, itaque factum ſit ut ignis ſpinas quæ ſegetem ſepiebant, atque exinde ipſam ſegetem corripuerit, teneatur de damno. par judicium erat, ſi ignis corripuiſſet linum, aut cannabem, vel arbores &c.

Vers. 8. *Lex depoſiti.* SI LATET FUR (qui furatus eſt commendatum, id eſt depoſitum,) DOMINUS DOMUS (in qua depoſitum fuit furto ſublatum) APPLICABITUR AD DEOS (ad judices) ET JURABIT, QUOD NON EXTENDERIT MANUM IN REM PROXIMI SUI) q. d. Si fur aliquis depoſitum surripuerit, depoſitarius apud quem res depoſita, & cui commendata erat, vocatus in jus veniet ad judices & juramento purgabit, ſe probabitque ſuam à furto innocentiam.

Vers. 9. ET QUIDQUID DAMNUM INFERRE POTEST] Hebr. eſt, *ſuper omni re perdita quam dixerit, quia ipſa eſt*, ſcilicet quam ego per depoſitarium perdidi, quaſi dicat: Super omni culpa quam depoſitario imponit.

AD DEOS (id eſt judices) UTRIUSQUE (tam deponentis qui rem ſuam perdidit, quàm depoſitarii apud quem fuit res furto ſublata) CAUSA PERVENIET, ET SI ILLI JUDICAVERINT, DUPLUM RESTITUET PROXIMO SUO] Hebr. eſt, *is quem judices damnaverint, duplum reſtituet proximo ſuo*. quod Cajetanus & alii nonnulli intelligunt de alterutro. quaſi dicat, Alteruter, putà vel depoſitarius qui eſt reus, vel deponens qui eſt accuſator, ſi condemnetur, debet luere duplum: depoſitarius quidem, quia malignè & fraudulenter rem depoſitam cuſtodivit, imò eam vel furatus eſt, vel cum fure dimiſit; deponens verò (ſi is condemnetur) quia calumniam furti & infidelitatis falsò intentavit depoſitario, cùm is eſſet innocens.

Verùm Noſter interpres meliùs de ſolo depoſitario, qui reus agitur, hunc locum explicat. q. d. Depoſitarius qui à judicibus fuerit furti, vel colluſionis cum fure condemnatus, ſolvet duplum ejus quod ſua culpa perditum, & furto ſublatum eſt. Agitur enim hic de depoſitario qui reus eſt, ejus enim eſt reſtituere rem depoſitam, uti hic dicitur: de deponente verò hic non agitur, illi enim ſi accuſator ſit, falſoque depoſitarium calumnietur, eamdem ex lege talionis ſubeundam eſſe pœnam, non hic, ſed Deut. 19. 19 ſancitur.

NULLUSQUE HOC VIDERIT) qui cavere poſſet, nullus etiam qui teſtis eſſe poſſet. q. d. Si teſtibus ſuam innocentiam probare non poſſit, purget ſe juramento, finiſque controverſiæ ſit juramentum per ſanctiſſimum Dei nomen, hebraicè enim additur nomen Dei tetragrammaton. Vers. 10.

SUSCIPIETQUE DOMINUS (herus vel poſſeſſor, ut habent Hebræa, ovis, vel animalis perditi) JURAMENTUM. Vers. 11.

QUOD SI FURTO ABLATUM FUERIT, RESTITUET DAMNUM DOMINO) Si nimirum ejus, putà depoſitarii, culpa aut negligentia, res furto ablata ſit. Vers. 12.
C Unde hebr. additur: *ſi de cum ipſo*, id eſt, ſi ipſo ſciente vel vidente, vel cùm ipſe facilè ſcire aut videre & cavere poſſet (ſic enim accipitur τὸ *cum ipſo* v. 15. uti omnes ibidem vertunt & explicant;) res furto ablata ſit, tunc rem furto ſublatam reſtituere tenebitur. opponitur hic verſus præcedenti, in quo addebatur, *nulluſque hoc viderit*. loquebatur enim de eo, cui ſine culpa res ablata erat; is enim erat inſons.

Triplex ergo hic circa depoſitum eſt caſus, & lex. Primò, ſi depoſitarius per fraudem rem depoſitam interverterit, reddet duplum, ut decernitur v. 9. Secundò, ſi non admiſerit fraudem, ſed per ejus negligentiam res depoſita ſublata ſit furto, reddet ſimplum; putà rem ipſam, aut pretium rei reſtituet, ut decernitur hoc v. 12. Tertiò, ſi ſine ejus ſcitu & negligentia, res ſecretò furtim ſublata ſit, cenſebitur innocens, nihilque reſtituet, uti decernitur v. 10. & 11. *Triplex depoſiti caſus & lex.*

SI COMESTUM A BESTIA, DEFERAT AD EUM QUOD OCCISUM EST, ET NON RESTITUET) Hebraicè hæc eſt ſententia, *ſi rapiendo raptum, aut rapiendo* D *laniatum ſit, adducet ipſiſſimum teſtem, videlicet id quod laniatum eſt, & non reſtituet*. ita Chald. & conſentiunt Septuag. unde Noſter breviſſimè & optimè vertit. Vers. 13.

QUOD SI IN PRÆSENTIARUM DOMINUS FUERIT, NON RESTITUET] Quia domino animalis præſente, minuitur cura & vigilantia commodatarii (de eo enim hic eſt ſermo) qui animal *mutuò*, id eſt, ut juridicè & diſtinctè loquar, commodatò accepit ad uſum; quia dominus præſens ſuæ rei curam habere debet: ſi ergo ipſe perire eam ſinat, id ei imputetur, quòd ſi ipſe omni ſua cura & conatu non poſſit rem ſervare, ſed ipſa caſu pereat, hujuſce caſus ipſe ſit teſtis, videatque commodatarium eſſe innocentem: ſi tandem commodatarii culpa, quam ipſe impedire non valeat, res pereat, judices dijudicent, an, & quantum reſtituere teneatur. hoc enim æquitas & juſtitia poſtulat. Vers. 15. *Lex commodati.*

MAXIME SI CONDUCTUM VENERAT PRO MER-

Digitized by Google

Lex conducti. MERCEDE OPERIS SUI] Hebr. eſt, *ſi mercenarium*, idest *conductum fuerit, veniet pro mercede ſua*, id eſt, ſi commodatarius. vel potiùs conductor non gratis acceperit animal, ſed ejus uſum mercede conduxerit, & moriatur animal præſente domino, ad nihil tenebitur. Sin gratis erat animal commodatum in favorem commodatarii, fieri poterat ut is teneretur ad reſtitutionem: levior enim culpa obligaſſet commodatarium, ſaltem ad partem aliquam rei pereuntis præſtandam, quæ non obligaſſet conductorem, qui non ſuo ſolius, ſed alterius etiam, putà locantis, commodo contractum talem init, quemadmodum & jam leges civiles graviorem in conductore, quàm in commodatario culpam requirunt, ut is ad reſtitutionem teneatur: in illo enim levem, in hoc tantum leviſſimam culpam requirunt. Quamquam jus hoc noſtrum veteri illi non reſpondeat per omnia; ſunt enim hic multa merè poſitiva illius temporis, ut quod hic paſſim ingeritur de præſentia domini, cùm res perit; illa enim nunc eſt impertinens, nec quidquam juvat commodatarium aut conductorem.

Tropologiam ſuperiori ſimilem vide apud Rabanum.

VERS. 17. REDDET PECUNIAM JUXTA MODUM DOTIS, QUAM VIRGINES ACCIPERE CONSUEVERUNT) q. d. Dabit virgini quam vitiavit tantam dotem, quantam ipſa à patre juxta ſuam conditionem accepiſſet: ditioribus enim major dos erat aſſignanda, quàm pauperibus.

Dices, Deut. 22. 29. qui vitiavit virginem ad 50. ſiclos id eſt florenos; præcisè damnatur, ergo æqualis omnibus dos erat danda.

Reſpondeo, Deut. de alio caſu loquitur, nimirum ſi injuria & vis illata eſſet puellæ, ac per conſequens patri ejus: tunc enim ob injuriam parenti illatam, 50 ſiclos non puellæ, ſed parenti pendere debebat ſtuprator atque inſuper tenebatur vitiatam ducere, eamque retinere ſine ulla repudii ſpe, uti ibidicitur. ita Abulenſ. ibi ergo de ſtupro & vi, hic de ſimplici fornicatione agitur.

VERS. 18. *Lex de maleficis.* MALEFICOS NON PATIERIS VIVERE] Hebr. *maleficam non vivificabis*, id eſt, vivere non ſines, vel in vita non conſervabis, ſed vitam ei adimes. ſexus enim femineus magis maleficiis ſive veneficiis eſt obnoxius, quàm virilis; à pari tamen per maleficam intellige & maleficum.

VERS. 25. SI PECUNIAM MUTUAM DEDERIS POPULO MEO PAUPERI QUI HABITAT TECUM, NON URGEBIS EUM QUASI EXACTOR, NEC USURIS OPPRIMES Hebr. *non eris ei ut exactor* vel *fœnerator*, *& non pones ſuper eum morſum*, id eſt, uſuram: Hebræi enim uſuram vocant נשך *neſech*, id eſt *morſum*, quia uſura magis quàm canis mordet & rodit pauperes.

Uſura hebr. vocatur morſus, cur?

VERS. 26. SI PIGNUS A PROXIMO TUO ACCEPERIS VESTIMENTUM, ANTE SOLIS OCCASUM REDDES EI] Pro *veſtimentum* hebr. eſt *operimentum*; maximè enim videtur loqui lex de cooperculis nocturnis, ſive veſtes eæ ſint, ſive ſtragula. Eſt hæc lex non juſtitiæ, ſed caritatis & miſericordiæ, juberque; ut creditores pauperum debitorum miſereantur, ut veſperi pignus ab eis acceptum reddant, ut eo noctu uti, ſeque cooperire poſſint, maximè, ſi libeat, illud pro pignore relaturi. ita Cajetan.

Lex pignoris.

Tropol. Tropolog. S. Gregor. lib. 16. Moral. 2. Pignus, ait, ante ſolis occaſum reddere jubemur, quia priuſquam in nobis per dolorem cordis ſol juſtitiæ occidat, debemus ei confeſſionem veniæ reddere, à quo confeſſionem accepimus culpæ.

VERS. 28 DIIS NON DETRAHES] Hebr. *Eloim*, id eſt judices *non vilipendes*, aut viles tuis verbis reddes. ita Chald. Ita Eccleſ. 10. 20. *In cogitatione*, ait, *tua regi ne detrahas*

A *& in ſecreto cubiculi tui ne maledixeris diviti*: quia magnatibus nihil eſt occultum: *quia*, inquit, *& aves cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annuntiabit ſententiam*. q. d. Fama perferet tua maledicta ad ejus aures: facilè enim hæc emanant. Nam, ut ait Juvenal. ſatyra 9.

——*Secretum divitis ullum*.
Eſſe putas? Servi ut taceant jumenta loquentur,
Et canis, & poſtes, & marmora.

Multæ, inquit Xenophon lib. 8. Pædiæ Cyri, *principis ſunt aures, multi oculi; & ubique dicere metuunt ea quæ principi non expediunt, quaſi ipſius audiret; & metuunt facere ei non conducentia, quaſi ipſius adeſſet.*

Et Veget. lib. 2. c. 5. *Imperatori*, ait, *cùm Auguſti nomen accipit, tamquam præſenti & corporali Deo fidelis eſt præſtanda devotio, & impendendus pervigil famulatus, Deo enim vel privatus, vel militans ſervit, cùm fideliter eum diligit, qui Deo regnat auctore.*

DECIMAS TUAS ET PRIMITIAS TUAS NON TARDABIS REDDERE) Clare expreſſit Interpres quod hebr. generatim & confusè dicitur: *ne tardes offerre plenitudinem* B *tuam & lacrymam tuam*, id eſt ſpicas tuas plenas, & vinum tuum, omneque liquidum, quod preſſum lacrymam, id eſt liquorem, diſtillat; hoc eſt, ut Chald. Septuag. & Noſter vertunt, *Offeres decimas & primitias tuas*. non enim jubet Deus offerri omnes fruges, ſed tantùm earum decimas & primitias, uti alibi textus Hebræus exprimit, idque hac de cauſa, ait Philo lib. de Sacerdotum honoribus: ut, dum Hebræi aſſueſcunt ſemper alimenti ſui partem Deo decidere, numquam in ejus oblivionem veniant, ſed recordentur hæc ſibi à Deo donata eſſe, utque hoc teſtentur dent, immò reddant Deo frugum ejus decimas & primitias. VERS. 29.

Primitiæ dandæ Deo cur.

SEPTEM DIEBUS SIT CUM MATRE SUA: DIE OCTAVA REDDES ILLUM MIHI] Jubet hic Deus primogenita boum & ovium ſibi offerri, octavo die à nativitate eorum, non antè; quia ante octavum diem fœtus nimis eſt tener, & quaſi immaturus ac imperfectus, nec ſatis plenè formatus. ita D. Thom. VERS. 30.

Anagogicè, ſeptem diebus manemus in hac vita cum matre Eccleſia, ſed in octava die reſurrectionis ſiſtemur Domino, remunerationem bonorum ab eo accepturi. C ita Raban.

VIRI SANCTI ERITIS MIHI) tum animo, tum corpore, ſanctè videlicet ſervando præcepta mea, & cavendo ab omni inquinamento, etiam carnis à beſtiis devoratæ, uti ſequitur. VERS. 31.

CARNEM QUÆ A BESTIIS FUERIT PRÆGUSTATA, NON COMEDETIS) Jubet hoc Deus Primò, ut Hebræos decentiam & ſanctitatem quamdam externam & corporalem doceat. Secundò, ut illos vitam ex ratione degere doceat, quæque nihil feritatis aut barbariei præ ſe ferat, ait Theodor. Tertiò, ut illos à cæde & furto longiùs arceat, eorumque averſionem & horrorem eis ingerat. ita Cajet. Unde S. Ambroſ. ſerm. 12. citans & myſticè explicans hanc legem. *Tetrior*, ait, *beſtia eſt quiſquis ſumit quod beſtia ſuperavit. Dic igitur mihi tu Chriſtiane, cur prædam relictam à prædonibus præſumpſiſti?* &c. *Aiunt plerique lupos leonum, ſubſequi ſolere veſtigia; ſcilicet ut rabiem ſuam rapina ſatiens aliena & quod leonum ſaturitati remanet, id luporum rapacitate conſumatur: ſic & iſti avaritiæ lupi, prædonum veſtigia ſubſecuti ſunt, ut quod illorum rapacitati* D *ſuperavit, horum cederet feritati.*

Caro à beſtiis prægustata vetita tres ob cauſas.

Tropol. Tropolog. carnem à beſtiis prægustatam edere non licet, id eſt converſationem & doctrinam animalem, hæretico vel diabolico opere laniatam, Chriſtiano imitari non licet. ita Raban. Rurſum, homo captus à diabolo, vel hominibus qui ferinis ſunt moribus, & à cultu pietatis extranei, comedendus non eſt, id eſt, non eſt imitandus, ſed arguendus. Ita Radulphus in cap. 3. Levit. & Raban.

Digitized by Google

CAPVT VIGESIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit ſancire leges judiciales, præſertim de perſonarum & munerum acceptione. Secundò, v. 11. ſubdit cæremoniales de ſabbato ſeptimi anni, deque tribus præcipuis anni feſtis. Tertiò, v. 20. promittit eis angelum ducem & cuſtodem, aliaque bona, ſi legibus ſuis obediant.

1. NOn ſuſcipies vocem mendacii: nec junges manum tuam ut pro impio dicas falſum teſtimonium. 2. Non ſequeris turbam ad faciendum malum: nec in judicio, plurimorum acquieſces ſententiæ, ut à vero devies. 3. Pauperis quoque non miſereberis in judicio. 4. Si occurreris bovi inimici tui, aut aſino erranti, reduc ad eum. 5. Si videris aſinum odientis te jacere ſub onere, non pertranſibis, ſed ſublevabis cum eo. 6. Non declinabis in judicium pauperis. 7. Mendacium fugies. Inſontem & juſtum non occides. quia averſor impium. 8. Nec accipies munera, quæ etiam excæcant prudentes, & ſubvertunt verba juſtorum. 9. Peregrino moleſtus non eris, ſcitis enim advenarum animas: quia & ipſi peregrini fuiſtis in terra Aegypti. 10. Sex annis ſeminabis terram tuam, & congregabis fruges ejus. 11. Anno autem ſeptimo dimittes eam, & requieſcere facies ut comedant pauperes populi tui: & quidquid reliquum fuerit, edant beſtiæ agri: ita facies in vinea, & in oliveto tuo. 12. Sex diebus operaberis o i ſeptimdie ceſſabis, ut requieſcat bos & aſinus tuus: & refrigeretur filius ancillæ tuæ, & advena. 13. Omnia quæ dixi vobis, cuſtodite. Et per nomen externorum deorum non jurabitis, neque audietur ex ore veſtro. 14. Tribus vicibus per ſingulos annos mihi feſta celebrabitis. 15. Solemnitatem azymorum cuſtodies. Septem diebus comedes azyma, ſicut præcepi tibi, tempore menſis novorum, quando egreſſus es de Aegypto: non apparebis in conſpectu meo vacuus. 16. Et ſolemnitatem meſſis primitivorum operis tui, quæcumque ſeminaveris in agro. ſolemnitatem quoque in exitu anni, quando congregaveris omnes fruges tuas de agro 17. Ter in anno apparebit omne maſculinum tuum coram Domino Deo tuo. 18. Non immolabis ſuper fermento ſanguinem victimæ meæ, nec remanebit adeps ſolemnitatis meæ uſque manè. 19. Primitias frugum terræ tuæ deferes in domum Domini Dei tui. Non coques hœdum in lacte matris ſuæ. 20. Ecce ego mittam Angelum meum, qui præcedat te, & cuſtodiat in via, & introducat in locum quem paravi. 21. Obſerva eum, & audi vocem ejus, nec contemnendum putes: quia non dimittet cùm peccaveris, & eſt nomen meum in illo. 22. Quòd ſi audieris vocem ejus, & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligentes te. 23. Præcedetque te Angelus meus, & introducet te ad Amorrhæum, et Hethæum, et Pherezæum, Chananæumque, et Hevæum, et Jebuſæum, quos ego conteram. 24. Non adorabis deos eorum, nec coles eos: non facies opera eorum, ſed deſtrues eos, et confringes ſtatuas eorum. 25. Servietiſque Domino Deo veſtro, ut benedicam panibus tuis & aquis, et auferam infirmitatem de medio tui. 26. Non erit infœcunda, nec ſterilis in terra tua: numerum dierum tuorum implebo. 27. Terrorem meum mittam in præcurſum tuum, et occidam omnem populum, ad quem ingredieris: cunctorumque inimicorum tuorum coram te terga vertam: 28. emittens crabrones priùs, qui fugabunt Hevæum, et Chananæum et Hethæum, antequam introeas. 29. Non eiiciam eos à facie tua anno uno; ne terra in ſolitudinem redigatur, et creſcant contra te beſtiæ. 30. Paulatim expellam eos de conſpectu tuo, donec augearis, et poſſideas terram. 31. Ponam autem terminos tuos à Mari rubro uſque ad Mare Palæſtinorum et à deſerto uſque ad fluvium: tradam in manibus veſtris habitatores terræ, et eiiciam eos de conſpectu veſtro. 32. Non inibis cum eis fœdus, nec cum diis eorum. 33. Non habitent in terra tua, ne fortè peccare te faciant in me, ſi ſervieris diis eorum: quod tibi certè erit in ſcandalum.

VERS. 1. NON SUSCIPIES VOCEM MENDACII] Hebr. *non ſuſcipies auditionem falſitatis*, ut videlicet audias calumniatorem, conantem te in partem & teſtem calumniæ pertrahere.

Vatabl. vertit, *ne aſſumas rumorem vanum* vel *falſum*. q. d. Ne ſis auditor falſi rumoris contra proximum tuum, aut fingas in corde tuo quippiam, quo illius fama lædi poſſit: rurſum non audias, nec admittas talem rumorem.

Dicunt Hebræorum ſapientes, non minùs peccare eum qui falſo delatori auſcultat, quàm qui falsò aliquem defert. Unde eorum hæc eſt ſententia: *Omnis qui malignè traducit aliquem, & quicumque recipit delatorem, omniſque qui falſum teſtimonium dicit contra proximum ſuum, dignus eſt ut canibus proiiciatur.*

NEC JUNGES MANUM TUAM] non confœderaberis, non aſſociabis te ei, ut ſis teſtis iniquitatis & calumniæ, dicendo falſum teſtimonium. ita Hebræa.

Sic Pericles amico falſum à ſe teſtimonium, quod jurejurando erat ſanciendum, exigenti, *amicum ſe uſque* A *ad aram eſſe* reſpondit. Teſtis eſt Plutarch. in Lacon. Et Phocion injuſtum quid poſtulanti: *Non potes*, inquit, *Antipater, Phocionem amicum habere & adulatorem.*

Teſtis falſidicus, inquit Iſidorus lib. 3. de Summo bono, *tribus perſonis eſt obnoxius: primò Deo, quem peierando contemnit: conſequenter iudici, quem mentiendo fallit: poſtremo innocenti, quem falſo teſtimonio lædit.* Talis falſus teſtis contra Davidem fuit Doeg. 1. Reg. 22. 9. & contra Miphiboſeth Siba, 2. Reg. 16. 3. contra Naboth duo ſubornati, 3. Reg. 21. 13. contra Jeremiam Jerias, Jerem. 37. 12. contra Suſannam duo ſenes, Daniel. 13. 54. contra Chriſtum duo illi Matth. 26. 61. contra Stephanum illi Actor. 6. 11.

NEC IN JUDICIO PLURIMORUM ACQUIESCES SENTENTIÆ, UT A VERO DEVIAS) Hebr. eſt pulchra paronomaſia: *& non reſpondebis in lite, ut declines poſt multos, ad declinandum* ſive *torquendum*, intellige judicium verum & rectum.

Socrates, inquit Laert. l. 2. c. 5. eos qui multitudini imperitę fidē habēt, ajebat perinde facere, ac ſi quis tetradrachmū unum

unum contemnens rejiceret, & acervum è ſimilibus congeſtum probaret reciperetque. Cui non fideres ſoli, ei nihilo magis fidendum eſt in turba ſimilium: nec enim refert quàm multi ſint, ſed quàm graves. Nummus adulterinus etiam in quamvis magno acervo, adulterinus eſt.

Vers. 3. PAUPERIS QUOQUE NON MISEREBERIS IN JUDICIO) Hebr. *non decorabis pauperem in lite ſua*, id eſt non proteges pauperem, ex præpoſtera erga eum miſericordia, in cauſa injuſta, vel cùm ipſe revera reus eſt criminis. Bona enim eſt miſericordia, ſed non debet illa evertere judicium: utrumque enim diligit Dominus. unde ait Pſaltes: *Miſericordiam & judicium cantabo tibi Domine*; &, *Honor regis judicium diligit*. unde & de Chriſto rege juſtitiæ prædictum eſt, eum venturum *judicare populum tuum in iuſtitia, & pauperes tuos in iudicio*, pſalm. 71. 2. ita S. Auguſt. q. 88. & Hieron. in pſalm. 32.

Vers. 5. SI VIDERIS ASINUM ODIENTIS TE JACERE SUB ONERE, NON PERTRANSIBIS, SED SUBLEVABIS CUM EO) Hebræa hic obſcura ſunt, & variè à variis vertuntur: ſed omnium ſenſus eodem recidit, & cum eo quem reddidit Noſter coincidit. Ad verbum genuinè Hebræa ſic vertenda videntur: *ſi videris aſinum odientis te iacere ſub onere, num ceſſabis relinquere ei?* (onus videlicet, eum pertranſeundo, q. d. Minimè, quin verò) *relinquendo relinqueris ei*, q. d. Apud eum ſubſiſtes, eique ad eum ſublevandum, & in pedes erigendum aſſiſtes.

Poſſet etiam quis ſuſpicari in Hebræo mendosè legi לו *lo* per *vau*, pro לא *lo* per *aleph*, tumque clarior eſſet ſenſus hic: *num ceſſabis relinquere?* (eum gementem ſub onere) *relinquendo non relinques eum ipſo*, onus ſcilicet, ſub quo gemit. Vides hic, dilectionem inimicorum non tantùm Chriſtianis, ſed & Judæis fuiſſe præceptam.

Vers. 6. NON DECLINABIS IN JUDICIUM (id eſt condemnationem: eſt metonymia) PAUPERIS) Hebr. eſt, *non declinabis* (pervertes) *iudicium pauperis in cauſa eius*; ubi *iudicium* propriè ſumitur. Deus ergo qui priùs pauperis perſonam, contra æquitatem in judicio accipi vetuit, hic pariter æquam ejus cauſam judicio iniquo perverti prohibet.

Vers. 7. MENDACIUM FUGIES) Hebr. *à verbo mendacii procul eris.*

INSONTEM ET JUSTUM NON OCCIDES) Hinc rectè colligunt doctiores Theologi, judicem non poſſe occidere eum quem ſcit eſſe innocentem, qui tamen in judicio per falſos teſtes probatur eſſe nocens. Alii tamen contrarium docent atque ſic exponunt: *Non occides innocentem & iuſtum*, qui ſcilicet in foro tuo eſt juſtus, quia juridicè probatur eſſe innocens, vel ſaltem non probatur eſſe nocens, quibus Chald. favet dum vertit, *& eum qui fuerit iuſtificatus, & exierit iuſtus à iudicio, non occides.*

QUIA AVERSOR IMPIUM) Hebr. eſt, *quia non iuſtificabo impium*, id eſt, *quia condemnabo & averſabor impium*, qualis eſt qui inſontem occidit. eſt liptote, cui ſimilis eſt Exodi 20. 7. q. d. Si impiè juſtum & inſontem occideris, licet hominibus videaris eſſe juſtus, mihi tamen eris impius, teque averſabor ut impium.

Vers. 8. NEC ACCIPIES MUNERA, QUÆ ETIAM EXCÆCANT PRUDENTES (hebr. videntes, qui ſcilicet apertos habent oculos mentis, id eſt ſapientes) ET SUBVERTUNT VERBA JUSTORUM) Hæc veriſſima & uſu probatiſſima eſt ſententia, unde ænigma:

Mutnegra cum murua faciunt rectiſſima curua.

lege retrogradè, & videbis *mutnegra* eſſe argentum, *murua* eſſe aurum.

Judices abſtineant muneribus.

Id ipſum cenſuerunt Gentiles. Audi poetam:

Vincla eſt etiam ſapientia lucro.

Apophthegmata & exempla.

Et Plutarch. lib. de Iſide: Thebis, inquit, judicum imagines viſuntur abſque manibus, & ſummi judicis oculi connivent; eò quòd juſtitia nec muneribus capiatur, nec hominum vultu flectatur. Et Themiſtium: Verus, inquit, princeps eſt, qui auro eſt inexpugnabilis. Hinc & Bion dixit, oportere principem magiſtratu diſcedentem, non ditiorem, ſed clariorem evadere.

Memorabile exemplum præbuit Martius Curius Dentatus, ſenator Rom. cui ad focum ſedenti cùm Samnites ingens auri pondus attuliſſent, eo repudiato, liberè aſſuerit: *Mementote me nec acie vinci, nec pecunia corrumpi poſſe: neque enim præclarum eſt aurum habere, ſed iis qui aurum habent imperare.* teſtis eſt Cicero in Catone, & Plutarch. in Apophtheg. qui & addit, Curium tunc cùm legati venerunt rapa coxiſſe, illaque demonſtrantem dixiſſe, ſe auro opus non habiturum, quamdiu tali cibo contentus vixerit.

Huic ſimiles fuerunt Fabii, qui legati ad Ptolemæum regem miſſi, munera quæ ab eo privatim acceperant, in ærarium priùs quàm legationem referrent ad ſenatum, detulerunt.

Inter fideles illuſtres fuit Samuel judex populi, ut patet 1. Reg. 12. 3. E contrario filii ejus *declinaverunt poſt avaritiam, acceperuntque munera, & perverterunt iudicium*, 1. Reg. 8. 3. ideoque officio privatique ſunt, judiciumque & regnum in Saulem tranſlatum eſt.

Hoc ſæculo eminuit B. Thomas Morus, judex æquiſſimus, munerum & opum contemptor. Quadam vice vidua, cui litem adjudicarat, obtulit ei poculum aureum: ille accepit quidem, ſed vino replens ei præbibit, & reddidit, atque ut alia omittam quæ c. 3. & 8. vitæ ejus narrantur, illud admirabile eſt, quòd, cùm à prima ætate magnis in rep. muneribus eſſet perfunctus, adeoque totius regni fuiſſet Cancellarius, cumque amplam haberet familiam, tamen tota vita annuum cenſum non auxit ultra ſeptuaginta aureos annuos. Quid hic dicent illi, qui paucis annis augent ad decem, imò viginti millia?

PEREGRINO MOLESTUS NON ERIS: SCITIS ENIM ADVENARUM ANIMAS) quis ſcilicet animus, quis affectus ſit peregrino, cùm ſe à ſuis deſtitutum, inter exteros & ignotos invenit, quàm ſcilicet arcto, timido, dejecto, pavido ſuſpenſo, verecundo triſti ſit animo: ut proinde afflicto afflictionem addere non debeatis, cui ſatis pœnæ eſt quòd ſit peregrinus. Vers. 9.

QUIA ET IPSI PEREGRINI FUISTIS IN TERRA ÆGYPTI) quia ſcilicet experti eſtis quàm ſit miſeranda conditio peregrini: nemo enim ita miſero ſuccurrere paratus eſt, quà qui fuit miſer. hinc ajebat Dido.

Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.

SEX ANNIS SEMINABIS TERRAM TUAM, ET CONGREGABIS FRUGES EJUS: ANNO AUTEM SEPTIMO DIMITTES EAM, ET REQUIESCERE FACIES) a meſſe, non autem à ſemente, inquiunt aliqui, q. d. Anno ſeptimo ſeminabis agrum, ſed non metes. ita S. Aug. q. 89. Verùm dico, utrumque hic vetari anno ſeptimo, ſcilicet tam ſeminationem quàm demeſſionem terræ: hoc enim clarè dicitur Levit. 25. 4 *Septimo*, inquit, *anno agrum non ſeres*, itaque obſervatum fuiſſe apud Hebræos, teſtantur Joſephus & Hebræi. idem indicant hic Hebræa. Erat enim hic annus ſeptimus ſabbatum terræ, id eſt plena quies terræ, uti ſeptima dies erat ſabbatum, id eſt quies, hominum. Vers. 10. & 11.

Annus ſeptimus erat ſabbatum terræ cur?

Sanxit hoc Deus, ut ſcilicet annus ſeptimus eſſet ſabbatum terræ. Primò, ad hoc ut Hebræos clementię admoneret etiam erga inanima, quales ſunt agri, utique a nimia hujus vitę cura, & avaritia eos abduceret. Secundò, ut terra hoc ſeptimo quietis anno, quaſi reſumpto vigore deinceps feracior foret; illa enim de cauſa etiam noſtri ruſtici, ſtatis temporibus quieſcere ſinunt agros, ut poſtea majori cum fœnore fruges referant. Tertiò, ut ſeptimus ille quietis annus eſſet Symbolum & memoriale creationis terrę rerumque omnium, uti erat & dies ſeptimus, putà ſabbatum, Gen. 2. 3. utque ipſa vacatio terrę eſſet velut merces habitationis, & quaſi redemptio ab eo cujus eſt, id eſt, ab ejus creatore Deo, inquit S. Auguſt. q. 83. in Levit. Sicut enim feudatarius pro feudo domino feudi hommagium & ſtata jura perſolvit, ita Hebręi quaſi pro feudo terrę tuę, Deo hommagium hoc ſabbati terrę perſolvebant. Quarto, ut pauperes ſeptimo illo anno agri fructibus gauderent: eo enim anno fructus agrorum erant communes, ut patet hoc verſu.

Prima cauſa. *Secunda.* *Tertia.* *Quarta.*

Dices, Si anno ſeptimo nihil licebat ſerere; quid metere poterant pauperes?

Reſp. Metebant id quod ex granis deciduis, ſexti anni ſegetis ſuccreverat, & quidquid olerum & herbarum per ſe terra profert: unde Levit. 25. 5. *Quæ ſponte* ait, *naſcuntur non metes*, id eſt non omnino reſecabis, idque ad hoc, ut & ſervus & peregrinus, & animalia, ut ibi dicitur, & pauperes, uti hic dicitur, partem ejus colligant. ita Abulenſ.

Digitized by Google

Atque hac parte lex hæc ſabbati terræ aliàs cæremonialis, erat & judicialis: ordinabatur enim ad commodum pauperum.

Tropologia anni ſeptimi eadem eſt quæ ſabbati, de qua Deut. 5. 12.

Vers. 13. ET PER NOMEN EXTERNORUM DEORUM NON JURABITIS, NEQUE AUDIETUR EX ORE VESTRO.] Jubet non ut eos non nominemus, ſed ne eos deos vocemus, & quaſi deos in teſtes invocemus jurando per eos, inquit Tertull. libr. de Idololat. cap. 19.

Judæi hic ſuperſtitioſi, imò blaſphemi ſunt, nolunt enim legere aut pronuntiare nomen Salvatoris noſtri *Jeſus*: quòd ſi fortè caſu illud vel legere, vel ſonare contingat, ſeipſos mulctant, colaphumque ori impingunt: aut ſi ſonant, legunt, vel ſcribunt, dicunt ישו *Jiſcu*, illudque per literas initiales ita exponunt: ימח שמו וזכרו *immach ſchemo uzichro*, id eſt, deleatur nomen ejus & memoria ejus. Hoc eſt odium iſtorum cæcorum & miſerorum in Jeſum Chriſtum, quod proinde meritò luunt perenni exilio & excidio.

Vers. 15. *Feſtum Azymorum.* SEPTEM DIEBUS COMEDES AZYMA, TEMPORE MENSIS NOVORUM] putà in menſe Niſan, quo egreſſus ex Ægypto, quando in terra ſancta & Aegypto novæ fruges hordeaceæ matureſcunt. vide ſuprà cap. 13. 4.

NON APPAREBIS IN CONSPECTU MEO VACUUS.) Præcipit hic Deus oblationem cuique accedenti ad tabernaculum vel templum, tamquam religionis actum pertinentem, tum ad cultum ſibi debitum, tum ad Levitarum ſuſtentationem. Verùm quia Judæa erat vaſta, & multi remoti à Jeruſalem & templo habitabant, tradit Lyran. cum remotis diſpenſatum aliquando fuiſſe in pentecoſte, & in feſto tabernaculorum. Vide Iſtellam in Exodi 34. ubi ait: lex hæc ſolos viros obligabat, non feminas, ut patet ex τῷ *omne maſculinum*: ergo & filios & ſervos. Unde Chriſtus duodennis aſcendit ad templum, ut hanc legem ſervaret. Lucæ 2. v. 42.

Tropolog. accedentes ad Deum plenos miſericordiæ & virtutum aliarum manipulos afferre decet, ita exaudientur. vide S. Chryſoſt. in 2. ad Timoth. 1. hom. 1.

Vers. 16. *Pentecoſtes.* ET (cuſtodies, celebrabiſque) SOLEMNITATEM MESSIS PRIMITIVORUM OPERIS TUI, QUÆCUMQUE SEMINAVERIS IN AGRO] id eſt, ut Vatabl. *ſervabis diem feſtum meſſis præcoquum fructuum operis tui, quos ſeminaſti in agro.* hoc eſt, celebrabis feſtum pentecoſtes, illoque panes ex primâ meſſe triticea factos mihi offeres, ſicut in paſchate obtuliſti ſpicas hordei matureſcentes; in pentecoſte ergo exigit Deus primitias omnium frugum, id eſt, totius meſſis triticeæ, de quo plura Levit 23. 17.

Panis primitiarum allegor. ſignificabat Euchariſtiam, inquit S. Iren. l. 4. contra hær. 32.

Tabernaculorum. SOLEMNITATEM QUOQUE IN EXITU ANNI, QUANDO CONGREGAVERIS OMNES FRUGES TUAS DE AGRO] Hæc ſolemnitas ea eſt quæ poſtea dicta eſt ſcenopegiæ, qua tabernacula figebant, in iiſque habitabant per ſeptem dies in memoriam & gratiarum actionem protectionis divinæ, qua Deus Hebræos duxerat & protexerat in deſerto peregrinantes & habitantes in tabernaculis per 40 annos.

Celebrabatur hoc feſtum 15. die menſis ſeptimi durabatque per ſeptem dies.

Ex hoc loco patet, aliud fuiſſe anni ſacri, aliud verò anni vulgaris ante egreſſum ex Aegypto initium, quo deinceps etiam uſi ſunt Hebræi in rebus civilibus, ut dixi cap. 12. 1.

Initiũ anni ſacri & vulgaris quod? Cœpit ergo annus vulgaris à menſe vel novilunio, quod proximum erat æquinoctio autumnali (ſicut annus ſacer incipiebat à Niſan, putà à menſe æquinoctii verni.) quòd ſi ſeptimus menſis, qui Tiſri dicebatur, proximior erat æquinoctio huic autumnali, tunc ille erat anni principium: ſin autem octavus menſis qui Marcheſuan dicebatur, proximior eſſet illi æquinoctio, is erat primus anni menſis. hoc autem facilè fieri poterat. v. g. ſi æquinoctium vernum incideret in plenilunium, vel paulò ante illud tunc Niſan, ſive primus menſis erat illa eadem lunatio, & 14. dies Niſan erat in æquinoctio pariter & plenilunio. jam quia menſes lunares minores ſunt ſolaribus, hinc in multis menſibus (puta 32.) ſolaribus excreſcit inſuper unus lunaris; cùm ergo ſol ſex menſibus ſuis ab uno æquinoctio ad aliud decurrat, hinc caſu jam poſito fiebat, ut menſis ſeptimus ſolaris, in quem incidebat æquinoctium, concurreret cum menſe octavo lunari.

Unde dicit, *in exitu anni*, id eſt, circa exitum anni; poterat enim ſcenopegia ante finem anni vulgaris celebrari, ſi nimirum annus inciperet ab octavo menſe poterat & poſt finem anni veteris, & ſub initium novi anni celebrari, ſi videlicet annus inciperet à menſe ſeptimo.

Maluit autem dicere Moſes *in exitu*, quàm, in principio anni (quod utique dicere potuiſſet: quod enim finis eſt anni præcedentis, illud & initium eſt anni ſequentis) ut cauſam feſti indicaret, quæ erat gratiarum actio pro omni frugum genere, tam ex agris quàm hortis & vineis percepto, anno illo elapſo. Acceſſit poſteà & alia cauſa, videlicet memoria protectionis divinæ in deſerto, ubi in tabernaculis habitaverant; unde & poſteà nomen tabernaculorum feſto eſt inditum. de quo plura Levit. 23. 42.

TER IN ANNO APPAREBIT OMNE MASCULINUM TUUM CORAM DOMINO] nimirum tribus jam dictis ſolemnioribus anni feſtis, putà in paſchate, pentecoſte, & feſto tabernaculorum, Deut. 16. 16. Vers. 17.

Allegoricè, S. Baſil. in c. 1. Iſaiæ, Fidem, inquit, SS. Trinitatis exigit Deus: nam, ut ait Gloſſa, in paſchate immolatus Filius, in pentecoſte datur Spiritus ſanctus, in collecta frugum potentia creatoris Patris ſignatur.

Tropologiam pete à Rabano.

CORAM DOMINO) id eſt coram arca, vel coram tabernaculo, ſi arca ab eo ſeparata eſſet, uti factum eſt cùm Philiſthini tempore Heli arcam ceperunt: & poſt reductam arcam, multo deinceps tempore arca fuit ſeparata à tabernaculo, tuncque Hebræi non coram arca, ſed coram tabernaculo ſacrificabant, ſuaque feſta celebrabant.

NON IMMOLABIS SUPER FERMENTO] cum fermento, ſed cum azymis tantùm, ut purum & infermentatum ſit ſacrificium de quo plura in Levitico. Vers. 18.

NEC REMANEBIT ADEPS SOLEMNITATIS MEÆ USQUE MANE) *Adeps ſolemnitatis meæ*, id eſt adeps ſacrificii in honorem meum, vel in ſolemnitate mihi dicata oblati: illa enim mea eſt ſolemnitas quæ mihi ſacrificatur jubet ergo hic Deus, ut cùm ſacrificatur & mactatur victima, ſimul ſtatim quod in ea præcipuum & pinguiſſimum eſt, adeps videlicet recens, ſibi adoleatur & comburatur.

Vers. 19. *Non coques hœdum in lacte matris, quo ſenſu?* NON COQUES HOEDUM IN LACTE MATRIS SUÆ) Chald. vertit, *non comedes carnem cum lacte*: unde & aliqui Hebræi teſte Georgio Veneto problem. 442. in re ſuo ſic vertunt, *non comedes caſeum poſt carnem*, quia carnium in caſeo mala eſt concoctio.

Primus. *Secundus.* Secundò, alii apud Vatabl. per hypallagen ſic interpretantur, q. d. *Non coques, nec comedes hœdum cum matre lactante*: q. d. Satis tibi ſit comedere hœdum, abſtineas à matre; hoc enim videtur crudele, ſic præcepit Deus comprehendenti pullos in nido dimittere matrem, Deut. 22. 6.

Tertius. Tertiò, Abulenſis, Lyran. Cajetanus & S. Thomas 1. 2. quæſt. 102. a. 6. ad 4. ſimpliciter hoc præceptum ut ſonat accipiunt, ut ſcilicet prohibeatur hœdus coqui, ſive, ut hebraicè eſt, lixari in lacte materno, ne quod hœdo erat in deliciis, vertatur in tormentum.

Quartus & genuinus in lacte, id eſt tenerum & lactentem. Quartò & optimè, Vatabl. & Oleaſter ſic exponunt: ne coquas hœdum in lacte matris, id eſt ne occidas & coquas hœdum lactentem, quamdiu ſugit lac matris; hoc enim ſignificat ille hebraiſmus. Probatur hæc expoſitio: nam nuſquam conſuetudo fuit, hœdos propriè in lacte materno lixare, ut Judæis hoc prohibendum foret; ergo hæc verba eo ſenſu quem jam dedi, accipienda ſunt. Secundò, quia hic ſenſus optimè reſpondet allegoriæ, uti mox dicam. Tertiò, quia ita intelligunt S. Chryſoſt. hom. de Innocentib. S. Aug. q. 90 Ad litteram ergo vetuit Deus occidi adeò teneros hœdos vel agnos; agnum enim vertunt Septuag. & par videtur eſſe ratio hœdi & agni ut Hebræos doceret humanitatem & benignitatem erga homines, quando etiam circa bruta eam præcipiebat, jubebatque eos compati pecudibus ſuis, & averſari ac horrere crudelitatem in eas, præſertim in tenellos agnos

& hæ-

& hœdos, qui ſui commiſeratione omnibus movent, dum jugulantur.

Dico ad quem: nam Levit. 22. 27. dicitur, quòd octavo die poterat hœdus, agnus & vitulus offerri Domino; atque omnino loqui videtur de oblatione per jugulationem & immolationem; in ſacrificiis enim victimarum etiam tenellarum, Deo per ſacerdotes immolatis, nulla erat ſpecies crudelitatis; hanc enim purgabat & excludebat religio.

Judæi ita ſuperſtitioſè hanc legem obſervant, ut in eadem olla carnes & lac coquere nolint; imò nec eodem cultro carnes & caſeum ſcindere ſibi licere putant, ſed diverſis utuntur; atque de hac cæremonia juſtum librum conſcripſerunt, quo docent quid liceat, quid non liceat in eſu carnis & lactis.

Allegorica, & præcipua cauſa hujus legis fuit, ut ſignificaretur Chriſtum infantem & lactentem non poſſe occidi, ſive ab Herode, ſive à Judæis, ante ætatem maturam, & tempus præfinitum à Patre. ita S. Auguſt. & Chryſoſt. ſuprà. Moraliter docet hæc lex teneris & infirmis compati, eorumque infirmitatem tolerare.

Tropologicè, hæretici coquunt hœdos in lacte matris. Lac enim capræ fœtidæ, id eſt hæreſeos, eſt eorum impia doctrina: in hac coquunt illi hœdos, id eſt diſcipulos ſuos, æternis poſtea ignibus in inferno recoquendos. Lac enim hoc vertitur eis in æternum tormentum. Ita aliqui; quamquam hæc tropologia non ſatis conſonet allegoriæ jam datæ.

Vers. 20. ECCE EGO MITTAM ANGELUM MEUM, QUI PRÆCEDAT TE] Per angelum hunc Primò, Cajet. intelligit ipſum Moſen. Secundò, alii intelligunt Joſue, quia hic introduxit Hebræos in terram promiſſam. ita Juſtinus contra Tryphonem folio 58. & Euſebius lib. 4. Demonſtr. evang cap 28. & Raban. Tertiò, Rupertus hìc, & S. Athanaſ. lib. de Communi eſſentia Patris & Filii & Spiritus ſancti, ante finem, & Heſychius lib. 7. in Leviticum cap. 26. fol. 653. putant Filium Dei hìc angelum vocari, quia additur: *Et eſt nomen meum* (putà Dei) *in illo*; q. d. Æquè dicitur Deus ut ego. Sed hæc allegorico potiùs ſenſu quàm literali dixit Rupert. uti ſolet, æquè ac Heſychius, & Athanaſ. Quartò ergo & genuinè, angelus hic verus fuit & merus angelus præſes nimirum exercitus Hebræorum; ille enim præibat eis viam in columna nubis per diem & ignis per noctem, ille etiam nomine Dei præcipiebat Moſi & Hebræis; ille denique puniebat rebelles. Hunc angelum probabile eſt fuiſſe Michaelem, qui Daniel. 10. v. ult. vocatur princeps populi Iſrael. Hic enim olim præerat Synagogæ Judæorum, uti nunc præeſt Eccleſiæ Chriſtianorum.

Angelus Hebr. quis. Prima ſententia. Secunda. Tertia. Quarta & vera, fuiſſe S. Michaelem.

ET CUSTODIAT IN VIA) Nota hìc nomen angeli cuſtodis totius populi, ejuſque quinque officia. Primum eſt, *præcedet te eſt*; Secundum, *cuſtodiet in via*; Tertium, *introducet in locum quem præparavi*, putà in Chanaan; Quartum, *non dimittet cùm peccaveris*, q. d. Si pecces puniet te; Quintum, *eſt nomen meum in illo*. Eadem applicari poſſunt angelo cujuſvis hominis.

Angeli cuſtodis officia quinque.

Vis rara exempla cuſtodiæ & opis angelicæ? Accipe omnia S. Scripturæ ſuo ordine. Primò, Cherubim cuſtodiunt paradiſum, ejecto Adamo peccatore, verſanteque gladium flammeum Gen. 3. 24. angeli enim puriſſimi ſummè vel fugiunt, vel fugant impuros peccatores. *Sicut fumus apes, & fœtor columbas fugat: ſic miſerabile & putidum peccatum repellit vitæ noſtræ cuſtodem angelum*, inquit S. Baſilius, & ex eo Maximus ſerm. de peccato. Secundò, angelus profugam Agar reduxit ad Saram heram ſuam. Gen. 16. v. 7. Tertiò, angeli tres Abrahæ promiſerunt filium Iſaac, Gen. 18. verſ. 10. Quartò, duo angeli eduxerunt Lot ex Sodomis, & Sodomitas igne cæleſti concremarunt, Gen. 19. Quintò, angelus conſolatus eſt Agar, & Iſmaeli ſiti morienti puteo oſtenſo, vitam ſervavit, Gen. 21. 17. Sextò, angelus ſtitit gladium Abrahæ, volentis immolare Iſaac, Gen. 22. v. 11. Septimò, Jacob vidit aſcendentes angelos & deſcendentes per ſcalam, ad ſuam opem, Geneſ. 28. 11. Octavò, angelus docuit Jacob modum; per virgas varicolores producendi fœtus ſibi ex pacto debitos, Gen. 31. 11. Nonò, angeli deduxerunt Jacob ex Meſopotamia in Chanaan, Gen. 32. 1. Decimò, angelus interpoſuit ſe inter caſtra Hebræorum & Pharaonis, illa illuminans deducens per mare rubrum, hæc obtenebrans & ſubmergens, Exodi 14. 19. Undecimò, angelus deduxit Hebræos per deſertum in Chanaan, Exodi 23. 20. Duodecimò, angelus locutus eſt per os aſinæ, & corripuit Balaam, Num. 22. 22. Decimotertiò, angelus conſolatus eſt Hebræos ab hoſtibus afflictos, Judic. 2. 1. Decimoquartò, angelus roborat Gedeonem ad bellum contra Madian, Judic. 6. 11. Decimoquintò, angelus promittit Manue filium Samſonem nazaræum, Judic. 13. 3. Decimoſextò, angelus percuſſit Jeruſalem peſte, ob numeratum à Davide populum, 2. Reg. 24. 16. Decimoſeptimò, angelus confortavit Eliam pane, ut ambularet per quadraginta dies ad montem Dei Horeb, 3. Reg. 19. 5. Decimooctavò, angelus miſit Eliam ad Ochoziam regem ut ei prædiceret mortem ob cultum Beelzebub, 4. Reg. 1. 3. Decimononò, angelus percuſſit 185. millia Aſſyriorum, 4. Reg. 19. 35. Vigeſimò Raphael Tobiam deduxit & reduxit, curavitque ei Saram uxorem, ut patet ex Tobia. Vigeſimoprimò, angelus Judith cuſtodivit, & direxit ad cædem Holophernis, Judith 13. 20. Vigeſimoſecundò, angelus tres pueros in fornace Babylonia ab igne defendit. Daniel. 3. 49. Vigeſimotertiò, angelus concluſit ora leonum, ne devorarent Danielem, Daniel 6. 22. Vigeſimoquartò, angelus Gabriel oſtendit Danieli, 70. hebdomade occidendum eſſe Chriſtum, Daniel. 9. 21. idem varia futura circa reges Syriæ & Aegypti eidem revelavit 11. Vigeſimoquintò, angelus tutatus eſt, & vindicavit pudicitiam Suſannæ, Dan 13. v 55. & 59 Vigeſimoſextò, angelus rapuit Habacuc, ut ferret prandium Danieli in lacu leonum, Dan. 14. 33. Vigeſimoſeptimò, angelus Zachariæ cap. 2. 3 4. 5. 6. 12. varia myſteria revelavit. Vigeſimooctavò, angelus haſtam vibrans præceſſit caſtra Judæ, deditque victoriam, 2. Machab. 11. 8.

Exempla cuſtodiæ angelorum.

Jam in novo teſtamento angeli Chriſto nato cecinerunt *Gloria in excelſis Deo*, ſuaſerunt fugam in Aegyptum, indeque reditum, miniſtrarunt Chriſto poſt tentationem, confortarunt Chriſtum in agonia, Chriſti reſurrectionem nuntiarunt, angelus Petrum è carcere eduxit, rapuit Philippum apud eunuchum, Cornelio juſſit vocare Petrum, Paulum cum ſuis naufragio liberavit, denique S. Johanni crebrò apparens Apocalypſin revelavit. Vers. 21.

NEC CONTEMNENDUM PUTES) Hebraicè, *nec eum ad amaritudinem provoces*, vel, ne amarus ſis, inobediens & rebellis in eum.

ET EST NOMEN MEUM IN ILLO) Hebr. *in medio eius*. q. d. Angelus hic meum nomen perſonam, auctoritatem, & voluntatem præfert; unde Chald. vertit *quoniam in nomine meo eſt verbum illius*. q. d. Quidquid angelus hic præcipit, hoc nomine meo præcipit. Meritò ergo Abbas ille in Vitis Patrum lib. 7. cap. 44. rogatus, quænam eſſet quotidie ejus exercitatio, reſpondit: *Ego angelum meum aſſiſtentem mihi juxta me expecto, & cuſtodio memetipſum, quod ſcriptum eſt reminiſcens, Providebam Dominum in conſpectu meo ſemper; quoniam à dextris eſt mihi ne commovear. Timeo ergo eum, ut cuſtodientem vias meas & quotidie aſcendentem ad Deum, & inſinuantem actus meos & verba*. Vers. 24.

NON FACIES OPERA EORUM) Hebr. *non facies ſecundùm opera eorum*, ut nimirum excites iis lucos, fana, aras, ſtatuas, adinſtar eorum quæ invenies & videbis in Chananæa, ſed ea inventa deſtruas. Vers. 25.

BENEDICAM PANIBUS TUIS ET AQUIS) q. d. Affatim cibi & potus vobis præbebo; tales enim erant promiſſiones veteris teſtamenti, ait S. Auguſt. quæſt. 92. Vers. 26.

NUMERUM DIERUM TUORUM IMPLEBO) q. d. Faciam ut ſanam longamque habeatis ſenectam, & moriamini ſaturi & pleni dierum: èc contrario de impiis dicitur pſalm. 54. verſ. ult. quòd *non dimidiarunt dies ſuos*. Vers. 28.

EMITTENS CRABRONES PRIUS, QUI FUGABUNT HEVÆUM] Per *crabrones* S. Auguſt. locut. 101. & Euſeb. Cæſar. intelligunt aculeos formidinis & terroris quibus proſtrati ſunt Chananæi, adventantibus Hebræis, tam facilè, ac ſi veſpæ & crabrones eos dejeciſſent. Verùm quia timoris hìc aperta mentio præceſſit, hinc diſtinctiùs & meliùs per *crabrones*, veros crabrones accipiemus, quia ita etiam vocantur Deut. 7. 20. &

& ta-

& tales immiſſos fuiſſe Chananæis, docet Joſue cap. ult. 12. idem patet Sap. 12. 8. ubi ſic ait Sapiens: *Miſiſti antecesſores exercitus tui veſpas, ut illos* (Chananæos) *paulatim extermina ent: non quia impotens eras beſtiis ævis eos exterminare*. Præmiſit ergo Deus ante Hebræos crabrones, qui infeſtarunt, debilitarunt & attribuerunt Chananæos, ut ipſi poſtea ab Hebræis faciliùs vincerentur & delerentur.

Crabrones immiſit Deus in Chananæos.

Non eiiciam eos a facie tua anno uno, ne terra in solitudinem redigatur) Hinc patet amplam & fertilem fuiſſe Chananæam, utpote quæ à ſexcentis millibus Hebræorum ita coli non potuerit, quin magna adhuc reſtaret ejus ſolitudo beſtiis implenda, & feris hominibus nociturıs, ni Chananæi in ea multis in locis remanſiſſent.

Vers. 29. Chananæi aliqui relicti, cur.

Fuit & alia cauſa, cur non ſtatim gentes illæ exterminatæ ſint à Deo: videlicet quòd Deus voluerit in eis erudire Iſraelem, ut dicitur Judic. 3. 1. ne ſcilicet Iſrael otio torperet, ſed bellum aſſiduè gerens non diffluеret luxu, idolorum cultura, & ſocietate cum Gentibus; diſceretque Deum colere metu hoſtium, illi ſoli ſervire, & in eum ut victoriæ datorem ſperare. Sed hanc cauſam tacet hic Deus, ne imbellem populum, pacique aſſuetum hoc belli timore dejiciat.

Allegoriam horum omnium de Eccleſia Gentium domitrice, vide apud Rupertum.

Ponam autem terminos tuos a mari rubro usque ad mare Palæstinorum, et a deserto usque ad fluvium) Deus hic ſecundùm quatuor mundi plagas, terram promiſſionis Hebræis à ſe dandam limitat: nam ipſa ad Meridiem habet mare rubrum, quaſi limitem; ad Occidentem habet mare Palæſtinorum, ſive cujus accolæ ſunt Philiſtini, quod eſt mare Mediterraneum: unde & Occidentem Scriptura ſæpè per mare ſignificat. verſus Orientem habet deſerta Arabiæ, quæ inter eam & Aegyptum interjacent. ad Septemtrionem denique habet fluvium Euphratem, qui per antonomaſiam dicitur fluvius.

Vers. 3. Termini Chananæi ad quatuor plagas mundi.

Ponit Deus hos terminos Hebræos, ut ſciant amplitudinem terræ promiſſæ, & ad eam anhelent: quamquam ſua culpa & demerito ea tota potiti non ſint, niſi pauco Salomonis regni tempore, quo tamen non fuerunt ab eis cultæ & habitatæ, ſed tantum ſubactæ & vectigales factæ illę regiones eorum, quæ ab hoſtibus jam pridem fuerant occupatæ & inhabitatæ.

Si servieris diis eorum) Moraliter dii ſive idola cujuſque, ſunt ejus cupiditates. Ergo diſce hinc, peccatores ſervire peccato miſeram ſervitutem. Audi Claudianum: Vers. 33.

Si metuis, ſi prava cupis, ſi duceris ira;
Servitii patiere jugum, tolerabis iniquas
Interiùs leges tunc omnia jura tenebis
Si poteris rex eſſe tui.

Et alium:

Solus peccator ſervit malè qui licet amplo
Utatur regno, ſat miſer eſt famulus:
Cùm meat carnalis, nimiùm dominante tyranno,
Tot ſervit ſceptris, dedita quot vitiis.

Et Senecam epiſtola 47. *Alius*, inquit, *libidini, alius avaritiæ, alius ambitioni ſervit, omnes timori. nulla ſervitus turpior eſt quàm voluntaria*.

Et S. Hieron. epiſt. ad Simplician. *Stultus*, ait, *eſto imperet, ſervit propriis paſſionibus, ſervit ſuis cupiditatibus, quarum dominatio nec nocte, nec die fugari poteſt: quia intra ſe dominos habet, intra ſe ſervitium patitur intolerabile*.

Et S. Ambroſ. de Jacob & vita beata lib. 2. *Servit*, ait, *quicumque metu frangitur, vel delectatione irretitur, vel cupiditatibus ducitur, vel indignatione exaſperatur, vel mœrore dejicitur. Servilis enim eſt omnis paſſio*.

Et Sanctum Auguſtinum lib. 4. de Civit. 3. *Bonus*, ait, *etiamſi ſerviat, liber eſt: malus autem, ſi regnat, ſervus eſt; nec unius hominis, ſed, quod gravius eſt, tot dominorum, quot vitiorum*.

Quod tibi certe erit in scandalum] quod ſcilicet peccare, ſive peccatum idololatriæ Chananæorum erit tibi ſcandalum, hebr. *in laqueum*, id eſt in ruinam & interitum: erit enim cauſæ tuæ ruinæ & excidii.

Poteſt etiam pronomen *quod*, referri more Hebræo ad id quod præceſſit, videlicet *non habitent in terra tua*: hoc enim propriè Judæis erat ſcandalum culpæ, non pœnæ; quia erat eis occaſio idololatriæ.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moſes leges Domini ad populum refert, eas acceptat, iiſque ſe obligat populus. Hinc Moſes ſancit fœdus inter Deum & populum, aſperſo ſanguine victimarum in populum. Rurſum v. 12. jubetur Moſes in montem aſcendere, ut tabulas legis à Deo accipiat; aſcendit ille, manetque in monte quadraginta diebus.

1. Moyſi quoque dixit: Aſcende ad Dominum tu, & Aaron, Nadab, & Abiu, & ſeptuaginta ſenes ex Iſrael, & adorabitis procul. 2. Soluſque Moyſes aſcendet ad Dominum, & illi non appropinquabunt: nec populus aſcendet cum eo. 3. Venit ergo Moyſes, & narravit plebi omnia verba Domini, atque judicia: reſponditque omnis populus una voce: Omnia verba Domini, quæ locutus eſt, faciemus. 4. Scripſit autem Moyſes univerſos ſermones Domini: & manè conſurgens ædificavit altare ad radices montis, & duodecim titulos per duodecim tribus Iſrael. 5. Miſitque juvenes de filiis Iſrael, & obtulerunt holocauſta, immolaveruntque victimas pacificas Domino, vitulos. 6. Tulit itaque Moyſes dimidiam partem ſanguinis, & miſit in crateras: partem autem reſiduam fudit ſuper altare. 7. Aſſumenſque volumen fœderis, legit audiente populo: qui dixerunt: Omnia quæ locutus eſt Dominus, faciemus, & erimus obedientes. 8. Ille verò ſumptum ſanguinem reſperſit in populum, & ait. Hic eſt ſanguis fœderis quod pepigit Dominus vobiſcum ſuper cunctis ſermonibus his. 9. Aſcenderuntque Moyſes & Aaron, Nadab, & Abiu, & ſeptuaginta de ſenioribus Iſrael: 10. & viderunt Deum Iſrael: & ſub pedibus ejus quaſi opus lapidis ſapphyrini, & quaſi cælum, cùm ſerenum eſt. 11. Nec ſuper eos qui procul receſſerant de filiis Iſrael, miſit manum ſuam, videruntque Deum, & comederunt, ac biberunt. 12. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Aſcende ad me in montem, & eſto ibi: daboque tibi tabulas lapideas, & legem ac mandata quæ ſcripſi: ut doceas eos. 13. Surrexerunt Moyſes & Joſue miniſter ejus: aſcendentque Moyſes in montem Dei, 14. ſenioribus ait: Expectate hìc donec revertamur ad vos. Habetis Aaron & Hur vobiſcum: ſi quid natum fuerit quæſtionis, referetis ad eos. 15. Cumque aſcendiſſet Moyſes, operuit nubes montem. 16. & habitavit gloria Domini ſuper Sinai, tegens illum nube ſex diebus: ſeptimo autem die vocavit eum de medio caliginis. 17. Erat autem ſpecies gloriæ Domi-

Digitized by Google

mini, quaſi ignis ardens ſuper verticem montis, in conſpectu filiorum Iſrael. 18. Ingreſſuſque Moyſes medium nebulæ, aſcendit in montem: & fuit ibi quadraginta diebus, et quadraginta noctibus.

VERS. 1. ASCENDE AD DOMINUM] Aſcenderat jam Moſes ad Dominum in Sina, & ab angelo vice Dei mandante præcepta capitis 21. 22. & 23. audierat: ſed deſcendere juſſus fuit, ut leges has populo proponeret. quod licet hic taceat more Hebræo Scriptura; innuit tamen v. 3. unde rurſum jubetur hic aſcendere, poſtquam ſcilicet habuerit reſponſionem & aſſenſum populi de lege Dei obſervanda, idque ad hoc, ut in monte Sina legis tabulas, tamquam ſignum fœderis inter Deum & populum, ejuſque quaſi inſtrumentum & obſignationem accipiat. multa ergo hic præterit & ſilet Scriptura ſtudio brevitatis, quæ interpreti aliunde ſupplenda ſunt. A

TU ET AARON, NADAB ET ABIU] Hi duo ultimi erant filii ſeniores Aaronis, qui poſtea ignem alienum ſacris & ſacrificiis adhibentes, eo exuſti ſunt à Deo vindice, Levit. 10. 1.

ET SEPTUAGINTA SENES EX ISRAEL] Putant aliqui hos ſeptuaginta eſſe illos, in quos Moſes ſuum regendi onus & ſpiritum partitus eſt, quoſque præfecit populo, qui proinde & prophetabant; è quibus Eldad & Medad etiam abſentes ſpiritum eumdem acceperunt. Sed hoc ab hiſtoria ſacra eſt alienum: nam illi in Sepulchris concupiſcentiæ diu poſtea, non verò in Sinai delecti ſunt, uti videre eſt Num. 11. 16. Non etiam hi ſeptuaginta fuerunt decuriones, aut chiliarchæ omnes conſilio Jethro conſtituti, de quibus Exodi 18. ſed ex hiſce (ſi tamen illi jam erant conſtituti) vel ex aliis etiam populi primoribus à Moſe evocati ſunt, ut eum in Sina comitantes, tabularum legis acceptionem ſua præſentia decorarent.

ET ADORABITIS PROCUL] Deum in caligine, in cacumine montis Sina, per angelum ſe oſtendentem & loquentem cum Moſe.

VERS. 2. SOLUSQUE MOYSES ASCENDET AD DOMINUM] ad caliginem verticis Sina. Solus inquam Moſes comitatus uno ſuo famulo Joſue: ſeptuaginta autem ſeniores cum Aarone, juſſi ſunt remanere infernè cum populo ad eum gubernandum.

VERS. 3. VENIT ERGO MOYSES, ET NARRAVIT PLEBI OMNIA VERBA DOMINI] Sanè ſine miraculo fieri non potuit, ut vox Moſis à tot centenis millibus populi audiretur & intelligeretur; quod idem certiùs liquet in iterata promulgatione legis Deuter. 1. & Deuter. 29. v. 10. & 11. Voluit autem Deus hæc præcepta ſigillatim populo, id eſt Hebræis omnibus, proponi, antequam cum eis fœdus iniret & tabulis firmaret, ut oſtenderet quàm humaniter cum eis ageret, neque velle ſe eis legem ferre niſi aſſentientibus; deinde ut firmiùs eam retinerent, quam tam liberè amplexi eſſent, neque ullam deinceps detrectandi haberent anſam. C

Vox Moſis ab omnibus audita per miraculũ.

JUDICIA] leges judiciales c. 21. 22. 23.

VERS. 4. ÆDIFICAVIT ALTARE AD RADICES MONTIS, ET DUODECIM TITULOS PER DUODECIM TRIBUS ISRAEL] q. d. Moſes duodecim rudia ſaxa in titulos & ſtatuas erexit; ut ſacrificia hæc, quibus fœdus inter Deum & populum ſanciebatur, pro duodecim tribubus offerri ſignificaret. Unde & aliqui probabiliter putant, ex duodecim hiſce lapidibus ipſum altare fuiſſe conſtructum. ita Abulenſ. & Cajet. licet Andr. Maſius in Joſue 8. num. 31. & alii contrarium ſentiant.

VERS. 5. MISITQUE JUVENES DE FILIIS ISRAEL, ET OBTULERUNT HOLOCAUSTA] Chald. *miſit primogenitos filiorum Iſrael*; hi enim in lege naturæ erant ſacerdotes, necdum enim Aaron ordinatus erat ſacerdos. Ergo principum Iſraelis filii primogeniti hæc ſacrificia offerebant; licet Sanctus Auguſt. quæſt. 20. in Levit. hos putet fuiſſe filios Aaron, qui poſteà creati ſunt ſacerdotes.

VITULOS DUODECIM] Expunge τὸ *duodecim* cum Rom. Hebr. Chald. & Septuag. cùm enim plures eſſent primogeniti, nihil obſtat quo minùs plures victimas eos obtuliſſe dicamus. Apoſtolus Hebr. 9. verſ. 19. addit hircos quoque tum oblatos fuiſſe.

VERS. 6. TULIT ITAQUE MOYSES DIMIDIAM PARTEM SANGUINIS, ET MISIT IN CRATERAS, PARTEM AUTEM RESIDUAM FUDIT SUPER ALTARE] Nota. Solebant veteres fœdera victimis & ſanguine ſancire. Unde Livius lib. 1. loquens de fœdere inter Romanos & Albanos inito: *Poſtea*, inquit, *fœderis legibus, ait pater fecialis, Populus Romanus prior non deficiet: ſi prior defexit, publico conſilio, dolo malo; tu illo die, Iupiter, populum Romanum ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam; tantoque magis ferito, quanto magis potes, pollesque*: & Virgil. 8. Æneid. de Romulo & Tatio:

Fœdera ſanciebantur ſanguine victimarũ. Ritus fœderis Hebræi.

Armati Iovis ante aram, paterasque tenentes
Stabant, & cæſa jungebant fœdera porca.

Unde & putant nonnulli fœdus dictum à fœdo, ſcilicet animali, putà porco, qui in fœdere mactabatur, indeque phraſim manaſſe, qua fœdus ferire, percutere, icere dicimur. Idem & multò antè inter fideles, & veri Dei cultores uſu receptum fuit. Hinc Genes. 15. verſ. 9. 10. 17. Dominus in ſignum & confirmationem fœderis cum Abraham initi, juſſit immolari bovem, arietem & capram, dividique per medium; quo facto lampas Deum ſignificans per medias diviſiones tranſiit, indicans ita dividendum fore qui fœdus rumperet, vide Jerem. c. 34. verſ. 18. unde בריה *berit*, id eſt fœdus hebraicè, pleríque à בתר *batar*, id eſt dividere, per metatheſin deducunt. Hinc Cyrillus lib. 10. contra Julianum ſub finem, ex Sophocle docet apud poſteriores id ſervatum, ſcilicet ut euntes per medium ignem, & ferrum manibus ferentes facerent juramenta. Idem factum eſt in hoc fœdere Dei cum Moſe & Judæis: ſanguis enim victimarum diviſus eſt, ut ſignificaretur eum, qui pactum violaret, ſimili modo ſanguine violatam fœderis fidem luiturum. quia verò pactum feriebatur inter Deum & populum, oportebat ut tam Deus, quàm Iſrael ſanguinem dividerent, eoque aſpergerentur; & cùm Deus ſit incorporeus ut ſanguine aſpergi non poſſit, hinc altare ſacrificiorum ejus vice ſanguine tinctum fuit. B

Ritus fœderis Gentilium.

Simili modo Chriſtus Dominus novum fœdus & teſtamentum ſancivit ſe ipſo, & ſanguine ſuo quaſi victima, & ſanguine victimæ fœderalis; præſertim quia hac victima & ſanguine promeruit nobis redemptionem, gratiam, hereditatem, & omnia bona quæ in hoc fœdere ſuo nobis promiſit, ad Hebræos cap. 9. 15. & ſeq. idque expreſſit in inſtitutione Euchariſtiæ, dicens: *Hic eſt ſanguis novi teſtamenti*. Unde contra Sacramentarios validum pro veritate corporis Chriſti intorqueas argumentum: ſi enim vero ſanguine vetus ſancitum eſt fœdus, iſque intelligitur cùm dicitur hic verſ. 8. *Hic eſt ſanguis fœderis, quod pepigit vobiſcum Deus*; utique & vero ſanguine ſancitum eſt fœdus novum, iſque intelligitur, cùm dicitur, *Hic eſt ſanguis novi teſtamenti*. hic enim vetus, novi & veri erat typus, ad quem certum eſt Chriſtum in verbis jam dictis reſpexiſſe.

Ritus fœderis Chriſti.

Vero ſanguine ſanxit Chriſtus novum fœdus in Euchariſtia, ergo is reverà ibi fuit & eſt.

Dices, Chriſtus vocat ſanguinem novi teſtamenti, non fœderis, uti ſuum vocat Moſes hic; ergo diſſimilis eſt hæc ſanguinis luſtratio.

Reſpondeo, Chriſtus teſtamentum vocat fœdus teſtamentarium, adeoque fœdus & teſtamentum in Script. ſæpè idem ſunt, ut oſtendi 1. Cor. 11. 25. vide & dicta Hebr. 9. 19.

VERS. 7. ASSUMENSQUE VOLUMEN FŒDERIS, LEGIT AUDIENTE POPULO] *Volumen* hoc erat libellus, quem recenter Deo dictante Moſes in Sina ſcripſerat, de quo verſ. 4. qui continebat jam dicta Dei præcepta, univerſoſque ſermones Domini à cap. 20. uſque ad hoc cap. 24. Legit ergo Moſes hoc volumen continens præcepta Dei (hæc enim erant conditiones fœderis ineundi cum Deo) populo: populus deinde promiſit ſe ea ſervaturum. Moſes denique quaſi fecialis, fœdus inter Deum & populum ſanciens & confirmans, ſanguine victimarum populum reſperſit: D

Moſes fecialis.

VERS. 8. ILLE VERO SUMPTUM SANGUINEM RESPERSIT IN POPULUM] ſanguis in populum aſperſus ſignificabat ſanguinem Chriſti in nos aſperſum. Addit Apoſto-

Digitized by Google

ſtolus Hebr. 9. 19. nonnulla quæ hic ſubticet Moſes, ſic enim habet: *Accipiens ſanguinem vitulorum & hircorum cum aqua, & lana coccinea & hyſſopo, ipſum quoque librum & omnem populum aſperſit.* Succinctè enim hæc narrat Moſes, quæ Paulus partim inſtinctu Spiritus ſancti, partim ex conſuetudine ritus legalis, quem in luſtrationibus ejuſmodi uſurpari ſolitum, tum ex S. Scriptura, tum ex ipſa praxi didicerat, hæc ipſa ſupplevit & expreſſit. nam aquam ſanguini miſceri ſolitam in ſacris aſperſionibus, patet Exodi 12. 22. Idem patet de cocco, ſive de lana coccinea, atque hyſſopo, Num. 19. v. 6. & 18. Rurſum, cum vitulis oblatos quoque fuiſſe hircos, patet, quia hircus, utpote ſuo fœtore aptè peccatum repræſentans, offerri ſolet pro peccato, ut patet Levit. 9. v. 3. & 15. unde aptè figurabat Chriſtum, qui noſtra peccata in ſe luenda ſuſcepit.

Aqua ſanguinis adhibebatur in luſtratione, cur?

Nota, In priſcis Hebræorum luſtrationibus aqua ſanguini adhibebatur, ne ſanguis conceſceret, ſed fieret liquidior & ſparſilis, adeoque aſperſioni in tantum populum idoneus. Rurſum allegoricè hæc aqua & ſanguis victimarum figura erant & typus ſanguinis & aquæ ex latere Chriſti effluentis, ac conſequenter typus erant baptiſmi & Euchariſtiæ: aqua enim baptiſmum, ſanguis Euchariſtiam repræſentat.

Item lana coccinea & hyſſopus, cur?

Secundò, in luſtrationibus adhibebatur lana coccinea & hyſſopus, ut ex eis fieret aſpergillum, ad hoc enim peridonea ſunt tum ob ſuam denſitatem, tum ob vim retentivam quam habent: ſunt enim humoris bibula æquè ut ſpongia. Rurſum allegoricè, lana ſignificabat candorem & innocentiam Chriſti, ſive carnem Chriſti per ſe candidam, ſed ob peccata noſtra coccineam, id eſt ſanguine paſſionis rubricatam.

Hyſſopus eſt ſymbolũ charitatis & humilitatis.

Hyſſopus verò typus erat, Primò, charitatis & gratiæ Chriſti. eſt enim hyſſopus natura ſua calida: unde ſervit myſterio, ſuoque calore & fervore Spiritus ſancti ardentiſſimos æſtus, quibus igneſcunt piorum mentes, denotat. Secundò, hyſſopus typus erat humilitatis & humanitatis Chriſti, per quam Deus noſtram ſuperbiam, aliaque peccata ſanavit. eſt enim hyſſopus herba humilis, &, ut docet Dioſcorid. l. 3. cap. 28. medetur pulmonis tumori, qui ſuperbiæ eſt ſymbolum, ut annotavit Rupertus.

Verſ. 10.

Et viderunt Deum Iſrael] non per eſſentiam, ſed per umbram, id eſt in ſpecie aliqua ſenſibili, quam Dei voluntas elegit, & humana fragilitas ferre potuit. Unde Chaldæus vertit, *& viderunt gloriam Dei Iſrael.* Longiùs abeunt Septuag. qui nomen aliud remotius ſubaudiunt, ſcilicet *locum: Et viderunt locum*, inquiunt, *ubi ſteterat Deus Iſrael*, idque ut obvolvant hanc Dei viſionem, ne putentur hi ſeniores Deum in ſua eſſentia & forma divina vidiſſe.

Qua forma apparuerit Deus ſenioribus. Reſp. Abul. forma nubis lucidæ.

Quæres, in qua forma hìc ſe videndum Deus, id eſt angelus vice Dei, ſenioribus exhibuerit? Reſp. Abul. Deum hìc apparuiſſe in forma nubis lucidæ, intra quam Dei majeſtas latere videbatur, ita ut rudes Judæi putarent in hujus nubis infima parte conſiſtere pedes Dei. in parte verò ſuperiori verſus cælum cæterum corpus, & hoc reſpectu dici hìc ſub pedibus Dei, id eſt ſub infima parte nubis, in qua credebantur eſſe pedes Dei, fuiſſe quaſi opus lapidis ſapphirini, quòd enim forma hominis, aut animalis, alteriuſve rei hìc Deus non apparuerit, patet ex Deut. 4. 15. ubi dicitur. *Non vidiſtis aliquam ſimilitudinem in die, qua locutus eſt vobis Dominus de Horeb, in medio ignis: ne fortè decepti faciatis vobis ſculptam ſimilitudinem*, &c.

Alii forma hominis, idque verius eſt.

Alii tamen, ut Lyran. Cajet. Prado in Ezech. 1. veriùs cenſent, Deum hìc humana forma, nimirum ſpecie magnifici principis, & regis legiſlatoris ſeſe oſtendiſſe; unde in Hebræo pro *Deum*, non eſt nomen Dei tetragrammaton, ſed eſt *Elohim*, quod Deum qua principem & judicem ſignificat. hinc & viſus eſt Deus hìc habere pedes, & ſub pedibus habere ſcabellum ſapphirinum; voluit enim Deus hac ſpecie & legiſlatoris majeſtatem & timorem ſenioribus, & per hos populo demonſtrare & imprimere. Addit Hieron. Prado in cap. 1. Ezech. & alii nonnulli, Deum hìc apparuiſſe tam ſenioribus, quàm Moſi ſpecie humana currui Cherubim, quem quatuor animalia, putà quatuor Cherubini, bovis, aquilæ, leonis & hominis ſpeciem habentes, ſtipabant, inſidentem: qua ſpecie Deum vidit Ezechiel c. 1. & S. Johan. Apocal. 4. ita ut ad hujus ſpeciei & viſionis exemplum ac formam Moſes fabricarit arcam, & Cherubim quaſi currum gloriæ Dei. non eſt enim dubium, quin horum typum Moſi in Sina oſtenderit Deus, ut ſecundùm illum illa fabricaretur: hoc enim eſt quod dicitur cap. 25. v. ult. *Fac ſecundùm exemplar, quod tibi in monte monſtratum eſt.* Sed de hoc pleniùs dicam c. 25. 18.

Allegoricè, ſpecies hæc humana Dei legiſlatoris veteris, ſignificabat incarnationem Verbi legiſlatoris novi. ita Lyran. & alii.

Ad argumentum Abulenſ. Reſpondeo, Deut. 4. ſermonem eſſe non de hac viſione ſecreta & privata, quæ facta eſt Moſi & ſenioribus, ſed de publica, quæ facta eſt toti populo, cùm Deus illi ex Sina promulgaret decalogum, c. 19. v. 18 & c. 20. 18. populus enim pronus erat ad idololatriam. unde noluit illi Deus ſe exhibere ſpecie aliqua hominis vel animalis, ne illius formaret idolum: hoc autem periculum non erat in Moſe & ſenioribus, utpote viris ſapientibus & ſelectis. Unde conſtat ex cap. 25. v. ult. Deum de facto Moſi exhibuiſſe ideam arcæ, Cherubim, totiuſque tabernaculi.

Et sub pedibus ejus] Deus enim apparebat hìc quaſi homo & princeps magnificus. Nota. In Scriptura tribuuntur Deo membra hominis, non quòd revera Deus habeat corpus, ut voluerunt Anthropomorphitæ, ſed ut hominum phantaſiæ & ſenſibus ſe accommodet; utque myſticum & ſpiritale quid, eis aptè reſpondens, ſignificet. Unde S. Auguſt. epiſt. 111. quæ eſt de videndo Deo, ſic ait: *Alas cùm in Deo audimus, protectionem intelligimus: cùm manus, operationem: cùm pedes, præſentationem: cùm oculos, viſionem: cùm faciem, notitiam qua innoteſcit.* Et ibid. citat S. Hieron. in pſal. 93. dicentem: *Deus totus oculus eſt, quia omnia videt; totus manus eſt, quia omnia operatur: totus pes eſt, quia ubique eſt. Ergo videte quid dicat: Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculos, non conſiderat? Et non dixit: Qui plantavit aurem, ergo ipſe aurem non habet: qui finxit oculos; ergo ipſe oculos non habet. Sed quid dixit? Qui plantavit aurem, non audiet? qui finxit oculos, non conſiderat? membra tulit, efficientias dedit.* De his fusè agit in l. de Eſſentia divinitatis, & D. Thom. 1. p. q. 3. a. 1.

Et sub pedibus ejus quasi opus lapidis sapphirini, et quasi cælum cum serenum est] q. d. Sub pedibus Dei apparebat quaſi pavimentum ex ſapphiro conſtratum. Signabatur hoc ſymbolo ſplendidiſſima & præſtantiſſima Dei majeſtas, quæ omnem cæli & gemmarum fulgorem & ſplendorem longè tranſcendit, & pedibus premit. Eſt enim *ſapphirus gemma gemmarum*, inquit Abulenſ. *unde apud Gentilium deos in magna fuit ſapphirus reverentia; quòd ſine eo reſponſa non dabantur.* Et Pierius hieroglyph. 42. *Sapphirus*, ait, *apud veteres magna ſemper in veneratione fuit: ſiquidem per eum imperium, & ſummum ſacerdotium ſignificari manifeſtum eſt.* Unde Ælianus lib. 14. 34 docet, apud Ægyptios ſummum ſacerdotem (qui & ſupremus erat judex) geſtare ſolitum collo appenſam imaginem è ſapphiro, quæ appellabatur *Veritas*. Modò quoque ſummus Pontifex cuilibet Cardinali, recens creato ſapphirum mittit. Et Rueus, qui aſſerit, *Supremam olim ſapphirum apud homines auctoritatem habuiſſe, & apud Divos gratiam, ipſa perhibet antiquitas.* Sapphirus enim pulcherrimus eſt; quia aureis punctis quaſi ſtellis collucet. unde hebr. vocatur [illegible] *ſappir*, à [illegible] *ſepher*, id eſt à numero, ſcilicet ſtellarum; vel, ut S. Hieron. à [illegible] *ſcapir*, id eſt pulcher. Rurſum, ſapphirus valet *contra melancholiam, & quartanam, & humores melancholicos*, teſte Avicenna, Alberto Magno, & Mathiolo lib. 5. 60. Denique ſapphirus, ait Galenus & Dioſcorides, *percuſſis à ſcorpione hauſtus prodeſt, & contra inteſtinas exulcerationes bibitur, & ruptas membranas cogit, & excreſcentia in oculis puſtulaſque inhibet.* Sapphirus ergo vigoris & lætitiæ divinæ eſt ſymbolum.

Sapphirus ſymbolum eſt ſplendoris & maieſtatis Dei.

Anagogicè, hæc regni cæleſtis, in quo nobis Deus promittitur, ſoliditatem, & puritatem & altitudinem adumbrabant. ita Rupert. & S. Auguſt. q. 102. Sapphiri enim color eſt cæruleus, aureis ſtellulis conſperſus, ita ut cæli ipſius ſpeciem referat. Jam cæruleus color, quem in cælo ſuſpicimus, nihil eſt aliud, quàm altiſſimæ lucis profunditas: hic ergo aptè immenſum deitatis, quaſi lu-

cis

cis incomprehenſibilis, pelagus, in cujus conſpectu & cogitatione, humanæ mentis acies videtur planè evaneſcere, ſignificat. Rurſum ſignificat beatitudinis divinæ ſerenitatem & æternitatem.

Allegoricè, ſcabellum hoc Dei ſapphirinum ſignificabat claritatem puriſſimam B. Virginis, in qua quaſi in ſcabello ſedere dignatus eſt Dei Filius, dum in ea conceptus & natus eſt, ita R. Moſes & R. Haccados apud Galatin. l. 7. c. ult.

In Hebræo & Septuag. pro *lapidis* eſt *lateris*; habent enim, *& ſub pedibus ejus quaſi opus lateris ſapphirini*. Verùm later hic pro lapide ſumitur; unde Vatabl. Chald. R. David, & alii hic vertunt, *quaſi opus lapidis ſapphirini*. Hic ergo later erat lapis, id eſt gemma, quoad naturam & ſplendorem; idem verò erat & later, quoad formam quadratam, vel potiùs quadrangulam; erat enim hic imago propitiatorii futuri.

Adde, lapis hic apparebat eſſe later, quoad candorem; inde enim *later* hebr. vocatus לבנה *lebena*, id eſt albus, eò quòd in fornace coctus albeſcat. Denique per laterem, inquit R. Salomon, ſignificabat Deus, ſe memorem eſſe afflictionis Hebræorum in latere & luto Ægyptio, eamque jam in ſapphirum commutaſſe. Denique ex hoc loco tradunt vel conjiciunt Hebræi, tabulas lapideas, quibus Deus legem inſcripſit, fuiſſe ex ſapphiro, uti dicam c. 32. v. ult.

Vers. 11. Nec super eos qui procul recesserant de filiis Israel, misit manum suam, videruntque Deum, et comederunt ac biberunt] Ita legunt Romana, omniaque alia exemplaria, præter Complutenſia, quæ perperam legunt: *Nec non ſuper eos*, &c. contrario ſenſu. Senſus eſt, Super ſeniores qui à plebe receſſerant, & cum Moſe aſcenderant in montem, non miſit Deus manum ſuam, id eſt, Deus non percuſſit, non læſit principes Iſraeſ qui illum viderant; biberunt enim & comederunt poſteà, quaſi læti & exultantes hac auguſta & delectabili viſione Dei. quod argumentum fuit, illos non fuiſſe à Deo occiſos, aut læſos, cùm tamen ſcriptum ſit: *Non videbit me homo, & vivet*. Unde olim communis fuit ſenſus & timor, eum qui Deum videret, à Deo morte percutiendum eſſe; cujus rei exemplum eſt in Manue Judic. 13. 22. & in populo audita lege, Deut. 5. 24. Rectè ergo dicit hìc Moſes, ſeniores hos Deum vidiſſe, & tamen non eſſe mortuos aut læſos. Unde Chald. vertit, *principibus autem filiorum Iſrael nullum fuit incommodum*. vox enim Hebræa אצילי *atſile*, ſignificans ſeparatos & procul recedentes, ſignificat etiam magnates & principes, qui à plebe honore & gradu ſeparati ſunt. Jam *mittere manum* ſuper aliquem ſignificat percutere, vel lædere aliquem. Chaldæum ſequitur Vatabl. & paſſim recentiores q. d. Moſes Plebi, & iis qui cum plebe erant non fuit fas videre Deum in effigie aliqua ſenſibili, ne ejus idolum ſibi fabricarent; ſenioribus verò à plebe ſeparatis, &, ut Septuag. vertunt *electis filiorum Iſrael*, fas fuit ita Deum videre: hi enim erant viri prudentes, fideles, conſtantes, & timentes Deum. Aliter hæc explicat Abulenſ. videlicet ſic: Seniores populi viderunt Deum Iſrael, nec tamen Deus ipſe miſit manum ſuam ſuper eos qui longe receſſerant; id eſt, nec à populo longe remoto occultavit ſe, ſed potiùs ei ſe manifeſtavit, uti & ſenioribus. *ponere* enim *manum* ſubinde apud Hebræos ſignificat occultare, uti patet Exod. 33. 22. Verùm hic ſenſus remotior eſt & obſcurior: prior ergo eſt genuinus.

Vers. 13. Ascendens Moyses in montem Dei] putà, in altiora montis Sina: unde poſtea ad ipſum ejus cacumen, tabulas legis accepturus, ſeptimo die evocatus eſt. ita Hugo.

Moſes uno miniſtro contentus. Et Josue minister ejus] Vide hìc Moſen uno miniſtro contentum. Igitur Moſes populi princeps, dux, legiſlator & pontifex in principatu pauperem egit vitam, uno miniſtro utens Joſue. noluit ergo famulorum, equorum, rhedarum turbam. Eodem quoque cibo, imò eadem portione cibi qua cæteri Hebræi, putà uno gomor manna, dietim vixit, ut daret poſteris & principibus exemplum modeſtiæ, frugalitatis, continentiæ, qua populo ſe æquarent, quoad poſſent, nec eos gravarent tributis ad proprium luxum; neque inter eos ambitiosè ſe extollere, eiſque ſuperbe dominari ſatagerent.

Vers. 14. Senioribus ait, Expectate hic] Hìc, ſcilicet cum populo. τὸ enim *hìc* amplè accipitur, & fortè digito oſtendebat Moſes ipſa caſtra populi. q. d. Suffecerit, ò ſenes, vos huc uſque me comitatos eſſe, & adoraſſe Dominum: hìc ſubſiſtite, ne aſcendatis mecum; ſed redite ad caſtra, ut populo præſitis, eumque in officio contineatis. in caſtris enim paulò poſt Aaron vitulum populo conflavit, ideoque à Moſe, qui ſolus cum Joſue deſcendebat de monte, inventus & increpitus eſt.

Si quid natum fuerit quæstionis, referetis ad eos] Hebr. *vir verborum*, id eſt cauſarum vel litium, qui videlicet cauſam aliquam vel litem habet, hic *accedat coram eis*. putà coram Hur & Aaron, ut illi cauſam decidant: populus ergo è caſtris ad ſeniores, hi ad Hur & Aaron, quæſtiones exortas Moſe abſente referre hìc jubentur.

Vers. 16. Et habitavit gloria Domini super Sinai] *Gloria*, id eſt majeſtas Domini patefaciens ſe per ſpectra admiranda, putà caliginem & ignem.

Tegens illum nube sex diebus]: Voluit Deus per hos ſex dies Moſen abſtrahi, & emundari ab omni terrena cogitatione & cura, ſpeque & oratione elevari ad ſupernorum contemplationem, itaque ad Dei, vel angeli potiùs, colloquium præparari.

Vers. 17. Erat autem species gloriæ Domini, quasi ignis ardens] τὸ *quaſi*, hìc non ſimilitudinem, ſed rei veritatem ſignificat. uti & Johan. 1. 14. *Vidimus eum quaſi unigenitum*. 1. Corinth. 3. 15. *Salvus erit, ſic tamen quaſi per ignem*. 1. & Petri 5. 13. *Sive regi quaſi præcellenti*. hic ergo erat vera ſpecies ignis, veruſque ignis.

Alia eſt hæc viſio ab ea ſeniorum verſ. 10. hic enim omnis populus ſpeciem tantùm ignis vidit, uti & cap. 40. 18. nubes ergo totum tegebat montem; ſed in ejus cacumine ignis ſpecies, quæ Dei erat index, eminebat, manſitque hæc viſio integros 40. dies, quibus in monte fuit Moſes, idque ne Iſraelitæ de ejus reditu deſperarent.

Vers. 18. Ingressusque Moyses medium nebulæ ascendit in montem] Relicto Joſue in monte, Moſes altiùs in cacumen montis aſcendit, cum angelo Dei vices gerente collocuturus, & tabulas legis accepturus.

Tropol. Tropologicè, qui Deum quærit, & cum eo colloqui cupit, ad nebulam, id eſt ad cordis ſecretum ſe recipiat, omnia quæ videntur contemnat, alta petat, mentem ad inviſibilia transferat. ita Nyſſenus & Rupertus.

Ita in Vitis Patrum lib. 6. ſub finem, dicunt ſeniores: *Quando intrabat Moyſes in nube, cum Deo loquebatur; quando autem exibat de nube, cum populo: ſic & monachus quando in cella ſua eſt, cum Deo loquitur; egrediens autem de cella, cum dæmonibus eſt*. Rurſum lib. 5. cap. 7. num. 38. dicit ſenex: *Cella monachi eſt caminus ille Babylonius, ubi tres pueri Filium Dei invenerunt; ſed & columna nubis eſt, ex qua locutus eſt Deus Moyſi*. Aurea verò eſt illa B. Nili, qui fuit diſcipulus S. Chryſoſtomi, ſententia: *Imperforabilis manet à ſagittis inimici, qui amat quietem. qui autem miſcetur multitudini, crebra ſuſcipiet vulnera*.

Et fuit ibi quadraginta diebus] Addit Deuter. 9. 9. Moſen quadraginta illis diebus nihil comediſſe, nihil bibiſſe: vivebat enim Moſes tunc verbo & colloquio Dei, atque Dei virtute eum ſuſtentante. Totidem diebus expectans reditum Moſis, manſit Joſue in ſuo illo loco (unde ad cacumen evocatus diſceſſerat ab eo Moſes) contemplationi, ut par eſt credere, Moſis exemplo, deditus: ſed an Joſue, ſimiliter ac Moſes, ſine cibo & potu quadraginta diebus vixerit, incertum eſt. Cenſet Abulenſ. Joſue manna inibi cadente, & torrente, qui Deuter. 9. 21. de monte deſcendere dicitur, alitum fuiſſe. *Joſue cum Moſe an ſine cibo vixerit 40. diebus in Sina?*

Putant aliqui, Moſen præter ſex dies, de quibus verſ. 16. inſuper alios quadraginta dies in monte cum Deo fuiſſe, ita ut univerſim ibi fuerit quadraginta ſex diebus. Sed verius eſt, eum omnino tantùm quadraginta diebus in monte fuiſſe, idque colligitur ex Deut. 9. v. 11. & 18. Sex ergo dies, de quibus v. 16. comprehenduntur inter hos quadraginta.

Symbola numeri 40. Nota. *quadragintæ* numerus in Scriptura frequens & ſacer eſt jejunio Moſis, Eliæ, Chriſti: rurſum 42. manſioni-

Digitized by Google

ſionibus, ſive ſtationibus Hebræorum in deſerto. adhæc 40. annis peregrinationis in eodem, quibus jugiter cibo terreno carentes, cæleſti manna ſunt aliti, uſque dum venerunt ad terram promiſſionis: ſicuti Chriſtiani 40. diebus jejunii ad reſurrectionem tendunt, qui jejuniorum dies, ob veterem illam peregrinationis & ſtationum Hebræorum in deſerto figuram, ſtationes etiam à Patribus appellantur, uti à Caſſiano collat. 21. cap. 28. & 29. ubi & Quadrageſimam vocat anniverſariam decimam; quia ſcilicet ipſa eſt decima pars anni, itaque per eam quaſi decimas anni Deo dependimus. Ita etiam vocantur ab Herma, qui & Paſtor dicitur, lib. 3. cap. 5. *Quid eſt*, inquit, *ieiunium? eſt ſtatio*: quia eſt quaſi ſtatus dies ad jejunandum; & ab Ambroſio ſermon. 25. *Stationes*, inquit, *vocantur ieiunia, quòd ſtantes & commorantes in eis, inimicos inſidiantes repellimus*; & à Tertull. libr. de Orat. in fine, ubi ait, *Statio ſolvenda eſt accepto corpore Domini* (olim enim penè quotidie conveniebant Chriſtiani veſpere ad orationem, quaſi ad ſtationem, in eaque jejuni cœnam Chriſti peragebant, ac communicabant: jejunabant enim uſque ad veſperam, putà uſque ad cœnam Euchariſtiæ.) B *Quod ſi ſtatio de militari nomen accipit (nam & militia Dei ſumus) utique nulla triſtitia aut lætitia caſtris obveniens, ſtationes militum reſcindit, nam lætitia libentiùs, triſtitia ſollicitiùs adminiſtrabit diſciplinam*. ita Tertull. Idem lib. de Jejunio, *Quarta*, inquit, *ſextaque feria ſtationes*, id eſt jejunia vide notationem Pammelii in librum Tertulliani de Oratione in fine.

Quadrageſima ieiuniorum vocatur ſtatio. unde? Quadrageſima eſt anniverſaria decima.

Ita Simeon Stilites, qui perdius & pernox octoginta annos in columna ſtetit, viginti octo Quadrageſimas integras ſine ullo cibo aut potu tranſegit, ut meritò portentum orbis, nec tam homo quàm angelus eſſe viſus ſit. Sed plures audi, eoſque homines. Lucianus in Philopatro teſtis eſt, Chriſtianos ſic ſolitos ſervare jejunium Quadrageſimæ, ut decem ſoles ſine cibo tranſigerent. Gregor. Nazianzen. ad Hellenium ſcribit plures ex monachis in Ponto fuiſſe, qui totos viginti dies & noctes cibo abſtinerent, dimidium Chriſti & Moſis jejunium imitantes, ex eiſque unum ſibi ſubditum fuiſſe teſtatur S. Auguſt. epiſt. 86. ad Caſulanum, tradit ſe aliquos noviſſe qui ultra hebdomadam perpetuum ſervarent jejunium, additque: *Ad ipſum quadragenarium numerum perveniſſe quendam, à fratribus fide dignis nobis*

Exempla priſtini rigoris ieiunii Quadrageſimæ.

A *aſſeveratum eſt*. S. Hieron. epiſt. 7. ad Lætam de inſtitutione filiæ, prohibens in tenella ætate onera abſtinentiæ: *In Quadrageſima tamen*, inquit, *continentiæ vela pandenda ſunt, & tota auriga retinacula equis laxanda properantibus*. Idem ſcribens ad Marcellam de Aſella; *Cùm*, inquit, *per omnem annum iugi paſceretur ieiunio, biduo triduoque ſic permaneat; tum verò in Quadrageſima navigii ſui vela tendebat, omnes penè hebdomades vultu lætante coniungens; itaque ad quinquagenariam pervenit ætatem, ut non doleret ſtomachum, non viſcerum cruciaretur iniuria*. Juſtinianus Imperator duram agebat in Quadrageſima vitam: *Per duos dies cibis abſtinebat: cibi appetens, vinum, panem, & id genus alia cibaria abeſſe voluit: braſſicam ſolùm, & agreſtes herbas ſale & aceto maceratas edebat: in potu aqua erat ſola. neque his ad ſaturitatem utebatur; ſed petitum cibum pauliſper deguſtatum mox dimiſit, non eo ſumpto qui naturæ ſatis erat*, inquit Procopius lib. 1. de Ædific. Juſtiniani Imp. atque ita jejunio armatus Perſas, Gothos Wandalos, & alios barbaros ſuperavit. Priſci monachi in Quadrageſima in eremum ſecedebant, toti jejuniis & contemplationibus intenti, uti narrat Zozymas in Vita S. Mariæ Ægypt. S. Franciſcus præter Quadrageſimam paſchalem, duplicem aliam jejunabat, unam ante feſtum Aſſumptionis, in honorem B. Virginis; alteram poſt illud feſtum in honorem SS. Angelorum: unde in fine hujus jejunii præmii loco, ſacra Chriſti ſtigmata, per Seraphim ſibi impreſſa, accepit, ita S. Bonaventura in ejus Vita.

Quadrageſimam tranſigebant monachi Tabenneſiotæ cibis igne non coctis; Paulus Abbas Galata cum ſextario lentis & vaſculo aquæ; Adolius poſt quinque tantùm dies comedens; Macarius Alexandrio. nihil comedens præter pauca cruda crambes folia die Dominico, numquam genuflectens, numquam accubans, ſemper ſtans. Ita habetur in Vitis Patrum.

Symbolicè Beda, Fuit, inquit, Moſes cum Domino quadraginta diebus, ut hoc numero diſceret, quòd illi tantùm decalogū implere poſſint, quos, Evangelicæ gratia veritatis, quatuor deſcribenda libris (Evangeliis) juvaret: quater enim ducta in decem faciunt quadraginta. Rurſum, hoc numero quadraginta ſignificabantur decem præcepta, quæ hiſce quadraginta diebus Moſes à Deo accepit, in quatuor mundi plagas, id eſt omnes gentes, tempore Evangelii divulganda.

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iubet Deus fieri arcam, v. 10. & propitiatorium cum duobus Cherubim, v. 17. Secundò, menſam panum propoſitionis, v. 23. Tertio, candelabrum ſepticeps ex talento auri, v. 31.

Nota. Triplices fuerunt leges veteris teſtamenti, ſcilicet morales, judiciales, & cæremoniales. morales præſcripſit Deus cap. 20. iudiciales c. 21. 22. 23. cæremoniales hic incipit præſcribere.

Hoc ergo capite cum tribus ſequentibus, deſcribitur forma tabernaculi cum ſuis vaſis, ſuaque ſupellectile. De tabernaculo hoc vide Abulenſem hic, Bedam & Richardum Victorin. lib. de Tabernaculo, & exactè Riberam l. 5. de Templo, ac Vilalpande in deſcriptione templi.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere filiis Iſrael, ut tollant mihi primitias ab omni homine qui offeret ultroneus, accipietis eas. 3. Hæc ſunt autem quæ accipere debetis: Aurum, & argentum, & æs, 4. hyacinthum & purpuram, coccumque bis tinctum, & byſſum pilos caprarum. 5. & pelles arietum rubricatas, pelleſque janthinas, & ligna ſetim: 6. oleum ad luminaria concinnanda: aromata in unguentum, & thymiamata boni odoris: 7. lapides onychinos, & gemmas ad ornandum ephod, ac rationale. 8. Facientque mihi ſanctuarium, & habitabo in medio eorum: 9. juxta omnem ſimilitudinem tabernaculi quod oſtendam tibi, & omnium vaſorum, in cultum ejus: ſicque facietis illud: 10. Arcam de lignis ſetim compingite, cujus longitudo habeat duos & ſemis cubitos: latitudo, cubitum & dimidium: altitudo, cubitum ſimiliter ac ſemiſſem. 11. Et deaurabis eam auro mundiſſimo intus & foris: facieſque ſuprà, coronam auream per circuitum. 12. & quattuor circulos aureos, quos pones per quattuor arcæ angulos: duo circuli ſint in latere uno, & duo in altero. 13. Facies quoque vectes de lignis ſetim, & operies eos auro. 14. Induceſque per circulos qui ſunt in arcæ lateribus, ut portetur in eis: 15. qui ſemper erunt in circulis, nec umquam extrahentur ab eis: 16. Poneſque in arca teſtificationem quam dabo tibi. 17. Facies & propitiatorium de auro mundiſſimo: duos cubitos & dimidium tenebit longitudo

ejus

Digitized by Google

ejus, & cubitum ac ſemiſſem latitudo. 18. Duos quoque Cherubim aureos & productiles facies, ex utraque parte oraculi. 19. Cherub unus ſit in latere uno, & alter in altero. 20. Utrumque latus propitiatorii tegant expandentes alas, & operientes oraculum, reſpiciantque ſe mutuo verſis vultibus in propitiatorium quo operienda eſt arca, 21. in qua pones teſtimonium quod dabo tibi. 22. Inde præcipiam, & loquar ad te ſupra propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt ſuper arcam teſtimonii, cuncta quæ mandabo per te filiis Iſrael. 23. Facies & menſam de lignis ſetim, habentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine cubitum, & in altitudine cubitum ac ſemiſſem: 24. Et inaurabis eam auro puriſſimo: facieſque illi labium aureum per circuitum, 25. & ipſi labio coronam interraſilem altam quattuor digitis: & ſuper illam, alteram coronam aureolam. 26. Quattuor quoque circulos aureos præparabis, & pones eos in quattuor angulis ejuſdem menſæ per ſinguloa menſes. 27. Subter coronam erunt circuli aurei, ut mittantur vectes per eos, & poſſit menſa portari. 28. Ipſos quoque vectes facies de lignis ſetim, & circumdabis auro ad ſubvehendam menſam. 29. Parabis & acetabula, ac phialas, thuribula & cyathos, in quibus offerenda ſunt libamina, ex auro puriſſimo. 30. Et pones ſuper menſam panes propoſitionis in conſpectu meo ſemper. 31. Facies & candelabrum ductile de auro mundiſſimo, haſtile eius, & calamos, ſcyphos, & ſphærulas ac lilia ex ipſo procedentia. 32. Sex calami egredientur de lateribus, tres ex uno latere, & tres ex alio. 33. Tres ſcyphi quaſi in nucis modum per calamos ſingulos, ſphærulaque ſimul & lilium: & tres ſimiliter ſcyphi inſtar nucis in calamo altero, ſphærulaque ſimul & lilium, hoc erit opus ſex calamorum, qui producendi ſunt de haſtili: 34. in ipſo autem candelabro erunt quattuor ſcyphi in nucis modum, ſphærulæque per ſingulos, & lilia. 35. Sphærulæ ſub duobus calamis per tria loca, qui ſimul ſex ſunt, procedentes de haſtili uno. 36. Et ſphærulæ igitur & calami ex ipſo erunt, univerſa ductilia de auro puriſſimo. 37. Facies & lucernas ſeptem, & pones eas ſuper candelabrum, ut luceant ex adverſo. 38. Emunctoria quoque & ubi quæ emuncta ſunt extinguantur, fiant de auro puriſſimo. 39. Omne pondus candelabri cum univerſis vaſis ſuis habebit talentum auri puriſſimi. 40. Inſpice, & fac ſecundum exemplar quod tibi in monte monſtratum eſt.

Vers. 2. TOLLANT MIHI PRIMITIAS] Quia prima fuit hæc communis Hebræorum oblatio, quæ facta eſt pro fabrica tabernaculi.

Aliter Theodor. q. 70. & Abulenſ. *primitias*, inquiunt, id eſt prima & præſtantiſſima; hæc enim Deo offerenda ſunt.

QUI OFFERAT ULTRONEUS) Hebr. *quem ſpontaneum & liberalem fecerit cor ſuum.*

Vers. 4. *Hyacinthus tria ſignificat.* HYACINTHUM) Propriè hyacinthus eſt genus violæ: inde gemmam ſignificat violæ colore ſimilem; hæc enim hyacinthus dicitur. Tertiò, ſignificat lanam hyacinthini, id eſt violacei & cæleſtis, coloris, quæ lana veteribus in deliciis fuit, unde Homerus Odyſſea 4. loquens de Helena ſic ait.

At ſuper ipſum colus extenſa eſt ἰοδνεφὲς,

id eſt *violaceam lanam habens*. Hic paſſim hyacinthus lanam hanc violaceam ſignificat.

Tropologicè, hyacinthus cæleſtem mentem & coa verſationem repræſentat. Hinc Eccleſia, & ſancta quælibet B anima, calceatur calceo violaceo, id eſt cæleſti. Ezech. 16. 9. *Calceavi te ianthino*, vel, ut Septuag. *hiacinthino*, id eſt violacei & cæleſtis coloris, calceo; ut hoc ſymbolo ſignificaret Deus, Sanctorum, qui in Eccleſia ſunt, converſationem eſſe cæleſtem. Ita calceatus ianthino S. Paulus, ac mentis pedibus cælos & ſidera calcans, dicebat: *Noſtra converſatio in cælis eſt*. Ita calceatus S. Hieron. dicebat illud Socraticum: *Aethera conſcendo, & ſolum hoc cælumque deſpicio*. Nam, ut ait Apoſtolus, *iam non eſtis hoſpites & advenæ, ſed eſtis cives ſanctorum, & domeſtici Dei*. Et iterum: *Accediſtis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis, Jeruſalem cæleſtem, & multorum millium angelorum frequentiam, & Eccleſiam primitivorum, qui conſcripti ſunt in cælis, & iudicem omnium Deum, & ſpiritus iuſtorum perfectorum, & teſtamenti novi mediatorem Jeſum*, Hebr. 12. verſ. 22. Quare S. Martinus, uti in vita, ita & in morte cælum aſſiduè ſuſpiciens, cùm in ardente febri ſupinus vultu in cælum erecto jaceret, rogarentque di- C ſcipuli, ut converſo corpore tantiſper, dum vis morbi remitteret, pronus conquieſceret: *Sinite*, inquit, *me cælum potiùs quàm terram aſpicere, ut ſuo iam itinere iturus ad Dominum ſpiritus dirigatur*. Oculis ergo ac manibus in cælum ſemper intentus, invictum ab oratione ſpiritum non relaxabat. Quare meritò de eo canit Eccleſia: *Martinus Abrahæ ſinu lætus excipitur; Martinus hic pauper & modicus, cælum dives ingreditur, hymnis cæleſtibus honoratur.*

Pari modo S. Stephanus inter crepitantium ſaxorum turbines interritus: *Video*, inquit, *cælos apertos, & Jeſum ſtantem à dextris virtutis Dei*. & mox exclamans: *Domi-* A *ne Jeſu ſuſcipe ſpiritum meum*, ad eum in cælum coronandus evolavit.

Purpura quid? ET PURPURAM) Purpura piſcis eſt, vel potiùs concha, cujus ſanguine tingunt lanam, quæ hoc rubeo colore nigricante infecta, inde pariter purpura dicitur: ex qua olim fiebant, & etiamnum fiunt regiæ veſtes: unde & ejus uſus fuit hìc in tabernaculo.

Cabaliſtæ, ut refert Valuerdius in alphabeto Salomonis, notant ארגמן *argaman*, id eſt purpura, ea quatuor primis litteris eſſe compoſitum, à quibus quatuor angelorum nomina initium ſumunt, nempe Raphael, Gabriel, Michael, Nuriel; quæ aſſerunt eorum animalium eſſe nomina, quæ vidit Ezechiel c. 1. Eo enim ſplendore, veluti regali purpura amiciebatur Deus, juxta illud, *Amictus lumine ſicut veſtimento*. Vide quàm facilè angelos ſuos hi nugarum textores ex purpura contexant, faciliùs utique quàm aranea ſuam telam pertexat.

Coccum quid? COCCUMQUE BIS TINCTUM) Coccus eſt granum tinctorium,) unde & granum ſubinde vocatur naſcens ex frutice ſullonia, quæ ilici ſimilis eſt: hoc granum intra ſe progignit vermiculum rubei coloris, ejus ſanguine rubricantur lanæ, quæ idcirco coccus, & hebr. vermis, vel vermiculus vocantur. De hoc vermiculo, ſive cocco, dicitur Iſaiæ 1. 18. *Si fuerint peccata veſtra rubra quaſi vermiculus*. Solebat autem lana, ut magis ruberet, bis hoc ſanguine vermiculi imbui, ſcilicet primò, cùm adhuc tantùm eſſet lana; & ſecundò, cùm nendo in fila eſſet deducta: unde dicebatur bis tincta, & hebraicè תולעת שני *tolaat ſcani*, id eſt coccus vel vermiculus iteratus. Hinc etiam τὸ *ſcani* oudè poſitum, coccum bis tinctum ſeu dibaptum ſignificat, quem Septuag. διπλοῦν, id eſt duplum vocant.

Byſſum veterum fuiſſe goſſypium cenſet Prado. ET BYSSUM) Byſſus, inquit Hieron. Prado in Ezech. 16. 10. pag. 186. eſt linum candidiſſimum & molliſſimum, ſive eſt lanugo arboris, quæ medium quid eſt inter lanam & linum nam origine eſt linum, mollitie verò eſt lana, & texta linum refert, ait Pollux: eſt inquam, lanugo arboris nuci incluſa, quam vulgò goſſypium vel exylon, Flandri & Galli *coton*, vocant, ex qua fiebat tela goſſypina ſive byſſina, in Ægypto & Palæſtina; & etiamnum fit in Creta, Sicilia & Hiſpania. ita ex Polluce, & Plinio libr. 10. c. 1. Prado loco iam citato.

Unde notat Secundò, Prado ibidem, hanc lanuginem; putà goſſypium, ſive byſſum, tinctam fuiſſe colore aliquando purpureo, illamque vocari hic purpuram; aliquando ianthino, eamque vocari hic hyacinthum; aliquando coccineo, eamque vocari hic coccum; byſſum verò eſſe & vocari, cùm nullo colore tingitur, ſed nativo ſuo

Digitized by Google

Prob. Primò.

candidiſſima æquè ac molliſſima eſt. Probat id ipſe ex A Deuter. 22. v. 11. ubi vetatur, ne tela fiat ex lana & lino; ergo hic in cortinis & veſtibus tabernaculi, non poſuit lana lino intexi; ac conſequenter byſſus hæc tabernaculi non fuit linum, ſed lana ſive goſſypium jam dictum.

Secundò.

Secundò ſi byſſus fuit linum, lana inde confecta non fuiſſet terſa & pura: nec enim fila ex lino ita bibunt ſuccum hyacinthi, vel purpuræ ut luceant; ita autem bibit lana ſive goſſypium, quod colore ſaturatum ſplendeſcit.

Byſſum non fuiſſe goſſypium oſtenditur. Primò. Secundò.

Verùm, byſſum à goſſypio diſtinguit Plinius lib. 19. c. 1. ubi cùm primùm egiſſet de lino goſſypino, poſteà agit de lino byſſino, tamquam de re diverſa; ergo byſſus hæc non fuit lanugo goſſypii. Rurſum, byſſus hic vocatur linum, ut patet c. 39. 28. in Hebræo; coccus autem, hyacinthus & purpura fuerunt lana, uti omnes interpretes docent; imò Script. ipſa planè byſſum ab hyacintho, cocco & purpura diſtinguit; ergo alia byſſi, alia trium reliquorum fuit materia; putà byſſi materia fuit linum, aliorum verò materia fuit lana.

Byſſus erat linum candidiſſimum & ſubtiliſſimum.

Dico ergo, byſſum hic non eſſe bombycinum, quod à B vermibus, putà bombycibus, netur, quod vulgus jam byſſum & ſericum vocat: non etiam eſſe goſſypium, uti jam oſtendi; ſed eſſe genus candidiſſimi & ſubtiliſſimi lini, adeoque optimum linum eſſe byſſum, optimum autem linum eſt, ait Plinius, in quo eſt Primò, eximius candor & ſplendor; Secundò, mira tenuitas; Tertiò æqualis fili denſa nervoſitas & conſtantia. Hujuſmodi linum quacumque ex provincia ſit, byſſus erit, inquit Alcazar in Apocal. 1. 13. notat. 11. hoc enim pretioſum eſt: unde Achaica byſſus auri pondere vendebatur: & Judaica byſſus Achaica fuit præſtantior, inquit Pauſanias. Byſſus ergo hæc erat linum naſcens in Ægypto & Palæſtina, in plantæ cujuſdam folliculis. (qui ſimiles ſunt folliculis papaverum) indeque ferunt ficri telam, quæ inſtar amianti igne non conſumitur, ſed purgatur (unde & Plinius byſſum hanc comparat asbeſto lapidi, qui ardet & non comburitur) quæ etiamnum hodie Venetis nota eſt, ſimiliſque eſt candore & ſubtilitate telæ noſtræ Cameracenſi, ita Delrio in Geneſ. 43. 42. & alii.

Hinc hebraicè byſſus hæc vocatur שש *ſces*, id eſt candidiſſima: unde & marmor vocatur *ſces*, Eſther 1. 6. C quia eſt candidiſſimum; latinè verò & græcè vocatur byſſus ab Hebræo בוץ *buts*. Hinc etiam byſſus hæc, quia erat ſubtiliſſima, fuit retorta & duplicata, ut habent Septuag. hic & Hebræa, & noſter Interpres in ſequentibus.

Ad argum. Prado.

Ad argumenta Prado Reſpondeo, Deuter. 22. tantùm privatis vetari, ne faciant veſtem ex lana & lino; non autem ſacerdotibus ad publicum Dei cultum. Rurſum vetari, ne in tela vel panno miſceantur fila lanea & linea in ſubtegmine: hic autem illa non miſcebantur in ſubtegmine; nam ſtamen erat byſſinum, ſubtegmen verò erat laneum, putà hyacinthinum, coccineum & purpureum.

Quæres, quid hæc quatuor, putà byſſus, coccus, purpura & hyacinthus, ex quibus factum eſt tabernaculum, ſymbolicè & myſticè ſignificent?

Symbol. byſſus ſignificat terrã, purpura mare, hyacinthus aerem, coccus ignem.

Reſp. ſignificant quatuor elementa, totumque mundum, hujus enim typus erat tabernaculum. nam byſſus ſignificat terram, quia ex ea gignitur: purpura ſignificat mare, quia maris cochleolis tingitur: hyacinthus ſigni- D ficat aerem, quia aerii eſt coloris: eadem de cauſa coccus ſignificat ignem & ætherem, omnia enim hæc majeſtatem Dei repræſentant, & monent qua reverentia & puritate tabernaculum & templum ſit adeundum. Secundò, hæc omnia ſignificant, ſacerdotem creatoris eſſe miniſtrum, eumque in tabernaculo pro univerſa creatura, totoque mundo ſupplicare, ita S. Hieron. ad Fabiolam de veſtibus ſacerdotum, Philo, Joſephus, Theodoretus & Beda.

Tropol. coccus eſt charitas. purpura eſt mortificatio, byſſus eſt caſtitas, hyacinthus eſt contemplatio. Origenis, tropol.

Tropol in noſtro tabernaculo, id eſt Eccleſia, alii afferunt coccum bis tinctum, id eſt geminam charitatem; alii purpuram, id eſt mortificationem corporis; alii byſſum, id eſt caſtitatem; alii hyacinthum, id eſt contemplationem cæleſtium; alii pilos caprarum, id eſt habitum pœnitentiæ & patientiæ; alii pelles janthinas, id eſt ſpem ſupernorum; alii pelles arietum rubricatas, id A eſt fortitudinem & martyrium, uti fecerunt Apoſtoli & Martyres; alii ligna ſetim, id eſt munditiem cordis; alii oleum miſericordiæ; alii thymiama boni & pii exempli, vide Bedam in c. 27. Audi & Origenem hic homil. 9. Fides, inquit, auro conferri poteſt, ſermo prædicationis argento, patientia æri, lignis imputribilibus ſcientia, byſſo virginitas, cocco confeſſionis gloria, purpuræ charitatis vigor, hyacintho ſpes regni cælorum.

E pilis caprarum fiunt telæ camelotæ.

Pilos caprarum] è quibus fiunt telæ, camelotæ dictæ, imbribus ferendis accommodæ: neque enim citò aquam imbibunt, ita Arias tract. de arca Noe. Hæ telæ, quia è pilis erant, hinc cilicinæ dicebantur: erant tamen pulchræ & concinnæ exteriùs; unde & mulieres peritæ nendi hos pilos neviſſe dicuntur, c. 35. 25. ita Cajetan.

Vers. 5.

Et pelles arietum rubricatas, pelleſque janthinas] Pro *ianthinas* Hebraicè eſt תחשים *tachas*, quod quid ſit, incertum eſt; Judæi putant eſſe melim. Melis, qui & taxus dicitur, animal eſt aſperum, mordax, mellis avidum, magnitudine vulpis, alvearibus infeſtum. Sed quis non videt, eos Hebræam vocem *tachas* Latinam facere, & ex litteris tantùm divinare eſſe taxum, cùm pelles taxorum ſive melium ſint colore felino, non hyacinthino? Quare magis credendum eſt Septuaginta, qui *tachas* vertunt, hyacinthinas; & S. Hieron. qui vertit, *ianthinas*, id eſt violaceas, & Joſepho, qui ait tam has pelles, quàm præcedentes non melium, ſed arietum & ovium fuiſſe, partim hyacinthino, partim rubro colore tinctas, ſicut enim eadem lana tingebatur hyacinthino colore, & dicebatur hyacinthus; vel purpureo, & dicebatur purpura, uti dixi v. 4. ita pelles arietum aliæ erant rubricatæ; aliæ hyacinthinæ, quæ hebraicè dicebantur *techaſcim*.

Melis animal quod? Pelles ianthinæ quæ.

Et ligna setim] Kimchi; aliique Rabbini per *ſetim* intelligunt cedrum; ſed errant. nam S. Hieron. in 41. Iſaiæ: *Setim*, inquit, *eſt genus arboris naſcentis in eremo* (in deſerto Arabiæ, & fortè in loco qui dictus eſt Setim, ubi filii Iſrael fornicati ſunt cum Beelphegor, Numer. 25. 1.) *ſpinæ albæ habens ſimilitudinem, ex qua omnia ligna arcæ, & tabernaculi facta ſunt inſtrumenta*; eſtque lignum imputribile, ut vertunt Septuag. & leviſſimum, omniaque ligna tam in fortitudine & ſoliditate, C quàm in nitore & pulchritudine ſuperat.

Setim arbor qualis?

Dixi, lignum ſetim eſſe ſpinæ albæ ſimile, putà, quoad folia & colorem, unde & factum eſt ut ſetim à Latinis & Græcis vocetur ſpina. hinc & Theodotion, & S. Hieron. Iſaiæ 41. 19. & Joelis 3. v. 18. *ſetim*, ſpinam tranſtulit: nam alioqui *ſetim* differre à ſpina magnitudine, patet ex eo, quòd ſetim ſint grandes arbores, ex quibus tabulæ latæ cæduntur, ut patet hic in fabrica tabernaculi: ſpina verò alba pollicari tantùm eſt craſſitudine, altitudine verò bicubitali, uti experientia patet, & docet Dioſcor. lib. 3. c. 12.

Fabulatur R. Salomon, dum ait apud Lyran. *Jacob vidit in Spiritu S. quòd filii ſui erant facturi tabernaculum in deſerto, & ſecum portavit ſemina in Ægyptum, & radices arborum ſetim, & ibi plantavit, & nutrivit, præcipiens filiis ſuis, ut exeuntes de Ægypto ſecum portarent*. Nam, ut dixi ex S Hieron. ſetim ſponte naſcitur in deſerto.

Allegoria.

Allegoricè & anagog. tabernaculum factum ex lignis ſetim imputribilibus ſignificat Eccleſiam, tum militantem, tum magis triumphantem, quæ omni ſui parte incorruptibilis eſt, & æterna. ita Beda, Auguſtus D Cæſar, Piſone domum à fundamentis uſque ad tectum accuratè exædificante: *Animum*, inquit, *meum exhilaras, ita ædificans, ac ſi Roma ſit futura ſempiterna*. Ita veriſſimè Deus Eccleſiam ædificavit, quæ futura eſſet æterna. Septuag. addunt vel potiùs anticipant, lapides ſardios. Verùm de iis audiemus inferiùs.

Vers. 7.

Gemmas adornandum ephod) Hebr. *lapides* מלאים *milluim*, id eſt plenitudinum, qui ſcilicet, ut ait Chald. cælaturas ephod & Rationalis impleant, uti gemma palam annuli implere ſolet.

Vers. 8.

Facientque mihi sanctuarium) Putà tabernaculum, quod ſit quaſi templum ſanctum, in quo mihi ſacra & ſacrificia peraguntur; quod ſit quaſi domus mea, in qua ſolemni & publico omnium cultu colar, quærar & inveniar.

Jux-

Vers. 9. JUXTA OMNEM SIMILITUDINEM TABERNACULI, QUOD OSTENDAM TIBI] Hinc & ex verſu ult. patet, Deum Moſi in monte Sina oſtendiſſe ideam tabernaculi, ut ſecundùm illam tabernaculum conſtrueret.

Moral. de reverentia templorum. *Primum,* Diſce hìc, quanta reverentia debeatur templis, lociſque Deo dicatis. Primò, ex eo quòd Deus juſſerit Moſi & Salomoni templum ſibi erigi & dicari, cumque à Babyloniis eſſet incenſum, juſſit per Aggæum & alios illud reædificari: perinde ut B. Virgo à Johanne Patricio, tempore Liberii Pontificis, voluit inſtitui heres, ædificato templo in loco, quem illa quinta Auguſti, cùm Romæ magni ſunt calores, per miraculum nive contexerat, quæ modò Eccleſia S. Mariæ Majoris dicitur.

Secundum, Secundò, quòd templum ſit domus Dei habitantis inter homines: ſicut cælum eſt domus Dei habitantis inter angelos & Beatos. Sicut ergo Deum, ita & templum ejus revereri oportet, & dicere; *In conſpectu angelorum pſallam tibi.* Unde Pſaltes ait pſal. 64. 5. *Sanctum eſt templum tuum, mirabile in æquitate.* Et hoc loco dicit Deus: *Facient mihi ſanctuarium, & habitabo in medio eorum.* In templo ergo coram Deo ſimus quaſi angeli.

Tertium: Tertiò, quòd templum ſit domus orationis, ibique orationes exaudiat Deus. Illud enim Salomoni oranti, templumque dedicanti promiſit, 3. Regum 8.

Quartum: Quartò, quòd in templis reis & ſontibus conſtitutum ſit aſylum. Unde Jojada pontifex vetuit Athaliam in templo occidi, ſed juſſit eam foras educi, 4. Reg 11. 15. Sic & Banaias occiſurus Joab, juſſit illum è tabernaculo Domini egredi, 3. Reg. 2. 30. Sic & S. Chryſoſtomus Eutropium confugientem ad templum, à morte tutatus eſt.

Quintum: Quintò, quòd templum vocetur ſanctuarium, *Sanctuarium meum metuite. ego Dominus*, Levit. 19. v. 31. Rurſum hebr. vocatur Hechal, id eſt baſilica; palatium auguſtum, potens, ſplendidum, in quo habitat Omnipotens.

Sextum: Sextò, quia Deus polluti & violati templi acer eſt vindex. Hinc ipſe ait Iſaiæ 31. 9. *Dixit Dominus, cujus ignis eſt Sion, & caminus ejus Jeruſalem;* ut ſcilicet è templo ab hoſtibus violato, in eos quaſi ignis inſiliat, eoſque comburat. Sic Chriſtus è templo vendentes & ementes columbas flagello ejecit, menſaſque evertit, nec aliàs tantum zelum oſtendit, dicens: *Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum*, Matth. 21. 14. & Paulus, *Si quis templum Dei violaverit, diſperdet illum Deus*, 1. Corinth. 3. 17.

Septimum. Septimò, quòd in templo conſtituit oraculum & propitiatorium, ex eoque conſultus à Moſe & pontifice dabat reſponſa, ut patet hic verſ. 22. Unde admirans Salomon ajebat: *Ergone credibile eſt, ut habitet Deus cum hominibus ſuper terram? Si cælum & cæli cælorum non te capiunt, quanto magis domus iſta quam ædificavi?* 2. Paralip. 6. 18.

Octavum: Octavò, quòd Gentiles magna religione ſua fana, & templa coluerint. Templum enim eis erat locus notatus ab augure vel in cælo, vel in terra. Unde templum dicitur à tuendo, id eſt conſpiciendo, quòd ex omni parte, vel quòd ex eo omnis pars aſpici poſſit, ut ait Donatus. *Templum dicitur à tuendo.* Primò autem cælum ipſum dixerunt templum: quia ipſum primo aſpectu intuemur. In terris templum dictus eſt quilibet locus inauguratus religioſi cultus gratia. Rurſum templum vocarunt fanum, à fando, quòd in eo Apollo, aliùſve eorum deus conſultus faretur, daretque reſponſa. *Fanum à fando.*

Nonum. Nonò, id patet exemplis Sanctorum & regum. Primò, David ait: *Introibo in domum tuam, adorabo ad templum ſanctum tuum in timore tuo*, pſalm. 5. 8. Et, *Introibimus in tabernaculum ejus, adorabimus in loco ubi ſteterunt pedes ejus*, pſalm. 131. 7. Secundò, Jacob de Bethel Geneſ. 28. 17. ait: *Quàm terribilis eſt locus iſte! verè non eſt hic aliud niſi domus Dei & porta cæli.* Tertiò, Iſaias c. 2. 3. ait: *Venite, aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob: & docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis ejus.* Quartò, Conſtantinus Magnus, & S. Helena tam Romæ, quàm Hieroſolymis & alibi, plurima magnificentiſſima ædificarunt templa: ipſeque Conſtantinus depoſito diademate, & humi jacens, vimque lachrymarum profundens, accepto ligone terram eruit, indeque 12. terræ cophinis in honorem duodecim Apoſtolorum ablatis, loco baſilicæ Principis Apoſtolorum deſignato, eccleſiam miri operis ædificavit, quam S. Silveſter dedicavit, cujus memoria nunc agitur in Eccleſia 18. Novembr. Quintò, Conſtantinum hac in re imitati ſunt Theodoſius, Carolus Magnus, Pulcheria, aliique chriſtianiſſimi Imperatores & Principes. Ut alios omittam, audi Crantzium lib. 3. Metropol. c. 8. Erat, inquit in Mindenſi epiſcopatu nobilis matrona, nomine Hilburgis, quæ dum maritum ex voto in Palæſtinam profectum, inde rediturum deſperaret, totam ſubſtantiam uni cœnobio & novem eccleſiis ædificandis impendit. Revertitur non ita diu pòſt maritus, cumque placatura, obviam procedit, ac ſalute prævia: *Novem*, ait, *filias tibi abſenti peperi; at nondum in Chriſto renata ſunt.* Intellexit vir pius novem eccleſias exſtructas, necdum tamen conſecratas, factumque uxoris gratum & ratum habuit. Sextò, S. Ambroſius pro templo Dei ſtetit uſque ad mortem & martyrium. Cùm enim Arriani per Juſtinam Imperatricem Arrianam illud ſibi dari depoſcerent, idque Juſtina perſuaſiſſet Valentiniano Imp. filio ſuo, in faciem ei reſtitit Ambroſius dicens: *Ad Imperatorem palatia pertinent & mœnia; ad Epiſcopum Eccleſia.* Vide eum fusè hac de re ſcribentem ad Marcellinam ſororem. Septimò, S. Chryſoſtomus, cùm Imperator ab eo poſtularet, ut Gainæ duci Arriano unum è Catholicis templis concederet, reſpondit: *Ne Imperator hoc ei pollicearis, neque ſanctum dari canibus mandes. Numquam enim patiar eos qui Deum nocturnis diurniſque hymnis laudant, templo expelli, illudque eis tribui, qui contra eum loquuntur blaſphemiat.*

Vers. 10. ARCAM DE LIGNIS SETIM COMPINGITE] Nota Primò. Arca erat inſtar parvæ ciſtæ quadratæ, vel potiùs quadrangulæ. Erat enim arca alta cubitum cum dimidio, & lata cubitum cum dimidio: longa verò duos cubitos cum dimidio. *Arca deſcriptio. Primò, arca erat quaſi ciſta.* Secundò, arca erat facta ex lignis ſetim auro obtecta, ad hoc ut in ea reponerentur tabulæ decalogi, à Deo datæ Moſi. Has enim ſolas in arca fuiſſe repoſitas, patet 3. Regum 8. 9. idenque ſumma erat religio & veneratio arcæ. indeque dicta eſt arca fœderis, vel teſtamenti, ut dicam v. 16. ideoque repoſita fuit arca in Sancto ſanctorum. *Secundò, in arca erant tabulæ legis.* Erat enim arca gloria Iſrael: unde uxor Phineea ait 1. Reg. 4. 21. *Tranſlata eſt gloria de Iſrael, quia capta eſt arca Dei.* Rurſum arca vocatur virtus, & pulchritudo Iſrael pſalm. 77. 61. *Et tradidit in captivitatem virtutem eorum, & pulchritudinem in manus inimici*, ſcilicet arcam in manus. Philiſtinorum tradidit. Tertiò, arca supernè patebat, ſed ſupra ſe habebat propitiatorium, quaſi operculum, factum non ex lignis ſetim, ſed ex ſolido auro. *Tertiò, arca tegebatur propitiatorio.* Quartò, duo Cherubini erant ſupra propitiatorium, ita ut per alas ſuas expanſas & conjunctas exhiberent quaſi ſedem Deo; propitiatorium verò cum arca eſſet quaſi ſcabellum pedum ejus. *Quartò, Cherubim erant ſupra propitiatorium.* Quintò, arca supernè cingebantur corona circumcirca, de qua dicam verſ. 11. ad latera verò utrimque habebat duos circolos aureos, per quos inſerebantur duo vectes aurati, quibus portabatur arca à ſacerdotibus in humeris, cùm movenda eſſent caſtra. *Quintò. arca habebat coronã, & duos vectes.* Sextò, arca poſita erat in pavimento Sancti ſanctorum; veriſimile tamen eſt. pavimentum hoc fuiſſe inſtratum periſtromate aliquo: vel potiùs arca hæc habuit ſuos pedes, putà quatuor globulos, ſive ſphærulas in quatuor angulis, quibus quaſi quatuor rotis incumbebat, ita enim verti poteſt ex Hebræo v. 12. *Sextò, arca habuit quatuor globulos quaſi rotas.* Unde arca erat quaſi biga Dei, ſive currus regalis & triumphalis Dei, de debellatis Ægyptiis; & hunc currum vidit Ezechiel c. 1. ita Hieron. Prado ibid. de quo plura v. 18.

Atque hac de cauſa arca vocatur gloria Domini, quia in ea Deus Hebræis ſuam præſentiam, opem & triumphum glorioſum exhibebat: atque hoc eſt quod dicitur Deuter. 4. 7. *Non eſt alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes ſibi, ſicut Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris.* & pſal. 25. *Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.* Hinc & Heli non gemina filiorum morte, non tanta populi clade, ſed arcæ captæ nuntio perculſus corruit, nuruſque ejus parturiit dicens: *Tranſlata eſt gloria de Iſrael.* *Septimò, arca fuit in* Septimò, hæc arca poſtea ædificato à Salomone templo, in eo repoſita,

Digitized by Google

templo. Salomonis, inde à Jeremia translata eſt in montem Nebo.
Arca non fuit in ſecundo templo.

eſt in Sancto ſanctorum, in eoque manſit quamdiu illud ſtetit, ſcilicet uſque ad captivitatem Babylonicam, Tunc enim Jeremias arcam & tabernaculum extulit in montem Nebo, è quo Moſes vidit terram promiſſionis, & abſcondit eam cum altari thymiamatis in ſpelunca quadam, ut dicitur 2. Machab. 2. v. 4. & ſeq. dicens; *Quod ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi.* Unde Epiphanius in vita Moſis, Dorotheus in Synopſi cap. de Jeremia, & alii tradunt, arcam non fuiſſe in ſecundo templo, quod ædificarunt Judæi poſt reditum è Babylone, ſed eam occultandam fore uſque ad finem mundi, tumque manifeſtandam eſſe ad converſionem Judæorum. Certè Joſephus ſuo tempore, cùm templum everſum eſt à Romanis, diſertè aſſerit lib. 6. de Bello cap. 6. in Sancto ſanctorum nihil omnino fuiſſe, verba Joſephi ſunt: *Intima templi pars viginti cubitorum erat. Diſcernebatur autem ſimiliter velo ab exteriore, nihilque prorſus in ea erat poſitum,* ergo nec arca, nec Cherubim: *inacceſſa verò & inviolata, & inviſibilis omnibus habebatur, Sanctumque ſanctorum vocabatur.* Errant ergo, qui arcam à Tito in triumphum ductam, & Romæ etiamnum in templo Lateranenſi ſervari putant ex eo, quòd Romæ in arcu Titi triumphali depicta videatur arca in pompa triumphi, illa enim non eſt arca, ſed menſa panum propoſitionis, uti aſſerit Joſephus, qui triumphi Titi fuit ſpectator. Denique Epiphan. in vita Jeremiæ hæc habet de arca: In reſurrectione, inquit, primò reſurget arca, & prodibit è ſaxo, atque in Sina monte locabitur: reſerabit eam Moſes; & omnes Sancti ad eam confluent, ut illic ſuſcipiant Dominum, & lugent inimicum. Saxum hoc eſt in ſolitudine, ubi primitus fabricata eſt arca, in medio montium, in quibus jacent Moſes & Aaron ſepulti, ibique in noctibus nubecula nitet inſtar ignis. Horum fides ſit penes S. Epiphan.

Arca myſticè quid ſignificet?

Quæres, quid allegoricè ſignificarit arca? Reſpondet Rupert. arcam ſignificare Chriſti humanitatem, & S. Gregor. homil. ult. in Ezech. *Arca,* inquit, *intra velum eſt redemptor noſter in cælo,* ſic & Cyrillus lib. 4. in Johannem c. 28.

Significat Beatos in cælo, unicè B. Virginem.
Primò.

Verùm dico, propriè & genuinè arca, quæ erat in Sancto ſanctorum, quod cælum repræſentabat, ſignificabat Beatos in cælo, inter quos eminet B. Virgo. hinc non incongruè ipſa à S. Bernardo ſerm. de B. Maria, & ab aliis vocatur arca teſtamenti. Audi eumdem in Sentent. *Auctor,* inquit, *mirabilium Deus tria quædam mirabilia operatus eſt in Maria. Primum, integritatem munditiæ mirabiliter ſuſcitavit, ut arca teſtamenti auro puriſſimo tegeretur. Secundum, pravitatem virgineam potentialiter fœcundavit, ut rubus ardens non comburetur. Tertium, ima ſupernis ineffabiliter copulavit, ut ſcala Jacob mediante terrena cæleſtibus uniretur.* Longitudo arcæ, eſt longanimitas & ſapientia Sanctorum; latitudo, charitas; altitudo, contemplatio & deſiderium æternorum bonorum. Hæc habent menſuram cubiti quæ perfecta eſt, quia in Beatis omnia quaquaverſum integra & perfecta ſunt.

Secundò.

Secundò, arca facta erat ex lignis ſetim; quia Beati poſt reſurrectionem habebunt corpora immortalia: auro erat obtecta, quia & animæ Sanctorum ineffabili divinæ viſionis claritate, & corpora admirabili ſplendore fulgebunt. In ea ſunt tabulæ legis, quia Sancti olim meditati ſunt in lege Dei die & nocte, in eaque nunc jugiter delectantur. Audi S. Hieron. ad Euſtochium de virg. *Sponſa Chriſti,* inquit, *eſt arca teſtamenti, intrinſecus & extrinſecus deaurata, cuſtos legis Domini. Sicut in illa nihil aliud fuit, niſi tabulæ teſtamenti, ita in te nullus ſit extrinſecus cogitatus. Super hoc propitiatorium, quaſi ſuper Cherubim, ſedere vult Dominus.* Et S. Gregor. l. 7. regiſt. epiſt. 30. *Quid eſt,* inquit, *ſacerdotale cor, niſi arca teſtamenti? in qua quia ſpiritalis doctrina viget, proculdubio tabulæ legis jacent.*

Tertiò.

Tertiò, arca ſupra ſe habebat propitiatorium: quia Sancti ſupra ſe habent Chriſtum redemptorem, Rom. 3. 21.

Quartò.

Quartò, arca vallatur Cherubinis: quia Beati cinguntur ſanctis angelis.

Quintò.

Quintò, corona arcæ ſignificabat coronas Sanctorum, quaſi qui victores ſint, triumphatores, reges & ſacerdotes Dei: item aureolas Virginum, Martyrum & Doctorum. Annuli & vectes arcæ ſignificabant dona Spiritus ſancti, quibus anima ſancta fit mobilis & agilis ad omne bonum. quatuor ergo annuli aurei ſunt quatuor dona, quæ ad intellectum pertinent, putà ſapientia, intellectus, ſcientia & conſilium; duo vectes ſunt reliqua tria, putà pietas, timor & fortitudo, quæ ad voluntatem pertinent. Vectes annulis debent inſeri; quia niſi voluntas moveatur, parum juvat motus & illuminatio intellectus.

Denique coram arca erat urna cum manna; quia Beati ſemper meminerunt cæleſtis panis Euchariſtiæ, quo alti ſunt in deſerto hujus vitæ. Ante arcam erat virga Aaron, quæ frondens Aaroni conſignavit ſacerdotium; quia Beati ſemper meminerunt ſacerdotii Chriſti, qui ſui corporis ſacrificio ſuſtulit peccata mundi, pro eoque jugiter Chriſtum & Deum laudant. hæc & plura Ribera l. 2. de Templo c. 3.

Quin ergo ad hanc arcam, ad haſce coronas anhelamus? *Patriam noſtram,* inquit S. Cyprian. tract. de Mortal. *paradiſum computamus, parentes patriarchas habere jam cœpimus. magnus illic nos charorum numerus expectat, parentum, fratrum, filiorum frequens nos turba deſiderat, jam de ſua immortalitate ſecura, & adhuc de noſtra ſalute ſollicita. Illic Apoſtolorum glorioſus chorus, illic Prophetarum exultantium numerus, illic Martyrum innumerabilis populus ob certaminis & paſſionis victoriam coronatus, triumphantes illic virgines, quæ concupiſcentiam carnis continentiæ robore ſubegerunt.*

Et S. Bernard. de præmio cæleſt. patr. *Videbis Beatus Deum ad voluntatem, habebis ad voluptatem, fruetur ad jucunditatem. In æternitate vigebit, in veritate fulgebit, in bonitate gaudebit. Sicut habebit permanendi æternitatem, ſic cognoſcendi facilitatem, requieſcendi felicitatem. Civis ſiquidem erit ſanctæ illius civitatis, cujus angeli cives ſunt, Deus Pater templum eſt, Filius ejus ſplendor, Spiritus ſanctus charitas eſt.* Idem in ſerm. *O beata regio paradiſi, ô beata regio deliciarum, ad quam ſuſpiro de valle lachrymarum! ubi ſapientia ſine ignorantia, ubi memoria ſine oblivione, ubi intellectus ſine errore, ubi ratio ſine obſcuritate fulgebit. Beati qui habitant ibi: laudabunt Deum in ſæcula ſæculorum, Amen. Regnum Dei conceditur, promittitur, oſtenditur, percipitur: conceditur in prædeſtinatione, promittitur in vocatione, oſtenditur in juſtificatione, percipitur in glorificatione.* Et S. Auguſt. *Ibi,* inquit, *hymnidici angelorum chori, ibi ſocietas civium supernorum, ibi dulcis ſolemnitas à peregrinationis hujus triſti labore redeuntium, ibi feſtivitas ſine fine, æternitas ſine labe, ſerenitas ſine nube.*

Symbolicè, S. Thom. 1. 2. q. 102. a. 4. ad 6. Tria, inquit, quæ erant in arca, vel juxta arcam, ſignificabant tria Dei attributa, ſcilicet tabulæ legis ſapientiam, virga potentiam, manna bonitatem Dei. Rurſum arca, id eſt Eccleſia & reſpubl. ejuſque præſes habeat tabulas legis, virgam diſciplinæ & correctionis, manna dulcedinis in gubernatione, ita S. Gregor. epiſt. 25. libr. 1. Hinc Samaritanus, inquit, vulnerato infundit oleum, & vinum, *ut per vinum ſcilicet mordeantur vulnera, per oleum foveantur. Sit ergo amor, ſed non emolliens: ſit vigor, ſed non exaſperans.* Vide eumdem 2. p. Paſt. cap. 6. & lib. 20. Moral. 8. Habent apes mel, habent & aculeum, quo defendant alvearia. Sic qui regit rempub. habeat mel, id eſt clementiæ dulcedinem; habeat & aculeum juſtitiæ, quo adverſus ſceleratos remp. tueatur. Hoc prudentiſſimus ille rex indicavit, qui inſigne ſibi eſſe voluit gubernationis punicum malum, quod dulcedinem habet acori permixtam. *In regimine,* ait S. Gregor. *miſcenda eſt lenitas ſeveritati; quatenus arridens timeri debeat, & iratus amari, ut eum nimia lætitia vilem non reddat, aut immoderata ſeveritas odioſum.* Nunc ad textum redeamus.

Symbol. arca ſignificat tria attributa Dei,
& rectoris.

Cuius longitudo habeat duos et semis cubitos] Cubitus hic accipi debet, non major, ſive regius, qui 27. digitos continet, teſte Herodoto lib. 1. multo minùs maximus, id eſt geometricus, qui ſex communes cubitos continet, uti docet ex Orig. S. Aug. 15. Civit. 27. ſed vulgaris, qui eſt ea longitudo quæ à flexu brachii porrigitur uſque ad extremum digiti, qui index vocatur; continetque 24. digitos, ſive duas ſpithamas; ſpithama autem eſt ſpatium, quod diſtenta manu inter pollicem & indicem interiacet, continetque 12. digitos tranſverſos. Patet hoc ex Joſepho lib. 3. Antiq. 6. &

Cubitus manſura erat 24. digitorum tranſverſorum.

Beda

Digitized by Google

Beda lib. 1. de Tabern. c. 4. *Longitudo arcæ*, ait Joſephus, *erat quinque palmorum, altitudo verò, & latitudo trium palmorum*, pro palmo Græcè eſt σπιθαμὴ, quam dixi 12. continere digitos, ita ut duo cubiti cum dimidio quinque palmos, vel ſphithamas efficiant.

VERS. 11. ET DEAURABIS EAM AURO] laminis aureis; non verò foliis aureis, id ſatis patet ex eo quòd in Hebræo pro *deaurabis*, eſt abſcondes, cooperies, & veſties eam auro: idque *intus & foris*, ut tropol. ſignificet animam iuſti tam interiùs, quàm exteriùs debere eſſe ſanctam, & undequaque auro charitatis circumdari. Ruffino obiicit S. Hieron. quòd *intus ſit Nero, foris Cato*, quòd privatim vivat in deliciis, publicè verò ſeveritatem in habitu & inceſſu oſtentet, hæc eſt hypocriſis Deo & hominibus diſplicens. Sanctus tam intus, quàm foris, ſit non Cato, ſed Paulus, ſed Johannes, ſed angelus.

FACIESQUE SUPRA CORONAM AUREAM PER CIRCUITUM] Corona hæc arcæ non erat rotunda, ſed quadrata, quadrata enim erat ipſa arca, quam hæc corona circumcirca inſtar limbi ambiebat. ita Hugo. Hic ergo limbus exterior erat, ſurgebatque & attollebatur ſupra arcam. Septuag. vertunt *facies & cymatia aurea verſatilia*, vel potiùs *tortilia*: quod miror interpretem in Compluten. vertere, *facies & undulas aureas*: nam cymatia non tantum parvas undas & fluctus. ſed &, metaphora ab undis ducta, ſignificant apud Vitruvium ſupremam in columnis epiſtilij, ſive capitelli partem, quod ſignificatum appoſitè hic imitati Septuag. limbum arcæ eminentem vocaverunt cymatia, eaque tortilia, id eſt ſita quidem, ſed tortili opere, veluti tortiles torques elaborata. ita S. Auguſt. q. 104. & hoc forsè voluit Complut. interpres, nova undularum metaphora Latina, Græcam uſitatam in cymatiis affectans.

VERS. 12. ET QUATUOR CIRCULOS AUREOS] Erant hi circuli ad quatuor angulos arcæ, iiſque inſerebantur vectes, ut iis arca humeris quatuor ſacerdotum ad magnificentiam geſtari poſſet, non enim decebat arcam plauſtro trahi aut vectari. Porrò vectes ſecundùm longitudinem arcæ extenſos fuiſſe, non verò ſecundùm latitudinem; arcamque in longum geſtatam & portatam fuiſſe, non verò in latum ſive tranſverſum, ut Caietanus vult, ſatis ſignificat Joſephus, cùm ait, *Ex utroque longiori latere intrant annuli*, per quos ſcilicet vectes immittebantur ad geſtandam arcam. Cavit autem Deus v. 15. ne vectes umquam his circulis extraherentur, ne umquam ſacerdotes ſe arcæ ferendæ cura, & onere liberatos eſſe putarent, inquit Arias.

QUOS PONES PER QUATUOR ARCÆ ANGULOS] Pro *angulos* hebr. eſt פעמתיו *paamotaf*, quod propriè greſſus, & pedes ſignificat; unde videtur quòd arca non fuerit humi, ſed habuerit quatuor pedes, id eſt globos & ſphærulas, quibus inſiſteret, quæque haberent ſpeciem rotularum: erat enim arca currus gloriæ Dei, uti dicam v. 18.

VERS. 13. PONESQUE IN ARCA TESTIFICATIONEM] id eſt legem, ſive tabulas legis: lex enim ſæpè dicitur *teſtimonium* aut *teſtificatio*: quia atteſtationem continet voluntatis divinæ, eaque Deus teſtatum reliquit quid velit ab hominibus fieri.

Arca dicta eſt teſtimonii vel teſtamenti, cur?

Hinc dicta fuit *arca teſtimonii*, id eſt legis, & *arca teſtamenti*, id eſt fœderis: continebat enim legem, quæ erat conditio fœderis inter Deum, & Hebræos initi: conſequenter tabernaculum ab arca quam continebat, vocatum eſt *tabernaculum fœderis, & tabernaculum teſtimonij*, imò hinc & ipſa arca vocatur *teſtimonium*, cap. 30. 6. Numer. 17. 4. Levit. 24. 3. idque metonymicè: quia ſcilicet arca in ſe continebat teſtimonium, id eſt tabulas legis. Porrò ſolas legis tabulas in arca illa, cuius tanta apud Hebræos erat religio, fuiſſe, non autem urnam cum manna, aut virgam Aaronis, expreſsè docet Script. 3. Reg. 8. 9. & 2. Paralip. 5. 10. & Joſephus 8. Antiqu. 2. Hinc tam urna cum manna, quàm virga Aaron in Pentateucho non in arcam, ſed in tabernaculum coram Domino, id eſt ante arcam, depoſita narrantur, ut patet Exodi 16. 33. Num. 17. 4. Vide dicta ad Hebr. 9. 4.

In arca tantùm erant tabulæ legis.

VERS. 17. FACIES ET PROPITIATORIUM DE AURO MUNDISSIMO] Nota Primò. Propitiatorium erat arcæ operculum, ſive tabula operiens & tegens arcam, ut patet v. 20. unde paris cum arca erat longitudinis & latitudinis: hinc & à Septuag. vocatur ἐπίθεμα, id eſt ſuperpoſitum, putà ſupra arcam, hoc eſt arcæ operculum, quod arcæ per cardines aureos iungebatur, uti docet Joſephus l. 3. Antiq. 6. *Habebat*, inquit, *arca tegmen aureis cardinibus compactum, nulla ex parte prominens.*

Propitiatorium Primò, erat tabula tegens arcam.

Secundò erat ex puro auro.

Secundò, propitiatorium erat tabula facta, non ex lignis ſetim auro obductis, uti erat arca, ſed ex puro auro.

Tertiò, dicitur hebraicè capporet: id eſt placatorium.

Tertiò, propitiatorium hebr. dicitur כפרת *capporet*, quod tam propitiatorium, quàm operculum arcæ ſignificat. Unde Septuag. vertunt ἱλαστήριον ἐπίθεμα, id eſt placatorium, ſive propitiatorium operculum.

Quartò, erat oraculum.

Quartò, dictum eſt propitiatorium, quaſi locus placationis, eo quòd ibi Deus Moſi apparens, & cum eo loquens, placabatur & propitiabatur populo; in propitiatorio ergo erat oraculum Dei, ut patet v. 18. & c. 37. 6. & Num. 7. v. ult. *Cumque*, inquit, *ingrederetur Moſes tabernaculum fœderis, ut conſuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad ſe de propitiatorio, quod erat ſuper arcam teſtimonii inter duos Cherubim*; atque ideo Deus dicebatur ſedere ſuper Cherubim: nam hi tegebant propitiatorium. Hinc illa pars templi, ſive Sancti ſanctorum, in qua erat propitiatorium, dicta eſt oraculum, quia inde Deus dabat oracula.

Quintò, erat quaſi ſedes Dei. An propitiatorium fuit elevatum altè ſupra arcā?

Quintò, propitiatorium cum duobus Cherubim erat quaſi ſedes & thronus Dei; arca verò erat ſcabellum pedum eius, id patet pſalm. 98. ubi dicitur, *Adorate ſcabellum pedum eius*: id eſt, adorate arcam, procidite coram arca. Unde probabiliter cenſent aliqui, ut D. Thom. Caietan. Delrio, & à Caſtro in Thren. 2. 1. propitiatorium fuiſſe elevatum, & in altum à Cherubinis ſublatum ſupra arcam: alioqui enim non potuiſſet eſſe ſedes Dei; ita ut arca eſſet ſcabellum pedum eius. Ratio etiam, & dignitas propitiatorii hunc ſitum expoſcere videtur: erat enim ipſum totum aureum, quaſi thronus Dei, ideoque longè nobilius erat ipſa arca lignea, & rem longè nobiliorem repræſentabat.

Reſp. negativè.

Verius tamen cenſent Abulenſ. Alcazar, Ribera & alii, propitiatorium immediatè & proximè impoſitum fuiſſe, tetigiſſe & texiſſe ipſam arcam: tum quia id docet Joſephus 3. Antiq. cap. 6. tum quia Script. verſ. 20. diſertè propitiatorium vocat operculum & tegumentum arcæ: tum quia alioqui arca fuiſſet aperta & hiaſſet, non decebat autem eam patere, ſeque, & ea quæ in ea erant nuda oſtentare, præſertim cùm arcæ & ciſtæ noſtræ claudi ſoleant, ne pulveribus impleantur; tum quia alioqui fulcris, v. g. columnis aut cardinibus longis debuiſſet ſuſtineri propitiatorium ſupra arcam, & per illos arcæ coniungi (ad hoc enim non ſufficiebant alæ parvæ, & graciles Cherubinorum,) horum autem fulcrorum non meminis uſpiam Script. cùm tamen exactè arcam cum propitiatorio deſcribat. Fictitia ergo ſunt hæc fulcra & cardines.

Dices. Quomodo ergo arca dicitur ſcabellum Dei ſedentis in propitiatorio?

Arca erat ſcabellum Dei, quomodo?

Reſp. id dici, quatenus propitiatorium includebat Cherubinos, in quorum alis ſedebat Deus: alioqui enim propitiatorium præcisè non erat thronus, ſed ſcabellum throni Dei. De quo plura inferiùs.

Alleg. propitiatorium eſt Chriſtus.

Allegor. propitiatorium ſignificat Chriſtum: *quem propoſuit Deus propitiationem per fidem in ſanguine ipſius*, Roman. 3. 25. ubi pro *propitiationem*, alii legunt *propitiatorem*. Utrumque ſignificat Græcum ἱλαστήριον, quo nomine Septuag. ſemper hic vocant propitiatorium: unde non dubium eſt, quin Paulus, qui ſolet ſequi Septuag. huc alluſerit. Primò, ergo propitiatorium erat ſupra arcam: quia Chriſtus omnes Beatos gratia & gloria tranſcendit; illi tamen iungitur arca per cardines, quia omnis Sanctorum gratia & gloria à Chriſto, Chriſtique meritis deſcendit. Secundò, totum erat ex auro: quia Chriſti humanitas non per ſe, ſed in deitate, putà in Verbo, ſubſiſtit: ideoque in ea *inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, &, ut ait S. Johannes: *Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi unigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis.* Tertiò, Chriſtus eſt operculum arcæ: quia gloria, & coronis Sanctorum cingitur, inquit Origen. ipſique Sancti coronas ſubiiciunt & offerunt Chriſto, perinde ac arca ſuam coronam quaſi offerebat propitiatorio. Quartò, Chriſtus eſt oraculum Patris, enarrans ea quæ vidit in ſinu

Primò. Secundò. Tertiò. Quartò.

Patris abſcondita à conſtitutione mundi. Quintò, humanitas Chriſti fuit quaſi ſedes & thronus, imò ſcabellum divinitatis Verbi. *Chriſtus*, inquit S. Bernardus ſerm. 22. *factus eſt nobis ſapientia in prædicatione, iuſtitia in peccatorum abſolutione, ſanctificatio in converſatione, redemptio in paſſione.* Et S. Gregor. homil. 4. in Ezech. *Redemptor*, ait, *noſter factus eſt homo naſcendo, vitulus moriendo, leo reſurgendo, aquila ad cælos aſcendendo.* Hæc ſunt quatuor ſtemmata Chriſti, quæ ei præferunt Cherubini, ut patet Ezech. 1. 10. Quare S. Ambroſ. *Omnia*, ait, *habemus in Chriſto, & omnia in nobis Chriſtus. Si à vulnere curari deſideras, medicus eſt: ſi febribus æſtuas, fons eſt: ſi gravaris iniquitate, iuſtitia eſt: ſi indiges auxilio, virtus eſt: ſi mortem times, vita eſt: ſi tenebras fugis, lux eſt: ſi cælum deſideras, via eſt: ſi cibum quæris, alimentum eſt.* Hinc & Claudianus.

Chriſte potens rerum, redeuntis conditor ævi,
Vox ſummi ſenſuſque Dei, quem fudit ab alta
Mente Pater, tantique dedit conſortia regni,
Impia tu noſtra domuiſti crimina vita.

Chriſtus enim fuit verus Noe, qui nos requieſcere fecit à laboribus, & oneribus noſtris.

Meritò ergo S. Bernardus ſermon. 20. in Cantic. *Super omnia*, ait, *reddit te mihi amabilem bone Jeſu, calix quem bibiſti, opus noſtræ redemptionis: hoc enim amorem noſtrum ſibi vendicat. Hoc inquam noſtram devotionem blandiùs allicit, iuſtiùs exigit, arctiùs ſtringit, & vehementiùs afficit.* Propitiatorium ergo noſtrum, ad quod in omni difficultate confugere debemus, eſt Chriſtus patiens & crucifixus. *Paſſio Chriſti cælum ſuſtentat, mundum regit, tartarum perfodit: in ea confirmantur angeli, redimuntur populi, conteruntur inimici: ſtabiliuntur ſubſiſtentia, animantur viventia, conſentiunt ſentientia, illuſtrantur intelligentia*, ait Rabanus de laude crucis.

Itaque ſpes noſtra, amor noſter, refugium noſtrum ſemper & ubique ſit Chriſtus, ita Theodorus Martyr Publio roganti: *Maviſne eſſe cum tuo Chriſto, an verò nobiſcum?* reſpondit, *Cum Chriſto meo & ſum, & fui, & ero: ideoque non timeo tormenta tua.* Ita Carolus Quintus illud Julii Cæſaris, *Veni, vidi, vici*, invertit dicens, *Veni & vidi, ſed vicit Chriſtus.* Ita Paulus: *Mihi*, inquit, *vivere Chriſtus eſt, & mori lucrum.*

VERS. 18. DUOS QUOQUE CHERUBIM AUREOS ET PRODUCTILES FACIES EX UTRAQUE PARTE ORACULI.

Quæritur Primò, quid fuerint Cherubim. Prima ſententia Philonis.

Quæritur hîc Primò, quidnam fuerint hi duo Cherubini? Nota. Moſes vix exprimit, vel ſignificat ſpeciem horum Cherubim, idque ne Judæi in idola proni illorum idolum facerent & colerent. Primò, ergo Philo l. de Cherubim ait, Cherubim eſſe ſymbola vel ſigna, quæ extimam univerſi cæli circumferentiam ſignificant & repræſentant, in qua eodem modo ſemper divinas choreas fixæ ſtellæ agitant: ubi videtur Philo ſenſiſſe, octavam ſphæram, ſive cælum ſtellatum eſſe extimum & ultimum, ſignificatum per Cherubim; ac proinde Cherubim eſſe ſymbola poteſtatis & bonitatis divinæ, ſed quænam hæc ſigna fuerint, quâ ſpecie & forma, ſilet Philo. Philonem ſequitur Theodor. in Genes. quæſt. 40. ubi docet nomine Cherub in Scriptura ſemper ſignificari horribilem potentiam. Hoc, ſi etymon Cherubim ſpectes, falſum eſt; ſi rem ipſam, verum: quia Deus Cherubinis, utpote ſummis ferè ſuæ aulæ principibus, non utitur niſi ad res excelſas & arduas.

Secunda Joſephi.

Secundò, Joſephus libr. 3. Antiqu. 6. *Cherubim*, ait, *animantia ſunt volucria, nova ſpecie, nec umquam cuiquam hominum viſa, quæ Moſes in Dei ſolio viderat figurata.*

Tertia & vera, fuiſſe ſpecie humana.

Verùm dico Primò, duos hoſce Cherubim habuiſſe humanam ſpeciem & formam. Ita docent communiter Hebræi & Chriſtiani: idque patet 2. Paral. 3. 13 ubi de Cherubim dicitur: *Ipſi autem ſtabant erectis pedibus.* Secundò, quia Cherubini Ezechielis cap. 1. qui facti ſunt ad inſtar horum Cherubim, habuerunt ſpeciem hominis, ſive alati iuvenis: nam habebant manus hominis, quibus accipiebant ignem, ut dicitur cap. 10. Ezech. v. 7. Id fuſè & eruditè oſtendit Hieron. Prado in c. 5. Ezech. ſcilicet quatuor illa Ezech. animalia habuiſſe formam quidem quatuor animalium; ſed maximè toto corpore & facie hominem repræſentaſſe, indeque dici Cherubim, ſive alatos iuvenes, putà angelos. Tertiò, quia Cherubini hi habebant facies hominis, nam de eis hic dicitur in Hebræo, *Et facies viri verſa erat ad fratrem ſuum.* Erant ergo Cherubini effigies aureæ, ſpecie alati, & imberbis iuvenis, ut ſcilicet hac ſpecie repræſentarent vigorem, vivacitatem & æternitatem angelorum, qui ſunt quaſi principes ſemper ſtipantes & aſtantes Deo, ſicut eadem de cauſa Imperatores olim pingebantur imberbes, quaſi dij quidam terreſtres qui numquam feneſcerent.

Quaſi alati iuvenes.

Cherubim habebant ſpeciem quatuor animalium.

Dico Secundò, Veriſimile eſt hoſce Cherubim præter ſpeciem hominis, etiam aliam aliorum animalium habuiſſe. Prob. Primò, quia & Joſephus, & S. Hieron. in 10. Ezech. & epiſt. 13. ad Marcellam, hiſce Cherubim animalium formam attribuunt. Secundò, quia diſertè Ezechiel cap. 1. docet Cherubim habuiſſe ſpeciem quatuor animalium, ſcilicet hominis, aquilæ, leonis & vituli. Idem cap. 10. verſ. 14. faciem Cherub, vocat faciem vituli, illi autem Cherubini Ezechielis fuerunt ſimiles, imò iidem cum hiſce Moſaicis, uti communiter docent Doctores, quos citat Viegas in Apoc. 4. ſect. 12. & Vilalpando in 41. Ezechiel. cap. 41. pag. 318. Unde B Ezechiel cap. 10. 20. loquens de quatuor animalibus, quæ viderat cap. 1. *Intellexi*, inquit, *quòd eſſent Cherubim*, ſcilicet illi vulgò celebres apud Judæos, quos Moſes iuſſu Dei fecit in tabernaculo. Hæc ſententia veriſimilior videbitur, ſi dicamus cum Hieron. Prado, quatuor facies Cherubim apud Ezech. non fuiſſe facies propriè dictas. Hebræum enim פנים *panim*, & Græcum πρόσωπα vel σχῆμα, ſignificat ſpeciem, formam, habitum: ita ut facies propriè dicta Cherubinorum fuerit tantùm humana; facies verò impropriè dicta, id eſt ſpecies, fuerit quadruplex. Prima enim & præcipua facies & ſpecies totius penè corporis, fuit hominis. Secunda fuit aquilæ, quia habebant alas aquilæ. Tertia fuit leonis, quia habebant iubas leonis. Quarta fuit vituli, quia habebant pedes, id eſt ungulas vituli.

An habuerint facies quatuor animalium.

Verùm Sebaſt. Barradius, Alcazar, & paſſim alii hanc ſententiam, quaſi novam & difficilem reiiciunt, cenſentque hasce quatuor facies Cherubim apud Ezech. fuiſſe facies propriè dictas. Id enim verba Script. planè ſignificant, cùm diſtinguunt facies ab alis ſive pennis, & a pedibus, Ezech. 1. 6. *Quatuor*, inquit, *facies uni, & quatuor pennæ uni. Pedes eorum recti, & planta pedis eorum quaſi planta pedis vituli.* Et verſ. 11. *Facies eorum & pennæ eorum extentæ deſuper.* Rurſum, quòd unam faciem dicat fuiſſe à C ſiniſtris, aliam à dextris. Et ita hoſce Cherubinos per quatuor facies, ſat commode & concinnè depingit Alcazar in Apocal. 4. pag. 392.

Quidquid ſit de hac re, de qua pleniùs diſſeram Ezech. 1. videntur hi Cherubini Moſi habuiſſe ſpeciem illorum Ezechielis; quia illorum videntur fuiſſe typus & exemplar. Unde tam ab Ezech. quàm a Moſe non aliter quàm Cherubim vocantur, quaſi iidem, & ex eodem nomine noti. Adde, Cherubim tam hic quàm Ezech. 1. quadruplici ſua ſpecie, debuiſſe ſignificare quatuor ſtemmata Dei ſedentis in propitiatorio, uti mox pleniùs explicabo. Hinc rurſum S. Johannes Apocal. 4. 7. hoſce Cherubim quatuor animalium ſpecie deſcribit. Hinc etiam Apoſtolus Cherubim vocat *obumbrantia propitiatorium*, in genere neutro, quia reſpicit ad animalia illa Ezech. quorum ſpeciem habebant Cherubini. Hinc Tertiò, in Script. *opus Cherubim* vocatur opus varium, & variè depictum, ſicuti hi Cherubini variam quatuor animalium habebant ſpe- D ciem & formam. Hinc denique, ſcilicet ab hiſce Cherubim Hebræorum, *Ægyptii mutuati ſunt ſuos ſphingas*, inquit Clemens Alexandrinus libr. 5. Stromatum, *eoſque in ſuis ſacris poſuerunt; quippe quòd de Deo oratio ſit ænigmatica & obſcura, fortè autem quòd oporteat Deum amare & timere: amare quidem, ut ſanctis benignum & propitium: timere autem, ut qui impiis ſit iuſtus inexorabiliter: feræ enim ſimul & hominis imaginem ſphinx ſignificat.* hactenus Clemens, ex quo liquet ſphinges Ægyptiorum fuiſſe ſimias Cherubinorum. Sicut enim Cherubini, ita & ſphinges, divinam & arcanam rerum obſcurarum & ſublimium cognitionem repræſentabant. Unde Hortenſio oratori, qui accepta mercedis loco à Verre ſphinge aurea, ſibi obſcurius aliquid dicenti, ſe ænigmatum ſolvendorum imperitum eſſe dicebat, ſalsè reſpondit Cicero: *Atqui ſphingem domi habes*, teſtis eſt Plutarch. in Cicerone. Erat

Sphinges teiformes erant ſimiæ Cherubim.

deni-

Digitized by Google

denique ſphinx multiformis æquè ac Cherubim, unde poeta:

Sphinx volucris pennis, pedibus fera fronte puella:
Sphinx ergo alata eſt volucris, leo, virgo, triformis.

Cherubim ſexu caruerunt.

Addit R. Salomon, duos Cherubim fuiſſe ſexu diſtinctos, unumque fuiſſe marem, alterum feminam: idem cenſet Arias Montanus lib. de Noe, titulo de propitiatorio, Verùm hoc tam ridiculum eſt, quàm indecorum & inhoneſtum: nam angeli ſexu carent. Noſtri Cherubinos veſtiunt talaribus tunicis, eoſque zonis cingunt; ſed hæc affinxerunt eis pictores ad ornatum; nam nulla hic fit veſtis mentio, nudi ergo erant hi Cherubini, alis tamen ex parte ſe velabant, unde & à nemine conſpiciebantur: nemo enim ingredi poterat Sanctum ſanctorum, niſi pontifex, idque ſemel tantùm in anno, tumque nebula & fumus incenſi tegebat Cherubinos, ut videri non poſſent.

Quæritur Secundò, quo ſitu fuerint Cherubim.

Quæritur Secundò, quis & qualis eſſet horum Cherubim ſitus circa arcam & propitiatorium.

Tegebant propitiatorium.

Dico Primò, Hic erat eorum ſitus, ut partim alis, partim corpore ſuo totum propitiatorium tegerent, nam unus Cherub erat ad Meridiem propitiatorio, alter ad Septemtrionem, ita ut craſſitudine corporum ſuorum tegerent latera illa latitudinis propitiatorij: latus verò Orientale & Occidentale, quæ erant latera longitudinis propitiatorij, tegebant & velabant alis ſuis expanſis ad invicem; ſicuti ſi duo homines ſeſe invicem aſpiciant, & manibus teneant: ſic enim & hi duo Cherubim facies habebant verſas ad invicem verſus propitiatorium, & ala ſua expanſa unus alam alterius expanſam, ab utroque latere contingebat. Alius erat ſitus, & diſpoſitio Cherubim, quos in templo fecit Salomon: illi enim non erant ſibi obverſi, ſed contigui & laterales, unus enim erat ad latus alterius poſitus: hinc Secundò, non habebant facies verſas ad ſe mutuo, ſed uterque faciem habebat ad Orientem, tergum verò ad Occidentem. Tertiò, non ambiebant arcam & propitiatorium, uti faciebant hi Moſaici, ſed expandebant alas per totam latitudinem Sancti ſanctorum, ita ut unus Cherub extremitate unius alæ ſuæ tangeret parietem Meridionalem, alter verò ei contiguus extremitate unius alæ ſuæ tangeret oppoſitum parietem Septemtrionalem Sancti ſanctorum, Denique Salomon duplices fecit Cherubim, ſcilicet primos in Sancto ſanctorum iam dictos: ſecundos ad altare thymiamatis, ſimiles prioribus, qui altare velarent, uti priores velabant arcam, ut patet 1. Paral. 28. v. 18. quibus adde tertios hos Cherubim quos fecit Moſes, & quos Salomon cum arca intulit in ſuum templum, & Sanctum ſanctorum. Triplices ergo Cherubim, iam dicti, fuerunt in templo Salomonis.

Situs Cherubim Salomonis.

Triplices Cherubim in templo Salomonis.

Cherubim ſunt producti ex propitiatorio.

Dico Secundo, Hi duo Cherubini non fuerunt affixi propitiatorio, ſed ex ipſo propitiatorio per malleationem fuerunt producti, hoc enim ſignificat τὸ *producti-les*, & clariùs Hebræa quæ habent, *ex propitiatorio facies eos*, unde ſequitur Cherubim fuiſſe factos ex ſolido auro; ex tali enim auro factum erat propitiatorium.

Quis ſitus Cherubinorum.

Sed dubium eſt, an hi Cherubini in aere fuerint penduli, an limbo arcæ inſiſtentes; an ſupra propitiatorium, an verò in terra pedibus conſtiterint?

Primò, aliqui putant fuiſſe pendulos in aere.

Primò, ij qui putant propitiatorium fuiſſe altè ſupra elevatum, illique per longos cardines affixum cohæſiſſe, cenſent Cherubim ex propitiatorio prodeuntes in aere fuiſſe pendulos, ſpecie genuflectentium, & adorantium Deum ſedentem in propitiatorio. Ratio eſt: quia hic ſitus decet angelos reſpectu Dei; & quia, ſi propitiatorio ita altè elevato, Cherubini in terra conſtitiſſent, nimis longi & alti fuiſſent. erexiſſent enim ſe à terra ſupra propitiatorium, itaque cum eo, & cum arca, quæ parva erant, iuſtam non habuiſſent proportionem, adde tam vaſtos difficile fuiſſet malleatione produci ex propitiatorio,

Hæc ſententia poſito illo fundamento de propitiatorio ita altè ſupra arcam elevato, ſatis probabilis eſt: verùm alii hoc fundamentum reiiciunt, uti ſuperiùs dixi.

Secundò alii, inſtitiſſe arcæ.

Secundò, alii cenſent Cherubinos uno vel utroque pede inſtitiſſe limbo arcæ, itaque ſinuato nonnihil corpore elevaſſe ſe, & ſuis dumtaxat manibus vel alis, ſine cardinibus ſuſtentaſſe propitiatorium. Sed hoc parum probabile eſt. Primo, quia Script. expreſsè dicit, Cherubim non ex arca, ſed ex propitiatorio prodiiſſe. Secundò, ille ſitus Cherubim ſinuatus indecens fuiſſet, moleſtus & incommodus. Tertiò, manus parvæ Cherubinorum ita curvatorum, non ſuffeciſſent ad tantum pondus propitiatorij (quod erat ex ſolido auro, & habebat in longitudine duos cubitos cum dimidio in latitudine verò cubitum cum dimidio) ſine cardinibus, aliiſve fulcris ſuſtendandum.

Tertiò, alii, ſtetiſſe in pavimento Sancti ſanctorum.

Tertiò, S. Thomas 1. 2. q. 102. art. 4. ad 6. Caietan. Ribera, & alii putant, Cherubinos ſtetiſſe in pavimento Sancti ſanctorum: inde enim erigebant ſe, ita ut alis ſuis ſuſtinerent propitiatorium. Probatur, quia alii ſitus indecentes, vel incommodi fuiſſent, uti iam dixi, Secundò, quia ſic Cherubini qui erant in templo Salomonis, ſtabant in pavimento. Tertiò, quia Cherubini Ezechielis erant ſtantes, imò ambulantes, unde Vilalpando in ſuis ideis templi, ſtantes Cherubinos tam tabernaculi, quàm templi depingit. Verius ergo videtur, Cherubim ſtetiſſe in terra, in ſeque erigentes ſe ſuſtentaſſe propitiatorium: quia ſcilicet, manibus ſuis illud tenebant, & alis ſuis illud velabant. Hoſce enim Cherobinos præter alas habuiſse manus, patet ex eo, quòd habebant ſpeciem hominis, quodque Ezechiel c. 10. verſ. 7. expreſsè eis tribuat manus.

Ubi Nota, hos Cherubinos non tantùm habuiſſe ſpeciem ſtantium, ſed & volantium: habebant enim alas expanſas: quia hiſce ſignificabant angelos, qui celerrimè volant, de quibus ait Pſaltes, & S. Paulus. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.* Hinc etiam dicitur Deus volare ſuper Cherubim, pſalm. 17. v. 11. Rurſum, hi Cherubim licet vultibus ſibi invicem eſsent obverſi, vultus tamen demittebant ex reverentia, non audentes reſpicere propitiatorium, nec Deum in eo ſedentem; ſed alis ſuis eum quaſi velabant, Erant ergo hi Cherubini inferiore ſui parte, ſcilicet à pectore deorſum, ſub propitiatorio; capite verò, humeris & alis erant ſupra propitiatorium, ut ait hìc Scriptura, præſertim in Hebræo, quia iis Deum, ut dixi, quaſi velare debebant.

Verùm in hac ſententia difficile eſt explicare, quomodo arca, utpote proximè ſubiecta propitiatorio & Cherubinis, fuerit ſcabellum Dei ſedentis in eis. Rurſum quomodo Deus potuerit ſedere in propitiatorio, alis Cherubim elatis ſuſtentato, hæ enim alæ altiores erant propitiatorio (illud enim velabant) ac proinde in alis hiſce, non in propitiatorio, ſedebat Deus.

Quartò & verè Cherubim ſtabant ſupra propitiatorium.

Dico ergo, verius videtur Cherubinos non tetigiſse nec ſuſtentaſse propitiatorium, ſed illi pedibus inſtitiſse: ita ut alis ſuis expanſis partim tegerent propitiatorium, inſtar tecti vel umbraculi, unde ab Apoſtolo vocantur *obumbrantia propitiatorium*, Hebr. 9. 5. partim ut iiſdem alis ſedem præberent Deo, qui inde dicitur ſedere ſuper Cherubim; ita ut arca cum ſuo operculo, puta propitiatorio, eſſet ſcabellum pedum Dei. Id ita eſse probatur Primò, ex Joſepho, qui, utpote Hebræus & ſacerdos doctiſſimus, Hebraicarum rerum fuit peritiſſimus: ipſe enim diſertè hoc aſſerit libr. 3. Ant. 6. *Stant*, inquit, *operculo* (arcæ, id eſt propitiatorio) *impoſita effigies duæ, quas Hebræi Cherubinos vocant* Secundò, ex eo quòd pſalm. 79. 2. Daniel. 3. 55. & alibi, Deus dicitur ſedere, non in propitiatorio, ſed ſuper Cherubim, rurſum, quòd Cherubim alis ſuis ſupernè texerint & velarint arcam, ac conſequenter ipſum propitiatorium, quod erat arcæ operculum. Ideo enim verſ. 22. & alibi. Cherubim dicuntur fuiſse ſuper arcam, & viciſſim arca dicitur fuiſse ſubter alas Cherubim, 2. Paral. 5. verſ. 7. & 8. licet enim ibi ſit ſermo de Cherubim quos fecit Salomon, non Moſes, tamen hoc ipſum tem hanc confirmat: ſuos enim Cherubim fecit Salomon adinſtar Moſaicorum. Tertiò, ex eo quòd pſalm. 98. 5. dicitur arca fuiſse ſcabellum pedum Dei: ſi arca, ergo & propitiatorium (utpote arcæ operculum) fuit ſcabellum pedum Dei. Quartò, quia hic ſitus videtur maximè concinnus; tum quia hoc modo arca erat inſtar curtus velati, & inſtar domus ſuum habens quaſi tectum, putà alas Cherubim; tum quia ſicut propitiatorium & arca ſignificabant Chriſtum hominem, eiuſque Sanctos; ita Cherubim ſignificabant

Prob. Primò. *Secundò.* *Tertiò.* *Quartò.*

bant angelos, quibus inſidet & præſidet Deus. Sicut ergo natura tam angelica quàm divina, præeminet naturæ humanæ Chriſti & Sanctorum; ita Cherubim cum ſuis alis eminebant inſiſtentes arcæ & propitiatorio, poſiti in eius ſummitate, ut dicitur c. 37. 8.

Obiectio. Dices, Propitiatorium vocatur oraculum Exodi 25. 18. & c. 37. 6. ergo erat quaſi thronus Dei loquentis, & oracula dantis.

Reſponſio. Reſpond. Propitiatorium erat oraculum, non ſe ſolo præciſè, ſed quatenus complectebatur Cherubinos cum alis ſuis. Hi enim toti aurei erant æquè ac propitiatorium, erantque ex eo malleatione producti: unde cum eo unum quid in genere artis eſſe videbantur, putà unus thronus Dei. Thronus enim Dei integer, & undique, ſcilicet tam infernè quàm supernè perfectus, erant Cherubim cum propitiatorio. Nam alæ Cherubim inſiſtentium propitiatorio erant quaſi ſedes Dei: propitiatorium verò erat quaſi ſcabellum eiuſdem. Unde Deus propriè & præciſè dicitur ſedere ſuper Cherubim, quaſi thronum ſuum, indeque loqui & dare oracula. Hoc enim eſt quod dicitur verſ. 22. *Inde præcipiam & loquar ad te ſupra propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt ſuper arcam.* Et Numer. 7. verſ. ultim. *Audiebat* (Moſes) *vocem loquentis ad ſe de propitiatorio, quod erat ſuper arcam inter duos Cherubim, unde & loquebatur ei.* Loquebatur ergo propriè Deus ex alis Cherubim, quibus inſidebat, ac conſequenter dicebatur loqui ex propitiatorio, quaſi oraculo, quia hoc erat baſis & ſuſtentaculum Cherubinorum, & conſequenter throni Dei, eratque ſcabellum pedum Dei, ita Abulenſ. Alcazar, & alii.

Quæritur Tertiò, quo fine & qua ſignificatione facti ſint Cherubim. Quæritur Tertiò, quo fine poſiti ſint Cherubini cum arca & propitiatorio, quidque ſignificarint?

Reſp. ut eſſent quaſi currus gloriæ & victoriæ Dei. Reſpondeo, hæc omnia ad hoc fuiſſe poſita, ut eſſent currus gloriæ, id eſt belli, victoriæ & triumphi, quem Deus egit de Amalec, aliiſque hoſtibus, & maximè de Pharaone & Ægyptiis. Hoc enim curru ſuo divino & angelico quaſi proceſſit Deus in aciem contra Pharaonem, Habacuc 3. 8. & pſalm. 67. verſ. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex*, & pſalm. 76. verſ. 19. *Vox tonitrui tui in rota*, eoque currus Pharaonis ſubvertit in mari rubro, Exodi 14. v. 25. Unde poſt hanc victoriam de Pharaone, mox hunc currum Cherubim Moſi Deus in Sina oſtendit, eumque fabricari, & in tabernaculo quaſi trophæum poni iuſſit; ut ſcilicet eſſet æternum monumentum, tum victoriæ & liberationis Hebræorum ex Ægypto, tum per illam parti regni & populi, id eſt inſtitutæ Eccleſiæ veteris; quòd ſcilicet Deus in Sina Hebræos à ſe ex Ægypto redemptos ſibi in populum, Eccleſiam & regnum adoptaſſet, unde conſequenter, currus hic ſignificabat Synagogam ipſam, ſive Hebræos, qui erant hoc regnum. Arca ergo erat quaſi currus; habebat enim quatuor globos ſive ſphærulas, quaſi quatuor rotas, ut dixi verſ. 12. Propitiatorium erat quaſi ſolium, aut potiùs ſcabellum Dei triumphantis. Stipant

Symbola quatuor animalium. cum angeli, putà Cherubini, geſtantque inſignia victoriæ Dei, ſcilicet Primò, ſpeciem vituli: vitulus enim repræſentat ſymbolicè ſacrificium agni, cuius immolatione Hebræi liberati ſunt ex Ægypto, Exodi 12. Secundò, ſpecies hominis in Cherubinis ſignificat ipſos Hebræos agnum immolantes. Tertiò, ſpecies aquilæ ſymbolum eſt agilitatis, æternitatis (diutiſſimè enim vivit aquila) & ſublimis ſpiritus, puta angeli percutientis Ægyptum. Quartò, ſpecies leonis ſignificat Deum quaſi regem, fortitudine ſua ſævientem in Ægyptios, eſt enim leo rex ferarum, & princeps animalium omnium.

Currus Cherubim. Id ita eſſe patet Primò, ex eo quòd Salomon Cherubim templi faciens adinſtar Cherubim tabernaculi, fecerit eos quaſi quadrigam, ut dicitur 1. Paral. 28. 18. Secundò, ex eo quòd Ezechiel c. 1. viderit quatuor animalia, ſcilicet Cherubim ſtipantes currum Dei, adinſtar Cherubim templi & tabernaculi, huncque currum vocet currum gloriæ Dei. Tertiò, quia *Cherubim* per metatheſin dicuntur quaſi *recubim*, id eſt currus: quia ſtipant currum Dei, ut mox dicam.

Cherubim ſunt angeli ſtipatores Dei. Dico Secundò. Hi Cherubini ſignificant angelos, qui ſunt quaſi ſtipatores Dei. Hinc geſtant quatuor ſtemmata, & inſignia Domini Dei ſui: ſpecies enim aquilæ ſignificat

A Dei ſapientiam; ſpecies hominis ſignificat Dei bonitatem, manſuetudinem & clementiam; bos ſignificat Dei iuſtitiam, religionem & cultum illi debitum, quòd ſcilicet bobus, aliiſque victimis, illa ſumma maieſtas ſit colenda & adoranda; leo ſignificat Dei fortitudinem, & potentiam. Hæc attributa a Deo ipſi Cherubini, id eſt angeli, in ſe participant & repræſentant. Illi enim ſunt aquilæ per celeritatem & contemplationem; ſunt leones per fortitudinem; ſunt homines per manſuetudinem; ſunt boves per patientiam & labores. ita S. Dionyſ. Cæleſt. hierarch. c. 15. *Significant quatuor ſtemmata Dei.* Hinc patet, Cherubim hic ſignificare non tantùm ſecundum ordinem angelorum primæ hierarchiæ, qui propriè dicitur Cherubim; ſed etiam omnes alios angelorum ordines. *Cherubim ſunt quivis angeli.* Unde Patres ſubinde hos Cherubim vocant Seraphim, uti oſtendit Vilalpando libr. 4. cap. 96. pag. 132. ubi pro hac re citat Cyrillum utrumque, Clement. Alexandr. & Tertullian. quin & S. Thomam. *etiam Seraphim.*

B Dico Tertiò. Allegor. hic currus Cherubim, & gloriæ Dei triumphatoris & redemptoris Hebræorum ex Ægypto, ſignificat currum triumphantem Chriſti redemptoris hominum; qui currus eſt Eccleſia, de qua dicitur Cant. 1. v. 4. *Equitatui meo*, id eſt quadrigæ vel carrucæ meæ, *aſſimilavi te*. Quatuor rotæ ſunt Apoſtoli, Paſtores & Doctores, qui currum Evangelii & Eccleſiæ fortiter & velociter, inſtar fulguris agunt, & propagant per totum orbem. *Allegor. Cherubim eſt currus Chriſti, putà Eccleſia.* Hinc Cherubini geſtant quatuor inſignia Chriſti: ſpecies enim hominis ſignificat Chriſti incarnationem: ſpecies vituli ſignificat Chriſti mortem & immolationem in cruce; ſpecies leonis ſignificat Chriſti fortitudinem, quam oſtendit in reſurrectione; ſpecies aquilæ ſignificat Chriſti aſcenſionem in cælum: hæcque ſuis Chriſtianis & Sanctis communicat, uti paulo antè dixi Deum angelis ſua ſtemmata communicare. *Quatuor ſtemmata Chriſti.*

C Anagogicè, hæc ſunt quatuor ſtemmata Eccleſiæ triumphantis, & regni cæleſtis, ubi Deus regnat in ſolio gloriæ, nam aquila ſignificat viſionem Dei; homo mutuum Sanctorum amorem & concordiam; leo potentiam & immortalitatem, vitulus oblationem, Deique adorationem; rotæ æternitatem eorumdem. *Anagog. quatuor ſtemmata regni cæleſtis.*

Tropolog. S. Gregor. homil. 6. in Evang. *Vnuſquiſque*, ait, *ſi in quantum ſufficis proximum à pravitate revocat, ſi exhortari ad bene operandum curat, ſi æternum regnum vel ſupplicium erranti denuntiat, cùm verba ſancta annuntiationis impendit, angelus exiſtit.* Idem homilia 34. *Qui ſecretorum cæleſtium ſumma capere prævalent, & nuntiare, iſti in Archangelorum numero deputantur. Et ſunt nonnulli qui tanta Dei ac proximi dilectione pleni ſunt, ut Cherubim iure nominentur. Quia enim Cherubim plenitudo ſcientiæ dicitur: & Paulo dicente didicimus, quia plenitudo legis eſt charitas; omnes qui Dei & proximi charitate cæteris ampliùs pleni ſunt, meritorum ſuorum ſortem inter Cherubim numeros perceperunt. Et ſunt nonnulli qui ſupernæ contemplationis facibus accenſi, in ſolo conditoris ſui deſiderio anhelant: nihil iam in hoc mundo cupiunt, ſolo æternitatis amore paſcuntur, terrena quæque abiiciunt, temporalia cuncta mente tranſcendunt, amant &*

D *ardent, atque in ipſo ſuo ardore requieſcunt, amando ardent, loquendo & alios accendunt: & quos verbo tangunt, ardere protinus in Dei amore faciunt: hi inter Seraphim numerum ſortem ſuæ vocationis acceperunt.*

Quæritur Quartò, cur Cherubim poſiti ſint ad oraculum? Quæritur Quartò, quare hi Cherubini poſiti ſint ad oraculum, ſive propitiatorium; & quo ſenſu Deus dicatur ſedere, vel vehi ſuper Cherubim.

Deus ſedet ſuper Cherubim, quo ſenſu? Reſpondeo, Deus dicitur ſedere ſuper Cherubim, quia ipſæ alæ Cherubim iunctæ, ſpeciem quamdam ſedis exhibebant. Illius enim throni ſpecies hæc erat: aurea tabula (quæ propitiatorium appellatur) erat pro pedum ſcabello; duo Cherubim parvi, pro ſella. Nam è regione poſiti, & invicem oppoſiti, extentas alas, & inter ſe viciſſim collatas habebant; perinde ac ſi duo homines ſibi invicem obverſi, brachia utrimque extenderent, & coniungerent, ut ſedem cuipiam efficerent qua ille conſideret, itaque Cherubinorum capita erant veluti ſellæ latera, alæ verò extenſæ erant ſedens. Jam hoc ſymbolo, & hac phraſi, qua Deus dicitur vehi & ſedere ſuper Cherubim, ſignificatur Primò, Deum ſapientiſſimos ſpiritus angelicos longè præſcientia, & futurorum præviſione & prædictione, omnique ſcientia, & ſapientia *Primò.*

tranſ-

Digitized by Google

tranſcendere; eoſque quaſi pedibus ſuis premere. Solet A enim Scriptura Dei potentiam, & ſapientiam maximè commendare ex eo, quòd ſit Deus exercituum, puta angelicorum; quia ei millia millium miniſtrant, quòd faciat angelos ſuos ſpiritus, &c.

Secundò,

Secundò, hi Cherubini reſpiciunt partim Deum ſuis alis inſidentem; partim propitiatorium: quia angeli non ſibi, ſed Deo ſuas alas, id eſt, vires & virtutes, omneque bonum quod habent, attribuunt, ita S. Auguſt. q. 105. Rurſum, hoc ipſo ſignificant Deum eſſe finem legis, legemque, quæ in arca erat, ſervandam eſſe propter Deum.

Tertiò,

Tertiò, duo Cherubini in Sancto ſanctorum, qui verſis ad ſe mutuò vultibus, invicem (demiſſo licet vultu) ſemper reſpiciebant, ſignificabant Deum beatis tam angelis, quàm hominibus, ſumma inter ſe charitate flagrantibus (quod binario, & faciebus ad ſe invicem verſis ſignificatur) videndum ſe exhibere hacq; glorioſa ſui viſione eos beare. ita S. Aug. & S. Thom.

Deum vehi & ſedere ſuper Cherubim, qui differant?

Dico Secundò, Tempore Moſis quo Deus habitavit, non in templo, ſed in tabernaculo, quaſi proficiſcens, & armata manu ducens populum ſuum per medios hoſtes in Chanaan, dicebatur Deus vehi & equitare ſuper Cherubim, tamquam dux belli, & victoriæ Hebræis contra B Chananæos, alioſque hoſtes; poſtquam verò populum ſuum collocavit in Chanaan, cumeoque pacificè habitavit in templo, dictus eſt Deus ſedere ſuper Cherubim, ut patet Iſaiæ 37. 16. quia in iis parta iam victoria, & quiete, quaſi victor & triumphans reſidere videbatur, iiſque imperium, quod ſua ſcientia & providentia aſſeruerat, eadem conſervare, Nam, *non minor eſt virtus, quàm quærere, parta tueri.* Unde Auguſtus Cæſar audiens Alexandrum annos natum 35. pleraque ſubegiſſe, ideòque anxium fuiſſe de materia, quid ſcilicet deinceps eſſet acturus: *Miror*, inquit, *Alexandrum non exiſtimaſſe, maioris eſſe operæ imperium partum bene conſtituere, quàm parare*, teſtis eſt Plutarch. in Auguſto.

Symbol.

Symbolicè, Sanctum ſanctorum repræſentabat cælum, duo Cherubim duo hemiſphæria, ſex alæ (tot enim ſunt, ſi duas manus pro duabus alis capias, uti dixi Ezech. 1.) in unoquoque, id eſt 12. in duobus, ſignificabant 12. ſigna Zodiaci, & tempus quod per illa deſcribitur & decurrit; arca ſignificabat quietem, quam habent Cherubim, id eſt ſpiritus cæleſtes, in Deo. ita C Clemens libr. 5. Stromaton. Rurſum ſatis concinnè Barrad. tom. 1. libr. 5. cap. 31. Sicut, inquit, arca teſtamenti eſt B. Virgo, propitiatorium Chriſtus; ita Cherubinus eſt Joſeph, tum quia Chriſti fuit tutor & protector in pueritia, tum quia brachia eius ſæpè fuerunt ſedes Dei, ſcilicet Chriſti, iuxta illud pſalm. 79. *Qui ſedes ſuper Cherubim:* tanquam pater enim & nutricius cum Chriſto agebat.

Allegor. S. Gregor. homil. 26. in Evang. Duo, ait, angeli quos vidit Magdalena in ſepulchro Chriſti, & duo Cherubim arcæ ſunt duo teſtamenta: propitiatorium eſt Chriſtus incarnatus, *Et dum teſtamentum vetus hoc faciendum denunciat, quod teſtamentum novum de Domino factum clamat, quaſi utraque Cherubim ſe invicem aſpiciunt, dum vultus in propitiatorium vertunt: quia dum inter ſe poſitum incarnatum Dominum vident, à ſuo aſpectu non diſcrepant, quæ diſpenſationis eius myſterium concorditer narrant*, hactenus S. Gregor.

Quæritur Quintò, unde dicãtur Cherubim.

Quæres Quintò, unde dicantur Cherubim, & quid hebr. ſignificet Cherubim. Reſpondeo, Dicuntur Cherubim, non à Chaldæo *rub*, vel *rabio*, id eſt *puer*, quaſi *cherub* idem ſit, quod כרוב *kerub*, id eſt tamquam puer, ut vult R. Kimchi, & noſter Alcazar. Apoc. 4. p. 385. ubi ſic explicat, *Cherub*, ait, id eſt *quaſi puer*, hoc eſt *quaſi filius*, vel *quaſi miniſter* iugiter aſtans Deo, paratus ad omne eius obſequium: conſtat enim Cherubim non Chaldæum, ſed Hebræum eſſe nomen. Sed dicuntur Cherubim à multitudine roboris, gloriæ, ſcientiæ, & ſapientiæ, uti docet S. Dionyſ. cap. 7. Cæleſt. hierar. & ex eo S. Hieron. & paſſim alii in Ezech. 28. Philo libr. de vita Moſis, Origenes homil. 5. & 11. in Numer. Anaſtaſ. ſermone de Deipara, Auguſt. in pſalm. 17. & 89. Theodoret. in Ezech. cap. 10. verſ. 20. Philaſtrius hæreſi 102. Sophronius in encomio angelorum, tomo 2. Biblioth. SS. Patrum, Iſidorus, Beda, aliique paſſim, tam Patres quàm S. Scripturæ interpretes, æquè ac Doctores Scholaſtici A communi omnium conſenſu. Hi enim ſecundum angelorum ordinem à ſcientia dictum eſſe Cherubim, conſtanter aſſeverant. Id ipſum ſatis inſinuat ſacra Scriptura Ezech. 28. verſ. 17. ubi alloquens regem Tyri, eumque appellans *Cherub*, ait: *Perdidiſti ſapientiam tuam*, & verſ. 3. irridens eius faſtum, quo ſibi *Cherub* arrogabat ſcientiam: *Ecce*, inquit, *ſapientior tu es Daniele, omne ſecretum non eſt abſconditum à te. In ſapientia & prudentia tua feciſti tibi fortitudinem*, &c. Porrò *Cherub* ſignificat multitudinem ſcientiæ, à radice, ut vult Pagninus, הכר *hacbar*, id eſt ſcivit vel cognovit, רב *rab*, id eſt multum. Unde Abbas Beſarion moriens dicebat: *Debet monachus totus oculus eſſe, ſicut Cherubim & Seraphim.*

Cherub eſt ke rab, id eſt, quaſi rabbi, ſapiens, potẽs.

Vel potiùs & ſimpliciùs à כ *ke* & *rab*, id eſt, ſicut rabbi, hoc eſt, ſicut ſapiens, potens, honoratus & glorioſus. *Rab* enim, ſive *Rabbi* ſignificat virum magnum, qui pollet opibus, viribus, ſcientis, gloria. Unde de rege Tyri dicitur Ezech. 28. v. 16. *Tu Cherub extentus*, q. d. Tu ò rex Tyri, qui es rab, & glorioſus ut Cherubim, quique alis potentiæ & ditionis tuæ extentis, plurimos populos ſubditos protegis, ſicuti Cherubini protegunt arcam & propitiatorium.

Cherub alludit ad cabbir, id eſt multiplex: & ad rechcb, id eſt currus: & ad rocheb, id eſt princeps, moderator:

B Alludit quoque nomen Cherub per metatheſim, ad radicem כביר *cabbir*, id eſt multiplex ſcilicet ſcientia, robore, forma & figura: habebant enim Cherubini quatuor facies, ut dixi Ezech. 1.

Tertiò, per metatheſin alludit Cherub ad רכב *recheb*, id eſt currus: Cherubim enim ſtipabant, & decorabant currum gloriæ Dei, & ad רכב *recheb*, id eſt equitans, hoc eſt princeps, moderator, & gubernator. Hi enim olim equis vehebantur; & ſicut equum habenis regimus, ſic hi populum ſuis legibus gubernant. Tales ſunt angeli, qui mundum regunt, eumque quaſi currum divinæ providentiæ moderantur, movent & agunt. Ita Mercerus, Goropius Becanus, & poſt eos noſter Hieron. Prado in Ezech. 1. imò ipſi cenſent hoc primarium & genuinum eſſe Cherubim etymon.

& ad capporeth, id eſt propitiatorium: hoc enim tegebant.

Cherub ſignificat quatuor animalia per metatheſin.

Quartò, Cherub per metatheſin, & per commutationem litterarum affinium *beth* & *pe*, alludit ad *caphar*, & *capporeth*, id eſt ad propitiatorium: huius enim pars, & quaſi umbella erant Cherubim. Denique alludit Cherub ad quatuor animalia in Cherub expreſſa, ſcilicet ad leo- C nem, vitulum, hominem & aquilam, *Cherub* enim per metatheſin, & per commutationem litteræ *beth* in affinem *pe* (utraque enim eſt labialis, & eiuſdem penè ſoni) idem eſt quod כפיר *kephir*, id eſt leo; idemque eſt quod כפר *kephar*, id eſt ſicuti vitulus, vel ſimilis vitulo; idemque eſt quod כרב *kerab*, id eſt ſicuti vir potens, & princeps. Denique, per anagrammatiſmum Hebraicum *athbas* (quo litteræ alphabeti inter ſe ordine retrogrado commutantur, puta *aleph*, quæ prima eſt ab initio, commutatur cum *tau*, quæ prima eſt à fine; & *beth*, quæ ſecunda eſt ab initio, commutatur cum *ſchin*, quæ ſecunda eſt à fine; quomodo Jeremias c. 51. v. 41. *Seſach* vocat ipſam *Babel*,) *kerub* idem eſt quod כשר *keſcer*, & *keſcer* per aphæreſin litteræ *nun*, quæ ſolet eſſe in verbis incipientibus à *nun*, idem eſt quod כנשר *kanneſcer*, id eſt ſicut aquila. Sic ergo Cherub, uti ſua forma, ita & ſuo nomine, quatuor animalium ſpecies in ſe includit, & exprimit.

Moral. Quis eſt Cherubim, quis ſapiẽs.

Moral. Cherubim ſunt ſymbolum ſapientiæ, quæ ceteris rebus præſtat, & ſola apta eſt ad regimen. Sapientia D enim Dei, in gubernando hoc univerſo, *attingit à fine uſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuaviter.* Hæc eſt forma optimi regiminis. Vis optimè regere? rege ut Deus fortiter & ſuaviter. Unde hanc ſapientiam impensè poſtulat Salomon à Deo Sapient. 9. Audi Horat. libr. 1. epiſt. 1.

> *Ad ſummum ſapiens uno minor eſt Jove: dives,*
> *Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.*

Reſp. Primò.

Beatas fore reſpubl. dixit Plato, ſi vel ſapientes eas regerent, vel earum rectores ſapientiæ ſtuderent. Et Ariſtot. ait: *ſapere principantis eſt.* Vis ergo eſſe Cherubim? vis eſſe ſapiens, ut te & alios regere poſſis? audi Primò, Apuleium: *Sapiens*, inquit, *nec in ſecundis rebus effertur, nec contrahitur in adverſis.* Et Senecam epiſt. 60. *Sapiens*, ait, *ad omnem incurſum munitus, & intentus eſt: non ſi paupertas, non ſi luctus, non ſi ignominia, non ſi dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus contra*

Digitized by Google

tra illa ibit, & inter illa. Sapiens plenus eſt gaudio, hilaris, placidus & inconcuſſus, cum diis ex pari vivit. Et epiſt. 72. *Sapiens vincit virtute fortunam.* Et epiſt. 77. *Præcogitati mali mollis ictus venit. Sapiens aſſueſcit futuris malis, & quæ alii diu patiendo levia faciunt, hic levia facit diu cogitando.*

Secundò: Secundò, Iſocrates ad Nicoclem de regno: *Sapientes, ait, ſunt qui & negotia dextrè obire, & inter homines verſari commodè poſſunt: nec in vitæ mutationibus perturbantur: moderatè ferre norunt tam adverſa quàm proſpera.*

Tertiò: Tertiò, Lactantius lib. 3. cap. 30. *Qui vult*, inquit; *ſapiens & beatus eſſe, audiat Dei vocem, diſcat iuſtitiam, ſacramentum nativitatis ſuæ noſcat, humana contemnat, divina ſuſpiciat, ut ſummum illud bonum, ad quod natus eſt, poſſit adipiſci. Summa ergo ſapientia eſt in hoc uno, ut homo Deum cognoſcat & colat.*

Quartò: Quartò, S. Gregor. Nazianz. in Apolog. *Prima*, ait; *ſapientia eſt vita laudabilis, & apud Deum pura mens, per quam puri puro iunguntur, & ſancti ſancto ſociantur.*

Quintò: Quintò, Apollo Delphicus, & Cicero lib. 1. de Legibus, *Sapientia*, inquit, eſt *γνῶθι σεαυτόν, noſce teipſum.*

Sextò. Sextò, Cicero libr. 1. de Finib. *Sapientia*, ait, *eſt ars vivendi, quæ mœſtitiam pellit ex animis, quæ exhorreſcere metu non ſinit: qua præceptrice in tranquillitate vivi poteſt, cupiditatum ardore reſtincto.* Item, *Sapientia eſt vincere iram, vincere ſeipſum.*

Septimò. Septimò Cicero 3. Tuſcul. *Sapienti*, ait, *nihil poteſt videri magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiuſque mundi nota ſit magnitudo.* Vis ergo eſſe ſapiens? tempus & temporalia deſpice, æterna & æternitatem cogita. Idem Cicero paradox. 4. *Sapiens animus*, ait, *magnitudine conſilii, tolerantia rerum humanarum, contemptione fortunæ, virtutibus omnibus ut mœnibus ſeptus, vinci aut expugnari non poteſt.* Et Tuſcul. 4. *Vir temperatus, conſtans, ſine metu, ſine ægritudine, ſine libidine, is eſt ſapiens.* Rectè Poeta, *Virtus cui ſapit, ille ſapit.*

Octavò. Octavò, Architas: *Sapientia*, ait, *eſt cognitio rerum divinarum, & prudentia humanarum rerum, & eorum quæ ad vitam ſpectant.*

Nonò: Nonò, S. Gregor. 10. Moralium c. 27. *Iuſtorum*, ait, *ſapientia eſt, nihil per oſtentationem fingere, ſenſum verbis aperire, vera ut ſunt diligere, falſa devitare, bona gratis exhibere, mala libentiùs tolerare quàm facere, nullam iniuriæ ultionem quærere, pro veritate contumeliam lucrum putare. Sed hæc iuſtorum ſimplicitas deridetur, Quid namque ſtultius videtur mundo, quàm mentem verbis oſtendere? nihil machinatione callidè ſimulare? nullas iniurias contumeliæ reddere? pro maledicentibus orare? paupertatem quærere? poſſeſſa relinquere? rapienti non reſiſtere? percutienti maxillam alteram præbere?*

Sapientiæ exempla. Iam vis exempla ſapientiæ? Alexander Magnus videns Diogenem in dolio recumbentem: *O vas*, ait, *ſapientia refertum!* Diogenes verò ſapienti nihil deeſſe, hoc ſyllogiſmo colligebat: *Amicorum omnia ſunt communia. Diis nihil deeſt; ſapientes ſunt eorum amici: ergo ſapientibus nihil deeſt, ſed eorum, atquè ad deorum ſunt omnia.* Sed eodem ſyllogiſmo reiici poterat petens aliquid: Cur petis habens omnia? at reſpondiſſet, *Non peto ſed repeto*, ita Laert. lib. 6.

Ariſtoteles dicebat ſapientem ſibi ſufficere, eò quòd D omnia quæ ſunt aliorum, ſunt & huius, qui cùm omnibus habet amicitiam & communionem.

Alfonſus Aragonum rex aiebat ſe pluris facere ſapientiam, quàm opes & regnum: illam enim eſſe Dei filiam, ſolamque rerum omnium immortalem, atque ex omni genere animantium ſoli homini conceſſam. Teſtis eſt Panorm. in eius Vita.

Thales rogatus, *quomodo quis, ſapienter & optimè viveret? Si*, ait, *quæ in aliis reprehendit, ea non faciat ipſe.* Ita Laert. lib. 1.

Carolus V. felix & ſapiens. in bellis pietate & Deo nitebatur, addebatque nervos belli eſſe pecuniam, commeatus, milites: verùm ſi ex iis aliquo carendum eſſet, ſe militem veteranum electurum eſſe, cuius induſtria & fortitudine reliqua duo ex hoſte ſe comparaturum confideret. Hinc ipſe in comparando exercitu ſe caput ſumere ab Italis, brachia & manus ab Hiſpanis, pectus à Germanis, ventrem & pedes à reliqua gentium turba dicebat:

A Socrates aiebat, *mentem ſapientis eſſe templum, eiuſque os oſtium.* Sicut enim templi oſtio aperto pulcherrima ſimulacra perſpiciuntur; ſic ex ore ſapientis animi ſimulacra illuſtria pervidentur.

Philo libr. de Abraham: *Sicut*, ait, *gubernator in navi, magiſtratus in civitate, imperator in exercitu, anima in corpore, mens in anima: ſic revera primus eſt ſapiens in humano genere*, eſtque quaſi ſol in mundo.

Documenta & indicia ſapientiæ. Primum: Porrò documenta ac indicia ſapientiæ, accipe. Primò, ſicut mundus undique teres ac rotundus ſibi conſtat: ita ſapiens nihil extra ſe quærit, ſeipſo contentus. Rurſum, ut alcyones teſte Plinio l. 10. c. 32. media etiam hieme mare tranquillum præſtant, non ſibi ſolùm, ſed aliis quoque: ita ſapiens turbatiſſimis rebus, non ſolùm ipſe tuebitur animi tranquillitatem, ſed & alios concitatos componet ac ſedabit.

Secundum: Secundò, ſicut teſte Plinio lib. 11. c. 2. in culice non minùs admiranda vis eſt, quàm in elephante: ita ſapientia in maximis pariter ac minimis negotiis magnum virum oſtendit: ingenii enim vis etiam in ludicro ac humili argumento elucet. Uti enim bonus artifex è quavis materia B ſimulacrum fingit: ita ſapiens quamvis fortunam ſapienter adminiſtrat.

Tertium: Tertiò, ut cochleæ, teſte Plinio l. 9. c. 32. lentè ingrediuntur, nec quidquam attingunt, aut uſquam ſe movent, niſi cornibus prætentarint: ita ſapientem oportet eſſe cunctabundum, minimeque præcipitem, & pedetentim aggredi, guſtu quodam priùs ſumpto. Sicut enim Aquilo initio vehemens, deſinit lenior; contrà Auſter initio lenior, deſinit vehementior: ita qui præcipites magno impetu aliquid aggrediuntur, frigeſcunt in proceſſu; contrà, qui conſilio aliquid ſuſcipit, magis ac magis accenditur operis progreſſu.

Quartum: Quartò, ſicut quo directiùs nos ferit ſol radiis ſuis, hoc minor eſt umbra noſtri; quo verò obliquiùs, hoc magis increſcit umbra corporis: ita quanto plus quiſque aſſecutus eſt veræ ſapientiæ, hoc minùs magnificè de ſe ſentit; quo longiùs abeſt ab ea, hoc ſe magis dilatat ſtultiſſima perſuaſione ſapientiæ.

Quintum: Quintò; *Vis indomita*, ait Plinius lib. 37. c. 4. *vis eſt adamantis, unde & nomen accepit, adeò ut nec caleſcat igni, nec ferro cedat, quin & ictum ita reſpuit, uti ferrum ſimul & in-* C *cudes diſſiliant:* ſic ſapientis animus adverſus omnem fortunæ ſævientis impetum invictus eſt. Ut grando illiſa tectis diſſultat magno quidem fragore, ſed nulla noxa: ſic inſultus fortunæ nihil poteſt in ſapientem. Hinc veteres ſicut fortunam rotundo lapidi inſiſtentem pinxerunt; ita ſapientiam in quadrato ſtatuerunt: ex hoc hieroglyphico volubilem illam, hanc verò firmam & inconcuſſam ſignificantes. Ita Pierius hieroglyphico 39.

Sextum: Sextò, ut Deus plurimum ſapiens & intelligens minimum loquitur: ita ſapiens nonniſi neceſſaria loquetur.

Gentiles quomodo citandi. Gentiles, ut vides lector, ſubinde citò, non tam meo, quàm aliorum nonnullorum præſertim ſæcularium, qui libris & tempore carent, ſenſu & deſiderio: quia Plato, & Stoici, quos ſecuti ſunt Ariſtoteles, Seneca, Cicero, Philo, cæterique Philoſophi, ſuam ſapientiam hauſere à Moſe. Unde Plato dictus eſt Moſes Atticus. Moſi ergo reddantur gnomæ Gentilium, quaſi ab eo acceptæ, ideoque illi debitæ. Concionatores tamen, & qui res ſacras D tractant, cum grano ſalis diſcretè & ſobriè iis utantur, ne ſacra profanis temerè miſcendo eadem vilipendant & profanent.

VERS. 21. IN QUA PONES TESTIMONIUM] Hoc eſt legem, putà tabulas legis. Vide dicta v. 16.

VERS. 22. INDE PRÆCIPIAM ET LOQUAR AD TE SUPRA PROPITIATORIUM] Hinc patet, Moſen ducem & legiſlatorem populi ſæpiùs intraſſe in Sancta ſanctorum, ut Deum de dubiis conſuleret, vel inibi audiret Deum monentem & præcipientem, ut hic dicitur. Quare quod Levit. 16. præcipit Deus, ut pontifex ſemel tantùm in anno ingrediatur in Sanctum ſanctorum, hoc Moſen non tangit, qui non erat pontifex, ſed legatus & internuntius Dei.

VERS. 23. *Deſcriptio menſæ panum propoſitionis. Primò.* FACIES ET MENSAM DE LIGNIS SETIM] Nota. Hæc menſa facta erat, ut exciperet 12. panes Deo proponendos, hinc hæc menſa erat ante Sancta ſanctorum, in Sancto, iuxta altare thymiamatis, nam Sanctum hæc tria habebat, ſcilicet altare thymiamatis, quod ad latus

tus

Digitized by Google

tis Septemtrionale ſive ſiniſtrum habebat hanc menſam; ad latus verò Meridionale ſive dextrum habebat candelabrum, unde & menſa hebraicè dicitur שלחן *ſculchan*, quaſi miſſio vel emiſſio, quòd in ea panes hi immitterentur Deo. Conſimili fortè agnominatione, inquit Vilalpando, menſam quaſi miſſam vocarunt Latini, eò quòd in menſa fercula mitterentur: unde primam dicebant, & ſecundam menſam; ſed & fercula ſingula *miſſus* vocabant, licet Varro menſam dictam putet quaſi meſam, eò quòd inter duos media poneretur. Secundo, erat hæc menſa facta ex lignis ſetim auro obductis. Tertiò, longa erat duos cubitos, lata unum cubitum, alta cubitum & dimidium; hinc patet menſam fuiſſe non rotundam, ſed quadrangulam. Quartò, menſa hæc habebat labium, id eſt limbum aureum per circuitum; in ipſo labio erat corona interraſilis quatuor digitorum, cui alia corona minor imponebatur ad ornatum, & ut altior eſſet corona, atque meliùs panes contineret ne deciderent. Quintò, menſa hæc habebat quatuor pedes, & in ſummitate pedis cuiuſque habebat circulum aureum, ita ut per quatuor circulos poſitos in lateribus, non longitudinis, ſed latitudinis, duo immitterentur vectes, quibus portaretur menſa humeris quatuor ſacerdotum, ita ex Joſepho Ribera.

Menſa heb. dicitur ſculchan, quaſi dicat miſſa.

Secundò. Tertiò.

Quartò.

Alleg. menſæ, altaris, & candelabri.

Allegor. Sanctum eſt Eccleſia in terris militans, tendenſque ad Sanctum ſanctorum, id eſt, ad cælum, in qua alii ſe dedunt eleemoſynis & operibus charitatis, hos ſignificat hæc menſa panum: alii ſe dedunt doctrinæ & vitæ ſanctæ, hos ſignificat candelabrum; alii ſe dedunt orationi, laudi Dei & contemplationi, hos ſignificat altare thymiamatis: coronam habet menſa, ut ſignificet miſericordes & eleemoſynarios non tantùm in cælo, ſed etiam in terra à Deo benedici, gloria & honore coronari. Vide Riberam lib. 2. de Templo cap. 11. Sicut menſa hæc erat in Sancto iuxta Sanctum Sanctorum, in quo erat thronus Dei, ſic *eleemoſyna*, inquit S. Chryſoſtom. homil. 9. in Matth. *amica Deo conſiſtit, & ſemper ei propinqua eſt: pro quibuſcumque voluerit, facilè munus impetrat, vincula peccatorum ipſa diſſolvit, fugat tenebras, extinguit ignem: huic cum multa fiducia portæ cæli aperiuntur, & velut reginæ intranti nullus ianitorum, nullus cuſtodum qui aſſiſtunt, audent dicere: Quæ tu es, vel unde? ſed omnes eam è regione ſuſcipiunt. Virgo eſt habens alas aureas, circumſcripta per omnia venuſtate, ſed ſacciata, vultum habens candidum atque manſuetum, pennata eſt & levis, & ſemper ante ſolium regale conſiſtit.* Rectè poeta:

O quæ ſtultitia eſt! Deus emit ſanguine ſervos:
Mercari exiguo nos piget ære Deum.

Amadæus Sabaudiæ Dux rogatus à quibuſdam legatis, num haberet canes venaticos? annuit ut poſtera die redirent. Cùm verò iam adeſſent, Amadæus è pergula ingentem mendicorum copiam eis oſtendit unà diſcumbentium. Atque *Hi ſunt*, inquit, *canes mei quos alo quotidie, quibuſque cæleſtem gloriam me ſpero venaturum*. De eleemoſyna plura dicam Deut. 26. in fine.

Menſa Euchariſtia.

Rurſum menſa hæc ſignificat menſam corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia. ita Rupert. & S. Hieronymus in 1. Malach. & Damaſc. lib. 4. cap. 14. & Cyrill. catech. 4. myſtagogica. De hac menſa canit Pſaltes pſalm. 115. 4. *Quid retribuam Domino, pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem ſalutaris accipiam, & nomen Domini invocabo.* Et pſal. 22. 5. *Paraſti in conſpectu meo menſam adverſus eos qui tribulant me. Impinguaſti in oleo caput meum, & calix meus inebrians quàm præclarus eſt?* Et Zachar. cap. 9. 17. *Quid bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?*

VERS. 24. FACIESQUE ILLI LABIUM AUREUM] *Labium*, id eſt limbum circumcircà.

VERS. 25. ET IPSI LABIO CORONAM INTERRASILEM ALTAM QUATUOR DIGITIS] Hebr. *ipſi labio*, ſive *limbo facies clauſuram*, id eſt limbum alium qui claudat limites menſæ, ne ex ea panes decidant, & cuius una pars claudat aliam; quod Noſter interpres exprimit per *interraſile*: in opere enim interraſili quædam plana ſunt, quædam verò exſculpta ſunt opere tornatili, ut ea quæ plana ſunt ambiant. Opus hoc interraſile, tripliceſque hunc limbum, ſive coronam ita deſcribit Vilalpando: Si ponas, inquit, tabulam craſſam quatuor digitos, ex quibus duo medij ad interiora retrahantur, & variis cælaturis

Opus interraſile quod?

A aſperiores reddantur, eſt opus interraſile: reliqui verò duo digiti, ſcilicet unus infernè; alter supernè cymatium erit ipſi tabulæ, quod Vitruvius vocat opus Lesbium, cùm ſcilicet ipſe limbus interraſilis utrimque, putà infernè & ſupernè, cymatio quaſi corona cingitur.

ET SUPER ILLAM, ALTERAM CORONAM AUREOLAM] Tertius erat hic menſæ limbus, ſecundo impoſitus, ut ſecundus impoſitus erat primo & imo, idque ad ornatum magis quàm ad neceſſitatem. Noſter interpres hanc coronam vocat *aureolam*, non quaſi non eſſet ex puro auro (Hebræa enim vocant eam coronam auream) ſed quia parva erat, ideoque minus auri quàm cæteræ continebat, q. d. coronulam. Hinc Scholaſticos ſumpſiſſe nomen aureolæ, ut per illud dotes quaſdam accidentales beatitudinis ſignificarent, quæ propriæ erunt virginum, Martyrum & doctorum, cenſet Ribera, & alii.

Aureola unde?

UT MITTANTUR VECTES PER EOS] Veriſimile eſt vectes hoſce fuiſſe annulis inſertos & protenſos, non ſecundùm longitudinem, ſed ſecundùm latitudinem menſæ, ut ſcilicet ferri poſſet menſa gravis à B quatuor viris in humeris; nam alioqui ſi ſecundùm longitudinem menſæ protenſi fuiſſent hi vectes, cùm menſa tantùm eſſet lata cubitum unum, non potuiſſet commodè ea parte duorum baiulorum humeris inferi, ſecùs erat in arca; hæc enim lata erat cubitum & dimidium, ita Abulenſ. VERS. 27.

Acetabula quid?

PARABIS ET ACETABULA, AC PHIALAS, THURIBULA ET CYATHOS, IN QUIBUS OFFERENDA SUNT LIBAMINA EX AURO PURISSIMO] *Acetabula*, hebr. ſcutellas; Septuag. τρυβλία, id eſt paropſides; patellas vel catinos; puta ad excipiendam & continendam ſimilam, quando illa offerri debebat; item ad excipienda ſacrificia ſartaginis & clibani, de quibus Levit. 2.

PHIALAS] Vaſa ſunt parva & concava, in conviviis nobilioribus nota; hebr. vocantur כפות *cappoth*, à curvitate volæ manus, quam imitantur. Septuag. vertunt θυΐσκας, id eſt mortaria, unde & S. Hieron. ſæpè eas vocat mortariola. Erant hæ phialæ paratæ ad vinum, aliaque libamina in ſacrificiis fundenda; ad idem parati erant C cyathi. Vaſa hæc allegoricè menſuram prædicationis ſignificant, ut ſcilicet ſingulis iuxta capacitatem indolis & ingenij illa attemperetur & conferatur. Rurſum S. Gregorius homil. 6. in Evang. per phialas, doctiores; per cyathos, minùs doctos & ſapientes accipit. *In tabernaculo*, inquit, *non ſolùm phialæ, præcipiente Domino, ſed & cyathi facti ſunt. Per phialas quippe doctrina exuberans; per cyathos verò parva atque anguſta deſignatur ſcientia. In Dei ergo tabernaculo, id eſt in Eccleſia, poſiti, ſi per doctrinam ſapientiæ miniſtrare phialas minimè poteſtis: in quantum pro divina largitate ſufficitis, proximis veſtris boni verbi cyathos date. Etiam vobiſcum alios trahite, in via Domini ſocios habere deſiderate: ſi ad Deum tenditis, curate ne ad eum ſoli perveniatis.* Nimirum, qui concionari nequit, catechizet, confeſſiones audiat: ſi nec hoc poteſt proximum conſoletur, moneat, hortetur ad confeſſionem, ad eleemoſynas, ad virtutem.

Myſticè, phyalæ ſunt concionatores, cyathi catechiſtæ.

THURIBULA] ſcilicet ad aſſervandum tum thymiama quod adolendum erat, tum thus quod panibus D propoſitionis imponendum erat, ut dicitur Levit. 24. 7. Noſter alibi, *crateras*; Septuaginta, *libatoria* vertunt; quia, ut videtur, ſua cavitate ſervire poterant utrique, ſcilicet tam thuri, quàm libamini ſuſcipiendo.

Nota. Hæc vaſa facta ſunt, ut ſubſervirent partim altari holocauſtorum (in quo non commodè, neque nitidè reponi potuiſſent hæc vaſa, unde repoſita ſunt in menſa hac) partim altari thymiamatis, videlicet ut pro eo ex thuribulis his thus acciperet ſacerdos in thuribulum aliud, quod plenum igne ex altari holocauſtorum acceperat, ut in eo thymiama adoleret in altari thymiamatis.

Dices, Exodi 37. 16. dicuntur hæc vaſa facta eſſe in uſus menſæ.

Reſpondeo, duplicem fuiſſe menſæ uſum; primum, ut contineret panes propoſitionis; ſecundum, ut eſſet quaſi repoſitorium vaſorum mundorum, & ita ſubſerviret altari utrique, atque in hunc uſum menſæ dicuntur facta eſſe hæc vaſa Exodi 37. non autem quaſi iis libaretur, aut

thus

thus adoleretur in menſa, ita Abulenſ. Hæc vaſa in tabernaculo erant pauca, unde omnia una menſa eapi poterant. Salomon verò eorum numerum auait: ſolas enim phialas fecit centum, eaſque aureas; ideoque uti decem candelabra, ita & decem menſas fecit, quinque à dextris, quinque à ſiniſtris. Joſeph. l. 8. Antiq. 2. ait has menſas habuiſſe phialas & pateras aureas vigioti millia, argeoteas quadraginta millia.

Aliter Reſpondet Vilalpando libr. 4. de Templo cap. 57. hæc vaſa ſoli menſæ ſerviviſſe, nam per acetabula iotelligi erateres aureos, quibus ſinguli panes imponebantur; per thuribula eorum opercula, ne panes à pulveribus vel à muſcis fœdarentur, ita & Vatablus per phialas accipit vaſa, quibus imponebatur thus ſupra ipſos panes: per cyathos vaſa, io quibus vinum pro panibus libabatur, de quo Levit. 24. 5. Itaque hæc vaſa, & hæc panum libatio fuerunt typus calicis, & libationis ſanguinis Chriſti, cum eiuſdem corpore, ſub ſpecie panis, in Euchariſtia: de quo rurſum paulò poſt dicam. Hæc reſponſio valdè probabilis eſt: tum quia magis ſatisfacit verbis Sacr. Script. tum quia menſa erat parva, & panes magni, ita ut iis planè tecta fuiſſe videatur: tum quia alia vaſa ad altare holocauſtorum, & alibi reponi potuerunt.

VERS. 30. ET PONES SUPER MENSAM PANES PROPOSITIONIS IN CONSPACTU MEO SEMPAR] Nota *pane propoſitionis*, qui ſcilicet proponantur, ſive ponantur ante Dominum, vel eoram arca & propitiatorio, in quo ſe præſentem exhiber Deus: hinc hebr. vocantur לחם פנים *lachme panim*, id eſt panes faciei, & græcè Septuag. eos vocant ἄρτυς ἐνωπίυς, id eſt panes faeiales, qui ſcilicet poſiti eſſent ante faciem, & conſpectum Dei, ſive, ut Septuag. ἐνώπιον τῦ Θεῦ, id eſt eoram Deo. Perperam ergo Judæi putant hos panes facierum vocari, eò quòd duas haberent facies, id eſt ſuperficies, ſimiles, putà ſuperiorem, & inferiorem, uti fit in libis noſtris & hoſtiis: aut quòd quatuor haberent angulos, quos ipſi vocant *facies*. De his panibus plura dicam Levit. 24. v. 5.

Panes propoſitionis, qui?

Nota. Sicut candelabro Moſaieo in templis Chriſtianorum reſpondent eandelabra & lumina, ac præſertim lampas accenſa ante Vener. Saeramentum (hoc eſt enim noſtrum Sanctum ſanctorum) & ſieuti altari thymiamatis reſpondent noſtra thuribula, & thurificatio in ſacrificio Miſſæ; ita menſæ panum propoſitionis reſpondet menſa Spiritus ſancti, quam vocant, quæ in templis diebus Dominicis, multis in locis proponitur plena panibus,

VERS. 31. ut ij in pauperes diſtribuantur, idque ex priſco Eccleſiæ ritu. Nam S. Paulus 1. Corinth. 16. v. 2. iubet in Eccleſia die Dominiea collectam fieri eleemoſynarum, quæ in pauperes erogentur.

Deſcriptio candelabri.

FACIES ET CANDELABRUM DUCTILE DE AURO MUNDISSIMO] Nota Primò. Candelabrum hoe erat unum ea tribus quæ erant in Sancto, eratque ad deatram altaris thymiamatis. Hoc candelabrum ductile erat, id eſt malleatione productum, & efformatum ea uno auri talento: erat enim coneavum & parvum, uti & menſa & altare. Secundò, haſtile medium candelabri utrimque habebat tres calamos, ſive ramos, id eſt univerſim ſex. qui omnes eum haſtili æqualiter in altum aſſurgebant: hine ſeptifidum erat candelabrum; & in ſummitate tam haſtilis quàm eniuſque calami habebat lucernam: habebat ergo ſeptem lucernas. Hæc autem omnia non erant inſerta vel affixa, ſed ductilia, putà ex una auri maſſa & talento malleatione producta. Tertiò, calami ornati erant triplici, haſtile verò quadruplici ordine ſcyphorum, ſphærularum ſive globulorum, & liliorum viciſſim ſibi ſuccedentium ter in calamis, quater verò in haſtili. Haſtile enim infra calamos unum habebat ordinem ſcyphorom, & ſphærularum, uti dicam verſ. 35. Quartò, lucernæ hæ tabernaculum ſive Sanctum, altare thymiamatis & menſam panum propoſitionia illuminabant, ſed noctu tantùm, uti pluribua dicam cap. 27. v. 21. Quintò, candelabrum habebat ſua emunctoria, item thuribulula ſive vaſa, in quibus ea quæ emuncta eraot extinguebantur. Sextò, eandelabrum in Sancto poſitum erat obliquè, ita ut lucernæ ad Meridiem, & Orientem reſpicerent, ita Joſephus. Septimò, in tabernaeulo unum tantùm erat candelabrum: in templo verò

Primò, erat ductile ex talento auri. Secundò, erat ſeptifidum. Tertiò, habebat tres ordines ſcyphorum ſphærularum & liliorum. Quartò, illuminabat Sanctum noctu. Quintò, habebat ſua emunctoria. Sextò, poſitū erat obliquè. Septimo, unū erat.

A Salomonis fueruot decem candelabra; quinque ad dexteram, & quinque ad ſiniſtram, ut patet 3. Regum 7. 49. Unde corrigendus eſt Joſephi codea libr. 8. Antiqu. ſecuodò, ubi ait in templo fuiſſe decem millia candelabrorum; corrigendum enim eſt, decem candelabra.

Symbolicè, candelabrum hoc imago erat ecelestis ſphæræ ſeptiluſtris, ſive ſeptem planetarum. Tabernaculum enim typum gerebat mundi: Sanctum ſanctorum verò cœli empyræi Beatorum ita Philo, & Joſephus.

Candelabrū ſeptifidum typus erat ſeptē planetarū.

Allegoricè, candelsbrum eſt Chriſtus, vel potiùs Eccleſia, Apocal 1. ult. quæ lux eſt doctrixque veritatis. Tertiò, & aptiſſimè, candelabrum eſt fides, & doctrina Eccleſiæ toti mundo prælucens, eumque illominans. Secundò, ſeptem eius lucernæ ſunt omnes doctores, qui tota nocte præſentis ſæculi lucent vita & doctrina, hæc omnia facta ſunt ea talento auri, quod pondus plenum eſt & perfectum; quia eorum doctrina & vita perfecta eſt in ſapientia & eharitate. Tertiò, ſcyphi ſignificant ſitim ad Deum

Alleg. candelabrū eſt Chriſtus, Chriſtique doctrina & doctores. Primò. Secundò. Tertiò.

B & res divinas, ſphærulæ contemptum terrenorum (ſphæra enim ſive globus terram tantùm tangit in puncto,) lilium pulchritudinem virtutum & odorem bonæ vitæ, quæ tria doctores habere debent. Sic Virgilius dixit virum bonum eſſe inſtar ſphæræ rotundum, ne in angulis ſordes reſideant, eùm de eo ait:

Hic mundi inſtar habens totus teres atque rotundus,
Externa ne quid labis per devia ſidat.

Hæc omnia facta ſunt ex auro, quia virtutes iam dictæ ex charitate manare debent. Ruſſom candelabrum ductile eſt, non fuſile: quia doctores multis tentationibos, & perſecutionibus tundi & poliri debent, antequam ad culmen virtutis perveniant, ut cæteris præluceant. Quartò, hoc candelabrum illuminabat menſam, altare, totumque Sanctum noctu, quia fides & doctrina Eccleſiæ debet illuminare & dirigere orationes, opera miſericordiæ, omniaque ſancta opera fidelium in hae vita, nam io cælo ea opus non erit: ibi enim omnes eruut docibiles Dei & theodidacti. Quintò, emunctoria ſunt diſputationes & explicationes, quibus errores auferuotur, & ſua veritati lux redditur. Seatò, in tabernaeulo erat uoum candelabrum, in

Quartò.

Quintò.

Sextò.

C templo decem; quia maior eſt lua doctrinæ, & eognitio myſteriorom divinorum in Eccleſia, quàm fuerit in Synagoga: io templo quinque candelabra erant ad dextram, & quinque ad ſiniſtram; quia Eccleſia tam in proſperis quàm in adverſis ſemper eſt luce plena, nec ſucceſſibus erigitur, nec perſecutionibus deijcitur, ita ex S. Gregorio hom. 6. in Ezech. & Beda, Ribera de Templo l. 2. c. 13.

Moraliter ergo doctores & doctrina ſunt lux & candelabra Eccleſiæ. Eorum hæc ſit prima lex: *Doctor*, ait S. Bernardus, *ſit concha, non canalis*, hoc eſt, priùs ſcientiam recipiat, eaque ſe impleat, ut plenus eam deinde in alios effundat, priùs ſe doceat quàm alios.

Moral ſex documenta & leges doctoris.

Secunda:

Quidquid præcipies, eſto brevis; ut citò dicta
Percipiant animi dociles, teneantque fideles.

Tertia: non tantùm intellectum, ſed & affectum imbuat; nam *doctrina ſpiritus non curioſitatem acuit, ſed charitatem accendit*, inquit S. Bernard.

Quarta: priùs doceat facto quàm verbo. Sic enim Jeſus priùs cœpit facere, deinde docere. *Doctrina*, inquit S.

D Gregorius, *cum omni imperia docetur, quando prius agitur quàm dicatur: nam doctrinæ ſubtrahit fiduciam, quando conſcientia præpedit linguam*. Et S. Chryſoſtom. hom. 23. in Matth. *Si bene*, ait, *vixeris, & bene docueris, omnium iudex eris: ſi malè vixeris, & bene docueris, tui ſolius; nam bene docendo populum inſtruis, ſed malè vivendo doces Deum, quomodo debeat te condemnare*, nam, ut idem ait ſerm. de compunctione: *Grandis eſt condemnatio componenti ſermonem ſuum, vitam verò ſuam negligenti.*

Quinta: ita doceat ut delectet, itaque influat in animum audientis:

Omne tulit punctum, qui miſcuit utile dulci:

Sexta: *quæ noſti, ſine arrogantia poſtulanti impertias: quæ neſcis, ſine occultatione ignorantiæ tibi poſtula impertiri*, ait Seneca 4. de Virtut.

Vis exempla & dicta ſapientum? Thales rogatus; *quis eſſet felix? Qui corpore*, inquit, *ſanus eſt, animo verò eruditus*, ita Laert. lib. 1.

Exempla.

Socra-

Digitized by Google

Socrates rogatus, *quodnam eſſet pulcherrimum animal? Homo*, ait, *doctrina ornatus*. Demades ajebat doctos ab indoctis tantum differre, quantum dii ab hominibus. Socrates videns divitem indoctum: *Ecce*, ait, *aureum mancipium*. Et videns alium ſimilem: *Hic*, ait, *equus eſt argento ornatus*. Democritus dicebat, doctrinam auro pretioſiorem eſſe. Ariſtoteles rogatus, *quare differrent docti ab indoctis? Quo vivi*, ait, *à mortuis*. Idem: *Viſus*, ait, *lumen accipit ab aere; anima verò à diſciplinis & doctoribus*. Glycon ajebat, *doctrinam eſſe ſacrum aſylum omnium hominum*. Cleanthes dicebat, *homines imperitos ſola forma differre à beſtiis*.

Theodoſius Imperat. cùm Arſenio filios in diſciplinam traderet, ait: *Si tales ſe præbeant, ut mores ad diſciplinam legeſque Dei componant, imperium eis tradam, ſin minùs, utilius erit ut privati vitam agant, quàm doctrina nulla cum periculo imperent*.

Carolus IV in ſcholam Pragenſem aliquando ingreſſus, cùm diſputantes liberalium artium magiſtros per horas quatuor audiviſſet, idque purpurati moleſtè ferrent, ac tempus cœnæ adeſſe dicerent: *Mihi*, inquit, *tempus eſt minime. nam cœna mea hæc eſt*. teſtis eſt Æneas Sylvius lib. 4. comment. de geſt. Alfonſi.

Alfonſus rex Aragonum aſſerebat malle ſe perdere omnia, quàm ſtudia & libros, ſeque ex libris arma & armorum jus didiciſſe. Idem divitem indoctum vocabat *vellus aureum*.

Diogenes captus à latronibus, & rogatus quis eſſet, quid ſciret? reſpondit: *Philoſophus ſum & hominibus præeſſe ſcio*. Idem dicebat, eruditionem juvenibus afferre ſobrietatem, ſenibus ſolatium, pauperibus divitias, divitibus ornamentum: propterea quòd ætatem ſuapte ſponte lubricam coerceat ab intemperantia, ſenectutis incommoda honeſto ſolatio mitiget. pauperibus ſit pro viatico, divitum fortunas ornet. teſtis eſt Laert. lib. 3. cap. 31.

Dionyſius junior pulſus regno, & rogatus, quid illi Plato & Philoſophiæ ſtudium profuiſſet? *Ut tantam*, inquit, *fortunæ mutationem æquo animo feram*. teſtis eſt Plutarch.

Illuſtris verò fuit S. Cyprianus, qui doctrinæ & prædicationi uſque ad mortem inſiſtere immorique voluit, & uſque ad martyrium plebem ſuam docuit, & exhortatus eſt ad omnem virtutem. teſtis eſt Pontius in ejus Vita.

Zeugmatius monachus, quamvis cæcus eſſet, ſedulò tamen circuibat docens, corripiens & confirmans unumquemque, ait Theodoret. lib. 4. cap. 28.

Similis ei in doctrinæ copia & facilitate fuit Aſclepius Afer, Epiſcopus, ſub annum Domini 440. ſub Theodoſio juniore, teſte Gennad. in Catal.

TRES SCYPHI QUASI IN NUCIS MODUM PER CALAMOS SINGULOS] *Scyphos* vocat partes candelabri prominentes inſtar nucum, vel, ut hebraicè eſt, amygdalorum (amygdalus enim eſt nucis ſpecies) quoad flexum laterum. Joſephus loco nucum & ſcyphorum habet mala punica: *Diſtinctum*, inquit, *erat globulis, liliis, & malis punicis*. Sed Vilalpando aliter hæc ex Græco Joſephi codice vertit ſic, *erat diſtinctum globulis & cytinis*, id eſt, *floribus malorum punicorum quæ eſt ſpecies lilii*: hanc enim exprimunt erumpentes calyculi malorum punicorum. Alcazar tamen in Apocal. 1. v. 11. cenſet præter lilia, fuiſſe quoque cytinos in candelabro. Hi enim ſunt præcipui flores, qui in Cantic. libro celebrantur, hique appoſitè figurant purpureos Martyres, qui mirè Eccleſiam decorarunt, ejuſque fœcunditatis fuerunt indices & prænuntii. Candelabrum enim fuit inſtar arboris pretioſæ, & valdè frugiferæ ut ita dicam.

SPHÆRULÆQUE SIMUL ET LILIUM) Pro *ſphærulæ*, hebraicè eſt כפתרים *caphtorim*, id eſt poma, globuli vel ſphærulæ inſtar pomorum. Unde videtur, quòd in hoc candelabro fuerit aliqua arboris ſimilitudo, utpote quod brachia & ramos utrimque expandebat, & floribus ac pomis erat onuſtum. Hinc Secundò, licet Vila pando & alii paſſim, ſcyphos à ſphærulis & liliis ſejungant; probabile tamen valdè eſt quod docet Alcazar, hæc tria fuiſſe conjuncta, ita ſcilicet, ut ſcyphis ſive calyculis inſerta eſſent poma, cum liliis & cytinis, ſicut glandes ſuis calyculis inſertæ ſunt. Tales enim ſcyphi, pleni pomis ac liliis, pulchriores erant in candelabro, quaſi in arbore: & hoc ſignificat vox *ſimul*, q. d. Singulæ ſphærulæ ac lilia erunt ut cum ſingulis ſcyphis, quibus inſerentur. Verum, quia contraria ſententia eſt communis, hinc ſecundùm eam ſequentia explicabo.

Fornel. in Pentateuch.

A ET LILIUM] Lilia hæc in ſummitate calamorum fuiſſe, liliiſque hiſce impoſitam fuiſſe lucernam tradit Philo libro, Quis rerum divinarum heres, poſt medium. Vide horum ſpeciem in idea & imagine candelabri affabrè expreſſam apud Vilalpando pag. 388. Denique ut dicitur v. 31. hæc omnia erant *ex ipſo procedentia*, nam ex trunco ſeu haſtili candelabri malleo cuncta ducebantur & fingebantur, nullæ verò partes aliunde factæ incruſtabantur.

HOC ERIT OPUS PER CALAMORUM] in ſingulis calamis primò erat ſcyphus amygdalatus, ſecundò ſphærula ſive globulus, ultimò lilium, poſt quod ſequebatur pars calami continua: poſt hanc rurſum ſcyphus, deinde ſphærula, tertiò lilium, ac conſequenter iterum pars calami continua poſt eam tertiò redibant ſcyphus, ſphærula & lilium; ac denique in ſummitate erat lucerna, ſeu vas ad excipiendum oleum. vide Abulenſ. q. 29. Vilalpando verò li. 4. de Templo c. 60. alium ordinem ponit, cenſet enim lilium fuiſſe interiectum ubique inter ſcyphum & ſphærulam. Hoc foret concinnius & commodius pro diſpoſitione ſcyphorum, liliorum & ſphærularum in ipſo

Ordo ſcyphorum, ſphærularum & liliorum.

B haſtili, ut illa eſſet uniformis & pariformis cum calamis: niſi hic ordo inverteret ordinem quem ponit S. Script. hæc enim primò ponit ſcyphum, ſecundò ſphærulam, tertiò lilium.

IN IPSO AUTEM CANDELABRO] in ipſo haſtili ſive trunco candelabri, unde calami prodeunt, erunt quatuor ordines ſcyphorum, ſphærularum & liliorum. Vers. 34.

SPHÆRULÆ SUB DUOBUS CALAMIS PER TRIA LOCA, QUI (calami) SIMUL SEX FIUNT, PROCEDENTES DE HASTILI UNO] q.d. In haſtili erunt tria loca, ex quibus tres ordines duorum calamorum orientur, & ſub quolibet loco & ordine duorum calamorum erit ſphærula, ita ut poſt quamque ſphærulam ſequatur unus ordo calamorum. Quod ut clarè cernas, ecce hic erat ordo quatuor ſcyphorum, ſphærularum, & liliorum in ipſo haſtili: infernè in pede haſtilis erat primus ſcyphus, & deinde prima ſphærula, poſt hanc duo utrimque aſcendebant calami longiſſimi, ut poſſent cæteris, qui ſurſum, ideoque breviores erant, æquari, idque ut æquum, id eſt æquale, eſſet opus, ut dicitur cap 37. v. 19. Poſt primos Vers. 35.

Ordo ſcyphorum, ſphærularum, & liliorum in haſtili.

C hos duos calamos infimos, aſcendendo in haſtili, ſequebatur primum lilium, poſt hoc ſecundus ſcyphus, & ſecunda ſphærula: poſt hanc ſphærulam ſequebantur duo calami medii, unus ab uno, alius ab alio latere. poſt hos erat ſecundum lilium; poſt hoc tertius ſcyphus cum tertia ſphærula poſt quæ duo ultimi calami breviſſimi. Poſt hos tertium lilium, ac denique quartus ſcyphus, quarta ſphærula, & quartum lilium, cum lucerna in ſummitate.

Tropolog. poſt ſphærulas ſequitur calamus. quia ſanctus doctor eſt ſphærula, id eſt rotundo & æqualis ſemper ſtatu & vultu in lætis & triſtibus; unde quaſi calamus in altum erigitur, ut aliis præluceat. *Tropol.*

UT LUCEANT EX ADVERSO] verſus menſam panum propoſitionis, quæ in adverſa, putà in Aquilonari erat parte tabernaculi; hæc enim menſa erat menſa Dei in qua Deus quaſi cœnabat. in cœna autem nocturna ponitur candela, vel lucerna illuminans menſam, ut comedentes videant quid comedant. Vers. 37.

UBI QUÆ EMUNCTA SUNT EXTINGUANTUR] Putà, vaſa quæ favillas elychniorum emunctas reci- Vers. 38.
D piant, ut ibi extinguantur; ne ſparſæ per tabernaculum illud fœdent, & pravo odore inficiant. Chald. vaſa hæc vocat thuribula.

OMNE PONDUS CANDELABRI, &c. HABEBIT TALENTUM AURI) Talentum, inquit Joſephus li. 3. c. 7. erat pondo minarum 100. quod Ribera intelligit de mina Hebræa, quæ ſexaginta continebat ſiclos, Ezech. 45. v. 12. hoc eſt drachmas 240. cùm Atticum talentum 60. minas, centum tantùm drachmarum contineret. Talentum ergo Hebræum hac ratione continuiſſet ſex millia ſiclorum; id eſt, viginti quatuor millia aureorum. Verùm c. 38. v. 25. demonſtrabo, Hebræum talentum tantùm continuiſſe tria millia ſiclorum, cumque ſiclus, ut dicam cap. 30. v. 13. contineret 4. drachmas Atticas, id eſt 4. aureos, ſequitur talentum Hebræum continens tria millia ſiclorum, appendiſſe & valuiſſe duodecim millia aureorum. loquor de talento auri, nam talentum argenti pa- Vers. 39.

ris erat ponderis, ſed imparis pretii, ut patet. Ex talento fieri poterat candelabrum, quia ipſum parvum erat & cavum; ut ſignificaret internum Dei Spiritum, qui ſe Eccleſiæ ejuſque Doctoribus intimè inſinuat.

Vers. 40. INSPICE, ET FAC SECUNDUM EXEMPLAR QUOD TIBI IN MONTE MONSTRATUM EST] *Fac ſecundùm exemplar*, hebraicè additur *eorum*, ſcilicet candelabri & tabernaculi eum ſuis vaſis, quod tibi hiſce 40. diebus in monte Sina viva voce à Deo deſcribitur, & ſimul idea aliqua ſenſibilis intuendum proponitur. De illo enim tabernaculi veteris typo, hæc verba ad literam eſſe accipienda, docet S. Stephanus Actor. 7. v. 44. & patet ex promiſſione quam fecit hic Deus Moſi v. 9. Secundò,

Vidit Moſes cœleſte tabernaculum. ex Apoſtolo Hebr. 8. v. 5. liquere videtur, hic etiam à Deo oſtenſum fuiſſe exemplar anagogicum, res videlicet cæleſtes & tabernaculum ſpirituale, quod hoc materiali ſignificabatur; quaſi ſecundùm hoc jubeatur hic Moſes fabricare ſuum materiale tabernaculum, videlicet ut illi ſpirituali quaſi ſuo antitypo reſpondeat, illudque aptè ſignificet & repræſentet; quamvis Scriptures illas cæleſtes & ſpirituales hic non explicet. ita ſentit Beda hic. Hinc S. Ju-

Ideas accepit Plato à Moſe. ſtinus orat. parænet. ad Gentes ante finem, cenſet Platonem ex hoc loco Moſis accepiſſe ſuam opinionem de ideis.

Tropol. Tropolog. S. Gregorius in lib. 1. Reg. c. 10 Hæc eſt, inquit, forma electæ obedientiæ, ut in omni quod foris agimus, ad potentiam creatoris, ejuſque ſapientiam, quaſi ideam ubique præſentem, aſpiciamus. Rurſum, inſpice exemplar obedientiæ, patientiæ, fortitudinis, charitatis, humilitatis, contemptus mondi, omniumque virtutum quod tibi in monte Calvariæ à Chriſto oſtenſum eſt, quodque Moſes per ſuum altare holocauſtorum & thymiamatis, perque tabernaculum, ſacras veſtes & victima adumbravit, illudque exprime & imitare: ita tabernaculum virtutibus omnibus adornatum & perfectum Deo in anima tua conſtrues. Nam, ut ait S. Auguſt. lib. de Vera religione c. 16. *Tota vita Chriſti morum diſciplina fuit. Satellites voluptatum divitias pernicioſe appetebant: pauper eſſe voluit. Honoribus & imperiis inhiabant: rex fieri noluit. Carnales ſuos filios magnum bonum putabant: tale conjugium prolemque contempſit. Contumelias ſuperbiſſime horrebant: omne genus contumeliarum ſuſtinuit. Iniurias intolerabiles eſſe arbitrabantur: quæ major iniuria quam ju-*

A *ſtum innocentemque damnari? Dolores corporis exſecrabantur: flagellatus atque cruciatus eſt. Mori metuebant; morte mulctatus eſt. Ignominioſiſſimum mortis genus crucem putabant: crucifixus eſt. Omnia quæ habere cupientes non recte vivebamus, carendo viliа fecit; omnia quæ vitare cupientes à ſtudio devigebamus veritatis, per petiendo deiecit.*

Hoc Chriſti crucifixi exemplar aſſiduè inſpexit S. Franciſcus, ut illud in ſe exprimeret, ideoque non tantùm in mente, ſed & in corpore ſacra ejus ſtigmata divinitus impreſſa accepit. Audi S. Bonaventuram in eius Vita l. 1. c. 13 *Excreverat*, inquit, *in eo inſuperabile amoris incendium boni Ieſu in lampades ignis atque flammarum. Cùm igitur Seraphicis deſideriorum ardoribus ſurſum ageretur in Deum, & compaſſiva dulcedine in eum transformaretur, qui ex charitate nimia voluit crucifigi; quondam mane circa feſtum Exaltationis ſanctæ Crucis, dum oraret in latere montis, vidit Seraph unum ſex alas habentem tam igneas quam ſplendidas de cœlis deſcendere. Cumque volatu celerrimo perveniſſet in aeris locum viro Dei propinquum; apparuit inter alas effigies hominis crucifixi in modum crucis manus & pedes extenſos habentis, & cruci affixos. Duæ alæ ſuper caput ipſius*

B *elevabantur, duæ ad volandum extendebantur: duæ vero totum velabant corpus. Hoc videns vehementer obſtupuit, mixtumque mœrore gaudium cor eius incurrit.* Et paucis interpoſitis: *Intellexit tandem ex hoc, Domino revelante, ſe non per martyrium carnis, ſed per incendium mentis, totum in Chriſti crucifixi ſimilitudinem transformandum. Diſparens igitur viſio mirabilem in corde eius reliquit ardorem: ſed & in carne non minus mirabilem expreſſit ſignorum effigiem. Statim namque in manibus eius & pedibus apparere cœperunt ſigna clavorum, ſicut paulò ante in effigie illa viri crucifixi conſpexerat: manus enim & pedes in medio clavis confixæ videbantur, dextrum quoque latus quaſi lancea transfixum, rubra cicatrice obductum erat, quod ſæpe ſanguinem ſacrum effundens, tunicam & femoralia reſpergebat.*

Denique S. Bernardus tractatu de Vita ſolitaria Domus inquit, decoris Dei cuilibet ædificanda eſt, quæ ei in altitudine mentis & pia meditatione, quaſi in idea, oſtenditur, ut ædificet ſecundùm formam paupertatis, non domos ad habitandum, ſed tabernacula ad deſerendum, ut ſic in ſe excitet contemptum omnium exteriorum, & amorem interiorum atque cæleſtium.

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRæſcribitur fabrica tabernaculi, nimirum Primò, quatuor ejus tegumenta, ſcilicet primum decem cortinarum polymitarum: ſecundum v. 7. undecim ſagorum cilicinorum: tertium ex pellibus arietum rubricati: quartum ex pellibus janthinis. Secundò, v. 15. deſcribuntur tabernaculi tabulæ cum ſuis baſibus; & v. 26. vectes ſtringentes haſce tabulas. Denique v. 31. deſcribitur velum oppanſum Sancto ſanctorum, & v. 36. velum oppanſum ſancto.

1. TAbernaculum verò ita facies: Decem cortinas de byſſo retorta, & hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto, variatas opere plumario facies. 2. Longitudo cortinæ unius habebit viginti octo cubitos: latitudo quatuor cubitorum erit. Unius menſuræ fient univerſa tentoria. 3. Quinque cortinæ ſibi jungentur mutuò, & aliæ quinque nexu ſimili cohærebunt. 4. Anſulas hyacinthinas in lateribus ac ſummitatibus facies cortinarum, ut poſſint invicem copulari. 5. Quinquagenas anſulas cortina habebit in utraque parte, ita inſertas, ut anſa contra anſam veniat, & altera alteri poſſit aptari. 6. Facies & quinquaginta circulos aureos quibus cortinarum vela jungenda ſunt, ut unum tabernaculum fiat. 7. Facies & ſaga cilicina undecim, ad operiendum tectum tabernaculi. 8. Longitudo ſagi unius habebit triginta cubitos: & latitudo, quatuor: æqua erit menſura ſagorum omnium. 9. E quibus quinque junges ſeorſum, & ſex ſibi mutuò copulabis, ita ut ſextum ſagum in fronte tecti duplices. 10. Facies & quinquaginta anſas in ora ſagi unius, ut coniungi cum altero queat: & quinquaginta anſas in ora alterius, ut cum altero copuletur. 11. Facies & quinquaginta fibulas æneas, quibus jungantur anſæ, ut unum ex omnibus operimentum fiat. 12. Quod autem ſuperfuerit in ſagis quæ parantur tecto, id eſt, unum ſagum quod amplius eſt, ex medietate ejus operies poſteriora tabernaculi. 13. Et cubitus ex una parte pendebit, & alter ex altera, qui plus eſt in ſagorum longitudine, utrumque latus tabernaculi protegens. 14. Facies & operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis: ſuper hoc rurſum aliud operimentum de janthinis pellibus. 15. Facies & tabulas ſtantes tabernaculi de lignis ſetim, 16. quæ ſingulæ denos cubi-

tos

Digitized by Google

tos in longitudine habeant, & in latitudine ſingulos ac ſemiſſem. 17. In lateribus tabulæ, duæ incaſtraturæ fient, quibus tabula alteri tabulæ connectatur: atque in hunc modum cunctæ tabulæ parabuntur. 18. Quarum viginti erunt in latere meridiano, quod vergit ad Auſtrum, 19. Quibus quadraginta baſes argenteas fundes, ut binæ baſes ſingulis tabulis per duos angulos ſubiiciantur. 20. In latere quoque ſecundo tabernaculi, quod vergit ad Aquilonem, viginti tabulæ erunt. 21. quadraginta habentes baſes argenteas binæ baſes ſingulis tabulis ſupponentur. 22. Ad occidentalem verò plagam tabernaculi facies ſex tabulas, 23. & rurſum alias duas quæ in angulis erigantur poſt tergum tabernaculi. 24. Eruntque conjunctæ à deorſum uſque ſurſum, & una omnes compago retinebit. Duabus quoque tabulis quæ in angulis ponendæ ſunt, ſimilis junctura ſervabitur. 25. Et erunt ſimul tabulæ octo, baſes earum argenteæ ſedecim, duabus baſibus per unam tabulam ſupputatis. 26. Facies & vectes de lignis ſetim quinque ad continendas tabulas in uno latere tabernaculi, 27. & quinque alios in altero, & ejuſdem numeri ad occidentalem plagam: 28. qui mittentur per medias tabulas à ſummo uſque ad ſummum. 29. Ipſas quoque tabulas deaurabis, & fundens in eis annulos aureos, per quos vectes tabulata contineant: quos operies laminis aureis. 30. Et eriges tabernaculum juxta exemplar quod tibi in monte monſtratum eſt. 31. Facies & velum de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta, opere plumario & pulchra varietate contextum: 32. quod appendes ante quatuor columnas de lignis ſetim quæ ipſæ quidem deauratæ erunt & habebunt capita aurea, ſed baſes argenteas. 33. Inſeretur autem velum per circulos, intra quod pones arcam teſtimonii, quo & Sanctuarium, & Sanctuarii ſanctuaria dividentur. 34. Pones & propitiatorium ſuper arcam teſtimonii in Sancto ſanctorum: 35. menſamque extra velum: & contra menſam candelabrum in latere tabernaculi meridiano: menſa enim ſtabit in parte Aquilonis. 36. Facies & tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho, & purpura coccoque bis tincto, & byſſo retorta, opere plumarii. 37. Et quinque columnas deaurabis lignorum ſetim, ante quas ducetur tentorium; quarum erunt capita aurea, & baſes æneæ.

Tabernaculi deſcriptio. Primò dividebatur in Sanctum & Sanctũ ſanctorum

ACcipe hic brevem ſynopſin totius tabernaculi, & atrii, & vaſorum utriuſque. Tabernaculum longum erat 30. cubitos, latum 10. altum 10 diviſum erat in duas partes, ſcilicet in Sanctum, quod 20. cubitos in longitudine habebat, & Sanctum ſanctorum, quod reliquos decem cubitos longitudinis tabernaculi continebat. erat ergo Sanctum quadrangulum; quia erat longum 20. latum 10. cubitos: Sanctum ſanctorum verò erat quadratum, quia latum erat 10. cubitos, & longum erat totidem. Sanctum dividebatur per velum à Sancto ſanctorum, de quo verſu 31.

Secundò, factum erat utrimque ex viginti tabulis ſetim inauratis.

Secundò, hoc tabernaculum factum erat ex 20. tabulis lignorum ſetim inauratis, in longum porrectis ad Meridiem. & totidem ad Septemtrionem; ad Occidentem verò quæ erat pars latitudinis tabernaculi, connectens utramque partem longitudinis, ſcilicet meridionalem & ſeptemtrionalem, 8. habebat tabulas; ad Orientem verò patebat, tantumque habebat 5. columnas ex lignis ſetim inauratis, quæ velo tegebantur v. 37 hac enim parte erat ingreſſus in tabernaculum elevato velo. Singulæ verò tabulæ habebant duas baſes argenteas: porrò per tabulas hasce à quolibet ejus trium laterum, 5. immittebantur vectes, qui tabulas continerent.

Tertiò, tegebatur undique quatuor velis, unde non habebat feneſtram.

Tertiò, tabernaculum hoc tàm supernè quàm ad latera tegebatur, Primò, decem cortinis factis ex cocco, purpura, hyacintho ac byſſo, quarum quæque habebat 28. cubitos longitudinis, & 4. latitudinis. Unde hæ cortinæ vocantur hic tentoria, quia erant in modum tentorii tenſæ & expanſæ. Secundò, tegebatur 11. ſagis, ſive ſtragulis cilicinis, quorum quodque longum erat 30. cubitis, latum 4. cubitis. Tertiò, tegebatur pellibus arietum rubricatis. Quartò, pellibus janthinis contra pluvias & procellas. Unde hæ pelles vocantur hic *tectum*, id eſt operculum tegens tabernaculum, de quibus v. 14. Hinc ſequitur, tabernaculum undequaque tectum & velatum fuiſſe, nec habuiſſe feneſtram, ſed lumen anteriùs per oſtium admiſiſſe, uti dicam in fine capitis.

Quartò, ante ſe habebat atriũ

Quartò, ante tabernaculum erat atrium longum centum cubitis, & latum quinquaginta, quod pariter ſuis tabulis & cortinis cingebatur ad latera, ſupernè verò patebat, eratque ſub dio.

Quintò, atrium erat duplex: Primum laicorum, Secundum ſacerdotũ.

Quintò, atrium hoc erat quaſi templum laicorum; laici enim numquam ad tabernaculum accedere, nec illud ingredi poterant. Rurſum, atrium hoc erat diviſum in exterius laicorum, de quo jam dixi, & interius ſacerdotum, in quo erat tum labrum æneum, tum altare holocauſtorum: illud enim debebat eſſe in atrio ſub dio propter ignem, fumum & evaporationem, ac nidorem victimarum, quæ in hoc altari cremabantur. Porrò atrium hoc ſacerdotum exiguo ſepto, vel muro A trium cubitorum altitudinis, diſtinguebatur ab atrio laicorum, ita ut laici ex ſuo atrio proſpicere poſſent ultra murum in atrium ſacerdotum, ibique videre holocauſta & victimas, quæ offerebantur in altari holocauſtorum.

Sextò, in Sancto erat altare thymiamatis, menſa, & candelabrum: in Sancto ſanctorum arca, urna cum manna & virga Aaron; in atrio altar. holocauſt. & labrum.

Sextò, in parte priore tabernaculi, putà in Sancto, erat altare thymiamatis obverſum Sancto ſanctorum & propitiatorio; ita ut eò, per hiatum in pariete, ſive in velo dividente relictum, aſcenderet fumus thymiamatis, quod Deo adolebatur in hoc altari: ad latus dextrum hujus altaris erat candelabrum, ad ſiniſtrum menſa panum propoſitionis. In Sancto ſanctorum verò erat arca, habens intra ſe tabulas legis, ſupra ſe propitiatorium, quod velabant duo Cherubini. Rurſum, in Sancto ſanctorum erat urna cum manna, & virga Aaron quæ fronduerat. In atrio autem, ut dixi, erat altare holocauſtorum, & labrum æneum, ut ex eo lavarentur tum ſacerdotes, tum victimæ.

Septimò, in Sanctum quotidie intrabant ſacerdotes, in Sanctũ ſanctorum ſolus pontifex ſemel in anno. Tres partes templi Salomonis

Septimò, Sanctum ſanctorum, id eſt ſanctiſſima pars tabernaculi, erat quaſi chorus, in quem ſolus pontifex ingredi poterat, idque ſemel in anno tantùm, putà in B feſto expiationis, Levit. 16. In Saoctum verò quotidie ingrediebantur ſacerdotes manè & veſpere, ut adolerent thymiama, & ut veſpere accenderent lucernas, manè eaſdem extinguerent. Atrium verò erat locus populi. Simili ratione in tres partes diſtribuit poſtea templum ſuum Salomon: nam prima pars reſpondens huic atrio erat ſub dio, dicebaturque *ulam*, id eſt porticus Salomonis, eratque locus & templum plebis: ſecunda pars propriè dicebatur templum, hebraicè היכל *hecbal*, reſpondens Sanctos; in quo erat altare thymiamatis, cum menſa & candelabro: tertia pars omnium intima erat דביר *dabir*, id eſt oraculum, ſeu ſanctum ſanctorum. Totius tabernaculi deſcriptionem vide apud Joſeph. lib. 3. c. 5. & Abulenſ. hic in c. 27. & Riberam lib. 1. de Templo cap. ult.

Tropol. tabernaculũ eſt Eccleſia atriũ ſunt incipientes labrum eſt pænitentia altare holoc eſt mortificatio. Secundò, Sanctum ſunt perfe-

Accipe nunc totius tabernaculi, & ſingularum ejus partium ac vaſorum appoſitam & connexam tropologiam. Tabernaculum hoc cum ſuo atrio ſignificabat Eccleſiam & fideles Chriſti. 1. Timoth 3. 15. qui per velum fidei Deum in terris contemplantur: in hoc Aaron, id eſt Chriſtus Dominus, eſt ſummus Pontifex; itaque Pri- C mò, atrium ſignificabat incipientium rudimenta, & communem Chriſtianorum vitam: unde in eo erat altare holocauſtorum, quod vitiorum enecationem & mortificationem in Dei obſequium ſignificabat; item labrum ſive lavacrum æneum, id eſt pœnitentiæ Sacramentum, quo communes Chriſtiani maximè indigent. Secundò, Sanctum ſignificabat Chriſtianos perfectiores; unde in eo erat altare thymiamatis ſignificans jugem orationem,

Flores: hi habent altare thymiamatis; id eſt, donis orationis: Secundò, candelabrum, id eſt ſapientiam. Tertiò, menſam, id eſt eleemoſynam.

laudem & contemplationem Dei; & candelabrū ſignificans doctores, qui ſua ſancta vita & doctrina Eccleſiæ præſulgent; & menſa panum propoſitionis ſignificans eos, qui dediti ſunt operibus miſericordiæ. Atque hac de cauſa candelabrum erat ad dextram, menſa ad ſiniſtram, quia doctrina præſtat eleemoſynæ, & doctores eleemoſynariis. Sapientia ergo utpote ſpecialis, pertinet ad dextram, temporale autem nutrimentum menſæ, ad ſiniſtram; juxta illud Prover. 3. *In ſiniſtra illius divitiæ & gloria.* Altare verò erat in medio, tum quia contemplatio dirigit doctrinam & eleemoſynam; tum quia ſacerdos, cujus eſt altare, mediator eſt inter Deum & populum, tum quia poteſtas ſacerdotalis, media eſt inter temporalem & ſpiritalem ſapientiam: quia per eam & ſpiritalis ſapientiam, & temporalia diſpenſantur, inquit D. Thom. 1. 2. q. 102. a. 4. ad 6. Ubi & phyſicam, vel potiùs mathematicam cauſam addit, quòd ſcilicet candelabrum ſeptem habens calamos, repræſentabat ſeptem planetas, quibus totus mundus illuminatur, & ideo ponebatur ex parte Auſtrali; quia ex illa parte eſt nobis planetarum curſus, Auſtralis enim pars eſt dextera pars mundi, Aquilonaris ſiniſtra, ut dicitur lib 2. de Cælo textu 15. Rurſum, alii per Sanctum intelligunt ſtatum perfectionis & vitam Religioſam triaque Religionis vota, ſcilicet per altare obedientiam, per menſam paupertatem, per candelabrum caſtitatem. Tertiò, Sanctum ſanctorum ſignificat cælum, ſive Eccleſiam triumphantem; unde in eo erat arca teſtamenti, id eſt cœtus Beatorum; & propitiatorium aureum, id eſt humanitas Chriſti glorioſa; denique Cherubini, id eſt angeli ſancti, quibus Deus glorioſus eminet, inſidet & præſidet, atque Beatis omnibus, tam angelis, quàm hominibus in cęlo clarè videndum ſe exhibet itaque eos beat: Rurſum, in Sancto Sanctorum eſt urna cum manna; quia in cælo eſt abundantia divinæ ſuavitatis, ſatietatis & conſolationis. Denique ibi eſt virga Aaron, quæ ſicca revixit, & protulit frondes; flores & fructus; quia in reſurrectione & gloria cæleſti corpus reſurget, gloriaque cum anima donabitur, atque proferet quatuor dotes, ſcilicet agilitatem, ſubtilitatem, claritatem, impaſſibilitatem. ita Beda hic in c. 25. & alii.

Tertiò, Sanctum ſanctorum eſt cælum: hic eſt arca, id eſt cœtus Beatorum; & propitiatorium, id eſt Chriſtus, & Cherubim, id eſt angeli.

Tabernaculum Dei, eſt anima, ſancta.

Hæc omnia proportionaliter accomodari poſſunt cuilibet animæ Chriſtianæ & ſanctæ, quæ per pœnitentiam, charitatem, aliaſque virtutes fit & eſt tabernaculum & templum Dei. 1. Cor 3. v. 16. *Neſcitis quia templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis?* Simile eſt Epheſ. 3. v. 17. Rom. 8. v. 9. de quo vide Origenem hom. 9.

Huc ſpectat illud Philonis lib. de Cherubim: *Etiamſi*, inquit, *tota terra aurum, aut ſi quid auro pretioſius eſt, repente fieret, moxque per opificum artes in porticus, veſtibula aulas, areas, ædeſque ſacras impenderetur, ne ſcabellum quidem pedibus Dei poſſet fieri: dignum tamen eo domicilium anima eſt, modò ſit idonea.*

Quapropter S. Bernardus laudat Theobaldum Comitem, quòd ſuis Religioſis monaſteria & templa ædificaret, in quibus viva & immortalia Dei templa, putà viri religioſi, habitarent, Deoque ſervirent. teſtis eſt auctor Vitæ ejus l. 2. c. 8.

Iſidorus verò monachus: *Præſtabilius eſt*, inquit, *ægrotorum fidelium corpora, quæ veriùs templa Dei cogitare poſſumus, & ob quæ pecunia quæruntur, convenienti cura reſtaurare, quam templa lapidea ædificare.* ita Sozom. lib 8. c. 12.

Vaſa templi in egentes erogarunt Sancti.

Simili ratione motus Acacius Amidæ Epiſcopus, vaſa aurea & argentea Eccleſiæ vendidit, ut pauperes captivos redimeret & aleret. ita Socrat. li. 7. cap. 21.

Sic & S. Auguſt. ſecutus S. Ambroſium, *de vaſis Dominicis propter captivos, & quamplurimos indigentes frangi & conflari juſſit, atque indigentibus diſpenſari* inquit, Poſſidon. in Vita S. Auguſt. c. 24.

Hoc ergo animæ tabernaculum in introitu habet lavacrum pœnitentiæ, & altare mortificationis. In Sancto tria habet vaſa pretioſa, candelabrum, menſam, altare thymiamatis. Tria enim ſunt in appetitu noſtro, quæ tis indigent vaſis mala: tenebræ ignorantiæ, eſuries & inopia cibi ſalutaris, peſtiferi halitus ſordidæ cogitationis & cupiditatis. Candelabrum, id eſt ſapientia, haſce tenebras diſpellit, menſa panum, putà menſa Euchariſtiæ, gratiæ & influxu Dei, hanc eſuriem ſatiat: altare thymiamatis, putà pia cogitatio & oratio, hos peſtiferos halitus abſumit: itaque ex Sancto, id eſt ex Eccleſia, imus in Sanctum ſanctorum, id eſt in cælum.

Templa Chriſtianorum ſimilia erāt tabernaculo Moſis.

Atque hac de cauſa, ſcilicet ob tropologiam paulò antè datam, eccleſiæ Chriſtianorum ita olim ædificabantur, ut maximam haberent ſimilitudinem cum tabernaculo Moſis & templo Salomonis. continebant enim porticum, atrium, Sancta, ac demum Sancta ſanctorum in porticu erant ejecti ex Eccleſia & infideles, in atrio erant pœnitentes; in Sancto populus; in Sancto ſanctorum ſacerdotes, ibique offerebant Deo ſacrificia. Rurſum, uti in templo Salomonis, ita & in eccleſiis olim erat ſeparatus locus mulierum a loco virorum, illique præerat diaconiſſa. Denique, ſicut labrum erat in tabernaculo & templo; ita & in eccleſiis pro foribus erat lavacrum, quo omnis populus ingreſſurus templum manus ablueret. ita Baronius tomo 1. anno Chriſti 57. pag. 533. & 540.

Secundò, tabernaculum alleg. eſt corpus Chriſti.

Poteſt Secundò, tabernaculum hoc allegoricè ſignificare corpus Chriſti. Chriſtus enim & Eccleſia quaſi unum ſunt; quia Chriſtus eſt quaſi caput & anima Eccleſiæ ita Nyſſenus & Hugo, & colligitur Joan. 5. 19. & 21. quod pulchrè proſequitur Cyrillus l. 4. in Joannem c. 28. ubi tum tabernaculum, tum omnia quæ erant in tabernaculo, Chriſto adaptat. Licet enim unus ſit Chriſtus, multifariam tamen operatur & concipitur. Chriſtus, inquit Cyrillus, eſt tabernaculum propter carnis tegumentum: Chriſtus eſt arca habens legem Dei reconditam, prout eſt Verbum Patris: Chriſtus eſt menſa, quia nobis eſt cibus & vita in Euchariſtia: Chriſtus eſt candelabrum, quia eſt lux ſpiritualis animæ: Chriſtus eſt altare incenſi, quia eſt odor ſuavitatis in ſanctificatione: Chriſtus eſt altare holocauſti, quia eſt hoſtia pro totius mundi vita in cruce immolata: rurſum eſt altare, quia ſuper Chriſtum & Chriſti merita offerimus Deo preces, vota & victimas noſtras. Tabernaculum ergo repræſentabat corpus Chriſti, tum naturale, putà humanitatem Chriſti; tum myſticum, quod eſt Eccleſia. Jam textum percurramus & explicemus.

Verſ. 1. Tabernaculum erat templum mobile.

TABERNACULUM VERO ITA FACIES] Tabernaculum ad hoc factum eſt, ait Joſephus, ut eſſet quaſi templum mobile & portatile, ambulans cum Hebræis per deſertum, eratque quaſi tentorium caſtrenſe, quod per partes ſolvi poterat, & convaſari, cùm movenda eſſent caſtra. Tabernaculum ergo erat quaſi domus Dei, in quo Deum colebant Hebræi, eoque Deus viciſſim ſignificabat, ſe eis eſſe umbraculum & protectorem, pſal. 26. 5.

DECEM CORTINAS DE BYSSO RETORTA] *Retorta*, id eſt torquendo duplicata, cujus videlicet fila bina torquentur, itaque duplicantur; idque ad hoc ut fortior ſit: erat enim hæc byſſus ſtamen totius texturæ, cui coccus, purpura & hyacinthus, tamquam ſubtegmen intexi debebant.

VARIATAS OPERE PLUMARIO FACIES] Hebraicè, *cherubim operis cogitantis facies eas; cherubim*, id eſt figuratas, & multiplici filo & imagine variatas.

Hinc putant Rabbini, & ex iis Pagninus, Ribera & alii, *cherubim* hebraicè idem eſſe quod pictum, figuratum, ſicut picti & effigiati erant Cherubini ſupra arcam. unde S. Hieron. vel quiſquis eſt auctor, libr. de Nomin. Hebr. ait *cherubim* aliquando non ſignificare aliud quàm vermiculatam picturam. Verùm cap. præcedenti v. 18. q. 5. docui ex communi Doctorum conſenſu, *cherubim* ſignificare multitudinem ſcientiæ, artis & induſtriæ: *opus* ergo *cherubim* eſt opus magnæ artis, ingenii, & induſtriæ, qualia ſunt opera phrygionum, pictorum, ſculptorum, &c.

Nota. *Opus cogitantis* hebraicè eſt id, quod græcè *polymēton*, id eſt ingenioſum, multæ cogitationis, induſtriæ & curæ dicitur: quale eſt quod Hebræi *opus cherubim*, Græci *polymiton*, id eſt multilix, à multis & variis liciis & coloribus vocant, quod & ab inventoribus Phrygium nuncupatur, taleque eſt ſive acu pingatur, ſive varia intertione pertexatur, uti in noſtris tapetibus fit: Phryges enim apud Gentiles hunc texturæ modum & variegationem invenerunt, primique cœperunt acu pingere, & veſtes auro intexere. Sic enim in cortinis hiſce tabernaculi, byſſo quaſi ſtamini ſupertexebant fila varia, puta hyacinthina, purpurea & coccea. Idem opus dicitur plumarium, quaſi pluma pictum, vel quòd eſſet varium & diverſicolor, uti ſunt plumæ avium: licet S. Aug. plumarium

Opus plumarium quod?

putet

putet dici à pluma, id eſt acu, inquit, qua fila aurea inſeruntur panno. Hæc ergo ſex ſunt idem, ſcilicet opus חשב *choſeb*, id eſt cogitantis, πολύμιτον, cherubim, πολύμιτον, phrygium vel phrygionicum, plumarium, quod hebraicè vocatus רקם *rekom*, unde & Itali illud *recamato* vocant. Itaque opus plumarium non eſt topiarium, ut aliqui putarunt, ſed eſt opus variè acupictum vel intextum, quod ſcilicet æmulatur picturas ex plumis diverſicoloribus avium factas. Sic enim Mexicani veſtes, pileos, ſcuta, imagines, &c. è plumulis pſittacorum, & phœnicopterorum, & aliarum diverſicolorum avium elegantiſſimè intexunt.

Subinde tamen noſter Interpres polymitarium à plumario ſive phrygione diſtinguit, & polymitarium vocat eum, qui textura; plumarium vel phrygionem eum, qui acu varia pingit & effigiat, ut patet c. 38. v. 23. & c. 35. v. 35.

Cherubim cortinis intexti.

Addit Prado & Alcazar Apocal. 4. pag. 381. initio (ubi nullam aliam vocis *cherubim* ſignificationem admittit) hoc opus vocari *cherubim*, quia verè imagines Cherubim vario colore expictæ & intextæ erant hiſce cortinis, uti eaſdem expictas fuiſſe in velo & parietibus templi, patet 2. Paral. 3. v. 7. & 14. Idque ad hoc, ut ſignificarent trophæa victoriæ, quæ è bello Ægyptiaco merſo Pharaone, ſponſæ ſuæ, putà Synagogæ, liberandæ gratia, Deus ſponſus reportaverat; ut ſcilicet ea geſtaret ſponſa tam in cyclade ſacerdotum variè picta, quàm in tabernaculo, tamquam inſignia ſui regni & ſacerdotii, ut iis in admirationem & amorem tam ſtrenui ducis & tam amantis conjugis, putà Dei optimi maximi, ſuam veſtem ſuumque tabernaculum intuens, accenderetur. Joſephus tamen in hiſce cortinis, non hominum aut animalium, ſed herbarum, arborum, & aliarum rerum effigies pertextas fuiſſe dicit.

VERS. 2. TENTORIA] id eſt, cortinæ ad modum tentorii tenſæ.

VERS. 3. QUINQUE CORTINÆ SIBI JUNGENTUR MUTUO] q. d. Ex decem cortinis quinas & quinas vel aſſutura, vel alio modo conjunges, ut ſint inſtar duarum magnarum cortinarum, quæ rurſum in unam maximam cortinam 50. anſulis copulabuntur; quo fiet ut longitudine omnium cortinarum manente eadem, videlicet 28 cubitorum, latitudo ſecundùm quam nectuntur, fit 40. cubitorum quater enim decem faciunt 40. quælibet enim cortina ex decem, lata erat cubitos 4. longa 28. Hinc facile eſt videre, quomodo hæ 10. cortinæ commenſæ fuerint tabernaculo, illudque totum, excepta parte Orientali qua patebat, ingreſſus, operuerint tàm supernè, quàm quoad tria reliqua latera. Quod ut clarè videas, Nota Primò tabernaculum (putà tabulas tabernaculi) ab Oriente uſque ad Occidentem longum fuiſſe 30. cubitis; à Meridie verò ad Septemtrionem latum fuiſſe decem cubitis. Secundò, tabulas tabernaculi altas fuiſſe decem cubitis ex omni latere. Tertiò, cortinas haſce connexas habuiſſe 28. cubitos longitudinis. & 40. latitudinis, uti dixi; nunc.

Expanſio decem cortinarum circa tabulas tabernaculi ſecundùm longitudinem.

Dico Primò, Velum hoc 10. cortinarum ſecundùm longitudinem tranſverſim fuit diſpoſitum, hoc eſt extenſum fuit à latere Aquilonari ad latus Meridianum; ita ut utrumque hoc latus, & ſimul ſuperiorem partem, ſive aperturam, qua hæ tabulæ ſuperiùs ab invicem in latitudinem diſtabant, inſtar tecti tegeret & operiret. Id ita fuiſſe patet; nam duo hæc latera, putà Aquilonare, & Meridianum, habebant ſingula decem cubitos altitudinis, quæ ſimul juncta faciebant 20. cubitos: latitudo verò ſuperna, uti & inferna, erat 10. cubitorum. Ergo totum hoc ſpatium trium horum laterum, putà altitudinis tabularum utrinque, & latitudinis ſupernæ, erat 30. cubitorum, quod cortinæ longæ 28. cubito ita cooperiebant, ut utrimque, ſive hinc & hinc, cubito abeſſent à terra. quem expleſſent uſque ad terram, ſi non 28. ſed 30. cubitorum fuiſſent, uti erat ipſum ſpatium tabernaculi.

Expanſio earumdem ſecundùm latitudinē.

Dico Secundò, Velum hoc decem cortinarum ſecundùm latitudinem expanſum fuit ab Oriente in Occidentem. Id patet: nam longitudo tabernaculi, quæ accipiebatur ab Oriente in Occidentem, erat triginta cubitorum; altitudo verò lateris Occidentalis, uti & cæterorum, erat 10. cubitorum, qui juncti cum 30. cubitis longitudinis jam dictæ faciunt, cubitos 40. qui numerus eſt latitudinis hujuſce veli: velum enim hoc 10. cortinarum junctarum latum erat 40. cubitos, uti dixi, Sic ergo omnia latera tabernaculi hoc velo tegebantur; excepto latere Orientali, quo patebat ingreſſus. ita Abulenſis quæſt. 4.

Simili modo diſpoſitum fuit ſagum cilicinum, de quo v. 7. ſed quia illud conſtabat non decem ſed 11. cortinis. quarum quæque, non 28. ut priores ſed 30. habebat cubitos longitudinis; hinc fiebat ut hoc ſagum, propter 30. hoſce cubitos, utrimque ad terram pertingeret; & propter undecimam cortinam, latitudo unius cortinæ ante, & latitudo alterius cortinæ retro, media ſui parte reflectenda eſſet.

Tropolog. cortinarū ſive veloꝝ tabernaculi.

Tropol. in tabernaculo, id eſt Eccleſia, decem cortinæ ſunt 10. precepta charitatis, ſive decalogi; ſunt quinæ, & quinæ, quia tàm novo quam veteri teſtamento congruunt ſingulæ: latæ ſunt 4. cubitos, charitas enim ad 4. cardinales virtutes ſe diſtendit: longæ ſunt cubitos 28. qui numerus ex quatuor in ſeptem (qui ſabbati eſt numerus) ductus conſurgit, eſtque numerus compoſitus plenus: ſolus enim primis ſuis omnibus numeris, quaſi partibus conflatur & integratur. nam ſi jungas 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. efficies 28. quia charitas legis divinæ longiſſimam, & perfectam nobis parit æternitatem; unde & anſulæ 50. extantes hyacinthinæ, id eſt cæleſtis coloris, ſignificant ſpem cæleſtium cæleſtiſque jubilei, in quo pleniſſimam habebimus libertatem & lætitiam: circuli aurei perpetuam claritatem, & claram Sanctorum charitatem, ſive amorem mutuum ſignificant. Vide Bedam li. 2. de Tabern. c. 2.

Aliter S. Greg. hom. 19. in Ezech. *Cortinæ, ait, tabernaculi, Sancti omnes ſunt, qui ex diverſis virtutum coloribus in ſancta Eccleſiæ ornamento proficiunt. Qui & interiora velant, & exteriora omnimodè exornant: quia eorum vita in quantum videtur ornamentum eſt, & eorum intellectus intus abſconditus, dum cæleſtia quæ in mente ſervant, edicere non poſſunt, in eis aliquo modo velatur. Rectè autem decem cortinæ ſunt: quia per decalogi ſtudium, ipſa ſanctorum corda profecerunt. Hyacinthinæ verò anſulæ cortinarum fieri quinquaginta præceptæ ſunt. Hyacinthus cæli ſpeciem habet. Anſulæ ergo cortinarum ſunt præcepta cæleſtia, in quibus ligantur animæ, ut ab inferioribus ſublevatæ ſuperiùs pendeant. Quæ videlicet anſulæ habent & circulos aureos, intellectum ſcilicet vera ſapientia fulgentem. Qui intellectus quia eſſe debet per omnia circumſpectus, & tantæ ſolicitudinis vigilantia munitus, rectè per circulos deſignatur. Et notandum quòd à latere & ſummitate jubentur anſulæ, vel circuli in cortinis fieri: quia præcepta cæleſtia, & intellectus ſpiritalis, non ſolùm debet nos ſurſum in Dei amorem ſuſpendere, ſed etiam proximo in charitate ſociare. In eo enim quod conditorem noſtrum diligimus, quaſi per ſuperiores anſulas in aere pendemus: in eo verò quòd ſicut nosmetipſos proximos amamus, anſulas & circulos à latere habemus, ut cortinæ tabernaculi, id eſt fidelium animæ per charitatem conjunctæ ſint, & non per diſcordiam diviſæ.*

VERS. 6. FACIES ET QUINQUAGINTA CIRCULOS] putà circulares fibulas, ut hæc duo cortinarum quinarum vela per eos conjungi, & rurſum ſolvi & disjungi poſſint, quando proficiſcendum eſt; unde Noſter interpres hoc circulos v. 11. vocat *fibulas*, & Hebræum קרס *karſe* ſignificat circulum & fibulam circularem, à curvitate.

VERS. 7. FACIES ET SAGA CILICINA UNDECIM] Hebraicè, *facies & cortinas è pilis caprarum undecim*: nam è pilis caprarum veſtes contextæ cilicinæ dicebantur, de quibus cap. 25. v. 4. Hæc ſaga ſive vela eodem modo jungebantur, & ſpargebantur per tabernaculum, quo 10. cortinæ, uti dixi v. 3.

Tropolog. ſagum cilicinum eſt pœnitentia.

Tropolog. S. Auguſt. ſerm. 15. in Matth. Undecim, inquit. eſt ſymbolum peccati, quia tranſgreditur denarium decalogi, quod hìc cilicio, ſive ſago cilicino plangitur: hoc ergo ſagum ſymbolum fuit pœnitentiæ. *Pœnitentia*, inquit Iſidorus l. 3. de Summo bon. *eſt medicamentum vulneris, ſpes ſalutis, per quam Deus ad miſericordiam provocatur, quæ non tempore penſatur, ſed profunditate luctus & lacrymarum, quâ omnis cruciatur & mortificatur caro.* Et Hugo Victorinus l. 3. de Myſter. Eccleſ. *Pœnitentia*, ait, *dicitur, quaſi punientia* (aut potiùs pœnæ tenentia); *quòd ipſe homo in ſe pœnitendo punit, quod malè admiſit. Tria enim quæ ſunt in percuſſione pectoris, id eſt pectus, ſonus & manus, ſignificant quòd pœnitentia eſt de his, quæ mente, voce & opere peccavimus.*

AD OPERIENDUM TECTUM TABERNACULI] tectum vocat tegumentum, putà velum decem cortina-

rum, jam dictum, quod tegebat tabernaculum inſtar tecti.

Myſticè. Myſticè hæc ſaga ſignificant ſanctos prædicatores; undeter denos, id eſt 30. habent cubitos, qui numerus eſt perfectus: qui tamen ſint humiles, quique ceu numerus undecimus, decalogum quandoque ſe tranſgredi fateantur, ideoque cilicium & lugubrem pœnitentiæ ſtatum, quin & habitum ſubinde, inſtar S. Joannis Baptiſtæ, amplectuntur, ut ſic populum ad pœnitentiam permoveant. ita Beda.

VERS. 12. EX MEDIETATE EJUS OPERIES POSTERIORA TABERNACULI] q. d. *Operies*, id eſt replicabis, cortinam unam ad latitudinem duorum cubitorum, ut ita fiat duplicatum operimentum, quod operiat poſteriorem partem tabernaculi ad altitudinem duorum cubitorum. ita Abulenſis.

VERS. 14. FACIES ET OPERIMENTUM ALIUD TECTO DE PELLIBUS ARIETUM RUBRICATIS: ET SUPER HOC RURSUM ALIUD OPERIMENTUM DE JANTHINIS PELLIBUS] Tectum hic rurſum vocatur operimentum primum tabernaculi; putà velum decem cortinarum, quod hebr. vocatur אהל *ohel*, id eſt tabernaculum, B quia erat totius tabernaculi proximum tegumentum.

Quatuor operimenta tabernaculi. Nota. Quatuor erant operimenta ſive tegumenta tabernaculi. Primum erat velum decem cortinarum ex byſſo, purpura, cocco & hyacintho, de quo v. 1. Secundum erat ſtragulum ex undecim ſagis cilicinis, vel caprinis, de quo v. 7. Tertium ex pellibus arietum rubricatis. Quartum ex pellibus janthinis. An autem hæc duo ultima ſolum tabernaculi tectum texerint, uti volunt Beda, Cajetanus & Lipoman. an verò etiam latera tabernaculi, incertum eſt. nam quod v. 14. dicitur illa operuiſſe tectum, nil facit pro Beda: ibi enim tectum idem eſt quod tabernaculum; hoc enim undique tegebatur. & quæ ratio fuit tegendi tecti propriè dicti hiſce duobus operimentis, eadem militat & pro toto tabernaculo; videlicet ne læderetur imbribus ne cortinæ delicatiores, & tabulæ auratæ fœdarentur aut corrumperentur. Unde & Joſephus ait, tabernaculum tali colore, ſpecie & decore fuiſſe venuſtum exteriùs, ut intuentes mirarentur, & cælum eſſe putarent. quod vel maximè de quarto operculo janthino latera cingente & tegente accipiendum videtur: nam tectum tabernaculi, cùm planum & altum eſſet, videri non poterat. Similiter decem cortinæ polymitæ, cùm eſſent infimæ, & ſago cilicino undique tegerentur, nulla ſui parte videri poterant. ita Abulenſis q. 10.

An duo ultima operuerint tantùm tabernaculum.

Tropolog. pelles arietum ſunt Martyres, janthinæ ſunt virgines. Tropol. operimentum ex pellibus arietum rubricatis ſignificat Apoſtolicos viros, qui ſanguine ſuo Eccleſiam operuerunt, ejuſque fidem ſtabiliverunt, contra omnes ingruentes infidelium procellas. Hi ergo rubricati ſunt, quia ſanguine ſuo vitam beatam, tam ſuam quàm Eccleſiæ emerunt. Narrant hiſtoriæ Rom. de C. Mario, quòd caſtra oppoſuerit contra Cimbros & Teutones loco arido, militique ſitienti & aquam petenti demonſtrans amnem juxta vallum hoſtium: *Iſthic*, inquit, *peti à vobis poteſt potus ſanguine venalis*. mox oraverunt milites, ut eos eò duceret. Idem Chriſtus dixit Martyribus & Eccleſiæ. Operimentum verò janthinum ſignificat virgines, qui colore cæleſti, mortui carni & mundo, mortalem tantùm pellem ſecum deferunt, animo in cælis defixi: hi in Eccleſia eminent, eamque meritis & orationibus tutantur. Unde virgines dicuntur quaſi virtute inſignes, & cælibes quaſi cælites, & cælo D beati, id eſt cæli civium vitam in terris imitantes, inquit Beda l. 2. de Tabern c. 3. & 4. *Quanta*, inquit S. Ambroſ. l. 1. Offic. *eſt virginitatis gratia, quæ meruit à Chriſto eligi, ut eſſet corporale Dei templum, in quo corporaliter habitavit plenitudo divinitatis? Virgo genuit mundi ſalutem, virgo peperit vitam univerſorum.*

Et S. Gregorius, *Flos eſt virginitas, flos martyrium, flos actio bona. In horto virginitas, in campo martyrium, bonum opus in thalamo.*

Et S. Cyprianus l. de Virgin. *Virginitas eſt ſoror angelorum, victoria libidinum, regina virtutum, poſſeſſio bonorum omnium: flos eſt Eccleſiaſtici germinis, decus atque ornamentum gratiæ ſpiritualis illuſtrior portio gregis Chriſti.*

Et S. Hieron. *Eſſe angelum, felicitatis eſt, eſſe verò virginem, virtutis; dum hoc obtinere nititur ex gratia, quod habet angelus ex natura.*

VERS. 15. FACIES ET TABULAS STANTES TABERNACU- A LI] Hæ tabulæ erant quaſi parietes tabernaculi, erecti à tribus ejus lateribus. Secundò, hæ tabulæ in latere Meridiano erant 20. & totidem in latere Aquilonari, quæ duo latera erant latera longitudinis tabernaculi. unde ſequitur, tabernaculum longum fuiſſe 30. cubitis. quælibet enim tabula ſeſquicubitalis erat; 20. ergo tabulæ efficiebant 30. cubitos. diſtabant tabulæ Aquilonares à Meridionalibus decem cubitis, quæ erat latitudo tabernaculi; altæ erant 10. cubitis. Tertiò, ad Occidentem erant tabulæ ſex integræ & duæ dimidiæ. ita ut omnes octo junctæ facerent 10. cubitos (quæ rurſum erat latitudo tabernaculi) jungebant enim hæ tabulæ latus Meridianum & latus Aquilonare tabernaculi. Quartò, hæ tabulæ ſingulæ duas habebant baſes, quaſi duos cardines, qui in duobus foraminibus duarum baſium argentearum ſuſcipiebantur, idque ad hoc ut baſibus hiſce argenteis innitererentur tabulæ, & firmiùs conſiſterent.

Tabulæ tabernaculi quales & quantæ. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò.

Alleg. de Apoſtolis. Allegoricè, tabulæ hæ ſignificant dilatationem Euangelii per Apoſtolos, & eorum ſucceſſores in univerſo mundo. baſes erant oracula Prophetarum, quibus prædicatio Euangelii nitebatur. ita Beda & Iſidorus. Verùm Nyſſenus per tabulas & baſes angelorum multitudinem, quæ Sanctos & electos cuſtodit, intelligit.

Verè S. Auguſt. in ſerm. Apoſt. Petri & Pauli: *Petrus*, inquit, *pauper in mundo, factus eſt dives in Chriſto, cui reges & nationes famulantur in ſæculo. Paulus verò dum urget gladiis ſanctos, fidei ſuſcepit jugum, & magiſter factus eſt Gentium, forma Martyrum, formido dæmonum, exultor criminum, fonſque virtutum.* Et S. Chryſoſt. hom. 1. de laud. S. Pauli: *Paulus terram ſimul atque mare, Græciam ſimul atque Barbariam, omnemque prorſus quanta eſt ſub ſole regionem, quaſi volitans circumivit; non ſimplici labore velut in vacuum itinera percurrens, ſed peccatorum ſpinas pariter evellens, verbumque pietatis ubique ſeminans, errores fugans, veritatem reducens, ex hominibus angelos faciens, quinimo ipſos homines quaſi ex dæmonibus in angelos provehens.* Et rurſum: *Paulus cæli civis, Eccleſiarum columna angelus terreſtris, homo cæleſtis. Sicut enim miſſum in ignem ferrum, totum ignis efficitur: ſic Paulus charitate ſuccenſus, totus effectus eſt charitas.* Idem rurſum: *Miſit Chriſtus Apoſtolos, quaſi ſol radios ſuos, quaſi roſa ſuavitates odoris ſui, quaſi ignis ſcin-* C *tillas ſuas: nam ſicut ſol in radiis apparet, ſicut roſa in odoribus ſuis ſentitur, ſicut ignis in ſcintillis ſuis aſpicitur, ſic in illorum virtutibus Chriſti potentia agnoſcebatur.*

VERS. 17. IN LATERIBUS TABULÆ DUÆ INCASTRATURÆ FIENT, QUIBUS TABULA ALTERI TABULÆ CONNECTATUR] q. d. Singulæ tabulæ duabus ſui partibus excavabuntur, ut vicina in eas per partem ſui prominentem, quaſi per manum, ut habent Hebræa, ſubintrare poſſit, itaque illi connecti. Hæ incaſtraturæ, vel commiſſuræ tabularum ſignificant humilem charitatem, qua Apoſtoli & Sancti eorum ſequaces invicem juncti & devincti ſunt. ita Beda.

VERS. 22. & 23. AD OCCIDENTALEM VERO PLAGAM TABERNACULI FACIES SEX TABULAS, ET RURSUM ALIAS DUAS, QUÆ IN ANGULIS ERIGANTUR POST TERGUM TABERNACULI] q. d. Tabernaculum ad Occidentem habebit octo tabulas, uti dicitur v. 25. ita tamen ut ſex integræ ſint, ſcilicet ſeſquicubitales, duæ verò reliquæ ſint tantùm ſemicubitales. nam cùm latitudo tabernaculi deberet eſſe 10. cubitorum, 6. autem tabulæ tan- D tùm darent novem cubitos; hinc illis ſex additæ ſunt duæ aliæ minores. videlicet utrimque una medium habens cubitum, ut ita decimus cubitus latitudinis tabernaculi per eas compleretur; quæ proinde in angulis erectæ dicuntur, quia una latus Meridianum, altera Aquilonare tangebat: ipſæ denique cum ſex reliquis dicuntur fuiſſe poſt tergum tabernaculi, id eſt ad latus Occidentale tabernaculi, quod tegebat Sanctum ſanctorum. nam pars anterior & Orientalis tabernaculi nullas habebat tabulas, ſed patebat, quia ibi erat ingreſſus in tabernaculum.

Octo tabulæ Occident. tabernaculi.

Anagog. Anagog. octo hæ tabulæ poſt Sanctum ſanctorum ſignificant octo beatitudines, quæ poſt hanc vitam merentibus, eaſque hìc proſequentibus ſuccedent & obvenient. ita Rupertus.

VERS. 24. ERUNTQUE CONJUNCTÆ] ſex ſcilicet tabulæ æquales, & quaſi gemellæ ſorores. nam de aliis duabus minoribus paulò pòſt loquitur.

Et

Digitized by Google

ET UNA COMPAGE RETINEBIT] Hebraicè, *eruntque omnes perfecta*, id eſt omnino æqualiter nexæ *ad caput*, id eſt ſurſum, *ad annulum unum*, id eſt, quaſi uno annulo retinerentur. non enim verè annulo, ſed incaſtraturis, ut dixit v. 17 quaſi annulis nectebantur. quod noſter Interpres clarè vertit, *una omnes compage retinebis*.

VERS. 26. *Vectes tabernaculi.* FACIES ET VECTES DE LIGNIS SETIM QUINQUE AD CONTINENDAS TABULAS) Hic agit de vectibus, qui ex omni, puta ex triplici, latere erant quini, ut tabulas ſtringerent & continerent: hinc ſequitur hos vectes univerſim fuiſſe 15. ter enim quinque faciunt 15. quindecim, inquam, integri & commiſſi longitudini vel latitudini tabularum; ſed quiſque integer ex pluribus partialibus conſtabat, præſertim in utroque latere longitudinis tabernaculi. nam cùm longitudo eſſet 30. cubitorum, debuiſſet vectis unius ligni eſſe pariter triginta cubitorum; quantæ longitudinis vectes aut ligna vix reperiuntur. Unus ergo vectis hic ex multis partialibus conſtabat, videlicet ii qui erant ad utrumque latus longitudinis, quod erat 30 cubitorum; hi ſinguli ſex partialibus integrabantur: nam quilibet partialis erat 5. cubitorum, ait Joſephus. Partiales ergo hi invicem jungebantur, & inſerebatur caput unius cavo alterius, uti oſſa in humano corpore invicem innectuntur in modum pyxidis, inquit Joſephus.

VERS. 28. QUI MITTENTUR PER MEDIAS TABULAS, non per ipſam ſpiſſitudinem tabularum, ſed per dorſa earum tranſverſim: nam in earum dorſis erant annuli, per quos hi vectes immittebantur, A SUMMO USQUE AD SUMMUM) id eſt ab extremo uſque ad extremum. ita Hebræa, quæ ſic habent: *Et vectis* quiſque *medius*, ſupple ibit vel tranſibit, *in medio tabularum, tranſiens ab extremo uſque ad extremum*. quod Noſter clarè vertit, *qui mittentur per medias tabulas ab extremo ad extremum*. Septuag. Chald. Vatabl. & alii hæc accipiunt de alio vecte medio tranſeunte ipſam craſſitiem tabularum: de eo accepit & Noſter c. 36. 33. ubi in Hebræo penè eadem verba ſunt quæ hìc. de quo ibi dicam.

Myſt. quinque vectes ſunt quinque libri Moyſi. Allegor. quinque hi vectes facti non ad portandum, ſed ad tabulas continendas & aſtringendas, ſignificabant Pentateuchum ſive quinque libros Moſi, quibus tam Judæi olim, quàm Chriſtiani nunc in præſenti vita ad fidem & virtutem, & ad ſpem remunerationis futuræ accenduntur. ita Beda lib. 2. c. 7.

VERS. 31. *Velum dividens Sanctum à Sancto ſanctorū.* FACIES ET VELUM) Deſcribitur hìc velum dividens *Sanctuarium & Sanctuarii ſanctuaria*, id eſt dividens Sanctum à Sancto ſanctorum. erat hoc velum oppanſum Sancto ſanctorum factum ex byſſo, cocco, purpura & hyacintho, eratque appenſum ad quatuor columnas factas ex lignis ſetim inauratis, quæ columnæ habebant capita aurea & baſes argenteas. Secundò, quo ſpatio velum hoc ſit conſtitutum Script. hic ſubticet: ſed ſi ex templi, quod ad inſtar tabernaculi ædificatum eſt, velo conjicere

Sanctum ſanctorū erat quadratum. licet, Sanctum ſanctorum tertiam tabernaculi partem occupabat, ita ut velum hoc tertiam hanc partem à reliquis dirimeret, Sanctum ergo ſanctorum undique quadratum erat: tam enim in latitudine & longitudine, quàm altitudine habebat decem cubitos. Huc alludens S. Joannes Apocal. 21. 16. loquens de cælo empyreo ſignificato per Sanctum ſanctorum: *Civitas*, inquit, *illa in quadro poſita eſt*.

Myſticè velum Primò, eſt fides. Myſticè, hoc velum ſignificabat, nos, qui ſumus hìc in atrio & Sancto, id eſt in Eccleſia militante, per fidem & ænigmaticam cognitionem ſpeculari Deum & futura bona, quæ ſunt in Sancto ſanctorum, id eſt in cælo. Unde in Chriſti paſſione hoc velum ſciſſum eſt: quia Chriſtus ſua morte nobis aditum ad cælum, & claram Dei viſionem aperuit.

S. Auguſt. ſerm. 18. ſuper Joan. *Ambula*, inquit, *per fidem, ut pervenias ad ſpem: ſpes non ædificabit in patria, quem fides non conſolatur in via.* Idem rurſum: *Quid eſt fides, niſi credere quod non vides? Unde, & quomodo capitur Trinitas? rectè ò homo interrogas: ideo ea creditur, quia citò non capitur: nam ſi citò caperetur, non eſſet opus ut crederetur, quia videretur.* Hoc eſt quod ait Apoſt. Hebr. 11. 1. *Eſt autem fides ſperandarum ſubſtantia rerum, argumentum non apparentium.* Hinc rurſum S. Auguſt. in li. de Trinitate: *Aufer, ait, argumenta, ubi fides quæritur, in ipſis gymnaſiis ſuis jam Dialectica tacent: piſcatoribus creduntur, non Dialecticis.* Et S. Bernard. in Cant. *Quid, ait, non invenias fides? attingit inacceſſa, deprehendit ignota, comprehendit immenſa, apprehendit noviſſima: ipſam denique æternitatem ſuo illo vaſtiſſimo ſinu quodammodo circumcludit.*

Hinc rurſum Apoſt. Hebr. 10. v. 20. per velamen accipit carnem Chriſti, quæ ejus divinitatem velabat. quæque *Secundò humanitas Chriſti.* inſtar veli in paſſione ſciſſa, viam in cælum patefecit. Velum hoc factum eſt ex hyacintho, purpura, byſſo, coccoque bis tincto, opere plumario: quia caro Chriſti ex purpureo Deiparæ Virginis ſanguine, opera Spiritus ſancti pulcherrima membrorum varietate eſt compoſita. Unde pſal. 138. 15. quod nos habemus, *Subſtantia mea in inferioribus terræ*; hebr. eſt, *acu pictus ſum*. hoc eſt: ut Pagninus exponit variis membris formatus ſum, ſcilicet inſtar veſtis phrygionicæ, *in inferioribus terræ*, id eſt in matrice matris, quaſi in loco recondito & ſubterraneo. Campenſis exponit, *velut tapetium e nervis & venis contextus ſum in utero matris*. Loquitur Pſaltes de formatione hominis cujuslibet, ſive embryonis in ventre matris. Si corpus cujuſvis hominis velut phrygionica veſtis acu pingitur, quid de Chriſti corpore dicemus, cujus phrygio fuit Spiritus ſanctus? quid vero de anima? quid de tota humanitate? quàm pulchra cæleſtium chariſmatum varietate contexta, velut holoſerica vel aurea veſtis ſplendeſcit? Pinxit enim in ea ſummus artifex, Primò, omnes ſcientias & veritates, habuit enim anima Chriſti triplicem ſcientiam, ſcilicet, beatam, infuſam & acquiſitam, Secundò, omnem prudentiam & ſapientiam; Tertiò, omnes virtutem, naturales & ſupernaturales & theologicas; Quartò, omnes gratias gratis datas; Quintò omnem gloriæ varietatem, omneſque dotes glorioſæ beatitudinis.

INSERETUR AUTEM VELUM, &c. QUO ET SANCTUARIUM ET SANCTUARII SANCTUARIA DIVIDANTUR) q. d. Velum hoc dividet Sanctum à Sancto ſanctorum, cujus deinceps vaſa deſcribit. Sanctum ſanctorum expreſſum erat ſymbolum cæli empyrei, vitæque æternæ, quam pulchrè deſcribit Vigilantius, in Vita Epicteti presbyteri & Aſtionis monachi Martyrum, Aſtionis matri adhuc Gentili. Cùm enim diceret mater, *Quæ dicitur regio illa, quo perrexit dulciſſimus meus & unicus Aſtion?* Vigilantius reſpondit: *Regio robuſtorum, ſeu fortium virorum.* VERS. 33

& mater: *Sunt aliqui homines ibidem commorantes?* Vigilantius reſpondit: *Plures, & valde nobiles habentur, quorum poſſeſſio paradiſus dicitur, quorum tabernacula ex lumine ſunt conſtructa, quorum vita Deus eſt, & converſatio immortalis exiſtit: quorum veſtes ſanguine ſunt reſperſæ, & in capite coronæ ex auro puriſſimo cum gemmis variis fabricatæ habentur. Sed & Rex nimiùm potentiſſimus, ac metuendus eſt in eadem regione, cujus nomen Deus deorum, & Dominus dominantium appellatur: cujus nuntii Angeli dicuntur juſtitiæ, quorum veſtis una eſt omnibus, & tactus eorum igni aſſimilatur urenti. Sed & ſenatus hujus Imperatoris valde clarus habetur: & media pars Prophetæ nuncupatur, alii verò Apoſtoli pronuntiantur.* Deinde ipſam civitatem ita deſcribit: *Vita æterna pulchrè deſcriptio.*

Sed & civitas iſtius Regis valde eſt præclara, nomenque ejus Chriſticolis pronuntiatur, cujus murus ex auro puriſſimo eſt conſtructus, habens portas duodecim, & in ipſis ſingulæ dependent margaritæ, atque ſinguli ex ſenatoribus per ſingulos ſedent indeſinenter. Et prima quidem porta dicitur Petri, ſecunda Pauli, tertia Andreæ, quarta Joannis, quinta Jacobi, ſexta Philippi, ſeptima Bartholomæi, octava Thomæ, nona Matthæi, decima Thadæi, undecima Simonis, duodecima Matthiæ. Deinque ejus templum & Sancta ſanctorum ita depingit: *Sed & templum mirificum eſt intra, habens Sancta ſanctorum & altare aureum, ante cujus conſpectum vir quidam aſtat mirificus tenens decem chordarum pſalterium ac jugiter ibi degentes ad laudem Regis illius cohortatur dicens: Laudate Dominum de cælis, laudate eum omnes angeli ejus; laudate eum omnes virtutes ejus. Hujus itaque nomen, David filius Jeſſe pronuntiatur. Sed & plateæ hujus civitatis ex auro puriſſimo ſunt ſtratæ: cujus fluvius vitam æternam emanat, cujus pomifera per ſingulos menſes reddunt fructus ſuos, & folia eorum ad medicamentum procedunt animorum: cujus lumen inenarrabile eſt, & porta numquam clauduntur, eò quòd numquam ibi nox erit, nec ulla tenebra inveniuntur: ſed ſemper gaudium, & perpetua lætitia ibidem jugiter commoratur.* *Apoc. 21.* *Pſal. 148*

Concio S. Antonii ad diſcipulos: Quare meritò S. Antonius ſuos hortabatur dicens: *Hoc ſit autem primum cunctis in commune mandatum, nullum*

in

Digitized by Google

in arrepti propoſiti vigore laſſeſcere, ſed quaſi incipientem augere ſemper debere quod cœperit; præſertim cùm humanæ vitæ ſpatia æternitate comparata, breviſſima ſint ac parva. Ita exorſus paululum ſiluit, & admiratus nimiam Dei largitatem, rurſum adjecit, dicens, *In præſenti hac vita æqualia ſunt pro rerum commutatione commercia, nec majora recipis ab emente qui vendis. promiſſio autem vitæ ſempiternæ vili pretio comparatur. Scriptum eſt enim: Dies vitæ noſtræ ſeptuaginta anni; ſi autem multum, octoginta: quidquid reliquum eſt, labor & dolor eſt. Quando ergo octoginta, aut centum, ut multum, annis laborantes, in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturi ſumus in futuro ſed pro annis prædictis, omnium nobis ſæculorum regna tribuentur. Non terram hereditabimus, ſed cælum: corpus quoque corruptum relinquentes, idipſum cum incorruptione recipiemus. Ergo filioli, non vos aut tædium defatiget, aut vanæ gloriæ delectet ambitio. Non ſunt enim condignæ paſſiones hujus temporis, ad ſuperventuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.*

Vili pretio vita æterna comparatur.

Pſal. 89.

S. Maria d'Oignies, teſte Cardinali Vitriaco in ejus vita, cùm vixiſſet vitam angelicam, accepit revelationem ſuæ ſalutis & gloriæ, hiſce verbis: *Ibis in ſancta ſanctorum.* Cumque illa rem intelligeret, non verba, utpote Latina, dicebat aſſiduè jubilans ancillæ ſuæ: *Ibimus in ſancta ſanctorum, dulciſſima Clementia* (hoc erat ancillæ nomen) *Et quid ſunt ſancta ſanctorum?* nec aliud dicere poterat ebria gaudio, noctes & dies, nec comedere, nec bibere.

Monaſteria ſunt Sanctuaria.

Hinc monaſteria olim, in quibus agebant monachi, ſemoti à rebus terrenis, vitam cæleſtem, cælo inhiantes, vocabantur Sanctuaria, ut patet ex Vita S. Euphraxiæ. Ita S. Arſenius pannum habebat in ſinu, ad tergendum juges lacrymas, quæ ob deſiderium vitæ æternæ ex oculis ejus defluebant.

Unde S. Hieron. S. Paulam quinque monaſteriorum in Palæſtina] fundatricem, imò monacham, & monacharum ductricem, recenſitis miris ejus & cæleſtibus virtutibus, ita in cælum uſque proſequitur: *Cæterùm illa implevit curſum ſuum, fidemque ſervavit, & nunc fruitur corona iuſtitiæ, ſequiturque Agnum quocumque vadit. Saturatur, quia eſurivit; & læta decantat: Sicut audivimus, ita & vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei noſtri O beata rerum commutatio! Flevit, ut ſemper videret Deſpexit lacus contritos, ut fontem Dominum reperiret. Veſtita cilicio eſt, ut nunc albis veſtimentis uteretur, & diceret: Sciſdiſti ſaccum meum, & induiſti me lætitia. Cinerem ſicut panem manducabat, & potionem ſuam cum fletu miſcebat, dicens: Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, ut in æternum pane angelorum veſceretur, & caneret: Guſtate & videte, quoniam ſuavis eſt Dominus, & Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi.*

2. Tim. 4.
Apoc. 14.
Pſal. 47.
Pſal. 29.
Pſal. 101.
Pſal. 41.
Pſal. 33.
Pſal. 44.

S. Euphraxiæ vita & tranſitus in ſancta ſanctorum.

Ita S. Euphraxia tempore Theodoſii Imper. imperiali ſanguine prognata, ſpreto mundo, monaſticam vitam amplexa, cùm in ea mira humilitate, obedientia & ſanctitate vixiſſet, tricennis vocata eſt ad hæc ſancta ſanctorum. Vidit enim Abbatiſſa duos viros ſibi dicentes: *Aſſumens tecum Euphraxiam, deduc eam ante Dominum:* quam mox, inquit, *aſſumens properavi cum eis. Et cùm veniſſemus ad quamdam portam, cujus gloriam enarrare non valeo, ſponte nobis aperta eſt. Et ingreſſa ſumus, & vidimus ibi inenarrabile palatium cæleſte, in quo eſt ſolum nuptiale non manu factum.*

A *Ego quidem interiùs appropinquare non potui, Euphraxiam verò aſſumentes obtulerunt Domino: & procidens, oſculata eſt pedes eius immaculatos. Vidi ibi dena millia angelorum, ac multitudinem Sanctorum innumerabilem, & omnes ſtabant reſpicientes: & vidi, & ecce mater Domini aſſumens Euphraxiam adduxit eam ad thalamum nuptialem, in quo decoris coronam parabat: & audivi vocem ad Euphraxiam dicentem, Ecce merces tua. Nunc itaque perge, poſt decem dies veniens, fruere his in ſæculis infinitis: & ideò quia hodie nona dies eſt, ex quo viſionem vidi, cras morietur Euphraxia.* Sequenti ergo die Euphraxia cum Abbatiſſa vita functa, abiit in ſancta ſanctorum. ita habet ejus Vita.

Huc per crucem præceſſit & præivit nobis Chriſtus, qui *per proprium ſanguinem introivit ſemel in Sancta, æterna redemptione inventa*, ut ait S. Paulus ad Hebr. 9. v. 12.

Vers. 36. *Velum Sancti.*

Faciès et tentorium in introitu tabernaculi] Deſcribitur hìc ſecundum velum, quod oppanſum erat Sancto, ſicut prius v. 31. oppanſum erat Sancto ſanctorum. Velum hoc vocatur tentorium: quia quaſi aulæum & tentorium caſtrenſe expanſum erat pro B quarta, Orientali videlicet, parte tabernaculi, ſive pro ejus introitu, eratque quaſi janua tabernaculi quinque columnis diſtincta, ut quatuor viis, inter quinque columnas interceptis, pateret ingreſſus. Sicut enim octo tabulæ v. 22. latus adverſum Occidentale tabernaculi claudebant, ita quinque hæ columnæ cum hoc ſuo velo claudebant latus Orientale, qua patebat ingreſſus.

Veli deſcriptio. Primò.

Nota Primò. Hoc velum factum erat uti & prius v. 31. ex byſſo, cocco, purpura & hyacintho, eratque appenſum quinque columnis, factis ex lignis ſetim inauratis.

Secundò.

Secundò, velum hoc quod erat in ingreſſu tabernaculi, uti & velum quod erat in ingreſſu atrii, de quo c. 27. v. 16. mobile erat, cùm atrii ipſius vela reliqua eſſent immobilia: eſſentque ex byſſo tantùm, hæc verò in ingreſſu tabernaculi & atrii erant polymita, uti jam dixi.

Tertiò.

Tertiò, aſſerit Joſephus velum hoc in ingreſſu tabernaculi, à ſummo non uſque ad terram, ſed tantùm, uſque ad dimidium columnarum dependiſſe, ibique annulis ſuſtentum & retentum fuiſſe, idque ut acceſſum & introitum daret ſacerdotibus per illud ſubintrantibus in tabernaculum, utque lumen ſolis per hanc partem vacuam & apertam in C tabernaculum admitteretur: nam in tabernaculo nullæ erant feneſtræ, erat enim ipſum undique tectum, tum decem cortinis, tum ſago cilicino.

Quartò.

Quartò, addit idem Joſephus, huic velo penè contiguum fuiſſe aliud velum, magnitudine par, ſed è lino contextum, annulis à funiculo per tranſverſum pendens, quod aliquando adducebatur, aliquando, feſtis præcipuè diebus, reducebatur, ut populus in tabernaculum proſpicere poſſet: tum enim reducto velo patebant auratæ tabulæ tabernaculi, inquit Lipoman. in c. 36. Reliquis verò diebus, & maximè cùm plueret, ningeret, aut grandinaret, hoc velum extimum & lineum objectu ſuo velum alterum interius, & picturatum à tempeſtatibus & aeris iniuriis protegebat.

Vers. 37.

Et quinque columnas deaurabis] Hoc eſt, aureis, non laminis, ſed circulis ornabis, ut patet ex cap. 36. v. ult. in Hebræo.

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deſcribitur altare holocauſtorum cum ſuis vaſis, craticula, & vectibus. Secundò, v. 9. deſcribitur atrium tabernaculi cum ſuis columnis, & velis quibus circumcirca cingebatur. Tertiò, v. 20. deſcribitur oleum lucernarum, earumque accenſio.

1. Facies & altare de lignis ſetim quod habebit quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine, id eſt quadrum, & tres cubitos in altitudine. 2. Cornua autem per quatuor angulos ex ipſo erunt: & operies illud ære. 3. Facieſque in uſus ejus lebetes ad ſuſcipiendos cineres, & forcipes atq; fuſcinulas, & ignium receptacula, omnia vaſa ex ære fabricabis. 4. Craticulamque in modum retis æneam: per cujus quatuor angulos erunt quattuor annuli ænei. 5. quos pones ſubter arulam altaris: eritque craticula uſque ad altaris medium. 6. Facies & vectes altaris de lignis ſetim duos, quos operies laminis æneis: 7. & induces per circulos, eruntque ex utroque latere altaris ad portandum. 8. Non ſolidum, ſed inane

& cavum

& cavum intrinſecus facies illud, ſicut tibi in monte monſtratum eſt. *9.* Facies & atrium tabernaculi, in cujus auſtrali plaga contra meridiem erunt tentoria de byſſo retorta: centum cubitos unum latus tenebit in longitudine. 10. Et columnas viginti cum baſibus totidem æneis, quæ capita cum cælaturis ſuis habebunt argentea. 11. Similiter & in latere aquilonis per longum erunt tentoria centum cubitorum, columnæ viginti, & baſes æneæ ejuſdem numeri, & capita earum cum cælaturis ſuis argentea. 12. In latitudine verò atrii, quod reſpicit ad occidentem, erunt tentoria per quinquaginta cubitos, & columnæ decem, baſeſque totidem. 13. In ea quoque atrii latitudine, quæ reſpicit ad orientem, quinquaginta cubiti erunt. 14. In quibus quindecim cubitorum tentoria lateri uno deputabuntur, columnæque tres & baſes totidem: 15. & in latere altero erunt tentoria cubitos obtinentia quindecim, columnæ tres, & baſes totidem. 16. In introitu verò atrii fiet tentorium cubitorum viginti ex hyacintho & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta, opere plumarii: columnas habebit quattuor, cum baſibus totidem. *17.* Omnes columnæ atrii per circuitum veſtitæ erunt argenteis laminis, capitibus argenteis, & baſibus æneis. 18. In longitudine occupabit atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit, fietque de byſſo retorta, & habebit baſes æneas. *19.* Cuncta vaſa tabernaculi in omnes uſus & ceremonias, tam paxillos ejus quàm atrii, ex ære facies. 20. Præcipe filiis Iſrael ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum puriſſimum, piloque contuſum, ut ardeat lucerna ſemper, 21. in tabernaculo teſtimonii, extra velum quod oppanſum eſt teſtimonio. Et collocabunt eam Aaron & filii ejus, ut uſque manè luceat coram Domino. Perpetuus erit cultus per ſucceſſiones eorum à filiis Iſrael.

Vers. 1. Deſcriptio altaris holocauſtorũ. Primò, erat ſub dio.

FACIES ET ALTARE DE LIGNIS SETIM) Nota, [A] Duplex erat altare; unum thymiamatis, quod erat in Sancto, ad adolendum in eo manè & veſpere thymiama Deo; alterum holocauſtorum, in quo holocauſta & quævis ſacrificia Deo immolabantur & cremabantur. Unde hoc altare non erat in tabernaculo, ſed ante illud, in atrio ſub dio poſitum, propter ignem, fumum & nidorem victimarum.

Secundò, erat ex lignis ſetim.

Secundò, hoc altare factum erat de lignis ſetim, quæ æneis tabulis interiùs, & exteriùs tegebantur, ne ab igne læderentur.

Tertiò, longum & latum erat quinque cubitos, altum tres.

Tertiò, altare hoc longum erat cubitos quinque, totidem latum, altum tres, ut ſacerdotes facilè ad illud poſſent pertingere. Salomon verò in templo majus fecit altare: nam, ut dicitur 2. Paral. 4. *Fecit altare æneum viginti cubitorum longitudinis, & viginti cubitorum latitudinis, & decem cubitorum altitudinis.* Rurſum ex quatuor altaris hujus ænei angulis prodibant quatuor cornua ænea, & prominebant inſtar obeliſci.

Quartò, interiùs cavum erat.

Quartò, altare hoc interiùs cavum erat, ſed tamen vel terra, ut vult Abul. & Richar. vel potius lapide iniecto & impoſito, ut vult Ribera, implebatur uſque ad ſui medium: ſic enim juſſerat Dominus Exodi 20. 24. itaq; Moſen & Salomonem feciſſe, patet 1. Machab. 4. 56 in altari ergo hoc alto tres cubitos, lapidum ſtructura ad dimidium, id eſt ad cubitum cum dimidio, aſcendebat, deinde illi ſuperponebatur arula craticulæ de qua jam dicam. circumcirca verò ambiebatur tabulis ſetim ære obductis.

Quintò, tegebatur craticula.

Quintò, altare hoc habebat ſupernè craticulam æneam, in modum retis foraminibus plenam. craticula hæc totam latitudinem & longitudinem altaris ſupernè occupabat: erat proinde longa penè quinque cubitos, & lata totidem: hæc enim erat longitudo & latitudo altaris. Huic craticulæ victimæ imponebantur, ut à ſubjecto igne in altari (erat enim cavum, ut dixi) cremarentur, & eorum cinis per foramina craticulæ ſub altare decideret. unde ea craticula hac pendebat arula ænea, ſive foculus æneus interiùs in medio altaris, putà ſuper lapidum ſtructuram, de qua paulò antè dixi. In hac arula per catenulas appenſa ad quatuor cornua altaris, ponebantur ligna & ignis ad cremandas carnes, quæ in ſuperiori craticula ponebantur.

Arula vel foculus craticula.

Sextò, habebat feneſtrellam, per quam ligna immittebantur.

Sextò, veriſimile eſt altare hoc ad latus Orientale ha- [C] buiſſe feneſtram, per quam cineres extraherentur, & ligna ſuper arulam ſive focum ponerentur, & ad hoc aliiſque uſus habebat forcipes, fuſcinulas, lebetes, & ignium receptacula. ita Beda. de quo plura ſuo loco v. 4.

Septimò, habebat quatuor annulos & duos vectes.

Septimò, altare hoc habebat quatuor annulos æneos, per quos duo vectes, ex lignis ſetim ære coopertis inſerebantur ad portandum altare. Totidem annulos & vectes, diſtinctos ab annulis & vectibus altaris, habebat ipſa craticula altaris: eximebatur enim & ſeparabatur craticula ab altari, ut ſeorſim portari poſſet.

Octavò, in eo quotidie immolabatur juge ſacrificiũ.

Octavò, in hoc altari manè & veſpere quotidie, primò immolabatur agnus, quaſi juge ſacrificium. Deinde aliæ [A] victimæ vel votivæ, vel ſpontaneæ, vel ex lege ob feſtum incidens præceptæ. Hinc Deus ignem de cælo miſit quem voluit in hoc altari à ſacerdotibus, lignis appoſitis jugiter ali & foveri, ne umquam extingueretur, ut ſemper paratus eſſet ad victimas cremandas, Levit. 6. Denique altaris hujus figuram expreſſam vide apud Vilalpando lib. 4. de Templo cap. 75.

Allegor. altare lignei eſt crux Chriſti.

Allegoricè, hoc altare ligneum ſignificabat crucem Chriſti, in qua quaſi in ara Chriſtus eſt immolatus: unde altare hoc erat extra tabernaculum in atrio; quia Chriſtus extra caſtra, ut ait Apoſtolus Hebr. 13. putà extra Jeruſalem, paſſus eſt.

Primò. Secundò.

Secundò, factum eſt ea lignis ſetim, quia tam crux, quàm caro Chriſti, non vidit corruptionem. Rurſum, ære obducitur, quia æs ſonorum ſignificat prædicationem crucis Chriſti: eſt etiam æs ſymbolum fortitudinis crucis Chriſti, quæ omnes dæmonis, mundi & peccati vires contrivit.

Tertiò.

Tertiò, habet quatuor cornua, quia crux Chriſti per quatuor plagas, toto orbe prædicata ab Apoſtolis & diffuſa eſt: *In omnem* enim *terram exivit ſonus eorum.*

Quartò.

[B] Quartò, altare hoc intus vacuum erat, ſed terræ vel lapidi impoſitum, quia crux Chriſti defixa eſt & impoſita monti Calvariæ.

Quintò. Chriſtus in cruce dolore & amore toſtus.

Quintò, craticula, in qua igne ſuppoſito carnes victimæ cremabantur, ſignificat acerbiſſimos Chriſti dolores, quibus in cruce pro nobis tum dolore, tum amore toſtus eſt, juxta illud pſalmi 101. *Oſſa mea ſicut cremium aruerunt*: quod S. Hieronym. vertit, *oſſa mea quaſi frixa contabuerunt*; S. Auguſt. *oſſa mea tamquam in frixorio confrixa ſunt*; alii, *oſſa mea tamquam focus*, aut *torris adusta ſunt*.

Sextò.

Sextò, in latere Orientali altaris erat feneſtra, per quam ligna & fomenta ignis in arulam immittebantur: quia à parte Orientali, in qua ſitus erat paradiſus terreſtris, peccatum Adæ provenit, quod doloribus & cruciatibus Chriſti materia & fomenta miniſtravit.

Septimò. Octavò.

Septimò, quid ſint annuli & vectes, dicam in tropologia.

Octavò, in hoc altari immolabatur quotidie agnus: quia in cruce immolatus eſt Chriſtus, qui eſt agnus occiſus ab origine mundi. In hoc altari ardet jugiter ignis divinus: quia charitas Chriſti in cruce non fuit extincta, ſed magis adaucta exarſit, omneſque Martyres & fideles ad crucem & mortem cum Chriſto, & pro Chriſto ſubeundam accendit.

Tropolog. altare holocauſti eſt cor per mortificationem ſe Deo immolans. Primò.

Tropolog. altare holocauſti eſt cor hominis, ſe per pœnitentiam macerans, vitiaque ſua mortificans, & Deo immolans. altare hoc eſt in atrio: quia priùs exercenda eſt mortificatio, & paſſionum compreſſio, quàm ad altare thymiamatis, quod eſt in Sancto, id eſt ad Dei amorem & unionem, poſſis accedere. Rurſum, ignis quo thymiama in altari aureo incendebatur in Sancto deferebatur ex altari holocauſti: quia orationis fervor & ardor, ex carnis & paſſionum jugi mortificatione promanat. Quare qui orationi incumbit, & negligit mortificationem perin-

perinde facit atque ſi quis ſine igne vellet aromata incendere.

Pœnitentiæ æquè ac mortificationis exemplar fuit S. Magdalena, quæ, ut ait S. Gregor. homil. 33. in Euang. *quot habuit in ſe oblectamenta, tot de ſe invenit holocauſta: convertit ad numerum virtutum numerum criminum, ut totum ſerviret Deo in pœnitentia, quidquid ex ſe Deum contempſerat in culpa.*

Secundò, Hinc Secundò, altare hoc factum eſt de lignis ſetim, id eſt de puri cordis deſiderio. ære obducitur: quia mortificatio non aurea eſt & fulgens, ſed ænea, dura, tinniens: quia tales non ſunt adhuc plenè mortui; unde percuſſi ſubinde ſonant & murmurant.

Tertiò, Tertiò, tres cubiti altitudinis ſunt fides, ſpes, charitas: quinque cubiti longitudinis ſunt extenſio patientiæ; quinque cubiti latitudinis ſunt extenſio charitatis ad coercendos quinque ſenſus, ut ſerviant patientiæ & charitati. Quatuor cornua ſunt quatuor cardinales virtutes.

Quartò. Quartò, cavum eſt, id eſt terræ contagio vacuum, ut ſanctum Dei ignem recipiat; ſed lapidi, id eſt duritiei & auſteritati vitæ, conſtanter incumbit.

Quintò. Quintò, arula ſunt mentis penetralia igne, id eſt charitate, flagrantia. ligna arulæ imponuntur, cùm pias cogitationes mente concipimus; ignis additur, cùm per gratiam ſancti Spiritus illis excitamur & inardeſcimus. Craticula in modum retis ſignificat mortificationem debere eſſe jugem, & ex variis generibus connexam & contextam. Hæc namque jugis & omnimoda mortificatio, viros magnos & cæleſtes, heroes & duces efficit. Laudant Gentiles Ageſilaum regem Lacedæmoniorum, quòd cibo & ſomno dominaretur, frigori æquè ac æſtui ſe aſſueſeciſſet, quodque aſſiduè in ore haberet, *ducem non mollitie & luxu, ſed tolerantia ac fortitudine debere ſubditis anteire.* Itaque cuidam interroganti, quid boni leges Lycurgi Spartanis attuliſſent, reſpondit, *Contemptum voluptatum.* Admiranti ejus & Spartanorum in veſtitu & victu frugalitatem: *Hac,* inquit, *ex ſemente metimus libertatem.* Hortanti ut aliquid de ſeveritate victus remitteret, forte non habiturum eum aliàs occaſionem mollius vivendi, reſpondit: *Ego vero me aſſueſacio, ne in ulla mutatione mutationem quæram.* Senior etiam factus, eamdem vivendi tenuit rationem, rogatuſque cur in frigore ſine tunica obambularet, *Ut,* inquit, *juvenes imitentur exemplum ſeniorum & principum.* Thaſii offerebant ei farinam, anſeres, bellaria, placentas, &c. ipſe tantùm farinam accepit, reliqua in ſervos diſtribuit, quærentibuſque cauſam, dixit, *Qui virtutem colunt, non admittunt tales gulæ illecebras; aliena enim à liberis ea ſunt, quibus ſervorum ingenia alliciuntur.* Idem dicebat, *malle ſe vincere cupiditates, quam hoſtium exercitum: melius eſt enim conſervare libertatem, quam eam aliis adimere.* Teſtis eſt Plutarchus in ejus vita.

Qoid jam faciat Chriſtianus? dicat cum S. Paulo 2. Corinth. 4. *Propter quod non deficimus; ſed licet is qui foris eſt noſter homo corrumpitur, tamen is qui intus eſt renovatur de die in diem.* & alibi: *Propter te mortificamur tota die, æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis,* ſive *jugulationis,* ut legit Tertul. Imitetur magnum illum Arſenium, qui rogatus, cur aquam rariùs mutaret, cùm fœtore totam cellulam inficeret, reſpondit: *Lubens fœtorem hunc excipio, in locum odoramentorum, quibus in palatiis regum fui olim oblectatus, ut in die judicii ab inenarrabili illo gehennæ fœtore liberet me Dominus.* Audiat S. Bernardum in Sermon. *Quod,* inquit, *martyrium gravius eſt, quam inter epulas eſurire, inter veſtes multas pretioſas algere, paupertate premi inter divitias, quas offert mundus, quas oſtentat maligaus, quas deſiderat noſter appetitus? propterea pauperibus & pariter Martiribus regnum cœlorum promittitur, quia paupertate quidem emitur; ſed in paſſione pro Chriſto abſque dilatione percipitur.*

Sextò. Sextò, lebetes cinerum ſunt memoria paſſionis & mortis Chriſti ac martyrum, qui exemplo ſuo hanc viam crucis & mortificationis prærivetunt: fuſcinulæ, forcipes & ignium receptacula, ſunt præcones & ſancti Doctores, qui hunc ſacrum mortificationis ignem in nobis aſſiduè fovent & accendunt.

Septimò. Septimò, annuli & vectes ſunt dona Spiritus Sancti, quibus omnis labor & dolor pœnitentiæ dulceſcit, ut iis ad dura & ardua quaſi vehi & impelli videamur.

Octavò. Octavò, victimæ hic immolatæ ſunt concupiſcentiæ variæ, ad quas cremandas jugiter ignem charitatis in corde fovere oportet. ita Beda lib. 2. de Tabernaculo cap. 11.

Audi & S. Gregor. homil. 22. in Ezech. *Quid eſt,* inquit, *altare? niſi mens bene viventium, qui peccatorum ſuorum memores lacrymis ſe lavant, carnem per abſtinentiam macerant; ubi ex mœrore compunctionis ignis ardet, & caro conſumitur juxta illud Apoſtoli Rom. 12. Ut exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem. hoſtia vivens eſt, corpus Domino afflictum. hoſtia, quia iam huic mundo eſt mortuum; vivens quia cuncta quæ prævalet bona operatur: ſed alia compunctio eſt quæ per timorem naſcitur, alia quæ per amorem.* Tropol. S.Gregor.

Deinde adaptans hæc utrique altari, ſcilicet holocauſtorum & thymiamatis, ſic pergit: *Unde & in tabernaculo duo altaria fieri iubentur, unum exterius, alterum interius: unum in atrio, aliud ante arcam: unum ære coopertum, aliud auro: in æreo cremantur carnes, in aureo incenduntur aromata. Multi enim plangunt mala quæ fecerunt, & incendunt vitia igne compunctionis, quorum adhuc ſuggeſtiones in corde patiuntur; quid iſti niſi altare ſunt æreum? in quo carnes ardent, quia adhuc ab eis carnalia opera planguntur. Alii verò a carnalibus vitiis liberi, amoris flamma in compunctionis lacrymis inardeſcunt, ſupernis iam intereſſe civibus concupiſcunt, regem in decore ſuo videre deſiderant, & flere quotidie ex eius amore non ceſſant: quid iſti niſi altare ſunt aureum? in quorum corde aromata incenſa ſunt, quia virtutes ardent: ſed hoc altare aureum eſt ante velum, quia Sanctorum corda per ſanctum deſiderium in illum ardent, quem adhuc revelata facie videre non poſſunt.*

Ita S. Franciſcus rogatus, *quænam preces Deo eſſent gratiores? Illa,* ait, *quas propria carnis comitatur mortificatio.* Pulchrè Billius in Emblem.

Ætna ne ſenciuspede clauda vota ſequantur,
Fac tua cum vitiis ne cara morte cadat
Ara duplex templi quondam hoc ſine voce docebat;
Thus una, at carnes altera habebat ovas.
Obtulis hic caſas pecudes qui membra necavit:
Qui pia vota facit, thus dedit ille Deo:

DE LIGNIS SETIM] quoad tabulas ambientes: Nam interiùs in imo, altare hoc uſque ad ſui medium, plenum erat lapide inſecto: ſuperiùs verò per totum craticula ænea tegebatur. quare hoc altare ex ſetim ſimile erat ciſtæ quadratæ, quæ fundo & operculo caret, & interiùs vacua eſt.

Porrò tabulæ hæ ſetim denſis laminis æneis operiebantur, ne ab igne vicino læderentur. imò non improbabiliter cenſet L. pomaous, per miraculum tam tabulas ab igne, quàm ſacrificia à muſcis illæſa ſervata fuiſſe. Unde & idololatræ, qui in ſuis ſacrificiis a muſcis vexabantur, ad eas abigendas colebant Deum Beelzebub. S. Hieron. in Ezech. 41. & alii apud Bedam cenſent ex paradiſo terreſtri allatum fuiſſe hoc lignum ſetim, fuiſſeque ſimile amianto lapidi, qui igne non læditur, ſed purior evadit, de quo dixi ſuperiùs.

CORNUA AUTEM PER QUATUOR ANGULOS EX IPSO ERUNT] *Cornua*, id eſt anguli prominentes inſtar cornuum, ad ornatum altaris, non aliunde, ſed ex ipſo altaris ære continuo opere ducebantur. Vers. 2.

FACIESQUE &C. FORCIPES] Hebr. יעים *iaim* Sept. *cooperimenta*; alii *ſcopas* vertunt. radix יעה *iaa* ſignificat removere: unde *iaim* inſtrumenta ſunt quibus aliquid accipimus aut removemus, uti ſunt forcipes & batilla, id eſt palæ; quo modo noſter Interpres vertit Num. 4. 14. Putat Pagninus noſtrum Interpretem, puta S. Hieron. hoc nomen *iaim* in libris Regum & Paralip. nunc vertere ſcutra, nunc trullas nunc creagras, nunc tridentes. Vers. 3.

Verùm non ſatis perſpexit mentem & morem S. Hieronymi, & S. Scrip. quæ neque hic, neque alibi, omnino ſimul vaſa tabernaculi aut templi diſtinctè enumerat: unde paſſim omittit opercula ollarum & lebetum; ſed jam hæc, jam illa ponit. Quod videns S. Hieron. in verſione ſua non reddidit verbum verbo, neque ſe aſtrinxit Hebrææ vaſorum enumerationis præſentis loci, præſertim ſi ejus alio loco meminiſſet; ſed indifferenter aliqua vaſa quæ tabernaculi eſſe ſciebat, expreſſit, reliqua generali clauſula complexus, dicendo, *& cætera vaſa.*

Porrò hoc loco phialas omiſit, quæ in Hebræo exprimuntur, quia eas nominarat cap. 25. 29. ubi proprius erat earum locus: neque enim in altari holocauſtorum, ſed in menſa

menſa

Digitized by Google

menſa panum propoſitionis hæ phialæ reponebantur, ut inde efferrentur quando iis opus erat, ad libandum in altari holocauſtorum.

Atque fuscinulas] quibus caro ex olla extrahitur. Unde Septuag. vertunt, *creagras* à capienda carne, ſive tridentes eſſent, ſive unius dentis. Unde noſter Interpres nomen Hebræum מזלגת *mizlegot*, vertit, *fuſcinulas, tridentes*, & *uncinos*, id eſt fuſcinulas tam trium dentium, quàm unius.

Et ignium receptacula] putà vaſa ad capiendas prunas. Unde aliqui vertunt, *thuribula*; Septuag. *focum*. ſerviebant hæc vaſa inter alia ad hoc, ut in illis ignis ſanctus ex altari holocauſti hauſtus, ad altare thymiamatis veſpere & manè, ad incenſum in iis adolendum, deferretur. nam, uti dicam c. 30. incenſum non immediatè in ipſo altari, ſed in hiſce thuribulis altari impoſitis adolebatur. ita Beda lib. 2. c. 11.

Vers. 4. Craticulamque in modum retis aeneam] Hebræi, Abulenſ. & Lyranus putant hanc craticulam non immiſſam fuiſſe intra altare, ſed fuiſſe per ejus circuitum, tamquam zonam quamdam elevatam cubitum unum cum dimidio, uſque ad altaris medium, idque ad altaris dumtaxat decorem & pulchritudinem. Verùm hæc ſententia repugnat textui S. Scripturæ, quæ hanc craticulam non intra, ſed ſupra altare ponit.

Craticula non ambibat, ſed tegebat altare ſuperne.

Dico ergo, craticula hæc tegebat ſuperiorem partem, ſive ſuperficiem altaris, ita tamen ut commodè poſſet intra altare inferri & extrahi, cùm opus eſſet. In hac craticula victimarum carnes comburendæ imponebantur, ac proinde ipſa tota erat ænea, factaque in modum retis. ab hac craticula pendebat arula, ejuſdem & longitudinis & latitudinis, cujus erat craticula. Arula hæc per longos æneos clavos, vel potiùs virgas aut laminas, ſuperiori craticulæ erat annexa; ita ut inter craticulam & arulam interjectum eſſet ſpatium cubiti cum dimidio: erat enim hæc craticula in medio altaris, ut dicitur cap. 38. 4. altaris autem altitudo erat trium cubitorum. unde & craticula ad medium altaris pertigiſſe dicitur hìc v. 5. non per ſe, ſed per arulam hanc ſibi annexam, erat enim hæc arula quaſi fundus craticulæ, in quo quaſi fini[illegible]ur corpus ipſum craticulæ.

Arula ſive foculi deſcriptio.

Hæc arula erat tamquam focus, in [illegible] ignis ardebat, ligna que ei imponebantur ad comburenda ſacrificia craticulæ impoſita; ac proinde erat tota ænea, uti & ipſa craticula. Hinc & veriſimile eſt feneſtram, ſive oſtiolum in latere altaris fuiſſe, per quod ligna immitterentur, & cineres ac carbones extraherentur, uti ex Caſſiodori deſcriptione tradit Beda lib. 2. cap. 12. & Richardus de S. Victore, licet Ribera hoc oſtiolum neget: Quia, inquit, poterat craticula ſurſum extrahi, & tunc arulæ ejus ligna imponi. Sed hoc difficile & moleſtum fuiſſet, præſertim cùm craticulæ jam impoſitæ erant victimæ: ſæpiùs enim iiſdem victimis ſubjicienda erant ligna, ut illæ totæ cremarentur: unde & ſæpiùs in eadem victima oportuiſſet craticulam eximere.

Rurſum, in arula hac erant quatuor annuli ænei, quibus duo vectes inſerebantur, ad eam cum craticula ſeorſim à tabulis altaris portandam. Erant autem hi annuli in quatuor infimis arulæ extremitatibus, ideoque hic v. 5. dicuntur eſſe ſubter arulam.

Ligna partim arulæ, partim craticulæ imponebantur.

Hinc patet non eſſe verum quod cenſuit Abulenſis & Vilalpando lib. 4. de Templo cap. 81. ſcilicet, ligna ipſa non arulæ ſeu foculo quem ipſi negant, ſed altari ſive craticulæ ſupernè imponi, eiſque carnes victimæ cremandas ſuperponi debuiſſe. Ex dictis enim conſtat ligna fuiſſe impoſita igni, qui erat ſub altari in arula: non tamen nego, ligna etiam ipſi altari ſive craticulæ impoſita fuiſſe; præſertim ſi victima eſſet magna, eaque ob victimarum multitudinem citò cremanda & conſumenda eſſet. nec enim ignis per rete craticulæ refractus & retuſus ſat habebat virium, ad victimas majores ſtatim comburendas: ſatis autem virium habebat ad holocauſtum juge veſpertinum conſumendum; hoc enim tota nocte lento igne cremari debebat, uti patet Levit. 6. 9.

Denique, circa altare hoc erat maxima multitudo ſacerdotum & Levitarum, præſertim in feſtis, cùm multæ immolandæ eſſent victimæ. Alii enim eas mactabant, alii excoriabant, alii ſecabant, alii lavabant, &c. ſed miro omnes ſilentio & reverentia. Audi Ariſtæam lib. de Se-

A ptuag. interpretibus: *Silentium verò tantum ineſt, ut, cùm ſeptingenti fere miniſtrorum continuò adſint, & offerentium libamina multitudo ſit ingens, nec unum quidem hominem in loco verſari putes; ſumma namque veneratione cuncta & magna Dei pietate perficiuntur.*

Silentiũ & reverentia ſacrificantium.

Vers. 8. Cavum intrinsecus facies] Ut ſcilicet in hac altaris cavitate, interiùs ſit locus pro igne & lignis, ad cremandas carnes craticulæ ſuperpoſitas. Intellige altare hoc fuiſſe cavum uſque ad ſui medium: nam inde uſque ad pavimentum plenum erat terra, vel potiùs lapide inſecto, uti jam dixi.

Vers. 9. Facies et atrium tabernaculi] Nota. Atrium hoc factum eſt, ut undequaque ambiret tabernaculum, & altare holocauſtorum, tùm ornatus, tum reverentiæ cauſa. Tabernaculum ergo conſiſtebat in medio atrii, quaſi habitaculum gloriæ Dei inter homines converſantis, eoſque exaudientis & dirigentis, ut hac præſentia & provida gubernatione invitati Hebræi, ſolum Deum verum colerent, & ab idololatria abſtinerent.

Atrii tabernaculi deſcriptio. Primo, atrium ambiebat tabernaculum.

Secundò, hoc atrium ſupernè non erat tectum, ſed ſubdio, quale cavædium vocat Daniel Barbarus in Vi-
B truvium lib. 6. cap. 5. unde Vilalpando l. 3. de Templo cap. 25. pag. 201. atrium dictum putat à Græco αἴθριον, quaſi dicas, aereum, in aere, ſubdio: licet alii atrium dici velint, eò quòd à terra oriatur, quaſi aterreum vel aterium: alii verò, quòd Atriæ in Etruria primùm atria ante ædes conſtructa fuerint. Hoc tamen atrium à lateribus per circuitum ambiebatur tentoriis, id eſt velis vel aulæis, ex byſſo retorta factis, hæcque vela erant inſtar murorum, vel parietum ipſi atrio. Porro ſuſpenſa erant hæc vela ex columnis æneis, quæ veſtitæ erant argenteis laminis, & capitibus argenteis, baſibus verò æneis.

Secundò, erat ſub dio. Atrium quaſi αἴθριον. Vela atrii

Tertiò, atrium erat quadratum, vel potiùs quadrangulum. erat enim longum 100. cubitis, latum 50 altum 5. ut patet v. 18. cingebatur ſexaginta columnis æneis, putà 20. à latere Meridiano, 20. ab Aquilonari, 10. ab Occidente, & 10. ab Oriente: una verò columna diſtabat ab alia 5. cubitis. Porrò in columnis eminebant paxilli, id eſt clavi, è quibus tentoria, id eſt vela, ſuſpendebantur, uti dixi.

Tertiò, atrium longum erat cubitis 100. latum 50 altum 5.

Quartò, atrium in ingreſſu habebat, inquit Philo &
C Abulenſis. 50. cubitos longitudinis uſque ad tabernaculum, & totidem latitudinis, ut caperet populum. Erat enim hoc atrium locus orationis populi: unde ab Evangeliſtis & à Joſepho vocatur templum. In hoc enim atrio verſatus eſt & docuit Chriſtus, ex eoque vendentes & ementes ejecit: nec enim Chriſtus umquam ingreſſus eſt tabernaculum, vel Sanctum. hoc enim ſolis ſacerdotibus Aaronicis ingredi licebat. In hoc ergo atrio laici orabant, offerebant ſacerdotibus ſuas victimas, ſpectabant ſacrificia, & ex iis epulabantur, comedentes victimas pacificas coram Domino, id eſt coram tabernaculo, quod erat quaſi domus Dei, ut patet Deuter. 12. v. 7. & cap. 16. v. 11. numquam enim laici accedere poterant ad atrium ſacerdotum, ac conſequenter nec ad altare holocauſtorum quod ibi erat. Denique ad oſtium hujus atrii puerperæ, leproſi, aliique immundi luſtrabantur & expiabantur.

Quartò, atrium erat templum populi.

Quintò, in atrio hoc erat labrum æneum & altare holocauſtorum, in quo omnes victimæ immolabantur.

Quintò, in atrio erat labrum & altare holocauſt.

Sextò, tabernaculum unum tantùm habebat atrium, in
D quo tamen veriſimile eſt ſacerdotibus & Levitis proprias ſtationes fuiſſe aſſignatas, juxta altare holocauſtorum. Unde in templo Salomonis, ubi hæc omnia pulchriùs fuerunt ordinata, duplex erat atrium, unum interius juxta tabernaculum, ubi erat altare holocauſtorum, labrum æneum, & ſtatio ſacerdotum: ſecundum exterius laicorum; quod à priori atrio ſacerdotum Salomon diſtinxit muro alto tres cubitos, ita ut laici ex ſuo atrio ultra hunc murum proſpicere poſſent in atrium ſacerdotum, ac videre ſacrificia quæ ibi peragebantur in altari holocauſtorum, non tamen illud ingredi.

Sextò, atrium erat duplex: Primum ſacerdotũ, ſecundum laicorum.

Septimò, nulli Gentilium vel immundorum licitum erat hoc atrium intrare ſub pœna mortis: erat enim atrium quaſi templum populi, unde pro Gentilibus & immundis Herodes aliud atrium extimum ædificavit & addidit, ut ipſi eminùs poſſent intereſſe ſacris & ſacrificiis. Addit Vilalpando in Ezech. tom. 2. pag. 243. in templo Salomonis altare holocauſtorum conſtitutum fuiſſe è

Septimò, immundi atrium ingredi non poterant.

regione

Digitized by Google

regione trium portarum atrii: quia erat, inquit, in medio atrio, ita ut aperta qualibet porta, Orientali, Meridionali, Aquilonari, ipſum altare & holocauſta conſpicerentur à populo per tres haſce portas, & conſequenter à Gentilibus ex ſuo atrio, quod habebat tres portas, tribus portis atrii ſacerdotum & populi ex æquo reſpondentes. A

Myſticè, atrii ſunt incipientes viam virtutis; hi egent labro pœnitentiæ & altari mortificationis.

Myſticè, atrium ſignificabat fideles incipientes Deo ſervire, Sanctum proficientes, Sanctum ſanctorum perfectos & beatos. unde in atrio erat labrum ſive lavacrum, id eſt pœnitentia; & altare holocauſti, id eſt mortificatio vitiorum. ita Beda. vide dicta c. 26. 1.

Morale de ſtadio & ſtudio virtutis.

Atrium ergo hoc, eſt ſtadium & ſtudium virtutis. *In hac vita*, ait S. Auguſt. epiſt. ad Macedon. *virtus non eſt, niſi diligere quod diligendum eſt: id diligere: prudentia eſt: nullis inde averti moleſtiis, fortitudo eſt: nullis illecebris, temperantia eſt: nulla ſuperbia, juſtitia eſt.* & S. Ambroſ. in pſal. 118. *Nulla*, ait, *ſine labore virtus eſt: quia labor eſt proceſſus virtutis.*

Stimulus eſt, quem dat Seneca: *Una*, inquit, *res eſt virtus, quæ nos immortalitate donare poſſit, & pares diis facere.* Virtutis ergo præmium eſt beata vita: nec ſine virtute aliquem poſſe effici beatum, docuerunt Stoici. Unde Horatius lib. 3. ode 2. B

Virtus repulſæ neſcia ſordidæ,
Intaminatis fulget honoribus.
Virtus recludens immeritis mori
Cælum, negata tentat iter via.

Et Ovidius lib. 4. Triſt. eleg. 3.

Materiamque tuis triſtem virtutibus imple,
Ardua per præceps gloria vadit iter.
Hectora quis noſſet, felix ſi Troja fuiſſet?
Publica virtutis per mala facta via eſt.

Via ad virtutem.

Via ad virtutem eſt exercitatio: unde Heſiodus:

Ante virtutem Dii ſudorem poſuerunt:
Longa & ardua via ad ipſam, atque aſpera primùm:
Poſtquam ad ſummum perveneris, facilis deinde erit.

Et Ariſtotel. 2. Ethic. 1. *Non à natura*, inquit, *neque præter naturam in nobis inſunt virtutes: ſed nati factique ſumus ad eas, & percipiendas natura, & efficiendas conſuetudine.* & cap. 3. *Virtus moralis omnis inhæret voluptatibus ac doloribus*; hiſce tolerandis, illis moderandis. Et lib. 1. c. 10. *Nulla*, ait, *in re mortalium tanta ineſt firmitas, ut in iis rebus quæ virtute geruntur. Multo enim ſcientiis ipſis ſunt firmiores & ſtabiliores; quarum ut quæque præſtantiſſima eſt, ita ſtabilis maximè.* C

Pythagoræ vox eſt: *Optima vita nobis eſt deligenda, quam mox ſuavem efficiet ipſa conſuetudo. Divitiæ anchora ſunt infirma, gloria etiam infirmior, corpus itidem, magiſtratus, honores: omnia hæc imbecilla ſunt, & viribus deſtituta. Quæ ergo anchoræ ſunt firmæ? Prudentia, magnanimitas, fortitudo: eas nulla tempeſtas agitat. Hæc Dei eſt lex, virtutem ſolam eſſe, quæ potens ſolidaque ſit: cætera omnia nugas eſſe & ineptias.* Tacitus lib. 4. Annalium: *Virtus*, ait, *eſt proprium hominis bonum.* Curtius lib. 7. *Nihil*, ait, *tam altè natura conſtituit, quò virtus non poſſit eniti.* Stoicorum dogma eſt, *nihil eſſe expetendum præter virtutem, nihil fugiendum præter vitium.*

Theodota meretrix Socrati inſultans: *Ego*, ait, *multùm te antecello. Nam tum tu neminem ex tuis à me poſſis abalienare; ego cùm libitum eſt: tuos omnes ad me voco.* Cui Socrates: *Non mirum eſt hoc: tu ſiquidem ad declivem tramitem omnes rapis; ego verò ad virtutem cogo, ad quam arduus & pleriſque inſolitus eſt aſcenſus.* D

Idem reſpondit Thomas Morus Luthero jactanti ſuorum aſſeclarum copiam.

Antiſthenes ajebat, virtutem eſſe rem operum, non verborum.

Virtus ex viro appellata eſt, ait Cicero. Virilis ergo animus viros & virtutem decet.

Agapetus Diaconus apud Juſtinianum: Sicut, ait, qui ſcalas conſcendere cœperunt, non priùs deſiſtunt ab aſcenſu, quàm ſupremum attigerint gradum: ſic virtutis ſtudioſus ſemper altiùs ſcandere conabitur.

Philo libro de plant. Noe: Sicut, ait, oriens ſol totum cælum radiis illuſtrat: ſic etiam virtutes ſuis in homine radiis, ubi mentem totam penetrarint, eam efficiunt lucidiſſimam. Idem lib. 1. Allegor. Sicut, ait, in animali prima pars eſt caput; ſecunda, pectus; tertia, inguen: & in anima prima pars eſt rationalis; ſecunda, iraſcibilis; tertia, concupiſcibilis: ita virtutum prima eſt prudentia, quæ caput & rationem dirigit; ſecunda, fortitudo, quæ iram componit, & pectus ſtabilit; tertia, temperantia; quæ circa inguen & partem concupiſcibilem occupatur. A

Hæc Gentiles & Judæi de virtute morali & naturali: quid Chriſtianus jam dicet de virtute divina & ſupernaturali, quæ opus eſt gratiæ Dei? ſine hac enim nemo tendere poteſt ad Sanctum ſanctorum in cælis.

Jam ad textum veniamus, & difficultates quæ in littera occurrunt, explicemus.

TENTORIA] ita paſſim hìc vocantur vela vel aulæa, quibus circumquaque tegebatur hoc atrium. unde Septuag. vertunt *aulæa*.

ET COLUMNAS VIGINTI CUM BASIBUS TOTIDEM ÆNEIS] Hebraicè, *& columnas viginti, & baſes viginti ex ære*, ſcilicet facies. Nam columnæ atrii erant non ligneæ, ſed æneæ, uti & baſes. Unde non exprimitur hic alia earum materia, quàm æs: in columnis verò tabernaculi exprimitur alia earum materia, ſcilicet ligna ſetim, ut patet cap. 26. v. 32. & 37. Adhæc, æneas fuiſſe atrii columnas, non ligneas, expreſsè docet noſter interpres in fabrica tabernaculi, c. 38. v. 10. & 12. Fallitur ergo Philo, qui ait has columnas factas eſſe ex cedro, ſic & tabulas tabernaculi ex cedro factas eſſe aſſerit, putat enim ipſe ſetim eſſe cedrum. Vers. 10. B

Sicut ergo inter Sanctum & Sanctum ſanctorum, erant quatuor columnæ de lignis ſetim inauratis, ſuſtinentes velum tegens Sanctum ſanctorum. rurſum, ſicut in ingreſſu Sancti ſive tabernaculi, erant quinque ſimiles columnæ, ſuſtinentes velum tabernaculi: ita circum tabernaculum & atrium fieri hic jubentur 60. columnæ æneæ, putà 20. à latere Meridiano, & 20. ab Aquilonari, 10. ab Occidente, & 10. ab Oriente quibus vela ſuſpendantur, quæ atrium inſtar murorum ambiant & ſepiant.

Columnæ atrii ſexaginta.

QUÆ CAPITA CUM CÆLATURIS HABEBUNT ARGENTEA] Hebr. & Chald. *argentea erunt capita columnarum cum cincturis* vel *circuli*, qui ſcilicet circa columnas filis argenteis ducetur nam Hebreum ו *vau* clavum capitatum, vel caput clavi ſignificat, unde & literæ *vau* nomen eſt inditum. Nec repugnant Septuag. qui vertunt: *καὶ οἱ κρίκοι αὐτῶν, καὶ αἱ ψαλίδες τῶν στύλων περιηργυρωμέναι ἀργυρίῳ*, quod mirum eſt Complutenſia Biblia vertere: *& fibula earum, & forcipes earum erunt deargentata argento*: *κρίκος* enim circulus eſt, quem Noſter vocat cælaturam: *ψαλίδες*, verò apud Vitruvium ſunt prominentes ſeu frontati lapides, ſeu id quod in fornaces aut domo prominet, quomodo à ſimili forma prominentia columnarum capita vocant Septuag. Sic ergo verto Septuag. *& circuli columnarum, & prominentia earum capitum deargentata erunt argento*. quod idem eſt cum eo quod habent Hebræa, Chaldæa & Noſter. Cælaturæ ergo hæ non erant inciſiones aut inſculpturæ, ſed laminæ tenues, aut fila ambientia & gyrantia tum capita columnarum, tum corpus earum & baſes. Hoc enim ſignificat Græcum *κρίκος*, & Hebræum חשקים *chaſcukim*, ut patet cap. 38. v. 10. & 12. ita Abulenſis. C

SIMILITER ET IN LATERE AQUILONIS (quod eſt latus longitudinis atrii, æquè ut latus Meridianum illi oppoſitum) PER LONGUM ERUNT TENTORIA (vela ex byſſo) CENTUM CUBITORUM) Longitudo enim atrii erat centum cubitorum: unde vela ejus extendebantur 100. cubitis in longum, tam parte Auſtrali, quàm Aquilonari. Ea enim parte ſpectabatur ejus longitudo, ſicut latitudo ejus ſpectabatur à parte Orientali & Occidentali. fuit ergo atrium quadrangulum: nam longitudo ejus erat dupla ad latitudinem. Erat enim longum 100. cubitis, latum verò 50. Aſſerit Joſephus tabernaculum in medio atrii fuiſſe collocatum, quod aliqui præciſè de medio geometrico intelligunt, ac proinde cenſent tabernaculum à parte longitudinis habuiſſe ante ſe, putà ad Orientem, 35. cubitos atrii: poſt ſe ad Occidentem habuiſſe totidem cubitos ex atrio. bis enim 35. faciunt 70. quæ addita ad 30. cubitos, quibus longum erat ipſum tabernaculum, faciunt cubitos 100. quæ erat longitudo totius atrii. Vers. 11. D

Verùm quia 35. cubiti poſt tabernaculum ferè fuiſſent fruſtra, & accidiſſent valdè ſpatium anteriùs atrii, quò ferè confluebat populus ad ſacra & ſacrificia, quæ fiebant ante tabernaculum in hac anteriori ſive Orientali

parte

Digitized by Google

parte atrii: nec enim ſpatium 25. cubitorum capere poteſterat tantum populum; hinc veriſimilius eſt quod ait Philo, Abulenſis & alii, tabernaculum æquali ſpatio diſtaſſe à tribus atrii partibus, videlicet à duobus atrii lateribus & à tergo. Id ſpatium erat 20. cubitorum: ergo a parte anteriori habebat tabernaculum ante ſe atrium non 25. ſed 50. cubitorum, quod ingentem capiebat populum. Adde enim ad hos cubitos 50. atrii, 30. cubitos longitudinis ipſius tabernaculi, ac denique 20. cubitos atrii poſt tabernaculum, complebis cubitos centum, quæ erat longitudo totius atrii.

Atrium ante tabernaculum habebat 50. cubitos in longitudine.

Rurſum, tabernaculum in latere Aquilonari diſtabat ab atrii columnis & ambitu viginti cubitis, & totidem in Auſtrali. Adde enim his 40. cubitis atrii, qui utrinque ex vicenis conſurgunt, 10. cubitos latitudinis ipſius tabernaculi, complebis 50. cubitos, quæ erat latitudo totius atrii.

Nota. Quælibet columna atrii cum ſuo velo alta erat quinque cubitos, ut patet verſ. 18. tabernaculum verò erat duplo altius: erat enim altum decem cubitos, idque ut eſſet magis conſpicuum, & eminens extra atrium conſpici poſſet.

Tropolog. columna eſt aboris conſtantia.

Tropolog. Rupertus, Sexaginta, inquit, atrii columnæ putà 20. ab Auſtro, 20. ab Aquilone, 10. ab Oriente, & 10. ab Occidente ſignificant laborem aſſiduum & conſtantem in obſervandis Dei præceptis, quibus ad cælum tendimus. Sex enim ſignificant tempus præſentis vitæ, 10. decalogum (ſexies autem decem faciunt 60. qui eſt numerus columnarum atrii) cujus perfecta obſervatione per totam vitam noſtram, ad futuram in cælis gloriæ perfectionem perveniemus.

Qui ergo eò, & ad apicem virtutis contendit, laboret & ſit conſtans ut columna, juxta illud Horatii lib. 3. Carm.

Iuſtum & tenacem propoſiti virum,
Non civium ardor prava iubentium,
Non vultus inſtantis tyranni,
Mente quatit ſolida,
Nec fulminantis magna manus Iovi.

Conſtantia enim opus eſt ad vincendam, Primò, innatam nobis animi mollitiem, & pronitatem ad voluptuoſa: Secundò, ad ſuperanda ardua, difficultates & tentationes, quæ in operibus virtutum, præſertim heroicis occurrunt. Tertiò, requiritur conſtantia ad perſeverantiam. Multi enim bene incipiunt, ſed ſenſim langueſcunt.

Diogenes, teſte Laertio lib. 6. cuidam monenti, ut jam ſenex quieſceret à laboribus: *Quid*, inquit, *ſi in ſtadio currerem, utrum oporteret, an meta vicinum curſum remittere, an magis intendere?* q. d. Non debeo refrigeſcere, cùm ad finem vitæ & agonis accedo, ſed magis accendi.

Conſtantiæ ſpeculum fuit Cato Uticenſis, quem cùm rebus deploratis amici hortarentur, ut ad Cæſaris clementiam confugeret, reſpondit: *Eorum qui victi ſunt, & qui deliquerunt, eſt ſupplicare; Cato nec victus, nec captus eſt, qui ſe per omnem vitam invictum præſtitit, ac Cæſarem honeſtate, & iuſtitia longè ſuperavit.*

Et Socrates, qui ad mortem damnatus, ad judices converſus: *Parendum*, ait *magis eſt Deo immortali, quàm vobis. Itaque quamdiu ſpirabo, à philoſophando, & vos admonendo non deſiſtam.* Ejus hæc erat ſententia: *Sicut ſtatua vel columna baſi, ita vir bonus inſtituto innixus honeſto, nullatenus dimoveri debet.* Unde Xantippe uxor Socratis de eo prædicabat, quòd ſemper vidiſſet illum eodem revertentem domum, quo exierat.

Theodorus Lyſimacho minitanti mortem crudeliſſimam: *Minitare*, ait, *hæc purpuratis tuis: Theodori quidem nihil intereſt, humine an in cruce putreſcat.*

Seneca, *Bonus*, ait, *vir eſt, qui euſque perducit effectu animum, ut non tantùm peccare non velit, ſed etiam non poſſit.*

Anaxarchus, cùm à Nicocreonte Cypri tyranno, in ſaxo concavo tunderetur, infracto animo ait, *Tunde, tunde, Anaxarchi vaſculum; at Anaxarchi conſtantiam non teres.*

Zeno dicebat, *facilis eſſe utrem inflatum mergere, quàm quemvis probum virum invitum ad aliquid agendum cogere. Nam invictus animus rectæ rationis placitis confirmatus, cedit nemini.*

Capta ab Alarico Roma, Gothus mulierem valdè pul-

A chram ad ſui obſequium & amorem invitavit. Ubi verò eam ſtudio pudicitiæ libidini ſuæ reluctari conſpexit, ſtrictum gladium jugulo intentavit, ac demum etiam ferit. Cùm virgo tota ſanguine perfuſa, ne ſic quidem de ſententia cederet: tum conſtantiam admiratus, ad baſilicam S. Petri adduxit, ac datis ſex alimoniæ cauſa nummis aureis, eam templi cuſtodibus commendavit. ita Sigon. lib. 10. Imper. occid.

Nota eſt conſtantia S. Vincentii, Laurentii, Ambroſii, Athanaſii, Antonii, Hilarionis, Luciæ, Agnetis, Mathathiæ, Machabæorum, &c.

S. Chryſoſt. homil. 77. in Matth. *Semper*, ait, *ſtare, & nunquam cecidiſſe, divinum eſt atque mirabile.*

S. Nazianzen. orat. de ſeipſo: *Ego*, ait, *ille idem ſum, nec immutor, uti polypi à petris quibus adhærent.*

S. Cyprianus l. 4. epiſt. 2. *Decet graves viros, ſemel ſuper petram robuſtam ſolida ſtabilitate fundatos, non dico auræ levi, ſed nec vento, nec turbine commoveri.*

S. Anſelmus in Similitudin. cap. 173. *Quadratus*, ait, *lapis ſex æqualia habet latera; in quod horum ceciderit, firmiter ſtabit. Sic providendum eſt viro iuſto, ut in ſuo perſiſtat propoſi-*
B *to. Huius autem latera ſex hæc ſunt, proſperitas, adverſitas, ſui libertas, ſubiectio, in ſecreto eſſe, & in publico: in quibus ſingulis, ſi à diabolo impellatur, ſtet, nec à propoſito moveatur.* Nec redeamus ad columnas atrii.

Idem quod columnæ, ſignificant 50. cubiti latitudinis atrii; ſignificat enim quinquagenarius numerus initia credentium, quæ in remiſſione peccatorum & ſpe futuræ beatitudinis celebrantur. Idem ſignificant centum cubiti longitudinis atrii: nam centenarius, qui ex denario in ſe ducto conſurgit (decies enim decem faciunt centum) qui duplus eſt ad 50. vitæ cæleſtis habet figuram. Unde Noe centeſimo anno perfecit arcam, centenario Abrahæ naſcitur filius promiſſionis Iſaac, Abraham centenarius peregrinatur in terra promiſſionis, Iſaac centuplum ſeminis in Geraris, id eſt in peregrinatione, jacti accepit: ſic Chriſtus relinquentibus temporalia promiſit centuplum, id eſt gaudium amplum ex fraterna ſocietate, & ex ſpe vitæ cæleſtis nunc; & tunc, puta in cælo, gaudium immenſum ex poſſeſſione regni cæleſtis. Centum ergo cubitos habet atrium: quia qui Eccleſiæ filii ſunt, neceſſe eſt
C ut pro æterna in cælis vita, laborem in ſe patientiæ & continentiæ temporalis aſſumant. ita Beda.

Centenarius ſymbolum eſt vitæ cæleſtis.

Ita Sanctus Franciſcus rogatus, quomodo tam tenui veſte hiemale frigus & gelu toleraret, reſpondit: *Si ſuperna patria flamma per deſiderium contegeremur, facilè nos ab hoc frigore tueremur.* Et S. Dorothea à Fabricio præfecto torta, cùm ad capitale ſupplicium duceretur: *Gaudeo*, ait, *me ad ſponſum pergere, cuius per deſus omnium florum ferax amœnius vernat, quàm dici poſſit.* Unde & ex hoc paradiſo, poſt mortem roſas, Theophilo eas poſcenti, in Februario miſit, itaque eum ad Chriſtum convertit. Vis eſſe perfectus? vis eſſe cæleſtis? cæleſtia cogita, quæ ſurſum ſunt ſapias, Dei voluntatem adimple. Porro *voluntas Dei, quam Chriſtus & fecit & docuit, eſt humilitas in converſatione, ſtabilitas in fide, verecundia in verbis, in factis iuſtitia, in operibus miſericordia, in moribus diſciplina, iniuriam facere non noſſe, & factam poſſe tolerare, cum fratribus pacem tenere, Deum toto corde diligere; amare in illo quod pater eſt, timere quod dominus eſt: Chriſto nihil omnino præponere; quia nec nobis quidquam ille præpoſuit*, inquit S. Cyprianus tract. de Orat. Domin.

D IN EA QUOQUE ATRII LATITUDINE QUÆ REſPICIT AD ORIENTEM QUINQUAGINTA CUBITI ERUNT] Senſus hujus verſus & ſequentium uſque ad 17. hic eſt: Sicut longitudo atrii erit centum, ſic latitudo erit 50. cubitorum, idque undique, tam ad Occidentem, ut dixi verſu præced. quàm ad Orientem, uti hic dico. Hi 50. latitudinis cubiti in atrio ante tabernaculum, putà in Orientali parte atrii, per ſuas columnas & vela quæ illam cingunt, ambiunt & terminant, ita diſtribuentur, ut 20. mediis cubitis pateat ingreſſus & aditus ad atrium & tabernaculum: reliqui triginta ita dividentur utrimque, ut 15. ad Auſtrum totidem ad Aquilonem cum tribus utrinque columnis & baſibus relinquantur. Hinc ſequitur, inter ſingulas columnas 5. cubitos, ſeu velum 5. cubitorum fuiſſe interjectum. Erant enim decem columnæ in latitudine atrii: quinquies autem decem faciunt quinquaginta, quæ erat latitudo atrii. VERS. 13.

Vers. 16. IN INTROITU VERO ATRII FIET TENTORIUM CUBITORUM VIGINTI EX HYACINTHO, ET PURPURA, COCCOQUE BIS TINCTO, ET BYSSO RETORTA: COLUMNAS HABEBIT QUATUOR] Hìc deſcribitur introitus & quaſi porta atrii, quæ proinde ſplendidior erat. Habebat enim velum picturatum ex byſſo, purpura, cocco & hyacintho, cùm reliqua atrii vela eſſent ex nuda byſſo. Hic ingreſſus habebat quatuor columnas, in quibus hoc velum appendebatur, ac proinde erat 20. cubitorum: quæque enim columna ab alia diſtabat 5. cubitis, ut dixi: inter has quatuor columnas, tres, ut patet, interceptæ erant viæ, quibus reducto, vel elevato velo, patebat ingreſſus in atrium.

Introitus tabernaculi deſcriptio.

Vers. 17. OMNES COLUMNÆ ATRII PER CIRCUITUM VESTITÆ ERUNT ARGENTEIS LAMINIS] Non quaſi hiſce laminis totæ columnæ operirentur, uti arca, menſa, & tabulæ tabernaculi aureis laminis omnino tegebantur; ſed quòd tenuibus argenti laminis, inſtar filorum, columnæ hæ circumdarentur in gyrum, ſpatio medio inter gyros vacuo relicto, quod eſt quaſi opus interraſile, diciturque cælatura, uti paſſim hic noſter Interpres illud nominat. hoc enim ſignificat Hebræum חשוק *chaſcuc*, B quo nomine non eſt uſus Moſes in laminis arcæ, menſæ & tabularum. ibi enim uſus eſt verbo צפה *tſippa*, quod tegere vel obtegere ſignificat. ita Abulenſis.

Vers. 18. ET HABEBIT BASES ÆNEAS] Joſephus libr. 3. cap. 5. ait, has baſes æneas fuiſſe mucronatas, imæ haſtæ ſimiles, itaque per hanc ſuam aciem fuiſſe in terra defixas.

Vers. 19. ET CÆREMONIAS] Hebraicè, *in omnem cultum*, ſive *miniſterium cæremoniale ad colendum Deum*. Sic Noſter accepit nomen *cæremonia* cap. 38. verſ. 21. aliàs ferè hoc nomen *cæremonia* ſignificat præcepta cæremonialia, quæ ritum colendi Deum ex placito ipſius Dei præſcribunt.

TAM PAXILLOS EJUS, QUAM ATRII, EX ÆRE FACIES] Paxilli, id eſt clavi, qui ad hoc tam in atrio, quam in tabernaculo facti ſunt, ut infixi columnarum ſummitatibus foras eminerent, & impoſitis ſibi velorum vel cortinarum funibus ſic eas levantes à terra ſuſpenderent. Addit Joſephus, factos etiam eſſe annulos, quibus innecterentur funes, qui clavis æreis cubitalibus humi confixi columnas firmarent, & contra ventorum vim tabernaculum munirent. C

Vers. 20. & 21. AFFERANT TIBI OLEUM DE ARBORIBUS OLIVARUM PURISSIMUM, PILOQUE CONTUSUM] Nota τὸ *contuſum*, q. d. Non molitum, quod amurca & fæce plenum eſt, ſed vel ſponte fluens, vel certè pili tunſione ex olivæ ſola carne, vel pulpa expreſſum.

Tabernaculum moed, id eſt teſtimonii, vel conventus.

UT ARDEAT LUCERNA SEMPER IN TABERNACULO TESTIMONII] Pro *teſtimonii*, hebr. eſt מועד *moed*, quod Primò, teſtimonium ſignificat, ſicut עיד *heid*, à quo deducitur, teſtari ſignificat. Secundò, propriè & genuinè *moed* ſignificat conventum, congregationem, cœtum, eccleſiam, à radice יעד *iaad*, id eſt convenire. Dicitur ergo tabernaculum *moed*, id eſt conventus, eò quòd ibi Deus conveniret Moſen, & cum eo loqueretur, ut patet cap. 25. 22. & c. 29. 42. Noſter interpres verò *moed* vertit *teſtimonium*, vocatque *tabernaculum teſtimonii*, eò quòd tabernaculum contineret legem, quæ erat teſtimonium voluntatis & fœderis divini.

Vers. 21. EXTRA VELUM QUOD OPPANSUM EST TESTIMONIO] *Teſtimonio*, id eſt arcæ continenti teſtimonium, D id eſt legem, ſive tabulas legis. Hinc Oecumen. in cap. 9. ad Hebræos, & Elias Cretenſis in orat. 3. de Theologia Gregor. Nazianzeni poſt initium, tria numerant tabernacula; Primum extimum, putà atrium, quòd clauſum erat cortinis per latera, ſed supernè patens, de quo hoc capite egit Moſes; quod ab Apoſtolo Hebr. 9. 1. putant vocari *Sanctum ſæculari*, ſive, ut græcè eſt, *κόσμιον*, id eſt mundanum, eò quòd omnibus commune erat, inquit Chryſoſtomus: in hoc erat æneum altare holocauſtorum ſub dio. Secundum tabernaculum, erat Sanctum, quod erat quaſi templum ſacerdotum, quod

Tabernacula tria, quæ

A Apoſtolus vocat tabernaculum primum: hoc undique clauſum erat, & nexum Sancto ſanctorum: in hoc erat candelabrum, altare thymiamatis, & menſa panum propoſitionis. Tertium tabernaculum erat Sanctum ſanctorum, ſoli pontifici patens: in illo erat arca cum propitiatorio & Cherubim, item urna cum manna & virga Aaronis. Verùm hac de re dixi Hebr. 9. v. 1.

USQUE MANE LUCEAT CORAM DOMINO] Hinc patet de die non arſiſſe lucernas in candelabro, licet id putent Cajetan. & Lipoman. ſed tantùm de nocte. quare quod paulò antè dixit, *Ut ardeat lucerna ſemper*, id hic explicat, ut *ſemper* idem ſit quod ſingulis noctibus. veſpere ergo accendebant ſacerdotes lucernas, ut tota nocte arderent; manè verò eas extinguebant, mundabant, componebant, & oleum infundebant. Id ita eſſe patet tam ex hoc loco, quàm Levit. 24. 3. & 2. Paralip. 13. v. 11. & 1. Regum 3. 3. ita Abulenſis, Oleaſter, & alii.

Nocte ardebant lucernæ, manè extinguebantur.

Joſephus tamen lib. 3. Antiq. c. 9. aſſerit, ſacerdotem manè extinxiſſe quatuor lucernas, & permiſiſſe tres reliquas ardere: veſperè verò rurſum quatuor, quas manè B extinxerat, accendiſſe, ita ut omnes ſeptem lucerent per noctem. Favere videtur huic ſententiæ, quòd tabernaculum tam per diem, quàm per noctem undique obvelatum erat, nec haberet feneſtram, per quam lumen admitteret: ergo videtur opus habuiſſe etiam per diem lucerna aliqua ardente.

Verùm hoc non adeò certum eſt: nec enim Joſephus vidit hoc tabernaculum, ſed templum; & Scriptura tribus quatuorve locis jam citatis, nullam lucernæ alicujus per diem lucentis facit mentionem, ſed ſimpliciter & conſtanter aſſerit lucernam veſpere fuiſſe accenſam, & luxiſſe uſque ad manè; quo ſatis innuit manè fuiſſe extinctam, & per lucernam intelligit non unam, ſed omnes ſeptem, ut videtur, quæ erant in candelabro. Jam enim antè dixi tabernaculum admiſiſſe lumen per velum anteriùs reflexum, & aliquo uſque elevatum. hoc enim velum erat loco oſtii in tabernaculo.

Dices, Joſephus lib. 8. Antiqu. cap. 2. ait Salomonem feciſſe candelabrum unum quod interdiu arderet.

C Reſpondeo, Græcè pro *interdiu*, eſt καθ᾽ ἡμέραν, quod verbotenus ſignificat *per diem*, id eſt, quotidie. quod verum eſt: quia quotidie per noctem ardere debebat lucerna, alioqui enim Joſephus Scripturæ omninò foret contrarius, cùm dicat ex legis præſcripto id fieri debuiſſe. Script. enim nuſquam præcipit ut per diem accendatur lucerna; imò hic & alibi tantùm per noctem eam accendi jubet.

In Sancto ergo tantùm nocte ardebant lucernæ, eæque omnes ad myſterium, ut ſcilicet ſignificaretur, quòd lucernæ vivæ, id eſt doctores & ſacerdotes, ſola nocte hujus ſæculi, id eſt in Eccleſia hac, rudiores illuminent. (Hinc dixit Plato, *viros bonos non longa vita, ſed clara & illuſtri opus habere*.) nam in die æternitatis, cùm erimus in Sancto ſanctorum, nulla erit lucerna, non ſol, non luna, ſed lucerna ejus eſt agnus, Apocal. 21. 23. Qua de cauſa etiam in Sancto ſanctorum poſitum non erat candelabrum, ſed omnia ibi erant obſcura, ut Deum ibi loquentem tegerent, & ſignificarent nos futuram in cælo gloriam hic per tenebras & ænigmata tantùm contemplari. ita Beda lib. 3. de Tabern. cap. 1. & Radulphus lib. 17. in Levit. 4. *Myſticè.*

PERPETUUS ERIT CULTUS] Ritus hic accendendi veſpere lucernas erit perpetuus, intellige in lege & religione veſtra, quia omni tempore legis & judaiſmi durabit. unde additur, *per ſucceſſiones eorum*, ſcilicet ſacerdotum Aaronicorum, qui à filiis Iſrael jugiter recipiant oleum ad accendendas quotidie lucernas.

Myſticè, populus offert oleum, id eſt, conſcientiam puram, fœcundam & devotam, ut eam ſacerdotes igne charitatis, & lumine cæleſti accendant. ita Beda.

CA.

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deſcribuntur veſtes pontificis, & v. 40. minorum ſacerdotum, ſcilicet Primò, ephod, v. 6. Secundo, rationale cum 12. gemmis, v. 15. in quo erat doctrina & veritas, v. 30. Tertiò, tunica hyacinthina, in qua erant mala punica & tintinnabula, v. 31. Quartò, tiara cum lamina aurea, cui inſcriptum erat, Sanctum Domino, *v. 36. Quintò, tunica linea cum baltheo, v. 39. Sextò, femoralia, v. 42.*

1. Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filiis ſuis de medio filiorum Iſrael, ut ſacerdotio fungantur mihi: Aaron, Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar. 2. Facieſque veſtem ſanctam Aaron fratri tuo in gloriam & decorem. 3. Et loqueris cunctis ſapientibus corde, quos replevi ſpiritu prudentiæ, ut faciant veſtes Aaron, in quibus ſanctificatus miniſtret mihi. 4. Hæc autem erunt veſtimenta quæ facient: Rationale, & ſuperhumerale, tunicam & lineam ſtrictam, cidarim & balteum. Facient veſtimenta ſancta fratri tuo Aaron & filiis ejus, ut ſacerdotio fungantur mihi, 5. Accipientque aurum & hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & byſſum. 6. Facient autem ſuperhumerale de auro & hyacintho & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta opere polymito. 7. Duas oras junctas habebit io utroque latere ſummitatum, ut in unum redeant. 8. Ipſa quoque textura, & cuncta operis varietas erit ex auro, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta. 9. Sumeſque duos lapides onychinos, & ſculpes in eis nomioa filiorum Iſrael; 10. ſex nomina in lapide uno, & ſex reliqua in altero, juxta ordinem nativitatis eorum. 11. Opere ſculptoris & cælatura gemmarii, ſculpes eos nominibus filiorum Iſrael, incluſos auro atque circumdatos: 12. & pones in utroque latere ſuperhumeralis, memoriale filiis Iſrael. Portabitque Aaron nomina eorum coram Domino ſuper utrumque humerum, ob recordationem. 13. Facies & uncinos ex auro, 14. & duas catenulas ex auro puriſſimo ſibi invicem coherentes, quas inſeres uncinis. 15. Rationale quoque judicii facies opere polymito juxta texturam ſuperhumeralis, ex auro, hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta. 16. Quadrangulum erit & duplex; menſuram palmi habebit tam in longitudine quàm in latitudine. 17. Poneſque in eo quatuor ordines lapidum; in primo verſu erit lapis ſardius, & topazius, & ſmaragdus: 18. in ſecundo carbunculus, ſapphirus, & jaſpis: 19. in tertio ligurius, achates, & amethyſtus: 20. in quarto chryſolitus, onychinus & beryllus. incluſi auro erunt per ordines ſuos. 21. Habebuntque nomina filiorum Iſrael: duodecim nominibus cælabuntur, ſinguli lapides nominibus ſingulorum per duodecim tribus, 22. Facies in rationali catenas ſibi invicem cohærentes ex auro puriſſimo: 23. & duos annulos aureos, quos pones in utraque rationalis ſummitate: 24. catenaſque aureas junges annulis, qui ſunt io marginibus ejus: 25. & ipſarum catenarum extrema duobus copulabis uncinis in utroque latere ſuperhumeralis quod rationale reſpicit. 26. Facies & duos annulos aureos, quos pones in ſummitatibus rationalis, in oris, quæ è regione ſunt ſuperhumeralis, & poſteriora ejus aſpiciunt. 27. Nec non & alios duos annulos aureos, qui ponendi ſuot in utroque latere ſuperhumeralis deorſum, quod reſpicit contra faciem juncturæ inferioris, ut aptari poſſit cum ſuperhumerali. 28. & ſtringatur rationale annulis ſuis cum annulis ſuperhumeralis vitta hyacinthina, ut maneat junctura fabrefacta, & à ſe invicem rationale & ſuperhumerale oequeant ſeparari. 29. Portabitque Aaron nomina filiorum Iſrael in rationali judicii ſuper pectus ſuum, quando ingredietur Sanctuarium, memoriale coram Domino in æternum. 30. Pones autem in rationali judicii Doctrinam & Veritatem, quæ erunt in pectore Aaron quando ingredietur coram Domino: & geſtabit judicium filiorum Iſrael in pectore ſuo, in conſpectu Domini ſemper. 31. Facies & tuoicam ſuperhumeralis totam hyacinthinam, 32. in cujus medio ſuora erit capitium, & ora per gyrum ejus textilis, ſicut fieri ſolet io extremis veſtium partibus, ne facilè rumpatur. 33. Deorſum verò, ad pedes ejuſdem tunicæ per circuitum, quaſi mala punica facies, ex hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, mixtis in medio tintinnabulis. 34. ita ut tintinnabulum ſit aureum & malum punicum, rurſumque tintinnabulum aliud aureum & malum puoicum. 35. Et veſtietur ea Aaron in officio miniſterii, ut audiatur ſonitus, quando ingreditur & egreditur Sanctuarium in conſpectu Domioi, & noo moriatur. 36. Facies & laminam de auro puriſſimo: in qua ſculpes opere cælatoris Sanctum Domino. 37. Ligabiſque eam vitta hyacinthina, & erit ſuper tiaram, 38. imminens fronti pontificis. Portabitque Aaroo ioiquitates eorum, quæ obtulerunt & ſanctificaverunt filii Iſrael, in cunctis muneribus & dooariis ſuis. Erit autem lamina ſemper in fronte ejus, ut placatus ſit eis Dominus. 39. Stringeſque tunicam byſſo, & tiaram byſſinam facies, & balteum opere plumarii. 40. Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis, & balteos ac tiaras in gloriam & decorem: 41. veſtieſque his omnibus Aaron fratrem tuum, & filios ejus cum eo. Et cunctorum conſecrabis maous, ſanctificabiſque illos, ut ſacerdotio fungantur mihi. 42. Facies & feminalia linea, ut operiant carnem turpitudinis ſuæ, à renibus uſque ad femora: 43. & utentur eis Aaron & filii ejus quaodo ingredieotur tabernaculum teſtimonii, vel quando appropinquant ad altare ut miniſtreot in Sanctuario, ne ioiquitatis rei moriaotur. Legitimum ſempiternum erit Aaron, & ſemini ejus poſt eum.

Digitized by Google

Verſ. 1.

APPLICA QUOQUE AD TE AARON FRATREM TUUM CUM FILIIS SUIS] Hebr. *accedere fac ad te fratrem tuum cum filiis*, ut ſcilicet eos ſacerdotes conſecres, & veſtibus ſacerdotalibus induas. Vide hic vocationem divinam ſacerdotum Leviticorum ad miniſteria Dei: & quàm nemo præſumere debeat tale officium, niſi qui vocatur à Deo tamquam Aaron. Novatores vertiginis ſpiritu exciti non Deo vocante, ſed ſponte ſe ingerunt ſacris.

Quòd autem Moſes fratrem ſuum ſacerdotem ordinat, quid aliud myſticè commendat, niſi quòd omnes qui Aaron, id eſt ſacerdotes & doctores eſſe volunt tanto ſtudio & amore debent meditationi divinæ legis (hanc enim repræſentat Moſes legislator) inhærere, ut quaſi germana videantur ei conjunctione devincti.

Allegor.

Allegoricè, Aaron fuit typus Chriſti, qui eſt frater Moſis, quia Chriſtus & Moſes, id eſt teſtamentum vetus & novum, quaſi fratres ſibi aſſimilantur, conveniunt & reſpondent.

Verſ. 2.

FACIESQUE VESTEM SANCTAM] Veſtes ſanctas, putà ſacerdotales. eſt enallage numeri. Nota. Veſtis ſacerdotum dicitur ſancta, quia oleo erat conſecranda, Deique cultui dicanda, & à profanis uſibus removenda, atque à ſolis ſanctis, id eſt ſacerdotibus Deo ſanctificatis, id eſt conſecratis in loco ſancto uſurpanda.

Ritus veſtiendi pontificem.

Porro, hic inverſo ordine numerantur & deſcribuntur veſtes ſacerdotales: ſic enim veſtiebatur pontifex, ut patet Levit. 8. Primò induebat femoralia: ſuper hæc injiciebat tunicam lineam, eamque zona ſtringebat: huic ſuperinduebat tunicam hyacinthinam: ſuper quam ephod cum rationali accingebat ſecunda zona: capiti imponebat tiaram, cui affixa erat lamina aurea, cum hac inſcriptione, *Sanctitas Domino*.

IN GLORIAM ET DECOREM] ſacerdotum & ſacerdotalium munerum; ita in novo teſtamento ornamenta ſacerdotalia (fremant licet hæretici) eadem de cauſa rectè cultui divino adhibentur. Nam, ut rectè argumentatur B. Ivo Carnotenſis epiſt. 124. ſi in lege veteri ita ornatus fuit ſacerdos, ergo multò magis in lege nova, oportuit ſacerdotem uti ſacris veſtibus ad divinum cultum, ac præſertim ad conſecrandum corpus & ſanguinem Domini. hoc enim poſtulat decentia, æquitas & reverentia naturalis; & ſecùs facere eſſet incivile, profanum, ruſticum & barbarum. Fuit, & eſt alius quoque harum veſtium uſus, ſcilicet Primò, ut ſacerdos populi memoriam ſemper animo, ut veſtibus, inſcriptam gereret, pro eoque Dominum inſtanter deprecaretur. Secundò, ut per eas ſacerdos juſtitiæ & ſanctitatis, æquè ac doctrinæ & ſtudii legis, atque omnis officii ſui admoneretur. vide Bedam.

Veſtium ſacerdotalium cauſa.

Verſ. 3.

ET LOQUERIS CUNCTIS SAPIENTIBUS CORDE, QUOS REPLEVI SPIRITU PRUDENTIÆ, UT FACIANT VESTES AARON] Sapientes corde hic vocantur periti artifices, putà ſartores, phrygiones, gemmarii, &c. ut patet cap. 36. 1. Sapientia enim & prudentia confunduntur apud Hebræos, & latiſſimè accipiuntur, ut etiam artem & peritiam mechanicam ſignificent. Porro erant hi artifices Beſeleel & Ooliab, eorumque adminiſtri, de quibus cap. 35. 30.

SPIRITU PRUDENTIÆ] id eſt prudentia à me aſpirata. Spiritus enim hebraicè cuivis habitui, actioni & rei vitali tribuitur per metaphoram, & ferè connotat rem aliunde eſſe acceptam & aſpiratam. Sic ſpiritus lenitatis, eſt ipſa lenitas à Deo aſpirata, Galat. 6. 1. ſapientiæ & intellectus, eſt ipſa ſapientia & intellectus, Eccli. 15. 5. Sic Iſaiæ 11. ſeptem dona Spiritus ſancti vocantur ſpiritus conſilii, fortitudinis, timoris, pietatis, &c. id eſt conſilium, fortitudo, timor, pietas donata & aſpirata à Spiritu ſancto. ita S. Cyprian. lib. 1. contra Judæos cap. 20. Hilar. in Matth. can. 15. Nazianz. orat. in Pentecoſten, Baſil. contra Eunom. ſerm. 5. cap. 14. Auguſt. contra Fauſt. l. 12. c. 15.

Spiritus in Script. quid?

Porrò *prudentia* hic artem ſignificat. *Spiritu* ergo *prudentiæ*, id eſt arte fabricandi vel conficiendi has veſtes ſacras; quæ ars eſt donum Dei naturale, uti ſunt & cæteræ artes: aliquando tamen eſt donum ſupernaturale infuſum a Deo, uti hic accidiſſe ſatis innuitur cap. 35. 30. uti dicitur de Beſeleel: *Implevitque eum* (Deus) *ſpiritu Dei, ſapientia & intelligentia ad excogitandum & faciendum opus in auro & argento & ære, ſculpendiſque lapidibus, & opere carpentario, quidquid fabrè adinveniri poteſt, dedit in corde eius*, &c.

Verſ. 4.

TUNICAM] ſcilicet hyacinthinam, quæ hebr. מעיל *meil*, & latinè abſolutè tunica dicitur: alia verò tunica vocabatur כתנת תשבץ *Ketonet tasbets*, id eſt, tunica linea ſtricta. ita Hebræi, Chald. & ſeptuag. radix enim Hebræa שבץ *ſcabats* ſtringere ſignificat: hæc enim tunica inſtar interulæ ſtringebat corpus. Alii Hebr. *tasbets* vertunt tunicam incluſionis, in qua videlicet incluſæ erant 12. gemmæ. Alii, teſte S. Auguſt. vertunt tunicam cum cornibus id eſt cirris. Alii, tunicam ocellatam, id eſt opere phrygionico ocellis pictam. Hi omnes per hanc tunicam, accipiunt hyacinthinam, non lineam: verùm dum, ab antiquis deviant, in plurima incerti abeunt.

Tunica hyacinthina.

Magis credendum eſt uni S. Hieron. ad Fabiolam de veſt. ſacerd. ubi disertè *meil* interpretatur tunicam hyacinthinam, *Ketonet* verò tunicam lineam. idque ita eſſe patet Exodi 39. v. 22. & 27. & Levit. 8. 7. in Hebræo.

Verſ. 6.

FACIENT AUTEM SUPERHUMERALE DE AURO ET HYACINTHO, ET PURPURA, COCCOQUE BIS TINCTO, ET BYSSO RETORTA, OPERE POLYMITO] Prima hæc eſt ſacerdotis veſtis, quæ dicitur *ſuperhumerale*, ſive, ut Septuag. ἐπωμὶς, &, ut Aquila, ἐπένδυμα, hebr. dici, ut אפוד *ephod*, id eſt pallium, ſive extima veſtis, quæ aliis ſuperinduitur, à radice אפד *aphad*, id eſt ſuperinduit, ſuperinduxit, Ephod autem erat veſtis propria pontifici quę tam pectus quam humeros ejus tegebat, eratq; ſeſè inſtar interulæ pertexta undique, ſed supernè, uti & infernè, omnino patentis. Nulla ergo pars ephod vel in pectore, vel in dorſo, vel ad latera patebat, nulla quoque erat nodis aut fibulis connexa, ut iis amotis aperiri poſſet: erat enim ephod continua & uniformi textura undique contextum & pertextum.

Prima veſtis pontificis ephod, ſive ἐπωμὶς id eſt ſuperhumerale deſcribitur Primò.

Secundò, ephod porrigebatur uſque ad cingulum: eo enim cingebatur.

Secundò.

Tertiò, in ephod circa pectus patebat locus rationali inſerendo. hinc licet ephod à Philone vocetur pectorale, potiùs tamen à Septuag. Noſtro, & aliis vocatur ſuperhumerale: quia in humeris integrè pertextum erat, cùm in pectore locus eſſet patulus pro rationali.

Tertiò.

Quartò, ephod in humeris habebat duos lapides onychinos, in quibus inſculpta erant 12. nomina filiorum Iſrael, ut patet v. 9.

Quartò.

Quintò, ephod contextum erat & variegatum ex filis autem aureis hyacinthinis, purpureis, coccineis & byſſinis opere polymito, ut patet hoc verſu.

Quintò.

Sextò, putant Abulenſ. & Sixtus Senenſis lib. 3. Biblioth. cap. 12. ephod caruiſſe manicis, fuiſſeque inſtar ſcapularis monaſtici. Sed verius eſt ephod habuiſſe manicas: id enim disertè docet Joſephus. Joſephi verba ſi ea rectè vertas, hæc ſunt: *Ephod fit ex variis coloribus auro intermiſto: ita contexitur deorſum cubitali menſura, ut circa medium pectus lacuna relinquatur* (rationali inſerendo) *& cum manicis fabricatus, omniaq; figura in modum tunicæ factus eſt.*

Sextò.

Deniq; Philo l. 2. de Monar. docet pectorale ſive ephod fuiſſe inſtar thoracis, thoraci etiam ſimile fuiſſe ephod aſſerit Joſephus lib. 6. Belli c. 6. Sicut ergo milites ornantur & muniuntur thorace, ita ſacerdotes ephod: ipſi enim ſunt milites Dei & templi, uti alibi dixi.

Ephod erat inſtar thoracis.

OPERE POLYMITO] Id eſt, opere variorum colorum & liciorum. unde Septuag. vocant opus textile variegatoris. Nam ephod textum erat ex ſtamine byſſino, & ſubtegmine tricolori, videlicet hyacinthino, coccineo & purpureo, ait S. Hieron. intermiſtis filis aureis. Tale erat hoc ephod, quo ſolus utebatur pontifex. Erat enim aliud ephod lineum, ſive byſſinum & toto candore purisſimum, quo utebantur inferiores ſacerdotes & Levitæ, quin & laici qui quoquo modo cultui divino deſerviebant uti docent Abulenſ. in 1. Reg. 22. q. 27. Tale fuit ephod Samuelis 1. Reg. 2. 18. & ſacerdotum à Saule occiſorum 1. Reg. 22. v. 18. tali etiam uſus eſt David ſaltans ante arcam 2. Reg. 6. 14. ita S. Hieron. ad Fabiol. de veſt. ſacerd.

Duplex ephod.

Verſ. 7.

DUAS ORAS JUNCTAS HABEBIT IN UTROQUE LATERE SUMMITATUM, UT IN UNUM REDEANT] Hebraicè eſt, *duo humeri iuncti erunt ad extremitates eius, & ſic conjungetur*. q.d. Ephod non ſub axillis ad latera, uti putat Abulenſis & alii, ſed ſupra utramque humeri partem duas habebit oras, ut per eas commodiùs pontifex poſſit

Ora ephod.

Digitized by Google

poſſit caput inſerere, atque ephod induere: cùm autem induiſſet pontifex ephod, tunc hæ oræ nectebantur fibula. Addit Joſeph. duos lapides onychinos in humeris, de quibus v. 9. vice fibularum fuiſſe.

Hinc noſter Interpres has duas oras vocat oras ſummitatum, quia non in latere ephod, ſed ad caput, & humeros erant, cùm reliquum corpus in ephod eſſet textura continua, uti dixi. hinc ephod dicitur ab אפד *ephad*, quòd non tantùm ſuperinduere, ſed & cingere vel arctare ſignificat, ut patet Exodi 29. 5. Levit. 8. v. 9. in Hebræo, eò quòd ephod laxiores veſtes inferiores arctaret, & omnino cingeret arcta & continua ſua pertextura. ita Oleaſt. Cajet. & Arias in Aarone.

Septuag. has duas oras vocant duas epomides, id eſt duas partes, putà anteriorem & poſteriorem, epomidis.

Vers. 9. Onychini ephod. SUMESQUE DUOS LAPIDES ONYCHINOS] Ita vertunt & alii paſſim. Soli Septuag. vertunt, *ſumes duas ſmaragdas*. Joſephus hos onychinos vocat ſardonyches, ſive à patria, quòd ſcilicet Sardis allati eſſent, ſive à colore; quòd colore ſardio ruberent, inquit S. Hieron. Addit Joſephus onychinum qui à dextris erat, quoties pontifex ſacrificabat, tanto fulgore micaſſe, ut etiam eminùs conſpiceretur.

B

Vers. 9. 10. ET SCULPES IN EIS NOMINA FILIORUM ISRAEL: SEX NOMINA IN LAPIDE UNO, ET SEX RELIQUA IN ALTERO, JUXTA ORDINEM NATIVITATIS EORUM] Sex ſeniorum filiorum Jacob nomina, putà Ruben, Simeon, Judas, Dan, Nephthali & Gad, inſculpta erant onychi dextro, ait Joſeph. ſex reliqui inſculpti erant ſiniſtro, putà Aſer, Iſſachar, Zabulon, Ephraim, Manaſſes & Beniamin. vide de his filiis Geneſ. 29. & 30. Levi enim inter 12. tribus non numeratur, licet eum numeret Abulenſis hîc: ſed ejus loco & loco Joſeph, duo filii Joſeph, ſcilicet Ephraim & Manaſſes, ſucceſſerunt adoptatis in filios ab avo Jacobo, Geneſ. 48. v. 5. ita Joſephus lib. 3. 11. Ipſe enim ſacerdos, utpote Levita, per ſe ſuam tribum Levi repræſentabat; unde non fuiſſet congruum inſcribere Levi veſti ſacerdotis.

Myſticè, ſignificabatur ſacerdotem ex officio, debere orare pro ſingulis populi tribubus, eaſque quaſi humeris ſuis portare, ut eſſet velut Atlas populi.

Vers. 11. CALATURA GEMMARII] Hebr. *apertionibus*, id eſt ſculpturis, *ſigilli*, q. d. Ita exſculpes hos duos onychinos, eiſque inſculpes nomina filiorum Iſrael, ſicut ſigillum ſolet exſculpi & inſculpi literis & inſignibus heriius.

C

INCLUSOS AURO ATQUE CIRCUMDATOS] Hebraicè eſt, *circumdatos clauſuris*, vel *palis aureis*.

Vers. 12. Ephod inſculpta erant nomina 12. patriarcharum, cur? ET PONES IN UTROQUE LATERE SUPERHUMERALIS, MEMORIALE FILIIS ISRAEL] Hebraicè eſt, *pones in utroque latere ephod lapides memoriæ filiis Iſrael*, vel *filiorum Iſrael*, ſive ut Chald. *lapides memoriales filiis Iſrael*; idque tripliciter. nam, ut docet Beda lib. 3. de Tabern. c. 4. tres ob cauſas Aaron pontifex nomina patriarcharum inter ſacrificia ſemper in humeris, æquè ac

Prima cauſa. in pectore portabat. Prima erat, ut ipſe fidei, probæque vitæ duodecim patriarcharum ſemper meminiſſet, eamque imitaretur. Secunda, ut 12. tribuum, quæ ex his

Secunda. Tertia. patriarchis prognatæ ſunt, in orationibus & ſacrificiis memor exiſteret. ita & S. Hieron. Tertia, ut populus videns nomina patrum ſcripta in veſte præſulis ſui, curaret ſedulò ne ab illorum meritis deſciſcens, ad errorum contagia declinaret. ita S. Hier. Quarta, ut ſciat pontifex po-

Quarta. pulum & ſubditos ſibi portandos eſſe non tantùm in pectore, ſed & in humeris. in pectore portantur, cùm amantur; in humeris, cùm illorum onera feruntur, juxta illud Galat. 6. *Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti*. Gemit ſub onere paupertatis proximus, onus ejus eleemoſynis ſubleva: ſub onere ægritudinis decumbit, erige: ſub faſce peccati jacet, attolle: cholericus eſt, melancholicus, puſillanimis, fer & porta eum humeris tuæ patientiæ, charitatis, conſolationis: ſic adimplebis legem Dei & Chriſti.

D

Allegor. ephod erat typus obedientia Chriſti. Hinc allegoricè, ephod ſignificabat obedientiam charitatis Chriſti, qua ipſe humeros ſuos pro peccatis noſtris cruci ſuppoſuit, inquit Rupert. unde duo lapides onychini ſignificabant duo hemiſphæria, inquit Philo, & S. Hier. putà totum mundum, pro quo paſſus eſt Chriſtus. Ita Abbas ille in Vitis lib. 5. c. 10. in fine, ha-

A

bitum priſcorum monachorum explicans, ait: *Cucullum, quo utimur, ſignum eſt innocentiæ: ſuperhumerale, quo humeros & cervicem alligamus, ſignum eſt crucis: zona verò qua cingimur, ſignum eſt fortitudinis. Converſemur ergo juxta id quod habitus noſter ſignificat: quia omnia cum deſiderio facientes, nunquam deficiemus.*

Tropologicè, ephod ſignificabat onus evangelicum & jugum Domini. In hujus enim ſuſceptione & obedientia, conſiſtit perfectio & felicitas Chriſtiani. Ita & Gentilis Ageſilaus rogatus, quare Spartani aliis feliciores & potentiores eſſent: *Quia*, inquit, *plus quàm alii exercent ſe in imperando & obediendo*. Et Agis rex rogatus, quænam diſciplina maximè exerceretur Spartæ: Peritia, inquit, imperandi & obediendi. Preſſiùs verò veriùſque Theopompus, cùm quidam diceret, Spartæ ſalutem inde proficiſci, quòd reges haberet ad imperandum idoneos; reſpondit, non eam eſſe cauſſam, ſed quòd cives obedire noſſent. ita Plutarch. in Lacon. *Tropol. ephod eſt jugum Domini.*

Quid colores varii ſignificarint dixi cap. 25. v. 3. Duæ oræ nexæ tàm ſiniſtra, quàm dextra parte, idque ſuperiùs ad humeros, ſignificabant opus externum & ſanctam operationem piæ intentioni jungendam eſſe, tàm inter adverſa, quàm inter proſpera. Manicas habebat ephod. quia onus à Deo Deique vicariis injunctum, ſtatim utraque manu complectendum eſt. Ephod hoc cingendum eſt zona, id eſt voluntate Dei. ita Beda. per hanc enim omnia ardua & adverſa, quæ Deus nobis quaſi ephod imponit, facilè ſuſtentantur & ſuperantur. Audi S. Hier. ad Paulam de obitu Blæſillæ: *Bonus eſt Deus, & omnia quæ bonus facit, bona ſint neceſſe eſt. Mariti orbitas irrogatur, plango quod accidit: ſed quia ſic placet Domino, æquo animo ſuſtinebo. Unicus raptus eſt filius, durum quidem, ſed tolerabile: quia ſuſtulit ille qui dederat. Si cæcus fuero, amici lectio me conſolabitur. Si auditum quoque ſurdæ aures negaverint; vacabo à vitiis: nihil aliud, niſi Dominum cogitabo. Imminebit ſuper hæc & dura pauperies, frigus, languor & nuditas: extremam expectabo horam, & breve putabo malum, quod finis melior ſubſequatur. Sanus ſum, gratias refero creatori. Langueo, & in hoc laudo Domini voluntatem: quando enim infirmor, tunc fortis ſum; & virtus ſpiritus in carnis infirmitate perficitur. Cur autem durum ſit, quod quandoque patiendum eſt.*

C

Moraliter ergo diſce hîc, primam & præcipuam veſtem, quæ ſacerdotem, id eſt fidelem Deo addictum, veſtit & ornat, eſſe ephod, id eſt obedientiam. Obedientia, inquit S. Greg. l. 35. Moral. c. 10. *ſola virtus eſt, quæ virtutes cæteras menti inſerit, inſertaſque cuſtodit*. Et, *Melior eſt obedientia quam victimæ: quia per victimas aliena caro, per obedientiam vero voluntas propria mactatur.* *Moral. de ephod, id eſt obedientia. Primò.*

Secundò, *Si vis eſſe ſapiens, eſto obediens. ſic enim ſcriptum eſt: Concupiſcis ſapientiam, ſerva mandata, & Dominus dabit illam tibi*, ait S. Bernardus in ſerm. de Epiph. *Secundò.*

Tertiò, *Bonus obediens*, ait S. Bernardus, *dat ſuum velle & ſuum nolle, ut poſſit dicere: Paratum cor meum Deus, paratum cor meum: paratum quodcumque præceperis facere, paratum ad nutum citiùs obedire, paratum tibi vacare, proximis miniſtrare, meipſum cuſtodire, & in cæleſtium contemplatione requieſcere. Obediens eſt amabilis ſociis, omnibus officioſus, & nulli oneroſus, devotus ad Deum, benignus ad proximum, ſobrius ad mundum, Domini ſervus, proximi ſocius, mundi dominus. Superiora habet ad gaudium, æqualia ad conſortium, inferiora ad ſervitium.* *Tertiò.*

D

Quartò, S. Cyprianus tractatu de Duodecim abuſionibus: *Adoleſcens*, inquit, *ſine obedientia, eſt adoleſcens ſine diſciplina.* *Quartò.*

Quintò, S. Gregorius lib. 35. Moral. & habetur 11. q. 3. c. Quid ergo: *Quid*, inquit, *mirum eſt ſi homo ſe obedientiæ in præſentis vitæ brevitate ſubiicit, quando hanc mediator Dei & hominum tenuit, & tenendam præcepit; & cùm obedientes remunerat, non relinquit.* *Quintò.*

Sextò, Juſtinus Martyr. lib de Recta confeſſ. *Cedendum*, ait, *eſt voluntati Dei, ſicut lutum obſequitur ſuo figulo.* Et Procopius in Levit. *Sicut*, ait, *decet ut jumenta nobis obſequantur: ita rationem noſtram oportet obtemperare Deo.* *Sextò.*

Septimò, S. Laurentius Juſtinianus l. de Ligno vitæ cap. 3. *Sicut*, ait, *ſine duce non confiditur de victoria, ac ſine gubernatore non pervenitur ad portum; ita & abſque obedientia impoſſibile eſt in vitæ hujus pelago non periclitari. Illa enim facit hominem triumphare.* *Septimò.*

Octavò. Octavò, Abbas Pambo in Vitis Patrum l. 5. c. 14. de obedientia, oblatis ei quatuor Religioſis, primo jejunante, ſecundo paupere ſpiritu, tertio diligente, quarto obediente, obedientem omnibus prætulit: *Quia*, inquit, *alii tres virtutem quam poſſident, voluntate propria retinent: hic autem voluntatem ſuam abſcindens, alienæ voluntatis ſe ſervum fecit. Tales autem veri confeſſores ſunt, ſi uſque ad finem ita permanſerint.* Ibidem num. 9. Abbas quidam vidit quatuor ordines in cælo; primum, infirmorum, & gratias agentium Deo; ſecundum, hoſpitalitatem ſectantium; tertium, ſolitariorum; quartum, obedientium. qui ornati torque aurea & corona, majorem quàm alii gloriam habebant, eò quòd, inquit, ſuam voluntatem abjecerint, eamque Deo in manu Superioris reſignarint. ac concludit: *Obedientia ſalus eſt fidelium: obedientia genitrix eſt omnium virtutum, obedientia regni cæleſtis inventrix eſt: obedientia cælos aperit, & homines de terra elevat: obedientia cohabitatrix angelorum eſt: obedientia Sanctorum omnium cibus eſt. ex hac enim ablactati ſunt; & per hanc ad perfectionem venerunt.*

Nonò. Nonò, ibidem celebratur obedientia Marci literam imperfectam, dum vocatur, relinquentis, & Mutii filium in flumen projicientis, pag. 547. (ſequor editionem noſtri P. Heriberti) ac Joannis leænam ligatam ad Abbatem adducentis, pag. 502. Euphraxiæ in arduis, pag. 355. Joannis aridum lignum per annum integrum aqua longè petita irrigantis, quod tandem fronduit, pag. 546. Ejuſdem ſaxum ingens multo tempore movere conantis, pag. 547.

Decimò. Decimò, S. Antonius ajebat velocem & compendioſum modum perveniendi ad perfectionem, eſſe obedientiam. quod ut nos doceret Chriſtus, ait ſe veniſſe ut faceret voluntatem non ſuam, ſed Patris. Unde Paulus Simplex ex hac doctrina S. Antonii, obedientiæ & ſimplicitatis merito ad tantum gratiarum culmen aſcendit, ut multò plura & potentiora faceret miracula quàm ipſe S. Antonius. teſtis eſt Ruffinus in ejus Vita.

Undecimò. Undecimò, Joannes Lycius per obedientiam obtinuit donum prophetiæ, cui ita confidebat Theodoſius Imperator, ut non priùs ad bella procederet, quàm illius animaretur oraculis, quibus fretus velut cælitus ſibi delatis, trophæa de deſperatis bellis & hoſtibus ſemper reportavit. Teſtes ſunt Sulpitius & Caſſianus lib. 4. in Vitis Patrum cap. 25.

Gentilium exempla. Audi Gentiles. Solon percontatus qua ratione ſalva poſſit eſſe civitas, reſpondit: *Si cives obtemperent ſuis magiſtratibus, magiſtratus autem legibus.*

Zeno Citticus celebratiſſimam Heſiodi ſententiam ſolebat invertere. Cùm enim ille primas tribuat ei qui per ſe ſapiat, ſecundas qui rectè admonenti obtemperet; Zeno, ordine inverſo ſic pronuntiabat.

Optimus ille quidem qui paret recta monenti,
Sed probus ille quoque eſt, qui noverit omnia per ſe.

Addebat cauſam, quòd qui noſſet ex ſe omnia, nihil haberet præter intelligentiam: at qui rectè monenti pareret, præter intelligentiam haberet etiam effectum. Nam parere dicitur, qui quod didicit optimum eſſe, facit. Teſtis eſt Laert. l. 7. c. 1.

Vers. 13. & 14. Catenulis iungebatur rationale cum ephod. Facias et uncinos ex auro, et duas catenulas ex auro] Ut videlicet per eas rationale alligetur ſuperhumerali, putà ipſi ephod: nam rationale alligabatur proximè ad ephod quatuor annulis, exiſtentibus in quatuor ejus angulis; ſed quia magnum erat gemmarum in rationali pondus, additæ ſunt hæ duæ catenulæ, quæ exteriùs rationali in duobus ejus annulis inſerebantur, idque per occultas fiſtulas, ne apparerent, ut ita una ephod & rationalis textura eſſe videretur, ait Joſephus & Hier. Aſcendebant autem hæ catenulæ uſque ad humeros, & annectebantur circulis, vel, ut Noſter meliùs vertit, uncinis aureis, in ſummitate ephod à tergo exiſtentibus. Harum catenularum & uncinorum rurſum meminit Moſes in rationali v. 24. & 25. nam has cum illis eſſe eaſdem facilè eſt videre ex conſenſione textus Hebræi utrobique, & ex Joſepho ac S. Hieronymo: qui tantùm harum catenularum in rationalis fabrica meminerunt. ita Abulenſis.

Vers. 14. Sibi invicem cohærentes] q. d. Fac catenulas duas quarum ſingularum circuli invicem innexi cohæreant. ita Abulenſis, Hugo Victorinus, & alii. Neque enim catenula ſiniſtra cohærere poterat dextræ aut contrà; ſed tam dextra, quàm ſiniſtra, implexa, vel potiùs innexa & contexta erat ſuis circulis, vel anſulis, uti fieri ſolet in catenis. Unde hebraicè eſt: *facies eas opere plectili*; & Sept. *facies eas commiſtas in floribus*, id eſt, inſtar florum. ut ſcilicet ſicut flos flori in ſerto & corona innectitur & implectitur, ita implectas hos annulos catenularum ſibi invicem, ut fiat catena.

Hebræi addunt, *terminatas* vel *conterminas*, hoc eſt æquales, *facies has catenulas*, ut ſcilicet æqualiter in fine rationalis terminentur, ejuſque annulis extremis inſerantur; ſed hoc ſatis explicatur in ipſius rationalis deſcriptione verſ. 24. & 25. unde Noſter interpres id omiſit, ut vitaret hanc repetitionem.

Vers. 15. Secunda veſtis erat rationale, unde dictũ. Prima expoſitio. Rationale quoque judicii facies opere polymito] Hæc eſt ſecunda veſtis pontificia, quæ ſacratiſſima erat pars ipſius ephod, id eſt ſuperhumeralis, omniumque veſtium ſacerdotalium. Dicta eſt ab Hebræis חשן *choſen*, à Græcis λόγιον, a Latinis rationale, idque Primò, quia pontificem, & conſequenter populum admonebat eorum, quæ ſumma prudentia & ratione ipſius in ſuo officio, ſacrificiis & ſacerdotio conſideranda erant, quæque ſignificabantur per nomina filiorum Iſrael, perque *urim* & *tummim*, id eſt, per doctrinam & veritatem, quæ rationali inſcripta erant.

Secunda. Secundò, quia rationale hoc dabat oracula, quaſi mente aut ratione provida & prophetica præditum foret: unde rationale poſſet & vocale & verbale vocari. utrumque enim ſignificat Græcum λόγιον, inquit S. Auguſt. q. 116. Utrumque etiam ſignificat Hebræum *choſen*. Nam à radice חשה *chaſa*, id eſt tacuit, dicitur *choſen* per antiphraſin, quaſi minimè tacens, vel quòd tacens licet, daret tamen oracula per ſacerdotem.

Hebr. vocatur choſen, unde? Primò. Secundò. Secundò, alludit *choſen*, ad חסן *choſen* per *ſamech*, id eſt fortitudo & protectio, quia rationale hoc muniebat & protegebat pectus ſacerdotis inſtar loricæ.

Tertiò. Tertiò, alludit *choſen*, per metatheſin ad נחש *nachas*, id eſt divinavit, oraculum dedit.

Rationale iudicii, dicitur, unde? Primò. Secundò. Hinc dicitur *rationale iudicii*; *iudicii* inquam, partim humani, hoc eſt debiti (hoc enim Hebræis ſignificat judicium) & officii ſacerdotis, & populi Iſrael, cujus, ut dixi, eos admonebat; partim divini, quo ſcilicet Deus ſententiam ſuam dicebat per pontificem: pontifex enim rationali indutus de rebus dubiis conſulebat Dominum, & ab eo de iiſdem erudiebatur, tamquam fungens munere pontificio nomine totius populi, ac mox ipſe Dei judicium, id eſt ſententiam & oraculum, populo enuntiabat.

Tropol. rationale eſt prudentia & examen operum. Tropolog. rationale judicii ſignificat munditiam cogitationum, item prudentiam & circumſpectionem, atque rationem examinis noſtri tam interni quam externi, putà tam conſcientiæ quàm operum externorum, quæ maximè ſacerdotem ornant. vide Bedam lib. 3. de Tabern. c. 5. & Gregor. 2. p. Paſtor. c. 2. & ſeq. Ita Abbas ille in Vitis Patr. l. 5. c. 11. num. 39. dicebat, *Debet monachus quotidie, manè & ſerò cogitare in ſemetipſo, quid fecit eorum quæ vult Deus, & quæ non fecit. Et ita tractantem omnem vitam ſuam pœnitentiam agendo, monachum eſſe oportet: ſic enim Abbas Arſenius vixit.* Idem examen manè & veſpere magno ſenſu & ſpiritu compunctionis faciebat S. Ephrem, uti ipſe fatetur in Vita S. Mariæ meretricis, in fine.

Vers. 16. Quadrangulum erit] non geometricè, ſed phyſicè. q. d. Quadrum erit: neque enim rationale hoc erat altera parte longius, ſed omnibus ſui partibus erat æquilaterum: nam habebat palmum ſive ſpithamam, hoc eſt duodecim digitos in longitudine, & totidem in latitudine.

Et duplex] putà duplicatum, & duplici tela conſtans, ad hoc ut ſuſtinere poſſit lapides, ſive gemmas in eo collocandas.

Vers. 17. Duodecim gemmæ rationalis. Ponesque in eo quatuor ordines lapidum] Ad myſteria hos lapidum ordines expreſſit & deſcripſit ipſe Dominus. Hos lapides, inquit S. Hier. legimus in diademate principis Tyri, Ezech. 28. (licet ibi tantum novem legantur lapides, qui ſignificant novem angelorum ordines, inquit S. Hier. ex ſingulis enim aliqui cum Lucifero, quem rex Tyri repræſentant, ceciderunt) & in Apoc. S. Joan c. 21. ſed alio ordine in Apoc. enim duodecim lapides ſignificant duodecim Apoſtolos, qui fundamen-

ta

Digitized by Google

ta ſunt Eccleſiæ militantis & triumphantis: unde ſub horum lapidum nominibus & ſpecie, virtutum vel ordo vel diverſitas indicatur, ait S. Hier.

Ubi Nota, in nominibus horum lapidum, uti & herbarum, arborum, avium & animalium, cæcutire & divinare recentiores Hebræos; proinde ne fallamur tutiſſimum eſt ſequi S. Hieron. Septuag. & Chald qui mirè hic conſentiunt.

Tropolog. quatuor ordines gemmarum ſunt quatuor virtutes cardinales, ait S. Hieron ad Fabiol quæ dum invicem miſcentur, duodecim efficiunt combinationes, ut patet ſi quis ſingulas ordine cum aliis tribus combinet, verbi gratia Primò, prudentiam cum fortitudine; Secundò, prudentiam cum temperantia; Tertiò, prudentiam cum juſtitia; rurſum Quartò, fortitudinem cum prudentia, Quintò, fortitudinem cum temperantia; Sextò, fortitudinem cum juſtitia. & ita conſequenter temperantiam & juſtitiam combinet cum aliis tribus.

Tropol.

Tres lapides in ſingulis ordinibus ſunt tres virtutes theologicæ, ait Beda.

Allegoricè, Tertull. libr. 4. contra Marc. cap. 13. hiſce duodecim gemmis docet ſignificatos eſſe duodecim Apoſtolos; iiſdem enim ſignificantur Apoſtoli Apocal. 21.

Allegor. duodecim gemmæ ſunt duodecim Apoſtoli.

Quæres, cur in 12. hiſce gemmis omittatur adamas, qui inter gemmas primatum tenet? Primò, Alcazar in Apocal. 21. 19. diſputans de calcedonio, cenſet calcedonium S. Joannis eſſe carbunculum Moſis hic, & carbunculum Moſis eſſe adamantem: ſunt enim, inquit, carbunculi candicantes, ideoque adamantini, qui ſcilicet in adamantes tranſeunt, ſicuti carbones (ex quorum ſimilitudine carbunculus nomen accepit) dum nimis ardent non rubent, ſed candent, uti apparet in ferro candenti, quod ubi maximè ignitum eſt, candet: unde à fabris ferrariis vocatur argentum. Verùm hoc refutavi Apoc. 21. 19.

Secundò, alii cenſent Deum hic in rationali pontificis omiſiſſe adamantem, quia adamas, utpote durus & intractabilis, ſymbolum eſt hominis præfracti & tyranni. Verùm & hoc refutavi Ezech. 3. 9. ibi enim Ezechiel à Deo comparatur adamanti, fitque adamas.

Dico ergo, genuinam hujus rei cauſam litteralem eſſe duplicem. Prior, quia adamas nimii eſt pretii. Videmus enim parvos adamantes, inſtar fabæ Romanæ; æſtimari 40. aut 50. millibus aureorum. Quare adamas tantæ magnitudinis, ut in eo inſcribi poſſet nomen *Jehuda*, aut alterius tribus conſtitiſſet pluſquam centum millibus aureorum. Unde hoc pretium, imò habito pretio, unde adamantem tantum ſibi comparaſſent pauperes Hebræi Ægypto exeuntes? Ita primi Pontifices & Chriſtiani religionis, ſanctitatis & paupertatis magis ſtudioſi quàm pompæ & ſplendoris, templa & calices, aliaſque res ſacras malebant mediocres & ſimplices, quàm ſplendidas nimis & pretioſas. *Olim*, inquit ille, *ſacerdotes aurei celebrabant in calicibus aneis, nunc ſacerdotes anei celebrant in calicibus aureis.* Hæc videtur cauſa, cur Conſtantinus Imper. magnificentiſſimus æquè ac religioſiſſimus in templo S. Petri, Pauli, & aliis, mediocritatem ſervarit, quia ſcilicet S. Silveſter eam depopoſcit in initiis illis templorum, & dominantis chriſtianiſmi: alioquin enim novum Pantheon, imò Salomonium templum ædificaſſet.

Poſterior, ne nimia eſſet inæqualitas inter tribum, cui daretur adamas, & cæteras, quibus aliæ gemmæ viliores darentur, quæ illi occaſio eſſet ſuperbiæ & ambitionis, cæteris invidiæ & odii; uti Joſeph ob tunicam polymitam à patre acceptam, cæteris fratribus exoſus & inviſus fuit. Adamas enim eſt regina gemmarum, & incomparabiliter cæteras omnes claritate, duritie, ſoliditate & pretio ſuperat. Addit S. Epiphan. tract. de lapid. & gemmis (penes quem ſit fides, nec enim Moſes aut Scriptur. ejus meminit) pontificem tempore Salomonis ingredientem in templum, tribus annis ſolemnitatibus, putà in Paſchate, Pentecoſte & feſto Tabernaculorum, præter gemmas rationalis, in pectore geſtaſſe adamantem, inter duos ſmaragdos, qui ſplendebat, ſi populus à peccatis immunis, Deo erat charus; ſin per peccata ejus iram provocaſſet, obſcurus evadebat aut ſanguineus, quaſi comminans Dei vindictam & gladium. Sic apud Chriſtianos Summus Pontifex in pectore geſtat adamantem, uti dixi Ezech. 3. 9.

A

Symbolica cauſa fuit, ut ſignificaretur vetus ſardotium adeoque veterem legem & ſynagogam non fore adamantina, id eſt invicta, infrangibilia, conſtantia & perpetua: frangenda enim & abolenda erant per Chriſti ſacerdotium legem & regnum.

In primo versu (id eſt ordine) erit lapis sardius, et topazius, et smaragdus] Deſcribamus hic nomina ſingulis lapidibus inſcripta, ſinguloſque lapides adaptemus tum ſuo patriarchæ, tum ſuo Apoſtolo. Sequar in hac re tum alios, tum præſertim Franc. Riberam lib. 3. de Templo cap. 11. & in Apoc. cap. 21. qui præ cæteris egregiè ſingula hæc adaptat. Porro ſervatur hic in patriarchis ordo nativitatis & ætatis, ut qui prior eſt ætate præcedat, & priorem ſortiatur gemmam. poſtponuntur hic ergo Judas Joſeph, & Beniamin, qui virtute & dignitate alios antecedebant. Rectè Ageſilaus, aliis ſe inferioribus poſtpoſitus, dixit: *Oſtendam non loco virum, ſed viro locum cohoneſtari*. teſtis eſt Plutarc. Porro Abulenſ. & Alcazar in Apoc. 21. 20. notat.

B

35. contendunt hic numerandum eſſe Levi, ideoque ut tribus ſint 12. non tredecim, Ephraim, & Manaſſe contrahendas eſſe in unam, ſcilicet Joſeph, qui fuit pater utriuſque. Accedit Chaldæus, qui Cantic. 5. nomen Levi in una gemma apponit. Verùm veriùs eſt ommittendum eſſe Levi, ac conſequenter tribum Joſeph dividendam in duas, ſcilicet Ephraim & Manaſſe. Ratio eſt, Primò, quia pontifex ipſe ſeipſo repræſentabat tribum Levi; erat enim ipſe ex Levi & Levita, Secundò, quia 12. tribus poſitæ hic in rationali, erant populi, putà laicorum pro quibus ſacerdos oraturus erat: geſtat enim eos in pectore, ut jugiter eorum in precibus recordetur. At tribus Levi non erat laica, ſed Deo conſecrata, ac proinde unà cum pontifice, quaſi capite ſuæ tribus, Deo pro ceteris tribubus laicis ſupplicabat. Cenſetur ergo eſſe una cum capite ſuo, ſcilicet pontifice: eum enim ſtipabat, eumque adjuvabat in ſacrificiis & ſacris pro populo obeundis. Non decebat ergo pontificem geſtare in pectore tribum Levi, utpote cujus ipſe erat caput & princeps; illam enim ſeipſo repræſentabat, ſicut princeps repræſentat remp. rex regnum, primogenitus totam familiam & ſtirpem.

C

Ad Chaldæum Reſpondeo, parvam eſſe Chaldæi illius paraphraſtæ auctoritatem: habet enim ibi tam falſa & commentitia, & repugnat Onkelos, id eſt Chaldæo paraphraſtæ, quem habemus in Exodo, uti ipſe Alcazar fatetur.

In primo ergo gemmarum ordine primus eſt ſardius, qui ignis ſpecie tranſlucet, ſignificatque Ruben primogenitum Jacobi; cujus libido ſe prodidit, tum patri, tum aliis, cùm ad Balam patris uxorem acceſſit. Genel. 35. 22. Sed quia ſardius ſardius ſuffuſo humore hebetatur, hinc convenit conſtantiæ & amori ejuſdem Ruben, quo tam impensè conatus eſt Joſephum è manibus fratrum liberare, Gen. 37. 21.

Prima. ſardius eſt Ruben, & S. Bartholomæus ob martyrium

Tropolog. ſardius ſervidam ſignificat doctrinam, & pro ea martyrium: eſt enim colore ſanguineo & igneo, quo feris terrorem incutit. Hinc Apoc. 21. tribuitur S. Bartholomæo, qui pro Chriſto excoriatus totus ſanguineus, ideoque dæmonibus terribilis fuit. nec mirum eſt eamdem gemmam nunc vitium, nunc virtutem ſignificare: ſic enim in Scriptura tam dæmon quam Chriſtus vocatur leo; ſed Chriſtus ob fortitudinem, diabolus ob crudelitatem & furorem. *Sicut milites vulnera, quæ in prœliis ſibi inflicta ſunt, regi monſtrantes fiducialiter loquuntur: ita & Martyres manibus abſciſſa capita geſtantes, & in medium afferentes quæcumque voluerint apud regem cœlorum impetrare poſſunt*, inquit S. Chryſoſt. ſerm. in Juventinum & Maximum.

D

Secundus eſt topazius, qui partim cæruleo, partim aureo eſt colore imò omni colore reſplendet, ait Iſidor. l. 16. 7. Quidam topazium dictum putant à Topazio inſula maris rubri, quæ quoniam eſt nebuloſa cùm à navigantibus ſæpè quæſita eſſet hunc nomen accepit. nam *topazin* lingua Troglodytarum quærere ſignificat. Topazius congruit Simeoni audaci & imperterrito, uti patuit in vindicta ſtupri ſorori ſuæ Dinæ allati, Gen. 34. 25. Audaces enim

Secunda topazius, eſt Simeon, & S. Jacobus ob cæleſtem charitatem.

enim & vaſti non rarò ſunt cærulei & pallidi. Unde Julius Cæſar, cùm quidam malè ſuſpicarentur de Antonio & Dolabella, & ab iis ut ſibi caveret, monerent; *Non hos*, inquit, *metuo, rubicundos, ignavos & pingues; ſed graciles iſtos; ac pallidos*, Brutum monſtrans & Caſſium; idque meritò. nam ab iis poſtea in curia doloſè occiſus eſt.

Tropol. topazius ſignificat animum cæleſtem, & ad omnia infractum, omnibuſque adverſis ſuperiorem, eſt enim topazius cæruleus & fulvus, atq; flammeſcit impenſiùs dum radiis ſolis verberatur. Hinc Apo. 21. tribuitur Jacobo fratri Domini, qui cæleſti charitate irradiatus, per illam Judæos omniaque terrena ſupplantavit. *Animus*, inquit Seneca epiſt. 66. *intuendus eſt, ut pariter fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, ſed ex natura pretia rebus imponens, aſperis blandiſque pariter invictus, neutri ſe fortunæ ſubmittens, ſupra omnia quæ contingunt acciduntque eminens, imperturbatus, intrepidus conſiſtat, quem nulla vis frangat, quem non attollant fortuita, nec deprimant. Talis animus virtus eſt: hæc eſt ejus facies.* Et rurſum: *Nihil*, ait, *magnum eſt in rebus humanis, niſi animus magna deſpiciens.* B *Cyrus*, inquit Xenophon lib. 1. *& forma fuit pulcherrimus, & animo humaniſſimus, & diſcendi adipiſcendique honores cupidiſſimus: adeoque nullum non laborem pertulit, nullum non periculum laudis gratia ſuſtinuit.* Quid jam faciet Chriſtianus pro laude & gloria æterna?

Tertia, ſmaragdus eſt Judas, & S. Ioannes ob virentem virginitatem.

Tertius eſt ſmaragdus, qui maximè viret, ita ut res alias, quin & aerem ſuo virore inficiat; unde hebr. vocatur ברקת *barekat*, id eſt fulgurans: hinc & à Symmacho, teſte S. Hieron. vocatur Ceraunius. Smaragdus congruit Levi, inquit Abulenſ. ſed fallitur: Levi enim non computatur inter duodecim tribus, uti ſuprà oſtendi. Ergo ſmaragdus eſt Judas, qui, ſi Levi excludas, fuit tertius Jacobi filius: ſmaragdus enim ſignificat Judæ fortitudinem, & ſceptrum perenne, ſemperque virens uſque ad Chriſtum, Geneſ. 49. 10.

Tropolog. ſmaragdus ſignificat virginitatem. hinc Apoc. 21. tribuitur S. Joanni, qui ſemper virgo mirè viruit ſua virginitate. Unde Pierius hierogl. 41. *Sunt*, ait, *qui ſmaragdo perpetuum clarumque virorum, ſignum virginitatis eſſe velint: idque inſuper argumento addunt, in patranda re venerea, ſi quis lapidem attingat, eum ſponte frangi.* C Hoc poſterius falſum eſſe, per experientiam aſſerunt matronæ conjugatæ. multæ enim annulos habent cum ſmaragdo, quos nec die nec nocte deponunt; qui tamen integri ſemper & illæſi, etiam poſt copulam perdurant. Sic Catullus virginem comparat flori vernanti.

Ut flos in ſeptis ſecretus naſcitur hortis,
Ignotus pecori, nullo contuſus aratro:
Sic virgo dum intacta manet, &c.

Verſ. 18. In ſecundo carbunculus, ſapphiros et jaſpis] In ſecundo ordine primus eſt carbunculus græcè ἄνθραξ, id eſt carbo ignitus; hujus enim ſpeciem refert: unde & ignem non ſentit, qua de cauſa apyrotus dicitur à Plinio lib. 37. Hic congruit Dan & Danitis, qui ſua fortitudine exuſſerunt Lais, Judic. 18. 27. & Samſoni Danitæ, qui ignitos titiones alligans caudis vulpium, iis ſuccendit ſegetes Philiſthiim, Judic. 15. 5.

Quarta, carbunculus eſt Dan & S. Jacobus frater S. Joannis, ob ardentē charitatē.

Tropolog. carbunculus ſignificat ardentem charitatem: carbunculo in Apocal. reſpondet chalcedonius, qui carbunculo colore eſt ſimilis, tribuiturque Jacobo fratri S. Joannis, qui ardens charitate Chriſti, primus Apoſtolorum pro Chriſto Martyr occubuit. D

Martyrium, inquit S. Cyprian. *eſt delictorum finis, periculi terminus, dux ſalutis, iter patientiæ, magiſter domus vitæ. Magna ſublimitas eſt, ante ora Domini, aſpectumque Chriſti, poteſtatis humanæ tormenta contemnere.* Rurſum Laur. Juſtin. de Ligno vitæ c. 4. *Charitas*, ait, *eſt impenetrabilis lorica, reſpuit gladium, jacula excutit, periculum inſultat, mortem irridet, poſtremò vincit omnia.* Egregiè S. Auguſt. de laude charitatis: *Hæc*, ait, *in adverſitatibus tolerat, in proſperitatibus temperat, in duris paſſionibus fortis eſt, in bonis operibus hilaris, in temporalibus ditiſſima, in hoſpitalitate latiſſima inter bonos fratres lætiſſima, inter falſos patientiſſima. In Abel per ſacrificium læta: in Noe per diluvium ſecura: in Abraham per tentationes fideliſſima, in Moſe inter injurias leniſſima; in David tribulationibus mitiſſima. In tribus pueris blandos ignes fortiter tolerat; caſta in Suſanna ſuper virum, in Anna poſt virum, in Maria præter virum; libera in Paulo* A *ad agendum, humilis in Petro ad obediendum; humana in Chriſtianis ad confitendum, divina in Chriſto ad ignoſcendum. Ipſa eſt fidei fructus, divitiæ pauperum, vita morientium.*

Quinta, ſapphirus eſt Nephthali, & S. Andreas ob cæleſtē fortitudinem.

Secundus eſt ſapphirus, qui cæruleus eſt, id eſt cæleſtis coloris & aureis punctis collucet, quique radiis ſolis percuſſus ardentem emittit fulgorem. Hic congruit Nephthali, à quo plerique Apoſtolorum prognati, aurea & cæleſtis Evangelii verba, & (ut Jacob vaticinatus eſt, Geneſ. 49. 21.) eloquia pulchritudinis orbi dederunt.

Tropol. ſapphirus ſignificat eos qui corpore in terris, mente & vita in cælis verſantur. unde in Apocal. tribuitur S. Paulo, ut vult Aretas; vel potiùs S. Andreæ, qui amore cæli & radiis Chriſti (biduo apud eum manens) percuſſus, in ejus amorem exarſit, & terrena omnia, proſpera æquè ac adverſa calcavit. Virilis ergo Andreas, juxta nomen ſuum fuit ἀνήρ, id eſt vir. *Vir*, inquit Caſſiodor. in pſalm. 1. *vocatus à viribus, eſt qui neſcit in adverſis tolerando deficere, aut in proſperis aliqua elatione ſe jactare; ſed animo ſtabili defixus, & cæleſtium rerum contemplatione firmatus, manet ſemper impavidus.* Et S. Greg. lib. 7. Mor. *Juſtorum*, ait, *fortitudo eſt carnem vincere, propriis voluptatibus contraire, delectationem vitæ præſentis extinguere, hujus mundi aſpera pro æternis præmiis amare, proſperitatis blandimenta contemnere, adverſitatis metum in corde ſuperare.*

Sexta, iaſpis eſt Gad; & Petrus ob robur fidei.

Tertius eſt jaſpis, gemma firmiſſima & virens, ideoque ſmaragdo ſubſimilis, ait Iſidor. lib. 16. cap. 7. Jaſpis congruit Gad: tribus enim Gad fortiſſima præivit alias tribus ad terram promiſſam, fortiſſiméque pro iis dimicavit, Num. 32. 25. & Joſue 4. 12. unde & Gad hebraicè idem eſt quod inſtructus, accinctus, armatus, felix, Gen. 48. 19. in Hebræo.

Tropolog. jaſpis ſignificat fortitudinem fidei: unde in Apocal. tribuitur S. Petro, qui eſt petra & fundamentum Eccleſiæ poſt Chriſtum, ideoque feliciter hæc petra in ſuis ſucceſſoribus Pontificibus perdurat & perdurabit. Auguſtus Cæſar Cajo Cæſari, Juliæ filiæ ſuæ filio, cùm eum in Armeniam mitteret, precatus eſt à diis *gratiam Pompeii, audaciam Alexandri, fortunam ſuam concedi*, inquit Plutarch. C Chriſtus ſuam gratiam, fortitudinem & felicitatem apprecatus eſt, & apprecando contulit S. Petro, ejuſque imò ſuis heredibus.

In tertio ligurius, achates, et amethyſtus] In tertio ordine primus eſt ligurius, quem alii vocant lyncurium, putantque eſſe gemmam ex urina lyncis coagulam. λύγξ enim eſt lynx, οὖρος eſt urina: ſed id reiicit Plin. lib. 37. cap. 3. potiuſque, ſi tali materia coaleſcat, ſuccinum fit, quàm gemma, & ita Franciſcus Rueus ligurium ait eſſe ſuccinum, non ex urina lyncis, ſed ex pino arbore diſtillans. Alcazar quoque in Apocal. 21. notat. 35. cenſet ligurium eſſe electrum, vel ſuccinum durius, pretioſius & rarius. Verum hic non ſuccini, ſed gemmarum ponuntur ordines. Verſ. 19.

Ligurius, quis?

Eſt hyacinthus.

Incertum ergo eſt quis ſit ligurius: veriſimile tamen eſt eſſe hyacinthum. Primò, quia ita interpretatur S. Hieron. Secundò, quia hyacinthus eſt lapis pretioſiſſimus; unde non eſt veriſimile eum ſolùm hic eſſe prætermiſſum. Tertiò, quia Apoc. 21. 20. pro ligurio ponitur hyacinthus. Quartò, λιγύριον eum primo vocavere Septuag. inde Joſephus & S. Hieron. λιγυρὸς autem Græcis ſuave, jucundum ſignificat: hyacinthus verò, teſte Plinio lib. 37. 9. fulgore ſuo violaceo ita paſcit oculos rapitque, ut evaneſcat antequam ſatiet, adeoque non implet oculos, ut penè non attingat. Joſephus quoque ligurium ab admiranda pulchritudine commendat. Quid mirum ergo ſi ab etymo ligurius dicatur antonomaſticè, qui propriè hyacinthus? Hic congruit tribui Aſer, quæ cæteris ditior fuit & delicatior, Gen. 49. 20. Hinc & Rueus ſcribit perſuaſionem fuiſſe quorumdam, hyacinthos divitias afferre; quod tamen vir ſapiens non facilè credet.

Septima, ligurius eſt Aſer, & Simon Chananæus ob ſuaviſſimos mores.

Tropologicè, hyacinthus ſignificat contemptum terrenorum, & amorem cæleſtium: hinc in Apocalypſi congruit Simoni Chananæo, qui cæleſtibus & ſuaviſſimis fuit moribus. Eſt enim hyacinthus violaceus, & cæleſtis coloris inſtar ſapphiri, & inſtar floris, qui dicitur hyacinthus.

Titus

Digitized by Google

Titus Imp. ob ſuavitatem & benevolentiam, dictus eſt *deliciæ orbis*. hic admonitus ab amicis, quòd plura polliceretur, quàm præſtare poſſet, reſpondit: *Non oportet quemquam à Cæſaris colloquio triſtem abſcedere*. ita Sueton. in ejus Vita.

Hadrianus Imp. teſte Dione, in colloquiis etiam humillimorum mirè civilis erat, eoſque deteſtari ſolebat, qui hanc humanitatis voluptatem ipſi invidêrent, hoc prætextu, quòd dicerent principis majeſtatem ubique ſervandam.

Illuſtre eſt exemplum Religioſi, qui fratrem divagantem, & in apoſtaſiam proclivem ſuo obſequio & ſuavitate ſervavit. in Vitis Patrum l. 5. c. 5. n. 28.

E contrario Dionyſius tyrannus ab Ariſtippo interpellatus pro amico, preces non admiſit: Ariſtippus, proſtratus cœpit ampleċti pedes regis & impetravit. Id factum cùm quidam velut abiectius, quàm ut philoſophum deceret, reprehenderet: *Non ego*, inquit, *ſed Dionyſius eſt in culpa, qui aures habet in pedibus*. teſtis eſt Laert. l. 2. c. 8.

Octava, achates eſt Iſſachar, & Iudas Thadæus acer in hæreticos.

Secundus eſt achates, ita dictus ab Achate fluvio Siciliæ juxta quem primò eſt repertus, ait Plinius. aut, ut alii, dictus eſt ἀχάτης, id eſt ſociabilis, quia multæ in eo figuræ, & colores varii aſſociantur. Nam, ut tradit Iſidorus l. 16. c. 51. niger eſt habens circulos nigros & albos junctos & variatos, ſimilique eſt hæmatiti: ejus ſpecies eſt corallachates, qui aureis guttis inſperſus eſt. Scribit Anſelmus Boetius inſignis medicus, & gemmarius Rudolphi II. Imp. lib. 2. de Gemmis cap. 97. *Omnem achatem venenis peſtiferis, viperarum atque ſcorpionum ictibus adverſari. Cor enim recreat, ac adverſus omne genus contagii tuetur. Sitim achates ore contentus, mutuque deteuſu febrientium æſtus non obſcurè compeſcit* (omnes enim gemmæ frigidæ ſunt & ſiccæ. uti idem ait cap. 66.) *Narratur aquilam nido ſuo achatem imponere, ut pullos contra venenatorum animalium morſus tueatur. Scribunt aliqui rubram achatem viſum acuere*. Ex achate faciunt coronas precatorias. Hic ſignificat tribus Iſſachar inter medios peccatores ſitæ, ſanctitatem, quam proinde laudat Moſes Deut. 33. 19. In Apoc. achati reſpondet chryſopraſus, ita dictus, quòd porri ſuccum colore ſuo referat; idem pallore ſuo ad nigredinem accedit, aureis intervenientibus guttis, unde corallachati affinis eſt, tribuiturque in Apocal. Judæ Thadæo; cujus aurea ſapientia & acrimonia (hanc enim ſymbolicè & tropol. ſignificat chryſopraſus) in hæreticos, patet ex ejus epiſtola.

S. Pachomius ex fœtore teterrimo agnovit Origeniſtas, eiſque minatus eſt gehennam ni reſipiſcerent, & libros Origenis in flumen demergerent, ut patet ex Vita ejus c. 44. Sic Aphraates monachus eremo exiit in urbem ut Arrianis reſiſteret; cumque Valens Imper. eum argueret dicens monachi eſſe ſolitudinem, reſpondit: *Teipſum reprehende, qui flammam in domum Dei iniecisti, non me, qui egreſſus ſum ut eam extinguam*. teſtis eſt Theodoret. in Philotheo. Sic acer in hæreticos fuit S. Hier. S. Hilarius, S. Athanaſius & alii.

Nona, amethyſtus eſt Zabulon, & Matthias humilis.

Tertius eſt amethyſtus, qui purpureus eſt, roſeus & violaceus, ſculptura facilis, leniterque flammulas fundit. Dictus eſt amethyſtus, ἀπὸ τοῦ μεθύειν, id eſt inebriari, & α privativo, eò quòd non inebrietur, id eſt vini colorem non integrè accipiat, aut quòd ebrietati reſiſtere credatur. ita Iſidor. & Plinius. Differt ab hyacintho, quòd fulgor violaceus in hyacintho ſit dilutus: in amethyſto verò ſit micans, ait Plin. l. 37. c. 9. Amethyſtus congruit Zabulon, ex quo nonnulli Apoſtoli prognati ſunt, cæleſti virtutum ſplendore radiantes.

Tropologicè, amethyſtus ſignificat humilitatem: unde in Apocal. datur Matthiæ, qui nomine (Matthias enim ſignificat hebr. donum Dei) & in oculis ſuis parvus, numquam ſuperbia inebriatus fuit: hinc divina ſorte & vocatione, in Apoſtolum loco Judæ electus, magnus evaſit.

Quæ ſit via humilitatis.
Quid ſubjici omnibus.

Interrogatus eſt quidam ſenex: Quid eſt humilitas? & reſpondens dixit: *Humilitas magnum opus eſt & divinum: via autem humilitatis hæc eſt, ut labores corporales aſſumi debeant, & adſcribat ſeipſum homo peccatorem, & ponat ſe ſubiectum omnibus*. Et dixit frater: *Quid eſt eſſe ſubiectum omnibus?* Reſpondit ſenex: *Hoc eſt eſſe ſubiectum omnibus, ut non attendas quis aliena peccata, ſed ſua ſemper aſpiciat, & deprecetur ſine intermiſſione Deum*. in Vit. Patrum lib. 5. c. 15. n. 82.

Magnum contumeliā pati.

Interrogavit quidam frater ſenem, dicens; Dic mihi unam rem quam cuſtodiam, & vivam per eam. Et dixit ei ſenex: *Si potueris contumeliam pati & ſuſtinere, magnum eſt hoc, & ſuper omnes virtutes*. ibid. n. 83.

Vers. 20. *Decimus, chryſolitus eſt Ephraim, & Matthæus pœnitens.*

In quarto chryſolitos, onychinus et beryllus.] In quarto ordine primus eſt chryſolitus, qui partim aurei, partim marini eſt coloris: unde hebraicè vocatur tharſis, id eſt marinus, inquit S. Hieron. Hic congruit tribui Ephraim, quæ regiam poteſtatem in Jeroboam adepta, eam diuturniſſimè tenuit.

Tropologicè, chryſolytus ſignificat pœnitentiam, unde in Apocal. tribuitur Matthæo, qui pœnitens fuit, & fervens amore Chriſti.

Præclarè S. Gregor. *Plerumque*, ait, *gratior eſt Deo fervens poſt culpam vita, quàm ſecuritate torpens innocentia*. Hoc verum eſſe patet in S. Matthæo, Petro, Paulo, & aliis. Narrat Pallad. in Lauſiaca cap. 140. de quadam virgine lapſa, quæ pœnitens per 30. annos mancipavit ſe obſequio ægrotorum, mancorum ac mutilatorum, itaque placuit Deo, ut cuidam ſancto presbytero revelaretur, illam magis placuiſſe Deo in pœnitentia quàm in virginitate.

Undecima onyx eſt Manaſſes & Philippus ob morum candorem.

Secundus eſt onyx, ita dictus ab unguis humani ſimilitudine. Hic ſignificat Manaſſem, ob morum candorem & humanitatem: unde & in Apocal. datur Philippo. De onyche ita ſcribit Anſel. Boetius lib. 2. de Gemmis cap. 91. 92. & 93. *Sardonyx eſt, dum onychi ſardius adiunctus eſt. Calcedonius, dum abeſt rubicundus & niger color aſſinctus. Onyx, dum adeſt niger, & abeſt rubicundus. Varia enim ſunt onychum genera. Alii enim nigra prorſus, alia cum albedine, cum fuſco, flavo, lacteo, ſubcæruleo corneoque colore, miram varietatem oſtentant: omnes zonas, vel lineas habent, quibus colores à ſeſe mutuo diſtinguuntur. Tanta interdum eſt magnitudinis, ut columnula inde fieri poſſint. Romæ enim in baſilica S. Petri ſex columnulæ onychinæ conſpiciuntur. Appianus teſtatur Mithridatem Ponti regem, duo millia poculorum ex onyche in ſuo theſauro habuiſſe. Sub onyche & ſardonychem & chalcedonium intellige. Nam & hi apud veteres, pro onyche habebantur. Onychina pocula apud Romanos, myrrhina vocabantur. Onyx ceram non recipit, ideo ad ſigilla aptiſſima eſt*. Onyx & ſardonyx hodie à gemmariis *nicolus* vocantur.

Tropol. onyx ſignificat candorem & innocentiam: Rectè Chryſoſt. hom. 6. in Matth. *Sicut*, ait, *in conſpectu hominum gratioſa eſt facies pulchra: ſic in oculis Dei ſpecioſa eſt conſcientia munda*. Et S. Bernar. *Non mediocris eſt titulus virtutis inter pravos vivere bene, & inter malignantes retinere innocentiæ candorem, & morum lenitatem*. Et lactant. lib. 6. *Nihil*, ait, *ſancta & ſingularis illa maieſtas aliud ab homine deſiderat, quam ſolam innocentiam: quam ſi quis Deo obtulerit, ſatis piè religioſeque litavit*. Quin & poeta Horat. l. 1. ode 22.

Integer vitæ, ſceleriſque purus
Non eget Mauri iaculis, nec arcu,
Nec venenatis gravida ſagittis
Fuſce pharetra.
Sive per Syrtes iter æſtuoſas;
Sive facturus per inhoſpitalem
Caucaſum, vel quæ loca fabuloſus
Lambit Hydaſpes.

Duodecimus, beryllus eſt Beniamin, & Thomas, tentatus & probatus.

Tertius eſt beryllus, qui inſtar aquæ ſolis fulgore percuſſæ, rubicundus eſt & decoros, ſed non fulget, niſi in ſexangulas formas poliatur: repercuſſione enim angulorum fulgor acuitur, tenentiſque manum adurere dicitur. affertur ex India, unde in Apocal. tribuitur Thomæ, Indiæ Apoſtolo, qui tentationibus & adverſitatibus in fide probatus, & roboratus mirè refulſit. Hic verò tribuitur tribui Beniamin, quæ primum Hebræis dedit regem Saulem, ſed ſtatim eo mortuo regno privata eſt: rurſum tempore Michæ acciſa eſt ad ſexcentos viros, Judic. 20. 47. unde poſtea ex afflictione reſurgens, & propagata fulgere cœpit, ſolaque adhæſit tribui Judæ tempore ſchiſmatis ſub Jeroboam, ipſa denique dedit Paulum Apoſtolum ita inter labores & adverſa fulgentem & triumphantem.

Tropologicè, beryllus ſignificat animum fortem & heroicum, adverſa quæque vincentem, qui dicat.

Etiamſi

Digitized by Google

Etiamſi fractus illabatur orbis
Impavidum ferient ruinæ.

Sicut fumus, inquit S. Chryſoſt. in Matth. homil. 49. *ante ignem præcedit, ante victoriam pugna: ſic & ante gloriam Chriſti tentatio Antichriſti*. Ita S. Thomas tentatus & nutans in fide, per Chriſtum confirmatus, ſolidior quàm ante evaſit, adeoque præ aliis Apoſtolis, per plurimas & maximas gentes, perque multa adverſa fidem Chriſti propagavit, uti docet Thomas Staplet. in ejus Vita. Alexander Magnus audiens Darium Perſarum regem, multas parare militum myriades, reſpondit, *Unus lupus non timet multas oves*. Benjamin fuit lupus rapax: ita S. Thomas Indos aliaſque gentes, quaſi oves non timuit, ſed rapuit eas Chriſto & Eccleſiæ.

Chriſtus per duodecim gemmas adumbratur, cur?

Nota. Hæ duodecim gemmæ non minùs ſunt pontificis eas in pectore geſtantis, quàm 12. tribuum eis inſcriptarum. Quare ſicut tribuum, ita & pontificis dotes & virtutes quas habet, vel habere debet, ſignificant. Unde allegoricè, Chriſtus per pontificem veterem adumbratus. Primò, eſt ſardius, quia timores expellit, & Apoſtolos ac fideles dæmonibus terribiles facit. Secundò, eſt topazius, quia cæleſti & infracta charitate mundo irradiavit. Tertiò, eſt ſmaragdus, quia viſum delectat tam angelorum, quàm Sanctorum. Quartò, eſt carbunculus, quia lux mundi, eum illuminans & inflammans. Quintò, eſt ſapphirus, quia cæleſtis eſt ejus doctrina & vita. Sextò, eſt jaſpis, quia petra Eccleſiæ fortiſſima, & quia juvat ad partum bonorum operum. Septimò eſt hyacinthus, quia mitis & humilis corde, & quia infirmitati animi reſiſtit, eamque à ſuis expellit. Octavo, eſt achates, quia arcet infideles & impios, & quia abortivum peccati per confeſſionem nos expellere facit. Nonò, eſt amethyſtus, quia reſiſtit ſomno, ebrietati, omnemque acediam fugat. Decimò, eſt chryſolitus, quia venit vocare non juſtos, ſed peccatores ad ſalutem. Undecimò, eſt onyx, quia moribus candidus, & quia bellum movet in vitia. Duodecimò, eſt beryllus, quia in omni tentatione & paſſione ac cruce conſtans permanet, imò clarior effulſit. ita ferè Salmeron tom. 7. tract. 11.

Vers. 21.

Habebuntque nomina filiorum Iſrael; duodecim nominibus cælabuntur, ſinguli lapides nominibus ſingulorum per duodecim tribus] Hebr. eſt, *ſculpes eos ſculptura ſigilli ſingulos juxta nomen ſuum*; & Chald. *ſculpes eos ſculptura diſtincta, ſicut ſculptura annuli, vel ſigilli, ſingulos juxta nomen ſuum*. Idem clariùs dicitur de onychinis in ephod v. 10. in Hebr. Chald. & Septu. ſcilicet nomina filiorum Iſrael in iis ſculpta eſſe ſculptura ſigilli *al ſcemoth*, id eſt ſecundùm nomina, vel pro nominibus filiorum Iſrael. Unde cenſet Hier. Prado in Ezechiel. 1. pag. 45. tam in duobus onychinis, quàm in duodecim gemmis rationalis, duodecim nomina filiorum & tribuum Iſrael inſculpta fuiſſe non per literas, ſed per notas & ſigna hieroglyphica more Ægyptio: ſcilicet iis fuiſſe inſculpta inſignia (quæ Galli vocant *les armoiries*) repræſentantia ſtemma cujuſque tribus, ejuſque principem & caput. Sicut ergo nobiles in ſuis annulis & ſigillis ſculpunt inſigne ſuæ nobilitatis, ut clypeum, galeam, leonem, &c. ita tribus Judæ ſignabatur per leonem, Dan per aquilam, Ephraim per bovem, Ruben per caput humanum, &c. hæc enim cujuſque tribus erant inſignia, uti dicam Num. 2. Et ita factum eſſe probatur. Secundò, ex Sap. 18. 24. ubi dicitur, *Parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant ſculpta*: pro magnalia græcè eſt δόξαι, id eſt gloriæ, excellentiæ, victoriæ, triumphi, nobilitatis inſignia, ſtemmata parentum, de quibus jure gloriabantur. ergo ſtemmata hæc, non autem ipſa nomina tribuum inſculpta erant hiſce gemmis. Sic Cicero poculum aureum diis dedicans, prænomen ſuum nomenque literis inſculpſit, cognomen verò Ciceronis cicere cælato indicavit. cicer enim erat inſigne & ſtemma Ciceronis. ita Plutarch. in Cicerone.

An gemmis inſculpta fuerint ſtemmata, an nomina tribuum?

Reſp. nomina, non ſtemmata.

Hæc ſententia in ſpeciem probabilis & plauſibilis eſt; verum ſi quis ſolidè rimetur verba Script. apparebit non eſſe vera; nam diſertè tam Hebr. quàm Septuag. Chald. & Noſter dicunt, ipſa nomina fuiſſe inſculpta gemmis, ut patet verſ. 9. 10 11. 12. 21. 29. unde quod dicitur in Hebr. Chald. Septuag. *ſculpes eos ſculptura ſigilli*, nihil

A aliud eſt, quàm quod Noſter vertit, *opere ſculptoris, & cælatura gemmarii ſculpes eos nominibus filiorum Iſrael*. q. d. inſculpes iis nomina filiorum Iſrael, ſicuti ſculptores & gemmarii ſuis ſigillis & gemmis inſculpunt characteres & notas quas volunt. Ita enim explicant Lyran. Abul. Vatabl. & alii paſſim. Sic enim hæc phraſis accipitur tum alibi, tum v. 36. ubi dicitur, *Facies laminam, in qua ſculpes opere cælatoris* (hebr. ſculptura ſigilli, id eſt ſicuti ſigilla ſolent exſculpi & cælari) *Sanctum Domino*.

Ad locum Sapient. Reſpondeo, in gemmis fuiſſe ſcripta parentum magnalia, græcè δόξαι, id eſt glorioſa & magnifica nomina patriarcharum: ab his enim duodecim quaſi patriarchis, duodecim tribus omneſque poſteri denominati ſunt. pari enim modo ibidem ſubdit Sapiens, magnificentiam Dei, id eſt magnificum Dei nomen tetragrammatum, putà *iehova*, ſcriptum fuiſſe in diademate pontificis.

Facies in rationali catenas] Hæ eædem ſunt cum illis v. 13. ut ibi dixi. Vers. 22.

Facies et duos annulos aureos, quos pones in ſummitatatibus rationalis] Hoc Vers. 26.
B v. 26. & ſequentibus duobus, deſcribitur aliud ligamen rationalis cum ephod, aliud, inquam, à duabus catenulis ad humeros aſcendentibus de quibus verſ. 13. & 22. catenulæ enim exteriùs erant; ligamen verò hoc erat internum & immediatum: rationale enim in quatuor angulis & oris ſuis, putà in duobus, qui erant ſurſum, & in duobus qui erant deorſum, habebat quatuor annulos aureos, quibus totidem annuli in ephod ex adverſo reſpondebant; ita ut annulus quiſque rationalis cum annulo ephod ſibi reſpondente necteretur vitta hyacinthina. Inſinuat Joſephus, vittam hanc non omninò arctè ſtrinxiſſe duos hos circulos: ait enim, ne quid inter circulos hiaret, filo hyacinthino id expletum fuiſſe. Porro, ut Hebr. hic indicant, rationale ita ſuperponebatur texturæ ephod, ut oras ejus pariter & annulos excederet & cooperiret.

Et poſteriora ejus reſpiciunt] *Poſteriora*, id eſt interiora ita Hebr. pars enim anterior exterior erat, & viſui patens: poſterior verò erat interior, abſcondita & tecta ab excreſcente ora rationalis, uti dixi. ſic cap. 3. verſ. 1. dicitur Moſes duxiſſe gregem ad interiora deſerti, hebr. eſt poſt deſertum, vel ad
C poſteriora deſerti.

Contra faciem juncturæ] Hebr. *è regione juncturæ ejus, ſuper texturam ingenioſam ephod*. Vers. 27.

Portabitque Aaron nomina filiorum Iſrael in rationali judicii ſuper pectus ſuum] Hebr. *ſuper cor ſuum*, ſed *cor* hebraicè etiam pectus ſignificat. Jubetur ergo pontifex, uti priùs v. 12. in humeris, ita nunc in pectore geſtare nomina tribuum Iſrael rationali inſculpta, ut ſalutis animarum ſibi commiſſarum admoneatur, eaſque non tantùm humeris geſtet, ſed intimo cordis ſinu cura & oratione ſua foveat. vide ſuprà v. 12. Unde ſubditur, *Memoriale coram Domino*, id eſt in memoriam vel monumentum, quod coram Domino duodecim tribus in pectore geſtet, idque *in æternum*, id eſt ſemper, quando videlicet, & quoties ingreſſurus eſt Sanctuarium. Vers. 28.

S. Bernardus epiſt. 42. ad Archiepiſcopum Senonenſem docet, munus Epiſcopi in duobus conſiſtere, ſcilicet ut in omnibus ſuis actibus non quærat aliud, niſi primò gloriam Dei, ſecundò ſalutem ſui populi. *Hoc*, inquit, *agens pontifex, implebit non ſolùm pontificis officium, ſed & etymologiam nominis, pontem ſeipſum faciens inter Deum & proximum. Pertingit pons iſte uſque ad Deum, ea fiducia qua non ſuam, ſed Dei gloriam quærit. Pertingit uſque ad proximum illa pietate, qua ipſi, non ſibi, prodeſſe deſiderat*.
D

Pontifex ſit pons inter Deum & homines.

Pones autem in rationali judicii Doctrinam et Veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino: et geſtabit judicium filiorum Iſrael in pectore ſuo, in conſpectu Domini ſemper] Pro *doctrinam & veritatem*, hebr. eſt *urim* & *tummim*. Aliqui (quibus favet Cardin. Bellarm. lib. 4. cap. 3. de Pontifice) *urim* deducunt a rad. *iara*, id eſt docere, eò quòd Noſter *urim* vertit *doctrinam*: *tummim* verò deducunt ab *aman*, id eſt credidit; quia Noſter *tummim* vertit *veritatem*. hæc enim eſt objectum fidei & aſſenſus noſtri, Vers. 30.

Urim & tummim hebr. unde dicta?

noſtri, putà id quod credimus. Alii deducunt ab אור *or*, id eſt lux, ut *urim* idem ſit quod luces vel illuminationes: *tummim* verò à radice תמם *tamam*, id eſt perfecit, complevit; ut *tummim* idem ſit quod integritates, vel perfectiones, *urim* ergo & *tummim* idem ſunt, quod *illuminatio & integritas*: ſive ut Noſter vertit, ſenſum magis quam verba ſpectans, *doctrina & veritas*: per enallagen enim in Hebræo *urim*, ponitur numerus pluralis pro ſingulari, ad auxeſim.

Urim & tummim, id eſt doctrina & veritas in rationali quid? Quæſtio eſt hic gravis admodum, quidnam in rationali fuerit *urim & tummim*, id eſt *doctrina & veritas?* Primo, R. Salomon & Judæi reſpondent fuiſſe nomen tetragrammaton; hoc enim includit myſterium Trinitatis & Incarnationis Verbi, uti dixi c. 6. v. 3, quo mens illuminatur & perficitur.

Prima ſententia. *Secunda.* Secundò, Cyrillus in Collect. c. 24. putat hæc non fuiſſe aliquid arte factum; alioqui enim Scriptura diceret, quomodo illa conſtructa fuiſſent: ſed fuiſſe cognitionem ſpiritualem, quæ ingrediebatur cor ſacerdotis, quando pectori ſuo imponebat rationale. Sic & Origen. *Quomodo*, ait, *femina aut textor potuit texere doctrinam & veritatem? ſapientia ergo eſt quæ utrumque facit.*

Tertia. Tertiò, Hugo putat hæc fuiſſe characteres inſcriptos rationali per diverſas literas quas literas cùm projeciſſet, vel commiſcuiſſet pontifex, ex Dei nutu ita combinabantur, ut ſignificarent id de quo ſacerdos conſulebat Deum, putà quid in bello aliave re faciendum aut vitandum erat.

Quarta. Quartò, Arias Montanus putat hæc fuiſſe duos lapides lucidiſſimos, immediatè productos à Deo, Moſique ab eo datos. Sic ferè & Procopius in Deuter. 33. *Inter duodecim*, inquit, *lapides in pectorali poſitos, erat claritas & veritas, per alios duos lapides repræſentata.* Huc referri poteſt ſententia Anaſtaſii Niceni qu. 38. in S. Script. qui putat *urim & tummim* fuiſſe adamantem, qui, cum pontifex ingrederetur in Sancta ſanctorum, ſi populus peccato pollutus eſſet, nigreſceret, ſi Deus illum punire decreviſſet, ſanguinei coloris efficeretur, ſi non peccaſſet, albeſceret ut nix, atque tempore Zachariæ patris S. Joannis Baptiſtæ inſigniter ſplenduiſſe;

Quinta. Quinto, Oleaſter putat duodecim gemmas rationalis vocari *urim & tummim*, id eſt illuminationes & perfectiones eò quòd lucidiſſimæ eſſent & perfectiſſimæ. ſæpè enim Hebræi ponunt abſtracta pro concretis. Addit Chriſti à Caſtro loco mox citando, in lapidibus hiſce Deum ſcripſiſſe ſuum reſponſum & oraculum litteris expreſſia, aut per figuram & imaginem illud in eo depinxiſſe, ſicuti in opido Luſitaniæ Santareno aſſiduo miraculo in pellucida cryſtallo viſitur **Chriſtus**, pro cujuſque devotione nunc puer tenellus, nunc duodecim annorum, nunc triginta, nunc crucifixus, nunc judex rigidus.

Sexta. Sextò, Chriſt. à Caſtro Comm. in Minores Prophetas lib. 3. cap. 3. Prolegom. cenſet *urim & tummim* fuiſſe *theraphim*. nam Oſee 3. 14. Septuag. pro *theraphim* vertunt δήλωσιν & ἀλήθειαν, quomodo vertunt *urim & tummim*, Exodi 28. verſ. 30. *theraphim* autem erant imagunculæ, ſeu idola, quæ interrogata dabant reſponſa, voce manifeſta. Erant ergo, inquit ipſe, *urim & tummim* duo parvula ſimulacra affabrè facta, vel Dei manu, vel artificum, quæ ferebat ſacerdos intra plicas Rationalis, & quoties aliquid erat interrogandum efferebat, & per illa Deus, vel angelus nomine Dei clarè & perſpicuè quid agendum eſſet, vel non agendum reſpondebat: & propter ſermonis perſpicuitatem, quo manifeſtabantur reſponſa, unum vocabatur *urim*, id eſt illuminationes, perſpicuitates: & propter veritatem dicti aut promiſſi certò complendi alterum vocabatur *tummim*, id eſt conſummationes, conpletiones, veritates. Dum autem ſacerdos ea idolula oſtenderet. veriſimile eſt ea coruſcare ſolita, ad captandam populi attentionem & admirationem. Verùm quis credat Deum hoſtem idolorum, idola inſeruiſſe rationali apud populum tum in idola maximè proclivem.

Septima. Septimò, & cæteris veriſimiliùs Lyranus, Abulenſ. Lipoman. & Ribera cenſent, *urim & tummim* non fuiſſe aliud quàm 12. lapides rationalis, qui dicti ſint *urim & tummim*, id eſt illuminatio & perfectio, ſive veritas:

A quia per hoſce lapides Deus perfectiſſimè illuminabat pontificem, & per eum populum, reſpondebatque conſulentibus de rebus agendis quid facto eſſet opus. ſi enim hæ gemmæ ſplendorem emitterent, ſignificabant Deum Hebræis eſſe placatum, eiſque fautore; ac daturum felicem belli aliarumque rerum eventum; ſi non fulgerent, ſed obſcurarentur, ſignificabant Deum Hebræis iratum eſſe, ſiniſtrumque fore rei eventum.

Addunt Hebræi & R. Salomon, literas duodecim tribuum hiſce lapidibus inſculptas prominuiſſe, vel coiuiſſe. ita ut ſacerdos ex illis dictiones concinnare, & quæſitis reſpondere poſſet: ut cùm David rogaret 2. Reg. 2. Num aſcendam in unam civitatum Juda? reſpondit ei Dominus: עלה *ale*, id eſt aſcende. ibi dicunt iſtas tres literas prominuiſſe, *ain* ex nomine Simeon, *lamed* ex nomine Levi, *he* ex nomine Jehuda. Ingenioſum videtur hoc figmentum.

Ut in re tam obſcura aperiam id quod ſentio, Dico Primò, ſatis patet ex Scriptura, Deum per *urim* conſultum ſolere reſpondere, & dare oracula, vel potiùs *urim*
B hoc alibi non uſurpari, niſi ubi Dei reſponſum ſciſcitantur per pontificem, veſtibus pontificalibus & rationali, maximeque *urim* indutum: ita enim Numer. 27. 21. dicitur: *Eleazar conſulet Dominum*, hebr. eſt, *Eleazar interrogabit Dominum in judicio urim*. Similia ſunt 1. Reg. 22. 15. in Hebræo, & cap. 23. verſ. 2. & 4. & cap. 28. verſ. 6. & 1. Eſdræ 2. 63. & 2. Eſdræ 7. 65. & alibi. Sicut enim Deum conſulebant per Prophetas, ita & per pontificem pontificalibus urimque veſtitum.

Octava & genuina. urim & tummim inſcripta fuerunt rationali. Dico Secundò, mihi veriſimilius videtur, hæc duo nomina *urim & tummim*, id eſt doctrina & veritas inſcripta fuiſſe rationali, ita ut cùm dicit Script. *Pones in rationali doctrinam & veritatem*, ſenſus ſit; Inſcribes in rationali hæc duo nomina, Doctrina & veritas, ſicuti tiaræ pontificis inſcripta fuerunt duo verba, *Sanctitas Domino*, uti videbimus v. 36.

Prob. Primò. Hæc ſententia probatur Primò, quia hic planus & ſimpliciſſimus eſt ſenſus verborum Script. quæ vix alium patiuntur: nam cùm fusè deſcripſiſſet Moſes duodecim gemmas rationalis & immediatè ante hoc præceptum de
C ponendo urim & tummim in rationali, rurſus duodecim gemmarum clarè meminiſſet; quorſum quæſo paulò pòſt, eaſdem tam obſcurè nominibus *urim & tummim* inculcaret.

Obiicitur Dices, eas denuò per urim inculcari, ut uſus & finis harum gemmarum ſignificetur, videlicet quòd illæ erunt inſtar oraculi, per quod Deus conſultus reſpondebit. quaſi dicat, Pones urim & tummim in rationali, id eſt pones oraculum in rationali.

Reſpond. Primò. Sed contrà: Primò, hoc ſatis ſignificatum eſt nomine rationalis judicii, uti dixi verſ. 13. idque clariùs vel æquè clarè, quàm nomine *urim & tummim* ergo ſi Scriptura rationale judicii volebat exponere, aliis & clarioribus uſa fuiſſet verbis, quàm *urim & tummim*.

Secundò. Secundò, Moſis non erat facere, vel ponere oraculum in hiſce lapidibus, ſed Dei: ergo non bene dicitur, *pones*, vel, ut hebraicè eſt, *dabis in rationali*, doctrinam, id eſt oraculum, ſed dicendum erat; *Ego ponam, ego dabo per lapides hoſce oraculum.*

Tertiò. Tertiò, τὸ *autem*, cùm ait, *Pones autem in rationali*
D *urim*, id eſt doctrinam, planè ſignificat hic novum quid, & omnino diverſum præcipi ab eo quod præceſſit, putà fabrica 12. gemmarum.

Dices Secundò, Hæ duodecim gemmæ vocantur מלאים *milluim*, id eſt plenitudines, Exodi 25. v. 7. ergo non mirum, ſi eædem vocentur *urim*, id eſt illuminationes.

Reſpondeo, Gemmæ iſtæ Exodi 25. non vocantur *milluim*, id eſt plenitudines, ſed אבני מלאים *abne milluim*, id eſt lapides plenitudinum, hoc eſt, quibus impleretur & ornaretur rationale, per phraſim Hebræis uſitatam, quam omnes ibidem explicant eo modo quem jam dixi. unde tam Chald. quàm Noſter ibidem vertunt, *ad ornandum rationale*: hic vero non vocantur *lapides illuminationum*, ſed illuminationes ſive lux & doctrina: ita enim Hebræum *urim* Noſter, & alii omnes vertunt. Unde.

Probatur ſecundò. Secundò, hanc ſententiam ſuadent Septuag. qui *urim* & *tummim* vertunt δήλωσιν καὶ ἀλήθειαν, id eſt manifeſtationē

& ve-

Digitized by Google

& veritatem; & Noſter interpres, qui *veritatem*; quis enim non videt, planè detortè ita gemmas, licet ad oraculum poſitas in rationali, vocari *doctrinam & veritatem*? ſi id voluit Spiritus ſanctus, cur id non expreſſit in Hebræo, aut ſaltem cur per aliquem interpretum id non explicavit, dicendo, *Pones urim & tummim*, id eſt, pones oraculum, *in rationali*? Jam verò dum paſſim vertunt, *Pones in rationali doctrinam & veritatem*, quid aliud ſignificant, quàm hæc ipſa inſcripta fuiſſe rationali? idque ſat ſignificat *he* demonſtrativum, quod in Hebræo additur, & præponitur *urim* & *tummim*, q. d. τὸ *urim* & τὸ *tummim* pones & ſcribes in rationali.

Probatur tertiò.

Tertiò, quia hanc ſententiam aliis præfert S. Auguſt. q. 117. Philo lib. 3. de Vita Moſis, Rupertus, Hugo Cardin. & Victorinus hic, Radulphus lib. 6. in Levit. cap. 1. Alcazarius in Apoc. 11. notat. 7. Bellarm. libr. 4. de Pontifice cap. 3. Favet etiam S. Hieron. ad Fabiolam, & S. Gregorius 2. Paſtor. cap. 2. & Rabanus hic, item Cyrillus in expoſitione Symboli Niceni, ubi ſic ait: *in pectore ſummi ſacerdotis fuere lapides duodecim in quorum medio figuratum erat Manifeſtatio & veritas duo iterum alii lapides. cæterùm per hos duodecim, Apoſtolorum chorus ænigmaticè demonſtrabatur, quaſi in circulo Emmanuelem, qui eſt manifeſtatio & veritas eorum.*

Nec obſtat Joſephus lib. 3. Antiq. c. 9. ex quo auctores ſextæ ſententiæ ſuam opinionem hauſerunt: tantùm enim eo c. narrat Joſephus, has duodecim gemmas rationalis tempore belli ſolere fulgere & fulgore ſuo prænuntiare victoriam Hebræorum, ideoque *eſſen* (*choſen* hebraicè) id eſt rationale, à Græcis dictum eſſe λόγιον, id eſt oraculum, eò quòd contineret has gemmas ſuo fulgore prænuntiantes victoriam. Sed hoc vaticinii genus ceſſavit jam à ducentis annis, inquit Joſephus. Itaque non aſſerit Joſephus, in omni re dubia gemmis præſignatum fuiſſe eventum, qui futurus erat: neque verò fieri poterat, ut gemmæ fulgore ſuo loquerentur, & prænuntiarent modum, tempus, aliaſque rei futuræ circumſtantias: unde, ut jam antè vidimus, reſponſum vel oraculum *urim*, in Scriptur. vocatur oraculum per ſacerdotem, vel vocem ſacerdotis. Secundò, in priſcis illis vacillat ſubinde fides Joſephi: ſed eſto demus, quod ipſe ait, lapides hos tempore belli mutaſſe colorem aut fulgorem, itaque ſignificaſſe futurum belli eventum, quod tamen ridet S. Auguſtinus. imò demus Joſephum dicere non tantùm in bello, ſed in qualibet alia re id accidiſſe; inde tamen non efeceris Joſephum dicere *urim* & *tummim* fuiſſe has duodecim gemmas rationalis: neque enim Joſephus lapides illos radiantes *urim* & *tummim* nominat; aut Joſephum negare quòd *urim* & *tummim* inſcripta fuerint rationali. potuerunt enim ei inſcribi, ut indices & ſignificativæ miraculi, ſive oraculi, quod per lapides, eorumque fulgorem dabatur.

Obiicitur Primò.

Obiicies Primò, nulla fit mentio hujus ſcripturæ *urim* in rationali Exodi 39. ubi tamen fabrica ephod exactè deſcribitur.

Reſponſio.

Reſpondeo, hic ſatis eam exprimi, & ex hoc loco ſatis intelligi, eam juxta præceptum Domini factam & inſertam fuiſſe rationali; maximè, quia eo loci ea tantùm ferè recenſentur, quæ ad ingenium artificis Beſeleel, vel ad materiam, parteſque fabricæ ſpectant. Talia autem ſunt lapides, catenulæ, vectes, tabulæ, annuli, &c. non autem ſcriptura vel textura duorum nominum, quæ non à Beſeleel, ſed à phrygione quopiam vel phrygioniſſa contexta eſſe, eſt veriſimile. Unde & multa alia compendii cauſa præteriit ibidem Moſes, quæ fuſè hic enarrat, ut patet de compoſitione olei & thymiamatis, cap. 37. 29. de modo inſcriptionis nominum in lapidibus onychinis, cap. 38. verſ. 6. E contrario quædam ibi ſupplentur, quæ hic ſubticentur, ut patet de vecte medio, cap. 36. 33. de coronulis mitræ, cap. 39. 27. de ſpeculis mulierum, ex quibus factum eſt labrum æneum, cap. 38. 8. de metalli pondere in fabricam inſumpto, cap. 38. 24. Non mirum ergo, *urim* & *tummim* ſubticeri & ſubaudiri Exodi 39. præſertim cum vice verſa Levit. 8. verſ. 8 illa exprimantur, & ſubticeantur gemmæ rationalis: *Rationale*, inquit, *aptavit in quo doctrina & veritas*. ubi in rationali 12. ejus lapides per compendium intellexit, expreſſit verò & nominavit doctrinam & veritatem, quæ maximè ſacerdotem ornare debent.

A Obiicies Secundò, Rationale erat valdè parvum: ergo non videtur capere potuiſſe 12. lapides cum hac ſcriptura, *urim* & *tummim*.

Obiicitur Secundò.

Reſpondeo, Rationale ad hoc ſatis erat magnum: nam tam in longitudine quàm in latitudine habebat ſpithamam; potuiſſe ergo multò plures lapides capere. Deinde, in rationali interſtitium erat inter ſingulos ordines lapidum, ipſoſque lapides, in quo facilè exarari poterant decem hæ literæ *urim* & *tummim*, non tantùm minuſculæ, ſed & magnæ ac conſpicuæ.

Reſponſio.

Itaque veriſimile eſt has duas voces, opere phrygionico acu pictas fuiſſe in rationali, inter duodecim gemmas; quamquam Cyrillus verbis antè citatis innuat, eas inſcriptas fuiſſe in duobus lapidibus, diſtinctis à duodecim gemmis.

Denique potuerunt hæ duæ voces inſcribi alicui telæ, vel membranæ, & appendi ad ipſum rationale, idque inſinuatur Levit. 8. 8 in Hebræo.

Quæritur Secundò, cur urim & tummim inſcripta fuerint rationali & Cauſa literalis.

Quæres Secundò, cur *urim* & *tummim*, id eſt doctrina & veritas, inſcripta fuerint rationali?

B Reſpondeo Primò, Hiſtorica & literalis cauſa fuit, ut per hoc ſacerdotii dignitas commendaretur populo, quando pontificem rationali urimque indutum edoceri à Deo de futuris eventis, & vice Dei oracula fundere cernebat. non quòd per has voces *urim* & *tummim*, in rationali acu pictas, Deus reſponderet; ſed quòd per pontificem, iis quaſi pontificalibus indutum, & fungentem jam munere pontificio, Deus revelaret illa de quibus conſulebatur. idque hæc ſcript. *urim* & *tummim* ſignificabat, ſcilicet pontificem rationali indutum, eſſe in *urim* & *tummim* id eſt, accipere à Deo doctrinam & veritatem dubiorum, de quibus eum conſulebat. *Urim* ergo non oraculum, ſed index erat oraculi: & cùm Scriptura dicit, Deum per *urim* conſultum eſſe, aut reſpondiſſe, id metonymicè explicandum eſt, ut ſignificetur, Deum reſpondiſſe per ſacerdotem rationali, in quo erat *urim*, indutum. Quod ergo dicitur 1. Eſdræ 2. verſ. 63. & Nehemiæ 7. 66. *Dixitque Athirſata eis* (ſacerdotibus non invenientibus ſuam genealogiam) *ut non manducarent de ſanctis ſanctorum, donec ſurgeret ſacerdos doctus atque perfectus*; hebraicè eſt, *donec ſurgeret ſacerdos in urim*
C *& tummim*, hoc eſt, donec ſurgeret pontifex aliquis, qui per rationale & urim, modo jam dicto, doceretur, perfecteque intelligeret à Deo, an illi quorum incerta erat genealogia, habendi eſſent ſacerdotes, nec ne.

Simili modo apud Ægyptios, inquit Ælianus lib. 14. 34 ſummus ſacerdos (qui & ſupremus erat judex) geſtabat collo appenſam imaginem ex ſapphiro, quæ appellabatur *Veritas*; atque innuit Ælianus, hanc veritatis effigiem, in ipſo ſapphiro fuiſſe impreſſam.

Cauſa allegorica.

Secundò, allegorica cauſa fuit, ut pontifex *urim* geſtans, & oracula fundens, typus eſſet Chriſti ſummi Pontificis & Prophetæ, per quem veritas facta eſt, & ad nos delata è ſinu Patris, Joan. 1. verſ. 17. & 18 Conſequenter idem eſſet typus Vicarii Chriſti, puta Pontificis Romani, qui per aſſiſtentiam Spiritus ſancti habet infallibilem auctoritatem ad univerſalis Eccleſiæ adminiſtrationem, circa deciſiones, tam fidei quam morum. Unde inſtar urim geſtat, aliiſque Archiepiſcopis geſtandum
D communicat pallium; hoc enim ſignificat plenitudinem auctoritatis & poteſtatis. ita Alcazar Apocal. 11. pag. 586.

Veritas eſt ſol pulcherrimus.

Chriſti ergo & Chriſtianorum pectus ornet veritas, quaſi monile divinum & ſpecioſiſſimum. Nam, ut ait S. Auguſtin. epiſtol. 9. *incomparabiliter pulchrior eſt veritas Chriſtianorum, quam Helena Græcorum. Pro iſta enim fortiùs Martyres noſtri adverſus hanc Sodomam, quàm pro illa mille heroes adverſus Trojam dimicaverunt.* Eſt enim veritas quaſi ſol mundum illuſtrans. Erat apud Ethnicos Fidii ſimulacrum, quo honor forma viri expreſſus, veritati, quæ virginis ſpecie effingebatur, manum porrigebat; in medio autem locabatur amor. Qua effigie ſignificabant, Primò, veritati honorem deberi & amorem. Secundò, Fidium, id eſt fidem, niti veritate, amore & honore. Nam *hominum fidem* (ut quidam ait) *veritas parit, honor ſuſtinet, amor nutrit.*

Simulacr. Fidei.

Sym-

Digitized by Google

Symbolicè, honor eſt Deus Pater, veritas eſt Filius, amor eſt Spiritus ſanctus: hæc tria conſpirant in unum, gignuntque in nobis fidem gratiam & ſalutem Dicit Pythagoras, *veritatem poſt Deum colendam eſſe, utpote quæ homines Deo proximos facit,* teſtis eſt S. Hier. contra Ruffinũ.

Tropologia. Tertiò, moralis cauſa fuit, ut ſacerdos geſtans *urim* & *tummim*, id eſt illuminationem, ſive doctrinam; & veritatem atq; perfectionem, admoneretur jugiter ſui officii, videlicet eum debere habere Primò, *urim*, id eſt illuminationem & doctrinam, tum ſtudio, tum magis pietate & oratione acquiſitam, Deut. 17. 9. & Malachiæ 2. v. 7. Rurſum, *urim*, id eſt inflammationem & zelum, quo populum ad Dei legem & amorem accendat. *Vrim* enim hebraicè & lucem & ignem lucentem ſignificat; unde Abram dicitur eductus de Ur, id eſt de igne, Chaldæorum, Hinc ab Hebræo Ur deducunt aliqui Latinum *uro*: lux enim illuminat, calefacit & urit. Talis *urim* erat S. Joan. Baptiſta: erat enim ipſe *lucerna ardens & lucens*.

Secundò, eum debere habere *tummim*, id eſt veritatẽ, tum in corde, tum in ore, tum maximè in vita, putà integritatem & perfectionem vitæ; hanc enim ſignificat *tummim*. Sicut enim os cordi, ita vita ori & cordi reſpondere debet; perinde ac Verbum Dei (quæ æterna eſt veritas) eſt imago Patris; ſic hominis verbum & vita debet eſſe imago cordis in quo gignitur, ita ut id indicet ac repræſentet quod in corde eſt, non aliud quippiam fallax ac diverſum. Hinc veteres, teſte Pierio lib. 54. veritatem pingebant quaſi malum perſicum cui folium unum adhærebat. Pomum enim perſicum ſimile eſt cordi: folium ſimile eſt linguæ. Sicut ergo pomo folium adhæret: ita cordi adhæreat lingua & vita, idq; tantùm proferat ſermone & operibus, quod continetur corde, non aliud quippiam falſum & ementitum.

Denique eum debere eſſe interpretem & tutorem veritatis publicæ, id eſt juſtitiæ, ea enim magis Remp. conſervat, quàm fortitudo. Unde Ageſilaus princeps rogatus utra virtutum harum eſſet præſtantior, reſpondit: *Nullus uſus eſt fortitudinis niſi adſit juſtitia: omnibus autem juſtitiam colentibus nihil opus eſt fortitudine.* Pontifex ergo ſit Melchiſedec, id eſt rex juſtitiæ.

Tropolog. quomodo in ſacerdotibus noſtris requiratur tam *urim* quàm *tummim*, id eſt tam doctrinæ ſplendor, quàm veritas & integritas vitæ, vide apud S. Hier. de veſtibus ſacerd. & Greg. 2. p. Paſtor. c. 3.

Rectorum vita à ſubditis trahitur in exemplum. Caveant ergo paſtores & doctores, æquè ac principes, ne vitiorum exemplo populum inficiant. Nam ut ait Quintilianus declam. 3. *Hæc eſt ſuperiorum conditio, ut quidquid faciunt præcipere videantur: & pernicioſiſſimus eſt, malæ rei quiſque maximus auctor:* atque ait Claudianus paneg. 4. Honorii,

Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec ſic inflectere ſenſus
Humanos edicta valent, ut vita regentis.
Mobile mutatur ſemper cum principe vulgus.

Et Horat. ſatyra 14.

Velocius & citius nos
Corrumpunt vitiorum exempla domeſtica; magnis
Cùm ſubeunt animos auctoribus.

Altera ex parte, ut ait S. Greg. homil. 26 in Evang. *durum eſt, ut qui neſcit tenere moderamina vitæ ſuæ, index fiat alienæ,* & ut ait S. Ambr. epiſt. 76. *Quid tam divinum quàm iſta ſententia, ut is peccata puniat, qui peccati exors ſit, quomodo enim feras alieni ultorem, & proprii criminis defenſorem?* Quare rectè Caſſiod. lib. 6. Var. hanc formam rectori præſcribit: *Eſto*, inquit, *vita continens, ut poſſis in aliis eſſe judex. Prima æquitas eſt, à ſe Præſules inchoare, ut debeant crimina ſi metuere, quem nequeunt ſimilem reperire. Nullas in ſe culpas timet reus, quas in ſe habere perſpexerit cognitorem. O quale eſt, liberis tribunalibus inſidere.*

Et gestabit judicium filiorum Israel] *Judicium*, id eſt rationale judicii, de quo v. 15. eſt metonymia. Sic cap. 27. 21. & alibi *teſtimonium* vocat ipſam arcam, in qua erat teſtimonium, id eſt lex, ſive tabulæ legis.

VERS. 31. *Tertia veſtis pontificis, tunica hyacinthina deſcribitur.* Facies et tunicam super humerale totam hyacinthinam] Hæc eſt tertia veſtis pontificis. Prima enim erat ephod, ſecunda erat rationale, tertia eſt hæc tunica, quæ proinde tunica ephod, id eſt ſuperhumeralis, dicitur, quia ipſi proximè incumbebat ephod cum rationali, ita ut ephod immediatè ſupra hanc tunicã indueret pontifex ita S. Hier.

Primò. Nota Primò. Hæc tunica erat laxior quam tunica ſtricta, ſive linea, de qua v. 40. atq; ad talos uſque deſcendebat. Unde à Septuag. vocatur ποδήρης, ἀπὸ τῶν ποδῶν, quòd uſque ad pedes eſſet promiſſa.

Secundò. Secundò erat hæc tunica hyacinthina, id eſt facta ex lana hyacinthina, ſive violacei coloris: ſignificabat enim ſacerdotis vitam debere eſſe cæleſtem, idq; uſq; ad finem. ipſa ergo monebat ſacerdotem, ut ipſe hoc ſuo colore conſpecto; mentem in cæleſtia ſublevaret, ait Theod. ac proin ſe curaret corpus habere leve & aereum ex ſobrietate & victus tenuitate, inquit Nyſſenus.

Tertiò. Tertiò, tunicam hanc manicas habuiſſe, docet S. Hieron. nec repugnat Joſephus, ſi benè examinetur.

Quartò. Quartò hæc tunica infernè in limbo, qui erat juxta pedes, habebat 72. mala punica, & totidem tintinnabula, ut horum pulſu vocalis incederet pontifex, ingrediens Sancta ſanctorum, alioqui moriturus, de quibus v. 35.

Quintò. Quintò habebat capitium cum ora, ſive limbo textili, de quo jam ſequitur.

VERS. 32. *Capitiũ tunicæ quod?* In cujus medio supra erit capitium] *Capitium*, id eſt apertura hebr. eſt, *os capitis* id eſt forameo in ſummo, per quod caput traſmittatur. *Erat* inquit S. Hieron. *hæc tunica in ſuperiori parte quæ collo inducitur, aperta, quod capitium dicitur.*

Et ora per gyrum ejus textilis) *Ora* hæc erat fimbria vel limbus aperturæ jam dictæ, ſive capitii latera, ne rumperentur, tegens & firmans per circuitum. Vnde hebr. eſt, *ſicut limbus loricæ erit ei, ne rumpatur*, q.d. Muniet eam inſtar limbi loricæ, ne rumpatur.

Erat hæc *ora textilis*; id eſt facta non acu, ſed opere textili. Septuag. vertunt, *opus textorii, copulationem textam ex ipſo.* Vnde S. Aug. q. 118. & S. Hier. docent hanc oram vel fimbriam attextam fuiſſe capitio unica contextura, non verò fuiſſe illi aſſutam: Joſephus tamen eam aſſutam dicit; ſed fortè tantùm vult dicere, eam fuiſſe annexam. quod tam de textura, quàm de ſutura accepi poteſt.

VERS. 33. Deorsum vero ad pedes, ejusdem tunicæ, circuitu quasi mala punica facies, ex hiacintho, et purpura, et cocco bis tincto, mistis in medio tintinnabulis) Joſephus hæc ſic deſcribit: *Ima*, inquit, *veſtis ornabatur limbo effigie malorum punicorum diſtincto, à quo & tintinnabula aurea ſic dependebant, ut medium eſſet quodque malum punicum inter duo tintinnabula ſitum, & viciſſim tintinnabulum inter duo mala punica:* erant ergo alternatim ſita malum punicum & tintinnabulum. *Mala punica & tintinnabula.* Eccleſiaſt. c. 45. 10. plurima ea fuiſſe dicit. S. Hier. & Iſidorus l. 1. Etymol. 21. præcisè numerant 72. mala punica, & totidem tintinnabula.

VERS. 35. Ut audiatur sonitus quando ingreditur, et egreditur Sanctuarium in conspectu Domini, et non moriatur) id eſt, ut non moriatur propter inobedientiam. volo enim & jubeo ſonitum pontificis, putà pulſum tintinnabulorum ejus audiri in ingreſſu & egreſſu tabernaculi, ad excitandam in eo & in populo reverentiam mihi debitam, videlicet ne domum meam intret niſi prævio pulſu, non quem ego audire cupiam, ſed quem ipſe uti & populus audiens, admoneatur majeſtatis meæ, cujus templum ingreditur, ſimul & reverentiæ officiiq; ſui.

In veſte pōtificis erat totus orbis, quomodo? Hinc ait Sapiens c. 18 24. *In veſte poderis* (in tunica hac hyacinthina, ſub qua cum Lyrano, Dionyſ. & Hugone omnes alias pontificis veſtes intellige per ſynecdochen) *totus erat orbis terrarum*. Nam Primò, ſeminalia linea figurabant terram, ex qua linum naſcitur. Secundò, zona figurabat oceanum, qui quaſi zona terram cingit. Tertiò, tunica hyacinthina figurabat aerem, in qua ſunt mala punica, id eſt fulgura; & tintinnabula, id eſt tonitrua. Quartò, ephod varium figurabat cælum ſid. reum: duo onychini erant duo hemiſphæria, vel ſol & luna; duodecim gemmæ in pectore erant duodecim ſigna in Zodiaco Quintò, tiara figurabat cælum empyreum: lamina tiaræ aurea habens inſcriptum nomen tetragrammaton, figurabat Deum omnibus præſidentem. *Cur prima cauſa.* Idque Primò, ut hoc ſuo veſtitu & ornatu pontifex oſtenderet, ſe creatoris mundi eſſe miniſtrum, & indicaret omnem creaturam Dei miſericordia indigere, ipſeque pro ea

Digitized by Google

Secunda. tam habitu & veſte, quam voce & mente precaretur. Secundò, ut conſiderata univerſi, quam geſtat, imagine, vitam præſtaret à natura non degenerem, ſed, ſicut elementa aliaque creata Deo per omnia obediunt, ita obediret & ipſe. Ita Philo. *Tertia.* Tertiò, ut operando ſacris totum mundum, quem in veſte quaſi geſtat, deprecatorem ſecum apud Deum allegaret. Hæc omnia penè ex Joſepho & Philone habet S. Hier. & breviſſimè S. Thomas 1.2.q.102.art.5.ad 9. qui & Tropologiam addit pari brevitate. *Tropol. veſtium pontificis.* Feminalia, inquit, ſignificant caſtitatem: tunica linea ſignificat vitæ univerſæ puritatem & innocentiam: zona moderationem diſcretionis: tiara rectam intentionem: & hæc communia ſunt omnibus ſacerdotibus. Pontifici verò inſuper propria erat lamina aurea cum nomine *iehova*, ſignificans jugem Dei memoriam in contemplatione, quam debet habere pontifex. Secundò, ephod, id eſt compaſſio, qua ſuis quaſi humeris ferat infirmitates populi. Tertiò, tunica hyacinthina, id eſt converſatio cæleſtis. Quartò, rationale, id eſt cura, & charitatis viſcera erga ſubditos.

Mundus eſt quaſi templum Dei. Ubi Nota. Totus mundus eſt quaſi templum quod- **B** dam ſanctiſſimum, & Deo dignum, ut aiebat Diogenes, & Philo l.2. de Monarchia, & Lactan. l. de Ira Dei c. 14. Hinc & Baruch ait c.3. 24. *O Iſrael quàm magna eſt domus Dei!* ſcilicet hic mundus, in quo quaſi divini templi antiſtes, ſacerdotio functurus pro univerſis creaturis homo eſt conſtitutus: ideoque Hebræorum pontifex in ſua veſte totum repræſentabat orbem.

Tintinnabula ſignificabant prædicationem Christi, mala punica miracula Christi. Sed ut ad tintinnabula revertamur, hæc Allegor. prædicationem Chriſti, mala verò punica eiuſdem miracula ſignificabant. Ita Rupert. quem vide reliqua omnia Chriſto accommodantem. Proſper hæc Pentecoſtæ attribuit, in qua fuerunt tintinnabula (quæ Proſper numerat 50. in tunica hac Aaronis) & mala punica, id eſt linguæ igneæ Apoſtolorum perſonantes magnalia Dei.

Pontificis omnia debent eſſe vocalia. Tropolog. S. Hieron. *Tanta*, ait, *debet eſſe ſcientia & eruditio Pontificis Dei, ut & greſſus ejus, & motus, & univerſa vocalia ſint. Veritatem mente concipiat, & toto eam habitu reſonet & ornatu; ut quidquid agit, quidquid loquitur, doctrina ſit populorum: abſque tintinnabulis enim, & diverſis coloribus, & gemmis floribuſque virtutum, nec ſancta ingredi poteſt, nec nomen antiſtitis poſſidere.*

Et S. Chryſoſt. homil. 73. in Matth. *Sicut*, inquit, *homo ubicumque fuerit, cæteris animantibus præſtat: ita doctorem decet, ſive loquatur ſive ſileat, ſive in conviviis, ſive alibi ſit, cæteris hominibus præcellere: adeò ut inceſſu & aſpectu & habitu, omnibuſque ſimpliciter aliis in rebus præſtantior eſſe videatur.* Nam, ut idem ait hom. 3. in 1. ad Corinthios: *Hæc eſt ratiocinatio cui contradici non poteſt, quæ fit per facta.* Quare, ut idem ait hom. 5. in 2. ad Th. *Magis debet eſſe doctor vitæ, quàm ſermonis.* Et S. Auguſtinus lib. 4. de Doctrina Chriſtiana c. 27. *Ut obedienter*, inquit, *audiatur concionator, quantacumque granditate dictionis, maius pondus habet vita dicentis.*

Rurſum, tintinnabula ſunt aurea, ut ſignificetur omnem ſermonem pontificis debere eſſe aureum, de charitate, ſanctitate, rebuſque divinis.

Eodem modo hæc non tantùm de Pontifice, ſed & de quovis ſacerdote noſtro (qui ſanctior eſſe debet pontifice Judaico, eò quòd ſanctiora tractet & conſecret myſteria) accipiunt S. Auguſtin. q. 119. & S. Gregorius lib. 1. Regiſt. epiſt. 24. *Ideo*, inquit, *in inceſſu ſacerdos habet tintinnabula, ut vitæ viam cum linguæ ſonitu, ipſa quoque bona opera ſacerdotis clament: diciturque, Mala punica jungite, quaſi dicat, Per omne quod dicitis unitatem fidei ſervatis.* Nam malum punicum, quod uno cortice multa grana complectitur, unitatem fidei deſignat; vel, ut ait Beda, multifariam virtutum operationem uno charitatis munimine tectam. Vide Bedam hæc omnia ſimili ratione adaptantem.

Exempla. Tale tintinnabulum talis gratia & efficacia dicendi reſonabat in S. Antonio. nam S. Athanaſio teſte, *Sermo eius ſale conditus conſolabatur mœſtos, docebat inſcios, concordabat iratos, omnibus ſuadens nihil amori Chriſti anteponendum; proponeb atque ante oculos bonorum magnitudinem futurorum, & Dei clementiam, & beneficia retexebat indulta.* Poſtea declarans effectus ſecutos: *Quis non*, ait, *triſtitiam apud Antonium mutavit in gaudium? quis non iram vertit in pacem? quis orbitatis luctum non ad eius temperavit aſ-* **A** *pectum? quis non mœrore paupertatis, quo premebatur, abiecto, ſtatim & divitum deſpexit opulentias, & in ſua lætatus eſt paupertate? quis poſt laſſitudinem monachus, non ejus eſt juvamine hortatus? quis adoleſcentis ætatis accenſus ardoribus non ex eius admonitu pudicitiæ amator fuit? quis vexatus à diabolo ſine medela rediit? quis inimicis cogitationibus diſtractus, cæca tempeſtate ſopita ſereno non regreſſus eſt animo?*

Nec S. Martinus Antonio fuit inferior. De eo, præter alia, ſcripſit in genere Sulpitius l. de Vita S. Martini c. 26. *Iam verò in verbis & in confabulatione eius, quanta gravitas, quanta dignitas erat! quàm alacer, quàm efficax, & quàm in exſolvendis Scripturarum quæſtionibus promptus ac facilis! et quia multos ad hanc partem incredulos ſcio; quippe quos viderim, me ipſo etiam referente, non credere; Ieſum teſtor, ſpemque communem, me ex nullius umquam ore tantam ſcientiæ, tantum ingenii, tam puri & tam boni ſermonis audiſſe; Quamquam in Martini virtutibus, quàntula eſt iſta laudatio? niſi quòd mirum eſt homini illiterato ne hanc quidem gratiam defuiſſe.* Hæc Sulpitius.

Eminebat hoc idem donum in S. Johanne Chryſoſtomo, ſummo concionatore, qui animos etiam privato ſermone permovebat. Audi in eius Vita Georgium Alexandrinum: *Subinde*, inquit, *commeminit vitæ ſanctorum Patrum & Anachoretarum, eorumque converſationis & virtutis; ita ut eiuſmodi ſermonibus compungerentur non pauci, atque ex eorum oculis elicerentur uberrimæ ac defluerent lacrymæ, & ingenti deſiderio caperētur ſolitariā exercēdi vitā.*

Non defuit eadem gratia S. Fulgentio, de quo diſcipulus eius Vitæ ſcriptor. c. 9. 17. 21. hæc prodidit: *Et revera ſacerdotis officium laudabiliter etiam tunc implebat, non tantùm aliquos reconciliandi, ſed omnes quos attingere poterat ad reconciliationem ſalutaribus monitis invitandos: cuius ſermo dulcis & rectus; quia dura quoque corda molliebat.* Et poſtea: *Cùm verbo loqui quippiam, cogente interdum ratione, voluiſſet, in ore eius omnis turba pendebat, ex locutione familiari conſiderans qualis eſſet ſpiritualis magiſtri ſumma doctrina.* Paulò pòſt: *Tanta fuit B. Fulgentio facundi ſermonis ſuavitas, tanta in vultu eius micabat hilaritas, ut certatim fideles univerſos ſancta charitas traheret, vel interrogare doctiſſimum virum, vel audire, quoties ad interrogata reſponderet.* Hæc ille. Unde colligas integrum fuiſſe B. Fulgentio con- **C** verſandi talentum, quando cum gratia privati ſermonis, alacritatem vultus, doctrinarum copiam, morum ſuavitatem, atque vim trahendi coniungebat.

Poſterioribus ſeculis habuimus B. Platonem Abbatem eodem dono locupletatum, de quo B. Theodorus Studita orat. fun. in B. Platonem hæc habet: *Quamdiu cum iis qui in urbe Byzantio erant verſatus fuit, domos totas in aliam vitæ formam mutavit, & ad virtutis ſtatum convertit. Quidnam eſt hoc, quod dico? ſuæ, inquam, linguæ admonitionibus, jurandi conſuetudinem ab eius loci hominibus abſtulit, nimios ornandi corporis cultus modeſta ſua doctrina repreſſit: ſæpiùs de morum probitate differens, ut charitatem exercerent in pauperes, hominibus perſuaſit. Quare factum eſt, ut abunde pecuniæ conferrentur, & in ea loca, in quibus pietas exercebatur, publice diſtribuerentur: eoſdem ad lectionem compoſitè exercendam inſtituit, atque ad quodvis aliud bonum induxit.* Eamdem gratiam & efficaciam movendi, & accendendi animos ad pietatem habuit noſter fundator S. P. Ignatius, ut patet ex eius geſtis, & ex Vita quam ſcripſit noſter Ribadeneira.

Tintinnabula eſt concio de noviſſimis. Denique notat Origenes hom. 9. pontificem in ora & **D** fine veſtis habere hæc tintinnabula, ut de extremis temporibus & fine mundi numquam ſileat, ſed inde ſemper ſonet, inde loquatur, inde diſputet, ſecundùm eum qui dixit: *Memorare noviſſima tua, & in æternum non peccabis.* Illud ſanè efficiunt præſtantiſſimi & efficaciſſimi concionatores, ut nullam habeant concionem, in qua noviſſimi alicuius comminatione, vel terrore, auditores non percellant.

Item tuba Archangeli: Surgite mortui. Hinc & Gregorius Nyſſenus videtur per hæc tintinnabula accipere noviſſimam tubam Archangeli, quæ canet: *Surgite mortui, venite ad judicium.* Ideoque, inquit, per hæc ſua tintinnabula monetur ſacerdos, ut corpus habeat leve & aereum ex cibi potuſque tenuitate, ut exiliat ad noviſſimam tubam, feraturque ſublimis per aera obviàm Chriſto venturo ad judicium. Videant ergo ſacerdotes, ne ipſorum corpora umquam graventur crapula & ebrietate.

FACIES

Digitized by Google

FACIES ET LAMINAM DE AVRO PVRISSIMO, IN QVA SCVLPES OPERE CÆLATORIS, SANCTVM DOMINO) Lamina hæc erat affixa tiaræ in fronte pontificis, ut ſequitur. Pro *Domino*, hebr. eſt nomen tetragrammaton. Fuit ergo illud nomen laminæ inſcriptum, ut docet S. Auguſtinus, Hieron, Beda, & patet ex Hebræo: *Sculpes*, inquit [illegible] [illegible] *codes laihova* (ut ita dicam) id eſt, *ſculpes ſanctitas Iehova*. q. d. Inſculpes laminæ hoc emblema: Deus ſanctiſſimus eſt, & ipſa ſanctitas Deo propria & eſſentialis eſt, ut ſcias ſanctis eum ſacrificiis & actibus à te coli oportere. Rurſum, ut nomen Dei pontificis pulchritudinem coronet & protegat, inquit S. Hieron. Tertiò, ut pontifex ſit typus Chriſti, cujus nomen in fronte gerit, ideoque inſtar Chriſti portet omnes omnino iniquitates, etiam in ipſa oblatione commiſſas, eaſque expiet invocato nomine Dei, unde ſequitur: *Portabitque iniquitates eorum*, &c.

Vers. 36. *Tiara aſcriptum erat ſanctitas Domino, cur? Prima cauſa. Secunda. Tertia.*

Nota. Præcipuum Dei attributum eſt ſanctitas. *Sanctitas* enim, ut ait S. Dionyſ. *eſt ab omni inquinatione libera, incontaminatiſſima & perfectiſſima puritas*. unde & Spiritus ſanctus à ſanctitate nomen accepit: quia ſanctitas omnia ſuperat, non quidem in Deo, in quo attributa omnia ſunt æqualia, imò unum & idem, ſed in nobis. Summum enim bonum & perfectio hominis & angeli eſt ſanctitas. Hinc Seraphim Iſaiæ 6. ter ſanctum Deum inclamant, dicentes: *Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus exercituum*. Sic & ſancta illa quatuor animalia Apocal. 4. *requiem non habebant die ac nocte, dicentia: Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus, Deus omnipotens*. Sic & Deipara canit: *Quia fecit mihi magna qui potens eſt, & ſanctum nomen ejus*. Sic Triſagion puero in ſublime rapto traditum fuit ſub Theodoſio Juniore Imp. anno Chriſti 446. Cùm enim Conſtantinopolis ingenti terræ motu quateretur, Imperator, Patriarcha, & populus urbe egreſſi in campo degebant, ſupplicesque Deum orabant; & ecce puer quidam è plebe in ſublime raptus ab angelis didicit hunc hymnum: *Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis, miſerere nobis*. cumque ad ſuos depoſitus rediiſſet, atque id quod didicerat retuliſſet, totus populus eumdem hymnum cecinit, atque ita terræ motus ceſſavit, puerque ſtatim vita defunctus eſt. ita habent Græcorum menologia 24. Septem. Damaſcen. lib. 3. de Fide c. 10. Niceph. Bar. & alii.

Vers. 38 PORTABITQVE AARON INIQVITATES EORUM, QVÆ OBTVLERVNT ET SANCTIFICAVERVNT FILII ISRAEL) q. d. Ideo pontifex in fronte nomen Dei ſanctum, in lamina ſculptum præferat & portet, ut quaſi in humeros ſuos tollat & auferat per nomen, virtutem & auctoritatem ſanctitatis divinæ, quā hoc ornatu tacitè invocat, iniquitates earum rerum, id eſt in iis rebus admiſſas, quas offerent, & offerendo ſanctificabunt filii Iſrael. Patet hic ſenſus ex Hebræo.

Vide hîc quàm ſacerdotes & viri pii humiles eſſe debeant, verecundi & pudibundi coram Deo, quòd in ipſis etiam precibus & ſacrificiis diſtractiones, curioſitates, aliaſque indecentias & culpas admittant, quas inibi confiteri & agnoſcere, veniamque pro iis petere debent invocato nomine Domini.

ERIT AUTEM LAMINA SEMPER IN FRONTE EJUS, UT PLACATUS SIT EIS (ita legendum eſt cum Hebr. Septuag. Chald. & Rom. non *ei*, uti legunt Plantiniana) DOMINUS) q. d. Sacerdos præferens in lamina τὸ *Sanctum Domino*, hac quaſi proteſtatione laudis & ſanctitatis Dei, hocque actu latriæ & obedientiæ, vel maximè exorabit Deum, ut populo reconcilietur, & hoc modo portabit & auferet peccata populi.

Vers. 39 STRINGESQUE TUNICAM BYSSO) Eſt hæc quarta veſtis ſacerdotis, ſcilicet tonica linea & ſtricta, hoc enim ſignificat τὸ *ſtringes*. unde & Septuag. vertunt *κοσυμβωτόν*. *κόσυμβοι* autem ſunt vincula, ait Suidas, & ſuccingula, ait Heſychius. Perperam ergo R. Abraham, Rabbi Salomon, R. Sahadias, Vatablus, aliiq; recentiores Hebræum [illegible] *ſcibbatſta*, id eſt *ſtringes*, vertūt *oculabis*, id eſt ocellis, ſive oculorum figuris tamquam ſcutulatam veſtem ornabis. Sed oculos hos non viderunt oculatiſſimi Interpretes Septuag. Chald. S. Hieron. Philo & Joſephus, qui tamen, utpote ſacerdos, ſæpè hac tunica induebatur. hi enim omnes conſtanter τὸ *ſcibbatſta*, vertunt *ſtringes* vel *cinges*, itaque alibi hoc vertunt ipſi quoque Ju-

Quarta veſtis pontificis erat tunica linea.

A dæi; ſolo hoc loco novitate abrepti, cæcam hanc oculorum ſignificationem ei affingunt. Denique, tunicam hanc lineam zona accinctam fuiſſe, patet Levitici 8. 7. unde liquet, pontificem duplicem habuiſſe zonam, unam qua tunicam hanc lineam, alteram qua hyacinthinam cingeret, ut patet Levit. 8. 7.

Cincta erat zona. Pontifex duas habebat zonas.

Jubet ergo hic Deus, tunicam hanc lineam ſtringi byſſo, id eſt zona byſſina, quam Joſephus ait latam fuiſſe quatuor digitos, & intus inanem fuiſſe, ita contextam ut ſerpentis exuvium videri poſſet; floribus quoque puniceis, purpureis, hyacinthinis & byſſinis picturatam fuiſſe; denique ſtamen ejus fuiſſe ex ſola byſſo.

Zona deſcriptio.

TUNICAM] Tunica hæc jam dicta interior erat, quæ hebr. [illegible] *Ketonet* dicitur. unde & a Septuag. græcè vocatur χιτὼν, quaſi dicas linea. nam, docet Joſephus & S. Hieron. *chiton*, ſive *Ketonet* hebr. linum ſignificat, licet in Bibliis ea ſignificatio non reperiatur.

Hanc tunicam Ioſephus ita deſcribit: *Super feminalia*, inquit, *induit ſacerdos lineam interulam, byſſinam, ex duplicata tela confectam, ea eſt tunica talaris (ποδήρης, de qua paulò pòſt) corpori aſtricta, habens manicas circa brachia, &*

Tunicæ lineæ deſcriptio.

B *ipſas ſtrictas, quæ accingitur circa pectus paulò axillis inferius, zona lata quatuor digitos. tunica hæc nuſquam ſinuatur* (id eſt, nullas habet rugas; erat enim corpori aſtrictiſſima.) *habetque circa collum amplam aperturam, cujus ora uncinis à pectore & tergo committuntur*.

Unde patet tunicam hanc lineam fuiſſe eam, quam proximè ſuper femoralia induebat ſacerdos. *Primò*:

Secundò, eam factam fuiſſe ex lino præſtantiſſimo, quod Scriptura byſſum vocat, de quo c. 25. v. 4. *Secundò*:

Tertiò, eam nullas habuiſſe rugas, nullos ſinus, rurſum ſuam habuiſſe zonam qua cingeretur. *Tertiò*.

Quartò, arctiſſimè eam ſtrinxiſſe corpus, idque ad hoc, ait S. Hieron. ut ſacerdotes eſſent expediti ad miniſteria ſua. Nam minores ſacerdotes, qui quotidie & ubique in tabernaculo miniſtrabant, hac ſola tunica utebantur. *Quartò*.

Hinc Quintò, eam ad crura tantùm pertigiſſe tradit S. Hieron. fuiſſeque inſtar camiſiæ qua milites utuntur, ut ſint expediti ad curſum, ad pugnam, omneque opus. Unde mirum eſt eamdem à S. Hieronymo & Joſepho vocari poderem: ſed videntur ipſi per poderem intelli- *Quintò*;

C gere veſtem non talarem, ſeu uſque ad pedes, id eſt ad crura, demiſſam.

Tropolog. Beda, Tunica, ait, linea vel byſſina corpori proxima caſtitatem ſacerdoti adeò neceſſariam ſignificat; ideo totum pectus, ventrem & femora ſtringit. Zona ceteras virtutes caſtitatem incitantes, & ne ſuperba ſit comprimentes, prudentiam inſuper ſignificat & fortitudinem: armata enim debet eſſe caſtitas gladio pudicitiæ, inquit S. Hieron. ad Principiam. ita D. Thom. 1. 2. q. 102. ar. 5. ad 9.

Tropol. tunica linea eſt caſtitas.

Hinc etiam apud Gentiles, præſertim Ægyptios, tunica byſſina, vel linea, erat religionis ſymbolum, eratque veſtis ſacerdotum. unde Apulejus in Apologia de lineo textu, *Sacerdotalis*, inquit, *eſt veſtitus & amictus*. Et Herodotus lib. 2. num. 46. *Sacerdotes Ægyptii veſtem tantùm lineam gerunt, nec aliam eis induere fas eſt*. Linum enim aptè ſignificat ſanctimoniā ſacerdotum. nam Primò, eſt mundiſſimum, tum quia multo meliùs detergit ſordes, quàm lana, tum quia lavari ſæpè poteſt. Secundò, quia lanea & ſerica tingi & fucari poſſunt, at linum ſimplicitatis amans, tincturam omnem & fucum reſpuit. eſt ergo

Linum eſt ſymbolum ſanctitatis. Primò. Secundò:

D ſymbolum animi ſimplicis & candidi, qui omnem fictionem reſpuit; qualis debet eſſe in ſacerdote. Tertiò, linum, licet tenue, nervoſum tamen eſt & robuſtum, adeò ut apros, in ejus retia ſe inducētes, concidat. tale debet eſſe robur & nervi ſacerdotis. Quartò, *linum*, ait Plinius, *ſemper injuria fit meliùs*: ſic vera ſanctitas ſacerdotum adverſis augetur. injuriæ quas linum tolerat, donec ad optatum candorem & ſplendorem perveniat, plurimæ ſunt, ſcilicet *evelli, ſiccari, macerari fluviis, iterum ſiccari, tundi malleo ſtupario, decorticari, ſcindi ſpatha lignea, pecti ferreis hamis, neri, in filo poliri, illidi crebro in ſilice ex aqua, texi, & tundi clavis*. Hinc linum eſt optimum patientiæ, & conſequenter ſanctitatis (quæ illuſtris in ſacerdote eſſe debet) ſymbolum. Has ob cauſas Apoſtoli lineam albam in ſacris Aaronis imitatione retinuerunt.

Tertiò; *Item patientia.*

Porrò ſicut linea tunica totum corpus ambiebat; ita patientia ſacerdotis & cujuſvis fidelis, qui ſpiritualis eſt

Digitized by Google

ſacerdos, totam hominis vitam, omneſque actus & difficultates complecti & ſuperare debet. Hoc enim eſt opus Philoſophi Chriſtiani, quem ad vivum depingit Nazianzen. orat. 28. ubi ait fidelem quemque ex ignobili genere, putà ex luto, eſſe prognatum; nobilitatem verò ejus conſiſtere in virtute, & præſertim in quieta & conſtanti ubique patientia. unde ait: *Morbo laborat? pugnabit. quòd ſi victus fuerit, vincet: hoc ſcilicet aſſecutus, ut jam non ampliùs pugnet. Pauper eſt? pro divitiis Deum habebit: divites irridebit. ut qui, licet facultates ſuas quotidie augeant, ſemper tamen pauperes ſint, quia pluribus indigent, bibuntque ut majori ſiti inflammentur. Fame vexatur? cum quibus alatur, quibus victus ſationis & arationis expers eſt. Siti angitur? fontes ei & flumina potum ſuppeditabunt, & quidem potum non inebriantem, nec dimenſum. Alget? idem quoque Paulo accidit; eſt quoddam caverna indumentum. Maledictis lacerabitur? vincet maledicta non regerendo. Perſecutionem patietur? ſuſtinebit. Blaſphemabitur? obſecrabit. Calumniis premetur? orabit. Percutietur in dexteram maxillam? præbebit & alteram, tertiam etiam (ſi haberet) objecturus, quo magis lenitatem percuſſorem erudiat, opere docens quæ ſermone non poteſt. Probris impetetur? & Chriſtus quoque afflictionis ſocietate cruciabitur. quamvis etiam Samaritanus vocetur, quamvis hoc ei objiciatur, quòd dæmonis intemperiis agitetur, cum Deo omnia ſuſcipiet. Multa adhuc, quamvis multa pertulerit, reſtabunt, acetum, fel, corona ſpinea, ſceptrum arundineum, chlamys coccinea, crux, clavi, latrones ſimul cruci affixi, prætereuntium contumeliæ. Superiora enim Deum habere oportet, eo nomine in contemptum venientem, quòd plures cruciatus ferat. Omnia priùs cedent, quam ut manus det philoſophus Chriſtianus.*

Effigies philoſophi Chriſtiani.

ET TIARAM BYSSINAM FACIES) Tiara eſt ea quæ cidaris & mitra dicitur. hanc ita ex Joſepho deſcribit S. Hieron. *Quartum*, inquit, *veſtimenti genus eſt pileolum rotundum, quale pictum in Ulyſſe conſpicimus, quaſi ſphæra media ſit diviſa, & pars una ponatur in capite. hoc Græci & noſtri tiaram, nonnulli galerum vocant, Hebræi miſnephet nominant: non habet acumen in ſummo, nec totum uſque ad comam caput tegit, ſed tertiam partem à fronte inopertam relinquit, atque ita in occipitio vitta conſtrictum eſt, ut non facile labatur ex capite. eſt autem byſſinum, & ſic fabrè opertum linteolo, ut nulla acus veſtigia extrinſecus appareant.*

Sexta pontificis veſtis erat tiara. Tiaræ deſcriptio.

Addit Beda. tiaras has ſive galeros habuiſſe coronulas, idque patet ex Exodi 39. 27. eæ autem coronulæ in tiara pontificis erant aureæ, in tiara verò aliorum ſacerdotum erant byſſinæ, & quaſi orbes quidam byſſini, ſive quaſi vitta linea ſæpè in orbem replicata, uti inſinuat Ioſephus. Rurſum tiara pontificis habebat laminam auream annexam, cui inſculptum erat nomen tetragrammatum, quam non habebant tiaræ aliorum ſacerdotum.

Tiaræ habebant coronulas.

Tiara ergo pontificis differebat à tiaris aliorum ſacerdotum. unde & in Hebræo nomine diſcriminatur: tiara enim pontificis vocatur מצנפת *miſnephet*, ab involutione: tiaræ verò aliorum ſacerdotum vocantur מגבעות *migbaot*, ab altitudine.

Audi Ioſephum tiaram pontificis deſcribentem, & ab aliorum ſacerdotum tiaris diſcriminantem: *Pileolo*, inquit, *quali & ceteri ſacerdotes utebantur, ſuper quem alius extabat ex hyacintho variatus. hunc aurea corona triplici ordine circumdabat, in qua ſpectantur calyculi* (folliculi florum) *aurei, quales videmus in herba quæ hyoſciamus* (iam corruptè juſquiamus) *dicitur.*

Tiaræ deſcriptio ex Joſepho.

Vilalpando in c. 44. Ezech. putat tiaram ſive cidarim pontificis non fuiſſe pileum, ſed faſciam ſeu vittam, qua ſacerdotes & reges olim coronabantur. olim enim Imperatorum diadema non erat aliud, quàm faſcia byſſina cingens & ſtringens caput, & à tergo in dorſum dependens: uti videre eſt in imaginibus veterum Imp. Rom. nam pileus ipſe ſacerdotalis, ait Vilalpando, dicebatur *migba* quaſi colliculus, galea, galerus: quia formatus erat in modum collis vel galeæ. huic verò pileo circumvolvebatur faſcia byſſina propria pontificis, quæ *miſnephet*, id eſt involucrum, & פאר *peer*, id eſt ornatus, dicebatur.

Diadema Imper. nõ erat corona, ſed faſcia.

Verùm hæc non conſentiunt cum verbis Ioſephi jam citatis: ille enim in tiara pontificis, præter pileum communem aliis ſacerdotibus, agnoſcit alium pileum conſutilem ex hyacintho, qui erat proprius pontificis. Ioſephus autem hæc optimè ſcivit, utpote qui quotidie pontifices cum ſuis tiaris ſpectabat.

A Crediderim tamen tiaram pontificis habuiſſe diadema, ſive faſciam byſſinam circumvolutam & dependentem, uti habent infulæ noſtrorum pontificum. inde enim videtur vocari hebr. *miſnephet*, id eſt involucrum. Unde Pagninus: *miſnephet*, inquit, erat inſtar turbanti ſive pilei Turcici, qui longa faſcia involvitur; niſi dicas tiaram pontificis vocari *miſnephet*, eò quòd in ea pileus unus communis, alteri pileo pontificio quaſi eſſet involutus, uti innuit Ioſephus.

Tropolog. tiara monebatur pontifex omnes ſenſus conſecrare Deo, illique per vittam, id eſt per continentiam, ſuique abnegationem devinctos aſtringere. Lamina Dei nomine inſcripta ſignificabat Dei cognitionem & profeſſionem fidei crucique Chriſti. vide Bedam & Orig. hom. 6. in Levit.

Tropol. tiara ſignificat primò, unionem cum Deo; ſecundò, prudentiam; tertiò, puram intentionem.

Rurſum tiara roborans & coronans pontificem, ſignificabat ſapientiam & prudentiam (hujus enim ſymbolum eſt tiara) eumdem roborare & decorare. Vera enim prudentia maximam affert fortitudinem & gloriam. Unde Ageſilaus in pugna ad Mantineam hortatus eſt Lacedæmonios; ut omiſſis reliquis in ſolum pugnarent Epami- B nondam, *Solos*, inquiens, *prudentes eſſe fortes*, & illo necato facilem fore de reliquis victoriam, utpote fatuis & nullius pretii hominibus, idque conſilium exitus probavit. Epaminonda enim læſo, inſtare cœperunt Lacedæmonii, cedere Thebani: ac moriens Epaminondas (quaſi moriente Thebanorum prudentia, æquè ac fortitudine & gloria) ſuaſit Thebanis, ut pacem cum hoſtibus facerent. ita Plutarch. in Lacon.

Tertiò, tiara monebat pontificem puræ intentionis, ut omnes actiones ſuas in Deum dirigeret: ſic enim fiunt ipſæ utiles, ſanctæ, divinæ, meritoriæ, quæ aliàs ſæpè inutiles ſunt & vanæ (quod utinam ſcirent & adverterent omnes Chriſtiani:) *Vani*, inquit Sapiens c. 13. 1. *ſunt omnes homines* (pariter & actiones) *in quibus non ſubeſt ſcientia Dei*, putà Dei cognitio, intentio, amor & cultus. Unde S. Gregorius l. 28. Mor. c. 6. *Per bona*, inquit, *intentionis radium merita illuſtrantur actionis*. Et Richard. Victor. l. 5. de Statu inter. homin. c. 7. *Quod*, inquit, *eſt corpus ſine vita, hoc opus ſine intentione bona*. Et S. Auguſt. in pſal. 31. *Non valdè*, ait, *attendas, quid homo faciat, ſed quid aſpiciat* C *cùm facit*. Et S. Bernard. ſermon. 13. in Cant. *Fidelis*, ait, *Dei ſervus es, ſi de multa gloria Domini tui tranſeunte per te, nihil tuis manibus adhærere contingat*; ſed ei eam reddas à quo manavit, & cujus eſt omne bonum.

Triplex corona ſignificabat pontificem eſſe eminentiorem omnibus regibus, ait Philo: tria enim univerſitatem ſignificant. nam tria ſunt omnia (ſcilicet prima omnia) ut ait Ariſtoteles lib. 1. de Cælo c. 1.

Triplex corona tiaræ quid ſignificabat?

Rurſum, fuit hæc typus triplicis coronæ Chriſtianorum & Rom. Pontificum, quali uſus eſt S. Petrus & cæteri deinceps poſt eum. Petri enim effigies triplici corona in ipſis capillis inſignita, antiquiſſima ſervatur Romæ in ejus templo, eſtque illa quam Silveſter Pontifex Conſtantino Imperatori oſtendit.

ET BALTHEUM) putà zonam extimam, quæ rationale, & conſequenter omnes alias veſtes cingat.

Allegor. Chriſtus Pontifex induit tunicam hyacinthinam cum ephod & rationali, in quo depictæ ſunt omnes tribus Iſrael, id eſt omnes gentes Chriſtianæ; tunicam inquam carnis noſtræ aſſumpſit, atque eam, & in ea omnes Chriſtianos arctiſſimè & inſeparabiliter ſibi aſtrinxit, id- D que renibus & lumbis ſuis (hi enim cinguntur zona) ubi ſedes eſt amoris & concupiſcentiæ, id eſt, ardentiſſimo amori & affectui ſuo. Sic Jeremias c. 13. v. 1. populum Iſrael vocat *lumbare*, id eſt cingulum, Dei, eò quòd Deo per fidẽ & religionem intimè copulatus adhæreret quaſi cingulũ.

Alleg. zona eſt amor Chriſti in nos.

Hinc Apoc. 1. 13. vidit S. Johannes Chriſtum veſtitum podere, & præcinctum zona aurea, quæ charitatem Chriſti repræſentat, quam paucis nervosè deſcribit S. Aug. ſer. 18. in Matth. *Dicit* inquit, *Chriſtus homini ægro: Bibe calicem tentationum & tribulationum, ut ſaneris & vivas. Et ne reſponderet ei languidus: Non poſſum, non fero, non bibo; prior bibit medicus ſanus, ut bibere nõ dubitaret ægrotus. Quid enim amarum eſt in tali poculo quod ille non biberit? Si contumelia, prior audivit, cùm dæmones expelleret, Dæmonium habet; & quòd in Beelzebub ejicit dæmonia. Unde ut & ipſe conſolaretur ægros, ait: Si patrem familias Beelzebub vocaverũt, quantò magis domeſticos ejus? Si dolores amari ſunt, ligatus, flagel-*

Digitized by Google

flagellatus, crucifixus eſt. Si mors amara eſt, etiam moe- tuus eſt. Si genus mortis exhorreſcit infirmitas, nihil illo tempore fuit ignominioſius, quàm mors crucis. A

Tropol. Tropol. S. Gregor. l. 34. Moral. 8. *Zona aurea*, inquit, *cingi eſt cunctos mutabilium cogitationum motus per ſolius amoris vincula eſtringere.* Jam duplex zona pontificis, putà una qua cingebat tunicam lineam, alia qua cingebat hyacinthinam, ſignificabat duplicem charitatem, duplicemque virtutum congeriem, ſcilicet internam pro conſcientia, & externam pro aliorum auxilio & ædificatione. ita Orig. hom. 6. in Levit. Moralia plura de zona congeſſi Epheſ 6. 14. & Ierem. 13. 1.

OPERE PLUMARII] opere polymito variorum colorum & liciorum, videlicet eorum quibus ephod erat contextum, uti Exodi 38. v. 28. explicatur. Addit Joſephus huic baltheo fuiſſe additas aureas fiſtulas, ambientes utramque ejus oram. Unde & hoc c. & ſequ. v. 5. baltheus hebr. vocatur *ingenioſa textura*.

Verſ. 40 PORRO FILIIS AARON TUNICAS LINEAS B PARABIS) Hic numerantur veſtes minorum ſacerdotum. Ipſi enim non omnes illas habebant quas ſummus pontifex, ſed aliquas tantùm. Minores ergo ſacerdotes 4. tantùm habebant veſtes, ſcilicet Primò, feminalia: Se-

Veſtes 4. minorum ſacerdotū. cundò, tunicam lineam: Tertiò, zonam: Quartò, tiaram. carebant ergo tunica hyacinthina, ephod rationali, & lamina aurea cum nomine tetragrammato, quæ habebat pontifex, uti dixi initio capitis.

Nota. Sacerdotes has veſtes induebant cùm ingrediebantur tabernaculum ſacrificaturi, vel alio munere ſacerdotali functuri, non autem cùm tabernaculum adibant, ut illud deponerent, ob caſtrorum metationem, tum enim tam pontifex, quam alii ſacerdotes illud intrabant ſuis veſtibus vulgaribus induti. Rurſum, cùm pontifex aliquod munus ſacerdotale obibat, octo jam dictis veſtibus, alii verò quatuor tantùm veſtiebantur. Excipe feſtum expiationis: tum enim pontifex ingrediens Sancta ſanctorum, ut omnia expiaret, induebatur ut communis ſacer- C dos quatuor ejus veſtibus: erat enim ille dies afflictionis, uti apud nos nunc dies paraſceves, Levit. 16. verſ. 4. Ex dictis liquet, ſacerdotes in templo non nudo capite, ſed tiara tecto oraſſe & ſacrificaſſe; idque ornatus & maieſtatis cauſa. Idem fecerunt Romani Gentiles, teſte Plutarch. in Quæſt. Rom. ex inſtitutione & imitatione Æneæ. unde Virgil.

Et capita ante aras Phrygio velatus amictu.

Tria munia ſacerdotum 4 Nota Secundò. Munia communia pontifici & aliis ſacerdotibus erant tria. Primum, ponere novos panes propoſitionis, & tollere veteres, quolibet die ſabbati, Levit. 24. 8. Secundum, aptare lucernas candelabri quotidie manè & veſpere, Exod. 27. v. ult. Tertium, ponere incenſum in altari thymiamatis quotidie manè & veſpere, Exod. 30. 7. Sed, ut dixi, veſtibus differebant: pontifex enim ſuis octo, alii verò ſacerdotes ſuis quatuor tantum veſtibus induebantur. Proprium verò erat pontificis, ſemel in anno in die expiationis ingredi in Sancta ſancto- D

Quartū pontifici proprium. rum; alia verò ſacerdotum communia munia, ordinariè aliis inferioribus relinquebat, ſed tamen, ut ait Joſephus l. 6. Belli c. 6. aſcendebat ipſe in templum ſabbato, calendis, vel ſi quando patria feſtivitas atque annua ab omni populo ageretur.

FACIES ET FEMINALIA LINEA) ex lino non

Verſ. 42 Femoralia ad quid? quovis, ſed byſſino, eoque retorto, & duplicato firmitatis cauſa. ita diſertè Ioſephus. Feminalia hæc femora tegebant: cauſam adfert S. Hieron. ſcilicet reverentiam & decentiam ſacerdotalem; ne, ſi ſacerdotem labi in labore mactandi, & offerendi victimas contigiſſet, paſſa tunica linea, nuditas eius videretur. Simili de cauſa juſſit Deus, ne ſacerdos per gradus ad altare aſcenderet, Exodi 20. 26.

A Tropolog. feminalia, ait Beda & alii paſſim, ſignificant caſtitatem unicè in ſacerdote requiſitam. unde & hebr. vocantur מכנסים *michneſaim*, a radice כנס *canas*, id eſt collegit. quaſi dicas, conſtrictoria duorum lumborum & femorum. ita Ioſephus. hinc fiunt è lino variè carminato & præparato; quia caſtitas gignitur & conſervatur per jugem carnis & ſenſuum mortificationem. Rurſum fiunt ex lino byſſino retorto: quia caſtitas mollis & delicata eſt; unde magis quàm aliæ virtutes muniri & conduplicari debet, ut ſit firma. Feminalibus ergo lineis, à renibus uſque ad femora tecti erant ſacerdotes, ut ſignificaretur, debere ſacerdotes novi teſtamenti, aut virgines eſſe, aut contracta cum uxoribus fœdera diſſolviſſe, inquit Beda. *Significātio caſtitatē.*

A RENIBUS USQUE AD FEMORA) incluſivè. Feminalia enim, uti docet S. Hieron. à lumbis pertingebant uſque ad genua, & à contegendo femur ſive femen, vocabantur feminalia vel femoralia. Nulla hic caligarum B vel tibialium fit mentio: unde videtur quòd ſacerdotes iis caruerint, nudiſque pedibus miniſtraverint tabernaculo, de quo c. 39. 19. *Ne iniquitatis* (inobedientiæ contra hoc meum præceptum) *rei moriantur.*

LEGITIMUM SEMPITERNUM ERIT AARON, ET SEMINI EIUS) q. d. Volo ut hoc ſtatutum de veſtibus ſacris ſervet Aaron, & poſteri ejus in perpetuum: quamdiu ſcilicet durabit ſacerdotium Aaronicum, & lex hæc vetus typica. *Verſ. 43*

Allegor. lex veteris ſacerdotii fuit ſempiterna, quia ſignificavit res ſacerdotii Chriſti, quæ in æternum durabūt. Sic ergo lex illa fuit ſempiterna, non in ſe, ſed in veritate Chriſti, quam adumbravit. ita S. Auguſt. q. 124.

Moraliter, hic omnis ornatus exterior ſacerdotum ſignificat qualis debeat interior eſſe ejus ornatus, quamque præ populo eminere & effulgere eum oporteat. Idipſum docet S. Ambroſ. epiſt. 6. ad Irenæum, ubi juxta illud Pythagoræ mandatum, quo diſcipulos ſuos communem *Moraliter ſacerdote nihil debet eſſe plebeium.*

C atque uſitatam populo prohibuit ingredi viam; *Vides*, inquit, *nihil in ſacerdotibus plebeium requiri, nihil populare, nihil commune cum multitudine? ſobriam à turbis gravitatem, ſeriam vitam, ſingulare pondus dignitatis ſibi vendicat dignitas ſacerdotalis. Quomodo enim poteſt obſervari à populo, qui nihil habet ſecretum à populo, diſpar à multitudine? Quid enim in te miretur, ſi ſua in te recognoſcat? ſi nihil in te aſpiciat, quod ultra ſe inveniat? ſi quæ in ſe erubeſcit, in te, quem reverendum arbitratur, offendat? Supergrediamur igitur plebeias opiniones, & ſtrata quædam gregalis converſationis, & quæramus nobis viam inacceſſam ſermonibus inſolentium.* Et infra: *Sit noſtra via anguſtior, virtus exuberantior, trames preſſior, fides ſublimior, callis arctior, vigor mentis exundans, ſemita ecclæſit egreſſus ad ſuperiora.*

S. Chryſoſt. l. 2. de Sacerd. *Prodeant*, inquit (ad functionem paſtoralem, ad epiſcopatum) *qui longe omnibus præſtant, quique virtute animi tantum reliquos excellunt, quantū corporis magnitudine Saul Hebræorum gentem excelluit; ſeu potius* D *multò etiam magis.* Auctor imperfecti hom. 43. *Audiant*, inquit, *ut homines parva mandantē, & grandia videant facientē.*

S. Gregorius 1. p. Paſtor. cap. 3. *Sit paſtor*, inquit, *operatione præcipuus, ut vita viam ſubditis vivendo denunciet: & grex, qui paſtoris vocem moreſque ſequitur, per exempla meliùs, quam per verba gradiatur. Illa vox libentiùs auditorum corda penetrat, quam dicentis vita commendat: & optima ovium paſcua ſunt exempla paſtoris.*

Talis fuit S. Malachias Archiepiſc. Hiberniæ, qui S. Bernardo teſte dicere ſolebat ſuis: *Non recuſo mori, ut vos vitæ meæ tentatis exemplum.* Erat enim ipſe, inquit Bernard. *regula Fratrum, legebant in vita eius quomodo converſarentur. Sibi pauper, ſed dives erat pauperibus: pater erat orphanorum, maritus viduarum, pius ad compatiendum, ad corripiendum liber, &c.*

CAPUT VIGESIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IUbet Deus ut Moſes Aaronem & filios eius conſecret ſacerdotes hoc ritu. Primò, levet eos. Secundò, induat eos veſtibus ſacerdotalibus. Tertiò, offerat vitulum pro peccato & duos arietes, unum in holocauſtum, alterum in hoſtiam pacificam cum panibus azymis. Quartò, ut per dies ſeptem quotidie ungat, tam ipſos, quàm altare, v. 35. Quæ omnia myſticè rectè exponas, & adaptes conſecrationibus et primitiis ſacerdotum novi teſtamenti. Denique v. 38. præſcribit ſacrificium agni tam manè quàm veſpere quotidie immolandi.

1. SEd & hoc facies, ut mihi in ſacerdotio conſecrentur. Tolle vitulum de armento, & arietes duos immaculatos, 2. paneſque azymos, & cruſtulam abſque fermento, quæ conſperſa ſit oleo, lagana quoque azyma oleo lita: de ſimila triticea cuncta facies. 3. Et poſita in caniſtro offeres: vitulum autem & duos arietes. 4. Et Aaron ac filios ejus applicabis ad oſtium tabernaculi teſtimonii. Cumque laveris patrem cum filiis ſuis aqua, 5. indues Aaron veſtimentis ſuis, id eſt linea & tunica, & ſuper humerali, & rationali, quod conſtringes balteo. 6. Et pones tiaram in capite ejus, & laminam ſanctam ſuper tiaram, 7. & oleum unctionis fundes ſuper caput ejus: atque hoc ritu conſecrabitur. 8. Filios quoque illius applicabis, & indues tunicis lineis cingeſque balteo. 9. Aaron ſcilicet & liberos ejus, & impones eis mitras eruntque ſacerdotes mihi religione perpetua. Poſtquam initiaveris manus eorum, 10. applicabis & vitulnm coram tabernaculo teſtimonii. Imponentque Aaron & filii ejus manus ſuper caput illius, 11. & mactabis eum in conſpectu Domini, juxta oſtium tabernaculi teſtimonii. 12. Sumptumque de ſanguine vituli, pones ſuper cornua altaris digito tuo, reliquum autem ſanguinem fundes iuxta baſim ejus. 13. Sumes & adipem totum qui operit inteſtina, & reticulum iecoris, ac duos renes, & adipem qui ſuper eos eſt, & offeres incenſum ſuper altare: 14. carnes verò vituli, & corium, & fimum combures foris extra caſtra, eò quòd pro peccato ſit. 15. Unum quoque arietem ſumes, ſuper cuius caput ponent Aaron & filii eius manus. 16. Quem cùm mactaveris, tolles de ſanguine ejus, & fundes circa altare. 17. Ipſum autem arietem ſecabis in fruſta, lotaque inteſtina eius ac pedes pones ſuper conciſas carnes, & ſuper caput illius. 18. Et offeres totum arietem in incenſum ſuper altare: oblatio eſt Domino, odor ſuaviſſimus victimæ Domini. 19. Tolles quoque arietem alterum, ſuper cuins caput Aaron & filii eius ponent manus. 20. Quem cùm immolaveris, ſumes de ſanguine eius, & pones ſuper extremum auriculæ dextræ Aaron & filiorum eius, & ſuper pollices manus eorum ac pedis dextri, fundeſque ſanguinem ſuper altare per circuitum. 21. Cumque tuleris de ſanguine qui eſt ſuper altare, & de oleo unctionis, aſperges Aaron & veſtes eius, & filios & veſtimenta eorum. Conſecratiſque ipſis & veſtibus, 22. tolles adipem de ariete, & caudam, & arvinam, quæ operit vitalia, ac reticulum iecoris, & duos renes, atque adipem, qui ſuper eos eſt, armumque dextrum, eò quòd ſit aries conſecrationis: 23. tortamque panis unius, cruſtulam conſperſam oleo, laganum de caniſtro azymorum, quod poſitum eſt in conſpectu Domini: 24. poneſque omnia ſuper manus Aaron & filiorum eius, & ſanctificabis eos elevans coram Domino. 25. Suſcipieſque univerſa de manibus eorum: & incendes ſuper altare in holocauſtum, odorem ſuaviſſimum in conſpectu Domini, quia oblatio eius eſt. 26. Sumes quoque pectuſculum de ariete, quo initiatus eſt Aaron, ſanctificabiſque illud elevatum coram Domino, & cedet in partem tuam. 27. Sanctificabiſque & pectuſculum conſecratum, & armum quem de ariete ſeparaſti, 28. quo initiatus eſt Aaron & filii eius, cedentque in partem Aaron & filiorum eius iure perpetuo à filiis Iſrael: quia primitiva ſunt & initia de victimis eorum pacificis quæ offerunt Domino. 29. Veſtem autem ſanctam, qua utetur Aaron, habebunt filii eius poſt eum, ut ungantur in ea, & conſecrentur manus eorum. 30. Septem diebus utetur illa qui pontifex pro eo fuerit conſtitutus de filiis eius, & ingredietur tabernaculum teſtimonii ut miniſtret in Sanctuario. 31. Arietem autem conſecrationis tolles, & coques carnes eius in loco ſancto: 32. quibus veſcetur Aaron & filii eius. Panes quoque qui ſunt in caniſtro, in veſtibulo tabernaculi teſtimonii comedent, 33. ut ſit placabile ſacrificium, & ſanctificentur offerentium manus. Alienigena non veſcetur ex eis, quia ſancti ſunt. 34. Quòd ſi remanſerit de carnibus conſecratis, ſive de panibus uſque manè, combures reliquias igni: non comedentur, quia ſanctificata ſunt. 35. Omnia, quæ præcepi tibi, facies ſuper Aaron & filiis eius. Septem diebus conſecrabis manus eorum: 36. & vitulum pro peccato offeres per ſingulos dies ad expiandum. Mundabiſque altare cùm immolaveris expiationis hoſtiam, et unges illud in ſanctificationem. 37. Septem diebus expiabis altare, et ſanctificabis, et erit Sanctũ ſanctorum. omnis, qui tetigerit illud, ſanctificabitur. 38. Hoc eſt quod facies in altari: Agnos anniculos duos per ſingulos dies jugiter, 39. unum agnum manè, & alterum veſpere, 40. decimam partem ſimilæ conſperſæ oleo tuſo, quod habeat menſuram quartam partem hin; & vinum ad libandum eiuſdem menſuræ in agno uno. 41. Alterum verò agnum offeres ad veſperam juxta ritum matutinæ oblationis, & juxta ea quæ diximus, in odorem ſuavitatis. 42. Sacrificium eſt Domino, oblatione perpetua in generationes veſtras, ad oſtium tabernaculi teſtimonii Domino, ubi conſtituam ut loqnar ad te. 43. Ibique præcipiam filiis Iſrael, & ſanctificabitur altare in gloria mea. 44. Sanctificabo & tabernaculum teſtimonii cum altari, & Aaron cum filiis ſuis, ut ſacerdotio fungantur mihi. 45. Et habitabo in medio filiorum Iſrael, eroque eis Deus, 46. & ſcient quia ego Dominus Deus eorum, qui eduxi eos de terra Ægypti, ut manerem inter illos, ego Dominus Deus ipſorum.

Vers. 2. CRUSTULAM) tortam, collyridam, vel placentam, hoc enim eſt Hebr. חלת *challot*.

QUÆ CONSPERSA SIT OLEO) Hebræa, *quæ commiſta ſit oleo*, putà cùm pinſeretur farina, oleo ſubigebatur idque ad innuendam unctionem Aaronis, hoc enim ſignificat Græcum πεφυραμένους, apud Septuag.

LAGANA QUOQUE OLEO LITA) *Lagana* ſunt liba tenuia, hæc enim ſignificat Hebræum רקיקי *rekike*, lagana hæc aqua erant commiſta cùm pinſerentur, ſed cùm offerrentur, oleo frigebantur, hoc enim ſignificat Hebr. *meſcicho ſcemen*, id eſt oleo lita vel uncta, putà ut eo frigantur. ita Abulenſ. & Oleaſter.

Vers. 3. VITULUM AUTEM ET DUOS ARIETES) ſcilicet offeres, id eſt ſiſtes & applicabis ad tabernaculum, ut poſtea v. 10. immolentur, In vitulo ſive tauro, inquit Lipoman. notatur cervix ſuperbiæ, in ariete ducatus gregum ſignatur. Sacerdotes ergo qui futuri ſunt populi rectores, jubentur immolare taurum & arietem, ut per hoc ſymbolicè admonerentur interficere quidquid tumidum de ſuperbo ducatu ſapiebant; atque ſanctificari per 7. dies, ut moneantur in ſanctitate per omnem vitam perſiſtere.

Vers. 5. INDUES AARON, &c. LINEA (quæ hebraicè *ketonet* dicitur) ET TUNICA) ſcilicet hyacinthina, Feminalium nulla hic fit mentio, quia ea jam induerat Aaron & filii, ut honeſtè lavarentur. ita Beda.

QUOD CONSTRINGES BALTEO) Hebræa *ſtringes illud ingenioſa textura ipſius ephod*. Ubi Nota. Balteus vocatur textura, aut opus ingenioſum ipſius ephod; quia balteus hic ipſum ephod ſtringebat, eratque ejuſdem materiæ cum ephod. ita Vatabl.

Vers. 6. ET LAMINAM SANCTAM) Hebr. *coronam ſanctitatis*, ita vocatur lamina aurea, cui inſcriptum erat *Sanctum Domino*, hæc enim frontem inſtar coronæ cingebat & ornabat.

Vers. 7. ET OLEUM UNCTIONIS (oleum quo quis ungitur. eſt pleonaſmus. FUNDES SUPER CAPUT EJUS) Hoc oleum, ait Cyprianus tract. de unctione Chriſmatis, ſignificabat Primò, ſpiritualem ſacris myſteriis ineſſe pinguedinem. Secundò, quòd, ſicut oleum liquidis omnibus ſupernatat, ita ſacerdotalis dignitatis excellentia omnes ſtatus & gradus tranſcendat, atque regimen & munimen tam activæ, quàm contemplativæ vitæ obtineat. Tertiò, hoc oleum conſecrationis ſacerdotum, typus erat Sacramenti Ordinis, in quo ſpiritus pinguedo datur ordinatis.

Olei tria. myſteria. Primum. Secundum. Tertium.

POSTQUAM INITIAVERIS (Hebræa, *poſtquam impleveris oleo*, id eſt unxeris, & ungendo conſecraveris) MANUS EORUM) Per *manus* ſignificatur poteſtas res alias conſecrandi, quam hac unctione manuum accipiunt hic novelli ſacerdotes. ita S. Auguſt. 125. Manibus enim victimas, reſque alias tractare, Deo offerre & conſecrare debebant. Hinc moraliter ſciat ſacerdos ſe manus debere habere ſanctas, id eſt caſtas & puras tum à Venere, tum à ſanguine, tum ab avaritia. Audi Philonem libr. de Victimis: *Poſtulat*, inquit, *Deus à ſacrificante primùm bonam mentem, ſanctam, & in pietate exercitam. Deinde vitam benefactis* (præſertim eleemoſynis) *ornatam; ut dum manus imponit, poſſit libera conſcientia dicere: Manus hæ nec muneribus corruptæ, nec innocenti ſanguine pollutæ ſunt, noxam, injuriam, vulnus, vim intulerunt nemini, nulli rei turpi præbuerunt miniſterium; ſed rebus honeſtis ac utilibus, quæ viris juſtis, honeſtis, ſapientibuſque probantur.*

Igitur ſacerdotum omnium manus inungebantur: pontifici verò erat peculiare ut & caput ejus ungeretur verſ. 7. ut ſignificaretur quòd ab ipſo quaſi a capite derivaretur poteſtas offerendi & conſecrandi ad alios: hoc autem myſticè figurabat pontificale munus legis novæ. ita D. Thomas 1. 2. qu. 102. art. 5. ad 8. Hinc dicitur pſalm. 132. 2. *Sicut unguentum in capite, quod deſcendit in barbam, barbam Aaron.*

Vers. 10. IMPONENTQUE AARON, ET FILII EJUS MANUS SUPER CAPUT ILLIUS) Ut hoc ritu conteſtentur ſe peccatores, & peccata ſua vitulo imponere, illumque ut victimam pro ſuis peccatis offerre, ut ſic emundati digni reddantur, qui pro aliorum peccatis intercedant & ſacrificent. De hoc ritu plura dicam Levit. 1. 4.

Vers. 11. ET MACTABIS EUM IN CONSPECTU DOMINI) *Mactabis*, tu ſcilicet, ò Moſes. Fungebatur A ergo hic Moſes munere ſacerdotali, adeoque ſacerdotes, ipſumque pontificem quaſi hierarcha conſecrabat. Unde Nazianzenus orat. 21. Moſem vocat ſacerdotem ſacerdotum, ſic & S. Auguſt. qu. 20. in Levit. unde pſalm. 98. 6. dicitur: *Moſes & Aaron in ſacerdotibus ejus.* Vide Levit. 8. Moſes ergo primus populi tam pontifex, quàm dux & princeps fuit. Verùm poſtquam Moſes ſacerdotium conſignavit Aaroni & poſteris, deinceps Moſis poſteri non inter ſacerdotes, ſed inter Levitas annumerati ſunt, ut patet 1. Paralip. 23. v. 14.

Moſes fuit pontifex & princeps populi.

SUMES ET ADIPEM, AC DUOS RENES, &c. ET OFFERES INCENSUM SUPER ALTARE) q. d. Hæc omnia inſtar thuris accendes & adolebis, ut evaporent in fumum, & incendantur in honorem Dei, adeps ergo & renes hic vocantur *incenſum*, id eſt victima incenſa, patet ex Hebræo. Vers. 13.

Notant Hebræi, Deum potiſſimùm exigere pro ſuo ſacrificio animalia illa & membra, quæ concupiſcentiis ſubiiciuntur, requirit renes, quæ concupiſcentiæ prima ſunt officina; vult habere hepar, quod roborat libidi- B nem; & adipes, qui effrænem faciunt concupiſcentiam, juxta illud, *Impinguatus eſt Iſrael, & recalcitravit.* Hæc omnia Dominus vult habere in ſuo ſacrificio; non quod illum delectent renes, ſed quòd hæc ſignificent, mortificanda eſſe membra noſtra ſuper terram, idque tum cuilibet, tum maximè ſacerdoti, Prælato & principi faciendum eſſe, de quo ruſum v. 25.

Cur Deo renes, hepar, &c. petit.

Alfonſus Aragonum rex dicebat, *Nihil inconvenientius eſſe, quàm ſi quis aliis imperaret, qui ſuis affectibus ac propriis imperare non poteſt*, quomodo enim alienos coercebit, qui à ſuis vincitur, iiſque indulget? Demoſthenes ajebat eſſe ſapientis, numquam animo connivere, neque affectibus quoquo modo licentiùs indulgere, ne effrænati rationis imperium deſerant. Thales rogatus, *quis eſſet felix? Qui corpore*, inquit, *ſanus eſt, & animo caſtus.* Libido enim & concupiſcentia ſunt animi morbi. Cato, teſte Plutarcho, dicebat optimum eſſe imperatorem, qui ſuis affectibus imperare poſſet. Cicero in orat. pro Sylla: *Regium*, ait, *eſt ita vivere, ut non modò homini, ſed ne cupiditati quidem ulli ſervias: contemnere omnes libidines: non auri, C non argenti, non cæterarum rerum indigere: populi utilitati magis conſulere, quàm voluntati: nemini cedere, multis obſiſtere.*

CARNES VERO VITULI, ET CORIUM, ET FIMUM COMBURES FORIS EXTRA CASTRA; EO QUOD PRO PECCATO SIT) *Extra caſtra*, ad ſignificandam magnitudinem peccati ſacerdotum (utpote qui ſanctiſſimi eſſe, alioſque verbo, exemplo & ſacrificiis ſanctificare debent,) ad ejus ergo deteſtationem, cremabantur carnes victimæ eorum extra caſtra. Similiter pro ſacerdotum peccatis ſolùm, immolabatur vitulus; pro peccatis verò principum & plebeiorum immolabantur minora animalia, putà capræ, arietes vel aves. Tertiò, eadem de cauſa fimus vituli cremabatur, in aliis verò victimis, etiam pro peccato, id non fiebat, excepta vitula rufa, quæ pro peccatis omnibus totius populi offerebatur, Numer. 19. Vide de his plura Levit. 4. & 5. & ſequent. Hinc & Chriſtus extra caſtra, id eſt extra Jeruſalem, paſſus eſt. vide dicta ad Hebræos 13. 11. Vers. 14.

QUEM CUM MACTAVERIS, TOLLES DE SANGUINE EJUS, ET FUNDES CIRCA AL- D TARE) ut ſignificetur, quòd Deus, qui altari repræſentatur, hunc ſanguinem pecoris pro peccato hominis ſuſcipiat, eoque placetur. Vers. 16.

OBLATIO EST DOMINO) Hebraicè עלה *ola*, id eſt holocauſtum eſt Domino. holocauſtum dicitur *ola*, id eſt aſcenſio, eò quòd in illo tota victima per ignem & fumum ad Deum aſcendat. Vers. 18.

ODOR SUAVISSIMUS VICTIMÆ DOMINI) Hebraicè eſt, *odor quietis*, in quo ſcilicet ſuaviſſimè & jucundiſſimè odoratus conquieſcit; quod Deo hic tribuitur metaphoricè, quia ſacrificium hoc Deum placatum reddebat (unde Chaldæus vertit, *ut ſuſcipiatur cum beneplacito*) & peccata expiabat per fidem in Chriſtum; cujus ſacrificium hoc ſuo, ſuiſque victimis, putà vitulo & ariete, adumbrabant. Erat ergo hoc eorum ſacrificium Deo gratum & jucundum, non ex opere operato, uti eſt ſacrificium legis novæ; ſed ex opere operantis; erat enim actus latriæ & obedientiæ.

VICTI-

VICTIMÆ DOMINI) Hebraicè, *ignitio*, id eſt oblatio ignita, *eſt Domino*, putà eſt holocauſtum, in quo omnia comburuntur & conſumuntur.

Nota. In conſecratione hac Aaronis & filiorum in ſacerdotes, oblatum fuit omne genus ſacrificiorum, ſcilicet holocauſtum, pacificum, & pro peccato; ad illa enim offerenda ordinabantur & conſecrabantur ipſi. Nam aries unus primariò oblatus eſt in holocauſtum, licet & comitanter pro peccatis offerretur; alter aries oblatus eſt in hoſtiam pacificam; vitulus denique oblatus eſt pro peccato. Simili ratione in lege nova, in ordinatione & conſecratione ſacerdotum & pontificum celebratur & offertur ſacrificium Miſſæ, tamquam actua & oblatio ad quam ordinantur ſacerdotes.

Allegor. Allegoricè, Radulphus in Levit. cap. 9. Moſes, inquit, ſignificat legem, vitulus ſignificat Chriſtum, Aaron & filii ejus ſignificant doctores & prædicatores Evangelicos. Moſes ergo, id eſt lex, coram Aarone ejuſque filiis, vitulum pro peccato mactat, cùm doctorum ſcientiam de Chriſti paſſione informat. Offert Secundò, arietem in holocauſtum; quia docet eoſdem offerre ſe in holocauſtum perfectæ converſationis, ut aliis fidei & bonorum operum ſint duces. Offert Tertiò, arietem in victimam pacificam; quia docet eos Chriſti vitam fidelibus paſſim imitandam proponere.

Vers. 19 TOLLES QUOQUE ARIETEM ALTERUM) Eſt hæc victima ordine tertia. Prima enim erat pro peccato, putà vitulus. Secunda erat in holocauſtum, putà aries. Tertia hic eſt aries alter, qui offertur in victimam pacificam, ut ſcilicet propterè ſacerdotium novelli ſacerdotes ſuſciperent, utque illud eis & populo pacificum, id eſt fauſtum & fortunatum, foret.

QUEM CUM IMMOLAVERIS) quem cùm jugu-
Vers. 20 lando ſacrificaveris Deo. Nam poſtea aries hic ad plenam ſacrificii conſummationem, comburendus erat.

ET PONES (ſanguinem arietis) SUPER EXTREMUM AURICULÆ DEXTRÆ AARON, ET FILIORUM EIUS, ET SUPER POLLICES MANUS EORUM, AC PEDIS DEXTRI) Sicut Iſajæ vaticinaturo c. 6. os tactu carbonis igniti, per angelum mundatum eſt, quaſi deinceps Spiritu ſancto aſſiſtente

V. Elionis ſymbola. mundiſſima & ſanctiſſima locuturo; ita hic ſacerdotibus aures, manus & pedes ſanguine tinguntur, ut innuatur hæc in eis puriſſima, & optimè compoſita eſſe debere: atque ad id à Deo vocante eos gratiam petere, & orationibus ſacris eiſque obtinere oportere.

Porrò extremum auriculæ dexteræ tingitur ſanguine; ut teneras habeant aures, promptiſſimamque obedientiam ad legem & doctrinam (tum veterem, tum novam & Evangelicam, quæ ſanguinem Chriſti, quaſi luſtralem nobis propinat) audiendam & implendam. Rurſum, ut ſignificetur obedientiam hanc perpetuam eſſe, & ad finem uſque porrigi debere. Hoc enim ſignificat *τὸ extremum*, ait S. Cyrillus libr. 11. de Adorat. in ſpirit. & verit. fol. 229.

Pollex verò manus dexteræ (ſingulis enim ille ſolus aſpergebatur ſanguine) ſanguine tingitur ad firmam obedientiæ legis executionem: item & pollex pedis dextri, ad celerem motum exequendi eam, in eaque ambulandi, ait Radulphus in c. 8. Levitici.

Dextera autem auris & pollex unguntur, non ſiniſtra: tum quia dextra præſtantior eſt ſiniſtra, tum ut hoc ſymbolo tacitè petatur, ut hæc unctio, omniaque eis ſint dextra, fauſta & felicia.

FUNDESQUE SANGUINEM SUPER ALTARE PER CIRCUITUM) Putà per parietes altaris circumcirca, ab omnibus quatuor ejus lateribus. non ergo fundebatur ſanguis hic ſuper cornua altaris ſupernè, quia hoc in nullis fiebat hoſtiis pacificis, ut patet Levit. 3. non etiam ſuper pavimentum juxta altare: ſed per quatuor ejus parietes; hoc enim peculiare habebat hæc hoſtia pacifica, ut ſignificaretur hoc ſacrificio peti ut contactus altaris novellis hiſce ſacerdotibus foret proſper & ſalutaris.

DE OLEO UNCTIONIS (de cujus compoſitione
Vers. 21 dicetur cap. 30. 23.) ASPERGES AARON ET VESTES EIUS) Sanguine ergo & oleo, ſive ſeorſim quolibet eorum, ſive, quod veriſimilius eſt, inter ſe commiſtis, luſtrabantur tam ſacerdotes quàm eorum veſtes, itaque quaſi conſecrabantur, ut eſſent accommodatæ eorum functionibus, & expiationi peccatorum; ſicuti & modò veſtes ſacerdotales ab Epiſcopo benedicuntur. Fuit ergo hoc oleum cum ſanguine veſtibus inſperſum. itaque levis macula veſtibus aſperſa fuit, ut ſignificaretur, ſacerdotem iſtis veſtibus indutum emaculaturum & expurgaturum ſordes & peccata populi. Eadem unctio adhibenda fuit, quando aliæ novæ veſtes ſacerdotales, veteribus hiſce detritis, poſtea confectæ fuerunt.

TOLLES ADIPEM DE ARIETE ET CAUDAM) Hæc enim ſunt pinguiora & delicatiora in animali. Vult ergo hic Deus omnia pinguia, & quidquid operit vitalia, ut digniſſima & optima, ſibi adoleri. Vers. 22

Tropologicè, S. Gregorius libr. 1. Moralium cap. 40, *Cauda*, ait, *iubetur adoleri Deo, ut omne bonum quod incipimus, etiam perſeverantiæ fine compleamus.* Rurſum, adeps ſignificat gulam, renes ſignificant libidinem, fibra jecoris ſignificat bilem & vim iraſcibilem, jecori in corpore junctam. Hæc omnia emori, Deoque per mortificationem à ſacerdote conſecrari debent. ita Theodoret. & S. Baſilius lib. de Vera virgin.

Huc plurimùm juvat crebra mortis meditatio. *Caro*, inquit S. Gregorius 18. Moralium, *cùm concupiſcitur, penſetur quid ſit exanimis, intelligetur quid ametur. Nil quippe ſic ad edomandum deſideriorum carnalium appetitum valet, quàm ut quiſque hoc, quod vivum diligit, quale ſit mortuum penſet.* Ita in Patrum lib. 5. cap. 1. num. 7. Abbas Johannes ait: *Mane de omni virtute cogita, deque omni vitio mortificando, includens te ſepulchro tamquam iam mortuus, ut videatur tibi proxima eſſe mors omni die.* Ibidem cap. 10. num. 63. Abbas Moſes rogatus, *qualis homo mortificat ſe?* ait: *Niſi poſuerit homo in corde ſuo, quia triennium habet in ſepultura, non pervenit ad hoc verbum.*

ET QUOD SIT ARIES CONSECRATIONIS) putà oblatus in conſecratione ſacerdotum, pro eorum proſperitate. q. d. In hoſtiis pacificis armus dexter, uti & pectuſculum, cedit ſacerdoti. ut ergo hæc hoſtia conſecrationis ſacerdotum habeat aliquid peculiare præ aliis, volo ut præter caudam, armus quoque mihi adoleatur, ſolum verò pectuſculum tibi, ò Moſes, quaſi ſacerdoti & conſecratori cedat, ut illud cum tua familia comedas: reliqua verò caro cedat Aaroni offerenti, uti fieri ſolet in oblatione hoſtiæ pacificæ. ita Hugo.

QUOD POSITUM EST IN CONSPECTU DOMINI) putà, coram altari holocauſtorum. Vers. 23

PONESQUE OMNIA SUPER MANUS AARON ET FILIORUM EIUS, ET SANCTIFICABIS EOS ELEVANS CORAM DOMINO) Hæc ergo ſacerdotum ſanctificatio non erat aliud, quàm elevatio manuum eorum cum muneribus, facta per Moſen: qua elevatione vel oblatione ſignificabatur, munera illa ad Deum pertinere, ac deinceps ſimilia Deo ſanctificanda eſſe, & offerenda per manus ſacerdotum. Cùm enim hic Moſes obtulit manus ſacerdotum Deo, conſequenter obtulit quoque Deo ea, quæ ipſi ſuis manibus tenebant. Hinc rurſum ſanctus habebatur ſacerdos, & ad Dei, qui eſt ipſa ſanctitas, familiam ac poſſeſſionem, tamquam ei dicatus & oblatus pertinens. Vers. 24

Nota. Sanctificare paſſim hic idem eſt quod offerre, de quo rurſum verſ. 27. Hebraicè eſt, *pones omnia ſuper manus Aaron & filiorum eius, & elevabis ea elevatione coram Domino.* Hebræum enim נף *nuph*, ſignificat elevare, vel agitare. unde תנופה *tenupha*, vocatur elevatio; indeque ipſa oblatio, ab hoc ritu elevandi, dicitur *tenupha*. Tradit R. Salomon & Hebræi, certam fuiſſe elevationis & oblationis hujus *tenupha* cæremoniam & ritum; quòd videlicet Moſes ſupponebat manus ſuas manibus ſacerdotum novellorum, & elevabat eas ſurſum, ac deinde deprimebat deorſum: mox ab Oriente in Occidentem, ac demum à Meridie ad Septemtrionem eaſdem ducebat, itaque formam exprimebat triuæ crucis, quaſi indicaret, Deum cui ſacrificabat, cæli & terræ univerſæ eſſe Dominum (hinc & נף *noph*, unde deſcendit *tenupha*, regiones & climata mundi ſignificat) ſimulque ſacrificium crucis Chriſti præſignaret. Ritus tenupha in offerendo victimas, quaſi

Eamdem cæremoniam *tenupha*, ac ritum elevandi hoſtiam, adhibitam fuiſſe in ſacrificio zelotypiæ, patet Numer. 5. v. 25. & in ſacrificio Nazaræi, Numer. 6. verſ. 20. & in quavis alia hoſtia pacificorum, Levit. 7. verſ. 30. ubi noſter

noſter Interpres vertit, *cum ambo oblata Deo conſecraverit*; hebraicè eſt, *cùm ambo Deo elevaverit*, imò Hebræi ipſam oblationem vocant *teruma*, vel *tenupha*, de quo verſ. 27. Denique S. Hieronymus ad Fabiol. *tenupha*, id eſt elevationem, etiam ad rem ſacrificatam refert. q. d. Offeres Deo rem elevatam, eminentem, egregiam, primam & præcipuam, quæ proinde meritò elevanda & offerenda ſit Deo ſolemni ritu.

VERS. 26 QUO INITIATUS EST AARON) q. d. Qui aries ſcilicet, immolatus eſt pro felici conſecratione Aaron. Hebræa & Septuag. habent, *qui Aaronis eſt*, quaſi dicant, Qui deinceps in ſacrificando cedet in jus Aaronis.

VERS. 27 SANCTIFICABISQUE PECTUSCULUM) Id eſt, offeres pectuſculum Deo. Omnia enim quæ Deo offeruntur, non phyſicè, ſed moraliter ſancta ſunt, & offerendo ſanctificantur, quia Deo dicantur, & omnino deputantur.

SANCTIFICABISQUE ET PECTUSCULUM CONSECRATUM, ET ARMUM QUEM DE ARIETE SEPARASTI) Statuitur hic lex generalis de ſacrificio pacifico, non eo, quod hic offertur pro conſecratione ſacerdotum; ſed de omni eo quod in poſterum oblaturi erant filii Iſrael, ut videlicet ex eo pectuſculum & armum dent ſacerdotibus: ſicut ipſi ſacerdotes in ſuo hoc ſacrificio utrumque dederunt Deo. *Sanctificabis* ergo, id eſt ſegregabis, dicabiſque mihi ac meis miniſtris pectuſculum victimæ ideoque ipſum ſanctum erit, & ſanctificatum hac oblatione ſacerdotibus facta. Hebraicè eſt, *ſanctificabis* ſive *conſecrabis mihi pectuſculum* תנופה *tenupha, & armum* תרומה *teruma, quod agitatum eſt, & qui in altum ſublatus eſt propter Aaron & filios ejus.*

Teruma & tenupha an differant.

Ubi nota. Oblatio vel victima *tenupha* eſt illa, quæ certo ritu Deo elevabatur agitatione manuum verſus omnes mundi plagas, uti tradere Hebræos dixi verſ. 24. oblatio verò *teruma* à nonnullis ita diſtinguitur à *tenupha*, ut *teruma* ſit oblatio à ſurſum uſque deorſum deſcendens & agitata; *tenupha* verò ſit oblatio verſus quatuor mundi plagas. Verùm S. Hieronymus hæc duo non diſtinguit, & *teruma* ſemper ſeparationem vertit, qua videlicet victima ſeparabatur ab uſibus profanis, Deoque offerebatur. Sic & Septuag. *teruma* vertunt *aphairema*, & Chald. אפרשותא *aphraſcuta*, id eſt ſeparationem, à radice פרש *peras*, id eſt ſeparavit, quamquam ad verbum, *teruma* idem eſt quod elevatio, à radice רום *rum*, id eſt elevavit: inde enim dicitur *teruma*, quaſi dicas, oblatio, vel levanda, quæ levatur, tollitur & offertur Deo. Senſus ergo eſt, pectuſculum elevationis, & armum elevationis, quæ mihi ſolemni ritu elevaſti & obtuliſti, eadem (non numero, ſed ſpecie) recipies à filiis Iſrael, cùm illi per ſe ſuas victimas pacificas mihi offerent.

Tropol. offerat ſacerdos pectus & brachium Deo.

Tropol. S. Gregor. 2. p. Paſtor. cap. 3. Recipit, inquit, ſacerdos à populo pectus & armum dextrum, ut meminerit ſe Deo debere reddere pectus ſuum. ut non niſi quæ recta ſunt cogitet; & armum, id eſt brachium, dextrum, ut fortiſſimè proſpera & adverſa omnia contemnendo, generosè ea quæ Dei ſunt exequatur, ut in eo verum ſit illud Julii Cæſaris apud Salluſtium in Catilin. *In maxima fortuna minima eſt licentia.*

Exempla.

Ita fecit inter alios S. Carol. Borromæus, qui nulli labori, nulli auſteritati, nulli periculo parcebat, pro Dei gloria, & ſuorum ſalute promovenda, adeoq; talibus immori optabat, talem mortem in lucro reponens. Unde ad Archiepiſcopum Valentinum, qui eum monebat, ut ſibi parceret, nec nimiis laboribus & pœnitentiis vitam abbreviaret, ita reſcripſit. *Quod ſi etiam, dum Eccleſiæ, pro qua Chriſtus acerbiſſimam mortem pertulit, opera navatur, virium quas debilitari, vitæ quam inſervire neceſſe eſt, jactura fiat; id verè maximi lucri atque emolumenti loco ponendum eſt. Nimis delicati hominis, nedum Epiſcopi eſt, à muneris ſui, quo nullum amplius, nullum præſtantius eſt, adminiſtratione & cura, aut valetudinis ſtudio retardari, aut mortis formidine deterreri.* teſtis eſt auctor Vitæ ejus libr. 8. c. 21.

S. Silverius Pontifex & Martyr, ab Auguſta Eutychiana per Beliſſarium ejectus in Pontiam inſulam, ita ſcribit ad Amatorem Epiſc. *Suſtentor pane tribulationis, & aqua anguſtiæ, nec tamen dimiſi, aut dimitto officium meum.* Unde ibidem coacto Concilio Eutychetem damnavit, & ærumnis confectus, Martyr occubuit.

S. Johannes Chryſoſtomus in exilium, ob vitia carpendi libertatem, pulſus, cùm & itineris nocturni moleſtias, & Iſaurorum incurſus, & febrim validam, vomitus, capitis dolores, cibi faſtidia, aliaque diriſſima pateretur, ſic ſcribit epiſt. 130. *Nec obſidione, nec latronum incurſibus, nec loci ſolitudine, nec ſexcentorum adverſorum caſuum turba deiicior aut conturbor, ſed ingenti ſecuritate & otio fruor.*

Rurſum, laicus ſacerdoti, inferior ſuo ſuperiori offerre debet pectuſculum, id eſt voluntatem humilitate & obedientia plenam; atque armum, ſive humerum, ad portanda onera ab eo impoſita paratiſſimum. Obedientiæ ergo debetur tam pectus, quam armus: nec unum ſine altero ſufficit; quia non ſola voluntas, nec ſola executio operis iniuncti, ſed utrumque offerendum eſt, ſcilicet prompta voluntas ad opus præceptum currens & proſiliens.

CEDENTQUE IN PARTEM AARON ET FILIORUM EIUS, QUIA PRIMITIVA SUNT ET INITIA DE VICTIMIS EORUM PACIFICIS, QUÆ OFFERUNT DOMINO) q. d. E victima pacifica primo loco cedet ſacerdoti pectus & armus dexter; quia hæ ſunt partes primæ, quæ initio è victima pacifica ſeparantur Deo, Deique nomine offeruntur ſacerdoti: ideoque hæ partes nobiliſſimæ ſunt. Maxima enim earum eſt nobilitas & dignitas, quòd primò Deo ſeparentur, & vice Dei ſacerdoti offerantur: deinde, ſecundò is, qui è populo offert victimam pacificam, accipiat ex ea portionem reliquam. VERS. 28

VESTEM QUOQUE SANCTAM, QUA UTETUR AARON HABEBUNT FILII EIUS POST EUM, UT UNGANTUR IN EA, ET CONSECRENTUR MANUS EORUM) q. d. Veſtes pontificis ſanctis uſibus deputatas, mortuo patre pontifice, accipiet filius ſenior, qui patri in pontificatu ſuccedet, ut iis indutus ungatur & conſecretur pontifex: ne quis putet, pontificem cùm moritur, in ſuis pontificalibus ſepeliendum eſſe, novaſque veſtes pontificales filio ſucceſſori conficiendas eſſe. Ita veſtibus Aaron, eo mortuo, indutus eſt Eleazar ejus filius, Num. 20. v. 26. & 28. VERS. 29

Minor ſacerdos conſecrabat pontificē.

Nota. Unctio hæc, & conſecratio novi pontificis, poſt mortem Moſis fiebat ab aliquo è minoribus ſacerdotibus: neque enim erat maior aliquis qui eum conſecraret. Sic apud nos Pontifex Romanus conſecratur ab Epiſcopo Oſtienſi. ita Abulenſis.

SEPTEM DIEBUS UTETUR ILLA (veſte ſacra) QUI PONTIFEX PRO EO FUERIT CONSTITUTUS) Numero ſeptenario, utpote pleno, conſummabatur conſecratio ſacerdotis: illis enim ſeptem diebus fiebant unctiones quotidianæ, item oblationes atque expiationes altaris, tamquam ceremoniæ conſecrationis, ut patet v. 35. & ſequ. nec poterat ſacerdos conſecrandus illis 7. diebus à tabernaculo recedere, Levit. 8. 33. Hæc omnia ad hoc fiebant, ut illuſtrior eſſet ſacerdotii auctoritas & ſanctitas. VERS. 30

ARIETEM AUTEM CONSECRATIONIS TOLLES, ET COQUES CARNES EIUS IN LOCO SANCTO, QUIBUS VESCETUR AARON ET FILII EJUS) q. d. Hujus victimæ pacificæ, putà arietis in conſecratione ſacerdotum oblati, carnes reliquas; nam armus ejus Deo c[illegible] cenſus & combuſtus, pectuſculum verò juſſerat Deus ca[illegible] tamquam conſecratori, *coques in loco ſancto*, non in altari, [illegible] juxta illud in atrio ſancto, quod erat ante tabernaculum, ubi carnes hoſtiæ pacificæ coqui ſolebant igne ex altari ſumpto. ita Cajet. VERT. 31 & 32.

PANES QUOQUE QUI SUNT IN CANISTRO, IN VESTIBULO TABERNACULI COMEDENT) q. d. Iidem novelli ſacerdotes comedent panes, & lagana quæ reliqua ſunt in caniſtro: nam criſtula cum panibus & laganis, quæ impoſita ſunt manibus ſacerdotum, cremata jam erant v. 25. itaq; non omnes panes qui erant in caniſtro, impoſiti fuerunt manibus ſacerdotum, ſed in eo remanſit portio offerentium, quæ jam ab eiſdem comedi jubetur. VERS. 32

UT SIT PLACABILE SACRIFICIUM) Hebr. *quibus*, ſcilicet panibus, *propitiatum eſt*, id eſt, quibus expiatus eſt Aaron, & placatum eſt numen. Noſter ad finē ſacrificii, qui in Hebræo intelligitur, reſpexit: ideo enim jubentur novelli ſacerdotes, qui hic ſunt offerentes, carnes VERS. 33

paci-

pacificæ, quibus propitiatum eſt, comedere, ut ſit placabile ſacrificium, ſeu ut Deus oſtendat ſe hoc ſacrificio placatum eſſe: quandoquidem eos tam benignè ad menſam ſuam, putà ad ſuas victimas, invitatos admittat.

ET SANCTIFICENTUR OFFERENTIUM MANUS) Scilicet, ut ex contactu hujus ſancti cibi, & ex hac cæremonia, ſanctoque convivio; magis quodammodo conſecrentur & ſanctificentur manus eorum.

ALIENIGENA (qui non eſt de ſtirpe Aaron, etiamſi ſit de ſtirpe Levi) NON VESCETUR EX EIS: QUIA SANCTI SUNT) quia ſcilicet hi panes Deo oblati ſunt pro conſecratione, non Levitarum, ſed ſacerdotum.

Vers. 34 QUOD SI REMANSERIT DE CARNIBUS CONSECRATIS, SIVE DE PANIBUS USQUE MANE, COMBURES RELIQUIAS IGNI: NON COMEDENTUR, QUIA SANCTIFICATA SUNT) Rationem hic dat Deus, cur lege hac cæremoniali ſtatuat, ne altero die comedantur ea quæ ſibi ſanctificata, id eſt oblata, ſunt. q.d. Sancta ut à profanis diſtent, peculiarem exigunt cæremoniam; quod diſcrimen ut aliqua obſervantia congrua deſignem & definiam, volo & ſancio, ut carnes & panes ſancti eodem die, quo Deo oblati ſunt à ſacerdotibus, iiſque ſolis comedantur: ſi quid reſtet ſecundo die, id non comedatur, ſed comburatur. neque enim decet eas canibus dari aut profanis hominibus: neque etiam è dignitate mea, aut carnium ſanctarum eſt, ſi illæ ſecundo die jam marcidæ ſacerdotibus, qui præcedenti die recentibus uſi ſunt, cum nauſea aliqua, vel certè cum minori reverentia apponantur. Secùs ſtatutum fuit in plebejorum ſacrificiis: poterant enim carnes illorum ſecundo die comedi. ſed non tertio, Levit. 7. v. 16. Verùm quia hæ ſacerdotum carnes ſanctiores habebantur, atque ad majorem ſacerdotum ſanctimoniam commendandam; hinc ne quidem ſecundo die eis veſci permittit Deus. Simile dictum eſt de agno paſchali c. 12. 10.

Anagog. Anagog. S. Cyrillus l. 11. de Adorat. in ſpiritu, f. 230. Ex ſacrificiis, inquit, nihil ſervatur in ſecundum diem: quia in futuro ſæculo alium, quàm per ſacrificia, modum habebimus nos offerendi & uniendi Deo, cùm Chriſtus nobiſcum erit, & evacuabitur id quod ex parte eſt: tunc enim erit Deus omnia in omnibus.

Vers. 35 SEPTEM DIEBUS CONSECRABIS MANUS EORUM, &c.] Præcipitur hic, ut in conſecratione ſacerdotum per 7. dies, hæc quatuor quotidie fiant. Primò, ungantur manus ſacerdotum; Secundò, immoletur vitulus; Tertiò, mundetur altare; Quartò, altare ungatur. Hæc ſanxit Deus tum ad ſacerdotum conſecrationem complendam, tum etiam ad initiandum & quaſi conſecrandum novum altare holocauſtorum.

Cæremoniæ quatuor in conſecratione ſacerdotum.

Addit Joſephus, hiſce ſeptem diebus factas fuiſſe iteratas aſperſiones veſtium ſacerdotalium, tabernaculi item & vaſorum ſacrorum, per oleum & per ſanguinem taurorum & arietum, qui alternis diebus mactabantur. Verùm hæc non ſatis conſonant Scripturæ huic; quæ ſingulis diebus vitulum ſolum, non autem alternis taurum & arietem immolari præcipit.

Vers. 36 UNGES ILLUD IN SANCTIFICATIONEM) unges illud ut ſit ſanctum, & Deo conſecratum.

Vers. 37 ET ERIT SANCTUM SANCTORUM) erit ſanctiſſimum.

OMNIS, QUI TETIGERIT ILLUD SANCTIFICABITUR) Hoc eſt, ſanctificari debet, ne profanus res tam ſanctas attingat. Nam quod aliqui dicunt altare ſanctificaſſe ea quæ ipſum contingebat, univerſaliter falſum eſt: imò res polluta ſi rem ſanctam tangeret, eam polluebat; non verò è contrario, res ſancta rem pollutam tangens, ſuo contactu eam ſanctificabat. Vide Num. 19. v. 13. 14. & 22. ubi præſcribitur aqua luſtrationis ex cinere vitulæ ruſæ, qua expiare & ſanctificare ſe debebant immundi, antequam res ſacras tangerent vel tractarent.

Vers. 38 HOC EST QUOD FACIES IN ALTARI) q. d. In hunc maximè uſum erigi volo hoc altare holocauſtorum; ut ſcilicet in eo *facias*, id eſt immoles (hoc enim Hebr. עשה *aſa* ſignificat, uti & Latinum *Facio* ſubinde, ut, *Cùm faciam vitula pro frugibus, ipſe venito*) perenne & juge ſacrificium ſive holocauſtum duorum agnorum quotidie, putà unius mane, & alterius veſpere; unde à digniori & frequentiori hoc ſacrificio, dictum eſt altare holocauſtorum, licet in eo aliæ etiam victimæ, tum pacificæ, tum pro peccato immolarentur.

Deſcribitur hic ergo ſacrificium, quod quotidie immolabant Hebræi, videlicet agnum manè & agnum veſpere, de quo Numer. 28. v. 3. ut tam manè quàm veſpere hac victima Deum colerent, eique tam primitias quàm finem diei offerrent: indeque ſacrificium hoc vocatur matutinum & veſpertinum, cujus ſæpè meminit Pſaltes & Prophetæ.

Juge ſacrificium quod, & cur?

Nota Primò. Agnus hic debebat eſſe ſimilis agno paſchali, putà eſſe anniculus & immaculatus, ut patet Num. 28. 3.

Primò.

Secundò, cùm agno offerebatur decima pars ephi ſimilæ conſperſæ oleo, quod oleum debebat eſſe quarta pars menſuræ hin. eadem menſura vini, putà quarta pars hin, cum agno libanda, id eſt effundenda, erat in honorem Dei. Erat enim hoc ſacrificium quaſi juge quotidianum convivium Dei conſtans carne agni, pane ex ſimila & vino; in convivio enim tam potus, quàm cibus requiritur.

Secundò.

Tertiò, hoc juge ſacrificium publicis expenſis offerebatur, inquit Joſephus l. 3. Antiqu. 10.

Tertiò.

Quartò, nullo die intermittebatur, etiamſi illo die feſtum aliquod, ut neomenia, ſabbatum, paſcha, &c. incideret, quo pro ratione feſti aliæ victimæ immolandæ erant, ut patet Num. 28. 9.

Quartò.

Ubi Nota. Quotidie primò immolabatur ſacrificium juge matutinum, poſt illud verò immolabantur alia. Juge verò veſpertinum ultimò poſt alia omnia immolabatur; unde tota nocte cremabatur in altari, uti ſancit Deus Levit. 6. 9.

Alleg. Juge ſacrificium ſignificabat juge ſacrificium Chriſti in Euchariſtia, quod omnibus diebus offertur & offeretur uſque ad Antichriſtum, qui illud auferet, ſaltem ne publicè fiat in regnis ſibi ſubditis, ut patet Daniel. 12. 35.

Alleg. juge ſacrificium eſt Euchariſtia.

Primò ergo, Chriſtus eſt agnus hic jugis, ſed qui tollit peccata mundi, quod facere non potuit agnus jugis & legalis. Hinc Chriſtus ab Iſaja, Jeremia & aliis Prophetis vocatur agnus. *Agnus eligitur*, ait S. Auguſtinus, *ut ſimplicitas & innocentia deſignetur; maſculus quæritur, ut virtus comprobetur; immaculatus, ut ſine crimine.*

Primò.

Secundò, Chriſtus eſt agnus, qui manè mundi, id eſt ab ipſa mundi origine, occiſus eſt pro peccatis veterum patrum; & qui veſpere, ab adventu ſcilicet Chriſti uſque ad finem ſæculi immolatur, tamquam in ſacrificium, pro filiis novi teſtamenti.

Secundò.

Tertiò, cum agno offerebatur ſimila & vinum: quia Chriſtus non ſolùm occidi voluit pro nobis; ſed etiam in ipſo ſacrificio reliquit nobis Sacramentum corporis & ſanguinis ſui ſub ſpecie panis & vini, quo mirificè animæ noſtræ aluntur, confirmantur & recreantur. Simila hæc mixta eſt oleo, quia Chriſtus hoc Sacramentum Euchariſtiæ ex ſuaviſſima charitate & miſericordia inſtituit. olei & vini par erat menſura, quia tanta eſt Chriſti miſericordia, quanta eſt virtus ſanguinis ejus pro nobis effuſi.

Tertiò.

S. Bernardus ſerm. 2. & 4. de Purific. per agnum matutinum intelligit Chriſtum infantem in templo præſentatum & oblatum in feſto purificationis: per agnum verò veſpertinum intelligit Chriſtum jam virum, in fine vitæ immolatum in cruce. Ita S. Cyprianus lib. 2. epiſt. 3. ad Cæcilium, docet veſpertinum agnum figuraſſe, non tantùm Chriſti mortem in cruce, ſed & tempus mortis: ſub veſperam enim Chriſtus mortuus eſt.

Allegoria S. Bern.

Tropol. juge ſacrificium eſt matutina & veſpertina oratio, quam quilibet fidelis quotidie Deo offerre debet: item ſacrificium Miſſæ, quam quotidie audiant, qui poſſunt; ut in ea Chriſtum, verum agnum, immolatum Deo Patri offerant. Ita S. Clemens libr. 2. Conſtit. Apoſt. cap. 36. monet Chriſtianos, ut tam manè, quàm veſpere eccleſiam oraturi adeant. *Ab Eccleſia*, inquit, *Chriſti ne abſis: ſurgens ad eam manè, antequam ullum opus aggrediaris; & rurſus adi ad eam veſpere, ut gratias agas Deo de iis, propter quæ vitam tibi largitus eſt.* Id etiamnum Chriſtiani religioſiores obſervant, qui manè ſtatim ut reſurrexerint, antequam opus aggrediantur, ad eccleſiam adeunt, & ſi poſſint Miſſam audiunt. Idem

quo-

Digitized by Google

quotidie factitabat S. Monica, uti habet ejus Vita ex S. Auguſt. deſumpta.

Miſſa auditio quotidie quàm utilis. Quinque hujus rei fructus paucis aſſignat noſter Toletus lib. 6. Summæ c. 30. *Primus*, inquit, *eſt gratiæ augmentum. qui enim in gratia eſt, Sacrum audiendo, gratiæ augmentum conſequitur, tum quia offert, tum quia pro ipſo etiam Sacrum offertur. Secundò, conſequitur pœnæ temporalis pro peccatis debitæ, remiſſionem. Tertiò, quod petit facilliùs impetrat: nam Deo Patri oblationem acceptiſſimam, putà Chriſtum offert. Quartò, actus virtutum exercentur, & præcipuè trium, quæ ſunt magni meriti, ſcilicet Fidei, Charitatis, & Religionis. Quintò, comparet homo in præſentia Chriſti; & eo quo poteſt modo, putà per fidem, præſentem videt Chriſtum, & habet atque impetrat, quod impetraret, ſi videret, ſi debito modo petat, ut cæcus impetravit.* Eoſdem fuſiùs tradit noſter Suarez tomo 3. in 3. p. diſp. 79. ſect. 8. §. 4. qui præterea piè & probabiliter opinatur, aſſiſtentes Miſſæ (quos & offerentes eſſe cenſet) ex opere operato conſequi proprium fructum ſuum; etiam ſi ſacerdos intentione ſua nullum illis talem fructum applicet.

Exempla. Hiſce de cauſis S. Anſelmus Cantuar. Archiepiſcop. cùm ob ſenium facere Miſſam non poſſet delatus in oratorium quotidie Miſſam audiebat, ait Edinerus in ejus Vita libr. 2. S. Thomas Aquinas in ſummis etiam ſtudiis quotidie Miſſam faciebat, & alteram audiebat, & eidem ſæpè miniſtrabat. In Chronicis Hiſpaniæ celebris eſt capitaneus Paſchalis Vivas, qui tempore prælii contra regem Cordubæ Maurum, dum audiret Miſſas in templo S. Martini, viſus eſt in prælio fortiter pugnare, & vexilliferum occidere, eſſeque cauſa victoriæ; cùm tamen pugnæ non interfuiſſet, angelo ſub ejus forma pugnante. Multos à periculis, à morte, à paupertate liberatos, quòd Miſſam quotidie audirent, collegit Pinellus noſter libr. de Fruct. Miſſ. Ecquid mirum? ipſi angeli Miſſæ aſſiſtunt & miniſtrant. unde in Canone orat ſacerdos: *Jube hæc perferri per manus ſancti angeli tui*. Vidit S. Chryſoſtom. teſte B. Nilo ejus diſcipulo, presbyteris Euchariſtiam diſtribuentibus, angelos auxilium ac robur ferre. Scribit Cyrillus in Vita S. Euthymii, ſæpè ab eo viſam terribilem angelorum multitudinem unà ſecum Deo miniſtrantem, & ſacra contrectantem. Unde S. Bonavent. *Ad Miſſas*, inquit, *libenter miniſtra, quia hoc eſt officium angelorum: ipſi enim Deo ſuo miniſtrant devotiſſimè*. Et S. Ephrem: *Angeli mundi*, inquit, *cum tremore miniſtrant, faciemque obtegentes non audent reſpicere.* S. Ambroſ. in cap. 1. Lucæ: *Non dubites*, ait, *aſſiſtere angelum, quando Chriſtus immolatur*. S. Chryſoſt. l. 6. de Sacerdot. ait altare angelorum choris plenum eſſe qui clamores excitant, dum Chriſtus immolatur.

Vers. 40. DECIMAM PARTEM (ephi, uti additur Numer. 28. 5.) SIMILÆ CONSPERSÆ OLEO TUSO, QUOD HABEAT MENSURAM QUARTAM PARTEM HIN, ET VINUM AD LIBANDUM EJUSDEM MENSURÆ, IN (id eſt cum) AGNO UNO) Repete *facies*, id eſt offeres & ſacrificabis.

Decima pars ephi eſt gomor, uti dixit c. 16. v. ult. quod in frumento Palæſtinæ erat 8. librarum, in farina verò circiter 4. librarum. Secundò, ſimila hæc debebat eſſe conſperſa, id eſt ſubacta, oleo loco aquæ, vel ſimul cum aqua, qua ſubigi ſolet farina. Tertiò, oleum hoc debebat *Oleum adhibebatur quale?* eſſe non attritu molæ expreſſum, quod impurius eſt, ſed pilo bene tuſum, vel certè ſponte defluens, quod purius & limpidius eſt. Quartò, menſura hin, inquit Joſeph. continet duos choas atticos: duo choæ faciunt ſextarios 12. Hebræi dicunt quartam partem hin eſſe menſuram 18. ovorum; ita ut hin contineat 72. ova, ſive 12. *login*. *log*. enim eſt menſura 6. ovorum, ſcilicet Palæſtinæ, quæ majora ſunt noſtris. quarta ergo pars hin erant tres libræ olei circiter.

Vers. 41. ALTERUM VERO AGNUM OFFERES AD VESPERAM) Hebr. *inter duas veſperas*, ſcilicet unam ſolis occidentis, alteram tenebrarum & noctis poſt ſolis occaſum, quo tempore immolandus quoque erat agnus paſchalis, ut dixi c. 12. 6.

Vers. 42. AD OSTIUM TABERNACULI TESTIMONII) Putà ſuper altare holocauſtorum, quod erat ante oſtium tabernaculi, & juxta illud, ad partem ejus Aquilonarem. ita Abulenſ.

CORAM DOMINO) in altari Domini, vel coram tabernaculo Domini, ubi videtur eſſe quaſi domus Dei. ita Abulenſis.

UBI CONSTITUAM UT LOQUAR AD TE) Hinc patet, Deum non tantùm reſpondiſſe ex propitiatorio, quod erat in Sancto ſanctorum, ſed etiam ad oſtium tabernaculi. q. d. Æquum eſt ut ubi ego præſentem me exhibeo, & ubi loquor, ibi mihi offeratur juge ſacrificium, ut ibidem quaſi fructum ſacrificii aſſignem meam præſentiam & colloquium. Sic ante oraculum & Sanctum ſanctorum, juſſit Deus adoleri juge thymiama, ſcilicet ſemel manè, & ſemel veſpere, idque quotidie; quia in Sancto ſanctorum præſens eſſe, & reſidere videbatur ſuper arcam, indeque dabat oracula. ita Cajet.

IBIQUE PRÆCIPIAM FILIIS ISRAEL) ſcilicet per te internuntium meum. Pro *præcipiam* hebr. idem eſt verbum, quod paulò antè noſter Interpres vertit, *conſtituam*, ſcilicet יעד *iaad*, quod ſignificat Primò, convenire, & conſtituere locum vel tempus ad conveniendum: Secundò, teſtificari & præcipere. Hinc patet tabernaculum, quod hebr. vocatur *moed* (à radice *iaad*) quod Noſter vertit *teſtimonii*, alludere tam ad conventum Dei cum hominibus, quàm ad teſtificationem & legem, quæ in tabernaculo, putà in publico populi conventu, legebatur & proponebatur. Dicitur ergo tabernaculum Primò עדות *edut*, id eſt, *teſtimonii*; quia in eo erat teſtimonium, id eſt lex, & tabulæ legis, ut patet Exodi 25. 21. Secundò, מועד *moed*, id eſt conventus, ad quod ſcilicet populus ad ſtatuta feſta & ſolemnitates, quaſi ad Deum orandum & celebrandum, Deique legem audiendam conveniebat. Vel *moed*, id eſt teſtimonii, id eſt legis, uti jam dixi. Rurſum *teſtimonii*, quia Dei præſentia & oraculis, quaſi teſtimonio confirmatum & ſtabilitum erat. In tabernaculo enim, & maximè in Sancto ſanctorum, ſive in oraculo, Deus oſtendebat & teſtabatur ſe eſſe præſentem, præſidem & tutorem ſuæ Eccleſiæ, ſuique populi, ejus vota audiendo & exaudiendo, eum protegendo, eum inſtruendo, tum interiùs, tum exteriùs per vocem ſacerdotum, & per vocem ſuam ex oraculo, &c. ita Alcazar in Apocal. 15. v. 5. Ubi tamen perperam priorem expoſitionem *teſtimonii*, id eſt legis, reiicit, ſolamque poſteriorem hanc ſtabilire conatur, cùm expreſsè Script. docet in tabernaculo & arca, poſitum fuiſſe teſtimonium, id eſt legem, ſive tabulas legis, indeque dici arcam teſtimonii, Exodi 25. 21. & 22. & cap. 31. 18. tabulas legis vocat *tabulas teſtimonii*. Et clarum eſt arcam teſtamenti (æquè ac teſtimonii) ſive fœderis dici, non à conventu populi, ſed quia continebat tabulas legis, quæ erant conditio fœderis inter Deum & populum initi.

Vers. 43. ET SANCTIFICABITUR ALTARE IN GLORIA MEA) Hoc eſt, ſanctum declarabitur altare, cùm gloria mea circa illud apparuerit, ac præſertim cùm ignem de cælo in illud immittam octavo die conſecrationis ſacerdotum, ad conſumenda ſacrificia mea, Levit. 9. verſ. 24. Sic *mundare*, pro mundum declarare; & *contaminare* vel *polluere*, pro contaminatum & pollutum judicare ſumitur ſæpè in Levitico, ut Levit. 13. v. 6. 11. 20. 25. 27. 34. 59.

SANCTIFICABO ET TABERNACULUM) ſanctum illum declarabo, & quaſi ſanctum à profanis tuebor, quando miraculoſa eruptione ignis vetabo in illud inferri ignem alienum, Levit. 10. 2. Tunc etiam ſanctificabo *Aaron cum filiis ſuis*. putà Ithamar & Eleazar, deputando & deſignando eos mihi in ſacerdotes, eoſque conſervando ab incendio, quo conſumam Nadab & Abiu, fratres eorum & ſacerdotes, ſed reprobandos à me, quia offerent ignem alienum. Vers. 44.

ET HABITABO IN MEDIO FILIORUM ISRAEL) ſcilicet, habitabo in tabernaculo meo, quod eſt inter filios Iſrael, in eoque quaſi in domo mea verſabor, ibique præſentem me exhibebo, dirigens & protegens populum meum, quem eduxi ex Ægypto. Chald. vertit, *ponam præſentiam divinitatis meæ*, ſcilicet in tabernaculo & propitiatorio. hoc enim ipſe & Hebræi vocant שכינה *ſechina*, id eſt quietem, quòd in eo quaſi in ſede ſua Dei majeſtas quieſceret & reſideret. Vers. 45.

CA:

Digitized by Google

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribitur altare thymiamatis. Secundò, v. 12. in cenſu populi jubetur quiſque ſoluere dimidium ſiclum. Tertiò, v. 18. jubetur fieri labrum æneum pro lotione ſacerdotum. Quartò, v. 23. deſcribitur compoſitio unguenti, quo ungendi ſunt ſacerdotes & vaſa ſacra. Quintò, v. 34. deſcribitur compoſitio thymiamatis, quod adolendum erat in altari thymiamatis.

1 FAcies quoque altare ad adolendum thymiama de lignis ſetim, 2. habens cubitum longitudi-
nis, & alterum latitudinis, id eſt, quadrangulum, & duos cubitos in altitudine. Cornua
ex ipſo procedent. 3. Veſtieſque illud auro puriſſimo, tam craticulam ejus, quàm parietes per cir-
cuitum & cornua. Facieſque ei coronam aureolam per gyrum, 4. & duos annulos aureos ſub corona
per ſingula latera, ut mittantur in eos vectes, & altare portetur. 5. Ipſos quoque vectes facies de lignis
ſetim, & inaurabis. 6. Poneſque altare contra velum quod ante arcam pendet teſtimonii, coram pro-
pitiatorio quo tegitur teſtimonium, ubi loquar tibi. 7. Et adolebit incenſum ſuper eo Aaron, ſuave
fragrans, manè. Quando componet lucernas, incendet illud: 8. & qnaodo collocabit eas ad veſperum,
uret thymiama ſempiternum coram Domino io generationes veſtras. 9. Non offeretis ſuper eo thymia-
ma compoſitionis alterius, nec oblationem, & victimam, nec libabitis libamina. 10. Et deprecabitur
Aaron ſuper cornua ejus ſemel per annum, in ſanguine quod oblatum eſt pro peccato, & placabit ſu-
per eo in generationibus veſtris. Sanctum ſanctorum erit Domino. 11. Locutuſque eſt Dominus ad
Moyſen, dicens: 12. Quando tuleris ſummam filiorum Iſrael jnxta numerum, dabunt ſinguli pretium
pro animabus ſuis Domino, & non erit plaga in eis, cùm fuerint recenſiti. 13. Hoc autem dabit omnis
qui tranſit ad nomen, dimidium ſicli juxta menſuram templi. Siclus viginti obolos habet. Media
pars ſicli offeretur Domino. 14. Qui habetur io numero, à viginti aonis & ſupra, dabit pretium. 15.
Dives non addet ad medium ſicli, & pauper nihil minuet. 16. Suſceptamque pecuniam, quæ collata
eſt à filiis Iſrael, trades in uſus tabernaeuli teſtimonii, ut ſit monimentum eorum coram Domino, &
propitietur aoimabus eorum. 17. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 18. Facies & labrum
æneum cum baſi ſua ad lavandum: poneſque illud inter tabernaculum teſtimonii & altare. Et miſſa
aqua, 19. lavabunt in ea Aaron & filii ejus manus ſuas ac pedes, 20. quando ingreſſuri ſunt taberna-
culum teſtimonii, & quando acceſſuri ſuot ad altare, ut offerant in eo thymiama Domino, 21. ne for-
tè moriantur. legitimum ſempiternum erit ipſi, & ſemioi ejus per ſucceſſiones. 22. Locutuſq; eſt Do-
minus ad Moyſen. 23. diceos: Sume tibi aromata, primæ myrrhæ, & electæ quingentos ſiclos, & cin-
namomi medium, id eſt, ducentos quinquaginta ſiclos, calami ſimiliter ducentos quinquaginta, 24.
caſiæ autem quingentos ſiclos in pondere ſanctuarii, olei de olivetis menſuram hin: 25. facieſque un-
ctionis oleum ſanctum, unguentum compoſitum opere unguentarii, 26. & uoges ex eo taberoaculum
teſtimonii, & arcam teſtamenti, 27. menſamque cum vaſis ſuis, candelabrum, & utenſilia ejus, altaria
thymiamatis, 28. & holocauſti, & univerſam ſupellectilem quæ ad cultum eorum pertinet. 29. Sanctifi-
cabiſque omnia, & erunt ſancta ſanctorum: qui tetigerit ea ſanctificabitur. 30. Aaron & filios
ejus unges, ſanctificabiſque eos, ut ſacerdotio fungantur mihi. 31. Filiis quoque Iſrael di-
ces: Hoc oleum unctionis ſanctum erit mihi in generationes veſtras. 32. Caro homi-
nis non ungetur ex eo, & juxta compoſitionem ejus non facietis aliud, quia ſanctificatum eſt, & ſan-
ctum erit vobis. 33. Homo quicumque tale compoſuerit, & dederit ex eo, alieno, exterminabitur de
populo ſuo. 34. Dixitque Dominus ad Moyſen: Sume tibi aromata, ſtacten & onycha, galbanum boni
odoris, & thus lucidiſſimum, æqualis ponderis erunt omnia: 35. facieſque thymiama compoſitum
opere unguentarii, mixtum diligenter, & purum, & ſanctificatione digniſſimum. 36. Cumque in te-
nuiſſimum pulverem univerſa contuderis, pones ex eo coram tabernaculo teſtimonii, in quo loco ap-
parebo tibi. Sanctum ſanctorum erit vobis thymiama. 37. Talem compoſitionem non facietis in uſus
veſtros, quia ſanctum eſt Domino. 38. Homo quicumque fecerit ſimile, ut odore illius perfruatur,
peribit de populis ſuis.

VERS. 1. FACIES QUOQUE ALTARE AD ADOLENDUM THYMIAMA) Deſcribitur hic altare thymiamatis, in quo nullæ victimæ, ſed ſolum thymiama, Deo incendebatur, non tantum a pontifice, ſed etiam à minoribus ſacerdotibus, qui ordinariè hoc munere fungebantur, idque quotidie bis, ſcilicet manè & veſpere, inſtar jugis ſacrificii.

Altare hoc erat in Sancto obverſum Sancto ſanctorum.

Nota Primò. Altare hoc factum erat ex lignis ſetim inauratis, eratque longum cubitum unum, latum cubitum unum, & altum cubitos duos.

Nota Secundò. Altare hoc erat in Sancto, in medio candelabri & menſæ, eratque obverſum propitiatorio ſive oraculo, quod erat in Sancto ſanctorum ſupra arcam, ſuſtentatum à duobus Cherubim. hinc vocatur hoc altare oraculi: erat enim ita obverſum oraculo, ut per aperturam, quæ erat ſupernè in pariete dividente Sanctum à Sancto ſanctorum, fumus aromatum incenſorum in altari thymiamatis aſcenderet, & evaporaret in ipſum oraculum, ut ſcilicet hoc ſuffitu honoraretur Deus reſidens in oraculo.

Deus voluit ſibi adoleri thymiama, cur?

Tertiò, voluit Deus hos odores ſibi adoleri, non quòd odoratu thymiamatis delectetur, cùm nullum habeat odoratum, uti nec nares, nec corpus: ſed quia magnus inter homines cenſetur honor, ſuaves cuipiam apponere vel ſuffumigare odores: hinc Deus, qui cum hominibus humano more agit, voluit eoſdem ad ſui cultum coram ſe adoleri. Sic omnium gentium conſuetudine, & ritu, thuris & odorum incenſio attributa eſt Deo hinc poetæ *thuris honores* vocant honores divinos, & tres Magi hæc tria munera dederunt Chriſto, ſcilicet *Aurum regi, thura Deo myrrhamque ſepulto*. Unde & nos Chriſtiani thurificamus Deo, Inde ergo altare hoc vocatum eſt thymiamatis, ſive, ut hebraicè eſt, altare ſuffitus incenſi.

Quar-

Digitized by Google

Altare hoc habebat quatuor cornua coronam, auream, & craticulam. Item quatuor annulos & duos vectes.

Quartò, altare hoc habebat quatuor cornua, & coronam auream per gyrum: in medio habebat craticulam reticulatam, per quam favillæ & cineres aromatum incenſorum deciderent ſub altare, indeque ſuis temporibus eximebantur.

Quintò, habebat hoc altare quatuor annulos, per quos duo inſerebantur vectes, quibus ferebatur & bajulabatur à ſacerdotibus per deſertum.

Tropol. altare hoc ſignificat perfectos.

Tropol. *Altare hoc*, ait Beda, *ſignificat perfectorum vitam, qui quaſi in vicinia oraculi ſunt poſiti; quia deſertis infimis delectationibus, de ſolo regni cæleſtis ingreſſu curam omnem impendunt. Vnde bene in hoc altari non carnes animalium, ſed ſola incendebantur thymiamata; quia tales, non adhuc peccata carnis, & illecebras cogitationum in ſe mactare opus habent ſed tantùm forè orationum ſpiritualium, & cæleſtium deſideriorum odoramenta per ignem interni amoris in conſpectu ſui conditoris offerunt.*

Singulæ proprietates altaris perfectis applicantur.

Hinc altare hoc eſt de lignis ſetim: quia tales decet eſſe pulchros virtutibus, & ad vitia imputribiles. eſt etiam quadratum: quia tales ſunt firmi & immobiles, ut dicant. Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? Secundò, B eſt deauratum: quia tales debent fulgere inſigni charitate. Novem, teſte Plinio libr. 33. cap. 3 ſunt excellentiæ & dotes auri, ſcilicet *mira conſervatio, ſplendor, pondus, facilitas materiæ* (eſt enim aurum ductile in tenuiſſimas quaſi ſuperficies, lineas & puncta) *conſtantia, munditia, medicina, miracula, precium:* quæ fusè perſequitur, & charitati ſigillatim adaptat Alcazarius in Apoc. l. 1. verſ. 13. notat. 12. Tertiò, hi habent cubitum longitudinis & latitudinis: quia æquam ſervant longanimitatem in quibuſvis adverſis undecumque immiſſis; quia in omnibus unum cogitant, id eſt Deum, à quo ubi hæc immitti ſciunt, & pro cujus honore & voluntate omnia libenter perpetiuntur habent & duo cubitos in altitudine: quia tam corpore quàm mente in cæleſtia feruntur, dicuntque cum Pſalte pſalm. 83. *Cor meum & caro mea exultaverunt in Deum vivum.* Quartò, hi quatuor habent cornua, id eſt quatuor virtutes cardinales ex altari, id eſt ex ipſo cordis ſinu & habitu, manantes. Quintò, craticula eſt cor eorum, in quo aromata illa Deo incenduntur, in quibus ſi quid ſit cineris terreni decidit, ut pura ſit oratio & laus Dei, puraque ſint cordis deſideria. Sextò, C corona aurea ſignificat coronam illis præparatam in cælis. Septimò, quatuor annuli cum vectibus dona ſunt Spiritus ſancti, quibus ab eo juſti facilè moventur, & ad præclara facinora excitantur. Octavò, eodem tempore offerebatur thymiama quo & juge ſacrificium: quia hæc duo, ſcilicet mortificatio, quam repræſentat juge ſacrificium ſive immolatio agni, & contemplationis ardor, quem repræſentat thymiama, jungenda ſunt: unum enim ſine altero eſſe nequit. unde Cant. 5. ait ſponſus: *Meſſui myrrham cum aromatibus meis.* ubi per myrrham mortificatio, per aromata divinus amor & contemplatio intelligitur. quo loco

Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò. Sextò. Septimò. Octavò.

Chriſtus patiens comparat ſe meſſori, cur?

Nota, Chriſtum ſe in paſſione comparare meſſori, tum ut ſignificet animi lætitiam qua patiebatur, tum ut indicet copioſum paſſionis ſuæ fructum, quem jam tunc patiendo quaſi metere & colligere videbatur: itaque ipſa Chriſti paſſio velut quædam fuit meſſis, fructuumque collectio. Utinam cor noſtrum ſit altare thymiamatis, quod juge thymiama, putà pia & crebra vota, deſideria ac ſuſpiria ad Deum exhalet! Ita S. Joannes vidit angelum ac- D cipere ignem de altari thymiamatis, & Deo offerre phialas plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes Sanctorum, Apoc. 8. verſ. 3. & 5. Hinc Urbanus IV. Pontifex explicans illud pſalm. 50. *Tunc imponent ſuper altare tuum vitulos: Hæc eſt ara*, inquit, *templi ſancti tui, quod ſum ego, iuxta quam ſtat angelus ad cuſtodiam deputatus, habens thuribulum aureum in manu ſua, ut cum incenſo multo orationes coram te Domine fuſas cum lachrymis repræſentet. Hoc eſt altare concavum & inane, à cunctis ſcilicet terrenis affectibus vacuatum quod tibi fieri mandaviſti, ad reponendum cineres memoria noſtra mortis.*

Morale de orationis fructu, miraculis, & exemplis.

Multi, ait S. Auguſt. in pſalm. 65. *langueſcunt in orando & in novitate converſionis ſuæ ferventer orant, poſtea languidè, poſtea frigidè, poſtea negligenter, quaſi ſecuri ſint, vigilat hoſtis, dormis tu?* Idem ad Probam; *Dicuntur*, ait, *fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes, ſed eas breviſſimas, & raptim iaculatas: ne illa vigilanter erecta, quæ*

Cornel. in Pentateuch. VII.

A *oranti plurimùm neceſſaria eſt, per productiores moras evaneſcat atque hebetetur intentio.* Idem rurſum: *Oratio*, ait, *eſt animæ ſancta præſidium, angelo bono ſolatium, diabolo ſupplicium, gratum Deo obſequium, & pœnitentia ac religioſis laus tota, perfecta gloria, ſpes certa, ſanitas incorrupta.* Idem ad Dioſcor. *Hoc*, ait, *negotium plus gemitibus quàm ſermonibus agitur, plus fletu quàm afflatu.* Nam, ut ait S. Chryſoſt. *Deus non eſt vocis ſed cordis auditor.*

Et S. Hieron. in epiſt. *Egredientes*, ait, *de hoſpitio armet oratio, regredientibus de platea occurrat: ſeſſione prius corpuſculum ne requieſcat, quàm illa animam paſcat.*

Et S. Iſidorus lib. 3. de Summo bono c. 8. *Qui*, ait, *vult cum Deo ſemper eſſe, frequenter debet orare & legere. Nam cùm oramus, ipſi cum Deo loquimur: cùm verò legimus, Deus nobiſcum loquitur* Et mox: *Hoc eſt remedium eius qui vitiorum tentamentis æſtuat, ut quoties quolibet vitio tangitur, toties orationem ſubdat: quia frequens oratio impugnationem vitiorum extinguit.* Et rurſum: *Duobus*, ait, *modis oratio impeditur, ne impetrare valeat poſtulata, ſi aut orans adhuc mala committit, aut ſi delinquenti in ſe debita non dimittit.*

B Quærit S. Baſilius lib. 1. Hexam. *Quomodo obtinebit quis, ut in oratione ſenſus eius non vagetur?* ac reſpondet, *Si cogitet ſe aſſiſtere ante oculos Domini.*

Oratio, inquit Caſſiodor. *ſerenat cor, abſtrahit à terrenis mundat à vitiis, ſublevat ad cæleſtia, reddit cor capacius & dignum ad accipienda bona ſpiritualia.*

Abbas Joannes dicebat, Sicut vir videns feras fugit, ſcanditque in arborem: ita cùm veniunt pravæ cogitationes, fuge per orationem ad Dominum, & ſalvaberis. nam ſicut aqua extinguit ignem, ita oratio extinguit tentationem. in Vitis Patr. lib 3 c. ult. n. 208

Alius ajebat, Orandum eſt purgatà à peccatis & paſſionibus anima: quia ſicut in aqua turbida nihil conſpicitur; ita anima turbata videre nequit Deum.

Vis exempla orantium & impetrantium? Notæ ſunt orationes Moſis, Eliæ, Davidis & aliorum in Scrips.

Ruffinus in Vitis Patr li. 3 num. 194. narrat de Religioſo pſallente, quòd, cùm pſalleret, ex ejus ore per ſingulos verſus fax ignis egreſſa aſcendebat ad cælum

C S. Antonius & Arſenius ſæpè totas noctes orabant, & manè inveniebantur ſtantes in eodem veſtigio, quo veſpere ſtare cœperant. intendentes in cælum & per orationem omnes diaboli tentationes & inſidias ſuperarunt.

Abbas Beſſarion oravit per 14. dies continuos, manibus in cælum extenſis. unde aquam maris dulcem reddidit, ut habet Ruffinus libr. 3. in Vitis Patr. c. 215. & li. 5 c. 12 n 3.

Jacobus Niſibites oratione Niſibim urbem contra Saporem defendit, omneſque ejus molitiones irritas reddidit, teſte Theod. in ejus Vita.

Publius oratione ſtitit diabolum emiſſum à Juliano Apoſtata, ut habetur in Vitis Patrum libr. 6. cap. 2. n. 12.

Simeon Stilites oratione aquam impetravit, plurimaque miracula patravit teſte Teodor.

Theonas Abbas oratione latrones reddidit immobiles, Zachæus peſtem Cæſarea avertit, S. Hilarion dæmones ejecit.

D Oratione & jejunio ſeptem dierum, Macarius Ægyptius ejecit dæmonem guloſum, ut habet ejus Vita.

Eſt ergo oratio cum Deo colloquium, futuræ beatitudinis præludium, angelorum opus, omnium difficultatum victoria, infirmo in via Dei medicina, mentis erectio, animæ fœcunditas, ſpiritus ignitio, gaudium & jubilus.

Quadrangulum] id eſt, quadratum erit. habebat enim cubitum tam in longitudine, quàm in latitudine. Noſter ergo quadratum vocat *quadrangulum*; quia 4. habebat cornua & angulos. *Vers. 2.*

Cornua altaris thymiamatis qualia?

Cornua ex ipso procedent] Hæc ergo cornua non erant additiтia, ſed ex tigillis quatuor angularibus, officio pedum fungentibus, ſurgebant in cubiculo modo affabrè elaborata. Erant ergo quaſi quatuor quidam radii elegantes, ſurſum erecti ſuper quatuor angulos altaris ita ut è tignis quatuor, quæ altare ſuſtinebant, prodirent &

Digitized by Google

etigerentur. ita Cajetan. Lipoman. Ribera, & Vilalpando, apud quem vide eorum figuram & ideam pag. 336 in fabrica templi. Lyranus tamen & Hebræi putant hæc cornua fuiſſe quædam pomella, in quatuor illis angulis collocata, ad pulchritudinem & decorem altaris. ſed hæc pomella non ſunt cornua.

Notat Abulenſis quæſt. 2. in hiſce cornibus nihil fuiſſe appenſum; ſed omnia vaſa pertinentia ad altare thymiamatis, fuiſſe apud altare holocauſtorum repoſita, illique appenſa.

VERS. 3. *Craticula altaris.* CRATICULAM EJUS] Ita & Septuag. vertunt Hebr. *gaggo*, id eſt tectum vel operimentum ejus. Craticula hæc erat reticulata, ut per ejus foramina thymiamatis, ſive aromatum incenſorum cinis decidens in humum, ſub altare delaberetur. Craticula ergo hæc, cui ignis imponebatur cum thymiamate, aurea erat; reliqua pars menſæ altaris, etſi lignea eſſet. erat tamen craſſioribus auri laminis ita obducta, ut nullus igni ad tabulas ligneas pateret acceſſus: licet S. Hieron. in cap 41. Ezech. dicat tabulas has, fuiſſe ex ligno allato ex paradiſo, quod igne non læditur, ſed eo fit purius inſtar amianti. Sed quis ex paradiſo hoc lignum attulit, Adamne? an poſtea quis alius, venia impetrata à Cherubinis paradiſi cuſtodibus.

Nota. Thymiama cum igne non immediatè ponebatur ſuper hac craticula (ſic enim aurum igne fuiſſet liqueſactum, & cinere obſcuratum) ſed in thuribulo æneo, quod ipſi craticulæ imponebatur. uti patet Levit. 10. v. 1.

FACIESQUE EI CORONAM] limbum, vel circulum ſimile illi, quem habuit menſa panum propoſitionis, de quo dixi c. 25. 25. Corona hæc quadrata erat, uti & ipſum altare: dicitur tamen corona, quia totum altare per gyrum ambiebat.

VERS. 6. PONESQUE ALTARE CONTRA VELUM] (quod dirimit Sanctum à Sancto ſanctorum) QUOD ANTE ARCAM PENDET TESTIMONII (putà ante arcam teſtamenti) CORAM PROPITIATORIO QUO TEGITUR TESTIMONIUM] id eſt, quo tegitur arca teſtimonii ſive teſtamenti. eſt metonymia. Hinc patet altare thymiamatis non fuiſſe in Sancto ſanctorum, uti putavit S. Auguſt. ſed in Sancto, uti pluribus oſtendam cap. 40. v. 4 & 5.

VERS. 8. *Ritus adolendi thymiama.* URET THYMIAMA SEMPITERNUM] Non quòd toto die accendatur vel ardeat thymiama, ſed quod ſingulis diebus manè ſemel, & ſemel veſpere adolendum ſit jugiter. Porro hic erat oblationis thymiamatis modus & ritus, uti rectè docet Abulenſ. q. 7 Primò ibat ſacerdos ad altare holocauſtorum, ex cujus cornibus pendebant thuribula, igniumque receptacula, indeque capiebat unum thuribulum, atque in eo prunas ignis, quas ex altari holocauſtorum accipiebat, reponebat. Deinde intrabat Sanctum, ibique accipiebat thymiama ex thuribulis, quæ erant ſupra menſam panum propoſitionis, illudque imponebat ſuo thuribulo & igni: mox hoc ſuum thuribulum cum igne & thymiamate ponebat ſuper altare thymiamatis, atque ibidem adolebatur & comburebatur thymiama: quo conſumpto tollebat ſacerdos ſuum thuribulum, atque egrediens extra caſtra illud evacuabat cineresque loco mundo effundebat: ac denique referebat thuribulum ad altare holocauſtorum, ſuſpendebatque ſurſum ex cornibus illius, unde illud ſuſtulerat.

VERS. 9. NON OFFERETIS SUPER EO THYMIAMA COMPOSITIONIS ALTERIUS] *Alterius*, ſcilicet quam præſcribam vobis v. 34. In altari ergo thymiamatis non licebat offerre victimam, nec libare libamen, nec etiam offerre thymiama aliud, licet pretioſiſſimum, hominis induſtria compoſitum, ſed tantùm illud quod componi jubet Dominus v. 34.

VERS. 10. *Luſtratio altaris thymiamatis in die expiationis.* ET DEPRECABITUR AARON SUPER CORNUA EJUS SEMEL PER ANNUM] Tranſit hic Moſes, inquit Cajetan. ab officio quotidiano altaris hujus, ad officium anniverſarium ſuper idem altare peragendum, quod non ad minores ſacerdotes, ſed ad ſolum Aaronem, id eſt pontificem, ſpectabat; peragendum, inquam, in die expiationis, qui celebrabatur decima die menſis ſeptimi. Illo enim die pontifex poſt expiationem Sancti ſanctorum, inde regrediens ad Sanctum & altare thymiamatis, ibi precabatur pro peccatis ſuis, atque tingebat cornua altaris ſanguine, quem ferebat ſecum in vaſculo, quo etiam jam aſperſerat Sancta ſanctorum, Levit. 16. 18 & hoc eſt quod hic ait, *Deprecabitur in ſanguine* (id eſt, per ſanguinem, vel tingendo cornua altaris ſanguine ejus, ſcilicet animalis, putà vituli & hirci) *quod* (animal) *oblatum eſt pro peccato*. Fiebat enim hæc altaris luſtratio per ſanguinis aſperſionem ad hoc, ut per eam expiaretur altare, tamquam peccatis totius populi, in cujus medio erat, per totum annum commiſſis contaminatum, ideoque luſtrandum & reconciliandum hac luſtratione & expiatione.

ET PLACABIT] putà Aaron pontifex Deum.

SANCTUM SANCTORUM ERIT DOMINO] q. d. Sanctiſſimus erit hic ritus expiationis: ſanctiſſimum etiam erit altare, quod ſic expiatur. tam enim ad altare, quàm ad ritum expiationis referri poteſt *τὸ Sanctum ſanctorum* ita Abulenſis.

Nota. Hebræi exaggerationem, vel gradum ſuperlativum exprimunt per nomen abſtractum, vel per concretum geminatum, ut, Sanctitas eſt, vel Sanctum ſanctorum eſt, id eſt ſanctiſſimum eſt.

QUANDO TULERIS SUMMAM (hebr. *caput*, id eſt capita, id eſt ſummam capitum) FILIORUM ISRAEL JUXTA NUMERUM, DABUNT SINGULI PRETIUM PRO ANIMABUS SUIS DOMINO: ET NON ERIT PLAGA IN EIS CUM FUERINT RECENSITI] q. d. Quoties numerum inibis populi, non ex vanitate vel ſuperbia (uti fecit David, cujus proinde numeratio ſive cenſus populi fuit peccatum, graviterque à Deo punitum) ſed vel me jubente, vel publicæ neceſſitatis, ut tributi, belli aliave juſta de cauſa; toties ſinguli numerati pendent pretium pro animabus ſuis, quo ſcilicet animam, id eſt vitam, ſuam à Deo quaſi redimant, ut videlicet Deus eos in vita conſervet, nec eis peſtem plagamve aliam immittat, ex hac quaſi lege & condicto: nam ſi non redemeris te, ò Hebræe, pretio, cum recenſitus fueris, Dominus te quaſi prævaricatorem hujus legis & pacti plaga aliqua puniet, uti fecit tempore Davidis, cùm ſcilicet ille recenſuit populum, nec tamen cenſum ab eo hic præſcriptum accepit. Quamquam ibi & alia, videlicet ſuperbiæ, fuerit culpa, uti jam dixi. Hoc ergo cenſus pretio, ex lege hac & quaſi pacto cum Deo, redimebant Hebræi ſuam vitam, ut peſtem aliaſque letiferas plagas evaderent, in quas incurrebant ii, qui pretium hoc cenſus Deo & templo ſubtrahebant. Sic & hodie qui decimas ſuffurantur templo & Deo, in graves non rarò incidunt plagas & calamitates, quibus depauperantur vel conſumuntur.

VERS. 12. *In cenſu pretio redimendus erat vita à Deo.*

Cur? Prima cauſa. Voluit Deus in cenſu pretium hoc ſibi à quolibet Hebræo ſolvi, Primò, ad hoc, ut ſcirent & meminiſſent Hebræi illam populi ſui multiplicationem eſſe à Deo, & ex promiſſione patribus facta; Deumque curam populi ſui gerere, eumque quaſi ſibi in numerato velle habere. Hoc enim ſignificatur tributo, quod templo pendebatur.

Secunda. Secundò, ut doceret neminem ſui capitis, ſuæque vitæ eſſe dominum, ſed omnes unum habere dominum, ſcilicet Deum, inquit S. Cyrillus libr. 2. in Joannem cap. 92.

Tertia. Tertiò, ut per hoc temporale ſignificaretur ſpiritale tributum legis novæ, quod eſt adorare Deum in ſpiritu & veritate, quod quilibet à Deo numeratus, id eſt Chriſtianus, illi pendere debet. ita S. Cyrillus.

Veſpaſianus Imperator idem pretium Judæis devictis indixit; *Stipendium*, inquit Joſephus libr. 7. Belli cap. 27. *Judæis ubicumque degentes, indixit; binaſque drachmas ſingulis annis deferre in Capitolium juſſit, ita ut antehac Hieroſolymæ templo pendebant*.

Anagogicè, Beda lib. 3. de Tabern. c. 13. Summa, ait, filiorum Iſraël ſignificat ſummam omnium electorum, qui pretio decem obolorum, id eſt obſervatione decalogi, redimunt animas ſuas, & merentur denarium vitæ æternæ, veſpere, id eſt in fine vitæ, accipiendum.

VERS. 13. HOC AUTEM DABIT OMNIS QUI TRANSIT AD NOMEN, DIMIDIUM SICLI JUXTA MENSURAM TEMPLI] *Omnis qui tranſit ad nomen*, hebr. *omnis qui tranſit ad numeratos*, id eſt omnis qui numeratur, ſive cujus nomen recenſetur, putà à vigeſimo anno & ſupra, ut patet v. 14. ab ea

enim

enim ætate cenſebantur & numerabantur Judæi, quaſi apti ad bellum. unde noſter Interpres cap. 38. 25. ubi primum populi cenſum enumerat, pretium hoc cenſus oblatum dicit à ſexcentis millibus *armatorum*, licet τὸ *armatorum* in Hebræo non habeatur: rectè enim intellexit Interpres eos tantùm cenſeri, qui armis ferendis eſſent idonei, ac conſequenter eſſent armati in exercitu hoc, & acie Hebræorum.

Siclus quid DIMIDIUM SICLI] *Siclus* moneta fuit olim uſitatiſſima Hebræis, quæ & ſtater dicebatur. *ſiclus* hebr. dicitur שקל *ſekel*, id eſt appenſum, ponderatum Radix enim שקל *ſakel* appendere & ponderare ſignificat. Priſci enim Judæi, uti & Romani, rudem maſſam æris, argenti vel auri ad certum pondus, vice pretii & pecuniæ adhibebant: poſtea etiam conſignarunt conflaruntque pecuniam ſignatam, ſed quam juſto ſemper appenderent pondere. ita teſtatur Plinius lib. 33. c. 3. Romanos primùm argento ſignato uti cœpiſſe poſt Pyrrhum devictum, quod fuit anno Urbis 585. ideoque ante primum bellum Punicum: aureum deinde nummum poſt annos 62. cuſum fuiſſe.

Argentum quando ſignari cœperit?

& æs; Æs verò priùs ſignatum eſt, ſcilicet apud priſcos à Saturno, apud Latinos à Numa Pompilio ſecundo rege Roman. qui illud imaginibus notavit, & titulo nominis ſui inſcripſit, indeque à Numa numus, ſive nummus nomen accepit, ait Iſidorus lib. 16. cap. 17. Cedrenus, & Epiphan. lib. de Ponder. in fine.

Sicli pondus. Pondus ſicli erat 4. drachmarum Atticarum, ſive ſemunciæ, teſte Joſepho lib. 3. Antiqu. 9. Argenteus ergo ſiclus appendebat & æquivalebat 4. regalibus Hiſpanicis, putà valebat unum florenum Brabāticum. Erat & æreus & aureus ſiclus, paris omnes ponderis, ſed pro materia inæqualis pretii. Nam drachma una auri valet 10. vel 12. drachmas argenti: pretium enim auri eſt decuplum vel duodecuplum ad pretium argenti. *materia;* Siclus ergo aureus valebat decem ſiclos argenti. Sicli conſignationem deſcribit Arias Montanus libro de Menſuris: *figura;* ſcilicet ſiclum in uno latere habuiſſe urnam cum manna, cum hac inſcriptione (per literas priſcas Samaritanas) שקל ישראל *ſekel Iſrael*, id eſt ſiclus Iſrael: in altero verò latere habuiſſe virgam Aaronis floridam, cum hac inſcriptione ירשלם קדשה *Jeruſalem Kedeſca*, id eſt Jeruſalem ſancta.

Vide hic, quàm exiguum tributum, ſcilicet medium ſiclum eumque rarò pendendum, ſibi depoſcat Deus. Id imitentur Principes.

Conſtans Imper. teſte Eutropio dicere ſolebat, *Opes publicas meliùs à privatis pluribus haberi, quàm intra unum principis clauſtrum reſervari.*

Trajanus Imperator fiſcum vocabat lienem, quòd eo creſcente reliqui artus omnes tabeſcerent. Fabricius Roman. Cineà Epirotarum legato magnam vim auri offerente, recuſavit accipere dicens, *ſe malle aurum habentibus imperare, quàm aurum habere.*

An ſiclus ſacer idem fuerit cum communi. JUXTA MENSURAM TEMPLI] Multi putarunt ſiclum ſanctuarii differre pondere & pretio à ſiclo communi. Alii enim cenſuerunt eum fuiſſe minorem communi. ita R. Salomon & Lyran. communi ſiclo dant 24. obolos, ſacro verò 20. Alii verò opinati ſunt ſiclum ſacrum eſſe majorem communi. ita Pagninus ſiclo ſanctuarii dat 40. obolos communi verò 20 Vatabl. verò, & ex eo Lipoman. & Covarru. libr. de Monetis cap. 2. n. 9. communi ſiclo dant 10. obolos, ſacrò verò 20.

Reſp. fuiſſe eumdem. Verùm hæc diſtinctio ſicli ſacri & communis veteribus, putà Joſepho, S. Hieron. & aliis fuit incognita; imò æquales fuiſſe hos ſiclos, patet Ezech 45. 12. ibi enim dicitur ſiclus communis habere 20. obolos, quot dicitur hic habere ſacer. Ezechielem enim loqui de communi laicorum, divitum & pauperum ſiclo, patet ex antecedentibus. ita Ribera in Amos 8. n. 15. & ſequent. Vilalpando p. 2. de Apparatu templi li. 2. c. 28.

Objectio. Dices, Septuag. paſſim hic, Levit. 23. Num. 3. & alibi ſiclum interpretantur didrachmum; ergo hic ſiclus ſacer minor erat ſiclo communi: hic enim teſte Joſepho appendebat quatuor drachmas. Unde Epiphan. ſiclum ſacrum vocat dimidium ſtateris, id eſt ſicli communis. *Siclus*, inquit Epiphan. *qui & quadrans dicitur, quarta pars eſt unciæ, dimidium ſtateris, habens drachmas duas.* & paulò antè: *Libra eſt duodecim unciarum, uncia habet ſtateres duos: ſtater dimidium eſt unciæ, habet autem duo didrachma.*

Reſponſio. Reſpondeo, Septuag. didrachma accipiunt more Hebræo, non Attico didrachmum autem Hebræum fuit tetradrachmum Atticum: una enim drachma Hebræa faciebat duas Atticas. Septuaginta ergo didrachmum vocant duos argenteos Hebræos, quorum quiſque duas pendebat drachmas Atticas, teſte Budæo libr. 5. de Aſſe: licet argenteus etiam alius fuerit major, ejuſdem cum ſiclo & ſtatere valoris & pretii, ſcilicet valens didrachmum, ut patet ex verſione Septuag. collata cum noſtra Geneſ. 20. 16. ibi enim Noſter vertit, *mille argenteos*; Septuag verò, *mille didrachma*. E contrario Matthæi 17. 24. tributum exterum quod publicani petebant à Chriſto, didrachma Atticum erat, videlicet media pars ſicli: ſolvit enim ibi Chriſtus unum ſiclum ſive ſtaterem, ſcilicet dimidium pro ſe, & dimidium pro Petro.

Dices, Si idem erat ſiclus ſacer & communis, cur ergo hic & alibi Script. ſiclum limitat, vocatque ſiclum ſanctuari?

Cur dicitur ſiclus ſanctuarii. Reſpondeo, id ideò fieri, quòd in ſanctuario, quaſi in loco ſacro & tuto, ſervaretur ſiclus juſtiſſimi ponderis, ad quem appendi poſſent & examinari reliqui omnes, ne fraudi, putà decurtationi & diminutioni, locus pateret: ſicut apud Romanos publica extabat pedis menſura, velut prima & certiſſima reliquorum: & amphoræ menſura publica extabat in Capitolio, de qua Priſcianus.

Amphora fit, cujus vim ne violare liceret.
Sacravere Jovi Tarpeio in monte Quirites.

Vocat ergo Script. hic ſiclum *juxta menſura templi*, ſiclum juſtiſſimi ponderis, id patet Levit. ult. v. 25. ubi dicitur: *Omnis æſtimatio ſiclo ſanctuarii ponderabitur*, (non, computabitur, quomodo tamen dicendum fuiſſet, ſi ſiclus hic ſacer pluris valuiſſet) ubi Septuag. vertunt, *& omne pretium erit menſuris ſanctis*. q. d. Omnis ſiclus, & omne pondus ac pretium ponderabitur ſiclo, & menſura juſtiſſima, quæ ſervatur ad hoc in ſanctuario. Ad Epiphan. Reſpondeo, eum memoria eſſe lapſum, vel in codicem ejus irrepſiſſe mendum: nam apertè Epiphan. contradicit Septuag. qui didrachmum vocant ſtaterem vel ſiclum.

Obolus erat ſtuferus. SICLUS VIGINTI OBOLOS HABET] Judaicos ſcilicet: nam Atticus habebat 24 tot enim obolos efficiunt 4. drachmę Atticæ, quas valet ſiclus. Erat ergo obolus vigeſima pars ſicli, id eſt floreni Brabantici, qui valet 20. ſtuferos, obolus ergo erat ſtuferus, & ſiclus valens 20. obolos, valebat 20. ſtoferos.

Tropol. Tropol. Radulphus lib. 3 in Levit. cap. 8. dimidium ſicli, ~~est, ſive denarius ob~~olorum ſignificat integritatem fidei, Hic debet habere menſuram templi, quia non hæreticorum, ſed ſanctorum Patrum doctrinæ conformis ſit oportet. Eſt dimidium, quia licet totum habeat quod humanæ ſaluti neceſſarium eſt, tamen ad plenitudinem viſionis Dei non pertingit: in hac nec pauperi, nec diviti quicquam detrahere licet.

VERS. 15. DIVES NON ADDET AD MEDIUM SICLI) Ut ſcilicet ex ſiclis conſtet populi numerus Secundò, ut diviti non detur occaſio ſuperbiæ, ac deſpiciendi pauperem contribulem ſuum. Tertiò, quia una eſt anima omnium hominum, ſive Crœſus fuerit ſive Irus. Quartò, quia apud Deum non pluris ſunt divitiæ quàm paupertas. Quintò, quia æquè pretioſa eſt Deo uniuſcujuſque vita & anima, utpote pro quibus ſingulis redimendis, Dei Filius pretioſum ſanguinem in ara crucis effudit. Sextò, quia homo, quicumque ille ſit, æquas Deo quantum in ſe eſt, agere debet gratias, ſive divitias ab eo acceperit, ſive laboret inopia. cujus æquitatis ſpeculum fuit S. Job, qui è ditiſſimo factus pauperrimus gratias Deo rependens: *Dominus*, inquit, *dedit*, munificum ſe & liberalem oſtendens: *Dominus abſtulit*, quod ſuum erat, cùm mihi minùs proficuum fore judicaſſet. ob vitam ergo & animam, ab eo inter tot mortis pericula ſervatam, dabo ei didrachma ſacrum, pretium animæ meæ, ſcilicet laudem & gratiarum actionem, dicens: *Sit nomen Domini benedictum.*

Pretium æquale in cenſu ſolvebant divites & pauperes, cur. Prima. cauſa. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Aequales gratias agere Deo debent divites & pauperes cum S. Iob.

VERS. 16. SUSCEPTAMQUE PECUNIAM TRADES IN USUS TABERNACULI) Magni erant ſumptus tabernaculi, & majores fuerunt tēpli, in fabrica tā āpla, in alendis & veſtiē-

dit tot millibus ſacerdotum & Levitarum, in victimis, in comportandis lignis, aqua, &c. Unde tradunt Hebræi ſingulis annis in feſto expiationis factam eſſe hanc medii ſicli à ſingulis collectionem. ita Lipoman.

UT SIT MONUMENTUM (memoriale) CORAM DOMINO] q. d. Dabitis hoc cenſus pretium, puta dimidium ſicli, templo & Deo, ut per hoc Deus veſtri recordetur, ſitque vobis propitius.

Vers. 18. FACIES ET LABRUM AENEUM CUM BASI SUA AD LAVANDUM] Pro *labrum*, hebr. eſt כיור *Kiior*, id eſt concha: Septuag. λουτὴρ, quaſi dicant lavatorium, ἀπὸ τοῦ λούειν, id eſt a lavando. Erat enim hoc vas factum ad aquam continendam, qua lavarentur primò ſacerdotes, antequam ad ſacra accederent: ſecundò, partes victimarum quæ immolabantur. ita Abulenſ. & Lipoman. Hinc labrum hoc poſitum erat inter tabernaculum ſive Sanctum, & altare holocauſtorum, uti ſequitur: tam enim in Sancto, quàm in altari holocauſtorum ſacra ſua munia obire debebant ſacerdotes, quod facere non poterant niſi priùs lavarentur.

Labrum æneum quod, & cur?

Huic ſimile vas ad eumdem finem fabricavit Salomon, ſed majus multo, quod à capacitate ingenti *mare æneum* eſt appellatum. erat enim quaſi ſemiſphæra ingens, cujus peripheria ſive ambitus ſuperior & latior erat triginta cubitorum, ita ut totum hoc vas contineret tria millia metretarum: metreta autem continet 72. ſextarios ſive congios 12.

Porrò concham hanc, ſeu labrum fabricavit Moſes de ſpeculis æneis mulierum, quæ excubabant ad oſtium tabernaculi, Exodi 38. 8.

Myſticè labrum eſt pœnitentia, idque triplex.

Myſticè, aliqui per hoc labrum & lavacrum intelligunt baptiſmum: ſed quia hoc lavacrum erat in atrio, quod Eccleſiam ſignificabat, non verò ante atrium vel in ejus ingreſſu, cui aſſimilatur baptiſmus: hinc meliùs cum S. Gregor. homil. 17. in Evang. & Beda libr. 3. de Tabern. cap. ultim. per labrum hoc accipiemus pœnitentiam, vel pœnitentiæ Sacramentum. Primò enim labrum hoc fit ex ſpeculis mulierum, id eſt ex intuitu noviſſimorum, & ex præceptis Dei, in quibus ſe aſpiciunt fideles animæ, & maculas ſuas deprehendunt ac corrigunt.

Audi S. Gregor. *Labrum æneum Moyſes ponit, in quo ſacerdotes lavari debeant, & Sancta ſanctorum ingredi: quia lex Dei priùs nos lavari per compunctionem præcipit, ut noſtra immunditia ad penetrandam ſecretorum Dei munditiam non ſit indigna.* Subdit deinde. cur labrum hoc factum ſit de ſpeculis mulierum: *Specula quippe mulierum ſunt præcepta Dei, in quibus ſe ſanctæ animæ ſemper aſpiciunt, & ſi quæ in eis ſunt fœditatis maculæ, deprehendunt. Cogitationum vitia corrigunt, & quaſi renitentes vultus, velut ex reddita imagine componunt: quia dum præceptis Dominicis ſolertes intendunt, in eis procul dubio, vel quid in ſe cœleſti viro placeat, vel quid diſpliceat agnoſcunt.* Addit cur mulieres hæ excubent ad oſtium tabernaculi; *Quia ſanctæ animæ etiam cùm infirmitate adhuc carnis gravantur, amore tamen continuo ingreſſum æterni introitus obſervant. Moyſes ergo labrum ſacerdotibus de ſpeculis mulierum fecit, quia lex Dei lavacrum compunctionis peccatorum noſtrorum maculis exhibet, dum ea per quæ junctæ animæ ſuperno ſponſo placuerunt, intuenda nobis cœleſtia præcepta præbet. Quibus ſi diligenter intendimus, interiùs noſtræ imaginis maculas videmus: videntes autem maculas in pœnitentiæ dolore compungimur: compuncti verò, quaſi in labro de ſpeculis mulierum lavamur. Eſt autem valdè neceſſarium, ut, cùm de nobis compunctione afficimur, etiam commiſſorum nobis vitam zelemus.*

Lyſimachus Rex cùm exercitum ob ſitim hoſti tradidiſſet, poſtquam captivus aquam accepit, & bibit: *Proh*, inquit, *Deum fidem, quàm exiguæ voluptatis gratia, quantum bonum, quantum regnum perdidi meque ex Rege ſervum effeci!* hoc dicat pœnitens: Bone Deus, pro gula, pro venere unius quadrantis horæ, quantum bonum, quantas cæli delicias perdidi. meque diaboli, mortis, & inferni mancipium effeci, idque in perpetuum!

Secundò. Secundò, in hoc labro lavari debent ſacerdotes noſtri oblaturi ſacram hoſtiam, & alii fideles, qui etiam quadamtenus ſacerdotes ſunt, offeruntque vitulos labiorum & manuum, laudes videlicet & ſancta opera, participeſque fiunt ſacræ hoſtiæ.

Tertiò. Tertiò; ponitur hoc labrum inter altare holocauſtorum, & inter tabernaculum ſive Sanctum, in quo erat altare thymiamatis; quia, ut ad altare interius, putà thymiamatis, introeatur, non ſufficit mortificatio exterior, ſed etiam requiritur interior pœnitentia, qua affectus ipſos expurgemus. Vide Riberam lib. 2. de Templo c. 17. minutim ſingula adaptantem.

Vers. 19. ET MISSA AQUA LAVABUNT IN EA] Ita legendum, non *in eo*. Nec enim in labro lavabant ſe ſacerdotes (ſic enim illud fœdaſſent), ſed in aqua ex labro per fiſtulam, quæ epiſtomio aperiri & claudi poterat, defluente. Quod ergo hebr. eſt *lavabunt ex eo*, intellige ex aqua quæ ex labro per fiſtulam defluit. ita Cajetan. Sic dicimur bibere vinum ex vaſe, id eſt ex poculo, quod ex vaſe depromptum eſt.

Sacerdotes nudis pedibus miniſtrabant in tabernaculo.

MANUS SUAS AC PEDES] Hinc probabiliter cenſent Cajetan. Lipoman. & Ribera, ſacerdotes nudis pedibus in tabernaculo miniſtraſſe (quod bis faciebant in die, ſcilicet manè & veſpere, uti ſuperiùs dixi.) Ad hoc enim videntur laviſſe pedes,) ne iis ſordidis tabernaculum fœdarent. Si enim poſtea ſurſum pedibus induiſſent calceos & caligas, quid opus erat eos lavare? lotio enim hæc tantùm fiebat ad munditiem & decorem tam pedum, quàm tabernaculi. Hujus rei ſymbolo juſſus fuit Moſes in Sina, quaſi in loco ſancto, collocuturus cum Deo, deponere calceamenta, Exod. 3. v. 5. Nimirum voluit Dominus hac cæremonia nudipedum, ſacerdotes docere, decorum & reverentiam in cultu divino, etiam exteriùs ſervandam eſſe.

Cur? prima cauſa.

Secunda. Secundò, per hoc voluit eoſdem admonere internæ puritatis, ut meminiſſent ſacerdotes ſibi deinceps non humi, ſed per æthera incedendum eſſe, ait Philo libro de Victimis. Id imitati ſunt Gentiles in ſuis profanis ſacris. Unde illud Heſiodi: *Illotis manibus ſacra tractare eſt nefas.* Hinc & ſacerdotes novæ legis in Miſſa lavant manus. quin & omnes Chriſtiani olim ingreſſuri eccleſiam, & communicaturi lavabant manus, tum ut puritatis internæ admonerentur, tum quia manibus excepturi erant ſacram Euchariſtiam: eaque de cauſa pro foribus eccleſiæ poſitum erat vas aquæ ad purificationem: cujus loco poſtea remanſit vaſculum aquæ benedictæ, poſitum in ingreſſu eccleſiæ, uti oſtendi 1. Timoth. 2. Quin & Pythagoræ fuit dogma, *Nudis pedibus ſacrifica*: quod tum alii, tum Lacedæmonii ſuſceperunt.

Chriſtiani intraturi eccleſiam olim lavabant manus, cur?

Scribit & Joſephus Berenicem regis Agrippæ ſororem, cum Hieroſolymam profecta eſſet voti cauſſa, rem ſacram facturam idem feciſſe, atque ita nudipedem ante Flori præſidis tribunal ſtetiſſe. Hinc illa quoque D. Leonis in quodam de jejunio ſermone exclamatio de Hebræorum jejunio loquentis: *Habeant illi nudipedalia ſua, & in triſtitia vultum oſtendant otioſa jejunia.*

Nunc quoque Mauri & Saraceni templa, in quibus ſacra facturi ſunt, non ingrediuntur niſi calceis depoſitis. Ergo Pythagoram monuiſſe puto, ut inter ſacrificandum mundi, & mundanis relictis curis, & à ſcelerum inquinamentis expiati, rei divinæ operam darent.

Nam & lavare pedes myſticè, expurgare mentem dicimus. Qua de re & noſtri Theologi mandatum Domini de pedum lotione exponunt, & ſimul illud, excutiendos pulveres de pedibus. Euthymius quoque *pedes* pro cogitationibus in pſalm. 72. exponit. *Per pedes*, inquit, *cogitationes intelligit, velut, quæ animam noſtram religionem, pedum inſtar, regunt ac ſuſtinent.*

Noſtri tamen ſacerdotes celebrant calceati, non nudipedes, tum ob caſtitatem & verecundiam; tum quia ſunt milites & duces (quos decet eſſe calceatos, imò ocreatos,) Chriſti parati ſemper ad bellum contra dæmones, & ad evangelizandum ubique: hinc debent eſſe *calceati pedes in præparationem evangelii pacis*, ut ait Apoſtolus Epheſ. 6. 15. Vide ibi dicta.

Vers. 21. NE FORTE MORIANTUR] ne puniam eos morte) ſi hanc lotionis cæremoniam à me præceptam negligant) tamquam inobedientes & irreligioſos. Idem puta, ſi alias qualvis omitterent cæremonias a Deo præceptas, maximè ſi id fieret ex contemptu.

LEGITIMUM] Id eſt, lex hæc vobis erit æterna, ut jugiter eam obſervetis.

Vers. 23. SUME TIBI AROMATA, PRIMÆ MYRRHÆ ET ELECTÆ] Ita & Chald. & Septuag. ſed recentiores Hebræi ſuos

Digitized by Google

illos codices aliter diſtinguunt, leguntque hoc modo, *Sume tibi aromata capitis*, id eſt prima & præſtantiſſima, putà *myrrha electa*. S. Hieron. verò Chald. & Septuag. ſic interpungunt & vertunt, *Sume tibi aromata, caput myrrha libere*, id eſt liberè fluentis vel diſtillantis. Porro *caput myrrha libera* eſt ſtacte, quæ eſt flos myrrhæ, (uti vertunt Septuag. & S. Hieron. ad Principiam) id eſt lachryma myrrhæ, putà liquor ſponte à myrrha defluens & diſtillans, quæ myrrha eſt puriſſima, electiſſima & præſtantiſſima. Unde hebr. vocatur *caput myrrhæ*. id eſt id quod in myrrha eſt primum & præſtantiſſimum.

Vnguentũ quo conſecrandi erant ſacerdotes. Deſcribitur hic compoſitio unguenti, quo ungendi & conſecrandi erant ſacerdotes, item tabernaculum, ejuſque vaſa, juberurque illud confici ex ſtacte, cinnamomo, calamo, caſia & oleo olivarum, certa menſura hic præſcripta inter ſe commiſtis.

CALAMI] Calamum hic odoratum, ſive aromaticum intellige, ut patet ex Hebræo, Chald. & Septuag. de quo Theophraſtus libr. 9. hiſtor. plant. cap. 7. Plinius lib. 12. c. 22. Galen. lib. 8. Medicam. ſimplic. Dioſcorid. lib. 1. c. 17.

VERS. 24. CASIÆ QUINGENTOS SICLOS IN PONDERE SANCTUARII] q. d. Siclum hic accipio illius ponderis cujus erat ſiclus ſanctuarii, ſive ſiclum qui tanto ſit pondere, quantum appendit ſiclus ſanctuarii; non quod is communi ſiclo ſit major, ſed quòd ipſe juſtiſſimæ ſit menſuræ, uti dixi verſ. 13. Neque enim neceſſe eſt ponere cum Aria Montano, alium hic ſiclum ponderis, diverſum à ſiclo monetæ, quaſi ſiclus hic fuerit genus ponderis, quod monetæ ſicli non fuerit æquilibre, ſed diverſum ab eo pondus habuerit: nam Script. hujus diverſitatis ſicli nullam dat ſignificationem. Quare veriſimilius eſt Hebræos pondus monetæ ſicli ad alias etiam res tranſtuliſſe. ut & nos ſubinde in familiari phraſi, facimus, dum res raras & pretioſas dicimus appendere duos, tres aut quatuor regales; præſertim quia priſci utebantur moneta, verbi gratia, ſiclo non cuſo, ſed ad pondus appenſo, eoque merces & res ſuas appretiabant, ut dixi v. 13. Siclus ergo ſui origine, uti & etymo, menſura erat ponderis, æquè ac monetæ.

An alius fuerit ſiclus ponderis alius monetæ;

VERS. 26. ET UNGES EX EO TABERNACULUM TESTIMONII] Hebr. *moed*, id eſt conventus vel teſtimonii, de quo dixi cap. præced. v. 43.

VERS. 29. ERUNT SANCTA SANCTORUM] erunt ſanctiſſima ex hac conſecratione.

QUI TETIGERIT EA, SANCTIFICABITUR] q. d. Contactu vaſorum ſanctorum ſanctificabitur ille qui ea tangit, inquit R. Salomon: ſed hoc falſum eſſe oſtendi cap. 29. 37. *Sanctificabitur* ergo, id eſt ſanctificari debet, ita ut ſi ſit immundus, expiet ſe aqua luſtrationis qua Levit. 14. & Num. 19. antequam altare vel alia vaſa ſancta tangat, inquit Abulenſ.

VERS. 33. HOMO QUICUMQUE TALE COMPOSUERIT ET DEDERIT EX EO, ALIENO, EXTERMINABITUR DE POPULO SUO] *Alieno*, id eſt alicui qui non eſt ſacerdos, vel generis ſacerdotalis; uti enim priùs vetuit, ne quis in ſuum uſum tale unguentum ſacerdotale componat, ita hic vetat ne id fiat in uſus alienos. ita Auguſt. q. 135.

VERS. 34. *Thymiamatis compoſitio.* SUME TIBI AROMATA, STACTEN, &c.] Sicut verſ. 23. deſcripſit compoſitionem unguenti, quo ungendi erant ſacerdotes, & vaſa ſacra: ita hic deſcribit compoſitionem thymiamatis, quod adolendum erat in altari thymiamatis. Jubet ergo thymiama hoc confici & commiſceri ex ſtacte, onycha, galbano & thure. Sicut enim Deus paſci voluit victimis anthropopathῶs, ita voluit & recreari odoribus, itaque placari: quia iræ & indignationis indicium eſt in naribus. unde Job 41. v. 11. dicitur: De *naribus eius procedit fumus*: nares autem mulcentur ſuavi odore. unde hic placationis aptum eſt ſymbolum. ita Arias Montan. & Alcazar in Apocal. 5. v. 8. not. 3.

Quid ſtacte. Nota Primò. Stacte eſt lachryma myrrhæ, uti dixi verſ. 23.

Galbanum. Secundò, *Galbanum ſuccus eſt*, ait Dioſcor. lib. 3. c. 81. *ferulæ naſcentis in Syria, quem nonnulli metopium vocant maximè laudatur cartilaginoſum & pingue* (unde fortè hebr. vocatur חלבנה *chelbana*: חלב *chelebh* enim ſignificat pinguedinem.) *galbanum menſes & partus trahit vel appoſitu, vel ſuffitu; adverſatur toxicis, necat ſerpentes, devoratur ad*

A *tuſſim veterem, difficultatem ſpirandi, aliaſque ſedandas*: De galbano ſcribit & Plinius l. 12. 25. & lib. 24. 5. & Galen. lib. 8. Simplic. medicam. Addit Script. & requirit, ut galbanum ſit *boni odoris*, hebr. סמים *ſammim*, id eſt aromaticum, ut ſi lectum ſignificet & odoratum. Nam Dioſcor. aſſerit galbanum eſſe gravis odoris: & Plinius ait galbanum fœtere, & caſtoreum olere; quòd fortè intelligit de partibus galbani magis terreſtribus, non verò de ſubtilioribus, uti ſtatim dicam de onycha, ideoque noſter Interpres addit τὸ *boni odoris*.

Tertiò, onycha, inquit Gloſſa, eſt oſtreola parva redolens inſtar unguis humani. equidem puto onycham eſſe illam, quam Dioſcor. unguem odoratum vocat, libr. 2. cap. 8, dicitque eſſe conchilii tegumentum in nardiferis Indiæ paludibus, ideoque ſuavem ſpirare odorem, eò quòd conchylia inibi nardi pabulo veſcantur. odoris gratia ſuffitur onycha, ſed nonnihil caſtoreum olet, intellige cum Mathiolo, ſi partibus ejus tenuibus odoratis exhalatis, teſta relicta cremetur: nam alioqui de onycha ſic canit Propert. *Onycha.*

Et crocino nares myrrheus ungat onyx.

B Onycham pharmacopœi vocant blattum Byzantium, teſte Amato & Mathiolo in Dioſcoridem.

Tropolog. S. Greg. lib. 1. Moral. 39. *Thymiama*, ait, *ex aromatibus compoſitum facimus, cùm in altari boni operis virtutum multiplicitate redolemus*. Atque commodè per thus religionem orationemque acceperis, per ſtacten mortificationem, per galbanum (utpote calidum & pingue) charitatem, & miſericordiam, per onycham (utpote colore ſimilem ungui, & odore nardo caſtitatem. *Myſticè, thymiama, quid?*

Hinc Symbolicè, S. Baſilius in cap. 1. Iſajæ ante medium: Thymiama hoc, inquit, eſt corporis ſanctimonia per temperantiam, & frænum rationis in corpus, quod quatuor elementis conſtat: ſtacte ad aquam refertur, thus ad aerem, onyx ad terram ob ariditatem, galbanum ad ignem ob calorem præfervidum. Hæc ergo inter ſe contemperat & moderatur ſanctimonia quaſi thymiama ſanctum. Maximè verò thymiama eſt oratio. *Symbol.*

Ad hoc thymiama alludens S. Johan. Apocal. 5. 8. ait ſanctis illis quatuor animalibus datas fuiſſe *phialas plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes ſanctorum*. & cap. 8. v. 3.

C *Data*, ait, *ſunt illi incenſa multa*.

Ubi Nota. Orationes Sanctorum comparantur hic ſuffitui non cuivis, ſed odoramentorum. Primò, quia oratio inſtar thuris ſurſum aſcendit, pſalm. 140. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo*. Secundò, quia, ſicut thus eſt odoratum, ita orationes Sanctorum Deum oblectant. Tertiò, uti thus fœtorem, ita oratio peccatum abigit, Deique iram mitigat. Quartò, thymiama fiebat ea aromatibus contuſis: ſic oratio ex animo mortificato & humili procedere debet. Quintò, thymiama in igne adolebatur: ita oratio in igne tribulationum exardeſcit. unde Cantic. 4. ait ſponſa: *Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris*.

FACIESQUE THYMIAMA, &c. MISTUM DILIGENTER, ET PURUM, ET SANCTIFICATIONE DIGNISSIMUM] Hebr. *in ſanctificationem*. q. d. Facies thymiama tam benè, purè & diligenter commiſtum & compoſitum, ut dignum ſit quod Deo ſanctificetur id eſt adoleatur, offeratur, incendatur. VERS. 35.

CUMQUE IN TENUISSIMUM PULVEREM UNIVERSA CONTUDERIS ut perfectior fiat commiſtio, VERS. 36.

D indeque odoratius thymiama

Tropolog. S. Gregor. in fine lib. 1. Moral. *In tenuiſſimum*, inquit, *pulverem aromata univerſa conterimus, cum bona noſtra, quaſi in pilo cordis, occulta diſcuſſione tundimus, & ſi veraciter bona ſint, ſubtiliter retractamus*. Hinc apud veteres, cor in thuribulo poſitum hieroglyphicè ſignificabat orationes preceſque puro, humili, contrito & ardenti corde prolatas ad Deum, inquit Pierius hieroglyphico 34.

PONES EX EO (thymiamate) CORAM TABERNACULO TESTIMONII) putà in altari thymiamatis, quod eſt coram vel ante tabernaculum teſtimonii, id eſt ante Sanctum ſanctorum. Duplex enim erat quaſi tabernaculum, ob duas ejus partes: unum vocabatur Sanctum, alterum Sanctum ſanctorum, de ſecundo hic loquitur Scriptura.

Cornel. in Pentateuch.

Digitized by Google

IN QUO LOCO (putà in tabernaculo jam dicto, id eſt in Sancto ſanctorum) APPAREBO TIBI. SANCTUM SANCTORUM (id eſt ſanctiſſimum) ERIT HOC THYMIAMA.

Vers. 38. HOMO QUICUMQUE FECERIT SIMILE (thymiama) UT ODORE ILLIUS PERFRUATUR, PERIBIT DE POPULIS SUIS.] Hebr. eſt, *excindetur de populis ſuis*: quia ſcilicet Deus illum ut inobedientem & ſacrilegum, occidet plaga aliqua hujus vitæ, aut certè in gehenna æternaliter illum puniet. Sic enim è contrario *aggregari ad populum ſuum*, ſignificat jungi conſortio Sanctorum & Beatorum. Vetuit Dominus ſub tam gravi pœna, ne quis in uſus profanos adhibeat compoſitionem thymiamatis, ad hoc, ne & res ſacræ & res templi profanarentur, aut Eccleſiaſticum miniſterium vileſceret & contemneretur.

Inſuper voluit eos mollitiem unctionis dedocere; hæc enim ſacra non ad mollitiem, ſed ad ſymbolum & ſignificationem ſacram, atque ad reverentiam ſacerdotii adhibebatur.

Idem monuerunt Gentiles. Socrates ajebat, unguenta relinquenda feminis, in juvenibus nullum unguentum meliùs olere, quàm oleum, quo inter exercendum utebantur. Nam amaracino, aut ſoliato, protinus idem olent ſervus & ingenuus. Rogatus quid ſenes olere deceat, Probitatem, inquit. Rogatus ubi hoc unguentum venderetur? recitavit Theognidis carmen:

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ᾽ ἐσθλὰ διδάξεται.

Qui bonus eſt, ab eo bona diſcito.

Hujus generis quædam congerit Xenophon in convivio; Eraſm. lib. 5. Apophth.

Idem, quum taxaret unguentis delibutos. Phædon interrogatus quiſnam adeò unguentis delibutus eſſet? reſpondit Ariſtippus: *Ego*, ait, *infelix: ſed me multò infelicior Perſarum rex. At te vide*, inquit, *ut quemadmodum hac parte nullo cæterorum animalium eſt ſuperior, ita nec hominum ullo ſit præſtantior*. Quo dicto ſenſit, unguentis & odoribus hominem nihil fieri meliorem: cùm & equus balſamo oblitus, idem oleret quod rex: & mendicus un- A guento ſimili delibutus non minùs benè oleat quàm ſummus Pontifex, Laert. lib. 2.

Anacharſis oleum dicebat eſſe venenum inſaniam gignens eò quòd athletas videret unctos in ſe invicem inſanire. Nec olei uſum, ut arbitror, noverant Scythæ: ut quod nec apud illos proveniret, nec aliundè importaretur. Athletæ non pugnant niſi uncti: putant enim corpus fieri robuſtius; ac Scytha ſimulabat ſe credere illis oleum eſſe cauſa inſaniæ. Laert. l. 5. c. 9.

Diogenes nactus unguentum, eo pedes inunxit præter morem publicum. Id demirantibus dixit, quoniam unguentum capiti infuſum exhalatur in aerem, à pedibus autem aſcendit ad nares. Similiter alius reprehendit publicam conſuetudinem, qua coronas capiti imponunt; cùm magis conveniat infra nares ponere, quòd fragrantiæ vapor non tam deſcendat, quàm aſcendat. Laert. lib. 6.

Idem, cuidam habenti capillos unguento delibutos: *Cave*, inquit, *ne capitis ſuaveolentia vitæ maleolentiam adducat*: nam Græcarum vocum jucundam affinitatem utcumque reddere ſtudumus, εὐωδίαν & δυσωδίαν. Unguen- B tum enim in viro arguit vitæ mollitiem; fama porro velut odor eſt hominis. Simile quiddam dixit Martialis.

Poſtume, non bene olet, qui bene ſemper olet.

ita Laert. lib. 6.

Idem ajebat, faciles eſſe deos ad donandum hominibus vitam: ceterùm hanc ignorari ab his qui quærunt unguenta. Laert. ibid.

Lycurgus unguenta ejecit è repub. tamquam olei corruptelam ac perniciem. Nam oleum, inquit, odoribus vitiatum nullum habet uſum, nec ad eſum, nec ad membrorum unctionem; atque dum rem neceſſariam ad delicias corrumpunt, fit ut minor ſit copia. Plutarchus in Lacon. apophthemat.

Fl. Veſpaſiano quum adoleſcens quidam gratias ageret pro impetrata præfectura, quoniam unguento fragrabat, & nutu contemptus eſt, & graviter increpitus: *Mallem*, inquit Veſpaſianus, *allium oboluiſſes*. Mox & literas conceſſas revocavit. Suetonius in ejus vita.

CAPUT TRIGESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

BEſeleel & Ooliab deſignantur à Deo architecti tabernaculi. Secundò, v. 13. Deus iterat et inculcat cultum ſabbati. Tertiò, v. 18. Deus Moſi dat duas tabulas legis lapideas.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Ecce, vocavi ex nomine Beſeleel filium Uri, filii Hur, de tribu Juda. 3. & implevi eum ſpiritu Dei, ſapientia, & intelligentia, & ſcientia in omni opere. 4. ad excogitandum quidquid fabrefieri poteſt ex auro, & argento, & ære, 5. marmore, & gemmis, & diverſitate lignorum. 6. Dedique ei ſocium Ooliab filium Achiſamech de tribu Dan. Et in corde omnis eruditi poſui ſapientiam ut faciant cuncta quæ præcepi tibi, 7. tabernaculum fœderis, & arcam teſtimonii, & propitiatorium, quod ſuper eam eſt, & cuncta vaſa tabernaculi. 8. menſamque & vaſa ejus, candelabrum puriſſimum cum vaſis ſuis, & altaria thymiamatis, 9. & holocauſti, & omnia vaſa eorum, labrum cum baſi ſua, 10. veſtes ſanctas in miniſterio Aaron ſacerdoti, & filiis ejus, ut fungantur officio ſuo in ſacris. 11. oleum unctionis, & thymiama aromatum in Sanctuario, omnia quæ præcepi tibi, facient. 12. Et locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 13. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Videte ut ſabbatum meum cuſtodiatis: quia ſignum eſt inter me & vos in generationibus veſtris: ut ſciatis quia ego Dominus, qui ſanctifico vos. 14. Cuſtodite ſabbatum meum. ſanctum eſt enim vobis: qui polluerit illud, morte morietur: qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi ſui. 15. Sex diebus facietis opus: in die ſeptimo ſabbatum eſt, requies ſancta Domino. omnis qui fecerint opus in hac die, morietur. 16. Cuſtodiant filii Iſrael ſabbatum & celebrent illud in generationibus ſuis. Pactum eſt ſempiternum. 17. inter me & filios Iſrael, ſignumque perpetuum. ſex enim diebus fecit Dominus cælum & terram, & in ſeptimo ab opere ceſſavit. 18. Deditque Dominus Moyſi, completis hujuſcemodi ſermonibus in monte Sinai, duas tabulas teſtimonii lapideas, ſcriptas digito Dei.

Vers. 29. VOCAVI EX NOMINE BESELEEL] q.d. [Ego Deus nominatim præ cæteris omnibus delegi & deſignavi Beſeleel, ut ipſe fabricet tabernaculum, omnemque ejus ſuppellectilem per catachreſim ponitur *vocavi* pro *de*ſ-

Digitized by Google

deſignavi: qui enim ab hominibus deſignantur magiſtratus vel præfecti, ſolent ad hunc ſtatum nominatim evocari, unde Hiſpani eos vocant *criados*.

Hur avus Beſeleel, quis. BESELEEL FILIUM URI, FILII HUR] Hur hic avus Beſeleel, videtur fuiſſe ille de quo cap. 17. verſ. 14. & cap. 24. 14. Erat enim ille ex ſenioribus Iſrael, & proximus dignitate Aaroni fratri Moſis, ideoque in eo Moſes ſiſtit genealogiam Beſeleel, quaſi ipſe ab avo Hur, cujus ſuperius illa mentionem fecit, ſat ſit cognitus, potuitque facilè fieri, ut Beſeleel etiam grandævus ſimul cum Hur avo ſuo vixerit, verbi gratia, ſi demus Beſeleel annos 60. Hur verò centum, vel centum & decem. Negat hoc Abulenſis, cenſetque Beſeleel hoc tempore fuiſſe 92. annorum. ſed quis credat tam ſenem ad tantam & tam laborioſam fabricam fuiſſe delectum?

Porro Hur hic fuit filius Caleb (non exploratoris illius celebris, qui ſolus cum Joſue murmurantibus reſtitit, ut vult R. Salomon, ille enim hoc tempore non attigerat annum 40 ut patet Joſue 14. 10.) ſed alterius multò ſenioris, filii videlicet Eſron, filii Phares, filii Judæ patriarchæ. vide 1. Paral. 2. v. 6. 9. 19.

Symbol. Symbolicè, Strabus, ſive Gloſſa ordinaria; *in conſtructione*, inquit, *tabernaculi myſterium Trinitatis oſtenditur, ſicut in baptiſmo & transfiguratione Chriſti. in baptiſmo enim voce ſonuit Pater, & Filius baptizatus eſt, atque in ſpecie columbæ Spiritus ſanctus apparuit. Pari modo hîc Ooliab, qui interpretatur protectio mea Pater, Patris Perſonam ſignificat. Beſeleel, qui idem eſt quod in umbra Dei ſignificat Spiritum ſanctum, de quo dicitur. Virtus Altiſſimi, id eſt Spiritus S. obumbrabit tibi. Juſſio autem, id eſt verbum, quo tabernaculum fieri juſſum eſt, eſt Filius, per quem Pater in virtute Spiritus ſancti omnia operatur.* Sancta enim Trinitas tam tabernaculum hoc materiale, quam ejus antitypum Eccleſiam, & animas ſanctas ſibi in templum ædificat & efformat.

Tropolog. Tropolog. *Hur* hebraicè *candorem* ſignificat, lucemque candidam, qualis eſt fides. *Uri* ſignificat *ignem*, qualis eſt charitas. *Beſeleel* ſignificat *in umbra Dei*, qualis eſt ſpes: hæc enim in ope Dei, quaſi in umbra ſecurè requieſcit. Jam hæc tria, putà fides, ſpes, charitas, ædificant tabernaculum, id eſt domum animæ, ut ſit templum Dei.

VERS. 3. ET IMPLEVI EUM SPIRITU DEI] putà ſpiritu meo. Loquitur enim Deus more Hebræo, de ſe tamquam de aliquo tertio. Similis enallage perſonæ eſt v. ult. & Gen. 19. 25. & Num. 12. v. 6. & 8. Amos 4. 11. & alibi. Porro ſpiritus Dei eſt qui ſequitur, videlicet ſapientia, intelligentia, & ſcientia in omni opere fabrili, à Deo data & aſpirata. eſt enim appoſitio: *ſpiritu Dei* (qui eſt) *ſapientia, intelligentia, & ſcientia in omni opere*. vide dicta c. 28. v. 3.

VERS. 6. DEDIQUE EI SOCIUM OOLIAB FILIUM ACHISAMECH] *Ooliab* hebraicè idem eſt quod *tabernaculum meum*, vel *protectio mea eſt Pater*, ſcilicet cæleſtis. *Achiſamech* idem eſt quod *frater conjungens*. Hic ergo ſignificat Apoſtolos viroſque Apoſtolicos, qui per ſpem in Deum, Deique opem & protectionem, quam ſignificat Ooliab, perque opem mutuam & fraternam, quam ſignificat Achiſamech, ædificarunt Eccleſiam, quæ eſt tabernaculum Dei.

Beſeleel & Ooliab ſunt Petrus & Paulus. Ac nominatum, inquit Gloſſa, *Beſeleel & Ooliab ſunt Petrus & Paulus, qui duo poſt Chriſtum ædificaverunt Eccleſiam Judæorum & Gentium. Beſeleel enim, qui interpretatur umbra Dei, ſignificat Petrum: nam ad tactum umbræ eius virtute divina ſanabantur infirmi, Actor. 5. Ooliab, qui interpretatur protectio vel habitatio mea Pater, eſt Paulus, qui mente habitabat in Deo Patre omnium unde ait ipſe Philip. 3. Noſtra converſatio in cælis eſt.*

ET IN CORDE OMNIS ERUDITI POSUI SAPIENTIAM, UT FACIANT CUNCTA QUÆ PRÆCEPI TIBI] q. d. Peritis artificibus minoribus & inferioribus dedi etiam induſtriam ſuam & peritiam, ut ipſi juvent Beſeleel & Ooliab in fabrica tabernaculi.

Mechanicæ artes ſunt dona Dei. Diſce hinc, artes omnes, etiam mechanicas, eſſe dona Dei, ſaltem naturalia, neque in iis ut ſuis, ſuaque induſtria inventis aut partis, homini gloriandum eſſe, ſed illas Deo aſcribendas, ab eoque petendas, & in ejus obſequium expendendas eſſe. ita Rupert. in cap. 35. Exod. in fine.

VERS. 13. VIDETE UT SABBATUM MEUM CUSTODIATIS:

A QUIA SIGNUM EST INTER ME ET VOS) Abulenſ. & Lipoman. putant hic interiici mentionem ſabbati hac de cauſa, ne ſcilicet Hebræi putarent licere ſibi tabernaculum fabricare die ſabbati. Verùm hæc ratio anguſtior eſt, & Scriptura nullam ejus dat ſignificationem.

Dico ergo, ſolius ſabbati præceptum hìc repetit Deus, illudque adiecta pœna mortis denuò ſancit, tum quia præcipua erat cæremonialis lex hæc ſabbati, recurrens ſingulis hebdomadis; tum quia ſabbatum erat cultus Dei maximè publicus & ſolemnis. unde ſubdit: *Quia ſignum eſt inter me & vos*. q. d. Quia ſabbatum ſignum eſt quòd vos mihi ſitis populus, & ego ſim vobis Deus, utpote in cujus honorem, & ob cujus obedientiam colitis ſeptimum diem, putà ſabbatum, ſacro otio quaſi proteſtantes me creatorem eſſe omnium, quæ ſex diebus facta ſunt, meque ſeptimo hoc die ab omni opere meo ceſſaſſe; ideoque vobis annitendum eſt, ut illo die mens per orationem, aliaque pia exercitia in Deo quieſcat, hic per gratiam, & in futuro per gloriam.

UT SCIATIS QUIA EGO DOMINUS, QUI SAN-B CTIFICO VOS] qui ſcilicet vos ad cultum meum applico, mihique quaſi dico & conſecro per hanc feſtivitatem meam ſabbati, ut in ea me ſanctè colatis.

SANCTUM EST ENIM VOBIS) q. d Sabbatum vobis eſt ſolemne feſtum, ſanctò Dei cultui dicatum, vide Deuter. 5. 12. VERS. 14.

QUI FECERIT IN EO OPUS, PERIBIT ANIMA (id eſt vita) ILLIUS DE MEDIO POPULI SUI) q. d. Qui laborando violat quietem ſabbati, morte plectatur per ſententiam judicis, ſi crimen putà ſabbati violatio, conſtet: ſi non conſtet, tum homo ille aliis modis vindicante Deo, ſive per homines quaſi fortuitò, ſed fortuitum hoc intendente & dirigente Deo, uti dixi cap 21. 13. ſive per alias creaturas Dei adminiſtras morte punietur, & quod maximum eſt, peribit in æternum in geheuna, tamquam reus maximi criminis. *Violans ſabbatum mulctatur morte.*

SABBATUM EST REQUIES, &c.) Hebr. eſt, *ſabbaton eſt ſabbat*. Hebræi per *ſabbaton*, id eſt ſabbatulum, accipiunt parvum additamentum ad ſabbatum quia enim ipſi non ſciunt præcisè momentum, quo incipit ſabbatum, ut illi ſatisfaciant, horam unam citiùs illud auſpicantur, C & horam unam tardiùs finiunt, & hoc temporiculum putant vocari *ſabbaton*, id eſt ſabbatulum. Verùm hæc nimis arcta & anxia eſt religio. Optimè ergo vertit & diſpunxit Noſter interpres, quem paſſim alii ſequuntur. VERS. 15.

PACTUM EST SEMPITERNUM INTER ME ET FILIOS ISRAEL) Sabbatum vocat pactum, id eſt conditionem pacti. Septuag. vertunt: *teſtamentum* ſive *fœdus æternum eſt in me & filiis Iſrael*, ut ſcilicet filiis Iſrael in me, putà in Deo, Deique viſione & fruitione, per requiem æternam, quam eis promiſi, quieſcant, inquit S. Auguſt. q. 139. Sed hic ſenſus non reſpondet Hebræo, in quo non eſt *in*, ſed, *inter*; & ita præpoſitio *in*, quam habent Septuag. exponenda eſt per *inter*. VERS. 17.

IN SEPTIMO AB OPERE CESSAVIT) Hebr. *ubi ſinnaphes*, id eſt reſpiravit à labore, & reſpirando quievit. loquitur Scriptura de Deo anthropopathôs.

DEDITQUE DOMINUS MOYSI, &c. DUAS TABULAS TESTIMONII id eſt decalogi ſive legis. quæ teſtimonium eſt voluntatis divinæ, quid ſcilicet Deus velit à D nobis fieri) LAPIDEAS SCRIPTAS DIGITO DEI) digito ſuo, hoc eſt à ſe, non ab homine vel angelo eſt enallage, de qua dixi verſ. 3. Nota *τὸ dedit*, non quaſi Deus antè non dederit decalogum: inſevit enim omnibus cum natura hanc legem, uti docent S. Irenæus lib. 4 30. Cyrill. lib. 1. in Joan. c. 11. S. Hieron. in cap. 24. Iſaiæ, Ambr. de Fuga ſæculi c. 3. Sed *dedit* eam denuò ſcriptam tabulis lapideis, idque ad oblivionem, quæ ex illius neglectu & ſocordia hominum irrepebat, avertendam, atque ad acuendas mentes hoc ſigno ad legis firmam & arctam cuſtodiam; ideoque eam non chartæ, ſed lapidi inſcriptam dedit. VERS. 18.

Porrò lapidem hunc pretioſum fuiſſe, utpote adeò novè ad divinam hanc ſcripturam formatum & deſtinatum, conicere licet. Hebræi cenſent, fuiſſe ſapphirum, teſte Lyrano in Exodi 24. 12. Ubi idem de iiſdem teſtatur Abulenſ. recteque confutat eoſdem dicentes, Moſen fractis ſap- *Tabula legis ex ſapphiro.*

Digitized by Google

ſapphirinis hiſce tabulis ob peccatum populi, fragmenta earum collegiſſe, indeque ſe ditaſſe. Ex ſapphiro quoque fuiſſe has tabulas disertè docent Suidas verbo *Moyſes*, S. Epiphan. l. de 12. Gemmis, Anaſtaſius Nicænus quæſt. 38. in S. Script. & Nilus Metropolita de Lapidum theorica. Favet, quòd Deus legem Moſi daturus apparuerit cum ſuppedaneo ſapphirino cap. 24. 10. Vide quæ de ſapphiro notant ibidem, & Apocal 21. 21. Verùm hac de re nihil certi ſtatuere licet, cùm Scriptura ſpeciem lapidis non exprimat. Porrò quòd Chaldæus & Rabbini tradunt, ſapphirum tabularum legis exciſum fuiſſe è throno ſapphirino Dei, Exodi 24. 12. craſſa eorumdem eſt fabella.

Myſticè, hæ tabulæ ſignificabant tabulas cordis, in quibus ſcribenda ſunt Dei mandata, 1. Corinth. 3. v. 3. & ſequent.

A Notant Iſidor. Abulenſ. Hugo, Lipoman. Hebræi, & alii paſſim, in prima tabula fuiſſe ſcripta præcepta, quæ Deum Deique dilectionem & cultum ſpectant, quæ Hebræi numerant quatuor; dividunt enim primum præceptum in duo, ſcilicet, Unum Deum cole, &, Non facies ſcuptile vel idolum; Catholici verò hæc duo in unum conjungunt, tantumque numerant tria primæ tabulæ præcepta, de quo Deuter. 5. In ſecunda verò tabula ſcripta fuiſſe præcepta, quæ ſpectant proximum proximique dilectionem, quæ Hebræi numerant ſex: coniungunt enim duo ultima præcepta de concupiſcentia uxoris & rei alienæ, in unum; Catholici verò meliùs ea dividunt, ac conſequenter numerant ſeptem ſecundæ tabulæ præcepta. Compendium ergo utriuſque tabulæ totiuſque legis eſt: *Dilige Deum, & dilige proximum*, ut docet Chriſtus.

Duæ tabulæ legis duplicis charitatis præcepta continebāt, ſcilicet prima Dei, ſecunda proximi.

CAPUT TRIGESIMUMSECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hebræi Moſe abſente vitulum aureum conflant et adorant: hinc Deus vult eos diſperdere: orat pro eis Moſes, ac verſ. 15. deſcendens de monte tabulas legis frangit, vitulum comburit, idololatras occidit, Deumque iteratò pro populo precatur, dicens verſ. 32. Aut dimitte eis hanc noxam aut dele me de libro tuo.

1. Videns autem populus quòd moram faceret deſcendendi de monte Moyſes, congregatus adverſus Aaron, dixit: Surge, fac nobis deos, qui nos præcedant: Moyſi enim huic viro, qui nos eduxit de terra Aegypti, ignoramus quid acciderit. 2. Dixitque ad eos Aaron: Tolite inaures aureas, de uxorum filiorumque & filiarum veſtrarum auribus, & afferte ad me. 3. Fecitque populus quæ juſſerat, deferens inaures ad Aaron. 4. Quas cùm ille accepiſſet, formavit opere fuſorio, & fecit ex eis vitulum conflatilem dixeruntque: Hi ſunt dii tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti. 5. Quod cùm vidiſſet Aaron, ædificavit altare coram eo, & præconis voce clamavit dicens. Cras ſolemnitas Domini eſt. 6. Surgenteſque manè, obtulerunt holocauſta, & hoſtias pacificas, & ſedit populus manducare, & bibere, & ſurrexerunt ludere. 7. Locutus eſt autem Dominus ad Moyſen, dicens: Vade, deſcende: peccavit populus tuus, quem eduxiſti de terra Aegypti. 8. Receſſerunt citò de via, quam oſtendiſti eis: feceruntque ſibi vitulum conflatilem, & adoraverunt, atque immolantes ei hoſtias, dixerunt: Iſti ſunt dii tui Iſrael qui te eduxerunt de terra Aegypti. 9. Rurſumque ait Dominus ad Moyſen: Cerno quòd populus iſte duræ cervicis ſit: 10: dimitte me, ut iraſcatur furor meus contra eos, & deleam eos, faciamque te ingentem magnam. 11. Moyſes autem orabat Dominum Deum ſuum, dicens: Cur, Domine, iraſcitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxiſti de terra Aegypti, in fortitudine magna, & in manu robuſta? 12. Ne quæſo dicant Aegyptii: Callidè eduxit eos, ut interficeret in montibus, & deleret è terra: quieſcat ira tua, & eſto placabilis ſuper nequitia populi tui. 13. Recordare Abraham, Iſaac, & Iſrael, ſervorum tuorum, quibus juraſti per temetipſum, dicens: Multiplicabo ſemen veſtrum ſicut ſtellas cæli: & univerſam terram hanc, de qua locutus ſum, dabo ſemini veſtro, & poſſidebitis eam ſemper. 14. Placatuſque eſt Dominus ne faceret malum quod locutus fuerat adverſus populum ſuum. 15. Et reverſus eſt Moyſes de monte portans duas tabulas teſtimonii in manu ſua ſcriptas ex utraque parte, 16. & factas opere Dei: ſcriptura quoque Dei erat ſculpta in tabulis. 17. Audiens autem Joſue tumultum populi vociferantis, dixit ad Moyſen: Vlulatus pugnæ auditur in caſtris. 18. Qui reſpondit: Non eſt clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellentium ad fugam: ſed vocem cantantium ego audio. 19. Cumque appropinquaſſet ad caſtra, vidit vitulum, & choros: iratuſque valdè, projecit de manu tabulas, & confregit eas ad radicem montis: 20. arripienſque vitulum quem fecerant, combuſſit, & contrivit uſque ad pulverem, quem ſparſit in aquam, & dedit ex eo potum filiis Iſrael. 21. Dixitque ad Aaron: Quid tibi fecit hic populus, ut induceres ſuper eum peccatum maximum? 22. Cui ille reſpondit: Ne indignetur dominus meus: tu enim noſti populum iſtum, quòd pronus ſit ad malum. 23. dixerunt mihi: Fac nobis deos, qui nos præcedant: huic enim Moyſi, qui nos eduxit de terra Aegypti, neſcimus quid acciderit. 24. Quibus ego dixi: Quis veſtrum habet aurum? Tulerunt, & dederunt mihi: & projeci illud in ignem, egreſſuſque eſt hic vitulus. 25. Videns ergo Moyſes populum quòd eſſet nudatus, (ſpoliaverant enim eum Aaron propter ignominiam ſordis, & inter hoſtes nudum conſtituerat) 26. & ſtans in porta caſtrorum, ait: Si quis eſt Domini, jungatur mihi. Congregatique ſunt ad eum omnes filii Levi: 27. quibus ait: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael. Ponat vir gladium ſuper femur ſuum: ite, & redite de porta uſque ad portam per medium caſtrorum, & occidat unuſquiſque fratrem, & amicum, & proximum ſuum. 28. Feceruntque filii Levi juxta ſermonem Moyſi, cecideruntque in die illa quaſi viginti tria millia hominum. 29. Et ait Moyſes: Conſecraſtis manus veſtras hodie Domino, unuſquiſque in filio, & in fratre ſuo, ut detur vobis benedictio. 30. Facto autem altero die,

locutus eſt Moyſes ad populum; Peccaſtis peccatum maximum: aſcendam ad Dominum, ſi quo modo quivero eum deprecari pro ſcelere veſtro. 31. Reverſuſque ad Dominum, ait: Obſecro, peccavit populus iſte peccatum maximum, feceruntque ſibi deos aureos: aut dimitte eis hanc noxam, 32. aut ſi non facis, dele me de libro tuo quem ſcripſiſti. 33. Cui reſpondit Dominus: Qui peccaverit mihi, delebo eum de libro meo: 34. tu autem vade, & duc populum iſtum quò locutus ſum tibi: angelus meus præcedet te, Ego autem in die ultionis viſitabo & hoc peccatum eorum. 35. Percuſſit ergo Dominus populum pro reatu vituli, quem fecerat Aaron.

Vers. 1. SURGE, FAC NOBIS DEOS, QUI NOS PRÆCEDANT] *Deos*, id eſt Deum. unum enim aliquem tantùm petierunt. unde & Aaron eis ſatisfaciens unum tantùm fecit vitulum. Sed in Hebræa lingua nomina Dei, puta *Elohim*, *Adonai*, *Saddai*, pluralia ſunt, eiſque modò ſingularia verba & adiectiva, modò pluralia jungunt Hebræi, uti videre eſt Joſue 24. 19. Deuter. 5. 26. in Hebræo. A

Hebraiſmum imitatus eſt hìc Latinus interpres vertens *deos*, non deum; idque ut clariùs idololatriam populi ob oculos poneret, idololatræ enim præter unum Deum verum, credunt & colunt alium, ita ut ſecundùm illos plures ponendi ſunt dii: & quia ipſi, ſicut ab uno Deo ad ſecundum deflexerunt, ita facilè ab hoc in multos alios devolvuntur. Notavit hoc S. Hieron. in Daniel. 3. *Hanc*, ait, *dicunt S. Scripturæ conſuetudinem, ut unum idolum appellet pluraliter.*

Nota hìc miram populi erga Moſen & Deum ingratitudinem, pariter & cæcitatem. nam Moſen ducem ſuum tam benignum & beneficum, moræ impatientes contemnunt: deos quærunt duces, ſed eos qui nondum ſunt, quoſque faciat Aaron: aſpernantur Deum verum, qui eos per tot tantaque miracula, è dura Ægypti ſervitute liberaverat, qui eos ducebat in Chanaan, qui cum paulò ante ſolemne fœdus inierant, cap. 24. qui illis ſpolia Aegyptiorum dederat, illaque nunc ſecum, contempto Deo, idolo, putà vitulo, conſecrant. B

Dices, Hebræi columnam habebant ducem viæ, ad quid ergo quærunt alios duces, putà deos qui eos præcedant?

Reſpondeo, Columna hæc fixa ſteterat toto tempore, quo Moſes fuerat in monte, neque movebatur, ut Hebræis viam præiret; ipſi autem caſtra movere, & in terram promiſſam feſtini tendere cupiebant. Petunt ergo non mortales duces, qui ut Moſes ab eis auferantur, ſed deos, quales in Aegypto viderant, ut videlicet Aaron fabricet eis ſimulachrum vituli aut bovis, putà Apis, in quod ſe numen inſinuet, detque reſponſa, & præeat in Chanaan. C

MOYSI ENIM HUIC VIRO] Loquuntur Hebræi de Moſe contemptim, quaſi de incognito viro. Joſephus aſſerit aliquos eorum putaſſe Moſen à beſtiis comeſtum eſſe, alios eum à Deo raptum eſſe.

Fabulatur R. Salomon, dæmonem pheretrum Moſis in aere oſtendiſſe Hebræis, ut putarent eum eſſe mortuum.

Vers. 2. TOLLITE INAURES] Hebraicè, *frangite inaures*: aptè; *amiſſuri enim erant, in indicium ſibi, vera ornamenta aurium Dei voces*, ſcriptas in tabulis legis, ait Tertull. Scorpiaci c. 3. Et S. Ambroſ. ad Romulum, explicans hunc locum: *Congruè*, ait, *inaures auferuntur mulieribus, ne iterum Eva vocem ſerpentis audiret. Et ideo quia ſacrilegium audierant, conflatis earum inauribus conflata eſt imago ſacrilegii*: ſimiliter & annulis; *quia nec fidei ſignaculum habere poterant.*

DE UXORUM, FILIORUMQUE ET FILIARUM VESTRARUM AURIBUS] Facinus hoc, putà idolum, recuſare omnino non audebat Aaron, ne occideretur à tumultuante plebe: ſed hac poſtulatione divertere conatus eſt, flagitando inaures uxorum & filiarum aureas, quas ægerrimè avaras & ornatus ſtudioſiſſimas feminas ſibi detracturas, idoloque daturas putabat, ſed vicit hæc omnia earum improbitas & præpoſtera liberalitas, aliàs avariſſimarum. ita Theodor. Abulenſ. Cajetan. Lipoman. Similes ſubinde videmus Chriſtianorum mores, ut in carnis voluptates, pompam & luxum cenſum omnem profundant, Chriſto verò teruncium ægrè largiantur: ideoque ſæpè quod non capit Chriſtus, hoc rapit fiſcus. D

Vers. 4. FORMAVIT OPERE FUSORIO] Plaſtes ergo formam vituli compoſuit è terra, argilla, aut ſimili materia, in eaque ſtylo (ut habent Hebræa) efformavit oculos, aures, os & cætera membra vituli: deinde in hanc formam infudit aurum inaurium liquefactum, & ſic ex ea expreſſus eſt aureus vitulus.

An Aaron ab idololatria poſſit excuſari?

ET FECIT EX EIS VITULUM] Hinc patet vanitas fabellæ Rabbinorum, qua ipſi Aaronem ſuum à crimine idololatriæ liberare conantur, dicentes vitulum hunc non arte ab Aarone conflatum eſſe, ſed opera magorum Ægyptiorum, quorum multi in tanta colluvie ſecuti erant Hebræos Aegypto exeuntes. Aaronem enim coactum à populo tantùm inieciſſe aurum in ignem; ita enim ſe coram Moſe excuſat Aaron v. 24. magos verò ope dæmonis illud in vituli formam effinxiſſe. Placuit ex parte hæc opinio Monceio, qui ingenioſè nuper Aaronem ab idololatria excuſare contendit in ſuo Aarone purgato: ſed liber hic ejus (uti præmonueram) Romæ notatus, & in claſſem librorum prohibitorum relatus eſt.

Hæc enim ſententia disertè repugnat Scripturæ hìc, quæ aſſerit Aaronem feciſſe vitulum, id eſt fieri curaſſe per aurificem. Sic enim habet: *Quas cùm ille* (Aaron) *accepiſſet, formavit opere fuſorio, & fecit ex eis vitulum conflatilem.* Rurſum v. 5. *Quod cùm vidiſſet Aaron, ædificavit altare coram eo* (vitulo) *& præconis voce clamavit, dicens: Cras ſolemnitas Domini* (vituli) *eſt.* Non ergo idolum tantùm, putà vitulum, ſed & altare eidem ædificavit, dedicavit, feſtumque indixit Aaron. Quid clariùs? Denique Moſes Deuter. 9. 20. fratris crimen confitetur dicens: *Deprecatus ſum Dominum pro fratre meo, quia volebat eum conterere.* Ceſſit ergo Aaron timori & populo furenti, nec auſus fuit illi obluctari ex metu mortis. Veriùs & cordatius R. Moſes Gerundenſis apud Lipomanum, non Aegyptios, ſed Aaronem & ſuos Hebræos accuſat dicens; *Non accidit tibi ô Iſrael ultio aliqua, in qua non ſit vel uncia de iniquitate vituli.*

Apis ſive vituli Aegyptii forma.

VITULUM] Fuit hic vitulus Apis Aegyptius bos, alio nomine Serapis dictus. ita Clemens lib. 6. Conſt. 20. & Lactant. lib. 4. c. 10. quem ita depingunt: Apis, inquiunt, erat nigro corpore, candida fronte, & in tergo alba nota inſignis, quem certos vitæ annos excedere non licebat, atque ideo demerſum in lacum defunctumque plangebant, & alio invento mirificè lætabantur. vide Alex. ab Alexand. l. 6. Genial. c. 2.

Hebræi non vitulū ſed vituli caput conflarunt.

Porrò Hebræos hìc non integrum vitulum conflaſſe, ſed tantùm vituli caput, expreſsè tradit S. Cyprian. lib. de Bono patientiæ ſub finem ubi eum vocat *bubulum caput*. Ambroſ. epiſt. 62. Lactant. lib. 4. 10. Auguſt. pſal. 73. Hieron. in Amos 5. & alibi ſæpè: indeque aliqui dictum putant hebr. *ſerapim*, quaſi bovis faciem. *ſchor* enim hebr. bovem, *appaim* vel *appim* faciem ſignificat. Quare & vitulos, quos Jeroboam fecit & conſtituit in Dan & Bethel, contra quos ita detonant Prophetæ omnes, cùm ad hujus vituli Aaronici imitationem facti ſint, ut patet 3. Regum 12. 28. veriſimile eſt vitulorum tantùm capita fuiſſe, ideoque nunc vituli, nunc vitulæ nominantur: nam è capite ſexus vix diſcerni poteſt.

An vitulus fuerit an vitula?

Quamquam, ſi quod ſexus indicium dederit hoc vituli caput, veriſimile eſt vitulæ potiùs dediſſe, quàm vituli. nam Herodotus lib. 2. boves feminas maxime, docet ſacras fuiſſe Iſidi apud Aegyptios. unde & Joſephus lib. 8. 3. vitulos Jeroboam vitulas fuiſſe dicit: vitulas quoque vocant Septuag. 3. Reg. 12. v. 28. & ſeqq. Vitulus ergo hìc non mas, ſed femina accipitur; ſi quidem ſexum prodiderit, ut dixi. Sic enim bos tam femina, quàm mas dicitur. ita Ribera in Oſee 10. n. 12. Altum hujus vituli ſilentium eſt apud Joſephum; nimirum noluit ipſe apud Ethnicos, quibus gentem ſuam commendare volebat, eam tam ſtolido idololatriæ crimine infamare.

Con-

Digitized by Google

Vitulum hunc fuiſſe animatum fingit R. Salomon.

CONFLATILEM] Hîc rurſum explodas nugas R. Salomonis, qui fingit vitulum hunc fuiſſe animatum, ambulaſſe & comediſſe; quod cùm vidiſſet Aaron, ædificaſſe ei altare. Probat hoc ex pſalm. 106. ubi dicitur: *Mutaverunt gloriam ſuam in ſimilitudinem vituli comedentis fœnum*. Sed homo inſulſus non advertit, non dici, *in vitulum*, ſed *in ſimilitudinem*, id eſt idolum, *vituli comedentis fœnum*. Erat enim hoc idolum vituli conflatum ex auro, uti hîc dicitur: erat ergo aureum & inanime, non animatum & vivens. ita Lyranus, & Abulenſ. qui multis & operosè eum confutat.

HI SUNT DII TUI ISRAEL] Chald. *hi ſunt timor tuus Iſrael*. q. d. Iſti ſunt dii tui, quos timere & colere debes. ita ſtolidi aurum & ſaxa timent, Deum non timent, qui habet flatum eorum & animam in manu ſua, ut eam præcipitet in tartara, aut ad cælum ſuſtollat.

Vers. 5. QUOD CUM VIDISSET AARON] Scilicet non vitulum ambulantem, uti exponit R. Salomon, ſed turbam ita congratulantem acclamantemque vitulo, *Hi ſunt dii tui Iſrael*.

ÆDIFICAVIT ALTARE CORAM EO] idolo vituli. Mirus hic fuit Aaronis lapſus, ut ad favorem plebis, & fortè quia abſente Moſe principatum, & ducatum populi ambiebat, non jam metu, ſed ſponte ſua altare ædificet vitulo, ejuſque dedicationem, & feſtum decernat: quin & vitulo nomen tetragrammaton (hoc enim eſt in Hebræo) quod incommunicabile eſt, & ſoli vero Deo proprium, attribuat & imponat. Quis ſibi & ſuæ ſanctitati fidat? quis non cum metu & tremore ſuam ſalutem operetur, cùm videt Aaronem, Origenem, Tertullianum, ſimileſque cedros Libani cadentes, & tam turpiter ac profundè cadentes?

Aaron vitulū vocat Iehoua.

Obiiciunt hæretici: Ergo tota Eccleſia cum ſuo capite poteſt deficere & apoſtatare à Deo: ita enim defecit hic Aaron pontifex, & totus populus.

Reſpond. Aaronem necdum creatum fuiſſe pontificem: Moſes ergo erat populi caput & pontifex, qui non defecit: etiam Levitæ non defecerunt, ut patet v. 26. Ergo nec caput, nec corpus Eccleſiæ defecit. Adde, Aaronem non defeciſſe in fide, ſed in profeſſione fidei: ſicut Petrus, negans Chriſtum, non perdidit fidem, ſed peccavit contra ejus confeſſionem.

Vers. 6. SEDIT POPULUS MANDUCARE] ex hoſtiis pacificis vitulo immolatis, ut ita ejus feſtum & ſolemnitatem communi, & ſacro convivio celebraret.

ET SURREXERUNT LUDERE] ſaltando, canendo, choros agendo; hos enim deſcendens è monte vidit Moſes v. 19. Vide hîc quàm gulæ filia ſit inepta & impura lætitia, uti docet S. Gregor. 1. Moral. 5. Eumdem abuſum ſacrificiorum apud Gentiles deplorat Epicharmus apud Athenæum lib. 2. *Ex ſacrificio*, inquit, *epulum, ex epulo facta eſt potatio, ex potatione comus, ex como ludus, ex ludo iudicium, ex iudicio condemnatio, ex condemnatione compedes, ſphacelus & mulctatio*. Inde ebrietates vocarunt μέθας, quòd μετὰ τὸ θύειν, id eſt poſt ſacrificia, genio & ebrietati indulgerent. S. Ambroſ. epiſt. 36. ad Sabinum: *Ubi cœperit*, ait, *quis luxuriare, incipit deviare à fide vera. Ita d o committit maxima crimina, opprobria carnis & mentis ſacrilegia*, &c. *qui ſe ingurgitaverit atque immerſerit eiuſmodi voluptatibus, perfidia laqueos incurrit. Sedit enim populus manducare, & bibere & fieri ſibi deos popoſcit*.

Porrò hunc luſum impurum fuiſſe colligunt nonnulli ex eo, quòd in honorem vituli (quod maximè laſcivum & libidinoſum eſt animal) luſiſſe videantur. Pro vitulo ergo & cum vitulo vitulati ſunt. ita Tertull. lib. de Jejunio, quem contra Pſychicos (id eſt animales; ita rigidus ipſe & ſeverus vocabat Chriſtianos & Catholicos, quaſi laxiùs viventes) jam hæreticus & Montaniſta exiſtens conſcripſit: ſic enim ait, *Surrexerunt ludere: intellige*, inquit, *S. Scripturæ verecundiam, luſum niſi impudicum non denotaſſe* (unde & Rabbini craſsè exponunt *ludere*, id eſt fornicari.) Sic enim Gentiles Romani & Græci in honorem deorum ſuorum, ludos agebant, & quidquid libuiſſet, ac obſcœniſſima quæque dicebant & agebant. Edebant & ſpectacula, quæ, utpote idolis dicata, æquè ac idolothyta, Chriſtianis adire illicitum eſſe, docet Tertull. lib. de Spectaculis, quem hac de cauſa conſcripſit.

Vide hîc carnalium hominum cæcitatem, qui in peccatis ſuis ſecuri deliciantur, ludunt & exultant, cùm eis

A imminet vindicta Dei. Ita deliciabatur ſecurus Balſaſar, cùm vidit manum ſcribentem in pariete, *mane, thekel, phares*: quæ eadem nocte exitium ei attulit. Vis recentius exemplum? Audi memorabile. Ugolinus factionis Guelphorum princeps, cùm Gibellinis vel pulſis, vel perculſis, omnia regeret, die ſuo natali omnes ſuos ad convivium invitavit, ubi ſe ſuamque fortunam prædicans, unum ex ſuis rogavit, num quid ſibi deeſſet? ille quaſi præſagus reſpondit: *Sola ira Numinis procul diuque abeſſe à tam ſecundis rebus non poteſt*. Itaque Guelphorum viribus conſeneſcentibus, Gibellini armis correptis ædes ejus circumſiſtunt, oppugnant, unum ex filiis, unumque nepotem vim arcere conatos occidunt: ipſum & duos filios, tres nepotes in turrim includunt, obſeratis foribus, clavibuſque in Arnum flumen dejectis. Ibi ſunt in oculis ſuis, in gremio ſuo, chariſſima pignora, parens moriens morientia vidit. Vociferanti expoſcentique, ut humanis ſuppliciis hoſtes eſſent contenti, ſacræ confeſſionis & ſancti viatici poteſtas facta non eſt, ut refert Paulus Aemil. l. 8. hiſt. Francor.

Ita S. Ambroſius Mediolano Romam proficiſcens, cùm B in hoſpitem impium incidiſſet, qui inter alia affirmabat, adverſam fortunam numquam ſe eſſe expertum, ad comites converſus ait: *Properè hinc diſcedamus, ne divina vindicta hic nos obruat: Deus enim non moratur in hiſce ædibus*. Cumque paululùm cum ſuis progreſſus eſſet Ambroſius, terra dehiſcens ædes iſtas cum hoſpite, & tota ejus familia abſorpſit.

LOCUTUS EST AUTEM DOMINUS AD MOYSEN] Satis patet ex fine præcedentis capitis, hæc contigiſſe poſt acceptas legis tabulas, cùm Moſes jam deſcenderet de Sina; atque in ipſo deſcenſu hæc ad eum locutum eſſe Dominum. ita Cajetan. Vers. 7.

PECCAVIT POPULUS TUUS) *Tuus*, non jam meus, qui tam graviter in me peccavit, qui me relicto ad vitulum acceſſit. ita S. Hieron. in cap. 9. Daniel. Pro *peccavit* hebr. eſt שחת *ſcichet*, id eſt corrupit, infregit, ſcilicet fœdus meum, ac conſequenter fidem, viam, vitamque ſuam.

DIMITTE ME, UT IRASCATUR FUROR MEUS CONTRA EOS] Quæres, cur, ſi iraſci & punire plebem volebat Deus, Moſi id impedituro revelat? Julianus Vers. 10.
C Apoſtata ex hoc loco calumniatur, Deum Hebræorum varium eſſe, inconſtantem, & pœnitentem ſui conſilii. Verùm ei benè reſpondet S. Cyrill. libr. 5. contra eum, & Theodor. hîc, ac S. Gregor. libr. 9. Moral. 11. & 12. id feciſſe Deum non mutabilitate animi, ſed Primò, ut oſtenderet quanti faciat Sanctos ſuos & preces eorum: *ſententia enim Dei Sanctorum precibus frangitur*, ait S. Hieron. in 13. Ezechiel. Hoc ſignificat τὸ *dimitte me*, id eſt, ut Chald. vertit, *intermitte deprecationem*, quæ ſcilicet mihi ligat manus. Secundò, ut oſtenderet immenſam clementiam ſuam; non enim abſoluta & efficaci voluntate decreverat delere Hebræos, ſed conditionata, ſi videlicet nullus ſe ſequeſtrum & deprecatorem pro eis interponeret: quam conditionem ipſe poni voluit, ut clementiam ſuam patefeceret, ideoque Moſi revelavit peccatum populi, ut Moſes oraret pro eo, ipſeque exoratus populo parceret. *Quid eſt aliud*, ait S. Gregor. *Dimitte me, quàm deprecandi anſam præbere*, &, ut Theod. *dicere, Prohibe me*.

Voluit hîc nos docere Deus, ut in ira nihil præcipitanter agamus, cujus nos poſtea pœniteat, ſed ſinamus eam D ſubſidere, animumque ad quietem & clementiam componamus, antequam aliquid dicamus vel agamus. Ita Athenodorus ob ſenium vale dicens Auguſto Cæſari, hoc ei monitum reliquit: *Cùm iraſceris Auguſte, nihil antè vel dixeris vel feceris, quàm tecum vigintiquatuor litterarum elementa repetieris*. Mox Auguſtus manu ejus arrepta, *Etiamnum*, inquit, *tua mihi opus eſt præſentia*, ac per totum porro annum eum ſecum detinuit; dicens, *Silentii tutum eſt præmium*. Teſtis eſt Plutarch. in Apophtheg. Roman.

Non ergo mutatur hîc Deus, ſed res ab eo diſpoſitæ mutantur, juxta ipſius providam diſpoſitionem: neque rurſum mutatur Dei ſententia, in peccatores lata, in ipſomet Deo, cùm illa in Deo æterna ſit, ipſique eſſentialia, ſed mutatur ipſa in ipſis peccatoribus, putà in eorum à pœna, ad quam eos damnaverat, abſolutione:

Dei ſententia an mutetur?

ne:

ne; idque fit non vanitate vel levitate judicii, ſed deprecatione Sanctorum, vel converſione eorum in quos lata fuit hæc ſententia. ita S. Hieron. in 3. Daniel. & S. Gregor. l. 20. Moral. c. 24. *Conſilium*, inquit Gregor. *Deus non mutat, ſed rem.*

Nota. Ira, furor, indignatio, aliæque paſſiones cùm in Script. tribuuntur Deo, non ſignificant ullam perturbationem, ſed puram Dei operationem & energiam. Ita S. Auguſt. l. 1. contra adverſ. legis c. 20. *Pœnitentia*, inquit, *non eſt poſt errorem: ira Dei non habet perturbati animi ardorem: miſericordia Dei non habet compatientis miſerum cor; unde in Latina lingua nomen accepit: zelus Dei non habet mentis livorem. ſed pœnitentia Dei dicitur, rerum in eius poteſtate conſtitutarum hominibus inopinata mutatio: ira Dei, eſt vindicta peccati: miſericordia Dei, eſt bonitas opitulantis; zelus Dei, eſt providentia, quæ non ſinit eos quos ſubditos habet, impune amare quod prohibet.*

FACIAMQUE TE IN GENTEM MAGNAM) non tam ex te naſcituram, quàm tibi ſubjiciendam, & te duce gubernandam. Id patet Numer. 14. 12. ubi ſimilis promiſſio iteratur Moſi, ut patet ex Hebræo. ergo *in gentem*, idem eſt quod *ſuper gentem*. ita Abulenſ.

B

VERS. 11. MOYSES AUTEM ORABAT] *Tales*, inquit S. Chryſoſt. hom. 13. in c. 1. S. Johan. *eſſe oportet eos, quibus animarum cura commiſſa eſt, ut perire malint cum his qui ſibi crediti ſunt, quàm ſine illis ſalvi eſſe.*

Moſis manſuetudo & charitas. S. Ambroſ. quoque lib. 2. Offic. cap. 7. miratur manſuetudinem Moſis. Primò, abſorbentis, devorantis & obliviſcentis omnes injurias ſibi à populo illatas; Secundò, reſpuentis ducatum alterius gentis majoris à Deo ſibi oblatum; Tertiò, orantis tamen enixè pro ingratis Hebræis. idque factum, ait, ut Hebræi eum plus ob manſuetudinem diligerent, quàm ob facta & portenta admirarentur. nam, ut ait S. Gregor. 27. Moral. 7. *Charitas in ſancto eius pectore ex perſecutione igneſcebat magis*, ac velut per antiperiſtaſin magis ſe acuebat, ſicut ſe acuit & intendit calor cùm frigore cingitur & oppugnatur.

Similis fuit charitas Abraami monachi & Epiſcopi, qui pro affligentibus ſe infidelibus interceſſit & fidejuſſit, uti refert Theodor. in Philotheo cap. 17. Et Religioſi inſontis, qui ut fratrem ſontem lucrifaceret, cum eo pœnitentiam egit, de quo Ruffinus lib. 3. in Vitis Patr. n. 12. Et alterius, qui, ut fratrem à lapſu præſervaret, eiuſdem lenitate per omnia obſecutus eſt, de quo ibidem lib. 5. c. 5. n. 28. Et Serapionis Sindonitæ, qui teſte Pallad. in Lauſiac. c. 83. Manichæo cuidam nobili in ſervum ſe vendidit, ut eum cum tota familia ab hæreſi converteret, quod & intra biennium præſtitit. Et ſancti illius monachi, qui ut fratrem lapſum & aſſiduè fornicatorem converteret, longam pro eo ſubivit pœnitentiam, de quo Johannes Moſchus in Prato ſpirit. c. 97.

VERS. 12. CALLIDE (hebr. *cum malitia* aut *malignitate*, id eſt callidè & doloſe) EDUXIT EOS] ut ſcilicet eis malefaceret, eoſque diſperderet in deſerto.

ESTO PLACABILIS] Hebr. *pœniteat te ſuper malo*, id eſt muta & revoca ſententiam, qua decreviſti Hebræis malum inferre eoſque ob idololatriam punire.

VERS. 14. PLACATUSQUE EST DOMINUS] ne ſcilicet deleret populum, uti deſtinarat; ſed ut alia plaga eum caſtigaret, de qua v. ult. Vide quid unius Moſis preces hìc apud Deum effecerint, quæ totius populi ſalutem impetrarunt. Auguſtus Cæſar, teſte Plutarcho, capta Alexandria, cùm cives extrema expectarent, urbi ſe parcere dixit, Primò, propter eius magnitudinem & pulchritudinem; Secundò, propter conditorem Alexandrum; Tertiò, propter Arium amicum. Præclariùs longè hìc Deus toti populo pepercit, propter unum Moſen, amicum ſuum.

VERS. 15. ET REVERSUS EST MOYSES DE MONTE] Hebraicè, *& reſpexit*, vel *& vertit ſe, deſcenditque de monte.* Unde videtur, quòd Moſes priùs colloquens cum Deo, impetrata jam populo venia & finito colloquio, ad montem & populum reſpexerit, verteritque faciem ad deorſum.

PORTANS DUAS TABULAS TESTIMONII IN MANU SUA, SCRIPTAS EX UTRAQUE PARTE) Hebr. *ſcriptas à duobus lateribus hinc & hinc*. erant enim parvæ tabulæ, utpote quas Moſes manu geſtaret, &

A quæ in arca teſtamenti exigua depoſitæ, neque magnæ, neque graves eſſe poterant; alias perfregiſſent eam ipſam ſuo pondere. litteræ verò tabularum erant magnæ, ut eminus legi poſſent à populo, ideoque ab utraque parte tabularum ſcribendum fuit, ut in iis integer decalogus ſcriberetur, ita Abulenſ. Alii putant in tabulis hiſce bis ſcriptum fuiſſe decalogum, ſcilicet ab utroque latere ſemel. ut decalogus in tabulis ſcriptus ab utraque parte, à conſiſtentibus utrimque legi poſſet. ita Lipoman. *Tabulæ legis ſcriptæ erant ab utraque parte.*

VERS. 18. NON EST CLAMOR ADHORTANTIUM AD PUGNAM, NEQUE COMPELLENTIUM AD FUGAM] Chald. *non eſt vox clamandi Fortiter, neque clamandi Debiliter*; vel, *neque robuſtorum eorum, qui vincunt; neque debilium eorum, qui vincuntur, clamor eſt.* Qui enim prælio vincunt, lætas inſtantis, aut plenæ jam victoriæ voces edunt: qui vincuntur, triſtes, inconditos & lugubres ejulatus, dum alii vulnerantur, alii animam agunt, alii pedibus proteruntur, alii alios in fuga protrudunt. unde clarè R. Salomon vertit: *vox hæc, non eſt virorum clamantium, Victoria, victoria; neque debilium vox, vociferantium, Væ, væ:* aut, *fugite, fugite*; Septuag. *non eſt vox præcinentium pugnam, nec præcinentium fugam*; Oleaſter, *non eſt vox reſpondentium fortitudinem*, id eſt jactantium ſuas vires, *neque reſpondentium ſucciſionem*, id eſt ſe eſſe ſucciſos. Qualis ergo vox eſt? *ſed vocem*, ait, *cantantium*; Chald. *ludentium*; Septuag. *præcinentium vinum ego audio.*

VERS. 19. IRATUSQUE VALDE PROJECIT DE MANU TABULAS, ET CONFREGIT EAS] Fecit hoc Moſes incitatus ſancto zelo adverſus publicam impietatem, abſurdum ratus ſi legem Dei populo ebrio, legemque tam nefariè per ſuum idolum infringenti afferret. ita S. Chryſoſt. Hieron. lib. 2. contra Jovin. & Ambroſ. lib. de Elia & jejunio c. 6. *Tabulas*, inquit, *legis quas accepit abſtinentia, conteri fecit ebrietas.* Myſticè ſignificabatur priorem legem, veterem videlicet, abolendam eſſe, ſuccedente alia, putà lege Evangelica. ita S. Ambroſ. in pſ. 38. Auguſt. q. 144. & alii.

Ieiunium ob fractas tabulas. Ob hanc tabularum legis confractionem indictum poſtea Judæis ſtatumque fuit jejunium 17. die quarti menſis, quo hæc confractio contigit; ut patet ex calendario Hebræorum, quod Genebrardus in Latinum tranſtulit, ſuiſque comment. in Pſalmos præfixit. quòd enim illo

C die hæc confractio contigerit, patet ex eo, quòd Moſes ſtatim à promulgatione legis, quæ per angelum in Sina facta eſt ſexto die menſis tertii, uti oſtendi c. 19. v. 11. & 16 aſcenderit in montem, ibique manſerit 40. diebus; unde ſequitur eum deſcendiſſe de monte ad populum, ac conſequenter tabulas confregiſſe 17. die menſis quarti: numera enim 40. dies à die ſexta menſis tertii, pervenies ad decimumſextum diem menſis quarti, poſtero autem die, putà 17. deſcendit Moſes, tumque confregit tabulas.

Hinc S. Hieron. Rupert. Ribera & alii, illud Zachar. 8. 19. *Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi erit domui Iuda*, ita interpretantur, ut jejunium quarti menſis fuerit id, quod Judæis indictum eſt ob tabulas legis confractas: jejunium quinti indictum fuerit, eò quòd quinto menſe Hebræi juſſi ſint montem non aſcendere, ſed per 40. annos longis ad terram ſanctam circuire diſpendiis, ut omnes qui murmurarant in ſolitudine morerentur, Num. 14. Jejunium ſeptimi fuerit id, quod indictum eſt ob cædem Go-

D doliæ, de qua 4. Reg. 25. v. 25. Jejunium decimi indictum fuerit, eò quod illo menſe Ezechiel & cæteri, qui erant in captivitate Babylonica, audierint Jeruſalem eſſe captam, templumque incenſum.

VERS. 20. ARRIPIENSQUE VITULUM QUEM FECERANT COMBUSSIT] conjecit vitulum in ignem certis admiſtis herbis, ut liquaretur in maſſam, & quaſi in carbonem redigeretur.

ET CONTRIVIT) Hebr. *& molvit uſque ad tenuitatem*, q. d. Moſes carbonem illum, vel maſſam igne extractam contudit, & contrivit in minutum pulverem.

Vitulum ſuum biberunt Iudæi cur? QUEM SPARSIT IN AQUAM, ET DEDIT EX EO POTUM FILIIS ISRAEL) Moſes pulverem vituli aurei ſparſit in torrentem qui deſcendebat de Sina, & tranſibat per caſtra Hebræorum, eo tempore quo veniebant Hebræi ut inde haurirent aquam, adeòque in ipſo aquæ hauſtu; quin ut videtur, etiam coegit eos inde bibere.

Fe-

Fecit id Moſes ex zelo, ut idolum ſuum vorent apoſtatæ, & ut contemnere diſcant quod in ſeceſſum proiici vident, ait S. Hieron. ad Fabiolam.

Myſticè.

Myſticè, S. Auguſt. l. 22. contra Fauſtum cap. 93. Vitulus, inquit, eſt idololatria Gentium, quæ per ignem zeli Chriſti Domini, & aciem verbi, & aquam baptiſmi, ab eis potiùs quod abſorbere conatur, putà à Gentibus ipſis abſorpta eſt.

Vers. 22.

Tu enim noſti populum iſtum, quod pronus ſit ad malum) Septuag. σὺ γὰρ οἶδας τὸ λαοῦ τούτου τὸ ὅρμημα, id eſt, tu noſti populi hujus impetum, aviditatem, & quaſi furentem impulſum, cui ſcilicet ego unus reſiſtere non potui.

Vers. 24.

Proiecit illud in ignem (ut inde liquefactum flueret in formam fuſoriam vituli) egreſſuſque eſt hic vitulus) Non ergo negat Aaron crimen, ſed verbis extenuat, ut leniat fratris iram.

Vers. 25.

Videns ergo Moyſes populum quod eſſet nudatus) Targum Hieroſolym. ſic vertit, *videns Moſes quòd Hebræi denudati erant corona aurea, quæ fuerat in capitibus eorum cum nomine tetragrammato*, quaſi libertatis & obedientiæ inſigne. Videntur enim Hebræi, maximè principes, poſt legem acceptam in Sina, in ſignum fidei & obedientiæ Deo promiſſæ, ornaſſe capita ſua coronis decoris, cum nomine tetragrammato illis inſcripto, quod anno ſequenti cùm erectum eſt tabernaculum, ſoli Aaroni conceſſum eſt, uti præceperat Dominus Moſi in Monte, Exodi 28. 39. ita R. Salomon, & Hieron. Prado in 24. Ezech. p. 312. *Nudatus*, inquit, id eſt excæſariatus, ſpoliatus ſua cæſarie, privatus ſua corona & diademate, quam geſtarat quaſi libertatis inſigne.

Hebræi accepta lege inceſſerunt coronati, inquit R. Salomon.

Verùm hoc eſt divinare, inquit Abulenſ. Scriptur. enim harum coronarum, habentium nomen tetragrammaton, nullam facit mentionem; imò nomen tetragrammaton ſoli pontifici conſignat in lamina, illique ſoli hoc nomen tribuerunt Hebræi omni tempore. Secundò, ornatus hic quo nudati fuerunt Hebræi, fuit ablatus ab Aarone, uti ſequitur. ait enim: *Spoliaverat enim eum Aaron*. Aaron autem non abſtulit Hebræis coronas, ſed inaures ad vitulum efformandum. Tertiò, Hebræi poſt peccatum non depoſuerunt ſuum ornatum, ergo nec coronas ſi quas habuerunt: nam ornatum hunc demum jubente Deo deponunt cap. ſeq. v. 6. Rurſum Vatablus vertit, *videns Moſes quòd detectus eſſet populus*: id eſt quòd detecta eſſet ejus infamis idololatria, qua Deum ſuum eductorem & protectorem deſeruerant, apud gentes vicinas, quæ proinde Hebræos invadere & opprimere potuiſſent. Verùm & hæc expoſitio minùs congrua eſt, minùſque reſpondet Hebræo פרע *para*, quod non detegere, ſed nudare, enervare, imbellem & infirmum efficere ſignificat.

Refellitur. Primò. Secundò. Tertiò. Vatabli verſio reiicitur.

Dico ergo nudatum fuiſſe populum tum ſuis inauribus, quas dederat Aaroni ad faciendum vitulum, tum conſequenter & potiùs (inaurium enim parva erat jactura) honore ſuo, atque ope & auxilio Dei, quem per hoc ſcelus ſuum deſeruerat: ita ut ſi hoſtes in eum tunc irruiſſent, Deo irato ſubducente ſuum patrocinium, proſtratus ſine dubio, & cæſus fuiſſet populus, uti accidit Num. 14. v. 45. Atque facilè id fieri poterat, cùm vicini hoſtes ſcirent Hebræos jam per hunc vitulum deſeruiſſe ſuum Deum, ac proinde ab eo viciſſim eſſe deſertos, à quo tam miraculosè aducti & protecti ſemper fuerant, ideoque facillimè eos à ſe poſſe proſterni, vinci & deleri.

Vera expoſitio nudationis populi.

Spoliaverat enim eum Aaron (tum inauribus, ut dixi, tum ope Dei) propter ignominiam ſordis) Hebr. *in ludibrium hoſtibus ſuis*. Hebr. enim vox שמצה *ſcimtſa* ſignificat ſibilum, ſuſurrum, irriſionem, ludibrium. ita Septuag. Noſter Interpres utrumque malum quod populo ex vitulo Aaronis obvenit, diſtinctius explicat, dicitque. Primò, quòd propter ſordem, id eſt idolum hoc ſuum vituli (Hebræi enim idola vocant גללים *gillulim*, id eſt ſtercora, quia ut ſordes & ſtercora abominanda ſunt, uti dicitur Deut. 7. v. ult.) ſpoliatus erat populus honore priſtino, qui erat, quòd populus hic eſſet & haberetur populus Dei. Honor enim ille jam per vitulum verſus erat in ignominiam, ita ut Hebræi jam ludibrio forent vicinis hoſtibus. Dicit Secundò, quòd populus hic deſertus à Deo, quaſi nudus & inermis inter tot & tam diros hoſtes conſiſteret. unde ait, *Et inter hoſtes nudum conſtituerat*.

Vers. 26.

Stans in porta caſtrorum) in ingreſſu caſtrorum: nec enim caſtra Hebræorum erant muro circumdata inſtar urbis, ut propriè dictas haberent portas.

Ait, Si quis eſt Domini, jungatur mihi] q. d. Qui non eſt vituli, ſed *Iehovæ*, id eſt Domini, ſervus & cultor, quique zelum habet Domini, ut injuriam illi per hunc vitulum illatam ulciſcatur, hic mihi ſocietur.

Congregatique ſunt ad eum omnes filii Levi] Hinc videtur, quòd plerique Levitæ non conſenſerint in populi peccatum, & cultum vituli, quodque ille eis diſplicuerit. Imò R. Salomon & Abulenſ. putant nullum ex tribu Levi conſenſiſſe huic idololatriæ. Sed hoc falſum eſt: nam Aaron conſenſit, fecitque vitulum; Aaronem autem quaſi caput tribus Levi, multi ex Levitis ſecuti ſunt. Rurſum multi Levitæ hìc à ſuis occiſi ſunt; ergo fuerant illi participes criminis & vituli. Antecedens patet v. 29. ubi Moſes Levitis ultoribus dicit: *Conſecraſtis manus veſtras hodie Domino, unuſquiſque in filio, & in fratre ſuo, ut detur vobis benedictio*.

An Levitæ adoraverint vitulum?

Dices, Quomodo ergo hìc dicuntur congregati ad Moſen omnes filii Levi, ſi aliqui ex eis occiſi ſunt?

Reſpondeo, Dicuntur *omnes*, id eſt plerique omnes, penè omnes, permulti congregati ſunt ad Moſen. Vox enim *omnis* in Scriptura ſubinde non abſolutè omnes, ſed magnam multitudinem ſignificat, ut patet Judic. 20. 11. ubi dicitur univerſus Iſrael congregatus, cùm tamen deeſſent viri Jabes Galaad, uti dicitur cap. ſeq. v. 8. Simile eſt 2. Reg. 16. & c. 17. 14.

Nota hìc zelum Moſis & Levitarum pro gloria Dei, contra idolum & idololatras. Similis fuit, ſed in modo diſpar, zelus militum Chriſtianorum, quos Julianus Apoſtata dolo ad idololatriam voluit inducere. Cùm enim eos invitaret, ut de manu ſua munus acciperent, utque recedentes thuris grana quædam, honoris gratia, in focum conjicerent, coram ſe & ſuis, qui cæremoniam hanc ut idolis factam, & chriſtianiſmi abjurationem tacitam interpretabantur: milites hi mente Imper. & fraude poſt factum comperta, frementes Julianum adierunt, exclamaruntque: *Non dona accepimus Imperator, ſed morte damnati ſumus: non honoris cauſa vocati, ſed ignominia notati ſumus. Da hoc beneficium militibus tuis: Chriſto nos macta atque obtrunca, cuius unius imperio ſubiicimur. Ignem igni rependi: pro illo in cinerem nos redige. Manus amputa, quas ſceleratè porreximus; pedes, quibus malè cucurrimus. Alios auro dona, quos recepiſſe poſtea non pœniteat. Nobis ſatis ſuperque eſt Chriſtus, quem inſtar omnium habemus*. Julianus ita accenſus, invidenſque eis martyrii gloriam, eos exilio mulctavit. Rem fusè narrat Nazianzenus orat. 1. contra Julianum. Simili zelo Gedeon evertit altare Baal, Judic. cap. 6. 31. Gedeonem imitatus eſt Vvolfredus Martyr Sueciæ, qui concionatus ad populum, *Si*, inquit, *potens eſt Deus veſter Toſtan, ſe vindicet*: & arrepta ſecuri ſimulacrum in fruſta concidit: quare ab aſtantibus mille confoſſus gladiis, occubuit. ita Crantzius Metropol. lib. 4. cap. 8.

Zelus militum ſub Iuliano Apoſtata.

Vers. 27.

Hæc dicit Dominus Deus Iſrael) Habebat Moſes uti populi rector & dux, poteſtatem gladii in eum, idque à Deo: ab eo enim, non autem à populo conſtitutus erat dux. ſed accedit hìc voluntas & juſſio Domini, ut ea magis incitet Levitas ad offenſam Dei vindicandam.

Occidat unuſquiſque fratrem, &c.) q. d. Occidat quiſque quemlibet occurrentem, etiamſi arctiſſimè ſibi conjunctum: plerique enim omnes in populo rei & conſcii erant idololatriæ vituli, idque ſatis tum voce, tum ornatu, tum choreis, tum ebrietate, aliiſque modis prodebant. Alii apud Rupert. & Abulenſ. volunt nocentes ab innoxiis fuiſſe diſcretos potu cineris vituli: inde enim noxios auream barbam, vel aurea labra, alios etiam morbum contraxiſſe. Sed hæc Judæorum ſunt fabulamenta.

Ecce quomodo Moſes manſuetiſſimus mortalium, pro Deo ſeveritatem & iram induit, ut paucorum pœna Deum

Rector inſtar Moſis

Digitized by Google

ſeveritatem miſceat cũ miſericordia.

Deum toti populo reconciliet. Hæc eſt enim ſancta ira, quæ iraſcitur peccato. *Ira* enim *eſt cos virtutis:* & *mentem non habet, qui iram non habet.* Ita Archidamus laudanti Charilaum, quòd ea æquo omnibus eſſet mitis: *Qui poteſt*, inquit, *juſtè laudari, qui etiam malis ſe mitem præbet?* vide S. Baſil. ſerm. de Ira, & Gregor. 20. Moral. 6. & p. 3. Paſtor. cap. 23. *Ecce*, inquit Gregor. (Moſes) *qui vitam omnium cum ſua morte petivit, paucorum vitam gladio extinxit: intus ignibus amoris, foris accenſus eſt zelo ſeveritatis: utrobique legatus fortis, cauſam populi apud Deum precibus, cauſam Dei apud populum gladiis allegavit, intus amans divinæ iræ ſupplicando obſtitit, fortis ſæviens culpam feriendo conſumpſit. Succurrit citiùs omnibus in offenſa paucorum: ſed idcirco Deus eum citiùs audivit agentem pro populo, quia vidit quid ſuper populum acturus eſſet pro Deo. In regimine ergo populi utrumque Moſes miſcuit, ut nec diſciplina deeſſet miſericordiæ, nec miſericordia diſciplinæ.*

Tropolog. S. Ambroſ. ad Romulum: *Ille*, ait, *eſt verus Levita, Dei ultor & vindex, qui carnem, & paſſionum ac vitiorum corpus interimit, ut ſervet animam, ut iam non ſit caro peccati, ſed Dei. Quis enim magis frater aut proximus eſt animæ, quàm caro?* & paulò antè: *Sanctiora cæteris ad hoc eliguntur miniſteria Levitarum, quorum portio Deus. Neſciunt enim ſuis parcere, qui nihil ſuum norunt: quoniam Sanctis omnia Deus eſt.*

Vers. 28. CECIDERUNT IN DIE ILLA QUASI VIGINTI TRIA MILLIA HOMINUM] Ita conſtanter legunt Biblia Romana, & paſſim antiquiora Latina, item S. Gregor. in 1. Regum 14. Rupert. & omnes pænè poſt S. Hieron. veteres commentatores, ita quoque legit S. Paulus 1. Corinth. 11. unde veriſimile eſt & Septuag. (hos enim ſequi ſolet Paulus) ita legiſſe, videlicet εἰκοσι τρεῖς χιλιάδας, pro εἰς τρισχιλίους, uti jam legitur, & certè in tanta turba peccantium pauca ſunt tria millia, præſertim cùm alibi, ut Numer. 25. ob ſimilem idololatriam cæſa ſint 24. millia.

E contrariò *tria millia*, non autem 23. *millia*, legunt Hebr. Chald. Latina Complutenſ & Regia, Tertull. Scorpiaci 3. S. Ambroſ. epiſt. 56. ad Romulum, Iſidor. Rabanus & Philo. Unde varietas aut error inciderit incertum eſt. Lyranus putat, quòd noſter Interpres complexus ſit eos, qui v. 34. dicuntur à Domino percuſſi, eoſque fuiſſe viginti millia. Sed hoc eſt divinare; neque Interpres noſter hic illum locum vertit, ſed hunc præſentem, in quo Hebræa jam habent tantùm tria millia, illi enim v. 35. non hac die, ſed poſtea percuſſi ſunt. Fortè in Hebræo primitus inde error acciderit, quòd ſcriba aliquis pro *viginti* ſcripſerit per compendium litteram כ *caph*, quæ eſt nota vicenarii apud Hebræos, quod *caph* alii poſtea quaſi notam ſimilitudinis, acceperint pro *quaſi*.

Vide hic quid poſſit unus dux magnanimus. Verè dixit Chabrias: *Terribilior eſt exercitus cervorum duce leone, quàm leonum duce cervo.* Inſtar cervi timidus Aaron ceſſit idololatris, caſtraque perdidit populi fidelis & fortia inſtar leonum: inſtar leonis interritus Moſes caſtra invadit, ſubigit, & 23. millia trucidat, itaque iræ Dei reſiſtit, & ex cervis rurſum leones efficit. Ita Thebani quaſi cervi timidi, ante & poſt Epaminondam ſemper ſervierunt, ſed quamdiu vixit Epaminondas dux eorum leoninus, aliis dominati ſunt; ut unus Epaminondas pluris fuerit quàm tota reſp. Thebanorum, inquit Plutarchus in ejus Vita. Talis fuit apud Aragones Alfonſus rex, cujus hæc erat vox: *Non abhorreo pericula quantacumque, ſine quibus nemo umquam gloriam conſecutus eſt.* ita Panormit. in ejus Vita. Hinc & Heraclius Patriarcha Hieroſol. veniens ad Henricum regem Angliæ, ut eum incitaret ad bellum pro terra ſancta, cùm rex ad id ingens ei auri pondus offerret, reſpondit: *Non pecunia, ſed imperatore nobis opus eſt:* itaque regi ſuaſit, ſed non perſuaſit, ut ipſe quaſi dux belli præiret cæteris in terram ſanctam, ita P. Æmil. lib. 6. hiſt. Francor.

Vers. 29. *Levitæ ob zelum meruerunt ſacerdotium.*

CONSECRASTIS MANUS VESTRAS HODIE DOMINO] Hinc Levitæ meruerunt benedictionem & ſacerdotium, audi Deuter. 33. 9. *Qui dixit patri ſuo, & matri ſuæ, Neſcio vos: & fratribus ſuis, Ignoro illos, & neſcierunt filios ſuos, hi cuſtodierunt eloquium tuum, & pactum tuum ſervaverunt, judicia tua ò Jacob, & legem tuam ò Iſrael: ponent thymiama in furore tuo, & holocauſtum ſuper altare tuum.* Sic & Phinees ob ſimilem zelum, quo occidit fornicantes & colentes Beelphegor, meruit ſummum ſacerdotium, Num. 25. 15.

Vers. 30. & 31. FACTO AUTEM ALTERO DIE, &c. REVERSUSQUE AD DOMINUM) Hinc colligitur Moſen altero die à ſuo deſcenſu de monte, in quo fuerat per 40. dies, rurſum aſcendiſſe in montem, ibique manſiſſe alios 40. dies, ut ſecundas legis tabulas acciperet, ut patebit c. 34. v. 28.

Vers. 30. SI QUOMODO QUIVERO DEPRECARI) Nam quod v. 14. dictum eſt, *Placatus eſt Dominus*, intellige ad hoc, ut non unica cæde & clade univerſum deleret populum, uti cogitarat. Igitur jure metuebat Moſes, ne Deus tantæ offenſæ memor, carptim per partes populum diſperderet; quod ne faciat, oraturus & deprecaturus rurſus aſcendit in montem. Nota. Moſes ſuæ orationi præmittit juſtitiam, juſtamque vindictam peccati: hæc enim eſt efficax diſpoſitio ad exorandum Deum, uti ex S. Gregorio docui v. 27.

Vers. 31. & 32. AUT DIMITTE EIS HANC NOXAM, AUT SI NON FACIS, DELE ME DE LIBRO TUO QUEM SCRIPSISTI) Quæres, quo ſenſu optarit Moſes de libro vitæ deleri? & an hoc votum ſit licitum & ſanctum? Primò, Cajetanus intelligit de libro, id eſt decreto principatus. q. d. Moſes, Aut dimitte, aut dele me de libro tuo, quo me deſignaſti principem alterius gentis, ſi hanc meam perdis.

Quo ſenſu optarit Moſes deleri de libro vitæ. Prima expoſitio.

Secunda. Secundò, S. Hieron. ad Algaſ. & Gregor. 10. Moral. 7. accipiunt de libro viventium, non in cælo, ſed in præſenti vita. q. d. Aut dimitte, aut occide & tolle me de hac vita.

Tertia. Tertiò, Hugo Victorin. reſpondet Moſen hoc dixiſſe non ea ratione, ſed ex impetu humanæ affectionis: nec enim quis deleri poteſt de libro vitæ.

Quarta. Quartò, alii librum legis vel potiùs legiſlaturæ accipiunt. q. d. Aut dimitte, aut dele & tolle me de hoc officio, ne ſcilicet ſim legiſlator populi.

Refelluntur. Verùm hæc non ſatisfaciunt incenſæ charitati & petitioni Moſis, neque verbis hiſce ac ſequentibus, ipſique reſponſioni Domini, qui reſpondet ſe non Moſen, ſed eos qui peccaverint deleturum de libro ſuo, utique libro æternæ vitæ & regni cælorum. Nam liber vitæ aut liber Dei, ubique in Script. ſignificat conſcriptionem eorum, qui electi ſunt vel abſolutè, vel inchoatè ad vitam æternam, conſcriptionem inquam & conſignationem id mente & memoria divina, qui eſt liber æternæ prædeſtinationis. Id patet Daniel. 12. 1. Apoc. 13. 8 & cap. 17. 8. & cap. 21. 27. Philip. 4. 3. ita docet S. Auguſt. 20. C vit. 15. S. Ambr. in pſal. 68. Auſbertus & Haymo in Apocal. 3. Rupert. hic, S. Bernar. ſerm. 22. in Cantica.

Liber vitæ eſt liber divinæ prædeſtinationis.

Quinta. Quintò, ergo S. Auguſt. qu. 147. Lyran. Abul. Lipoman. & alii probabiliùs cenſent hic eſſe hyperbolen, quæ tantùm ſignificet vehemens deſiderium ſalutis populi in Moſe: perindeque eſſe, ac ſi filius videns ſervum ſibi chariſſimum juſtè domo eiici, dicat patri: Noli hunc eiicere, aut ſi eum eiicis, me quoque eiicito, ſic enim, & Moſes ait: Aut dimitte populo, aut dele me, non quòd verè deleri optet (illud enim erat impoſſibile) ſed ut hac praſi deſiderium ſuum ingens aliqua ratione patefaciat, quod aliter efficaciter patefacere non poterat. Unde non ait Moſes: Dele me modò illis dimittas, quaſi cuperet commutationem ſui facere pro populo, populique abſolutione: ſed, Si id non facis, dele me. Hinc & S. Auguſtinus qu. 147. ait Moſen hoc dixiſſe ſecurum. q. d. Aut dimitte populo, aut dele me de libro tuo; ſed ſcio quòd me non delebis, ergo reſtat ut dimittas & parcas populo.

Verùm pulchrè Rupert. Non debemus, ait, nos ſeriò & graviſſime à Moſe dicta in ſenſum exilem coarctare, eò quòd inopes & frigidi nos, divitias, animi Moſis charitate flagrantis ignoremus; nec oportet exceſſum hunc charitatis Moſis ad noſtras ordinarias charitatis, & prudentiæ leges exigere. Dico ergo, Verba Moſis explicitè ſignificant hoc quod quinta ea poſitione recenſui; implicitè tamen plus continent. Senſus itaque eſt, Si non dimittis populo, dele me de libro tuo. q. d. Si non dimittis, nolo ſcribi in libro tuo; malo enim deleri quàm populo non dimitti, aut ergo dimitte, aut dele me, nam intolerabile mihi eſt ſcribi in libro tuo, & populum meum ex eo deleri; populum enim pluris facio, plus

diligo; quàm meipſum. Itaque implicitè cùm Paulo opto fieri anathema pro populo, & deleri de libro tuo, ut illi, remiſſione à te accepta, in eo ſcribantur: malo enim ut ego unus delear, quam ut tot hominum milliones deleantur. Hic ſenſus magis ex Hebræo elici poteſt, ſic enim habet: *Si dimittis, & ſi non, dele me de libro tuo quem ſcripſiſti.* Quæ verba ob vehemens pathos abrupta & conciſa, ſic expleri poſſunt, *ſi dimittis, dele me de libro tuo.* q. d. Opto deleri ut eis dimittas, puni me ut illis parcas, offero me in lytrum & piaculum pro populo meo: *& ſi non* dimittis, rurſum oro & dico, *dele me de libro tuo*: quia non poſſum videre me ſcriptum in libro, & populum meum ex eo deleri, ut ſcilicet ego ſaluer & populus meus pereat, aut ergo utrumque ſcribe & ſalva; aut ſi alterutrum vis delere & perdere, me unum potiùs dele & perde quàm totum populum. Malo enim ut tua gloria à toto populo celebretur, quàm à me ſolo: malo ut tot millia præſentium & futurorum ex eis gignendorum te colant, laudent, ament, quàm ego ſolus per te ſim felix: malo etiam totum populum ſalvari & beari, quàm me ſolum. Hoc enim quaſi dilemmate urget Moſes & pænè cogit Deum ut populo dimittat. Unde S. Chryſoſt. in cap. 9. ad Roman. docet Moſen & Paulum tranſcendiſſe cogitatione, non tantùm omnes præſentis vitæ agones & mortes, ſed etiam pro Deo, quem magis quàm ſe ipſum diligebant, cælos & angelos ſupergredientes omnia inviſibilia ſprevisſe, ac pro Dei amore ab ipſa Dei fruitione, beatitudine & ineffabili gloria (hanc enim ſignificat liber vitæ, vel liber Dei) excidere non tantùm petiiſſe, ſed revera & ſeriò optaſſe. q. d. Moſes: Dele me de libro tuo, ut ſcilicet non perveniam ad æternam beatitudinem, ad quam me conſcripſiſti; inde inquam dele me potiùs, quàm populum hunc tuum & meum deleas & perdas, ita S. Chryſoſt. Theophyl. Oecumen. in cap. 9. epiſt. ad Roman. Caſſian. collat. 23. cap. 6. S. Bern. ſerm. 12. in Cantica.

Obiectio. Dices, Optare privari æterna beatitudine eſt contra charitatem, eſtque peccatum; ergo id non optavit Moſes. Antecedens probatur, quia optare carere beatitudine & viſione Dei, eſt implicitè optare carere amore beatifico, ſeu optare minùs amare Deum, minuſque ei placere, minùs eum laudare; hæc enim ſequuntur ex carentia viſionis Dei; nam charitas patriæ excedit omnem charitatem viæ. Adde, charitas valdè inclinat ad præſentiam, & fruitionem ſui amati, putà Dei; ergo hoc votum Moſis fuit præter vel contra inclinationem, charitatis, ergo fuit inordinatum.

Reſponſio. Reſpondeo, Moſen hìc tantùm comparaſſe ſuam gloriam, ut ſua propria erat beatitudo & bonum, cum gloria Dei & ſalute tanti populi, maluiſſeque ſua carere quam Dei gloriam periclitari, tum apud Gentiles, qui populo & Deo obtrectaſſent, ſi Deus populum ſuum in deſerto deleviſſet; tum apud ipſos Hebræos, qui omnes in æternum periiſſent, blaſphemaſſentque Deum in inferno, neque ulteriùs quid ſpectavit Moſes, ſed totus abreptus charitate Dei & gloriæ ipſius, non conſiderabat alia huic ſuo voto annexa, vel certè ſi id quod obiicitur conſiderabat, cogitabat charitatem in via eamdem eſſe quæ in patria, neque illic eſſentialiter fore perfectiorem aut intenſiorem quàm ſit hic: accidentalem autem charitatis perfectionem ex Dei fruitione manantem, uti & inclinationem ad Deo fruendum ſ. ponebat, eaque ſe hoc voto ſuo excidere permittebat, utpote pro qua reponeretur tum ſibi major gratia, & charitas eſſentialis, per iſtum actum tam heroicum, quo tantopere Deum diligebat; nec dubitabat quin Deus eum per alias gratias copioſiſſimè remuneraretur; tum etiam reponeretur major gloria Deo, per tot millia hominum ſpargenda, quàm proinde à Deo fervidè deſiderabat; ut ad illius, & ſimul populi, cujus oro Deo dux erat conſtitutus, incolumitatem, à Deo impetrandam, cuperet ſua beatitudine privari, imò, ut ait Chryſoſt. homil. de cruce & latrone, particeps eſſe cuperet ſupplicii idololatræ populo irrogandi, perdique cum iis optaret, ut idem ait homil. de amore erga perſequentes. q. d. Moſes: Aut dimitte populo, aut ſi eum à te domoque tua eiicis, eiice me ſimul cum ipſo: non enim poſſum à populo hoc meo, & tuo avelli aut ſeparari, videre non poſſum ut populus hic meus & tuus pereat, quin ſi perit, cum eo peream &

A ego, ut ita teſter charitatem quam erga populum tuum, & conſequenter erga te ò Domine, in pectore meo incenſam gero. Hoc ergo Moſis votum manavit ex charitate, putabatque Moſes charitatem tam Dei quàm populi, hoc votum à ſe quaſi efflagitare. Moſes enim hoc votum ſuum dirigebat ad hoc, ut per illud veniam populo impetraret, itaque magis Dei gloriam in populo promoveret, ideoque illud ipſum ipſimet Deo placiturum non ambigebat. Itaque nullum hìc fuit peccatum: licet enim Moſes petierit implicitè carere amore beatifico, non tamen amicitiæ cum Deo aut charitatis imminutionem petiit: quin verò hæ ejus preces maximæ charitatis indicium, & incenſum deſiderium oſtendunt. Aliqui tamen huc quoque, ſcilicet ad gratiæ imminutionem, vel privationem, votum Moſis extendunt. Dicunt enim licuiſſe ei optare privari ſua unius gratia, ut per hoc tot millia populi gratia donarentur. Charitas enim inclinat ad majorem Dei gloriam petendam, & procurandam. Major autem Dei gloria eſt ſi multa millia Dei gratia potiantur, Deumque ament & colant, quàm ſi ego ſo- B lus id præſtem. Ergo ſi alterutrum eligendum ſit, prius eligendum videtur. Verùm quidquid de hac re, an licita ſit nec ne, ſit; liber vitæ in Scriptura non eſt liber gratiæ, ſed gloriæ, putà prædeſtinationis ad æternam felicitatem, Gloriæ ergo, non gratiæ privationem optavit hìc Moſes.

Dices Secundò, Moſes hìc petiit rem impoſſibilem: impoſſibile enim eſt aliquem ſcriptum in libro Dei, ex eo deleri. *Obiectio ſecunda.*

Reſpondeo Primò, Qui inchoatè tantùm ſcriptus eſt in libro Dei, poteſt ex eo deleri. Sic omnes juſti ſcripti ſunt in libro vitæ, quia inchoant viam ad beatitudinem, in qua ſi perſeverent, revera ad eam pervenient: ſed quia multi non perſeverant, hinc ex eo delentur. Unde dicitur pſal. 68. *Deleantur de libro viventium.* Verùm quia Moſes videtur loqui de ſcriptione abſoluta & perfecta in libro vitæ; hinc. *Reſponſio.*

Reſpondeo Secundò, formaliter neminem ſic ſcriptum poſſe deleri de libro vitæ; ſic enim præſcientia & prædeſtinatio Dei falleretur, aut mutaretur; materialiter tamen ſive objectivè aliquem ex eo deleri poſſe. Senſus C ergo eſt, q. d. Aut dimitte, aut priva me æterna beatitudine, ad quam me conſignaſti & conſcripſiſti; ſepoſita enim præſcientia & prædeſtinatione Dei, à qua abſtrahebat Moſes, abſolutè poſſibile erat Moſem privari ſua beatitudine, quod eſt deleri de libro vitæ.

Dices Tertiò, Hoc votum Moſis videtur inordinatum & imprudens: nam privatio beatitudinis ſuæ non erat medium ordinatum ad remiſſionem peccati, & ſalutem populi. *Obiectio tertia.*

Reſpondeo, Moſes tantùm rei, putà medii hujus naturam in ſe ſpectavit, non autem conſideravit, an medium illud eſſet congruum, & aptum ſecundùm ordinem, & diſpoſitionem jam à Deo conſtitutam: hoc enim poſitivum erat ex libera electione Dei, quæ rerum naturam non mutat. Licet ergo carentia beatitudinis neque ex ſe, neque ex Dei diſpoſitione eſſet medium ordinatum ad gratiam populo impetrandam, non tamen in ſe ſuaque natura erat illicitum, aut impoſſibile, aut peccatum, unde Moſes illud optavit non ut medium connaturale & ordinarium, ſed quod ei D libera pietas & arcta neceſſitas, amorque populi ſuggerebant. Neceſſarium enim putabat ſumma vi conniti apud Deum; videbatur enim ſalus populi apud eum in ſummo eſſe diſcrimine, cumque aliud efficacius medium ad eam tuendam non occurreret, hoc uſus eſt, exceſſu ſummi amoris ac cæcæ cujuſdam charitatis, qui communes ordinariæ prudentiæ leges tranſcendit. Hoc autem non erat peccatum, ſed maximè heroica virtus. Hinc patet quàm gloria Dei noſtris commodis, ipſique beatitudini noſtræ anteferenda ſit, quamque peccatum quodvis letale ipſi è diametro repugnans, magis deteſtandum ſit, quàm privatio beatitudinis, aut ipſe etiam ignis infernalis, Rurſum, quanti cum Moſe facienda, & procuranda ſit animarum ſalus. Sic ſimili modo ac motivo quo Moſes, optavit Paulus pro Judæis fieri anathema à Chriſto, Rom. 9. 3. Ex dictis ſequitur, licitum, pium ac ſanctum fuiſſe hoc votum Moſis, ac conſequenter licere cuique *Reſponſio.*

illud

Digitized by Google

illud ipſum concipere & imitari, uti docet Lud. Molina. A vide dicta ad Rom. 9. 3. ſub finem.

DELE ME DE LIBRO TUO QUEM SCRIPSISTI] in quo ſcilicet me cum aliis electis, abſolutè & perfectè ſcripſiſti: hoc enim ſignificabat illa iteratio & inculcatio, *quem ſcripſiſti*. Unde videtur quòd Moſes acceperit revelationem de ſua electione & beatitudine; atque hac de cauſa tam fidenter cum Deo, tamquam amicus cum amico expoſtulat. Moſis charitatem & zelum imitati ſunt heroes Gentilium, ſed eam minimè aſſequi & adæquare potuerunt: quia corpus tantùm pro populo & patria ad temporalem mortem devoverunt. Ita ſe devovit Codrus rex Athenienſium: cùm enim oraculum edixiſſet eos victores fore contra Thraces, ſi rex caderet; Codrus vili amictu incognitus ad hoſtes venit, falcem gerens, & uno interfecto, mox ab alio occiſus eſt: itaque vicerunt Athenienſes. Ita P. Decius Romanus contra Albanos belligerans, per quietem imaginatus eſt, ſe ſua morte Romanis vires additurum, itaque in medios hoſtes irruit, multiſque occiſis interfectus eſt. Eodem modo filius ejus Decius bello Gallico rem Romanam conſervavit. Ita Junius Brutus duos ſuos filios ſecuri percuti juſſit, quòd cum Tarquiniis contra patriam & libertatem Romanam conſpiraſſent. Ita tergemini Horatii pro patria duello ſe offerentes, in eoque tergeminos Curiatios Albanos trucidantes, imperium Romæ in Albam aſſeruerunt. Idem prorſus fecerunt tergemini Tegeatæ pugnantes in tergeminos Pheneatas. Ita Curtius Rom. in hiatum armatus juxta oraculum inſiliens, patriam calamitate liberavit. Idem prorſus apud Græcos fecit Anchurus. Ita Horatius Cocles ſolus impetum hoſtium ſuſtinuit. dum ſui pontem in Tiberi reſcinderent, hoſtemque tranſitu prohiberent. Ita trecenti Fabii duce Fabio Maximo in caſtra Hannibalis irruerunt, multiſque cæſis occubuerunt. Ipſe dux in Hannibalem irruit, diadema ei detraxit, cum eoque mortuus eſt. Ita Leonidas cum trecentis Spartanis in innumerabilem exercitum Xerxis irruit, atque in ipſum Xerxem contendit, eique diadema avellit, cum eoque haſtis confixus occubuit. Ageſilaus Themiſtoclis filius ſe pro patria devovit, ac caſtra Xerxis ingreſſus Mardonium interfecit, putans eſſe Xerxem; errore cognito, manum igni impoſuit, cruciatumque abſque ullo pertulit gemitu. Vinculis proinde ſolutus, dixit; *Tales ſunt omnes Athenienſes; quòd ſi non credis, etiam ſiniſtram impoſuero*. Xerxes metu concepto, eum in cuſtodia juſſit aſſervari. Idem pro Romanis fecit Mutius Scævola apud Porſenam regem Etruſcorum. Hæc omnia enarrat Plutarch. in Parallelis. Verùm quid hi ad Moſen, qui non corpus tantùm, ſed & animam pro populo devovit, cupivitque deleri de libro vitæ, ac in æternum affligi? Similis Moſi fuit S. Paulus, optans anathema fieri pro fratribus; & beatus Jacoponus, qui ex amore Chriſti deſiderabat ſuſtinere in hac vita omnes labores, ærumnas, angores & dolores, qui verbis exprimi, aut animo concipi poſſunt: quinimò poſt hanc vitam trudi in infernum: ut ibi ſua, & hominum, etiam damnatorum, & dæmonum (ſi fieri poſſet) peccata lueret & expiaret. Quid nos ad hæc?

Laudamus veteres, nos noſtris utimur annis.

Moſes accepit revelationem ſuæ ſalutis.

Exempla Gentilium devoventium ſe pro patria.

TU AUTEM VADE) q. d. Non cures de eo quod petiiſti pro populo, ſed obtempera huic mandato meo: Hinc videtur non omnino populo reconciliatus fuiſſe Deus hac vice, cùm adhuc ſe ulturum minetur: ſed in fine 40. dierum, quibus Moſes cum Domino ſecundò fuit in monte, eumque pro venia oravit, placatus fuit Dominus, ut patet Deuter. 9. 19. & hic c. ſeq. v. 14. Vers. 34.

B

ANGELUS MEUS PRÆCEDET TE) in columna ignis & nubis, quam movet, quaque vobis quaſi dux viam præit & oſtendit.

EGO AUTEM IN DIE ULTIONIS VISITABO ET HOC PECCATUM EORUM) *In die ultionis*, non captivitatis Babylonicæ, aut Romanæ ſub Tito, non etiam in die judicii, aut alia: quando alia Hebræorum peccata Deus punivit; non etiam hoc ipſo die quo hæc dixit Deus: ſed eo die de quo proximè ſequitur, dum ait:

PERCUSSIT ERGO DOMINUS POPULUM) Hinc veriſimile eſt, Deum paulò poſt ob idolum vituli, Hebræis conſiſtentibus adhuc in Horeb, plagam aliquam, v. g. peſtem, immiſiſſe. Hæc enim eſt ultio, quam ipſis v. præcedenti comminatus eſt, & ſic optime reſpondet hic verſus præcedenti, tamquam executio ſuæ ſententiæ & comminationi. nam alioqui rumpitur hic ſeries orationis Domini; quæ enim cap. ſequenti de colloquio Moſis cum Domino narrantur, eadem ſerie cum colloquio Moſis & Dei, quod hic recenſetur, uti contigerunt, pertexenda & connectenda ſunt. ita R. Salomon & Abulenſ. Vers. 35.

CAPUT TRIGESIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPISIS.

M*Inatur adhuc Deus populo, ille luget, Moſes orans tandem omnino Deum populo reconciliat, impetratque ut non angelus, ſed Deus ipſe ſit via dux. Secundò, v. 18. petit Moſes videre gloriam Dei. auditque* Videbis poſteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: Vade, aſcende de loco iſto tu, & populus tuus
quem eduxiſti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham Iſaac, & Jacob, dicens:
Semini tuo dabo eam: 2. & mittam præcurſorem tui angelum, ut ejiciam Chananæum, & Amorrhæum,
& Hethæum, & Pherezæum, & Hevæum, & Jebuſæum, 3. & intres in terram fluentem lacte & mel-
le. Non enim aſcendam tecum, quia populus duræ cervicis es; ne fortè diſperdam te in via. 4. Au-
dienſq; populus ſermonem hunc peſſimũ, luxit: & nullus ex more indutus eſt cultu ſuo. 5. Dixitq; Dominus
ad Moyſem. Loquere filiis Iſrael. Populus duræ cervicis es, ſemel aſcendam in medio tui, & delebo te.
Iam nunc depone ornatum tuum, ut ſciam quid faciam tibi. 6. Depoſuerunt ergo filii Iſrael ornatum ſuũ
à monte Horeb. 7. Moyſes quoq; tollens tabernaculum, tetendit extra caſtra procul, vocavitq; nomen ejus
tabernaculum fœderis. Et omnis populus, qui habebat aliquam quæſtionem, egrediebatur ad taberna-
culum fœderis, extra caſtra. 8. Cumque egrederetur Moyſes ad tabernaculum, ſurgebat univerſa plebs,
& ſtabat unuſquiſq; in oſtio papilionis ſui, aſpiciebantq; tergum Moyſi, donec ingrederetur tentorium.
9. Ingreſſo autem illo tabernaculum fœderis, deſcendebat columna nubis, & ſtabat ad oſtium, loqueba-
turq; cum Moyſe, 10. cernentibus univerſis quod columna nubis ſtaret ad oſtium tabernaculi. Stabant-
que ipſi, & adorabant per fores tabernaculorum ſuorum. 11. Loquebatur autem Dominus ad Moyſen
facie ad faciem, ſicut ſolet loqui homo ad amicum ſuum. Cumque ille reverteretur in caſtra, mi-
niſter ejus Joſue filius Nun, puer, non recedebat de tabernaculo. 12. Dixit autem Moyſes ad Dominũ: Præ-
cipis ut educam populũ iſtum: & non indicas mihi quem miſſurus es mecũ præſertim cũ dixeris: Novi te
ex nomine, & inveniſti gratiam coram me. 13. Si ergo inveni gratiã in conſpectu tuo, oſtende mihi faciem
tuam, ut ſciam te, & inveniam gratiam ante oculos tuos: reſpice populũ tuum gentem hanc. 14. Dixitque
Dominus: Facies mea præcedet te, & requiem dabo tibi. 15. Et ait Moyſes: Si non tu ipſe præcedas, ne edu-
cas nos de loco iſto. 16. In quo enim ſcire poterimus ego & populus tuus inveniſſe nos gratiam in con-

Digitized by Google

ſpectu tuo, niſi ambulaveris nobiſcum, ut glorificemur ab omnibus populis qui habitant ſuper terram: 17. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Et verbum iſtud, quod locutus es, faciam: inveniſti enim gratiam coram me, & te ipſum novi ex nomine. 18. Qui ait: Oſtende mihi gloriam tuam. 19. Reſpondit: Ego oſtendam omne bonum tibi, & vocabo in nomine Domini coram te; & miſerebor cui voluero, & clemens ero in quem mihi placuerit. 20. Rurſumque ait: Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo, & vivet. 21. Et iterum: Ecce, inquit, eſt locus apud me, & ſtabis ſupra petram. 22. Cumque tranſibit gloria mea, ponam te in foramine petræ, & protegam dextera mea, donec tranſeam: 23. tollamque manum meam, & videbis poſteriora mea: faciem autem meam videre non poteris.

Vers. 1. LOCUTUSQUE EST DOMINUS AD MOYSEN) ſcilicet, quando jam ſecundò Moſes aſcenderat in montem Sina, ut dictum eſt c. 32. v. 31. in quo manſit continuè totidem diebus quot manſerat priùs, videlicet 40. petens veniam pro peccato populi & in fine horum ſecundorum 40. dierum accepit ſecundas tabulas legis (priores enim jam confregerat c. 32. 19.) ut patet c. 34. 28. & Deuter. 9. 18. & c. 10. 1.

VADE, &c. IN TERRAM QUAM JURAVI ABRAHAM, ISAAC ET JACOB) Soli Abraham expreſsè juravit Deus, ſe daturum ei Chanaan; Iſaac verò & Jacob tantùm eam promiſit, ſed ſimili forma qua Abrahamo, ſeu remittendo ſe ad id quod cum Abrahamo geſtum erat: ergo promittendo eis idem quod Abrahæ promiſerat, illudque ratificando & confirmando, implicitè jurabat eis idem quod juraverat Abrahamo.

Vers. 2. MITTAM PRÆCURSOREM TUI ANGELUM) Eſt apoſtrophè Dei ad populum, nam paulò antè Moſi locutus erat Deus: hic verò ſe convertit ad populum, loquiturque Moſi quaſi internuntio populi, ejuſque perſonam ſuſtinenti.

PRÆCURSOREM ANGELUM) qui te præeat in columna nubis & ignis, quique ante te præcedens exterreat Chananæos, & tibi contra eos viam ſternat ad victoriam; ita ſcilicet ut angelus hic non Dei, uti hactenus fecit, ſed ſuam perſonam repræſentet, vocceturque angelus non Deus, ac conſequenter angelico tantùm modo; & ſimplici cuſtodia te comitetur, ut cuſtos tuus; non autem illuſtria illa patret miracula, quæ hactenus Dei virtute & poteſtate patravit, tamquam Dei nomen & perſonam ſuſtinens & repræſentans.

Vers. 3. NON ENIM ASCENDAM TECUM) non comitabor te, non ero tibi præſens uti hactenus fui, videlicet per ſingulare illud patrocinium, perque operationem tot ſignorum & miraculorum. Res enim ſpirituales maximè præſentes eſſe ſentiuntur per operationem ſibi propriam & commenſuratam, ita Abulenſ. & colligitur ex Chaldæo verſ. 16.

POPULUS DURÆ CERVICIS ES) q. d. Es populus cervicoſus, inobediens, refractarius: hinc ne ad iram me concites, nolo te comitari, ſed mittam angelum qui te ducat. Hæc enallage perſonarum & commutatio ſermonis, apud Hebræos paſſim eſt obvia.

NE FORTE DISPERDAM TE) ne vindicem maximam tuam ingratitudinem, & irreverentiam in me meamque majeſtatem, ut habet Chald. admiſſam, ſi videlicet ego, per tot miracula me tibi præſentem, & tam clementem, tuique amantem & curam gerentem oſtendens, tamen à te negligar, ſpernar, & idolis poſtponar, uti jam vitulo poſtpoſitus fui.

Vers. 4. AUDIENSQUE POPULUS SERMONEM HUNC PESSIMUM (triſtiſſimum) LUXIT: ET NULLUS EX MORE INDUTUS EST CULTU SUO) Quæ hic de populo dicuntur, ordine non ſuo inſerta ſunt. Abrumpunt enim continuum Dei cum Moſe colloquium, quod fuit ſecundis illis 40. diebus in monte. Itaque Moſes hic more ſuo, colloquio Dei hiſtoriam verbis Dei conſonam interjicit: videlicet quid ad Domini verba dixerit & fecerit populus, quando ea audivit: quod factum eſt non eodem die, quo hæc Moſi dixerat Dominus, ſed poſt 40. dies colloquii Moſis cum Deo in Sina, quando videlicet iis evolutis Moſes de monte deſcendit, & narravit populo quid cum Domino egiſſet, quidque dixiſſet Deus. Hiſce enim auditis cognoſcens populus Deum adhuc ſibi eſſe infenſum ob idolum vituli, luxit, & depoſuit ornatum ſuum, &, ut Septuag. vertunt: *κατεπένθησαν ἐν πενθικοῖς*, id eſt, *luxerunt in lugubribus*, ſcilicet veſtibus. Eſt A ergo hic hyſteron proteron, Moſes enim integros 40. dies manſit in monte cum Domino, nec inde deſcendit niſi die 39. ut tabulas legis dolaret, ac mox eodem die rurſus in montem aſcendit, ac ſequenti die 40. Deus tabulis decalogum inſcripſit, uti patebit cap. ſequenti, ita Abulenſ.

Vers. 5. DIXITQUE DOMINUS AD MOYSEN) Eadem ſcilicet vice, qua vice, qua v. 1. 2. 3. locutus eſt ad Moſen, unde & eadem quæ ibi dixerat hic repetit & inculcat Deus, ut ad pœnitentiam Hebræos magis inflectat, patet ex dictis v. 4.

SEMEL ASCENDAM, ET DELEBO TE) Eſt gravis objurgatio. q. d. Si ſemel in te irruam, omnino delebo te.

JAM NUNC DEPONE ORNATUM TUUM) Hinc patet Hebræos paulò antè v. 4. non depoſuiſſe ornatum ſuum, ſed illud per anticipationem ibi dici; alioqui enim poſtea hoc verſu non juberentur ornatum ſuum deponere, ſi eum jam depoſuerant. Ornatus hic fuerunt veſtes mundæ & feſtivæ, quas accepturi legem in Sina induerant, c. 19. v. 10. & huc uſque non depoſuerant, B utpote Deo adhuc cum illis per Moſen loquente. Unde Septuag. vertunt, *auferte ſtolas gloriarum veſtrarum*. ita Oleaſter & alii. Chaldæus tamen ſic explicat; *depone ornatum tuum*, id eſt tua arma bellica.

Addit Hieron. Prado in Ezech. 24. pag. 312. & alii, uti dixi c. 32. v. 25. per ornatum hic accipi aureas byſſinaſve corollas, quas ſibi in Sina Hebræi impoſuerant ut eſſent ſymbolum ſuæ deſponſationis cum Deo, unde Hebræum עדי *adi*, *ſtolas*, vela, pepla ſerica, monilia, coronas, ſimilemque ornatum, qui veſtibus affigitur & applicatur, magis ſignificat quàm ipſas veſtes ornatas, id eſt elegantes, pretioſas & feſtivas.

Nota. Sicut herus ſervum peccantem quem verberare conſtituit, nudari præcipit: ſic hic voluit Deus, ut Iſrael ſe quaſi nudaret, & nudum Deo flagris, cædendum præſentaret, ut hoc humilitatis & pœnitentiæ habitu, veniam impetraret. Sic qui olim pœnitentiam publicam agebant in Eccleſia, poſito ornatu ciliciis induti, ſacerdotibus quaſi reos ad pœnam & diſciplinam ſe offere- C bant.

UT SCIAM QUID FACIAM TIBI) ut viſa tua pœnitentia decernam qualem pœnam, an levem, an graviorem ulteriùs tibi infligere debeam.

Vers. 6. DEPOSUERUNT ERGO FILII ISRAEL ORNATUM SUUM) tum ex ſpontaneo ſuo luctu, tum præcepto Domini incitati. Rurſus hic interrumpitur colloquium Dei cum Moſe, per hiſtoricam narrationem ejus quod præceperat Deus: nam hæc depoſitio ornatus contigit poſt 40. dies, cùm Moſes à monte & Deo rediit ad populum.

A MONTE HOREB) ad montem Horeb. (eſt enallage præpoſitionis) putà conſiſtentes juxta Horeb ſive Sinai, ubi Deus propter vitulum offenſus apparebat.

MOYSES QUOQUE TOLLENS TABERNACULUM, TETENDIT EXTRA CASTRA) Nota, hæc quoque & ſequentia uſque ad v. 12. per anticipatio- D nem dici, & ſuo ordine inſerenda eſſe poſt c. 34. Id ita eſſe patet Primò, ex eo quòd hæc præcedenti ornatus depoſitioni annectantur, quaſi ſimul hæc facta ſint: ornatus autem depoſitio contigit poſt 40. diem, cùm videlicet Moſes jam deſcendiſſet de monte. Voluit enim Moſes hæc ſimul narrare & jungere, tamquam pœnitentiæ ſigna, quibus ſe idoli ſui pœnitere oſtendit populus. Nam hoc ipſo quo tabernaculum extra caſtra figebatur, caſtra ſummo ſuo decore ſpoliabantur, videbanturque eſſe,

quaſi

quaſi excommunicata. Idem Secundò, patet ex eo quòd dicitur hic eo tempore vocatum fuiſſe hoc tabernaculum fœderis, putà à ſecundis tabulis legis, quibus fœdus denuò ſancitum eſt, quas Moſes in hoc tabernaculo, tamquam Dei domicilio depoſuit. Nam has ſecundas tabulas fœderis confirmatrices, certum eſt Moſen non accepiſſe ante 40. diem jam dictam. Tertio, quia Moſes aſcendit ſecundò in montem ca. præc. v. 31. ibique manſit per 40. dies continuos, uti patet cap. ſequ. v. 25. Ergo quæ hic interiiciuntur, poſt hoſce 40. dies, cùm Moſes jam de monte deſcendiſſet, contigerunt; niſi dicas hoſce 40. dies fuiſſe interruptos per unum diem, quo Moſes de monte deſcendit, egitque cum populo ea quæ hic enarrantur à v. 4. ad 12. Verùm hoc non eſt veriſimile: nam Moſes c. ſeq. v. 28. indicat ſatis ſe continuis 40. diebus & noctibus fuiſſe cum Deo in monte. Ita Abulenſ.

TABERNACULUM] Tabernaculum hoc non fuit illud, quod juſſit Dominus fieri cap. 26. quodque poſt hæc factum & erectum narratur cap. 40. in quo urna cum manna, arca & Cherubim depoſita fuerunt: nihil enim horum hoc tempore fabricatum erat. ſed erat hoc tabernaculum parvum tentorium Moſis, quatenus ipſe erat dux populi: unde eò convenire ſolebant ſeniores, acturi concilium cum Moſe, huic etiam tabernaculo incubabat columna nubis, quæ erat dux itineris. Denique Deus ad oſtium hujus tabernaculi ſe per nubem videndum exhibebat, ibique colloquebatur cum Moſe ſpectante populo, ac dabat reſponſa, uti hic dicitur. Quando tabernaculum hoc factum ſit, incertum eſt. Ex dictis credibile eſt factum eſſe ſub idem tempus, quo columna nubis à Deo data eſt caſtris Hebræorum, cap. 13. 21. Ceſſavit uſus hujus tabernaculi fabricato altero illo ſplendido, quod Dominus juſſit fieri cap. 26. quodque factum & erectum eſt c. 40.

Vers. 8. CUMQUE EGREDERETUR MOYSES AD TABERNACULUM, SURGEBAT UNIVERSA PLEBS] quaſi ſurgendo & ſtando reverentiam exhibens Deo, & Moſi Dei vices gerenti, ſuoque capiti & rectori.

Vers. 9. LOQUEBATURQUE CUM MOYSE] ſcilicet columna nubis quæ præceſſit, id eſt angelus qui columna nubis tegebatur, & hic vices Dei gerebat. Unde v. 11. dicitur Dominus locutus, putà non per ſe, ſed per angelum hunc columnæ præſidem. Id autem fiebat ad hoc, ut populus Moſen revereretur, ſciretque eum non ſua, ſed Dei mandata promere.

Vers. 10. ADORABANT PER FORES TABERNACULORUM SUORUM] q. d. Adorabat quiſque Deum ſtans, vel potiùs procumbens in genua in oſtio tabernaculi ſui, convertendo ſe ad tabernaculum Moſis, in quo angelus vice Dei cum Moſe, per columnam nubis loquebatur.

Vers. 11. LOQUEBATUR AUTEM DOMINUS AD MOYSEN FACIE AD FACIEM] Chald. *verbum ad verbum*; Septuag. *ἐνώπιος ἐνωπίῳ*, *præſens præſenti*, *facialis faciali*. Quare veriſimile eſt, angelum hunc ſpecie corporea, & humana apparuiſſe Moſi, & cum eo collocutum eſſe, quem tamen Moſes agnoſcens non hominem eſſe, ſed angelum Dei vices gerentem, ſumma humilitate & reverentia audivit, eique reſpondit.

Tropolog. S. Hieron. in pſal. 133. Habet, inquit, Dominus Jeſus qui quaſi ad faciem ſuam ſibi miniſtrant, putà monachos & virgines: habet alios quaſi in agris ſibi ſervientes, puta ſæculares.

MINISTER EJUS JOSUE, FILIUS NUN, PUER NON RECEDEBAT DE TABERNACULO] Joſue vocatur hic *puer*, non ætate; jam enim præfuerat bello contra Amalec c. 17. ſed obedientia, innocentia & diſciplina: erat enim diſcipulus Moſis, ab eoque erudiebatur tamquam futurus ejus in regimine populi ſucceſſor. Sic paſſim in Script. diſcipuli & famuli vocantur pueri; quia minores & inferiores ſunt magiſtro vel hero: & vice verſa heri & magiſtri vocantur patres. Sic Eliſæus Eliam vocat patrem dicens, *Pater mi, currus Iſrael* (tu es) *& auriga eius*. ſic ſervi Naaman eum vocant patrem, 4. Reg. 5. v. 13. ſic Abrahæ ſervus vocatur puer, Geneſ. 18. 7. ſic Giezi vocatur puer Eliſæi, ſic David loquitur pueris, id eſt famulis ſuis, & paſſim in libris Regum famuli vocantur pueri.

Joſue ergo non recedebat de tabernaculo, ut locum ſacrum quaſi cuſtodiret abſente Moſe, utque ſervaret legis tabulas, ſimul interim vacabat orationi & contemplationi.

Tropolog. De receſſu Moſis à tabernaculo ad caſtra tropologiam vide apud S. Gregorium p. 2. Paſtor. cap. 5. *Qui*, inquit, *præſunt aliis, Dominum ſæpè conſulant oportet; neque ita tamen Dominum contemplando affectant, quin deorſum quoque ad membra illius miſerando deſcendant*. Unde Chaldæus hoc tabernaculum vocat domum doctrinæ, quia in eo à Deo docebatur Moſes in negotiis & cauſis, de quibus eum conſulebat.

Vers. 12. DIXIT AUTEM MOYSES AD DOMINUM] Redit Script. ad interciſam narrationem colloquii Domini cum Moſe, igitur hæc connectenda ſunt cum verſ. 5.

PRÆCIPIS UT EDUCAM POPULUM ISTUM, ET NON INDICAS MIHI QUEM MISSURUS ES MECUM) Dixerat Dominus Moſi, *Angelus meus præcedet te*, ſed certum aliquem non deſignaverat, verùm Moſes ductu & comitatu angeli non contentus, volebat ut Deus ipſe comitaretur, eſſetque dux caſtrorum, hoc hic verecundè, ideoque ambiguè & in terminis generalibus petit Moſes, dicens, *Non indicas mihi quem miſſurus es*; idque creſcente ſermone ſimul & animo ac libertate clariùs explicat cùm ſubdit v. 13. *Oſtende mihi faciem tuam.* q. d. Illam mitte nobiſcum, facies tua nos ducat, iterque præeat. Rupert. & Lipoman. putant Moſen petere ut Deus mittat Chriſtum: hic enim eſt ille qui mittendus eſt. Sed hoc non eſt litterale.

PRÆSERTIM CUM DIXERIS: NOVI TE EX NOMINE) Septuag. *novi te præter omnes*, q. d. Præ omnibus te elegi & diligo, mihique places.

Vers. 13. OSTENDE MIHI FACIEM TUAM) Hebr. *Oſtende mihi viam tuam*, ut ſcilicet tu teipſo & facie tua viam nobis præeas, & oſtendas: hæc enim eſt via tua. Unde Septuag. vertunt, *oſtende mihi teipſum manifeſtè*, aut *cognoſcibiliter*. Quare immeritò Eugubinus hic carpit Septuag. & Interpretem noſtrum. Hinc patet, non petiiſſe hic Moſen viſionem Dei, vel eſſentiæ divinæ, uti videtur velle S. Auguſt. epiſt. 112. & l. 2. Trin. 16. & S. Gregor. 18. Moral. 36. & D. Thom. in 2. Corinth. 12. nam paulò pòſt Moſes clariorem petet Dei viſionem, quam eidem Deus negabit, cùm prioribus hiſce ejus petitionibus annuat.

UT SCIAM TE) ut cognoſcam te mihi & populo placatum, propitium & præſentem.

Vers. 14. DIXITQUE DOMINUS, FACIES MEA PRÆCEDET TE) id eſt, ego ipſe præcedam te. hoc enim petierat Moſes v. 13. ſcilicet ut non angelus, ſed Deus ipſe adeſſet, & præcederet caſtra Hebræorum, illud hic Moſi annuit Deus, unde Chald. vertit, *maieſtas mea præcedet te*.

Aliena ergo à mente Script. eſt expoſitio Ruperti, & Abulenſ. qui per *faciem* intelligunt angelum aliquem primarium, qui dicatur *angelus facierum*, eò quòd proximè aſſiſtat Deo.

Utitur verò Deus faciei nomine; non enim dicit *ego*, ſed, *facies mea præcedet te*. Primò; quia, ut ait S. Gregor. 18. Moral. 2. per faciem deſignatur notitia & familiaritas. q. d. Ego facie mea te præibo familiariter & jugiter per quævis ardua, iterque quamvis invium videatur, facile & patens oſtendam. Secundò, quia nomine faciei reſpectus gratiæ deſignatur, quæ Hebræos in terram promiſſam feliciter erat perductura. Hic ergo Deus Moſi annuit id quod petierat, atque adeò hic omnino ſe populo reconciliatum oſtendit, conceditque priſtinam ſuam præſentiam ad victorias illuſtres, & ad opera magnifica & miraculoſa ac divina pro Hebræis patranda. hæc autem præſtitit Deus non immediatè per ſe, ſed per angelum præſidem columnæ, ducemque exercitus Hebræorum, cui ſuas vices delegavit, quemque ita ſua potentia & auctoritate inſtruxit, ut non angelus, ſed Deus caſtra præire dicatur & videatur. hoc enim ſolùm petiit Moſes, hoc & impetravit.

ET REQUIEM DABO TIBI) ut inter medios hoſtes mea nixus præſentia, ſignis & miraculis, in mea ope ſecurus quieſcas, tandemque ad terram promiſſam victor pervenias, eamque quietè poſſideas.

Vers. 15. ET AIT MOYSES: SI NON TU IPSE PRÆCEDAS, NE EDUCAS NOS DE LOCO ISTO) pro *ſi non tu ipſe*

præcedas, Hebr. Chald. & Septuag. habent, *Si facies tua non præcedat*: unde patet Moſen hic non aliud petiiſſe quàm confirmationem eius quod Dominus jam conceſſerat; ſed id fuſiùs, & urgentiùs hic explicate, tum quia illectus colloquio divino, eo diutiùs frui cupiebat, de quo vide S. Ambroſ. libr. 3. epiſt. 21. ad Irenæum, piè & pulchrè diſſerentem; tum quia ad hoc incitabat eum vehementia deſiderij ſalutis populi, verebatur enim Moſes ne quo modo Dominus rurſum irritatus negaret & revocaret id quod promiſerat: unde & cap. ſequent. verſ. 9. rurſus idem petit; tum denique quia Moſes parturiebat aliam petitionem v. 18. cui ut viam ſternat, hinc huic inſiſtit diutiùs. A

Vers. 16. IN QUO ENIM SCIRE POTERIMUS, INVENISSE NOS GRATIAM IN CONSPECTU TUO, NISI AMBULAVERIS NOBISCUM] Chaldæus vertit, *in quo ſciemus quòd invenimus gratiam coram te, niſi cùm ambulaverit maieſtas tua nobiſcum, ut fiant nobis mira, & dividamur ab omni populo terræ?* Vides hic Moſen per *faciem Dei* non aliud petiiſſe quàm illuſtria miracula & opera Dei: unde & ſequitur:

UT GLORIFICEMUR AB OMNIBUS POPULIS] Hebr. ונפלינו *niphlinu*, tripliciter verti poteſt. Primò, ut glorificemur; Secundò, ut dividamur; Tertiò, ut mirificemur, unde aptè & pulchrè Chald. vertit, *ut fiant nobis miracula*, ad hoc enim petebat Moſes non angelum, ſed Deum ipſummet ducem viæ; idque ei conceſſit Deus dans ei angelum, qui non angeli, ſed Dei nomen, perſonam & poteſtatem gereret & exerceret. B

Vers. 17. ET VERBUM ISTUD QUOD LOCUTUS ES FACIAM] q. d. Expreſſiùs hic confirmo quod expreſſiùs petebas, & repetebas, licet tacitè idem conceſſerim antè, videlicet ut glorificem vos per ſigna & miracula, in conſpectu omnium gentium, idque ex nunc, ut non diſcedatis ex hoc loco niſi me duce, directore & protectore, ſed per angelum, cui meas vices demando.

Moral. in omnibus Dei directio poſtulanda. Exempla. Moraliter diſcant hic principes & Prælati, ſingulique fideles quàm in omnibus Dei ducatum & directionem expoſcere debeant, uti facit hic Moſes: ſic enim eis omnia proſperè cedent. Ita David orat pſalm. 118. 133. *Greſſus meos dirige ſecundùm eloquium tuum*: & pſalm. 24. 4. *Vias tuas Domine demonſtra mihi, & ſemitas tuas edoce me*, unde 1. Reg. 18. 14. de eo dicitur: *In omnibus quoque viis ſuis, David prudenter agebat, & Dominus erat cum eo*. Saule verò eum perſequente multos compoſuit pſalmos, quibus à Deo protegi & dirigi poſtulat: itaque Saulis manus evaſit, rex creatus eſt, Syros, Philiſtinos, Ammonitas, omneſque hoſtes ſuos feliciſſimè debellavit. C

Ita Salomon à Deo dirigi poſtulat: *Da mihi Domine ſedium tuarum aſſiſtricem ſapientiam: quoniam ſervus tuus ſum ego, & filius ancillæ tuæ, homo infirmus*, &c. Sap. 9. 4. Idem monet dicens: *In omnibus viis tuis cogita illum* (Deum) *& ipſe diriget greſſus tuos*, Proverb. 3. verſ. 6. & cap. 16. v. 9. *Cor hominis diſponit viam ſuam, ſed Domini eſt dirigere greſſus eius.*

Ita Joſaphat rex cinctus ab hoſtibus orat: *Cùm ignoremus quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, ut oculos noſtros dirigamus ad te*: itaque inſignem à Deo victoriam impetravit. 2. Paral. 20. 12. Hunc imitemur in periculis, in arctis, in dubiis & perplexitatibus poſiti, totoque corde ad Deum recurramus, & ſimilem Dei opem, lumen & directionem experiemur.

Hac de cauſa Tobias docet filium dicens c. 4. v. 20. *Omni tempore benedic Deum: & pete ab eo, ut vias tuas dirigat, & omnia conſilia tua in ipſo permaneant*: itaque faciens filius Raphaelem angelum viæ ducem, Saram uxorem, opes amplas, omniaque proſpera impetravit: quin & patri viſum reſtituit. D

Hinc & Caſſianus monet ut ante ſingulas actiones oremus: *Deus in adiutorium meum intende: Domine ad adiuvandum me feſtina*, unde illud ipſum orat Eccleſia initio ſingularum Horarum canonicarum: atque manè quotidie ad Primam cum Davide orat: *Sit ſplendor Domini Dei noſtri ſuper nos, & opera manuum noſtrarum dirige*. Atque ad Primam, Tertiam, Sextam, Nonam, recitat pſal. 118. quo orat Pſaltes ut Deus vias noſtras in lege ſua dirigat.

Ratio eſt, Primò, quia, ut ait Salomon Sap. 9. v. 14. *Cogitationes mortalium timidæ, & incertæ providentiæ noſtræ*: ergo à ſuprema prudentia Dei dirigendæ ſunt, eiuſque directio efflagitanda eſt.

A Secundò, quia ad Dei providentiam ſpectat, omnium creaturarum, præſertim hominum, actiones dirigere; hocque eius eſt obiectum. Quare Dei munus invadit, eique iniuriam facit, qui hoc ſibi arrogat, quaſi ſine Deo ſolus ſapere, ſeque & ſuas actiones ſapienter dirigere poſſit.

Tertiò, quia ſolus Deus novit eventus futuros, tam abſolutè, quàm conditionatè, quid ſcilicet eveniet, ſi hoc vel illud egero, aut non egero: quid ego in hac illave re, hoc aut illo loco, tempore, ſtatu, conditione eſſem acturus, ac præſertim an bene victurus, perſeveraturus, & ſalvandus; an malè victurus & damnandus. Ergo qui ſapit, ad Deum recurrat, oretque aſſiduè; Domine qui omnium habes præſcientiam & providentiam, dirige me rectà ad ſalutem, per illas vias quæ peccati non habent ſcandalum, per illas ſemitas quibus præſcis me certò perventurum ad gloriam, ad quam me creaſti: atque diverte & arce à me vias illas, quas ſi ingrediar, præſcis me peccaturum & damnandum; in hoc enim cardo ſalutis vertitur, inde pendet mea electio vel reprobatio, mea gloria vel damnatio. Sic directus fuit à Deo pius Abraham, per omnes peregrinationis ſuæ vias ſoſpes & felix: B Sic directus fuit Jacob, unde de eo ait Sapiens cap. 10. *Hæc* (ſapientia Dei) *iuſtum deduxit per vias rectas, & oſtendit illi regnum Dei* (in Bethel) *& dedit illi ſcientiam ſanctorum & honeſtavit* (id eſt ditavit) *illum in laboribus, & complevit labores illius*. Sic directus fuit à Deo Joſeph, de quo eodem cap. dicitur; *Hæc venditum iuſtum non dereliquit*, &c. *donec afferret illi ſceptrum regni*, &c. *& dedit illi claritatem æternam*. Sic directus fuit Moſes cum Hebræis per mare rubrum, per deſertum duce angelo columnæ præſide 40. annis, donec pervenirent in terram promiſſam. Sic directus fuit Joſue in omnibus bellis, quibus Chananæos delevit. Sic directus fuit Judas Machabæus cum paucis contra plurimos dimicans, ſemperque vincens, quia Dei ductum ante prælium ſemper implorabat, excepto ultimo in quo occubuit. Sic directus fuit Gregorius Thaumaturgus, qui fide in Deum nixus, omnia quæ aggrediebatur feliciter perficiebat, idque ſæpè per miracula: ideoque cùm Neocæſaream ad epiſcopatum veniens 17. tantùm fideles inveniſſet, moriens 17. tantùm in ea C infideles reliquit. Sic directus fuit Theodoſius, Carolus Magnus Carolus V. aliique pij reges & principes in bellis, quæ contra Eccleſiæ ſuoſque hoſtes feliciſſimè geſſerunt.

QUI AIT: OSTENDE MIHI GLORIAM TUAM] Vers. 18. Petierat Moſes v. 13. dicens, *Oſtende mihi faciem tuam*, conceſſit hoc ei Deus: hic ulteriùs petit dicens, *oſtende mihi gloriam tuam*; ſed hoc abnuit & recuſat Deus.

Quæres, quam Dei gloriam videre petit hic Moſes? Philo de monarchia per gloriam intelligit ideas & poteſtates quæ ſunt in Deo & mente Dei. Secundò, Tertull. intelligit gloriam humanitatis Chriſti, quàm ipſe oſtendit in transfiguratione, in monte Thabor coram Moſe & Elia, de quo paulò poſt plura. Tertiò, alii per gloriam intelligunt eſſentiam divinam, quaſi hanc videre petierit Moſes, ita S. Hieron. vel quiſquis eſt auctor comment. in S. Marcum, capite ult. Rupert. Lipoman. ac S. Auguſt. l. 12. de Geneſ. ad lit. c. 27. & Suarius de Deo trino & uno l. 2. c. 30. num. 13. Imò S. Ambr. in pſalm. 118. ſermon. 8. videtur ſentire, quòd Moſes petierit Dei eſſentiam videre oculis corporeis. *Notat*, inquit, *ſanctus vates Domini,* D *quòd inviſibilem Deum facie ad faciem videre non poſſet: ſed devotio ſancta menſuram ſupergreditur. Putavit ergo Deo etiam hoc eſſe poſſibile, ut corporeis oculis faceret, id quod eſt incorporeum comprehendi. Grata cupiditas atque inexplebilis, quod Dominum ſuum manu tenere, & obtutu oculorum videre cupiebat.*

Quā gloriam Dei videre petiit Moſes? Prima Sententia. Secunda. Tertia.

Verùm S. Ambr. videtur loqui de viſione eſſentiæ divinæ, non in ſe, ſed in aliqua idea, ſpecie vel figura corporata. Videtur enim ipſe ſenſiſſe, Dei ſubſtantiam à nemine, ne à Beatis quidem, immediatè ut in ſe eſt videri poſſe, ſed tantùm mediante aliqua luce, umbra, velo, vel ſpecie, quod etiam videntur ſenſiſſe S. Chryſoſt. contra Anomæos, & S. Baſilius l. 1. contra Eunomium; reprehendit enim eum, quòd doceret Dei ſubſtantiam uti in ſe eſt, ab homine videri poſſe: licet aliqui hoc limitent, addantque *viribus naturæ, & in hac vita*. Hoc enim volebat Eunomius, nimirum ſe, ſimileſque viros ſapientes ſua acie ingenij, & ſuis viribus in hac vita poſſe videre, imò com-

pre-

Digitized by Google

prehendere Deum uti eſt in ſeipſo, quod meritò impugnant S. Baſil. Chryſoſt. & Ambroſ.

Quarta & genuina; Verùm dico, Moſen hîc tantùm petiiſſe, ut Dominus, id eſt angelus Domini perſonam ſuſtinens, qui caligine tectus cum eo loquebatur, illam amoveret, ut clarè gloriam eius, id eſt ſpeciem exteriorem gloriæ illius, videre poſſet: idque ad hoc, ut clariorem divinæ maieſtatis cognitionem ex hac viſione perciperet, utque populo gloriam hanc Dei referre & deprædicare poſſet. Sic vidimus c. 3, v. 13, eumdem Moſen petiiſſe à Deo revelari ſibi nomen Dei, ut illud populo proponeret. Loquebatur enim Dominus cum Moſe voce corporea, ſed ab eo ob caliginem non videbatur: cupiebat ergo Moſes formam eius, qui ſecum loquebatur, videre. Id tantùm Moſen petiiſſe, patet ex reſponſione Domini dicentis: *Non poteris videre faciem meam;* ſcilicet gloriam meam, quam tantopere tu, ò Moſes, videre poſtulas. *Gloria* ergo eſt facies glorioſa, vel corpus glorioſum Dei, quod Moſes non potuit videre in facie, ſed tantùm in tergo, uti mox dicam, ita Abulenſ. Oleaſter & alij.

VERS. 19. RESPONDIT: EGO OSTENDAM OMNE BONUM TIBI) Hebr. *oſtendam bonum meum.* Multi per hoc *bonum* intelligunt divinam eſſentiam (hæc enim eſt omne bonum) quam Moſen in hac vita vidiſſe putant, ita ſentiunt S. Auguſt. epiſt. 112. c. 12. & 13. Baſil. homil. 1. Hexam. qui tamen illud revocat lib. 1. contra Eunom. Ambroſ. 1. Hexam. cap. 2. Lyran. Abulenſ. Beda, Hugo, S. Thom. 2. 2. q. 174. art. 3. Durand. in 4. d. 46. q. 6. Sixtus Senenſis l. 5. c. 41. Verùm, ut in fine capitis oſtendam, ex hoc loco nihil pro hac eorum ſententia colligi poteſt, unde.

Dico, Deus hîc concedit Moſi id quod ipſe petierat, dicens, *Oſtende mihi gloriam tuam:* hanc enim hîc vocat *bonum Dei*, vel *omne bonum*, *bonum* ergo hîc idem eſt quod præſtantia, excellentia, & pulchritudo, hoc eſt gloria Dei apparens in corpore aſſumpto, quæ Dei maieſtatem aliquo modo referat, quæque ſit tanta, quantam capere poſſit mortalis Moſis oculus. q. d. Petis ò Moſes videre corpus meum glorioſum; ego illud tibi oſtendam, non in facie, ſed in tergo. Unde Chald. vertit, *ego tranſire faciam omnem gloriam meam ſuper faciem tuam;* Hebr. habent, *tranſire faciam omne bonum meum ante faciem tuam*, quod ſine dubio non eſt aliud quàm illud quod paulò poſt ſubditur: *Cùm tranſibit gloria mea, ponam te in foramine petræ, & videbis poſteriora mea*, ita Abulenſ. Oleaſter, & Molina, qui ſic explicat: *oſtendam tibi omne bonum*, id eſt perfectiſſimum & excellentiſſimum quiddam.

ET VOCABO IN NOMINE DOMINI) Aliqui legunt, *& vocabor*, id eſt, & vocari me faciam veſtrum Deum & ducem ex miraculis, quæ pro vobis faciam, innuit Hugo. Verùm Hebr. Chald. Septuag. & Romana Latina habent, *& vocabo*, hæcque eſt vera lectio. q. d. *Ego vocabo in nomine Domini*, id eſt, ego inclamabo nomen Domini; cùm videlicet tranſibo ante te, in petra tectum & abſconditum; inclamabo, ut ſcias me tranſire, ac reſpicias, meaque poſteriora videas; inclamabo inquam epitheta nominis Dei, dicendo, ut dicitur c. 34. *6. Dominator. Deus miſericors & clemens, patiens & verax,* &c. idque ut doceam te modum invocandi & deprecandi me, meque his epithetis compellandi. Id patet ex Septuag. qui vertunt, *vocabo, Dominus coram te;* & ex c. 34. v. 6. ubi Dominus præſtat Moſi id quod hîc ei promittit, quod maximè liquet in Hebræo, in quo utrobique eadem eſt phraſis. *Vocabo* ergo *in nomine Domini*, id eſt vocabo & inclamabo epitheta iam dicta nominis Domini, & vocando eadem invocare te tuoſque docebo.

MISEREBOR CUI VOLUERO) Hebr. Septuag. & ex iis S. Paulus Rom. 9. 15. habent, *Miſerebor cui miſerebor*, id eſt miſerebor cui voluero, cui mihi placuerit vel libuerit. Hoc Primò, ſic exponit Abulenſis, Vatabl. & Lipoman. q. d. Oſtendam tibi omne bonum, non ob tua merita, ſed ex liberali mea clementia, & miſericordia. Secundò, S. Chryſoſt. Theoph. Theod. Oecum. in c. 9. ad Rom. ſic exponunt, q. d. Ego vituli adoratores, quos volo, per Levitas vel meipſum mactabo, aliis verò, quibus volo, condonare, miſerebor & parcam.

Verùm dico, genuinus huius loci ſenſus eſt hic; Ego Deus tranſiens ante te, ò Moſes, vocabo & inclamabo nomen Domini, dicendo: *Dominator Domine*, aliaque Dei

A epitheta, ſed maximè hoc, *Miſerebor cui voluero*, id eſt, ego & clemens & miſericors ſum, ſed liberrimè; miſereor enim ei cui voluero, hoc enim epithetum clementiæ pluribus vocibus exprimitur in hoc Dei tranſitu c. 34. v. 6. ubi hæc vox, ſive vocatio Dei enarratur: ibi enim impletur id quod hîc promittitur. Vult enim Deus maximè hoc nomine clementiæ à nobis invocari, atque illa nitamur, non autem noſtris meritis. Principem enim, regium & divinum animum maximè decet & ornat clementia. Et ergo *& miſerebor cui voluero, & clemens ero in quem mihi placuerit*, technicè ſive materialiter accipiendum eſt; pendet enim quaſi objectum à verbo *vocabo*.

Moral. Nota hîc magnum & divinum quid eſſe clementiam. *Nullum magis decet clementia, quàm principem*, ait Seneca lib. de Clementia, apud quem vide multa præclara de hac re. Et Cicero lib. 1. Offic. *Nihil*, ait, *eſt laudabilius, nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia.* Et Ovidius lib. 3. Triſt. eleg. 5. *Morale; clementia decet Deum & principes.*

Quo quiſque eſt maior, magis eſt placabilis iræ,
Et faciles motus mens generoſa capit.
Corpore magnanimo ſatis eſt proſtraſſe leoni,
B *Pugna ſuum finem, cùm iacet hoſtis, habet:*
At lupus, & turpes inſtant morientibus urſi,
Et quæcunque minor nobilitate fera eſt.

Julius Cæſar tanta clementia erga hoſtes & rebelles uſus eſt, ut Marius non ſemel dixerit: *Cæſar, qui apud te audent dicere, magnitudinem tuam ignorant; qui non audent, humanitatem & clementiam.*

Auguſtus Cæſar Cinnam necem ſibi machinantem, vocans: *Ego*, ait, *te ſervavi in caſtris hoſtium repertum, ego tibi patrimonium omne conceſſi, ego te ornavi ſacerdotio, cur me occidere voluiſti?* Perturbato Cinna ſic finit orationem: *Vitam tibi Cinna iterum do, priùs hoſti, nunc inſidiatori, & parricidæ. Ex hodierno die inter nos incipiat amicitia: contendamus, utrùm ego meliori fide vitam tibi dederim, an tu mihi debeas.* Et conſulatum obtulit. Vis exitum? Cinnam habuit perpetuò amiciſſimum, ſolus ille Cinnæ fuit heres, ita Sueton. in vita Auguſt.

Alexander Magnus tam clemens, victor, quàm acer bellator fuit, ait Plutarch.

Nero Imp. initio imperii ita clemens fuit, ut cùm ſen-
C tentiæ cujuſdam capite damnati ſubſcribere deberet, exclamarit: *Vellem neſcire literas!*

Titus Imp. fratrem Domitianum inſidias molientem non eſt ultus, ſed his verbis admonuit: *Quid opus te parricidio petere, quod me volente obventurum eſt, ime quod iam habes imperii particeps?* Nonne rectè ait Claudian.

Cùm vincamur ab omni
Munere, ſola Deos æquat clementia nobis?

Aurelianus Imper. teſte Vopiſco, cùm Tyanam veniſſet, eamque occluſam repeiiſſet, iratus dixit: *Canem in hoc oppido non relinquam.* Hac voce erecti milites in ſpem prædæ. urbe autem capta, militibus reſpondit: *Agite, canem me negavi relicturum, canes omnes occidite.* & ſic promiſſis ſatisfecit, & clementer hoſtes ſuos tractavit.

Galieni junioris Imp. uxori quidam gemmas vitreas pro veris vendiderat. re comperta mulier flagitavit vindictam. Cæſar juſſit hominem corripi, quaſi leoni objecturus. Dein in arenam, dum impoſtor & populus expectant terribilem leonem, proſiliit caper. Cunctis rem tam ridiculam mirantibus, per præconem dici juſſit: *Impoſturam fecit, & paſſus eſt.* Eadem opera refellit impoſtorem, &
D deriſit uxorem. ita Trebel. Pollio.

Alexander Severus Imper. cùm uxor Memmia, & mater Mammæa ei obiicerent, *quòd nimia clementia eius poteſtas vileſceret;* reſpondit, *Sed ſecurior eſt & diuturnior.* Idem Ovinium Camillum ſenatorem rebellantem, & tyrannidem affectantem conſortem imperii fecit, Cæſaremque creavit, ait Lamprid.

Rudolphus Imp. cùm poſt morum mutationem clementior æquo ſuis videretur, ait: *Severum & immitem fuiſſe me aliquando pœnituit, lenem & placabilem nunquam.* Ita Æneas Sylvius lib. 5. commen. de geſtis Alfonſi.

Alfonſus rex, teſte Panorm. dicebat: *Malo multos mea clementia ſervare, quàm paucos mea ſeveritate perdere.* Et rigidioribus, *Vultiſne*, ait, *ut leones & urſi regnent?* Idem, *Mali*, ait, *citiùs benevolentia quàm ſeveritate in viam virtutis revocantur. Ego*, inquit, *iuſtitia bonis gratus ſum, ma-*

ctis au

Digitized by Google

lis autem clementiæ. Sigiſmundus Cæſar, teſte Ænea Sylvio in eius Vita, *eos reges beatos dicebat, qui e ciellis ex aula ſuperbis manſuetos ſibi aſſciſcerent.*

Vers. 20. NON POTERIS VIDERE FACIEM MEAM: NON ENIM VIDEBIT ME HOMO ET VIVET] Loquitur de facie corporea & aſſumpta (hanc enim videre petebat Moſes, ut i dixi) qua ſe aliquatenus maieſtas & gloria Dei repræſentat, & videndam exhibet. De ea enim, non autem de facie, id eſt eſſentia, deitatis hic ſermonem eſſe, patet ex eo quod ſequitur: *Videbis poſteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.* Senſus ergo eſt. q. d. Cupis ò Moſes videre fulgorem faciei meæ, ut in facie videas eum qui tecum loquitur, cuiuſque voces audis: verùm ſcito id fieri non poſſe, nam fulgor hic faciei meæ, licet corporeus & aſſumptus, quia tamen aliquo modo fulgorem eſſentiæ & maieſtatis meæ referre, adumbrare & repræſentare debet; hinc talis tantuſque eſt, ut illum ferre non poſſit mortalis oculus, quin protinus hoc fulgore homo excæcetur, imò exanimetur & moriatur, hoc enim eſt quòd ait: *Non videbit me homo & vivet.* ita Abulenſ.

Tum quia viſio Dei, ex eius lege & ordine ſervatur Beatis, quaſi comprehenſoribus poſt hanc vitam: in hac verò vita viatoribus tantùm promittitur, & quaſi præmium ad laborandum invitans proponitur: tum quia fulgor hic divinus eſt igneus & fulgureus, utpote index divinæ poteſtatis, activitatis & vindictæ: qua de cauſa Deus Hebræis in Sina apparuit in ſpecie ignis, ſed nube velati refractique, & eminus; ac in caſtris in ſpecie columnæ nubis & ignis. Si enim fulmen homines ſua coruſcatione & fulgetro perſtringens occidit, multo magis fulgor hic fulmineus Dei fulminantis maieſtatem, & potentiam ex æquo, quoad fieri poteſt, Moſi cominus repræſentans, eum non tantùm excæcaſſet, ſed & inſtar fulminis afflaſſet & incineraſſet.

Symbol. Symbol. Nyſſenus, *non videbit me homo, & vivet,* quia cognitio præſens, inquit, eſt finita, Deus autem eſt infinitus.

Tropol. Tropolog. S. Gregor. 18. Moral. 37. nullus unquam Deum ſpiritualiter videt, & mundo carnaliter vivit: non enim poſſumus ſimul Deo frui & mundo. Quomodo videatur Deus à caſtis mentibus in hac vita, vide S. Bernard. ſerm. 31. in Cant. & Ambroſ. lib. de Bono mortis cap. 11.

Vers. 21. 22. & 23. ECCE, INQUIT, EST LOCUS APUD ME, ET STABIS SUPRA PETRAM, CUMQUE TRANSIBIT GLORIA MEA, PONAM TE IN FORAMINE PETRÆ, ET PROTEGAM DEXTERA MEA, DONEC TRANSEAM: TOLLAMQUE MANUM MEAM, ET VIDEBIS POSTERIORA MEA: FACIEM AUTEM MEAM VIDERE NON POTERIS) S. Auguſt. quæſt. 154. in Exod. negat hic corporalem Dei, vel angeli ſpeciem promiſſam fuiſſe à Deo, aut viſam à Moſe, ſed meram fuiſſe prophetiam, eò quòd poſtea Moſen reipſa corporaliter vidiſſe Deum non legamus. Poſteriora ergo Dei viſa à Moſe, cenſet eſſe myſteria Chriſti poſt eius aſcenſionem credita à Judæis. Prædicante enim Petro dixerunt: Quid faciemus? & baptizati ſunt, & acceperunt Spiritum ſanctum, Actor. 2. 37. Denique in fine mundi omnis Iſrael ſalvus fiet S. Auguſt. ſequitur Caietan. dicens: Non promittitur res gerenda, ſed parabola eſt: petra ſignificat erectam ac fixam mentem, qua elevatus eſt Moſes, ut intelligibiliter cognoſceret Deum: manus Dei appoſita petræ, ſignificat quædam attributa ei velata fuiſſe, & tantùm ea oſtenſa quæ Deus voluit, per manum tranſparente quaſi luce ſua, ei demonſtrare. Verùm hic myſticus eſt ſenſus. Certum eſt ad literam promitti Moſi viſionem Dei, id eſt angeli vicarij Dei in corpore aſſumpto, eamque illi reipſa obtigiſſe patebit c. ſeq. v. 5. & 6. Porrò hanc petram eſſe illam ipſam, è qua Moſes iuſſu Dei aquam populo elicuit, Exodi 17. 6. cenſet S. Auguſt. hìc q. 154. ita ut aqua ex petra in Sina, per quatuor milliaria fluxerit in Raphidim, ubi erant caſtra Hebræorum. Idem cenſet Fernand. viſione ſect. 2. qui & addit, petram hanc comitatam eſſe Hebræos in deſerto per 40. annos, aut per ſe, aut per fluxum aquæ. Verùm hæc incerta ſunt.

Allegoricè, petra eſt Eccleſiæ fideique ſoliditas, ſine qua nemo Deum cognoſcere poteſt, de qua Chriſtus Petro Matth. 16. *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam.* ita Theodor. & S. Gregor. 35. Moral. c. 6. Nyſſenus verò: *Chriſtus* inquit, *currentibus eſt locus, & via, infirmis lapis, domus quieſcentibus.* Inſuper S. Thom. 2. 2. q. 171. art. 2. per applicationem manus ad foramen, putat ſignificari modum quo Prophetæ communicatur lumen propheticum, tantùm ſcilicet, quantum Deus vult, unde ſæpè Prophetæ dicunt: Facta eſt ſuper me manus Domini; quia lumen propheticum non eſt permanens, nec plenum, ſed tranſiens, & manu Dei attemperatum. Hoc myſticum eſt, uti paulò antè dixi in expoſitione Caietani, qui eam à S. Thoma hauſiſſe videtur. Rabbini fingunt in tergo Deo ſcripta fuiſſe eius epitheta, *Dominator, Domine Deus, miſericors,* &c. quæ recenſentur c. 34. v. 6.

Dicit ergo Deus: In Sina eſt petra cava, in cuius cavitate latere potes ò Moſes, quæque tegi poteſt anteriùs; ego igitur in ea te collocabo, nubeque contegam, donec tranſeat facies mea glorioſa, tuncque nubem amovebo, ut poſſis videre poſteriora, id eſt tergum meum: nam faciem meam videre non poteris, quin protinus vibrantibus ex ea maieſtatis meæ ſplendoribus exanimeris. Id ita factum eſſe patet c. 34. v. 5. & 6.

PROTEGAM DEXTERA MEA, DONEC TRANSEAM) q. d. Dextera mea nubem, vel corpus aliud opacum apponam, & opponam cavernæ, in qua latebis ò Moſes, idque ne videas gloriam faciei meæ, tranſeuntis ante te, & moriaris. Vers. 22.

TOLLAMQUE MANUM MEAM, ET VIDEBIS POSTERIORA MEA) q. d. Cùm facies mea tranſierit, amovebo nubem quæ tegit te in caverna, ut tergum meum intuearis. Hinc videtur, corpus hoc in quo Deus apparuit Moſi, non ab angelo, ſed à ſolo Deo fuiſſe compoſitum, ornatumque tanto lumine anteriùs, ut ſolem longè vinceret: in tergo verò ita fuit lux hæc attemperata, ut eam Moſis aſpectus ferret, eaque mirificè recrearetur; ita tamen hac luce aſperſa & perfuſa fuit facies Moſis, ut ex ea radiare, & cornuta eſſe cœperit, uti dicam cap. ſeq. Vers. 23.

Dico, à ſolo Deo formatum eſſe hoc lucidum corpus, non ab angelo; quia non eſt veriſimile angelos poſſe per ſe immediatè lucem producere, aut tantum luminis coacervare quod ſolari æquiparetur.

Nota. Hoc corpus lucidum à Deo ita compoſitum ſubiit & ingreſſus eſt angelus, illudque movit, ut tranſiret ante cavernam in qua latebat Moſes.

Secundò, angelus hic idem fuit cum eo, qui Hebræos ex Ægypto eduxit, præivitque in columna nubis, quique præerant tunc populo & Synagogæ, nunc autem præeſt Eccleſiæ, puta S. Michael.

Hunc eſſe literalem huius loci ſenſum, tota ſeries orationis loquitur, item quòd c. ſeq. v. 5. & 6. Dominus adimplens id quod hìc promittit Moſi, revera & corporaliter tranſeat ante Moſen, oſtendens ei tergum ſuum. Simili quodam modo S. Pachomius corporeis oculis vidit gloriam Domini, ut habet eius Vita.

Allegor. tamen ſenſus hic eſt potior, & magis intentus à Spiritu S. Unde S. Auguſt. q. 154. dicit hic eſſe prophetiam de Chriſto: facies enim Domini ſignificat divinitatem Chriſti: hanc non viderunt Judæi cùm Chriſtum crucifixerunt, ſed poſtquam Chriſtus tranſivit per mortem & reſurrectionem ad Patrem, tunc multi eorum poſteriora hæc eius viderunt, & crediderunt. Allegoria.

Tropol. Nyſſen. In hac, inquit, vita Deum videre non poſſumus; iſte tamen videt poſteriora Dei, qui ſupra petram, id eſt Chriſtum, ſtat, quique corde & animo ſemper Deum ſequitur, quocumque ducat. Juxta illud Pſaltis: *Adhæſit anima mea poſt te, me ſuſcepit dextera tua,* & Chriſti: *Si quis vult venire poſt me, abneget ſemetipſum.* Rurſum: *Veni ſequere me.* Sequi enim Deum mente, voluntate & actione, ſemper & ubique quocumque ducat, idipſum eſt Deum videre. Tropol.

Symbolicè, poſteriora Dei ſunt effectus, & creaturæ Dei, è quibus ſolis Moſi, & nobis in hac vita, Deum ſpeculari conceditur. ita Philo, Anaſtaſ. in Quæſt. S. Script. q. 23. Irenæus lib. 4. 37. Hilar. in pſalm. 113. *Ex perpetuitate,* ait S. Auguſt. *creaturarum intelligitur creator æternus, ex magnitudine omnipotens, ex ordine, & diſpoſitione ſapiens ex gubernatione bonus.* Symbol.

Symbolicè quoque alii putant, hic præſignatam & promiſſam

Digitized by Google

miſſam Moſi viſionem humanitatis Chriſti in transfiguratione, in monte Thabor, humanitas enim inferior & poſterior eſt Chriſti pars divinitas verò eſt prior & potior. ita Tertul. l. 4. contra Marc. c. 22. Naz. orat. 2. de Theologia, Orig. hic hom. 12. & hom. 7. in Num. de quo vide S. Aug. l. 2. de Trinitate c. 17. & Bernard. ſerm. 61. in Cantica.

A Rurſum S. Ambr. in pſ. 43. v. 24 Moſes inquit, vidit poſteriora Chriſti; vidit ſplendorem eius ut homo eſt, vidit eius gloriam paſſionis, per quam regnum nobis cæleſte reparavit. Unde colligit Fernandius viſione 7. ſect. 3. Moſen vidiſse Chriſtum flagellis cæſum, & ſpinis coronatum, qualem Pilatus populo exhibuit, dicens: *Ecce homo*: item vidiſse eum cruci affixum. Unde exclamavit c. 34. 6. *Miſericors, clemens, multæ miſerationes*, &c. Et huc alluſiſse S. Petrum ep. 1. c. 1. v. 11. cùm Prophetas Spiritu Dei prænunciaſse ait eas, *quæ in Chriſto ſunt paſſiones, & poſteriores glorias*; ubi & ſignificat, *id eſt*, q. d. Paſſiones Chriſti ſunt poſteriores eius gloriæ, quæ ſcilicet in tergo Domini glorioſo oſtenſæ ſunt Moſi. Verùm hoc ſymbolicum eſt & myſticum, non literale, ideoque incertum & coniecturale.

Ex dictis patet, nullo modo ex hoc capite colligi poſse quòd Moſes viderit divinam eſsentiam: neque enim Moſes hoc petiit, neque ſi petiit impetravit, nam Dominus ei diſertè reſpondet, dicitque, *Faciem meam videre non poteris*; eſtque hæc aliorum Patrum penè omnium ſententia, quos citat L. Molina, Valentia & alii 1. p. q. 12.

CAPUT TRIGESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moſes reparatis tabulis redit in montem. Deus coram eo tranſit: videt Moſes Dei poſteriora ſive tergum, hinc Secundò, v. 10. renovat Deus fœdus cum Hebræis, legeſque ſuas iterat. Tertiò, v. 28. tabulis à Moſe allatis Deus decalogum inſcribit. Quartò, v. 29. Moſes cornuta facie cum tabulis ad populum redit, timet ille & fugit: hinc Moſes velat faciem, itaque ipſe velatus cum populo, & populus cum eo loquitur.

1. AC deinceps; Præcide, ait, tibi duas tabulas lapideas inſtar priorum, & ſcribam ſuper eas verba, quæ habuerunt tabulæ quas fregiſti. 2. Eſto paratus manè, ut aſcendas ſtatim in montem Sinai, ſtabiſque mecum ſuper verticem montis. 3. Nullus aſcendat tecum, nec videatur quiſpiam per totum montem: boves quoque & oves non paſcantur è contra. 4. Excidit ergo duas tabulas lapideas, quales antea fuerant: & de nocte conſurgens aſcendit in montem Sinai, ſicut præceperat ei Dominus, portans ſecum tabulas. 5. Cumque deſcendiſſet Dominus per nubem, ſtetit Moyſes cum eo, invocans nomen Domini. 6. Quo tranſeunte coram eo, ait: Dominator Domine Deus, miſericors & clemens, patiens & multæ miſerationis, ac verax, 7. qui cuſtodis miſericordiam in millia: qui aufers iniquitatem, ſcelera, atque peccata, nulluſque apud te per ſe innocens eſt. Qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus, in tertiam & quartam progeniem. 8. Feſtinuſque Moyſes, curvatus eſt pronus in terram, & adorans. 9. ait; Si inveni gratiam in conſpectu tuo Domine, obſecro ut gradiaris nobiſcum (populus enim duræ cervicis eſt) & auferas iniquitates noſtras atque peccata, noſque poſſideas. 10. Reſpondit Dominus; Ego inibo pactum videntibus cunctis, ſigna faciam quæ numquam viſa ſunt ſuper terram, nec in ullis gentibus; ut cernat populus iſte, in cuius es medio, opus Domini terribile quod facturus ſum. 11. Obſerva cuncta quæ hodie mando tibi; ego ipſe eiiciam ante faciem tuam Amorrhæum, & Chananæum, & Hethæum, Pherezæum quoque & Hevæum, & Jebuſæum. 12. Cave ne umquam cum habitatoribus terræ illius iungas amicitias, quæ ſint tibi in ruinam: 13. ſed aras eorum deſtrue, confringe ſtatuas, lucoſque ſuccide: 14. noli adorare Deum alienum. Dominus zelotes nomen eius, Deus eſt æmulator. 15. Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum: ne, cum fornicati fuerint cum diis ſuis, & adoraverint ſimulachra eorum, vocet te quiſpiam ut comedas de immolatis. 16. Nec uxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis: ne, poſtquam ipſæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant & filios tuos in deos ſuos. 17. Deos conflatiles non facies tibi. 18. Sollemnitatem azymorum cuſtodies. Septem diebus veſceris azymis, ſicut præcepi tibi, in tempore menſis novorum: menſe enim verni temporis egreſſus es de Ægypto. 19. Omne quod aperit vulvam generis maſculini, meum erit, de cunctis animantibus, tam de bobus, quàm de ovibus, meum erit. 20. Primogenitum aſini redimes ove: ſin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur. Primogenitum filiorum tuorum redimes; nec apparebis in conſpectu meo vacuus. 21. Sex diebus operaberis, die ſeptimo ceſſabis arare & metere. 22. Sollemnitatem hebdomadarum facies tibi in primitiis frugum meſſis tuæ triticeæ, & ſollemnitatem quando redeunte anni tempore cuncta conduntur. 23. Tribus temporibus anni apparebit omne maſculinum tuum in conſpectu omnipotentis Domini Dei Iſrael. 24. Cum enim tulero gentes à facie tua, & dilatavero terminos tuos, nullus inſidiabitur terræ tuæ, aſcendente te, & apparente in conſpectu Domini Dei tui ter in anno. 25. Non immolabis ſuper fermento ſanguinem hoſtiæ meæ: neque reſidebit manè de victima ſollemnitatis phaſe. 26. Primitias frugum terræ tuæ offeres in domo Domini Dei tui. Non coques hædum in lacte matris ſuæ. 27. Dixitq; Dominus ad Moyſen: Scribe tibi verba hæc, quibus & tecum & cũ Iſrael pepigi fœdus. 28. Fuit ergo ibi cum Domino quadraginta dies & quadraginta noctes: panem non comedit, & aquam non bibit, & ſcripſit in tabulis verba fœderis decem. 29. Cumque deſcenderet Moyſes de monte Sinai, tenebat duas tabulas teſtimonii, & ignorabat quòd cornuta eſſet facies ſua ex conſortio ſermonis Domini. 30 Videntes autem Aaron & filii Iſrael cornutam Moyſi faciem timuerunt propè accedere. 31. Vocatique ab eo, reverſi ſunt tam Aaron quàm principes ſynagogæ. Et poſtquam locutus eſt ad eos, 32. venerunt ad eum etiam omnes filii Iſrael: quibus præcepit cuncta quæ audierat à Domino in monte Sinai. 33. Impletiſque ſermonibus, poſuit velamen ſuper faciem ſuam. 34. Quod ingreſſus ad Dominum, & loquens cum eo, auferebat donec exiret, & tunc loquebatur ad filios Iſrael omnia, quæ ſibi fuerant imperata. 35. Qui videbant faciem egredientis Moyſi eſſe cornutam, ſed operiebat ille rurſus faciem ſuam, ſi quando loquebatur ad eos.

Ac

Digitized by Google

Vers. 1. AC DEINCEPS) ſupple locutus eſt Moſi Deus, atque ſermonem ſuum proſequens, eum tandem complevit inſcriptione ſecundarum tabularum.

PRÆCIDE (hebr. dola) TIBI DUAS TABULAS LAPIDEAS) Priores tabulas dederat Deus, eaſque inſcripſerat decalogo: verùm quia eas Hebræi violarant & infregerant fabricando vitulum aureum; hinc in pœnam peccati iubet hic Deus, ut ſecundas has ipſimet comparent, eaſque Deo inſcribendas offerant, ſuppliceſque poſtulent in iis ſibi denuo ſcribi legem à Deo.

Vers. 2. ESTO PARATUS MANE, UT ASCENDAS STATIM IN MONTEM SINAI] Hinc videtur, quòd Deus Moſi hæc pridie aſcenſus dixerit ſub tempus matutinum, quodque tum ſtatim deſcenderit Moſes de monte ad caſtra, ibique præciderit & dolaverit per artifices duas tabulas lapideas, atque edixerit populo, ne quis ad montem accederet; deinde ſequenti nocte rurſus in montem conſcenderit, ut manè proximo ſe deo cum tabulis ſiſteret, ut eis Deus ſua manu decalogum inſcriberet: quod & mox eodem die, qui fuit quadrageſimus ab aſcenſo Moſis in montem, Deus fecit, unde ſequitur, præcedenti die, qui fuit trigeſimus nonus, Moſen deſcendiſſe de Sina, ut tabulas legis præcideret, & ad Deum afferret, uti ei hic præcipit Deus. ita Abulenſ.

Vers. 3. BOVES QUOQUE ET OVES NON PASCANTUR ECONTRA) è regione montis. Voluit hæc omnia Deus, ut duro & rudi populo ſui timorem, & reverentiam incuteret.

Vers. 4. CUMQUE DESCENDISSET DOMINUS PER NUBEM, STETIT MOYSES CUM EO) *Stetit*, ſcilicet Moſes incluſus cavernæ, tectuſque nube in qua deſcendebat Deus, ut eum tegeret dum tranſiret, ne Moſes videret faciem, ſed tergum Domini, uti in fine cap. præcedentis Deus Moſi promiſerat.

Vers. 5. & 6. INVOCANS NOMEN DOMINI, QUO TRANSEUNTE AIT, DOMINATOR DOMINE DEUS, MISERICORS, &c.) *Ait*, quis incertum eſt, an Moſes, an Dominus. Hebræa utrique aptari poſſunt: ſic enim habent ad verbum, *Et deſcendit Dominus in nube, & ſtetit cum eo, & invocavit nomen Domini* (quod noſter Interpres de Moſe accepit, vertit enim, *ſtetit Moſes cum eo invocans nomen Domini*) *& tranſivit Dominus ante faciem eius, & clamavit, Domine, Domine*, &c.

Verùm meliùs hæc aptentur Domino, ut Dominus ipſe clamarit, dicens, *Dominator Domine*, &c. Unde in Hebræo & Septuag. verba ſunt tertiæ perſonæ, non autem ſecundæ, licet Noſter interpres in ſecunda tranſtulerit, claritatis cauſa. Quòd enim Dominus hæc clamarit, & dixerit patet ex cap. præced. v. 19. ubi dixit Dominus, *Vocabo in nomine Domini*, id eſt inclamabo nomen Domini, dicens, *Dominator Domine*, &c. Idem patet Numer. 14. 17. ubi dicitur: *Sicut iuraſti dicens, Dominus patiens, & multæ miſericordiæ*. Ubi hoc dixit Deus: niſi hic? unde & Moſes hic v. 8. demum poſt hæc Domini verba corruens in terram, orare cœpit Dominum, ita Abulenſ. Oleaſter, Vatabl. & Caietan. & Lipoman.

Quare quod Noſter interpres vertit, *quo tranſeunte ait*: *ait*, intellige Dominus, idque ex Hebræorum more, qui ſuppoſitum verbi non ſemper accipiunt ſubſtantivum illud, quod proximum eſt, ſed ſæpè remotius revocant, uti videbimus hoc cap. 28. & alibi.

Dominus ergo inclamavit Moſi, dicens, *Dominator Dominus*, ut vertunt Septuag. vel, uti clariùs vertit Noſter, *Dominator Domine*, non quaſi ſeipſum invocaret aut oraret Deus, ſed ut formulam invocandi ſe Moſi traderet: ſicut fecit Chriſtus Apoſtolis, cùm dixit, *Sic ergo orabitis, Pater noſter qui es in cœlis*, &c. Pari modo fecit hic Deus Moſi, q. d. Sic me tu cum tuis invocabis, ſic me deprecaberis: *Dominator Domine, qui cuſtodis miſericordiam in millia*, &c. ita Abul.

Secundò, ſi verba Noſtri interpretis de Moſe velis accipere, tamquam ab eo prolata, dicito, Deum tranſeuntem coram Moſe hæc verba primò protuliſſe, deinde Moſem Deum ſecutum ſecundò illa pronuntiaſſe, ut ab eo hæc Dei verba iterata fuerint, unde dixi c. præced. *tò vocabo in nomine Domini*, ſic intelligendum eſſe, q. d. Vocando nomen Domini, illud idem invocare te docebo, itaque noſter Interpres utrumque ſignificare voluit, ſcilicet & Deum protuliſſe hæc verba, idque capite præcedenti ſatis expreſſit verſu illo 19. & deinde Moſen ex Dei doctri- A na eadem repetiiſſe & recitaſſe; idque hoc loco dicit. Qua fortè de cauſa Hebræa hic ambigua ſunt, ut utrique, ſcilicet tam Moſi quàm Deo aptari poſſint. Simile eſt Matth. 21. 41. ubi principes ſacerdotum & ſeniores dixiſſe narrantur, *Malos malè perdet, & vineam ſuam locabit aliis agricolis*, cùm tamen Marci 12. 9. & Lucæ 20. 16. Dominus ipſemet hæc verba dixiſſe narretur; ubi Matth. & Marcus ita conciliandi ſunt, ut dicamus verba iſta priùs dicta eſſe à ſenioribus, ut ait Matth. deinde Chriſtum eadem repetiiſſe, ut eos ſuo reſponſio coargueret, quod aiunt Marcus & Lucas, ita Lipoman.

DOMINATOR DOMINE) Duodecim nomina quaſi epitheta hic Deus ſibi dat, quibus vult à nobis compellari & invocari; quia, ut aiunt Hebræi, hæc epitheta in Deo dicunt ordinem ad homines, hominumque ſalutem. Primum eſt, *dominator Domine*, pro quo hebraicè eſt, *iehova*, vel potiùs *iehova*, quod eſt nomen tetragrammaton. Secundum, *Deus*. Tertium, *miſericors*. Quartum, *clemens*. Quintum, *patiens*. Sextum, *multæ miſerationis*. Septimum, *verax*. ſcilicet in promiſſis. Octavum, *qui* B *cuſtodis miſericordiam in millia*, Nonum, *qui aufers iniquitatem*. Decimum, *nullus apud te per ſe innocens eſt*. Undecimum, *qui reddis iniquitatem patrum filiis*; Duodecimum, *ac nepotibus in tertiam & quartam generationem*, de quo dicam Deuter. 4. v. 9. *Duodecim epitheta Dei, quibus invocandus eſt.*

MISERICORS ET CLEMENS) Hanc Dei miſericordiam deprædicat S. Chryſ. homil. 10 pſal. 50. *Impius*, inquit, *es? Magos ſibi propone*: hos enim infideles Chriſtus per ſtellam ad ſe vocavit, *raptor es? publicanum cogita*, *impurus es? animo tuo meretrix ſeſe obiiciat*, *ſicarius es? latro ille ante oculos tuos verſetur*, *flagitioſus es? in mentem tibi veniat Paulus, qui priùs blaſphemus erat, poſtea Apoſtolus; priùs perſecutor, poſtea Evangeliſta; priùs lupus, poſtea paſtor, peccaſti? reſipiſce, millies peccaſti? millies reſipiſce*. *Miſericordia Dei multiplex.*

Et S. Bern. ſerm. de triplici miſericordia: *Magnus*, inquit, *peccator magna miſericordia opus habet; ut ubi abundavit delictum, ſuperabundet & gratia. Huius tres ſunt gradus. Primus, cùm tardat ferire Deus, ignoſcere paratus. Secundus, quando dat gratiam reſipiſcentiæ. Tertius, quando peccati iugum à conſcientia excutit.*

C Idem de Evang. ſeptem panum ſerm. 2. & 3. *Miſericordias*, inquit, *Domini in æternum cantabo*, maximè ſeptem. Primò, à multis peccatis adhuc in ſæculo poſitum me cuſtodivit, fateor & fatebor, niſi quia Dominus adiuvit me, paulò minùs cecidiſſet in omne peccatum anima mea. Secundò, ego peccabam, & tu diſſimulabas: non continebam à ſceleribus, & tu a verberibus abſtinebas: prolongabam ego multo tempore iniquitatem meam, & tu Domine pietatem tuam. Tertiò, viſitavit cor meum, & immutavit ut amara fierent quæ malè dulcia priùs erant. Quartò, pœnitentem miſericorditer ſuſcepit. Quintò, emendatiùs vivendi præſtitit virtutem, ne recidivum paterer, & eſſet noviſſimus error peior priore. Sextò, odium creavit in me præteritorum malorum, contemptum præſentium bonorum, & deſiderium futurorum. Septimò, ſpem dedit obtinendi vitam æternam.

Prima miſericordia conſiſtit in occaſionis ſubtractione, reſiſtendi data virtute, affectionis ſanitate. Secunda com- D plectitur longanimitatem quam Deus exhibuit, electionem prædeſtinationis ſuæ quam impleri voluit, & immenſam charitatem qua nos dilexit. Tertia, Deus concuſſit cor meum, excitans illud, ut adverteret ſuorum vulnera peccatorum, & vulnerum ſentiret dolorem; terruit, deducens ad portas inferi, & præparata iniquis ſupplicia monſtrans: mihi conſolationem inſpirans ſpem indulgentiæ dedit. Quarta, Deus non damnat ulciſcendo, non confundit improperando, nec minùs diligit imputando. Quinta, Deus tuetur nos adverſus carnis, mundi, Satanæ inſidias omnes, Sexta expoſita eſt. Septima nulla penuria meritorum, nulla conſideratio propriæ vilitatis, nulla æſtimatio cæleſtis beatitudinis, me ab altitudine ſpei deiicere poſſit in ea firmiter radicatum. Hæc & plura ſparſim S. Bernardus loco citato.

Idem ſerm. 52. inter parvos: Quando, inquit, ad Deum convertimur, pedes Domini oſculamur. Duo ſunt autem pedes Domini, miſericordia & veritas. Et ſerm. 6. in Cantic. Alterum, inquit, ſine altero oſculari non licet: quia & recordatio ſolius iudicii in barathrum deſperationis

præ-

Digitized by Google

præcipitat, & miſericordiæ fallax aſſentatio peſſimam generat ſecuritatem.

Lati nares ſunt placidi, cur? PATIENS] Hebr. eſt ארך אפים *erech appaim*, *longus*, id eſt latus, *naribus*, hoc eſt tardus ad iram, ſive μακρόθυμος & longanimis, nam qui anguſtis ſunt naribus, fumos ex corde aſcendentes & choleram citiùs concipiunt, ac tardius efflant ob meatuum anguſtias, ideoque in bilem ſunt procliviores: è contrario qui latis ſunt naribus, meatus habent amplos, quibus choleram & fumos expirant, quibuſque multum frigidi aeris admittunt, quo temperatur ille æſtus & bilis: unde hi placidiores ſunt magis patientes & longanimes, ita Ribera in Nahum 1. n. 9.

Moral. qui patiens eſt potens eſt. Moraliter diſce hic, Deum ſummè potentem, ſummè quoque eſſe patientem, nam impatientia magna eſt animi impotentia: patientia verò eſt potentia, Audi Boetium lib. 3. metro. 5.

Qui ſe volet eſſe potentem,
Animos domet ille feroces,
Nec victa libidine colla
Fœdis ſubmittat habenis.
Etenim licet Indica longè
Tellus tua iura tremiſcat;
Et ſerviat ultima Thule:
Tamen atras pellere curas,
Miſeraſque fugare querelas
Non poſſe, potentia non eſt.

Diogenes adoleſcenti conquerenti, quòd à multis turbaretur: *Deſine*, inquit, *& tu perturbationis indicia præ te ferre.* Idem, cùm aliquis ei dixiſſet, Vituperant te multi: *Oportet*, inquit, *ſapientem ab inſipientibus feriri: eſſe meliorem indocet lingua quem carpit.* Xenophon, teſte Seneca, maledicenti ſibi cuidam: *Tu*, inquit, *maledicere didiciſti, ego conſcientia teſte didici maledicta contemnere.* Antiſthenes dicebat, *virtutem ſibi ſufficere ad felicitatem, nec ulla re opus habere niſi robore Socratico.* Socrates autem ad omnium rerum patientiam obduruerat.

NULLUSQUE APUD TE PER SE INNOCENS EST] q.d. Ergo omnes egent tua, ò Domine, miſericordia, venia & gratia. Num. 14. v. 18. noſter Interpres eadem verba quæ hic ſunt in Hebræo, ita vertit, *nullumque innoxium derelinquens*, id eſt qui omnes cenſes noxios, reos, tibique reatu aliquo obnoxios & obſtrictos, ob culpam originalem, vel mortalem, aut venialem, intellige per ſe, ſeu quantum eſt ex parte hominis: nam ſi aliquem Deus ſua gratia præſervet (uti de B. Virgine piè credit Eccleſia) innocens omnino quis eſſe poterit, ita Abulenſ. Poſſet Secundo, ex Hebræo ſic verti, *nullumque innoxium*, id eſt impunitum, *derelinquens*. Hebr. enim נקה *naka* ſignificat & innocentem eſſe, & impunitum eſſe, hoc enim ex illo ſequitur.

VERS. 9. OBSECRO UT, &c. AUFERAS INIQUITATES NOSTRAS] Prævidebat Moſes Judæos cervicoſos deinceps ſæpiùs Deum offenſuros; rogat ergo eum ut illis propitius ſit, nec eos omnino deſerat aut abiiciat propter peccata futura; ſed eos, tamquam hereditatem ſuam, ut habent Hebræa, firmiter poſſideat & tueatur, unde hic Judæos docet eodem nomine Deum compellare, invocare, & crebro ab eo veniam peccatorum petere.

VERS. 10. RESPONDIT DOMINUS: EGO INIBO PACTUM VIDENTIBUS CUNCTIS, SIGNA FACIAM QUÆ NUMQUAM VISA SUNT] Hebr. eſt, *ego ferio fœdus coram omni populo*, qui ſcilicet videt te hac (fœderis) cauſa aſcendere in montem, & iam ſcit te hic mecum in monte eadem de cauſa verſari, & nubem, atque alia forſan ſigna, ſimilia illis quæ edita ſunt in priori fœdere, c. 24. 17. intuetur, intuebiturque faciem tuam cornua lucis vibrantem, quando fœderis conditiones, videlicet has meas leges, & tabulas digito meo inſcriptas ei propones.

Rurſum, *inibo pactum videntibus cunctis*, ſcilicet ſequentibus temporibus continuè pactum hoc confirmando ſignis admirandis, quæ deinceps ea de cauſa in populi tutelam edam; uti maxime patuit tempore Joſue in eius bellis, & victoriis portentoſis.

Fœdus porrò Dei cum populo hic renovatum, fuit idem cum priori fœdere, ut ſcilicet Deus eſſet populi dominus & protector: populus viciſſim ſoli Deo ſerviret & obediret, quorum utrumque ſignificabatur datione &

A acceptione, ſive acceptatione legis: Deus enim dabat tabulas legis, populus verò eas accipiebat & acceptabat.

Nota. Moſes die 40. ab aſcenſu ſuo in montem, ſummo manè vidit illam viſionem, & gloriam Dei tranſeuntis, ſed à tergo, de qua hic v. 6. & cap. præced. v. 19. & 22. inde Deus rurſum nube ſe tegens, collocutus eſt cum Moſe, ac fœderis conditiones, putà leges ſuas, ei v. 11. & ſeq. propoſuit, atque hoc ipſo fœdus cum Moſe & populo init, ac tandem dat Moſi tabulas decalogi à ſe inſcriptas, quaſi ſymbolum & confirmationem fœderis: quibus acceptis Moſes eodem die quadrageſimo, ex monte ad populum cum tabulis deſcendit.

OBSERVA CUNCTA QUÆ HODIE MANDAVI TIBI] *Tibi*, ò popule meus, loquitur enim hic Deus Moſi, ut internuntio populi, eiuſque perſonam ſuſtinenti. VERS. 11.

DOMINUS ZELOTES NOMEN EJUS] τὸ *eius*, per hebraiſmum redundat, & eius loco ſubſtituendum eſt τὸ *Dominus* in genitivo, ut dicas: *Domini nomen eſt zelotes*, id eſt, ut ſequitur, Dominus eſt zelotes, æmulator honoris ſibi debiti, nec patitur ſuum populum ad idola, B quaſi ad amaſios deflectere. VERS. 14.

Nota hebraiſmum, habere nomen vel vocari, ſignificat eſſe, ut iure hoc nomine vocari poſſit, ſic de Chriſto dicitur, *Et vocabitur nomen eius Emmanuel, admirabilis, conſiliarius, fortis*, item, *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari*, Iſaiæ 8. & 9. hoc eſt, Chriſtus erit Emmanuel, id eſt nobiſcum Deus, erit conſiliarius, erit fortis, celeriter ſpolia detrahet, feſtine prædabitur, vide can. 18.

NE CUM FORNICATI FUERINT CUM DIIS SUIS) *Fornicati fuerint*, id eſt, deos ſive idola coluerint. Sæpè Script. maximè in Prophetis, idololatriam vocat fornicationem, eò quòd homines divitiarum, voluptatum & licentioris vitæ ſpe ac libidine cæci, à Deo recedentes, idolis quaſi amatoribus ſe corrumpendos ſubiicerent & traderent, vide c. 2. & 3. Jeremiæ, & c. 16. Ezech. VERS. 15. *Idololatria eſt fornicatio animæ.*

E contrario Apoſtolus 2. Corinth. 11. 2. fidelibus ritè Deum colentibus ait: *Deſpondi vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.*

UT COMEDAS DE IMMOLATIS) itaque alliciaris ad immolandum, nam comedere idolothyta non eſt C per ſe malum, niſi fiat eo modo, v.g. inter ipſa ſacrificia in idoliis, ut cenſeatur quis hoc ipſo conſentire ipſi ſacrificio idolis immolato, eſt tamen malum & illicitum per accidens, videlicet propter periculum, aut conſcientiam errantem, aut ſcandalum: quod maximè locum habebat apud Judæos, vide de idolothytis dicta initio c. 8. epiſt. 1. ad Corinth. Reliquæ leges hìc ſummatim iterantur ex c. 23. ubi eas explicui.

DIE SEPTIMO CESSABIS ARARE ET METERE) q.d. Etiamſi tempus meſſis aut arationis ſit, quod præ aliis maximè operoſum eſſe ſolet, ſabbato tamen ceſſabis, nec eo metes vel arabis, patet ex Hebræo. VERS. 21.

SOLEMNITATEM HEBDOMADARUM FACIES TIBI IN PRIMITIIS FRUGUM) q.d. Celebrabis feſtum pentecoſtes poſt hebdomadem hebdomadarum, id eſt poſt 7. hebdomadas, putà poſt 49. dies, quinquaſimo die à paſchate, in eoque offeres primitias panum Deo. VERS. 22.

ET SOLEMNITATEM, QUANDO REDEUNTE ANNI TEMPORE CUNCTA CONDUNTUR) D ſcilicet feſtum collectæ in menſe 7. quo annus priſcus, & vulgaris incipiebat, de quo c. 23. v. 16.

CUM DILATAVERO TERMINOS TUOS) cùm latos quos promiſi tibi dedero terminos: quod factum eſt ſtatim tempore Joſue poſt primam quietem a bellis itaque, ut hinc colligitur, ante hanc quietem non obligabantur Hebræi hoc præcepto eundi ter in anno ad tabernaculum, idque quia iter periculoſum erat, quia ipſi adhuc bellis cum indigenis diſtinebantur. VERS. 24.

NULLUS INSIDIABITUR TERRÆ TUÆ, ASCENDENTE TE ET APPARENTE IN CONSPECTU DOMINI DEI TUI TER IN ANNO) Hebr. eſt, *nullus concupiſcet terram tuam*, ut videlicet eam te abſente invadat, eique inſidietur; q.d. Ne metuas hoſtes cùm obedis legi meæ, ut aſcendas, id eſt eas ad Sanctuarium meum, quaſi illi te abſente urbes, maſculis & bellatoribus vacuas invaſuri ſint: ego enim illos frænabo & divertam, ut eam nec concupiſcant, nec cogitent, ita Abulenſ.

NON

Digitized by Google

NON IMMOLABIS SUPER FERMENTO) cum fermento, vide dicta c. 23. 18.

NEQUE RESIDEBIT MANE DE VICTIMA SOLEMNITATIS PHASE) q. d. Non remanebit quidquam ex agno paſchali in craſtinum, ſive in poſterum manè, ſed eodem die quo agnum immolabitis, eumdem totum comedetis, vide dicta c. 12. 20.

Vers. 27. SCRIBE VERBA HÆC) hæc præcepta cæremonialia jam à me repetita, cùm deſcenderis de monte, ſcribe in libro quopiam, in perpetuam memoriam cultus mei & fœderis, ita ſcripſit ea Moſes hic in libro Exodi.

QUIBUS) Hebr. *iuxta quorum os*, id eſt tenorem & rationem, inij tecum & cum populo tuo fœdus, ut videlicet illi ſint populus mihi devinctus hoc cultu, & his cæremoniis; ego viciſſim ſim eorum Deus, tutor & proviſor.

Vers. 28. FUIT ERGO IBI CUM DOMINO QUADRAGINTA DIES) Eſt ſecunda hæc Moſis manſio & ſtatio in monte Sina per 40. dies Prima enim totidem dierum fuit, c. 24. v. ult. in qua dicta & geſta ſunt ea, quæ narrantur à c. 24. v. ult. ad c. 32. v. 15. Secunda verò hæc cœpit poſtridie quàm Moſes ex prima deſcenderat: poſtridie enim rurſus aſcendit in Sina, ibique manſit 40. dies. Hæc ſecunda Moſis ſtatio continet dicta à v. 31. c. 32. hucuſque colloquia ergo præcedentia Dei cum Moſe, quæ hactenus narrata ſunt, contigerunt ſpatio horum 40. dierum, quibus ſecundo Moſes manſit in monte, ut ex hoc loco patet.

Chronolog. 40. dierum quibus ſecundò Moſes fuit in Sina.

Nota. Moſes primò aſcendit in montem, ſtatim à data lege in pentecoſte, puta poſtera die (uti colligitur Exodi 24. v. 12.) quæ fuit ſeptima menſis tertij data eſt enim lex die ſexta menſis tertij: inde Moſes manſit cum Deo in monte 40. dies, mox deſcendit cum tabulis legis, quas à Deo acceperat, eaſque viſo vitulo confregit 17. die menſis quarti: poſtera, ſcilicet 18. die rurſum aſcendit ad Deum in Sina, ut patet cap. 32. v. 30. & 31. ibique rurſum manſit alios 40. dies, ut patet c. 34. 28. quibus evolutis accepit à Deo ſecundas legis tabulas, cum iiſque cornutus deſcendit ad populum 28. die menſis quinti.

PANEM NON COMEDIT, ET AQUAM NON BIBIT) id eſt, nihil omnino cibi ſumpſit, ſola oratione & Dei alloquio vivens. Solent enim Hebræi duabus partibus, ſive rebus neceſſariis & ſufficientibus ad famem & ſitim levandam, videlicet aqua & pane, ſignificare omnem cibum. ita S. Auguſt. q. 165. & S. Hieron. in Iſaiæ 3. Ieiunavit ergo Moſes bis 40. dies, videlicet ſemel ante primam, & ſecundò antè ſecundam tabularum legis conſcriptionem & acceptionem: de qua ieiunii diſpoſitione & virtute, vide S. Maximum hom. 3. de ieiunio Quadrageſimæ. S. Hieron. l. 2. contra Iovin. Chryſoſt. ſerm. 1. de ieiunio, Cyprian. tract. de ieiunio & tentationibus Chriſti, & præ omnibus S. Baſil. ſermon. 1. de ieiunio, & ex eo S. Ambroſ. l. de Elia & ieiunio. Audi pauca è multis.

Ieiunium, ait S. Hieron. ad Demetriad. *non ſolùm perfecta eſt virtus, ſed & cæterarum virtutum fundamentum eſt, & ſanctificatio, & pudicitia atque prudentia, ſine qua nemo videbit Deum*. S. Ambr. ſerm. de Quadrageſ. *Fames*, ait, *amica eſt virginitati, inimica laſciviæ: ſaturitas verò prodigit caſtitatem, nutrit illecebram*. Et rurſum: *Ille*, ait, *quadrageſimam facit, qui ieiunando & vigilando aſcendit ad paſcha. Nam ſicut reliquo anno ieiunare præmium eſt, ita in Quadrageſima non ieiunare peccatum eſt. Illa enim voluntaria ſunt ieiunia, iſta neceſſaria: illa de arbitrio veniunt, iſta de lege: ad illa invitamur, ad iſta compellimur*. Nota præceptum ieiunij quadrag. tempore S. Ambroſij. Chryſoſt. in cap. 6. Matth. *Sicut*, ait, *nec miles ſine armis eſt aliquid, nec arma ſine milite: ita nec oratio ſine ieiunio, nec ieiunium ſine oratione*. S. Baſil. *Ieiunium*, inquit, *eſt ſimilitudo hominum cum angelis*. Rurſum Chryſoſt. *Ieiunium eſt alimentum animæ*. S. Auguſt. *Ieiunium*, ait, *purgat mentem, ſublevat ſenſum carnem ſpiritui ſubiicit, cor facit contritum & humiliatum, concupiſcentiæ nebulas diſpergit, libidinum ardores extinguit, caſtitatis lumen accendit*. S. Athanaſ. tractat. de Virginitate: *Vide*, inquit, *quid faciat ieiunium, morbos ſanat, diſtillationes exſiccat, dæmones fugat, malas cogitationes expellit, mentem reddit nitidiorem, cor purgatius, & corpus ſalubrius*. S. Ambroſ. de Elia & ieiunio; *Ieiunium*, ait, *eſt mors culpæ, excidium delictorum, remedium ſalutis, radix gratiæ, fundamentum caſtitatis, hoc gradu tamquam curru Elias aſcendit*. Petrus Ravennas ſerm. de jejunio: *Ieiunium*, ait, *ſcimus eſſe Dei arcem, Chriſti caſtrum, murum Spiritus ſancti, vexillum fidei, caſtitatis ſignum, ſanctitatis trophæum*. S. Gregorius: *Quoniam*, inquit, *è paradiſi gaudio per cibum cecidimus, quantum poſſumus, per abſtinentiam reſurgamus*. Exempla & præmia ieiunantium attuli Geneſ. 9. 21. & hic c. 24. v. 18.

ET SCRIPSIT IN TABULIS VERBA FOEDERIS DECEM) Putà, 10. præcepta decalogi in tabulis lapideis ſcripſit, non Moſes, uti voluit S. Cyprian. tract. de Spiritu Sanct. & S. Auguſt. q. 156. ſed Deus. Nam licet de Moſe proximus præceſſerit ſermo, hic tamen de Deo eſt, quod licet Latinis novum videatur, tamen Hebræis non eſt, qui ſæpè vel intelligunt verbi ſuppoſitum, vel remotius aliquod aſciſcunt, maximè ſi id notum ſit, aut aliàs nominatum. Sic hic ex eo quòd v. 1. dixit Dominus, ſe ſcripturum in tabulis hiſce legem, manifeſtum relinquitur, id quòd hic dicitur *Scripſit ergo*, de Domino, non de Moſe accipiendum eſſe. Deinde id ita eſſe omnino patet Deut. 10. verſ. 1. 2. 3. 4. ubi eadem hæc hiſtoria repetitur, diciturque Dominus ſcripſiſſe legem, non Moſes.

Vers. 29. CUMQUE DESCENDERET MOYSES DE MONTE SINAI, TENEBAT DUAS TABULAS, ET IGNORABAT QUOD CORNUTA ESSET FACIES SUA EX CONSORTIO SERMONIS DOMINI) Nota Primò Deus Moſi & Hebr. tabulas legis daturus, & cum Moſe hac de re in Sina colloquens, quaſi ſol radiantiſſimus Moſi ſuam gloriam, id eſt radios ſuæ lucis afflavit adeò fulgidos, ut Hebræi in faciem Moſi, quaſi in alterum ſolem intueri non poſſent, ſed ab eo facies ſuas evertere cogerentur. Hinc Moſes, ut cum eis loqui poſſet, velo faciem & gloriam ſuam velabat, unde ait, *Ignorabat quod cornuta eſſet facies ſua*.

Moſes in colloquio Domini accepit cornua, id eſt radios lucis.

Ubi Nota Secundò. Bene Interpres noſter vertit, *cornuta*, verbum enim קרן *karan*, ſignificat propriè cornutum eſſe: non verò radiare, ut quidam confingunt: ſicuti nomen קרן *keren*, ſignificat tantùm cornu, idque penè in omnibus linguis.

Nota Tertiò, cornutum hic metaphoricè accipitur: non enim cornua habebat in fronte Moſes, uti ei affingunt pictores, ſed ita lucida erat facies eius, ut radios luminis vibraret, eiuſque quaſi cornua emitteret, unde Chaldæus non verba, ſed ſenſum reddens ait; *Ignorabat Moſes quòd multiplicatus eſſet ſplendor gloriæ vultus ſui*, & Septuag. οὐκ ᾔδει ὅτι δεδόξασται ἡ ὄψις τοῦ χρώματος, vel, ut alii legunt, χρωτὸς τοῦ προσώπου αὐτοῦ, id eſt, *non ſciebat Moſes quòd glorificatus fuerat aſpectus coloris*, vel *cutis faciei ſuæ*. Septuag. ſequitur S. Paulus 2. Cor 3. 7. qui hæc cornua vocat *gloriam vultus Moſis*. Ex iiſdem Septuag. in Officio Eccleſiaſtico transfigurationis Chriſti canitur: *Glorificata eſt facies Moſis*, unde conijcias, priſcam editionem S. Scripturæ, qua uſa fuit Eccleſia ante S. Hieron. fuiſſe Septuag. interpretum. Porro hi radii Moſis vocantur *cornua*: quia ita perſtringebant & ſiderabant oculos Hebræorum, ut quaſi cornibus feriri & transfigi viderentur. Adeò enim iis percellebantur, ut præ terrore retrocederent, & radiis hiſce quaſi repercuſſi, vim eorum non ſuſtinentes, diffugerent. Idque hoc fine, ut Moſen legislatorem legemque ei à Deo datam revererentur & formidarent, nec eam ampliùs transgredi auderent. Cornua enim ſunt ſymbolum, Primò, principatus & regni, iuxta illud pſalm. 131. 17. *Illuc producam cornu* (id eſt robur & regnum) *David*. Et de Joſephi poſteris, putà regibus naſciturís ex Ephraim, eius filio, ait Moſes Deuter. 33. 17. *Cornua rhinocerotis cornua illius, in illis ventilabit gentes*. Hiſce ergo cornibus Deus Moſen in ducem & legislatorem auctoravit, & quaſi principatus inſignibus decoravit,

Flammea cornute librantem lumina vultu,
Geſtantemque ſacris iura ſuperna libris.

Hinc & cornua hæc fuere non oſſis, ſed lucis; quia lex, quam ex Deo quaſi legislator daturus erat, eſt *lux*, eaque cæleſtis & divina. Prov. 6. 23.

Secundò, cornua Moſis ſignificarunt legem eius minacem fore & terribilem, quaſi Moſes cornutus, cornibus ſuis impetiturus eſſet eos, qui legem violarent, infligendo eis pœnam mortis. Lex enim vetus fuit rigoris & terro-

Digitized by Google

terroris; ſicut nova è contrario eſt gratiæ & amoris.

Ex consortio sermonis Domini] Hinc patet hæc lucis cornua, id eſt hos radios afflatos eſſe Moſi ex conſortio Dei, maximè quando tranſivit gloria Dei ante foramen petræ, & inclamavit: *Dominator Domine*, hoc c. v. 6. Petierat enim Moſes videre faciem Domini, ſecum loquentis per nubem, ſed reſpondet Deus *Poſteriora mea* (id eſt dorſum meum in corpore per angelum aſſumpto) *videbis: faciem autem meam* (utpote nimis radiantem) *videre non poteris*. Poſuit ergo Deus, vel potiùs angelus Dei vicesgerens? Moſen in ſpelunca, eamque nube texit, ſicque coram Moſe tranſivit in corpore glorioſo & lucidiſſimo à ſe aſſumpto; & cùm jam tranſiiſſet, amovit nubem, ut Moſes Domini, vel potiùs angeli tergum (in quo lux erat temperatior quàm in facie) conſpiceret; tunc ergo tergum Domini mirificè radians, Moſen intuentem ita perſtrinxit, ut quaſi cornua luminis ei affixerit. Nam inde vel maximè radiaſſe faciem Moſis patet, quod prima vice, quando totidem diebus collocutus cum Domino accepit primas tabulas. Exodi 32. 15. nihil de ejuſmodi radiis legamus: ſimiliter nec in ſecundo hoc colloquio proximè ante illam Dei viſionem, cùm Moſes deſcenderet de monte tabulas ad Deum allaturus v. 3. & 4. quod contigit die 39. manſionis ſecundæ in Sina, nihil tale narretur. Veriſimile eſt ergo in ſplendidiſſima & eminentiſſima illa jam dicta viſione, Moſen eos contraxiſſe, eique afflatos fuiſſe, ſcilicet ultimo & 40. die quo cum Deo fuit in Sina, quoque ab eo ſecundas legis tabulas accepit. idque

Cur Moſi cornua affixit Deus?

Prima cauſa.

Secunda.

Primò, ut amorem ſuum erga Moſen declararet Deus, amoremque amori rependeret. Secundò, ut legem Iſraelitis promulgandam, certiſſimo hoc charactere divinam, & à Deo manantem oſtenderet, terroremque incuteret, ne eam deinceps violare auderent; hanc cauſam aſſignat Apoſtolus 2. Corinth. 3. 7. Tertiò, ut auctoritatem Moſi apud populum conciliaret. Quartò, ut vim & fructum orationis oſtenderet.

Tertia.

Quarta.

Cornua hæc Moſi ne fuerint perpetua.

Quamdiu duravit hic vultus ejus ſplendor, Script. non exprimit. Abulenſ. iiſdem rationibus jam dictis putat ad mortem Moſis perduraſſe, ideoque Moſen poſt primum cum populo colloquium, deinceps uſque ad mortem velaſſe faciem ſuam cùm populum alloqueretur. Sic etiam ſentit Ambr. in pſ. 118. qui & allegoricam proſequitur cauſam: Moſes inquit, id eſt lex vetus, ſemper habuit velamen; Jeſus, ſeu Joſue, ejus ſucceſſor nullum habuit: Chriſtus enim abſtulit omne legis velamen, ut ait Apoſtolus 2. Cor. 3. 14. Hanc ſententiam innuit quoque Illuſtriſſ. Bellarm. l. 2. de Reliq. Sanct. c. 4.

Morale oratio facit lucidos.

Moral. Nota Deus eſt lux immenſa & increata, fons omnis lucis & luminis. hinc lux nobiliſſima & cæleſtis eſt qualitas, qua Deus eùm apparuit, ſuam majeſtatem repræſentavit *Lumen*, ait S Dionyſ. de Divin. nom. *ex ipſo bono eſt, & bonitatis imago. Ideo ipſum bonum luminis cognomento laudatur, tamquam imagine quadam exemplar expreſſum*. Hinc qui cum Deo verſantur, & orantes cum eo ſæpè colloquuntur, inſtar Moſis radiis Dei afflantur, fiuntq; lucidi in anima, & ſubinde in facie & corpore. Ita Chriſtus in oratione transfiguratus eſt, & reſplenduit facies ejus ſicut ſol, ita ut ſuis radiis colluſtraret non tantùm Eliam & Moſen, ſed & Petrum, Jacobum & Joannem. Petrus enim hoc ſplendore & gaudio exultans, & quaſi ebrius clamabat: *Domine bonum eſt nos hic eſſe, faciamus hic tria tabernacula: tibi unum, Moſi unum, & Eliæ unum*. Ita S. Antonii in oratione prenoctantis facies aſſiduè ſplendebat: ut ex ſola vultus luce & lætitia, inter tot millia monachorum agnoſceretur Antonius: videbatur enim eſſe quaſi quidam ſol inter ſtellas. Ita S. Franciſcus oratione ferventi ſublatus in aerea, radiabat & fervebat, adeoque ex ſe flammas & ignes vibrare videbatur. Ita S. P. N. Ignatius à S. Philippo Nerio, & aliis ſæpè viſus eſt vultu ſupra humanum auguſto & fulgido. Ita radiabat facies auguſta B. Virginis, ex aſſidua converſatione cum Deo, & Verbo incarnato, ut dea quædam eſſe videretur, teſte S. Dionyſio. Porrò hi lucis radii habebant ſpeciem cornuum, ut ſignificarent, per orationem Sanctos luce divina, non tantùm colluſtrari, ſed & fieri cornutos, id eſt conſtantes, fortes, robuſtos, invictos ad toleranda omnia dura, æquè ac ad aggrediendum ardua quælibet. Ita per orationem roborata fuit S. Anna mater Samuelis, de qua dicitur 1. Reg. 1. 18 *Vultuſque illius non ſunt amplius in diverſa mutati*. q. d. Eodem ſibi ſemper conſtanti vultu deinceps excepit tam laudes Helcanæ, quàm ſannas Phenennæ, tam dura, quàm dulcia; tam adverſa, quam proſpera.

Videntes autem Aaron et filii Israel cornutam Moysi faciem timuerunt prope accedere] quia ſcilicet non valebant figere aciem oculorum, in vultum ejus ita fulgidum, ſive in jubar hoc faciei ejus, & quia reverebantur Moſen, quaſi divinum jam hiſce radiis effectum: latebant verò hi radii ipſum Moſen, quia ipſe abſorptus erat viſione colloquio Dei, nec poterat intueri vultum ſuum niſi in ſpeculo, quod ſi intuitus fuiſſet, vidiſſet utique & hos ſui vultus radios: *Vers. 30.*

Et postquam locutus est ad eos (putà Moſes ad Aaron & principes populi) venerunt ad eum etiam omnes filii Israel) jam ex timore confirmati, cùm vidiſſent Aaronem & principes cum Moſe colloqui. *Vers. 31. & 32.*

Impletisque sermonibus posuit velamen super faciem suam) Ex hoc loco colligitur, quòd Moſes præcepta Dei populo promulgavit, primo colloquio aperta facie & radiante, ob majeſtatem, reverentiam & teſtimonium legis: ſed poſt primam illam promulgationem, deinceps quando loquebatur cum populo, velabat faciem, ut colloquii liberioris daretur copia: quando verò tabernaculum adibat, de quo c. 33. v. 8. collocuturus cum Domino, velum auferebat. *Vers. 33.*

Allegoricam hujus velationis cauſam dat Apoſtolus 2. Cor. 3. v. 14. 15. 16. Judæis enim vetus teſtamentum eſt velamine obductum, ut non videant internam ejus lucem novi teſtamenti & Chriſtum, eo contenta & repræſentata. hoc velamen nobis in lege nova Chriſtus abſtulit, & auferet in fine ſæculi à Judæis, ad fidem Chriſti convertendis. *Allegor.*

Tropol. S. Greg. p. 3. Paſtor. c. 5. ut prædicator, inquit, auditori ſe attemperet neceſſe eſt; alta enim quæque debent multis audientibus contegi, & vix paucis aperiri. *Tropol.*

CAPUT TRIGESIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Refert Moſes ad populum mandata Dei de ſabbato, primitiis, & maximè de oblatione & fabricatione tabernaculi. Hinc v. 20. Iſraelitæ liberaliter offerunt omnem materiam tabernaculo neceſſariam. Denique v. 30. deſignantur artifices tabernaculi Beſeleel & Ooliab.

1. Igitur congregata omni turba filiorum Iſrael, dixit ad eos: Hæc ſunt quæ juſſit Dominus fieri.
2. Sex diebus facietis opus: ſeptimus dies erit vobis ſanctus ſabbatum, & requies Domini: qui
fecerit opus in eo, occidetur. 3. Non ſuccendetis ignem in omnibus habitaculis veſtris per diem
ſabbati. 4. Et ait Moſes ad omnem catervam filiorum Iſrael: Iſte eſt ſermo quem præcepit Dominus, dicens: 5. Separate apud vos primitias Domino. Omnis voluntarius & prono animo offerat eas
Domino: aurum & argentum & æs, 6. hyacinthum & purpuram, coccumque bis tinctum, & byſſum,
pilos caprarum, 7. pelleſque arietum rubricatas, & janthinas, ligna ſetim, 8. & oleum ad luminaria concinnanda, & ut conficiatur unguentum, & thymiama ſuaviſſimum, 9. lapides onychinos,

& gemmas ad ornatum ſuperhumeralis & rationalis. 10. Quiſquis veſtrum ſapiens eſt, veniat, & faciat quod Dominus imperavit: 11. Tabernaculum ſcilicet, & tectum ejus, atque operimentum, annulos, & tabulata cum vectibus, paxillos & baſes: 12. Arcam & vectes, propitiatorium & velum, quod ante illud oppanditur: 13. Menſam cum vectibus & vaſis, & propoſitionis panibus. 14. Candelabrum ad luminaria ſuſtentanda, vaſa illius & lucernas, & oleum ad nutrimenta ignium: 15. Altare thymiamatis, & vectes, & oleum unctionis & thymiama ex aromatibus: Tentorium ad oſtium tabernaculi: 16. Altare holocauſti, & craticulam ejus æneam cum vectibus & vaſis ſuis: labrum & baſim ejus: 17. Cortinas atrii cum columnis & baſibus, tentorium in foribus veſtibuli, 18. paxillos tabernaculi & atrii cum funiculis ſuis: 19. Veſtimenta, quorum uſus eſt in miniſterio ſanctuarii, veſtes Aaron pontificis ac filiorum ejus, ut ſacerdotio fungantur mihi. 20. Egreſſaque omnis multitudo filiorum Iſrael de conſpectu Moyſi, 21. obtulerunt mente promptiſſima atque devota primitias Domino, ad faciendum opus tabernaculi teſtimonii. Quidquid ad cultum & ad veſtes ſanctas neceſſarium erat, 22. viri cum mulieribus præbuerunt, armillas & inaures, annulos & dextralia: omne vas aureum in donaria Domini ſeparatum eſt. 23. Si quis habebat hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, byſſum & pilos caprarum pelles arietum rubricatas, & janthinas, 24. argenti æriſque metalla, obtulerunt Domino, lignaque ſetim in varios uſus. 25. Sed & mulieres doctæ, quæ neverant, dederunt hyacinthum, purpuram, & vermiculum, ac byſſum, 26. & pilos caprarum, ſponte propria cuncta tribuentes. 27. Principes verò obtulerunt lapides onychinos, & gemmas ad ſuperhumerale & rationale, 28. aromataque & oleum ad luminaria concinnanda, & ad præparandum unguentum, ac thymiama odoris ſuaviſſimi componendum. 29. Omnes viri & mulieres mente devota obtulerunt donaria, ut fierent opera quæ juſſerat Dominus per manum Moyſi. Cuncti filii Iſrael voluntaria Domino dedicaverunt. 30. Dixitque Moyſes ad filios Iſrael: Ecce, vocavit Dominus ex nomine Beſeleel filium Uri, filii Hur de tribu Juda. 31. Implevitque eum ſpiritu Dei, ſapientia & intelligentia, & ſcientia & omni doctrina, 32. ad excogitandum, & faciendum opus in auro & argento & ære, 33. ſculpendiſque lapidibus, & opere carpentario. quidquid fabrè adinveniri poteſt, 34. dedit in corde ejus: Ooliab quoque filium Achiſamech de tribu Dan: 35. amboſ erudivit ſapientia, ut faciant opera abietarii, polymitarii, ac plumarii, de hyacintho ac purpura coccoque bis tincto, & byſſo, & texant omnia, ac nova quæque reperiant.

Vers. 1. SEPTIMUS DIES ERIT VOBIS SANCTUS, SABBATUM ET REQUIES DOMINI] Diſce hic quanta fuerit ſabbati cura & religio, quam toties hic inculcat Deus, quantaque Dominicæ & feſtorum religio debeat eſſe Chriſtianis.

QUI FECERIT OPUS IN EO, OCCIDETUR] Hebr. ימות *jumat*, id eſt morietur, ſcilicet per ſententiam judicis, vel per Deum, qui occulto vel caſuali modo illi mortem aſciſcet.

Vers. 3. *Sabbato non licebat accendere ignem ad coquendū, ſed bene ad ſe calefaciendum.*

NON SUCCENDETIS IGNEM IN OMNIBUS HABITACULIS VESTRIS PER DIEM SABBATI] *Non in omnibus*, id eſt nullis. Tanta religio & quies erat ſabbati, ut eo ne vel ignem ſtruere & accendere liceret, intellige ad coquendum cibos. nam in paſchate & aliis feſtis licebat cibos coquere, ideoque ignem aſcendere, ut patet cap. 12. v. 16 hoc autem non licebat in ſabbato. ita Abulenſ. Cajetan. & R. Abraham, ben Eſra contra quem alii Rabbini librum ſcripſerunt, quem vocarunt Sabbatum, eò quod ſabbati contra eum loquentis, eumque quaſi hæreticum damnantis perſonam inducant, cenſent enim Rabbini, ſabbato non licuiſſe accendere ignem ulla de cauſa, etiam frigoris, ad ſe calefaciendum. Sed hi nimis religioſi vel ſuperſtitioſi videntur. Unde addunt ipſi, non ſolùm non eſſe ſtruendum ignem die ſabbati, ſed neque ex lapide aut metallo eliciendum, neque fovendam lampadem, niſi fortè propter infirmum. & ut nunquam nugari deſinant, interpretantur ſi propter vim frigoris ignis accendi debeat, non eſſe folle, ſed arundine ſufflandum. Vide hic quàm lex vetus ſervorum fuerit dura & rigida, lex verò nova filiorum ſit blanda & facilis.

Vers. 5. SEPARATE APUD VOS PRIMITIAS DOMINO] *Primitias*, id eſt primam veſtram oblationem (nullam enim publicam & communem hactenus feciſtis) & prima veſtra dona, quæ Domino oblaturi eſtis pro fabrica tabernaculi. Horum donorum omnium tropologiam pete à S. Greg. 30. Moral. 10. & Origene homil. 13. Vide dicta c. 25.

Nota. Deus hic ab oblatione ſua, & ab obſequio tabernaculi neminem, quantumvis pauperem vel miſerum, excludit. Qui enim non poterat aurum, argentum, coccum, poterat ſaltem pelles, vel pilos caprarum offerre: qui nec hoc, poterat ſaltem eos nere, afferre & referre, aliiſque modis artificibus & fabris tabernaculi ſubſervire. Pulchrè B. Ægidius ſocius S. Franciſci: *Si gratiam*, inquit, *in precibus ſentis, eam ut augeatur: ſi non ſentis, ne ceſſes idcirco à precibus. gratos enim habuit Deus etiam caprarum pilos, qui ei juxta præceptum legis offerebantur.*

ET UT CONFICIATUR] Subaudi, offerat quilibet materiam cap. 25. præſcriptam, puta aromata. ut hic dicitur in Hebræo, & Noſter exprimit verſ. 28. ad conficiendum unguentum conſecrationis ſacerdotum, & ad thymiama componendum. nam thymiama non fiebat ex oleo, ſed ex ſtacte, onycha, galbano & thure. Erat ergo oleum pro lucernis: erat & oleum in unguento conſecrationis ſacerdotum & tabernaculi. hoc enim unguentum fiebat ex myrrha, cinnamomo, calamo, caſia & oleo olivarum. Vide Exodi 30. v. 23. & ſequent. Vers. 8.

QUISQUIS SAPIENS EST) quiſquis peritus & induſtrius artifex. Vers. 10.

ET FACIAT QUOD DOMINUS IMPERAVIT; TABERNACULUM SCILICET, ET TECTUM EJUS, ATQUE OPERIMENTUM) *Tabernaculum* vocat ipſum Sanctuarium cortinis decem, factis ex byſſo, purpura, cocco & hyacintho, obvelatum & obtectum. quod hebr. dicitur משכן *miſchan*. *Tectum* verò, quod hebr. dicitur אהל *ohel*, vocat ſecundum velum, ſive ſagum cilicinum, quod factum erat ex pilis caprinis. Denique *operimentum*, quod hebr. dicitur מכסה *michſe*, vocat tertium velum ex pellibus arietum rubricatis, & quartum ex pellibus janthinis. ita Cajetanus & Lipoman. Vers. 10. & 11.

TABULATA) tabulas connexas inſtar tabulati, idq; à triplici latere tabernaculi. in longum enim erat tabulatum, ſive connexio tabularum ad triginta cubitos, in latum verò erat tabulatum ad decem cubitos. Vers. 11.

PAXILLOS) Hebr. *columnas* quæ hic à Noſtro vel paxilli vocantur, quia parvæ erant, & acuminatas habebant baſes inſtar paxillorum, ut poſſent terræ infigi, vel certè eas ſub paxillis comprehendit. columnis enim affixi erant paxilli, & ex paxillis vela ſuſpendebantur.

TENTORIUM) id eſt velum. Vers. 17.

SED ET MULIERES DOCTÆ, QUÆ NEVERANT, DEDERUNT) *Doctæ*, id eſt nendi peritæ & ſapientes artifices, putà netrices & textrices. hæc enim eſt doctrina & ſapientia mulierum. Vers. 25.

HYACINTHUM) netum ſeu filatum hyacinthi, putà lanæ violaceæ. Sic & purpuram, vermiculum & byſſum intellige, non lanam, vel linum, ſed netum, ſive ſtamen talis lanæ vel lini.

VOLUNTARIA) ultronea & ſpontanea dona. Vers. 29.

DEDIT

Digitized by Google

DEDIT IN CORDE EJUS] Hoc eſt, docuit eum, vel *dedit in corde ejus*, intellige ſcientiam, aut potiùs artem & cognitionem, ac praxin artificialem fabricandi, ſuendi, texendi, &c. Hebraicè eſt, *& ad docendum dedit in corde ejus*, id eſt tam perfectè docuit eum, ut & alios poſſet docere. Alii vertunt, *facilem & propenſum eum fecit ad docendum alios.* contrà ac faciunt pleríque inſignes artifices, qui ſuas artes & praxes ęgerrime aliis communicant, eaſque ſecum intermori ſinunt, itaque & ſe merito ac gloria, & reip. ſuis commodis & ornamentis privant.

VERS. 43.

A

OOLIAB QUOQUE] Intellige quod de Beſeleel ſocio ejus dixit, videlicet, vocavit & implevit ſapientia.

UT FACIANT OPERA ABIETARII] Hebr. *ut faciant opera fabri*, ſcilicet lignarii, ut ſuperiùs dixi. VERS. 35.

POLYMITARII AC PLUMARII] Hic diſtinguit hæc duo, quæ ſuperiùs indifferenter uſurpavit, ut ſcilicet phrygio vel plumarius ſit, qui acu variè pingit: polymitarius, vel, ut hebraicè eſt, *cogitans cogitationes* ſit, qui textura ingenioſa varia intexit & efformat, ut fit in tapetibus, ita Abul. & Lipom.

CAPUT TRIGESIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PLus afferunt Hebræi quàm opus ſit ad tabernaculum: unde vetat Moſes plura offerri. Secundò, v. 8. fabricatur tabernaculum, putà decem cortinæ polymita, ſaga cilicina, operimenta ex pellibus, & v. 20. tabulæ, v. 31. vectes, v. 35. vela ante Sanctum ſanctorum & ante Sanctum.

1. FEcit ergo Beſeleel, & Ooliab, & omnis vir ſapiens, quibus dedit Dominus ſapientiam & intellectum, ut ſcirent fabrè operari quæ in uſus Sanctuarii neceſſaria ſunt, & quæ præcepit Dominus. 2. Cumque vocaſſet eos Moyſes, & omnem eruditum virum, cui dederat Dominus ſapientiam, & qui ſponte ſua obtulerant ſe ad faciendum opus, 3. tradidit eis univerſa donaria filiorum Iſrael. Qui cùm inſtarent operi, quotidie manè vota populus offerebat. 4. Unde artifices venire compulſi, 5. dixerunt Moyſi: Plus offert populus quàm neceſſarium eſt. 6. Juſſit ergo Moyſes præconis voce cantari. Nec vir nec mulier quidquam offerat ultrà in opere Sanctuarii. Sicque ceſſatum eſt à muneribus offerendis, 7. eò quòd oblata ſufficerent & ſuperabundarent. 8. Feceruntque omnes corde ſapientes ad explendum opus tabernaculi, cortinas decem de byſſo retorta, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, opere vario, & arte polymita: 9. quarum una habebat in longitudine viginti octo cubitos, & in latitudine quatuor. una menſura erat omnium cortinarum. 10. Conjunxitque cortinas quinque, alteram alteri, & alias quinque ſibi invicem copulavit. 11. Fecit & anſas hyacinthinas in ora cortinæ unius ex utroque latere, & in ora cortinæ alterius ſimiliter, 12. ut contra ſe invicem venirent anſæ, & mutuò jungerentur. 13. unde & quinquaginta fudit circulos aureos, qui morderent cortinarum anſas, & fieret unum tabernaculum. 14. Fecit & ſaga undecim de pilis caprarum ad operiendum tectum tabernaculi: 15. unum ſagum in longitudine habebat cubitos triginta, & in latitudine cubitos quatuor: unius menſuræ erant omnia ſaga: 16. quorum quinque junxit ſeorſim, & ſex alia ſeparatim. 17. Fecitque anſas quinquaginta in ora ſagi unius, & quinquaginta in ora ſagi alterius, ut ſibi invicem jungerentur. 18. Et fibulas æneas quinquaginta, quibus necteretur tectum, ut unum pallium ex omnibus ſagis fieret. 19. Fecit & opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis: aliudque deſuper velamentum de pellibus janthinis. 20. Fecit & tabulas tabernaculi de lignis ſetim ſtantes. 21. Decem cubitorum erat longitudo tabulæ unius: & unum ac ſemis cubitum latitudo retinebat. 22. Binæ incaſtraturæ erant per ſingulas tabulas, ut altera alteri jungeretur. Sic fecit in omnibus tabernaculi tabulis. 23. E quibus viginti ad plagam meridianam erant contra Auſtrum, 24. cum quadraginta baſibus argenteis. Duæ baſes ſub una tabula ponebantur ex utraque parte angulorum, ubi incaſtraturæ laterum in angulis terminantur. 25. Ad plagam quoque tabernaculi, quæ reſpicit ad Aquilonem, fecit viginti tabulas, 26. cum quadraginta baſibus argenteis, duas baſes per ſingulas tabulas. 27. Contra Occidentem verò, id eſt, ad eam partem tabernaculi, quæ mare reſpicit, fecit ſex tabulas, 28. & duas alias per ſingulos angulos tabernaculi retrò: 29. quæ junctæ erant à deorſum uſque ſurſum, & in unam compaginem pariter ferebantur. Ita fecit ex utraque parte per angulos: 30. ut octo eſſent ſimul tabulæ, & haberent baſes argenteas ſedecim, binas ſcilicet baſes ſub ſingulis tabulis. 31. Fecit & vectes de lignis ſetim, quinque ad continendas tabulas unius lateris tabernaculi, 32. & quinque alios ad alterius lateris coaptandas tabulas: & extra hos, quinque alios vectes ad occidentalem plagam tabernaculi contra mare. 33. Fecit quoque vectem alium, qui per medias tabulas ab angulo uſque ad angulum perveniret. 34. Ipſa autem tabulata deauravit, fuſis baſibus earum argenteis. Et circulos eorum fecit aureos per quos vectes induci poſſent: quos & ipſos laminis aureis operuit. 35. Fecit & velum de hyacintho, & purpura, vermiculo, ac byſſo retorta, opere polymitario, varium atque diſtinctum: 36. & quatuor columnas de lignis ſetim quas cum capitibus deauravit, fuſis baſibus earum argenteis. 37. Fecit & tentorium in introitu tabernaculi, ex hyacintho, purpura, vermiculo, byſſoque retorta, opere plumarii: 38. & columnas quinque cum capitibus ſuis, quas operuit auro, baſeſque earum fudit æneas.

VERS. 5. VOTA (voluntaria munera) POPULUS OFFEREBAT] Ita Chaldæus.

VERS. 6. JUSSIT ERGO MOSES PRÆCONIS VOCE CANTARI] Hebr. *tranſire fecit Moſes vocem per caſtra*, id eſt præconis tuba & voce edixit.

VERS. 14. AD OPERIENDUM TECTUM TABERNACULI] id

B

eſt, ad fabricam tecti, ſive ad integrandum tectum, quod operiret & tegeret tabernaculum. nam ut dixi cap. 35. v. 11. *miſcan*, id eſt tabernaculum, præciſè vocatur hic infimum tabernaculi, putà cortinarum polymitarum, velum: ſecundum verò è pilis caprinis, quod primum polymitum operiebat, vocatur tectum, hebr. *hoel.* ſicut

tertium vocatur *michſe:* quod erat operimentum è pellibus.

Eſt hìc Hebraica repetitio minuta & particularis omnium quæ Dominus juſſit fieri c. 25. 26. 27. 28. 30 ut ea hic facta & perfecta eſſe doceat. Similis repetitio uſitata eſt apud Orientales, alioſque populos, ut videre eſt apud Moſcovitas, qui quoties Ducem vel principem alloquuntur, toties ſeriatim longo ordine omnes ejus titulos iterant & repetunt.

Nota. Noſter Interpres in hac repetitione non reddit verbum verbo, ſed ſenſum, repetitionemque Hebræam breviter complectitur, quædam etiam per explicationem è ſupra dictis acceſſit. hoc enim permittitur libertati, ingenio & diſpoſitioni interpretis.

Vers. 18. QUIBUS NECTARETUR TECTUM] *Tectum*, id eſt ſecundum velum, ſive ſagum cilicinum tegens tabernaculum, uti dixi v. 14.

Vers. 33. FECIT QUOQUE VECTEM ALIUM] Hujus vectis nullam mentionem fecit Interpres noſter cap. 26. 28. Sept. tamen & alii ejus mentionem ibi fecerunt. nam in Hebræo eadem penè ſunt verba ibi, quæ hìc, niſi quod ordo verborum nonnihil ſit immutatus, & hìc addatur articulus את *et* quaſi certum alium deſignans vectem.

Eſt ergo hìc alius à præcedentibus vectis, qui tranſibat per ipſas tabulas, ſcilicet earum craſſitiem interiùs penetrando eran. enim hæ tabulæ craſſiores: unde Septuag. eas vocant columnas. ita Lyran. Hugo, Abulenſ. Carthuſ. Reliqui enim vectes non interiùs, ſed exteriùs dorſa tantùm tabularum tranſibant, per annulos ad hoc dorſo tabularum affixos. Fuit autem hìc vectis, ut rectè advertit Abulenſ. à latere Occidentali tabernaculi, quod tegebat Sanctum Sanctorum. illud enim latus ſolùm habebat angulos, poſitus ergo eſt hìc vectis, ut omnia latera tabernaculi firmiùs ſimul aſtringeret ſibi. Hujus vectis meminit & Joſephus libr. 3. c. 5. ubi enomeratis tabernaculi vectibus, ait præterea poſt tergum unum fuiſſe ordinem vectium, putà qui per omnes tabulas iret, quo per uncinos utriuſque parietis latera continebantur.

Vers. 34. IPSA AUTEM TABULATA (id eſt tabulas, quæ connexæ erant inſtar tabulati) DEAURAVIT.

Vers. 36. QUAS CUM CAPITIBUS DEAURAVIT) Ita ut columnæ tantùm obducerentur auro, ſive laminis aureis, capita verò eſſent aurea, uti Deus juſſerat Moſi c. 26. 32.

Vers. 37. FECIT ET TENTORIUM) *Tentorium* hic & in ſeq. idem eſt quod velum.

Vers. 38. QUAS OPERUIT AURO) Intellige ſimiliter ex eodem c. 26. 37. ita ut columnæ tegerentur aureis laminis, capita verò eſſent aurea, nimirum ut clavi vel capita columnarum eſſent ex auro, columnæ verò tegerentur cælaturis, ſive circulis aureis in gyrum euntibus: ſicuti columnæ atrii argenteis ejuſmodi gyris circumdabantur. Patet ex Hebræo: atque ſic juſta erat omnium proportio, cum ſcilicet columnæ atrii argenteis ſpiris ornarentur, tabernaculi aureis; Sancti ſanctorum verò (utpote quæ intimæ & viciniſſimæ erant oraculo) aureis, non ſpiris, ſed laminis tegerentur.

Regia Biblia in fine habent hæc ultima capitis verba, *Quas & operuit auro*, verùm hoc redundat: neque enim baſes columnarum æneæ deauratæ fuerunt reliqua, vide c. 26.

CAPUT TRIGESIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Fabricatur arca, propitiatorium Cherubim. Secundò, v. 10. menſa, & v. 17. candelabrum, & v. 25. altare thymiamatis, ac pro eo thymiama componitur.

1. FEcit autem Beſeleel & arcam de lignis ſetim, habentem duos ſemis cubitos in longitudine, & cubitum ac ſemiſſem in latitudine, altitudo quoque unius cubiti fuit & dimidii, veſtivitque eam auro puriſſimo intus ac foris. 2. Et fecit illi coronam auream per gyrum. 3. conflans quatuor annulos aureos per quatuor angulos ejus: duos annulos in latere uno, & duos in altero. 4. Vectes quoque fecit de lignis ſetim, quos veſtivit auro, 5. & quos miſit in annulos, qui erant in lateribus arcæ ad portandum eam. 6. Fecit & propitiatorium, id eſt, oraculum, de auro mundiſſimo, duorum cubitorum & dimidii in longitudine, & cubiti ac ſemis in latitudine. 7. Duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos poſuit ex utraque parte propitiatorii. 8. Cherub unum in ſummitate unius partis, & Cherub alterum in ſummitate partis alterius: duos Cherubim in ſingulis ſummitatibus propitiatorii, 9. extendentes alas, & tegentes propitiatorium, ſeque mutuò & illud reſpicientes. 10. Fecit & menſam de lignis ſetim in longitudinem duorum cubitorum, & in latitudine unius cubiti, quæ habebat in altitudine cubitum ac ſemiſſem. 11. circumdeditque eam auro mundiſſimo, & fecit illi labium aureum per gyrum, 12. ipſique labio coronam auream interraſilem quatuor digitorum, & ſuper eamdem, alteram coronam auream. 13. Fudit & quattuor circulos aureos, quos poſuit in quattuor angulis per ſingulos pedes menſæ 14. contra coronam: miſitque in eos vectes, ut poſſit menſa portari. 15. Ipſos quoque vectes fecit de lignis ſetim, & circumdedit eos auro. 16. Et vaſa ad diverſos uſus menſæ, acetabula, phialas, & cyathos, & thuribula, ex auro puro, in quibus offerenda ſunt libamina. 17. Fecit & candelabrum ductile de auro mundiſſimo. De cujus vecte calami, ſcyphi, ſphærulæque ac lilia procedebant: 18. ſex in utroque latere, tres calami ex parte una, & tres ex altera: 19. tres ſcyphi in nucis modum per calamos ſingulos, ſphærulæque ſimul & lilia: & tres ſcyphi inſtar nucis in calamo altero, ſphærulæque ſimul & lilia. Æquum erat opus ſex calamorum, qui procedebant de ſtipite candelabri. 20 In ipſo autem vecte erant quattuor ſcyphi in nucis modum, ſphærulæque per ſingulos ſimul & lilia: 21. & ſphærulæ ſub duobus calamis per loca tria, qui ſimul ſex fiunt calami procedentes de vecte uno. 22. & ſphærulæ igitur, & calami ex ipſo erant, univerſa ductilia ex auro puriſſimo. 23. Fecit & lucernas ſeptem cum emunctoriis ſuis, & vaſa ubi ea quæ emuncta ſunt extinguantur, de auro mundiſſimo. 24. Talentum auri appendebat candelabrum cum omnibus vaſis ſuis. 25. Fecit & altare thymiamatis de lignis ſetim, per quadrum ſingulos habens cubitos, & in altitudine duos: è cujus angulis procedebant cornua. 26. Veſtivitque illud auro puriſſimo, cum craticula ac parietibus & cornibus. 27. Fecitque ei coronam aureolam per gyrum, & duos annulos aureos ſub corona per ſingula latera, ut mittantur in eos vectes, & poſſit altare portari. 28. Ipſos autem vectes fecit de lignis ſetim, & operuit laminis aureis. 29. Compoſuit & oleum ad ſanctificationis unguentum, & thymiama de aromatibus mundiſſimis, opere pigmentarii.

Duos

Vers. 7. DVOS ETIAM CHERUBIM] Hinc patet duos tantùm fuiſſe Cherubim juxta arcam, non quatuor, videlicet unum ab uno latere, alium ab alio. unde & Salomon in ſuo templo duos tantùm feciſſe legitur 3. Reg. 6. 23. Quòd ergo hìc dicitur, duos Cherubim in ſingulis ſummitatibus, id eſt extremitatibus (hoc enim ſignificat Hebræum קצות *Katſe*) propitiatorii eſſe poſitos, intellige ex A eo quod præceſſit, in ſingulis unum, non duos fuiſſe poſitos. Id patet ex Hebræis quæ habent, *ex propitiatorio fecit Cherubim a duobus ejus lateribus*. ita Abulenſis.

VSETE] haſtili, ſeu ſcapo candelabri.

Vers. 17.

Vers. 19. ÆQUUM ERAT OPUS SEX CALAMORUM] ſcilicet calamis, vel brachiis candelabri omnibus in eamdem altitudinem ſurgentibus. reliqua vide c. 25. & 30.

CAPUT TRIGESIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Fabricatur altare holocauſti, & v. 8. labrum æneum ex ſpeculis mulierum, & v. 9. atrium cum ſuis columnis & velis. denique v. 24. numerantur talenta auri & argenti & æris, in fabricam tabernaculi oblata & inſumpta.

1. Fecit & altare holocauſti de lignis ſetim, quinque cubitorum per quadrum, & trium in altitudine: 2. cujus cornua de angulis procedebant, operuitque illud laminis æneis. 3. Et in uſus ejus paravit ex ære vaſa diverſa, lebetes, forcipes, fuſcinulas, uncinos, & ignium receptacula. 4. Craticulamque ejus in modum retis fecit æneam, & ſubter eam in altaris medio arulam. 5. fuſis quattuor annulis per totidem retiaculi ſummitates, ad immittendos vectes ad portandum: 6. quos & ipſos fecit de lignis ſetim, & operuit laminis æneis; 7. induxitque in circulos, qui in lateribus altaris eminebant. Ipſum autem altare non erat ſolidum, ſed cavum ex tabulis, & intus vacuum. 8. Fecit & labrum æneum cum baſi ſua de ſpeculis mulierum, quæ excubabant in oſtio tabernaculi. 9. Fecit & atrium, in cujus auſtrali plaga erant tentoria de byſſo retorta, cubitorum centum, 10. columnæ æneæ viginti cum baſibus ſuis, capita columnarum, & tota operis cælatura, argentea. 11. Æquè ad ſeptemtrionalem plagam tentoria, columnæ, baſeſque & capita columnarum ejuſdem menſuræ, & operis ac metalli, erant. 12. In ea verò plaga, quæ ad Occidentem reſpicit, fuerunt tentoria cubitorum quinquaginta, columnæ decem cum baſibus ſuis æneæ, & capita columnarum, & tota operis cælatura, argentea. 13. Porrò contra Orientem quinquaginta cubitorum paravit tentoria: 14. è quibus, quindecim cubitos columnarum trium, cum baſibus ſuis, unum tenebat latus: 15. & in parte altera (quia inter utraque introitum tabernaculi fecit) quindecim æquè cubitorum erant tentoria, columnæque tres, & baſes totidem. 16. Cuncta atrii tentoria byſſus retorta texuerat. 17. Baſes columnarum fuere æneæ, capita autem earum cum cunctis cælaturis ſuis argentea: ſed & ipſas columnas atrii veſtivit argento. 18. Et in introitu ejus opere plumario fecit tentorium ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac byſſo retorta, quod habebat viginti cubitos in longitudine, altitudo verò quinque cubitorum erat, juxta menſuram, quam cuncta atrii tentoria habebant. 19. Columnæ autem in ingreſſu fuere quatuor cum baſibus æneis, capitaque earum & cælaturæ argenteæ. 20. Paxillos quoque tabernaculi & atrii per gyrum fecit æneos. 21. Hæc ſunt inſtrumenta tabernaculi teſtimonii, quæ enumerata ſunt juxta præceptum Moyſi in ceremoniis Levitarum per manum Ithamar filii Aaron, ſacerdotis: 22. quæ Beſeleel filius Uri, filii Hur, de tribu Juda, Domino per Moyſen jubente compleverat, 23. juncto ſibi ſocio Ooliab filio Achiſamech de tribu Dan: qui & ipſe artifex lignorum egregius fuit, & polymitarius atque plumarius ex hyacintho, purpura, vermiculo & byſſo. 24. Omne aurum quod expenſum eſt in opere Sanctuarii, & quod oblatum eſt in donariis, viginti novem talentorum fuit, & ſeptingentorum triginta ſiclorum, ad menſuram Sanctuarii. 25. Oblatum eſt autem ab his qui tranſierunt ad numerum à viginti annis & ſuprà, de ſexcentis tribus millibus, & quingentis quinquaginta, armatorum. 26. Fuerunt præterea centum talenta argenti, è quibus conflatæ ſunt baſes ſanctuarii, & introitus ubi velum pendet. 27. Centum baſes factæ ſunt de talentis centum, ſingulis talentis per baſes ſingulas ſupputatis. 28. De mille autem ſeptingentis & ſeptuaginta quinque, fecit capita columnarum, quas & ipſas veſtivit argento. 29. Æris quoque oblata ſunt talenta ſeptuaginta duo millia, & quadringenti ſuprà ſicli, 30. ex quibus fuſæ ſunt baſes in introitu tabernaculi teſtimonii, & altare æneum cum craticula ſua, omniaque vaſa quæ ad uſum ejus pertinent: 31. baſes atrii tam in circuitu quàm in ingreſſu ejus, & paxilli tabernaculi atque atrii per gyrum.

Vers. 8. FECIT ET LABRUM ÆNEUM CUM BASI SUA DE SPECULIS MULIERUM] Pro *de ſpeculis*, hebr. eſt במראת *bemarot*, id eſt in viſionibus, vel in ſpeculis. q. d. Fecit labrum ita terſum & politum, ut eſſet in ſpeculum, quo ſcilicet intueri ſe poſſent mulieres, aliique convenientes ad tabernaculum. ita Cajet. Verùm Hebræum ב *beth*, id eſt *in*, ſæpè ſumitur pro מ *min*, id eſt *ex*, *de* unde alii paſſim vertunt, *de ſpeculis*. quod Primò, ſic aliqui exponunt, non quòd labrum factum eſſet ex ſpeculis, ſed quod haberet ſpecula circum ſe pendentia, in quibus ſe ſpecularentur & intuerentur ſacerdotes, an maculis eſſent aſperſi. Alii cenſent labrum factum eſſe ex ſpeculis, id eſt ex integumentis æneis ſpeculorum. ita Abulenſ. Sed inania ſunt hæc omnia. nam Septuag. vertunt, ἐκ τῶν κατόπτρων, & Chaldæus, aliique paſſim per *marot* accipiunt ſpecu- B la, ex eiſque propriè factum eſſe hoc labrum lavatorium cenſent. Neque mirum videri debet ſpecula hæc facta fuiſſe ex ære: nam Plinius l. 33. c. 9. & l. 34. c. 17. docet olim optima ſpecula fuiſſe brundiſina ex ſtanno & ære, diligentiſſimè terſo & polito, ſed poſtea prælata fuiſſe argentea. Aliqui probabiliter cenſent, ſpecula hæc non confeciſſe totum labrum, ſed ei circumcirca affabrè fuiſſe inſerta, & quaſi intexta. quod ſatis facile, concinnum videtur & elegans, dummodo fateamur ex his ſpeculis conſtitiſſe labrum, non autem illa labro appenſa fuiſſe dumtaxat vel annexa: ſimili enim modo calices aurei intexuntur adamantibus, aliiſque gemmis magno tum pretio, tum ornatu & elegantia, de iis enim verè dici poteſt, quòd facti ſint vel conſtent adamantibus, eſto majori ex parte conſtent auro.

Labrum factum ex ſpeculis mulierum

Specula olim fiebant ex ære.

Matronæ piæ olim ſua ornamenta dicabant Deo.

Nota hic priſcam devotionem & ritum, quo ſanctæ mulieres, præſertim cum ſe totas Dei obſequio dicabant, ſua ſpecula & ornamenta, per quæ antè vanitati & mundo ſervierant, jam converſæ, ſecum pariter Deo conſecrabant.

Ita Sophia ſocrus, & Coſtantina uxor Mauritii Imp. coronam in eccleſia Deo obtulerunt.

Ita S. Ludgardis matrona ſanctiſſima, juxtà ac caſtiſſima, præter patrimonium, totum etiam mundum muliebrem, quem in divite copia poſſidebat, eccleſiæ obtulit, ut divinus cultus inde promoveretur.

Exempla.

Ita Pulcheria Arcadii filia, è patrimonio ſuo Virgini Deiparæ nobile templum ædificavit, in quo B. Virginis veſtes cultu magnificentiſſimo aſſervari curavit, eaſque gemmis, monilibus, ac etiam veſtibus propriis adornavit; itaque ipſa tam ſua, quàm ſe, ſuamque virginitatem B. Virgini devovit, atque in aula religioſam egit vitam, cum ſororibus reginis, & cum fratre Theodoſio Imper. ac poſtea cum Marciano marito Imp. illæſa ſemper virginitate; indeque ipſa imperium ſub utroque piiſſimè & feliciſſimè adminiſtravit. tanti dux femina facti. teſtis eſt Cedrenus, & alii.

De Paula Romana ſcribit S. Hieron. in ejus epitaphio, eam ubi primùm ſe Deo dicaſſet, ornamenta ſua omnia, atque adeò totum mundum muliebrem, in ſupellectilem ſacram commutaſſe.

Idem fecit S. Eliſabetha, filia Andreæ regis Hungariæ, & uxor Lantgravii Thuringiæ, miræ ſanctitatis matrona. pauperum mater & ancilla uti videre eſt in ejus Vita.

Audi & Gentiles. Livia Auguſti in Capitolio cryſtallum librarum circiter 50. dicavit: teſtis Plinius l. 37. c. 2. Cùm Romani pro decima prædæ parte, craterem aureum Delphos mittere decreviſſent, nec aurum eis ad manum eſſet, ſtatim matronæ ultro aurea ornamenta corpori ſuo detracta, omnia octo talentorum pondere, ad donum accommodaverunt. ideoque à ſenatu decretum eſt, ut in earum laudibus, funebris haberetur oratio, teſtis eſt Plutarchus in Camill.

Virgines ergo & feminæ Deo ſe dicantes abiiciant ſua ſpecula, quæ inſerviunt vitreæ carnis pulchritudini, eaque quaſi anathemata Deo devoveant. Rectè virginitas apud Nazianz. in carmine ſuum habitum depingit.

Sordida cæſaries decor eſt mihi, vilis amictus.

Hinc S. Paula teſte S. Hier. ſi vidiſſet virginem aliquam comptiorem, contractione frontis, & vultus triſtitia arguebat errantem dicens: *Munditiam corporis atque veſtitus animæ eſſe immunditiam.*

Virginum ornamenta non in veſte, ſed in mente.

Quare virgines aliud ſibi proponant ſpeculum, quo mentem moreſque ſuos imitando comant, videlicet B. Virginem, in qua, ut ait S. Ambroſ. lib. 2. de Virgin. *velut in ſpeculo refulget ſpecies caſtitatis, & forma virtutis.* Verè S. Bernard. epiſt. 113. *Filiæ Babylonis*, inquit, *induuntur purpura & byſſo, conſcientia pannoſa jacet: fulgent monilibus, moribus ſordent. Contrà tu Sophia virgo, foris pannoſa, intus ſpecioſa reſplendes, ſed divinis aſpectibus, non humanis. intus eſt quod delectat: quia intus eſt quem delectat.* Sileni imagines erant, quæ foris clauſæ, ridiculam tibicinis ſpeciem; apertæ, numen oſtendebant. Talis fuit Socrates, inquit Alcibiades. Talis ſit & virgo, foris vilis, intus formoſa & divina.

Mulieres excubantes in tabernaculo quales.

Quæ excubabant in oſtio tabernaculi] Pro *quæ excubabant*. Septuag. vertunt, *quæ jejunabant*; Chaldæus, *quæ orabant*; Cajet. vertit, *exercituantes*. Hebræus צבאת *tſobeoth* propriè ſignificat *quæ militabant*, vel *excubabant*. Erant ergo, inquit R. Abraham, in Iſrael mulieres Deum colentes, quæ ſpreta mundi vanitate, ſoli Deo placere ſtudentes, ſua ſpecula Domino offerebant, veniebantque per ſingulos dies ad oſtium tabernaculi, ut orarent, & audirent Dei præcepta. quod poſtea fabricato ſolemni hoc tabernaculo, & præſertim extructo templo, magis in uſu fuit: tunc enim certa ad oſtium, vel in atrio tabernaculi habitatio conſtructa fuit hujuſmodi piis mulieribus, deditis orationi, jejunio & ſervitio tabernaculi: qualis fuit Anna propheteſſa, Lucæ 2. 37. & de hiſce loquitur Scriptur. 1. Reg. 2. 22. & 2. Machab. 3. 20. Inter has vixit & educata fuit B. Virgo, poſtquam triennis præſentata fuit in templo. Erat hic quaſi cœtus religioſus feminarum devotarum illius temporis, qui quaſi typus erat & umbra noſtrarum Religioſarum, quæ meritò ab hiſce

A originem & antiquitatem ſuam arceſſere poſſunt. Quin & Gentiles ſimilem inſtituerunt cœtum virginum, quæ excubarent in fanis, & ſacrum Veſtæ ignem cuſtodirent: unde & Veſtales dicebantur.

Chori virginum ſunt exercitus & milites Dei.

Ergo militantium exercitus eſt, virginum religioſarum multitudo, quæ in cœnobiis templiſque in ipſo ætatis flore præſentatæ, Deiparæ Virginis vexillum ſequuntur. Nam ut ait S. Chryſoſt. hom. 8. in Matt. *Communis feminis & viris adverſus diabolum pugna eſt, ſæpeque in hujuſmodi acie fortiùs viris feminæ decertarunt, ac trophæis inſignibus claruerunt.* Atque ut alia taceam, femina infirma in ſe majorem habet hoſtem, putà inconſtantiam & petulantiam mentis æquè ac carnis, quam vir: victoria ergo feminæ nobilior eſt, quàm viri. Quis non miretur Teclam, Agnetem, Catharinam, Urſulam? *Hæc*, inquit, S. Ambr. l. 1. Virg. *eſt militia illa cæleſtis, quam laudantium exercitus angelorum promittebat in terris.* Hinc illud Cant. 7. *Quid videbis in Sulamite, niſi choros caſtrorum?* Caſtris ſimiles ſunt virginum congregationes, quia bellum cum hoſte gerunt; choris, quia divinas laudes canunt, inquit Theod. unde S. Ambroſ. ſuprà: *Quid*, ait, *de virginibus Bononienſibus loquar*, B *quæ relicto parentum hoſpitio, condunt in tabernaculis Chriſti indefeſſæ milites caſtitatis; nunc canticis ſpiritualibus perſonant, nunc victum operibus exercent?*

Tentoria] Ita vocat paſſim hic vela atrii v. 10. 11. 12. 13. 15. 16. 18. Vers. 9.

Bases columnarum fuere æneæ, capita autem earum cum cunctis cælaturis suis argentea] *Capita*, rectè: hoc enim Hebræum וו *vau*, ſignificare benè docet Oleaſter ex c. 27. v. 10. & 11. ibi enim omnes *vavim*, vertunt capita. Verùm quia hic alia in Hebræo vox ponitur, quæ caput ſignificat, ideo Septuag. & Chald. *vavim*, hic vertunt uncinos, utrique rectè: nam *vau* clavum ſignificat, ejuſque caput, qualis eſt character litteræ Hebrææ, *vau*, quem Sept. & Chald. vocant uncinum: & veriſimile eſt talia fuiſſe columnarum capita, ut inſtar clavi inferiùs in cuſpidem, ſuperiùs in tuber deſinerent, quod tuber erat capitum horum, ſive uncinorum caput. Hebræa ergo ſic vertas, *fixit columnarum capita cum ſuis cælaturis argentea, & operimentum*, ſeu *tuber capitum argenteum*. Sic intellige & verſum 19. Vers. 17.

C Hæc sunt instrumenta tabernaculi, &c. in cæremoniis, (id eſt *in miniſterium*, ut habent Hebr. & Septuag.) Levitarum) Levitæ enim deſerviebant tabernaculi diſſolutioni & tranſlationi, cùm movenda eſſent caſtra; & rurſus ejuſdem compoſitioni, quando caſtra erant figenda. & his præerat Ithamar junior Aaronis filius, cui proinde ſingulorum tabernaculi inſtrumentorum annumerandus erat computus: ſicut Levitis aliis ipſa vaſa, & ſuppellectilem tabernaculi deferentibus, qui ſoli erant Caathitæ, ſive poſteri Caath, filii Levi, præerat Eleazar frater Ithamar ſenior. de his plura Num. 4. Vers. 21.

Oblatum est autem ab his qui transierunt ad numerum (qui numerati ſunt) a viginti annis et supra, de sexcentis tribus millibus, et quingentis quinquaginta, armatorum fuerunt præterea centum talenta argenti) *Oblatum eſt*, non aurum quod præceſſit: illud enim jam dixit non ex cenſu populi, ſed ex ſpontaneis donariis fuiſſe collectum; ſed id quod in cenſu ex lege c. 30. 13. juſſum erat offerri, videlicet medius ſiclus argenti à ſingulis capitibus; ita ut oblata fuerint argenti cen- D tum talenta & 1775. ſicli à ſexcentis tribus millibus & 550. Hebræis (tot enim cenſebantur & numerabantur.) ſed noſter Interpres id intelligendum reliquit ex cap. 30. 13. & ne eadem toties repeteret, omiſit, ut ſolet, maximè cùm ſequatur proximè illa argenti per cenſum collecti diſtributio. quod ergo vertit, *fuerunt præterea centum*, &c. idem eſt ac ſi dicat, *fuerunt ergo*, vel *unde fuerunt præterea*. q.d. Oblatum fuit in cenſu à ſexcentis tribus millibus 550. id quod erat præceptum, videlicet medius ſiclus à quolibet capite: unde factum eſt ut *præterea*, id eſt præter illa 29. talenta auri, de quibus dixi v. 24. collecta fuerint ex cenſu populi argenti talenta centum. Hoc ita eſſe, huncque eſſe ſenſum patet ex Hebræo, qui ſic habet ad verbum *& argenti*, ſcilicet numerus & pondus, quod oblatum fuit *à numeratis ſynagogæ*, fuit *centum talenta, mille ſeptingenti ſeptuaginta quinque ſicli, juxta pondus ſanctuarii; dimidium* Vers. 25. & 26.

ſicli

ſicli in ſingula capita, vel *a jungu. acapitibus*, ſcilicet obla- A tum fuit. Pari modo habent Septuag. & Chald. ſed noſter Interpres mul.a ex iis. ob cauſam jam dictam omiſit. ita Abulenſ. Lipom. & Hebræi.

Talentũ Hebræum continebat tria millia ſiclorum. Probatur

Hinc manifeſtò colligitur (uti rectè advertit Vilalpando, & pauci alii) talentum Hebræum continuiſſe tria millia ſiclorum. Id demonſtro. nam Hebræa, Chald. & Septuag. hìc dicunt Primò, eos qui fuerunt hic cenſi, & obtulerunt cenſus pretium fuiſſe ſexcenta & tria millia cum 550. cumque quiſque eorum obtulerit dimidium ſiclum, ſequetur ſummam oblatam, ſive ſummam ſiclorum fuiſſe dimidium numeri offerentium; ita ut tot fuerint integri ſicli quot erant offerentes dimidia ex parte. itaque cùm offerentes medium ſiclum, fuerint ſexcenta & tria millia & 550. ſequitur, ſiclos integros ab eis oblatos fuiſſe ad trecenta millia & 1775. Secundò, Hebræa, Chald. & Septuag. dicunt ſummam ab eis oblatam fuiſſe 100. talentorum & 1775. ſiclorum: ſumma autem oblata fuit, uti jam dixi, trecenta millia ſiclorum & 1775. ſicli; ergo trecenta millia ſiclorum & 1775. ſicli faciunt 100. talenta & 1775. ſiclos. Jam tolle 1775. ſiclos utrimque communes, ecce tunc remanent 100, B talenta æquivalentia trecentis millibus ſiclorum. divide ergo trecenta millia ſiclorum per 100. talenta habebis pro quolibet talento tria millia ſiclorum. Hic ergo clara demonſtratione arithmetica concluditur, talentum Hebræum continuiſſe tria millia ſiclorum, ſive argenti, ſi argenteum eſſet: ſive auri, ſi aureum eſſet talentum.

Obiectio.

Dices, Joſephus talento aſſignat ſex millia ſiclorum. nam l. 3. cap. 7. ait candelabrum (quod erat factum ex talento auri) fuiſſe pondo minarum 100. mina autem habebat ſiclos 60. ut patet ex Ezech. 45. 12. & ex Joſepho l. 14. Antiq. cap. 12. Jam multiplica centum minas per ſexaginta ſiclos, invenies ſex millia ſiclorum pro 100. minis, & conſequenter pro talento. Aliqui, ut Arias Montanus, Didacus Covaruvias, Tornellus, Robert. Cenalis l. de Menſuris, & alii ob hoc argumentum putant fuiſſe duplex talentum apud Hebræos, unum minus & commune jam dictum trium millium ſiclorum, alterum majus & ſacrum ſex millium ſiclorum, ex quo factum ſit candelabrum. Verùm ex Script. hæc diverſitas & varietas talenti probari nequit: neque veriſimile eſt, C Moſen æquivocè & variè ſumere talentum, Adde, Moſen ſiclos oblatos hìc à populo juſſiſſe appendi ad ſiclum ſanctuarii, Exodi 30. 24. ergo & talentum ad talentum ſanctuarii appendit: talentum autem ſanctuarii magnum erat, & ſecundùm illos qui duplex ponunt, majus fuit profano & vulgari. majus ergo hic accipi debet, non minus. id ipſum pluribus demonſtrat Vilalpando in Apparatu urbis & templi p. 2. l. 2. diſp. c. 33. fol. 409.

Reſponſio

An Hebræi habuerint duplex talentum

Ad Joſephum Reſpondeo, vel in numeris ejus hìc, uti & alibi ſæpè, irrepſiſſe errorem; vel Joſephum minam hic minorem accipere, ſcilicet quæ non 60. ſed 30. tantùm ſiclos contineat: tunc enim 100. minæ facient tria millia ſiclorum. Cùm ergo talentum Hebræum continuerit tria millia ſiclorum: ſiclus autem continuerit 4. drachmas, hoc eſt appenderit 4. regales Hiſpanicos 5. ſtuferorum in argento, & 4. coronatos Francicos in auro; ſequitur quòd talentum auri continuerit & valuerit 12. millia coronatorum Francicorum; talentum verò argenti continuerit & valuerit tria millia florenorum.

Talentũ auri valebat 12. millia coronatorum Franc. Argenti, tria millia florenorum.

Hinc ſequitur Primò, talentum Hebræum majus fuiſſe Euboico, quod 400. aureos, & Attico quod 600. valebat.

Corol. primum.

Secundũ.

Sequitur Secundò, talentum Hebræum appendiſſe nonaginta trea libras auri, cum duodecim unciis. libram hìc accipio majorem ſedecim unciarum. Id patet, nam ſiclus continebat quatuor drachmas, ſive ſemiunciam (octo enim drachmæ faciunt unciam) quare 32 ſicli (qui faciunt 128. coronatos Francicos) faciunt unam libram auri; ergo per multiplicationem, talentum continens tria millia ſiclorum continebat 93. libras auri cum 12. unciis. Si verò libram accipias minorem, ſive vulgarem duodecim unciarum, tunc talentum continebat 125. libras.

Talentũ auri continebat 125. libras auri

Tertium.

Sequitur Tertiò, facilè ex uno talento, id eſt ex 93. libris majoribus fieri potuiſſe candelabrum templi, Exodi A 25. 39. Rurſum, Davidem coronam Melchom unius talenti non potuiſſe geſtaſſe, ſed tantùm ex ea, id eſt ex ejus parte. feciſſe ſibi diadema, uti exponitur 1. Paral. 20. 2. non enim decuiſſet regem ſanctum ipſam idoli coronam geſtare.

Quartum Giezi duobus talentis emit agros, vineas, &c.

Sequitur Quartò, Giezi duobus talentis argenti facilè potuiſſe emere agros, vineas, pecora & ancillas, ut dicitur 4. Reg. 5. v. 23. & 26. nam talentum argenti erant tria millia ſiclorum argenti, id eſt tria millia florenorum; duo ergo talenta argenti valebant ſex millia florenorum.

Quintum

Sequitur Quintò, cùm mina continuerit 60. ſiclos Ezech. 45. 12. quòd talentum continuerit 50. minas. mina ergo ferè continebat duas libras. quare peltæ 300. minarum quas fecit Salomon 3. Reg. 10. 17. ſexcentarum ferè erant librarum, ac proinde ab uno homine vix ferri poterant, erantque magis magnificentiæ cauſa quàm uſus, unde alia ſcuta fecit ipſe 600. ſiclorum.

Sextum. David Salomoni pro templo reliquit 2400. milliones auri.

Sequitur Sextò, cùm David Salomoni pro templo reliquerit, ut habetur 1. Paral. 22. 14. centum millia ta- B lenta auri, & argenti mille millia talenta, eum reliquiſſe ipſi bis mille & quadringentos milliones auri; millionem voco decies centena millia aureorum. nam centum millia talenta auri faciunt mille ducentos milliones auri: tantumdem præcisè in auro efficiunt mille millia talenta argenti. nam argenti ac aurum proportio eſt decupla: unus enim ſiclus auri valet 10. (& hoc tempore 12.) ſiclos argenti. Quæ ſumma auri vix jam in tota Europa reperiretur. quare David eam non tam ſua induſtria, quàm Dei benedictio ne comparavit, ut diſcant reges ſi Deo ſervierint, ſe cum Davide & Salomone glorioſos & divites fore. Modum eas colligendi ex Ophir, ex tributis, ex bellis & ſpoliis, ex muneribus colligit Vilalpando & Pineda tract. de Salomone. Undecunque eas habuerit, certum eſt è Scriptura tantum auri & argenti illum habuiſſe, unde & Scriptura ait tempore Salomonis tantam fuiſſe auri copiam in Jeruſalem, quanta eſt lapidum, & argentum non fuiſſe æſtimatum. Sed de talento & ponderibus plura dicam in fine Pentateuchi.

C ARMATORUM) Hæc vox non eſt in Hebræo, ſed intelligitur: ſoli enim apti ad bella, & qui ferre poterant arma, cenſebantur, ut dixi c. 30. 14. VERS. 25

CENTUM BASES) Erant enim 40. ad Auſtrum, 40. ad Aquilonem, 16. ad partem Occidentalem, 4 ſub quatuor columnis dividentibus Sanctum à Sancto ſanctorum, uti præceptum erat cap. 26. v. 19. & 36. ita Abulenſ. Cajet. & alii. VERS. 27

DE MILLE AUTEM SEPTINGENTIS AC SEPTUAGINTAQUINQUE) Intellige, ſiclis, uti exprimunt Septuag. & Chald. & patet ex præcedentibus. VERS. 28

FECIT CAPITA COLUMNARUM, QUAS ET IPSAS VESTIVIT ARGENTO) q. d. Id quod ſupra 100. talenta argenti, ex cenſu collecta, reliquum erat, putà 1775. ſiclos, impendit Moſes capitibus columnarum & columnis inaurandis; non quaſi hi 1775. ſicli ad hoc ſufficerent, ſed quod ii ad hoc expenſi fuerint; reliquum verò quod deerat, ſuppletum fuerit ex pecunia alia ſponte à populo oblata, quæ hìc non numeratur, cujus meminit Script. c. 35. 24. tantùm enim voluit Moſes hic recenſere, in quem uſum expenſa fuerit pecunia ex cenſu D collecta.

Nota. Pro *fecit capita*, hebr. eſt. *texit capita*, q. d. Tuber capitum fecit ex argento; Septuag. vertunt, *deauravit capita earum*; ſed planè videtur in eis mendum irrepſiſſe, ut pro κατηργύρωσε, id eſt deargentavit, irrepſerit illi affine κατεχρύσωσε, id eſt deauravit: nam deargentata, non verò deaurata, fuiſſe hæc columnarum capita, docent Hebræa, Chald. & Noſter, & patet v. 19.

Nota Secundò. Pro *veſtivit*, hebraicè eſt חשק *chiſſac*, id eſt circulavit, gyravit, id eſt veſtivit per circuitum & gyrum.

ÆRIS QUOQUE OBLATA SUNT TALENTA SEPTUAGINTA DUO MILLIA, ET QUADRINGENTI SUPRA (ulterius) SICLI] Hebr. & Chald. ſic habent *et æs oblatum fuit ſeptuaginta talenta, & duo millia, & quadringenti ſicli*. Quod Septuag. uti nunc eos habemus, ſic acci- VERS. 29

Digitized by Google

accipiunt, ut duo millia non ad talenta, ſed ad ſiclos refe-rant: eos ſequuntur Cajet. Lipoman. Vatablus, & alii re-centiores. Verùm ſic plura fuiſſent argenti talenta oblata & expenſa, quàm æris. Adhæc, tam pauco ære non potuerunt fieri 60. columnæ æneæ, de quibus dixi c. 27. 10. item ba-ſes, altare, ollæ, paxilli, &c. cùm ſolæ baſes argenteæ tabu-larum ſingulæ talentum continerent, ut vidimus c. 27. Quare optimè omnia conſentient, ſi ſic diſtinguas & in-terpungas: *oblata ſunt æris talenta ſeptuaginta, duo millia* (ſupple talenta: neque mirum majorem numerum hic poſt-poni minori hoc enim ſolemne eſt Hebræis) *& quadrin-genti ſicli*; ita ut fuerint duo millia talentorum æris, & 70. talenta, & 400. inſuper ſicli. Porrò in Septuag. plurimos irrepſiſſe errores in numeris nemo neſcit, uti & hìc trecenta ſupra alios numeros irrepſerunt.

Nota. Duo millia talentorum cum 70. talentis & 400. ſiclis, faciunt 258766. libras. quare hæc omnia non potuerunt vehi ſex plauſtris, datis Gerſonitis & Me-raritis ad ſubvehenda vaſa tabernaculi, Num. 7. 3. Nam unum plauſtrum cum duobus bobus, non poteſt vehere tria millia librarum; ſed ut ſummum duo millia cum medio, uti aurigæ teſtantur: quare ad 258766. li-bras ſubvehendas opus fuit centum plauſtris. Ergo quæ ſex plauſtris imponi non potuerunt, partim aliis impoſi-ta ſunt, partim ab ipſis Levitis portata ſunt: denique pars æris, quæ in vaſa tabernaculi inſumpta non fuit, ſed ſuperfuit, utpote profana, non à Levitis, ſed à lai-cis aliarum tribuum curribus devecta fuit.

CAPUT TRIGESIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Veſtes ſacerdotales conficiuntur, completurque tota fabrica tabernaculi cum ſua ſupellectile.

1. DE hyacintho verò & purpura, vermiculo ac byſſo fecit veſtes, quibus indueretur Aaron quando miniſtrabat in ſanctis, ſicut præcepit Dominus Moyſi. 2. Fecit igitur ſuperhumerale de au-ro, hyacinto, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta, 3. opere polymitario, inciditque bra-cteas aureas, & extenuavit in fila, ut poſſent torqueri cum priorum colorum ſubtegmine, 4. duaſque oras ſibi invicem copulatas in utroque latere ſummitatum, 5. & balteum ex iiſdem coloribus, ſicut præcepe-rat Dominus Moyſi. 6. Paravit & duos lapides onychinos, aſtrictos, & incluſos auro, & ſculptos ar-te gemmaria nominibus filiorum Iſrael: 7. poſuitque eos in lateribus ſuperhumeralis, in monimentum filiorum Iſrael, ſicut præceperat Dominus Moyſi. 8. Fecit & rationale opere polymito juxta opus ſu-perhumeralis ex auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta: 9. quadrangulum, duplex, menſuræ palmi. 10. Et poſuit in eo gemmarum ordines quatuor. In primo verſu erat ſar-dius, topazius, ſmaragdus. 11. In ſecundo, carbunculus, ſapphirus, & jaſpis. 12. In tertio ligurius, achates, & amethyſtus. 13. In quarto, chryſolytus, onychinus, & beryllus, circumdati & incluſi per ordines ſuos. 14. Ipſique lapides duodecim, ſculpti erant nominibus duodecim tribuum Iſrael, ſinguli per nomina ſingulorum. 15. Fecerunt in rationali & catenulas ſibi invicem cohærentes, de auro puriſſi-mo: 16. & duos uncinos, totidemque annulos aureos. Porro annulos poſuerunt in utroque latere ratio-nalis, 17. è quibus penderent duæ catenæ aureæ, quas inſeruerunt uncinis, qui in ſuperhumeralis an-gulis eminebant. 18. Hæc & antè & retro ita conveniebant ſibi, ut ſuperhumerale & rationale mutuò necterentur, 19. ſtricta ad balteum, & annulis fortiùs copulata, quos jungebat vitta hyacinthina, ne laxa fluerent, & à ſe invicem moverentur, ſicut præcepit Dominus Moſi. 20. Fecerunt quoque tunicam ſuperhumeralis totam hyacinthinam. 21. & capitium in ſuperiori parte contra medium oramque per gyrum capitii textilem: 22. deorſum autem ad pedes mala punica ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac byſſo retorta: 23. & tintinnabula de auro puriſſimo quæ poſuerunt inter malogranata in extrema par-te tunicæ per gyrum: 24. tintinnabulum autem aureum, & malum punicum, quibus ornatus incedebat pontifex quando miniſterio fungebatur, ſicut præceperat Dominus Moyſi. 25. Fecerunt & tunicas byſ-ſinas opere textili Aaron & filii ejus: 26. & mitras cum coronulis ſuis ex byſſo: 27. feminalia quoque li-nea, byſſina: 28. cingulum verò de byſſo retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo bis tincto arte plu-maria, ſicut præceperat Dominus Moyſi. 29. Fecerunt & laminam ſacræ venerationis de auro puriſſi-mo, ſcripſeruntque in ea opere gemmario, Sanctum Domini: 30. & ſtrinxerunt eam cum mirra vitta hyacinthina, ſicut præceperat Dominus Moyſi. 31. Perfectum eſt igitur omne opus tabernaculi & tecti teſtimonii: feceruntque filii Iſrael cuncta quæ præceperat Dominus Moyſi. 32. Et obtulerunt taberna-culum & tectum & univerſam ſupellectilem, annulos, tabulas, vectes, columnas ac baſes, 33. operto-rium de pellibus arietum rubricatis, & aliud operimentum de janthinis pellibus, 34. velum, arcam, vectes, propitiatorium, 35. menſam cum vaſis ſuis & propoſitionis panibus: 36. candelabrum, lucer-nas, et utenſilia earum cum oleo: 37. altare aureum, et unguentum, et thymiama ex aromatibus: 38. et tentorium in introitu tabernaculi: 39. altare æneum, retiaculum, vectes, et vaſa ejus omnia: labrum cum baſi ſua: tentoria atrii, et columnas cum baſibus ſuis: 40. tentorium in introitu atrii, funiculoſque illius et paxillos. Nihil ex vaſis defuit, quæ in miniſterium tabernaculi, et in tectum fœderis juſſa ſunt fieri. 41. Veſtes quoque, quibus ſacerdotes utuntur in Sanctuario, Aaron ſcilicet et filii ejus, 42. obtu-lerunt filii Iſrael, ſicut præceperat Dominus. 43. Quæ poſtquam Moyſes cuncta vidit completa, bene-dixit eis.

VERS. 4. DUASQUE ORAS] ſupple fecit. De his oris vide c. 28. 10.

VERS. 29. SCRIPSERUNTQUE IN EA OPERE GEMMARIO (id eſt in lamina inſculpſerunt, uti gemmarii inſculpere ſolent in ſigillis) SANCTUM DOMINI.

VERS. 31. TECTI] tegumenti ex ſagis cilicinis, quod hebr. *ohel* vocatur, de quo c. 26. 7.

VERS. 43. BENEDIXIT EIS] ſcilicet Moſes filiis Iſrael, qui tam libe-

Digitized by Google

liberaliter ſua obtulerant Domino, & qui tam ſtudioſè operi tabernaculi inſudarant, obedientes promptiſſimè voci Domini. Pater ex Hebræo. Non rectè ergo Abulenſ. ſic explicat: *Benedixit illis*, ſcilicet inſtrumentis tabernaculi, quaſi hæc benedictio fuerit eorum conſecratio, nam illa non hic, ſed poſtea c. 40. 9. in tabernaculi erectione per unctionem conſecrata ſunt.

Tropol. qui in animа ſua tabernaculum Dei, per humilitatem, charitatem, orationem, aliaſque, virtutes edificant, eo completo benedicentur; à Domino, quia A gratia & gloria cumulabuntur: *Benedictio ſuper caput iuſti: os autem impiorum operit iniquitas*, inquit Sapiens Prov. 20. Sic benedictus fuit Abraham: *per memetipſum iuravi, dicit Dominus quia feciſti hanc rem, & non peperciſti filio tuo unigenito, benedicam tibi, & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ*, Gen. 22. 16. Hinc Eccl. c. 11. 24. *Benedictio Dei in mercedem iuſti feſtinat* Et c. 38. 27. *Benedictio illius quaſi fluvius innundabit*, præſertim in die judicii, cum ſuis electis dicet: *Venite benedicti, Patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi.*

CAPUT QUADRAGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MOſes erigit tabernaculum, illudque per omnes partes & membra aptè diſponit. Secundò, v. 32. nubes gloria Domini operit tabernaculum, illique deinceps incumbit.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Menſe primo prima die menſis, eriges tabernaculum teſtimonii, 3. & pones in eo arcam, demitteſque ante illam velum: 4. & illata menſa, pones ſuper eam quæ ritè præcepta ſunt. Candelabrum ſtabit cum lucernis ſuis, 5. & altare aureum in quo adoletur incenſum, coram arca teſtimonii. Tentorium in introitu tabernaculi pones, 6. & ante illud altare holocauſti; 7. labrum inter altare & tabernaculum, quòd implebis aqua. 8. Circumdabiſque atrium tentoriis, & ingreſſum ejus. 9. Et aſſumpto unctionis oleo unges tabernaculum cum vaſis ſuis, ut ſanctificentur; 10. altare holocauſti & omnia vaſa ejus: 11. labrum cum baſi ſua omnia unctionis oleo conſecrabis, ut ſint Sancta ſanctorum. 12. Applicabiſque Aaron & filios eius ad fores tabernaculi teſtimonii, & lotos aqua. 13. indues ſanctis veſtibus, ut miniſtrent mihi, & unctio eorum in ſacerdotium ſempiternum proficiat. 14. Fecitque Moyſes omnia quæ præceperat Dominus. 15. Igitur menſe primo anni ſecundi, prima die menſis, collocatum eſt tabernaculum. 16. Erexitque Moyſes illud, & poſuit tabulas ac baſes & vectes, ſtatuitque columnas, 17. & expandit tectum ſuper tabernaculum, impoſito deſuper operimento, ſicut Dominus imperaverat. 18. Poſuit & teſtimonium in arca, ſubditis infrà vectibus, & oraculum deſuper. 19. Cumque intuliſſet arcam in tabernaculum, appendit ante eam velum, ut expleret Domini juſſionem. 20. Poſuit & menſam in tabernaculo teſtimonii ad plagam ſeptemtrionalem extra velum, 21. ordinatis coram propoſitionis panibus, ſicut præceperat Dominus Moſi. 22. Poſuit & candelabrum in tabernaculo teſtimonii è regione menſæ in parte auſtrali. 23. locatis per ordinem lucernis, juxta præceptum Domini. 24. Poſuit & altare aureum ſub tecto teſtimonii contra velum. 25. & adolevit ſuper eo incenſum aromatum, ſicut juſſerat Dominus Moyſi. 26. Poſuit & tentorium in introitu tabernaculi teſtimonii, 27. & altare holocauſti in veſtibulo teſtimonii, offerens in eo holocauſtum, & ſacrificia, ut Dominus imperaverat. 28. Labrum quoque ſtatuit inter tabernaculum teſtimonii & altare, implens illud aqua. 29. Lavaruntque Moyſes & Aaron ac filii ejus manus ſuas & pedes, 30. cùm ingrederentur tectum fœderis, & accederent ad altare ſicut præceperat Dominus Moyſi. 31. Erexit & atrium per gyrum tabernaculi, & altaris, ducto in introitu ejus tentorio. Poſtquam omnia perfecta ſunt, 32. operuit nubes tabernaculum teſtimonii, & gloria Domini implevit illud. 33. Nec poterat Moyſes ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, & majeſtate Domini coruſcante, quia cuncta nubes operuerat. 34. Si quando nubes tabernaculum deſerebat, proficiſcebantur filii Iſrael per turmas ſuas: 35. ſi pendebat deſuper, manebant in eodem loco. 36. Nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, & ignis in nocte, videntibus cunctis populis Iſrael per cunctas manſiones ſuas.

Vers. 1. LOCUTUSQUE EST DOMINUS AD MOYSEN] hoc eodem primo anno egreſſus Hebræorum ex Ægypto, cum adhuc Hebræi morarentur in Sina, cumque jam quaſi completa eſſet fabrica tabernaculi, putà ſub finem anni primi, & inſtante anno ſecundo. ita Abulenſ.

Vers. 2. MENSE PRIMO] Intellige ſecundi anni egreſſus ex Ægypto, ut patet v. 15.

ERIGES TABERNACULUM TESTIMONII] Hebr. eriges *miſcan ohel*, id eſt tabernaculum tentorii teſtimonii. *miſcan* enim, id eſt tabernaculum, vocatur infimum aulæum picturatum quod ſupra ſe habebat *ohel*, id eſt tentorium, ſive ſagum è pellibus caprinis.

Allegor. tabernaculum erectum eſt, cùm corpus Chriſti in utero B. Virginis efformatum, & poſt 33. annos rurſum à mortuis excitatum eſt, inquit S. Cyril. lib. 4. in Johan. 28. Rurſum, cùm Eccleſia Chriſti formata & collecta eſt, vide dicta c. 26. 1.

B CANDELABRUM STABIT CUM LUCERNIS SUIS] Pro *ſtabit* hebr. eſt להעלת *haaleta*, id eſt aſcendere facies, quod Septuag. & Noſter vertunt, *elevabis*, ut ſtet erectum in altum. Secundò, Chald. & recentiores vertunt, *accendes*. id quoque aptum eſt, ſi intelligas, *accendes*, ſcilicet veſpere, juxta id quod præceptum eſt c. 27. 21. utrumque enim factum eſt à Moſe. hic & menſa poſita eſt cum ſuis panibus, vide Num. 4. initio. Vers. 4.

TENTORIUM (id eſt velum) IN INTROITU TABERNACULI PONES] putà ante Sanctum, de quo c. 26. 36. paſſim enim hic tentoria vocantur vela. ut v. 8. 26. 31. Vers. 5.

UNCTIO EORUM IN SACERDOTIUM SEMPITERNUM PROFICIAT) q. d. Iſta conſecratio faciet eos ſacerdotes quamdiu vivent: ſicut in novo teſtamento ſacerdotes per characterem Ordinis, quem ſemel in conſecratione acceperunt, permanent ſacerdotes in æternum. ita Abulenſ. unde Sept. & Hebræa pro *proficiat*, habent

erit;

erit; Chald. vertit, *unges eum, ſanctificabiſque illum, ut miniſtret coram me.*

Vers. 15. [*Septem menſibus laboratū eſt in fabrica tabernaculi*] MENSE PRIMO ANNI SECUNDI, PRIMA DIE MENSIS COLLOCATUM EST TABERNACULUM) Nota. Moſes deſcendit de monte cum tabulis legis die 28. Menſis quinti anni primi egreſſus ex Ægypto, uti oſtendi c. 34. 28. ab illa ergo die uſque ad finem anni per ſeptem menſes fabricavit Moſes tabernaculum cum ſuis vaſis, ita ut initio ſequentis anni, putà primo die, erexerit tabernaculum.

Nota Secundò. In hac collocatione ſive erectione tabernaculi finitur Exodus: unde patet, Exodum finire & terminare hiſtoriam Hebræorum in anno ſecundo, menſe primo, egreſſus eorum ex Ægypto, cùm ipſi verſarentur in 12. manſione in Sina, quod fuit an. mundi 2455. à diluvio an. 798.

Vers. 17. TECTUM) ſecundum aulæum caprinum, quod hebr. vocatur *ohel*, & ſuper iſtud ſtravit tertium tabernaculi operimentum ex pellibus, quod hebr. vocatur מכסה *mi. hſe.*

Vers. 18. POSUIT ET TESTIMONIUM (id eſt legem, putà tabulas legis) IN ARCA.

Vers. 24. POSUIT ALTARE AUREUM SUB TECTO TESTIMONII) ſub tecto continente arcam, in qua erat teſtimonium, id eſt lex, ſive tabulæ legis.

[*An altare thymiamatis fuerit in Sancto ſanctorū. Affirmāt Origen. & S. Aug.*] CONTRA VELUM) Gravis hìc eſt quæſtio, ubinam ſitum fuerit altare hoc aureum, putà thymiamatis, an intra Sanctum ſanctorum, an extra. nam fuiſſe intra Sanctum ſanctorum cenſet Orig. hom. 9. in Levit. S. Aug. q. 173. & alii, quos ſine nomine refert Theoph. in c. 9. ad Hebr. unde S. Aug. *τὸ contra velum* ita accipit, ac ſi dictum eſſet, *intra velum*. [*Prob. primo.*] Et probatur Primò ex eo quod c. 30. 10. dicitur, *Et deprecabitur Aaron ſuper cornua ejus* (altaris thymiamatis) *ſemel per annum in ſanguine*. hoc autem videtur accipiendo de Sancto ſanctorum: nam in illud ſemel tantùm in anno ingrediebatur pontifex, in Sanctum verò quotidie. [*Secundò.*] Secundò, quia 3. Reg. 6. 22. dicitur: *Sed & totum altare oraculi texit auro*, quod non aliud eſſe poteſt, quàm altare thymiamatis: erat ergo hoc altare oraculi, id eſt intra oraculum, & Sanctum ſanctorum. [*Tertiò.*] Tertiò, Hebr. 9. 3. Sancta ſanctorum dicuntur habuiſſe aureum thuribulum; hoc autem non videtur aliud eſſe quàm altare thymiamatis. nam Apoſtolus hujus altaris alio nomine non meminit, cùm deſcribit ea quæ erant in tabernaculo; nec Moſes thuribili iſtius meminit, quod ab altari thymiamatis diſtinctum, poſitum fuerit intra Sanctum ſanctorum.

[*Quartò.*] Accedit & ratio, altare enim illud factum erat ad thymiama coram Deo adolendum: ergo ponendum erat intra Sancta Sanctorum ante arcam, ubi maximè Deus ſuam præſentiam exhibebat.

[*Reſp. altare thymiamatis fuiſſe in Sancto.*] Verùm dico cum S. Hieron. Theoph. in Hebr. 9. Beda l. 3. de Tab. c. 11. & 12. S. Thom. 1. 2. quæſt. 102. artic. 4. ad 6. Lyran. Abulenſ. Cajetan. Lipom. Ribera, & aliis, altare thymiamatis fuiſſe extra Sanctum ſanctorum, ideoque inter illud & altare hoc medium fuiſſe velum. Eſt hæc expreſſa ſententia Joſephi 3. Ant. 7. & 8. cap. 2. [*Prob. Primò.*] Probatur Primò ex eo, quòd c. 30. v. 6. dicitur: *Pones altare contra velum, quod ante arcam pendet*, ubi hebraicè eſt, *coram velo*, vel *ante velum*, non autem, intra velum.

[*Secundò.*] Secundò, quia hoc c. 40. v. 4. & 5. ubi ordo tabernaculi deſcribitur, dicitur quòd Moſes poſuit arcam in tabernaculo, & appendit ante eam velum, deinde poſuit menſam in tabernaculo, & candelabrum, & altare thymiamatis contra velum: ergo non erat hoc altare poſt velum, intra Sanctum ſanctorum; ſed ante, videlicet cùm menſa & candelabro.

[*Tertiò.*] Tertiò, quia, ut cap. 30. v. 8. dicitur, quotidie debebat adolere ſacerdos incenſum in hoc altari; Sanctum verò ſanctorum tantùm ſemel in anno ingredi poterat: ergo hoc altare non erat intra Sanctum ſanctorum. Unde Levit. 16. 18. loquens de die expiationis (de qua & c. 30. v. 10. loquitur Moſes) quando ſacerdos poſt ingreſſum in Sanctum ſanctorum, expiabat altare thymiamatis, ſic ait: *Cùm autem exierit* (Sancto ſanctorum) *ad altare quod coram Domino eſt*; ergo egredi debebat ex Sancto ſanctorum ad altare thymiamatis: non ergo altare hoc erat intra Sanctum ſanctorum.

[*Quartò.*] Quartò, in Sanctum ſanctorum ingredi tantùm licebat ſummo ſacerdoti: atqui ad altare incenſi ingrediebantur, & apponebant incenſum minores etiam ſacerdotes, ut patet de Zacharia Luc. 1. 8. qui cùm eſſet de vice Abia, quæ erat octava ſors ſacerdotum, 1. Paralip. 24. de qua non erat ſummus ſacerdos, ſorte exiit ut poneret incenſum. Quod enim dicunt aliqui ſemel introiſſe pontificem in Sanctum ſanctorum cum effuſo ſanguine, aliàs verò ſæpè introiſſe, ſed eo non effuſo, planè repugnat Apoſtolo ad Hebr. 9. v. 6. & 7. & Levit. 16. 2.

[*Ad Primum Reſp.*] Ad Primum Reſpond. non loqui Dominum de incenſo quod adolebatur quotidie, ſed de expiatione altaris thymiamatis, quod, ut dixi argumento tertio, ſemel in anno cum univerſo tabernaculo, poſt ingreſſum in Sanctum Sanctorum, à ſacerdote expiabatur.

[*Ad Secundum Reſp.*] Ad Secundum Reſpond. dici altare oraculi, quia factum erat ad hoc, ut incenſum evaporaret verſus oraculum: unde & velum, quod interpoſitum erat inter Sanctum ſanctorum, & Sanctum, non pertingebat à deorſum ad tectum omnino, ſed ſupernè aliqua pars relinquebatur vacua, qua fumus aromatum ingrediebatur oraculum: quamquam & altare oraculi dici poſſit, quia contiguum erat oraculo, non verò diſſitum ab eo, uti erat altare holocauſtorum, imò altare hoc thymiamatis planè reſpondens erat oraculo, ſoloque velo ab eo diſſidebat. clariùs id Hebræa inſinuant, quæ habent *altare ad oraculum*; quod LXX. vertunt, *altare ante faciem oraculi*.

[*Ad Tertium Reſp.*] Ad Tertium, interpretes multi, ut Anſelmus, S. Thom. & Lyran. in 9. ad Hebr. thuribulum, de quo Apoſtolus, eſſe volunt illud, quo pontifex intrans Sanctum ſanctorum adolebat incenſum: ſed S. Aug. & Orig. hom. 9. hic, bene docent thuribulum hoc non aliud fuiſſe quàm altare thymiamatis; idque validè confirmat Abulenſ. q. 6. nam præter illa quæ argumentum propoſuit, ſi illud thuribulum pontificis intrantis Sanctum ſanctorum erat in Sancto ſanctorum; ergo ter ut minimùm ingrediebatur pontifex Sanctum ſanctorum videlicet Primò, ut efferret thuribulum; Secundò, quando cum eo thure & igne impleto redibat, ut adoleret incenſum, & ſuffumigaret in Sancto ſanctorum; Tertiò, cùm rurſum egrediendum illi erat ad cineres & ignem exponendum, & regrediendum ad reponendum thuribulum; cùm tamen tantùm ſemel illi licuerit ingredi Sanctum ſanctorum, idque non niſi cum thuribulo & ſuffitu; nam moriturus alioqui erat pontifex, qui ſine his ingrederetur, ut patet Levit. 16. v. 12. & 13.

[*Altare thymiamatis Paulus vocat thuribulum, cur.*] Reſp ergo, thuribulum hoc eſſe idem cum altari thymiamatis: neque mirum altare thuribulum dici, quia magni thuribuli inſtar erat, nec alium habebat uſum quàm thuribulum, videlicet ut contineret ignem & incenſum. Clarius hoc eſt in Græco ad Hebr. 9. nam ibi hoc thuribulum dicitur θυμιατήριον, quo prorſus eodem nomine, Joſephus altare thymiamatis nominat lib. 3. Antiq. 7. & 6. Belli 6. &, ſi etymon ſpectes, ſuffumigatorium ſonat; quod tam de thuribulo propriè dicto, quàm de altari accipi poteſt. Simili terminatione θυσιαστήριον altare dicitur, quaſi ſacrificatorium.

Ad argumentum Reſpondeo, quod dicit Apoſtolus Sanctum ſanctorum habuiſſe aureum thuribulum, id eſt altare thymiamatis, intellige, non intra ſe, ſed extra velum habuiſſe illud ſibi obverſum, & ob ſui cultum & reverentiam erectum: unde & altare oraculi dicitur, ut dixi in reſponſione ad ſecundum. Varii enim ſunt habendi modi, ait Ariſtot. in Poſtprædicamentis. ſic domus habet atrium; flumen habet ripam; templum habet turrem, non utique intra ſe. vide Riberam l. de Templo c. 7. Erat ergo hoc altare coram velo directè vergens ad propitiatorium, ait Cajet. ac conſequenter erat in medio latitudinis tabernaculi, ita ut ſacerdos ſuper illud incendens thymiama & orans, faciem ſuam directè haberet ad propitiatorium, intercedente tamen velo, ut ſic ſe quaſi Deo obverteret, vide Villalpando.

[*Ad quartum.*] Ad Quartum Reſpondeo, erectum eſſe hoc altare ad adolendum thymiama coram Deo, ſed non à Beatis in cœlo in clara Dei præſentia, qui ſignificabantur Sancto ſanctorum; ſed ab Eccleſia militante, quæ per Sanctum ſignificabatur: hæc enim per velum in ænigmate Deum cognoſcit, colit & adorat unde in Sancto, id eſt Eccleſia militante, non verò in Sancto ſanctorum, id eſt in cælo, conſtituendum fuit hoc altare.

POST-

Digitized by Google

Vers. 31. POSTQUAM OMNIA PERFECTA SUNT, OPERUIT NUBES TABERNACULUM TESTIMONII, ET GLORIA DOMINI IMPLEVIT ILLUD] *Gloria Domini* vocatur auguſta illa nubes, quæ licet eſſet denſa, erat tamen lucida & coruſcans, Deique majeſtatem quaſi velabat & ſignificabat. ita S. Auguſt. q. 173. Sic *gloria* pro luce, claritate & ſplendore ſæpè accipitur, ut Exodi 24. 17. & cap. 33. 18. & 22. Levit. 9. 23. Num. 4. 10. 3. Reg. 8. 11. Eccleſiaſtici 45. 3. Ezech. 44. 4.

Vers. 33. NEC POTERAT MOYSES INGREDI TECTUM FOEDERIS) tum ob reverentiam majeſtatis Domini, inquit Cajet. tum quia nubes illa denſa omnia opertebat, ita ut Moſes videre non poſſet. Simile accidit in dedicatione templi, 3. Reg. 8. 11. Idque prima tantùm vice factum eſt, cùm dedicaretur tabernaculum: nam alias illud ingreſſus eſt Moſes.

Allegoricam cauſam dat S. Auguſt. & Raban. Moſes enim Judæorum perſonam gerebat, quibus gloria Domini, quæ in tabernaculo eſt, id eſt gratia Chriſti quæ in Eccleſia eſt, tamquam nubes opponitur, ut eam non intelligant, non credant, ac proinde nec capiant, nec in eam intrent.

Vers. 34. PROFICISCEBANTUR FILII ISRAEL PER TURMAS SUAS] Hebr. *per profectiones ſuas*, quibus ſcilicet turmatim ſive per turmas proficiſcebantur.

SI QUANDO NUBES TABERNACULUM DESERERAT, PROFICISCEBANTUR FILII ISRAEL], A Hebr. eſt, *ſi quando aſcendebat, & elevabatur ſuper tabernaculum*: tum enim ipſa nubes, putà columna nubis, prima iter inibat, illudque Hebræis præibat, ut ipſi eodem ſequerentur, de quo plura Num. 9.

Myſticè, columna hæc dux viæ, non in Chanaam, ſed in cælum, eſt fides, gratia & illuminatio Spiritus ſancti; hanc fixè intueamur, hanc ſtudioſè nocte & die ſequamur, ut ea nos illuſtres in cæleſte & æternum Dei regnum deducat. Zeuxis celebris pictor, rogatus cur tam moroſè & exactè ſuas imagines quaquaverſum depingeret, reſpondit: Pingo æternitati. Et nos ergo ſtudioſè & exactè per omnia vitam noſtram depingamus. Pingè, imò vive, Deo, vive cælo, VIVE ÆTERNITATI.

O ſtupor, ò amentia, ò inſania filiorum Adæ! Ad æternorum infinitorumque bonorum poſſeſſionem conditi eſtis; ut quid vos tanto affectu ad fugaces vaniſſimaſque reculas abiicitis; Deus vos cæli heredes, æternitatis poſſeſſores ſcripſit, quid tam avidè terram, temporanea & caduca affectatis? Sapite, ſapite, VIVITE ÆTERNITATI.

B Vos ò præcones verbi Dei, ſatores inquam æternitatis, clamite, quaſi tuba exaltate vocem, vocate omnes ad æternitatem, inſonate cum Chriſto: Pœnitentiam agite, appropinquat regnum cælorum, appropinquat ÆTERNITAS, & vita æterna: ut quid diligitis vanitatem? VIVITE ÆTERNITATI.

DOXO-

Digitized by Google

DOXOLOGIA

DEI SALVATORIS

Ex geſtis, & epitome Exodi.

LAuda Jeruſalem Dominum : lauda Deum tuum Sion.

Quis loquetur potentias Domini? auditas faciet omnes laudes ejus?

In exitu Iſrael de Ægypto : domus Jacob de populo barbaro :

Facta eſt Judæa ſanctificatio eius : Iſrael poteſtas eius.

Intravit enim Iſrael in Ægyptum : & Jacob accola fuit in terra Cham.

Auxit ibi Deus populum ſuum vehementer : & firmavit eum ſuper inimicos eius.

Convertit cor eorum, ut odirent populum eius : & dolum facerent in ſervos eius.

Moſes. *Miſit ad Pharaonem Moſen ſervum ſuum: & Aaronem electum Domini.*

Poſuit in eis verba ſignorum ſuorum : & prodigiorum in terra Cham.

Plagæ Ægypti. *Convertit aquas eorum in ſanguinem : & occidit piſces eorum.*

Edidit terra eorum ranas : in penetralibus regum ipſorum.

Dixit, & venit cœnomyia : & ciniphes in omnibus finibus eorum.

Poſuit pluvias eorum grandinem : ignem comburentem in terra ipſorum.

Et percuſſit vineas eorum, & ficulneas eorum : & contrivit lignum finium eorum.

Dixit, & venit locuſta : & bruchus, cuius non erat numerus.

Et comedit omne fœnum in terra eorum : & omnem fructum terræ eorum.

Miſit tenebras, & obſcuravit : perculit eos igne, & ſpectris in nocte horrenda.

Percuſſit omne primogenitum in terra eorum : primitias omnis laboris eorum.

Eduxit Hebræos cum argento & auro : quibus ſpoliaverunt Ægyptum.

Egreſſus eſt populus Dei in exultatione : & electi eius in lætitia.

Lætata eſt Ægyptus in profectione eorum : quia incubuit timor eorum ſuper eos.

Columna nubis. *Expandit Dominus nubem in protectionem eorum : & ignem ut luceret eis per noctem.*

Audivit Pharao eos concludi mari rubro, dixit : Perſequar, & interficiam eos manu mea.

Mare rubrum. *Ingreſſus eſt poſt eos cum curribus, & equitibus ſuis in mare : & reduxit ſuper eos Dominus aquas maris.*

Filii autem Iſrael ambulaverunt per ſiccum : in medio eius, quaſi in deſerto.

Cantemus Domino : glorioſe enim magnificatus eſt : equum & aſcenſorem deiecit in mare.

Beatus es tu Iſrael, quis ſimilis tui? popule, qui ſalvaris in Domino.

Aſcenſor cœli auxiliator tuus : ipſe eſt ſcutum auxilii tui, & gladius gloriæ tuæ.

Dominus quaſi vir pugnator : omnipotens nomen eius.

Pharao mergitur. *Currus Pharaonis, & exercitum eius proiecit in mare : electi principes eius ſubmerſi ſunt in mari rubro.*

Abyſſi operuerunt eos : deſcenderunt in profundum quaſi lapis.

In ſpiritu furoris tui Domine congregatæ ſunt aquæ. ſtetit unda fluens utrimque inſtar murorum : donec pertranſiret populus tuus, quem poſſediſti.

Flavit ſpiritus tuus, & operuit Ægyptios mare : ſubmerſi ſunt quaſi plumbum, in aquis vehementibus.

Quis ſimilis tui in fortibus Domine? quis ſimilis tui? magnificus in ſanctitate, terribilis atque laudabilis, & faciens mirabilia.

Maria propheti ſſa duxit chorum mulierum, eiſque cum tympano præcinuit : Cantemus Domino glorioſe. Maria dux chori.

Præluſit illa B. Mariæ Deiparæ, matri Jeſu, qui nos ab inferno liberavit : quam proinde beatam dicent omnes generationes.

Petierunt Hebræi carnes, & venit coturnix : dedit eis Deus manna, & pane cœli ſaturavit eos. Manna.

Panem angelorum manducavit homo : cibaria miſit eis in abundantia.

In Raphidim eduxit aquam de petra : & adaquavit eos, velut in abyſſo multa. Aqua è petra.

Venit Amalec, pugnans contra Iſrael : orante Moſe, contrivit eum Joſue. Amalec vincitur

In Sina deſcendit Deus in igne, fumo, procellis & buccina : voce tubæ decalogum promulgavit. Lex in Sina.

Dedit Moſi præcepta, judicia, & cæremonias : quibus fœdus ſanxit cum Hebræis.

Juſſit fabricare arcam fœderis, Cherubim, & propitiatorium : menſam panum propoſitionis, & candelabrum aureum. Arca & tabernaculum.

Tabernaculum, cortinas, velles, atrium ; & in eo altare holocauſtorum, cum labro æneo.

Altare quoque thymiamatis, cum incenſo : Aaroni dedit ſacerdotium gentis. Aaron pontifex.

Circumcinxit eum zona : & induit eum ſtolam gloriæ.

Femoralibus, tunica, humerali, & rationali veſtivit eum : poſuit in eo duodecim gemmas, quaſi ſtemmata, & magnalia duodecim tribuum Iſrael. Rationale.

Urim & tummim inſculpſit ei : ut veritas doctrinæ, & perfectio vitæ conderentur in pectore ſacerdotis. & Urim.

In veſte poderis totus erat orbis terrarum : cinxit illam tintinnabulis aureis, plurimis in gyro. Poderis.

Dare ſonitum in inceſſu ſuo, auditum facere pulſum in templo, in memoriam filiis gentis ſuæ.

Coronam auream dedit ſuper mitram eius : expreſſam ſigno ſanctitatis, & gloria honoris : ſanctum Domino. Tiara.

Hæc omnia operati ſunt Beſeleel, & Ooliab : quos implevit Dominus ſpiritu ſapientiæ, ad fabricandum ea.

Tardante Moſe in Sina, Hebræi fecerunt vitulum aureum : & adoraverunt ſculptile. Vitulus aureus.

Et mutaverunt gloriam ſuam : in ſimilitudinem vituli comedentis fœnum.

Obliti ſunt Deum : qui ſalvavit eos, qui fecit magnalia in Ægypto : mirabilia in terra Cham, terribilia in mari rubro.

Et dixit, ut diſperderet eos : ſi non Moſes electus eius ſtetiſſet in confractione, in conſpectu eius.

Dicens, Dimitte eis hanc noxam : aut dele me de libro tuo, quem ſcripſiſti.

Stetit Moſes in petra : vidit tergum, & gloriam Domini.

Cornua lucis afflavit ei Dominus : dedit ei duas tabulas inſcriptas decalogo. Moſis cornua lucis.

Fecit Moſes tabernaculum cum vaſis ſuis : erexit illud in templum Domino. Tabulæ legum Dei.

Laudate Dominum de cœlis : laudate eum in excelſis.

Laudate eum in tympano, & choro : laudate eum in chordis & organo.

Laudate eum in cymbalis iubilationis : omnis ſpiritus laudet Dominum.

Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto : ſicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum : Amen.

COM.

Digitized by Google

COMMENTARIA
IN
LEVITICUM.

ARGUMENTUM.

Levita qui?

DICITUR hic liber hebraicè ויקרא *vaiicra*, id eſt, *& vocavit*, à ſuo exordio: Græcis & Latinis vocatur Leviticus, à materia quam tractat. tractat enim de ſacrificiis aliiſque muniis Levitarum. Nam Levitæ, id eſt, qui erant prognati ex patre & tribu Levi, electi fuerunt à Deo ad munus ſacerdotale, & ad miniſtrandum ei in tabernaculo: ſed hac partitione, ut Amramitæ, ſive poſteri Amram, hoc eſt Aaron ejuſque filii, ſacerdotio fungerentur, ſolique ſacrificarent; cæteri, putà poſteri Caath, Merari & Greſon (qui omnes fuerunt filii Levi,) hiſce ſubſervirent, uti ſacerdotibus noſtris diaconi. Vide c. 3. & 4. Numer. Quo factum eſt ut priores, ſacerdotes: poſteriores, Levitæ, nomine communi inferioribus appropriato, vocarentur: ſolet enim ſpecies imperfectior ſibi nomen generis appropriare. ſic brutum vocamus animal. Hic tamen contrarium accidit; nomen enim generis datur hic dignioribus. Nam per Levitas hîc ſacerdotes intelliguntur, cùm Leviticum vocamus hunc librum.

Leviticus idem eſt quod ſacerdotalis.

Leviticus ergo idem eſt quod ſacerdotalis, aut ſacrificatorius: continet enim præcepta cæremonialia, quibus propriè Iſraeliticus populus Deo, Deique familiæ & cultui allectus eſt, circa oblationes & ſacrificia, qui excellentiſſimi ſunt cultus quos exteriùs Deo deferimus.

Cur Deus ſacrificia vetera inſtituit? Prima cauſa. Secunda. Tertia.

Quare Prima cauſſa ſanciendorum horum ſacrificiorum, fuit debitus Deo exterior cultus & veneratio. Secunda, ut à pernicioſo otio & idololatria hac ratione Judæos, piè occupatos ſemper Deus avocaret. Hanc cauſſam dat S. Clemens l. 1. Recognit. ſub medium, Chryſoſt. hom. 6. in Matth. Hieron. in 1. Iſaj, & Tertull. lib. 2. contra Marcion. cap. 18. ubi ſic ait: *Per ſacrificiorum onera, & operationum ac oblationum negotioſas ſcrupuloſitates, religioni ſuæ voluit eos Deus aſtringere, ne ſimulacbris faciendis delinquerent.* Tertia, ut variis typis dignitatem, variamque rationem ſacrificii Chriſti in cruce peracti, adumbrarent. Omnia enim hæc ſacrificia Chriſtum adumbraſſe, Chriſtique immolationem, docet S. Auguſt. l. 1. contra adverſar. legis & Prophet. c. 18. & l. 17. de Civit. c. 2. Euſeb. l. 1. Demonſt. 10. Concil. Trident. ſeſſ. 22. c. 1. in fine, & S. Leo ſerm. 8. de Paſſione, ubi ſic ait: *Nunc carnalium ſacrificiorum varietate ceſſante, omnes differentias hoſtiarum una corporis & ſanguinis Domini implet oblatio: ut, ſicut unum eſt pro omni victima ſacrificium, ita unum de omni gente fit regnum.* Unde & in Collecta Eccleſiæ dicitur: *Deus qui legalium differentiam hoſtiarum unius ſacrificii perfectione ſanxiſti.* Quarta, ut ſignificarent ea quæ nos agere conveniret, itaque mores noſtros inſtruerent, uti docent S. Aug. 10. Civitat. 5. Clemens Alexand. l. 5. Strom. Theodor. lib. de Sacrificiis, ante medium, & alii. Hinc patet, vetera hæc ſacrificia fuiſſe bona & ſancta, Deoque placuiſſe, utpote ab eo inſtituta, & in honorem illius oblata; erant enim actus religionis & latriæ.

Quarta.

Sacrificia vetera placuerunt Deo; erant enim actus latriæ.

Objectio.

Dices, S. Cyrill. lib. 9. contra Julian. ante finem, S. Hieron. Rupert in c. 1. Iſajæ, Tertull. lib. 2. contra Marcion. c. 18. & 21. Chryſoſt. orat. 1. contra Judæos, & alii, videntur dicere, hæc ſacrificia non fuiſſe grata Deo, nec ejus deſtinata voluntate fuiſſe inſtituta, ſed tantùm ad vitandum majus malum, ne ſcilicet Hebræi in Ægypto ſacrificiis aſſueti, ad ea relaberentur, eaque Api aliiſque idolis offerrent.

Reſponſio.

Reſpond. Iſti Patres tantùm dicere volunt, ea non fuiſſe grata Deo ſecundùm ſe, ſive quatenus externa erant ſine cultu interno: opponunt enim ea ſacrificio Chriſti, & actionibus virtutum, quæ ſecundùm ſe Deo placent. Atque hoc eſt quod ajunt Theologi, ſacrificia & Sacra-

A menta novæ legis Deo placere, noſque juſtificare ex opere operato; vetera verò id feciſſe ex opere operantis. unde diſplicebant illa Deo, ſi impuro corde à ſceleratis offerentur. Et hoc eſt quod ait Deus Iſajæ 1. 11. *Quò mihi multitudinem victimarum veſtrarum? plenus ſum. holocauſta arietum, & adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui: incenſum abominatio eſt mihi*: quia ſcilicet à vobis impiis impio corde mihi adoletur. vos enim in externis illis ſacrificiis omnem ſanctitatem ponitis, itaque internam ſanctitatem quæ vera eſt negligitis, & rapinis, ſtupris, aliiſque ſceleribus vos inquinatis.

Sacramenta vetera, juſtificabant ex opere operantis, nova, ex opere operato.

Leviticum in tres ſectiones partiri poſſumus. Prima agit de ipſis ſacrificiis, eorumque varietate & diſtinctione, à c. 1. ad 8. Secunda agit de perſonis offerentibus, earumque præparatione & diſpoſitione, à c. 8. ad 23. Tertia agit de temporibus oblationi deſtinatis, putà de feſtis, à c. 23. ad fin. cui nonnulla de votis eorumque re-
B demptione junguntur.

Levitici tres partes.

Porrò hæc omnia acta & dicta ſunt in duodecima manſione Hebræorum in deſerto, putà in monte Sinai, uti dicitur in fine hujus libri. In Sinai enim geſta ſunt omnia quæ narrantur à cap. 19. Exodi ad finem Exodi; quæque toto Levitico & Numeris uſque ad c. 10. narrantur. Numer. enim 10. 11. ex Sina moverunt Hebræi caſtra: præcepta tamen hæc Levitici, non in ipſo monte Sina uti decalogus, ſed in tabernaculo recens fabrefacto, Moſi data ſunt à Deo, ut patet c. 1. 1.

Leviticus à Deo dictatus eſt in Sina.

Hinc ſequitur, Leviticum Moſi à Deo dictatum eſſe anno ſecundo egreſſus Hebræorum ex Ægypto, quod fuit anno mundi 2455. à diluvio 798. (quod fuit ante nativitatem Chriſti 1496. annis) imò totus Leviticus uno menſe, putà primo anni hujus ſecundi, dictatus eſt à Deo, quod clarè videbis ſi Levitici initium & finem conferas cum cap. ult. Exodi v. 15. & cum cap. 1. Num. verſ. 1. Ex quo patet
C Numerorum librum, qui Leviticum ſequitur, incipere à die primo menſis ſecundi. Certè non potuiſſe Leviticum dictari poſt vigeſimum diem menſis ſecundi certum eſt; nam ultra illum diem non fuerunt Hebræi in Sinai, ut patet Numer. 10. v. 11. Nota, hæc Levitici præcepta non fuiſſe ſimul uno die data, ſed ſucceſſivè per varios menſis primi dies, ut patet cap. 9. v. 1. c. 10. v. 1. & 2. c. 16. v. 1.

Idque anno ſecundo egreſſus ex Ægypto, id eſt anno mundi 2455.

Leviticum myſticè explicarunt Primò, Origenes, cujus in Leviticum extant ſedecim homiliæ. Eædem reperiuntur inter opera S. Cyrilli, & non homiliæ ſed libri vocantur. Verùm eas non eſſe Cyrilli, ſed Origenis patet tum ex ſtylo, tum quia in quibuſdam redolent errores Origenis, tum quia ab olim Origeni ſemper aſcriptæ ſunt. Secundò, ſcripſit in Levitic. Hychius presbyter Hieroſolym. S. Gregorii Nazianz. diſcipulus. Claruit hic ſub Honorio Imp ſub annum Domini 400. Tertiò, ſcripſit in Leviticum S.
D Cyrillus lib. 17. de Adoratione in ſpiritu & veritate, quibus pleraque Levitici myſteria interpretatur, & Chriſtianis tropologicè adaptat. Edidit eos nuper Romæ Antonius Agellius anno Domini 1598. Quartò, egregiè in Leviticum ſcripſit Radulphus monachus Flaviacenſis, vel, ut alii volunt, Fuldenſis, ſub annum Domini 910. Fuit vir ſolidè doctus, imitatur phraſin S. Gregorii, atque ſingula explicat ſenſu myſtico & tropologico, Hoc ſæculo in Leviticum. ſcripſit tam myſticè quàm literaliter Petrus Serranus Canonicus Complutenſis.

Orig. Hych. Cyrill. & Radul myſticè explicant Leviticum.

Digitized by Google

GAPU PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRaſcribit Deus Moſi ritum holocauſti triplicis, ſcilicet Primò, boum, v. 3. Secundò, ovium & caprarum, v. 10. Tertiò, avium, putà turturum & columborum, v. 14. Pauca hic de ſacrificio eiuſque ſpeciebus præmittenda ſunt.

Sacrificii definitio.

Vnde Nota Primò. Sacrificium eſt oblatio rei ſenſibilis, à legitimo miniſtro facta Deo, per realem immutationem, ad teſtandum ſupremum illius dominium & noſtram ſubiectionem. *Dico per* realem immutationem: *quia in hoc diſtinguitur ſacrificium ab oblatione, quòd in hac res integra offerebatur Deo, uti patet in oblatione decimarum & primitiarum; in ſacrificio verò res oblata occidebatur, ſi eſſet animata, ſin eſſet inanima, conſcindebatur, conterebatur, comburebatur, vel effundebatur; itaque immutabatur & interimebatur.*

In ſacrificio victima debet immutari cur?

Hinc ſacrificare graecè dicitur, θύειν, *hebraicè* זבח zabach, *quorum utrumque ſignificat occidere, mactare.* zabach *enim nomine & ſignificatione conſentit cum* טבח tabach, *id eſt mactare: & Latinum ſacrificare, licet dicatur à re aliqua ſacrificanda, tamen ſæpiſſimè accipitur pro occidere, quod ſignum eſt ſacrificium vel in ipſa rei interemptione fieri, vel cum ea coniunctum eſſe.*

Ratio eſt, quia cùm res perimitur, eripitur uſibus humanis, & perfectiùs videtur tota in honorem Dei cedere, & ſignificare ſupremum eius in omnia dominatum, omniaque ab ipſo pendere, ac præſertim ipſum eſſe vitæ neciſque omnium dominum; hæc enim omnia ſignificamus & proteſtamur ipſo ſacrificio.

Quomodo immolabantur liquida? quomodo ſolida?

Vbi Nota Secundò. Res inanimæ quæ ſacrificabantur, vel erant liquidæ, ut ſanguis, vinum, oleum; hæc effuſione offerebantur: vel erant ſolida, ut panis, ſimila, ſal, thus, manipulus ſpicarum virentium, & triticum, hæc levabat ſacerdos in altum, variéque conficiebat & immutabat: in qua immutatione conſiſtebat ratio ſacrificii. nam panis in fruſta diſſecabatur, ſimila ſartagine, clibano vel craticula coquebatur, ſaliebatur, thus adolebatur, manipulus ſpicarum torrebatur, triticum conterebatur.

Octo animalia immolabilia. Sacrificii ſpecies tres.

Nota Tertiò. Ex animalibus ſola munda iuſſit ſibi Deus offerri, eaque octo tantùm, ſcilicet, ovem, capram, hædum, bovem, vitulum, columbam, paſſerem & turturem, nec aliud animal licuit Iudæis Deo ſacrificare.

Nota Quartò, Sacrificiorum tres erant ſpecies. prima, erat holocauſtum, ſecunda, victima pacifica, tertia, hoſtia pro peccato, quibus adde quartam, ſcilicet mincha, ſeu ſacrificium ex ſimila aut pane. quæ omnia in ſe continet ſacrificium Chriſti, quod hiſce figurabatur. Hac eo ordine proſequitur Moſes, ut de holocauſto agat cap. 1. de mincha cap. 2. de victima pacifica c. 3. de hoſtia pro peccato cap. 4. 5. & 6.

VOcavit autem Moyſen, & locutus eſt ei Dominus de tabernaculo teſtimonii, dicens: 2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Homo, qui obtulerit ex vobis hoſtiam Domino de pecoribus, id eſt, de bobus & ovibus offerens victimas, 3. ſi holocauſtum fuerit ejus oblatio, ac de armento, maſculum immaculatum offeret ad oſtium tabernaculi teſtimonii, ad placandum ſibi Dominum: 4. ponetque manum ſuper caput hoſtiæ, & acceptabilis erit, atque in expiationem ejus proficiens. 5. immolabitque vitulum coram Domino, & offerent filii Aaron ſacerdotes ſanguinem ejus, fundentes per altaris circuitum, quod eſt ante oſtium tabernaculi, 6. detractaque pelle hoſtiæ, artus in fruſta concident, 7. & ſubjicient in altari ignem, ſtrue lignorum antè compoſita: 8. & membra quæ ſunt cæſa, deſuper ordinantes, caput videlicet, & cuncta quæ adhærent jecori, 9. inteſtinis & pedibus lotis aqua: adolebitque ea ſacerdos ſuper altare in holocauſtum & ſuavem odorem Domino. 10. Quòd ſi de pecoribus oblatio eſt, de ovibus ſive de capris holocauſtum maſculum abſque macula offeret: 11. immolabitque ad latus altaris, quod reſpicit ad Aquilonem, coram Domino: ſanguinem verò illius fundent ſuper altare filii Aaron per circuitum: 12. dividentque membra, caput, & omnia quæ adhærent jecori, & ponent ſuper ligna, quibus ſubiiciendus eſt ignis. 13. inteſtina verò & pedes lavabunt aqua. Et oblata omnia adolebit ſacerdos ſuper altare in holocauſtum & odorem ſuaviſſimum Domino. 14. Si autem de avibus holocauſti oblatio fuerit Domino, de turturibus, aut pullis columbæ, 15. offeret eam ſacerdos ad altare, & retorto ad collum capite, ac rupto vulneris loco, decurrere faciet ſanguinem ſuper crepidinem altaris. 16. veſiculam verò gutturis, & plumas proiiciet prope altare ad orientalem plagam, in loco in quo cineres effundi ſolent. 17. confringetque aſcellas ejus, & non ſecabit, neque ferro dividet eam, & adolebit ſuper altare, lignis igne ſuppoſito. Holocauſtum eſt & oblatio ſuaviſſimi odoris Domino.

VERS. 1. VOCAVIT AUTEM MOYSEN, ET LOCUTUS EST EI DOMINUS] *Locutus eſt*, non imaginaria, ſed ſenſibili voce, ex tabernaculo prodeunte, & formata in aere ab angelo, Dei vice loquente: quæ locutio non propria, aut vitalis humanave erat locutio, cùm A angelus corpore & corporeis organis, putà ore, lingua & dentibus ad loquendum neceſſariis careat, ſed erat ei ſimilis. Unde analogicè locutio dicitur *Dominus*, id eſt angelus, Domini perſonam ſuſtinens, ut dixi Exodi 3. v. 2.

DE TABERNACULO TESTIMONII) id eſt de tabernaculo…

na-

Digitized by Google

naculo in quo erat teſtimonium , id eſt lex ſive tabulæ legis . vide dicta Exodi 27. verſ 50. Poteſt Secundò, verti , de tabernaculo conventus, aut conſtitutionis , quòd ſcilicet erat quaſi locus ſtatutus conventioni populi , & Moſis cum Deo . ita Vatablus . utrumque enim ſignificat Hebræum מועד *moed*.

VERS. 2. LOQUERE FILIIS ISRAEL] omnibus , etiam Levitis . Nota . Quando in Scriptura nominantur filii Iſrael, ſi ſit ſermo de re temporali , excluduntur Levitæ ; ſi de ſpirituali , comprehenduntur, ut patet Deuter. 27. 12. Apocal. 7. 7. ubi tribus Levi numeratur inter ſignatas à Deo . Levitis enim & perſonis ſacris incumbit , non temporalia curare & ſapere , ſed ſpiritualia .

HOMO QUI OBTULERIT] ſupple ſponte ; erant enim aliæ oblationes non ſpontaneæ , ſed præceptæ , ideoque neceſſariæ . talis erat oblatio primogenitorum , de quo Exod. 22. 29. & oblatio pro peccato , de qua hìc c. 4. & 5. atque hæc quæ neceſſaria erant , non poterant à quoquam transferri ad alium modum oblationis, ut patet c. 27. 26. *Primogenita* , inquit , *quæ ad Deum pertinent , nemo ſanctificare poterit & vovere* .

Iure gentium ſoli Deo ſacrificatur.

HOMO QUI OBTULERIT EX VOBIS HOSTIAM DOMINO] Soli enim Deo eſt ſacrificandum , idque omnium gentium uſu receptum eſt , ut ſcilicet nulli ſacrificarent , niſi qui Deus eſſet . aut Deus ab iis haberetur , quemque ſcirent , putarent , vel fingerent eſſe Deum , ait S. Auguſt. lib. 10. Civit. 4. idque ob cauſam , quam initio cap. dedi .

DE PECORIBUS] Interpres noſter non diſtingnit inter pecora & pecudes , perinde ut grammatici faciunt , qui pecudes vocant animalia minora , pecora majora . Interpres enim omnia animalia , tam minora quàm majora , vocat tam *pecudes* quàm *pecora*.

DE BOBUS ET OVIBUS OFFERENS VICTIMAS] Sub ovibus & capras intellige: his enim communis eſt Hebræa vox צאן *tſon*. Seligit ſibi hìc Dominus in ſacrificium , ex animalibus terreſtribus bovem , ovem & capram , ex volucribus columbam & turturem ; nullum verò piſcem . Cujus prima ratio , eſt libera Dei voluntas , quæ ita ſanxit . Secunda , quia hoc congruum erat: illa enim animalia magis ſunt in communi hominum uſu , præbentque homini ſua carne & lacte cibum , ſuo vellere & corio veſtitum ; boves etiam arant & triturant . Rurſum hæc animalia ſunt manſueta , ideoque mundiora . ita Theod. q. 1. & Philo lib. de Victimis . In piſcibus etiam hoc peculiare fuit , quòd vix viventes adduci , ideòque nec immolari potuiſſent , utrimque enim verum eſt illud S. Antonii : *Quod piſcis eſt extra aquam , hoc monachus eſt extra cellam* . Adde , piſces , quia humore & ſemine abundant , ſymbolum eſſe ignaviæ & luxuriæ . Pierius verò hierogl. 31. ait piſces eſſe hieroglyphicum innocentiæ , cùm omnino ſint innocui , nec elementum ſuum ad inſidias aliis inferendas tranſgrediantur : ideoque Pythagoram caviſſe , abſtinendum eſſe piſcibus , ne inſontes perſequerentur . Idem docet Lilius Giraldus in ſymbolis Pythagoræ . Quocirca Pythagoras , teſte Plutarcho , à piſcatore retis jactum emiſſe fertur , ut quidquid piſcium eo jactu caperet , ſtatim emitteret ; quod & fecit .

Nullus piſcis poterat Deo immolari, cur?

Piſces ſymbolum ſunt ignaviæ & luxuriæ.

Tertia cauſſa eſt , quòd piſces valdè imperfecta & ignobilia ſunt animalia . Audi Philonem lib. de Conſtit. mundi . Primi inter cætera animalia piſces creati ſunt , quòd eorum videlicet ſit anima ignobiliſſima , ut hominis eſt acutiſſima . *Animarum* , inquit , *aliqua quidem eſt tardiſſima , & minùs expreſſa , quæ generi piſcium obvenit : aliqua verò acutiſſima , quæ hominis eſt . Quæ autem ambarum eſt intermedia , terreſtribus & volucribus data eſt. Magis enim hæc ſenſilis , quàm in piſcibus ; hebetior verò , quàm quæ in hominibus . Quamobrem Deus inter animantes piſces primos condidit , magis corporis ſubſtantiæ , quàm animæ participes , & quodammodo animalia & non animalia , ac mobilia inanima: atque ad ipſam ſolam corporis conſervationem , Deus illis indidit ſpiritum animalem : ceu (ut dicitur) ſal carnibus inſpergitur , ne facilè putreſcant* . Quocirca Ægyptii, teſte Herodoto , piſcibus quaſi impuris & inquinatis abſtinebant . Quin & cùm nefas inquinamentumque iidem ſignificare volunt , piſcem pingunt , quòd piſces mutua carne veſcantur , & inter ſe eſca ſint , ut Horus Ægyptius ſcribit . Sanè præter Ægyptios , & Syros etiam piſcibus abſtinuiſſe legimus . Unde apud eos Atergatis dea celebratur , quæ interpretatur ſine piſce : quippe Syrorum lingua , *Ater* , privativa eſt dictio , & *Gatis* piſcem ſignificat .

Alias tamen gentes de thynno , & de anguilla rem ſacram feciſſe tradit Athenæus lib. 7. Quin & M. Varro lib. 3. Rei ruſticæ , de certis piſcibus rem ſacram apud Lydios fieri ſcribit .

Quartam cauſam dat Abulenſ. *Voluit* , inquit , *Deus ſibi immolari bovem , ne Hebræi putarent Apim , bovem Ægyptium , eſſe Deum : arietem ne Hammonem Ægyptium , habentem cornua arietis , cenſerent eſſe Deum : hircum , quia dæmones culti ab Ægyptiis , hirci ſpecie ſæpè ſe videndos exhibebant* , uti etiamnum exhibent .

Hinc ſequitur , omnia animalia munda ad ſacrificium , fuiſſe quoque munda ad cibum , potuiſſeque comedi : non tamen è converſo . nam cervus , pygargus , & cætera erant munda ad cibum & eſum , ut patebit cap. 11. non tamen ad ſacrificium ; nec enim ea licebat immolare . ita Abulenſ.

Allegor. omnes victimæ ſignificabãt Chriſtum, quomodo?

Allegor. cauſa fuit , quia hæc animalia aptiſſimè ſignificabant Chriſtum , qui eſt unica victima legis novæ , ad quam ſignificandam præcipuè erant inſtituta , Hebr. 10. v. 1. Bos enim ſignificabat Chriſti fortitudinem & labores ; ovis innocentiam ; hœdus formam peccatoris ; turtur arctam cum Deo coniunctionem ; pipiones ſive pulli columbarum , manſuetudinem . ita S. Cyrill. lib. 15. de Adoratione in ſpiritu & veritate p. 304. Procop. in c. 4. Levit. & Beda hìc .

Tropolog.

Idem ſignificant hæc eadem tropol. nam , ut ait Origen. hom. 2. *offert Deo vitulum , qui carnis ſuperbiam labore vincit ; ovem offert , qui irrationales ira motus inſipienteſque corrigit (nam ſi ex corde remiſeris peccatum fratri tuo , & iracundiæ tumore depoſito , mitem intra te & ſimplicem recollegeris animum , immolaſſe te arietem vel agnum puta ,) hœdum offert , qui laſciviam ſuperat ; par turturum , qui mentem ſuam verbo Dei ut coniugi ſociat : pullos , qui oculos columbinos ſponſæ imitatur* . ita & Iſychius , & Radulphus .

Hinc Philo lib. de Victimis ait animalia hæc immolanda debuiſſe eſſe integra , illæſa partibus omnibus , vitiis næviſque carenti ; ideoque ſacerdotes ſolere , ea diligenter ante immolationem ſcrutari , à capite ad pedes uſque , num quam labem haberet victima : idque ut per hoc monerentur offerentes , nitidam & immaculatam in conſpectu Dei producere animam , eamque cum victima ſua Deo offerre .

VERS. 3. *Holocauſtum quid & unde dictum?*

SI HOLOCAUSTUM FUERIT EJUS OBLATIO] Holocauſtum vox Græca eſt , q. d. ὁλόκαυστον , id eſt , totum combuſtum ; quòd in eo tota victima Deo combureretur . Unde hebr. vocatur כליל *calil* , id eſt totum , vel conſummatum ; quia totum in Dei honorem igne conſumebatur . vocatur & עלה *ola* , id eſt , aſcenſio , quòd in eo tota hoſtia per ignem & fumum aſcenderet ad Deum . Hinc rurſum græcè vocatur ὁλοκάρπωμα , quòd totum in Dei fructum cederet . Holocauſtum ergo erat ſacrificium Deo oblatum purè ad laudem Dei , & honorem ſupremæ majeſtatis ejus , atque amorem ſummæ bonitatis ejuſdem , etſi ab ea nihil expectaremus gratiæ , ait Philo .

In holocauſto tota victima excepta pelle cremabatur.

Hac enim de cauſa in holocauſto tota victima , excepta pelle , cremabatur , ut per hoc ſignificaretur ſummum Dei dominium in res omnes, omniaque referenda ad ipſum, ipſiuſque gloriam . Secundò , offerentes per hæc proteſtabantur ſe totos eſſe Dei , ſeque quaſi cum holocauſto totos Deo conſecrabant , ut quaſi corpore peſſumdato , animum cum hoſtiæ ſuæ fumo in cælum ſuſtollerent , atque in Deum transferrent . Hinc Gentiles Græci , ſi cæleſtibus diis immolarent , ita caput victimæ ſtatuebant , ut cœlum ſpectaret : ſi verò inferis , ut deſpiceret terram , ait Gyraldus ſyntagm. 17.

Ritus & ordo immolandi holocauſtum.

Nota Primò , Victima holocauſti debebat eſſe maſcula & immaculata . Divites offerebant bovem , vel vitulum : alii qui vitulum habere non poterant , offerebant agnum aut hœdum , denique pauperes qui nec agnum nec hœdum , offerebant turturem aut pullum columbæ . Secundò , debebat adduci ad oſtium tabernaculi . Tertiò , offerens imponebat capiti victimæ manus . Quartò , ſacerdos eam mactabat & jugulabat , ſanguinem phiala excipiebat , eumque fundebat per altaris circuitum , mox pellem detrahebat , deinde victimam in fruſta concidebat

eaque altari imponebat, ac ſuppoſito igne & lignis comburebat. In hiſce autem ſacerdos ſacrificans aliorum ſacerdotum & Levitarum opera juvabatur; nec enim hæc omnia unus ſacerdos præſtare potuiſſet, præſertim cùm ſimul multæ victimæ eſſent offerendæ.

Holocauſtum trop. quid & quotuplex.

Tropolog. holocauſtum, inquit Radulphus, efficitur qui corde & corpore jugiter divinis mancipatur obſequiis; eſtque triplex, Primò, bovis, id eſt, corpore robuſtorum, qui labores ſuos fraternis ſubſternunt commodis. Secundò, ovium, id eſt eorum qui imbecilles corpore operum innocentia, & morum ſimplicitate alios paſcunt. Tertiò, avium, id eſt, eorum qui ſcientiæ & contemplationi vacant, ut Deum agnoſcant, ſic ferè Iſychius, & Rupert. qui primos comparat cum Job: ſecundos cum Noë, Noë enim inter peccatores effulſit innocentia: tertios cum Daniele mortalium ſapientiſſimo. Secundò, appoſitè Ribera lib. 4. de Templo c. 3. per holocauſtum vituli accipit Chriſtum, *qui*, ut ait Paulus, *tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam Deo, in odorem ſuavitatis*. Secundò, per holocauſtum agni vel hœdi, accipit oblationem & mortem Martyrum, quæ dignitate fuit proxima victimæ Chriſti. Tertiò, per holocauſtum turturis & columbæ accipit eos, qui per jugem carnis macerationem, & voluntatis abnegationem, ſe quaſi hoſtias vivas Deo immolant, Rom. 12. 1.

Holocauſtum vituli eſt Chriſtus, agni ſunt Martyres, turtures ſunt continentes. Tropol. ritnum holocauſti.

Jam Primò, hi omnes ſunt maſculi per fortitudinem; immaculati per ſanctitatem. Secundò, Chriſtus ad oſtium tabernaculi id eſt juxta & extra urbem, immolatus eſt. Tertiò, Chriſtus qui ſimul offerens eſt & victima (ſeipſum enim obtulit) Chriſtus, inquam, offerens manus ſuper caput hoſtiæ impoſuit, quia peccata generis humani impoſuit ſuper caput ſuum, ait Origen. Quartò, Chriſtus offerendo ſe Patri, ſanguinem ſudit in circuitu altaris, id eſt crucis, ut ſciremus omnes orbis terræ nationes participes fore crucis & ſanguinis Chriſti: pellis detracta eſt hoſtiæ, cùm veſtibus omnibus ſpoliatus eſt Chriſtus; artus in fruſta ſunt conciſi, cùm Chriſti corpus flagris & clavis conciſum, in cruci ita diſtentum eſt, ut oſſa ſuis locis emota fiont, juxta illud pſal. 21. *Foderunt manus meas & pedes meos, dinumeraverunt omnia oſſa mea*. Ignis quo immolatus, & myſticè crematus eſt Chriſtus, fuit ignita ejus charitas: ligna, miſeriæ noſtræ, quæ ejus amorem excitarunt. Dereliquis, putà de ove & avibus, dicam inferiùs ſuis locis.

De armento) de bobus. ita habent Hebræa, aut vitulis. nam ii ſoli è majoribus animalibus immolabantur.

Masculum] quia holocauſtum erat nobiliſſimum ſacrificium, quod directè Deo ad ejus honorem & laudem tantùm offerebatur; unde nobiliſſimam decebat in eo adhiberi victimam; talis autem eſt maſcula. Secùs erat in ſacrificio pacifico, quod pro ſalute alicujus offerebatur: in eo enim, utpote minùs nobili, offerri poterat ſemina. ita Abulenſ.

Immaculatum offeret) bovem, ſive vitulum. Victimam immaculatam vocat, quæ nullas habet maculas, non coloris (bos enim maculoſus, id eſt, nigro vel varicolori vellere, cenſebatur immaculatus, poteratque immolari) ſed deformitatis & vitii: maculam enim hanc explicat Levit. 22. 22. dicens, *Immaculatum offeret, ut acceptabile ſit; omnis macula non erit in eo, ſi cæcum fuerit, ſi fractum, ſi cicatricem habens, ſi papulas aut ſcabiem, aut impetiginem*. & talis macula intelligitur Cantic. 1. cùm de

Victima expers erat macula, quæ?

D ſponſa dicitur, *Tota pulchra es, & macula non eſt in te*. Unde pro *immaculatum* hebraicè eſt תמים *tamim*, id eſt, *perfectum*, ut vertit Aquila; & integrum, ut Symmach. Has maculas perſcrutari ſolebant ſacerdotes, uti ſuperiùs dixi ea Philone. Gentiles verò cornua victimæ inaurabant. unde Ovid.

Indutaque cornibus auro
Victima, vota facit. & Virgil.
Et ſtatuam ante aras aurata fronte juvencum.

ubi Servius; *Si minor*, inquit, *hoſtia eſſet immolanda, illius de fronde coronabatur, cui ſacra fiebant, lanaque infula & candida vitta circumdata, ante aras nullo vinculo ligata ſiſtebatur*.

Tres partes tabernaculi quaſi tria tēpla.

Offeret ad oſtium tabernaculi teſtimonii] Dixi Exod. 26. tres fuiſſe partes tabernaculi & templi: primam intimam, ſcilicet Sanctum ſanctorum:

A ſecundam ei conjunctam, ſcilicet Sanctum. hæ duæ propriè erant ipſa fabrica tabernaculi; tertiam extimam, videlicet atrium quoddam undique cingens tabernaculum erantque hæc quaſi tria tabernacula, primum pontificis, ſecundum ſacerdotum, tertium laicorum: in hoc enim atrio quaſi in templo ſuo conveniebant laici, in eoque comedebant victimas pacificas.

Atrium tabernac. duplex.

Porro atrium erat bipartitum: anterior enim pars erat atrium ſacerdotum, in quo erat altare holocauſtorum; poſterior pars ſepto ab anteriore diviſa, erat atrium laicorum. Laici ergo offerentes victimam in holocauſtum, eam adducebant ad oſtium tabernaculi, id eſt ad introitum atrii ſacerdotum; ibi enim illi eam excipiebant, ducebantque ad altare holocauſtorum, ubi eam immolabant: nec enim ad hoc altare, vel atrium ſacerdotum ingredi poterant laici.

Ad placandum sibi Dominum] Proprius holocauſti finis erat colere & honorare Deum, non autem eum placare; hoc tamen ex illo ſequebatur, etſi offerens nihil de placatione cogitaret. Hebr. eſt לרצונו *lirtſono*, quod recentiores vertunt, *ſecundùm voluntatem ſuam*. q. d. Of-B feret id quod ei libuerit: ſed meliùs *lirtſono*, vertas, *ad favorem eius* coram Domino. q. d. Offeret ad favorem Domini ſibi conciliandum. nomina enim & affixa Hebræorum ſæpè paſſivè capiuntur, juxta can. 25. ſic hìc vocatur *favor eius*, ſcilicet non qui faveat, ſed cui faveatur, quod Noſter vertit. *ad placandum ſibi Dominum*; & Septuag. *acceptabile erit ei ad propitiandum pro eo*. hinc ſequitur.

Vsus. 4. Victima offerens manum imponebat cur? Prima cauſa.

Ponetque manum ſuper caput hoſtiæ] Primò, ut hoc ritu offerens ſignificet, ſe victimam è ſua manu & poteſtate in Dei jus transferre. Simili cæremonia priſci Romani ſervis ſe abdicabant, eoſque manu mittebant; nam tenentes caput dicebant: *Hunc hominem liberum eſſe volo*, & mittebant eum manu ſua. Unde & ea cæremonia adhibita eſt in oblatione & conſecratione Levitarum, Num. 8. 19. Secundò, ut hac cæremonia ſignificet offerens ſe peccata ſua imprecari, & quaſi imponere victimæ immolandæ, eamque pro ſe offerre. per manus enim ſignificantur actiones, & peccata, quæ manibus fiunt, ait Theod. & Euſeb. 1. Demonſt. Euang. cap. 10. *Manuum impoſitio*, ait Euſeb. *ſymbolum oblationis erat, & teſtimonium reatus in hoſtiam tranſlati*. Licet enim

Secunda.

C holocauſtum primariò offeretur ad honorem Dei, ſecundariò tamen offerebatur pro peccatis ad placandum Deum, uti dixi. Sic Ægyptii Gentiles capiti victimæ imprecabantur, ſi quid fortè eſſet, quod vel ſacrificantibus, vel Aegypto nociturum eſſet, ut id omne in caput hoc converteretur; moxque caput victimæ reſecabant, & in flumen abjiciebant, ut refert Girald. ſyntagm. 17. Tertiò, ut hoc ritu ſignificet offerens, ſe totum ſemetipſum cum victima in holocauſtum offerre Deo, totumque ſe impendere velle Dei obſequio. His de cauſis & noſtri ſacerdotes in ſacrificio Miſſæ, manus ſuperponunt hoſtiæ, ut annotavit Durand. in Rationali divinorum Officiorum, Suarez, & alii.

Tertia.

Hac eadem de cauſa ſanxit Numa apud Romanos, *adorantem in orbem ſeſe circumagere debere*; ut hoc geſtu ſignificet, in humanis nihil eſſe ſtabile, ideoque conveniens eſſe ut, quocumque modo vitam noſtram torqueat Deus atque revolvat, boni conſulamus, inquit Plutarch. in Numa.

Et acceptabilis erit] Hebr. eſt ונרצה *nirtſa*

D *lo*, id eſt, *placebit*, vel *accepta erit ei*, ſcilicet Deo. Secundò, verti poteſt, *accepta erit pro eo*, ſcilicet offerente. Id ſigno externo oſtendiſſe Deum docet Joſeph. lib. 3. Antiq. cap 9 *Nam ex duobus*, inquit, *onychinis, qui in humeris pontificis poſiti erant, dexter micabat, quoties litabatur, eo fulgore ut procul etiam videretur*. Similimodo micaſſe lapides rationalis, idem aſſeverat.

Fulgebat onyx in rationali dum ſacrificabatur.

In expiationem proficiens] Ex hoc loco, & ex c. 4. Calvinus infert, per hæc ſacrificia vetera, modo ſacramentali reconciliatos fuiſſe Iſraelitas, ſolutoſque culpa & reatu in Dei judicio, ſicut hodie abluimur & ſolvimur per baptiſmum. Hæc ſententia ſequitur ex alio principio Calvini, quo docet Sacramenta legis novæ non conferre gratiam ex opere operato; ſed fidem quam Sacramenta excitant, gratiam conferre, ac Sacramenta tantùm eſſe ſigilla gratiæ collatæ per fidem. quia ergo tam vetera quàm nova Sacramenta & ſacrificia

Calvini error, vetera Sacramenta iuſtificaſſe æque ac nova.

non

non juſtificant niſi per fidem, quam pari modo excitant; hinc ſecundùm Calvinum par eſt modus juſtificandi utroꝛumque.

Refellitur Primò. Verùm hic eſt error manifeſtus, & clarè repugnat S. Scripturæ pſalm. 50. 18. *Si voluiſſes ſacrificium, dediſſem utique, holocauſtis non delectaberis*. Pſalm. 39. 7. *Sacrificium & oblationem noluiſti*. Gal. 4. 9. *Quomodo convertimini iterum ad infirma & egena elementa?* ut expreſsè refutatur à Paulo Hebr. 10. 4. & ſeq. *Secundò.* Secundò, hic error adverſatur Concil. Flor. tract. de Sacramen. & damnatur à Trid. ſeſſ. 7. can. 2. idque meritò. nam hæc hæreſis ita legis novæ gratiam & Sacramenta exteouat, ut Judæos Chriſtianis, & legem veterem novæ æquet, utque ſecundùm eam tam optabile fuerit eſſe Judæum, quàm Chriſtianum. ut meritò Hunnius & alii librum ſcripſerint in Calvinum hoc titulo, *Calvinus judaizans*. *Tertiò.* Unde Tertiò, refellunt eum S. Clemens lib. 6. Conſtit. 22. Irenæus lib. 4. 32. Hieron. in c. 5. Matth. & in Iſaiæ c. 1. & 60. Chryſ. hom. 9. in Matth. & alii.

Objectio. Dices, Quomodo ergo hic dicitur vetus hoſtia proficere in expiationem?

B *Reſponſio.* Reſp. Primò, Quia valebat ad expiationem pœnæ temporalis, & ad punitionem hujus vitæ, quam Deus aliàs eis irrogaſſet, avertendam. Secundò, quia tollebat ex ſe immunditiem legalem ſive carnis, qua cenſebantur immundi inter ſuos, & arcebantur ſacris: quæ immunditia figura erat peccati. ſic ergo hæc hoſtia conferebat juſtitiam quamdam legalem & externam, quæ figura erat veræ juſtitiæ & renovationis internæ. Tertiò, quia auferebat culpam & pœnam æternam, non vi ſacrificii aut ex opere operato (hoc enim ne ſacrificio quidem legis novæ, ſed tantùm ejus Sacramentis conceſſum eſt) verùm ex opere operantis; putà ex contritione & charitate offerentis. neque enim alia ſacrificiis & Sacramentis veteribus annexa fuit ſpiritualis promiſſio.

Vers. 5. IMMOLABITQUE VITULUM CORAM DOMINO] *Immolabit*, offeret ſcilicet, per eum cujus eſt immolare, putà per ſacerdotem, ſive ſummum ſive inferiorem; omnes enim & ſoli hi ſacerdotes poterant ſacrificare, uti & adolere thymiama, ut patet cap. 10. 1.

Victimæ jugulabantur expanſæ in modum crucis, cur. Prima cauſa. Notat Villalpando lib. 3. de Templo cap. 37. pag. 232. C tam Judæos, quàm Gentiles victimas ſuas jugulaſſe expanſas, videlicet divaricatis cruribus & toto earum corpore expanſo: idque Primò, quia talis expanſio victimæ ſuper lapidibus, demiſſo collo & erecto corpore, commoda erat ad faciliorem & copioſiorem ſanguinis effuſionem. *Secunda.* Secundò, ut per hanc victimæ compoſitionem externam, ſignificaretur internus offerentis animus quaſi totus coram Deo effundi. *Tertia.* Tertiò, ut ſignificaretur Chriſtus, qui quaſi victima expanſus, mactatus eſt in cruce pro redemptione hominum. in qualibet ergo hoſtia ita diſtenta quaſi in imagine viva repræſentabatur Chriſtus crucifixus, & in cruce pari modo diſtentus.

VITULUM) Hebr. *filium bovis*, bovem quem verſ. 3. offerri juſſit hìc vocat vitulum. Bovem ergo Deus delegit aliiſque prætulit, non annoſum, ſed juvenem; quia is tenerior eſt & delicatior: optima enim Deo ſunt offerenda. hac de cauſa eumdem maſculum & immaculatum eſſe voluit. Licet & alia myſtica hujus rei, eaque potior fuerit cauſa, quam dat S. Cyrill. lib. 15. de Adoratione in ſpiritu & veritate, pag. 300. videlicet Primò, quòd maſculus ſimul & immaculatus, juveniſque fuerit filius D *Vitulus ſignat Chriſti juventã. Maſculus animus Deo offerẽdus; quia mollis & muliebris ei diſplicet.* hominis, Emmanuel noſter, hiſce victimis præſignatus; in flore enim juventutis immolatus eſt Chriſtus. Secundò, quòd Deus à nobis requirat animum maſculum, robuſtum, & à vitiis liberum: mollities enim & muliebris animus, atque interior mentis atque intellectus debilitas prorſus à Deo reſpuitur, ait Cyril. Sic & apud Ægyptios feminas immolare non licebat, teſte Herodoto lib. 2. Ex adverſo aliæ gentes feminas præferebant maribus in ſacrificio, ait Servius in lib. 8. Æneid. Nota. In ſolo holocauſto Deus requiſit victimam maſculum, quia hoc præcisè offerebatur ad laudem & honorem Dei, qui cùm perfectus ſit, perfectam poſcit victimam, ideoque maſculam, qua ejus perfectionem proteſtemur & repræſentemus, inquit Abulenſ. Quare in ſacrificio pacifico victima poterat eſſe femina, ut patet cap. 3. 1. Idem videtur de hoſtia pro peccato. Nam cap. 4. lex

A non requiris in eo hoſtiam maſculam. ita Radulph. & Abulenſ.

CORAM DOMINO] coram altari & tabernaculo, ubi ſingulariter præſens eſt Deus, auditque vota, & ſacrificia offerentium excipit. Ex hoc loco, & clariùs ex verſ. 11. ubi dicitur, *Immolabitque ad latus altaris*, colligitur animalia non fuiſſe jugulata ſuper altare, ſed juxta illud, ſive ad latus ejus: altare enim igne erat plenum. neque potuiſſet ſacerdos elevare bovem ſuper altare tam altum. Unde & aſpergebatur altare ſanguine victimæ, poſtquam illa alibi eſſet immolata: membra verò victimæ jugulatæ conciſa imponebat ſacerdos ſuper altare, ut in eo cremarentur. ita Abulenſ. *Occidebatur victima non ſupra altare, ſed juxta ſur (?)*

ET OFFERENT FILII AARON SACERDOTES SANGUINEM EIUS, FUNDENTES PER ALTARIS CIRCUITUM] *Filii Aaron* vocantur hìc quilibet ſacerdotes, qui ſacerdoti ſacrificanti miniſtrant, etſi alioqui illi dignitate pares ſint. tunc enim non erant alii ſacerdotes, qui Aaroni pontifici ſacrificanti miniſtrarent, quàm ejus filii. Sola enim familia Aaron à Deo electa & evecta eſt ad ſacerdotium.

B SANGUINEM EIUS FUNDENTES] Nam, ut ait Apoſtolus Hebr. 9. v. 22. *ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio*. holocauſtum autem ſecundariò ad remiſſionem peccatorum referebatur. Itaque quia peccata faciebant homines dignos morte, & ſanguinis effuſione: anima enim, id eſt vita, conſiſtit in ſanguine, Levit. 17. 14. hinc ipſi vice ſanguinis ſui, fundebant ſanguinem victimarum, in quas manuum impoſitione, ſua peccata proteſtando quaſi tranſtulerant: fundebantque ſanguinem circa altare, quia Deus altari repræſentabatur. Unde hoc ſigno ſe ei offerre ſanguinem beſtiæ pro ſuo teſtabantur, petentes ut eum loco proprii reciperet Deus, eoque tamquam peccatoris, & hoſtis ſui ſupplicio juſtæ ejus vindictæ ſatisfieret. Vide cap. 17. v. 11. & Abulenſ. c. 3. q. 3.

Miraculo exhalabat ſanguis victimarum. Cenſet Abulenſ. per miraculum continuum omnem ſanguinem victimarum mox exhalaſſe, idque ad decentiam & reverentiam ſacrificiorum; alioqui enim intolerabilem fœtorem induxiſſet, præſertim cùm multæ victimæ ſimul mactabantur. Huic incommodo occurrit Salomon in templo ſuo: fecit enim piſcinas, meatus & canales ſubterraneos, per quos ſanguis emitteretur, & C aqua ſuperfuſa abſtergeretur, uti teſtatur Ariſtæas tractat. de LXXII. Interpr.

DETRACTAQUE PELLE HOSTIÆ) Pellis detrahebatur, tum ob munditiam ſacrificii, tum quia ſacrificium erat quaſi cibus Dei. pellis autem comedi non ſolet. Excipe vitulam rufam, & ſacrificia pro peccato, in quibus comburebatur pellis, fimus, & cornua victimæ extra caſtra: idque ad indicandam & inducendam peccati deteſtationem, de quo cap. 4. Porrò ſacerdotum erat detrahere pellem: unde & pellis ſacerdoti cedebat, ut patet c. 8. 7. Intellige, niſi neceſſitas urgeret: tunc enim etiam Levitæ huic excoriationi ſerviebant, ut patet 2. Paral. 29. 34. ita Cajetan. Oleaſter & alii. Vers. 6.

ARTUS IN FRUSTA CONCIDANT] Hebraicè, *& incides* (ſcilicet ſacerdos) *eam juxta inciſiones vel partes ſuas*: & Septuag. μελιοῦσιν αὐτὸ κατὰ μέλη, *concident eam membratim*. Joſephus addit fruſta hæc ſali fuiſſe conſperſa, itaque aræ impoſita.

Symbolicè, hac membrorum conciſione ſignificabatur, ait Philo, quòd oporteat Deum laudare, eique gratias D agere pro cælo, ſole, luna, terra, mari, aere, & omnibus univerſi partibus. Hæc enim ſunt quaſi fruſta & membra orbis, qui eſt quaſi integra Dei victima. *Orbis eſt quaſi integra victima Dei.*

Tropolog. diligenter inſpicitur unumquodque membrum ejus, qui Deo dicatus eſt, à ſermone Dei, qui pertingit uſque ad diviſionem animæ & ſpiritus compagum & medullarum, cui omnia nuda & aperta ſunt, inquit Procop. Radulphus, & S. Gregor. 1. Moral. ult. *Pellem*, inquit Gregor. *hoſtiæ detrahimus cùm à mentis noſtræ oculis ſuperficiem virtutis amovemus: ejus artus in fruſta concidimus, cùm diſtinguentes ſubtiliter ejus intima membratimque cogitamus*, &c.

SUBIICIANT IN ALTARI IGNEM) facient ut ignis ſit ſubjectus; ergo in primo ſacrificio ſubdent ignem, quem poſtea jugites fovebunt ſub altari, ut dictetus cap. 6. v. 13. Vers. 7.

Nota τὸ *in altari*, id eſt *ſub altari*, altare enim erat ca-

vum interiùs, ad ignem & ligna recipienda, ut dixi Exodi 27. 8. ſed tegebatur craticula cancellata inſtar retis, cui victimæ comburendæ imponebantur, ut patet ibidem verſ. 4. Hebraicè eſt, *dabunt ſuper*, vel *ad altare ignem*. Unde infert Abulenſ. ignem & ligna non fuiſſe ſub, ſed ſuper altare. Verùm Reſpondeo, *Dabunt ignem ad altare*, id eſt ad locum ſub altari conſtitutum, vel *ſuper altare*. ut vertunt Septuag. id eſt ſuper partem altaris internam, putà ſuper lapides à terra elevatos, qui pertingebant ad medium altaris interiùs, quibus foculus cum igne & lignis imponebatur.

Altare dicitur quaſi altare ara: ara, ab ardore victimarum. Hinc *altare* dictum eſt quaſi *alta ara*, ait Iſidor. lib. 15. Origin. cap. 14 *ara* verò dicta eſt ab ardeo, quòd in ea arderent victimæ. Ara, inquit Varro, dicitur quòd areæ in urbe puræ ſint, vel ab ardore victimarum. Alii aras dictas putant à precationibus, quas Græci ἀρὰς vocant.

VERS. 8. CAPUT VIDELICET, ET CUNCTA QUÆ ADHÆRENT JECORI] Nominat partes de quibus poterat eſſe dubium; nam de reliqua carne manifeſtum eſt, eam omnem in holocauſto comburi debuiſſe patet ex Septuag. Hebr. & Chald.

Myſticè, maximè Deo offerre debemus partes vitales, caput & jecur, id eſt intellectum & affectum; jecur enim eſt ſedes amoris. Hinc Gentiles, putantes ſingulas in homine partes & membra ſingulos deos obtinere, Jovi caput, Minervæ oculos, Junoni brachia, Neptuno pectus, Marti lumbos & cingulum. Veneri renes & inguina, Mercurio pedes attribuerunt, uti ex Democrito & Placiade docet Girald ſyntagm. 1.

VERS. 9. IN HOLOCAUSTUM ET SUAVEM ODOREM DOMINO] Anthropopathōs hoc de Deo dicitur. Senſus eſt, ut Chaldæus vertit, *holocauſti oblatio eſt, quæ ſuſcipitur cum beneplacito coram Domino*. Unde pro *odorem ſuavem* vel *ſuavitatis*, hebraicè eſt, *odorem quietis*, in quo ſcilicet ſuaviter quieſcit & delectatur Deus, tamquam in ſacrificio ſibi accepto. Abulenſ. uti ſanguinis, ita carnium nidorem & fœtorem cenſet divinitus fuiſſe ſublatum, iiſque inditum fuiſſe ſuavem odorem: alioquin enim in continuis ſacrificiis fuiſſet graviſſimus odor, & intolerabilis fœtor.

Miraculo. niſter victimarum.

Tropologia immolationis. Tropologiam omnium jam dictorum affert Radulphus: Altare, inquit, eſt cor noſtrum: ligna ſunt ſanctæ cogitationes: offertur hoſtia ad oſtium tabernaculi, id eſt, ad, & prope ingreſſum cæli: manus impoſitio eſt devotio offerentis: ſanguinis effuſio eſt pravarum cupiditatum expulſio: pellis detractio eſt interioris voluntatis examen: membrorum conciſio eſt operum charitatis diſcreta diſtributio. ignis eſt charitas: caput eſt operis intentio: inteſtina, id eſt, animæ interiora, & pedes, id eſt actiones externæ, lavanda & purganda ſunt, ut victimæ ſimus dignæ Deo. Hæc tropologia ſervit quoque holocauſto ovium, avium, aliiſque ſacrificiis ideoque eam deinceps in aliis non repetam.

VERS. 10. QUOD SI DE PECORIBUS OBLATIO EST] *Pecora* vocat pecudes, ſive greges ovium & caprarum; has enim ſignificat Hebræum צאן, *tzon*. Tranſit enim hic Moſes à prima ſpecie holocauſti, putà à bobus, ad ſecundam, ſcilicet ad oves & capras.

Agnum MASCULUM ABSQUE MACULA OFFERET] Pro *maſculum* Biblia Plantiniana habent *anniculum*. Verùm legendum eſſe, *maſculum*, patet ex Hebr. Chald. Septuag. & Roman. Et licet Joſephus dicat, *agnum & hædum anniculos*, *bovem verò licet mactare etiam grandiorem*; tamen Scriptura & lex divina nil tale habet. fortè Judæi, interpretati ſunt talem oportere eſſe agnum in holocauſto, qualis erat paſchalis, qui debebat eſſe anniculus, Exodi 12. 5.

VERS. 11. IMMOLABITQUE AD LATUS ALTARIS QUOD RESPICIT AD AQUILONEM) Juſſit id Deus ad hoc, ut mactatio & immolatio hæc fieret coram oſtio tabernaculi, ſive Sancti, quod erat quaſi templum & domus Dei. nam altare holocauſtorum erat oſtio huic ad Meridiem: ergo ut immolatio fieret coram oſtio, debebat eadem fieri ad latus Aquilonare altaris. ita Iſychius. Cauſam allegoricam dat S. Cyrillus lib. 16. de Adoratione, ſcilicet ut ſignificaretur Chriſti paſſionem Gentibus profuturam; quia enim Judæa erat ad Auſtrum, hinc Gentes Judæis oppoſitæ per Aquilonem ſignificantur.

A SANGUINEM VERO ILLIUS FUNDENT SUPER ALTARE) ſuper latera altaris, ſeu ſuper parietes altaris circumcirca, ut dixit verſ. 5. nam ſi ſuper craticulam reticulatam fuſus fuiſſet ſanguis, extinxiſſet ignem illi ſubiectum.

ET PONENT SUPER LIGNA) vel immediatè, vel mediante craticula, uti dixi Exodi 27. 4. VERS. 12.

Tropolog. Ribera hæc omnia quæ ſpectant holocauſtum ovium, ſigillatim adaptat Martyribus. vide eum lib. 4. de Templo, c. 3.

Exempla Martyrum, qui ſe Deo obtulerunt in holocauſtum. Talis ovis, imò aries gregis & Martyrum Chriſti fuit S. Polycarpus, qui cùm in ſtadium martyrii ingrederetur, vox cælitus audita eſt: *Confortare Polycarpe, ac vir eſto.* Quocirca conſtanter pro fide Chriſti decertans coram Præſide, ab eo damnatus, ductuſque ad rogum, *manibuſque poſt tergum ligatis, inſtar inſignis arietis, holocauſtum Deo omnipotenti acceptum obtulit: dicens: Pater dilecti ac benedicti filii tui Ieſu Chriſti, per quem cognitionem tui accepimus: Deus angelorum ac virtutum, omniſque creaturæ, & omnis generis juſtorum, qui vivunt coram te, tibi gratias ago, quòd hac me die & hora dignatus es, ut partem accipiam in numero* B *Martyrum, in poculo Chriſti, ad reſurrectionem vitæ æternæ, animæ ſimul & corporis, in incorruptione Spiritus ſancti: in quibus ſuſcipiar in conſpectu tuo hodie in ſacrificio pingui & accepto, ſicut præparaſti, & ante patefeciſti, & adimpleſti, qui mentiri neſcis, Deus verax. Quapropter & de omnibus te laudo, te benedico, te glorifico per æternum Pontificem Ieſum Chriſtum filium tuum dilectum, per quem tibi una cum ipſo & Spiritu ſancto, ſit gloria nunc & in futuris ſæculorum ſæculis. Amen.* Ita narrant Smyrnenſes oculati teſtes, apud Euſeb. lib. 4. hiſtoriæ c. 15. Vis non unum, ſed plures?

Imperante Diocletiano Chriſtiani Nicomediæ in templum die Chriſti natali convenerant: tyrannus miſit eò, qui templum clauderent, & ignem circumcirca accenderent, mox per præconem proclamari juſſit, ut qui vivere vellet, ex templo exiret, & in proxima Jovis ara thura adoleret; alioqui niſi hoc feciſſet, cum templo conflagraturus. Tum verò unus è templo pro omnibus liberè reſpondit: *Omnes nos Chriſtiani ſumus, unum eumque ſolum Deum & regem credimus eſſe Chriſtum: & ipſi, Patrique eius, & Spiritui ſancto ſacrificare, atque nos omnes una offerre parati ſumus.* Vix hæc ille dixerat, cùm ignis C ſuccenditur, qui quaſi in momento templum omne complexus, illos omnes (erant autem viginti hominum millia) quaſi holocauſta combuſſit, & in cinerem redegit. uti refert Niceph. lib. 7. hiſt cap. 6. Audi & tres pueros martyres in camino ignis: *Sicut in holocauſto arietum & taurorum, & ſicut in millibus agnorum pinguium; ſic fiat ſacrificium noſtrum in conſpectu tuo hodie, ut placeat tibi* Domine, Dan 3. 40. Audi & heroinam inter feminas.

Illuſtris fuit matrona & Martyr ſub Dunaan tyranno Homeritarum, quæ cùm ei blaſphemiam & perjurium exprobraſſet, ab eo audivit: Ego te audaciſſima mulier diſcerpam, & canibus devorandam tradam: videbo an Nazarenus tuus poſſit tibi auxiliari. Quæ verba non ferens prima filiarum Martyris, annum jam agens duodecimum, tyranni oculos conſputavit: mox aſtantes tyranno eam cum ſorore enſe confodiunt, ſanguinem matri offerunt. Illa verò eum guſtans, & in cælum ſuſcipiens: *Tibi*, inquit, *Chriſte Domine, hoc meum offero ſacrificium, & tibi Martyres exhibeo caſtas virgines, quæ egreſſæ ſunt ex utero meo, cum quibus quoque me connumeratam introduc in tuum thalamum, &, ut dicit divinus David, oſtende matrem propter filias* D *lætantem*. quare rex eam ad mortem damnavit. ita ex Procopio narrat Baronius anno Chriſti 522. pag. 91.

Denique S. Ambroſius juſſus à Juſtina & Valentiniano ejus filio Imper. Eccleſiam tradere Arrianis, recuſavit, dicens: *Quæ Dei ſunt, imperatoriæ poteſtati non ſunt obnoxia. Si patrimonium affectatis, invadite: ſi corpus, occurrite: vultis in vincula ducere? vultis ad necem? ludus eſt, non ego me vallabo ſtipatione populorum, nec altaria tenebo vitam deprecans ſed pro altaribus victimam me præbebo.* vide eum epiſt. ad Marcellinam ſororem.

VERS. 14. SI AUTEM DE AVIBUS HOLOCAUSTI OBLATIO FUERIT DOMINO, DE TURTURIBUS AUT PULLIS COLUMBÆ) Eſt hæc tertia ſpecies holocauſti, ſcilicet avium, putà turturum, vel pullorum columbarum. Turtures enim majores ſelegit Deus; quia hi ſunt meliores: ex columbis verò ſelegit pullos; quia in

Google

in columbis pulli ſunt meliores & pinguiores. ita Philo. Adde, columbas majores cæteris avibus eſſe ſalaciores: ſingulis enim menſibus generant. ita Theodor.

Nota. Ab Hebræo *tur* geminato dicitur *turtur*. Sic ab Hebr. *rab* Chald. *rabrabbin* vocantur principes. Sic à Syro *bar*, id eſt extra, geminato, dicitur *barbar* ſive *barbarus*.

Hoc erat holocauſtum pauperum, ut patet Levit. 12. 8. Unde Num. 7 ubi principum victimæ enumerantur, nullæ memorantur aves.

Myſticè turtures & columbæ ſunt Confeſſores & Virgines.

Tropol. Ribera, tertium holocauſtum avium ait ſignificare Confeſſores & Virgines, qui per carnis macerationem & mundi contemptum, per ſcientiam & contemplationem, perque orationem in cælum evolant. *Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo & requieſcam?* inquit Pſaltes pſalm. 54. columba enim velocis ac diuturni volatus eſt; rurſum fœcunda eſt, manſueta & felle carens. Turtur caſtitatem & ſolitudinem amat, & gemit. Unde poeta:

Nec gemere aerea ceſſabit turtur ab ulmo.

Sic juſti volant celeriter, nec labore defatigantur, & fœcunditatem bonorum operum habent, manſueti ſunt, B felle carent, vicem in injuriis referre neſciunt, caſtitatis ſtudioſi ſunt, ſolitudinem ad orationem & ad vacandum Deo quærunt: pro cantu gemitum edunt, quia dum alii lætantur in ſuis voluptatibus, ipſi pœnitentiæ gemitibus ſua & aliorum peccata deflent; de quibus dicitur, *Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur.* Hoc eſt quod ait S. Hieronym. in pſalm. 95. *Virginitas hoſtia Chriſti eſt.* & S. Ignatius epiſt. ad Tharſenſes, virgines vocat ſacerdotes Chriſti: *has*, inquit, *quæ in virginitate degunt, in pretio habete, tamquam Chriſti ſacerdotes.*

Virgo eſt holocauſtũ & ſacerdos Chriſti.

Vers. 15. RETORTO AD COLLUM CAPITE, AC RUPTO VULNERIS LOCO] Hinc apparet Primò, in holocauſto non amputatum, ſed retortum fuiſſe collum turturis; Secundò, illud ipſum non ferro vel cultro, ſed ungue apertum fuiſſe. ita Abulenſ. Ribera & Vatablus.

Allegor.

Allegor. S. Gregor. homil. 1. in Ezechiel. *Caput*, inquit, *turturis incyſum eſt in baſi corporis: quia pro nobis quidem paſſus eſt Chriſtus, ſed à nobis per paſſionem ſeparatus non eſt, quin imò nos ſibi conjunxit.*

Tropolog.

Tropol. A voluptate carnis mens ſublimis inciſa ſit C oportet, & tamen non ſit abſciſſa: fovere enim carnem debemus ut vivat; non ut luxu diffluat. ita idem Gregor.

DECURRERE FACIET SANGUINEM SUPER CREPIDINEM ALTARIS] id eſt, ſuper ſummitatem parietum, ut inde ad terram decurrat. Unde hebraicè eſt *ſuper parietem altaris.*

Vers. 16. VESICULAM VERO GUTTURIS, ET PLUMAS PROJICIET PROPE ALTARE, AD ORIENTALEM PLAGAM, IN LOCO IN QUO CINERES EFFUNDI SOLENT] Pro *veſiculam* hebraicè eſt מראה *mura*, quod Vatablus vertit *ventriculum*.

Verùm tam Septuag. quàm Chald. & Noſter vertunt, *veſiculam gutturis*; ita & Theodotion, qui vertit φῦσαν, id eſt folliculum; & Aquila, qui vertit σιτίζωναν, id eſt alimentarem partem, quæ recipit cibum, eumque reliquis corporis partibus ſuppeditat. Hinc Septuag. vertunt πρόλοβον. πρόλοβος dicitur hæc veſicula gutturis, ἀπὸ τῦ λόβου, id eſt à ſinu ſive folliculo, qui primus cibum à gutture comeſtum excipit.

Theodor. pro πρόλοβον legit πρόβολον. πρόβολος, inquit dicitur hæc veſica, quaſi προλαμβάνουσα τὴν τροφὴν, id eſt quæ prima cibum aſſumit. Eadem hebraicè dicitur *mura*, quaſi *conſpicua*, à rad ראה *raa*, id eſt *vidit*: eſt enim hæc veſica gutturis protenſa omnibus conſpicua.

Cur veſica, & plumæ abjiciuntur?

Quæres, cur in holocauſto avium, veſicula gutturis & plumæ non fuerunt crematæ in altari cum ipſa ave.

Reſpondet R. Salomon, Quia aves, inquit, plumis volant ad ſegetes alienas, eaſque rapiunt & vaſtant: quia ergo plumæ ſunt rapiendi inſtrumentum, hinc noluit eas Deus ſibi adoleri; Deo enim non placent oblationes de rapina. Sed hac ratione nec roſtrum, nec pedes, nec ſtomachus avium debuiſſet cremari.

Dico ergo, noluit Deus ſibi adoleri veſicam gutturis, A quia immunda eſt; nec plumas, quia hæ non comeduntur, ideoque ſacrificio, quod eſt quaſi cibus Dei, inutiles ſunt. voluit itaque ea projici in loco juxta altare, in quo cineres ſervabantur; ſacri enim cenſebantur, quia ex ſacris carnibus ſupererant. In eodem loco veſica hæc, & plumæ turturis comburebantur, eorumque cineres à ſacerdote extra caſtra efferebantur, ut patet Levit. 6. verſ. 11. ita Abulenſ. Ribera & alii.

Tropol. Doctoribus abjicienda eſt veſica, id eſt tumor, & plumæ, id eſt levitas & curioſitas.

Tropol. In avibus, id eſt in ſcientia & contemplatione doctorum & ſanctorum, abjicienda eſt veſica, id eſt tumor & faſtus. Item plumæ, id eſt levitas & curioſa ſuperfluorum inquiſitio, menſque defigenda eſt in pulverem & cinerem ex quo orti & in quem reverſuri ſumus. ita Iſychius & Radulphus.

Secundò, veſica eſt ingluvies. Philoxenus optabat ſibi collum gruis.

Aptiùs S. Cyrillus libr. 16. de Adorat. folg. 124 & Ribera per veſicam gutturis accipiunt ventris ingluviem: cibi enim voluptas non ſentitur, niſi in ore & in hac veſica gutturis, cùm eam tranſit. cibus, tranſit & voluptas. Unde Philoxenus optabat ſibi collum & guttur gruis, ut longiùs & diutiùs cibi voluptatem ſentiret. Hæc ergo quaſi immunda, & peccatorum ſtercora conſervans, projicienda eſt ſapientiæ ſtudioſis. Plumæ molles ſignificant veſtes pretioſas & delicatas, quas abjicere debet qui holocauſtum Dei fieri vult. ita fecit S. Joannes Baptiſta Matth. 3. 4.

AD ORIENTALEM PLAGAM] Id eſt, verſus atrium, non autem verſus tabernaculum ſive Sanctum. has enim ſordes verſus Sanctum projici, indecens planè fuiſſet, id ita eſſe patet ex eo, quòd altare erat ad Orientem tabernaculo ſive Sancto: erat enim ante tabernaculum, ſivè inter tabernaculum & inter ingreſſum in atrium. Atrii autem introitus erat ad Orientem, uti Moſes dixit Exodi 27. 13. Ut ergo hæ ſordes projicerentur verſus introitum in atrium non autem verſus Sanctum, debebant projici verſus Orientem.

CONFRINGETQUE ASCELLAS EJUS) Hebraicè, *& ſcindat*, vel *findat illam in alis ſuis, & non ſeparabit*. q. d. Alas ejus ita findat ſive confringat, ut tamen eas non reſecet, aut abrumpat. ita Oleaſt. Cajetan. Vatablus. Vers. 17.

Cujus rei litteralis ratio eſt congrua compoſitio victimæ; ſic enim confringuntur & intorquentur aſcellæ noſtrorum altilium, dum aſſantur vel lixantur.

Aſcellas confringere myſticè quid?

Tropologica cauſa eſt, ut ſignificetur virtutem altæ & ſublimis ſcientiæ ac contemplationis, non omnino reſecandam, findendam tamen eam, itaque retorquendam & reprimendam eſſe, ut altiora non præſumat, ſuæ infirmitatis ſemper memor. ita Radulphus. *Aſcellas*, inquit, *frangere eſt acumen ingenii non ſibi tribuere, ſed ſub divino munere humiliter infirmitatem propriam cogitare.*

HOLOCAUSTUM EST ET OBLATIO) Hebraicè, *holocauſtum eſt & ignitio*, id eſt ignita oblatio, qua totum per ignem purè in honorem Dei conſumitur, ideoque ſuaviſſimi odoris eſt, & ſummè Deo placens.

Moral. de ſilentio & religione in ſacris.

Quare tam ſacerdotes quàm populus, mira religione & ſilentio hiſce ſacrificiis aderant, uti teſtatur Ariſtæas D. libr. de 72. interpretibus. Sic apud Roman. Numa ſanxit, ut ſacrificia præco ingenti voce præcedens clamaret *Hoc age*, animos ſcilicet ſacrificio adhiberi jubens. Atque ut ſcribit Cicero libr. 1. de Divin. & Seneca libr. de Vita beata, clamando, *favet linguis*, indicebatur ſilentium, ut ritè perageretur ſacrificium, nulla mala voce obſtrepente. Quid nunc faciant noſtri ſacerdotes & Chriſtiani? cùm & Virgilius poeta indicat *fida ſilentia ſacris*, & myſteria à μύειν τὸ ςόμα, id eſt ab occludendo ore, ſint dicta.

Audiant in Eccleſia garruli, audiant immodeſti S. Ambroſium libr. 3. de Virgin. *Eſtne quidquam*, inquit, *indignius quàm oracula divina circumſtrepi, ne audiantur, ne credantur, ne revelentur? circumſonare Sacramenta confuſis vocibus, ut impediatur oratio pro ſalute deprompta omnium, cùm Gentiles idolis ſuis reverentiam tacendo referant? unde illud exemplum proditur: Alexandro Macedonum rege ſacrificante*

Digitized by Google

cante, puerulum barbarum, qui ei lumina accenderet, ex cepiſſe ignem brachio, atque aduſto corpore manſiſſe immobilem, nec dolorem prodidiſſe gemitu, nec tacito pœnam indicaſſe fletu. Tanta in puero barbaro fuit diſciplina reverentia, ut naturam vinceret. Atque ille non deos, qui nulli erant ſed regem timebat. Deinde aliud fidelium affert exemplum. *Frequens*, inquit, *ſermo eſt, cùm plurima ranarum murmura religioſæ plebis auribus obſtreperent, ſacerdotem Dei præcepiſſe, ut conticerent, ac reverentiam ſacræ deferrent orationi: tunc ſubitò circumfuſos ſtrepitus quieviſſe. Silent igitur paludes, homines non ſilebunt?*

Si cælum eſt templum, ut S Chryſoſt. ait, vide quid in cælo agant angeli. In ipſo templo hæc audis, ſi Sacro auſcultas: *Maieſtatem tuam laudant Angeli, adorant Dominationes, tremunt Poteſtates: cæli cælorumque Virtutes, ac beata Seraphim, ſocia exultatione concelebrant.* Id ipſum & tu in templo age, lauda, ora Deum, juxta illud pſalm. 28. *In templo ejus omnes dicent gloriam*. & pſalm: 64. *Te decet hymnus Deus in Sion*, id eſt in templo. hebr. eſt: *Tibi ſilentium eſt laus, ò Deus, in Sion.* ſilentium enim laus eſt quædam tum interna animi Deum venerantis, tum externa; quia alios excitat ad Dei lau- B dem, dum in ſacris vident tantam modeſtiam & religionem.

S. Cyprianus lib. de Orat. Domin. *Sacerdos*, inquit, *parat fratrum mentes, dicendo, Surſum corda. Et dum reſpondet plebs, Habemus ad Dominum, admoneatur ſe nihil aliud quam Deum cogitare debere.*

B. Caſſius Narnienſis Epiſc. quotidie cum lachrymis Miſſam celebrans, à Deo per viſionem cujuſdam presbyteri audivit: *Age quod agis, operare quod operaris.* Dicat ergo ſibi ſacerdos: *Ad quod veniſti, hoc age:* dicat idem populus aſſiſtens.

Præparatio ad ſacrificium. Primò. Ob hanc ſacrificiorum religionem & reverentiam, ſacerdotes ſacrificaturi ad ea ſe præparare debebant. Primò purificando ſe, & lavando ſe aqua cinerali vitulæ rufæ, de qua Num. 19. ſi eſſent immundi. Idem fecerunt Gentiles. unde Æneas ſacrificare noluit, *Donec me flumine vivo abluero*, inquit ipſe 2. Æneid. *Secundò.* Secundò, abſtinendo à vino & omni potu qui inebriare poteſt, juxta legem Levit. 10. verſ. 8. Sic apud Gentiles initiandi ſacris Iſidis per decem dies carnibus & vino abſtinebant. *Tertiò.* Tertiò, abſtinendo ab uſu conjugii omnique libidine. *Plus placet Deo* C *latratus canum, mugitus boum, grunnitus porcorum, quàm cantus clericorum luxuriantium*, ait S. Auguſt. Sic Numa Pompilius, cùm pro frugibus ſacrificaret, eſu carnium & venere abſtinebat. Conſtat ſacerdotes Matris deorum Samia teſta ſibi virilia amputaſſe; atque illos qui maxima ſacra obibant, ut in caſtra religione manerent, & procul à contagio mulierum vitam agerent, herbis quibuſdam ſe evitaſſe, ut toti Deo rebuſque divinis intenderent Hinc illa ſanctio: *Ad divos adeunto caſtè, pietatem adhibento, opes amovento: qui ſecùs faxit, Deus vindex erit.* Hinc Ageſilaus rex ajebat, *deos non minùs religioſis operibus, quàm caſtis ſacrificiis delectari.* Hierophantæ Athenienſium poſt ſacerdotium, ut caſtè ſanctèque ſacrum facerent, cicutæ ſorbitione ſe caſtrabant. Ægyptii ſacerdotes negotiis omiſſis, mulieribus numquam indulgebant, carnibus & vino abſtinebant. Gymnoſophiſtæ ita erant continentes, ut pomis ſolùm, oriza & farina alerentur. Quin etiam ab antiquis obſervatum invenimus, eum qui

A rem divinam facturus eſſet, ad ſuas levandas culpas, ſe inprimis reum dicere ſolitum, & noxæ pœnituiſſe, & admiſſa faſſum, vultuſque ſubmiſiſſe, & ad omnem modeſtiam finxiſſe. Quartò, nudis pedibus ad ſacrificia accedebant, iiſque, æquè ac manibus, lotis, ut dixi Exodi 30. 19. Inſuper pura & religioſa veſte induebantur. *Quartò.* Idem imitati ſunt Gentiles. Audi Platonem: *In ſacrificiis pulchra veſte, aureiſque coronis ornatus ſacerdos rem divinam facit.* Eratque in pura veſte & candida, plerunque in textili tela, nonnumquam in purpura & auro. Triumphales viri & qui magiſtratum geſſerant, in triumphi ornatu, aut in prætexta, lotis manibus, & fronde coronati, ſancti & venerabiles nudis pedibus adorabant & ſacrificabant, teſte Plutarcho. Addit Virgil.

Fontemque ignemque ferebant
Velati lino, & verbena tempora vincti.

Sic & Ægyptii ſacerdotes vocabantur erantque linigeri. Apud Græcos ſacerdos ſacrificaturus præfabatur: *quis hic?* qui ſacris intererant reſpondebant, πολλοὶ κἀγαθοί, id eſt *multi & boni*. unde Virgil.

Procul hinc procul eſte profani.

B Porrò inter ſacrificandum Levitæ canebant & ludebant organis, cymbalis, pſalteriis, &c. Sic apud Gentiles tibicines & citharœdi ſacrificiis præcinebant, mox ſacerdos Romanus lanea infula velatus, & fronde coronatus, puraque veſte indutus, aram manibus tenens, manè, verſus ad Orientem, meditato carmine, priſciſque verbis, numina precabatur, votaque effundebat; quam precem ter repetebat. *Ritus ſacrificandi apud Romanos.* Deinde ſe ad dexteram volvebat & circumvertebat, manumque ori admovebat, ac ſedebat velut diis ratas preces habentibus. tum ſetas inter cornua victimæ excerpens in ignem mittebat: ac tandem obliquum cultrum ferreum à fronte ad caudam victimæ ducebat, & ſe ad Orientem vertebat. Interim alii vaſa cadenti hoſtiæ ſupponebant, ut cruorem exciperent, quæ σφάγια dicebantur: alii victimam decoriabant. mox aruſpex, flamen, aut ſacerdos cultro ferreo viſcera & exta rimabatur, & extiſpicium faciebat, Id eſt per exta deos conſulebat, & an perlitatum eſſet attentè explorabat: & tunc exta reddi dicebantur, cùm probata aræ ſupponebantur. Prima enim ſacrificii pars erat libare, ſecunda immolare, tertia reddere, quarta litare. Litare enim erat C ritè ſacrificare & impetrare. Exta verò vocabant, quæ in victimis interiora extant; ut cor, pulmo, lien, jecur, Extis porrò inſpectis, ex omni viſcere & membro primitias parteſque deſectas farina farris involuebant, & in calathis ſacrificanti offerebant: & tunc hoſtia perfecta dicebatur. has ſacerdos aris imponens accenſis, igne comburebat, addito thure, coſto, aliiſque odoramentis. Ex reliquis autem hoſtiæ partibus cœnam apparabant, quibus veſcebantur ii qui ſacris interfuerant: licebat & ad domeſticos portiunculam afferre, extraneos adhibere erat nefas. veſcebantur verò ſtantes, cum panibus rotundis, in deorum honorem adhibitis. Inter veſcendum canebant laudes & hymnos diis, quibus ſacrificatum erat, quod apud Virgil. de Hercule diligenter obſervatum videmus. Re divina peracta ſacerdos proclamabat, *ilicet*, q. d. Abire licet; Græcis verò & Ægyptiis, teſte Apulejo, concinebatur, λαοῖς ἄφεσις, hoc eſt *populis miſſio*. Sic Chriſtiani ſacrificio peracto audiunt: *Ite Miſſa eſt*, Hæc omnia fusè tradit Girald. ſyntagm. 17.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribitur ſecunda ſpecies ſacrificii ſcilicet mincha, in eſt ſacrificium farreum, illudque triplex, ſcilicet Primò ſimila, v. 1. Secundò panum, illudque rurſum triplex, ſcilicet panum clibani, ſartaginis, & craticula, v. 4. Tertiò ſpicarum, verſu 14.

1. ANima cùm obtulerit oblationem ſacrificii Domino, ſimila erit ejus oblatio, fundetque ſuper
eam oleum, & ponet thus. 2. ac deferet ad filios Aaron ſacerdotes: quorum unus tollet pu-
gillum plenum ſimilæ & olei, ac totum thus, & ponet memoriale ſuper altare in odorem ſuaviſſimum
Domino; 3. quod autem reliquum fuerit de ſacrificio. erit Aaron & filiorum ejus, Sanctum ſancto-
rum de oblationibus Domini. 4. Cùm autem obtuleris ſacrificium coctum in clibano: de ſimila, pa-
nes

nes ſcilicet abſque fermento, conſperſos oleo, & lagana azyma oleo lita. 5. Si oblatio tua fuerit de ſartagine, ſimilæ conſperſa oleo & abſque fermento, 6. divides eam minutatim & fundes ſuper eam oleum. 7. Sin autem de craticula fuerit ſacrificium, æquè ſimila oleo conſpergetur: 8. quam offerens Domino, trades manibus ſacerdotis. 9. Qui cum obtulerit eam, tollet memoriale de ſacrificio, & adolebit ſuper altare in odorem ſuavitatis Domino; 10. quidquid autem reliquum eſt, erit Aaron, & filiorum ejus, Sanctum ſanctorum de oblationibus Domini, 11. Omnis oblatio, quæ offertur Domino, abſque fermento fiet, nec quidquam fermenti ac mellis adolebitur in ſacrificio Domino. 12. Primitias tantùm eorum offeretis ac munera: ſuper altare verò, non imponentur in odorem ſuavitatis. 13. Quidquid obtuleris ſacrificii, ſale condies, nec auferes ſal fœderis Dei tui de ſacrificio tuo. In omni oblatione tua offeres ſal. 14. Si autem obtuleris munus primarum frugum tuarum Domino de ſpicis adhuc virentibus, torrebis igni, & confringes in morem farris & ſic offeres primitias tuas Domino, 15. fundens ſuprà oleum, & thus imponens, quia oblatio Domini eſt. 16. De qua adolebit ſacerdos in memoriam muneris, partem farris fracti, & olei, ac totum thus,

VERS. 1. ANIMA CUM OBTULERIT OBLATIONEM SACRIFICII DOMINO, SIMILA ERIT EJUS OBLATIO] *Anima*, id eſt homo per ſynecdochen. ita capitur anima cap. 4. & 5. & ſæpè alibi. Simili figura *caro*, quæ eſt altera pars hominis, ſæpè totum hominem ſignificat, ut Geneſ. 6. *Omnis caro*, id eſt homo, *corruperat viam ſuam*. Joannis 1. verſ. 14. *Verbum caro*, id eſt homo, *factum eſt*. Iſaiæ 40. 5. & 6. *Omnis caro*, id eſt homo, *fœnum*. Ubi Nota, Scripturam uti nomine *animæ*, cum actuum animæ, vel dignitatis humanæ habetur ratio: *carnis* verò, cùm hominis vilitatem ſpectat.

Mincha eſt ſacrificium ex ſimila aut pane.

OBLATIONEM SACRIFICII] Hebraicè eſt, *oblationem mincha*. quod Aquila, teſte de Iſychio in cap. 10. vertit, *donum de frumento*; Vatablus vertit, *ſacrificium cibarium*; Andreas Maſius in cap. 22. Joſue verſu 23. vertit, *ſertum*. Mincha enim Hebræis propriè eſt ſacrificium, quod ex farre aut ſimila fit, ſive pura ſimila ſit, ſive cocta clibano, ſartagine aut craticula. Et quia alia ſacrificia peculiare habent nomen; hinc noſter Interpres paſſim per Leviticum ſacrificium ex ſimila, ſive *mincha* vocat abſolutè *ſacrificium*. quod diligenter obſerva,

Cur mincha inſtituit Deus. Prima cauſa.

Quæres, Cur hoc ſacrificium *mincha*, id eſt farreum, B inſtituit Deus?

Reſp. Primò, propter pauperes; non enim omnium erat emere & offerre animalia. Ita Lycurgus legiſlator Spartanorum rogatus, cur ita parca & tenuia ſacrificia inſtituiſſet, reſpondit; Ne unquam deorum apud nos cultus deficiat. teſtis eſt Plutarch in Lycurgo. Secundò, ut ſacerdotibus de pane & annona provideret. magna enim pars hujus ſacrificii cedebat ſacerdotibus. Tertio, ut, ſicut animalibus Deum colebant Hebræi, eique gratias agebant, ita & colerent frugibus terræ, dicerentque in omni egeſtate & alimonia ad Deum reſpicere. Quartò, quia ſacrificium erat quaſi convivium, quo Deus epulabatur cum hominibus, victimæque erant quaſi cibus Dei: panis autem, cujus materia eſt far aut ſimila, neceſſarius eſt hominum cibus. Unde ſimilam vel panem in ſuo ſacrificio pariter exegit Deus. Id ita eſſe, patet Primò, ex eo quòd victima vocatur panis, id eſt cibus Dei, Levit. 21. verſ. 21. & cap. 22. verſ. 25. Secundò, ex eo quòd altare vocatur menſa Dei, Malach. 1. verſ. 7. & 12. Voluit enim Deus, cujus deliciæ ſunt eſſe cum filiis hominum, hac ratione dignationem ſuam erga homines oſtendere exhibendo ſe iis tam familiarem, ut eamdem cum ipſis habeat menſam & prandium. Hinc apud Gentiles Romanos in epulo Jovis, quod in Capitolio ſeptemviri Epulonum celebrabant, Jupiter in lectulum, Juno & Minerva in ſellas ad cœnam invitabantur: ex quo illud colligit Valerius Maximus, quòd viri antiquitus in lectulis dumtaxat, mulieres verò in ſellis diſcumberent. Tertiò, ex eo quòd Septuag. paſſim ſacrificium vocent καρπωσιν, vel κάρπωμα, id eſt fructus, quo ſcilicet veſcitur & fruitur Deus. Unde ὁλοκάρπωμα vocant holocauſtum, eò quòd totum cedat in fructum & eſum Dei. Quartò, quia hac de cauſa juſſit Deus, in omni ſacrificio animalis offerri ſimilam & vinum ut patet Num. 15. verſ. 4. 7. & 10. item ſal, ut patet hoc c. v. 13. ut ſcilicet plenum & perfectum eſſet Dei convivium: nam in omni convivio requiritur caro & panis ad cibum, vinum ad potum, ſal ad condimentum.

Secunda. Tertia. Quarta. Sacrificiū erat quaſi prandium Dei: hinc conſtabat carne, pane vino & ſale. Probatur Primò. Secundò. Tertiò. Quartò.

A Idem imitati ſunt Gentiles in ſuis ſacrificiis, qui farre molito (quod proinde *molam ſalſam* vocabant) toſto & ſale conſperſo victimæ caput aſpergebant: à qua mola & ritu deductum eſt verbum *immolo* id eſt ſacrifico, hujus molæ teſtis eſt Lucanus lib. 1.

Mola ſalſa quid? à mola hac dictum eſt immolo.

Jam ſuadere Bacchum
Cœperat, obliquoque molas inducere cultro.

Et Virgil. ecloga 8. *Sparge molas*. & Horat. libr. 2. ſerm. ſatyr. 3.

Tu cùm pro vitula ſtatuis dulcem Aulide natam
Ante aras, ſpargiſque mola caput improbe ſalſa.

Et Plautus Amphit. *Aut mola ſalſa hodie, aut thure comprecatum oportuit*. Idque ab olim. Numa enim Pompilius qui Romulo in regno Romano ſucceſſit, ſanxit *non litandum eſſe ſine farina*, cauſamque ſymbolicam addidit; ut, inquit, hoc ſymbolo ſignificem, *non minimam pietatis partem in moribus cicurandis & ad manſuetudinem componendis ſitam eſſe*. Farina enim mollis & tractabilis, ſymbolum eſt manſuetudinis. ita Plutarch. in Numa. Plura vide apud Plinium libr. 12. c. 18. & Ciceronem lib. 2. de Divinat. Ab hoc ritu deductum eſt verbum *mactare*, id B eſt magis augere, & victima *macta*, id eſt magis aucta, quoties enim farina vinum, aut thus ſuper victimam fundebatur, dicebant: Mactus eſt taurus thure vel vino, hoc eſt, cumulata eſt hoſtia & magis aucta thure vel vino. ita Iſidor. l. 10. & Girald. ſyntag. 17.

Mactare quid?

Allegorica cauſa hujus ſacrificii farrei fuit, ut ſignificaretur Chriſti carnem & ſacrificium, etiam panis, uti & vini, rationem habuiſſe & habere in Euchariſtia. Unde & caro Chriſti vocatur *panis*, Jerem. 11. 19. Joannis 6. verſ. 35. 47. 51. 58. Hoc eſt enim ſacrificium mincha, quod à Gentibus Chriſtianis in omni loco totoque orbe offerendum prædixit Malachias c. 1. v. 11. Sicut enim victimæ animalium jugulatorum ſignificabant ſacrificium Chriſti in cruce occiſi; ita ſacrificium mincha ſignificabat ſacrificium Chriſti in Euchariſtia ſub ſpeciebus panis & vini.

Mincha fuit typus Euchariſtiæ.

Hinc ſequitur, oblationem hanc mincha, ſive panis aut ſimilæ, fuiſſe verum & propriè dictum ſacrificium: quod licet neget Abulenſ. convincit tamen vox *mincha*, quam tam Malachias quàm Septuag. & noſter Interpres vertunt *ſacrificium*. Et patet ex ritu mincha, quo panis C aut ſimila cremabatur, aut alio modo immutabatur ad Dei honorem; hoc enim planè arguit, mincha fuiſſe verum ſacrificium, non tantùm ſimplicem oblationem: in hac enim res non deſtruebatur aut conſumebatur, ſed integra offerebatur, verbi gratia integræ fruges, poma, nuces, panes fermentati & pulmenta, ut patet Numer. 15. 19. & Levit. 19. 24.

Mincha fuit ſacrificium.

Dices, Mincha non erat holocauſtum, nec ſacrificium pacificum, nec ſacrificium pro peccato: ergo non erat ſacrificium. ita Abulenſ.

Reſpondeo negando conſequentiam; nam illa tria, ſcilicet holocauſtum, pacificum, & pro peccato, ſunt tantùm diviſio & ſpecies victimæ animalis, ſive animatæ. non autem inanimæ. Itaque ſacrificium in genere dividendum eſt in animatum & inanime: animatum deinde dividendum eſt in holocauſtum, pacificum, & pro peccato, inanime verò aliud erat ſolidum, putà farris & panum; aliud liquidum, putà libamen olei & vini.

Sacrificii generalis diviſio.

Addo

Addo tamen, ſimilam illam quæ cum victima carnea A ſemper offerri debebat, non fuiſſe diſtinctum ab ea ſacrificium, ſed fuiſſe quaſi libamen, ſive additamentum & ornamentum ſacrificii, de quo Numer. 15.

SIMILA ERIT EJUS OBLATIO] q.d. Similam puram ſine furfuribus offeret, ſi, ut præceſſit, ſacrificium quod dicitur *mincha*, offerre voluerit.

Simila eſt puritas conſcientiæ.

Tropol. ſimila eſt puritas conſcientiæ, ait Rabdulp. hæc enim eſt ſacrificium Deo gratiſſimum.

Cur oleum addatur mincha.

FUNDETQUE SUPER EAM OLEUM] Similæ infundi juſſit Deus oleum, velut quoddam saporis condimentum; oleatus enim panis eſt ſapidior: ſapidiſſimus autem & lectiſſimus cibus Deo eſt offerendus.

Oleum fuit typus miſericordiæ Chriſti.

Allegorica cauſa fuit, ut oleum ſignificaret charitatem & miſericordiam Chriſti, quam ipſe in ſuo ſacrificio, tum crucis, tum Euchariſtiæ nobis exhibuit. ita S. Bernardus in illud Cantic. 1. *Oleum effuſum nomen tuum*.

Tropologicè, eadem eſt nobis imitanda cum hilaritate (oleum enim faciem exhilarat:) non enim triſtes & lugentes, ſed lætos & hilares decet nos inhærere Chriſtianæ converſationi, ait Cyrillus lib. 11. de Adoratione, B fol. 233. & l. 15. fol. 315. Eſt enim olea & oleum ſymbolum Primò, reconciliationis; Secundò, miſericordiæ; Tertiò, pacis & fœderis; Quartò, hilaritatis, uti dixi Geneſ. 8. v. 11. Id imitati ſunt Gentiles, & dii ſive dæmones eorum. Nam, ut ait Plutarch. in parallelis in fine: *Cùm Hegeſiſtratus Epheſius civili nece perpetrata Delphos fugiſſet, ſciſcitatus eſt Deum, ubinam locorum ſedem poneret. Reſpondit Apollo, ibi, ubi ruſticos viſurus eſſet choreas ducere frondibus olivæ coronatos. Quod cùm ille in quadam Aſiæ regione deprehendiſſet, urbem ibi condidit, & ab oleis Eleuntem* (ἔλαιον enim Græcis eſt oleum) *appellavit: perinde ac Ulyſſes juxta oraculum condens urbem in Italia eo loco, ubi colonos ramis ilignis coronatos viderat, eam Priniſtum* (quæ jam vocatur Præneſte) *vocavit. πρῖνος enim Græcis eſt ilex*. ita Plutarch.

Refert Leontius in Vita S. Joannis Eleemoſynarii, quòd ipſi noctu in ſomnis apparuerit Miſericordia, ſpecie puellæ ornatiſſimæ & ſole ſplendidioris, quæ coronam de ramis olivarum in capite geſtabat, dixitque ei: *Ego ſum prima filiarum regis. Si me poſſederis amicam, ego te ducam in conſpectu imperatoris. Etenim nemo habet poteſtatem* C *apud eum, ſicut ego. Ego quippe feci eum in terris hominem fieri, & ſalvare homines.* Ad hæc refert vidiſſe Sabinum monachum, quòd eadem puella ita ſplendens & olea coronata, morientem Joannem exceperit, & ad Deum deduxerit, indeque cognoverit Joannem eadem hora eſſe defunctum, & propter eleemoſynas ad ſuperos translatum.

Mincha imponitur thus, cur?

ET PONET THUS] Similæ offerendæ jubet Deus thus ſuperponi, ut in hoc Dei quaſi convivio non tantùm gratus ſapor, ſed & ſuavis adſit odor. Secundò, quia thus ex communi hominum ſenſu Deo, eique penè ſoli adoleri ſolet, ideoque totum illud hic ſibi adoleri præcipit Deus. Hinc Ovidius libr. 14. Metamorph.

Thus item ſentium Deo dicatum eſt.

Templa tibi ſtatuam, ſolvam tibi thuris honores, putà divinos. q. d. Thure te ut Deum colam & honorabo. Hinc etiam nonnulli *thus* à θύειν, id eſt à ſacrificando, deducunt, quòd thus Deo ſacrificari, & inter ejus ſacrificia adhiberi ſoleat. Ita tres Magi Chriſtum adorantes Matth. 2. verſ. 11. thure Chriſto puero oblato, ejus divinitatem ſignificarunt & profeſſi ſunt, uti docent S. Ambroſ. D Baſil. Gregor. Hieron. & Juvencus dum canit:

Thus, aurum, myrrham regique hominique Deoque
Dona ferunt.

An prima θυσία fuerit θυμίασις id eſt, thurificatio Romulus & veteres ignorarunt thurificationem.

Cenſent nonnulli, olim à priſcis hominibus in ſacrificio oblatam fuiſſe Deo odoratarum arborum evaporationem, quam Græci thymiaſin vocant: unde derivata ſit θυσία, id eſt ſacrificium, eò quòd prima θυσία ſive primum ſacrificium, fuerit thymiaſis, id eſt thurificatio & odorum incenſio. Verùm thus à vetuſtiſſimis adhibitum fuiſſe in ſacris, negat Arnobius; nam heroibus Hetruſcis, Romulo & Numæ thurificationem ignoratam, ſed exta obſervata, deinde aſſa vel elixa diis cremari ſolita legimus idque ex Apulejo docet Giraldus ſyntagm. 17. Neque id mirum, cùm tam longè diſtarent ab Arabia quæ ſola thuris eſt ferax. Ergo inventum thuris Deo offerendi Moſi, imò Deo hic præcipienti eſt aſcribendum: A verſabatur enim Moſes cum Hebræis in Arabia. ita Hieron. Prado in Ezech. 8. pag. 119.

Thurificationis auctor fuit Moſes hic

Nota. Thus cùm ſimila & mincha colore & luce conſentit: eſt enim thus candidum, unde ab Hebræis vocatur לבונה *lebona*, & à Græcis λίβανος, id eſt album & candidum; hinc Scriptura thus vocat purum & lucidiſſimum, Exodi 30. 34. indeque tum ob evaporationem, tum ob lucem, aptiſſimum eſt quod adoleatur Deo, cui lucidiſſima quæque grata ſunt.

Thuris generatio.

Nota Secundò. Plinius lib. 12. cap. 14. thus naſci in Arabia Felice, illudque quaſi parturiri & coqui in æſtate æſtivis caloribus, colligique in autumno jam concoctum, candidum & puriſſimum. Nam quod hyeme colligitur, aut vere, ex corticibus arboris thuriferæ inciſis, rufum eſt, nec priori, quod ex æſtus calore emanavit, comparandum.

Thus ſymbolum eſt Primò, charitatis.

Hinc Tropologicè, thus & thurificatio ſignificat opera ſancta, fervore charitatis quaſi liquefacta & fumigantia, quæ in igne ejuſdem charitatis adolentur Deo, ideoque odorem emittunt ſuaviſſimum Deoque gratiſſimum.

Secundò, orationis;

B Secundò, thus ſignificat virtutem religionis & orationis, pſalm. 140. 2. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.* Unde in ſacris adhibetur thurificatio, ut præſentes moneantur devotionis & orationis internæ. ita Hychius, Radulphus, Beda, & alii.

Tertiò, bonæ famæ.

Tertiò, thus ſignificat odorem bonæ vitæ: *Thus*, ait S. Cyrillus li. 12. de Adoratione, *& ſimila oleo madens, odoratam illam viridamque vitam innuunt.*

TOLLET PUGILLUM PLENUM SIMILÆ ET OLEI] putà plenum ſimilæ oleo conſperſæ, ſive ſimilæ oleatæ, eſt hendyadis. VERS. 2.

ET PONET MEMORIALE SUPER ALTARE] Hebraicè eſt, *incendet* ſive *adolebit memoriale ejus*, id eſt, pugillum ſimilæ quem accepit, cum toto thure cremabit, ut ſit hoc velut memoriale & ſignum, ſimilam hanc quaſi mincha, id eſt ſacrificium farreum, non ſacerdoti, ſed Deo eſſe oblatam. Secundò, ut hæc mincha ſimilæ Deo renovet memoriam offerentis, impetretque ab eo id quod ipſe petit: ita enim hanc phraſin explicat Interpres noſter cap. 5. 12. Pugillus ergo hic ex ſimila cremabatur Deo: reliquum verò ſimilæ cedebat ſacerdoti. Unde ſe- C quitur.

QUOD AUTEM RELIQUUM FUERIT DE SACRIFICIO (mincha ſive ſimilæ) ERIT AARON ET FILIORUM EJUS, SANCTUM SANCTORUM DE OBLATIONIBUS DOMINI] Hebraicè eſt, *ſanctitas ſanctitarum erit de ignitionibus*, id eſt de oblationibus ignitis Domino. q. d. Reliquum ſimilæ Deo oblatæ erit & habebitur ſanctiſſimum, quia pars eſt rei, puta ſimilæ per ignem Deo ſacrificatæ. Unde non poterat comedi niſi à perſonis ſacris putà à familia ſacerdotis, ut patet Levit. 22. 10. & 11. VERS. 3.

VERS. 4.

CUM AUTEM OBTULERIS SACRIFICIUM COCTUM IN CLIBANO DE SIMILA) ſupple, offeres illud. ita Vatabl. Huc uſque deſcripſit Moſes mincha, ſive ſacrificium ex ſimila pura & incocta: hic deſcribit mincha ex ſimila ſubacta & cocta, quæ ſecunda erat ſpecies mincha. Ubi Nota. Quot modis coquitur ſimila & panis, totidem modis ſibi illum ſacrificari voluit Deus: ſicut ergo panis tripliciter coquitur, ſcilicet clibano, ſartagine & craticula, ita & mincha panum erat triplex: D ſcilicet clibani, ſartaginis & craticulæ.

Mincha triplex, clibani ſartaginis & craticulæ.

Allegoricè, mincha eſt caro Chriſti primò in clibano id eſt utero B. Virginis in incarnatione, cocta: ſecundò, in ſartagine: id eſt paſſione crucis, frixa: tertiò, in craticula ejuſdem crucis mortua, ut percoctum nobis in Vener. Sacramento Euchariſtiæ præbeat panem & alimentum. ita Iſichus. Secundò, mincha ſive ſimilago eſt Eccleſia Chriſti, inquit Beda, quæ eſt corpus illius ex multis membris, velut ex multis granis collectum, per legis & Euangelii molam comminutum, per aquam baptiſmi tinctum, chriſmatis oleo perunctum, Spiritu ſancto ſolidatum, Unde idem Beda & Origenes homil. 5. per craticulam, ſartaginem, clibanum intelligunt tres S. Scripturæ ſenſus, ſcilicet litteralem, moralem, myſticum, quibus coquitur hic Eccleſiæ panis.

Mincha triplex eſt caro Chriſti frixa in cruce. Secundò, mincha eſt Eccleſia.

Tropolog. clibanus eſt preſſura hujus mundi putà afflictio & perſecutio tyrannorum. Unde Deus Hebræos libe-

Digitized by Google

Tropol. ſartago eſt mẽtium frixura, zelus; craticula eſt quotidiana crux; clibanus eſt perſecutio tyrannorũ.

liberaſſe dicitur de fornace ferrea; id eſt ſervitute & affli- ctione Ægypti, qui clibano hoc coquuntur, panes Chriſti ſunt. Talis fuit S. Ignatius, qui audiens leones ad ſe devorandum præparatos, rugientes: *Frumentum*, inquit, *Chriſti ſum, dentibus beſtiarum molar, ut panis mundus efficiar*. Secundo, ſartago eſt mentium frixura, & zelus Sanctorum ob peccata hominum, vel ærumnas proximorum, quæ eos per compaſſionem frigunt & excruciant. Tertiò, craticula eſt quotidiana cujuſque crux, cui ſuperpoſitus vir juſtus lento, ſed aſſiduo æſtu cruciatur: verum oleum, id eſt charitas erga Deum & proximum, hæc omnia fortiter excipit, offertque inde Deo ſacrificium, dicens cum Paulo Philip. 2. 17. *Sed etſi immolor ſupra ſacrificium, & obſequium fidei veſtræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis*. & 1. Cor. 15. 31. *Quotidie morior per veſtram gloriam fratres*. ita Radulphus, Beda & S. Gregor. homil. 12. in Ezech. *Simila*, inquit, *in ſartagine, eſt munda mens juſti in zeli ſpiritalis afflictione, quæ per ſollicitudinem animarum frigitur, & non ſolum ſacrificium, ſed etiam holocauſtum Domino eſſe deputatur*.

Porro victimæ ſartaginis ad literam fuerunt ſeptem fratres Machabæi, ab Antiocho pro fide & lege Dei in ſartagine friai, 2. Machab. 7. Victimæ clibani fuerunt tres pueri, in fornacem Babyloniam propter unius Dei cultum à Nabuchodonoſore injecti, Daniel. 3. Item S. Euſtachius in bovem æneum candentem immiſſus, quod fuit tormentum Phalaridis tyranni. Item Antipas Epiſcopus Pergami, cujus meminit S. Joannes Apocal. 2. 13. qui ſub Domitiano Imper. in bovem æneum ſimiliter conjectus glorioſum obiit martyrium, cujus memoriam recolit Eccleſia die undecima Aprilis. Item Martyres trecenti qui in fornacem calcariam pro Chriſti fide inſilierunt, Carthagine ſub Valeriano, indeque dicti ſunt Maſſa candida in Martyrol. 24. Auguſti. Victima craticulæ fuit S. Laurentius, qui caſtus & purus inſtar ſimilæ, oleo miſericordiæ & amoris divini accenſus, viva fuit ardenſque hoſtia Deo, ut jure in eum intuens Pſaltes dixerit: *Igne me examinaſti, & non eſt inventa in me iniquitas*, pſalm. 16. 3. Durum ſanè examen & acre, ſed ignito Laurentii animo lene & ſuave. Nam, ut ait S. Leo ſerm. de S. Laurentio, *Superari charitatis Chriſti flamma non potuit: ſegnior fuit ignis, qui foris uſſit, quàm qui intus accendit*. imò quod prodigii eſt inſtar, externus ignis internum in mente Laurentii accendit, internus externum teſtinxit. Magis enim ſitiebat hunc ignem Laurentius, quàm cervus anhelus ſitiat aquam; imò magis quàm Valerianus ſitiret ejus cruorem & incendium. O quàm potens eſt flamma Chriſti! *Adhæſit anima mea poſt te, quia caro mea igne cremata eſt pro te Deus meus*.

CONSPERSOS OLEO] ſubactos oleo vice aquæ. hoc enim ſignificat Hebræum בלולת *belulot*.

Lagana ſunt liba tenuia.

ET LAGANA AZYMA LITA OLEO] *Lagana* ſunt liba non craſſa, ſed tenuia & extenſa, qualia ſunt liba noſtra ex panico: hoc enim ſignificat Hebræum רקיקי *rekike*, alibi vocantur חלות *challot*, quaſi primitiæ vel initia maſſæ ſubactæ, uti matres dum piniunt, ex paſta ſolent primò, antequam panes conficiant & coquant, pueris liba conficere, quæ coquant ſuper prunas. ita Ol. aſt. & Ribera.

Nota. Lita oleo vocat, non mixta oleo, ſed deſuper inuncta oleo. Ita enim hæc diſtinguit Scriptura, ut alia vocet conſperſa, id eſt ſubacta, oleo inſtar aquæ; alia vocet uncta vel lita oleo, quæ non ſubacta, ſed supernè delibuta ſunt oleo. ita Abulen. & Ribera, & patet ex Hebr. Chald. & Septuag.

VERS. 5. & 6. SI OBLATIO TUA FUERIT OE SARTAGINE, DIVIDES EAM MINUTATIM, ET FUNDES SUPER EAM OLEUM] *Minutatim*, ut ſcilicet partes ita diviſæ, meliùs oleum eis ſuperfundendum imbibant. Secundò, ut aliquot ex illis Deo ſacrificentur.

VERS. 6. QUI CUM OBTULERIT EAM] Hebr. *accedere faciet*, vel *adducet eam ad altare*, ſcilicet ipſe offerens, ut patet ex Hebræo, & maximè ea Septuag.

TOLLET MEMORIALE OE SACRIFICIO] Tollet, ſcilicet is cujus eſt tollere, putà ſacerdos. Tollet autem de omnibus ſacrificiis jam dictis, putà clibani, ſartaginis & craticulæ. Rurſum *memoriale* paſſim hic vocatur, pars illa ſacrificii farrei, quæ Deo comburebatur & ſacrificabatur per quam teſtabantur totum mincha Deo eſſe oblatum; totum enim per hanc ſui partem cenſebatur Deo ſacrificari. Vide dicta v. 2.

VERS. 11. OMNIS OBLATIO QUÆ OFFERTUR DOMINO, ABSQUE FERMENTO FIET] Licet panis fermento conditus, ob acorem quem habet, ſit ſapidior, & digeſtu facilior, eo tamen uti Hebræos in ſacrificio non voluit Deus, ſed azymo. Primò, ob puritatem ſacrificii: azymus enim panis eſt purior. Secundò, ut Hebræi perpetuam haberent memoriam liberationis ſuæ ex Ægypto, quando ob feſtinationem azymis ſunt uſi, Exodi 12. 34. quare azyma Deuter. 16. 3. vocantur *panis afflictionis*.

Fermentũ in ſacrificio vetuit Deus, cur?

Tropolog. fermentum ſignificat vetuſtatem, nequitiam & omne vitium ac corruptelam, quæ procul debet abeſſe à ſacris Dei, 1. Cor. 5. 3. Hinc & apud Plautum, jacens in fermento, vocatur mulier inflata & irata.

Myſtici fermentum eſt vitium & corruptela. Secundò. fermentum eſt aſtutia.

Secundò, S. Cyrill. libr. 15. de Adoratione fol. 302. per fermentum intelligit aſtutiam, quæ indifferens eſt ad bonum & ad malum. Ideoque fermentum offerri poterat, ſed non adoleri, aut incendi & ſacrificari: quia probæ animæ aſtutia, ait Cyrillus, licet à Deo non repudietur, ſi opportunè pietatis cauſa adhibeatur, non tamen pro ſpirituali ſacrificio, & odore ſuavitatis cenſetur.

Mel vetitũ fuit in ſacrificio, cur

NEC QUIDQUAM FERMENTI, AUT MELLIS ADOLEBITUR IN SACRIFICIO] Mel hic, æquè ac fermentum vetatur in ſacrificio: ſed cur? R. Salomon per mel intelligit fructus dulces, uti ſunt ficus & dactyli: ſed hoc alienum eſt & contortum. Philo libr. de Victimis, mel putat in ſacris eſſe vetitum à Deo, eò quòd apis collectrix mellis ſit animal impurum, natum ex putribus boum cadaveribus: ſed hoc abſolutè verum non eſt. Conſtat enim apes ab apibus in alvearibus progigni, idque purè & caſtè ſine concubitu.

Prima cauſa. Secunda. Mel eſt flatulentum & bilem auget.

Dico ergo, mellis vetiti eadem eſt cauſa, quæ fermenti; eſt enim mel pani inſtar fermenti: nam mel coctum acorem contrahit, panemque cui miſcetur fermentat. Secundò, mel ſtomacho eſt inimicum. tum quia flatulentum, tum quia bilem auget. nam, ut ait Horat. *Dulcia ſe in bilem vertunt*. E contrario abſinthium ſtomacho prodeſt; omnem enim inteſtinorum fæcem expurgat.

Tertia. Baccho offerebatur mel.

Tertiò, mel vetatur Judæis, quia Gentiles Baccho offerebant mel & dulcia: audi Ovidium lib. 3. Faſt.

Liba Deo fiunt, ſuccis quia dulcibus ille
Gaudet, & à Baccho mella reperta ferunt.

Adde ex Plutarcho lib. 5. Sympoſ. quæſt. 5. mellis admixtione vinum corrumpi; quòd mel vino maximè adverſam naturam habeat: unde & guſtato melle vinum deſipit. vino autem utendum erat in ſacrificiis, eoque libandum: erat enim vinum quaſi potus Dei; ergo par erat ut mel ab iis arceretur.

A Chriſti ſacrificio abfuit mel, id eſt lætitia.

Allegorica & præcipua cauſa fuit, ut ſignificaretur in ſacrificio crucis Chriſti omne mel, id eſt omnis ſuavitas & lætitia defutura.

Tropologica cauſa fuit, ut ſignificaretur a ſacris debere abeſſe mel, id eſt voluptatem vanam & carnalem, tamquam Deo diſplicentem, quodque reſoluti blandimentis deliciarum, aut dulcedine voluptatum, non poſſint myſteriorum Dei eſſe participes. Unde phaſe comedi debebat cum lactucis agreſtibus, vel, ut hebraicè eſt, amaris, *quia ſemper auſtera eſt diſtrictio veritatis*, ait Eucherius. nam, ut ait Pſaltes pſalm. 50. 19. *ſacrificium Deo* (eſt) *ſpiritus contribulatus*. Eſt enim mel ſymbolum Primò, hominis voluptuarii; Secundò, adulatoris, qui mel in ore habet, ſed in occulto caudæ gerit ſpiculum, quod ferit & vulnerat. Unde Sapiens labia meretricis comparat ſavo mellis, Proverb. 5. 3. ita Procop. Eucher. Radulph. Rupert. Beda & Cyrillus, lib. 15 de Adorat.

Mel ſymbolum eſt, primò, voluptuarii, ſecundò, adulatoris

VERS 12. PRIMITIAS TANTUM EORUM OFFERETIS AC MUNERA] Hebraicè eſt *munus*, id eſt oblationem, *primitiarum offeretis*; ex fermento putà & melle idque in cibum ſacerdotum, ut dicetur Numer. 15. Cujus myſtica cauſa eſt, quia ſacerdotum eſt peccata populi per confeſſionem comedere, coquere, digerere, ut pro iis deprecentur, iis conſulant, eos per Sacramentum pœnitentiæ abſolvant. ita Serranus, qui per primitias fermenti & mellis, accipit confeſſionem peccatorum, reſtitutionem bonorum malè partorum, pœnitentiam, &c. Peccata enim ipſa ſunt mel & fermentum, quia melleam ingerunt homi-

Typus Sacr. pœnitentiæ.

Digitized by Google

Peccatum eſt mel, quod mox in fel convertitur.

hominu voluptatem, quæ in fel & fermentum mox convertitur. Huc alludit & Radulphus.

VERS. 13.

QUIDQUID OBTULERIS SACRIFICII (mincha, ut eſt in Hebræo) SALE CONDIES; omnis enim cibi condimentum eſt ſal. Itaque ut ſacrificium, quod eſt quaſi Dei convivium, ritè ſic inſtructum, jubet Deus, ut panes & ſimila non inſulſa, ſed ſale condita offerantur. Sic & Gentiles nulla ſacra faciebant ſine mola ſalſa, ut dixi verſ. 1. Sine ſale enim vita humana conſiſtere nequit. Nam ſal carnem ſervat, ne putreſcat; vinum, ne ſtupeſcat, aut in acetum degeneret: defuncta ac putreſcentia corpora ita à corruptione vindicat, ut durent per ſæcula: cibum reddit ſapidum & gratum. Unde veterum axioma: *Corporibus nihil utilius eſt ſale & ſole.*

In omni ſacrificio adhibebatur ſal, cur

Rurſum, *ſal eſt vita artificialis carnium ex ſanguijum*: nam eas corrodendo & exſiccando præſervat à corruptione; & myſticè aptè ſignificat vitam ſpiritus, quæ reſpectu vitæ animalis eſt adventitia. Hinc & Ovidius in Faſtis:

Antè Deis homines quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica ſalis.

Sane ebrios & delirantes oleo & ſale perungere ſolebant antiqui, quod in Nebulis Ariſtophanes innuit.

Sal primò ſymbolum eſt diſcretionis.

Tropolog. ſal ſymbolum eſt ſapientiæ, prudentiæ & diſcretionis, quæ in omni ſacrificio omnique opere, etiam pœnitentiæ mortificationis, quod ad Dei obſequium fit, eſt adhibenda. Hinc Apoſtolus Rom. 12. 1. monet, ut rationabile ſit obſequium noſtrum: & Chriſtus Marci 9. v. 48. *Omnis*, inquit (victima ſpiritualis & Deo grata) *igne ſalietur, & omnis victima ſale ſalietur*, nimirum igne tribulationis & ſale ſapientiæ. ita Theodor. Procop. Radulph. Beda, Rupert. Eucher. & Cyrill. lib. 15. de Adoratione: nam, ut ait S. Bernard. ſerm. 49. in Cantica, *Diſcretio eſt moderatrix & auriga virtutum affectuum, mereum: omni virtuti ordinem ponit; ordo modum tribuit, & decorem, & perpetuitatem. tolle hanc, virtus vitium erit.*

Diſcretio eſt auriga virtutum.

Hinc Secundò, ſal ſymbolum & typus fuit doctrinæ Euangelicæ & prædicationis Apoſtolicæ: hæc enim ſumma eſt ſapientia, qua omnes noſtras actiones & oblationes condire debemus. Omnis enim actio noſtra huic ſapientiæ, quaſi normæ reſpondeat, illique per omnia conformetur oportet. Hinc Chriſtus Apoſtolis dixit, *Vos eſtis ſal terræ.*

Secundò, ſal ſymbolum eſt doctrina Apoſtolica.

Tertiò, ſale ſignificatur æterna durabilitas: ſal ergo eſt ſymbolum tum æternitatis Dei, quam per ſalem proteſtabantur offerentes victimas ſalitas, tum integritatis & incorruptionis animæ & corporis, quam Deus in offerente exigit. Nam, ut ait Philo li. de Victimis: primus conſervator corporum eſt anima, ſecundus eſt ſal. ſal enim corpora diutiſſimè tuetur, redditque quodammodo immortalia: iden, inquit Philo, altare vocatur θυσιαστήριον, παρὰ τὸ διατηρεῖν τὰς θυσίας, id eſt, à conſervandis victimis. atqui carnes victimarum igne conſumuntur: unde colligitur, victimam hanc ſale conditam & conſervatam, myſticam accipi debere, ſcilicet offerentis mentem, & alacritatem virtutibus confirmatam: hæc enim animæ puritatem & incorruptionem tuetur & conſervat. ita Philo.

Tertiò, ſal ſymbolum eſt incorruptionis & æternitatis. Primus cõſervator corporum eſt anima, ſecundus eſt ſal.

Hinc allegor. & anagog. cæleſtis ſal eſt Chriſtus, qui ſua gratia & gloria tam corpora, quàm animas condit & ſervat æternitati, ut reſurgant ad vitam immortalem.

VERS. 13.

NEC AUFERES SAL FOEDERIS DEI TUI DE SACRIFICIO TUO] Cur vocetur *ſal fœderis*, inſulſam & ſtultam cauſam dat R. Salomon, ſcilicet hanc. aquæ, inquit, terreſtres in principio creationis rerum omnium, ægrè tulerunt ſe ab aquis cæleſtibus ſeparari per interpoſitum firmamentum: ut ergo Deus illas placaret, promiſit ſe effecturum, ut aquarum ſacer uſus eſſet in tabernaculo fœderis: deinde ut ſal quod ex aquis fit, ſacrificiis perpetuò adhiberetur. ita iſte Judæo, qui hic nec micam ſalis habet, & carens cerebro indiget elleboro.

Sal fœderis quod?

Dico ergo, vocatur *ſal fœderis*, id eſt ſal legis hujus, qua ſal in *mincha* adhiberi præcipio. Lex enim erat ratio, conditio & conciliatio fœderis & pacti inter Deum & Hebræos. Unde tabulæ legis vocabantur *tabulæ fœderis*: & ſæpè alibi lex ipſa vocatur *fœderis*. Dicitur autem peculiariter de lege hac ſalis, quòd ſit ſal fœderis; quia ſale ſignificabatur firmitas legis & fœderis: ideoque in fœderibus ſal adhiberi ſolebat. nam victimæ cum mola ſalſa immolabantur ad ſanciendum fœdus. Et veriſimile eſt, ita factum eſſe in fœdere Hebræorum cum Deo, Exodi 24. 5. unde 2. Paralip. 13. 5. & Numer. 18. v. 19. vocatur *pactum ſalis*, pactum firmum & ſtabile. Sicut enim ſal à putrefactione carnes conſervat; ita pactum ſalis metaphoricè ſignificat pactum alienum à corruptione & violatione, pactum firmum & perpetuum. *Sal* ergo *fœderis* idem eſt, quod ſal firmativum fœderis, aut ſymbolum fœderis firmi & ſtabilis.

In fœdere adhibebatur ſal ad firmitatem. Pactum ſalis eſt pactum firmum.

Eadem de cauſa olim hoſpitibus, ante alios cibos apponi ſolebat ſal, ut ſcilicet ſale ſignificaretur amicitiæ firmitas ac perſeverantia. quare multi Gentiles ominoſum habebant, ſi ſal in menſam profundi contigiſſet, quaſi per hoc amicitiæ everſio, vel reſciſſio portenderetur. ita Pierius in hieroglyp. ſalis.

Hoſpitibus olim primò apponebatur ſal, cur

Nota. In omni carneo ſacrificio, quo immolabatur v. g. bos, ovis aut capra, adhibebatur & ſacrificium farreum: ſed non è converſo; poterat enim mincha, ſive far & ſimila offerri ſola ſine carne. In omni ergo ſacrificio carneo adhibendum erat oleum, thus, ſimila & ſal; nullum verò fermentum aut mel adhiberi poterat in ſacrificio, ſive illud carneum eſſet, ſive farreum.

Ritus ergo ſacrificiorum carneorum erat hic: Sacerdos carnes victimæ cremandæ imponebat altari; deinde ex ſimila oleo & ſale condita & commiſta, pugillum tollebat, eumque victimæ cremandæ imponebat, ſimulque ſuper victimam vinum effundebat; denique thus ſimilæ imponebat, mox ſubjiciebat ignem, & victimam cum hiſce ſuis libaminibus Deo adolebat & concremabat, uti patebit Num. 15. v. 4. & ſeq.

Ritus & ordo ſacrificandi.

VERS. 14.

SI AUTEM (cùm autem) OBTULERIS MUNUS PRIMARUM FRUGUM TUARUM (adhuc in ſpica exiſtentium, ut patebit ex ſequent.) DOMINO DE SPICIS ADHUC VIRENTIBUS, TORREBIS IGNI, ET CONFRINGES IN MOREM FARRIS] Eſt hæc tertia ſpecies mincha ſive ſacrificii farrei. prima enim ſpecies erat oblatio ſimilæ, ſecunda erat oblatio panum, tertia hæc erat oblatio ſpicarum virentium.

Tertia ſpecies mincha erat oblatio ſpicarum.

Loquitur hic Deus de primitiis frugum, ſive meſſis hordeaceæ, cujus manipulus offerebatur in paſchate ſecundo die azymorum: nec enim Hebræi quidquam hordei, aut ſegetum demetere poterant, niſi priùs hunc manipulum ſpicarum, quaſi primitias Deo obtuliſſent.

Nota. Triplices primitias debebant Hebræi offerre Deo. Primò, has ſpicarum in paſchate; Secundò, primitias panum ex meſſe triticea in pentecoſte, ut patet c. 23. v. 15. & 17. Tertio, primitias omnium frugum in feſto tabernaculorum, ut patet Exodi 23. v. 16. & 19.

Triplices frugum primitias exegit Deus.

Nota Secundò, ſpicas has fuiſſe virentes, non omnino, ſed ſimul albicantes & matureſcentes; alioqui non potuiſſent in far confractum comminui, utpote cùm nulla adhuc farris grana eſſent formata. Septuag. pro *virentes* hic & alibi vertunt νέα, id eſt *nova*.

CONFRINGES IN MODUM FARRIS] Hebraicè eſt, גרש כרמל *geres carmel*. quod Vatabl. vertit, *quas profudit fertiliſſimus ager*: hic enim hebraicè vocatur *carmel*. Verùm meliùs noſter interpres, Septuag. & Chald. vertunt, *contuſionem*, vel *confractionem ſpicæ*, aut frumenti, id eſt contuſum frumentum, vel far, ſupple offeres, ut ſequitur. non enim poterat eſſe farina, cùm ſpicæ adhuc eſſent virentes.

Nota. Hæc omnia faciebat non ſacerdos, ſed laicus offerens. Ipſe enim primitias ſpicarum ſuarum conterebat inſtar farris, inde ſuper eas fundebat oleum, ac denique thus eis imponebat, itaque offerebat eas ſacerdoti, ut is partem earum adoleret Deo, & reliquum ſibi ſervaret: unde ſequitur.

VERS. 16.

DE QUA ADOLEBIT SACERDOS IN MEMORIAM MUNERIS PARTEM] ut ſcilicet pars hæc Deo cremata memoriale ſit & ſignum, totum hoc munus id eſt ſacrificium, oblatum eſſe Deo. vide dicta verſu 2.

Primitiæ eſt Chriſtus reſurgens.

Allegoricè, primitiæ frugum in paſchate, eſt Chriſtus reſurgens in paſchate, quaſi primogenitus mortuorum. ita Cyrillus lib. 17. de Adoratione cap. 23.

Tropolog. Primitiæ ſunt neophyti.

Tropologicè, oblatio ſpicarum virentium, ſignificat neophytos in Dei obſequio, & perfectionis vias hi torrent ſpicas igne, cùm corpus macerant, & ſpiritus ſubigunt confringunt eas in far, cùm voluntatem propriam abne-

abnegant; imponunt oleum, id eſt cordis hilaritatem; & thus, id eſt preces; denique memoriale Dei, id eſt timorem Dei, ſemper animo geſtant, ideoque ad eum omnia referunt. ita Radulphus.

Novitii documenta, Primum. Caſſianus libr 4. de Inſtitut. Renuntiat. cap. 8. Novitius *renunciaturus ſæculo, in monaſterio*, inquit, *primitus docetur ſuas vincere voluntates, & ea illi ſæpius imperare ſtudent, quæ ſenſerint animo ejus eſſe contraria. Pronuntiant enim nullatenus poſſe monachum prævalere iræ, vel triſtitiæ, aut ſpiritui fornicationis, niſi priùs didicerit mortificare per obedientiam ſuas voluntates: ſed nec humilitatem quidem cordis veram, nec cum fratribus concordiam firmam poſſe retinere, nec in monaſterio diutiùs permanere eum, qui voluntates ſuas non didicerit ſuperare.*

Secundũ. Rurſum novitii, ait Ruffinus, eſt ſtudere puritati cordis, eique quod ait Pſaltes pſalmo 45. *Vacate & videte, quia ego ſum Deus*: denique conari ut ad infantiam & primam innocentiam redeat.

Tertium. Pachomius ex regula ſibi ab angelo tradita juſſit novitios operari manibus, & opera ſua facere ſimpliciter, eoſque à ſtudiis ſacratioribus arceri.

Quartum. Pinuſius Abbas apud Caſſianum lib. 4. de Inſtitut. c. 32. novitium docet, eum debere imitari & induere Jeſum crucifixum, ut timor Dei ſit ei jugis crux, qua crucifigat ſuos appetitus, præſertim excellentiæ & ſuperbiæ, per veram & aſſiduam humilitatem & humiliationem.

Quintũ. Caſſianus lib. 4. c. 41. novitium docet, ut in monaſterio juxta Pſalmiſtæ ſententiam, *ſit tanquam ſurdus non audiens, & ſicut mutus non aperiens os ſuum, nihil diſcernens, nihil diiudicans ex his quæ ei fuerint imperata. Ergo* ait, *patientiam tuam non debes ſperare de aliorum virtute, id eſt, ut tunc tantum eam poſſideas, cùm à nemine fueris irritatus.*

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribitur tertia ſpecies ſacrificii, ſcilicet hoſtia pacifica: eaque triplex. Primo, bovis, v. 1: Secundo, ovium, v. 6. Tertio, capræ, v. 12. Denique verſu ultimo, omnem adipem & ſanguinem ſibi depoſcit Deus.

1. QUòd ſi hoſtia pacificorum fuerit ejus oblatio, & de bobus voluerit offerre, marem ſive feminam, immaculata offeret coram Domino. 2. Ponetque manum ſuper caput victimæ ſuæ, quæ immolabitur in introitu tabernaculi teſtimonii, fundentque filii Aaron ſacerdotes ſanguinem per altaris circuitum. 3. Et offerent de hoſtia pacificorum in oblationem Domino, adipem qui operit vitalia, & quidquid pinguedinis eſt intrinſecus: 4. duos renes cum adipe quo teguntur ilia, & reticulum jecoris cum renunculis. 5. Adolebuntque ea ſuper altare in holocauſtum, lignis igne ſuppoſito: in oblationem ſuaviſſimi odoris Domino. 6. Si verò de ovibus fuerit ejus oblatio, & pacificorum hoſtia, ſive maſculum obtulerit, ſive feminam, immaculata erunt. 7. Si agnum obtulerit coram Domino, 8. ponet manum ſuam ſuper caput victimæ ſuæ: quæ immolabitur in veſtibulo tabernaculi teſtimonii; fundentque filii Aaron ſanguinem ejus per circuitum altaris. 9. Et offerent de pacificorum hoſtia ſacrificium Domino: adipem & caudam totam 10. cum renibus, & pinguedinem quæ operit ventrem atque univerſa vitalia, & utrumque renunculum cum adipe qui eſt juxta ilia, reticulumque jecoris cum renunculis. 11. & adolebit ea ſacerdos ſuper altare in pabulum ignis & oblationis Domini. 12. Si capra fuerit ejus oblatio, & obtulerit eam Domino, 13. ponet manum ſuam ſuper caput ejus: immolabitque eam in introitu tabernaculi teſtimonii. Et fundent filii Aaron ſanguinem ejus per altaris circuitum. 14. Tollentque ex ea in paſtum ignis Dominici, adipem qui operit ventrem, & qui tegit univerſa vitalia: 15. duos renunculos cum reticulo, quod eſt ſuper eos juxta ilia, & arvinam jecoris cum renunculis: 16. adolebitque ea ſuper altare ſacerdos, in alimoniam ignis, & ſuaviſſimi odoris. Omnis adeps, Domini erit 17. jure perpetuo in generationibus, & cunctis habitaculis veſtris: nec ſanguinem, nec adipem omnino comedetis.

Vers. 1. QUOD SI HOSTIA PACIFICORUM FUERIT EJUS OBLATIO) *Hoſtia pacificorum* ſubaudi animalium, hoc eſt eorum quæ offeruntur pro pace, id eſt ſalute, incolumitate & proſperitate (hoc enim

Victima pacifica quæ? eſt Hebræis pax) ſive jam obtenta, ſive obtinenda: erat enim duplex hoſtia pacifica, una quæ offerebatur in gratiarum actionem, pro proſperitate obtenta; altera quæ offerebatur ad proſperitatem, vel beneficium alicui impetrandum, vel homini, vel familiæ, vel Reipublicæ. Septuag. vertunt, *θυσίαν σωτηρίου*, id eſt *hoſtia ſalutaris*, id eſt *ſalutis*, hoc eſt, hoſtia oblata pro ſalute; Chald. vertit, hoſtia ſanctificationum: Hebraicè hæc hoſtia vocatur שלמים

Zebach ſcelamim quatuor res ſignificat. זבח *zebach ſcelamim*, quod Primò, verti poteſt, *hoſtia pacificorum*, id eſt pacifica, ob cauſam jam dictam; & quia hæc hoſtia pacem quaſi faciebat inter Deum, ſacerdotem & offerentes, eò quòd in ea ſua victimæ pars cuique tribuebatur. Secundò, verti poteſt, *victima tranquillorum*, id eſt victima oblata pro quiete & tranquillitate. Tertiò, verti poteſt, *victima retributionum*, id eſt victima gratiarum actionis, ut vertit Joſephus. Quartò, verti poteſt, *victima perfectorum*, id eſt victima oblata pro integritate & perfectione, vel hominis, vel domus & familiæ. Hebræum enim שלם *ſcalam* ſignificat Primò, pacificare; Secundò, eſſe quietum & tranquillum; Tertiò, retribuere; Quartò, finire, complere & perficere.

Nota. Hæc hoſtia pacifica non ex præcepto, ſed vel ex voto, vel ſponte offerebatur; unde ad libitum offerentis poterat eſſe maſculus, vel femina. Si quis tamen voviſſet pecus è grege ſuo melius, ideoque maſculum, offerre debebat, juxta illud Malachiæ 1. 14. *Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino.*

Nota Secundò, Hoſtia pacifica dividebatur in tres partes. Prima, putà adeps & ſanguis, Deo adolebatur. Secunda, putà pectus & armus dexter, cedebat ſacerdoti ſacrificanti. Tertia, putà reliqua caro cedebat laicis eam offerentibus, de quo cap. 7. In holocauſto verò tota victima cedebat Deo. In hoſtia pro peccato pars cedebat Deo, pars ſacerdoti, nihil verò offerenti, ut patet c. 7. v. 6. *Hoſtia pacifica in tres partes dividebatur.*

Hinc Nota Tertiò. Hoſtia pacifica, uti & pro peccato, debebat eſſe bos, ovis aut capra, non autem aves, putà turtur aut columba: quia hæ minores ſunt, quàm ut in tres portiones commodè dividi poſſint. Aves tamen offerebantur in holocauſtum; quia hoc totum Deo cremabatur.

Tropol. Radulphus & Iſychius: In holocauſto, inquiunt, perfectorum vita, in hoſtiis pacificis mediocrium converſatio deſignatur; qui licet ſumma bona non expleant, mala tamen ſumma devitant. Hi quædam diſtribuunt altari, nonnulla ſacerdotibus; reliqua ad corporis uſum concedunt, inquit Theodor. quæſt. 1.

Bovem ergo immolat, ait Radulphus, *quiſquis in ſæculari vita mũdi actibus deditus, de ipſis laboribus ſuis Deo miniſtrat.*

Digitized by Google

Ovem offert, qui laborare non ſufficiens, & infirmitate ac ætate, ſeu paupertate à miſericordiæ actibus revocantur, per ſolam innocentiam Deo placet. Capram litat, quiſquis veterem converſationem, melioris propoſiti caſtigatione immutat. Avium nulla hic fit mentio, quia contemplationis virtus perfectioribus tribui ſolet.

Secundò, Rupert. hic cap. 27. per hoſtiam pro peccato, accipit fidem; per hoſtiam pacificam, ſpem; per holocauſtum, charitatem, quæ major eſt omnium, ſed hoc non tam tropologicum, quàm accommodatitium eſt.

Hoſtia ergo pacifica eſt continentia & miſericordia: *Verè continens eſt, qui perturbatione ſuperior eſt, & nullum voluptatis irritamentum admittit; ſed anima eſt ſobria, & nunquam cedens voluptati*, inquit S. Baſil. & ex eo Maximus ſerm. de continentia.

Moral. exempla continentiæ.

Anacharſis ſtatuis ſuis inſcribi juſſit: *Linguæ, ventri & pudendis temperandum*; quòd maximorum malorum cauſa ſit lingua effrænis, luxu nil turpius, libido ex homine pecudem reddat, inquit Laert. lib. 1. cap. 9.

Socrates rogatus quo pacto quis dives evadere? *Si*, ait, *continens, & cupiditatum fuerit exſors*.

Archidamus, cùm ei quiſpiam promiſiſſet ſuaviſſimum vinum. *Quorſum*, inquit, *opus eſt? nam quo melius eſt eo plus abſumetur; & ad ea quæ fortes decent viros, reddet inutiliores*, teſtis eſt Plutarch. in Lacon.

Alcamenes dives cùm parciùs viveret, mirantibus aliis dixit: *Decet eum qui multa poſſidet, pro ratione, non pro libidine vivere*, ſignificans pernicioſas eſſe opes, niſi adſit animus eis ſuperior. Plutarch. ibid.

Alexander Magnus invitatus ut Darii filias pulcherrimas captas viſeret, noluit ire, dicens, *Non committam, ut qui viros vici, à mulieribus vincar.*

Idem in Jovis ara mulieris effigiem pulcherrimam ſpectans, cùm Hephæſtion diceret, æquum eſſe ut ipſe amatam caperet: *An non*, inquit, *hoc indigniſſimum eſſet, ut qui in aliorum incontinentiam animadvertere volumus, ipſi incontinentiæ ſervire ab exteris deprehendamur?* Refert Maximus ſerm. 1.

Menedemus, adoleſcente quodam dicente, magnum eſſe ſi quæ quis concupiſcat, aſſequatur: *Multo*, inquit, *majus eſt, nihil eorum quæ non decent concupiſcere.*

Audi Chriſtianos. S. Ephrem in Vita S. Abrahæ, *Continentia*, ait, *eſt vitæ ſpiritualis fundamentum.*

Abbas Iſaac in Viris Patr. ita ſtuduerat continentiæ, ut diceret quadraginta annos eſſe, ex quo ſentiret quidem motum in mente ſua, numquam tamen concupiſcentiæ aut iræ conſentiret. Ibidem, Pior juſſus à S. Antonio ſororem ſuam ſalutare, id præſtitit; ſed clauſis oculis, ita continens erat oculorum. Et Marcus clauſis oculis matrem ſalutavit. Simeon Stilites matrem videre renuit, Euſebius, teſte Theodoreto, nec vicinos campos, nec cælum videre voluit, ſed ferro degravatus, curvus & terram ſpectans incedebat. Nota eſt continentia Arſenii, qua nec fami ſatisfacere, nec mulierem ullam videre ſuſtinuit. Dorotheus apud Pallad. in Lauſiac. c. 2. labore & æſtu ſe macerabat; rogatus, cur? *Occidendum* (mortificandum) ait, *eſt corpus, ne illud nos occidat.*

Abbas Pambo rogavit Abbatem Antonium, *Quid faciam ut ſalver?* Eſto, inquit, *continens ventris & linguæ.* Continentes ergo ſunt victimæ pacificæ ſibi & Deo.

Immaculata) Hebraicè תמים *tamim*, id eſt *integra*, perfecta. vide dicta cap. 1. v. 3.

Offeret coram Domino) coram altari, quo colitur & repræſentatur Deus.

Vers. 2.

Ponetque manum super caput victimæ) Hujus ritus cauſas dedi cap. 1. v. 4.

Quae immolabitur in introitu tabernaculi testimonii) Hebraicè, *quæ immolabitur apud oſtium tabernaculi teſtimonii*, putà apud altare holocauſtorum quod erat juxta tabernaculum, in quo erat teſtimoniũ, id eſt lex ſive tabulæ legis in arca) ſcilicet ad latus altaris quod reſpicit Aquilonẽ, ut patet c. 1. v. 11.

Fundentque sanguinem per altaris circuitum) Tropol. ſanguinem circum altare fundunt, qui vitioſos affectus & cupiditatem, circa crucem Chriſti (dum videlicet Chriſti virtutes mente revolvunt) à ſe ejiciunt. altare enim noſtrum eſt Chriſtus, cui quidquid Patri gratum futurum eſt imponimus, & per eum offerimus.

Et offerent de hostia pacificorum in oblationem Domino, adipem qui operit vitalia] *Vitalia*, hebr. *interiora*, putà cor & præcordia, quæ maximè faciunt ad vitam tuendam, & quibus læſis vita excidimus. Vers. 3.

Et reticulum jecoris) Hoc *reticulum*, eſt pinguedo, quæ inſtar retis hepar circumdat. Unde v. 15. vocatur *arvina jecoris*. Vers. 4.

Allegor. Origenes, & Beda: adeps regens vitalia eſt anima Chriſti, regens ejus divinitatem: renes ſunt caro Chriſti. Chriſtus enim eſt omnis hoſtia noſtra, tam pacifica, quàm holocauſtum & pro peccato.

Tropologicè, Radulph. *Adeps*, ait, *qui operit vitalia, ſignificat affectum quem habemus ad hanc vitam; pinguedo quoque quæ intrinſecus eſt, eorum innuit amorem quæ in hac vita poſſidentur, ut eſt domus, ager, pecunia, pater, mater & propinqui, quæ omnia ſi in hac vita abundent, beatos facere videntur: verùm Deus hæc ſibi offerri & adoleri præcipit*; quamvis id fiat ægrè & cum dolore, ut ſcilicet quis malit illa perdere, & ab illis averti, quàm à Deo & pietate recedere. *Qui enim amat patrem aut matrem plus quam me, non eſt me dignus*, ait Dominus. Tropol.

Cum renunculis) cum renibus jam nominatis hoc eodem verſu. Eſt pleonaſmus, ſive Hebraica repetitio ejuſdem rei: nam per renunculos hic ſemper intelligi renes duos, qui in lumbis ſunt, adeoque renes lumbares hic Deum ſibi adoleri velle, patet ex Hebr. Septuag. Joſepho & Philone, qui conſtanter hic & alibi vertunt νεφρούς, id eſt renes. ita legit & S. Baſilius libr. de Vera virginitate, Origenes hic homil. 2. Theodoret. hic, & q. 61. in Exod. Iſychius, Radulph. Beda, Vatabl. & alii, imò & interpres Noſter, qui quos hoc verſu vocavit *renes & renunculos*, verſu 10. & 15. tantùm vocat *renunculos*. Iidem ergo ſunt renes & renunculi.

Renes ſunt ſymbolum appetitus concupiſcibilis.

Tropolog. iidem putà S. Baſilius, Theodoretus, Iſychius, Radulphus, per renes intelligunt appetitum concupiſcibilem, maximè libidinis: renes enim ſunt vaſa genituræ, ait Philo. unde Eccleſia orat: *Ure igne ſancti Spiritus renes noſtros, & cor noſtrum Domine, ut tibi caſto corpore ſerviamus, & mundo corde placeamus.* Iidem per reticulum jecoris intelligunt vim & appetitum iraſcibilem; hepar enim eſt fons ſanguinis, id eſt crudelitatis. hæc, ait Radulph. offerentes victimam pacificam, id eſt mediocres & conjugati, non omninò abjicere debent, ſed partim Deo offerre, rebuſque divinis impendere, partim mortificare & reſtringere, uti docent S. Baſil. & Theodor.

Iecur iraſcibilis.

In vestibulo tabernaculi) in introitu tabernaculi, ut dixit v. 2. putà ante Sanctum, apud altare holocauſtorum. Vers.

Et caudam totam cum renibus) Rectè interpres Noſter Hebræa vertit, quidquid recentiores cum Chaldæo aliter vertant. nam ſic ad verbum habent Hebræa, *caudam integram ad oppoſitum ſpinæ dorſi auferent*; id eſt, ita auferent caudam & euſque, ut ſimul renes oppoſitos ſpinæ dorſi auferant. nam ſpina dorſi illa parte qua caudæ conjungitur, renes ſuſtinet. ita Cajetan. Et hoc videntur voluiſſe Septuag. hic, & cap. 8. v. 25. qui pro cauda habent lumbum: ſic enim vertunt, ὀσφὺν ἄμωμον σὺν τοῖς ψόαις, quod interpres Bibliorum Regiorum non benè vertit, *& lumbum immaculatum cum iliibus*: vertendum enim eſt, *& lumbum immaculatum cum muſculis* (hi enim vocantur ψόαι) *internis*, vel carne interna, cui nimirum adhærent renes. quod idem eſt ac ſi diceret, Lumbum cum renibus auferant & offerant Deo. In hoſtia ergo pacifica ovis, putà agni & arietis, ut patet Levit. 9. verſ. 19. peculiare erat quòd cauda adolebatur Domino hoc enim non fiebat ſi hoſtia pacifica eſſet bos aut capra. Cujus rei cauſam tropologicam dat Radulph. Cauda, ait, quia finis eſt corporis, ſymbolum eſt conſummationis & perſeverantiæ in ſanctis & bonis operibus; hanc in ove ſola offerri præcipit Deus, quia revera ovibus, id eſt ſimplicibus, incogitantibus & deſidioſis de inconſtantia timendum eſt; non autem victimis caprarum, id eſt peccatoribus pœnitentibus; nec victimis boum, id eſt laborioſis, qui videntes fructum laborum ſuorum, voluptate magna ſaginantur, itaque acuuntur & roborantur ad labores. Hinc S. Gregor. homil. 25. in Evangel. *Præcepta*, inquit, *legis cauda hoſtiæ in ſacrificio jubetur offerri; in cauda quippe*

Vers. 9. & 10.

Cauda ovis eſt perſeverantia ſimplicium.

finis

Digitized by Google

finis eſt corporis. & ille benè immolat, qui ſacrificium boni A *operis uſque ad finem debitæ perducit actionis.*

Perſeverantia, inquit S. Bernardus epiſt. 129. *nutrix eſt ad meritum, mediatrix ad præmium, ſoror patientiæ, conſtantiæ filia, amica pacis, amicitiarum nodus, unanimitatis vinculum, ſanctitatis propugnaculum. Tolle perſeverantiam, nec obſequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Sola eſt, cui æternitas redditur, vel potiùs quæ æternitati hominem reddit, dicente Domino: Qui perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit.*

VERS. 16. & 17. OMNIS ADEPS DOMINI ERIT JURE PERPETUO IN GENERATIONIBUS, ET CUNCTIS HABITACULIS VESTRIS) ita ſcilicet, ut nulla generatio nullaque domus ab hac lege ſeſe excipere poſſit.

VERS. 17. NEC SANGUINEM, NEC ADIPEM OMNINO COMEDETIS) Nota. Judæis vetitus fuit omnis ſanguis, non tantùm immolatitius, putà ſanguis victimæ, de quo propriè hic agitur, uti mox patebit ex adipe, ſed etiam quivis alius, v. g. ovis, capræ, cervi, quem domi ad eſum mactabant. Eorum enim ſanguinem non edere, ſed in terram effundere debebant, ut patet Deuter. 12. v. 16. & hic c. 17. 13. ubi & v. 11. ratio hujus legis inſinuatur: videlicet, quia anima carnis in ſanguine eſt: id eſt, quia ſanguis eſt vehiculum, nutrimentum, & tutela vitæ, vitaliumque ſpirituum; vita autem ſolius eſt Dei: ergo par eſt & ſanguinem ſoli Deo cedere, etiamſi non ſit ſanguis victimæ. nam ſi ſit victimæ, clarum eſt juſtiſſimum eſſe, ut is omnis in ſacrificio Deo auctori vitæ libetur. ita Theodoret. Secunda cauſa eſt, quia voluit Deus Iudæos manſuetudinem docere, & longiſſimè avocare à crudelitate in homines exercenda. Itaque vetuit eſum ſanguinis beſtiarum, in quo vita animalis conſiſtit, conceſſit autem eſum carnis exanguis & exanimis. ita Iſychius & Abulenſ. Vide dicta Geneſis 9. v. 4. & ſequ. Hinc & Apoſtoli primis Chriſtianis Actor. 15. v. 29. vetuerunt eſum ſanguinis, ut ſic faciliùs Iudæi cum Gentibus conſueſcerent, in unamque Eccleſiam coaleſcerent. Iudæi enim averſabantur Gentes quaſi barbaras, eò quòd ſanguinem comederent.

Sanguinis eſus Judæis fuit vetitus ob duas cauſas. Prima,

Secunda.

ſic & eſus adipis.

NEC ADIPEM OMNINO COMEDETIS] Omnem adipem hic edi vetat, eumque ſibi depoſcit Deus. adipem intellige, non eum qui carni adhæret, eique immiſtus eſt, ſed qui ſeorſum in inteſtinis confertus & condenſatus eſt. Rurſum adipem intellige hoſtiæ immolatæ, aut quæ poterat immolari. Nullum ergo adipem ovis, capræ, bovis, etſi is domi mactatus ad eſum eſſet, poterant comedere Hebræi, quia hæc animalia munda erant ad ſacrificium, Deoque immolari poterant: adipem verò aliorum animalium mundorum, quæ Deo non immolabantur comedere poterant Hebræi. itaque poterant comedere adipem capreæ, cervi, bubali, tragelaphi, pygargi, orygis, camelopardi: hæc enim munda erant ad eſum, ſed non ad ſacrificium, ut patebit cap. 7. ita S. Auguſt. hic q. a. Iudæi tamen ut exactiùs legem hanc ſervarent, omni omnino adipe, etiam cervi, bubali, &c. abſtinebant, eumque abiiciebant, uti etiamnum facere perhibentur. Verùm lex hoc non præcipit.

A Ratio hujus legis erat, quia adeps igni eſt aptiſſimus, eſtque optima portio hoſtiæ: hanc ergo Deo cedere par erat, ſi eſſet adeps victimæ immolatæ. ſin autem eſſet adeps victimæ non immolatæ, ſed quæ immolari poterat, par erat ut ob Dei reverentiam, adipe hoc etiam non immolato abſtinerent: quia adeps hic erat ex hoſtiis quæ Deo immolari poterant. Idque voluit Deus, ut ſic ſemper haberent Hebræi religionis & cultus Dei exercitium, utque eum etiam domi jugiter hac ratione colerent & venerarentur. Ex adipe hoc Deo ſacro manavit illa Scripturæ phraſis, ut ſacrificium Deo gratum & dignum vocet ſacrificium pinguium, oretque ut holocauſtum noſtrum pingue fiat. Victimæ enim carnoſæ & bene ſaginatæ, abundant pinguedine & adipe. *Cur?*

Tropologicè, ut Iſychius & Radulph. adeps animæ eſt animæ deſiderium, affectus, devotio & intentio, quæ in omni opere quo Deo placere, Deique gratiam demereri cupimus, ad Deum eſt dirigenda. quiſquis ergo in bono opere quod agit, gloriam non Dei ſed ſuam, aut lucrum temporale quærit, hic adipem Domino ſubtrahit & comedit. Mediocres ergo & coniugati (qui per hoſtiam pa- B cificam ſignificantur) in ſuis negotioſis operibus hunc ſaltem adipem, putà hanc ſinceram intentionem Deo offerre debent: per eam enim opera indifferentia, ut fabricare, arare, fodere, &c. fiunt ſancta & meritoria, actuſque religionis, charitatis, &c. Hoc pauci milites, ruſtici, mechanici ſciunt, vel advertunt: hinc pro lucro multa tolerant, multum laborant, ſed fruſtra: quia apud Deum mercede carebunt, cùm ad eum labores ſuos non retulerint. Hoc ergo doceant eos Paſtores & Catechiſtæ, ut uno eodemque opere, ob hanc piam intentionem qua opus Deo offerunt, illudque ſuſcipiunt ob Dei honorem & amorem, lucra tam æterna quàm temporalia acquirant. *Sicut fabrica*, inquit S. Gregorius, *columnis, columnæ autem baſibus innituntur: ita vita noſtra in virtutibus, virtutes autem in intentione intima ſubſiſtunt.* Et rurſum: *Si ſemel*, ait, *cor intentione corrumpitur, ſequentis actionis medietas & terminus ab hoſte callido ſecurè poſſidetur: quoniam totam arborem ſibi fructus ferre conſpicit, quam veneni dente in radice vulneravit. Summa cura vigilandum eſt, ne vel bonis operibus ſerviens mens, reproba intentione polluatur.* Et S. Bernardus tractat. de Præcept. & diſpenſat. *Ut interior*, in- C quit, *oculus verè ſimplex ſit, duo illi arbitror eſſe neceſſaria, charitatem in intentione, & veritatem in electione, quomodo enim ſimplex erit oculus, qui ex ignorantia veritatis malum neſcius agit? Huius enim bonus eſt oculus, quia pius: non tamen ſimplex, quia cæcus. Et eſt qui bonum & libenter agit, & prudenter intelligit. Illius oculum ſimplicem dixerim, utpote cui neutrum bonum deſit, nec zelus ſcilicet bonus, nec ſcientia. ille verò oculus nequam eſt, qui perverſus, pariter cæcus, bonum agit, & malum credit.*

Myſticè adeps eſt devotio, & intentio, quæ in omni opere ad Deum eſt dirigenda.

Tropologias horum trium primorum capitum etiam ſequentibus applica.

Denique Nota. Sicut in holocauſto, ita & in hoſtia pacifica adhibebatur libamen thuris, ſalis, olei, vini & farinæ, idque certa menſura, atque eo ritu quem dixi cap. præcedenti v. 13. de quo plura Num. 15. v. 4.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribitur quarta ſpecies ſacrificii, ſcilicet hoſtia pro peccato, eoque per ignorantiam commiſſo. hæc hoſtia erat quadruplex. Prima, pro peccato pontificis, quæ erat vitulus, v. 3. Secunda, pro peccato populi, quæ erat vitulus, v. 13. Tertia, pro peccato principis, quæ erat hircus v. 22. Quarta. pro peccato plebeii, quæ erat capra, v. 27. vel ovis, v. 32.

LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere filiis Iſrael: Anima, quæ peccaverit
per ignorantiam, & de univerſis mandatis Domini, quæ præcepit ut non fierent, quippiam fecerit:
3. ſi ſacerdos, qui unctus eſt, peccaverit, delinquere faciens populum, offeret pro peccato
ſuo vitulum immaculatum Domino: 4. & adducet illum ad oſtium tabernaculi teſtimonii coram
Domino, ponetque manum ſuper caput ejus, & immolabit eum Domino. 5. Hauriet quoque de
ſanguine vituli, inferens illum in tabernaculum teſtimoni. 6. Cumque intinxerit digitum in ſanguine,
aſperget eo ſepties coram Domino contra velum Sanctuarii. 7. Ponetque de eodem ſanguine
ſuper cornua altaris thymiamatis gratiſſimi Domino, quod eſt in tabernaculo teſtimonii.
omnem autem reliquum ſanguinem fundet in baſim altaris holocauſti in introitu tabernaculi.

8. Et adipem vituli auferet pro peccato, tam eum qui vitalia operit, quàm omnia quæ intrinſecus ſunt: 9. duos renunculos, & reticulum quod eſt ſuper eos juxta ilia, & adipem jecoris cum renunculis, 10. ſicut aufertur de vitulo hoſtiæ pacificorum: & adolebit ea ſuper altare holocauſti. 11. Pellem verò & omnes carnes, cum capite & pedibus & inteſtinis & fimo, 12. & reliquo corpore, efferet extra caſtra in locum mundum, ubi cineres effundi ſolent: incendetque ea ſuper lignorum ſtruem, quæ in loco effuſorum cinerum cremabuntur. 13. Quòd ſi omnis turba Iſrael ignoraverit, & per imperitiam fecerit quod contra mandatum Domini eſt, 14. & poſtea intellexerit peccatum ſuum, offeret pro peccato ſuo vitulum, adducetque eum ad oſtium tabernaculi. 15. Et ponent ſeniores populi manus ſuper caput ejus coram Domino. Immolatoque vitulo in conſpectu Domini, 16. inferet ſacerdos, qui unctus eſt, de ſanguine ejus in tabernaculum teſtimonii, 17. tincto digito aſpergens ſepties contra velum. 18. Ponetque de eodem ſanguine in cornibus altaris, quod eſt coram Domino in tabernaculo teſtimonii: reliquum autem ſanguinem fundet juxta baſim altaris holocauſtorum, quod eſt in oſtio tabernaculi teſtimonii. 19. Omnemque ejus adipem tollet, & adolebit ſuper altare: 20. ſic faciens & de hoc vitulo quomodo fecit & prius: rogante pro eis ſacerdote, propitius erit eis Dominus. 21. Ipſum autem vitulum efferet extra caſtra, atque comburet ſicut & priorem vitulum: quia eſt pro peccato multitudinis. 22. Si peccaverit princeps, & fecerit unum è pluribus per ignorantiam, quod Domini lege prohibetur, 23. & poſtea intellexerit peccatum ſuum; offeret hoſtiam Domino, hircum de capris immaculatum. 24. Ponetque manum ſuam ſuper caput ejus: cumque immolaverit eum in loco ubi ſolet mactari holocauſtum coram Domino, quia pro peccato eſt; 25. tinget ſacerdos digitum in ſanguine hoſtiæ pro peccato, tangens cornua altaris holocauſti, & reliquum fundens ad baſim ejus. 26. Adipem verò adolebit ſupra, ſicut in victimis pacificorum fieri ſolet: rogabitque pro eo ſacerdos, & pro peccato ejus, & dimittetur ei. 27. Quòd ſi peccaverit anima per ignorantiam, de populo terræ, ut faciat quidquam de his quæ Domini lege prohibentur, atque delinquat, 28. & cognoverit peccatum ſuum, offeret capram immaculatam. 29. Ponetque manum ſuper caput hoſtiæ quæ pro peccato eſt, & immolabit eam in loco holocauſti. 30. Tolletque ſacerdos de ſanguine in digito ſuo: & tangens cornua altaris holocauſti, reliquum fundet ad baſim ejus. 31. Omnem autem adipem auferens, ſicut auferri ſolet de victimis pacificorum, adolebit ſuper altare in odorem ſuavitatis Domino: rogabitque pro eo, & dimittetur ei. 32. Sin autem de pecoribus obtulerit victimam pro peccato, ovem ſcilicet immaculatam; 33. ponet manum ſuper caput ejus, & immolabit eam in loco ubi ſolent cædi holocauſtorum hoſtiæ. 34. Sumetque ſacerdos de ſanguine ejus digito ſuo, & tangens cornua altaris holocauſti, reliquum fundet ad baſim ejus. 35. Omnem quoque adipem auferens, ſicut auferri ſolet adeps arietis, qui immolatur pro pacificis; cremabit ſuper altare in incenſum Domini: rogabitque pro eo, & pro peccato ejus, & dimittetur ei.

VERS. 1. LOCUTUS EST DOMINUS AD MOYSEN) Incertum eſt an eodem tempore, quo locutus eſt ea quæ præſcripta ſunt cap. 1. 2. & 3. an alio: nam quòd verbum *locutus eſt* hic repetatur, arguere poteſt tantùm novitatem materiæ, non autem temporis. ita Abulenſ.

VERS. 2. ANIMA) homo. vide dicta cap. 2. v. 1.

CUM PECCAVERIT PER IGNORANTIAM) ſive legis & juris, ſive facti, eamque craſſam & culpabilem. Pro *ignorantiam* hebr. eſt שגגה *ſegaga*, quod recentiores vertunt errorem & lapſum ex paſſione, v. g. ex vehementi cholera. Verùm *ſegaga* propriè ſignificat ignorantiam, & ita vertit Chald. Philo, S. Hieron. & alii.

ET DE UNIVERSIS MANDATIS DOMINI, QUÆ PRÆCEPIT UT NON FIERENT, QUIPPIAM FECERIT) *De univerſis*, ergo tam naturalibus, quàm cæremonialibus & judicialibus: tam affirmativis, quàm negativis mandatis. ita Ribera contra Abulenſ. qui de ſolis cæremonialibus hic agi putat. Ratio eſt, quia in omnia omnino cadere poteſt error, ſaltem facti, qui ſacrificio expiandus erat. Si enim quis, non per ignorantiam, ſed ſcienter violaſſet ea quæ in decalogo mandantur, idque publicum fuiſſet; hic culpam non ſacrificio, ſed pœna & mulcta à judice inflicta luiſſet, ut patet Deuter. 19. 12. & ultimo, & alibi. unde ſequitur hic agi de peccato occulto, non publico, uti docet Joſephus lib. 3. c. 10. & ex eo Ribera; publicum enim per judicem punitum fuiſſet. judex enim non admiſiſſet excuſationem ignorantiæ: nam in judicio cùm agitur de crimine, præſumitur reus ſciviſſe legem, & facti ſui ſpeciem, niſi ipſe contrarium doceat.

MANDATIS) Id eſt, mandato aliquo prohibitis. Unde ſequitur, *Quæ præcepit ut non fierent*: ſicut enim Hebræi ſæpe actus ponunt pro objecto, ut amorem pro re amata, timorem pro re timenda (quomodo Deus dicitur amor & timor noſter. vide can. 21.) ita pariter legem ut mandatum ponunt pro re, quæ lege vel mandato vetatur. ita Cajetan.

A QUÆ PRÆCEPIT UT NON FIERENT) Hebr. eſt, *quæ non fient*, id eſt, quæ ex Dei lege fieri non debent. q. d. Qui fecerit aliquid lege prohibitum, ſive qui contra legem aliquid fecerit, & peccaverit, vel commiſſione vel omiſſione. nam non tantùm præcepta negativa, ſed & affirmativa, ſicuti præcipiunt rem quam mandant: ita contrarium ejuſque omiſſionem prohibent. verbi gratia, cùm dicitur *Honora patrem*, præcipitur honor patris, & ſimul prohibetur contumelia, & omiſſio honoris patri debiti.

SI SACERDOS, QUI UNCTUS EST, PECCAVERIT) *Sacerdos*, id eſt pontifex: nam Septuag. habent ἀρχιερεὺς, & Chald. *ſacerdos magnus*. illius enim peccatum ob perſonæ dignitatem erat maximum. Unde primo loco hic ponitur, & hoſtia maxima, putà vitulo, expiari jubetur. VERS. 3.

QUI UNCTUS EST) poſtquam conſecratus eſt. Ita Septuag. qui vertunt, ὁ κεχρισμένος. nam ſi deſignatus pontifex peccaſſet antequam conſecraretur, tunc victima plebeii aut principis expiabat ſe. ita Ribera.

B DELINQUERE FACIENS POPULUM) Hebr. *ſi peccet ad peccatum populi*, ut ſcilicet ſuo peccato ſcandaliret, & peccare faciat populum. Poteſt Secundò, verti, *ſi peccet ſecundùm peccatum populi*, vel ſicut populus peccare ſolet: quo tacitè ſignificat lex, pontificis non eſſe peccare, ſed populi. pontificis enim eſt intercedere pro peccatis populi.

ET IMMOLABIT EUM DOMINO) Putà ipſemet pontifex qui peccavit, uti præceſſit: neque enim alius hic nominatur ſacerdos inferior qui id faciat, ſicuti nominatus eſt cap. 1. v. 5. in ſacrificio laici, de quo tamen minùs erat dubium, quin per Aaronem & filios ejus fieri deberet. Rurſum pontifex qui peccaverat, debebat imponere manus ſuæ victimæ, uti ſequitur, & eamdem immolare: omnia enim hæc eodem ſpectant, & eumdem pontificem qui peccavit reſpiciunt. ita ex Philone Ribera contra Abulenſ. VERS. 4.

Moraliter, Origenes, Admonetur, inquit, hic pontifex infir-

Digitized by Google

infirmitatis ſuæ, ut humiliter agnoſcat & intelligat peccatum ſuum, numquam enim ſe emendat, qui peccaſſe ſe non putat. Simul docetur faciè indulgere peccantibus. nam ut ajebat Dido:

Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.

ASPERGET EO (ſanguine vituli à ſe & pro ſe im-
Vers. 6 molati) SEPTIES CORAM DOMINO CONTRA VELUM SANCTUARII] Putà, contra velum Sancti ſanctorum, ubi præſentiam ſuam exhibet Deus in propitiatorio. Aſpergendo ergo ſanguinem coram velo Sancti ſanctorum, dicebatur eum aſpergere coram Domino.

Nota, *aſperget ſepties*, ut ſcilicet perfecta fiat expiatio. Septenario enim ſignificatur perfectio, ſic ſeptem peccata capitalia, omnia peccata comprehendunt.

Nota, multa fuiſſe peculiaria in ſacrificio hoc, uti & in ſacrificio pro peccato totius populi, ſicut patet textum legenti & conferenti; idque ad hoc, ut per ea ſignificaretur gravitas peccati tum ſacerdotis ſive pontificis, tum totius populi.

IN BASIM (juxta baſim, patet ex v. 18.) ALTA-
Vers. 7 RIS. quod eſt IN INTROITU (juxta introitum) TABERNACULI.

Vers. 8 ET ADIPEM VITULI OFFERET] Corrige *auferet*, ſcilicet à vitulo, ut offerat & adoleat eum Deo. ita Hebr. Chald. Græca, Romana.

TAM EUM QUI VITALIA OPERIT, QUAM OMNIA QUÆ INTRINSECUS SUNT) q.d. Auferet & offeret adipem omnem, tam eum qui operit vitalia. putà cor & præcordia, quàm eum qui eſt intra ipſa vitalia & viſcera. ita Hebræa.

Vers. 10 SICUT OFFERTUR) Corrige *aufertur*, juxta ea quæ dixi v. 8.

Vers. 11 & 12. PELLEM VERÒ, ET OMNES CARNES, CUM CAPITE ET PEDIBUS ET INTESTINIS ET FIMO, ET RELIQUO CORPORE EFFERET EXTRA CASTRA IN LOCUM MUNDUM, UBI CINERES EFFUNDI SOLENT, INCENDETQUE EA) Nota. Hic erat ritus hoſtiæ pro pontificis peccato. Primò, pontifex ipſe adducebat ad altare ſuam hoſtiam, ſcilicet vitulum, eique ſuas manus imponebat, quaſi imprecans & imponens ei peccatum ſuum. Secundò, ibidem eam jugulabat & immolabat. Tertiò, cratere ejus ſanguinem excipiebat, quem inferebat in tabernaculum, ſepties eo aſpergens velum oppoſitum Sancto ſanctorum, eodemque tingens cornua altaris thymiamatis, reliquum verò ſanguinem referebat in atrium, eumque effundebat juxta baſin altaris holocauſtorum. Quartò, in altari holocauſtorum cremabat adipem & renes hujus hoſtiæ, putà vituli. Quintò, reliquum hoſtiæ, putà totum vitulum, cum pelle, inteſtinis & fimo ferebat extra caſtra, eaque omnia cremabat in loco mundo, ubi cineres victimarum effundi ſolebant.

Ritus ſacrificii pro peccato pontificis.

Quæres, Cur juſſit Deus hunc vitulum oblatum pro peccato pontificis, uti & vitulum oblatum pro peccato totius populi, totum cum pelle comburi, non in altari, ſed extra caſtra?

Resp. Literalis cauſa hujus cæremoniæ fuit, Primò, ut illa excitaret in Judæis ingens peccati odium & horrorem: tacitè enim ſignificabat, quòd, ſicut victima pro peccato extra caſtra cremabatur; ita multò magis peccatum ipſum, & peccatores extra mundum cremandi eſſent in inferno. Secundò, Nemo, inquit Philo lib. de Victimis, eſt pontifice aut toto populo præſtantior, qui pro eo peccante deprecator apud Deum allegari poſſit, ut hac ratione ex lege quæ hic c. 6. v. 26 præſcribitur, eorum victimas pro peccato comedat: reſtat ergo, ut illæ extra caſtra crementur. Addit Theodoret. quæ totam hoſtiam cum pelle comburi, ut demonſtretur ſacerdotem ſive pontificem non aliquatenus, ſed totum ſe omniaque ſua dedicaſſe Deo univerſorum, cumque per peccatum aliquid ſui Deo ſubtraxerit, hinc pro ſe totum vitulum Deo conſecrare & immolare. Tertiò & propriè, hæc cæremonia tacita erat oratio, qua pontifex rogabat Deum, ut peccata iſta pontificis, vel totius populi, id eſt pœnæ peccatis eorum debitæ, ipſum populum non tangerent nec læderent, ſed cum victima hirci & vituli quaſi extra caſtra populi efferrentur, cremarentur & abolerentur.

Ubi Nota, peccata pontificis, utpote perſonæ commu-

A nis, & principis totius populi, æquari peccatis totius populi: nam tam victima pro peccato pontificis quàm victima pro peccato populi cremanda erat extra caſtra; ut ſignificaretur peccatum pontificis, quaſi principis, tota populi caſtra contaminare. alia enim peccata privatorum hominum expiabantur victima immolata in ipſis caſtris, & in ipſo atrio tabernaculi, neque cenſebantur tota caſtra contaminare, maculare aut polluere.

Peccatū pontificis æquatur peccato totius populi.

Cauſam allegoricam hujus cæremoniæ dat Apoſtolus Hebr. 13. 12. ſcilicet hac cæremonia ſignificatum fuiſſe, quòd *Chriſtus extra caſtra*, id eſt extra portam urbis Jeruſalem (caſtra enim habebant ſuas portas, erantque quaſi urbs cum ſuo tabernaculo & templo ambulans & mobilis per deſertum) torrendus erat in cruce, & abolito caſtrorum Judaicorum tabernaculo & templo, Eccleſiam Gentium per totum orbem diffundendam morte ſua erat inſtituturus, hoc eſt enim quod ait S. Leo ſerm. 9. de paſſione, *Nec intra ſepta civitatis ob meritum ſui ſceleris diruendæ, ſed foris & extra caſtra crucifixus eſt Chriſtus, ut veterum victimarum ceſſante myſterio, nova hoſtia novo imponeretur altari, & crux Chriſti non templi eſſet ara, ſed mun-*
B *di*. Unde & S. Joannes c. 11. v. 53. ait Chriſtum morti deſtinatum eſſe *pro gente* Judaica *& non tantum pro gente, ſed ut filios Dei qui erant* toto orbe inter Gentes *diſperſi, congregaret in unum*. Denique ſanguis victimarum expians Sanctum & Sanctum ſanctorum, ut patet c. 16. v. 15. ſignificabat Chriſtum ſanguine ſuo expiaturum Eccleſiam, & cælum ipſum: non quaſi cælum in ſe immundum ſit, ſed quòd legaliter & ſymbolicè cenſeretur immundum, & quaſi aſpergine quadam peccati (peccatum enim morali quadam æſtimatione cenſetur, & in Scriptura dicitur contaminare ipſam terram, cælum, totumque mundum.) maculatum, ideoque clauſum, perinde ac templum pollutum clauditur. Chriſtus ergo ſuo ſanguine peccata noſtra expians, etiam cælum ipſum peccatis noſtris quaſi contaminatum, quodammodo expiaſſe & reconciliaſſe cenſetur, dum illud nobis aperuit & reſeravit. ita Radulph. hic in cap. 16.

Allegorica cauſa.

Crux Chriſti ara eſt nō templi, ſed mūdi.

Tropologicam cauſam hujus cæremoniæ dat Apoſtolus Hebr. 13. verſ. 13. ſcilicet hanc cæremoniam ſignificaſſe, nos omnes qui ad Chriſtum & altare Euchariſticum
C accedere cupimus, exire debere *extra caſtra* pompæ, voluptatum, luxus & legum tabernaculi. id eſt mundi hujus caduci & mobilis, ut portemus improperium crucis Chriſti, imitando ſcilicet & voluntariè amplectendo Chriſti ignominiam, paupertatem, abſtinentiam, humilitatem, contemptum, perſecutiones, tormenta & martyrium. hiſce enim verbis Apoſtolus excitat Hebræos, ut Judæorum perſecutiones, contumelias, & dira quæque pro Chriſti fide fortiter ſuſtineant, & in iis glorientur, tamquam qui cum Chriſto extra caſtra Judaiſmi, & mundanæ felicitatis egrediantur portantes improperium crucis ipſius. Sic *Apoſtoli ibant gaudentes à conſpectu concilii, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Jeſu contumeliam pati*. Exeamus ergo & nos cumulati opprobriis, conſputi, milleque probris oppleti, portantes crucem noſtram cum Chriſto: exeamus inquam, læti, fidentes & animoſi, tanto duce Chriſto nobis præeunte, dicamuſque cum Paulo, *Mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo*. ita Procop. & Cyrill. lib. 15. de Adoratione, atque Theodor. S. Thom. Anſelmus, & Theophyl. in cap. 13. ad Hebræos.

Tropologica cauſa Chriſtiani exire devent extra caſtra mundi.

Anagogicam cauſam dat ibidem Paulus v. 14. ſcilicet
D hac cæremonia adumbratum fuiſſe, quòd in hac vita & mundo non habeamus manentem civitatem, ſed quòd in eo degamus quaſi in caſtris & tabernaculis, ut ſciamus nos hic eſſe peregrinos & milites, qui futuram civitatem in cælis inquirere, & pro ea generosè contra carnem, mundum & dæmonem dimicare, ad eamque omnibus viribus tendere & conniti debeamus. Addit Beda, Chriſtus, inquit, in cælo oblatus eſt pro munere angelorum & Beatorum, quos viſione ſuæ humanitatis & divinitatis beat; in terria verò oblatus eſt pro peccato, id eſt paſſus eſt extra caſtra angelorum & Beatorum, de quibus dixit Jacob, *Caſtra Dei ſunt hæc* Geneſ. 32. 2.

Anagogica cauſa.

EFFERET EXTRA CASTRA IN LOCUM Vers. 12
MUNDUM) Licet enim hoc ſacrificium eſſet pro peccato pontificis, ideoq; victima cremaretur extra caſtra, tamen quia ſacrificium hoc expiatorium, ſanctū & mundū erat; hinc locus mundus debebatur ei, victimæq; cineres, quaſi

reliquiæ ſacrificii, mundo loco erant reponendi, ne à populo calcarentur, vel irreverenter tractarentur.

UBI CINERES EFFUNDI SOLENT) Nota. Cineres victimarum primò in atrio, juxta altare holocauſtorum effundebantur, indeque ad locum mundum, de quo hic agitur, extra caſtra efferebantur, in quo vitulus hic pro pontificis peccato jugulatus, jubetur cremari.

Tropol. Tropologicè, ſignificatur hic non licere peccata ſacerdotum in publicum jactare, neque in locum immundum, id eſt in detractorum conventicula, & in profanas ac maledicas linguas; ſed curandum eſſe ut taceantur, & omnes eorum reliquiæ charitatis igne conſumantur, ac perpetuo ſilentio contegantur; utque nihil remaneat quod trahi poſſit in exemplum. ita Ribera lib. 4. de Templo c. 7. qui cætera omnia tropologicè applicat, & ſigillatim adaptat.

QUOD SI OMNIS TURBA ISRAEL IGNO-
Vers. 13 RAVERIT) q. d. Si totus populus Judæorum, vel certè maxima ejus pars peccaverit per ignorantiam, Eſt hæc ſecunda hoſtia pro peccato, ſcilicet totius populi.

Secunda hoſtia pro peccato, ſcilicet populi, erat vitulus.

Nota. Eadem præſcripta eſt hoſtia in peccato populi, quæ præſcripta eſt in peccato pontificis, putà vitulus. Idemque erat ritus immolandi utrinſque, quem deſcripſi v. 12. niſi quòd in peccato populi, non pontifex, ſed ſeniores populi pro toto populo manus hoſtiæ imponebant.

Vers. 15 & 16. IMMOLATOQUE VITULO IN CONSPECTU DOMINI, INFERET SACERDOS QUI UNCTUS EST) putà pontifex. nam peccatum totius populi erat valdè grave: hinc illud ſolus expiabat pontifex; maximè quia hoc ſacrificium pro peccato populi, typus erat expiationis culpæ totius generis humani, quam ſolus potuit facere Chriſtus Pontifex noſter.

Vers. 18 ALTARIS QUOD EST CORAM DOMINO) putà altaris thymiamatis, quod in Sancto obverſum erat propitiatorio, in quo reſidebat Deus.

QUOD EST IN OSTIO (*in*, id eſt juxta oſtium) TABERNACULI.

Vers. 20 ROGANTE PRO EIS SACERDOTE (pontifice) PROPITIUS ERIT EIS DOMINUS) q. d. Dominus placatus hoc ſacrificio, non inferet populo pœnam in hac vita, quam alioqui inflixiſſet. nam quoad culpam & pœnam alterius vitæ, hæc non tollebatur ſacrificio aut prece ſacerdotis, ſed contritione eorum qui peccaverant: cujus contritionis ſignum & proteſtatio erat hoc ſacrificium, quod pro peccato ſuo offerebant.

Vers. 21 IPSUM AUTEM VITULUM EFFERET EXTRA CASTRA, ATQUE COMBURET: QUIA EST PRO PECCATO MULTITUDINIS) q. d. Si hæc victima fuiſſet oblata pro peccato principis, aut privatæ perſonæ, non cremaretur extra caſtra, ſed de more in altari holocauſtorum. Rurſum, non inferretur ejus ſanguis in tabernaculum, ut eo aſpergeretur altare thymiamatis: hæc enim duo tantùm fiebant in peccato pontificis, & totius populi. Et hoc eſt quod ait Apoſtolus Hebr. 13. v. 11. *Quorum animalium infertur ſanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra.* Vide dicta v. 11.

Vers. 22 SI PECCAVERIT PRINCEPS) Eſt hæc tertia hoſtia pro peccato, ſcilicet principis. *princeps* hic vocatur is, qui erat dux, caput & primus in familia, aut tribu, aut exercitu. hunc enim ſignificat Hebr. נשיא *naſi*, id eſt elevatus, qui dignitate inter ſuos eminet, ut patet Numer. 1. v. 4. & c. 7. v. 2.

Tertia hoſtia pro peccato, ſcilicet principis, erat hircus.

Principis peccati & hoſtiæ legem ſpecialem Deus hic ſanxit, ut ſciant principes ſe homines eſſe, errare & peccare poſſe, dicantque: Homo ſum, humani à me nihil alienum puto; ac proinde ſi quid malè promiſerint, fidem reſcindant: ſi quid mali imperarint, retractent, nec mordicus in eo quod ſemel ſtatuerunt, perſiſtant, ſive fas ſit, ſive nefas. Ita Ageſilaus rex Lacedæm. urgenti verbum regis, dicentique Aſſenſus es: *Omnino*, inquit, *aſſenſus ſum, ſi res juſta eſt, ſin minùs, dixi, Sanè, verum aſſenſus non ſum.* inferentique. At verò *reges par eſt implere quod capite annuerint*, reſpondit: *Non magis, quàm æquum eſt ut qui regem accedunt, petant dicantque juſta, conſiderato quid occaſio & decorum regis ferat.* Ita Cato Maior ajebat: *Male nullam ob beneficium collatum gratiam adipiſci, quam ob delictum non dare pœnam: omnibuſque peccantibus, me uno excepto, ignoſco.* Ita Ageſipolis Cleombroti filius,

A obiicienti, quòd cùm rex eſſet datus fuiſſet obſes: *Quia*, inquit, *juſtum rectumque eſt, noſmetipſos noſtra peccata luere.* ita Plutarch. in Apophtheg.

OFFERET HOSTIAM DOMINO HIRCUM *Vers. 23*
DE CAPRIS) Hebr. *hircum caprarum*, id eſt hircum filium alicujus capræ. Ubi duplex eſt hebraiſmus: prior, quòd numerus pluralis ponatur pro ſingulari, putà *caprarum* pro *capra*; poſterior, quòd hac phraſi Hebræi ſignificent hircum novellum, & adhuc matrem ſequentem: quando enim animali cuipiam additur genitivus femininus pluralis, tunc ſignificatur animal illud tenerum eſſe, ita ut necdum à matre ſit avulſum. Unde Alexander Macedo, quia juvenis erat, vocatur *hircus caprarum*, Daniel. 8. v. 21. Similia ſunt Geneſ. 38. 17. 1. Eſdr. 6. 17. pſ. 113. 4. Ezech. 45. 23. in Hebræo.

Nota canonem.

Alexander Magnus vocatur hircus caprarum, cur?

Septuag. pro *hirco* & *capra*, vertunt *chimarrus* & *chimarra*, id eſt fœtus caprarum chimerini, hoc eſt hyberni: bis enim in anno pariunt capræ, ſemel in æſtate, ſemel in hyeme. Per hyemem ergo & capram hybernam, videtur ſignificari pœnitentia. ita Iſychius & Radulph.

Rurſum princeps, id eſt vir ſanctus & heroicus, pro
B peccato offert hircum, id eſt fortem & duram ſubit pœnitentiam; anima verò de populo terræ, id eſt homo infirmus, qui eſt ex grege vel fæce hominum, pro peccato offert capram, id eſt levem, remiſſam & quaſi femineam, quam ſuſtinere poſſit, obit pœnitentiam. ita Radulph.

Tropol.

CUMQUE IMMOLAVERIT (non princeps, ſed ſacerdos ad quem ſpectat immolare) QUIA PRO PECCATO EST, TINGET SACERDOS DIGITUM IN SANGUINE HOSTIÆ PRO PECCATO, TANGENS CORNUA ALTARIS) q. d. Si non eſſet hoſtia pro peccato, non tingeret ſacerdos ſanguine cornua altaris. illa enim tinctio tantùm fiebat in ſacrificiis pro peccato: altare enim Deum repræſentabat, itaque tingebat illud ſanguine ſacerdos, quaſi ſignificans ſe ſanguinem peccatoris Deo debitum, in hac victima illi dare, itaque placari Deum.

Vers. 24 & 25.

Nota. Hoc verſ. & v. 3. 25. 26. *hoſtia pro peccato*, vocatur hebr. חטאת *chattat*, græcè ἁμαρτία, id eſt *peccatum*, metonymicè: peccatum enim hominis, impoſitione manus in hoſtiam, morali æſtimatione quaſi transferebatur. Sic
C Paulus 2. Corinth. 5. v. ultimo, *Eum*, inquit, *qui non noverat peccatum* (Chriſtum) *pro nobis peccatum* (id eſt hoſtiam pro peccato) *fecit; ut nos efficeremur juſtitia* (juſti) *Dei in ipſo* (per ipſum.)

QUOD SI PECCAVERIT ANIMA PER IGNORANTIAM DE POPULO TERRÆ) *Anima de populo terræ*, eſt homo plebeius, vulgaris & gregarius. Eſt hæc quarta hoſtia pro peccato, ſcilicet plebeii, cujus hoſtia erat capra.

Vers. 27

Quarta hoſtia pro peccato, ſcilicet plebeii, erat capra.

Tropologicè, Beda: Anima, inquit, quæ peccat, eſt de populo terræ, qui terrenis bonis inhiat: nam ea quæ non peccat, eſt ex iis de quibus dicitur, *Noſtra converſatio in cælis eſt.*

SI AUTEM DE PECORIBUS) de pecudibus (vide dicta c. 1. v. 10.) putà de ovibus; nam de capris jam præceſſit. Unde Hebræa clarè habent, *Si ovem adduxerit oblationem pro peccato, femellam, integram adducet eam.* *Vers. 32*

Notat Philo, principem pro peccato offerre hircum; *Cur?*
plebeium capram, quæ minoris pretii eſt victima, quia mas magiſtratui, femina plebeio competit: minus enim virilitatis & ſapientiæ habet plebeius, quàm princeps. Rur-
D ſum capra & ovis tacitè admonebat offerentes, ut in poſterum innocentiæ ſtuderent, darentque operam, ut quibus injuria aliqua, aut exemplo nocuiſſent, omni ratione prodeſſent; ſic enim oves & capræ ſuo lacte, lana, carne, corio omnibus proſunt.

IMMOLABIT EAM (per ſacerdotem) IN LOCO, *Vers. 33*
&c. HOLOCAUSTORUM) ſcilicet juxta altare, ubi immolari ſolent holocauſta. ita Septuag.

CREMABIT SUPER ALTARE INCENSUM *Vers. 35*
DOMINI) id eſt, ut Hebræa habent, *adolebit ſacerdos eam ad incenſa*, vel incenſa, *Domini*, ut ſcilicet ſint incenſa Domini. Itaque ſicut in victimis pacificis, ſic & in hoſtia pro peccato, ſolus adeps cum renibus & ſanguis Deo cedebant. Quid faciendum ſit de carnibus hujus hoſtiæ pro peccato plebeii, uti & hoſtiæ pro peccato principis, dicet Moſes cap. 6. verſ. 26.

Nota. In ſacrificio pro peccato, uti & in quolibet alio, *Hoſtiæ pro pecca-*
victi-

Digitized by Google

ſe imponebatur ſal, non thus, nec libamina.

victimæ imponebatur ſal, uti præſcriptum eſt c.2. verſ. 13. non verò alia libamina vini, olei & farris; hæc enim tantùm addebantur holocauſto, & victimæ pacificæ: cuius differentiæ cauſam aſſignabo Num. 15. v.3. Hinc ſequitur, nec thus impoſitum fuiſſe victimæ pro peccato. Thus enim non victimæ, ſed eius libamini, putà farris, imponebatur, ut patet Levit. 2. v. 1. Sacrificium autem pro peccato non habebat libamen farris, uti jam dixi: ergo nec thus; imò ſi deficiente victima, offerenda eſſet ſimila, ſive far pro peccato, illi non imponebatur thus, uti diſertè præcipit Deus cap.5. v. 11.

Decem miracula Iudaica in ſacrificiis.

Denique audi hic decem miracula in ſacrificiis, quæ recenſent Judæi. Primum, inquiunt, erat, quòd, cùm ſtatis feſtis innumera vis hominum ad templum confluæret, nulli unquam defuerit hoſpitium. Secundum, cùm in templo ſtabant, ſe invicem comprimebant: cùm verò in terram procumberent confeſſionem peccatorum facturi, omnes ſatis ſpatii habebant, quod, ne alius alium ſua delicta confitentem audiret, quatuor cubitorum eſſe oportebat. Tertium, ignis ſacrificiorum cùm eſſet ſub dio, numquam à pluvia fuit extinctus. Quartum, fumum victimarum nulli venti dimovere poterant, quin ſemper recta in cælum aſcenderet. Quintum, numquam malus caſus aliquis accidit ſummo ſacerdoti in die expiationis. Sextum, nullum umquam vitium inventum fuit in panibus propoſitionis, vel primitiarum. Septimum, nulla umquam mulier gravida abortiit, ob odorem carnium ſanctificatarum. Octavum, numquam fœtuit caro ſanctificata. Nonum, nulla muſca viſa fuit in eo loco, ubi mactabantur victimæ. Decimum, nullus umquam læſus fuit à ſerpente, vel à ſcorpione. Verùm hæc craſſa miracula illis fabulonibus relinquamus.

Moral. de compunctione.

Myſticè, ſacrificium pro peccato eſt pœnitentia & contritio. Pſalm. 50. *Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus; cor contritum & humiliatum Deus non deſpicies.* Baruch. 2. 18. *Anima quæ triſtis eſt ſuper magnitudine mali, & incedit curva & infirma, & oculi deficientes* (lachrymis, jejuniis & vigiliis) *& anima eſuriens dabit tibi gloriam & iuſtitiam Domino.* Daniel. 3. *In animo contrito & ſpiritu humilitatis ſuſcipiamur, ſicut in holocauſto arietum, &c. ſic fiat ſacrificium noſtrum. Ad pœnitentiam*, ait S. Auguſtinus lib. de Pœnitent. *agendam non ſufficit mores immutare in melius, niſi etiam de his quæ facta ſunt, ſatisfaciat per pœnitentiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis ſacrificium, cooperantibus eleemoſynis.* Notent hoc Lutherus & Novantes, qui pœnitentiam aliam non agnoſcunt, quàm reſipiſcentiam & novam vitam. Addicit S. Auguſtinus: *O humilis lachryma, tuum eſt regnum, tua eſt potentia. aſpectum iudicis non vereris: inimicis accuſantibus ſilentium imponis. Sola intras ad regem, ſed ſola non recedis: vincis invincibilem, & ligas omnipotentem.* S. Gregorius lib. 21. Moral. *Quo uberiùs*, ait, *culpa fletur, eo altior cognitio veritatis attingitur: quia ad videndum internum lumen, polluta dudum conſcientia, lachrymis baptizata renovatur.* Et mox: *Vis compunctionis pores cordis aperit, & pennas virtutum fundit: cumque ſe ſtudioſe mens de pigra vetuſtate redarguit, alacri novitate iuveneſcit.* Idem lib. 3. Dialogorum docet compunctionem hanc primùm ex timore gehennæ, deinde ex amore Dei & regni eius, promanare: *Qui priùs*, ait *flebat, ne duceretur ad ſupplicium; poſtea amariſſime flere incipit, quia differtur à regno.*

S. Bernard. in Cant. ſerm. 10. *Unguentum*, ait, *eſt contritionis, eſt unguentum devotionis, eſt unguentum pietatis: primum pungitivum, dolorem faciens. ſecundum temperativum, dolorem leniens: tertium ſanativum, morbum expellens.*

S. Chryſoſt. libr. de Compunctione cordis: *Sola*, ait, *compunctio eſt, quæ facit animam horreſcere purpuram, deſiderare cilicium, amare lachrymas, fugere riſum. Sicut impoſſibile eſt, ut ignis inflammetur in aqua: ita impoſſibile eſt compunctionem vigere in deliciis. Illa enim mater eſt fletus, hæ riſus: illa cor conſtringit, iſtæ diſſolvunt.*

Scimus quàm Chriſto gratum fuerit ſacrificium compunctionis Magdalenæ, S. Petri, S. Pauli, S. Matthæi, S. Mariæ Egyptiacæ, S. Pelagiæ pœnitentis, & S. Thaidis, quæ pœnitens triennio cellæ ſe incluſit, dixitque: *Teſtor Deum, quia ex quo huc ingreſſa ſum, omnia peccata mea velut ſarcinam ſtatui ante oculos meos, & flebam ſemper illa conſpiciens.* Unde Paulus diſcipulus S. Antonii vidit lectum pretioſum in cælo illi præparatum, quem tres virgines clara facie fulgentes cuſtodiebant. Hoc meruit eius humilis pœnitentia. quia ex inſtitutione B. Paphnutii, non audebat Deum nominare, nec manus in cælum expandere, ſed una eius vox hæc erat: *Qui plaſmaſti me, miſerere mei.*

Meritò dixit Abbas ille ſanctus: *Ut umbra corpus, ſic compunctio te ubique comitetur.* Et alius: *Filii Iſrael poſt quadraginta annos intraverunt in terram promiſſionis. Lachrymæ ſunt terra promiſſionis, ad quas ſi perveneris, iam non timebis bellum.*

Nota eſt contritio Arſenii aſſiduè lachrymantis, & Fabiolæ publicè pœnitentis, apud S. Hieronym. & alterius apud Ruffin libr. 2. cap. 1. qui ſepulchro ſe incluſit, & tamquam vivens ſepultus, de inferno mugitum cordis gemitumque aſſiduè edebat: unde audivit dæmones clamantes: *Viciſti, viciſti.* Verè ergo ait Damaſcen. in Vita Barlaam, contritio & *fons lachrymarum eſt baptiſmus.* Narrat Palladius in Lauſiaca cap. 46. de quodam monacho lapſo; qui in ſe reverſus ſpeluncæ ſe incluſit, ſibique ſaccum & cinerem ſubſtravit, nec priùs è terra ſurrexit, nec ceſſavit flere, quàm angelum audivit dicentem: *Accepit Deus pœnitentiam tuam, & tui miſertus eſt: vide ne deinceps decipiaris.*

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HOc capite & initio ſequentis ſpecificantur aliqui caſus circa peccata aliena, ne quis propria putet dumtaxat expianda ſacrificio. Cenſet Benedictus in ſuis Bibliis hoc cap. agi de expiatione peccati ex paſſione commiſſi: capite verò præced. de expiatione peccati ex ignorantia: & cap. ſequenti, putà 7. de expiatione peccati ex certa ſcientia facti. Verùm repugnant verba Scripturæ, v.3.4.15.17.18. ex quibus patet, hoc capite agi etiam de expiatione peccati ex oblivione, errore & ignorantia admiſſi.

1. SI peccaverit anima, & audierit vocem iurantis, teſtiſque fuerit quòd aut ipſe vidit, aut conſcius eſt: niſi indicaverit, portabit iniquitatem ſuam. 2. Anima quæ tetigerit aliquid immundum, ſive quod occiſum à beſtia eſt, aut per ſe mortuum, aut quodlibet aliud reptile: & oblita fuerit immunditiæ ſuæ, rea eſt, & deliquit: 3. & ſi tetigerit quidquam de immunditia hominis, juxta omnem impuritatem qua pollui ſolet, oblitaque cognoverit poſtea, ſubiacebit delicto. 4. Anima, quæ juraverit, & protulerit labiis ſuis ut vel malè quid faceret, vel benè, & idipſum iuramento & ſermone firmaverit, oblitaque poſtea intellexerit delictum ſuum, 5. agat pœnitentiam pro peccato, et 6. offerat de gregibus agnam ſive capram, orabitque pro ea ſacerdos, et pro peccato eius; 7. ſin autem non potuerit offerre pecus, offerat duos turtures, vel duos pullos columbarum, Domino, unum pro peccato, et alterum in holocauſtum, 8. dabitque eos ſacerdoti: qui primum offerens pro peccato, retorquebit caput eius ad pennulas, ita ut collo hæreat, et non penitus abrumpatur. 9. Et aſperget de ſanguine eius parietem altaris. quidquid autem reliquum fuerit, faciet diſtillare ad fundamentum ejus,

Digitized by Google

ejus, quia pro peccato eſt. 10. Alterum verò adolebit in holocauſtum. ut fieri ſolet: rogabitque pro eo ſacerdos & pro peccato ejus, & dimittetur ei. 11. Quòd ſi non quiverit manus ejus duos offerre turtures, aut duos pullos columbarum, offeret pro peccato ſuo ſimilæ partem ephi decimam, non mittet in eam oleum, nec thuris aliquid imponet, quia pro peccato eſt. 12. tradetque eam ſacerdoti: qui plenum ex ea pugillum hauriens, cremabit ſuper altare, in monimentum ejus qui obtulerit. 13. rogans pro illo & expians, reliquam verò partem ipſe habebit in munere. 14. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 15. Anima ſi prævaricans ceremonias, per errorem, in his quæ Domino ſunt ſanctificata, peccaverit, offeret pro delicto ſuo arietem immaculatum de gregibus, qui emi poteſt duobus ſiclis, juxta pondus Sanctuarii: 16. Ipſumque quod intulit damni reſtituet, & quintam partem ponet ſupra, tradens ſacerdoti, qui rogabit pro eo offerens arietem, & dimittetur ei. 17. Anima ſi peccaverit per ignorantiam, feceritque unum ex his quæ Domini lege prohibentur, & peccati rea intellexerit iniquitatem ſuam, 18. offeret arietem immaculatum de gregibus ſacerdoti, juxta menſuram æſtimationemque peccati: qui orabit pro eo, quia neſciens fecerit: & dimittetur ei, 19. quia per errorem deliquit in Dominum.

VERS. 1. SI PECCAVERIT ANIMA] eo modo quo ſequitur. Caſus & leges hujus capitis & ſequentis ad omnes, etiam pontifices, pertinere videntur; nulla enim hic fit perſonarum diſtinctio, uti facta eſt cap. 4.

Iurantis, id eſt adiurantis. ET AUDIERIT VOCEM JURANTIS] *Iurantis*, hoc eſt, ut Chald. Vatablus & alii vertunt, *adiurantis*, putà judicis. Unde & nonnulla Biblia manuſcripta legunt *adiurantis*: quo & Radulph. utramque lectionem, ſcilicet *jurantis* & *adiurantis*, adfert & exponit. Vilalpando quoque in cap. 17. Ezech. pag. 2. *jurantis*, inquit, id eſt judicis prævio juramento interrogantis. q.d. Si quis teſtis a judice adjuratus, ut verè dicat id quod vidit, aut ſcit de re in judicio controverſa: ſi is eam non indicet, ſed palliet vel neget, dicatque ſe nihil de illa re ſcire, hic portabit iniquitatem ſuam.

Secundò, Iurantis, id eſt juramento affirmantis. Secundò, Tò *jurantis* ſimpliciter & propriè accipi poteſt. Hebraicè enim eſt אלה *ala*, id eſt *juramenti*, præſertim execratorii. q. d. Si quis audierit vocem jurantis, id eſt juramento aliquid confirmantis, putà promittentis rem aliquam, aut contractum aliquem ineuntis, aut quid aliud aſſerentis & ſtabilientis juramento (Hebræi enim juramento ſuos contractus & promiſſa firmabant) hujuſque rei teſtis citatus ſit in judicio, ut dicat id quod de re vidit aut cognovit; ſi is juridicè requiſitus ad teſtandum veritatem, eam non indicet, hic portabit iniquitatem ſuam. ita S. Auguſt. q. 1. Procop. Hychius, Origen. Radulphus & Abulenſ. Aliter exponunt Rabbini aliqui, quaſi hic loquatur Script. de eo qui audit aliquem dejerantem, execrantem, maledicentem & abutentem nomine Dei, & non indicat illud magiſtratui, ut is puniatur: illum enim reum fieri, & debere pro hoc ſuo ſilentio, quaſi delicto, offerre oblationem hic præſcriptam.

Nota hic cæcitatem & perverſitatem Judæorum, qui nullam ſibi juramenti & perjurii conſcientiam faciunt, niſi jurent manu impoſita ſuper librum legis: quòd ſi alio ritu jurent, audacter jurabunt falſum. Quare imprudenter cum magna Chriſtianorum injuria faciunt magiſtratus, qui Judæos in rebus forenſibus ad juſiurandum contra Chriſtianos admittunt. Quam perfidiam cùm Norinbergenſes, aliæque Reſp. olim intellexiſſent, Judæos ad nullum admiſerunt juramentum, niſi admota manu ad librum legis ſuæ Synagogæ jurarent. Adde, quòd ipſi in die expiationis à Rabbinis ſuis ab omnibus votis & juramentis, ſi quæ maligniùs fecerunt, abſolvuntur. Denique Judæus licitum ſibi putat, Chriſtiano homini, quacumque ratione poſſit, damnum inferre. Unde & quidam eorum magnus Rabbi ſic ſcribit: *Optimus qui inter gentes eſt, dignus eſt, ut caput illi conteratur tamquam ſerpenti.*

PORTABIT INIQUITATEM SUAM) *Iniquitas* hic ponitur metonymicè, pro pœna iniquitatis: quaſi dicat, Talis punietur à Deo, etiamſi ſcelus perpetuò lateat homines: talis ſuſtinebit pœnam iniquitatis ſuæ, quam tamen amoliri poterit pœnitentia, & ſacrificio quod præſcribitur v. 6. Illa enim ſanctio quæ habetur verſ. 6. ad omnes caſus præcedentes referenda eſt: Deo enim per hoc ſacrificium ſatisfiebat: proximo tamen ſi læſus eſſet, nihilominùs damnum omne ſarciendum

VERS. 2. erat.

ANIMA QUÆ TETIGERIT ALIQUID IMMUNDUM, &c. AUT QUODLIBET ALIUD REPTILE (omnia enim reptilia ex lege Levit. 11. verſ. 42. erant immunda) ET OBLITA FUERIT IMMUNDITIÆ SUÆ (ac conſequenter neglexerit eam tollere per ſacrificium à lege ſtatutum) REA EST) Hebr. *immunda* vel *polluta eſt*, quia videlicet rem immundam tetigit, ideoque *rea eſt*, quia contra legem Levit. 11. verſ. 43. quæ vetat tangi immundum, fecit.

ET DELIQUIT) quia immunditiam hanc per ſacrificium, ſive luſtrationem lege præſcriptam, non expiavit. ita Abulenſ.

Theodotion & Aquila vertunt, *anima quæ ſe inquinaris verbo impuro*, id eſt re impura vel immunda, *rea eſt*. *Verbum* enim ſæpè pro re ſumitur metonymicè.

Tropolog. Procop. qui alium quàm Dei ſectatur ſermonem (hic enim ſolus purus eſt, cæteri ſunt impuri) reus eſt & deliquit.

ET SI TETIGERIT QUIDQUAM DE IMMUNDITIA HOMINIS, JUXTA OMNEM IMPURITATEM QUA POLLUI SOLET (id eſt, de omnibus illis in quibus homines ex lege Moſis pollui ſolent, ſicut v. 5. legaliter polluebatur is, qui tangebat morticinium, SUBJACEBIT DELICTO) Hebr. *deliquit*, ideoque pœnæ, uti & culpæ, rea eſt & ſubjecta, ac conſequenter tenebitur ad ſacrificium verſ. 6. præſcriptum, ut ſe expiet. VERS. 3.

ANIMA QUÆ JURAVERIT, &c. UT VEL MALE QUID FACERET) *Male facere* Hebr. eſt affligere. unde ipſi per *male facere* hic intelligunt jejunare. Ita & S. Greg. Caiet. Vatablus & alii; jejunium enim eſt carnis afflictio. Verum quia *male facere* hic opponitur benefacere; hinc meliùs hæc non ad ipſum jurantem, ſed ad tertium referas. q. d. Homo qui juraverit aliquem affligere, intellige juſtè, ut cùm parentes jurant ſe caſtigaturos filios; loquitur enim Deus hic de malo pœnæ, non culpæ. nam malum culpæ non eſt materia juramenti, quòd tamen hic requiritur, ut patet ex Hebræo, qui ſic habet, *ad omne quod loquetur homo in juramento*, vel *effutierit*. בטא *bata* enim effutire, vel temerè & inconſideratè proloqui ſignificat. VERS. 4.

OBLITAQUE (ita ut non impleverit juramentum) POSTEA INTELLEXERIT DELICTUM SUUM) juramenti ſui obliti & neglecti. Hebr. eſt, cùm cognoverit quòd deliquerit in aliquo horum. Unde patet, ſacrificium quod ſequitur, ad omnes præcedentes caſus referendum eſſe, idque docet S. Auguſt. q. 1. VERS. 5.

AGAT POENITENTIAM PRO PECCATO) ut ſcilicet illud agnoſcat, de eo doleat & conteratur: alioquin enim ſacrificium quod offert parum ei proderit, ſed ut ei proſit, ex contritione procedat neceſſe eſt. Unde idem intellige in omnibus aliis ſacrificiis, etiamſi non exprimatur. Hebræus & Chald. habent, *confiteatur peccatum in quo peccavit*. Unde Hebræi tradunt, ſpecialem hic requiſitam fuiſſe peccati confeſſionem; iſtam videlicet, ut offerens manus ſuas habens inter victimæ cornua diceret: *Obſecro Domine, peccavi, inique egi, prævaricatus ſum, ſic & ſic feci, ecce pœnitet me, & pudet me operum meorum, nunquam revertar ad rem iſtam.* Traduntque nihil profuiſſe ſacrificia, nec expiaſſe peccata, niſi תשובה וידוי *teſcuba veiduì*, id eſt pœnitentia & confeſſio hæc acceſſiſſent, juxta id quod præcipitur Numer. 5. verſ. 7. *Confitebuntur peccatum ſuum quod fecerunt*. Hebræi etiamnum hanc ſpecialem peccatorum confeſſionem faciunt *Ritus confeſſionis particularis Iudæorum.*

ciunt

Digitized by Google

cluſt in die expiationis, & loco ſatisfactionis ſibi plagas A inſligunt uti ex ipſiſmet audivi. Vide ergo quàm particularis fuerit Judæorum confeſſio, quam hæretici apud Chriſtianos generalem eſſe volunt.

VERS. 6. & 7. OFFEREBAT DE GREGIBUS AGNAM SIVE CAPRAM &c. SIN AUTEM NON POTUERIT OFFERRE PECUS (pecudem, hebr. eſt *ſi manus ejus non potuerit tangere ſufficientiam ovis*, id eſt, ſi tam pauper ſit ut non ſuppetat ovis) OFFERAT DUOS TURTURES, VEL DUOS PULLOS COLUMBARUM DOMINO, UNUM PRO PECCATO, ET ALTERUM IN HOLOCAUSTUM.

Nota. Priùs debebat offerri turtur unus pro peccato; deinde alter in holocauſtum, quia non eſt ſpecioſa laus Dei in ore peccatoris. Carnes turturis immolati pro peccato, cedebant totæ ſacerdoti, nihil Deo: uti fiebat in aliis ſacrificiis pro peccato, ut patet Levitici 6. v. 26. ita Abulenſ.

Tropol. de variis pœnitentiæ modis. Tropolog. S. Gregor. Iſychius & Radulphus per ovem, turturem, columbam varios pœnitentiæ modos accipiunt. *Si pecus*, inquiunt, *afferre*, *id eſt pœnitere in* B *carnis afflictione nequeas*, *da turturem*, *id eſt contritionem & gemitum*, *quod non poſſis digna ſatisfactione peccatum abluere: da duos pullos columbarum*, *id eſt conſecra mentem tuam contemplationi*, *& cæleſti converſationi*, *ac pleniſſimè te Deo trade: retorque caput ut collo hæreat; quia qui vitam in deliciis egit*, *ſi morte vicina & ætate feſſa vanitatem ſtudiorum ſuorum intelligit*, *ſi jam ſcit plangere quòd vitam perdidit*, *caput à corpore ſecernat*, *mentis ſcilicet intentionem à procurandis carnis voluptatibus avertat. nec tamen caput ipſum penitus abrumpendum eſt; quia cura quæ carnis deſideriis negatur, ſuſtentandis neceſſitatibus debetur*, inquit, Radulph.

Alia S. Gregorii. Paulò aliter hæc accommodat S. Gregor. l. 32. Moral. 2. *Iuramentum*, ait, *proferre*, *eſt nos voto divinæ ſervitutis alligare; & cùm bona opera promittimus, nos boni facere ſpondemus; cùm verò abſtinentiam cruciatumque carnis noſtræ vovemus, malè ad præſens nos nobis facere juramus; ſed quia nullus quamlibet devotus eſt, qui inter ipſa pia vota non peccet, pro peccato agnam, id eſt activæ vitæ innocentiam, offerat, aut capram quæ in rupibus paſcitur, id eſt ad paſtum contemplationis ſe accingat. Si hæc non poſſit, det duos turtures,* C *vel duos pullos columbarum, id eſt duplicem pœnitentiæ gemitum, quia ſcilicet & recta non fecit, & prava operatus eſt.*

VERS. 11. QUOD SI NON QUIVERIT MANUS EJUS OFFERRE TURTURES, &c. OFFERET PRO PECCATO SUO SIMILÆ PARTEM EPHI DECIMAM] Decima ephi eſt gomor, quæ erat menſura quotidiani victus & manna, ut dixi Exodi 16. v. ult. Hæc omnia ad omnes præcedentes hoc capite caſus pertinent, uti ſuperiùs dixi.

Chriſtus eſt decima ephi, cur? Allegor. Chriſtus eſt decima ephi, ſeu trium modiorum: quia Chriſtus habet in ſe SS. Trinitatis plenitudinem, ſed ut decima, quia humanitas multò minor & inferior eſt deitate. Rurſum ut decima; quia Chriſtus perfectiſſimè decalogum adimplevit, inquit Iſychius.

Tropologicè, Radulph. per decimam ephi accipit integram peccatorum confeſſionem: denarius enim eſt numerus plenus & perfectus.

NON MITTET IN EAM OLEUM] quod de more ex lege Levit. 2. v. 1. in mincha, id eſt ſacrificium *Hoſtia pro peccato caret oleo, id eſt luce & lætitia.* ſimilæ, immitti ſolet. Vetatur ergo hic oleum in ſacrificio D pro peccato: cujus ſanctionis, uti & aliorum ceremonialium cauſa prima fuit, voluntas & electio Dei. Secunda cauſa myſtica fuit, ut ſcilicet ſignificaretur peccatorem expertem eſſe lætitiæ & lucis: oleum enim lætitiæ & lucis eſt ſymbolum. Ita Theod. Procop. & Cyrill. lib. 15. de Adoratione in ſpiritu. nam, ut ait Cyprian. ſerm. 5. de lapſis: *hæc ſunt peccata lapſis, quod grando frugibus, quod turbidum ſidus arboribus, quod armentis peſtilens vaſtitas, quod navigiis ſæva tempeſtas*. Et S. Martialis epiſt. ad Burdegal. *Peccata*, ait, *ſunt ſpinæ, quæ per multas amaritudines, invidias & doloſitates, non ſinunt gaudium & oleum Spiritus S. in vobis dominari.* Aliter Iſychius & Radulph. *Peccator*, inquit, *non debet ſe mulcere oleo*, id eſt non debet præſumere de peccati venia & indulgentia, ſed anxiari & timere ne fortè eam non aſſequatur.

caret & thure, id eſt bono odore. NEC THURIS ALIQUID IMPONET, QUIA PRO PECCATO EST] Thus hic vetatur in victimis pro peccato, ut per hoc deſignetur peccatum non benè ut A thus, ſed peſſimè olere, & eſſe abominabile coram Deo. ita S. Cyrillus lib. 15. de Adoratione, Procop. & Theodor. Secundo, deeſt hic thus, id eſt oratio: quia, ut inquit Radulph. *peccator libera fronte veniam petere non debet cùm dignam non exhibeat ſatisfactionem: petat, quaſi non petendo: ſperet, ſed quaſi deſperando, dum & ſe indignum venia confitetur, & tamen ſola Dei miſericordia fieri poſſe credit, ut ſalvetur. Unde Eccleſia orare Deum nos docet, ut dimittat quæ conſcientia metuit, & adjiciat quæ oratio non præſumit.* Et Iſychius, Thus, ait, *hic non apponitur; quia neſcit peccator utrum boni odoris ſit ejus oratio, quam frequenter prævaricatus eſt.* Unde Joel c. 2. *Convertimini*, inquit, *ad Dominum, quia benignus eſt. quis ſcit ſi convertatur & ignoſcat, & relinquat poſt ſe benedictionem?*

IN MONUMENTUM EJUS QUI OBTULERIT] VERS. 12. ut ſcilicet Deus recordetur offerentis. Vide dicta cap. 2. v. 2.

ROGANS ET EXPIANS) rogans ut remittatur ei. patet ex Hebræo.

RELIQUAM VERO PARTEM (ex ſimila oblata VERS. 13. pro peccato) IPSE (ſacerdos offerens) HABEBIT IN MUNERE] Hebr. *Sicut munus*, quo ſcilicet eum vult remunerari Deus, pro labore & miniſterio tabernaculi. *mincha* enim hebr. ſubinde quamvis oblationem, & quodvis donum ſignificat. Septuag. vertunt, *reliquum erit ſacerdoti; ſicut ſacrificium ſimilæ*, quod ſcilicet ex lege ei cedere debet, de quo c. 6. v. 16.

ANIMA SI PRÆVARICANS CÆREMONIAS VERS. 15. PER ERROREM) Nam ſi ſcienter eas prævaricata eſſet, non expiabatur per ſacrificium arietis quod hic præſcribitur, ſed morte puniebatur, ut patet Num. 15. 3. Unde v. 18. hic dicitur: *Orabit pro eo, quia neſciens fecit.* Pari modo Gentilium hæc erat ſanctio: *Sacrum ſacrove commendatum qui clepſerit rapſeritve, parricida eſto*, uti refert Cicero libr. 2. de Legibus.

IN HIS QUÆ DOMINO SUNT SANCTIFICATA) v. g. ſi laicus comedat de carnibus Deo immolatis, ut dicitur c. 22. v. 14.

OFFERET PRO DELICTO SUO ARIETEM, QUI EMI POTEST DUOBUS SICLIS) Hebr. *in taxationem*, vel *pretium argenti ſiclorum*, putà minimum C duorum, ita Vatabl. Adde, veriſimile eſſe, in Hebræo non legendum eſſe in plurali שקלים *ſcekalim*, id eſt ſiclorum, ſed in duali שקלים *ſcekalaim*, id eſt duorum ſiclorum. Siclus continebat 4 regales Hiſpanicos: duo ergo ſicli argentei faciebant 8. regales Hiſpanicos, id eſt duos florenos Brabanticos. Radulphus aſſerit Septuag. vertiſſe arietem pretii 50. ſiclorum, idque ad myſterium inquit, ut ſcilicet ſignificaretur confeſſione fidei quam ſiclus ſignificat, qua aries, id eſt Chriſtus, acquiritur, per quinquageſimam, id eſt Spir. S. in penteceoſte effuſum, hominibus dari. Verùm Græca, Regia & Romana carent jam omni numero; & certum eſt τὸ 50. irrepſiſſe, nil enim tale habent Hebræa, Chald. & Latina: & conſtat 50. ſiclis non arietem, ſed bovem tunc emi ſolitum. Aries enim duobus ſiclis emi poterat, uti dicitur hoc verſ.

JUXTA PONDUS SANCTUARII) id eſt juſti ponderis, ut ſiclo qui in ſanctuario aſſervatur, tanquam juſtiſſimi ponderis, æquiponderet, uti dixi Exodi 30. 24. & patet Levit. ult. v. 25. ubi dicitur: *Omnis æſtimatio ſiclo ſanctuarii ponderabitur.*

IPSUMQUE QUOD INTULIT DAMNI RESTITUET, ET QUINTAM PARTEM PONET VERS. 16. SUPRA) ut ſcilicet hæc quinta pars ſuperaddita, ſit in compenſationem injuriæ, quam præter damnum irrogavit Domino, ejuſque ſacris. Hinc patet, ſi quis per errorem uſurpaſſet res ſanctificatas & oblatas Deo, putà carnem vel adipem, qui ſoli Deo in victima cedebat, hic debebat Primò, offerre arietem in ſacrificium: Secundò, *Reſtitutionem hic exigit Deus.* reſtituere rem uſurpatam, & inſuper quintam, ut, v. g. ſi quinque uſurpaſſet, reſtituere ſex; Deus enim hic privatæ perſonæ vicem ſubit: hæc enim ſanctificata Deo ſpecialiter, quaſi privatæ perſonæ erant propria, erantque quaſi peculium Dei. Unde reſtitutio eorumdem eidem erat debita. Hæc ergo præſcribitur hic, addita inſuper mulctæ loco quinta parte.

Nota. Hæc reſtitutio facienda erat in pecunia, quæ cedebat ſacerdotibus (hi enim Dei vices in terra gerunt) idque inſinuatur hic: nam alioqui ii qui holocauſti partem per errorem comediſſent, debuiſſent integrum animal re-

ſtitue-

Digitized by Google

ſtituere, quod Deo offerretur in holocauſtum; nec enim pars animalis offerri poterat in holocauſtum, ſed totum animal: ergo ne totum animal reſtituere cogerentur, partis uſurpatæ pretium perſolvebant ſacerdoti. Ita Abulenſ. Græcè pro *quintam partem*, eſt ἐπίπεμπτον *quod nos*, inquit Origen. *poſſumus dicere Super quintas, niſi diceretur iſtud ſpecialis cujuſdam numeri apud illos eſſe vocabulum, quo indicaretur pro quinque alios quinque dantos, & unum ſuperius, verbi gratia, intelligatur qui furatus ſit vel uſurparis in neceſſitate quinque numos de ſanctis, ipſos quinque reſtituere, & inſuper alios quinque, uno etiam ſuper addito.* Verùm meliùs τὸ ἐπίπεμπτον exponas juxta Hebr. Chald. & Latina, quæ habent, *quintā partem*; loquitur enim Moſes de pœna non furti, de quo Exod. 22. v. 1. ſed abuſus ſanctificatorum.

Vers. 17. ANIMA SI PECCAVERIT PER IGNORANTIAM, FECERITQUE UNUM EX HIS QUÆ DOMINI LEGE PROHIBENTUR) omittendo in ſacris cæremoniā aliquā nulli damnosā: de hoc enim caſu hic agi patet ex eo quod ſubditur, *Deliquit in Dominum*; & ex eo, quòd peccās juxta menſurā peccati jubetur arietē maioris, vel minoris pretii offerre. Ita Caietan. Hæc ergo lex diſtinguitur à præced. verſ. 15. quòd illa agat de ſanctificatis ſive oblatis Deo; hæc agat de ipſis ſacris & cæremoniis. Diſtinguitur etiam ab illa cap. 4. verſ. 27. quia illa generalis eſt agitque de quibuſlibet peccatis contra præcepta Dei commiſſis: hæc verò ſpecialis eſt.

JUXTA MENSURAM ÆSTIMATIONEMQUE PECCATI) q. d. Pro maiori peccato meliorem & pretioſiorem offeret arietem, pro minori verò minorem & vilioris pretii. Aliter Abulenſ. q. d. Tantus erit valor iſtius arietis qui offertur, quanta fuit æſtimatio, vel menſura poſita in ariete pro peccato, id eſt duorum ſiclorum: Sed non advertit Abulenſ. ubi pretium duorum ſiclorum conſtituitur, non addi, *Juxta menſuram æſtimationemque peccati*: quia jam per legem certum pretium definiebatur; hic verò, ubi dicit, *Juxta menſuram æſtimationemque peccati*, non conſtitui, nec definiri pretium duorum ſiclorum; ſed illud arbitrio & æſtimationi ſacerdotis relinqui, ut ipſe pro maiori peccato maioris pretii arietem, pro minori minoris pretii iniungat. Ita Ribera. Unde hebraicè eſt, *juxta æſtimationem tuam*, ſcilicet ò Moſes, & conſequenter tuam ò Aaron & ſacerdos; hæc enim ſacra ſpectant ad Moſen, quatenus ipſe erat princeps ſacrorum & ſacerdos. Unde in iis Aaron ſacerdotes ei ſucceſſerunt. Vers. 18.

ORABIT PRO EO QUIA NESCIENS FECERIT} q. d. Orabit pro eo, dicens: Parce Domine huic, qui deliquit in adhibendis cæremoniis à te præſcriptis, quia neſciens id fecit.

CAPUT SEXTUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribitur hoſtia pro peccato iniuriæ in proximum. Deinde quid ex ſingulis hoſtiis cremandum ſit, quid comedendum, unde verſ. 9. deſcribitur in hac re lex & ritus holocauſti, & ignis perpetui: verſ. 14. ritus mincha: v. 20. ritus hoſtiæ in conſecratione ſacerdotum: v. 25. ritus hoſtiæ pro peccato.

1. LOcutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Anima quæ peccaverit, & contempto Domino, negaverit proximo ſuo depoſitum quod fidei eius creditum fuerat, vel vi aliquid extorſerit, aut calumniam fecerit. 3. ſive rem perditam invenerit, & inficians inſuper peieraverit, & quodlibet aliud ex pluribus fecerit, in quibus ſolent peccare homines, 4. convicta delicti, reddet 5. omnia quæ per fraudem voluit obtinere, integra, & quintam inſuper partem domino cui damnum intulerat. 6. Pro peccato autem ſuo offeret arietem immaculatum de grege, & dabit eum ſacerdoti, iuxta æſtimationem menſuramque delicti: 7. qui rogabit pro eo coram Domino, & dimittetur illi pro ſingulis quæ faciendo peccavit. 8. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 9. Præcipe Aaron & filiis eius: Hæc eſt lex holocauſti: Cremabitur in altari tota nocte uſque manè: ignis ex eodem altari erit. 10. veſtietur tunica ſacerdos & ſeminalibus lineis: tolletque cineres, quos vorans ignis exuſſit, & ponens juxta altare, 11. ſpoliabitur prioribus veſtimentis, indutuſque aliis, efferet eos extra caſtra, & in loco mundiſſimo uſque ad ſavillam conſumi faciet. 12. Ignis autem in altari ſemper ardebit, quem nutriet ſacerdos ſubiiciens ligna manè per ſingulos dies, & impoſito holocauſto, deſuper adolebit adipes pacificorum. 13. Ignis eſt iſte perpetuus, qui nunquam deficiet in altari. 14. Hæc eſt lex ſacrificii & libamentorum, quæ offerent filii Aaron coram Domino, & coram altari. 15. Tollet ſacerdos pugillum ſimilæ quæ conſperſa eſt oleo, & totum thus, quod ſuper ſimilam poſitum eſt: adolebitque illud in altari, in monimentum odoris ſuaviſſimi Domino: 16. reliquam autem partem ſimilæ comedet Aaron cum filiis ſuis. abſque fermento & comedet in loco ſancto atrii tabernaculi. 17. Ideo autem non fermentabitur, quia pars eius in Domini offertur incenſum. Sanctum ſanctorum erit, ſicut pro peccato atque delicto. 18. Mares tantùm ſtirpis Aaron comedent illud Legitimum ac ſempiternum erit in generationibus veſtris de ſacrificiis Domini, omnis qui tetigerit illa, ſanctificabitur. 19. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 20. Hæc eſt oblatio Aaron, & filiorum eius, quam offerre debent Domino in die unctionis ſuæ. Decimam partem ephi offerent ſimilæ in ſacrificio ſempiterno, medium eius manè, & medium eius veſpere: 21. quæ in ſartagine oleo conſperſa frigetur. Offeret autem eam calidam in odorem ſuaviſſimum Domino. 22. ſacerdos, qui iure patri ſucceſſerit: & tota cremabitur in altari. 23. Omne enim ſacrificium ſacerdotum igne conſumetur, nec quiſquam comedet ex eo. 24. Locutus eſt autem Dominus ad Moyſen, dicens: 25. Loquere Aaron & filiis eius: Iſta eſt lex hoſtiæ pro peccato: In loco ubi offertur holocauſtum, immolabitur coram Domino. Sanctum ſanctorum eſt. 26. Sacerdos qui offert, comedet eam in loco ſancto, in atrio tabernaculi. 27. Quidquid tetigerit carnes eius, ſanctificabitur. Si de ſanguine illius veſtis fuerit aſperſa, lavabitur in loco ſancto. 28. Vas autem fictile, in quo cocta eſt, confringetur. quod ſi vas æneum fuerit, defricabitur, & lavabitur aqua. 29. Omnis maſculus de genere ſacerdotali veſcetur de carnibus eius, quia Sanctum ſanctorum eſt. 30. Hoſtia enim quæ cæditur pro peccato, cuius ſanguis infertur in tabernaculum teſtimonii ad expiandum in Sanctuario, non comedetur, ſed comburetur igni.

VERS. 2. ANIMA QUÆ PECCAVERIT, ET CONTEMPTO DOMINO NEGAVERIT PROXIMO SUO DEPOSITUM] Et ſignificat, *id eſt*, ut & v. 14. & c. 5. 1. & Matt. 13. 41. ubi dicitur: *Colligent de regno eius omnia ſcandala, & (id eſt) eos qui faciunt iniquitatem.* Et Coloſſ. 2. 8. *Videte ne quis vos ſeducat per philoſophiam & inanem fallaciam*: q. d. Non damno veram philoſophiam, quæ nil falſum docet, ſed eam quæ ſit captioſa & inanis fallacia, damno erroneam, damno errores philoſophorum adverſantium veritati.

Nota τὸ *contempto Domino*, q. d. Qui falsò negat depoſitum occultum & ſecretum, hic peccat in Dominum, qui ſolus vidit illud deponi, eò quòd res ageretur ſine teſtibus. Contemnit enim Domini præſentiam, omniſcientiam, iudicium & vindictam. Non ergo agitur hic de eo, qui formaliter contemnit Dominum, dicendo per ſuperbiam, Nolo obedire Deo; talis enim occidendus erat, juxta legem Numer. 15. 30. Vide Abulenſ. ibidem quæſt. 43.

AUT CALUMNIAM FECERIT) putà per calumniam & fraudem aliquem læſerit (ita Septuag.) damnum videlicet dando, & bona alterius fraude occupando. Vnde Aquila, Symmachus & Theodotion, teſte Hychio,

VERS. 3. vertunt, *ſi calumniatus eſt aliquid*.

ET QUODLIBET ALIUD) Hebr. additur *ex illis*, ſcilicet quibus ſolet fieri fraus, aut damnum aliud irrogari proximo, uti fit in omnibus caſibus hic enumeratis.

Calvinus vult hic elidi opera ſatisfactoria.

Calvinus vult hoc ſacrificium, de quo hic loquitur Scriptura, per ſynecdochen etiam ad alia peccata ſponte & ſcienter admiſſa extendi: adeoque nullam peccati cuiuſpiam expiationem fuiſſe apud Judæos niſi per ſacrificium, idque ad hoc, ut ea ratione opera ſatisfactionis elidat & enervet. *Unde*, ait ipſe, *refellitur diabolicum figmentum de ſatisfactionibus, quibus ſe à Dei judicio redimi imaginantur Papiſtæ. In hunc finem fabricantur opera ſupererogationis, quæ meritoria ſint ad pœnam redimendam: inde & Purgatorium emerſit.*

Refellitur.

Verùm id falſum eſſe apertè convincitur (ut alia taceam) ex hac clauſula, quæ pro ſimilibus iniuriis & damnis proximo illatis tantùm, hoc ſacrificium præcipit apertè docet. Unde pro idololatria voluntaria, divinatione, ſchiſmate, cæde parentum, &c. nulla particulariter erant indicta ſacrificia; ſimiliter pro peccatis internis nullæ hic ſtatuuntur victimæ, ſed tantùm pro externis; certum tamen eſt omnia hæc actu contritionis potuiſſe expiari, ad quem omnes prophetæ peccatores adhortantur, eis veniam promittentes. Porro hæc nihil faciunt ad ſatisfactionem, quæ pro pœna tantùm temporali redimenda valet; imò hinc argumentum pro ſatisfactione retorqueo: Sacramenta illa vetera non valebant ad expiationem culpæ per ſe, ſed tantum pœnæ temporalis, ut oſtendi c. 1. v. 4. ergo valebant per modum ſatisfactionis. Satisfactionem enim Catholici Doctores vocant, redemptionem pœnæ temporalis, quæ manet remiſſa culpa. Vide Bellarminum, & Suarez in illa materia.

Pro idololatria, parricidio, etc. nulla præſcribitur victima.

VERS. 4. CONVICTA DELICTI) Hebr. eſt *cum deliquerit*, ſic & Septuag. ſed *delinquere* accipiunt ipſi abuſivè, pro eo quod eſt *delictum ſuum agnoſcere*. Ita Vatabl. Ita & Chald. exponit c. 5. v. ult. Pari abuſione *delinquere* ſignificat delictum expiare, & *delictum* ipſum paſſim hic vocatur ipſa hoſtia delicti expiatrix; ſic *mundare* ſignificat mundum declarare, c. 13. v. 14. 25. 27. Pari modo intellige quod vertit Noſter, *convicta delicti*; ſcilicet non à teſtibus, ſed à ſeipſa & ſua conſcientia, qua pungente ſacerdoti delictum illud confitetur. Id clarius exprimitur Num. 5. v. 7. ubi idem hic caſus repetitur: nam de occulto peccato hic agi, patet ex eo, quòd de publico peccato iam egerit, legeſque ſanxerit Moſes toto cap. 22. Exodi, ac nominat in v. 8. ubi fraudator convictus de fraude, iubetur ſolvere non ſimplum, uti hic dicitur, ſed duplum. Idem patet ex Joſepho; qui cùm eſſet ſacerdos, optimè hæc ſcire potuit. Ipſius hæc ſunt verba lib. 3. Antiq. c. 10. *Qui ſciens peccavit nemine conſcio, arietem offert lege ita iubente*: ergo is qui ſciens peccat, licet occultè, iubetur hic adire ſacerdotem, & peccatum illi detegere, ut pro eius arbitrio aries deligatur, & ipſe pro peccatore oret. Sic & Philo: *Si quis*, inquit, *mentitus fuerit de ſocietate, aut depoſito aut rapina, aut inventione rei perditæ: deinde ad vitandam ſuſpicionem iurare non recuſarit; & tandem ar-*

A *guente ſe intus conſcientia, periurium ſuum abnegationemque ipſe damnans, confeſſus fuerit, ac veniam petierit, merebitur delicti oblivionem.*

Unde videas hic rurſum confeſſionis ſacerdotalis legis novæ typum & figuram, uti & ſatisfactionis, in eo quod ſubditur: *Iuxta menſuram æſtimationemque delicti*, ut ſcilicet ſi delictum eſſet grave, daret offerens arietem meliorem; ſin eſſet leve, daret viliorem & minoris pretii, pro ſacerdotis, cui confitebatur delictum, iudicio & arbitrio, ut ait Joſephus; nam verba illa non patiuntur alium ſenſum niſi torqueantur vide dicta c. 5. v. 18. Erat ergo ſacerdos hic quaſi iudex, peccator erat reus & ſui accuſator aderat eius ſatisfactio, aderat & oratio ſacerdotis, quæ erat vice abſolutionis.

Typus confeſſionis & abſolutionis.

Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur: qui autem confeſſus fuerit, & reliquerit ea, miſericordiam conſequetur, ait Sapiens Proverb. 28. S. Auguſt. in illud pſalm. 31. 5. *Delictum meum cognitum tibi feci: Non operui*, ait, *ſed aperui, ut operires; non celavi, ut tegeres. Nam quando homo detegit, Deus tegit; cùm homo celat, Deus nudat; cùm homo agnoſcit, Deus ignoſcit.* B *Gehennam*, inquit Tertullian. libr. de Pœnitent. *exomologeſis extinguit.* Et infrà: *Peccator reſtituendo ſibi inſtitutam à Domino exomologeſin ſcient, præteribis illam, quæ Babylonium regem in regna reſtituit? Cùm te ad fratrum genua protendis, Chriſtum contrectas, Chriſtum exoras.* Audi quid de S. Ambroſio confeſſiones ſuorum privatim audiente ſcribat Paulinus in eius Vita: *Quotieſcumque illi aliquis ob percipiendam pœnitentiam, lapſus ſuos confeſſus eſſet, ita flebat, ut & illum flere compelleret; videbatur etiam ſibi cum iacente iacere. Cauſas autem criminum, quæ illi confitebantur, nulli niſi Domino ſoli, apud quem intercedebat loquebatur.* S. Pacianus in Parænesi ad pœnitent. *Vos fratres*, ait, *appello, poſt impudentiam timidos, poſt peccata verecundos, qui peccare non erubeſcitis, & erubeſcitis confiteri. Rogo vos per illum Dominum, quem occulta non fallunt, deſinite vulneratam tegere conſcientiam: prudenter ægri medicos non verentur, ne in occultis quidem partibus, etiam ſecaturos, etiam perruſturos.*

Morale de confeſſionis neceſſitate et fructu.

S. Chryſoſt. hom. 33. in Joan. *Vos*, ait, *hortor, dilectiſſimi, ut, etſi nemo opera noſtra videat, ſinguli ſuam conſcientiam* C *ingrediantur, & iudicem ſibi rationem conſtituant, errata ſua in medium adducant, niſi velint in die illa horrenda univerſo orbi ea manifeſte patere.*

Joannes Climachus gradu 4. *Ante omnia*, ait, *culpas noſtras præclaro iudici noſtro ſoli confiteamur; omnibuſque ſi ille juſſerit, confiteri ſimus parati*; additque, ſine confeſſione quæ fit homini, nullum poſſe conſequi remiſſionem.

Vis fructum confeſſionis & exempla? Aſtion Martyr, ut habet eius Vita, per confeſſionem curatus fuit à turpi cogitatione, & diabolus ab eo in ſpecie pueri nigri cum ignea facula receſſit, dicens: *Confeſſio tua, ò Aſtion, magnas meas vires contrivit, & inermem me reddidit.*

S. Macarius Theopemptum verecundantem confiteri ſua peccata, ei confitendo, ad confeſſionem impulit, atque à blaſphemiæ tentatione, & diabolo liberavit. Idem fecit S. P. Ignatius. Nam Pariſiis confitendo peccata juventutis ſuæ cuidam ſacerdoti impuro, magna contritione, multiſque lacrymis, eum pariter ad lacrymas & confeſſionem impulit.

Serapion apud Caſſianum collat. 2. c. 11. ſolitus furari D paximatium ad explendam gulam, publicè hoc ipſum confeſſus, omni tentatione gulæ & furti in perpetuum liberatus eſt. Dæmon enim ſpecie lampadis de ſinu eius egredi viſus, miro fœtore totam cellam replevit. *Nihil ergo*, inquit Caſſian. *ſic noxium eſt monachis, & lætificat dæmones, quam ſi patres ſpirituales celent ſuas cogitationes.*

Alius tentatus fornicatione per 14. annos, cùm aſſidua abſtinentia eam ſuperare non poſſet, publicè tandem confitendo eam, ſuperavit. *Confeſſio*, ait S. Iſidorus lib. 1. c. 12. *ſanat, confeſſio juſtificat, confeſſio peccatis veniam donat. Nulla tam gravis eſt culpa, quæ per confeſſionem non habeat veniam.* Quin & Hugo lib. de Clauſtro animæ, audet dicere: *Si veniret dæmon ad capitulum confeſſionis* (ſi videlicet ſerio pœnitere, conteri & confiteri poſſet) *impetraret indulgentiam remiſſionis. Satan expulſus eſt à capitulo cæli, Adam à capitulo paradiſi, Judas à capitulo Chriſti. In primo fuit culpa ſuperbiæ, in ſecundo inobedientiæ, in tertio avaritiæ*, quam nemo eorum agnoſcere & confiteri voluit.

Audi & Gentiles. Seneca libro de Moribus: *Ubi*, ait, *eſt con-*

Exempla Gentilium

Digitized by Google

confeſſio, ibi eſt remiſſio: Pythagoras dicebat peccata non eſſe verbis tegenda, ſed detegenda, ut reprehenſionibus curentur. Ariſtoteles dicebat, non multùm ab impeccabili diſtare eum, qui peccatum, ut decet, confiteretur: Teſtis eſt Maximus ſerm. de confeſſ.

Attila rogatus à S. Lupo Trecenſi Epiſcopo, quis eſſet, qui tot regibus devictis cuncta ſibi ſubderet, confeſſus eſt, dixitque: *Ego ſum Attila Hunnorum rex, Dei flagellum.*

Creuſa apud Euripidem in Jone, ut flagellantis conſcientiæ ſtimulos confeſſione leniret, detexit occultum ſuum ſtuprum.

VERS. 4. & 5. REDDET OMNIA QUÆ PER FRAUDEM VOLUIT OBTINERE] *Obtinere*, id eſt retinere. ſi enim tantùm voluit & concupivit rem alienam, nec obtinuit, non tenetur ad reſtitutionem: pro actu enim interno nulla eſt reſtitutio facienda, aut umquam fuit, ſed tantùm pro re aliena ſublata, vel damno alteri reipſa illato. patet ex Hebr. Imperatur hic alieni reſtitutio, ne quis putet ſe poſſe ſolo ſacrificio placare Deum, eoque facto alienum retinere, ſeque ex præda locupletare: qui fuit error Græcorum aliquorum, teſte Guidone Carmelita.

VERS. 5. ET QUINTAM INSUPER PARTEM] Hanc addere jubetur peccans, tum pro injuria, tum pro damno, quod ex abſentia rei ſuæ interim paſſus eſt dominus.

VERS. 6. PRO PECCATO AUTEM SUO OFFERET ARIETEM] Nota. Moſes in peccatis per ignorantiam admiſſis, plebeio juſſit offerre capram, hic verò eidem in peccatis ſcienter admiſſis, jubet offerre arietem, qui melior & pretioſior eſt capra; ſicut peccatum ex ſcientia admiſſum majus eſt peccato ex ignorantia facto. Non meminit autem Moſes hic pontificis, aut principis, aut populi totius; quia præſupponit hos ex ſcientia non peccaturos. Sic Solon rogatus, cur non conſtituiſſet pœnam parricidio: reſpondit ſe id neminem facturum putaſſe, ne non tam prohibere quàm admonere videretur. Si tamen pontificem, principem, aut totum populum ex ſcientia peccare contigiſſet, voluit Deus eos infimorum quoque hominum pœnis affici, & eadem atque illos offerre ſacrificia, ut pares eſſent pœna iis, quibus virtute non erant ſuperiores. ita Ribera lib. 4. de Templo cap. 6.

VERS. 9. HÆC EST LEX HOLOCAUSTI) jugis ſcilicet: juſſit enim Deus quotidie ſibi duos agnos jugiter offerri in holocauſtum, unum manè, alterum veſpere, ut patet Num. 28. 3 Unde unum dictum eſt matutinum, quia manè primo loco ante omnia ſacrificia alia offerebatur; aliud veſpertinum, quia veſpere & ultimo loco offerebatur; illud pro diurnis, hoc pro nocturnis Dei beneficiis, ait Philo. Vide dicta Exodi 29. 38

Nota. Sicut cap. 1. 2. 3. 4. deſcripſit Moſes ritum immolandi, Primò, holocauſtum; Secundò, mincha; Tertiò, hoſtiam pacificam; Quartò, hoſtiam pro peccato: ita hoc cap. deſcribit quid de victima qualibet ſit faciendum, ſcilicet quid cremandum ſit, quid comedendum. hoc ergo verſu id deſcribit in holocauſto; v. 14. verò id deſcribit in mincha; v. 25. in hoſtia pro peccato; cap. ſequ. v. 11. in hoſtia pacifica.

Sacerdos debet eſſe jugo holocauſtum. Tropolog. Iſychius, Sacerdos, inquit, & qui perfectè ſapere vult, juge & continuum debet eſſe perfectionis holocauſtum, ut à perfecta ſapientia incipiens in mane ætatis & juventutis, in eadem veſperam ſenectutis & vitæ ſuæ finiat.

CREMABITUR IN ALTARI TOTA NOCTE USQUE MANE) *Cremabitur*, ſcilicet veſpertinum juge holocauſtum, ideoque neceſſe erat holocauſti hujus partes ſucceſſivè imponi altari, ut ſacrificium duraret à veſpera uſque manè. Hebraicè enim eſt, *hoc holocauſtum erit ad adustionem*, vel *in adustione ſuper altare tota nocte*. *Sacerdos tota nocte vigilabat ad cremandum lente holocauſta.* Quare neceſſe erat ſacerdotem in tabernaculo vigilare tota nocte, qui haſce holocauſti partes viciſſim poneret, & diſponeret in altari, ut ſic ſenſim tota nocte cremarentur: ideque ad hoc, ut hac ratione jugiter hiſce ſacrificiis, tam die quàm nocte tota coleretur & honoraretur Deus, indeque vocatum eſt juge ſacrificium. Cæteris ergo dormientibus invigilare ſacris debebat ſacerdos, uti jam Religioſi in canendis Matutinis, Deique laudibus pervigilant. Secùs erat in matutino holocauſto hoc enim ſequebatur legem communem, ideoque ſicut alia holocauſta, totum ſimul cremabatur; poſt illud enim alia

A holocauſta & ſacrificia erant offerenda & cremanda: Ita Abulenſ. & alii. Quin & nonnulli quod hic dicitur de jugi ſacrificio veſpertino, à pari vel ſimili intelligunt de matutino, ut ſimiliter tota die lento igne cremetur uſque ad tempus ſacrificii veſpertini, niſi ſcilicet alia holocauſta jugi matutino ſuccederent: tunc enim illa lento igne cremata, totum diem uſque ad tempus ſacrificii veſpertini occupabant. Idque congruum videtur, *Altare ſemper fumabat victimis.* nimirum ut tota die & nocte altare fumaret, & ſacrificium evaporaret, quo ſcilicet perenni ejus crematione & ſuffitu coleretur ſumma Dei majeſtas, ſemper a nobis adoranda, perpetuiſque victimis honoranda. Quod ſi verum eſt, duplici titulo hoc ſacrificium erat juge. Primò, quia jugiter, id eſt per totam diem & noctem in altari ardebat, vel in ſe, vel in victimis ſibi ſuccedentibus juxta modum jam explicatum. Ita Lyran. Dionyſ. Caietan. & noſter Lorinus, ac inſinuant Septu. qui juge ſacrificium Exodi 29. 38. vocant [Greek], id eſt oblationem aſſiduitatis ſive continuationis, quæ aſſiduè & continuè Deo adoleretur. Rurſum licet per holocauſtum propriè hic intelligatur juge, uti B docet Heſychius, Abulenſ. & Hugo Victor tamen Radulphus li. 4. c. 2. quodlibet accipit, vultque ſanciri hic, ut cujuſlibet holocauſti qualibet hora, etiam matutina oblati incenſique caro, tota ſequenti nocte ſuper altare relinquatur, ut ſenſim evaporans in fumum & cinerem abeat. Nimirum hoc ritu monebat Deus fideles, ut myſticis charitatis, orationis, aliarumque virtutum victimis, jugiter illi ſuccedentibus Deum colerent, nec ullum tempus, imò nec ullum momentum hac victima Deique cultu vacuum eſſe debere. Unde S. Bernard. *Omne tempus*, inquit, *quo de Deo non cogitas* (eum amando, laudando, invocando) *te perdidiſſe exiſtima*: ac S. Dominicus, & ex eo S. Thomas Aquinas, *Religioſus*, inquit, *ſemper cum Deo aut de Deo loquatur.*

Tropologicè, *Vir perfectus tota nocte hujus ſæculi & præſentis vitæ, ignis ſui, id eſt charitatis & fervoris ſui flammam illuſtrem ſervare debet; ut vero mane* (æternæ gloriæ) *illuceſcente, ſub Dei præſentia in æternum fulgeat*, inquit Radulphus.

IGNIS, quo ſcilicet comburetur juge holocauſtum VERS. 12. C jam dictum, IN (ita legendum non *ex*, uti legunt Biblia Plantini) EODEM ALTARI ERIT] q.d. Ignis hic erit ipſius altaris, non alienus, non aliunde illatus. Unde hebr. eſt, *ignis altaris ardebit* vel *accendetur in eo* ſcilicet altari; q.d. Aliunde non inferetur ignis in altare, ſed in ipſo jugiter erit ardens. Hoc Gentiles imitati ſunt impulſu dæmonis, qui eſt ſimia Dei & divini cultus. nam in ſacrificiis religioſo igne ex certa materia utebantur. Unde in iis ignem ex olea, lauro, vel craſſioris corticis quercu, aut cujus caudex cavus fungoſuſque foret, accendere, vel adolere nefas erat. hæc enim ligna habebant ut ominoſa & deteſtata. Porro hunc ignem victimarum ſubdita face accendebant, & eum partim ex fumo quos globos volveret, quantumve ſe attolleret: partim ex flamma, ſi lucidior, aut obtuſior, & qua ſpecie foret, ii qui Capnomantes dicebantur, obſervabant, indeque divinabant, teſte Giraldo ſyntag. 17. Hinc rurſum apud Perſas & Romanos ſacer ignis jugiter ardebat, cujus cura demandata fuit virginibus Veſtalibus. de hoc igne plura c. 9. v. 23 & 24.

D Tropologicè, altare eſt cor, fidelis Chriſtianus eſt ſacerdos, ignis lucens & ardens, inquit Origen. hom. 4. *Tropol. ignis eſt charitas.* eſt lucerna fidei & charitatis, de qua dicitur Lucæ 12. 35 *Lucernæ ardentes* (ſint) *in manibus veſtris*. Hic ignis, inquit S. Gregor. 25. Moral. 7. lignis, id eſt exemplis Patrum, & præceptis Dominicis, quotidie ſovendus & excitandus eſt, idque *mane*, id eſt matutina oratione & meditatione (quod quàm utile ſit, utinam intelligant & reipſa in praxi experiantur omnes, præſertim Eccleſiaſtici) eſtque in cordibus electorum inextinguibilis. nam etiam poſt hanc vitam fervor charitatis eorum mentibus accreſcet. quiſque huic ſemet quotidie holocauſtum imponit; quia omne vitium quod in ſe malè vivit, exurit: imponit & adipes pacificorum; quia interna novæ charitatis impinguatio, pacem inter nos & Deum faciens odorem de nobis ſuaviſſimum reddit. Ita & Rupert.

VERS. 11. SPOLIABITUR PRIORIBUS VESTIMENTIS) Quia licet ablatio cinerum ex altari, eſſet functio ſacra in loco ſacro, tamen

Digitized by Google

tamen elatio eorumdem extra caſtra non erat ſacra. Unde eos efferens ſacerdos, veſtes ſacras quas ſacrificans induerat, exuebat, eaſque relinquebat in loco ſancto ſive tabernaculo, & induebat veſtes ſuas vulgares.

Et in loco mundiſſimo uſque ad favillam conſumi faciet] non cineres, ſed cineribus miſtas partes lignorum, necdum omnino in cinerem reſolutas, & ſi quæ partes adipis, carnium, vel oſſium, igne non omnino conſumptæ remanſerint; quæ omnia ſub cineribus comprehendit hic Moſes: hæc enim extra caſtra iterum comburenda erant, ut nil niſi cineres ſupereſſet; in cineres enim meros redigendum erat holocauſtum.

In cineres redigenda erat victima holocauſto.

Hæc minima etiam à ſacris hominibus fieri vult lex, ut oſtendat nil eorum quæ ad Dei cultum pertinent, exiguum, æſtimari debere, inquit S. Cyrill. lib. 12. de Adoratione.

Vers. 12. Et impoſito holocauſto deſuper adolerit adipes pacificorum] putà adipes tum renibus, quæ ea hoſtia pacifica juſſit Deus ſibi offerri & cremari, cap. 3. verſ. 3. Senſus ergo eſt: manè compone ſtruem lignorum in altari, & impone illi omnes carnes holocauſti, & ſi quæ præterea ſint hoſtiæ pacificæ offerendæ, accipe ex iis adipes earum, eoſque pone ſuper juge holocauſtum, ut ſimul cum eo crementur. Nolo enim ſeorſim ſolum adipem cremari.

Vers. 14. Hæc eſt lex ſacrificii et libamentorum) *Sacrificii*, ſcilicet farrei, non carnium. hebr. enim eſt *mincha*, de quo c. 2. Unde Noſter ſe explicans ſubdit, *Et libamentorum. &*, hic ſignificat, *id eſt*, Libamenta enim hic vocantur non à libando, ſed à libis & panibus qui ex libamentis, id eſt ea ſimila & farre conficiuntur vel confici poſſunt. Unde quæ hic libamenta, verſu ſequ. ſimilam vocat.

Vers. 16. Reliquam autem partem ſimilæ comedet Aaron cum filiis ſuis) intellige, niſi polluti eſſent & contaminati: hi enim arcebantur ſacris tam epulis, quàm locis, ut patet c. 22. 6.

Nota. Ea mincha, id eſt ſacrificio farreo, poterant comedere ſoli maſculi, ſcilicet ſoli ſacerdotes, eorumque filii, ut patebit v. 18 Ex hoſtia verò pacifica pars illa quæ cedebat ſacerdoti, poterat comedi ab omnibus qui de familia erant ſacerdotia, etiam feminis & ſervis emptitiis, non tamen mercenariis, ut patet c. 22. 11. Unde filia ſacerdotis quæ nupſerat viro alterius tribus, non poterat ea veſci, niſi mortuo marito rediiſſet ad domum & familiam patris, ut patet c. 22. 13.

Denique hæ ſacræ epulæ comedi, debebant *in loco ſancto*. putà, *in atrio tabernaculi*, uti habent hic Hebræa, Græca, Chald. & Latina Romana, malè enim legitur in Plantin. *In loco ſanctuarii tabernaculi*.

Vers. 17. Ideo autem non fermentabitur, quia pars ejus in Domini offertur incenſum, q. d. Pars ſimilæ Deo oblata fermentari non potuit juxta legem Levitici 2. v. 11. ergo nec decet reliquam ejus partem, quæ ſacerdotibus comedenda cedit, fermentari, quia hæc etiam pars eſt ſacrificii Domino oblati, & cenſetur illi oblata per ſui partem ſeu pugillum, qui Domino incenſus eſt: ideoque sanctum ſanctorum erit, id eſt, ſanctiſſimum erit ac ſeparatum à profanis, cedetque ſolis ſacerdotibus: ſicut pro peccato atque delicto) q. d. Sanctiſſimum erit, ſicut ſanctiſſimum eſt ſacrificium pro peccato, & pro delicto: hoc enim peccata expiat, & ſanctificat offerentes. Gravis hic eſt difficultas, quomodo diſtinguatur delictum à peccato, quam reſolvam c. 7. v. 1.

Vers. 18. Mares tantum ſtirpis Aaron comedent illud) Putat Abulenſ. Moſen hic loqui de mincha, ſive ſacrificio pro peccato, illud enim à ſolis maſculis debuiſſe comedi. Verùm hic arctius eſt; Moſes enim loquitur in genere de mincha, ſicut locutus eſt de holocauſto v. 9. nam de hoſtia pro peccato agit v. 25. Rurſum minchæ pro peccato non poterat imponi thus, quod tamen hic minchæ imponi jubetur; ergo non agitur hic de mincha pro peccato, quælibet ergo mincha, id eſt ſimila Deo oblata, habebatur admodum ſancta, perinde ac ſacrificium pro peccato & delicto, ideoque non poterat comedi niſi à ſacerdotibus, eorumque filiis maſculis. ita Cajetanus. Unde mincha, utpote puræ ſimilæ ſacri-

A ficium, purius & ſanctius erat hoſtia pacifica: hæc enim comedi poterat etiam à feminis, & à ſervis familiæ ſacerdotis, ut dixi v. 16.

Legitimum ſempiternum erit) quaſi dicat, Hæc lex & ſanctio erit ſempiterna, id eſt tamdiu durabit quamdiu durabit lex veſtra; durabit ſemper, ſive toto tempore legis veteris, donec ei lex nova ſuccedat.

Omnis qui tetigerit illa, ſanctificabitur) id eſt ſanctificari debet & mundari, ne immundus ſacra contingat & fœdet. Futurum ergo hoc accipiendum eſt imperativè, non indicativè; alioqui enim falſam redderet ſententiam, ut patet Aggæi 2. 14. ita Abulenſis.

Hæc eſt oblatio Aaron et filiorum ejus) id eſt pontificis & minorum ſacerdotum, ſic ſæpè inferiùs Aaron appellativè ſumitur, pro pontifice quolibet. Nam de Aaronis perſona hæc accipi non poſſunt, utpote qui jam erat conſecratus pontifex, antequam Leviticus à Deo dictaretur, ut patebit cap. 8. verſ. 1. ita aliqui. Vers. 20.

B Verùm nihil prohibet, Aaronem hic ſimpliciter capi pro ipſo Aarone, ejuſque ſucceſſoribus; nam valdè probabile eſt in ejus conſecratione, non tantùm victimas carnium præſcriptas Exodi 29. ſed etiam mincha hic præſcriptum, fuiſſe Deo oblatum: in omni enim victima adhibebatur mincha, ut dixi c. 2.

Deinde conſecratio Aaronis fuit perfectiſſima, & exempla conſecrationis aliorum pontificum illi ſuccedentium: ergo hoc mincha aliis adhibitum, multo magis Aaroni adhibitum fuit.

Dico ergo, hic eſſe hyſterologiam, atque hanc legem latam eſſe ante conſecrationem Aaronis, & ante Leviticum; hoc tamen loco reponi, quia Moſes hoc loco ſimul pertractare voluit, quid de qualibet hoſtia eſſe faciendum, an illa cremanda eſſet an comedenda, ut dixi cap. 6. verſ. 9.

Decimam partem ephi offerent) putà unum gomor ſimilæ, quod totum igne comburebatur; nam, ut dicitur verſ. 23. *Omne ſacrificium ſacerdotum igne conſumetur.* ſecùs erat in mincha laicorum; in illa enim tantùm pugillus Deo adolebatur, reliquum verò cedebat ſa-
C cerdoti, ut dixit Moſes v. 15. & 16.

Sacrificio ſempiterno] quod ſemper deinceps in conſecratione ſacerdotum offerri debeat.

Offeret autem eam ſacerdos qui patri jure ſucceſſerit) putà ſacerdotis filius primogenitus, niſi is deformitate aliqua impediente munus pontificium, ab eo arceatur, de qua c. 21. v. 18. tunc enim ejus loco ſuccedebat ſecundogenitus, & eo deficiente tertiogenitus. Apud Hebræos enim pontificatus ad ſeniorem pontificis filium, ſacerdotium ad reliquos ejus filios jure hereditario devolvebatur. Vers. 21. & 22.

Tota cremabitur) Hebr. erit כליל *calil*, id eſt holocauſtum, ut vertunt Septuag. & ut holocauſtum tota cremabitur. Holocauſtum ergo fieri hic idem eſt, quod totum cremari; nec enim mincha propriè erat holocauſtum: holocauſtum enim erat victima, puta animal, mincha verò erat ſimila. Vers. 22.

Omne enim ſacrificium ſacerdotum igne conſumetur) *Sacrificium*, ſcilicet ſimilæ, vel farreum hebr. enim eſt *mincha*. nam de victi-
D mis ſuis pacificis potuiſſe ſacerdotes comedere, patet Exodi 29. 28. Vers. 23.

Sanctum ſanctorum eſt) quaſi dicat, Hoſtia pro peccato valdè ſancta eſt: eſt enim peccati legalis expiatrix, ac propterea eam immolari volo eodem loco quo holocauſtum, ſcilicet ad Septentrionalem plagam altaris holocauſti, ac comedi in loco ſancto, id eſt in atrio tabernaculi: denique ſancio ſanctum eſſe, quicquid eam tetigerit. Hinc latinè *ſanctum* à ſancio venit, ſancire enim propriè eſt conſecrare aliquid ſub ſanguine hoſtiæ, unde *ſanctum* dicitur quaſi ſanguine conſecratum, & *ſanctio* propriè vocatur lex quæ ſuo decreto terrorem pœnæ adjungit, ſic ſanctæ erant victimæ pro peccato; quia pro ſanguine peccatoris ſuum ſanguinem Deo offerebant. Vers. 25.

Myſticè, voluit ſignificare Deus, hoſtiam pro peccato, id eſt contritionem & pœnitentiam (qua peccator ſe totum, ſuamq; vitam & ſanguinem Deo offert) ſacrificium

Digitized by Google

eſſe ſanctiſſimum, ſibique gratiſſimum inſtar holocauſti, ita Iſychius.

VERS. 26. SACERDOS QUI OFFERT COMEDET EAM) Ergo hoſtia pro peccato pertinebat ad ſolum offerentem, illique ſoli jure cedebat, ab eoque & filiis ejus maſculis comedenda erat: poterat tamen offerens & alios ſacerdotes, eorumque filios maſculos ad ejus eſum advocare, ut patet verſ. 29. Et hoc eſt quod dicitur Oſee 4. de ſacerdotibus, *Peccata populi mei comedent: peccata*, id eſt *hoſtias pro peccatis oblatas*. eſt metonymia, ita Cyrill. Theoph. & Theod. ibi: idque ut ſignificaretur muneris ſacerdotum eſſe, ut precibus & oblationibus ſuis peccata populi deleant, & comedant, id eſt conſumant. ita Alexander Papa epiſtol. 2. & habetur 5. quæſt. 1. cap. *Ipſi ſacerdotes*. Anaſtaſ. Nicen. lib. Quæſt. in Script. ſub finem, Ruffin. in Oſee 4. Theodor. hic q. 50. hacque cauſa aſſertur c. 10. verſ. 17.

Peccata populi comedunt ſacerdotes, quomodo?

Averſo & contrario ſenſu hæc accipiunt, & in malos ſacerdotes intorquent S. Hieron. Gregor. homil. 17. in Evangel. Bernard. ſerm. 77. in Cantic. *Sacerdotes*, inquiunt, *pravi peccata populi comedunt, quia peccata delinquentium fovent, ne temporalia ſtipendia amittant*. Verùm hoc eſt præter mentem Scripturæ: ſic enim Patres ſubinde ludunt in verbis Scripturæ, dum ea aliis etiam contrariis rebus accommodant.

VERS. 27. QUIDQUID TETIGERIT CARNES EJUS, SANCTIFICABITUR]Id eſt, aliquo modo ſanctum habebitur, ut non poſſit niſi certa præmiſſa cæremonia ad uſum profanum rurſus converti; ut ſi veſtis erat, debebat lavari priùs: non tamen transfundebat ſuo contactu ſimilem ſibi ſanctitatem in res alias quas tangebat, ut patet Aggæi 2. v. 13. quia ſic proceſſus fuiſſet in infinitum.

Tropol. Radulph. *Carnes*, inquit, *hoſtiæ pro peccato tangentem ſanctificant, quia pœnitentium gemitus imitantem emundant*.

SI DE SANGUINE ILLIUS VESTIS FUERIT ASPERSA, LAVABITUR IN LOCO SANCTO) A putà in atrio tabernaculi, ut ſic lota ad profanos uſus redire, & à profanis hominibus indui poſſit. Abulenſis pulchram hìc dat regulam; *Si res*, inquit, *ſacra, quæ contingebatur, talis erat, ut per contactum aliqua ejus pars, humor, vel ſuccus adhæreret rei tangenti, tunc res tangens aliquo modo ſanctificabatur, aliàs non*, verbi gratia, ſi ſanguinem hoſtiæ, ſi carnes Deo oblatas tangeret, ſanctificabatur, non autem ſi tangeret altare, vaſa ſacra, aut veſtes ſanctas.

Canon de contactis ſanctificatorum.

VERS. 28. VAS AUTEM FICTILE, IN QUO COCTA EST (hoſtia pro peccato) CONFRINGETUR] quia vas fictile cùm ſit poroſum, facilè humorem aliquem carnium ſanctificatarum imbibit; quare illud confringi jubeo, ne deinceps profanis uſibus ſerviat, itaque caro ſancta, vel humor ſanctus profanis rebus miſceatur indecenter & irreverenter. Aliam cauſam dat Theodoretus quæſt. 12. *Vaſa*, inquit, *viliora, utpote fictilia, conteri præcipit Deus: alia verò quæ pretioſiora ſunt lavari juſſit, ut illa viliorum confractione legem immunditiæ ſanciret, doceretque quantum malum ſit peccatum, quod hac hoſtia figuratur*. Hoſtia enim pro peccato licet ſancta ſit, tamen quia pro B peccato eſt, aliquid habet abominabile & adolendum.

QUOD SI VAS ÆNEUM FUERIT, vel metallinum, à quo omnis caro ſancta defricari poſſit, & effundi in locum mundum, DEFRICABITUR.

OMNIS MASCULUS DE GENERE SACERDOTALI VESCETUR DE CARNIBUS EJUS) Hoſtia ergo pro peccato à ſolis maſculis, iiſque ſacerdotibus, aut eorum filiis comedi poterat. VERS. 29.

HOSTIA ENIM QUÆ CÆDITUR PRO PECCATO, CUJUS SANGUIS INFERTUR IN TABERNACULUM (quod fiebat in hoſtia pro peccato pontificis, & totius populi, uti dictum eſt c. 4. v. 6. & 18.) NON COMEDETUR, SED COMBURETUR IGNI) Talis enim tota cremanda erat extra caſtra, uti juſſit Deus cap. 4. v. 12. & 21. quod etiam notat & citat Apoſtolus Hebr. 13. v. 11. uti dixi c. 4. VERS. 30.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribitur lex & ritus hoſtiæ pro delicto; & verſu 11. hoſtiæ pacificorum, ſcilicet à quibus, & quando utraque comedi debeat. Deinde verſu 23. vetat Deus eſum adipis victimarum, omniſque ſanguinis. Denique verſu 30. ex hoſtia pacifica pectuſculum, & armum dextrum conſignat ſacerdoti ſacrificanti.

1. HÆc quoque lex hoſtiæ pro delicto, ſancta ſanctorum eſt: 2. idcirco ubi immolabitur holocauſtum, mactabitur & victima pro delicto: ſanguis ejus per gyrum altaris fundetur. 3. Offerent ex ea caudam & adipem qui operit vitalia: 4. duos renunculos, & pinguedinem quæ juxta ilia eſt, reticulumque jecoris cum renunculis. 5. & adolebit ea ſacerdos ſuper altare: incenſum eſt Domini pro delicto. 6. Omnis maſculus de ſacerdotali genere, in loco ſancto veſcetur his carnibus, quia ſanctum ſanctorum eſt. 7. Sicut pro peccato offertur hoſtia, ita & pro delicto: utriuſque hoſtiæ lex una erit: ad ſacerdotem, qui eam obtulerit, pertinebit. 8. Sacerdos qui offert holocauſti victimam, habebit pellem ejus. 9. Et omne ſacrificium ſimilæ, quod coquitur in clibano, & quidquid in craticula, vel in ſartagine præparatur, ejus erit ſacerdotis à quo offertur: 10. ſive oleo conſperſa, ſive arida fuerint, cunctis filiis Aaron menſura æqua per ſingulos dividetur. 11. Hæc eſt lex hoſtiæ pacificorum quæ offertur Domino. 12. Si pro gratiarum actione oblatio fuerit, offerent panes abſque fermento conſperſos oleo, & lagana azyma uncta oleo, coctamque ſimilam, & collyridas olei admiſtione conſperſas: 13. panes quoque fermentatos, cum hoſtia gratiarum, quæ immolatur pro pacificis: 14. ex quibus unus pro primitiis offeretur Domino, & erit ſacerdotis qui fundet hoſtiæ ſanguinem. 15. cujus carnes eadem comedentur die, nec remanebit ex eis quidquam uſque manè. 16. Si voto, vel ſponte quiſpiam obtulerit hoſtiam, eadem ſimiliter edetur die: ſed & ſi quid in craſtinum remanſerit, veſci licitum eſt: 17. quidquid autem tertius invenerit dies, ignis abſumet. 18. Si quis de carnibus victimæ pacificorum die tertio comederit, irrita fiet oblatio, nec proderit offerenti: quin potiùs quæcumque anima tali ſe edulio contaminaverit, prævaricationis rea erit. 19. Caro, quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur, ſed comburetur igni: qui fuerit mundus, veſcetur ex ea. 20. Anima polluta quæ ederit de carnibus hoſtiæ pacificorum, quæ oblata eſt Domino, peribit de populis ſuis. 21. Et quæ tetigerit immunditiam hominis, vel jumenti, ſive omnis rei quæ polluere poteſt, & comederit de hujuſcemodi carnibus, interibit de populis ſuis. 22. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen dicens: 23. Loquere filiis Iſrael: Adipem ovis, & bovis, & capræ, non comedetis. 24. Adipem cadaveris morticini, & ejus animalis quod à beſtia captum eſt, habebitis in varios uſus. 25. Si quis adipem,

qui

Digitized by Google

qui offerri debet in incenſum Domini, comederit, peribit de populo ſuo. 26. Sanguinem quoque omnis animalis non ſumetis in cibo, tam de avibus quàm de pecoribus. 27. Omnis anima, quæ ederit ſanguinem, peribit de populis ſuis. 28. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens. 29. Loquere filiis Iſrael, dicens; Qui offert victimam pacificorum Domino, offerat ſimul & ſacrificium, id eſt, libamenta ejus. 30. tenebit manibus adipem hoſtiæ, & pectuſculum: cumque ambo oblata Domino conſecraverit, tradet ſacerdoti. 31. qui adolebit adipem ſuper altare, pectuſculum autem erit Aaron, & filiorum ejus. 32. armus quoque dexter de pacificorum hoſtiis cedet in primitias ſacerdotis. 33. Qui obtulerit ſanguinem & adipem, filiorum Aaron, ipſe habebit & armum dextrum in portione ſua. 34. Pectuſculum enim elevationis, & armum ſeparationis tuli à filiis Iſrael de hoſtiis eorum pacificis, & dedi Aaron ſacerdoti, & filiis ejus lege perpetua, ab omni populo Iſrael. 35. Hæc eſt unctio Aaron & filiorum ejus in cæremoniis Domini die qua obtulit eos Moyſes, ut ſacerdotio fungerentur. 36. & quæ præcepit eis dari Dominus à filiis Iſrael religione perpetua in generationibus ſuis. 37. Iſta eſt lex holocauſti, & ſacrificii pro peccato atque delicto, & pro conſecratione, & pacificorum victimis: 38. quam conſtituit Dominus Moyſi in monte Sinai, quando mandavit filiis Iſrael ut offerrent oblationes ſuas Domino in deſerto Sinai,

VERS. 1. HÆC QUOQUE LEX HOSTIÆ PRO DELICTO] Gravis hic eſt difficultas, quomodo diſtinguantur ſacrificium pro peccato, & ſacrificium pro delicto. *Peccatum* hebraicè vocatur חטאת *chatas*, LXX. *ἁμαρτία*: *Delictum* verò hebr. vocatur אשם *aſcam*, Septuag. vertunt *πλημμέλεια*. Hebræi *peccatum* interpretantur eſſe illud, quod eſt contra præcepta affirmativa, quæ ipſi in S. Scriptura tot eſſe aſſerunt, quod ſunt oſſa in corpore humano, nempe 248. *Delictum* verò eſſe illud quod eſt contra præcepta negativa, quæ ipſi tot numerant quot ſunt dies in anno, videlicet 365. Utraque ſigillatim enumerat Genebrard. in fine chronologiæ ult. editionis. Secundò, è converſo S. Aug. hic quæſt. 20. per *peccatum* intelligit culpam commiſſionis, per *delictum* culpam omiſſionis, ita & S. Gregorius homilia 22. in Ezech. *Hoc*, ait, *inter peccatum & delictum diſtat, quòd peccatum eſt mala facere; delictum verò eſt bona derelinquere, quæ ſummopere tenenda ſunt.* Addit S. Gregor. *Vel certè peccatum in opere eſt, delictum in cogitatione.* Ita & plerique recentiores, ut Lyranus, Abulenſis, Iſidorus Clarius, Petrus Serranus. Alii aliter hæc diſtinguunt. Verùm dico, *peccatum* cùm à delicto diſtinguitur (nam ſæpè hæc duo pro eodem accipiuntur, ut patet cap 4. 5. 6.) eſſe illud quod prudenter & ſcienter committitur; *delictum* verò quod ignoranter fit, putà per imprudentiam, oblivionem, vel etiam inſcientiam, maximè juris: uti fit cùm quis legem ignorat, vel ejus eſt oblitus.

Quomodo differant peccatum & delictum.

Peccatum eſt, quod ſcienter fit, delictum quod ignoranter.

Prob. Primò. Probatur Primò, quia ita ea diſtinguunt Procopius hic, & S. Hieronymus in cap. 40. Ezech. verſ. 39. imò & Sept. ibidem; nam hi omnes *delictum* vertunt, *ἄγνοιαν*, id eſt, *ignorantiam*. *Secundò.* Secundò, quia ita vertit Noſter interpres c. 5. v. ult. dicens; *Quia per errorem deliquit* (hebr. אשם *aſcam*) *in Dominum*. *Tertiò.* Tertiò, quia LXX. hic *delictum* vertunt *πλημμέλειαν*, quod idem eſt ac ſi dicas *παρὰ μέλειαν*, id eſt *præter curam*, vel *ἀμέλειαν*, id eſt *negligentia*, uti hic nonnulli vertunt; uti fit, cùm quis per negligentiam ignorat, vel obliviſcitur id quod lex præſcribit, quodque ipſe ſcire debet. *Quartò.* Quartò, quia hanc ſententiam etiam affert S. Auguſtinus, eamque probat ex pſalm. 18. 13. & pſal. 68. 6. Jacobi 4. 17. Quæ ſanè loca videntur peccatum tribuere ſcientiæ, delictum ignorantiæ.

Objectio. Dices, Quomodo ergo Moſes cap. 6. v. ult. hoſtiam pro culpa pontificis, vel totius populi vocavit hoſtiam pro peccato, cùm tamen cap 4. v. 2. 3. & 13. dixerit hanc culpam eſſe ignorantiam.

Reſp. delictum pontificis habetur peccatum. Reſp. Id fecit, ut oſtenderet peccati pontificis, & totius populi gravitatem, ignorantiamque illorum qui legem ſcire debent, & facilè poſſunt, quique alios eam docere tenentur, non habendam eſſe ignorantiam, ſed ſcientiam. Adde, tam hic quàm alibi ſæpè peccatum cum delicto confundi, ac pro eodem ſumi.

Aliter reſpondet Ribera l. 4. de Templo cap. 6. ſcilicet in peccato pontificis & populi de quo c. 4. intervenire ignorantiam facti dumtaxat, ut cùm quis neſcit, alienum eſſe quod capit, aut ſacrum eſſe quod edit, aut pollutum eſſe quod tangit: in delicto verò intervenire ignorantiam juris, aut potiùs delictum vocari juris & legis oblivionem; verbi gratia, cùm quis facit aliquid quod

A neſcit lege eſſe prohibitum, aut certè legis non recordatur. Hæc reſponſio ſubtilis & probabilis eſt, ſed probatu difficilis.

OFFERENT EX EA) hoſtia pro delicto) CAUDAM] Hac cauda Tropologicè monetur peccator, *qui lubricos affectuum motus corrigere cupit, ut huic propoſito ſuo perſeverantiæ finem jungat*, ait Radulphus. VERS. 3.

OMNIS MASCULUS DE SACERDOTALI GENERE IN LOCO SANCTO VESCETUR (veſci poterit) HIS CARNIBUS) Propriè hoſtia pro delicto erat ſacerdotis offerentis, uti & hoſtia pro peccato. Eadem enim utriuſque eſt ratio & lex, ut dicitur v. 7. Poterat tamen offerens, partem hoſtiæ comedendam dare aliis ſacerdotibus, eorumque filiis maſculis, non autem fœminis. VERS. 6.

Tropologicè, in agenda pœnitentia nihil decet eſſe femineum, ſed forti opus eſt ſenſu & virili intentione, inquit Iſychius. Viriles & heroicas veterum pœnitentias lege apud Climachum gradu 5. qui eſt de pœnitentia.

SACERDOS QUI OFFERT HOLOCAUSTI VICTIMAM, HABEBIT PELLEM EJUS] quia ex B holocauſto, quod totum Deo comburitur, nil aliud eſt reliquum, quod ſacrificanti rependatur, niſi pellis. VERS. 8.

Tropologicè, pellis eſt ſymbolum patientiæ ut patet Job 2. 4. & Job. 19. 20. quæ ſacerdotis propria eſt virtus & veſtis, ita Iſychius. *Si mens*, ait S. Gregorius libr. 5. Moral. *forti intentione in Deum dirigitur, quidquid in hac vita ſibi amarum ſit, dulce æſtimat: omne quod affligit, requiem putat.* Unde patiens eſt perfectus, qualis debet eſſe ſacerdos. *Ille enim*, inquit S. Gregor. lib. 5. c. 14. *verè perfectus eſt, qui erga imperfectionem proximi impatiens non eſt. Nam qui alienam imperfectionem ferre non valens patientiam deſerit, ipſe ſibi teſtis eſt, quòd perfectè necdum profecit. Hinc in Evangelio Veritas dicit: In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras. Patiens ergo animam poſſidet, quia cunctis mentis motibus ex virtute dominatur. Et quo ſe laudabiliter vincit & frangit, infractum ſe fortiter oſterit: quia cùm in ſuis ſe voluptatibus ſuperat, ſeſe ad contraria invictum parat.*

Pellis ſymbolum eſt patientia, quæ ſacerdotis propria eſt veſtis.

SIVE OLEO CONSPERSA, SIVE ARIDA FUERINT, CUNCTIS FILIIS AARON MENSURA ÆQUA PER SINGULOS DIVIDETUR] id eſt, C æqualiter per ſingulos dividetur, ut habent Hebræa, Chaldea, Septuaginta. Ita videlicet, ut cuique ſuus dies, ſuæ vices obtingant, quibus miniſtrans & fungens ſacerdotio omnia quæ offeruntur, ſibi vendicet, perinde ut faciunt alii ſacerdotes ſuis vicibus. Ita optimè hæc cohærent cum verſu præcedenti, quo juſſit Deus mincha cedere ſacerdoti offerenti. ita Radulphus, Lyranus, Abulenſ. VERS. 10.

Alii, ut Iſychius, hunc verſum accipiunt de ſimila non cocta; quaſi illa fuerit omnibus ſacerdotibus æqualiter dividenda; verſum verò præcedentem accipiunt de ſimila cocta, ſive libis & panibus, qui omnes cedebant offerenti. Verùm hanc diſtinctionem difficulter patitur noſtra verſio, & ipſa rei natura: nam juxta eam contrarium eſt convenientius, ſcilicet panes, ne areſcant, ſtatim in ſingulos æqualiter diſtribui: ſimilam verò crudam à ſingulis offerentibus ad pinſendum aſſervari.

COCTAMQUE SIMILAM ET COLLYRIDAS) VERS. 12.

ꝏ, hic ſumitur prò, *id eſt*: nam ſimila conſperſa & ſubacta cùm eſt coƈta, hoc eſt, ut habent Hebr. *frixa in ſartagine*, eſt collyrida, ſive libum frixum, ita Chald. & Septuaginta, poſtea Interpres collyridam, alibi *cruſtulam* vocat.

Vers. 13. PANES QUOQUE FERMENTATOS] non ut ex iis aliquid inferatur altari: hoc enim vetitum eſt cap. 2. 11. ſed ut ij ſacerdotibus offerantur, tamquam donaria quibus ipſi veſcantur.

CUM HOSTIA GRATIARUM, QUÆ IMMOLATUR PRO PACIFICIS] Hebræa, *cum hoſtia gratiarum actionis pacificorum ejus*: id eſt, cum hoſtia quæ immolatur in gratiarum actionem pro pace, id eſt ſalute & beneficiis à Deo obtentis. Hoſtia enim pacifica erat duplex, una pro pace, id eſt ſalute, impetrandam; altera pro ea impetrata, quæ proinde vocatur תודה *toda*, id eſt confeſſio, laus, gratiarum actio. unde Græci vertunt θυσίαν αἰνέσεως, id eſt ſacrificium laudationis, quo Deus, Deique majeſtas & beneficentia laudatur & celebratur: utravis harum rurſum erat ſpontanea vel votiva.

Vers. 14. EX QUIBUS (panibus fermentatis) UNUS PRO PRIMITIIS OFFERETUR DOMINO) ut ſcilicet cedat non Deo in ſacrificium, ſed ſacerdoti vicem Dei gerenti in cibum. Cæteri panes per hunc unum primum, etiam Domino oblati cenſebantur.

Vers. 16. SI VOTO VEL SPONTE QUISPIAM OBTULERIT HOSTIAM EADEM SIMILITER EDETUR DIE) Cujus legis cauſa prima fuit, ne quid ſacri cibi corrumperetur, ne, ſi rancidæ aut putridæ fierent hæ carnes, vileſceret religio victimarum. Secunda, quia ſacer cibus non eſt in penum retrudendus, ſed omnibus indigentibus proponendus, inquit Philo & Theod. quæſt. 7.

Sed cur victima pro gratiarum actione oblata eodem die comedi debebat, ex voto verò vel ſponte oblata comedi poterat die ſecundo?

Reſpond. Quia prior gratiarum actionis dignior erat, quàm ſecunda ex voto vel ſponte oblata, hoc nomine, quòd hæc eliciebatur ex voti neceſſitate, vel ex ſpe impetrandi aliquod beneficium; illa verò ex animo grato, liberali, pio, & in laudes Dei effuſo prorumpebat.

Allegorica cauſa fuit, ut per varias figuras & obſervantias idem ſignificaretur, videlicet eodem die hujus vitæ conſummanda & peragenda eſſe omnia fidei & bonorum operum ſacrificia, nihilque in tertium diem reſurrectionis & æternitatis ſervandum eſſe. Hoc enim ſignificat id quòd hic dicitur: *Quidquid tertius dies invenerit, ignis abſumet*. Idipſum eſt quod monet Sapiens Eccleſ. 9. v. 10. dicens. *Quodcumque facere poteſt manus tua, inſtanter operare; quia nec opus, nec ratio nec ſapientia, nec ſcientia erunt apud inferos, quò tu properas*, ita Procop. Beda, Radulph. Origen. Aliquando enim omne tempus, omniſque duratio dividitur in duos dies, unum præſentis vitæ, alterum futuræ: aliquando in tres, per alluſionem ad paſſionem & reſurrectionem Chriſti. ut duo ſint dies præſentis vitæ, tertius dies ſit æternitatis & reſurrectionis. Rurſum Origenes & Beda per duos dies accipiunt duo Teſtamenta, novum & vetus, putà tempus legis Moſaicæ & Evangelicæ, per tertium diem accipiunt æternitatem.

Vers. 18. SI QUIS DE CARNIBUS VICTIMÆ PACIFICORUM DIE TERTIO COMEDERIT, IRRITA FIET OBLATIO) q. d. Per poſteriorem hanc prævaricationem legis hujus, qua reſervat carnes ſacras in tertium diem, perdet gratiam quam priore ſacrificio, & hoſtia Pacifica promeruit apud me. Unde Hebræa habent, *non placebit mihi offerens*.

Vers. 19. CARO QUÆ ALIQUID TETIGERIT IMMUNDUM, NON COMEDETUR, SED COMBURETUR IGNI) *Caro*, ſcilicet oblata Deo, quæ poſt immolationem, aliquo modo polluitur. non comedetur, ſed comburetur; idque ob reverentiam ſacrificiorum, igne non ſacro, ſed profano; quia jam ampliùs non eſt caro victimæ & ſacrificii, cùm ab eo ob immunditiem reiiciatur. Dico *caro Deo oblata*; nam alia carne non ſacra, etiamſi quid immundi tetigiſſet, licebat veſci, ut patet Deuter. 12. v. 15. & 22. Dico, *poſt immolationem*; nam ſi ante eam cùm deferretur ad altare, polluta fuiſſet caro victimæ, non licebat quidem eam offerre, & immolare; poterat tamen ipſa in quoſvis profanos uſus converti.

QUI FUERIT MUNDUS, VESCETUR EX EA) non carne immunda jam dicta: hæc enim juſſa eſt comburi, ſed hoſtia pacifica, videlicet ſi non ſit polluta, ſed munda & talis qualis oblata eſt, de hoſtia enim pacifica egit à v. 11. huc uſque.

ANIMA POLLUTA (homo pollutus) QUÆ EDERIT DE CARNIBUS HOSTIÆ PACIFICORUM, QUÆ OBLATA EST DOMINO, PERIBIT DE POPULIS SUIS) q. d. Homo pollutus ſi auſus fuerit carnes Deo ſacras comedere, Deo ultore in mortem incurret, vel in hac vita præſentem. vel in futura æternam, ſi videlicet ſciens id fecerit: ſin ignorans comederit, expiabitur ſacrificio quod præſcriptum eſt cap. 5. v. 3. Vers. 20.

ET QUÆ TETIGERIT IMMUNDITIAM HOMINIS) putà fæces & ſtercora: hic ergo homo tam pollutus in ſe, quàm ſi quid pollutum tetigerit, arcetur eſu pacificorum. Vers. 21.

ADIPEM OVIS, ET BOVIS, ET CAPRÆ NON COMEDETIS) quia hæc tria ſunt quæ Domino immolantur: unde eorum adipem mihi depoſco, etiamſi illa domi mactetis ad eſum. patet ex v. 25. Vers. 23.

ADIPEM CADAVERIS MORTICINI, ET EJUS ANIMALIS QUOD A BESTIA CAPTUM EST, HABEBITIS IN VARIOS USUS) Loquitur hic de adipe animalis immundi ad ſacrificium, ſed mundi ad eſum. Vers. 24.

Pro quo Nota. Animalia munda ad ſacrificia erant tria tantùm jam dicta, videlicet ovis, capra & bos; animalia verò munda ad eſum, præter hæc tria, erant alia ſeptem, ſcilicet bubalus, cervus, caprea, tragelaphus, oryx, pygargus & camelopardalis, de quibus c. 11. Iam adipe animalium mundorum ad ſacrificium, etiamſi illa non ſacrificarentur, veſci omnino erat illicitum, ut dixi v. præced. Adipe verò aliorum, quæ munda tantùm erant ad eſum, ſi illa morticina erant, id eſt ſponte mortua, vel capta & occiſa à beſtia, veſci quoque erat illicitum, ut patebit c. 11. 31. eo tamen ad alios uſus uti licebat, uti hic dicitur: aliàs eorum adipe veſci licitum fuiſſe videtur, ut dixi c. 3. 17. ita Abulenſ.

SI OVIS ADIPEM QUI OFFERRI DEBET) putà adipem capræ, ovis & bovis, quæ ſola offerri debent; nulla enim alia offerre licet. Patet ex Hebr. & Chaldæo, qui habent; *ſi quis comederit adipem pecoris, ex quo offertur oblatio coram Domino, exterminabitur de populo ſuo*. nullum enim adipem animalis immolabilis, etiamſi actu non immolaretur, comedere poterant Hebræi, ſed is totus Deo adoleri debebat, ſi animal occideretur Hieroſolymæ, ubi erat templum, de quo Deuter. 12. v. 21. Vers. 25.

QUI OFFERT VICTIMAM PACIFICORUM DOMINO, OFFERAT SIMUL ET SACRIFICIUM, ID EST LIBAMENTA EJUS) putà, offerat mincha ſive libamen ex ſimila, ut ita Deo plenum ea carne & ſimila, vel pane exhibeat convivium, uti dixi cap. 2. Vers. 29.

TENEBIT MANIBUS ADIPEM HOSTIÆ ET PECTUSCULUM: CUMQUE AMBO OBLATA DOMINO CONSECRAVERIT (non ſacerdos, ſed laicus offerens) TRADET SACERDOTI) Laxius enim erat ſacrificium pacificorum præ aliis: unde & magna ejus pars partim ſacerdotibus, partim offerentibus cedebat. Vers. 30.

Oblationis hoſtiæ pacificæ hic erat ritus, uti tradit R. Salamon & Hebræi. Primò, ſacerdos jugulabat animal, & in partes conſcindebat. Secundò, accipiebat pectuſculum animalis occiſi, & adipes ejus, eaque ponebat ſuper manus laici offerentis. Tertiò, manibus hiſce ſuas manus ſupponebat ſacerdos, iiſque ras elevabat, mox deprimebat, ac rurſum tranſverſim ducebat à dextra in ſiniſtram in modum crucis, verſus quatuor mundi plagas, ut ſignificaret Deum totius mundi eſſe dominum. Hic enim eſt ritus *tenupha*, de quo dixi Exodi 29. 26. Quartò, adipem cum renibus in altari Deo cremabat; mox armum dextrum & pectuſculum ſibi accipiebat ſacerdos offerens. Denique reliquam carnem reddebat laicis eam offerentibus, qui eam comedebant in atrio tabernaculi. Erat enim hæc comeſtio complementum & conſum- *Ritus immolationis hoſtiæ pacificæ.*

matio

Digitized by Google

matio ſacrificii pacifici, perinde ac ſumptio Euchariſtiæ eſt conſummatio ſacrificii Euchariſtici. Simili modo quælibet alia victima, utpote Deo ſanctificata, comedenda erat in atrio templi, ut patet cap. 6. 16. & cap. 7. verſ. 6. Idem ſignificat hæc lex & phraſis crebrò repetita: *Epulaberis coram Domino*, id eſt in atrio templi, ut patet Deuter. 12. verſ. 12. & 18. cap. 14. 26. & cap. 16. verſ. 11. & 14. epulum enim hoc ſacrum maximè fiebat ex hoſtiis pacificis. Audi clarum hac de re textum Deuter. 27. 7. *Immolabis hoſtias pacificas, comedeſque ibi, & epulaberis coram Domino Deo tuo.*

Vers. 34. Pectusculum enim elevationis, (quod ſcilicet per elevationem *tenupha* jam dictam, in altum eſt Deo oblatum) et armum separationis (Deo ſcilicet ſeparatum, ut ſacerdotibus vice Dei detur) dedi Aaron sacerdoti et filiis ejus] Cur ex hoſtia pacifica pectuſculum, & armus dexter ceſſerint ſacerdoti, ſymbolica cauſſa fuit, quòd pectuſculum ſignificet fidem, ſanam doctrinam, & cordatam ſapientiam: armus ſive brachium dextrum ſignificet conſtantem ſecundùm fidem & virtutem operationem; quibus utriſque fulgere, & populum erudire debet ſacerdos, ita Iſychius, Radulph. & aptiſſimè Origenes homil. 5. in fine, ubi ſic ait: *Quod ergo ſacerdotis pectus; aut quale eſt plenum ſit ſapientia, plenum ſcientia, plenum omni divina intelligentia, imò plenum Deo, quale brachium eſt multa ſolicitudo, labor, vigiliæ, quibus convertat peccatorem, qui proinde offerat hoſtiam ſalutaris, Deo gratias agat: in qua hoſtias pars ſacerdotis efficitur pectuſculum, ut ſit indicium quòd pectus & cor, quòd antè mala cogitabat, ſacerdotis labore converſum, recepit bonas cogitationes, & ita mundatum eſt, ut Deum poſſit videre; ſimiliter & brachium indicium eſt, quòd mala eius opera & ſiniſtra convertit in dextram, ut eſſent ſecundùm Deum.* Et S. Gregorius 2. p. Paſtoral. cap. 3. *Divina*, inquit, *lege armum ſacerdos dextrum in ſacrificium accipit & ſeparatum, ut non ſolùm ſit eius operatio utilis, ſed & ſingularis; nec inter malos tantùm quæ recta ſunt faciat, ſed bene quoque operantes ſubditos ſicut honore ordinis ſuperat, ita etiam morum virtute tranſcendat: cui in eſu quoque pectuſculum cum armo tribuitur, ut quod de ſacrificio præcipitur ſumere, hoc de ſeipſo diſcat immolare, & non ſolùm pectore quæ recta ſunt cogitet, ſed & ſpectatores ſuos ad ſublimia arma operationis invitet: nulla proſpera præſentis vitæ appetat, nulla adverſa pertimeſcat.* Quin & Gentilis Perſius ſat. 2. pontifices vult dare ſuperis.

Compoſitum jus, faſque animi, ſanctoſque receſſus
Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto.

Armus dexter & pectus hoſtiæ cedunt ſacerdoti cur?

Pectus ſymbolum eſt ſapientiæ, armus fortitudinis & laboris.

Hæc est unctio Aaron et filiorum ejus in cæremoniis Domini] Hebraicè eſt *de* (id eſt *in*, & *in* id eſt *cum*) *ignitionibus Domini*, id eſt oblationibus ignitis, ſive igne crematis Domino, juxta ritum, & cæremoniam præſcriptam cap. 6. 10. & fuſiùs Exodi 29. Eſt hic epilogos omnium præcedentium. Vers. 35.

Religione perpetua) Hebraicè, *ſanctione*, ſive, *lege perpetua*. Vers. 36.

Ista est lex holocausti] Sex hìc ſacrificiorum genera jam deſcripta enumerantur, videlicet Primò, holocauſtum; Secundò, mincha ſive ſacrificium farreum; Tertiò, ſacrificium pro peccato; Quartò, ſacrificium pro delicto; Quintò, ſacrificium pro conſecratione ſacerdotum; Sextò, ſacrificium pacificum. Verùm, ut dixi cap. 2. propriè tantùm erant quatuor ſpecies ſacrificii nam ſacrificium pro delicto refertur ad ſacrificium pro peccato; ſacrificium verò pro conſecratione ſacerdotum ad omnia refertur; nam in ea omnis generis ſacrificia offerebantur. Vers. 37.

Quam constituit Dominus Moysi in monte Sinai) id eſt in deſerto montoſo, & juxta montem qui propriè Sinai dicitur. Nam non in hoc monte, ſed in tabernaculo Deum dediſſe has leges Moſi, dixi c. 1. v. 1. Vers. 38.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Aaron conſecratur à Moſe pontifex, & filij Aaronis conſecrantur ſacerdotes; hinc Primò, lavantur, & induuntur veſtibus ſacerdotalibus, v. 6. Secundò, v. 14. offertur vitulus pro peccato, & v. 18. aries in holocauſtum: & 22. aries alter in hoſtiam pacificam. Tertiò, v. 24. ungitur eorum auris dextra & pollices. Quartò, v. 23. iubentur per ſeptem dies manere in tabernaculo.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moſen, dicens: 2. Tolle Aaron cum filiis ſuis, veſtes eorum, & unctionis oleum, vitulum pro peccato, duos arietes, caniſtrum cum azymis, 3. & congregabis omnem cœtum ad oſtium tabernaculi. 4. Fecit Moyſes ut Dominus imperaverat. Congregataque omni turba ante fores tabernaculi, 5. ait: Iſte eſt ſermo, quem iuſſit Dominus fieri. 6. Statimque obtulit Aaron & filios eius. Cumque laviſſet eos, 7. veſtivit pontificem ſubucula linea, accingens eum balteo, & induens eum tunica hyacinthina, & ſuper humerale impoſuit, 8. quod aſtringens cingulo aptavit rationali, in quo erat Doctrina & Veritas. 9. Cidari quoque texit caput: & ſuper eam, contra frontem, poſuit laminam auream conſecratam in ſanctificatione, ſicut præceperat ei Dominus. 10. Tulit & unctionis oleum, quo linivit tabernaculum cum omni ſupellectili ſua. 11. Cumque ſanctificans aſperſiſſet altare ſeptem vicibus, unxit illud, & omnia vaſa eius, labrumque cum baſi ſua ſanctificavit oleo. 12. Quod fundens ſuper caput Aaron, unxit eum, & conſecravit: 13. filios quoque eius oblatos veſtivit tunicis lineis, & cinxit balteis, impoſuitque mitras, ut iuſſerat Dominus. 14. Obtulit & vitulum pro peccato, cumque ſuper caput eius poſuiſſet Aaron & filii eius manus ſuas, 15. immolavit eum hauriens ſanguinem, & tincto digito, tetigit cornua altaris per gyrum, quo expiato & ſanctificato, fudit reliquũ ſanguinem ad fundamenta eius. 16. Adipem verò qui erat ſuper vitalia, & reticulum iecoris, duoſque renunculos cum arvinulis ſuis, adolevit ſuper altare: 17. vitulum cum pelle & carnibus, & fimo, cremans extra caſtra, ſicut præceperat Dominus. 18. Obtulit & arietem in holocauſtum: ſuper cuius caput cùm impoſuiſſent Aaron & filii eius manus ſuas, 19. immolavit eum, & fudit ſanguinem eius per circuitum altaris. 20. Ipſumque arietem in fruſta concidens, caput eius, & artus, & adipem adolevit igni, 21. lotis prius inteſtinis & pedib. totumq; ſimul arietem incendit ſuper altare, eò quòd eſſet holocauſtũ ſuaviſſimi odoris Domino ſicut præceperat ei. 22. Obtulit & arietẽ ſecundum, in conſecratione ſacerdotum: poſueruntq; ſuper caput eius Aaron & filii eius manus ſuas. 23. quem cùm immolaſſet Moyſes, ſumens de ſanguine eius, tetigit extremum auriculæ dextræ Aaron, & pollicem manus eius dextræ, ſimiliter & pedis. 24. Obtulit & filios Aaron. Cumque de ſanguine arietis immolati tetigiſſet extremum auriculæ ſingulorum dextræ, & pollices manus ac pedis dextri, reliquum fudit ſuper altare per circui-

tum: 25. adipem verò, & caudam, omnemque pinguedinem quæ operit inteſtina, reticulumque jecoris, & duos renes cum adipibus ſuis & armo dextro ſeparavit. 26. Tollens autem de caniſtro azymorum, quod erat coram Domino, panem abſque fermento, & collyridam conſperſam oleo, laganumque poſuit ſuper adipes, & armum dextrum, 27. tradens ſimul omnia Aaron, & filiis ejus. Qui poſtquam levaverunt ea coram Domino, 28. rurſum ſuſcepta de manibus eorum, adolevit ſuper altare holocauſti, eò quòd conſecrationis eſſet oblatio, in odorem ſuavitatis ſacrificii Domino. 29. Tulitque pectuſculum, elevans illud coram Domino de ariete conſecrationis in partem ſuam, ſicut præceperat ei Dominus, 30. Aſſumenſque unguentum, & ſanguinem qui erat in altari, aſperſit ſuper Aaron & veſtimenta ejus, & ſuper filios illius, ac veſtes eorum. 31. Cumque ſanctificaſſet eos in veſtitu ſuo, præcepit eis dicens: Coquite carnes ante fores tabernaculi, & ibi comedite eas, panes quoque conſecrationis edite, qui poſiti ſunt in caniſtro, ſicut præcepit mihi Dominus dicens: Aaron & filii ejus comedent eos: 32. quidquid autem reliquum fuerit de carne & panibus, ignis abſumet. 33. De oſtio quoque tabernaculi non exibitis ſeptem diebus, uſque ad diem quo complebitur tempus conſecrationis veſtræ, ſeptem enim diebus finitur conſecratio: 34. ſicut & impræſentiarum factum eſt, ut ritus ſacrificii compleretur. 35. Die ac nocte manebitis in tabernaculo obſervantes cuſtodias Domini, ne moriamini, ſic enim mihi præceptum eſt. 36. Feceruntque Aaron & filii eius cuncta quæ locutus eſt Dominus per manum Moyſi.

Hoc caput idem eſt cum c. 29. Exodi. ritus enim conſecrationis Aaronis & ſacerdotum qui ibi præſcribitur, hic factus & completus narratur. Repetit ergo Moſes hæc in Levitico, ut omnes ſacrificiorum cæremonias, & maximè in ſacerdotum conſecratione adhiberi ſolitas, ſimul hoc libro complectatur. Itaque paucis notis caput hoc expediam, reliqua vide c. 29. Exodi.

Vers. 1. Locutusque est Dominus ad Moysen] Veriſimile eſt, hæc omnia quæ hoc cap. narrantur, per anacephalæoſin ſive recapitulationem hic recenſeri: nam tabernaculum iam antè erat erectum, ut patet Exod. ult. v. 16. ſimul autem cum erectione tabernaculi facta eſt hæc Aaronis & ſacerdotum conſecratio, ut patet ibidem v. 12.

Vers. 5. Iste est sermo, quem jussit Dominus fieri) Narrat Joſephus, Iſraelitas voluiſſe Moſen creare pontificem, ſed cum ſe excuſaſſe præcepto hoc Domini, jubentis Aaronem conſecrari pontificem, eò quòd ipſe occuparetur colloquio Domini, & regimine populi.

Vers. 6. Statimque obtulit Aaron et filios ejus) Pro *obtulit* hebr. eſt ויקרב *iacreb*, id eſt *accedere fecit*; Septuag. *adduxit*; Chald. *applicavit*, ſic & vertit Noſter Exod. 29. 4. dicens: *Applicabis Aaron & filios eius ad oſtium tabernaculi*, ſiſtendo videlicet eos Domino, offerendoque eos ad Dei miniſterium, ſic enim ſolemni ritu Domino oblati ſunt Levitæ in ſua conſecratione, Num. 8. v. 11. & 21.

Vers. 7. *Octo veſtes pontificis.* Vestivit pontificem) Octo veſtibus hoc ordine, veſtiebatur pontifex. Induebat Primò, femoralia linea; Secundò, ſuper ea tunicam lineam; Tertiò, hanc tunicam cingebat cingulo; Quartò, huic tunicæ lineæ iniiciebat tunicam hyacinthinam; Quintò, huic ſuperinducebat ephod cum rationali; Sextò, ephod cingebat cingulo polymito; Septimò, caput operiebat tiara; Octavò, tiaræ appendebat laminam auream, cui inſcriptum erat, *Sanctitas*, vel *ſanctum Domino*. Minores verò ſacerdotes, quatuor tantùm induebant veſtes, ſcilicet Primò, femoralia; Secundò, tunicam lineam; *Quatuor veſtes ſacerdotum.* Tertiò, zonam; Quartò, tiaram. carebant ergo ipſi tunica hyacinthina, ephod cum rationali, ejuſque cingulo, ac lamina aurea inſcripta nomine tetragrammato. Vide dicta Exodi 28.

Nota. Aaron quaſi pontifex & vicarius Dei, veſtibus pontificalibus indutus repræſentabat tabernaculum, id eſt Eccleſiam, & conſequenter Deum tabernaculi præſidem, & in eo quaſi in domo ſua reſidentem. Nam Primò, pectorale, ſive rationale judicii repræſentabat arcam: ſicut enim arca tabulas lapideas continebat; ita rationale continebat 12. gemmas. Secundò, ſicut arca in tabulis continebat legem ſcriptam: ita rationale continebat ſcripturam urim & tummim; nam in eo ſcripta erant *doctrina & veritas*. Tertiò, ephod rationalis repræſentabat propitiatorium arcæ. Quartò, arca habebat duos Cherubim; ſic tunica pontificis duos habebat onychinos. Quintò, lamina pontificis cui inſcriptum erat, *Sanctitas Domini*, repræſentabat gloriam Domini quæ habitavit in A tabernaculo. Sextò, tunica pontificis ſignificabat velum & cortinas, quæ totum interiùs tabernaculum claudebant. Septimò, ſicut tabernaculum repræſentabat cælum omniaque elementa; ſic in veſte poderis totus erat orbis terrarum, inquit Sapiens.

Nota Secundò. Pontifex ab aliis ſacerdotibus differebat quinque prærogativis, Primò, pontifex erat primogenitus, vel ſenior Aaronis, ejuſque ſucceſſorum filius; alii ætate erant inferiores. Secundò, ille per totam vitam unus erat, alii plures erant. Tertiò, in ſanctuarium, putà in Sanctum ſanctorum, ſolus ſemel in anno, putà in die expiationis, ingrediebatur: aliis illud numquam licebat. Quartò, alias veſtes & ornatum majorum habebat pontifex, quàm alii Quintò, moriente pontifice homicidæ fugitivi redibant ad ſuos: quod non fiebat in morte aliorum ſacerdotum.

Subucula linea) quæ Exodi 28. vocatur tunica linea & ſtricta.

Laminam auream consecratam in sanctificatione) q. d. Laminam auream olei unctione conſecratam ad uſus ſanctos. Hebraicè eſt נזר הקדש *nezel baccodes*, id eſt *coronam* vel *diadema ſanctitatis*, id eſt ſanctum. Vers. 9.

Cumque sanctificans) ſcilicet tabernaculum & ſupellectilem ejus, ungendo illa oleo ſancto. Sanctificatio ergo hæc non erat aliud, quàm unctio tabernaculi & vaſorum ejus, qua conſecrabantur Deo. Vers. 11.

Obtulit et vitulum pro peccato) Exodi 29. v. 35. & 36. jubetur quotidie per 7. dies offerri vitulus; ergo id ita factum eſt, licet hic non exprimatur, ſatis tamen innuitur v. 34. Vers. 14.

Quo (altari) expiato et sanctificato fudit reliquum sanguinem ad fundamenta ejus) Hebraicè eſt, *ita expiavit altare, & ſanguinem fudit ad fundamentum altaris, & expiavit illud ad ſanctificandum in eo*, hoc eſt, ut Septuag. *ad propitiandum ſuper eo*, ut videlicet deinceps altare hoc eo ritu conſecratum ſerviret hoſtiis, quibus propitiatur & placatur Deus. Ergo hac cæremonia conſecratum eſt altare. Vers. 15.

Assumensque unguentum et sanguinem qui erat in altari, aspersit super Aaron) Nota. Unguentum hoc erat compoſitum ex myrrha, cinnamomo, calamo, caſia, & oleo olivarum, ut patet Exod. 30. verſ. 23. & 30. Unctio ergo, vel potiùs effuſio unguenti in capite, erat conſecratio pontificis, ut patet hic verſ. 12. & Exod. 29. 7. Unctio verò communis pontifici & minoribus ſacerdoribus, erat aſperſio unguenti ſanguine miſti ſuper eos, & veſtes eorum; adhæc unctio auris dextræ & pollicum, ut patet Exod. 29. 20. In pontificis ergo conſecratione triplex erat luſtratio: ſcilicet effuſio, unctio, & aſperſio, tam olei, quàm ſanguinis: in minorum verò ſacerdotum conſecratione tantùm erat duplex, ſcilicet unctio & aſperſio. Effuſio enim denotans plenitudinem gratiæ, ſpiritus & poteſtatis, propria erat pontifici. Voluit Deus hic docere in Eccleſiaſtica hierarchia debere eſſe ordi- Vers. 30. *Unctio pontificis & ſacerdotum qualis.* *Moral. de unctione. Primò.*

Digitized by Google

ordinem, ſive ſubordinationem cum mutuo reſpectu & concordia. Aptè S. Hier. ad Nepotianum: *Eſto, ait ſubiectus Pontifici tuo, & quaſi parentem animæ ama. Sed Epiſcopi ſacerdotes ſciant ſe eſſe, non dominos: honorent clericos quaſi clericos; ut ipſis Epiſcopis quaſi Epiſcopis à clericis honos deferatur. Scitum eſt illud oratoris Domitii: Cur ego, inquit, te habeam ut principem, cùm tu me non habeas ut ſenatorem?*

Secundò. Secundò, hæc unctio monebat pontificem, quàm miſericordia (cuius ſymbolum eſt oleum) charitate, aliiſque virtutibus pollere, & cæteris antecellere debeat. *Lux gregis*, inquit S. Gregorius, *eſt flamma paſtoris. Docet enim Dominicum Paſtorem, & ſacerdotem moribus & vita clareſcere, quatenus in eo tamquam in vitæ ſuæ ſpeculo, plebs ſibi commiſſa & eligere quod ſequatur, & videre poſſit quod corrigat.* Idem in Paſtoral. *Ab imperitis*, inquit, *paſtorale, magiſterium quanta temeritate ſuſcipitur? cùm ſit ars artium regimen animarum. Hoc eſt magiſterium diſciplinæ, ut culpis diſcretè noveris parcere, & piè reſecare.* Et rurſum: *Tantum*, ait, *debet populi actionem actio tranſcendere Præſulis, quantum diſtare ſolet à grege vita paſtoris.* Nam ut ait Claudian. 1. Stilicon.

Scilicet in vulgus manant exempla regentum:
Vtque ducum lituos, ſic mores caſtra ſequuntur;

Idem Honorium Imp. ita monet Conſul. 4.

Hoc te præterea crebro ſermone monebo,
Vt te totius medio telluris in orbe
Vivere cognoſcas, cunctis tua gentibus eſſe
Facta palàm, nec poſſe dari regalibus uſquam
Secretum vitiis.

Myſticè. Myſticè de unctione & oleo triplici, primo compunctionis, ſecundo devotionis, tertio pietatis, vide S. Bernardum ſerm. 10. in Cant. Unguentum, ait, contritionis bonum eſt, quo unguntur pedes Domini: unguentum devotionis melius, quo ungitur caput: unguentum pietatis optimum, quo totum ungitur corpus Domini. Unguentum contritionis eſt in peccatorum recordatione; devotionis, in beneficiorum Dei conſideratione; pietatis, in proximorum ſublevatione.

Idem ſerm. 22. in Cant. Quatuor, ait, unguenta Chriſti Pontificis ſunt, ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio, redemptio, ſapientia, in prædicatione: iuſtitia, in abſolutione peccatorum: ſanctificatio, in converſatione: redemptio, in paſſione. Ibidem, quatuor unguenta Chriſti ait eſſe quatuor virtutes cardinales: hiſce enim imbui & roborari contra adverſa & proſpera debet Pontifex, & quivis fidelis qui Deo militat, eiuſque obſequio ſe addicit.

Idem toto ſerm. 2. in Cant. tract. de unctione, & oleo miſericordiæ, & inter alia ait: *O quæcumque es anima ſic affecta, ſic imbuta rore miſericordiæ, ſic affluens pietatis viſceribus, ſic te omnibus omnia faciens, ſic facta tibi ipſi tamquam vas perditum, ut cæteris præſtò ubique ſemper occurras atque ſuccurras; ſic denique mortua tibi, ut vivas omnibus; tu planè tertium optimumque unguentum felix poſſides, & manus tuæ diſtillaverunt totius ſuavitatis liquorem. Memor erit Deus omnis ſacrificii tui, & holocauſtum tuum pingueſcet.*

Adfert deinde exempla. *Talis erat Paulus, cùm ait: Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non uror? Et Job dicens c. 29. & 31. Oculus fui cæco, & pes claudo: pater eram pauperum, conterebam molas iniqui. Si comedi buccellam meam ſolus, &c. Et Joſeph, qui poſtquam univerſam Ægypti poſt ſe fecit currere in odorem unguentorum ſuorum, etiam fratribus ſuis eamdem demum fragrantiam propinavit. Et Samuel lugens Saul qui ſe quærebat occidere. Et Moſes dicens: Dimitte populo huic: ſin autem, dele me de libro tuo quem ſcripſiſti. O verè hominem unctum unctione miſericordiæ! Et David: Memento, ait, Domine, David, & omnis manſuetudinis eius. Et Ieremias, de quo dicitur 2. Machab. 15. Hic eſt fratrum amator, & populi Iſrael: hic eſt qui multum orat pro populo, & univerſa ſancta civitate. Hoc unguento pietatis Magdalena unxit Chriſtum.*

Vers. 33. Septem enim diebus finitur conſecratio] Hebr. *ſeptem diebus implebit*, ſupple oleo, id eſt conſecrabit per unctionem olei manus veſtras; ita Septuag. idque Primò, ad hoc, ut per ſeptem hoſce dies diſcant novelli ſacerdotes oblivſci rerum terrenarum, & cum Deo verſari in tabernaculo, id eſt atrio tabernaculi. Secundò, ad hoc, ut per ſeptem hoſce dies admoneantur, ſe in totam vitam conſecratos eſſe Deo, & in ejus familiam & domum tranſiſſe. Septem enim dies ſunt omnes dies ſeptimanæ. Ita Cyril. l. 2. de Adorat. *Septem diebus*, inquit, *id eſt ſemper & perpetuò.*

Vnctio durat per ſeptem dies, cur?

Vers. 34. Sicut impræſentiarum factum eſt, ut ritus ſacrificii compleretur] q. d. Sicut ſanguine victimæ aſperſi eſtis vos, & veſtes veſtræ hac die, ad complendum ritum ſacrificii pro conſecratione oblati; ita oportet facere, hancque aſperſionem iterare per ſeptem dies, quibus perficitur ſacerdotum conſecratio.

Vers. 36. Feceruntque cuncta quæ locutus eſt Dominus per manum Moysi] id eſt per Moſen, quaſi per inſtrumentum & manum ſuam. Eſt enim manus organum organorum, ait Ariſtot. l. 2. de Anima. Hic hebraiſmus paſſim occurrit in Scriptura.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Aron celebrat primitias. Vnde Primò, v. 8. offert vitulum pro peccato ſuo, & arietem in holocauſtum. Secundò, v. 15. offert victimas populi, ſcilicet hircum pro peccato, vitulum & agnum in holocauſtum, bouem & arietem in hoſtiam pacificam. Tertiò, v. 23. populo benedicit, ac mox ignis de cælo deſcendit, omneſque eius victimas devorat.

1. Facto autem octavo die, vocavit Moyſes Aaron & filios eius, ac maiores natu Iſrael, dixitque ad Aaron: 2. Tolle de armento vitulum pro peccato, & arietem in holocauſtum, utrumque immaculatum, & offer illos coram Domino. 3. Et ad filios Iſrael loqueris: Tollite hircum pro peccato, & vitulum atque agnum anniculos & ſine macula, in holocauſtum, 4. bovem & arietem pro pacificis: & immolate eos coram Domino, in ſacrificio ſingulorum ſimilam conſperſam oleo offerentes, hodie enim Dominus apparebit vobis. 5. Tulerunt ergo cuncta quæ iuſſerat Moyſes ad oſtium tabernaculi; ubi cùm omnis multitudo adſtaret, 6. ait Moyſes: Iſte eſt ſermo, quem præcepit Dominus: facite, & apparebit vobis gloria eius. 7. Et dixit ad Aaron: Accede ad altare, & immola pro peccato tuo; offer holocauſtum, & deprecare pro te & pro populo, cumque mactaveris hoſtiam populi, ora pro eo, ſicut præcepit Dominus. 8. Statimque Aaron accedens ad altare, immolavit vitulum pro peccato ſuo: 9. cuius ſanguinem obtulerunt ei filii ſui: in quo tingens digitum, tetigit cornua altaris, & fudit reſiduum ad baſim eius. 10. Adipemque & renunculos, ac reticulum iecoris, quæ ſunt pro peccato, adolevit ſuper altare, ſicut præceperat Dominus Moyſi: 11. carnes verò & pellem eius extra caſtra combuſſit igni: 12. Immolavit & holocauſti victimam: obtuleruntque ei filii ſui ſanguinem eius, quem fudit per altaris circuitum. 13. ipſam etiam hoſtiam in fruſta conciſam, cum capite, & membris ſingulis obtulerunt, quæ omnia ſuper altare cremavit igni. 14. lotis aqua prius inteſtinis & pedibus. 15. Et pro peccato populi offerens, mactavit hircum: expiatoque altari;

Digitized by Google

altari, 16. fecit holocauſtum, 17. addens in ſacrificio libamenta, quæ pariter offeruntur, & adolens ea ſuper altare, abſque ceremoniis holocauſti matutini. 18. Immolavit & bovem atque arietem, hoſtias pacificas populi: obtuleruntque ei filii ſui ſanguinem, quem fudit ſuper altare in circuitum. 19. Adipem autem bovis, & caudam arietis, renunculoſque cum adipibus ſuis, & reticulum iecoris. 20. poſuerunt ſuper pectora. cumque cremati eſſent adipes ſuper alrare, 21. pectora eorum & armos dextros ſeparavit Aaron, elevans coram Domino, ſicut præceperat Moyſes. 22. Et extendens manus ad populum, benedixit ei Sicque completis hoſtiis pro peccato, & holocauſtis, & pacificis, deſcendit. 23. Ingreſſi autem Moyſes & Aaron in tabernaculum teſtimonii, deinceps egreſſi benedixerunt populo, Apparuitq; gloria Domini omni multitudini: 24. & ecce egreſſus ignis à Domino, devoravit holocauſtum, & adipesqui erant ſuper altare. Quod cum vidiſſent turbæ, laudaverunt Dominum ruentes in facies ſuas.

Vers. 1. FACTO AUTEM OCTAVO DIE] à conſecratio- A nis Aaronis & tabernaculi, ut patet ex cap. præced. v. 33. qui dies octavus fuit menſis primi, anni ſecundi exitus ex Ægypto, qui fuit annus mundi 2455. à dilovio 748. Hoc ergo anno & die Aaron ſuas quaſi primitias celebravit.

Allegoricè, dies octava eſt tempus legis Evangelicæ quo octavam reſurrectioois Chriſti colimus, & ad eamdem tendimus, & quo apparuit gloria, id eſt magoifica & glorioſa gratia Chriſti Salvatoris noſtri; qui ſe obtulis pro peccato ſuo, id eſt hominum, in ſe ſuſcepto; obtulit & victimas Eccleſiæ ſuæ, putà hircum, id eſt pœnitentiam; agnum, id eſt innocentiam: bovem & arietem, id eſt labores & patientiam populi ſui Chriſtiani, ita ex S. Gregor. Radulph.

VOCAVIT MOYSES AARON ET FILIOS EIUS] ut hi novelli ſacerdotes ſua prima ſacrificia offetrent; hac de cauſa convocati ſunt & maiores natu populi, ad honoraodas videlicet ſui pontificis primitias, & ut victimas ſuas per eum Deo ſacrificarent.

Vers. 2. TOLLE DE ARMENTO VITULUM PRO PECCATO] Licet enim paulò antè Moſes hoſtiam pro peccato tuo, ò Aaron, obtulerit; tamen & te iam recens creatum pontificem omnis generis victimas, ac conſequenter etiam hoſtiam pro peccato offerre volo, tum ut hoc ſymbolo doceam, neminem ſibi certò perſuadere debere peccata ſibl eſſe remiſſa, vel ita eſſe remiſſa, ut nihil pœnæ pro iis luendum ſuperſit; tum ut uſquequaq; incipias exercere tuum quaſi characterem ordiois, id eſt poteſtatem offerendi quamvis victimam.

Vers. 3. AD FILIOS ISRAEL LOQUERIS] *Loqueris*; ſcilicet tu ò Aaron novelle pontifex. Nam tibi iam incumbit auctoritas pontificia, ut præcipias victimas populo.

TOLLITE HIRCUM PRO PECCATO) Licet enim pro certo & determinato populi peccato, iuſſerit Deus immolari vitulum cap. 4. v. 14. hic tamen, quia interminatè pro peccato populi in communi fit ſacrificium: præcipitur immolari non vitulus, ſed hircus, ideoque nec ſanguis eius inducitur in Sanctum, ad aſpergendum altare thymiamatis, uti in vitulo præceptum eſt cap. 4. v. 12. & 20.

ANNICULOS) Ita legendum eſt cum Hebr. Septuag. & Roman. ita ut tam vitulus, quàm agnus præcipiatur eſſe anniculus.

Vers. 4. IMMOLATE EOS) adducite ad me, ut ego eos immolem pro vobis,) CORAM DOMINO) coram altari holocauſtorum, ſive coram oſtio taberuaculi.

IN SACRIFICIO) putà farreo. Hebr. enim eſt, *in mincha*, ad omnem enim victimam adiungebatur mincha, id eſt ſacrificium farris vel paois, ut patet Num. 15. quia ſine pane aut farre oon praodetur.

HODIE DOMINUS APPAREBIT) mittens ignem de cœlo, qui ſacrificia veſtra combùret.

Vers. 5. TULERUNT ERGO CUNCTA) poſtquam Aaron iuſſus à Moſe id præcepit, uti dixit v. 3.

Vers. 10. ADIPEMQUE ET RENUNCULOS AC RETICULUM JECORIS, QUÆ SUNT (partes hoſtiæ, putà vituli) PRO PECCATO, ADOLEVIT) id eſt, adolenda & cremanda impoſuit altari: nam igne cæleſti hæc, & ſequentes victimæ poſtea conſumptæ ſunt, v. 24.

Vers. 11. CARNES VERO ET PELLEM EIUS EXTRA CASTRA COMBUSSIT IGNI) iuxta legem latam cap. 4. 12.

Vers. 15. EXPIATOQUE ALTARI) per hoc ſacrificium pro peccato, cuius ſanguine unctum & aſperſum eſt al- A tare. Unde hebraicè eſt, *& expiavit eo*, ſcilicet hirco, id eſt, ut Chald. *in ſanguine hirci*, uti antè fecerunt ſaoguine vituli v. 9.

Nota. Peculiariter ſacrificio pro peccato tribuitur expiatio & conſecratio altaris, quia per illud altare expiabatur, id eſt aſpergebatur per cornua ſua ſanguine, itaque dedicabatur ad expianda deinceps peccata, per ſacrificia in eo offerenda.

Nota Secundò, hic ſubintelligi, in hoc ſacrificio facta eſſe illa quæ ſolent, quæque præſcripta ſunt c. 7. v. 2. 3. 4. videlicet adipes eſſe Deo incenſos, & reliquum ſanguinis fuſum fuiſſe ad baſim altaris.

ADDENS IN SACRIFICIO (mincha) LIBAMENTA) olei & vini, de quibus Num. 15. 4. quam legem iam fuiſſe latam, ex hoc loco patet; licet poſteriùs, Num. 15. referatur. Vers. 17.

ABSQUE CÆREMONIIS HOLOCAUSTI MATUTINI) id eſt, abſque eo quòd omitteretur, vel impediretur iuge ſacrificium, matutinum & veſpertinum.

B ADIPEM, CAUDAM, &c. POSUERUNT SUPER PECTORA) non ſua, ſed pecorum iam immolatorum, quæ poſtea ſeparavit Aaron, adipem & caudam Deo comburens, pectuſculum verò & armos elevans coram Domino, ut dicitur v. ſeq. Patet ex Hebr. Pectuſculum enim & armus dexter non cremabantur, ſed elevata & oblata Domino cedebant ſacrificanti, uti dictum eſt cap. 7. v. 31. & 32. Vers. 19. & 20.

ET EXTENDENS MANUS AD POPULUM, BENEDIXIT EI) Aaron ſcilicet novellus pontifex. Forma benedictionis fuit illa quæ habetur Num. 6. 24. ſcilicet: *Benedicat tibi Dominus, & cuſtodiat te, oſtendat Dominus faciem ſuam tibi, & miſereatur tui: convertat Dominus vultum ſuum ad te, & det tibi pacem.* Huius benedictionis exemplum & fructus exſtat 2. Paralip. 30. 27. cuius figuræ veritas in Chriſti benedictione tum alias, tum in aſcenſione ad cælos patuit. Vers. 22.

Nota. Videtur hic duplex fuiſſe benedictio: Aaron enim videtur bis benedixiſſe populum; primò, cùm ipſe compoſuiſſet hoſtias ſuper altare: ſecundò, poſt egreſſum ex tabernaculo, tum enim cum Moſe benedixit populo C verſ. 23.

SICQUE COMPLETIS HOSTIIS, id eſt hoſtiarum iugulatione, conciſione & impoſitione in altare, DESCENDIT) Aaron ſacrificans: reſtabat enim hoſtiarum crematio, quæ poſtea facta eſt per ignem cælitus miſſum. Quare quæ verſ. 10. 13. 17. 20. de ea dicuntur, per aoticipationem accipienda ſunt, ut patet verſ. 24. *Ordo & ſeries primitiarum Aaron.*

Hic ergo videtur fuiſſe ordo & ſeries rei: Primò. Aaron iugulavit, & immolavit omnes haſce victimas: Secundò, compoſitis ſimul holocauſtis, & adipibus pacificorum, & victimæ pro peccato ſuper altare holocauſtorum, Moſes & Aaron ingreſſi ſunt tabernaculum, oraturi Deum ut mitteret ignem de cœlo, qui haſce hoſtias conſumeret, (id enim futurum ſcivit & prædixit Moſes, ut patet verſ. 4.) ſimul ut incenſum adolerent ſuper altare thymiamatis. Tertiò, poſt eorum preces adveoit ignis divinus è cælo, victimaſque conſumpſit. Quartò, hoc videns populus laudavit Deum, cui deinde Moſes & Aaron benedixerunt, eumque domum dimiſerunt. Quintò, vitulus oblatus pro peccato Aaronis, elatus eſt extra caſtra, ibique totus cum pelle combuſtus eſt, uti dicitur verſ. 11.

ET DEINCEPS EGRESSI) Ita legendum cum Hebr. Chald. Septuag. Roman. malè ergo in aliis, etiam Plantinianis, legitur *ingreſſi*. Vers. 23.

APPA-

Digitized by Google

A APPARUITQUE GLORIA DOMINI] putà *egreſſus*, id eſt productus & emiſſus, *à Domino*, qui devoravit holocauſtum & adipes pacificorum, ot ſequitur. Hunc ignem in victimas Aaronis miſit Deus, ut ordinem ſacerdotalē legis veteris à ſe inſtitotum, & ſuas de ſacrificiis leges hoc miraculo confirmaret, & quaſi obſignaret; atque ut populi reverentiam erga ſacerdotes & ſacrificia accenderet. Sic ignis è cælo deſcendens probavit ſacrificium & religionem Eliæ certantia contra Baal, eiuſque ſacerdotes, 3. Reg. 18. verſ. 24. & 38. Idem ignis probavit ſacrificia Salomonis in dedicatione templi, 2. Paral. 7. 1. vide dicta Exodi 3. v. 2. Sic Gentiles fabulati ſunt de ſimili ſuo igne divino: ſicut de Seleuco proditum eſt, qui cùm Jovi in Pella victimam immolaret, ligna aris impoſita ultrò arſiſſe feruntur. Et Servius in illud Æneid. 12. *qui fœdera fulmine ſancit*. Quia, inquit, apud maiores aræ non incendebantur, ſed ignem divinum precibus elicitbant, qui incendebat victimas: indeq; Jupiter Elicius appellatus eſt. Sed hæc vel fabuloſa ſunt, vel dæmonis arte & ope peracta.

Ignis à Deo miſſus devoravit hoſtias Aaron, cur?

Nota Primò. Ignis hic octavo die ab erectione tabernaculi, & conſecratione ſacerdotum, miſſus fuit à Deo B in altare, eiuſque victimas; nam primis ſeptem diebus conſecrationis ſacerdotum, Moſes in ſacrificiis ſuis communi uſus eſt igne: poſt diem verò octavum & ignem hunc è cælo lapſum, deinceps eo uſi ſunt ſacerdotes in ſacrificiis; quem quia Nadab & Abiu non adhibuerunt, ſed externum & profanum intulerunt in altare, idcircò igne Domini afflati & conſumpti ſunt, ut dicetur cap. 10.

Ignis hic iugiter ali debuit à ſacerdotib. Ignis huius hiſtoria.

Nota Secundò. Hic ignis debebat à ſacerdotibus ſumma cura, appoſitis lignis, aliiſque fomentis iugiter foveri & conſervari, ut patet Levit. 6. 12. unde deinceps ab eis ſemper in tabernaculo, & deinde in templo ſervatus eſt uſque ad tempus captivitatis Babylonicæ, & conflagrationis templi, ea enim imminente, ſacerdotes ignem hunc divinum ea altari & templo extulerunt, atque in puteo abſconderunt: quem ſoluta captivitate requirentes jubente Nehemia, non ignem, ſed loco ignis aquam craſſam repererunt, quæ in eumdem ignem rurſum, ſacrificante ſacerdote eſt converſa, quo igne poſtmodum C uſi ſunt ſacerdotes in ſecundo templo Zorobabelis, atque in huius rei & miraculi memoriam, inſtituerunt feſtum dati, vel potiùs redditi ignis, hæc omnia patent 2. Machab. 1. 19. & ſeq.

Feſtum dati ignis.

Fabula Hebræorum de hoc igne.

Tradunt Hebræi, in igne iſto ſacrificia abſumente leonis faciem conſpectam fuiſſe, ut repræſentaretur Chriſtus, qui eſt leo de tribu Juda, quique immenſæ charitatis ſuæ igne pro nobis in cruce hoſtia factos, omnia noſtra peccata abſumpſit, noſque Deo Patri reconciliavit. Adduot & alia multa, ſcilicet Primò, quod ignis hic non poterat extingui aquis, etiamſi flumina inciderent & obruerent eum. Secundò, quod non indigebat nutrimento; ſi Deus tamen volebat ut ſacerdos illum nutriret. Tertiò, quod ſervabatur panno purpureo involutus. Sed hæ ſunt fabulæ Judaicæ; cur enim tanta cura iuſſit ignem hunc nutriri Deus: niſi quia non tantùm aquis, ſed & deficiente fomite & lignis, extinctus fuiſſet? Errant Secundò, Judæi, dum cenſent ignem hunc cæleſtem in ſecundo templo ſemper defuiſſe: contrarium enim patet ea 2. Macab. 1. 19. Hallucinatur Tertiò, Abulenſ. dum cenſet ignem hunc poſt octavum diem D defeciſſe, eò quòd deinceps in deſerto per 38. annos non ſacrificarint Hebræi: ac proinde eos in Chanaan, cùm rurſum ſacrificare cœperunt, ignem non è cælo, ſed è ſilicè natutaliter elicuiſſe, eoque ſacrificia cremaſſe. Ignem enim hunc numquam defeciſſe, patet tum ex loco Machab. jam citato, tum ex eo quòd iuſſit Dominus eum perpetuò nutriri & conſervari, cap. 6. 13. ita Ribera libr. 5. de Templo cap. 17. & alii paſſim. Pari modo juſſit Deus in menſa panes propoſitionis jugiter, etiam in deſerto ſibi apponi, ut patet Numer. 7. 7.

Ignis hic non defecit in deſerto.

Myſticè ignis eſt caſtitas & puritas.

Hinc Veſtales virgines erant cuſtodes ignis ſacri. Veſta quid.

Myſticè, ignis ſymbolum eſt caſtitatis & puritatis divitiæ, quam homines, maximè ſacerdotes, imitari debent. Hinc Romæ virgines Veſtales, pari obſervantia ignem ſacrum & pudicitiam conſervabant: ſed & ignem ipſum, vitæ pariter & caſtitatis ſymbolum, Veſtam vocabant; ſic enim de ea canit Ovidius in Faſtis:

Nec tu aliud Veſtam, quàm vivam intellige flammam,
Nataque de flamma corpora nulla vides.
Iure igitur virgo eſt, quæ ſemina nulla remittit,
Nec capit; & comites virginitatis amat.

De hoc igne ſacro, eiuſq; cuſtodibus canit & Virg. 4. Æneid.

Vigilemque ſacraverat ignem,
Excubias divum æternas.

Hunc ignem dum ſervaverint & auxerint Chriſtiani, non metuent ignem illum, de quo ſcriptum eſt Deuter. 32. *Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit uſque ad inferni noviſſima.*

Secundò, ignis eſt Spiritus ſanctus, qui in die pentecoſtes ſpecie ignis deſcendit in Apoſtolos & Eccleſiam, ſemperque eum ea permanet, uti iam antè deſcenderat in Chriſtum Johan. 1. 33. ita Hychius & Radulph. quomodo hic ignis nutriri debeat, dixi c. 6. 12.

Secundò; ignis eſt Deus, Spiritus S. eſt charitas ob ſeptemdecim rationes.

Porrò quàm ignis Dei, Spiritus ſancti, & charitatis aptum ſit ſymbolum, audi. Primò. ignis eſt quaſi omnipotens, quia ferrum emollit, & omnia metalla liquefacit. Talis eſt Deus, & charitas. Secundò, ignis ſi hoſtis eſt, terribilis eſt ac formidandus, ut patet in incendiis & B fulminibus: ſin verò amicus, ſummè beneficus eſt: ignis enim cibos coquit, & omnia etiam duriſſima homini emollit. Tertiò, ignis in tenebris ducatum præſtat, & perfugium. Quartò, ignis contrectantem adurit, aſtantem calefacit; ita eminus & reverenter cum Deo agendum eſt. Quintò, ignis numquam eſt otioſus ac languens, ſed vividus & activus. Sextò, ignis in abſtruſis ſilicis venis delitescit: ita Deus in rebus creatis intimus eſt & abditus. Septimò, ignis eſt clarus & fulgidus, præſertim in caligine. Octavò, ignis ab omni alia re ſecretus & puriſſimus eſt, nec in eo quicquam eſt, quod non ſit ignis: quinimo aurum, argentum, & alia metalla purificat. Nonò, ignis aliis ſe communicat, & integer in ſe perſiſtit, imò eo magis augetur. Decimò, ſummæ Dei ſapientiæ, bonitatis & potentiæ coniunctio, in ignis luce, calore & efficacitate mirificè exprimitur. Undecimò, ignis alia confringit & obdurat; alia laxat & reſolvit: ſic Deus *cuius vult miſeretur, & quem vult indurat*, Rom. 9. v. 18. Duodecimò, ignis plura inter ſe diviſa liquefaciendo unit C & coagmentat: ita Deus gentes omnes in ſua fide; & ſpiritu unit. Decimotertiò, ignis aquam etiam ſibi contrariam, calefacit. ſic Deus, etiam ſuis hoſtibus benefacit. Decimoquarto, ignis ſurſum tendit, q. d. Cæleſtis ſum: hinc maior ei efficacitas ineſt ſurſum, quàm deorſum. Decimoquintò, ignis alia liquefacit; alia non calefacit, ut adamantem & carbunculum: alia in fumum, alia in favillam, alia in cineres, alia in calcem convertit: ita varia eſt Dei, & Spiritus ſancti operatio. Decimoſextò, ſicut ab igne manat lux & calor, ita à Patre Filius & Spiritus ſanctus, ait Damaſc. lib. 1. de Fid. 9. Denique, ignis hic altaris tam victimas, quàm offerentes, quaſi conſecrabat & ſanctificabat. Rectè ergo dixit Heraclitus, Deum eſſe ignem intelligibilem.

Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima. Octava. Nona. Decima. Undecima. Duodecima. Decimatertia. Decimaquarta. Decimaquinta. Decimaſexta. Decimaſeptima.

Denique notent hic ſacerdotes quantæ dignitatis ſint ſacrificia, utpote quibus ſe inſinuat & oſtendit gloria Domini, ac conſequenter quàm reverenti, ſublimi & cæleſti mente ea offerre debeant. Audi S. Chryſoſt. l. 6. de Sacerdotio; *Per id tempus* (ſacrificii) *angeli ſacerdoti aſſident, & cæleſtium poteſtatum univerſus ordo clamores excitat, & locus* D *altari vicinus in illius honorem qui immolatur, angelorum choris plenus eſt. Vidit enim ſenex quidam admirabilis, eo tempore angelorum multitudinem fulgentibus veſtibus indutorum, altare ipſum circumdantium, atque ſic capite inclinatorum, ut ſi quis milites præſente rege ſtantes videat.*

Viſiones angelorum in ſacrificiis.

Ita S. Euthymius Abbas ſub annum Chriſti 503. ſacrificans ſæpè vidit angelos, ſecum Deo miniſtrantes, & ſacra contrectantes. Aliàs vidit ignem, & lucem immenſam deſuper deſcendentem, quæ ipſum cum miniſtro uſque ad finem ſacrificii complectebatur, teſtis eſt Cyrillus in eius Vita. Ita Spiritus ſanctus ignis ſpecie S. Anaſtaſium ſacrificantem circumdedit, ut habetur in Vita S. Baſilii.

Ignis.

Ita S. Baſilius ſacrificium non peragebat, niſi divina viſio ei oſtenderetur: quæ cùm quadam vice ob laſcivum diaconi aſpectum ei negaretur, eum ab altari amovit, ac mox viſione redeunte ſacrificium conſummavit. Aliàs viſus eſt ſacrificans candidiſſimo lumine & candidatis angelis circumdari, teſtis eſt Amphiloch. in eius Vita.

Ita

Digitized by Google

Ita S. Gudvvalus ante annos 500. Archiepiſcopus exiſtens, aſſiduè præmiſſis jejuniis, vigiliis & precibus, celebrans, cælos vidit aperiri, angelos deſcendere, laudes Deo canere cum ingenti reverentia: ipſe verò ceu ſplendida lucis columna ſtabat, ſancta ſanctorum tractans, & agnum Dei immolans.

Ita ſuper caput S. Martini, dum ſacrificaret, globus igneus apparuit, teſte Severo.

& Chriſti. Ita S. Plegilus presbyter ſacrificans vidit Chriſtum inſtar pueri in hoſtia conſecrata, offerentem ſe illi ad amplexus & oſcula, teſtis eſt Paſchaſius Corbejenſis lib. de Corp. & ſang. Domini cap. 40.

Mira quoque ſunt, quæ refert S. Gregor. homilia 37. in Evang. de S. Caſſio Narnienſi Epiſcopo celebrante aſſiduè.

Johannes Moſcus in Prato ſpirituali cap. 199. commemorat ſenem, qui ſacrificans videbat angelos dextra lævaque ſibi aſſiſtere. Idem cap. 4. refert, Abbatem Leontium vidiſſe angelum ſtantem ad dextrum altaris cornu, eique dicentem: *Ex quo ſanctificatum eſt altare iſtud, ego jugiter illi aſtare juſſus ſum*, Idem prorſus vidit & audivit Barnabas Abbas, ibidem cap. 10.

Palladius in Lauſiaca c. 72. ſcribit, Ammonam vidiſſe angelum ſignantem eos, qui dignè accedebant ad S. Synaxin, & eos qui fuerant ab eo deleti, poſt triduum obiiſſe.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Nadab & Abiu igne alieno thurificantes, à Deo igne afflantur & occiduntur. Plangi eos à ſacerdotibus vetat Deus. Secundò. v. 8. vetat Deus vinum & ſiceram ſacerdotibus tabernaculum ingreſſuris. Tertio, v. 12. reliquias ſacrificii à ſacerdotibus comedi iubet.

1. Arreptiſque Nadab & Abiu filii Aaron thuribulis, poſuerunt ignem, & incenſum deſuper, offerentes coram Domino ignem alienum, quod eis præceptum non erat. 2. Egreſſuſque ignis à Domino devoravit eos, & mortui ſunt coram Domino. 3. Dixitque Moyſes ad Aaron: Hoc ait Dominus; Sanctificabor in iis qui appropinquant mihi, & in conſpectu omnis populi glorificabor. Quod audiens tacuit Aaron. 4. Vocatis autem Moyſes Miſaele & Eliſaphan filiis Oziel, patrui Aaron, ait ad eos: Ite & tollite fratres veſtros de conſpectu Sanctuarii, & aſportate extra caſtra. 5. Confeſtimque pergentes, tulerunt eos ſicuti jacebant, veſtitos lineis tunicis, & eiecerunt foras, ut ſibi fuerat imperatum. 6. Locutuſque eſt Moyſes ad Aaron, & ad Eleazar, & Ithamar, filios eius. Capita veſtra nolite nudare, & veſtimenta nolite ſcindere, ne fortè moriamini, & ſuper omnem cœtum oriatur indignatio. Fratres veſtri, & omnis domus Iſrael, plangant incendium quod Dominus ſuſcitavit: 7. vos autem non egrediemini fores tabernaculi, alioquin peribitis: oleũ quippe ſanctæ unctionis eſt ſuper vos. Qui fecerunt omnia iuxta præceptum Moyſi. 8. Dixit quoque Dominus ad Aaron: 9. Vinum, & omne quod inebriare poteſt, non bibetis tu & filii tui, quando intratis in tabernaculum teſtimonij, ne moriamini: quia præceptum eſt in generationes veſtras. 10. Et ut habeatis ſcientiam diſcernendi inter ſanctum & profanum, inter pollutum & mundum: 11. doceatiſque filios Iſrael omnia legitima mea quæ locutus eſt Dominus ad eos per manum Moyſi. 12. Locutuſque eſt Moyſes ad Aaron, & ad Eleazar, & Ithamar, filios eius, qui erant reſidui; Tollite ſacrificium, quod remanſit de oblatione Domini, & comedite illud abſque fermento iuxta altare, quia ſanctum ſanctorum eſt. 13. Comedetis autem in loco ſancto: quod datum eſt tibi & filiis tuis de oblationibus Domini, ſicut præceptum eſt mihi. 14. Pectuſculum quoque quod oblatum eſt, & armum qui ſeparatus eſt, edetis in loco mundiſſimo tu & filii tui, & filiæ tuæ tecum, tibi enim ac liberis tuis repoſita ſunt de hoſtiis ſalutaribus filiorum Iſrael: 15. eò quòd armum & pectus, & adipes qui cremantur in altari elevaverunt coram Domino, & pertineant ad te, & ad filios tuos, lege perpetua, ſicut præcepit Dominus. 16. Inter hæc, hircum, qui oblatus fuerat pro peccato, cùm quæreret Moyſes, exuſtum reperit: iratuſque contra Eleazar & Ithamar filios Aaron, qui remanſerant, ait: 17. Cur non comediſtis hoſtiam pro peccato in loco ſancto, quæ ſancta ſanctorum eſt, & data vobis ut portetis iniquitatem multitudinis, & rogetis pro ea in conſpectu Domini, 18. præſertim cùm de ſanguine illius non ſit illatum intra Sancta, & comedere debueritis eam in Sanctuario, ſicut præceptum eſt mihi? 19. Reſpondit Aaron: Oblata eſt hodie victima pro peccato, & holocauſtum coram Domino: mihi autem accidit quod vides, quomodo potui comedere eam, aut placere Domino in cæremoniis mente lugubri? 20. Quod cùm audiſſet Moyſes, recepit ſatisfactionem.

Verſ. 1. Arreptiſque Nadab et Abiu filii Aaron thuribulis] Hebr. *& acceperunt thuribula*, videlicet quæ ſuſpenſa erant ad altare holocauſtorum, ut ea implentes incenſu ingrederentur Sanctuarium, & adolerent ſuper altare thymiamatis, uti præceptum erat Exod. 30. v. 8. & v. 10. Videntur hi ſeniores & digniores Aaronis filii voluiſſe ſuas etiam, poſt patrem, miniſterij ſui primitias inire, & pro gratiarum actione adolere incenſum. Unde videntur hæc contigiſſe octavo die, purà eodem die quo Aaron celebravit ſuas primitias, aut certè paulò poſt: nam ſicut primum ſacerdotis munus erat immolare, quod jam fecerat Aaron; ita ſecundum erat adolere thymiama, quod hi iam facere cogitabant; tertium erat accendere lucernas.

Nadab & Abiu primitiæ.

Offerentes coram Domino ignem alienum] Erat in atrio tabernaculi, putà in altari holocauſtorum, ignis ſacer è cælo lapſus, quem Deus juſſerat foveri, ut eo ſolo uterentur ad ſacrificia & thymiamata, uti dixit. præced. verſ. 24. Erat in eodem atrio ignis profanus & communis, quo utebantur ad coquendas carnes hoſtiæ pacificæ, & hoſtiæ pro peccato, quibus veſcebantur in atrio partim ſacerdotes, partim laici offerentes. Eodem uſi fuerant ad domeſticos uſus Aaron, Nadab & Abiu, ſeptem diebus conſecrationis ſuæ, quibus continuò in tabernaculo verſati ſunt. Hoc ergo igne profano, qui à ſacris debebat eſſe alienus, pro ſacro in thurificatione ſua uſi ſunt Nadab & Abiu, *coram Domino*, id eſt, coram altari holocauſtorum, coram oſtio tabernaculi. Secundò & verius, *coram Domino*, id eſt, in altari thymiamatis (in hoc enim per thuri-

In atrio erat duplex ignis, ſacer & profanus.

thuribula adolendum erat thymiama,) quod erat coram Domino reſidente in propitiatorio & Sancto ſanctorum. A

Cur igne alieno uſi ſunt Nadab & Abiu? Reſpond. Primò.

Quæres, unde contigerit hic Nadab & Abiu lapſus, ut igne profano uterentur ad adolendum thymiama?

Hebræi putant id eos feciſſe ex temulentia, eò quòd ebrij neſcirent quid facerent, ita R. Simeon, R. Moſes, R. Salomon. Huic ſententiæ favet, quòd Dominus poſt necem Nadab & Abiu, mox v. 8. Aaroni & ſacerdotibus ingreſſuris tabernaculum vinum & omne quod inebriare poteſt, prohibeat. Hæc enim cautio, & lex ſuſpicionem movet, eos fuiſſe temulentos, non tamen omnino ebrios: hoc enim non tacuiſſet Script. & ſi planè fuiſſent ebrij, impotes & inepti fuiſſent ad concinnandum, & adolendum thymiama.

Secundò.

Secundò, dici poſſet id eos feciſſe ex inconſideratione & perturbatione: ſic enim videmus novellos ſacerdotes inexpertos, timidos & turbatos, in ſuis primitijs multos errores committere.

Tertiò, & genuinè.

Tertiò & probabiliſſimè, dici poteſt, eos, cùm vi ſubiti ignis è cælo labentis, victimas cap. præced. v. 24. devoratas conſpicerent; novitate miraculi partim exultantes, partim perculſos & perturbatos, non auſos fuiſſe accedere ad altare, ut inde ignem ſacrum acciperent, ſed aliunde feſtinanter rapto igne, incenſum Domino pro gratiarum actione obtuliſſe: ad hanc enim incitabat eos gaudium ex dato cælitus igne, ſed metus terrebat eos, ut eum attingere non auderent, hoc enim ſignificat τὸ *arreptiſque*, quod hanc hiſtoriam cum hiſtoria ignis divini cap. præcedenti connectit. Unde hi Aaronis filij inobedientiæ quidem non caruerunt reatu, crimen verò damnabile magis ſignificarunt, quàm admiſerunt, inquit Radulph. Juventus enim uti fervens eſt, ita præceps eſt & inconſiderata, ut rectè rogatus Socrates, quænam ſit juvenum virtus, dixerit. *Nihil nimis.*

Myſticè ignis alienus, Primò, eſt hæreſis.

Tropolog. ignis alienus ſignificat hæreſes, & aliena à fide dogmata Novantium, ita Iſych. Beda, & S. Cyprianus libr. de Unitate Eccleſiæ. Unde Nadab hebraicè ſignificans *ſpontaneum*, & Abiu ſignificans *paterm eius*, eos notant, qui non vocante Deo, ſed ſponte ſe ſacris ingerunt; vel carnalis poſteritatis obtentu, aut propinquorum potentium commendatione, ſacerdotale munus uſurpant, ita Radulph.

Secundò, concupiſcentia.

Secundò, ignis alienus eſt quævis cupiditas, quæ igni ſacro, id eſt charitati, eſt contraria. Charitas enim eſt ignis è cælo miſſus, & animæ à Deo inditus; ignis verò alienus eſt, cùm anima ardet ira, avaritia, luxuria, inquit Radulph. hæc enim non Deus, ſed caro, vel dæmon animæ ſuggerit & indit.

Quod eis præceptum non erat) Id eſt, *quod eis vetitum erat:* alioquin enim non peccaſſent, nec morte puniti fuiſſent eſt lipote, vide canon. 26. Hinc conſtat legem de non utendo igne alieno in ſacris, à Deo fuiſſe latam, etiamſi hactenus Scriptura eam nuſquam expreſſerit. Satis tamen eam inſinuat cap. 6. verſ. 9. cùm ait: *Ignis in eodem altari erit*, uti ibidem dixi. Licet enim ea lex diſertè tantùm de victimis loquatur, tamen à pari, aut potiùs à maiori, ad thus & thymiama extendenda videtur. Hoc enim *Sanctum ſanctorum* vocatur Exodi 30. 36. unde & victimæ in atrio ante Sanctum; thymiama verò in Sancto ante Sanctum ſanctorum adolebatur.

Vers. 2. Egreſſusque ignis a Domino) q. d. A Domino ex altari holocauſtorum in eos immiſſus eſt ignis, cùm ipſi tenderent ad Sanctuarium & ad altare thymiamatis: nam antequam eo pervenirent & adolerent, occiſi ſunt ante tabernaculum, ſive Sanctum, in eius atrio: hoc enim ſignificat τὸ, *mortui ſunt coram Domino*, id eſt, coram oſtio tabernaculi.

Secundò, & veriùs, Abulenſ. & Vilalpando, *à Domino*, inquiunt, id eſt altari thymiamatis, quod erat obverſum propitiatorio (quod erat quaſi thronus Dei) egreſſus eſt ignis, qui devoravit Nadab & Abiu; ipſi enim cum thuribulis jam ingreſſi erant Sanctum, & in altari thymiamatis obtulerant & adoleverant ignem alienum, ut dicitur v. 1. unde ex eodem altari ultor in eos ignis erupit, puniti enim ſunt ob ſacrilegium, non mente deſtinatum, ſed opere perpetratum.

Ignis ultor ignis alieni erupit ex altari holoc. vel potiùs thymiamatis.

A Ubi Nota. Ignis de cœlo lapſus, ex altari holocauſtorum in thuribulis deferebatur ad altare thymiamatis, quotidie manè & veſpere, ad adolendum thymiama; unde idem ignis cæleſtis cenſebatur tam eſſe altaris thymiamatis, quàm holocauſtorum, & fortè jam actu delatus erat ad altare thymiamatis, ut thymiama veſpertinum adoleretur: hæc enim peractis omnibus Aaronis ſacrificiis, quæ totum diem octavum facilè occuparunt, ſub eius veſperam contigiſſe videntur, quando tempus erat adolendi thymiama. Ex hoc ergo altari ignis ſacer, non ferens conſortium ignis alieni, proſiliit, eumque cum offerentibus abſorbuit. Adverte, iuſtè puniuntur igne, qui igne peccaverant; in quo enim quis peccat, per hoc & punitur.

Hinc patet figmentum eſſe quod aiunt Rabbini, ſcilicet Nadab & Abiu igne eſſe conſumptos, eò quòd manus & pedes non laviſſent iuxta præceptum Exodi 30. 19. quòd non omnes veſtes ſacras induiſſent, ſed tantùm tunicas, quòd uxores accipere noluiſſent, quòd contra Moſen ipſo præſente de lege docuiſſent.

Myſticè, ignis hic, eſt ignis divini examinis & vindictæ, B 1. Cor. 3. 13. ita Radulph. Rurſum ignis hic eſt excommunicatio Eccleſiæ, ait Iſychius.

Myſticè, ignis ultor eſt vindicta Dei, & excommunicatio Eccleſiæ.

Devoravit eos) non omnino eos concremando & conſumendo; ſed inſtar fulminis afflando & occidendo: nam poſtea eorum integra corpora ſepulta ſunt; idque fecit Deus ad conſolationem, Aaron, & ut pœnam eorum mitigaret. Voluit Deus recentem legem, & ſacerdotij religionem tam ſevera vindicta ſancire, in poſterorum exemplum. Simile exemplum ſtatuit S. Petrus Chriſtianis, puniens Ananiam & Sapphiram, Actor. 5. Unde probabiliter opinatur Abul. Deum Nadab & Abiu morte præſenti puniſſe, ut æternam evaderent: itaque eos vel venialiter tantum peccaſſe, vel, ſi mortaliter peccarant, antequam efflarent animam, illud contritione deleſſe, cuius rei ſignum eſt Primò, quòd corpora eorum manſerint illæſa; Secundò, quòd Moſes iuſſerit eos in veſtibus ſacris tumulari: Tertiò, quòd Deus C iuſſerit toti populo, ut eos plangeret, unde Radulph. *Mors*, ait, *eorum æternæ mortis figuram potiùs, quàm veritatem exhibuit.*

Nadab & Abiu non damnati, & ſalvati videntur.

Ubi Nota. Juſtè Deus poteſt peccata venialia, etiam ceſſante ſcandalo, punire morte, quod facere nequit judex inter homines. Eſt enim Deus abſolutus omnium Dominus, qui ſummum in vitam & necem omnium ius habet, & imperium. Cuius rei illuſtre exemplum eſt 3. Regum 13. 24. ubi vir Dei & propheta ſanctus occiſus eſt à leone juſſu Dei, quia deceptus ab alio propheta in eius domo cibum ſumpſerat, quod Deus illi vetuerat. Simili modo Deus occidit Ozam, eò quòd arcam labentem ſuffulciſſet & tetigiſſet, 2. Regum 6. 6.

Deus punit ſubinde morte peccata venialia.

Hoc est quod locutus est) Ubi & quando dixerit Deus id quod ſequitur: non conſtat, quia nuſquam expreſſum aut ſcriptum eſt. Simile notavi verſ. 1. Hinc patet multa à Deo dicta & iuſſa eſſe Moſi & Hebræis, quæ non ſunt ſcripta, ſed tradita per manus.

Sanctificabor in ijs qui appropin- Vers. 3.
D quant mihi) Id eſt, in ſacerdotibus, qui ad mea ſacra accedunt, oſtendam me eſſe ſanctum, ac proinde & eos miniſtrantes mihi ſanctos eſſe, me velle declarabo, puniendo profanos & ſacrilegos. Punitione ergo & juſtitia, æquè ut clementia ſanctificatur, id eſt, ſanctum ſe oſtendit Deus. Hinc S. Auguſtinus quæſt. 31. *Sanctificatus eſt*, inquit, *Deus in eis, quia aliis per hanc vindictam commendatus eſt timor eius*. Hac de cauſa Numa Pompilius apud Romanos inſtituit, ut ſacrificantibus aliquis inclamaret: *Hoc age*, quo monerentur ipſi & aſtantes, ut ſumma attentione & reverentia intereſſent rei divinæ: ne Dei offenſam & vindictam incurrerent.

Fratres) cognatos, erant enim in tertio gradu conſanguinitatis. Simile eſt Geneſim 13. octavo, ubi Abraham vocat Lot fratrem, id eſt nepotem ex fratre. Vers. 4.

Capita vestra nolite nudare) Septuag. vertunt, τὰς κεφαλὰς ὑμῶν οὐκ ἀποκιδαρώσετε, *capita veſtra nō decidarabitis*, id eſt, *cidara non nudabitis*, q. d. Non plāgetis Vers. 6.

mor-

Digitized by Google

mortem fratrum veſtrorum Nadab & Abiu, nec dabitis ſigna luctus, nec ad funus eorum prodibitis. Mirum eſt, Chaldæum vertere contrario ſenſu, *non multiplicabitis*, vel *non nutrietis comam capitis veſtri*; fortè ipſe Hebræum תפרעו *tiphrau*, accepit in contraria ſignificatione, ut ſignificet *comare*, vel *comam alere*, ex eo quòd פרע ſignificet *comam*. Sic & in aliis vacillat ſubinde verſio, & fides Chaldæi, dum ipſe cum Talmudicis rabbinizat.

Lugentes ſcindebant veſtes, & caput pulvere aſpergebant. Vetatur id hic Aaroni, cur.

Moverat lugentium veſtimenta ſcindere, & capitibus nudatis pulverem aſpergere, ut patet Job 1. 20. 1. Reg. 4. 12. ergò cùm hic vetatur ne veſtes ſcindant, & capita nudent, vetatur ne mortem fratrum plangant. In recenti enim eorum conſecratione, maximè ipſorum & publico honori ac ſanctificationi conſulendum & parcendum fuit, ne aut ſacras veſtes novas ſcinderent, aut pontifex capiti ſuo, quod ſacro perfuderat unguento (pulvere forſitan, præ doloris nimietate, illud aſpergendo) tiaræ ornatum detraheret, itaque feſtum hoc funeſtarent, hanc cauſam dat ipſe Deus v. 7.

Tropol.

Myſticè, cum ignis alienus, id eſt hæreſis, exſurgit, non oportet nudare caput intelligibili cidare, id eſt non oportet fidem integram de Chriſti divinitate (hæc enim Chriſti eſt caput) ſeponere, neque veſtimenta ſcindere, id eſt ſtolam humanitatis Chriſti, eiuſque geſta infirmare aut reſecare: huc enim omnes ferè tendunt hæreſes, ſcilicet ut vel divinitatem, vel humanitatem Chriſti oppugnent, Ita Iſychius.

NE FORTE MORIAMINI] τὸ *fortè* non eſt dubitantis: certò enim morituri erant, ſi facerent quod hic vetatur, ſcilicet ſi fratres ſuos plangerent. Utitur tamen Scriptura ſubinde in rebus certis phraſi hac dubitationis, ut oſtendat homines eſſe liberi arbitrij, & eventum eſſe liberum ac dubium: licet enim conditionalis hæc propoſitio eſſet certa, *Si plangatis moriemini*; eventus tamen, putà mors erat dubia: quia dubium erat an eſſent facturi planctum, ob quem morte erant puniendi. ita S. Gregor. homil. 9. in Ezech. Chryſoſt. & Hieronym. in 21. Matthæi.

ET SUPER OMNEM COETUM ORIATUR INDIGNATIO] q. d. Ne populus puniatur à Deo, propter pontificis & ſacerdotum peccatum, tamquam principum & capitum ſuorum.

VERS. 7. VOS AUTEM NON EGREDIEMINI FORES TABERNACULI] putà fores atrij tabernaculi; in atrio enim manebant ſacerdotes, non autem in ipſo tabernaculo, ſive Sancto: ſic ſæpè in Levitico & alibi, tabernaculum ſumitur pro atrio tabernaculi hoc enim erat quaſi tabernaculum & templum, tam ſacerdotum, quàm laicorum.

OLEUM QUIPPE SANCTÆ UNCTIONIS EST SUPER VOS] q. d. Recenter iam inuncti & conſecrati eſtis ſacerdotes, & in reverentiam huius novæ conſecrationis volo vos abſtinere ab omnibus inquinamentis etiam funerum: item à planctu & pulvere, quia, ut ait Radulph. *indignum eſt ut terrena diſpendia immoderatiùs defleant, quibus cæleſtium gratiarum compenſatio tanta refuſa eſt*: Unde populo hic permittitur plangere, non autem ſacerdotibus necem fratrum ſuorum. Notent hoc ſacerdotes, & Religioſi novi Teſtamenti.

VERS. 9. VINUM ET OMNE QUOD INEBRIARE POTEST (hebraicè שכר *vel ſechar, omnem ſiceram*, id eſt omne inebriativum,) NON BIBETIS TU ET FILII TUI, QUANDO INTRATIS IN TABERNACULUM TESTIMONII, NE MORIAMINI] Sub pœna mortis vetatur hic ſacerdoti ſacris operaturo vinum & ſicera, ut ſcilicet ipſe effugiat pigritiam, oblivionem, ſomnum, amentiam: hæ enim ſunt proles & partus vini & ſiceræ, inquit Philo l. 2. de Monarchia, utque ſui compos habeat ſcientiam diſcernendi inter ſanctum & profanum, inter pollutum & mundum, ut dicitur v. 10. q. d. Ut inter miniſtrandum non erret, ſed ſecernat ſacrum à profano; idque doceat filios Iſrael. Hinc aliqui ſuſpicantur; Nadab & Abiu punitos eſſe, quòd non caviſſent ſibi à nimio potu, ex eoque pro igne ſacro profanum accepiſſent, cur enim alioqui hæc una lex abſtinentiæ à vino, hic mox à morte eorum ingereretur & ſanciretur? cur alioqui juberentur ſecernere ſanctum à profano!

Sacerdoti ſacrificaturo vetatur vinū, cur?

Mor. de

Audi Petrum Chryſologum; *Vini odor odorem fugarat incenſi, & ebrietatis igne flammas provocarat altaris. Unde, quia alienati vino, alienum pro æterno ignem, non divino igne celeſti tur extincti. Ebrietas in alio crimen eſt, in ſacerdote ſacrilegium*; Hinc & S. Hieronym, ad Nepotianum: *Numquam vinum redoleas. Hoc non eſt oſculum porrigere, ſed vinum propinare. Vetus lex dicit, Qui altari deſerviunt, vinum & ſiceram non bibant*, & infrà: *Facilè contemnitur clericus, qui ſæpè vocatus ad prandium, ire non recuſat. Numquam petentes rarò accedamus rogati. Neſcio enim quomodo ipſe etiam qui deprecatur ut tribuat, cùm acceperit, viliorem te iudicat, & mirum in modum ſi eum rogantem contempſeris, plus te poſterius veneratur*.

abſtinentia à vino.

Denique clericus vino & gulæ deditus, ſacerdos eſt non Dei, ſed Bacchi: tali enim, ut ait Tertull. l. de Jejuniis, *Deus venter eſt, & pulmo templum, & aqualiculus altare, & ſacerdos cocus, & Spiritus ſanctus nidor, & condimenta chariſmata, & ructus prophetia*, &c. *cui agape in cacabis fervet, fides in culinis calet, ſpes in ferculis iacet*.

Audi Gentiles: Apud Trœzenios qui ad Aridalicarum rem divinam faciebant, & deorum reſponſa expetebant, per integrum diem cibo, à vino autem per triduum abſtinebant, teſte Alexandro ab Alex. l. 6. c. 2.

Ampharatus ſummus vates juſſit ſacerdotes, qui reſponſa clara accipere, & ſincerè reddere vellent, integrum diem à cibo, triduum à vino abſtinere, inquit Volaterr. l. 13. c. 4.

Qui volebant ſacris Iſidis Initiari, illis ieiunium 10. dierum indicebatur, teſte Apuleio l. 11.

Quin & laici Chriſtiani olim ante & poſt ſumptionem S. Euchariſtiæ jejuniis & abſtinentijs ſeſe exercebant, teſte S. Chryſoſt. in cap. 11. 1. ad Corint. Ludovici Pij Imper. ægrotantis cibus per quadraginta dies non erat alius, quàm Dominicum corpus, teſtis eſt Aimoin. libr. 5. c. 29.

Zeno Imper. in electione Epiſcopi Conſtantinopolitani toti populo jejunium quadraginta dierum indixit, teſte Niceph. l. 16. 18.

Porrò de vino extat Alciati emblema 24. *Prudentes vino abſtinent*:

Quid me vexatis rami? ſum Palladis arbor,
Auferte hinc botros, virgo fugat Bromium.

Et Homer. 1. epigram.

Vinum & balnea & circa venerem amor,
Per velociorem viam mittit in infernum.

Et Horat. 1. epiſt. 5.

Quid non ebrietas deſignat? operta recludit;
Spes jubet eſſe ratas, in prælia trudit inermem.

Putat S. Auguſt. quæſt. 31. Aaronem, & quemlibet pontificem ei ſuccedentem, numquam potuiſſe bibere vinum & ſiceram, eò quòd pontifex, inquit, ſingulis diebus debebat intrare tabernaculum, ut adoleret incenſum. Sed nititur falſo fundamento: putavit enim S. Auguſt. altare thymiamatis fuiſſe in Sancto ſanctorum, in quod ſolus pontifex ingredi poterat, ac conſequenter putat ipſe ſolum pontificem potuiſſe adolere thymiama.

Cenſet S. Aug. pontificem veterem nūquā bibiſſe vinū verène?

Verùm Exodi ult. demonſtravi, altare thymiamatis non fuiſſe in Sancto ſanctorum, ſed in Sancto, ac conſequenter quemlibet ſacerdotem potuiſſe in eo offerre thymiamata, uti expreſsè dicitur 1. Paral. 6. 49. & 2. Paral. 26. 18. ita Radulph.

PER MANUM MOYSI] per Moſen.

TOLLITE SACRIFICIUM) farreum. Hebr. enim eſt *mincha*, quod Aquila teſte Iſychio vertit, *donum de frumento*, vide dicta c. 6. v. 16. & 17. VERS. 12.

QUOD DATUM EST TIBI ET FILIIS TUIS DE OBLATIONIBUS) Hebr. *de ignitionibus*, id eſt de victimis ignitis, vel igne crematis Domino. VERS. 13.

EDETIS IN LOCO MUNDISSIMO) Hebr. *mundo*, id eſt *ſancto*, ut vertunt Septuag. & ſacrificiis dicato, videlicet in atrio tabernaculi iuxta altare holocauſtorum. VERS. 14.

TIBI ENIM AC LIBERIS TUIS REPOSITA SUNT (hebraicè *data ſunt*, ſcilicet à Deo, qui ita ſanxit) DE HOSTIJS SALUTARIBUS) id eſt de hoſtijs pacificis, quæ pro pace, id eſt ſalute & proſperitate, offeruntur.

EO QUOD ARMUM ET PECTUS, ET ADIPES QUI CREMANTUR IN ALTARI, ELEVAVERUNT CORAM DOMINO) q. d. Quia ex hoſtia pacifica ſacerdotes ſpeciali cæremonia elevarunt mihi armum, & VERS. 15.

pectus

Digitized by Google

pectus cum adipibus, (hebr. *cum ignitionibus*, id eſt cum oblationibus adipum, qui igne Deo cremandi ſunt) ita ut hæc tria mea ſint, cùm reliquæ carnes hoſtiæ cedant ipſis laicis offerentibus: hac de cauſa volo, ut propter hanc elevationem, & miniſterium ſacerdotum, hæc tria nobis utriſque cedant; ſed ita ut adipes mihi adoleantur, armus verò & pectus cedant ſacerdotibus in cibum.

INTER HÆC, HIRCUM QUI OBLATUS FUERAT
Vers. 16. PRO PECCATO (populi, cap. 9. verſ. 15.) CUM QUÆRERET MOYSES EXUSTUM REPERIT] eò quòd Aaron & filii ejus, recenti ſuorum clade perculſi & mœſti, hircum hunc pro peccato comedere non poſſent, uti debebant juxta legem latam cap. *6. 26.* ideoque cenſerent hircum comburendum eſſe, uti & carnes alias Deo oblatas ipſis reſiduas Deus comburi juſſerat cap. 9. 17.

IRATUSQUE CONTRA ELEAZAR ET ITHAMAR Aaron parentem omittit, quia magis eum quàm fratres tangebat mors filiorum, videbatque eum mœrore abſorptum.

Vers. 17. CUR NON COMEDISTIS HOSTIAM PRO PECCATO IN LOCO SANCTO, QUÆ SANCTA SANCTORUM (valdè ſancta) EST, ET DATA VOBIS UT PORTETIS INIQUITATEM MULTITUDINIS?] ut ſcilicet cum hoſtiis populi pro peccato ſimul etiam populi peccata in vos quaſi recipiatis, ut illa expietis, & pro eorum venia Deum deprecemini.

PRÆSERTIM CUM DE SANGUINE ILLIUS NON
Vers. 18. EST ILLATUM INTRA SANCTA] Vox *præſertim*, hic non eſt exceptiva, ſed expoſitiva & rationalis. Patet ex Hebr. Chald. Septuag. q. d. Omnino oportuit vos, ô ſacerdotes, comedere hircum pro peccato oblatum: nam de ſanguine illius non eſt illatum intra ſanctuarium, nec aſperſum altare thymiamatis. Talis enim hoſtia comedi debebat à ſacerdotibus; illa verò cujus ſanguis inferebatur intra Sanctum, non comedebatur, ſed tota comburebatur extra caſtra, ut dictum eſt c. *6.* 30.

Vers. 19. QUOMODO POTUI COMEDERE EAM?] Hebr. *ſi comediſſem hodie ſacrificium pro peccato, an bonum fuiſſet?* id A eſt an placuiſſet in oculis Domini? q. d. Minimè placuiſſet, ſi hoc tempore hanc cæremoniam comeſtionis ſervaſſem: nam in tanta meorum ſtrage & ira Dei, potiùs tempus eſt mœroris & jejunii, quàm lætitiæ & epuli, vel convivii. quam excuſationem & ſatisfactionem ut juſtam probavit & acceptavit Moſes. Rectè enim Ageſilaus, cùm ſubitò nocte movens caſtra cogeretur amicum ægrum à tergo relinquere, dixit: Tali caſu *difficile eſt ſimul miſereri & ſapere.*

Moraliter, diſcamus hic à Moſe in ira & injuria facilè excuſationem admittere, miſereri, animumque lenire, & ad indulgentiam componere. Eſt enim hæc iræ victoria, manſuetudo & clementia animi principis & regii. Ita Seneca lib. 2. de Ira c. 30. hortatur, ut ſi quid ab aliquo patimur, excuſemus. *Puer*, inquit, *eſt? ætati donetur; neſcit an peccat. Pater eſt? aut tantum profuit, ut illius iam iniuria ius ſit; aut fortaſſis ipſum hoc meritum eius eſt, quo offendimur. Mulier eſt? errat. Juſſus eſt? neceſſitati quis niſi inſipiens ſuccenſet? Læſus eſt? non eſt iniuria pati quod priùs feceris. Judex eſt? plus illius credas ſententiæ quàm tuæ. Rex eſt? ſi nocentem punit, cede iuſtitiæ: ſi innocentem, cede fortunæ. Mutum animal eſt, aut ſimile muto? imitaris illud, ſi iraſceris. Morbus eſt, aut calamitas? ergo leviùs tranſiliet ſuſtinentem. Deus eſt? tam perdis operam ſi iraſceris, quàm cùm illum alteri precaris iratum. Bonus vir eſt qui iniuriam fecit? noli credere: malus? noli mirari.*

Principis eſt in ira facilè excuſationem admittere.

Symbol. S. Ambroſ. ad Symplicianum, explicans hoc Aaronis dictum, docet errati excuſationem eſſe pronam, pœnitentiam verò difficilem. *Nihil*, inquit, *peccare, ſolius Dei eſt: pœnitentiam gerere peccati, ſapientis eſt. Id tamen difficile eſt. repugnat enim natura, repugnat verecundia.* Et mox: *Præponderant enim futuris præſentia, & violenta moderatis, & plura paucioribus, & iucunda ſeriis, & aſperis mollia, & triſtibus læta, & illecebroſa rigidioribus, & præpropera tardioribus. Velox enim eſt iniquitas; quia opere cogitationem antevertit; Lenta autem virtus, & diuturna cunctatrix: quia adorienda inſpicit, & priùs examinat quid decorum & honeſtum. Pigra igitur & verecunda eſt pœnitentia; ſolis enim intendit futuris, quorum ſpes ſera, tardio fructus.*

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sancit Deus legem de animalibus mundis, quibus veſci licet, & immundis quæ comedi vetat. Primò ergo terreſtria munda eſſe decernit ea tantùm, quæ ungulam habent diviſam, & ſimul ruminant. Secundò, verſ. 9. ex piſcibus mundos vult habere eos ſolos, qui pinnulas habent & ſquamas. Tertiò, verſ. 23. deſignat viginti aves immundas; locuſtas verò, quia ſaliunt, mundas eſſe ſtatuit. Quartò, verſ. 29. reptilia omnia immunda eſſe, eorumque morticina tangentem contaminare decernit.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens: *2.* Dicite filiis Iſrael: Hæc ſunt animalia quæ comedere debetis de cunctis animantibus terræ. *3.* Omne quod habet diviſam ungulam, & ruminat in pecoribus, comedetis. 4. Quidquid autem ruminat quidem, & habet ungulam, ſed non dividit eam, ſicut camelus & cetera, non comederis illud, et inter immunda reputabitis. 5. Chœrogrillus qui ruminat, ungulamque non dividit, immundus eſt. 6. Lepus quoque: nam et ipſe ruminat, ſed ungulam non dividit. 7. Et ſus: qui cùm ungulam dividat, non ruminat. 8. horum carnibus non veſcemini, nec cadavera contingetis, quia immunda ſunt vobis. 9. Hæc ſunt quæ gignuntur in aquis, & veſci licitum eſt. Omne quod habet pinnulas & ſquamas, tam in mari quàm in fluminibus & ſtagnis, comedetis. 10. Quidquid autem pinnulas & ſquamas non habet eorum quæ in aquis moventur & vivunt, abominabile vobis 11. execrandumque erit: carnes eorum non comedetis, & morticina vitabitis. 12. Cuncta quæ non habent pinnulas & ſquamas in aquis polluta erunt. 13. Hæc ſunt quæ de avibus comedere non debetis, & vitanda ſunt vobis: Aquilam, & gryphem, & haliæetum, 24. & milvum ac vulturem juxta genus ſuum, 15. & omne corvini generis in ſimilitudinem ſuam, 16. ſtruthionem, & noctuam, & larum, & accipitrem juxta genus ſuum: 17. bubonem, & mergulum, & ibin, 18. & cygnum, & onocrotalum, & porphyrionem, 19. herodionem & charadrion juxta genus ſuum, upupam quoque & veſpertilionem. 20. Omne de volucribus quod graditur ſuper quattuor pedes, abominabile erit vobis. 21. Quidquid autem ambulat quidem ſuper quattuor pedes, ſed habet longiora retrò crura, per quæ ſalit ſuper terram, 22. comedere

Digitized by Google

dere debetis, ut eſt bruchus in genere ſuo, & attacus atque ophiomachus, ac locuſta, ſingula juxta
genus ſuum. 23. Quidquid autem ex volucribus quattuor tantùm habet pedes, execrabile erit vo-
bis: 24. & quicumque morticina eorum tetigerit, polluetur, & erit immundus uſque ad veſpe-
rum: 25. & ſi neceſſe fuerit ut portet quippiam horum mortuum, lavabit veſtimenta ſua, & im-
mundus erit uſque ad occaſum ſolis. 26. Omne animal quod habet quidem ungulam, ſed non di-
vidit eam, nec ruminat, immundum erit: & qui tetigerit illud, contaminabitur. 27. Quod am-
bulat ſuper manus, ex cunctis animantibus quæ incedunt quadrupedia, immundum erit: qui tetige-
rit morticina eorum, polluetur uſque ad veſperum. 28. Et qui portaverit hujuſcemodi cadavera,
lavabit veſtimenta ſua, & immundus erit uſque ad veſperum: quia omnia hæc immunda ſunt vobis.
29. Hæc quoque inter polluta reputabuntur de his quæ moventur in terra, muſtella & mus & croco-
dilus, ſingula juxta genus ſuum. 30. mygale, & chamælcon, & ſtellio, & lacerta, & talpa: 31.
omnia hæc immunda ſunt. Qui tetigerit morticina eorum, immundus erit uſque ad veſperum: 32.
& ſuper quod ceciderit quidquam de morticinis eorum polluetur tam vas ligneum & veſtimentum,
quàm pelles & cilicia: & in quocumque fit opus, tingentur aqua, & polluta erunt uſque ad veſperum,
& ſic poſtea mundabuntur. 33. Vas autem fictile, in quod horum quidquam intrò ceciderit, pol-
luetur, & idcirco frangendum eſt. 34. Omnis cibus quem comedetis, ſi fuſa fuerit ſuper eum aqua,
immundus erit: & omne liquens quod bibitur de univerſo vaſe, immundum erit. 35. Et
quidquid de morticinis hujuſmodi ceciderint ſuper illud, immundum erit: ſive clibani, ſi-
ve chytropodes, deſtruentur, & immundi erunt. 36. Fontes verò & ciſternæ, & omnis
aquarum congregatio munda erit. Qui morticinum eorum tetigerit, polluetur. 37. Si ceciderit ſu-
per ſementem, non polluet eam. 38. Si autem quiſpiam aqua ſementem perfuderit, & poſtea mor-
ticinis tacta fuerit, ilico polluetur. 39. Si mortuum fuerit animal, quod licet vobis comedere,
qui cadaver ejus tetigerit, immundus erit uſque ad veſperum: 40. & qui comederit ex eo quippiam,
ſive portaverit; lavabit veſtimenta ſua, & immundus erit uſque ad veſperum. 41. Omne quod re-
ptat ſuper terram, abominabile erit, nec aſſumetur in cibum. 42. Quidquid ſuper pectus quadru-
pes graditur, & multos habet pedes, ſive per humum trahitur, non comedetis, quia abominabile
eſt. 43. Nolite comtaminare animas veſtras, nec tangatis quidquam eorum, ne immundi ſitis.
44. Ego enim ſum Dominus Deus veſter: ſancti eſtote, quia ego ſanctus ſum. Ne polluatis animas
veſtras in omni reptili quod movetur ſuper terram. 45. Ego enim ſum Dominus, qui eduxi vos de
terra Ægypti, ut eſſem vobis in Deum. Sancti eritis, quia ego ſanctus ſum. 46. Iſta eſt lex animan-
tium ac volucrum, & omnis animæ viventis, quæ movetur in aqua, & reptat in terra, 47. ut dif-
ferentias noveritis mundi & immundi, & ſciatis quid comedere & quid reſpuere debeatis.

VERS. 1. HÆC SUNT ANIMALIA QUÆ COMEDERE DEBETIS] quæ comedere licet, patet ex Hebr. Chald. Septuag.

Cur cibos mundos ab immundis, diſcrevit Deus? Quæres, Cur hanc ciborum obſervantiam, & animalium mundorum ab immundis diſcretionem ſanxit & præcepit hic Deus.

Prima cauſa. Reſpondeo, Prima cauſa fuit, ut in iis populus iſte rudis haberet continuum exercitium, tum temperantiæ, tum obedientiæ, tum religionis & latriæ; mundis veſcendo, immundis abſtinendo ob honorem & reverentiam Dei ita jubentis itaq; ſemper Deum coleret: nam ut ait Tertull. libr. de Cibis Judaicis cap. 4. *Multa à Judæis ciborum genera ſublata ſunt, non ut illa damnarentur; ſed ut iſti coercerentur ſervituri uni Deo: quia ad hoc aſſumptos frugalitas decebat, & gulæ temperantia, quæ ſemper religioni deprehenditur eſſe vicina, imò (ut ita dixerim) conſanguinea potiùs atque cognata; ſanctitati enim inimica luxuria eſt.* *Secunda.* Secunda ut corporali munditiei populus iſte aſſueſcens, ab immunditiis idololatrarum, & immundis eorum ſacrificiis epuliſque longiùs avocaretur. *Tertia.* Tertia, ut per hæc ad munditiem mentis excitatus aſſurgeret, & Chriſto ex ſe naſcituro puriſſimè ſe compararet. *Quarta.* Quarta, quia hæc immunda tropologicè vitiorum, a quibus cavere debemus, erant ſymbola. Hanc cauſam Eleazarus pontifex dedit legatis Ptolemæi Philadelphi, petentis ſibi mitti LXXII. Interpretes, qui ſacram Scripturam ex Hebræo in Græcum converterent, uti dixi can. 27. Hanc cauſam paſſim quoque Patres aſſignant, ut Tertull. vel potiùs Novatianus libr. de Cibis Judaicis, quem ipſe adhuc Catholicus exiſtens ſcripſit, in quo fusè & minutim animalia hic vetita, per vitia eis ſignificata explicat. afferam ejus verba verſ. 30. Clemens Alexandr. libr. 2. Pædag. 10. Cyrill. libr. 9. contra Julian. ante finem Origen. hic homil. 17. Euſeb. lib. 8. de Præpar. Evang. cap. 3. & S. Auguſt. lib. contra Adimantum cap. 15. Cùm enim Adimantus, utpote Manichæus oppugnaret vetus Teſtamentum, tamquam à Deo malo, A datum, ac nominatim hanc abſtinentiæ legem argueret ex illo Matth. 15. *Quod intrat in os non coinquinat hominem*, reſpondet S. Auguſt. hos cibos Judæis non fuiſſe vetitos, quod per ſe mentem coinquinent: ſed hæc de eis præcepta populo carnali fuiſſe poſita, ad ſignificationem humanorum morum, & ut futuram diſciplinam ſpiritualis populi Chriſtiani prophetarent. Hinc etiam, ut notat S. Cyrill. l. 14. de Adoratione, quædam hic vetantur quæ comedi non ſolent, quæque omnes naturaliter reſpuimus & abhorremus, ut ſtellio, muſtela, mus, &c.

Animalia immunda hic vetita ſunt pravæ complexionis & nutrimenti. Porrò hæc omnia appoſitè ad naturam ſancita & diſcreta ſunt. nam animalia hic immunda cenſentur, eiſque vetantur, quæ natura ſua vel ſunt venenoſa uti ſunt omnia reptilia, quæ ſemper humi repunt, itaq; ex terra humiditatem viſcoſam, fœtidam & noxiam imbibunt, eamque in cute demonſtrant: vel quæ immundis cibis veſcuntur, ut porci & upupæ, quæ inter ſtercora vivunt; & ciconiæ, quæ ſerpentes comedunt: ſic & veſpertiliones, noctuæ, bubones; quæ omnia immundis aluntur alimentis: vel quæ diſtemperatæ ſunt complexionis, ut piſces hic vetiti, qui omnes mali ſunt nutrimenti: vel quæ feræ ſunt & rapaces, B uti gryphes, milvi, vultures. Sic Pythagoras ſuis interdixit ne faba veſcerentur, eò quòd is cibus magnam habeat inflationem, ideoque ſtomachum ac caput diſtendat, & tranquillitatem mentis interturbet, ait Cicero l. 1. de Divin.

Hæc ergo immunditia horum animalium duplex eſt; putà formalis jam dicta, qua ipſa animalia in ſe aliquid immundi & diſtemperati continent: altera cauſalis, qua immunditiam ſimilem cauſam in homine. quia cùm in ſe ſint malæ complexionis, malique & noxii alimenti; hinc ſi comedantur, in homine intemperiem humorum generant, morbos creant, imò aliquando enecant.

Immunditia hæc erat legalis, non ſpiritalis. Potiſſima tamen cauſa fuit ſymbolica, ut nimirum hæc animalia immunda ſignificarent immunditiem peccatorum & vitiorum, quorum ipſa appoſitè ſunt ſymbola, uti dixi.

Nota.

Nota. Hæc animalium immunditia erat corporalis & legalis, quæ animam non inquinabat (niſi quis per inobedientiam, ſciens contra legem ea comediſſet) ſed tantùm arcebat Judæos à miniſtratione & oblatione ſacrificiorum, atque ab introitu Sanctuarii. ab his enim abſtinere debebat, qui cibos hic vetitos etiam inſcius comediſſet, donec ſe expiaſſet: perinde ac lepra arcebat leproſos à convictu hominum, totiſque caſtris.

Vers. 3. *Animalia quæ rumi nant & habent ungulam fiſſam, ſunt munda, cur?*

Omne quod habet divisam ungulam, et ruminat in pecoribus, comedetis] Ut ergo animal ſit mundum quo veſci licuerit Judæis, debebat habere hæc duo: Primò ungulam, eamque diviſam & biſulcam. nam quæ non habent ungulam, nimis humidæ ſunt complexionis: quæ habent ungulam, ſed eam non habent fiſſam, uti ſunt equi, aſini, cameli, nimis ſicci & duri ſunt temperamenti & alimenti, nec corpori humano nutriendo conveniunt: quæ verò ungulam habent eamque dividunt, uti oves, boves, capræ, homini alendo congruunt, quia temperatæ ſunt complexionis, ideoque munda cenſentur. ita Abulenſ. Secundò, debebat ruminare. nam quæ ruminant melioris ſunt digeſtionis, ideoque & melioris ſunt complexionis. quòd ſi alterum horum deſit, putà ſi animal non habeat ungulam fiſſam, aut non ruminet, cenſetur immundum. Unde immundorum exempla ſubiicit, camelum, leporem, ſuem, &c.

Tropol.

Tropologicè, ruminant ſancta animalia, putà viri ſancti, qui verbum Dei quod aure percipiunt, in ventrem memoriæ recondunt, hocque ſæpiùs quaſi ad os cordis revocantes, frequenti retractatione comminuunt. ita S. Gregor. in c. 7. Cantic. S. Cyrillus verò lib. 9. contra Julian. docet ruminare eſſe prudentiæ ſymbolum: Pedem dividunt, qui in actione bonum è malo ſecernunt. Utrumque ergo requiritur ad munditiem & ſanctitatem, videlicet & ruminare verba Dei, & ea opere explere. ita Radulph. Iſychius, Euſeb. lib. 8. de Præpar. cap. 3. Cyril. libr. 14. de Adoratione, qui & addit aliam tropologiam: biſidus, ait, unguis perſpicua figura eſt, qua ſignificatur poſſe nos in utramque partem rectè incedere, videlicet quoad nos & quoad alios.

Ruminare eſt ſymbolum prudentiæ.

Ruminare ergo ſymbolum eſt prudentiæ. prudens enim eſt cogitabundus, & ſingula mente ruminans, videt quid in quaque re expediat, quomodo Deo & hominibus, etiam impiis ſatisfaciat.

Narrat Plutarch. in Lacon. de Acrotato viro prudente, quòd parentibus poſtulantibus ejus operam in re injuſta, negarit, cumque ji urgerent, dixerit: *Vos me educaſtis ad iuſtitiam, patriaque legibus tradidiſtis; conabor ergo his potiùs, quàm vobis obſequi. ac quoniam vultis me optima agere; optimum autem eſt cùm privato, tum multò magis principi, id quod eſt iuſtum: agam quæ vultis, quæ verò dicitis detrectabo.* Ita prudenter & ſuaviter rem illicitam negavit, ſimulque intentioni & voluntati parentum ſatisfecit. Ruminatio enim mille modos & media ad quidvis, ac præſertim ad odia declinanda, & gratiam hominum conciliandam, ſuggerit. Idem narrat, quòd Ariſto audiens Cleomenis dictum, quo rogatus, quod eſſet regis boni officium? dixerat: Amicis bene, inimicis malè facere; illud ruminans correxerit dicens: *Quantò, mi homo, meliùs erat amicis benefacere; inimicos autem amicos efficere?*

In pecoribus] in quadrupedibus animalibus.

Sicut camelus] Camelus immundus eſt, quia ungulam habet, ſed eam non dividit. Moſes, inquit Cyrill. libr. 14. de Adorat. ponit exempla camelum & leporem, id eſt maximum & minimum, ut media inter hæc non ruminantia, vel non dividentia ungulam, immunda & vetita intelligamus.

Vers. 5. *Chœrogryllus quod animal?*

Choerogryllus] Quod & quale animal eſt chœrogryllus? Primò, Clemens Alexand. l. 2. Pædag. 10. intelligit hyænam. Secundò, Abulenſ. Lyran. Cajetan. Oleaſt. & alii recentiores intelligunt cuniculum.

Nota. Hebræa vox שפן *ſaphan* tria ſignificat, Primò, chœrogryllum; Secundò, leporem; Tertiò, hericium. ita ex Philone S. Hieron. in Nominib. Hebraicis in Jerem. שפן *ſaphan* enim per ש vel צ *tectum, abſconditum & latitans* ſignificat. Unde *ſaphan* generale eſt nomen, & commune multis animalibus fugacibus, & in latebris degentibus ſicut & pleraque alia Hebræa animalium vocabula multis

A competunt, uti demonſtrat Ribera in cap. 5. Zachar n. 51. Idque patet ex eo, quòd idem nomen à variis, putà à Septuag. Chald. & Noſtro variè, imò & à Noſtro aliter ibi vertatur: ſic *ſaphan* hic & Deuter. 14. verſ. 7. Noſter vertit *chœrogryllum*, uti & vertunt Septuaginta. alibi vertit *leporem*, ut Proverb. 30. 26. alibi vertit *herinacium*, ut pſal. 103. 18.

Chœrogryllus eſt animal Palæſtinæ inſtar cuniculi.

Chœrogryllus ergo, vel herinaceus eſt animal magnitudine mediocrium cuniculorum, de cavernis petrarum gregatim procedens, paſcenſque in Palæſtina juxta mare mortuum, inquit Eucherius lib. de Nomin. Hebraic. c. 15. atque inde fortè græcè dictus eſt chœrogryllus, à χοιρᾶς, id eſt, *rupe*, & γρύλλος, id eſt *porcus*, quaſi dicas *porcellus rupium*. ita ferè & S. Hieron. vel quiſquis eſt auctor commentariorum in Proverb. cap. 30. nam hæc comment. non eſſe S. Hieronymi ex eo colligitur, quòd hoc ipſo loco auctor citet S. Hieronymum. Potiùs videntur eſſe Ven. Bedæ, cui ea attribuit Trithemius. Hic ergo auctor ſic ait: *Pro lepuſculo antiqua translatio chœrogryllum poſuit. Eſt autem hoc animal non majus hericio, habens ſimilitudinem muris & urſi cuius in Palæſtina regionibus magna* B *eſt abundantia, ſemperque in cavernis petrarum & terræ foveis habitare conſuevit.*

Unde & Origenes hic pro chœrogryllo vertit *herinaceum*. Chœrogryllus ergo diſtinctum eſt animal à cuniculo & hericio, licet id neget Petrus Serranus quorſum enim Septuag. & Noſter vocaret eum chœrogryllum, tam obſcura & ignota voce, ſi eſſet cuniculus vel hericus? hæc enim nomina & animalia nobis notiſſima ſunt. Unde & Eucher. ac S. Hieron. diſtinguit herinaceos ſive chœrogryllos ab hericiis ſive echinis, qui ſpinoſos undique habent aculeos, ut vix contingi poſſint, quos ad libitum exſerunt, vel remittunt & contrahunt, iiſque pomis ſe in hortis onerant, quæ ad latibula ſua deferunt.

Vers. 6. *Lepus immundus, cur?*

Lepus, quoque (immundus eſt:) nam et ipse ruminat, sed ungulam non dividit] Nam lepus non habet ungulam, ſeu baſin pedum oſſeam & continuam quam dividat, ſed loco eius habet ungues varios & aculeatos. Sub lepore cuniculum intellige: nam cuniculus eſt lepus parvus, ut ait Plin. l. 8. c. 55. Unde Septu. ver- C tunt δασύπους, id eſt cuniculus, ita græcè dictus à piloſis & hirſutis pedibus, teſte Ariſtotele libr. 3. Hiſtor. anim. cap. 12. & Plinio. Fabulantur Thalmudiſtæ Septuag. pro Hebr. ארנבת *arnephet*, id eſt lepore, ſubſtituiſſe δασύποδα, id eſt cuniculum, eò quòd uxor Ptolemæi. Philadelphi, qui Septuag. ad verſionem Bibliorum evocarat, vocaretur Arnephet; Ne inquiunt, dicat. *Irrident me Judæi, atque ideo ſcripſerunt nomen uxoris meæ in lege.* nimirum inaudierant Thalmudiſtæ de Ptolemæo filio Lagi, qui fuit pater Philadelphi. Itaque quod ad Ptolemæum dictum Lagum, id eſt leporem, referendum erat, ad Philadelphi uxorem, retulerunt. Porrò δασύπους, & leporem, & cuniculum ſignificat, magis tamen cuniculum. Unde Ariſtot. & Plinius δασύποδα à λαγωῶ, id eſt lepore, diſtinguunt; ſed, ut dixi, ſub lepore hic intelligitur ei affinis cuniculus. Clemens Alexandr. leporem vetitum putat ob libidinem, cui valdè obnoxium eſt hoc animal. Unde & tot fœtus ſimul concipit & parit.

Lepores multi habent utrumque ſexum.

Hac etiam de cauſa leporibus multis uterque ineſt ſe- D xus. Audi Geſnerum varia ex variis more ſuo colligentem tomo de Quadrupedibus, in lepore: *Lepus quadrupes hebraicè* ארנבת arnebet *vocatur voce fœminini generis, eò quòd lepores omnes (uti doctiſſimi plerique teſtantur) utramque ſexum habeant. Archelaus de leporibus ſcribit utramque vim, & utrumque ſexum ſingulis ineſſe, ac ſine mare æquè gignere. Quòd idem lepus aliquando mas, aliquando fœmina ſit, & naturas tranſmutet, & quandoque velut maſculus generet, quandoque velut fœmina pariat, manifeſtum eſſe Democritus tradit in Geoponicorum 19. 4. Ideoque à phyſicis, ait Donatus, lepus dicitur incerti ſexus, ac eſſe modò mas, modò fœmina. De lepore ait Niphus: Illud verum eſt, quòd ſit mas, & fœmina, & ad alterum incubus, & ad alterum ſuccubus. unde tradunt venatores, in genere leporum inveniri eum, qui eſt fœmina tantum; ſed nullum eſſe marem qui non ſit fœmina. quod ſenſibus ſubjacet: nam inventus eſt lepus teſticulis atque mentula præditus, qui lepuſculos ferebat in utero, nec non & lepus ferens lepuſculos, teſtibus carens & mentula quæ contra adverſariorum*

Digitized by Google

obiectiones diſſolutio manifeſtiſſima eſt. Nos verò teſtamur, vidiſſe leporem ſolùm marem, & leporem tantùm feminam, & leporem utriuſque ſexus, idque apud noſtros venatores probatiſſimum habetur. Hæc Niphus. & iiſdem penè verbis Ælianus, qui idem ſe vidiſſe teſtatur. Idem docent Patres, quos citabo v. 30. in fine. Hæc jure & more Judæorum. Nam Gentilibus lepus in deliciis fuit, & menſæ decus. Audi Martialem libr. 13. Epigram.

Inter aves turdus, ſi quis me iudice certet;
Inter quadrupedes gloria prima lepus.

Tropolog. camelus eſt ſuperbia, lepus acedia, ſus gula, chœrogryllus injuſtitia.

Tropologicè, hiſce quatuor animalibus ſignificantur quatuor vitia, quatuor virtutibus cardinalibus contraria. Primò, camelus gibboſus ſymbolum eſt ſuperbi & ſuperbiæ, quæ prudentiæ & ſapientiæ eſt contraria. Vera enim ſapientia eſt humilis: è converſo camelus gibboſus eſt & ſtolidus. Nota eſt fabula: camelus petebat à Jove, ut cornibus armaretur; cujus ille ſtolidis precibus irriſis, etiam aures mutilavit, ut non ſolùm inermis, ſed etiam deformis de cætero eſſet. Secundò, lepus timidus ſignificat acediam & puſillanimitatem, quæ formidini & conſtantiæ repugnat. Tertiò, chœrogryllus, qui vaſtat & depaſcitur agros alienos, ſignificat injuſtitiam, juſtitiæ contrariam. Quartò, ſus ſordida ſignificat gulam & libidinem, quæ temperantiæ adverſatur. horum ne morticinis quidem, id eſt malis actionibus externis, communicare licet. ita Iſychius.

VERS. 7. ET SUS (immundus eſt,) QUI CUM UNGULAM DIVIDAT, NON RUMINAT.] Per ſuem porcum accipe, tam marem quàm feminam: hoc enim eſt Hebræum חזיר *chaſir*; omnis enim porcina caro vetita fuit Judæis: unde etiamnum omni porcina abſtinent Judæi. Pari modo *ſus* apud Priſcianum & Latinos communis eſt generis, & tam porcum quàm porcam ſignificat. hinc illud Virg. 3. Georg.

Sus immundus, tam mas, quàm femina.

Ipſe ruit, dentesque Sabellicus exacuit ſus.

Ridiculè nonnulli apud S. Polycarpum epiſt. ad Philippenſ. ſuis eſum hic vetari putarunt, eò quòd ſus cùm comedit ita vorat, ut non agnoſcat dominum ſuum, quodque cùm eſurit grunnitum edat ad dominum: hæc enim eſt natura & naturalis muſica ſuis. Veriorem cauſam dat Cicero lib. 2. de Natura deorum: *Sus*, inquit, *quid habet præter eſcam? cui quidem ne putreſceret, animam pro ſale datam eſſe dicit Chryſippus.* Hinc ſanctus ille Abbas in Vitis Patr. lib. 6. cap. 1. n. 8. *Sicut*, ait, *oculi porci ſemper intendunt in terram, ita anima delapſa in voluptatum & luxuriæ cœnum, vix poteſt reſpicere ad cælum, aut ſapere aliquid dignum Deo.* Porrò errat Plutarch. libr. 5. Sympoſ. quæſt. 5. ubi docet Judæos abſtinere ſuilla reverentia: eos enim ſuem revereri; eò quòd ſus fuerit ſationis & arationis magiſtra, præſertim in Ægypto. ſus enim roſtro terram effodiens, veſtigium arationis impreſſit, & vomeris opus ſubmonſtravit. Similiter errat, dum ait Judæos abſtinere lepore, *eò quòd æmulatione Ægyptiorum ducti, velocitatem leporis divinam reputant, itemque ſenſus inſtrumentorum ſubtilitatem. Nam leporum oculi adeò ſunt indefeſſi, ut etiam apertis iis dormiant. Celeritate autem videndi videntur cæteris anteire: cuius admiratione ducti Ægyptii in ſuis ſacris litteris, picto lepore auditum ſignificant.* Probabilior cauſa eſt quam ſubdit: *Suillam abominantur Judæi, quòd abhorrent à vitiligine & lepra, quas putant eſu harum carnium adſciſci.*

Sus animam habet pro ſale.

Alii porcum immundum putarunt, ex eo quòd terram ſuffodiat, itaque ſemina & meſſem ſubvertat. qua de cauſa Romani immolabant porcum Cereri menſe Aprili, cum lampadibus & tædis accenſis in veſtibus albis. Audi Ovidium.

——Prima putatur
Hoſtia ſus meruiſſe mori, quia ſemina pando
Eruerit roſtro ſpemque interceperit anni.

Et alibi:

Prima Ceres gravida gaviſa eſt ſanguine porcæ,
Ulta ſuas merita cæde nocentis opes.

Denique Hadrianus Imper. ut Judæos ſua urbe abigeret, porcum inſculpſit Hieroſolymæ, eamque ex ſuo nomine Æliam nuncupavit. Audi Euſeb. in Chron. *Ælia ab Ælio Hadriano condita, & in fronte eius portæ qua Bethlehem egredimur, ſus ſculptus in marmore ſignificans Romanæ poteſtati ſubiacere Judæos*; ut hoc ſimulacro quaſi titulo ſignificaret, Judæos propria civitate, patrioque ſolo eſſe interdictos, ac Jeruſalem jam non eſſe Judaicam, ſed Gentilitiam & Romanam. Romani enim porcum ob infractum animi robur, in vexillis præferebant, teſte Feſto in verbo *porcus*. Quocirca Judæi Vitellium iturum contra Arabes deprecati ſunt, ne caſtra & ſigna effigie porci inſignita, per Judæam traduceret, teſte Joſepho libr. 6. Bellic. 1. Denique hac ſculptura porci ſignificabat, Judæos eſſe hominum ſceleſtiſſimos. Nam, ut ait Horus, & ex eo Pierius Hierogl. lib. 9. porcus ſymbolum eſt hominum veritatem ſpernentium, profanorum, pernicioſorum, & eorum qui à Deo penitus ſunt averſi. ita Baron. anno Chriſti 137.

HORUM CARNIBUS NON VESCEMINI, NEC CADAVERA CONTINGETIS] Unde nec adipem eorum eximere, eove uti poterant: ſecùs erat de animalibus mundis, illa enim mactare, & mactata tangere, ex iiſque adipem eximere, eoque uti licebat; niſi eſſent morticina ſponte mortua, vel diu occiſa, vel laniata à beſtia: tum enim etiam hæc immunda erant & vetita. VERS. 8.

OMNE QUOD HABET PINNULAS ET SQUAMAS TAM IN MARI, QUAM IN FLUMINIBUS ET STAGNIS, COMEDETIS] Pro *pinnulas*, Biblia Regia legunt *pennulas*: unde & Septuag. vertunt πτερύγια, id eſt *alas*: Tertull. libr. de Cibis Judaicis legit *remigia*: omnia hæc eodem recidunt: piſces enim, qui pinnulas habent, eas geſtant quaſi pennulas & alas, ut iis natent & librent ſe in aquis, ſicut aves in aere. Ut ergo piſces ſint mundi quibus veſci liceat, duo debent habere. Primò pinnulas; Secundò, ſquamas, quæ totum penè corpus contegant: quòd ſi alterutrum deſit, immundi cenſentur, piſces enim carentes pinnulis vel ſquamis, uti anguillæ, nimis humidi, viſcoſi, & inſalubres ſunt: ſquamæ enim & pinnulæ ſiccitatis ſunt indices, unde caro talium denſior, albior & ſanior eſt: ideoque tales mundi cenſentur: piſces enim humiditate abundant, eaque facilè nocent ſtomacho & corpori humano; unde ſale conditi vel ſiccati ſaniores ſunt recentibus. VERS. 9.

Pinnulæ ſunt piſcibus, quod pennulæ avibus.

Piſces habentes pinnulas & ſquamas ſunt ſicciores, ideoq; mundi.

Tropologicè, ſquamæ gravitatem morum & firmitatem bonæ converſationis in medio ſæculi ſignificant; pinnulæ ſignificant ſenſus ſuperna cogitantes. Piſces namque qui pinnulas habent, ſaltus dare ſuper aquas ſolent, ait S. Gregor. Squamas ergo habent, qui rigore virtutis muniti, ſæcularis occupationis appetitum non admittunt; pinnulas verò habent, qui ſubinde ſecretum contemplationis petunt, & undis ſæcularium curarum ſupernatant, quique mentis ſaltibus ad ſuperna conſcendere ſciunt, ut eos amoris ſummi, quaſi liberi aeris, aura contingat, inquit S. Gregorius lib. 5. Mor. 6. Radulphus, Beda, Cyrillus lib. 9. contra Julian. ante finem, & Tertullianus, vel potiùs Novatianus lib. de Cibis Judaicis.

Tropolog. ſquamæ firmitatem, pinnulæ contemplationem ſignificant.

QUIDQUID AUTEM PINNULAS ET SQUAMAS NON HABET, ABOMINABILE VOBIS EXECRANDUMQUE ERIT) Quaſi dicat, Ab iis abhorrebitis & fugietis, quaſi à re immunda & fœtida. Quare peccabant Judæi aliter facientes, non quòd animal immundum, ſed quòd inobedientia mentem pollueret, quæ culpa non expiabatur luſtratione externa: per eam enim tantùm immunditia legalis & corporalis eluebatur; ſed contritione & pœnitentia. Hinc Machabæi diriſſima pati, ac martyrium graviſſimum ſubire maluerunt, quàm carnem ſuillam hic vetitam comedere, 2. Machab. 7. Hinc etiam S. Petrus eadem ita exhorruit, ut diceret Actor. 10. v. 10. *Nunquam manducavi omne commune & immundum.* VERS. 10. & 11.

Machabæi mori maluerunt quàm ſuillam comedere.

HÆC SUNT QUÆ DE AVIBUS COMEDERE NON DEBETIS, ET VITANDA SUNT VOBIS: AQUILAM, ET GRYPHEM, ET HALIÆETUM) Egit Moſes Primò, de mundis & immundis quadrupedibus, v. 3. Secundò, de piſcibus, v. 9. Tertiò, de avibus hic agit. Has avium ſpecies ex Hebræo aliter & variè vertunt Hebræi: verùm noſtro Interpreti tum hic, tum Deuter. 14. 12. per omnia conſentit Chald. & Septuag. excepto eo quòd pro *onocrotalo* Septuag. ſubſtituunt *pelicanum*, de quo v. 18. VERS. 13.

Aquila immunda, quia in alias aves pugnax & rapax eſt avis. Unde Cicero, audiens in Pharſalica pugna fugiſſe Pompejum, cùm Nonius diceret, ſeptem adhuc eſſe aquilas, ideoque bene ſperandum: *Rectè*, inquit, *moneres, ſi adverſus graculos eſſet pugnandum.*

ac tam

Digitized by Google

at jam Cæſar eſt hoſtis & victor. ita Plutarch. in Cicerone. Aquila ergo Judæis vetatur: quia, ut ait Iſidorus, *qui aquilam, milvum & accipitrem odit, odit raptores & ſcelere viventes*. unde S. Auguſtinus in pſal. 123. docet aquilam eſſe ſymbolum dæmonis: hic enim eſt prædo animarum, qui circuit quærens quem devoret. Rurſum aquila vocatur Nabuchodonoſor, ſimileſque tyranni, uti dicam Deuteron. 28. v. 49.

Gryphes an ſint, & quid? Gryphum idea ex veteribus.

Et gryphem] Quæres, an & quid ſit gryps ſive gryphus? Gryphes exiſtere docent è Græcis Herodotus, Pauſanias, Cteſias, Ælianus; è Latinis Mela, Solinus, Apulejus, & alii; ponuntque eos in Scythia Aſiana, vel in montibus Riphæis. Cteſias ait gryphes eſſe aves quadrupedes lupi magnitudine, cruribus & unguibus leoninis, pennis in pectore rubris, in collo cæruleis, in reliquo corpore nigris, oculis igneis. Addit Leonicenus, equo ſimilem eſſe avem: Volaterranus, vultu non multum ab humano diſtare. Abulenſis hic, & Johannes de Montevilla ajunt, gryphem antrorſum aquilæ ſpeciem præ ſe ferre, leonis retrorſum; magnitudine æquari octo leonibus, tantarum eſſe virium, ut duos boves, aut B equum cum equite in aera aſportet. Hæcque vulgò multorum eſt opinio.

Gryphes eſſe negat Plinius.

E contrario gryphes non exiſtere, ſed eſſe fabuloſos contendit Plinius, qui penè phreneticos vocat eos, qui aves tales eſſe aſſerunt. Item Origenes, qui nimis temerariè Moſen reprehendit, quòd gryphes manducari Hebræis vetuerit. Item Matthias Michoovius & Perottus Decembris in Sarmatia Aſiana, qui nec avem inveniri in Septemtrione, nec in montibus Riphæis, ait experientia conſtare.

De fide eſt gryphes eſſe, eſſeque aves.

Dico Primò, De fide eſt gryphes eſſe, eſſeque aves patet ex hoc loco Scripturæ: Hebræum enim פרס *peres gryphum* ſignificat, uti vertunt Septuag. Chald. & Noſter. *Peres* enim avem ſignificat curvas & ingentes habentem ungulas (à פרסה *arſa*, id eſt *ungula*) uti & roſtrum. Talis eſt ergo gryphus, indeque *gryphus* Græcis & Latinis aduncum, curvum, ungulatum ſignificat. Inde Antiochus Gryphus, & alii ab adunco & aquilino naſo, dicti ſunt *gryphi*.

Gryphes veterum fabuloſi ſunt.

Dico Secundò, Gryphes, uti à veteribus jam dictis deſcribuntur, fabuloſi ſunt: experientia enim conſtat C avem nullam reperiri, quæ partim ſit avis, partim leo vel equus; hinc & veteres gryphes pingendo, eos jungebant ſphingi: conſtat autem ſphingem eſſe fabulam.

Gryphes ſunt aquilæ maximæ & rapaciſſimæ.

Dico Tertiò, Qui ſint gryphes, certò definiri nequit. Probabilis tamen eſt ſententia Ulyſſis Aldrovandi lib. 10. cap. 1. & Goropii, Moſen per gryphem hic ſignificare aves, &, ut videtur aquilæ genus maximum, quod maximè aduncum habet roſtrum & ungues, eſtque fortiſſimum & rapaciſſimum, cujus magnitudo, robur & rapacitas occaſionem fabulæ veteribus dediſſe videntur.

Prob. Primò.

Probatur id Primò, quia id ſignificat Hebræum פרס *peres*. Rurſum, quia gryphus hic ponitur poſt aquilam, ante haliæetum, ſicut ergo haliæetus eſt ſpecies aquilæ, ita videtur eſſe & gryphus.

Secundò.

Secundò, quia Ariſtophanes gryphem ſpeciem aquilæ ponit, vocatque γρυπαίετον, quaſi dicas *gryphem aquilam*; ſicut *haliaetos* vocatur, quaſi dicas *aquila marina*. Gryps ergo eſt grypæetos, hoc eſt aquila rapaciſſima, quæ grypho, id eſt maximè adunco, eſt roſtro & unguibus.

Tertiò.

Tertiò, quia Sigiſmundus Heberſtainius legatus Cæſaris ad Ducem Moſcoviæ, ſcribit D apud Moſcos aquilis ſimiles aves, ſed multo majores eſſe, quas Moſci *Kreutzer* vocant.

Quartò.

Quartò, quia aquilæ quædam in maximam quantitatem excreſcunt. Narrat Georgius Fabricius anno 1550. inter Miſniam & Dreſdam Germaniæ oppida, inventum eſſe aquilæ nidum per

Aquilarū magnitudo.

tres quercus extenſum, in eo vitulorum & ovium coria reperta, & hinnulum recens allatum. Pullus unus habebat alas ſeptem ulnis longas, cùm per tranſverſum erant expanſæ, ungues erant digitis viri magni æquales, crura leoninis majora. Aldrovandus narrat in Æthiopia aquilas eſſe tam magnas & fortes, ut bovem vel equum integrum pedibus abripiant.

Paulus Venetus de avis ruc magnitudine mira narrat.

Paulus Venetus ſcribit, ſe ultra Madagaſcar de ave *ruc* dicta frequenter ab incolis audiiſſe, quæ alas tantas habebat, ut pennæ duodecim paſſus longæ eſſent; ipſa autem tam fortis, ut elephantem elevet & aſportet, aitque ſe

A putaſſe quòd gryphus eſſet: ſed audiiſſe, quod bipes eſſet, nec ulli beſtiæ ſimilis: quamquam gryps revera, ſi avis eſt & aquila, bipes eſt.

Symbol. gryphes ſunt principes rapaces. Exempla.

Tropologicè, gryphes ſunt principes avari, injuſti & rapaces, *Remota juſtitia*, ait S. Auguſt. lib. 4. de Civit, cap. 4. *quid ſunt regna niſi magna latrocinia? quia latrocinia quid ſunt, niſi parva regna? hoc malum tantum creſcit, ut & loca teneat, ſedes conſtituat, civitates occupet, populos ſubjuget, & evidentius regni nomen aſſumit. Quod etiam in manifeſto confert non dempta cupiditas, ſed addita impunitas. Ideo eleganter & veraciter Alexandro Magno quidam pirata comprehenſus reſpondit, cùm ab eo interrogaretur, quid ſibi, ut mare haberet infeſtum? ille libera voce, Quid tibi, inquit, ut orbem terrarum? Sed ego quia exiguo navigio facio, vocor latro: quia tu magna claſſe, imperator.*

Nero numquam cuipiam officium delegavit, niſi hæc adjiceret: *Scis quibus mihi eſt opus, & hoc agamus, ne quis quid habeat*. Vox prædone, quam principe dignior.

Flau. Veſpaſianus quoniam rapaciſſimum quemque promovere ſolebat, ut mox ditatos condemnaret, vulgò B dictus eſt officiarios ſuos habere pro ſpongiis: quòd (veluti ſpongias) & ſiccos madefaceret, & humentes exprimeret. ita Suetonius.

Batto Dalmata à Tiberio rogatus, cur toties cum ſuis à Romanis defeciſſet, eiſque tantam cladem intuliſſet? reſpondit: *Vos in cauſa eſtis, qui ad greges veſtros cuſtodiendos, non canes dediſtis aut paſtores, ſed lupos*. ita Dion in Auguſto.

C. Caligula, cum eum Antonia avia moneret, ut quædam ſecùs ageret: *Memento*, ait, *mihi omnia in omnes licere*.

Ludovicus XII. rex Franciæ dicere ſolebat, ut habent Annales: *Plebem & ruſticos eſſe paſcua tyrannorum & militum: tyrannos autem & milites eſſe paſcua diabolorum*.

Phalaris dicere ſolebat: *Ego qui expertus ſum utrumque, tyrannidi malim ſubeſſe, quàm præeſſe. Subditus enim aliorum malorum ſecurus, unum tyrannum metuit: tyrannus autem & eos qui foris inſidiantur, & illos per quos ſervatur*.

Haliæetus eſt aquila marina. qualis?

Haliæeton] Græcè ἁλιαίετος, idem eſt quod *aquila* C *marina*, à mari & piſcatoribus ſic appellata. ἅλς enim eſt *mare*, & ἁλιεύω eſt *piſcor*; ἀετὸς verò eſt *aquila*: de qua Plinius lib. 10. cap. 3. *Haliæetus*, inquit, *eſt ſpecies aquilæ clariſſima oculorum acie, librans ex alto ſeſe, viſoque in mari piſce præceps in eum ruens, & diſcuſſis pectore aquis rapiens*.

Vers, 14

Juxta genus suum] juxta ſpecies ſuas, per ſpecies ſuas: multæ enim ſunt vulturum & milvorum ſpecies.

Vers. 15.

In similitudinem suam] id eſt ſecundùm ſimilitudinem ſuam. q. d. Omnes aves ſimiles corvo vel corvinas, quaſi immundas habeo & cenſeo, edique veto. id patebit v. 19.

Vers. 16.

Larus avis immunda, quæ? Lari fabula.

Larum] Larus ſive gavia, ut eam vocat Ariſtotel. natat in aquis, & volat in aere, ait Heſych. piſciumque eſt prædo. Ita Oppianus lib. de Aucupio, putà in Ixeuticis, id eſt in viſcatoria, ſive in arte capiendi aves viſco. Unde proverbium, *larus hians*, pro rapace & furace. Hinc & orta eſt fabula: laros olim fuiſſe homines, qui primi venationem & prædam marinam exercuerint: deinde à diis in aves mutatos, juxta urbes & portus volitantes, veteris etiamnum artis & prædationis meminiſſe. ita Op- D pianus. Larus quoque eſt ſymbolum gulæ. unde Alciatus in emblemate gulæ, guloſum ita depingit.

Gurgulione gruis, tumida vir pingitur alvo,
Qui larum aut manibus geſtet onocrotalum.

Guloſi emblema & gnome.

Verè Juvenalis ſat. 1.

Sunt quibus in ſolo vivendi cauſa palato eſt.

Et Socrates: *Alii*, ait, *vivunt, ut comedant: ego comedo ut vivam*. Et Seneca 10. Rhetor. *Quidquid*, inquit, *avium volitat, quidquid piſcium natat, quidquid ferarum diſcurrit, noſtris ſepelitur ventribus. quære nunc cur ſubitò moriamur? quia mortis vivimus*.

Audi S. Hieron. contra Jovinian. & in epiſt. *Semper ſaturitati juncta eſt laſcivia: vicina ſunt venter & genitalia, pro membrorum ordine eſt & ordo vitiorum*. Et rurſum: *Cor habet in ventre guloſus, laſcivus in libidine, cupidus in lucro*. Et rurſum: *Hippocrates in Aphoriſmis docet, craſſa & obeſa corpora, quæ creſcendi menſuram impleverunt,*

niſi citò ablatione ſanguinis minuantur, in paralyſin & peſſima morborum genera erumpere. Non enim in uno ſtatu manere naturam corporum, ſed aut creſcere aut decreſcere; non poſſe vivere aliter, niſi creſcendi capax ſit. Et Galenus ait, quorum vita & ars ſagina eſt, nec vivere poſſe diu, nec ſanos eſſe; animaſque ita nimio ſanguine & adipibus, quaſi luto involutas nihil tenue, nihil cæleſte, ſed ſemper de carnalibus eructare, & ventris ingluviem cogitare.

Hugo Victor in. tract. de Clauſtro animæ: *Superſtitioſum nimis*, inquit, *quidam in ſuis præparandis cibis adhibent ſtudium, infinita decoctionum, frixurarum & condimentorum genera excogitantes; modò mollia, modò dura; modò frigida, modò calida; modò cocta, modò aſſa; modò pipere, modò allio, modò cymino condita, ſecundùm conſuetudinem prægnantium mulierum deſiderantes; ita ut eis deſudent cocorum artes, quæſtiones, & ſolicitudo. Iſti videntur colere ventrem tamquam Deum.*

Et rurſum, *Solent diis templa conſtrui, altaria erigi, miniſtri ad ſerviendum ordinari, immolari pecudes, thura concremari: ita Deo ventri templum eſt coquina, altare menſa, miniſtri coci, immolata pecudes cocta carnes, fumus incenſorum odor ſaporum.*

Audi & D. Alanum tract. de Complantu naturæ: *Hæc*, ait, *peſtilentia non vulgari humilitate contenta, profundiùs ſe porrigit in Prælatos, qui ſalmones, lucios, cæteroſque piſces variis decoctionum cruciatos martyriis, baptiſmi adulterantes officium, ſacro piperis fonte baptizant, ut ex tali baptiſmate multiformem ſaporis gratiam conſequantur. In eadem menſa terreſtre animal piperis inundatione ſubmergitur, piſcis natat in pipere, avis ejuſdem viſcoſitate ligatur. dumque tot animalium genera uno ventris ergaſtulantur in carcere; aquatile animal ſecum pedeſtre avemque genus in eodem ſepulchro intumulari miratur: quibus ſi detur licentia exeundi egreſſis aix porta ſufficiet amplitudo.*

Alius: *eſt calicum vomex, & natita ſympoſiorum.*

VERS. 17. *Ibis avis, quæ docuit clyſterem.* IBIN] Ibis, Ægyptia eſt avis, ſerpentibus & ſcorpiis infeſta, iiſque veſcens, quæ roſtri aduncitate ſaliuginem adhibens, per eam partem ſe perluit, qua reddi ciborum onera maximè eſt ſalubre. quod advertentes Ægyptii clyſtere ſunt imitati. Ibis ergo homines docuit clyſterem. ita Plinius lib. 8. c. 27. & Plutarch. dialog. An beſtiis aliquid rationis inſit; meritò ergo ibis ex lege immunda erat avis.

Corvum & ibin ore generare fabula eſt. Solinus tradit, ibin ore & generare concipere. idem de corvo nonnulli putarunt & putant. Sed hæc eſt fabella, quam validè refutat Ariſtoteles libr. 3. de Generat. animal. 6. unde enim ſemen ex ore in matricem permearet; deberet enim priùs tranſire ſtomachum: ibi autem concoqueretur. Fabula inde nata eſt, quòd corvi rarò videantur uti venere, ſed ſæpè roſtris jungi.

VERS. 18. ONOCROTALUM] Septuag. vertunt *pellicanum*. Fortè eamdem intelligunt avem. Nam & Oppianus in Ixeuticis onocrotalum vocat eumdem quem pelicanum; & Geſnerus libr. de Avibus, in onocrotalo, ſpeciem onocrotali recenſet pelicano congenerem: quin & S. Hieronymus pſalm. 101. v. 7. cum Septuag. Hebr. קאת *Kaa* pelicanum vertit, & in comment. ejuſdem loci, aſſerit pelicanum vocari onocrotalum. Porrò onocrotalus dicitur ab, ὄνος id eſt, *aſinus*, & κρόταλον, id eſt *crepitaculum*: eò quod abſona voce crepitando rudentem aſinum referat. *Onocrotalus eſt avis, quæ rudit inſtar aſini.* Dicitur à nonnullis *gutturoſa*, ab ingluvie, quæ in gutture ejus, inſtar ſtrumæ propendet, atque in nonnullis tanta eſt, ut quinquaginta vivos piſces vorent ſorptu uno: imò ex Franciſco Sanctio narrat Aldrovandus Ornith. l. 19. c. 2. in onocrotalo quodam, cùm præ gravedine cecidiſſet, & captus eſſet, parvulum puerum Æthiopem inventum eſſe. Hebraicè vocatur קאת *Kaa*, à vomitu, tum quia aquam quam ingluvie illa continet, revomit, ut prædam ex ea ſeligat & comedat, teſte Plinio lib. 10. c. 47. tum quia conchas devoratas, & calore gurgulionis, vel ſtomachi ſui apertas revomit, ut ex eis carnem ab oſtreis ſeligat & devoret. *Hebr. vocatur Kaa, id eſt vomens cur?* Meritò ergo hæc Judæis immunda fuit avis: quin & Chriſtiani ea abſtinent, quia carnem habet duram, excrementitiam, & vix ferendi odoris, maximè cùm annoſior eſt, ait Aldrovandus.

Ob alias tamen ejus proprietates, hæc avis in bonum capitur. nam ob rudem & lugubrem ejus vocem, pœnitentes & gementes aſſimilatur pelicano, ſive onocrotalo, pſalm. 101. 7. Sic & aquilæ, herodii, milvi, pro diver-

A ſis earum qualitatibus nunc in bonum, nunc in malum capiuntur. Sic leoni comparatur tam Chriſtus ob fortitudinem Apocal. 5. v. 5. quàm diabolus, ob crudelitatem, 1. Petr. 5. 8. ita Radulph. & Iſychius.

PORPHYRIONEM) Porphyrio avis eſt in capite habens veluti criſtam, magnitudine par gallinis, ſed crura ei longiora, à colore nomen invenit; roſtrum enim habet rubicundum, uti & crura hinc græcè dicitur porphyrio, id eſt purpureus. ita Oppianus in Ixeuticis Geſnerus & Aldrovandus. Rapinæ piſcium inhiat, ait Procopius, & ſolus morſu bibit, omnem cibum aqua ſubinde tingens, deinde pede ad roſtrum velut manu afferens. Ita Plinius l. 10. 46. & Ariſtot. lib. 8. Hiſtor. animal. c. 6. Addit ex Polemone Aldrovandus, porphyrionem indocilem eſſe, nec unquam manſueſcere, & ex Æliano ac Callimacho, eum nullius aſpectum pati dum comedit; itaque ſecedere & in occulto comedere. His de cauſis immundus habitus eſt. Alia tamen ex parte mirè ejus pudicitia laudatur. Refert ex Polemone Athenæus l. 9. de Cœnis ſapientum c. 12. porphyrionem in domibus nutritum, mulierum pudicitiæ eſſe cuſtodem, earumque *Porphyrio avis morſu bibit, ideo eſt immunda.*

B adulterium ſagaciſſimè deprehenſum, ſuo ſuſpendio & nece indicare ac prodere. Sed quomodo per ſe avis laqueo ſe ſuſpendat? Quare rectiùs per abſtinentiam à cibo, & per inediam ſe necando, eum id facere dixit Polemon, & ex eo Aldrovandus, qui & ex Tzetze addit, eum tam eſſe pudicum, ut viſo ſcorto expiret. *Porphyrio adulterium prodit.*

HERODIONEM) Hujus avis Ariſtoteles Plinius, Oppianus, & alii non meminerunt: quis ergo eſt herodius vel herodion? Primò, S. Auguſtinus in pſalm. 130. 18. intelligit fulicam. Secundò, Albertus Magnus tract. de Avibus, putat eſſe aquilæ ſpeciem nobiliſſimam, quæ chryſaetos & ſtellaris dicitur, quaſi herodius ſit heros, id eſt rex & dux, avium, uti vocatur pſal. 103. 18. Tertiò, Radulphus, Lyranus, Geſnerus, & alii multi, putant herodium eſſe falconem, adeoque præſtantiſſimam ejus ſpeciem, quæ hierofalco, vulgò *gerfalco*, dicitur. Unde & S. Hieron. in pſal. 103. dicit herodium aquilas vincere, eiſque dominari: ita & Gloſſa ibidem. Quartò, Theod. Gaza in lib. 9. Ariſtot. de Hiſtor. anim. cap. 1. & 18. & alii cenſent eſſe ardeam. Eadem enim quæ ibi Ariſtoteles de herodio, Plinius ſcribit de ardea, lib. 10. c. 60. Quintò probabilius videtur, herodium eſſe ciconiam. ita Suidas, R. David, & paſſim Hebræi. Probatur *VERS. 19. Quæ avis herodius? Prima ſententia. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta & vera eſſe ciconiam. Probatur. Primò.*

C Primò, nam herodius hebraicè vocatur חסידה *chaſida*, a pietate: חסד *cheſed* enim eſt pietas; ciconiæ autem pietas in parentes ubique celebratur.

Dices, *chaſida* ſignificat etiam *milvum*. Reſpondeo, Miluus vocatur *chaſida* per antiphraſin, quaſi minimè pius, ſed rapax & vorax.

Secundò, quia Suidas herodium dici ait, quaſi ἑλώδιον id eſt paluſtrem (ἕλος enim eſt palus) in paludibus autem verſatur ciconia, ibique ranas & ſerpentes depaſcitur. *Secundò.*

Tertiò, quia pſalm. 103. herodius vocatur dux avium, ſcilicet cicurum, talis autem eſt ciconia; nam licet aquilæ & falcones ſuperent ciconiam, tamen eorum nidi (de quibus agitur pſal. 103.) & hominibus, & avibus aliis incogniti ſunt. *Tertiò.*

CHARADRION) Charadrius dicitur à charadris, id eſt præruptis & cavernoſis riparum locis, in quibus degit. ita Ariſtot. lib. 9. Hiſtor animal. c. 11. Avis hæc eſt ſtupida quæ mures venatur, noctiſque eſt amica, inſtar noctuæ. Unde proverbium *Charadrium imitans*, de eo qui latet & lucem fugit. hinc immunda Hebræis eſt habita: quin & Ariſtoteles eam vocat pravam avem. *Charadrius avis immunda, quia?*

D Nota. Viginti avium ſpecies hic, quaſi immundæ nominantur, & comedi vetantur, quia omnes ferè ſunt rapaces; quædam etiam quia lucifugæ ſunt & nocturnæ, uti bubo, charadrius, veſpertilio; quædam quia amphibiæ ſunt, ut larus & mergulus; quædam quia ſordidæ, ut upupa, ibis, noctua; quædam quia beſtiæ potiùs ſunt quàm aves, ut ſtruthio: quædam quia melancholicæ ſunt, ut herodius ſive ciconia; multæ etiam ingluviolæ ſunt, unde longiore ſunt collo, cibumque de profundo aquarum limo exquirunt & expiſcantur; quædam denique quia intemperatæ ſunt nimis calida, ut corvus & cygnus, cujus plumæ licet albæ ſint & molles, caro tamen eſt dura, nervoſa & nigra: unde & excrementa habet albiora. Aves enim calidæ ſuum phlegma per *Viginti aves immundæ, cur?*

albu𝑚

Digitized by Google

album ſtercus ejiciunt; bilem verò retinent. contra- A ſium faciunt eæ quæ ſunt. Ex quibus patet, has aves parum eſui eſſe aptas, meritoque ex lege cenſeri immundas.

Tropol. Viginti hæ aves ſunt viginti vitia potentium.

Tropolog. Radulphus. Viginti hæ aves, inquit, notant viginti vitia potentium, & eorum qui ſublimes habent ſpiritus. Primò, aquila notat potentium ſuperbiam. Unde Ezech. 17. 7. Nabuchodonoſor comparatur aquilæ grandi magnarum alarum. Secundò, gryphes ſignificant potentium crudelitatem. Tertiò, haliæetus, qui non eſt tantis viribus, ſed tamen prædo, ſignificat violentos in pauperes. Quartò, milvus ſignificat potentium inſidias. Quintò, vultur caſtra & cadavera aſſectans, ſignificat eos qui quaſi vultures principum & aulicorum ſunt aſſeclæ, ad hoc ut eorum ope alios expolient, quos Alfonſus rex Aragonum ſolebat vocare Harpyias aulæ ſuæ. Sic & Seneca epiſt. 96. *Qui*, inquit, *amico ægro aſſidet hereditatis cauſa, vultur eſt, cadaver expectat*. Rurſum vultures ſunt voraces & guloſi. nam, ut ſcribit Epiphanius in Phyſiol. *vultur cunctis avibus voracior eſt: quadraginta enim diebus cibo abſtinet, quem cùm invenit, totidem ſeſe ex illo liberè ingurgitat; itaque quadragenariam abſtinentiam quadragenaria ingluvie compenſat*. Vultures ergo ſunt, qui poſt jejunium quadrageſimæ à paſchate ad pentecoſten ſe infarciunt & ingurgitant. Sextò, corvi ſunt, qui mortibus paſcuntur alienis. Septimò, ſtruthio, qui herodio ſimilis eſt pennis, ſed non volatu. Job 39. v. 16. notat hypocritas, qui ſub religionis ſpecie aliis nocent. Qui intus eſt Nero, foris Cato, inquit S. Hieronymus, monſtrum eſt ſimile illi poetico,

Apophth. de hypocriſi.

Prima leo, poſtrema draco, media ipſa Chimæra.

Tales ſunt,

qui Curios ſimulant, & bacchanalia vivunt.

Diogenes apud Laert. lib. 6. cap. 2. cuidam ſibi placenti, quòd leonis exuvio tectus ingrederetur: *Non tu deſines*, inquit, *virtutis ſtragula pudefacere?* indecorum enim eſſe cenſuit, quòd homo mollis Herculis amictum ſibi vindicaret.

Alexander nonnullis Antipatri frugalitatem laudantibus, quòd auſteram vitam ageret: *Foris*, inquit, *Antipater albus eſt, intus verò totus eſt purpureus*: notans fictam illius parſimoniam, cùm eſſet alioqui ambitioſiſſimus. C ita Plutarch. in Apophth. Reg.

Achilles apud Homerum Iliad. 1. ſic ait:

Is mihi juxta inviſus, ut atri limina Ditis,
Qui verbis aliud prodit, quàm mente volutat.

Trojanus equus à Græcis concinnatus Trojanos fefellit, quia Minervæ formam mentitus eſt, inquiebat Diogenes: ita facit & hypocrita.

Qui muſcum redolentem circumferunt, iis anima fœtet: ſic & hypocritæ qui plurimùm pietatis ſpeciem exhibent, intus fœdiſſimè ſordent. Rectè ergo comparantur ſtruthioni. Nam, ut ait S. Gregorius 7. Moral. 8. *Struthio volandi ſpeciem habet, ſed uſum volandi non habet, ſic hypocriſis cunctis intuentibus imaginem de ſe ſanctitatis inſinuat, ſed tenere vitam ſanctitatis ignorat.*

Octavò, noctua noctu acutum cernens notat ſapientes in malo. Unde S. Ambroſ. ſerm. in Malachiam Proph. in fine tom. 2. *Nolo*, inquit, *te imitatorem eſſe noctuæ, quæ licet per noctem vigilet, per diem tamen pigra vel cæca eſt, quæ grandibus oculis tenebrarum caligines diligit, ſplendorem ſolis horreſcit, illuminatur obſcuritate, luce cæcatur. Illud* D *animal hæreticorum figura eſt, atque Gentilium, qui tenebras amplectuntur diaboli, lucem Salvatoris horreſcunt, & grandibus diſputationum oculis cernunt vana, non aſpiciunt ſempiterna. De his ait Dominus pſalm. 113. Oculos habent, & non videbunt. Et pſal. 81. In tenebris ambulant. Sunt enim acuti ad ſuperſtitioſa, hebetes ad divina.*

Nonò, larus amphibius ſignificat milites, qui in terra quaſi aridi & cælibes, utpote uxore carentes, vagæ tamen luxuriæ aquis & fluxu volutantur. Decimò, accipiter rapax, qui ubi manſuefactus eſt, poſſeſſoribus ad prædas & rapinas ſervit, ſignificat famulos ad dominorum nutum pauperes deprædantes. Undecimò, bubo ſignificat eos, qui fœdiſſimis ſceleribus oppleti, lucem & homines fugiunt. Duodecimò, mergulus ſignificat eos, qui voluptatibus carnis abſorbentur. Decimotertiò, ibis ſignificat eos, qui in ſe, id eſt corpora & animas ſuas, iniqui & crudeles ſunt. Decimoquartò, cygnus ſignificat eos, qui de ſolis veſtibus & terrena affluentia gloriantur. Decimoquintò, onocrotalus ſignificat avaritiam inexplebilem. Decimoſextò, porphyrio ſignificat contumaces, quid nihil niſi tinctum aqua propriæ voluntatis & delectationis ſuſcipiunt. Decimoſeptimò, ciconia ſignificat ſtoliditatem ad capienda cæleſtia. Decimooctavò, charadrius avis garrula ſignificat loquacitatem. Decimononò, upupa gemitum in cantu inter ſtercora ſimulans, ſignificat triſtitiam ſæculi; in hanc enim, atque in ſordes & dolores, ſæculi deliciæ & lætitia deſinunt. Vigeſimò, veſpertilio ſignificat ſæcularem ſcientiam, ſola naturalia & terrena ſapientem. ita Radulph. & S. Thom. 1. 2 q. 102 art. 6. ad 1.

Iuxta genus suum] juxta ſpeciem ſuam. quaſi dicat, Omnes ſpecies harum avium veto: ſunt enim multæ accipitrum ſpecies, ſicut & aliarum avium. Septuag. vertunt, *& his ſimilia*. Hebr. enim מין *min*, etiam ſimilitudinem ſignificat, & ita vertit Noſter v. 15. una enim, verbi gratia, accipitrum ſpecies alteri ſpe- B ciei accipitrum ſimilis eſt.

Omne de volucribus quod graditur super quatuor pedes, abominabile erit vobis] quia quatuor pedes ſignum ſunt, illud non tam eſſe volucre, quàm in terreſtre animal degenerare: ideoque illud immundum haberi volo. Vers. 20.

Habet longiora retro crura per quæ salit] Quia tale omnino terreum eſt, ſed igneì aliquid ſe habere, per ſaltum oſtendi. Unde mundum cenſeri volo. Vers. 21.

Tropologicè, hi ſunt Sancti, qui in carne & pompa ſæculari conſtituti, non ſecundùm illam militant, ſed à ſæculi ſordibus reſiliunt, & in æternitatis cogitationem & deſiderium exſiliunt. ita Iſych. & Radulph.

Ut est bruchus in genere suo (hæc munda ſunt quia ſaliunt) et attacus, atque ophiomachus, ac locusta] Probabile eſt hæc quatuor eſſe locuſtarum ſpecies, uti Rabbini & Catholici pleriquc conſentiunt; Abulenſis ita illa diſtinguit, ut locuſtam dicat eſſe & dici bruchum, quando naſcitur: attacum, cùm incipit habere alas; locuſtam, cùm jam omnino perfecta eſt. Hinc etiam ophiomachus, non eſt ciconia, aut pelicanus, vel avis alia, cùm hic dicatur eſſe quadrupes, ſed eſt certa locuſtarum ſpecies, uti ſunt præcedentes, hanc enim ſignificare videtur vox Hebræa חרגל *hargol*. ita Vatablus, Oleaſt. & alii: alioqui lacerta à Græcis vocatur *ophiomachus*, eò quòd cum ſerpentibus pugnet; verùm lacerta nominatur & vetatur v. 30. Porrò ophiomachum, eſſe locuſtæ ſpeciem, æquè ac bruchum, & attacum (vel attelabum) disertè aſſerit Suidas & Iſychius in lexicis, ac Aldrovandus libr. de Inſectis, cap. de locuſta, pag. 408. qui & addit ex Ariſtot. Plinio, & alio quodam oculato teſte, locuſtas quaſdam pugnare cum ſerpentibus, indeque vocari *ophiomachos*. Sic & Iſychius hic, qui & tropolog. addit, ophiomachum ſignificare viros ſtrenuos, qui ſepes difficultatum tranſiliunt, mentem attolentes ad cæleſtia, pugnantque cum ſerpente infernali. cogitantes illud Pauli: *Non eſt nobis colluctatio adverſus carnem & ſanguinem, ſed adverſus principes & poteſtates, adverſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus*. Hinc Ægyptii, ait Pierius hierogl. 28. per ophiomachum denotabant modeſtiam, temperantiam & continentiam: quippe quæ virtutes nequitiæ oppoſitæ ſunt. Illæ ſiquidem ſerpentem oppugnant, dum voluptatem proſerpentem terræ alliduut, per meditationem ſaliendo ad res divinas, eaſque deguſtando per affectum & deſiderium. Vers. 22.

Locuſtas comederunt Iudæi aliæque gentes.

Nota. Locuſtas comederunt Judæi, uti & multæ aliæ gentes, ut Æthiopes, Libyi, Parthi, aliique Orientales, qui inde ἀκριδοφάγοι, id eſt *locuſtivori*, ſunt dicti, teſte Diodoro Siculo lib. 3. cap. 3. & Plinio lib. 6. 30. & Hieron. lib. 2. contra Jovin. Ita S. Johannes Baptiſta locuſtas comedit. porrò locuſtas comedebant vel elixas, vel toſtas & in pollinem redactas, immò etiam ſale & fumo duratas in totum annum ſervabant. Quomodo, & quale homini alimentum ſit locuſta, do-

cet

cet Hieron. Mercurialis libr. 2. Variarum lectionum cap. 20. ubi inter alia docet, locuſtas cibum eſſe ſuccum; qui vitam abbreviet, pediculos gignat, & morbos creat.

Locuſtæ qualis cibus?

Vers. 25. Quidquid autem ex volucribus quatuor tantum habet pedes, execrabile vobis erit] Pedes intellige æquales, nam ſi poſteriores. habet longiores quibus ſaliat, mundum erit, ut dictum eſt v. 21.

Vers. 24. & 25. Et quicumque morticina eorum tetigerit, polluetur, &c. et si necesse fuerit, ut portet quippiam horum mortuum (verbi gratia, ut illud efferre debeat ex urbe aut via, ne aerem inficiat) lavabit vestimenta sua, &c.

Vers. 26. Omne animal quod habet quidem ungulam] Eſt anacephalæoſis, & repetitio præcedentium. unde ſubdit: *Qui tetigerit illud*, cadaver, vel morticinium illius, uti explicuit v. 24. 25. 27. *contaminabitur*; nam viva animalia immunda, ut equos, camelos, aſinos, tangere, iiſque inequitare poterant Hebræi, ita Vatablus, Abulenſis, & alii.

Vers. 27. Quod ambulabat super manus (q. d. Animal, cujus pedes anteriores ſunt quaſi manus, ut ſimia & urſus) immundum erit.

Tropologicè, notantur hìc ii, qui quæſtus cauſa citò manus aliis, etiam indignis, imponunt. ita Iſychios.

Qui tetigerit morticina eorum, polluetur usque ad vesperum) Veſpera enim aptiſſimum eſt tempus ad diſcriminandam & obliterandam quaſi immunditiem.

Veſpera Tropolog. pœnitentiam ſignificat: *ad veſperam enim demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia.* ita Iſych.

Allegoricè, veſpera ſive ſolis occaſus ſignificat necem Chriſti, qua omne peccatum, omniſque immunditia ablata eſt in mundi veſpera, id eſt in noviſſima mundi ætate. ita Abulenſis in c. 22. q. 8.

Vers. 29. & 30. Hæc quoque inter polluta reputabuntur, mustela, et mus, et crocodilus, mygale, et chamæleon, et stellio, et lacerta, et talpa] Hæc hìc vetantur Judæi, quia gentes nonnullæ, & Barbari hiſce & ſimilibus veſcebantur. Ita Stuckius lib. 5. Convivalium c. 9. docet, quòd Germani milites olim comederint bombyces friſos, Itali muſtelas, Hiſpani teſtudines domiportas; quin & hodie multi fungos, oſtrea & conchylia, etiam cruda comedunt, quæ tamen ex putredine procreari ſcimus. Vetatur ergo hic Judæis *muſtela*, quia ſurax eſt, & naturam habet muris, videturque eſſe longus mus; mus autem immundus eſt, quia terreus & fœtidus.

Muſtela immunda & mus, cur? Tropolog. muſtelæ ſunt pauperes fraudulenti.

Tropologicè, mus & muſtela ſignificant pauperum fraudes, & pauperes fraudulentos. ita Radulph. unde S. Cyrillus n. 9. contra Julian. *Muſtela*, inquit, *& mus deſignant timida & minùs virilia, obſtreperaque furum genera*. Quare Braſidas morem in caricis à ſe deprehenſum morſus ab eo dimiſit, addens: *Nihil ita eſt exiguum, quod ſalvum eſſe non poſſit ſi ſe tueri, vel vim inferentes ulciſci audeat*. teſtis eſt Plutarch. in Lacon.

Crocodilus immundus eſt, quia amphibius eſt, durus & rapax.

Tropologicè, crocodilus latrones publicos ſignificat. ita Radulph.

Vers. 30. Mygale] Eſt mus araneus, qui muris eſt magnitudine, muſtelina ſpecie, ore oblongo, cauda gracilis, ut inquit Aetius. Abundat his inſula Britannia. dicitur mygale, quaſi μῦς, id eſt *mus*; & γαλῆ, id eſt *muſtela*; quia ex utroque animali participat & quaſi componitur mygale, ex quibus utrumque pariter trahit vitium edacitatis & furti. ita Iſychius & Radulph.

Mygale eſt mus araneus.

Demochares furem ab undecim viris abduci videns: *Vah miſer*, inquit, *cur tantula furatus es, & non potiùs magna, ut tute etiam abduxiſſes alios?* indicans à parvis furtis debere nos abſterreri parvitate & vilitate rei, cui tanta conjuncta eſt infamia: à magnis enim ſcelus ipſum & furca ſatis abſterrent.

Quæſitum eſt à Socrate, *cur videret?* reſpondit: *Video magnos latrones ducentes parvum ad ſuſpendium*, A *qui digniores ſunt ſuſpendio*. *Sacrilegia*, inquit, *minima puniuntur, ſed magna in triumphis feruntur*. ita Valerius Maximus lib. 7.

Zeno ſervum in furto deprehenſum cædi juſſit; cumque is ſe excuſaret, ut diceret, *ſibi fuiſſe in fatis ut furaretur*: *Et cædi*, inquit, *in fatis erat*. ita Laertius lib. 7. c. 1.

Chamæleon] Græcè χαμαιλέων dicitur, quaſi *humilis*, ſive *parvus leo*, animal eſt figura & magnitudine lacertæ, colorem ſæpè toto corpore mutans. nam ad colores quos videt converſione facillima variatur, præterquam ad rubrum, & album. Hinc parœmia: *Chamæleonte mutabilior*, ſignificans verſipellem, inconſtantem, & pro tempore ſeſe vertentem in omnem habitum. unde.

Chamæleon quis & unde dictus.

Tropologicè, chamæleon ſignificat paraſitos, qui os & verba omni vento accommodant, ait Radulphus.

Hinc Gregor. Nazianz. ſcribens in Julianum apoſtatam, eum comparat chamæleonti: ſicut enim chamæleon, inquit, facilè variatur, omneſque aſſumit colo- B res præter candidum; ita & ille ex Chriſtiano factus eſt Ethnicus: ineratque ei humanitas, ſed inhumana; ſuadelaque ejus nil aliud erat quàm violentia, & inhumanitatis excuſatione probitas, ut videretur jure ad violentiam confugere, cùm perſuadendo nil proficere poſſet. Rectè Seneca in Proverb. *Maximum*, inquit, *indicium malæ mentis eſt fluctuatio, & inter ſimulationem virtutum & amorem vitiorum aſſidua iactatio.*

Julianus chamæleon.

Rurſum chamæleon roſtrum habet ſimile ſuillo, cauda eſt prælonga, ungues habet aduncos, motum tardiorem ut teſtudo, corpus aſperum ut crocodilus, ipſe celſus hianti ſemper ore, ſolus animalium nec cibo nec potu alitur, nec alio quàm aeris alimento, inquit Plinius lib. 8. 8. Ariſtot. libr. 2. de Animal. cap. 2. Solinus & alii.

Ubi Nota Primò. Abulenſ. in cap. 14. Deuter. cenſet chamæleontem propriè non mutare colorem, ſed ſpeciem; color enim rei objectæ non poteſt producere in eo colorem, ſed ſui ſpeciem: itaque chamæleontis colorem ex ſe ſpeciem emittere, ſed debilem & tenuem; eumdem verò in C ſe ſuſcipere fortiorem ſpeciem coloris, ex re objecta, eamque reflectere ac ſi eſſet ſpeculum; ita ut ejus proprius videatur eſſe color. Veriùs alii cenſent chamæleontem mutare colorem, per contractionem ſanguinis & ſpirituum: unde Ariſtoteles ait quòd inflatus mutet colorem, ſicut nos in pudore, metu, vel lætitia mutamus colorem; cùm enim chamæleon colorem objectum videt, illum ita phantaſiæ ſuæ imprimit, ut per dilatationem vel contractionem ſanguinis & ſpirituum jam dictam, eumdem in corpore ſuo exprimat. vide Simonem Portium libr. de Coloribus, qui extat inter opera Ariſtotelis.

Chamæleon mutat colorem, quomodo? Reſp. per contractionem ſanguinis & ſpirituum.

Nota Secundò. Quod Plinius & alii tradunt, chamæleontem ſine cibo ex ſolo aere vivere, abſolutè non eſt verum: nullum enim eſt animal quod ſine cibo ex aere vivat.

An chamæleon ſine cibo ex aere vivat? Reſp. negative.

Unde Theophraſtus docet chamæleontem ex rore vivere, & ſæpè deprehenſum eſſe muſcas comedere: atque hinc fortè orta eſt illa vulgi opinio, eum ex aere vivere, ſcilicet ex eo, quòd chamæleon cùm ſit tardæ digeſtionis diu ſine cibo vivat, cumque eum ſumit, tenuem & le- D vem ſumat, uti rorem, muſcas, &c. ita Auguſtinus Niphus, Geſnerus & alii. Pari modo quod de ſalamandra falsò jactatum eſt, eam in igne vivere, eoque non comburi, inde ortum habuit. quòd ſalamandra propter frigiditatem & craſſitiem pellis, non tam citò conſumatur igne, quin & eum ſubinde ſi parvus ſit, extinguat.

Salamandram in igne vivere fabula eſt, unde?

Hinc ſymbolicè chamæleontes ſunt, qui vento honoris & muſcis deliciarum ſe paſcunt. Domitianus Imperator, teſte Suetonio, ſolebat quotidie per duas horas oblectare ſe captando muſcas, ut in proverbium abierit, *ne muſca quidem*: quia ipſe ſolus nec muſcam reliquam ſinebat. Domitiano, totius orbis negotia geris & regis, quid ergo captas muſcas? Quàm multi Chriſtiani ſtolidiores ſunt Domitiano; qui cùm ſalutem ſuam & æternitatem procurare debeant, quotidie non duabus, ſed omnibus horis captant muſcas? Ambis opes, muſcam ambis.

Moral. chamæleontes ſunt, qui rebus vanis paſcuntur.

am-

Digitized by Google

ambis ſponſam divitem & ſpecioſam, muſcam ambis. ambis vina & delicias, muſcas ambis, quæ carnem, quæ palatum titillant, mox latrant, quæ brevi in ſordes & cadavera verſæ, fœtorem & nauſeam parient. ambis præbendam, ambis officium, muſcam ambis, rem exilem ambis, quæ brevi à te ad ſucceſſorem avolabit. vis honorari, vis præcellere, vis amari, vis coli, muſcam ambis, quaſi chamæleon populi auram captas, ventum hauris, vento vivis, vento deliciaris. O curas hominum, ò quantum eſt in rebus inane. Miſeri, cæci mortales curritis quaſi gallinæ ſine capite, ſine cerebro ad eſcam, ad vermes, ad papilliones, ad muſcas; curritis ad præbendas, ad dignitates; curritis ad menſas, ad convivia, ad pocula; curritis ad merces & opes; & non ſemel cogitatis, Et quid tandem? quò hæc omnia? quid poſt hæc erit? cur hìc ſum? cur à Deo animam rationalem & immortalem accepi? cur ſolem cœlumque ſuſpicio? quis locus, quis ſtatus animam meam, poſt hæc omnia brevi finienda, excipiet? Ito nunc adoleſcens, ſalta, lætare, inebriare, ventri & veneri indulge; ſed ſcito quòd pro his omnibus adducet te Deus in judicium, quòd ibis in domum æternitatis tuæ. Vive ergo, non ut chamæleon muſcis, ſed ut leo eſcis ſolidis, vive Deo, VIVE ÆTERNITATI: eſto aquila: *Aquila non captat muſcas. noli ambire primas inter graculos, cùm aquila eſſe poſſis.*

Stellio quis, unde dictus. STELLIO] Animal eſt non diſſimile lacertæ, multò tamen minus, tergum habens lucentibus quibuſdam guttis depictum ad modum ſtellarum, veſcitur rore & araneis. morſus ejus hominem ſemiſtupidum facit, varieque afficit. nullum animal ſtellione homini fraudulentius invidet; cutem enim quam quotannis exuit, protinus devorat, ut præripiat homini præſentiſſimum comitialis morbi remedium. *Stellio eſt ſchema fraudis.* Unde ſtellio ſignificat fraudulentum, & crimen ſtellionatus vocatur crimen doli & impoſturæ. ita Plinius lib. 30. cap. 10. Stellionis vox erat illa Lyſandri, qui cùm culparetur, quòd multa per dolum ageret, reſpondit: *Vbi leonina pellis non ſufficit, ibi aſſuenda eſt vulpina.* teſtis eſt Plutarch. in Apophth.

Numerantur hìc ſeptem reptilia, quia licet omnia reptilia ſint immunda, ut patet v. 41. hæc tamen præ reliquis. ita Iſychius.

Verùm cur lex hæc comedi vetat? præter literalem cauſam datam v. 29. ſymbolica eſt quam aſſignat Novatianus lib. de Cibis Judaicis c. 3. ubi ſic ait: *Quis muſtelæ corpus cibum faciat? ſed furta reprehendit. quis lacertam? ſed odit vitæ incertam varietatem, quis ſtellionem? ſed maculas execratur prædam de aliena morte quærentes. quis corvum? ſed verſutas execratur voluntates. quis paſſerem:* (ita enim ipſe vertit, quòd habent Septuag. στρουθίον, ſed malè: *Immundorum animalium ſymbola ex Novatiano.* conſtat enim ex Hebræo, Chaldæo, & Noſtro vertendum eſſe ſtruthionem. nam paſſer non immundum, ſed mundum erat animal, aptumque etiam ad expiationem, ut patet hìc c. 15. v. 5.) *cùm eum interdicit, intemperantiam coarguit, quando noctuam, odit lucifugas veritatis, quando cygnum, cervicis altæ ſuperbos? quando charadrium, garrulam nimis linguæ intemperantiam, quando veſpertilionem, quærentes tenebras noctis ſimul & erroris: ſic in camelo vitam damnat enormem, & criminibus tortuoſam: cùm ſuem, vitam reprehendit bonum ſuum in ſola carne ponentem: cùm leporem, accuſat reformatos in fœminam viros.* Tradunt enim Phyſici, lepori utrumque ineſſe ſexum, uti & hyænæ. *Lepus utrumque habet ſexum, hinc ſignificat effeminatos.* ita & Cyrillus lib. 9. contra Julian. Radulph. & Iſychius jam ſæpiùs.

Poteſt quoque lepus eſſe ſymbolum uſurarii. nam, ut ait Plutarch. lepus ſimul parit, & aliud alit, & rurſum ſuperfœtat: ita fœnerator æs alienum, priuſquam conceperit, parit. Nam dans mutuum, ſtatim petit fœnus, illudque tollens, rurſum fœnerat quod pro fœnore accepit.

Peccata ergo & vitia beſtiarum ſunt, hominemque quaſi in beſtiam commutant.

Præclarè Boetius lib. 4. proſa 3. *Quem*, inquit, *transformatum vitiis vides, hominem æſtimare non potes; ſed fuiſſe hominem, adhuc ipſa humana corporis relicta ſpecies oſtentat. Avaritia fervet alienarum opum violentus ereptor, ſimilem lupi dixeris. Ferox atque inquietus, linguam litigiis exercet? cani comparabis. Inſidiator occultus ſurripuiſſe fraudibus gaudet? vulpeculis exæquetur. Iræ intemperans fremit? leonis animum geſtare credatur. Pavidus ac fugax non metuenda formidat? cervi ſimilis habeatur. Segnis ac ſtupidus torpet? aſinum vivit. Levis atque inconſtans ſtudia permutat? nihil ab avibus differt. Fœdis immundiſque libidinibus immergitur? ſordidæ ſuis voluptate detinetur, ita homo probitate deſerta vertitur in belluam.*

OMNIA HÆC (reptilia) IMMUNDA SUNT] non tantùm quoad eſum, ſed etiam quoad tactum, ita ut ea tangere non liceat, ut patet v. 41. & 43. & cap. 5. v. 2. ubi reptile æquatur morticinio, quia venenoſum eſt utrumque. VERS. 31.

CILICIA] Hebr. eſt שק ſac, id eſt *ſaccus*, per quem Hebræi ſignificant veſtes è pilis duras, quales ſunt ruſticorum, mendicorum, pœnitentium. VERS. 32.

IN QUOCUMQUE FIT OPUS] q. d. Vas quodcumque, quo ad opus aliquod utimur.

ET POSTEA MUNDABUNTUR] id eſt erunt munda. non enim alia lotione vel mundatione erat opus, ſed adveniente veſpera expirabat hæc legalis immunditia, ut rurſum cenſerentur munda. patet ex Hebr. Chald. Septuag.

VAS AUTEM FICTILE, IN QUOD HORUM QUIDQUAM INTRO CECIDERIT, POLLUETUR] VERS. 33. Hebr. *omne quod eſt in eo*, ſcilicet vaſe tali, *polluetur, & idcirco frangendum eſt*, quia ſcilicet fictile eſt: nam ſi foret ligneum aut metallinum, non eſſet frangendum, ſed abluendum, ut dixit v. præc. Simile audivimus de vaſe fictili, in quo coquitur caro ſacrificii pro peccato, c. 6. 28.

OMNIS CIBUS, &c. SI FUSA FUERIT SUPER EUM AQUA, IMMUNDUS ERIT] VERS. 34. *Aqua*, intellige immunda, vel fluens ex immundo vaſe. unde Chald. vertit, *aqua quæ aliquid horum*, putà pollutorum jam dictorum, *tetigerit*.

Tropol. aqua immunda mollitiem animi ſignificat: eſt enim hæc aqua cupiditatis, quæ inficit illud cui miſcetur. Sicut ergo tentatio immunda tali aqua madidos molles & languidos necat; ſic aridos & fortes exercet, roborat & coronat. ita Radulph.

ET OMNE LIQUENS QUOD BIBITUR DE UNIVERSO VASE, IMMUNDUM ERIT] *Vaſe*, intellige immundo. Nota. Tantùm de liquidis dicitur, quòd ea polluantur; unde videtur, quòd ſicca, v. g. panis in tali vaſe immundo poſitus, non fuerit pollutus: cujus ratio congrua eſt, quòd ſicca non tam facilè ſordes recipiunt, ut humida.

ET QUIDQUID DE MORTICINIS HUJUSCEMODI CECIDERIT SUPER ILLUD (vas) IMMUNDUM ERIT] VERS. 35. ſcilicet, illud vas, in quo aliquid de morticinis cecidit.

SIVE CLIBANI, quibus pane coquuntur, SIVE CHYTROPODES] id eſt ollæ habentes pedes, ut ſunt dipodes, tripodes, &c. quia fictiles ſunt & lutei, juxta dicta v. 33.

Tropolog. Tropologicè, clibanus eſt patientia Martyrum, chytropodes ſunt Doctores, in quibus cibi ſanæ doctrinæ, ſuppoſito igne operationis Spiritus ſancti coquuntur, quia hæc nihil proſunt, niſi omnia immunda declinent. ita Iſychius & Radulph.

FONTES VERO, ET CISTERNÆ, ET OMNIS AQUARUM CONGREGATIO MUNDA ERIT] VERS. 36. Intellige, etiamſi quid immundum in ea ceciderit; ita ſtatuit Deus ob neceſſitatem aquarum, quibus carere nequit homo. Eadem ratio eſt de ſemine, ut ſequitur v. 37. niſi illud eſſet aqua perfuſum; tunc enim, quia humidum, faciliùs ſordes contrahebat, ideoque cenſebatur immundum, dandumque erat beſtiis, quia nulla expiationis hìc fit mentio.

Tropologicè, fonte & ſemine ſignificatur doctrina veritatis, quæ etiam de morticiniis, id eſt vitiis, diſputans aut differens, non polluitur, neque polluit, niſi animam aqueam & mollem, quæ turpia per conſenſum attrahit & imbibit. ita Radulph.

QUI COMEDERIT EX EO (morticinio) QUIPPIAM, SIVE PORTAVERIT, intellige neſciens, IMMUNDUS ERIT USQUE AD VESPERAM] VERS. 40. nam ſi ſciens comediſſet quis, graviter peccaſſet, & ſupplicio fuiſſet dignus.

Om-

Vers. 40. Omne quod reptat ſuper terram, abominabile erit) quia terreſtre, fœdum, & venenoſum eſt, ut dixi v. 31.

Reptilia ſunt homines terreni.

Tropol. reptilia ſunt & reptant, qui cælum & cæleſtia negligunt, qui corpus & mentem per terram trahunt; quorum omnia deſideria ſunt terrena, quorum mens non eſt in æthere, ſed in ære, quorum Deus venter eſt, aut mammona, aut ambitio. Similis tropologia eſt ſequentium.

Vers. 42. Quidquid ſuper pectus quadrupes graditur, (quia pedes habet breves, unde neceſſe eſt ut in motu innitatur ventri & terræ, uti ſerpentes. Tropolog. ſignificantur gaſtrimargæ, ſive gulæ dediti; ita Iſychius) et multos habet pedes, ut vermes; ſive per humum trahitur, uti ſunt reptilia, non comedetis, quia abominabile eſt.

Vers. 43. Nolite contaminare animas veſtras] id eſt vos ipſos, contrahendo immunditiem legalem, per eſum animalium hic vetitorum: quamquam poterant contaminare animam etiam peccato, ſi ſcilicet ſcienter, contra præceptum hoc ea comediſſent:

Nec tangatis quidquam eorum] quæ proximè præceſſerunt: nam alia ſaltem tangere licebat, verbi gratia, camelis inſidere poterant, uti dixi v. 26. Hinc patet, ex hac lege non licuiſſe Judæis tangere reptilia, ita ut ſi ea ſcientes tangerent, peccarent.

Judæis non licebat tangere reptilia, ſi ea tangebant, peccabant.

Judæi ergo per reptilium contactum, non tantùm incurrebant immunditiam legalem, ut vult Abulenſ. ſed & ſpiritalem, puta peccatum, violabant enim hoc præceptum Dei: *Nec tangatis quidquam eorum*; & rurſum, *Ne polluatis animas veſtras in omni reptili*. Jubet enim hic Deus, ea quaſi immundiſſima nec comedi, nec tangi, *Ne*, ait, *immundi ſitis*, ſcilicet tam legaliter, quàm ſpiritaliter. ratio eſt quæ ſequitur.

Vers. 44. Sancti, id eſt mundi, eſtote (ſic *ſanctus* pro mundo capitur Deuter. 23. 14. ubi dicitur, *Ut ſint caſtra tua ſancta*, id eſt munda) quia ego ſanctus, id eſt mundus, ſum] qui deteſtor immunditiem Gentilium in ſacrificiis & epulis, de quibus S. Auguſt. libr. 6. & 7. de Civit. quique volo vos ſanctitatem meam ſpiritalem hac corporali veſtra imitari & repræſentare.

Nota. Temperantia & abſtinentia à cibis vetitis, vocatur hìc ſanctitas, id eſt puritas, quia cibi vetiti cenſebantur immundi, polluti & execrabiles, ac comedentem polluere & contaminare, uti ſæpiùs hìc inculcat Deus. Audi S. Bernard. ſerm. 22. in Cant. *Uſitatum*, ait, *in Scriptura ſanctificationem pro continentia, ſeu munditia poni. Denique quid illa apud Moſen tam crebræ ſanctificationes aliud erant, quàm quædam purificationes hominum temperantium ſe à cibo, à potu, concubitu, hiſque ſimilibus? Sed audi Apoſtolum: Hæc eſt, inquit, voluntas Dei, ſanctificatio veſtra, ut ſciat unuſquiſque veſtrum vas ſuum poſſidere in ſanctificatione & non in paſſione deſiderii. Item: Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, ſed in ſanctificationem. Liquet quòd ſanctificationem pro temperantia ponit*. Notent id hæretici, diſcantque hìc, jejunia & abſtinentiam lege Dei & Eccleſiæ ſancitam, vocari & eſſe ſanctitatem.

Ne polluatis animas veſtras in omni reptili) Audiant hoc & intelligant tropologicè Chriſtiani, ut iis quæ humi repunt, quæque ima terræ ſunt bona, non ſe polluant, ſed animam ſanctam Deo & cælo conſervent.

Vers. 45. Ego enim ſum Dominus (Hebr. *ego ſum iehova*, ſcilicet in meipſo per eſſentiam, & *elohim*, ſcilicet vobis per providentiam, imperium & gubernationem;) qui eduxi vos de terra Ægypti, ut eſſem vobis in Deum) q. d. Ideo eduxi vos, ut eſſetis mihi populus ſeparatus ab aliis gentibus, earumque ritibus, & peculiariter cultui meo addictus. Hoc beneficium, quia primum, maximum, & fundamentum cæterorum, paſſim inculcat Deus.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Præſcribitur purificatio, & oblatio facienda puerperæ 40. die à partu expleto, ſi maſculum; 80. die, ſi feminam pepererit: videlicet ut offerat agnum in holocauſtum, & pullum columbæ vel turturem pro peccato; ſin pauper ſit, offerat duos pullos columbarum, vel duos turtures.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum, immunda erit ſeptem diebus, juxta dies ſeparationis menſtruæ. 3. Et die octavo circumcidetur infantulus: 4. ipſa verò triginta tribus diebus manebit in ſanguine purificationis ſuæ. Omne ſanctum non tanget, nec ingredietur in Sanctuarium, donec impleantur dies purificationis ſuæ. 5. Sin autem feminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus, juxta ritum fluxus menſtrui, & ſexaginta ſex diebus manebit in ſanguine purificationis ſuæ. 6. Cumque expleti fuerint dies purificationis ſuæ, pro filio, ſive pro filia, deferet agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ ſive turturem pro peccato, ad oſtium tabernaculi teſtimonii, & tradet ſacerdoti, 7. qui offeret illa coram Domino, & orabit pro ea, & ſic mundabitur à profluvio ſanguinis ſui. iſta eſt lex parientis maſculum aut feminam. 8. Quòd ſi non invenerit manus ejus, nec potuerit offerre agnum, ſumet duos turtures vel duos pullos columbarum, unum in holocauſtum, & alterum pro peccato: orabitque pro ea ſacerdos, et ſic mundabitur.

Vers. 2. Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum, immunda erit ſeptem diebus) Pro *ſuſcepto ſemine*, hebraicè eſt תזריע *tazria*, quod Oleaſter, Cajetanus hic, & Janſenius in Concord. Euangel. c. 10. vertunt, *ſi fecerit ſemen*, id eſt prolem, hoc eſt, ſi generarit. Eſt enim *tazria* in hiphil activum; & *ſemen* paſſim in Script. capitur pro prole.

Lex purificationis fertur iis tantùm, quæ ſuſcepto viri ſemine concipiunt. Probatur. Primò: Secundò. Tertiò.

Verùm meliùs vertiſſe noſtrum Interpretem, *ſuſcepto ſemine*, patet Primò, ex eo quod ſequitur, *Et pepererit*; inde enim patet תזריע *tazria* quod præcedit, vertendum eſſe, *ſi ſuſceperit ſemine*, ſive *conceperit*, formaritque fœtum: alioqui enim idem diceretur, eſſetque tautologia dicendo, Si generarit, & pepererit.

Secundò, quia cum noſtro Interprete conſentiunt Septuag. qui vertunt, ἐὰν σπερματισθῇ, *ſi ſuſceperit ſemen*; & Chald. *ſi conceperit*; & Hebræi, Lyranus ac Vatablus, qui vertit, *ſi ſuſcepto ſemine marem pepererit*.

Tertiò, quia Hebræum *tazria*, propriè ſignificat, ſi *ſeminificaverit, ſi ſemen fecerit & emiſerit*, more ſcilicet naturali & ordinario, hoc eſt, ſi ſuſcepto viri ſemine, ſuum quoque emittens, conceperit. Mulier enim in conceptu viri ſemen ſuſcipiens, ſuum quoque emittit in matricem, *quod mox à virili ſemine retinetur, coagulatur, atque fortificatur, itaque creſcit, & tandem in membra conſurgit: ſicque concipitur embryo, ſive infans*, inquiunt Hebræi & Vatablus, qui addunt: *Ex virili ſemine formantur nervi & oſſa, ex mulieris verò ſemine producuntur caro, ſanguis, & pili infantis*. Sed hoc ultimum negant medici, aſſeruntque membra omnia mixtim formari ex ſemine, tam mulieris quàm viri.

Hinc B. Virgo conc...

Hinc communis Patrum & Doctorum olim, uno excepto Abulenſi, fuit ſententia, Beatam Virginem parientem

pient Chriſtum ex Sp. ſancto hac lege non fuit obligata.

tem Chriſtum hac lege non fuiſſe comprehenſam; eò quòd ipſa non ex ſuſcepto viri ſemine ſuum emittens, ſed ex Spiritu ſancto, Chriſti corpus ea puriſſimis ejus ſanguinibus efformante, Chriſtum conceperit; quaſi ſingulari Spiritus ſancti providentia, hanc Virginem excipere volentis factum ſit, ut Moſes hoc loco non ſit uſus verbo הרה *hara* quod abſolutè concipere; ſed *tazria*, quod ſuſcepto viri ſemine ſuum emittere, atque concipere ſignificat. Ita

Ita docent Patres.

docent Origenes, Ruper. & Radulph. hic, atque Euſeb. Emiſſenus, S. Ildefonſus, S. Eligius, Laurent. Juſtinian. ſerm. de Purificatione B. Virginis, S. Bernard. de eadem ſerm. 3. Euthymius, Theophyl. Anſelm Beda in Lucæ 2. Chryſoſt. hom. de occurſu Domini; graviſſimè verò S. Cyrillus Alexandr. lib. 2. de Fide ad Reginas ſub initium, contra Arrianos idipſum confirmat. *Clare patet*, ait, *in quantam impietatem prolabantur Arriani, qui Deiparam Mariam iis ſacrificiis, quæ pro puerperis ex lege offerri mos erat, opus habuiſſe afferunt.*

quia & hæretici.

Unde & noſtri hæretici Melanchthon, Artopœus, Sarcerius, & alii, aliàs in Beatam Virginem iniqui, idipſum confitentur, uti oſtendit Petrus Caniſius lib 4. Marial c. 12. Simili modo Exodi 13. 2. ex Patribus oſtendi, lege illa primogenitorum non fuiſſe comprehenſum Chriſtum; eò quòd Chriſtus non aperuit vulvam matris, ſed ea clauſa ex Virgine natus eſt.

B

Dices, Hæc lex purificationis ſtatuitur puerperis propter fluxum ſanguinis, qui eis naturaliter contingit in puerperio, ut dicitur v. 4 ob hunc enim immundæ cenſebantur puerperæ, & purificari debebant: atqui iſte fluxus fuit etiam in B. Virgine: ergo & illa hac lege comprehenſa fuit, debuitque purificari. ita Abulenſ.

Partus B. Virginis fuit puriſſimus ſine ſorde & fluxu ſanguinis.

Reſpondeo, minorem eſſe falſam, eſſeque contra communem Patrum ſententiam, qui aſſerunt partum B. Virginis fuiſſe puriſſimum, omniſque ſordis & fluxus ſanguinis expertem. Ita disertè Sophronius in VI. Synodo actione 2. *Partus*, ait, *Virginis fuit incorruptibilis, quia ſine fluxu ſanguinis, aut ſimili paſſione perfectus eſt*. Ita & Epiphan. lib. 3. contra hæreſ. in fine, S. Cyprian. ſerm. de nativitate Chriſti, S. Auguſt. lib. de Quinque hæreſ. hæreſ. 5. *Stulta*, inquit, *unde ſordes in Virgine matre, ubi non eſt concubitus cum homine patre? unde ſordes in ea, quæ nec concipiendo libidinem, nec pariendo paſſa eſt dolorem?* ita & Synodus Trullana pluſquam 200. Patrum can. 70. partum Virginis abſque ſecundinis (licet alii vertant, abſque dolore) fuiſſe definit. Voluit ergo Spiritus ſanctus excellentiam Virginis hìc indicare, quò magis eluceat ejus humilitas & obedientia, quæ licet legi huic non obnoxia, eam tamen adimplevit, uti una ceterarum puerperarum immundarum. *Eſto*, ait S. Bernardus ſerm. 3. de Purificatione, *ò Virgo inter mulieres tamquam una earum, nam & filius tuus ſic eſt in numero puerorum.*

C

Hæc lex purificationis eſt iam abolita, nec obligat Chriſtianas.

Nota. Hæc lex purificationis jam eſt abolita, uti & reliquæ cæremoniales veteris teſtamenti; noſtræ ergo puerperæ ea non obligantur, poſſuntque ſine peccato ſtatim à partu gratias acturæ templum ingredi, uti reſpondit Innocent. III. c. unic. de purific. poſt partum: tamen ob venerationem imitationemque Beatæ Virginis, multæ ab eccleſiæ introitu 40. diebus poſt partum abſtinent, inquit Radulph. l. 8. c. 6. ſub initium. Unde & Innoc. addit: *Si tamen ex devotione aliquamdiu voluerint abſtinere ab eccleſia, devotionem earum non ducimus improbandam.*

Dices, In Miſſa Aethiopum, dicitur in benedictione puerperæ: *Tu Domine docuiſti Moſen conſtitutionem mundam, &c. quaſumus ergo pro ancilla quæ ſervavit conſtitutionem ſuam*: ergo hæc Moſis conſtitutio etiam Chriſtianas obligat.

D

Reſpondeo, *quæ ſervavit conſtitutionem ſuam*, intellige, quoad ipſam cæremoniam purificationis, non autem quoad ipſam rationem & obligationem legis, ſive conſtitutionis; noſtræ enim puerperæ huic conſtitutioni ſe conformant, non quia illa obligantur, ſed ſponte & ex devotione ſua jam dicta.

Tropol. hæc purificatio ſymbolum erat pœnitentiæ, qua puritatem animi recuperamus.

Moral. purificatio eſt pœnitentia.

Præclarè Nazianz. orat. 6. Nihil, ait, Deus purus tanto in pretio habet ac puritatem, aut purgationem. Et Barlaam moriturus diſcipulo ſuo Joſaphat commẽdat animi puritatem, quaſi ingentis pretii theſaurum, teſte Damaſceno. Hinc ad purgandas criminum ſordes bal-

A

neum ex ſanguine ſuo nobis Chriſtus præparavit. Nam, ut ait S. Johannes Apocal. 1. *lavit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo*. Et Paulus ad Titum 2. *Dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum acceptabilem*. Quare Tertull. libr. de Pœnit. docet ſtatim eſſe pœnitendum; & animam peccato læſam ſtatim curandam & purificandam eſſe oſtendit exemplo brutorum. *Cervus enim transfixus, ut ferrum & irrevocabiles moras eius de vulnere expellat, ſcit ſibi dictamno medendum. Hirundo ſi excæcaverit pullos, novit illos oculare rurſus de ſua chelidonia. Peccator reſtituendo ſibi inſtitutam à Domino exomologeſin ſciens, præteribit illam?* Idem habet Pacianus Exhort. ad pœnitent. unde ſubdit Tertull. *Pœnitentiam tu peccator ita invade, ita amplexare, ut naufragus alicuius tabulæ fidem: hæc te peccatorum fluctibus merſum prolevabit, & in portum divinæ clementiæ protelabit.*

S. Ephrem. l. de die judicii, *Compunctio*, ait, *ſanitas animæ eſt, illuminatio mentis eſt; compunctio remiſſionem delictorum nobis acquirit*. S. Hieron. in epitaphio Fabiolæ, agens de ejus contritione: *Quæ peccata*, ait, *fletus iſte non purget? quas inveteratas maculas hæc lamenta non abluant?* Et infrà: *O felix pœnitentia, quæ ad ſe Dei trahit oculos?* S. Ambroſ. l. 2. de Pœnitent. *Evidentiſſimè*, ait, *Domini prædicatione mandatum eſt etiam graviſſimi criminis reis, ſi ex toto corde & manifeſta confeſſione peccati pœnitentiam gerant, Sacramenti cæleſtis refundendam gratiam*. S. Chryſoſt. ſerm. de pœnit. *O pœnitentia, ait, quæ peccatum miſerante Deo remittis, & paradiſum reſeras, quæ contritum ſanas hominem, & triſtem exhilaras, vitam de interitu revocas, ſtatum reſtauras, honorem renovas, fiduciam das, reformas vires, gratiamque abundantiorem refundis. O pœnitentia, quid de te novi referam. Omnia ligata tu ſolvis, omnia ſoluta tu reſeras, omnia adverſa tu mitigas, omnia contrita tu ſanas, omnia confuſa tu lucidas, omnia deſperata tu animas. O pœnitentia excellentior auro, ſplendidior ſole, quam non vincit peccatum, nec defectio ſuperat, nec deſperatio delet. Pœnitentia reſpuit avaritiam, horret luxuriam, &c. pœnitentia miſericordiæ mater, & magiſtra virtutum, magna opera tua, quibus reos reſolvis, ac reficis delinquentes, lapſos relevas, recreas deſperatos. Per te ſubitò rapuit latronem Chriſtus ad regnum; per te David poſt flagitium, felix iterum recepit Spiritum ſanctum*, &c.

Ruſum S. Ambroſ. libr. 2. de Pœnitent. *Faciliùs*, ait, *inveni qui innocentiam ſervarint, quàm qui congruè egerint pœnitentiam*. Si quæras, Quam ergo, Ambroſi, congruam vocas pœnitentiam? reſpondet ibidem: *Renuntiandum ſæculo eſt, ſomno ipſi minus indulgendum quàm natura poſtulat, interpellandus eſt gemitibus, interrumpendus eſt ſuſpiriis, ſequeſtrandus orationibus: vivendum eſt ita, ut vitali huic moriamur uſui, ſeipſum ſibi homo abneget, & totus mutetur, ſicut quendam adoleſcentem fabulæ ferunt poſt amores meretricios peregrè profectum, & abolito amore egreſſum poſtea veteri occurriſſe dilectæ, quæ ubi non interpellatam ſe mirata, putaverat non recognitam, rurſus occurrens dixerit, Ego ſum; reſponderit ille, Sed ego non ſum ego. Unde bene Dominus ait, Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum ſibi, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.* Loquitur Ambroſius de exacta & perfecta pœnitentia, quam pauci agunt: communem enim, quæ præſertim accedente Sacramento pœnitentiæ, ſufficit ad remiſſionem peccatorum & ad ſalutem, multi amplectuntur & agunt.

IMMUNDA ERIT SEPTEM DIEBUS) ita ut nemini, ne marito quidem, cum ea verſari liceat per ſeptem dies: reliquis deinde 33. diebus, qui ſuperſunt uſque ad 40. arceatur quidem ſanctuario, ſed tamen cum ea loqui, veſci & verſari (non tamen copulam habere, inquit Abulenſ. erat enim inſtar menſtruatæ) liceat: idcirco hiſce ſeptem diebus dicebatur ſeparata, erantque hi dies ſeparationis, reliqui verò 33. erant dies purificationis.

JUXTA DIES SEPARATIONIS MENSTRUÆ) q. d. Hiſce ſeptem diebus tam immunda erit, quàm mulier menſtruata, & eodem modo ſe ſeparatam & immundam gerere debebit, ac menſtruata, de qua c. 15. v. 19.

IPSA VERO TRIGINTA TRIBUS DIEBUS MANEBIT IN SANGUINE PURIFICATIONIS SUÆ) id eſt, Vers. 4.
in ſanguine quo aſſiduè purgatur, inquit Janſen. in c. 10. Concord. Euang. Secundò, per hypallagen; q. d. Manebit in purificatione ſanguinis ſui donec ſcilicet à fluxu ſangui-

Digitized by Google

guinis purgetur, de quo plura v. 5. Similis hypallage eſt A Exodi 12. 18. Jerem. 11. 19. & alibi.

Tropolog.

Tropol. in ſanguine purificationis manere, eſt ærumnam mortalitatis ſuſtinere, in quam peccando lapſi ſumus, per quam tamen ab his quæ commiſimus emundamur: ut quadrageſimo die reſurrectionis, Domino in templo cæleſti immortales & glorioſi ſiſtamur. ita Radulph.

Moral. de puritate & caſtitate.

Rurſum ſymbolicè & propriè, ſanguis hic & ſordes puerperii, effectus, pœna & indices erant libidinis, quam habuit femina in coniugali copula & conceptu. Quod enim concipitur turpi cum amore, hoc paritur cum dolore, purgatur cum fœtore, ita juſta & æterna Dei lege ſancitum eſt. Voluit ergo Deus hac purificatione ſignificare, caſtitatem coniugii non accedere ad cælibatum, ſed impuram eſſe; & conjuges in conjugio egere purificatione. Rectè Caſſianus collat. 21. c. 33. *In lege*, ait, *in qua coniugiorum iura ſervantur, quamvis coherceatur luxuriæ evagatio, uni tantum feminæ tamen mancipatur. Hinc nequaquam poſſunt carnalis concupiſcentiæ oculi non vigere, & difficile eſt ut ignis, cui etiam ſtudioſè pabula ſuggeruntur, ita præfixis terminis includatur, ut non etiam extrà vagatus ambuſtat quidquid attigerit.* Plena ergo puritas eſt in caſtitate & continentia, cujus candorem, decus & elogia ita depingit S. Cyprianus lib. de Bono pudicitiæ: *Pudicitia*, inquit, *eſt honor corporum, ornamentum morum, ſanctitas ſexuum, vinculum pudoris, fons caſtitatis, pax domus, concordiæ caput. Pudicitia ſollicita non eſt cui placeat, niſi ſibi. Pudicitia ſemper verecunda, dum innocentiæ mater eſt. Pudicitia ſemper ornatur ſolo pudore, bene ſibi tunc conſcia de pulchritudine, ſi improbis diſplicet. Pudicitia nihil ornamentorum quærit, decus ſuum ipſa eſt. Hæc nos commendat Domino, connectit Chriſto, beata ipſa, & beatos efficiens apud quoſcumque habitare dignatur: quam numquam accuſare poſſunt, nec qui eam non habent, venerabilis etiam hoſtibus ſuis, dum illam multò magis mirantur, quia eam expugnare non poſſunt.*

S. Ephrem ſerm. de caſtitate: *O caſtitas mater dilectionis, & angelicæ vitæ ratio. O caſtitas quæ mundo es corde, ac dulci gutture, hilarique aſpectu. O caſtitas quæ homines angelis ſimiles reddis. O caſtitas quæ Dei amicum ita exaltaſti in patria æterna, ut & eos qui amaverant ipſum ſedimenet. O caſtitas ornamentum Dei, benignitatis, diſciplinæ cognitioniſque paran. O caſtitas, portus tranquillus, in ſumma pace ac ſecuritate conſtitutus*, &c. Et auctor libri de Singular. clericorum apud S. Cyprianum (hunc enim librum non eſſe Cypriani patet ex ſtilo) *Caſtitas*, inquit, *munimen invictum eſt ſanctimoniæ, & expugnatio fortis infamiæ: fortitudinis firmitas, & laſciviæ petulantis infirmitas: probitatis præſidium, & improbitatis excidium: animæ victoria, & corporis præda: ulterior gloriarum, & ſervilitas criminum: pronuba ſanctitatis, & repudium turpitudinis: ſinceritatis indicium, & abolitio ſcandalorum: exercitium continentiæ, & evacuatio tota luxuriæ, pax ſecura virtutum, & debellatio inquieta bellorum. puritatis culmen, & libidinis carcer: honeſtatis portus, & ignominiæ naufragalis locus: virginitatis mater, & hoſtis immunditiæ: lorica pudoris, & ſpolium probroſitatis: corruptionis exitium, murus vigoris, & deſtructio vulgaritatis: ſeveritatis gladius, triumphator & diſſolutionis occiſor: armatura virium, & exterminatrix flagitiorum: integritatis dignitas, & fornicationis addictio: claritatis faſtigium, & dedecoris præcipitium: voluntas bonorum operum, & afflictio vitiorum: refrigerium pudicitiæ: & pœna petulantiæ, acquiſitio triumphorum, & facinorum detrimentum: requies ſalutis, & perditionis exitium: vita ſpiritus, & carnis interitus: ſtatus qualitatis angelicæ, & funus humanæ ſubſtantiæ. Huius retinaculis omnis obſcœnitas frenatur, & compedibus eius calces furentis libidinis ſtrangulantur.*

S. Ephrem ſerm. de Caſtitate: *O caſtitas oculorum frenum, quæ à tenebris ad lucem totum corpus transfers! O caſtitas quæ carnem caſtigas, & in ſervitutem redigis, & ad cæleſtia velociſſimè penetras! O caſtitas quæ cor poſſidentis te lætificas, & animæ ad cæleſtia alas adiungis! O caſtitas quæ ſpiritale gaudium paris, & mærorem aufers! O caſtitas quæ paſſiones minuis, & animum à perturbationibus liberas! O caſtitas, quæ iuſtos illuminas, & diabolo tenebras offundis! O caſtitas quæ pigritiam depellis, & patientiam affers! O caſtitas currus ſpiritalis poſſeſſorem ſuum in ſublime evehens! O caſtitas quæ roſæ inſtar in medio animæ & corporis flores, univerſamque domum odoris fragrantia reples! O caſtitas præcurſor, atque cohabitator Spiritus ſancti!* Ut hanc puritatem aſſequerentur coniuges nonnulli illuſtres, continentiam in conjugio ex mutuo conſenſu ſervarunt. Ita fecerunt S. Ammon cum uxore Euphraxia ex familia Theodoſii Imperator. oriunda, cum Antigono marito, Anaſtaſius cum Theognia, Euchariſtus cum Maria, Magna cum marito, Olympias cum Nebridio, ut patet ex eorum Vita. Plures citavi 1. Corinth. 7. 6.

Quare hoc tantum caſtitatis donum nemini ſine peculiari Dei gratia, & multa oratione obtingit. Teſtis eſt S. Auguſt. de ſeipſo 10. Confeſſ. 29. *Tota ſpes*, ait, *mea non niſi in magna valdè miſericordia tua. O amor qui ſemper ardes, & numquam extingueris charitas, Deus meus, accende me. Continentiam iubes, da quod iubes, & iube quod vis.* Hinc etiam ſolet Deus virgines & caſtos tueri, ut inſtar amianti ſint ab igne inviolabiles. Nec enim ignis in eis invenit vitius aut ſordes, quas adurat. Ita S. Cunegundis uxor Henrici Imper. ut ſuam virginitatem marito probaret, nudis & illæſis pedibus ſuper ferrum candens ambulavit. Ita Theognia juſſu S. Baſilii excipiens in ſinum carbones ignitos, illæſo ſinu eos geſtavit, eò quòd in conjugio cum Anaſtaſio marito continentiam ſervaret, teſtis eſt Amphiloch. in Vita S. Baſilii. Ita & Abbas ille B qui Porphyriam meretricem convertit, cùm in ſuſpicionem fornicationis cum ea veniſſet, ab ea ſe purgavit igne, quem in veſte illæſa portavit, ut habetur in Vita S. Johannis Eleemoſynarii.

SIN AUTEM FEMINAM PEPERERIT, IMMUNDA ERIT DUABUS HEBDOMADIS, IUXTA RITUM FLUXUS MENSTRUI (putà 14. diebus, quod erat duplum dierum ſeparationis, ſi peperiſſet maſculum, v. 2.) ET SEXAGINTA SEX DIEBUS MANEBIT IN SANGUINE PURIFICATIONIS SUÆ] ita ut additis prioribus 14. diebus, quibus omnino fuit ſeparata, fiant 80. dies purificationis, qui ſunt duplum purificationis in partu maſculi; in eo enim tantùm ſtatuti ſunt 40. dies, v. 4. *Verſ. 5.*

Quæres, cur in partu maſculi tantùm 40. in partu verò feminæ ſtatuantur 80. dies purificationis? *Cur in partu maſculi 40. dies purificationis; in feminæ, 80 ſtatuantur?*

Reſpondent Hych. & Cyrill. lib. 15. de Adoratione, & Maldonat. in Luc. 2. 22. tot dies appoſitè ad naturalem maris & feminæ formationem, conſtitutos eſſe: nam marem formari & perfectè organizari 40. diebus, ideoque 40. die animari. mox enim ut fœtus perfectè formatus eſt, C animatur, uti docent medici: feminam verò formari & organizari per dies 80. idque ob debilitatem caloris & virtutis ſeminalis. Jam hanc formationem maris & feminæ fieri ex ſanguine menſtruo: unde nec tunc mulierem gravidam menſtrua pati, ob quæ ex lege Numer. 15. 19. immunda fuiſſet, idcoque poſt partum tot diebus cenſeri immundam quod retinuit menſtrua, & ex ſanguine menſtruo fœtum efformavit, eo quòd menſtrua hæc per partum effuderit. *Reſponſio prima.*

Moralem verò cauſam eſſe, quia quot diebus prolem efformavit, totidem quaſi in eamdem peccatum originale tranſmiſit; unde totidem diebus purificari debere.

Verùm huic ſententiæ repugnant medici: nam Lævinus Lemnius libr. de Occultis naturæ miraculis c. 11. docet maris formationem abſolvi aliquando die 30. aliquando 35. aliquando 40. aliquando 45. feminæ verò nunc 35. nunc 40. nunc 45. nūc 50. Hippocrates verò lib. de Natura fœtus num. 10. docet maſculum ut longiſſimè 30. diebus formari; feminam ut longiſſimè 42. diebus: idque probat ex purgatione, quæ poſt maſculi partum durat 30. D poſt feminæ 42. diebus, ut longiſſimè. *Refellitur.* *Formatur mas ante 30. dies femina ante 42. ait Hippocrates.*

Hinc Secundò, alii cenſent hìc ſpectari tempus non formationis, nec animationis fœtus, ſed motus quo ſe fœtus in utero prodit. nam ut docet Ariſtot. lib. 7. Hiſtor. animal. c. 3. maſculi ut plurimùm circa 40. diem in dextero uteri latere movere ſe incipiunt, feminæ verò circa nonageſimum diem, idque in ſiniſtro matricis latere. Verùm nec hoc per omnia huic legi & tempori reſpondet, neque certum aut uſquequaque verum eſt: nam Hippocrat. lib. de Alimento, & alii docent, neque formationis, neque motus, neque partus hominis ſimplex & commune omnibus ſtatutum eſſet tempus, ſed varium & multiplex. Adde, hanc purgationem non tam ex formatione vel motu, quàm ex immunditia partus ſpectandam eſſe. *Reſponſio ſecunda.* *Refellitur.*

Unde Tertiò, probabiliùs reſpondet Franc. Valeſius, me- *Reſponſio tertia & genuina.*

Digitized by Google

medicus Philippi II. Regis Hiſp. lib. de Sacra Philoſ. c. 18. *Notandum*, inquit, *eſſe duplicem ex utero poſt partum vacuationem fieri, primam ſanguinis copioſe fluentis, ut ſingulis menſibus mulieribus fieri ſolet: ſecundam aliorum excrementorum, cum exiguo ſanguine fluentium paulatim. Utraque eſt ei quæ marem peperit brevior. nam cum feminæ humidiores & excrementoſiores ſint quam viri, neceſſe eſt earum principia in utero humidiora eſſe, quam ſint virorum. Unde experientia conſtat, non mares, ſed feminas ab iis mulieribus concipi, quæ aut natura ſunt, aut quas ex accidente in conceptu contigerit eſſe excrementoſiores: indigebunt ergo tales purgatione diuturniori. Et licet Hippocrates lib. de Genitura, longiſſimam expurgationem ejus quæ peperit marem cenſeat eſſe 30. dierum; ejus quæ feminam 42. tamen ex hac S. Scripturæ auctoritate & lege, colligitur priorem vacuationem in maribus poſſe fieri ad ſeptem dies, in feminis ad quatuordecim, poſteriorem in maribus ad 40. dies, in feminis ad 80. poſſe extendi.* huc uſque Valeſius.

tertia, & genuina.

Hoc enim innuunt verba Moſis dicentis: *Sexaginta ſex diebus manebit in ſanguine purificationis ſuæ.* quamquam hic locus non planè convincit. nam dici poſſet cum Vatablo, eam quæ parit feminam, per 80. dies cenſeri immundam; eique juberi ut maneat in ſanguine purificationis ſuæ; non quòd tamdiu fluat ſanguis poſt partum, ſed quia legaliter ex hac lege tamdiu habetur immunda, propter fluxum ſanguinis quem paſſa eſt per ſeptem dies à partu, ideoque per 33. dies conſequentes adhuc cenſeri eſſe in ſanguinis ſui fluxu, ejuſque purificatione legali, quam ex hac lege peragere jubetur.

In partu feminæ major eſt corruptio & languor, quàm maris.

Dico ergo, Propria & genuina cauſa hujus ſanctionis & diſparitatis eſt voluntas & beneplacitum Dei, qui in partu maris ſtatuit 40. dies purificationis, in feminæ 80. idque appoſitè ad naturam, ob majorem ſcilicet in partu feminæ humorum fluxum, & ſanguinis corruptionem, ac parientis majorem languorem, nam, ut docet Theodor. graviùs laborare ſolent mulieres dum feminam pariunt, quàm dum maſculum. Huic junge congruentiam Valeſii jam dictam, quòd ſcilicet fluxus ſanguinis in partu maris durare poſſit ad quadrageſimum diem, in feminæ ad 80. aut potiùs quòd hos terminos numquam excedat: ita ut hi termini definiant, non tam maximum ſive plurimum quod ſit, quàm plurimum & maximum quod non, uti loquuntur Phyſici.

Tropol.

Tropolog. mulier pariens maſculum eſt anima perfecta, perfectas excolens virtutes: hæc una quadrageſima, id eſt pœnitentia hujus vitæ ante mortem purgatur, ut ſtatim poſt eam evolet ad cælum: ſed feminam pariens, id eſt, quæ remiſſior ad virtutum culmina non contendit, hæc poſt hanc quadrageſimam pœnitentiæ, aliam in Purgatorio ſubibit. ita Radulph.

Vers. 6.

Cumque expleti fuerint dies purificationis suæ, pro filio sive pro filia, deferet agnum anniculum in holocaustum, et pullum columbæ sive turturem pro peccato] Quæſtio hic eſt, quonam referendum ſit τὸ *pro filio ſive pro filia*, an ad ſequens *deferet agnum in holocauſtum*, an ad præcedens *dies purificationis*. Alii enim & plures, erant dies purificationis pro partu filiæ, quàm filii. Ex hac quæſtione pendet & reſolvenda eſt alia quæſtio, an ſacrificia hìc præſcripta oblata ſint pro prole, an tantùm pro matre pariente, an pro matre & prole ſimul? Variæ hìc ſunt interpretum & Doctorum ſententiæ.

Hoſtiæ purificationis erantne matris, an prolis, an utriuſque?

Multi cenſent hæc ſacrificia fuiſſe oblata in holocauſtum & pro peccato, tum matris, tum prolis. ita S. Auguſtin. q. 40. Hugo, Rupert. hic, Beda & Euthym. in Lucæ 2. Barradius l. 10. c. 4. 5. 6. & S. Eligius homil. de Purificatione: licet enim per Sacramentum circumciſionis fuerit infans purgatus à peccato originali, tamen adhuc cum matre cenſebatur eſſe immundus legaliter; erat enim adhuc quaſi unum cum matre. unde cum matre per ſacrificium hoc expiabatur, & ſanctificabatur magis, Deoque hac legali cæremonia conſecrabatur. Huic ſententiæ favet id quod canit Eccleſia in Reſponſ. 2. & 3. primi nocturni in feſto Purificationis: *Obtulerunt pro eo* (puero Jeſu) *par turturum, aut duos pullos columbarum.*

Aliqui putant fuiſſe utriuſque.

Verùm probabiliùs Janſen. c. 10. Concor. Toletus & Maldonat. in Luc. 2. 22. & alii. cenſent mulierem parientem hæc obtuliſſe pro purificatione non prolis, ſed ſui ſolius: id enim diſertè dicitur v. 7. *Offeret* (ſacerdos) *illa coram Domino, & orabit pro ea* (non pro eo, ſcilicet puero) *& ſic mundabitur à profluvio ſanguinis ſui.* Rurſum v. ult. *Orabitque pro ea ſacerdos, & ſic mundabitur.* Quare quod canitur in feſto Purificationis: *Obtulerunt pro eo*, intellige indirectè & concomitanter, q. d. Obtulerunt pro partu ejus, ſive quia eum beata Maria peperit. Proles ergo non hoc ſacrificio, ſed circumciſione purgabatur à peccato originali: deinde ſi erat primogenita, ſiſtebatur Domino, & redimebatur quinque ſiclis, ut patet Numer. 3. 47. collato cum Exodi 13. 13. quæ lex redemptionis prolis primogenitæ, alia eſt ab hac lege purificationis; hæc enim ſolam matrem puerperam ſpectat. Unde v. 7. dicitur: *Iſta eſt lex parientis maſculum aut feminam.*

Meliùs alii cenſent fuiſſe ſolius matris puerperæ.

Hinc ſequitur τὸ *pro filio ſive pro filia* referendum eſſe, non ad *deferet*, ſed ad *dies purificationis*, qui alii erant in partu filiæ, putà 80. alii in partu filii, putà 40. explendi, antequam mater ad templum veniret, ibique ſe per ſacrificia hìc præſcripta expiaret. Id clariùs ſignificant Hebr. & Septuag.

Deferet agnum anniculum in holocaustum] ut gratias agat Deo, quòd pericula partus evaſerit, utque prolem cum agno in holocauſtum offerat Deo qui eam benedicat, eique agninam innocentiam tribuat & conſervet.

Et pullum columbæ sive turturem pro peccato] putà pro immunditia & irregularitate legali in partu contracta, tollenda. Hæc enim immunditia vocatur *peccatum*, ſcilicet legale: præſertim quia ipſe peccato originali orta vitiatam in Adamo propaginem noſtram clarè ſignificat, inquit Heſychius & S. Auguſt. Sic immunditia legalis contracta ex lepra vel menſtruis, vocatur *peccatum* c. 14. 12. & c. 15. 30. Secundò, ſimul etiam hæc offeret puerpera pro peccatis propriè dictis, ſi quæ in puerperio, vel aliàs admiſit.

Appoſitè conjugatæ & puerperæ victima purificatoria præſcribitur turtur aut columba. Nam turtur gemens ſymbolum eſt luctus & pœnitentiæ. Nam, ut ait Poeta:

Nec gemere aerea ceſſabit turtur ab ulmo.

Sic gemere non ceſſet pœnitens donec purificetur. Vox ergo turturis audita in terra noſtra, eſt vox Magdalenæ gementis.

Rurſum, *Phyſiologi*, inquit S. Hier. l. 1. contra Jovin. *tradunt hanc turturis eſſe naturam, ut ſi parem perdiderit, alteri non jungatur; & intelligamus bigamiam etiam à mutis avibus reprobari.* Chriſtus tamen non reprobat ſecundas nuptias, ſed eis præfert viduitatem & continentiam.

Turtur & columba ſymbolum ſunt fidei conjugalis.

Columbæ verò ſymbolum ſunt caſtimoniæ, & fidei conjugalis. Nam, ut ait Plinius l. 10. 34. *Pudicitia columbis prima eſt, & neutri nota adulteria, tori fidem non violant, communemque ſervant domum, imperioſos mares, ſubinde etiam iniquos ferunt.* Sic conjugatis pudicitia ſit prima ut columbis, neutri nota ſint adulteria, conjugii fidem communemque domum ſervent, filios diligant, & in Dei lege erudiant: uxor viri imperium, etiamſi difficile ſit, toleret.

Tales turtures & columbæ etiam apud Gentiles fuerunt. Valeria rogata, cur defuncto Servio marito nollet denuò nubere? *Quia*, inquit *Servius meus licet aliis defunctus ſit, apud me vivit, vivetque ſemper.* Annia florens ætate & forma, monita ab amicis, ut mortuo marito ſecundum acciperet, tum ob ſpem prolis, tum ob amorem mutuum, reſpondit: *Nullo pacto hoc facturu ſum. Sin enim bono viro nupſero, nolo poſthac timere ne amittam: ſin verò malo, quæ me caperet dementia, ut poſt optimum talem, admitterem?* Martia Catonis filia rogata, cur poſt mortem mariti nollet alteri nubere, reſpondit: *Quia non facile invenero virum, qui me magis velit quàm meos.* & rurſum: *Felix*, inquit, *ac pudica matrona non nubit niſi ſemel.* Eadem cùm diutiùs lugeret maritum, rogata, *quem eſſet habitura dies luctus ultimum?* Reſpondit, *Quem & vitæ.* Rectè Propertius,

Exemplo juncti tibi ſint in amore columbæ,
Maſculus & totum femina conjugium.

Denique S. Ambroſ. 5. Hexam. cap. 19. *Hanc avem*, inquit, *Dei lex, velut caſtæ hoſtiæ munus elegit: quæ enim Dominus præſentaretur, oblata eſt; quia ſcriptum eſt in lege Domini, ut darent par turturum, aut duos pullos columbarum. Hoc eſt enim verum Chriſti ſacrificium, pudicitia corporalis, & gratia ſpiritalis. pudicitia ad turturem refertur, ad columbam gratia.*

Sed audi miram hiſtoriam, ex qua diſces quàm columba ſymbolum ſit caſtitatis & pietatis. Rem narrat Gregorius

Turon. de Gloria Confeſſ. c. 34. & ex eo Baron. anno Chriſti 480. A

Fuit Arverni puella quædam religioſa, atque devota Deo, quæ in rure commanens, quò ab urbica turba ſemota, liberiùs dignas Deo laudum hoſtiss exhiberet, quotidie jejuniis inſiſtebat. Factum eſt igitur, ut migrans ab hoc mundo, ad baſilicam oppidi, cauſa ſepeliendi portaretur. Verùm ubi levato feretro corpus per viam ferri cœpiſſet, adveniens grex magnus columbarum ſuper eam volare cœpit, atque huc illuc volitando ſequi, quò hæc à proximis ferebatur. Qua in baſilicam delata, grex totus ſuper tectum ædis ipſius viſus eſt conſediſſe: illaque ſepulta ad cælos evolavere columbæ. Unde non immeritò Georgia nuncupata eſt, quæ ſic exercuit mentem cultura ſpiritali, ut adepto virginitatis ſexageſimi fructus proventu, egrediens de ſæculo, cæleſtibus honoraretur exequiis, inquit Gregorius.

Refert Ado, & ex eo Baronius anno Chriſti 440. Juliam ſanctam virginem & Martyrem, à Felice principe excarnificatam, & tandem crucifixam, de cujus ore columba exivit & in cælum evolavit.

S. Gregorius lib. 4. Dialog. c. 10. de Spe Abbate moriente ita ſcribit: *Omnes fratres ex ore ejus exiſſe columbam viderunt, quæ mox aperto tecto oratorii egreſſa, penetravit cælum. Cujus idcirco animam in columbæ ſpecie apparuiſſe credendum eſt, ut omnipotens Deus ex hac ipſa ſpecie oſtenderet, quam ſimplici corde ei vir ille ſerviſſet.* B

Vers. 7. ET SIC MUNDABITUR A PROFLUVIO SANGUINIS SUI] putà immunditia legali quam contraxit ob fluxum ſanguinis puerperii (eſt metonymia, vel catachreſis) ut deinceps ſanctuarium adire, ſacra tangere, offerre victimas alias, iiſque veſci poſſit.

Vers. 8. QUOD SI NON INVENERIT MANUS EJUS, NEC POTUERIT OFFERRE AGNUM] Hebr. *ſi non invenerit manus ejus ſufficientiam agni*, id eſt pretium quod ſufficit ad emendum agnum (ita Chald. & Septuag.) putà ſi ſit pauperior, ſumet duos turtures, vel duos pullos columbarum, unum in holocauſtum, & alterum pro peccato. Divites ergo puerperæ debebant offerre agnum in holocauſtum, & turturem, vel pullum columbæ pro peccato: pauperes verò tantùm duos turtures, vel duos pullos columbarum; unum in holocauſtum, alterum pro peccato. uti fecit Beata Virgo & ſpiritu & cenſu pauper: licet ipſa id fecerit, C non quia ſpiritu erat pauper, putà quia amans erat paupertatis, ut vult Abulenſ. ſed quia revera cenſu erat pauper, & indiga: de talibus enim lex hæc loquitur.

Moraliter dice hic, quod ait S. Gregorius Nazianzen. orat. de S. baptiſmo; *Nihil*, inquit, *magni æſtimatur apud Deum, quod non pauper quoque donare poſſit*. Deus enim non tam donum, quàm donantis affectum poſcit; &, ut ait S. Gregorius homil. 5. in Evangel. *Ante oculos Dei numquam eſt vacua manus à munere, ſi fuerit arca cordis repleta bona voluntate. nihil enim Deo offertur ditius bona voluntate.* Hinc D. Gerſon Cancellarius Pariſienſ. *Deus*, ait, *non quærit nomina, ſed adverbia*, id eſt, *non attendit quid facias: ſed quomodo*, ut ait S. Bernard. Hinc Chriſto præ omnibus aliis magna offerentibus, placuit vidua duo tantùm offerens minuta. Si ergo multum habes, multa da: ſi parum, da parum; ſed magna & liberali voluntate dandi plura, ſi haberes. ita liberalitas cordis tui provocabit libertatem Dei erga te ut plura accipias; non enim patitur Deus ſe liberalitate vinci. Narrat Leontius de S. Johanne Eleemoſynario Patriarcha Alexandr. rem miram, *Multas*, inquit, *benedictiones mittit ei Deus, ſed non dimittit quidquam, quod non ſtatim det pauperibus. Multoties in exultatione invenerunt eum quidam dicentem Deo: Sic, ſic, aut tu mittendo, aut ego diſpergendo, videbimus quis vincat. Liquet enim quoniam tu dives Domine, & vitæ noſtræ miſerator es.*

Nota. Cum purificatione puerperæ, ſimul offerebatur infans Deo, ſi erat primogenitus, ut patet Lucæ 2. 22. & redimebatur quinque ſiclis, ut patet Numer. 18. 16. Porro veriſimile eſt priùs purificatam fuiſſe matrem, deinde obtuliſſe ſuum infantem, uti cenſet Franciſc. Lucas in Lucæ 2. Ubi Nota. Utriuſque hujus cæremoniæ hic erat ritus & ordo.

Primò, puerpera veniebat ad atrium immundorum, ibique conſiſtebat: nec enim atrium mundorum ingredi poterat, utpote immunda, ante purificationem.

Secundò, offerebat turtures, vel pullum columbæ pro peccato. veriſimile eſt eam quoque aſperſam fuiſſe aqua cinerea vitulæ rufæ: illa enim erat quaſi aqua luſtralis in omni purificatione.

Tertiò, offerebat infantem Deo, eumque redimebat.

Quartò, peractis omnibus, in gratiarum actionem offerebat Deo agnum vel turturem, aut pullum columbæ in holocauſtum. Sed de his plura Lucæ 2. Hæc duo ultima fiebant puerpera (utpote jam purificata) exiſtente in atrio mundorum. ibi enim offerebat infantem ad oſtium tabernaculi, ibique eminus ſpectabat holocauſtum ſuum, quod offerebatur in atrio ſacerdotum. nam inter atrium ſacerdotum & laicorum, tantum intererat murus, ſive ſeptum altum tres pedes, ita ut laici ex ſuo atrio ſpectare poſſent victimas, & alia quæ fiebant in atrio ſacerdotum.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Septem ſpecies lepræ. Quinque præcepta data leproſis.

DEſcribuntur ſigna & ſeptem ſpecies lepræ. Prima eſt lepra alba & lucens v. 3. Secunda eſt lepra recurrens v. 7. Tertia eſt lepra inolita v. 10. Quarta eſt lepra mundiſſima verſ. 13. Quinta eſt lepra capitis & barbæ v. 29. Sexta eſt lepra in calvitio v. 42. Septima eſt lepra veſtis v. 47. Denique v. 44. quinque mandantur leproſo. Primò, ut habeat veſtes diſſutas; Secundò, caput nudum; Tertiò, os tectum, Quartò, clamet ſe ſordidum. Quintò, ſolus habitet extra caſtra.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens: 2. Homo, in cujus cute & carne ortus fuerit diverſus color ſive puſtula, aut quaſi lucens quippiam, id eſt plaga lepræ, adducetur ad Aaron ſacerdotem, vel ad unum quemlibet filiorum ejus. 3. Qui cùm viderit lepram in cute, & pilos in album mutatos colorem, ipſamque ſpeciem lepræ humiliorem cute & carne reliqua, plaga lepræ eſt, & ad arbitrium ejus ſeparabitur. 4. Sin autem lucens candor fuerit in cute, nec humilior carne reliqua, & pili coloris priſtini, recludet eum ſacerdos ſeptem diebus. 5. & conſiderabit die ſeptimo: & ſiquidem lepra ultrà non creverit, nec tranſierit in cute priores terminos, rurſum recludet eum ſeptem diebus aliis. 6. Et die ſeptimo contemplabitur: ſi obſcurior fuerit lepra, & non creverit in cute, mundabit eum, quia ſcabies eſt: lavabitque homo veſtimenta ſua, & mundus erit. 7. Quòd ſi, poſtquam à ſacerdote viſus eſt, & redditus munditiæ, iterum lepra creverit; adducetur ad eum, 8. & immunditiæ condemnabitur. 9. Plaga lepræ ſi fuerit in homine, adducetur ad ſacerdotem, 10. & videbit eum. Cumque color albus in cute fuerit, & capillorum mutaverit aſpectum, ipſa quoque caro viva apparuerit: 11. lepra vetuſtiſſima judicabitur, atque inolita cuti. Contaminabit itaque eum ſacerdos, et non recludet, quia perſpicuæ immunditiæ eſt. 12. Sin autem effloruerit

diſcur-

Digitized by Google

diſcurrens lepra in cute, & operuerit omnem cutem à capite uſque ad pedes, quidquid ſub aſpectum oculorum cadit, 13. conſiderabit eum ſacerdos, & teneri lepra mundiſſima judicabit: eò quòd omnis in candorem verſa ſit, & idcirco homo mundus erit. 14. Quando verò caro vivens in eo apparuerit, 15. tunc ſacerdotis judicio polluetur, & inter immundos reputabitur. caro enim viva, ſi lepra aſpergitur, immunda eſt. 16. Quòd ſi rurſum verſa fuerit in alborem, et totum hominem operuerit, 17. conſiderabit eum ſacerdos, et mundum eſſe decernet. 18. Caro autem et cutis in qua ulcus natum eſt et ſanatum, 19. et in loco ulceris cicatrix alba apparuerit, ſive ſubrufa, adducetur homo ad ſacerdotem: 20. qui cùm viderit locum lepræ humiliorem carne reliqua, et pilos verſos in candorem, contaminabit eum: plaga enim lepræ orta eſt in ulcere. 21. Quòd ſi pilus coloris eſt priſtini, et cicatrix ſubobſcura, et vicina carne non eſt humilior, recludet eum ſeptem diebus. 22. et ſi quidem creverit, adjudicabit eum lepræ: 23. ſin autem ſteterit in loco ſuo, ulceris eſt cicatrix. et homo mundus erit. 24. Caro autem et cutis quam ignis exuſſerit, et ſanata albam ſive rufam habuerit cicatricem, 25. conſiderabit eam ſacerdos, et ecce verſa eſt in alborem, et locus ejus reliqua cute eſt humilior: contaminabit eum, quia plaga lepræ in cicatrice orta eſt. 26. Quòd ſi pilorum color non fuerit immutatus, nec humilior plaga carne reliqua, et ipſa lepræ ſpecies fuerit ſubobſcura, recludet eum ſeptem diebus, 27. et die ſeptimo contemplabitur: ſi creverit in cute lepra, contaminabit eum: 28. ſin autem in loco ſuo candor ſteterit non ſatis clarus, plaga combuſtionis eſt, et idcirco mundabitur, quia cicatrix eſt combuſturæ. 29. Vir, ſive mulier, in cujus capite vel barba germinaverit lepra, videbit eos ſacerdos. 30. et ſiquidem humilior fuerit locus carne reliqua, et capillus flavus, ſolitoque ſubtilior; contaminabit eos, quia lepra capitis ac barbæ eſt. 31. Sin autem viderit locum maculæ æqualem vicinæ carni, et capillum nigrum: recludet eum ſeptem diebus, 32. et die ſeptimo intuebitur. Si non creverit macula, et capillus ſui coloris eſt, et locus plagæ carni reliquæ æqualis: 33. radetur homo abſque loco maculæ, et includetur ſeptem diebus aliis. 34. Si die ſeptimo viſa fuerit ſtetiſſe plaga in loco ſuo nec humilior carne reliqua, mundabit eum, lotiſque veſtibus ſuis mundus erit. 35. Sin autem poſt emundationem rurſus creverit macula in cute, 36. non quæret ampliùs utrùm capillus in flavum colorem ſit immutatus, quia apertè immundus eſt. 37. Porrò ſi ſteterit macula, & capilli nigri fuerint, noverit hominem ſanatum eſſe, & confidenter eum pronuntiet mundum. 38. Vir, ſive mulier, in cujus cute candor apparuerit, 39. intuebitur eos ſacerdos. ſi deprehenderit ſubobſcurum alborem lucere in cute, ſciat non eſſe lepram, ſed maculam coloris candidi, et hominem mundum, 40. Vir, de cujus capite capilli fluunt, calvus et mundus eſt: 41. et ſi à fronte ceciderint pili, recalvaſter et mundus eſt. 42. Sin autem in calvitio, ſive in recalvatione albus vel rufus color fuerit exortus, 43. et hoc ſacerdos viderit, condemnabit eum haud dubiè lepræ, quæ orta eſt in calvitio. 44. Quicumque ergo maculatus fuerit lepra, et ſeparatus eſt ad arbitrum ſacerdotis. 45. habebit veſtimenta diſſuta, caput nudum, os veſte contectum, contaminatum ac ſordidum ſe clamabit. 46. Omni tempore quo leproſus eſt et immundus, ſolus habitabit extra caſtra. 47. Veſtis lanea ſive linea, quæ lepram habuerit, 48. in ſtamine atque ſubtegmine, aut certè pellis, vel quidquid ex pelle confectum eſt, 49. ſi alba vel rufa macula fuerit infecta, lepra reputabitur, oſtendeturque ſacerdoti. 50. qui conſideratam recludet ſeptem diebus: 51. et die ſeptimo rurſus aſpiciens ſi deprehenderit creviſſe, lepra perſeverans eſt: pollutum judicabit veſtimentum et omne in quo fuerit inventa: 52. et idcirco comburetur flammis. 53. Quòd ſi eam viderit non creviſſe, 54. præcipiet, et lavabunt id in quo lepra eſt, recludetque illud ſeptem diebus aliis. 55. Et cùm viderit faciem quidem priſtinam non reverſam, nec tamen creviſſe lepram, immundum judicabit, et igne comburet, eò quòd infuſa ſit in ſuperficie veſtimenti vel per totum, lepra. 56. Sin autem obſcurior fuerit locus lepræ, poſtquam veſtis eſt lota, abrumpet eum, et à ſolido dividet. 57. Quòd ſi ultra apparuerit in his locis, quæ priùs immaculata erant, lepra volatilis et vaga; debet igne comburi. 58. ſi ceſſaverit, lavabit aqua ea, quæ pura ſunt, ſecundò, et munda erunt. 59. Iſta eſt lex lepræ veſtimenti lanei et linei, ſtaminis, atque ſubtegminis, omniſque ſupellectilis pelliceæ, quomodo mundari debeat, vel contaminari.

QUæritur, quænam & qualis fuerit hæc lepra Judæorum. A

Qualis fuit lepra Judæorũ? Fuit naturalis morbus, ſed ſæpe à Deo immiſſus ob peccata, quæ? Rebellantes ſacerdotibus puniebantur lepra.

Dico Primò, lepram hanc fuiſſe morbum, ſive vitium ſæpè naturale, ſæpè etiam ex ſpeciali Dei providentia Judæis immiſſum, maximè ad punienda graviora eorum peccata; vel ſimoniæ, ob hanc enim Giezi ab Eliſeo percuſſus eſt lepra, 4. Reg. 5. 27. Vel ſacrilegii, ob hoc enim Ozias rex uſurpans ſacerdotium, & volens adolere incenſum, lepra ictus eſt à Deo, 2. Paral. 26. 21. Vel homicidii; ob hoc enim David imprecatur Joab occidenti Abner lepram, 2. Reg. 3. 29. Vel murmuris & rebellionis, præſertim contra ſacerdotes: ita enim Maria ſoror Moſis, murmurans contra Moſen correpta eſt lepra, Num. 12. 10. Qua de re illuſtris eſt locus Deut. 28. 8. ubi Deus diſertè comminatur lepram iis, qui ſacerdotibus obedire nolunt. *Obſerva*, inquit, *diligenter ne incurras plagam lepræ, ſed* (ut eam evites) *facies quæcumque docuerint te ſacerdotes Levitici generis, juxta id quod præcepi iis, & imple ſollicite. Mementote quæ fecerit Dominus Deus veſter Mariæ.* Lepra ergo hæc ſæpè non tam fuit naturalis morbus, quàm plaga divina, uti fuſiùs oſtendam verſu 47.

Atque hæc fuit cauſa, cur Deus lepræ judicium & expiationem detulerit ſacerdotibus, eurque voluerit leproſos ſe ſacerdotibus ſiſtere & oſtendere, ut ab eis lepra vel mundati vel adhuc inquinati, pronunciarentur. Nimirum, ut cogerentur ſacerdotibus ſe humiliare, contra quos ſuperbè ſe erexerant, itaque ſuperbiæ ſuæ culpam & pœnam hac humiliatione expiarent. Ita Maria erigens ſe contra Moſen percuſſa eſt lepra, à qua non niſi Moſis ope & precibus ſanata eſt, Num. 12. 11. Fuit & alia cauſa, nimirum quòd leproſi in lege veteri erant quaſi irregulares: erant enim immundi non tantùm naturaliter, ſed & legaliter, ita ut arcerentur non tantùm convictu hominum, ſed & templo ac ſacris. Hanc autem irregularitatem tollere non poterat medicus, ſed ſacerdos. Ergo ut ea tolleretur, ſacerdoti ſe ſiſtere & ſupplicare debebant; qui eos expiabat, ac ſacris reſtituebat juxta ritum quem Deus præſcribit c. 14.

Lepra Judæorum alia fuit à noſtra.

Dico Secundò. Lepra hæc Judæorum diſſimilis & alia fuit à lepra noſtra, quæ magis eſt elephantia, quàm lepra. Negat hoc Abulenſ. cenſetque eamdem eſſe lepram noſtram cum lepra Judæorum, ſed nunc eſſe magis

eroſivam, quàm fuerit tunc. Verùm non fuiſſe eamdem patet Primò, quia, ut mox dicam, lepra Judæorum erat ſeſè tantùm in cute; noſtra verò carnes & oſſa depaſcitur. Secundò, lepra Judæorum etiam veſtes & muros ac domos invadebat, ut patet v. 29. nulla autem jam eſt lepra, quæ veſtes aut domos corripiat. Tertiò, lepra noſtra eſt incurabilis; lepra autem Judæorum erat curabilis, ſæpeque curabatur, ut patet hoc c. & ſequ. Neque id mirum videri debet: ſic enim videmus ſæpè quamque regionem, & quodque clima proprias habere, uti qualitates & affectiones, ita & morbos, imò unum eumdemque morbum in alio climate alium eſſe, aliaque habere ſymptomata. Atque hæc fuit cauſa, cur tempore belli ſacri tot Belgæ, Franci, Germani ex Judæa domum redeuntes, leproſi inde redierint, ideoque tot ubique erecta fuerint leproſoria, quæ etiamnom extant, ſed ſine leproſis.

Lepra Judæorum ſimilis fuit lepræ Græcorum.

Dico Tertiò, Lepra Judæorum ſimilis fuit veteri lepræ Græcorum, de qua Hippocrates libr. de Affectionib. ita ait: *Lepra, & pruritus, & ſcabies, & impetigines, & vitiligo, & alopeciæ à pituita fiunt; ſunt autem turpitudo magis quàm morbi*. Ratio eſt, nam vetus Judæorum lepra, ut ait S. Auguſt. libr. 2. Quæſt. Evang. q. 40. ſæpè coloris vitium fuit magis, quàm valetudinis, aut integritatis ſenſuum atque membrorum, eaque de cauſa leproſi à Chriſto non ſanati, ſed mundati dicuntur. Talis autem fuit lepra
B Græcorum, ſive communis: nam, ut rectè Joannes Mainardus medicus inſignis lib. 6. epiſt. ex Galeno probat, lepra eſt vitium cutis leviculum, adeò ſcabiei ſimile, ut vix ab eo diſcernatur. Pari modo, ait Cajetan. lepra hæc Judæorum fuit morbus, aut potius vitium in cute magis quàm carne reſidens, idque multiplex & varium, adeoque ipſa ſcabies hic vocatur lepra, ſi gravior ſit, & communem ſimplicemque ſuperet. Quare hanc lepram accuratè diſcutiens Franc. Valeſius medicus illuſtris libr. de Sacra Philoſoph. c. 19. cenſet per lepram hanc varia vitia cutis & turpitudines externi corporis accipienda eſſe, quorum unum naſcitur ex alio, idque ex redundantia pituitæ vel melancholiæ, per variam alterutrius intenſionem aut remiſſionem. Unde putat ipſe hoc cap. v. 6. & 39. deſcribi vitiligenem; verſ. 3. & 7. ſcabiem cum ſquamis, quæ lychen ſeu impetigo dicitur; verſ. 9. elephantiam vel ejus
C initium; v. 29. achorem; v. 38. alopeciam vel ophyaſin, uti ſingulis verſiculis fuſiùs ex ipſo dicam: hinc.

Lepra Judæorum non unus fuit morbus, ſed varii.

Dico Quartò, lepram hic non unum eſſe morbum, ſed varium & multiplicem, non tantum ſpecie, ſed & genere differentem, adeoque analogicè extendi ad vitia veſtium & domorum. Hæ enim lepræ quæ hoc capite deſcribuntur, non tam morbi ſunt, quàm deformitates ſeu putreſcentiæ quædam cutis, eæque variæ & multiplices. Unde non mirum eſt, ſi non tantùm animatis, ſed & inanimatis conveniant, præcipuè ubi à cauſa aliqua communi gignuntur, & populariter graſſantur: aer enim, qui ſolus communis popularium morborum poteſt eſſe cauſa, tangit undique atque circumſtat inanima, æquè ut animata; licet diverſimodè afficiat, non tantùm inanimata, ſed & ipſa animata. Differentia enim eſt inter lepram hominis, bovis, ovis & ſuis. Eſt tamen omnium lepra eadem analogicè; hæque omnes lepræ ſibi invicem affines ſunt & propinquæ, adeò ut mutuum ſit contagium, & animata lepram inanimis affricare poſſint. Lepra enim hæc, ut dixi, non tam morbus, quàm corroſio, corruptio, &
D putreſcentia quædam eſt: nam putreſcere omnia poſſunt, præter ignem, ægrotare autem ſola viventia. hucuſque Valeſius cap. 19. & 20. Cui tamen addendum puto, lepram hanc Judæorum non per omnia ſimilem fuiſſe lepræ Græcorum, quæ vulgò à medicis lepra vocatur, & in cute reſidet; ſed potiùs eam medium quid fuiſſe inter lepram & elephantiam, atque non tantùm cutem, ſed & halitum, ac conſequenter interiora vitiaſſe: ideò enim v. 45. jubentur leproſi os tegere, ne halitu ſuo pravo alios inficiant. Licet enim hæc lex cæremonialis ſit, tamen ipſa, uti & aliæ, in natura & naturali hac cauſa fundata eſt. Rurſum, eam ſæpè non tam naturalem fuiſſe, aut ex naturalibus cauſis ortam, quàm à Deo ſpecialiter Judæis inſtar plagæ fuiſſe inflictam, ac proinde hujus lepræ phyſicas & medicas cauſas, ac ſymptomata per omnia à medicis jam aſſignari non poſſe, paulò antè oſtendi, & fuſiùs oſteodam v. 47.

Lepra Judæorum medium quid fuit inter lepram Græcorum & elephantiam.

VERS. 2. HOMO IN CUJUS CUTE ET CARNE ORTUS
A FUERIT DIVERSUS COLOR, SIVE PUSTULA, AUT QUASI LUCENS QUIPPIAM, ID EST PLAGA LEPRÆ] ſic & Chald. Verùm in Hebræis alius eſt ordo; ſic enim habent: *Cùm fuerit tumor ſive puſtula, aut macula carni adhærens* (quod Noſter vertit, *diverſus color*) *aut candicans quippiam, ut ſit in carne ejus in plagam lepræ*, id eſt ut videatur eſſe lepra, vel lepræ ſuſpicionem ingerat. Septuag. vertunt οὐλὴ σημασίας ἢ τηλαυγής, *cicatrix ſignificationis, vel lucens ſignificationis*, id eſt ſignificans eſſe lepram. ita Hych. Nota τὸ *lucens*, ſcilicet, ut videantur eſſe quaſi fulgentes furfures aut ſquamæ; nam hæc poſſunt eſſe initia vitii abeuntis in malignum, & in aliquod lepræ genus, inquit Valeſius.

ADDUCETUR AD AARON SACERDOTEM] Quia ſacerdotis eſt judicare an quis aptus, id eſt mundus ſit, ut ei liceat ingredi ſanctuarium, an immundus & ineptus, ut ab eo arcendus ſit: ac conſequenter ejus eſt judicare de lepra, an & qualis ſit. Secundò, quia ſacerdotes veteres judicantes inter lepram & lepram, typus erant ſacerdotum legis novæ, quibus communicata eſt à Chriſto poteſtas ligandi & ſolvendi peccatores. ita S. Hieron. in cap. 16.
B Matth. & Chryſoſt. lib. 3. de Sacerd.

QUI CUM VIDERIT LEPRAM IN CUTE, ET PILOS IN ALBUM MUTATOS COLOREM] Albor enim pilorum carnis, ex qua naſcuntur, corruptionem & vitium arguit. *Nam lepra*, ait S. Cyrill. lib. 15. de Adorat. fol. 309. *fit ex eo, quòd caro emarciatur; excavatur enim ulcus illico abſumpta cute, & in profundum ſemper ſerpens: quo fit ut pilus qui in illis partibus exoritur, langueſcens exalbeſcat, ac velut ſtirps unà cum ſubjecta terra corrumpatur.* VERS. 3.

Prima ſpecies lepræ eſt impetigo. Unde oritur? Ejus ſigna duo.

Eſt hæc prima lepræ ſpecies illa, quæ à medicis, inquit Valeſius ſuprà, vocatur lychen, vel impetigo, vel lepra volatilis, quia ſerpit & quaſi volat per partes; ab Arabibus vocatur *barras*, vel *albarras* album, gigniturque ex pituita ſalſa vel melancholia. Ejus duo hic dantur ſigna. Primum, pilos qui ex leproſa cute naſcuntur, in album colorem mutari. Secundum, ipſam lepram humiliorem eſſe reliqua cute quorum cauſam hanc dat Valeſius; *Cùm enim*, ait, *lychenes illi maligna à ſalſa pituita naſcantur, vel ſola, vel miſta cum atrabile, neceſſe eſt, ubi partis temperies ad-*
C *modum labefactata eſt, & in ipſius excrementi naturam velut mutata, ſalitam admodum eſſe cutem, ac proinde ſiccam & contractam, ac reliqua cute, quæ ſana eſt, humiliorem.* Rurſum, *cùm orta conſentiant iis ex quibus oriuntur, ubi cutis ob pituitam ita erit ſalſa candida, ut ipſum ſubſtantiæ modum mutaverit in candidiorem, pilos quoque ex ſe naſcentes candidos reddet.*

IPSAMQUE SPECIEM LEPRÆ] Hebr. *aſpectum plagæ*, id eſt, apparentem ſpeciem lepræ. vid. can. 30.

HUMILIOREM] Lepra enim & cutem & carnem exedit.

ET AD ARBITRIUM EJUS SEPARABITUR] Heb. *& inſpiciet eum ſacerdos, & pollutum indicabit eum*; ac conſequenter ſeparandum & emittendum extra caſtra. Deſcribuntur hoc cap. notæ quibus diſcerni poſſit, qui lepra gravi, qui levi infecti ſint; qui facilè curari poſſint, qui ſint incurabiles: ut qui ſimplici tantùm ſcabie deprehenderentur laborare, mundi judicati dimitterentur; quos ſpes eſſet fore ut mundarentur, recluderentur; qui verò viderentur deſperatæ emundationis, omnino ſepararentur, & extra caſtra reiicerentur.

SIN AUTEM LUCENS CANDOR FUERIT IN VERS. 4.
D CUTE] *Albor*, ait S. Cyril. l. 15. *infirmitas eſt carnis* (vel potiùs cutis) *lepra perſimilis, niſi quòd malum illud non in profundum agit, ſed pullulat in ſummo corpore, neque mutat pilum in album colorem; neque eam late funditur, ut reprimi nequeat, ſed levibus remediis curatur.*

RECLUDET EUM SEPTEM DIEBUS ALIIS] Jubet VERS. 5.
hic Deus leproſum per hebdomadam ſecundò recludi; qua exacta, ſi obſcurior fuerit lepra, neque creverit in cute profundiùs vel latiùs ſerpendo, hoc eſt, ſi non ſe dilataverint maculę, & ſigna leprę facta ſint obſcuriora, ita ut albor qui movebat ſuſpicionem lepræ, jam immutatus ſit in nigredinem, vel obſcuratus eſſe deſierit; tùm jubet, lepram veram non eſſe, ſed pſoram, ſeu ſcabiem, ac dimitti hominem lotis veſtimentis. Mundus enim eſt, hoc eſt non eſt leproſus ſed ſcabioſus ſolùm; quod leve eſt, & ſolo veſtium mundiſſimarum, linearum & lanearum uſu, & probo victu liberabitur præmiſſa, ſi opus ſit, aliqua corporis evacuatione. ita Valeſius.

Nota,

Nota, hic, & inferiùs paſſim vocari lepram, illam quæ eſſe videbatur, vel de qua erat ſuſpicio quòd eſſet lepra, etiamſi poſtea deprehenderetur non eſſe lepra.

VERS. 6. MUNDABIT EUM] id eſt mundum declarabit & pronuntiabit: ſimile eſt verſu 34. & Gen. 41. 13. ubi dicit pincerna: *Ego redditus ſum officio, ille* (piſtor) *ſuſpenſus*, pro quo hebr. eſt, *me reddidit officio, illum ſuſpendit*, ſcilicet Joſeph vaticinio ſuo.

VERS. 7. & 8. *Secunda ſpecies lepræ, eſt lepra recurrens.* QUOD SI, POSTQUAM A SACERDOTE VISUS EST, ET REDDITUS MUNDITIÆ, ITERUM LEPRA CREVERIT; ADDUCETUR AD EUM, ET IMMUNDITIÆ CONDEMNABITUR] Eſt hæc ſecunda ſpecies lepræ repetitiæ, ſive recurrentis. Talis enim lepræ condamnabitur, quia apparuerunt in eo ſigna permanentis & radicatæ lepræ. nam iteratus morbus magnum corporis apparatum, & in eum propenſionem ſignificat, ſubeſſeque in vitioſa corporis natura morbi velut radicem: morbus verò in quem corpus valdè propenſum eſt, facilè abit in habitum. itaque ut incrementum macularum, ita & repetitio ſuſpectum & malum ſignum eſt, cenſeturque meritò quæ ſemel repetiit, ſæpè repetitura lepra, neque umquam futurus homo tutus ab immunditia, quare immunditiæ condemnabitur. ita Valeſius.

Tropol. lepra eſt peccatum, &c. Tropologicè, lepra eſt quodlibet peccatum, ait Theodor. & præſertim hæreſis inquit Rupert. & Beda. (quamquam hæreſis propriè eſt lepra capitis, ut dicam v. 29.) cutis colorque ejus eſt converſationis humanæ viſibilis ſpecies; caro eſt conſcientia interna; pili ſunt cogitationes ſe prodentes. cùm in his apparuerit lepra, putà defectus priſtini ſitus & coloris; aut puſtula, id eſt conſcientiæ corruptio; aut lucens quippiam, id eſt reatus evidenter eluceſcens; ſacerdos ſeparet eum à cœtu fidelium ad ſeptem dies, uſque ad plenam lepræ vel cognitionem, vel emendationem. ſi obſcurior appareat, & non creverit, ſcabies eſt, id eſt levior culpa: ſin iterum creverit, lepra eſt, id eſt vivens & perſeverans deliberatio peccandi. ita Radulph.

Quæſivit aliquando S. Ludovicus Franc. rex ex Seneſchalco Campaniæ, malletne lepra inſici an peccato? cumque is reſpondiſſet, Peccato; acriter eum perſtringens: *Toto*, inquit, *cælo erras, Ecquæ lepra peccato fœdior, quod etiam poſt mortem affligit? Tu itaque ſi me amas, ſententiam mutato*. ita refert Jonuil. in ejus Vita c. 94.

Ejuſdem ſenſus & ſententiæ fuit alter S. Ludovicus, regio ſtemmate natus, qui ex Franciſcano factus eſt Epiſcopus Toloſanus. ajebat enim: *Priùs mihi pereat, non dico regnum hoc caducum, ſed orbis totus, quàm in Deum meum ſemel peccem, cujus honorem omnibus anteponendum novi*. ita habet ejus Vita cap. 50.

VERS. 10. & 11. *Tertia ſpecies lepræ, eſt lepra inolita.* IPSA QUOQUE CARO VIVA APPARUERIT, LEPRA VETUSTISSIMA JUDICABITUR] Eſt hæc tertia ſpecies lepræ, ſcilicet lepra inolita, quæ in viva eſt carne, cùm prior fuerit in cute & capillis: minùs enim eſt grave mutari colorem ſolius cutis, quam capillorum etiam: graviùs verò quàm utrumque eſt, ipſam jam vivam ſub cute carnem lepra reſperſam eſſe, ita ſcilicet ut ipſa ſit alba, & modum ſubſtantiæ carneæ amiſerit: id enim lepræ vetuſtiſſimæ, & cuti inolitæ eſſe conſtat; quia oritur ex pituita ſalſa, quæ excreta à vi expultrice non ſolùm cutem, ſed & ſubjectam carnem pervaſit, eamque in vitioſi ſucci naturam mutavit. Hoc autem an ita ſit, an ſcilicet

Medicè lepram explorant fricatione & acu. ſubjecta caro ſit leproſa, medici explorant fricatione, & acu: ſi enim caro fricata non rubeat, & ſi puncta acu non ſanguinem, ſed lacteam aut aquoſam humiditatem reddat, ſignum eſt eam eſſe lepra infectam. hæc lepra eſt elephantia, præſertim ſi carnem depaſcatur & exedat. ita ex Galeno, Avicenna & Paulo Ægineta Valeſius.

Tropologicè, Radulph. lepra carnis non vivæ eſt mala deliberatio, quæ licet vivat, citò tamen mortificatur: ſed lepra carnis vivæ eſt illa, quæ pertinax vehementiùs radicatur, & ſacerdotalis admonitionis clauſuram non recipit; quare antequam radicetur & ſerpat, confeſſione & pœnitentia deleatur. Nam, ut ait S. Chryſoſtomus homil. 36. ad populum, acer inſtat diabolus, ingreſſum aliquem capere volens: qui ſi vel brevem arripuerit vacationem & dilationem, magnum inducit torporem. Et Theodoricus rex apud Caſſiod. epiſt. 14. lib. 3. Variarum *Malum*, inquit, *cùm perſeverat, augetur: & remediabile bonum in peccatum, eſt accelerata correctio.*

A CONTAMINABIT ITAQUE EUM SACERDOS] *Contaminabit*, id eſt contaminatum judicabit ita paſſim accipitur hoc capite τὸ *contaminabit*, v. 11. 20. 25. 27. 30. Vide can. 11. VERS. 11.

SIN AUTEM EFFLORUERIT DISCURRENS LEPRA IN CUTE, ET OPERUERIT OMNEM CARNEM A CAPITE USQUE AD PEDES, QUIDQUID SUB ADSPECTUM OCULORUM CADIT, CONSIDERABIT EUM SACERDOS, ET TENERI LEPRA MUNDISSIMA JUDICABIT] Eſt hæc quarta ſpecies lepræ, quæ dicitur mundiſſima, id eſt minimè contagioſa ſcabies. Unde Hebr. Chald. & Græca habent (quod & paulò poſt in Latinis ſequitur) judicabit eum mundum à lepra, quia videlicet hæc ſcabies diſcurrens per totum corpus, tantum eſt purgatio naturæ, validè ſe undequaque purgantis, & vitioſos humores ejicientis: ſecùs eſt cùm in una parte conſidens, vitium illius partis interius arguit, aut certè debilem vim expultricem. In vitioſis enim corporum diſpoſitionibus, & cacochymiis optimum cenſent medici, ſi illa per variolos, ſcabiem, aliaque excrementa abundanter foras erumpant: quod enim non erumpit, interiùs manet, & cor B aliaque vitalia afficit & inficit. ita ex Hippocrate Valeſius. VERS. 12. & 13. *Quarta ſpecies lepræ eſt lepra mundiſſima, quæ?*

Tropolog. lepra diſcurrens in cute. eſt infamia falſa criminum, qualibus Chriſtus & Sancti, maximè in primitiva Eccleſia aſperſi, ideoque afflicti ſunt: hæc diſcurrit, quia nuſquam locum invenit ubi verè ſtabiliatur: in candorem vertitur, id eſt in laudem cognita rei veritate, ideoque lepra mundiſſima cenſetur: quippe per eam homo potiùs in patientia, meritis & gloria acceſcit, cùm ſine criminis perpetratione criminis laborat ſuſpicione. ita Radulph. Hinc dicitur de Chriſto Iſaiæ 53. 4. *Et nos putavimus eum quaſi leproſum, & percuſſum à Deo, & humiliatum*. Vides quomodo hæc lepra, putà infamia, realiter cutem Chriſti tetigerit & afflixerit. *Tropol.*

QUANDO VERO CARO VIVENS (lepra aſperſa) IN EO APPARUERIT (conſumpta cute) TUNC SACERDOTIS JUDICIO POLLUETUR] pollutus declarabitur. vide v. 6. & 11. VERS. 14. & 15.

QUOD SI RURSUM VERSA FUERIT IN ALBOREM, ET TOTUM HOMINEM OPERUERIT, CONSIDERABIT EUM SACERDOS, ET MUNDUM ESSE C DECERNET] quia hoc ſignum eſt carnem ſanari, & pelle rurſum undequaque obduci. VERS. 16. & 17.

CARO AUTEM ET CUTIS, IN QUA ULCUS NATUM EST ET SANATUM, ET IN LOCO ULCERIS CICATRIX ALBA APPARUERIT, SIVE SUBRUFA] Nihil hìc aliud dicitur quàm lepram jam dictam v. 3 & ſequ. poſſe innaſci ulceribus, ſive ea ſponte nata ſint, ſive inuſta: ſanatis putà cicatricibus. neque id mirum, quia ulcera ſponte naſcuntur in partibus debilibus, ob pravos ſuccos in eas miſſos, & quæ ſemel ulceratæ ſunt, licet cicatrice obducantur, manent tamen debiliores: quapropter & ipſa ulcera ſolent ſæpè in ipſis partibus novari, & materia lepræ in eamdem partem emergere. Orta verò lepra hic eaſdem notas habet, quas in reliquis partibus, nimirum prima ejus nota eſt, macula ſerpens: ſecunda, locus profundior reliqua cute; tertia, pili mutati in candidum. hæc enim veræ ac malignæ lepræ notæ ſunt: contraria, mundæ ſcabiei ſigna ſunt. VERS. 18. & 19.

Nota, *ſubrufa*, id eſt ſubrubra, quia licet macula lepræ in reliqua cute candida ſit; in cicatrice tamen relicta D ex ulceribus fit aliquando ſubrubra, eò quod ſanguis quo pars nutritur, malè ob ejus debilitatem mutetur, quæ cauſa macularum eſt. ita Valeſius.

SIN AUTEM STETERIT IN LOCO SUO ULCERIS EST CICATRIX, ET HOMO MUNDUS ERIT] quia ſi lepra eſſet, non ſiſteret, ſed ſerperet; ergo id quod videtur in tali cicatrice album vel ſubrufum, eſt ex ulcere præcedente, non autem eſt lepra. VERS. 23.

ALBAM SIVE RUFAM] quia ſi eſſet ex combuſtione, eſſet nigra: ergo cùm ſit alba vel ſubrufa, ſuſpicio eſt eſſe lepram. VERS. 24.

SIN AUTEM IN LOCO SUO CANDOR STETERIT NON SATIS CLARUS (obſcurus, uti paulo antè dixit) PLAGA COMBUSTIONIS EST) combuſtione inflicta & relicta. VERS. 28

Trop. ulcus ſignificat flagitiorum ſaniem, per quam honeſtatis humanæ ſpecies violatur: plaga combuſtionis ſignificat iram & invidiam. hæc ſi ſanata rurſum recruduerint,

& maculam albam, id eſt voluptatum blandimenta; aut ruſam, id eſt cruentam ſpeciem diſcordiarum, oſtenderint; conſiderabit ſacerdos ut ſuprà, &c. utraque enim macula ab alterutro vitio oriri poteſt. ita Radulph.

VERS. 29. VIR SIVE MULIER, IN CUJUS CAPITE AUT BARBA GERMINAVERIT LEPRA] ita ut lepra cutis & carnis in barba vel capillis ſe prodat: nam in cute eſſe hanc lepram, patet ex eo quod ſequitur, eam humiliorem eſſe carne reliqua.

Quinta ſpecies lepræ, eſt lepra barbæ & capitis.

Eſt hæc quinta ſpecies, non formalis, ſed materialis lepræ: ſcilicet lepra barbæ & capitis, quæ ejuſdem formæ & rationis eſt cum lepra aliarum partium. Unde hujus ſigna ſunt eadem, quæ aliarum jam dictarum, nimirum lepra quæ humilior eſt cute reliqua, & capillorum mutat colorem, & ſeſe effundit ac ſerpit, maligna eſt, aut etiam quæ cùm videretur eſſe mundata & curata, rurſum emergit, redit & proſerpit: quæ verò hiſce contraria habet, non eſt maligna. Illud tantùm intereſt, quòd in reliquis partibus lepra pilos in albos commutat, in barba verò & capite mutat eos in flavos & tenues. cujus rei cauſa eſt, quòd capitia lepræ innaſci ſolent achores (quæ vulgò vocatur *tinea*) putà ulcuſcula quædam, quæ manant & ſtillant ſuccum quemdam liquidiori melli ſimilem: quòd apertè indicat tali etiam ſanie imbutam eſſe illis capitis cutem. Meritò ergo tales inde capilli naſcuntur, tenues inquam & flavi, uti è reliquis partibus, quæ ſalſa pituita imbutæ ſunt, naſcuntur albi. Cauſa illius ſaniei eſt bilis flavæ tenuis cum ſalſa pituita permiſtio. Unde iis mulieribus quæ tinea laborant, auro ſimiles capilli oriuntur. ita Valeſius.

Tinea capitis, quæ?

Tropolog. ſuperiores lepræ hucuſque, morum vitia fuerunt: hæc verò eſt fidei, eſtque hæreſis, quæ ut lepra & ut cancer ſerpit, ſicut unius pecudis ſcabies totum commaculat gregem. ſtatim ergo hæc tollenda & ſeparanda eſt, & ut ait S. Hieron. in cap. 5. ad Galat. *ſcintilla ſtatim ut apparuerit extinguenda eſt, & fermentum à maſſa viciniæ ſemovendum, ſecanda putrida carnes, & ſcabioſum animal à caulis ovium repellendum, ne tota domus, maſſa, corpus & pecora ardeant, corrumpantur, putreſcant, intereant. Arius in Alexandria una ſcintilla fuit, ſed quia non ſtatim oppreſſa eſt, totum orbem ejus flamma populata eſt.*

Tropol. lepra capitis eſt hæreſis.

Refert Gregorius Turon. lib. 1. mirac. S. Martini c. 11. & ex eo Baron. anno Chriſti 560. quòd rex Galliciæ cum ſubditis Arriana hæreſi infectus à Deo punitus ſit. nam regio illa lepra percuſſa eſt, & filius ejus Chararicus graviter ægrotare cœpit, ut ſolo ſpiritu palpitaret. Quare pater miſit vota & dona ad S. Martinum, ejuſque fidem orthodoxam amplexus eſt: inde filius ejus ſanatus eſt, & plaga lepræ ceſſavit; *nec unquam uſque nunc*, inquit Gregor. *lepra morbus ſuper aliquem apparuit.*

Lepra ergo in capite, eſt error circa divinitatem Chriſti, lepra in barba, eſt blaſphemia in humanitatem Chriſti, ejuſque Apoſtolos aut Prophetas: per barbam enim homines perfecti ſignificantur, qui Chriſto capiti cohærent quaſi barba, ejuſque influxum proximè ſuſcipiunt: de quo dicitur, *Sicut unguentum in capite, quod deſcendit in barbam, barbam Aaron.* Capillus flavus & ſolito ſubtilior, eſt ſuperba cogitatio & ſui fiducia: ſicut niger, eſt humilitas & obedientia: humilior carne locus eſt erroneus articulus, qui veritate Eccleſiæ longè eſt inferior. Si cutis & locus æqualis ſit, radendus eſt, id eſt, ei ſubtrahenda eſt facultas diſputandi, ne infirmo adhuc ingenio tanta myſteria diſcutere præſumat, agnita jam veritate Eccleſiæ, in qua conquieſcere, & ſuum judicium ſubdere debet. Locus autem maculæ radi prohibetur, ut erroris ſui memoria homini relinquatur. ita Radulphus & Hychius.

Rurſum lepra in capite, eſt arrogantia in mente: hæc enim eſt origo hæreſis, *Septempliciter*, inquit S. Bernard. ſerm. 3. de reſurrect. Dom. *occupavit nos lepra ſuperbiæ. Primò, in proprietate poſſeſſionum; Secundò, in gloria veſtium; Tertiò, in voluptate corporum: in ore quoque dupliciter, ſimiliter & in corde: in ore; Quartò, cùm in adverſis murmuramus, & Quintò, cum in proſperis arroganter commendamus: in corde, Sextò, propria voluntas; & Septimò, proprium conſilium* & judicium, quod eſt pater hæreſis. Porro hæc lepra maximè viles & abjectos invadit, cùm ad dignitates & faſtigia evehuntur, uti experientia docet. *Compertum habeo humillimos quoſque, maximè ubi alta aceſſerunt, ſuperbia atque ambitione immodicos eſſe. Hinc C. Marius patrum memoria, hinc Diocletianus noſtra, communem habitum ſupergreſſi ſunt, dum animus potentia expers, tamquam inedia refectus, inſatiabilis eſt*, inquit Aurelius Victor. de Cæſar. Præclarè S. Auguſt. de Catechiz. rudib. *Magna*, inquit, *miſeria eſt. ſuperbus homo: ſed major miſericordia eſt humilis Deus.* Et l. 14. de Civit. *Audeo*, ait, *dicere, ſuperbis utile eſſe cadere in aliquod apertum & manifeſtum peccatum, unde ſibi diſpliceant, qui jam ſibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus ſibi diſplicuit, quando flevit; quàm ſibi placuit, quando præſumpſit. Hinc ait Pſaltes: Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine.* Et S. Bernard. in epiſt. *Humilitas*, ait, *homines ſimiles angelis facit, & ſuperbia ex angelis dæmones facit: & ut evidenter oſtendam, ipſa omnium peccatorum initium, finis, & cauſa eſt: quia non ſolum peccatum eſt ipſa ſuperbia; ſed etiam nullum peccatum potuit, aut poteſt, aut poterit eſſe ſine ſuperbia.*

Viles ſi evehantur fiunt intolerabiles.

RADETUR] ut clarius appareat poſt ſeptem dies, an ſerpſerit lepra. VERS. 33.

VIR SIVE MULIER, IN CUJUS CUTE CANDOR APPARUERIT] Deſcribitur hic vitiligo, id eſt macula ſimplex coloris candidi lucentis in cute, quæ non eſt lepra. Unde hebr. vocatur בהק *bohac*, id eſt lentigo, vel vitiligo in cute germinans. VERS. 39.

VIR DE CUJUS CAPITE CAPILLI FLUUNT, CALVUS ET MUNDUS EST: ET SI A FRONTE CECIDERINT PILI, RECALVASTER ET MUNDUS EST] *Recalvaſter* hic dicitur is, cui verſus frontem capilli fluunt: *calvus*, cui toto capite; ita ut ſupernè totus depilis fiat. ita Hychius & Radul. & patet v. 55. ita etiam hæc diſtinguunt & vocant Chald. & Septuag. VERS. 40. & 41.

SI AUTEM IN CALVITIO, SIVE IN RECALVATIONE, ALBUS VEL RUFUS COLOR FUERIT EXORTUS, ET HOC SACERDOS VIDERIT, CONDEMNABIT EUM HAUD DUBIÆ LEPRÆ] Hæ enim maculæ albæ vel ruſæ, ſignificant malignos ſuccos, qui corrumpunt radices capillorum, & tales ſubinde ſunt in maligna alopecia, ſive ophiaſi, id eſt profluvio capillorum, ex abundantia pituitæ vel melancholiæ. Unde maligna hæc alopecia inter ſpecies lepræ numeratur. ita Valeſius. VERS. 42. & 43.

Eſt hæc ſexta ſpecies lepræ, quæ ſcilicet eſt in calvitio.

Sexta ſpecies lepræ, quæ eſt in calvitio.

Tropol. capilli terrenam ſubſtantiam ſignificant. Calvus ergo eſt, qui eam omnino dat pauperibus; recalvaſter, qui eam retinet non ad voluptatem, ſed ad neceſſitatem: in his color albus, id eſt cupido gloriæ; vel rubens, id eſt crudelitas rapinarum, oriri poſſunt: hæc enim lepra oritur ex ipſis virtutibus, ſicuti præcedentes ex vitiis. ita Radulphus.

QUICUMQUE ERGO MACULATUS FUERIT LEPRA] Quinque res hic præcipiuntur leproſo, ut iis quaſi ſignis dignoſcatur, aliique eum cavere poſſint, ne ab eo inficiantur. Primò, *habebit veſtimenta diſſuta*; Secundò, *caput nudum*; Tertiò, *os veſte contectum*; Quartò, *contaminatum ac ſordidum ſe clamabit*; Quintò, *ſolus habitabit extra caſtra.* VERS. 44.

Quinque præcepta data leproſis.

Nota. Quædam horum præcipiuntur propter leproſum, quædam propter alios, quædam propter utroſque. Propter leproſum, ut habeat veſtes diſſutas, nudum raſumque caput; ut ſcilicet hac ratione exſpiret putridi corporis & capitis vapores. Propter alios, ut habeat os tectum, & clamet ſe leproſum: nulla enim re magis inficere poteſt homo immundus, quàm anhelitu & exſpiratione quæ per os agitur. Propter utroſque, ut habitet extra caſtra, ſolus ſcilicet, ne aliis noceat; atque in libero aere, ut eo recreetur & ſenſim curetur.

HABEBIT VESTIMENTA DISSUTA] Hinc Abulenſis cenſet, Judæorum veſtes olim fuiſſe undique conſutas, ita ut eas induerent injecto deſuper per caput capitio, eo modo quo hyacinthinam tunicam induebat pontifex, Exodi 28. v. 32. ideo enim leproſo aſſignatur hic veſtis diſſuta, quia ſani habebant conſutas. Sed hæc ratio non concludit: poterant enim ſani habere veſtes conſutas à lateribus, ſed in pectore apertas, & nodis, uncinis, vel ligulis adſtrictas; leproſi verò variis in locis & lateribus eas diſſuere debebant. VERS. 45.

An Judæi habuerint veſtes undique conſutas.

CAPUT NUDUM] Hinc cenſet Abul. Judæos tecto capite inceſſiſſe etiam in templo, itaque oraſſe (unde & pontifex in templo caput cidari tegebat) ut capite tecto ſignificarent ſuum timorem & ſubjectionem legis: legique

Judæi tecto capite orabant, Chriſtiani nudo, cur?

quaſi

Digitized by Google

quaſi pileo ſe caput ſubjicere & involvere debere. E contrario in lege nova nudamus capita, in ſignum libertatis Chriſtianæ. Unde Paulus 1. Corinth. 11. 4. *Omnis vir*, ait, *orans velato capite, deturpat caput ſuum.*

Os veste contectum) Chald. vertit, *os ejus involvetur panno ſicut lugens*, non quando eſt ſolus, ſed quando appropinquat aliis, quos halitu inficere poſſit, tuncque, non alias, faciet id quod ſequitur.

Vers. 46. Sordidum se clamabit) Abulenſis putat non juberi, ut clamet voce, ſed ſignis quatuor jam datis. Verùm hoc non eſt propriè clamare. Unde Chald. diſertè vertit, *clamabit: Non contaminemini, neque immundi ſitis.*

Solus habitabit extra castra) in deſerto, & extra urbes in Judæa: intellige niſi ſit perſona valdè eminens. Nam Ozias lepra percuſſus, permiſſus eſt, utpote rex, habitare in domo libera ſeorſum, 4. Reg. 15. 5. erat enim hæc domus ejus planè ſeparata à populo, ut dicitur 2. Paral. 26. 21. Unde perinde erat ac ſi extra urbem habitaſſet. Quamquam S. Chryſoſt. homil. 4. & 5. in c. 6. Iſaiæ, docet Judæos peccaſſe, quòd reveriti regalem dignitatem, regem Oziam procul extra urbem non expulerint: ideoque Deum illis ſubtraxiſſe prophetiam & prophetas uſque ad mortem Oziæ. tum enim cœpit prophetare Iſaias, nam in anno quo mortuus eſt Ozias, vidit Iſaias illam illuſtrem viſionem quam deſcribit c. 6. ut patet ibidem v. 1. Sed de hac re in Iſaia dicendum.

Sententia S. Chryſoſt. de Oziæ lepra.

Hinc patet falſum eſſe quod ſcribit Manethon, & alii Gentium hiſtorici, teſte Joſepho lib. 3. Antiq. & lib. 7. Belli, Hebræos fuiſſe colluviem ſcabioſorum ac leproſorum, quos proinde Ægypto pulſos Moſes duxerit in Chanaan, præcipiens eis ut peregrinis non communicarent, ne videlicet eadem de cauſa Chananæis inviſi fierent. Si enim ipſi fuiſſent tantùm colluvies leproſorum, quomodo Deus juſſiſſet eis leproſos à convictu ſuo ſeparare?

Voluit Deus leproſos extra caſtra degere, tum ne alios inficerent, tum ut in hac ſolitudine ab omnibus deſtituti diſcerent ad Deum recurrere, eique dicerent: *Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adjutor.* Didicit hoc ſanctus ille Abbas in eremo, qui, ut legimus in Vitis Patrum, cùm ſexaginta annos fuiſſet leproſus, atque afferretur ei à quodam pecunia, qua ſe ſuſtentaret, eam rejecit, dicens, *Tu poſt 60. annos venis auferre nutricem meum? Ecce tantum temporis habens in infirmitate mea nihil indigui, Deo tribuente & paſcente me.* Atque hinc fortè factum eſt, ut leproſi etiamſi divites ſint, pane non proprio, ſed mendicato vivant, tumque minùs lepra ſuacciucientur (ſi verum eſt quod ipſimet aſſerunt) Eſt enim panis emendicatus, panis Dei & angelorum (ut ait S. Franciſcus) inſtigantium eleemoſynarios ad eum dandum, & pauperes ad petendum.

Tropol. Radulph. corpus leproſorum diſcooperitur, cùm eorum iniquitas revelatur: caput nudatur, cùm perverſitatis illorum origo & radix exponitur: contaminatos ſe clamant, etſi non ſua confeſſione, utpote pertinaces, certè operum ſuorum confeſſione: ora eis clauduntur, dum omnibus confabulationem eorum execrantibus propinandi veneni facultas ſubtrahitur. Hæc omnibus peccatis, ſed maximè hæreſi conveniunt. Unus enim Lutherus, unus Calvinus, quia non fuit ſeparatus, nonne multa regna ſua lepra & hæreſi infecit? Sic fornicator, ſic ebrioſus, ſuam lepram & vitium iis quibuſcum verſatur affricat. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicaverit ſuperbo, induet ſuperbiam*, inquit Eccleſiaſt. cap. 13. & *Qui cum ſapientibus graditur, ſapiens erit: amicus ſtultorum, ſimilis efficietur.* Audi inſigne Senecæ conſilium epiſt. 104. *Si vis*, inquit, *vitiis exui, longè à vitiorum exemplis recedendum eſt.* item: *Hærebit tibi tumor, quamdiu cum ſuperbo converſaberis: hærebit avaritia, quamdiu avaro convixeris: incendent libidines tuas adulterorum ſodalitia. Cum Catonibus vive, cum Socrate, cum Zenone verſare.*

Conſortiũ malorum malum efficit.

Vers. 47. Vestis lanea sive linea quæ lepram habuerit) Eſt hæc ſeptima lepræ ſpecies, ſed analoga, ſcilicet lepra veſtis vel domus, de c. ſequenti verſu 35.

Septima ſpecies lepræ, eſt lepra veſtis vel domus.

Quæres, quænam hæc fuerit lepra, & unde orta?

Qualis fuit hæc lepra?

Reſpondet Valeſ. lepram morbum contagioſum eſſe, non minùs quàm peſtem: ſicut ergo videmus peſtis ſemina ſolere adhærere veſtibus, cubiculis, domibus, poculis, lancibus, (per hæc enim omnia accidit fieri infectionem) ita conſtat & lepram poſſe adhærere veſti & domui, eſſeque poſſe domum & veſtem uti peſtilentem, ita & leproſam. Rurſum, ſicut domus aut veſtes fit peſtilens, ita & fit leproſa altero duorum modorum. Primò, ex aeris infectione & corruptione: ſicut enim veſtes contrahunt tineam ex aere, ubi ſitu ſunt obſitæ & non ventilantur; ita & peſtem & lepram. Pari modo videmus veſtes, ligna, parietes, flante Auſtro putreſcere, flante verò Aquilone à putredine liberari: eaque de cauſa mulieres ſolent ad flantem Aquilonem veſtes ſuſpenſas diſtendere, ut incorruptæ ſerventur. Secundò, ex contactu vel contagio leproſi: omnis autem contagio vel fit anhelitu, vel exhalatione & evaporatione vaporum putidorum, quæ fit per poros totius corporis, maximè per ſudorem. Sic videmus ſpeculum à muliere menſtruata infici ſanguineo colore, eò quòd ab oculis ejus exeant ſpiritus quidam, & cum iis humiditates tenues ſanguineæ, quæ in ſpeculo condenſantur ut appareat in eo ſanguineus color.

Sententia Valeſii.

Duobus modis fit domus vel peſtilens vel leproſa.
Primò.
Secundò.

Hiſce ergo modis leproſi inficere poſſunt veſtes & domos, eiſque lepram afflare. Unde expedit eis & veſtes & domos mutare, verſarique in aere puro & libero: licet enim res animatæ diverſæ ſint naturæ & temperiei ab inanimis; tamen ob communem naturam, qua utraque putredini ſunt obnoxia, poſſunt ſibi invicem communicare & affricare putreſcentias non omnino ſimiles, ſed analogas, putà qualitates aliquas corroſivas, aut putrefactivas, quæ ſicut hominem, ita & veſtem ac domum exedant & corrumpant.

Quare ad omnia cutis vitia ſervanda optimum remedium eſt, ait Valeſ. uti veſtibus novis, mundiſſimis, aut lotis crebrò, uſque adeò ut ſola mundities ſatis eſſe ſoleat ad curationem: hinc capite ſequenti iterata lotio præſcribitur in purificatione leproſi, v. 8. & 9. Sicut è contrario qui ſordidis & putreſcentibus jam veſtibus utuntur, rarò ſunt liberi à ſcabie, prurigine, pediculis: nimirum poteſt uti veſtis à cute, ita cutis à veſte infectionem recipere, & utrumque ſeorſim putreſcere; & ambo ſordida cùm ſunt, computrefaciunt ſe mutuo.

Vitia cutis ſanantur munditia veſtium.

Denique in veſtibus laneis aut pelliceis, peculiaris quædam eſt cauſa, ob morbos animalium, ex quibus lana aut pelles detractæ ſunt. nam ſcitum eſt illud, veſtes ex lana morticinorum, pediculos facere: pari modo & alias morborum infectiones efficiunt.

Veſtes ex lana morticinorum pediculos creant.

Secundò, meliùs alii cum Theodor. quæſt. 17. aliter de hac lepra ſentiunt, ſcilicet Deum olim dum peccarent Judæi, lepram hanc infligere ſolitum veſtibus, aut domibus eorum, ut per eam poſſeſſores ad ſanitatem mentis revocaret; itaque lepram hanc non tam naturalem fuiſſe, quàm plagam à Deo immiſſam. Videtur ergo lepra hæc fuiſſe tinea, vel qualitas quædam corroſiva (qualis eſt in ſale, nitro, vitriolo, quæ & veſtes & ſtannum & ferrum exedunt & perforant) vel corruptiva, eaque proſerpens, veſtibus & domibus Judæorum à Deo vel per ſe, vel per cauſas ſecundas inflicta: ideoque videtur Judææ, & Judæis fuiſſe penè propria, aliiſque gentibus ferè incognita. Id ita eſſe probatur. Primò, quia jam nullam novimus lepram in domibus aut veſtibus: nec enim domus & veſtes naturaliter lepra infici ſolent, adeoque lepræ non ſunt capaces. Secundò, quia experimur jam lepram quæ eſt in leproſo, non diffundere ſe in ejus veſtes & domum; alioquin enim omnes leproſorum veſtes eſſent lepra infectæ, arroſæ & putrefactæ, cujus contrarium videmus. Tertiò, peſtis non inhæret, nec inficit veſtem aut domum, ita ut eam interimat, conſumat, uti interimit hominem, ſed veſti & domui tantum adhæret, eamque reddit homini peſtilentem; ita ut homo ex ea vapores peſtilentes, qui ei adhærent, contrahat, peſteque inficiatur & conſumatur: ergo pariter lepra non inhæret, ſed adhæret tantùm veſti aut domui, nec eam facit leproſam, ſed homini tantùm lepram afflare poteſt: olim autem lepra inhærebat domui & veſti, eamque verè leproſam faciebat: alia ergo ratione domus dicebatur tunc peſtilens, alia leproſa: peſtilens enim dicebatur cauſaliter, leproſa verò formaliter. Quartò, quia cap. ſequ. verſ. 34. hæc lepra domorum vocatur *plaga*, ſcilicet à Deo immiſſa: hoc enim expreſsè ſignificant ibi Hebræa, quæ ſic habent: *ſi dedero* (ſcilicet ego Deus) *plagam lepræ*. Denique, licet jam cariem in lignis, calce & lapidibus experiamur, nullam tamen jam in iis lepram

Secunda ſentent. Theodoreti, quæ verior.
Lepra hæc fuit tinea ſive qualitas corroſiva veſtium.
Prob. Primò.
Secundò.
Tertiò.
Alia ratione domus dicitur peſtilens; alia, leproſa.
Quartò.

agno-

agnoſcimus talem, quæ etiam novos ſolidoſque lapides invadat, erodat, & abſumat, uti faciebat hæc lepra Judæorum, ut patet cap. ſeq. v. 44. ubi jubentur omnes lapides lepra infecti ex domo eximi, & novi ſubſtitui, qui ſi poſtea lepra infecti inveniantur, jubetur domus dirui.

Unde hæc novorum lapidum infectio? utique non affricatione veterum, qui jam circumcirca ſublati ſunt; ergo à Deo & à vindicta divina; ergo lepra hæc non tam naturalis fuit, quam opus & plaga Dei. fateor tamen Deum in hac plaga infligenda uti potuiſſe (more ſuo) cauſis ſecundis, puta aere corrupto, leproſi contactu, & ſimilibus, uti explicuit paulò antè Valeſius: ſed ita, ut hæc omnia vim propriam & adæquatam gignendi lepram in veſtibus & domibus non habuerint, niſi ſingulariter concurrente & inoperante Deo. Loquor de lepra propria & perfecta: nam ſi lepram tantùm intelligas tineam aliquam veſtium vel cariem lignorum & lapidum, ſcimus hæc ex ſolis naturalibus cauſis provenire poſſe: atque hæc ipſa lepra hìc quoque intelligitur, eratque ſecundùm notas & ſigna hìc præſcripta dijudicanda. Magis tamen de lepra perfecta, & à Deo immiſſa hìc loquitur Scriptura, uti dixi.

Tropolog. vestis linea est pia operatio; stamen est pia intentio: subtegmen sunt varia bona opera, &c.

Tropologicè, leproſa veſtis, id eſt liber & ſcript. hæretica, eſt comburenda, & exterminanda. ita Radulph. Secundò, generaliùs ac pulchriùs idem Radulph. veſtis noſtra ſunt opera juſtitiæ, de quibus dicitur pſalm. 131. 9. *Sacerdotes tui induantur juſtitiam*, quibus anima & honeſtam foris comparat famam, & intus coram Deo ſovet conſcientiam: eſtque duplex, linea, id eſt, ſpiritalis, uti ſunt meditatio, oratio lectio: & lanea, id eſt corporalis, uti ſunt opera miſericordiæ. Veſtis noſtræ ſtamen (de quo v. ultim. & verſ. 55. juxta Septuag.) eſt intentio, quæ ſtat cùm ad Deum & ea ſeſtia dirigitur. Subtegmen eſt operum inſtantia, quibus ſub hac intentione diverſis temporibus intexitur: hæc quippe more ſubtegminis diverſa ſubinde petit latera, nunc in dextram contemplationis, nunc verò in actionis ſiniſtram ſe transferens. Pellis eſt carnis mortificatio. In his omnibus poteſt oriri lepra alba, id eſt inanis gloria; vel ruſa, id eſt malitioſa invidia.

Lepra carnis est libido: lepra vestis est luxus vestium: lepra domus, est vitiosa familia.

Denique lepra carnis, eſt libido & gula. hujus remedium eſt meditatio mortis & inferni, ut cogitet homo illud S. Auguſt. tract. de Honeſtate mulier. c. 3. *Cito præterit quod delectat, & permanet ſine fine quod cruciat.* Lepra veſtis, eſt veſtium ſplendor & luxus. nam in veſtibus quærendus eſt calor, non color; neceſſitas, non pretium; utilitas, non ſubtilitas. remedium eſt cogitare, ornatum hominis eſſe mores bonos, & modeſtiam veſtitus. Unde Clemens Alexand. ex Cæo lib. 2. c. 10. haſce virtutis & vitii pingit imagines: virtutem facit ſimpliciter ſtantem, candida veſte indutam & pura, ſola verecundia ornatam.

Remedia.

Improbitatem contrà pingit ſuperflua & varia veſte indutam, atque alieno colore exultantem. Laudo, ait Clemens, Spartanos, qui ſolis meretricibus floridas veſtes, & aureum mundum geſtare permitere, à probis mulieribus ornatus ſtudium auferentes quòd ſolis meretricibus concederent ſe ornare. Lepra domus, ſunt filiorum & famulorum pravi mores: hi à patrefamilias diſciplina coercendi ſunt, & bona inſtitutione virtus in domum inducenda eſt. nam, ut ait S. Cyprian. lib. de Habitu virginum: *Diſciplina eſt cuſtos ſpei, retinaculum fidei, dux itineris ſalutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magiſtra virtutis, hæc facit in Chriſto manere ſemper, ac jugiter Deo vivere.* E contrario *repreſſo diſciplinæ ſævit impunita nequitia*, inquit S. Auguſt. ſerm. 59. de Verbis Domin.

LEPRA REPUTABITUR] ſi manſerit poſtquam oſtenſa fuit ſacerdoti.

Vers. 55. FACIEM PRISTINAM NON REVERSAM) *Priſtinam*, quam ſcilicet habebat veſtis antequam eſſet infecta lepra. permanent enim in ea nota, indicat eſſe lepram: aliàs enim aliquo modo mutaret colorem. unde ſequitur.

EO QUOD INFUSA SIT IN SUPERFICIE VESTIMENTI, VEL PER TOTUM LEPRA) Lyran. putat hic corruptam eſſe noſtram verſionem: nam pro, *in ſuperficie, vel per totum*, hebraicè eſt, *in calvitio, vel recalvatione*. Verùm dico eſſe metaphoram Hebræam. Hebræi enim domui tribuunt ea quæ ſunt hominis, putà manus, pedes, caput, calvitium: ſicut ergo calvitium vocant, cùm tota ſuperficies capitis eſt depilis; recalvationem verò, cùm tantùm anterior pars circa frontem eſt calva, ut patet v. 41. ita & in veſtibus recalvatio ſignificat ſuperficiem ejus extimam: hæc enim nobis eſt quaſi anterior; calvitium verò ſignificat ſuperficiem ejus intimam, quæ nobis eſt quaſi poſterior. Unde Septuag. vertunt, *in ſtamine vel ſubtegmine*, uti & habent Hebræa, Latina, & Chald. v. ultim. in anacephalæoſi lepræ veſtium; hinc & Vatabl. vertit, *in parte anteriore vel poſteriore veſtis*, & Chald. *in vetuſtate vel novitate ſua*. anterior enim pars veſtis, quia teritur & tractatur, fit vetuſtior; interior verò, quia non tangitur, nec teritur, manet quaſi nova.

SIN AUTEM OBSCURIOR FUERIT LOCUS LEPRÆ (ſi lepra in domo videatur obſcurari) ABRUMPET EUM) Sic Tropol. expedit homini, ut eo munere privetur, ob quod lepra ſuperbiæ obſcuratur. Unde S. Benedictus in Regula jubet, ut, ſi monachus arte aliqua aut officio extollitur, inde avellatur, & alteri mancipetur, inquit Radulph. Vers. 56.

QUOD SI ULTRA APPARUERIT, &c. LEPRA VOLATILIS ET VAGA (ſimilis illi in homine, de qua verſu 12.) DEBET IGNE COMBURI] Ex hujus loci ſenſu myſtico Tertull. libr. de Pudicitia cap. 20. conatur probare, mœchos, qui relapſi ſunt, non eſſe recipiendos ad pœnitentiam: hoc enim myſticè eſſe quòd hìc dicitur, veſtem, ſi rurſum in ea apparuerit lepra, eſſe comburendam, quia indicium eſt perſeverantis lepræ, id eſt perſeverantiæ in peccato mœchiæ. hæc enim eſt lepra. Vers. 57.

Tertull. hinc probat mœchos relapsos non esse recipiendos; sed perperam.

Verùm hinc tantùm colligi poteſt, mœchum non eſſe recipiendum quandiu apparet in eo lepra, id eſt mœchia. Si enim hæc per reſipiſcentiam tollatur, jam ampliùs in eo non erit lepra comburenda, ſed pœnitentiæ puritas ab Eccleſia amplectenda.

QUOMODO MUNDARI DEBEAT VEL CONTAMINARI] id eſt, quomodo cenſeri & judicari debeat munda, vel contaminata: ſic enim hæc duo verba toto capite accipiuntur. Vers. 59.

Lepra est caro Christi dilacerata ob octo analogias.

Symbolicè, lepra hoc capite deſcripta, fuit typus carnis Chriſti, flagellis & plagis dilaniatæ & deſiguratæ. Chriſtus enim lepram noſtram, id eſt peccatum, in ſe luendum ſuſcepit, unde in cruce factus eſt quaſi leproſus. Sic enim ait Iſaias c. 53. 4. *Nos putavimus eum quaſi leproſum, & percuſſum à Deo, & humiliatum.* idque Primò, ſicut leproſus toto corpore lepra maculatus, ſui horrorem intuentibus incutit, ita Chriſtus toto corpore flagellis & vulneribus lividus, horrorem ſimul & commiſerationem aſpicientibus commovebat, ut meritò Pilatus eum Judæis proponens, dixerit, *Ecce homo*.

Prima.

Secunda. Secundò, leproſus habebat veſtes diſſutas: ita milites ſciderunt veſtes, quin & carnem Chriſti.

Tertia. Tertiò, leproſus habebat caput nudum: ita Chriſtus nudo fuit capite, ſed ſpinea corona coronato.

Quarta. Quartò, leproſus habebat os veſte contectum: de Chriſto ait Iſaias, *Quaſi abſconditus vultus eius*; rurſum, *Quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet, & non aperiet os ſuum.*

Quinta. Quintò, leproſus ſe leproſum & ſordidum clamare debebat: Chriſtus totus cruentus quid clamat? niſi, *O vos omnes qui tranſitis per viam, attendite, & videte ſi eſt dolor, ſicut dolor meus.*

Sexta. Sextò, leproſi caro erat viliſſima & abjectiſſima: Chriſtus ait, *Ego ſum vermis, & non homo: opprobrium hominum, & abjectio plebis.* Similis fuit Chriſtus S. Job, qui ſedens in ſterquilinio non fuit agnitus ab amicis: quia *non erat ei aſpectus*, eratque deſpectus, & noviſſimus virorum.

Septima. Septimò, lepra ſolebant puniri ſuperbi: & Chriſtus noſtræ ſuperbiæ, quaſi lepræ, ſpeciem geſſit, eamque curavit ſua hac abjectione: ejus enim livore curata eſt plaga ſuperbiæ noſtræ.

Octava. Octavò, leproſi urbe pellebantur, nemo eos aditu, congreſſu, ſermone dignabatur, omnes illos aſpernabantur, & quaſi peſtem fugiebant: ita Chriſtus, quaſi leproſus extra portam ejectus & crucifixus eſt, Hebr. 13. 12. & pſalm. 37. 12. *Amici mei, & proximi mei adverſum me appropinquaverunt* (hebr. eſt, *ex adverſo plagæ meæ*; S. Hieronymus vertit, *quaſi contra lepram meam ſteterunt*) *& qui juxta me erant de longè ſteterunt.*

Digitized by Google

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribitur ritus luſtrationis, quo legaliter expiandus eſt leproſus, & lepra jam curata in homine, v. 2. & in veſtibus ac domibus, v. 34.

Ritus erat hic: Primò, expiandum aſpergebat ſacerdos ſanguine paſſeris, per alium paſſerem alligatum baculo cedrino, cum cocco & hyſſopo: mox paſſerem vivum avolare ſinebat, v. 5. Secundo, expiandus lavabat veſtes ſuas, radebat pilos corporis, ac lavabat ſeipſum, v. 8. Tertiò, die octavo offerebat agnum pro delicto, & agnum pro peccato, & ovem anniculam in holocauſtum cum tribus decimis ſimila, & olei ſextario, v. 10. Si mundandus eſſet pauper, pro hiſce jam dictis offerebat agnum pro delicto, & duos turtures, vel duos pullos columbæ, unum pro peccato, alterum in holocauſtum cum tribus decimis ſimila, & olei ſextario, v. 21. Quartò, ſanguine agni tingebat ſacerdos aurem dextram mundandi, & pollices dextræ manus & pedis. Quintò, ex oleo aſpergebat ſepties coram tabernaculo, reliquum olei fundebat ſuper extremum auricula dextra, & ſuper pollices manus ac pedis dextri, & ſuper caput expiandi.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Hic eſt ritus leproſi, quando mundandus eſt: Adducetur ad ſacerdotem: 3. qui egreſſus de caſtris, cùm invenerit lepram eſſe mundatam, 4. præ-
cipiet ei qui purificatur, ut offerat duos paſſeres vivos pro ſe, quibus veſci licitum eſt, & lignum cedri-
num, vermiculumque & hyſſopum. 5. & unum ex paſſeribus immolari jubebit in vaſe fictili ſuper aquas
viventes: 6. alium autem vivum cum ligno cedrino, & cocco & hyſſopo, tinget in ſanguine paſſeris
immolati, 7. quo aſperget illum, qui mundandus eſt, ſepties, ut jure purgetur: & dimittet paſſerem
vivum, ut in agrum avolet. 8. Cumque laverit homo veſtimenta ſua, radet omnes pilos corporis, &
lavabitur aqua, purificatuſque ingredietur caſtra, ita dumtaxat ut maneat extra tabernaculum ſuum
ſeptem diebus, 9. & die ſeptimo radet capillos capitis, barbamque & ſupercilia, ac totius corporis pi-
los. Et lotis rurſum veſtibus & corpore, 10. die octavo aſſumet duos agnos immaculatos, & ovem
anniculam abſque macula, & tres decimas ſimilæ in ſacrificium, quæ conſperſa ſit oleo, & ſeorſum
olei ſextarium. 11. Cumque ſacerdos purificans hominem, ſtatuerit eum, & hæc omnia coram Do-
mino in oſtio tabernaculi teſtimonii, 12. tollet agnum, & offeret eum pro delicto, oleique ſextarium.
& oblatis ante Dominum omnibus, 13. immolabit agnum, ubi ſolet immolari hoſtia pro peccato,
& holocauſtum, id eſt, in loco ſancto. Sicut enim pro peccato, ita & pro delicto ad ſacerdotem per-
tinet hoſtia: ſancta ſanctorum eſt. 14. Aſſumenſque ſacerdos de ſanguine hoſtiæ, quæ immolata eſt
pro delicto, ponet ſuper extremum auriculæ dextræ ejus qui mundatur, & ſuper pollices manus dex-
træ & pedis: 15. & de olei ſextario mittet in manum ſuam ſiniſtram, 16. tingetque digitum dextrum
in eo, & aſperget coram Domino ſepties. 17. quod autem reliquum eſt olei in læva manu, fundet
ſuper extremum auriculæ dextræ ejus qui mundatur, & ſuper pollices manus ac pedis dextri, & ſuper
ſanguinem qui effuſus eſt pro delicto, 18. & ſuper caput ejus. 19. Rogabitque pro eo coram Domino,
& faciet ſacrificium pro peccato. tunc immolabit holocauſtum, 20. & ponet illud in altari cum liba-
mentis ſuis, & homo ritè mundabitur. 21. Quòd ſi pauper eſt, & non poteſt manus ejus invenire quæ
dicta ſunt, pro delicto aſſumet agnum ad oblationem, ut roget pro eo ſacerdos, decimamque partem
ſimilæ conſperſæ oleo in ſacrificium, & olei ſextarium, 22. duoſque turtures ſive duos pullos columbæ,
quorum unus ſit pro peccato, & alter in holocauſtum: 23. offeretque ea die octavo purificationis ſuæ
ſacerdoti, ad oſtium tabernaculi teſtimonii coram Domino. 24. qui ſuſcipiens agnum pro delicto &
ſextarium olei, levabit ſimul: 25. immolatoque agno, de ſanguine ejus ponet ſuper extremum auricu-
læ dextræ illius qui mundatur, & ſuper pollices manus ejus ac pedis dextri. 26. olei verò partem mittet
in manum ſuam ſiniſtram, 27. in quo tingens digitum dextræ manus aſperget ſepties coram Domino:
28. tangetque extremum dextræ auriculæ illius qui mundatur, & pollices manus ac pedis dextri, in loco
ſanguinis qui effuſus eſt pro delicto: 29. reliquam autem partem olei, quæ eſt in ſiniſtra manu, mittet
ſuper caput purificati, ut placet pro eo Dominum: 30. & turturem ſive pullum columbæ offerret, 31.
unum pro delicto, & alterum in holocauſtum cum libamentis ſuis. 32. Hoc eſt ſacrificium leproſi,
qui habere non poteſt omnia in emundationem ſui. 33. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aa-
ron, dicens. 34. Cùm ingreſſi fueritis terram Chanaan, quam ego dabo vobis in poſſeſſionem, ſi
fuerit plaga lepræ in ædibus, 35. ibit cujus eſt domus, nuntians ſacerdoti, & dicet: Quaſi plaga le-
præ videtur mihi eſſe in domo mea. 36. At ille præcipiet ut efferant univerſa de domo, priuſquam
ingrediatur eam, & videat utrum leproſa ſit, ne immunda fiant omnia quæ in domo ſunt. Intra-
bitque poſtea ut conſideret lepram domus: 37. & cùm viderit in parietibus illius quaſi valliculas
pallore ſive rubore deformes, & humiliores ſuperficie reliqua, 38. egredietur oſtium domus, &
ſtatim claudet illam ſeptem diebus. 39. Reverſuſque die ſeptimo, conſiderabit eam. ſi invenerit
creviſſe lepram, 40. jubebit erui lapides, in quibus lepra eſt, & projici eos extra civitatem in locum
immundum: 41. domum autem ipſam radi intrinſecus per circuitum, & ſpargi pulverem raſuræ
extra urbem in locum immundum, 42. lapideſque alios reponi pro his qui ablati fuerint, & lu-
to alio liniri domum. 43. Sin autem poſtquam eruti ſunt lapides, & pulvis eraſus, & alia terra lita, 44.
ingreſſus ſacerdos viderit reverſam lepram, & parietes reſperſos maculis, lepra eſt perſeverans, & immun-
da domus: 45. quam ſtatim deſtruent, & lapides ejus ac ligna, atque univerſum pulverem projicient

extra

extra oppidum in locum immundum. 46. Qui intraverit domum quando clauſa eſt, immundus erit uſque ad veſperum: 47. & qui dormierit in ea, & comederit quippiam, lavabit veſtimenta ſua. 48. Quòd ſi introjens ſacerdos viderit lepram non creviſſe in domo, poſtquam denuo lita fuerit, purificabit eam reddita ſanitate: 49. & in purificationem ejus ſumet duos paſſeres, lignumque cedrinum, & vermiculum atque hyſſopum: 50. & immolato uno paſſere in vaſe fictili ſuper aquas vivas, 51. tollet lignum cedrinum, & hyſſopum, & coccum & paſſerem vivum, & tinget omnia in ſanguine paſſeris immolati, atque in aquis viventibus, & aſperget domum ſepties, 52. purificabitque eam tam in ſanguine paſſeris quàm in aquis viventibus, & in paſſere vivo, lignoque cedrino & hyſſopo atque vermiculo. 53. Cumque dimiſerit paſſerem avolare in agrum liberè, orabit pro domo, & jure mundabitur. 54. Iſta eſt lex omnis lepræ & percuſſuræ, 55. lepræ veſtium & domorum, 56. cicatricis & erumpentium papularum, lucentis maculæ & in varias ſpecies, coloribus immutatis, 57. ut poſſit ſciri quo tempore mundum quid, vel immundum ſit.

Vers. 3. HIC EST RITUS LEPROSI, QUANDO MUNDANDUS EST] q.d. Hanc ceremoniam adhiberi jubeo, cùm leproſus, id eſt is qui antè judicatus fuerat à ſacerdote leproſus, poſtea apparuerir mundus à lepra, ſive quia malè judicavit ſacerdos, ſive quia naturaliter aut miraculoſè curatus eſt à lepra, uti multi à Chriſto curati ſunt. Nota *mundandus eſt*, id eſt legaliter expiandus eſt, & reſtituendus communioni aliorum hominum. Unde hebraicè eſt, *in die purificationis ſuæ*: nam à lepra præſupponitur jam eſſe purgatus, ut patet verſ. 3. Sacerdos enim Aaronicus lepram curare non poterat, ſed tantùm curatam eſſe declarabat, ac deinde eum qui leproſus fuerat legaliter purificabat, ac reſtituebat convictu hominum & tabernaculo. Major eſt poteſtas ſacerdotum Chriſti, qui lepram ſpiritalem, id eſt peccatum, in Sacramento pœnitentiæ curare & abolere poſſunt. ita S. Chryſoſt. l. 3. de Sacerd.

Vers. 4. UT OFFERAT DUOS PASSERES VIVOS PRO SE QUIBUS VESCI LICITUM EST] Hebr. טהרות *teborot*, id eſt *mundos*; paſſeres enim non ſunt numerati cap. 11. inter immundas aves; erant ergo mundi, *quibus veſci licitum eſt*.

Paſſer ſignificat Chriſtum & juſtum ob quinq; analogias

Symbolicè, paſſer expiatorius eſt Chriſtus, & quivis juſtus, idque Primò, propter prudentiam quoad partem rationalem. Paſſer enim nidificat in tectis domorum & non in imo, ne fœtus rapiantur à ſerpentibus: ſic juſti mente habitant non in terra, ſed in cælo. Secundò, juſtus dicitur paſſer ob temperantiam quoad vim concupiſcibilem. Paſſer enim non facilè laqueis irretitur, nec per ingluviem ventris eſcarum ambitione decipitur: ſic juſti eſcis non indulgent, ſed carnem macerant jejunio. Tertiò, propter patientiam quoad vim iraſcibilem. Nam ut ait Philoſophus, paſſer non albeſcit niſi in infirmitate; ſic juſti in adverſis albeſcunt. nam *virtus in infirmitate perficitur*. Quartò, Chriſtus & juſtus ait cum Davide: *Vigilavi, & factus ſum ſicut paſſer ſolitarius in tecto*. A vita enim mundi ſe ſubducit ad ſecretum conſcientiæ, orationis & compunctionis. Quintò, idem cum eodem dicit: *Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo venantium*, ſcilicet dæmonum & perſecutorum. Sic anima Martyris per martyrium è laqueis diaboli eripitur, inquit S. Aug. in illud pſal. 123. 7.

Vers. 5. ET UNUM EX PASSERIBUS IMMOLARI JUBEBIT] Hebr. eſt *ſingulari*; neque enim erat hic propriè ſacrificium quod Deo offerretur, cùm fieret extra caſtra, longè ab altari: ſed tantùm hæc occiſio paſſeris fiebat ad excipiendum ejus ſanguinem, ut eo tingeretur leproſus expiandus. Unde non à ſacerdote, ſed ſacerdotis juſſu fiebat hæc occiſio, ut patet ex verbo *jubebit*.

Aquæ vivæ ſunt fontanæ vel fluviales cur?

SUPER AQUAS VIVENTES] id eſt, fontanas vel fluviales, quæ moventur & fluunt. quia enim in viventibus motus eſt ſignum vitæ, hinc per catachreſin aquæ quæ moventur & fluunt, vocantur vivæ; è contrario quæ non fluunt, ſed ſtant, vocantur mortuæ, ut paludes & ſtagna. Jubetur ergo hic paſſer expiatorius leproſi, immolari ſuper aquas vivas, quæ ſunt in vaſe fictili; quia hæ ſunt puriores, ideoque purificationi aptiores.

Vers. 6. & 7. ALIUM AUTEM (paſſerem) VIVUM CUM LIGNO CEDRINO ET COCCO, ET HYSSOPO TINGET IN SANGUINE PASSERIS IMMOLATI, QUO ASPERGET ILLUM, QUI MUNDANDUS EST, SEPTIES]

Aſpergillum leproſi quale?

Aſpergillum hoc quo expiabatur leproſus erat tale, virgæ cedrinæ alligabatus in ſummo paſſer vivus, ita ut cauda

A eminerct in extremo, caput verò eſſet averſum, verſumque verſus manubrium; huic virgæ ſimul cum paſſere alligabatur coccus & hyſſopus; ita ſummitas virgæ, id eſt paſſeris cauda & alæ cum cocco & hyſſopo mergebantur in aquam vivam ſanguine paſſeris occiſi infectam; deinde educebatur hæc ſummitas virgæ, eaque aſpergebatur purificandus.

Symbolica expoſitio aſpergilli.

Quæres, quid hæc omnia ad literam & ſymbolicè ſignificent?

Reſpondeo, Primò, lignum cedrinum hìc adhiberi, quia eſt incorruptibile, unde aptè ſignificabat leproſum à corruptione lepræ mundatum eſſe: ſic Secundò & vermiculus, ſive coccus bis tinctus (&, ut Septuag. addunt, *retortus*) qui vivaciſſimi eſt coloris rubei, ſignificabat ſanguinem & ſanitatem carni ejus eſſe reſtitutam: idem Tertiò, ſignificabat paſſer vivus qui avolare ſinebatur, ſcilicet vitam carni redditam eſſe, hominemque liberum factum à lepra, ad viventium & mundorum conſortium jam admitti. Quartò, adhibebatur hyſſopus; quia ipſa aptiſſima eſt aſperſioni ſanguinis, quæ hìc facienda erat.

Alleg. lepra eſt peccatum cedrus crux, coccus ſanguis Chriſti, hyſſopus gratia Sp. ſancti; paſſer vivus, eſt deitas; moriens eſt humanitas Chriſti; aqua viva, eſt baptiſmus.

B Quæres Secundò, quid hoc aſpergillum ſignificet allegoricè?

Reſpondeo, Lepra eſt peccatum: hæc expiatur Primò, per lignum cedrinum, quod eſt fortiſſimum & imputribile, id eſt per crucem Chriſti, quæ omnia vicit & ſuperavit: Secundò, per coccinum, id eſt per ſanguinem paſſionis Chriſti: Tertiò, per hyſſopum quæ boni odoris eſt, id eſt per gratiam Spiritus ſancti, quæ cooperatrix eſt emundationis noſtræ: Quartò, per paſſerem vivum, id eſt per divinitatem Chriſti: Quintò, per paſſerem morientem, id eſt per humanitatẽ Chriſti immolatam, hujus enim morte vivificatur peccator: Sextò, per aquas vivas baptiſmi. ita Iſychius, Radulph. & Theod. qu. 19. Unde Janſenius in pſal. 50. 9. hæc omnia complectens, Chriſtoque crucifixo adaptans, *Chriſtus*, inquit, *in ligno crucis charitatis vinculo ligatus, vera eſt hyſſopus, ligno cedrino per filum coccineum colligata. Chriſtus enim ſua humilitate inflationem cordis noſtri ſanat, ſicut hyſſopus herba humilis prodeſt purgandis & ſanandis præcordiis; hæc hyſſopus tincta in cruce proprio ſanguine*, C *aſpergit per fidem credentes in ipſum, juxta illud Iſaiæ 52. 15. Ipſe aſperget gentes multas. hinc & David orat: Aſperges me Domine hyſſopo, & mundabor; cupiens ſcilicet perfectè mundari: in veteri enim lege purificabantur immundi, vel aſperſione, vel ablutione*. Hactenus Janſenius.

Tropolog. hyſſopus eſt fides, cedrus ſpes, coccus charitas, paſſer vivus eſt humilitas moriens eſt mortificatio, aquæ vivæ ſunt lacrymæ pœnitentis.

Quæres Tertiò, quid hoc aſpergillum ſignificet Tropologicè?

Reſpondeo, Hyſſopus eſt fides, cedrus eſt ſpes, coccinum eſt charitas, paſſer vivus eſt humilitas, paſſer moriens eſt mortificatio, aquæ vivæ ſunt lacrymæ pœnitentis: hiſce enim à lepra peccati emundamur. ita S. Aug. q. 33 in Num. Radulph. & Rupert. Hyſſopus namque herba humilis radicibus hæret in petra, unde aptè fidem quæ Deo Deique veritate infallibili nititur, ſignificat: cedrus altiſſimè ſe erigit; hinc ſpei eſt ſymbolum: coccinus rubet inſtar ignis, talis eſt charitas. porrò hæc omnia tinguntur ſanguine, quia per paſſionis Chriſti vim, efficaciam, memoriam hæ omnes virtutes excitantur. ita Radulph. Verè dixit Abbas Paſtor in Vitis Patr. *Humilitas eſt terra, in qua Dominus ſacrificium fieri demandavit*. & Abbas Hyperichius: *Arbor vitæ eſt in excelſum, & aſcendit ad eam humilitas*. & Abbas Silois: *Non eſt magnum ſi mens tua ſit cum Deo, ſed magnum eſt ſi te videas infra omnem creaturam*.

Quo

Digitized by Google

Vers.7. QUO ASPERGET ILLUM, QUI MUNDANDUS EST (qui legaliter expiandus eſt, ut dixi v. 2. SEPTIES) Paſſim in hiſce luſtrationibus, ſepties fiebat adſperſio, ut patet c. 4. 13. & hoc c. v. 7. 16. 15. & c. 16. v. 16. & 19. ut per hoc plena ſignificaretur purgatio, expiatio & remiſſio peccatorum. Unde & ſeptenarius hebdomadum ſignat & efficit pentecoſten, in qua Spiritus ſanctus plenam in Apoſtolis efficit peccatorum & vitiorum emundationem, ita Iſychius.

Septies adſpergebatur leproſus, cur?

UT JURE PURGETUR) ut rite & legitimè putà juxta legem & ritum hîc ſancitum, purgetur.

ET DIMITTET PASSEREM VIVUM, UT IN AGRUM AVOLET) ut hac avis libertate ſignificetur homo liber à lepra, ut dixi v. 6. Sic Allegoricè deitas in Chriſti paſſione libera fuit. E contrario S. Antonius dæmonem comparat paſſeri capto & irretito: *Dæmon*, inquit *ſicut paſſer irretitus, tenetur & conſtringitur à Chriſto. Chriſtiani ergo Chriſto nixi, dæmonem non timeant, ſed rideant.*

Vers.8. CUMQUE LAVERIT HOMO VESTIMENTA SUA, RADET OMNES PILOS CORPORIS, ET LAVABITUR AQUA) Cauſam phyſicam & medicam hujus lotionis dedi c. 13. 47.

Tropol. Tropolog. peccator lavat veſtimenta, cùm exteriorem converſationem ſanctificat; pilos radit, cùm carnis concupiſcentias reſecat, lavat corpus, cùm operibus illicitis conſenſum in conſcientia non præbet. ita Radulph. & Rupert. ſic & Iſychius. *Pilos* inquit, *radere, eſt cogitationes omnes veteres ſecludere; veſtimenta lavare, eſt actiones ſuas depurare.*

PURIFICATUSQUE INGREDIETUR CASTRA, ITA DUMTAXAT UT MANEAT EXTRA TABERNACULUM SUUM (domum ſuam) SEPTEM DIEBUS) Idque ad hoc, ne, ſi fortè adhuc quid lepræ lateat, illud in alios, & maximè in uxorem per uſum matrimonii, aliumve contactum tranſmittat.

Vers.9. ET DIE SEPTIMO RADET CAPILLOS) Secunda eſt hæc raſio, & lotio, prima enim facta eſt v. 8.

Vers.10. ASSUMET DUOS AGNOS IMMACULATOS, ET OVEM ANNICULAM ABSQUE MACULA, ET TRES DECIMAS SIMILÆ, &c. ET OLEI SEXTARIUM) Nota Leproſus hic jubetur in purificatione offerre tres. oviculas; primam pro delicto, ſecundam pro peccato, tertium in holocauſtum. Hinc & tres decimas, ſive tria gomor ſimilæ jubetur offerre; nam cum quoque animali offerenda erat decima una ſive unum gomor ſimilæ in mincha, id eſt, in ſacrificium farreum.

Sextarius Judaicus an æqualis erat Attico? Nota. Sextarius hebr. לג *log*, erat menſura liquidorum eratque duodecima pars hin, ſex ovorum capax, ſati pars viceſimaquarta. Sextarius enim Hebræorum æqualis erat ſextario Attico, ac proinde continebat ſeſquilibram, id eſt, 18. uncias, ut vult Robertus Cenalis, aut potius libram cum quarta parte, ut vult Vilalpando de Apparatu templi, p. 2. l. 3. cap. 7. Unde gomor continens 7. ſextarios cum quinta parte, continebat 8. libras circiter, ut dixi Exodi cap. 16. 16. Quare ſextarius frumenti in Judæa appendebat uncias 20. Frumenti dico: nam ſextarius farinæ non appendebat tot uncias, eò quòd moles farinæ major ſit mole frumenti, ex quo facta eſt: ſextarius verò vini appendebat uncias 20. olei autem 18. inquit Vilalpando l. 3. cap. 21. Verùm verius eſt, ſextarium Hebraicum minorem fuiſſe Romano & Attico, & tantùm continuiſſe uncias 13. cum dimidia aquæ, aut vini, uti oſtendam in fine libri.

Vers.12. OFFERET EUM PRO DELICTO, OLEIQUE SEXTARIUM] Nota. τὸ *offeri* hic non eſt idem quod *ſacrificabis*: nec enim olei ſextarius Deo ſacrificabatur. *Offeret* ergo idem eſt, quod elevabit ea ritu *tenupha*, uti mox dicam, coram Domino; ac deinde, ut dicitur v. ſeq. agnum eidem jugulabit & immolabit.

Ritus tenupha quis? ET OBLATIS ANTE DOMINUM OMNIBUS] Hebraicè eſt, *& agitabis ea* תנופה *tenupha coram Domino.* Erat. *tenupha* cæremonia, ſive ritus certus offerendi victimam, & mincha ante immolationem, qualis jam eſt in offertorio Miſſæ ante conſecrationem, de quo dixi Exodi 29. ver. 24. 26. 27.

Vers.13. IN LOCO SANCTO] in atrio tabernaculi juxta altare holocauſtorum, ante Sanctum.

SICUT ENIM PRO PECCATO, ITA ET PRO DELICTO AD SACERDOTEM PERTINET HOSTIA: SANCTA SANCTORUM EST) Eſt hyſterologia ſive inverſus ordo: nam τὸ *enim* dat cauſam præcedentium, cur ſcilicet jugulari & immolari debeat hoſtia pro delicto in loco ſancto. cauſa hæc eſt: quia hoſtia pro delicto ſancta ſanctorum eſt. Hęc ergo ſic ordinanda & connectenda ſunt, q. d. Ideo volo immolari hoſtiam pro delicto in loco ſancto, quia ſancta ſanctorum, id eſt ſanctiſſima, eſt: unde & eam, uti & hoſtiam pro peccato, à ſacerdote comedi volo, non à laicis, uti fiebat in hoſtia pacifica. Id ita eſſe, patet ex c. 6. 25. ubi idem prorſus ordine jam dicto, dicitur de hoſtia pro peccato: *Iſta*, inquit, *eſt lex hoſtiæ pro peccato: in loco ubi offertur holocauſtum, immolabitur coram Domino, ſanctum ſanctorum eſt: ſacerdos qui offert eam, comedet eam in loco ſancto.*

DE SANGUINE HOSTIÆ PONET SUPER EXTREMUM AURICULÆ DEXTRÆ EJUS QUI MUNDATUR) ut myſticè ſignificet, aurem ejus purgandam eſſe, itaque præparandam ad obedientiam legis Dei. Pari modo unguntur manus & pedes, ad promptam & facilem ejuſdem legis Dei executionem. Vers.14.

ASPERGET CORAM DOMINO (coram oſtio tabernaculi:) QUOD AUTEM RELIQUUM EST OLEI, FUNDET SUPER EXTREMUM AURICULÆ, ET SUPER SANGUINEM) qui ſcilicet adhæret, ſeu quo tinctæ ſunt aures & pollices mundandi. Id patet ex Hebr. Chald. & Septuag. unde v. 28. clariùs id exprimit, cùm ait: *In loco ſanguinis qui effuſus eſt pro delicto.* q. d. Non in alio loco, vel latere auris, ſed directè ſuper eam partem quæ tincta eſt ſanguine, fundet & oleum. Vers.16. & 17.

Myſticè, hac unctione olei quaſi orabat ſacerdos, ut Deus miſereretur ſanguinis, id eſt vitæ & ſanguinis leproſi jam mundati & juxta legem purificandi.

ET SUPER CAPUT EJUS] Ut hoc ritu, putà hac effuſione olei, tacitè imprecaretur miſericordiam Dei ſuper caput ejus: oleum enim eſt ſymbolum miſericordiæ. Vers.18. *Unctio olei erat tacita imploratio miſericordiæ Dei.*

Nota. Sicuti victimæ pro peccato, & pro delicto cedebant ſacerdoti, ut dicitur v. 13. ita & eidem cedebat ſextarius olei, excepto eo quod aſpergebatur coram altari, & quo tingebatur auris & pollices purificandi: ſic & ſacerdoti cedebat mincha, excepto pugillo ex qualibet decima, qui cremabatur Domino. Secùs erat in hoſtia pacifica: hæc enim maxima ex parte cedebat offerentibus, ut patet ex dictis c. 2. 3.

FACIET SACRIFICIUM PRO PECCATO) q. d. Secundum agnum ſacrificabit pro peccato, ſicut primum ſacrificavit pro delicto, uti dixi v. 10. Quomodo diſtinguantur delictum & peccatum, dixi cap. 7. v. 1. Vers.19.

TUNC IMMOLABIT HOLOCAUSTUM) putà ovem anniculam, de qua dixit v. 10. priùs enim per ſacrificium pro peccato & delicto expiari debebat anima, ut deinde purum & gratum Deo offerret holocauſtum.

PONET ILLUD IN ALTARI CUM LIBAMENTIS SUIS) putà cum oblatione ſimilæ, olei & vini; hæc enim ſunt libamenta: ſimilia libamenta intellige in ſacrificio pro peccato, & pro delicto. Vide Numer. 15. 10. Vers.20.

Allegor. Allegor. duo agni & ovis annicula, ſignificabant perfectionem ſacrificii Chriſti (animalia enim annicula perfecta ſunt, & ad generandum idonea.) ſed quia mundandus fidem totius SS. Trinitatis profiteri debet, hinc cum tribus oviculis tres decimæ offeruntur, eæque oleo conſperſæ; quia ſacrificium hoc Filii Dei ob compaſſionem noſtram geſtum eſt. Sextarius, ut pote una & æqua menſura, ſignificat integritatem & ſinceritatem fidei: ſanguine Chriſti & oleo gratiæ ejus tingitur auris, ut auditum muniat; & manus, ut actiones, & pedes, ut motus & greſſus dirigat & corroboret; denique reliquum ſuper caput effunditur, ut ſanctificationem toti corpori præſtet, Chriſtumque Domini mundatum efficiat. ita Iſychius.

QUOD SI PAUPER EST) Pauperi qui mundatur à lepra, præcipit hîc Deus, ut pro tribus oviculis offerat agnum pro delicto, & duos turtures aut duos pullos columbæ, unum pro peccato, alterum in holocauſtum, eo ritu quem in oviculis præſcripſit v. 13. Vers.21.

ET TURTUREM SIVE PULLUM COLUMBÆ OFFERET, UNUM PRO DELICTO) *Delictum* hîc noſter Interpres confundit & ſumit pro peccato; agnus enim propriè pro delicto, turtur verò non pro delicto, ſed pro peccato offerebatur, ut patet ex verſ. 22. & ex Hebr. Chald. & Sept. hîc. Vers.30. & 31.

CUM

Digitized by Google

Cum ingreſſi fueritis terram Chanaan A
Vers. 34 quam ego dabo vobis, si fuerit plaga lepræ in ædibus] Nam in deſerto, ubi hoc tempore peregrinabantur Hebræi, non habebant ædes quæ poſſent infici; ſed pelles, veſtes & tabernacula, quæ ſi inficerentur lepra ſervandæ erant etiam in deſerto hæ leges & cæremoniæ circa lepram præſcriptæ. Unde Numer. 5. 2. in deſerto jubentur à caſtris ſeparari leproſi.

Si fuerit plaga] Hebr. *ſi dedero plagam lepræ*. Unde patet hanc lepram à Deo fuiſſe domibus, ob peccata in eis admiſſa, inflictam. ita Theodoret. q. 17. Erat
Lepra domorum qualis. hæc lepra domorum non propriè, ſed analogicè lepra. erat enim qualitas vitioſa in domibus eas arrodens & depaſcens, uti lepra in homine; unde eam ſimili modo & cęremonia, qua hominem, legaliter expiari jubet hìc Deus. Vide dicta c. 13. v. 47.

Lepra domus tropol. eſt corruptio familiæ. Tropologicè, lepra domus eſt corruptio fidei, vel morum in aliqua congregatione: hinc ex ea ſacerdos & Parochus vitia eiicit, qui quoſcumque poteſt ab illius ſocietate disjungit, ideoque & claudere dicitur domum. cætera eadem ſunt cum iis quæ de aliis lepris dicta ſunt cap. 13. Vide Radulph.

Vers. 37. Cum viderit in parietibus illius quaſi valliculas, pallore ſive rubore deformes, et humiliores ſuperficie reliqua] Hęc ſigna leprę in domibus eadem ſunt quę in homine cap. 13. v. 3. *Valliculas* vocat foſſas, ſive cavitates eroſas à lepra.

Nota. Pro *pallore*, Hebr. & Septuag. habent *ſubvirides*.

Reverſusque die ſeptimo, &c. si invenerit creviſſe lepram, jubebit eruì lapides] Jubetur hìc ut domus leproſæ lapides infecti lepra eruantur, & novi pro iis ſubſtituantur, utque domus radatur, & nova calce obducatur: hoc facto ſi poſtea reverſa videatur lepra, jubetur domus tota deſtrui, & lapides ac ligna proiici extra oppidum; ſin lepra non revertatur, jubetur v. 48. purificari domus. Vers. 39. & 40.

Tropol. vitioſi ex congregratione ſunt eiiciendi, & probi ſubſtituendi; ſi & illi inficiantur, congregatio tota abſcindenda & evertenda eſt.

Quod si introiens ſacerdos, viderit lepram latentem interiùs non creviſſe (exteriùs ſe non extendiſſe, ac proinde nec apparere, nec eſſe verè lepram) purificabit eam] Idem ritus purificationis præſcribitur hic in lepra domus qui præſcriptus eſt in lepra hominis, v. 4. & ſequent. Vers. 48.

Purificabit eam in paſſere vivo] utendo ſcilicet paſſere vivo & aſpergillo ad expiationem, uti dictum eſt v. 6. Vers. 52.

Et juxe (ritè, legitimè) mundabitur. Iſta Vers. 53.
B eſt lex omnis lepræ (de omni lepra) et percuſſuræ, hebr. נתק *netec*; id eſt *fractionis*; Septuag. *θραύσματος* id eſt, *convulſionis*, vel *rupturæ*: q. d. Quando in percuſſuram, vel ex percuſſura aut convulſione lepra irrepſerit. et cicatricis] quando ſcilicet in cicatrice ulceris, aut vulneris innata fuerit lepra, uti dictum eſt c. 13. 18. inde enim hæc repetit & ſupplet noſter Interpres, quæ hic Hebræa ſubticent & ſubaudiunt. 54. & 56

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deſcribitur immunditia & purificatio, Primò, ſeminiflui; Secundò, v. 16. concumbentis; Tertiò v. 19. menſtruatæ; Quartò, v. 25. hæmorrhoiſſæ.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens: 2. Loquimini filiis Iſrael, & dicite eis: Vir qui patitur fluxum ſeminis, immundus erit. 3. Et tunc judicabitur huic vitio ſubjacere, cùm per ſingula momenta adhæſerit carni ejus, atque concreverit fœdus humor. 4. Omne ſtratum, in quo dormierit, immundum erit, & ubicumque ſederit. 5. Si quis hominum tetigerit lectum ejus, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum. 6. Si ſederit ubi ille ſederat, & ipſe lavabit veſtimenta ſua: & lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum. 7. Qui tetigerit carnem ejus, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum. 8. Si ſalivam hujuſcemodi homo jecerit ſuper eum qui mundus eſt, lavabit veſtimenta ſua: & lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum. 9. Sagma, ſuper quo ſederit, immundum erit: 10. & quidquid ſub eo fuerit qui fluxum ſeminis patitur, pollutum erit uſque ad veſperum. Qui portaverit horum aliquid, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqua immundus erit uſque ad veſperum. 11. Omnis, quem tetigerit, qui talis eſt, non lotis antè manibus, lavabit veſtimenta ſua: & lotus aqua, immundus erit uſque ad veſperum. 12. Vas fictile quod tetigerit, confringetur: vas autem ligneum lavabitur aqua. 13. Si ſanatus fuerit qui hujuſcemodi ſuſtinet paſſionem, numerabit ſeptem dies poſt emendationem ſui, & lotis veſtibus & toto corpore in aquis viventibus, erit mundus. 14. Die autem octavo ſumet duos turtures aut duos pullos columbæ, & veniet in conſpectum Domini ad oſtium tabernaculi teſtimonii, dabitque eos ſacerdoti. 15. qui faciet unum pro peccato, & alterum in holocauſtum: rogabitque pro eo coram Domino, ut emundetur à fluxu ſeminis ſui. 16. Vir de quo egreditur ſemen coitus, lavabit aqua omne corpus ſuum: & immundus erit uſque ad veſperum. 17. Veſtem & pellem, quam habuerit, lavabit aqua, & immunda erit uſque ad veſperum. 18. Mulier cum quá cojerit, lavabitur aqua, & immunda erit uſque ad veſperum. 19. Mulier quæ redeunte menſe patitur fluxum ſanguinis, ſeptem diebus ſeparabitur. 20. Omnis qui tetigerit eam, immundus erit uſque ad veſperum: 21. & in quo dormierit vel ſederit diebus ſeparationis ſuæ, polluetur. 22. Qui tetigerit lectum ejus, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqua immundus erit uſque ad veſperum. 23. Omne vas, ſuper quo illa ſederit, quiſquis attigerit, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqua, pollutus erit uſque ad veſperum. 24. Si cojerit cum ea vir tempore ſanguinis menſtrualis, immundus erit ſeptem diebus: & omne ſtratum, in quo dormierit, polluetur. 25. Mulier, quæ patitur multis diebus fluxum ſanguinis non in tempore menſtruali, vel quæ poſt menſtruum ſanguinem fluere non ceſſat, quamdiu ſubjacet huic paſſioni, immunda erit quaſi ſit in tempore menſtruo. 26. omne ſtratum in quo dormierit, & vas in quo ſederit, pollutum erit. 27. quicumque tetigerit ea, lavabit veſtimenta ſua: & ipſe lotus aqũa, immundus erit uſqũe ad veſperum. 28. Si ſteterit ſanguis, & fluere ceſſaverit, numerabit ſeptem dies purificationis ſuæ: & die octava offeret pro ſe ſacerdoti duos turtures, aut duos pullos columbarum, ad oſtium tabernaculi teſtimonii: 30. qui unum faciet pro peccato, & alterum

in ho-

Digitized by Google

in holocauſtum; rogabitque pro ea coram Domino, & pro fluxu immunditiæ eius; 31. Docebitis ergo filios Iſrael ut caveant immunditiam & non moriantur in ſordibus ſuis, cùm polluerunt tabernaculum meum quod eſt inter eos. 32. Iſta eſt lex eius, qui patitur fluxum ſeminis, & qui polluitur coitu 33. & quæ menſtruis temporibus ſeparatur, vel quæ iugi fluit ſanguine, & hominis, qui dormierit cũ ea.

Vers. 2. VIR QUI PATITUR FLUXUM SEMINIS, IMMUNDUS ERIT] *Vir*, hebr. *vir vir*, id eſt *omnis vir*: geminatio enim apud Hebræos ſignificat collectionem univerſalem, & diſtribuitur pro omni.

Seminiflui immunditia & purificatio.

QUI PATITUR FLUXUM SEMINIS] ſcilicet perdurantem, per morbum gonorrhϾ (uti vocant Medici) qui oritur ex debilitate naturæ, & potentiæ retentivæ, uti docet Galenus de Locis affectis libr. 6. ſicut eadem de cauſa accidit pollutio in ſomnis: illa enim obvenit vel propter imaginationem turpem, & ſeminis abundantiam, vel propter debilitatem jam dictam, præſertim ſi quis tum biberit aquam; maximè calidam, paulò antequam incumberet: quia iſta aqua laxat, diſſolvit & debilitat potentiam digeſtivam & retentivam: quare iis conſulendum eſt, ut paulò ante ſomnum nihil bibant, vel bibant potiùs vinum, inquit Abulenſ. Abbas Moſes in Vitis Patr. lib. 7. cap. 1. num. 6. dicebat, *Per has quatuor res pollutionis paſſio gignitur: Primò, per abundantiam eſcæ & potus. Secundò, per ſatietatem ſomni. Tertiò, per otium & iocum. Quartò, per ornatum veſtium*; hic enim gignit mollitiem tum in corpore ipſo, tum in imaginatione, quæ pollutionem provocat. Quando pollutio ſit peccatum, quando non, vide inter alios, noſtrum P. Leſſium l. 4. de Iuſtit. c. 14. doctè enodantem.

Vers. 4. OMNE STRATUM, IN QUO DORMIERIT IMMUNDUM ERIT) Quiſquis, vel quidquid tangebat laborantem fluxu ſeminis, polluebatur, fiebatque immundum.

Nota hic canonem: In lege veteri qui vel quæ in ſe immunda erant, immunditiem ſuam transfundebant in tangentes: tales erant leproſi, ſeminiflui, menſtruatæ, reptilia. quæ verò non in ſe, ſed tantùm per contactum rei immundæ immunda fiebant, hæc ſuam immunditiem non transfundebant in tangentes ſe; ut qui tetigerat reptile immundus erat, non tamen polluebat alium quem tangebat.

Vers. 8. SI SALIVAM HUIUSCEMODI HOMO JECERIT SUPER EUM QUI MUNDUS EST, LAUABIT VESTIMENTA SUA) *Lavabit*, non is qui iecit, ſalivam, ſed mundus, qui eam excepit; hic enim hac ſaliva ſeminiflui quaſi pollutus lavari & purificari debet.

Vers. 9. SAGMA, SUPER QUO SEDERIT, IMMUNDUM ERIT) *Sagma*, id eſt ſella vel ſtratum. unde Septuag. vertunt, *ἐπὶ σαγμάτιον*, id eſt *ſtragulum aſini*, olim enim aſinis, vice equorum in Palæſtina utebantur; hinc paſſim in Scriptura legimus de proficiſcentibus. *Stravit aſinum*. Chald. vertit, *omnis equitatura ſuper quam equitaverit, erit immunda*.

Vers. 13. SI SANATUS FUERIT) Curatus à gonorrhœa ſive fluxu ſeminis, jubetur hic ad legalem ſui expiationem lavare ſe & veſtes, & die octavo offerre duos turtures, vel duos pullos columbæ, unum pro peccato, ſecundum in holocauſtum.

Vers. 15. QUI FACIET (immolabit) VNVM PRO PECCATO) legali ſcilicet, putà ad legalem immunditiem ex fluxu hoc ſeminis contractam, expiandam. vide cap. 31. Rurſum Secundò, *pro peccato*, etiam vero & propriè dicto ſi quod habeat necdum expiatum; hujus enim ſymbolum erat prius peccatum legale.

ROGABITQUE PRO EO CORAM DOMINO, VT EMUNDETVR A FLVXV SEMINIS SVI) Hebr. eſt, *& expiabit eum ſacerdos coram Domino à fluxu eius*, id eſt ab immunditia legali contracta ea fluxu ſeminis, qui jam tranſierat & deſierat, uti hic ſupponitur. Eadem phraſis eſt v. 30.

Vers. 16. VIR DE QVO EGREDITVR SEMEN COITVS. q. d. Vir qui polluitur coitu, ſive legitimo in matrimonio, ſive illegitimo & illicito extra matrimonium, LAVABIT AQVA OMNE CORPVS SVVM] Aliqui lotionem hic præcipi putant, non abſolutè, ſed conditionatè, ſi videlicet talis ita pollutus vellet ingredi ſanctuarium: nam omnes iſtæ immunditiæ ſtatutæ ſunt in ordine, & per reſpectum acceſſus ad ſanctuarium, aliaſque res ſacras. Unde

A Hebræi ita polluti modò non lavant ſe, quia modò non habent ſanctuarium. Verùm hoc rectè refutat Abul. nam pari modo in aliis omnibus quæ hic præcipiuntur, immundi potuiſſent expectare, & deferre purificationem uſque ad diem quo ingreſſuri erant ſanctuarium. Quod falſum eſſe patet, vel ex eo qui tetigerit mortuum; hic enim certis diebus, putà tertio & ſeptimo, debebat aſpergi aqua luſtrationis, Num. 19. 19. Itaque hæc expiatio poſt coitum ſtatim, poſtero mane debebat fieri, ſcilicet debebant ita polluti totum corpus abluere. Sancit hoc Deus modeſtiæ & continentiæ cauſa, ut aſſiduitatem congrediendi etiam in coniugibus, cohiberet ſui purificandi moleſtia, & pigritia, inquit Theodoret.

Utentes coniugio debebant abluere totum corpus cur?

Vers. 22. ET IPSE LOTVS AQVA IMMVNDVS ERIT VSQVE AD VESPERVM) non propter peccatum, quod hic nullum eſt, ſi uſus ſit legitime uxore ſua, ſed propter immunditiem legalem ortam ex actu coniugali, qui immundus eſt naturaliter, ideoque & legaliter.

Immunditia legalis alia peccatum erat, alia non, quæ?

Ubi Nota, duplicem fuiſſe immunditiem Hebræorum; una erat peccatum, quia præcepto Dei vetita: talis erat comedere carnes immundas, ſanguinem, adipem; hæc B enim vetita ſunt Levitici 11. Rurſum, talis erat comedere morticinum, vel laniatum à beſtiis, Exod. 22. 31. hoc enim peccatum fuiſſe, patet Levit. 22. 9. Talis etiam erat tangere morticina immundorum, & tangere reptilia, uti dixi c. 11. 43.

Altera immunditia erat quæ non erat vetita, ſed ſolùm indicata & ſtatuta; talis erat tangere leproſum, mortuum, ſeminifluum. Talis etiam erat pati lepram, fluxum ſeminis, menſtrua: nam de his non dicitur. Ne tangatis ea, ſed, Qui tetigerit ea, immundus erit. Unde hæc non erant peccata, ſed tantùm inducebant irregularitatem quamdam legalem talibus, ut non poſſent ingredi ſanctuarium ante ſui expiationem quæ expiatio præcepta eis erat, itaque tales non peccabant in ipſo contactu, & contaminatione ſui, ſed in neglectu expiationis præceptæ, ſi videlicet ſtato tempore ſe non expiarent. Hinc patet, quas immunditias & expiationes etiamnum obſervent Judæi, quas non. nam priores adhuc ſervant. poſteriores non: hæ enim tantùm irregularitates quædam erant: arcentes eos à ſanctuario: iam autem ipſi nullum habent ſanctuarium; unde nulla iam eis eſt irregularitas, ac conC ſequenter nec purificatio ad eam tollendam: itaque Judæi iam in ſuo errore, & conſcientia erronea (qua putant ſe adhuc iudaiſmo, & legibus hiſce obſtringi) permanentes, ex hac ſua conſcientia non obligantur hiſce poſterioribus, ſed tantum prioribus. Atque hæc de ſeminifluo.

Quas immunditias & expiationes ſervent adhuc hodie Iudæi?

Tropol.

Tropolog. Seminifluus eſt doctor & concionator impurus, verboſus & importunus. *Semen* enim *eſt verbum Dei*. Lucæ 8. 12. omnis ergo hæreticus, & pſeudopropheta, & quiſquis verbo Dei abutitur, ſeminis profluvium patitur; quia verbis ſacris luxuriat ad ſuam laudem, & ad plauſum populi: ſic Epicurei dicebant de Paulo, *Quid vult ſeminiverbius (græcè σπερμολόγος) hic dicere?* Actor. 17. v. 17. Stratum ejus, eſt favor humanus, ſedes, eſt voluptas, quam ex eo percipit; ſaliva, eſt carnis prudentia: quæ omnia coinquinant, tam ipſum, quam ejus diſcipulos. Semen coitus eſt ſana & legitima doctrina: nam ſicut vir & mulier una ſunt caro; ita in collatione ſpiritali, doctor & auditor in uno ſpiritu copulantur. Vir ergo de quo hoc ſemen egreditur, lavet D corpus ſuum, id eſt irreprehenſibilem ſe in omnibus actibus faciat, utpote cujus officii eſt aliorum vitia corrigere & reprehendere: ſic & mulier, id eſt auditor, debet pro viribus vitiorum ſordes abiicere. ita Radolph. & S. Gregor. 23. Moral. cap. 15. Secundò, S. Auguſt. libr. de Bono coniugali c. 20. Cyrill. libr. 15. de Adoratione, & Rupertus generaliùs hæc accipiunt. *Per ſeminifluum*, inquit S. Auguſt. *lex ſignificare voluit animum, ſuæ diſciplinæ forma indecenter fluidum ac diſſolutum quem formari oportere ſignificat, cùm talem fluxum corporis jubet purificari*. Et Cyrill. *Corporis*, inquit, *fluor qui ſuppedi-*

tationem ſeminis ad nihilum perducit, & partium illarum firmitatem enervat, ſignificat mentem, quæ nullum juſtitiæ fructum profert, ſed aſſiduò ad id quod officit dilabitur, & præcipiti lapſu ad res turpes corruit. Particulariùs verò Rupert. *Quid eſt*, inquit, *fluxum ſeminis aut ſanguinis pati, niſi detractoriis, aut etiam criminoſis fluere verbis?*

Apophtheg. de garrulitate. Conſequenter feminiflui ſunt verboſi & garruli. Verè Plutarch. in moralib. *Sicut ſemen*, inquit, *quod ſtatim effunditur, inutile eſt ad genituram: ita ſermo garrulorum ad nihil conducit.*

Zeno audiens adoleſcentem nimis garrulum, *Aures*, inquit, *in linguam defluxere.* Oſtendit autem adoleſcentis eſſe audire multa, pauca loqui. ita Laert. lib. 7.

Iſocrates cuidam locutuleio quærenti, cur duplicem mercedem ab eo oratoriæ artis ſtudioſo poſtularet, reſpondit: *Alteram peto ut loqui, alteram verò ut tacere diſcat.*

In garrulo verborum flumen eſt, mentis gutta: Homines enim magnum poſſident vallum dentium ad coercendos leves ſermones, inquit Stob. ſerm. 36.

Zeno rurſum multa garrientem ita corripuit: *Ob id binas habemus aures, & os unicum; ut plurima audiamus, loquamur autem pauciſſima.*

Idem è diſcipulis ſuis aliquos dicebat eſſe φιλολόγους, id eſt variæ rerum cognitionis ſtudioſos, alios verò λογοφίλους, id eſt loquendi tantùm ſtudioſos.

Idem de frivolis garrienti dixit: *Niſi lingua in mentem intincta diſſerueris, adhuc multo ampliùs dicendo delinques.*

Clearchus dicebat: *Quæ nolis audire, ea etiam ne dicito: quæ velis dicere, ea ne audito quidem.* Aurium enim & linguæ magnum eſt periculum.

Appollonius dicebat *Loquacitatem multos habere errores, ſilentium autem tutum eſſe.* Idem rogatus, *Qui ſunt optimi homines? Qui*, ait, *in dicendo ſunt breviſſimi.*

Demoſthenes cuidam in convivio multa loquenti: *Si tam multa*, inquit, *ſapuiſſes, numquam tam multa locutus eſſes.*

Idem rogatus, *cur unam habeamus linguam, duas aures?* *Quia*, inquit, *duplo plus audiendum eſt, quàm loquendum.*

Lycon ajebat, *ſicut hirundines perpetuo garritu familiaritatis voluptatem perdunt, ſic garrulos perpetuò obtundentes moleſtos eſſe auditoribus*: unde proverbium, *Hirundines* (id eſt garrulos) *tecto ne excipe.*

Archelaus tonſori garrulo roganti, *Quomodo te radam, ô rex? ſilendo*, inquit.

Alius Juriſconſulto loquaci dixit: *Non oportet multis verbis pauca dicere, ſed paucis multa.*

Auſonius: *Sicut*, inquit, *vaſcula inania maximè tinniunt, ita quibus minimum ineſt mentis & ariſi, hi ſunt loquaciſſimi.*

Æſopus dixit, *Loquacitatis finis eſt infortunium.*

Græci tradunt cornicem repulſam eſſe à Pallade, id eſt garrulitatem à meditatione & ſapientia, ita Pierius hierogl. 20.

Apud Romanos Citeria, effigies erat quædam arguta & loquax, quæ ridiculi gratia in pompa vehebatur. Unde M. Cato in Cæcilium: *Quid ergo*, ait, *dicerem ampliùs? quem ego denique credo in pompa veſtitatum iri in ludis pro Citeria, ac ſpectatoribus ſermocinaturum.*

Scripſit Plutarchus librum de Garrulitate, in quo inter alia hæc habet: *Alii ſermones continent, garruli autem pleni ſunt rimarum, & perfluunt deinde tanquam vaſa, mente caſſi, ſono pleni obambulant. In eo ſunt infelices, quòd neque audiunt, neque audiuntur. Sermonis finis eſt, ut fidem faciat audientibus: nemo autem fidem habet loquacibus, etiamſi vera loquantur. Quod in corde ſobrii eſt, id eſt in lingua ebrii, garrulitas periculoſa eſt, odioſa & ridicula. Dicendi magiſtros habemus homines, tacendi autem deos, ſilentium in initiationibus myſteriiſque quaſi per manus accipientes. Ægyptiorum rex cùm Pittaco victimam miſiſſet, juſſiſſetque optimam ac peſſimam carnem eximere, linguam exemptam remiſit; quaſi lingua tam malorum quàm bonorum maximum ſit inſtrumentum. Qui ingenuam regiamque adepti ſunt eruditionem, primùm ſilere, deinde loqui didicerunt. Diſcipuli Pythagoræ quinquennium tacebant, Locutum eſſe, ſæpè me pœnituit, ait Simonides, tacuiſſe numquam. Silentium non ſolùm ſitim non conciliat, ut ait Hippocrates; verùm neque triſtitiam, nec dolorem.* Seminiverbii ergo ſunt feminiflui.

Vers. 19. Mulier quæ redeunte menſe patitur fluxum ſanguinis (menſtrui) ſeptem diebus ſeparabitur) non extra caſtra; nam ejus rei nulla fit hic mentio, uti fit de polluto in ſomnis; hic enim jubetur egredi caſtra, Deut. 23. 10. ſed ſeparabitur à communicatione hominum: idque per ſeptem dies, non quòd omnibus illis diebus ſanguis fluat, ſed quòd non poſſit fluere ultrà. *Menſtruatæ expiatio*

Nota. Menſtrua ſunt mulierum profluvium, & purgatio frigidi & indigeſti humoris, quem natura quaſi noxium expellit. Dicta ſunt menſtrua, quòd quolibet menſe mulieribus quæ ejus ætatis ſunt ut poſſint concipere, ſoleant accidere, unde etiam menſes appellantur. Menſtruorum virus deſcribit Plinius l. 7. cap. 15. *Nihil*, inquit, *reperitur mulierum profluvio magis monſtrificum; aceſcunt ejus ſuperventu muſta, ſterileſcunt tactæ fruges, moriuntur inſita, exuruntur hortorum germina, fructus arborum quibus inſedere decidunt, ſpeculorum fulgor ipſo aſpectu hebetatur, acies ferri perſtringitur, eborisque nitor, alvei apum moriuntur, æs etiam atque ferrum rubigo protinus corripit, odorque dirus aera; & in rabiem aguntur eo guſtato canes, atque inſanabili veneno morſus inficitur*, Meritò ergo hic menſtrua, & menſtruata immunda cenſentur. Vide hic, quid ſit mulier etiam ſpecioſiſſima, ſcilicet vas ſordium, eſca vermium. *Mulier ſpecioſa*, inquit Diogenes, *eſt templum ædificatum ſuper cloacam.* *Menſtruorum virus.* *Mulier ſpecioſa eſt vas ſordium.*

Ita caſta illa matrona monachi cujuſdam tentationem libidinis ſapienter eliſit, dicens: *Nunc ego ſum in menſtruis, & nemo mihi appropinquare poteſt, neque odorari præ fœtore*, teſtis eſt Johannes Moſchus in Prato ſpirituali cap. 115. Mulier ergo pulchra eſt ſepulchrum dealbatum, ſplendidum exteriùs, ſed interius ſanie & ſordibus plenum: has enim tegit, & continet pellis ejus roſea, & rubicunda.

Vers. 20. Omnis qui tetigerit eam, immundus erit) ſi ſit grandior, & compos rationis, nam infans tangens matrem puerperam, ſugenſque ejus ubera, non contaminabatur ejus contactu. hic enim excuſat neceſſitas, & naturæ pietas, ætaſque infantilis.

Vers. 23. Omne vas) omne inſtrumentum; ſic S. Paulus dicitur *vas electionis*, id eſt, inſtrumentum electum; ſic Sacramenta dicuntur vaſa, id eſt inſtrumenta, gratiæ.

Vers. 24. Si coierit cum ea vir tempore ſanguinis menſtrualis, immundus erit ſeptem diebus) ſi videlicet res lateat, tunc enim occultè expiari poterit; ſin autem res prodatur, ipſeque accuſetur & convincatur, tunc unà cum femina occidendus eſt, uti præcipitur c. 20. 18.

Vers. 25. Mulier quæ patitur multis diebus fluxum ſanguinis) putà hæmorrhoides, qualis fuit Hæmorrhoiſſa illa ſanata à Chriſto, Marci 5. v. 26. hæc immunda eſt & naturaliter & legaliter. *Hæmorrhoiſſæ expiatio.*

Vers. 27. Quicumque tetigerit ea) *ea*, ſcilicet ſtratum & vas. ita Romana, Hebr. Chald. malè ergo Plantiniana legunt *eam*.

Vers. 30. Qui (ſacerdos) unum (turturem, vel pullum columbæ) faciet (immolabit) pro peccato) Non quòd fluxus ille menſtruorum verè peccatum ſit, ſed quòd ſit legalis immunditia, & legale peccatum, tale peccatum erat & lepra, & fluxus ſeminis. vide cap. 31.

Rogabitque pro ea coram Domino, et pro fluxu immunditiæ ejus) ut ſcilicet liberetur ab immunditia legali, quam ex hoc fluxu contraxit. Unde hebraicè eſt, *expiabit eam à fluxu*; paſſim enim hoc capite, & præced. purgatio hæc à peccato, de tali immunditia legali accipienda eſt. Quare non rectè Abul. hæc hoc verſu, & ſimilia v. 15. ſic exponit, q. d. Orabit pro fluxu ſanguinis & ſeminis, ut ſcilicet ille ſiſtatur & non redeat.

Tropol. Tropolog. fluxus tam menſtruorum, quàm ſanguinis ſignificat partim idololatriam; tum quia in ea, anima relicto Deo per innumera deorum portenta dilabitur; tum quia idolis ſanguine etiam humano litabatur, ita Heſychius, partim eos, qui per terrena & carnalia deſideria quibus æſtuant, diffluunt in varias concupiſcentias, hic fluxus enerves nos facit, & ne diabolo præcipitanti reſiſtere poſſimus, invalidos reddit: hine de tali anima dicit Jerem. cap. 2. verſ. 24. *Omnes qui quærunt*

eam,

Digitized by Google

eam, non deficient, in menſtruis eius invenient eam, ita Radulph. Abulenſis in cap. 21. Levitici quæſt. 2. aliter hæc adaptat: *Leproſi*, inquit, *fluentes ſemine, & menſtruatæ ſignificant excommunicatos excommunicatione maiori: qui verò eos tangunt, ſignificant eos, qui minorem excommunicationem cum eis converſando contrahunt*. Unde & lepræ, id eſt excommunicationis, iudicium tantùm ad ſacerdotes pertinet.

VERS. 31. DOCEBITIS ERGO FILIOS ISRAEL, UT CAVEANT IMMUNDITIAM, ET NON MORIANTUR IN SORDIBUS SUIS, CUM POLLUERINT TABERNACULUM MEUM) q. d. Caveant immundi ingredi tabernaculum meum; alioqui ego eos morte puniam propter ſordes ſuas, quòd ſcilicet laborantes ſordido fluxu ſeminis vel ſanguinis, auſi fuerint ingredi meum tabernaculum, illudque hoc ingreſſu ſuo, ſuaque immunditia inficere & polluere.

Septuag. vertunt, εὐλαβεῖς ποιήσετε ἀπὸ τῶν ἀκαθαρσιῶν αὐτῶν, id eſt, religioſè caventes facietis filios Iſrael ab immunditiis ſuis, εὐλαβὴς enim & *religioſum*, & *cautum caventemque* ſignificat.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRæſcribitur ritus ſervandus in feſto כפורים kippurim, *id eſt expiationis. Expiationis huius ritus & ordo (qui hoc capite ſatis eſt intricatus) erat hic. Primò, decima die menſis ſeptimi, pontifex veniebat ad ſanctuarium adducens ſuum vitulum pro peccato, & arietem in holocauſtum. Secundò, lotis manibus & pedibus induebat veſtes minorum ſacerdotum, ac præſentabat vitulum & arietem Domino ad oſtium tabernaculi. Tertiò, aliqui è ſenioribus populi, nomine totius populi offerebant duos hircos pro peccato, & unum arietem in holocauſtum. Quartò, pontifex mittebat ſortem ſuper hircos uter offerretur, & uter eſſet emiſſarius. Quintò, ſorte facta iugulabat pontifex vitulum ſuum pro peccato oblatum & hircum populi in quem ceciderat ſors, ut eſſet victima pro peccato. Sextò, huius vituli & hirci ſanguinem commiſtum accipiebat, & ingrediens cum thuribulo thurificando Sanctum ſanctorum, aſpergebat ſanguinem ſepties contra propitiatorium, orabatque pro peccatis tam ſuis, quàm populi; interim carnes, & pelles ac fimus tam vituli, quàm hirci ab alio quopiam elata extra caſtra, ibidem comburebantur. Septimò, ex Sancto ſanctorum regrediebatur in Sanctum, illudque expiabat tingendo eodem ſanguine cornua altaris thymiamatis, & orando pro ſe & populo. Octavò, ex Sancto rediens ad atrium, ſive ad oſtium tabernaculi, caprum emiſſarium offerebat Domino, confitendo & capiti capri imprecando omnia peccata Iſraelitarum; mox caprum per certum hominem in deſertum emittebat. Nonò, deponebat veſtes, lavabat corpus, induebat veſtes pontificales, itaque immolabat arietem ſuum, & arietem populi in holocauſtum Domino; ſicque complebat cæremonias feſti expiationis.*

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen poſt mortem duorum filiorum Aaron, quando offerentes ignem alienum interfecti ſunt: 2. & præcepit, ei dicens: Loquere ad Aaron fratrem tuum, ne omni tempore ingrediatur Sanctuarium, quod eſt intra velum coram propitiatorio quo tegitur arca, ut non moriatur (quia in nube apparebo ſuper oraculum) 3. niſi hæc antè fecerit. Vitulum pro peccato offeret, & arietem in holocauſtum. 4. Tunica linea veſtietur, feminalibus lineis verenda celabit: accingetur zona linea, cidarim lineam imponet capiti: hæc enim veſtimenta ſunt ſancta: quibus cunctis, cùm lotus fuerit, induetur. 5. Suſcipietque ab univerſa multitudine filiorum Iſrael duos hircos pro peccato, & unum arietem in holocauſtum. 6. Cumque obtulerit vitulum, & oraverit pro ſe & pro domo ſua. 7. duos hircos ſtare faciet coram Domino in oſtio tabernaculi teſtimonii: 8. mittenſque ſuper utrumque ſortem, unam Domino, & alteram capro emiſſario: 9. cuius exierit ſors Domino, offeret illum pro peccato: 10. cuius autem in caprum emiſſarium, ſtatuet eum vivum coram Domino, ut fundat preces ſuper eo, & emittat eum in ſolitudinem. 11. His ritè celebratis, offeret vitulum & rogans pro ſe & pro domo ſua, immolabit eum: 12. aſſumptoque thuribulo, quod de prunis altaris impleverit, & hauriens manu compoſitum thymiama in incenſum, ultra velum intrabit in Sancta: 13. ut poſitis ſuper ignem aromatibus nebula eorum & vapor operiat oraculum, quod eſt ſupra teſtimonium, & non moriatur. 14. Tollet quoq; de ſanguine vituli, & aſperget digito ſepties contra propitiatorium ad Orientem. 15. Cumq; mactaverit hircum pro peccato populi, inferet ſanguinem eius intra velum, ſicut præceptum eſt de ſanguine vituli, ut aſpergat è regione oraculi, 16. & expiet Sanctuarium ab immunditiis filiorum Iſrael, & à prævaricationibus eorum, cunctiſq; peccatis. Juxta hunc ritum faciet tabernaculo teſtimonii, quod fixum eſt inter eos in medio ſordium habitationis eorum. 17. Nullus hominum ſit in tabernaculo, quando pontifex Sanctuarium ingreditur, ut roget pro ſe & pro domo ſua, & pro univerſo cœtu Iſrael, donec egrediatur. 18. Cùm autem exierit ad altare quod coram Domino eſt, oret pro ſe, & ſumptum ſanguinem vituli atq; hirci fundat ſuper cornua eius per gyrum: 19. aſpergenſque digito ſepties, expiet, & ſanctificet illud ab immunditiis filiorum Iſrael. 20. Poſtquam emundaverit Sãctuariũ, & tabernaculum, & altare tunc offerat hircum viventem: 21. & poſita utraq; manu ſuper caput eius, confiteatur omnes iniquitates filiorũ Iſrael, & univerſa delicta atq; peccata eorum: quæ imprecans capiti eius, emittet illum per hominẽ paratum, in deſertum. 22. Cumq; portaverit hircus omnes iniquitates eorum in terram ſolitariam, & dimiſſus fuerit in deſerto, 23. revertetur Aaron in tabernaculum teſtimonii, & depoſitis veſtibus, quibus priùs indutus erat cùm intraret Sanctuarium, relictiſq; ibi, 24. lavabit carnem ſuam in loco ſancto, induetur que veſtibus ſuis. Et poſtquam egreſſus obtulerit holocauſtum ſuum ac plebis, rogabit tam pro ſe quàm pro populo: 25. & adipem, qui oblatus eſt pro peccatis, adolebit ſuper altare. 26. Ille verò, qui dimiſerit caprum emiſſarium, lavabit veſtimenta ſua, & corpus aqua, & ſic ingredietur in caſtra. 27. Vitulum autem & hircum, qui pro peccato fuerant immolati, & quorum ſanguis illatus eſt in Sanctuarium ut expiatio compleretur, aſportabunt foras caſtra, & comburent igni tam pelles quàm carnes eorum ac fimum: 28. & quicumque combuſſerit ea, lavabit veſtimenta ſua, & carnem aqua, & ſic ingredietur in caſtra. 29. Eritque vobis hoc legitimum

timum ſempiternum : Menſe ſeptimo, decima die menſis, affligetis animas veſtras; nullumque opus facietis, ſive indigena, ſive advena qui peregrinatur inter vos. 30. In hac die expiatio erit veſtri, atque mundatio ab omnibus peccatis veſtris: coram Domino mundabimini, 31. ſabbatum enim requietionis eſt, & affligetis animas veſtras religione perpetua. 32. Expiabit autem ſacerdos, qui unctus fuerit, & cujus manus initiatæ ſunt ut ſacerdotio fungatur pro patre ſuo: induceturque ſtola linea, & veſtibus ſanctis, 33. & expiabit Sanctuarium & tabernaculum teſtimonii atque altare, ſacerdotes quoque & univerſum populum. 34. Eritque vobis hoc legitimum ſempiternum, ut oretis pro filiis Iſrael, & pro cunctis peccatis eorum ſemel in anno. Fecit igitur ſicut præceperat Dominus Moyſi.

VERS. 1. LOCUTUS EST DOMINUS AD MOYSEN, A POST MORTEM DUORUM FILIORUM AARON] q. d. Mox à morte & ſtrage ſacerdotum novellorum, hæc de feſto expiationis ſanxit Deus, ut hoc exemplo & vindicta cautiores deinceps redderet ſacerdotes, in exequendo officio ſuo, & lege quam hic ſtatuit.

Quando & cur inſtitutum eſt feſtum expiationis? Quæres, quando, & cur inſtitutum ſit hoc feſtum expiationis?

Reſp. Hebr. Hebræi, quos ſequitur Lyran. & S. Thom. 1. 2. qu. 102. art. 4. ad 10. & Ribera l. 5. de Templo cap. 11. putant hoc feſtum inſtitutum eſſe in memoriam remiſſionis idololatriæ, qua Judæi vitulum aureum conflarant, Exodi 32. 4. ideoque celebrari decima die Septembris, eò quòd illo die Moſes deſcenderit de Sina, ferens ſecundas legis tabulas, & denuntians populo peccati remiſſionem, Deumque eis jam eſſe placatum; putant enim ipſi. Moſen ter fuiſſe in monte per 40. dies, ita ut univerſim ibi cum Deo fuerit 120. dies, hæſeritque in monte uſque ad decimum diem menſis ſeptimi; nam Moſes aſcendit in montem ſeptima die menſis tertii, uti dixi Exodi 24. 12. & Exod. 32. 19. inde numera 120. dies, pervenies ad 10. diem menſis ſeptimi. B

Refellitur. Verùm hæc ſententia falſo nititur fundamento: nam Primò, Moſen non ter, ſed bis tantùm fuiſſe in monte per 40. dies, ſcilicet ſemel ante primas tabulas, & ſecundò, ante ſecundas, oſtendi Exodi 34. 28. idem magis patebit Deuter. 9. 25. Secundò, quia diu poſt deſcenſum Moſis de monte, ac promulgatam peccati veniam (quæ contigerunt anno primo egreſſus ex Ægypto, die 28. menſis quinti, uti oſtendi Exodi 34. 28.) occiſi ſunt filii Aaron, videlicet fabricato jam tabernaculo, ſub initium anni ſecundi, inſtitutio autem hujus feſti contigit poſt occiſionem horum filiorum, uti hic dicitur.

Itaque cùm erectum ſit tabernaculum, & Aaron, filiique ejus conſecrati ſint ſacerdotes die primo menſis primi, anni ſecundi egreſſus Hebræorum ex Ægypto, ut patet Exodi 40. v. 12 & 15. inde die octavo occiſi ſint filii Aaron, offerentes ignem alienum, ut patet Levit. 10. 1. collato cum c. 9. 1. Deus autem hoc feſtum inſtituerit mox poſt cædem horum filiorum, uti hic dicitur; hinc ſequitur Deum circiter die nono menſis primi inſtituiſſe hoc feſtum expiationis, juſſiſſeque illud celebrari die decimo menſis C ſeptimi.

Reſponſio. Occaſio hujus feſti fuit peccatum Nadab & Abiu. Reſpondeo ergo Primò. Occaſio hujus feſti inſtituendi fuit peccatum irreverentiæ, in tabernaculo admiſſum à filiis Aaron, offerentibus ignem alienum, ut hic inſinuatur. Ad illud enim præcavendum, & ad reverentiam tabernaculi & ſacrorum ſanciendam & inculcandam, jubet hic Deus, ut non niſi ſemel in anno pontifex Sancta ſanctorum ingrediatur, ad tabernaculum expiandum, idque niſi cum ſumma reverentia, & præmiſſis multis ritibus & ſacrificiis.

Cauſa feſti fuit generalis expiatio peccatorum Reſpondeo Secundò: Cauſa feſti fuit, ut eo fieret generalis expiatio omnium peccatorum, toto anno tam a ſacerdotibus, quàm à populo admiſſorum: ſicuti apud Chriſtianos in feſto paſchæ fit communis omnium expiatio, per confeſſionem omnibus indictam; cujus rei hoc D feſtum expiationis apertiſſimum fuit ſymbolum & figura, de quo plura v. 29.

Nota. Judæi hoc feſtum non celebrarunt toto tempore 40. annorum, quo peregrinati ſunt in deſerto; nam poſt dedicationem tabernaculi, nulla ampliùs ab eis in deſerto oblata fuerunt ſacrificia, quæ tamen hoc feſto hic jubentur offerri.

VERS. 2. NE OMNI TEMPORE INGREDIATUR SANCTUARIUM QUOD EST INTRA VELUM] putà intra ſanctiorem tabernaculi partem, quæ ab interiore dirimitur velo, diciturque Sanctum ſanctorum. Ex v. 2. & 29. & 33. & clariùs ex epiſt. ad Hebr. 9. 7. colligitur ſemel tantùm in anno, ſcilicet decima die menſis ſeptimi in feſto expiationis, licuiſſe pontifici ingredi Sancta ſanctorum, idque non niſi cum incenſo, & præviis ſacrificiis quæ hic præſcribuntur; ut hac ratione loci, Deique ibi habitantis, reverentia & religio tam pontifici, quàm populo, incuteretur.

Opinantur aliqui, id quod ſancitur hìc, ut nemo niſi ſummus pontifex intret in Sanctum ſanctorum, idque ſemel in anno in feſto expiationis, limitandum eſſe ad ſolemnem ingreſſum, quo ſolemniter res divina facienda erat in Sancto ſanctorum; nam tranſacto illo tempore licuiſſe iis, qui ſanctitate erant inſignes, ingredi Sanctum ſanctorum. Sic enim S. Jacobum illud ingreſſum eſſe teſtatur Epiphan. hær. 78. & Hegeſippus l. 5. & ex eo Euſeb. libr. 2. hiſtor. cap. 23. Ita cenſet noſter Chriſtoph. à Caſtro in Hiſt. Deiparæ cap. 3. pag. 123. additque B. Virginem præſentatam in templo habitaſſe, vel certè oraſſe in Sancto ſanctorum. Hoc enim diſertè aſſerit Evodius ſucceſſor S. Petri in cathedra Antioch. apud Niceph. libr. 2. cap. 23. & Germanus Conſtant. Patriarch. orat. B de oblatione Mariæ. Accedunt Andreas Cretenſis de dormit. Deiparæ, & Georgius Archiep. Nicomediæ orat. de oblatione Mariæ, qui dicunt B. Virginem in adytis ſeu penetralibus templi habitaſſe. Verùm hæc limitatio videtur eſſe nimia legis laxatio: lex enim diſertè dicit ſancitque, ne ſummus pontifex (multo minùs quilibet alius ſacerdos vel Judæus) unquam ingrediatur Sanctum ſanctorum, niſi cùm ſacra peracturus eſt in eo, ad illud expiandum in die expiationis. Unde Abulenſ. hoc loco expreſſè docet, nulli omnino niſi pontifici licuiſſe ingredi Sanctum ſanctorum, excepto unico Moſe, qui erat ſupra pontificem, utpote legiſlator & dux populi. Hic enim juſſu Dei in dubiis ad conſulendum Dei oraculum ingrediebatur Sanctum ſanctorum, ibique Deum ſibi ad ſingula ex propitiatorio reſpondentem audiebat; ut patet Num. 7. 89. Secundò, quia virgines Deo devotæ, inter quas habitavit B. Virgo Deipara, degebant in atrio ad oſtium tabernaculi, ut patet Exodi 38. 8. & 1. Reg. 2. 22. Quis ergo dicat illas omnes habitaſſe, vel oraſſe in Sancto ſanctorum? Idem videtur dicendum de B. Virgine, C præſertim cùm illo tempore arcana & incognita eſſet ejus ſanctitas & dignitas, quòd ſcilicet futura eſſet mater Dei; atque ipſa ea humilitate ſuam ſanctitatem celans cæteris virginibus ſeſe æquabat, imò ſubmittebat, juxta illud: *Reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ.* De S. Jacobo ingrediente Sanctum ſanctorum quid ſentiendum ſit dixi in proœmio in ejus epiſt. Patres qui dicunt B. Virginem habitaſſe in adytis, vel in Sancto ſanctorum, omnes excepto uno Germano, qui nimis clarè loquitur de Sancto ſanctorum ſtrictim accepto, per adyta & Sanctum ſanctorum videntur accipere ſanctuarium, ſive templum; hoc enim vocatur Sanctum ſanctorum, id eſt Hebræa phraſi ſanctiſſimum, comparatione facta cum domibus locisque profanis. Igitur B. Virgo habitavit in Sancto ſanctorum, id eſt in templo, quod erat ſanctiſſimum, putà in atrio; hoc enim erat templum laicorum; in eoque erat penetra- D le, id eſt habitaculum intimius & ſemotius, in quo habitabant virgines Deo & templo addictæ. Aut certè vocatur Sanctum ſanctorum, quia illi forinſecus obverſum erat, aut cohærebat: ſicut etiamnum habitacula annexa templo, templi nomine cenſentur. Orantes enim in templo, præſertim virgines ſacræ, ſpectabant Deum in Sancto ſanctorum reſidentem.

Allegor. Allegoricè, ſignificabatur Chriſtus hìc ſuo ſanguine ingreſſurus in Sanctum ſanctorum, & cælum reſeraturus, ita Apoſtolus Hebr. 9. 12. Semel enim in anno illuc ingreſſus eſt Chriſtus: nam annus in hoc legali ſacrificio

omnium

Digitized by Google

omnium temporum exprimit curſum & circuitum, ita Radulph.

Tropol. Tropologicè, in perſona ſummi pontificis, omnis cum capite ſuo Chriſto, electorum Eccleſia deſignatur; ingredimur enim & nos qui vivimus Sanctum ſanctorum, putà cælum, nnn adhuc re ipſa, ſed, ſed per ſpem, meritum, deſiderium & contemplationem: nubes humanitatem Chriſti, vel divinæ viſionis profunditatem ſignificat. ita Radulph.

Quænam nubes oraculi. QUIA IN NUBE APPAREBO SUPER ORACULUM] ſuper propitiatorium. Nota. In Sancto ſanctorum tam tabernaculi, quàm templi nulla erat feneſtra, nulla lucerna aut lux, idque ad revereotiam tantorum arcanorum quæ erant in Sancto ſanctorum, quæ proinde Deus à nemine, ne à pontifice quidem, conſpici volebat. Hinc quia pontifice illud ingrediente, & valvas vel cortinas aperiente, aliquod lumen ex lucernis quæ ardebant in Sancto, vel ex radiis ſolaribus per bas valvas diſfundebatur in Sancta ſanctorum; hac de cauſa juſſit Deus ad illud offuſcandum, pontificem adolere thymiama, & ſuffitu nubem fumoſam toti loco induci, ne quid videre poſſet, ut aſpectum Sanctorum quem pontificis revelarat ingreſſus, nubes velaret incenſi, inquit Origenes, & maximè ne pontifex videret corpus angeli, ſecum loquentis vice Dei ex propitiatorio, ſive oraculo. Licet enim non ſit certum, tamen ſatis probabile eſt, angelum ita loquentem corpus humanum, æquè ac vocem aſſumpſiſſe: idque probatur Primò, quia hoc ſignificant hæc verba, *In nube apparebo ſuper oraculum*; q. d. Ex nube craſſa formabo mihi corpus, illudque aſſumam & collocabo inter Cherubim ſuper arcam, ut ex propitiatorio reſpondeam, & fundam oracula: hac de cauſa viciſſim corpus illud incenſi fumo quaſi nube contegi volo, ut per illud quaſi per velum appaream & loquar. Secundò, quia hoc naturalius eſt, ut ſcilicet vox humana à corpore humano, quàm à puro aere procedat. Tertiò quia Ezechiel cap. 1. vidit Deum ſpecie humana inſidentem currui Cherubim; ſimile autem, imò idem fuit in Cherubim arcæ Moſaicæ, ut ibi dixi. Quartò, quia ideo volebat Deus pontificem ingredi Sancta ſanctorum cum incenſo, ut ejus fumo hoc ſuum corpus tegeret, ne à pontifice conſpici poſſet; ad vocem enim Dei loquentis tegendam, non erat opus fumo; vox enim non videtur, ſed auditur, & vocem hanc ſuam audiri volebat Deus. Quintò, quia ob hanc cauſam dicitur Daniel. 3. 55. Deus ſedere ſuper Cherubim in propitiatorio, indeque loqui (loqui enim eſt oris & corporis humani; nemo enim ſedens loquitur niſi homo) Exodi 25. 22. Numer. 7. 89. quia ſcilicet corpus hoc à Deo, id eſt ab angelo Dei perſonam ſuſtinente, aſſumptum, ſedebat in propitiatorio, ita ut arca eſſet ſcabellum pedum ejus, pſalm. 98. 5. Eſt hæc ſententia Abul. q. 22. in Exod. Vilalpando l. 4. de Templo, c. 34. & aliorum.

Angelus in corpore humano loquebatur ex propitiatorio.
Prob. primò.
Secundò.
Tertiò.
Quartò.
Quintò.

Contrarium tamen ſentit Cajetan. ſcilicet Deum hic non aſſumpſiſſe corpus, ſed apparuiſſe tantùm per nubem & fumum incenſi: *Conſpici*, inquit, *Deum in nube ſuper propitiatorium, eſt eum in nube thymiamatis ſuper propitiatorium repræſentari.*

VERS. 2. NISI HÆC ANTE FECERIT, VITULUM PRO PECCATO OFFERET, ET ARIETEM IN HOLOCAUSTUM] *Ante*, &c. *offeret* partim immolando, ut vitulum pro peccato: hujus enim ſanguinem inferre debet in Sanctum ſanctorum, partim præſentando Deo, ut arietem; hic enim aries non ante, ſed poſt pontificis in Sanctum ſanctorum ingreſſum, & ruſum egreſſum, immolabatur in holocauſtum.

VITULUM PRO PECCATO OFFERET] Hunc vitulum offerebat pontifex pro ſuis & ſuæ familiæ peccatis, toto anno ſcienter vel ignoranter admiſſis, ut patet v. 6. nam pro peccatis populi non vitulum, ſed hircum offerebat, ut patet v. 7. & 14.

Allegor. Chriſtus obtulit vitulum, id eſt ſeipſum pro peccatis ſuis, id eſt noſtris, quæ ipſe in ſe luenda tranſtulit: oravit pro ſe & domo ſua, id eſt pro Apoſtolis & omnibus credentibus, Johan. 17. v. 9. obtulit & hircum, id eſt pœnitentiam populi ſui. ita Radulph.

VERS. 4. TUNICA LINEA VESTIETUR, FEMINALIBUS LINEIS, &c.] putà femoralibus, tegentibus utrumque femen, ſive femur.

Nota. Pontifex hoc feſto expiationis non utebatur veſtibus pretioſis ſibi propriis, & pontificalibus, ut tiara, tunica hyacinthina, ephod, rationali & baltheo; ſed tantùm communibus minorum ſacerdotum; quia ſupplicabat pro venia peccatorum tam ſuorum, quàm populi, eratque hoc feſtum non lætitiæ, ſed mœroris, pœnitentiæ & afflictionis: unde peracta expiatione oblaturus holocauſta, tunc demum aſſumebat veſtes pontificales. Simile jam videmus in die paraſceves, cujus hoc feſtum erat typus: Eccleſia enim denudatur, ſacerdos, imò & Epiſcopus, ſolùm diaconorum albis induitur, cùm peragit officium paſſionis: quo peracto ad perficiendum Miſſæ ſacrificium proprias & pretioſiores, putà ſacerdotales vel pontificales, induit.

Pontifex in feſto expiationis veſtibus utebatur, non ſuis, ſed minorū ſacerdotum Cur?

SUSCIPIETQUE AB UNIVERSA MULTITUDINE FILIORUM ISRAEL DUOS HIRCOS PRO PECCATO] Hæc eſt hoſtia pro peccatis totius populi, toto anno ſcienter vel ignoranter admiſſis. VERS. 5.

Dices, Hebr. 9. 7. dicitur pontifex hæc obtuliſſe tantùm pro ſua & populi ignorantia; ergo non pro peccatis ſcienter admiſſis.

Reſpondeo, Ignorantia ibi, uti & alibi ſæpè, ſignificat omne peccatum: nam ut ait Sapiens Proverb. 14. 22. & Ariſtoteles 3. Ethicor. *Omne peccans eſt ignorans, quia imprudens.*

PRO DOMO SUA] pro tota familia ſacerdotum omnium & Levitarum; nam hi non continentur nomine populi, ſed ad pontificis domum pertinent. VERS. 6.

MITTENSQUE SUPER UTRUMQUE (ſuper ambos hircos copulatim) SORTEM, UNAM DOMINO, ET ALTERAM CAPRO EMISSARIO: CUJUS EXIERIT SORS DOMINO, OFFERET ILLUM PRO PECCATO) Super populi hircos talis jubetur hic jaci ſors, ut pontifex duas, v. g. chartulas accipiat, uni inſcribat nomen Dei, alteri nomen capri emiſſarii; mox utramque miſceat, vel abſcondat in urna aut ſinu: & inde educat unam, eamque imponat uni hirco, alteram verò alteri. cui impoſita fuerit chartula Dei, hic immoletur Deo pro peccato populi; alter vero, cui obtigit chartula capri emiſſarii, dimittatur liber. VERS. 8. & 9.

Sors duorū hircorum.

Hinc Judæi fabulantur, Deum hoc die expiationis ſedere, ut diſtribuat ſortes cuique hominum, utque quæcumque unicuique eventura ſunt toto anno, diſponat & conſtituat. Unde aliqui ex eis fundunt ſanguinem avis, vel beſtiæ ſuper capita eorum quos diligunt, ut eis propitient Deum, ut ſcilicet Deus, ſi eo die judicet & decernat eorum ſanguinem eſſe effundendum, pro eo ſuſcipiat ſanguinem hujus beſtiæ. Refert & refutat hoc Abulens. Sapit enim ſuperſtitionem gentilitiam, nam Gentiles dies habebant faſtos & nefaſtos, fauſtos & infauſtos; hos cavebant, illos ambiebant. Ita Lucullus cum Tigrane dimicaturus pridie Nonas Octobris, quæ dies nefaſta erat, quòd illo die Cimbri copias Cæpionis deleverant; dicente tum quodam iſtam diem abominari Romanos & formidare, *Pugnemus ergo*, inquit, *hodie ſtrenuè, ut hanc diem quoque ex nefaſta & triſti faſtam lætamque Romanis reddamus.* ita factum eſt, nam quinque tantùm Romanorum amiſſis, ultra centum hoſtium millia interemit; teſtis eſt Plutarch. in Lucullo.

Judæi fin. tan. Deum hoc feſto cuique diſtribuere ſuā ſortem.

Allegoricè, hircus pro peccato ſignificat Chriſtum patientem & morientem in cruce. hircus emiſſarius ſignificat Chriſti divinitatem, quæ in paſſione pati non potuit, & libera manſit. ita Theodoret. Iſychius, & Cyrill. lib. 9. contra Julian. ante medium: aut, ut Procopius, emiſſarius ſignificat Chriſti animam & ſpiritum, qui a morte liber evaſit, & tertio die in corpore glorioſo reſurrexit. Secundò, hircus pro peccato ſignificat Chriſtum immolatum: emiſſarius ſignificat genus humanum, quod per Chriſti mortem à morte liberatum & manumiſſum eſt, ita Cyrill. ibidem. Tertiò, diſtinctiùs & aptiùs ad tropologiam, Origen. & Beda hic, atque S. Hieron. (vel quiſquis eſt auctor, videtur enim ipſe græcè & hebraicè fuiſſe imperitus, ac conſequenter non eſſe S. Hieron.) in c. 15. Marci, per hircum pro peccato intelligunt Chriſtum morti adjudicatum; per emiſſarium Barabbam (unde & Rupert. per duos hos hircos accipit Chriſtum, & Antichriſtum per Barabbam præſignatum) qui dimiſſus eſt liber quaſi internum,

Allegoria triplex.

Hircus immolatus eſt Chriſtus: emiſſarius eſt Barabbas.

mum, peccata ſecum ferens populi clamantis & dicentis, *Crucifige crucifige.*

Tropol. ſors eſt divina reprobatio & prædeſtinatio: duo hirci ſunt ſalvandi & damnandi. Tropolog. hircus pro peccato ſunt electi & ſalvandi; hircus emiſſarius ſunt reprobi & damnandi: ſors eſt divina reprobatio & prædeſtinatio, qua Deus electos certiſſimis itineribus ad vitam æternam perducit, de qua dicitur pſalm. 30. *In te ſperavi Domine, dixi, Deus meus es tu; in manibus tuis ſortes meæ.* q.d. Cujus ſortis ego ſim necdum ſcio, tuæ tamen poteſtatis hoc eſſe ſcio, ut ibi ſors mea exeat, & in electorum tuorum partem me transferat, hircus enim Dei, non manet hircus, ſed Deo occiditur; ita pœnitentes vitia ſua trucidant, & vitam commutant, adeoque omnes Sancti & electi propter Deum mortificantur tota die, imò & occiduntur, uti Martyres, ut puri & glorioſi reſurgant: alter verò emiſſarius manet hircus, & ut hircus dimittitur in ſolitudinem, id eſt in terram tenebroſam, ubi nullus eſt ordo, ſed ſumma deſolatio, putà in infernum, ut ibi lanietur feris, id eſt dæmonibus, ita Radulph. & Beda.

Fatum quid? Malè ergo Gentiles hanc ſortem dixerunt eſſe fatum, quod omnibus rebus & actionibus hominum neceſſitatem imponeret. *Fatum*, inquit Chryſippus apud Gell. l. 6. c. 2. *eſt ſempiterna quadam & indeclinabilis rerum ſeries, & catena volvens ſemetipſa ſeſe, & implicans per æternos conſequentiæ ordines, ex quibus aptata connexaque eſt.* Et Seneca in Oedipod.

Fatis agimur, cedite fatis;
Non ſollicitæ poſſunt curæ
Mutare rati ſtamina fuſi,
Quidquid patimur mortale genus;
Quidquid facimus, venit ex alto.

Et Solon dicebat, *fatum mortalibus adducere mala ſimul & bona.* Verùm S. Scriptura contrarium docet, ſcilicet bona quidem ex gratia Dei oriri, ſed cooperante libero arbitrio: mala verò, uti ſunt peccata, obduratio, &c. ac conſequenter ipſa reprobatio & damnatio, oriri ex mala hominis voluntate, quam Deus permittit & ordinat ad juſtam pœnam.

VERS. 10. CUJUS AUTEM IN CAPRUM EMISSARIUM, STATUET EUM VIVUM CORAM DOMINO, UT FUNDAT PRECES SUPER EO ET EMITTAT EUM IN SOLITUDINEM) Alter eſt hìc hircus ſive caper, ſcilicet emiſſarius, ſive emiſſus in ſolitudinem, ut eò quaſi ſecum deferat peccata populi, quæ ſacerdos illi imprecatus eſt, & quaſi capiti ejus impoſuit.

Azazel hircus quid? Prima Sententia. Nota. Pro *emiſſarium*, hebr. eſt עזאזל *Azazel*, quod Primo, recentiores Rabbini, & eos ſecuti Vatabl. & Oleaſter, putant eſſe nomen montis, in quem hic hircus ducebatur, & ex quo præcipitabatur. Addunt Judæi, filum vel funiculum rubrum ad cornu hujus hirci alligatum, fuiſſe verſum in album, ſi Deus peccata populi condonaret: ſin autem, manſiſſe rubrum. unde vir ducens hircum in ſolitudinem, cùm hanc coloris mutationem in filo videbat, mox inflabat cornu; inde alii ordine ſuo diſpoſiti Jeruſalem uſque ſimiliter buccina inſonabant, ut omnis populus terræ ſciret ſibi eſſe dimiſſa peccata. Fabellam hanc refert Oleaſter.

Secunda. Secundò, R. Abraham putat *Azazel* ſignificare dæmonem, quia fortis eſt. unde quod nos habemus *in caprum emiſſarium*, hebr. eſt לעזאזל *laazazel*, quod R. Abraham vertit, *pro forti*; q.d. Statuet pontifex hunc ſecundum hircum, ſiſtetque Domino, ut ipſe populum liberet à forti, id eſt à diabolo: ſic & Valentiniani apud Irenæum libr. 1. cap. 12. ponunt *Azazel* eſſe nomen dæmonis. Idem ſenſit Julianus Apoſtata, quem refutat Cyrillus libr. 9. contra eumdem. Hinc & Cornel. Agrippa inſignis magus libr. 2. de Occulta philoſophia, aſſerit *Azazel* eſſe nomen unius dæmonis ex eis qui elementis præſunt, quique ſuas operas magis & ſagis impendunt: eumdem quoque meridiei regem eſſe, Amaymonque vocari ex Hebræorum Cabala tradit, aut potiùs nugatur. ſic & Reuchlinus libr. 3. de Arte Cabaliſt. tradit *Azazel* in exercitu Satanæ latiſſimè imperare.

Azazel eſt dæmon, qui à ſagis ſpecie hirci colitur. Credibile eſt ex hiſce Judæorum & hæreticorum figmentis, dæmonem aliquem poſtmodum hoc nomen Azazel aſſumpſiſſe, ut magos & ſagas in hoc eorum errore confirmaret. unde & eiſdem in hirci ſpecie apparet, & in eadem ab iis adoratur, fierique poteſt ut hic hircus pariter ab eis vocetur *Azazel*. Nam ab olim dæmones hirci ſpeciem induiſſe, eò quòd animal hoc laſcivum ſit ſuper ſuperque, patet ex eo quòd ipſi in Scriptura vocantur שעירים *ſeirim*, id eſt piloſi & hirſuti inſtar hirci, uti inter alios annotavit noſter Delrio de Magia l. 2. q. 27. ſect. 3.

Dæmon miſſus à Jul. Imp. Ita legimus in Vitis Patrum l. 6. t. 2. num. 13. Julianum Apoſtatam Imper. ſuum habuiſſe dæmonem Azazel, ſive emiſſarium, quem ipſe ex Perſide miſit in Occidentem, ut ei inde reſponſum aliquod afferret; cumque perveniſſet dæmon ad locum in quo habitabat Publius monachus, ſtetit ibidem per dies decem immobilis, quia monachus ille continuò orabat, itaque impediebat ejus tranſitum. regreſſus ergo dæmon, & rogatus à Juliano: Quare tardaſti? reſpondit; Publius monachus tranſitum meum impedivit, itaque re infecta redeo. Julianus indignans minatus eſt Publio; verùm intra paucos dies Dei nutu interemptus eſt.

Tertia. Tertiò, alii *Azazel*, vertunt *depulſorium*, ſcilicet vindictæ divinæ, hoc eſt expiatorium; talis enim erat hic hircus.

Quarta & genuina Azazel eſt emiſſarius Unde. Verùm dico, caprum *Azazel*, hebr. idem eſſe quod caprum *abeuntem*, vel *emiſſarium*; ita enim vertit Noſter, & Septuag. qui eum vocant ἀποπομπαῖον χίμαρον, unde & Symmach. & Aquila vertunt, *caprum qui emittitur in ſolitudinem*, teſte Theodoreto. Componitur enim *azazel* ex עז *ez*, id eſt caper, & אזל *azal*, id eſt *abiit*, *ablatus eſt*. dicitur caper *ez*, eò quòd obfirmatam frontem cornibus gerat, à rad. עזז *azaz*, id eſt *firmavit*, *roboravit*. porrò *lamed* præfigitur *azazel*, ut ſignificet diſcretionem & terminum ſortis, idemque eſt quod præpoſitio *pro*. ſors enim unius hirci erat *ladonai*, id eſt pro Domino, ut ſcilicet illi immolaretur: alterius verò erat *laazazel*, id eſt pro capro emiſſario, ut ſcilicet emitteretur quaſi piaculum populi in deſertum.

De hoc ergo capro dicitur, *Statuet* (pontifex) *eum coram Domino, ut fundat ſuper eo preces*; ut ſcilicet confiteatur peccata ſua & populi, Deumque roget ut illa transferat in hircum. Unde hebr. eſt, *ad expiandum in eo*, hoc eſt per eum. Hæc per prolepſin dicuntur; nam emiſſio hirci hujus fiebat peracta expiatione Sancti ſanctorum, poſtquam pontifex inde rediſſet, ut patet v. 20. & 21.

Hircus emiſſarius erat anathema & piaculum populi. Hic ergo hircus emiſſarius erat quaſi anathema, catharma & piaculum populi, cui populus per pontificem omnia ſua peccata imponebat, ut ille iis onuſtus, ea ſecum extra caſtra efferret in deſertum; perinde ac Romani & Græci tempore communis peſtis aut luis homines piaculares ſeligebant, eoſque necando diis devovebant ad cladem avertendam, quale piaculum fuit Curtius, qui in hiatum urbis ſeſe præcipitem dedit. qua de re plura dixi 1. Corinth. 4. 13.

Hinc etiam apud Gentiles erant dii ἀποπομπαῖοι, ἀλεξίκακοι, ἀποτρόπαιοι, λύσιοι, φύξιοι, id eſt emiſſarii, depulſores malorum, avertentes, ſolventes, fugantes mala; hinc & *depulſoria ſacra* dicta ſunt, quæ diis depellentibus & mala averruncantibus fiebant, de quibus Girald. ſynt. 1.

OFFERET VITULUM) Non erat hæc vitula rufa, de qua Num. 19. illa enim extra caſtra, pro peccato populi; hìc verò in tabernaculo, pro peccatis ſacerdotum immolabatur. VERS. 11.

ASSUMPTOQUE THURIBULO, ET HAURIENS MANU COMPOSITUM THYMIAMA] *compoſitum* ex ſtacte, onycha, galbano, & thure, uti præſcriptum eſt Exodi 30. v. 34. & 35. VERS. 12.

INTRABIT IN SANCTA (in Sanctum ſanctorum, quod pluraliter vocatur Sancta, ad emphaſin; erat enim ſanctiſſimum) UT POSITIS SUPER IGNEM AROMATIBUS; NEBULA EORUM ET VAPOR OPERIAT ORACULUM, QUOD EST SUPER TESTIMONIUM (id eſt ſupra arcam, in qua eſt teſtimonium, id eſt lex, ſive tabulæ legis, ut dixi Exodi 25. 21.) ET NON MORIATUR) Quia ſi non adoleverit thymiama, quod fumo ſuo operiat oraculum ſive propitiatorium, & corpus illud à me aſſumptum in eo reſidens, morietur, eò quòd illud videre præſumpſit. VERS. 12. & 13.

Tropol. Thuribula ſunt corda Chriſti & Sanctorum. Thuribula ſunt corda Chriſti & Sanctorum: ignis eſt Spiritus ſanctus, thymiama ſunt virtutes: ſuffitus ſunt orationes Sanctorum, Apocal. 8. 4. Quòd ergo Aaron jubetur

thuri-

Digitized by Google

charitate & cæleſtib. deſiderijs fumigatia. thuribulum de igne altaris implere, præſignificat poteſtatem Chriſti, qui mentem humanam, quam pro nobis aſſumpſit auro iuſtitiæ radiantem, ſpiritualis amoris facibus inflammavit, pari modo qui Chriſti ſunt, & ipſi thuribulis ſuis ignem imponunt, & incenſum adolent; quia ex amore divino virtutes concipientes, ad cæleſtium promiſſorum beatitudinem deſideria ſua extendunt, ſed adhuc cum mœrore & in ænigmate. Unde nebula hic ex iis aſcendere dicitur, quam aliquando ſecutura eſt flamma, cùm videbunt ea facie ad faciem: atque hi vitam inveniunt, & mortem evadunt, inquit Radulph.

Pulchrè S. Ambroſ. explanans illum verſ. pſalm. 118. *Ignitum eloquium tuum nimis, & ſervus tuus dilexit illud: Quem*, ait, *Dominus ignem novo ſparſit teſtamento, qui ſecretos mentium divino ardore cognitionis inflammaret affectus, qui vaporem fidei & devotionis adoleret, qui cupiditatem virtutis accenderet. Hoc igne calefactus dicit Ieremias: Et erat ignis flammigerans in oſſibus meis. Hoc ſermonum igne cœleſtium vaporati Cleophas & ille alius, qui ſimul cum Domino ab Jeruſalem uſque ad caſtellum confecerant iter, dicebant: Nonne cor noſtrum ardens erat in nobis, cùm aperiret nobis Scripturas?*

Et rurſum: *Fortis ut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio. Durus zelus, quem vitæ bonæ nulla vincit illecebra, Durus ſicut inferi, per quem peccato morimur, ut vivamus Deo.*

Et S. Chryſoſt. homil. 52. in Acta: *Qui igne Chriſti*, inquit, *captus fuerit, talis fit, qualis eſſet homo ſolus ſuper terram habitans, adeò nihil curæ eſt ei gloria & ignominia. Tentationes autem ſic contemnit, & flagella & carceres, quaſi in alieno corpore pateretur, vel quemadmodum ſi adamantinum poſſideret corpus. Quæ autem ſuavia ſunt in hac vita, ita ridet, & non ſentit, ſicut nos ipſi mortui corpora mortua. Et ſicut muſcæ in medium flammæ non incidunt, ſed fugiunt, ita & affectiones ad illos accedere non audent.*

Vers. 14. Tollet quoque de sanguine vituli, et aspergit digito septies contra propitiatorium] Verſus propitiatorium (non enim ſanguis hic tangebat vel attingebat ipſum propitiatorium, ut rectè advertit Abul.) Cauſa erat, non quòd propitiatorium peccaſſet, ſed quòd ipſum peccatis populi, in cuius medio erat, toto anno commiſſis quaſi pollutum & contaminatum videretur, ut ergo hæc pollutio tolleretur, ſacerdos & populus qui cauſam pollutionis dederant, dabant ſanguinem hirci & vituli pro ſanguine ſuo, cuius, uti & mortis, rei erant. Expiatio autem hæc fiebat, non in altari holocauſtorum, quia illud ſatis quotidianis ſacrificiis expiabatur; ſed in altari thymiamatis, & in Sancto ſanctorum: quæ duo quaſi ſanctiſſima, maximè Deum, qui offenſus & placandus erat, repræſentabant.

Expiatio fiebat in altari thymiamatis, & cur?

Ad Orientem) Id eſt, verſus anteriorem partem propitiatorij primò ſibi ingredienti occurrentem; nam illa reſpectu poſterioris erat ad Orientem, ſicut Sanctum ſanctorum per conſequens erat ad Occidentem. Unde abſolutè loquendo, ſacerdos expiabat eo ſitu quo Judæi orabant, ſcilicet converſus ad Occidentem, putà converſus ad Sanctum ſanctorum, quod erat ad Occidentem, dicitur tamen hic expiare *ad*, vel potiùs *contra Orientem* non mundi, ſed propitiatorij, id eſt contra vel verſus anteriorem partem propitiatorij; hæc enim ſpectabat Orientem, illique obverſa erat, ita Caiet. Abulenſ. Vatabl.

Allegor. aſpergitur ſanguis hic ſepties contra propitiatorium, ut ſignificetur quòd ſanguine & morte Chriſti, intercedente divina propitiatione, ſeptiformis Chriſti gratia confertur fidelibus, qua cœlum introeant: ſic aſpergitur verſus Orientem, id eſt Chriſtum, qui lucem iuſtitiæ contulit nobis, ut jam mutati audiamus illud Apoſtoli Epheſ. 5. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*, ita Radulph.

Vers. 15. Cumque mactaverit hircum pro peccato populi, inferet sanguinem eius intra velum] putà intra Sanctum ſanctorum; *inferet*, nimirum ſimul cum ſanguine vituli, de quo v. 11. & 14. alioqui enim bis eodem die debuiſſet pontifex ingredi Sancta ſanctorum, cùm tantùm ſemel id ei liceret, ut patet Hebr. 9. 7.

Allegor. Chriſtus per ſanguinem vituli, id eſt ſui ipſius, A & per ſanguinem hirci, id eſt per mortificationem & pœnitentiam populi, expiat ſanctuarium, non quaſi illud in ſe immundum ſit, ſed ut ſignificetur futuræ vitæ ſanctificatio præſenti contritione acquirenda, inquit Radulph.

Nullus hominum sit in tabernaculo, quando pontifex sanctuarium ingreditur) *In tabernaculo*, id eſt in priore tabernaculi parte, quæ dicitur Sanctum: nam in Sanctum ſanctorum, nulli umquam, niſi pontifici intrare fas erat. Præcipitur hic ergo, ne ullus aliorum ſacerdotum ſit in Sancto, eo tempore quo pontifex ingreditur Sanctum ſanctorum, idque ad reverentiam maieſtatis Dei, & ne Deum ex Sancto ſanctorum loquentem pontifici, alij ſacerdotes in Sancto audire poſſent. Vers. 17.

Allegoricè, omnes diſcipuli Chriſti in eius paſſione (per quam ingreſſus eſt in Sanctum ſanctorum, putà in cœlum) ab eo receſſerunt, & fugerunt. rurſum vix ullus aliorum tunc ſalutis ſuæ curam geſſit, ita Hych. & Radulph.

Nota. Tabernaculum ſignificat totum ſanctuarium, B conſtans Sancto & Sancto ſanctorum ſynecdochicè tamen nunc unam, nunc alteram partem ſignificat; ſubinde enim ſingulæ partes vocantur tabernaculum, hinc tabernaculum quadrupliciter ſumitur. Primò, pro atrio tabernaculi, ipſoque tabernaculo; Secundò, pro toto tabernaculo excluſo atrio, Tertiò, pro Sancto, uti hic ſumitur; Quartò, pro Sancto ſanctorum, uti accipitur v. 16. præced. ita Abulenſ.

Tabernaculum quadrupliciter accipitur.

Cum autem exierit ad altare (thymiamatis) quod coram Domino (propitiatorio, in quo reſidet Dominus) est, oret pro se) & pro toto populo, uti præceſſit; erat enim hæc una communis omnium expiatio, ita Abulenſ. Vers. 18.

Postquam emundaverit sanctuarium (Sanctum ſanctorum) et tabernaculum) id eſt Sanctum, quod expiatur per hoc quod expiatur altare thymiamatis quod in eo ſitum eſt, per ritum qui iam præſcriptus eſt v. præced. Vers. 19.

Tropolog. Sanctum ſanctorum ſignificabat cælum; Sanctum, viros perfectos huius vitæ, unde altare thymiamatis, quod erat in Sancto, ſignificabat Sanctos deditos contemplationi, & rebus cæleſtibus; atrium ſignificabat communem laicorum vitam, ut dixi Exodi 26. ſub initium. Atrium ergo quotidie expiabatur, quia in altari holocauſtorum, quod erat in atrio, quotidie ſacrificabatur; imperfecti enim ob frequentes lapſus, frequenti & quaſi continua indigent pœnitentia. Sanctum verò ſemel in anno expiabatur; quia viri perfecti, licèt inculpatè videantur vivere, tamen ex hac vita egredi non debent ſine pœnitentia, uti docuit, & exemplo ſuo oſtendit S. Auguſt. teſte Poſſid. in eius Vita, & S. Fulgent. cuius in morbo hæc erat vox: *Domine da mihi hìc modo patientiam, & poſtea indulgentiam.* Sanctum ſanctorum denique expiabatur, quia cœlum pœnitentia aperitur, ita ferè Radulph.

Tropol. expiationis atrij, Sancti & Sancti ſanctorum.

Hoc eſt quòd dicebat Abbas Menas apud Johan. Moſcum in Prato ſpirit. cap. 159. *Omnis ætas pœnitentiam agere debet, iuvenes ſimul ac ſenes, ut æterna vita frui D cum gloria & laude mereantur: iuvenes quidem, quia in flore ætatis, cùm ferret concupiſcentia, cervicem ſuam ſub iugum pudicitiæ miſerunt: ſenes verò, quia inolitam ſibi ex multis temporibus malorum anticipationem transferre ad meliora potuerunt.*

Tunc offerat hircum viventem, et posita utraque manus super caput eius, confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, et universa delicta atque peccata eorum: quæ imprecans capiti eius, emittet illum per hominem paratum in desertum) Hic eſt caper emiſſarius, cui ſacerdos imprecabatur peccata populi, non ut culpa (hoc enim fieri nequit) ſed ut pœna à populo in hircum tranſiret, pœna inquam qua Deus hic temporaliter eum in communi affligere ſolebat pro peccatis nam alioqui pœnæ integræ cuilibet peccatori ſigillatim luendæ, vel hic, vel in Purgatorio, aut inferno remanebant & reſtabant, nihilque hæc cæremonia ex illis demebat, ita Abulenſ. Judæi tradunt, aut potiùs fabulantur, pontificem hoc die alias quoque preces effudiſſe, petiiſſeque. Primò, bona & le- Vers. 20. & 21.

Vota quatuor Judæorum.

Digitized by Google

& felicia tempora; Secundò, ne à tribu Juda ſceptrum auferretur; Tertiò, ne quis egeret in populo; Quartò, nè Deus ſtultas hominum particularium preces exaudiret, quæ bono communi ſunt noxiæ, ut qui proficiſcuntur ſerenam auram optant & petunt, cùm fortè terræ & bono communi magis pluvia conveniat, refert hæc Oleaſter.

VERS. 21. PER HOMINEM PARATUM] Hebr. eſt, *dimittet eum per manum viri* עתי *itti*, id eſt temporis, putà hoc tempore ad id paratum, ita Septuag. Chald. & Noſter. Aliter vertit Oleaſter, *per virum temporis*, inquit, *id eſt per virum ſenem, aut multo tempore in ſolitudine verſatum*.

Caper emiſſarius quaſi piaculum ibat in deſertum, ut devoraretur à feris.

IN DESERTUM) ubi hic caper emiſſarius devoretur à feris, itaque quaſi piaculum, luat pœnas peccaris populi debitas, & in ipſum translatas. Sic & Gentiles Pani, Deo paſtorum qui in deſertis agunt, ſacrificabant hircum, qui ad ſpecum agebatur in quo Pan ipſe diverſari putabatur, uti docet Lucianus.

Tropolog.

Tropolog. confitetur ſacerdos peccata populi ſuper caput hirci emiſſarij, quia confiteri debent electi, quòd & ipſi natura fuerint filii iræ, & digni ſimilia pati, ni gratia ſubveniſſet; & ſic in æternum cantent miſericordias Domini, dicantque, *Miſericordiæ Domini, quia non ſumus conſumpti*, &, *Niſi Dominus exercituum reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma fuiſſemus*. Rurſum imprecabatur pontifex peccata populi capiti hirci; quia orat Chriſtus, ut ira divinæ indignationis, cui etiam electi fuerunt obnoxij, illis per gratiam abſolutis, in caput reproborum tantùm retorqueatur, non ut illi aliquid ultra meritum ſuſtineant, ſed ut communem reatum ſoli portent. Homo ducens hunc hircum in eremum pariter eſt Chriſtus: qui in die iudicii reprobis dicet, *Ite maledicti in ignem æternum*. ita Radulphus Miſera & horrenda erit horum ſors ſicut enim cadaverum omnium caro, cibus eſt vermium, ita animarum damnatarum vita, erit mortis eſca, idque in æternum. Rurſum, ſicut bos herbam in pratis depaſcitur, non à radice, ubi illius eſt vita, eam convellendo, ſed carptim tondendo, & incidendo: ita anima in pœnis illis infinitis poſita, abſque ſuæ ſubſtantiæ conſumptione, à perpetuo quaſi vulture morſu dilaniatur, ſed non abſumitur.

VERS. 22. 23. & 24. CUMQUE PORTAVERIT HIRCUS OMNES INIQUITATES EORUM IN TERRAM SOLITARIAM, REVERTETUR AARON IN TABERNACULUM (qui emittens hircum erat extra illud, erat enim ad oſtium tabernaculi) ET DEPOSITIS VESTIBUS LAVABIT CARNEM SUAM (totum corpus, ut hæc lotio ſymbolum ſit munditiei, per expiationem jam peractam adeptæ) IN LOCO SANCTO (in atrio tabernaculi, putà in labro æneo iuxta oſtium tabernaculi, unde egredi debebat ex Sancto: nam in ſancto, ſe hoc feſto exuebat & induebat pontifex) INDUETURQUE VESTIBUS SUIS) pontificalibus; nam deinceps hæc ſolemnitas erat læta, iamque cum expiatione tranſierant ſigna luctus, unde immolanda erant feſtiva holocauſta, & pontifex hic miniſtrare, eaque immolare debebat; non poterat autem pontifex miniſtrare, niſi in pontificalibus, induere ergo debebat primò veſtes communes ſacerdotum, quas exuerat ut ſe lavaret, & inſuper eis ſuperinduere veſtes ſuas, putà pontifici proprias.

Tropolog.

Tropolog. Chriſtus poſtquam emiſerat damnatos in ſolitudines æternas gehennæ, revertetur in tabernaculum, ideſt cælum: deponet veſtes, quia non apparebit in corruptione carnis, ſed eam lavabit, id eſt mundam ab omni vulnere & contagione paſſionis exhibebit; indueturque veſtibus ſuis, id eſt ſtola immortalitatis ſibi debita ſe indutum oſtendet electis: offeret holocauſtum, id eſt totam redemptionis ſuæ laudem & gloriam Deo tribuet, omneſque electos Deo offeret; cùm in cælis nil remanebit mortale in carne nec culpabile in ſpiritu eorum, ſed omnes divinis laudibus occupabuntur: orabit pro ſe & ſuis, id eſt meritum orationis ſuæ quantum vel ſibi vel amicis profuerit manifeſtabit; adipes hoſtiæ pro peccato adolebit, quia tunc voluntaria mors, in qua animam ſuam pro electis amicis ſuis poſuit, ipſimet videntibus tantum fructum, & tantum populum, tantamque gloriam electorum, gaudium ineffabile pariet, ita Radulphus.

VERS. 26. ILLE VERO QUI DIMISERIT (mendosè Biblia Plantiniana habent *demiſerit*) CAPRUM EMISSARIUM, LAVABIT VESTIMENTA SUA ET CORPUS AQUA, ET SIC INGREDIETUR IN CASTRA) *Lavabit*, ſcilicet ad abluendam immunditiem legalem, quam contraxit ex contactu hirci tot peccatis onuſti, ſecundùm pontificis imprecationem, & plebis æſtimationem.

VERS. 27. & 28. VITULUM AUTEM ET HIRCUM, QUI PRO PECCATO FUERANT IMMOLATI, ET QUORUM SANGUIS ILLATUS EST IN SANCTUARIUM, ASPORTABUNT FORAS CASTRA, ET COMBURENT IGNI, TAM PELLES QUAM CARNES EORUM AC FIMUM, ob cauſam dictam cap. 4. verſ. 12. ET QUICUMQUE COMBUSSERIT EA, LAVABIT VESTIMENTA SUA ET CARNEM AQUA) *Quicumque*, ſcilicet ex populo; nam ſacerdotis tantùm erat vitulum & hircum immolare, ſanguinem effundere, & aſpergere: hæ enim erant functiones ſacerdotales, quibus peractis aliquis ex populo carnes, pellem & fimum vituli & hirci efferebat extra caſtra; ibique ea cremabat uſque ad pulverem.

Allegor.

Allegoricè, fimus & pellis vituli, eſt crucis Chriſti ignominia; extra caſtra hæc comburuntur, quia extra urbem paſſus eſt Chriſtus, & extra Judæam in Gentes fructum & gloriam ſuæ crucis extendit; unde & hircus pro peccato ibidem comburitur, ut ſignificetur Chriſtus extra Synagogam in Gentibus, Gentiumque pœnitentia & converſione glorificatus, quicumque ergo combuſſerit, id eſt combuſtum & toſtum in cruce crediderit, lavet ſe, id eſt ſanctificet ſeipſum, ut caſtrorum ſupernorum mereatur ingreſſum, inquit, Radulphus.

VERS. 29. ERITQUE VOBIS HOC LEGITIMUM SEMPITERNUM) q. d. Hæc lex erit vobis perpetua & ſemper obſervanda.

VERS. 29. & 30. MENSE SEPTIMO, DECIMA DIE MENSIS, AFFLIGETIS ANIMAS VESTRAS IN HAC DIE EXPIATIO ERIT VESTRI) Hinc & ex verſ. 32. patet hoc feſtum expiſtionis, eiuſque cæremonias peractas fuiſſe decima die menſis ſeptimi, quando ſcilicet Judæi frugibus jam collectis, otium habebant Deo vacandi, ſe expiandi, Deoque gratias agendi. Unde totus ferè menſis ſeptimus erat feſtus & ſacer, ut patet Levit. 23.

Hinc Allegor. menſis ſeptimus eſt tempus gratiæ, in quo ſeptem ſpiritus Dei miſſi ſunt in omnem terram, Apocal. 5. in quo Chriſtus ſanctuarium æternum ingreſſus eſt, trahens poſt ſe omnia ſecula, inquit Radulphus.

Afflictio in die expiationis præcepta, quæ

Nota. Feſtum expiationis incipiebat à veſpera diei nonæ, & durabat uſque ad veſperam diei decimæ menſis ſeptimi, ut patet Levit. 23. verſ. 32. Judæi enim ſua feſta celebrabant à veſpera in veſperam: expiatio autem hæc fiebat per pontificem, qui non tantùm populum, ſed & ſeipſum alioſque ſacerdotes, quin & templum adeoque Sanctum ſanctorum expiabat, ut patet verſ. 33.

VERS. 29. AFFLIGETIS (Hebr. תענו *teannu*, verti quoque poteſt, *humiliabitis*) ANIMAS VESTRAS) tum jejunando, tum aliis modis carnem macerando.

Tradit Joſeph. libr. 3. cap. 10. hoc die expiationis Judæos jejunare ſolitos uſque ad veſperam. Secundò, Abul in Levit. 23. quæſt. 22. ex eo quòd hic dicitur, *Affligetis animas veſtras*, colligit Judæis hoc die omnem delectationem fuiſſe vetitam; unde Tertiò, tradunt Judæi, & adhuc ſervare dicuntur, eodem die abſtinendum fuiſſe à potu, ab uxoribus, à balneis, calceos præterea abiiciendos eſſe, quin imò hoc die ſinguli ſpeciatim confitentur peccata ſua, & pro eis ſibi plagas & verbera infligunt; uti ego ex iis ipſis audivi. Erat enim hic dies pœnitentiæ ad expiationem promerendam, uti apud nos eſt Quadrageſima & paraſceve.

Feſtum expiationis ſignificabat. Primò, expiationem Chriſti in cruce;

Hinc ut ſummatim omnes ſenſus myſticos huius loci complectar; Allegor. hoc feſtum expiationis ſignificabat expiationem ſacrificii crucis Chriſti. Tropolog. ſignificabat emundationem animarum, tum quotidianam &

par-

Digitized by Google

particularem, tum annuam omnibus communem in paſchate.

Secundò, Chriſtianorum in paſchate: Tertiò electorum in die iudicij,

Audi Origenem hîc homil. 33. *O mira feſtivitas, dies feſtus vocatur affligere animam, vide ergo ſi vis diem feſtum agere: ſi vis ut lætetur Deus ſuper te, affligere animam tuam, & humilia eam: non ei per mixtas explere deſideria ſua, nec concedas ei laſciviis evagari: cùm enim afflicta fuerit anima, & humiliata in conſpectu Domini, tunc repropitiatur ei Deus, & tunc ad eam venit ille quem propoſuit Deus propitiatorem, Chriſtus Jeſus, Dominus & Redemptor eius.* Compunctio enim expiat & ſanctificat animam, hæc autem acquiritur meditatione noviſſimorum, & duplicis ſortis, de qua verſ. 8.

Compunctionis commoda, & exempla.

Ita Abbas Ammon in Vitis Patrum lib. 5. tit. de compunct. rogatus ut diceret verbum ædificationis: *Cogita*, inquit, *quaſi reus in carcere tibique dic: Væ mihi, quomodo habeo aſtare ante tribunal Chriſti; & quomodo habeo actuum meorum reddere rationem? ſi ſic ſemper meditatus fueris poteris ſalvus eſſe.*

Et Abbas Elias: *Ego*, inquit, *tres res timeo: Primam, quando egreſſura eſt anima mea de corpore; Secundam, quando occurſurus ſum Deo; Tertiam, quando adverſum me proferenda eſt ſententia.*

Theophilus Archiepiſcopus moriturus dixit; *Beatus es, Abba Arſeni, quia ſemper hanc horam ob oculos habuiſti.*

Abbas Agathon moriturus, tres dies manſit immobilis oculos apertos tenens, pulſaverunt autem eum fratres, dicentes, Abba, ubi es? & ille reſpondit: *In conſpectu divini iudicij aſſiſto.* Dicunt ei: Et tu times? Et ille dixit: *Interim laboravi virtute qua potui, in cuſtodiendis mandatis Dei: ſed homo ſum, & neſcio utrùm placuerint opera mea coram Deo.* Dicunt ei fratres: Et non confidis de operibus tuis, quia ſecundùm Deum ſint? Et dixit ſenex: *Non præſumo, niſi venero ante Deum: aliter enim ſunt iudicia Dei, aliter hominum.* Ibid. cap. 11. de ſobrietate.

Abbas Evagrius dixit: *Memor eſto ſemper exitus tui;*
A *& non obliviſcaris æterni iudicij, & non erit delictum animæ tuæ*, Ibidem.

Inſignis quidam Abbas in eremo rigidè vivens, rogatus, *Quomodo ſuſtines laborem hunc?* reſpondit: *Totus labor temporis mei, quem hîc ſuſtineo, non eſt idoneus comparari ad unam diem tormentorum, quæ peccatoribus in futuro ſæculo præparantur.* Ibidem c. 7. de patientia.

Alius ſenex dixit: *In omni re increpet homo animam ſuam, dicendo ei: Memor eſto, quoniam oportet te Deo occurrere*, Ibid. lib. 7. c. 21.

Anagogicè, hoc feſtum ſignificabat expiationem totius mundi, & diſcretionem electorum à reprobis in die iudicij faciendam.

SABBATUM ENIM REQUIETIONIS EST] Hebraice eſt, *ſabbatum ſabbati*, ſive *quies quietis eſt*. q.d. Summa quies hoc die vobis colenda & adhibenda eſt; celeberrima enim feſta Judæis erant hæc duo: Primò, ſabbatum; Secundò, dies hic expiationis. Unde nec in eis licebat ci- VERS. 30.
B bos parare, quod tamen aliis feſtis permiſſum erat, ut patebit cap. 23. 37.

SACERDOS QUI UNCTUS FUERIT) q.d. Qui conſecratus fuerit pontifex per unctionem capitis & manuum: hac enim unctione initiatur & conſecratur ipſe. VERS. 32.

UT ORETIS) Vos, ò pontifices, deinceps ſecuturi: ſoli enim pontifices poterant expiare, & ſolemniter orare hac die.

FECIT IGITUR (Moſes) SICUT PRÆCEPERAT DOMINUS MOYSI) *Moſi*, id eſt ſibi, eſt hebraiſmus. Porro *fecit*, non celebrando feſtum expiationis, ut vult Lyran. hoc enim celebrandum erat menſe ſeptimo; hæc autem geſta ſunt menſe primo, uti oſtendi initio capitis: *fecit* ergo, id eſt promulgavit Moſes populo hanc Dei legem de feſto expiationis, ſuo tempore, putà menſe ſeptimo, in Chanaan ſervando; hoc enim præceperat ei Deus v. 2. VERS. 34.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

PRæcipit Deus, ut Iudæi non dæmoni, ſed ſibi ſoli ſacrificent, idque non in agro, ſed tantùm in tabernaculo; Secundò, v. 10. vetat eis eſum ſanguinis & morticini.

1. ET locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere Aaron & filiis eius, & cunctis filiis Iſrael, dicens ad eos: Iſte eſt ſermo quem mandavit Dominus, dicens: 3. Homo quilibet de domo Iſrael, ſi occiderit bovem, aut ovem, ſive capram, in caſtris vel extra caſtra, 4. & non obtulerit ad oſtium tabernaculi oblationem Domino, ſanguinis reus erit, quaſi ſi ſanguinem fuderit, ſic peribit de medio populi ſui. 5. Ideò ſacerdoti offerre debent filii Iſrael hoſtias ſuas, quas occident in agro, ut ſanctificentur Domino ante oſtium tabernaculi teſtimonii, & immolent eas hoſtias pacificas Domino. 6. Fundetque ſacerdos ſanguinem ſuper altare Domini ad oſtium tabernaculi teſtimonii, & adolebit adipem in odorem ſuavitatis Domino: 7. & nequaquam ultrà immolabunt hoſtias ſuas dæmonibus, cum quibus fornicati ſunt. Legitimum ſempiternum erit illis & poſteris eorum. 8. Et ad ipſos dices: Homo de domo Iſrael, & de advenis qui peregrinantur apud vos, qui obtulerit holocauſtum ſive victimam, 9. & ad oſtium tabernaculi teſtimonii non adduxerit eam, ut offeratur Domino, interibit de populo ſuo. 10. Homo quilibet de domo Iſrael, & de advenis qui peregrinantur inter eos, ſi comederit ſanguinem, obfirmabo faciem meam contra animam illius, & diſperdam eam de populo ſuo, 11. quia anima carnis in ſanguine eſt: & ego dedi illum vobis, ut ſuper altare in eo expietis pro animabus veſtris, & ſanguis pro animæ piaculo ſit. 12. Idcircò dixi filiis Iſrael. Omnis anima ex vobis non comedet ſanguinem, nec ex advenis qui peregrinantur apud vos. 13. Homo quicumque de filiis Iſrael, & de advenis qui peregrinantur apud vos, ſi venatione atque aucupio ceperit feram vel avem, quibus veſci licitum eſt, fundat ſanguinem eius, & operiat illum terra. 14. Anima enim omnis carnis in ſanguine eſt: unde dixi filiis Iſrael: Sanguinem univerſæ carnis non comedetis, quia anima carnis in ſanguine eſt: & quicumque comederit illum, interibit. 15. Anima quæ comederit morticinum, vel captum à beſtia, tam de indigenis, quàm de advenis, lavabit veſtimenta ſua, & ſemetipſum aqua, & contaminatus erit uſque ad veſperum: & hoc ordine mundus fiet. 16. Quòd ſi non laverit veſtimenta ſua & corpus, portabit iniquitatem ſuam.

Ho-

VERS. 3. & 4. HOMO QUILIBET DE DOMO ISRAEL, SI OCCIDERIT BOVEM, AUT OVEM, SIVE CAPRAM IN CASTRIS VEL EXTRA CASTRA, ET NON OBTULERIT AD OSTIUM TABERNACULI OBLATIONEM DOMINO, SANGUINIS REUS ERIT] Aliqui, hoc accipiunt de quavis occiſione, non tantùm ad ſacrificium, ſed etiam ad cibum, quaſi hic jubeat Deus, ut laniones & alii privati qui mactant boves, oves & capras ad eſum, ea non alibi mactent, quàm in tabernaculo, nec mactent niſi ea priùs obtulerint Domino. Id videtur velle Theodor. dicens pontificem Judæorum ex hac lege immolare adhuc eorum eſculenta animalia. Verùm ſic pontifex verè fuiſſet lanio, & tabernaculum fuiſſet locus laniena. Adde, impoſſibile fuiſſe in tanta Judæorum multitudine, ut omnes oves, boves & capræ, quæ per totam Judæam (nam de iis quæ Hieroſolymis ubi erat templum, cædebantur, alia erat ratio, ut dicam Deuter. 12. v. 21.) mactabantur, adducerentur Hieroſolymam, ibique in templo jugularentur, ac poſtea domum ad alias urbes reveherentur. Quare certum & clarum eſt hìc non agi de occiſione ad cibum, ſed tantùm ad ſacrificium: agitur enim hic de immolatione victimarum ut patet ex verſu ſequenti. Senſus ergo eſt, q. d. Quicumque immolaverit & ſacrificaverit ovem, bovem aut capram extra tabernaculum, reus eſt mortis.

Uno in loco tantùm ſacrificari juſſit Deus, cur?

Dupliciter ergo ſic immolans peccabat. Primò, occidendo victimam ſi erat laicus, ſic enim ſacrificando uſurpabat munus ſacerdotale; Secundò, idipſum faciendo extra tabernaculum. Uno enim in loco ſibi immolari volebat Deus, idque ad arcendum periculum & ſuſpicionem idololatriæ, & ne Judæi deos Gentium in montibus, lucis & cavernis colerent. Quapropter hiſce cauſis ceſſantibus aliqui viri ſancti Deo inſpirante extra tabernaculum immolarunt, inquit S. Auguſt. quæſt. 16. Ita fecit Manue pater Samſonis Judic. 13. 19. ſic & Samuel, qui ſacrificavit in Maſphath, 1. Reg. 7. 9. & in Galgala, 1. Reg. 11. 15. & in Bethelem, 1. Reg. 16. 2. ſic & David immolavit in area Ornan 2. Reg. 24. 18. & Elias in monte Carmelo, 3. Reg 18. 23.

Excipe aliques Sanctos, qui alibi Deo inſpirante ſacrificarunt.

Allegoricè, tabernaculum eſt Eccleſia, extra quam nullum ſacrificium, aut etiam martyrium Deo placere poteſt. ita Radulph.

VERS. 4. SANGUINIS REUS ERIT, q. d. Mortis reus erit, morte à judice plectetur, ſi res conſtet: ſin res lateat, à Deo punietur. Unde ſequitur, QUASI SI SANGUINEM FUDERIT, SIC PERIBIT DE MEDIO POPULI SUI] q. d. Occidetur perinde ac homicida occiditur, Ob hanc legem Iſraelitæ bellum appararunt contra Rubenitas, qui aliud altare erexerant, Joſue 22. v. 12.

VERS. 5. IDEO, ne rei fiant ſanguinis & mortis, SACERDOTI OFFERRE DEBENT FILII ISRAEL HOSTIAS (vides hìc tantùm agi de hoſtiis & ſacrificiis, uti dixi v. 3.) SUAS, QUAS OCCIDENT IN AGRO] Putà quas more aliarum gentium occidere & immolare ſolent in agro, idque non Deo, ſed dæmonibus, ut dicitur v. 7. vel quas aliàs in agro occiderent & immolarent, niſi lex hæc vetaret, Id patet ex eo quod ſequitur, *Ut ſanctificentur* (offerantur & conſecrentur) *Domino ante oſtium tabernaculi teſtimonii, & immolent* (non ergo jam occiſæ aut immolatæ, ſed immolari ſolitæ erant hæ victimæ in agro) *eas hoſtias pacificas Domino*. Sub pacificis & holocauſta, & victimas pro peccato intellige. Solas tamen pacificas hic nominat: nam tales ferè dæmoniis immolabant, quia pacificæ ad offerendum faciliores erant & crebriores; eò quòd magna earum pars offerentibus cederet in epulum. Unde Deus ut Judæos ad ſe ſuaque ſacrificia invitet, pacificas tantùm illis hic proponit & nominat.

VERS. 6. FUNDET SANGUINEM SUPER ALTARE] per circuitum altaris, ut patet c. 3. 2.

VERS. 7. ET NEQUAQUAM IMMOLABUNT HOSTIAS SUAS DÆMONIBUS CUM QUIBUS FORNICATI SUNT] *Dæmonibus*, putà Satyris, inquit Vatablus, Hiſce enim congruit vox Hebræa שעירים *ſeirim*, quod à שער *ſear*, id eſt pilo, deducitur. Unde propriè ſignificat eos qui piloſi ſunt & hirſuti, inſtar hircorum; tali enim ſpecie & forma apparebant olim dæmones in ſylvis, agris & montibus: & hi ſunt Fauni & Satyri quibus Gentiles ibidem ſacrificabant, quod hic Judæis prohibet Deus.

Seirim ſunt Satyri, qui?

CUM QUIBUS FORNICATI SUNT] id eſt quibus adhæſerunt & ſacrificarunt.

Nota. Idololatria in Scriptura vocatur fornicatio, & idololatræ dicuntur fornicari cum idolis; quia relicto Deo vero ſponſo ſuo dant ſe amori & cultui alterius, videlicet dæmonis. Hinc patet, Judæos ante hæc tempora, cùm adhuc in Ægypto agerent, coluiſſe idola, & dæmonibus ſacrificaſſe. idem patet ex Ezech. 16. 22. & ſeqq.

Judæi in Ægypto coluerunt idola.

VERS. 10. HOMO DE DOMO ISRAEL (homo Judæus) ET DE ADVENIS (de Gentilibus ad judaiſmum converſis, ſive proſelytis. hi enim paſſim in Pentateucho vocantur advenæ) QUI PEREGRINANTUR, hebr. גור *gagur*, id eſt qui morantur, INTER EOS, tamquam advenæ & peregrini, SI COMEDERIT SANGUINEM, OBFIRMABO FACIEM MEAM CONTRA ANIMAM ILLIUS, ET DISPERDAM EAM DE POPULO SUO] ſcilicet occidam eum, & celeri morte puniam in hac vita, & reprobabo eum in futura, ut videlicet non cenſeatur, nec ſit in populo patris ſui Abrahæ, nec in cœtu ſanctorum: ſed eum inter præputium habentes & alienigenas, inquit Iſych. ac conſequenter inter reprobos & damnatos conſtituam, ſic enim è contrario dicitur Abraham congregatus ad populum ſuum, Geneſ. 25, 8. & Iſaac, Geneſ. 35. v. 29. & Jacob, Geneſ. 46. verſ. ultimo. Vetatus hic Judæis eſus ſanguinis ſub pœna mortis & damnationis (ut patet ex verſ. 4.) ob cauſam quam Deus ſubdit dicens:

VERS. 11. QUIA ANIMA CARNIS IN SANGUINE EST) Non quaſi ſanguis ipſe ſit animatus, ſive informatus anima, itaque in ſe ſit vivus & vivat. hoc enim refutant Philoſophi; ſed ſenſus eſt, q. d. Quia anima, & per conſequens vita carnis, id eſt animalis, maximè conſiſtit, & conſervatur in ſanguine, quaſi diſpoſitione & vehiculo; eò quòd ſanguis præ aliis humoribus calorem naturalem, & humidum radicale miniſtret & foveat, atque ſpiritus vitales formet & ſuggerat: ſicut enim oleum alit ignem in lampade, ita ſanguis alit vitam, ait S. Auguſt. quæſt. 57.

Sanguinis eſus vetatur Judæis ſub pœna mortis, ob tres cauſas. Prima.

Rurſum, quia ſanguis viſibilis ſignificat animam inviſibilem, ita idem S. Auguſt. mox citandus. Senſus ergo eſt, q. d. Veto vobis ſanguinis eſum, quia vita animalis eſt in ſanguine: volo autem ut vitam non comedatis, ne vitam alicui adimere diſcatis, atque ut longiùs vos arceam à crudelitate.

Secunda.

Tertiò, quia, ut ſequitur, ſanguine victimarum fit expiatio pro animabus veſtris: cùm ergo ſanguis mihi quaſi ſit ſacer, volo vos ob mei reverentiam omni omnino ſanguine, etiam non immolatitio abſtinere, vide dicta cap. 3. v. 17. Hac etiam de cauſa, ait Theodoretus q. 23. vetuit Deus Judæis eſum morticinorum, eò quod ſanguis ab eis non fuerit ſeparatus, quod intellige de morticinis ſponte mortuis: nam alioqui alia etiam morticina, imò omnia cadavera Judæis fuere vetita, verbi gratia, quæ jugulata & occiſa in agris projecta iacebant, in quibus non habet locum hæc ratio Theodoreti, cùm per jugulationem ſanguis eorum effuſus ſit.

Tertia.

Tropologicè, ſanguis eſt cupiditas latens, caro eſt vitium; quia ex cupiditate omne vitium naſcitur & vivit: morticinum eſt opus externum inde procedens. *Sanguis*, inquit Radulphus, *ſignificat carnalem appetitum: Deus autem non ſolùm quid agam, ſed etiam quid appetam diſcernit; antequam ergo quidquam mali exteriùs operemur, ſi ſanguinem ſorbuimus, ſi iniquitatem corde concepimus, mente à Deo alienati inimicitias eius incurrimus, quod eſt ſanguinem comedere.*

Tropol. ſanguis eſt cupiditas, caro eſt vitium, morticinum eſt opus externum.

Quare prudenter Abbas Ille in Vitis Patrum c. de fornicat. *Cogitatio fornicationis*, inquit, *fragilis eſt, velut papyrus. Si ergo iactetur in nobis & non acquieſcentes proiiciamus illam à nobis, facilè rumpitur, iis ergo qui conſentiunt ei, non eſt ſpes ſalutis: illis autem qui non conſentiunt, repoſita eſt corona*. Optimum ergo remedium concupiſcentiæ eſt, ſi ſtatim ut advertis, generosè eam excutias, & mentem oculoſque aliò divertas. Hinc verè dixit Abbas Hyperichius: *Sicut leo terribilis eſt onagris, ſic monachus probatus cogitationibus concupiſcentiæ.*

VERS. 13. SI VENATIONE ATQUE AUCUPIO CEPERIT FERAM VEL AVEM) Non videntur Judæi, inquit Abulenſis, canibus venati, quia ſi canes in venatione occidiſſent aut laceraſſent feram, illa non potuiſſet come-

An Judæi canibus uſi ſint in venatione?

Digitized by Google

comedi, juxta legem Exodi 22. v. ult. venati ergo ſunt retibus, foſſis, lanceis, ſagittis. Verùm hoc de canibus non videtur verum, nam lex illa Exodi 22. non loquitur de canibus, ſed de beſtiis agri (id eſt feris) uti habet Chaldæus. Septuag. & Noſter. Captum ergo & laniatum à fera comedere non poterant Judæi, poterant tamen comedere ceptum à cane.

VERS. 14. ANIMA ENIM OMNIS CARNIS IN SANGUINE EST] Hebraicè, *anima omnis carnis eſt ſanguis eius*, non quòd proprie anima ſit ipſe ſanguis uti voluerunt nonnulli Philoſophi, teſte Ariſtotele lib. 1. de Anima; ſed cauſaliter & concomitanter hoc accipi debet. q. d. Vita omnis carnis cauſatur, ſuſtentatur & declaratur per ſanguinem. Unde ſequitur in Hebræo: *ſanguis eſt* (reputatur) *pro anima*, ut ſi illum tollas, tollas & animam & vitam. Audi S. Auguſt. lib. 2. contra adverſ. legis & Prophet. c. 6. *Sic*, inquit, *dictum eſt*, *Anima omnis carnis eſt ſanguis, quomodo dictum eſt. Petra erat Chriſtus, ſcilicet non quia hoc erat, ſed quia hoc ſignificabatur: non autem fruſtra lex animam voluit ſignificare per ſanguinem, rem ſcilicet inviſibilem, per rem viſibilem; quia ſanguis per venas omnes ab ipſo corde diffuſus, in noſtro corpore plus cæteris humoribus principatur, ita ut ubicumque fuerit vulnus inflictum, non humor alius, ſed ipſe procedat; ita quoque anima, quia omnibus quibus conſtamus inviſibiliter prævalet, illo meliùs ſignificatur, quod omnibus quibus conſtamus viſibiliter prævalet.* Adde, ex ſanguine fieri ſpiritus vitales & animales, ut docent medici. Sanguis ergo ſpiritui ſervit, ſpiritus ſenſibus, ſenſus rationi.

Sanguis eſt anima; quo ſenſu?

Sanguis in corpore humorum eſt princeps.

VERS. 15. ANIMA QUÆ COMEDERIT MORTICINUM, per ſe mortuum, VEL CAPTUM A BESTIA) à fera aliqua diſcerptum & prægustatum: ita enim vertit Noſter, Septuag. & Chald. Exod. 22. 31. Sed quia ordinariè id quod capiunt feræ, hoc diſcerpunt & comedunt; hinc idem eſt captum à beſtia, quod à beſtia diſcerptum & prægustatum.

LAVABIT VESTIMENTA SUA) ſi ignorans tale quid comederit (nam ſi ſciens comediſſet, graviùs mulctatus fuiſſet,) inſuper offeret ſacrificium præſcriptum cap. 4. 27.

ET HOC ORDINE MUNDUS FIET) Hebr. *& mundus erit*, factis ſcilicet hiſce cæremoniis quas hic præſcripſi.

VERS. 16. QUOD SI NON LAVERIT VESTIMENTA SUA, VEL CORPUS, PORTABIT INIQUITATEM SUAM) id eſt, pœnas iniquitatis & inobedientiæ ſuæ feret, & dabit: & ſi quidem omiſerit hanc ſui expiationem per oblivionem, offerret ſacrificium ſancitum cap. 5. verſ. 2. atque hinc dicitur Deus peccatum transferre in victimam, cùm pœnam peccati condonat offerenti, eamque in victimam transfert: ſin ſciens omiſerit, graviter peccavit, nec ſacrificio expiabitur, ſed pœnitentia & ſatisfactione Deo facta.

Tropolog. Tropologicè, beſtiæ ſunt dæmones & homines feriniis A moribus, à cultu pietatis extranei. Capti à beſtia ſunt ij, qui ab illis ſunt decepti & impulſi ad peccatum. Tales non ſunt comedendi, id eſt imitandi, ſed arguendi, ſi comedere, id eſt imitari, quem contigerit, hic lavet veſtes, & carnem, id eſt, per pœnitentiam converſationem purget ab opere, & conſcientiam à prava voluntate; atque immundus erit uſque ad veſperam; quia donec æſtus tentationis deferbuerit, plenam ſui emundationem obtinere non poteſt: ſi non laverit ſe & correxerit, pœnam quam promeruit non evadet, ita Radulphus.

Prudenter dixit Abbas ille in Vitis Patrum tractatu de Sobrietate, quòd tres ſint præcurſores Satanæ, ſcilicet oblivio, negligentia & concupiſcentia. *Etenim*, inquit, *ſi oblivio venerit, generat negligentiam: de negligentia verò concupiſcentia naſcitur: de concupiſcentia verò corruit homo. Si enim ita eſt ſobria mens, ut oblivionem reſpuat, ad negligentiam non venit: & ſi non neglexerit, concupiſcentiam non recipit; ſi verò concupiſcentiam non recepit, numquam cadet opitulante gratia Chriſti.* B Et Abbas Achilles rogatus. *Quomodo adverſum nos pugnant dæmones?* reſpondit: *Per voluntates noſtras, nam ligna, ſunt animæ, ſecuris, diabolus: manubrium, voluntas noſtra eſt. Per malas ergo voluntates noſtras incidimus.* Abbas verò Pimenius: *Dæmones*, inquit, *nobiſcum non pugnant, quia voluntates eorum facimus: ſed noſtræ nobis voluntates, dæmones facti ſunt, & tribulant nos.* Ibidem lib. 7. c. 25.

Tres præcurſores Satanæ, oblivio, negligentia, & concupiſcentia.

Mala voluntas eſt diaboli manubrium.

Veriſſimum enim eſt illud S. Ambroſij de Vita beata; *Non eſt quòd cuiquam noſtram aſcribamus ærumnam niſi voluntati. Voluntarium ſibi militem eligit Chriſtus; voluntarium ſibi ſervum diabolus auctionatur. Neminem iugo ſervitutis aſtrictum poſſidet, niſi ſe ei priùs peccatorum ære vendiderit.*

Nota. Aptè diabolus vocatur beſtia & fera, nam Primò, ut S. Petrus ait, *ipſe quaſi leo rugens circuit, quærens quem devoret.* Secundò, quia, ut ait S. Baſilius, ſicut par- C dalis in hominem ita furit, ut, ſi vel eius imaginem pictam videat, eam concerpat & dilaceret: ita diabolus, cùm Deo, quem odit, nocere non poſſit, eius imaginem, ſcilicet hominem, inſectatur. Tertiò, auctor de Simplicit. Prælator. apud S. Cyprianum: *Diabolus*, inquit, *dictus eſt ſerpens: quia cùm latenter obrepit, cùm per pacis imaginem fallens occultis acceſſibus ſerpit (unde & ſerpentis nomen accepit) ea eſt eius aſtutia, ea eſt circumveniendi hominis cæca & latebroſa fallacia, ut offerre videatur noctem pro die, venenum pro ſalute, deſperationem ſub obtentu ſpei, perfidiam ſub prætextu fidei, Antichriſtum ſub vocabulo Chriſti; ut dum veriſimilia mentitur, veritatem ſubtilitate fruſtretur. Nam transfigurat ſe in angelum lucis.* Quartò. Sanctus Martinus, teſte Sulpitio in eius Vita, *Cordatenſem diœceſim viſitaturus profectus, cum diſcipulis, vidit mergulos in flumine piſcari, piſcium prædam ſequi, & rapacem ingluviem aſſiduis urgere capturis. Tum dixit: Forma hæc dæmonum eſt, qui inſidiantur incautis, capiunt neſcientes, captos devorant, exſaturari non queunt devoratis.*

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRæſcribuntur gradus conſanguinitatis & affinitatis, in quibus matrimonium contrahere non licet. Primò ergo, in gradibus conſanguinitatis, vetat matrimonium & copulam cum patre & matre v. 7. cum noverca v. 8. cum ſorore v. 9. cum nepte v. 10. cum ſorore privigna v. 11. cum amita & matertera v. 12. & 13. Secundò, in gradibus affinitatis vetat matrimonium copulam cum uxore patrui v. 14. cum nuru v. 15. cum uxore fratris v. 16. cum filia & nepte privigna v. 17. cum ſorore uxoris v. 18. Tertiò, v. 20. vetat adulterium, ſodomiam, beſtialitatem, & ne ſemen ſuum offerant Moloch, uti fecerunt Chananæi, quos proinde Deus terra ſua ſe expulſurum minatur.

Iudæis vetita ſuis copula, Primò, cum matre; Secundò, cum noverca; Tertiò, cum ſorore, Quartò, cum nepte; Quintò, cum ſorore privigna; Sextò, cum amita. Rurſum in affinitate, Primò,

1. LOcutus eſt Dominus ad Moyſen dicens: 2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Ego Dominus Deus veſter. 3. iuxta conſuetudinem terræ Aegypti, in qua habitaſtis, non facietis: & iuxta morem regionis Chanaan, ad quam ego introducturus ſum vos, non agetis, nec in legitimis eorum ambulabitis. 4. Facietis iudicia mea, & præcepta mea ſervabitis, & ambulabitis in eis. Ego Dominus Deus veſter. 5. Cuſtodite leges meas atque iudicia, qui faciens homo, vivet in eis. Ego Dominus. 6. Omnis homo ad proximam ſanguinis ſui non accedet, ut revelet turpitudinem eius. Ego Dominus. 7. Turpitudinem patris tui, & turpitudinem matris tuæ non diſcooperies: mater tua eſt, non revela-

velabis turpitudinem eius. 8. Turpitudinem uxoris patris tui non diſcooperies: turpitudo enim patris
tui eſt. 9. Turpitudinem ſororis tuæ ex patre ſive ex matre, quæ domi vel foris genita eſt, non revelabis.
10. Turpitudinem filiæ filii tui vel neptis ex filia non revelabis: quia turpitudo tua eſt. 11. Turpitudinem
filiæ uxoris patris tui, quam peperit patri tuo, & eſt ſoror tua, non revelabis. 12. Turpitudinem ſororis
patris tui non diſcooperies: quia caro eſt patris tui. 13. Turpitudinem ſororis matris tuæ non revelabis
eò quòd caro ſit matris tuæ. 14. Turpitudinem patrui tui non revelabis, nec accedes ad uxorem eius, quæ
tibi affinitate coniungitur. 15. Turpitudinem nurus tuæ non revelabis, quia uxor filij tui eſt, nec diſ-
cooperies ignominiam eius. 16. Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis; quia turpi-
tudo fratris tui eſt. 17. Turpitudinem uxoris tuæ, & filiæ eius non revelabis. Filiam filii eius,
& filiam filiæ illius non ſumes, ut reveles ignominiam eius: quia caro illius ſunt, & talis coitus inceſtus
eſt. 18. Sororem uxoris tuæ in pellicatum illius non accipies, nec revelabis turpitudinem eius adhuc illa
vivente. 19. Ad mulierem quæ patitur menſtrua, non accedes, nec revelabis fœditatem eius. 20. Cum
uxore proximi tui non coibis, nec ſeminis commiſtionem maculaberis. 21. De ſemine tuo non dabis, ut
conſecretur idolo Moloch, nec pollues nomen Dei tui, Ego Dominus. 22. Cum maſculo non commi-
ſcearis coitu femineo, quia abominatio eſt. 23. Cum omni pecore non coibis, nec maculaberis cum eo.
Mulier non ſuccumbet iumento, nec miſcebitur ei: quia ſcelus eſt. 24. Nec polluamini in omnibus his,
quibus contaminatæ ſunt univerſæ gentes, quas ego eiiciam ante conſpectum veſtrum, 25. & quibus pol-
luta eſt terra: cuius ego ſcelera viſitabo, ut evomat habitatores ſuos. 26. Cuſtodite legitima mea atque
iudicia, & non faciatis ex omnibus abominationibus iſtis, tam indigena quàm colonus qui peregrinan-
tur apud vos. 27. Omnes enim execrationes iſtas fecerunt accolæ terræ, qui fuerunt ante vos & pollue-
runt eam. 28. Cavete ergo ne & vos ſimiliter evomat, cùm paria feceritis, ſicut evomuit gentem, quæ fuit
ante vos. 29. Omnis anima, quæ fecerit de abominationibus his quippiam, peribit de medio populi ſui. 30.
Cuſtodite mandata mea. Nolite facere quæ fecerunt hi qui fuerunt ante vos, & ne polluamini in eis.
Ego Dominus veſter.

Vers. 3. NEC IN LEGITIMIS EORUM AMBULABITIS] *Legitima* vocantur leges, maximè cæremoniales: has enim propriè ſignificat Hebræum חקת *chuckot*, q. d. Gentium ritus & cæremonias quibus ipſi colunt ſua idola & dæmones, averſabimini.

Vers. 4. FACIETIS IUDICIA MEA ET PRÆCEPTA) *Judicia*, id eſt, præcepta iudicialia, quæ iuſtitiam & honeſtum convictum inter te & proximum ſtatuunt. Unde ſequentes leges matrimoniales ad hæc iudicia pertinent, *& præcepta*, ſcilicet cæremonialia, quibus ritè colatis me. Hæc enim ſunt *chuckot*, uti rurſum habent Hebræa.

Vers. 5. QUÆ FACIENS HOMO, VIVET IN EIS) q. d. Servans haſce meas leges, à me vita diuturna & proſpera donabitur, ut diu *in eis*, id eſt, per ea; vel *in eis*, id eſt, in eorum obſervatione ad ea rurſus complendum, & in eis ambulandum vivat, ita Abulenſis, Oleaſter, Vatablus: imò idipſum innuit Apoſtolus Roman. 10. verſ. 4. 5. & 13. ubi hoc diſcrimen Teſtamenti novi, & veteris inſinuat, quòd vetus promitteret vivere in eis (ſuis legibus) id eſt, promitteret vitam temporalem, ad eas rurſum continuè perficiendas; novum verò abſolutè promittat vitam & ſalutem æternam. Judæi tamen qui pii erant & ſancti, haſce leges veteres ſervabant ex charitate: unde per hoc merebantur quoque vitam æternam. Sed de ea hic ad literam non agitur: nam & alibi paſſim bona quæ Judæis promittuntur, terrena ſunt & temporalia, non cæleſtia & æterna, ut patet Exodi 23. 26. Deuter. 7. 13. Iſaiæ 1. 19. Aggæi 2. 20. Malach. 3. 10. Idem voluit Chaldæus vertens, *vivet vita ſæculi*, id eſt diuturna; quamquam interpres Bibliorum Regiorum verterit, *vivet vita ſempiterna*.

Anagogicè, Sancti, inquit, Radulphus, per Spiritum edocti, hanc vitam ad terram viventium in cælis referebant, uti ille qui canebat: *Credo videre bona Domini in terra viventium*, & Tobias c. 2. *Filii ſanctorum ſumus, & vitam illam expectamus, quam Deus daturus eſt his, qui fidem ſuam numquam mutant ab eo.*

Vers. 6. OMNIS HOMO AD PROXIMAM SANGUINIS SUI, non quamlibet, ſed eam ſolam, quam ſequens ſermo determinabit, inquit Radulphus, NON ACCEDET, UT REVELET TURPITUDINEM EIUS) *Turpitudo* vocantur membra inhoneſta, quæ hebraicè vocantur *nuditas*, per antiphraſin, eò quòd minimè deceat illa eſſe nuda. Revelare ergo turpitudinem alicuius, eſt illam cognoſcere, & cum ea rem habere, ſive in matrimonio, ſive extra illud. Eſt Hebraica & verecunda metalepſis.

EGO DOMINUS) qui amo honeſtatem & verecundiam, cui illam hic mandanti obtemperandum eſt, ni cum vindicem experiri velitis.

A TURPITUDINEM PATRIS TUI, ET TURPITUDINEM MATRIS TUÆ NON DISCOOPERIES] Vetatur hic matrimonium & copula cum patre & matre: nam tanta fuit corruptela Gentilium, ut de Perſis Theodor. quæſt. 24. hoc aſſerat: *Perſæ*, inquit, in hunc uſque diem non ſororibus ſolùm, ſed etiam matribus ac filiabus nuptiarum lege permiſcentur. Pari modo apud Ægyptios uſitata fuiſſe conuugia fratris cum ſorore, auctor eſt Diodor. lib. 1. cap. 2. Hinc Theocritus celebrat nuptias Ptolemæi Philadelphi cum Arſinoe ſorore, tamquam nuptias Junonis & Jovis. Denique hic verſ. 3. ſatis ſignificat Moſes, tam Ægyptiorum quàm Chananæorum in hiſce connubiis & libidinibus corruptiſſimos fuiſſe mores. De aliis gentibus barbaris audi Euripidem in Andromede: Vers. 7. *Perſæ nuptias iniēre cum matribus & filiabus: Ægypti cum ſororibus.*

Tale eſt omne barbarorum genus;
Pater cum filia, filius cum matre;
Miſcetur ſoror cum fratre.

B Indos, Æthiopes ac Medos cum matribus & filiabus concumbere ſolitos, teſtis eſt S. Hieronymus libr. 2. contra Jovinianum.

Quin & de Romanis audi S. Gregorium ad interrog. Auguſt. cap. 6. *Quædam*, inquit, *terrena lex in Romana republ. permittit, ut ſive frater, ſive ſoror, ſeu duorum fratrum germanorum, vel duarum ſororum filius & filia miſceantur: ſed experimento didicimus, ex tali coniugio ſobolem non poſſe ſuccreſcere.* *& Romani.*

Vers. 8. TURPITUDINEM UXORIS PATRIS TUI NON DISCOOPERIES) q. d. Non habebis rem cum noverca tua.

TURPITUDO ENIM PATRIS TUI EST) Hebraicè, *nuditas enim patris tui eſt*. q. d. Eam nudavit, & cognovit pater tuus: unde omnino indecens, & inhoneſtum eſt, ut tu eam cognoſcas.

Vers. 9. TURPITUDINEM SORORIS TUÆ EX PATRE (quæ eumdem tecum habet patrem, ſed aliam matrem) C SIVE EX MATRE (quæ eamdem tecum habet matrem, ſed alium patrem) QUÆ DOMI VEL FORIS NATA EST, NON REVELABIS) *Domi nata eſt*, quæ nata eſt ex legitimo matrimonio & coniuge; coniux enim ſola legitimè ad domum viri pertinet; hinc *foris nata* dicitur, quæ nata eſt ex pellice vel concubina, ita Radulphus & Abulenſ. Verùm ſimpliciùs verba ut ſonant accipies, ne quis enim putaret, vetari tantùm coniugium ſororis quæ domi nata eſt, lex addit, *vel foris nata eſt*, talis eſt, verbi gratia, illa quam de priori marito mater ſuſceperat, & cum qua in domum venerat quando ſecundo huic marito nupſit. q. d. Uterinam ſororem, etiam foris & extra

domum

domum natam nemo ducet. ita S. Auguſtin. cujus & hæc præclara eſt vox lib. 17. de Civitate: *Commiſtio ſororum & fratrum quanto eſt antiquior compellente neceſſitate, tanto poſtea facta eſt damnabilior religione prohibente.* ita Amnon inceſtum cum Thamar ſorore morte luit, 2. Reg. 13. v. 32.

Vers. 10. TURPITUDINEM FILIÆ FILII TUI, VEL NEPTIS EX FILIA NON REVELABIS, QUIA TURPITUDO TUA EST] quia ſcilicet à te rectâ lineâ deſcendit neptis, ideoque tecum quaſi una cenſetur, ut, ſi ejus turpitudinem reveles, tam tuam quàm ejus turpitudinem reveles: & ſi ejus partibus inhoneſtis abuteris, tam indignè agas, quàm ſi tuis abutereris. ita Abulenſ. & Oleaſter.

Vers. 11. TURPITUDINEM FILIÆ UXORIS PATRIS TUI, QUAM PEPERIT PATRI TUO, ET EST SOROR TUA, NON REVELABIS] q. d. Filiam novercæ tuæ, quæ tibi quaſi eſt ſoror agnata, non duces, nec cognoſces.

Vers. 12. TURPITUDINEM SORORIS PATRIS TUI NON DISCOOPERIES. q. d. Non duces, nec cognoſces amitam tuam, QUIA CARO EST PATRIS TUI) quia ſcilicet eſt conſanguinea patris tui. hebraicè eſt, *quia reliquiarum eſt patris tui*; nam pater amita ab uno parente, & una carne deciſi ſunt, cujus unam partem habet parens, alteram ſoror ejus, quæ eſt amita nepotis. q. d. Quia amita proximè contingit patrem tuum, ita ut una videatur eſſe caro cum eo; hinc non decet ut ejus turpitudinem reveles, ſicut non decet ut reveles turpitudinem patris tui.

Abulenſis putat hîc à pari prohiberi matrimonium patrui cum nepte, ſicuti prohibetur amitæ cum nepote: eſt enim idem utrobique gradus conſanguinitatis. Verùm meliùs cenſet Cajetanus, illud non prohiberi, quia non exprimitur, uti cætera omnia, quæ tam exactè & minutim hîc à Moſe deſcribuntur. Unde talis matrimonii exemplum eſt in Othoniele & Axa, Judic. 1.13.

Prohibetur copula amitæ cum nepote, non patrui cũ nepte, cur?

Quæres, Cur potiùs vetuit Deus matrimonium cùm amita, quàm cum patruo?

Reſpondeo, Cauſa eſt, quòd cùm vir caput ſit uxoris, ſi nepos duceret amitam, oporteret eam ſubeſſe nepoti; hoc autem indecens eſt: in altero autem, patruo ſubeſt neptis, quod decentius eſt.

Vers. 14. TURPITUDINEM PATRUI TUI NON REVELABIS, ut ſcilicet uxorem ejus ducas aut cognoſcas, ipſo etiam mortuo. Unde explicando ſubdit Moſes: NEC ACCEDES AD UXOREM EJUS] Præcedentes gradus huc uſque vetiti fuerunt conſanguinitatis, hîc incipiunt gradus affinitatis olim vetiti. qui à copula carnali promanant, uti priores conſanguinitatis derivantur ab eadem communi origine, putà ab eodem patre, avo, vel abavo.

Gradus affinitatis olim vetiti in conjugio

Vers. 15. TURPITUDINEM NURUS TUÆ NON REVELABIS] non habebis rem, nec jungeris matrimonio cum uxore filii tui, etiam eo mortuo.

NEC DISCOOPERIES IGNOMINIAM EJUS] id eſt turpitudinem, hebraicè *nuditatem*, ſcilicet nurus, non filii, ut vult Abulenſis. patet ex Hebræo.

Vers. 16. TURPITUDINEM UXORIS FRATRIS TUI NON REVELABIS: QUIA TURPITUDO FRATRIS TUI EST] Excipe, niſi frater moriatur ſine liberis: tum enim non tantùm poteſt, ſed & debet eam frater mortui accipere uxorem, ut ſuſcitet ſemen & liberos fratri ſuo, uti præcipitur Deuteron. 25. 5. Tantùm ergo vetatur hîc, ne frater fratriam, id eſt fratris uxorem, ducat, ſi ex ea ſuperſint liberi, vel ſi illa per repudium à fratre adhuc vivente diſceſſerit. ita S. Auguſtin. q. 58. Hinc patet, quàm perperam Henricus VIII. Angliæ rex ex hac lege voluerit repudiare Catharinam uxorem ſuam, quaſi matrimonium cum ea initum eſſet irritum, ex eo quòd ipſa priùs nupta fuiſſet Arcturo fratri Henrici; nam Arcturus ex Catharina prolem non ſuſceperat, itaque juxta legem Deuter. 25. 5. debuiſſet Henricus ducere Catharinam, ut ex ea ſuſcitaret ſemen Arcturo fratri ſuo. Hanc enim legem eſſe juris naturæ, ac proinde etiamnum Chriſtianos obligare prætendebat Henricus: quod an verum ſit diſputabo v. 18. Perperam quoque Tertullianus lib. de Monogamia c. 7. per fratrem hîc quemvis Judæum, ſive non allophylum intelligit: quaſi lex hæc vetet, Judæi mortui uxorem ab alio quolibet Judæo duci, præcipiatque ei monogamiam; nam certum eſt fratrem hîc pro-

An Henricus VIII. Angliæ rex ex hac lege potue-rit repudiare Catharinam uxorẽ ſuam.

Tertulliani error.

priè accipi: ſic enim propriè capiuntur pater, mater, ſoror, aliaque cognationum vocabula quæ hîc recenſentur.

TURPITUDINEM UXORIS TUÆ, ET FILIÆ EIUS NON REVELABIS] τὸ & copulatim accipe, q. d. Non contrahes matrimonium cum matre & filia ejus, id eſt privigna tua, ut vel ſimul, vel ſucceſſive utramque habeas uxorem. Vers. 17.

FILIAM FILII EIUS, ET FILIAM FILIÆ ILLIUS NON SUMES UT REVELES IGNOMINIAM (hebraicè *nuditatem*) EIUS QUIA CARO ILLIUS SUNT; quia ſcilicet conjunctæ ſunt & ſanguine proximæ uxori tuæ, ac proinde omnino indecens eſt, ut tu earum turpitudinem reveles: ET TALIS COITUS INCESTUS EST] Hebraicè, *nefas eſt*; Septuag. *impietas eſt*; Chald. *concilium peccatorum eſt*.

Porrò inceſtus eſt conſanguinearum vel affinium abuſus, ideoque eſt diſtincta ſpecies luxuriæ triplici de cauſa, inquit D. Thomas 2. 2. q. 154. art. 9. *Primò, quia naturaliter homo debet quamdam honorificentiam parentibus & cognatis, in tantum quod apud antiquos, ut Valerius Maximus refert, non erat fas filium ſimul cum patre balneari, ne ſe invicem nudos conſpicerent. Secundò, quia perſonas ſanguine conjunctas neceſſe eſt ad invicem ſimul converſari. ſicque continuò haberent occaſionem luxuriæ, nimiſque emolleſcerent. Tertiò, quia per hoc impediretur multiplicatio amicorum, ut docet S. Auguſtinus libr. 15. de Civitate, c. 16. Addit Quartò, Ariſtoteles in 2. Politic. quia, cùm naturaliter homo conſanguineam diligat ſi adderetur amor qui eſt ex commiſtione venerea, fieret nimius ardor amoris & maximum libidinis incentivum, quod caſtitati repugnat.*

Inceſtus turpitudo quadruplex.

Hinc inceſtus dicitur quaſi non caſtus: licet alii deducant à ceſto, id eſt cingulo, quo uxor cùm maritalis illi fides dabatur, à marito cingebatur, vel potiùs diſcingebatur, dicente Phyllide apud Ovidium in epiſt. ad Demophoonta:

Cui mea virginitas avibus libata ſiniſtris,
Caſtaque fallaci zona recincta manu.

Sic ergo inceſtus eſt concubitus illegitimus, cui cingulum legitimarum nuptiarum inſigne, ob conſanguinitatem, adhiberi nequit.

Denique S. Auguſt. & habetur 32. q. 7. cap. Adulterii: *Adulterii*, inquit, *malum vincit fornicationem; vincitur autem ab inceſtu. Pejus eſt enim cum matre, quàm cum aliena uxore concumbere.*

SORORUM UXORIS TUÆ IN PELLICATUM ILLIUS NON ACCIPIES] Hebraicè additur, *ad affligendum illam*, ſi videlicet videat ſororem ſibi ſuperinduci velut pellicem, itaque oriatur inter eas ſimultas & æmulatio. Vers. 18.

NEC REVELABIS TURPITUDINEM EIUS ADHUC ILLA VIVENTE] quia illa mortua potes accipere uxoris tuæ ſororem in conjugem: hoc enim lege veteri licuit, ſed in nova jam non licet. Jam enim affinitas uſque ad quartum gradum dirimit matrimonium, ſicut & conſanguinitas.

Quæres, an hi gradus omnes, qui hoc capite recenſentur, jure naturæ ita abſolutè ſint prohibiti, ut irritent matrimonium, nec Pontifex in iis diſpenſare poſſit?

An hi gradus, jure naturæ irritent matrimonium, ſitque indiſpenſabiles?

Affirmavit Henricus VIII. qui hanc legem prætendit ſuo divortio cum Catharina. affirmarunt idem eodem tempore nonnulli Doctores in variis Univerſitatibus, ſed Anglorum Henrici corrupti. Ratio eorum erat, quòd Chananæi contra has leges peccantes, puniti ſint à Deo, ut patet, verſ. 24. at qui Chananæi non habebant aliam legem quàm naturæ: ergo leges hæ ſunt leges naturæ.

Affirmarũt aliqui.

Verùm contrarium eſt de fide: probatur Primò, ex definitione Concilii Tridentini ſeſſ. 24. can. 3. *Si quis*, inquit, *dixerit eos tantùm conſanguinitatis & affinitatis gradus, qui Levitico exprimuntur, poſſe impedire matrimonium contrahendum, & dirimere contractum, nec poſſe Eccleſiam in nonnullis illorum diſpenſare, aut conſtituere, ut plures impediant, anathema ſit.*

Accurãtaſio Reſp. negative. Prob. Primò.

Secundò, Jacob duas ſorores Rachel & Liam uxores habuit, quod tamen hîc vetatur verſu 18. *Secundò.*

Tertiò, ſi quod hîc dicitur, ut nullus fratris ſui uxorem ducat, abſolutè ſit præceptum naturale; ergo non licuiſſet pariter ex lege naturæ, eamdem ducere eo caſu, *Tertiò.*

quo frater ſine liberis erat mortuus, quod tamen licuit, ut patet Deuter. 25. verſ. 5. quod enim abſolutè jure naturæ eſt vetitum & malum, nullo caſu licet. Rurſum ſi hæc lex eſſet naturæ, debuiſſet hìc tam prohiberi matrimonium patrui cum nepte, quàm amitæ cum nepote. Illa enim cauſa diſcriminis & diſparitatis, quam dedi verſ. 12. exilis eſt, neque ſufficit ad jus naturæ evertendum, neque tollit conſanguinitatis in pari gradu vinculum æquale.

Quartò. Quartò, idipſum patet ex communi praxi Eccleſiæ, quæ ſæpè in gradibus hìc prohibitis diſpenſavit & diſpenſat, uti diſpenſavit Pontifex cum Catharina Arcturi conjuge, ut eo mortuo nuberet Henrico VIII. fratri Arcturi Angliæ regi.

Quintò. Denique communis Doctorum ſententia eſt, ſolos gradus conſanguinitatis lineæ rectæ inter aſcendentes & deſcendentes, & ut ſummum primum gradum in linea tranſverſa, qui eſt fratris cum ſorore (quamquam hoc ipſum neget Cajetanus) jure naturæ irritum facere matrimonium.

Hi ergo gradus vetiti ſunt Judæis lege divina poſitiva, quæ jam abolita eſt, & Chriſtianos non obligat: Ecclesia tamen hanc legem renovavit, & eoſdem gradus in connubiis Chriſtianis vetuit, atque alios inſuper addidit) idque Primò, quòd natura & naturalis verecundia ab eis abhorreat, cui ſine juſta cauſa contraire peccatum eſt: unde & Gentes Chananæorum contrà facientes, hìc à Deo punitæ & expulſæ dicuntur v. 24. Ubi tamen Nota, Gentes illas magis ob idololatriam, ſodomiam, aliaque ſcelera expulſas fuiſſe, ut dicam v. 28.

Reſp. ad argum. primæ ſententiæ.

Secundò, quia lex naturæ huc inclinat, ut talia matrimonia irritentur per legem poſitivam, in quam proinde cadit diſpenſatio, quando aliunde majus bonum commune id expoſcit, & facilè rependit tegitque indecentiam, & quidquid naturali pudori aliis videretur in hac conjunctione contrarium. Atque hinc patet, quid reſpondendum ſit ad rationem in contrarium allatam. Atque hoc tantùm voluit Concilium Toletanum ſeſſ. 2. cap. 5. cùm ad haſce Levitici leges alludens ait: *Sancimus ne quis fidelium propinquam ſanguinis ſui, uſquequo affinitatis lineamenta generis ſucceſſione cognoſcit, in matrimonio ſibi deſideret copulari: quoniam ſcriptum eſt, Omnis homo ad proximam ſanguinis ſui non accedat. nec ſine denunciatione ſit ſententiæ; nam infert, Anima quæ fecerit de abominationibus iſtis quippiam, peribit de medio populi ſui.*

Concil. Toleta. ſexpoſitio.

VERS. 19. NEC REVELABIS FOEDITATEM, id eſt, turpitudinem) EJUS] hebr. enim eſt ערות *ervat*, id eſt nuditatem, quam Noſter interpres paſſim hìc *turpitudinem* vertit.

VERS. 21. DE SEMINE TUO NON DABIS, UT CONSECRETUR IDOLO MOLOCH: NEC POLLUES NOMEN DEI TUI] Quæres, quodnam fuerit idolum Moloch? Nota, *Molech* idem eſſe cum *Molech* (uti jam punctant & pronuntiant Hebræi) & cum *melech*, id eſt rex; & cum *melchom*, id eſt rex eorum. Unde S. Hieron. in Iſajæ 57. Moloch vocat regem, & LXX hìc Moloch vertunt ἄρχοντα, id eſt principem. Vocatus eſt ergo *Moloch*, id eſt, rex & princeps, ſcilicet hominumque Deumque, ob inſignem obſervantiam cultumque illius idoli, quaſi ipſe ſummus eſſet omnium Deus. Sic & Aethiopes etiamnum Deum vocant אמלך *emlach*, id eſt regem, ab Hebræo *Moloch*, id eſt rex.

Moloch quis. Moloch, Molech, Melchom idem ſunt quod rex.

Dico Primò, Moloch fuit Baal id eſt Deus Ammonitarum, cui Judæi non tantùm ſemen ſuum per mollitiem & idololatriam, ſed & filios ſuos per parricidium & idololatriam, eos igne comburentes, offerebant. Patet hoc 4. Regum 23. v. 10 ubi Joſias edixit, *ut nemo conſecraret filium ſuum aut filiam per ignem Moloch*. & Jerem. 32. 35. *Ut initiarent filios ſuos & filias ſuas Moloch*. & pſ. 105. v. 37. & 38. *Et immolaverunt filios ſuos & filias ſuas dæmoniis*, putà Moloch.

Moloch fuit Deus Ammonitarum, cui filios immolabant.

Dico Secundò, Hebræi, & ex iis Lyranus, Abulenſis, Adrichomius, A caſtro, & paſſim recentiores tradunt, quod idolum Moloch fuerit ſtatua concava manus habens latas, in quibus ponebatur puer immolandus, qui igne ſtatuæ intrinſecus ſubjecto comburebatur, vel traducebatur per ignem, id eſt impellebatur per ignem in brachia Moloch, ut ejus quaſi amplexu cremaretur, itaque gratum fieret Deo Moloch ſacrificium, & tunc dicebant puerum à diis ad æthera raptum. Talis enim deſcribitur ſtatua Saturni (qui vel ſimilis, vel idem fuit cum Moloch) à Diodoro lib. 20. licet alii, ſed pauci, putent puerum per os Moloch injectum fuiſſe in ejus ventrem, ibique combuſtum. Verùm vaſtum nimis & horrendum fuiſſet hoc os. Sin autem filias & filios non comburendos, ſed ſacris Moloch initiandos offerrent, tunc eos per medium duarum pyrarum adigebant ad idolum. Vide Plutarchum libro de Superſtitione. Jam ne puerorum vel ita adactorum, vel ardentium & morientium ejulatus audiretur à parentibus, ſacerdotes aliique idoli miniſtri pulſabant תף *toph*, id eſt tympanum: inde locus dictus eſt *tophet*, ſicut à poſſeſſoribus, puta à filiis Hennom, dictus eſt *gehennom*, id eſt, vallis Ennom. Unde à ſimili crudelitate & incendio, infernus à Chriſto vocatur gehenna, Matth. 5. 23. Porro certum eſt, Judæos in deſerto coluiſſe Moloch, ut patet Actor. 7. verſ. 43. Et ſanè eos illi valde fuiſſe deditos, conjicitur ex eo, quòd ſtudioſè tum hìc, tum cap. 20. præ cæteris idolis illius cultus eis vetetur. Forte Judæi ad hoc incitati ſunt per exemplum Abrahæ parentis ſui, qui filium ſuum Iſaac Deo immolavit: ſed perperam. Abraham enim id fecit ex peculiari & expreſſo Dei mandato, atque ſuum Iſaac non idolo, ſed Deo vero immolavit. Hac etiam ex cauſa multi cenſent, Moloch Judæorum habuiſſe caput vituli, eò quòd Judæi in deſerto Serapim, id eſt vitulum, coluerint.

Ritus offerendi & cremandi pueros Moloch.

A

Topher dicitur à toph, id eſt tympano, cur? Gehenna unde dicta.

B

Judæi coluerunt Moloch, unde? Moloch erat capite vitulino.

Dico Tertiò, Oecumen. in Actor. 7. & Arias Montanus in Amos 5. putant Moloch eſſe Mercurium: hunc enim dictum eſſe Moloch, à מלאך *malach*, id eſt nuntius, eò quòd ipſe haberetur animarum ductor, & deorum nuntius. Cajetanus putat Moloch fuiſſe Priapum. Alii cenſent Moloch fuiſſe Jovem; hic enim eſt Melech, id eſt, rex deorum. Alii, inter quos eſt Chriſtophorus. A caſtro in Jeremiæ 32. v. 35. opinantur, & fortè veriſimilius, Moloch fuiſſe Saturnum: licet enim Gentiles non tantùm Saturno, ſed & Jovi, Dianæ, Baccho, Marti, Palladi, Agraulidi, Diomedi humano ſanguine litarint, uti teſtatur Cyrillus libr. 4. contra Julianum poſt initium, & fusè Euſebius lib. 4. de Præparat. c. 7. ex Diodoro, Dionyſio Halicarnaſſ. Manethone & aliis idipſum docet: tamen Phœnices ſive Chananæos (quibus vicini erant Judæi) & ab eis prognatos Carthaginenſes, propriè Saturno immolare ſolere homines amiciſſimos & pueros ſuos, præſertim in gravi aliqua calamitate ad eam avertendam, docet Euſebius ſuprà, & Philo lib. 1. hiſtor. Phœnicum, Curtius lib. 4. & Diodorus lib. 20. Unde Imilce Hannibalis uxor, cùm Aſpar filius ejus eſſet mactandus:

Moloch fuit Mercurius, vel Priapus, vel Jupiter, vel potiùs Saturnus.

C

Me me, ait, quæ genui veſtris abſumite votis.

ita Silius Ital. lib. 4. Punicorum.

Phœnices & Carthaginenſes filios immolabant Saturno.

Hinc & Plato, Plutarchus & Dionyſius Halicarn. docent apud Phœnices, Carthaginenſes, Rhodios & Cretenſes moris fuiſſe, ut infantes principali honore inſignes, quos ſors jacta deſignaſſet, in regio ornatu Saturno immolarentur: à quibus ſceleris eùm poſtea deſciviſſent Carthaginenſes victi ab Agathocle, ac deos propterea ſubiratos arbitrantes, ducentos nobilium filios mactarunt, diiſque immolarunt, ait Feſtus apud Lactant. lib. 1. de Falſa religione cap. 21. Atque hac de cauſa finxerunt Poetæ, Saturnum voluiſſe devorare Rheæ parentis filios, ſed ſonitum vocem & matris, atque Jovis pueri vagitum eum avertiſſe & deterruiſſe. ita S. Auguſt. lib. 7. de Civit. 9.

Saturno immolatus fuit Aſpar Hannibalis filius. & alii 200 nobilium filii.

D

Similis idololatriæ hoc noſtro ſæculo viguit apud Indos: Mexicani enim quotannis ad 20. hominum millia immolabant dæmoni; & in Mechoacan urbe dæmon ſibi offerri poſtulabat id quod civibus erat chariſſimum, uti ſponſam, vel infantem ſpecioſum. ea de cauſa indigenæ tam truculentum Deum perosi, Chriſti fidem obviis ulnis ſunt amplexi, ut P. Antonio Mendozio Provinciali Societatis noſtræ, Mechoacani proceres teſtati ſunt. Diſce hìc crudelitatem dæmonis, qui pro ſuis exiguis donis quæ ſuis largitur, tam pretioſas, calamitoſas & funeſtas ſibi depoſcit victimas. Idem hodie experiuntur ſagæ, imo peccatores omnes, qui pro vili voluptate animam ſuam diabolo vendunt ad æterna tormenta.

Mexicani quotannis viginti hominum millia immolabant dæmoni. Crudelitas dæmoni in ſuos.

Audi ex adverſo pietatem & benignitatem Conſtantini

lin-

Digitized by Google

Imper. qui lepra percuſſus, cùm conſilio quorumdam, puerulorum ſanguine lavandus eſſet, audiens matres ejulantes, & cauſa tanti luctus cognita, illachrymans dixit: *Romani imperii dignitas & amplitudo fontem & eadem habet veram pietatem. Vt igitur ex ea me proveniſſe oſtendam, valetudinem meam innocentium puerorum vitæ poſthabeo.* Ita Nicephorus lib. 7. hiſtoriarum cap. 34. Hinc Deus illis rependit ſanitatem per baptiſmum, tantumque imperii decus & gloriam.

Semen ſuũ dant Moloch, qui proles dæmoni devovent, vel in hæreſi educant. Tropologicè, Moloch ſemen ſuum dant, qui boni aliquid operantur vanæ laudis, vel honoris terreni acquirendi gratia, loquit Radulph.

Longè veriùs ſemen ſuum dant Moloch, qui proles ſuas dæmoni devovent, qui eas in hæreſi, libidinibus, rapinis, aliiſque peccatis educant.

Sed cui? Moloch, id eſt regi crudeliſſimo, tyranno maximo, ſcilicet diabolo. *Iniuſtum eſt*, ait S. Gregorius, *ſervire diabolo, qui nullo placatur obſequio.* Et S. Auguſt. ſerm. 4. *Quid, ait, pravius? quid malignius? quid dire noſtro adverſario nequius? qui poſuit in cælo bellum, in paradiſo fraudem, odium inter primos fratres, & in omni opere noſtro zizania ſeminavit. Nam in comeſtione poſuit gulam, in generatione luxuriam, in exercitatione ignaviam, in converſatione invidiam, in gubernatione avaritiam, in correctione iram, in præſulatu ſive dominatione ſuperbiam. In corde poſuit cogitationes malas, in ore locutiones falſas, in membris operationes iniquas: in vigilando movet ad prava opera, in dormiendo ad ſomnia turpia. Lætos movet ad diſſolutionem, triſtes autem ad deſperationem. Sed ut breviter loquar, omnia mala mundi eius pravitate ſunt commiſſa.* Hic eſt ignis concupiſcentiæ, quo ſuos hic Moloch adurit, ut eos ſecum igne gehennæ comburat.

NEC POLLUES NOMEN DEI TUI] Hoc enim mihi meoque nomini eſſet dedecori, ſi me relicto, vel in mei injuriam coleres idola, & maximè Moloch tam infandi cultu.

Vers. 23. CUM OMNI PECORE NON COIBIS] q. d. Cum nullo pecore coibis. Nota *omnis non*, idem eſt quod *nullus*, etiam juxta regulas æquipollentiarum apud noſtros Dialecticos. Secùs eſt *non omnis*: hoc enim apud Dialecticos idem eſt quod *aliquis non*, apud Hebræos verò ſæpè idem eſt quod *nullus*. unde ſequitur.

Vers. 24. NEC POLLUAMINI IN OMNIBUS HIS] id eſt, in nullo eorum polluamini.

Vers. 25. *Scelera polluunt terram.* QUIBUS POLLUTA EST TERRA] Hinc diſce, vitia, præſertim enormia, eſſe tam horrenda & putida, ut non tantùm ipſos peccatores polluant; ſed & terram in qua ipſi habitant, hac infamia aſpergant, ut à ſceleratiſſimis incolis ſcelerata ipſa & polluta vocetur.

CUIUS, ſcilicet terræ, id eſt *quorum*, ſcilicet in terra iſta habitantium, EGO SCELERA VISITABO] id eſt puniam. eſt metonymia. Terra enim, quæ immediatè antè propriè capiebatur, hic metonymicè pro terræ incolis capitur. ita S. Auguſt. q. 58.

Vers. 26. TAM INDIGENA QUAM COLONUS] *Colonus* vocatur hic incola, qui in Hebræorum coloniam & legem tranſit, & inter eos *peregrinatur*, id eſt habitat.

Vers. 28. CAVETE ERGO NE ET VOS SIMILITER EVOMAT, CUM PARIA FECERITIS, SICUT EVOMUIT GENTEM QUÆ FUIT ANTE VOS] Nota τὸ *evomuit*, q. d. Cùm Deus Chananæos ſua terra per Hebræos expulit, etiam ipſa terra quaſi gaudens & probans, neque retinens, ſed dimittens eos, quodammodo ejecit ipſos. Loquitur de futuro quaſi de præterito propheticè, *evomuit*, id eſt, certò & brevi evomet. Rurſum eſt hic metaphora Hebræa, qua ad majorem emphaſin, vita & actio animalis tribuitur rei inanimæ.

Terra evomuit Chananæos, quomodo? Simili tropo dicitur terra gemere, clamare, iraſci & expetere vindictam, ut, *Excandeſcet in illos* (reprobos) *aqua maris*, Sapientiæ c. 5. *Omnis creatura ingemiſcit & parturit uſque adhuc*, Rom. 8. Hoc enim tropo vult ſignificare Scriptura enormitatem criminum, quòd ſcilicet ipſæ creaturæ irrationales ſuo creatori ſemper obedientes, & pro illo pugnantes deteſtentur peccatores tales, eoſque terra quaſi evomat, cùm illi expelluntur ab ea: deteſtentur, inquam, deteſtatione & appetitu naturali, quo in ordinem ſuum, totiuſque univerſi, ac Dei voluntatem implendam feruntur, atque averſantur ea quæ ſunt his contraria: idem facturæ appetitu rationali, ſi eum haberent. Scelera ergo Chananæorum cauſa fuerunt, cur ipſi ab Hebræis poſſeſſione ſuâ depulſi ſunt.

Ubi Nota, ſcelera hæc Chananæorum fuiſſe adulteria, idololatrias, ſodomias, beſtialitates, &c. de quibus v. 20. & ſeq. potiùs quàm connubia cum neptibus, affinibus & cognatis, ſuperiùs recenſita: quia hæc jure naturæ non erant irrita, ſed tantùm habebant indecentiam & inverecundiam quamdam, ob quam videntur tantùm venialia fuiſſe peccata. quòd enim jam ſint mortalia, quodque irritent matrimonium, id habent ex jure poſitivo humano. ita Cajetanus, Bellarminus, & Sanchez tom. 2. de Matrim. lib. 7. q. 52.

Putat S. Auguſtin. Chananæos expuliſſe Semitas ex Chanaan, ideoque ab Hebræis fuiſſe expulſos. Contrarium videtur verius. Hujus expulſionis Chananæorum aliam quoque cauſam dant S. Auguſt. ſerm. 105. de Temp. & Epiphan. l. 2. contra hæreſ. cap. 66. & Andreas Maſius in Joſue 1. ſcilicet Chananæam in diviſione orbis ceſſiſſe Sem ejuſque poſteris; ſed Chananæos, poſteros Cham, ut nepotes Sem inde expuliſſe, ac proinde jure à Deo Hebræis, nepotibus Sem, eam reſtitutam eſſe. hujus rei argumentum eſſe, quòd Melchiſedech, qui vel Sem fuit, vel ex Sem natus, in Chananæa habitarit. Verùm Chananæam in ſortitione orbis ceſſiſſe Chananæis, non Semitis, oſtendi cap. 9. & 10. Gen. Rurſum, Melchiſedec non fuiſſe Sem, vel Semitam, ſed potiùs ex Cham & Chanaan prognatum, oſtendi Geneſ. 14.

CAPUT DECIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sanciuntur promiſcuè præcepta quædam moralia & cæremonialia, partim antè recenſita, partim nova, quale eſt de non ſerendo agro diverſo ſemine, de veſte ex lana & lino non induenda, v. 19. de præputiis arborum circumcidendis, v. 23. de coma in rotundum non attondenda, de non radenda barba, v. 27. de non incidenda carne, v. 28.

1. LOcutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere ad omnem cœtum filiorum Iſrael, & dices ad eos:
Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum, Dominus Deus veſter. 3. Unuſquiſque patrem ſuum & matrem
ſuam timeat. Sabbata mea cuſtodite: Ego Dominus Deus veſter. 4. Nolite converti ad idola, nec deos conflatiles faciatis vobis. Ego Dominus Deus veſter. 5. Si immolaveritis hoſtiam pacificorum Domino, ut ſit
placabilis, 6. eo die quo fuerit immolata, comedetis eam, & die altero: quidquid autem reſiduum fuerit
in diem tertium, igne comburetis. 7. ſi quis poſt biduum comederit ex eâ, profanus erit & impietatis reus:
8. portabitque iniquitatem ſuam, quia ſanctum Domini polluit, & peribit anima illa de populo ſuo. 9.
Cùm meſſueris ſegetes terræ tuæ, non tondebis uſque ad ſolum ſuperficiem terræ: nec remanentes ſpicas
colliges. 10. Neque in vinea tua racemos & grana decidentia congregabis, ſed pauperibus & peregrinis carpenda dimittes. ego Dominus Deus veſter. 11. Non facietis furtum Non mentiemini, nec decipiet unuſquiſque proximum ſuum. 12. Non perjurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui, ego Dominus.
13. Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum. Non morabitur opus mercenarii tui apud te
uſque manè. 14. Non maledices ſurdo, nec coram cæco pones offendiculum. ſed timebis Dominum Deum
tuum, quia ego ſum Dominus. 15. Non facies quod iniquum eſt, nec injuſtè judicabis. Non conſideres per-

ſonam pauperis, nec honores vultum potentis. Juſtè judica proximo tuo. 16. Non eris criminator, nec ſuſurro in populo. Non ſtabis contra ſanguinem proximi tui. ego Dominus. 17. Non oderis fratrem tuum in corde tuo, ſed publicè argue eum, ne habeas ſuper illo peccatum. 18. Non quæras ultionem, nec memor eris iniuriæ civium tuorum. Diliges amicum tuum ſicut teipſum. ego Dominus. 19. Leges meas cuſtodite. Jumentum tuum non facies coire cum alterius generis animantibus. Agrum tuum non ſeres diverſo ſemine. Veſte, quæ ex duobus texta eſt, non indueris. 20. Homo ſi dormierit cum muliere coitu ſeminis, quæ ſit ancilla etiam nubilis, & tamen pretio non redempta, nec libertate donata: vapulabunt ambo, & non morientur, quia non fuit libera. 21. pro delicto autem ſuo offeret Domino ad oſtium tabernaculi teſtimonii arietem: 22. orabitque pro eo ſacerdos, & pro peccato ejus coram Domino, & repropitiabitur ei, dimitteturque peccatum. 23. Quando ingreſſi fueritis terram, & plantaveritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia eorum: poma, quæ germinant, immunda erunt vobis, nec edetis ex eis. 24. Quarto autem anno omnis fructus eorum ſanctificabitur laudabilis Domino. 25. Quinto autem anno comedetis fructus, congregantes poma quæ proferunt. ego Dominus Deus veſter. 26. Non comedetis cum ſanguine. Non augurabimini, nec obſervabitis ſomnia. 27. Neque in rotundum attondebitis comam: nec radetis barbam. 28. Et ſuper mortuo non incidetis carnem veſtram, neque figuras aliquas aut ſtigmata facietis vobis. ego Dominus. 29. Ne proſtituas filiam tuam, ne contaminetur terra, & impleatur piaculo. 30. Sabbata mea cuſtodite, & Sanctuarium meum metuite. ego Dominus. 31. Non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid ſciſcitemini, ut polluamini per eos. ego Dominus Deus veſter. 32. Coram cano capite conſurge, & honora perſonam ſenis, & time Dominum Deum tuum. ego ſum Dominus. 33. Si habitaverit advena in terra veſtra, & moratus fuerit inter vos, non exprobretis ei: 34. ſed ſit inter vos quaſi indigena: & diligetis eum quaſi voſmetipſos: fuiſtis enim & vos advenæ in terra Ægypti. ego Dominus Deus veſter. 35. Nolite facere iniquum aliquid in judicio, in regula, in pondere, in menſura. 36. Statera juſta, & æqua ſint pondera, juſtus modius, æquuſque ſextarius. ego Dominus Deus veſter, qui eduxi vos de terra Ægypti. 37. Cuſtodite omnia præcepta mea, & univerſa judicia, & facite ea. ego Dominus.

VERS. 2. SANCTI ESTOTE] *Sancti*, id eſt mundi & puri ab omni immunditia carnis & ſpiritus, ab omni peccato & irregularitate legali.

VERS. 3. MATREM SUAM TIMEAT] revereatur.

VERS. 4. *Idola vocantur elilim quintuplici etymo & cauſa.* NOLITE CONVERTI AD IDOLA] Pro *idola* hebr. eſt, אלילים *elilim*, id eſt vanitates, res vanæ & nihili, quatiſunt idola, quę vanam & mendacem umbram divinitatis præ ſe ferunt. Secundò, *elilim* eſt diminutivum ab אל *el*, id eſt *Deus*, qua fortis, quaſi dicas, Deiculi, forticuli; quod flandricè dicimus *Godekens*. Tertiò, *elil* idem eſt quod אל אל *al el*, id eſt *non Deus*: idola enim non ſunt verè dii. Quartò, *elil* idem eſt quòd אל ליל *el lail*, id eſt *Deus noctis*, hoc eſt nocturnus, lucifugus, qui in tenebris ambulat: tales ſunt dæmones qui in idolis coluntur. Quintò, *elil* alludit ad rad. אלה *ala*, id eſt *execratus eſt*, ſunt enim idola res execrandæ. ita Oleaſter.

NEC DEOS CONFLATILES FACIETIS VOBIS] Eſt ſynecdoche. ex parte enim totum intelligitur: nam per deos conflatiles accipit omnia idola, ſive fuſilia ſint & conflata, ſive ductilia, ſive ſculptilia. ita S. Aug. & ex eo Radul.

Tropologicè, avari pro diis habent maſſas auri, hi enim ſunt eorum dii conflatiles, hi ſunt *elilim*. quàm ſapiunt qui non *elilim*, id eſt vanitates & inſanias falſas, ſed *el*, id eſt Deum fortem & verum, colunt, qui veras opes tribuit non in iſta terra morientium, ſed in ſupera illa terra viventium! Felices, quibus ſolus, tu Domine, es ſpes & res, & omne opus eorum oratio, ut dicant: *In pace in idipſum dormiam & requieſcam.*

Avarorum idolum eſt aes & aurū conflatile.

VERS. 5. UT SIT PLACABILIS] Hebr. eſt לרצונכם *lirtſonechem*, id eſt ſecundùm voluntatem vel beneplacitum veſtrum quaſi dicat, Sponte & voluntariè immolate eam. ita Chal. Verùm Noſter, Septuag. & Vatabl. Hebræum רצון *ratſon*, accipiunt paſſivè, q. d. Ad favorem, gratiam, beneplacitum, & benevolentiam vobis conciliandam apud Deum. vide cap. 23.

VERS. 6. SI QUIS POST BIDUUM COMEDERIT EX EO (hoſtia pacifica) PROFANUS ERIT ET IMPIETATIS REUS] quia ſacram hanc cæremoniam à Deo ſancitam violavit, ideoque abominabilis erit, ut vertit Chald. Septuag. vertunt, ἄθυτον ἐστι, id eſt *inſacrificabile eſt*. quaſi dicat, Talis caro & hoſtia, quaſi profana & polluta, Deo offerri & ſacrificari nequit.

VERS. 8. PERIBIT) ſententia judicis, ſi res conſtet; ſin autem, puniente & vindicante Deo.

VER. 9. NON TONDEBIS USQUE AD SOLUM SUPERFICIEM TERRÆ] q. d. Non demetes omnino agrum tuum, ſed aliquas, v. g. humiliores & ſoli penè incubantes ſpicas, in agro relinques carpendas pauperibus. ita Abulenſis in c. 23. v. 22. unde hebr. eſt, *non conſummabis metere angulum*, vel *extremitatem agri tui*. q. d. Non ſecabis omnes fruges, ſed dimittes aliquid in extremitate, vel angulo agri tui, ut pauperes illud colligere poſſint. ita Oleaſter, & alii.

VERS. 10. *Racematio & ſpicilegium relinquenda pauperibus.* NEQUE IN VINEA TUA RACEMOS, poſt vindemiam remanentes, CONGREGABIS) ita Chald. Hebr. eſt, *ne facies racemationem vindemiæ tuæ*; Septuag. *non revindemiabis vinetum tuum*. racematio ergo, uti & ſpicilegium, hic pauperibus relinquenda præcipitur, uti & fructus anni ſeptimi, de quo c. 25. 6.

VERS. 11. NON MENTIEMINI) Hebr. *non negabitis*, ſcilicet veritatem, in depoſito, credito, aliove quovis contractu & debito.

VERS. 12. NON PERIURABIS IN NOMINE MEO) per nomen meum.

NEC POLLUES NOMEN DEI TUI) quantum in te eſt: nam alioqui nomen Dei in ſe pollui nequit.

VERS. 13. NON MORABITUR OPUS MERCENARII TUI APUD TE USQUE MANE) *Opus*, id eſt merces operis. eſt metonymia: ſimili modo capitur *opus* Iſajæ 32. 17. & c. 40. 10. c. 62. 11. Job 34. 11. pſ. 127. 2. q. d. Non differes ſolutionem mercedis in alteram diem, ſed eadem die ante noctem operario, ſive mercenario perſolves; quia hi operarii ferè pauperes ſunt, vivuntque in diem ex diurno pretio.

VERS. 14. NON MALEDICES SURDO] quia hoc valdè inhumanum eſt, ut ei qui ſe defendere nequit injuriam irroges.

Tropolog. Tropologicè S. Gregor. 3. p. Paſtor. admon. 36. *Surdo*, inquit, *maledicere, eſt abſenti, & non audienti derogare.*

NEC CORAM CÆCO PONES OFFENDICULUM) Hebræi cenſent etiam hic prohiberi, ne quis viro ſimplici malè conſulat. Sed hic ſenſus eſt myſticus.

Tropologicè, S. Gregor. ſuprà. *Coram cæco pone offendiculum, eſt diſcretam quidem rem agere, ſed tamen ei qui lumen diſcretionis non habet, ſcandali occaſionem.*

VERS. 15. NON CONSIDERES (in judicio, uti præceſſit) PERSONAM PAUPERIS) ut iniqua ejus miſeratione commotus, judicium pervertas.

VERS. 16. NON ERIS CRIMINATOR, NEC SUSURRO) In Hebræo bis duobus reſpondet unum nomen רכיל *rachil*, id eſt, detractor, ſuſurro. Septuag. vertunt, *non ambulabis dolo in gente tua.*

Ita Veſpaſianus Imperator. fiſcales calumnias magna calumniantium pœna repreſſit, ferebaturque ejus vox: *Princeps qui delatores non caſtigat irritat.* Et Antoninus Pius Imperator. delatores, ſi non probarent crimen, capitali pœna affecit; ſi probarent, oblato præmio dimiſit infames. Ariſtoteles, cùm judiciorum metu Athenis profugiſſet, roganti cuipiam, *qualis eſt civitas Athenienſium?* reſpondit:

Digitized by Google

dit : *Pulcherrima, ſed in ea pyrus ſuper pyrum ; & ficus ſuper ficum conſeneſcit* . Quo dicterio notavit Athenienſium ſycophantas & calomniatores, perniciosiſſimos bonis viris . ita Ælian. lib. 3.

Thearidas cùm gladium cote acueret, rogatus à quopiam, num eſſet acutus ? *Acutior*, inquit, *calumnia*, indicans calumniam rem eſſe nocentiſſimam. Demoſthenes orat. 5. contra Ariſtogiton. *Viperam*, ait, *ubi conſpexeritis, mox interficitis : itidem cùm delatorem & crudelem hominem videritis viperinam habere naturam, ne expectate donec veſtrum aliquem mordeat . ſed cùm primùm occurrerit, puniatur .*

Pelopidas, cùm fortis quidam miles per calumniam apud ipſum deferretur, ut qui ei conviciatus eſſet : *Equidem*, ait, *facta eius reſpicio, verba autem non audivi* . ita Xenophon in Oeconom.

Denique S. Athanaſ. apol. 1. *Qui lapide*, inquit, *ictus eſt, quæris medicum : ictus autem calumnia gravius quam lapides ferimus . Eſt enim calumnia clava, & gladius, & iaculum incurabile, ut ait Salomon .*

Vers. 17. Non stabis (Septuag. *non conſpirabis*) contra sanguinem proximi tui] ut videlicet contra eum falſum teſtimonium dicas, vel alias inſultè eum occidentes juves. Sanguis hic vitam ſignificat : anima enim & vita eſt in ſanguine, ut dixit Moſes c. 17. 14.

Non oderis fratrem tuum in corde tuo) Hinc patet, Judæis in veteri teſtamento non tantùm actionem externam, verbi gratia, homicidii, aut læſionis, uti Joſephus & Rabbini nonnulli (quos proinde corrigit Chriſtus, legemque explicat, Matth. 5. 23.) putarunt, ſed etiam internam, putà malum voluntatis actum, qualis eſt odii, vetitam fuiſſe. ita Caſſian. lib. 8. de capital. vitiis c. 14.

Sed publice argue eum] Hebr. *arguendo argue* . q. d. Ne foveas odium in corde tuo contra proximum, & ne occultè machineris ei malum, ſed oſtende publicè, id eſt in manifeſto, ei qui te læſit te offenſum eſſe & petere ſatisfactionem pro injuria, vel damno tibi illato. Non præcipit ergo, eum qui offendit, publicè & coram tota multitudine objurgari, ſed ne offenſus odium ſervet occultum ; ideoque injuriam ſibi factam manifeſtet ei qui illam intulit, petatque ſatisfactionem. Unde Tertull. lib. 4. contra Marcion. cap. 35. hunc locum accipit de correptione fraterna, quaſi ea Judæis hìc fuerit præcepta.

Correptio fraterna Iudæis præſcripta

Ne habeas super illo peccatum] moliendo occultè ejus læſionem vel perniciem.

Vers. 18. Non quæras ultionem] ut privatim te ulciſcaris. Secundò & potiùs, nec privatim, nec publicè in judicio petes ultionem ex rancore procedentem : omnis enim talis, eſt peccatum in foro animæ & coram Deo. Hæc ergo lex ſupplet & perficit legem talionis, latam Num. 35. 19. Deuter. 19. 12. quæ permittit, ut quis in judiciali foro vindictam expetat, quando illa in re eſt juſta, licet malo animo, & ex vindicta illa accuſator petat, v. g. ut propinquus occiſi homicidam interficiat. hoc enim licet in ſe juſtum ſit, tamen ſi fiat ex vindicta, iniquum & peccatum eſt. quare jubet hic Deus, ut in talibus non quærant ultionem, ſed tantùm jus ſuum, ut juſtitiæ vel privatæ vel publicæ ſatisfiat.

Ultio Iudæis permiſſa, qua limitatione ?

Præclarè Plutarch. *Cibo*, inquit, *utitur, iuxta naturam is qui eſurit : ac vindicta debet uti, qui nec ſitit eam, nec eſurit . Ut pater videns puerum volentem incidere quippiam, arrepto ferro id facit : ita ratio vindictam eripiens iræ, utiliter caſtigat* . Et Juvenalis ſatyra 3.

Infirmi eſt animi, exiguique voluptas
Ultio : continuò ſic collige, quòd vindicta
Nemo magis gaudet quàm femina .

Et Franc. Petrarcha dialogo 101. *Nobiliſſimum*, inquit, *vindictæ genus eſt parcere. Ultionis momentanea delectatio eſt, miſericordia ſempiterna. Multos vindicaſſe pœnituit, neminem peperciſſe.* Sed quid illuſtrius hac voce Chriſti Matt 5. 39. *Ego dico vobis, non reſiſtere malo ſed ſi quis te percuſſerit in dexteram maxillā tuam, præbe illi & alteram* . Et Pauli ad Rom. 12. *Nulli malum pro malo reddentes. Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum .*

Nec memor eris iniuriæ) Chaldæus, *non ſervabitis inimicitias.*

Diliges amicum tuum sicut teipsum] A Hinc Judæi à contrario ſenſu colligebant : ergo inimici odio habendi ſunt ; uti refert Cyrillus Matth. 5. 43. Verùm illud argumentum omnino eſt invalidum ; nec enim conſequentia valet ; nec antecedens eſt verum, prout ipſi intelligebant : nam amicus non ſignificat hìc eum, qui nobis benevolus eſt, ſed omnem proximum. id patet ex Septuag. qui vertunt τὸν πλησίον, id eſt *proximum*, & ex Chaldæo, qui vertit חבריך *chabrach*, id eſt *ſocium tuum*, & ex Hebræo רע *rea*, quod non tantùm amicum ſignificat, ſed & per metaphoram Hebræis uſitatam transfertur ad eum, qui nobiſcum quavis ratione coniunctus eſt, ſive cui nobiſcum quippiam intercedit negotii : talis autem eſt omnis homo ; nam ut minimum omnis homo alteri amicus, & cum alio coniunctus eſt communi ex primo parente origine, communi creatione & ſimilitudine Dei, communi redemptione, communi Eccleſia & Sacramētis, communi gratia, charitate, ordinatione & curſu ad vitam æternam, ita S. Auguſt. Hieron. Theoph. in Matth. 5. nam dilectionem inimicorum præceptam fuiſſe Judæis patet Exodi 23. 4.

Iudæi putabant ſolos amicos diligendos eſſe, unde? Refelluntur. Amicus hìc vocatur omnis proximus.

B Qualis & quanta debeat eſſe hæc dilectio, ſuo exemplo docuit nos Chriſtus, de quo S. Bernard. ſerm. 20. in Cantic. *Dilexit*, inquit, *me ſimul Deus fortiter, ſapienter, & dulciter. Dulciter, quia carnem induit : ſapienter, quia culpam vitavit : fortiter, quia mortem ſuſtinuit .*

Rurſum S. Gregorius lib. 10. Moral. c. 6. *Proximis*, inquit, *dilectio ad duo præcepta derivatur, cùm & per quemdam iuſtum* (Tobiam c. 4. 16.) *dicitur, Quod ab alio tibi oderis fieri, vide ne tu alteri facias. Et per ſemetipſam Veritas dicit, Quæ vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis*, ſcilicet in rebus licitis & ſalutaribus hæc ; enim tantùm quiſque proximo æquè ac ſibi, ſecundùm rectam rationem velle optare debet, uti pluribus & particularibus exemplis declarat ibidem S. Gregor.

Ita proximum, Agrippam regem, amavit S. Paulus. Cùm enim rex diceret : *In modico ſuades me Chriſtianum fieri* ; ſubiecit, *Opto apud Deum & in modico & in magno, non tantùm te, ſed & omnes qui audiunt, hodie fieri tales, qualis & ego, exceptis his vinculis*, Actor. 26. 29.

Exemplum charitatis proximi.

Et S. Johannes, qui ſenex in Collectis non aliud dicebat quàm, *Filioli, diligite alterutrum*, rogatus cur C idem ſemper ingeminaret, reſpondit : *Quia præceptum Domini eſt, & ſi ſolum fiat, ſufficit*, teſtis eſt S. Hieron. in epiſt. ad Galat.

Et S. Dominicus, cujus hæc erat vox : *Plus in charitatis codice didici, quàm in univerſa S. Script*. Ex hoc codice prædicabat, multoſque convertebat, & ſuos ex eodem prædicare volebat.

Et S. P. N. Ignatius, qui ut obſcœnum euntem ad amaſiam corrigeret, aquis ſe immergens dixit : *Perge miſer ad fœdiſſimas tuas voluptates, impendentem capiti tuo ruinam non vides ? ego hic me tui cauſa tamdiù macerabo, donec iuſtiſſimum Dei furorem in te paratum avertam* . Teſtis eſt Ribadineira in ejus Vita.

Et S. Xaverius, qui amicis Chinam ob pericula diſſuadentibus ait ; *Non aliud mihi in votis eſſe, quam ut vel morte mea Sinarum ſalutem repræſentem* . teſtis eſt Turſellinus lib. 3. Vitæ ejus c. 15.

Sicut teipsum] Vox *ſicut* non æqualitatem, ſed ſimilitudinem ſignificat : nam ordinata charitate magis diligit ſe homo quàm proximum, ſimilis tamen dilectionis ſigna exhibere debet proximo atque ſibi ipſi. ſic acci-
D pitur τὸ *ſicut* Deuter. 18. v. 15. Joannis 17. v. 21. & 22. Iſaiæ 1. 26 Malach. 3. 4. ubi Malachias copiam bonorum ſpiritualium in lege nova, confert cum ubertate legis veteris & priorum temporum, cùm tamen in lege nova multò ſit major.

Ego Dominus) qui ſcilicet idipſum licet arduum, jure meo exigo & præcipio.

Jumentum tuum non facies coire cum alterius generis animantibus] Hebræi, & Cajetan. hanc legem & duas ſequentes putant non literaliter, uti ſonant, ſed ſymbolicè accipiendas eſſe, ut ſcilicet tantùm prohibeant ſtudium novitatis & novæ curioſitatis, inquit Cajetan. atque perturbationem & confuſionem, ut inter Hebræos nulla ſit mala lingua & ſimultas, ſed unitas perfecta & charitas, inquiunt Hebræi : rationem afferunt, quòd conſtet Judæos habuiſſe mulos, qui ex diverſis ſpeciebus, putà ex equa & aſino, ge- Vers. 19.

Senſus ſymbolicus.

nerantur, mulo enim inſedit David, Salomon, Abſalon, aliique filii Davidis 2. Reg. 13. 29. & 2. Eſdræ 2. 60. dicitur, Judæos Babylone redeuntes habuiſſe mulos ducentos. Verùm alii paſſim ad literam, uti ſonant, hæc accipiunt: hoc enim planè & ſimpliciter verba ipſa ſignificant. Itaque hac lege vetabantur Judæi, procurare congreſſum aſini cum equa ad generandum mulos. Mulis ergo quos habuerunt Judæi, vel caſu geniti ſunt, ſponte ſua commiſtis aſino & equa; vel ab aliis gentibus, commiſtionem hanc & mulorum procreationem procurantibus, eoſdem emerunt.

Muli Judæis vetiti, qui?

Cauſa hujus legis fuit, Prima, quia Deus volebat honeſtiſſimè juxta naturam inſtitui Hebræos: congreſſus autem iſte animalium diverſæ ſpeciei eſt contra naturam. Secunda, quia nolebat Deus ſpecies animalium ab Hebræis permiſceri & confundi; ſed quamque ſimplicem & integram in ſua eſſentia permanere. Tertia, ne ipſi Hebræi curantes ideoque ſpectantes hunc animalium congreſſum, ſimilia diſcerent & imitarentur, ita Theodor. q. 27. Unde in Traditionibus Hebræorum præceptum invenitur (ut R. M. ſes dicit) ut homines avertant oculos ab animalibus coeuntibus: facilè enim in hoc conſpectu excitatur in homine motus concupiſcentiæ, inquit D. Thomas mox citandus.

Cauſa hujus legis. Prima. Secunda. Tertia.

Tropologicè, Radulph. cum alterius generis animantibus, dominorum impulſu coeunt jumenta, cùm humanæ mentes ad vitia pronæ, paſtorum ſuorum exemplo ſeductæ, mundi amatoribus conformantur.

Tropol.

Allegoricè, Iſychius ſic explicat, q. d. Non permittes fideles ſectari circumciſionem & baptiſma.

Allegorica.

AGRUM TUUM NON SERES DIVERSO SEMINE] Hujus & ſequentis legis cauſa literalis fuit, Prima, ut per eas Deus Hebræis novitatis & confuſionis anſam præcideret, eoſque admoneret ſimplicitatis & ordinis.

Agrum non ſeres diverſo ſemine, cur? Cauſa prima. Secunda.

Secunda, quia voluit Deus hac cæremonia, videlicet ſimplicitate ſeminis & veſtis, coli potiùs, quàm duplicitate: quia ita placuit ei inſtituere, ut ſimplicitatem hominibus commendaret in victu, veſtitu, omnique alia re. Deus enim cùm in ſe ut ſimpliciſſimus, ſitque ipſa ſimplicitas, ideoque unitas, primitas & cauſalitas rerum omnium, amat ſimplicia, & adulterinas mixtiones ſive carnis, ſive ſpiritus in ſuo cultu odit & vetat, inquit Theodor.

Deus ſimplicitatem commendat hominibus.

Unde ſymbolicè, S. Cyrill. lib. 8. de Adoratione ait hac lege biformes mores vetari. *Omnibus nobis in converſationis initio nulla virtus magis neceſſaria eſt quàm ſimplicitas verecunda*, ait S. Bernard. Ita S. Job laudatus, quòd fuerit vir ſimplex & rectus: *ſimplex, quia nullum lædere, imò prodeſſe di ſidrabat: rectus, quia ſe à nullo corrumpi permittebat*, ait Beda l. 1. de Templo Salom. Hinc Sapiens Prov. 11. 20 *Abominabile*, ait, *eſt cor pravum, & voluntas eius in his qui ſimpliciter ambulant*, & c. 20. 7. *Iuſtus qui ambulat in ſimplicitate ſua, beatos poſt ſe filios derelinquet. Simplex*, ait S. Auguſtinus hom. 2. in Joan. *eris explicando te à mundo: implicando, duplex eris. Quid*, ait S. Hieronym. *ſimplicitate divitius? quæ ſicut bonus paterfamilias ſatis ſibi abundat, & ſua puritate contenta, non quærit alienum: nec alioquin ſed ſe de cæteris fingit, nec ſe in varias partes commutat, ſicut aſtutia, quæ ut ſit cauta timet omnia, nec ſuis conſiliis credit: verſat ipſa ſuas ſententias; ſimplicitas autem timore nil novit.* Et rurſum: *Prudentia abſque ſimplicitate malitia eſt, & ſimplicitas abſque ratione ſtultitia nominatur.* Hinc Chriſtus ait: *Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ.*

Simplicitas in elogia.

Audi & Gentiles. Cicero lib. 1 de Officiis: *Compendiaria*, inquit, *via ad gloriam eſt, ut qualis quiſque haberi vult, talis ſit.* Et lib. de Amicitia: *Aperte odiſſe vel amare eſt magis ingenui, quàm fronte occultare ſententiam.* Seneca epiſt. 10. *Virtutem*, inquit, *bona ſequitur fide, qui ſe non exornat & pingit; ſed idem eſt ſive ex denunciato videtur, ſive imparatus & ſubitò. veritas in omnem partem ſui ſemper eadem eſt.* Idem ad Neronem: *Nemo*, ait, *poteſt perſonam fictam diu ferre, ficta in naturam ſuam citò recidunt.* Idem in Proverb. *Malus*, inquit, *ubi ſe bonum ſimulat, tunc eſt peſſimus.*

Tertia, vetuit Deus hanc ſeminum commiſtionem in agricultura, *ad deteſtationem idololatriæ, qua Ægyptii in venerationem ſtellarum diverſas commixtiones faciebant, & in ſeminibus, & in animalibus, & in veſtibus, repræſantes diverſas coniunctiones ſtellarum. Rurſum, omnes huiuſmodi commixtiones prohibentur ad deteſtationem coitus contra naturam*, inquit D. Thom. 1. 2. q. 102. 6. ad 9.

Tertia.

Tropologicè, agrum non ſeres diverſo ſemine, id eſt non docebis contraria divinis doctrinis in Eccleſia, inquit Iſych. Secundò, Radulph. Diverſum, inquit, ſemen ſeminat Eccleſiaſtes, qui bona loquitur, & mala operatur; qui verbo triticum ſpargit, ſed exemplo peccati ſementem diſcipulorum cordibus inijcit.

Tropol.

VESTE QUÆ EX DUOBUS TEXTA EST, NON INDUERIS] Non ait, veſte quæ ex duobus pannis conſuta eſt. hæc enim non fuit vetita Judæis, inquit Abulenſ. ſed quæ ex duobus, putà lana & lino, contexta eſt. ita vertit Chald. & ita explicatur hæc lex Deuter. 22. 11. Excipe ab hac lege veſtes pontificis: hæ enim erant variegatæ, contextæ ex lino ſive byſſo, cocco, purpura & hyacintho. Imò Joſephus aſſerit, ea de cauſa laicis hic vetari veſtem biſicem: putà ex lino lanaque contextam, ne ſcilicet ipſi veſtirentur ut pontifex, ſed veſte, uti & ſtatu, ab eo diſcriminarentur.

Veſtis ex lana & lino Iudæis vetita, cur?

Tropol. Radulph. lana, quia craſſior eſt, opus viſibile; linum, quia ſubtilius eſt, occultam malitiam ſignificat. veſtem ergo ex lana & lino contextam induunt, qui loquuntur pacem cum proximo ſuo, mala autem in cordibus eorum, pſal. 27. Sic & S. Cyrillus lib. 7. de Adoratione pag. 244. figuratè, ait, lex vetat duplicitatem, videlicet hominibus placendi cupiditatem, quæ ex duobus componitur ſtudiis & voluntatibus, ſcilicet ex velle eſſe malum, & velle hominibus videri bonum. Similia habet Rupertus lib. 1. in Deuter. cap. 18. & Procop. in Deuter. 22. v. 11.

Tropol.

ETIAM NOBILIS] Ita legendum cum Roman. non *mobilis*, uti habent Plantiniana. hebr. enim eſt נחרפת *necherepher*, hoc eſt *deſponſata*, id eſt deſponſabilis viro: participia enim paſſiva apud Hebræos ſæpè capiuntur pro nominibus verbalibus. Vers. 20.

VAPULABUNT AMBO] Hebr. *Vapulatio vis erit loris bubulis*: hoc enim ſignificat בקרת *biccoret*, à בקר *bacar*, id eſt, bos deductum. ita Vatablus. Vers. 22.

ET REPROPITIABITUR EI] ne eum puniat in hac vita, uti dixi cap. 5. v. 4. Et rurſum *repropitiabitur ei* per gratiam & infuſionem charitatis, ſi verè contritus hoc ſacrificium obtulerit. Vers. 23.

AUFERETIS PRÆPUTIA EORUM] Jubet hic Deus, ut arborum fructus qui primis tribus annis ex iis naſcuntur, quaſi immundi abijciantur, fructus verò quarto anno nati, Deo conſecrentur; itaque demum fructus quinti anni cenſeantur mundi, quibus veſci liceat. *Præputia* ergo vocat primos trium annorum fructus, uti explicant Hebræi; vocantur hic præputium, alluſione ad circumciſionem pueri. Sicut enim puer immundus erat, donec in circumciſione auferretur ab eo præputium, & abijceretur: ita & arbores cenſebantur immundæ, donec fructus trium primorum annorum circumciſi & abiecti eſſent: hinc hebr. hi fructus vocantur incircumciſi, id eſt immundi. Et S. Chryſoſt. ſerm. de Aſcenſione Domini, ubi ex hoc loco docet, primitias quæ à Deo expetuntur, eſſe fructum non imperfectum & imbecillem, ſed validum & fortem. Ais enim: *Vide legiſlatoris prudentiam: fructum primum nec manducari permittit, ne ante Deum quiſquam eum percepiſſe videatur: nec offerri conceſſit, ne Deo immaturus offeratur; ſed, Dimitte*, inquit, *quia primus eſt; nec offeras, quia oblatione necdum dignus eſt.*

Fructus primi arborum per quatuor annos Iudæis ſuo ub vetiti. Præputia arborum vetita, quæ?

Voluit Deus hac cæremonia coli, perinde ac circumciſione puerorum, congruè tamen ad arborum naturam; nam earum fructus primi magis aquoſi & indigeſti, ideoque inſalubres ſunt poſterioribus. ita Abulenſ.

Cur?

Allegoricè, tres primi anni fuerunt tria tempora prima, quibus adhuc lex impura, utpote hiſtoriæ craſſitudine prægravata, & umbram tamquam inutilem corticem circumpoſitum habens. hæc tria tempora fuerunt, quo Moſes, quo Joſue, quo Judices præfuerunt: deinde ſecutum eſt quartum, quo illuſtris Prophetarum chorus exortus eſt: tum fructus legis factus eſt ſanctus & laudabilis; quia Chriſti adventus cœptus prædicari. Demum quinto tempore, putà Chriſti, facta eſt lex eius apta, utiliſſima & puriſſima per Chriſti Evangelium. ita Cyrillus lib. 8 p. 167.

Allegorice.

Tro-

Digitized by Google

Tropologicè, S. Gregor. lib. 8. Moral. cap. 35. *Ligna*, inquit, *pomifera ſunt opera virtutibus fœcunda: præputia eorum auferimus, cùm de ipſa inchoationis infirmitate ſuſpecti, primordia noſtrorum operum non approbamus, ne, dum accepta laus ſuaviter carpitur, fructus operis intempeſtivè comedatur*, idque uſque ad quartum annum quo Deo conſecrentur, id eſt dum mens in quadro poſita & ſolidata, non ſibi ſed Deo bona omnia aſcribere diſcat. ita Radulph.

Poma quæ germinant] quæ producunt, ſcilicet ipſæ arbores.

Vers. 24. Quarto autem anno omnis fructus sanctificabitur laudabilis Domino] Hebr. *quarto anno omnis fructus ſanctitas laudum erit Domino*, id eſt quarto anno fructus conſecrabitur Domino in laudem ejus, ut videlicet offeratur ſacerdotibus, ſicut primitiæ & decimæ, & in eorum jus cedat. quarto ergo anno hoſce fructus comedere poterant ſacerdotes, non laici.

Vers. 26. Non augurabimini) non exercebitis magiam, aut magicam divinationem.

Nota. Augurium dicitur quaſi avium garritus, eratque ex avibus divinatio, eaque triplex. Nam avium aliæ volatu, aliæ cantu futura prædicere putabantur: & illæ quidem præpetes, iſtæ oſcines dicebantur. Erat & tertium genus ex illarum paſtu, cùm pullis gallinaceis è cavea depromptis eſca porrigebatur: de quibus fusè Alexand. ab Alexandr. Verùm Noſter interpres paſſim accipit augurium generatim, pro quavis divinatione. Sic Joſeph dicitur augurari ſolitus in ſuo ſcypho, Geneſ. 44. verſ. 5. Sic & Latini ſubinde capiunt augurium. Hebræum enim נחש *nachas*, abſolutè ſignificat divinare: cui affine eſt לחש *lachas*, id eſt muſſitavit, ſuſurravit. Suſurris enim & muſſitationibus utuntur divini. Vanitatem hujus artis agnovit M. Cato, qui ajebat ſe demirari, quòd non rideret aruſpex, quoties aſpiceret aruſpicem. ſentiens totum hoc divinationum genus impoſturam eſſe, qua populo fiebat fucus: ſolent enim inter ſe impoſtores ridere multitudinis ſtultitiam. teſtis eſt Cicero libr. 2. de Divinat.

Onen Heb. quid? Nec observabitis somnia) Hebr. eſt עון *onen*, quod Noſter alibi, & Septuag. hic vertunt, οὐκ ὀρνιθοσκοπήσεσθε, id eſt, *non augurabimini ex avibus*. Secundò, Rabbini Oleaſter vertunt, *non eritis præſtigiatores*, ut *onen* alludat ad עין *ain*, id eſt oculus, & ad ענן *anan*, id eſt nubes. quaſi d. *O vos non nubilabitis præſtigiis*. Tertiò, meliùs Noſter hic & Deuter. 18. 10. vertit, *non obſervabitis ſomnia*. Hebræum enim עון *onen* varium eſt & generale, ſignificat enim oculis aliquid obſervare. Unde *meonenim* vocantur obſervatores ſive temporum, ſive aſtrorum, ſive ſomniorum, ſive avium. Jam quia augurium, quod propriè fit ex avibus, hic immediatè præceſſit, temporum verò & aſtrorum obſervatio ſæpè eſt licita; hinc noſter Interpres prudenter cenſuit taxari hic ſomniorum obſervatores & divinatores (quæ ſuperſtitio tunc erat frequens & familiaris multis.) *onen* enim rectè ſomniis convenit, ſive radicem עין *ain*, id eſt oculum, ſpectes; ſomnia enim ſunt viſa nocturna, quæ oculis animæ videntur, quæque ſomnians ſibi videtur oculis corporis cernere: ſive ſpectes radicem ענן *anan*, id eſt nubes; quod enim nubes ſunt in aere, hoc ſomnia & phantaſmata ſunt in anima.

Somnia ſunt viſa, & quaſi nubes.

Porro Gentiles multum tribuiſſe ſomniis, docet Chryſippus, qui ſomnium ſic definit: *Somnium eſt vis cernens, & explanans quæ à diis hominibus ſignificantur in ſomnis.* Quo & Cicero in libr. 1. de Divinat. *Cùm*, inquit, *ſomno ſevocatus eſt animus à ſocietate & contagione corporis, tum meminit præteritorum, præſentia cernit, futura prævidet. jacet enim corpus dormientis ut mortui: viget autem & vivit animus; quod multo magis faciet poſt mortem, cùm omnino è corpore exceſſerit.*

Somniorū vanitas.

Vanitatem verò hujus ſuperſtitionis irridebat Diogenes dicens: *Quæ vigilantes agitis, ea non curatis; quæ verò dormientes ſomniatis, ſolicitè perquiritis. Ad felicitatem enim vel infelicitatem hominis non tam refert quid patiatur in ſomniis, quàm quid agat vigilans. Ibi quoties aliquid turpe committit, oportebat metuere deorum iram, ac triſtem*

A *eventum; non, ſi quid dormientibus ſit viſum*. Teſtis eſt Laertius lib. 6.

Heraclitus dixit, *vigilantibus unum communem eſſe mundum, ſopitos in ſuum quemque diſcedere: at ſuperſtitioſus ne vigilans quidem communi cum aliis mundo fruitur, ſemper ſomniante cogitatione*, inquit Plutarch. in moral.

Comicus dixit, *Cùm dii nobis ſomnum dederint curarum & laborum delinimentum, ſuperſtitioſus ſibi illum reddit carnificinam?*

Rectè ergo Eccleſiaſt. cap. 34. 2. *Quaſi qui apprehendit umbram, & qui perſequitur ventos: ſic & qui attendit ad viſa mendacia. Hoc ſecundùm hoc viſio ſomniorum.* & verſ. 5. *Somnia malefacientium vanitas eſt.* & verſ. 7. *Multos enim errare fecerunt ſomnia, & exciderunt ſperantes in illis.*

Vers. 27. *Rotunda coma Gentilium, unde?*

Neque in rotundum attondebitis comam] Quia hoc, uti & ſequentia, faciebant Gentiles, ut patet Jerem. 9. 26. & cap. 25. 23. & cap. 49. 32. præſertim Ægyptii, inter quos hactenus vixerant Hebræi. Unde Vatabl. ſic exponit; non attondebitis in rotundum comam veſtram, Ægyptiorum ſacerdotum more. Quin & Radulphus aſſerit Gentiles, cùm ſe dæmonibus conſecrabant, capita ſua in rotundum totondiſſe: cenſebant enim deos gaudere figura rotunda & orbiculari, utpote omnium capaciſſima & perfectiſſima.

B Hinc Empedocles rogatus quid eſſet Deus? reſpondit: *Deus eſt circulus, cujus centrum eſt ubique, circumferentia nuſquam*, quia ſcilicet nuſquam terminantur Dei majeſtas & immenſitas. Hanc ſui rotunditatem Deus in mundo, quaſi in ſui imagine expreſſit: cælos enim & elementa creavit ſphærica & rotunda.

Dii gaudebant figura rotunda. Deus eſt circulus, cujus centrum eſt ubique, circumferentia nuſquam.

Hac de cauſa veteres diis ſuis templa rotunda ædificabant: ſic rotundam ædem Numa Pompilius Romæ conſecraſſe fertur Veſtæ; quòd eamdem eſſe terram, qua vita hominum ſuſtentaretur, crederet, ut hac ratione dea ſui ſimili templo coleretur; terra enim eſt rotunda. Sic Auguſtus Cæſar, Agrippæ nomine, omnibus diis templum rotundo ambitu dedicavit, eaque de cauſa Pantheon appellavit, idque nunc B. Virgini dedicatum, à rotunda forma quam retinet, nomen habet. Ariſtoteles teſtatur, veteres gaviſos eſſe diis templa rotunda dedicare, cujuſmodi Romæ adhuc multa, vel magna ex parte diruta,

Inde cælos creavit rotundos. Veſtæ templum rotundum, cur? Pantheon rotundum.

C vel à Chriſtianis in honorem Sanctorum inſtaurata viſuntur. Hac eadem de cauſa cùm diis ſuis ſe devovebant, cæſariem in rotundum attondebant: Gentiles enim capillos ſuos diis, id eſt dæmonibus, dedicaſſe, tradit Lucian. in dea Syria in fine, Theodoret. hic qu. 28. Cyrillus libr. 16. de Adoratione, & Athanaſ. vel potiùs Anaſtaſius in quæſt. S. Scriptu. quæſt. 64. Meritò ergo idipſum Judæis hic vetat Deus. q. d. Nolo vos, ô Judæi, ſequi Gentiles & dæmones, ſed naturam potiùs & diſpoſitionem vultus in capitis veſtri attonſione, voloque vos docere omnem, etiam in veſtibus & capillitio, munditiem & decentiam. Hinc & apud Græcos nonnullos, circumtondere comam, in proverbio erat pro eo quod eſt ludibrio habere. Nam ita ſtupidis & fatuis non ſentientibus circumtonderi ſolet cæſaries, ludibrii cauſa. Unde Lucianus in Miſanthropo: *Sedebas*, inquit, *cùm tibi cæſaries ab illis circumtonderetur*. Hoc præceptum fuit cæremoniale, ideoque jam abolitum eſt: quare ineptè illud torquent hæretici contra tonſuram monachorum, ut oſtendit Bellarm. lib. 2. de Monachis, cap. 40. Septuag. vertunt οὐ ποιήσετε σισόην ἐκ τῆς κόμης, non facietis ſiſoen ex coma veſtra.

Siſoen quid?

D Videntur Septuag. vocem ſiſoen accepiſſe ab Hebræo ציצת *ſiſith*, id eſt cincinnus, uti patet Ezech. 8. 3. nam Suidas ſiſoen interpretatur πλεξίδιον, id eſt capillum plicatum, & Cyprianus libr. 3. Teſtimon. teſtimon. 83. ſiſoen vertit cirrum. S. Petrus epiſt. 1. cap. 3. verſ. 3. ſiſoen videtur vocare τριχῶν πλοκῆς, id eſt, capillorum plicationem, quod Noſter interpres vert. it *capil aturam*. S. Paulus 1. Timot. 2. 9. vocat πλέγματα, id eſt intortos crines: Latini vocant capillitium calamiſtratum, ſive calamiſtris in cincinnos reflexum.

Cincinni Judæis vetiti, cur?

Cenſent ergo Septuag. cincinnos hic vetari, & de iis accipi poſſunt Hebræa, quæ ſic ad verbum ſonant: Non circulabitis, non facietis rotundam, vel *non cincinna-*

Digitized by Google

cinnabitis extremitatem capitis veſtri. Ratio eſt, quia cincinnati & calamiſtrati capilli ſignum ſunt mollis & effeminati animi, ideoque viros dedecent.

Sint procul à nobis iuvenes ut femina compti.

Sunt cinædorum & meretricii.

Hinc illa gravis Archeſilai ſententia apud Plutarchum, qui cùm videret juvenem caſtum, ſed cincinnatum, vocem fractam, & oculos ludibundos, dixit: *Nihil intereſt* inquit, *quibus membris cynædi ſitis, poſterioribus, an prioribus*. & Plautus in Aſinar. *Quiſnam iſtuc tibi credas, cynæde calamiſtrate?* & Syneſius apud Cælium lib. 15. Antiquit. 8. *Nullus comatus, qui idem non ſit cynædus*. & S. Ambroſius lib. 3. de Virgin. *Cincinni*, inquit, *non ornamenta, ſed crimina ſunt; lenocinia formæ, non præcepta virtutis*. Cincinnos fuiſſe quaſi titulum meretricium, docet Clemens Alexand. lib. 3. Pædag. cap. 3. Meritò ergo Tiburtius in Vita S. Sebaſtiani Torquatum cincinnatum, ſe Chriſtiano nomine centem increpat; cumque ambo religionis cauſa judici ſiſterentur, ac quæſitus de fide Torquatus reſpondiſſet ſe eſſe Chriſtianum: *Credisne*, inquit Tiburtius, *vir illuſtriſſime, hunc eſſe Chriſtianum, qui in ſui lenocinio moliendo, capitis fimbrias admittit*, &c. *numquam tales poſtes Chriſtus digna us eſt habere ſervos ſuos*. Adeò ſibi dæmon in cincinnis placet, ut Cincinnatuli nomen aliquando uſurparit. Cælius libr. 8. cap. 10. eum ſe, & totam ferè Italiam audiviſſe de mulieris utero loquentem, memoriæ prodidit. *Cincinnatulus dæmoni nomen erat, hac ille appellatione geſtiens inclamanti reſpondebat; ſi de præteritis aut præſentibus ſciſcitareris quæ reconditiſſima forent, reſponſa dabat mirifica ſi de futuris, ſemper mendaciſſimus*. Ite nunc adoleſcentes, ite nobiles, capillos religate, inungite, criſpate. ite nova gloria dæmonum, inferorum deliciæ: vos ille amat, ad veſtrum nomen exultat ac geſtit: proſtitute pudorem ac formam. *Decalvabit* aliquando *Dominus verticem filiarum Sion, & erit pro criſpanti crine calvitium*. Iſajæ 3.

Dæmon Cincinnatus.

Faceſſant ergo iſthæc virorum opprobria, maſculæ virtutis dedecora, nobiliſſimi ſexus maculæ, libidinis teſtes, infamiæ nota, atque ab equis & armis ad colum & penſa trudantur.

Audiant virgines illud S. Hieronymi ad Demetriadem *Cincinnatulos pueros & calamiſtratos, & peregrini muris olentes pelliculas, quaſi quaſdam peſtes & venena pudicitiæ virgo devitet.*

Nec radetis barbam) Barbam tondere non erat vetitum Judæis, ſed radere, ſuperducta, verbi gratia, novacula, ut fit in coronis quas ſacerdotes geſtant in vertice hebraicè eſt, *non deſtrues extremitatem barbæ tuæ*. Voluit enim Deus in populo ſuo barbam, quaſi virilitatis inſigne apparere: barba enim virum ſignificat. Unde Diogenes barbam ſe ideo geſtare reſpondebat, ut ſe virum eſſe ſubinde recordaretur: & Artemidorus filios tantum ornamenti patribus afferre dixit, quantum ori barba decoris addit. Cynicus quoque apud Lucianum, tam deforme putat eſſe ornatum barbæ auferre viris, quàm leoni jubas attondere.

Barba quaſi virilitatis inſigne Judæis fuit præcepta. Barba virum decet, ut leonem iuba.

Laco quidam interrogatus, cur tam prolixam aleret barbam, reſpondit: *Ut canos videns nihil iis indignum in me admittam*. teſtis eſt Plutarchus in Laconic. qui & ibidem addit, Lacones comam alere ſolitos, Lycurgi memorantes dictum, qui comam formoſis pulchritudinem augere, deformes terribiliores reddere pronuntiaſſet.

Barba ſymbolum eſt, Primò viri; Secundò, virtutis; Tertiò, perfectionis; Quartò, fortitudinis; Quintò, ſapientiæ.

Theſeum denique perhibent tondere barbam numquam voluiſſe, ut virtutem ipſe ſuam eo profiteretur indicio barba ergo Primò, eſt inſigne viri; Secundò, virtutis; Tertiò, perfectionis, ait Iſychius; Quartò, fortitudinis, inquit Eucherius; Quintò, ſapientiæ, inquit Radulphus. Barbam ergo reſervare jubentur Hebræi, ut etiam in vultus habitu, virtutis & ſapientiæ formam ferre videantur. Excipiuntur ab hac lege leproſi jam mundati; hi enim in legali ſua purificatione omnes corporis pilos radere debebant, juxta legem Levit. 14, 9. Porro apud Chriſtianos clerici non radunt, ſed tondent barbam, ex veteri ritu: monachi verò, quaſi mundo mortui, radunt: licet in diverſis Eccleſiis hujuſce rei diverſus fuerit mos. Vide Baronium anno Chriſti 58.

Fallitur ergo, fallitque Martinus Polonus in Chronicon, & Petrus de Natalibus libr. 4. cap. 57 qui Anicetum Pontificem barbam æquè ac comam Clericis vetuiſſe ſcribunt. Nam in decretis Aniceti. 23. diſtinct. cap. *Clericis*, nulla barbæ fit mentio. Ex traditione enim Apoſtolorum eſt, ut Clerici barbam alant, uti docent Clem. Alexand. libr. 3. Pædag. cap. 3. ad Quirin. Epiphan. hæreſi 80. præterquam quòd Apoſtolorum icones omnem dubitationem abſtergunt. Clerici ergo uti comam tondebant, ita barbam alebant. Hinc illa ſanctio Concilii Carthag. IV. can. 44. *Clericus neque comam nutriat, neque barbam radat*. ſic enim legit Codex Vatican. MS. Perperam ergo aliquis miſopogon, ut barbam ſacerdotibus eraderet, τò *radat* eraſit, uti eraſum eſt in decreto Burchardi lib. 1. cap. 174. & cap. 5. Extrav. de vita & honeſt. Cleric. Sanè Sidonius Apollinar. lib. 4. epiſt. 24. ad Turoum, Maximum olim palatinum, nunc ſacerdotem, ita pingit & celebrat: *Habitus viro, gradus, pudor, color, ſermo religioſus: tum coma brevis, barba prolixa.*

Et ſuper mortuo non incidetis carnem veſtram) Deuter. 14. 5. etiam vetatur depilatio capillorum: idque Primò, ne nimio luctu Judæi proſequantur mortuos, ſed potiùs ſpe reſurrectionis luctui modum ponant. Pulchrè & verè S. Hieronymus ad Paulam ſuper obitu Blæſillæ. *Cur*, inquit, *dolemus quemquam mortuum? nonne ad hoc nati ſumus, ut maneamus æterni? Abraham, Moſes Iſajas, Petrus, Jacobus, Joannes, Paulus electionis vas, & ſuper omnia Filius Dei moritur: & nos indignamur aliquem exire de corpore, qui ad hoc forſan raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum ejus? ò lugeatur mortuus, ſed ille quem gehenna ſuſcipit, quem tartarus devorat, in cuius pœnam æternus ignis æſtuat. Nos quorum exitum angelorum turba comitatur, quibus obviam Chriſtus occurrit, gravemur magis, ſi diutiùs in tabernaculo iſto mortis habitemus: quia quamdiu hic moramur, peregrinamur à Domino*, &c. Vers. 28.

Secundò, quia idololatræ, maximè Syri Judæis vicini, indeque ipſi Judæi. hæc faciebant in luctu, carnemque incidebant, ut patet 3. Reg. 18. 28. Idem de ſacrificiis matris deorum teſtatur S. Auguſt. lib. 2. de Civit. 27. & lib. 7. 26 ubi ſic ait: *Credita eſt mater magna viros Roman. adiuvare, exſecando virilia virorum: unde & ſacerdotes eius feſto profundebant ſe ſanguine incidentes carnes brachiorum. ſummus autem ſacerdos amputabat ſibi virilia, in honorem primi ſacerdotis iſtius deæ dicti Atis.*

Idololatræ in luctu incidebant carnes ſuas.

Audi & de Scythis Herodotum lib. 4. *Scythæ*, inquit, *in funere regum aurem decidunt, crinem circumtondent, brachia circumcidunt, ſiniſtram manum ſagittis traiiciunt*. Lucianus quoque de ſuis Syris (fuit enim ipſe Syrus) ita ait lib. de Dea Syria: *Certis notis compunguntur omnes, alii quidem in vola manus, alii in cervice; & inde eſt quòd cuncti Aſſyri notas inuſtas habent*. Idem libro de Luctu meminit dilaniationis comæ, & cruentationis genarum in luctu. Sic & Virgil. 4. Æneid. loquens de Anna Didonis mortem deplorante:

Unguibus ora ſoror fœdans & pectora pugnis.

Et Ovidius lib. 3. Triſt. eleg. 3.

Parce tamen lacerare genas, nec ſcinde capillos:
Non tibi nunc primùm, lux mea, raptus ero.

Et Servius in 3. Æneid. ſic ait: *Varro dicit mulieres in exequiis & luctu ideo ſolitas ora lacerare, ut ſanguine oſtenſo inferis ſatisfaciant*. Quocirca id vetitum fuit leg. XII. tabul. ubi teſte Cicerone lib. 2. de legibus, hæc erat ſanctio: *Mulieres genas ne radunto*. Inſuper capillos in luctu ſolviſſe & laniaſſe, docet Ovid. lib. 6. Metamorph. fabula 7. de Philomela:

Mox ubi mens rediit, paſſos laniata capillos.

Et Tibull. lib. 1. eleg. 1.

Tu manes ne læde meos, ſed parce ſolutis
Crinibus, & teneris Delia parce genis.

Clarè verò Cicero Tuſcul. 3. *Ex hac*, ait, *opinione ſunt illa varia, & deteſtabilia genera lugendi, pedores muliebres, lacerationes genarum; pectoris, capitis percuſſiones. Hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Accianus, ſcindens dolore identidem intonſam comam. In quo facetum illud Bionis: Perinde ſtultiſſimum regem in luctu capillum ſibi evellere, quaſi calvitio mæror levaretur*, cùm potiùs vulſionis dolore augeatur. Audi & Plutarchum in Conſolatoria ad Apollonium, *Barbarorum*, inquit, *nonnulli corporis partes abſcindunt, nares ſcilicet & aures, reliquum quoque corpus plectentes.*

Sabbata mea custodite) Sabbatum hic quodlibet feſtum ſignificat, per ſynecdochen: erat Vers. 30.

enim

Digitized by Google

enim ſabbatum omnium feſtorum maximum.

ET SANCTVARIVM MEVM METVITE) q. d. Tabernaculum & templum meum reveremini, tum ne immundi irreverenter eò accedatis, tum ne curioſè illud ſcrutemini, neve ulteriùs illud ingrediamini quàm à me præſcriptum eſt: non enim poterant laici ingredi Sanctum, imò nec atrium ſacerdotum. Eſt hæc alia lex à precedenti de ſabbatis.

VERS. 31. NON DECLINETIS AD MAGOS) Hebraicè *ad pythones*, qui dæmonem habent familiarem, maximè ventriloquum. Hi enim vocantur אבות *obot*, ab אוב *ob*, id eſt utre, eò quòd ex eorum ventre, quaſi ex utre voce confuſa loqueretur dæmon; quos Græci vocant ἐντερομάντεις, id eſt, *ex inteſtinis vaticinantes*, inquit Theodor. quæſt. 29. unde & Septuag. hic & alibi eos vocant ἐγγαστριμύθους, id eſt *ventriloquos*.

NEC AB ARIOLIS ALIQVID SCISCITEMINI) *Arioli* propriè vocantur, qui ex victimis immolatis divinant. Ars hæc primò inventa eſt à quodam qui Teges vocatus, quem ferunt inter arandum de terrâ proſiliſſe, teſte Lucano lib. 1. de Bello civili, & Boccacio libr. 1. de Geneal. deorum. Hujus rei etiam meminit Jus Canonicum 24. q. 5. cap. *Epiſcopi*. Pro *ariolis* hebr. eſt ידענים *iidonim*, id eſt *divinis*.

VERS. 32. *Moral. ſenes ſunt honorandi, ob ſex cauſas.* HONORA PERSONAM SENIS, ET TIME DOMINVM) q. d. Si ſenes non times, time ſaltem Deum & propter timorem Domini ſenes honora: jubet enim hic Deus eos honorari. Idque *Primò*, quia juvenes gerere ſe debent cum ſenioribus, tamquam diſcipuli cum magiſtris: at magiſtrorum eſt ſedere diſcipulorum eis aſtare & auſcultare. unde Theodoſius Imper. juſſit filios ſuos aſtare coram Arſenio, magiſtro ſuo.

Prima. *Secunda.* Secundò, quia, ut ait Ariſtoteles libr. 9. Ethic. 2. *Omni ſeniori honor pro ætate reddendus eſt, aſſurgendo, & ſeſſione cedendo*, &c. Idem docet Plato dialog. 9. de legibus, & Cicero lib. 1. Offic. *Eſt*, inquit, *adoleſcentis maiores natu vereri*.

Tertia. Tertiò, quia in ſenibus præter excellentiam ætatis, eſt excellentia experientiæ & prudentiæ, ex ætate longiore. Hinc ſenes olim regebant remp. & à ſenibus nomen accepit ſenatus, perinde ac ἀπὸ τοῦ γέροντος apud Spartanos γερουσία, qui erat magiſtratus regi aſſidens. Unde S. Thomas ait ſenectutem eſſe ſignum virtutis, ideoque honorandam, licet quandoque virtus deficiat. Hinc Chald. pro eo quod nos habemus, *coram cano capite conſurge*; vertit, *coram eo qui doctus eſt in lege conſurge*.

Quarta. Quartò, quia omnes penè nationes inſtinctu naturæ ſenes honorarunt. Spartani, teſte Plutarcho in theatro venientibus ſenibus conſurgebant omnes, & eos ſeſſum recipiebant. Romani adoleſcentes in curiam deducebant ſe-

A niores, extra curiam eos præſtolabantur, ut domum reducerent. Audi Juvenal ſat. 13.

Credebant hoc grande nefas & morte piandum,
Si iuvenis vetulo non aſſurrexerat.

Hiſpanis hæc vox *ſenior*, nonnihil detorta in *Senor*, & Italis in *ſignore*, ſignificat dominum. De eſſenis ait Philo: *Reverentia erga ſeniores & cura talis eſt, qualis eſſe poteſt germanorum liberorum erga parentes.*

Quintò, quia ſenes ſunt inſtar parentum, Deumque parentem omnium repræſentant. Unde Teleclus rogatus, quare Spartani juniores ſenioribus aſſurgerent; reſpondit, *Eò id fieri, ut aſſueti hoc honoris deferre alienis, tanto magis venerentur parentes*. teſtis eſt Plutarch. in Lacon. *Quinta.*

Sextò, quia, ut ait S. Baſilius lib. de Abdic. rerum, ſi honores ſenes, *ob iſtam animi tui ſubmiſſionem, gloria te afficiet Deus*: atque, ut ait Iſychius hic, faciet cùm ſenueris, ut eadem reverentia tibi à junioribus rependatur: ſi negligas ſenes, pœna talionis te ſenem puniet, ut à junioribus quaſi delirus contemnaris. *Sexta.*

B SI HABITAVERIT ADVENA) putà circumciſus proſelytus. de quo cap. ſequenti v. 2. VERS. 33.

NOLITE FACERE INIQVVM ALIQVID IN IVDICIO, IN REGVLA) qua ſcilicet aliquid menſuratis, qualis eſt ulna. quaſi d. Juſta menſura utimini in menſurando. VERS. 35.

ÆQVA SINT PONDERA) Hebraicè, *æqui ſint lapides*. olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus: unde Prov. 16. 11. hæc pondera vocantur *lapides ſacculi*, non ſæculi, uti quidam perperam legunt. VERS. 36.

JVSTVS MODIVS) Hebraicè, *iuſtum ſit epha*. Epha continebat tres modios: verùm noſter Interpres pro *epha* uſitatum & commune apud Græcos & Latinos menſuræ nomen, putà *modium*, ſubſtituit: pari modo pro, *æquuſque ſextarius*, ſcilicet ſit, hebr. eſt, *æquum ſit hin*. Hin autem Judæorum erat menſura continens 12. ſextarios. Verùm quia apud nos non eſt menſura una, quæ illi Hebræorum reſpondeat, hinc appoſitè Interpres pro *hin* ſuppoſuit ſextarium. Hæc enim menſura nobis eſt notiſſima. tantùm enim vult dicere & præcipere hic Deus, ut juſta menſura utantur Hebræi tam in liquidis, quàm in aridis; C ſicut enim hin & ſextarius liquidorum, ita & epha & modius aridorum erat menſura.

Scribunt Hebræi eum qui injuſtis utitur menſuris & ponderibus, quinque ſcelerum & malorum cauſam eſſe. Primò, polluit terram. Secundo, violat ſive profanat nomen Dei. Tertiò, facit recedere majeſtatem, gloriam & præſentiam divinitatis. Quartò, in gladium cadere facit Iſrael. Quintò, efficit ut in exilium ejiciatur ex terra ipſorum.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEcernitur pœna mortis, putà lapidationis, idololatris, conſulentibus magos, maledicis in parentes, inceſta & præpoſtera libidini: hæ ergo leges ſunt judiciales & capitales.

1. LOcutúſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Hæc loquêris filiis Iſrael: Homo de filiis Iſrael,
& de advenis qui habitant in Iſrael, ſi quis dederit de ſemine ſuo idolo Moloch, morte mo-
riatur: populus terræ lapidabit eum. 3. Et ego ponam faciem meam contra illum: ſuccidamque
eum de medio populi ſui, eò quòd dederit de ſemine ſuo Moloch, & contaminaverit Sanctua-
rium meum, ac polluerit nomen ſanctum meum. 4. Quòd ſi negligens populus terræ, & quaſi
parvipendens imperium meum, dimiſerit hominem qui dedit de ſemine ſuo Moloch, nec volue-
rit eum occidere: 5. ponam faciem meam ſuper hominem illum, & ſuper cognationem ejus, ſuc-
cidamque & ipſum, & omnes qui conſenſerunt ei ut fornicaretur cum Moloch, de medio popu-
li ſui. 6. Anima, quæ declinaverit ad magos & ariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam
faciem meam contra eam, & interficiam illam de medio populi ſui. 7. Sanctificamini & eſtote ſan-
cti, quia ego ſum Dominus Deus veſter. 8. Cuſtodite præcepta mea, & facite ea: Ego Dominus qui
ſanctifico vos 9. Qui maledixerit patri ſuo, aut matri, morte moriatur: patri matrique maledixit, ſan-
guis ejus ſit ſuper eum. 10. Si mœchatus quis fuerit cum uxore alterius, & adulterium perpetraverit cum
conjuge proximi ſui, morte moriantur & mœchus & adultera. 11. Qui dormierit cum noverca ſua, &
reve-

Digitized by Google

revelaverit ignominiam patris ſui, morte moriantur ambo: ſanguis eorum ſit ſuper eos. 12. Si quis dormierit cum nuru ſua, uterque moriatur, quia ſcelus operati ſunt: ſanguis eorum ſit ſuper eos. 13. Qui dormierit cum maſculo coitu femineo, uterque operatus eſt nefas, morte moriantur: ſit ſanguis eorum ſuper eos. 14. Qui ſupra uxorem filiam, duxerit matre ejus, ſcelus operatus eſt: vivus ardebit cum eis, nec permanebit tantum nefas in medio veſtri. 15. Qui cum jumento & pecore cojerit, morte moriantur: pecus quoque occidite. 16. Mulier, quæ ſuccubuerit cuilibet jumento, ſimul interficietur cum eo: ſanguis eorum ſit ſuper eos. 17. Qui acceperit ſororem ſuam, filiam patris ſui, vel filiam matris ſuæ, & viderit turpitudinem ejus, illaque conſpexerit fratris ignominiam: nefariam rem operati ſunt: occidentur in conſpectu populi ſui, eò quòd turpitudinem ſuam mutuo revelaverint, & portabunt iniquitatem ſuam. 18. Qui cojerit cum muliere in fluxu menſtruo, & revelaverit turpitudinem ejus, ipſaque aperuerit fontem ſanguinis ſui, interficientur ambo de medio populi ſui. 19. Turpitudinem materteræ & amitæ tuæ non diſcooperies: qui hoc fecerit ignominiam carnis ſuæ nudavit: portabunt ambo iniquitatem ſuam. 20. Qui cojerit cum uxore patrui, vel avunculi ſui, & revelaverit ignominiam cognationis ſuæ: portabunt ambo peccatum ſuum. abſque liberis morientur. 21. Qui duxerit uxorem fratris ſui, rem facit illicitam, turpitudinem fratris ſui revelavit: abſque liberis erunt. 22. Cuſtodite leges meas, atque judicia, & facite ea: ne & vos evomat terra quam intraturi eſtis & habitaturi. 23. Nolite ambulare in legitimis nationum, quas ego expulſurus ſum ante vos. Omnia enim hæc fecerunt, & abominatus ſum eas. 24. Vobis autem loquor: Poſſidete terram eorum, quam dabo vobis in hereditatem, terram fluentem lacte & melle. ego Dominus Deus veſter, qui ſeparavi vos à ceteris populis. 25. Separate ergo & vos jumentum mundum ab immundo, & avem mundam ab immunda: ne polluatis animas veſtras in pecore, & avibus, & cunctis quæ moventur in terra, & quæ vobis oſtendi eſſe polluta. 26. Eritis mihi ſancti, quia ſanctus ſum. ego Dominus, & ſeparavi vos à ceteris populis, ut eſſetis mei. 27. Vir, ſive mulier in quibus pythonicus, vel divinationis fuerit ſpiritus, morte moriantur. lapidibus obruent eos: ſanguis eorum ſit ſuper illos.

VERS. 2. HOMO DE FILIIS ISRAEL ET DE ADVENIS] A puta de Gentilibus converſis ad judaiſmum, & circumciſis: hi enim per circumciſionem tranſibant in legem & Eccleſiam Judæorum, ac conſequenter omnibus præceptis cæremonialibus & judicialibus Judæorum obligabantur. ita Abulenſis.

POPULUS TERRÆ (plebs) LAPIDABIT EUM.

VERS. 3. SUCCIDAMQUE EUM DE MEDIO POPULI SUI] Si videlicet judices eum plectere & lapidare neglexerint, (ut ſequitur) tunc ego quaſi vigil ultor caſuali morte eum plectam & ſuccidam. vide dicta c. 17. v. 10.

EO QUOD DEDERIT DE SEMINE SUO MOLOCH, ET CONTAMINAVERIT SANCTUARIUM MEUM (talis enim tabernaculum & templum meum habuit ut contaminatum, illudque vilipendit, & gravem injuriam & ignominiam illi irrogavit, dum ab eo, ejuſque cultu ad Moloch & Topheth ſe convertit) AC POLLUERIT B NOMEN SANCTUM MEUM] nomen Dei dando ipſi idolo Moloch. Quantum peccatum ſit profanare nomen Dei, docent Hebræi hiſce duobus axiomatibus. Primum, *Quicumque violat nomen Dei in occulto, de illo pœna ſumetur in propatulo.* Secundum, *Alia peccata, eorumque punitio ſuſpenduntur per pœnitentiam, & diem expiationis: in quocumque verò inventa fuerit violatio nominis divini, pœnitentia, dies expiationis & caſtigationis ſuſpendunt, mors verò expurgat.*

VERS. 4. QUOD SI NEGLIGENS POPULUS TERRÆ] Repetit, explicat & inculcat id quod dixit verſu præced. q. d. Quod dixi, *ſuccidam eum*, intellige ſi populus eum punire neglexerit, tunc enim ego id non negligam, ſed ſuccidam eum. ita Vatabl.

VERS. 6. ANIMA (homo) QUÆ DECLINAVERIT AD MAGOS ET ARIOLOS] Hebr. ad pythones & divinos. vide dicta cap. 19. 31.

ET FORNICATA FUERIT CUM EIS) eis adhæſerit, & per conſequens dæmoni, me vero Deo, & animæ ſponſo relicto.

VERS. 8. EGO DOMINUS QUI SANCTIFICO VOS] qui jubeo & volo vos eſſe ſanctos: ponitur enim hic verbum reale pro mentali, juxta cap. 11.

VERS. 9. QUI MALEDIXERIT PATRI, SANGUIS EJUS SIT SUPER EUM] *Sanguis*, id eſt reatus & pœna ſanguinis, hoc eſt mortis quam meruit. q. d. Sua culpa pereat, & morte puniatur per judicis ſententiam.

VERS. 10. MORTE MORIANTUR ET MOECHUS ET ADULTERA] Statuitur hic in adulteros pœna mortis, nimirum, A lapidationis, uti exprimitur Deuter. 22. verſ. 23. & 24. Pœna enim lapidationis quæ in dantes ſemen Moloch ſancitur verſ. 2. utpote primò loco poſita, ad alios ſequentes caſus, & conſequenter ad adulteros hos referenda videtur, eò quòd alia deinceps non apponatur, nec exprimatur, uti clariùs oſtendam verſ. ult. Et hoc eſt quod Judæi de adultera dicunt Chriſto Joann. 8. 5. *In lege Moſes mandavit nobis hujuſcemodi lapidare.* Idem patet Ezech. 16. verſ. 38. juncto cum v. 40. idque diſertè docet Hieron. Prado ibidem.

Pœna lapidationis lege veteri ſtatuta fuit in adulteros, ubi?

VERS. 11. QUI DORMIERIT CUM NOVERCA SUA, ET REVELAVERIT IGNOMINIAM PATRIS SUI] Turpitudo enim novercæ eſt turpitudo patris. per matrimonium enim facti ſunt quaſi una caro. Vide dicta c. 18. v. 8.

SANGUIS) pœna ſanguinis, id eſt mortis, uti dixi v. 9.

VERS. 14. QUI SUPRA UXOREM FILIAM, DUXERIT MATREM EJUS, SCELUS OPERATUS EST, VIVUS ARDEBIT CUM EIS) puta cum filia & matre quas duxit, ſi videlicet utraque conſenſerit ut altera ſuperinduceretur, vel ſi ſimul illi nupſerint: nam ſi una prius nupta repugnaſſet ſecundo, matrimonio, cum matre vel filia ineundo, inſons erat, nec puniri poterat. Incendii pœna ſtatuitur huic inceſtui, cùm aliis etiam gravioribus criminibus ſtatuatur tantùm pœna lapidationis; quia magis ad hunc inceſtum proclives erant Judæi, unde ille eis graviori pœna interdicendus erat.

Inceſtui ſtatuitur pœna ignis.

Audi Gentiles virgines, quæ inceſtum vindicarunt per parricidium: tragœdiam narrat ex Ariſtide Plutarchus in Parallelis: *Romæ*, inquit, *cùm celebrarentur Liberalia, Aruntius, qui ab ortu fuerat abſtemius, vim Liberi deſpicatui habuit. A quo in ebrietatem conjectus, filiæ ſuæ Medullinæ virginitatem per vim eripuit. Ea ex annulo violatorem agnoſcens, maius ætate ſua facinus meditata, patrem inebriavit ac coronavit, adductumque ad aram Fulminis, illachrymans interfecit eum, qui ſuæ virginitati inſidias ſtruxerat.* Addit Plutarchus ſimilem, imò duplicem tragœdiam: *Cyanippus*, inquit, *Syracuſanus ebrius filiam Cyanem compreſſit. Peſte oborta, cùm Apollo Pythius reſpondiſſet, inceſtum hominem eſſe diis averruncatoribus maiorum immolandum. Cyane ſenſum oraculi aliis fallentem percipiens, crinibus arreptum patrem protraxit, ac eum ſeque inſuper jugulavit.* Addit tertiam de Valerio, qui cum filia, aliam putans, congreſſus. re cognita, ſe præ mœrore de præcipitio dejecit. Item quartam: *Papirius*, inquit, *Romanus Canuliam ſororem amore victus gravidam fecit. Papirius Tolucer pater re cognita, gladium filiæ miſit, ea ſe confodit, idemque fecit Romanus.* Pari modo,

Inceſtus vindicatus per parricidium.

Macar.

Digitized by Google

Macareus, inquit, *cùm ſorore corpus miſcuit: ea cùm puerulum peperiſſet, pater miſit eiensem ad necandum prolem: illa hoc impium rata, interfecit ſeipſam.*

VERS. 17. QUI ACCEPERIT SOROREM SUAM (etiam ex altero tantùm parente: hoc enim eſt quod ſequitur) FILIAM PATRIS SUI, VEL FILIAM MATRIS SUÆ, ET VIDERIT TURPITUDINEM EJUS, &c. OCCIDENTUR] quia iſta demonſtratio membrorum horum inhoneſtiſſima eſt, & præludium ac incitamentum ad copulam. Secundò, rectè S. Auguſtinus quæſt. 72. τὸ *viderit*, explicat per tetigerit & concubuerit. Præcedit enim, *Qui acceperit*, & ſequitur. *Eò quòd turpitudinem ſuam mutuo revelaverint*. quæ phraſis paſſim hic, & cap. 18. non ſolùm aſpectum, ſed & congreſſum ſignificat. vide dicta Exodi 20. 18.

PORTABUNT INIQUITATEM SUAM] iniquitatis ſuæ pœnam, ſcilicet lapidationem & mortem.

VERS. 18. QUI COIERIT CUM MULIERE IN FLUXU MENSTRUO, IPSAQUE APERUERIT FONTEM SANGUINIS SUI, id eſt, membrum genitale, per quod ſanguis menſtruus fluit, INTERFICIENTUR AMBO] quia hic congreſſus eſt inhoneſtus, & proli noxius. Nota. Congredi cum menſtruata, non videtur ex ſolo jure naturæ tam grave eſſe malum & peccatum, nec proli generandæ ita noxium, ut morte plectendum ſit. Unde Theologi graviores (licet aliqui contrarium ſentiant) docent, jam in lege nova non eſſe mortale peccatum, ſi maritus congrediatur cum uxore in menſtruis conſtituta. ita docet Navarrus cap. 16. Enchir. n. 32. idem docent D. Antoninus, Paludan. Abulenſ. Soto, Cajet. & alii, quos citat & ſequitur Thom. Sanchez lib. 9. de Matrimon. diſp. 21. Unde ſequitur, congreſſum cum menſtruata Judæis hic vetari tam ſeverè, lege non tam naturali, quàm poſitiva & cæremoniali, perinde ac eadem vetitus fuit eis eſus adipis & ſanguinis ſub pœna mortis cap. 7. verſ. 25. & 27. Pari ergo modo menſtruatæ & congredienti cum ea intentatur hic pœna mortis, non tam ob prævaricationem legis naturalis, quàm cæremonialis ita rigidè hanc immunditiem vetantis, eò quòd Deus vellet Judæos corpore eſſe puriſſimos.

Congredi cum menſtruata; mortale erat ex lege, non natura ſed poſitiva veteri.

Dices, Si hæc lex eſt cæremonialis, cur ergo ponitur hic inter alia naturalia præcepta?

Reſpondeo, Quia hæc omnia congreſſum & libidinem ſpectant; & quia congreſſus hic cum menſtruata jure naturæ malus eſt & vetitus, ac peccatum ſaltem veniale: accedente verò hoc præcepto Dei poſitivo, erat peccatum mortale. nec mirum, naturale præceptum cum poſitivo permiſceri: ſic enim hæc præcepta permiſcentur cap. præced. Exodi 20. & alibi.

VERS. 19. QUI HOC FECERIT, IGNOMINIAM CARNIS SUÆ (conſanguineæ ſuæ, putà materteræ vel amitæ, ut patet ex Hebr. & Chald.) NUDAVIT.

VERS. 20. COGNATIONIS SUÆ) patrui ſcilicet vel avunculi, uti præceſſit.

ABSQUE LIBERIS MORIENTUR) Hebr. eſt; *orbi morientur*, q. d. Hi inceſtuoſi non ſinentur in hoc ſcelere permanere, donec liberos habere poſſint, ſed ſtatim ut ſcitum fuerit, per judicis ſententiam occidentur. hoc enim ſignificat τὸ *portabunt iniquitatem ſuam*, id eſt, pœnam iniquitatis ſuæ, ſcilicet mortem; quod verſu & caſu ſequenti, ubi pariter dicitur, *Abſque liberis erunt*, pari modo repetendum eſt: tam enim illi inceſtui, quàm huic decernitur pęna mortis, idque ſtatim, ita ut proles quam quærunt ex eo, non ſinatur concipi. ita Abulenſ. Cui adde, videri hic Deum peculiariter inceſtuoſis pęnam orbitatis intentare, quaſi ipſe peculiari ſua providentia facturus ſit, ne ex tali inceſtu proles ſuccreſcat. Sic enim & hodie tales illiberos manere ſæpè experimur, idemque ſe expertum eſſe aſſerit S. Gregorius, ad interrogat. S. Auguſtini Anglorum Epiſcopi cap. 6.

Inceſtum Deus ſæpè punit orbitate.

Aliter S. Auguſtinus, Radulph. & Cajetanus explicant τὸ *abſque liberis erunt*. q. d. Si qui eis nati fuerint filii, ſpurii reputentur, non filii, & nullo jure parenti ſuccedant.

VERS. 21. REM FACIT ILLICITAM] Hebr. נדה *nidda*, id eſt, fugiendam, aversandam, abominandam.

VERS. 23. NOLITE AMBULARE IN LEGITIMIS NATIONUM (in ritu vivendi Gentium) QUAS EGO EXPULSURUS SUM ANTE VOS] coram vobis, in terram eorum, putà Chananæam, ſubintrantibus.

VERS. 24. TERRAM FLUENTEM LACTE ET MELLE] terram fertiliſſimam. eſt hyperbole.

VERS. 25. SEPARATE ERGO ET VOS JUMENTUM (animal vel pecus. ita Hebr. eſt Chald.) MUNDUM AB IMMUNDO] Vide de hac animalium diſtinctione dicta cap. 11.

NE POLLUATIS (partim per inobedientiam, partim per irregularitatem legalem) ANIMAS VESTRAS) id eſt vosipſos.

VERS. 26. ERITIS MIHI SANCTI, QUIA SANCTUS SUM EGO DOMINUS] Loquitur hic Deus omnibus Iſraelitis, non ſolùm ſacerdotibus, ſed & laicis. Piè hanc ſententiam pertractat Adamus Saſbout homil. 1. & 2. eamque in prima laicis, in ſecunda ſacerdotibus adaptat.

Nota. Sanctus hebr. vocatur קדוש *cados*, id eſt, ſegregatus ab uſibus profanis, & Dei cultui deſtinatus, & quaſi conſecratus, qui proinde purus à vitiis, caſtus, incontaminatus, & purus à ſordibus eſſe debet. Secundò, ſanctus græcè dicitur ἅγιος vel ὅσιος. Origenes ἅγιος dici putat quaſi ἄγη, id eſt *ſine terra*. verùm α privativum, id eſt *ſine*, caret aſpiratione quæ eſt in ἅγιος. Quare meliùs alii ἅγιος & ὅσιος deducunt ab ἅζομαι, id eſt colo, veneror, quaſi dicas, Ob virtutem & puritatem colendus & venerandus. Tertiò; Latini *ſanctus* deducunt à ſancio, quod à ſanguine dicitur, eò quòd mactatæ hoſtiæ ſanguine fœdera ſolerent ſanciri, id eſt confirmari. Unde Servius explicans illud Æneid 12. *Audiat hæc genitor qui fœdera fulmine ſancit*: *Sanctum*, inquit, dicitur, *quaſi ſanguine ſancitum & conſecratum*. Unde & *ſanctio* vocatur lex, qua violantibus pęna præſcribitur. Hinc ſanctum dicitur quod religioſum eſt, ita ut violari non liceat. Sanctum ergo Primò, dicitur, quod purum eſt & impollutum. unde Virgil. 12. Æneid. *Sancta*, ait, *ad vos anima, atque iſtius neſcia culpæ Deſcendam*. Et, *Tuque ò ſanctiſſima* (id eſt puriſſima) *conjux*. Secundò, quod religioſum eſt & divinum, ideoque inviolabile. Tertiò, quod firmum eſt & perpetuum. Inde enim fœdera ſanguine ſancita habebantur ſancta, quòd ea uſque ad ſanguinem & mortem rata & firma, ſanctè & inviolabiliter eſſent conſervanda.

Heb cados, ἅγιος, & ſanctus quid?

Sic ergo Judæi, & multò magis Chriſtiani, coram Deo ſancti in omnibus actibus & moribus eſſe debent; ſancti inquam, juxta omnia etyma, omneſque modos jam dictos. Tam enim Judæis à Moſe dicitur Exodi 19. 6. quàm Chriſtianis à S. Petro epiſt. 1. cap. 2. 9. *Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis*. Sic Chriſtus eſt Sanctus ſanctorum, Daniel. 9. verſ. 24. Sic ſanctiſſima, id eſt puriſſima, fuit B. Virgo Deipara. Sic ait David pſalm. 85. verſ. 2. *Cuſtodi animam meam, quoniam ſanctus ſum*. Sic Jeremiæ cap. 1. verſ. 5. dicitur: *antequam exires de vulva, ſanctificavi te*. Sic S. Joannes Baptiſta ſanctificatus fuit in utero, qui ut hanc ſanctitatem illibatam tueretur, receſſit in eremum, *ne levi ſaltem maculare vitam famine poſſet*. Sic virgo eſt ſancta, id eſt pura, corpore & ſpiritu, 1. Corinth. 7. 34. Sic ſanctæ, id eſt caſtæ, fuerunt S. Agnes, Lucia, Agatha, aliæque ſanctæ virgines. Secundò, ſancti, id eſt à mundo ſeparati. Deoque devoti & conſecrati, fuerunt S. Eremitæ, Religioſi, Sacerdotes. Tertiò, ſancti, id eſt ob pietatem & virtutem venerabiles, fuerunt S. Patriarchæ, Prophetæ, Epiſcopi & Doctores. Quartò, ſancti, id eſt Deo fideles uſque ad mortem, fuerunt Apoſtoli & Martyres.

Sanctorum exempla.

VERS. 27. LAPIDIBUS OBRUENT EOS] Probabilitèr cenſet Abulenſ. pœnam hanc lapidationis ad omnes caſus & crimina hujus cap. (excepto illo inceſtus verſ. 14. ubi pęna alia, ſcilicet ignis, aſſignatur) pertinere, eò quòd lapidatio hic ponatur & exprimatur tam initio capitis, quam in fine. unde videtur omnes cæteros caſus medios (in quibus proinde certum ſupplicii genus non exprimitur) quaſi compendio complecti. idque confirmatur ex verſ. 10. collato cum Joan. 8. 5. ubi adulteræ juxta legem Moſis dicuntur eſſe lapidandæ. Nec id mirum; omnes enim hi caſus, & crimina enormia ſunt, ita ut duram lapidationis pęnam mereantur.

Pœna lapidationis ad omnes caſus hujus capitis extendenda eſt.

Nam in minoribus criminibus commune ſupplicii genus, ubi aliud non exprimitur, fuiſſe ſuſpendium, ſive crucem cenſet Abulenſ. idque innuitur Deuter. 21. 22.

Ve-

Digitized by Google

Ordinariū ſupplicium apud Judæos non fuit crux.

Verùm hæc ſententia parum eſt probabilis: crux enim enormium tantùm criminum pœna apud Judæos fuiſſe videtur: nam Deuter. 21. v. 23. dicitur maledictus à Deo ſuſpenſus. Unde Judæis ſummè exſecrabilis erat crux, & crucifixi, ideoque eodem die terra contegi debebant & ſepeliri. Hinc & Chriſtus eſt crucifixus, ob ſummum crucis tormentum, pariter & infamiam; hoc enim eſt quod Judæi dicunt Sapient. 2. *Morte turpiſſima condemnemus eum.* Vide Janſenium in c. 143. Concordiæ Evangel.

Verius ergo eſt, minorum criminum commune ſupplicium fuiſſe gladii aut ſecuris; licet id nuſquam in lege veteri expreſſum & decretum inveniamus; hoc enim mortis genus leviſſimum eſt, & plurimis gentibus uſu receptum: & ſic Joannes Baptiſta ab Herode decollatus eſt. Denique notat Carolus Sigonius lib. 6. de Rep. Hebr. cap. ult. lege veteri hæc ſupplicia decreta in veniri, mulctam, talionem, verberationem, exilium venditionem & mortem: mortis autem tria tantùm genera, ſcilicet lapidationem hic, combuſtionem v. 14. & crucifixionem Deuter. 21. Sic apud Romanos octo pœnarum genera in legibus contineri Tullius ſcripſit, ſcilicet damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, ſervitutem & mortem, inquit Iſidor. lib. 2. Etymol.

Ordinarium Judæis ſupplicium gladius aut ſecuris.

Supplicia apud Judæos quæ & quot.

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sancit Deus, ut ſacerdotes abſtineant funeribus & planctu, imò ut pontifex nec patrem nec matrem plangat. Secundò, ut pontifex non ducat uxorem, niſi virginem & nobilem, v. 13. Tertiò, ut ſacerdotes careant maculis, id eſt vitiis corporis, v. 17.

1. Dixit quoque Dominus ad Moyſen: Loquere ad ſacerdotes filios Aaron, & dices ad eos: Ne con-
taminetur ſacerdos in mortibus civium ſuorum, 2. niſi tantùm in conſanguineis ac propinquis
id eſt, ſuper patre & matre, & filio & filia, fratre quoque, 3. & ſorore virgine quæ non eſt nupta vi-
ro: 4. ſed nec in principe populi ſui contaminabitur. 5. Non radent caput, nec barbam, neque in
carnibus ſuis facient inciſuras. 6. Sancti erunt Deo ſuo, & non polluent nomen ejus: incenſum enim
Domini, & panes Dei ſui offerunt, & ideo ſancti erunt. 7. Scortum & vile proſtibulum non ducent
uxorem, nec eam quæ repudiata eſt à marito: quia conſecrati ſunt Deo ſuo, 8. & panes propoſitio-
nis offerunt. Sint ergo ſancti, quia & ego ſanctus ſum, Dominus, qui ſanctifico eos. 9. Sacerdotis fi-
lia ſi deprehenſa fuerit in ſtupro, & violaverit nomen patris ſui, flammis exuretur. 10. Pontifex, id
eſt, ſacerdos maximus inter fratres ſuos, ſuper cujus caput fuſum eſt unctionis oleum, & cujus manus
in ſacerdotio conſecratæ ſunt, veſtitusque eſt ſanctis veſtibus, caput ſuum non diſcooperiet, veſtimen-
ta non ſcindet: 11. & ad omnem mortuum non ingredietur omnino, ſuper patre quoque ſuo & matre
non contaminabitur. 12. Nec egredietur de ſanctis, ne polluat Sanctuarium Domini, quia oleum ſan-
ctæ unctionis Dei ſui ſuper eum eſt. ego Dominus. 13. Virginem ducet uxorem. 14. Viduam autem
& repudiatam, & ſordidam, atque meretricem non accipiet, ſed puellam de populo ſuo: 15. ne com-
miſceat ſtirpem generis ſui vulgo gentis ſuæ: quia ego Dominus qui ſanctifico eum. 16. Locutuſque eſt
Dominus ad Moyſen, dicens: 17. Loquere ad Aaron: Homo de ſemine tuo per familias qui habuerit
maculam, non offeret panes Deo ſuo. 18. nec accedet ad miniſterium ejus: ſi cæcus fuerit, ſi claudus,
ſi parvo vel grandi vel torto naſo, 19. ſi fracto pede, ſi manu, 20. ſi gibbus, ſi lippus, ſi albuginem
habens in oculo, ſi jugem ſcabiem, ſi impetiginem in corpore, vel herniosus. 21. Omnis qui habuerit
maculam de ſemine Aaron ſacerdotis, non accedet offerre hoſtias Domino, nec panes Deo ſuo: 22. ve-
ſcetur tamen panibus qui offeruntur in Sanctuario, 23. ita dumtaxat, ut intra velum non ingrediatur,
nec accedat ad altare, quia maculam habet, & contaminare non debet Sanctuarium meum. Ego Do-
minus qui ſanctifico eos. 24. Locutus eſt ergo Moyſes ad Aaron, & ad filios ejus, & ad omnem Iſrael,
cuncta quæ fuerant ſibi imperata.

Vers. 1.

LOQUERE AD SACERDOTES FILIOS AARON] loquere ad minores ſacerdotes: nam pontifex neminem omnino, ne patrem quidem poterat plangere, uti dicitur verſ. 10. quod tamen hic permittitur minoribus ſacerdotibus.

NEC CONTAMINETUR SACERDOS IN MORTIBUS CIVIUM SUORUM] q. d. Caveat ſacerdos, ne immunditiam legalem contrahat tangendo cadaver, aut curando funus, aut illud ſequendo, aut luctum faciendo, aut domum mortui ingrediendo.

Cadaver vocatur anima per antiphraſin & per metonymiam.

IN MORTIBUS] Heb. *ſuper anima*, id eſt ſuper cadavere; Chald. *ſuper mortuum*: anima enim hic per antiphraſin, vocatur cadaver inanime. Aliam hujus nomenclaturæ rationem dat S. Auguſt. q. 78. *Nomen*, inquit, *rectricis animæ etiam corpus accepit anima deſtitutum, quoniam reddendum illi eſt in reſurrectione; ſicut ædificium quod appellatur eccleſia, etiam cùm inde exierit Eccleſia, qui homines ſunt, nihilominus Eccleſia dicitur*, per metonymiam.

Funera ſacerdotibus olim vetita, cur? Prima cauſa.

CIVIUM SUORUM] Cives ſuos hic plangere vetatur ſacerdos; ergo multò magis alienigenas & extraneos plangere ei non licebat. Ratio hujus legis eſt, Primò quia ſacerdotum erat tractare divina, & miniſteria ſanctuarii obire, ac proinde eos longiſſimè abeſſe decebat ab omni funerum & mortuorum communicatione, impuritate ac irregularitate, illorum enim vetus ſanctitas & puritas corporalis erat. jam inter corpora impuriſſima ſunt cadavera, utpote quæ in putredinem abeant, fiantque eſca vermium, bufonum & ſerpentum: ergo ab iis remotiſſimi debebant eſſe ſacerdotes veteres. Secundò, quia ſacerdos populo debebat eſſe exemplar vitæ cæleſtis, & fidem ſpemque reſurrectionis, non lugendo mortuos reipſa oſtendere. Tertiò, quia ſacerdos typus erat Chriſti, qui mortem diſſolvit ſui immolatione: Chriſti ergo unius immolationem, per ſua ſacrificia adumbrare debebat ſacerdos. ita Cyrillus lib. 12. de Adoratione pag. 248.

Secunda.

Tertia.

Vers. 2.

NISI TANTUM IN CONSANGUINEIS] Excipiuntur hic à lege jam lata pater, mater, filius, filia, frater, & ſoror ſi ſit virgo. hos ergo defunctos lugere poterat ſacerdos, non autem uxorem, nepotem, & neptem, quia illi hic non excipiuntur.

Dices, cap. 10. verſ. 6. vetantur Ithamar & Eleazar ſacerdotes, lugere Nadab & Abiu fratres ſuos, jam mortuos.

Reſp. Peculiaris fuit illa prohibitio eis facta, eò quòd ipſi recenter tum erant conſecrati ſacerdotes:

unde

unde nolebat Deus, ut ipſi lugerent fratres ſuos, à ſe jure meritoque occiſos; alioqui; ſecundùm hanc legem lugere potuiſſent.

VERS. 4. SED NEC IN PRINCIPE POPULI SUI CONTAMINABITUR] Vatablus & alii ex Hebræo vertunt: *non contaminetur princeps in populo ſuo; ut profanet ſe.* Verùm non agitur hic de contaminatione principis, ſed ſacerdotum. Meliùs ergo Noſter interpres vertit, *in principe*: rectè enim in Hebr. intelligitur præpoſitio ב, id eſt *in*, uti ſæpè ſolet, maximè quia hic aliud ב proximè ſequitur.

Tropolog. cadavera ſunt peccata, quæ maximè fugere debet ſacerdos.

Tropolog. cadavera ſunt peccata; tactus cadaverum eſt communicatio peccatorum, ſacerdos ergo cavere debet, ne criminum civium ſuorum particeps efficiatur, & vitam agat popularem, imò neque principi peccanti conſentire poteſt: ſed tantùm contaminatur in patre & matre, id eſt offenſa primorum parentum, Adæ & Evæ, & filio ac filia, fratre ac ſorore; quia poſt peccatum originis in multis offendimus omnes: & in his neceſſe eſt, ut etiam juſti excuſationem accipiant, ſine quibus vivere non poſſunt, nec ipſi, nec illi qui eis in religione ſuccedunt, ut filii; nec qui cum eis tamquam fratres, viam ſanctitatis incedunt. E contrario de ſummo ſacerdote, id eſt Chriſto, dicitur, quòd in nullo omnino, ne patre quidem & matre contaminabitur, quia nullam Chriſtus vitiatæ originis contagionem aut labem aliam ſenſit. ita Radulph.

VERS. 5. NON RADENT CAPUT, NEC BARBAM, NEQUE IN CARNIBUS SUIS FACIENT INCISURAS] Hæc in luctu faciebant Gentiles, ideoque ea vetita ſunt Judæis, etiam laicis, uti dixi cap. 19. 27. hic tamen peculiariter eadem vetantur ſacerdotibus, quia magis hæc eos dedecent.

Tropolog.

Tropologicè, ſacerdotes non debent caput radere; ſed tondere tantùm, quia cogitationes carnis de vita ſubditorum & cognatorum (quæ capillis ſignificantur) nec à ſe funditus amputare, nec rurſum ad creſcendum nimis, ut oculos mentis claudant, relaxare debent; ſic ut barbam, id eſt virtutis ſpeciem, in vultu prætendant, pari modo non facient inciſuras in carne, ne ipſi fidem reſurrectionis videantur evacuare, ſi mortuorum ſuorum luctum non ſtudeant temperare, inquit Radulphus.

Morale, de moderando luctu in morte conſanguineorum.

Quid jam facient fideles in ſuorum funeribus? Docebunt te viragines & heroinæ. Audi S. Ambroſ. lib. 1. Officiorum cap. 41. *Quid de matre Machabæorum loquar? quæ ſpectabat læta filiorum quot funera, tot trophæa, & morientium vocibus, tamquam pſallentium cantibus delectabatur, pulcherrimam ventris ſui citharam in filiis cernens, & pietatis harmoniam omni lyræ numero dulciorem.* Idem dici poteſt de S. Felicitate ſpectatrice martyrii ſeptem filiorum, de qua S. Gregorius homil. 3. in Evangelia: & de S. Symphoroſa item ſeptem filiorum Martyrum matre, de qua in Vita S. Getulii Martyris ejus mariti: item de S. Melania juniore, de qua S. Hieron. epiſt. ad Paulam ſuper obitu Blæſillæ: *Præſentia*, ait, *exempla ſectare. S. Melania noſtri temporis inter Chriſtianos vera nobilitas, cum qua tibi Dominus mihique concedat in die ſua habere partem, calente adhuc mariti corpuſculo, & necdum humato, duos ſimul perdidit filios. Rem ſum dicturus incredibilem, ſed, teſte Chriſto, non falſam. Quis illam tunc non putaret more lymphatica, ſparſis crinibus, veſte conſciſſa lacerum pectus invadere? Lachrymæ gutta non fluxit, ſtetit immobilis, & ad pedes involuta Chriſti, quaſi ipſum teneret, arriſit. Expeditiùs, inquit, tibi ſervitura ſum Domine, quia tanto onere me liberaſti. Sed forſitan ſuperatur in cæteris? Quinimò qua illos mente contempſerit, in uno poſtea filio probavit, cui omni quam habebat poſſeſſione conceſſa, ingruente jam hyeme Hieroſolymam navigavit.*

Vis exempla Gentilium? Audi S. Hieron. epiſt. 3. ad Heliodorum in epitaphio Nepotiani: *Ubi*, inquit, *Anaxagoræ ac Telamonis ſemper laudata ſententia: Sciebam me genuiſſe mortalem?* Ita reſponderunt nuntiata morte filii. *Cicero, Plato, Diogenes, Clitomachus, Carneades, Poſidonius proponunt innumerabiles viros, & maximè Periclem, & Xenophontem Socraticum, quorum alter amiſſis duobus filiis coronatus in concione diſſeruit: alter, cùm ſacrificans filium in bello audiſſet occiſum, depoſuiſſe coronam dicitur, & eamdem capiti repoſuiſſe, poſtquam fortiter in acie dimicantem reperit concidiſſe. Pulvillus Capitolium dedicans, mortuum, ut nuntiabatur, ſubitò filium ſe juſſit abſente ſepeliri. L. Paulus ſeptem diebus inter duorum exequias filiorum triumphans urbem ingreſſus eſt. Prætermitto Maximos, Catones, Gallos, Piſones, Brutos, Scævolas, Metellos, Scauros, Marios, Craſſos, Marcellos atque Aufidos, quorum non minor in luctu, quàm in bellis virtus fuit, & quorum orbitates in conſolationis libro Tullius explicavit, ne videar potiùs aliena, quàm noſtra quæſiſſe. Quamquam & hæc in flagellationem noſtri breviter dicta ſint; ſi non præſtet fides, quod exhibuit infidelitas.*

VERS. 6. SANCTI ERUNT DEO SUO] putà remoti ab omni contaminatione, immunditia, ritu, & cæremoniis turpibus & profanis, quas Gentiles in funeribus adhibent.

ET NON POLLUENT NOMEN EJUS) q.d. Itaque non polluent nomen, famam & dignitatem ſacerdotalem; ac proinde nec famam Dei, cujus ipſi ſunt miniſtri & ſacerdotes.

INCENSUM (hebraicè eſt *ignitiones*, quod Septuag. vertunt *ſacrificia*, Noſter verò *incenſum*, quod igne adoletur) ET PANES propoſitionis DEI SUI OFFERUNT, ET IDEO SANCTI ERUNT) Hebr. *ideo ſanctitas erunt*. q.d. Ideo ſanctiſſimi erunt & puriſſimi, ut videantur eſſe ipſa ſanctitas.

Sacerdotes ſint ſanctiſſimi & quaſi ipſa ſanctitas.

Tropolog. incenſum eſt oratio; panes Dei ſunt Sancti, qui fide & bonis operibus Deum paſcunt ac ſeipſos in Chriſti corpus trajiciunt: hos ſacerdotes Deo offerunt, quia doctrina ſua ad credulitatem illos perducunt: juſtum ergo eſt ut ipſi ſancti ſint, qui alios ad ſanctitatem invitant. Ita Radulphus.

VERS. 7. SCORTUM ET VILE PROSTIBULUM NON DUCENT (ſacerdotes) UXOREM) *Proſtibulum* tam hic, quàm Deuter. 23. 18. & Joelis 3. v. 3. eſt meretrix, quæ corpus & pudicitiam ſuam proſtituit. Septuag. vertunt *βεβηλωμένην profanatam*, id eſt violatam & pollutam: hoc enim ſignificat Hebr. חללה *chalala*: ſic apud Plautum, & alios Latinos ſcriptores, *proſtibulum* non tantùm locum turpitudinis, putà lupanar, ſed & ipſam meretricem, viliſſimam & abjectiſſimam ſignificat.

Proſtibulum vocatur meretrix quæ ſe proſtituit.

Tropolog.

Tropolog. uxor eſt vivendi forma, accipit eam generis ſui, qui Deum creatorem, & Patres ſanctos reſpicit, atque ex illorum forma vivit. Scortum verò, vile proſtibulum, & repudiatam ducit, qui mundi hujus amatoribus conformatur. Ita Radulphus.

VERS. 8. SINT ERGO SANCTI, QUIA ET EGO SANCTUS SUM, DOMINUS, QUI SANCTIFICO VOS) qui ſanctitatem meam vobis communico, deſignando & conſecrando vos mihi ſacerdotes. Secundò, *ſanctifico*, id eſt jubeo vos eſſe ſanctos.

VERS. 9. SACERDOTIS FILIA SI DEPREHENSA FUERIT IN STUPRO, ET VIOLAVERIT NOMEN PATRIS SUI, FLAMMIS EXURETUR) Propter dignitatem patris ſacerdotis, punitur fornicatio ſimplex filiæ ejus, morte ignis: non verò punitur fornicatio aliarum. nam filias civium fornicantes non fuiſſe punitas, colligitur Exodi 22. 16. niſi ſe venditaſſent poſtea ut virgines, & hac ratione ſponſum decepiſſent; tum enim re comperta lapidabantur, ſicut adulteræ, ut patet Deut. 22. 20. Hoc diſcrimen verba legis hujus ſignificant, cùm cauſam afferunt, eò quòd *violaverit nomen patris ſui*: quaſi dicat, Quia fornicatione ſua gravem inuſſit notam & ignominiam patri ſacerdoti, ideo comburetur. Sic & Gentiles Romani Veſtales virgines in fornicatione deprehenſas vivas defodiebant: adulteras autem fœminas licet aliqua damnatione, nulla tamen morte plectebant: *Uſque adeo gravius putabant adyta divina, quàm humana cubilia eſſe vindicanda*, ait S. Auguſt. lib. 3. de Civit. cap. 5.

Exuri jubetur filia ſacerdotis, nō laici, ſi fornicetur.

Sic & Romani Veſtales fornicātes defodiebant adulteris verò vitam non donabant.

VERS. 10. PONTIFEX, SUPER CUJUS CAPUT FUSUM EST UNCTIONIS OLEUM, CAPUT SUUM NON DISCOOPERIET) Sept. τὴν κεφαλὴν οὐκ ἀποκιδαρώσει, *caput ſuum non decidarabit*, id eſt cidari ſua non nudabit, ſcilicet ad plangendum mortuum, ut hac ratione Allegoricè ſignificet imperturbabile, immobile & æternum Chriſti ſacerdotium, quod nunquam auferetur, inquit Cyril. l. 12. de Adorat. pag. 249

Unctio pontificis, ſacerdotum & regis erat diſpar.

Nota Solus pontifex ungebatur in capite, & ideo non lugebat ullos mortuos, ne quidem parentes. Minores ſacerdotes ungebantur tantùm in pollicibus manuum & pedum, & ſuper aures, veſteſque eorum aſpergebantur ſanguine arietis immolati, mixto cum oleo ſacræ unctionis; & ideo poterant quidem lugere cōſanguineos deſigna-

Google

tos verſ. 2. non tamen alios. Reges verò nec in capite, nec in manibus, nec in veſtibus ungebantur oleo ſacro, ſed tantùm oleo ſimplici & vulgari; & ideo poterant lugere omnes mortuos quos volebant.

VERS. 11. AD OMNEM MORTUUM NON INGREDIETUR) *Ad omnem non*, id eſt, *ad nullum*, q.d. Non ingredietur domum in qua eſt cadaver quodcumque. ita Vatablus.

Pontifex non poterat lugere parentes, cur? SUPER PATRE QUOQUE SUO ET MATRE NON CONTAMINABITUR) q.d. Si moriatur pater aut mater, non planget eos pontifex exteriori ritu & ſigno, nec funus eorum comitabitur. *Poſtulat enim*, inquit Philo lib. 2. de Monarchia; *lex in eo viro præſtantiorem homine indolem, quippe qui Deo ſit familiaris præ cæteris, ſitus in quodam divinæ humanæque naturæ confinio, ut hoc mediatore Deus propitietur hominibus.* Id imitati ſunt Gentiles. unde apud Romanos flamini Diali non licebat, *locum in quo buſtum erat ingredi vel mortuum attingere*, teſte Agellio lib. 10. cap. 15. imò, *nec tibias funebres audire*, teſte Feſto. Quid? quòd flaminicæ non licebat habere ſoleas aut calceos morticinos, id eſt ſactos ex pecudibus ſponte mortuis, teſte Servio in 4. Æneid. *Quoniam*, inquit, *ſua morte exſtincta omnia funeſta ſunt.* Hinc etiam pontifex ſi quando funebrem haberet orationem, velum ante mortuum expandebatur, quod oculos ipſius à funere arceret. Audi Senecam Conſolat. ad Martiam c. 15. *Tiberius Cæſar, & quem genuerat, & quem adoptaverat, amiſit: ipſe tamen pro roſtris laudavit filium, ſtetitque in conſpectu poſito corpore, interiecto tantùm velamento, quod pontificis oculos à funere arceret.*

Idem fecit Auguſtus Cæſar in funere Agrippæ, teſte Dione lib. 54. nam ipſi Cæſares erant & pontifices uſque ad Conſtantinum Imp. qui ſe pontificatu hoc gentilitio jam Chriſtianus abdicavit. Idem Dio loquens de Tiberio in funere Auguſti: *Tiberio*, inquit, *impunitas data, quòd cadaver (prohibitum enim hoc erat) tetigiſſet, ac comiſſatus fuiſſet.*

Allegoricè. Allegor. S. Bernard. ſerm. 1. de Circumciſion. initio, *Chriſtus*, inquit, *eſt ſummus ſacerdos, quem nec ſuper patre, nec ſuper matre contaminandum, prophetatum eſt potiùs, quàm mandatum. eſt enim illi Pater ab æterno, ſed Deus, in quem peccatum non cadit: eſt & mater, ſed virgo, nec parere potuit incorruptio corruptelam.*

VERS. 12. NEC EGREDIETUR DE SANCTIS) de ſanctuario, ſi, quando ibi conſtitutus eſt, contingat mori etiam patrem aut matrem. Nec enim pontifex domi exiſtens debebat ire ad ſanctuarium, ſi quis ſuorum moreretur: ſed ſi exiſteret in ſanctuario, non licebat ei ob mortem patris aut matris illud, ejuſque ſacra munia relinquere, & exire ad funus; ratio ſubditur,

NE POLLUAT SANCTUARIUM DOMINI) q.d. Ne injuriam & ignominiam inferat ſanctuario, illud deſerendo, ut ſuper mortuo indecenter plangat. Rurſum *ne polluat*, quia ſi ipſe pollutus ſuper mortuo rediret ad ſanctuarium, pollueret illud.

Cæremonialia an & quæ ſervarent Hebræi in deſerto. Notat hic Abulenſ. ab Hebræis peregrinantibus in deſerto per 40. annos non fuiſſe ſacrificatum, niſi in monte Sinai, ac proinde eos deinceps in deſerto non fuiſſe obligatos ullis præceptis cæremonialibus, ſed tantùm moralibus & judicialibus. Ratio eſt, quia cæremonialia præcepta tantùm ſancita erant in ordine ad ſacrificia. ceſſantibus ergo ſacrificiis ceſſabant & alia cæremonialia. Excipe, ea quæ Deus ſpecialiter excepit Num. 5. verſ. 2. videlicet leproſum, ſeminifluum, & immundum ſuper mortuo: hi enim immundi erant, & ſeparandi juxta ritum & cæremoniam præſcriptam cap. 13. quare ut hi expiarentur, opus erat cinere vitulæ rufæ, de qua Num. 19. hanc ergo in deſerto crematam fuiſſe, dicere neceſſe eſt: nam polluti ſuper mortuo hoc cinere expiabantur. Hinc ſequitur, ſacerdotes etiam in deſerto debuiſſe ſervare legem hic præſcriptam, ut ſcilicet non plangerent mortuos. *Servarunt expiationes & ſabbata.* Pari modo in deſerto non ſervarunt Hebræi feſta, niſi ſabbatum: nam ſabbatum violans lapidatus eſt in deſerto, Num. 15. 35.

VERS. 13. *Pontifex debebat ducere virginem, cur?* VIRGINEM DUCET (pontifex) UXOREM) Juſſit id Deus, ob honeſtatem & dignitatem ſummi ſacerdotii: idque Primò, quia non decuiſſet, ſummum pontificem ab alio vitiatam & cognitam ducere. Secundò, *ut factum ſemen intacta puraque virginis alvo caperetur, nec ullo* modo miſcerentur huius natales cum aliis familiis, inquit Philo lib. 2. de Monarch. *Prima cauſa. Secunda.* Tertiò, ut inita cum nondum depravatis animis conſuetudine, faciliùs eas ſuis moribus pontifices accommodarent. *Tertia.* Sequaces enim & flexiles ad virtutem ſunt mentes virginum, & ad diſciplinam promptiſſimæ.

Tropol. Tropologicè, S. Cyrillus lib. 12. de Adorat. *Significabatur*, ait, *per hoc coniugium pontificis cum virgine, quòd Chriſtus non cum impiis & corruptis animis ſed cum caſtiſſimis & puriſſimis, tamquam virginibus ſpiritualiter verſaretur eaſque fœcundas redderet; ac ſibi genere iunctas appellaret.*

Allegoriæ. Allegoricè Chriſtus, inquit Radulphus, deſpondit ſibi, non Synagogam corruptam, & à ſe repudiatam, ſed Eccleſiam ex Gentibus; quam, cùm eſſet meretrix, adamavit, & ut dignè eam ſibi conjungeret, virginem fecit; & nobilem, nunc motibus, poſtea manſionibus.

VERS. 14. SORDIDAM] Chald. *profanatam*, id eſt vitiatam & pollutam, ita Septuag. puram enim planè decebat eſſe uxorem pontificis. Ita Julius Cæſar dimiſit Pompeiam uxorem, quam corruptam eſſe à Clodio rumor ferebat. quo nomine cùm Clodio eſſet dictus dies, citatus ipſe teſtis nihil de ea ſiniſtri dixit: & interroganti actori. Cur ergo eam dimiſiſti? reſpondit: *Quia Cæſaris uxorem ab omni ſiniſtra ſuſpicione liberam planèque puram eſſe oportet.* Idem dicendum erat hic pontifici. Tertul. l. de Monogamia, hic addit: *Sacerdotes mei non plus nubent*; quaſi ſecundæ nuptiæ eis hic interdictæ fuerint, debuerintque ipſi eſſe monogami. Fortè editio Theodotionis, aut Symmachi aliquid tale habuerit, ut ſuſpicatur Pamelius. nam nec Septuag. nec Hebræa id habent: quamquam hic vacillet fides Tertulliani, ſcripſit enim ipſe hunc librum in hæreſi: contendit enim ipſe hoc libro, ſecundas nuptias Chriſtianis eſſe illicitas; qui eſt error exploratus,

Pontifex non tenebatur uxorem ducere ex tribu ſacerdotali. SED PUELLAM DE POPULO SUO] Addit Philo, pontificem non potuiſſe ducere uxorem niſi ſacerdotalis generis; ſed hoc non liquet ex lege divina, imò contrarium potius inſinuant hiſtoriæ; ex iis enim conſtat, ſolere pontifices ducere filias principum & regum, qui non erant ex Levi, ſed ex Juda. ſic Joiadas duxit Joſabet filiam Jotam regis Juda, ut teſtatur Joſephus l. 9. Antiq. c. 7.

VERS. 15. NE COMMISCEAT STIRPEM GENERIS SUI VULGO GENTIS SUÆ] q.d. Non accipiat uxorem de vulgo, ſed nobilem. Septuag. vertunt, *non profanabit ſemen ſuum in populo ſuo*, idque Primò, ob dignitatem ſacerdotii. *Pontificis uxor debebat eſſe nobilis, cur?* Secundò, ut pontifex reges & principes quibuſcum affinitate jungitur, tanto liberiùs & meliùs cultum Dei, & veram religionem edoceat.

Sanctifico, id eſt iubeo eſſe ſanctū. EGO DOMINUS QUI SANCTIFICO EUM] qui iubeo eum eſſe ſanctum, & abſtinere à contaminatione vulgaris & plebeiæ uxoris; ita accipitur *ſanctifico* v. 8. & 23. & c. præc. v. 8.

VERS. 17. & 18. HOMO DE SEMINE TUO QUI HABUERIT MACULAM (deformitatem talem quales ſequuntur) NON OFFERET PANES (propoſitionis, quos minores etiam ſacerdotes per ſingula ſabbata offerunt recentes, ablatis prioribus) DEO SUO, NEC ACCEDET AD MINISTERIUM EJUS] Hæc verba non ſunt in Hebræo, ſed intelliguntur: habentes enim maculam arcebantur tam ab altari holocauſtorum, thymiamatis, & candelabro, quàm à menſa panum propoſitionis.

VERS. 18. *Maculæ facientes hominē irregularem ad ſacerdotiū.* SI CÆCUS FUERIT (ecce hæ ſunt maculæ quæ faciunt irregularem, ut habens aliquam ex eis, ſacerdos Aaronicus eſſe nequeat) SI CLAUDUS. SI PARVO, VEL GRANDI, VEL TORTO NASO] Pro *ſi parvo* hebraicè eſt חרם *charum*, quod Hebræi ſimum vertunt, licet, ſi originem & radicem ſpectes, propriè non naſum, nec ſimum, ſed exciſum ſignificet. Sic pro *grandi vel torto naſo*, hebraicè eſt שרע *ſarua*, quod propriè ſignificat excreſcentem, qualis eſt grandis vel retortus naſus, cui proinde hoc nomen appropriarunt Hebræi. Hebræi præter has maculas, aſſignant alias centum & quadraginta, quæ hominem inhabilem faciunt ad ſacerdotium, vide libellum præceptorum præcepto negativo 308.

VERS. 19. 59. & 22. SI FRACTO PEDE, SI MANU, SI GIBBUS, (gibboſus) SI LIPPUS (ita & Septuag. & Chald. Hebraicè eſt דק *dac*, id eſt qui tenuibus vel tenerioribus eſt oculis, uti ſunt lippi) SI ALBUGINEM HABENS

IN

IN OCULO, SI JUGEM SCABIEM; SI IMPETIGINEM IN CORPORE: (impetigo genus eſt ſcabiei ſiccæ, per cutem pruritu proterpens) VEL HERNIOSUS. OMNIS QUI HABUERIT MACULAM (aliquam ex iam dictis) NON ACCEDET OFFERRE HOSTIAS DOMINO, NEC PANES DEO SUO] Repetit id quod præceſſit, panes ergo hic idem ſunt quod hoſtiæ & ſacrificia, quæ ſunt quaſi panis, id eſt cibus Dei, ita Chald. & Septuag. Unde ſequitur: *Veſcetur tamen panibus, qui offeruntur in ſanctuario*, id eſt comedet de carnibus & ſacrificijs Deo oblatis, ita Abulenſ. & alii. Itaque à pari ex phraſi Hebræa, rectè caro Chriſti in Eucharistia Deo oblata vocatur *panis* à S. Johanne cap. 6. & à S. Paulo 1. Corinth. 11. maximè, quia ſub ſpeciebus panis deliteſcit: non autem è contrario, rectè ipſe panis vocatur corpus & caro, ut de pane dicas, *Hoc eſt corpus meum*, id eſt, hic panis eſt corpus meum. Sic quoque accipitur *panis* pro victimis, cap. ſeq. v. ult.

Victima vocatur panis, id eſt cibus Dei.

Sic caro Chriſti in Euchariſtia vocatur panis.

VERS. 23. ITA DUMTAXAT INTRA VELUM (intra tabernaculum vel ſanctum) NON INGREDIATUR, ut adoleat thymiama, accendat lucernas, & ponat in menſa panes propoſitionis, NEC ACCEDAT AD ALTARE] holocauſtorum, ut offerat victimas.

EGO DOMINUS QUI SANCTIFICO EOS] qui jubeo eos eſſe ſanctos, & puros ab omni indecentia & macula. Hæc omnia, ait Philo, referenda figuratè ſunt ad perfectionem animæ, nam ſi mortale corpus ſacerdotis inſpici oportet, ne quo contactum ſit vitio, quanto magis immortalem animam formatam ad Dei imaginem? ita ipſe lib. 2 de Monarch.

Symbolicus ſenſus Philonis.

Tropol. macularum ſacerdotis.

Tropologicè, S. Gregor. 1. p. Paſtor. cap. ult. & ex eo Radulphus, *Cæcus eſt, qui tenebris præſentis vitæ preſſus, quò greſſum operis porrigat, neſcit: claudus, qui videt quidem, ſed per infirmitatem mentis quæ videt, perfectè implere non valet: naſo eſt parvo, cui parva eſt diſcretio*. Unde Cantic. 7. dicitur; *Naſus tuus ſicut turris, quæ eſt in Libano: quia S. Eccleſia, quæ ex ſingulis cauſis tentamenta prodeant, per diſcretionem conſpicit, & ventura vitiorum bella ex alto deprehendit: naſus grandis & tortus eſt, diſcretionis ſubtilitas immoderata, quæ dum pluſquam decet excreverit, actionis ſuæ rectitudinem ipſa confundit. Eſt fracta pede vel manu, qui bonorum operum exors vacat*; vel, ut S. Cyrillus l. 12. de Adoratione, qui non integrè ad probas actiones graditur, ſed opus Dei facit imperfectè & negligenter *Gibboſus eſt, quem terrena ſollicitudo deprimit, ne umquam ſuperna reſpiciat: lippus eſt, cuius ſenſum & mentem natura exacuit, ſed converſationis pravitas confundit: albuginem habet, qui candorem iuſtitiæ vel ſapientiæ ſibi tribuens, à luce ſuperna cognitionis ſe per arrogantiam excludit: iugem habet ſcabiem, cui carnis petulantia dominatur; impetiginem, cui avaritia: hernioſus eſt, qui in abditis, id eſt in mente, pondus turpitudinis geſtat*, ita & Theodoret. q. 30. & Cyrillus ſuprà.

Jam, ſi tantam munditiem exegit Deus à Judæis beſtias immolantibus, quantam exigit à ſacerdotibus, & Chriſtianis corpus Domini offerentibus, & manducantibus? Narrat Johannes Moſchus in Prato Spirituali c. 150. Epiſcopum Rumeliæ celebrantem coram Agapito Papa, cùm ſiſteret eò quòd de more non videret Spiritum ſanctum in hoſtiam viſibiliter deſcendere, rogatum ab Agapito moræ cauſam, reſpondiſſe; Diaconum qui flabellum tenet, removete ab altari. Eo remoto ſolita ſigna apparuerunt, ipſeque ſacrificium perfecit. Ecce Diaconi improbitas retardavit ſacrificium tam ſancti Epiſcopi. Idem S. Chryſoſtomo contigiſſe, ob Diaconum conjicientem oculos in mulierem, narrat Metaphraſtes in Vita S. Chryſoſt. Hanc ergo herniam fugiant Chriſtiani.

Narrat Palladius in Lauſiac c. 20. presbyterum quemdam in fornicationis ſtatu celebrantem, à Deo fuiſſe percuſſum cancro, qui caput eius ita exederat, ut ipſum os totum appareret in vertice: hunc B. Macarius manus impoſitione curavit, cùm antè ſpopondiſſet ſe non ampliùs peccaturum, neque altari miniſtraturum, ſed ſortem laicam amplexurum.

È contrario puris & ſanctis, Chriſtus & angeli in ſacrificio aſſiſtunt & miniſtrant, quin & ſubinde ſacram hoſtiam deferunt.

Angeli dant Synaxin Sanctis.

Ita S. Catharinæ Senenſi virgini ſanctiſſimæ, concupiſcenti communionem, nec ob quorumdam murmurationes ſumere valenti, Chriſtus ipſe particulam hoſtiæ conſecratæ detulit ex altari, uti teſtatur Raymundus Capuanus, è cuius manibus ſacra hoſtia eſt, libr. 2. Vitæ eius cap. 2.

Ita S. Barbaræ, inter duos angelos cubiculum intrantis, ductu, Euchariſtiam ex ipſorum manibus lætiſſimus accepit (quod in periculoſo morbo maximè concupierat) S. Stanislaus Koſtka, novitius noſtri Ordinis, uti refert noſter Sachinus in eius Vita, & P. Ribaden. libr. 3. Vitæ Franc. Borgiæ c. 9.

B. Macarius narravit Palladio, ut ipſe ait in Lauſiaca c. 20. *ſe obſervaſſe tempore communionis, ſe Marco exercitatori numquam dediſſe oblationem, ſed ei angelum dediſſe ex ara; ſolùm autem ſe vidiſſe digitum manus eius qui dabat.*

S. Onuphrius in eremo ſingulis ſeptimanis Euchariſtiam ex manibus angelorum percipiebat, indeque tam cæleſtis & angelicus evaſit, ut patet ex eius Vita. Plura afferam Num. 4. in fine.

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRæſcribitur, ut immundi & alienigenæ ab eſu victimarum abſtineant. Secundò, v. 18. deſcribuntur maculæ quibus victima carere debet.

1. LOcutus quoque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere ad Aaron & ad filios eius, ut caveant ab his quæ conſecrata ſunt filiorum Iſrael, & non contaminent nomen ſanctificatorum mihi, quæ ipſi offerunt, ego Dominus. 3. Dic ad eos: & ad poſteros eorum: Omnis homo, qui acceſſerit de ſtirpe veſtra ad ea quæ conſecrata ſunt, & quæ obtulerunt filii Iſrael Domino, in quo eſt immunditia, peribit coram Domino, ego ſum Dominus. 4. Homo de ſemine Aaron, qui fuerit leproſus, aut patiens fluxum ſeminis, non veſcetur de his quæ ſanctificata ſunt mihi, donec ſanetur. Qui tetigerit immundum ſuper mortuo, & ex quo egreditur ſemen quaſi coitus, 5. & qui tangit reptile, & quodlibet immundum, cuius tactus eſt ſordibus, 6. immundus erit uſque ad veſperum, & non veſcetur his quæ ſanctificata ſunt: ſed cum laverit carnem ſuam aqua, 7. & occubuerit ſol, tunc mundatus veſcetur de ſanctificatis, quia cibus illius eſt. 8. Morticinum & captum à beſtia non comedent, nec polluentur in eis, ego ſum Dominus. 9. Cuſtodiant præcepta mea, ut non ſubiaceant peccato, & moriantur in Sanctuario, cùm polluerint illud, ego Dominus qui ſanctifico eos. 10. Omnis alienigena non comedet de ſanctificatis, inquilinus ſacerdotis & mercenarius non veſcentur ex eis. 11. Quem autem ſacerdos emerit, & qui vernaculus domus eius fuerit, hi comedent ex eis. 12. Si filia ſacerdotis cuilibet ex populo nupta fuerit: de his quæ ſanctificata ſunt, & de primitijs non veſcetur. 13. ſin autem vidua, vel repudiata, & abſque liberis reverſa fuerit ad domum patris ſui; ſicut puella conſueverat, aletur cibis patris ſui. Omnis alienigena comedendi ex eis non habet poteſtatem. 14. Qui comederit de ſanctificatis per ignorantiam, addet quintam partem cum eo quod comedit, & dabit ſacerdoti in Sanctua-

ctuarium. 15. Nec contaminabũnt ſanctificata filiorum Iſrael, quæ offerunt Domino: 16. ne fortè ſuſtineant iniquitatem delicti ſui, cùm ſanctificata comederint, ego Dominus qui ſanctifico eos. 17. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen dicens: 18. Loquere ad Aaron & filios eius, & ad omnes filios Iſrael, diceſque ad eos: Homo de domo Iſrael, & de advenis qui habitant apud vos, qui obtulerit oblationem ſuam, vel vota ſolvens, vel ſponte offerens, quidquid obtulerit in holocauſtum Domini, 19. ut offeratur per vos, maſculus immaculatus erit ex bobus, & ovibus, & ex capris. 20. ſi maculam habuerit, non offeretis, neque erit acceptabile. 21. Homo qui obtulerit victimam pacificorum Domino, vel vota ſolvens, vel ſponte offerens, tam de bobus quàm de ovibus, immaculatum offeret, ut acceptabile ſit: omnis macula non erit in eo. 22. Si cæcum fuerit, ſi fractum, ſi cicatricem habens, ſi papulas, aut ſcabiem, aut impetiginem: non offeretis ea Domino, nec adolebitis ex eis ſuper altare Domini. 23. Bovem & ovem, aure & cauda amputatis, voluntariè offerre potes, votum autem ex eis ſolvi non poteſt. 24. Omne animal, quod vel contritis, vel tuſis, vel ſectis ablatiſque teſticulis eſt, non offeretis Domino, & in terra veſtra hoc omnino ne faciatis. 25. De manu alienigenæ non offeretis panes Deo veſtro, & quidquid aliud dare voluerit: quia corrupta & maculata ſunt omnia: non ſuſcipietis ea. 26. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens. 27. Bos, ovis & capra, cùm genita fuerint, ſeptem diebus erunt ſub ubere matris ſuæ: die autem octavo, & deinceps offerri poterunt Domino. 28. Sive illa bos, ſive ovis, non immolabuntur una die cum fœtibus ſuis. 29. Si immolaveritis hoſtiam pro gratiarum actione Domino, ut poſſit eſſe placabilis. 30. eodem die comedetis eam, non remanebit quidquam in mane alterius diei, ego Dominus. 31. Cuſtodite mandata mea, & facite ea, ego Dominus. 32. Ne polluatis nomen meum ſanctum, ut ſanctificer in medio filiorum Iſrael, ego Dominus qui ſanctifico vos, 33. & eduxi de terra Ægypti, ut eſſem vobis in Deum, ego Dominus.

Vers. 2. LOQUERE AD AARON ET AD FILIOS EIUS, UT CAVEANT (ut abſtineant: hebraicè, *ut ſeparentur*, quando videlicet ipſi ſunt immundi) AB HIS QUÆ CONSECRATA SUNT] quæ Deo quomodolibet oblata ſunt. Secùs erat de iis quæ nudè offerebantur, non Deo in ſacrificium, ſed Levitis & ſacerdotibus in alimoniam, uti erant decimæ & primitiæ: hæc enim Deo ſolemni ritu non erant oblata, nec eorum pars erat Deo ſacrificata; unde iis poterant veſci Levitæ etiam immundi, imò poterant ea vendere laicis, & commutare rebus aliis.

ET NON CONTAMINENT NOMEN SANCTIFICATORUM MIHI] q.d. Ne contaminent ſacra mea, ne mihi ſanctificatis & oblatis notam impuritatis aſpergant: noſter Interpres in Hebræo legit קדשי *kadaſchai*, id eſt ſanctificatorum mihi, iam alii punctis legunt קדשי *kodſci*, id eſt ſanctitatis meæ, q.d. Nomen ſanctum meum.

Verùm meliùs Noſter legit *kadaſcai*, quia ſequitur, *quæ mihi offerunt*, hæc enim ſont ſanctificata Deo.

Vers. 3. DIC AD EOS ET AD POSTEROS EORUM] manda ut hæc lex ſervetur apud poſteros, maximè quia illi ſoli eam reipſa implebont & exequentur: nam præſentes tantùm eam audiunt & recipiunt, non verò eam implebunt. Ratio eſt, quia cæremoniales hæ leges non ſunt obſervatæ in deſerto, tum quia in eo non erat ſtabile tabernaculum nec domicilium tũ quia in eo non habebant commercia cum Gentibus, ut emerent thus, vinum, mel, animalia, aliaque quæ Deus ſibi offerri & ſacrificari iuſſit: unde & ea ſolo manna ibidem vixerunt per 40. annos. Vide dicta c. præced. v. 12.

OMNIS HOMO QUI ACCESSERIT, comedendi cauſa, AD EA QUÆ CONSECRATA SUNT, IN QUO EST IMMUNDITIA (quæ explicatur v. 4. ſcilicet ſi ſit leproſus, ſemine pollutus, ſi tetigerit mortuum, vel reptile, ſi comederit morticinum) PERIBIT CORAM DOMINO] Hebr. *exſcindetur anima illa à facie mea*, id eſt à me, ut vertunt Septuag.

Immundi arcebantur carnibus ſacris quia hæ erãt typus Eucharistiæ.

Nota. Deus hìc tam graviter & ſeverè ſancit, ne immundi ad res ſacras, & ſacrificiorum carnes comedendas accederent, partim ob reverentiam ſacrorum, & ſui cultus, partim Alleg. ad præſignandum, quàm ſtrictè exacturus eſſet puritatem animæ, in ſumentibus communionem corporis & ſanguinis Domini, quod novum eſt ſacrificium legis novæ, veteribus hiſce omnibus adumbratum, ita Abulenſ. de quo vide S. Baſilium ſerm. 2. de baptiſ. c. 2. & 3.

Sacerdotes impuros punit Deus.

Meritò ergo in impuros ſacerdotes & clericos vindicta Dei deſævit Audi exempla.

Exempla.

Gregor. Toronenſis libr. 5. hiſt. Francor. cap. 5. Cùm per mortem, inquit, Silveſtri ſedes Eccleſiæ Lingonicæ vacaret, Lingonici Epiſcopum flagitantes, Pappolum, qui quondam Archidiaconus Anguſtodunenſis fuerat; accipiunt: qui multa, ut aſſerunt, egit iniqua, quæ à nobis prætermittuntur, ne detractores fratrum eſſe videamur: tamen qualem habuerit exitum, non omittam. Anno octavo epiſcopatus ſui, dum diœceſes ac villas Eccleſiæ circumiret, quadam nocte dormienti apparuit illi B. Tetricus vultu minaci. cui ita: *Quid tu*, inquit, *hic Pappole: ut quid ſedem meam polluis? ut quid Eccleſiam pervadis? ut quid oves mihi creditas ſic diſpergis? cede loco, relinque ſedem, abſcede longiùs à regione.* Et hæc dicens, virgam quam habebat in manu, pectori eius cum ictu valido impulit. In quo ille evigilans, dum cogitat quid hoc eſſet, fixè in loco illo defigitur ac dolore maximo cruciatur. Abhorret cibum potumque, & mortem iam ſibi proximam præſtolatur. Quid plura? tertia die cùm ſanguinem ore proiiceret, expiravit. Exinde elatus, Lingonas eſt ſepultus.

Audi Petrum Damiani Oſtienſ. Epiſcop. in epiſt. ad Hildebrandum Papam tom. 3. Bibliot. SS. Patrum: *Iſtud autem*, ait, *ad memoriam redit, quod in Beneventana olim urbe conſtitutum me audire contigit. Princeps eiuſdem civitatis presbyterum ſanctæ converſationis virum, & in divinis officiis, ac præcipuè in ſolemnitate Miſſarum indeſinenter aſſiduum excolebat: qui cùm quotidie ſacris myſteriis reverenter inſiſteret, angelus Domini ex conſuetudine veniebat, & vidente principe Sacramentum Dominici corporis ex offerentis manibus aſſumebat. Sed ò criminalis vitæ huius lubrica & incerta conditio! Nam qui angelicis fruebatur obſequiis, in fœdæ luxuriæ voraginem repentè prolapſus eſt. Quid plura? Peragendi myſterii ſacri tempus advenit; conſuetudine foris exigente presbyter compellitur, ſed graviter intus conſcientia remordente torquetur: ornatur, accedit, trepidat, palpitat; tamen offerre præſumit. Iam ecce angelus, ut aſſuetus fuerat, venit, & inſpectante principe ſpongiam infectam aqua ſuper caput illius expreſſit, omneſque ſordes atque ſqualores, quos ex corpore illius antè contraxerat, membris eius omnibus iterum ſuperfudit. Hoc viſo princeps admiratus obſtupuit, presbyterumque ſemotis omnibus ſecretè convenit. Inquiſitus itaque presbyter ſi noviter aliquid criminis admiſiſſet, primò quidem perhorreſcens, facinus abnegat; deinde malè ſibi conſcius, ac principis auctoritate compulſus, tandem corruiſſe ſe nocte præterita in quamdam eiuſdem principis cubiculariam confitetur.*

Audi eumdem in epiſt. ad Taurinenſem Epiſcopum, & ex eo Baronium to. 11. anno Chriſti 1057. *Cùm Stephanus Papa, qui zeli Phinees æmulabatur ardorem, omnes clericos Romæ, qui poſt interdictum Papæ Leonis incontinentes extiterant, de conventu clericorum, & choro eccleſiæ præcepiſſet exire; ne quamquam relictis feminis per pœnitentiæ ſe lamenta corrigerent; tamen quia ſancto viro inobedientes fuerant, & de ſacrario ad tempus exirent, & celebrandæ Miſſæ licentiam de cætero non*

re non ſperarent. *Juxta canonicam B. Cæciliæ trans Tiberim* A *conſtitutam presbyter habitabat, qui nec fœminam ullo modo quieſcebat abjicere, nec unquam poterat hæc ſtatuta niſi vana prorſus & frivola judicare. Quadam itaque die dum incolumis, vegetus ac robuſtus exiſteret, veſpertinis horis ad quieſcendum ſe in lecto compoſuit; ſed repentina divinæ ultionis animadverſione percuſſus, manè repertum eſt cadaver exanime. Illico præfatæ canonicæ religioſi duos ad me clericos direxerunt, quid tali deberent mortuo conſulentes. Nos, ſi rem rectè tenemus, conſilium dedimus, ut eum quidem, quia presbyter fuerat, penes eccleſiam ſepelirent; ſed nullum ei vel hymnorum, vel pſalmodiæ officium redderent, quatenus & inceſtis terror accreſceret, & caſtitatis gloria germinantiùs pullularet, & certè dignus videretur ut mortuus (juxta Prophetam) ſepulturam poſſideat aſini, qui dum viveret, humana contempſit lege conſtringi.*

S. Epiphanius (ut ex Metaphraſte refert Surius in Vita ejus c. 28. die 12. Maii) B *Conſtantiæ Epiſcopus hoc tempore oblationis ſervabat: nunquam eam perficiebat, donec vidiſſet viſionem. Conſueverat que præfari verba quædam, & ei ſtatim revelabatur. Cùm itaque aliquando ter dixiſſet ſermonem, nulla ei ſeſe obtulit viſio. Cùm is autem lugeret, & oraret, ut ſibi cauſa ſignificaretur, primus obſervat Diaconum, qui à ſiniſtris tenebat ventilabrum miniſtratorium. Quem cùm obſervaret, conſiderat Epiphanius in ejus fronte apparere lepram. Nulli autem erat manifeſtam, Diaconum eo morbo laborare. Epiphanius itaque manum extendit, & inſtrumentum levavit miniſtratorium, ei benignè dicens: Vade, fili, in domum tuam, & ne modo ſumas divina myſteria. Ipſe autem ſtatim egreſſus eſt, & ivit in domum ſuam, datque Epiphanius officium alii Diacono. Deinde ex priore ſciſcitatur cauſam: cumque is diceret, quòd illa nocte dormierat cum uxore; accerſito toto ordine ſacrato, eis benignè dixit Epiphanius: Quicumque ô filii, clero digni eſtis habiti, ſolvite calceamenta veſtra, ut non in iis ingrediamini, & ut colatis virum ſanctum, qui in Eccleſia prædicat & dicit, Et habentes uxores tamquam non habentes. Exhinc ergo non ampliùs ordinabat Epiphanius eos, qui habent uxorem, ſed viros ſanctos, qui vitam exercebant monaſticam, & viduos viro probatos. licebat tunc verè videre Eccleſiam, tamquam pulchram ſponſam ornatam ſacerdotio.*

C

Auſculta Vvillelm. Malmesbur. de geſt. Anglor. l. 2. *Henricus Imp. habebat clericum in curia ſua, qui & literarum peritiam, & vocis elegantiam vitio corporis deformabat. quòd meretriculam villa vehementer ardebat; cum qua nocte ſolemni voluntatem manè ad Miſſam Imperatoris aperta fronte aſtabat. Diſſimulata ſcientia, mandat ei Cæſar, ut ſe paret ad Evangelium, quòd ejus melodia delectaretur: erat enim Diaconus. Ille pro peccati conſcientia, multis præſtigiis ſubterfugere; Imperator contrà nuntiis urgere, ut probaret ejus conſtantiam, ad extremum prorſus abnuenti, Ego, inquit Cæſar, quia non vis parere mihi in tam facili obſequio, exterrem te totius terra mea præcipio. Clericus amplexus ſententiam abſceſſit continuò. miſſi pediſſequi qui eum perſequerentur, ut, ſi perſeverandum putaret, jam urbem egreſſum revocarent. Ita cunctanter compilatis omnibus & ſuis, & in ſarcinulas compoſitis, jam profectum, magnaque violentia retractum Henrici præſentia ſuſtinuit. Qui lætus ſubridens: Probè, ait, feciſti, & gratulor probitati tuæ quod pluris penderis Dei timorem, quam patriam; reſpectum cæleſtis iræ, quam minas meas: quapropter habeto epiſcopatum, qui primus in Imperio meo vacaverit; tantum indecenti amori renuntiet.*

Denique nota eſt tragœdia infelix & terribilis Udonis Marpurgenſis Epiſcopi, quam fusè refert S. Antoninus, Naucler, & Fulgoſ. *Cùm Udo Epiſcopus,* inquiunt, *ne ſignis quidem ac divinis vocibus commonitus, ab impudicitia ſibi temperaret, viri religioſi Deum, ut Epiſcopum aut corrigeret, aut tolleret, rogaverunt. inter eos cum noctu in eccleſia S. Mauritii Fredericus Canonicus ejuſmodi precibus operam daret, vehementioris venti afflatu omnia, quæ in templo erant luminaria extingui perſpexit: nec multo poſt, duos juvenes venire duo candelabra accenſis cereis ferentes, & Chriſtum cum parente ejus atque Apoſtolis ſubſequi. A quibus cùm eſſent venerati ſancti homines, quorum corpora in templo quieſcebant, viſus eſt inter eos Mauritius venire, qui longa atque gravi oratione Udonem Epiſcopum accuſavit: quem haud multò poſt Chriſtus nudum adferri à duobus juſſit, atque damnavit. Is autem pugno ab ipſorum altero, qui eum portarunt, graviter in mediis renibus ictus, Chriſtianam hoſtiam, quam* A *in communione ejus diei pridie ſumpſerat, revomuit in calicem; qui altari impoſitus fuit. atque ſecuri percuſſo Udone, rerum illarum omnium viſa evanuit. Quare vehementer territus Fredericus, cùm ad altare acceſſiſſet, calicemque in eo eſſe cum Chriſtiana hoſtia inſpexiſſet, & ſimul Epiſcopum mortuum humi iacentem; alios religioſos viros excitavit, qui ablatum inde Epiſcopi corpus in agro ſepelierunt.*

Qui tetigerit immundum super mor- Vers. 4.
tuo] q. d. Immundus erit, qui tetigerit immundum propter mortuum, vel qui mortuum, putà cadaver aliquod, tetigit, curavit, ſepelivit, aut funeri ejus interfuit. Hic enim immundus erat, & qui ſic immundum tetigiſſet, pariter fiebat immundus, ut carnibus Deo immolatis veſci ei non liceret.

Septuag. vertunt, *qui tetigerit immunditiam animæ*, id eſt cadaveris, hoc eſt, qui tetigerit cadaver; unde aliqui cenſent, ſolos tangentes cadaver hic arceri ab eſu ſacrarum carnium, non autem eos qui viciſſim hos tangentes tetigiſſent; B nec enim eos ſuam immunditiam in alios transfudiſſe. Sed priorem ſenſum poſtulat verſio noſtra, & eodem inclinant Hebr. & Chald. uti fatetur Vatabl. huic etiam favet id quod ſequitur.

Qui tangit reptile et quodlibet Vers. 5.
immundum (hebr. *qui tangit reptile, & hominem qui contaminare poteſt*, uti eſt leproſus, menſtruata, ſeminifluua,) cujus tactus est sordidus] quia eum quem tangit polluit, & immundum reddit, ita ut non liceat ei de carnibus ſacris comedere.

Quia cibus illius est] id eſt, quia perti- Vers. 7.
net ad eum comedere de cibis Deo oblatis.

Morticinum et captum a bestia non Vers. 8.
comedent] Morticinum, ait S. Hieron. eſt corpus in quo moritur ſanguis, id eſt anima, putà quod moritur ſine effuſione ſanguinis: nam ſanguis vocatur anima, quia eſt animæ vehiculum & ſuſtentaculum, hac ergo de cauſa, morticina hac lege cenſentur immunda, uti & lacerata à beſtia.

Custodiant præcepta mea, ut non Vers. 9.
C subjaceant peccato, et moriantur in sanctuario (ne occidantur à me in ſanctuario, uti occiſi ſunt Nadab & Abiu) cum polluerint illud] Hoc enim ipſo quo contra haſce leges, comedunt carnes in ſanctuario Deo oblatas, cùm ſunt immundi, & carnes ipſas, & conſequenter ſanctuarium ipſum, in quo illæ oblatæ ſunt, polluunt & contaminant.

Ego Dominus qui sanctifico eos] qui volo & jubeo eos eſſe ſanctos.

Omnis alienigena non comedet de Vers. 10.
sanctificatis) Pro *alienigena*, hebr. eſt *extraneus*, id eſt, qui non eſt de genere ſacerdotali. nam ſolis iis qui erant de ſtirpe Aaron, putà filiis & filiabus, atque eorum ſervis, & vernaculis, licebat comedere carnes Deo oblatas, illas ſcilicet, quæ cedebant in jus ſacerdotum: nam ex hoſtia pacifica quæ magna ex parte cedebat offerenti, laici quilibet cum eo comedere poterant.

Nota. Alienigena tripliciter ſumitur. Primò, alieni- *Alienigena*
gena dicitur is, qui non eſt de genere Judæorum; Secun- *dicitur tri-*
dò, qui non eſt de ſtirpe Levi, Numer. 18. 4. Tertiò, *pliciter.*
qui non eſt de ſtirpe Aaron. ita capitur hic.

D Inquilinus sacerdotis et mercenarius non vescentur ex eis) *Inquilinus*, hebr. תושב *toſcab*, vocatur is, qui moratur cum ſacerdote, ſed non eſt de ſtirpe ejus, moratur inquam, quaſi hoſpes, mercenarius vel peregrinus; hic ergo non poterat edere de ſanctificatis, quia non pertinebat ad ſtirpem ſacerdotis vel familiam, uti pertinebant ſervus & vernaculus, id eſt ſervus dominatus, qui cùm toti ſint ſui domini & heri, poſſunt veſci ſanctificatis, uti dominus ipſe cum ſuis filiis.

Si filia sacerdotis cuilibet de po- Vers. 12.
pulo nupta fuerit, de his quæ sanctificata sunt, et de primitiis non vescetur) quia per nuptias jam in aliam familiam popularem commigravit; uxor verò ſacerdotis iis veſci poterat, quia una caro & una perſona cenſetur cum marito ſacerdote. Nota. *primitiæ* hic vocantur prima & electa, quæ Deo offeruntur & ſanctificantur, ut patet ex Hebr. ſic etiam capitur hæc vox Exodi 25. 2.

Sin autem vidua, vel repudiata, et Vers. 13.

ABSQUE LIBERIS REVERSA FUERIT AD DOMUM PATRIS SUI, SICUT PUELLA CONSVEVERAT, ALETUR CIBIS PATRIS SUI] Talis enim repudiata licet liberos habeat, illi tamen ſequuntur patrem: nam matres in lege veteri non ſuccedebant in bona & hereditates parentum: unde nec filii habebant bona materna, utpote quæ nulla erant, ſed tantùm paterna; patri enim ſoli ſuccedebant; unde & patri incumbebat eorum alimentatio, itaque cùm mater repudiata redit ad domum patris, redit ſine liberis, & aleoda eſt à patre, perinde uti alita fuit exiſtens puella ante nuptias.

Tropol. S. Cyrillus l. 12. de Ador. pag. 145. Si anima, ait, ut damnabilis repudiata fuerit, & deſtituta viro, id eſt ſpirituali ſponſo, fructumque ex virtute nullum habeat, illico ad priorem ſtatum redeat, celeriterque ad domum patris ſui revertatur per pœnitentiam, repetatque priorem illam cum Deo cognationem, tum denique veſcetur panibus illius.

VERS. 14. QUI COMEDERIT DE SANCTIFICATIS PER IGNORANTIAM, ADDET QUINTAM PARTEM (pro injuria irrogata tabernaculo vel ſacerdoti: debebat etiam dare arietem Deo in ſacrificium, uti dictum eſt cap. 5. 15.) CUM EO QUOD COMEDIT, ET DABIT SACERDOTI IN SANCTUARIUM] ut ſcilicet inferatur in ſanctuarium, ad uſus vel ſacerdotis, vel ſanctuarii: ſi enim ſanctificata quæ comederat offerens, erant ex partibus quæ Deo cedebant, ut ſi ſanguinem, caput, caudam, in hoſtia pro delicto comediſſet, reſtitutio facienda erat ipſi ſanctuario, id eſt ſacerdoti ad uſus ſanctuarii: ſin autem comederat ex iis quæ ſacerdoti cedebant, reſtitutio facienda erat ipſi ſacerdoti ad ejus uſus. ita Abul.

VERS. 15. NEC CONTAMINABUNT SANCTIFICATA) comedendo illa, cùm non ſint de genere ſacerdotali.

VERS. 18. HOMO DE DOMO ISRAEL) de ſtirpe & poſteris Jacob. Vide dicta Exodi 2. 1.

DE ADVENIS QUI HABITANT APUD VOS) de proſelytis, qui ex Gentibus ad vos commigrarunt, ut Deum verum vobiſcum colant, ideoque circumciſi ſunt & facti Judæi.

VERS. 18. & 19. QUIDQUID ILLUD OBTULERIT IN HOLOCAUSTUM DOMINI, MASCULUS ERIT) Poterat enim offerre aliam victimam, non in holocauſtum, id pro peccato, vel pacificam, etiam feminam: ſed qui offerebat victimam in holocauſtum, debebat offerre maſculum. Si quis ergo voviſſet feminam in holocauſtum, debuiſſet pro ea dare maſculum; ſi quidem habuiſſet intentionem abſolutè vovendi holocauſtum: tunc enim debebat in voto ſuo ſequi determinationem legis, quæ jubet offerri maſculum, non feminam. ſin autem tantùm certum hoc animal, putà feminam, ex ignorantia voviſſet in holocauſtum, nec voluiſſet aliud vovere; tunc ut ſummum fuiſſet obligatus vendere eam, & ex pretio emere maſculum in holocauſtum. Dico, ut ſummum: nam, ſi voviſſent feminam in holocauſtum, ex affectu tali, ut feminam determinatè, quia bellam, vel pinguem, offerri vellet in holocauſtum, ita ut abſolutè nollet aliud, tunc ad nihil tenebatur: quia hoc ejus votum circa materiam omnino illicitam verſabatur, & ipſe noluit vovere licitam.

Victima holocauſti debebat eſſe maſcula.

Quid ſi quis voviſſet feminam?

VERS. 21. HOMO QUI OBTULERIT VICTIMAM PACIFICORUM) Deſcribitur hic qualis debeat eſſe victima pacifica, ſicut verſ. 18. deſcripta fuit victima holocauſti. omittitur hic victima pro peccato, quia de ea actum eſt fusè cap. 5. præſcriptumque quid quiſque offerre debeat.

OMNIS MACULA NON ERIT IN EO) id eſt nulla erit.

Tropologia harum macularum eadem eſt quæ in maculis ſacerdotum c. 21. 18. ita Radulphus.

VERS. 22. SI FRACTUM) ſi fractos habeat pedes, vel lumbos, vel oculum.

SI CICATRICEM HABENS) Hebr. *ſi inciſum*, id eſt ſi inciſuram cicatrice oſtendit. Septuag. *ἢ γλωσσότμητον*, *ſi lingua truncatum ſit*. Recentiores vertunt, *ſi membrum reſectum habeat*; ſed hoc ſatis vetitum eſt præcedenti particula: ſi enim fractum vetitum eſt, ergo & reſectum.

SI PAPULAS) id eſt, ſi verrucas habeat. ita Vatablus.

VERS. 23. BOVEM ET OVEM AURE ET CAUDA AMPUTATIS VOLUNTARIE OFFERRE POTES) Pro *aure & cauda amputatis*, Chaldæus & recentiores vertunt, *ſuperfluum & diminutum*, id eſt, qui enormibus & contractis eſt membris. Verùm Septuag. tam hic quàm Levit. 21. 18. vertunt, ut Noſter, *ὠτότμητον*, *ὀλοκόκερκον*, id eſt aure vel cauda truncatus. Generalia enim nominum Hebræorum ſignificata, ſæpè ex uſu ad aliquid particulare determinantur, uti vidimus c. 21. 18. ubi פסח *piſſeach*, id eſt ſaltitans, claudum ſignificat; דק *dac*, id eſt *tener*, lippum; חרום *charum*, id eſt *ſucciſum*, ſignificat ſimum, cui quaſi inciſus eſt naſus: ſic *excreſcens* (ſi id radix Hebræa, quæ alibi non reperitur, ſignificat) ſignificare poteſt auribus truncum, cui caput eminet & quaſi excreſcens apparet, vel cui naſus excreſcit, quique magno aut retorto eſt naſo, uti Noſter vertit c. 21. 18. ſic *diminutus* eſt, qui cauda minutus eſt: ſic enim explicant Septuag. & Noſter. Bos ergo & ovis aure & cauda amputatis, poterant eſſe victimæ voluntariæ ſive ſpontaneæ, non autem votivæ, ac conſequenter nec pro peccato; quia ſacrificium pro peccato non erat voluntarium; ſed obligatorium, æquè ac votivum: idem dico de aliis ad quæ Hebræi ſtato tempore obligabantur, hæc enim non ſpontanea erant, ſed neceſſaria & lege præſcripta. Ratio eſt, quia major eſt obligatio in votivis & præceptis ſacrificiis, quàm in ſpontaneis. Unde in his permittitur maior libertas, quàm in illis: illis etiam maior inerat dignitas: unde purior, & magis integra victima in iis meritò exigitur.

Tropologicè, in aure obedientia, in cauda ſignatur perſeverantia: ſine his opus liberum & ſupererogationis, putà opus illius, qui non vovit ſtatum perfectionis, placere poteſt, non autem opus ejus qui vovit. Unde in votis ſicut maior eſt reatus, niſi opere conſummentur; ita maior erit corona, ſi compleantur, ut utrimque qui voverunt ad profectum conſtringantur, inquit Radulph. Præclarè S. Bernardus homil. de duobus diſcipul. euntibus in Emaus: *Patiens, inquit, in tribulatione, & gaudens ad laborem obedientiæ, poteſt dici potens in opere. Videas aliquem frequenter in oratione devotum, cujus oculi ſunt ſicut piſcina in Heſebon, præ multitudine lacrymarum; ſed recuſat ferre jugum obedientiæ: votum ſuum efficere ſe æſtimat, offerendo hoſtiam amputata aure: ſuam plangit in oratione ſuperbiam; ſed hora compunctionis tranſacta, ita ſuperbus eſt, ſicut ante*, &c. *Tales potentes videntur in ſermone, ſed non in opere. In opere & ſermone ſunt potentes, qui habent in moribus honeſtatem, in operibus virtutem; in ſermone ſcientiam, devotionem in orationis aſſiduitate, gravitatem in converſatione, perſeverantiam in amore*.

Auris ſymbolum eſt obedientiæ, cauda perſeverantiæ.

Rectè dicebat Chilon, tardè quidem eſſe aggrediendas res magnas; ſed cùm ſemel inceperis, conſtantiſſimè in agendo perſeverandum eſſe. Nihil enim eſt tam arduum & inſolitum, quod non evincat perſeverantia. *Perſeverantia vi eſt efficacior, teſte Sertorio, multaque quæ uno impetu confici non poſſunt, paulatim abſolvuntur. Eſt enim aſſiduitatis vis invicta, quæ omnem ſuperat exſcinditque potentiam: & tempus, quod plurimum auxilii fert iis, qui prudenter occaſionem capiunt; idem infeliciſſimum eſt iis, qui importuna feſtinatione utuntur*, inquit Plutarch. in Sertorio.

Moral. nil eſt quod non vincat perſeverantia.

Turpe, inquit Seneca, *eſt cedere oneri, & luctari cum officio, quod ſemel recepiſti. Non eſt vir fortis ac ſtrenuus, qui laborem fugit, nec creſcit illi animus ipſa rerum difficultate*.

Idem epiſtola 5. *Nihil*, ait, *eſt, quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura*. Et epiſt. 16. *Perſeverandum eſt, & aſſiduo ſtudio robur addendum, donec bona mens ſit, quod bona voluntas eſt*. Et epiſt. 65. *In excelſo eſt vita beata, ſed perſeverantiæ penetrabilis*.

OMNE ANIMAL, QUOD VEL CONTRITIS, VEL TUSIS (ita legendum cum Rom. non *tunſis*, uti legunt Plantiniana) VEL SECTIS ABLATISQUE TESTICULIS EST, NON OFFERETIS. VERS. 24.

Tropologicè, teſticulis ſignificatur facultas generandi & producendi bona opera, quorum pater eſt ratio, mater voluntas; quæ ſi ſecta ſit ſterilis aut infœcunda, inepta eſt ad Dominicam oblationem. ita Radulph. & Cyrillus lib. 15. de Adoratione.

DE MANU ALIENIGENÆ, Gentilis manentis in ſua ſuperſtitione; hic enim hebr. vocatur בן נכר *ben nechar*, id eſt *filius alieni*, NON OFFERETIS PANES VERS. 25.

DEO

Digitized by Google

DEO VESTRO] *Panes*, id eſt ſacrificia, quæ ſunt quaſi panis, id eſt cibus, Dei. Unde Septuag. vertunt δῶρα, id eſt *dona*: vide dicta cap. 12. 22. neque enim poſſunt, hic intelligi panes propoſitionis; quia eos conficiebant ſacerdotes, non laici, multo minùs alienigenæ, ut patet cap. 24. 5.

ET QUIDQUID ALIUD DARE VOLUERIT) alienigena ſcilicet, ut offeratur immediatè, & adoleatur Domino, uti thus, oleum, vinum: hæc enim ab eo accipi non poterant, cætera verò accipi poterant. Unde non vetatur hic, ne ſacerdotes à Gentilibus accipiant pecuniam ad emendas victimas: eas enim tum ab aliis acceperunt, tum à Seleuco rege Aſiæ, 2. Machab. 2. 3.

QUIA CORRUPTA ET MACULATA SUNT OMNIA) putà moneta & victimæ Gentilium: eò quòd ipſi offerentes corrupti, id eſt idololatræ, ſunt. Rurſum, quia ipſi apud Judæos immundi cenſebantur, unde arcebantur à ſacris, & non poterant ingredi Sanctuarium; quia hæc erant propria ſtatus Judaici, ad quem ipſi non pertinebant: ſicuti nunc illi qui non ſunt baptizati, non admittuntur ad ſanctam communionem: ad templa & ſacrificia Chriſtianorum, ita Abul.

VERS. 27. BOS, OVIS, ET CAPRA, CUM GENITA FUERINT, SEPTEM DIEBUS ERUNT SUB UBERE MATRIS SUÆ, DIE AUTEM OCTAVO ET DEINCEPS OFFERRI POTERUNT DOMINO) quia ſeptem primis diebus fœtus eſt nimis tener. Vide dicta Exodi 22. 30. ubi idem dicitur de primogenitis.

Tropolog. Tropologicè, Radulphus ſeptem diebus, id eſt quamdiu quis non aliud niſi res huius mundi, & temporalia cogitare poteſt, tamdiu doctrina ſimplici nutriatur: die verò octava, id eſt cùm fuerit ſpiritalis effectus & ſpiritu renovatus, Domino poterit præſentari.

Allegoricè, ſeptem diebus huius vitæ ſub Eccleſia matre ſumus, octava verò die reſurrectionis ſiſtemur Domino in gloria, ita Radulph.

VERS. 28. SIVE ILLA BOS, SIVE OVIS, NON IMMOLABUNTUR UNA DIE CUM FOETIBUS SUIS] quia hoc crudele videtur. Voluit Deus hac lege Judæos docere humanitatem, ut ſcilicet in beſtias præmeditata humanitas, in hominum refrigeria erudiretur, inquit Tertull. l. 2. contra Marcion. 17. Eadem de cauſa Deut. 22. 7. vetatur is qui nidum invenit, accipere matrem cum pullis.

Tropolog. Tropologicè, Radulphus, *Mater*, ait, *eſt voluntas, quæ fœtus ſuos Deo immolat, cùm in exterioribus uſlius quidquid legi Dei contrarium eſt, pro poſſe ſuo trucidat: ſed tunc circa ſeipſam gravis ei labor eſt, quia voluptatum memoriam quibus ſponte ſe ſubdidit; cùm ad Deum tendere nititur, etiam invita gemenſque moleſtiam ſentit, non ergo terreatur, quia fieri nequit, ut una die mater cum fœtibus immoletur, id eſt ut præſcindatur actus ſimul & affectus, incitans & tentans ad actum.*

Mor. habitus virtutis parãdus eſt exercitio. Hoc enim ſenſim fit per exercitium. Hinc ait Apoſtolus 1. Timoth. 4. 7. *Exerce teipſum ad pietatem.* Huic exercitio vacantes monachi dicti ſunt Aſcetæ, id eſt exercitantes: unde S. Baſilius ſuas conſtitutiones monaſticas, vocavit Aſcetica, id eſt exercitamenta. *Omnis enim res*, inquit S. Ambroſius lib. 1. de Officiis, *propriis ac domeſticis exercitiis augetur. Quomodo ſine exercitio doctrina, aut ſine uſu profectus? Qui diſciplinam bellicam vult aſſequi, quotidie exercitatur armis, & tamquam in procinctu poſitus præludit prælium. Et qui viribus corporis, legitimoque luctandi certamine coronam petunt, quotidiano uſu palæſtra durantes membra, nutrientes patientiam, labori aſſueſcunt.* Ariſtoteles dicebat, *ad ſapientiam parandam tria requiri, naturam, doctrinam, exercitationem.* Idem eſt de virtute, quæ eſt ſapientia practica. Plato monebat, *ut neque corpus ſine animo exerceamus, neque animum ſine corpore; ut pariter utriuſque curam habeamus. Nam alterum athletarum eſt, alterum inertium*, ita Laertius libr. 3. Hercules ad laborum patientiam quotidianis exercitationibus ſe confirmabat, ſentes omnes, qui pullularent eo in loco, vellere ac eradere ſolitus. ita Pauſan. l. 6.

Lycurgus quærenti, cur corpora virginum curſu, lucta, iaculatione fatigaret? Ut inquit, aſſueſcant pati dolores partus alioſque, & pugnare pro patria, ſi opus ſit.

Cato aiebat, *hominis ingenium eſſe ſimile ferro, quod ex uſu ſplendeſcit, in otio rubigine obducitur: exercendum autem eſſe eruditione & virtute.*

Sic & Plutarch. *Uti æs*, ait, *uſu fulgeſcit; ſic exercendis negotiis eniteſcit animi vigor, qui otio hebetatur & obſcuratur.*

S. Chryſoſt. hom. 3. in Matth. *Sicut*, ait, *omne artificium corporea uſitatione ſervatur & augetur: ſic & gratia omnis per exercitationem augetur, & per deſidiam minoratur.*

Pius Pontifex in Epiſt. *Cæca*, inquit, *eſt ſine diſciplina natura; utraque parum habet momenti, ſi ſubtraxeris exercitium; ſed hiſce tribus abſolutio comparatur.*

VERS. 32. NE POLLUATIS NOMEN MEUM] ne per inobedientiam & infamem vitam faciatis, ut Gentes blaſphement nomen meum.

EGO DOMINUS QUI SANCTIFICO VOS] qui jubeo vos eſſe ſanctos.

Mor. quàm ſanctus debeat eſſe ſacerdos. Vide hic, ut Deus ſacerdotibus inculcet ſanctitatem, jubeatque eos eſſe ſanctos. idque *Primò*, quia ipſi in terris Dei perſonam repræſentant. Dei ergo ſanctitatem in ſe exprimere & referre debent: hoc eſt enim quod ait Deus Levit. 20. *Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum.* Hac de cauſa ſummus ſacerdos in tiara inſcriptum geſtabat: *Sanctum Domino.* hinc & Deus ipſe ait pſalm. 131. v. 16. *Sacerdotes eius induam ſalutari, & ſancti eius exultatione exultabunt.*

Secundò; Secundò, quia ſacerdotes comparantur angelis, imò officio eos ſuperant, nec enim angelus poteſt peccata condonare, aut conſecrare corpus Chriſti, uti poſſunt ſacerdotes novæ legis. *Labia ſacerdotis*, ait Malach. c. 2. *cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt.*

Tertiò. Tertiò, quia ipſi alios omnes ſanctificare debent. *Vos eſtis ſal terræ, & lux mundi*, ait Chriſtus. Unde S. Dionyſius docet ſacerdotes debere eſſe inſtar cryſtalli pellucidi & radiantis, in quod radii ſolis incidentes, in cætera quæ vicina ſunt refunduntur. & S. Chryſoſt. ait ſacerdotem cæteris tanta virtute præſtare debere, ut ſit quaſi homo inter bruta, quaſi vir inter pueros, imò quaſi angelus inter homines. S. Hilarius & Gregorius aſſerunt, ſacerdotes debere eſſe ſatores æternitatis.

Quartò. Quartò, quia ipſi mediatores ſunt inter Deum & homines; ideoque populi peccata comedunt & conſumunt. Hinc olim ſacerdos acturus cum Deo, nomina 12. tribuum inſcripta rationali geſtabat in pectore, cum urim & tummim, id eſt doctrina & veritate. Meritò ergo eis dicitur: *Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis.*

Quintò; Quintò, quia eorum munia ſunt ſanctiſſima, ſcilicet baptizare, à peccatis abſolvere, ſacrificare, conſecrare, iungere, &c. *Quadripartitum*, ait S. Bernardus in Sentent. *eſt officium ſacerdotale: primò, vivam carnem immolare, quod Leviticum eſt: ſecundò, virtutum chariſmata Deo offerre, quod eſt incendere aromata, & filiorum Aaron eſt: tertiò, cum fervore martyrii cælum intrare, quod eſt introire cum ſanguine Sancta ſanctorum: quartò, gratiæ & precum vota cælo tranſmittere, quod eſt panem & vinum Deo offerre.*

Sanctiſſima eſt caro & humanitas Chriſti, quam ſacerdotes ore conſecrant, manibus tangunt, oculis aſpiciunt, licet velatam ſpeciebus panis & vini. Unde S. Chryſoſt. hom. 60. ad populum ſic infert: *Quo igitur non oportet eſſe puriorem tali fruentem ſacrificio? quo ſolari radio non ſplendidiorem manum, carnem hanc dividentem? os quod igni ſpirituali repletur? linguam quæ tremendo nimis ſanguine rubeſcit?*

Hinc viri ſancti ſacerdotium, quaſi eo indigni, tantopere refugerunt. S. Franciſcus numquam ſuſtinuit fieri ſacerdos, dicebatque, Si hinc angelus, inde ſacerdos mihi occurreret, relicto angelo ad ſacerdotem accederem, ejuſque manus oſcularer: ille enim & panem, & verba vitæ mihi miniſtrat. Idem ſcribens ad ſacerdotes ſui Ordinis (quæ epiſtola exſtat tomo 5. Biblioth. SS. Patrum in fine) *Videte, ait, dignitatem veſtram ſacerdotes, & eſtote ſancti, quia ipſe ſanctus eſt. Magna miſeria, & miſeranda infirmitas, quando ipſum ſic præſentem habetis, & aliquid aliud in toto mundo curatis. Totus homo paveat, totus mundus contremiſcat, & cælum exultet, quando ſuper altare in manibus ſacerdotis eſt Chriſtus filius Dei vivi. O admirãda altitudo, ò ſtupenda dignatio, o ſublimitas humilis! quòd Dominus univerſitatis, Deus & Dei filius, ſic ſe humiliat, ut pro noſtra ſalute ſub modica panis formula ſe abſcondat. Videte fratres humilitatem Dei, & effundite*

diſe coram illo corda veſtra, & humiliamini, ut & vos exaltemini ab eo. Nihil ergo de vobis retineatis vobis, ut totos vos recipiat, qui ſe vobis exhibet totum. S. Marcus, non Evangeliſta, non Anachoreta, pollicem ſibi abſcidit, ne fieret ſacerdos; ita ſacerdotium detrectavit S. Antonius, S. Hilarion, & plurima monachorum millia; adeò ut in multis Ægypti cœnobiis ne unus quidem monachus inveniretur qui eſſet ſacerdos, ut patet ex Vitis Patrum.

Sextò; Sextò, quia propria ſacerdotis dos eſt ſanctitas, inde enim dicitur ſacerdos, quaſi ſacer & ſanctus; Secundò, quia ſancta conſecratione Deo conſecratus & ſanctificatus eſt: Tertiò, quia cæteri laici & profani ſunt, ipſe verò ſanctus eſt, & quaſi divinus, quem tangere & violare non licet: hinc rurſum ſanctus, id eſt integer & illibatus ab omni vitio, præſertim libidinis & gulæ, ſit oportet. Sanctitas enim, ait S. Dionyſ. eſt ab omni inquinatione libera, incontaminatiſſima, & perfectiſſima puri- A tas. Et Orig. ἅγιος, ait, id eſt ſanctus, dicitur quaſi ἄγη, id eſt ſine terra, qui ſcilicet à terrenis fæcibus eſt ſecretus, purus, cæleſtis, ac Deo cohærens & addictus: talis ſit ſacerdos, ut eius converſatio ſit in cælis, cum angelis, & Sanctis. Hac de cauſa penè quotidie in Horis canonicis, Martyris alicuius, aut Sancti illo die occurrentis ſancta & heroica facta perlegit Eccleſia, ut eadem imitetur, etiam uſque ad mortem & martyrium.

Dicat ergo ſacerdos cum S. Auguſt. Da Domine, ut illic teneat mentem, ubi vera haberi gaudia certiſſimum eſt; tene cor meum apud te: quia ſine te ad altiora non rapitur. Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo: ſuſcipe propitius meum populique, imò Chriſti tui ſuge ſacrificium. Da ut in præſenti vita nullam recipiam conſolationem, donec ad tuum regnum perveniam, ubi exultans dicam: Illi ſum iunctus in cælis, quem in terra tota virtute dilexi.

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRæſcribit Deus feſta Hebræis: Primo, ſabbatum v. 3. Secundo, paſcha & feſtum azymorum v. 5. Tertio, pentecoſten v. 15. Quarto, feſtum tubarum v. 24. Quinto, expiationis v. 27. Sexto, tabernaculorum v. 34. Septimo, cætus ſive collecta v. 36.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Hæ ſunt feriæ Domini, quas vocabitis ſanctas. 3. Sex diebus facietis opus: dies ſeptimus, quia ſabbati requies eſt, vocabitur ſanctus, omne opus non facietis in eo, ſabbatum Domini eſt in cunctis habitationibus veſtris. 4. Hæ ſunt ergo feriæ Domini ſanctæ, quas celebrare debetis temporibus ſuis. 5. Menſe primo, quartadecima die menſis ad veſperum, phaſe Domini eſt; 6. & quintadecima die menſis huius, ſolemnitas azymorum Domini eſt. Septem diebus azyma comedetis, 7. dies primus erit vobis celeberrimus, ſanctuſque: omne opus ſervile non facietis in eo; 8. ſed offeretis ſacrificium igne Domino ſeptem diebus, dies autem ſeptimus erit celebrior & ſanctior; nullumque ſervile opus facietis in eo. 9. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 10. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Cùm ingreſſi fueritis terram, quam ego dabo vobis, & meſſueritis ſegetem, feretis manipulos ſpicarum, primitias meſſis veſtræ, ad ſacerdotem: 11. qui elevabit faſciculum coram Domino, ut acceptabile ſit pro vobis altero die ſabbati, & ſanctificabit illum. 12. Atque in eodem die quo manipulus conſecratur, cædetur agnus immaculatus anniculus in holocauſtum Domini. 13. Et libamenta offerentur cum eo, duæ decimæ ſimilæ conſperſæ oleo in incenſum Domini, odoremque ſuaviſſimum: liba quoque vini quarta pars hin. 14. Panem & polentam, & pultes non comedetis ex ſegete, uſque ad diem qua offeretis ex ea Deo veſtro. Præceptum eſt ſempiternum in generationibus, cunctiſque habitaculis veſtris. 15. Numerabitis ergo ab altero die ſabbati, in quo obtuliſtis manipulum primitiarum, ſeptem hebdomadas plenas, 16. uſque ad alteram diem expletionis hebdomadæ ſeptimæ, id eſt, quinquaginta dies; & ſic offeretis ſacrificium novum Domino 17. ex omnibus habitaculis veſtris, panes primitiarum duos de duabus decimis ſimilæ fermentatæ, quos coquetis in primitias Domini. 18. Offeretiſque cum panibus ſeptem agnos immaculatos anniculos, & vitulum de armento unum, & arietes duos, & erunt in holocauſtum cum libamentis ſuis, in odorem ſuaviſſimum Domino. 19. Facietis & hircum pro peccato, duoſque agnos anniculos hoſtias pacificorum. 20. Cumque elevaverit eos ſacerdos cum panibus primitiarum coram Domino, cedent in uſum eius. 21. Et vocabitis hunc diem celeberrimum atque ſanctiſſimum: omne opus ſervile non facietis in eo. Legitimum ſempiternum erit in cunctis habitaculis, & generationibus veſtris. 22. Poſtquam autem meſſueritis ſegetem terræ veſtræ, non ſecabitis eam uſque ad ſolum; nec remanentes ſpicas colligetis, ſed pauperibus & peregrinis dimittetis eas. Ego ſum Dominus Deus veſter. 23. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 24. Loquere filiis Iſrael: Menſe ſeptimo, prima die menſis, erit vobis ſabbatum, memoriale, clangentibus tubis, & vocabitur ſanctum: 25. omne opus ſervile non facietis in eo, & offeretis holocauſtum Domino. 26. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 27. Decimo die menſis huius ſeptimi, dies expiationum erit celeberrimus, & vocabitur ſanctus: affligetiſque animas veſtras in eo, & offeretis holocauſtum Domino. 28. Omne opus ſervile non facietis in tempore diei huius: quia dies propitiationis eſt, ut propitietur vobis Dominus Deus veſter. 29. Omnis anima, quæ afflicta non fuerit die hac, peribit de populis ſuis: 30. & quæ operis quippiam fecerit, delebo eam de populo ſuo. 31. Nihil ergo operis facietis in eo: legitimum ſempiternum erit vobis in cunctis generationibus, & habitationibus veſtris. 32. ſabbatum requietionis eſt, & affligetis animas veſtras die nono menſis. A veſpera uſque ad veſperam celebrabitis ſabbata veſtra. 33. Et locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 34. Loquere filiis Iſrael: A quintodecimo die menſis huius ſeptimi, erunt feriæ tabernaculorum ſeptem diebus Domino. 35. Dies primus vocabitur celeberrimus atque ſanctiſſimus: omne opus ſervile non facietis in eo. 36. Et ſeptem diebus offeretis holocauſta Domino, dies quoque octavus erit celeberrimus atque ſanctiſſimus, & offeretis holocauſtum Domino: eſt enim cœtus atque collectæ; omne opus ſervile non facietis in eo. 37. Hæ ſunt fe-

riæ

riæ Domini, quas vocabitis celeberrimas atque ſanctiſſimas, offeretiſque in eis oblationes Domino, holocauſta & libamenta juxta ritum uniuſcujuſque diei: 38. exceptis ſabbatis Domini, doniſque veſtris, & quæ offeretis ex voto, vel quæ ſponte tribuetis Domino. 39. A quinto decimo ergo die menſis ſeptimi, quando congregaveritis omnes fructus terræ veſtræ, celebrabitis ferias Domini ſeptem diebus. die primo & die octavo erit ſabbatum, id eſt requies. 40. Sumetiſque vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ, ſpatulaſque palmarum, & ramos ligni denſarum frondium, & ſalices de torrente, & lætabimini coram Domino Deo veſtro. 41. celebrabitiſque ſolemnitatem ejus ſeptem diebus per annum. legitimum ſempiternum erit in generationibus veſtris. Menſe ſeptimo feſta celebrabitis, 42. & habitabitis in umbraculis ſeptem diebus. omnis, qui de genere eſt Iſrael, manebit in tabernaculis: 43. ut diſcant poſteri veſtri, quòd in tabernaculis habitare fecerim filios Iſrael, cùm educerem eos de terra Ægypti. ego Dominus Deus veſter. 44. Locutuſque eſt Moyſes ſuper ſolemnitatibus Domini ad filios Iſrael.

VERS. 2. HÆ SUNT FERIÆ DOMINI] hæc ſunt feſta, quibus vacandum eſt ab omni opere ſervili, & inſiſtendum cultui divino. Hebr. eſt, *hæc ſtata feſta, quæ vocabitis* מקרא קדש *micrae kodes* (Septuag. κλητὰς ἁγίας) id eſt *convocationes ſanctas*; hiſce enim feſtis convocabatur populus ad audiendam legem, & ad ſacrificia ac preces. Unde de his dixerunt Hebræorum ſapientes: *qui contemnit ſolemnitates, ſeu publicos Eccleſiæ conventus, is non habebit partem futuri ſæculi.*

Eccleſia dies omnes vocat ferias, ob duas cauſas.

Hinc Eccleſia ex inſtitutione S. Silveſtri Pontificis omnes dies vocat ferias. Primò, quia Chriſtiano omni die à vitiis feriandum & ceſſandum eſt. Secundò, quia quantum ad officia Eccleſiaſtica & Eccleſiæ miniſtros, omnes dies feriæ, id eſt feſta, ſunt: illis enim non alteri rei, quàm divino cultui vacandum eſt. ita Abulenſ. Sicut ergo Gentiles dies nuncuparunt à planetis ſeptem, quaſi unus ex iis cuilibet diei dominaretur, ut dicant dies Solis, Lunæ, Martis; Judæi verò hoſce dies indigitarunt à ſabbato, ut dicant primam, ſecundam, tertiam, quartam ſabbati, pro prima, ſecunda, tertia, quarta die hebdomadæ: ita Chriſtiani ſuos dies vocant ferias, ut dicant feria prima, B ſecunda, tertia, quarta.

Simili modo Diogenes videns hoſpitem ſe tanto ſtudio parantem ad quoddam feſtum: *Annon*, inquit, *vir probus quemvis diem feſtum cenſet? & quidem, ſi ſobriè vivimus, admodum illuſtrem. Eſt enim ſanctiſſimum templum ac diviniſſimum hic mundus: in hunc inducitur homo cùm naſcitur, ut jugiter ſpectet, non muta ſimulacra, ſed vivas & mobiles effigies, putà ſolem, lunam ſidera, fluvios, plantas, animalia*, &c. teſtis eſt Plutarch. l. de Animi tranquill.

Quàm ergo à ſcopo feſtorum aberrant Chriſtiani, qui Gentilium more in feſtis a labore feriantur, & luſui vacant! Vidit hoc ſapiens Epaminondas, Gentilis licet, qui civitate feſtum agente, omnibuſque vino & conviviis deditis, occurrit cuidam ſqualidus & cogitabundus. rogatus cur? *Ut vobis*, inquit, *liceat otio & ſympoſiis vacare*, teſtis eſt Plutarchus in ejus Vita.

Præclarè S. Nazianz. orat. 44. *Feriari*, inquit, *noſtrum, non eſt aliud, quàm animæ aliquid eorum aggerere, quæ firma & ſtabilia ſunt*. & S. Hieron. epiſt. ad Euſtochium: *Nobis*, ait, *ſollicitiùs providendum eſt, ut ſolemnem diem non tam ciborum abundantia, quàm ſpiritus exultatione celebremus: quia valdè abſurdum eſt, nimia ſatietate velle honorare Martyrem, quem ſcias Deo placuiſſe jejuniis.* vide S. Bernardum ſerm. 3. de Adventu Denique audi Iſaiam c. 58. 13. *Si averteris*, C inquit, *à ſabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die ſancto meo, & vocaveris ſabbatum delicatum*, &c. *dum non facis vias tuas, & non invenitur voluntas tua, ut loquaris ſermonem, tunc delectaberis ſuper Domino*, &c. Ethnici ergo feſta colunt ventre, Chriſtiani mente, colentes Deum in ſpiritu & veritate. Meritò Ethnicus Antiſthenes rogatus, *Quid eſt feſtum? Eſt*, inquit, *gulæ irritamentum, & luxuriæ occaſio.* teſtis eſt Maximus ſerm. 27.

Deus inſtituit ſeptem feſta.

Nota. Feriæ ſive feſta, Judæorum fuerunt duplicia: alia enim inſtituta ſunt à Deo, alia ab ipſis Judæis. A Deo inſtituta ſunt ſeptem feſta; Primò, ſabbatum; Secundò, paſcha; Tertiò, pentecoſte; Quartò, feſtum tubarum; Quintò, feſtum propitiationis, ſive expiationis; Sextò, feſtum tabernaculorum; Septimò, feſtum cœtus ſive collectæ. Omittitur hic octavum feſtum Neomeniæ, de quo Numer. 28. 11. A Judæis inſtituta ſunt quatuor feſta; Primò, feſtum ſortium, 15. Adar, ſive Februarii, in memoriam liberationis Judæorum per Eſther, Eſther 9. v. 17. 26. 28. 29. Secundò, feſtum encæniorum, ſeu purgationis templi, quæ facta eſt ſub Juda A Machabæo, 1. Machab. 4. 49. Tertiò, feſtum recepti è cælo ignis ſacri, 2. Machab. 1. 18. Quartò, feſtum ob cæſum Nicanorem, 1. Machab. 7. 49. & 2. Machab. ult. v. 37. de quibus vide Riberam l. 5. de Templo c. 17. & ſeq. & Genebrardum in Calendario Hebraico.

Judæi inſtituerunt quatuor feſta.

Tria ſiebãt in feſto.

Nota. Feſta à Deo inſtituta habebant hæc tria; Primò, vacationem à laboribus; Secundò, oblationem ſacrificiorum feſtis ſingulis propriam, & ab aliis diverſam, atque à Deo præſcriptam, ut patet Numer. 28. & 29. Tertiò, cæremonias cuique feſto peculiares, ut in feſto paſchæ ſive azymorum, fiebat oblatio manipuli ſpicarum: in pentecoſte fiebat oblatio novorum panum: in feſto tubarum erat clangor tubarum: in die expiationis indicebatur afflictio & jejunium: in feſto tabernaculorum habitabant in tabernaculis, ibique exultabant cum ramis & fructibus.

Cæremoniæ propriæ cuilibet feſto.

VERS. 3. DIES SEPTIMUS SABBATI REQUIES EST] Hebr. *dies ſeptimus eſt ſabbat ſabbati*, id eſt *requies quietis*, q. d. Summa quies & ceſſatio ab opere erit die ſeptimo, indeque hic dies vocabitur ſabbatum, id eſt requies. Ita Plato dicebat, Deos miſeratos labores hominum, inſtituiſſe feſta, ut iis à laboribus quietem & relaxationem aliquam obtinerent. Hoc primum & ſummum fuit feſtum Judæorũ, cujus cauſas & ſignificationes afferam Deut. 5. 12.

Primum feſtum erat ſabbatum.

VOCABITUR SANCTUS] id eſt, erit ſanctus hic dies ſabbati, ita ut jure ſanctus, id eſt meo cultui dicatus, vocari poſſit. Sic ſæpè *vocari* pro eſſe ſumitur, ut Iſaiæ 9. 6. *Vocabitur* (id eſt erit) *admirabilis*. Rom. 9. 25. & 26. *Vocabo non plebem plebem meam*, q. d. Gentiles qui antehac non fuerunt plebs mea, erunt deinceps plebs mea, quia erunt Chriſtiani: unde eos habebo & fovebo ut plebem meam.

OMNE OPUS NON FACIETIS IN EO] id eſt nullum omnino. Unde ſabbato non licebat accendere ignem, nec coquere cibos, nec aliud quidquam operis facere, uti nec in die expiationis, uti dicitur v. 31. in aliis autem feſtis omnibus iſta licebant. Unde de iis hic dicitur: *Omne opus ſervile non facietis in eis*; de ſabbato autem & de feſto expiationis abſolutè & generatim dicitur: *Omne opus non facietis in eo*. Poterant tamen Judæi in ſabbato edere, bibere, adaquare jumenta, uti aſſerit Chriſtus Lucæ 13. 15. facere medicinas, & in neceſſitate colligere & parare cibum: quia iſta neceſſaria ſunt.

Sabbato nõ licebat coquere, nec accendere ignem?

SABBATUM DOMINI EST] *Domini*, id eſt Domino dicatum, vel Secundò, *Domini*, id eſt quo Dominus requievit in prima rerum omnium creatione. Tertiò, *Domini*, quo ſcilicet quieſcendum eſt in honorem & ad cultum Domini Dei, idque in cunctis habitationibus veſtris, quia in tabernaculo ſive templo die ſabbati non erat quies; tunc enim ſacerdotes ibidem ſacrificabant, id eſt victimas mactabant, excoriabant, ſecabant, coquebant. & hoc eſt quod Chriſtus Judæis objicit Matt. 12. 5. *Non legiſtis in lege, quia ſabbatis ſacerdotes in templo ſabbatum violant* (materialiter,) *& ſine crimine ſunt?*

VERS. 5. MENSE PRIMO, Niſan, qui partim Martio, partim Aprili noſtro reſpondet, QUARTA DECIMA DIE MENSIS AD VESPERUM, PHASE DOMINI EST] Pro *ad veſperum*, hebr. eſt *inter duas veſperas*, id eſt inter occaſum ſolis & noctem, putà in crepuſculo veſpertino, antequam oriatur ſtella, quæ Veſper, ſive heſperus dicitur: nam ab ortu hujus ſtellæ incipit nox, & dies 15. agnus autem paſchalis debebat immolari ante 15. diem in fine 14. diei: ergo 14. dies non erat feſta, ſed tantùm ejus veſpera, in qua phaſe immolabatur. Hoc ſecundum eſt feſtum, putà paſchæ & azymorum, quod ob ſui celebritatem

Secundum feſtum erat paſcha.

Digitized by Google

tatem celebrabatur per ſeptem dies, idque in memoriam magni illius beneficii, quo Deus Hebræos ex Ægypto liberarat & eduxerat.

PHASE DOMINI EST] Paſchæ feſtum eſt Domino dicatum, Phaſe enim hebr. tranſitum vel potiùs tranſcenſum ſignificat: inde Secundò, phaſe ſignificat agnum paſchalem, qui pro tranſitu angeli percutientis immolabatur. Denique Tertiò, phaſe ſignificat ipſum feſtum quo agnus hic immolabatur, vide dicta Exodi 12. 11.

Hoc ergo paſchæ feſtum celebre fuit apud Judæos; celebrius eſt apud Chriſtianos, qui eo non à ſervitute Pharaonis, ſed diaboli & mortis per Chriſtum reſurgentem liberati ſunt. Hinc Deus illud magnis illuſtravit miraculis. *Miracula paſchæ.* Refertur in Vita S. Marcellini Ebredunenſis Epiſcopi, cujus meminit Ado in Martyrol. 12. Kalend. Maii, baptiſterium quod ipſe juxta Ebredunum condidit, in ſanctis paſchæ vigiliis, Dei virtute ſingulis annis aquis ſubitis inundari, idque per ſeptem ejuſdem ſolemnitatis dies continuari ſolitum. Atque ex hoc miraculo collegerunt, paſcha non eſſe celebrandum ipſa 14. luna cum Judæis, uti volebant Quartodecimani, ſed in Dominica ſequente. Tunc enim contingebat hoc miraculum.

Pari modo anno Domini 417. cùm erratum fuiſſet in die paſchatis celebrando, error hic à Deo per miraculum declaratus eſt. nam nocte vera paſchali ipſa baptizandi hora, baptiſterium eccleſiæ per miraculum aqua repletum eſt, uti teſtatur Paſchaſius Epiſcopus Lilybæi, apud S. Leonem poſt epiſt. 63. & ex eo Baronius anno Chriſti 417. qui & in alio fonte Lucaniæ idem miraculum fieri ſolitum ex Caſſiodoro docet. Et in illo fonte Luſitaniæ idem fieri ſolere teſtatur Gregor. Turonenſis l. 1. de Gloria Martyr. cap. 24. & 25. Idem in fonte Lyciæ fieri, aquamque in eo uſque ad pentecoſten perſeverare, tuncque evaneſcere docet Sophronius in Prato ſpirituali capit. 214.

Sic & Britonum error de die paſchatis, per miraculum, quo S. Auguſtinus Anglorum Epiſcopus cæcum illuminavit, confutatus eſt, ut refert Ven. Beda l. 2. Hiſtoriæ Anglorum c. 2.

In Vita S. Maurilii Andegavenſium Epiſcopi (qui fuit diſcipulus S. Martini) 5. Septemb. narratur de quodam, cui nomen erat Belgicus, hic die paſchæ mandaverat ſervis, ut ſegetes mundarent. replicans illi eſſe diem paſchæ, ipſe urget, & invitos cogit, ſed cùm illi ſegetes ſarrire tentarent, mox Belgicus oculorum cæcitate percuſſus, clamavit ut ceſſarent. Cùm autem tres annos in ea cæcitate permanſiſſet, tandem tangens S. Maurilii pertranſeuntis veſtes, ſanatus eſt.

In Vita S. Mauritii narratur, ipſa nocte reſurrectionis tres ſervos ex ejus monaſterio piſcationi vacaſſe, atque cepiſſe quidem piſcium copiam, ſed duos ex ipſis manuum & pedum officio privatos, toto corpore contritos fuiſſe: tertium verò & claudum & ſurdum effectum eſſe, qui tandem in nocte reſurrectionis viſitans monaſterium S. Bertini, eumque cum lacrymis invocans, per ejus merita ſanitati reſtitutus eſt.

Hinc & Imperatores diem paſchæ magnis privilegiis celebrarunt, & reos libertate donarunt. Anno Chriſti 367. Valentinianus, Valens, & Gratianus Auguſti ſanxerunt, & ad Lampadium Urbis præfectum ita reſcripſerunt: *Ob diem paſchæ, quem intimo corde celebramus, omnibus quos reatus aſtringit, carcer incluſit, clauſtra diſſolvimus, ubi primum dies paſchalis extiterit, nullum teneat carcer incluſum, omnium vincula ſolvantur.* *In paſchate vincti ſolvebantur.* Extat hoc reſcriptum l. 8. de Indul. crim. C. Theodoſ. Eamdem indulgentiam reis eodem feſto dedit in Oriente Theodoſius Imperator, uti teſtatur S. Chryſoſtomus orat. de Flaviano Epiſcopo.

VERS. 6. ET QUINTADECIMA DIE MENSIS HUJUS (primi & paſchalis, putà Niſan) SOLEMNITAS AZYMORUM DOMINI EST] Nota. Dies azymorum incipiebant cum paſchate, videlicet 14. die menſis primi ad veſperam ſecundam, id eſt initio 15. diei; durabant autem per 7. dies, qui proinde paſchales dicebantur, quibus pane, non fermentato, ſed azymo veſcebantur. Unde finiebantur hi dies, vigeſima prima die menſis primi ad veſperam ſecundam; quæque enim dies feſta duplicem habebat veſperam, ſcilicet primam & ſecundam, ſive inchoantem & finientem; excepto feſto paſchæ: hoc enim unam tantùm habebat veſperam, ſcilicet ſecundam 14. diei. Itaque 14. die ad veſperam immolabatur phaſe, ſive agnus paſchalis, quem nocte comedebant cum azymis: poſtero mane, quòd erat mane 15. diei, erat ſolemnitas azymorum, quia illo die azymorum eſus incipiebat; nam nox præcedens ad hanc 15. diem, non autem ad 14. pertinebat. Eadem 15. die immolabant victimas alias paſchales, quæ proinde etiam paſcha dicebantur. Johan 18. 28. ideo ſolemnis erat hic dies.

Nota. Horum 7. dierum azymorum quatuor erant obſervantiæ, *Quatuor obſervantia ſervata in diebus azymorum.* Primò, enim per omnes hos ſeptem dies comedebant azyma. *Prima.* Secundò, ceſſabant ab omni opere ſervili, ſed primo tantùm & ſeptimo die; reliquis enim quinque intermediis operari & laborare poterant. Unde ſequitur ex dictis v. 1. ſolùm primum diem & ultimum propriè fuiſſe feſta, non autem quinque medios. *Secunda.* Tertiò, ſingulis diebus offerebantur ſacrificia, holocauſta videlicet, ut vertunt Septuag. quæ noſter Interpres vocat *ſacrificia in igne*: Hebr. enim vocantur *ignitiones*, id eſt ſacrificia quæ tota per ignem in honorem Dei conſumuntur. *Tertia.* Victimæ ergo quotidianæ hiſce diebus erant duo vituli, unus aries, agni anniculi ſeptem; & unus hircus pro peccato, ut patet Numer. 8. 19. *Victimæ paſchales, quæ & quot?* quibus adde agnum alium, qui die ſecundo cum ſpicis immolabatur, ut patet v. 12. Quartò, offerebantur ſpicæ hordei matureſcentes, idque tantùm fiebat ſecundo die, non aliis ita Abulenſ. Ribera, & alii. *Quarta.*

VERS. 7. DIES PRIMUS ERIT VOBIS CELEBERRIMUS] Ex his 7. diebus azymorum, celebriores erant prima & ſeptima, erantque hæ duæ æquè celebres. Nam quòd noſter Interpres diem primum vocat celeberrimum, ſeptimum verò celebriorem, eodem recidit; ſicut & quòd ſeptimum vocat ſanctiorem, primum verò ſanctum. Tantùm enim vult dicere, primum diem & ſeptimum celebres & valdè ſanctus præ cæteris fuiſſe. Unde in Hebræo utrobique eſt eadem vox, videlicet מקרא קדש *micra kodes*, id eſt convocatio ſancta. Sic apud Latinos comparativus ſubinde non habet vim comparationis, ſed pro poſitivo, vel ſuperlativo ponitur, ut

Triſtior, & lacrymis oculos ſuffuſa nitentes.

VERS. 10. & 11. CUM INGRESSI FUERITIS TERRAM QUAM EGO DABO VOBIS, Chanaan (hinc patet, haſce leges cæremoniales, & hæc feſta non obligaſſe Judæos, nec ab eis ſervata fuiſſe in deſerto) ET MESSUERITIS SEGETEM, FERETIS MANIPULOS SPICARUM, PRIMITIAS MESSIS VESTRÆ AD SACERDOTEM: QUI ELEVABIT FASCICULUM CORAM DOMINO] *Spicarum* ſcilicet hordei, quod illo tempore, putà in Martio vel Aprili, ſub paſcha matureſcit in Palæſtina.

Nota. Non erant iſtæ ſpicarum primitiæ univerſales, ita ut omnes obligarentur earum manipulum offerre; ſed offerebant quotquot volebant offerre ſponte ſua, & ex devotione. Ex quibus omnibus ſacerdos accipiebat unum, quem Deo offerebat, oblatum torrebat & ſiccabat, ſiccatum excutiebat, granaque excuſſa comminuebat, atque ex farina comminuta, impoſito ſimul thure & oleo, pugillum accipiebat quem cremabat & adolebat Domino; reliqui verò manipuli ſpicarum, earumque grana, & farina, cedebant in jus & uſum ſacerdotum.

Tropolog. Tropologicè, manipulus ſpicarum ſignificat Chriſti reſurrectionem: unde & altero ſabbati, putà poſt immolatum phaſe offertur, quia duo hi fuere Chriſti dies, unus paſſionis, alter reſurrectionis. Unde & Chriſtus, qui faſciculus eſt myrrhæ propter paſſionis amaritudinem, ipſe idem & botrus Cypri dicitur, propter reſurrectionis dulcedinem, ait Rupertus. Dum ergo Chriſtum reſurrexiſſe credimus, in fide & ſpe noſtra quaſi ſpicas recentes Domino offerimus, ita Iſychius & Radulph.

VERS. 11. ALTERO DIE SABBATI] q.d. Altero, ſive ſecundo die azymorum offeretur hic manipulus ſpicarum; ſabbatum enim hic non ſignificat ſabbatum propriè dictum, uti putavit Iſychius & Rupert. nec rurſum ſignificat omnes dies azymorum & feſta paſchalia, uti aliqui opinati ſunt; ſed tantum ſignificat ipſum feſtum primi diei azymorum; quia in eo indicta erat plena quies (hæc enim hebr. vocatur ſabbatum) ob ſolemnitatem feſti. hoc ergo feſtum quia

tum

tam ſolemne erat, hinc vocatur ſabbatum: ſabbatum enim primum & ſummum erat feſtorum. Cenſet Abulenſ. non primo, ſed ſecundo, die oblatum fuiſſe hunc manipulum ſpicarum, eò quòd primo die, utpote ſolemni, non liceret eas metere, ne quidem ad ſacrum hunc uſum oblationis: potiùs dixerim, primam diem ſua ſolemnitate, & ſacrificiis paſcalibus ita impeditam fuiſſe, ut non vacaret, nec deceret eo ſpicas has torrere.

ET SANCTIFICABIT ILLUM] manipulum ſpicarum conſecrabit Domino, eo ritu, qui præſcriptus, & explicatus eſt c. 2. v. penult.

Vers. 12. & 13. ATQUE IN EODEM DIE, QUO MANIPULUS CONSECRATUR, CÆDETUR AGNUS, ET LIBAMENTA) Hebr. *mincha*, id eſt ſacrificium farreum) OFFERENTUR.

Vers. 13. LIBA, id eſt libamina, QUOQUE VINI, QUARTA PARS HIN) id eſt tres ſextarij. Nam hin continebat duos congios, ſive duodecim ſextarios, ut dixi c. 14. 10. Quod hic de vino dicitur, tantumdem de oleo intellige, ſcilicet quartam partem hin ex oleo, ad mincha hic additum fuiſſe. Nam oleum in omni mincha addi debuiſſe, patet c. 2. v. 1. unde & Numer. 15. ſemper eadem menſura olei & vini, ſacrificiis quibuſque adiungitur. Porro liba, putà vina ipſa, effundebantur in honorem Domini, ut hic dicitur: oleum verò cum farina miſtum per ignem Deo adolebatur, quod intellige de pugillo, qui ex farina hac oleata Deo cremabatur: reliqua enim farinæ vel mincha pars cedebat ſacerdoti, uti dictum eſt c. 23. & c. 6. 16. ita Abulenſ.

Vers. 14. PANEM ET POLENTAM ET PULTES NON COMEDETIS EX SEGETE USQUE AD DIEM, QUA OFFERETIS EX EA DEO VESTRO] manipulum ſpicarum iam dictum; eum enim quaſi primitias frugum ſibi depoſcit Deus.

Nota, *polentam*, id eſt toſtum far ſive hordeum, ita Septuag. & Hebr. Pro *pultes* hebr. eſt *ſpicas*, ſed certum eſt ſpicas non puras & crudas hic intelligi: illæ enim comedi non ſolent; nec etiam ſpicas toſtas, ſive far toſtum aut tuſum & formatum in panem, quia panis hic præceſſit. Aptè ergo noſter Interpres ſpicas hic accepit tuſas, putà farinam in pultes diductam & coctam: agitur enim hìc de farina non cruda, ſed cocta; hæc enim ſola comedi ſolet: coquitur autem farina vel in panem, vel in polentam, vel in pultes.

Vers. 15. & 16. NUMERABITIS ERGO AB ALTERO DIE SABBATI, IN QUO OBTULISTIS MANIPULUM PRIMITIARUM (ſpicarum) SEPTEM HEBDOMADAS PLENAS, USQUE AD ALTERAM DIEM EXPLETIONIS HEBDOMADÆ SEPTIMÆ, ID EST QUINQUAGINTA DIES, ET SIC OFFERETIS SACRIFICIUM NOVUM DOMINO] Deſcribitur hìc tertium feſtum, ſcilicet pentecoſte, quod celebrabatur quinquageſimo die à paſchate. Itaque ab altero ſabbati, non propriè dicti, ſed ſabbati, id eſt paſchatis, & ſolemnitatis azymorum, hoc eſt à ſecundo die azymorum, (uti paulò antè dixi) quo obtulerant manipulum ſpicarum, numerabant Hebræi ſeptem hebdomades, id eſt 49. dies, ita ut ſequens, putà quinquageſimus, dies eſſet pentecoſte. Id ita eſſe patet. Primò, ex Joſepho qui id clarè docet l. 3. Antiq. 10. cùm ait: ἑβδόμης ἑβδομάδος διεγεγενημένης, μετὰ ταύτην τὴν θυσίαν, αὗται δ' εἰσὶν αἱ τῶν ἑβδομάδων ἡμέραι τεσσαράκοντα ἐννέα, τῇ πεντηκοστῇ ... προσφέρουσιν ἄρτον, quæ verba Joſephi interpres obſcurè & confusè ſic vertit, *poſt paſchale ſacrum elapſis ſeptem ſeptimanis eſt pentecoſte*, clarè enim & diſtinctè ſic vertenda ſunt: *Poſt hoc ſacrificium* (ſpicarum virentium & agni) *ſeptima ſeptimana elapſa*, (*hi enim ſeptem ſeptimanarum dies ſunt quadraginta novem*) *eſt pentecoſte, ſive quinquageſima dies, qua offerunt panem*. Secundo, idem patet ex praxi Judæorum, & ex prima pentecoſte, quam celebrarunt Hebræi die ſexto tertij menſis, uti oſtendi Exodi 19. 11. nam à ſecundo die azymorum, qui erat dies ſecundus ab egreſſu ex Ægypto, eratque decimus ſextus menſis primi, uſque ad diem ſextum menſis tertij, qui fuit dies pentecoſtes, numerantur 50. dies. Unde & in Judæorum Calendariis adhuc hodie, conſignatur pentecoſte die ſexto menſis tertij, ita Abulenſ. Caiet. Oleaſt. Ribera l. 5. de Templo c. 7. & Genebrardus in Calendario Hebræorum, quod pſalmis præfixit.

Ubi Nota, Judæos habere ſtatum paſcha & pentecoſten: nam cùm utantur menſibus lunaribus, celebrentque paſcha 15. die menſis primi lunaris, putà in plenilunio; hinc numerando 50. dies, neceſſariò celebrant pentecoſten ſexto die menſis tertij. Chriſtiani verò, quia non lunares, ſed ſolares habent menſes, hinc uti paſcha habent mobile, ita & pentecoſten, ut eam jam celebrent decima Maij, jam vigeſima, jam trigeſima, jam decima Junij, jam duodecima.

Judæi ſtato die ſexto menſis tertij celebrant pentecoſten: Chriſtiani verò alio & alio die, unde & quinquaginta dies pentecoſtes numerandi ſunt à die ſecundo azymorum incluſivè.

Ex dictis patet, hoſce dies 50. pentecoſtes numerandos eſſe à ſecundo die azymorum, non excluſivè, ut vult Radulph. & Ribera lib. 5. de Templo cap. 7. ſic enim non 50. ſed 49. eſſent dies; ſed incluſivè. Si enim à 16. die menſis primi incluſivè, numeres reliquos 15. dies eiuſdem menſis, menſis verò ſecundi numeres dies 29. (Hebræorum enim menſes, utpote lunares, alternatim erant 29. & 30. dierum) his denique addas ſex dies menſis tertij (ſexto enim die erat pentecoſte) præcisè reperies dies 50.

Nota. Nos Chriſtiani, uti non celebramus paſcha eo die quo Judæi, ſcilicet 14. die menſis Niſan, ſed Dominica eam ſequente, idque in memoriam reſurrectionis Chriſti, quæ in Dominica facta eſt: ita conſequenter non celebramus pentecoſten eo die quo Judæi, ſed quinquageſima die à Dominica paſchatis, ſive reſurrectionis Chriſti, qui neceſſariò pariter incidit in Dominicam, die enim Dominica, quæ fuit pentecoſte, ſive quinquageſima dies à paſchate, deſcendit Spiritus Sanctus in Apoſtolos, & lex nova promulgata eſt in Sion, Act. 2. uti lex vetus olim in Sina, eadem die quinquageſima à paſchate promulgata fuit. Hinc S. Auguſt. ſerm. 154. de Tempore, Clemens Roman. l. 5. Conſtitut. cap. ult. Iſidor. Albinus, & alii qui ſcribunt de officiis Eccleſ. atque S. Leo ſerm. 1. de pentecoſte, numerant dies 50. pentecoſtes, non à paſchate Judæorum, nec à die paſſionis Chriſti: (ſic enim non 50. ſed 52. eſſent dies) ſed ab ipſa Dominica reſurrectionis Chriſti. Ulteriùs, ne coincideret pentecoſte Chriſtianorum cum pentecoſte Judæorum, ne ſcilicet videremur nos Chriſtiani antiquam ſervare Judæorum pentecoſten; hac de cauſa prima pentecoſte Chriſtiana, qua deſcendit Spiritus ſanctus in Apoſtolos, non videtur coincidiſſe cum pentecoſte Judæorum. Quod probatur: nam eo anno quo Chriſtus eſt paſſus & reſurrexit, paſcha Judæorum incidebat in diem Jovis, & prima azymorum in diem Veneris, qua paſſus eſt Chriſtus; ac conſequenter ſecunda azymorum incidebat in diem ſabbati: iam numera ab hac die ſabbati 50. dies, & invenies diem 50, ſive pentecoſten Judæorum tunc pariter in ſabbatum incidiſſe, quod proximè præcedebat Dominicam pentecoſtes Chriſtianæ, qua Spiritus ſanctus deſcendit. Tunc ergo pentecoſten celebrarunt Judæi in ſabbato: Apoſtoli verò & Chriſtiani in Dominica, ita Hugo, Lyran. Abul. Caiet. vel hic, vel Act. 2. Joſephus lib. 3. Antiq. 13. & Franc. Suarez 3. p. quæſt. 53. diſput. 46. ſect. 1. idem docent Rabbini.

Spiritus S. deſcendit in Apoſtolos in pentecoſte non Judæorum, ſed Chriſtianorum.

Prima pentecoſte Chriſtianorum incidit in Dominicã, Judæorum verò in ſabbatum.

Dices, Act. 2. v. 1. dicitur, *Dum complerentur*, vel, ut græcè eſt, *dum compleretur, dies pentecoſtes, factus eſt repentè de cælo ſonus, tanquam advenientis ſpiritus vehementis*. Atque S. Lucas ibi omnino videtur loqui de pentecoſte tunc communi, putà Judæorum, necdum enim eouſque Chriſtiana pentecoſte inſtituta aut celebrata fuerat: ergo Spiritus ſanctus deſcendit in pentecoſte Judæorum, ac conſequenter prima pentecoſte Judæorum & Chriſtianorum fuit eadem, putà Dominica. Ob hoc argumentum, revera eamdem tunc fuiſſe utrorumque pentecoſten, cenſent nonnulli. Unde putant eo anno quo paſſus eſt Chriſtus, primum diem azymorum incidiſſe quidem in diem Veneris, ſed translatum fuiſſe ex 15. die menſis in 16. putà in ſabbatum, idque ne duo feſta, putà primus azymorum & ſabbatum, quibus operari non licebat, ſimul concurrerent, ac conſequenter putant, ſecundam azymorum eo anno incidiſſe in Dominicam paſchæ, à qua uſque ad Dominicam pentecoſtes præcisè ſunt quinquaginta dies.

Obiectio ex Actor. 2.

Reſponſio Prima.

Verùm hæc translatio feſtorum ſolidè ex Scriptura, aut Patribus probari nequit: imò repugnat Evangeliſtis, qui aſſerunt Chriſtum cum Judæis celebraſſe paſcha ſecundùm legem, putà 14. luna ad veſperam, ita ut 15. quæ fuit prima azymorum, putà die Veneris, paſſus ſit Chriſtus, ac conſequenter ſecundò azymorum, à qua numerandi

Refellitur.

ſunt

ſunt dies 50. pentecoſtes, inciderit in ſabbatum?

Reſponſio ſecunda. Alij cenſent, quòd eo anno quo paſſus eſt Chriſtus; oblatio hæc ſpicarum, à qua numerandi erant dies 50. pentecoſtes, tranſlata ſit à ſecunda die azymorum in tertiam, idque ea de cauſa, quòd ſecunda azymorum incideret in ſabbatum, quo ſpicas metere non licebat: meſſas ergo & oblatas eas fuiſſe die tertia, putà Dominica paſchatis, à qua uſque ad Dominicam pentecoſtes præcisè ſunt 50. dies.

Refellitur Primò. Verùm idem huic ſententiæ obiici poteſt quod priori; Adde, fundamentum eius, ſcilicet ſabbato non licuiſſe metere has ſpicas, non videri verum: nam ſabbato licebat mactare, excoriare, ſecare, cremare agnum manè & veſpere, aliaſque victimas: ergo multò magis licebat metere aliquot ſpicas, ad oblationem & ſacrificium. *Secundò.* Secundò, ſi non licuit eas metere ſabbato, poterant & debebant eas metere uno vel altero die antè, potiùs quam transferrent feſtum & ſacrificium hoc à die ex lege præſcripto, putà à ſabbato, in alium, putà Dominicum. *Tertiò.* Tertiò obſtat, quòd Judæi celebrarint ſuam pentecoſten, ad inſtar primæ illius, qua legem acceperunt in Sina, Exodi 19. v. 11. illa enim prima fuit norma & exemplar ſequentium omnium, quæ ad primæ huius memoriam & formam inſtitutæ & conformatæ ſunt. Atqui prima illa celebrata eſt die 50. à ſecunda azymorum, quæ tunc incidebat in ſabbatum; nam prima azymorum, qua egreſſi ſunt ex Ægypto, incidebat in diem Veneris uti oſtendi Exodi 12. v. 41. ergo ſecunda azymorum tunc incidebat in ſabbatum. Si enim ab hac ſecunda azymorum, ſive à 16. die primi menſis, quæ tunc incidebat in ſabbatum, numeres 50. dies, incides in ſextam diem tertii menſis, qua celebrarunt pentecoſten. Jam ſi tunc à ſabbato numerare potuerunt 50. dies primæ pentecoſtes, ergo & deinceps aliis annis id ipſum facere potuerunt.

Reſp. tertia & vera S. Lucas loquitur de pentecoſte Christiana. Reſpondeo ergo & dico, S. Lucam loqui de pentecoſte Chriſtiana, non Judaica. Chriſtiana enim à Chriſtianis colebatur, & vigebat, non tantùm cùm S. Lucas hæc ſcribebat, ſed etiam à ſui initio, putà mox à prima pentecoſte, quæ fuit quinquageſima die à reſurrectione Chriſti. Id ita eſſe probatur, Primò, quia S. Lucas Chriſtianus ſcribit Chriſtianis, non Judæis (unde ſcribit græcè, non hebraicè) originem chriſtianiſmi, eiuſque ſacrorum & feſtorum; ergo agit de pentecoſte Chriſtiana, non Judaica. Secundò, quia c. 1. planè oſtendit ſe tractare de myſteriis & geſtis Chriſti, quæ Chriſtiani in paſchate, pentecoſte, aliiſque feſtis recolunt & celebrant. Legatur attentè cap. 1. & ita eſſe deprehendetur; ergo ſicut cap. 1. à reſurrectione Chriſti uſque ad eius aſcenſionem numerat 40. dies, ita mox c. 2. ab eadem reſurrectione, non autem à paſchate Judæorum, numerat 50. dies pentecoſtes. Tertiò, quia Chriſtiani ſuam pentecoſten celebrant ad imitationem primæ, quam deſcribit Lucas Actor. 2. ergo ea fuit Chriſtiana. Quartò, quòd S. Lucas deſcribat hic originem Chriſtianæ pentecoſtes, ſenſit Eccleſia, quæ hanc eius de pentecoſte narrationem quotannis in feſto pentecoſtes legit, & recolit. Senſus ergo eius eſt: *Dum complerentur dies pentecoſtes*, id eſt, dum compleretur dies quinquageſima, qua à Chriſto Chriſtianis inſtituenda & ſancienda erat pentecoſte Chriſtiana, per miſſionem Spiritus ſancti, quem ipſe promiſerat Actor. 1. & per promulgationem legis novæ. Alludit enim S. Lucas ad figuram, putà ad inſtitutionem pentecoſtes Moſaicæ Exodi 19. 16. ubi de ea dicitur: *Jamque advenerat dies tertius* (qui erat quinquageſimus à paſchate) putà pentecoſte: *& ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes denſiſſima operire montem clangorque buccinæ vehementiùs perſtrepebat.* Pari enim modo de antitypo, putà de pentecoſte Chriſtiana, ait S. Lucas: *Dum* advenirent, ſive *complerentur dies pentecoſtes*, &c. *factus eſt repentè de cælo ſonus tanquam advenientis ſpiritus vehementis*, &c. *Et apparuerunt illis diſpertitæ linguæ tamquam ignis, ſeditque ſupra ſingulos eorum.* Sicut ergo Moſes Exodi 19. loquitur de pentecoſte Judaica, eiuſque inſtitutione, ita S. Lucas loquitur hic de Chriſtiana, eiuſque inſtitutione. Quintò, quia mox ab hac eius inſtitutione cœpit coli à Chriſtianis Chriſtiana pentecoſte, uti mox oſtendam; ergo de ea agit Lucas, non de Judaica.

Fundamentum horum omnium eſt, quòd Chriſtus per legem novam voluerit legem veterem cum ſuis ſacris & feſtis abolere, ac pro eis nova, & Chriſtiana ſurrogare; Unde & voluit, ut pentecoſte prima Chriſtiana poſtero die ſuccederet Judaicæ, ut ſignificaretur, quòd ea excluſa & abolita, ex tunc ipſe novam inſtitueret & ſanciret. In prima enim pentecoſte, putà quinquageſima die à Chriſti reſurrectione, miſit Spiritum ſanctum in Apoſtolos, ac per eos eodem die promulgavit legem ſuam Evangelicam, quòd nimirum abolita iam lege Moſis, lex Evangelica ab omnibus ex tunc acceptanda, & ſervanda foret. Quare tunc pariter abolito paſchate, pentecoſte, aliiſque feſtis Judæorum, tacitè ſuum paſcha, pentecoſten & feſta inſtituit; ac mox per Apoſtolos particulatim & expreſsè, eadem ubique terrarum ſanciri, & inſtitui voluit.

Pentecoſte Christiana mox poſt Chriſtum cœli cœpta. Porrò Chriſtianos jam inde ab initio, putà à prima hac pentecoſte Chriſtiana, cœpiſſe quotannis eam, non Judaicam, colere & nominare, uti eam hic nominat Lucas, dicens: *Dum complerentur dies pentecoſtes*, probatur Primò, quia in prima hac pentecoſte facta eſt abrogatio legis veteris, omniumque eius ſacrorum & feſtorum; & facta eſt publica promulgatio legis novæ, eiuſque ſacrorum, conſequenter & feſtorum: ergo Apoſtoli & Chriſtiani huic promulgationi obedientes, deinceps coluerunt paſcha & pentecoſten Chriſtianam, non Judaicam; alioqui enim peccaſſent in legem Evangelicam. Simili modo, eodem anno quo in die quinquageſima à paſchate primò data eſt Hebræis à Deo lex in Sina, ex præcepto Dei hoc loco Levitici edito, ſancita, & deinceps à Judæis culta fuit pentecoſte. Hoc enim huius capitis præceptum editum eſt eodem anno, quo data eſt lex, ut patet ex dictis Exodi 19. initio cap. & proœmio in Leviticum. Secundò, quia Apoſtoli euntes prædicatum Gentibus, mox iis converſis inſtituebant & tradebant ſacra & feſta Chriſti (nec enim religio Chriſtiana, unde quævis alia, poteſt eſſe ſine feſtis & ſacris) non enim poterant eis tradere paſcha & pentecoſten Judaicam. Sic enim Gentes coegiſſent iudaizare, & pro chriſtianiſmo tradidiſſent eis judaiſmum: quod fuiſſet grande peccatum, pugnans ex diametro cum eorum officio, ad quòd à Chriſto miſſi & legati erant. Rurſum, quis dubitet Apoſtolos & primos Chriſtianos amore Chriſti fervidos, quotannis diem ejus reſurrectionis, aſcenſionis, & miſſionis Spiritus ſancti, tantaque ejus in Eccleſiam merita & beneficia, anniverſaria memoria recoluiſſe? colebant ergo paſcha & pentecoſten Chriſtianam, non Judaicam. Tertiò, quia Apoſtoli mox poſt Chriſti aſcenſionem mutarunt ſabbatum in diem Dominicum, eumque colere cœperunt in honorem reſurrectionis Chriſti (Chriſtus enim in Dominico reſurrexit) ergo multò magis paſcha Moſis ſtatim in paſcha Chriſti, id eſt in diem Dominicum, tranſtulerunt, paſcha enim Chriſtianum propriè eſt dies reſurrectionis Chriſti, magis quàm Dominicus: ſi paſcha tranſtulerunt, ergo & pentecoſten. hæc enim illud ſequitur, & ab illo ſupputandum eſt. Antecedens probatur Primò, ex Apocal. 1. 10. ubi Johannes ait, *Fui in ſpiritu in Dominica die*; ergo tunc à Chriſtianis colebatur Dominica dies, non ſabbatum. Secundò, Apoſtolus 1. Corinth. 16. verſ. 2. jubet fieri collectas eleemoſynarum *per unam ſabbati*, id eſt, prima die ſeptimanæ, putà die Dominica; ergo tunc fiebant conventus Eccleſiaſtici in Dominico. Porrò Apoſtolus loquitur, de hac die, non quaſi nova, aut à ſe recenter inſtituta, ſed quaſi de uſitata, & apud Chriſtianos celebri, ergo jamdiu antè cœperat à Chriſtianis pro ſabbato coli Dominica: epiſtola autem 1. ad Corinthios ſcripta eſt anno Chriſti 57. putà 23. annis poſt mortem Chriſti. Ergo mox poſt Chriſtum Chriſtiani pro ſabbato celebrarunt Dominicum. Sic & Actor. 20. 7. dicitur, quòd una ſabbati, id eſt Dominico, Paulus magnum egerit Chriſtianorum conventum, in quo protrahens concionem, obdormiſcentem & corruentem juvenem ac exanimatum in vitam revocavit. Denique S. Paulus inſectatur neomeniam, ſabbatum, aliaque feſta Judaica, Galat. 4. 9. dicens: *Convertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo ſervire vultis? dies* (Judaicos) *obſervatis, & menſes, & tempora, & annos.* Et Coloſſ. 2. 16. *Nemo vos iudicet in cibo & potu* (à quo ex lege abſtinent Judæi) *aut in parte diei feſti, aut neomeniæ aut ſabbatorum, quæ ſunt umbra futurorum, corpus autem Chriſti.* Ergo non Judaica, ſed Chriſtiana feſta à Chriſtianis celebrari voluit jam inde à chriſtianiſmi initio.

Deni-

Digitized by Google

Denique paſcha ab initio per Apoſtolos tranſlatum eſſe in Dominicum, ac conſequenter & pentecoſten, patet ex hæreſi Quartadecimanorum, qui volebant paſcha cum Judæis ſervari 14. luna, ſive die primi menſis, non autem in Dominico. Hos enim damnavit Eccleſia. & Victor Pontifex, definiens ex traditione Apoſtolica, paſcha Chriſtianis celebrandum eſſe, non 14. luna, ſed Dominica eam ſequente, uti illud primitus celebrarunt Chriſtiani & Apoſtoli, teſte Euſebio libr. 5. Hiſt. c. 22. Sic & paſcha die Dominico celebrandum eſſe S. Petrum Romæ docuiſſe, & idem ab eo acceptum S. Marcum Ægyptiis tradidiſſe, teſtatur Protherius apud Bedam lib. de Ratione temporis cap. 42. & S. Ignatius, qui vixit tempore Apoſtolorum, epiſt. ad Magneſian. ait *colendum diem Dominicum, ut dierum principem, & reſurrectioni Domini conſecratum*. Et epiſt. ad Philipp. *Si quis*, ait, *cum Judæis celebrat paſcha, particeps eſt eorum qui Dominum occiderunt & Apoſtolos ejus*. Cùm ergo conſtet ab initio à Chriſtianis cultam fuiſſe pentecoſten Chriſtianam, quis dubitet S. Lucam de ea loqui, non de Judaica? Itaque S. Lucas nominans pentecoſten, non tantùm reſpicit ad tempus quo ipſe hæc ſcribebat (non enim dubium eſt, quin tunc culta & nominata fuerit pentecoſte Chriſtiana, non Judaica) ſed etiam propriè reſpicit tempus ipſum, quo hæc ipſa quæ ſcribit & enarrat contigerunt, quaſi dicat, *Dum compleretur dies pentecoſtes*, id eſt, dies quinquageſima à reſurrectione Chriſti & primo paſchate Chriſtiano, qua pro veteri nova à Chriſto inſtituenda & ſancienda, æquè ac nominanda erat pentecoſte, cujus originem & inſtitutionem hic enarro, quæ ceterarum ſequentium foret exordium exemplar & cauſa, eiſque nomen ſuum inderet, ut ab ea pariter vocaretur pentecoſte, id eſt, dies quinquageſima à die reſurrectionis Chriſti.

Denique ſi quis omnino velit S. Lucam reſpexiſſe quoque ad pentecoſten Judæorum, quæ tunc vigebat & erat in communi uſu; Reſp. idipſum hoc ſenſu admitti poſſe, quaſi dicat S. Lucas: *Dum compleretur*, id eſt, dum pridie completa eſſet & tranſacta pentecoſte Judæorum; ita ut compleretur, id eſt compleri inciperet ei ſuccedens pentecoſte Chriſtianorum. Vox enim *compleretur*, quatenus reſpicit pentecoſten Judæorum, in actu perfecto accipienda eſt: quatenus verò reſpicit, terminatur & deſinit in pentecoſten Chriſtianorum, in actu inchoato ſumenda eſt. Utrumque enim innuit & obiter perſtringit, ideoque uno verbo complectitur & convoluit S. Lucas: atque hic ſenſus videtur plenior, quaſi dicat, *Cùm complerentur dies pentecoſtes*, tam veteris quàm novæ, ut veteri pridie completa & tranſacta poſtridie compleri inciperet nova. Fuit enim vetus & nova quaſi una eademque pentecoſte: illa enim in hanc deſiit & tranſiit, ſicut typus in antitypum deſinit & tranſit, ac proinde cum eo unum idemque eſſe cenſetur. Hæc mea eſt de pentecoſte ſententia ſalva meliori; non enim video quid probabiliùs ſolidè dici poſſit. Nam quod Gabriel Vaſquez 3. p. tom. 3. diſp. 172. cap. 12. cum Radulpho & Ribera τὸ *ab altero die ſabbati*, excluſivè accipit, non incluſivè, planè repugnat computui Moſis & omnium Hebræorum, uti paulò antè oſtendi: idque ſatis inſinuat τὸ *ab altero die*. Cùm enim tempus excluſivè deſcribere volumus, non ſolemus dicere, *Ab altero die* (hoc ipſum enim præcedentis diei excluſio eſt) ſed, *à tali die*, v. g. primo, ſecundo, tertio, &c. Res ergo ipſa docet à primo die paſchatis excluſivè, ſed à ſecundo die incluſivè, inchoandos fuiſſe quinquaginta dies pentecoſtes.

VERS. 16. & 17. ET SIC OFFERATIS (in pentecoſte) SACRIFICIUM NOVUM DOMINO, EX OMNIBUS HABITACULIS VESTRIS, PANES PRIMITIARUM DUOS] Pro *ſacrificium* hebraicè eſt מנחה *miacha*, id eſt *oblationem*, à rad. נחה *nacha*, id eſt *adduxit*, *obtulit*; neque enim hæc panum oblatio propriè erat ſacrificium. Nam hi panes fiebant ex ſimila fermentata, quæ ſacrificari non poterat, ut patet c. 2. v. 11. unde nec ulla libamina cum hiſce panibus offerebantur. Erant ergo hi panes tantùm primitiæ meſſis triticeæ, quæ dabantur ſacerdotibus, & in eorum eſum & uſum cedebant.

Primitiæ panum offerenda erant in pentecoſte.

Nota. Singulæ familiæ hasce panum primitias, in pentecoſte offerre debebant, uti hic dicitur: ſecùs erat de

A manipulo ſpicarum in paſchate. & licet Abulenſis id ita intelligat, non quòd ſinguli ex proprio agro, vel domo hoſce panes afferrent Hieroſolymam, ſed quòd ſinguli Hieroſolymæ duos panes tales emerent, eoſque in templo offerrent, ſicut & columbas, & victimas alias (unde horum omnium erant venditores Hieroſolymæ quos Chriſtus ejecit è templo) tamen Script. Hebræa hic contrarium docet; ſic enim habet, *Ex omnibus habitaculis veſtris adducetis panes elevationis duos*. quæ verba ſatis ſignificant, quemque proprios panes ex ſua domo adducere debuiſſe ad templum, ut videlicet ſinguli ſuarum frugum primitias, in gratiarum actionem Deo dependerent. Hæc enim una fuit cauſa, cur feſtum pentecoſtes ſit inſtitutum, ſcilicet ut in eo primitias panum Deo offerrent. Ita Joſephus lib. 3. Antiq. 10. Altera cauſa fuit, ut Hebræi recordarentur legis datæ in pentecoſte, pro eaque Deo gratias agerent, legemque illam recolerent, ut exactiùs eam obſervarent. ita S. Hieron. ad Fabiolam de 42. manſionib. in 12. *Dedicatio*, inquit, *legis eſt pentecoſte*. Idem docet S. Auguſt. q. 95. in Quæſtion. ex novo teſtamento. Ingens enim Dei beneficium eſt lex B feſtoque celebrandum: eſt enim ipſa radius legis æternæ manans à rationibus ideiſque æternis, quæ vivunt in mente Dei, quibus ipſe omnia regit & moderatur. *Duo ſunt*, inquit Nazianz. *quibus regimur, natura & lex*. & S. Auguſt. lib. 9 de Civit. *Omnium legum*, inquit, *inanis eſt cenſura, niſi divinæ legis imaginem gerat*. Plato dicebat, *neceſſe eſſe leges hominibus ponere, ut ſecundùm eas vivant, alioqui nihil à feris diſcreparent. Cauſam eſſe, quòd nullius hominis ingenium ita natura inſtitutum eſt, ut quæ ad publicum humanæ vitæ commodum conferunt, ſufficienter cognoſcat; & ſi cognovit; ut optimum id quod novit, ſemper agere poſſit ac velit*. ita ipſe lib. 4. de Legibus.

Eoſque ſinguli à domo ſua afferre debebant.

Duplici de cauſa inſtituta fuit pentecoſte. Prima. Secunda.

Moral. quantum beneficium Dei ſit lex:

Demoſthenes ajebat, *civitatis animam eſſe leges*. Heraclitus dicebat: *cives non minùs oportere pugnare pro legibus, quàm pro mœnibus; quòd abſque legibus nullo pacto poſſit eſſe civitas incolumis, abſque mœnibus poſſit*. ita Laert. lib. 9. cap. 1. Archidamus roganti, *quinam eſſent Spartanæ urbis præfecti? Leges*, inquit, *ac legitimi magiſtratus*. Graviter cenſuit, in republ. bene inſtituta auctoritatem ſupremam legibus eſſe deferendam; nec ulli magiſtratui fas eſſe quidquam contra leges publicas tentare ita Plutarch. in C Lacon.

Ageſilaus roganti, *quid Spartæ contuliſſent Lycurgi leges? Voluptatum*, ait, *contemptum*. Plutarch. ibidem.

Cyrus rogatus. *quoſnam putaret eſſe injuſtos? Lege*, inquit, *non utentes*. ita Maxim. ſerm. 58.

Barbari Braſilii in ſua lingua carent tribus litteris, ſcilicet F. L. R. idque appoſitè. nam carent fide, lege, rege. teſtis eſt Oſorius & Maffejus in hiſtoria Indic.

Philo lib. de Joſepho: *Quod medicus*, ait, *eſt ægro, hoc lex eſt civitati*. Corona priſcis fuit hieroglyphicum legis: quia certis eſt vinculis complicata, quibus vita noſtra velut religata coercetur. ita Pierius Hieroglyph.

Denique *lex eſt lux vitæ Lucerna*, inquit Pſaltes, *pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis*, pſalm. 118. qui pſalmus non eſt aliud quàm legis elogium. Rurſum, *Eloquia Domini eloquia caſta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum*. pſalm. 11. 7.

Porrò *lex non eſt aliud, niſi recta, & à numine deorum ratio imperans honeſta, prohibenſque contraria*, inquit Cicero Philip. 1. & pro Cluent. *Fundamentum*, ait, *libertatis*, D *fons æquitatis, mens, & animus, & conſilium, ſententiaque civitatis, poſita ſunt in legibus*. Peculiare verò fuit Dei erga Hebræos beneficium, quòd eis ipſemet legem dederit, idque primò, & ante leges aliarum gentium. Primus enim in orbe legislator fuit Moſes, id eſt Deus per Moſen. Eum ſecuti, leges dedere Indis Gymnoſophiſtæ, Ægyptus ſacerdotes, Babyloniis Chaldæi, Perſis Magi, Gallis Druidæ, Locrenſibus Zaleucus, Athenienſibus Solon, Lacedæmoniis Lycurgus, Cretenſibus Minos, Corinthiis Philo, Getis Zamolxis, Rheginis Andromandus, Mileſiis Hippodamus, Thuriis Charondas, Thebanis Philolaus, Carthaginenſibus Phaleas. Apud Romanos primus P. Papirius regias leges in unum contulit. Deinde Appius Claudius decemvir duodecim tabularum leges conſcripſit. Hunc ſecuti ſunt Appius Claudius Cæcus, Sempronius

Ccc Sophus,

Sophus, Scipio Naſica, Q. Fabius, M. Cato, & alii.

VERS. 17. *Panes duo oblati debebant eſſe librarum tredecim & mediæ.*

PANES PRIMITIARUM DUOS DE DUABUS DECIMIS] Ex dictis cap. 14. v. 10. & dicendis cap. ſeq. v. 5. patebit, duas decimas ſimilæ, & duos panes inde confectos, fuiſſe quaſi tredecim librarum cum dimidia.

VERS. 18. *Victimæ hic præſcriptæ aliæ ſunt ab iis Num. 28.*

OFFERETIS CUM PANIBUS SEPTEM AGNOS IMMACULATOS] ſcilicet in holocauſtum, quia hoc, quaſi præcipuum, ſemper intelligitur, cùm nominatur ſacrificium, niſi alia ejus ſpecies exprimatur. ita Abulenſ.

Nota. Numer. 28. v. 27. adduntur & aliæ victimæ, hoc feſto pentecoſtes offerri ſolitæ, ob feſti ſolemnitatem; videlicet vituli duo, aries unus, agni ſeptem, hircus unus pro peccato. Nam diverſas eſſe illas ab hiſce quas hic præſcribit, tum aliunde patet, tum ex eo, quòd ibi duo vituli, hic tantùm unus præcipiatur: quia illæ victimæ præſcriptæ erant propter ipſum feſtum præciſè; hæ verò hic præſcribuntur tantùm propter oblationem primitiarum cohoneſtandam, ut ſimul cum primitiarum oblatione, Deo hæ victimæ in ſacrificium darentur. Ipſius ergo feſti pentecoſtes æquè ac cæterorum feſtorum, victimæ, non hoc cap. ſed Numer. 28. & 29. (ut patet intuenti) recenſentur. ita Abulenſis. Unde Joſephus lib. 3. cap. 10. omnes pentecoſtes victimas enumerans ſic ait: *Holocauſta faciunt è tribus vitulis, arietibus duobus* (S. Scriptura tres arietes numerat: videtur ergo in Joſephi numerum irrepſiſſe error, ut pro duobus reponendi ſint tres) *agnis quatuordecim, hædiſque pro peccato duobus.* Omittit hic Joſephus duos agnos oblatos in hoſtias pacificas. Radulphus tamen cenſet eaſdem eſſe victimas, quæ hic, & quæ Numer. 28. præſcribuntur. antilogiam verò jam allatam ipſe per myſterium ſolvere conatur. *Non intereſt*, inquit, *an duo vituli cum uno ariete, an unus vitulus cum duobus arietibus in holocauſtis eſſe dicatur, cùm tam paſtores quàm doctores* (qui myſticè ſunt arietes & vituli) *unum ſint propter fidei paciſque concordiam, & duo intelligantur, ſi duorum populorum, quibus prælati ſunt, reſpiciamus diſtantiam.* Verùm hæc litteræ non ſatisfaciunt, neque ſenſui litterali quem Radulph. ſæpè quaſi Judaicum, tollere & impugnare videtur inſtar Origenis, & aliorum qui toti ſunt in tropologiis. Porro hæc ſacrificia & victimæ non erant privati cujuſpiam, uti panes primitiarum: ſed erant communes toti populo, & pro eo toto offerebantur ex ærario, & ſumptu communi.

ET ERUNT IN HOLOCAUSTUM CUM LIBAMENTIS SUIS] Hebraicè, *cum ſuo mincha & libamine.* libamenta ergo hic vocat Noſter quidquid cum victima offerebatur, ut oleum, vinum, farina, thus, ſal.

VERS. 19. FACIETIS ET HIRCUM PRO PECCATO] *Facietis*, id eſt, *ſacrificabitis.* Pro *hircum*, hebraicè eſt *hircum caprarum*, id eſt hircum novellum, vel hœdum. vide dicta cap. 4. v. 23.

VERS. 20. CUM ELEVAVERIT EOS SACERDOS CUM PANIBUS, &c. CEDENT IN USUM EJUS] q. d. Cùm hoſtiæ pacificæ (de his enim ſolis hic agit, non de holocauſtis; hæc enim tota Deo cremabantur) immolatæ & conſecratæ fuerint Domino, cedent ſacerdoti; licet enim hæ hoſtiæ aliàs magna ex parte cederent offerentibus, quia tamen totus populus eas hic offerebat, nec potuiſſent eæ in totum populum diſtribui, hinc dantur hic ſacerdotibus.

Nota, quod hic dicitur, panes primitiarum in pentecoſte oblatos cedere ſacerdoti, non ita intelligendum eſſe, quaſi ſacerdos miniſtrans tabernaculo in pentecoſte, ſolus per ſe reciperet omnes hoſce panes, hi enim cùm à ſingulis offerrentur; erant innumeri: ſed tantùm quòd ipſe reciperet eos, quos elevaſſet & obtuliſſet Domino, putà tres aut quatuor. reliqui enim cedebant in jus omnium, & æqualiter per omnes ſacerdotes dividebantur, uti & aliæ primitiæ.

VERS. 21. ET VOCABITIS HUNC DIEM (pentecoſtes) CELEBERRIMUM ATQUE SANCTISSIMUM] *Celeberrimum*, id eſt valdè celebrem & feſtum, ut ab omni opere ſervili in eo ceſſeris; *ſanctiſſimum*, quia mihi, meis ſacrificiis & cultui dicatus eſt. Hebraicè eſt, *vocabitis os* (id eſt ſubſtantiam) *hujus diei*, id eſt diem hanc, *convocationem ſanctitatis*, id eſt feſtam & ſolemnem. nam, ut docet Joſeph. l. 3. c. 10. nullum feſtum apud Judæos agebatur ſine holocaumate, & laborum vacatione: & hoc reſpectu noſter Interpres hoc feſtum vocat celeberrimum & ſanctiſſimum, uti jam explicui.

Allegoria pentecoſtes. Allegor. pentecoſte Hebræorum ſignificabat pentecoſten Apoſtolorum, qua Spiritus ſanctus in eos per linguas igneas deſcendit, legemque novam promulgavit in Sion, quo recepto ſtatim metere cœperunt regiones ad albas meſſem, ut inquit S. Chryſoſt. hom. 2. in Acta, & offerre Domino duos panes primitiarum, de duobus populis Judæorum & Gentium; tumque Deo immolati ſunt multi Martyres, partim agni, id eſt innocentes: partim arietes, id eſt Doctores & principes Eccleſiæ; partim vituli qui ſcilicet olim ſuperbi fuerant in ſæculo, partim hœdi, qui videlicet priùs in ſordibus & fœtore peccatorum vixerant.

Tropol. pentecoſtes. Tropol. quinquagenarius numerus pentecoſtes index eſt & ſymbolum perfectæ pœnitentiæ, ac remiſſionis peccatorum, uti fusè docet S. Hieron. ſub initium lib. 2. in Iſajam. Unde & pſalm. 50. maximè eſt pœnitentialis. Idem patet in anno 50. ſivè jubilei, qui eſt annus plenæ remiſſionis: tunc ergo offerimus duos panes. id eſt amorem Dei & proximi. Jam ergo paſcha, pentecoſten, aliaque feſta celebramus non judaicè, ſed chriſtianè, id eſt non tantùm littera, ſed & ſpiritu. Audi Nazianz. orat. 4. in Julianum: *Feſta*, inquit, *celebremus non corporis nitore, non veſtitus mutatione ac magnificentia, non comeſſationibus & ebrietatibus, quorum fructum cubilia & impudicitias eſſe didiciſtis*, &c. *ſed animi puritate, & mentis hilaritate, & lucernis totum Eccleſiæ corpus illuſtrantibus, hoc eſt divinis contemplationibus & cogitationibus, quæ ſuper ſanctum candelabrum excitentur, atque univerſum terrarum orbem luce perfundant.* Et S. Gregor. hom. 33. in Evang. *Quid prodeſt*, ait, *intereſſe feſtis hominum ſi contingat deeſſe feſtis angelorum?* Idem in Regiſtro: *Dominico*, ait, *die à labore terreno ceſſandum eſt, atque omnimodo orationibus inſiſtendum, ut ſi quid negligentiæ per ſex dies agitur, per diem reſurrectionis Dominicæ precibus expietur.* Et Originem homil. 69. in Exod. *Si deſinas*, ait, *ab omnibus ſæcularibus operibus, & nihil mundanum geras, ſed ſpiritalibus operibus vaces, ad Eccleſiam convenias, lectionibus divinis aurem præbeas, de cæleſtibus cogites, de futura ſpe ſollicitudinem geras, venturum judicium præ oculis habeas, non reſpicias ad præſentia & viſibilia, ſed ad inviſibilia & futura: hæc eſt obſervatio ſabbati Chriſtiani.* B. Thomas Morus tanta religione colebat feſta, ut iis etiam, dum in carcere ſolus degeret, veſtibus melioribus ſibi allatis indueretur. Mirantibus verò, cur ſolus cùm eſſet, id faceret, reſpondit: *Non ad conſpectum populi, ſed ad Dei honorem feſta colo, & honeſtè induor.* Idem accepta mortis ſententia cùm diutiùs quàm vellet, ejus executio differretur, tandem inſtante feſto Translationis S. Thomæ Cantuar. *Cras*, aiebat in vigilia feſti, *vehementer geſtio ad Deum migrare; eſſet enim ille dies mihi admodum conveniens:* eumque quem optabat diem, Martyri ſuo congruè conceſſit Deus, in quo & patroni, cujus nomen gerebat, ſimili de cauſa martyrio laureati. & S. Apoſtoli (incidit enim illud feſtum in octavam SS Petri & Pauli) pro cujus primatu ſanguinem fundebat, celebris memoria fit in Eccleſia. ita Stapleton in ejus Vita.

Anagoge ejuſdem. Anagog. pentecoſte, ſive hebdomada & ſabbatum (id eſt feſtum) hebdomadarum, ſignificabat univerſalem requiem Sanctorum omnium in cælo, ut ſicut ſecundo die azymorum præceſſit oblatio manipuli ſpicarum, id eſt Chriſti reſurrectio; ita ſeptima exinde hebdomada, & die 50. omnes qui per fidem & dilectionem Chriſto adhæſerunt, ad eum quaſi ad caput ſuum congregentur, æternam cum illo requiem habituri, tuncque offerent duos panes primitiarum, gloriam ſcilicet animæ & corporis, eaque Deo, Deique laudibus æternis conſecrabunt. ita Radulph.

VERS. 22. NEC SECABITIS EAM (terram) USQUE AD SOLUM] non omnino eam demetetis, ut aliquid pauperibus colligendum relinquatis. Vide dicta cap. 19. v. 9.

VERS. 24. *Quartum feſtum erat tubarum.* MENSE SEPTIMO PRIMA DIE MENSIS ERIT VOBIS SABBATUM (id eſt feſtum ſolemne) MEMORIALE, CLANGENTIBUS TUBIS] Quartum eſt hoc feſtum, ſcilicet tubarum, prima die menſis Tiſri, id eſt Septembris.

Nota. Septenarius erat ſacer apud Hebræos, nam Pri-

Digitized by Google

Septimus dies, menſis & annus erant feſti apud Iudæos.

Primò, ſeptimus dies erat feſtus, eratque ſabbatum; Secundò, ſeptima hebdomada dictum erat pentecoſte; Tertiò, ſeptimus menſis magna ex parte erat ſacer, &, ut inquit Origen. homil. 23. in Num. erat quaſi ſabbatum menſium, ſicut ſeptimus dies erat ſabbatum dierum: menſe enim ſeptimo quatuor, imò quinque celebrabantur feſta, ſcilicet Neomeniæ, Tubarum, Expiationis, Tabernaculorum, idque per ſeptem dies; & Cœtus ſive Collectæ. Quartò, ſeptimus annus erat annus ſacer libertatis, & remiſſionis, ac quietis terræ. Quintò, ſeptima hebdomada annorum, puta annus 50. totus erat feſtus, eratque jubilæum.

Prima die mensis] Erat ergo illo die duplex feſtum; Primo, neomeniæ, ſive novilunii è quo ipſi menſem inchoabant; primus enim dies menſis erat novilunium. Secundò, tubarum. Unde & duplicia illo die offerebant ſacrificia, ſcilicet tam neomeniæ, quam tubarum, ut patet Numer. 29. v. 1 & ſequent.

Feſtum tubarum fuit memoriale Iſaac ab immolatione liberati.

Memoriale clangentibus tubis] Hebr. *memoriale clangoris*, vel, ut Septuag. *tubarum*. Tradunt Hebræi & Latini, feſtum tubarum inſtitutum fuiſſe in memoriam Iſaac patriarchæ, ab immolatione & gladio patris ſui Abrahæ liberati, ac pro eo ſubrogati arietis, Gen. 22. 11. ideoque eo die cornibus arietinis clangere ſolitos: licet inſuper & tubis argenteis eodem die clangerent ob neomeniam & ſacrificia, uti præcipitur Num. 10. 10. Imò tradunt Hebræi, Iſaac eodem die, videlicet primo menſis ſeptimi, ab hac immolatione fuiſſe liberatum. Clangor ergo hic memoriale erat liberationis Iſaac, ſimulque erat oratio tacita, ut Deus eorum etiam recordaretur, atque ſicut liberaverat Iſaac, ità & poſteros ejus à mortis periculis liberaret.

Myſtic.

Myſticè, ſeptimus menſis eſt tempus gratiæ, putà legis novæ, in quo ſeptem ſpiritus Dei miſſi ſunt in omnem terram, Apocal. 5. quoque ſeptiformem Spiritus ſancti gratiam & ſpiritum recipimus: prima ejus feſtivitas eſt lætitia clangoris & tubarum, id eſt prædicationis Apoſtolorum (hi enim quaſi cæleſtes quædam tubæ toto orbe intonuerunt) & converſionis Gentium. ita Origenes, Radulphus & Hychius. Hos enim Chriſtus ex hoc mundo ad Patrem iturus, in totum orbem buccinatum miſit, dicens: *Ite in mundum univerſum, & prædicate Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſalvus erit*, Matth. ult. Hujus præcepti memores S. Petrus & Johannes, dum jubentur ſilere, reſpondent: *Si juſtum eſt in conſpectu Dei, vos potiùs audire quàm Deum, judicate. Non enim poſſumus quæ vidimus & audivimus non loqui*, Actor. 4.

Morale, de concionatoribus.

Beniamin diaconus in carcere biennium detentus, dum ea lege ſolutus eſſet, ne amplius Dei Evangelium prædicaret, memor ſuæ vocationis dicebat: *Neque poſſum, neque debeo talentum fidei meæ commiſſum in terram abſcondere.* teſtis eſt Theodor. l. 5. c. 28.

S. Franciſcus ſuos rogavit. *Quid vobis conſultius videtur an quòd orationi, an verò quòd prædicationi vacem?* Enumeratis utrimque commodis, concluſit tandem: *At tamen prædicationis officium ſuis potiſſimùm commendare voluit. Redemptor noſter, dum ipſe cum peccatoribus converſatus eſt: cujus veſtigio cùm nobis inſiſtendum ſit, utilius Deoque gratius erit, ſi intermiſſa quiete foras egrediamur ad laborem.* quod & præſtitit. ita Bonavent. in Vita ejus l. 1. c. 12.

Hinc S. Thom. 3. p. q. 67. art. 1. *Prædicare*, inquit, *eſt principaliſſimus actus, & proprius Epiſcopi; & dignior quàm baptizare*,

Idem in 1. ad Corinth. cap. 9. Prædicator, ait, in Script. habet octo nomina, ſcilicet Miles, Vinitor, Paſtor, Bos, Arator, Triturator, Seminator, & Architectus templi.

Hinc & Iſajas c. 52. ait: *Quàm ſpecioſi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* S. Auguſt. prædicatorem vocat Angelum. S. Gregor. hom. 3. in Ezech. *Vita*, inquit, *prædicantium & ſonat, & ardet. Ardet deſiderio, ſonat verbo. Æs ergo candens eſt prædicatio accenſa; ſed de candenti ære ſcintillæ prodeunt; quia de eorum exhortationibus verba flammantia ad aures audientium procedunt. Rectè ergo verba prædicatorum appellata ſunt ſcintillæ, quia eos quos in corde tetigerint, incendunt.* Idem 30. Moral. explicans illud Job 30. *Numquid noſti tempus partus ibicum in petris?* Oportet, ait, *ut prædicatores ſint fortes in præceptis, compatientes infirmis, terribiles in minis, in exhortationibus blandi, in oſtendendo magiſterio humiles, in rerum temporalium contemptu dominantes, in tolerandis adverſitatibus rigidi.* S. Clemens l. 8. Recogn. prædicatores comparat radiis ſolaribus, qui orbem illuminant, omneſque videre faciunt.

Porrò qualis debeat eſſe hæc tuba & concio, docet ipſe Eccleſiaſtes c. 12. 11 *Verba*, ait, *ſapientum ſicut ſtimuli; & quaſi clavi in altum defixi*. ubi Olympiodor. *Sicut ſtimuli*, inquit, *boves pungunt, urgentque aratro ſulcum proſcindere: ita & Theologorum verba excitant nos, qui ipſi bona aramus, proſcindere ſulcum ſpiritualem, ut, cùm purgatus fuerit ager cordis noſtri, pulchros in eo virtutis ſurculos conſeramus. Similia quoque ſunt clavis ignitis atque candentibus, qui altiùs ac faciliùs lignis infiguntur: ita enim & ſapientum verba in penitiſſimos ſinus intellectus noſtri altiùs figuntur.* Et S. Hieron. *Verba*, ait, *ſapientum pungere dicuntur, non palpare, nec molli manu attrahere lacrymam, sed errantibus tardis pœnitentiæ dolores & vulnus infligere. Si cujus ergo ſermo non pungit, ſed oblectationem facit audientibus, iſte ſermo non eſt ſapiens.* Idem ad Nepotianum: *Docente te*, inquit, *in Eccleſia, non clamor populi, ſed gemitus ſuſcitetur: lacrymæ auditorum laudes tuæ ſint.* Et alibi: *Ille eſt doctor Eccleſiaſticus, qui lacrymas, non riſum movet; qui corripit peccatores, qui nullum beatum, nullum dicit eſſe felicem.*

Quiſquis ergo prædicator es, quiſquis es tuba, imò os Dei, *clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Jacob peccata eorum*, Iſajæ 58. 1.

Vers. 27. *Quintum feſtum erat expiationis.*

Decimo die mensis hujus septimi dies expiationum erit] Quintum eſt hoc feſtum, כפורים kippurim, id eſt expiationis ſive propitiationis, quo fiebat expiatio peccatorum populi toto anno commiſſorum, per jejunium & ſacrificia, ideoque pontifex non tantùm populum expiabat, ſed & ipſum Sanctum, & Sanctum ſanctorum, iis cæremoniis, quæ præſcriptæ fuerunt c. 16 Vide ibi dicta. Erat hic dies ſanctiſſimus: unde nec cibos in eo, ſicut nec in ſabbato, coquere licebat, ut colligitur v. 30.

Affligetis animas vestras] per jejunia, aliaque dicta c. 16. 29.

Vers. 32.

Sabbatum requietionis est] quaſi dicat, Feſtum eſt, & requies omnimoda, quo omnino ab omni opere, etiam non ſervili, uti eſt coquere cibos, ceſſandum eſt.

Affligetis animas vestras die nono mensis] Scilicet à veſpere, ſive ab occaſu ſolis diei noni, uſque ad veſperam diei decimi, nam, ut ſequitur.

Vers. 33. *Ab heſtero Hebræi ordiebantur ſua feſta: ab eo enim incipit & dicitur veſpera.*

A vespera usque ad vesperam celebrabitis sabbata (feſta) vestra] putà ab uno ſolis occaſu uſque ad alterum, cùm ſcilicet apparere incipit ſtella Veneris (uti Hebræi tradunt quæ veſper, vel veſperugo & heſperus dicitur. Unde & veſper ab hac ſtella nomen accepit, ait Iſidorus lib. 5 Etymo. c. 3 q. d. Ne afflictio hæc die expiationis, quaſi ingrata & moleſta differenda putetur in ipſum diem decimum: hinc ea eo & jubeo, uti illam inchoetis, uti & alia feſta, à veſpera præcedentis noni diei. Id clariùs ſignificant Hebr. Chald. & Septuag. in quibus eſt apertior diſtinctio, uti & in Roman. & aliis correctioribus Latinis. Unde & Eccleſia Chriſtiana quoad officium Eccleſiaſticum feſta celebrat à veſpera in veſperam; hoc enim eſt quod ſancitur cap. 5. de feriis in decretal. *Omnes dies Dominicos à veſpera in veſperam omni veneratione decernimus obſervari:* populo tamen feſta à media nocte in mediam noctem celebranda, indicta ſunt.

Vers. 34. *Sextum feſtum erat tabernaculorum.*

A quintodecimo die mensis hujus septimi erunt feriæ tabernaculorum septem diebus Domino] Sextum eſt hoc feſtum, ſcilicet tabernaculorum per ſeptem dies, quod græcè dicitur ſcenopegia, à figendis tabernaculis: σκηνὴ enim eſt *tabernaculum*; πηγὴ eſt fixio ſive *compactio*. Ridiculum enim eſt, quod putant Abulenſis & Radulph ſcenopegiam dici à φαγεῖν: id eſt *comeſtio*, & κοινὴ, id eſt *communis*: quod hoc feſto Judæi comederent in publico, ſive loco communi. inſtitutum eſt hoc feſtum in memoriam protectionis divinæ, quæ Hebræos in deſerto ita protexit

Origo feſti.

ut ſine domibus in tabernaculis per 40. annos hieme & æſtate vixerint. Quare in deſerto numquam celebratum eſt hoc feſtum, quia ibi agebatur ipſa rei veritas, & conti-

Tabernaculorum deſcriptio.

nuum quaſi feſtum tabernaculorum, ſed poſtea in ejus memoriam quotannis celebratum eſt in Chanaan: ita ut partim in urbe, putà in atrus, foris, plateis, hortis, quin & domatibus, id eſt tectis domorum, ut patet Nehem. 8. v. 16 partim extra urbem, cùm tutum eſſet, tabernacula conſtruerent ex lignis ſive palis, quibus alii ramos, alii pelles & lintea circumducebant; ut fit in tentoriis caſtrenſibus, in iiſque ad ſeptem dies habitarent. Cùm enim ex tota Judæa Hebræi Hieroſolymam convenirent hoc feſto, & ſingulæ familiæ ſingula tabernacula conſtruerent, ut ait Joſeph. 3. Antiq. 10. nequaquam tot in urbe conſtrui poterant, quot omnibus ſufficerent. Eſtque veroſimile ita fuiſſe diſpoſita tabernacula, ut quaſi urbs quædam fieret, & ſingulæ familiæ ſeorſim, omneſque per vicos & plateas diſtinctæ & ordinatæ habitarent; ita enim faciebant cùm per deſertum peregrinabantur, cujus rei memoriam tunc recolebant.

Altera feſti cauſa.

Secundò, hoc feſtum inſtitutum eſt in fine anni, putà in Septembri, poſt collectas omnes fruges, ut de iis gratias agerent Domino, ideoque omnes maſculi hoc feſto templum adire, ſuaque dona offerre debebant, ut præſcribitur Exodi 23. 14. & ſeq. De holocauſtis & victimis, quæ ſingulis hiſce ſeptem diebus mactabantur, vide Numer. 29. v. 12. Denique Hebræi ſeptimo die hujus feſti circumeunt altare ſepties portantes ramos, in memoriam expugnatæ Jericho à Joſue ſepteno urbis circuitu Joſue 6. 16.

VERS. 36. *Septimum feſtum erat cætus.*

DIES QUOQUE OCTAVUS ERIT CELEBERRIMUS: EST ENIM COETUS ATQUE COLLECTÆ] Septimum eſt hoc feſtum cœtus atque collectæ, quod erat quaſi octava feſti tabernaculorum. Erat hoc feſtum ſolemne, unde à S. Johanne cap. 7. 37. vocatur *dies magnus feſtivitatis.*

Ratio feſti.

Nota, hoc feſtum dici cœtus & collectæ, non tam pecuniarum aut eleemoſynarum, uti volunt Abulenſ. Lyran. Cajetan. Oleaſt. quàm hominum & populi, qui congregabatur octavo die in tabernaculo, & poſtea in templo, ut ſimul adunatus gratias ageret Deo ſolemnibus ſacrificiis, quòd poſt longam illam in deſerto peregrinationem, omnes tribus ſalvæ veniſſent in terram promiſſam, quaſi terminum & ſedem ſuam, eamque quietè poſſiderent. Simili ratione dies ſeptimus azymorum, vocatur dies cœtus & collectæ: eò quòd omnes eo die ſimul convenirent ad agendum gratias Deo quod eos in Ægyptiaca ſervitute diſperſos adunaſſet, & ſimul inde eduxiſſet.

Erat hoc feſtum collectæ non pecuniæ, ſed populi. Probatur id Primò. Secundò. Tertiò. Exodium quid?

Quòd autem de collecta, non pecuniæ, ſed populi hic agatur, indeque feſto inditum ſit nomen cœtus ſive collectæ, patet Primò, quia in Hebr. hoc feſtum vocatur עצרת *atſeret*, quod ſignificat *cœtum* ſive *congregationem*, non pecuniæ, ſed populi. Secundò, quia Chaldæus apertiſſimè hanc vocem *atſeret* vertit כנישין תהון *keniſcin tehon*, id eſt *collecti eritis*. Tertiò, quia Septuag. ſemper hanc vocem vertunt ἐξόδιον: exodium autem teſte Theodoreto q. 32. finem feſtorum indicat; & *exodium* apud Livium li. 7. Juvenal ſat. 6. Pollucem li. 4. Suidam & alios carmen erat, quod in exitu alicujus rei, maximè comœdiæ aut ſcenæ, canebatur. *Juventus*, inquit Livius, *hiſtrionibus fabellarum actu relicto, ipſa inter ſe more antiquo, ridicula intexta verſibus iactare cœpit, quæ inde exodia appellata, conſertaque fabulis, potiſſimùm Atellanis ſunt.* Unde eò alludentes Septuag. feſtum hoc *exodium* vocarunt, eò quòd clauderet ſolemnitatem feſti tabernaculorum publica & communi gratiarum actione & plauſu, quo peracto tabernaculis exeuntes, quiſque ad ſuas ſedes & urbes remeabat.

Quartò.

Quartò, quia ſimilem collectam fecit rex Salomon, non pecuniæ: erat enim ipſe ditiſſimus & liberaliſſimus; ſed populi in octava dedicationis templi, 2. Paralip. 7. 9. Non nego tamen, potuiſſe hoc feſto fieri collectam pecuniæ pro templo & miniſtris Dei ante diſceſſum populi; ſed illa poterat fieri & aliis feſtis, & maximè ſeptimo die azymorum. Verùm non inde vocatur hoc feſtum Cœtus vel Collectæ, neque hic fuit præcipuus feſti hujus finis.

VERS. 37. & 38.

OFFERETISQUE IN EIS OBLATIONES DOMINO HOLOCAUSTA, EXCEPTIS SABBATIS DOMINI, DONISQUE VESTRIS] q. d. Hæc quæ deſcripſi ſacrificia offeretis ſingulis feſtis, præter ſacrificia quæ ſabbato offeruntur, videlicet quatuor agnorum, quorum bini manè, & bini veſpere offeruntur in holocauſtum die ſabbati, ut patet Num. 28. v. 9. item præter dona & vota veſtra, id eſt præter victimas quas ſponte aut ex voto offertis.

VERS. 40.

SUMETISQUE VOBIS DIE PRIMO (feſti tabernaculorum, uti præceſſit) FRUCTUS ARBORIS PULCHERRIMÆ, SPATULASQUE PALMARUM, ET RAMOS LIGNI DENSARUM FRONDIUM, ET SALICES DE TORRENTE, ET LÆTABIMINI CORAM DOMINO] Nota. In feſto tabernaculorum jubentur Judæi, manibus geſtare quatuor arborum ramos, vel fructus; Primò, *arboris pulcherrimæ*, id eſt citri. ita Chaldæus. Unde & Joſephus fructus hujus arboris vocat mala Perſica; mala enim citria auctore Dioſcoride, vocantur Perſica & Medica, quia ex Perſia & Media in Italiam ſunt advecta, teſte Plinio, Citrum fuiſſe hanc arborem. docet etiam R. Moſes Ægyptius lib. 3. More c. 44.

In feſto tabernaculorum Judæi geſtabant citrum, palmas, myrtū & ſalices.

Dices, S. Hieron. in cap. 14. Zachar. dicit fuiſſe cedrum.

Reſpondeo, Per cedrum, citrum intelligit: nam mala citria etiam cedromela, quaſi mala cedri vocantur, teſte Dioſcor. ſuprà.

Secundò *ſpatulas*, id eſt ramos palmarum. ita Septuaginta.

Tertiò, *ramos ligni denſarum frondium*, id eſt myrti. ita Joſephus, Chald. & R. Moſes ſuprà.

Quartò, *ramos ſalicis*. Harum ergo quatuor arborum pulchrarum, diuque virentium atque odoratarum (citrus enim & myrtus boni odoris ſunt) ramos in feſto tabernaculorum geſtare debebant Hebræi, ut recordarentur ſe à ſolitudine in terram feracem & arboribus optimis abundantem tranſlatos eſſe; geſtare inquam, non tantùm primo die feſti, ut cenſuit Abulenſ. ſed per ſeptem continuos feſti dies: hoc eſt enim quod hic dicitur, *Celebrabitis ſolemnitatem ſeptem diebus*. Et ita intellexit R. Moſes, Burgenſis, Ribera, & alii: idque ut per ſeptem dies ſignificaretur, Hebræos multis annis commoratos fuiſſe in deſerto, indeque plenum gaudium in terra promiſſa eis obveniſſe hoc eſt enim quod ſequitur.

ET LÆTABIMINI CORAM DOMINO] q. d. Geſtantes ramos hos & fructus, ſaltabitis in ſanctuario coram Domino. Tripudiis enim ſolebant veteres celebrare ſua feſta, ut patet 2. Reg. 6. 14. Exodi 32, 19. Exodi 19. 20. ita Abulenſ. qui & addit: *Dicunt aliqui, quod quando Judæi habebant iſtos ramos in manu, habebant cum eis colligatos & fructus, & ſic ſaliebant elevantes & deprimentes illos fructus ad omnem differentiam poſitionis: quo ſignificabant id eſſe ad laudem Dei, qui erat dominus omnium poſitionum mundi.* Simile fiebat in *theruma*, ſive oblatione ſacerdotum, uti dixi Exodi 29. 24. Levit. 7, 30.

Myſticè, feſtum Tubarum eſt prædicatio Apoſtolorū. Expiationis eſt pœnitentia. Tabernaculorum eſt peregrinatio in cælum. Citrus eſt reſurrectio.

Myſticè, ſeptimus menſis eſt tempus gratiæ. Primum ejus feſtum eſt Tubarum, id eſt prædicatio Apoſtolorum. Secundum expiationis, id eſt pœnitentiæ & contemptus illecebroſarum voluptatum, cui ſtudere debent omnes veſè ad Deum converſi. Tertium tabernaculorum: quia tertius vitæ Chriſtianæ gradus eſt vivere hic uti in tabernaculo per ſeptem dies, id eſt tota vita, ut ſcilicet utamur rebus hujus ſæculi quantum neceſſe eſt, non ampliùs, & tota mente per deſertum hujus mundi feſtinemus ad cæleſtes manſiones, ut dicamus cum Pſalte. *Incola ego ſum & peregrinus, ſicut omnes patres mei: in caſulis enim habitavit Abraham, cum Iſaac & Jacob coheredibus repromiſſionis ejuſdem.* vide dicta Hebr. 11. verſ. 9. & 10. Celebratur 15. die cùm luna decreſcere incipit, quia qui bona ſæculi fluxa & caduca (quorum luna eſt ſymbolum) eſſe cognoſcit hic feſtinat ad æterna.

Citrus eſt charitas, palmæ ſunt contemptus terrenorum, myrtus eſt odor & denſitas virtutum, ſalices ſunt vigor bonorum operum.

Septem ejus diebus continuè offerimus holocauſta, quia totos nos noſtraque omnia Deo conſecramus. Geſtamus Primò, citrum, qui colore eſt aureo, id eſt ardentem charitatem, qua toti Dei gloriæ, & fratrum utilitati incumbimus. Secundò, ſpatulas palmarum, quia quaſi victores terrena omnia calcamus, dum noſtra converſatio in cælis eſt. Tertiò, lignum denſarum frondium, putà myrtum, id eſt odoriferam virtutum omnium denſitatem, & continuum earum exercitium. Quartò, ramos ſalicis virentis, quia ſtabili firmitate in noſtro virtutum ſtatu & vigore perſeverare debemus. qui de torrente ſumuntur, quia niſi crebrò in lege Dei meditemur, Deique gratiam imploremus, marceſcet in nobis ille animi vigor, Vide pſal. 1. v. 3. Hæc qui

ſece-

ſecerit lætabitur coram Domino, & hilarem ſemper in A eodem vitam aget.

Rurſum S. Hieron. in cap. 14. Zachariæ, per lignum pulcherrimum accipit ſapientiam, per palmas victoriam, per myrtum mortificationem, per ſalices caſtitatem. Nam *medici*, inquit, *& phyſici tradunt, quòd ſi quis ſalicis florem miſtum aqua biberit, omnis in eo frigeſcat calor, & libidinis vena ſiccetur, ut ultrà filios generare non poſſit*. Hiſce ornati in tabernaculis hujus vitæ, pariter & armati, tendimus ad domum noſtram paratam in cælis. Salices ergo, æquè ut lactucæ, agnus caſtus, &c. humorem venereum minuunt, & caſtitatem fovent ac tuentur.

Quartum feſtum ſequens &, finiens feſtum Tabernaculorum, putà ejus octava. eſt feſtum Cœtus & collectæ. hoc ſignificat octavam reſurrectionis, quando ex tabernaculis hiſce exeuntes colligemur ad concilium & congregationem Sanctorum in cælis de qua canit Pſaltes; *Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te*. tunc nullum opus ſervile faciemus, quia tunc ceſſabit omne peccatum omnis etiam labor & dolor. offeremus holocauſtum Domino, quia totis viribus totaque contentione animæ, Deum ſpeculabimur & amabimus. ibi enim implebimus illud, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota fortitudine tua*. & illud, *Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me ſunt nomini ſancto ejus*. ita Radulph. & ex parte Iſychius atque ex jis Ribera lib. 5. de Templo c. 10. & ſequent.

Alleg. feſti Tabernaculorum eſt feſtum nativitatis Chriſti, palmæ ſunt feſtum S. Stephani, myrtus eſt S. Joannes, ſalices ſunt Innocentes.

Allegor. etiam Rupert. appoſitè & eleganter hæc accomodat feſtis natalitiis Chriſti Domini. Sicut enim paſcha & pentecoſte Judæorum, inquit, ſignificabat paſcha & pentecoſten Chriſtianorum; ita feſtum Tabernaculorum, quod in exitu anni celebrabatur, ſignificabat feſtum natalis Domini, quod in fine anni celebratur. Tum enim lætabundi terræ noſtræ virgineæ, putà B. Mariæ, fructum, ſcilicet Chriſtum in Bethlehem colligimus, & fructum arboris pulcherrimæ, id eſt Virginis intemeratæ filium, in Euchariſtia ter offerimus & ſumimus. Chriſtus enim in ſtabulo & hoſpitio natus eſt, ut hic nobiſcum quaſi in tabernaculo verſaretur, noſque ex eo ad patriam cæleſtem deduceret. adſunt & palmæ; hoc enim Chriſti feſtum comitatur & ſequitur S. Stephani martyrium & victoria: adeſt & lignum denſarum frondium, videlicet S. Joannes denſa & altiſſima myſteria eructans: adſunt & parvuli Innocentes, qui quaſi ſalices de torrente fructum operum non habentes, ſubitò per ſolam Dei gratiam, ad viriditatem ſalierunt æternæ patriæ, & paradiſi cæleſtis.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

P*Raſcribitur oleum quod ardeat in lucernis candelabri: item panes propoſitionis, qui & quales eſſe debeant, v. 5. Secundò, v. 10. blaſphemus juſſu Dei lapidatur.*

1. ET locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Præcipe filiis Iſrael, ut afferant tibi oleum de olivis puriſſimum, ac lucidum, ad concinnandas lucernas jugiter, 3. extra velum teſtimonii in tabernaculo fœderis. Ponetque eas Aaron à veſpere uſque ad mane coram Domino, cultu rituq; perpetuo in generationibus veſtris. 4. Super candelabrum mundiſſimum ponentur ſemper in conſpectu Domini. 5. Accipies quoq; ſimilam, & coques ex ea duodecim panes, qui ſinguli habebunt duas decimas: 6. quorum ſenos altrinſecus ſuper menſam puriſſimam coram Domino ſtatues: 7. & pones ſuper eos thus lucidiſſimum, ut ſit panis in monumentum oblationis Domini. 8. Per ſingula ſabbata mutabuntur coram Domino ſuſcepti à filiis Iſrael fœdere ſempiterno: 9. eruntque Aaron & filiorum ejus, ut comedant eos in loco ſancto: quia ſanctum ſanctorum eſt de ſacrificiis Domini jure perpetuo. 19. Ecce autem egreſſus filius mulieris Iſraelitidis, quem pepererat de viro Ægyptio inter filios Iſrael, jurgatus eſt in caſtris cum viro Iſraelita. 11. Cumque blaſphemaſſet nomen, & maledixiſſet ei, adductus eſt ad Moſen. (Vocabatur autem mater ejus Salumith filia Dabri de tribu Dan.) 12. Miſeruntque eum in carcerem, donec noſſent quid juberet Dominus. 13. Qui locutus eſt ad Moyſen, 14. dicens: Educ blaſphemum extra caſtra, & ponant omnes qui audierunt, manus ſuas ſuper caput ejus, & lapidet eum populus univerſus. 15. Et ad filios Iſrael loqueris: Homo, qui maledixerit Deo ſuo, portabit peccatum ſuum: 16. & qui blaſphemaverit nomen Domini, morte moriatur: lapidibus opprimet eum omnis multitudo, ſive ille civis, ſive peregrinus fuerit. Qui blaſphemaverit nomen Domini, morte moriatur. 17. Qui percuſſerit & occiderit hominem, morte moriatur. 18. Qui percuſſerit animal, reddet vicarium, id eſt animam pro anima. 19. Qui irrogaverit maculam cuilibet civium ſuorum: ſicut fecit, ſic fiet ei: 20. fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente reſtituet, qualem inflixerit maculam, talem ſuſtinere cogetur. 21. Qui percuſſerit jumentum, reddet aliud. Qui percuſſerit hominem, punietur. 22. Aequum iudicium ſit inter vos, ſive peregrinus, ſive civis peccaverit: quia ego ſum Dominus Deus veſter. 23. Locutuſque eſt Moyſes ad filios Iſrael; & eduxerunt eum, qui blaphemaverat, extra caſtra, ac lapidibus oppreſſerunt. Feceruntque filii Iſrael ſicut præceperat Dominus Moyſi.

Verſ. 2. Quatuor officia ſacerdotum.

PRÆCIPE FILIIS ISRAEL] UT AFFERANT TIBI OLEUM] Nota. Quatuor erant functiones ſacerdotum in tabernaculo. Prima & præſtantiſſima, de qua hactenus actum eſt, erat immolatio ſacrificiorum. Secunda, incenſio thymiamatis in altari ad id deputato intra Sanctum, de qua functione dictum eſt Exodi 30. 7. Tertio, propoſitio panum propoſitionis. Quarta, accenſio lucernarum in candelabro. de duabus hiſce poſtremis agitur hoc capite. Porro filii Iſrael, ſive totus populus debebat ſumptus præbere, ad has quatuor functiones neceſſarios, quia nomine totius populi eas obibant ſacerdotes.

Sumptus ſolvebat populus, quomodo?

Ideoque Primò, in cenſu populi quiſque ſolvebat in hunc uſum dimidium ſiclum, Exodi 30. v. 13. Secundò, in feſtis tribus quotannis offerebant ſinguli aliquid ad eumdem uſum, quantum ſcilicet ex devotione volebant. Nam præceptum erat Exodi 23. 15. *Non apparebis* (quod ter fiebat in anno) *in conſpectu meo vacuus*. Tertiò, erat gazophylacium, in quod iniiciebat quiſque quod volebat pro ſumptibus templi, de quo Lucæ 21. 1. Quartò,

Digitized by Google

ſicut ſumptu publico debebat populus certas victimas pro peccato adducere, uti patuit cap. 4. 14. & c. 16. verſ. 5. ita ſimiliter debebat afferre oleum ad lucernas, & ſimilam ad panes propoſitionis coquendos. uti hic præcipitur. non quòd cuilibet in particulari id præcipiatur, ſed quòd toti populo: unde principes & magiſtratus ex communi ærario hæc dependebant. Nam primitiæ, decimæ & aliæ oblationes cedebant in jus & alimentum ſacerdotum: nullam enim ipſi aliam partem, aut hereditatem à Deo inter ſuos populares acceperant. Accidebat tamen non raro, ut aliqui ſubinde religioſiores, maximè principes ſive Hebræi, ſive Gentiles, vel omnino, vel magna ex parte hos ſumptus præſtarent, uti fecit Ezechias rex 2. Paralip. 31. 3. & Seleucus rex Aſiæ 2. Machab. 3. 3. & Artaxerxes rex Perſarum 1. Eſdr. 7. 23.

OLEUM DE OLIVIS PURISSIMUM AC LUCIDUM] Hebr. *oleum purum contuſum in lumen* (ut vertunt LXX.) id eſt oleum pili tunſione defluens, liquidum & lucidum, amurca remanente & fæcibus.

AD CONCINNANDAS LUCERNAS (id eſt ad accendendas lucernas. ita Septuag. Chald. & Hebr.) JUGITER (id eſt ſingulis noctibus, ut explicatur v. ſequ. nam ardebant lucernæ à veſpere uſque ad manè, manè autem extinguebantur. vide dicta exodi 27. 20.)

Vers. 3. EXTRA VELUM TESTIMONII] quod ſcilicet oppanſum eſt *teſtimonio*, id eſt arcæ quæ continet teſtimonium, id eſt legem ſive tabulas legis, quæ teſtantur quid à nobis fieri velit Deus. Eſt metonymia. q.d. Ardeant hæ lucernæ in Sancto ante Sanctum ſanctorum.

Trolog. lucernæ ſunt Apoſtoli & Doctores, quibus ait Chriſtus: *Vos eſtis ſal terræ & lux mundi.* Audi S. Paulinum epiſt. 31. compellantem S. Auguſt. Eccleſiæ doctorem: *O lucerna dignè ſuper candelabrum Eccleſiæ poſita, quæ latè Catholicis urbibus de ſeptiformi lino, paſtum oleo lætitiæ lumen effundens, denſam licet hæreticorum caliginem diſcutis, & lumen veritatis à confuſione tenebrarum ſplendore clarifici ſermonis enubilas! Os tuum fiſtulam aquæ vivæ, & venam fontis æterni meritò dixerim: quia fons vivæ aquæ ſalientis in vitam æternam Chriſtus effectus eſt Cujus deſiderio ſitivit in te anima mea, & ubertate tui fluminis inebriari terra mea concupivit.*

Vers. 5. De panibus propoſitionis. Primò, Levitæ conficiebant panes propoſitionis. ACCIPIES QUOQUE SIMILAM, ET COQUES EX EA DUODECIM PANES] Nota. Hi ſunt panes propoſitionis; id eſt propoſiti Domino, ad quos ſimilam dabat populus; ex qua non laici, ſed ipſi Levitæ, putà Caathitæ, panes hos conficiebant & coquebant, ut patet 1. Paralip. 9. 32. & cap. 23. verſ. 29. Pari modo Levitæ præerant aromatibus, ex quibus ipſi ſacerdotes, ut patet 1. Paralip. 9. 30. conficiebant ſacra unguenta. præſcripta Exodi 30. 23. & ſeq. Porrò hi panes fiebant ex ſimila puriſſima, cui ſubigendæ pro aqua infundebatur olei puriſſimi quarta pars hin, id eſt olei libræ tres, putà unciæ 36. Deinde ſimul cum panibus apponebant quartam partem hin vini (quod, ut mox dicam, poſtea Deo libabant) id eſt vini libras tres, cum 4. unciis. Eſt enim vinum oleo gravius.

Secundò. erant duodecim, curò Nota Secundò. Panes hi erant duodecim, ut ſcilicet quæque tribus ſuum quaſi panem Deo offerret: hiſce enim panibus duodecim tribus proteſtabantur, ſe jugiter à Deo ali: & viciſſim Deus hac gratitudine oblationis eorum quaſi illectus, oſtendebat ſe eorum meminiſſe, eorumque memoriam & memorialis ſemper ante ſe habere, ut eos alere & curare pergeret.

Tertiò, imponebant eis thus. Hinc Tertiò, hiſce panibus imponebant thus ut ſignificarent ſe omnia Deo debere, ſeque omnia Deo accepta referre per panes propoſitionis, quos cum thure ſemper ponebant ante Dominum, thus enim ſignificabat panes oblatos eſſe Domino, tamquam qui Domini ſint, illique debeantur. Porrò thus hoc elapſa hebdomade, cùm panes auferrentur, & novi ſurrogarentur, adolebatur Deo cum ſacrificiis, uti juſſum eſt Levit. 2. verſ. ult.

Quartò, imponebant eis ſalem. Quartò, addunt Septuag. Chald. & Philo panibus hiſce impoſitum fuiſſe ſalem. hæc enim erat quaſi menſa Dei; ſal autem in omni menſa apponi ſolet, ut cibos condiat, & ſapidiores faciat. nam Levit. 2. 13. ita præcipitur; *In omni oblatione tua offeres ſal.*

Quintò, ſingulis ſabbatis novi ponebantur. Quintò, ſingulis ſabbatis panes novi, recenteſque & calidi ponebantur, in menſa, ut patet verſ. 8. veteres verò tollebantur, eoſque comedebant ſacerdotes: jis enim ſolis hiſce panibus veſci licebat, ut patet Matth. 12. 4.

Sextò. erant azymi & tredecim librarum ſingulicum dimidia. Sextò, erant hi panes azymi, & quiſque eorum ponderabat duas decimas, id eſt libras tredecim cum dimidia, ut mox patebit erant ergo magni hi panes. unde.

Septimò, bini & bini ſibi invicè imponebantur. Septimò, in menſa ponebantur ſeni & ſeni panes *alterinſecus*, id eſt alteri contra alteros ita ut ſex ſibi invicem imponerentur, inſtar duarum turrium, vel potiùs, & concinniùs, ut bini ſinguli jungerentur, quorum unus alteri imponebatur; ita ut duo eſſent ordines panum, ut ſcilicet primo ordine, infernè in menſa ponerentur tres panes conſequenter, qui ſinguli haberent alium ſibi ſuperpoſitum: deinde juxta eos poneretur alius ſimilis ordo trium panum, cum tribus aliis eis impoſitis. Probabile eſt, panes ſingulos impoſitos fuiſſe magnis acetabulis, ſive crateribus inferne, ſupernè verò tectos fuiſſe (ne à pulveribus & à muſcis fœdarentur) aliis vaſis, quæ thuribula vocantur Exodi 25. 29. inquit Vilalpando & Vatablus. Denique utrique panum ordini utrimque apponebatur Primò, una phiala, id eſt univerſum duæ phialæ plenæ thure: Secundò, vaſculum ſale plenum: Tertiò, cyathus cum vino utrimque, id eſt duo cyathi, qui pariter cooperti fuiſſe videntur, tum ob muſcas & pulveres, tum ne vini vis evaneſceret & aceſceret.

Octavò, offerebantur ex publico, eoſq; pinſebãt Levitæ. Octavò, hi panes ex publico offerebantur, ſcilicet populus offerebat ſimilam optimam, eamque pinſebant Levitæ. Addit S. Hieron. in Malach. 1. *Panes*, inquit, *propoſitionis iuxta traditiones Hebraicas, ipſi ſacerdotes ſerere, ipſi demetere, ipſi molere, ipſi coquere debebant.* Verùm hæc traditio non convenit cum Scriptura, nec cum Joſepho.

Nonò, cum panibus offerebatur vinum. Denique cum panibus etiam vinum in hac menſa Deo oblatum fuiſſe, ut integrum in ea Deo jugeque proponeretur convivium, docet ex Joſepho, & ex menſa in arcu triumphali Titi Romæ ſculpta, Vilalpando l. 4. de Templo c. 57. Unde & veriſimile eſt, vinum, ne aceſceret, ſingulis ſabbatis cum panibus renovatum fuiſſe, veteri in honorem Dei libato, id eſt effuſo coram oraculo, & Sancto ſanctorum. Vinum enim Palæſtinum, cùm ſit potentiſſimum, facilè ad 8. dies ſervari poterat: id enim experimur in vino Hiſpanico. Vilalpando tamen cenſet, vinum eodem die quo inferebatur, libatum fuiſſe.

Tropolog. hi panes ſunt opera miſericordiæ. Tropologicè, hi panes ſignificant opera miſericordiæ, quibus ad Sanctum ſanctorum, id eſt ad cælum, accedimus, qui ſemper debent eſſe in conſpectu Domini; quia ſemper ad ea parati eſſe debemus.

Primò. Secundò. Secundò, debent eſſe duodecim, id eſt copioſi & liberales, ut non una die aut hebdomade, ſed qualibet largam eleemoſynam demus: duodenarius enim eſt ſymbolum univerſitatis.

Tertiò. Tertiò, imponitur eis thus lucidiſſimum: quia hæc charitatis opera fieri debent, non ad vanam gloriam aucupandam, ſed ſolius Dei intuitu, utque ei ſoli ſacrificium hoc charitatis offeramus.

Quartò. Quarto, imponitur eis ſal, ut ſignificetur cum diſcretione hæc opera eſſe peragenda, ut magis indigenti, & utili ea impendamus. Rurſum, ſal mortificationem, quæ jejunio, aliiſque modis fit; thus orationem ſignificat. nam, ut ait angelus ad Tobiam cap. 12. *Bona eſt oratio cum ieiunio & eleemoſyna.*

Quintò. Quintò, per ſingula ſabbata mutantur; quia in die Dominica ſolent Chriſtiani facere collectas eleemoſynarum, ut patet 1. Corinth. 16. v. 1. Rurſum, cùm novum ſabbatum venit, id eſt cùm novum beneficium accepimus, aut receptum recordamur, novas eleemoſynas facere, Deoque per eas gratias agere debemus.

Sextò. Sextò, panes erant azymi: quia eleemoſyna jungi debet cum puritate vitæ. erantque panes magni: quia magna debet eſſe eleemoſyna. nam, ut ait S. Chryſoſt. *Eleemoſyna non depauperat, ſed ditat. promiſſum eſt enim: Date, & dabitur vobis.*

Septimò. Septimò, ſeni erant à dextris, & ſeni à ſiniſtris; quia tam in inimicos, quàm in amicos benefici eſſe debemus, ut vincamus in bono malum.

Octavò. Octavò, fiebant è ſimila optima: quia non vilia, ſed meliora Deo & pauperibus ſunt danda, ita Ribera lib. 2. de Templo cap. 11. Audi illuſtre miſericordiæ & beneficentiæ apud Gentiles exemplum, quod refert Valer.

Max.

Mex. l. 4. c. 8. *Erat*, inquit, *opibus excellens Gillias; ſed multò etiam animo, quàm divitiis locupletior, ſemperque in eroganda potiùs, quàm in contrahenda pecunia occupatus: adeò ut domus ejus quaſi quadam munificentiæ officina crederetur. Alimenta inopia laborantibus, dotes virginibus paupertate preſſis, ſubſidia detrimentorum incurſu quaſſatis erogabantur. Hoſpites quoque benigniſſimè excepti, variis muneribus ornati dimittebantur. Quodam tempore quingentos ſimul Gelenſium equites, vi tempeſtatis in poſſeſſiones ſuas compulſos aluit ac veſtivit. Quid multa? non mortalem aliquem, ſed propitiæ fortunæ benignum diceres eſſe ſinum. quod Gillias poſſidebat, omnium quaſi commune patrimonium erat.*

Chriſtiani domus ſit eleemoſynæ officina.

Quid jam faciat Chriſtianus, quid Eccleſiaſticus? ſanè domus ejus eleemoſynæ officina ſit oportet, niſi ab Ethnicos Gillia vinci velit. Habeat menſam pauperibus ſemper paratam, panes egenis ſemper propoſitos aut proponendos, ita cum S. Johanne Eleemoſynario à Deo benedicetur; & quo plus dabit, eo plus recipiet. Scriptum enim & promiſſum eſt ab ipſa Veritate: *Date, & dabitur vobis*. Audiat S. Chryſoſt. homil. 53. & 68. ad popul. *Quo plura*, inquit, *dederis Deo, eo plus te diliget: quibus majora debet, plus rebus & gratia, cùm aliquem videt cui nihil debet, eum fugit & averſatur; cùm verò intuetur eum cui aliquid debet, continuò ad eum accurrit: Omnia ergo tibi facienda ſunt, ut Deum habeas debitorem.* Dices, Quomodo id efficiam? Reſpondet Chryſoſt. *Nunc benefaciendi tempus eſt: nunc enim eſurit, nunc ſitit, nunc nudus eſt in pauperibus, cùm verò hæc vita elapſa fuerit, tui non indegebit; & nunc indigere vult propter te. Cibari à te vult, ut te cibet; indui, ut te induat. Pecuniam ergo contemne, ne contemnaris, ut dives ſis, eam largiter da; ut colligas, diſperge: imitare ſeminantem. Semina in benedictionibus, ut de benedictionibus & metas.* Quòd ſi dicas, Proles mihi ſunt ditandæ: occurrit Chryſoſt. *Si filiis*, inquit, *omnia dimittas, periculoſæ cuſtodiæ tam cuncta commendaſti. Si verò Deum eis relinquas heredem & tutorem, innumeros reliquiſti theſauros. Si vis filios divites in tuto relinquere, Deum ipſis relinque debitorem, & hoc eis chirographum trade; Deus centuplum quod promiſit rependet Deo ergo fœnerare.*

Allegor. hi panes ſignificant Euchariſtiam.

Alleg. panis hi ſignificant Euchariſtiam, in qua ſub ſpecie panis corpus Chriſti proponitur. ita S. Hieron. in 1. Malach. Cyrill. catech. 4. myſtagog. Damaſc. lib. 4. cap. 14. Iſych. & Rupert. Hic panis eſt duarum decimarum, id eſt duarum naturarum: Chriſtus enim & Deus eſt & homo. ſuntque 12. panes, quia primi cœnam hanc Euchariſticam cœnaverunt duodecim Apoſtoli, imponitur eis thus, id eſt gratiarum actio, & oblatio, quæ principatum tenet in Dominica cœna, inquit Iſychius. non licet eos comedere niſi in loco ſancto, id eſt in pura & ſancta anima ac conſcientia.

Decimus quid ſit.

Qui singuli habebunt duas decimas] Decima erat decima pars ephi, ſive trium modiorum. Ephi enim erat decima pars cori, id eſt 30. modiorum Joſephus lib. 3. cap. 3. decimam vocat aſſaronem, dicitque eam continuiſſe 7. cotylas. Cotyla autem, inquit Kimbera, 9. unciarum erat menſura; ergo decima habuit 63. uncias id eſt 5. libras & 3. uncias; duæ verò decimæ, & ſinguli panes inde confecti erant decem librarum cum dimidia. Verùm in fine Pentateuchi oſtendam, gomor, ſive aſſaronem fuiſſe menſuram continentem 8. libras, ſive 96. uncias aquæ, aut frumenti Palæſtini. Hæc enim omnia æquè ponderant teſte Vilalpando. Portò vas continens 8. libras frumenti Palæſtini, tantùm continebat 5. libras farinæ ejuſdem cum 4. unciis. Frumentum enim Palæſtinæ noſtro longè eſt melius, denſius & ponderoſius. Cùm ergo tritici noſtri vas aliquod v. g. gomor, det farinæ (farina enim molendo fit rarior, itaque levior frumento) gomor, & inſuper tertiam partem gomor, uti noſtri molitores, qui id ſtudioſè obſervarunt, teſtantur; tritici Palæſtinæ gomor unum dabit farinæ gomor cum dimidio. Quare cùm gomor cum dimidio farinæ, æquiponderet ſuo gomor tritici, ex quo molitum eſt, hinc ſequitur, quòd gomor tritici ponderans 8. libras, dederit ſeſquigomor farinæ, ita ut gomor farinæ ponderarit 5. libras cum 4. unciis: ſic enim ſeſquigomor farinæ ponderabat 8. libras ſui tritici, ex quo molitum eſt. Gomor ergo, ſive aſſaron tritici Palæſtinæ, continebat 5. libras farinæ cum 4. unciis: duo gomor, & panis inde confectus continebat 10. libras cum 8. unciis. His adde pondus aquæ, quæ miſcetur farinæ, ut fiat panis; quod pondus facilè eſt quarta pars ponderis farinæ. nam 3. unciæ farinæ, facilè, ob aquam immiſtam, dant 4. uncias panis, uti noſtri piſtores teſtantur: quare 10. libræ cum 8. unciis duorum aſſaronum farinæ, dabant ob aquam immiſtam panis libras 13. cum dimidia. Singuli ergo hi panes erant 13. librarum cum dimidia. Magni ergo erant hi panes, & totam penè menſam (utpote parvam) occupabant: nimirum, magno Deo, & magna danti, magna reddenda ſunt, præſertim à tota aliqua tribu & populo.

Singuli panes propoſitionis erant tredecim librarū cum dimidia.

Denique cenſet Vilalpando, ſingulos hoſce panes habuiſſe duo gomor farinæ, in memoriam ejus, quòd Deus feria ſexta, pro ea, & pro ſabbato ſequente (quo quieſcendum erat) depluebat duo gomor manna, Exodi 16. v. 22. Addit ipſe & alii, duas decimas ſimilæ, continuiſſe 12. libras, & addita aqua in pane 16. libras. Verùm ſic nimis magni & immanes fuiſſent hi panes. quod ut evitent alii, ut Robertus Cenalis, & Alcazar, qui exactè de priſcis Hebræorum menſuris ſcripſerunt, hìc & alibi decimam accipiunt, non ephi, ſed gomor, cujus decima pars erant unciæ penè 10 quæ duæ decimæ, confeciſſent panem 19. circiter unciarum, id eſt unius libræ, ac 7. unciarum. Verùm huic ſententiæ obſtat, quòd S. Scriptura & Joſephus aſſerant & exprimant hanc decimam eſſe aſſaronem, eſſeque decimam non gomor ſed ephi, Exodi 16. v. ult. Adde, ſic ſatis exigui fuiſſent hi panes. Maneat ergo quod dictum eſt, panes hos fuiſſe 13. librarum cum dimidia.

Decimam non ephi, ſed gomor, accipit Rob. Cenalis.

Refellitur.

Vers. 6. Super mensam purissimam] ſuper menſam auream.

Ut sit panis in monumentum oblationis Domini] q. d. Ut panis iſte ſit juge memoriale oblationis jugis, quam hoc pane Hebræi Domino faciunt, unde ex Hebræo ita vertas, *pones ſuper eos thus, & thus ſit pani in memoriale ignitionis*, id eſt, *ignita oblationis Domini*. q. d. Impones panibus thus, ut thus ſignificet panem Deo oblatum, & jugem hanc panum oblationem Domino fieri: thus enim ſoli Deo per ignem adoletur. Aliter vertunt & explicant Vatabl. & Cajetan. ſic videlicet, *ut thus ſabbato vice panis fiat ignitio*, id eſt, in igne adoleatur Domino. nam *memoriale* cap. 2. & alibi vocatur illa pars minchæ, quæ Domino adolebatur loco totius minchæ.

Vers. 8. Per singula sabbata mutabuntur] ne ſcilicet nimis deſiccentur, aut corrumpantur, fiantque inepti ad eſum. ita Abulenſ.

Suscepti a filiis Israel] q. d. Quorum materia, id eſt farina, data ſit à filiis Iſrael, ſed piſta a Levitis.

Foedere sempiterno] Quia hi panes ſunt quaſi ſymbolum perpetuum fœderis initi inter me & populum, illiuſque memoriam continuò ingerunt. Simile dixi de ſale fœderis c. 2. v. 13.

Etiam tempore ſchiſmatis oblati ſunt panes duodecim.

Hinc cenſet Abulenſ. etiam tempore ſchiſmatis ſub Jeroboam, ſemper panes hoſce fuiſſe Domino oblatos, eoſque numero 12. uti præſcriptum eſt v. 6. tum quia multi ex 10. tribubus in hoc ſchiſmate adhæſerunt duabus tribubus, Deo & templo: tum quia hìc dicitur, hoſce panum ritus ſervandos eſſe fœdere ſempiterno, id eſt quamdiu duratura erat lex vetus & judaiſmus. Simili modo 12. lapides in rationali manſerunt tempore ſchiſmatis; imò poſt everſionem decem tribuum: nam Joſephus teſtatur ſe eos vidiſſe in rationali.

Vers. 9. Eruntque Aaron et filiorum ejus, ut comedant eos in loco sancto] in atrio tabernaculi. Non eſt veriſimile, creſcente numero ſacerdotum, 12. hoſce panes fuiſſe diſpartitos per omnes omnino ſacerdotes: ſic enim quiſque ex eis non habuiſſet fruſtulum, ſed cùm ſacerdotes diſtributi eſſent in 24. claſſes, ut patet 1. Paral. 24. quarum quæque ſuam ſeptimanam miniſterii per vices obibat in tabernaculo; veriſimile eſt, quamque claſſem panes ſuæ ſeptimanæ inter ſe diſtribuiſſe. ita Abulenſ. Ex hoc loco colligitur, ſolis maſculis filiis ſacerdotum edere licuiſſe hos panes; atque hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 12. 5. *Quos* (panes propoſitionis) *non licebat ei edere, niſi ſolis ſacerdotibus*. Hoc etiam indicant hìc ſequentia: *Quia ſanctum ſanctorum eſt de ſacrificiis Domini*. q. d. Panes hi comedentur tantùm à ſacerdotibus, eorumque filiis, quia ſanctiſſimi habentur,

Panes hi à ſolis maſculis filiis ſacerdotum comedebantur.

& ſunt

Digitized by Google

& ſunt inter oblationes Domini; offeruntur enim in ipſo Sancto, cùm ipſæ victimæ offerantur extra Sanctum in atrio. quæ autem valdè ſancta erant, hæc à ſolis maſcolis ſtirpis ſacerdotalis comedi poterant, ut colligitur Numer. 18. 10.

An panes propoſitionis fuerint ſacrificia?

Nota. Panum horùm oblatio non erat ſacrificium propriè dictum: nulla enim in iis fiebat immutatio. Vocamur ergo hic ſacrificium, id eſt oblatio, per catachreſin. Noſter tamen Gabriel Vaſquez 3. p. diſp. 220. num. 28. cenſet, hoſcè panes fuiſſe ſacrificia: quia, inquit, coquebantur à ſacerdotibus in clibano, idque in loco ſancto, putà in atrio, quaſi hæc coctura fuerit eorum immutatio & ſacrificatio. Verùm hoc & incertum eſt, uti jam dixi, & inſufficiens. nam in clibano farina immutabatur, non panis. Adde, hæc coctura & immutatio fiebat in clibano, non in altari: altare autem eſt proprius locus ſacrificii: unde & mincha, ſive panis coctus in ſartagine, craticula aut clibano non erat ſacrificium, niſi cùm in altari pars ejus adolebatur Deo, ut patet Levit. 2.

Vers. 10. Egredi eſt aggredi & incipere.

Ecce autem egreſſus, &c. jurgatus eſt] q. d. Ecce autem cœpit jurgari Ægyptius: ſic enim *egredi* ſubinde capitur, pro aggredi & incipere quippiam, ut Exodi 2. v. 1. Deut. 13. v. 13. Intexitur hæc hiſtoria hìc, quia contigit ſub idem tempus, quo datæ ſunt præcedentes leges. Cauſa jurgii non exprimitur. Judæi dicunt eum jurgatum eſſe, eò quòd eſſet ebrius. Verùm hoc refutat Abulenſ. nam Hebræi in deſerto carebant vino & ſicera, atque ſolo manna & aqua vivebant. neque excedebant in cibo & potu, ſed æquè multum quotidie comedebant, videlicet unum gomor. Alii ſuſpicantur eum voluiſſe figere tabernaculum cum Danitis, eò quòd eſſet ea matre Danita, licet patrem haberet Ægyptium, indeque ortum jurgium: verùm & hi divinant.

Judæi non inebriabãtſe in deſerto, cur?

Vers. 11.

Cum blaſphemaſſet nomen Domini, et maledixiſſet] Judæi vertunt, *protulit illud nomen* (Dei ſcilicet tetragrammaton, quod antonomaſticè vocatur השם *haſſcem*, id eſt nomen) *& maledixit*. Unde putant ipſi eum duo peccata admiſiſſe, primum, quòd pronuntiaverit nomen Dei tetragrammaton, quòd Judæis eſt ineffabile, ſecundum, quòd maledixerit. Verùm errant, unum enim tantùm fuit ejus peccatum, ſcilicet blaſphemia ſeu maledictum in Deum. Unde Hebræa ita vertenda ſunt, *perforavit*, id eſt blaſphemavit, *illud nomen* (ſanctum & auguſtum Dei) *& maledixit*. נקב *naKab* enim, ſive קבב *Kabab* ſignificat *cavare*, *perforare* & inde per metaphoram evacuare honorem, id eſt maledicere & blaſphemare.

Fabulantur Rabbini blaſphemum hunc fuiſſe filium illius Ægyptii quem occidit Moſes, Exodi 2. v. 12. quodque ipſe Deum primò blaſphemarit, deinde Moſi maledixerit, volens ulciſci mortem patris ſui: Deus vero curam habens ſuorum, magis voluit ulciſci injuriam Moſi, quàm propriam, ideo dixit, Educ maledicum, & non, Educ blaſphemum. ita iſti fabularum figuli.

Blaſphemus hic Danita fuit typus Antichriſti ex Dan naſcituri.

Allegor. blaſphemus hic ſignificat Antichriſtum, ait Radul. erat enim de tribu Dan, ex qua pariter naſcetur Antichriſtus; unde omnes Danitæ Antichriſto, quaſi cognato ſuo, adhærebunt, & via ullus ex iis Chriſto crediturus eſt, ideoque Apoc 7. ubi è ſingulis tribubus electi ſignantur & enumerantur, ſola tribus Dan omittitur, uti exponunt ibidem Aretas, Beda, Haymo, Anſel. Rupert. & Irenæus lib. 5. 30. Mater blaſphemi vocatur *Salomith*, id eſt *retributio*, filia *Dabri*, id eſt *loquela*, quia damnatio cui Antichriſtus deſtinatus eſt, blaſphemiis ejus retribuetur: lapidabit eum omnis populus, quia omnes electi in die dejectionis ejus, eum condemnabunt, & ſententia ſua in abyſſum præcipitabunt.

Vers. 14. Teſtes imponebant manus ſuas reo, cur?

Ponant omnes qui audierunt (blaſphemiam ejus) manus ſuas ſuper caput ejus, et lapidet eum populus univerſus] Moris erat apud Judæos, ut teſtes ſuper caput rei manus imponerent, quaſi ſignificantes hoc caput eſſe impium contra quod ferant teſtimonium, ideoque mortis eſſe reum. Addit Lyranus eos dicere ſolitos: *Malitia tua te adduxit ad mortem, non nos*. quaſi dicerent, Tuo capiti mortem tuam imputa, non nobis. Unde ſuper caput alicujus manus imponere, eſt contra eum ferre teſtimonium, ut patet Dan. 13. 34. Aliam cauſam dat Oleaſter, videlicet impoſuiſſe veteres manus ſuper caput rei, tanquam ſuper hoſtiam piacularem: huic enim manus imponebantur, ut patet ex dictis c. 4. 4. & 24. & c. 16. v. 21. Blaſphemia enim, idololatria, & ſimilia gravia crimina niſi vindicentur, videntur ſui enormitate aſſiſtentes & vicinos, adeoque totam regionem polluere, & reddere obnoxiam divinæ vindictæ: quam ut avertant, Deo nocentem & reum dedunt, manuſque ei imponunt, quaſi hoc ritu, reipſa precentur, ut Deus in eum omnem peccati pœnam devolvat, nec in regionem aut populum crimen admiſſum vindicet. Simili modo idololatræ manus imponi juſſit Deus Deut. 17. v. 7. Vide & Deut. 25. v. 6. 7. 8. 9. Meritò autem, inquit Theod. q. 33. blaſphemiæ aptavit legem & pœnam homicidii, ejuſque reum lapidari juſſit, quia blaſphemator creatorem cùm interficere non poſſit, lingua ferit. Unde S. Auguſt. in illud Matth. 26. 65. *blaſphemavit*; *Non minùs* ait, *peccant qui blaſphemant Chriſtum regnantem in cælis, quàm qui crucifixerunt ambulantem in terris*, ut non mirum ſit, leges omnes civiles, canonicas & divinas tam ſeverè in blaſphemos animadvertere.

Blaſphemi puniuntur morte.

Exempla.

Nota eſt etiam pœna blaſphemi Sennacherib, qui ob blaſphemiam cum 185. millibus cæſus eſt: ſic & Paulus blaſphemum tradidit Satanæ, 1. Timoth. 1. v. ult.

Diſce hic, quantum crimen ſit blaſphemia, quamque acriter illud puniat Deus, etiam in hac vita. Nam de futura ſtat ſententia Chriſti: *Omne peccatum & blaſphemia remittetur hominibus: ſpiritus autem blaſphemia non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei, qui autem dixerit contra Spiritum ſanctum, non remittetur ei, neque in hoc ſæculo, neque in futuro*. Ita blaſphemus Pharao, dicens: *Non novi Dominum*, merſus eſt in mari rubro. Ita Syri dicentes: *Deus montium eſt Dominus eorum, & non eſt Deus vallium*, multi à paucis Iſraelitis in valle prælio cæſi ſunt, 3. Reg. 20. Ita blaſphemus Antichriſtus deiicietur in tartara, Apocal. 13. 6. & c. 19. 20.

Narrat Gregor. Turon. lib. 2. Hiſt. c. 7. & Sidonius lib. 8. epiſt. penult. quòd, cùm Aureliam obſiderent Gothi, Anianus urbis Epiſcopus cum clero Litanias per muros decantabat: audiens id ſacerdos apud Gothos captivus exclamavit: *Caſſa ſpe duceris Aniane, ſi verbis adverſarios abigi poſſe credis: eædem precationes aliis urbibus non profuerunt*. Audierunt Sancti, & ilico blaſphemum vita ſpoliaverunt.

Julianus Apoſtata in bello Perſico, divinitus lancea inter coſtas percuſſus, ſanguinem ſuum manu in cælum jaculatus: *Exple*, inquit, *iram tuam Galilæe* (ita Chriſtum vocabat:) *Viciſti*, *viciſti*, ita Sozom. Roffinus, Eutropius.

Arrius in Filium Dei blaſphemus, alvum purgaturus, viſcera effudit, & expiravit.

Neſtorii lingua a vermibus eroſa eſt, eò quòd dixiſſet B. Virginem eſſe Chriſtiparam, non Deiparam.

Olympius Epiſc. Arrianus, Carthagine in Elyanenſium balneo lavans, cùm Trinitatem publicè blaſphemaret, tribus ictus jaculis, tamquam fulminibus conſumptus eſt, anno Chriſti 510. teſtis eſt Paulus Diaconus l. 15. in Anaſtaſio.

Frederic. II. Imp. dicebat, *Tres fuere inſignes impoſtores, qui humanum genus ſeduxerunt, Moſes, Chriſtus, Mahomet*; unde ab Innocentio IV. in Concilio Lugdun. damnatus, imperioque ſpoliatus eſt. Refert hanc ejus blaſphemiam Lipſius 1. Monit. Politic. 4. Iſta vetera, hæc noſtri ſunt ævi & ſoli.

Hæretici Hallas (oppidum id eſt prope Bruxellas ſtatua B. Virginis miraculoſa celebre) capere cogitabant. Ex illis unus accedens ad urbem: *Ego*, ait, *meis manibus Hallenſis mulierculæ* (ita vocabat ſtatuam B. Virginis) *naſum abſcindam*. Audit Virgo, & procurat ut eidem plumba grande ex urbe miſſa naſus auferatur. Vivit ille miſer, nomine Johan. Zuvickius, fuitque ipſimmet Hollandis aſſiduo ludibrio multos annos, & fortè etiamnum vivit. res eſt notiſſima.

Decem ſunt anni, ex quo Hollandi B. Virginis Schenenſis ſacellum expilarunt: ab illo tempore Oſtendam perdiderunt, omniaque illis infeliciter (cùm priùs feliciter) ceſſerunt. Fuit inter eos eques habens equum cæcutientem, qui veniens ad ſacellum irridens dixit: *Si Maria hic miracula facit, illuminet meum equum*. Audiit Virgo blaſphemiam, moxque equo viſum reſtituit, ipſum

ſum verò equitem blaſphemum excæcavit. Id ante mortem, & in morte confeſſus fuit ſocius ejus, qui ob aliud crimen Vvertet. extremo ſupplicio affectus eſt, uti ipſi met Vvertanſis Prætor, qui ſupplicio & quæſtioni præfuit, ſcripſit ad me, qui tum ad B. Virginem Aſtenenſem in miſſione degebam, & mira Virginis ope manus Hollandorum effugi.

PECCATVM] pœnam peccati.

VERS. 15. QVI BLASPHEMAVERIT MORTE MORIATVR.
VERS. 16. &c. SIVE CIVIS ILLE, SIVE PEREGRINVS FVERIT] etiam Gentilis & incircumciſus. Hic enim ex more & jure gentium, ſortietur forum Judaicum ratione delicti ibi commiſſi, ſicut blaſphemus hic, licet Ægyptius, à Moſe tamen & Judæis ſupplicio affectus eſt.

A REDDET VICARIVM, ID EST ANIMAM PRO ANIMA] purà animal vivum vice animalis à ſe occiſi. VERS. 18.

QVI IRROGAVERIT MACVLAM] id eſt cicatricem, aut mutilationem, ut ſequitur. VERS. 19.

FRACTVRA PRO FRACTVRA] Ut ſi fregerit alteri pedem vel manum, eidem frangatur pes vel manus. VERS. 20.

QVI PERCVSSERIT (occiderit) HOMINEM, PVNIETVR] Hebr. *morietur*. putà occidetur: repetit enim VERS. 21.
hic generalem legem talionis v. 17. propoſitam, quam hucuſque variis exemplis illuſtravit. Probabile eſt, inquit Abulens. quod nonnulli DD. aſſerunt, ſcilicet pœnam talionis debuiſſe irrogari à judice, ſi læſus illam peteret; quòd, ſi non peteret eam, ſed mallet pecuniam, tunc judex non tenebatur, imò non poterat infligere pœnam talionis. *Pœna talionis non infligebatur, niſi læſo petente.*

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deſcribitur annus ſeptimus remiſſionis, & v. 8. annus quinquageſimus iubileus, quo omnes redibant ad priſtinas ſuas hereditates, & ſervi Iudæi manumittebantur, fiebantque liberi, verſ. 39.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen in monte Sinai, dicens: 2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Quando ingreſſi fueritis terram quam ego dabo vobis, ſabbatizes ſabbatum Domino. 3. Sex annis ſeres agrum tuum, & ſex annis putabis vineam tuam, colligeſque fructus ejus: 4. ſeptimo autem anno ſabbatum erit terræ, requietionis Domini: agrum non ſeres, & vineam non putabis. 5. Quæ ſponte gignet humus, non metes: & uvas primitiarum tuarum non colliges quaſi vindemiam: annus enim requietionis terræ eſt: 6. ſed erunt vobis in cibum, tibi & ſervo tuo, ancillæ, & mercenario tuo, & advenæ, qui peregrinantur apud te: 7. jumentis tuis & pecoribus, omnia quæ naſcuntur, præbebunt cibum. 8. Numerabis quoque tibi ſeptem hebdomadas annorum, id eſt, ſepties ſeptem, quæ ſimul faciunt quadraginta novem: 9. & clanges buccina menſe ſeptimo, decima die menſis, propitiationis tempore in univerſa terra veſtra. 10. Sanctificabiſque annum quinquageſimum, & vocabis remiſſionem cunctis habitatoribus terræ tuæ: ipſe eſt enim iubileus. Revertetur homo ad poſſeſſionem ſuam, & unuſquiſque redibit ad familiam priſtinam: 11. quia iubileus eſt & quinquageſimus annus. Non ſeretis, neque metetis ſponte in agro naſcentia, & primitias vindemiæ non colligetis, 12. ob ſanctificationem iubilei, ſed ſtatim oblata comedetis. 13. anno iubilei redient omnes ad poſſeſſiones ſuas. 14. quando vendes quippiam civi tuo, vel emes ab eo, ne contriſtes fratrem tuum, ſed iuxta numerum annorum iubilei emes ab eo, 15. & juxta ſupputationem frugum vendet tibi. 16. Quanto plures anni remanſerint poſt iubileum, tanto creſcet & pretium: & quanto minus temporis numeraveris, tanto minoris & emptio conſtabit. tempus enim frugum vendet tibi. 17. Nolite affligere contribules veſtros, ſed timeat unuſquiſque Deum ſuum, quia ego Dominus Deus veſter. 18. Facite præcepta mea, & iudicia cuſtodite, & implete ea, ut habitare poſſitis in terra abſque ullo pavore. 19. & gignat vobis humus fructus ſuos, quibus veſcamini uſque ad ſaturitatem, nullius impetum formidantes. 20. Quòd ſi dixeritis: Quid comedemus anno ſeptimo, ſi non ſeverimus, neque collegerimus fruges noſtras? 21. Dabo benedictionem meam vobis anno ſexto, & faciet fructus trium annorum: 22. ſeretiſque anno octavo, & comedetis veteres fruges uſque ad nonum annum: donec nova naſcantur, edetis vetera. 23. Terra quoque non vendetur in perpetuum: quia mea eſt, & vos advenæ & coloni mei eſtis. 24. unde cuncta regio poſſeſſionis veſtræ ſub redemptionis conditione vendetur. 25. Si attenuatus frater tuus vendiderit poſſeſſiunculam ſuam, & voluerit propinquus eius, poteſt redimere quod ille vendiderat. 26. ſin autem non habuerit proximum, & ipſe pretium ad redimendum potuerit invenire: 27. computabuntur fructus ex eo tempore quo vendidit: & quod reliquum eſt, reddet emptori, ſicque recipiet poſſeſſionem ſuam. 28. quòd ſi non invenerit manus eius ut reddat pretium, habebit emptor quod emerat, uſque ad annum iubileum. In ipſo enim omnis venditio redibit ad dominum, & ad poſſeſſorem priſtinum. 29. Qui vendiderit domum intra urbis muros, habebit licentiam redimendi, donec unus impleatur annus. 30. ſi non redemerit, & anni circulus fuerit evolutus, emptor poſſidebit eam, & poſteri eius, in perpetuum, & redimi non poterit, etiam in iubileo. 31. Sin autem in villa fuerit domus, quæ muros non habet, agrorum iure vendetur. ſi antè redempta non fuerit, in iubileo revertetur ad dominum. 32. Aedes Levitarum, quæ in urbibus ſunt, ſemper poſſunt redimi: 33. ſi redemptæ non fuerint, in iubileo revertentur ad dominos, quia domus urbium Levitarum pro poſſeſſionibus ſunt inter filios Iſrael. 34. Suburbana autem eorum non veneant, quia poſſeſſio ſempiterna eſt. 35. Si attenuatus fuerit frater tuus, & infirmus manu, & ſuſceperis eum quaſi advenam & peregrinum, & vixerit tecum, 36. ne accipias uſuras ab eo, nec amplius quàm dediſti. Time Deum tuum, ut vivere poſſit frater tuus apud te. 37. Pecuniam tuam non dabis ei ad uſuram, & frugum ſuperabundantiam non exiges. 38. Ego Dominus Deus veſter,

qui

Digitized by Google

qui eduxi vos de terra Aegypti, ut darem vobis terram Chanaan, & eſſem veſter Deus. 39. Si paupertate compulſus vendiderit ſe tibi frater tuus, non eum opprimes ſervitute famulorum, 40. ſed quaſi mercenarius & colonus erit: uſque ad annum jubileum operabitur apud te, 41. & poſtea egredietur cum liberis ſuis, & revertetur ad cognationem & ad poſſeſſionem patrum ſuorum. 42. mei enim ſervi ſunt, & ego eduxi eos de terra Aegypti. non veneant conditione ſervorum: 43. ne affligas eum per potentiam, ſed metuito Deum tuum. 44. Servus & ancilla ſint vobis de nationibus quæ in circuitu veſtro ſunt. 45. Et de advenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra veſtra, hos habebitis famulos. 46. & hereditario jure tranſmittetis ad poſteros, ac poſſidebitis in æternum. fratres autem veſtros filios Iſrael ne opprimatis per potentiam. 47. Si invaluerit apud vos manus advenæ atque peregrini, & attenuatus frater tuus vendiderit ſe ei, aut cuiquam de ſtirpe ejus: 48. poſt venditionem poteſt redimi. Qui voluerit ex fratribus ſuis, redimet eum, 49. & patruus, & patruelis, & conſanguineus, & affinis. Sin autem & ipſe potuerit, redimet ſe, 50. ſupputatis dumtaxat annis à tempore venditionis ſuæ uſque ad annum jubileum: & pecunia, qua venditus fuerat, juxta numerum & rationem mercenarii ſupputata. 51. Si plures fuerint anni qui remanent uſque ad jubileum, ſecundùm hos reddet & pretium. 52. ſi pauci, ponet rationem cum eo iuxta annorum numerum, & reddet emptori quod reliquum eſt annorum, 53. quibus antè ſervivit mercedibus imputatis: non affliget eum violenter in conſpectu tuo. 54. Quòd ſi per hoc redimi non potuerit, anno jubileo egredietur cum liberis ſuis. 55. Mei enim ſunt ſervi, filii Iſrael quos eduxi de terra Aegypti.

VERS. 2. QUANDO INGRESSI FUERITIS TERRAM QUAM EGO DABO VOBIS SABBATIZATIS SABBATUM DOMINI] id eſt obſervate ſabbatum ſeu quietem terræ facite ut terra ſeptimo anno quieſcat. Unde Hebræa, Chald. Septuag. & nonnulla Latina habent: *ſabbatizet*, id eſt quieſcat, *terra ſabbato Domini*, id eſt quiete ordinata ad honorem & cultum Domini. Erat enim hæc lex cæremonialis ſpectans cultum divinum, jubensque celebrari communiter ab omnibus annum ſeptimum, ſicut diem ſeptimum: annus ergo ſeptimus quilque erat ſabbatum, id eſt quies terræ: inde hi anni vocati ſunt ſabbatici. Hoc terræ ſabbatum inſtituit Deus, ut ipſa vocatio terræ, ait S. Auguſt. q. 89. eſſe velut merces habitationis, & quaſi pretium redemptionis ab illo cujus eſt, id eſt ab ejus creatore Deo, ut ſcilicet Hebræi pro terra ſibi à Deo data, illi hoc ſabbatum, quaſi cultum, & hommagium quoddam rependerent.

Annum ſeptimum Deus juſſit eſſe ſabbaticum.

Nota τὸ *quando ingreſſi fueritis terram*: nam ante ingreſſum, putà in deſerto, hæc lex anni ſeptimi, uti & jubilei, obſervata non fuit. Anno enim ſeptimus, & jubileum ſunt inducta ad ſolvenda debita, labores & ſervitutes; jam nulla erant debita in deſerto, cùm nulla ibi eſſet inopia: nec ibi laborabant, aut terram colebant, cùm omnes è cælo æqualiter alerentur manna, & veſtirentur iiſdem ſemper veſtibus manentibus integris & incorruptis, ut patet Deuteron. 8. 4. In deſerto quoque non erant ſervitutes, quæ propter hæc debita & neceſſitates corporales, apud Judæos inductæ ſunt, ut innuitur v. 39.

In deſerto non ſervarunt annū ſabbaticū, nec jubileum, cur.

QUANDO INGRESSI FUERITIS TERRAM] ſupple & poſſederitis, ut eam colere poſſitis; nam, ut ſequitur, *Sex annis ſeres agrum tuum, ſeptimo autem anno ſabbatum*, id eſt quies, *erit terræ*. Non poterat ergo anni tam ſabbatici quàm jubilei, (nam ex annis ſabbaticis dependet, & computandus eſt annus jubilei, uti mox dicam) numeratio inchoari priùs, quàm terræ promiſſæ poſſeſſionem acciperent Hebræi, nactaque pace & quiete colere eam poſſent quomodo enim colerentur agri nondum occupati? aut à nondum cultis numeraretur annus ſabbaticus? Unde patet, inchoationem annorum ſabbaticorum & jubileorum inchoandam eſſe ab anno, quo terra à Joſue Hebræis per ſortem eſt diviſa; tunc enim populus in poſſeſſionem illius introductus, colere agros cœpit; id verò accidit anno ab exitu ex Ægypto 47. ut colligitur Joſue 14. v. 10. qui fuit Joſue poſt Moſis obitum ſeptimus. mundi verò 2500. ergo ab ejuſdem anni menſe 7. die 10. numeratio annorum ſabbaticorum & jubileorum eſt inchoanda. ita Serarius in Joſue 13. quæſt. 14. in fine, ubi refellit Rabbinos in Seder olam, qui hos annos inchoant à poſteriore terræ diviſione, quæ facta eſt anno, non 7. ſeu 14. in Silo. Ab hoc ergo anno mundi 2500. computando deinceps, 105. annus ſabbaticus incidit in annum 15. Ezechiæ regis, ut patet tum ex chronologia, tum ex 4. Reg. 19. 29. collato cum 4. Reg 18. 13. Et conſequenter 121. annus ſabbaticus incidit in annum 9. Joakim filiæ Joſiæ, ita ut annus primus Sedeciæ fuerit annus quartus hebdomadæ ſabbaticæ 121. ut patet Jerem. 28. 1. ita Vatabl. ibi, & Scaliger in Emend temp.

Anni ſabbatici & jubilei numerari cœperunt anno ſeptimo Joſue, qui fuit annus mundi 2500.

Malè ergo quidam annos ſabbaticos inchoant ab anno primo Ioſue, quo Hebræi ingreſſi ſunt Chananæam, pugnantes contra Iericho, cùm inchoandi ſint ab anno ſeptimo Ioſue, quo ſubacta tot bellis terra, eam dividere & colere cœperunt: inde enim ſequens annus ſeptimus fuit ſabbatum terræ, colique debuit ut ſabbatum, & ab eo conſequenter ſeptimus quiſque annus erat ſabbaticus: atque poſt ſeptem annos ſabbaticos, putà poſt 49. (ſepties enim ſeptem ſunt 49.) annos completos, annus ſequens quinquageſimus erat jubileus, ut patet verſ. 8. Primum ergo jubileum numerari cœpit ab anno mundi 2500. qui annus fuit jubileus mundi quinquageſimus, quinquagies enim 50. faciunt 2500. hoc ergo anno mundi 2500. exit jubileus mundi 50. & incipit 51. Exeunte ergo jubileo mundi quinquageſimo ſuccedit numeratio annorum jubileorum Moſis, ita ut quinquageſimus primus jubileus mundi, ſit initium & exordium primi jubilei Moſaici; ita ut exinde anno quinquageſimo putà anno mundi 2550 celebratum ſit primum jubileum Moſaicum. Hinc ſequitur, Chriſtum natum eſſe in fine vigeſimi noni jubilei Moſaici. Nam primus jubileus Moſis cœpit anno mundi 2500. à quo ſi jubileos per 50. annos numeres uſque ad annum mundi 3950 quo natus eſt Chriſtus, invenies uſque ad Chriſtum fluxiſſe præciſè jubileos 29.

Iubileum computatur ab annis ſabbaticis.

Iubileum Moſis numerari cœpit à mundi jubileo quinquageſimo. Chriſtus natus eſt in fine 29. jubilei Moſaici.

VERS. 5. UVAS PRIMITIARUM TUARUM NON COLLIGES] *Uvas primitiarum*, quas ſcilicet anno ſeptimo, quaſi primo ſeptennii ſequentis, velut primitias Domino, ut ſcilicet à pauperibus colligantur, in Dei honorem relinquis. unde hebr. hæ uvæ vocantur נזירך *nezirecha*, id eſt nazareatus, hoc eſt *ſanctificationis*, ut vertunt Septuaginta; vel *ſeparationis*, ut Chaldæus, quas videlicet anno hoc ſeptimo intactas relinquebant, Deoque quaſi ſeparabant. Quatuor ergo erant inſignia & privilegia anni ſeptimi, ſive ſabbatici. Primum, quod eo anno Iudæi non poterant ſerere, non metere, non putare, non vindemiare, ſed quies dabatur agris & vineis, atque fructus ex iis ſponte enati, erant communes omnibus hominibus & animalibus, vide dicta Exod. 23. 11. Secundum, quòd anno hoc ſeptimo fiebat remiſſio omnium debitorum, ſi is, qui debebat genere Iudæus erat, non autem ſi peregrinus & Gentilis. id patet Deuter. 15. 2. & ſequent. Quæ ſanè lex inſolita & mira fuit. Unde Deuter. 15. 9. dicitur: *Cave ne dicas in corde tuo, Appropinquat ſeptimus annus remiſſionis, & avertas oculos tuos à paupere fratre tuo, nolens ei quod poſtulat mutuum commodare, ſed dabis ei, nec ages quippiam callidè in eius neceſſitatibus ſublevandis*, & mercedem addit, dicẽs: *Ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni tempore, & in cunctis ad quæ manum miſeris.* Si hanc legem remiſſionis debitorum ſerves, Deus tibi debitum omne ſua benedictione abundè compenſabit, Nam, ut ait Sapiens Prov. 19. v. 17. *Fœneratur Deo, qui* mi-

Quatuor privilegia anni ſeptimi, ſive ſabbatici. Primum.

Secundum.

Digitized by Google

miſeretur pauperis, & viciſſitudinem ſuam reddet ei. Tertium, A quòd hoc anno erat remiſſio & ſolutio ſervitutis: ſervi enim Hebræi manumittebantur, ut patet Exodi 21. 2. Vide ibi dicta. Sin ſervus non eſſet Hebræus, ſed alienigena, perpetuò manebat ſervus, ut hic dicitur v. 46.

Tertium.

Quartum.

Quartum, hoc anno juſſum eſt legi Deuteronomium coram toto populo, Deuter. 31. 10. Horum annorum ſabbaticorum, quòd à Judæis ſervati vel neglecti ſint, mentio eſt Jerem 34. 14. & 4. Reg. 19. 29 & 1. Machab. 6. 53. & apud Joſephum lib. 3. c. 15. & libr. 14. c. 28.

VERS. 8. & 10.

NUMERABIS QUOQUE TIBI SEPTEM HEBDOMADAS ANNORUM, &c. ET CLANGES BUCCINA MENSE SEPTIMO, DECIMA DIE MENSIS, SANCTIFICABISQUE ANNUM QUINQUAGESIMUM] Deſcribitur hic annus jubileus: jubetur hic ergo ut anno non 50. ſive jubilei, ut vult Serarius, ſed 49. præcedente jubileum clangant, & promulgent, ſequentem annum quinquageſimum fore jubileum, ut quiſque ad eum ſe diſponat: nam annus 49. non erat annus jubilei, ſed erat annus ſabbaticus.

Errare ergo videntur Radulphus, Hugo Cardin. Gerardus Mercator in Chronolog. & Joſephus Scaliger l. 5. B qui putant annum 49. fuiſſe jubileum, eum tamen dici, & eſſe quinquageſimum, ſi in hoc numero comprehendas annum quinquageſimum, ſive jubilæum, præcedentem: hunc enim debere numerari, & ab eo inchoandam eſſe numerationem anni 50. ſive jubilei ſequentis. Errant, inquam, quia ſic ille annus 50. bis numeraretur, ſcilicet primò, cùm eſt ultimus, & 50. ſive jubileus; ſecundò, prout idem eſt initum jubilei ſequentis. Unde hanc ſententiam refutant S. Cyrillus, Ambroſ. Clemens, Beda, S. Hieron. Caſſiodorus, Iſidorus, Abulenſis, Oleaſter, & ex iis fusè Serarius in Joſue 13. q. 14.

Hinc errant iidem Secundò, dum putant coincidiſſe annum jubileum cum ſabbatico, ne duo, inquiunt, anni otii concurrerent: hinc enim ſequeretur, vel jubileum celebratum eſſe anno non 50. ſed 49. vel annum ſabbaticum celebratum eſſe, non ſeptimo, ſed octavo anno. quorum utrumque repugnat huic ſanctioni Dei. Annus ergo 49. erat ſabbaticus, ſequens verò 50. erat jubileus: quod intellige de primo jubileo. nam ſequen- C ti, ſive ſecundo jubileo, inter annum ſabbaticum & jubileum interceſſit unus annus; tertio verò jubileo interceſſerunt duo anni: quarto tres, & ita conſequenter, uſque dum reditu ſeptimi jubilei coinciderent annus ſabbaticus & jubileus. Cujus rei ratio & origo erat, quòd jubileus ſequens ſemper à præcedente jubileo, ſive anno 50. numerabatur, annus verò ſabbaticus ſemper à priore ſabbatico, ſive ſeptimo computabatur. Hinc enim fit, ut ſinguli jubilei uno anno diſtent à 7. ſabbatici, ſive 49. annis, quod videbis ad oculum, ſi hoſce annos duplices; bis enim 49. faciunt 98. ergo annus 98. erat decimus quartus ſabbaticus, cùm ſecundus jubileus eſſet annus centeſimus. Pari modo ſi 49 triplices, efficies 147. ita ut annus 147. fuerit vigeſimus primus ſabbaticus, cùm tertius jubileus eſſet 150. ubi clarè vides duos annos interiici inter ſabbaticum & jubileum, quod ordine fuit tertium. Octavo ergo quolibet jubileo, conſequebantur ſeſe immediatè annus ſabbaticus & jubileus: itaque tunc Judæi duos conſequentes annos habebant otii, quibus nec ſerere, nec metere licebat; ſed Dominus promiſerat, ſe in eos annos Hebræis daturum D duplum, imò triplum meſſis ſolitæ, ut patet hic v. 21. Idem accideret Chriſtianis, ſi feſta ſervarent, uti debent.

Non coincidebat annus jubileus cum ſabbatico, ſed eum ſequebatur.

Ordo & diſtantia annorū ſabbaticorum & jubilæorum.

Symbolicè Franciſc. Valeſius de Sacra Philoſ. cap. 21. Deus, inquit, jubileum per 7. annorum ſeptennia deſcripſit, appoſitè ad annos climactericos, id eſt ſcalares. Ii ſunt qui ſingulis ſeptennis clauduntur, putà annus 7. 14. 21. 28. 35. 42. ſed maximè 49 & 63. eò quòd 49. ex ſeptem ſeptenniis, 63. novem ſeptenniis conſletur. Hi anni vocantur ſcalares, eò quod in iis vita hominis, quaſi per ſcalæ gradus aſcendat. Gradus enim ſunt ipſa ſeptennia, in quibus ſingulis inſignes in quolibet ætatis & vitæ mutationes accidunt, multoſque morbis tentari, quin & emori contingit, præſertim anno 49. & 63. & quem proinde meritò Auguſtus Cæſar ita A formidabat. Jubileum ergo appoſitè conſtitutum eſt poſt ſeptimum ſeptennium, quaſi poſt vitam unius hominis, & generationis ſuccedat novum ſæculum, novaque ætas & generatio, in qua proinde omnia renovanda, atque ad avitas poſſeſſiones reducenda ſint.

Myſteria ſeptenarii (quæ continet annus ſabbaticus & jubileus) afferam Deuter. 5. v. 15.

MENSE SEPTIMO DECIMA DIE MENSIS] Nota. Alia Judæorum feſta incipiebant à Niſan, id eſt Martio, hic enim primus erat menſis anni ſacri, ut patet Exod. 12. 1. Annus verò ſabbaticus & jubileus non incipiebant à Niſan, ut vult Abulenſ. ſed à Tiſri, ſive menſe ſeptimo, qui erat initium anni communis & profani. ita Burgenſis, Pererius, Scaliger, & ex iis Serarius in Joſue 13. q. 14. Ratio erat, quia ſi hi anni cum cæteris feſtis incepiſſent à Martio, tunc Judæi perdidiſſent meſſem illius anni, qui ſequebatur Martium: hiſce enim annis, utpote ſabbaticis, erat ſabbatum, id eſt quies terræ, ita ut nec metere, nec ſerere liceret. quare perdidiſſent tunc Judæi meſſem inſtantis, & etiam ſequentis anni: cùm enim illo anno ſerere non poſſent, conſequenter ſe- B quentis anni æſtate metere non poterant. Quare in octavo jubileo, cùm concurreret annus ſabbaticus & jubileus, ita ut jubileus proximè ſequeretur ſabbaticum, perdidiſſent meſſem trium annorum. Jam verò incipiendo à Tiſri, ſive menſe ſeptimo, perdebant uti ſementem, ita & meſſem illius unius tantùm anni, duorum verò ſi concurrere annus ſabbaticus & jubileus.

VERS. 9.

Alia feſta à Niſan, jubileus à Tiſri incipiebat, cur?

PROPITIATIONIS TEMPORE] putà in die & feſto expiationis, quod celebrabatur decima die menſis ſeptimi, uti dictum eſt c. 23. v. 27. illo enim die in univerſa terra Iſrael, uti hic dicitur, in ſingulis urbibus buccinatores erant, qui clangore buccinæ jubileum fore proximo anno proclamarent. Aptè id fiebat in feſto propitiationis, quia in jubileo futura erat plena remiſſio & propitiatio.

SANCTIFICABISQUE, id eſt, ſanctum & mihi dicatum denuntiabis proximum ANNUM QUINQUAGESIMUM] Vide canonem 11. Aliter Ribera, *ſanctificabis*, inquit, id eſt præparabis populum celebritati anni 50. Sic *ſanctificare* ſumitur pro præparare Iſaiæ 13 verſ. 3. *Ego mandavi ſanctificatis meis*, id eſt, Perſis & Medis, C quos præparavi ut deleant imperium Chaldæorum.

VERS. 20.

Sanctificare pro præparare.

ET VOCABIS REMISSIONEM] id eſt, proclamabis illo anno fore remiſſionem ſervitum, debitorum, & bonorum alienatorum. Si enim anno ſeptimo fiebat remiſſio debitorum, ut patet Deuter. 15. v. 2 multò magis ea remiſſio fieri debebat anno 50. ſive jubileo, qui erat annus pleniſsimæ remiſsionis.

In jubileo erat remiſſio, Primò, ſervitutū, Secundò, debitorum Tertiò, bonorum alienatorū

IPSE EST ENIM JUBILEUS] Hebr. *ipſe eſt enim iobel* vel *iobeleus*. Sic enim aliis punctis ſuppoſitis legunt Joſephus, S. Hieron. in caput 1. ad Galat. Chald. & Maſſoretæ.

Quæres, unde dicatur hic annus jobel, jobeleus, vel jubileus. Andreas Maſius in Joſue 6. *iobel* à Jubal primo inventore citharæ & organorum, Geneſ. 4. deductum putat. Alii paſſim Chaldæum & Rabbinos ſecuti, ut Lyran. Pagnin. Vatabl. & Auguſt. Eugub. in cap. ult. Numer. cenſent *iobel* ſignificare cornu arietinum, & inde jubileum annum dici, quòd cornibus arietum eo anno clangerent. Addunt aliqui, *iobel* eſſe nomen Arabicum, & ſignificare arietem: unde Chaldæus ſubinde vertit דכרא *dichra*, id eſt aries. Alii alia opinantur, uti re- D cenſet Serarius in Joſue 13. quæſt. 14. Verùm certius multò eſt hac in re ſequi antiquos & doctiſſimos Hebræos.

Jobel & jubileus unde dicatur? Prima ſententia, à Jubal. Secunda.

Dico ergo, *iobel* vel jubileus deducitur à radice יבל *iabal*, id eſt afferre, adducere, idque cum gaudio & lætitia, vel ejus qui ducit, vel ejus qui ducitur, ut variis exemplis oſtendit Serarius in Joſue 6. q. 5. Annus ergo *iobel* idem eſt quod annus afferens omnia bona, & reducens quemque in priſtinam libertatem & hereditatem. ita Oleaſter, Ribera, Serarius, & alii. Favet & Cajetan. qui *iobel* à יבל *iebel*, id eſt germen, deducit, ut annus *iobel* idem ſit, quod annus germinans omne bonum. Caietano conſentit Angelus Pientinus libr. 3. de Jubileo cap. 4. & Bellarm. lib. 1. de indulgent. c. 1.

Tertia, & vera à iabal, id eſt, adducere, reducere.

Hanc eſſe originem & etymon *iobel* & jubilei, patet

Prob. Primò.

Digitized by Google

tet Primò; ex Joſepho, qui lib. 3. Antiquit. 10. Vox, inquit, *iobeli* ſignificat libertatem, id eſt reductionem in libertatem.

Secundò. Secundò, quia Septuaginta paſſim pro *iobel*, vertunt ἄφεσιν, id eſt remiſſionem.

Tertiò. Tertiò, quia Philo & ejus interpres S. Hieron. lib. de Nominibus Hebr. in Geneſ. *iobel* vertit dimittentem. idem Hieronymus lib. 2. in Iſaiam ſub initium, *iubileum*, ait, *id eſt dimiſſionis annus*.

Quartò. Quartò, quia hic locus omnino id convincit. ſic enim habet. *Vocabis remiſſionis; ipſe eſt enim iubileus*: q. d. Ipſe enim eſt annus remiſſionis. Unde & ſequitur: *Revertetur homo ad poſſeſſionem ſuam & familiam*. Hinc & nos annum pleniſſimarum Indulgentiarum vocamus jubileum, uti oſtendit Serarius in Joſue 6. q. 7.

Jobel tria ſignificat. *Iobel* ergo remiſsionem ſignificat: inde Secundò, *iobel* ſignificat annum quo plenaria fiebat remiſsio, qui erat annus quinquageſimus. Tertiò, *iobel* ſignificat buccinam, vel potiùs clangorem buccinæ, quæ feſtivè eo anno perſonabat. Unde & jubilum & jubilare Latinorum deductum

Iubilum & iubilare unde? videtur, uti docet Eugubinus ſuprà. Hinc & clangor buccinæ perſonantis in Sina, cùm daretur lex, per anticipationem vocatur *iobel* in Hebræo, Exodi 19. 13.

Buccinæ autem hæ jubilei non erant duæ illæ tubæ argenteæ, uti cenſuit Abulenſ. quibus populus convocabatur ad feſta, de quibus Numer. 10. Nam Joſue 6. v. 13. dicuntur ſeptem fuiſſe buccinæ jubilei, quæ & aliud nomen habent in Hebræo; nec umquam aliis feſtis & annis cis utebantur, niſi in jubileo. ideo ſiquidem dicitur, *Quarum uſus eſt in iubileo*. Erant ergo hæ buccinæ non argenteæ, ſed corneæ. Nam ita interpretatur Hebraicam vo-

Buccinæ erant ex cornu: cem שופר *ſcophar*, quæ hoc loco habetur S. Hieron. in c. 5. Oſee, & Septuaginta pſal. 97. 6. Verùm non erant hæ buccinæ ex cornu arietino, quia eo tantùm clangebant in feſto tubarum, in memoriam arietis ſubſtituti Iſaaco, à

non arietino, ſed bubulo. patre immolando; ſed erant ex cornu bubulo. Nam S. Hieron. ſuprà, *Buccina*, ait, *paſtoralis eſt*. Paſtores autem non arietum, ſed boum cornua inflant; qualia & veterum fuiſſe cornua docet Varro l. 4 de Lingua Latina: *Cornua*, inquit, *quæ nunc ſunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu*,

Buccina à bubus. additque buccinam dici à bubus, vel à ſono boum *bou bou*, quòd bubus canat, boveſque vocet. Unde & poſtea tubæ æneæ & caſtrenſes vocatæ ſuot cornua, ut *Rauco ſtrepuerunt cornua cantu*, Æneid. 8. Hinc patet, ſonum hujus buccinæ fuiſſe aſperum & raucum (talis enim eſt cornuum) qui tamen in feſtis, acutos & excitatos aliorum inſtrumentorum ſonos, quaſi gravior moderaretur & temperaret.

Anagoge iubilei. Anagogicè, ſicut ſabbatum & ſeptimus annus ſive ſabbaticus, ita jubileum ſignificat reſurrectionem, & æternam quietem totius anni, id eſt æternitatis: tum enim. Primò, omnes ſervi mercenarii, jumenta etiam & pecora, id eſt ſimplices quique labore vacabunt: quia Dei laus & viſio otium ſum Beatorum negotium erit. Secundò, clanget buccina anno præcedente, putà 49. quia ſigna horribilia judicium proximum proclamantia, præibunt reſurrectionem. Tertiò, clangent etiam ipſo jubileo; quia ob conſummatam victoriam, per omnes vicos cæli juge halleluja cantabitur. Quartò, revertemur ad primam poſſeſsionem, id eſt ad paradiſum, ex quo cum primo parente ejecti ſumus, accepta jam plena peccatorum remiſſione; quod quia inæſtimabile eſt, hinc toties hìc repetitur. Quintò, non ſeretur terra, quia tunc nulla erit novorum meritorum ſatio, ſed veterum fructu ſuaviſſimè perfruemur. ita ferè Radulph. Iſych. & Ribera lib. 5. de Templo cap. 29.

Tropologicè, Rupert. *Hoc*, ait, *verò ſanctum & pulcherrimum iubilei feſtum eſt, Evangelica clangente buccina celebrandum, ita ut revertatur homo ad poſſeſſionem & familiam ſuam, cùm offenſam in nos remittimus, ut omni diſcordia ſoluta, cuncti redeant ad priſtinam familiam pacis & concordiæ, atque habeant cor unum & animam unam canantque, Ecce quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in unum!*

Tropolo. iubileum eſt condonatio iniuriarũ, & diffidentium reconciliatio. alleg. iubileum eſt tempus gratiæ.

Allegoricè, jubileum eſt tempus Chriſti & gratiæ, uti prædixit Iſajas, & ex eo Chriſtus Lucæ 4. 19. & S. Paulus 2. ad Corinth. 6. 2.

Denique apud Chriſtianos jubileum annum inſtituit Bonifacius Papa VIII. hoc nomine anno Chriſti 1295. celebrandum anno Chriſti 1300. eumque centeſimo quoque anno renovari juſsit: atque illis qui Romam

A venirent, viſerentque ſepulchra SS. Petri & Pauli, peccatorum omnium plenariam indulgentiam conceſsit; idque ut populum Rom. ab inani ſæcularium ludorum celebratione, ad verum ſolemne ſacrum reduceret.

Quinquageſimo poſt inſtante anno, Clemens VI. ſanxit jubileum celebrari quinquageſimo quoque anno (eò quòd ætas hominis vix jubileum illum centeſimo anno attingere poſſet) qui verus fuit jubileus. id ſanxit anno Chriſti 1345. teſte Volaterr. lib. 22. Jubileum ergo tale primum fuit anno Chriſti 1350. quo anno tanta hominum copia fuit Romæ, teſte Petrarcha oculato teſte, ut nihil mirum fuerit inde ortam eſſe peſtem adeò gravem in tota Italia, ut ex mille vix decem ſupereſſent, teſte Crantzio libr. 9. Metrop. cap. 43. Rurſum ſub Nicolao V. in jubileo anno Chriſti 1450. tanta hominum turba fuit Romæ, ut in ea multi ſuffocati perierint, teſte Platina & Sabell. lib. 5. Enn. 10.

Denique Sixtus IV. jubileum ad 25. quemque annum reduxit, primuſque eum celebravit anno Chriſti 1475. id fecit, ut quæque ætas ejus muneris particeps fieret. Porrò in jubileo Pontifex auream, ut vocant portam ape-

B rit, ad quam immenſa multitudo concurrit, conſequendæ peccatorum remiſſionis cauſa. Preces, eleemoſynæ, pœnitentiæ, aliaque pietatis exercitia, quæ eo anno tum Romæ, tum alibi fiunt, inenarrabilia ſunt. Atque in iis cæteris præeunt Prælati & proceres Romani.

REVERTETUR HOMO AD POSSESSIONEM Vers. 10.
SUAM] putà ad agrum, domum, & ſimilia bona immobilia: de his enim tantùm eſt ſermo. nam hæc etſi millies eſſent vendita, tempore jubilei redibant ad primum dominum per ſe, ſine ullo pretio. Hinc fiebat, ut quo propior eſſet annus quinquageſimus, eo minoris res immobiles venderentur. Horum ergo bonorum apud Judæos venditio non erat abſoluta, ſed tantùm ad certum tempus, ita ut hæc venditio videretur eſſe elocatio rei ad 50. annos, potiùs quàm abſoluta venditio, licet revera transferret dominium rei in ementem. Intellige hæc de bonis ſitis in ipſa Judæa. Nam ſi Judæi extra eam agros emerent, etiam à ſuis Judæis, hi cedebant eis in perpetuum, neque in jubileo ad primum heredem redibant. ita Oleaſter. Hinc ſequitur, quòd in Judæa nemo erat dives in

C bonis immobilibus, niſi qui natus erat dives, vel niſi ea jure hereditario, emortuis aliis heredibus, ad eum devolverentur. In mobilibus ergo tantùm diteſcere poterant Judæi.

Venditio agrorum et domorum erat tãtum quaſi elocatio uſque ad annum iubileum. In mobilibus tantùm diteſcere poterant Iudæi.

Cur fiebat regreſſus bonorum in iubileo. Prima cauſa. Hunc regreſſum bonorum ad primum dominum in jubileo ſanxit Deus, Primò, ad hoc, ne tribus Iſrael confunderentur, ſed per hereditates & hereditarias ſucceſſiones, in ditionibus & poſſeſsionibus cuique tribui aſſignatis, cognoſceretur ex qua quiſque eſſet tribu; idque propter Meſsiam, ut certò conſtaret Judæis juxta Jacobi vaticinium, Geneſ. 49. 10. Chriſtum natum eſſe de tribu Juda. ita Abulenſ.

Secunda. Secundò, ut familiæ honeſtæ & nobiles in ſua honeſtate permanerent: ne quis prodigus avitos fundos & bona diſſipidare, itaque familiam evertere poſſet. Huic enim malo proviſum eſt per hunc regreſſum bonorum in jubileo.

Tertia. Tertiò, ut ponerent modum avaritiæ & cupiditati; ne quis avarus omnia bona coëmens in immenſum diteſceret.

Quarta. Quartò, ut ſervaretur quædam æqualitas inter Judæos,

D ne alii fierent ditiſsimi, alii pauperrimi; itaque invidiæ, ſuperbiæ, murmuri daretur locus; ſed quique ſua ſorte, æquè à Joſue inter omnes diviſa, contenti, ſocialem & amicam vitam agerent.

Quinta. Iudæi amplius non ſervant iubileum. Cur. Quintò, ut ſcirent Judæi ſe terræ ſuæ non tam dominium, quàm uſum habere, Deumque ſibi ejus dominium reſervaſſe, de quo v. 23. Denique hac de cauſa Judæi, jam à tempore ſui excidii non obſervant jubileum, quia ſcilicet diſcriminatio poſſeſsionum & tribuum inter eos jam ſublata eſt, nec habent ipſi poſſeſsiones, ob quas quarumque regreſſum maximè inſtitutum erat jubileum.

ET UNUSQUISQUE REDIBIT AD FAMILIAM PRISTINAM] Per hoc enim quòd revertitur ad poſſeſsionem priſtinam, uti præceſsit, revertitur etiam ad familiam; quia ſingulis familiis poſſeſsiones erant diſtributæ & conſignatæ à Joſue in terra promiſsionis. Vers. 11. & 12.

NON SERETIS OB SANCTIFICATIONEM (ſanctitatem)

Digitized by Google

tatem) JUBILEI, ut ſcilicet religioſa quiete colatis hunc annum. SED STATIM OBLATA (ita legendum cum Romanis, non *ablata*) id eſt fructus agri ſponte naſcentes & obvios, anno jubilei COMEDETIS] carpendo tantùm, non autem eos tibi ſoli demetendo, aut vindemiando. Hebræi hujus legis hanc dant rationem, ut ſcilicet divites oculos ſuos ſuſtollerent in cælos, & cogitarent neceſſitates pauperum, ut dum ipſi in ſeptimo anno quærantur, Quid edemus? aut quid bibemus: recordentur quòd pauperes ſemper ſunt in illa anxietate & cura, qui numquam ſerunt aut metunt, ac proinde diſcant eis compati & ſubvenire.

Vers. 14. QUANDO VENDES QUIPPIAM CIVI TUO, VEL EMES AB EO, NE CONTRISTES FRATREM TUUM] ut contra legem hìc à me præſcriptam emere, vel emptum abs contineri velis ultra jubilæum, in perpetuum; aut velis pluris rem vendere, aut minoris emere quàm valeat res, ſive uſus & fructus rei uſque ad jubileum. Hoc eſt enim quod ſequitur: *Sed juxta numerum annorum jubilei emes ab eo, & juxta ſupputationem frugum vendet tibi*; ita ſcilicet, ut, ſi pauci anni ſuperſint uſque ad jubileum, minoris res vendatur; ſi plures, pluris: vendi enim res debet juxta ſupputationem fructuum & frugum ſuarum. ergo ſi paucos paucorum annorum fructus emptor percepturus eſt, minoris rem emat; ſi plures, pluris. Hoc eſt enim quod ſequitur: *Tempus frugum vendet tibi*.

Vers. 20. & 21. QUOD SI DIXERITIS, QUID COMEDEMUS ANNO SEPTIMO? &c. DABO BENEDICTIONEM MEAM VOBIS ANNO SEXTO, ET FACIET FRUCTUS TRIUM ANNORUM] Hinc patet, fertilitatem terræ ſanctæ ex parte non fuiſſe naturalem, ſed divinam, atque ex dono Dei. Deus enim hìc promittit Judæis, ſi ſervent legem præſertim de quiete ſervanda anno ſeptimo, ſive ſabbatico, ſe eis daturum anno ſexto fruges pro tribus annis, ſcilicet pro anno ſexto, & ſeptimo ſive ſabbatico, & octavo, quo rurſum ſerebant.

Fertilitas terræ ſanctæ ita fuit non tam ex natura quam ex dono Dei.

Audiant hoc Chriſtiani, diſcantque ſua lucra non quærere violando feſta per labores, venditiones, &c. Si enim Deus Judæis promittit hìc, ſervantibus quietem toto anno ſabbatico, annonam in tres annos; multò magis Chriſtianis ſervantibus quietem paucorum feſtorum, providebit de victu & lucris.

Deus ſervantibus feſta adauget fruges & lucra.

Hoc tanto Dei beneficio, putà tripla meſſe anni ſexti, privati fuerunt Judæi tempore Machabæorum, ut patet 1. Machab. 6. 49. & 53.

Vers. 23. & 24. TERRA QUOQUE NON VENDETUR IN PERPETUUM: QUIA MEA EST, ET VOS ADVENÆ ET COLONI MEI ESTIS, UNDE CUNCTA REGIO POSSESSIONIS VESTRÆ, SUB REDEMPTIONIS CONDITIONE VENDETUR] Hebr. eſt, *terra non vendetur in interitum, perditionem* aut *ſucciſionem*, id eſt, ita ut perpetuò à venditore ſuccidatur & alienetur; Chaldæus vertit, *terra non vendetur in proprietatem*; LXX. *in confirmationem*, ut videlicet emptori approprietur, & confirmetur in perpetuum. Ratio ſequitur: *Quia mea eſt*, q. d. Ego Deus altum & tranſcendens in terram veſtram habeo dominium quare licet mihi, quas volo conditiones venditioni ejus apponere, maximè cùm in eam ego vos tamquam advenas & colonos induxerim.

Pulchrè Philo libro de Cherubim, ex hoc loco docet, ſolum Deum rerum omnium eſſe dominum & poſſeſſorem: homines verò earum tantùm habere uſumfructum ad vitam, non verò dominium. *Hinc liquet*, ait, *nos alienis uti poſſeſſionibus, nec gloriam, nec divitias, nec honores, nec imperia, nec aliud quippiam vel corporis vel animi proprium, ne ipſa quidem, quaſi hæc juris & dominii noſtri ſint, poſſidemus, ſed uſumfructum dum hìc vivimus, habemus ſolum.* Quare in tranſitu tantùm nobis hoc mundo utendum eſt, perinde ac canes bibunt è Nilo, in Ægypto enim canes, ne à crocodilis capiantur, in bibendo moras non trahunt, ſed lambunt & fugiunt, teſte Plinio li. 8. c. 41. Unde poſt fugam Mutinenſem quærentibus quid ageret Antonius, quidam reſpondit: *Quod canis in Ægypto: bibit, & fugit*. ita nobis neceſſaria è mundo raptim ſumenda ſunt, ne à dæmone capiamur, reliqua pertranſeunda ſunt. *Quidquid circa te jacet rerum, tamquam hoſpitalis loci ſarcinas ſpecta, tranſeundum eſt*, inquit Seneca lib. 17. epiſt. 103.

Deus ſolus eſt dominus rerum, homines tantùm earum habent uſum ad vitam.

Vers. 24. CUNCTA REGIO POSSESSIONIS VESTRÆ, id eſt cuncta poſſeſſio regionis veſtræ. Eſt hypallage. ſimilem vidimus c. 12. v. 4. SUB REDEMPTIONIS CONDITIONE VENDETUR] Eſt hæc lex alia à ſuperiore; diſponit enim & ordinat, ut in omni alienatione terræ, intelligatur appoſita facultas eam redimendi, id patet ex Hebræo qui ſic habet, *& in omni terra poſſeſſionis veſtræ redemptionem dabitis terræ*, idque ut hac quoque ratione juvaretur ſtabilitas poſſeſſionum cujuſque tribus. ita Cajetan. & patet ex ſeq.

QUI VENDIDERIT DOMUM] q. d. Qui vendit domum intra urbem ſitam, poteſt eam intra annum redimere reddito pretio; quòd ſi non faciat, numquam, ne in jubileo quidem, eam redimere, aut ad ſe revocare poterit. Sancit hoc Deus, Primò, ut hac ratione urbes redderentur populoſæ. hoc enim alliciit emptores & incolas ad urbes, ſi in iis ſibi domum ſtabilem & firmam comparare poſſint. Secundò, ne aliquis facilè & temerè domum ſuam in urbe venderet, utpote quam ſciret ſe numquam recuperaturum. Tertiò quia per poſſeſſiones, ſive domos quæ erant intra urbes, non diſtinguebantur tribus & familiæ: unde & Levitæ illas poſſidere poterant, qui tamen in terra promiſſionis nullam dicebantur habere poſſeſſionem. Vers. 29.

Domus urbium venditæ, in jubileo non redibant ad vendentem cur? Prima cauſa. Secunda. Tertia.

Excipiuntur ab hac lege domus Levitarum: hæ enim ſi non redimebantur, in jubileo ad ſuos dominos redibant: quia ut dicitur v. 33. *domus urbium Levitarum pro poſſeſſionibus ſunt inter filios Iſrael.* q. d. Levitæ aliam non habent poſſeſſionem quàm domos. itaq; æquum eſt ut illæ redeant, ſicut redeunt poſſeſſiones aliæ laicorum. Domus verò extra urbes ſitæ in villis, cum agris ſuis pari jure cenſebantur, redibantque tempore jubilei ad primum dominum, ſive illæ Levitarum eſſent, ſive aliorum. vide Abulenſ. q. 50.

Excipe domus Levitarum.

Tropol. Tropologicè, qui eſt in peccato mortali, hic tempore anni, id eſt hujus vitæ, domum, id eſt charitatem, redimere poteſt pretio pœnitentiæ; ſin omittat, eam in futuro redimere non poterit. Quòd ſi in villa domum vendiderit, id eſt perfectionem, ad quam non tenebatur, reliquerit; hic in jubileo recipiet eam, id eſt in cælo recipiet merita, quæ in perfectione ſua vivens ſibi comparavit. Similis Tropologia eſt de Levitis, qui ſignificant perfectos, & inſigni charitate præditos. ita ex Radulph. & Ruperto Ribera lib. 5. de Templo cap. 25.

INTRA URBIS MUROS] Hinc patet Judæos urbes ſuas muris cinxiſſe, nec hoc repugnare fiduciæ in Deum, imo contrarium potiùs eſſet tentare Deum: ſæpè enim contingit hoſtes & numero & viribus longè ſuperiores invadere cives & civitates, qui niſi muris ſe tueantur, reſiſtendo non ſunt. Unde Ariſtotel. lib. 7. Politic. damnat quorumdam vanam opinionem, qui cenſebant non eſſe urbes muris muniendas, ſed militum robore & fortitudine. Et conſilium Neſtoris ſaluti fuit Græcis, præcipientis murum duci circum caſtra, ad Trojanorum incurſus arcendos. Hinc & Judæi Domino approbante murum Jeruſalem ædificarunt, 2. Eſdræ cap. 4.

ÆDES LEVITARUM] Hebr. *urbes Levitarum*, & *ædes urbium*. ita & Chald. & Septuaginta ſed noſter Interpres ſub ædibus, urbes etiam intelligendas reliquit. Si enim Levitarum ædes ſemper redimi poſſunt; ergo multò magis urbes. Vers. 32.

SUBURBANA AUTEM EORUM NON VENEANT, QUIA POSSESSIO (Levitarum) SEMPITERNA EST] q. d. Suburbana Levitarum vendi veto; quia hæc eorum ſunt poſſeſſio perpetua, & neceſſaria ad alenda eorum pecora, nec aliam habent Levitæ inter Judæos. Vers. 34.

Myſticè & tropologicè hac re ſignificabatur, Levitas præ omnibus debere vacare ſibi & Deo, ideoque ſubinde ſecedere extra urbem & ſtrepitum populi, ac vacare ſanctæ quieti, ſolitudini & contemplationi in ſuburbanis quare domus urbanas vendere poterant, non ſuburbanas. Hinc diſcant Religioſi & Clerici Mariam præponere Marthæ, orationem ſcilicet actioni. Qua in re errant multi: ita enim ſe ſtudiis aliiſque negotiis occupant, ut orationem negligant. Diſcant hinc, ſatius eſſe vendere domos urbicas quàm ſuburbicas: ſatius eſſe minuere ſtudia, converſationes & actiones, quàm ſtatas orationes. Quidquid ergo negotiorum occurrat tempore orationis, totum id cedat orationi. meditatio matutina illæſa ſervetur: lædatur potiùs actio & ſtudium. Quamquam non lædetur: quia oratio impetrabit lumen à Deo, ut plus una hora proficiat, quàm aliàs feciſſet duabus. Sapientia enim eſt donum Dei, à Deo ergo per orationem efflagitandum, ut ait S. Jacobi 1. c. v. 5. Ita S. Thomas Aquinas confeſſus eſt, ſe plus oratione didiciſſe quàm ſtudio. Denique audia-

Seceſſus Levitarum, id eſt clericorum.

audiamus omnes & ſequamur illud Chriſti: *Martha, Martha, ſollicita es, & turbaris erga plurima. Porrò unum eſt neceſſarium: Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea*, Lucæ 10. 41. A

Vers. 35 36. 37. SI INFIRMUS MANU (Septuag. *ſi omnipotens ſit manibus frater tuus*) (Judæus quiſpiam) ut ſcilicet labore manuum neceſſaria ad victum lucrari non poſſit, cogaturque à te mutuum petere) NE ACCIPIAS USURAS AB EO, &c. ET FRUGUM SUPERABUNDANTIAM NON EXIGES] q. d. Non exiges pro uſura plures fruges ab eo, quam ei dederis, id eſt mutuaveris.

Vers. 40. USQUE AD ANNUM JUBILEUM OPERABITUR APUD TE] Judæus qui ſe alteri Judæo in ſervum vendidiſſet, poterat anno ſeptimo, qui erat libertatis & ſabbaticus ſervitute è domo heri ſui liber egredi: ſed ſi hoc anno non egrederetur, egrediebatur in jubileo, nec ultra illud in ſervitute detineri poterat. Pro quo Nota ex Exodi 21. v. 2. & ſequent. ſi ſervo Judæo dominus dediſſet ancillam Gentilem) nam filiam Hebræam dare non poterat: eam enim emptam vel ipſe, vel filius ipſius uxorem ducere debebat) & genuiſſet ex ea filios. poterat ſervus ſi volebat liber egredi anno ſeptimo, sed ſolus, ita ſcilicet, ut liberi B cum matre cederent domino ſive hero, eique manerent ſervi: ſin ſervus captus amore uxoris & liberorum, nollet ſolus domo heri liber egredi anno ſeptimo, ſervire debebat uſque ad annum jubileum, tumque ſecum in libertatem educebat uxorem & filios vide Abulenſ. hic q. 21.

Servus anno 7. fiebat liber, ſed ſolus: anno 50. educebat ſecum uxorem & liberos.

MEI SERVI SUNT] Hebræi videlicet, idque non tantùm creatione, ſed & redemptione ex ſervitute Ægyptiaca. quare nolo, ut eos cuipiam alteri conditione ſervorum, id

Vers. 42. eſt ita ut ſervi ſint in perpetuum vendatis, ſed potius eos quaſi mercenarios habeatis, qui ſcilicet pro pretio à vobis accepto, ſuas operas vobis locent uſque ad certum tempus, ſerviantque uſque ad jubileum. Hìc, inquit Radulph. commoventur domini, ut ſervos tyrannicè non opprimant, ſed tamquam Dei ſervis reverentiam eis habere meminerint, ideoque benignè & clementer eos tractent.

Apophtheg. de ſervis benignè tractandis.

M. Craſſus, ait Plutarchus in ejus Vita, magnam ſervorum turbam domi alebat, & præcipuam eorum agebat curam, diſcentibus aſtans interdum, & docens eos, dicebatque, *Hanc oportere præcipuam eſſe patris familias ſollicitudinem, noſſe, quot ſint rei familiaris animata inſtrumenta.* C Demonax videns quemdam ſervum ſuum crudeliter verberantem: *Deſine*, ait, *ne ſervo tuo ſimilis ſias*. Judicavit vir prudentiſſimus revera ſervum eſſe, qui affectibus ſuis imperare non poſſit. Diogenes dicebat, inter ſervos & dominos malos, præter vocabula nihil intereſſe, niſi quòd mancipia ſerviunt dominis, domini cupiditatibus, id eſt multis dominis, qui turpes ſunt & inclementes. Teſtis eſt Laertius lib. 6. Audi & Senecam epiſt. 47. *Cogita, ait quem ſervum tuum vocas, ex eiſdem ſeminibus ortum, eodem frui cælo, æque ſpirare, æque vivere, æquè mori. Nam tu illum ingenuum videre potes, ille te ſervum. Stare ante limen Calliſti dominum ſuum vidi, & aliis intrantibus excludi. Mariana clade multos ſplendidiſſimè natos fortuna depreſſit: alium ex illis paſtorem, alium cuſtodem caſæ fecit. Neſcis qua ætate Hecuba ſervire cœperit, qua Crœſus, qua Darii mater: qua Plato, qua Diogenes?* Denique Eccleſ. c. 7. 27. *Servus*, inquit, *ſenſatus ſit tibi dilectus quaſi anima tua: non defraudes illum in libertate, neque inopem derelinquas illum.*

Vers. 44. SERVUS ET ANCILLA, qui ſcilicet abſolutè ſit ſervus & ſerva, SINT VOBIS DE NATIONIBUS] q. d. Accipite ſervos & ſervas ex Gentilibus, & ab iis eos emite; D quia nolo ut Judæos, qui ſervi mei ſunt, in ſervos perpetuos ematis aut habeatis. Gentiles ergo, etiamſi converſi eſſent ad judaiſmum, in æternum manebant ſervi. ſic & eorum filii, ut dicitur v. 45. Nam non volebat Deus Gentiles proſelytos, in privilegiis hiſce jubilei, æquari Judæis ex genere & origine, ne oriretur inter eos invidia & ſeditio. Id ita eſſe patet: nam alioqui omnes ſervi Judæorum in jubileo exiſſent liberi; quod tamen hic negatur, nam, ut dixi Exodi 12. v. 44. omnis ſervus Judæorum, & ſi Gentilis eſſet, tenebatur circumcidi, & fieri proſelytus.

Gentiles ſervi in jubileo non fiebant liberi:

Vers. 45. & 46. ET DE ADVENIS (proſelytis jam dictis) HABEBITIS FAMULOS (ſervos) AC POSSIDEBITIS IN ÆTERNUM] id eſt uſque ad jubileum, inquit S. Auguſtinus; &, ſi vera eſſet regula, quam aliqui ex S. Hieronymo tradunt, ſcilicet עלם *olam*, id eſt ſæculum vel æternum, ſignificare jubileum cùm ſine *van* ſcribitur, Hebræa id convincerent, nam *olam* ſine *van* hic ſcribitur. Verùm, uti jam dixi contextus videtur exigere aliam & veram æternitatem, ut ſcilicet proſelytus ſemper, & tota vita ſervus ſit & maneat, ita ut mortuo hero ad ejus heredes tranſeat, eiſque ſerviat quamdiu vivit. In hoc enim diſtinguitur ſervus proſelytus à ſervo Judæo, quòd hic uſque ad jubileum, ille tota vita ſit ſervus. Atque ita etiam regula S. Hieronymi de *olam* hic locum habet: nam *olam* hic non ſignificat abſolutam æternitatem, ſed tantùm tempus vitæ ſervi. S. Hieronymus autem tantùm dicit, quòd *olam* cum *van* ſignificet abſolutam æternitatem, ſed ſine *van* ſignificet tempus finitum; tale autem eſt tempus vitæ hominis:

Sed tantùm ſervi oriundi ex Judæis

SI INVALUERIT APUD VOS MANUS ADVENÆ] Vers. 47 q. d. Si advena Gentilis proſelytus, apud vos factus fuerit dives & potens, ita ut Judæum, qui paupertate preſſus ſe in ſervum vendidit, emerit; hic eum habebit ſervum, non tantùm uſque ad annum ſeptimum ſive ſabbaticum, ſed uſque ad jubileum: niſi ſervus hic pretio quo emptus eſt reddito redimatur. Judæus ergo ſerviens proſelyto, anno tantùm jubilei liber. neque id mirum: nam ſi vice verſa tales proſelyti ſe venderent Judæis in ſervos, manebant ſervi tota vita.

SIN AUTEM ET IPSE POTUERIT, REDIMET SE, Vers. 49 & 50. SUPPUTATIS DUNTAXAT ANNIS A TEMPORE VENDITIONIS SUÆ USQUE AD ANNUM JUBILEUM] Sententia & caſus horum verſuum uſque ad v. 54. eſt hic. q. d. Volo, ut ſicut mercenario ſupputatur & ſolvitur merces pro ratione temporis, v. g. dierum vel annorum quibus operatus eſt in horto, agro, vel domo; ita & hic ſupputetur merces ſervo Hebræo, cum offert pretium hero, etiam Gentili proſelyto, ut ſe redimat, & in libertatem aſſerat; ſupputetur inquam merces pro rata annorum quibus ſervivit, eaque pretio detrahatur, ut v. g. ſi quis Judæus ſe in ſervum vendiderit 40. ſiclis, cùm 40. anni ſupereſſent uſque ad jubileum, & deinde ſervierit 10. annis, ac mox ſe redimat; pro mercede ei computentur 10. ſicli pro decem annis quibus ſervivit, ideoque hero addat tantùm 30. ſiclos quibus ſe redimat: ſin 20. annis ſervierit, 20. ſicli ei pro mercede computentur, eique tantùm addat 20. quibus hero perſolutis ſe redimat, & liber exeat; & ita proportionaliter de aliis. Hunc eſſe ſenſum, clariùs patet in Hebræo, Chaldæo & Septuag. ita Abulenſis. Ex dictis C hoc cap. patet, hæc fuiſſe privilegia jubilei. Primò, quòd in eo remittebantur omnia debita. ideo enim vocabatur hic annus remiſſionis, ut patet v. 10. Secundò, quod in eo ſervi manumittebantur & fiebant liberi. Tertiò, quòd avitæ poſſeſſiones redibant ad legitimos, & primos heredes, ſine ullo pretio aut compenſatione.

Tria privilegia jubilei.

Hac jubilei inſtitutione præter cauſas allatas v. 10. Deus Primo, conſuluit pauperibus, ne illi bonis & hereditate paterna perpetuò excluderentur, ſed æris alieni vinculo ſoluto in jubileo, ad ſuas poſſeſſiones redirent.

Jubilei inſtituti cauſa prima.

Secundò. voluit Deus jubileum, & annum ſeptimum ſervire chronologiæ. nam ſecundùm annos ſabbaticos & jubileos omnia dividebantur, cenſebantur & computabantur, ſicut apud Græcos ſecundùm Olympiadas, & apud Romanos Secundùm luſtra.

Secunda.

Tertiò, voluit jubileum eſſe typum pleniſſimæ libertatis, gratiæ & lætitiæ, quam attulit, & in quam aſſeruit nos Chriſtus Redemptor in lege nova, ut patet Lucæ 4. 19. Jubileum ergo perenne Chriſtianorum, ſitum eſt Primò, in remiſſione peccatorum, & in bona ſanctaque conſcientia, *Quid ditius*, inquit S. Bernardus libr. de Conſider. D *quid in corde dulcius, quid in terra quietius eſt & ſecurius bona conſcientia? damna rerum non metuit, non verborum contumelias, non corporis cruciatus, quæ & ipſa morte magis erigitur, quàm deprimitur.* Quin & Gentilis Cicero lib. 6. epiſt. ad Torquatum: *Conſcientia*, ait, *rectæ voluntatis, maxima eſt conſolatio rerum incomodarum.* Et Seneca epiſt. 24. ad Lucilium: *Nolo* ait, *tibi umquam deeſſe lætitiam. volo illam tibi domi naſci, Naſcitur ſi modò intra teipſum ſit. Cæteræ hilaritates non implent pectus, ſed frontem remittunt.* Et interiùs: *Veri boni aviditas tuta eſt. Quid ſit iſtud interrogas aut unde ſubeat? Dicam. Ex bona conſcientia, ex honeſtis conſiliis, & rectis actionibus, ex contemptis fortuitorum, ex placido & continuo tenore vitæ unam prementis viam.* Hoc eſt ergo jubilum, & jubileum mentis Chriſtianæ continuum.

Tertia.

Moral. de jubileo & jubilo quadruplici Chriſtianorum.

Secundò, idipſum ſitum eſt in timore & cultu Dei. *Timor Domini*, inquit Eccleſ. cap. 1. 11. *gloria & gloriatio, & lætitia,*

& corona

& corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam & gaudium & longitudinem dierum. Et Malac. c. 4. 2. *Et orietur vobis timentibus nomen meum ſol juſtitiæ, & ſanitas in pennis ejus: & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento.* Unde S Chryſoſt homil 18 ad pop. *Timor Domini*, ait, *ſtabilis eſt immotuſq; & tantam ſubminiſtrat lætitiam, ut nullus nos aliorum malorum ſenſus capiat. Dum enim ſicut oportet timens, & in ipſo confidens, voluptatis radicem lucratus eſt, & omnem habet lætitiæ fontem.*

Tertiò, ſitum eſt in firma ſpe felicitatis æternæ. Hinc Chriſtus Matth. 5. 12. *Gaudete, & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælo.* Et. *Gaudete, quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis* S. Baſilius homil. de gratiarum actione *Spes* inquit, *retributionis, quæ triſtia ſunt in hac vita, leviora efficit. Affecit te aliquis ignominia? Quin tu ad eam ſuſpicis gloriam, quæ repoſita eſt in cælis, tibi parandam merito patientiæ. Jacturam rerum tuarum adiiſti? oculos imprime fixius cæleſtibus divitiis, & theſauros incomparabiles quem tibi bonorum operum pretio repoſuiſti. Patrio ſolo excluſus es? at patriam habes cæleſtem illam Jeruſalem.* Refert Ruffinus & Palladius in Vita B. Appollonii, de ejus cœnobio & cœnobitis: *Erat* inquit, *in eis ſupra modum gaudium & lætitia, & tanta exultatio, quanta haberi ab ullis hominum poſſit in terris. Nullus in eis triſtis inveniebatur, ſed & ſi quis viſus fuiſſet mæſtior, Appollonius cauſam perquirebat, dicebatq; Non oportet nos eſſe triſtes, quibus ſalus in Deo eſt, & ſpes in regno cælorum. Triſtentur Gentiles, lugeant Judæi, plangant ſine ceſſatione peccatores: nos verò qui ſanctæ gloriæ ſpem, & æter-*

A *nitatis habemus exultationem, cur non omni exultatione lætemur?*

Quartò, ſitum eſt in amicitia & unione cum Deo. *Gaudete in Domino ſemper, iterum dico, Gaudete*, ait Apoſt. Quærit S. Baſil. in Regul. brev. q. 193. *Quodnam ſit gaudium in Domino?* ac reſpondet: *In his quæ ſecundum mandatum Domini ſiunt gaudere, eſt in Domino gaudere. Quocirca quandocumque mandata Dei exequimur, aut propter nomen Domini aliquid patimur, gaudere & gratulari nos debemus.* S. Auguſt. de Salutar. docum c. 10. *Si*, inquit, *aliquid in hoc ſæculo poſſidere delectamur, Deum qui poſſidet omnia, qui creavit omnia, expedit, ut mente poſſideamus, & in eo habeamus quæcumque feliciter & ſanctè deſideramus. Sed quoniam nemo poſſidet Deum, niſi qui poſſidetur ab eo; ſimus nos ipſi Dei poſſeſſio, & efficietur nobis poſſeſſor Deus. Et quid poteſt eſſe in mundo felicius quam cui efficitur ſuus Imperator & Redemptor cenſus, & hereditas dignatur eſſe ipſa divinitas? Quid ultrà quærit, cui omne gaudium, & omnia ſuus redemptor eſſe debet?* S. Bernar. epiſt 114. ad ſanctimonialem quamdam: *Magnum*, ait, *eſt mihi gaudium, quòd te ad verum & perfe-*
B *ctum gaudium velle tendere comperi; quod non eſt de terra, ſed de cælo, id eſt, non de hac convalle plorationis, ſed de illa, quam fluminis impetus lætificat, civitate Dei. Et revera illud verum & ſolum eſt gaudium, quod non de creatura, ſed de creatore concipitur, & quod cùm poſſederis, nemo tollet à te: cui comparata omnis aliunde jucunditas, mæror eſt: omnis ſuavitas, dolor eſt; omne dulce, amarum; omne decorum, fœdum; omne poſtremò, quodcumque aliud delectare poſſit, moleſtum.*

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS;

DEus promittit vigintiocto benedictiones Judæis, ſi leges ejus ſervent. Secundò, v. 14. totidem & plures maledictiones eis comminatur, ſi illas non ſervent.

1. EGo Dominus Deus veſter: Non facietis vobis idolum & ſculptile, nec titulos erigetis, nec inſi-
gnem lapidem ponetis in terra veſtra, ut adoretis eum. ego enim ſum Dominus Deus veſter.
2. Cuſtodite ſabbata mea, & pavete ad Sanctuarium meum. ego Dominus. 3. Si in præceptis meis
ambulaveritis, & mandata mea cuſtodieritis, & feceritis ea; dabo vobis pluvias temporibus ſuis, 4.
& terra gignet germen ſuum, & pomis arbores replebuntur. 5. Apprehendet meſſium tritura vindemiá &
vindemia occupabit ſementem: & comedetis panem veſtrum in ſaturitate, & abſq; pavore habitabitis in
terra veſtra. 6. Dabo pacem in finibus veſtris: dormietis, & non erit qui exterreat. Auferam malas
beſtias, & gladius non tranſibit terminos veſtros. 7. Perſequemini inimicos veſtros, & corruent co-
ram vobis. 8. perſequentur quinque de veſtris centum alienos, & centum de vobis, decem millia: ca-
dent inimici veſtri gladio in conſpectu veſtro. 9. Reſpiciam vos, & creſcere faciam, multiplicabi-
mini, & firmabo pactum meum vobiſcum. 10. Comedetis vetuſtiſſima veterum, & vetera novis
ſupervenientibus projicietis. 11. Ponam tabernaculum meum in medio veſtri, & non abjiciet vos
anima mea. 12. Ambulabo inter vos, & ero Deus veſter, voſque eritis populus meus. 13. Ego
Dominus Deus veſter: qui eduxi vos de terra Ægyptiorum, ne ſerviretis eis, & qui confregi cate-
nas cervicum veſtrarum, ut incederetis erecti. 14. Quòd ſi non audieritis me, nec feceritis om-
nia mandata mea, 15. ſi ſpreveritis leges meas, & judicia mea contempſeritis, ut non faciatis ea
quæ à me conſtituta ſunt, & ad irritum perducatis pactum meum: 16. ego quoque hæc faciam vo-
bis: Viſitabo vos velociter in egeſtate, & ardore, qui conficiat oculos veſtros, & conſumat animas
veſtras. Fruſtra feretis ſementem, quæ ab hoſtibus devorabitur. 17. Ponam faciem meam contra vos,
& corruetis coram hoſtibus veſtris, & ſubjiciemini his qui oderunt vos. fugietis, nemine perſequen-
te. 18. Sin autem nec ſic obedieritis mihi, addam correptiones veſtras ſeptuplum propter peccata
veſtra, 19. & conteram ſuperbiam duritiæ veſtræ. Daboque vobis cælum deſuper ſicut ferrum, &
terram æneam. 20. Conſumetur incaſſum labor veſter, non proferet terra germen, nec arbores po-
ma præbebunt. 21. Si ambulaveritis exadverſo mihi, nec volueritis audire me, addam plagas ve-
ſtras in ſeptuplum propter peccata veſtra: 22. immittamque in vos beſtias agri, quæ conſumant
vos, & pecora veſtra, & ad paucitatem cuncta redigant, deſertæque fiant viæ veſtræ. 23. Quòd ſi
nec ſic volueritis recipere diſciplinam, ſed ambulaveritis ex adverſo mihi. 24. ego quoque contra
vos adverſus incedam, & percutiam vos ſepties propter peccata veſtra. 25. inducamque ſuper vos gla-
dium ultorem fœderis mei. Cumque confugeritis in urbes, mittam peſtilentiam in medio veſtri, &
trademini in manibus hoſtium, 26. poſtquam confregero baculum panis veſtri: Ita ut decem mu-
lieres in uno clibano coquant panes, & reddant eos ad pondus: & comedetis, & non ſaturabimini.
27. Sin autem nec per hæc audieritis me, ſed ambulaveritis contra me: 28. & ego incedam adverſus
vos in furore contrario, & corripiam vos ſeptem plagis propter peccata veſtra, 29. ita ut comedatis
carnes filiorum veſtrorum & filiarum veſtrarum. 30. deſtruam excelſa veſtra, & ſimulachra con-
fringam. Cadetis inter ruinas idolorum veſtrorum, & abominabitur vos anima mea, 31. in tantum ut

urbes veſtras redigam in ſolitudinem, & deſerta faciam Sanctuaria veſtra, nec recipiam ultrà odorem
ſuaviſſimum. 32. Diſperdamque terram veſtram, & ſtupebunt ſuper ea inimici veſtri, cùm habitato-
res illius fuerint. 33. vos autem diſpergam in Gentes, & evaginabo poſt vos gladium, eritque terra
veſtra deſerta, & civitates veſtræ dirutæ. 34. Tunc placebunt terræ ſabbata ſua cunctis diebus ſolitu-
dinis ſuæ: quando fueritis. 35. in terra hoſtili, ſabbatizabit & requieſcet in ſabbatis ſolitudinis ſuæ,
eò quòd non requieverit in ſabbatis veſtris quando habitabatis in ea. 36. Et qui de vobis remanſerint,
dabo pavorem in cordibus eorum in regionibus hoſtium, terrebit eos ſonitus folii volantis, & ita
fugient quaſi gladium: cadent, nullo perſequente, 37. & corruent ſinguli ſuper fratres ſuos quaſi
bella fugientes, nemo veſtrum inimicis audebit reſiſtere. 38. peribitis inter Gentes, & hoſtilis vos
terra conſumet. 39. Quòd ſi & de iis aliqui remanſerint, tabeſcent in iniquitatibus ſuis, in terra ini-
micorum ſuorum, & propter peccata patrum ſuorum & ſua affligentur: 40. donec confiteantur ini-
quitates ſuas, & majorum ſuorum, quibus prævaricati ſunt in me, & ambulaverunt ex adverſo mihi.
41. Ambulabo igitur & ego contra eos, & inducam illos in terram hoſtilem, donec erubeſcat incircum-
ciſa mens eorum: tunc orabunt pro impietatibus ſuis. 42. Et recordabor fœderis mei quod pepigi cum
Jacob, & Iſaac, & Abraham. Terræ quoque memor ero: 43. quæ cùm relicta fuerit ab eis, compla-
cebit ſibi in ſabbatis ſuis, patiens ſolitudinem propter illos. Ipſi verò rogabunt pro peccatis ſuis, eò
quòd abjecerint judicia mea, & leges meas deſpexerint. 44. Et tamen etiam cùm eſſent in terra hoſti-
li, non penitus abjeci eos, neque ſic deſpexi ut conſumerentur, & irritum facerem pactum meum cum
eis. Ego enim ſum Dominus Deus eorum, 45. & recordabor fœderis mei priſtini, quando eduxi eos
de terra Ægypti in conſpectu Gentium, ut eſſem Deus eorum. ego Dominus, Hæc ſunt judicia atque
præcepta, & leges, quas dedit Dominus inter ſe & filios Iſrael in monte Sinai per Moyſi.

Vers. 1. NON FACIETIS VOBIS IDOLUM] Pro *idolum* hebraicè eſt אלילים *elilim*, id eſt deunculos, de quo dixi cap. 19. 4. ſic & per *ſculptile* intellige ſculptile, non imaginis, ſed idoli.

NEC TITULOS] Hebr. *nec ſtatuam*, intellige idoli alicujus vel ut ſtatuam illam adoretis. ita Radulph.

NEC INSIGNEM LAPIDEM] Hebr. *nec lapidem picturæ aut cælaturæ* id eſt lapidem pictum aut cælatum ſcilicet inſignibus alicujus idoli. Septuag & ex iis Tertull. vertunt, *nec la, id. m ſcopum*, id eſt nec lapidem eminentem, quem inſtar ſcopi aſſiduè intueamini & obſervetis, ad colendum in eo idolum Chald. vertit, *nec lapidem adorationis*. hic enim erat finis & uſus lapidis hujus: forte etiam Chald. pro משכית *maſchie* per caph, id eſt picturæ. legit משגית *maſchit* per cheth, id eſt adorationis, à radice שחה, id eſt curvavit ſe, & curvando adoravit: unde & ſequitur. *Ut adoretis eum*, hebr. eſt, *ut adoretis ad eum*, vel *ante eum*, ſive ut incurvetis vos ei. ita & Septuag. Vatabl. tamen & Chald. verſunt, *ut adoretis ſuper eum*. q. d. Ut huic lapidi innixi vel incumbentes, adoretis idolum ipſi impoſitum.

Vers. 2. PAVETE AD SANCTUARIUM MEUM] Heb. *timete & reveremini ſanctuarium meum* id eſt reverenter tabernaculum & templum meum habete & colite.

Vers. 3. SI IN PRÆCEPTIS MEIS AMBULAVERITIS, &c. DABO VOBIS PLUVIAS] Nota. Ab hoc v. 3. ad verſum 13 Deus promittit & aſſignat 29. ſ. [illegible] numerat 30. benedictiones & bona obventura iis qui ſervant leges Dei; tot enim invenies in verſione Septuag. ſi unam ab alia per conjunctionem diſcernas, numeresque omnes copulas, *&*, licet in Hebræ. & in verſione Latina tantùm ſint 28. Prima ergo benedictio eſt, *dabo vobis pluvias temporibus ſuis*; Secunda, *terra gignet ſemen ſuum*; Tertia, *pomis arbores replebuntur*, & ita deinceps.

Vigintinovem bona promittit hic Deus ſervantibus ſuas leges.

Refert Plutarch. in Convivio ſeptem ſapientum, eos inter ſe quæſiviſſe, *Quænam domus eſſet optima, quænam familia beatiſſima? Primus*, inquit, *Solon reſpondet. in qua nos neque injuſte eſt parta, neque in ea vel conſervanda, diffidentia; vel impendenda pœnitentia eſt locus. Secundus Bias dixit: in qua dominus ſua ſponte talem ſe gerit, qualem foris propter leges. Tertius Thales: in qua, uti, plurimum otii domino conceditur. Quartus Cleobulus: in qua plures ſunt qui diligant, quàm qui metuant dominum. Sextus Pittacus: in qua neque requiruntur ſupervacanea, neque deſiderantur neceſſaria. Septimus Chilon: quæ ſimilis eſt urbi in qua ſapiens rex imperat*. Hæc verè, ſed verius Moſes hic: *Ea eſt familia feliciſſima, quæ Deo auſcultans, ſideoq; ab eo benedicitur undiquaque.*

Quænam familia feliciſſima?

Vers. 5. APPREHENDET MESSIUM TRITURA VINDEMIAM, ET VINDEMIA OCCUPABIT SEMENTEM] q. d. Tanta erit vobis abundantia frumenti & vini, ut antequam trituram abſolveritis, incipiat vindemia: vindemia vero tanta erit, ut eam non ſitis abſoluturi antequam ſerendi tempus advenerit; quin imò illa ſementis faciendæ tempus quoque occupabit: ſimilis eſt phraſis Amos 9. 13.

Tropologicè, Radulphus, omnis bona actio, inquit, tam meſſis eſt quàm ſemen, quia jucunditas quam de tranſactis laboribus mens noſtra concipit, novorum germinat concupiſcentiam, ut multiplicato ſemine actionis, multiplicetur, & meſſis retributionis. Vide eum, uti & Lyrch qui benedictiones hacce temporales ſpiritaliter explicat, ut quod ſequitur: *Dormietis, & non erit qui exterreat*. q. d. Dum moriemini (mors enim Sanctorum eſt tantùm ſomnus, propter ſpem reſurrectionis) nec dæmon, nec conſcientia vos terrebit; quia nullius eritis vobis conſcii, unde terreamini. Sic pluvia eſt Spiritus ſancti perfuſio, ejuſque gratia.

Omnis bona actio tam meſſis eſt quam ſemen.

Vers. 6. GLADIUS (hoſtilis) NON TRANSIBIT TERMINOS VESTROS] nec hoſtes, nec bella metuetis.

Vers. 8. PERSEQUENTUR QUINQUE DE VESTRIS CENTUM] Ita Gedeon cum trecentis ſtravit innumeros Madianitas, Judic. 7. v. 22. idem fecerunt Machabæi.

Vers. 10. COMEDETIS VETUSTISSIMA VETERUM] Heb. *comedetis vetus inveteratum*. q. d. Multiplicabo vos, & multiplicabo ſimul annonam veſtram, adeò ut illam præ multitudine & copia abſumere non poſſitis, ſed illam diutiſſimè ſervare, adeoque abjicere cogamini, novarum frugum ſuavitate & copia ſuperveniente.

Vers. 12. AMBULABO INTER VOS] Tantam veſtri curam geram, ac ſi inter vos ambularem undequaque & circumquaque. Ita ut nullus hoſtibus vos invadendi vel opprimendi locus detur, cùm undique vos protegerim, ac pro vobis pugnans, quaſi cuſtos & gladiator potentiſſimus inambulem. vide dicta 2. Corinth. 6. in fine cap.

Vers. 13. CONFREGI CATENAS CERVICUM VESTRARUM] ſervitute Ægyptiaca vos eripui, ut eſſetis liberi.

Vers. 14. 15. & 16. QUOD SI NON AUDIERITIS ME, ET AD IRRITUM PERDUCATIS PACTUM MEUM, ſi non ſtetis pactis conventis, ſi videlicet non ſervetis leges meas, quas vos ſervaturos pacti eſtis & ſpopondiſtis: VISITABO VOS VELOCITER IN EGESTATE ET ARDORE] Septuag. vertunt. *obfirmabo ſuper vos ſuſpirationem* (deprædationem & fugam) *& egeſtatem & ſcabiem, & icterum*: Hebræa enim vox קדחת *kaddachat*, ſignificat icterum, ſive morbum regium, qui oritur ex accenſione, & maximè oculis inſidet, inquit Lyrchius. Chald. vertit, *viſitabo vos in conturbatione, egeſtate & ardore obſcurantibus oculos, & exſpirare facientibus animam*; Vatabl. *viſitabo vos terrore, tabe vel phthiſi, & febri ardente, quæ oculos conſumant, & animum contabeſcere faciant*.

Nota. Sicut verſ. 3. Deus ſervantibus leges ſuas promiſit vigintinovem benedictiones, ita hic non ſervantibus eas, totidem, & plures ac graviores maledictiones ac mala intentat.

Vigintinovem maledicta intentat Deus violantibus ſuas leges.

Præclarè enim Cicero lib. 5. de Natura deorum, *Ut nec domus*, inquit, *nec reſp. ratione quadam & diſciplina deſignata*

Digitized by Google

Remp. conſervant præmia & pœna.

videatur, ſi in ea nec rectè factis præmia extent ulla, nec ſupplicia peccatis: ſic mundi divina in homines moderatio profectò nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum ac malorum.

Socrates rogatus, *quanam civitas rite gubernari poſſit?* reſpondit, *Ea in qua invitantur boni præmiis, injuſti dant pœnas.*

Lyſander rogatus, *quam remp. maximè probaret? Eam*, inquit, *in qua fortibus viris ac meticuloſis congrua utriſque redduntur*, ita Plutarch. in Lacon.

Xenophon in Oecon. ait animalia duabus rebus adduci ad obtemperandum, ſcilicet delinimento, ſi ſit generoſius, ut equus; & plagis, ſi ſit contumacius aut hebetius, ut aſinus. ita homines duri & viles pœnis, generoſi præmiis ad officium incitandi ſunt. *Nihil enim non*, inquit Livius dec. 1. lib. 4. *aggreſſuri ſunt homines ſi magna conantibus magna præmia proponantur.*

Porrò pœnæ hæ graves ſunt, æquè ut præmia, tum quia à Deo proponuntur, tum quia duris Judæis ſanciuntur. *Pœnæ* enim *leves*, ut ait Dionyſ. Halicar. lib. 2. *non poſſunt refrænare juventutis inſaniam, & ingenii ferocitatem, neque rerum honeſtarum contemptores ad temperantiam reducere.*

Denique Theophraſtus rogatus, *quidnam vitam humanam conſervaret? Beneficentia*, inquit, *honor & pœna.*

Et Lycurgus ajebat, *duabus rebus contineri remp. præmio & pœna.*

Idem dixit Solon. ſicut enim ex vipera, crocodilo, cæteriſque nocentiſſimis beſtiis, medici remedia contra venena & morbos efficacia conficiunt; ita animadverſio innocentes, multos vel arcet, vel retinet à facinoribus.

Consumat animas] id eſt vitas.

Vers. 16.

Vers. 19. Superbiam duritiæ vestræ] ſuperbam veſtram duritiem.

Cælum ferreum, & terra ænea quid.

Dabo vobis cælum desuper sicut ferrum, et terram æneam] q. d. Claudam vobis cælum, id eſt nubes, ut ſit durum inſtar ferri, ſuique uſum terris veſtris neget, nec in eas imbrem depluat. *Dabo & terram æneam*, ut non magis quàm æs, ſuſcipiat ſemina cælique influentias; itaque vel nullos, vel paucos & tenues dabit vobis fructus. Pulchrè hanc ſententiam explicat S. Ambroſ. epiſt. 52. ad Romulum.

Vers. 21. Si ambulaveritis ex adverso mihi] ſi mihi adverſi & inobedientes fueritis. eſt catachreſis. Septuag. vertunt, *ſi ambulaveritis contra me obliqui*; Chald. *ſi ambulaveritis coram me in duritia*; Vatabl. vertit, *ſi ambulaveritis mecum cum caſu*, id eſt, ſi dixeritis mala quæ vobis immittam, caſu accidere. Hebræum enim קרי *Keri*, id eſt occurſus, tam adverſum, quàm caſum ſignificat. unde & ſequentia ita verti poſſunt, *ambulabo & ego vobiſcum cum caſu*, q. d. Non curabo vos ultrà: ita vobiſcum agam, ut videantur omnes res veſtræ caſu accidere. Si ſentiatis me mortalia non curare, ego res veſtras non curabo, permittam vos rotæ fortunæ, ut cum ea rotemini, ſitiſque ſortis & caſus ludibrium.

Vers. 24. Ego quoque contra vos adversus incedam] quaſi hoſtis vos invadens, puniens, & trucidans.

Percutiam vos septies] percutiam vos plena, perfecta & multiplici plaga. Septenarius enim perfectionis & multitudinis eſt ſymbolum.

Vers. 26. Postquam confregero baculum panis vestri] q. d. Poſtquam immiſero in vos famem, quæ vos cogat ad deditionem hoſtibus obſidentibus faciendam; uti accidit in utroque excidio Hieroſolymitano, ſcilicet per Babylonios & per Romanos peracto.

Panis vocatur baculus. cur?

Nota. Panis vocatur *baculus*; quia eſt fulcimentum vitæ, eique ut baculo vita hominis innititur. Similis phraſis eſt pſalm. 104. 16. Iſaiæ 3. 1. ubi pro *robur panis*, in Hebræo eſt *baculus panis*.

Et reddent eos ad pondus] q. d. Appendent & diſtribuent vobis panem ad pondus, nec comedetis tantum, quantum vultis, & quantum fames exigit.

Vers. 28. Septem plagis] multis aliis plagis. Sic enim accipitur hæc phraſis v. 21. 24. & alibi.

Vers. 30. Destruam excelsa vestra] *Excelſa* vocantur templa idolorum, quæ in locis excelſis, Gentilium ritu, ædificârunt Judæi.

Et simulachra confringam] Hebr. pro *ſimulachra* eſt חמנים *hammanim*, quaſi dicas ſolaria, aut ſimulachra ſolis: ſol enim dicitur חמה *chamma* ſive *hamma*, ab ardore; חמם *hamam* enim ſignificat calere: unde Punicum

Cornel. in Pentateuch. VII.

A Hammon, & Jupiter Hammonius, cui in Africa templum fuit celebre, ſolis ſimulachro nobile, teſte Macrobio l. 1. Saturn. c. 21. Verùm hîc & alibi *hammanim*, per ſynecdochen capitur pro quolibet ſimulachro & idolo: maximè tamen reſpicit hîc Deus ad Jovem Hammonium, quem Judæi coli viderant, imò & coluerant in Ægypto, vetatque ne eum ſimileſque deos deinceps colant.

Jupiter Hammonius eſt ſol unde?

Vers. 31. Desertam faciam sanctuaria vestra] ſive quæ idolis, ſive quod mihi dedicaſtis, putà meum tabernaculum vel templum.

Nec recipiam ultra odorem suavissimum] non placebit mihi ultrà immolatio ſacrificiorum, & incenſio thymiamatis veſtri, ante ſuaviſſimi & gratiſſimi mihi.

Vers. 34. Tunc placebunt terræ sabbata sua] q. d. Tunc terra veſtra fruetur quiete ſua, cùm vos qui eam vexaſtis & contaminaſtis, ex ea expellemini, & transferemini in terram inimicorum veſtrorum: tunc enim terra hac quiete partim ſibi ſuæque liberationi, partim Deo ultori metaphoricè quaſi congaudebit, perinde ac indoluit antè, ſe à tam impiis hominibus incoli, & pollui, ideoque

B vos quaſi evomuit. vide dicta c. 18 v. 24. & 28.

Vers. 35. Et requiescet in sabbatis solitudinis suæ, eo quod non requieverit in sabbatis vestris] q. d. Eò quòd illi quietem ſeptimi anni abſtuleritis, ob avaritiam & cupiditatem frugum, itaque legem meam ſitis prævaricati; hac de cauſa Deus vos terra hac expellet, itaque terræ, ſoli quaſi relictæ, reddet ſuum ſabbatum, id eſt ſuam quietem illi ex lege mea debitam.

Vers. 36. Dabo pavorem in cordibus eorum, & terrebit eos sonitus folii volantis] Hic pavor & comes & pœna eſt malæ conſcientiæ: ſicut è contrario bona conſcientia eſt ad omnia interrita. Hunc pavorem Deus incuſſit Judæis ſub Tito, & aliàs ſæpè; item Ægyptiis in triduanis tenebris, uti dixi Exodi 10. 33. item Caino, Gen. 4 14.

Moral. Pavor eſt comes & pœna malæ conſcientiæ.

Nulla pœna, inquit Iſidorus lib. 2. Solliloq. *gravior eſt pœna conſcientiæ. vis autem numquam eſſe triſtis, bene vive. Secura mens triſtitiam levior ſuſtinet. Bona vita gaudium ſemper habet, conſcientia autem rei ſemper in pœna eſt. numquam ſecurus eſt reus animus: mens enim mala conſcientia propriis giratur ſtimulis*. Lucanus lib. 2.

C

Omnes in Cæſare manes,
Hunc omnes gladii, quos aut Pharſalia vidit,
Aut ultrix viſura dies ſtimulante ſenatu,
Illa nocte premunt: hunc infera monſtra flagellant.
Heu quantum miſero pœna mens conſcia donat!

Statius lib. 3. Thebaidos.

Invigilant animo, ſceleriſque patrati
Supplicium exercent curæ, tunc plurima verſat
Peſſimus in dubiis augur timor.

Euripides in Oreſte.

O miſer Oreſta quid morbi te perdit? Orest.
Conſcientia: ſum enim mihi conſcius de malis perpetratis.

Menander:

Mortalibus omnibus conſcientia Deus.

Pythagoras neminem tam audacem eſſe dicebat, quem mala conſcientia non faciat timidiſſimum, omni enim vento excitatur & horret.

Plutarch. lib. de Tranquill. animi: *Facinoroſa conſcientia*: inquit, *inſtar ulceris in corpore, pœnitentiam relinquit in anima lancinantem jugiter ac pervellentem.*

D

Seneca epiſt. 97. *Facinorum mala*, inquit, *flagellantur à conſcientia, cui plurimum tormentorum eſt; eò quod perpetua illam ſollicitudo urgent ac verberat, quod ſponſoribus ſuæ ſecuritatis non poteſt credere.*

Iſocrates dicebat, *Omnino non ſperandum, ſi quid turpe feceris, te latiturum. Quamvis enim lateat alios, tute tamen tibi male conſcius eris.*

Epictetus: *Parentes*, inquit, *nos pueros pædagogo; Deus autem jam viros inſita conſcientia cuſtodiendos tradit.*

Nero occiſa matre confeſſus eſt, ſe exagitari materna ſpecie, verberibus furiarum, ac tedis ardentibus. ita Dion. in Nerone.

S. Baſilius apud Anton. in Meliſſa p. 1. ſerm. 76. *Sicut umbra*, inquit, *corpora: ſic peccata ſequuntur animas, & manifeſtas facinorum repræſentant imagines.*

S. Chryſoſt. homil. 22. de nequitiæ repulſæ: *Sicut*, inquit, *qui carcerem habitant, capitis damnationem operientes &*

mortem, etiamſi deliciis abunde fruantur, vitam agunt maxime moleſtam & anxiam, ſic qui improba conſcientia moleſtantur. Conſcientia enim mille teſtes. A

Hic eſt *vermis qui non moritur*, aſſiduè rodens conſcientiam, Iſaiæ 66. 24.

E contrario, bona conſcientia fiduciam & exultationem parit.

Plutarch. in moral. *Ut nepenthes*, inquit, *herba ab Homero prædicata, addita poculis, omnem diſcutit triſtitiam convivii: ita bona mens inſita nobis omnem vitæ ſollicitudinem abolet.*

Bias rogatus, *quanam res metu careret? Bona*, inquit, *conſcientia.*

Periander rogatus; *quid in minimo eſſe maximum*, reſpondit, *Bona mens in corpore humano.*

Idem rogatus, *quid eſſet libertas? Recta*, ait, *conſcientia*.

Socrates rogatus, *quinam tranquille viverent*, *Illi*, ait *qui nullius abſurditatis ſibi conſcii ſunt.*

Denique Hugo Victorin. libr. 2. de Anima c. 3. *Tranquilla conſcientia*, ait, *eſt quæ omnibus eſt dulcis, nulli gravis; utens amico ad gratiam, inimico ad patientiam, cunctis ad benevolentiam, quibus poteſt ad benefaciendum: cui Deus nec ſua peccata imputat, quia non fecit; nec aliena, quia non approbavit; nec negligentiam, quia non tacuit; nec ſuperbiam, quia in unitate permanſit.*

Et rurſum: *Conſcientia bona eſt titulus religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium angelorum: arca fœderis, theſaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus ſancti, liber ſignatus & clauſus, & in die judicii aperiendus.*

Vers. 39. TABESCENT IN INIQUITATIBUS SUIS] q. d. Propter peccata ſua tabe ſenſim conficientur cum eis. ita Hebr. Has pœnas reipſa experti ſunt Judæi in Babylonica captivitate, & exidio eis à Romanis illato, ac comminatam illam verſus 29. *Comedetis carnes filiorum veſtrorum, & filiarum veſtrarum.* ut patet Jerem. 19. v. 9. *Cibabo*, loquit, *eos carnibus filiorum ſuorum, & carnibus filiarum ſuarum, & unuſquiſque carnem amici ſui comedet in obſidione.*

Vers. 41. DONEC ERUBESCAT INCIRCUMCISA MENS EORUM] Hebr. *donec humilietur eorum cor incircumciſum*, id eſt improbum, luxurians & plenum vanis, ſuperfluis & perverſis cogitationibus. Nam per circumciſionem Judæi fiebant ſancti & mundi: præputium verò habentes & incircumciſi, cenſebantur profani, Gentiles, & immundi: Unde nomen præputii & incircumciſi: per metaphoram ad alia transfertur, & ſignificat immundum, impolitum, ineptum, rude durum & intractabile. Sic cap. 19. v. 23. fructus primi arborum vocantur incircumciſi. id eſt immundi & inepti ad eſum. ſic hic vocatur cor circumciſum, id eſt immundum, & ſuis ſceleribus non præſectum, non repurgatum, ſed iis obduratum, & intractabile. Sic Exodi 6. v. 12. Moſes ait ſe eſſe incircumciſum labiis, id eſt impolitum & inelegantem in loquendo. Sic rebellium aures vocantur incircumciſæ, id eſt ad audiendum duræ & ineptæ; quia ſcilicet ipſi eas obturant, ne audiant, Jerem. 6. 10. Actor. 7. 51.

Incircumciſus *idem eſt quod immundus, durus, & ineptus.*

TUNC ORABUNT PRO IMPIETATIBUS SUIS] *Orabunt*, rectè vertit Interpres, ſi Hebræa aliter ſuppungas, legaſque [illegible] *iartſu* in activa conjugatione hiphil, non [illegible] *iirtſu* in cal, uti jam ſuppungunt & legunt Hebræi: *iartſu* enim ſignificat placabunt, ſeu facient ut placeant, *iirtſu* verò ſignificat placebunt. unde & Cald. legens *iartſu*, vertit, *tunc placabunt pro iniquitatibus ſuis*: intelligitur enim in Hebræo de more præpoſitio [illegible] *bead*, id eſt *pro*. Septuag. legerunt *iirtſu*: vertunt enim τότε εὐδοκήσουσι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, *tunc placita habebunt peccata ſua*, id eſt pœnas quas pro peccatis patientur, placidè & humiliter, quaſi pœnitentes acceptabunt. ita Hychius & Vatabl. Poſſet etiam τὸ εὐδοκήσουσι per antiphraſin & ironicè accipi, q. d. Tunc diſplicebunt illis peccata eorum, tunc ea exoſa habebunt & abominabuntur.

Vers. 43. COMPLACEBIT (terra) SIBI IN SABBATIS SUIS] q. d. Tunc terra fruetur quiete ſua. vide dicta v. 24.

Vers. 44. ET TAMEN CUM ESSENT IN TERRA HOSTILI, NON PENITUS ABIECI EOS, NEQUE SIC DESPEXI] Hæc præterita pro futuris accipienda ſunt more prophetico, *cum eſſent*, id eſt cùm erunt, *non abieci, neq; deſpexi*, id eſt non abiiciam, neque deſpiciam. Eſt enim toto hoc cap. continua prophetia, & comminatio in futurum. ita Vatabl.

Hoc loco mirè exultant Judæi, pollicentes ſibi liberationem ex tam longa qua premuntur ſervitute. Et quia prima dictio hujus periodi eſt [illegible] *aph*, id eſt *attamen*, *aph* verò Germanis ſignificat ſimiam; hinc ipſi hanc periodum vocant auream ſimiam, & quoties eam in ſynagogis legunt, mirè exultant & jubilant. Hinc Fredericus III. Imp. dicebat Judæos in bibliis ſuis habere ſimiam, quàm meritò aureis deberent ſcribere litteris. Ita miſeri iſti inani & erronea ſpe ſe lactant. Loquitur enim Moſes de tempore durationis legis & judaiſmi. jam autem lex & judaiſmus per Chriſtum abolita ſunt, atque per Romanos reſp. & ſynagoga Judeorum everſa ſunt.

Vers. 45. RECORDABOR FOEDERIS MEI PRISTINI] B Quia licet illud fœdus cum Hebræis à Deo initum, jam ſit recens, utpote anno præcedenti in Sina ſancitum; tamen futuris generationibus peccantibus, de quibus loquor erit antiquum.

HÆC SUNT JUDICIA (juſtæ minæ & pœnæ, quas Deus leges ſuas violantibus juſto judicio infliget) ATQUE PRÆCEPTA ET LEGES] id eſt pacta, inquit Chald. Pactorum enim cum Deo à Judæis initorum conditio erant leges. unde ſequitur: *Quas dedit Dominus inter ſe & filios Iſrael.* Et ita leges hic diſtinguemus à præceptis.

Secundò, hæc ſic explicari poſſunt, quaſi hoc verſu ſit epilogus, & generalis complexio Levitici, omniumque legum tam Levitico, quam Exodo à Deo latarum. Hebræa enim ſic habent *hæ ſunt ſanctiones*, (id eſt præcepta cæremonialia) *& judicia* (id eſt præcepta judicialia) *& leges ſive decreta* (putà moralia & naturalia, qualia ſunt decalogi) *quæ Dominus dedit inter ſe & inter filios Iſrael, in monte Sinai per manum Moſis.*

QUAS DEDIT DOMINUS INTER SE ET FILIOS C ISRAEL IN MONTE SINAI] degentibus ſcilicet Iſraelitis in monte Sinai, ad ſanciendum fœdus inter ſe & inter eos. nam hæ leges non ſunt datæ Moſi in ipſo monte Sinai, uti decalogus in monte hoc datus eſt Exodi 19. & 20. (ſed in tabernaculo, ut patet ex initio hujus libri. Omnis ergo lex, aut penè omnis, Moſi data eſt in Sina, putà ad radices montis Sina. nam quæ ſparſim in Numeris & Deuteron. enumerantur, vel explicationes, vel additiones ſunt legum jam auditarum, ſimulque cum legibus jam auditis datæ ſunt. Facta autem & dicta ſunt hæc omnia, ſub initium anni ſecundi egreſſus Hebræorum ex Ægypto, ut dixi in proœmio.

Omnis lex Judæorum à Deo lata eſt in Sina.

PER MANUM MOYSI] per Moſen.

Ex hoc capite liquet, quàm verè dixerit Pſaltes pſal. 118. *Tu mandaſti mandata tua cuſtodiri nimis.* hebr. [illegible] *meod*, id eſt *valde*, putà ſumma diligentia, ſtudio & ſollicitudine, idque Primò, quia Deus cuſtodientibus ea promittit hìc præmia magna nimis. Secundò, quia violantibus ea intentat ſupplicia acerba nimis. Tertiò, quia Deus, qui ea imperat, colendus, metuendus & obſervandus eſt nimis. Quartò, quia pericula omnia, mortemque ipſam D ſubiri vult, ne unum ejus frangatur mandatum, peccatumque committatur. Quintò, quia omnia vult ſervari; ita ut nec unum, etiam minimum, violes. hìc etiam pilus facit umbram, ut vulgò dicitur. Sextò, quia tota vita, à pueritia & rationis uſu ad mortem uſque, jubet ea cuſtodiri. Verè, ait S. Auguſtinus, magna tua ò Domine, eſt ſapientia & charitas, qui nos cogis ad amorem tui, bonumque noſtrum, niſi enim id faciamus minaris nobis gehennam; ſi faciamus, promittis immenſas & æternas coronas.

Lex Dei cuſtodienda eſt nimis ob ſex cauſas.

CA-

Digitized by Google

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

SAnciuntur leges de votis hominum, animalium, domorum, agrorum, anathematis; rurſum de decimis v. 30. Haſce leges hic intricatas paucis & compendio clare ita diſtinguere & complecti poſſumus.

Homo qui ſe devovit Deo, redimat ſe pretio, quod pro ætate & ſexu hic taxatur à Deo. Prima lex verſu 2.

Animal immolabile, Deo per votum oblatum, reipſa detur, non mutetur in aliud, nec redimatur. Secunda, verſu 9.

Animal quod immolari non poteſt, ſi Deo voveatur, vendatur pretio quod ſacerdos ſtatuet; quòd ſi vovens dare noluerit, addat inſuper quintam pretii partem. Tertia, verſu 11.

Domus Deo vota, pretio à ſacerdote taxato vendatur; quòd ſi vovens eam redimere voluerit, addat pretio taxato quintam pretii partem. Quarta, verſu 14.

Heres vovens agrum hereditarium, redimere eum poteſt quinquaginta ſiclis, ſolvendis pro rata annorum qui ſuper ſunt uſque ad jubileum; quòd ſi eum non redimat, ſed ager alteri vendatur, numquam ipſe, ne quidem in jubileo illum recipere poterit; ſed ager abſolutè, & in perpetuum cedet in jus Dei & ſacerdotum. Quinta, v. 16.

Si vovens agrum non ſit heres, ſed emptor agri, hic redimet eum pretio, quod taxabit ſacerdos juxta numerum annorum uſque ad jubileum. nam in jubileo ager de more ad primum heredem redire debet. Sexta v. 20.

Omne pretium ponderandum eſt pondere, ſive ſiclo Sanctuarii. Septima, verſu 25.

Primogenitum immolabile, cum totum ſit Dei, voveri non poteſt. Octava, verſu 26.

Primogenitum immundum redimatur. Nona, v. 27.

Quod per votum cherem, *id eſt anathematis, Deo conſecratum eſt, non redimatur, ſed moriatur aut naturaliter aut civiliter.* Decima, verſu 28.

Decimæ fructuum & frugum omnium Deo offerantur. Undecima, v. 30.

Decima animalium, putà ovis, bovis & capra, Deo offerantur. Duodecima, v. 32.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Homo qui votum fecerit, & ſpoponderit Deo animam ſuam, ſub æſtimatione dabit pretium. 3. Si fuerit maſculus à vigeſimo anno uſque ad ſexageſimum annum, dabit quinquaginta ſiclos argenti ad menſuram Sanctuarii: 4. ſi mulier, triginta. 5. A quinto autem anno uſque ad vigeſimum, maſculus dabit viginti ſiclos: femina decem. 6. Ab uno menſe uſque ad annum quintum, pro maſculo dabuntur quinque ſicli: pro femina tres. 7. Sexagenarius & ultrà maſculus dabit quindecim ſiclos: femina decem. 8. Si pauper fuerit, & æſtimationem reddere non valebit, ſtabit coram ſacerdote: & quantum ille æſtimaverit, & viderit eum poſſe reddere, tantum dabit. 9. Animal autem, quod immolari poteſt Domino, ſi quis voverit ſanctum erit, 10. & mutari non poterit, id eſt, nec melius malo, nec pejus bono. quòd ſi mutaverit: & ipſum quod mutatum eſt, & illud pro quo mutatum eſt, conſecratum erit Domino. 11. Animal immundum, quod immolari Domino non poteſt, ſi quis voverit, adducetur ante ſacerdotem. 12. qui judicans utrùm bonum an malum ſit ſtatuet pretium, 13. quod ſi dare voluerit is, qui offert, addet ſupra æſtimationem quintam partem: 14. Homo ſi voverit domum ſuam, & ſanctificaverit Domino, conſiderabit eam ſacerdos utrum bona an mala ſit, & juxta pretium quod ab eo fuerit conſtitutum, venum dabitur: 15. ſin autem ille qui voverat, voluerit redimere eam, dabit quintam partem æſtimationis ſupra, & habebit domum. 16. Quod ſi agrum poſſeſſionis ſuæ voverit, & conſecraverit Domino: juxta menſuram ſementis æſtimabitur pretium. ſi triginta modiis hordei ſeritur terra, quinquaginta ſiclis venumdetur argenti. 17. Si ſtatim ab anno incipientis jubilei voverit agrum, quanto valere poteſt, tanto æſtimabitur. 18. ſin autem poſt aliquantum temporis: ſupputabit ſacerdos pecuniam juxta annorum, qui reliqui ſunt, numerum uſque ad jubileum & detrahetur ex pretio. 19. Quòd ſi voluerit redimere agrum ille qui voverat, addet quintam partem æſtimatæ pecuniæ, & poſſidebit eum. 20. Sin autem noluerit redimere, ſed alteri cuilibet fuerit venumdatus, ultra eum qui voverat redimere non poterit. 21. quia cum jubilei venerit dies, ſanctificatus erit Domino, & poſſeſſio conſecrata ad jus pertinet ſacerdotum. 22. Si ager emptus eſt, & non de poſſeſſione majorum ſanctificatus fuerit Domino, 23. ſupputabit ſacerdos juxta annorum numerum uſque ad jubileum, pretium: & dabit ille qui voverat eum, Domino. 24. in jubileo autem revertetur ad priorem dominum, qui vendiderat eum, & habuerat in ſorte poſſeſſionis ſuæ. 25. Omnis æſtimatio ſiclo Sanctuarii ponderabitur. Siclus viginti obolos habet. 26. Primogenita quæ ad Dominum pertinent, nemo ſanctificare poterit & vovere: ſive bos, ſive ovis fuerit Domini ſunt. 27. Quòd ſi immundum eſt animal, redimet qui obtulit, juxta æſtimationem tuam, & addet quintam partem pretii. ſi redimere noluerit, vendetur alteri quantocumque à te fuerit æſtimatum. 28. Omne quod Domino conſecratur, ſive homo fuerit, ſive animal, ſive ager, non vendetur, nec redimi poterit. Quidquid ſemel fuerit conſecratum, ſanctum ſanctorum erit Domino. 29. Et omnis conſecratio quæ offertur ab homine, non redimetur, ſed morte morietur. 30. Omnes decimæ terræ, ſive de frugibus, ſive de pomis arborum, Domini ſunt, & illi ſanctificantur. 31. Si quis autem voluerit redimere decimas ſuas addet quintam partem

Digitized by Google

tem earum. 32. Omnium decimarum bovis, & ovis, & capræ, quæ ſub paſtoris virga tranſeunt, quidquid decimum venerit, ſanctificabitur Domino. 33. Non eligetur nec bonum, nec malum, nec altero commutabitur. ſi quis mutaverit: & quod mutatum eſt, & pro quo mutatum eſt, ſanctificabitur Domino, & non redimetur. 34. Hæc ſunt præcepta, quæ mandavit Dominus Moyſi ad filios Iſrael, in monte Sinai.

VERS. 2. *Prima lex.* HOMO QUI FECERIT VOTUM, ET SPOPONDERIT DEO ANIMAM SUAM, SUB ÆSTIMATIONE DABIT PRETIUM] Pro *qui fecerit votum*, hebr. eſt יפלא נדר *iaphli neder*, id eſt, *qui ſeparaverit*, vel *qui mirabile fecerit votum*. nam, ut ait Iſych. admirabile eſt, & valdè beatitudini proximum; totum ſe Deo offerre, ut animam ſuam, vel, ut Septuag. vertunt, τιμὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ id eſt, honorem vel pretium (τιμὴ enim & pretium & honorem ſignificat) animæ ſuæ, quàm à Deo accepit, Deo dedicet.

Narrat Plutarchus in Lacon. de Lacone, qui cùm voto ſe obſtrinxiſſet, quòd de ſe Leucate petra præcipitem daret. conſcendit montem, & conſpecta altitudine ſeſe avertit. Id cùm illi probri gratia obiiceretur: *Non putabam*, inquit, *illi voto maiore voto opus eſſe*. Etenim qui facinus arduum concipit animo, priùs à diis optare debet animum ſe mori parem. Hucuſque Plutarchus. Talis eſt hic animam ſuam Deo devovere. Plus enim eſt animam Deo devovere, quam offerre. ad hoc enim accedit votum, quod eſt novus & præcipuus actus religionis. In voto enim Deo datur, non tantùm ipſe actus, ſed & potentia, putà voluntas & libertas, cui ita renunciatur, ut qui vovit deinceps aliud velle non poſſit. Qui ergo actum bonum facit ſine voto. Deo dat fructum arboris: qui verò eumdem vovet, & ex voto perficit, hic totam arborem cum fructibus Deo conſignat inquit S Anſelmus in Similitud.

ET SPOPONDERIT ANIMAM] q. d. Qui voverit ſeipſum mancipare cultui divino in tabernaculo, videlicet ut portet aquas vel ligna ad ſanctuarium pro ſacrificiis, ut verrat atrium, ut tarta tecta templi curet, ut ſubſerviat Levitis, &c. nam nemo poterat obire munia propria ſacerdotum aut Levitarum, ac proinde nec ea vovere niſi eſſet de genere Levi. ita Abulenſ. Cajetan. & alii. Soli ergo Levitæ & ſacerdotes vovere poterant, ſe ſemper in ſuis officiis ſacris miniſtraturos Domino, & tum ex voto id præſtare tenebantur, ut patet in Samuele qui fuit Levita, quem mater vovit Domino, 1. Reg. 1. 11 Ad alia autem laicorum officia in tabernaculo, paulò antè dicta, offerre

Voventes ſe tabernaculo redimendos erat, cur; ſe & devovere poterat quilibet ex qualibet tribu: ſed Deus hic votum illud jubet redimi, idque Primò, quia ad illa tabernaculi miniſteria deputandi erant Gabaonitæ, Joſue 9 v. 21. Unde nolebat Deus, ſuos Hebræos ad illa miniſteria ſervorum deputari. Secundò, quia hæc vota oneri fuiſſent ſanctuario, quod omnes hos voventes debuiſſet alere. E contrario autem volebat Deus ſuis Levitis & miniſtris quorum ingens erat numerus, de vitæ neceſſariis proſpicere; juſſit ergo ut vota hæc commutarentur, eo pretio, quod ipſe hic ſancit, ſicut & pretio juſſit redimi primogenitos ſibi devotos, illudque pretium, ut & pretium votorum horum, voluit cedere in jus ſacerdotum, ut patet v. 21. & Numer. 18 14.

Secùs eſt in votis Religionis in lege nova, quibus ſe homo ad nobiliſſima miniſteria dedicat, quæ omne pretium excedunt. ideoque nullo pretio redimi poſſunt: quæ vota non erant in lege veteri; ſi tamen fuiſſent. obligaſſent Judæos, ſicut obligabant alia vota, quibus aliquid aliud determinatè vovebant, ut patet in Nazaræis. hi enim tenebantur determinatè præſtare id quod voverant. ita Abulenſ. q 8.

Allegor. homo qui vovet & ſpondet animam eſt Chriſtus, qui in primo conceptionis ſuæ inſtanti videns placere

Chriſtus vovit Deo ſuam vitam & mortem. Patri cæleſti, ut ſe totum pro hominibus offerret ad mortem, etiam crucis, hancque eſſe ejus voluntatem, imò præceptum, Phil 2. 8. id ipſum acceptavit ad illudque voto ſe obſtrinxit. Ex illo enim inſtanti Chriſtum ſe per votum conſecraſſe Deo ad redimendos homines, & in hunc finem omnes actiones & paſſiones vitæ ſuæ, ipſamque mortem & crucem per votum Deo obtuliſſe, probabiliter docet Franc. Suarez in 3. p tom. 2 q. 28 ſect. 2. idemque inſinuat S. Aug. Hieronym Theod. & Baſil. in illud pſal. 21. 26. *Vota mea Domino reddam*. hæc enim verba, uti & totus pſalm. 21. ad literam de Chriſto ſcripta ſunt. Chriſtus ergo vovens ani-

A mam ſuam, ſolvit ejus pretium, ſcilicet ſanguinem quem in cruce fudit. Hic enim ſanguis, cùm eſſet Filii Dei, æquiparabatur in pretio ipſimet Filio Dei, putà Chriſto Domino.

Tropol. Religioſus vovet animam, id eſt totum ſe Deo, putà corpus per votum caſtitatis, opes per votum paupertatis, animam per votum obedientiæ. Quare tales proximè ſequuntur Chriſtum, ſuntque Martyres, ſponſi, templa & holocauſta Dei, uti pulchrè oſtendit noſter Platus l. 2. de Bono ſtatus Relig.

SUB ÆSTIMATIONE, quæ hìc taxatur & præſcribitur verſibus ſeqq. DABIT PRETIUM] Hebræa hìc ſunt involuta, ita ea cum Vatablo benè & clarè reddas: *Vir cum ſeparaverit votum animarum Domino, juxta æſtimationem tuam* (ò ſacerdos: eum enim alloquitur) *æſtimabatur, & redimetur votum animarum quod factum eſt*. q. d. Cùm quis emiſerit votum quo ſe devovet Deo, juxta æſtimationem tuam, ò ſacerdos, dabit pretium, votumque ſuum, ac ſeipſum redimet. Votum enim animarum, eſt illud quo quis animam, id eſt ſeipſum, Deo devovet.

DABIT SICLOS ARGENTI, AD MENSURAM SANCTUARII] qui ſcilicet ſint juſtiſſimi ponderis, inſtar VERS. 3.
B ponderis quod ſervatur in Sanctuario, uti dixi Exodi 30. 13.

SI MULIER, TRIGINTA] q. d. Quicumque vir fuerit 20. annorum aut plurium, modò non excedat annum ſexageſimum, ſeque Deo devoverit, hic pro redemptione voti dabit 50. ſiclos, id eſt 50. florenos Brabanc. ſi ſit mulier, dabit 30. Nota. Majus pretium imponitur hic viris, quàm feminis aut pueris, quia pluris valet vir quàm femina aut puer, idque tum in ſe, tum ad operas & labores. Intellige hæc de liberis, non de ſervis: unde Quæres, Quid ſi quis voviſſet ſervum ſuum Deo, an, & quo pretio eum redimere debebat? Reſpondeo cum Abulenſi qu. 55. 56. & 57. talis ſervus redimendus erat uti alii homines, vel potiùs uti agri & poſſeſſiones. eſt enim ſervus poſſeſſio heri. Herus ergo pro ſervo Hebræo quem voverat ſolvebat pretium pro rata temporis quo ille hero ſervire debebat, ita videlicet ut conſiderando quanto pretio eum emerat, ſimul etiam conſiderando quanto tempore ille adhuc ſervire debebat tantum ſolveret, quantum ex pretio quo eum emit, reſpondebat annis quibus adhuc ſervire debebat. v. g. emit herus ſervum ſtatim poſt annum ſeptimum, ſive ſabbaticum, anno
C primo, 60. ſiclis, vovet illum anno tertio elapſo; igitur cùm ſervus adhuc tres annos ſervire debeat. & anno ſeptimo, juxta legem Exodi c. 21. v. 2. egredi liber; dominus ſolvet pro ejus redemptione dimidium pretii quo eum emit, putà 30. ſiclos: hi enim reſpondent dimidio tempori, putà tribus annis quibus ſervus adhuc ſervire debet Addet inſuper herus quintam pretii partem uti fiebat in aliorum votorum redemptione, putà 12. ſiclos, 12. enim ſunt quinta pars 60. Quòd ſi herus nolit ſervum redimere, ſacerdos æſtimabit & ſtatuet ſervo pretium juſtum jam dictum, putà 30. ſiclorum, quo alicui alteri vendatur.

Vir vovens ſe 50. ſiclis; mulier, 30. redimenda erat.

Servus inſtar agri redimendus erat.

Si verò ſervus eſſet non Hebræus, ſed Gentilis, ideoque perpetuò ſerviturus, tunc tanti vendebatur, quanti abſolutè valebat pro tota vita; & ſi herus ejus vellet eum redimere, pretio jam dicto ſuperaddere debebat quintam pretii partem.

A QUINTO ANNO] Si videlicet parentes eum devoverint: nam puer quinquennis cùm careat uſu rationis, vovere non poteſt. VERS. 5.

CORAM SACERDOTE] etiam minore, qui eo tempore VERS. 8.
D miniſtrat. nam non exprimitur hìc, quòd debeat eſſe pontifex. ita Abulenſ. VERS. 9. & 10.

ANIMAL AUTEM QUOD IMMOLARI POTEST, DOMINO, SI QUIS VOVERIT, SANCTUM ERIT ET MUTARI NON POTERIT] q. d. Animal immolabile per votum quaſi Deo conſecratur, unde illud in aliud mutari nolo: itaque ſi quis tale animal voverit ad immolationem, illud ipſum animal quòd vovit, immolari decet. Sin autem determinatè non voverit animal ad immolationem, ſed tantùm in genere dixerit. Voveo hoc animal Domino; tunc

Secunda lex. Animal immolabile, Deo votum redimi non poterat.

Digitized by Google

tunc ipſum ſacerdoti dabit, tanquam rem Deo conſecratam, neque poterit ipſum in aliud commutare: quòd ſi commutet, & ipſum quod mutatum eſt, & illud pro quo mutatum eſt, conſecratum erit Domino, ſacerdos tamen non tenetur illud quod in genere votum eſt, Deo immolare, ſed ſibi ſervare poteſt, vel donare aut vendere cui volet, ſicut & decimas ac primitias.

Idem dico de animali immundo quod quis Deo voviſſet, videlicet potuiſſe ſacerdotem illud accipere, & ſibi ſervare, vel donare aut vendere alteri, ſi vovens & offerens nollet illud redimere, omne enim quod ex voto offertur, ſacerdoti cedere voluit, & ſanxit Deus Num. 18. v. 14.

Verſ. 11. & 12 Tertia lex. Animal immundum Deo votum, redimendum erat.

ANIMAL IMMUNDUM QUOD IMMOLARI DOMINO NON POTEST, SI QUIS VOVERIT, ADDUCETUR ANTE SACERDOTEM, QUI JUDICANS UTRUM BONUM AN MALUM (an magni valoris an exigui) SIT, STATUET PRETIUM; QUOD SI DARE VOLUERIT IS QUI OFFERT, ADDET SUPRA ÆSTIMATIONEM QUINTAM PARTEM] ut per hanc quintam partem, utpote pretii auctuarium compenſetur onus ſacerdotis, quo tenetur ei qui vovit & obtulit animal immundum, illud revendere, ſi ipſe illud redimere velit: quòd ſi nolit redimere, tunc ſacerdos animal retinebit donabit aut vendet, uti jam dixi.

B

Nota. Hæc lex à pari habebat locum in quavis alia re mobili, quæ Deo vovebatur. veriſimile enim eſt, res mobiles hac lege animalis cenſeri, juxta ea quæ dicentur v. 21. ita Abulenſ.

Nota Secundò. Omnia animalia, omneſque res Deo votæ redimi poterant, exceptis animalibus mundis ad ſacrificium.

Verſ. 14. & 15. Quarta lex.

HOMO SI VOVERIT DOMUM SUAM, ET SANCTIFICAVERIT (per votum conſecraverit) DOMINO, CONSIDERABIT EAM SACERDOS, UTRUM BONA AN MALA SIT, ET JUXTA PRETIUM QUOD AB EO FUERIT CONSTITUTUM, VENUMDABITUR; SIN AUTEM ILLE QUI VOVERAT, VOLUERIT REDIMERE EAM, DABIT QUINTAM PARTEM ÆSTIMATIONIS SUPRA] putà, ſupra pretium à ſacerdote æſtimatum & taxatum. Cauſam hujus quintæ partis aſſignavi v. 12.

Malebant autem plerique quintam partem pretio ſuperaddere, ut redimerent rem ſuam; quia ſi non redemiſſent domum, aliamque rem immobilem, illa nunquam ad eos reverſa fuiſſet, ne quidem in jubileo, ſed abſolutè tranſibat in dominium ſacerdotum, qui eam vendebant. ſed ita, ut in jubileo ad eos quaſi primos dominos reverteretur, ut patet verſ. 21. unde & res vendebatur pluris vel minoris; ſecundùm jubileum magis minuſque diſtans, ac proinde minoris quàm ſi in perpetuum vendita & alienata fuiſſet. Hac ergo de cauſa voventes rem immobilem, ferè ſemper eam redimebant; ac proinde paucæ poſſeſſiones in jubileo ad Levitas & ſacerdotes devolvebantur. ita Abulenſ.

C

Verſ. 16. Quinta lex.

QUOD SI AGRUM POSSESSIONIS SUÆ (quem ut ſuum & proprium poſſidet) VOVERIT, JUXTA MENSURAM SEMENTIS ÆSTIMABITUR PRETIUM. SI TRIGINTA MODIIS HORDEI SERITUR TERRA, QUINQUAGINTA SICLIS VENUMDETUR ARGENTI] Si plus minuſve ſeminis caperet ager, proportionaliter augebatur vel minuebatur pretium, ut ſi 60. modiis ſereretur, vendebatur centum ſiclis, ſi tantùm 15. vendebatur 25. & ita conſequenter. Veriſimile eſt quod cenſet Abul. hoſce 50. ſiclos ſumi pro penſione, vel reditu 50. ſiclorum, nam ſi pro tanto agro qui ſeritur 30. modiis, ſemel tantùm fuiſſent ſoluti 50. ſicli, ager ille nimis parvo & vili pretio venditus fuiſſet: videtur ergo venditus fuiſſe 50. ſiclis, non ſemel, ſed quotannis ſolvendis, ſive cenſu annuo 50. ſiclorum. Nam ager qui ſeritur 30. modiis hordei, facilè quotannis dat 50. ſiclos & ampliùs: ponamus enim modium unum ſeminis proferre decem modios in meſſe; ita ut ager 30 modiorum ſeminis proferat 300. modios in meſſe; jam demus modium quemque hordei tunc valuiſſe tantùm 4. ſtuferis; hinc fiet, ut 300. modii valuerint 60. florenos, ſive ſiclos.

Ager qui ſerebatur 30. modiis, vendebatur 50. ſiclis, id eſt reditu annuo 50. ſiclorum.

D

Nota Pro *modiis*, hebr. eſt *homer*, quod Sept. & Chald. vertunt *corum*. Ex hoc ergo loco patet, quòd homer ſive corus continebat 30. modios. Quare non videtur verum quod dicunt Hebræi, *homer* dici à חמר *hamor* id eſt aſinus, quod ſit menſura quam ferre poteſt aſinus nec enim aſinus ferre poteſt 30 modios.

Homer, id eſt corus, continebat 30. modios.

Verſ. 17 SI STATIM AB ANNO INCIPIENTIS JUBILEI VOVERIT AGRUM QUANTO VALERE POTEST, A TANTO ÆSTIMABITUR] Pro *quanto valere poteſt*, Sept. & Chald. vertunt, *juxta pretium* vel *æſtimationem agri*; Hebræa habent, *juxta æſtimationem tuam* (ò ſacerdos:) ſacerdotis enim erat æſtimare agri pretium, ſed juxta legem jam datam, videlicet ut pro agro qui ſerebatur 30. modiis, penderentur 50. ſicli, ſi videlicet ſtatim à jubileo is venderetur, ita ut pro quolibet anno numeraretur ſiclus: nam ab uno jubileo uſque ad alterum ſunt 50. anni, vendebatur enim ager tantùm uſque ad jubileum; quia tunc ad primum heredem & dominum redire debebat. Siclum hîc non ſimplicem, ſed annuum intelligi, dixi v. præced.

Si ergo ager ſereretur 15. modiis, ſacerdotis erat æſtimare eum 25. ſiclis, ſi integrum ſupereſſet jubileum: ſi integrum non ſupereſſet, ſed aliquot anni inde jam elapſi eſſent, ita ut tantùm ſupereſſent 10. 20. 30. anni, tunc pro rata temporis & annorum, ſacerdotis erat minuere pretium, plus minuſve. Permittit hîc Deus hero, qui heres eſt, agrum ſuum voventi, ut eum poſſit redimere 50 ſiclis, ſolvendis pro rata annorum qui ſuperſunt uſque ad jubileum: quòd ſi non redimat, ſtatuit ut ager numquam, ne in jubileo quidem ad eum redeat, ſed abſolutè tranſeat in jus Dei & ſacerdotum: hoc eſt enim quod ſequitur.

Verſ. 20. & 21.

SIN AUTEM (herus vovens & offerens agrum) NOLUERIT REDIMERE, SED ALTERI CUILIBET FUERIT VENUMDATUS, ULTRA EUM QUI VOVERAT REDIMERE NON POTERIT: QUIA CUM JUBILEI VENERIT DIES, SANCTIFICATUS ERIT DOMINO] q. d. Ager hic tempore jubilei numquam redibit ad herum qui eum vovit, ſed ſemper ad Deum, cui per votum *cherem*, ſive anathematis ſanctificatus, id eſt conſecratus fuit; ac proinde in jubileo rediens, non ad herum ſuum laicum, ſed ad Deum, de novo quaſi ipſi ſanctificatur, conſecratur & confirmatur: quare herus qui voverat eum, ampliùs redimere non poterit, ſed cedet ille ſacerdotibus locum Dei tenentibus, qui eum poſſidebunt in perpetuum, jure quaſi hereditario. ita Vatabl. hoc eſt enim quod ſequitur.

Verſ. 21.

ET POSSESSIO CONSECRATA AD JUS PERTINET SACERDOTUM] Pro *poſſeſſio conſecrata*, heb eſt *ager* חרם *cherem*, id eſt ager anathematis vel ſucciſionis. q. d. Sicut res occiſa vel ſucciſa non ampliùs redit ad vitam, ita ager hic Deo per votum conſecratus, nec redemptus redire nequit ampliùs ad dominum laicum aut profanum, ſed Deo in perpetuum eſt conſecratus, ceditque ſacerdotibus, ita tamen ut ipſi agrum illum non poſſideant, ſed ſingulis jubileis vendant alicui ex illa tribu, ex qua ortus fuerit ille cujus erat ager, quique agrum Deo vovit & obtulit; idque ideo, ne ſacerdotes poſſideant agros: hoc enim prohiberi videtur Num. 18. 20. & ne diminuantur poſſeſſiones tribuum, ac tranſeant de tribu in tribum, ita Abul. quæſt. 36. Eadem lex erat, ſi quis agrum ſuum devoviſſet Sanctuario.

Sacerdotes agros ſuos ſingulis jubileis vendebant, cur? & cur?

In aliis autem rebus, ſi quis eas Sanctuario devoviſſet, ſimilis erat lex illi, quæ lata eſt de animalibus. nam ſi res erat talis, quæ uſibus Sanctuarii ſervire poſſet, ut victimæ, jumenta, æs, ferrum, aurum, commutari aut redimi non poterant, ſed cedebant theſauro aut miniſterio Sanctuarii: ſin res uſibus ſanctuarii eſſet inepta, ut domus, libri, veſtes; redimebantur à domino, addita inſuper quinta pretii parte. ſin ille nollet redimere, res vota aliis communi pretio vendebatur, pretiumque cedebat Sanctuario. ita Abulenſ. q. 51.

Verſ. 22. Sexta lex

SI AGER EMPTUS EST, ET NON DE POSSESSIONE MAJORUM] Hujus verſ. & duorum ſequentium hic eſt ſenſus, ſi ager aliquis non ſit hereditaria ſors voventis, ſed emptus ſit ab eo, ita ut ad heredem, & tribum ſuam redire debeat in jubileo; tunc ſi emptor primus, ſecundus, tertius, aut etiam vigeſimus eum Deo voverit; ſupputabit ſacerdos quantum temporis ad jubileum ſuperſit, & quantum pretii quo eum emptor emit, illi tempori reſpondeat, illudque vovens loco agri perſolvet, dabitque ſacerdotibus. Unde apparet; emptorem agri, cùm eum Deo voverat, obligatum fuiſſe ad pretium illud agri pro tempore venditum (hoc enim ſolùm hic exprimitur) neque potuiſſe agrum alteri vendi, ideoque non debuiſſe voventem addere quintam pretii partem, uti juſſum eſt in præcedenti caſu. Cujus rei æqua & juſta ratio erat, quòd in præcedenti caſu, hero liberum erat redimere agrum, vel non redimere, ſacerdos verò tenebatur eum redimere volenti

Emptor agri, non heres, agrum votum redimebat pretio, ſolvendo pro rata annorum uſque ad jubileum.

lenti reddere: hic autem è contrario onus ſubit, non ſacerdos, ſed vovens, qui cogitur agrum redimere. Rurſum in præcedenti caſu, quinta pars pretii addebatur ab hero voventi pro abſoluta & perpetua rei occupatione: nam alii emptores rei eam tantùm emebant uſque ad jubileum communi pretio, ultra quod perexiguum erat hero rem redimenti, addere quintam partem pretii, pro æterna ejus poſſeſſione: in hoc verò hujus verſus caſu tantùm fiebat agri redemptio uſque ad jubileum, emens enim eum & vovens, tantùm emerat eum uſque ab jubileum, nec ultra eum poſſidere poterat; in jubileo enim redibat ager ad primum heredem & dominum. Quare in hoc caſu rectè & æquè comparatur emptor rem vovens, cum aliis emptoribus præcedentis caſus, qui tantùm commune pretium perſolvebant in rei à ſe votæ redemptione; non verò com hero, qui, ut dixi quintam pretii partem ſuperaddere jubetur, pro abſoluto rei dominio, proque perpetua rei poſſeſſione, quam hac redemptione acquirit & recuperat.

Verſ. 24.

Revertetur ad priorem dominum] Prior dominus hic non eſt emptor, qui agrum vovit, ſed eſt primus heres & poſſeſſor, qui agrum primò vendidit, ac proinde ad eum ager hic in jubileo reverti debet.

Verſ. 25. Septima lex.

Omnis æstimatio Siclo Sanctuarii ponderabitur] id eſt, ut Septuag. πᾶσα τιμὴ ἔσται σταθμοῖς ἁγίοις, *omne pretium erit ponderibus ſanctis*, hoc eſt, omne pretium ponderabitur libra ſancta, & pondere ſancto. Hinc liquet, ſiclum qui ſolvebatur voti cauſa, appendi debuiſſe ad ſiclum Sanctuarii, non quaſi is diverſi eſſet pretii; tunc enim dicendum fuiſſet, *computabitur* non *ponderabitur*, ſed quòd ſiclus qui in Sanctuario ſervabatur, prorſus incorruptus eſſet, & juſtiſſimi ponderis, de quo vide dicta Exodi 30. 13.

Verſ. 26. Octava lex. Primogenita Deo vovere non licebat, cur? An res præcepta poſſit voveri? Negat Abulenſ. cujus ratio diſſ. oſtenditur.

Primogenita quæ ad Dominum pertinent, nemo sanctificare poterit et, id eſt) vovere, sive bos, sive ovis (ſive capra, hanc enim comprendit Hebr. חרם ſc, fuerit, Domini sunt] q. d. Hæc primogenita bovis, ovis & capræ, Domino immolari debent ratione primogenituræ, ut patet Num. 18. 17. nolo ergo ut ea mihi voveatis, cùm tota ſint mea, tale ea non voveatis.

Hinc docere videtur Abulenſ. non eſſe propriè votum, ſi quis voveat rem præceptam, verbi gratia, non colere deos alienos; licet arctiùs talis obligetur, quàm ſi non voviſſet. Ratio Abulenſ. eſt Quia, inquit, votum eſt ſpontanea tantùm oblatio.

Verùm hæc ſententia abſolutè non eſt vera: poſſumus enim vovere omnem rem bonam & ſanctam, ſive ea conſilii ſit, ſive præcepti; bonum enim & laudabile eſt, rem eandem præſtare ex religione & voto, quam præſtare tenebaris ex obedientia. Nova enim bonitas virtutis religionis, ex voto accedit huic actui præcepti & obedientiæ. Sic Jacob Geneſ. 28. 21. vovit quòd Dominus eſſet illi in Deum, hoc eſt quòd Deum perpetuò haberet & coleret ut ſummum ſuum omniumque Dominum, ad quod tamen ex præcepto tenebatur.

Votum eſt ſpontanea oblatio: cuius reſpectu?

Dices, Votum eſt ſpontanea oblatio. Reſpondeo, Id verum eſt reſpectu actus voventis; hic enim ſpontaneus eſſe debet. vovere enim cuique eſt ſpontaneum & liberum nulli præceptum: falſum tamen id eſt reſpectu rei votæ; hæc enim ſæpè non eſt ſpontanea, ſed neceſſaria & præcepta.

Quòd ergo Deus hìc noluerit Judæos vovere primogenita, ſibi ex præcepto debita, & immolanda, peculiaris fuit ſanctio: cujus ratio erat, quia illa jam per Dei legem Deo erant devota, & conſecrata omnino: unde noluit ea Deus voveri, ne votum aliquid derogaret priori conſecrationi, quaſi illa non fuiſſet plena & perfecta, ita ut voto perfici & firmari poſſet.

Verſ. 27. Nona lex.

Quod si immundum est animal, redimet qui obtulit] Loquitur de animali primogenito, ut patet ex verſu præced. quod nec voveri poterat, quia primogenitum, ut præceſſit, nec immolari, quia immundum: redimi ergo illud jubet Deus, aut vendi. Abulenſ. id intelligit de animali immundo tantùm per accidens, ut ſi bos primogenitus eſſet ſine cauda, vel auribus: quia, inquit, ipſe, inter animalia immunda ſecundùm ſpeciem, ſolius aſini primogenitum juſſit ſibi Deus offerri, ejuſque loco dari ovem, qua de re dixi Exodi 13. v. 13. & rurſum nicam Numer. 18. 15.

Verſ. 28. Decima lex.

Si redimere noluerit vendetur alteri] *Vendetur*, id eſt vendi poterit: nam ſi dominus redimere nollet, poterat ſacerdos animal immundum primogenitum ſibi ſervare, æquè ut voto oblatum, ut dixi v. 9.

Omne quod Domino consecratur, sive homo fuerit, sive animal, sive ager, non vendetur, nec redimi poterit] Loquitur hæc lex de eo, quod tantùm conſecratur, id eſt vovetur, Deo, voto & conſecratione omnino abſoluta & perfecta; alioqui enim ex verſu 11. & ſeq. patet, animal & agrum ſimpliciter & nudè votum, potuiſſe redimi.

Cherem eſt anathema, excisio, & deſtructio rei.

Unde Nota. Pro *conſecratum*, vel *quod conſecratur*, heb. eſt חרם *cherem*, id eſt ſucciſio, anathema, & quaſi deſtructio rei, radix enim חרם *charam* ſignificat occidere, excidere, ſuccidere: inde votum *cherem*, dicebatur votum maximum, quo res vota ita Deo conſecrabatur, ut deſtrui vel occidi deberet, morique aut naturaliter aut civiliter.

Res vota voto cherem mori debebat, aut naturaliter aut civiliter. Homo votus voto cherem quis? Ager cherem quis? Sanctum ſanctorum quid

Si ergo animal mundum (de quo maximè hìc loquitur Moſes: ut patet ex ſequent.) quod immolari poterat, Deo voveretur, erat *cherem*, id eſt vendi aut redimi non poterat, ſed Deo immolari debebat. ſic ſi homo qui poterat eſſe *cherem*, id eſt qui poterat Deo voveri per votum *cherem* ſive anathematis, verbi gratia, Levita, aut hoſtes Iſrael, quos Deus occidi juſſerat Num. 35. 52. Deuter. 20. v. 13. devoverentur Deo, redimi non poterant. Sic ager hereditarius, ſi heres eum redimere nollet, fiebat *cherem*, & omnino conſecrabatur Domino, ita ut ampliùs vendi aut redimi non poſſet; intellige abſolutè & venditione perfecta: nam poſt quemlibet jubileum vendebatur, ſed ita, ut proximo jubileo rurſus rediret ad ſacerdotes. de hoc ergo voto *cherem* tantùm loquitur hìc Deus, de eoque ſubdit: *Quidquid fuerio ſemel conſecratum* (abſolutè & perfectè per votum *cherem*, ut habent Hebræa) *ſanctum ſanctorum erit Domino*, id eſt omnino ſanctum & conſecratum erit Domino.

Sanctum enim eſt quod purum, ſegregatum & conſecratum eſt Deo. unde S. Thom. 2. 2. q. 81. art. 8. *Sanctificatio*, inquit, *eſt munditia à peccato, vel confirmatio in bono, vel deputatio ad cultum Dei. Sanctitas* verò *eſt ſcientia colendorum deorum*, ait Cicero lib. 1. de Natura deorum: aut, ut Andronicus, *eſt virtus faciens homines fideles, & ſervantes ea quæ ad Deum ſunt juſta*. Et, ut ait S. Dionyſ. de Divin. nomin. c. 12. *Sanctitas eſt ab omni immunditia libera & perfecta & omnino immaculata munditia*. Quod enim Deo conſecratur, purum & mundum ſit oportet. unde S. Auguſt. *Sanctus*, inquit, *eſt, qui ordinatam habet charitatem: & ſancto tria ſervanda ſunt, pudicitia corporis, caſtitas animæ, & veritas doctrinæ*.

Talis fuit S. Joannes Baptiſta, de quo Chryſoſt. ſerm. 8. de eo: *Joannes*, inquit, *virtutum ſchola, magiſterium vitæ, ſanctitatis forma, norma juſtitiæ, virginitatis ſpeculum, pudicitiæ titulus, caſtitatis exemplum, pœnitentiæ via, peccatorum venia, fidei diſciplina, legis ſumma, Evangelii actio, Apoſtolorum vox, ſilentium Prophetarum, lucerna mundi, officium præconis, præco judicis, Domini teſtis, totius medius Trinitatis*.

Rurſum Sancti ex hac unione cum Deo & conſecratione fiunt deiformes, & quaſi dii. Audi S. Cyprianum de Singular. Clericor. *Sicut modica aqua gutta multo vino infuſa a ſe tota deficit, vinique ſaporem & colorem induit: ferrum candens priſtina propriaque forma exuitur, & igni ſimillimum efficitur; ſolis radiis aer perfuſus, in eamdem transformatur luminis claritatem: ſpeculum radiis ſolaribus directe irradiatum, ſolis in ſe recipit ſimilitudinem, idque putares alterum eſſe ſolem: ita etiam Sancti & Beati, Dei charitate in intimis ſuis totaliter penetrantur, ſicque deiformes effecti, in Dei ſimilitudinem transformantur*. Hi ſunt *cherem* Dei.

Verſ. 29.

Omnis consecratio (hebr. *omne cherem*) quæ offertur ab homine, non redimetur, sed morte morietur] *Morietur* morte propria & naturali, ſi occidi poſſit, aut ſi illud occidere liceat, ut ſi ſit animal mundum, vel ſi hoſtes ſint morti à Deo addicti: cujus exemplum videmus Num. 21. 2. ubi Chananæi ab Hebræis voto *cherem* Deo devoti, omnino ſucciſi & uſque ad internecionem deleti narrantur, ideoque nomen loci vocatum eſt *Cherem* & *Cherma*, ſive, ut alii pronuntiant, *Herem* & *Horma*. Sic Jericho ſtatuta eſt à Deo *cherem*, id eſt anathema, ut omnino ſuccendi & ſuccidi, deberet, nec liceret Hebræis ex ejus opibus quidquam contingere aut rapere. nam hac de cauſa omnia caſtra Iſrael turbavit Achan,

Horma idem eſt quod cherem. Jericho à Joſue facta

quod

Digitized by Google

quòd aliquid ex Jerichuntis præda ſibi vendicaſſet, ut patet Joſue 6. 17. & c. 7. 1. Tale *cherem* ſive anathema pro Judæis optabat fieri S. Paulus, ut dixi Rom. 9. 3. Si verò res per *cherem* Deo vota, mortis propriè dictæ incapax eſſet, *morte morietur*, id eſt mori debet morte civili: ſicut Religioſi noſtri quaſi voto *cherem* Deo dicati, civiliter mortui dicuntur; quia omni civili negotio, & hereditate ac dominio rerum temporalium ſeſe abdicarunt, perinde ac ſi mortui eſſent. Ita olim in lege veteri tam Levitæ, quàm agri, qui tamquam *cherem* Domino erant devoti, civiliter moriebantur, quia ampliùs ad profanos uſus redire non poterant, perinde ut jam domus Eccleſiaſticorum & Religioſorum amortizantur.

Eſt cherem id eſt anathema.
S. Paulus optabat fieri cherem pro Judæis.
Cherem *erant Levitæ*, cherem *jam ſunt Religioſi.*

Talia *cherem*, taleſque devotos habuerunt & Gentiles. Ita Leonidas cum trecentis pro patria ſe devovit, & irrupit in caſtra Xerxis dicens; *Prandete commilitones, apud inferos cœnaturi*. Rogatos, cur optimi nobilem mortem obſcuræ vitæ anteponerent, reſpondit: *Quia hoc proprium naturæ, illud ſibi eſſe cenſeo*. Quare Xerxi promittenti imperium in omnes Græcos, ſi ab ejus partibus ſtare vellet, reſcripſit: *Si bona vitæ cognita haberes; utique alienarum rerum cupiditatem depoſuiſſes, mihi quidem potius eſt mori pro Græcia, quam in omnes gentiles dominationem obtinere*. ita Plutarch. in Leonida. plura exempla citavi Exodi 32. 32.

Cherem *Gentilium*

Vers. 30. OMNES DECIMÆ TERRÆ SIVE DE FRUGIBUS, SIVE DE POMIS (id eſt fructibus. ita Hebr. Chald. Septuag. non enim ſolorum pomorum, ſed omnium fructuum & frugum decimas hìc ſibi, id eſt ſuis miniſtris, putà Levitis, depoſcit Deus, vide Abulenſ. q. 68. & ſeq.) DOMINI SUNT, q. d. Domino ex hac lege debentur, ET ILLI SANCTIFICANTUR] id eſt ſanctificari. dari & offerri debent. Simili phraſi dicunt Hebræi, *Quæ non fiunt*, id eſt quæ fieri non debent: *Virum non cognoſco*, id eſt non poſſum, non licet mihi virum cognoſcere.

Undecima lex.
Omnium frugum decimas exegit Deus.

Noluit Deus Levitas in terra Iſrael poſſidere agros, ſed vivere ex decimis, primitiis & oblationibus Domini; & hac ratione dicitur *Deus eſſe ipſorum pars & hereditas*, id eſt portio hereditaria: quia Levitæ quaſi filii & heredes Dei, gaudebant ejus bonis, puta decimis & primitiis, ut patet Num. 18. 21. Rurſum Levitæ ſolvebant pontifici decimam partem omnium ſuarum decimarum, ut patet Numer. 18. 28. pontifex ergo olim ditiſſimus erat.

Deus erat pars & hereditas Levitarum, quomodo?
Levitæ dabant decimas pontifici.

Hinc cap. *Parochianos*, extrav. *de decimis*, aſſerit & ſancit Alexander III. dicens: *Cùm decimæ non ab hominibus ſed ab ipſo Domino ſint inſtitutæ, quaſi debitum exigi poſſunt*. Ubi videtur aſſerere, decimas, etiam apud Chriſtianos, debitas eſſe ex jure divino; quod intellige de jure tum generali: jus enim divinum, imò & naturale dictat, alendos eſſe à populo ſacerdotes & Eccleſiæ miniſtros, licet in particulari non dictet eos decimis, aut primitiis, aliove modo particulari alendos eſſe: tum ſpeciali, quia ſcilicet decimæ in lege veteri erant jure divino Judæis præceptæ. quam legem & quod jus divinum innovavit Eccleſia, idemque lege Eccleſiaſtica ſanxit; licet tota obligatio juris veteris divini, qua divini (quia jus illud erat cæremoniale) cum lege veteri deſierit, ſitque abrogata, & tantùm jam obliget lex poſitiva Eccleſiæ. quæ illud jus vetus, uti & pleraque alia, in ſuas leges recepit, & denuò conſtituit ac ſtabilivit. plura de decimis & primitiis dicam Num. 18. v. 12. & 25. & 29.

Decimas Chriſtiani debent ex jure, partim divino partim humano.

Vers. 32. OMNIUM DECIMARUM BOVIS ET OVIS ET CAPRÆ, QUÆ SUB PASTORIS VIRGA TRANSEUNT, QUIDQUID DECIMUM VENERIT, SANCTIFICABITUR DOMINO] id eſt offeretur & dabitur Domino pro decimis.

Duodecima lex.

Nota. τὸ *& capræ* legunt Romana & Radulph. & Hebræum צאן *tſon* ſignificat pecudes tam capras, quàm oves, eademque caprarum quæ ovium, uti in ſacrificiis, ita

A & in decimis apud Judæos fuit ratio. Septuag. ergo & Chald. qui ſolius ovis meminerunt, ſub ove & capram intelligunt.

Nota Secundò. τὸ *quæ ſub paſtoris virga tranſeunt*, innuit modum decimandi, videlicet ut paſtor ad portam ovilis, vel caulæ conſiſtens, virga cohibeat ſuas oves, capras & boves, ne ſimul egrediantur, ſed ſingula ordine; ita ut quod decimum venerit & exierit, cedat in decimas Domino, illudque cum alio mutare non liceat, ſive bonum ſit ſive malum ſive pingue ſive macrum.

Modus decimandi oves.

Nota Tertiò. Sicut verſu præcedenti omnium frugum & fructuum decimas exegit Deus, ita hìc exigit decimas animalium, idque tantùm trium, ſcilicet bovis, ovis & capræ; quia hæc ſola munda erant, aptaque ad ſacrificium. Abulenſ. tamen à pari cenſet, aliorum quoque animalium, etiam immundorum, ut equorum camelorum, aſinorum, præceptas & datas à Judæis fuiſſe decimas: verùm locum aliquem S. Script. qui idipſum aſſerat, non affert. Hinc patet, Judæos ex lege quotannis debuiſſe offerre Deo, tam frugum omnium, quàm animalium Primò, decimas; Secundo, primitias, eaſque quadruplices, uti dixi
B Numer. 18. 2. Tertiò, victimas & ſacrificia, tum quotidie, tum ſingulis ſabbatis & feſtis præſcripta, Numer. 28. & 29.

Decimas ovium, caprarum & boum tantùm exegit Deus.

HÆC SUNT PRÆCEPTA, QUÆ MANDAVIT DOMINUS MOYSI AD FILIOS ISRAEL, IN MONTE SINA] juxta montem Sinai; ut dixi c. præced. v. 46 *Fons ſapientiæ verbum Dei in excelſis, & ingreſſus illius mandata æterna*. Sic vive, ut in æternum vivas. O æternitas quàm longa es, quàm raro verſaris in mentibus hominum! Quid eſt æternitas? Eſt circulus in ſe recurrens, cujus centrum eſt *ſemper*, circumferentia *nuſquam*, putà *numquam finiri*. Quid eſt æternitas? eſt orbis ubique rotundus, ſuique ſimilis, in quo non eſt principium, nec finis, in quo non eſt incipere, non deſinere. Quid eſt æternitas? eſt rota quæ ſemper volvitur, & volvetur in omne volubilis ævum. Quid eſt æternitas? eſt annus jugiter revolutus, qui ubi occidit & moritur, ibi & renaſcitur, rurſumque oritur. Quid eſt æternitas? eſt fons in quo aquæ per mæandros ad ſuam ſcaturiginem ſemper refluunt, ut iterum fluant. eſt fons perennis juges dans aquas, eaſque vel benedictionis ſua-
C viſſimas, vel maledictionis amariſſimas. Quid eſt æternitas? eſt labyrinthus innumeris gyris ſe intorquens, qui ingreſſos perpetuò circumducit, circumagit & perdit. Quid eſt æternitas? eſt abyſſus ſpirarum, eſt ſpira ſemper gyrans, & circulans in immenſum.

Vers. 34.
Quid eſt æternitas

Quid eſt æternitas? Eſt anguis orbiculariter in ſe reflexus, caudam ore complectens, qui in ſuo fine rurſum ſemper incipit, & incipere numquam deſinit. Eſt principium ſine principio, ſine medio, ſine fine. Eſt juge interminum, ſemperque inchoans principium: in quo Beati vitam beatam continuò auſpicantur, noviſque voluptatibus perpetuò affluunt: damnati ſemper moriuntur, poſtque omnem mortem mortiſque agoniam rurſum jugiter mori & agonizare incipiunt: ut ſicut erat in principio, ita ſit & nunc, & ſemper, eritque in ſæcula ſæculorum. Quamdiu terra erit terra, quamdiu cælum erit cælum, quamdiu Deus erit Deus; tamdiu Beati erunt beati, tamdiu regnabunt & triumphabunt: tamdiu damnati erunt damnati, tamdiu ardebunt in pice & ſulphure, & fumus tormentorum aſcendet in ſæcula ſæculorum.

O æterna veritas, ò vera charitas, ò chara æternitas;
D Deus cordis mei, da ut te agnoſcamus, tibi mente & corde inhæreamus, da ut nulla nos capiat vanitas, tam brevis & in æternum lugenda vanitas: da ut multos nobiſcum trahamus ad beatam æternitatem: da ut heroica virtutum opera in hoc momento deſignemus, quæ coram Deo & angelis quaſi trophæa fulgeant, & perſtent in omnem æternitatem. Amen.

DOXO-

Digitized by Google

DOXOLOGIA
DEI SANCTI
ET
SANCTIFICATORIS SANCTE COLENDI,
EX
SANCTIONIBUS LEVITICI.

Afferte Domino filii Dei: afferte Domino filios arietum.

Afferte Domino gloriam & honorem: adorate Dominum in atrio ſanctæ ejus.

Victimæ Moſis. *Offerte holocauſta, mincha pacifica, pro peccato: victimæ & holocauſta veſtra pingueſiant.*

Holocauſta medullata offerte cum incenſo arietum: afferte boves cum hircis.

Victimæ Chriſti. *Verùm jam holocauſta, & pro peccato noluiſti Domine: cùm apparuit Chriſtus vera pro peccato victima, & dixit: Ecce venio.*

In capite libri ſcriptum eſt de me, ut faciam voluntatem tuam Deus: Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei.

Immola Deo ſacrificium laudis: & redde Altiſſimo vota tua.

Sacrificium laudis honorificabit eum: & illic iter, quo oſtendet tibi ſalutare ſuum.

Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non deſpicies.

Dirigatur Domine oratio noſtra, ſicut incenſum in conſpectu tuo: elevatio manuum noſtrarum, ſic ſacrificium veſpertinum.

Sicut in holocauſto arietum & taurorum: & ſicut in millibus agnorum pinguium.

Sic fiat ſacrificium noſtrum in conſpectu tuo, ut placeat tibi: quoniam non eſt confuſio confidentibus in te.

Et nunc ſequimur te in toto corde: & timemus te, & quærimus faciem tuam.

Ignis ſacer. *Ignem divinum in altari cordis noſtri, Domine Jeſu, jugiter inflamma: quem veniſti mittere in terras, & voluiſti vehementer accendi.*

Aaron pontifex. *Elegit, & excelſum fecit Dominus Aaron; ſtatuit ei teſtamentum æternum; ut doceret Jacob teſtimonia, & in lege ſua lucem daret Iſraeli.*

Dedit illi ſacerdotium gentis: ſacrificia eius quotidie igne conſumpſit.

Complevit Moſes manus illius: & unxit eum oleo ſancto.

Induit eum ſtolam gloriæ: tiara coronavit eum, in vaſis virtutis.

Quaſi ſtella matutina in medio nebulæ, & quaſi ſol refulgens: ſic ille effulſit in templo Dei.

Oblatio Regis excelſi in manu ejus: libavit ad baſim altaris de ſanguine uvæ.

Tunc exclamaverunt filii Aaron, in tubis ductilibus ſonuerunt: vocem magnam dederunt pſallentes Domino.

Cecidit omnis populus in faciem ſuam, adorans Dominum: & dedit preces omnipotenti Deo excelſo.

Tunc deſcendens manus ſuas extulit in omnem congregationem Iſrael: benedixit ei in nomine Domini.

Iteravit orationem ſuam, petens dari populo iucunditatem cordis: & fieri pacem in Iſrael, per dies ſempiternos.

Nadab & Abiu obtulerunt ignem alienum: ignis egreſſus à Domino devoravit eos. *Nadab & Abiu.*

Separavit Dominus animalia munda ab immundis: vetuit ne immundis contaminarent animas ſuas. *Animalia munda.*

Sanxit in partu, in lepra, in fluxu ſeminis & ſanguinis, purificationem, dicens: Sancti eſtote; quia ego ſanctus ſum. *Purificatio.*

Sanxit in die expiationis dari ſortem caprorum; & pontificem expiare Sancta ſanctorum. *Expiatio S. Sanctorum.*

Sanguinem omnem & adipem ſibi depopoſcit: quia in manu eius eſt mors & vita noſtra. *Adeps & ſanguis Deo dicata.*

Sanxit legitima matrimonii; ne quis ad proximam ſanguinis accedat. *Jura matrimonii.*

Sanxit tam ſacerdotes, quàm victimas eſſe ſine macula: quia ipſe ſanctus eſt, & ſanctificans eos. *Victimæ ſine macula.*

Sanxit celebrare phaſe, pentecoſten, ſabbata, & tabernacula: ferias ſanctas Domino. *Feſta.*

Buccinare in neomenia tuba: in inſigni die ſolemnitatis Iſrael.

Sanxit ſabbatum terræ, ſanxit lætum iubileum: & in eo remiſſionem cunctis habitatoribus terræ. *Jubilæum*

Sanxit leges votorum, primogenitorum, decimarum: & cherem, ſanctum ſanctorum Domino. *Vota, decimæ.*

Vovete, & reddite Domino Deo veſtro: omnes, qui in circuitu eius affertis munera.

Non fecit taliter omni nationi: ceremonias, & iudicia ſua non manifeſtavit eis.

Mirabilia teſtimonia tua Domine: ideo ſcrutata eſt ea anima mea.

Da mihi intellectum, & ſcrutabor mandata tua: conſiderabo mirabilia de lege tua.

Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto: Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

COM.

Digitized by Google

COMMENTARIA IN NUMEROS.

ARGUMENTUM.

Numeri unde dicti?

LIBER hic hebraicè à ſui initio dicitur וידבר *vajedabber*, id eſt *& locutus eſt*, Græci ἀριθμοὺς, & eos ſecuti Latini, *Numeros* eum vocaverunt; eò quòd liber hic à cenſu & numeratione populi incipiat, quodq; multæ capitationes & numerationes hoc libro percenſeantur uti bellatorum Iſrael c.1. primogenitorum & Levitarum c.3. manſionum in deſerto c.33. Deniq; eò quòd hoc libro Hebræi in ſuos numeros, id eſt ordines, turmas & acies diſtribuuntur: numerus enim ſubinde accipitur pro certa ratione atq; ordine, ut apud Virg. Æneid. 11.

Hetruſcique duces, equitumque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas.

Sic milites dicebantur referri in numeros, cùm in ſuos ordines diſtribuebantur, in eorumq; catalogum inſcribebantur.

Materia libri.

Materia libri eſt, partim hiſtoria peregrinationis Hebræorum per deſertum tendentium in Chanaan, hanc enim in Exodo cœptam hic pertexit Moſes: partim variæ numerationes: partim præcepta Dei poſitiva hinc inde immiſta. *Numeri*, inquit S. Hier. in prologo Galeato, *nonne totius Arithmeticæ, & prophetia Balaam, & quadraginta duarum per eremum manſionum myſteria continent?* Ob novam hanc materiam, nova eſt hic ſectio Pentateuchi, novuſque liber Numerorum, à Levitico & aliis diſſectus & diſtinctus.

Cenſet Abulenſis Moyſen Exodo, maximè c. 20. complexum eſſe præcepta moralia ſive naturalia, Levitico cæremonialia, Numeris judicialia. Verùm hoc per omnia verum non eſt: nam & judicialia pertexuit Exodi 21. & 22. atque hic in Numeris tam, imò magis cæremonialia, quàm judicialia, hinc inde immiſcet.

Numeri continent geſta 39. annorum.

Liber hic complectitur hiſtoriam & geſta Moſis ac Hebræorum à 2. menſe anni ſecundi egreſſus eorũ ex Ægypto, uſque ad finem penè vitæ Moſis, ſive peregrinationis 40. annorum in deſerto, videlicet uſque ad initium menſis undecimi anni quadrageſimi. nam ab illo menſe 11. anni quadrageſimi incipit ſequens liber Deuteronomii, ut patet conferenti v. 1. c. 1. Numer. cum c. 1. Deuter. v. 3. Continent ergo Numeri geſta circiter 39. annorum, videlicet ab anno mundi 2455. uſque ad annum 2494. quod fuit ab anno à diluvio 798. ad annum 837.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

INitur numerus filiorum Iſrael, à vigeſimo anno & ſupra, per ſingulas tribus, inventique ſunt univerſim 603550.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen in deſerto Sinai in tabernaculo fœderis, prima die menſis
ſecundi, anno altero egreſſionis eorum ex Ægypto, dicens: 2. Tollite ſummam univerſæ
congregationis filiorum Iſrael per cognationes & domos ſuas, & nomina ſingulorum, quidquid ſexus
eſt maſculini. 3. à vigeſimo anno & ſupra, omnium virorum fortium ex Iſrael, & numerabitis eos
per turmas ſuas, tu & Aaron. 4. Eruntque vobiſcum principes tribuum ac domorum in cognationi-
bus ſuis, 5. quorum iſta ſunt nomina: De Ruben, Eliſur filius Sedeur. 6. De Simeon, Salamiel filius
Suriſaddai. 7. De Juda, Nahaſſon filius Aminadab. 8. De Iſſachar, Nathanael filius Suar. 9. De
Zabulon, Eliab filius Helon. 10. Filiorum autem Joſeph, de Ephraim, Eliſama filius Ammiud. de
Manaſſe, Gamaliel filius Phadaſſur. 11. De Beniamin, Abidan filius Gedeonis. 12. De Dan, Ahiezer
filius Amiſaddai. 13. De Aſer, Phegiel filius Ochran. 14. De Gad, Eliaſaph filius Duel. 15. De
Nephthali, Ahira filius Enan. 16. Hi nobiliſſimi principes multitudinis per tribus & cognationes ſuas,
& capita exercitus Iſrael: 17. quos tulerunt Moyſes & Aaron cum omni vulgi multitudine: 18. & con-
gregaverunt primo die menſis ſecundi, recenſentes eos per cognationes, & domos, ac familias, & capita,
& nomina ſingulorum, a vigeſimo anno & ſupra. 19. ſicut præceperat Dominus Moyſi. Numerati-
que ſunt in deſerto Sinai. 20. De Ruben primogenito Iſraelis per generationes & familias ac domos
ſuas, & nomina capitum ſingulorum, omne quod ſexus eſt maſculini à vigeſimo anno & ſupra, proce-
dentium ad bellum, 21. quadraginta ſex millia quingenti. 22. De filiis Simeon per generationes ac
familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt per nomina & capita ſingulorum, omne quod
ſexus eſt maſculini à vigeſimo anno & ſupra, procedentium ad bellum. 23. Quinquaginta novem
millia trecenti. 24. De filiis Gad per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum re-
cenſiti ſunt per nomina ſingulorum à viginti annis & ſupra omnes qui ad bella procederent, 25.
quadraginta quinque millia ſexcenti quinquaginta. 26. De filiis Juda per generationes & familias
ac domos cognationum ſuarum, per nomina ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes
qui poterant ad bella procedere, 27. recenſiti ſunt ſeptuaginta quatuor millia ſexcenti. 28.
De filiis Iſſachar, per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum, per nomina

Digitized by Google

ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui ad bella procederent, 29. recenſiti ſunt quinquaginta quatuor millia quadringenti. 30. De filiis Zabulon per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt per nomina ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere, 31. quinquaginta ſeptem millia quadringenti. 32. De filiis Joſeph, filiorum Ephraim per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt per nomina ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere, 33. quadraginta millia quingenti. 34. Porrò filiorum Manaſſe per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt per nomina ſingulorum à viginti annis & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere, 35. triginta duo millia ducenti. 36. De filiis Beniamin per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt nominibus ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra omnes qui poterant ad bella procedere, 37. triginta quinque millia quadringenti. 38. De filiis Dan per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt nominibus ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere. 39. Sexaginta duo millia ſeptingenti. 40. De filiis Aſer per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt per nomina ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere, 41. quadraginta millia & mille quingenti. 42. De filiis Nephthali per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt nominibus ſingulorum à vigeſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad bella procedere, 43. quinquaginta tria millia quadringenti. 44. Hi ſunt, quos numeraverunt Moyſes & Aaron, & duodecim principes Iſrael, ſingulos per domos cognationum ſuarum. 45. Fueruntque omnis numerus filiorum Iſrael per domos & familias ſuas à vigeſimo anno & ſupra, qui poterant ad bella procedere, 46. ſexcenta tria millia virorum quingenti quinquaginta. 47. Levitæ autem in tribu familiarum ſuarum non ſunt numerati cum eis. 48. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 49. Tribum Levi noli numerare, neque ponas ſummam eorum cum filiis Iſrael: 50. ſed conſtitue eos ſuper tabernaculum teſtimonii, & cuncta vaſa ejus, & quidquid ad ceremonias pertinet. Ipſi portabunt tabernaculum & omnia utenſilia ejus: & erunt in miniſterio, ac per gyrum tabernaculi metabuntur. 51. Cùm proficiſcendum fuerit, deponent Levitæ tabernaculum: cùm caſtra metandum erigent, quiſquis externorum acceſſerit, occidetur. 52. Metabuntur autem caſtra filii Iſrael unuſquiſque per turmas & cuneos atque exercitum ſuum. 53. Porrò Levitæ per gyrum tabernaculi figent tentoria, ne fiat indignatio ſuper multitudinem filiorum Iſrael, & excubabunt in cuſtodiis tabernaculi teſtimonii. 54. Fecerunt ergo filii Iſrael juxtà omnia quæ præceperat Dominus Moyſi.

VERS. 1. *Dominus, id eſt angelus Domini*

LOCUTUSQUE EST DOMINUS] putà angelus Dei perſonam gerens: nam omnia hæc per angelum eſſe dicta & geſta, oſtendi Exodi 3. v. 2. & Levit. 1. v. 1. Utitur enim Deus angelis quaſi adminiſtratoriis ſpiritibus, ut per eos illuminet homines. hic enim congruus & ſuavis eſt ordo divinæ providentiæ. Licet ergo populus ipſum Deum cum Moſe collocutum, eique immediatè hæc præcepta tradidiſſe exiſtimaret: Moſes tamen ex continuo cum eo colloquio, tandem intellexit non eſſe Deum, ſed angelum Dei. Agebat enim cum eo aſſiduè & familiariſſimè. ita Abul. Poſtquam ergo Moſes agnovit eum eſſe angelum, eum non adoravit latria, ſed in adoratione hac mentem ad Deum angeli Dominum direxit. Itaque angelus hic vocatur Dominus, tùm quia Dominum repræſentabat, tùm quia populus putabat eum non eſſe angelum, ſed Dominum. Vide dicta Exodi 20. v. & 2.

IN DESERTO SINAI] Omnia enim hæc à c. primo uſque ad cap. 10. v. 11. facta ſunt in 12. manſione quæ fuit in Sina, uti oſtendi Exodi 19. v. 1.

IN TABERNACULO] Non ergo in oſtio tabernaculi in conſpectu plebis (uti alias loquendo) hic cum Moſe loquebatur Deus, id eſt angelus Dei, ſed ex ipſo Sancto ſanctorum, putà ex propitiatorio, ut patet cap. 7. v. ult.

VERS. 2. TOLLITE SUMMAM UNIVERSÆ CONGREGATIONIS FILIORUM ISRAEL] q. d. Accipite, ſive inite numerum omnium Hebræorum, ſive Iſraelitarum: Hebraicè eſt, *ſeu ertu*, id eſt *tollite caput*, hoc eſt capitum, ſeu numerate capita omnia Hebræorum. Septuag. vertunt, λάβετε ἀρχὴν, accipite imperium, ditionem & latitudinem populi, hoc eſt, numerate populum, ut videatis quouſque ſe extendat ejus imperium & vires. nã in populi numero & multitudine conſiſtit & terminatur populi imperium, juriſdictio & robur.

Ter Hebræi numerati ſunt in deſerto. Nota: Ter in deſerto numeratus eſt populus: Primò, in Sina ante fabricam tabernaculi, pro contributione ad eamdem faciendam, Exodi 38. 25. Secundò, paucis poſt eam menſibus, ſcilicet poſt fabricatum & erectum tabernaculum, idque ob cauſam mox dicendam. De hoc ſecundo cenſu agitur hoc cap. Unde & idem populi hic

A eſt numerus cum eo, qui fuit in priore cenſu, Exodi 38. 25. Licet enim inter utrumque cenſum cæſa ſint 23. millia, ob adoratum vitulum aureum, tamen alii totidem interim eorum loco ſubintrarunt, qui videlicet paucis hiſce menſibus annum vigeſimum expleverant. Tertiò, poſt multos annos numeratus eſt Iſrael, non in Sinai, ſed in campeſtribus Moab, idque ad diſtribuendam eis terram promiſſam, quam jam jam ingreſſuri erant, de quo agetur inferiùs cap. 26.

Quæres, cur hic poſt paucos menſes iteratus ſit populi cenſus? Reſpondeo, Id factum eſt Primò, ad caſtra Hebræorum, quæ brevi ex Sina movenda erant, & aciem bellatorum meliùs & ordinatiùs inſtruendam. Secundò, ut cenſus & numerus multitudinis cujuſque tribus certò & exactè conſtaret; ad hoc, ut ordinata & apta fieret tribuum omnium in caſtris, circa tabernaculum jam recenter erectum diſpoſitio & diſtributio. *Cur hic numerentur Hebræi?*

Nota Secundò. In hac numeratione ſinguli numerati perſolverunt dimidium ſiclum. ita enim juſſerat Dominus Exodi 30. v. 12.

Nota Tertiò. Nulli proſelyti, nulli Ægyptii, aut ex

B aliis gentibus oriundi; quorum magna inter Hebræos erat multitudo, ut patet Exodi 12. 38. hic numerantur; ſed ſoli & omnes Iſraelitæ maſculi (exceptis Levitis) qui annum vigeſimum compleverant. Quare nec pueri, nec fœminæ numerati ſunt, quia ob imbecilliorem vel ætatem vel ſexum ab bella inepti, divinis calculis apti non ſunt habiti, ait Origenes homil. 1. ubi & hujuſce rei hanc tropologicam cauſam aſſignat: *Donec, inquit, inſtrabilem noſtrum vel puerilis, vel lubricum ſenſum, vel fœmineos & reſolutam ſegnitiem, vel Ægyptios & barbaros mores gerimus, liberè apud Deum in ſancto & conſecrato numero non meremur. Illi verò enim apud Salomonem dicuntur eſſe qui pereunt, numerati autem omnes qui ſalvantur*; putà qui cum hoſte bellant, decertant & vincunt. *Hinc ſcit ait Chriſtus: Veſtri capilli capitis omnes numerati ſunt; & Pſaltes: Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat.* *Pueri & fœminæ nõ numerantur, cur? Tropolog.*

VERS. 3. A VIGESIMO ANNO ET SUPRA] Quia ab hoc anno ætas bellatorum incipit, indeq; porrigitur ad annum ſexageſimum, & ſubinde ulteriùs. Omnes enim & ſoli illi hic numerantur, qui poterant ad bella procedere, ut patet

in enumeratione ſingularum tribuum. quare planè decrepiti, v. g. octogenarii, non fuerunt hic annumerati, licet id velit Abulenſ.

Omnes Hebræi in deſerto fuerunt integri & fortes.

OMNIUM VIRORUM FORTIUM) Hinc patet omnes Iſraelitas mira Dei providentia in deſerto fuiſſe fortes, neminem debilem, neminem ægrum. omnes enim numerati ſunt: omnes autem numerati fuerunt fortes, ut hic dicitur; & hoc eſt quod canit Pſaltes: *Non erat in tribubus eorum infirmus.*

VERS. 4. *Princeps tribus erat primogenitus.*

ERUNTQUE VOBISCUM PRINCIPES TRIBUUM] Princeps tribus erat primogenitus, qui ab ipſo capite tribus, ſive à patriarcha, v. g. à Juda, directè per lineam primogenitorum deſcendebat: ſimili modo principes familiarum, de quibus c. 26. erant primogeniti iſtius familiæ. Sic & nunc in nonnullis regnis, maximè in Scotia, Hibernia, Anglia principes familiarum ſunt primogeniti, & qui ab his primò deſcendunt, eiſque quaſi ducibus tota familia in rebus civilibus, in bellis, imò & in injuriis ulciſcendis indivulsè adhæret.

In caſtris enim tota penè vis belli conſiſtit in duce & principe. Unde melior & *formidoloſior eſt exercitus cervorum duce leone, quàm leonum duce cervo.* Braſidas apud Thucydidem, *tria requirebat in bono milite; velle, vereri, obedire: ita in duce tria requiruntur, ſapientia, fortitudo, vigilantia.* Unde Carolus V. aiebat, ſe in caſtris optare ducem Italum: Itali enim vigiles ſunt, ſagaces & animoſi. Tales ſæpè ſunt, vel præſumuntur eſſe primogeniti: quare hic in duces eliguntur.

Excipe hic principes Levitarum: hi enim non erant ſemper primogeniti, ſed ad placitum conſtituebantur. id colligitur ex eo, quòd Eliſaphan princeps Caathitarum patrem habuit Oziel, minimum natu filiorum Caath, filii Levi, ut patet hic cap. 3. v. 19. & 30.

Allegoricè & Tropolo. hi 12. principes repræſentarunt duodecim Apoſtolos viroſque Apoſtolicos, qui totum Iſraelem, id eſt omnes Gentes, ex Ægypto, id eſt ex anguſtiis peccati, eduxerunt; à Pharaone, id eſt diabolo, liberarunt, atque in Chanaan, id eſt cælum, deduxerunt. Ita Thomas duxit Indos, Andreas Achivos, Joannes Aſianos, Thadæus Meſopotamios, Chananæus Ægyptios, Bartholomæus Armenios. hi nobis ſint ſtimuli. Audiant ſacerdotes, audiant Theologi, audiant Paſtores & Prælati, audiant Religioſi S. Chryſoſtomum homil. 47 in Matth. *Si duodecim homines*, inquit, *putà Apoſtoli, totam penè farinam orbis fermentarunt; animo verſa, quanta ſit noſtra malignitas atque ignavia, qui cum jam innumeri ſimus, has gentium reliquias convertere non poſſumus, qui vel mille mundis ſatisfacere deberemus.*

Reſpice nos ex alto Domine Jeſu, emitte in nos ignem, quem veniſti mittere in terram, & voluiſti vehementer accendi. Miſiſti hunc ignem, ut alios taceam, in S. Xaverium, ut duceret Indos & Japonios; in Gaſparem Barzæum, ut duceret Armuzios; in Andream Oviedo, ut duceret Abaſſinos, in Matth. Riccium, ut duceret Sinas; in Joſephum Anchieta, ut duceret Braſilios: emitte eumdem in nos.

O Societas Jeſu (liceat enim filio matrem dulciſſimam alloqui, cui ſe & omnia ſua debet) quæ regnum Jeſu toto orbe propagare ſatagis, quæ ſpiritum Jeſu Apoſtolicum à Deo accepiſti; quæ terras & maria permeas uſque ad Sinas & Indos; quæ coſmopolitam te reputas; quæ famem, ſitim, æſtus, frigora, naufragia, perſecutiones, mortes, martiria pro Jeſu fortiter ſubis; quæ aurea charitatis alis gentes barbaras, pauperes, miſeras complecteris; quæ innumera animarum millia in infernum ruentia liberas, & in cælum traducis. Macte animo: perge quò pergis: age fortiter quod agis non parcas ſudori, ſanguini, vitæ tuæ: *intende, proſpere procede, & regna.* Erit fructus labori tuo: erit merces operi tuo, & merces magna nimis cum poſt te greges animarum ſalvandarum ducta, quæ tibi in omnem æternitatem, coram Deo & angelis, ſalutem ſuam acceptam ferent.

Ardua per præceps gloria vadit iter.

VERS. 5. *Ordo thori ſervatur in hoc numero.*

DE RUBEN] Nota. Tribus & patriarchæ, putà 12. filii Jacob hic recenſentur ordine thori, ut ſcilicet primò numerentur filii primæ uxoris Jacob, puta Liæ, ſcilicet Primò, Ruben; Secundò, Simeon; Tertiò, Juda; Quartò, Iſſachar; Quintò, Zabulon: deinde Rachelis, ſcilicet Sextò, Ephraim; Septimò, Manaſſe; Octavò, Beniamin: tertiò ancillarum, ſcilicet Nonò, Dan; Decimò, Aſer; Undecimò, Gad; Duodecimò, Nephthali. Ubi Nota, confuſum eſſe ordinem in Nephthali: nam Nephthali, uti & Dan, filius erat Balæ, ac conſequenter præponendus erat Aſer & Gad, filiis Zelphæ. tertia enim Jacobi uxor fuit Bala, quam ei pro ſe ſubſtituit Rachel, utpote ſterilis: quarta verò Jacobi uxor fuit Zelpha, quam Jacobo addidit Lia, cùm parere deſineret.

Alius autem tribuum eſt ordo paulò pòſt v. 20. & ſeq. ubi initur numerus capitum in ſingulis tribubus: ibi enim deſcribitur ordo metationis caſtrorum, quem quæque tribus habebat circa tabernaculum. Unde ibi primi ſunt Ruben, Simeon & Gad, qui ad Meridiem tabernaculi caſtra ſua metabantur: ſecundi ſunt Judas, Iſſachar & Zabulon. qui erant ad Orientem tabernaculi: tertii ſunt filii Rachelis, putà Ephraim, Manaſſe & Beniamin, qui erant ad Occidentem tabernaculi: quarti ſunt Dan, Aſer & Nephthali, qui erant ad Septemtrionem tabernaculi. de quo plura cap. ſequenti.

VERS. 9.

FILIORUM AUTEM JOSEPH DE EPHRAIM] Nota. Tribus Joſeph fuit à Jacobo patre in duas diviſa, ſcilicet in Ephraim & Manaſſe, qui fuerunt duo Joſephi filii, ab avo Jacobo adoptati, uti dixi Geneſ. 48. v. 5.

Ephraim ſucceſſit Joſepho; Manaſſe Levi.

Rurſum, Ephraim hic præponitur Manaſſe, quia ei ab avo Jacobo prælatus eſt Geneſ. 48. 19. ideoque Joſephus lib. 3. Antiq. c. 11. ait Ephraim ſucceſſiſſe patri, eſſeque & vocari tribum Joſeph: Manaſſe verò ſurrogatum eſſe Levi ad explendum numerum 12. tribuum, juxta 12. filios Jacobi. Hi enim fuerunt 12. patriarchæ, id eſt duodecim capita & principes tribuum ex ſe progenitarum. nam Levi hic & alibi non numeratur, ut patet v. 49.

VERS. 16.

HI NOBILISSIMI] Hebr. קריאי העדה *kerie haeda* (quos Hiſpani ſimili voce nuncupant *criados del Rey*) id eſt, vocati congregationis, qui ſcilicet è tribu à Moſe evocati & ſelecti ſunt in principes tribuum, quique ab eo evocari ſolebant ad concilium, in quo de communi populi & tribuum bono tractabatur. Ita Vatabl. & Oleaſt. Chald. vertit, *hi nuncupati congregationis*, id eſt hi illuſtres & famoſi, utpote principes tribuum.

Vocati 12. principes fuerunt typus vocationis 12. Apoſtolorum.

Tripliciter ergo hi 12. principes dicuntur *Kerie*, id eſt *vocati*. Primò, quia vocati fuerunt à Deo & Moſe, ut eſſent principes & duces populi per deſertum in Chanaan. Secundò, quia vocabantur ad ſenatum & concilium. Tertiò, *vocati*, id eſt nominati, famoſi, inſignes, illuſtres in populo. Huc alludit S. Paulus quando Rom. 1. v. 1. & ſæpè alibi ait: *Paulus vocatus Apoſtolus*. Hi enim 12. principes tribuum fuerunt typus duodecim Apoſtolorum. Unde Primò, ſicut hi vocati ſunt à Moſe ad principatum, ita Apoſtoli vocati ſunt ad apoſtolatum, id eſt principatum Eccleſiæ. Secundò, ſicut hi erant ſenatus & concilium Synagogæ, ita Apoſtoli Eccleſiæ. Tertiò, ſicut hi erant vocati, id eſt nominati & famoſi, ita & Apoſtoli.

VERS. 17.

QUOS TULERUNT MOYSES ET AARON CUM OMNI VULGI MULTITUDINE] *Tulerunt*, id eſt conſcripſerunt & convocarunt tamquam populi primates & principes. Hebr. Chald. & Septuag. *τὸ vulgi multitudine*, ad ſequ. verſum referunt, ſed eodem ferè ſenſu. Sic enim habent: *Et accepit Moſes & Aaron viros illos, quos vocarunt*, vel *declararunt per nomina.* punctum. *& omnē congregationē congregaverunt primo die menſis*, &c.

VERS. 20.

PER GENERATIONES, ET FAMILIAS AC DOMOS SUAS] Generatio, ſive cognatio hic communis eſt ad familiam & domum: vox ergo *&*, hic ſignificat, *id eſt*. q. d. *per generationes*, id eſt per familias & domos. Familia enim amplam generationem, ſive cognationem ſignificat, & plures ſub ſe domos complectitur: domus verò eſt particularis quælibet familia, ſive cognatio.

Hoc ergo ordine factus eſt hic populi cenſus, ut primò Moſes & Aaron inirent numerum familiarum cuiuſque tribus: deinde numerarent omnes domos, ſive particulares familias cuiuſque communis familiæ, ſive cognationis: tertiò numerarent capita cuiuſque domus.

VERS. 47. *Levitæ poterant pugnare.*

LEVITÆ AUTEM IN TRIBU FAMILIARUM SUARUM NON SUNT NUMERATI CUM EIS] Non quòd Levitis ad bellum procedere, & pugnare vetitū eſſet: contrarium enim patet in Machabæis, qui cùm Levitæ eſſent, fuerunt tamen pugnaciſſimi; & in Levitis qui

Digitized by Google

cum Moſe ucciderunt adoratores vituli aurei Exodi 32.28 Nec enim Levitæ veteris legis talia ſacra tractabant, qualia tractant ſacerdotes legis novæ, qui proinde bello & ſanguinis effuſione abſtinere debent: ſed quòd in caſtrorum metatione Levitæ non collocarentur cum aliis tribubus; eò quòd circa ipſum tabernaculum eius miniſteriis deputati verſarentur, ut patet verſ. 50. ideoque à 12. tribubus ſecreti eſſent, tamquam pars & tribus Domini, eius ſervitio dicata.

Cur ergo hic non numerantur.

VERS. 50. ET QUIDQUID AD CÆREMONIAS PERTINET] id eſt, omnia vaſa, omniſque ſupellex pertinens ad cultum, ritus & miniſteria tabernaculi: unde hebr. eſt, *& quidquid ad illud*, ſcilicet tabernaculum, pertinet.

AC PER GYRUM TABERNACULI METABUNTUR] Per tabernaculum hic ſimul eius atrium intellige. q.d. Levitæ circa atrium, quaſi cuſtodes & miniſtri eius, caſtra ſua metabuntur, ne alii, utpote laici, ad atrium & tabernaculum propiùs caſtra metentur, idque ad atrii & tabernaculi, Deique ipſius cultum & reverentiam.

Erant ergo Moſes & Aaron ad oſtium tabernaculi, putà ad Orientem: Gerſonitæ verò ad Occidentem tabernaculi; Meraritæ ad Aquilonem; Caathitæ ad Meridiem, ut dicetur cap. 3. hiſce deinde undequaque ſe circumfundebant 12. tribus.

VERS. 51. CUM CASTRA METANDUM] cùm caſtra locanda & figenda erunt: opponitur enim metatio caſtrorum profectioni eorumdem.

QUISQUIS EXTERNORUM ACCESSERIT, OCCIDETUR] q.d. Si aliquis qui non eſt de tribu Levi acceſſerit, ut figat caſtra cum Levitis, juxta atrium; aut tabernaculum deponere & erigere, vel portare præſumpſerit, occidetur, vel à judice, vel à Deo peculiari vindicta. Statuit hoc Deus, ut dixi, ob reverentiam loci ſacri, putà tabernaculi, quod erat quaſi templum mobile Hebræorum per deſertum. Unde ſubdit: *Ne fiat indignatio ſuper multitudinem filiorum Iſrael*, ſi videlicet ipſi contra mandatum hocce meum ad atrium tabernaculi accedere, & caſtra metari præſumant.

VERS. 52. PER TURMAS ET CUNEOS) Hebr. *per vexilla ſua*, de quibus cap. ſequenti.

VERS. 53. ET EXCUBABUNT IN CUSTODIIS TABERNACULI TESTIMONII) q.d. Levitæ vigilanter cuſtodient tabernaculum, eiuſque vaſa, maximè ne quis exterorum accedat, aut illud polluat. Dicitur *tabernaculum teſtimonii*, id eſt legis, quia continebat tabulas lapideas divinæ legis, ſive decalogi, uti dixi Exodi 25.16

Allegoricè Iſraelitæ, & duodecim eorum tribus ſignificant fideles omnium gentium, qui numerati ſunt & inſcripti catalogo Eccleſiæ, ac libro vitæ, ſaltem inchoatè.

Allegor. duodecim tribus ſunt omnes fideles Eccleſiæ

A Huc alludit Chriſtus Matth. 19. 28. ubi ait Apoſtolos judicaturos 12. tribus Iſrael, id eſt omnes fideles omnium gentium. & S. Paulus Rom. 9. 8. ubi docet fideles quoſvis eſſe Iſraelitas, & filios Abrahæ, non ſecundùm carnem, ſed ſecundùm ſpiritum. Et S. Johan. Apoc. 21. v. 10. & 12. ubi vidit Jeruſalem novam deſcendentem de cœlo, habentem portas 12. & eis inſcripta nomina 12. tribuum Iſrael. nam 12. tribus ſignificant univerſitatem Sanctorum: duodenarius enim eſt numerus perfectus, ideoque eſt ſymbolum univerſitatis. de hoc plura dicam c. 2. v. 2. q. 3.

Tropol. ſingulorũ hic numeratorum.

Tropol. Rupertus, Hæc, inquit, nomina omnium noſtrum profeſſionem ſignificant, qui in præſenti vita currimus, atque non in nube & mari, ſed in eo quod per hæc ſignificatum eſt, baptizati ſumus, ac ſpiritualem eſcam manducamus, & ſpiritualem potum bibimus de petra, quæ jam non in figura, ſed in veritate eſt Chriſtus. *Ruben* ergo eſt, qui multos Deo parit filios. Ruben enim heb. idem eſt, quod videns filios. *Eliſur*, idem eſt, quod pater meus fortis. *Sedeur* idem eſt, quod uberum lux. *Simeon* eſt audiens triſtitiam, vel obediens. *Salamiel* idem eſt, quod B retribuens mihi Deus, vel pax mea Deus. *Suriſaddai* eſt continens ubera mea, vel fortis meus Dominus. *Judas* eſt confeſſio. *Nahaſſon* eſt ſerpentinus (prudens ut ſerpens) vel augurium. *Aminadab* eſt populi mei ſpontaneus. *Iſſachar* eſt merces. *Nathanael* eſt donum Dei. *Suar* eſt puſillus. *Zabulon* eſt habitaculum fortitudinis, vel doloris. *Eliab* eſt Deus meus pater. *Helon* eſt exercitus fortitudo. *Joſeph* eſt augmentum. *Ephraim* eſt frugifer, vel creſcens. *Eliſama* idem eſt, quod Deus meus audivit. *Ammiud* eſt populus meus inclytus *Manaſſe* eſt oblivio. *Gamaliel* eſt retributio Dei. *Phadaſſur* eſt redemptio fortis. *Beniamin* eſt filius dextræ. *Abidan* eſt pater meus judex *Gedeon* eſt ſucceſſio iniquitatis. perperam enim Rup. ex S. Hieron. in Nomin. Heb. (qui liber non videtur eſſe S. Hieron. aut certè hæc, & ſimilia parum congrua, ei à ſciolo aliquo inſerta ſunt) Gedeon putat idem eſſe, quod tentatio iniquitatis. *Dan* eſt judicium. *Abiezer* eſt frater meus adiutor. *Ammiſaddai* eſt populus meus ſufficiens. *Aſer* eſt beatus. *Phegiel* idem eſt, quod, occurre mihi Deus. *Ochran* idem eſt, quod, turbavit eos, putà infernales poteſtates. *Gad* eſt accinctus. *Eliaſaph* idem eſt, quod, Deus meus congre- C gavit. *Duel* idem eſt, quod, cognoſcite Deum. *Nephthali* eſt diſtorquens vel luctans. Rupert. ex S. Hier. Nephthali, ait, idem eſt quod פתה לי *pata li*, id eſt dilatavit me. Verùm hæc non eſt origo nominis Nephthali, ſed prior jam dicta, ut patet Gen. 30. 8. *Ahira* eſt fratris mei amicus. *Henan* eſt nubes. Tales debent eſſe veri Iſraelitæ; filii Abrahæ, putà fideles, maximè Principes & Prælati Eccleſiæ, quibus hæc omnia ſigillatim adaptat Rabanus.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Diſponuntur caſtra duodecim tribuum Iſrael circa tabernaculum, per quatuor mundi plagas, in quatuor acies: quo tropologicè ſignificatur, reges, principes, & quoſlibet fideles Eccleſiam protegere & propugnare debere.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron dicens: 2. Singuli per turmas, ſigna, atque vexilla,
& domos cognationum ſuarum, caſtra metabuntur, filii Iſrael, per gyrum tabernaculi fœderis.
3. Ad Orientem Judas figet tentoria per turmas exercitus ſui: eritque princeps filiorum eius Nahaſſon
filius Aminadab. 4. & omnis de ſtirpe eius ſumma pugnantium, ſeptuaginta quattuor millia ſexcen-
ti. 5. Juxta eum caſtrametati ſunt de tribu Iſſachar, quorum princeps fuit Nathanael filius Suar. 6.
& omnis numerus pugnatorum eius, quinquaginta quattuor millia quadringenti. 7. In tribu Zabu-
lon princeps fuit Eliab filius Helon. 8. omnis de ſtirpe eius exercitus pugnatorum, quinquaginta
ſeptem millia quadringenti. 9. Univerſi qui in caſtris Judæ annumerati ſunt, fuerunt centum octo-
ginta ſex millia quadringenti & per turmas ſuas primi egredientur. 10. In caſtris filiorum Ruben ad
meridianam plagam erit princeps Eliſur filius Sedeur, 11. & cunctus exercitus pugnatorum eius qui
numerati ſunt, quadraginta ſex millia quingenti. 12. Juxta eum caſtrametati ſunt de tribu Simeon:
quorum princeps fuit Salamiel filius Suriſaddai. 13. & cunctus exercitus pugnatorum eius qui nu-
merati ſunt, quinquaginta novem millia trecenti. 14. In tribu Gad princeps fuit Eliaſaph filius
Duel. 15: & cunctus exercitus pugnatorum eius qui numerati ſunt, quadraginta quinque millia
ſexcenti quinquaginta. 16. Omnes qui recenſiti ſunt in caſtris Ruben, centum quinquaginta
millia,

Digitized by Google

millia ; & mille quadringenti quinquaginta per turmas ſuas: in ſecundo loco proficiſcentur. 17. Levabitur autem tabernaculum teſtimonii per officia Levitarum & turmas eorum. quomodo erigetur, ita & deponetur. Singuli per loca & ordines ſuos proficiſcentur. 18. Ad occidentalem plagam erunt caſtra filiorum Ephraim, quorum princeps fuit Eliſama filius Ammiud. 19. cunctus exercitus pugnatorum eius, qui numerati ſunt, quadraginta millia quingenti. 20. Et cum eis tribus filiorum Manaſſe, quorum princeps fuit Gamaliel filius Phadaſſur. 21. cunctuſque exercitus pugnatorum eius qui numerati ſunt triginta duo millia ducenti. 22. In tribu filiorum Beniamin princeps fuit Abidan filius Gedeonis. 23. & cunctus exercitus pugnatorum eius qui recenſiti ſunt, triginta quinque millia quadringenti. 24. Omnes qui numerati ſunt in caſtris Ephraim, centum octo millia centum per turmas ſuas: tertii proficiſcentur. 25. Ad Aquilonis partem caſtrametati ſunt filii Dan: quorum princeps fuit Ahiezer filius Ammiſaddai. 26. cunctus exercitus pugnatorum eius qui numerati ſunt, ſexaginta duo millia ſeptingenti. 27. Juxta eum fixere tentoria de tribu Aſer: quorum princeps fuit Phegiel filius Ochran. 28. cunctus exercitus pugnatorum eius qui numerati ſunt, quadraginta millia & mille quingenti. 29. De tribu filiorum Nephthali princeps fuit Ahira filius Enan. 30. cunctus exercitus pugnatorum eius, quinquaginta tria millia quadringenti. 31. Omnes qui numerati ſunt in caſtris Dan, fuerunt centum quinquaginta ſeptem millia ſexcenti: & noviſſimi proficiſcentur. 32. Hic numerus filiorum Iſrael, per domos cognationum ſuarum & turmas diviſi exercitus, ſexcenta tria millia quingenti quinquaginta. 33. Levitæ autem non ſunt numerati inter filios Iſrael. ſic enim præceperat Dominus Moyſi. 34. Feceruntque filii Iſrael, juxta omnia quæ mandaverat Dominus. Caſtrametati ſunt per turmas ſuas, & profecti per familias ac domos patrum ſuorum;

Vers. 2.

SINGULI PER TURMAS; SIGNA ATQUE VEXILLA, ET DOMOS COGNATIONUM SUARUM CASTRAMETABUNTUR) Hebr. *ſinguli juxta vexillum ſuum, in ſignis domus patrum ſuorum caſtrametabuntur*. Unde videtur quòd præter vexillum unum commune uni aciei, fuerint alia quoque vexilla ſpecialia domorum, id eſt familiarum, vel potiùs tribuum ſingularum. quælibet ergo tribus præter unum commune & archiducale, videtur inſuper aliud proprium habuiſſe vexillum.

Quæſtio prima, quomodo tribus duodecim diſpoſitæ circa tabernaculum.

Quæres Primò; quomodo hæc diſpoſitio caſtrorum, & tribuum 12. circa tabernaculum ſit facta? Pro reſponſione Nota, tabernaculum, & atrium ambiens tabernaculum, quadratum, vel potiùs quadrangulum fuiſſe. Nam atrium in longitudine habebat cubitos centum, in latitudine 50. latus ergo Meridionale & Septemtrionale (quæ erant latera longitudinis) habebant ſingula 100. cubitos. Unde ſequitur, caſtra Hebræorum circa atrium diſpoſita fuiſſe in quadrum, fuiſſeque quadrata, quæ caſtrorum figura eſt optima, inquit Veget. tractans de re militari.

Tradunt Hebræi, Iſraelitas ita caſtrametatos fuiſſe circa tabernaculum, ut unum milliare interfuerit, hoc eſt ſpatium mille paſſuum, idque tum reverentiæ, tum ſpatii & commoditatis cauſa, & hoc fuiſſe iter ſabbati, quo in ſabbato non licebat ulteriùs progredi. Quod ſi verum eſt, magna fuit & multorum milliarium hæc caſtrorum Iſraelis expanſio in deſerto. Sic juſſit Deus, ut arca præcederet caſtra in tranſitu Jordanis ad ſpatium cubitorum bis mille, Joſue 3. 4. Intellige hæc de caſtris laicorum, nam caſtra Levitarum cuſtodientium tabernaculum erant juxta ipſum circumcirca, uti & habitatio Moſis & Aaronis. nunc

Diſpoſitio Levitarum circa tabernaculum.

Dico, circa atrium erat primum quadratum, ſeu caſtra quadrata Levitarum, nimirum Moſes & Aaron erant ad Orientem, & ad ingreſſum atrii; Gerſonitæ erant ad Occidentem; Meraritæ ad Aquilonem, Caathitæ ad Meridiem. poſt hos erat ſecundum quadratum, ſeu caſtra quadrata aliorum Iſraelitarum, putà 12. tribuum, quæ diſtributæ erant circa atrium & caſtra Levitarum, ita ut ad quodque latus quadrati, ſive ad quamlibet mundi plagam diſpoſitæ eſſent tres tribus, ac conſequenter 12. tribus ita collocatæ faciebant 4. terniones ſive acies, atque in quolibet ternione ſive acie, prima erat tribus aliqua inſignior, quæ cæteris præibat, eratque quaſi archiducalis, ut ſcilicet hac ratione 4. tribus inſigniores, quaſi archiduces, munirent 4. corona & latera exercitus, à quibus cæteræ tribus, & caſtra omnia denominabantur; ut vexillum Ruben, verbi gratia, indicabat & denominabat omnia caſtra ad Meridiem ſita. Ruben enim ſenior erat Simeone & Gad aſſeclis ſuis ad Meridiem, & ita de cæteris. Itaque ad Orientem expanſum erat vexillum primæ aciei, putà archiducis Judæ, ſub quo ordine ſuo ad idem latus conſequebatur, primò

Diſpoſitio duodecim tribuum circa tabernaculum.

Iſſachar, deinde Zabulon. Ad Auſtrum erat vexillum Ruben; ſub quo ponè erat Simeon, deinde Gad. Ad Occidentem erat vexillum Ephraim, ſub quo ponè erat Manaſſes, deinde Beniamin. Ad Septemtrionem denique erat vexillum Dan, ſub quo ponè erat Aſer, deinde Nephthali. Ægyptios autem & Gentiles alios, qui Hebræos ex Ægypto ſecuti fuerant, veriſimile eſt his fuiſſe immixtos. Unde ſimul cum eis murmurare & murmur concitare ſolebant.

Prima in acie fuit tribus Iudæ, cur?

Nota. Inter omnes archiducalis & prima tribus ad Orientem ſita erat Judæ. Primò, quia hæc tribus erat numeroſior & fortior, ideoque regnum illi à Jacobo conſignatum eſt Gen. 49. 10. ut ſcilicet tribus hæc regia & fortiſſima ſuum regem faciliùs tueri poſſet. Secundò, quia ex hac tribu naſciturus erat Chriſtus. Ita Theodor. hic q. 3. Tribus verò Dan fuit ad Aquilonem, quia ab Aquilone panditur omne malum: ex Dan autem naſcetur peſſimus Antichriſtus. Ita Rupert. & Radulphus in 24. Levitici.

Nota Secundò. Hic quadratus tribuum ſitus & ordo tantùm erat tunc, cùm caſtra figebant: nam cùm ea movebant, alius erat ordo non enim agmine quadrato, ſed longo & extenſo ſingulæ tribus aliæ poſt alias ſeorſim incedebant, ut patebit v. 9.

Tropol. quomodo quiſque ſecundùm ſigna ſua, id eſt ordinem & gradum vocationis, gratiæ & ſtatus ſibi dati vivere, in eoque quietè ſeſe continere debeat, docet Origenes hic hom. 2.

Quæſt. Secunda, quæ inſignia habuerint vexilla quatuor archiducum? Reſp. habuiſſe effigiē leonis, hominis, bovis, & aquilæ.

Quæres Secundò, quæ & qualia inſignia habuerint hæc quatuor archiducum tribuum vexilla? Tradunt Hebræi & Rabbini ſcribentes in hoc caput, vexilla hæc habuiſſe effigies quatuor animalium, ſcilicet leonis, hominis, bovis, & aquilæ. Hebræos ſequitur Andreas Maſius in cap. 6. Joſue verſ. 9. ubi ſic ait: *Tradunt Hebræi primum vexillum primipilaris tribus Judæ cum ſuis habuiſſe effigiem leonis pro inſigni; ſecundum vexillum Rubenitarum habuiſſe hominis effigiem cum mandragoris, quas ad matrem attulerat Ruben Gen. 30. 14. Tertium vexillum Ephraim habuiſſe imaginem bovis; quartum Danitarum habuiſſe effigiem aquilæ. Quæ ſanè apto typo ſignificabant propitiatorium noſtrum, ſcilicet Chriſtum, arcamque eius, ſcilicet Eccleſiam, quæ inter hæc quatuor vexilla ſita erat, per quatuor Evangeliſtarum ſigna ad omnes mundi plagas diffundenda eſſe.* Idem docent Vilalpando de Templo tom. 2. p. 2. lib. 5. diſp. 2. cap. 29. & Hieron. Prado in cap. 1. Ezech. pag. 44. qui ex Hebræis ita hæc deſcribit: *Singuli duces tribuum propria geſtabant inſignia, parentum ſcilicet ſtemmata in vexillis depicta. Ad Orientem ergo, ſupra papilionem Naaſſon primogeniti Iudæ colluxebat vexillum viridis coloris, quem ſibi colorem aſſumpſit, quoniam in viridi lapillo, ſmaragdo ſcilicet, parentis Iudæ nomen erat exaratū in Rationali pontificis, hoc eſt in bulla eius pectorali, in qua viſebatur jus civilitatis & nobilitatis Iſraelitarū, putà ſingularū 12. tribuum. in quo vexillo depi-*

ctus erat leo, ſtemma & hieroglyphicum parentis Judæ; nam hunc leoni comparaverat Jacob dicens: Catulus leonis Juda. Ad Meridiem, ſupra tentorium Eliſur filii Ruben eminebat vexillum rubrum, referens colorem ſardii, in quo erat nomen patris, putà Ruben, ſcriptum in Rationali: ſymbolum autem in hoc vexillo depictum viſebatur humanum caput, eò quòd Ruben eſſet primogenitus & familiæ caput. Ad Occidentem, ſurgebat in altum ſupra tentorium Eliſama filii Ephraim vexillum aureum, in quo exaratum viſebatur caput vituli (eò quòd avus eius Joſeph per viſionem vitulorum, ſive boum prædixiſſet, & providiſſet fami Ægypti; unde & Ægyptii eum ſpecie bovis colnerunt, vocaruntque Apin vel Serapin, uti dixi Gen. 41. in fine; unde & Moſes poſtea Deuter. 33. 17. benedicens tribum Joſeph, putà Ephraim, ait: Primogeniti tauri pulchritudo eius.) *Aureus verò ſplendor vexilli Ephraim æmulabatur fulgorem chryſolithi, in quo ſcriptum erat nomen Ephraim in Rationali. Ad Aquilonis plagam, fluctuabat ſupra tentorium Ahiezer filii Dan variegatum ſignum ex albo & rubro colore adinſtar iaſpidis* (ita Prado; ſed verius eſt, Dan in Rationali fuiſſe inſcriptum carbunculo, uti dixi Exodi 28. 18. adde, jaſpides ferè eſſe virides, non albos & rubros) *in quo cælatum erat nomen Dan in Rationali: huius ſtemma fuit aquila ſerpentibus inimica, ab archiduce vice ſerpentis electa: quoniam avus Jacob parentem Dan contulerat colubro, dicens, Fiat Dan coluber in via, ceraſtes in ſemita; cuius loco Ahiezer poſuit aquilam, quæ unguibus arreptum geſtaret colubrum, vel draconem. quod Lacedæmoniorum quoque fuit ſtemma, quo etiam ipſi obſignarunt literas ad Judæos conſanguineos ſuos tranſmiſſas, uti teſtatur Joſeph.* lib. 12. Antiq. c. 5. Sic apud Plutarchum legimus, aquilam C. Mario reditum cum ſumma gloria & triumpho portendiſſe, cùm anguem unguibus arreptum dilaceraſſet, & in aquas abieciſſet, atque inde occaſum verſus avolaſſet;

Dan præ colubro ſumpſit aquilam, cur?

Sic aquilæ clarum firmavit Juppiter omen,
Partibus intonuit cæli pater ipſe ſiniſtris.

Geſtarunt ergo hæ tribus gentilitia familiæ & parentum ſuorum ſtemmata pro inſigni & vexillo: unde in Hebræo hæc vexilla vocantur *ſigna patrum ſuorum*:

Porrò hæc inſignia quatuor animalium cenſet Prado ſignificari à Pſalte, pſalm. 67. cùm loquens de caſtris Hebræorum ait: *Animalia tua habitabunt* (id eſt habitabant) *in ea*, q.d. In tua hereditate, in tuis caſtris, in tuo populo, ò Domine, viſebantur olim in deſerto vexilla inſignita figuris quatuor animalium, putà hominis, leonis, aquilæ & vituli. Additque Prado, planè videri has quatuor animalium figuras deſumptas eſſe ex Cherubinis arcæ; Deus enim ſua attributa, maieſtatem, gloriam & triumphos per hæc quatuor animalia, quaſi ſtemmata ſua ſignificare voluit; ideoque ſuos Cherubinos ita fieri & fingi juſſit, ut horum quatuor animalium ſpeciem referrent, ut dixi Exodi 25. 18. hinc & eadem ad caſtra & populum ſuum, eorumque vexilla traduxit. Erant enim hæc Dei caſtra, quorum dux & princeps erat Deus ipſe.

Meritò ergo caſtrorum horum pulchritudinem admirans Balaam, cecinit Numer. 24. 5. *Quàm pulchra tabernacula tua Jacob, & tentoria tua Iſrael, ut valles nemoroſa, & horti juxta fluvios irrigui, & tabernacula quæ fixit Dominus*, &c.

Quæſt. tertia, quid myſticè hæc caſtra & vexilla ſignificent? Symbol. caſtra ſignificabant totum mundum, & duodecim ſigna Zodiaci.

Quæres Tertiò, quid myſticè hæc caſtra & vexilla ſignificent? Reſpondet Primò, ex Philone Vilalpandus, ſymbolicè in hiſce caſtris Dei totum mundum repræſentari, atque 12. tribuum inſignia ſignificare 12. ſigna Zodiaci. Judas enim leonis habet ſpeciem, Ruben aquarii, Ephraim tauri, Dan ſcorpii ab aquila apprehenſi. Vide cætera in idea & imagine ab eo expreſſa f. 470. ubi & per quatuor plagas & per quatuor acies, tam Levitarum, quàm caſtrorum, quatuor elementa ſignificari docet, ſcilicet per Moſen & Aaron, qui erant ad Orientem, ignem: per Gerſonitas, qui erant ad Occidentem, terram: per Caathitas, qui erant ad Meridiem, aerem: per Meraritas, qui erant ad Septentrionem, aquam.

Alleg. caſtra hæc ſunt Eccleſia.

Allegoricè, caſtra hæc ſignificant Eccleſiam Chriſti, de qua dicitur Cant. 6. 3. *Pulchra ut luna, electa ut ſol, terribilis ut caſtrorum acies ordinata.* hinc & Deus dicitur *ſabaoth*, id eſt acierum & exercituum. hac etiam de cauſa caſtra hæc erant circa tabernaculum, id eſt templum Dei illique commenſa erant, adeoque ipſa ſpeciem templi ſive eccleſiæ exhibebaot, ſicuti viciſſim ipſum templum ſpeciem caſtrotum referebat, Unde 2. Paral. 31. 2. dicitur Ezechias conſtituiſſe Levitas, qui *canerent in portis caſtrorum Domini* id eſt templi. Moſes ergo eſt Chriſtus, qui in medio duodecim Patriarcharum & tribuum, id eſt duodecim Apoſtolorum, in Judæa viſus eſt, adoratuſque ut verus creator cæli novi novæque terræ, quatuor ſtipatus veluti Cherubinis Evangeliſtis, quos ad quatuor mundi plagas evangelizare tranſmiſit. Hinc Cherubim habebant ſpeciem hominis leonis, bovis & aquilæ, per quæ quatuor Evangeliſtas adumbrari & depingi patet Apoc. 4. 7. idque paſſim Patres omnes docent.

Militum generoſorũ apophthegmata.

Archidamus teſte Plutarcho in Lacon. rogatus quantum regionis Spartani poſſiderent, reſpondit: *Quantum haſta pertingimus.* Ita Eccleſia tantum regionum occupat, quantum pugnando contra dæmones, infideles & impios ſubiugavit, ut poſſit dicere cum Jacobo: *Do tibi partem unam, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo*, Gen. 48. 22. hæc ergo ſunt caſtra, hæ acies Eccleſiæ. Agis rex cùm prohiberetur ad Mantineam pugnare, quòd hoſtes numero vincerent: *Neceſſe eſt*, inquit, *contra multos pugnet, qui multis vult imperare.* Ita Apoſtoli 12. contra totum orbem pugnantes, eum ſibi & Chriſto ſubdiderunt. Lacæna filio in bellum proficiſcenti porrigens ſcutum: *Hoc*, ait, *pater tuus ſemper ſervavit, itaque aut tu idem facito, aut peri.* Idem dicat nunc Eccleſia cuivis fideli. Alia cùm ſolemni pompæ coronata intereſſet, audiens filium in prælio victorem occubuiſſe, non detracta corona, ſed ractabunda proximis dixit: *Multò pulchrius eſt, o amica, vincentem in acie mortem oppetere, quam ſuperſtitem vincere*; Idem dicat Martyr, qui patiendo; idem doctor & concionator, qui laborando pro gloria Dei occumbit.

Econtrario Damatria filium ad ſe reverſum, quòd in bello timidè & indignè ſe geſſiſſet, interfecit. Lacæna alia ad filium fuga ſervatum ſcripſit: *Mala de te fama ſpargitur aut igitur hanc elue, aut vivere ceſſa.* Alia, cùm filii è prælio fugiſſent & ad ipſam venirent: *Quò*, inquit, *perfugere voluiſtis mala mancipia? an huc* (ventrem oſtendens) *unde exiſtis, redituri?* Alia filium è fuga adventantem cernens, rogavit, quo loco eſſent res patriæ; cumque is reſponderet, cives eſſe occiſos, regula cum occidit, dicens: *Ergo te infauſtæ rei nuntium illi miſerunt nobis!* Cùm quidam narraret matri fratrem honeſta morte occubuiſſe: *Nonne*, ait, *turpe eſt, te talis comitatus occaſionem amiſiſſe?* Quid jam dicat fidelis, quid miles in caſtris Eccleſiæ? dicat utique cum Machabæis: Moriamur fortiter in prælio, nec inferamus crimen gloriæ noſtræ. Dilatemus regnum Chriſti, toto orbe evangelizemus, ſi cadamus, ſi occidamus, Martyres reſurgemus.

Particulatim verò S. Ambroſius libr. 2. de Salomone c. 2. Chriſtum comparat aquilæ cum dracone pugnanti, quod fuit ſtemma Dan, dum ait: *Uti aquila ſerpentes devorat, & eorum venena calore concoquit interno: ita & Chriſtus Dominus noſter dracono prenſſo, id eſt diabolo lacerate, dum humanum ſibi corpus aſſumit, peccatum illud quod hominem tenebat obnoxium, tamquam perniciosum virus extinxit; ſicuti Apoſtolus ait, Et de peccato damnavit peccatum in carne ſua.*

Rabani apta & particularis allegoria.

Verùm aptiùs ſingula ſigillatim ita adaptat Rabanus hic: Hæc, inquit, caſtrorum acies eſt Eccleſia, tam novi, quàm veteris teſtamenti, Levitæ ſunt ſacerdotes & clerus. hi ſacra cuſtodiunt, & pro eis depugnant, eoſque ambit & protegit populus, qui à quatuor mundi plagis ad Eccleſiam venit, à ſingulis quatuor lateribus eſt trinitas tribuum, id eſt fides SS. Triositatis 12. principes ſunt 12. Apoſtoli, quorum precibus & doctrina munitur Eccleſia.

Ab Oriente eſt Judas, quia ex Juda ortus eſt Chriſtus, cuius nomen eſt Oriens, Rurſus per Orientem, ubi erat introitus tabernaculi, ſignificatur primitiva Eccleſia, & initium converſionis fidelium ad Chriſtum: hic eſt *Judas*, id eſt confeſſio; & *Iſſachar*, id eſt merces; & *Zabulon*, id eſt habitaculum fortitudinis: quia Confeſſores Chriſti in Eccleſiam, quæ Dei domus eſt fortiſſima, per Chriſtum introitum habeot, ut in ea pro mercede æterna laborent.

Plaga Auſtralis antiquam Dei plebem, olim à Deo illuſtratam ſignificat: hic eſt *Ruben*, *Simeon* & *Gad*: quia ſancti Patres qui iotuitum meotis ad voluntatem Dei Pa-

tris

Digitized by Google

tris videndam benè exacuerunt, obedientiæ ſtudium ritè illi impendebant, accingentes ſe armis juſtitiæ contra leonem rugientem & dæmonium meridianum, ſibique quaſi dicebant, Eſto *Ruben*, id eſt, vide te eſſe filium patris æterni; cui debes eſſe Simeon, id eſt obediens; ut ſis Gad, id eſt accinctus contra dæmones. Rurſum eſto *Ruben*, id eſt, vide ut filios Deo procrees.

Aquilo ſignificat Gentium multitudinem, quæ uſque ad Chriſtum tenebris & frigore infidelitatis torpuerat: hic eſt *Dan*, id eſt judicium; *Aſer*, id eſt beatus, & *Nephthali*, id eſt colluctans, vel dilatatus; quia ſpernentibus Judæis verbum Domini, juſto judicio Dei, per multitudinem Gentilium credentium dilatatus, & luctans Eccleſiæ populus, æternam beatitudinem ſperare & quærere non deſiſtit.

Occidens, ſive ultima pars tabernaculi, ſignificat impletionem Eccleſiæ, quæ fiet in fine mundi, cùm omnis Iſrael ſalvus fiet: hic ſunt *Ephraim*, id eſt creſcens; *Manaſſe*, id eſt oblivio; & *Beniamin*, id eſt filius dextræ: quia tunc in perſecutione Antichriſti probabuntur, & meritis accreſcent electi, tumque aderit hora, qua in oblivionem mortis perpetuæ impiis traditis, juſti ad dexteram Dei in æternum cum Domino regnaturi collocabuntur. Huc uſque Rabanus.

Quæſtio quarta quid hæc caſtra ſignificent tropol. & anagog.

Quæritur Quartò, quid hæc caſtra ſignificent tropologicè & anagogicè; ſenſus enim literalis hic facilis eſt; ſed ſpiritualis, qui hic occulitur, illuſtris eſt. Reſpondeo, Anima quælibet fidelis & ſancta eſt tabernaculum Dei, ut dixi Exodi 26. 1. Aſpectus ad Orientem ſignificat mentis illuminationem & purgationem, quæ perficitur Juda, id eſt vera confeſſione; & Zabulon, id eſt forti pœnitentia; & Iſſachar, id eſt ſpe mercedis. Meridies ſignificat mentis inflammationem & ardorem, quam perficit Ruben, id eſt viſio & procreatio filiorum in ſpiritu; ac Simeon, id eſt obedientia; & Gad, id eſt fortitudo in adverſis. Aquilo dæmonis & hoſtium aliorum tentamenta ſignificat, contra quæ munimur caſtris Dan, id eſt metu extremi judicii; & Nephthali, id eſt continua lucta; & Aſer, id eſt memoria beatitudinis æternæ Occidens ſignificat perfectionem animæ, quam præſtat Ephraim, id eſt fruges & incrementa continua bonorum operum; ac Manaſſe, id eſt oblivio rerum temporalium; & Beniamin, id eſt dextera & virtus patris noſtri Dei hæc omnia penè habet Abulenſ. hic q. ult.

Caſtra animæ quæ?

Anag. hæc ſunt caſtra Beatorū.

Anagogicè, caſtra hæc cœtum Beatorum, & civitatem cæleſtem ſignificant. Unde Apocal. 21. verſ. 16. dicitur ipſa in quadro eſſe poſita, æquè ut hæc caſtra; atque duodecim habere portas, videlicet à quolibet latere & plaga tres, inſcriptas nominibus duodecim tribuum filiorum Iſrael: duodecim enim tribus omnes veros Iſraelitas, id eſt electos, qui illi civitati dominabuntur, ſignificant. itaque ingredietur in cælum per portam *Levi*, vel ut Levi, ſacerdos, qui benè præfuit ſacerdotio. ingredietur per *Juda*, vel ut Juda, princeps, qui benè præfuit populo. ingredientur ut *Simeon*, qui ſuis præpoſitis fuerunt obedientes. ingredientur ut *Iſſachar*, vel *Manaſſe*, Monachi & Religioſi, qui voluptates præſentes calcant, ſpe in æternam mercedem defixi. ingredientur per portam *Ephraim*, qui fructibus miſericordiæ abundarint; per *Dan* juſti judices. Cætera collige & applica ex tropologia paulò ante aſſignata. ita Origen. hom. 1. & ex eo Raban.

Per portam Levi ibit in cælum bonus ſacerdos, per portam Juda bonus princeps.

PER TURMAS SUAS PRIMI EGREDIENTUR) Non quòd ſimul hæ tribus pari greſſu proficiſcerentur: hoc enim ſæpè ob viarum anguſtias fuiſſet impoſſibile, ſed quòd prognati ex tribu Juda primi eſſent, præirentque cæteras omnes tribus. Duodecim ergo tribus in 4. acies fuerunt diſtributæ, quæ hoc ordine procedebant. Prima acies, eaque fortiſſima erat tribus Juda; hanc non pari paſſu comitabatur, ſed a tergo ponè ſequebatur proximè Iſſachar, deinde Zabulon: adeoque hę tres tribus unam, videlicet primam, aciem conflabant, 186 millium bellatorum, ut patet v. 9. Secunda acies erat tribus Ruben, quæ ſequebatur tribum Zabulon: poſt Ruben incedebat Simeon, poſt hunc Gad: eratque hæc acies ſecunda, æque ac prima, triplex, videlicet ex tribus jam dictis tribubus conflata, continebatque 150. millia bellatorum, ut patet v. 16. Poſt hanc ſecundam aciem, in medio omnium caſtrorum proficiſcebantur Levitæ cum tabernaculo, illud in partes diſſolutum, & per varios diſtributum portando. Poſt Levitas ſuccedebat tertia acies Ephraim, cui conjuncta, & ſuccedanea erat acies Manaſſe, deinde Beniamin: hæc acies continebat 108. millia bellatorum, ut patet verſ. 24. Poſt hanc ſequebatur quarta acies Dan, cui à tergo conjuncta erat Aſer, deinde Nephthali. Nephthali ergo claudebat totum agmen, omneſque alias tribus; hæc acies continebat 157. millia bellatorum, ut patet v. 31. VERS. 9.

Ordo duodecim tribuum & aciorum cùm proficiſcerentur.

LEVABITUR AUTEM TABERNACULUM TESTIMONII PER OFFICIA LEVITARUM) q. d. Tabernaculum diſſolutum portabitur à Levitis, ſecundùm diſtincta eorum miniſteria, quæ cap. ſequenti ſingulis Deus diſtribuit. VERS. 17

Levitæ incedebāt in medio caſtrorū.

Nota. Incedebant Levitæ loco tutiſſimo, ſcilicet medio in caſtris, cùm illa proficiſcebantur: nam ante ſe habebant duas acies, puta ſex tribus jam dictas: poſt ſe habebant duas pariter acies, puta ſex alias tribus. unde hebr. eſt, *proficiſcetur tabernaculum teſtimonii, & caſtra Levitarum in medio caſtrorum*. Quod ſic intellige, non quaſi omnes Levitæ ſimul eſſent in medio præciſe, uti aliqui voluerunt, ſed quòd Gerſonitæ & Meraritæ ſequerentur primam aciem, ſive primas tres tribus: Caathitæ verò ſequerentur ſecundam aciem, & præciſè eſſent in medio caſtrorum, uti diſertè narratur c. 10. v. 17. & 21. ita Andreas Maſius in c. 6. Joſue.

QUOMODO ERIGETUR, ITA ET DEPONETUR) Hæc verba non ſunt in Hebræo hoc loco, ſed c. 4. unde ab Interprete Latino huc videntur tranſlata, lucis & claritatis cauſa.

NEPHTHALI) Nota. Concordiæ cauſa Deus aptum hunc hiſce quatuor tribubus dedit ordinem, ut videlicet, cùm quatuor eſſent ancillarum Jacobi filii; videlicet Balæ; Dan & Nephthali; Zelphæ vero, Gad & Aſer; ideoque unus alteri aciei (utpote quæ ternis tantùm conſtabat tribubus) & vexillo jungendus foret; Gad jungeretur Ruben; Dan autem & Nephthali, Balæ filii, medium Aſer Zelphæ filium, amoris & unionis cauſa complecterentur. VERS. 29

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

LEvitas loco totidem primogenitorum, Iſrael, ſuo cultui depoſcit Deus. Secundò, v. 15. numerantur Levitæ ad 22. millia, & inter eos cuſtodia rerum tabernaculi diſtribuitur.

1. HÆ ſunt generationes Aaron & Moyſi, in die qua locutus eſt Dominus ad Moyſen in monte Sinai. 2. Et hæc nomina filiorum Aaron: primogenitus ejus Nadab, deinde Abju, & Eleazar, & Ithamar. 3. Hæc nomina filiorum Aaron ſacerdotum qui uncti ſunt, & quorum repletæ & conſecratæ manus ut ſacerdotio fungerentur: 4. Mortui ſunt enim Nadab & Abju, cùm offerrent ignem alienum in conſpectu Domini in deſerto Sinai, abſque liberis: functique ſunt ſacerdotio Eleazar & Ithamar coram Aaron patre ſuo. 5. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 6. Applica tribum Levi, & fac ſtare in conſpectu Aaron ſacerdotis ut miniſtrent ei, & excubent, 7. & obſervent quidquid ad cultum pertinet multitudinis coram tabernaculo teſtimonii, 8. & cuſtodiant vaſa tabernaculi, ſervientes in miniſterio ejus. 9. Dabiſque dono Levitas. 10. Aaron & filii ejus, quibus traditi ſunt à filiis Iſrael. Aaron autem & filios ejus conſtitues ſuper cultum ſacerdotii. Externus, qui ad mi-

niſtran-

niſtrandum acceſſerit, morietur. 11. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 12. Ego tuli Levitas à filiis Iſrael pro omni primogenito, qui aperit vulvam in filiis Iſrael, eruntque Levitæ mei. 13. Meum eſt enim omne primogenitum: ex quo percuſſi primogenitos in terra Ægypti: ſanctificavi mihi quidquid primum naſcitur in Iſrael ab homine uſque ad pecus: mei ſunt, ego Dominus. 14. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen in deſerto Sinai, dicens: 15. Numera filios Levi per domos patrum ſuorum & familias, omnem maſculum ab uno menſe & ſupra. 16. Numeravit Moyſes, ut præceperat Dominus, 17. & inventi ſunt filii Levi per nomina ſua, Gerſon & Caath & Merari. 18. Filii Gerſon: Lebni & Semei. 19. Filii Caath: Amram & Jeſaar, Hebron & Oziel. 20. Filii Merari: Moholi & Muſi. 21. De Gerſon fuere familiæ duæ, Lebnitica, & Semeitica: 22. quarum numeratus eſt populus ſexus maſculini ab uno menſe & ſupra, ſeptem millià quingenti. 23. Hi poſt tabernaculum metabuntur ad Occidentem, 24. ſub principe Eliaſaph filio Lael. 25. Et habebunt excubias in tabernaculo fœderis, 26. ipſum tabernaculum & operimeotum ejus, tentorium quod trahitur ante fores tecti fœderis, & cortinas atrii: tentorium quoque quod appeoditur in introitu atrii tabernaculi, & quidquid ad ritum altaris pertinet, funes tabernaculi & omnia utenſilia ejus. 27. Cognatio Caat habebit populos Amramitas & Jeſaaritas & Hebronitas & Ozielitas. Hæ ſunt familiæ Caathitarum recenſitæ per nomina ſua: 28. omnes generis maſculini ab uno menſe & ſupra, octo millia ſexcenti habebunt excubias Sanctuarii, 29. & caſtrametabuntur ad meridianam plagam. 30. Princepſque eorum erit Eliſaphan filius Oziel: 31. & cuſtodient arcam, menſamque & caodelabrum, altaria & vaſa Sanctuarii, in quibus miniſtratur, & velum, cunctamque hujuſcemodi ſupellectilem. 32. Princeps autem principum Levitarum Eleazar filius Aaron ſacerdotis, erit ſuper excubitores cuſtodiæ Sanctuarii. 33. At verò de Merari erunt populi Moholitæ & Muſitæ recenſiti per nomina ſua: 34. omnes generis maſculini ab uno menſe & ſupra, ſex millia ducenti. 35. Princeps eorum Suriel filius Abihaiel: in plaga ſeptemtrionali caſtrametabuntur. 36. Erunt ſub cuſtodia eorum tabulæ tabernaculi & vectes, & columnæ ac baſes earum, & omoia quæ ad cultum hujuſcemodi pertinent: 37. columnæque atrii per circuitum cum baſibns ſuis, & paxilli cum funibus. 38. Caſtrametabuntur ante tabernaculum fœderis, id eſt ad orientalem plagam, Moyſes & Aaron cum filiis ſuis, habentes cuſtodiam Sanctuarii in medio filiorum Iſrael. quiſquis alienus acceſſerit, morietur. 39. Omnes Levitæ, quos numeraverunt Moyſes & Aaron juxta præceptum Domini per familias ſuas in genere maſculino à menſe uno & ſupra, fuerunt viginti duo millia. 40. Et ait Dominus ad Moyſen: Numera primogenitos ſexus maſculini de filiis Iſrael ab uno menſe & ſupra, & habebis ſummam eorum. 41. Tolleſque Levitas mihi pro omni primogenito filiorum Iſrael ego ſum Dominus: & pecora eorum pro univerſis primogenitis pecorum filiorum Iſrael. 42. Recenſuit Moyſes, ſicut præceperat Dominus, primogenitos filiorum Iſrael. 43. & fuerunt maſculi per nomina ſua, à menſe uno & ſupra, vigioti duo millia ducenti ſeptuaginta tres. 44. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 45. Tolle Levitas pro primogenitis filiorum Iſrael, & pecora Levitarum pro pecoribus eorum, eruntque Levitæ mei. ego ſum Dominus. 46. In pretio autem ducentorum ſeptuaginta trium, qui excedunt numerum Levitarum de primogenitis filiorum Iſrael, 47. accipies quinque ſiclos per ſingula capita ad menſuram Sanctuarii: Siclus habet viginti obolos. 48. Dabiſque pecuniam Aaron & filiis eius, pretium eorum qui ſupra ſunt. 49. Tulit igitur Moſes pecuniam eorum qui fuerant ampliùs, & qnos redemerant à Levitis 50. pro primogenitis filiorum Iſael, mille trecentorum ſexagintaquinque ſiclorum iuxta pondus Sanctuarii, 51. & dedit eam Aaron & filiis eius iuxta verbum quod præceperat ſibi Dominus.

VERS. 1. HÆ SUNT GENERATIONES (id eſt, hi ſunt geniti, hi ſunt filii) AARON ET MOYSI) Eſt metonymia, qua actus ponitur pro effectu, ſcilicet generatio pro re producta & genita. Simili modo capitur generatio Proverb. 30. v. 12. & 13. Exodi 1. 6. pſal. 22. 8. vide dicta Exodi 8. 26.

AARON ET MOYSI) Dices, Hic ſolius Aaron filii numerantur: ergo malè additur τὸ *Moyſi*. Reſpondeo, etiam Moſis filios hic numerari, videlicet inter Levitas. nam Levitæ, dicti Amramitæ, qui numerantur v. 27. & 28. erant Moſes & Aaron (hi enim ſunt filii Amram) cum filiis ſuis: è quibus Aaron cum poſteris ſuis ſacerdotium eſt adeptus; poſteri verò Moſis cum reliquis Levitis Caathitis annumerati ſunt. Vide 1. Paralip. 23. v. 13. & 14. qua de cauſa & Aaron hic Moſi præponitur tamquam eo dignior, eò quòd eſſet ſacerdos & pootifex, quodque familia ejus à Deo electa & evecta eſſet ad ſacerdotium; familia verò Moſis ad Levitas eſſet annumerata, eò quòd ex Gentili matre, putà Sephora Madianitide, eſſet progenita, inquit Auctor libri de Mirabilib. S. Script. c. 25. qui extat apud S. Auguſt. tom. 3.

Paſtori Moſis ei non ſucceſſerunt, cur?

Ubi Nota, & vide partim miram Dei electionem, partim quàm poſteri à parentibus ſæpè degenerent: Moſes enim fuit princeps & legislator, poſteri verò fuerunt ignobiles Levitæ, cùm vice verſa poſteri Aaronis patri in ſacerdotio & pontificatu ſucceſſerint.

VERS. 3. QUORUM REPLETÆ ET CONSECRATÆ MANUS) *Et* hic ſignificat *id eſt*. Vide canonem 32. *Replere* enim *manus*, eſt conſecrare manus ad ſacerdotium: nam in cooſecratione manus ſacerdotum novellorum implebantur, tum donis & ſacrificiis, tum unctione olei; hinc Hebræis *implere manum* eſt conſecrare ſacerdotem. Quam phraſin imitatur Latinus interpres 3. Reg. 13. 33. *Quicumque*, ait, *volebat, implebat manum ſuam* (id eſt ungebat eam oleo) *& fiebat ſacerdos*. Simile eſt 2. Paral. 13. 9. & alibi.

Replere manus eſt cōſecrare.

VERS. 6. APPLICA) Hebr. הקרב *hac reb*, id eſt accedere fac, approxima, applica. Eſt hic electio, & ſeparatio Levitarum, juſſu Dei facta, ad miniſterium tabernaculi, & obſequium ſacerdotum. Hinc patet, quàm delirum ſit figmentum Plutarchi in Sympoſiis, Levitas fuiſſe ſacerdotes Bacchi, quem coluerint Hebræi, & in ejus honorem porcina abſtinuerint, dictoſque eſſe Levitas, non à Levi patriarcha, ſed à Lyſio, ſeu magis ab Euſo, quæ Bacchi ſunt nomina.

Plutarchi commentum Levitas dici à Lyſio, id eſt Iaccho.

Tropologicè, Levitæ ſignabant ſtatum Eccleſiaſticum clericorum legis novæ: unde excubabant inter tabernaculum & caſtra; quia Eccleſiaſtici ex officio medii ſunt inter Deum & populum. horum ſacra myſteria pulchrè ſignificant ipſa eorum nomina v. 17. *Levi* enim hebr. idem eſt quod additus & aſſumptus, ſcilicet à Deo ad miniſterium tabernaculi. *Gerſon* idem eſt quod advena. Eccleſiaſtici enim ſe gerere debent quaſi peregrinos & advenas terræ, utpote cùm ſint cives ſanctorum, & domeſtici Dei. *Caath* idem eſt quod dolens & lugens; à קאה *caa* enim, id eſt doluit, fit קהת *Kehat*, id eſt caat, per commutatiooem literarum affinium, ſcilicet *aleph* in *he*, & *caph* in *coph*: nam Eccleſiaſtici lugere debent

Levitæ ſunt clerici.

Trop. nominum Levitarū.

debent peccata populi, unde & pulla, id eſt lugubri, veſte induuntur. *Merari* idem eſt quod amaritudo: nam Eccleſiaſtici mortem, aliaque noviſſima, quæ amara ſunt, aſſiduè mente verſare debent, indeque excitare ſe ad carnis afflictionem, & mortificationem. *Lebni* idem eſt quod candor, putà caſtitas, & puritas vitæ. *Semei* idem quod auditio, & obedientia. *Amram* idem eſt quod populus excelſus, qui dicat, Noſtra converſatio in cælis eſt. *Jeſaar* idem eſt, quod meridies vel meridianus, qui ſcilicet plenè ſolis juſtitiæ, putà Chriſti, ejuſque gratiæ radios excipit. nam, ut dicitur Proverb 4. 18. *Juſtorum ſemita quaſi lux ſplendens procedit, & creſcit uſque ad perfectam diem.* *Hebron* idem eſt quod ſocietas pura ſocialis amor, & diſciplina. *Oziel* idem eſt quod fortitudo mea Deus. *Moholi* idem eſt quod chorus, putà pſallentium. *Muſi* idem eſt quod tangens, vel auferens, ſcilicet peccata in Sacramento pœnitentiæ. *Eleazar* idem eſt quod Deus meus adjutor. *Ithamar* idem eſt quod, ubi palma? quia Eccleſiaſtici ſpectant & exſpectant bravium in cælis. ita Rabanus hic folio 33. & duobus ſequentibus, atque ex parte Rupert.

VERS. 7. OBSERVENT QUIDQUID AD CULTUM PERTINET MULTITUDINIS CORAM TABERNACULO] q. d. Levitæ metentur caſtra circa tabernaculum, ut illud, ejuſque vaſa, quibus tota populi multitudo Deum colit, cuſtodiant. Hebr. eſt, *ut cuſtodiant cuſtodiam ejus*, ſcilicet *Aaronis*, *& cuſtodiam omnis congregationis*, quam ſcilicet Aaron, & tota populi congregatio cuſtodire debent. Quaſi dicat, Levitæ pro populo, proque Aarone pontifice ſervire debent tabernaculo, illudque cuſtodire, uti explicatur in ſequentibus. Fecerunt ergo in Dei & tabernaculi cultu Levitæ id, quod totus populus facere debuiſſet; ſed quia id ipſe per ſe facere non poterat, hinc loco populi delecti ſunt Levitæ qui ordinatè, honeſtè, decenter & reverenter id ipſum præſtarent.

Sacerdos & Levita eſt cuſtos populi.

Secundò, aliqui per *cuſtodiam congregationis* intelligunt cuſtodiam populi. Sacerdotes enim & Levitæ ſunt cuſtodes & conſervatores tam populi, quàm tabernaculi, ut ſcilicet curent populum in conſpectu tabernaculi & Dei decenter & reverenter ſe gerere. Eorum ergo erat excubare, ne quid à populo contra Dei honorem & voluntatem fieret, ne falſis opinionibus implicaretur, ne præſtigiis incumberet aut ſuperſtitionibus: ſed è contrario eum docere quo ritu, cultu, pietate & probitate Deus eſſet colendus. In ſacerdotibus ergo tota populi cuſtodia poſita eſt, eò quòd omnia bona & mala populi pendent à religione: quæ ſi recta & pia fuerit, innumera parit bona; ſin corrupta & perverſa, innumera mala. Hoc eſt quod ait Dominus Iſaiæ 62. v. 6. *Super muros tuos Jeruſalem conſtitui cuſtodes, tota die & tota nocte in perpetuum non tacebunt.* & Cant. 1. 6. *Poſuerunt me cuſtodem in vineis.* & cap. 5. 7. *Invenerunt me cuſtodes.*

VERS. 9. & 10. DABISQUE DONO LEVITAS AARON, ET FILIIS EJUS. q. d. Levitas offeres Aaroni & ſacerdotibus, ut eis ſerviant, idque gratis, & ſine pretio. neq; enim ſacerdotes ad miniſteria omnia tabernaculi ſufficiunt; unde in ſubſidium eis Levitæ TRADITI SUNT, hebr. *dati dati*, vel *deditiſi ſunt*, id eſt abſolutè Aaroni dati & donati, vel potiùs donandi ſunt: necdum enim reipſa dati erant, ſed jam jam donandi erant in perpetuum, A FILIIS ISRAEL) ut hac donatione Aaroni facta, à Deo primogenitos ſuos redimerent, ut patet v. 45. Erant ergo Levitæ id, quod jam ſunt Diaconi apud ſacerdotes: unde Levita Laurentius vocatur, eò quòd S. Sixto quaſi Diaconus miniſtrarit.

Levitæ ſunt Diaconi.

VERS. 10. AARON AUTEM, ET FILIOS EJUS CONSTITUES SUPER CULTUM SACERDOTII) ut ſcilicet obeant functiones ſacras ſacerdotii, quæ in veteri lege erant quatuor, nimirum Primò, ſacrificare; Secundò, adolere incenſum; Tertiò, ſingulis ſabbatis apponere in menſa coram Deo panes propoſitionis; Quartò, quotidie veſpere accendere lucernas.

Quatuor officia ſacerdotum.

EGO TULI) ego ſtatui decrevi, & jam reipſa feram & tollam mihi Levitas.

VERS. 12. PRO OMNI PRIMOGENITO QUI APERIT VULVAM) qui primò ex matre naſcitur. vide Exodi 13. v. 2.

VERS. 13. MEUM EST ENIM OMNE PRIMOGENITUM)

A *Meum eſt*, non tantùm creatione, ſed propriè redemptione, & liberatione, qua primogenitos veſtros liberavi ab angelo percutiente primogenitos Ægyptiorum, Exodi 12. 23. Rurſum *meum eſt*, per juſtam & æquam præcepti hujus mei, qui abſolutus omnium ſum Dominus, exactionem.

SANCTIFICAVI MIHI QUIDQUID PRIMUM NASCITUR IN ISRAEL) *Sanctificavi*. hoc eſt mihi ſanctificari, id eſt offerri & conſecrari, ſtatui & decrevi.

Cur tribus Levi electa eſt ad ſacerdotium? Prima cauſa.

Nota. Deus hic pro primogenitis Hebræorum ſibi debitis depoſcit Levitas, deligitque tribum Levi ad ſacerdotium, & cultum ſui in tabernaculo, idque Primò, ob zelum quo tribus hæc ulta eſt injurias Dei, occidendo idololatras vituli aurei, Exodi 32. v. 26. & 29. atque hoc eſt quod Levi & Levitis dicitur Deuter. 33. 9. *Qui dixit patri ſuo & matri ſuæ, Neſcio vos; & fratribus ſuis, Ignoro vos; & neſcierunt filios ſuos: hi cuſtodierunt eloquium tuum, & pactum tuum ſervaverunt*, &c. *ponent thymiama in furore tuo, & holocauſtum ſuper altare tuum.* Secundò, quia tribus Levi cæteris erat minor, ideoque facilè ali poterat à po-

Secunda.

B pulo; quod omnino faciendum erat, cùm ipſa omnis hereditatis eſſet expers: atque alia ex parte ſufficiens erat ipſa, ad miniſteria tabernaculi obeunda. Hiſce ergo de cauſis jus ſacerdotii, quod debebatur ipſi Ruben, utpote primogenito Jacobi, in pœnam inceſtus ab eo commiſſi, translatum eſt in Levi; uti jus regni & primatus inter fratres, ab eodem Ruben translatum eſt in Judam; & jus duplicis hereditatis, quod propriè erat jus primogenituræ translatum eſt in Ioſeph, putà in Ephraim & Manaſſe Ioſephi filios, ut patet 1. Paral. 5. v. 1. & 2.

NUMERA FILIOS LEVI, &c. OMNEM MASCULUM AB UNO MENSE ET SUPRA) *Ab uno menſe*, ut ſcilicet hac ratione numerus major Levitarum habeatur. qui penè reſpondeat numero primogenitorum Iſrael, quibus Levitæ à Deo ſurrogantur: alibi verò Levitæ à 25. vel 30. anno numerantur; quia ibi agitur de miniſterio eorum in tabernaculo, quod pueri obire non poterant, nec etiamſi poſſent, ut fieret par erat aut decens. VERS. 15

ET INVENTI SUNT FILII LEVI PER NOMINA SUA, GERSON, ET CAATH, ET MERARI) *Inventi ſunt*, non in vita, ſed in cenſu hoc & numero. unde hebraicè eſt, *& fuerunt iſti filii Levi*. Nam ipſi jam pridem obierant: ingreſſi enim erant cum avo Jacobo in Ægyptum, ante 217. annos. nam 215 annis vixerunt Hebræi in Ægypto; hic autem Levitarum cenſus contigit ſecundo anno egreſſus Hebræorum ex Ægypto: nemo autem ea ætate tamdiu vixit; imò Caath tantùm vixit 133. annis, ut dicitur Exodi 6. 18. VERS. 17

C

HI POST TABERNACULUM METABUNTUR) Poſteri ergo Gerſon, ſive Gerſonitæ poſt tabernaculum & atrium, ad Occidentem caſtra figebant, Meraritæ ad Aquilonem, Caathitæ ad Meridiem, Moſes verò & Aaron ad Orientem. Nota. Simul hic degere jubentur Moſes princeps & Aaron pontifex; quia, ut ait Rupert. *ducum & conſulum faſcibus, atque regum gladiis eget ſacerdotalis ſanctitas, & nihil tutius cum ſibi conveniunt, nil pernicioſius cum diſſentiunt.* Hinc Conſtantinus Magnus Imp. dicebat *ſe eſſe Epiſcopum extra Eccleſiam*: quia curabat quantum poterat, ut Eccleſia conſervaretur & propagaretur, nec tamen Eccleſiaſtica munia uſurpabat. Et S. Auguſt. tractat. 51. in Johan. docet quemque patrem familias in domo ſua debere exercere *epiſcopale officium, ut pro Chriſto, & pro vita æterna ſuos omnes admoneat, doceat, hortetur, corripiat*, &c. VERS. 23

Moſes & Aaron ſimul degunt, cur?

D

ET HABEBUNT EXCUBIAS IN TABERNACULO) Excubiæ hic metonymicè ſumuntur pro cuſtodia, quæ excubando fit. Rurſum, cuſtodia metonymicè ſumitur pro re cuſtodienda. Senſus ergo eſt: *habebunt excubias*, id eſt cuſtodient, vel habebunt cuſtodienda ea quæ ſequuntur, ſcilicet *ipſum tabernaculum, & operimentum*, &c. Patet hic ſenſus ex Heb. unde v. 32. noſter Interpres cuſtodes hos tabernaculi, vocat excubitores cuſtodiæ ſanctuarii. VERS. 25

IPSUM TABERNACULUM ET OPERIMENTUM EJUS TENTORIUM QUOD TRAHITUR ANTE FORES TECTI FOEDERIS) *Tabernaculum* hic vocatur infimum tabernaculi velum, ex decem cortinis compoſitum, quod proximè ipſas tabernaculi tabulas velabat & operiebat circumquaque, de quo Exodi 26. v. 1. & 6. VERS. 26

Digitized by Google

& 6. *Operimentum* verò tabernaculi hic vocatur velum aliud triplex, velo priori decem cortinarum ſuperpoſitum, ſcilicet primum ſagum cilicinum, ſecundum ſagum ex pellibus arietum rubricatis, tertium ſagum janthinum, de quibus Exodi 26. omnia ergo vela tabernaculi portabant Gerſonitæ in profectione caſtrorum.

Tentorium, id eſt velum,

TENTORIUM, id eſt velum, QUOD TRAHITUR ANTE FORES TECTI) id eſt tabernaculi, quod undique eſt tectum & velatum: loquitur enim hic Moſes de velo, quod erat in ingreſſu tabernaculi, eratque ejus quaſi janua.

TENTORIUM QUOQUE QUOD APPENDITUR IN INTROITU ATRII TABERNACULI) Prius tentorium, id eſt velum, erat ipſius tabernaculi: hoc verò eſt atrii; quod erat ante tabernaculum; utrumque cuſtodiæ Gerſonitarum hic committitur.

ET QUIDQUID AD RITUM ALTARIS PERTINET) *Quidquid* ſcilicet velorum: agitur enim hic tantùm de velis altare ambientibus, ut patet ex Hebr. Chald. & Septuag. Hæc enim inter alias cauſa fuit atrii & velorum ejus, videlicet ut ſervirent altari holocauſtorum ejuſque ritui id eſt cultui, atque illud undequaque tegerent. Non ergo diſtortus in noſtra verſione eſt ſenſus, uti queritur Abul. nam noſter Interpres, cùm ait *quidquid τὸ cortinarum* vel *velorum*, ex antecedentibus intelligendum relinquit. Agitur enim de Gerſonitis qui nulla vaſa altaris (hoc enim Caathitarum erat miniſterium) ſed tantùm vela cuſtodiebant & portabant, ut patet tum ex hoc loco, tum ex cap. ſequ. v. 24.

Notandum enim, miniſteria Levitarum ita à Deo partita fuiſſe, ut Caathitæ cuſtodirent, & in profectione portarent ipſa vaſa ſacra, ut labrum æneum, arcam teſtamenti involutam velo, quod pendebat ante Sanctum ſanctorum, altaria duo, ſcilicet thymiamatis unum, holocauſtorum alterum, candelabrum & menſam cum ſuis utenſilibus, ut patet v. 31. Meraritæ autem & Gerſonitæ cuſtodirent, & in profectione portarent ipſas partes tabernaculi & atrii; ſed Meraritæ ſolidas, videlicet tabulas, columnas, baſes, paxillos & vectes, ut patet v. 36. Gerſonitæ verò operimenta ipſa mollia, videlicet vela & cortinas cum ſuis funibus, ut patet hoc v. 26. Ubi Adverte, Caathitas cæteris Levitis fuiſſe prælatos, & vaſa maximè ſacra cuſtodiſſe & portaſſe: quia ex Caath, per Amram deſcendebat Aaron & Moſes; unde & Caathitis præerat Eleazar, ſenior Aaronis filius, ut patet cap. ſeq. v. 16.

VERS. 28 HABEBUNT EXCUBIAS) id eſt habebunt cuſtodiam ſanctuarii, quoad vaſa quæ ſequuntur. Patet ex Hebræo, vide dicta v. 25.

VERS. 31 ET VELUM) quod oppanditur Sancto ſanctorum; huic enim involvenda erat arca, portanda à Caathitis, ut dixi v. 26. Alia enim vela omnia, non à Caathitis, ſed à Gerſonitis portabantur, uti ibidem dictum eſt.

VERS. 37 PAXILLI CUM FUNIBUS) Funes intellige eos, quibus diſtendebantur & firmabantur columnæ tabernaculi, uti explicat Joſephus: hoſce enim cuſtodiebant & portabant Meraritæ. nam alios funes, quibus vela paxillis in terra fixis firmabantur, & cortinæ expandebantur, cuſtodiebant & portabant Gerſonitæ, ut patet v. 26. itaque nulla eſt hic antilogia: funes enim columnarum ad Meraritas, funes verò velorum & cortinarum ad Gerſonitas pertinebant.

OMNES LEVITÆ VIGINTI DUO MILLIA) VERS. 39
Univerſim erant 22300. nam Gerſonitæ erant 7500. Caathitæ 8600. Meraritæ 6200. quæ conflata faciunt 22300.

Dices, Quomodo ergo numerantur hic tantùm 22. millia?

Reſpondeo, Id fit ideo, quia hæc 22. millia ſurrogata ſunt pro totidem primogenitis Iſraelitarum, ut patet v. 41. Reliqui ergo trecenti inter Levitas primogeniti fuerunt, ac proinde inter primogenitos cenſentur, non inter Levitas in hac redemptione, utpote qui & ipſi, ut primogeniti, redimi deberent, non autem redimerent alios.

Numerantur hic etiam Moſes & Aaron: nam ait, *omnes Levitæ*. Nec enim Aaron erat primogenitus Amram patris ſui, quia Maria ſoror Aaronis eo erat ſenior, ut colligitur Exodi 2. 7. Erat enim ipſa puella grandis, cùm Moſes naſceretur: tunc autem Aaron tantùm erat triennis; tribus enim annis tantùm Aaron ſenior fuit Moſe.

TOLLES PECORA EORUM) q. d. Separabis ab aliorum pecoribus pecora Levitarum, non ut illa immolentur, aut ab iis auferantur, ſed ut mihi cum ipſis Levitis quaſi dedicentur, ſintque mea, ſicut ipſi Levitæ mei ſunt. VERS. 41

Nota. Deinceps in deſerto non ſolverunt Iſraelitæ primogenita ſua Deo, ſed tantùm in terra Chanaan: cæremonialia enim ibi non ſunt ſervata niſi in Sina, de quo plura cap. 5. 2. Levitæ autem numquam ſolverunt primogenita ſua, quia ipſi erant miniſtri, & quaſi peculium Dei, unde aliorum primogenita & decimas loco Dei recipiebant. vide c. 5. initio.

IN PRETIO) q. d. Ad redemptionem. Jubet enim hic Deus, ut pro primogenitis Iſrael Deo dentur & conſecrentur Levitæ, cumque numerus primogenitorum excederet Levitarum numerum, perſonis 273. Levitæ enim erant præcisè 22. millia: primogeniti verò Iſrael erant 22. millia, & inſuper 273. Hinc jubet Deus, ut hi 273. pretio redimantur, ſcilicet quinque ſiclis in ſingula capita perſolutis. Porro qui ex primogenitis Iſrael cum Levitis commutandi eſſent, qui verò pretio redimendi, ſorte data deciſum eſt. unde cenſet Abulenſ. ex Rabbi Salomone, Moſen ſcripſiſſe tot chartulas quot erant primogeniti Iſrael; ſed in 273. chartulis ſcripſiſſe *τὸ quinque ſicli*: eas deinde commiſcuiſſe, juſſiſſeque ut inde quiſque primogenitus unam tolleret, atque illum in quem cadebat chartula, cui inſcripti erant quinque ſicli, debuiſſe eoſdem Aaroni perſolvere, itaque ſe redimere. VERS. 46

DABISQUE AARON PRETIUM EORUM QUI SUPRA SUNT) qui ſuperant numerum Levitarum, quique proinde pretio ſe redimere debent. VERS. 48

PRO PRIMOGENITIS FILIORUM ISRAEL) qui ſcilicet excedebant numerum Levitarum, ideoque cum eis non fuerant commutati, ſed pretio redempti. q. d. Pecunia primogenitorum 273. ſe redimentium aſcendit ad 1365. ſiclos. VERS. 50

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

NUmerantur Levitæ ab anno triceſimo 8580. qui portent vaſa tabernaculi cùm movenda ſunt caſtra: & Caathitis quidem aſſignatur altare utrumque, arca, menſa & candelabrum: Gerſonitis verò vela & cortinæ, v. 24. Meraritis autem tabulæ, columnæ & baſes, v. 31.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens: 2. Tolle ſummam filiorum Caath de medio Levitarum per domos & familias ſuas, 3. à trigeſimo anno & ſupra, uſque ad quinquageſimum annum, omnium qui ingrediuntur ut ſtent & miniſtrent in tabernaculo fœderis. 4. Hic eſt cultus filiorum Caath: Tabernaculum fœderis, & Sanctum ſanctorum. 5. ingredientur Aaron & filii ejus, quando movenda ſunt caſtra, & deponent velum quod pendet ante fores, involventque eo arcam teſtimonii, 6. & operient rurſum velamine janthinarum pellium, extendentque deſuper pallium totum hyacinthinum, & inducent vectes. 7. Menſam quoque propoſitionis involvent hyacinthino pallio, & ponent cum ea turibula & mortariola, cyathos & crateras ad liba fundenda: panes ſemper in ea erunt: 8. extendentque deſuper pallium coccineum, quod rurſum operient velamento janthinarum pellium,

& indu-

& inducent vectes. 9. Sument & pallium hyacinthinum quo operient candelabrum cum lucernis &
forcipibus ſuis & emunctoriis & cunctis vaſis olei, quæ ad concinnandas lucernas neceſſaria ſunt: 10.
& ſuper omnia ponent operimentum janthinarum pellium, & inducent vectes. 11. Nec non & altare
aureum involuent hyacinthino veſtimento, & extendent deſuper operimentum janthinarum pellium,
inducentque vectes. 12. Omnia vaſa, quibus miniſtratur in Sanctuario, involuent hyacinthino pal-
lio, & extendent deſuper operimentum janthinarum pellium, inducentque vectes. 13. Sed & altare
mundabunt cinere, & involvent illud purpureo veſtimento, 14. ponentque cum eo omnia vaſa, quibus
in miniſterio ejus utuntur, id eſt, ignium receptacula, fuſcinulas ac tridentes, uncinos & batilla. Cun-
cta vaſa altaris operient ſimul velamine janthinarum pellium, & inducent vectes. 15. Cumque invol-
verint Aaron & filii ejus Sanctuarium & omnia vaſa ejus in commotione caſtrorum, tunc intrabunt
filii Caath ut portent involuta: & non tangent vaſa Sanctuarii, ne moriantur. Iſta ſunt onera filio-
rum Caath in tabernaculo fœderis: ſuper quos erit Eleazar filius Aaron ſacerdotis, ad cujus curam
pertinet oleum ad concinnandas lucernas, & compoſitionis incenſum, & ſacrificium, quod ſemper of-
fertur, & oleum unctionis, & quidquid ad cultum tabernaculi pertinet, omniumque vaſorum, quæ in
Sanctuario ſunt. 17. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens: 18. Nolite perdere po-
pulum Caath de medio Levitarum: 19. ſed hoc facite eis, ut vivant, & non moriantur, ſi tetigerint
Sancta ſanctorum. Aaron & filii ejus intrabunt, ipſique diſponent opera ſingulorum, & divident quid
portare quis debeat. 20. Alii nulla curioſitate videant quæ ſunt in Sanctuario priuſquam involvantur,
alioquin morientur. 21. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 22. Tolle ſummam etiam fi-
liorum Gerſon per domos ac familias & cognationes ſuas, 23. à triginta annis & ſupra, uſque ad an-
nos quinquaginta. Numera omnes qui ingrediuntur & miniſtrant in tabernaculo fœderis. 24. Hoc
eſt officium familiæ Gerſonitarum. 25. ut portent cortinas tabernaculi & tectum fœderis operimen-
tum aliud, & ſuper omnia velamen janthinum, tentoriumque quod pendet in introitu tabernaculi fœ-
deris, 26. cortinas atrii, & velum in introitu quod eſt ante tabernaculum. Omnia quæ ad altare per-
tinent, funiculos, & vaſa miniſterii, 27. jubente Aaron & filiis ejus, portabunt filii Gerſon: & ſcient
ſinguli cui debeant oneri mancipari. 28. Hic eſt cultus familiæ Gerſonitarum in tabernaculo fœde-
ris, eruntque ſub manu Ithamar filii Aaron ſacerdotis. 29. Filios quoque Merari per familias & do-
mos patrum ſuorum recenſebis, 30. à triginta annis & ſupra, uſque ad annos quinquaginta, omnes
qui ingrediuntur ad officium miniſterii ſui, & cultum fœderis teſtimonii. 31. Hæc ſunt onera eorum:
Portabunt tabulas tabernaculi & vectes ejus, columnas ac baſes earum, 32. columnas quoque atrii
per circuitum cum baſibus & paxillis & funibus ſuis. Omnia vaſa & ſupellectilem ad numerum acci-
pient, ſicque portabunt. 33. Hoc eſt officium familiæ Meraritarum & miniſterium in tabernaculo fœ-
deris: eruntque ſub manu Ithamar filii Aaron ſacerdotis. 34. Recenſuerunt igitur Moyſes & Aaron
& principes ſynagogæ filios Caath per cognationes & domos patrum ſuorum, 35. à triginta annis &
ſupra, uſque ad annum quinquageſimum, omnes qui ingrediuntur ad miniſterium tabernaculi fœde-
ris: 36. & inventi ſunt duo millia ſeptingenti quinquaginta. 37. Hic eſt numerus populi Caath qui
intrant tabernaculum fœderis: hos numeravit Moyſes & Aaron juxta ſermonem Domini per manum
Moyſi. 38. Numerati ſunt & filii Gerſon per cognationes & domos patrum ſuorum, 39. à triginta
annis & ſupra, uſque ad quinquageſimum annum, omnes qui ingrediuntur ut miniſtrent in taberna-
culo fœderis: 40. & inventi ſunt duo millia ſexcenti triginta. 41. Hic eſt populus Gerſonitarum,
quos numerarunt Moyſes & Aaron juxta verbum Domini. 42. Numerati ſunt & filii Merari per cogna-
tiones & domos patrum ſuorum, 43. à triginta annis & ſupra, uſque ad annum quinquageſimum, om-
nes qui ingrediuntur ad explendos ritus tabernaculi fœderis: 44. & inventi ſunt tria millia ducenti.
45. hic eſt numerus filiorum Merari, quos recenſuerunt Moſes & Aaron juxta imperium Domini per
manum Moyſi. 46. Omnes qui recenſiti ſunt de Levitis, & quos recenſeri fecit ad nomen Moyſes &
Aaron, & principes Iſrael, per cognationes & domos patrum ſuorum, 47. à triginta annis & ſupra, uſ-
que ad annum quinquageſimum, ingredientes ad miniſterium tabernaculi, & onera portanda, 48. fue-
runt ſimul octo millia quingenti octoginta. 49. Juxta verbum Domini recenſuit eos Moyſes, unum-
quemque juxta officium & onera ſua, ſicut præceperat ei Dominus.

Vers. 2 & 3

TOLLE SUMMAM FILIORUM CAATH, &c. A TRIGESIMO ANNO ET SUPRA USQUE AD QUINQUAGESIMUM ANNUM, OMNIUM QUI INGREDIUNTUR UT STENT ET MINISTRENT IN TABERNACULO] Cap. ſuperiori v. 15. à menſe primo ætatis numerati ſunt Levitæ, qui ſurrogarentur totidem penè primogenitis: hic verò numerantur Levitæ ab anno trigeſimo; quia hic numerantur tantùm viri fortes, qui gravia onera & partes tabernaculi portare poſſent, cùm movenda erant caſtra. Pari modo apud Hebræos, nemo ante annum trigeſimum docere poterat: unde anno trigeſimo cœpit eam Chriſtus, quàm Johannes Baptiſta prædicare. Eſt enim hæc ætas maturi judicii, & juſtæ auctoritatis.

Levitæ anno 30. incipiebant ſervire tabernaculo.

Simili modo in ſacerdotibus veriſimile eſt ſtatam fuiſſe ætatem, antequam ſacerdotio fungi non poſſent. ita Abul. qu. 42. ſed quænam ea fuerit, nuſquam in Script. exprimitur. Quod enim Joſephus tradit, Hyrcani filium A anno ætatis decimo octavo pontificatu functum eſſe, meritò dubitare licet, an id rectè & ſecundùm jura ſit actum. Si enim in Levitis major ætas requiſita fuit: ergo multò magis in ſacerdotibus & pontificibus.

Vers. 3

OMNIUM QUI INGREDIUNTUR UT STENT] Hebr. *omnis qui ingreditur ad militiam*, vel *exercitum*. Hunc enim ſignificat Hebræum צבא *tſaba*: Noſter tamen *tſaba*, vertit *ſtationem*, quia *tſaba* deducit יצב *iatſab*, id eſt ſtetit; unde & Hebrææ linguæ petiti, ut Mercerus, Forſterus, & alii docent, exercitum vocari *tſaba*, id eſt ſtationem, quia eſt ſtatio militaris.

Militia porrò, vel ſtatio vocatur hic ipſa miniſtratio Eccleſiaſtica Levitarum in tabernaculo, uti vertit noſter Interpres v. 30. Hæc enim militia eſt, non humana, ſed divina, qua ordinatiſſima ſerie inſtar militum excubabant Levitæ, Primò, ad cuſtodiam tabernaculi; Secundò, ad illud portandum & protegendum; Tertiò, ad ſubſerviendum ſacerdotibus, ut ſacrificia ritè peragerentur, atque ad omnem ſacrum ſervitutem Dei.

Levitæ & clerici ſunt milites Dei & templi.

Hunc

Digitized by Google

Hunc hebraiſmum imitatus S. Paulus, Timotheum Epiſcopum hortatur, ut *militet bonam militiam, habens bonam fidem & conſcientiam*, 1. Timot. 1. 8. Clerici ergo ſunt milites, quorum duces & anteſignani ſunt Epiſcopi. Militia enim Hebræis omnem famulatum ſignificat: hinc Levitæ, angeli, cæli, ſidera, omneſque creaturæ vocantur milites Dei, diciturque Deus ſabaoth, id eſt exercituum, putà militum jam dictorum, eſtque Sabaoth unum ex decem nominibus Dei, quod Septuag. nunc δυνάμεων, id eſt virtutum, ſive potentiarum; nunc παντοκράτορα, id eſt omnipotentem, omniaque vincentem, omnibus dominantem vertunt, teſte S. Hieron. epiſt. 136. ad Marcellam. Ubi Nota. Levitæ hic dicuntur ingredi in militiam, ſcilicet Dei & tabernaculi; alii verò vulgares milites ad bellum euntes, dicuntur egredi in militiam; quia peregrè ad bellum & hoſtes ſuos proficiſcuntur.

** Deus ſabaoth, unde?*

VERS. 4. HIC EST CULTUS] hoc eſt miniſterium, hæc functio ſacra Caathitarum. Patet ex Hebræo.

VERS. 4. & 5. SANCTUM SANCTORUM INGREDIETUR AARON ET FILII EIUS] Hinc patet, etiam minores ſacerdotes ingreſſos eſſe Sanctum ſanctorum ad illud deponendum, cùm movenda erant caſtra. Unde quod Levit. 16. & ad Hebr. 9. 7. dicitur, quòd ſolus pontifex ſemel in anno ingrederetur Sanctum ſanctorum, intellige, quando fixa erant caſtra, in iiſque quietum conſiſtebat tabernaculum, ad miniſtrandum & ſacris operandum in eo: hoc enim ſolius erat pontificis. non autem quando in motu caſtrorum diſſolvendum erat tabernaculum: hoc enim erat minorum ſacerdotum, uti benè probat Abulenſ. quæſt. 5. nam quando diſſolvendum erat Sanctum ſanctorum, tunc ſubducebat Deus, vel potiùs angelus, corpus illud ſive nubem quæ incubabat & quaſi inſidebat propitiatorio, dabatque oracula: unde tunc non erat periculum irreverentiæ, aut quòd minores ſacerdotes corpus illud Deum repræſentans eſſent viſuri. Addit Abulenſis quæſt. 18. ipſos Levitas, putà Caathitas, ingreſſos eſſe Sanctum ſanctorum, ut ejus ſupellectilem, putà arcam, Cherubim & propitiatorium à ſacerdotibus involuta & colligata exportarent, uti dicitur verſ. 15. quia iis loco ſuo amotis & involutis, omnis gloria Sancti ſanctorum jam erat ablata, cenſebaturque jam locus iſte non eſſe ſacer, ſed communis, & quaſi profanus.

Sacerdotes minores & Levitæ ingrediebantur Sancta ſanctorum, cùm movenda erãt caſtra.

VERS. 5. DEPONENT VELUM] quod dividit Sanctum à Sancto ſanctorum. itaque ſacerdotes involuebant primo arcam & Cherubim hoc velo: deinde pallio coccineo pari modo involuebant menſam, altare & candelabrum, quæ erant in Sancto. Hæc enim habebantur ſancta & ſacra, adeò ut ne Levitis quidem ea nuda tangere, aut videre liceret ſub pœna mortis, uti hic dicitur. Omnia ergo vaſa hæc involuebant & velabant ſacerdotes, cùm movenda erant caſtra, ideoque diſſolvendum erat tabernaculum: deinde ea velata Levitis, putà Caathitis, portanda tradebant. Secundò accedebant Gerſonitæ, convoluentes & efferentes ſuas cortinas & vela. Ultimò veniebant Meraritæ, columnas & tabulas tabernaculi diſſolventes & exportantes.

Ordo depoſitionis & erectionis tabernaculi.

Contrarius erat ordo in erectione tabernaculi, cùm figenda erant caſtra: tunc enim primi accedebant Meraritæ, ut figerent columnas, & compingerent tabulas tabernaculi. Secundò veniebant Gerſonitæ, ut illa ſuis cortinis & velis obducerent. Tertiò & ultimò, accedebant Caathitæ, ut tam in Sancto, quàm in Sancto ſanctorum ſua vaſa velata deponerent: quæ deinde ſacerdotes evolvebant, ſuiſque locis collocabant.

VERS. 6. ET INDUCENT VECTES] non in arcam: quia jam in eam inducti erant, & numquam extrahebantur, ut patet Exodi 25. 15. Inducent ergo & imponent has vectes in humeros portantium, putà Caathitarum.

VERS. 7. THURIBULA] Hæc primo loco ponit noſter Interpres, cùm in Hebræo ponantur ultimo loco, idque ad hoc, ut vaſa propria libaminum, putà cyathos & crateras, jungat cum eo quod ſequitur, *ad liba*, id eſt libamina (ut habent Hebræa) *fundenda*. thus enim ſimul cum ſacrificiis adolebatur, quod in thuribulis his ſervabatur: in mortariolis verò, id eſt ſcutellis, excipiebatur ſimila, pro mincha ſive ſacrificio farreo: in cyathis denique & crateribus excipiebatur vinum, vel oleum ad libandum & effundendum. Hoc enim ſignificat τὸ *ad liba fundenda*. Ubi Nota. Licet thus & farina ſubinde vocentur libamina, pro-

A priè tamen ſola liquida, ut vinum & oleum, libamina ſunt.

PANES (propoſitionis) SEMPER IN EA ERUNT] *In ea*, ſcilicet menſa. Intellige hæc, in terra promiſſionis, ubi Hebræi in quiete futuri, ritè culturi erant Deum, & has cęremonias ſervaturi: ita aliqui. Verum contrarium videtur verius: loquitur enim hic Moſes de eo quod faciendum erat in deſerto, cùm movenda erant caſtra, & convaſanda ſupellex tabernaculi.

ET INDUCENT VECTES] In candelabro nulli erant vectes: unde eos alligabant ſarcinæ candelabri, deinde eos in humeros imponebant, itaque portabant candelabrum: in arca verò, menſa & altari erant vectes. unde quod mox v. 11. de altari dicitur. *Inducentque vectes*, intellige non in altare, ſed in humeros portantium, uti dixi v. 6. VERS. 10.

ALTARE AUREUM] altare thymiamatis, quod factum erat ex lignis ſetim, ſed obductum laminis aureis; cùm altare holocauſtorum obductum eſſet laminis æneis per latera. VERS. 11.

SED ET ALTARE (holocauſtorum) MUNDABUNT CINERE] tum victimarum in eo combuſtarum in Sina, tum lignorum, quibus deinceps fovendus eſt ignis B ſacer, juxta præceptum Dei latum Levit. 6. verſ. 12. Nam poſt egreſſum ex Sina, deinceps non ſacrificarunt Hebræi victimas ullas in deſerto. VERS. 13.

FUSCINULAS, AC TRIDENTES, UNCINOS] In Hebræis pro his tribus eſt una vox מזלגות *mislegot*, quæ ſignificat fuſcinulam, ſive ea tridens ſit, ſive unidens, putà uncinus unius dentis. Omittuntur hic phialæ, quæ habentur in Hebræo, de quo dixi Exodi 25. 29. VERS. 14.

NON TANGENT VASA] nuda ſcilicet, & non operta. Addit S. Thomas Levitas nec ipſa vaſa, licet involuta, ſed tantùm vectes eis impoſitos tetigiſſe. VERS. 15.

Tropologicè, Origenes hom. 4. *Plebs*, ait, *Chriſtiana Sancta ſanctorum velata ſuper humeros portat, dum Sacramenta ſuſcipit, & præcepta implet, quorum rationem non intelligit.*

SUPER QUOS (Caathitas) ERIT ELEAZAR] utpote ex Caath oriundus. Gerſonitis verò & Meraritis præerat Ithamar, junior Aaronis filius, ſed ita, ut ſuper omnes ſuperintenderet, & generalem providentiam gereret Eleazar. VERS. 16.

C AD CUJUS (Eleazari) CURAM PERTINET OLEUM, INCENSUM, ET SACRIFICIUM (juge) QUOD SEMPER OFFERTUR) Non quòd ſolus Eleazar ſacrificaret, aut adoleret incenſum, ſed quòd ejus erat curare & proſpicere ne materia hæc, putà ne oleum, ſimila & incenſum deeſſet. Hæc cura quoad aliqua, poſtea in Levitas partita eſt, videlicet cura ſimilæ, vini, thuris, olei & aromatum, ut patet 1. Paralip. 9. 29.

NOLITE PERDERE POPULUM CAAT) ne permittatis Caathitas perdi & occidi à me; quod fiet, ſi tangant ſancta ſanctorum, id eſt vaſa tabernaculi ſanctiſſima. VERS. 18.

HIC EST CULTUS) hoc eſt miniſterium Gerſonitarum. Hebræum enim עבדה *aboda*, ſignificat opus, ſervitium, miniſterium; & quia hoc hìc ſacrum erat, ideò à noſtro Interprete vocatur *cultus*. VERS. 28.

HOS NUMERAVIT MOSES ET AARON, JUXTA SERMONEM DOMINI PER MANUM MOYSI) τὸ *per manum Moyſi*, refer non ad *numeravit*, ſed ad *ſermonem Domini*. q. d. Numerati ſunt omnes juxta ſermonem & imperium Domini, quid fieri juſſit *per manum* D *Moyſi*, id eſt per Moſen miniſtrum & inſtrumentum ſuum. Hoc enim ſignificat manus, utpote quæ in homine eſt organum organorum. VERS. 37.

RECENSUIT EOS MOYSES, UNUMQUEMQUE JUXTA OFFICIUM ET ONERA SUA] dicendo videlicet, & ſingulis imperando: Hi Gerſonitæ portent cortinas tabernaculi: iſti ſagum cilicinum, illi velum oſtii; & ſimiliter Meraritis & Caathitis, particulatim quibuſque ſua munia diſpertiendo. Atque hæc videtur fuiſſe tota functio, totumque officium Levitarum ordinarium uſque ad Davidem, videlicet portare & cuſtodire vaſa tabernaculi, uti indicatur 1. Paral. 23. 26. David verò, ut ibidem dicitur, officium canendi, ſive pſallendi, aliaque eis attribuit, & inter eos diſtribuit. Dico ordinarium: nam extraordinariè Levitæ in victimis excoriandis, concidendis & cremandis juvabant ſacerdotes, quando ipſi ad ea non ſufficiebant, ut patet 2. Paral. 29. 34. VERS. 49.

Onus pſallendi addidit David Levitis.

Ex

Digitized by Google

Miniſtri legis novæ ex veteribus orti, qui ex quibus?

Ex his legis veteris miniſtris ortum habuerunt miniſtri legis novæ, id eſt ad eorum exemplum in Eccleſia ſunt conſtituti; putà ex Levitis diaconi, ex ſacerdotibus filiis Aaron presbyteri, ex pontifice Epiſcopi, ex cantoribus templi cantores Eccleſiæ; ex Aaron & filiis ejus, qui componebant lucernas Exodi 27. 21. acolythi, quos ceroferarios vocant; ex Nathinæis, de quibus dicendum eſt Joſue 9. v. ultim. ſubdiaconi; ex Nazaræis, de quibus cap. 6. Religioſi. ita docet Innocent. III libr. 1. de ſacro Altaris myſterio, à cap. 2. uſque ad 7. Jam ſi tantum fuit officium Levitarum veterum, qui tantùm circa tabernaculum ſacerdotibus ſubſerviebant, ut Deus ſigillatim hìc ſingulis ſua munia operose aſſignet; quantum erit officium Diaconorum & miniſtrorum novi teſtamenti, qui ſacrificio corporis & ſanguinis Chriſti deſerviunt; ſanè angelicum eſt, & ab angelis ſæpè uſurpatum.

Moral. de dignitate Diaconorũ.

Angeli miniſtrant Miſſæ.

Cùm aliquando die paſchæ in Eccleſia S. Mariæ Majoris Gregorius I. Pontif. celebraret, & *pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, dixiſſet; angelus Domini alta voce reſpondit, *Et cum ſpiritu tuo*. Propter quod Papæ ipſa die ibidem celebranti, & *pax Domini*, &c. dicenti nihil reſpondetur, inquit Johan. Diacon. in Vita S. Gregorii.

Proculus Epiſcopus & Martyr è Syria Romam venit tempore Juſtini Imp. totamque Romanam provinciam percurrens prædicabat, miraculis ac vitæ ſanctitate refulgens. Is cùm die quadam rem ſacram faceret præſente Valentino Epiſcopo Interamnenſi, angelus Domini acceptum de altari calicem in aera videntibus omnibus ſublevavit, ac deinde in altari repoſuit ſanguine conſecrato: ſanctus autem presbyter de mandato angeli ſanguinem conſecratum libavit. ita refert Petrus Epiſc. Aquilinus l. 1. Catal. Sanct. c. 25.

In vita S. Oſvvaldi Epiſcopi Vigornienſis, qui vixit anno Domini 1170. narratur, quòd angelus ipſi ſacrificanti miniſtrarit officiosè, & ad ſingula reſponderit.

Frater Johannes de Parma Generalis Franciſcanorum hora conſtituta venit ad ſacrificandum, nec comparebat frater miniſtraturus; mox adeſt angelus, & fit miniſter, vultu ac veſte referens Religioſum. Sacrificio finito venit frater, rogatque: Placetne, pater mi, Sacrum facere? Tum vir Dei cognovit, angelum, non Religioſum, Sacro miniſtraſſe. ita habent eorum Chronica tomo 2. lib. 1. cap. 57.

S. Nilus Abbas epiſtola ad Anaſtaſium Epiſcopum ſcribit de S. Johanne Chryſoſtomo, eum quoties ferè celebrabat, angelos vidiſſe. *Cùm cœpiſſet*, inquit, *ſanctum ſacrificium, plurimæ ſtatim ex illis Virtutibus è cælo deſcendentes, ſtolis indutæ ſplendidiſſimis, nudis pedibus, intentis oculis, pronæ altari, magno cum ſilentio & reverentia, quoad venerandum illud myſterium expletum fuit, circumſteterunt. Deinde huc illuc ſingulæ per totam domum diffuſæ, presbyteris & diaconibus diſtributionem corporis & pretioſi ſanguinis miniſtrantibus adhæſerunt, ſatagentes, & ſedulò adjuvantes*.

Audi magis mirandum. Chriſtus Dominus dedit ſacram communionem S. Dionyſio Areopagitæ. Nam cùm ipſe carcere cum Ruſtico & Eleutherio clauderetur, nec poſſet celebrare, apparuit ei Chriſtus cum angelorum multitudine, & accipiens panem ſanctum dedit illi dicens: *Accipe hoc, mi charæ quod mox tibi complebo unà cum Patre meo, quoniam mecum eſt maxima merces tua, & his qui audierint te ſalus in regno meo. Nunc age fortiter, & memoria tua erit in laude*. ita Hilduinus in Vita S. Dionyſii.

S. Bonaventura ex humilitate abſtinens ſacra communione, quaſi indignus, particulam conſecratæ hoſtiæ de manu celebrantis per angelum accepit, qui eam illius ori immiſit, ſignificans, ut omnem ſæpè celebrandi ſcrupulum amoveret, & cum creatore ſuo, à quo amabatur, familiariter converſaretur. ita habet ejus Vita.

Idem contigit cuidam ſanctæ matronæ, cui nomen Bertranda, ut habetur in Vita S. Elzearii c. 17.

In vita SS. Fauſtini & Jovitæ Martyrum legimus, quòd, cùm ipſi Secundum militem Mediolani baptizaſſent, & ſacram communionem ei dare vellent, nec haberent panem ex quo eam conficerent, à columba delatum acceperint, eique ſumendum porrexerint. Columba quæ eſt ſymbolum Spiritus ſancti, ſignificabat, in Euchariſtia Spiritum ſanctum quoque adeſſe. Nam ubi eſt Filius, ibi eſt & Pater, & Spiritus ſanctus.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Deus immundos caſtris eiici. Secundò, v. 12. fert legem zelotypiæ, quâ mariti uxores de adulterio ſuſpectas per aquas maledictas explorent.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Præcipe filiis Iſrael, ut eliciant de caſtris om-
nem leproſum, & qui ſemine fluit, pollutuſque eſt ſuper mortuo. 3. Tam maſculum quàm
feminam eiicite de caſtris, ne contaminent ea cùm habitaverim vobiſcum. 4. Feceruntque ita filii
Iſrael, & ejecerunt eos extra caſtra, ſicut locutus erat Dominus Moyſi. 5. Locutuſque eſt Domi-
nus ad Moyſen, dicens: 6. Loquere ad filios Iſrael: Vir, ſive mulier, cùm fecerint ex omnibus pec-
catis, quæ ſolent hominibus accidere, & per negligentiam tranſgreſſi fuerint mandatum Domini, at-
que deliquerint, 7. confitebuntur peccatum ſuum, & reddent ipſum caput, quintamque partem de-
ſuper, ei in quem peccaverint. 8. Sin autem non fuerit qui recipiat, dabunt Domino, & erit ſacer-
dotis, excepto ariete, qui offertur pro expiatione, ut ſit placabilis hoſtia. 9. Omnes quoque primi-
tiæ, quas offerunt filii Iſrael, ad ſacerdotem pertinent: 10. & quidquid in Sanctuarium offertur à
ſingulis & traditur manibus ſacerdotis, ipſius erit. 11. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens:
12. Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos: Vir, cujus uxor erraverit, maritumque contemnens
13. dormierit cum altero viro, & hoc maritus deprehendere non quiverit. ſed latet adulterium, & te-
ſtibus argui non poteſt, quia non eſt inventa in ſtupro: 14. ſi ſpiritus zelotypiæ concitaverit virum
contra uxorem ſuam, quæ vel polluta eſt, vel falſa ſuſpicione appetitur, 15. Adducet eam ad ſacer-
dotem, & offeret oblationem pro illa, decimam partem ſati farinæ hordeaceæ: non fundet ſuper eam
oleum, nec imponet thus; quia ſacrificium zelotypiæ eſt, & oblatio inveſtigans adulterium. 16. Of-
feret igitur eam ſacerdos, & ſtatuet coram Domino. 17. aſſumetque aquam ſanctam in vaſe fictili,
& pauxillum terræ de pavimento tabernaculi mittet in eam. 18. Cumque ſteterit mulier in conſpe-
ctu Domini, diſcooperiet caput ejus, & ponet ſuper manus illius ſacrificium recordationis, &
oblationem zelotypiæ: ipſe autem tenebit aquas amariſſimas, in quibus cum execratione maledi-
cta congeſſit. 19. adjurabitque eam, & dicet: Si non dormivit vir alienus tecum, & ſi non pol-

luta es deſerto mariti thoro, non te nocebunt aquæ iſtæ amariſſimæ, in quas maledicta congeſſi. 20. Si autem declinaſti à viro tuo, atque polluta es, & concubuiſti cum altero viro: 21. his maledictionibus ſubjacebit: Det te Dominus in maledictionem, exemplumque cunctorum in populo ſuo: putreſcere faciat femur tuum, & tumens uterus tuus diſrumpatur. 22. ingrediantur aquæ maledictæ in ventrem tuum, & utero tumeſcente putreſcat femur. Et reſpondebit mulier. Amen, amen. 23. Scribetque ſacerdos in libello iſta maledicta, & delebit ea aquis amariſſimis, in quas maledicta congeſſit, 24. & dabit ei bibere. Quas cum exhauſerit, 25. tollet ſacerdos de manu eius ſacrificium zelotypiæ, & elevabit illud coram Domino, imponetque illud ſuper altare; ita dumtaxat ut priùs, 26. pugillum ſacrificii tollat de eo quod offertur, & incendat ſuper altare: & ſic potum det mulieri aquas amariſſimas. 27. Quas cùm biberit, ſi polluta eſt, & contempto viro adulterii rea, pertranſibunt eam aquæ maledictionis, & inflato ventre computreſcet femur: eritque mulier in maledictionem, & in exemplum omni populo. 28. Quòd ſi polluta non fuerit, erit innoxia, & faciet liberos. 29. Iſta eſt lex zelotypiæ: Si declinaverit mulier à viro ſuo, & ſi polluta fuerit. 30. mariſuſque zelotypiæ ſpiritu concitatus adduxerit ea in conſpectu Domini, & fecerit ei ſacerdos juxta omnia quæ ſcripta ſunt: 31. maritus abſque culpa erit, & illa recipiet iniquitatem ſuam.

Vers. 2. *Immundi pelluntur caſtris.*

Præcipe filiis Iſrael, ut ejiciant de A caſtris omnem leproſum] In Hebræo additur cauſa: *quia ego*, ſcilicet Deus, qui mundiſſimus ſum, *habito in medio veſtrum*. volo ergo caſtra mea eſſe munda, ab eiſque leproſos, alioſque immundos ejici. Ejiciuntur ergo hîc extra caſtra: primò leproſi; ſecundò ii qui ſeminis profluvio laborabant; tertiò polluti ſuper mortuo, id eſt qui contactu morticini, ſive cadaveris humani, legalem pollutionem, id eſt immunditiem, contraxerant. quorum primi duo exulabant caſtris, donec ſanarentur: ſanati enim prævia luſtratione præſcripta Levit. 14. & 15. (exceptis tamen ſacrificiis, ibidem præſcriptis: hæc enim in deſerto non fiebat) in caſtra recipiebantur: tertii verò certis diebus ſe luſtrabant, & poſt ſeptimum diem ſine alia cæremonia ad caſtra redibant, ut patet Num. v. 11. & 12.

Iudicialia ſervabātur in deſerto, non cæremonialia, exceptis paucis.

Nota. Per caſtra hîc cœtus populi totius, non autem Levitarum tantùm intelligitur, ut patet. Quare perperam Lyranus ex Rabbi Salomone: leproſi, inquit, B extra caſtra populi, ſeminifluì extra caſtra Levitarum, polluti ſuper mortuo extra caſtra deitatis, id eſt extra tabernaculum, quod erat quaſi domus Dei, ejiciebantur: omnes enim hi non tantùm tabernaculo, ſed etiam totis caſtris populi arcebantur.

Nota. Præcepta moralia & judicialia ſervabantur ab Hebræis in deſerto, æquè ac in terra Chanaan: cæremonialia verò pleraque non ſervabantur in deſerto, uti patet de circumciſione, Joſue 5. 6. & de ſacrificiis Amos 5. 25. & Actor. 7. v. 42. ac de feſtis, ſaltem quoad ſacrificia feſto quolibet præſcripta: nam quoad ceſſationem ab opere, feſta quæ eam exigebant, ſervabantur in deſerto, niſi movenda eſſent caſtra. uti patet de ſabbato: nam illud violans, colligenſque ligna in ſabbato lapidatus eſt. Num. 15. 35. Pari modo in deſerto non ſervabatur perſolutio jurium ſacerdotalium, putà primitiarum & decimarum; nec redemptio primogenitorum, C poſt primam illam in Sina factam Numer. 3. 46. Idque meritò. nam in deſerto ſacerdotes ſuo munere ſacerdotali, quod erat ſacrificare, non perfungebantur; ac proinde hæc jura, quaſi ſtipendia ſua, non merebantur. Rurſum iis non indigebant, cùm omnes viverent ex manna ita Abulenſis. Excipe hîc nonnulla cæremonialia: nam immundi in deſerto, per luſtrationes præſcriptas expiabantur uti paulò ante dixi. Rurſum, panes propoſitionis ibidem in menſa Domini proponi debebant, uti patet c. 4. v. 7. Ignis ſacer inſuper jugiter fovendus erat, uti patet Levit. 6. 13.

Vers. 6. Vir ſive mulier cum fecerint ex omnibus peccatis, quæ ſolent hominibus accidere] ſcilicet cùm fecerint aliquam iniuriam proximo, in quale peccatum labi ſolent homines.

Vers. 7. *Confeſſio particularis in lege veteri.*

Confitebuntur peccatum ſuum (nota hîc uſum, imò præceptum confeſſionis particularis in lege veteri) et reddant ipſum caput] Hebr. *reddent* D *ipſum delictum in capite ſuo*, id eſt reddent ipſum caput, ipſam rem quam acceperunt. In hoc enim caſu iniuriæ & iniuſtitiæ ea lege hac, & ex lege naturæ præſcribitur reſtitutio. Vide Levitici 6. 3. ubi idem hic caſus explicatus eſt.

A Sin autem non fuerit qui recipiat (Heb. ſi non eſt redemptor, id eſt propinquus ſive conſanguineus qui recipiat. Ad propinquum enim defuncti pertinebat redemptio, & etiam redemptio rei.) dabunt Domino, et erit ſacerdotis] Sacerdos enim eſt vicarius, & quaſi heres Dei. Vers. 8.

Excepto ariete (præter arietem) qui offertur pro expiatione] quaſi in ſatisfactionem pro peccato. Unde Hebræi dicunt, cùm aries ducitur ad mortem, cogitare debet peccator & reputare, ac ſi ipſe ob peccata ſua duceretur ad mortem, & confiteri: O *Domine ego reus ſum mortis, ego commerui lapidari, comburi, aut ſtrangulari propter hoc peccatum. Verùm quia non vis mortem peccatoris, accipe pro me hunc arietem, quem tibi immolo.*

Omnes quoque primitiæ, quas offerunt filii Iſrael, ad ſacerdotem pertinent] *Ad ſacerdotem*, id eſt, ad ſacerdotes: nam primitiæ inter omnes ſacerdotes dividebantur. ſecus erat de B ſacrificiis: hæc enim ſacrificanti cedebant, uti dictum eſt Levit. 6. 26. & c. 7. 8. Vers. 9.

Quidquid in ſanctuarium offertur a ſingulis, et traditur manibus ſacerdotis, ipſius erit] Hebr. *uniuſcuiuſque ſancta*; id eſt oblata, *& quidquid homo ſacerdoti dederit, ipſius erit*. Nam ſi quis aliquid in gazophylacium injeciſſet, aut dediſſet ſacerdoti in manus ad uſus templi vel tabernaculi, id templo vel tabernaculo cedebat: ſin autem ſacerdoti dabat, in ejus uſus, illi cedebat: Vers. 10.

Tropologicè, Rabanus, Primitiæ, ait, bonæ voluntatis, verborum & operum, & quidquid in ſanctuario, id eſt in Eccleſia, Domino offerunt veri Iſraelitæ, id eſt Eccleſiæ filii, ſacerdotis eſt, id eſt Chriſti Domini eſt; quia ad ejus gratiam pertinet, ejuſque meritis, impetrationi & donationi tribuendum eſt. *Tropolog.*

Vir cujus uxor erraverit] Hebr. *declina-* C *verit*, ſcilicet ad alium virum per adulterium. Vers. 12.

Quia non eſt inventa in ſtupro] in adulterio. Vers. 14.

Si ſpiritus zelotypiæ (id eſt, ſi zelotypia) concitaverit virum] Sic ſpiritus prudentiæ, lenitatis, miſericordiæ vocatur ipſa prudentia, lenitas, miſericordia. Vers. 14. *Miraculoſa probatio adulterii in lege veteri.*

Nota. Uxor quæ laborabat vel culpa, vel ſuſpicione adulterii, jubetur hîc à Deo ſe purgare & probare per aquas zelotypiæ. Miraculo ergo quaſi ſtato & continuo olim apud Judæos explorabatur ſcelus adulterii; idque ad hoc, ne ſcilicet ſi factum quod ſuſpicabantur, probare non poſſent zelotypi conjuges, uxores occiderent. Eadem de cauſa iiſdem, utpote duræ cervicis hominibus, permiſſus eſt libellus repudii. Simili modo apud Chriſtianos olim mulieres ſuſpectæ de adulterio ſe purgabant tangendo ferrum candens, ſi ab eo non adurerentur, uti contigit S. Cunegundi, quæ proba cùm à Deo D non eſſet inſtituta, ideoque eſſet Dei tentatio, jure à Canonibus eſt damnata.

Moral. de zelotypia & malo coniugii

Diſce hîc, inter tribulationes carnis quas ſentiunt conjugati, non minimam eſſe zelotypiam. Apud Perſas, non tantùm qui appellaſſet & attigiſſet regis pellicem, ſed & qui in itinere propiùs prætervectus fuiſ-

Digitized by Google

fuiſſet, mulctabatur capite, inquit Plutarch. in Ar- A
taxerxe.

Excandeſcit Catullus in Gellium rivalem, ut puellæ ſuæ furem, Idem ægrè fert Gellium ſibi ob pulchritudinem præpoſitum ubi ait:

Gellius eſt pulcher. quid ni? quem Lesbia malit,
Quam te cum tota gente Catulle, tua.

Circe veneſica ægrè ferens Scyllam nympham à Glauco amari, fontem in quo ſe lavabat infecit veneno, cujus virtute Scylla in monſtrum marinum mutata eſt, uti appoſitè fingunt Poetæ.

C. Sulpitius uxorem ſuam repudiavit, quòd aperto capite ædes egreſſa eſſet: *Lex*, inquit, *tibi meos unius oculos præfinit, quibus formam tuam approbes: his eſto ſpecioſa, non aliorum oculis placens.*

Antiſthenes adoleſcenti conſulenti, cujuſmodi uxorem duceret? *Si formoſam duxeris*, inquit, *habebis communem, ſin deformem, habebis pœnam.* Græcè eſt alluſio inter κοινὴν & ποινὴν. Suadebat ergo, media ſtataque forma ducendam, quæ nec faſtidium moveret viro, nec adulterorum oculos in ſe provocaret.

Democritus, cùm eſſet procerus, rogatus, cur B
tam parvam duxiſſet uxorem? *Ego*, inquit, *in malo eligendo, quod minimum erat elegi.* Idem reſpondit B. Thomas Morus.

Pittacus uxorem ducere noluit, *Quia ſi pulchram*, inquit, *duxero, habebo zelotypiam, ſi non meam, certè aliorum ambientium: ſi turpem, habebo faſtidium.*

Socrates dicebat *ſe tria mala effugiſſe, Grammaticam, paupertatem, & pernicioſam uxorem; quorum duo jam effugiſſet, tertium effugere non poſſet.*

Plato rogatus *quando ducenda eſſet uxor: juveni*, inquit, *nondum; ſeni nunquam.* Græcè jucundiùs, μηδέποτε & μηδεπώποτε; ſubinſinuans prorſus abſtinendum à matrimonio.

Protagoras rogatus, cur filiam dediſſet uxorem ſuo inimico? *Quia*, inquit, *nihil ei dare poteram deterius.*

Philoxenus rogatus, cur Sophocles bonas introduceret feminas, ipſe verò malas: *Quia*, inquit, *quales oporteat eſſe feminas, Sophocles dicit: ego autem quales ſint.* Quare Alfonſus Arag. rex dicere ſolebat, *matrimonium ſine querelis fore & tranquillum, ſi maritus ſurdus fiat, cæca uxor*; innuens feminas obnoxias eſſe zelotypiæ, at- C
que inde oriri rixas & querelas: rurſum maritis permoleſtam eſſe uxorum garrulitatem, qua caritur is ſit, ſi fiat ſurdus: nec illa vexabitur adulterii ſuſpicione, ſi careat oculis, vel fugiat oculos aliorum.

Vers. 15. OFFERET OBLATIONEM PRO ILLA, DECIMAM PARTEM SATI FARINÆ HORDEACEÆ] Satum, hebraicè epha, Septuag. ephi, menſura erat aridorum continens tres modios, erat enim decima pars cori: corus autem continebat 30. modios. Unde Chald. pro ſato uno vertit tria ſata, id eſt tres modios, ſive tria vaſa minora.

NON FUNDET SUPER EAM (oblationem zelotypiæ) OLEUM: quia oleum ſymbolum eſt miſericordiæ, non crudelis zelotypiæ. NEC IMPONET THUS] quia thus eſt ſymbolum devotionis, & bonæ famæ, non autem infamiæ hoc ſacrificio adulteræ irrogandæ. Adde, omnia hic vilitatem ſpectare: unde & terra in aquam bibendam immittitur, ut ſignificetur vilitas in quam ſe abjecit adultera. ita Theodor. q. 10. & Cyrillus lib. 14. de Adoratione, pag. 284.

Vers. 17. ASSUMETQUE AQUAM SANCTAM] id eſt aquam deputatam ad uſus ſanctos in tabernaculo: eadem tamen v. 18. & 19. vocatur aqua amariſſima, tum quia maledictionibus ſacerdotis erat quaſi onuſta & gravida, tum quia epota ab adultera amaritudine magna eam afficiebat.

ET PAUXILLUM TERRÆ DE PAVIMENTO TABERNACULI MITTET IN EAM] ut ſignificetur adulteram eſſe vilem inſtar pulveris, qui pedibus calcatur. unde Eccleſ. 9. dicitur, *Mulier fornicaria quaſi lutum conculcabitur.* Sumitur autem terra hæc ex atrio tabernaculi, quia quando ſacerdos probam hanc faciebat, erat in atrio tabernaculi. ita Abulenſ.

Vers. 18. DISCOOPERIET CAPUT EJUS] Jubetur hìc mulier rea, vel ſuſpecta de adulterio nudo capite ſiſti Domino, ut ſignificetur omnia Deo eſſe nuda & aperta; nec adulterium, nec quidquam eorum quæ ſecretò, &

A in occulto fiunt, Deum latere. ita Theodor. q. 10. & Procop. Idque ad hoc, ut videlicet mulier hoc ritu videns ſe ſiſti coram Domino, ſeriò contremiſcat, pœniteat, & culpam (ſi rea eſt) fateatur; ne negando, crimen perjurio execratorio, quod mox ſubitura eſt (uti jubetur v. 22.) duplicet, deique vindictam & execrationem ſtatim incurrat.

ET PONET SUPER MANUS ILLIUS (mulieris de adulterio ſuſpectæ) SACRIFICIUM RECORDATIONIS] Dicitur *recordationis*, quia pars ſacrificii farrei, ſive mincha offerebatur Deo in monumentum & recordationem, quòd tota farina vel mincha per hanc ſui partem Deo eſſet oblata vide dicta Levit. 2. 2. Secundò, & potiùs, dicitur *recordationis*: quia, ut v. 15. in Hebræo additur, eſt ſacrificium commemorans peccatum, quod Noſter vertit, *inveſtigans adulterium*.

IPSE (ſacerdos) AUTEM TENEBIT AQUAS AMARISSIMAS IN QUIBUS CUM EXECRATIONE MALEDICTA CONGESSIT] Quæres, quænam fuerint hæ maledictiones, à ſacerdote ſuper aquas prolatæ *Quæ maledictiones ſuper aquas prolatæ fuerint.*
& congeſtæ? veriſimile eſt ex v. 21. has, vel his ſimiles
B fuiſſe: Aqua maledicta ſis in nomine Domini; & ſi mulier illa peccavit adulterio, ingrediaris uterum ejus, cumque diſrumpas, atque putreſcere facias femur ejus, ut ſit in exemplum toti populo.

ADJURABITQUE EAM: SI NON POLLUTA ES, NON TE NOCEBUNT AQUÆ ISTÆ] *Noceo*, antiqua ſyntaxi regebat accuſativum: hinc dicitur pſalm. 26. 2. *Judica Domine nocentes me.* & Lucæ 4. 35. *Exiit ab eo, neque illum nocuit.* Sic & ait Plautus: *Iura te non nociturum hominem.* Vers. 19.

SIN AUTEM POLLUTA ES, &c. DET TE DOMINUS IN MALEDICTIONEM] Eſt hæc ſecunda maledictio: prior enim erat aquæ, hæc eſt ipſius mulieris. Hebraicè eſt, *det te Dominus in execrationem, & in juramentum in medio populi tui. In juramentum*, id eſt, in imprecationem. q. d. Sis tam miſera & infelix, ut publica & communis hominum imprecatio ſit hæc: Contingat tibi quod illi adulteræ contigit. Vers. 20. & 21.

ET RESPONDEBIT MULIER, AMEN] Nota. Hic erat ordo hujus probæ, ut patet ex Hebræo: Primò, Vers. 22.
C ſacerdos maledictiones proferebat ſuper aquas. Secundò, proferebat maledictiones ſuper mulierem, ipſa reſpondente, Amen. Tertiò, has ſecundas maledictiones ſcribebat in libro: mox ſcripturam abluebat aquis maledictionis mulieri propinandis. Quartò, accipiebat ab ea mincha, putà ſimilam, & ex ea de more pugillum Domino adolebat & cremabat, reliquum verò ſibi ſervabat. Quintò, potum aquæ maledictæ dabat mulieri, quæ ſi criminis eſſet rea, intumeſcebat venter ejus, & femur putreſcebat, Addunt Judæi, & moriebatur; quod etiam ſatis ſignificat noſter Interpres, & LXX. v. 21. factum eſſe diſruptione uteri: idque fiebat ſtatim, ut videtur. Nam quod Joſeph lib. 3. c. 10. obſcurè innuit, hanc pœnam dilatam fuiſſe ad decem menſes, non ſatis cum S. Scriptura hìc, neque cum more divinæ providentiæ & vindictæ congruit. Hæc enim ſolet ſua miracula & judicia citiſſimè operari, maximè per ſigna à ſe inſtituta; præſertim cùm hac vindicta detegendum eſſet hìc facinus uxoris, ut marito zelotypo ſatisfieret, qui aliàs qui eam perrexiſſet vexare, imò occidiſſet; ad quod tamen præcavendum hæc proba à Deo fuit inſtituta. *Ordo & ritus probæ adulterii per aquas zelotypiæ, ſive maledictionis.* *Adulteræ uterus his aquis rumpebatur.*

D Nota. Hic tumor uteri, & putrefactio femoris, non ab aliqua vi aquis inſita, ſed tantùm à Deo ad cæremoniam hanc adhibitam producebantur.

Porrò hac lege & pœna teſtabatur Deus, Primò, ſe fidei conjugalis præſidem eſſe ac vindicem, atque innocentiæ teſtem & cuſtodem: ne videlicet zelotypia diſſidium gigneret, lites, rixas & cædes. Secundò, ſe occulta ſcelera videre, notare & prodere. Tertiò, adulterium grave eſſe ſcelus, publica & horribili pœna dignum, ut uxores continerentur in officio, & ab impudicitia coercerentur metu tam gravis pœnæ. Solent enim hæc adulteria committi in occulto, ut juridicè probari vix poſſint: unde Deus hìc eorum ſibi judicium arrogat. ita Vatabl. Addunt Judæi, camdem plagam inflictam fuiſſe ipſi adultero, etiam ſi is occultus eſſet. fides ſit penes eos. *Cauſa hujus probæ. Prima. Secunda. Tertia.*

QUAS CUM EXHAUSERIT, TOLLET SACER- Vers. 24.
 DOS & 25.

DOS DE MANU EJUS SACRIFICIUM] *Exhauſerit*, id eſt hauſerit, vel hauriet. Nam ferè ſimul & eodem tempore, mulier bibebat aquas, & ſacerdos adolebat mincha, ita ut moraliter hæc duo cenſerentur fieri quaſi eodem tempore. Ordo enim erat is quem dixi v. 22. quem noſter quoque Interpres clarè exprimit v. 26. ſcilicet quòd priùs ſacerdos adolcverit mincha, deinde aquas mulieri potandas dederit.

Vers. 27. PERTRANSIBUNT EAM] Hebraicè, *ingredientur in eã*.

Vers. 28. QUOD SI POLLUTA NON FUERIT, ERIT INNOXIA, id eſt impunita, non læde tur ab aquis hiice maledictionis (ſic inſons ſumitur pro impunito exodi 20. v. 7.) ET FACIET LIBEROS] Chald. vertit, *& concipiet conceptionem*; Septuag. *& ſeminabit ſemen*, id eſt, filium ex ſemine concepto producet. Videtur hic Deus promittere uxori innocenti fœcunditatem & liberos, ob ſuſpicionem adulterii, & ignominiam probæ hujus, quam inſons immeritò paſſa eſt.

Addunt, & fabulantur Rabbini, eam per miraculum ſine ſemine concepiſſe inſtar B. Virginis, uti referunt & refutant Abulenſ. Lyran. & Dionyſ. Carthuſianus.

Morale, de enormitate adulterii. Vide hic quantum crimen ſit, quamque Deo & hominibus exoſum adulterium. Audi S. Job c. 31. 9. *Si deceptum eſt cor meum ſuper muliere, & ſi ad oſtium amici mei inſidiatus ſum; ſcortum alterius ſit uxor mea. Hoc enim nefas eſt, & iniquitas maxima. Ignis eſt uſque ad perditionem devorans, & omnia eradicans genimina.* Et Eccli. c. 23. v. 25. *Omnis homo qui tranſgreditur lectum ſuum, contemnens dicit: Quis me videt? tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me. Et non intelligit, quoniam omnia videt oculus illius: quoniam oculi Domini multò plus lucidiores ſunt ſuper ſolem, circumſpicientes omnes vias hominum, & profundum abyſſi. Sic & mulier omnis relinquens virum ſuum, & ſtatuens hereditatem ex alieno matrimonio. Primò enim in lege Altiſſimi incredibilis* (incredula, inobediens) *fuit; Secundò, in virum ſuum deliquit. Tertiò, in adulterio fornicata eſt, &* A *ex alio viro filios ſtatuit ſibi. Non tradent filii eius radices, & rami eius non dabunt fructum. Derelinquet in maledictum memoriam eius, & dedecus illius non delebitur.*

Geradas Spartanus rogatus, qua pœna Spartani plecterent adulterum? *Nullus*, ait, *Spartæ adulter eſt*. Cumque inſtaret alter, Quid ſi exiſtat? Dabit, inquit, bovem tantum, ut porrecto ultra Taygetum collo, bibat ex Eurota. Riſit alter dicens, Fieri non poteſt, ut tantus bos inveniatur. *Et quo pacto*, inquit Geradas, *Spartæ exiſtat adulter, in qua deliciæ, divitiæ, & corporis aſcititius cultus probro habentur.*

Thales adultero ſciſcitanti, an abjuraturus eſſet perjurium? *Non eſt*, inquit, *perjurium adulterio peius*. q. d. Quid rogas de pejerando, cùm facinus perjurio par non dubitaris committere?

Adde, adulterium ſæpè eſſe cauſam cædium & parricidiorum. Ita David ob adulterium cum Berſabee, commiſit homicidium Uriæ. Clytemneſtra cum Ægiſtho adultero in perniciem mariti Agamemnonis conjuravit: quo interempto Oreſtis furor in matrem concitatus eſt. ita Euripides in Oreſte.

B Euridice Macedonum regina, Amyntæ uxor, atque Philippi mater, ut adultero regnum traderet, Alexandrum & Perdiccam filios veneno ſuſtulit: idemque viro feciſſet, niſi filia ſcelus detexiſſet. Quin & beſtiæ adulterium deteſtantur & vindicant. Audi Guilielm. Pariſienſ. primæ partis de Univerſo par. 3. cap. 8. *Tempore*, ait, *meo ciconia tanquam de adulterio convicta per olfactum maſculi ſui, neſcio qualiter accuſante maſculo, vel detegente eius crimen, à tota illa multitudine deplumata atque dilacerata eſt, tanquam concilio aut iudicio omnium eſſet adulterii iudicata.*

Cuculus probrum eſt avium & hominum, quia nidos & ova aliarum avium invadit, eis incubat, eaque excludit, teſte Plinio lib. 10. c. 9. Vide dicta Geneſ. 38. 24.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribitur votum, conſecratio & ritus nazaræorum. Secundò, v. 23. datur forma benedictionis, qua ſacerdotes benedicant populo.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos: Vir ſive mulier, cùm fecerint votum ut ſanctificentur, & ſe voluerint Domino conſecrare: 3. à vino, & omni quod inebriare poteſt, abſtinebunt: Acetum ex vino, & ex qualibet alia potione, & quidquid de uva exprimitur, non bibent: uvas recentes ſiccaſque non comedent. 4. cunctis diebus quibus ex voto Domino conſecrantur: quidquid ex vinea eſſe poteſt, ab uva paſſa uſque ad acinum non comedent. 5. Omni tempore ſeparationis ſuæ novacula non tranſibit per caput eius, uſque ad completum diem quo Domino conſecratur. Sanctus erit, creſcente cæſarie capitis eius. 6. Omni tempore conſecrationis ſuæ ſuper mortuum non ingredietur, 7. nec ſuper patris quidem & matris & fratris ſororiſque funere contaminabitur, quia conſecratio Dei ſuper caput ejus eſt. 8. Omnibus diebus ſeparationis ſuæ ſanctus erit Domino. 9. Sin autem mortuus fuerit ſubitò quiſpiam coram eo, polluetur caput conſecrationis eius: quod radet illico in eadem die purgationis ſuæ, & rurſum ſeptima. 10. in octava autem die offeret duos turtures, vel duos pullos columbæ, ſacerdoti in introitu fœderis teſtimonii. 11. facietque ſacerdos unum pro peccato, & alterum in holocauſtum, & deprecabitur pro eo, quia peccavit ſuper mortuo: ſanctificabitque caput eius in die illo: 12. & conſecrabit Domino dies ſeparationis illius, offerens agnum anniculum pro peccato: ita tamen ut dies priores irriti fiant, quoniam polluta eſt ſanctificatio eius. 13. Iſta eſt lex conſecrationis. Cùm dies, quos ex voto decreverat, complebuntur: adducet eum ad oſtium tabernaculi fœderis, 14. & offeret oblationem eius Domino, agnum anniculum immaculatum in holocauſtum, & ovem anniculam immaculatam pro peccato, & arietem immaculatum, hoſtiam pacificam, 15. caniſtrum quoque panum azymorum qui conſperſi ſint oleo, & lagana abſque fermento uncta oleo, ac libamina ſingulorum: 16. quæ offeret ſacerdos coram Domino, & faciet tam pro peccato, quàm in holocauſtum. 17. Arietem verò immolabit hoſtiam pacificam Domino, offerens ſimul caniſtrum azymorum, & libamenta quæ ex more debentur. 18. Tunc radetur nazaræus ante oſtium tabernaculi fœderis cæſarie conſecrationis ſuæ: tolletque capillos eius, & ponet ſuper ignem, qui eſt ſuppoſitus ſacrificio pacificorum. 19. Et armum coctum arietis, tortamque abſque fermento unam de caniſtro, & laganum azymum unum, & tradet in manus nazaræi, poſtquam raſum fuerit caput eius. 20. Suſceptaque rurſum ab eo, elevabit in conſpectu Domini: & ſanctificata ſacerdotis erunt, ſicut pectuſculum, quod ſeparari iuſſum eſt, & femur poſt hæc poteſt bibere nazaræus vinum. 21. Iſta

eſt

Digitized by Google

eſt lex nazaræi, cùm voverit oblationem ſuam Domino tempore conſecrationis ſuæ, exceptis his quæ invenerit manus eius, iuxta quod mente devoverat, ita faciet ad perfectionem ſanctificationis ſuæ. 22. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens; 23. Loquere Aaron & filiis eius: Sic benedicetis filiis Iſrael, & dicetis eis: 24. Benedicat tibi Dominus, & cuſtodiat te. 25. Oſtendat Dominus faciem ſuam tibi, & miſereatur tui. 26. Convertat Dominus vultum ſuum ad te, & det tibi pacem. 27. Invocabuntque nomen meum ſuper filios Iſrael, & ego benedicam eis.

Vers. 2. VIR SIVE MULIER CUM FECERINT VOTUM UT SANCTIFICENTUR] Hebr. *cùm ſeparaverint*, vel *mirificaverint ſe ad vovendum*, id eſt cùm voverint votum nazaræi, ut ſeparent ſe à communi hominum conſuetudine & vivendi ratione (quod quid novum & mirum eſt) & conſecrent ſe Domino. Sanctificatio ergo hic ſignificat ſeparationem à communi hominum vita, & abſtinentiam à vino & ſicera, id eſt potu omni qui inebriare poteſt, idque ad honorem & cultum Dei; à qua ſeparatione nazaræus, id eſt ſeparatus, dicitur. de quo plura v. 7.

Nazaræi qui? alii erant pœnitentes, alii contemplantes. Nazaræi apud Judæos erant viri religioſi, qui ut liberiùs vacarent legi, & meditationi rerum divinarum, aliorum commercio ſe abdicabant, vel ſemper, vel ad tempus, & Domino ſe totos dedebant, vel qui cùm profuſiùs vino & reliquis deliciis uſi fuiſſent, poſtea abſtinentiæ & ſeverioris vitæ generi ſe mancipabant, ut corpus affligerent. Hi erant nazaræi pœnitentes, priores erant quaſi contemplantes. ita Vatabl. Porrò nazaræi erant duplices: quidam enim habebant votum perpetuum, ut Samuel 1. Reg. 28. & Sampſon Judic. 12. 7. *Nazaræi alii perpetui, alii ad tempus, ut S. Paulus.* Alii ad certum tempus, quod non erat lege definitum, ſed unuſquiſque pro ſua devotione tempus ſibi præfiniebat: Talis nazaræus fuit S. Paulus Act. 21. 23.

Vers. 3. QUIDQUID DE UVA EXPRIMITUR] Hebr. *reſiduum uvarum*, id eſt, quod ab uvis jam preſſis poſtea vel aqua madefactis, vel coctis, reliqui humoris exprimitur. Nil enim tale comedere aut bibere poterant nazaræi.

Vers. 4. AB UVA PASSA USQUE AD ACINUM NON COMEDENT] id eſt, ne acinum quidem uvæ, ſeu nihil omnino quod uvæ eſt comedent. Hoc enim ſignificat hæc phraſis Hebræorum. Similis eſt c. 8. v. 4. in Hebræo, & Genes. 14. 23. ubi dicitur: *A filo ſubtegminis uſque ad corrigiam caligæ*, id eſt, ne filum quidem, aut corrigiam accipiam ex omnibus quæ tua ſunt. Hinc patet, nazaræos non potuiſſe comedere uvas paſſas & ſiccas. *Nazaræi non poterant comedere uvas paſſas.*

Vers. 5. NOVACULA NON TRANSIBIT PER CAPUT EJUS] ſcilicet ad radendum, vel ad tondendum crines nazaræi.

USQUE AD COMPLETUM DIEM, QUO DOMINO CONSECRATUR] Hebr. uſque dum impleantur dies quibus ſeparavit ſe Domino.

SANCTUS ERIT CRESCENTE CÆSARIE CAPITIS EJUS] q. d. Nazaræus erit & cognoſcetur, ſi ſecundùm hoc meum præceptum ſinat promiſſam excreſcere comam.

Nazaræus alebat comam, cur? Juſſit Deus nazaræum alere crines, partim ut hoc ſigno oſtenderetur eum à cultu, æquè ac à deliciis corporis ſeparatum eſſe, partim ut eos in termino voti ſui Domino daret.

Vers. 6. *Non poterat intereſſe funeri etiā patris.* SUPER MORTUUM NON INGREDIETUR] non ibit ad funus mortui, ne quidem patris aut matris. Qua in re nazaræi perfectiores erant communibus ſacerdotibus: hi enim poterant intereſſe funeri patris, matris, fratris & ſororis; atque æquantur ſummo pontifici, qui nec patris, nec matris funus adire poterat, Levit. 21. 11.

Triplex contaminatio funeris olim. Nota. Apud Hebræos contaminabatur aliquis ſuper mortuo tripliciter: Primò, ſi tangeret cadaver, aut oſſa, etiam reperta in agro. Secundò, ſi iret ad exequias plangentium mortuum, aut ſi eſſet in domo in qua jacet mortuus, vel agens animam: inquit Abulenſ. Tertiò, ſi aliqua ejus vaſa contingeret, ut patet Num. 19. v. 10. & ſeq.

Vers. 7. QUIA CONSECRATIO DEI SUPER CAPUT EJUS EST] q. d. Quia coma intonſa ſuper caput ejus eſt, quæ oſtendat illum Domino eſſe ſeparatum, coronatum & conſecratum; & in hac cæſarie ſive coma videtur præcipua, & à qua maximè dignoſcebantur & denominabantur, fuiſſe nazaræorum cæremonia. Unde ſequitur.

SIN AUTEM MORTUUS FUERIT QUISPIAM CORAM EO, POLLUETUR CAPUT CONSECRATIONIS EJUS] id eſt, polluetur ejus conſecratio, quæ maxime apparet in cæſarie capitis: ideoque ne capilli hi nazaræorum quaſi ſacri poſtea profanarentur, finito voto, Domino cui conſecrati erant, comburebantur, ut patet v. 18. Vers. 9.

Nazaræus Primò, eſt ſeparatus; Secundò, conſecratus; Tertiò, coronatus; Quartò, comatus. Nota, nezer, ſignificat. Primò, ſeparationem; Secundò, conſecrationem; Tertiò, coronam; Quartò, cæſariem, ſive comam inſtar coronæ, quæ Deo conſecrabatur. Hinc à nezer deductum nazir, id eſt nazaræus, ſignificat Primò, ſeparatum Deo; Secundò, conſecratum; Tertiò, coronatum; Quartò, cæſaratum, ſive comatum.

Chriſtus nazaræus, unde? Allegoricè, Rupertus hæc omnia accommodat Chriſto. de quo Matth. 2. v. ult. per Prophetas prædictum dicitur: *Quoniam nazaræus vocabitur*. quod exponens S. Hieron. Nazaræus, ait, ſanctus interpretatur. ſanctum autem Dominum futurum omnis Script. commemorat, cujuſque ſanctitatem nazaræi hi omnes, & nominatim Joſeph patriarcha Genes. 49. 26. & Sampſon Judic. 13. 5. præſignarunt; cujus ſymbolo in Nazareth educatus eſt Chriſtus, Dei providentia per hoc ſignificante, quòd ipſa vita & moribus eſſet nazaræus; idque fusè probat Leo Caſtrius in cap. 11. Iſaiæ v. 1. tum ex aliis, tum ex eo quòd Evangeliſtæ *Nazarenus* ſemper ſcribant per literam zeta, quæ reſpondet Hebræo *zain*, qua litera ſcribuntur hi noſtri nazaræi. Si enim *Nazarenus* à neſer Iſaiæ 11. v. 1. id eſt flos vel ſurculus, deduceretur, ut multi volunt, tunc non ſcriberent *Nazarenus* per z. ſed per literam s. neſer enim ibi per *tſade* ſcribitur, quæ litera ſemper à ſcriptoribus ſacris vertitur per s. numquam per z. Sed de hac re exactiùs agendum eſt Matth. 2.

Tropol. nazaræi ſunt continentes. Tropologicè, Rabanus & Cyrillus libr. 16. de Adoratione, in nazaræis putant abſtinentium continentiumque vitam ſignari. Qui ergo vult Deo ſe magno voto, id eſt perfectæ juſtitiæ vita conſecrare, hic à vino & ſicera, id eſt omni re quæ perturbare poteſt, animum abducat. Hæc autem ſunt ſenſus mundanus, terrenæ cupiditates, ſollicitudines carnis, vanæ diſtractiones. Alat comam capitis, id eſt mentem non habeat nudam, ſed divinis cogitationibus & ſcientia comptam. Ad patrem & matrem non ingrediatur, id eſt abdicet carnalem amorem, & ſanguinis conjunctioni præferat Deum.

maximè Religioſi. Primò. Quare nazaræi Religioſorum noſtrorum vitam præſignarunt, uti docet S. Gregor. Nazianz. orat. in laudem S. Baſilii, Gregorius lib. 32. Mor. 17. Innocent. citatus c. 4. 46. D. Thom. 2. 2. q. 186. a. 6. Religioſi ergo ſunt veri nazaræi, id eſt, ſeparati à communi hominum vita, itemq; coronati in capite quaſi Reges & Cæſares, tam cæli quàm terræ. de quibus dicitur Thren. 4. *Candidiores nazaræi eius nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, ſapphiro pulchriores*. In nive & lacte ſignificatur Religioſorum caſtitas: in ebore antiquo jugis & fortis obedientia: in ſapphiro, qui cæleſtis eſt coloris, paupertas quæ ſpem in ſolum Deum defigit. Hinc v. 21. nazaræatus vocatur ſtatus perfectionis & ſanctificationis, ſcilicet legis veteris: ſicut Religio in lege nova ſtatus eſt perfectionis, non acquiſitæ (hic enim eſt epiſcopatus) ſed acquirendæ per tria vota. Nam, ut ait Euſebius Emiſſenus: *Religioſus debet eſſe neglector quietis, fugax voluptatis, appetitor laboris; patiens abjectionis, impatiens honoris: pauper in pecunia, dives in conſcientia; humilis ad merita, ſuperbus ad vitia.* Unde planè aberrant quidam ad Religionem converſi, *qui*, ut ait B. Proſper de Vita contemplativa, *ex priſtinis moribus nihil abjiciunt; quia ſcilicet non mutantur mente, ſed veſte; non actu, ſed habitu; nec opere, ſed ſermone.* In

religione enim ſæculariter vivunt , opinionem virtutis pro virtute quærunt , prædicant magna nec faciunt , accuſant vitia nec devonunt , publice ſibi diſplicere ſimulant quod occultè committunt .

Secundò. Secundò , ſicut nazaræi , ita & Religioſi vino, omnique eo quod mentem turbare , vel inquinare poteſt , abſtinere debent . Audiant ipſi S. Hieronymum Paulinum monachum inſtituentem : *Sit vilis & veſpertinus cibus , olera & legumina : interdumque piſciculos pro ſummis ducas deliciis . qui Chriſtum deſiderat , & illo pane veſcitur , non quærit magnopere de quàm pretioſis cibis ſtercus conficiat .* & infrà : *Nihil in te mediocre eſſe contentus ſum , & totum ſummum , totum perfectum deſidero .*

Tertiò, Tertiò , nazaræi etiam acinis abſtinère debebant , ne videlicet ab acinis ad uvas , ab uvis ad vinum tranſirent : ita Religioſi omnem , etiam minimam & remotam occaſionem gulæ & peccati præſcindere debent . Nam , ut rectè ait gloſſa in illud Job 31. *Pepigi fœdus cum oculis meis : Viſum ſequitur cogitatio , cogitationem delectatio , delectationem conſenſus , conſenſum opus , opus conſuetudo , conſuetudinem neceſſitas , neceſſitatem deſperatio , deſperationem damnatio,*

B Audiant Religioſi , audiant Eccleſiaſtici , quid efficiat minimorum canonum & ordinationum neglectus , S. Antoninum docentem 2.p. hiſtor. tit. 15 §. 2. poſtquam de Religionibus multis egit : *Præfatæ , inquit , Religiones , quæ cum magno fervore , & vitæ ſanctimonia initium habuerunt ; minimorum negligentes traditionum paternarum , in proceſſu temporis paulatim defluxerunt & exinanitæ ſunt , uſque ad fundamentum in eis , votu ſcilicet ſubſtantialium : ſed miſeratione divina à ſeptuaginta annis pullulantes , refloruerunt in paucis ſe reformantibus ad vitam regularem .*

Minimorū neglectus ſolvit diſciplinam .

Audiant S. Anſelmum epiſt. 6. ad monachos : *Certiſſimum , inquit , eſt , quod in multis Eccleſiis experimento didicimus ; quia in monaſterio , ubi minima diſtrictè cuſtodiuntur , ubi rigor monachorum inviolabilis permanet ; ibi pax inter fratres , & in capitulo proclamationes conquieſcunt . Ubi verò minimi exceſſus negliguntur , ibi totus Ordo paulatim diſſipatus & deſtruitur . Si ergo de virtute in virtutem vultis aſcendere , ſemper timete in ſingulis minimis Deum offendere .*

C Meritò ergo Religioſos & Religioſas monet S. Greg. Nazianz. orat. de fuco, dicens : *Illud velim ne ignores , rugam unam ſibi turpiorem eſſe , quàm maxima vulnera iis qui in mundo vivunt . neque enim tam notabilem ac conſpicuam in ſordidis , quàm in puris unius coloris veſtibus , labes aliqua fœditatem habet .*

Quartò . Quartò , nazaræus non poterat lugere mortuum , etiam patrem vel matrem : ita Religioſi omnes carnales affectus erga parentes truncare debent , & audire illud Chriſti Matth. 8. 22. *Sequere me .* & : *Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos* & illud pſalmi 44. *Audi filia & vide , & inclina aurem tuam , & obliviſcere populum tuum , & domum patris tui , & concupiſcet rex decorem tuum .*

Quintò . Quintò , nazaræus polluebatur etiam ex ſola præſentia cadaveris : ita Religioſus ab omni peccato remotiſſimus eſſe debet , de quo plura v. 9.

Sextò . Sextò , nazaræi ſanctificatio maximè ſita erat in cæſarie nutrienda . hæc autem myſticè eſt ſanctarum cogitationum germinatio , quibus homo ſanctus efficitur : haſce autem fovent & nutriunt Religioſi .

Septimò . Septimò , ſi contingeret nazaræum pollui ſuper mortuo , cæſaries ejus quaſi polluta radebatur , ut nova ſuccreſſeret . ita Religioſi , ſi cogitationes & affectus eorum aliqua peccati labe inquinentur ; mox eas amputant , & alias ſanctas de novo accerſunt .

D Octavò , ſi pollueretur nazaræus , dies præteriti nazaræatus irriti cenſebantur , cogebaturque de novo tempus voti inchoare : gaudet enim Deus maximè continua ſanctitate . ita Religioſus , ſi lapſus ſit in negligentiam aut aliud peccatum , iterum novo conatu , ac ſi nihil antea egiſſet , viam virtutis arripere debet , ac dicere cum Pſalte pſal. 76. *Dixi , Nunc cœpi .*

Octavò .

Nonò . Nonò , peracto voti tempore radebatur nazaræus , capilliq; in altari holocauſti cremabantur quo ſignificabatur , ait Gregor. 2. Moral. 39. *tunc nos ad perfectionis ſummam pertingere , cùm ſic deteriora vitia ſuperamus , ut etiam cogitationes ſuperfluas à mente reſecemus , quas nimirum ſacrificii igne concremare , eſt eas flamma divini amoris incendere , ut cor totum in Dei amore ardeat .* Tuncque nazaræus offerebat . Primò , hoſtiam pro peccato , quæ ſignificat plenam peccatorum re-

A miſſionem , quam Religioſi in ingreſſu Religionis percipiunt . unde & à S. Hieronymo epiſtol. ad Demetriadem , & à S. Bernardo lib. de Præc. & diſpenſ. c. 23. & aliis ; Religionis ingreſſus vocatur ſecundus baptiſmus. Secundò , hoſtiam pacificam , quæ ſignificabat Deum Religioſorum precibus facilè placari & annuere . Tertiò , holocauſtum , quod ſignificabat Religionem non eſſe aliud quàm holocauſtum , uti docet D. Thom. 2. 2. q. 186. art. 7. quia , ſicut in holocauſto tota hoſtia cremabatur , ita Religioſus nihil habet quòd Deo non offerat . Nam externas opes offert per votum paupertatis , bonum corporis offert per votum caſtitatis , bonum animæ offert per votum obedientiæ . Denique , ut religioni nullum genus ſacrificii deſit , ipſa quoque illuſtriſſimum quoddam eſt martyrium . Nam , ut ait S. Hieronymus in epitaphio Paulæ , *devotæ mentis immaculata ſervitus quotidianum eſt martyrium .* & S. Bernard. ſerm. 1 , in feſto omnium Sanctorum : *Verè* , ait , *martyrii genus eſt paupertas voluntaria .*

Religio eſt ſecundus baptiſmus.

Religioſus eſt holocauſtum.

Religio eſt martyriū.

Audi qualia ſint munia & martyria monachi ex S. Hieron. ad Ruſticum : *In monaſterio , inquit , hic te ſilentium , ille doceat manſuetudinem : non facias quod vis ; comedas quod juberis ; veſtiare quod acceperis ; operis tui penſum perſolvas , ſubjiciaris cui non vis : laſſus ad ſtratum venias , ambulanſque dormites , & needum expleto ſomno ſurgere compellaris : Dicas pſalmum in ordine tuo , in quo non dulcedo vocis , ſed mentis affectus quæritur : ſervias fratribus : hoſpitum laves pedes : paſſus injuriam taceas : præpoſitum monaſterii timeas ut dominum , diligas ut patrem , credas tibi ſalutare quidquid ille præceperit , nec de majorum ſententia judices , cujus officii eſt obedire , & implere quæ juſſa ſunt . fœminæ nomen tuum noverint , & vultum tuum neſciant : multo tempore diſce quod doceas : nec credas laudatoribus tuis , imò irriſoribus .*

Munia Religioſi .

Hæc & plura Viegas in Apocal. c. 9. 2. ſect. 11. vide & Hieron. Platum de Bono ſtatus religioſi , lib. 2. c. 19. & c. 12. & 15.

Vers. 9. SIN AUTEM MORTUUS FUERIT SUBITO QUISPIAM CORAM EO , POLLUETUR CAPUT CONSECRATIONIS EJUS] cur hoc ? Reſpondet Lyranus , ut nazaræus ejuſmodi mortem ſuis peccatis attribueret . Tanta enim debet eſſe humilitas in viro religioſo , ut quidquid mali contigit , ſuis peccatis attribuat.

Nazaræus polluebatur ſi quis corā eo moreretur cur? Prima . Reſponſio.

Secundò , Viegas ſupra , Cenſetur , ait , nazaræus pollutus ſi quis coram eo moriatur ; quia exiſtimari poterat ipſe eſſe ejus interfector : ut ſignificaretur viro religioſo vel ipſam mali ſpeciem ac præſumptionem , etiam expertem culpæ , omnibus modis fugiendam eſſe , juxta illud 1. Theſſal. 5. *Ab omni ſpecie mala abſtinete vos .*

Secunda.

Tertiò & planè genuinè , Abulenſis , Polluebatur , inquit , nazaræus ſi quis coram eo moreretur : quia ipſe debebat immunis eſſe ab omni contaminatione ; erat enim legaliter ſanctiſſimus : in mortuis autem illa lege maxima erat contaminatio . Unde perinde ſi in nazaræum caſu cadaver aliquod , vel oſſa mortui incidiſſent , aut ſi ipſe caſu in domum mortui delapſus aut delatus fuiſſet , pollutus fuiſſet , idque ut per hoc ſignificaretur , virum religioſum ab omni peccato (hujus enim typus erat cadaver) etiam caſuali & ſubreptitio , etiam alieno , remotiſſimum eſſe debere .

Tertia & genuina .

QUOD caput pollutum) RADET ILICO IN EADEM DIE PURGATIONIS SUAE (q. d. Radet caput eodem die quo pollutum eſt , ut eodem die hac raſione purgetur à contaminatione mortui) ET RURSUM SEPTIMA] die radet caput , idque ad majorem munditiem . Verùm Hebræi & Vatablus putant non primo , ſed ſeptimo die tantùm radendum fuiſſe caput nazaræi ; hoc enim innuunt Hebræa ; quæ ſic habent , *Radet caput ſuum in die purgationis ſuæ , in die ſeptimo radet illud .* Sed noſter Interpres ſagaciter intellexit , more Hebræo ſubaudiri copulam & , q. d. *Et in die ſeptima radet illud .* Nec enim veriſimile eſt , nazaræum in ſua pollutione permanſiſſe uſque ad ſeptimum diem , ſed ilicò purgari & radi debuiſſe , illudque ilicò innuit Hebræum *vau* , id eſt *&* , quod Noſter rectè vertit *ilicò* , ſic enim habent Hebræa , *& polluetur & radet* , id eſt , mox ut pollutus fuerit radet .

Nota . Hæc raſio tantùm facienda erat à nazaræo temporali : nam perpetuus numquam radebatur , quomodocumque pollueretur , ac conſequenter nec offerebat turtures , vel pullos columbarum ad ſui expiationem , uti docet Abulenſis q. 11. in 13. Judicum . Omnia enim hoc cap.

præ-

præſcripta tantùm ſpectant nazaræum, qui talis eſt ad certum tempus, ut patet v. 4. 5. 6. 13. 18.

Vers. 10. In introitu foederis teſtimonii] id eſt, in introitu tabernaculi teſtimonii. ita Hebr. Chald. Septuag. Tabernaculum ergo hic dicitur fœdus metonymicè quia ſignum erat fœderis inter Deum & populum per Moſen initi.

Vers. 11. Facietque ſacerdos unum] turturem pro peccato] *Faciet*, id eſt, ſacrificabit & jugulabit carnes verò ejus cedent ſacerdoti. Nam in ſacrificio pro peccato adipes tantùm adolendi & cremandi erant juxta legem Levit. 7. v. 10 turture autem & columba nullus eſt adeps: ergo ſolus eorum ſanguis Deo libandus & effundendus erat.

Quia peccavit ſuper mortuo] quia contaminatus eſt ſuper mortuo, putà quia pollutus eſt ex funere mortui. Peccatum enim hic ſignificat non culpam, ſed immunditiem legalem. vide dicta Levit. 15. 15.

Vers. 11. & 12. Sanctificabitque caput ejus in die illo, et conſecrabit Domino dies ſeparationis illius] Hebr. *dies nazaræatus illius*, id eſt, ex eo tempore incipiet ruſus numerare tempus nazaræatus illius. ſive tempus quo voverat alter ſe fore nazaræum q. d. Sacerdos reſtituet hac luſtratione caput nazaræi priſtinæ ſanctitati & conſecrationi, ut ab illa die luſtrationis rurſum incipiant dies voti, & conſecrationis ejus: nam primi dies per pollutionem ſecutam facti ſunt irriti.

Vers. 13. Cum dies, quos ex voto decreverat, complebuntur, adducet (ſupple ſacerdos; hic enim eſt miniſter tabernaculi, & omnium rerum ſacrarum) eum (nazaræum) ad oſtium tabernaculi foederis] ut pro eo offerat omne, id eſt triplex genus ſacrificii, ſcilicet *agnum in holocauſtum arietem in hoſtiam pacificam, & ovem pro peccato*, non certo aliquo & determinato, ſed *pro peccato* id eſt pro peccatis in genere, ſi quæ antè, præſertim in nazaræatu ſuo, admiſit. ita Abulenſ.

Nazaræus in fine voti offerebat omnis generis victimas.

Vers. 15. Caniſtrum quoque panum azymorum qui conſperſi, id eſt ſubacti, ſunt oleo, cùm farina pinſeretur & ſubigeretur, ac libamina ſingulorum] quæ præſcribuntur c. 15. v. 4.

Vers. 18. Tunc radetur nazaræus ante oſtium tabernaculi foederis, &c. tolletque (ſacerdos) capillos ejus, et ponet ſuper ignem] Comburuntur capilli nazaræi in honorem Dei, tamquam ei jam antè ſacri & conſecrati; per capillos enim, qui ſunt velamen capitis, ſignificabatur caput ipſum nazaræi Deo eſſe conſecratum: cumque caput ipſum ſine interemptione hominis Deo offerri & comburi non poſſet, hinc loco capitis capilli Deo dati & combuſti ſunt, ut hoc ſymbolo *perfectionem devotionis ſuæ Domino conſecrarent*, inquit Iſidorus. Pari modo Gentiles capillos ſuos diis, id eſt dæmonibus, dedicaſſe, cùm ſe iis offerebant, teſtatur Theodor. in cap. 19. Levit. qo 28. & Cyrillus lib. 16. de Adoratione. Alter hæc myſticè, uti dixi v. 7. accipit S. Gregorius lib. 2. Moral. c. 6. & Rupert. ſcilicet capillos ſignificare ſuperfluas & præſumptuoſas cogitationes, ideoque eos juberi comburi & abſumi ad honorem Dei.

Capilli nazaræi Deo comburebantur, cur?

Porrò à nazaræi cœpiſſe uſum tonſuræ Eccleſiaſticæ docet Iſidor. de Divin. offic. *Hujus inquit exempli* (nazaræorum) *uſus ab Apoſtolis introductus eſt, ut qui divinis cultibus mancipati, Domino conſecrantur quaſi nazaræi, id eſt ſancti Dei, crine præciſo innoventur, ut hoc ſigno & religione vitia reſecentur, & criminibus carnis noſtræ, quaſi crinibus exuamur, expoliantes nos veterem hominem cum actibus ſuis: quam renovationem in mente oportet fieri, ſed in capite demonſtrari, ubi ipſa mens noſcitur habitare, quod verò detonſo capite ſuperiùs, inferiùs circuli corona relinquitur, ſacerdotium regnumque Eccleſiæ in eis exiſtimo figurari. Hinc & tiara apud veteres conſtituebatur in capite ſacerdotum, quia vos eſtis genus electum, regale ſacerdotium.*

Tonſura Eccleſiaſtica cœpit à nazaræis.

Cujus & alia datur cauſa, nimirum ob jugem memoriam ſpineæ coronæ Chriſti: idque ab Apoſtolis factitatum, & Eccleſiæ traditum certa aſſertione docet Beda lib. 5. de Geſt. Anglor. cap. 22, *Neque*, inquit, *ob id tantùm tacoronam attondemur, quia attonſus ita eſt Petrus, ſed quia Petrus in memoria Dominicæ paſſionis ita attonſus eſt: idcirco & nos, qui per eandem paſſionem ſalvari deſideramus, ipſius paſſionis ſignum cum illo in vertice geſtamus. Sicut ergo fideles ſignum crucis geſtant in fronte, contra malignos ſpiritus, & ne doceantur ſe carnem cum vitiis crucifigere debere: ita clerici & monachi gerunt formam coronæ, quam Chriſtus in paſſione ſua ſpineam portavit in capite, ut ſpinas ac tribulos peccatorum noſtrorum portaret, id eſt exportaret, & auferret à nobis: ut ipſi irriſiones & opprobria pro Chriſto libenter ac prompto animo ſufferre, ipſo etiam frontiſpicio doceant; ut coronam vitæ, quam repromiſit Deus diligentibus ſe, ſemper ſe expectare, proque hujus perceptione, & adverſa mundi & proſpera contemnere deſignent.* Hæc & plura Beda, atque Albinus Flacc. de Divin. offic.

Monachis verò jam à tempore S. Dionyſii Areop. ut ipſe teſtatur Eccleſ. hierarch. p. 2. c. 3. caput radi conſuevit. capitis enim abraſio monitio eſt & ſymbolum. Primò, lugentis & mœrentis hominis; Secundò, caſti & *ornatu pudicitiæ incomati*, ut ait S. Paulinus epiſt. 7. Tertiò, terrena contemnentis, & cæleſtia meditantis. Plura vide apud Baron. anno Chriſti 58.

Sanctificata, id eſt elevata, & oblata Deo, Vers. 20.
Deo, ſacerdotis erunt, ſicut pectuſculum, ita et femur] armus dexter, uti habent Hebræa, hic enim armus, uti & pectuſculum in hoſtiis pacificis cedebant ſacerdoti; eique ex hoſtia ſeparabatur, ut patet Levit. 7. v. 31. & 32.

Iſta eſt lex nazaræi, cum voverit oblationem ſuam Domino, tempore conſecrationis ſuæ] cùm ſcilicet voverit nazaræatum, ſeu eſſe nazaræus, & per conſequens cùm voverit oblationem faciendam in fine voti, quam ego hic nazaræis præſcripſi: voverit, inquam, eam in die conſecrationis, id eſt in die qua ſe Deo conſecravit, cœpitque eſſe nazaræus. Vers. 21.

Exceptis his quæ invenerit manus ejus, q. d. Offeret hoſtias jam v. 14. præſcriptas, præter eas quas ſponte offerre voluerit, juxta opes & facultates ſuas: idque ad perfectionem ſanctificationis ſuæ] Hebraicè, *juxta legem nazaræatus ſui*, quæ videlicet ſpectat perfectionem ejus in ſanctitate ſtatus illius temporis, putà veteris teſtamenti.

Loquere Aaron et filiis ejus: Sic benedicetis filiis Iſrael: Benedicat tibi Dominus] id eſt, det tibi Dominus copiam omnium bonorum temporalium & ſpiritualium. hoc enim ſignificat benedictio apud Hebræos. Vers. 23. & 24.

Benedictio eſt copia bonorum.

Oſtendat Dominus faciem ſuam tibi] Hebr. *illuminet Dominus faciem ſuam ſuper te*, id eſt benignum, hilarem, propitium, liberalem ſe Deus oſtendat tibi. Hoc enim ſignificat lux & illuminatio in Script. ut pſal. 96. 11. *Lux orta eſt juſto, & rectis corde lætitia.* & pſal. 43. 4. *Nec enim in gladio ſuo poſſederunt terram, & brachium eorum non ſalvavit eos, ſed dextera tua & brachium tuum, & illuminatio vultus tui, quoniam complacuiſti in eis.* Vers. 25.

Formula benedictionis ſacerdotalis.

Illuminatio Dei duplex.

Secundò, melior magiſque genuinus ſenſus eſt, q. d. Dominus ſit tibi inſtar lucis & lucernæ, ut dirigat omnes actus tuos. Id ita eſſe patet ex eo, quòd pſalm. 66. 1. ubi hæ benedictiones iterantur, cùm dixiſſet Pſaltes, *Illuminet* (Deus) *vultum ſuum ſuper nos*, mox illud explicans ſubjungit: *Ut cognoſcamus in terram viam tuam.* unde & pſal. 4. 7. dicitur: *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine.* q. d. Lucerna rationis & fidei in nobis accenſa eſt à lumine tuo divino, ò Domine. Simili ſenſu dicitur pſal. 17. 29. *Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine*, & pſal. 118. 135. *Faciem tuam illumina ſuper ſervum tuum: & doce me juſtificationes tuas.* & Lucæ 1. 79. *Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis ſedent, ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis.* & pſal. 89. v. ult. *Sit ſplendor Domini Dei noſtri ſuper nos, & opera manuum noſtrarum dirige ſuper nos.*

Prima.
Secunda.

Convertat Dominus vultum ſuum ad te] q. d. Conſoletur Dominus, adjuvet & protegat te. Metaphoricè Deo tribuitur vultus converſio, ut & averſio ſignificans opem ejus præſentem, uti averſio ſignificat ejus derelictionem. In hac ſacerdotum benedictione ait Raban, triplicìter formata, tertiò indicum & repertum eſt nomen Domini, ut SS. Trinitas, ex qua, per quam, & in qua ſunt omnia bona, ſignificetur: unde & jam apud Chriſtianos, & Eccleſiaſtica benedictio per nomina perſonarum SS. Trinitatis confertur, dicendo: Benedicat vos omnipotens Deus, Pater, & Filius, & Spiritus ſan- Vers. 26.

Benedictio fit per SS. Trinitatē.

ſanctus: vel, ut Deus ſit in corde tuo, & in ore, ut ritè annunties ejus Evangelium, in nomine Patris. & Filii, & Spiritus ſancti.

Vers. 27. Invocabuntque nomen meum super filios Iſrael] Hebr. *& ponet nomen meum ſuper filios Iſrael*, ſcilicet illud ſuper eos invocando unde Vatablus & Hebræi ſic exponunt. q. d. Cùm benedicent ſacerdotes filiis Iſrael, adjungent benedictioni ſuæ nomen meum tetragrammaton.

Efficacia benedictionis ſacerdotalis. Et ego benedicam eis] Nota hic efficaciam & effectum benedictioni ſacerdotalis, etiam in lege veteri. Promittit enim hic Deus, ſe benedictionem hanc exauditurum, ac reipſa præſtiturum, atque benedicturum, id eſt, beneſacturum populo ità à ſacerdote benedicto. Ita benedictio parentum, maximè moribundorum, data filiis olim erat efficax idemque avidè à filiis expetebatur, ut patet in benedi-

A ctione Iſaac, Geneſ. 27. & Jacob Geneſ. 49. & Moſis, Deuter. 31. Et hoc eſt quod ait Sapiens Eccleſ. 3. v. 11. *Benedictio patris firmat domos filiorum; maledictio autem matris eradicat fundamenta*. Quid mirum ergo, ſi benedictio ſacerdotum novi teſtamenti ſit efficax? præſertim ſi ea fide & devotione petatur & ſuſcipiatur, qua par eſt. Unde veri Catholici religiosè eam petere & excipere ſolent. Ita Angli plerique, etiam nobiles, ingrediente domum ſacerdote, ſe cum tota familia in terram poſternunt, ab eoque benedictionem ſupplices afflagitant. Ita à ſanctis Patribus & Anachoretis olim Chriſtiani, etiam principes, benedictionem poſtulabant, magnumque ejus fructum experiebantur. Ita denique Chriſtus ſummus ſacerdos, aſcendens in cælum ſuis benedixit, Lucæ cap. ult. v. 51. Plura de hac Pontificum benedictione dixi Eccli. 36. v. 19.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Principes duodecim tribuum offerunt tabernaculo recens erecto ſua dona, ſcilicet. Primò, ſimul ſex plauſtra; Secundò, ſeorſim ſinguli viciſſim ſuas victimas, & vaſa ad uſum tabernaculi, v. 12.

1. Factum eſt autem in die qua complevit Moyſes tabernaculum, & erexit illud: unxitque & ſan-
ctificavit cum omnibus vaſis ſuis, altare ſimiliter & omnia vaſa ejus. 2. Obtulerunt principes
Iſrael & capita familiarum, qui erant per ſingulas tribus, prefectique eorum qui numerati fuerant,
3. munera coram Domino, ſex plauſtra tecta cum duodecim bobus. Unum plauſtrum obtulere duo
duces & unum bovem ſinguli, obtuleruntque ea in conſpectu tabernaculi. 4. Ait autem Dominus
ad Moyſen: 5. Suſcipe ab eis ut ſerviant in miniſterio tabernaculi, & trades ea Levitis juxta ordi-
nem miniſterii ſui. 6. Itaque cùm ſuſcepiſſet Moyſes plauſtra & boves, tradidit eos Levitis. 7. Duo
plauſtra & quatuor boves dedit filiis Gerſon, juxta id quod habebant neceſſarium. 8. quattuor alia
plauſtra & octo boves dedit filiis Merari, ſecundùm officia & cultum ſuum, ſub manu Ithamar filii
Aaron ſacerdotis. 9. filii autem Caath non dedit plauſtra & boves, quia in Sanctuario ſerviunt, &
onera propriis portant humeris. 10. Igitur obtulerunt duces in dedicationem altaris, die qua un-
ctum eſt, oblationem ſuam ante altare. 11. Dixitque Dominus ad Moyſen: Singuli duces per ſin-
gulos dies offerant munera in dedicationem altaris. 12. Primo die obtulit oblationem ſuam Nahaſ-
ſon filius Aminadab de tribu Juda. 13. fueruntque in ea acetabulum argenteum pondo centum tri-
ginta ſiclorum, phiala argentea habens ſeptuaginta ſiclos, juxta pondus Sanctuarii: utrumque ple-
num ſimila conſperſa oleo in ſacrificium: 14. mortariolum ex decem ſiclis aureis plenum incenſo:
15. bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum. 16. hircumque pro pec-
cato: 17. & in ſacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos annicu-
los quinque. hæc eſt oblatio Nahaſſon filii Aminadab. 18. Secundo die obtulit Nathanael filius Suar,
dux de tribu Iſſachar, 19. acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argen-
team habentem ſeptuaginta ſiclos, juxta pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo
in ſacrificium: 20. mortariolum aureum habens decem ſiclos, plenum incenſo: 21. bovem de ar-
mento, & arietem: & agnum anniculum in holocauſtum: 22. hircumque pro peccato: 23. & in
ſacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. hæc
fuit oblatio Nathanael filii Suar. 24. Tertio die princeps filiorum Zabulon, Eliab filius Helon,
25. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem
ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium;
26. mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo: 27. bovem de armento, & arie-
tem, & agnum anniculum in holocauſtum: 28. hircumque pro peccato: 29. & in ſacrificio pacifi-
corum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque hæc eſt oblatio Eliab
filii Helon. 30. Die quarto princeps filiorum Ruben, Eliſur filius Sedeur, 31. obtulit acetabulum
argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad
pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium: 32. mortariolum aureum
appendens decem ſiclos, plenum incenſo: 33. bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum
in holocauſtum: 34. hircumque pro peccato: 35. & in hoſtias pacificorum boves duos, arietes
quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. hæc fuit oblatio Eliſur filii Sedeur. 36. Die
quinto princeps filiorum Simeon, Salamiel filius Suriſaddai, 37. obtulit aetabulum argenteum
appendens centum triginta ſiclos. phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus San-
ctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium: 38. mortariolum aureum appendens
decem ſiclos, plenum incenſo: 39. bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holo-
cauſtum: 40. hircumque pro peccato: 41. & in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque,
hircos quinque, agnos anniculos quinque. hæc fuit oblatio Salamiel filii Surriſaddai. 42. Die ſexto
princeps filiorum Gad, Eliaſaph filius Duel, 43. obtulit acetabulum argenteum appendens

centum

centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium: 44. mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo: 45. bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum: 46. hircumque pro peccato: 47. & in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque; hircos quinque, agnos anniculos quinque, hæc fuit oblatio Eliaſaph filii Duel. 48. Die ſeptimo princeps filiorum Ephraim, Eliſama filius Ammiud, 49. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem: ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium; 50. mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo: 51. bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum: 52. hircumque pro peccato: 53. & in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. hæc fuit oblatio Eliſama filii Ammiud. 54. Die octavo princeps filiorum Manaſſe, Gamaliel filius Phadaſſur. 55. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus ſanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium: 56. mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo: 57. bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum. 58. hircumque pro peccato: 59. & in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. hæc fuit oblatio Gamaliel filii Phadaſſur. 60. Die nono princeps filiorum Beniamin, Abidan filius Gedeonis. 61. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium: 62. & mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo: 63. bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum. 64. hircumque pro peccato: 65. & in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque, hæc fuit oblatio Abidan filii Gedeonis. 66. Die decimo princeps filiorum Dan, Ahiezer filius Ammiſaddai, 67. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium: 68. mortariolum aureum appendens decem ſiclos plenum incenſo; 69. bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum: 70. hircumque pro peccato: 71. & in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque agnos anniculos quinque. hæc fuit oblatio Ahiezer filii Ammiſaddai. 72. Die undecimo princeps filiorum Aſer, Phegiel filius Ochran, 73. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium: 74. mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo: 75. bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum: 76. hircumque pro peccato: 77. & in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. hæc fuit oblatio Phegiel filii Ochran. 78. Die duodecimo princeps filiorum Nephtali, Ahira filius Enan, 79. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum ſimila oleo conſperſa in ſacrificium. 80. mortariolum aureum appendens decem ſiclos, plenum incenſo: 81. bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum: 82. hircumque pro peccato: 83. & in hoſtias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. hæc fuit oblatio Ahira filii Enan. 84. Hæc in dedicatione altaris oblata ſunt à principibus Iſrael, in die qua conſecratum eſt acetabula argentea duodecim: phialæ argenteæ duodecim: mortariola aurea duodecim: 85. ita ut centum triginta ſiclos argenti haberet unum acetabulum, & ſeptuaginta ſiclos haberet una phiala: id eſt, in commune vaſorum omnium ex argento ſicli duo millia quadringenti, pondere Sanctuarii. 86. mortariola aurea duodecim plena incenſo, denos ſiclos appendentia pondere Sanctuarii, id eſt, ſimul auri ſicli centum viginti: 87. boves de armento in holocauſtum duodecim, arietes duodecim, agni anniculi duodecim, & libamenta eorum: hirci duodecim pro peccato. 88. In hoſtias pacificorum, boves viginti quatuor, arietes ſexaginta, hirci ſexaginta agni anniculi ſexaginta. Hæc oblata ſunt in dedicatione altaris, quando unctum eſt. 89. Cumque ingrederetur Moyſes tabernaculum fœderis, ut conſuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad ſe de propitiatorio, quod erat ſuper arcam teſtimonii inter duos Cherubim, unde & loquebatur ei.

Vers. 1. FACTUM EST AUTEM IN DIE QUA COMPLEVIT MOYSES TABERNACULUM, ET EREXIT ILLUD] non per ſe, ſed per Beſeleel & ſocios ejus: unde patet hic eſſe hyſteron proteron. *Hyſterologia.* Oblatio enim principum, quæ hoc capite narratur, facta eſt ante cenſum populi, qui deſcriptus eſt cap. 1. Nam erectio & conſecratio tabernaculi expleta fuit die prima menſis primi anni ſecundi, ut patet Exodi 40. 18. Eademque die facta eſt conſecratio Aaronis pontificis & filiorum ejus ſacerdotum, uti patet ex eodem cap. Exodi. Eodem quoque die cœpit oblatio principum, in tabernaculo jam erecto facta, uti hic dicitur ergo juxta hiſtoriæ ordinem, caput hoc proximè ſubnectendum fuiſſet Exodo. Quare hic non tam hiſtoriæ, quàm materiæ ſpectatur ordo: cùm enim Moſes tabernaculum & altaria deſcripſiſſet in Exodo; ſubA texuit in Levitico deſcriptionem ſacrificiorum, conſecrationes ſacerdotum, eorumque functiones obeundas in tabernaculo ejuſque altaribus: deinde in Numeris ſubjunxit cenſum populi, & Levitarum, ut eorum miniſteria diſtingueret, mox nazaræorum ritum & oblationem: erant enim nazaræi Deo conſecrati, ſicuti ſacerdotes & Levitæ ac demum occaſione oblationum nazaræis præſcriptarum, appoſitè tranſit, imò redit ad oblationem principum, licet ea multò antè eſſet facta. Simile hyſteron proteron videbimus duobus capp. ſequent.

Quod ergo R. Salomon, & ex eo Lyranus, ponunt duplicem tabernaculi erectionem, unam quotidianam, *Lyrani opinio refellitur.* quæ quotidie facta ſit primis ſeptem diebus conſecrationis ſacerdotum; alteram ſtabilem, & permanentem, quæ

quæ facta ſit octavo die à prima erectione tabernaculi, A quo finiebatur conſecratio ſacerdotum: itaque ab hac ſtabili, putà ab octavo die, inchoandam eſſe hanc duodecim principum oblationem: hoc, inquam, commentitium videtur, & S. Scripturæ hoc loco repugnat. Illa enim quotidiana tabernaculi erectio fruſtranea fuiſſet & permoleſta, imò in tot tabulis columnis & cortinis penè impoſſibilis, ut rectè oſtendit Abulenſis.

Objicit Lyranus, Ante octavum diem necdum peracta erat conſecratio Aaronis & filiorum ſacerdotum: ergo primis ſeptem diebus, victimas principum immolare debuit Moſes, non Aaron, nec filii ejus, utpote quorum conſecratio nondum eſſet peracta: atqui Moſes ſolus id facere non potuit; quilibet enim princeps quotidie offerebat viginti & unam victimas immolandas.

Reſpondeo, Primis ſeptem diebus Moſes ſolus immolabat, id eſt mactabat & jugulabat, victimas, quod facilè ipſe ſolus facere poterat: Aaron verò & filii, poſt immolationem victimæ, eam excoriabant, concidebant, lavabant, aræ imponebant. hæc enim facere quoque poterant Levitæ tunc, cùm ad ea non ſufficeret ſacerdotes, ut patet 2. Paral. 29. 34.

Moſes primis ſeptem diebus immolavit victimas principum.

Nota. Cùm duodecim eſſent principes 12. tribuum, hæc eorum oblatio duravit per totidem dies; B quolibet enim die unus princeps ſua dona offerebat. Primis ergo ſeptem diebus, cum Aaronis & filiorum conſecratio nondum erat perfecta, Moſes per ſe obtulit ſeptem principum ſacrificia: in die autem octavo, cùm obtulit princeps filiorum Manaſſe, ſcilicet Gamaliel, tunc Aaron, utpote jam conſecratus pontifex, tam ejus, quàm quatuor ſequentium principum reliquorum ſacrificia obtulit, ita Abulenſis.

Vers. 2. Obtulerunt principes Israel, &c. præfecti qui erant eorum qui numerati fuerant] q.d. Obtulerunt 12. principes, qui erant perfecti duodecim tribuum, putà Iſraelitarum omnium, qui recenſiti & numerati fuerant, non hic cap. 1. (illa enim numeratio poſterior fuit hac principum oblatione, ut jam dixi) ſed anteriùs, nimirum in priori cenſu populi, qui factus eſt Exodi 38. verſ. 25. Hi ergo 12. principes, ſive perfecti obtulerunt ſimul prima die Domino, C ad vaſa tabernaculi per deſertum ſubvehenda, sex

Vers. 3. plaustra tecta] *Tecta*, ne videlicet vaſa hæc ſacra conſpici poſſent à populo; neve læderentur ab imbre, grandine, &c.

Cum duodecim bobus] Quodque enim plauſtrum à duobus bobus trahebatur bobus enim & aſinis, potiùs quàm equis uſi ſunt Judæi, ut dixi Exodi 13. 13.

Unum plaustrum obtulere duo duces] duo principes: cùm enim oblata fuerint ſex plauſtra à duodecim principibus, ſequitur duos principes quoſque obtuliſſe unum plauſtrum. Boves verò ſinguli, utpote duodecim, à ſingulis principibus oblati ſunt.

Vers. 8. Quatuor alia plaustra, et octo boves dedit filiis Merari] quia hi graviora habebant onera, videlicet columnarum omnium, præter alia onera tabularum, baſium, &c. adeò, ut Abulenſis putet, omnia eorum onera non potuiſſe hiſce quatuor plauſtris imponi, ſed quædam ab eis debuiſſe portari. vide dicta Exodi 38. in fine.

Cultrum] id eſt miniſterium; hoc enim eſt hebr. D עבודה *aboda*.

Sub manu (ſub cura, poteſtate & præfectura) Ithamar] q.d. Ithamar præerat Gerſonitis & Meraritis, eorumque vaſis.

Vers. 9. Filiis autem Caath non dedit plaustra et boves, quia in Sanctuario serviunt] *in Sanctuario*, id eſt, in Sancto, & in Sancto ſanctorum, q.d. Caathitæ ſerviunt Sancto & Sancto ſanctorum, cuſtodiendo nimirum vaſa quæ erant in Sancto & in Sancto ſanctorum: quare hæc vaſa non in plauſtris, ſed in humeris eorum portari volo, idque ob vaſorum ſanctitatem & reverentiam.

Vers. 11. Singuli duces (principes tribuum) per singulos dies offerant munera in dedicationem altaris] holocauſtorum ſcilicet, quod præter unctionem cum aliis tabernaculi vaſis communem, habebat aliam ſpecialem dedicationem per ſeptem dies, videlicet quotidianam unctionem & ſacrificia, Exodi 29. verſ. 36. & 37. præſcripta. Unde & quotidie in tabernaculi quidem totius, ſed maximè altaris hujus dedicationem offerebant principes viciſſim & viritim ſua munera.

Conſecratio altaris holocauſtorum.

Cœpit ergo hæc oblatio prima die erectionis & conſecrationis tabernaculi, & duravit per 12. dies. Duodecim enim erant principes offerentes, ex quibus quotidie unus ſua dona offerebat. Nam dona communia, putà ſex plauſtra & duodecim boves, primo die omnes principes ſimul obtulerunt. Porrò hi principes ſua dona obtulerunt eo ordine, qui erat in ipſis caſtris & vexillis, Num. 2. unde primo die obtulit princeps tribus Juda, ſecundo princeps Iſſachar, tertio princeps Zabulon, & ita deinceps. Denique obtulerunt eadem munera, ne qua inter eos oriretur æmulatio vel ambitio.

Oblatio principum

Nota. Juſſit Deus principibus, nomine tribuum ſuarum, hæc dona offerre, Primò, ut in eis acueret ſtudium religionis & ſacrorum. Secundò, ut oſtenderet laicos & populum jure naturæ & divino obligari ad victimas haſce, & ad ſumptus tam tabernaculo, quàm ſacerdotibus alendis neceſſarios præſtandos. Sacerdotes enim B nomine totius populi ſacra munia obibant: quare ab eis ali, omneſque ſumptus Dei cultui neceſſarios accipere debebant. Denique ut doceret, principes maximè decere liberalitatem. Artaxerxes Longimanus dictus, eò quòd alteram manum haberet longiorem, dicebat: *magis regium eſſe addere quàm detrahere*. Longimani ergo in dando ſint reges & principes. Hac de cauſa Hebræi principes vocant נדיבים *nedibim*, à radice נדב *nadab*, id eſt ſpontaneus, ultroneus, liberalis fuit. Nedibim ergo idem eſt quod εὐεργέται, id eſt benefici. Et hoc eſt quod ait Chriſtus Lucæ 22. 25. *Reges gentium dominantur eorum, & qui poteſtatem habent ſuper eos benefici vocantur*. *Benefici* hebraicè *nedibim*, id eſt principes; quia eos maximè decet beneficentia. Ita Ptolemæus Ægypti rex cognominatus eſt Evergetes, id eſt beneficus, eò quòd idola patria à Cambyſe ablata, armis in Ægyptum reportaſſet.

Cur facta?

Mortariolum] Hebr. eſt כף *caph*, quod noſter Interpres alibi *phialam* vertit: ſed quia alia vox, quæ phialam ſignificat, hic præceſſit, hinc Noſter *caph* vertit C *mortariolum*, quaſi dicas, parvam phialam ad capiendum incenſum. *Caph* enim ſignificat parvum vas curvum & concavum (כפף *caphaph* enim ſignificat curvare) in quo thus, vel incenſum, aut aliud hujuſmodi ponebatur. ita Vatablus & alii. Vers. 14.

Bovem de armento] Nota. Præter vaſa, quiſque princeps obtulit 21. victimas, eaſque omnis generis, ſcilicet bovem, arietem & agnum in holocauſtum hircum pro peccato; pro pacificis verò duos boves, arietes quinque, hircos quinque, & agnos quinque: quas primis ſeptem diebus immolavit Moſes; octavo verò die Aaron cœpit fungi ſacerdotio, immolavitque victimas octavi principis. Eadem die Aaron immolavit quoque populi victimas, quas ſcilicet populus offerebat ob novam conſecrationem ſacerdotum. Eadem quoque die venit ignis de cælo, qui ſacrificia Aaronis abſumpſit. Eadem denique die occiſi ſunt Nadab & Abiu, Levit. 9. & 10. Vers. 15.

Octavo die conſecrationis quæ, & quot contigerunt.

Secundo die obtulit Nathanael] *Obtulit*, eadem, ſive talia, qualia primo die obtulerat Nahaſſon: quæ more Hebræo hic fusè per ſingulos principes recenſentur & repetuntur. Unde Hebræi in ſuo textu hic non ſubſtituunt puncta, utpote quæ ſemel initio in prima Nahaſſon oblatione ſubſtituerunt. Sic videmus in Exodo omnia quæ in fabricula tabernaculi juſſa ſunt fieri cap. 25. 26. 27. 28. fusè repeti & narrari tamquam jam facta cap. 36. 37. 38. 39. Idem repetendi mos eſt apud Orientales Moſcovitas & alias gentes. Vers. 18.

Hæc in dedicatione altaris oblata sunt a principibus, in die qua consecratum est] *In die*, id eſt in tempore conſecrationis, vel *in die oblata ſunt*, id eſt offerri cœperunt: nam oblatio hæc duravit per duodecim dies, conſecratio verò altaris primo die peracta eſt. Vers. 84.

Cumque ingrederetur Moyses tabernaculum foederis, ut consuleret oraculum] Vers. 89.

ἰου]ſcilicet Dei ſedentis in Sancto ſanctorum, ſuper propitiatorium. Hinc patet, Moſi in dubiis ſemper patuiſſe acceſſum ad Sanctum ſanctorum, cùm aliàs pontifici tantùm ſemel in anno pateret aditus ad Sanctum ſanctorum, nimirum in die expiationis. Erat enim Moſes legiſlator & legatus aſſiduus Dei ad populum: unde Deus humana & ſenſibili voce, manante ex propitiatorio, cum Moſe loquebatur, uti hic dicitur. Hac re ſignificabat Deus, Principes, Prælatos & Paſtores, ut bene populum regant, debere ſæpè recurrere ad Deum per orationem, ut ab eo in dubiis edoceantur. Ita enim Moſes recurrebat ad oraculum, uti docet S. Gregor. 2. p. Paſtor. c. 5. Sic Minos legiſlator & rex Cretenſium novem annis Jovis fuit collocutor, inquit Plato. hoc enim de eo finxerunt Gentiles.

Rectores cum Moſe ſæpè conſulant Deum

Refert Plutarc. in Convivio ſeptem ſapientum, eos inter ſe quæſiſſe, *Quis bonus ac beatus foret princeps? primus Solon*, ait, *reſpondit: Qui unius imperium in popularem reipub. ſtatum civibus converteret. Subiecit Bias: qui primus pareret legibus patriæ. Tertius Thales: qui naturæ ordine ſenex moritur. Quartus Anacharſis: qui ſolus eſt prudens. Quintus Cleobolus: qui familiarium nemini fidit. Sextus Pittacus: qui ſubditos ita condocefacit, ut non ipſum, ſed ipſius cauſa metuant. Vltimus Chilo optimè: qui nihil mortale, ſed omnia immortalia meditatur*. Hoc didicit Moſes aſſiduè verſans cum Deo in tabernaculo. Ita B. Thomas Morus, ſapientiſſimus & rectiſſimus Angliæ Cancellarius, quotidie multum temporis orationi, piæ lectioni & medita- A tioni colloquens cum Deo tribuebat: adeoque cùm negotium aliquod arduum tractandum erat, ſumebat S. Synaxin, ut ex ea quaſi ſoraculo dirigeretur, & cohortaretur ad rem illam ritè & fideliter ex Dei lege & mente perficiendam. teſtis eſt Stapleton. in Vita Mori.

Porrò, ut quis Sanctuarium & oraculum Dei adeat; tres obices removendi ſunt. *Tria ſunt*, inquit S. Bernardus ſerm. 5. de Aſſumptione B. Virginis, *quæ oculum intelligentiæ confundunt, atque à contemplatione veri luminis excludunt: tenebræ ſcilicet peccatorum, recordatio eorumdem, & pura terrenarum affectuum. Contra triplicem hunc morbum triplex eſt remedium. Nam primus per confeſſionem, ſecundus per orationem, tertius per quietem curatur.*

Idem ſerm. 23. in Cantic. *In hoc arcanum*, ait, *& in hoc ſanctuarium Dei*, orationis ſcilicet & contemplationis *ſi quem fortè veſtrum aliqua hora ſic rapi, & ſic abſcondi contigerit, ut minimè avocet aut perturbet vel ſenſus egens* (ut in ægro) *vel cura pungens, vel culpa mordens, vel ea certe quæ difficilius amoventur, irruentium imaginum corporearum phantaſmata: poterit hic quidem cùm ad nos redierit gloriari, & dicere: Introduxit me rex in cubiculum ſuum.* Unde Caſſian. collat. 10. c. 9. & 13. monet, *ut quales orantes volumus inveniri, tales ſimus ante tempus orandi; neceſſe eſt enim mentem in tempore ſupplicationis ſuæ, de ſtatu præſenti formari. Cum enim*, ut S. Gregorius ait 10. Mor. 17. *ſi mens ad ſtudium orationis erexerit, earum rerum imagines reverberata patitur, quibus libenter pridie otioſa premebatur.*

C A P U T O C T A V U M.

S Y N O P S I S C A P I T I S.

Præſcribit Deus candelabri & lucernarum ſitum. Secundò, verſ. 6. dat ritum conſecrationis Levitarum.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere Aaron, & dices ad eum: Cùm poſueris ſeptem lucernas, candelabrum in auſtrali parte erigatur. Hoc igitur præcipe ut lucernæ contra boream è regione reſpiciant ad menſam panum propoſitionis, contra eam partem, quam candelabrum reſpicit, lucere debebunt. 3. Fecitque Aaron, & impoſuit lucernas ſuper candelabrum, ut præceperat Dominus Moyſi. 4. Hæc autem erat factura candelabri, ex auro ductili, tam medius ſtipes, quam cuncta quæ ex utroque calamorum latere naſcebantur: juxta exemplum quod oſtendit Dominus Moyſi, ita operatus eſt candelabrum. 5. Et locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 6. Tolle Levitas de medio filiorum Iſrael, & purificabis eos. 7. juxta hunc ritum: Aſpergantur aqua luſtrationis, & radant omnes pilos carnis ſuæ. Cumque laverint veſtimenta ſua, & mundati fuerint, 8. tollent bovem de armentis, & libamentum ejus ſimilam oleo conſperſam: bovem autem alterum de armento tu accipies pro peccato: 9. & applicabis Levitas coram tabernaculo fœderis, convocata omni multitudine filiorum Iſrael. 10. Cumque Levitæ fuerint coram Domino, ponent filii Iſrael manus ſuas ſuper eos. 11. & offeret Aaron Levitas, munus in conſpectu Domini à filiis Iſrael, ut ſerviant in miniſterio ejus. 12. Levitæ quoque ponent manus ſuas ſuper capita boum, è quibus unum facies pro peccato, & alterum in holocauſtum Domini, ut depreceris pro eis. 13. Statueſque Levitas in conſpectu Aaron & filiorum ejus, & conſecrabis oblatos Domino, 14. ac ſeparabis de medio filiorum Iſrael, ut ſint mei. 15. & poſt ea ingredientur tabernaculum fœderis, ut ſerviant mihi. Sicque purificabis & conſecrabis eos in oblationem Domini: quoniam dono donati ſunt mihi à filiis Iſrael. 16. Pro primogenitis quæ aperiunt omnem vulvam in Iſrael, accepi eos. 17. Mea ſunt enim omnia primogenita filiorum Iſrael, tam ex hominibus quàm ex jumentis. Ex die quo percuſſi omne primogenitum in terra ægypti, ſanctificavi eos mihi: 18. & tuli Levitas pro cunctis primogenitis filiorum Iſrael: 19. tradidique eos dono Aaron & filiis ejus de medio populi, ut ſerviant mihi pro Iſrael in tabernaculo fœderis, & orent pro eis, ne ſit in populo plaga, ſi auſi fuerint accedere ad Sanctuarium. 20. Feceruntque Moyſes & Aaron & omnis multitudo filiorum Iſrael ſuper Levitis quæ præceperat Dominus Moyſi: 21. purificatique ſunt, & laverunt veſtimenta ſua. Elevavitque eos Aaron in conſpectu Domini, & oravit pro eis. 22. ut purificati ingrederentur ad officia ſua in tabernaculum fœderis coram Aaron & filiis ejus. Sicut præceperat Dominus Moyſi de Levitis, ita factum eſt. 23. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens 24. Hæc eſt lex Levitarum: A viginti quinque annis & ſupra, ingredientur ut miniſtrent in tabernaculo fœderis. 25. Cumque quinquageſimum annum ætatis impleverint, ſervire ceſſabunt: 26. eruntque miniſtri fratrum ſuorum in tabernaculo fœderis, ut cuſtodiant quæ ſibi fuerint commendata, opera autem ipſa non faciant. Sic diſpones Levitis in cuſtodiis ſuis.

Cum

Digitized by Google

Vers. 2. CUM POSUERIS SEPTEM LUCERNAS, CANDELABRUM IN AUSTRALI PARTE ERIGATUR] q. d. Candelabro ſeptifido impone ſeptem lucernas, eaſque accende, ipſumque candelabrum colloca in Auſtrali parte tabernaculi.

Nota, Pro *poſueris* hebr. eſt בהעלתך *baalot*, quæ vox tam elevare & imponere, quàm accendere ſignificat. Noſter tamen interpres cum LXX. ſæpiùs vertit ponere, collocare concinnare. Unde videtur, quòd ſeptem hæ lucernæ, ſive lampades, non fuerint ductiles, aut continuæ ipſi candelabro, ſed quòd ab eo fuerint ſeparatæ, ita ut ei id eſt ejus ſeptem calamis, imponi poſſent, & de facto imponerentur, quoties accendebantur à ſacerdotibus. Commodius enim erat, ut poſſent eximi, ad hoc, ut meliùs purgari, repleri & concinnari poſſent.

HOC IGITUR PRÆCIPE, UT LUCERNÆ CONTRA BOREAM E REGIONE RESPICIANT AD MENSAM PANUM PROPOSITIONIS] Hæc omnia non ſunt in Hebræo, ſed paraphraſticè à noſtro Interprete ex Exodo, explicationis gratia, ſupplentur & adduntur. In Hebræo enim tantùm eſt id quod ſequitur, B ſcilicet; *Contra eam partem quam candelabrum reſpicit, lucere debebunt*. q. d. Conſtitue candelabrum cum ſuis lucernis in Auſtrali parte tabernaculi, ita ut lumen ſuum ejaculetur in partem Borealem oppoſitam, in qua eſt menſa panum propoſitionis, ut eam illuminet. Hæc enim eſt menſa in qua quaſi convivatur Deus; nemo autem convivatur in tenebris, ſed in lumine; tabernaculum autem undique cortinis tectum, nullamque habens feneſtram, tenebroſum erat, ideoque ad illud illuminandum poſitum erat in eo candelabrum: cujus proinde ſeptem lucernas Deus hic jubet obverti, non Sancto ſanctorum, ſed menſæ panum, ita ut luceant verſus eam partem, quam reſpicit candelabrum, id eſt ſcapus ipſe medius, ſive truncus candelabri; ut ſcilicet tam truncus hic candelabri, quàm ſingulæ ejus lucernæ, ex æquo reſpiciant hanc menſam, quo meliùs & copioſiùs eam illuminent.

Candelabrum illuminabat menſam, cur?

Vers. 3. FECITQUE AARON, ET IMPOSUIT LUCERNAS SUPER CANDELABRUM] Impoſuit & accendit lucernas Aaron octavo die, cùm jam perfecta eſſet ejus conſecratio; nam primis ſeptem diebus, Moſes tam lucernas has impoſuit & accendit, quàm adolevit thymiama, & ſacrificavit, ut dixi c. 7.

Hinc patet hic etiam eſſe hyſteron proteron: nec enim hæc hoc loco ordine hiſtorico recenſentur; quia ſecundùm illum ponenda fuiſſent Levitici 9. Ibi enim primitias ſuas celebrat Aaron, quarum pars erat hæc lucernarum accenſio & compoſitio. Verùm quia ibi ferè de ſacrificiis agitur, hinc in hunc locum, poſt oblationem principum, quæ ſimul ferè contigit, rejecta ſunt.

Vers. 4. EX AURO DUCTILI (erat) TAM MEDIUS STIPES, QUAM CUNCTA QUÆ EX UTROQUE CALAMORUM LATERE NASCEBANTUR] q. d. Candelabrum non erat per fragmenta & membra compoſitum, & inſertum, ſed totum erat ex auro ductili, id eſt totum ex una auri maſſa malleatione erat diductum; totum inquam, id eſt tam ſtipes, quàm terni utrimque calami, & quæ utrimque ex calamis naſcebantur, puta flores, ſcyphi & ſphærulæ tertio reperiti & in tres ordines diſtributi. hæc omnia ex eodem auro erant diducta; ſecùs erat de lucernis, uti dixi v. 2.

Vers. 6. TOLLE LEVITAS, ET PURIFICABIS EOS] Hæc contigerunt ſimul cum electione & oblatione Levitarum loco primogenitorum Iſrael, de qua cap. 3. 45. Tunc enim Levitæ ſelecti à Deo, & ſimul à Moſe Deo Deique cultui applicati ſunt: ſed ibi eorum electio. hic conſecratio, quæ tamen eodem tempore facta eſt deſcribitur.

Vers. 7. ASPERGANTUR AQUA LUSTRATIONIS] quæ miſta eſt cineribus vitulæ rufæ, de quibus cap. 19. Hebr. hæc aqua vocatur *aqua peccati*, id eſt expiatoria peccati, per metonymiam.

Ritus & ordo conſecrationis Levitarum.

Nota. Hic fuit ritus conſecrationis Levitarum, ut ex textu patet. Primò, Moſes aſperſit eos aqua luſtrationis. Secundò, raſerunt ipſi omnes pilos carnis ſuæ. Tertiò, A laverunt veſtes ſuas. Quartò, obtulerunt boves duos; unum immolandum pro peccato, alterum in holocauſtum. Quintò, Moſes eos ſtitit Deo in tabernaculo, coram toto populo. Sextò, filii Iſrael ſuas manus eis impoſuerunt. Septimò, Aaron ritu *tenupha*, de quo verſ. 15. obtulit Levitas, quaſi munus populi, Deo, ad ſerviendum ei in tabernaculo. Octavò, Levitæ ſuis bobus duobus impoſuerunt manus, quos deinde Aaron immolavit orans pro Levitis.

Tropolog. S. Gregorius libr. 5. Moral. 23. & ex eo Rupert. *Pili carnis*, ait, *ſunt qualibet ſuperflua humanæ corruptionis. Oportet ergo Levitas pilos carnis radere: quia is qui in obſequiis divinis aſſumitur, debet ante Dei oculos à cunctis carnis cogitationibus mundus apparere. Unde & Levitarum pili radi præcepti ſunt, non evelli: raſis enim pilis in carne radices remanent, & creſcunt iterum, ut recidantur; quia magno quidem ſtudio ſuperfluæ cogitationes amputandæ ſunt, ſed tamen funditus amputari non poſſunt: ſemper enim caro ſuperflua generat, quæ ſemper ſpiritus ferro ſollicitudinis recidat.* Tropolog.

B TOLLENT BOVEM DE ARMENTIS] ut tibi, ò Moſes, eum offerant immolandum in holocauſtum, ſicuti alterum offerent, quem tu pariter ab eis accipies, immolandum pro peccato. Vers. 8.

CUMQUE LEVITÆ FUERINT CORAM DOMINO, PONENT FILII ISRAEL MANUS SUAS SUPER EOS] ut hac manuum impoſitione ſignificent & teſtentur, ſe Levitas contribules ſuos à ſe abdicare & Domino quaſi munus aut ſacrificium offerre, in ejuſque dominium & miniſterium transferre. Erant enim Levitæ munus & oblatio populi, perinde ac bos erat victima. Vide dicta Levit. 1. 4. Unde ſequitur: Vers. 10.

OFFERET AARON LEVITAS] Hinc colligitur, Aaronem obtuliſſe & conſecraſſe Levitas, non verò Moſen. Idem patet verſ. 21. Hæc enim conſecratio Levitarum propriè ad pontificem pertinebat: pontifex autem erat Aaron. Quod ergo dicitur Moſi v. 12. *facies*, id eſt immolabit, bovem *pro peccato*, & verſ. 14. *conſecrabis*, intellige, jubebis immolari & conſecrari, ſcilicet per Aaronem. Obtulit ergo Moſes Levitas Aaroni: Aaron C autem obtulit & conſecravit eos Deo, comprecante tamen ſimul Moſe. Vers. 11. *Aaron conſecravit Levitas, non Moſes.*

POSTEA INGREDIENTUR TABERNACULUM FOEDERIS] Hebr. *ingrediantur ad miniſterium ſuum in tabernaculo fœderis*, videlicet ut illud portent, ut dictum eſt cap. 4. nec enim aliud erat officium Levitarum: nam ſacrificare, accendere lucernas, adolere thymiama, ponere panes propoſitionis in menſis, hæc inquam ſolorum ſacerdotum erant munia. Vers. 15.

CONSECRABIS EOS IN OBLATIONEM] Hebr. *elevabis*, vel *agitabis eos agitatione*, ſive *ritu & cæremonia tenupha*, ſcilicet agitando, & modicè elevando eos ad quatuor plagas mundi, in modum crucis, ut ſignificetur eos offerri Deo, qui totius mundi eſt dominus, de quo ritu dixi Levit. 7. 30. Hinc patet, hoc certo ritu elevatos fuiſſe Levitas, quo & victimæ elevabantur. Idem clariùs indicat noſter Interpres verſ. 21. Hinc etiam veriſimile eſt, non omnes Levitas hoc tempore eſſe conſecratos, ſed eos tantùm, qui ipſo actu tabernaculo erant deſervituri: cæteros verò poſtea in Chanaan D conſecratos eſſe. Nam non potuiſſet Aaron commodè tot millia Levitarum viritim Domino hoc ritu offerre: ſiquidem uti conſecratio ſacerdotum novellorum propria & peculiaris erat ſingulorum capitum, ut patet Exodi 29. 29. & 2. Paral. 29. 34. ita fuit & peculiaris ſingulorum Levitarum, ut patet eodem loco Paralip. Excipe tempus peregrinationis in deſerto: nam uti poſt egreſſum ex Sina, nunquam deinceps in deſerto ſacrificatum eſt, ita poſt hanc conſecrationem Levitarum, nulla fuit alia in deſerto, ſed ſuccedebant Levitæ cùm trigeſimum annum attigiſſent, ad onera portanda, etiam, non conſecrati, quinquagenariis emeritis. ita Abulenſ. *Ritus tenupha.*

NE SIT PLAGA] q. d. Levitæ erunt in miniſterio ſanctuarii, ne populus illud in ſe ſuſcipere velit; itaque plectatur a me, eò quòd, cùm ſit laicus & pro- Vers. 19

profanus, ſacro officio ſe immiſcuerit contra præceptum meum.

VERS. 21. ELEVAVITQUE EOS AARON] Hebraicè eſt *agitavit eos agitatione*, vel *ritu tenupha*, de quo dixi verſ. 15.

VERS. 24. A VIGINTI QUINQUE ANNIS, ET SUPRA, INGREDIENTUR (Levitæ) UT MINISTRENT IN TABERNACULO FOEDERIS,] Nota. Cap. 4, 3. & 1. Paralip. 23. v. 3. numerati ſunt ab anno trigeſimo Levitæ iis, qui propriè miniſtrabant tabernaculo, illudque cum ſuis vaſis portabant: quid ergo hic à 25. anno iubentur ingredi, ut miniſtrent in tabernaculo, intellige, eos annos 25. conſecratos fuiſſe ad hoc, ut ſubſervirent Levitis ſenioribus, ſeque aptarent, ut annos 30. propriè miniſtrarent in tabernaculo, illius vaſa portando, idque uſque ad annum 50. Nam poſt annum 50. emeriti erant A in hac militia tabernaculi, neque onera ferebant, ſed tantùm cuſtodiebant, ut dicitur. v. ult.

Porrò Davidis tempore cùm quieſcerent Hebræi in Chanaan, nec ampliùs gravia illa tabernaculi onera per deſertum Levitis eſſent ferenda; cumque pluribus opus eſſet perſonis ad officia ianitorum, cantorum, & ſimilium, quæ David inſtituit, tunc iuſſit David à vigeſimo ætatis anno Levitas numerari, & miniſtrare in tabernaculo, ut patet 1. Paralip. 23. vigeſimoſept.

SIC DISPONES LEVITIS IN CUSTODIIS SUIS] ut ſcilicet cuſtodiant vaſa tabernaculi, ea ætate & modo, quo iam præſcripſi. Vocat *cuſtodias* in plurali, quia variis familiis varia cuſtodienda dabantur. unde plures erant cuſtodiæ. Sic Franciſcani in variis provinciis varias habent Cuſtodias, uti ipſi appellant. VERS. 26.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IUbet Deus Hebræos in Sina celebrare paſcha, quod ordine fuit ſecundum (primum enim celebrarunt Hebræi in Aegypto, Exodi 12.) Secundò, verſ. 15. deſcribitur nubes, quæ fuit dux itineris & quietis.

1. LOcutus eſt Dominus ad Moyſen in deſerto Sinai, anno ſecundo poſtquam egreſſi ſunt de terra Ægypti, menſe primo, dicens: 2. Faciant filii Iſrael Phaſe in tempore ſuo. 3. quartadecima die menſis hujus ad veſperam juxta omnes ceremonias & juſtificationes ejus 4. Præcepitque Moyſes filiis Iſrael ut facerent Phaſe. 5. Qui fecerunt tempore ſuo quartadecima die menſis ad veſperam, in monte Sinai. Juxta omnia quæ mandaverat Dominus Moyſi fecerunt filii Iſrael. 6. Ecce autem quidam immundi ſuper anima hominis, qui non poterant facere Phaſe in die illo, accedentes ad Moyſen & Aaron, 7. dixerunt ei: Immundi ſumus ſuper anima hominis, quare fraudamur ut non valeamus oblationem offerre Domino in tempore ſuo inter filios Iſrael? 8. Quibus reſpondit Moyſes: State ut conſulam quid præcipiat Dominus de vobis, 9. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens. 10. Loquere filiis Iſrael: Homo qui fuerit immundus ſuper anima, ſive in via procul in gente veſtra, faciat Phaſe Domino 11. in menſe ſecundo, quartadecima die menſis ad veſperam, cum azymis & lactucis agreſtibus comedent illud: 12. non relinquent ex eo quippiam uſque manè, & os ejus non confringent, omnem ritum Phaſe obſervabunt. 13. Si quis autem & mundus eſt, & in itinere non fuit, & tamen fecit Phaſe, exterminabitur anima illa de populis ſuis, quia ſacrificium Domino non obtulit tempore ſuo: peccatum ſuum ipſe portabit. 14. Peregrinus quoque & advena ſi fuerint apud vos, facient Phaſe Domino juxta ceremonias & juſtificationes ejus. Præceptum idem erat apud vos tam advenæ quàm indigenæ. 15. Igitur die qua erectum eſt tabernaculum, operuit illud nubes. A veſpere autem ſuper tentorium erat quaſi ſpecies ignis uſque manè. 16. ſic fiebat jugiter: per diem operiebat illud nubes, & per noctem quaſi ſpecie ignis. 17. Cumque ablata fuiſſet nubes, quæ tabernaculum protegebat, tunc proficiſcebantur filii Iſrael: & in loco ubi ſtetiſſet nubes, ibi caſtra metabantur. 18. Ad imperium Domini proficiſcebantur, & ad imperium illius figebant tabernaculum. Cunctis diebus quibus ſtabat nubes ſuper tabernaculum, manebant in eodem loco: 19. & ſi eveniſſet ut multo tempore maneret ſuper illud, erant filii Iſrael in excubiis Domini, & non proficiſcebantur. 20. quot diebus fuiſſet nubes ſuper tabernaculum. Ad imperium Domini erigebant tentoria, & ad imperium illius deponebant. 21. Si fuiſſet nubes à veſpere uſque manè, & ſtatim diluculo tabernaculum reliquiſſet, proficiſcebantur: & ſi poſt diem & noctem receſſiſſet, diſſipabant tentoria. 22. Si verò biduo, aut uno menſe, vel longiori tempore fuiſſet ſuper tabernaculum, manebant filii Iſrael in eodem loco, & non proficiſcebantur: ſtatim autem ut receſſiſſet, movebant caſtra. 23. Per verbum Domini figebant tentoria, & per verbum illius proficiſcebantur: erantque in excubiis Domini juxta imperium ejus per manum Moyſi.

VERS. 1. & 2. LOCUTUS EST DOMINUS AD MOYSEN IN DESERTO SINAI, ANNO SECUNDO POSTQUAM EGRESSI SUNT DE TERRA ÆGYPTI, MENSE PRIMO, DICENS: FACIANT FILII ISRAEL PHASE] Hinc patet rurſum, hiſtoriæ & temporis ordinem hic non ſpectari: nam ſecundùm illum hoc caput ponendum eſſet ante caput A primum. Illa enim quæ narrantur cap. 1. contigerunt menſe ſecundo, ut ibi dicitur; hæc autem facta ſunt menſe primo eiuſdem anni: nimirum voluit Moſes librum hunc Numer. à numeratione populi, & Levitarum, quam præcipuè hoc libro ſpectabat, inchoare, & alia, etiamſi priùs contigiſſent, deinde ſubtexere.

Edixit ergo Deus hæc menſe primo, ante decimamquartam menſis diem, juſſitque ut decimaquarta die celebrent phaſe, ſive paſcha: idque ad hoc, ut ſciret populus hoc feſtum, ejuſque ritum legalem eſſe, neque tantùm uſurpatum fuiſſe ſemel pro ipſo egreſſu ex Ægypto, ſed duraturum ſemper in terra Chanaan.

Phaſe poſt egreſſum à Sina, non eſt celebratum in deſerto.

Dico in Chanaan: nam in deſerto poſt diſceſſum è Sina, non videntur ampliùs celebraſſe phaſe, eò quòd ibi incerti eſſent quando movenda eſſent caſtra. Unde nec circumciſionem, nec alia cæremonialia in deſerto obſervarunt, exceptis iis quæ nominatim exprimuntur, uti hic exprimitur, anno ſecundo menſe primo celebratum fuiſſe phaſe.

Nota, Hebræi in Sina celebrarunt ſolum paſcha, non pentecoſten, non feſtum tabernaculorum, non tubarum, &c. quia diſceſſerunt è Sina antequam feſtorum illorum tempus adveniret; nam poſt erectionem tabernaculi, quæ facta eſt die primo menſis primi anni ſecundi, egreſſus ex Ægypto; manſerunt tantùm in Sina per 50. dies. Ex Sina enim moverunt caſtra die 20. menſis ſecundi, ut patet cap. 10. 11. ergo ex Sina diſceſſerunt ante pentecoſten: hæc enim incidebat in diem ſextum menſis tertii.

VERS. 3. JUSTIFICATIONES] Hebr. *judicia*, id eſt debitum & præſcriptum ritum. Simile eſt v. 14.

VERS. 5. QUI FECERUNT (phaſe) TEMPORE SUO] putà decima quarta die menſis primi. In hoc phaſe non ſervarunt legem de azymis panibus, quia in deſerto veſcebantur azymo manna, quotidie innovato.

Nota. Hoc phaſe manducarunt tantùm illi, qui egreſſi erant ex Ægypto. Nam qui in deſerto nati erant erant incircumciſi; unde non licebat eis comedere phaſe; quamquam nec poterant per ætatem, erant enim infantes tenelli unius anni. Hæc enim contigerunt anno ſecundo egreſſus ex Ægypto.

VERS. 7. IMMUNDI SUMUS SUPER ANIMA] *Anima*, id eſt cadavere, per antiphraſin; quia videlicet tetigimus cadaver hominis. Tales enim Levit. 22. 4. arcentur ab omni ſacrificio, ac conſequenter ab agno paſchali. Pari modo leproſi, feminiflui, & laborantes fluxu ſanguinis, utpote immundi, numquam celebrant paſcha.

QUARE FRAUDAMUR] quare privamur? hebr. cur prohibemur & arcemur à phaſe.

VERS. 10. & 11. HOMO QUI FUERIT IMMUNDUS SUPER ANIMA, SIVE IN VIA PROCUL IN GENTE VESTRA, FACIAT PHASE DOMINO IN MENSE SECUNDO] q. d. Qui immundus eſt, item qui eſt in via proficiſcens, remotus à Judæa & à Jeruſalem (nam in ea ſola licebat facere phaſe, ut patet Deut. 16. 2.) tempore paſchatis, hic ſuum paſcha celebret menſe ſecundo. Judæi ergo qui peregrinabantur menſe primo, ſive paſchali, hi debebant ſe comparare, ſi poterant, ut ante 14. diem, quo celebrandum erat paſcha, domum redirent facturi paſcha. Idem judicium eſt de quibusvis immundis; nam par omnium eſt ratio: quod ſi facere non poterant, debebant ſe parare in menſem ſecundum, ut ejus die decima quarta celebrarent paſcha. Pari modo qui jam ob abſentiam, vel aliam cauſam, non poſſunt communicare in paſchate, tenentur mox ubi redierint, vel potuerint, communicare & celebrare ſuum paſcha.

Vovens abſtinere à carnibus, debebat edere carnes phaſe.

Hinc patet, quòd ſi quis Judæus voviſſet toto anno à carne abſtinere, hic tamen non obſtante voto, debuiſſet in paſchate carnes agni comedere: quia hoc à Deo præceptum erat, unde per votum elidi non poterat, imò ſi quis voviſſet non comedere carnes in paſchate, peccaſſet, irritumque fuiſſet ejus votum, utpote Dei præcepto repugnans, ita Abulenſ.

Nota, τὸ *in gente veſtra* referendum eſt, non ad τὸ *in via*, ſed ad τὸ *homo*. q. d. Homo è gente veſtra, qui fuerit procul in via, hic faciat paſcha menſe ſecundo.

Quæres, Quid ſi ſecundo menſe adhuc immundi fuiſſent, vel procul à Jeruſalem abfuiſſent, peregrè agentes in via, licuiſſetne eis celebrare phaſe menſe tertio, aut quarto? Reſpondeo, id non licuiſſe; tum quia bis tantùm præſcribitur ſecundus menſis ad phaſe; tum quia alioqui ordo feſtorum turbatus fuiſſet, atque phaſe fuiſſet celebratum cum pentecoſte, aut feſto tabernaculorum, tubarum, &c. tum quia temporis, quo Hebræi ſunt educti ex Ægypto, id eſt primi menſis, aut certè proximi, in hoc paſchatis feſto maxima habetur ratio: quia feſtum paſchæ expreſſum erat memoriale liberationis ex Ægypto, olim factæ hoc eodem tempore, itaque practicarunt Judæi, ut patet 2. Paralip. 30. verſ. 15. collato cum v. 13.

Dices, S. Auguſt. hic quæſt. 15. immundis & peregrinantibus paſcha prorogat uſque ad tertium menſem.

Reſpondeo, S. Auguſt. disjunctivè loquitur, ait enim, tales aut celebraſſe paſcha tertio menſe: aut certè ſi paſcha illo anno non egiſſent, non peccaſſe, quod poſterius verum eſt.

VERS. 13. PECCATUM SUUM (pœnam peccati ſui, eſt metonymia) IPSE PORTABIT.

VERS. 14. PEREGRINUS QUOQUE ET ADVENA, SI FUERINT APUD VOS, FACIENT PHASE] Pro *peregrinus & advena*, hebr. eſt unica vox גר *ger*, ſignificans eum qui peregrè venit, id eſt advenam, intellige, ſi is Judæus ſit, aut judaiſmo initiatus; hic enim ſolus poterat & tenebatur celebrare paſcha: ideoque omnes, etiam peregrini & proſelyti, qui poterant, tenebantur in paſchate venire Hieroſolymam; multi tamen in locis ab ea remotis habitantes, ob varia impedimenta excuſabantur. Unde ait, *Si fuerint apud vos*.

VERS. 15. IGITUR DIE QUA ERECTUM EST TABERNACULUM, OPERUIT ILLUD NUBES] *Nubes*, id eſt columna nubis, quæ caſtra præibat quaſi dux, indicans viam per deſertum in Chanaan, uti dixi Exodi 13. 21.

Quæ & qualis fuit columna nubis? Servetus deliravit eam increatam fuiſſe.

Quæres, an columna hæc nubis creata & vera fuerit nubes? Calvinus in Exodi cap. 13. inſectatur execrabile Serveti diſcipuli ſui delirium; finxit enim Servetus nubem hanc increatam fuiſſe, ac ſi eſſet ipſa deitas Chriſti, quam unam ipſe pro tribus perſonis SS. Trinitatis, quas negabat, ſubſtituit; quaſi tunc corporea fuerit deitas, quam filium figurativum ipſe appellat, qui poſtea factus ſit carno: non quòd carnem induerit, ſed quia tamquam homo apparuit, ex tribus elementis increatis & ſemine Davidis conflatus. Quot hic errorum ſunt monſtra! tales diſcipulos nobis dedit Calvinus. ex ovo corvum agnoſce: fuit enim Servetus mali corvi (Calvini) malum ovum, quia à Calvino hæreſiarcha non niſi hæreſes confingere didicit.

Columnæ præſidebat angelus, uti nauclerus navi.

Dico ergo Primò, Certum eſt hanc nubem non increatam, ſed creatam fuiſſe, quæ columnæ ſpecie & figura porrigeretur in altum, cui ceu navi angelus quaſi nauclerus aſſiſtebat, & per eam Dei nomine loquebatur, inclinando eam ad terram, vel ad tabernaculum, Numer. 12. 5. Hinc dicitur pſal. 98. v. 7. *In columna nubis loquebatur ad eos.*

Columna ſimilis erat nubi, ab ea tamen differebat. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò. Sextò. Septimò.

Dico Secundò, columnam hanc nubis ſimilem fuiſſe nubi quoad materiam, & quoad colorem, erat enim candida & lucida, inſtar nubis candidæ: à nube tamen differebat; quia erat nubes, Primò, purior & lucidior: Secundò, denſior & ſolidior; Tertiò, ſemper retinebat figuram columnæ, cùm nubes ſæpiſſimè figuram mutent. Quartò, nubes à ventis, hæc columna ab angelo movebatur. Quintò, hæc columna ſemper erat ſui ſimilis, cùm nubes ſæpiſſimè vel colorem, vel locum, vel craſſitiem mutent. Sextò, nubes reſolvuntur in pluviam, hæc columna manebat columna. Septimò, nubes motu circulari moventur cum cælo, hæc nubes movebatur motu recto, nunc antrorſum, nunc retrorſum, nunc ad latus. Nam cùm caſtra moverentur, nubes hæc collocabat ſe ſuper, vel antè vexillum tribus Judæ (hæc enim erat prima & dux cæterarum, ut patet c. 10. v. 13. & 14.) & ejus motum & ductum ſequebantur omnia caſtra: cùm autem locanda eſſent caſtra, columna hæc redibat à vexillo tribus Judæ ad tabernaculum, quòd erat in medio caſtrorum, ut patet c. 2. 2. Octavò, columna hæc accommodabat ſe, ſuumque motum ad vires Hebræorum, ut non celeriùs præcederet, quàm illi ſubſequi poſſent: moderabatur ergo ſuum motum ſecundùm vires & greſſum tot mulierum, parvulorum, ſenum, ovium, agnorum, &c. quot erant in caſtris Hebræorum, quæ lento paſſu procedere ſolent.

AVE-

A VESPERE AUTEM SUPER TENTORIUM ERAT QUASI SPECIES IGNIS USQUE MANE] q. d. Columna hæc per diem habebat ſpeciem nubis, per noctem verò habebat ſpeciem ignis, qui caſtra omnia illuminabat. Hebræi putant duas fuiſſe columnas, unam nubis per diem, cui altera ignis ſub noctem ſuccedebat: ſed verius eſt unam eamdemque fuiſſe columnam, quæ per diem apparebat id quod revera erat, puta nubes erecta inſtar columnæ: noctu verò ſplendebat ut ignis. Nam hoc loco dicitur; noctu fuiſſe quaſi ſpecies ignis, eò quòd nubes hæc columnaris noctu flammea videretur. Quìn & Philo eamdem columnam fuiſſe narrat, ſed quæ interdiu luceret ſplendore ſolari, noctu vero flammeo. Rurſum id patet ex eo, quòd Exodi 14. v. 20. & 24. eadem vocatur columna nubis & ignis, quæ ſe interpoſuit inter caſtra Hebræorum & Ægyptiorum, atque Hebræos illuminavit quaſi ignis, Ægyptios verò obſcuravit quaſi nubes. ita Abulenſ. Cajetan. Perer. & alii Exodi 13. Hinc liquet verius eſſe, ignem hunc columnæ nocturnum non fuiſſe verum ignem, ſed quaſi ignem, id eſt habuiſſe ſpeciem ignis, ut dicitur c. 15. & 16.

An duæ fuerint columnæ, una nubis, altera ignis? Reſp. unam eamdemque fuiſſe.

Obiectio. Dices, Quomodo ergo Exodi 13. v. 21. & 22. columna hæc nocturna vocatur ignis, ſi re vera non erat ignis, ſed nubes? *Reſponſio.* Reſpondeo, ignis vocatur, quia intuentibus videbatur ignis eſſe: ſplendebat enim ut ignis, & hunc ſplendorem nocte nubi huic indebat Deus; per diem vero ſubducebat. Familiare enim eſt Scripturæ vulgari hominum more loqui, & rem vocare talem qualis apparet, etiamſi revera in ſe talis non ſit. Sic deos alienos vocat idola, quæ revera neque dii, neque alieni ſunt, ſed ab alienis, ſive alienigenis Gentibus habentur dii. Sic Exodi 3. vocatur rubus ardens, qui videbatur ardere, revera tamen non ardebat. Sic enim Plato in Timæo triplicem diſtinguit ignem: primum, qui eſt in corpore ignito, putà in carbone vel ferro candente: ſecundum, qui dicitur flamma, eſtque urens & lucens: tertium, qui lucet, non urit; talis eſt lux ſolis & ſtellarum. Hinc Poeta:

Triplex ignis.

Vos æterni ignes, & non violabile numen
Teſtor.

Ignis hic non erat aliud quàm lux. Ignis ergo hic non erat aliud quàm lux, & ſplendor mirificus noctu columnæ inditus, qui tota caſtra illuminabat, inſtar lunæ vel ſolis: unde & ſol vocatur Sap. 18. v. 3. Ubi Nota, lucem hujus columnæ fuiſſe rubeam inſtar flammæ, ut ait Philo: inde enim vocatur ignis, indeque Sap. 18. 3. columna hæc ardens, id eſt flammea, non à calore, ſed à colore nuncupatur.

Erat ergo hæc una columna, ſed duplex habebat officium, ac proinde & duplicem ſpeciem, ſive figuram. Nam per diem obumbrabat caſtra, quaſi nubes; noctu vero eadem illuminabat, quaſi fax ignis.

Allegor. Ita allegoricè, Chriſtus & Spiritus ſanctos nos protegit ut nubes, & accendit ut ignis. *Spiritus Jeſu*, ait Bernard. *Spiritus bonus, Spiritus ſanctus, Spiritus rectus, Spiritus dulcis, Spiritus fortis, infirma relevans, aſpera planans, corda purificans, quidquid in hoc ſæculo nequam difficile & anguſtum videtur, leve facit: hic illatum opprobrium gaudium indicat, deſpectionem exaltationem eſſe perſuadet.*

Hoc duce aſcendimus ad terram promiſſam, quia, ut ait Ven. Beda, *Sancti per Spiritus ſancti ſeptiformem gratiam aditum vitæ cæleſtis inveniunt: per timorem Dei humiles, per pietatis ſtudium miſericordes, per ſcientiam diſcreti, per mentis fortitudinem liberi, per conſilium cauti, per intellectum providi, per ſapientiam maturi.* Meritò ergo S. Auguſtinus invocat Spiritum ſanctum dicens: *Sanctum ſemper opus in me ſpira, ut cogitem: compelle, ut faciam: ſuade, ut te diligam, confirma me, ut te teneam: cuſtodi me, ne te perdam.*

Tropolog. Tropologicè, columnæ lucis ſunt fortes & illuſtres Sancti. Venit aliquando Abbas Hilarion ad Abbatem Antonium, & dicit ei Abbas Antonius: *Bene veniſti lucifer, qui manè oreris.* Et reſpondit Abbas Hilarion; *Pax tibi, columna lucis, quæ ſuſtines orbem terrarum.* Uti habetur in Vitis Patr. lib. 5. tract. 17. n. 4.

Talis columna lucis fuit quoque Simeon Stylites, qui ut omnes à terra traheret ad cælum, ſtetit in columna, per octoginta annos, vix comedens & dormiens, ſemperque vel orans, vel accedentibus dans monita ſalutis. Sic Petrus, Jacobus, Joannes in Eccleſia videbantur eſſe columnæ; ait Paulus Galat. 2. 9.

A Hac de cauſa Chriſtus Apocal. 3. 12. Angelo, id eſt Epiſcopo, Philadelphiæ promittit: *Qui viceris*, ait, *faciam illum columnam in templo Dei mei.* q. d. Faciam ut firmus ſit, magnus & glorioſus tum in Eccleſia, tum in cælo. Alludit ad duas columnas templi Boos & Jachin 3. Reg. 7. ut fusè oſtendit ibi Villalpandus ſect. 6. Unde Richardus de S. Victore Prioro, ſic exponit q. d. *Efficiam ut qui vicerit perſecutiones & tentationes, ſit inſtar columnæ in ſe firmus per fidem, rectus per æquitatem, erectus per intentionem, ſublimis per contemplationem, ſuſtentans alios verbo conſolationis, ſuffragio orationis, exemplo actionis.* Et Primaſius: *Columna*, ait, *in fabricis munimini congruit & decori: ſic & mundi rectores Eccleſiæ eminent munere dignitatis, & portant alios officio charitatis.*

Secundò, Ambroſius: *Faciam illum columnam*, id eſt prædicatorem in Eccleſia: quomodo Paulus Galat. 2. Petrum, Jacobum & Joannem vocavit columnas. Verùm quia Origenes, Tertullianus, & alii qui erant quaſi columnæ, ceciderunt, meliùs, inquit Ambroſ. *faciam illum columnam*, id eſt excelſum in cælo, ex quo non egredietur ampliùs.

B Tertiò. Abbas Joachim, *Faciam illum columnam*, id eſt Prælatum. Hic enim Primo, corpore terram, mente cælum tangit; Secundò, per vitam activam inferioribus inhæret, & tamen per contemplativam ſurſum aſpicit; Tertiò, multis tunſionibus expolitur; Quartò, inter procelloſos ventorum turbines, ſuperpoſitam ſuæ curæ machinam infatigabiliter portat; Quintò, tranquillus & immobilis eſt ut columna.

Notat ibidem Pererius, in columna octo res ſpectari & laudari: ſcilicet rectitudinem, altitudinem, craſſitiem, firmitudinem, rotunditatem, lævorem, colorem, & materiam. quæ facile eſt accommodare prædicatori, Prælato & cuilibet excellenti Sancto in Eccleſia, & maximè in cælo, ubi Sancti hi quaſi columnæ nulli mutationi obnoxii, in æternum ſtabunt excelſi & glorioſi.

Quocirca S. Ephrem orans Deum, ut ſibi revelaret, *qualis eſſet Magnus Baſilius, in extaſi vidit columnam ignis, cuius caput pertingebat ad cælum, & vox de ſurſum dicens: Ephrem, ephrem, quemadmodum vidiſti columnam hanc ignis, talis eſt & Magnus Baſilius*, inquit Amphiloch. in ejus Vita.

C Rectè ergo S. Gregor. 17. Moral. 14. *Quiſquis*, ait, *in Dei opere recta intentione firmatur, columna in ſtructura fabricæ ſpiritalis erigitur; ut in hoc templo, quod eſt Eccleſia, poſitus, & utilitati ſit & decori.*

AD IMPERIUM DOMINI PROFICISCEBANTUR] *Domini*, ſcilicet moventis per angelum columnam nubis quæ dux erat itineris, & per hoc monentis & iubentis caſtra moveri & proficiſci. VERS. 18

ET SI EVENISSET, UT MULTO TEMPORE MANERET (nubes) SUPER ILLUD (tabernaculum) ERANT FILII ISRAEL IN EXCUBIIS DOMINI] id eſt, ſiſtebant quaſi excubantes; & advigilantes ad motum nubis, quando videlicet Deus moveret nubem, & per hoc iuberet eos movere caſtra. VERS. 19

Nota. Hæc columna nubis quotidie bis quieſcebat, etiam in motu caſtrorum, nimirum in prandio, & in cœna: tum enim cibos coquere, ſeque iis reficere debebant, tam homines quàm animalia. Adde, veſpere & noctu eam ſemper quieviſſe: tum enim ſomnum capere debebant homines & animalia. Unde nuſquam legimus eos noctu moviſſe caſtra: cùm verò diutiùs quieſceret, D figebant ibi tentoria, taliſque quies vocatur manſio vel ſtatio, quales quadraginta duas Hebræi habuerunt in deſerto, ut patet c. 33.

Columna tota nocte quieſcebat, & per diem in prandio & cœna.

Quæres, unde ſciverint Hebræi quietem hanc fore diuturniorem, ibique figenda eſſe caſtra?

Unde ſcirent Hebræi figenda eſſe caſtra.

Reſpondeo, ex eo: ſi poſt meridiem abſoluto iam prandio quieſcebat columna, ſignum erat ibi figenda eſſe caſtra, ſimiliter ſi poſt nocturnam quietem, manè adhuc quieſceret columna, ſignum erat ibi hærendum eſſe ſaltem uſque ad prandium.

AD IMPERIUM DOMINI ERIGEBANT TENTORIA] Nota. Quoties columna movebatur & præibat caſtra, ſacerdotes elevabant, & portabant arcam Domini; Moſes autem Deum invocabat, dicens: *Surge Domine, & diſſipentur inimici tui, & fugiant qui oderunt te à facie tua*, quaſi diceret: Surge, & proficiſcere nobiſcum VERS. 20.

Domine, atque caſtra præi, hoſteſque noſtros, æquè ac tuos, fuga & diſſipa, ut nos invadere non audeant. Cùm verò columna rurſus quieſceret, ſacerdotes deponebant arcam, & Moſes Dominum, arcæ quaſi inſidentem invitans ad inibi cum Hebræis manendum, ſic eum precabatur; *Revertere Domine ad multitudinem exercitus Iſrael*, ut patet c. 10. in fine.

Quando deſiit hæc columna? Putant Hebræi defeciſſe columnam ignis & nubis ſtatim pòſt mortem Aaron, quæ accidit in quinto menſe anni 40. aliquot menſibus ante mortem Moſis, & ingreſſum Hebræorum in Chanaan. Sed errant: nam Deut. 31. v. 15. paulò ante mortem Moſis, dicitur hæc columna apparuiſſe Moſi & Joſue. Columna ergo hæc perduravit uſque ad ducatum Joſue, eumque ac Hebræos deduxit in ipſam A Chananæam, ibique, æquè ac manna, defecit & diſparuit.

VERS. 22. DISSIPABANT, id eſt deponebant, TENTORIA] ſuaque omnia convaſabant.

VERS. 23. PER VERBUM DOMINI FIGEBANT TENTORIA] q. d. Per imperium Domini datum Moſi, ut videlicet quando moveretur columna nubis moverent caſtra; quando ſiſteret, figerent caſtra, Hebræi movebant vel figebant caſtra. *Tropolog.* Ita Tropol. Religioſi ſequentes ductum obedientiæ, & viri pii ſequentes ſanctas inſpirationes ſua agunt ex ductu & imperio Domini: unde decet eos eſſe in excubiis Domini, ac dicere: Audiam quid loquatur in me Dominus.

ERANTQUE IN EXCUBIIS DOMINI], excubantes ad motum columnæ, & conſequenter caſtrorum, uti dixi v. 19.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IUbet Deus fieri duas tubas, earumque uſus. Secundò, v. 11. ad motum columnæ nubis. Hebræi inſtructa acie movent caſtra ex Sina in Pharan. Tertiò, v. 29. Moſes detinet Hobab ſororium ſuum. Quartò, v. 35. arca præit caſtra comprecante Moſe.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Fac tibi duas tubas argenteas ductiles, quibus
convocare poſſis multitudinem quando movenda ſunt caſtra. 3. Cumque increpueris tubis, con-
gregabitur ad te omnis turba ad oſtium tabernaculi fœderis. 4. Si ſemel clangueris, venient ad te
principes & capita multitudinis Iſrael. 5. Si autem prolixior atque conciſus clangor increpuerit, mo-
vebunt caſtra primi qui ſunt ad orientalem plagam. 6. In ſecundo autem ſonitu & pari ululatu tu-
bæ, levabunt tentoria qui habitant ad meridiem, & iuxta hunc modum reliqui facient, ululantibus
tubis in profectionem. 7. Quando autem congregandus eſt populus, ſimplex tubarum clangor erit, &
non conciſè ululabunt. 8. Filii autem Aaron ſacerdotes clangent tubis: eritque hoc legitimum ſem-
piternum in generationibus veſtris. 9. Si exieritis ad bellum de terra veſtra contra hoſtes qui dimi-
cant adverſum vos, clangetis ululantibus tubis, & erit recordatio veſtri coram Domino Deo veſtro,
ut eruamini de manibus inimicorum veſtrorum. 10. Si quando habebitis epulum, & dies feſtos, &
calendas, canetis tubis ſuper holocauſtis, & pacificis victimis, ut ſint vobis in recordationem Dei ve-
ſtri, ego Dominus Deus veſter. 11. Anno ſecundo, menſe ſecundo, vigeſima die menſis elevata eſt
nubes de tabernaculo fœderis: 12. profectique ſunt filii Iſrael per turmas ſuas de deſerto Sinai, & re-
cubuit nubes in ſolitudine Pharan. 13. Moveruntque caſtra primi iuxta imperium Domini in manu
Moyſi. 14. Filii Juda per turmas ſuas: quorum princeps erat Nahaſſon filius Aminadab. 15. In
tribu filiorum Iſſachar fuit princeps Nathanael filius Suar. 16. In tribu Zabulon erat princeps Eliab
filius Helon. 17. Depoſitumque eſt tabernaculum, quod portantes egreſſi ſunt filii Gerſon & Merari,
18. Profectique ſunt & filii Ruben, per turmas & ordinem ſuum: quorum princeps erat Heliſur filius
Sedeur. 19. In tribu autem filiorum Simeon, princeps fuit Salamiel filius Suriſaddi. 20. Porrò in tribu
Gad erat princeps Eliaſaph filius Duel. 21. Profectique ſunt Caathitæ portantes Sanctuarium. Tamdiu
tabernaculum portabatur, donec venirent ad erectionis locum. 22. Moverunt caſtra & filii Ephraim per
turmas ſuas, in quorum exercitu princeps erit Eliſama filius Ammiad. 23. In tribu autem filiorum Ma-
naſſe princeps fuit Gamaliel filius Phadaſſur. 24. Et in tribu Beniamin erat dux Abidan filius Gedeo-
nis. 25. Noviſſimi caſtrorum omnium profecti ſunt filii Dan per turmas ſuas, in quorum exer-
citu princeps fuit Ahiezer filius Ammiſaddai, 26. In tribu autem filiorum Aſer erat princeps
Phegiel filius Ochran. 27. Et in tribu filiorum Nephthali princeps fuit Ahira filius Enan. 28. Hæc
ſunt caſtra, & profectiones filiorum Iſrael per turmas ſuas quando egrediebantur. 29. Dixitque
Moyſes Hobab filio Raguel Madianitæ cognato ſuo: Proficiſcimur ad locum, quem Dominus
daturus eſt nobis: veni nobiſcum, ut benefaciamus tibi: quia Dominus bona promiſit Iſraeli.
30. Cui ille reſpondit: Non vadam tecum, ſed revertar in terram meam, in qua natus ſum.
31. Et ille: Noli, inquit, nos relinquere: tu enim noſti in quibus locis per deſertum ca-
ſtra ponere debeamus, & eris ductor noſter. 32. Cumque nobiſcum veneris, quidquid opti-
mum fuerit ex opibus, quas nobis traditurus eſt Dominus, dabimus tibi. 33. Profecti ſunt ergo de
Monte Domini viam trium dierum, arcaque fœderis Domini præcedebat eos, per dies tres providens
caſtrorum locum. 34. Nubes quoque Domini ſuper eos erat per diem cùm incederent. 35. Cumque
elevaretur arca dicebat Moyſes: Surge Domine, & diſſipentur inimici tui, & fugiant qui oderunt
te, à facie tua. 36. Cùm autem deponeretur, aiebat: Revertere Domine ad multitudinem exer-
citus Iſrael.

VERS. 2. FAC TIBI DUAS TUBAS ARGENTEAS DUCTILES] ut iis convoces populum, Primo, ad movenda caſtra; Secundò, ad feſta; Tertiò, ad ſacrificia; Quartò, ad bella. Præcepit autem Deus duas tantùm tubas fieri; ne Hebræos gravet ſumptu præſtando, non autem quòd plures fieri vetet. Unde plures eſſe factas, ſi non tubas, certè buccinas, ſive iam, ſive poſteà, patet Joſue 6. v. 4. ubi ſeptem numerantur

bucci-

buccinæ ; quibus clangentibus proſtrati ſunt muri Jericho.

Nota. Jubet Deus eas fieri argenteas, tum ob reverentiam cultus divini, tum ut ſint magis ſonoræ.

Forma tubarum. Formam harum tubarum deſcribit Joſeph. l. 3. Antiq. cap. 11. *Canna*, inquit, *erat tibia paulò craſſior, longitudine paulò minùs cubitali, cujus os tantum patebat quantum ad inſtandum ſufficeret. deſinebatque in extremitatem campanulæ ſimilem, ſicut tuba*. Porrò ſacerdotum erat hiſce tubis clangere, ut patet v. 8.

Allegor. Allegoricè, Rupertus per duas tubas accipit duos Chriſti adventus, ſcilicet primum in carnem, ſecundum ad judicium. Primò enim Chriſtus inſonuit, *Pœnitentiam agite; appropinquavit regnum cælorum*. Secundo inſonabit, *Ite maledicti in ignem æternum*. Unde alii per tubas accipiunt minas, verbi gratia inferni; & promiſſiones, verbi gratia cæli, quas populo jugiter inſonare debent concionatores, ut æternitatis & metu & ſpe, corda hominum feriant & compungant. Ita fecit S. Chryſoſt. S. Antonius, S. Dominicus, S. Vincentius, & alii maximi præcones, qui non phaleratas, ſed efficaces habuerunt conciones, quibus homines converterunt. Maximus enim hominum ſtupor, & inter omnes mundi inſanias maxima eſt, quòd plerique omnes res caducas & temporias toto ſtudio & conatu ſectentur, divinas verò & æternas negligant, & vix de iis cogitent, cùm tamen ab iis omne & æternum eorum bonum pendeat. Unde S. Hilar. ait, *concionatores debere eſſe ſatores æternitatis*.

Concionatores ſint ſatores æternitatis. Talis præco fuit S. Joannes Baptiſta: *Progenies*, inquit, *viperarum, quis demonſtravit vobis fugere à ventura ira?* &c. *Ventilabrum in manu eius, & permundabit aream ſuam: & congregabit triticum ſuum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili*. Vide cjus concionem Matth. 3. quæ tota huc ſpectat. Talis fuit vox clamantis in deſerto, quæ petras & ſaxa contrivit, ex eiſque aquas lacrymarum elicuit, quibus eos præparavit ad gratiam & juſtitiam Chriſti.

Talis præco fuit Chriſtus: *Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cælorum*, Matth. 4. & c. 24. & 25. tota ejus concio eſt de conſummatione ſæculi, de ſignis judicii præviis, de judicio, de vita æterna piis, & gehenna impiis irroganda.

Talis fuit S. Petrus: *Sol convertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & manifeſtus. Salvamini à generatione iſta prava*, Actor. 2. 20. & 40.

Tales fuerunt Jacobus & Joannes, qui proinde à Chriſto vocati ſunt *boanerges*, id eſt *filii tonitrui*, Marci 3. Hanc vocem, putà hoc tonitru, deſcribens Pſaltes pſal. 28. *Vox Domini*, inquit, *ſuper aquas, Deus maieſtatis intonuit: vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia: vox Domini confringentis cedros: vox Domini intercidentis flammam ignis: vox Domini concutientis deſertum: vox Domini præparantis cervos*, ut pavore tonitrui dilatata matrice faciliùs pariant: *& in templo eius omnes dicent gloriam.* Hæc enim noviſſimorum prædicatio, quaſi tonitru aquas, id eſt populos multos, commovit ad pœnitentiam & lacrymas: cedros, id eſt ſuperbos, confregit: diviſit ignem, id eſt charitatem & linguas igneas in pentecoſte diſtribuit: concuſſit deſertas Gentium regiones: cervos, id eſt timidos & tardos ad partum virtutum, pavore iudicii Dei præparavit: induxit diluvium, tum baptiſmi, tum contritionis, quo peccata merguntur, ita ibi explicant S. Baſilius, Theodoretus, Auguſtinus, Didymus & Origenes.

Talis fuit *S. Paulus*, qui, ut ait S. Hieron. fuit *tuba evangelii, tonitru Gentium, rugitus leonis*. Audi eum in Areopago: *Deus nunc annuntiat omnibus hominibus, ut omnes ubique pœnitentiam agant; eò quòd ſtatuit diem in quo iudicaturus eſt orbem in æquitate, in viro in quo ſtatuit, fidem præbens omnibus, ſuſcitans eum à mortuis*. Actor. 17. v. 30. & Actor. 24. v. 25. *Diſputante illo* (Paulo) *de iuſtitia & caſtitate, & de iudicio futuro, tremefactus Felix*, &c. Et c. 26. 24. prædicans reſurrectionem mortuorum, audivit à Feſto præſide: *Inſanis Paule: multæ te literæ ad inſaniam convertunt. Et Paulus: Non inſanio, inquit, optime Feſte: ſed veritatis & ſobrietatis verba loquor*.

Talis fuit S. Franciſcus, cuius aſſidua erat concio: *Labor modicus, voluptas æterna: voluptas modica, pœna per-*

A *petua: multorum vocatio, paucorum electio; omnium retributio*.

Tropologicè, Cyrillus li. 5. de Adoratione pag. 97. per duas tubas ductiles, duplex genus prædicationis in Eccleſia uſitatum accipit; primum quod fidem roborat & dilatat, ſecundum quod mores corrigit. Argenteæ ſunt ob ſplendorem, ſummamque ſinceritatem. Ductiles ſunt, quia neceſſe eſt ut hi qui ventoram vitam prædicant, tribulationum præſentium tunſionibus, & ductibus creſcant, inquit S. Gregorius 30. Moral. 7. Sic & Procopius: Una, inquit, tuba doctrinalis eſt, ſecunda moralis. *Tropolog.*

Symbolicè, pro tubis Judaicis Eccleſia utitur campanis, quæ maiores ſunt, fortiores, magiſque ſonoræ ac durabiles, ideoque ſignificant prædicationem Evangelicam toto orbe reſonantem, & duraturam uſque ad finem mundi; cùm Iudaiſmus uno Judææ angulo fuerit concluſus, ita Amalarius Trevir. Epiſcopus anno Chriſti 820. libr. 3. de Eccleſ. offic. cap. 1. Porrò campanæ dictæ ſunt à Nola civitate Campaniæ, ubi primùm maiores campanæ formatæ ſunt. Ita VValafridus Strabo libro de

B Rebus Eccleſ. cap. 5. Porrò campanæ uſus multiplices Poeta his, verſibus complexus eſt.

Laudo Deum verum; plebem voco; congrego clerum;
Defunctos ploro; peſtem fugo; feſta decoro.

Vide Jodocum Coccium in Theſauro Cathol. p. 2. lib. 3. art. 6.

Quando movenda sunt castra) Hebraicè, *& quando movenda ſunt caſtra*, unde in Hebræo videntur hic duo officia tubarum ſignificari, videlicet Primum ad cœtum populi aduoandum, Secundum ad movenda caſtra. Verùm noſter Interpres τὸ &, non accepit copulativè, ſed expoſitivè & determinativè, q. d. Ad convocandam multitudinem, ut ordinata ſerie ſub ſuo quiſque vexillo, ſuo clangore citus moveat caſtra.

Si semel clangueris) id eſt, *ſi una tuba clangeris*, uti habent Hebr. Chald. Septuag. & Ioſephus, qui ait & addit: Moſes duas buccinas fecit, quarum una plebs ad concionem vocabatur, altera principes ad conſultandum de republ. excitabantur; utraque verò clangente *Vers. 4.*

C univerſus populus convocabatur. Sicut ergo utraque clangente duplex erat clangor, biſque clangere dici poterant: ita una clangente, ſemel dicuntur clangere. Denique ſi clangerent תרועה *teroa*, id eſt, ſonitu inciſo & contracto (quem noſter Interpres *ululatum* vocat) movebant caſtra: nam aliàs ſonus harum tubarum erat planus & æquabilis. An autem in motione caſtrorum una, an duabus tubis clanxerint, non liquet. *Ululatus tubarum quis?*

Et juxta hunc modum reliqui facient) ut videlicet, ſicut primo tubæ clangore caſtra moverunt, & profecti ſunt Judas, Iſſachar & Zabulon, qui erant ad Orientem tabernaculi: ſecundo verò clangore profecti ſunt Rubeo, Simeon & Gad. qui erant ad Meridiem tabernaculi: ita tertio clangore caſtra moveant Ephraim, Manaſſe & Beniamin. qui erant ad Occidentem: quarto denique caſtra moveant Dan, Aſer & Nephthali, qui erant ad Septemtrionem. patet ex dictis cap. 2. *Vers. 6.*

Ululantibus, id eſt, conciſè clangentibus; tubis) uti eſt ululatus beſtiarum conciſus.

Si exieritis ad bellum, &c. clan-

D getis, &c. et erit recordatio vestri coram Domino) q. d. Dominus recordabitur veſtri in præliis, cùm clangetis iuxta hoc eius præceptum, ut eruat vos ab hoſtibus, vobiſque det victoriam. *Vers. 9.*

Si quando habebitis epulum) ſolenne & ſacrum ex hoſtiis pacificis, ſive epulum quod fit prævio ſacrificio, illudque claudit, quale erat in conſecratione regum, tunc clangetis hiſce tubis. Similiter, & in Calendis, id eſt in neomenia, ſive noviluoio putà primo die menſis lunaris: hic enim dies Judæis erat feſtus. *Vers. 10.*

Ut sint vobis in recordationem Dei vestri) ut Deus iis, vel potiùs obedientia veſtra, quam hoc clangore præſtatis, excitus recordetur veſtri, id eſt, cogitet de vobis, benignè acceptet ſacrificia veſtra, & adſit vobis ope ſua, ut recordàtes ſolent facere. Anthropopathia

In Deo non eſt memoria, ſed intuitus.

enim Deus recordari dicitur, non propriè. In Deo enim, cui omnia ſunt ſtabilia & præſentia, nulla eſt memoria, ſed jugis omnium, tam præteritorum & futurorum, quàm præſentium viſio & intuitus.

VERS. 11. ANNO SECUNDO (ab egreſſu Hebræorum ex Ægypto) MENSE SECUNDO, VIGESIMA DIE MENSIS ELEVATA EST NUBES] *Nubes*, id eſt columna nubis, cœpit moveri & præire caſtra, quæ proinde mota ſunt. Hinc patet, Hebræos manſiſſe in Sina (quæ duodecima fuit manſio Hebræorum in deſerto) per annum integrum, exceptis tredecim diebus. Nam venerunt in Sina tertia die menſis tertii anni primi, ut patet Exodi 19. 1. diſceſſerunt verò ex Sina die vigeſima menſis ſecundi, anni ſecundi. Omnia ergo quæ à c. 19. Exodi narrantur huculque, geſta & dicta ſunt in Sina. Quare Primò, omnes leges morales, judiciales & cæremoniales latæ ſunt in Sina. Secundò, ibidem fabrefactum eſt tabernaculum quaſi templum. Tertiò, ibidem conſecrati ſunt ſacerdotes & Levitæ. Quartò, ibidem ordinata ſunt caſtra, adeoque inſtituta & formata eſt tam reſpubl. quàm Eccleſia vetus Hebræorum; perinde ac in Sion promulgata eſt lex nova, cœpitque reſpubl. & Eccleſia Chriſtianorum, Actor. 2. v. 1. & Hebr. 12. v. 22.

Hebræi in Sina hæſerunt per annum.

Mors S. Job juxta Torniellum.

Notat Torniellus, hoc anno ſecundo egreſſus Hebræorum ex Ægypto, mortuum eſſe S. Job: idque dicendum eſt, ſi ponamus, quod ipſe & alii plures docent, S. Job vixiſſe 217. annos: tot enim ſunt ab anno 130. Jacobi, quo natus videtur S. Job, uſque ad hunc annum ſecundum, uti dixi Gen. 36. 33.

VERS. 12. PROFECTIQUE SUNT FILII ISRAEL, &c. DE DESERTO SINAI, ET RECUBUIT NUBES IN SOLITUDINE PHARAN] putà in loco, qui poſtea dictus eſt *Sepulchra concupiſcentiæ*. In eo ergo fuit decima tertia Hebræorum manſio, quæ fuit in vaſto illo deſerto Pharan, quod in ſe unum eſt, ſed multa partialia complectitur: hujus enim deſerti Pharan pars eſt deſertum Sin, in quo trigeſima tertia fuit manſio, de qua c. 33. v. 36. (licet S. Hieron. tract. de 42. manſion. Pharan terminet in Sin, & in Pharan ponat tantùm octudecim manſiones ſequentes, quæ fuerunt uſque ad Sin & Cades.) Ubi intuere, mirare & celebra mirabilem Dei erga ſuos providentiam, utpote quæ Hebræos per hoc deſertum vagabundos, per triginta octo annos deduxit, quo tempore Primò, numquam eis manna, nec aqua defecit. Secundò, columna nubis ſemper viam præivit. Tertiò, numquam veſtimenta vel calceamenta eorum detrita ſunt, imò cum parvulis creſcentibus creſcebant & ipſa: non enim veſtes mutarunt, vel innovarunt in deſerto. Quartò, hic de cælo acceperunt coturnices, & aquam de petra, omniaque portenta, quæ deinceps in Numeris enarrantur, hic contigerunt. Quintò, in hoc deſerto omnes egreſſi ex Ægypto, videlicet pluſquam ſexcenta millia, ob murmur perierunt & mortui ſunt. Qui deſertum hoc accuratè luſtrarunt, tradunt eſſe Primò, ſolitudinem ampliſſimam: extenditur enim à monte Sina uſque ad Cadeſbarne, per iter undecim dierum. Secundò, eſſe inviam & inaquoſam. Tertiò, ſterilem & inarabilem. Quartò, hominibus juxtà ac beſtiis inhabitatam. Quintò, carere herbis & arboribus: hinc inde tamen eas habet, ut patebit v. 33. Sextò, eſſe aſperam præruptis rupibus & montibus. Septimò, eſſe ſicciſſimam & ardentiſſimam ob ſolis æſtum. Octavò, in ea aſſiduè luctandum eſſe cum tenaciſſimo ſabulo, quod prælatum & veſtigiis cedens ingreſſum vehementer impedit & remoratur. Per hoc tamen deſertum Hebræi, etiam parvuli, Deo duce, commodè per triginta octo annos ambularunt, vide Adrichom, Borchardum, Zieglerum, & alios in Pharan.

Mira Dei providentia erga Hebræos in deſerto.
Primò.
Secundò.
Tertiò.
Quartò.
Quintò.
Deſerti hujus octo qualitates & difficultates.

VERS. 13. & 14. MOVERUNTQUE CASTRA FILII JUDA] De ordine ſingularum tribuum, & acie harum caſtrorum dixi Num. 2. Ex hoc loco, putà ex v. 17. patet, Gerſonitas & Meraritas inceſſiſſe poſt primam aciem Juda: Caathitas verò poſt ſecundam Ruben, uti dixi c. 2. licet alii aliter ſentiant, putentque hic eſſe hyſteron proteron. Verùm non rectè: nam diſtinctè & ordinatè tota acies, tam populi quàm Levitarum, hic deſcribitur.

Ubi Nota. Voluit Deus Hebræos per quadraginta annos in deſerto, in armis & caſtris vitam agere, ut inter hoſtes poſiti, perpetuò excubarent, paratique eſſent ad pugnam, ne otio & inertia diffluerent. Ita Epaminondas cupiens Bœotos, otio diſſolutos ſemper in armis continere, cùm ſe Bœotarcham, id eſt principem ſuum deligerent, hortari ſolebat ut denuo conſultarent: ſe enim ſi crearent ducem, militandum illis fore; regionemque ipſorum ſupinam atque apertam, belli orcheſtram appellabat, quòd eam tenere non poſſent, niſi manu clypei anſæ inſerta. ita Plutarc. in Lacon.

Tropologicè, hæc caſtra ſignificabant vitam fidelium eſſe militiam, ut ait S. Job, in qua armati, & aſſiduè depugnantes tendimus ad patriam cæleſtem. *Non enim eſt nobis colluctatio adverſus carnem & ſanguinem, ſed adverſus principes & poteſtates, adverſus mundi rectores tenebrarum harum contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus.* Epheſ. 6. 12.

JUXTA IMPERIUM DOMINI IN MANU MOYSI] quod ſcilicet dedit, vel edixit per Moſen, miniſtrum & organum ſuum: hujus enim ſymbolum eſt manus.

CAATHITÆ PORTANTES SANCTUARIUM] putà vaſa ſancta Sanctuarii, id eſt Sancti & Sancti ſanctorum. VERS. 21.

TAMDIU TABERNACULUM (vaſa tabernaculi, id eſt Sancti & Sancti ſanctorum, jam dicta) PORTABATUR, DONEC VENIRENT AD ERECTIONIS LOCUM] Hebraicè eſt, *erexerunt tabernaculum* (Gerſonitæ & Meraritæ) *donec venirent* (advenirent) *ipſi* (Caathitæ) ad vaſa ſacra in illud inſerenda. Unde rurſum patet, Gerſonitas & Meraritas præceſſiſſe, ac primam aciem ſecutos eſſe, ut tabulas & cortinas tabernaculi erigerent, putà Sanctum & Sanctum ſanctorum, ut Caathitæ ſequentes ſecundam aciem, adventantes invenirent tabernaculum jam erectum in quod ſua vaſa inſerrent. hoc enim congrua omnium providentia, diſpoſitio & ordo exigebat.

DIXITQUE MOYSES HOBAB FILIO RAGUEL MADIANITÆ, COGNATO SUO] Quæritur, an Hobab hic fuerit ipſe Jethro ſocer Moſis, an verò Jethronis filius? Septuag. aſſerunt Hobab eſſe ipſum Jethro, ita & Abulenſis. Habuit ergo Jethro quatuor nomina: Primò enim dictus eſt Jethro, Secundò Raguel, Tertiò Hobab, Quartò Cinæus, ut patet Judicum 1. v. 16. Jethro enim cum filia ſua Sephora, uxore Moſis, venit ad Moſen in Sina, Exodi 18. v. 2. Si dicas, Hobab hic vocatur filius Raguelis, ergo non fuit ipſe Raguel. VERS. 29.

An Hobab ſit Jethro? Aſſerunt Septuag.

Reſpondent, Hobab fuiſſe filium ſenioris Raguelis; ſed fuiſſe ipſum Raguelem juniorem, qui & Jethro eſt dictus. Patris enim nomen filio fuiſſe inditum, ſive tamquam proprium, ſive tamquam patronymicum, uti apud Hollandos & Anglos fit: inde enim vocant ſuos Roberſonios, id eſt Roberti filios; Peterſonios, id eſt Petri filios; Janſonios, Andriſonios, &c.

Alii, ut Paulus Burgenſis, Cajetan. & Oleaſter, veriſimiliùs cenſent, hunc Hobab eſſe filium Jethronis, ſive Raguelis. Nam Primò expreſſè hic ita vocatur: Raguel enim hic idem eſſe videtur cum eo, qui ita nominatus eſt Exodi 2. 18. ille autem fuit Jethro, ſocer Moſis: neque ſolet Scriptura Gentilium (qualis fuit Jethro) patres, vel avos recenſere.

Verius eſt Hobab fuiſſe filium Jethronis. Probatur Primò.

Secundò, quia Jethro reverſus eſt in Madian, ut patet Exodi 18. v. ult. hic autem Hobab perſuaſus à Moſe, videtur cum eo manſiſſe, & profectus eſſe in Chanaam, ut colligitur ex v. 31. idque magis confirmatur ex eo, quòd Madianitæ omnes paulò pòſt, putà anno ab hoc 38. qui fuit 40. & ultimus peregrinationis in deſerto, ab Hebræis jam jam Chanaan ingreſſuris prorſus deleti ſunt. Si ergo in Madian rediiſſet Hobab, pariter ibi cum ſua familia deletus fuiſſet: hoc autem eſt falſum, uti mox oſtendam. Nam quod aliqui reſpondent, Moſen, cùm bellum illaturus eſſet Madianitis, priùs inde evocaſſe Hobab cum familia ſua, gratis & ſine auctore, vel teſte dicitur. Solos ergo Jethro, utpote ſenex centenarius (Moſes enim gener eius, iam erat 81. annorum) in Madian rediit, ibique paulò pòſt mortuus eſt, antequam Madianitæ delerentur.

Secundò.

Tertiò, quia Hebræa ſic optimè vertas, *& dixit Moſes Hobab filio Raguelis ſoceri ſui*, & ita fortè verterunt Septuag. non autem *ſocero ſuo*, uti iam habent Græci codices. Noſter tamen Interpres vertit, *cognato*, id eſt affini, *ſuo*: quia Hebræum חתן *choten* & ſocerum, & cognatum, id eſt affinem, ſignificat: tam enim Hobab, quàm Raguel,

Tertiò.

ſive

ſive Jethro erat affinis Moſis. Hobab enim erat ſororius, Raguel verò erat ſocer Moſis.

Poſteritas & her ditas Iethronis & Hobab. Videtur ergo, quòd Jethro redeunte ex Sina in viciniam Madian, Hobab filius eius cum ſorore ſua Sephora manſerit cum Moſe, cum eoque perrexerit in Chanaan: ibi enim fertilem terram agri Jericho accepit in ſortem ſuam; & inde poſtea conniventibus Hebræis migravit in opimam ſortem tribus Juda, ut patet Judic. 1. 16. ubi dicitur: *Filii Cinæi* (id eſt Jethro) *cognati* (id eſt ſoceri) *Moſi aſcenderunt de civitate palmarum* (id eſt de Jericho) *cum filiis Juda in deſertum ſortis eius, & habitaverunt cum eo*: aliquos etiam ex eis migraſſe ad ſortem Nephthali, patet Judic. 4. 10. & 11. ubi Haber Cinæus (cuius uxor Jahel occidit Siſaram principem) habitaſſe dicitur iuxta Cedes, quæ erat in ſorte Nephthali, ut patet Joſue 19. 36. Horum quoque Cinæorum mentio fit 1. Reg. 15. 6. Qui tandem in captivitate communi ab Aſſyriis, putà à Salmanaſar, vaſtati & capti ſunt. Id enim futurum prædixit Balaam. Num 24. 22. *Aſſur*, inquit, *capiet te*, ô Cinæe.

A Iethrone orti ſunt Rechabitæ & Eſſæi. Denique ad hoc Jethro & Hobab, prognatus eſt Rechab, cuius filius fuit pius Jonadab, qui cum Jehu Baal & Baalitas evertit, 4. Reg. 10. v. 23. Ab hoc Jonadab orti ſunt Rechabitæ, quos adeò ab abſtinentia, obedientia & ſanctitate dilaudat Jeremias c. 35. Rechabitas enim eſſe Cinæos, patet 1. Paralip. 2. 55. Rechabitæ ergo non fuerunt Judæi, ſed Madianitæ, putà poſteri Jethro. Rurſum Rechabitarum poſteri fuerunt Eſſæi, quos à temperantia & continentia commendant Philo, Euſeb. & alii, inquit Suidas. Vide hic ſanctam progeniem, & ſanctorum parentum ſanctos filios hoc facit & præſtat pia parentum educatio, & cum probis converſatio.

VERS. 30. REVERTAR IN TERRAM MEAM] in Madian.

VERS. 31. NOLI, INQUIT, NOS RELINQUERE: TU ENIM NOSTI IN QUIBUS LOCIS PER DESERTUM CASTRA PONERE DEBEAMUS] Erat enim

Moſes detinuit Hobab ut eum converteret ad iudaiſmū. Madian monti Sina, & deſerto huic vicina: unde Moſes cohabitans Jethro in Madian, eius oves in deſerto hoc paſcebat. Dixit verò hoc Moſes ad Hobab, non quaſi opera & ductu eius indigeret, utpote qui columna nubis forinſecus, & intrinſecus Deo, vel angelo docente erudiebatur, diſcebatque quo loco ponenda eſſent caſtra; quique in ea regione, putà in deſerto hoc, per 40. annos paſcens oves, tam, vel magis verſatus erat, quàm Hobab. Voluit ergo Moſes Hobab apud ſe detinere, ut eum, utpote ſororium ſuum, Gentilem in veri Dei religione & cultu erudiret, eumque à gentiliſmo ad iudaiſmum traduceret.

Morale. Ubi Nota charitatem & prudentiam Moſis in perſuadendo Hobab: nam, ut ait Rabanus, & Rupert. *Vir providus* (Moſes) *elato auditori* (Hobab) *colloquens, ſolatium petiit ut daret, ducem requirebat in via ut dux ei fieret ad vitam: plerumque enim perſuadere elatis utilia meliùs poſſumus, ſi profectum eorum nobis poſcimus, quàm illis profuturum dicamus, ſique id quod petimus, nobis potiùs quàm ipſis impendi poſtulemus.* Cùm enim Hobab noluiſſet acquieſcere Moſi dicenti, *Veni nobiſcum, ut benefaciamus tibi*; inſtat Moſes ut maneat, quaſi eo indigeat, dicens, *Noli nos deſerere*.

ERIS DUCTOR NOSTER] Hebr. *eris nobis in oculos*, id eſt, eris nobis dux, ut oſtendas ubi ſint fontes, ubi paſcua pro pecoribus noſtris, ubi ligna, &c. Tacet Hobab: unde veriſimile eſt eum acquieviſſe, & manſiſſe cum Moſe, uti dixi v. 29.

VERS. 33. PROFECTI SUNT ERGO DE MONTE DOMINI (de Sina) VIAM TRIUM DIERUM, ARCAQUE FOEDERIS DOMINI PRÆCEDEBAT EOS]

Arca præceſſio caſtra cur? q. d. Profecti ſunt per tres dies, nec antè caſtra fixerunt; quibus diebus arca in qua erant tabulæ fœderis, puta tabulæ decalogi, antecedebat eos, arcæq; incumbebat columna nubis, quæ erat dux itineris: idque ad religionem arcæ, & ad obſervationem decalogi, arcæ contenti, populo commendandam.

An autem ſemper deinceps arca caſtra præceſſerit, non omnino liquet. Abulenſis ex Joſepho affirmat: ſi enim hic præceſſit, cur non & aliàs deinceps? Portabatur autem arca à quatuor Levitis Caathitis, ut patet cap. 3. & 4. & 1. Paral. 15. 15. Licet enim ſubinde, in gravi cauſa, arca portata ſit a ſacerdotibus, ut in tranſitu Jordanis, & in demolitione murorum Jericho, Joſue 6. 6. tamen ordinariè por- A tabatur à Levitis: neque enim eam continuò, & ſemper

Arcā portabant Levitæ. portare potuiſſent ſacerdotes, utpote qui tunc tantùm eſſent duo, ſcilicet Eleazar & Ithamar, cum patre ſuo Aarone pontifice, qui arcæ, & omnibus Levitis, vaſiſque ſacris ſuperintendere debebant.

PROVIDENS CASTRORUM LOCUM] Hebr. *ad explorandum*, vel *inveſtigandum illis requiem*, id eſt locum in quo commodè quieſcerent, & figerent caſtra; ubi ſcilicet erant gramina & pabula pro ovibus, bobus & iumentis, ubi erant fontes & aquæ, aer ſalubris, &c. Faciebat hoc columna nubis, utpote dux itineris, & conſequenter arca, cui nubes incumbebat. Secundò, arca providebat caſtrorum locum: quia præeundo tollebat ſerpentes, feras, & cætera viarum incommoda, inquit Abulenſis. Verùm prior ſenſus genuinus eſt, eumque expoſcit vox Hebr. תור *tur* quæ propriè explorare ſignificat, non tollere.

VERS. 35. CUMQUE ELEVARETUR ARCA] ad portandum eam in motu caſtrorum. Rabbini hoc v. 35. & c. ſeq. verſ. 1. ſcripſerunt duas litteras *nun* inverſas in textu Hebræo, ſcilicet unam in verbo בנסע *binſoa*, id eſt cùm proficiſceretur, alteram in verbo כמתאננים *kemitonenim*, id B eſt cùm murmurarent. Priori *nun* inverſo ſignificant benevolam Dei converſionem ad populum, ob preces Moſis: poſteriori impietatem & ingratitudinem populi, volentis reverti in Ægyptum. Hoc rabbinicum & cabaliſticum eſt.

Fiducia Hebræorū in arca. DICEBAT MOYSES: SURGE DOMINE, ET DISSIPENTUR INIMICI TUI] Nota. Deus olim ſe maxime repræſentabat per arcam: orat ergo hìc Moſes, ut ſurgente arca, ſurgat etiam Deus, quaſi qui hactenus cum Hebræis in arca quieviſſet, & iam exurgere rogetur ad viam præeundam & præmuniendam, diſſipandoſque hoſtes ſuos, id eſt gentes vicinas, quæ populi ſui erant hoſtes, à facie ſua, ut videlicet coram arca Domini, vel ea viſa metu correpti diffugiant. Hinc ea Iſraelitis in arca Domini fuit confidentia, ut eam producerent ad caſtra tempore belli, idque magno hoſtium pavore, tumque Deum ſibi præſentem, ſeque adiuvantem crederent, ut patet ex geſtis tum Joſue c. 6. tum Heli 1. Reg. 4. 3.

Ex hiſce verbis & oratione Moſis, ait Abulenſis, inolevit in Eccleſia, mos, ut initio Horarum Canonicarum dicatur; *Deus in adiutorium meum intende*, ſcilicet ad nos adiuvandum & dirigendum in pſalmodia.

C Rurſum Abbas Marcellus in Prato ſpirituali c. 152. ait, nihil ita eſſe utile, nihilque ita contriſtare dæmones, ac pſallere. Nam *cùm pſallimus*, inquit, *partim nobiſipſis, Deum laudando, oramus, partim dæmonem maledictis inceſſimus, ut cùm dicimus: Exurgat Deus, & diſſipentur inimici eius*. Magis mirabile, magiſque ad praxim redigendum eſt, quod ſcribit S. Athanaſius ad Antiochum q. 14. *Non exiſtit*, ait, *in toto tam veteri, quam novo teſtamento verbum terribilius atque magis noſtram diſperdens poteſtatem* (id eſt diabolum) *quàm initium pſalmi 67.* (quod ex hiſce Moſis verbis precibus deſumptum eſt:) *quamprimum enim dicto verbo: Exurgat Deus, & diſſipentur inimici eius; mox ululans evaneſcit & diſparet diabolus, oſtendens huius orationis virtutem, & operationem*.

Hinc angelus apparens, pſallenſque cum orationum interiectione, monachos docuit modum pſallendi, indeque pſalmi duodecim in Horis nocturnis & diurnis per to- D tam Ægyptum cantantur, inquit Caſſianus lib. 2. Inſtitut. c. 5. Sicut angeli alternis canentes viſi a S. Ignatio, docuerunt chorum alternis canere, quod Græci vocant ἀντιφώνως ψάλλειν, unde Antiphonarum nomen & origo, ut alibi ex veteribus hiſtoricis oſtendi. Ita nocte & die pſallebat ſine intermiſſione Iſidorus presbyter in Vitis Patr. lib. 5. tit. 11. n. 17.

VERS. 36. CUM AUTEM DEPONERETUR (arca) AIEBAT: REVERTERE DOMINE] ad caſtra videlicet, quæ arcam & Dominum ſequebantur. Nam cùm columna nubis ſiſteret, arcaque deponeretur, ibi ſimul caſtra figebantur circumcirca: in medio enim caſtrorum fixorum erat arca. Orat ergo Moſes, ut Dominus redeat ad medium caſtrorum, ut omnia caſtra tueatur.

Tres milliones peregrinantiū in deſerto. AD MULTITUDINEM EXERCITUS ISRAEL] Hebraicè, *ad myriades millium Iſrael*. Tradunt enim Hebræi, tres milliones hominum cum Moſe ex Ægypto exiiſſe, & peregrinata eſſe per deſertum verſus Chanaan.

In Deo non eſt memoria, ſed intuitus. enim Deus recordari dicitur, non propriè. In Deo enim, cui omnia ſunt ſtabilia & præſentia, nulla eſt memoria, ſed jugis omnium, tam præteritorum & futurorum, quàm præſentium viſio & intuitus.

VERS. 11. ANNO SECUNDO (ab egreſſu Hebræorum ex Ægypto) MENSE SECUNDO, VIGESIMA DIE MENSIS ELEVATA EST NUBES] *Nubes*, id eſt columna nubis, cœpit moveri & præire caſtra, quæ proinde mota ſunt. Hinc patet, Hebræos manſiſſe in Sina (quæ duodecima fuit manſio Hebræorum in deſerto) per annum integrum, exceptis tredecim diebus. *Hebræi in Sina hæſerunt per annum.* Nam venerunt in Sina tertia die menſis tertii anni primi, ut patet Exodi 19. 1. diſceſſerunt verò ex Sina die vigeſima menſis ſecundi, anni ſecundi. Omnia ergo quæ à c. 19. Exodi narrantur hucuſque, geſta & dicta ſunt in Sina. Quare Primò, omnes leges morales, judiciales & cæremoniales latæ ſunt in Sina. Secundò, ibidem fabrefactum eſt tabernaculum quaſi templum. Tertiò, ibidem conſecrati ſunt ſacerdotes & Levitæ. Quartò, ibidem ordinata ſunt caſtra, adeoque inſtituta & formata eſt tam reſpubl. quàm Eccleſia vetus Hebræorum; perinde ac in Sion promulgata eſt lex nova, cœpitque reſpubl. & Eccleſia Chriſtianorum, Actor. 2. v. 1. & Hebr. 12. v. 25.

Mors S. Iob juxta Torniellum. Notat Torniellus, hoc anno ſecundo egreſſus Hebræorum ex Ægypto, mortuum eſſe S. Job: idque dicendum eſt, ſi ponamus, quod ipſe & alii plures docent, S. Job vixiſſe 217. annos: tot enim ſunt ab anno 130. Jacobi, quo natus videtur S. Job, uſque ad hunc annum ſecundum, uti dixi Gen. 36. 33.

VERS. 12. PROFECTIQUE SUNT FILII ISRAEL, &c. DE DESERTO SINAI, ET RECUBUIT NUBES IN SOLITUDINE PHARAN] putà in loco, qui poſtea dictus eſt *Sepulchra concupiſcentiæ*. In eo ergo fuit decima tertia Hebræorum manſio, quæ fuit in vaſto illo deſerto Pharan, quod in ſe unum eſt, ſed multa partialia complectitur: hujus enim deſerti Pharan pars eſt deſertum Sin, in quo trigeſima tertia fuit manſio, de qua c. 33. v. 36. (licet S. Hieron. tract. de 42. manſion. Pharan terminet in Sin, & in Pharan ponat tantùm octodecim manſiones ſequentes, quæ fuerunt uſque ad Sin & Cades.) Ubi intuere, mirare & celebra mirabilem Dei erga ſuos providentiam, utpote quæ Hebræos per hoc deſertum vagabundos, per triginta octo annos deduxit, quo tempore Primò, numquam eis manna, nec aqua defecit. Secundò, columna nubis ſemper viam præivit. Tertiò, numquam veſtimenta vel calceamenta eorum detrita ſunt, imò cum parvulis creſcentibus creſcebant & ipſa: non enim veſtes mutarunt, vel innovarunt in deſerto. Quartò, hic de cælo acceperunt coturnices, & aquam de petra, omniaque portenta, quæ deinceps in Numeris enarrantur, hic contigerunt. Quintò, in hoc deſerto omnes egreſſi ex Ægypto, videlicet pluſquam ſexcenta millia, ob murmur perierunt & mortui ſunt. Qui deſertum hoc accuratè luſtrarunt, tradunt eſſe Primò, ſolitudinem ampliſſimam; extenditur enim à monte Sina uſque ad Cadesbarne, per iter undecim dierum. Secundò, eſſe inviam & inaquoſam. Tertiò, ſterilem & inarabilem. Quartò, hominibus juxtà ac beſtiis inhabitatam. Quintò, carere herbis & arboribus: hinc inde tamen eas habet, ut patebit v. 33. Sextò, eſſe aſperam prærupiis rupibus & montibus. Septimò, eſſe ſicciſſimam & ardentiſſimam ob ſolis æſtum. Octavò, in ea aſſiduè luctandum eſſe cum tenaciſſimo ſabulo, quod prælatum & veſtigiis cedens ingreſſum vehementer impedit & remoratur. Per hoc tamen deſertum Hebræi, etiam parvuli, Deo duce, commodè per triginta octo annos ambularunt, vide Adrichom, Borchardum, Zieglerum, & alios in Pharan.

Mira Dei providentia erga Hebræos in deſerto.
Primò.
Secundò.
Tertiò.
Quartò.
Quintò.
Deſerti hujus octo qualitates & difficultates.

VERS. 13. & 14. MOVERUNTQUE CASTRA FILII JUDA] De ordine ſingularum tribuum, & acie horum caſtrorum dixi Num. 2. Ex hoc loco, putà ex v. 17. patet, Gerſonitas & Meraritas inceſſiſſe poſt primam aciem Juda: Caathitas verò poſt ſecundam Ruben, uti dixi c. 2. licet alii aliter ſentiant, putentque hic eſſe hyſteron proteron. Verùm non rectè: nam diſtinctè & ordinatè tota acies, tam populi quàm Levitarum, hic deſcribitur.

Ubi Nota. Voluit Deus Hebræos per quadraginta annos in deſerto, in armis & caſtris vitam agere, ut inter hoſtes poſiti, perpetuò excubarent, paratique eſſent

A ad pugnam, ne otio & inertia diffluerent. Ita Epaminondas cupiens Bœotos, otio diſſolutos ſemper in armis continere, cùm ſe Bœotarcham, id eſt principem ſuum deligerent, hortari ſolebat ut denuo conſultarent: ſe enim ſi crearent ducem, militandum illis fore; regionemque ipſorum ſupinam atque apertam, belli orcheſtram appellabat, quòd eam tenere non poſſent, niſi manu clypei anſæ inſerta. ita Plutarc. in Lacon.

Tropologicè, hæc caſtra ſignificabant vitam fidelium eſſe militiam, ut ait S. Job, in qua armati, & aſſiduè depugnantes tendimus ad patriam cæleſtem. *Non enim eſt nobis colluctatio adverſus carnem & ſanguinem, ſed adverſus principes & poteſtates, adverſus mundi rectores tenebrarum harum contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus.* Epheſ. 6. 12.

JUXTA IMPERIUM DOMINI IN MANU MOYSI] quod ſcilicet dedit, vel edixit per Moſen, miniſtrum & organum ſuum: hujus enim ſymbolum eſt manus.

CAATHITÆ PORTANTES SANCTUARIUM] putà vaſa ſancta Sanctuarii, id eſt Sancti & Sancti ſanctorum. VERS. 21.

B TAMDIU TABERNACULUM (vaſa tabernaculi, id eſt Sancti & Sancti ſanctorum, jam dicta) PORTABATUR, DONEC VENIRENT AD ERECTIONIS LOCUM] Hebraicè eſt, *erexerunt tabernaculum* (Gerſonitæ & Meraritæ) *donec venirent* (advenirent) *ipſi* (Caathitæ) ad vaſa ſacra in illud inferenda. Unde rurſum patet, Gerſonitas & Meraritas præceſſiſſe, ac primam aciem ſecutos eſſe, ut tabulas & cortinas tabernaculi erigerent, putà Sanctum & Sanctum ſanctorum, ut Caathitæ ſequentes ſecundam aciem, adventantes invenirent tabernaculum jam erectum in quod ſua vaſa inſerrent. hoc enim congrua omnium providentia, diſpoſitio & ordo exigebat.

DIXITQUE MOYSES HOBAB FILIO RAGUEL MADIANITÆ, COGNATO SUO] Quæritur, an Hobab hic fuerit ipſe Jethro ſocer Moſis, an verò Jethronis filius? Septuag. aſſerunt Hobab eſſe ipſum Jethro, ita & Abulenſis. Habuit ergo Jethro quatuor nomina: Primò enim dictus eſt Jethro, Secundò Raguel, Tertiò Hobab, Quartò Cinæus, ut patet Judicum 1. v. 16. Jethro enim cum filia ſua Sephora, uxore Moſis, C venit ad Moſen in Sina, Exodi 18. v. 1. Si dicas, Hobab hic vocatur filius Raguelis, ergo non fuit ipſe Raguel. VERS. 29.

An Hobab ſit Jethro? Aſſerunt Septuag.

Reſpondent, Hobab fuiſſe filium ſenioris Raguelis; ſed fuiſſe ipſum Raguelem juniorem, qui & Jethro eſt dictus. Patris enim nomen filio fuiſſe inditum, ſive tamquam proprium, ſive tamquam patronymicum, uti apud Hollandos & Anglos fit: inde enim vocant ſuos Roberſonios, id eſt Roberti filios; Peterſonios, id eſt Petri filios; Janſonios, Andriſonios, &c.

Alii, ut Paulus Burgenſis, Cajetan. & Oleaſter, veriſimiliùs cenſent, hunc Hobab eſſe filium Jethronis, ſive Raguelis. Nam Primò expreſsè hìc ita vocatur: Raguel enim hìc idem eſſe videtur cum eo, qui ita nominatus eſt Exodi 2. 18. ille autem fuit Jethro, ſocer Moſis: neque ſolet Scriptura Gentilium (qualis fuit Jethro) patres, vel avos recenſere.

Verius eſt Hobab fuiſſe filium Jethronis: Probatur Primò.

Secundò, quia Jethro reverſus eſt in Madian, ut patet Exodi 18. v. ult. hic autem Hobab perſuaſus à Moſe, videtur cum eo manſiſſe, & profectus eſſe in Chanaam, ut colligitur ex v. 31. idque magis confirmatur ex eo, D quòd Madianitæ omnes paulò pòſt, putà anno ab hoc 38. qui fuit 40. & ultimus peregrinationis in deſerto, ab Hebræis jam jam Chanaan ingreſſuris prorſus deleti ſunt. Si ergo in Madian rediiſſet Hobab, pariter ibi cum ſua familia deletus fuiſſet: hoc autem eſt falſum, uti mox oſtendam. Nam quod aliqui reſpondent, Moſen, cùm bellum illaturus eſſet Madianitis, priùs inde evocaſſe Hobab cum familia ſua, gratis & ſine auctore, vel teſte dicitur. Solus ergo Jethro, utpote ſenex centenarius (Moſes enim gener ejus, jam erat 81. annorum) in Madian rediit, ibique paulò pòſt mortuus eſt, antequam Madianitæ delerentur. *Secundò.*

Tertiò, quia Hebræa ſic optimè vertas, *& dixit Moſes Hobab filio Raguelis ſoceri ſui*, & ita fortè verterunt Septuag. non autem *ſocero ſuo*, uti jam habent Græci codices. Noſter tamen Interpres vertit, *cognato*, id eſt affini, *ſuo*: quia Hebræum חתן *choten* & ſocerum, & cognatum, id eſt affinem, ſignificat: tam enim Hobab, quàm Raguel, *Tertiò.*

ſive

ſive Jethro erat affinis Moſis. Hobab enim erat ſororius, A Raguel verò erat ſocer Moſis.

Poſteritas & hæreditas Iethronis & Hobab.

Videtur ergo, quòd Jethro redeunte ex Sina in viciniam Madian, Hobab filius eius cum ſorore ſua Sephora manſerit cum Moſe, cumeoque perrexerit in Chanaan: ibi enim fertilem terram agri Jericho accepit in ſortem ſuam; & inde poſtea conniventibus Hebræis migravit in opimam ſortem tribus Juda, ut patet Judic. 1. 16. ubi dicitur: *Filii Cinæi* (id eſt Jethro) *cognati* (id eſt ſoceri) *Moſi aſcenderunt de civitate palmarum* (id eſt de Jericho) *cum filiis Juda in deſertum ſortis eius, & habitaverunt cum eo*: aliquos etiam ex eis migraſſe ad ſortem Nephthali, patet Judic. 4. 10. & 11. ubi Haber Cinæus (cuius uxor Jahel occidit Siſaram principem) habitaſſe dicitur iuxta Cedes, quæ erat in ſorte Nephthali, ut patet Joſue 19. 36. Horum quoque Cinæorum mentio fit 1. Reg. 15. 6. Qui tandem in captivitate communi ab Aſſyriis, putà à Salmanaſar, vaſtati & capti ſunt. Id enim futurum prædixit Balaam. Num 24. 22. *Aſſur*, inquit, *capiet te*, ò Cinæe.

A Iethro orti ſunt Rechabitæ & Eſſæi.

Denique ad hoc Jethro & Hobab, prognatus eſt Rechab, cuius filius fuit pius Jonadab, qui cum Jehu Baal & Baalitas evertit, 4. Reg. 10. v. 23. Ab hoc Jonadab orti B ſunt Rechabitæ, quos adeò ab abſtinentia, obedientia & ſanctitate dilaudat Jeremias c. 35. Rechabitas enim eſſe Cinæos, patet 1. Paralip. 2. 55. Rechabitæ ergo non fuerunt Judæi, ſed Madianitæ, putà poſteri Jethro. Rurſum Rechabitarum poſteri fuerunt Eſſæi, quos à temperantia & continentia commendant Philo, Euſeb. & alii, inquit Suidas. Vide hic ſanctam progeniem, & ſanctorum parentum ſanctos filios hoc facit & præſtat pia parentum educatio, & cum probis converſatio.

VERS. 30. REVERTAR IN TERRAM MEAM] in Madian.

VERS. 31. NOLI, INQUIT, NOS RELINQUERE: TU ENIM NOSTI IN QUIBUS LOCIS PER DESERTUM CASTRA PONERE DEBEAMUS] Erat enim Madian monti Sina, & deſerto huic vicina: unde Moſes cohabitans Jethro in Madian, eius oves in deſerto hoc paſcebat. Dixit verò hoc Moſes ad Hobab, non quaſi opera & ductu eius indigeret, utpote qui columna nubis forinſecus, & intrinſecus Deo, vel angelo docente erudiebatur, diſcebatque quo loco ponenda eſſent caſtra; quique in ea regione, putà in deſerto hoc, per 40. annos paſcens oves, C tam, vel magis verſatus erat, quàm Hobab. Voluit ergo Moſes Hobab apud ſe detinere, ut eum, utpote ſororium ſuum, Gentilem in veri Dei religione & cultu erudiret, eumque à gentiliſmo ad iudaiſmum traduceret.

Moſes detinuit Hobab ut eum cõverteret ad iudaiſmũ.

Morale.

Ubi Nota charitatem & prudentiam Moſis in perſuadendo Hobab: nam, ut ait Rabanus, & Rupert. *Vir providus* (Moſes) *elato auditori* (Hobab) *colloquens, ſolatium petiit ut daret, ducem requirebat in via ut dux ei fieret ad vitam: plerumque enim perſuadere elatis utilia melius poſſumus, ſi profectum eorum nobis potiùs, quàm illis profuturum dicamus, ſi quo id quod petimus, nobis potiùs quàm ipſis impendi poſtulemus.* Cùm enim Hobab noluiſſet acquieſcere Moſi dicenti, *Veni nobiſcum, ut benefaciamus tibi*; inſtat Moſes ut maneat, quaſi eo indigeat, dicens, *Noli nos deſerere*.

ERIS DUCTOR NOSTER] Hebr. *eris nobis in oculos*, id eſt, eris nobis dux, ut oſtendas ubi ſint fontes, ubi paſcua pro pecoribus noſtris, ubi ligna, &c. Tacet Hobab: unde veriſimile eſt eum acquieviſſe, & manſiſſe cum Mo- D ſe, uti dixi v. 29.

VERS. 33. PROFECTI SUNT ERGO DE MONTE DOMINI (de Sina) VIAM TRIUM DIERUM, ARCAQUE FOEDERIS DOMINI PRÆCEDEBAT EOS] q. d. Profecti ſunt per tres dies, nec antè caſtra fixerunt; quibus diebus arca in qua erant tabulæ fœderis, puta tabulæ decalogi, antecedebat eos, arcæq; incumbebat columna nubis, quæ erat dux itineris: idque ad religionem arcæ, & ad obſervationem decalogi, arcæ contenti, populo commendandam.

Arca præceſſit caſtra cur?

An autem ſemper deinceps arca caſtra præceſſerit, non omnino liquet. Abulenſis ex Joſepho affirmat: ſi enim hic præceſſit, cur non & aliàs deinceps? Portabatur autem arca à quatuor Levitis Caathitis, ut patet cap. 3. & 4. & 1. Paral. 15. 15. Licet enim ſubinde, in gravi cauſa, arca portata ſit a ſacerdotibus, ut in tranſitu Jordanis, & in demolitione murorum Jericho, Joſue 6. 6. tamen ordinariè portabatur à Levitis: neque enim eam continuò, & ſemper portare potuiſſent ſacerdotes, utpote qui tunc tantùm eſſent duo, ſcilicet Eleazar & Ithamar, cum patre ſuo Aarone pontifice, qui arcæ, & omnibus Levitis, vaſiſque ſacris ſuperintendere debebant.

Arcã portabant Levitæ.

PROVIDENS CASTRORUM LOCUM] Hebr. *ad explorandum*, vel *inveſtigandum illis requiem*, id eſt locum in quo commodè quieſcerent, & figerent caſtra; ubi ſcilicet erant gramina & pabula pro ovibus, bobus & iumentis, ubi erant fontes & aquæ, aer ſalubris, &c. Faciebat hoc columna nubis, utpote dux itineris, & conſequenter arca, cui nubes incumbebat. Secundò, arca providebat caſtrorum locum: quia præeundo tollebat ſerpentes, feras, & cætera viarum incommoda, inquit Abulenſis. Verùm prior ſenſus genuinus eſt, eumque expoſcit vox Hebr. תור *tur* quæ propriè explorare ſignificat, non tollere.

VERS. 35. CUMQUE ELEVARETUR ARCA] ad portandum eam in motu caſtrorum. Rabbini hoc v. 35. & c. ſeq. verſ. 1. ſcripſerunt duas litteras *nun* inverſas in textu Hebræo, ſcilicet unam in verbo בנסע *binſea*, id eſt cùm proficiſceretur, alteram in verbo כמתאננים *kemtonenim*, id eſt cùm murmurarent. Priori *nun* inverſo ſignificant benevolam Dei converſionem ad populum, ob preces Moſis: poſteriori impietatem & ingratitudinem populi, volentis reverti in Ægyptum. Hoc rabbinicum & cabaliſticum eſt.

Fiducia Hebræorũ in arca.

DICEBAT MOYSES: SURGE DOMINE, ET DISSIPENTUR INIMICI TUI] Nota. Deus olim ſe maxime repræſentabat per arcam: orat ergo hic Moſes, ut ſurgente arca, ſurgat etiam Deus, quaſi qui hactenus cum Hebræis in arca quieviſſet, & iam exurgere rogetur ad viam præeundam & præmuniendam, diſſipandoſque hoſtes ſuos, id eſt gentes vicinas, quæ populi ſui erant hoſtes, à facie ſua, ut videlicet coram arca Domini, vel ea viſa metu correpti diffugiant. Hinc ea Iſraelitis in arca Domini fuit confidentia, ut eam producerent ad caſtra tempore belli, idque magno hoſtium pavore, tumque Deum ſibi præſentem, ſeque adiuvantem crederent, ut patet ex geſtis tum Joſue c. 6. tum Heli 1. Reg. 4. 3.

Ex hiſce verbis & oratione Moſis, ait Abulenſis, inolevit in Eccleſia, mos, ut initio Horarum Canonicarum dicatur; *Deus in adiutorium meum intende*, ſcilicet ad nos adiuvandum & dirigendum in pſalmodia.

Rurſum Abbas Marcellus in Prato ſpirituali c. 152. ait, nihil ita eſſe utile, nihilque ita contriſtare dæmones, ac pſallere. Nam *cùm pſallimus*, inquit, *partim nobiſipſis, Deum laudando, oramus, partim dæmonem maledictis inceſſimus, ut cùm dicimus: Exurgat Deus, & diſſipentur inimici eius.* Magis mirabile, magiſque ad praxim redigendum eſt, quod ſcribit S. Athanaſius ad Antiochum q. 14. *Non extitit*, ait, *in toto tam veteri, quam novo teſtamento verbum terribilius, atque magis noſtram diſperdens poteſtatem* (id eſt diabolum) *quàm initium pſalmi 67.* (quod ex hiſce Moſis verbis precibus deſumptum eſt:) *quamprimum enim dicto verbo: Exurgat Deus, & diſſipentur inimici eius; mox ululans evaneſcit & diſparet diabolus, oſtendens huius orationis virtutem, & operationem.*

Hinc angelus apparens, pſallenſque cum orationum interiectione, monachos docuit modum pſallendi, undeque pſalmi duodecim in Horis nocturnis & diurnis per totam Ægyptum cantantur, inquit Caſſianus lib. 2. Inſtitut. c. 5. Sicut angeli alternis canentes viſi a S. Ignatio, docuerunt chorum alternis canere, quod Græci vocant ἀντιφώνως ψάλλειν, unde Antiphonarum nomen & origo, ut alibi ex veteribus hiſtoricis oſtendi. Ita nocte & die pſallebat ſine intermiſſione Iſidorus presbyter in Vitis Patr. libr. 5. tit. 11. n. 17.

VERS. 36. CUM AUTEM DEPONERETUR (arca) AIEBAT: REVERTERE DOMINE] ad caſtra videlicet, quæ arcam & Dominum ſequebantur. Nam cùm columna nubis ſiſteret, arcaque deponeretur, ibi ſimul caſtra figebantur circumcirca: in medio enim caſtrorum fixorum erat arca. Orat ergo Moſes, ut Dominus redeat ad medium caſtrorum, ut omnia caſtra tueatur.

AD MULTITUDINEM EXERCITUS ISRAEL] Hebraicè, *ad myriades millium Iſrael*. Tradunt enim Hebræi, tres milliones hominum cum Moſe ex Ægypto, exiiſſe, & peregrinata eſſe per deſertum verſus Chanaan.

Tres milliones peregrinantiũ in deſerto.

Digitized by Google

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MVrmurant Hebræi, petuntque carnes & cepas Ægypti; hinc v. 10. turbatur Moſes, & queritur apud Deum: Deus autem v. 25. onus illius in ſeptuaginta ſeniores partitur, qui omnes prophetant. Denique v. 31. Deus populo coturnices afflat, ſed eidem ob murmur plagam infligit: inde locus dictus eſt Sepulchra concupiſcentiæ.

1. INterea ortum eſt murmur populi, quaſi dolentium pro labore, contra Dominum. Quod cùm
audiſſet Dominus, iratus eſt. Et accenſus in eos ignis Domini devoravit extremam caſtrorum
partem. 2. Cumque clamaſſet populus ad Moyſen, oravit Moyſes ad Dominum, & abſorptus eſt
ignis. 3. Vocavitque nomen loci illius, Incenſio: eò quòd incenſus fuiſſet contra eos ignis Domini.
4. Vulgus quippe promiſcuum, quod aſcenderat cum eis, flagravit deſiderio, ſedens & flens,
iunctis ſibi pariter filiis Iſrael, & ait: Quis dabit nobis ad veſcendum carnes? 5. Recordamur pi-
ſcium quos comedebamus in Ægypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, por-
rique & cæpæ, & allia. 6. Anima noſtra arida eſt, nihil aliud reſpiciunt oculi noſtri niſi Man.
7. Erat autem Man quaſi ſemen coriandri coloris bdellij. 8. Circuibatque populus, & colligens il-
lud, frangebat mola, ſive terebat in mortario, coquens in olla, & faciens ex eo tortulas ſaporis
quaſi panis oleati. 9. Cumque deſcenderet nocte ſuper caſtra ros, deſcendebat pariter & Man.
10. Audivit ergo Moyſes flentem populum per familias, ſingulos per oſtia tentorij ſui. Iratuſque
eſt furor Domini valdè: ſed & Moyſi intoleranda res viſa eſt, 11. & ait ad Dominum: Cur afflixiſti
ſervum tuum? quare non invenio gratiam coram te? & cur impoſuiſti pondus univerſi populi huius
ſuper me? 12. Numquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, ut dicas mihi:
Porta eos in ſinu tuo ſicut portare ſolet nutrix infantulum, & defer in terram, pro qua iuraſti pa-
tribus eorum. 13. Unde mihi carnes ut dem tantæ multitudini? flent contra me, dicentes: Da no-
bis carnes ut comedamus. 14. Non poſſum ſolus ſuſtinere omnem hunc populum, quia gravis eſt
mihi. 15. Sin aliter tibi videtur, obſecro ut interficias me, & inveniam gratiam in oculis tuis, ne
tantis afficiar malis. 16. Et dixit Dominus ad Moyſen: Congrega mihi ſeptuaginta viros de ſenibus
Iſrael, quos tu noſti quòd ſenes populi ſint ac magiſtri: & duces eos ad oſtium tabernaculi fœde-
ris, facieſque ibi ſtare tecum, 17. ut deſcendam & loquar tibi: & auferam de ſpiritu tuo, tradamque
eis, ut ſuſtentent tecum onus populi, & non tu ſolus graveris. 18. Populo quoque dices: San-
ctificamini: cras comedetis carnes, ego enim audivi vos dicere: Quis dabit nobis eſcas carnium?
bene nobis erat in Ægypto. Ut det vobis Dominus carnes, & comedatis: 19. non uno die, nec
duobus, vel quinque aut decem, nec viginti quidem, 20. ſed uſque ad menſem dierum, donec
exeat per nares veſtras, & vertatur in nauſeam, eò quod repuleritis Dominum, qui in medio ve-
ſtri eſt, & fleveritis coram eo, dicentes: Quare egreſſi ſumus ex Ægypto; 21. Et ait Moyſes:
Sexcenta millia peditum huius populi ſunt, & tu dicis: Dabo eis eſum carnium menſe integro:
22. Numquid ovium & boum multitudo cædetur, ut poſſit ſufficere ad cibum? vel omnes piſces
maris in unum congregabuntur, ut eos ſatient? 23. Cui reſpondit Dominus: Numquid manus Do-
mini invalida eſt? Iam nunc videbis utrùm meus ſermo opere compleatur. 24. Venit igitur Moyſes,
& narravit populo verba Domini, congregans ſeptuaginta viros de ſenibus Iſrael, quos ſtare fecit
circa tabernaculum. 25. Deſcenditque Dominus per nubem, & locutus eſt ad eum, auferens de ſpi-
ritu qui erat in Moyſe, & dans ſeptuaginta viris. Cumque requieviſſet in eis Spiritus, propheta-
verunt, nec ultrà ceſſaverunt. 26. Remanſerant autem in caſtris duo viri, quorum unus vocabatur
Eldad, & alter Medad, ſuper quos requievit Spiritus, nam & ipſi deſcripti fuerant, & non exierant
ad tabernaculum. 27. Cumque prophetarent in caſtris, cucurrit puer, & nuntiavit Moyſi, dicens:
Eldad & Medad prophetant in caſtris. 28. Statim Joſue filius Nun, miniſter Moyſi, & electus è plu-
ribus, ait: Domine mi Moyſes prohibe eos. 29. At ille: Quid, inquit, æmularis pro me? quis tri-
buat ut omnis populus prophetet, & det eis Dominus Spiritum ſuum? 30. Reverſuſque eſt Moyſes,
& maiores natu Iſrael in caſtra. 31. Ventus autem egrediens à Domino, arreptans trans mare coturni-
ces detulit, & demiſit in caſtra itinere quantum uno die confici poteſt, ex omni parte caſtrorum per
circuitum, volabantque in aere duobus cubitis altitudine ſuper terram. 32. Surgens ergo populus to-
to die illo, & nocte, ac die altero, congregavit coturnicum, qui parum, decem coros: & ſicca-
verunt eas per gyrum caſtrorum. 33. Adhuc carnes erant in dentibus eorum, nec defecerat huiuſ-
cemodi cibus: & ecce furor Domini concitatus in populum, percuſſit eum plaga magna nimis. 34.
Vocatuſque eſt ille locus, Sepulchra concupiſcentiæ: ibi enim ſepelierunt populum qui deſidera-
verat. Egreſſi autem de Sepulchris concupiſcentiæ, venerunt in Haſeroth, & manſerunt ibi.

Verſ. 1. INTEREA ORTUM EST MURMUR POPULI (Hebr. eſt, *& erat populus murmurans mala*, ita & Sept. & Chald.) QUASI DOLENTIUM PRO LABORE] præ fatigatione itineris, putà quia tres dies continuos cum parvulis, iumentis & ſarcinis ambularant. Pro *quaſi dolentium*, hebr. eſt כמתאננים *kemitonenim*, id eſt quaſi cauſantium laborem & dolorem. Unde patet, eos non tam murmuraſſe ex vera fatigatione (lentè enim ambulabant, & Deus confortabat eos) quàm eam prætexuiſſe ſuæ gulæ, & ollis Ægypti, ut patet verſ. 5. Quocirca Vatabl. vertit, *contigit autem, cùm populus moleſtiam & dolorem quemdam cauſaretur, ut ea res diſpliceret in auribus Domini. Mitonenim* enim cùm ſit Hitpael, ſignificat actionem reflexam, putà *dolentium*, id eſt cauſantium dolo-

dolorem ; imò aliqui, ut Forſter. in lexico, *mitonenim* vertunt *concupiſcentium*, ſcilicet carnes & cæpas, ut patet v. 5. Radix enim און *on*, & concupiſcentiam ſignificat, & dolorem: illa enim huius eſt cauſa, uti culpa cauſa eſt pœnæ. Alii, ut R. David, Pagnin. Mercer. *mitonenim* vertunt *mentientium*, ſcilicet fatigationem, & dolorem, cùm revera non tam fatigati eſſent, quàm concupiſcerent ollas Ægyptias, more ſuo. Marinus vertit, *perversè agentium*. Favet Deuter. 8. 4. ubi dicitur: *Pes tuus non eſt ſubtritus, en quadrageſimus annus eſt*. Adde, cùm hi murmuratores cauſam murmuris & doloris ſui exprimunt, non nominant fatigationem, ſed concupiſcentiam carnium & cæparum. *Quis dabit*, inquiunt verſ. 4. *nobis ad veſcendum carnes?* &c. Denique alii paſſim *mitonenim* vertunt non *dolentium*, nec fatigatorum, ſed *murmurantium*, hoc eſt cauſantium fatigationem, cùm revera concupiſcerent carnes. Et ita vertunt Septuag. & noſter Thren. 3. v. 39. *Quid murmuravit* (hebr. יתאונן *iitonen*) *homo vivens vir pro peccatis ſuis?* q. d. Quid murmurat homo cauſando & incuſando Dei providentiam, quaſi illa prædeſtinarit & decreverit eius excidium & perditionem, cùm incuſare debeat peccata ſua, quæ vera ſunt perditionis cuiuſque B cauſa?

Murmur hoc contigit anno, non 40. ſed 2.

Abulenſis putat, hoc murmur contigiſſe ſub annum quadrageſimum ab egreſſu ex Aegypto: ſed longè verius eſt, illud contigiſſe anno ſecundo ab egreſſu. Nam contigit mox ab egreſſu ex Sina, in decimatertia manſione: ex Sina autem egreſſi ſunt Hebræi anno ſecundo menſe ſecundo. Rurſum hoc murmur contigit ob manna: manna autem cœpit dari anno primo: ergo, paulò poſt illud, putà anno ſecundo, murmur hoc accidit, cùm ex continuo eius eſu illud faſtidire cœperunt.

Et accensus in eos ignis Domini] id eſt a Domino, ita Septuag. & Chald. Secundò, *ignis Domini*, id eſt ignis ingens, vehemens & terribilis; ſic enim vocantur *cedri Dei*, *montes Dei*, id eſt cedri magnæ, montes excelſi. Eſt hic hyſteron proteron. Hæc enim plaga inflicta eſt poſt murmur carnium, uti oſtendam v. 4. quare hic verſus & ſequens iuxta hiſtoriæ ordinem, ponendi fuiſſent poſt v. 33.

Murmurantes puniuntur igne.

Nota. Igne puniuntur & cremantur hic murmurantes. ita Deo diſplicet murmur & rebellio.

Vers. 3. C Vocavitque nomen loci illius, Incenaio] Locus hic ab igne vocatus eſt, Incenſio: ſed à pœna gulæ vocatus eſt, Sepulchra concupiſcentiæ, ut patet v. 34. Eſt enim hic unus idemque locus, uti & murmur. Nota, Hæc non in itinere, ſed in caſtris ſeu caſtrorum fixione contigiſſe ſignificatur v. 1. hoc enim ſignificat Hebr. המחנה *hammachane*, id eſt caſtrorum metatio.

Vers. 4. Vulgus quippe promiscuum, &c. flagravit desiderio] Nota τὸ *quippe*,) licet enim in Hebræo ſit ו, tamen ו Hebræis ſæpè eſt cauſale, ſignificans *quia quippe*, hæc enim vox cauſalis ſignificat cauſam præcedentium, cur ſcilicet Hebræi murmuraverint, & cur puniti ſint igne, videlicet quòd nonnihil ex labore itineris fatigati, cœperint ſuſpirare ad carnes & ollas Ægypti; unde ſequitur, unum idemque eſſe murmur, quod v. 1. breviter, hic verò fusè enarratur. Voluit enim Moſes Primò, tam murmur, quàm eius pœnam perſtringere: deinde fusè & ordinatè hoc verſu hiſtoriam totam rei geſtæ enarrare. Id ita eſſe rurſum ex eo confirmatur, quòd non ſit veriſimile Hebræos ob ſolum murmur, vel querelam fatigationis punitos eſſe igne: aut poſt hanc pœnam D & cladem ſtatim hic iterum murmuraſſe, ob deſiderium carnium. Timuiſſent enim rurſum puniri igne. Tertiò, idipſum indicat Pſaltes pſalm. 77. 20. cùm hoc murmur eorum ita deſcribit: *Numquid & panem* (id eſt cibum, hoc enim hebr. eſt *panis*, unde Genebr. ex R. Kimchi, per panem intelligit carnes) *poterit dare, aut parare menſam in deſerto?* deinde pœnam ſubiungit: *Ideo audivit Dominus, & diſtulit, & ignis accenſus eſt in Jacob, & ira aſcendit in Iſrael*. Vides hic, ignis pœnam inflictam eſſe, ob murmur, non tam querentium de fatigatione, quàm deſiderantium cibos & carnes.

Idem fuit murmur ob laborem viæ, & ob deſiderium carnium.

Moral. de vulgi ſenſu & moribus.

Diſce hic ingenium vulgi. Quid & quale eſt vulgus?

Primò, Philo lib. de Joſeph. *Sicut coci*, inquit, *omnia eſculenta ad ſuavitatem oris comparant, utilia negligunt: ſic ignobile vulgus ſecurum de commodis, præſentem tantùm vo-* A *luptatem venatur. Et ſicut cocus nihil aliud curat, quàm inutiles ac ſupervacaneas ventris voluptates: ſic & vulgus*, &c.

Vulgus hominum cupiditatibus agitur, non ratione, inquit Thucydides. *Vulgus eſt voluptatum cupiens, &, ſi eò princeps trahit, lætum*, ait Tacitus lib. 14.

Secundò, *Plebs otio laſcivit*, ait Livius decad. 1. l. 2.

Tertiò, *Id omni multitudini natura inſitum eſt, ut rerum novitate & immutatione lætetur*, inquit Agathias libr. 3.

Quartò, *Omni populo ineſt malignum quiddam & querulum in imperantes*, inquit Plutarch. in polit.

Quintò, *Multitudo vulgi more magis quàm iudicio, poſt alium alius quaſi prudentiorem ſequitur, ſicut ovis ovem*, inquit Plutarch. in polit.

Sextò, *Vulgus ingenio mobili, ſeditioſum atque diſcordioſum, cupidum rerum novarum, quieti & otio adverſum*, inquit idem in Jugurth.

Septimò, Antiſthenes apud Laert. lib. 6. *Vulgus*, inquit, *hominem tantùm probat ea quibus aſſuevit* (ut Hebr. hic ollas Aegyptias) *ab exoticis* (à manna) *abhorret, non quòd mala, ſed quod peregrina ſint*.

B Octavo, Ovidius lib. 1. Triſt. eleg. 8. ſic canit de vulgo:

Utque comes radios per Solis euntibus umbra eſt;
Cùm latet hic preſſus nubibus, illa fugit:
Mobile ſic ſequitur fortunæ lumina vulgus,
Quæ ſimul inducta nube teguntur, abit.

Idem rurſus: *Vulgus amicitias utilitate probat.*

Nonò, Poly. lib. 11. hiſtor. *Ut mare*, ait, *natura ſua placabile eſt, cùm verò irruunt venti, tale eſt quales ſunt venti quibus agitatur, ita ignobile vulgus per ſe placabile eſt, ſed agitatur, & tale redditur, quales habet duces & conſiliarios.*

Decimò, Plutarch. in moral. *Qui capiat aves*, inquit, *earum voces imitatur ut alliciat in laqueos: ſic ut multitudinem in tuam adducas ſententiam, illius ingenio obſecundes & obſervias oportet.*

Undecimò, Themiſtocles affectus contumelia ab Athenienſibus, quos multis beneficiis affecerat, ajebat, *ſimilem ſe eſſe platanis, ſub quarum umbra ut lateant, accurrunt homines tempeſtate afflicti, & eaſdem, mox ut abiit tempeſtas, vellunt*. Senſit vir prudentiſſimus vulgi mores eſſe, ut in belli periculis implorent virorum fortium opem: in pace C verò contemnant eos, imò vexent & velliceot. ita Plutarch. in Apophth.

Duodecimò, cum Athenienſibus proditum eſſet oraculum, in ea civitate unum eſſe virum, qui cunctorum ſententiis adverſaretur, ac populus vociferans juberet eum inquiri ut occiderent, Phocion in medium procedens, *Ego*, inquit, *ſum ille quem deſignavit oraculum, Mihi enim omnia ea diſplicent, quæ vulgus dicit & agit*. Quo dicto oſtendere voluit inconditam multitudinem, quoniam affectibus regitur, nihil ſani agere aut loqui. ita Plutarchus ibidem. Hinc Antiſthenes quodam die theatrum ingreſſus, adverſus populum nitens progrediebatur. Rogatus cur id faceret? *Hoc*, inquit, *in omni vita facere ſtudeo*. Sentiens hoc ſapientis eſſe viri, in omnibus à multitudine diſſidere. Ita Laert. libr. 6. Nihil enim præſtantius quàm ne pecorum ritu ſequamur gregem antecedentium, pergentes non quò eundum eſt, ſed quò itur.

Decimotertiò, S. Baſilius apud Antonium in Meliſſa p. 1. ſerm. 18. *Sicut nebulæ*, inquit, *iuxta mutationes flatuum, nunc huc, nunc illuc feruntur: ſic vulgus quoque ventis nunc in hanc, nunc in illam partem ſeſe flectit.*

D *Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus*: eſt enim bellua multorum capitum.

Decimoquartò, Ioannes XXIII. Pontifex Roman. interrogatus aliquando, *Quid foret à veritate remotius*, reſpondit, *Vulgi ſententia. Quidquid enim laudat, vituperio dignum eſt: quidquid cogitat, vanum: quidquid loquitur, falſum: quod improbat, bonum eſt: quod approbat, malum: & quidquid extollit, infame.*

Flagravit desiderio) carnium, & cæparum Aegypti, patet ex v. ſequ. Licet enim oves non comederent Aegyptii, ut patet Geneſ. 46. 34. nec cæpas, utpote quas ut deos colerent: unde eos ridens Juvenal. ſatyra penult. ita canit:

Porrum & cæpe nefas violare, ac frangere morſu.
O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis.
Numina! lanatis animalibus abſtinet omnis
Menſa, nefas illic fœtum jugulare capellæ.

Ægyptii oves & cæpas colebāt.

tamen

tamen alia animalia comedebant: imò oves & cæpas alii A comedebant, ut patet ex hoc loco, alii ea religione ijs abſtinebant. Aliquorum enim tantùm erat hæc religio, vel potiùs ſuperſtitio.

Dices, Hebræi habebant ſua pecora, quæ poterant occidere & comedere, cur ergo hic carnes à Moſe poſcunt, & murmurant?

Reſpondeo, Illa pecora erant pauca, nec ſuffeciſſent ad tot hominum millia, vel pauco tempore alenda, vide verſ. 22. Rurſum pecora hæc ſervare volebant ad ſobolem, in terra promiſſa procreandam. Denique, non omnes habebant pecora, præſertim ex illa colluvie, à qua cœpit murmur: ita Abulenſis. Addit S. Auguſt. eos deſideraſſe coturnices: hiſce enim datis, Deus ſedavit eorum murmur. Verùm Script. hoc non exprimit, ſed tantùm carnes, porros & cæpas: nec vulgus hoc in Ægypto aſſuetum fuerat coturnicibus.

Moraliter S. Bernard. tract. *Ecce nos reliquimus omnia*, docet argumentum incultæ mentis eſſe, concupiſcentiam & ſollicitudinem temporalium: *Vt exercitio ſpiritualis*, inquit, *& cura cordis indicium evidens eſt contemptus exteriorum; ſic eorumdem ſollicitudo, certum nihilominus ſi-* B *gnum mentis incultæ. Scriptum quippe eſt: In deſideriis eſt omnis otioſus.*

Sedens] Ita & Septuag. legentes aliis punctis וישבו *vaieſcheba*, id eſt, *& ſederunt*. Jam Maſoretæ, & moderni Hebræi cum Chald. legunt וישבו *vaiaſchubu*, id eſt & reverſi, vel averſi ſunt.

Vers. 5. *Morale.* In mentem nobis veniunt cucumeres, &c. Moraliter S. Greg. 20. Moral. c. 16. *Quid*, inquit, *ſignatur per ollas carnium, niſi carnalia vitæ opera in tribulationum doloribus, quaſi ignibus excoquenda? Quid per pepones, niſi terrena dulcedines? Quid per porros & cæpas exprimitur, quæ pleramque qui comedunt, lacrymas emittunt, niſi difficultas vitæ præſentis, quæ à dilectoribus ſuis & non ſine luctu agitur, & tamen cum lacrymis amatur? Manna igitur deſerentes, cum peponibus ac carnibus porros cæpaſque quæſierunt: quia videlicet perverſæ mentes dulcia per gratiam quietis dona deſpiciunt, & pro carnalibus voluptatibus laborioſa huius vitæ itinera etiam lacrymis plena concupiſcunt, contemnunt habere, ubi ſpiritualiter gaudeant; deſideranter appetunt, ubi & carnaliter gemant. Iterum itaque vocem veridica voce Iob re-* C *prehendat: quia nimirum perverſi iudicio perturbata tranquillis, dura lenibus, aſpera mitibus, tranſitoria æternis, ſuſpecta ſecuris anteponunt.*

Gratis] pretio vili, & quaſi nullo.

Vers. 6. Anima nostra arida est] quaſi dicant, Appetitus noſter languet, nauſeat, & quaſi exareſcit; eò quòd ſicco, & eodem ſemper manna veſcamur, nil viride, nil ſucculentum comedamus.

Dices, Manna exhibebat eis omnem ſaporem, ut dicitur Sap. 16. 20. ergo etiam ſaporem carnium & cæparum: cur ergo murmurant?

Reſpondent aliqui, ſolos iuſtos ſenſiſſe varietatem ſaporis in manna, idque ad libitum: impios autem, qui erant in peccato mortali, in manna non ſenſiſſe, nec ſapuiſſe niſi ſaporem naturalem, qui erat mellis, aut panis oleati, ad quem facilè nauſeamus. Verùm Exodi 16. v. 31. oſtendi, hoc beneficium tam impijs, quàm pijs fuiſſe commune.

Reſpondeo ergo, nauſeam hanc & murmur ortum eſſe, non ex nativa dulcedine (hæc enim ſi crebrò guſtetur, D nauſeam movet) manna, nec ex tædio eiuſdem ſemper cibi; utpote qui ad libitum eorum ſaporem variabat: ſed quia odor, color, forma, tenuitas, & ſimiles aliæ qualitates eædem ſemper perſeverabant in manna, quarum qualitatum iucunda quædam diverſitas allicit magis guſtatum. Unde & gulones, præſertim pueri, ſæpè non tam os & ventrem, quàm oculos, phantaſiam & manus cibo ſaturare & implere cupiunt.

Vers. 7. Coloris bdellii] Hebr. *oculus eius ſicut oculus bdellij oculus*, id eſt color, qui eſt obiectum oculi, eſt metonymia: vide can. 36. Bdellium eſt colore unguis, teſte Plinio libr. 12. 9. & Dioſcor. lib. 1. cap. 69. puta candidum eſt & lucidum, unde Septuag. vertunt, *ſimile cryſtallo*, hinc & bdellium hebr. vocatur בדלח *bedolach*, quod onychem, ſive lapidem onychinum ſignificat. vide dicta Exodi 16. 31.

Vers. 8. Saporis quasi panis oleati] ita & Septuag. & Chald. Sed recentiores vertunt, *ſaporis quaſi recentis*, vel *humentis olei*.

Cumque descenderet nocte super castra ros, descendebat pariter et man] Hebr. Chald. & Septuag. addunt, *ſuper eum*, ſcilicet rorem. Ros ergo hic, non ſignificat roſulentum vaporem, ſed condenſatum & conglaciatum, id eſt pruinam, quæ ſubſternebatur ipſi manna, ne manna terræ tactu fœdaretur, ut dixi Exodi 16. 13. — Vers. 9. *Ros hic eſt pruina.*

Vers. 10. Moysi intoleranda res visa est] quòd videlicet omnis populus ulularet, & à Moſe carnes poſceret. Unde tantum ipſe hic populi ſenſit onus, ut morte gravius ipſi videretur, optaretque mori. Hoc eſt ingenium puſillanimitatis: quod pulchrè deſcribens Victor Abbas apud Sophron. c. 164. *Puſillanimitas*, inquit, *paſſio animæ eſt. Sicut enim capti oculis, quanto magis patiuntur, plus ſibi videntur lumen intueri: qui verò ſanos habent oculos, modicum: ita & puſillanimes ea modica tentatione citò perturbantur, qui verò anima ſani ſunt, magis gaudent in tentationibus.*

Vers. 11. Et ait ad Dominum, &c. Cur impo- B ſuiſti pondus universi populi huius super me? *Pondus* vocat onus & curam regendi populum, eique de omnibus providendi.

Quare verè ſapiens ille: *Rex bonus*, inquit, *ſervus eſt publicus.* — *Morale, Regnum eſt ſplendida ſervitus.*

Et Pompeius: *Magnam potentiam ambit inexpertus, odit expertus.*

Senſit hoc Antiochus Syriæ rex, qui à Romanis bello victus teſtatus eſt ſe magna cura liberatum, quòd modicis regni finibus incluſus eſſet.

Themiſtocles dicebat, ſe malle ad ſepulchrum, quàm ad tribunal ire, inquit Ælian. lib. 6.

Seleucus Aſiæ rex, teſte Plutarcho, dicere ſolebat: *Si ſciret vulgus, quàm laborioſum ſit legere ac ſcribere ſolùm tot epiſtolas, diadema ne humo quidem tollere dignaretur.*

Alfonſo Aragonum regi in cœna importuniùs quidam inſtabat: tea nihilo commotior, *aſinos tantùm regibus beatiores eſſe* dixit: *illis enim dum comedunt, clitellas auferunt agaſones, mihi verò ſenex iſte equanti imponit.*

Meminerunt Belgæ Caroli V. qui ſeneſcens onerum & C curarum reipubl. pertæſus, cùm Bruxellæ principatum Belgij in filium Philippum II. transferret, illachrymans dixit: *O fili magnum tibi onus impono. Ego enim toto tempore principatus mei, numquam quadrantem horæ magis curis & anxietatibus vacuum habui.* Secedens ergo, quatuor ultimos vitæ annos ſibi & Deo vixit.

Adrianus Papa II. teſte Petrarcha, nullum ſupplicium maius de hoſte poſcebat, quàm ut Papa fieret.

Pius V. Pontifex ſanctus dicere ſolebat; *Cùm eſſem Religioſus, ſperabam bene de ſalute animæ meæ; Cardinalis factus, extimui: nunc Pontifex creatus, penè deſpero.* Idem ſenſit Clemens VIII.

Non mirum ergo ſi S. Gregorius, Nicolaus I. Clemens III. Cæleſtinus V. & alii adeo papatum fugerint.

Lucianus ait Myronis & Praxitelis coloſſos foris multo oſtere ebore & auro, adhæc fulmen aut tridentem dextra tenere, ut Jovem, aut numen aliquod repræſentent: cùm intus nihil appareret præter picem, clavos, araneas, mures & ſordes. Atque talem eſſe principum vitam affirmat: quorum ſi ſtrepitum & apparatum inſpicias, nihil felicius, nihil deorum vitæ ſimilius; ſin curas, ſuſpicio- D nes, odia contemplere, quibus intus diſcruciantur, nihil calamitoſius. Meritò ergo Antigonus rex ad filium inſoleſcentem: *An ignoras*, inquit, *ò fili, regnum noſtrum non eſſe aliud, niſi ſplendidam ſervitutem?* Principum ergo ſors non ambienda, non invidenda, ſed compaſſione digna eſt.

Vers. 12. Ut dicas mihi] Hebr. *qui dicit mihi*, ita & Septuag. unde patet Deum dixiſſe Moſi: *Eſto populo huic ut nutrix & mater*, id eſt [illegible] & quaſi maternam ei curam exhibe[illegible]tur, aut narretur.

Porta [illegible]

ſlorum, im[illegible]

proinde a[illegible]

currus Iſra[illegible]

Bient, & [illegible]

eſt quod [illegible]

ci: *Mortuos portas? Vado, viventes porto*: quia pacifici filii Dei vocabuntur.

Idem cap. 15. de humilitate. Abbas Anuph. ſeptem fratres ſuos docuit modum vivendi concorditer inter ſe. Nam per totam ſeptimanam faciem ſtatuæ cujuſdam manè lapidabat; veſpere autem dicebat: Ignoſce mihi. Rogatus cur id faceret; ait: Propter vos hoc feci. Quando me vidiſtis lapidantem faciem ſtatuæ, num locuta eſt, num furuit? Et dixerunt; Non. Iterum quando apud eam pœnitentiam egi, num turbata eſt? num dixit, Non ignoſco? Et reſponderunt, Non. Tum ille dixit: Ergo & nos qui ſumus ſeptem fratres, ſi vultis ut maneamus ſimul, efficiamur ſicut ſtatua hæc, quæ contumeliis affecta non turbatur. Illi autem proſtraverunt ſe dicentes; Quod jubes facimus? manſeruntque ſimul per totam vitam operantes & facientes juxta verbum Anuph. Conſtituit autem ipſe unum ex eis diſpenſatorem, qui quod-
B cumque eis appoſuiſſet, comedebant, nec quiſquam dicebat, Affer aliquid aliud; aut nolo iſtud manducare: & ſic tranſegerunt vitam ſuam cum pace, & quiete.

Ibidem Abbas Neſtero rogatus, quomodo in cœnobio pacificè vixiſſet, atque in quavis turbatione didiciſſet ſervare ſilentium & patientiam, reſpondit, Quando intravi initio in congregatione, dixi animo meo; Tu & aſinus unum eſtote. Sicut enim aſinus vapulat, & non loquitur; injuriam patitur, & non reſpondet: ſic & tu, ſicut & in pſal. legitur, *Vt iumentum factus ſum apud te, & ego ſemper tecum*.

Ibidem libr. 6. cap. 4. Abbas Moyſes dixit: Si quis portat peccata ſua, non videt peccata proximi ſui. Ruſum Abbas Agatho dixit; Si habitas cum proximo tuo, eſto ſicut columna lapidea, quæ ſi injuriatur, non iraſcitur, ſi glorificatur, non extollitur. Ibidem in ſententiis Patrum Aegyptiorum, ſentent. 107. dicebant de Abbate Macario ſeniore: quia ſicut Deus protegit totum mundum & portat peccata hominum; ita & ille quaſi quidam Deus
C terrenus fuit in fratribus, operiens delicta eorum, & ea quæ videbat vel audiebat, quaſi non videns, & non audiens.

SIN ALITER TIBI VIDETUR, OBSECRO UT INTERFICIAS ME] Moſes hic tantis premebatur anguſtiis, ut hanc ſibi gratiam fieri cupiat, videlicet ut mori ſibi liceat. amariſſimè ergo afflictus, & perturbato animo exiſtens, neque ſatis ſibi præſens hæc dixit, mortemque petiit: unde vel nullum, vel leve puſillanimitatis tantùm peccatum admiſit: quare & à Domino non correptionem, ſed conſolationem accepit.

ET DIXIT DOMINUS AD MOISEN: CONGREGA MIHI SEPTUAGINTA VIROS DE SENIBUS ISRAEL] ut videlicet in eos partiar onus tuum ut ipſi te ſublevent in populi regimine. Licet enim Exodi 18. ex ſuggeſtione Jethro Moſes in populo conſtituiſſet decanos & tribunos, qui lites populi deciderent; tamen ultima appellatio ſemper erat ad Moſen. Adhæc, majores cauſæ ad Moſen referebantur. Denique ea quæ Deum, Deique cultum ſpectabant, ſolus Moſes decernebat. quare
D grave ipſe ſuſtinebat onus: ad quod levandum Deus hic jubet deligi ſeptuaginta viros, qui hæc tria, æquè ut Moſes, præſtarent. ideoque eos æquè ac Moſen ſpiritu prophetico inſignivit, ut familiariter Deum conſulerent in dubiis, & ab eo edocerentur.

Nota. Hi ſeptuaginta non fuerunt iidem cum illis ſeptuaginta, qui non tam delectu, quàm quaſi fortuitò occurrentes, vel offerentes ſe comitati ſunt Moſen, euntem ad colloquium Dei in Sina, Exodi 24. 1. ſed ex his & aliis hi ſeptuaginta à Moſe delecti, & à Deo confirmati fuerunt. Manſerunt hi ſeptuaginta deinceps, & continuos habu[illegible] ſſores, etiam in Chanaan, ſed carentes ſpi[illegible] Nam [illegible] ſuo aderant pontifici, [illegible]

ſenſum, præſertim ſecretiorem, & myſticum, poſteris tradendum (quem legem ſpiritalem & archetypum vocat Philo libr. de plantat Noe, & Nazianz. orat. 1. Apol.) docent Hebræi, uti refert Genebr. l. 2. Chronol. *Moſes*, inquit, *accipit legem de Sinai, & tradidit eam Joſue; ipſe verò ſenioribus, ſeniores Prophetis: Prophetæ verò eam tradiderunt viris magnæ Synagogæ, qui fuerunt Eſdras cum collegis*. Idem confirmat S. Hilar. in pſalm. 2. *Moſes*, inquit, *quamvis veteris Teſtamenti verba literis condidiſſet, tamen ſeparata quædam & occulta legis ſecretiora myſteria, ſeptuaginta ſenioribus, qui Doctores deinceps manerent, intimaverat. Cujus doctrinæ etiam Dominus in Evang. meminit, dicens: Super cathedram Moſi ſederunt Scribæ & Pharisæi; doctrina verò eorum manſit in poſterum*. Hiſce ergo ſenioribus videntur ſucceſſiſſe Scribæ in officio explicandi legem & interpretandi S. Scripturam, qui proinde in Evang. Legis periti,
B & Seniores vocantur. Tradunt Hebræi ab hiſce celebratam eſſe magnam ſynodum 120. hominum, ſub Artaxerxe Longimano, in qua conſtitutus eſt ordo 22. librorum Canonicorum: cui Synodo, ſi credimus Eliæ prælatione 3. Maſſoreth, præfuit Daniel, cum Anania, Miſaele, & Azaria, Eſdra, Nehemia, Mardochæo, Zorobabele, Aggæo, Zacharia, & Malachia.

Nota Secundò, ſub hoc idem tempus, quo hi ſeptuaginta judices Hebræorum conſtituti ſunt, inſtitutos eſſe apud Græcos judices Areopagitas, qui cauſas tum criminales, tum civiles judicabant: Areopagum enim inſtitutum eſſe quinto anno ab egreſſu Hebræorum ex Ægypto docet Euſebius in Chronico.

QUOS TU NOSTI, QUOD SENES POPULI SINT, AC MAGISTRI] Hinc patet, ſenes hic intelligi non tam ætate, quàm prudentia & moribus, qui *ſenes populi ſunt*, id eſt qui à populo graves & ſapientes habeantur. Nam alii ſenes, ipſa ætate, non autem Moſis judicio & delectu ſecernendi fuiſſent, cum canities eorum omnibus eſſet conſpicua. ita S. Gregor. 19. Moral. c.
C 13. Adde, parvi intereſſe an vir quis ſit ætate, an ſenex, modo moribus ſit ſenex. De hac ſenectute ait Sapient. c. 4. 8. *Senectus venerabilis eſt, non diuturna, neque annorum numero computata: cani autem ſunt ſenſus hominis, & ætas ſenectutis vita immaculata*. E contrario puer dicitur, qui prudentia & vita bona deſtituitur, id eſt qui inſipiens eſt & impius, etiamſi centum ſit annorum, de quo dicit Iſaias cap. 65. 20. *Quoniam puer centum annorum morietur: puer*, id eſt *peccator*. poſterior enim verſus more Hebræo priorem explicat. ita S. Gregorius lib. 19. Moral. 13.

Hoc tempore instituti ſunt Areopagitæ.

Notat Abulenſis in hiſce ſeptuaginta judicibus, & aliis quibusvis tria requiri. Primò, prudentiam tum humanam, tum divinam; Secundò, juſtitiam & rectam converſationem; Tertiò, gravitatem & reverentiam perſonæ. His adde Quartò. fortitudinem, & zelum boni communis, ut nec potentes vereantur, aut iis adulentur, nec ſua, ſed reipubl. commoda quærant. Crœſus, quia dives, putabat ſe felicem, cumque rogaret Solonem, an non idem ſentiret; reſpondit Solon, neminem ante mortem felicem eſſe dicendum, eò quòd opibus ac felicitate ſpoliari poſſit. Ægrè hoc accepit Crœſus, ſicque ac
D indotatum dimiſit Solonem. Vidit hæc Æſopus & indoluit, dixitque: *O Solon cum regibus aut quàm minimè, aut quàm ſuaviſſi è colloquendum eſt*. *Nequaquam verò*, inquit, Solon, *ſed vel minimè, vel veriſſimè*. Captus tandem à Cyro Crœſus & rogo adjudicatus, exclamavit: O Solon, nunc experior tuam ſententiam eſſe veriſſimam.

Tria in iudice requiſita.

Themiſtocles cùm eſſet prætor, Simonidi Ceo petenti aliquid iniquum, reſpondit: *Neque verò aut tu bonus poeta, ſi præter carmen aliquid caneres; aut ipſe bonus prætor eſſem, ſi præterquam quod leges permittunt, tibi gratificarer*.

Pelopidas in bellum domo exiens, uxori ipſum dedocenti, ac oranti cum lachrymis ut ſaluti ſuæ conſuleret: *Privati*, inquit, *ò mulier, de hoc monendi ſunt; magiſtratum verò gerens, ut ſuos incolumes præſtet*, ita refert Plutarch. in Solonis, Themiſtoclis & Pelopidæ Vita.

DESCENDAM] inclinando columnam nubis, in qua quaſi auriga & dux deliteo & reſideo. VERS. 17.

AUFE-

Quamodo Deus abſtulerit aliquid de ſpiritu Moſis quod dedit ſeptuaginta.

AUFFERAM DE SPIRITU TUO] non quaſi partem tui ſpiritus diminuam & auferam, atque in hoſce ſeptuaginta transferam. hoc enim impoſſibile eſt, maximè in accidentibus, & actibus vitalibus: hi enim à ſubjecto uno in aliud, putà ab anima una in aliam transferri nequeunt. hoc enim tibi, ò Moſes, foret incommodum; æquè ac ſi ſolus, majori & ingenti ſpiritu plenus populum regeres: facilius enim mille magno, quàm centum parvo & exili ſpiritu reguntur. Sed *auferam*, id eſt accipiam & noviter producam aliquid *de ſpiritu tuo*, id eſt de ſpiritu qui eſt in te, ut habent Hebræa & Septuag. aliquid inquam, non idem numero, ſed ſpecie; hoc eſt, aliquid ſpiritui tuo ſimile producam, & dabo illis ſeptuaginta ſenioribus; ita tamen ut tuus ſpiritus tibi integer maneat: quia æquè ut priùs totius populi cura tibi deinceps incumbet, etiamſi hos tibi dem adiutores. Sic accipitur & aufertur lux à lucerna, cùm candela in ea accenditur: lux enim candelæ in lucerna accenſæ, nil de lucernæ luce diminuit, ſed potiùs eam adauget & propagat. Nam ſpiritus in Moſe erat quaſi in lucerna, fonte, capite & exemplari, indeque quaſi in alios ſeptuaginta derivatus eſt: B Unde Chaldæus vertit, *augebo de ſpiritu qui eſt ſuper te, & ponam ſuper eos.* ita Theodor. q. 18. & S. Auguſt. hic q. 18. & libr. 5. de Trinitate c. 14. qui & addit dicens: Sic ſpiritus Eliæ requievit ſuper Eliſæum, 4. Reg. 2. 15. id eſt, datus eſt Eliſæo ſpiritus Dei, qui per eum talia operaretur, qualia per Eliam operabatur.

Utitur verò Deus hac phraſi elegantiæ cauſa, quaſi Deus, ſicut partem oneris ab humeris Moſis ablatam, in alios ſeptuaginta diſpertiit; ita ſimiliter ex ſpiritu Moſis, ad ſuſtinendum illud onus comparato, aliquid acceperit, ſimilemque ſpiritui Moſis ſpiritum in eos diſpertierit.

Spiritus propheticus quintuplex.

Portò ſpiritus hic propheticus intelligitur, ut ſatis colligitur ex v. 25. Ille enim in induſtria regendi populi primas tenet. Prophetia enim hic & alibi generalis eſt, multaque complectitur, ut dixi 1. Corinth. 14. ſcilicet, Primò, prudentiam regendi; Secundò, doctrinam & conſilium, ad dubia tam juris & iuſtitiæ, quàm cæremoniarum & religionis, aliaque quælibet reſolvenda. Tertiò, occultorum cognitionem, ad decidendas lites & cauſas occultas. Quartò, propriè futurorum prænotionem, ad ea vel acceſſenda, vel præcavenda, & arcenda à populo. C Quintò, Dei laudes & hymnos, uti dicam verſ. 25.

VERS. 18. SANCTIFICAMINI] Id eſt, ut Chald. præparamini, mundando videlicet, & luſtrando vos ad epulum cæleſte, quaſi ad divinas ſacraſque coturnicum carnes comedendas, quas eras vobis afflabo.

UT DET VOBIS DOMINUS CARNES] ſcilicet ob gulam, & murmur veſtrum, ideoque dabit ille quidem vobis carnes, ſed in veſtram perniciem. ita Vatablus & Abulenſ. Eſtque enallage perſonæ: loquitur enim Deus de ſe in tertia perſona, q. d. Itaque ego Deus dabo vobis carnes.

VERS. 18. & 20. ET COMEDATIS, &c. MENSEM DIERUM] id eſt menſe integro, ſeu omnibus menſis diebus. ita Vatablus.

VERS. 20. DONEC EXEAT PER NARES VESTRAS ET VERTATUR IN NAUSEAM] q. d. Donec ea nimia voracitate ſtomachos veſter carnes eructet, nareſque veſtræ eas efflent, tandemque carnes ſint vobis in nauſeam D & alienationem. Hoc enim propriè ſignificat Hebræum זרא *zara*, licet Chald. vertat, *offendiculum*; Septuag. *choleram*: ſed hi non tam verbi propriam ſignificationem, quàm paraphraſticè ſenſum, & rem ipſam interpretantur.

Docet Ulyſſes Aldrovandus Ornithol. libr. 13. cap. 22. coturnices, præſertim pinguiores; ſi ſæpiùs & largius comedantur, generare ſanguinem putredinalem, atque craſſos, pituitoſos & viſcoſos humores, qui nati ſunt epilepſiam, tetanum, ſimileſque morbos procreare. Hinc Hebræis iis ſe ingurgitantibus nauſeam, alioſque morbos pepererunt. Ita S. Hieron. Fracaſtorius libr. 2. de Morbo Gall. cùm ait:

Vitaturque gravi coturnix tarda ſagina.

Veteres coturnices à menſis removebant, quòd veneno alantur, putarentque ſe pariter veneno inficiendos, ſi eas ederent. Sed hoc refellit Aldrovandus; ubi & refutat A ſententiam Galeni & Plinii dicentium, ſe multos obſervaſſe, qui ex coturnicum eſu muſculorum diſtenſionibus & ſpaſmo corriperentur, quoniam veratro, inquiunt, veſcuntur aves iſtæ.

Remedium gulæ efficax

Eſt hoc ſingulare remedium ad averſandam libidinem, gulam & crapulam; ſi quis intueatur ſordes, phlegmata, vomitus, nauſeam, & cetera quæ ea ea ſequuntur. Ita in Vitis Patr. l. 5. tit. 5. n. 22. fecit Eremita ille, qui tentatus ſpiritu fornicationis circa certam feminam, ubi eam mortuam audivit, adiit & aperuit ſepulchrum eius, atque pallio ſuo deterſit ſaniem putrefacti cadaveris: mox rediens in eremum, ingruente fœda ſuggeſtione, fœtorem illius infecti pallii intuitus eſt, dicens: *Ecce habes quod quærebas, ſatia te ex eo.* Et ita hoc fœtido pano cruciabat ſe, donec recederet iſta libidinoſa cogitatio. Si enim corpus guloſum iis ſordibus punitur, quibus punietur guloſa anima: Rectè ergo dixit Auguſt. apud Poſſidon. in Vita eius, c. 22. *Non ego immunditiam obſonii timeo, ſed immunditiam cupiditatis.*

Hinc in Vitis Patr. lib. 5. t. 5. num. 23. monacho cuidam, qui carnalem tentationem labore & ieiunio ſu- B peraverat, apparuit dæmon carnalis concupiſcentiæ incentor, ſpecie Æthiopiſſæ turpis & fœtidæ, ita ut fœtorem eius ferre non poſſet, porrò Æthiopiſſa hæc dicebat ei: *Ego ſum quæ in cordibus hominum dulcis appareo; ſed propter obedientiam tuam, & laborem quem ſuſtines, non permiſit Deus ſeducere te, ſed innotui tibi fœtorem meum.*

Ita B. Jacoponus orexi bubulæ carnis tentatus, eam comparavit, ac in cubiculo ſervavit, donec putreſceret, & horrendè fœteret per totum ambulacrum, quam ille deinde olfaciebat, & quaſi rem odoratiſſimam baſiabatur. Ob hunc fœtorem excitatum, à Superiore in locum fœtentiſſimum eſt deiectus, ubi Deo aſſiduè gratias agebat. Apparuit ei Chriſtus eum conſolans, dicenſque: *Poſce quod optas, & impetrabis.* tum ille: *Peto Domine, ut me in locum illo longè fœtidiorem coniicias, ut in eo mea expiem peccata. nam hic mihi nimis tolerabilis eſt.* Mox Chriſtus inſolita eum perfudit conſolatione, eique gratiam dedit, ut deinceps omnibus malis, ærumnis & tormentis huius vitæ eſſet ſuperior; atque in aſſidua quaſi Dei contempla- C tione defixus, & quaſi raptus exiſteret. Idem initio ut gulam domaret, abſynthio, quaſi ſale, ad cibos utebatur, eoſque inficiebat, donec eò perveniret, ut ſaporem cibi in unum Deum referret, ita ut tandem nihil, niſi Deus, illi ſaperet.

EO QUOD REPULERITIS DOMINUM] eò quòd manna, utpote ingens Domini donum, repuliſtis, & quia liberationis, qua Dominus ex Ægypto vos eduxit, vos pœnitet.

SEXCENTA MILLIA PEDITUM HUJUS POPULI SUNT] *Peditum*, ſcilicet armatorum Hebræorum nam feminarum, puerorum, ſervorum & Ægyptiorum numerus facilè excreſcebat ad trigeſies centena millia. VERS. 21.

NUMQUID MANUS (id eſt poteſtas) DOMINI INVALIDA EST?] Deus hic per omnipotentiæ ſuæ oppoſitionem, reſpondet dubitationi Moſis. Ipſe enim perturbatus, motus quoſdam dubitationis & diffidentiæ in Deum oſtendit, licet ob perturbationem & inconſiderationem non graviter peccarit. S. Auguſt. tamen putat, Moſen non de re promiſſa, ſed de eius exequendæ modo tantùm dubitaſſe, uti dubitavit & B. Virgo dicens: D *Quomodo fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco?* VERS. 22.

PROPHETAVERUNT] Quæres, quid & quomodo? Reſpondent Rabini, hos ſeptuaginta ſeniores prophetaſſe de morte Moſis in deſerto, & ſucceſſione Joſue in principatu populi, id coniiciunt ex eo quòd Joſue dixit Moſi: *Prohibe eos.* Sed hæc ſunt eorum commenta, imò figmenta. VERS. 25.

Prophetæ vocantur cantores.

Alii veriſimiliùs reſpondent, eos prophetaſſe aliquid de eo, quod pertinebat ad gubernationem populi. Tertiò & optimè, Abulenſ. prophetabant, inquit, id eſt ex Dei inſtinctu Deum Deique laudes celebrabant. Sic enim Saul dicitur prophetaſſe, cùm quaſi enthuſiaſmo actus Dei laudes cecinit. 1. Reg. 10. Sic & cantores atque pſalmiſtæ vocantur Prophetæ, dicunturque prophetare in citharis, pſalteriis & cymbalis, 1. Paral. 16. hic enim ſpiritus ſignum erat & pars prophetiæ generalis, de qua dixi v. 17.

NEC

Nec ultra ceſſaverunt] Pro *ceſſaverunt*, Hebr. *iaſaphu*, id eſt addiderunt. ita Septuag. Theodor. hic qu. 20. & Vatabl. unde ſequitur, hos ſeptuaginta illo die tantùm prophetaſſe, non ultra. Verùm noſter Interpres, & Chald. aliis punctis legerunt *iaſuphu*, id eſt defecerunt, ceſſaverunt, à rad. *ſoph*, vel *aſaph*, id eſt finivit, defecit, ceſſavit. Idque verius eſt: nam hoc ſpiritu (licet non quoad Dei laudes & cantum, tamen quoad alias ejus partes, de quibus dixi v. 17.) continuò indigebant hi ſeptuaginta ad regimen, & ad lites populi decidendas. Semper ergo habuerunt ſpiritum propheticum, quaſi in habitu ſibi paratum, & aſſiſtentem; licet actu non ſemper prophetarent, ſed tunc tantùm, cùm quæſtionibus populi reſpondere debebant. Tunc enim Deus eis interiùs loquebatur, & inſpirabat quid dicendum vel agendum eſſet, perinde ut inſpirabat Prophetis ea, quæ dicere vel agere debebant.

Vers. 27. Eldad et Medad prophetant in castris] Fabulantur Judæi, hos duos fuiſſe fratres Moſis ex eodem patre, ſcilicet Amram, ſed ex alia matre. Amram enim poſt datam legem Levit. 18. 12. repudiaſſe Jochabed uxorem ſuam, utpote amitam ſuam, tuncque aliam duxiſſe, ex eaque genuiſſe Eldad & Medad. Nam ut alia taceam, quæ hic congerit Abulent. ſi id eſſet verum, Eldad & Medad fuiſſent hoc tempore infantes unius anni, quomodo ergo prophetaſſent? nam lex illa Levit. 18. data eſt hoc eodem anno, qui fuit ſecundus ab egreſſu ex Ægypto.

Nota, τὸ *in caſtris*: alii enim ſexaginta octo prophetabant præſente Moſe in tabernaculo, idque videbat Joſue, unde eis non invidit; quia videbat Moſe volente & agente eos prophetare, nec per eos aliquid Moſis honori decedere, utpote qui Moſi conjuncti & ſubjecti, ab eo hunc ſpiritum acceperent: alii verò duo in caſtris prophetantes, à Moſe erant disjuncti, eoque abſente & inſcio, ſaltem uti putabat Joſue, prophetabant: unde timebat Joſue, ne auctoritati & gloriæ Moſis officerent. ita Abulenſ.

Extabat olim liber oraculorum Eldad & Medad, ex quo Hermas Pauli diſcipulus, in 1. libro qui dicitur Paſtor, c. 2. hæc habet: *Prope eſt Dominus his, qui ſe ad eum convertunt, ſicut ſcriptum eſt in Eldad & Medad, qui vaticinati ſunt in ſolitudine populo.*

Vers. 28 Statim Josue filius Nun, minister Moysi, et electus e pluribus] Licet enim Moſes plures haberet famulos, nullum tamen fideliorem, familiariorem, magisque ſtrenuum habebat, quàm Joſue. unde & eum ſibi ſucceſſorem deſignavit.

Ait: Domine mi Moyses, prohibe eos] Æmulatione aliqua, vel invidia dixit hoc Joſue, timens ſcilicet, ne Moſis gloria & auctoritas minueretur, ſi alii etiam, æquè ut Moſes prophetarent, maximè in caſtris, neſcio vel invito Moſe, uti putabat Joſue. Venialis tamen fuit hæc culpa: quia non ſuam, ſed Moſis ducis & domini ſui ſpectabat gloriam, & populi bonum. Patent hæc ex reſponſione Moſis. Chald. vertit, *mitte eos in carcerem*, & ita ex Hebræo verti poteſt.

Vers. 29. At ille: Quid, inquit, æmularis pro me? quis tribuat ut omnis populus prophetet?] Hunc ſpiritum charitatis imitentur omnes Prælati, Doctores concionatores, qui non ſuam, ſed Dei unius gloriam quærunt, petuntque quod Martha petiit à Chriſto: *Dic ſorori, ut adjuvet me.*

Hic liberalis & regius eſt animus; qui ſuos honores cum amicis communicat. ita Alexander, cùm Darii uxor captiva ſalutaſſet Hephæſtionem pro Alexandro, illaque cognito errore pudefieret, dixit: *Non erraſti, & ipſe Alexander eſt.* Rurſum Mazæi, cujus apud Darium ſumma fuerat gratia, filio ſatrapiæ præfecto alteram adjecit ampliorem. At ille recuſans, ait: *Tunc ô rex, unus erat Darius; nunc tu multos effeciſti Alexandros.* ita Plutarch. in Alexandro.

Vers. 30. Reversusque est Moyses in castra] ſcilicet ex tabernaculo, quod erat in medio caſtrorum, ad ipſa circumjacentia populi caſtra egreſſus eſt.

Vers. 31. Ventus autem egrediens a Domino] q. d. Ventus à Domino recenter, præter naturæ ordinem, productus afflavit coturnices. Similis phraſis eſt Geneſ. 1. v. 2. Exodi 10. 19. Fuit hæc alia miſſio coturnicum ab ea de qua Exodi 16. v. 13. Illa enim paulò poſt egreſſum ex

A Ægypto, primo anno contigit in octava manſione, quæ fuit in Sin: hæc verò contigit ſecundo anno, in decima tertia manſione, quæ fuit in Sepulchris concupiſcentiæ. *Bis coturnices data Hebræis.*

Arreptans trans mare (rubrum, quod jam tranſierant) coturnices detulit] Unde pſalm. 77. 26. ventus hic afflans coturnices dicitur fuiſſe Africus, ſive Libycus, qui partim Occidentalis, partim Meridionalis eſt: nam mare rubrum tali ſitu reſpiciebat deſertum. Unde & Joſeph, has coturnices, non ex Ortygiis inſulis, utpote quæ longè aberant (erant enim ſitæ in Græcia) ſed ex ſinu Arabico, qui iis abundat, afflatas aſſerit. Hic ergo ventus non tam naturalis fuit, quàm miraculoſus, & opus potentiæ Dei. Nam Plinius lib. 10. 23. aſſerit coturnices naturaliter volare flante, non Auſtro, utpote humido & graviore, ſed Aquilone.

Nota. Hic ventus, & conſequenter hæ coturnices afflatę ſunt ab angelo, vel potiùs angelis pluribus: imò Abulenſ. putat ſingulas coturnices à ſingulis angelis eſſe adductas. Nam unus angelus, inquit, non poterat virtutem ſuam impulſivam extendere per multas, eò quòd eſſent diſcontinuæ. Verùm hoc eſt falſum: ſic enim mul- *Abulenſis putat ſingulas coturnices à ſingulis angelis adductas.*
B ta millia, imò milliones angelorum occupari debuiſſent in hac coturnicum adductione. Idem ergo angelus poterat multas adducere, videlicet omnes quæ erant intra ſphæram ſuæ activitatis, eſto eſſent diſcontinuæ. Si enim homines ſimul movere poſſunt plura, quæ ſunt diſcontinua, ergo multò magis angeli.

Coturnices] Septuag. vertunt *ortygometram*, ita vertit & noſter Interpres Sapient. 16. v. 2. licet enim Ulyſſes Aldrovandus ortygometram à coturnice diſtinguat, tamen Scriptura pro eodem hic & alibi accipit.

Quæres, cur coturnices vocantur ortygometra? *Coturnices dicuntur ortygometra, cur?*

Primò, Iſidorus libr. 12. Etymol. 7. & Abulenſ. hanc dant cauſam, quòd hæc avis primùm ſit viſa in inſulis Ortygiis, hinc dici ὄρτυγα. ſed cur dicitur ortygometra?

Secundò, Janſenius in Sap. c. 16. reſpondet ortygometram dici ducem coturnicum, quaſi μέτρον ὀρτύγων, eò quod metron, id eſt menſura & moderatrix, ſit coturnicum. verùm μέτρον per e pſilon, ὀρτυγομήτρα verò per η ſcribitur. *Reſponſio Prima. Secunda.*

Tertiò ergo & genuinè, ortygometra dicitur quaſi ὀρτύγων, id eſt coturnicum, μήτηρ, id eſt mater, vel μήτρα, *Tertia, & vera.*
C id eſt matrix. unde & Ariſtot. l. 8. Hiſt. anim. eam abſolutè μήτραν vocat. Eſt enim ortygometra ipſe rex coturnicum, qui aliis coturnicibus major & nigrior cæteris præit quem ipſæ ſequuntur ut ducem, non aliter quàm apes ſuum regem. Sub duce ergo totum exercitum coturnicum accipe. ubi enim eſt dux, ibi eſt exercitus. unde Iſidorus. *Ortygometra*, ait, *eſt coturnix quæ gregem ducit*, & Plinius eam *coturnicum ducem* vocat: unde & vulgò gallicè eam vocamus, *Roy ou mere des cailles.*

Quartò, Heſychius in Lexico, & Petr. Nannius in Sap. cap. 16. video, inquit, illud parelcon μήτρα adjungi quibuſdam animalibus, quando grandiora in eo genere deſignantur, ut echinometra eſt echinus grandior & ſpinoſior de quo Plinius lib. 9. c. 31, leonimetra eſt leo grandior, de quo Geſnerus in leone. ſic ortygometra eſt coturnix major. Satis enim eſt veriſimile, coturnices haſce miraculoſas, quaſi Dei opus, fuiſſe aliis majores & excellentiores. Verùm ſi potius vocarentur ortygometræ in plurali, jam autem vocatur ortygometra in ſingulari: quare tertia explicatio jam data verior eſt ſolidior. *Quarta.*

D Quæres Secundò, cur Deus Hebræis petentibus carnes, potiùs coturnices dedit, quàm columbas, oves, anſeres, &c. Reſpondeò Primò, Quia coturnices in copia ad manum erant. Abundant enim in ſinu Arabico, qui Hebræis vicinus erat, teſte Joſepho. Secundò, quia coturnicum caro excellens & delicata eſt, præſertim eo loco: Deum autem decet dare excellentia. ita Abulenſis. *Cur Deus coturnices dedit, non anſeres?*

Addit Galenus & Aldrovandus coturnices epilepſiæ mederi, ideoque Herculem coturnices ſecum vexiſſe, quocumque iter faceret, ut per eas epilepſiæ ſuæ mederetur. unde Poetæ:

Servavit Herculem coturnix ſtrenuum.

Myſticè S. Cyrill. libr. 3. in Joan. cap. 34. docet coturnices denotaſſe legem veterem. *Numquam enim*, inquit, *avis hæc volatu effertur, ſed prope terram ſemper volat. Nam & diſciplina legis terreſtris quodammodo eſt, animalium oblationes, & purificationes continens Ju-*

daicas, quibus illi non multùm à terra levabantur.

Rurſum Beda in cap. 23. Exodi, per coturnices intelligit prædicationes divinitus miſſas, quæ tranſcurrunt per verba ſonantia, quaſi per aëra volatilia pennata, quibus per fidem paſcantur hi, qui ad patriam regni cæleſtis pervenire contendunt. Atque ſubjungit. *Poteſt*, inquit, *& volucrum eſca ſignificare legis eloquia, quæ plebem carnalem tamquam carne alebat; per verba divinitus miſſa quaſi volatilia.*

Tropologicè, coturnicum ex una regione in aliam migratio, ſignificat eos qui ſe hic æſtimant peregrinos, & toto corde ad cælum ſuſpirant. Illæ enim gregatim volant & ducem eligunt itineris: hi ſimul degere gaudent, & ducem unum ſequuntur. Illæ Auſtrum vitant, & Aquilonem quærunt: hi carnales hujus mundi proſperitates fugiunt, abſtinentiam & pœnitentiam ſectantur. Illæ duce gregis ab accipitre occiſo, alienigeneris alium ſibi in ducem adoptant: hi Adamo parente & duce à diabolo ſeducto & occiſo, ducem alterius generis & naturæ, ſcilicet Chriſtum, eligunt & ſequuntur. ita Aldrovandus Ornithologiæ lib. 13. c. 22.

Denisit in castra] decidere fecit in caſtra circumcirca, per ſpatium unius diætæ.

Eas comederunt non tantùm impii, ſed & juſti.

Notat Abulenſis, non tantùm impios murmuratores, ſed etiam viros juſtos ex his ce coturnicibus comediſſe. Erat enim hoc Dei beneficium generale omnibus, & vel maximè juſtis datum ad fruendum. Totus enim populus ex his ce coturnicibus comedit: neque eas comedendo ulli (etiamſi antè murmuraſſent) peccarunt, niſi fortè guloſiùs eas comedendo. ſed tantùm peccarunt murmurando, & murmuratoriè eas flagitando. Idem fuit in manna, quod pariter ob murmur datum eſt: illud tamen poſtea omnes licitè comederunt per 40. annos, Exodi 16. nam, ut ait Abulenſis, populus quidem peccavit, per murmur petendo manna & carnes; cauſa tamen ea à Deo impetrandi, non fuit peccatum (peccatum enim murmuris hujus rei non cauſa fuit, ſed tantùm occaſio) ſed bonitas Dei, & bonitas quorumdam juſtorum non murmurantium, nec petentium eas, quibus Deus voluit compati, & liberaliter benefacere. Unde Rabanus ait: *Carnalis populus Judæorum ſpreto cæleſti cibo carnes deſideravit, ſed Deus ita judicium contemperavit, ut puniret malos, nec fragilibus alimoniam denegaret.*

Vers. 32. Congregavit coturnicum multitudinem; qui parum, decem coros] Corus continebat 30 modios, ſive menſuras olim communes. 10. ergo cori faciebant 300. modios Romanos: quiſque enim collegit tantum, quantum ad menſem victui ſufficeret, jam ſi quiſque tantum collegerit, cogita quàm immenſa fuerit coturnicum multitudo: nam colligentes eas erant facilè duo milliones hominum. Demus enim in quolibet modio fuiſſe tantùm viginti coturnices, perinde ac modius continet 50. libras frumenti: hinc ſequetur, quòd quiſque colligens 300. modios collegerit ſex millia coturnicum; ac conſequenter, quòd unus hominum millio collegerit ſex millia millionum; duo verò milliones hominum collegerint duodecim millia millionum coturnicum. Ecce quàm dives in miſericordia, & liberalis in beneficiis ſuis eſt Deus. tales ſimus & nos in eleemoſynis. Deus enim hic Judæorum non tantùm fami & gulæ, ſed & oculis avaritiæque abunde ſatisfacere volens, tantam copiam coturnicum eis miſit, quæ non tantùm ad menſem, uti promiſerat Moſes v. 20. ſed & ad multos menſes ſufficere poſſet. Divide enim ſex millia coturnicum per dies, tribuendo cuique diei 25. coturnices (quis enim plures voret uno die?) invenies ſex millia coturnicum ſuffeciſſe cuique ad victum per 240. dies, qui faciunt menſes octo. Si enim uno menſe abſumpſiſſent ſex millia, quolibet die vorare debuiſſet quiſque ducentas coturnices,

Quot coturnices quiſque per diem comedit?

A quot ne Polyphemus quidem vorare potuiſſet. Menſem ergo ſtatuit eſui earum v. 20. quia menſe exacto ſtatuerat hanc earum gulam & murmur caſtigare, & morte punire.

Et siccaverunt eas] Hebr. *expandendo expanderunt eas per gyrum*, ſcilicet ſiccandi cauſa, ut eas aſſervarent in futurum, ne putreſcerent: nam per menſem integrum eas comederunt.

Vers. 33. Adhuc carnes erant in dentibus eorum, nec deficiebat hujuſcemodi cibus. et ecce furor Domini concitatus in populum, percuſſit eum plaga magna nimis] q. d. Continuò veſcebantur Hebræi carnibus, nec deficiebant, videlicet ad menſem integrum, ut promiſerat Dominus, v. 20. voluit enim Deus priùs præſtare promiſſum ſuum, quàm punire murmuratores; quos demum in fine menſis, carnibus etiam tunc dentibus ſuis inhærentes, punivit plaga letifera. Hinc videtur, pleroſque murmurantes guloſè comediſſe has coturnices, Deumque tam gulam, quàm murmur eorum puniviſſe morte.

Plaga magna nimis] Fuit hæc plaga ignis: qui B deinde precibus Moſis repreſſus & abſorptus eſt, uti dictum eſt v. 3. Illa enim ad hunc verſ. referenda eſſe, ibidem oſtendi. plaga hæc non tetigit juſtos, ſed ſolos murmurantes.

Vers. 34. Vocatusque est ille locus, Sepulchra concupiscentiæ: ibi enim sepelierunt populum, qui desideraverat] carnes. Viſuntur ſæpè hæc Sepulchra concupiſcentiæ guloſi & maximè ebrioſi, qui uti rationem, ita & animam & corpus vino ſepeliunt: quorum proinde anima cum divite epulone mox ſepelietur in inferno; caro verò ita ſaginata ſepelietur in ventre vermium & bufonum.

Sepulchra concupiſcentiæ gulonum.

Audiant illud Plutarchi: *In victu luxuria mortis ſupplicio caſtigatur.* Legant crebrò epitaphium Sardanapali, jam ſepulti & putridi.

Hæc habeo quæ edi, quæque exaturata libido
Hauſit; opes, & quæ quondam me cuncta beabant,
Non ſunt. ſum cinis.

Hic eſt ergo concupiſcentiæ fructus, ut ſcilicet, ſicut ait Apoſt. 1. Timoth. 6. 9. mergat homines in interitum & perditionem. Quare rectè monet S. Petrus epiſt. 2. c. C 4. fugere concupiſcentiæ, quæ in mundo eſt, corruptionem. & Eccli. 18. v. 30. *Si præſtes*, inquit, *animæ tuæ concupiſcentias ejus, faciet te in gaudium inimicis tuis.*

Carolus Magnus Imper. ebriotum juſſit ſubmergi: quia, inquit, hic vini perditor meretur, non vino, ſed aqua ſepeliri; ut qui vino ſe merſit, aqua mergatur, & aqua ſitim ſuam expleat.

Alexander Magnus vino ſe ſepelivit, & occidit: cùm enim poculum ingens (duos congios capiebat) à Protea homine bibaciſſimo propinatum, bis exhauſiſſet, concidit, decubuit, interiit. teſtis eſt Athen. l. 10. c. 11.

Ita gula Iſraelitas in cultu Beelphegor repentina morte mulctavit, Numer. 25. gula ab Eſau jus primogenituræ in Jacob transtulit, Gen. 25. gula Ela gladio Zambri interficiendum objecit, 3. Reg. 16. v. 9. gula per Judith caput Holofernis abſcidit. gula Simonem Machabæum cum filiis in convivio occidit 1. Machab. 16. Denique Balſaſar vino ſepultus vidit manum conſcribentem mortis & excidii ſententiam, *mane, tekel, phares*; eademque nocte regno & vita ſpoliatus eſt, Daniel. 5. 25.

D Nota. Joſephus hæc ſubticet, aliaque aliter narrat, uti & aliàs ſæpe: quia ſcribit Gentilibus, quibus ſuam gentem & religionem commendare cupit. Unde ea quæ gentem, vel religionem Judæorum Gentibus vilem & contemptibilem efficere poterant, vel præterit, vel palliat & colorat, uti rectè advertit Abulenſis hic q. ult.

Joſephus ſcripſit multa extollendo ſuam gentem.

Venerunt in Haseroth] Hæc eſt decima quarta manſio Hebræorum in deſerto.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Maria ob murmur contra Moſen lepra corripitur, & caſtris ejicitur: ſed orante pro ea Moſe, poſt ſeptem dies ſanatur & revocatur.

1. LOcutaque eſt Maria & Aaron contra Moyſen propter uxorem ejus Æthiopiſſam, 2. & dixe-
runt: Num per ſolum Moſen locutus eſt Dominus? nonne & nobis ſimiliter eſt locutus?
Quod cùm audiſſet Dominus, 3. (Erat enim Moyſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines qui mora-
bantur in terra) 4. ſtatim locutus eſt ad eum, & ad Aaron & Mariam: Egredimini vos tantùm tres
ad tabernaculum fœderis. Cumque fuiſſent egreſſi, 5. deſcendit Dominus in columna nubis, & ſte-
tit in introitu tabernaculi vocans Aaron & Mariam. Qui cùm iſſent, 6. dixit ad eos: Audite ſermo-
nes meos: Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar
ad illum. 7. At non talis ſervus meus Moyſes, qui in omni domo mea fideliſſimus eſt: 8. ore enim
ad os loquor ei: & palàm, & non per ænigmata & figuras Dominum videt. Quare ergo non timui-
ſtis detrahere ſervo meo Moyſi? 9. Iratuſque contra eos, abiit: 10. nubes quoque receſſit quæ erat
ſuper tabernaculum: & ecce Maria apparuit candens lepra quaſi nix. Cumque reſpexiſſet eam Aaron,
& vidiſſet perfuſam lepra, 11. ait ad Moyſen: Obſecro domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum
quod ſtultè commiſimus, 12. ne fiat hæc quaſi mortua, & ut abortivum quod projicitur de vulva
matris ſuæ, ecce jam medium carnis ejus devoratum eſt à lepra. 13. Clamavitque Moyſes ad Domi-
num, dicens: Deus, obſecro, ſana eam. 14. Cui reſpondit Dominus: Si pater ejus ſpuiſſet in fa-
ciem illius, nonne debuerat ſaltem ſeptem diebus rubore ſuffundi? Separetur ſeptem diebus extra ca-
ſtra, et poſtea revocabitur. 15. Excluſa eſt itaque Maria extra caſtra ſeptem diebus: & populus non
eſt motus de loco illo, donec revocata eſt Maria.

Vers. 1. LOCUTUSQUE EST MARIA ET AARON CONTRA MOYSEN, PROPTER UXOREM EJUS ÆTHIOPISSAM] Quæres, quænam hæc Æthiopiſſa? Joſephus libr. 2. Antiqu. 10 & ex eo Abulen. Iſidorus,

Uxor Moſis Æthiopiſſa quæ? & alii narrant Moſen, cùm adhuc in paterna Pharaonis domo ageret, geſſiſſe bellum pro Ægyptiis contra Æthiopes, eoſque ſubjugaſſe proditione Tharbis, filiæ regis Æthiopum, quam proinde Moſes uxorem duxerit, & hanc eſſe Æthiopiſſam.

Verùm hujus belli & victoriæ æquè ac uxoris Moſis, non meminit Script. ſed ſolius Sephoræ. Dico ergo, Se-

Eſt Sephora Madianitiſſa. phoram hic vocari Æthiopiſſam: quia erat Madianitis. Madianitæ enim in Script. vocantur Æthiopes, ut patet Habacuc 3. verſ. 7. & 2. Paral. 14. verſ. 10. 12. Duplex enim in Script. eſt Æthiopia, ſcilicet una Occidentalis

Æthiopia duplex. ultra Ægyptum, putà Abyſſia, ubi modò regnat Preto Joannes, quæ ſola jam vocatur Æthiopia. altera Orientalis, quæ eſt Arabia, in qua habitabant Iſmaelitæ, Amalecitæ, Madianitæ, &c. hi ergo vocantur Æthiopes. ita S. Auguſt. hic q. 20. Theodoret. q. 22. Raban. Rupert. Lyran. Abulenſ. Eugub. Vatabl. & Oleaſter.

In hoc conjugio Moſis cum Æthiopiſſa, figurabatur

Allegor. Allegoricè conjugium Chriſti cum Eccleſia Gentium;

Tropolog. Tropolog. conjugium Verbi cum anima peccatrice, inquit S. Bernard. ſerm. 39. in Cantica.

Cauſa murmuris Mariæ. Quæres Secundò, cur contra Moſen ob Sephoram inſurrexit Maria, & Aaron? Veriſimile eſt, quod ait Abulenſ. Sephoram more muliebri (hic enim ſexus, cùm ſit imbecillis ingenii & judicii, ambitioſus eſt, & ſui honoris ſtudioſus) voluiſſe ſe præferre Mariæ, eò quòd uxor eſſet Moſis, Moſenque ſuum, quaſi populi ducem, verbis extuliſſe, ac præpoſuiſſe Mariæ & Aaroni: qua re primum concitata Maria, deinde Aaron, ſe erigere cœperunt, volentes ſe non tantùm Sephoræ, ſed & Moſi æquare, jactitando ſe tam nobiles eſſe Prophetas quàm erat Moſes. Id ita eſſe colligitur tum ex verſ. ſeq. tum ex verſ. 6. ubi Deus hanc murmuris cauſam indicat, & præſcindit, docetque eos in ambitione ſua falli; eò quòd Moſes præſtantiſſimus, fideliſſimus, Deoque familiariſſimus ſit Propheta, cui nec quis alius comparari poſſit.

Maria percuſſa eſt lepra, non Aaron, cur? Nota. In hoc murmure maximè peccavit Maria, utpote mulier Sephoræ æmula, videturque ipſa concitaſſe Aaronem contra Sephoram & Moſen, unde & ipſa ſola punita eſt lepra, non Aaron. Addit Abul. Aaronem

A non eſſe percuſſum lepra, eò quòd eſſet pontifex, in quo ſumma requirebatur munditia, auctoritas & reverentia. Gravis enim infamia fuiſſet in cultu Dei, ſi ejus pontifex Aaron fuiſſet aliquando leproſus. Diſcant hic Principes & Prælati, ſ ſuis Præfectis & Parochis arcere omnem infamiam, nec eos qui aliquando infamia laborarunt, etiamſi jam ſe emendarint, promovere, & præficere populo: hic enim ob præteritam infamiam tales contemnet, imò ridebit.

Allegor. S. Ambroſ libr. 10. epiſt. 82. *Ad typum*, inquit, *Synagoga hæc Maria admurmuratio pertinet, quæ Æthiopiſſa, id eſt Eccleſia ex Gentibus congregandæ ſacramentum ignorans, quotidiano immurmurat convitio, & invidet ei plebi, cuius fide & ipſa eruetur à perfidiæ ſuæ lepra, in fine ſeculi.* ita & S. Proſper p. 2. de Prædict. c. 9. Rupert. & S. Hieron. ad Fabiol. in manſione 14. Ubi Nota ex S. Hieron. hoc murmur contigiſſe, & hanc lepram inflictam eſſe Mariæ in decima quarta manſione, putà in Haſeroth, ut patet ex c. præced. v. ult.

ERAT ENIM MOYSES VIR MITISSIMUS SUPER OMNES HOMINES, QUI MORABANTUR IN TERRA] Vers. 3.

B q. d. Moſes erat mitiſſimus hominum illius ætatis, hinc Mariæ & Aaroni ſibi obtrectantibus & jurgantibus non reſpondit; ideoque Deus eum tuendum ſuſcepit, & pro eo reſpondit.

Nota. Moſes pro ſorore detractrice, rogatu Aaronis, orans & deprecans, in veteri teſtamento fuit mitiſſimus: ſed in novo mitior eo fuit S. Stephanus, ait Abulenſis, qui pro ſuis etiam lapidatoribus, & Saulo, nemine rogante, oravit; unde & Paulum Eccleſiæ impetravit, & ex Saulo Paulum effecit. Quin & hac manſuetudine, Moſes meruit colloquium & familiaritatem quaſi continuam cum Deo. Audi S. Dionyſ. epiſtol. 8. ad Demophilum: *Hebræorum tradit hiſtoria, Moſen eximiæ manſuetudinis merito divina amicitia & familiaritate dignatum: ac ſi quando ipſum divino aſpectu excidiſſe commemorat, non id ei priuſquam à manſuetudine defecerit contigiſſe deſcribit. Erat enim, inquit, mitis factus valdè, atque ideo Dei famulus dicitur digniorque Prophetis omnibus, cui Deus viſionis ſuæ gratiam largiretur.*

Vide, quid apud Deum impetret manſuetudo: vide quanta ſit virtus, vide quàm ſit magnanima. Rectè Seneca in ſapiente: *Affectum*, inquit, *doloris movet humilitas animi contrahentis ſe ob factum dictumve inhonorificum;* *Moralis de manſuetudine.*

A

Nil magnũ niſi quod placidum. *ſapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem ſuam novit. Fructus contumeliæ eſt in indignatione, & in ſenſu patientis.* & lib. de Ira: *Invalidum omne natura querulum eſt; nec quidquam magnum, niſi quod ſimul & placidum.*

Exempla manſuetudinis. Nimirum hæc æquanimitas, & manſuetudo in tolerandis injuriis, Chriſtiani, & verè ſapientis ac magni animi eſt indicium. Audi rurſum Senecam in libris de Ira: *Catonis.* *M. Catonem in balneo quidam percuſſit imprudens: poſtea ſatis facienti Cato, Non memini, inquit percuſſum me. melius putavit non agnoſcere, quàm ignoſcere. Magni animi eſt, injurias deſpicere; puſilli hominis & miſeri eſt, repetere mordentem, ut mures & formicæ, ad quas ſi manum admoveris, ora convertunt. imbecilla ſe lædi putant, ſi tanguntur.* Et in Conſolat. ad Helviam: *Aristidis.* *Ducebatur Athenis ad ſupplicium Ariſtides; cui quiſquis occurrebat, ingemiſcebat, non tanquam in hominem juſtum; ſed tamquam in ipſam juſtitiam animadverteretur. inventus eſt tamen, qui in eius faciem ſpueret: at ille abſterſit faciem, & ſubridens ait comitanti ſe magiſtratui, Admone iſtum, ne poſtea tam improbè oſcitet.* *Cæſaris.* De Julio Cæſare dixit Cicero: *quòd nihil oblivisci ſoleret, niſi iniurias*, uti refert S. Auguſtinus epiſt. 5. ad Marcellinum. Audi S. Baſilium homil. de legendis libris Gentilium: *Periclis.* *Homo quidam in foro Periclem probris omnibus inceſſebat; is autem minimè curare viſus, toto die ſuſtinuit: deinde veſperi iam diſcedentem cum lumine comitatus eſt. Rurſus quidam Euclidi mortem ſe illaturum iuravit: illi verò contrà juravit,* *Euclidis.* *ſe patienter eam laturum, & ei quamvis iæſo ſe conciliatum iri. Quidam vehementi impetu Socratis faciem cecidit: Socrates nihil commotus, aliud non fecit: quàm* *Socratis.* *quòd propriæ fronti inſcripſerit, Talis fecit; uti ſtatuæ nomen auctoris inſcribitur.* *Ariſtotelis.* Ariſtoteles, teſte Æliano, Alexandro Magno, natura iracundo, conſilium dedit, ut omnibus ſe ſuperiorem æſtimans maledicta contemneret. Hęc, fecerunt Gentiles, quid facient Chriſtiani? Verùm his ſe omnibus longè ſublimior, purior, fortior, & conſtantior fuit manſuetudo Moſis, per 40. annos populum tam rebellem tolerantis. Fidelium exempla aliqua mox ſubteatam.

B

Scripſit hanc de ſe laudem Moſes tamquam calamus Spiritus ſancti ad hoc ſcribendum impellentis; ſicut S. Joannes de ſe ſcripſit, quòd erat diſcipulus quem diligebat Jeſus. Secundò & veriùs, videntur hæc poſt Moſen illi ab aliquo alio ſcriptore hagiographo, qui hæc ejus diaria digeſſit, eſſe addita, & intexta, uti dixi in procemio Geneſeos.

C

Moraliter, Orig. Eſt, inquit, quædam familia mitium, cui præeſt Moſes: quædam patientium, cui præeſt Job: quædam continentium, cui præeſt Daniel: & unuſquiſque in morte congregabitur ad familiam ſuam; mitis cum mitibus, virgo cum virginibus, iracundus cum iracundis, luxurioſus cum luxurioſis; juxta id quod dicitur Levit. 25. 10. *Vnuſquiſque redict ad familiam priſtinam: quia iubilæus eſt.* *Iniurias ferre illuſtrius eſt ſanctitas.* Rurſum propria Sanctorum virtus eſt manſuetudo: *Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram.* Audi Sapientem Eccli. 3. v. 19. *Fili in manſuetudine opera tua perfice, & ſuper gloriam hominum diligeris.* Audi Chriſtum. *Exempla & gnomæ.* *Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde & invenietis requiem.*

Sanctos ille ſenior apud Caſſianum, exagitatus ab infidelibus Alexandrinis, rogatuſque ecquæ mira Chriſtus ſupra naturam feciſſet? *Hæc*, inquit, *quòd ego conviciis & iniuriis veſtris laceſſitus, ad indignationem non movear.*

D

Alter in Vitis Patrum hanc diſcipulo ſuo diſciplinam, & viam ad perfectionem præſcripſit. Primò, ut toto triennio aliorum onera ferret. Secundò, ut altero triennio daret mercedem iis, à quibus contumeliis & conviciis appeteretur. fecit ille imperata: tum ſenior, Adſdum ergo, ut experiar quid profeceris. Ductus Athenas, cùm ad portam contumeliis inceſſeretur, cœpit ridere iuvenis. Miratus alter: Quid hoc rei, inquit, quòd à me irriſus & ſannis es ploſus rideas? Non rideam: inquit diſcipulus: tres annos mercedem ſolvi iis, qui me maledictis onerarunt; hodie gratis id abs te patior. Attonitus Athenienſis, Ingredere, inquit, urbem, dignos es cętu ſapientum.

Tertius, Doce me, Pater, inquit, unum aliquid quod cuſtodiam, ut potiar cælo. *Poteſne*, inquit ſenior, *convitia pati?* perinde quaſi caput ſalutis in miti tolerantia contemptus & deſpicientiæ conſiſteret. idque meritò, cùm Chriſtus dicat: *In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras.*

A

Quarta: S. Amma in monaſterio virginum quaſi ſtulta, riſibus & ludibria omnium expoſita, cùm id manſuetè & hilariter ferret, à S. Pitirione Dei inſtinctu declarata eſt eſſe totius monaſterii ſapientiſſima, æquè ac ſanctiſſima, uti refert Palladius in Lauſiaca c. 42.

Quintus, Abbas Pimenius in Vitis Patrum l. 7. cap. 37. *Iniuriam*, inquit, *ferre, nec paria reſpondere, eſt animam ponere pro proximo.*

Sextus, Abbas Macarius ibidem: *Culpa*, inquit, *eſt monachi, ſi læſus à fratribus, primus in charitate purgato corde non occurrit. Sicut enim Sunamitis ſuſcepit Eliſæum, quia cum nullo cauſam habebat: ita anima quieta recipit Spiritum ſanctum, ſi cum nullo litem aut occaſam ſervet.*

Septimus, Abbas Joannes ibidem l. 6. c. 6, n. 12. *Porta cæli*, inquit, *eſt iniuriarum perpeſſio, & patres noſtri per multas iniurias in ea gratulantes ingreſſi ſunt.*

Octavus, ſenex alius rogatus à diſcipulo: *Da mihi Pater, unam rem, quam cuſtodiam, & ſalver per eam*; reſpondit, *Si potueris iniuriari & affici conviciis, & portare ac tacere: magna eſt res hæc, & ſuper alia mandata.* ibidem lib. 3. n. 85.

B

Nonus, Abbas Antonius fratrem ab aliis laudatum tentavit, & reperit quòd non ſufferret iniuriam, dixitque ei: *Tu ſimilis es ædificio, quod quamvis habeat ingreſſum ornatum, per poſticia tamen à latronibus expugnatur.* ibidem n. 88.

Decimus, Monachus poſt convitia alapa cæſus à philoſopho. mox aliam maxillam ei præbuit. tum ille adoravit eum, dicens: *Verè monachus es.* ibidem lib. 5. c. 16. n. 16.

Undecimus, Ammonius audivit ſibi prædici à S. Antonio: *Tu ad hanc menſuram pervenies, ut nullam tibi fieri arbitreris iniuriam, ſed ad omnem inſenſibilis fias ut lapis.* ibidem l. 7. c. 9.

SI QUIS FUERIT INTER VOS PROPHETA DOMINI, IN VISIONE APPAREBO EI, VEL PER SOMNIUM] *In viſione*, id eſt in imaginaria, vel intellectuali repræſentatione, & raptu. Tacitè hic innuit Deus Mariam & Aaronem fuiſſe Prophetas, eiſque nonnullas à Deo viſiones & revelationes accepiſſe, ſed non tot, nec tales, quales indies accipiebat Moſes. VERS. 6.

C

Prophetiæ ſpecies quinq; iuxta Eugubinum. Notat Eugubinus quinque hic diſtingui prophetiæ ſpecies. Prima eſt, quæ fit במראה *bemare*, id eſt *in viſione*; Secunda per ſomnium; Tertia in ænigmate, cùm aliud videtur, aliud innuitur, uti erat cum Jeremias c. 1. vidit ollam accenſam, cùm librum comederet Ezechiel. cap. 2. 8. & Joannes Apocal. 10. verſ. 10. Quarta per figuras, cùm rerum imagines intuemur, cùm acies, cùm choros, cùm pompas. cum præclariſſima quædam conſpicimus. hæ quatuor fiunt per abſtractionem à ſenſibus, qua fit ut neque audiamus, neque tangamus; ſed tota mens in viſiones has abripiatur. Quinta eſt, cùm ſenſu & ſtatu corporis immutato, allocutio divina fit homini; quo modo Deus angelos alloquitur & allocutus eſt Moſen & paucos alios.

Moſes præcelluit omnibus Prophetis, in quo? In hoc ergo ſui temporis Prophetas dicitur hîc ſuperaſſe Moſes, quòd palàm & ore ad os, præſens cum præſente paſſim & familiariter cum Deo colloqueretur, &, ut ex hoc loco videtur, corporea ſpecie etiam Deum (id eſt angelum, Deum repræſentantem) videret. maximè poſtquam vidit ejus gloriam in Sina, Exodi 34. verſ. 6. cæteris verò Prophetis Deus rarius loqueretur, & non familiariter, neque per ſe, ſed per alias ſpecies & figuras, quas Prophetis objiciebat.

D

Judæi in ſuæ fidei Symbolo, quod edidit Genebrardus in fine chronologiæ ol. egit. aſſerunt Moſen præcelluiſſe aliis Prophetis in hiſce quatuor; Primò, quòd Deus Moſi per ſe, aliis verò per angelum loqueretur; Secundò, quòd aliis nocto, Moſi interdiu loqueretur; Tertiò, omnes alii audientes angelum horrore & tremore concutiebantur, ita ut penè exanimarentur, uti contigit Danieli cap. 10. 8. Moſes nil tale patiebatur. Quartò, quòd Moſes prophetabat quandocumque volebat, cæteri non niſi eo tempore quo afflabantur Spiritu Dei; unde ſæpè multos menſes & annos ceſſabant; quia à Spiritu non docebantur. Verùm hæc partim falſa, partim futilia & Judaica ſunt: quædam tamen vera iis de more permiſta ſunt.

Ex dictis patet, nullum ex hoc loco argumentum

poſſe

poſſe colligi pro eorum ſententia, qui volunt Moſen hic vidiſſe divinam eſſentiam. Nam nihil novi hic de Moſe dicitur, nec ulla nova ejus viſio hic profertur, ſed uſitatum ejus cum Deo colloquium (quod Exodi 34. 6. & alibi ſæpe deſcriptum eſt) iterato hic commemoratur
Vers. 7. vide dicta Exodi 33. & 34.

Qui in omni domo mea fideliſſimus eſt] q. d. In tota Eccleſia mea, id eſt in toto cœtu Iſrael, nullus eſt Moſe fidelior; hebr. eſt, *fidelis ipſe*, ubi τὸ *ipſe*, emphaſim habet, quaſi dicat, Fidelis ipſe eſt antonoma-
Vers. 8. ſtice & per excellentiam.

Et (per) figuras Dominum videt] Hæc in Hebræo ſecerunt recentiores accentu diſtinguente à præcedentibus, vertuntque, *& ſimilitudinem Domini videt*. q. d. Moſes videt ſpeciem Dei corpoream, in qua Deus ſe illi videndum exhibet. ita & Chald. & Septuaginta, qui vertunt, *& gloriam Domini vidit*, videlicet Exodi 34. v. 6. Verùm Hebræa non habent præteritum, ſed futurum, quod hic, ut alias ſæpè, pro præſenti capitur. Omnium verſionum, licet verbis diſcrepantium, ſenſus
Vers. 10. eodem redit.

Nubes quoque receſſit] non procedendo & præeundo; ſic enim ſignum fuiſſet movenda eſſe caſtra: ſed aſcendendo ſupra tabernaculum; ſic enim ſignum erat Dei irati, & abeuntis à Maria & Aarone.

Et ecce Maria apparuit candens lepra quaſi nix] Vide hic lepram eſſe pœnam rebellium & murmurantium contra Prælatos, uti dixi Levitici 13. initio. Porrò congrua hæc eſt murmuris pœna; nam murmur inſtar lepræ proſerpit, & inficit totum corpus, putà totam congregationem & cœtum. Unde ſicut leproſi Levit. 13. jubentur è caſtris ejici, & ſeorſim extra caſtra habitare; ita ejicitur hic è caſtris murmuratrix Maria, ne illa ſuo murmure ſuaque lepra inficiat.

Moral. de malitia detractionis. Audi S. Ephrem agentem de morbo linguæ: *Ex literrima*, inquit, *Maria prophetiſſa lepra docemur, quam gravis ac deteſtabile vitium ſit obtrectatio. Corpus, quod lepra infeſtum cernebatur, velut ſpeculum quoddam fuit animæ; quæ non perſpiciebatur, cujus indicabat maculam. Ex illa carnis corruptione patefactum eſt, quomodo hominis detractoris corrumpatur animus, nam ſicut illa defecerat à fratre ſuo: ita & ab ipſa proprium corpus defecit, ut ex ſemet ipſa charitatem addiſceret.* Vide Origenem hic homil. 7. item S. Chryſoſtomum homil. in pſal. 100. ubi inter cætera ait: *Grave malum eſt detractio, turbulentus dæmon, nec unquam pacatum hominem reddens. Ex ea odia pullulant, iurgia conflantur, diſſidia ortum trahunt, ſuſpiciones malæ procreantur: ſine ulla cauſa hoſtem reddit, qui paulò antè amicus erat: univerſas domus ſubvertit, & pacatas urbes ad bellum excitat; pulchrè patris vincula diſſolvit, magnæ charitatis nodum infringit. Qui detractioni ſtudet, diabolo ſervit; utpote qui calumniæ opera exequatur. Quare detractor tamquam mendax & fur eſt propellendus.*

S. Hieron. ad Ruſticum, *Nulli*, ait, *unquam omnino detrahas, nec aliorum vituperatione laudabilem te videri velis; magiſq; vitam tuam ordinare diſce, quàm alienam carpere.*

S. Auguſtinus, teſte Poſſidonio in ejus Vita cap. 25. contra peſtilentiam humanæ conſuetudinis hoc diſtichon ſuæ menſæ aſſcripſit:

Quiſquis amat dictis abſentum rodere vitam,
Hanc menſam vetitam noverit eſſe ſibi.

D *Vidi & coepiſcopos quoſdam ſibi familiariſſimos, illius ſcripturæ oblitos, & contra eam loquentes tam aſperè aliquando reprehendit, ut diceret aut delendos illos verſus de menſa, aut ſe de media refectione ad ſuum cubiculum ſurrecturum: quod ego & alii qui menſæ illi interfuerunt, experti ſumus.* ita Poſſidon. vide adverſus detractores eundem S. Auguſt. epiſt. 137. & in pſal. 54. & 92.

S. Joannes Eleemoſynarius Patriarcha Alexandrinus, etiam publicè peccantes taxari vetabat. *Nam fieri*, inquit, *poteſt, ut peccatum pœnitendo deleverint. Iniquum eſt autem id ab homine petulanter exprobrari, quod à Deo clementer eſt condonatum.*

Verè Sapiens linguam maledicam comparat ſerpenti:

A *Si mordeat*, inquit, *ſerpens in ſilentio, nihil minus habet, qui occultè detrahit*, Eccli. 10.

Detractor, & libens auditor, uterque diabolum portat in lingua, ait S. Bernard. in ſerm. Hoc eſt officium dæmonis, qui inde vocatur diabolus, id eſt calumniator.

Idem, *Lingua detractoris*, ait, *eſt vipera ferociſſima, eſt lancea, quæ tres penetrat ictu uno*. occidit enim animam primò, dicentis; ſecundò, audientis; tertiò, famam ejus cui detrahit. Audi eum ſerm. de triplici cuſtodia, manus, linguæ & cordis: *Numquid*, ait, *non vipera eſt lingua iſta? Ferociſſima planè, nimirum quæ tam lethaliter tres inficiat flatu uno. Numquid non lancea eſt iſta lingua? Profectò & acutiſſima, quæ tres penetrat ictu uno. Lingua*, inquit, *eorum gladius acutus. Gladius quidem anceps, imo triceps eſt lingua detractoris: imò deterior*, ait, *mucrone, quo Dominicum latus confoſſum eſt. Levis, quidem res ſermo, quia leviter volat, ſed graviter vulnerat: leviter tranſit, ſed graviter urit; leviter penetrat animum, ſed non leviter exit.*

Audi & Gentiles. Cicero in offic. *Detrahere*, inquit, *alteri, & hominis incommodo ſuum commodum augere, magis eſt contra naturam, quam mors, quàm dolor, quam cætera quæ poſſunt corpori accidere, aut rebus externis. Nam tollunt convictum hominum & ſocietatem.*

B Horatius in Serm.

Abſentem qui rodit amicum,
Fingere qui non viſa poteſt, commiſſa tacere
Qui nequit: hic niger eſt, hunc tu Romane caveto.

Ne imponas nobis hoc peccatum] ne impu- Vers. 11.
tes nobis peccatum quod commiſimus, ne nobis offendaris, neve punias, vel puniri nos à Deo permittas aut conſentias; ſed parce, & miſerere & ignoſce, atque ora ut Maria à lepra curetur, utque lepra ejus me, utpote murmuris ejus participem, non invadat & cor- Vers. 12.
ripiat.

Ne fiat hæc quaſi mortua] Tum quia lepra ſerpens, & exedens Mariam, eam ſenſim mortuæ, vel abortivo mutilo & deformi ſimilem efficiebat; tum quia lepra erat quaſi mors quædam civilis: ſeparabat enim hominem ab habitatione & convictu hominum. Vers. 14.

Si pater ejus ſpuiſſet in faciem ejus, &c.] q. d. Si pater Mariæ ſororis tuæ iratus ſpuiſſet in faciem ejus, illa præ rubore & reverentia patris, non auderet accedere ad patrem ante ſeptem dies; quanto magis decet illam ipſam jam, cùm ob peccatum à me lepra notata ſit, confundi, & caſtris arceri, neque ad me in tabernaculum accedere ante ſeptem dies?

Separetur ſeptem diebus extra caſtra, at poſtea revocabitur] Itaque reipſa per ſeptem dies Maria, quaſi leproſa, caſtris excluſa eſt. iis elapſis à Deo curata eſt ac revocata. Ubi Nota, in ejus revocatione non fuiſſe obſervatas cæremonias, & expiationes leproſis præſcriptas Levit 14 Nam ipſa Dei miraculoſa ſanatio & revocatio Mariæ, erat ſufficiens ejuſdem luſtratio & expiatio, ut alia legali non indigeret. ita Abulenſis.

Vide hic juſtam arrogantiæ pœnam. Erexerat ſe ſuperbè Maria ſupra fratrem ſuum Moſen, ducem caſtrorum, eumque deſpexerat: ergo juſtè hic humiliatur, ut quaſi infamis & indigna non tantùm conſpectu fratris, ſed & populi, à caſtris ſeparetur.

Simile exemplum, & multò magis admirabile refert D Raderus noſter ex Patrico Græcorum tractat. de Simplicitat. cap. 5. de Stylita Edeſſeno, qui quòd fratrem ſuum germanum aurum ſpernentem ſimplicem judicaſſet, & contempſiſſet; eò quòd ipſe idem aurum prudenter, ut ſibi videbatur, in viros Religioſos & pauperes erogaſſet; ab angelo redargutus, ac à fratre ſuo germano in omnem vitam ſeparatus, juſſuſque 49. annos ſtare in columna; poſt tam longam & duram pœnitentiam, tandem veniam meruit anno quinquageſimo, ſive jubileo: tunc enim apparens ei angelus, peccatum ei remiſſum, eumque Dei gratiæ reſtitutum nuntiavit, atque inſuper mira conſolatione & nova Dei benedictione cumulavit.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MOſes mittit duodecim exploratores in Chananaam: referunt illi in vecte botrum; ſed narrantes urbium & incolarum robur, Hebræos ab ea abſterrent fruſtra renitente Caleb.

1. PRofectuſque eſt populus de Haſeroth, fixis tentoriis in deſerto Pharan. 2. ibique locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 3. Mitte viros, qui conſiderent terram Chanaan, quam daturus ſum filiis Iſrael, ſingulos de ſingulis tribubus, ex principibus. 4. Fecit Moyſes quod Dominus imperaverat, de deſerto Pharan mittens principes viros, quorum iſta ſunt nomina. 5. De tribu Ruben, Sammua filium Zechur. 6. De tribu Simeon. Saphat filium Huri. 7. De tribu Juda, Caleb filium Jephone. 8. De tribu Iſſachar, Igal filium Joſeph. 9. De Tribu Ephraim, Oſee filium Nun. 10. De tribu Beniamin, Phalti filium Kaphu. 11. De tribu Zabulon, Gediel filium Sodi. De tribu Joſeph, ſceptri Manaſſe, Graddi filium Suſi. 13. De tribu Dan, Ammiel filium Gemalli. 14. De tribu Aſer, Sthur filium Michael. 15. De tribu Nephthali, Nahabi filium Vapſi. 16. De tribu Gad, Guel filium Machl. 17. Hæc ſunt nomina virorum, quos miſit Moyſes ad conſiderandam Terram vocavitque Oſee filium Nun, Joſue. 18. Miſit ergo eos Moyſes ad conſiderandam terram Chanaan, & dixit ad eos: Aſcendite per meridianam plagam. Cumque veneritis ad montes, 19. conſiderate terram, qualis ſit: & populum qui habitator eſt ejus, utrùm fortis ſit an infirmus: ſi pauci numero an plures: 20. ipſa terra, bona an mala: urbes quales, muratæ an abſque muris: 21. humus pinguis an ſterilis, nemoroſa an abſque arboribus. Confortamini, & afferte nobis de fructibus terræ. Erat autem tempus quando jam præcoquæ uvæ veſci poſſunt. 22. Cumque aſcendiſſent, exploraverunt terram à deſerto Sin, uſque Rohob intrantibus Emath. 23. Aſcenderuntque ad meridiem, & venerunt in Hebron, ubi erant Achiman & Siſai & Tholmai filii Enac, nam Hebron ſeptem annis ante Tanim urbem Aegypti condita eſt. 24. Pergenteſque uſque ad Torrentem botri, abſciderunt palmitem cum uva ſua, quem portaverunt in vecte duo viri. De malis quoque granatis & de ficis loci illius tolerunt: 25. qui appellatus eſt Nehelescol, id eſt, Torrens botri. eò quòd botrum portaſſent inde filii Iſrael, 26. Reverſique exploratores terræ poſt quadraginta dies, omni regione circuita, 27. venerunt ad Moyſen & Aaron, & ad omnem cœtum filiorum Iſrael in deſertum Pharan, quod eſt in Cades Locutique eis & omni multitudini oſtenderunt fructus terræ: 28. & narraverunt, dicentes: Venimus in terram, ad quam miſiſti nos, quæ re vera fluit lacte & melle, ut ex his fructibus cognoſci poteſt: 29. ſed cultores fortiſſimos habet, & urbes grandes atque muratas. Stirpem Enach vidimus ibi. 30. Amalec habitat in meridie, Hethæus & Jebuſæus & Ammorrhæus in montanis: Chananæus vero moratur juxta mare & circa fluenta Jordanis. 31. Inter hæc Caleb compeſcens murmur populi, qui oriebatur contra Moyſen, ait: Aſcendamus, & poſſideamus terram, quoniam poterimus obtinere eam. 32. Alii verò, qui fuerant cum eo, dicebant: Nequaquam ad hunc populum valemus aſcendere, quia fortior nobis eſt. 33. Detraxeruntque terræ, quam inſpexerant, apud filios Iſrael, dicentes: Terra, quam luſtravimus, devorat habitatores ſuos: populus, quem aſpeximus, proceræ ſtaturæ eſt. 34. Ibi vidimus monſtra quædam filiorum Enac de genere giganteo: quibus comparati, quaſi locuſtæ videbamur.

Vers. 1. PROFECTUSQUE EST POPULUS DE HASEROTH (ubi fuit decimaquarta manſio Hebræorum) FIXIS TENTORIIS IN DESERTO PHARAN] q. d. Pergendo figere caſtra in vaſto illo deſerto Pharan: nam in eo deinceps ſequentes fuere manſiones, uſque ad trigeſimamtertiam. hæc porrò decimaquinta, in quam proximè ex Haſeroth venerunt, fuit Rethma, ut patet Numer. 33. 48.

Vers. 2. & 3. IBIQUE LOCUTUS EST DOMINUS AD MOYSEN, DICENS: MITTE VIROS QUI CONSIDERENT TERRAM CHANAAN] Dixit hoc Deus, poſtquam populus iſte diffidens promiſſis Dei, petiiſſet mitti exploratores in Chanaan, qui referrent qualis eſſet terra, quàm fertilis, & quàm munita, ut patet Deut. 1. 22. Cùm enim populus id peteret, Moſes conſuluit Dominum, qui Moſi annuit, juſſitque ut faceret idipſum quod populus petebat, ut ex hoc loco patet. *Optimus* enim *eſt Imperator, qui maximè cognitas habet res hoſtium*, inquit Chabrias in bellis enim plurimum valet ſecretum. Unde Metellus rogatus à centurione, quid eſſet facturus reſpondit: *Si ſcirem tunicam meam conſilii mei eſſe conſciam, eam ſtatim exurerem*, inquit Plutarch.

Vers. 3. SINGULOS DE SINGULIS TRIBUBUS, EX PRINCIPIBUS] non primis & ſummis, putà ex 12. illis, quorum quiſque toti tribui ſuæ præerat. nam illi aliter vocabantur, ut patet cap. 10. verſ. 14. ſed ex aliis inferioribus, qui primis illis ſubordinati erant, & fortè ex illis, qui conſilio Jethro conſtituti erant Exodi 18. 25.

A

DE TRIBU JOSEPH SCEPTRI MANASSE] Hebr. *de tribu Joſeph tribus Manaſſe*, ſeu quoad tribum Manaſſe. Tribus enim Joſeph duplex erat, ſcilicet Ephraim & Manaſſe: ut ergo certam tribum deſignet, tribum Joſeph determinat per tribum Manaſſe. Vers. 12.

VOCAVITQUE OSEE FILIUM NUN, JOSUE] Nota. Pro *Nun*, LXX. & paſſim veteres, qui eos ſequuntur, legunt *Nave*, ſed corruptè: nam Hebr. Chald. & Latina habent *Nun*, & facilè Græcum ν in υ depravari potuit, ut pro Ναυὴ (quomodo videntur vertiſſe LXX.) irrepſerit Ναυὶ. Rurſum pro *Oſee*, vel, ut hebr. eſt, *Hoſee* LXX. vertunt *Auſem*, & ita veteres LXX. ſecuti, ſæpè Joſue vocant *Auſem*. Videntur ergo LXX. legiſſe nomen Hebræum aliis punctis, quaſi deſcendens ab imperativo paſſivo niphal, verbi ישע *iaſca*, id eſt ſalvum fecit; videlicet הושע *hivvaſce*, id eſt ſalvare, ſalvus ſis: unde quaſi factum eſt nomen *hauſe*, quod Moſes mutavit in activum *Jehoſcua* id eſt ſalvator, vel qui ſalvum faciet: niſi quis vetus mendum ſuſpicetur eum S. Hieron. initio commént. in Oſee, ut pro ὠσηὲ legatur αὐσὴ, ω depravato in αυ, quod charactere ei eſt affine. Noſter enim, & Chald. & alii, paſſim *Oſee* vertunt, non *Auſe*. Moſes verò *Hoſee* nomen mutavit in *Jehoſcua*, addita & prefixa ad nomen *Hoſee* lite- Vers. 17.

Nun depravatum græce in Nave. *Ieſus dictus eſt, Auſei, unde.*

Cur Moſes Hoſee vocavit Ieſue? Prima cauſa.

litera jod. Primò, ut certiorem ipſi Joſue, & populo per ipſum, ſalutem & victoriam de Chananæis promitteret, quam hac exploratione inchoabat: *hoſea* enim verbum ſignificat *ſalva* (unde *hoſanna* idem eſt quod ſalva quæſo) *iehoſcia* vero, quò alludit *iehoſcua*, ſignificat *qui ſalvabit*.

Secunda. Secundò ut innueret multa ei bona largiturum Deum, cui primam literam nominis ſui tetragrammati, ſcilicet jod, addidiſſet. Quò reſpexiſſe videtur S. Hieron. in Aggæi cap. 1. & Euſebius 4. Demonſtr. cap. ult. dicens, *iehoſcua* idem eſt quod *iaho ieſcua*, id eſt Dei ſalus, aut ſalvator, hoc eſt, datus à Deo ad ſalutem populi. nam nomen tetragrammatum ipſe legit hiſce punctis, ut ſonet *iaho*.

Tertia. Tertiò denique, quia ſpiritu prophetico prævidebat Moſes, Joſue expreſſum typum geſturum Jeſu Chriſti, uti nomine, ita re ipſa, & feliciſſima traductione populi electi in terram promiſſam. Hinc Euſebius 4. Demonſtr. 37. docet Aaron pontificem a Moſe vocatum eſſe Chriſtum, quia typus erat ſacerdotii Chriſti: Auſen verò (vitioſè enim in Euſebio legitur *Nauſen*) vocatum à Moſe Joſue, quia typus futurus erat principatus Chriſti.

Ioſue fuit typus Ieſu Chriſti. ſic & Theodor. q. 15. & Tertull. contra Judæos, & Clemens Alexandr. in 1. Pædagogi 7. Juſtinus contra Tryphon. pag. 84. Lactantius lib. 4. de Vera ſapientia c. 17. Proſper p. 2. Prædict. 4 Origen. hom. 1. in Joſue, Ambr. in pſalm. 47. Hieron. ad Paulinum, Auguſt lib 16. contra Fauſtum c. 18. Ita Abram futurus pater multorum populorum, à Deo vocatus eſt Abraham. Præcurſor Chriſti futurus primus gratiæ & Euangelii Chriſti præco, dictus eſt Johannes, id eſt gratioſus.

Hinc rurſum notant Lactantius libr. 4. cap 17. Origen. homil. 11. in Exod. & alii Patres Græci & Latini, quos citat Serarius præfat. in Joſue, quòd Moſes ei mutarit nomen, eumque pro *Hoſee* vocarit *Ioſue*, eo tempore, quo dux militiæ contra Amalecitas eſt conſtitutus, eoſque debellavit. *Ioſue* enim ſignificat Salvatorem, qui tamquam dux populi ſalvavit populum ſuum: ſicut Jeſus ſalvavit homines, pugnando & debellando dæmones, Coloſſ. 2. 15. Hujus rei indicium eſt, quòd *Ioſue* nomen primùm legatur Exodi 17. 9. ubi Joſue dux belli contra Amalec, à Moſe conſtituitur. Alii tamen cenſent, Oſee nomen mutatum fuiſſe in Ioſue hoc tempore, quo deſignatus eſt explorator terræ ſanctæ. Tun enim anceps & periculoſum terram hoſtilem explorandi officium ſuſcipiens, evidenti mortis ignominioſæ & acerbæ diſcrimini (ne ſcilicet quaſi explorator, & proditor à Chananæis torqueretur & excarnificaretur) ultro pro populo ſe obtulit. Tunc ergo acer, magnanimus & interritus apparuit, ideoque dignus, qui novo hoc & auguſto nomine donaretur. Ita cenſent Iuſtin. contra Tryphon. S. Auguſt. lib. 16. contra Fauſtum cap. 19. Anaſtaſius Nicæn. q. 35. Abulenſis & Oleaſter. Addit S. Auguſt. Ioſue tunc geſſiſſe typum Ieſu Chriſti, qui abiturus in cælum ſuis diſcipulis ait: *Et ſi abiero, & præparavero vobis locum, iterum venio, & aſſumam vos ad meipſum*, Iohan. 14. 3.

Sic Antiochus primus hujus nominis Syriæ rex, ob victoriam de Galatis reportatam, *σωτὴρ*, id eſt ſalvator, eſt appellatus: atque in pugna tulit in vexillo figuram pentalpha, cum verbo *ὑγίεια*, id eſt ſalus, ut in numiſmatibus cernitur: atque uſus eſt pro militari teſſera, verbo *ὑγιαίνειν*, quod *ſalvum eſſe* ſignificat; eamque ab Alexandro Magno ſe in ſomnis juſſum uſurpare dixit. teſtis eſt Lucian. Apolog. de lapſu in ſalut. & D Pierius hierogl. 47.

Ioſue *idem eſt quod* Ieſus. Ex quibus omnibus patet, *Iehoſcua*, vel per craſin *Ioſue*, idem prorſus nomen eſſe quod *Ieſcua*, id eſt Ieſus, non verò diverſum, ut volunt Galatin. Pagninus, & Ianſen. cap. 7. Concord. idque convincitur ex eo, quòd paſſim LXX. Ioſephus, & Philo lib. de Charitate, Hebræum *Ieſcua*, ſive *Ieſue*, vertunt Ἰησοῦς, id eſt Ieſus. nam Ἰησοῦς Græcis triſyllabum eſt, eò quòd jota apud eos ſit vocalis, quæ Hebræis & Latinis eſt conſonans: deinde punctum tſere ſub jod in *Jeſcua*, vertunt in *e*: olim enim ſic ſonabant ut *e*, ac tertiò gutturalem ע vertunt in *e*, lenioris pronuntiationis cauſa, uti pro *Maſchiach* vertunt *Meſſias*. Deinde, idipſum patet ex Aggæo c. 1. v. 1. 12. 14. & c. 2. v. 3. 5. & ex Zacharia cap. 3. v. 1. 3. 8. nam hi duo Ieſum pontificem, filium Ioſedec (qui etiam fuit typus Chriſti, qua Pontifex eſt ſummus novi teſtamenti, ut patet Zachar. 3. verſibus citatis) Ieſum nominant, qui tamen ab Eſdra l. 1. c. 3. v. 2. 8. 9. & c. 4. v. 3. in Hebræo, & noſtra verſione vocatur Ioſue. Denique, utriuſque hujus nominis in Hebræo eædem ſunt literæ, & eadem radix, videlicet *iaſca*, id eſt ſalvum fecit: unde *Ieſue* vel *Ieſus* idem eſt, quod Salvator.

Hinc patet Primò, falli eos, qui nomen Ieſus à Græco verbo *ἰάω*, id eſt ſano; vel à Syro *aſa*, id eſt ſano, deducunt; quaſi Ἰησοῦς idem ſit quod *ἰατρὸς*, id eſt medicus. ita Epiph. hæreſi 29. *Jeſus, ait, Hebraica lingua curator appellatur, aut medicus & ſalvator*. Sic & à Græco *ἰάω* nomen Ἰησοῦς, deducit Baſil. in aſceticis, & Cyrill. catecheſi 10. ſub finem. Ubi tamen Nota, quòd, licet hæc non ſit vera etymi ratio, recta tamen nominis ſit adaptatio & accommodatio.

Ioſue *vel* Ieſus *idem eſt quod* Salvator.

Patet Secundò, hebraicè ſcribendum eſſe ישוע *ieſcua*, ut ultima ſit *ain*, non verò ישו *Ieſu*, uti Judæi ſcribunt, vel ob contemptum, vel ob Syram decurtationem: non etiam ſcribendum eſſe ישועה *Ieſcuach*, per *he*, in fine; quia hoc ſalutem, Jeſus autem Salvatorem ſignificat.

Jeſus *eſt nomen Hebræum, non Syrum*.

Ieſus *eſt nõ idem quod* Iehova. Patet Tertiò, nomen Jeſus non eſſe idem cum nomine B tetragrammato, nec ab eo ſola litera *ſchin* inſerta differre, uti quidam è Novatorum grege, putà Lucas Oſiander in Matth. 1. ſenſit; ac proinde neque ſcribendum eſſe יהשוה *Iehoſcuh* per *he* in fine præcedente *vau*, ut ipſe vult, quaſi Chriſti Domini nomen *Ieſus*, à *Ioſue*, vel *Ieſcua* ſit omnino diverſum. Nam id jam refutatum eſt; & idipſum apertè convellit S. Matth. 1. 21. qui de Chriſto ait. *Vocabis nomen eius Ieſum; ipſe enim ſalvum faciet*, &c. Unde patet, nomen Jeſus idem eſſe quod *Ieſcua*, vel *Ioſue*, id eſt ſalvator; neque ſcribendum eſſe *Iehoſcuh* Hebraicè, ſed *ieſcua*, quia *iehoſcuh* non ſignificat ſalvatorem, ſed *Ieſcua*; imò *iehoſcuh* confictum eſt nomen, nec propriè ullam radicem Hebræam habet, Denique in titulo crucis Dominicæ, qui Romæ ſervatur in templo ſanctæ Crucis, ישוע *Ieſcua*, non *iehoſcuh* ſcribitur nomen hoc, ut teſtatur Pagninus oculatus teſtis, in interpretatione nominum Hebræorum.

Obiectio prima. Dices, etiam *ieſcua* non ſignificat ſalvatorem, ſed ſalvatum: quia habet formam participii paſſivi *paul*.

Solvitur. Reſpondeo, *ieſcua* non eſſe *paul cal*, ſed eſſe nomen, ſignificans ſalvatorem, æquè ut Joſue: nomina verò multum C à participiis, & punctis & ſignificatione differunt, alluditenim *ieſcua* ad ישעיה *ioſchia*, id eſt qui ſalvabit, vel certè ad *ieſcuach*, id eſt ſalus: quaſi dicas, Ipſa ſalus, id eſt ſalvator per eſſentiam.

Obiectio ſecunda. Dices Secundò, Iſajæ 7. 14. & Matth. 1. 23. dicitur quòd Chriſtus vocandus ſit *Emmanuel*, id eſt nobiſcum Deus; hoc autem ſignificat *iehoſcuh*, non *Ieſcua*, vel *Ioſue*: nam *iehoſcuh* continet omnes literas nominis Dei tetragrammati, inſerta tantùm litera *ſchin*.

Solvitur. Reſpondeo, Etiam *Iehuda* continet omnes literas nominis tetagrammati, uti & multa alia nomina, non tamen idcirco ſignificat idem quod tetragrammaton. Secundò, ut fingas ſignificare idem quod nomen tetragrammaton, neutiquam tamen ſignificare poteſt, *nobiſcum Deus*: quia nomen tetragrammaton hoc non ſignificat, ſed ſimpliciter Deum ſignificat. Addo, *Iehoſcua*, quod idem eſt cum *Ieſcua*, habere omnes literas nominis tetragrammati, eaſque conjunctas, non diſſectas, ut *Iehoſcuh*. Quòd ergo ad Iſajæ & S. Matthæi locum attinet, reſpondet Juſtin. in Quæſt. ad orthodox. q. 135. Tertull. lib. contra Judæos D cap. 9. Lactantius lib. 4. de Vera ſapientia cap. 12. Cyrillus lib. de Incarnatione Unigeniti cap. 3. τὸ. *Et vocabunt nomen ejus Emmanuel*, non ſignificare Chriſtum ita nominandum (numquam enim Emmanuelis nomen ipſi inditum legimus, ſed Jeſu tantùm, idque in circumciſione) ſed fore Emmanuelem, ut jure Emmanuel vocari poſſit.

Vocari ſignificat eſſe. nam *vocari* in Scripturæ ſæpè ſignificat eſſe, ut Iſajæ 9. verſ. 6. Iſajæ 60. 14. Zachar. 8. 3. Jerem. 3. 17. Deinde, ut rectè Tertullianus ſuprà, *Emmanuel & Ieſus idem ſunt, non ſono, ſed ſenſu*. Nam eſſe Deum nobiſcum, eſt eſſe ſalvatorem: ſalus enim noſtra & redemptio, Dei ad nos deſcenſu peracta eſt; nec alio modo perfici potuit.

Fateor tamen, quòd, ſicut Deus Abraham & Saræ addidit literam *he* nominis ſui tetragrammati, ut ſignificare ſe ex iis naſciturum hominem: ita & Joſue eamdem literam addidit, ut *Iehoſcua* in ſe cõtineat omnes literas no-

Digitized by Google

nominis tetragrammati: quia per hoc ſignificare volebat, Jeſum Chriſtum, cujus typus erat Joſue, fore *Iehova*, id eſt Deum.

Ieſu nomen prædixerūt Prophetæ. Quapropter hoc nomen Jeſu revelatum eſt Prophetis, qui eum appellandum fore Meſſiam præſignificarunt, ut patet Habacuc 3. 18. *Exultabo in Deo Ieſu meo.* Iſaiæ 45. 8. *Aperiatur terra & germinet ſalvatorem*, & paſſim Sept. Hebr. nomen ישע *maſciach*, id eſt Meſſias, vertunt σωτῆρ, id eſt Salvator.

Rabbini. Unde & priſci Rabbini ante Chriſti tempora, Meſſiæ nomen fore Jeſus prædixerunt, ut ex R. Haccados docet Galatin. l. 3. 30.

& Sybillæ. Idem prophetarunt Sibyllæ, ut docet acroſtichis illa verſuum Sibyllæ Erythrææ quorum primæ literæ hæc verba reddunt: Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς, σωτὴρ, *Ieſus Chriſtus filius Dei Salvator, crux*: quæ exſtat in fine Sibyllinorum oraculorum tom. 8. Biblioth. SS. Patrum & eam citat Cicero l. 2. de Divin. indeque probat poema Sibyllæ non eſſe furentis, ſed attenti animi, artiſque & cogitationis. Eamdem citat & Conſtantinus Imper. apud Euſebium in fine Vitæ hujus. & fuse S. Auguſt. 18. Civit. 23. *Nomen Ieſus continet 888.* Idem prædixit, ſed ænigmaticè Sibylla Cumana, quæ, ut refert Sixtus Senenſis lib. 2. verb. Sibylla, vaticinata eſt numerum literarum nominis Meſſiæ fore 888. dum ita canit:

Sed quæ ſit numeri totius ſumma docebo:
Namque octo monades, totidem decades ſuper iſta,
Atque hecatontades octo, infidis ſignificabunt
Hominibus nomen, tu verò mente teneto.

Cur. Hunc enim numerum continent 4. literæ Græcæ nominis Jeſus: cujus numeri myſterium explicat Ven. Beda in c. 2. Lucæ, *Videlicet ſignificari per Ieſum reſurrectionem, & viam in cœlum eſſe patefactam, Octonarius enim ſive ſimplex, ſive multiplicatus per decem, id eſt octoginta; ſive per centum, id eſt 800. ſignificat octavam reſurrectionis.*

Atque hinc fortè dæmon, qui ſimia eſt Dei, & tantus Salvatoris noſtri æmulus, apud Romanos & Græcos Jovem & Minervam Soterem, Jovem Eleutherium Salutem deam, Minervam Soſpitam, & ſimiles deorum larvas ſibi induit: de quibus multa Giraldus de Diis Gentium, ſyntagm. 1. pag. 35. & ſyntagm. 2. pag. 106. & 107. & ſyntagm. 3. pag. 121. Denique Juſtinus Apolog. 1. pro Chriſtianis, ante finem, ſcribit Chriſtianos ſuo tempore energumenos curare, & à dæmonibus liberare ſolitos invocatione nominis Jeſu. vide Gretſerum lib. 3. de Cruce c. 27.

Eſt enim hoc nomen Jeſus ſanctiſſimum & auguſtiſſimum, adeoque venerabilius nomine tetragrammato, *Ieſu nomen venerabilius eſt quā Iehova.* ut rectè probat Abulenſis q. 7. in c. 20. Exodi. Nam eſt proprium nomen Verbi incarnati, ut docet S. Auguſt. tract. 3. in 1. epiſtol. S. Joan. tom 9. ideoque alia omnia Chriſti nomina, quæ plurima & præſtantiſſima ei Script. attribuit, in ſe complectitur. Significat enim *Ieſus quid, & quantum ſignificet.* totam incarnationis Dominicæ œconomiam (in qua, præ cæteris operibus, omnia attributa Dei relucent) bonaque omnia; quæ inde nobis ſive in animo, ſive in corpore, tum in hac vita, tum in futura per omnem æternitatem obvenient. vide Origen. ho. 22. hic, & ho. in Joſue, Bernard ſerm. 15. in Cantic ubi ait, veteres Jeſus inanibus nominibus gloriatos eſſe; nec enim veram ſalutem præſtitiſſe, ſed adumbraſſe. hanc enim ſolus præſtitit Jeſus noſter. De nomine Jeſu plura dixi Philip. 2. 10.

Vers. 20. URBES QUALES, MURATAE, AN ABSQUE MURIS] Clarè interpres vertit Hebræa, quæ ſic habent, *an in caſtris, an in munitionibus*, ſive *locis incluſis, habitent incolæ*. Caſtra hic opponuntur locis muro incluſis: caſtra ergo hic ſunt loca patentia, ſive municipia, in quibus turmatim habitant incolæ. ſic enim milites in caſtris non includuntur muris, ſed in tentoriis campeſtribus degunt. ita Oleaſter. Loca incluſa ſunt quæ vulgò *Burgos* vocamus, unde Burgundiones ſunt dicti, quòd in burgis ſe continerent, ut ab hoſtium incurſione eſſent tuti.

Vers. 21. Exploratores miſſi ſunt in Chanaan ERAT AUTEM TEMPUS QUANDO JAM PRAECOQUAE (id eſt primò maturæ) UVAE VESCI POSSUNT] q. d. Exploratores à Moſe miſſi explorarunt Chanaan, quando ibi erat tempus primarum uvarum; unde & botrum inde ad Hebræos extulerunt. Exploratio ergo hæc contigit ſub initium Junii (tunc enim in Palæſtina, utpote regione calida, maturæ ſunt uvæ) anno ſecundo *menſe Iunio.* exitus ex Ægypto. Tranſierat enim jam annus unus, & tres menſes ab hoc exitu: tuncque poſt paucos dies Hebræi ingreſſuri fuiſſent Chanaan, niſi murmuraſſent. Hæc enim murmuratio ingreſſum eorum diſtulit ad 38. annos. ita Abulenſis.

EXPLORAVERUNT TERRAM A DESERTO SIN, USQUE ROHOB, INTRANTIBUS EMATH] q. d. *Vers. 22.* Qua itur & intratur in Emath regionem, in qua potens fuit urbs, quæ poſtea ab Antiocho Epiphane dicta eſt Epiphania, ait S. Hieron. in Amos 6. eratque in Syriæ *Emath eſt Epiphania.* finibus, terminans ab Aquilone terram Sanctam, unde ſæpè in Script. Emath inter terminos terræ promiſſæ commemoratur. Erat & altera Emath magna, quæ poſtea dicta eſt Antiochia. urbs Syriæ celeberrima.

UBI ERANT FILII ENAC] *Filii*, id eſt nepotes *Vers. 23.* & poſteri Enac gigantis. vide v. 30. unde ab hoc Enac gigante, gigantes in Script. vocantur *filii Enakim*.

NAM HEBRON SEPTEM ANNIS ANTE TANIM URBEM ÆGYPTI CONDITA EST] Omnes conſentiunt, ait Adrichom. Cajetan. & Oleaſter Tanim eſſe no- *Tanis urbs quæ, & unde dicta.* bilem Ægypti urbem, non longè à Memphi ſitam, quæ antea dicebatur Titannis, à 10. vel, ut Adrichom. ait, 17. Titanibus, filiis Noë, conſtructa: ſed præciſa prima ſyllaba, Tanis, vel urbs Taneos dicta eſt, eſtque celebris in Scripturis, utpote in qua Moſes coram Pharaone fecit ſua ſigna, & plagas decem Ægypto immiſit, ut patet pſa. 77. 12. ubi dicitur: *Fecit mirabilia in terra Ægypti in campo Taneos.* & v. 43. *Sicut poſuit in Ægypto ſigna ſua, & prodigia ſua in campo Taneos.* Unde videtur quòd Tanis tunc fuerit regia regum Ægypti. idem colligitur Iſaiæ 19. 11. Sita erat juxta Nili oſtium, quod ab ea Taniticum dictum eſt, eſtque proximum oſtio Peluſiaco. Ad Tanim hanc cæſo Godolia profugerunt Judæi cum Jeremia Propheta, ibique Jeremias à Judæis, quorum idololatriam corripiebat, lapidatus eſt. unde & crebra Tanis, ſive Taphnis, apud Jeremiam eſt mentio, ut c. 2. & 43. & 44. & 46.

In Tani ergo Hebræos etiam ſtirpem gigantum vidiſſe, indicat conjunctio *nam*, quam noſter Interpres hoc verſ. habet: q. d. Non mirum in Hebron eſſe gigantes, quales vidiſtis in Tani, cùm Hebron antiquior ſit urbe Tani, ita ut à primis gigantibus potuerit incoli, ut ait Lyran. & Abulenſ.

ABSCIDERUNT PALMITEM CUM UVA SUA] Philo etiam diſertè aſſerit, non plures. ſed unam tantùm uvam *Vers. 24.* fuiſſe. Hebr. & Chald. habent *palmitem & botrum uvarum unum*, id eſt unum palmitem cum botro uno. dicit autem *uvarum*, quia ſunt & botri cypri, aliorumque fructuum. Quare neceſſe eſt dicere, uvas in Chanaan fuiſſe prægrandes, utpote quarum unam in vecte à duobus viris portari opus fuerit, quod indicium erat, terram illam eſſe fertiliſſimam. Sic Plinius lib. 14. 1. ait in interiore Aſia naſci uvas magnitudine uberis vaccini, ollæ, imò pueri infantis. Amplius narrant Euphorus & Metrophanes apud Stephanum lib. de Urbibus, ſcilicet in Eucarpia *Eucarpia uva miræ magnitudinis.* minoris Aſiæ oppido tam immanes naſci racemos, ut ſinguli juſta ſint ſingulis curribus pondera, ita ut unius tantùm racemi vectura quandoque currus contractus conciderit, atque inde urbem Eucarpiam, id eſt fertilem, eſſe dictam; ideoque veteres dictitaſſe urbem hanc à Jove datam fuiſſe Cereri & Baccho ad inhabitandum. ſed puto currum illum craſſiore mendacio, quàm uva onuſtum jampridem concidiſſe, & evanuiſſe. Ecquid mirum? Nota eſt Græcorum fides, Græcoſque græcari & fabulari ſolitos ſcimus. Credibilius Strabo lib. 2. botros uvarum commemorat, qui ſinguli bipedali ſunt longitudine, Idem lib. 11. & lib. 15. tradit in Mauritania & Carmanis botros naſci, qui ad duos cubitos in longum extendantur.

Allegor. Allegor. ſicuti ſponſa Chriſto dicit: *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi*, idque ob dulcedinem & gloriam reſurrectionis Chriſti: ita pariter hic uva pendens in vecte, eſt Chriſtus pendens in cruce: hæc nata eſt ex terra promiſſa, id eſt B. Virgine, quam promiſit Iſajas c. 7. 14. *Duo baculi ſunt duo teſtamenta; præeunt Iudæi, ſequuntur Chriſtiani; ſalutem hic* (Chriſtianus) *ante conſpectum ſuum gerit, ille* (Judæus) *poſt dorſum: hic obſequium præfert, ille contemptum. Laboremus ergo, ne à cer-*

à cervicibus noſtris tam ſanctam ſarcinam deponamus. ita S. Auguſt. ſer. 100. de temp. S. Ambroſ. ſer. 75. de S. Cypriano, S. Hieron. ad Fabiol. in manſione 15. Proſper. p. 2. Prædic. c. 9. Rupert. hìc, & S. Bernard. in Cantic. ſerm. 44.

Duo bajuli botri fuerunt Joſue & Caleb.

QUEM PORTAVERUNT DUO VIRI] S. Ambroſius loco jam citato ait, hoſce duos botri bajulos fuiſſe Joſue & Caleb: cui favet, quòd hi duo ſoli terram Chanaan Hebræis commendarint, ut patet v. 31. & c. ſeq. v. 6.

Vers. 26.

REVERSIQUE EXPLORATORES TERRÆ POST QUADRAGINTA DIES] Per 40. ergo dies exploratores luſtrarunt terram Chanaan, quibus non comederunt manna; illud enim tantùm inveniebatur in caſtris Hebræorum: ſed frugibus terræ Chanaan veſcebantur, quas vel in agris carpebant, uti hìc botrum carpſerunt; vel à Chananæis in villis emebant. ita Abulenſis.

Vers. 27.

VENERUNT AD MOYSEN, &c. IN DESERTUM PHARAN, QUOD EST IN CADES] q. d. Venerunt exploratores redeuntes ad ſuos in Cades, ſive Cadesbarne, quod eſt in deſerto Pharan. eſt hypallage.

An Cades hæſit idem cũ Cades, in quo 33. fuit mãſio. Affirmat Abulenſ.

Dubium eſt, an Cades hoc, ex quo miſſi ſunt exploratores, idem ſit cum Cades trigeſima tertia manſione, de qua Numer. 20. 1. & c. 33. 36.

Abulenſis putat eſſe eumdem locum, & eamdem manſionem, ac conſequenter exploratores miſſos eſſe non ex decima quinta, ſed ex trigeſima tertia manſione, in eaque, vel juxta ea Hebræos hæſiſſe 38. annos, ſcilicet uſque ad mortem Mariæ, quæ in Cades mortua eſt, ſub initium anni quadrageſimi exitus ex Ægypto, Numer. 20. 1. Probat id ipſum ex Deuter. 1. 46. ubi dicitur: *Sediſtis ergo in Cadesbarne multo tempore*. Cenſet ergo Abul. Hebræos anno ſecundo citiſſimè percurriſſe omnes manſiones à Sina, quæ fuit duodecima, uſque ad Cades, quæ fuit trigeſima tertia, atque in Cadea hæſiſſe ab anno ſecundo uſque ad quadrageſimum.

Negant alii, & verius. Probatur Primò. Secundò. Tertiò.

Verùm non eſt veriſimile, Hebræos tamdiu in una manſione manſiſſe, præſertim cum dicat Script. eos per 40. annos vagatos eſſe in deſerto, v. 33. Secundò, quia Numer. 20. v. 1. demum in Cades, trigeſimam tertiam manſionem, veniſſe narrantur: ergo hoc cap. eſt alia manſio. Tertiò, quia Deuter. 2. 14. Hebræi 38. annos ambulaſſe dicuntur in deſerto: ergo iis non hæſerunt in Cades.

Dico ergo, aliam eſſe hanc manſionem ab illa de qua c. 20. & 33. ac conſequenter Cades hoc diverſum eſſe ab illo Cades, uti docent Zieglerus, Wolfgangus, & Adrichomius in Deſcript. terræ ſanctæ. Si tamen idem Cades utrobique eſſe velis, uti volunt Cajetanus, Oleaſt. & Andr. Maſius in Joſue cap. 15. dicendum eſt Hebræos bis veniſſe in Cades, ſcilicet primò hìc, ſecundò Numer. 20. 1. Vagabantur enim Hebræi, & à Deo circumducebantur, maximè poſt murmur hoc exploratorum, per inviam ſolitudinem perplexis gyris & mæandris. Unde eos eò unde diſceſſerant, puta in Cades, rurſum rediiſſe, non eſt mirum. Hinc & Chald. pro utroque Cades vertit *Recem*, quo nomine ſolet appellare Petram, nobilem Arabiæ urbem, vel certè locum urbi illi vicinum. Verùm prius eſt verius, uti dicam c. 20. 1.

Vel ſi eſt idem, bis in Cades venerunt Hebræi.

Miſſi ergo ſunt hi exploratores ex decima quinta manſione, quæ fuit in Rethmat, Numer. 33. 18. porrò Rethmat erat juxta urbem Cades: unde exploratores hìc in Cades, vel, ut dicitur Joſue 14. 7. Deut. 1. v. 20. & 22. in Cadesbarne reverſi dicuntur.

Vers. 28.

QUAE REVERA FLUIT LACTE ET MELLE] q. d. Terra Chanaan eſt fertiliſſima. eſt hyperbole.

Vers. 29.

URBES GRANDES ATQUE MURATAS] *nimis*, uti addunt Hebr. Chald. Græca & Raban. Deuter. 1. 28. dicitur eas munitas, id eſt muratas, fuiſſe in cælum, hoc eſt altiſſimos habuiſſe muros. eſt hyperbole. Hi muri terruerunt Hebræos puſillanimes: magnanimi enim non curant muros, ſed bellatores & propugnatores validos. Unde Ageſilaus rex roganti, cur Sparta muris careret: *Hi*, inquit, *ſunt Spartæ muri*, cives armatos commonſtrans. Alteri hac ipſa de re percunctanti, reſpondit, *Urbes non lapidibus & lignis, ſed virtute inhabitantium debere eſſe munitas*. Monſtrabat ei quidam urbis alicujus muros admodum validos, & quærebat, pulchroſne eos judicaret, reſpondit: *Ita ſane, ſed non ut viri: verum ut mulieres intus habitent*. Ita Agis rex eorumdem Lacedæmonum, muros Corinthiorum perambulans, cùm ſpectaſſet eos ſublimes & validos: *Quænam*, inquit, *in*

A *hoc gynæceo habitant mulieres?* Ita Antalcidas muros Spartæ ajebat eſſe juvenes, terminos autem haſtarum cuſpides. Sic & Scipio Africanus militi vallum tollenti, & admodum ſe premi dicenti: *Non injuria*, inquit; *ligno enim huic magis fidis, quam gladio*. Idem adoleſcenti pulchrum clypeum oſtentanti. *Clypeus quidem*, inquit, *ò adoleſcens, pulcher eſt, cæterùm Romanum virum magis decet fiduciam ſuam in dextra ſua, quàm in ſiniſtra collocare*. Teſtis eſt Plutarch. in eorum vita.

AMALEC HABITAT IN MERIDIE] Dicunt hoc exploratores, non quaſi terra Amalecitarum pertinuerit ad terram Hebræis promiſſam; ſed quia ei vicina erat, ita ut Amalecitæ ingreſſum Hebræorum in eam facilè impedire, atque Hebræos bellis impetere & divexare potuiſſent, uti conati fuerant Exodi 17. Hanc enim difficultatem hoſtium fortiſſimorum in terra promiſſa, & in ejus vicinia commorantium, proponunt hìc exploratores populo, ut eum ab ingreſſu in Chanaan abſterreant. Vers. 30.

INTER HAEC CALEB COMPESCENS MURMUR POPULI] Tacente Joſue, unus Caleb omnibus ſe opponit, murmurque ſedare conatur: quia Caleb erat animo- Vers. 32. *Caleb conſtantia, &*
B ſior, zeloque plenus; unde eum ſolum Deus ab hoc heroico actu mirè laudat c. ſeq. v. 24. dicens: *Servum meum* *laus.*
Caleb, qui plenus alio ſpiritu ſecutus eſt me, inducam in terram *& præmiũ.*
hanc. Ob eamdem cauſam eidem Deus, per Moſen peculiarem quamdam terræ Chanaan partem, putà montana Hebron, ubi erant gigantea hi, promiſit ſub juramento, quam & ipſe Caleb à Joſue petiit, & obtinuit, ut patet Joſue 14. v. 6. 9. & 12. & Joſue 15. v. 13.

MURMUR, QUI] murmur, quod. eſt antiptoſis.

NEQUAQUAM AD HUNC POPULUM VALEMUS ASCENDERE] Hinc patet, hos exploratores in ſua ad populum relatione peccaſſe, Primò, diſſuadendo & divertendo populum ab ingreſſu in Chanaan, itaque reſiſtendo promiſſis & voluntati Dei, qui Hebræos in eam inducere volebat. Fecerunt idipſum ex puſillanimitate, & timore bellorum cum Chananæis, cùm ipſi vitam quietam, inertem & delicioſam agere mallent in Ægypto, etiam ſub jugo Pharaonis. Secundò, mentiendo, idque in multis. Vers. 32. *Exploratorum peccatu & mendacia quinque.*

Primum.

Primò, quia aſſeruerunt Chananæos tam eſſe po-
C tentes, ut eis prævalere non poſſent Hebræi, ajunt enim: *Nequaquam ad hunc populum valemus aſcendere, quia fortior nobis eſt*.

Secundum.

Secundò, imponendo falſa crimina terræ Chanaan, dicendo: *Terra quam luſtravimus, devorat habitatores ſuos*.

Tertium.

Tertiò, amplificando ea quæ viderant, ſupra veritatem, ut cùm dicunt: *Ibi vidimus monſtra quædam filiorum Enac, quibus comparati quaſi locuſtæ videbamur*.

Quartum.

Quartò, aſſerendo omnes paſſim Chananæos proceræ eſſe ſtaturæ præ Hebræis: *Populus*, inquiunt, *quem aſpeximus, proceræ ſtaturæ eſt*, cùm tamen Chananæis ordinariè non eſſent proceriores quàm Ægyptii, Hebræi, & alii populi eis vicini.

Quintum.

Quintò, quia ſubticent veritatem, ut quòd tres tantùm vidiſſent in Chanaan gigantes, aliaque multa, quæ potuiſſent populum in ſpem potiundæ Chananææ erigere, metumque Chananæorum illi adimere, vel minuere. ita Abulenſ.

Vers. 33. *Terram devorare incolas quid? Reſp. Primò. Secundò.*

TERRA QUAM LUSTRAVIMUS, DEVORAT HABITATORES SUOS] Aliqui hoc intelligunt de bonitate terræ. quaſi dicant, Terra Chanaan tam fertilis eſt, ut omnes illi inhient, ejuſque poſſeſſores viciſſim ejiciant, & occidant. Alii ſic explicant, quaſi dicant, Terra Chanaan tam bona eſt, ut nullus ex ea exire cupiat: unde quicumque in ea naſcuntur, in eadem vivere & mori volunt; itaque quaſi à terra ſua devorantur. Verùm hæc non fuiſſet detractio, ſed potiùs laus terræ.

Tertiò, & verè.

Dico ergo, *terra devorat habitatores ſuos*, hoc eſt, terra Chanaan ex aeris intemperie inſalubris eſt, noxia & peſtilens, ita ut morbos generet, & mortem citam incolis afferat. Id dixerunt, fortè eo quòd luſtrantes terram, invenerint tum peſtem in ea graſſari, eamque ipſi attribuerint conditioni, & malæ qualitati terræ, cùm potiùs tribuenda eſſet Deo, qui Levitic. 18. 24. promiſerat Hebræis ſe facturum, ut terra ipſa evomeret Chananæos ob ſcelera eorum. Unde tradunt Hebræi nonnulli,

li, penes quos ſit fides, tunc tantam fuiſſe luem in Chananæa, totque moriente, ut Chananæi occupati circa ſuorum funera, licet viderent hoſce exploratores, eos tamen non caperent, non examinarent, imò non curarent.

Gigantes vocantur nephilim, *id eſt proſternentes.*

IBI VIDIMUS MONSTRA] Hebr. ibi vidimus נפלים *nephilim*, id eſt gigantes, qui dicuntur *nephilim*, id eſt cadentes, quia ita erant proceri, ut qui eos videbant ex terrore caderent: aut potiùs *cadentes*, id eſt cadere facientes (ut *cal* ponatur pro *hiphil*) proſternentes & occidentes paſſim alios homines. erant enim hi gigantes homines feri, & truculenti tyranni. Ridiculum ergo eſt quod ait R. Salomon, hos gigantes vocari *nephilim*, id eſt cadentes, quia, inquit, gigantes erant A ex genere duorum angelorum cadentium de cælo, ſcilicet Aza & Azael,

QUASI LOCUSTÆ VIDEBAMUS] Eſt hyperbole nimia & mendax, ad deterrendum populum ab ingreſſu in Chanaan. Addit Joſephus, ex ſuo, ut videtur, genio & ſpiritu paraphraſtico, quo res ſuæ gentis ornare & colorare ſolet, exploratores dixiſſe; quòd Hebræi non poſſent Chananæos opibus & armis inſtructos ſuperare, ob ſuam paupertatem, & armorum rerumque inopiam, quodque priùs deberent flumina impervia, & montes inſuperabiles tranſire. Addit inſuper. Hebræos ad tantum murmur his verbis concitatos fuiſſe, ut Moiſen & Aaronem voluerint occidere, e itaque in Ægyptum reverti.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AD relationem exploratorum murmurant Hebræi, fruſtrà renitente Caleb & Joſue. hinc Deus vult eos perdere, verùm orante Moſe parcit, ſed cum hac pœna, ut nemo murmurantium terram promiſſam ingrediatur. Denique v. 40. Hebræi contra juſſum Domini conſcendentes in montem, cæduntur à Chananæis.

1. IGitur vociferans omnis turba flevit nocte illa, 2. & murmurati ſunt contra Moyſen & Aaron cuncti filii Iſrael, dicentes: 3. Utinam mortui eſſemus in Aegypto: & in hac vaſta ſolitudine utinam pereamus, & non inducat nos Dominus in terram iſtam, ne cadamus gladio, & uxores ac liberi noſtri ducantur captivi. Nonne melius eſt reverti in Aegyptum? 4. Dixeruntque alter ad alterum: Conſtituamus nobis ducem, & revertamur in Aegyptum. 5. Quo audito Moyſes & Aaron ceciderunt proni in terram coram omni multitudine filiorum Iſrael. 6. At verò Joſue filius Nun, & Caleb filius Jephone, qui & ipſi luſtraverant terram, ſciderunt veſtimenta ſua, 7. & ad omnem multitudinem filiorum Iſrael locuti ſunt: Terra, quam circuivimus, valdè bona eſt. 8. ſi propitius fuerit Dominus, inducet nos in eam, & tradet humum lacte & melle manantem. 9. Nolite rebelles eſſe contra Dominum: neque timeatis populum terræ hujus, quia ſicut panem ita eos poſſumus devorare, receſſit ab eis omne præſidium: Dominus nobiſcum eſt, nolite metuere. 10. Cumque clamaret omnis multitudo, & lapidibus eos vellet opprimere, apparuit gloria Domini ſuper tectum fœderis cunctis filiis Iſrael. 11. Et dixit Dominus ad Moyſen: Uſquequo detrahet mihi populus iſte? Quouſque non credent mihi, in omnibus ſignis quæ feci coram eis? 12. Feriam igitur eos peſtilentia, atque conſumam: te autem faciam principem ſuper gentem magnam, & fortiorem quàm hæc eſt. 13. Et ait Moyſes ad Dominum: Ut audiant Aegypti, de quorum medio eduxiſti populum iſtum, 14. & habitatores terræ hujus, qui audierunt quòd tu Domine in populo iſto ſis, & facie videaris ad faciem, & nubes tua protegat illos, & in columna nubis præcedas eos per diem, & in columna ignis per noctem: 15. quòd occideris tantam multitudinem quaſi unum hominem, & dicant: 16. Non poterat introducere populum in terram, pro qua juraverat: idcirco occidit eos in ſolitudine. 17. Magnificetur ergo fortitudo Domini ſicut juraſti, dicens: 18. Dominus patiens & multæ miſericordiæ, auferens iniquitatem & ſcelera, nullumque innoxium derelinquens, qui viſitas peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem. 19. Dimitte, obſecro, peccatum populi hujus ſecundùm magnitudinem miſericordiæ tuæ, ſicut propitius fuiſti egredientibus de Aegypto uſque ad locum iſtum. 20. Dixitque Dominus: Dimiſi juxta verbum tuum. 21. Vivo ego: & implebitur gloria Domini univerſa terra. 22. Attamen omnes homines qui viderunt majeſtatem meam, & ſigna quæ feci in Aegypto & in ſolitudine, & tentaverunt me jam per decem vices, nec obedierunt voci meæ, 23 non videbunt terram pro qua juravi patribus eorum, nec quiſquam ex illis qui detraxit mihi, intuebitur eam. 24. Servum meum Caleb, qui plenus alio ſpiritu ſecutus eſt me, inducam in terram hanc, quam circuivit: & ſemen eius poſſidebit eam. 25. Quoniam Amalecites & Chananæus habitant in vallibus. Cras movete caſtra, & revertimini in ſolitudinem per viam Maris rubri. 26. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens: 27. Uſquequo multitudo hæc peſſima murmurat contra me? querelas filiorum Iſrael audivi. 28. Dic ergo eis: Vivo ego, ait Dominus: ſicut locuti eſtis audiente me, ſic faciam vobis. 29. In ſolitudine hac jacebunt cadavera veſtra. Omnes qui numerati eſtis à viginti annis & ſupra, & murmuraſtis contra me, 30. non intrabitis terram, ſuper quam levavi manum meam ut habitare vos facerem, præter Caleb filium Jephone, & Joſue filium Nun. 31. Parvulos autem veſtros, de quibus dixiſtis quòd prædæ hoſtibus forent, introducam: ut videant terram, quæ vobis diſplicuit. 32. Veſtra cadavera jacebunt in ſolitudine. 33. Filii veſtri erunt vagi in deſerto annis quadraginta, & portabunt fornicationem veſtram, donec conſumantur cadavera patrum in deſerto, 34. juxta numerum quadraginta dierum, quibus conſideraſtis terram: annus pro die imputabitur. Et quadraginta annis recipietis iniquitates veſtras, & ſcietis ultionem meam: 35. quoniam ſicut locutus ſum ita faciam omni multitudini huic peſſimæ, quæ conſurrexit adverſum me: in ſolitudine hac deficiet, & morietur. 36. Igitur omnes viri, quos miſerat Moyſes ad contemplandam terram, et qui reverſi murmurare fecerāt cōtra eā omnem multitudinē, detrahentes terræ quòd eſſet mala, 37. mortui ſunt atq; percuſſi in cōſpectu Domini. 38. Joſue autē filius Nun, et Caleb filius Jephone, vixerunt ex omnibus qui per-

re-

rexerant ad conſiderandam terram . 39. Locutuſque eſt Moyſes univerſa verba hæc ad omnes filios Iſrael, & luxit populus nimis. 40. Et ecce mane primo ſurgentes aſcenderunt verticem montis, atque dixerunt: Parati ſumus aſcendere ad locum, de quo Dominus locutus eſt: quia peccavimus. 41. Quibus Moyſes: Cur, inquit, tranſgredimini verbum Domini, quod vobis non cedet in proſperum? 42. Nolite aſcendere: non enim eſt Dominus vobiſcum: ne corruatis coram inimicis veſtris. 43. Amalecites & Chananæus ante vos ſunt, quorum gladio corruetis, eò quòd nolueritis acquieſcere Domino, nec erit Dominus vobiſcum. 44. At illi contenebrati aſcenderunt in verticem montis. Arca autem teſtamenti Domini & Moyſes non receſſerunt de caſtris. 45. Deſcenditque Amalecites & Chananæus, qui habitabat in monte, & percutiens eos atque concidens, perſecutus eſt eos uſque Horma.

Vers. 2. MURMURATI SUNT] murmuraverunt, Deuter. 1. 27. additur eos dixiſſe: *Odit nos Dominus, & idcirco eduxit nos de terra Aegypti, ut traderet nos in manu Amorrhæi, atque deleret.*

Vers. 3. IN HAC VASTA SOLITUDINE UTINAM PEREAMUS] Ita hæc legunt & conjungunt Hebr. Chald. Septuaginta & Latina Romana. Tollenda ergo eſt negatio *non*, & diſtinctio quam habent Biblia Plantiniana. Optarunt enim Hebræi hìc mori in deſerto: unde & Dominus votum eorum exaudiens pœnam eamdem quam poſtularunt, eis irrogavit v. 28. omneſque re ipſa confecit & ſepelivit in deſerto. Idque ita diſpoſuit: quia omnes hi Hebræi enutriti fuerunt in Ægypto, ubi ſervierant quaſi mancipia, ideoque timidi erant & puſillanimes, non habentes animos ad bella cum Chananæis gerenda: unde hæc filiis eorum, quos in deſerto inſtruxit, & generosè educavit, reſervavit. ita Abulenſis.

Cur omnes Hebræi qui in Aegypto ſervierant, mortui ſint in deſerto?

Vers. 4. REVERTAMUR IN ÆGYPTUM] Nota Hebræorum murmurantium ſtoliditatem. Redire enim in Ægyptum erat eis impoſſibile, tum ob defectum annonæ in deſerto: Deus enim rebellibus ſuum manna ſubtraxiſſet: tum quia rurſum eis tranſeundum fuiſſet mare rubrum, aut certè illud circumeundum per gentes hoſtiles, quæ Hebræos per ſuos fines tranſire non permiſiſſent. ita Abulenſ.

Quare ſenior ille apud Sophronium in Prato ſpirit. c. 208. fratri qui impugnabatur à triſtitia, dicens: Quid faciam? quia cogitationes meæ inſurgunt contra me, dicuntque: Inutiliter & importunè renuntiaſti ſæculo, ſalvari non potes, prudenter reſpondit: *Scis frater, quia, etſi non poſſumus terram promiſſionis ingredi, expedit nobis, ut cadamus potiùs in deſerto, quam ut revertamur in Aegyptum.* Nam, ut ait Caſſian. l. 10. c. 25. *experimento probatum eſt, acediæ impugnationem non declinando fugiendam (ſi enim fugeris, ſequetur, eoque gravius impugnabit) ſed reſiſtendo ſuperandam eſſe.*

Vers. 5. QUO (murmure populi volentis redire in Ægyptum) AUDITO MOYSES ET AARON CECIDERUNT PRONI IN TERRAM, CORAM OMNI MULTITUDINE] videlicet ad deprecandum Dominum, ne immitteret vindictam in murmuratores, uti fecerat in Sepulchris concupiſcentiæ, c. 11. v. 33.

Vers. 8. SI PROPITIUS FUERIT DOMINUS, INDUCET NOS IN EAM] Vocula *ſi*, non eſt dubitantis, ſed aſtruentis rationem & modum victoriæ, ſcilicet quod Deus eam daturus eſſet Hebræis, ſi ipſi Deum ſequerentur, eoque niterentur. Deus enim certò promiſerat eis hanc victoriam, imò poſſeſſionem Chananææ. Rurſum, Deum eſſe Hebræis propitium, facilè ipſi videre poterant, per manna, quod jugiter dabat, & per columnam quæ eos ducebat, ſi enim hæc eis gratis præſtabat Deus, præſtitiſſet utique & ingreſſum in Chanaan, quem promiſerat.

Vers. 9. RECESSIT AB EIS OMNE PRÆSIDIUM] Hebr. *receſſit ab eis umbra eorum. umbra*, id eſt præſidium, &, ut Chald. vertit, *fortitudo*: quia ſicut umbra nos à ſole protegit in æſtu, ita & præſidium protegit à periculis & hoſtibus. Deus ergo, qui hactenus Chananæos conſervaverat, jam ad adventum Hebræorum ſubducebat eis ſuam protectionem, ut caderent coram Hebræi. Septuaginta vertunt, *receſſit ab illis tempus*, quod ſcilicet datum erat impiis Chananæis ad regnandum & florendum, inquit S. Auguſt. Sic numeratum & ſublatum fuit tempus Baltaſari, & monarchiæ Chaldæorum, Daniel. 5. 26. Notat hìc S. Auguſt. Joſue non dicere, *Tempus receſſit ab eis*, & noſtrum ſucceſſit; ſed, *Dominus nobiſcum eſt*, *Dominus* ſcilicet, qui temporum omnium creator, ordinator & diſpenſator eſt.

S. Iob ſuis precibus ſuſtentabat Chananæos.

Tradunt Hebræi, ſub hoc tempus in Chanaan mortuum eſſe S. Job, cujus precibus, dum viveret, placatus Deus parcebat Chananæis: nunc autem illo mortuo, ſeceſſerat umbra eos protegens, purà merita & preces ſancti Job, omneque præſidium, unde S. Hieron. in Locis Hebr. ait tradi, in Carnea trans Jordanem fuiſſe domum S. Job: & Abulenſis, *Sepulchrum*, inquit, *S. Iob altè ſtructum in planitie Iordanis in magno honore à Græcis & Gentibus uſque hodie permanet*. Ita & Bredenbachius, Saligniacus, Borchardus, Adrichomius, & ex iis Pineda in Job 1. v. 1. n. 27. tradunt quòd terra Hus, ſive Auſitis, in qua habitavit Job, fuerit in finibus Arabiæ & Idumææ in Traconitide regione, juxta Jordanem, in ſorte quæ poſtea tribui Manaſſe attributa eſt, ibique pyramidem ad ſepulchrum S. Job, more veterum erectam, etiamnum oſtendi juxta Suetam urbem.

Domus & ſepulchrum S. Iob in Traconitide.

Rurſum S. Job paulò ante egreſſum Hebræorum ex Ægypto eſſe defunctum oſtendi Geneſ. 36. v. 33. Imò alii volunt eum hoc ipſo anno eſſe mortuum, uti dixi c. 10. v. 11.

ET LAPIDIBUS EOS (Caleb ſcilicet, & Joſue, qui murmurantibus reſiſtebant) VELLET OPPRIMERE. Vers. 10.

APPARUIT GLORIA DOMINI] putà nubes lucida & glorioſa, ſignificans Dei præſentiam & majeſtatem. ita LXX. & Joſephus.

SUPER TECTUM FOEDERIS] ſuper tabernaculum fœderis eſt ſynecdoche.

USQUEQUO DETRAHET MIHI POPULUS ISTE? (*detrahet*, id eſt irritabit me. hoc enim eſt Hebræum [illegible] *naatz.*) QUOUSQUE NON CREDENT MIHI IN OMNIBUS SIGNIS?] *in*, id eſt per, vel propter omnia ſigna & portenta quæ eis exhibui Hebr. enim [illegible] *bet*, id eſt *in*, ſæpè ſignificat *per*. Vers. 11.

TE AUTEM FACIAM PRINCIPEM SUPER GENTEM MAGNAM] Hebr. tantùm eſt, *faciam te in gentem magnam*, ut ſcilicet gens magna ex te naſcatur: ſic enim Abraham dicitur factus in gentem magnam. Secundò, & genuinè, *faciam te in gentem magnam*, id eſt conſtituam te ducem ſuper magnam multitudinem Gentilium, qui Hebræis hiſce tuis meliores & fortiores ſint. ita enim vertit Noſter interpres. Vers. 12.

UT AUDIANT ÆGYPTII] q. d. Si, ut minaris Domine, deleas Hebræos, conſequetur, ut Ægyptii id audientes blaſphement nomen ſuum. unde Septuag. & Chald. pro *ut*, vertunt *&*. eſt apoſiopeſis ad pathos, tam Dei irati, quàm Moſis, iram Dei brevi & leni hac ſuggeſtione mollientis, ſignificandum. Qui enim ira fervent, torrentes verborum & minarum effundunt, quibus vir prudens ſe non directè opponet, ſed hinc inde leniter verbulum aliquod interjiciet, quod eam mitigare poſſit. Vers. 13.

QUOD TU DOMINE IN POPULO ISTO SIS ET FACIE AD FACIEM (hebr. eſt, oculo ad oculum) VIDEARIS] quòd ſcilicet Hebræi clarè te, & tua præſentia fruantur, dum jugiter intuentur columnam nubis, quæ te repræſentat, qua & iter eis oſtendis, & obumbras caſtra eorum, cùm proficiſcuntur, eaque ab æſtu protegis, uti oſtendi Exodi 13. v. 21. Vers. 14.

MAGNIFICETUR ERGO FORTITUDO DOMINI] *Magnificari* duo ſignificat, Primò, magnum fieri; Secundò, magnum apparere: Dei fortitudo major fieri nequit: habet enim in ſe omnem fortitudinem poſſibilem & imaginabilem, imò ultra quàm quis imaginari poteſt: quia in ſe eſt immenſa & infinita: ergo tantùm magnificatur Dei fortitudo cùm magna, vel major nobis apparet. quaſi dicat, Oſtende Domine nobis, totique mundo magnam tuam fortitudinem, inducendo tuum populum in terram Chanaan, expulſis Chananæis. Secundò, fortitudo hìc ſumi poteſt pro clementia, inquit Abulenſis. Qui enim iram vincit, quique offenſam hoſti, quem pu- Vers. 17.

Quomodo Deus à nobis magnificetur?

Clementia eſt fortitudo.

Digitized by Google

punire poteſt, quemque in manu ſua habet, ignoſcit, A hic magni, fortis & leonini eſt animi. hunc enim ſenſum videntur expoſcere ea quæ ſequuntur: *Sicut iuraſti dicens, Dominus patiens, & multa miſericordia*, &c. Verùm meliùs hæc ipſa, juxta priorem & proprium ſenſum, per apoſiopeſin ſic expones, ut intelligantur hæc verba: *Ideoque oſtende te nobis clementem & propitium*. quaſi dicat, Oſtende Domine tuam fortitudinem, inducendo nos in Chanaan, ideoque ne iraſcaris, & perdas nos; ſed oſtende te talem, qualem te aliquando eſſe dixiſti, imò juraſti, dicens Exodi 34. 6. *Dominus patiens, & multa miſericordia*, &c. In orationibus enim patheticis, ex affectu multa conciſè dicuntur, multaque tacentur, & in corde retinentur, dum affectus aliò rapit; quæ auditori ſupplenda ſunt.

Prælati tolerent ſubditorum ingratitudinem. Exempla. Diſcant hic à Moſe Principes, & Prælati, quam ſæpè ingrata, mobilis & temeraria ſit plebs eis ſubdita, quamque ejus vitia tolerare & excuſare debeant. Scipio Africanus qui Hannibalem devicit, ob calumnias tandem à ſuis Rom. in exilium actus, rogatus *quomodo quis ſe gerere debeat erga patriam ingratam*: reſpondit, *Sicut filius ſe gerit erga matrem ægram*.

Themiſtocles à ſuis Athenienſibus expulſus fugit ad Artaxerxem, quem antea oppugnaverat, dixitque ei: *Abutere fortuna mea potiùs ad probandam virtutem tuam, quàm ad explendam iram. conſervabis enim ſupplicem tuum, & perdes Græcorum hoſtem*. verùm cùm Artaxerxes eum contra Græcos mitteret, ipſe ne patriam oppugnaret, hauſto taurino ſanguine mortem oppetere maluit, natus ann. 65.

Epaminondas, qui Thebas ad imperium evexit, cùm ultra tempus ſibi decretum, republ. ita exigente, exercitum & imperium ſervaſſet, accuſatus, & ad mortem poſtulatus à ſuis: *Occidite*, inquit, *me, ſed ſepulchro meo inſcribite, quid patriæ præſtiterim tum aliàs, tum hac ipſa in cauſa*. teſtis eſt Plutarch. in eorum vita.

Præclariores fuerunt fideles. Theodoſius Imperat. neminem eorum à quibus læſus fuerat, ultus eſt unquam. mirantiid cuidam dixit: *Utinam vos in vitam revocare poſſem, qui iam dudum mortui ſunt*. Ad alium quemdam eadem propè referentem, dixit, *nihil eſſe novi, ſi quis homo cùm ſit, è vita excedat; unius autem Dei eſſe, eum qui ſemel mortuus ſit, per pœnitentiam ad vitam revocare*. ita Nicephor. lib. 14. c. 3.

S. Bernardus à quodam ſuo pugno percuſſus, cùm alii in eum involare vellent, inhibuit dicens: *Oportet eum aliis ignoſcere, cui toties à Deo ignoſcitur*. teſtis eſt auctor Vitæ l. 3. c. 6.

Sicut juraſti] ſicut teſtificatus es, ſicut certò & firmiter affirmaſti: nec enim hoc propriè juraſſe legitur Deus, ſed tantùm dixiſſe Exodi 34. 6. Dei enim dicere, eſt virtute & implicitè jurare: quia jurare non eſt *Dei dicere eſt jurare.* aliud, quàm Deum, qui infallibilis & prima eſt veritas, in teſtem vocare. Hæc autem prima veritas loquitur, cùm Deus loquitur: cùm ergo loquitur Deus, tunc ipſe reipſa dictis ſuis teſtimonium perhibet, itaque ſe quaſi in teſtem vocat, & conſequenter implicitè jurat: quia verborum ſuorum teſtis eſt, imò auctor & confirmator. *Iurare pro aſſeverare.* Sic jurare ſumitur pro conſtanter aſſeverare, & promittere. pſalm. 88. 4. *Iuravi David ſervo meo, uſque in æternum præparabo ſemen tuum*: neque enim in libris Regum aut Paralip. id juraſſe legitur Deus, ſed tantùm promiſiſſe Davidi, & pſalm. 118. 106. *Iuravi, & (id D eſt) ſtatui, cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ*.

Nullumque innoxium derelinquens] q.
Vers. 18. d. Omnes homines noxii & peccatores & ſunt, & cenſentur apud te: omnes ergo indigent tua miſericordia. Poſſet Secundò, innoxius hic, uti & Exodi 20. 7. ſignificare impunitum, ut Hebræa litera hic, uti & alibi, duplicem habeat ſenſum literalem, & priorem expreſſerit interpres Exodi 34. 6. poſteriorem hic. vide dicta Exodi 34. 6.

Qui viſitas peccata patrum in filios] Non quòd Moſes hoc optet, cùm contrarium poſtulet: ſed quia Deus Exodi 34. 6. hæc ſibi epitheta dedit, iiſque cùm invocatur nominari voluit, idque ad premendum, humiliandum, & metu Dei percellendum durum Judæorum populum.

Vers. 21. Vivo ego (id eſt juro ego per vitam meam) et (quòd implebitur gloria Domini univerſa terra] quòd ſcilicet gloria Dei, quæ apparuit in miræ & potenti eductione veſtri ex Ægypto, & continua ejuſdem gubernatione & protectione in deſerto, dando ſcilicet manna perenne, atque perpetuam columnam itineris ducem; gloria inquam hæc Dei deinceps non minuetur, ſed perſeverabit vobiſcum, uſque ad ingreſſum terræ promiſſæ: itaque omnis terra hoc audiens, glorificabit nomen meum, putà meam in promiſſis præſtandis bonitatem, fidelitatem, fortitudinem, &c. quando nimirum hæc gloria, putà glorioſus hic meus ducatus, ſpargetur per univerſam terram.

Attamen] Hebr. eſt כי *ki*, id eſt quòd, quia, quoniam. Unde Vatabl. hæc jungit præcedentibus, hoc Vers. 22. ſenſu, q. d. Implebitur gloria Domini univerſa terra, quæ eſt, vel potiùs erit, quòd omnes hi qui viderunt ſigna mea, & tamen murmurarunt contra me, morientur in deſertò. Verùm hæc non eſt gloria, id eſt glorioſa Dei clementia & benevolentia in Hebræos, ut patet verſ. 20. ſed potiùs terror, & terribilis vindicta Dei. Meliùs ergo Noſter vertit, *attamen*. Hebræum enim *Ki* ſubinde B adverſativè ſumitur, & eſt nota exceptionis, uti probat Forſterus in Lexico Hebræo.

Qui viderunt majeſtatem meam] non in ſe, ſed per ſigna & portenta, quæ majeſtatis meæ indices & ſpecula ſunt.

Et tentaverunt me jam per decem vices] Rabbini has decem Hebræorum tentationes Dei ſic *Decies Hebræi tentarunt Deum in deſerto.* enumerant, ut Prima fuerit ad mare rubrum inſtante eis Pharaone, Exodi 14. 11. Secunda fuerit in Mara, ob inopiam aquæ, Exodi 15. 24. Tertia in Sin, deficiente cibo, Exodi 16. 3. Quarta, cùm contra præceptum Dei, aſſervarunt manna in craſtinum, ibidem v. 20. Quinta, cùm manna quæſierunt in ſabbato, contra juſſum Domini, ibidem v. 27. Sexta, cùm in ſiti petierunt aquam in Raphidim, Exodi 17. 2. Septima in Horeb, cùm vitulum aureum conflarunt, Exodi 32. 4. Octava, cùm murmurarunt ob laborem itineris, Num. 11. 1. Nona, cùm flagitarunt carnes & delicias Ægypti in Sepulchris concupiſcentiæ, ibid. v. 4. Decima hic, cùm mutarunt ob relationem exploratorum. Verùm faciliùs & planiùs dici C poteſt, hunc eſſe modum loquendi Script. familiarem, ut ponat numerum certum pro incerto, q. d. *decem vicibus*, id eſt ſæpiùs, jam murmuravit hic populus.

Servum meum Caleb, qui plenus alio ſpiritu] bono ſcilicet, obedientiæ, magnanimitatis, fidei & ſpei, ad ſperandum terram promiſſam, & ad confidendum bonitati & potentiæ Dei, eam promittentis; cùm alii pleni eſſent ſpiritu malo inobedientiæ, puſillanimitatis, infidelitatis & deſperationis.

Secutus eſt me] Hebr. *implevit poſt me*, id eſt Vers. 24. plenè me eſt ſecutus, dum meis promiſſis per omnia credidit & confiſus eſt, atque magnitudinem potentiæ meæ ad delendum Chananæos, & ad Hebræos in Chanaan inducendum, contra alios omnes aſſeruit & propugnavit. Hiſce enim actibus fidei, & ſpei & charitatis colimus & ſequimur Deum, teſte S. Auguſtino.

Quoniam Amalecites et Chananæus habitant in vallibus, cras movete caſtra, Vers. 25. et revertimini] Jam antè Exodi 17. incurrerant Hebræi in Amalecitas: ſed quia terra Amalec ſecundùm longitudinem extenditur à terra Chanaan verſus mare rubrum, hinc ex Ægypto proficiſcentes in Chanaan Hebræi, ſæpiùs in Amalecitas, vel potiùs Amalecitæ in Hebræos incurrerunt. Chananæus autem populus, qui hic vocatur, non erat ex gentibus habitantibus in Chanaan; ſed alius ab iis erat, habitans majori parte in vallibus, juxta deſertum, in quo caſtra metabantur Hebræi, cujus rex fuit Arad, cum quo pugnarunt in deſerto Hebræi, ut patebit c. 21. 1. Jubet autem hic Deus, ut Hebræi propter Amalecitas & Chananæos recedant, eò quòd ipſi invaſuri eſſent Hebræos, ac ſuperaturi eos, utpote ope Dei indignos, ac proinde ruituros coram hoſtibus ſuis. id ita eveniſſe patet v. 45.

Et revertimini in ſolitudinem per viam maris rubri] Pervenerant jam Hebræi in Rethma & Cades, atque vicini erant terræ promiſſæ, tantumque inter eam & ipſos intererant montes Idumææ. Verùm quia Dominus ipſos pro murmure puniens, per

na-

Digitized by Google

quadraginta annis vagari, & mori volebat in deſerto, huc jubet eos redire ad ſolitudinem, per viam quæ alio itinere duceret ipſos rurſum ad mare rubrum, unde trigeſima ſecunda manſione venerunt tandem in Aſion gaber, ad mare rubrum. Graphicè hæc in ſuis tabulis deſcribit, & ob oculos ponit Adrichomius.

Solitudo hæc, ut ſuperiùs dixi, vaſtiſſima erat, invia, inaquoſa, ſterilis, inarabilis, aſpera, præcupta, torrida, obſitaque ſabulo profundo, tenaci & lubrico, in hac pro ſua pœnitentia, ob murmur a Deo inflicta, vagati ſunt Hebræi per 38. annos.

Murmuris acris pœna. Vide hic quid mercatur murmur & rebellio, quamque Deo diſpliceat, ac time, ne ſicuti tot centena Hebræorum millia, ob murmur unicum, excluſa ſunt terra promiſſa, perieruntque ac ſepulta ſunt in hoc deſerto: ita pariter & tu, ſi murmures, & inobediens ſis Deo ejuſque vicariis, cælo excludaris, ac ſepeliaris in gehenna.

VERS. 29. & 30. OMNES QUI NUMERATI ESTIS (c. I. v. 2.) A VIGINTI ANNIS ET SUPRA ET MURMURASTIS CONTRA ME, NON INTRABITIS TERRAM] Hinc patet omnes numeratos, ſcilicet eos qui erant 20. annorum & ſupra, murmuraſſe, ideoque omnes hic morte in deſerto plectuntur, ita Abulenſ. Hac ſententia non comprehenduntur Levitæ, & mulieres; item pueri, qui necdum erant viginti annorum. Hi enim non fuerunt numerati, ut patet c. I. v. 2. & c. 2. 33. hi ergo hac ſententia & pœna non plectuntur, ac potuerunt ingredi terram promiſſam. Levitas etiam non murmuraſſe cum reliquis, colligunt aliqui ex eo, quod nullus ex illa tribu miſſus ſit explorator. ita Andr. Maſius Joſue ult. v. 4. Ubi tamen Nota, præter hoſce numeratos, omnes alii, ſive fœminæ, ſive maſculi minores viginti annis, qui murmuraverunt mortui ſunt in deſerto, æquè ac numerati hi: hoc eſt enim quod dicitur v. 23. *Nec quiſquam ex illis, qui detraxit mihi, intuebitur eam.* ita Abulenſ. Lex tamen hæc tantùm fertur in maſculos. qui erant 20. annorum & ſupra: quia hos ſolos ſententia hæc generalis deſignare & determinare poterat.

Omnes murmurantes, etiam minores 20. annis, mortui ſunt in deſerto.

Porro hæc ſententia intelligitur de illis, qui erant viginti annorum, non cùm lata eſt hæc ſententia, ſed cùm facta eſt numeratio c. I. v. 2. hoc enim ſignificat τὸ *numerati*. ita Abulenſ. Denique, hi omnes ad mortem temporalem damnati fuere, non ad æternam, imò pœnitentes redemerunt æternam, quicumque pœnitentes in gratia obierunt in deſerto, ut patet de Moſe & Aarone, qui excluſi ſunt à Chanaam, ſed aliam ob cauſam, de qua c. 20.

VERS. 30. SUPER QUAM LEVAVI MANUM] Id eſt, pro qua, quaſi elata in altum manu, juravi, quòd eam vobis darem, Geneſ. 15. 18.

PRÆTER CALEB FILIUM JEPHONE ET JOSUE FILIUM NON] Hi duo ergo ſoli ex tot centenis armatorum millibus, ingreſſi ſunt Chanaan; quia Deum ſecuti ſunt.

Tropolog. Tropologicè S. Gregor. in pſal. 7. pœnit. in expoſitione quinti verſic. in fine: Nullus; inquit, ad cælum veniet, *niſi priùs per amorem ſpiritus, in novitate vitæ didicerit ambulare. Duo viri, Caleb videlicet & Joſue, caput & corpus deſignant, Chriſtum ſcilicet & Eccleſiam, qui ſoli ingrediuntur illam terram viventium: Caleb* enim Hebr. ſignificat *omne cor*, ait Procopius *Jephone* ſignificat *converſionem, Joſue Salvatorem.* qui enim integrum erga Deum cor habent, filii converſionis ſunt, per cohabitantem illis Jeſum.

Paucitas ſalvandorum mira. Allegoricè, ſicut ex tot centenis millibus ſoli Joſue & Caleb ingreſſi ſunt terram promiſſam, ita ex tot centenis hominum millibus pauci ſalvantur, euntque ad cælum.

Cùm D. Bernardus Abbas Clarevallenſis ex hac vita migraſſet quod contigit anno Domini 1153. indictione 1. 13 Cal. Sept. anno ætatis ſuæ 64. horrenda viſio Lingonenſi Epiſcopo facta eſt. Apparuit ei namque Eremita quidam mortuus, quem viventem ol.m noverat, qui divino timore compunctus, ante aliquot annos, cùm eſſet Decanus dives & nominatus, omnia contemnens, eremitorium pro Chriſti amore intravit. Quem cum de ſtatu ſuo & divini judicii diſtrictione interrogaſſet, ille reſpondit: *Ea hora, in qua ego de corpore migravi, triginta hominum millia ab hac luce tranſierunt. E quibus Bernardus Clarevallenſis abbas, qui eadem hora obiit, una mecum ad cælos evolavit, tres alii ad purgatorium miſſi ſunt, cæteri omnes per ſententiam juſti judicis condemnati, ad infernum perpetuò cruciandi deſcenderunt.* S. Simeon, ex eo S. Nilus Abbas apud Baron. tomo 10. anno Chriſti 976. aſſerunt ex decem millibus vix unam animam ſalvari.

Ex annalibus Franciſcanorum refert noſter Platus lib. 3. de Bono ſtatus relig. cap. 5. Franciſcanum quemdam nomine Bertoldum, concionatorem inſignem, vi & ſpiritu dicendi mulierem peccatricem eò compunctionis adegiſſe, ut in concione mortua concideret. hæc poſtea precibus ejus reſuſcitata dixit: *Cùm apparuit ad Dei tribunal, adducta ſunt ſexaginta animarum millia, quæ toto orbe vitæ exceſſerant, atque ex his tres tantùm addictæ fuerunt Purgatorio, reliquæ omnes ad ignem æternum damnatæ.* unum autem ex Franciſcanis Fratribus eodem quoque temporis articulo defunctum, per Purgatorii quidem locum tranſiiſſe aſſerunt; ſed tamen ibi non modo diutiùs non commoratum, verùm etiam par animarum, quæ præcipua cum eo amicitia conjunctæ fuerant, ſecum in cælum abduxiſſe. Quàm denſi ergo flocci nivis in hieme cadunt ex aere, tam denſa hominum turba quotidie deſcendit ad tartara. O res miſeranda! ò hominum ſtupor! Quis hæc legens non expaveſcat; quis toto corpore non contremiſcat; quis non decernat ſanctè & piè vivere, ſuæque ſaluti conſulere, & aſſecurare ſibi, quoad poteſt, cæli aditum? præſertim cùm audit illud Chriſti: *Intrate per anguſtam portam; quia lata porta, & ſpatioſa via eſt, quæ ducit ad perditionem, & multi ingrediuntur per eam. Quàm anguſta porta, & arcta via eſt, quæ ducit ad vitam, & pauci ſunt qui inveniunt eam!* Matt. 7. 13. & iterum: *Multi ſunt vocati, pauci verò electi.* hoc cogita, hoc recogita, hoc aſſiduè meditare.

FILII VESTRI ERUNT VAGI IN DESERTO ANNIS QUADRAGINTA] Noxiorum parentum innoxii filii, pro peccato & noxa parentum, hic puniuntur quaſi exilio quadraginta annorum. Verùm hæc parvulorum non tam pœna fuit, quàm commodum: ſerviebat enim Primò, ad hoc, ut interim ipſi creſcerent ad juſtam ætatem & robur, quo cùm Chananæis confligere poſſent. Secundò, ut iterim creſcerent numero, quò parentibus mortuis ſuccedere, & Chananæam repetere poſſent. ita Abulenſ. VERS. 33.

ANNIS QUADRAGINTA] Nota Primò. Ab egreſſu Hebræorum ex Ægypto uſque ad ingreſſum in Chanaan, fluxerunt non 42. anni, uti habent Septuag. Joſue 5. 6. & ex iis S. Auguſt. ſed 40. tantùm, ut patet Joſue 5. 6. in Hebr. Chald. & Latino textu. Idque rurſum omnino convincitur ex Exodi 7. 7. collato cum Num. 33. 38. & Deut. ult. v. 7. imo hi 40. anni non omnino integri fuerunt. Nam Hebræi egreſſi ſunt ex Ægypto 15. die menſis primi, ut patet Num. 33. v. 3. tranſierunt autem Jordanem, & ingreſſi ſunt Chanaan, decima die menſis primi anni quadrageſimi primi ab egreſſu, ut patet Joſue 4. 19. ergo deſunt 5. dies ad explendum 40. annos.

Hebræi vagati ſunt per 40. non 38 annos.

Unde Nota Secundò. Ab hoc murmure errarunt Hebræi per deſertum, tantùm triginta annos cum medio, aut circiter. Nam hæc exploratio, ob quam murmurarunt, contigit anno ſecundo ab egreſſu in Junio, uti dixi c. 13. v. 21.

Dices, Quomodo ergo hic non 38. nec 39. ſed 40. anni numerantur? Reſpondent aliqui, hos annos computandos eſſe ab egreſſu ex Ægypto. Verùm dico, eos computandos eſſe à miſſis exploratoribus, & murmure hoc, uti ſatis liquet hoc loco, & pſal. 94. 10. inde enim fuerunt 38. anni completi, & 39. inchoati, qui more Script. vocantur 40. quia Scriptura ſolet numerum perfectum exprimere, etiamſi à parte rei paulò major vel minor ſit numerus. Sic vocantur 70. diſcipuli Chriſti, cum fuerint 72. vide Riberam in Amos 5. n. 64.

Adde, fuiſſe præciſè 40 annos ſaltem inchoatos, ſi annum non ſacrum, ſed profanum accipias, qui incipiebat à Tiſri, id eſt à Septembri. Nam fuerunt 38. anni completi, cum ſeptem vel octo menſibus. Jam hi menſes ſuncti ſunt: primi enim duo præcedebant Tiſri primi anni. murmur enim hoc factum eſt in Julio, putà quadrageſimo die à miſſis exploratoribus; hi autem miſſi ſunt in Junio. unde duo primi menſes uſque ad Tiſri pertinent ad primum annum, eumque in hac numeratione conſtituunt: inde ab uno Tiſri ad alium, continuò fluxerunt 38. anni integri. Rurſum poſt hos 38. annos, fluxerunt à Tiſri ultimo uſque ad Martium, quo ingreſſi ſunt Chanaan, ſex menſes, qui ad novum annum, putà quadrageſimum pertinent: ita ergo 40. anni fuerunt, ſed fracti tam in princi-

Digitized by Google

Nil magnū niſi quod placidum.

ſapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem ſuam novit. A *Fructus contumeliæ eſt in indignatione, & in ſenſu patientis.* & lib. de Ira: *Invalidum omne natura querulum eſt; nec quidquam magnum, niſi quod ſimul & placidum.*

Exempla manſuetudinis.

Nimirum hæc æquanimitas, & manſuetudo in tolerandis injuriis, Chriſtiani, & verè ſapientis ac magni animi eſt indicium. Audi rurſum Senecam in libris de Ira:

Catonis.

M. Catonem in balneo quidam percuſſit imprudens: poſtea ſatisfacienti Cato, Non memini, inquit percuſſum me. melius putavit non agnoſcere, quàm ignoſcere. Magni animi eſt, injurias deſpicere; puſilli hominis & miſeri eſt, repetere mordentem, ut mures & formicæ, ad quas ſi manum admoveris, ora convertunt. imbecilla ſe lædi putant, ſi tanguntur. Et in Conſolat. ad Helviam:

Ariſtidis.

Ducebatur Athenis ad ſupplicium Ariſtides; cui quiſquis occurrebat, ingemiſcebat, non tamquam in hominem iuſtum; ſed tamquam in ipſam Iuſtitiam animadverteretur. inventus eſt tamen, qui in eius faciem ſpueret: at ille abſterſit faciem, & ſubridens ait comitanti ſe magiſtratui, Admone iſtum, ne poſtea tam improbè oſcitet.

Cæſaris.

De Julio Cæſare dixit Cicero: *quòd nihil obliviſci ſoleret, niſi iniurias*, uti refert S. Auguſtinus epiſt. 5. ad Marcel- B linum. Audi S. Baſilium homil. de legendis libris Gentilium:

Periclis.

Homo quidam in foro Periclem probris omnibus inceſſebat; is autem minimè curare viſus, toto die ſuſtinuit: deinde veſperi iam diſcedentem cum lumine comitatus eſt. Rurſus quidam Euclidi mortem ſe illaturum iuravit: ille verò contrà

Euclidis.

iuravit, ſe patienter eam laturum, & ei quamvis in feſto ſe conciliatum iri. Quidam vehementi impetu Socratis faciem cecidit: Socrates nihil commotus, aliud non fecit: quàm

Socratis.

Ariſtotelis.

quòd propriæ fronti inſcripſerit, Talis fecit; uti ſtatuæ nomen auctoris inſcribitur. Ariſtoteles, teſte Æliano, Alexandro Magno, natura iracundo, conſilium dedit, ut omnibus ſe ſuperiorem æſtimans maledicta contemneret. Hęc, fecerunt Gentiles, quid facient Chriſtiani? Verùm hiſce omnibus longè ſublimior, purior, fortior, & conſtantior fuit manſuetudo Moſis, per 40. annos populum iam rebellem tolerantis. Fidelium exempla aliqua mox ſubtexam.

Scripſit hanc de ſe laudem Moſes tamquam calamus Spiritus ſancti ad hoc ſcribendum impellentis: ſicut S. Joannes de ſe ſcripſit, quòd erat diſcipulus quem diligebat Jeſus. Secundò & veriùs, videntur hæc poſt Moſen illi ab aliquo alio ſcriptore hagiographo, qui hæc ejus C diaria digeſſit, eſſe addita, & intexta, uti dixi in proœmio Geneſeos.

Moraliter, Orig. Eſt, inquit, quædam familia mitium, cui præeſt Moſes: quædam patientium, cui præeſt Job: quædam continentium, cui præeſt Daniel: & unuſquiſque in morte congregabitur ad familiam ſuam; mitis cum mitibus, virgo cum virginibus, iracundus cum iracundis, luxurioſus cum luxurioſis; juxta id quod dicitur Levit. 25. 10. *Vnuſquiſque redìet ad familiam priſtinam: quia iubileus eſt.*

Iniurias ferre illuſtris eſt ſanctitas, Exempla & gnomæ.

Rurſum propria Sanctorum virtus eſt manſuetudo: *Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram* Audi Sapientem Eccli. 3. v. 19. *Fili in manſuetudine opera tua perfice, & ſuper gloriam hominum diligeris.* Audi Chriſtum. *Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde & invenietis requiem.*

Sanctus ille ſenior apud Caſſianum, exagitatus ab infidelibus Alexandrinis, rogatuſque ecquæ mira Chriſtus ſupra naturam feciſſet: *Hæc*, inquit, *quod ego convitiis & iniuriis veſtris laceſſitus, ad indignationem non movear.*

Alter in Vitis Patrum hanc diſcipulo ſuo diſciplinam, D & viam ad perfectionem præſcripſit. Primò, ut toto triennio aliorum onera ferret. Secundò, ut altero triennio daret mercedem jis, à quibus contumeliis & convitiis appeteretur. fecit ille imperata: tum ſenior, Adſ. dum ergo, ut experiar quid profeceris. Ductus Athenas, cùm ad portam contumeliis inceſſeretur, cœpit ridere juvenis. Miratus alter: Quid hoc rei, inquit, quòd à me irriſus & ſannis exploſus rideas? Non rideam: inquit diſcipulus: tres annos mercedem ſolvi jis, qui me maledictis onerarunt; hodie gratis id abs te patior. Attonitus Athenienſis, Ingredere, inquit, urbem, dignus es cętu ſapientum.

Tertius, Doce me, Pater, inquit, unum aliquid quod cuſtodiam, ut potiar cælo. *Poteſne*, inquit ſenior, *convitia pati?* perinde quaſi caput ſalutis in miti tolerantia contemptus & deſpicientiæ conſiſteret. idque meritò, cùm Chriſtus dicat: *In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras.*

A Quarta: S. Amma in monaſterio virginum quaſi ſtulta, riſibus & ludibriis omnium expoſita, cùm id manſuetè & hilariter ferret, à S. Pitirione Dei inſtinctu declarata eſt eſſe totius monaſterii ſapientiſſima, æquè ac ſanctiſſima, uti refert Palladius in Lauſiaca c. 42.

Quintus, Abbas Pimenius in Vitis Patrum l. 7. cap. 37. *Iniuriam*, inquit, *ferre, nec paria reſpondere, eſt animam ponere pro proximo.*

Sextus, Abbas Macarius ibidem: *Culpa*, inquit, *eſt monachi, ſi læſus à fratribus, primus in charitate purgato corde non occurret. Sicut enim Sunamitis ſuſcepit Eliſæum, quia cum nullo cauſam habebat: ita anima quieta recipit Spiritum ſanctum, ſi cum nullo litem aut offenſam ſervet.*

Septimus, Abbas Joannes ibidem l. 6. c. 6, n. 12. *Porta cæli*, inquit, *eſt iniuriarum perpeſſio, & patres noſtri per multas iniurias in eã gratulantes ingreſſi ſunt.*

Octavus, ſenex alius rogatus à diſcipulo: *Da mihi Pater, unam rem, quam cuſtodiam, & ſalver per eam*; reſpondit, *Si potueris iniuriari & affici convitiis, & portare ac tacere: magna eſt res hæc, & ſuper alia mandata.* ibidem lib. 3. n. 85.

B Nonus, Abbas Antonius fratrem ab aliis laudatum tentavit, & reperit quòd non ſufferret iniuriam, dixitque ei: *Tu ſimilis es ædificio, quod quamvis habeat ingreſſum ornatum, per poſticia tamen à latronibus expugnatur.* ibidem n. 88.

Decimus, Monachus poſt convitia alapa cæſus à philoſopho. mox aliam maxillam ei præbuit. tum ille adoravit eum, dicens: *Verè monachus es.* ibidem lib. 5. c. 16. n. 16.

Undecimus, Ammonius audivit ſibi prædici à S. Antonio: *Tu ad hanc menſuram pervenies, ut nullam tibi fieri arbitreris iniuriam, ſed ad omnem inſenſibilis fias ut lapis.* ibidem l. 7. c. 9.

Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium] *In viſione*, id eſt in imaginaria, vel intellectuali repræſentatione, & raptu. Tacitè hic innuit Deus Mariam & Aaronem fuiſſe Prophetas, eiſque nonnullas à Deo viſiones & revelationes accepiſſe, ſed non tot, nec tales, quales indies accipiebat Moſes. Vers. 6.

Prophetiæ ſpecies quinq; iuxta Eugubinum.

C Notat Eugubinus quinque hic diſtingui prophetiæ ſpecies. Prima eſt, quæ fit במראה *bemare*, id eſt *in viſione*; Secunda per ſomnium; Tertia in ænigmate, cùm aliud videtur, aliud innuitur, uti erat cùm Jeremias c. 1. vidit ollam accenſam, cùm librum comederet Ezechiel. cap. 2. 8. & Joannes Apocal. 10. verſ. 10. Quarta per figuras, cùm rerum imagines intuemur. cùm acies, cùm choros, cùm pompas. cum præclariſſima quædam conſpicimus. hæ quatuor fiunt per abſtractionem à ſenſibus, qua fit ut neque audiamus, neque tangamus; ſed tota mens in viſiones has abripiatur. Quinta eſt, cùm ſenſu & ſtatu corporis immutato, allocutio divina fit homini; quo modo Deus angelos alloquitur & allocutus eſt Moſen & paucos alios.

Moſes præcelluit omnibus Prophetis, in quo?

In hoc ergo ſui temporis Prophetas dicitur hic ſuperaſſe Moſes, quòd palàm & ore ad os, præſens cum præſente paſſim & familiariter cum Deo colloqueretur, &, ut ex hoc loco videtur, corporea ſpecie etiam Deum (id eſt angelum, Deum repræſentantem) videret, maximè poſtquam vidit ejus gloriam in Sina, Exodi 34. verſ. 6. cæteris verò Prophetis Deus rarius loqueretur, & non fami- D liariter, neque per ſe, ſed per alias ſpecies & figuras, quas Prophetis objiciebat.

Judæi in ſuæ fidei Symbolo, quod edidit Genebrardus in fine chronologiæ ult. egit. aſſerunt Moſen præcelluiſſe aliis Prophetis in hiſce quatuor; Primò, quòd Deus Moſi per ſe, aliis verò per angelum loqueretur; Secundò, quòd aliis noctu, Moſi interdiu loqueretur; Tertiò, omnes alii audientes angelum horrore & tremore concutiebantur, ita ut penè exanimarentur, uti contigit Danieli cap. 10. 8. Moſes nil tale patiebatur. Quartò, quòd Moſes prophetabat quandocumque volebat, cæteri non niſi eo tempore quo afflabantur Spiritu Dei; unde ſæpè multos menſes & annos ceſſabant; quia à Spiritu non docebantur. Verùm hæc partim falſa, partim futilia & Judaica ſunt: quædam tamen vera jis de more permiſta ſunt.

Ex dictis patet, nullum ex hoc loco argumentum

poſſe

poſſe colligi pro eorum ſententia, qui volunt Moſen hic vidiſſe divinam eſſentiam. Nam nihil novi hic de Moſe dicitur, nec ulla nova ejus viſio hic profertur, ſed uſitatum ejus cum Deo colloquium (quod Exodi 34. 6. & alibi ſæpe deſcriptum eſt) iteratò hic commemoratur: vide dicta Exodi 33. & 34.

Vers. 7. Qui in omni domo mea fideliſſimus eſt] q. d. In tota Eccleſia mea, id eſt in toto cœtu Iſrael, nullus eſt Moſe fidelior; hebr. eſt, *fidelis ipſe*, ubi τὸ *ipſe*, emphaſim habet, quaſi dicat, Fidelis ipſe eſt antonomaſticè & per excellentiam.

Vers. 8. Et (per) figuras Dominum videt] Hæc in Hebræo fecerunt recentiores accentu diſtinguente à præcedentibus, vertuntque, *& ſimilitudinem Domini videt*. q. d. Moſes videt ſpeciem Dei corpoream, in qua Deus ſe illi videndum exhibet. ita & Chald. & Septuaginta, qui vertunt, *& gloriam Domini vidit*, videlicet Exodi 34. v. 6. Verùm Hebræa non habent præteritum, ſed futurum, quod hic, ut aliàs ſæpè, pro præſenti capitur. Omnium verſionum, licet verbis diſcrepantium, ſenſus eodem redit.

Vers. 10. Nubes quoque receſſit] non procedendo & præeundo; ſic enim ſignum fuiſſet movenda eſſe caſtra: ſed aſcendendo ſupra tabernaculum; ſic enim ſignum erat Dei irati, & abeuntis à Maria & Aarone.

Et ecce Maria apparuit candens lepra quaſi nix] Vide hic lepram eſſe pœnam rebellium & murmurantium contra Prælatos, uti dixi Levitici 13. initio. Porrò congrua hæc eſt murmuris pœna; nam murmur inſtar lepræ proſerpit, & inficit totum corpus, putà totam congregationem & cœtum. Unde ſicut leproſi Levit. 13. jubentur è caſtris ejici, & ſeorſim extra caſtra habitare; ita ejicitur hic è caſtris murmuratrix Maria, ne illa ſuo murmure ſuaque lepra inficiat.

Moral. de malitia detractionis. Audi S. Ephrem agentem de morbo linguæ: *Ex tremina*, inquit, *Mariæ prophetiſſæ lepra docemur, quam grave ac deteſtabile vitium ſit obtrectatio. Corpus, quod lepra infectum cernebatur, velut ſpeculum quoddam fuit animæ; quæ non perſpiciebatur, cujus indicabat maculam. Ex illa carnis corruptione patefactum eſt, quomodo hominis detractoris corrumpatur animus, nam ſicut illa defecerat à fratre ſuo: ita & ab ipſa proprium corpus defecit, ut ex ſemet ipſa charitatem abſciderat.* Vide Origenem hic homil. 7. item S. Chryſoſtomum homil. in pſal. 100. ubi inter cætera ait: *Grave malum eſt detractio, turbulentus dæmon, nec unquam quietum hominem reddens. Ex ea odia pullulant, jurgia conflantur, diſſidia ortum trahunt, ſuſpiciones malæ procreantur: ſine ulla cauſa hoſtem reddit, qui paulò antè amicus erat: univerſas domos ſubvertit, & pacatas urbes ad bellum excitat; pulchrè pacis vincula diſſolvit, magna charitatis nodum infringit. Qui detractioni ſtudet, diabolo ſervit; utpote qui calumniæ opera exequatur. Quare detractor tanquam mendax & fur eſt propellendus.*

S. Hieron. ad Ruſticum, *Nulli*, ait, *unquam omnino detrahas, nec aliorum vituperatione laudabilem te videri velis; magiſq; vitam tuam ordinare diſce, quàm alienam carpere.*

S. Auguſtinus, teſte Poſſidonio in ejus Vita cap. 22. contra peſtilentiam humanæ conſuetudinis hoc diſtichon ſuæ menſæ aſcripſit:

Quiſquis amat dictis abſentum rodere vitam,
Hanc menſam vetitam noverit eſſe ſibi.

Unde & coepiſcopos quoſdam ſibi familiariſſimos, illius ſcripturæ oblitos, & contra eam loquentes tam asperè aliquando reprehendit, ut diceret aut delendos illos verſus de menſa, aut ſe de media refectione ad ſuum cubiculum ſurrecturum: quod ego & alii qui menſæ illi interfuerunt, experti ſumus. ita Poſſidon. vide adverſus detractores eundem S. Auguſt. epiſt. 137. & in pſal. 54. & 92.

S. Joannes Eleemoſynarius Patriarcha Alexandrinus, etiam publicè peccantes taxari vetabat. *Nam fieri*, inquit, *poteſt, ut peccatum pœnitendo deleverint. Iniquum eſt autem id ab homine petulanter exprobrari, quod à Deo clementer eſt condonatum.*

Verè Sapiens linguam maledicam comparat ſerpenti: *Si mordeat*, inquit, *ſerpens in ſilentio, nihil minus habet, qui occultè detrahit*, Eccli. 10.

Detractor, & libens auditor, uterque diabolum portat in lingua, ait S. Bernard. 10 ſerm. Hoc eſt officium dæmonis, qui inde vocatur diabolus, id eſt calumniator.

Idem, *Lingua detractoris*, ait, *eſt vipera ferociſſima, eſt lancea, quæ tres penetrat ictu uno.* occidit enim animam primò, dicentis; ſecundò, audientis; tertiò, famam ejus cui detrahit. Audi eum ſerm. de triplici cuſtodia, manus, linguæ & cordis: *Numquid*, ait, *non vipera eſt lingua iſta? Ferociſſima plane, nimirum quæ tam lethaliter tres inficiat flatu uno. Numquid non lancea eſt iſta lingua? Profectò & acutiſſima, quæ tres penetrat ictu uno. Lingua, inquit, eorum gladius acutus. Gladius quidem anceps, imo triceps eſt lingua detractoris: imò deterior*, ait, *mucrone, quo Dominicum latus confoſſum eſt. Levis, quidem res ſermo, quia leviter volat, ſed graviter vulnerat: leviter tranſit, ſed graviter urit; leviter penetrat animum, ſed non leviter exit.*

Audi & Gentiles. Cicero in offic. *Detrahere*, inquit, *alteri, & hominis incommodo ſuum commodum augere, magis eſt contra naturam, quàm mors, quàm dolor, quàm cætera quæ poſſunt corpori accidere, aut rebus externis. Nam tollunt convictum hominum & ſocietatem.*

Horatius in Serm.

Abſentem qui rodit amicum,
Fingere qui non viſa poteſt, commiſſa tacere
Qui nequit: hic niger eſt, hunc tu Romane caveto.

Ne imponas nobis hoc peccatum] ne imputes nobis peccatum quod commiſimus, ne nobis offendaris, neve punias, vel puniri nos à Deo permittas aut conſentias; ſed parce, & miſerere & ignoſce, atque ora ut Maria à lepra curetur, utque lepra ejus me, utpote murmuris ejus participem, non invadat & corripiat. Vers. 11.

Ne fiat hæc quaſi mortua] Tum quia lepra ſerpens, & exedens Mariam, eam ſenſim mortuæ, vel abortivo mutilo & deformi ſimilem efficiebat; tum quia lepra erat quaſi mors quædam civilis: ſeparabat enim hominem ab habitatione & convictu hominum. Vers. 12.

Si pater ejus ſpuiſſet in faciem ejus, &c.] q. d. Si pater Mariæ ſororis tuæ iratus ſpuiſſet in faciem ejus, illa præ rubore & reverentia patris, non auderet accedere ad patrem ante ſeptem dies; quanto magis decet illam ipſam jam, cùm ob peccatum à me lepra notata ſit, confundi, & caſtris arceri, neque ad me in tabernaculum accedere ante ſeptem dies? Vers. 14.

Separetur ſeptem diebus extra caſtra, et poſtea revocabitur] Itaque reipſa per ſeptem dies Maria, quaſi leproſa, caſtris excluſa eſt. Iis elapſis à Deo curata eſt ac revocata. Ubi Nota, in ejus revocatione non fuiſſe obſervatas cæremonias, & expiationes leproſis præſcriptas Levit. 14. Nam ipſa Dei miraculoſa ſanatio & revocatio Mariæ, erat ſufficiens ejuſdem luſtratio & expiatio, ut alia legali non indigeret. ita Abulenſis.

Vide hic juſtam arrogantiæ pœnam. Erexerat ſe ſuperbè Maria ſupra fratrem ſuum Moſen, ducem caſtrorum, eumque deſpexerat: ergo juſtè hic humiliatur, ut quaſi infamis & indigna non tantùm conſpectu fratris, ſed & populi, à caſtris ſeparetur.

Simile exemplum, & multò magis admirabile refert Raderus noſter ex Patrico Græcorum tractat. de Simplicitat. cap. 5. de Stylita Edeſſeno, qui quòd fratrem ſuum germanum aurum ſpernentem ſimplicem judicaſſet, & contempſiſſet; eò quòd ipſe idem aurum prudenter, ut ſibi videbatur, in viros Religioſos & pauperes erogaſſet; ab angelo redargutus, ac à fratre ſuo germano in omnem vitam ſeparatus, juſſuſque 49. annos ſtare in columna; poſt tam longam & duram pœnitentiam, tandem veniam meruit anno quinquageſimo, ſive jubilæo: tunc enim apparens ei angelus, peccatum ei remiſſum, eumque Dei gratiæ reſtitutum nuntiavit, atque inſuper mira conſolatione & nova Dei benedictione cumulavit.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moſes mittit duodecim exploratores in Chananaeam: referunt illi in vecte botrum; ſed narrantes urbium & incolarum robur, Hebræos ab ea abſterrent fruſtra renitente Caleb.

1. PRofectuſque eſt populus de Haſeroth, fixis tentoriis in deſerto Pharan. 2. ibique locutus
eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 3. Mitte viros, qui conſiderent terram Chanaan, quam
daturus ſum filiis Iſrael, ſingulos de ſingulis tribubus, ex principibus. 4. Fecit Moyſes quod Do-
minus imperaverat, de deſerto Pharan mittens principes viros, quorum iſta ſunt nomina. 5. De
tribu Ruben, Sammua filium Zechur. 6. De tribu Simeon, Saphat filium Huri. 7. De tribu Ju-
da, Caleb filium Jephone. 8. De tribu Iſſachar, Igal filium Joſeph. 9. De Tribu Ephraim, Oſee
filium Nun. 10. De tribu Beniamin, Phalti filium Raphu. 11. De tribu Zabulon, Gediel filium
Sodi. De tribu Joſeph, ſceptri Manaſſe, Gaddi filium Suſi. 13. De tribu Dan, Ammiel filium
Gemalli. 14. De tribu Aſer, Sthur filium Michael. 15. De tribu Nephthali, Nahabi filium Vapſi.
16. De tribu Gad, Guel filium Machi. 17. Hæc ſunt nomina virorum, quos miſit Moyſes ad con-
ſiderandam Terram vocavitque Oſee filium Nun, Joſue. 18. Miſit ergo eos Moyſes ad con-
ſiderandam terram Chanaan, & dixit ad eos: Aſcendite per meridianam plagam. Cumque veneritis
ad montes, 19. conſiderate terram, qualis ſit: & populum qui habitator eſt ejus, utrùm fortis ſit
an infirmus: ſi pauci numero an plures: 20. ipſa terra, bona an mala: urbes quales, muratæ an
abſque muris: 21. humus pinguis an ſterilis, nemoroſa an abſque arboribus. Confortamini, & aſ-
ferte nobis de fructibus terræ. Erat autem tempus quando jam præcoquæ uvæ veſci poſſunt. 22. Cum-
que aſcendiſſent, exploraverunt terram à deſerto Sin, uſque Rohob intrantibus Emath. 23. Aſcen-
deruntque ad meridiem, & venerunt in Hebron, ubi erant Achiman & Siſai & Tholmai filii Enac,
nam Hebron ſeptem annis ante Tanim urbem Aegypti condita eſt. 24. Pergenteſque uſque ad Tor-
rentem botri, abſciderunt palmitem cum uva ſua, quem portaverunt in vecte duo viri. De malis
quoque granatis & de ficis loci illius tulerunt: 25. qui appellatus eſt Nehelescol, id eſt, Torrens
botri. eò quòd botrum portaſſent inde filii Iſrael, 26. Reverſique exploratores terræ poſt quadra-
ginta dies, omni regione circuita, 27. venerunt ad Moyſen & Aaron, & ad omnem cœtum filiorum
Iſrael in deſertum Pharan, quod eſt in Cades Locutique eis & omni multitudini oſtenderunt fructus
terræ: 28. & narraverunt, dicentes: Venimus in terram, ad quam miſiſti nos, quæ re vera fluit
lacte & melle, ut ex his fructibus cognoſci poteſt: 29. ſed cultores fortiſſimos habet, & urbes gran-
des atque muratas. Stirpem Enach vidimus ibi. 30. Amalec habitat in meridie, Hethæus & Jebu-
ſæus & Ammorrhæus in montanis: Chananæus vero moratur juxta mare & circa fluenta Jordanis. 31.
Inter hæc Caleb compeſcens murmur populi, qui oriebatur contra Moyſen, ait: Aſcendamus, &
poſſideamus terram, quoniam poterimus obtinere eam. 32. Alii verò, qui fuerant cum eo, dice-
bant: Nequaquam ad hunc populum valemus aſcendere, quia fortior nobis eſt. 33. Detraxeruntque
terræ, quam inſpexerant, apud filios Iſrael, dicentes: Terra, quam luſtravimus, devorat habita-
tores ſuos: populus, quem aſpeximus, proceræ ſtaturæ eſt. 34. Ibi vidimus monſtra quædam filio-
rum Enac de genere giganteo: quibus comparati, quaſi locuſtæ videbamur.

Vers. 1. PRofectusque est populus de Haseroth (ubi fuit decimaquarta manſio Hebræorum) fixis tentoriis in deserto Pharan] q. d. Pergendo figere caſtra in vaſto illo deſerto Pharan: nam in eo deinceps ſequentes fuere manſiones, uſque ad trigeſimamtertiam. hæc porrò decimaquinta, in quam proximè ex Haſeroth venerunt, fuit Rethma, ut patet Numer. 33. 48.

Vers. 2. & 3. Ibique locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Mitte viros qui considerent terram Chanaan] Dixit hoc Deus, poſtquam populus iſte diffidens promiſſis Dei, petiiſſet mitti exploratores in Chanaan, qui referrent qualis eſſet terra, quàm fertilis, & quàm munita, ut patet Deut. 1. 22. Cùm enim populus id peteret, Moſes conſuluit Dominum, qui Moſi annuit, juſſitque ut faceret idipſum quod populus petebat, ut ex hoc loco patet. *Optimus enim eſt Imperator, qui maximè cognitas habet res hoſtium*, inquit Chabrias in bellis enim plurimum valet ſecretum. Unde Metellus rogatus à centurione, quid eſſet facturus reſpondit: *Si ſcirem tunicam meam conſilii mei eſſe conſciam, eam ſtatim exuerem*, inquit Plutarch.

Vers. 3. Singulos de singulis tribubus, ex principibus] non primis & ſummis, putà ex 12. illis, quorum quiſque toti tribui ſuæ præerat. nam illi aliter vocabantur, ut patet cap. 10. verſ. 14. ſed ex aliis inferioribus, qui primis illis ſubordinati erant; & fortè ex illis, qui conſilio Jethro conſtituti erant Exodi 18. 25.

De tribu Joseph sceptri Manasse] Hebr. *de tribu Joſeph tribus Manaſſe*, ſeu quoad tribum Manaſſe. Tribus enim Joſeph duplex erat, ſcilicet Ephraim & Manaſſe: ut ergo certam tribum deſignet, tribum Joſeph determinat per tribum Manaſſe. Vers. 12.

Vocavitque Osee filium Nun, Josue] Nota. Pro *Nun*, LXX. & paſſim veteres, qui eos ſequuntur, legunt *Nave*, ſed corruptè: nam Hebr. Chald. & Latina habent *Nun*, & facilè Græcum *ν* in *υ* depravari potuit, ut pro Νοῦν (quomodo videntur vertiſſe LXX.) irrepſerit Ναυῆ. Rurſum pro *Oſee*, vel, ut hebr. eſt, *Hoſee* LXX. vertunt *Auſem*, & ita veteres LXX. ſecuti, ſæpè Joſue vocant *Auſem*. Videntur ergo LXX. legiſſe nomen Hebræum aliis punctis, quaſi deſcendens ab imperativo paſſivo niphal, verbi ישע *iaſca*, id eſt ſalvum fecit; videlicet הושע *hivvaſee*, id eſt ſalvare, ſalvus ſis: unde craſi factum eſt nomen *hauſe*, quod Moſes mutavit in activum *Jehoſcua* id eſt ſalvator, vel qui ſalvum faciet: niſi quis verius mendum ſuſpicetur cum S. Hieron. initio comment. in Oſee, ut pro ὠσηὲ legatur αὐσῆ, *ω* depravato in *αυ*, quod charactere ei eſt affine. Noſter enim, & Chald. & alii, paſſim *Oſee* vertunt, non *Auſe*. Moſes verò *Hoſee* nomen mutavit in *Jehoſcua*, addita & præfixa ad nomen *Hoſee* lite- Vers. 17.

Nun depravatum græce in Nave.

Ioſue dictus eſt, Auſes, unde.

Cur Moſes Hoſee vocavit Ioſue? Prima cauſa.

Digitized by Google

litera jod. Primò, ut certiorem ipſi Joſue, & populo per ipſum, ſalutem & victoriam de Chananæis promitteret, quam hac exploratione inchoabat: *hoſea* enim verbum ſignificat *ſalva* (unde *hoſanna* idem eſt quod ſalva quæſo) *iehoſcia* vero, quò alludit *iehoſcua*, ſignificat *qui ſalvabit*.

Secunda. Secundò ut innueret multa ei bona largiturum Deum, cui primam literam nominis ſui tetragrammati, ſcilicet jod, addidiſſet. Quò reſpexiſſe videtur S. Hieron. in Aggæi cap. 1, & Euſebius 4. Demonſtr. cap. ult. dicens, *iehoſcua* idem eſt quod *iaho ioſcua*, id eſt Dei ſalus, aut ſalvator, hoc eſt, datus à Deo ad ſalutem populi. nam nomen tetragrammatum ipſe legit hiſce punctis, ut ſonet *iaho*.

Tertia. Tertiò denique, quia ſpiritu prophetico prævidebat Moſes, Joſue expreſſum typum geſturum Jeſu Chriſti, uti nomine, ita re ipſa, & feliciſſima traductione populi electi in terram promiſſam. Hinc Euſebius 4. Demonſtr. 37. docet Aaron pontificem a Moſe vocatum eſſe Chriſtum, quia typus erat ſacerdotii Chriſti: Auſen verò (vitioſè enim in Euſebio legitur *Nauſen*) vocatum

Ioſue fuit typus Ieſu Chriſti. à Moſe Joſue, quia typus futurus erat principatus Chriſti. ſic & Theodor. q. 25. & Tertull. contra Judæos, & Clemens Alexandr. in 1. Pædagogi 7. Juſtinus contra Tryphon. pag. 84. Lactantius lib. 4. de Vera ſapientia c. 17. Proſper p. 2. Prædict. 4. Origen. hom. 1. in Joſue, Ambr. in pſalm. 47. Hieron. ad Paulinum, Auguſt. lib. 16. contra Fauſtum c. 18. Ita Abram futurus pater multorum populorum, à Deo vocatus eſt Abraham. Præcurſor Chriſti futurus primus gratiæ & Euangelii Chriſti præco, dictus eſt Johannes, id eſt gratioſus.

Hinc rurſum notant Lactantius libr. 4. cap. 17. Origen. homil. 11. in Exod. & alii Patres Græci & Latini, quos citat Serarius præfat. in Joſue, quòd Moſes ei mutarit nomen, eumque pro *Haſee* vocarit *Ioſue*, eo tempore, quo dux militiæ contra Amalecitas eſt conſtitutus, eoſque debellavit. *Ioſue* enim ſignificat Salvatorem, qui tamquam dux populi ſalvavit populum ſuum: ſicut Jeſus ſalvavit homines, pugnando & debellando dæmones, Coloſſ. 2. 15. Hujus rei indicium eſt, quòd *Ioſue* nomen primùm legatur Exodi 17. 9. ubi Joſue dux belli contra Amalec, à Moſe conſtituitur. Alii tamen cenſent, Oſee nomen mutatum fuiſſe in Ioſue hoc tempore, quo deſignatus eſt explorator terræ ſanctæ. Tun enim anceps & periculoſum terram hoſtilem explorandi officium ſuſcipiens, evidenti mortis ignominioſæ & acerbæ diſcrimini (ne ſcilicet quaſi explorator, & proditor à Chananæis torqueretur & excarnificaretur) ultro pro populo ſe obtulit. Tunc ergo acer, magnanimus & interritus apparuit, ideoque dignus, qui novo hoc & auguſto nomine donaretur. Ita cenſent Iuſtin. contra Tryphon. S. Auguſt. lib. 16. contra Fauſtum cap. 19. Anaſtaſius Nicæn. q. 35. Abulenſis & Oleaſter. Addit S. Auguſt. Ioſue tunc geſſiſſe typum Ieſu Chriſti, qui abiturus in cælum ſuis diſcipulis ait: *Et ſi abiero, & præparavero vobis locum, iterum venio, & aſſumam vos ad meipſum*, Iohan. 14. 3.

Sic Antiochus primus hujus nominis Syriæ rex, ob victoriam de Galatis reportatam, σωτὴρ, id eſt ſalvator, eſt appellatus: atque in pugna tulit in vexillo figuram pentalpha, cum verbo ὑγίεια, id eſt ſalus, ut in numiſmatibus cernitur: atque uſus eſt pro militari ei teſſera, verbo ὑγιαίνειν, quod *ſalvum eſſe* ſignificat; eamque ab Alexandro Magno ſe in ſomnis juſſum uſurpare dixit. teſtis eſt Lucian. Apolog. de lapſu in ſalut. & Pierius hierogl. 47.

Ioſue idem eſt quod Ieſus. Ex quibus omnibus patet, *Iehoſcua*, vel per craſin *Ioſue*, idem prorſus nomen eſſe quod *Ieſcua*, id eſt Ieſus, non verò diverſum, ut volunt Galatin. Pagninus, & Ianſen. cap. 7. Concord. idque convincitur ex eo, quòd paſſim LXX. Ioſephus, & Philo lib. de Charitate, Hebræum *Ieſcua*, ſive *Ioſue*, vertunt Ἰησοῦς, id eſt Ieſus. nam Ἰησοῦς Græcis triſyllabum eſt, eò quòd jota apud eos ſit vocalis, quæ Hebræis & Latinis eſt conſonans: deinde punctum tſere ſub jod in *Jeſcua*, vertunt in η: olim enim ſonabant ita, ac tertiò gutturalem ע vertunt in ς, lenioris pronuntiationis cauſa, uti pro *Maſchiach* vertunt *Meſſias*. Deinde, idipſum patet ex Aggæo c. 1. v. 1. 12. 14. & c. 2. v. 3. 5. & ex Zacharia cap. 3. v. 1. 3. 8. nam hi duo Ieſum pontificem, filium Ioſedec (qui etiam fuit typus Chriſti, qua Pontifex eſt ſummus novi teſtamenti, ut patet Zachar. 3. verſibus citatis) Ieſum nominant, qui tamen ab Eſdra l. 1. c. 3. v. 2. 8. 9. & c. 4. v. 3. in Hebræo, & noſtra verſione vocatur Ioſue. Denique, utriuſque hujus nominis in Hebræo eædem ſunt literæ, & eadem radix, videlicet *iaſca*, id eſt ſalvum fecit: unde *Ioſue* vel *Ieſus* idem eſt, quod Salvator.

Ioſue vel Ieſus idem eſt quod Salvator. Hinc patet Primò, falli eos qui nomen Ieſus à Græco verbo ἰάω, id eſt ſano; vel à Syro *aſa*, id eſt ſano, deducunt; quaſi Ἰησοῦς idem ſit quod ἰατρὸς, id eſt medicus. ita Epiph. hæreſi 29. *Jeſus, ait, Hebraica lingua curator appellatur, aut medicus & ſalvator.* Sic & à Græco ἰάω nomen Ἰησοῦς, deducit Baſil. in aſceticis, & Cyrill. catecheſi 10. ſub finem. Ubi tamen Nota, quòd, licet hæc non ſit vera etymi ratio, recta tamen nominis ſit adaptatio & accommodatio.

Jeſus eſt nomen Hebraum, non Syrum. Patet Secundò, hebraicè ſcribendum eſſe ישוע *ieſcua*, ut ultima ſit *ain*, non verò ישו *Ieſu*, uti Judæi ſcribunt, vel ob contemptum, vel ob Syram decurtationem: non etiam ſcribendum eſſe ישועה *Ieſcuah*, per *he*, in fine; quia hoc ſalutem, Jeſus autem Salvatorem ſignificat.

Ieſus eſt nō idem quod Iehova. Patet Tertiò, nomen Jeſus non eſſe idem cum nomine tetragrammato, nec ab eo ſola litera *ſchin* inſerta differre, uti quidam è Novatorum grege, putà Lucas Oſiander in Matth. 1. ſenſit; ac proinde neque ſcribendum eſſe יהשוה *Iehoſcuh* per *he* in fine præcedente *vau*, ut ipſe vult, quaſi Chriſti Domini nomen *Ieſus*, à *Ioſue*, vel *Ieſcua* ſit omnino diverſum. Nam id jam refutatum eſt; & idipſum apertè convellit S. Matth. 1. 21. qui de Chriſto ait. *Vocabis nomen eius Ieſum; ipſe enim ſalvum faciet*, &c. Unde patet, nomen Jeſus idem eſſe quod *Ieſcua*, vel *Iaſua*, id eſt ſalvator; neque ſcribendum eſſe *Iehoſcuh* Hebraicè, ſed *ieſcua*, quia *iehoſcuh* non ſignificat ſalvatorem, ſed *Ieſcua*; imò *iehoſcuh* confictum eſt nomen, nec propriè ullam radicem Hebræam habet, Denique in titulo crucis Dominicæ, qui Romæ ſervatur in templo ſanctæ Crucis, ישוע *Ieſcua*, non *iehoſcuh* ſcribitur nomen hoc, ut teſtatur Pagninus oculatus teſtis, in interpretatione nominum Hebræorum.

Obiectio prima. Dices, etiam *ieſcua* non ſignificat ſalvatorem, ſed ſalvatum: quia habet formam participii paſſivi *paul*.

Solvitur. Reſpondeo, *ieſcua* non eſſe *paul cal*, ſed eſſe nomen, ſignificans ſalvatorem, æquè ut Joſue: nomina verò multum à participiis, & punctis & ſignificatione differunt, alludit enim *ieſcua* ad יושיע *ioſchia*, id eſt qui ſalvabit, vel certè ad *ieſcuach*, id eſt ſalus: quaſi dicas, Ipſa ſalus, id eſt ſalvator per eſſentiam.

Obiectio ſecunda. Dices Secundò, Iſajæ 7. 14. & Matth. 1. 23. dicitur quòd Chriſtus vocandus ſit *Emmanuel*, id eſt nobiſcum Deus; hoc autem ſignificat *iehoſcuh*, non *Ieſcua*, vel *Ioſue*: nam *iehoſcuh* continet omnes literas nominis Dei tetragrammati, inſerta tantùm litera *ſchin*.

Solvitur. Reſpondeo, Etiam *Iehuda* continet omnes literas nominis tetagrammati, uti & multa alia nomina, non tamen idcirco ſignificat idem quod tetragrammaton. Secundò, ut fingas ſignificare idem quod nomen tetragrammaton, neutiquam tamen ſignificare poteſt, *nobiſcum Deus*: quia nomen tetragrammaton hoc non ſignificat, ſed ſimpliciter Deum ſignificat. Addo, *Iehoſcua*, quod idem eſt cum *Ieſcua*, habere omnes literas nominis tetragrammati, eaſque conjunctas, non diſſectas, ut *Iehoſcuh*. Quòd ergo ad Iſajæ & S. Matthæi locum attinet, reſpondet Juſtin. in Quæſt. ad orthodox. q. 135. Tertull. lib contra Judæos cap. 9. Lactantius lib. 4. de Vera ſapientia cap. 12. Cyrillus lib. de Incarnatione Unigeniti cap. 3. τὸ. *Et vocabunt nomen ejus Emmanuel*, non ſignificare Chriſtum ita nominandum (numquam enim Emmanuelis nomen ipſi inditum legimus, ſed Jeſu tantùm, idque in circumciſione) ſed fore Emmanuelem, ut jure Emmanuel vocari poſſit.

Vocari ſignificat eſſe. nam *vocari* in Scripturæ ſæpè ſignificat eſſe, ut Iſajæ 9. verſ. 6. Iſajæ 60. 14. Zachar. 8. 3. Jerem. 3. 17. Deinde, ut rectè Tertullianus ſuprà, *Emmanuel & Ieſus idem ſunt, non ſono, ſed ſenſu*. Nam eſſe Deum nobiſcum, eſt eſſe ſalvatorem: ſalus enim noſtra & redemptio, Dei ad nos deſcenſu peracta eſt; nec alio modo perfici potuit.

Fateor tamen, quòd, ſicut Deus Abraham & Saræ addidit literam *he* nominis ſui tetragrammati, ut ſignificare ſe ex iis naſciturum hominem: ita & Joſue eamdem literam addidit, ut *Iehoſcua* in ſe cōtineat omnes literas

no-

nominis tetragrammati: quia per hoc ſignificare volebat, Jeſum Chriſtum, cujus typus erat Joſue, fore *Iehova*, id eſt Deum.

Ieſu nomen prædixerãt Propheta. Quapropter hoc nomen Jeſu revelatum eſt Prophetis, qui eo appellandum fore Meſſiam præſignificarunt, ut patet Habacuc 3. 18. *Exultabo in Deo Ieſu meo*. Iſaiæ 45. 8. *Aperiatur terra & germinet ſalvatorem*, & paſſim Sept. Hebr. nomen משיח *maſciach*, id eſt Meſſias, vertunt σωτὴρ, id eſt Salvator.

Rabbini. Unde & priſci Rabbini ante Chriſti tempora, Meſſiæ nomen fore Jeſus prædixerunt, ut ex R. Haccados docet Galatin. l. 3. 20.

& Sybillæ. Idem prophetarunt Sibyllæ, ut docet acroſtichis illa verſuum Sibyllæ Erythrææ quorum primæ literæ hæc verba reddunt: Ἰησοῦ Χρειστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, *Ieſus Chriſtus filius Dei Salvator, crux*: quæ exſtat in fine Sibyllinorum oraculorum tom. 2. Biblioth. SS. Patrum & eam citat Cicero l. 2. de Divin. indeque probat poema Sibyllæ non eſſe furentis, ſed attenti animi, artiſque & cogitationis. Eamdem citat & Conſtantinus Imper. apud Euſebium in fine Vitæ hujus. & fuſe S. Auguſt. 18. Civit. 23. Idem prædixit, ſed ænigmaticè Sibylla Cumana, quæ, ut refert Sixtus Senenſis lib. 2. verb. Sibylla, vaticinata eſt numerum literarum nominis Meſſiæ fore 888. dum ita canit:

Nomen Ieſus continet 888.

Sed quæ ſit numeri totius ſumma docebo:
Namque octo monades, totidem decades ſuper iſta,
Atque hecatontades octo, infidis ſignificabunt
Hominibus nomen, tu verò mente teneto.

Cur. Hunc enim numerum continent 4. literæ Græcæ nominis Jeſus: cujus numeri myſterium explicat Ven. Beda in c. 2. Lucæ, *Videlicet ſignificans per Ieſum reſurrectionem, & viam in cælum eſſe patefactam, Octonarius enim ſive ſimplex, ſive multiplicatus per decem, id eſt octoginta; ſive per centum, id eſt 800. ſignificat octavam reſurrectionis*.

Atque hinc fortè dæmon, qui ſimia eſt Dei, & tantus Salvatoris noſtri æmulus, apud Romanos & Græcos Jovem & Minervam Soterem, Jovem Eleutherium Salutem deam, Minervam Soſpitam, & ſimiles deorum larvas ſibi induxit: de quibus multa Giraldus de Diis Gentium, ſyntagm. 1. pag. 35. & ſyntagm. 2. pag. 106. & 107. & ſyntagm. 3. pag. 121. Denique Juſtinus Apolog. 1. pro Chriſtianis, ante finem, ſcribit Chriſtianos ſuo tempore energumenos curare, & à dæmonibus liberare ſolitos invocatione nominis Jeſu. vide Gretſerum lib. 3. de Cruce c. 27.

Ieſu nomen venerabilius eſt quã Iehova. Eſt enim hoc nomen Jeſus ſanctiſſimum & auguſtiſſimum, adeoque venerabilius nomine tetragrammato, ut rectè probat Abulenſis q. 7. in c. 20. Exodi. Nam eſt proprium nomen Verbi incarnati, ut docet S. Auguſt. tract. 3. in 1. epiſtol. S Joan. tom 9. ideoque alia omnia Chriſti nomina, quæ plurima & præſtantiſſima ei Script. attribuit, in ſe complectitur. Significat enim

Ieſus quid, & quantam ſignificet. totam incarnationis Dominicæ œconomiam (in qua, præ cæteris operibus, omnia attributa Dei relucent) bonaque omnia; quæ inde nobis ſive in animo, ſive in corpore, tum in hac vita, tum in futura per omnem æternitatem obvenient. vide Origen. ho 22. hic, & ho. in Joſue, Bernard ſerm. 15. in Cantic ubi ait, veteres Jeſus inanibus nominibus gloriatos eſſe; nec enim veram ſalutem præſtitiſſe, ſed adumbraſſe. hanc enim ſolus præſtitit Jeſus noſter. De nomine Jeſu plura dixi Philip. 2. 10.

VERS. 20. URBES QUALES, MURATAE, AN ABSQUE MURIS] Clarè interpres vertit Hebræa, quæ ſic habent, *an in caſtris, an in munitionibus*, ſive *locis incluſis, habitent incolæ*. Caſtra hic opponuntur locis muris incluſis: caſtra ergo hic ſunt loca patentia, ſive municipia, in quibus turmatim habitant incolæ. ſic enim milites in caſtris non includuntur muris, ſed in tentoriis campeſtribus degunt. ita Oleaſter. Loca incluſa ſunt quæ vulgò *Burgos* vocamus, unde Burgundiones ſunt dicti, quòd in burgis ſe continerent, ut ab hoſtium incurſione eſſent tuti.

VERS. 21. *Exploratores miſſi ſunt in Chanaan* ERAT AUTEM TEMPUS QUANDO JAM PRAECOQUAE (id eſt primò maturæ) UVAE VESCI POSSUNT] q. d. Exploratores à Moſe miſſi explorarunt Chanaan, quando ibi erat tempus primarum uvarum; unde & botrum inde ad Hebræos extulerunt. Exploratio ergo hæc contigit ſub initium Junii (tunc enim in Palæſtina,

A utpote regione calida, maturæ ſunt uvæ) anno ſecundo exitus ex Ægypto. Tranſierat enim jam annus unus, & tres menſes ab hoc exitu: tuncque poſt paucos dies Hebræi ingreſſuri fuiſſent Chanaan, niſi murmuraſſent. Hæc enim murmuratio ingreſſum eorum diſtulit ad 38. annos. ita Abulenſis. *menſe Iunio.*

VERS. 22. EXPLORAVERUNT TERRAM A DESERTO SIN, USQUE ROHOB, INTRANTIBUS EMATH] q. d. Qua itur & intratur in Emath regionem, in qua potens fuit urbs, quæ poſtea ab Antiocho Epiphane dicta eſt Epiphania, ait S. Hieron. in Amos 6. eratque in Syriæ finibus, terminans ab Aquilone terram Sanctam, unde ſæpe in Script. Emath inter terminos terræ promiſſæ commemoratur. Erat & altera Emath magna, quæ poſtea dicta eſt Antiochia. urbs Syriæ celeberrima. *Emath eſt Epiphania.*

VERS. 23. UBI ERANT FILII ENAC] *Filii*, id eſt nepotes & poſteri Enac gigantis. vide v. 30. unde ab hoc Enac gigante, gigantes in Script. vocantur *filii Enakim*.

NAM HEBRON SEPTEM ANNIS ANTE TANIM URBEM ÆGYPTI CONDITA EST] Omnes conſentiunt, ait Adrichom. Cajetan. & Oleaſter Tanim eſſe no- *Tanis urbs quæ, & unde dicta.*
B bilem Ægypti urbem, non longè à Memphi ſitam, quæ antea dicebatur Titannis, à 10. vel, ut Adrichom. ait, 17. Titanibus, filiis Noè, conſtructa: ſed præciſa prima ſyllaba, Tanis, vel urbs Taneos dicta eſt, eſtque celebris in Scriptura, utpote in qua Moſes coram Pharaone fecit ſua ſigna, & plagas decem Ægypto immiſit, ut patet pſa. 77. 12. ubi dicitur: *Fecit mirabilia in terra; Aegypti in campo Taneos*. & v. 43. *Sicut poſuit in Aegypto ſigna ſua, & prodigia ſua in campo Taneos*. Unde videtur quòd Tanis tunc fuerit regia regum Ægypti. idem colligitur Iſaiæ 19. 11. Sita erat juxta Nili oſtium, quod ab ea Taniticum dictum eſt, eſtque proximum oſtio Peluſiaco. Ad Tanim hanc ceſo Godolia profugerunt Judæi cum Jeremia Propheta, ibique Jeremias à Judæis, quorum idololatriam corripiebat, lapidatus eſt. unde & crebra Tanis, ſive Taphnis, apud Jeremiam eſt mentio, ut c. 2. & 43. & 44. & 46.

In Tani ergo Hebræos etiam ſtirpem gigantum vidiſſe, indicat conjunctio *nam*, quam noſter Interpres hoc verſ. habet: q. d. Non mirum in Hebron eſſe gi-
C gantes, quales vidiſtis in Tani, cùm Hebron antiquior ſit urbe Tani, ita ut à primis gigantibus potuerit incoli, ut ait Lyran. & Abulenſ.

VERS. 24. ABSCIDERUNT PALMITEM CUM UVA SUA] Philo etiam diſertè aſſerit, non plures. ſed unam tantùm uvam fuiſſe. Hebr. & Chald. habent *palmitem & botrum uvarum unum*, id eſt unum palmitem cum botro uno. dicit autem *uvarum*, quia ſunt & botri cypri, aliorumque fructuum. Quare neceſſe eſt dicere, uvas in Chanaan fuiſſe prægrandes, utpote quarum unam in vecte à duobus viris portari opus fuerit, quod indicium erat, terram illam eſſe fertiliſſimam. Sic Plinius lib. 14. 1. ait in interiore Aſia naſci uvas magnitudine uberis vaccini, ollæ, imò pueri infantis. Amplius narrant Euphorus & Metrophanes apud Stephanum lib. de Urbibus, ſcilicet in Eucarpia minoris Aſiæ oppido tam immanes naſci racemos, ut ſinguli juſta ſint ſingulis curribus pondera, ita ut unius tantùm racemi vectura quandoque currus contractus conciderit, atque inde urbem Eucarpiam, id eſt fertilem, eſſe dictam; ideoque veteres dictitaſſe. urbem hanc à Jove datam fuiſſe Cereri & Baccho ad inhabitandum. ſed *Eucarpia uva mira magnitudinis.*
D puto currum iſtum craſſiore mendacio, quàm uva onuſtum jampridem concidiſſe, & evanuiſſe. Ecquid mirum? Nota eſt Græcorum fides; Græcoſque græcari & fabulari ſolitos ſcimus. Credibilius Strabo lib. 2. botros uvarum commemorat, qui ſinguli bipedali ſunt longitudine, Idem lib. 11. & lib. 15. tradit in Mauritania & Carmania botros naſci, qui ad duos cubitos in longum extendantur.

Allegor. Allegor. ſicuti ſponſa Chriſto dicit: *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi*, idque ob dulcedinem & gloriam reſurrectionis Chriſti: ita pariter hic uva pendens in vecte, eſt Chriſtus pendens in cruce: hæc nata eſt ex terra promiſſa, id eſt B. Virgine, quam promiſit Iſaias c. 7. 14. *Duo baculi ſunt duo teſtamenta; præeunt Iudæi, ſequuntur Chriſtiani: ſalutem hic* (Chriſtianus) *ante conſpectum ſuum gerit, ille* (Iudæus) *poſt dorſum: hic obſequium præfert, ille contemptum. Laboremus ergo, ne*

à cor-

Digitized by Google

à cervicibus noſtris tam ſanctam ſarcinam deponamus . ita S. Auguſt. ſer. 100. de temp. S. Ambroſ. ſer. 72. de S. Cypriano, S. Hieron. ad Fabiol. in manſione 15. Proſper. p. 2. Prædic. c. 9. Rupert. hîc, & S. Bernard. in Cantic. ſerm. 44.

Duo baiuli botri fuerunt Ioſue & Caleb.

QUEM PORTAVERUNT DUO VIRI] S. Ambroſius loco jam citato ait, hoſce duos botri bajulos fuiſſe Joſue & Caleb: cui ſavet, quòd hi duo ſoli terram Chanaan Hebræis commendarint, ut patet v. 31. & c. ſeq. v. 6.

VERS. 26. REVERSIQUE EXPLORATORES TERRÆ POST QUADRAGINTA DIES] Per 40. ergo dies exploratores luſtrarunt terram Chanaan, quibus non comederunt manna; illud enim tantùm inveniebatur in caſtris Hebræorum: ſed frugibus terræ Chanaan veſcebantur, quas vel in agris carpebant, uti hîc botrum carpſerunt; vel à Chananæis in villis emebant. ita Abulenſis.

VERS. 27. VENERUNT AD MOYSEN, &c. IN DESERTUM PHARAN, QUOD EST IN CADES] q. d. Venerunt exploratores redeuntes ad ſuos in Cades, ſive Cadesbarne, quod eſt in deſerto Pharan. eſt hypallage.

An Cades hoc ſit idem cū Cades, in quo 33. fuit manſio. Affirmat Abulenſ.

Dubium eſt, an Cades hoc, ex quo miſſi ſunt exploratores, idem ſit cum Cades trigeſima tertia manſione, de qua Numer. 20. 1. & c. 33. 36.

Abulenſis putat eſſe eumdem locum, & eamdem manſionem, ac conſequenter exploratores miſſos eſſe non ex decima quinta, ſed ex trigeſima tertia manſione, in eaque, vel juxta ea Hebræos hæſiſſe 38. annos, ſcilicet uſque ad mortem Mariæ, quæ in Cades mortua eſt, ſub initium anni quadrageſimi exitus ex Ægypto, Numer. 20. 1. Probat id ipſum ex Deuter. 1. 46. ubi dicitur: *Sediſtis ergo in Cadesbarne multo tempore*. Cenſet ergo Abul. Hebræos anno ſecundo citiſſimè percurriſſe omnes manſiones à Sina, quæ fuit duodecima, uſque ad Cades, quæ fuit trigeſima tertia, atque in Cades hæſiſſe ab anno ſecundo uſque ad quadrageſimum.

Negant alii, & verius. Probatur Primò. Secundò. Tertiò.

Verùm non eſt veriſimile, Hebræos tamdiu in una manſione manſiſſe, præſertim cum dicat Script. eos per 40. annos vagatos eſſe in deſerto, v. 33. Secundò, quia Numer. 20. v. 1. demum in Cades, trigeſimam tertiam manſionem, veniſſe narrantur: ergo hoc cap. eſt alia manſio. Tertiò, quia Deuter. 2. 14. Hebræi 38. annos ambulaſſe dicuntur in deſerto: ergo iis non hæſerunt in Cades.

Dico ergo, aliam eſſe hanc manſionem ab illa de qua c. 20. & 33. ac conſequenter Cades hoc diverſum eſſe ab illo Cades, uti docent Zieglerus, Wolfgangus, & Adrichomius in Deſcript. terræ ſanctæ. Si tamen idem Cades utrobique eſſe velis, uti volunt Cajetanus, Oleaſt. & Andr. Maſius in Joſue cap. 15. dicendum eſt Hebræos bis veniſſe in Cades, ſcilicet primò hîc, ſecundò Numer. 20. 1. Vagabantur enim Hebræi, & à Deo circumducebantur, maximè poſt murmur hoc exploratorum, per inviam ſolitudinem perplexis gyris & mæandris. Unde eòs eò unde diſceſſerant, puta in Cades, rurſum rediiſſe, non eſt mirum. Hinc & Chald. pro utroque Cades vertit *Recem*, quo nomine ſolet appellare Petram, nobilem Arabiæ urbem, vel certè locum urbi illi vicinum. Verùm prius eſt verius, uti dicam c. 20. 1.

Vel ſi eſt idem, bis in Cades venerunt Hebræi.

Miſſi ergo ſunt hi exploratores ex decima quinta manſione, quæ fuit in Rethmat, Numer. 33. 18. porrò Rethma erat juxta urbem Cades: unde exploratores hîc in Cades, vel, ut dicitur Joſue 14. 7. Deut. 1. v. 20. & 22. in Cadesbarne reverſi dicuntur.

VERS. 28. QUÆ REVERA FLUIT LACTE ET MELLE] q. d. Terra Chanaan eſt fertiliſſima. eſt hyperbole.

VERS. 29. URBES GRANDES ATQUE MURATAS] *nimis*, uti addunt Hebr. Chald. Græca & Raban. Deuter. 1. 28. dicitur eas munitas, id eſt muratas, fuiſſe in cælum, hoc eſt altiſſimos habuiſſe muros. eſt hyperbole. Hi muri terruerunt Hebræos puſillanimes: magnanimi enim non curant muros, ſed bellatores & propugnatores validos. Unde Ageſilaus rex roganti, cur Sparta muris careret: *Hi*, inquit, *ſunt Spartæ muri*, cives armatos commonſtrans. Alteri hac ipſa de re percontanti, reſpondit, *Vrbes non lapidibus & lignis, ſed virtute inhabitantium debere eſſe munitas*. Monſtrabat ei quidam urbis alicujus muros admodum validos, & quærebat, pulchroſne eos judicaret, reſpondit: *Ita ſane, ſed non ut viri: verum ut mulieres intus habitent*. Ita Agis rex eorumdem Lacedæmonum, muros Corinthiorum perambulans, cùm ſpectaſſet eos ſublimes & validos: *Quænam*, inquit, *in*

A *hoc gynæceo habitant mulieres?* Ita Antalcidas muros Spartæ ajebat eſſe juvenes, terminos autem haſtarum cuſpides. Sic & Scipio Africanus militi vallum tollenti, & admodum ſe premi dicenti: *Non iniuria*, inquit? *ligno enim huic magis fidis, quam gladio*. Idem adoleſcenti pulchrum clypeum oſtentanti. *Clypeus quidem*, inquit, *ô adoleſcens, pulcher eſt, cæterùm Romanum virum magis decet fiduciam ſuam in dextra ſua, quàm in ſiniſtra collocare*. Teſtis eſt Plutarch. in eorum vita.

AMALEC HABITAT IN MERIDIE] Dicunt hoc exploratores, non quaſi terra Amalecitarum pertinuerit ad terram Hebræis promiſſam; ſed quia ei vicina erat, ita ut Amalecitæ ingreſſum Hebræorum in eam facilè impedire, atque Hebræos bellis impetere & divexare potuiſſent, uti conati fuerant Exodi 17. Hanc enim difficultatem hoſtium fortiſſimorum in terra promiſſa, & in ejus vicinia commorantium, proponunt hîc exploratores populo, ut eum ab ingreſſu in Chanaan abſterreant. VERS. 30.

INTER HÆC CALEB COMPESCENS MURMUR POPULI] Tacente Joſue, unus Caleb omnibus ſe opponit, murmurque ſedare conatur: quia Caleb erat animoſior, zeloque plenus; unde eum ſolum Deus ab hoc heroico actu mirè laudat c. ſeq. v. 24. dicens: *Servum meum Caleb, qui plenus alio ſpiritu ſecutus eſt me, inducam in terram hanc*. Ob eamdem cauſam eidem Deus, per Moſen peculiarem quamdam terræ Chanaan partem, puta montana Hebron, ubi erant gigantes hi, promiſit ſub juramento, quam & ipſe Caleb à Joſue petiit, & obtinuit, ut patet Joſue 14. v. 6. 9. & 12. & Joſue 15. v. 13. VERS. 32.

Caleb conſtantia, & laus. & præmium.

B

MURMUR, QUI] murmur, quod. eſt antiptoſis.

NEQUAQUAM AD HUNC POPULUM VALEMUS ASCENDERE] Hinc patet, hos exploratores in ſua ad populum relatione peccaſſe, Primò, diſſuadendo & divertendo populum ab ingreſſu in Chanaan, itaque reſiſtendo promiſſis & voluntati Dei, qui Hebræos in eam inducere volebat. Fecerunt idipſum ex puſillanimitate, & timore bellorum cum Chananæis, cùm ipſi vitam quietam, inertem & delicioſam agere mallent in Ægypto, etiam ſub jugo Pharaonis. Secundò, mentiendo, idque in multis. VERS. 32.

Exploratorum peccata & mendacia quinque. Primum.

C Primò, quia aſſeruerunt Chananæos tam eſſe potentes, ut eis prævalere non poſſent Hebræi, ajunt enim: *Nequaquam ad hunc populum valemus aſcendere, quia fortior nobis eſt*.

Secundò, imponendo falſa crimina terræ Chanaan, dicendo: *Terra quam luſtravimus, devorat habitatores ſuos*. *Secundum.*

Tertiò, amplificando ea quæ viderant, ſupra veritatem, ut cùm dicunt: *Ibi vidimus monſtra quædam filiorum Enac, quibus comparati quaſi locuſtæ videbamur*. *Tertium.*

Quartò, aſſerendo omnes paſſim Chananæos proceræ eſſe ſtaturæ præ Hebræis: *Populus*, inquiunt, *quem aſpeximus, proceræ ſtaturæ eſt*, cùm tamen Chananæis ordinariè non eſſent proceriores quàm Ægyptii, Hebræi, & alii populi eis vicini. *Quartum.*

Quintò, quia ſubticent veritatem, ut quòd tres tantùm vidiſſent in Chanaan gigantes, aliaque multa, quæ potuiſſent populum in ſpem potiundæ Chananææ erigere, metumque Chananæorum illi adimere, vel minuere. ita Abulenſ. *Quintum.*

TERRA QUAM LUSTRAVIMUS, DEVORAT HABITATORES SUOS] Aliqui hoc intelligunt de bonitate terræ. quaſi dicant, Terra Chanaan tam fertilis eſt, ut omnes illi inhient, ejuſque poſſeſſores viciſſim ejiciant, & occidant. Alii ſic explicant, quaſi dicant, Terra Chanaan tam bona eſt, ut nullus ex ea exire cupiat: unde quicumque in ea naſcuntur, in eadem vivere & mori volunt; itaque quaſi à terra ſua devorantur. Verùm hæc non fuiſſet detractio, ſed potiùs laus terræ. VERS. 33.

Terram devorare incolas quid? Reſp. Primò. Secundò.

Dico ergo, *terra devorat habitatores ſuos*, hoc eſt, terra Chanaan ex aeris intemperie inſalubris eſt, noxia & peſtilens, ita ut morbos generet, & mortem citam incolis afferat. Id dixerunt, fortè eo quòd luſtrantes terram, invenerint tum peſtem in ea graſſari, eamque ipſi attribuerint conditioni, & malæ qualitati terræ, cùm potiùs tribuenda eſſet Deo, qui Levitic. 18. 24. promiſerat Hebræis ſe facturum, ut terra ipſa evomeret Chananæos ob ſcelera eorum. Unde tradunt Hebræi nonnulli,

Tertiò, & verè.

li, penes quos ſit fides, tunc tantam fuiſſe luem in Chananæa, totque moriente, ut Chananæi occupati circa ſuorum funera, licet viderent hoſce exploratores, eos tamen non caperent, non examinarent, imò non curarent.

Gigantes vocantur nephilim, *id eſt proſternentes.*

Ibi vidimus monstra] Hebr. ibi vidimus נפלים *nephilim*, id eſt gigantes, qui dicuntur *nephilim*, id eſt cadentes, quia ita erant proceri, ut qui eos videbant ex terrore caderent: aut potiùs *cadentes*, id eſt cadere facientes (ut *cal* ponatur pro *hiphil*) proſternentes & occidentes paſſim alios homines. erant enim hi gigantes homines feri, & truculenti tyranni. Ridiculum ergo eſt quod ait R. Salomon, hos gigantes vocari *nephilim*, id eſt cadentes, quia, inquit, gigantes erant A ex genere duorum angelorum cadentium de cælo, ſcilicet Aza & Azael.

Quasi locustæ videbamur] Eſt hyperbole nimia & mendax, ad deterrendum populum ab ingreſſu in Chanaan. Addit Joſephus, ex ſuo, ut videtur, genio & ſpiritu paraphraſtico, quo res ſuæ gentis ornare & colorare ſolet, exploratores dixiſſe; quòd Hebræi non poſſent Chananæos opibus & armis inſtructos ſuperare, ob ſuam paupertatem, & armorum rerumque inopiam, quodque priùs deberent flumina impervia, & montes inſuperabiles tranſire. Addit inſuper, Hebræos ad tantum murmur his verbis concitatos fuiſſe, ut Moiſen & Aaronem voluerint occidere, itaque in Ægyptum reverti.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AD relationem exploratorum murmurant Hebræi, fruſtrà renitente Caleb & Joſue. hinc Deus vult eos perdere, verùm orante Moſe parcit, ſed cum hac pœna, ut nemo murmurantium terram promiſſam ingrediatur. Denique v. 40. Hebræi contra juſſum Domini conſcendentes in montem, cæduntur à Chananæis.

1. IGitur vociferans omnis turba flevit nocte illa, 2. & murmurati ſunt contra Moyſen & Aaron cuncti filii Iſrael, dicentes: 3. Utinam mortui eſſemus in Aegypto: & in hac vaſta ſolitudine utinam pereamus, & non inducat nos Dominus in terram iſtam, ne cadamus gladio, & uxores ac liberi noſtri ducantur captivi. Nonne melius eſt reverti in Aegyptum? 4. Dixeruntque alter ad alterum: Conſtituamus nobis ducem, & revertamur in Aegyptum. 5. Quo audito Moyſes & Aaron ceciderunt proni in terram coram omni multitudine filiorum Iſrael. 6. At verò Joſue filius Nun, & Caleb filius Jephone, qui & ipſi luſtraverant terram, ſciderunt veſtimenta ſua, 7. & ad omnem multitudinem filiorum Iſrael locuti ſunt: Terra, quam circuivimus, valdè bona eſt. 8. ſi propitius fuerit Dominus, inducet nos in eam, & tradet humum lacte & melle manantem. 9. Nolite rebelles eſſe contra Dominum: neque timeatis populum terræ hujus, quia ſicut panem ita eos poſſumus devorare, receſſit ab eis omne præſidium: Dominus nobiſcum eſt, nolite metuere. 10. Cumque clamaret omnis multitudo, & lapidibus eos vellet opprimere, apparuit gloria Domini ſuper tectum fœderis cunctis filiis Iſrael. 11. Et dixit Dominus ad Moyſen: Vſquequo detrahet mihi populus iſte? Quouſque non credent mihi, in omnibus ſignis quæ feci coram eis? 12. Feriam igitur eos peſtilentia, atque conſumam; te autem faciam principem ſuper gentem magnam, & fortiorem quàm hæc eſt. 13. Et ait Moyſes ad Dominum: Vt audiant Aegypti, de quorum medio eduxiſti populum iſtum, 14. & habitatores terræ hujus, qui audierunt quòd tu Domine in populo iſto ſis, & facie videaris ad faciem, & nubes tua protegat illos, & in columna nubis præcedas eos per diem, & in columna ignis per noctem: 15. quòd occideris tantam multitudinem quaſi unum hominem, & dicant: 16. Non poterat introducere populum in terram, pro qua juraverat: idcirco occidit eos in ſolitudine. 17. Magnificetur ergo fortitudo Domini ſicut juraſti, dicens: 18. Dominus patiens & multæ miſericordiæ, auferens iniquitatem & ſcelera, nullumque innoxium derelinquens, qui viſitas peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem. 19. Dimitte, obſecro, peccatum populi hujus ſecundum magnitudinem miſericordiæ tuæ, ſicut propitius fuiſti egredientibus de Aegypto uſque ad locum iſtum. 20. Dixitque Dominus: Dimiſi juxta verbum tuum. 21. Vivo ego: & implebitur gloria Domini univerſa terra. 22. Attamen omnes homines qui viderunt majeſtatem meam, & ſigna quæ feci in Aegypto & in ſolitudine, & tentaverunt me jam per decem vices, nec obedierunt voci meæ, 23 non videbunt terram pro qua juravi patribus eorum, nec quiſquam ex illis qui detraxit mihi, intuebitur eam. 24. Servum meum Caleb, qui plenus alio ſpiritu ſecutus eſt me, inducam in terram hanc, quam circuivit: & ſemen eius poſſidebit eam. 25. Quoniam Amalecites & Chananæus habitant in vallibus. Cras movete caſtra, & revertimini in ſolitudinem per viam Maris rubri. 26. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, dicens: 27. Vſquequo multitudo hæc peſſima murmurat contra me? querelas filiorum Iſrael audivi. 28. Dic ergo eis: Vivo ego, ait Dominus: ſicut locuti eſtis audiente me, ſic faciam vobis. 29. In ſolitudine hac jacebunt cadavera veſtra. Omnes qui numerati eſtis à viginti annis & ſupra, & murmuraſtis contra me, 30. non intrabitis terram, ſuper quam levavi manum meam ut habitare vos facerem, præter Caleb filium Jephone, & Joſue filium Nun. 31. Parvulos autem veſtros, de quibus dixiſtis quòd prædæ hoſtibus forent, introducam: ut videant terram, quæ vobis diſplicuit. 32. Veſtra cadavera jacebunt in ſolitudine. 33. Filii veſtri erunt vagi in deſerto annis quadraginta, & portabunt fornicationem veſtram, donec conſumantur cadavera patrum in deſerto, 34. juxta numerum quadraginta dierum, quibus conſideraſtis terram: annus pro die imputabitur. Et quadraginta annis recipietis iniquitates veſtras, & ſcietis ultionem meam: 35. quoniam ſicut locutus ſum ita faciam omni multitudini huic peſſimæ, quæ conſurrexit adverſum me: in ſolitudine hac deficiet, & morietur, 36. Igitur omnes viri, quos miſerat Moyſes ad contemplandam terram, et qui reverſi murmurare fecerãt cõtra eã omnem multitudinẽ, detrahentes terræ quòd eſſet mala, 37. mortui ſunt atq; percuſſi in cõſpectu Domini. 38. Joſue autẽ filius Nun, et Caleb filius Jephone, vixerunt ex omnibus qui per-

re-

Digitized by Google

rexerant ad conſiderandam terram . 39. Locutuſque eſt Moyſes univerſa verba hæc ad omnes filios Iſrael, & luxit populus nimis. 40. Et ecce mane primo ſurgentes aſcenderunt verticem montis, atque dixerunt: Parati ſumus aſcendere ad locum, de quo Dominus locutus eſt: quia peccavimus. 41. Quibus Moyſes: Cur, inquit, tranſgredimini verbum Domini, quod vobis non cedet in proſperum? 42. Nolite aſcendere: non enim eſt Dominus vobiſcum: ne corruatis coram inimicis veſtris. 43. Amalecites & Chananæus ante vos ſunt, quorum gladio corruetis, eò quòd nolueritis acquieſcere Domino, nec erit Dominus vobiſcum. 44. At illi contenebrati aſcenderunt in verticem montis. Arca autem teſtamenti Domini & Moyſes non receſſerunt de caſtris, 45. Deſcenditque Amalecites & Chananæus, qui habitabat in monte, & percutiens eos atque concidens, perſecutus eſt eos uſque Horma.

Vers. 2. MURMURATI SUNT] murmuraverunt, Deuter. 1. 27. additur eos dixiſſe: *Odit nos Dominus, & idcirco eduxit nos de terra Ægypti, ut traderet nos in manu Amorrhæi, atque deleret.*

Vers. 3. IN HAC VASTA SOLITUDINE UTINAM PEREAMUS] Ita hæc legunt & conjungunt Hebr. Chald. Septuaginta & Latina Romana. Tollenda ergo eſt negatio *non*, & diſtinctio quam habent Biblia Plantiniana. Optarunt enim Hebræi hîc mori in deſerto: unde & Dominus votum eorum exaudiens pœnam eamdem quam poſtularunt, eis irrogavit v. 28. omneſque re ipſa confecit & ſepelivit in deſerto. Idque ita diſpoſuit: quia omnes hi Hebræi enutriti fuerunt in Ægypto, ubi ſervierant quaſi mancipia, ideoque timidi erant & puſillanimes, non habentes animos ad bella cum Chananæis gerenda: unde hæc filiis eorum, quos in deſerto inſtruxit, & generosè educavit, reſervavit. ita Abulenſis.

Cur omnes Hebræi qui in Ægypto ſervierant, mortui ſint in deſerto?

Vers. 4. REVERTAMUR IN ÆGYPTUM] Nota Hebræorum murmurantium ſtoliditatem. Redire enim in Ægyptum erat eis impoſſibile, tum ob defectum annonæ in deſerto: Deus enim rebellibus ſuum manna ſubtraxiſſet: tum quia rurſum eis tranſeundum fuiſſet mare rubrum, aut certè illud circumeundum per gentes hoſtiles, quæ Hebræos per ſuos fines tranſire non permiſiſſent. ita Abulenſ.

Quare ſenior ille apud Sophronium in Prato ſpirit. c. 208. fratri qui impugnabatur à triſtitia, dicens: Quid faciam? quia cogitationes meæ inſurgunt contra me, dicuntque: Inutiliter & importunè renuntiaſti ſæculo, ſalvari non potes, prudenter reſpondit: *Scis frater, quia, etſi non poſſumus terram promiſſionis ingredi, expedit nobis, ut cadamus potiùs in deſerto, quam ut revertamur in Ægyptum.* Nam, ut ait Caſſian. l. 10. c. 25 *experimento probatum eſt, acediæ impugnationem non declinando fugiendam (ſi enim fugeris, ſequetur, ſeque gravius impugnabit) ſed reſiſtendo ſuperandam eſſe.*

Vers. 5. QUO (murmure populi volentis redire in Ægyptum) AUDITO MOYSES ET AARON CECIDERUNT PRONI IN TERRAM, CORAM OMNI MULTITUDINE] videlicet ad deprecandum Dominum, ne immitteret vindictam in murmuratores, uti fecerat in Sepulchris concupiſcentiæ, c. 11. v. 33.

Vers. 8. SI PROPITIUS FUERIT DOMINUS, INDUCET NOS IN EAM] Vocula *ſi*, non eſt dubitantis, ſed aſtruentis rationem & modum victoriæ, ſcilicet quod Deus eam daturus eſſet Hebræis, ſi ipſi Deum ſequerentur, eoque niterentur. Deus enim certò promiſerat eis hanc victoriam, imò poſſeſſionem Chananææ. Rurſum, Deum eſſe Hebræis propitium, facilè ipſi videre poterant, per manna, quod jugiter dabat, & per columnam quæ eos ducebat, ſi enim hæc eis gratis præſtabat Deus, præſtitiſſet utique & ingreſſum in Chanaan, quem promiſerat.

Vers. 9. RECESSIT AB EIS OMNE PRÆSIDIUM] Hebr. *receſſit ab eis umbra eorum. umbra*, id eſt præſidium, &, ut Chald. vertit, *fortitudo*: quia ſicut umbra nos à ſole protegit in æſtu, ita & præſidium protegit à periculis & hoſtibus. Deus ergo, qui hactenus Chananæos conſervaverat, jam ad adventum Hebræorum ſubducebat eis ſuam protectionem, ut caderent coram Hebræi. Septuaginta vertunt, *receſſit ab illis tempus*, quod ſcilicet datum erat impiis Chananæis ad regnandum & florendum, inquit S. Auguſt. Sic numeratum & ſublatum fuit tempus Baltaſari, & monarchiæ Chaldæorum, Daniel. 5. 26. Notat hîc S. Auguſt. Joſue non dicere, *Tempus receſſit ab eis*, & noſtrum ſucceſſit; ſed, *Dominus nobiſcum eſt*, *Dominus* ſcilicet, qui temporum omnium creator, ordinator & diſpenſator eſt.

S. Iob ſuis precibus ſuſtentabat Chananæos.

Tradunt Hebræi, ſub hoc tempus in Chanaan mortuum eſſe S. Job, cujus precibus, dum viveret, placatus Deus parcebat Chananæis: nunc autem illo mortuo, ſeceſſerat umbra eos protegens, putà merita & preces ſancti Job, omneque præſidium, unde S. Hieron. in Locis Hebr. ait tradi, in Carnea trans Jordanem fuiſſe domum S. Job: & Abulenſis, *Sepulchrum*, inquit, *S. Iob aliò ſtructum in planitie Iordanis in magno honore à Græcis & Gentibus uſque hodie permanet.* Ita & Bredenbachius, Saligniacus, Borchardus, Adrichomius, & ex iis Pineda in Job 1. v. 1. n. 27. tradunt quòd terra Hus, ſive Auſitis, in qua habitavit Job, fuerit in finibus Arabiæ & Idumææ in Traconitide regione, juxta Jordanem, in ſorte quæ poſtea tribui Manaſſe attributa eſt, ibique pyramidem ad ſepulchrum S. Job, more veterum erectam, etiamnum oſtendi juxta Suetam urbem.

Domus & ſepulchrum S. Iob in Traconitide.

Rurſum S. Job paulò ante egreſſum Hebræorum ex Ægypto eſſe defunctum oſtendi Geneſ. 36. v. 33. Imò alii volunt eum hoc ipſo anno eſſe mortuum, uti dixi c. 10. v. 11.

Vers. 10. ET LAPIDIBUS EOS (Caleb ſcilicet, & Joſue, qui murmurantibus reſiſtebant) VELLET OPPRIMERE.

APPARUIT GLORIA DOMINI] putà nubes lucida & glorioſa, ſignificans Dei præſentiam & majeſtatem. ita LXX. & Joſephus.

SUPER TECTUM FOEDERIS] ſuper tabernaculum fœderis eſt ſynecdoche.

Vers. 11. USQUEQUO DETRAHET MIHI POPULUS ISTE? (*detrahet*, id eſt irritabit me. hoc enim eſt Hebræum *nietſ.*) QUOUSQUE NON CREDENT MIHI IN OMNIBUS SIGNIS?] *in*, id eſt per, vel propter omnia ſigna & portenta quæ eis exhibui Hebr. enim *bet*, id eſt *in*, ſæpè ſignificat *per*.

Vers. 12. TE AUTEM FACIAM PRINCIPEM SUPER GENTEM MAGNAM] Hebr. tantùm eſt, *faciam te in gentem magnam*, ut ſcilicet gens magna ex te naſcatur: ſic enim Abraham dicitur factus in gentem magnam. Secundò, & genuinè, *faciam te in gentem magnam*, id eſt conſtituam te ducem ſuper magnam multitudinem Gentilium, qui Hebræis hiſce tuis meliores & fortiores ſint. ita enim vertit Noſter interpres.

Vers. 13. UT AUDIANT ÆGYPTII] q. d. Si, ut minaris Domine, deleas Hebræos, conſequetur, ut Ægyptii id audientes blaſphement nomen tuum. unde Septuag. & Chald. pro *ut*, vertunt *&*. eſt apoſiopeſis ad pathos, tam Dei irati, quàm Moſis, iram Dei brevi & leni hac ſuggeſtione mollientis, ſignificandum. Qui enim ira fervent, torrentes verborum & minarum effundunt, quibus vir prudens ſe non directè opponet, ſed hinc inde leniter verbulum aliquod interjiciet, quod eam mitigare poſſit.

Vers. 14. QUOD TU DOMINE IN POPULO ISTO SIS ET FACIE AD FACIEM (hebr. eſt, oculo ad oculum) VIDEARIS] quòd ſcilicet Hebræi clarè te, & tua præſentia fruantur, dum jugiter intuentur columnam nubis, quæ te repræſentat, qua & iter eis oſtendis, & obumbras caſtra eorum, cùm proficiſcuntur, eaque ab æſtu protegis, uti oſtendi Exodi 13. v. 21.

Vers. 17. MAGNIFICETUR ERGO FORTITUDO DOMINI] *Magnificari* duo ſignificat, Primò, magnum fieri; Secundò, magnum apparere: Dei fortitudo major fieri nequit: habet enim in ſe omnem fortitudinem poſſibilem & imaginabilem, imò ultra quàm quis imaginari poteſt: quia in ſe eſt immenſa & infinita: ergo tantùm magnificatur Dei fortitudo cùm magna, vel major nobis apparet. quaſi dicat, Oſtende Domine nobis, totique mundo magnam tuam fortitudinem, inducendo tuum populum in terram Chanaan, expulſis Chananæis. Secundò, fortitudo hîc ſumi poteſt pro clementia, inquit Abulenſis. Qui enim iram vincit, quique offenſam hoſti, quem pu-

Quomodo Deus à nobis magnificetur?

Clementia eſt fortitudo.

quadraginta annis vagari, & mori volebat in deſerto, huc jubet eos redire ad ſolitudinem, per viam quæ alio itinere duceret ipſos rurſum ad mare rubrum, unde trigeſima ſecunda manſione venerunt tandem in Aſion gaber, ad mare rubrum. Graphicè hæc in ſuis tabulis deſcribit, & ob oculos ponit Adrichomius.

Solitudo hæc, uti ſuperiùs dixi, vaſtiſſima erat, invia, inaquoſa, ſterilis, inarabilis, aſpera, prærupta, torrida, obſitaque ſabulo profundo, tenaci & lubrico, in hac pro ſua pœnitentia, ob murmur à Deo inflicta, vagati ſunt Hebræi per 38. annos.

Murmuris ſui pœna. Vide hic quid mereatur murmur & rebellio, quamque Deo diſpliceat, ac time, ne ſicuti tot centena Hebræorum millia, ob murmur unicum, excluſa ſunt terra promiſſa, perierruntque ac ſepulta ſunt in hoc deſerto: ita pariter & tu, ſi murmures, & inobediens ſis Deo ejuſque vicariis, cælo excludaris, ac ſepeliaris in gehenna.

Vers. 29. & 30. OMNES QUI NUMERATI ESTIS (c. 1. v. 2.) A VIGINTI ANNIS ET SUPRA ET MURMURASTIS CONTRA ME, NON INTRABITIS TERRAM] Hinc patet omnes numeratos, ſcilicet eos qui erant 20. annorum & ſupra, murmuraſſe, ideoque omnes hic morte in deſerto plectuntur, ita Abulenſ. Hac ſententia non comprehenduntur Levitæ, & mulieres, item pueri, qui necdum erant viginti annorum. Hi enim non fuerunt numerati, ut patet c. 1. v. 2. & c. 2. 33. hi ergo hac ſententia & pœna non plectuntur, ac potuerunt ingredi terram promiſſam. Levitas etiam non murmuraſſe cum reliquis, colligunt aliqui ex eo, quod nullus ex illa tribu miſſus ſit explorator. ita Andr. Maſius Joſue ult. v. 4. Ubi tamen Nota. *Omnes murmurantes, etiam minores 20. annis, mortui ſunt in deſerto.* præter hos enumeratos, omnes alii, ſive fœminæ, ſive maſculi minores viginti annis, qui murmuraverunt mortui ſunt in deſerto, æquè ac numerati hi; hoc eſt enim quod dicitur v. 23. *Nec quiſquam ex illis, qui detraxit mihi, intuebitur eam*. ita Abulenſ. Lex tamen hæc tantùm fertur in maſculos, qui erant 20. annorum & ſupra: quia hos ſolos ſententia hæc generalis deſignare & determinare poterat.

Porro hæc ſententia intelligitur de illis, qui erant viginti annorum, non cùm lata eſt hæc ſententia, ſed cùm facta eſt numeratio c. 1. v. 2. hoc enim ſignificat *τὸ numerati*. ita Abulenſ. Denique, hi omnes ad mortem temporalem damnati fuere, non ad æternam, imò pleriſque redemerunt æternam, quicumque pœnitentes in gratia obierunt in deſerto, ut patet de Moſe & Aarone, qui excluſi ſunt à Chanaam, ſed aliam ob cauſam, de qua c. 20.

Vers. 30. SUPER QUAM LEVAVI MANUM] Id eſt, pro qua, quaſi elata in altum manu, juravi, quòd eam vobis darem, Geneſ. 15. 18.

PRÆTER CALEB FILIUM JEPHONE ET JOSUA FILIUM NUN] Hi duo ergo ſoli ex tot centenis armatorum millibus, ingreſſi ſunt Chanaan; quia Deum ſecuti ſunt.

Tropolog. Tropologicè S. Gregor. in pſal. 7. pœnit. in expoſitione quinti verſus in fine: Nullus, inquit, ad cælum veniet, *niſi prius per amorem ſpiritus, in novitate vitæ didicerit ambulare. Duo viri, Caleb ſcilicet & Joſue, caput & corpus deſignant, Chriſtum ſcilicet & Eccleſiam, qui ſoli ingrediuntur illam terram viventium*: Caleb enim Hebr. ſignificat *omnis cor*, ait Procopius *Jephone* ſignificat *converſionem*, *Jeſus Salvatorem*. qui enim integrum erga Deum cor habent, filii converſionis ſunt, per cohabitantem illis Jeſum.

Paucitas ſalvandorum mira. Allegoricè, ſicut ex tot centenis millibus ſoli Joſue & Caleb ingreſſi ſunt terram promiſſam, ita ex tot centenis hominum millibus pauci ſalvantur, eruntque ad cælum.

Cùm D. Bernardus Abbas Clarevallenſis ex hac vita migraſſet, quod contigit anno Domini 1153. indictione 1. 13 Cal. Sept. anno ætatis ſuæ 64. horrenda viſio Lingonenſi Epiſcopo facta eſt. Apparuit ei namque Eremita quidam mortuus, quem viventem olim noverat, qui divino timore compunctus, ante aliquot annos, cùm eſſet Decanus dives & nominatus, omnia contemnens, eremitorium pro Chriſti amore intravit. Quem cùm de ſtatu ſuo & divini judicii diſtrictione interrogaſſet, ille reſpondit: *Ea hora, in qua ego de corpore migravi, triginta hominum millia ab hac luce tranſierunt. E quibus Bernardus Clarevallenſis abbas, qui eadem hora obiit, una mecum ad cælos evolavit, tres alii ad purgatorium miſſi ſunt, cæteri omnes per ſententiam juſti judicis condemnati, ad infernum perpetuò cruciandi deſcenderant*. S. Simeon, ex eo S. Nilus Abbas apud Baron. tomo 10. anno Chriſti 976. aſſerunt, ex decem millibus vix unam animam ſalvari.

Ex annalibus Franciſcanorum refert noſter Platus lib. 3. de Bono ſtatus relig. cap. 5. Franciſcanum quemdam nomine Bertoldum, concionatorem inſignem, vi & ſpiritu dicendi mulierem peccatricem eò contritionis adegiſſe, ut in concione mortua conciderit. hæc poſtea precibus ejus reſuſcitata dixit: *Cùm apparuit ad Dei tribunal, adductæ ſunt eò ſexaginta animarum millia, quæ toto orbe e vita exceſſerant, atque ex his tres tantùm addictæ fuerunt Purgatorio, reliquæ omnes ad ignem æternum damnatæ*. Unum autem ex Franciſcanis Fratribus eodem quoque temporis articulo defunctum, per Purgatorii quidem locum tranſiiſſe aſſeruit; ſed tamen ibi non modo diutiùs non commoratum, verùm etiam par animarum, quæ præcipua cum eo amicitia conjunctæ fuerant, ſecum in cælum abduxiſſe. Quàm denſi ergo flocci nivis in hieme cadunt ex aere, tam denſa hominum turba quotidie deſcendit ad tartara. O res miſeranda! ò hominum ſtupor! Quis hæc legens non expaveſcat; quis toto corpore non contremiſcat; quis non decernat ſanctè & piè vivere, ſuæque ſaluti conſulere, & aſſecurare ſibi, quoad poteſt, cæli aditum? præſertim cùm audit illud Chriſti: *Intrate per anguſtam portam; quia lata porta, & ſpatioſa via eſt, quæ ducit ad perditionem, & multi ingrediuntur per eam. Quam anguſta porta, & arcta via eſt, quæ ducit ad vitam, & pauci ſunt qui inveniunt eam*! Matt. 7. 13. & iterum: *Multi ſunt vocati, pauci verò electi*. hoc cogita, hoc recogita, hoc aſſiduè meditare.

FILII VESTRI ERUNT VAGI IN DESERTO ANNIS QUADRAGINTA] Noxiorum parentum innoxii filii, pro peccato & noxa parentum, hic puniuntur quaſi exilio quadraginta annorum. Verùm hæc parvulorum non tam pœna fuit, quàm commodum: ſerviebat enim Primò, ad hoc, ut interim ipſi creſcerent ad juſtam ætatem & robur, quo cùm Chananæis confligere poſſent. Secundo, ut iterum creſcerent numero, quò parentibus mortuis ſuccederent, & Chananæam repetere poſſent. ita Abulenſ. Vers. 33.

ANNIS QUADRAGINTA] Nota Primò. Ab egreſſu Hebræorum ex Ægypto uſque ad ingreſſum in Chanaan, fluxerunt non 42. anni, uti habent S. ptuag. Joſue 5. 6. & ex iis S. Auguſt. ſed 40. tantùm, ut patet Joſue 5. 6. in Hebr. Chald. & Latino textu. Idque rurſum omnino convincitur ex Exodi 7. 7. collato cum Num. 33. 38. & Deut. ult. v. 7. imo hi 40. anni non omnino integri fuerunt. Nam Hebræi egreſſi ſunt ex Ægypto 15. die menſis primi, ut patet Num. 33. v. 3. tranſierunt autem Jordanem, & ingreſſi ſunt Chanaan, decima die menſis primi anni quadrageſimi primi ab egreſſu, ut patet Joſue 4. 19. ergo deſunt 5. dies ad explendum 40. annos. *Hebræi vagati ſunt per 40. non 42 annos.*

Unde Nota Secundò. Ab hoc murmure errarunt Hebræi per deſertum, tantùm triginta annos cum medio, aut circiter. Nam hæc exploratio, ob quam murmurarunt, contigit anno ſecundo ab egreſſu in Junio, uti dixi c. 13. v. 21.

Dices, Quomodo ergo hic non 38. nec 39. ſed 40. anni numerantur? Reſpondent aliqui, hos annos computandos eſſe ab egreſſu ex Ægypto. Verùm dico, eos computandos eſſe à miſſis exploratoribus, & murmure hoc, uti ſatis liquet hoc loco, & pſal. 94. 10. inde enim fuerunt 38. anni completi, & 39. inchoati, qui more Script. vocantur 40. quia Scriptura ſolet numerum perfectum exprimere, etiamſi à parte rei paulò maior vel minor ſit numerus. Sic vocantur 70. diſcipuli Chriſti, cum fuerint 72. vide Riberam in Amos 4. n. 64.

Adde, fuiſſe præcisè 40. annos ſaltem inchoatos, ſi annum non ſacrum, ſed profanum accipias, qui incipiebat à Tiſri, id eſt à Septembri. Nam fuerunt 38. anni completi, cum ſeptem vel octo menſibus. Jam hi menſes fracti ſunt: primi enim duo præcedebant Tiſri primi anni. murmur enim hoc factum eſt in Julio, puta quadrageſimo die à miſſis exploratoribus; hi autem miſſi ſunt in Junio. unde duo primi menſes uſque ad Tiſri pertinent ad primum annum, eumque in hac numeratione conſtituunt: inde ab uno Tiſri ad alium, continuò fluxerunt 38. anni integri. Rurſum poſt hos 38. annos, fluxerunt à Tiſri ultimo uſque ad Martium, quo ingreſſi ſunt Chanaan, ſex menſes, qui ad novum annum, puta quadrageſimum pertinent: ita ergo 40. anni fuerunt, ſed fracti tam in

Digitized by Google

principio, quàm in fine, juxta computum anni communis, ſive profani.

R. Salomon fingit omnes in deſerto ſuiſſe mortuos anno vitæ 60.

R. Salomon hos 40. annos præfixos eſſe putat, ad ætatem eorum qui morituri erant in deſerto, complendam. Cenſet enim ipſe, neminem ex eis mortuum eſſe, ante annum ætatis ſexageſimum; ita ut qui citiùs compleverat annum ſexageſimum, citiùs moreretur: ideoque hìc præfigi annos 40. ut illi qui exierant de Ægypto anno ætatis vigeſimo, morerentur anno quadrageſimo ab exitu ex Ægypto (& ille erat eis ſexageſimus annus) ſcilicet paulò antequam alii juniores ingrederentur in Chanaan. Sed hæc ipſius de more ſunt figmenta, quæ nullo fundamento nituntur: unde hæc multis refellit Abulenſ.

ET PORTABUNT FORNICATIONEM VESTRAM] q. d. Portabunt filii pœnam fornicationis veſtræ id eſt prævaricationis, ac declinationis à Deo & lege Dei. Sicut enim mulier à marito devians ad adulterum, fornicari dicitur, ita fornicatur & anima, ſi à Deo & lege Dei, cui jure pluſquam maritali obſtringitur, deviet, præſertim ſi id fiat per idololatriam. Idolum enim eſt quaſi alius maritus, ideoque quaſi adulter animæ. Similis phraſis eſt cap. ſeq. verſ. 39.

INIQUITATES] pœnam iniquitatum.

VERS. 34. ANNUS PRO DIE IMPUTABITUR] computabitur: q. d. Sicut 40. diebus morati ſunt exploratores in Chanaan, eam luſtrando; ita proportionaliter manebitis, vos Hebræi, 40. annis in deſerto: quia ipſi vos murmurare fecerunt: eſto non omnibus iſtis 40. diebus ipſi murmuraverint, aut peccarint. Eſt enim hæc proportio in numero 40. non dierum culpæ ad annos pœnæ, ſed eſt congruentia quædam numeri dantis occaſionem culpæ ad numerum infligentem pœnam. ita Abulenſ.

Morale. Moraliter Gloſſa ex Origene, *Timeo*, ait, *hoc myſterium diſcutere: video enim quòd in hoc comprehenditur ratio peccatorum & pœnarum: ſi enim cuique peccatori aſcribitur annus ad pœnam, pro unius diei peccato; vereor ne fortè nobis, qui quotidie peccamus, nec ipſa fortè ſæcula ſæculorum ſufficere poſſint ad pœnas luendas.*

VERS. 36. & 37. IGITUR OMNES VIRI, &c. QUI REVERSI MURMURARE FECERANT MULTITUDINEM, &c. MORTUI SUNT ATQUE PERCUSSI IN CONSPECTU DOMINI] Omnes exploratores, præter Joſue & Caleb, ſubita morte puniti fuerunt, *coram Domino*, id eſt ſententia à Deo in eos lata, & plaga ab eo in ipſos immiſſa, ut omnes viderent judicium & vindictam Dei ſuper illos.

Exploratores ſubitanea morte puniti ſunt.

Aliqui aſſerunt peſtem in eos immiſſam eſſe. R. Salomon ait, quòd linguæ eorum, quibus detraxerant terræ promiſſæ, inflatæ fuerint, & venenum ſtillarint, ipſique ſubitò mortui ſint. An id ita contigerit, an verò alia plaga percuſſi ſint, novit Deus. Hiſtoria hæc reſpondet comminationi, eaque de cauſa per anticipationem hìc inſeritur, antequam Moſes minas Dei retuliſſet populo.

VERS. 39. LOCUTUSQUE EST MOYSES UNIVERSA VERBA HAC AD OMNES FILIOS ISRAEL] *Verba*, ſcilicet ſententiam mortis à Deo latam in omnes murmuratores ab anno 20 & ſuprà, v. 29.

ET LUXIT POPULUS NIMIS] valdè, mirum in modum, tum ob ſententiam hanc mortis in ſe latam, tum ob mortem miſerabilem exploratorum, quam oculis conſpexerant.

VERS. 40. ET ECCE MANE PRIMO SURGENTES, ASCENDERUNT VERTICEM MONTIS] Idumææ, ut ſic ſtatim penetrarent in Chanaam. Ecce ſtulti dum fugiunt vitia, in contraria currunt: Hebræi antè averſi à Chanaan, jam in eam præcipites ruunt, ſine conſilio, nutu & ope Dei; ideoque utrobique inobedientes, utrobique mulctantur & cæduntur.

Appoſitum apologum narrat Cleobulus apud Plutarch. in Convivio ſeptem ſapientum: Luna, inquit, à matre petiit, ut ſibi tunicam congruentem texeret. Cui mater: Quomodo id poſſim, cùm jam te plenam, jam ſemiplenam, jam corniculatam videam? Sic homini fatuo & vitioſo nulla eſt menſura. ſtultus enim ut luna mutatur, nunc animoſiſſimus eſt, nunc timidiſſimus, nunc paret, nunc rebellat:

Verè dixit Valerius Max lib. 1. *Ducis in conſilio poſita eſt virtus militum*. Et Archidamus videns filium ſuum nimis temerè contra Athenienſes pugnantem: *Aut vires*, inquit, *tibi ſunt augendæ, aut minuenda audacia*. Et Phocion pugnaturus contra Macedones, cùm multi juvenes accurrentes ſuaderent ei, ut in colle caſtra collocaret: *O Hercules*, inquit, *quam multos duces, milites verò perpaucos!* notans juvenilem temeritatem, quæ duci præire conaretur; cum militis ſit non dare conſilium, ſed exequi teſtis Plutarch. in Apophtheg.

Apud Macedones injuſſu ducis arma capere, in ordinem ire, aut hoſtes invadere, lege militari ſeverè cavebatur, inquit Alexand. ab Alexand. lib. 3 cap. 10. Philippus rex Archidamum morte mulctavit, quòd cùm eum perſeverare cum armis juſſiſſet, ille depoſuiſſet. teſtis eſt Ælian. lib. 14. Sub Lyſandro claſſis Lacedæmoniorum præfecto, Dercyllides accuſatus quòd ordines non ſervaſſet, ignominiæ cauſa ſtare juſſus eſt ſcutum præ ſe ferens. Hæc enim non ſervati ordinis pœna eſt, inquit Xenophon.

PARATI SUMUS ASCENDERE AD LOCUM, DE QUO DOMINUS LOCUTUS EST, QUIA PECCAVIMUS] quaſi dicant, Fuimus inobedientes Domino, jam facti nos pœnitet, cupimus obedire Deo, nec cogitare de reditu in Ægyptum, ſed ſtatim per montes pervadere in terram promiſſam. Verùm rurſum peccant inobedientia: juſſerat enim Dominus, ut reverterentur per viam maris rubri.

AT ILLI CONTENEBRATI (excæcati inobedientia & cupiditate, penetrandi in Chanaan, nolentes acquieſcere judicio Moſis.) ASCENDERUNT IN VERTICEM MONTIS] in quo habitabant Chananæi & Amalecitæ, qui invadentes Hebræos ceciderunt. Facile enim erat eis alto loco poſitis, Hebræos ægrè aſcendentes dejicere & deturbare. Hinc prudentes belli duces captant & præoccupant loca edita, item ſecundum ventum, ſolem & pulverem Hoc faciebat C. Marius inſignis dux Romanorum qui Cimbros devicit: unde cùm Popidius Silo hoſtium dux Mario ſignificaret: *Si es, ò Mari, magnus Imperator, veni, & prælio decerne*; reſpondit Marius: *Imò ſi tu es magnus imperator, coge me invitum decertare*. ita Plutarch. in Mario. VERS. 44.

PERSECUTUS EST EOS USQUE HORMA] Eſt prolepſis: *Horma* enim, id eſt *anathema*, vocatur hæc terra, quæ poſtea à ſtrage ibi edita ab Hebræis, vocata eſt *Horma*, Numer. 21. 3. *Horma* ergo ſignificat hìc terminum, & limites terræ, poſtea percuſſæ ab Hebræis. ita Abulenſis. Alii putant hoc Horma alium eſſe locum, qui æque ut ille c. 21. 3. dictus ſit Horma, à clade hac & anathemate Hebræorum. VERS. 45.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

STatuitur certa menſura libaminum ſingulis hoſtiis. Secundò, fertur lex de dandis primitiis: panum, meſſis & uvarum, v. 18. Tertiò, colligens ligna in ſabbato iubetur lapidari, v. 32. Quartò, jubet Deus, ut Hebræi geſtent fimbrias, quæ eos ſemper admoneant legis Dei, v. 37.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos: Cùm ingreſſi fueritis terram habitationis veſtræ, quam ego dabo vobis, 3. & feceritis oblationem Domino in holocauſtum, aut victimam, vota ſolventes, vel ſponte offerentes munera, aut in ſolemnitatibus veſtris adolentes odorem ſuavitatis Domino, de bobus ſive de ovibus: 4. offert quicumque immolaverit victimam, ſacrificium ſimilæ, decimam partem ephi, conſperſæ oleo, quod menſuram ha-

beb.t

bebit quartam partem hin: 5. & vioum ad liba ſuodenda ejuſdem menſuræ dabit holocauſtum ſive in victimam. Per agnos ſingulos 6. & arietes erit ſacrificium ſimilæ duarum decimarum, quæ conſperſa ſit oleo tertiæ partis hin: 7. & vinum ad libamentum tertiæ partis ejuſdem menſuræ offeret in odorem ſuavitatis Domino, 8. quando verò de bobus feceris holocauſtum aur hoſtiam, ut ioipleas votum vel pacificas victimas, 9. dabis per ſingulos boves ſimilæ tres decimas conſperſæ oleo, quod habeat medium menſuræ hin: 10. & vinum ad liba ſundeoda ejuſdem menſuræ io oblationem ſuaviſſimi odoris Domino, 11. Sic facies, 12. Per ſingulos boves & arietes & agnos & hœdos, 13. Tàm indigenæ quàm peregrini, 14. eodem ritu offerent ſacrificia, 15. Unum præceptum erit atque judicium tàm vobis quàm advenis terræ, 16. Locutus eſt Domious ad Moyſen, dicens: 17. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: 18. Cùm veneritis in terram, quàm dabo vobis, 19. & comederitis de panibus regionis illius, ſeparabitis primitias Domino 20. de cibis veſtris. Sicut de areis primitias ſeparatis, 21. ita & de pulmentis dabitis primitiva Domino. 22. Quòd ſi per ignorantiam præterieritis quidquam horum, quæ locutus eſt Dominus ad Moyſen, 23. & mandavit per eum ad vos, à die qua cœpit jubere & ultrà, 24. oblitaque fuerit facere multitudo: offeret vitulum de armento, holocauſtom in odorem ſuaviſſimum Domino, & ſacrificium ejus ac liba, ut ceremoniæ poſtulant, hircumque pro peccato: 25. & rogabit ſacerdos pro omni multitudine filiorum Iſrael: & dimittetur eis, quooiam oon ſponte peccaverunt, nihilominus offerentes incenſum Domino pro ſe & pro peccato atque errore ſuo: 26. & dimittetur univerſæ plebi filiorum Iſrael, & advenis qui peregrinaotur inter eos: quoniam culpa eſt omnis populi per ignoraotiam. 27. Quòd ſi anima uoa neſciens peccaverit, offeret capram anniculam pro peccato ſuo: 28. & deprecabitur pro ea ſacerdos, quòd inſcia peccaverit coram Domino: impetrabitque ei veniam, & dimittetur illi. 29. Tàm indigenis quàm advenis uoa lex erit omnium, qui peccaveriot igoorantes. 30. Anima verò, quæ per ſuperbiam aliquid commiſerit, ſive civis ſit ille, ſive peregrinus, (quoniam adverſus Dominum rebellis fuit) peribit de populo ſuo: 31. verbum enim Domini contempſit, & præceptum illius fecit irritum: idcirco delebitur, & portabit iniquitatem ſuam. 32. Factum eſt autem, cùm eſſent filii Iſrael in ſolitudioe, & inveniſſent hominem colligentem ligna in die ſabbati, 33. obtulerunt eum Moyſi & Aaron & univerſæ multitudini, 34. Qui recluſerunt eum in carcerem, neſcientes quid ſuper eo facere deberent. 35. Dixitque Dominos ad Moyſen; Morte moriatur homo iſte, obruat eum lapidibus omnis turba extra caſtra: 36. Cumque eduxiſſent eum foras, obruerunt lapidibus, & mortuus eſt ſicut præceperat Dominus. 37. Dixit quoque Dominus ad Moyſen: 38. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos ut faciant ſibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyaciothinas: 39. quas cùm viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, nec ſequantur cogitationes ſuas & oculos per res varias fornicantes, 40. ſed magis memores præceptorum Domini faciant ea, ſiotque ſancti Deo ſuo. 41. Ego Dominus Deus veſter, qui eduxi vos de terra Ægypti, ut eſſem Deus veſter.

Vers. 2. 3. & 4. CUM FECERITIS OBLATIONEM DOMINO IN HOLOCAUSTUM, AUT VICTIMAM pacificam, &c. OFFERET QUICUMQUE IMMOLAVERIT VICTIMAM, SACRIFICIUM SIMILÆ] Hinc, & ex aliis locis patet, libamina tantùm addi ſolere in holocauſto & victima pacifica; non verò in victima pro peccato, eò quòd in ea nullæ carnes Deo adolerentur. Libamina enim tantùm addebantur carnibus, tamquam condimenta earum, utpote quæ erant inſtar cibi & convivii Dei, quod per talia condiri ſolet. Excipe tamen libamina hoſtiæ pro peccato in mundatione leproſorum de quibus Levit. 14. 11. Ubi Nota. Libamina erant tamquam appendices, vel condimenta ſacrificii, erantque quinque, ſcilicet Primò, ſimila: *Libamina erant quinque.* Secundò; oleum: Tertiò, vinum: Quartò, ſal: Quintò, thus. ſed quia ſal & thus modica erant, hinc certa eorum menſura hic non præſcribitur, cæterorum autem trium præſcribitur.

Nota Secundò. Olei & vini in libando, ſemper eadem menſura ſtatuitur.

Quæres, quoto anno poſt egreſſum ex Ægypto, & in quota manſione, lata ſit hæc lex, & aliæ quæ intexuntur hoc c. & ſeq. uſque ad c. 20.

Quando lex de libaminibus ſit lata. Reſpondeo, Id incertum eſt. Nam Moſes præterit hìc ſeptemdecim manſiones: ultima enim, cujus meminit cap. præced. fuit decimaquinta in Rethma: cap. verò 20. verſ. 1. narrat eos veniſſe in Cades, ubi fuit trigeſima tertia manſio: reliquas ergo medias, puta ſeptemdecim, ſilet & præterit. Veriſimile tamen eſt, omnia hæc ſecundo anno egreſſus ex Ægypto eſſe dicta & facta. Nam cinere vitulæ rufæ, de quo cap. 19. non diu caruiſſe videntur, ob crebras purificationes hoc cinere neceſſariò faciendas, poſt inſtitutas in Sinai cæremonias, ſacrificia, & ſacerdotes.

Vers. 3. ADOLENTES ODOREM SUAVITATIS] cremantes ſcilicet victimam; quæ crematio erat in odorem ſuavitatis, id eſt Deo erat accepta & grata, uti nobis gratus eſt odor aliquis ſuaviſſimus, v. g. thuris, roſæ, muſci, &c.

A DE BOBUS SIVE DE OVIBUS] aut hircis, ſive hœdis, ut patet v. 11.

Vers. 4. QUICUMQUE IMMOLAVERIT VICTIMAM] quicumque obtulerit victimam immolandam. Laici enim offerebant tantùm victimas; non autem immolabant: hoc enim erat ſacerdotum.

Vers. 5. ET VINUM AD LIBA (id eſt libamina) FUNDENDA] Unde hebr. eſt, *& vinum ad libationem.* ita & Chald. & Septuag.

Ritus libandi. Nota. Modus & ritus libationis erat hic, uti rectè annotavit Abulenſis, laicus offerens victimam & libamina, domi ſuæ in farinam, victimæ ſuæ præſcriptam, ſuperfundebat oleum, idque ea menſura, quæ hic præcipitur, ſcilicet pro una decima, ſive pro uno gomor ſimilæ, fundebat quartam partem menſuræ hin: pro duabus decimis fundebat tertiam partem hin: pro tribus, medietatem hin. Hin erat menſura continens duodecim ſextarios Hebræos, ſive ſcyphos, tredecim unciarum aquæ, aut vini, ut oſtendam in fine operis. Farina ergo hæc libanda Deo, non poterat miſceri aqua: ſic enim habita fuiſſet immunda, & inepta ſacrificio, uti docet Abul in cap 28. Nu-

B mer. q. 23. ſed oleo miſcenda erat. Deinde, farinam ita commiſtam afferebat offerens ad Sanctuarium, unà cum vini menſura hìc præſcripta, tradebatque ea ſacerdoti, qui ea accipiens, effundebat vini partem in victimam cremandam, uti colligitur verſ. 5. & c. 28. 14. atque ex ſimila tollebat pugillum, quem cremabat ſuper altare: reliquam verò ſimilam & vinum, in ſuos uſus ſervabat. Libamenta enim ſemper maxima ex parte cedebant ſacerdoti etiam in holocauſtis.

Ritus plenus ſacrificii. Ritus ergo ſacrificandi, & libandi erat hic: ſacerdos victimæ carnes, vel adipem, ſi is ſolus cremandus erat, imponebat altari: deinde ex ſimila, quæ ſale & certa menſura olei commiſta & condita erat, tollebat pugillum, eumque victimæ cremandæ imponebat, ſimulque non ſuper ſimilam tantùm, ſed & ſuper ipſam victimam, vini portionem hìc præſcriptam effundebat: denique thus

Digitized by Google

victimæ imponebat, ac mox ſubjectis lignis ignem excitabat, eoque victimam cum libaminibus Deo adolebat & concremabat.

PER AGNOS SINGULOS] Hæc verba ad præcedentia, cum Bibliis Regiis, Hebr. Chald. & Septuag. referenda ſunt, non ad ſequentia. Cùm agno enim una decima ſimilæ, cum ariete verò duæ decimæ ſimilæ erant offerendæ, uti ſequitur.

Menſura libaminum. Ubi Nota. Quo majus erat pecus aut victima, eo majus dandum erat libamen. Nam cum agno (ſub quo & hœdum intellige) qui necdum exceſſiſſet annum, danda erat decima ſimilæ, & quarta pars hin tam olei, quam vini: pro ariete verò, vel hirco dandæ erant duæ decimæ ſimilæ, cum tertia parte hin olei, & vini, denique pro vitulo, vel bove dandæ erant tres decimæ ſimilæ, cum medietate hin olei & vini.

Hæc ita eſſe, clarè patet ex Hebr. Chald. Septuag. ita Vatabl. & Hebræi.

Anagog. Anagog. Cyrill. lib. 16. de Adoratione in ſpir. & verit. p. 357. Vinum, inquit, lætitiam, oleum, hilaritatem deſignat, quę in futura gloria inęqualiter admetietur Sanctis, pro diverſa menſura bonorum operum Deo oblatorum.

Tropolog. Pari modo Tropologicè majori operi pio plus olei & vini, id eſt plus hilaritatis & devotionis, eſt dandum, quàm minori.

VERS. 13. PEREGRINI) id eſt advenæ, puta proſelyti converſi ad judaiſmum. Hic enim hebr. vocatur גר *ger*, quod Noſter nunc peregrinum vertit, nunc advenam, ut patet v. 13. 14. 26. & alibi.

VERS. 14. UNUM PRÆCEPTUM ERIT, ATQUE JUDICIUM (id eſt ſtatutum, ſive lex: hoc enim eſt Heb. משפט *miſpat*) TAM VOBIS QUAM ADVENIS (proſelytis) TERRÆ.

VERS. 19. SEPARABITIS PRIMITIAS DOMINO DE CIBIS id eſt de panibus, VESTRIS] uti præceſſit, id clarius patebit v. 20.

VERS. 20. & 21. *Primitiarum lex. Pulmenta ſunt panes.* SICUT DE AREIS PRIMITIAS SEPARATIS: ITA ET DE PULMENTIS DABITIS PRIMITIVA DOMINO] Sub *areis* intellige & torcularia. Sicut enim ex area primitias meſſis, ita ex vinea vel torculari primitias vindemiæ & uvarum in exitu anni, puta in feſto Tabernaculorum, Deo offerre debebant: Rurſum primitiæ dandæ erant *de pulmentis*, id eſt de panibus. ita Hebr. Chald. & Septuag. Panes ergo hic vocantur *pulmenta*: quia priſci tam Romani, quàm Hebræi pultibus pro pane utebantur, unde & pultiphagi ſunt dicti. Nam de aliis cibis omnibus, primitias quotidie dare Deo, fuiſſet penè impoſſibile. Tantum ergo cùm panem pinſerent Hebræi, panem aliquem primitiarum dabant ſacerdotibus, aut Levitis iis, qui in illorum urbe erant, vel qui ad primitias recipiendas à pontifice & ſacerdotibus erant conſtituti.

Adhuc hodie Judæorum mulieres quoties pinſunt, *challa*, id eſt placentam aut tortellam, à reliqua paſta ſeparant, & quaſi Domino conſecrant. Verùm quia non habent ampliùs templum, nec ſacerdotes, quibus illa dabatur; hanc eam in clibanum conjiciunt, atque comburunt: dicunt enim quòd non liceat ea veſci. meliùs ſanè eam darent pauperibus. Porro formula benedictionis qua utitur mulier in conſecratione hujus placentæ, hæc eſt: *Benedictus ſis tu Domine Deus noſter, rex mundi, qui ſanctificaſti nos præceptis, & præcepiſti nobis ſeparare placentam de paſta*, &c. De primitiis hiſce plura dicam c. 18. 12.

Pietas matronarum domeſticum panem primitiarum. Piè ergo, & juxta conſilium, imò legem hanc Dei, faciunt matres familias Chriſtianæ, quæ quoties panem pinſunt, toties panem unum in primitias Deo & pauperibus ſeponunt.

VERS. 23. & 24. *Objectio.* QUOD SI PER IGNORANTIAM PRÆTERIERIT QUIDQUAM HORUM, OBLITAQUE FUERIT FACERE MULTITUDO, OFFERET VITULUM DE ARMENTO HOLOCAUSTUM, &c. HIRCUMQUE PRO PECCATO] Dices, Levit. 4. 13. præcipitur, ut, ſi tota multitudo filiorum Iſrael peccet, offerat vitulum pro peccato, comburendum extra caſtra; quomodo ergo lex hic præcipit, vitulum non pro peccato, ſed in holocauſtum, hircum verò pro peccato offerri.

Reſp. Cajet. Reſpondet Cajet. Leviticum loqui de peccatis contra jus divinum naturale commiſſis, hanc verò legem loqui de peccatis contra jus Dei poſitivum commiſſis; ideòque aliam hic, aliam ibi victimam ad expiationem præſcribi. Verùm hoc non videtur verum: nam illa lex Levitici eodem cap. 4. loquens de victimis & peccatis, tam principis quàm particularis cujuſque loquitur de quibuslibet eorum peccatis: ergo pariter cùm loquitur de victimis & peccatis totius populi, de quibuslibet ejus peccatis loquitur.

Reſp. Auctoris. Dico ergo, aliam eſſe hanc legem ab illa Levitici: ac proinde præter vitulum pro peccato Levit. 4. præceptum, hic juberi populo peccanti, ut inſuper offerat alium vitulum in holocauſtum, & hircum pro peccato. ita Abul.

Nota. Hircus hic pro peccato non cremabatur extra caſtra (nil enim tale hic dicitur) uti vitulus ille Levit. 4. quia ſanguis hujus hirci non inferebatur in Sanctum ſanctorum, uti inferebatur ſanguis illius vituli. Solus ergo adeps hujus hirci cedebat Deo, eique adolebatur, carnes verò cedebant ſacerdoti: ita enim fiebat in aliis hoſtiis pro peccato, juxta legem Levit. 6. 26.

ET SACRIFICIUM EJUS, AC LIBA. *Sacrificium* farreum intellige; hebr. enim eſt *mincha*. *Liba* verò ſunt libamina olei & vini, quæ cum vitulo & hirco offerri, CÆREMONIÆ hic à me præſcriptæ POSTULANT. VERS. 24.

QUONIAM NON SPONTE PECCAVERUNT] Quia ſi ſponte, & per ſuperbiam contemnens præceptum Dei peccaret quis, hic culpam hanc non expiabat ſacrificio, ſed à judice, ſi res conſtaret, ſin autem, à Deo puniebatur & occidebatur, ut patet v. 31. VERS. 25.

NIHILOMINUS OFFERENTES INCENSUM DOMINO] q. d. Dimittetur eis peccatum: quia per ignorantiam commiſſum eſt; ita tamen, ut nihilominùs offerant *incenſum*, id eſt ſacrificium ſive victimam jam præſcriptam, quæ Deo incendatur & adoleatur, patet ex Hebr. Chald. & Sept. Sic enim *incenſum*, vel, ut hebr. eſt, *ignitio*, ſæpè in Levitico capitur, non pro thymiamate, ſed pro ſacrificio & victima animalium. *Incenſum vocatur victima incenſa.*

QUONIAM ADVERSUS DOMINUM REBELLIS FUIT] Septuag. & Chald. *quoniam Dominum irritavit*. VERS. 30.

PRÆCEPTUM FECIT IRRITUM] non quoad obligationem præcepti, ſed quoad ejus finem & uſum, qui eſt obedire præcepto. Sic Hebræi ſæpè dicunt, Irritam fecit legem, id eſt legem tranſgreſſus eſt, violavit, illique inobediens fuit: talis enim quantum in ſe eſt, infringit, deſtruit, & irritam facit ipſam legem. VERS. 31.

FACTUM EST AUTEM, CUM, &c. INVENISSENT HOMINEM COLLIGENTEM LIGNA IN DIE SABBATI] Hinc patet, in deſerto ſervatum fuiſſe ſabbatum, etſi alia cæremonialia ibidem ſervata non ſint; quia ſabbatum, Dei voce in Sina, toti populo promulgatum erat, Exodi 20. 8 Servarunt ergo Hebræi in deſerto ſabbatum, quoad vocationem ab operibus, non autem quoad ſacrificia, ut ſcilicet in ſabbato offerrent duos agnos, unum manè, alterum veſpere; nec enim poſt diſceſſum è Sina ſacrificarunt, niſi in Chanaan. VERS. 32. *Sabbatum ſervarunt Hebræi in deſerto.*

NESCIENTES QUID SUPER EO FACERE DEBERENT] Hebr. לא פרש *lo poras*, id eſt, *quia non declaratum*, vel, ut Septuag. *decretum erat, quid fieret ei*. Licet enim Exodi 31. 14 pœna mortis lata eſſet in violantem ſabbatum, tamen ignorabant Hebræi, an pro tantillo opere, quale erat colligere ligna, morte aliquem plecti vellet Deus, & ſi id vellet, ignorabant quo genere mortis eum affici cuperet. Jubet ergo hic Deus, eum lapidari. Vide hic, quàm rigidè & ſeverè præcepta & feſta ſua ſervari mandet Deus. VERS. 34.

Puniti ſunt violantes feſta. Gregor. Turonenſ. l. 1. de Gloria Mart. 15. narrat mulieris cujuſdam Dominica pinſentis panem; manum protinus divino igne fuiſſe ſuccenſam.

Rodericus Toletanus p. 4. hiſt. Hiſpan. narrat Johannem Caſtellæ regem victorioſum, cum Dominica die ante prandium equitationi vacaret, ab equo ceſpitante dejectum & obtritum occubuiſſe, ut diſcamus diem feſtum dare Deo, non venationibus, aut vanis ludis. In Vita S. Auſtregiſili Archiepiſcopi Bitur. quę extat apud Surium 20. Maii c. 9. narratur, quòd, cùm molitor quidam nomine Monulphus, die Dominica molam reficeret, manubrium inſtrumenti ejus manui ita adhæſerit, ut nullus id inde poſſet amovere. Prorupit etiam ſanguis inter digitos, qui computreſcens fœtore ſuo omnibus movebat nauſeam. Sed hic à S. Auſtregiſilo manum ejus tangente ſanatus eſt. Eucherius in Vita S. Mauritii & ſociorum Martyr. ſcribit, aurifabrum quemdam Gentilem, quod Dominica die domi laboraret, à Thebæis Martyribus verberatum fuiſſe, eoque terrore Chriſtianum effectum eſſe.

Vers. 38. Dices ad eos, ut faciant ſibi fimbrias per angulos palliorum] Hebr. *ut faciant ſibi fimbriæ ad alas*, id eſt ad extremitatem, *veſtium*, putà externarum, quæ pallia vocantur: in iis ergo jubentur Hebræi

Fimbriæ Hebræorum quales?

fimbrias filatim aſſuere, vel attexere, ut extent eo modo, quo videmus fimbrias, vel fila reliqua extare in extremitatibus telarum.

Hinc Phariſæi, teſte Chriſto Matth. 23, 5. ut viderentur religioſiores aliis, magnificabant hasce fimbrias: imò Chriſtus ipſe, more gentis ſuæ geſtavit has fimbrias, ut patet Lucæ 8. 44. ubi mulier hæmorrhoiſſa tetigiſſe dicitur fimbriam veſtimenti Chriſti, & continuò ſanata eſſe. Super has fimbrias inducebant Judæi & extendebant circumcirca filum, vel tæniam, ſive vittam hyacinthinam, idque tum diſtinctionis causa, ut hoc ſigno à Gentibus dignoſcerentur: tum pietatis ergò, ut ſcilicet hoc eſſet quaſi mnemoſynon mandatorum Dei.

Erant violaceæ. Porrò erant hæ fimbriæ janthini, id eſt violacei & cæleſtis coloris, ut per hoc ſignificaretur, Judæorum converſationem & ſpem debere eſſe in cœlo, ut cogitationem habentes apud Deum, Dei timorem & præſentiam ſemper ob oculos haberent. hoc enim eſt quòd ſequitur: *Quas cùm viderint, recordentur omnium mandatorum Domini*.

Judæi adhuc hoc tempore, in ſynagogis ſuis hac cæremonia utuntur. Habent enim inter cæteras veſtes unam ſimilem thoraci, niſi quòd manicis caret, qua utuntur quotidie in precibus ſuis, eamque induunt ſuper omnes alias veſtes; illamque vocant [illegible] *arba canfhot*, id eſt

Judæorum zizioth.

quadrangulum: habet enim quatuor alas vel angulos, in quibus pendent *zizioth*, id eſt fila illa retorta, ſive fimbriæ, quæ ipſi vulgò *ceten* nuncupant: dicuntque eas peculiarem habere vim contra malam concupiſcentiam, idque ex eo quòd hìc ſubditur: *Nec ſequantur cogitationes ſuas & oculos, per res varias fornicantes*. Quare qui inter eos religioſiores, vel potiùs ſuperſtitioſiores ſunt, hac veſte fimbriata ſemper induuntur ſub aliis veſtibus, inquit Oleaſter & alii. Addit S. Hier. in c. 23. Matt. Judæos fimbriis hisce inſe-

& ſpinæ.

ruiſſe acutiſſimas ſpinas, ut ambulantes, per earum puncturam, legis divinæ ſemper admonerentur. Quid jam faciant Chriſtiani? quomodo ſatagent, ut lex Dei eorum oculis jugiter obverſetur?

Nec ſequantur cogitationes ſuas et oculos, per res varias fornicantes] Heb. *Vers. 39.* *ne exploretis*, vel *aſpiciatis*, aut *inveſtigetis poſt cor veſtrum, & poſt oculos veſtros, poſt quos vos fornicamini*. q. d. Gerite has fimbrias, ut iis admoniti legis Dei, non ſequamini cogitationes. &, ut Chald. vertit, [illegible] *hirhur*, id eſt curioſitatem impiam cordis veſtri, & concupiſcentiam oculorum veſtrorum, quos ſequentes aberratis à præceptis Dei, & tamquam fornicatii alieno rerum concupitarum amore, & peccatis vos polluitis, ait Vatabl.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Core, Dathan, Abiron & Hon rebellant Moyſi, ambiuntque ſacerdotium cum aliis 250. unde ipſi vivi à terra abſorbentur: ſocii verò eorum 250. thurificantes igne divino afflantur. Hinc v. 41. murmurat populus: unde Deus ex eo 14700. igne conſumit, ignem graſſantem oratione ſua cohibet Aaron.

1. Ecce autem Core filius Iſaar, filii Caath, filii Levi, & Dathan atque Abiron filii Eliab, Hon quoque filius Pheleth de filiis Ruben, 2. ſurrexerunt contra Moyſen, aliique filiorum Iſrael ducenti quinquaginta viri proceres Synagogæ, & qui tempore concilii per nomina vocabantur. 3. Cumque ſtetiſſent adverſum Moyſen & Aaron, dixerunt: Sufficiat vobis, quia omnis multitudo ſanctorum eſt, & in ipſis eſt Dominus: Cur elevamini ſuper populum Domini? 4. Quod cum audiſſet Moyſes, cecidit pronus in faciem: 5. locutuſque ad Core & ad omnem multitudinem: Manè, inquit, notum faciet Dominus qui ad ſe pertineant, & ſanctos applicabit ſibi: & quos elegerit, appropinquabunt ei. 6. Hoc igitur facite: Tollat unuſquiſque thuribula ſua, tu Core, & omne concilium tuum: 7. & hauſto cras igne, ponite deſuper thymiama coram Domino: & quemcumque elegerit, ipſe erit ſanctus: multum erigimini filii Levi. 8. Dixitque rurſum ad Core: Audite filii Levi: 9. Num parum vobis eſt, quòd ſeparavit vos Deus Iſrael ab omni populo, & junxit ſibi, ut ſerviretis ei in cultu tabernaculi, & ſtaretis coram frequentia populi, & miniſtraretis ei; 10. idcirco ad ſe fecit accedere te & omnes fratres tuos filios Levi, ut vobis etiam ſacerdotium vendicetis, 11. & omnis globus tuus ſtet contra Dominum? quid eſt enim Aaron ut murmuretis contra eum? 12. Miſit ergo Moyſes ut vocaret Dathan & Abiron filios Eliab. Qui reſponderunt: Non venimus. 13. numquid parum eſt tibi quòd eduxiſti nos de terra, quæ lacte & melle manabat, ut occideres in deſerto, niſi & dominatus fueris noſtri? 14. Revera induxiſti nos in terram, quæ fluit rivis lactis & mellis, & dediſti nobis poſſeſſiones agrorum & vinearum. an & oculos noſtros vis eruere? non venimus. 15. Iratuſque Moyſes valdè, ait ad Dominum: Ne reſpicias ſacrificia eorum: tu ſcis quòd ne aſellum quidem umquam acceperim ab eis, nec afflixerim quempiam eorum. 16. Dixitque ad Core: Tu, & omnis congregatio tua ſtate ſeorſum coram Domino, & Aaron die craſtino ſeparatim. 17. Tollite ſinguli thuribula veſtra, & ponite ſuper ea incenſum; offerentes Domino ducenta quinquaginta thuribula: Aaron quoque teneat thuribulum ſuum. 18. Quod cùm feciſſent, ſtantibus Moyſe & Aaron, 19. & coacervaſſent adverſum eos omnem multitudinem ad oſtium tabernaculi, apparuit cunctis gloria Domini. 20. Locutuſque Dominus ad Moyſen & Aaron ait: 21. Separamini de medio congregationis hujus, ut eos repentè diſperdam. 22. Qui ceciderunt proni in faciem, atque dixerunt: Fortiſſime Deus ſpirituum univerſæ carnis, num uno peccante, contra omnes ira tua deſæviet? 23. Et ait Dominus ad Moyſen: 24. Præcipe univerſo populo ut ſeparetur à tabernaculis Core, & Dathan & Abiron. 25. Surrexitque Moyſes, & abiit ad Dathan & Abiron: & ſequentibus eum ſenioribus Iſrael, 26. dixit ad turbam: Recedite à tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum. 27. Cumque receſſiſſent à tentoriis eorum per circuitum, Dathan & Abiron egreſſi ſtabant in introitu papilionum ſuorum, cum uxoribus & liberis, omnique frequentia. 28. Et ait Moyſes: In hoc ſcietis, quòd Dominus miſerit me ut facerem univerſa quæ cernitis, & non ex proprio ea corde protulerim. 29. Si

conſueta hominum morte interierint, & viſitaverit eos plaga, qua & ceteri viſitari ſolent, non miſit me Dominus. 30. ſin autem novam rem fecerit Dominus, ut aperiens terra os ſuum deglutiat eos, & omnia quæ ad illos pertinent, deſcenderintque viventes in infernum, ſcietis quòd blaſphemaverint Dominum. 31. Confeſtim igitur ut ceſſavit loqui, dirupta eſt terra ſub pedibus eorum: 32. & aperiens os ſuum, devoravit illos cum tabernaculis ſuis & univerſa ſubſtantia eorum. 33. deſcenderuntque vivi in infernum operti humo, & perierunt de medio multitudinis. 34. At verò omnis Iſrael, qui ſtabat per gyrum, fugit ad clamorem pereuntium, dicens: Ne fortè & nos terra deglutiat. 35. Sed & ignis egreſſus à Domino, interfecit ducentos quinquaginta viros, qui offerebant incenſum. 36. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 37. Præcipe Eleazaro filio Aaron ſacerdoti ut tollat thuribula quæ jacent in incendio, & ignem huc illucque diſpergat: quoniam ſanctificata ſunt, 38. in mortibus peccatorum: producatque ea in laminas, & affigat altari, eò quòd oblatum ſit in eis incenſum Domino, & ſanctificata ſint, ut cernant ea pro ſigno & monimento filii Iſrael. 39. Tulit ergo Eleazar ſacerdos thuribula ænea, in quibus obtulerant hi quos incendium devoravit, & produxit ea in laminas, affigens altari: 40. ut haberent poſtea filii Iſrael, quibus commonerentur, ne quis accedat alienigena, & qui non eſt de ſemine Aaron, ad offerendum incenſum Domino, ne patiatur ſicut paſſus eſt Core, & omnis congregatio ejus, loquente Domino ad Moyſen. 41. Murmuravit autem omnis multitudo filiorum Iſrael ſequenti die contra Moyſen & Aaron, dicens: Vos interfeciſtis populum Domini. 42. Cumque oriretur ſeditio, & tumultus increſceret, 43. Moyſes & Aaron fugerunt ad tabernaculum fœderis. Quod, poſtquam ingreſſi ſunt, operuit nubes, & apparuit gloria Domini. 44. Dixitque Dominus ad Moyſen. 45. Recedite de medio hujus multitudinis, etiam nunc delebo eos. Cumque jacerent in terra, 46. dixit Moyſes ad Aaron: Tolle thuribulum, & hauſto igne de altari, mitte incenſum deſuper, pergens citò ad populum ut roges pro eis: jam enim egreſſa eſt ira à Domino, & plaga deſævit. 47. Quod cùm feciſſet Aaron, & cucurriſſet ad mediam multitudinem, quam jam vaſtabat incendium, obtulit thymiama: 48. & ſtans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus eſt, & plaga ceſſavit. 49. Fuerunt autem qui percuſſi ſunt, quatuordecim millia hominum & ſeptingenti, abſque his qui perierant in ſeditione Core. 50. Reverſuſque eſt Aaron ad Moyſen ad oſtium tabernaculi fœderis poſtquam quievit interitus.

Vers. 1. Core fuit conſobrinus Moſis, ad eoque ambiit ſacerdotium.

ECCE AUTEM CORE FILIUS ISAAR, CAATH, FILII LEVI] Hinc patet, Core fuiſſe conſobrinum Moſis & Aaronis, adeoque Moſen & Core fuiſſe duorum fratrum, ſcilicet Amram & Iſaar, filios. Caath enim genuit Amram & Iſaar, Amram genuit Moſen & Aaron: Iſaar verò genuit Core, ut patet partim hìc, partim Exodi 6, 15. A

SURREXERUNT CONTRA MOYSEN] non tam ejus principatum ambientes, quàm Aaronis ſacerdotio invidentes, quaſi illud iniquè à ſe, utpote primogenitis (primogenitis enim in lege naturæ competebat ſacerdotium) ablatum eſſet, & in ſolum Aaronem à Moſe fratre translatum: maximè verò Core, qui erat primogenitus Iſaar, ut patet Exodi 6. 21. & conſobrinus Aaronis, invidit eum ſibi præferri, eumque electum eſſe in ſacerdotem, ſe verò tantùm eſſe Levitam. Id patet ex v. 10. ubi Moſes eum ambitus ſacerdotii arguit: hanc & juſſit litem hanc dirimi thuribulis, adolendo thymiamata, quod utique ſacerdotii erat.

Permiſit Deus hoc Core murmur & ſeditionem, ut per eam Aaronis ſacerdotium confirmaretur & illuſtraretur. B Non enim poteſt fidelium & ſacerdotum Dei gloria reſplendere, niſi eam infidelium reprobatio & pœna commendet. Quare Core hic expreſſus fuit hæreticorum & pſeudoſacerdotum typus, ita Orig. Rom. 9.

Rebellio hæc contigit anno 2. ab exitu. Magnos invadit invidia.

Hinc veriſimile eſt, hanc ſeditionem excitatam eſſe à Core, paulò poſt Aaronis conſecrationem, ſcilicet eodem anno ſecundo egreſſus Hebræorum ex Ægypto. id magis patebit c. 20. 1.

Moraliter, hìc diſcant ii, qui in rep. vel Eccleſia ad honores evehuntur, ſe multorum invidiæ & æmulationi obiici, eamque modeſtè & generosè ferant ac ſuperent. Ita Scipio Africanus Graccho cum ſuis contra eum clamante interficiendum eſſe tyrannum: *Meritò*, inquit, *patriæ bellum facientes, me prius ſublatum volunt. Roma enim Scipione incolumi cadere non poteſt, neque vivere Scipio Roma everſa.* Idem à duobus Petilliis de gravibus criminibus accuſatus apud populum: *Hac ipſa*, inquit, *die Carthaginenſes & Hannibalem devici. itaque nunc coronatus aſcendo ad Capitolium, rem ibi ſacram facturus: qui volunt, de me ferant ſuffragia.* atque hæc locutus aſcendit, ſequente populo, deſtitutiſque qui eum accuſabant. ita Plutarchus in C ejus Vita. Nimirum alta petunt venti, feriuntque ſummos fulmina montes. Hinc ſuadebat Cato, ut potentes parcè ſua poteſtate uterentur; ſic enim eam diuturnam habituros, & invidiam vel levaturos, vel reſtincturos.

Verè dixit Clemens Alexand. l. 7. Stromatum: *Quidquid eſt pulchrum ſequitur momus*, id eſt reprehenſor, præſertim æmulus & invidus. Pulchrum Aaronis ſacerdotium ſecutus eſt momus Core: pulchram Magdalenæ unctionem ſecutus eſt momus Judas, ſed laudavit Chriſtus. Viri zeloſi & religioſi quot hodie habent momos? quot malignos cenſores! Quiſquis aliquid pulchri & magni molitis, ſcito te ſecuturum momum: ſed eum non cura, cùm opus tuum laudat Chriſtus. Ceſſabunt rodere momi: virtus tua & laus tua in theatro mundi totius celebrabitur, idque in æternum.

PAR NOMINA] Hebr. *viri nominis*, id eſt celebres, putà primores & ſenatores, qui ad conſilium evocari ſolebant.

SUFFICIAT VOBIS] ut privati vivatis, & veſtra ſorte ſinguli contenti ſitis. *Vers. 3.*

QUIA OMNIS MULTITUDO SANCTORUM EST] quaſi dicant, Omnis hic Hebræorum populus ſanctus eſt, Deoque per veram fidem, religionem, cultum & pactum in Sina initum devinctus, & quaſi conſecratus, æquè ac vos ò Moſes & Aaron.

ET IN IPSIS EST DOMINUS] Primò pluens eis è cælo manna. Secundò, præſens iter in columna nubis. Tertiò, habitans cum eis in tabernaculo, quaſi dicant: Totus hic populus eſt Dei, & Deus eſt in eo; non ergo vos, ò Moſes & Aaron, gerere debetis quaſi reliquis ſanctiores Deoque conjunctiores ſitis, ideoque velle eis præeſſe.

Moraliter, diſce hìc, quàm tumultuoſa ſibi & aliis ſit ambitio. Præclarè S. Paulinus epiſt. ad Romanianum: *Blandum*, inquit, *nomen honos, ſed mala ſervitus.* & Philo l. de Joſeph: *Cogitet*, ait, *qui honorem affectat, tempeſtatem ſe affectare.* Et S. Gregor. 1. p. Paſtoral. c. 9. *Quid*, inquit, *eſt poteſtas culminis, niſi tempeſtas mentis?* & l. 32. Moral. c. 17. vel 19. *Omne*, ait *quod hic ambiens, plus mœroribus afficitur, quàm honoribus gaudet.* Et S. Bernard. l. 3. de Conſid. *Ambitio*, inquit, *ambientium crux, nihil acrbius cruciat, nihil moleſtius inquietat.* Et ep. 42. *Mediantibus*, ait, *honores blandiuntur, ſed onera penſantibus terrori ſunt ac formidini.* Et ſerm. 6. in pſal. *Qui habitat*: *Veritas*, inquit, *eſt, quæ ſedula ſuggeſtione reducit in mentem, quàm ſit in ambitu frivola conſolatio, grave judicium, uſus brevis, finis ignotus.* Rectè enim ait Seneca: Ambitio ſcenam & theatrum quærit.

Ambitio eſt tumultuoſa.

Meritò ergo S. Auguſt. aſſerit ſe inter honores & laudes tremere. Sic enim ait ſerm. 5. de verbis Domini: *Laudes veſtra gravant nos potius, & in periculum mittunt. Toleramus illas, & tremimus inter illas.* Et hom. 50. *Honor te*

que-

Digitized by Google

quærere debes, non illum tu. S. Hier. in Vita S. Paulæ: *Fugiendo,* inquit, *gloriam, gloriam Paula merebatur, quæ virtutem quaſi umbra ſequitur, & appetitores ſui fugiens, ſequitur contemptores.* S. Chryſ. hom. 5. in Gen. *Gloria,* inquit, *humana tunc multò uberiùs fruimur, quando eam deſpicimus.* A

Vers. 4. QUOD CUM AUDISSET MOYSES, CECIDIT PRONUS IN FACIEM] humiliter deprecans Dominum ut ſeditionem hanc Core diſcuteret; atque in oratione reſponſum accepit, id quod ſequitur:

Vers. 5. MANE NOTUM FACIET DOMINUS, QUI AD SE PERTINEANT] Ad hæc verba alludit Apoſtolus 2. Tim. 2. 19. dicens: *Cognovit Dominus qui ſunt ejus,* ut ibi dixi.

ET SANCTOS APPLICABIT SIBI] *Sanctos,* id eſt à ſe ſibi ſegregatos & electos ad ſacerdotium. ſic & infra v. 7. & alibi, *ſanctus* vocatur ſegregatus ad ſacerdotium.

Vers. 7. PONITE THYMIAMA CORAM DOMINO] coram Sancto ſanctorum, in altari thymiamatis.

IPSE ERIT SANCTUS] *Sanctus,* id eſt ſegregatus & electus à Deo ad ſacerdotium, uti dixi v. 5.

MULTUM ERIGIMINI FILII LEVI] Hebr. *multum vobis,* ſcilicet ſumitis & arrogatis. q.d. Tu ò Core Levita, cum tuis valdè ſuperbis: quia non tantùm in me, B & in Aaron, ſed in Deum, qui hæc ordinavit & conſtituit, injurius es.

Vers. 9. NUM PARUM VOBIS EST, QUOD SEPARAVIT VOS DEUS, &c. UT SERVIRETIS EI] Hebr eſt *eis,* Chald. *pro eis,* ſed eodem hæc omnia redeunt: Core enim, & cæteri Levitæ ſerviebant *ei,* id eſt Deo, pro eis, ſcilicet Iſraelitis.

Nota hìc, quanta ſit dignitas eſſe Clericum, eſſe Levitam, dedicari Dei cultui, ſervire tabernaculo. B. Thomas Morus hac re gaudebat & gloriabatur: nam in publica ſupplicatione ipſe crucem ſacerdoti præferebat, & vulgaris Clerici aut æditui munus obibat, ſerviebat ſacerdoti ſacrificanti, eique canenti ipſe indutus ſuperpellicium ſuccinebat inſtar Cuſtodis, cumque Dux Norfolciæ caſu ſuperveniens diceret, hoc eum dedecere, eſſeque præter ejus dignitatem (erat enim tunc Morus Angliæ Cancellarius) regique Henrico diſpliciturum: reſpondit Morus: *Domino meo regi diſplicere non poteſt, quod ejus regis Domino, Domino inquam dominantium; obſequium impendo.*

Vers. 11. ET OMNIS GLOBUS TUUS (congregatio tua, gregales tui) STET CONTRA DOMINUM. C

QUID EST ENIM AARON?] q.d. Quid fecit Aaron? nec enim ipſe ſe ingeſſit ſacerdotio, ſed ad id à Deo vocatus eſt.

Vers. 12. MISIT ERGO MOYSES] ſcilicet legatum, ad abſentes Dathan & Abiron, & etiam ad Hon; nam Core ſolus erat præſens Moſi.

NON VENIMUS] nolumus venire.

Vers. 14. REVERA INDUXISTI NOS IN TERRAM, QUÆ FLUIT RIVIS LACTIS ET MELLIS] Eſt ſarcaſmus, quaſi dicant: Hæccine in deſerto eſt terra fluens lacte & melle, in quam tu, ò Moſes, nos ex Ægypto inducturum promiſiſti? Unde Biblia Romana legunt hæc ſine interrogatione. nam Hebr. & Chald. habent aſſertivè: *Utique non induxiſti nos in terram lactis & mellis.*

AN ET OCULOS NOSTROS VIS ERUERE?] Hebr. *an oculos hominum horum,* qui videlicet nobiſcum ſunt, *vis eruere?* ut ſcilicet non videant tuas fraudes & impoſturas, quaſi dicant. Ideone vocas nos ad te, ut nobis præſtringas, vel exæces oculos, ne videamus tuas technas, quibus per favorem Aaroni, ut pote fratri tuo, ſacerdotium, nobis ab eo D excluſis, iniquè conſignaſti? ſicut hactenus nobis per dulcia tua verba & promiſſa oculos præſtrinxiſti, noſque dementaſti, ut te ex opulenta regione Ægypti, ſequeremur in ſterile & aridum hoc deſertum. Aliqui ſic interpretantur, quòd effoſſio oculorum fuerit pœna inobedientiæ & rebellionis. q.d. Etiamſi nobis pro iſta inobedientia & rebellione quòd ad te non venimus, oculos eruere velis, non tamen veniemus ad te.

IRATUSQUE MOYSES VALDE, AIT AD DOMINUM:
Vers. 15. NE RESPICIAS SACRIFICIA EORUM] *Sacrificia* vocat thurificationes: nec enim victimas obtulerunt hi rebelles, ſed tantùm thymiama ut patet ex ſeq.

TU SCIS QUOD NE ASELLUM QUIDEM UNQUAM ACCEPERIM AB EIS] q.d. Vide ergo Dominè, quam iniquè me ambitus, tyrannidis, & dirì dominatus accuſent.

TOLLITE SINGULI THURIBULA VESTRA, ET PONITE SUPER EA INCENSUM, OFFERENTES DOMINO DUCENTA QUINQUAGINTA THURIBULA] Vers. 17.
Seditioſi proceres, ſocii Core erant 250 ut patet v. 2. totidem hìc numerantur thuribula: quia ſinguli cum Aarone de ſacerdotio contendebant, illudque ſibi arrogabant. Hinc potiùs thurificatione, quàm mactatione victimarum voluit Deus explorari & declarari ſuam in hac lite ſententiam: quia pretioſa, longa & operoſa fuiſſet 250. victimarum immolatio: thymiama verò & thuribula ad manum erant. Adde, thure omnium gentium ritu coli Deum, & thurificationem eſſe facillimum, æquè ac digniſſimum Deo ſacrificium.

Cur thurificatione explorantur ſacerdotes

Nota. Hæc 250. thuribula non fuerunt accepta ex tabernaculo, & altari holocauſtorum: hæc enim thuribula erant Dei, Moſis & Aaronis, non autem horum rebellium, contra Deum & Moſen certantium, ſed quemque ſibi ſuum ex ære; ut patet v. 39. levi opere feciſſe thuribulum, vel anteà, cùm ad ſacerdotium aſpirare, & inter ſe conſpirare cœperunt, vel certè mox, ut Moſes hanc eis facultatem dedit, edixitque ut quiſque ſuum afferret thuribulum cum incenſo. ita Abul.

QUOD CUM FECISSENT] 250. proceres ſeditioſi, non verò Core. Dathan, Abiron & Hon. Hi enim 4. noluerunt venire ad Moſen, & ad tabernaculum, ſed domi in ſuis tabernaculis manſerunt ex ſuperbia & contumacia: fortè etiam, quia timebant uſtionem Dei, quam viderant in Nadab & Abiu, quæque 250. eorum ſociis thurificantibus poſtea obvenit, v. 35. Vers. 18.

ET COACERVASSENT (hi 250. proceres) ADVERSUS EUM (Moſen) OMNEM MULTITUDINEM] Hi enim 250. ſeditioſi convocarunt multitudinem populi contra Moſen, ut ſinguli viderent hoc experimentum ſui ſacerdotii, illique applauderent: non dubitabant enim quin feliciter & egregiè thurificaturi eſſent. Atque hac de cauſa Dominus omnem multitudinem, quaſi iis conſentientem & applaudentem diſperdere voluit, ſed deprecante Moſe illis pepercit, ſolique 250. proceres ſeditioſi perierunt. Vers. 19.

Vide hìc quàm inſipientes ſint, qui vocatione ſua non contenti, alienam invadunt, quamque ſapienter dictum ſit, & à ſapientibus domorum epiſtyliis inſcriptum:

Tu (clerice) *ſupplex ora: tu* (miles) *protege: tuque* (agricola) *labora.*

Si enim ſuo gradu & officio contentus fuiſſet Core cum ſuis, mortem corporis & animæ non incurriſſet. Prudenter Theopompus Pyliis, majores honores ipſi deferentibus, ſe ipſit: *Mediocres honores tempore augeri, nimios aboleri.* ita Plutarch. in Lacon.

APPARUIT CUNCTIS GLORIA DOMINI] ſcilicet mirifica lux, & fulgor radiantiſſimus in columna nubis, repræſentans Deum, Deique gloriam & majeſtatem.

LOCUTUSQUE DOMINUS AD MOYSEN ET AARON AIT: SEPARAMINI DE MEDIO CONGREGATIONIS HUJUS, UT EOS REPENTE DISPERDAM] Vers. 20. & 21.
Jubet hìc Deus, Moſen & Aaronem ſeparari à toto populo ut eum diſperdat: unde patet, populum applauſiſſe rebellioni Core. Hinc Moſes pro eo orat, dicens:

FORTISSIME DEUS SPIRITUUM UNIVERSÆ CARNIS, NUM UNO PECCANTE, CONTRA OMNES IRA TUA DESÆVIET] q.d. Tu Domine es Deus creator, conſervator & gubernator omnium ſpirituum, qui in omnibus corporibus ſunt, eoſque contines, & medullitus penetras, ut ſcias eorum intima. (Simili enim phraſi & ſenſu ait Moſes cap 27. 16. *Provideat Dominus Deus ſpirituum omnis carnis hominem, qui ſit ſuper multitudinem hanc*) cùm ergo videas populum non peccaſſe rebellione, ſed tantùm Core cum ſuis: populum verò ab eo ſeductum, indirectè tantùm peccaſſe, quia ſcilicet novitatis avidus, ad novum hoc thurificationis & concertationis ſpectaculum ex curioſitate accurrit, & arriſit: hinc obſecro te, ne propter unum rebellem Core, univerſum populum non rebellem diſperdas. Vers. 22.

ET AIT DOMINUS AD MOYSEN: PRÆCIPE UNIVERSO POPULO, UT SEPARETUR A TABERNACULIS CORE, ET DATHAN, ET ABIRON] intellige *& Hon,* quia hi quatuor erant capita ſeditionis, ut patet v. 1. & alios 250. ad ſeditionem excitarant, hique noluerant venire ad Moſen & tabernaculum, ut ibi thymiama cum 250. ſociis ſuis adolerent: manſerunt ergo hi quatuor, Vers. 23. & 24.

tuor, ſinguli in ſuis tentoriis unde Moſes ad eos ivit, eoſque cum ſuis tabernaculis à terra abſorberi fecit. Id magis patebit v. 31.

Moral. de magnanimitate Prælatorum, ut ſuam dignitatem tueantur.

Docet hic Moſes Prælatos, ut ſuam dignitatem apud alios, etiam parentes & cognatos, tueantur. Narrat Plutarch. de Fabricio Rom. qui Pyrrhum devicit, quòd cùm ſenex equo ad filium jam conſulem contenderet, juſſerit eum filius equo deſcendere & ſe conſulem venerari; quem pater amplexus: *Rectè*, inquit, *ſapis fili, ſentiens quibus præſis, & quantam imperii majeſtatem adeptus ſis*. S. Paulus monet. Timotheum Epiſcopum Epheſinum, ne ſe patiatur contemni: ſic enim ait epiſt. 1. c. 4. 12. *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat*. & Titum Epiſcopum Cretenſem c. 2. 15. *Nemo te contemnat*. ita S. Paulus ſuam dignitatem contra obtrectatores defendit tota epiſt. 2. ad Corinth.

Ita S. Carolus Borromæus vir humillimus, maledicta in ſuam perſonam congeſta ferebat & diſſimulabat; ſed cùm tangeretur ejus dignitas & juriſdictio Eccleſiaſtica, eam intrepidè contra reges & principes tuebatur, eoſque ex communicabat, atque pro hac cauſa libens ſe mortem & martyrium, cum S. Thoma Archiepiſcopo Cantuarienſi ſubiturum aſſerebat.

Ita epiſcopalem poteſtatem contra Valentinianum Imp. ejuſque matrem Juſtinam conſtanter defendit S. Ambroſius, pro eaque morti non ſemel ſeſe obtulit, atque eunucho minanti mortem, ni Imperatori in tradendo eccleſiam Arrianis, pareret, reſpondit: *Tu facies, quod ſpadones; ego patiar quod Epiſcopi*. Ita S. Chryſoſtomus ſuam dignitatem propugnavit contra Eudoxiam, S. Baſilius contra Valentem, S. Athanaſius contra Conſtantium, Conſtantium, & Julianum Apoſtatam, Gregorius I. contra Mauritium Imper. Gregorius VII. contra Henricum IV.

Anno Domini 552. cùm Theodora Auguſta inſtaret, ut Vigilius Pontifex Anthemium patriarcham, pulſo Menna Catholico, reſtitueret, uti ante pontificatum promiſerat, reſpondit: Malo quodvis ſupplicium pati, & millies mori potiùs quàm hominem hæreticum, & à prædeceſſoribus ſuis damnatum revocare, & ſententiam mutare. Et cùm mulier cum ſuis, qui aderant, minis inſtaret: ad Diocletianum ſe, non ad Juſtinianum, quemadmodum arbitrabatur, veniſſe dixit. Quare ita cæſus eſt, ut paululùm abfuerit, quin tunc occideretur. Fugiens itaque in templum S. Euphemiæ, quod haud procul aberat, inde à graſſatoribus trahitur, & injecto in collum fune, tamquam latro per totam urbem, uſque ad veſperam raptatur. Deinde carceri incluſus, pane & aqua aliquandiu ita patienter vixit, ut ſemper diceret, ſe etiam majora meritum, ſi digna pro peccatis pœna irrogaretur. Alfonſus Ciacconius in vita Vigilii.

Anno 25. ſui imperii impurus Anaſtaſius Epiſcopum Ormandum audiens diſertum admodum eſſe & qui ora omnibus ſententiæ de paſſo Deo aſſertoribus obturaret, eum hortatus eſt, ut ad ſuam factionem deſciſceret, pollicens, eum quidquid petiiſſet, illico accepturum. Cui Epiſcopus: *Tu*, inquit, *potiùs ad Orthodoxos tranſi, ne, dum opiniones impiorum hominum Severi, Eutychis & Diſcori amplecteris, æterno igni addicaris*; ſimulque apprehendens Imperatoris chlamydem: *Hæc ait, veſtis nequaquam te poſt mortem ſequetur, ò Imperator; ſed ſola te comitabitur pietas, ac virtutum habitus. Miſſam fac Eccleſiam, quam Chriſtus ſuo redemit ſanguine. Indoctus es, & ratiocinandi ignarus, neque altum Eccleſiæ decretum perfectè intelligis: tantum impoſturis & ſcurrilibus calumniis fatuos terres. ſatis ſit tibi dignitatis, quod imperator es: Antiſtites Eccleſiæ vexare noli*. Ad hæc Imper. pudore ſuffuſus obmutuit, Pauperrimus autem cùm eſſet ille Epiſcopus, ne obolum quidem ab Imperatore voluit accipere; adeò liber erat, & ſolius in Deum fidei ac pietatis rationem habens. ita refert Zonaras l. 3. Annal.

Leontius Tripolis Lydiæ Epiſcopus, natione Myſius, animo fuit ingenuo adverſus omnes, & ore libero. Quodam tempore Concilio indicto, cùm Euſebia Conſtantii uxor, ſuperbia elata, ab Epiſcopis adoraretur; ſolus eam adulationem aſpernatus domi manſit. At illa irritata, & animo inflammato, mittit ad eum expoſtulatum, pollicitationibus etiam hominem alliciens; ſe eccleſiam illi maximam extructuram eſſe, & affatim pecuniæ præbituram ſi ſe conveniret. Cui ille hoc modo reſpondit: *Iſtorum quidem ſi quid Imperatrix exequi voluerit, non tam mihi eſſe ſcito quàm animæ tuæ gratum facturam; ſi me verò ad te venire vo-*

A *lueris, debita Epiſcopis reverentia conſervata & ego quidem ingrediar; tu autem ſtatim de ſublimi iſto ſolio deſcendens, reverenter mihi obviam procedas, & caput meis manibus ſupponas, benedictionem acceptura; ac deinde ego ſedeam, tu verecunda adſtes: cum juſſero ſigno dato, ſeſſura. Si hæ inquam tibi conditiones placuerint, veniam ad te; ſin alio modo, non tam multa dabis: tam magna non poteris, ut nos honore Epiſcopis conveniente neglecto, divinum ſacerdotii inſtitutum violemus*. Quæ cùm renuntiata eſſent, exarſit iracundia mulier, non ferendum rata Leontii reſponſum, & vehementer commota, & multum conqueſta, multumque muliebri bile & levi ingenio minitata, rem marito exponit, eumdemque ad ſupplicium de illo ſumendum inſtigat. Is verò ingentem Leontii animum magis laudans, placataque ira uxorem in gynæceum ablegat. ita refert Suidas hiſt. in Leontio pag 526.

RECEDITE A TABERNACULIS HOMINUM IMPIORUM, ET NOLITE TANGERE QUÆ AD EOS PERTINENT, NE INVOLVAMINI IN PECCATIS, id eſt in pœnis peccatorum, EORUM] unde hebr. eſt *ne conſumamini in peccatis eorum*. Vide quàm Deus vitari velit peccatorum conſortia, quamque peccatum ſit noxium & con- Vers. 26.

B tagioſum.

DATHAN ET ABIRON EGRESSI STABANT IN INTROITU PAPILIONUM SUORUM, CUM UXORIBUS ET LIBERIS, OMNIQUE FREQUENTIA] famulorum ſcilicet, & ancillarum, eorumque parvulis. Hos enim parvulos propriè ſignificat Hebr. *taph*, quod tamen Sept. de more vertunt ſupellectilem. Vers. 27.

IN HOC SCIETIS, QUOD DOMINUS MISERIT ME, UT FACEREM UNIVERSA] quæ ſcilicet, in veſtri ex Ægypto eductione, totoque meo ducatu, ac præſertim circa Aaronis & filiorum ejus in ſacerdotes electionem, feci. Vers. 28.

PLAGA QUA ET CÆTERI VISITARI SOLENT] quam Deus Judæis infligere ſolet, putà peſtem, gladium famem, &c. Vers. 29.

SIN AUTEM NOVAM REM FECERIT DOMINUS (Hebr. *ſi creaturam*, id eſt novam plagam, *creaverit Dominus*) UT APERIENS TERRA OS SUUM] hiatum ſuum: hic enim metaphoricè vocatur *os*. Ridiculè ergo & inſulsè Hebræi ex hoc loco famulantur, terram propriè habere os abſconditum, illudque à Deo creatum eſſe ſeptimo Vers. 30.

C die mundi, putà ſabbato ad ſolis occaſum: ſabbato enim Deus quievit ab omni opere, uti docet Scriptura, Gen. 2.

Core blaſphemavit quomodo?

DEGLUTIAT EOS, ET OMNIA QUÆ AD ILLOS PERTINENT, &c. SCIETIS QUOD BLASPHEMAVERINT DOMINUM] Opus enim Dei, putà Aaronis ſacerdotium, calumniati ſunt, illudque non Deo ſed Moſi, ejuſque favori iniquo & injuſto attribuerunt: hoc autem eſt blaſphemare: hoc enim erat ingens Dei injuria & contumelia. Blaſphemia enim eſt, cùm opus Dei tribuitur diabolo, vel homini, ut patet Matth. 12. 31. ita Abul.

CONFESTIM IGITUR UT CESSAVIT LOQUI, DIRUPTA EST TERRA SUB PEDIBUS EORUM, ET APERIENS OS SUUM DEVORAVIT ILLOS, CUM TABERNACULIS SUIS, ET UNIVERSA SUBSTANTIA EORUM] Nota. Eo tempore, quo 250. proceres, qui in ſeditione hac erant ſocii Core, obtulerunt thymiama in tabernaculo, ibique à Deo igne afflati ſunt, eodem Dathan, Abiron, Hon & Core rebellionis duces, nolentes ire ad Moſen & tabernaculum, domi ſuæ cum tentoriis, totaque familias à terra abſorpti ſunt. Vers. 31. & 32.

Core à terra abſorptus eſt.

D Nam Core non periiſſe igne cum 250. in tabernaculo, ſed eum domi ſuæ manſiſſe, ibique à terra abſorptum eſſe, patet ex hoc v. & v. 27. in Hebræo, ubi expreſſè dicitur, quod Core cum ſua ſubſtantia à terra abſorptus ſit: idem colligitur ex v. 24. ubi Moſes jubet populo, ut recedat à tabernaculo Core: quia ſcilicet, ipſe jam jam à terra abſorbendus erat. idem expreſſè dicitur c. 26. 10.

Pœna rebellionis.

Nota hic pœnam ambitionis, rebellionis, inobedientiæ & murmuris. Nam non tantùm hi quatuor duces, ſed & ipſorum uxores, liberi, famuli, ancillæ, totæque domus, cum rebus omnibus à terra abſorptæ ſunt, idque ad deteſtationem tanti criminis, & ad terrorem populo incutiendum; perinde ac in crimine læſæ majeſtatis, domus reorum funditus deſtruuntur. Erant enim hi rebelles & blaſphemi, rei læſæ majeſtatis divinæ. Hinc videtur, quod hæ uxores, liberi & famuli dominis ſuis rebellibus conſenſerint, ambientes honorem hunc ſacerdotii ſuis dominis,

& con-

& conſequenter filii, ſuæque familiæ: ſi qui non conſenſerunt, hi perierunt, eò quòd non receſſerint à tabernaculis eorum, uti juſſerat Dominus v. 24. Parvuli etiam eorum, licèt innoxii, abſorpti ſunt, quia parvuli ſunt poſſeſſio parentum, ait Ariſtoteles l. 5. Ethicor. morte ergo parvulorum puniri ſunt parentes. Eſt enim Deus omnium vitæ neciſque dominus, qui parvulis ipſis hac morte potiùs benefecit. Veriſimile eſt enim, eos per remedium legis naturæ expiatos fuiſſe à peccato originali, itaque ſalvatos eſſe, qui ſi diutiùs vixiſſent, patriſſaſſent fortè, aut etiam parentibus deteriores evaſiſſent.

Parvuli ob peccata parentum cum iis abſorpti ſunt, quo ture.

Excipe hìc filios Core, de quibus dicitur c. 26. 10. *Et factum eſt grande miraculum, ut pereunte Core, filii non perirent:* quia ſcilicet filii hi Core, patris rebellioni non conſentiebant; unde per miraculum Deus effecit, ut Core cum tabernaculo ſuo abſorpto, filii ejus non abſorberentur, ſed penduli in aere hærerent, quoad terra abſorbens tabernaculum Core, ſub pedibus eorum rurſum ſe conjungeret, & hiatum concluderet. unde c. 26. 58. familia Core, quaſi ſuperſtes, inter Levitas numeratur: atque hi filii Core poſtea ſancti habiti ſunt inter Levitas, pſalmoſque plures vel compoſuerunt, vel decantarunt, qui etiamnum eorum nomine, putà filiis Core, inſcribuntur, ut patet pſalm. 41. 43. 84. 86 & 1. Paral. c. 26. 1.

Substantia] Hebr. רכוש *recbus*, quod opes quaſlibet ſignificat: unde ab Hebr. *rechus* Gallicum *richeſſes* deducit Vatablus.

Vers. 33. Descenderuntque vivi in infernum] propriè dictum; perperam enim Abulenſis, per infernum ſepulchrum accipit. Cogita, qualis hìc fuerit deſcendentium cùm abſorberentur, clamor & comploratio, qua perculſus omnis populus fugit ab eis, ut dicitur v. 34.

Hinc ſatis patet, eos in æternum damnatos eſſe, & detruſos in infernum: illud enim hìc clarè dici videtur. accedit, quòd hi in flagranti delicto, à furore Dei ſubitò abſorpti ſunt: unde non videntur habuiſſe ſpatium aut tempus pœnitendi. Hæ tamen rationes non omnino concludunt: poſſet enim per infernum accipi Purgatorium, & limbus patrum. Potuerunt enim ipſi in ipſo deſcenſu per tantam cladem compungi, pœnitere & reſipiſcere, inquit Abulenſis hoc poſſibile fuiſſe; ſed parum probabile eſt ita eveniſſe: Unde eos in infernum damnatorum deſcendiſſe cenſet Epiphan. Hieron. Beda, & ex iis Bellarm. l. 4. de Chriſti anima cap. 10. Vide hìc, quàm puniantur rebelles murmuratores, nam, ut ait S. Ambroſ. epiſt. 82. *Immanigens terra in medio plebis ſcinditur, aperitur in profundum ſinus, abripiuntur noxii, & ita ab omnibus mundi hujus ablegantur elementis, ut nec aerem hauſtu, nec cælum viſu, nec mare tactu, nec terram contaminarent ſepulchro.*

Core cum ſuis eſt damnatus, licet de eo dubitet Abul.

Quæres, an hi deſcendentes vivi pervenerint in infernum? Aſſerunt aliqui, eſtque probabile: hoc enim verba Script. hìc præ ſe ferunt. Verùm probabilius eſt contrarium, ſcilicet eos vivos in infernum non perveniſſe, ſed vivos eò deſcendere cœpiſſe, ut τὸ *deſcenderunt vivi*, ſignificet actum inchoatum, non perfectum. Nam devorante eos terra, & continuò ſe concludente, in via mortui ſunt, ibique corpora remanſerunt, animabus in infernum deſcendentibus. Ratio eſt, quia univerſalis lex mortis lata eſt in omnes homines: nam, ut dicitur Hebr. 9. 27. *ſtatutum eſt hominibus ſemel mori*, à qua lege nemo eximendus eſt, niſi quid aliud cogat. Rurſum, lex reſurrectionis omnibus mortalibus ſtatuta eſt: ergo & hi aliquando reſurgent; ergo mortui ſunt, non vivi: alioqui enim nunc eorum corpora immortalia eſſent in inferno, nec reſurgerent in die judicii. Tertiò, idipſum ſignificat Moſes, cùm ait v. 29. *Si conſueta hominum morte interierint.* q. d. Hi morte non conſueta, ſed nova inſolita interibunt, & mox: *Sin autem novam rem fecerit Dominus, ut aperiens terra os ſuum deglutiat eos, & omnia quæ ad illos pertinent, deſcenderintque viventes in infernum, ſcietis quòd blaſphemaverint Dominum.* Nec enim populus ſcire poterat, eos vivos deſcendere, id eſt pervenire in infernum; ſed ad hoc ſatis erat, videre terram dehiſcentem, & illos deglutientem, ut ſcilicet vivi deſcendere inciperent verſus infernum: ſic enim omnibus apparebat, omneſque videntes cenſebant & dicebant, eos vivos deſcendiſſe in infernum. Loquitur enim Script. more vulgari hominum. ita Abul. Lyran. Hugo, Dionyſ.

An vivi pervenerint in infernum Reſp. negativè.

Ratio prima.

Secunda.

Tertia.

Simili morte plectetur Antichriſtus, cujus hi rebelles præcurſores & typus fuerunt. De eo enim, ejuſque pſeudopropheta dicitur Apoc. 19. 20. *Vivi miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis.* de quo vide ibidem Franc. Riberam.

Operuit humo] Humus enim ſive terra, iis abſorptis mox ſe, & ſuum os ſive hiatum rurſum concluſit.

Sed et ignis egressus a Domino interfecit ducentos quinquaginta viros, qui offerebant incensum] Hi 250. viri venerant cum ſuis thuribulis ad Sanctuarium, quò nolebant venire Core, Dathan, Abiron & Hon, cumque ex altari holocauſtorum prunas acciperent, quibus imponerent thymiama, quod ingreſſi ſunt in Sanctum, ponerent & adolerent in altari thymiamatis; ſtatim antequam ipſi Sanctum ingrederentur, ex altari holocauſtorum ignis à Deo immiſſus, in eos inſiluit, eoſque combuſſit. Unde quod hìc dicitur: *Qui offerebant incenſum*, intellige, qui offerre volebant & attentabant (ſimilis phraſis fuit v. 33.) necdum enim obtulerant, imò necdum ingreſſi erant Sanctum, Deo id nolente, ne illud contaminarent culpa & pœna ſua tam infami. Jam eodem tempore, quo hi 250. igne afflati ſunt in tabernaculo Domini, Core, Dathan, Abiron & Hon domi ſuæ cum tabernaculis, à terra abſorpti ſunt, ut dixi v. 31. Vide, ut hìc puniantur, qui ſacra contrectant, & ſacerdotium ſibi arrogant, cùm à Deo ad id non ſint vocati, nec electi, ut dicitur v. 40. Vers. 35

Tolle thuribula quæ jacent in incendio] in loco incendii, ubi combuſti ſunt 250. proceres. Vers. 37.

Quoniam sanctificata sunt in mortibus peccatorum] q. d. Thuribula hæc aſſerventur in monumentum ſceleris & ultionis; quia ipſa Deo oblata ſunt per ignem ſacrum, & thymiama, quod eis hi 250. proceres impoſuerunt, ut Deo illud adolerent in altari thymiamatis, licet needum illud adoleverint, morte præventi: oblata, inquam, ſunt ipſa Deo *in mortibus peccatorum*, id eſt eo tempore, quo Deus hoſce 250. viros peccantes & rebelles morte punivit, afflans eos igne. Vers. 37 & 38.

Hæc ergo thuribula quaſi ſanctificata fuerunt Primò. per contactum ignis ſacri, & thymiamatis. quod eis impoſuerunt 250. proceres. hoc enim eſt quod hìc ſubditur, *Eo quod oblatum ſit in eis incenſum Domino.* Secundò, ſanctificata ſunt, per ſanctam juſtitiam & vindictam, quam in proceres eis abutentes, exercuit Deus, & hoc ſignificat τὸ *in mortibus peccatorum*. Tertiò, ſanctificata ſunt, id eſt juſſa ſunt offerri tabernaculo, ibique aſſervari ad ſanctam & perpetuam hujus ultionis memoriam unde ex Hebr. vertit Vatabl. *acerra*, ſive *thuribula iſta ſint peccatorum pro animabus eorum*, ut ſcilicet ſerventur in monumentum peccatorum, qui per ea animam, id eſt vitam, perdiderunt.

Thuribula rebellium ſanctificata dicuntur tripliciter Primò. Secundò. Tertiò.

Murmuravit autem omnis multitudo filiorum Israel sequenti die contra Moysen et Aaron, dicens: Vos interfecistis populum Domini] populi ſc. partem, putà 250 viros, atque Core, Dathan, Abiron & Hon, cum ſuis familiis. Vers. 41. Vers. 41.

Cumque oriretur seditio, &c. Moyses et Aaron fugerunt ad tabernaculum] Hoc enim tutum eſt in omni perſecutione aſylum: atque hic ingens eſt perſecutionis fructus, quòd nos ad Deum ire compellat. Unde Jacobus eremita, cùm ei dæmon minaretur, diceretque: *Tantam tibi inuram infamiam, ut nemo te aſpicere velit*; reſpondit, *Agam tibi gratias, nam invitus inimicum tuum beneficio afficies, ut qui efficias, ut magis verſer in Dei recordatione. nam quo mihi plus eſt otii, eo magis occuper in perpetua contemplatione divinæ pulchritudinis.* ita Theod. in Philotheo c. 21. Vers. 42. & 43.

Recedite de medio hujus multitudinis] q. d. Vos, ò Moſes & Aaron, fugite extra caſtra, ut circumquaque omnia murmurantium caſtra deleam. Vers 45.

Cumque jacerent in terra] Moſes & Aaron ſupplicantes pro populo. unde ſequitur: *Dixit Moſes ad Aaron, Tolle thuribulum*, &c. *mitte incenſum*, &c. *ut roges pro iis.* Dixit hoc Moſes ut Propheta, inſpiratus à Deo, ex voluntate Dei: nam aliàs tantùm licebat adolere thymiama in altari thymiamatis, non autem extra illud, inter populum & cæſorum cadavera, uti fecit hìc Aaron, dictante Deo.

Jam enim egressa est ira a Domino, et plaga desævit] & ſignificat, id eſt: *ira enim egreſſa à De-*

à Domino, non erat aliud, quàm plaga deſæviens. ſuit hæc plaga ignis, quæ è populo 14. millia & 700. combuſſit & incendit, ut patet ex v. 49. An corpora horum fuerint per ignem planè conſumpta, & in cinerem redacta, ut vult Abulenſ. an verò tantùm ambuſta, non liquet: neutrum enim hic exprimitur. Vide, ut murmur hic rurſum punitur igne.

Vers. 2. INTERITUS] plaga ignis & incendii jam dicta.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MOſes duodecim virgas à 12. principibus tribuum accipit: inter eas floret ſola virga Aaronis, eóque miraculo & indicio, Aaron à Deo conſignatur & confirmatur ſacerdotium.

1. ET locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Loquere ad filios Iſrael, & accipe ab eis virgas ſingulas per cognationes ſuas, à cunctis principibus tribuum virgas duodecim, & uniuſcujuſque nomen ſuperſcribes virgæ ſuæ. 3. nomen autem Aaron erit in tribu Levi, & una virga cunctas ſeorſum familias continebit: 4. poneſque eas in tabernaculo fœderis coram teſtimoni, ubi loquar ad te. 5. quem ex his elegero, germinabit virga ejus: & cohibebo à me querimonias filiorum Iſrael, quibus contra vos murmurant. 6. Locutuſque eſt Moſes ad filios Iſrael: & dederunt ei omnes principes virgas per ſingulas tribus: fueruntque virgæ duodecim abſque virga Aaron. 7. Quas cùm poſuiſſet Moyſes coram Domino in tabernaculo teſtimonii, 8. ſequenti die regreſſus invenit germinaſſe virgam Aaron in domo Levi: & turgentibus gemmis eruperant flores, qui foliis dilatatis, in amygdalas deformati ſunt. 9. Protulit ergo Moyſes omnes virgas de conſpectu Domini ad cunctos filios Iſrael: videruntque & receperunt ſinguli virgas ſuas. 10. Dixitque Dominus ad Moyſen: Refer virgam Aaron in tabernaculum teſtimonii, ut ſervetur ibi in ſignum rebellium filiorum Iſrael, & quieſcant querelæ eorum à me, ne moriantur. 11. Fecitque Moyſes ſicut præceperat Dominus. 12. Dixerunt autem filii Iſrael ad Moyſen: Ecce conſumpti ſumus, omnes perivimus. 13. quicumque accedit ad tabernaculum Domini, moritur. num uſque ad internecionem cuncti delendi ſumus?

Vers. 2. LOQUERE AD FILIOS ISRAEL, ET ACCIPE AB EIS VIRGAS SINGULAS, PER COGNATIONES, id eſt tribus, SUAS] Duodecim enim virgas tantùm accepit hic Moſes, juxta numerum 12. tribuum, ſcilicet à quaLibet tribu unam, præter virgam Aaronis.

Nota. Ob ſeditionem & murmur Core cum ſuis, contendentis cum Aarone de ſacerdotio, de quo cap. præced. jubet hic Deus ſingulas tribus, earumque principes virgas ſuas afferre, ut per eas novo miraculo, ſolius virgæ Aaronis florentis, litem hanc dirimat, eique ſacerdotium conſignet & confirmet. Hinc videtur, hoc miraculum contigiſſe eodem anno, quo contigit ſeditio Core, ſcilicet anno ſecundo egreſſus ex Ægypto, ut dixi cap. præced. v. 1. qui fuit annus mundi 2455.

ET UNIUSCUJUSQUE NOMEN SUPERSCRIBES VIRGÆ SUÆ] *Uniuſcujuſque*, ſcilicet principis in qualibet tribu. Patet ex Hebræo, qui habet, *& quiſque* (ſcilicet princeps) *ſcribat nomen ſuum ſuper virgam ſuam*. Erant enim omnes principes primogeniti totius populi, & ſingularum tribuum, ideoque præ cæteris, ad eos jus ſacerdotii ſpectare videbatur: unde ad omnem de eo litem dirimendam principum ſolorum nomina inſcripta ſunt virgis duodecim, & decimætertiæ inſcriptum eſt nomen Aaronis, qui erat primogenitus in tribu Levi, nam Levi primogenitum filium habebat Caath, hic Amram, hic Aaronem: erat enim Aaron ſenior Moſe, fratre ſuo.

Vers. 3. NOMEN AUTEM AARON ERIT IN TRIBU LEVI] Hebr. eſt, *in virga Levi*. ita & Septuag. Qualibet enim tribus, ſeu, ut ſequitur, omnes familiæ unius tribus unam habebant virgam, cui inſcriptum erat nomen principis, ſeu primogeniti illius tribus. Quare valdè veriſimile eſt virgam hanc Aaronis & Levi, aliam fuiſſe à virga Moſis, qua ipſe plagas Ægypto induxit, & mare rubrum diviſit; idque probatur Primò, quia hæc virga vocatur hic Levi, non Moſis. Secundò, quia alioqui impar fuiſſet virgarum ſors, cæterique principes ſuſpectum habuiſſent Aaronem & Moſen, ſi ipſe fratri conſignaſſet virgam illam, quæ tot portentorum fuerat operatrix, cùm alii communem baculum, ſive ſcipionem pro virga ſua acciperent: & conſequenter ipſum miraculum florentis virgæ, non Aaroni, ſed ipſi virgæ tribuiſſent. Virga ergo Aaronis, communis fuit virga & ſimilis virgis aliorum principum. ita Abul. Caject. & alii. Unde Hebræi tradunt, omnes haſce tredecim virgas fuiſſe ex eadem amygdalo; & Cyrill. in Catena Franciſci Zephyri: *Erant*, inquit, *omnes virgæ amygdalinæ, de*

Virga Aaronis florens alia fuit à virga Moſis.

Virgæ hæ fuerunt ex amygdalo.

more illius gentis, quæ ex ea potiſſimùm arbore ſcipionibus utebatur: gerit enim talis arbor vigilantiæ ſymbolum. Amygdalus enim excellit in ſurculis, ſive ramis rectis & proceris emittendis: quare valdè apta eſt, ut ex ea ſcipiones ſenum, ac ſceptra principum exſcindantur.

Cur?

Audi quid de hac virga tradat vel ſentiat R. Simon apud Galatin. l. 6. c. ult. *Virga*, inquit, *illa qua Moſes & Aaron miracula faciebant in terra Ægypti, & poſtea in deſerto floruit, ab ea arbore exciſa eſt, quam Deus Moſi oſtendit in deſerto, ut aquæ amaræ dulces fierent. Et hæc arbor exciſa fuit ab arbore vitæ, quæ in paradiſo ſita erat, angelorum manibus: quam miſerunt Adæ, cùm ille miſiſſet Seth filium ſuum ad paradiſum, miſericordiam Dei imploraturum de ſuo peccato. Dixeruntque angeli ad Seth, ut plantaret hanc arborem, quæ quàm primùm fructum faceret, miſericordia Dei in eum deſcenderet, aperirenturque portæ cæli, quæ obſeratæ ſunt. Hanc autem arborem, ſeu potiùs ramum accepit Seth, plantavitque in deſerto, quam poſtea Moſes in deſerto invenit, & ex ea virgam ſuam excidit, ideoque virga Dei dicta eſt. Cùm autem veniſſet Iſrael ad Mara, neque illius aquas (erant enim amaræ) bibere poſſet, Deus oſtendit Moſi hanc arborem, ut aquas illas redderet dulces. Et hæc eſt arbor illa, in qua Moſes ſerpentem æneum impoſuit, per quam Deus univerſum orbem ſalvum facere inſtituit, & mittere miſericordiam ſuam per Adam, cùm venerit rex Meſſias. tunc enim hæc arbor fructus geſtabit, quibus ſecundò aquæ amaræ efficientur dulces, purgabuntque primum peccatum, omniaque delicta quæ fecerunt, facturique ſunt homines*. Inſinuat crucem Chriſti ex hac arbore factam eſſe. Verùm hæc redolent Judæorum commenta & fabulas.

PONESQUE EAS IN TABERNACULO FOEDERIS, CORAM TESTIMONIO] id eſt coram arca teſtimonii in qua ſcilicet erat teſtimonium, id eſt tabulæ legis, quæ teſtimonium erant, tum fœderis inter Deum & populum initi, tum voluntatis Dei, quid ſcilicet Deus vellet ab Hebræis fieri. Hinc videtur, quòd omnes hæ virgæ poſitæ fuerint in Sancto ſanctorum, coram arca: unde & in illud poſtmodum relata eſt virga Aaronis, ut patet v. 10. & Hebr. 9. 4. idque in ſignum & memoriale perpetuum tanti miraculi, quo Aaron deſignatus & confirmatus eſt pontifex. ſicuti in eodem Sancto ſanctorum erat manna, in ſignum & memoriale perenne alimoniæ, Hebræis datæ in deſerto: & tabulæ legis, in ſignum legis à Deo acceptæ. Atque hac virga Aaronis percuſſa videtur petra, cùm dedit aquas Num. 20. ut colligitur ibidem verſ. 9. De virga Moſis, quonam devenerit, incertum eſt; maximè cùm Apoſtolus Hebr. 9. 4. Vers. 4.

tantùm

Digitized by Google

tantùm virgæ Aaronis, quæ ſi nduerat, meminerit.

Vers. 5. QUEM EX HIS ELEGERO, GERMINABIT VIRGA EJUS (Cauſas ſymbolicas hujus germinationis aſſeram v. 8.) ET COHIBEBO A ME (id eſt quieſcere faciam, &, ut Sept. auferam à me) QUERIMONIAS FILIORUM ISRAEL.

Vers. 6. FUERUNTQUE VIRGÆ DUODECIM, ABSQUE VIRGA AARON] Eugubinus & Hebræi hunc locum putant malè eſſe verſum. Putant enim ipſi, non 13. hic, ſed tantùm 12. fuiſſe virgas, æquè ac tribus. In Hebræo enim ſic eſt ad verbum: *Fuerunt virgæ duodecim, & virga Aaronis in medio virgarum earum.* Verùm 12. fuiſſe tribus, & conſequenter virgas, præter tribum & virgam Levi & Aaronis patet Num. 1. 5. & ſeq. & v. 49. Tribus enim Joſeph diviſa erat in duas, Ephraim ſcilicet & Manaſſe; unde Levi non numerabatur inter 12 tribus; & hoc noſter Interpres hic ſignificari intellexit, cùm dicitur. *Et virga Aaron in medio virgarum earum*, ſcilicet 12. virgarum aliarum tribuum & principum, erat poſita, tamquam decimatertia. Tribus enim Levi, licet in ſorte & hereditate terræ Chanaan dividenda, non numeraretur, numerabatur tamen ubi de ſacris & ſacerdotio (uti hic) agebatur.

Traderim fuerunt hæ virgæ, non duodecim.

Vers. 7. & 8. QUAS CUM POSUISSET MOYSES CORAM DOMINO, &c. SEQUENTI DIE REGRESSUS, INVENIT GERMINASSE VIRGAM AARON, QUÆ ERAT PRIMOGENITUS IN DOMO, id eſt tribu, LEVI] Clarum erat hoc miraculum & indicium electionis divinæ, quòd ſcilicet Aaron à Deo deſignatus eſſet pontifex: nam hæ virgæ erant prorſus aridæ & ſiccæ; erant enim ſcipiones, quales habent viatores, vel paſtores ovium; unde naturaliter reviviſcere & revireſcere non poterant.

Vers. 8. ET TURGENTIBUS GEMMIS (baccis) ERUPERANT FLORES, QUI FOLIIS DILATATIS (folia enim florum dilatantur, & decidunt, cùm flores in amygdala, aliosve fructus convertuntur) IN AMYGDALAS DEFORMATI SUNT] q. d. Forma florum mutata & deſinente, gemmæ eorum transformatæ ſunt in fructus amygdalarum. Hebr. eſt, *& ecce virga protulit germen, & floruit florem, & reddidit amygdalas.* Primò ergo virga hæc protulit germen, mox florem, ac ſtatim fructus, eodem penè tempore. Per germen intellige, non frondes & folia, ſed baccas ſive gemmas, uti vertit Noſter. Hæ enim baccæ, ſive calyculi, mox ſe aperiendo, & ſua folia dilatando, in flores, ac deinde in fructus maturuerunt & converſi ſunt. Amygdalus enim priùs floret quàm frondeat: ſolet enim baccas & flores, ante frondes emittere. Hæc ergo virga amygdalina ante frondes, primò baccas, ſecundò flores, tertiò fructus emiſit, eoſque maturos, idque ſubitò. unde hebr. eſt, *& ablactavit amygdala*, id eſt habuit amygdala jam matura, & perducta ad juſtam ſuam groſſitiem, æquè ac maturitatem, uti ſunt pueri grandiores & perfecti, cùm ablactantur.

Hinc ſatis liquet, virgam hanc Aaronis amygdalinam fuiſſe; alioqui enim ſi pomus fuiſſet, aut pirus, non amygdala, ſed poma, vel pira produxiſſet.

Triplex miraculũ in virga florens.

Nota, hic triplex fuiſſe miraculum: primum, quòd virga arida germinarit baccas; ſecundum, quòd eodem tempore baccæ hæ ſubitò converſæ ſint in flores; tertium, quòd iidem flores ſubitò converſi ſint in fructus, puta in amygdala. Cenſet probabiliter Abul. hanc virgam deinceps numquam fuiſſe deſiccatam, ſed ſemper manſiſſe cum floribus, vel potiùs fructibus: tum quia perfecta ſunt Dei opera & miracula; tum quia virga hæc perenne fuit memoriale & teſtimonium apud poſteros ei geſtæ, ſcilicet quòd per hanc virgam florentem, Aaronis familiæ eſſet ſacerdotium conſignatum. hoc enim poſteris probari non poterat per virgam ſiccam, ſed virentem. Pari enim modo manna idem ſemper, ſuique ſimile & incorruptum, ſervatum fuit in tabernaculo, ut poſteris certam faceret fidem illius manna, quod Deus patribus eorum dederat in deſerto.

Virgã hanc ſemper mãſiſſe florentem cenſet Abul.

Appoſitè verò amygdalo hic, in declaratione Aaronis pontificis, uſus eſt Deus: quia amygdalus prima inter arbores floret, primaque ſuas baccas & flores producit. unde hebr. vocatur *ſcaKed*, id eſt evigilans, quòd prima inter arbores poſt hyemem evigilet & floreat. Huc illud Jerem. 1. 10. *Virgam vigilantem ego video*, alii vertunt, *virgam amygdalinam ego video.* Hæc ergo virga amygdalina appoſitè ſignificabat jus primogenituræ (hæc enim inter filios eſt inſtar amygdali, primò florentis inter ar-

Cur Deus uſus eſt virga amygdalina?

A bores) id eſt ſacerdotium, aut Aaronem, cujus erat hæc virga, pertinere. Fertur quoque amygdalus poſtrema inter arbores ſua folia amittere, ait Philo l. 3. de Vita Moſis: itaque hic ſignificabat longum, & quaſi perennem vigorem ſacerdotii Aaronici.

Audi S. Ambroſ. l. 10. epiſt. 82. *Virga*, inquit, illa Aaronis florens *quid aliud oſtendit, niſi quòd numquam ſacerdotalis marceſcat gratia, & in ſumma humilitate habeat in ſuo munere, commiſſæ ſibi poteſtatis florem.* Addit Ambroſius hoc amygdali florentis ſignum contigiſſe Aarone jam ſene, & vergente ad mortem (erat enim ipſe hoc tempore ut minimum 86. annorum) ut ſignificaretur, quòd *populus ſenior & ſacerdotalis*, putà Judaicus & Aaronicus, *longæva ipſi ætatis vetuſtate carioſus, ultimis mundi temporibus, imitatione Eccleſiæ reformatus, in nova ſtudia fidei & devotionis emortuum jam tot ſæculis florem, per redivivam gratiam emiſſurus ſit.*

Aaron erat 80. annorum, cùm virga eius floruit.

Symbolicè & Tropol. hæc virga ſignificat, qualis debeat eſſe Pontifex, & Paſtor, ſcilicet Primò, eum debere eſſe vigilantem: amygdalus enim, ut dixi, vigilantiæ eſt exemplum & ſymbolum. Secundò, activum, B agilem, expeditum in omni opere & in profectu virtutum. Sic enim hæc amygdalus ſubitò & penè ſimul baccas flores & fructus produxit. Tertiò, laborioſum, patientem, fortem & ſtrenuum. Amygdalus enim, cùm prima inter arbores floreat, neceſſe eſt ut prima frigora, pluvias, grandines & ventos excipiat ac ſuperet. Quartò auſteræ vitæ & mortificationi addictum. Amygdala enim amara ſunt. *Aſpera*, ait Nyſſen. l. de Vita Moſis agens de hac virga, *& continens cura que debet eſſe exteriùs ſacerdotis vita; intus autem in occulto, ſua ve quodpiam edulium continere, quod tunc manifeſtatur, cùm maturum fuerit, cumque corruptus fuerit ſipticus & circumfuſus cortex, & lignea nuclei teſta defracta.* Amygdalus, inquit Philo, ſignificat opus eſſe aſpero conatu & labore, ut quis dulcem virtutis fructum aſſequatur: ut quis enim fructu amygdali fruatur, debet priùs durum perfringere corticem quo fructus contegitur.

Symbolicè amygdalus indicat qualis debeat eſſe vita Paſtoris. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò.

Talis virga fuit S. Nicolaus Epiſcopus Myrenſis factus: licet enim priſtini ejus mores accurata, caſtigatione eſſent compoſiti, haud tamen ignorans, aliam eſſe privati hominis rationem, aliam magiſtratum gerentis, vitam omnem moreſque pro dignitate transformandos putavit. Igitur unica in die refectione, eaque C veſpertina contentus, totum diem publicis negotiis ſtudioſè impendebat. Inter cœnandum numquam ſacrorum librorum aberat lectio, vel certè aderant ſacerdotes eruditione & vita probati, à quibus ſuaviori aliquo animi cibo alebatur. A menſa in cubiculum ſe recipiens, totus in cæleſtium contemplationum campum diffundebatur, & animum diurnis alieniſque curis diſtractum nocturna meditatione collectum refovebat. Inter quas delicias meliore noctis parte abſumpta, tandem demiſſa humi membra brevi admodum ſomno reficiebat. Tunc etiam cœpit uti veſte viliori & neglectiori, quàm antea ſolebat, in qua nullus omnino eſſet nitor aut faſtus, ſed caſtigatæ potiùs humilitatis & modeſtiæ ſignificatio: nec enim alio quovis pacto poterat ſapientiùs aut faciliùs ſacerdotum in veſtitu luxuriem amputare. Et tamen tantum abfuit, ut ea res aliquid detraxerit de opinione, ut etiam multùm auxerit. ita habet ejus Vita.

Exempla ſanctorum Paſtorum Eccleſiæ.

S. Andreas Carmelitanus, cujus, cùm quinquaginta octo eſſet annorum, unanimem in Epiſcopum Feſulanum D Canonicorum electionem Spiritus S. per os infantis prodigioſo confirmavit ſuffragio: ipſe enim ad devotæ ſemel, ſed ſemper benè tuendæ caſtitatis cuſtodiam, per magnam ſobrietatem corpus ſuum aſſiduè macerabat, illiuſque nuditatem ſub veſtimentis ferrea cingebat catena; nec alii lecto, quàm vitium farmentis, indormiebat; feminarum præterea colloquia, in illa tam gravi jam ætate non aliter, quàm fœcunda quædam vitabat ſemina vitiorum, uti habet ejus Vita.

Laudabile eſt quod de Pio II. Pontifice legimus: cujus cum aliæ multæ virtutes feruntur, tum hæc ipſa, quod mediocri cibo uti ſolitus eſſet, non lauto, non delicato, eoque ſemper fuerit contentus quod apponeretur, quodcumque eſſet: vino verò parciſſimè ſit uſus, eoque benè diluto. Menſam artificioſam ita contempſit, ut apparatu non Pontificio, ſed humili ac propè ruſticano ſit uſus. Inter edendum de ſtudiis bonarum artium loquebatur,

me.

Digitized by Google

memoria veterum repetens. Ejus voluptas omnis, quandocumque à munere publico vacabat in lectione & ſcriptione frequenti repoſita erat. Libros plus quàm ſaphiros & ſmaragdos charos habuit, quibus chryſolitorum magnam copiam ineſſe dicebat. Rara veſte utebatur, & argento frugali magis quàm regio. ita Platina & alii.

De Juliano Cæſarino Cardinale illud memoriæ proditum eſt, ferè illum in ſuis veſtibus cubitaſſe, interulam intimam, non ex lino, ſed ex panno geſtaſſe, longa exercuiſſe jejunia, omnibus ſextis feriis pane & aqua jejunaſſe, quotidie Miſſam celebraſſe. denique, ut hoc etiam addamus, ita in eleemoſynis profuſum fuiſſe, ut à ſuis alter Martinus appellaretur. ita noſter Platus l. de Officio Cardin. c. 13.

Allegor. virga florens eſt Chriſtus docens, & reſurgens.

Allegoricè, virga frondens eſt Chriſtus puer, florens eſt adoleſcens, fructificans eſt vir nos redimens. Rurſum virga eſt Chriſtus, fructus amygdalinus eſt Chriſti doctrina, quæ exteriùs prima fronte amara videtur, ſed interiùs plena eſt ſuaviſſimo ſcientiæ & ſapientiæ ſenſu. Secundò, Chriſtus in paſchate, inſtar amygdali primò floruit, id eſt primò reſurrexit: ipſe enim eſt primitiæ reſurgentium. ita S. Gregor. li. 14. Moral. cap. 29. Chriſtus ergo à mortuis reſurgens eſt virga per potentiam, flos per fragantiam, fructus per ſaporis dulcedinem, frondes per ſedulam protectionem, qua ſuos ab æſtu tentationum protegit & tuetur. ita Raban. & S. Bernard. hom. 2 ſuper Miſſus. Tertiò, idem Bernard. & Rupertus per virgam hanc quoque accipiunt B. Virginem per florem Chriſtum, juxta illud Iſaiæ 11. 1. *Egredietur virga de radice Jeſſe, & flos de radice ejus aſcendet.*

Item B. Virgo.

Sic & S. Auguſt. ſerm. 3. de Temp to. 10. *Virga*, ait, *Aaron, virgo Maria fuit, quæ nobis Chriſtum verum ſacerdotem concepit & peperit. Quod ergo hæc virga nuces produxit, imago Dominici corporis fuit. Nux enim trinam habet in ſuo corpore ſubſtantiam unionem, corium, teſtam & nucleum. In corio caro, in teſta oſſa, in nucleo interior anima comparatur. In corio nucis carnem ſignificat Salvatoris, quæ habuit in ſe aſperitatem vel amaritudinem paſſionis. In nucleo interiorem declarat dulcedinem deitatis, quæ tribuit paſtum, & luminis ſubminiſtrat officium. In teſta lignum interſerens crucis, quod non diſſervit id quod foris & intus fuit, ſed quæ terrena & cæleſtia fuerunt mediatoris ligni interpoſitione ſociavit, ut ait Apoſtolus Coloſſ. 1. 20.*

Anagog. virga florens ſignificat quatuor dotes corporis glorioſi.

Anagog. virga hæc florens ſignificat reſurrectionem, in qua baccæ. flores, fructus & frondes, ſunt quatuor dotes corporis glorioſi, ſcilicet agilitas, claritas, ſubtilitas & impaſſibilitas. ita S. Aug. ſerm 99. de Temp.

PROTULIT ERGO MOYSES OMNES VIRGAS DE CONSPECTU DOMINI, AD CUNCTOS FILIOS ISRAEL] Requiritur, inquit Orig. hom. 6. & refertur c. *licet*, 8. q. 1. in ordinando ſacerdote populi præſentia, ut Vers. 9
ſciant omnes, quod qui præſtantior eſt ex omni populo, qui doctior, qui ſanctior, qui in omni virtute eminentior, ille eligatur ad ſacerdotium.

DIXERUNT AUTEM FILII ISRAEL AD MOYSEN: ECCE CONSUMPTI SUMUS, OMNES PERIVIMUS] quaſi dicant. Magna pars populi conſumpta eſt Vers. 10
hiſce plagis Dei, putà pluſquam quindecim millia, ut patet c. præc. itaque omnino timendum eſt, ne omnes pari modo conſumamur & pereamus, ſi vel leviter aliquando Deum offendamus, aut murmuremus: maximè, cum quicumque ad tabernaculum accedit, ut Deo adoleat, aut ſacrificet, protinus ab eo occidatur quaſi dicant, Quid ergo conſilii, ne moriamur? quibus reſpondet Dominus c. ſeq. v. 1. ſcilicet, ut Aaronem, quaſi pontificem à te deſignatum, deprecatorem apud Deum, in quavis populi offenſa adhibeant, ideoque eum cum ſuis poſteris, utpote ſacerdotibus, alant dando eis decimas & primitias. Nota Pro *Periimus*, cum Hebræis, Sept. & Rom corrigendum eſt *perivimus*, quaſi dicant, Ita certo peribimus, ac ſi jam periiſſemus; ita certum eſt nos perituros eſſe; ac ſi jam id factum eſſet, ac ſi jam eſſemus in foſſa ſepulti.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRo ſorte hereditaria, alimonia, & ſtipendio Deus ſacerdotibus conſignat victimas, primitias & oblationes: Levitis verò v. 21. decimas. Secundo, v. 26. Levitas jubet, ut ex decimis ſuis decimas dent ſacerdotibus, eaſque meliores & ſelectiores.

1. DIxitque Dominus ad Aaron: Tu, & filii tui, & domus patris tui tecum, portabitis iniquitatem Sanctuarii: & tu & filii tui ſimul ſuſtinebitis peccata ſacerdotii veſtri. 2. ſed & fratres tuos de tribu Levi, & ſceptrum patris tui ſume tecum, præſtoque ſint, & miniſtrent tibi: tu autem & filii tui miniſtrabitis in tabernaculo teſtimonii. 3. Excubabuntque Levitæ ad præcepta tua, & ad cuncta opera tabernaculi: ita dumtaxat, ut ad vaſa Sanctuarii & ad altare non accedant, ne & illi moriantur, & vos pereatis ſimul. 4. ſint autem tecum, & excubent in cuſtodiis tabernaculi, & in omnibus ceremoniis ejus. Alienigena non miſcebitur vobis. 5. Excubate in cuſtodia Sanctuarii, & miniſterio altaris: ne oriatur indignatio ſuper filios Iſrael. 6. Ego dedi vobis fratres veſtros Levitas de medio filiorum Iſrael, & tradidi donum Domino, ut ſerviant in miniſteriis tabernaculi ejus. 7. Tu autem & filii tui cuſtodite ſacerdotium veſtrum: & omnia quæ ad cultum altaris pertinent, & intra velum ſunt, per ſacerdotes adminiſtrabuntur: ſi quis externus acceſſerit, occidetur. 8. Locutuſque eſt Dominus ad Aaron: Ecce dedi tibi cuſtodiam primitiarum mearum. Omnia quæ ſanctificantur à filiis Iſrael, tradidi tibi & filiis tuis pro officio ſacerdotali legitima ſempiterna. 9. Hæc ergo accipies de his, quæ ſanctificantur & oblata ſunt Domino. Omnis oblatio, & ſacrificium, & quidquid pro peccato atque delicto redditur mihi, & cedit in Sancta ſanctorum, tuum erit, & filiorum tuorum. 10. In Sanctuario comedes illud: mares tantùm edent ex eo, quia conſecratum eſt tibi. 11. Primitias autem, quas voverint & obtulerint filii Iſrael, tibi dedi, & filiis tuis ac filiabus tuis, jure perpetuo. qui mundus eſt in domo tua, veſcetur eis. 12. Omnem medullam olei, & vini, ac frumenti, quidquid offerunt primitiarum Domino, tibi dedi. 13. Univerſa frugum initia, quas gignit humus, & Domino deportantur, cedent in uſus tuos: qui mundus eſt in domo tua, veſcetur eis. 14. Omne quod ex voto reddiderint filii Iſrael, tuum erit. 15. Quidquid primum erumpit è vulva cunctæ carnis, quam offerunt Domino, ſive ex hominibus, ſive de pecoribus fuerit, tui juris erit. ita dumtaxat, ut pro hominis primogenito pretium accipias, & omne animal quod immundum eſt, redimi facias. 16. cujus redemptio erit poſt unum menſem, ſiclis argenti quinque pondere Sanctuarii. Siclus viginti obolos habet. 17. Primogenitum autem bovis & ovis & capræ non facies redimi, quia ſanctificata ſunt Domino. ſanguinem tantùm eorum fundes ſuper altare, & adipes adolebis in ſuaviſſimum odorem Domino. 18. Carnes verò in uſum tuum cedent, ſicut pectuſculum conſecratum, & armus dexter, tua erunt. 19. Omnes primitias Sanctuarii,

quas

Digitized by Google

quas offerunt filii Iſrael Domino, tibi dedi, & filiis ac filiabus tuis, jure perpetuo. Pactum ſalis eſt ſempiternum coram Domino, tibi ac filiis tuis. 20. Dixitque Dominus ad Aaron: In terra eorum nihil poſſidebitis, nec habebitis partem inter eos: ego pars & hereditas tua in medio filiorum Iſrael. 21. Filiis autem Levi dedi omnes decimas Iſraelis in poſſeſſionem, pro miniſterio quo ſerviunt mihi in tabernaculo fœderis: 22. ut non accedant ultrà filii Iſrael ad tabernaculum, nec committant peccatum mortiferum, 23. ſolis filiis Levi mihi in tabernaculo ſervientibus, & portantibus peccata populi. legitimum ſempiternum erit in generationibus veſtris. Nihil aliud poſſidebunt, 24. decimarum oblatione contenti, quas in uſus eorum & neceſſaria ſeparavi. 25. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 26. Præcipe Levitis, atque denuntia: Cùm acceperitis à filiis Iſrael decimas, quas dedi vobis, primitias earum offerte Domino, id eſt decimam partem decimæ, 27. ut reputetur vobis in oblationem primitivorum, tam de areis quàm de torcularibus: 28. & univerſis quorum accipitis primitias, offerte Domino. & date Aaron ſacerdoti. 29. Omnia quæ offeretis ex decimis, & in Donaria Domini ſeparabitis, optima & electa erunt. 30. Diceſque ad eos: Si præclara & meliora quæque obtuleritis ex decimis, reputabitur vobis quaſi de area & torculari dederitis primitias; 31. & comedetis ea in omnibus locis veſtris, tam vos quàm familiæ veſtræ: quia pretium eſt pro miniſterio, quo ſervitis in tabernaculo teſtimonii. 32. Et non peccabitis ſuper hoc, egregia vobis & pinguia reſervantes, ne polluatis oblationes filiorum Iſrael, & moriamini.

Vers. 1. TU ET FILII TUI PORTABITIS INIQUITATEM SANCTUARII] q. d. Tu & tui poſteri, ut pote ſacerdotes, dabitis pœnas, ſi quid peccatum fuerit à quopiam è populo, in cæremoniis Sanctuarii, aut ſi externus quis eis ſe immiſceat, veſtra negligentia, aut timore & diſſimulatione. Jam enim vos confirmavi in ſacerdotio, auctoritatemque per duo miracula enarrata c. 16 & 17. apud populum vobis conciliavi. veſtrum ergo eſt ſacra Dei & ſacerdotii jura animoſè tueri.

Sacerdotū eſt ſacra jura animoſè tueri.

Vers. 2. ET SCEPTRUM PATRIS TUI SUME TECUM] *Sceptrum* id eſt tribum. Hebr. enim שבט *ſchebet*, & ſceptrum, & tribum ſignificat. Quælibet enim tribus ſuam habebat Virgam, ſive ſceptrum, uti dixi cap. 17. 3. Unde Septuag. vertunt, *populum patris tui*, ſcilicet Levitas oriundos ex Levi patre tuo.

Vers. 3. EXCUBABUNTQUE LEVITÆ AD PRÆCEPTA TUA] ut ea impleant, ceu famuli vigiles, qui ſtant & quaſi excubant, expectantes herorum mandata & imperia: unde hebr. eſt, *cuſtodiant cuſtodiam tuam*, id eſt exactiſſimè & diligentiſſimè cuſtodient præcepta tua. Hoc enim ſtudium & diligentiam ſignificat hæc repetitio cuſtodiæ.

B ET AD CUNCTA OPERA TABERNACULI] ut ſcilicet ea cuſtodiant & portent, cùm movenda ſunt caſtra; deponant & erigant, cùm figenda ſunt caſtra.

NE ET ILLI MORIANTUR, ET VOS] Illi, propter tranſgreſſionem, putà contactum ſacrorum eis vetitum; vos, propter omiſſionem, & negligentiam, qua eos à ſacris non prohibuiſtis.

Vers. 4 ET IN OMNIBUS CÆREMONIIS EJUS] Cæremoniæ hic vocantur miniſtrationes religioſæ Levitarum circa tabernaculum, ejuſque vaſa, quas commemoravi verſ. 3. Ubi Nota. Item, aut penè idem ſunt hæc quinque, ſcilicet excubiæ, opera, miniſtrationes, cuſtodiæ, cæremoniæ tabernaculi: hæc enim omnia non aliud ſignificant, quàm officia & miniſteria, quæ obeunda erant Levitis & ſacerdotibus circa tabernaculum. In iis enim excubare debent ſacerdotes, æque ac milites in caſtris, atque in iis militare bonam militiam, ut ait S. Paulus.

EXCUBATE IN CUSTODIA SANCTUARII, ET MINISTERIO ALTARIS. NE ORIATUR INDIGNATIO SUPER FILIOS ISRAEL] Nota. Deus hic minatur ſe negligentiam ſacrorum & ſacerdotum, ulturum in populum, quia populus cum ſacerdotibus unum facit corpus & rempublicam: & populi eſt alere ſacerdotes; itaque curare, ut ſacra ritè ab eis obeantur. Sacerdotum ergo eſt, ritè ſacra tractare, itaque mediatores ſe inter Deum & populum interponere, atque ab eo iram Dei avertere.

C Audiant hæc Chriſtiani, & ſacerdotes novi teſtamenti, illudque quod ſequitur: *Tu & filii tui cuſtodite ſacerdotium veſtrum, & omnia quæ ad cultum altaris pertinent.* unde rectè ait S. Paulus: *Nemo militans Deo, implicat ſe negotiis ſecularibus*, 2. Timoth. 2. 4. multò minùs otio, ambitioni, deſidiæ & deliciis. Audiant vani deſides & delicati Clerici probrum, quod eis intentat S. Bernardus ſcribens ad Eugen. Pontif. *Vides*, inquit *nonnullorum in Eccleſia zelum omnem fervere pro dignitate tuenda. dignitati datur totum, ſanctitati parum vel nihil inter hæc tu Paſtor incedis circumdatus varietate, & quid interim faciunt oves? Hoc quippe fateor, paſcua ſunt dæmonum, non hominum.*

Audiant Hugonem Cardin. in Geneſ. 47. ex S. Bernardo hæc in Clericos molles, qui omnium ſtatuum delicias, nullius verò onera & labores ſibi accerſunt, detonantem. *Habent*, inquit; *ſingula hominum officia laboris aliquid, & aliquid quod delectet. Adverte quorumdam prudentiam, qui navo inter hæc artificio diſcurrentes, totum quod delectat eligunt & amplectuntur; quod moleſtum eſt fugiunt & declinant. Cum militibus ſuperbiæ faſtus, amplam familiam, phaleras, accipitres, aleas, & hujuſmodi frequentant. A mulierculis dependentes a collo murium pelles, ornatos thalamos, balnea, & omnem mollitiem mutuantur. Cautè omnino fugiunt loricæ pondus, & inſomnes in caſtris noctes, & incerta bellorum diſcrimina: atque muliebrem verecundiam, & diſciplinam, & ſi quid ſexus ille habet laboris, declinant. Cum reſurgere cœperint homines in ordine ſuo, ubi putas generatio iſta collocabitur? Si divertere voluerint ad milites, eos repellent pro eo, quod ſecum minimè labores & pericula toleraverunt ſic agricolæ, ſic vinitores, & cæteri. Quid ergo reſtat, niſi quia omnis ordo eos expellit & accuſat, ut illum ſortiantur locum, ubi nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat.* Dixit S. Paulus ex Moſe: *Non alligabis os bovi.* cuinam bovi? numquid ludenti? numquid laſcivienti? numquid otio vacanti? minimè, ſed *triturantis*, id eſt in area laborantis. nam, ut idem ait 2. Theſſal. 3. *Si quis non vult operari, nec manducet.* Legant Clerici qui fructus Eccleſiæ carpunt, & laborem Eccleſiæ non impendunt, S. Bernardum in illud, *Ecce nos reliquimus omnia*; & S. Gregor. hom. 17. in Evang.

ET TRADIDI DONUM DOMINO] *Domino*, id eſt mihi; ſunt enim hæc verba Domini, qui hic more Hebræo, de ſe loquitur in tertia perſona. Vers. 6.

OMNIA QUÆ INTRA VELUM SUNT PER SACERDOTES ADMINISTRABUNTUR] *Intra velum*, id eſt intra Sanctum, & intra Sanctum ſanctorum. Duplex enim erat velum, unū dirimens Sanctum ab atrio, alterum dirimens Sanctum a Sancto ſanctorum. Levitæ ergo hic arcentur ingreſſu tam Sancti, quā Sancti ſanctorū. Vers. 7.

ECCE DEDI TIBI (ò Aaron) CUSTODIAM PRIMITIARUM MEARUM] *Primitiarum*, id eſt oblationum: pro iis enim ſæpè capitur vox *primitiæ* tam à Septuag. quam à noſtro Interprete. unde ſequitur explicationis cauſa, *Omnia quæ ſanctificantur a filiis Iſrael*; id eſt omnia quæ mihi ſegregantur & offeruntur. Nam hebr. eſt, *dedi tibi cuſtodiam oblationum mearum*, putà *omnium ſanctitatum*, id eſt ſanctificatorum filiorum Iſrael, ut videlicet cuſtodias, id eſt cuſtodiri jubeas & cures omnia, quæ filii Iſrael Deo offerunt & conſecrant; ſed et limitatione & determinatione, quæ ſequitur, ut ſcilicet ea inter filios tuos, id eſt inter minores ſacerdotes dividas & diſtribuas. Vers. 8.

LEGITIMA SEMPITERNA] ut ſcilicet tibi tuiſque ſacerdotibus cedant quaſi legitima, & jura tibi & ſacerdotibus lege perpetua debita: unde hebr. eſt *lege*, ſive *ſtatuto æterno*.

OMNIS OBLATIO, ET SACRIFICIUM, ET QUIDQUID PRO PECCATO ATQUE DELICTO REDDITUR MIHI, ET CEDIT (ced. re ſolet & debet) Vers. 9.

IN SANCTA SANCTORUM; TUUM ERIT ET FILIORUM TUORUM] q.d. Quidquid mihi offertur, & ſacrificatur, ideoque eſt ſanctum ſanctorum, id eſt, eſt ſanctiſſimum, hoc cedet ſolis ſacerdotibus, non Levitis.

Primum donum ſacerdotum ſunt victimæ legales.

Prima hæc eſt lex, & primum donum, quaſi ſtipendium à Deo conſignatum ſacerdotibus, ſcilicet victimæ quælibet, & ſacrificia ex legis præſcripto oblata.

IN SANCTUARIO (in atrio Sanctuarii, ſive tabernaculi, juxta altare holocauſtorum) COMEDES IL-
VERS. 10. LUD] Omnia enim ſacrificia, ſive victimæ comedi debebant in atrio tabernaculi: alia verò dona, ſive oblationes, ut primitiæ & decimæ poterant domi comedi.

VERS. 11. MARES TANTUM EDENT EX EO] ſcilicet ſacrificio pro peccato, & delicto, quod proximè præceſſit, quodque, ut dictum eſt, eſt ſanctum ſanctorum, id eſt, eſt ſanctiſſimum. Nam ex hoſtia pacifica, etiam feminæ comedebant, ut patet Levit. 10. 14. Deuter. 12. 18. & c. 16. 11.

QUIA CONSECRATUM EST TIBI] Hebr. *ſanctitas erit tibi*, id eſt tibi ſegregata erit, & ad te pertinebit hæc oblatio, utpote ſancta ad ſanctum, id eſt conſecratum Deo.

Secundum ſunt victimæ ſpontaneæ.

PRIMITIAS AUTEM QUAS VOVERINT ET OBTULERINT FILII ISRAEL, TIBI DEDI, ET FILIIS TUIS] *Primitias*, id eſt oblationes. ita enim habent Hebr. *Oblationem doni eorum, omnes oblationes quas obtulerint filii Iſrael, dedi tibi.* q.d. Dedi etiam tibi, ò Aaron, & filiis tuis ſacerdotibus, quidquid ad immolandum dono dederint & obtulerint filii Iſrael. Nam de ſacrificiis hic agi, patet ex eo quod ſequitur: *Omnis mundus veſcetur ex eo* ex primitiis enim, decimis & aliis ſponte oblatis nec tamen immolatis, poterant veſci etiam immundi. Hæc eſt ſecunda lex, & ſecundum donum à Deo conſignatum ſacerdotibus, ſcilicet omnes victimæ ſponte oblatæ.

VERS. 12. OMNEM MEDULLAM OLEI, ET VINI, AC FRUMENTI, QUIDQUID OFFERUNT PRIMITIARUM DOMINO, TIBI DEDI] *Medullam* hebr. *pinguedinem*. q.d. Quod pinguiſſimum & optimum eſt inter frumenta, vina & oleum, dedi tibi. Nam Hebræi pro primitiis debebant offerre, non peſſima, ſed optima, uti præcipitur v. 29. & 31. Eſt hæc tertia lex & tertium donum ſacerdotum, ſcilicet primitiæ frugum.

Tertium ſunt primitiæ frugum.

Primitiæ a decimis diſtinguuntur dupliciter.

Nota, primitias diſtingui a decimis: primitiæ enim ſunt primi fructus, decimæ ſunt decima pars fructuum: illæ immediate offeruntur Deo in gratiarum actionem, pro frugibus terræ; hæ proximè ſacerdotibus dantur in ſtipendium ſuſtentationis, pro miniſterio quo ſerviunt Eccleſiæ & templo.

Judæi ad decimas tenebantur jure divino, Chriſtiani jure canonico.

Nota Secundò. Jure naturali nec Judæi, nec Chriſtiani tenentur ad primitias dandas, uti nec ad decimas, niſi quantum eæ neceſſariæ ſunt ad ſuſtentationem miniſtrorum Eccleſiæ. Judæi ergo tenebantur ad primitias & decimas jure divino, quod tam hic, quam Levitici ultimo ſancitur; Chriſtiani verò ad decimas tenentur jure canonico.

Decimæ congruunt jure naturæ.

Nota Tertiò. Eſt tamen ſolutio primitiarum, uti & decimarum, juri & rationi naturali valde conſentanea. Ratio enim naturalis dictat, decens eſſe, ut Deo prima quæque offeramus. Hinc etiam apud veteres Romanos, non guſtabant novas fruges, aut vina, antequam ſacerdotes primitias libaſſent, ut ait Plinius l. 18. c. 2. Pari modo Ethnici decimas ſolvebant. vide Plinium lib. 19. c. 14. & Plutarch. in Lucullo, & in Problemat. c. 16. Pluribus idipſum oſtendam in hoc cap. Hinc & ante legem, Abraham, ex Dei & naturæ inſtinctu, decimas dedit Melchiſedeco, Genel. 14. & Jacob vovit decimas cunctorum, quæ ab eo acciperet, Genel. 24. Recta enim ratio dictat, ut juſta & decens portio bonorum offeratur Deo: talis autem eſt decima. Cui adde cauſam ſymbolicam: denarius enim ſignificat perfectionem: eſt enim terminus numerorum ſimplicium, omnes illos continens; cæteri enim ex ipſo ſemel, vel ſæpiùs repetito, & ex alio ſimplici componuntur. Itaque qui decimam Deo in miniſtris ſolvit, ſibi novem retinens, ſignificat ſe eſſe imperfectum, & expectare perfectionem a Deo per ipſius miniſtros.

Symbolum denarii in decimis.

Quadruplices primitias ſolvebant Judæi.

Nota Quartò. Quadruplices primitias pendebant Judæi: Primò, primitias ſpicarum die ſecunda azymorum, Levit. 23. 10. Secundò, primitias panum in pentecoſte, Levit. 23. 17. Tertiò, primitias panum, quos hebdomadatim pinſebant, uti dixi Numer. 15. 21. Quartò, in menſe ſeptimo, putà in feſto Tabernaculorum, collectis omnibus frugibus, tam ex meſſe, quam ex uvis, earum omnium primitias dabant: & hæ quartæ paſſim intelliguntur, cùm in Script. fit mentio primitiarum.

Primitiarum quantitas erat pars ſexageſima, vel quadrageſima, media inter 40. & 60.

Ubi Adverte, licet harum quartarum primitiarum quantitas non fuerit definita à Deo; ex conſuetudine tamen, vel majorum decreto definita fuit, ſcilicet ut darent inter quadrageſimam & ſexageſimam partem; ita ut maximæ eſſent pars quadrageſima fructuum, minimæ eſſent pars ſexageſima, uti tradidit S. Hieron. in Ezech. 45. & Abulenſ. in cap. 18. Numer. quæſt. 14. & Ribera lib. 3. de Templo c. 3. & ſatis colligitur ex cap. *decimam*, tit. de decimis. Quiſque ergo inter quadrageſimam & ſexageſimam, dabat eam partem quam volebat.

Ita Tropol. Chriſtianos non tantùm vitæ & ſtudiorum, ſed & operum & actionum ſingularum primordia, Deo offerre decet. Hinc & ab olim Imperatores mox à creatione ſua, officium & obſequium ſuum Romano Pontifici, quaſi primitias imperii deferebant. Fecit id inter alios Juſtinus Imp. ad quem reſcribens Hormiſda Pontifex, *Debitas*, inquit, *B. Petro Apoſtolo imperii veſtri primitias reddidiſtis*.

UNIVERSA FRUGUM INITIA (*initia*, id eſt pri- VERS. 13.
mitiæ.) QUI MUNDUS EST IN DOMO TUA, VESCETUR EIS] ſi videlicet aliquid ex hiſce primitiis fuerit Deo immolatum & ſacrificatum: nam alias, ſi ſoli ſacerdoti illæ offerrentur, poterant à quibuſvis, etiam immundis, comedi.

OMNE QUOD EX VOTO REDDIDERINT FI- VERS. 14.
LII ISRAEL, TUUM ERIT] ſi ſcilicet voverint illud Deo, non ad immolationem, ſed tantùm ad oblationem. Eſt hoc quartum donum ſacerdotum, ſcilicet vota, id eſt ex voto oblata.

Quartum donum ſacerdotum ſunt oblata ex voto.

QUIDQUID PRIMUM ERUMPIT E VULVA,
&c. TUI JURIS ERIT] Eſt hoc quintum donum, & VERS. 15.
ſtipendium ſacerdotum, ſcilicet primogenita animalium.

Quintum ſunt primogenita animalium.

OMNE ANIMAL QUOD IMMUNDUM EST, REDIMI FACIAS] *Immundum* intellige, non ſecundùm ſpeciem, uti eſt equus, mulus, camelus; ſed per accidens, uti eſt ovis clauda, manca, cæca, &c. quæ proinde Deo immolari non poteſt: nam Hebræi tantùm animalium mundorum, puta ovis, bovis, capræ & hominis, non autem immundorum, niſi ſolius aſini, primogenita Deo offerebant, uti oſtendi Exodi 13. v. 12 & 13.

CUJUS REDEMPTIO ERIT POST UNUM VERS. 16.
MENSEM, SICLIS ARGENTI QUINQUE] *Cujus*, ſcilicet hominis. Nam aliorum animalium primogenita offerri poterant poſt ſeptimum diem a nativitate, uti patet Exodi 22. 30. Levit. 22. 27. atque ex iis quodque redimendum erat alio & alio pretio, pro ſui valore: pluris enim valet primogenitus bovis, quàm ovis. Hominis ergo tolius primogenitus, poſt menſem offerri debebat Deo, & redimi pretio ſtatuto, ſcilicet 5. ſiclis argenti, id eſt 5. florenis Brabanticis. Hinc patet, infantem primogenitum potuiſſe offerri Deo & redimi, ante purificationem matris (hæc enim fiebat 40. die à partu) imò debuiſſe offerri & redimi, ſi mater in partu, vel paulò poſt moriebatur. Communiter tamen expectabant matres ſuam purificationem, ut cùm ea ſimul ſuos infantes primogenitos offerrent & redimerent, uti fecit B. Virgo cum puero Jeſu, Luc 22. 2.

PRIMOGENITUM AUTEM BOVIS, ET OVIS, VERS. 17.
ET CAPRÆ NON FACIES REDIMI, QUIA SANCTIFICATA SUNT] quia ſcilicet Deo conſecrata ſunt, ut ei immolentur juxta legem: ideò redimi non poſſunt, uti redimuntur alia, quæ Deo non ſunt immolanda. Primogenita ergo bovis, ovis & capræ Deo immolari debebant, ita ſe licet, ut ſanguis eorum fundaretur ſuper altare, atque adeps eorum Deo in altari cremaretur: carnes vero eorum cederent in eſum & uſum ſacerdotum.

SICUT PECTUSCULUM CONSECRATUM] VERS. 18.
q.d. Sicut pectuſculum, & armus dexter ex hoſtia pacifica, ita tuus eſt, ut quivis mundus ex tua familia ex iis comedere poſſit; ita erunt & tuæ, & ad te pertinebunt hæ carnes primogenitorum mihi immolatorum, ut à quovis mundo tuæ familiæ comedi poſſint. patet ex ſequent.

PACTUM SALIS EST SEMPITERNUM CO- VERS. 19.
RAM DOMINO, TIBI AC FILIIS TUIS) q.d. Hæc dona, & oblationes tibi do & conſigno, quaſi ex promiſſione & pacto ſempiterno.

Nota Primò. Hæc donatio Dei vocatur *pactum*: quia erat conditionata, & cum onere donatarii: viciſſim enim

ſacer-

Digitized by Google

ſacerdotes hæc dona recipientes, obliga antur ſervire Deo & tabernaculo.

Pactū ſalis eſt æternum, cur?

Nota Secundò, *Pactum ſalis* vocatur pactum ſempiternum: quia ſal eſt ſymbolum æternitatis, uti dixi Levit. 2. 13.

VERS. 20. DIXITQUE DOMINUS AD AARON: IN TERRA EORUM (Hebræorum, fratrum veſtrorum) NIHIL POSSIDEBITIS, NEC HABEBITIS PARTEM (hereditatis) INTER EOS] ſcilicet agros, vineas, prata, &c. poſſidebant tamen Levitæ urbes 48. ſed tantùm ad habitandum; & ſuburbana earum ad alendum & paſcendum ſua pecora, ut patebit cap. 35. & Joſue 14. Ineptè ergo Wicleph hinc probare niſus eſt, quòd non liceat jam Clericis ullas habere poſſeſſiones, nam hæc lex cæremonialis eſt, & jam abolita. Rurſum Levitæ præter urbes & ſuburbana, habebant decimam partem frugum terræ, cùm ipſi vix eſſent ſexageſima pars totius populi.

Deus erat hereditas unica ſacerdotum, cur?

EGO PARS, ET HEREDITAS TUA IN MEDIO FILIORUM ISRAEL] id eſt, ego ſum pars tua, ò Aaron, ò pontifex, ò ſacerdos, & ſors hereditatis tuæ, quam habiturus es inter filios Iſrael: hoc eſt, ut explicatur Joſue 13. 14. ſacrificia, victimæ & oblationes, quæ mihi offeruntur, ſunt tua hereditas, nec aliam te habere volo; tum quia hæc abundè tibi ſufficit; tum ne culturæ agrorum & vinearum implicetis, ſed totum te mihi meiſque miniſteriis impendas. nam, ut ait S. Ambroſ. lib. de Fuga ſæculi c. 2. *Cui Deus portio eſt, nihil debet curare, niſi Deum; ne alterius impediatur neceſſitatis munere: quod enim ad alia officia confertur, hoc religionis cultui, atque huic noſtro officio decerpitur.* q. d. Ego Deus vobis, ò ſacerdotes, ero arva, vineta, oliveta, ſegetes, uvæ, olivæ. Ego abſque vomere & aratro, abſque foſſione & paſtinatione, abſque labore & cura ulla veſtra vobis proferam ac reddam, quæ pinguiſſima gleba ulla, vitis fertiliſſima, olea fructuoſiſſima, ingenti labore & cultura reddere poſſet. Ego ero vobis ager ſimul & fructus. Ego vobis ſemper, & certò, & abunde procurabo ac largiar neceſſaria omnia. Bono eſtote animo, in me ſpes omnes veſtras figite, a me bona manant omnia. Vobis ne quidquam deſit, cura erit mea; imò efficiam, ut multò plus vobis, quam fratribus veſtris, ſcilicet cæteris tribubus, quæ terram divident, ſuperſit ac redundet. Uni ergo mihi vacate.

Prima cauſa.

Secunda.

Secunda hujus ſanctionis cauſa fuit, ut magna veneratione & charitate cæteræ tribus proſequerentur ſacerdotes; & viciſſim ſacerdotes in eorum ſalutem acriùs incumberent: hinc efficit, ut in ſpiritalibus & ſacris, omnes penderent à ſacerdotibus; hi verò in corporalibus vitæ ſubſidiis, penderent ab aliis tribubus. q. d. Vultis, ò Iſraelitæ, me Deum veſtrum venerari, ſacerdotibus meis, date quæ ad victum & veſtitum requiruntur, date ea, quæ mihi a vobis debentur: vultis viciſſim, ò ſacerdotes, ab Iſraelitis pingues hoſtias, primitias & oblationes, ſacris operamini naviter, populum meum ſedulò leges meas docete, ipſum vobis veſtra religione, doctrina, ſedulitate & exemplo devincite, ipſorum liberalitatem ac munificentiam, impietate, inertia, otio, laſcivia ne retundite: eorum mens vobis, veſtrum iis corpus à me commendatum eſt.

Tertia.

Tertia cauſa fuit, quòd Deus vellet ſuos miniſtros populo dare ſpeciem vitæ cæleſtis, ut non nimis terræ terreniſque bonis more ſuo inhiaret, ſed ea tantùm haberet in uſu, cæleſtia verò haberet in voto & deſiderio. Nam, ut ait S. Auguſt. homil. 23. de verbis Apoſtoli: *Temporalia bona non ceſſant nos inflammare ventura, corrumpere venientia, torquere tranſeuntia: concupita inardeſcunt, adepta vileſcunt, amiſſa vaneſcunt*, & S. Bernard. *Nolite*, ait, *diligere ea, quæ amata inquinant, poſſeſſa onerant, amiſſa cruciant.*

Huc alludit Daniel pſalm. 15. v. 5. dicens *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei: tu es qui reſtitues hereditatem meam mihi.* q. d. Deus mihi eſt omne bonum, & omnia; præter Deum nil requiro, ait S. Auguſtin. hanc hereditatem, quæ tu ipſe es Domine, nemo mihi auferet. Tu enim illam mihi confirmas hic per gratiam, in cælo verò reipſa confirmabis per gloriam. Hoc imitantur noſtri Clerici, qui ideo dicuntur κλῆρ✝ ſive clerus, id eſt ſors & portio Domini; & viciſſim quorum ſors & hereditas eſt Dominus. Ita S. Paulinus Nolæ Epiſcopus, Nola à barbaris expugnata, captus precabatur: *Domine non excrucier propter aurum & argentum: ubi enim mea ſint*

Clerici unde dicti?

Cornelio in Pentateuch. VII.

omnia, tu noſti, nimirum tu es ſors mea, & portio mea in terra viventium, ita S. Auguſt. lib. 1. de Civit. cap. 10.

VERS. 21. FILIIS AUTEM LEVI DEDI OMNES DECIMAS ISRAELIS] Huc uſque ſacerdotibus Deus, pro eorum miniſterio, dedit victimas, primitias, aliaſque oblationes votivas & ſpontaneas: hic verò Levitis dat decimas. Hinc patet, decimas non fuiſſe datas Levitis & ſacerdotibus, ut vult Ribera l. 3. de Templo c. 2. ſed ſolis Levitis: nam Levitæ ex iis rurſum dabant decimas ſacerdotibus, uti hic dicitur, docetque Joſephus & Nehemias cap. 10. v. 37. & 38. quod enim ibi dicit: *Erit autem ſacerdos filius Aaron cum Levitis, in decimis Levitarum*; mox explicat ſubdens: *Et Levitæ offerent decimam partem decimæ ſuæ, in domo Dei noſtri ad gazophylacium, in domo theſauri.* ut ſcilicet in eo cuſtodiatur, indeq; diſtribuatur ſacerdotibus.

Decimæ datæ fuerunt Levitis, non ſacerdotibus.

Narrat R. Eliezer, quod Levi fuerit decimæ filiorum Jacob incipiendo à Beniamin, ideoque oblatus ſit per S. Michaelem Deo, ut huic Levitæ ſervirent in terra, ſicut in cælo angeli; tumque dixiſſe S. Michaelem Deo, æquum eſſe, ut ſuos famulos alat rex: ſicque Deum decimas Levitis dediſſe. An hiſtoricè ita factum ſit, novit Deus: alioqui pia & acuta eſt hæc contemplatio.

VERS. 22. NEC COMMITTANT PECCATUM MORTIFERUM] quod ſit illis cauſa mortis, tam præſentis quam æternæ.

VERS. 23. SOLIS FILIIS LEVI, MIHI IN TABERNACULO SERVIENTIBUS, ET PORTANTIBUS PECCATA POPULI] *Peccata*, id eſt pœnas peccatorum populi, ſi videlicet populus inſinuet ſe miniſterio tabernaculi; ſcilicet, ſi id fiat per negligentiam Levitarum. Levitis enim commiſſa eſt cuſtodia tabernaculi: unde ſi ipſi permittant populum ad illud, putà ad Sanctum, accedere, ipſos puniam pro peccato hoc populi: quia tabernaculi curam à populo in eos transtuli, eiſque commiſi; & pro hac cura decimas populi eis aſſignavi: unde quod in hac re peccatum erit, non à populo, ſed à Levitis exigam. Et hoc eſt quod dixit Deus, ad Aaron v. 1. *Tu & filii tui portabitis iniquitatem Sanctuarii, & ſuſtinebitis peccata ſacerdotii veſtri*; id eſt patiemini, & puniemini, ſi permiſeritis aliquem è populo, qui non eſt ex genere veſtro, putà ex genere ſacerdotali, miniſtrare præter vos, q. d. Nemo cæterorum de filiis Iſrael accedat ad tabernaculum; quia ſoli filii Levi in eo debent miniſtrare, & portare peccata populi; ideoque ſi quid populus in hoc genere peccet, Levitæ peccatum hoc populi ferent & ſuſtinebunt: quia illud non impediverunt, ſed diſſimularunt.

LEGITIMUM] lex & ſanctio hæc, erit ſempiterna.

VERS. 26. PRÆCIPE LEVITIS: CUM ACCEPERITIS A FILIIS ISRAEL DECIMAS, QUAS DEDI VOBIS, PRIMITIAS (id eſt decimas) EARUM OFFERTE DOMINO: unde ſequitur, ID EST DECIMAM PARTEM DECIMÆ.) Jubet hic Deus ut Levitæ decimarum ſuarum decimas offerant Deo, id eſt Dei ſacerdotibus, idque adhoc, ut in hiſce decimis, Levitæ pares eſſent aliis tribubus, quæ ex labore ſuo offerebant decimas Domino, uti mox planiùs dicam.

Levitæ decimam decimæ dabant ſacerdotibus.

VERS. 27. UT REPUTETUR VOBIS IN OBLATIONEM PRIMITIVORUM, TAM DE AREIS, QUAM DE TORCULARIBUS) q. d. Vos ò Levitæ ex decimis Iſrael, quas vobis aſſignavi verſ. 21. dabitis decimam earum partem pontifici & ſacerdotibus, eamque primò illis ſeparabitis, antequam vos inde quidquam vobis ſumatis. Ideoque hæ erunt veræ decimæ & primitiæ veſtræ tam frugum, quam uvarum & vini, quas offeretis mihi, dando eas ſacerdotibus, eaſque ego ita accipiam a vobis, ac ſi vos eſſetis Iſraelitæ laici, & penderetis mihi primitias & decimas agrorum & vinearum veſtrarum.

Decimæ vocantur primitiæ, cur?

Putant aliqui, ut Lyranus & Abulenſ. hanc decimam decimæ, id eſt centeſimam omnium fructuum totius Iſraelis, a Levitis datam fuiſſe ſummo pontifici. Hoc enim videtur dici v. 28. *Date ea Aaron pontifici.* Quod ſi ita eſt fuit ſanè pontifex ditiſſimus, utpote quotannis recipiens centeſimam partem frugum totius Judææ. Atque hinc D. Th. 2. 2. q. 87. a. 4. ad 3. & alii, docent par eſſe, ut Clerici omnes, etiam Epiſcopi, decimas bonorum ſuorum dent Romano Pontifici. Pontifex verò eas non exigit, ſed loco earum, in majoribus beneficiis annatas, id eſt fructus primi anni, cùm illud alicui confert, expoſcit.

An Levitæ decimas dederint ſoli pontifici? Aſſerit Abul. Decimæ dandæ Rom. Pontifici. Annatæ.

Verùm meliùs cenſent alii, hanc decimam decimæ à

Negant alii, & venias. Levitis datam fuiſſe, non ſoli pontifici, ſed omnibus ſacerdotibus. Alioqui enim pontifex valdè dives; & ſacerdotes, utpote plurimi valdè pauperes fuiſſent. ita docet Joſephus, oculatus teſtis, lib. 4. Antiq. 4. & S. Hieron. in cap. 45. Ezech. & Philo libro de Honoribus ſacerdotum in fine, atque ex iis Ribera lib. 3. de Templo c. 2. Veriſimile tamen eſt, ex hac decima decimæ, bonam partem, pro dignitate tantæ perſonæ, ceſſiſſe pontifici.

VERS. 28. QUORUM ACCIPITIS PRIMITIAS] id eſt decimas. ita Chald. hæ enim cedebant Levitis: primitiæ verò propriè dictæ cedebant ſacerdotibus, ut patet v. 12. & ſequent.

DATE EA AARON SACERDOTI] ut ille ea inter ſacerdotes diſtribuat, eſt enim ipſe ſacerdotum caput & princeps.

VERS. 29. OMNIAQUÆ OFFERETIS EX DECIMIS, ET IN DONARIA DOMINI SEPARABITIS, OPTIMA ET ELECTA ERUNT] Notent hoc Chriſtiani, qui in decimis, primitiis, aliiſque oblationibus viliſſima dant Deo, ac proinde & viliſſima ab eo recipiunt, meritoque frugum ſterilitate & paupertate puniuntur, ſicut puniti ſunt Judæi, uti teſtatur Malachias c. 1. 14. & c. 2. 2. atque in ſimili caſu eoſdem punitos eſſe, docet Aggæus c. 1. v. 6. & ſequent. Econtrario Deus ſolventibus decimas tales, quales oportet, rependere ſolet fertilitatem. Audi S. Auguſt. hom. 48. inter 50. *Majores, inquit, noſtri ideo omnibus copiis abundabant, quia Deo decimas dabant, & Cæſari cenſum reddebant; modò autem, quia diſceſſit devotio Dei, acceſſit indictio fiſci, noluimus cum Deo partiri decimas; modò autem totum tollitur, hoc tollit fiſcus, quod non accipit Chriſtus.* Et ſerm. 219. de Temp. *Hæc eſt Domini juſtiſſima conſuetudo, ut ſi tu illi decimas non dederis, tu ad decimam reveceris* vide eum toto illo ſermone.

Jubet Deus optima dari in decimas.

Dantes bonas decimas Deus ditat.

VERS. 31. QUIA PRETIUM EST PRO MINISTERIO QUO SERVITIS IN TABERNACULO] *Pretium eſt*, hebr. *merces eſt*, ſcilicet laboris quo quaſi famuli & bajuli, vos, ò Levitæ, laboratis in portando, diſponendo & dirigendo tabernaculo, &c. Hoc enim miniſterium in ſe corporale erat, merebaturque pretium & mercedem corporalem; eſto referretur ad finem ſpiritualem, ſcilicet ad cultum Dei: quæ relatio ſpiritualis erat, nec vendi poterat ſine ſimonia. Secundò, *pretium*, id eſt ſtipendium ſuſtentationis: hoc enim etiam in lege nova, ex juſtitia debitum eſt Parochis, aliiſque Eccleſiæ miniſtris.

Sacerdotibus & Levitis debetur ſuſtentatio ex juſtitia.

NE POLLUATIS OBLATIONES FILIORUM

VERS. 32. ISRAEL. Quod faceretis, ſi, cùm illi optimas decimas vobis dant, vos inde decimam partem peſſimam ſeligatis, ut eam detis ſacerdotibus: ET MORIAMINI] q.d. Si id feceritis, occidemini a me. Unde patet, quam ſeverè exegerit Deus, non tantùm decimas, ſed etiam ex iis meliora ſibi offerri.

Deus meliora exigit ſub pœna mortis.

Circa hoc caput de decimis Nota Primò Gentiles quoque ſuis diis perennes dediſſe decimas. Id docet Cicero lib. 3. de Natura deorum: *Herculi*, inquit, *quiſquam decimam vovit unquam, ſi ſapiens factus eſſet?* & Plautus: *Ut decimas Herculi ſolveret*, & Herodotus in Clio: *Siſte*, ait, *ad ſingulas portas aliquot ex tuis ſatellitibus cuſtodes, qui vetent exportari opes, ut earum decimæ Jovi neceſſario reddantur*, hæc Crœſus ad Cyrum regem Perſarum & Xenophon: *Agis*, inquit, *Delphos profectus eſt, ac decimam Deo obtulit.*

Moral. de decimis.

Notat Secundò, Philo lib. de Sacerdotum honore, ſacerdotibus periode ac regibus, Dei judicio, tributa eſſe pendenda: unde judicio legis, ſacerdotes æquiparari honore ac majeſtate regibus, imò præferri, nam regibus coactè & invitè tributa dant ſubditi: *At hæc gens* (judaica) inquit, *debitam pecuniam lubens gaudenſque depromit, quaſi non daret, ſed acciperet, addens fauſtas ominationes, & gratiarum actiones.*

Notat Tertiò, S. Hieron. in Malach. 3. primitias & decimas datas Levitis & ſacerdotibus legis veteris, adumbraſſe & præluſiſſe, quòd eædem dandæ eſſent ſacerdotibus legis novæ. nam, ut ait Origen. hic homil. 11. *impium eſt, ut qui Deum colis, & ſcit ejus miniſtros aſſiſtere altari, & verborum Dei, aut miniſterio Eccleſiæ deſervire, de fructibus terra quos dat Deus, ſolem ſuum producendo, & pluvias ſuas miniſtrando, primitias ſacerdotibus non offeras; non enim videtur talis anima Dei habere memoriam, nec cogitare, nec credere, quia Deus dedit fructus quos cepit.* Hinc jam olim Romanum Concilium ſub Damaſo ſanxit, ut decimæ ac primitiæ à fidelibus darentur, & qui detrectarent, anathemate ferirentur. Quin & S. Chryſoſtom. homil. 43. in 1. ad Corinth. jubet ut ſutores, aliique artifices, cùm calceos, aliaque ſuæ artis vendunt, aut emunt, decimam ſaltem pretii partem Deo dependant. Vis exempla?

Exempla.

Meliapore in India à Luſitanis inventum eſt templum, & ſepulchrum S. Thomæ Apoſtoli, cui priſcis literis inſcriptum erat, templum hoc à ſancto Dei Apoſtolo Thoma quondam extructum eſſe; in templo tuendo colendoque mercium quæ in urbem importarentur decimam, ab Sagamo rege attributam: acceſſerat obteſtatio ad poſteros, nequid ex eo vectigali ac donatione imminutum vellent. ita refert noſter Maffejus lib. 8. hiſtor. Indic.

Cùm Carolus Martellus decimas Eccleſiæ in militum ſtipendia contra Saracenos convertere vellet, reſtitit ei S. Eucherius Aurelian. Epiſcopus, ideoque ab eo in exilium relegatus eſt, ut habet Joannes Molanus Doctor Lovan. in annal. Sanctorum Belgii, 20. Februarii.

Cùm S. Stephanus Hungariæ rex Hungaros debellaſſet & convertiſſet ad fidem, mox ab eo manubiæ S. Martino, qui fuit Hungarus, cujus invocatione victoriam obtinuerat, & decimæ Eccleſiæ addictæ ſunt, ut patet ex ejus Vita, quæ extat apud Surium 20. Auguſti c. 4. & 5.

Audi quid de Dania referat Joannes Archiepiſcopus Upſalenſis in hiſtor. Gothor. lib. 18. 13. Saxo Grammat. lib. 11. hiſtor. Danor. Martyrol. Viuardi 6. Idus Julii, Joannes Molanus orat. 2. & 3. de decimis, Jacobus Meyerus lib. 3. hiſtor. Flandror. anno Chriſti 1088. Canutus rex cùm ſummo ac pio ſtudio contenderet, ut Chriſti miniſtris liberaliùs & commodiùs de decimis & primitiis provideretur, inſigni cujuſdam Blacconis perfidia traditus, ab inſana plebe trucidatur. Quo facto tanta frumentorum penuria univerſam Daniam invaſit, ut maxima populi Pars alimentorum inops, inedia conſumeretur. Enimverò abunde ſeges finitimis erat, ut privata gentis, non publica terrarum ultio videretur. Nec priùs Danicis agris fœcunditas reſtituta eſt, quam populus ad cor converſus, pœnitentiam ageret, ſe tam ſanctum regem occidiſſe, qui tam juſta & honeſta pro Chriſti miniſtris poſtulaſſet. Jamque experimento didicerant ſe juſtè novem frumentorum partes amiſiſſe, qui decimam ex eis Deo & Dei miniſtris reddere noluiſſent.

De Polonis refert Longinus Cracovienſis Canonicus, & ex eo Baronius tomo 11. anno Chriſti 1022. quod, cùm nonnulli eorum nobiles ob onerosam decimarum ſolutionem à chriſtianiſmo reſilire, & ad gentiliſmum redire, ideoque decimas non ſolvere, nec eccleſias frequentare, ſed ſacerdotes de eccleſiis pellere cogitarent; Boleſlaus pius rex auctores ſceleris comprehenderit, eoſque partim morte, partim verberibus mulctarit.

De Italis refert ex Crantzio, Viuardo, & aliis Joannes Molanus 26. Novemb. S. Bellinum Epiſcopum Paduanum, cum divitem quemdam nomine Thomam Capivacium cogeret ad ſolvendas decimas, ab eo in itinere interfectum, atque, cùm poſt mortem miraculis multis clareſceret, ab Eugenio IV. catalogo Martyrum aſcriptum eſſe: homicidam autem a Deo punitum ad ſummam egeſtatem redactum, & ab omnibus derelictum, in carcere miserè vitam finiiſſe: poſteros verò ejus templum in honorem S. Bellini Deo dicatum numquam ingredi potuiſſe, quin & paulò poſt omnino defeciſſe.

De Scotis ſcribit Hector Boethius lib. 13. & Joan. Major lib. 4. de geſtis Scotor. c. 10. Catanenſes Epiſcopum ſuum Adamum, decimas de more exigentem, & ad eas anathemate cogentem, in culina ejus combuſſiſſe, id audiens rex Scotiæ Alexander. collectis copiis auctores ſceleris comprehendit, & ſupra quadringentos extremo ſupplicio affecit: Comitem verò Catanenſium, quod Adamo opem ejus invocanti non ſuccurriſſet, Comitatu privavit. Sed Deus graviùs eum punivit. nam famuli ejus, quod eos aſperiùs æquo tractaſſet; poſt paucos annos noctu trucidatum, ac in grabatum impoſitum (quò facinus occultum maneret) accenſis ædibus concremarunt. Periit ergo ille eodem ſupplicii genere, quo ſui Adamum Epiſcopum affecerant.

De Saxonibus audi Lambertum Scafnaburg. anno Chriſti 1070. Halberſtadienſis Epiſcopus Burcardus, decimationes Saxoniæ, quæ ad monaſterium Herſveldenſe pertinebant, ſibi vendicabat ratione epiſcopalis

regi.

Digitized by Google

regiminis; Abbas ejus cœnobii Meginherus jubet Epiſcopo per Fredericum Palatinum indicari, cùm ad furta reſtituenda nullo jure adduci poſſet, brevi inſtare tempus, quo coram Deo eſſet hæc cauſa dijudicanda. Moritur paulò poſt Abbas. Et cùm Epiſcopus ejus rei gratia ſynodum indixiſſet, in itinere lap-

A ſus de equo domum relatus eſt: ubi tum ſuos domeſticos, tum Epiſcopos ſe viſitantes rogavit, ut decimas iſtas abſque mora cœnobio reſtituerent, ſe enim injuſtitiæ pœnas jam luere.

De Noricis fame punitis ob non ſolutas decimas, dicam Deuter. 14. in fine.

CAPUT DECIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deſcribitur aqua luſtrationis, ex cineribus vitulæ rufæ combuſtæ, confecta.

1. LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron dicens: 2. Iſta eſt religio victimæ quam conſti-
tuit Dominus. Præcipe filiis Iſrael, ut adducant ad te vaccam ruſam ætatis integræ, in qua
nulla ſit macula, nec portaverit jugum: 3. tradetiſque eam Eleazaro ſacerdoti, qui eductam extra
caſtra, immolabit in conſpectu omnium: 4. & tingens digitum in ſanguine ejus, aſperget contra fores
tabernaculi ſeptem vicibus, 5. combureťq; eam cunctis videntibus, tam pelle & carnibus ejus quàm
ſanguine & fimo flammæ traditis. 6. Lignum quoque cedrinum, & hyſſopum, coccumque bis tinctum
ſacerdos mittet in flammam, quæ vaccam vorat. 7. Et tunc demum, lotis veſtibus & corpore ſuo,
ingredietur in caſtra, commaculatuſque erit uſque ad veſperum. 8. Sed & ille qui combuſſerit eam,
lavabit veſtimenta ſua & corpus, & immundus erit uſque ad veſperum. 9. Colliget autem vir mundus
cineres vaccæ, & effundet eos extra caſtra in loco puriſſimo, ut ſint multitudini filiorum Iſrael in cu-
ſtodiam, & in aquam aſperſionis: quia pro peccato vacca combuſta eſt. 10. Cumque laverit, qui
vaccæ portaverat cineres, veſtimenta ſua, immundus erit uſque ad veſperum. Habebunt hoc filii Iſ-
rael, & advenæ qui habitant inter eos, ſanctum jure perpetuo. 11. Qui tetigerit cadaver hominis, &
propter hoc ſeptem diebus fuerit immundus: 12. aſpergetur ex hac aqua die tertio & ſeptimo, & ſic
mundabitur. Si die tertio aſperſus non fuerit, ſeptimo non poterit emendari. 13. Omnis qui tetige-
rit humanæ animæ morticinum, & aſperſus hac commiſtione non fuerit, polluet tabernaculum Domi-
ni, & peribit ex Iſrael: quia aqua expiationis non eſt aſperſus, immundus erit, & manebit ſpurcitia
ejus ſuper eum. 14. Iſta eſt lex hominis qui morietur in tabernaculo. Omnes qui ingrediuntur tento-
rium illius, & univerſa vaſa quæ ibi ſunt, polluta erunt ſeptem diebus. 15. Vas, quod non habuerit
operculum, nec ligaturam deſuper, immundum erit. 16. Si quis in agro tetigerit cadaver occiſi ho-
minis, aut per ſe mortui, ſive os illius, vel ſepulchrum, immundus erit ſeptem diebus. 17. Tollentq;
de cineribus combuſtionis atque peccati, & mittent aquas vivas ſuper eos in vas 18. in quibus cùm ho-
mo mundus tinxerit hyſſopum, aſperget ex eo omne tentorium, & cunctam ſupellectilem, & homines
hujuſmodi contagione pollutos: 19. atque hoc modo mundus luſtrabit immundum tertio & ſeptimo
die, expiatuſq; die ſeptimo, lavabit & ſe & veſtimenta ſua, & immundus erit uſque ad veſperum. 20. Si
quis hoc ritu non fuerit expiatus; peribit anima illius de medio Eccleſiæ: quia Sanctuarium Domini
polluit, & non eſt aqua luſtrationis aſperſus. 21. Erit hoc præceptum legitimum ſempiternum. Ipſe
quoque qui aſpergit aquas, lavabit veſtimenta ſua. Omnis qui tetigerit aquas expiationis, immundus
erit uſque ad veſperum. 22. Quidquid tetigerit immundus, immundum faciet; & anima, quæ horum
quippiam tetigerit, immunda erit uſque ad veſperum.

VERS. 2. ISTA EST RELIGIO (id eſt cæremonia; ſive lex cæremonialis: hanc enim ſignificat Hebr. חקת *chucka*) VICTIMÆ] ſcilicet expiatricis, ex cujus nimirum cineribus fiat aqua luſtrationis.

ADDUCANT AD TE VACCAM RUFAM] Rufus, ſive ſanguineus color ſymbolum eſt peccati; idque ex eo, quod effuſio ſanguinis, ſive homicidium maximum ſit peccatum. hinc peccata in Script. vocantur *ſanguines*, & *viri ſanguinum* vocantur peccatores. Vacca ergo rufa ſignificabat, peccatorem reum eſſe ſanguinis & mortis, æquè ac combuſtionis in igne gehennæ. hæc enim vacca comburebatur, ut ejus cineribus luſtraretur & expiaretur immundus, qui tetigerat mortuum: hic autem erat typus peccatoris; contactus enim morticini ſignificabat contactum peccati.

Symbolicè vacca rufa ſignificabat peccatorem.

ÆTATIS INTEGRÆ. Hebr. *perfectam*, quod noſter Interpres commodè de perfectione ætatis, ac conſequenter ſtaturæ & molis accepit: nam integritas corporis ſequenti conditione exprimitur, qua dicitur: IN QUA NULLA SIT MACULA] videlicet nullum vitium corporis. hac enim phraſi non ſignificatur macula coloris, ſed deformitatis, uti patet Levit. 22. 22.

NEC PORTAVERIT JUGUM] Neque enim decet ſerviſſe homini victimam hanc, quæ ſerviet Deo ad hominum expiationem.

Hanc vaccam valdè veriſimile eſt, non tantum in Cha-

A naan, ſed etiam in deſerto immolatam eſſe, idque ad purgationem leproſorum, feminifluorum, & menſtruatarum; ſed maximè ad purgationem Levitarum & ſacerdotum, qui tabernaculum adire, tangere & portare debebant. Hoc enim facere non poterant, ſi erant immundi: non eſt autem dubium, quin in deſerto ſæpè Levitæ immunditiem, tum ex funeribus, tum aliunde contraxerint: illa ergo hac victima, id eſt aquis luſtrationis, ex cineribus hujus victimæ confectis, expiari debebat.

Vacca rufa combuſta fuit in deſerto.

VERS. 3. TRADETISQUE EAM ELEAZARO SACERDOTI, QUI EDUCTAM EXTRA CASTRA IMMOLABIT] quia hæc victima non erat ſolennis & feſtiva, ut Aaron pontifex illam immolaret; ſed lugubris & luſtralis; unde eam immolare jubetur Eleazar ſacerdos, Aaronis filius. Porrò, hic eam immolare jubetur *extra caſtra*: quia immolanda erat pro peccatis totius populi, ut ſcilicet tota cremaretur uſque ad cineres, qui eſſent expiatorii, ſive ex quibus cum aqua commiſtis, fieret aqua expiationis. Unde hæc vacca, quaſi ſuſceptura in ſe omnes immunditias Hebræorum, cenſebatur valdè immunda: nam ſacerdos, qui eam immolabat, cenſebatur immundus uſ-

Vacca rufa cremabatur extra caſtra, cur?

B que ad veſperam, uti & ille, qui cremabat eam, & colligebat cineres ejus. Hinc extra caſtra jubetur immolari & comburi; ſimul ut per hoc allegoricè ſignificaretur, Chriſtum extra Jeruſalem paſſurum, ut ait Apoſtolus Hebr. 13. 12. Septuag. vertunt, *& jugulabunt eam*

Digitized by Google

coram eo, Eleazaro ſcilicet, quaſi non ipſe Eleazar, ſed alii coram eo hanc vaccam immolare deberent. Verùm Hebr. Chald. & Noſter ſignificant, non alium quàm ipſum Eleazarum, hanc vaccam immolaſſe.

VERS. 4. ET TINGENS DIGITUM IN SANGUINE EJUS, ASPERGET CONTRA FORES TABERNACULI] putà verſus ingreſſum tabernaculi, idque eminus. immolans enim hanc vaccam, non erat in atrio, vel tabernaculo, ut illud poſſet contingere, ſed erat extra caſtra, ibique vitulæ immolatæ ſanguinem aſpergens, obvertebat ſe verſus Orientalem partem tabernaculi, idque ut per hoc ſignificaretur, Deo qui tabernaculo, quaſi templo, repræſentabatur, luſtrationem à peccatis fieri, illique nos immunditiis & peccatis noſtris ad pœnam obſtringi, atque per hanc victimam illi quaſi ſatisfieri, hominesque reatu hoc apud illum exſolvi. Hinc patet immolationem & combuſtionem hujus vaccæ rufæ, in terra Chanaam debuiſſe fieri eo loco, ubi erat templum, putà Hieroſolymæ, ſed extra urbem: tum quia hæc immolatio erat functio ſacerdotalis, quæ non poterat fieri alibi, quàm ubi erat templum: tum quia ex ſanguine hujus vaccæ debebant aſpergere ſepties verſus Orientalem partem tabernaculi, vel templi; unde non poterant longè ab eo abeſſe in hac immolatione. Ita Abulenſ.

Vacca rufa debebat immolari Hieroſolymæ, cur?

Allegoricè, vacca rufa, inquit Theodor. hìc queſt. 36. & S. Auguſt. qu. 33. & Rabanus, ſignificat corpus terrenum ſecundi Adami, ſcilicet Chriſti Domini: quia nomen Adæ dictum eſt ab Adama, id eſt à terra rubra, ex qua corpus ipſius formatum eſt. ſexus femineus ſignificat infirmitatem carnis: ætas integra & libera ſignificat perfectam ætatem & ſtaturam æquè, ac libertatem Chriſti, hæc ab Eleazaro, id eſt à Judæis, immolata eſt. lignum cedrinum eſt figura crucis, coccinum ſanguinis, hyſſopus gratiæ vivificantis.

Alleg. vacca rufa fuit corpus Chriſti in cruce toſtū.

Tropologicè, vaccam rufam mactamus, cum carnem à laſcivia ſuæ voluptatis extinguimus, quam cum hyſſopo, lignoque cedrino ac cocco offerimus; *quia cum maceratione carnis ſacrificium fidei, ſpei & charitatis adolemus. Hyſſopus quippe interna noſtra mundare conſuevit, & per Petrum dicitur* (Actor. 15.) *Fide mundans corda eorum. Lignum cedrinum nulla putredine deficit: quia ſpem cæleſtium terminus conſumit. Unde & per Petrum dicitur* (1. Petri 1.) *Regeneravit nos in ſpem vivam, per reſurrectionem Jeſu Chriſti, ex mortuis, in hereditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſcibilem. Coccus verò rubro colore flammeſcit: quia quem implet charitas, incendit. Unde & in Evangel. Veritas dicit: Ignem veni mittere in terram. Sed bis tinctus coccus offerri præcipitur: ut videlicet ante interni judicis oculos, charitas noſtra, Dei & proximi dilectione coloretur: quatenus converſa mens nec ſic pro amore Dei quietem diligat, ut curam proximi utilitatemq; poſtponat, nec ſic præ amore proximi occupationi inſerviat, ut quietem funditus deſerens, ignem in ſe superni amoris extinguat*, hucuſq; S. Greg. 6. Moral. 25.

Tropolog.

VERS. 5. COMBURETQUE EAM] non per ſe, ſed per ſuos. *Comburet* ergo, id eſt comburi faciet (patet ex v. 8.) *eam*, totam cum pelle, carnibus, ſanguine & fimo, ut ſequitur.

VERS. 6. LIGNUM QUOQUE CEDRINUM, ET HYSSOPUM, COCCUMQUE BIS TINCTUM SACERDOS MITTET IN FLAMMAM]. Quia hæc erant expiatoria: cauſas, ob quas cedrus, hyſſopus & coccus adhibita ſint ad expiationem, & ad victimam expiatricem, dedi Levit. 14. v. 4. & 5.

VERS. 7. COMMACULATUSQUE ERIT] immundus erit legaliter. Nota. Sacerdos immolans, & alius comburens vaccam rufam, erant immundi uſque ad veſperam: quia vacca hæc, dum comburebatur cum fimo, pelle & ſanguine, erat aliquid immundum, uti erat cadaver hominis, vel morticina aliorum animalium; ideò mundos eam tangentes faciebat immundos, poſtquam verò combuſta eſſet, cineres ejus habebant vim expiandi immundos legaliter, Deo ita ordinante. Ridiculum enim eſt, quod ait Rabbi Gaon apud Abulenſ. quæſt. 14. ſcilicet, cineres hujus vaccæ fuiſſe inſtar mellis, quod nocet cholericis, & prodeſt phlegmaticis; ſic enim & cinerē hunc alios inquinaſſe, alios mundaſſe.

Vacca hæc erat immunda, ſed cineres erāt mundi, imo mūdantes immundos.

VERS. 9. COLLIGET AUTEM VIR MUNDUS CINERES VACCÆ (combuſtæ) ET EFFUNDET EOS EXTRA CASTRA IN LOCO PURISSIMO, UT SINT MULTITUDINI FILIORUM ISRAEL IN CUSTODIAM ſcilicet, diligenter cuſtodiatur cinis hujus vaccæ à filiis Iſrael, ut ſit IN AQUAM ASPERSIONIS, hebr. eſt, *in aquam immunditiæ*, qua ſcilicet ſe ab immundia legali expient. unde ſequitur: QUIA PRO PECCATO VACCA COMBUSTA EST] Hebr. *quia vacca eſt peccatum*. Id eſt, eſt victima expiatrix peccati.

Hinc veriſimile eſt cineres hos vitulæ rufæ in terra Chanaan ex Hieroſolymis, ubi immolata & cremata erat, delatos fuiſſe ad ſingula oppida, ut ſinguli contracta immunditia, purificationem ad manum haberent. Sic legimus Joan. 2. in Cana Galilææ poſitas fuiſſe ſex hydrias ad purificationem. Hydriæ enim hæ continebant aquam luſtrationis: perinde ac apud nos chriſma, ab Epiſcopo in cathedrali Eccleſia conſecratum, ad ſingulas epiſcopatus parœcias tranſmittitur & defertur. Erat enim per cinerem hunc, communis omnium immunditiarum expiatio (licet in multis caſibus, aliis inſuper egerent purificationibus, & lotione veſtium, vel etiam corporis totius) nam alioqui multæ immunditiæ fuiſſent ſublatæ ſine purificatione, ut v.g. contactus animalium immundorum: huic enim nulla alia luſtratio præſcribitur Levit. 11. v. 43. & 44. & quia Apoſtolus Hebr. 9. 13. generalem carnis emundationem huic cineri attribuit.

Cinis vaccæ rufæ mittebatur ad omnes urbes.

Cinis hic expiabat omnes immunditias legales.

Contrarium tamen non eſt improbabile, ſcilicet cinerem vitulæ rufæ tantùm expiaſſe immunditiam contractam ex contactu mortui; nam hoc tantùm hic exprimitur. ita Abulenſ. q. 15.

Ritus expiandi per hunc cinerem.

Nota. Hic etiam ritus purificandi, & expiandi, ut colligitur verſ. 19. Cinerem hunc vitulæ rufæ injiciebant in hydriam, vel vas aliud plenum aqua viva, v.g. fontana. Deinde, alius quiſpiam mundus hac aqua aſpergebat immundum, ſed ita, ut ipſe adhuc uſque ad ſolis occaſum cenſeretur immundus.

Allegoricè, hæc aqua cineralis & luſtralis fuit typus Sanguinis Chriſti. Nam, *ſi cinis vitulæ aſperſus inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis; quanto magis ſanguis Chriſti, qui per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis, ad ſerviendum Deo viventi?* ait Apoſt. Hebr. 9. 13.

Alle. aqua cineralis eſt ſanguis Chriſti.

Rurſum, aqua hæc cineralis & luſtralis ſignificabat aquam noſtram luſtralem, ſive benedictam, qua utimur ad expiationem peccatorum venialium. Nam, ut rectè argumentatur Alexander Primus Pontifex, qui fuit ſextus à S. Petro, epiſtol. 1. ad omnes orthodoxos: *ſi cinis vitulæ aſperſus populum ſanctificabat atque mundabat, quanto magis aqua, quæ ſale aſperſa, diviniſque precibus ſacrata eſt, populum ſanctificat atque mundat?*

Secundo, eſt aqua luſtralis.

Scribit Clemens Rom. lib. 8. Conſtit. Apoſt. c. 35. S. Matthæum uſum aquæ benedictæ inſtituiſſe, ritumque benedictionis ab eo præſcriptum recenſet. Vim verò & fructum benedictionis hujus Deus multis declaravit miraculis. Nam S. Chryſoſt. aquam benedicens, eaque aſpergens filium ægrum, eum ſanum matri reddidit, ut habetur in ejus Vita.

Miracula facta per aquam benedictam.

S. Quintianus anno Chriſti 506. Epiſcopus Arvernæ civitatis, famulam Hortenſii ſenatoris valida febri correptam ſanavit, mittendo ad eam aquam benedictam. teſtis eſt Greg. Turonenſ. in ejus Vita.

S. Fortunatus cuidam Gotho per aquam benedictam coxam fractam integritati reſtituit, uti refert S. Gregor. 1 Dial. c. 10.

S. Malachias Hibern. Epiſcopus filium regis Scotiæ, & mulierem cancro laborantem aqua benedicta ſanavit, uti refert S. Bernard. in ejus Vita.

S. Odilo Abbas Cluniacenſis anno Domini 1048. lunaticum aqua luſtrali curavit, ut refert Petrus Damianus in ejus Vita.

S. Anſelmus anno Domini 1106. cæco per aſperſionem aquæ benedictæ viſum reſtituit, uti refert Edinerus in ejus Vita lib. 2.

S. Willebrordus Epiſcop. Ultrajectinus anno Domini 700. per eamdem domum à vexatione dæmonum liberavit uti refert Albinus Flaccus in ejus Vita.

Magicas præſtigias Judæorum per aquam benedictam diſſipavit Joſephus ex Judæo Chriſtianus anno Domini 327. uti ex Epiphanio refert Baronius.

S. Marcellus Apameæ Epiſcopus dæmonem impedientem demolitionem templi Jovis Apameni aqua benedicta fugavit, templumque dejecit, ut refert Theodor. lib. 5. cap. 21. & Baron. anno Chriſti 389.

Audi

Digitized by Google

Audi quid de hac aqua ſenſerit S. Hubertus Lodienſis Epiſcop. anno Chriſti 700. *Vade*, inquit, *aquaque ſacerdotali conſecratione ſale admixto benedicta, & ad effugandam inimici nequitiam orationis virtute impregnata eſt, liquorque olim itidem Apoſtolica authoritate benedictus huc infratur; quorum aſpergine atque litura mox ita effugabuntur hinc inimici virulenta phantaſmata, ut amplius non audeat ſua inferre machinamenta*. ita habet ejus Vita quæ exſtat apud Surium 3. Novemb.

Leo VI Imper. ſcripſit librum de apparatu belli ubi cap. 13. ita ſcribit: *Pridie ejus diei quo prælium eſt ineundum, curare debet dux exercitus, per ſacerdotem univerſum exercitum ἁγιάζειν, id eſt aqua luſtrali expiari*. refert hoc Baronius anno Domini 911. Hoc ſæculo in Indiis per aquam hanc mira facta ſunt, & fiunt. In Japone curantur paſſim ægroti ubi aquam hanc hauſerint, ut patet ex epiſt. Japonicis.

Vers. 10 HABEBANT HOC FILII ISRAEL, &c. SANCTUM JURE PERPETUO] *Sanctum*, id eſt firmum & inviolabile, quaſi legem jure perpetuo ſancitam. patet ex Hebræo.

QUI TETIGERIT CADAVER HOMINIS, ET
Vers. 11 & 12. PROPTER HOC SEPTEM DIEBUS FUERIT IMMUNDUS, ASPERGETUR EX HAC AQUA DIE TERTIO ET SEPTIMO, ET SIC MUNDABITUR] Cur ſeptem diebus erat immundus? cur die tertio & ſeptimo erat luſtrandus? Reſpondet Aben Ezra, quia luna in ſeptem diebus, facit quadraturam cum ſole à tempore conjunctionis. Nam luna 28. diebus peragit ſuum curſum, & ad ſolem, à quo receſſerat, redit: pars autem quarta 28. ſunt ſeptem, rurſum, tria ſunt quaſi dimidium hujus quadraturæ, puta ſeptem: quia enim luna eſt mater humidorum, & iſta aſperſio fiebat in aqua, quæ eſt humida; hinc volebat Deus, quòd tunc luna in eamdem influeret ad hoc, ut hæc aſperſio proficeret. Sed hæc ſunt frivola, & lunaticæ mentis commenta. Vera cauſa fuit, voluntas Dei ita ordinans: congruentia fuit, quòd ſeptenarius ſit ſymbolum perfectionis, in cujus medio, puta die tertio, & fine, puta die ſeptimo, volebat Deus immundum luſtrari, ut plena & perfecta cenſeretur eſſe luſtratio.

Cur die tertio & ſeptimo luſtrabatur immundus.

Hanc luſtrationem imitati ſunt Gentiles. quotquot enim in funere, comburendoque cadavere ad rogum tantiſper expectaſſent, dum collectis conditiſque reliquiis funeri finis fieret, non antè a lugubri hoc officio diſcedebant, quàm aqua ter eſſent luſtrati, propter contractam à funere pollutionem. Id docet Virgil. rituum ſcientiſſimus in funere Miſeni, Æneid. 6.

Oſſaque lecta cado texit Chorinæus aheno.
Idem ter ſocios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ.

Ubi & aſpergilli meminit, quod è rore marino & oliva felici conflabat.

OMNIS QUI TETIGERIT HUMANÆ ANIMÆ MORTICINUM (cadaver) ET ASPERSUS
Vers. 13 HAC COMMISTIONE (id eſt hac aqua luſtrationis, cum cineribus vitulæ rufæ commiſta) NON FUERIT, POLLUET TABERNACULUM DOMINI, quantum in ſe eſt, ſi videlicet illud ingrediatur pollutus & immundus exiſtens, antequam hac aqua luſtrationis ſe expiet: hinc ob violatum Sanctuarium, PERIBIT EX ISRAEL) id eſt occidetur à judicibus, ſi res conſtet; ſin ſit occulta, me vindice in mortem improviſam incurret. ita Abulenſ.

ISTA EST LEX HOMINIS (de homine, circa ho-
Vers. 14 minem) QUI MORITUR IN TABERNACULO: OMNES QUI INGREDIUNTUR TENTORIUM ILLIUS, ET UNIVERSA VASA, QUÆ IBI SUNT, POLLUTA ERUNT SEPTEM DIEBUS] Ex hoc loco Judæi iſtam conſuetudinem ſibi induxerunt, ut quando aliquis moritur in domo, omnem aquam quæ erat domi in vaſis, effundant extra domum: quia judicant eam eſſe immundam. Alii ſimpliciores id etiam agunt ex eo, quòd putent animam de corpore recenter egreſſam lavari in aqua domus, & illam ſuo contactu inficere. Addunt alii, angelum mortis, id eſt Satanam, gladium ſuum, quo illum hominem interfecit, in ea aqua rurſum lavare. Sed poſterius hoc utrumque eſt ridiculum: prius probum eſt, & ex hac lege faciendum, ſi vas non eſſet coopertum; tunc enim coinquinabatur, ut dicitur verſ. 15. ſin eſſet coopertum, non coinquinabatur moriente homine; ideoque non erat neceſſe aquam eo contentam effundere, ait Abulenſ.

Moriente homine aquam omnem domus effundunt Judæi, cur?

VAS QUOD NON HABUERIT OPERCULUM,
Vers. 15 NEC LIGATURAM DESUPER, IMMUNDUM ERIT] Nam, uti moraliter explicat S. Gregor. 23. Moral. cap. *tegmen operculi vel ligatura eſt cenſura diſciplinæ: qua quiſquis non premitur, quaſi vas immundum pollutumque reprobatur*.

Vers. 16 SI QUIS IN AGRO TETIGERIT CADAVER, &c. SIVE OS ILLIUS, VEL SEPULCHRUM, IMMUNDUS ERIT SEPTEM DIEBUS] Summa apud Judæos immunditia erat cadaverum, adeò ut tangentes ſepulchra, eſſent immundi ſeptem diebus. Hinc ipſi ſepulchra habebant, non juxta templum, nec in urbibus, ne in ea incurrendo pollucrentur, ſed extra eas (ut patet Luc. 7. 12. & Joan. 19. 41. de ſepulchro Chriſti) in agris & locis ſeparatis. Hinc etiam Joſias rex volens idolorum templa profanare, & omnem religionem locis adimere, mortuorum oſſa in illa intulit, 4. Reg. 23. v. 14.

Hinc Judæi ſepulchra habent extra urbes, & Gentiles.

Sic & Gentiles non in urbe, ſed extra ſuos ſepeliebant, tum ne aer in urbe ex fœtore cadaverum putreſceret, tum *ne funeſtarentur ſacra civitatis*, ut ait Paulus lib. 1. Recep. ſentent. tit. 21. *& ne ſanctum municipiorum jus pollueretur*, ut inquiunt Diocletianus & Maximinianus in ſuo hac de re reſcripto: putabant enim Romani, aliique Gentiles, quidquid diis ſuperis ſacrum eſſet, id vel ſolo aſpectu, aut contactu rei funeſtæ contaminari. Sed nec funere pollutis ſacrificare fas erat; quare ſi utrumque ex cauſa gravi cuipiam faciendum eſſet, *elaborabat ut ante ſacra efficeret, quam funus agnoſceret*. *Unde etiam Horatius Pulvillus in Capitolii dedicatione, cum ob inimicis ejus filius nuntiaretur extinctus, ait: Cadaver ſit, nec voluit funus agnoſcere, donec templa dedicaret*, inquit Servius in 10. Æneidos. Similis fuit ritus Græcorum, ut patet ex Luciano de Dea Syria.

Denique, inauſpicatum omen erat, ſi quis fortè in ſepulchra incideret. Audi Livium lib. 30. *Juſſus è nautis unus aſcendere in malum, ut ſpecularetur, quam tenerent regionem, cum dixiſſet ſepulchrum dirutum proram ſpectare; abominatus*, ſcilicet Hannibal. Ex eodem ritu manavit, quòd *deus Viduus* ab eis extra urbem colebatur, teſte S. Cypriano lib. de Vanitate idolorum: *In tantum*, inquit, *deorum vocabula apud Romanos finguntur, ut ſit apud illos & Viduus deus qui anima corpus viduet, qui quaſi feralis & funebris intra muros non habetur, ſed foris collocatur*. Perſtringit hanc veterum ſuperſtitionem Theodor. lib. 8. de Curand. Græc. affect.

Deus Viduus quis?

Secùs ſic res habet apud Chriſtianos, qui ſepulcra juxta eccleſias habent, ut preces pro defunctis, utque mortis & reſurrectionis imaginem & ſpem perpetuò ob oculos habeant.

Tropologicè, cadavera ſunt peccata. Hinc S. Paulus Hebr. 9. 14. peccata vocat *opera mortua*. Unde Chryſoſt. hom. 19. in Joan. *Si quis*, inquit, *tangebat olim mortuum, contaminabatur: & hic ſi quis tetigerit opus mortuum, id eſt peccatum, inquinatur per conſcientiam*. Item: *Si eum qui corpus mortuum tangebat, non oportebat intrare in templum; quanto magis qui mortua opera habet? contaminatio enim eſt peſſima*, ſtatim ergo per confeſſionem ſe eluat, nec iterum tangat mortuum, id eſt ad peccatum non redeat. Et rurſum: *Dicitur*, inquit, *quia peſtis cùm generatur, corrumpit corpora: ſede eſt peccatum, à peſte nihil differt; non quia aerem corrumpit primum, deinde corpora; ſed quia continuo in animam tranſilit*, &c. Quid vomitu turpius excogitari poteſt, aut fœdius & horribilius ad edendum? Talis eſt qui redit ad peccatum. Unde Proverb. 26. *Sicut*, inquit, *canis, qui revertitur ad vomitum, ſic imprudens qui iterat ſtultitiam ſuam*.

Peccatū eſt cadaver, peſtis & vomitus.

Vers. 17 TOLLENTQUE DE CINERIBUS COMBUSTIONIS, ATQUE PECCATI (id eſt vitulæ combuſtæ pro peccatis legalibus expiandis: hinc enim vitula hic vocatur *peccatum*, metonymicè) ET MITTENT AQUAS VIVAS SUPER EOS (cineres) Aquæ vivæ ſunt quæ moventur & fluunt, uti fontanæ & fluviales; mortuæ ſunt, quæ ſtant, & ſtagnant.

Vers. 20 SI QUIS HOC RITU NON FUERIT EXPIATUS, PERIBIT ANIMA ILLIUS] Nota. Immunditia hæc tangentis cadaver durabat tantùm ſeptem dies, quibus elapſis per ſe expirabat & ceſſabat, inquit Abulenſis. Hoc enim eſt quod dicitur v. 16. *Immundus erit ſeptem diebus*.

dibus. Verbum contrarium eſt verius, ſcilicet non ceſsaſſe hanc immunditiam, niſi per expiationem aquæ cineralis. Nam v. 13. dicitur: *Qui aqua expiationis non eſt aſperſus, immundus erit, & manebit ſpurcitia ejus ſuper eum.* Debebat ergo immundus hac aqua cinerali ſe expiare; quòd ſi contemneret, puniebatur morte, ob violatam Dei legem, vel à judicibus, ſi res conſtaret, vel à Deo ipſo, ſi res eſſet occulta. Sin per oblivionem omiſiſſet hanc ſui expiationem, illiuſque poſtmodum recordatus fuiſſet, tenebatur offerre ſacrificium pro delicto ſuo præſcriptum, Levitici 5. v. 3. & 5. ſi non recordaretur, non imputabatur ei ad pœnam. ita Abulenſ.

Judæi jam hoc cinere nō expiant ſe curā

Notat Abulenſ. quæſt. 21. Iudæos nullas ampliùs expiationes ſervare, nec iis obligari, etiamſi perſtent in judaiſmo & conſcientia ſua erronea, qua putant ſe legibus veteribus adhuc teneri. Nam iſtæ expiationes præſcriptæ erant in ordine ad Sanctuarium, ut ſcilicet illud non adirent niſi mondi, aut expiati: jam autem nullum habent Sanctuarium. Secundò, quia hæc vitula rufa, ex qua fiebat aqua luſtrationis, debebat immolari à ſacerdote, eo loco ubi erat templum, ſanguiſque ejus verſus templum aſpergi: jam autem nec habent ſacerdotes, nec templum; B unde non poſſunt hanc vitulam rufam immolare. Eadem de cauſa, luſtrationes haſce non ſervarunt Iudæi in captivitate Babylonica: in ea enim everſum fuit templum.

VERS. 21. OMNIS QUI TETIGERIT AQUAS EXPIATIONIS, IMMUNDUS ERIT USQUE AD VESPERUM] *Omnis*; ergo & aſpergens immundum, imò & ipſe aſperſus hac aqua, mundabatur quidem ab immunditia priori, v. g. cadaveris, ſed aliam ex contactu hujus aquæ contrahebat, qua cenſebatur immundus eſſe uſque ad veſperam, uti patet v. 19. ita Abulenſ. Erat ergo hæc aqua expiatrix, & ſimul immunda; perinde ut lixivium: licet ſit immundum, pannos tamen emundat.

A qua hæc quaſi lixivium immūda, erat emūdans.

VERS. 22. QUIDQUID TETIGERIT IMMUNDUS, IMMUNDUM FACIET] *Immundus*, non legaliter: ſic enim immunditia hæc pervaſiſſet ſtatim omnes Iudæos: ſed naturaliter, uti erant ſoli leproſi, ſeminifluoi, & menſtruatæ. Quidquid enim hi tangebant, hoc faciebant immundum: ſed ſi quia hæc immunda ulteriùs tetigiſſet, non C ideo fiebat immundus, uti dixi in Levitico. ita Abulenſ. Verùm, quia de leproſis, ſeminifluis & menſtruatis hic non agitur, nec de eis ulla hoc capite facta eſt mentio; hinc verius Lyranus hæc refert ad immundum, qui immundus eſt ex contactu aquarum cineralium, ſive expiationis. Hæc enim verba referenda ſunt ad immediatè præceden- A tia, ubi dicitur: *Omnis qui tetigerit aquas expiationis, immundus erit uſque ad veſperam*. Mox enim ſubditur: *Quidquid tetigerit immundus* (ſcilicet jam dictus, videlicet ex contactu aquæ expiationis) *immundum faciet*, adeò ut immunditiem ſuam alteri ſe tangenti aſſlet & communicet. hoc enim eſt quod ſubditur.

ET ANIMA QUÆ HORUM QUIPPIAM TETIGERIT IMMUNDA ERIT USQUE AD VESPERUM] *Horum*, ſcilicet quæ hoc capite dicta ſunt, videlicet vitulam rufam, ſanguinem ejus, cineres, aquam luſtrationis. Quicumque enim hæc tangebant, immundi erant uſque ad veſperam, uti dictum eſt v. 7. 10. & 21. ita Abulenſ. Verùm, quia hic verſus pendet à præcedenti, eique ex æquo quaſi reſpondet: hinc Secundò, genuinè Lyranus, Qui tetigerit, inquit, aliquid *horum*, ſcilicet quæ tetigit immundus (qui immundus eſt ex contactu aquarum luſtrationis) hic ex eorum contactu immundus erit uſque ad veſperam. Aquæ enim hæ, utpote cinerales, atque ex fimi & pellis vitulæ combuſtione confectæ, licet expiatrices eſſent, cenſebantur tamen immundæ; adeò ut qui eas tetigiſſet, non tantùm eſſet immundus, ſed & immunditiam B ſuam aſpergeret rebus omnibus, quas tangebat, ita ut qui illa ab eo tacta, ideoque polluta viciſſim tangeret, pollueretur, fieretque immundus uſque ad veſperam. Hunc eſſe ſenſum patet, tum ex connexione ſententiarum, tum ex textu Hebræo & Chaldæo, qui aliū ſenſum non admittunt.

Nota. Hæc immunditia veſpere per ſe, ſine alia expiatione deſinebat: alioqui enim in expiationibus progreſſus fuiſſet in infinitum. ita Lyranus.

An ſex tantùm vaccæ crematæ ſint.

Denique tradunt Hebræi, & ex iis Burgenſis, quod ſex tantùm vaccæ rufæ fuerint immolatæ, per totam durationem utriuſque templi; ſcilicet prima tempore Moſis per Eleazarum, de qua hic dicitur, ejuſque cineres duraſſe per totum templum primum: ſecundam tempore Eſdræ, in principio templi ſecundi: alias autem duas immolaſſe Simeonem juſtum, diverſis temporibus (fuit enim ipſe pontifex per annos 80.) alias denique duas immolatas eſſe per Joannem pontificem, qui fuit pater Mathathiæ, à quo deſcenderunt Machabæi. Verùm difficile eſt creditu, C quod pauci unius vaccæ cineres, per tam multos ſpargendi, ſuffecerint tantæ, ſcilicet innumerabili penè, multitudini Judæorum: unius enim vaccæ cineres diſtribuebantur per totam Judæam. Singuli enim Judæi crebrò iis utebantur, ad ſui expiationem. Quare veriſimilius eſt, quod ait Lyranus, quotannis vaccam unam rufam immolatam fuiſſe.

Quotannis immolata eſt vacca una.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MOritur Maria. Secundò, v. 3. ob ſitim murmurat populus: hinc irritati Moſes & Aaron ad aquas contradictionis offendunt Deum, ideoque ingreſſu terræ promiſſæ arcentur. Tertiò, v. 14. Moſes à rege Edom petit tranſitum, negat ille, Quartò, v. 22. in monte Hor moritur Aaron.

1. VEneruntque filii Iſrael, & omnis multitudo in deſertum Sin, menſe primo: & manſit populus
in Cades. Mortuaque eſt ibi Maria, & ſepulta in eodem loco. 2. Cumque indigeret aqua
populus, convenerunt adverſum Moyſen & Aaron; 3. & verſi in ſeditionem, dixerunt: Vtinam pe-
riiſſemus inter fratres noſtros coram Domino. 4. Cur eduxiſtis Eccleſiam Domini in ſolitudinem, ut
& nos & noſtra jumenta moriamur? 5. Quare nos feciſtis aſcendere de Ægypto, & adduxiſtis in locum
iſtum peſſimum, qui ſeri non poteſt, qui nec ficum gignit, nec vineas, nec malogranata, inſuper &
aquam non habet ad bibendum? 6. Ingreſſuſque Moyſes & Aaron, dimiſſa multitudine, tabernaculum
fœderis, corruerunt proni in terram, clamaveruntque ad Dominum, atque dixerunt: Domine
Deus audi clamorem hujus populi, & aperi eis theſaurum tuum fontem aquæ vivæ, ut ſatiati, ceſſet
murmuratio eorum. Et apparuit gloria Domini ſuper eos. 7. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, di-
cens: 8. Tolle virgam, & congrega populum, tu & Aaron frater tuus. & loquimini ad petram coram
eis, & illa dabit aquas. Cumque eduxeris aquam de petra, bibet omnis multitudo & jumenta ejus. 9.
Tulit igitur Moyſes virgam, quæ erat in conſpectu Domini, ſicut præceperat ei, 10. congregata mul-
titudine ante petram, dixitque eis: Audite rebelles & increduli: Num de petra hac vobis aquam poteri-
mus eiicere? 11. Cumque elevaſſet Moyſes manum, percutiens virga bis ſilicem, egreſſæ ſunt aquæ
largiſſimæ, ita ut populus biberet & jumenta. 12. Dixitque Dominus ad Moyſen & Aaron: Quia
non credidiſtis mihi, ut ſanctificaretis me coram filiis Iſrael, non introducetis hos populos in

terram,

terram, quam dabo eis. 13. Hæc eſt aqua contradictionis, ubi jurgati ſunt filii Iſrael contra Domi-
num, & ſanctificatus eſt in eis. 14. Miſit interea nuntios Moyſes de Cades ad regem Edom, qui dice-
rent: Hæc mandat frater tuus Iſrael: Noſti omnem laborem qui apprehendit nos, 15. quo modo de-
ſcenderint patres noſtri in Ægyptum, & habitaverimus ibi multo tempore, afflixerintque nos Ægy-
ptii, & patres noſtros: 16. & quomodo clamaverimus ad Dominum, & exaudierit nos, miſeritque
angelum, qui eduxerit nos de Aegypto. Ecce in urbe Cades, quæ eſt in extremis finibus tuis, poſiti,
17. obſecramus ut nobis tranſire liceat per terram tuam. Non ibimus per agros, nec per vineas, non bi-
bemus aquas de puteis tuis, ſed gradiemus via publica; nec ad dexteram, nec ad ſiniſtram declinantes,
donec tranſeamus terminos tuos. 18. Cui reſpondit Edom: Non tranſibis per me, alioquin armatus
occurram tibi. 19. Dixeruntque filii Iſrael: Per tritam gradiemur viam: & ſi biberimus aquas tuas
nos & pecora noſtra, dabimus quod juſtum eſt: nulla erit in pretio difficultas, tantùm velociter tran-
ſeamus. 20. At ille reſpondit: Non tranſibis. Statimque egreſſus eſt obvius, cum infinita multitudi-
ne, & manu forti, 21. nec voluit acquieſcere deprecanti, ut concederet tranſitum per fines ſuos, quam
ob rem divertit ab eo Iſrael. 22. Cumque caſtra moviſſent de Cades, venerunt in montem Hor, qui eſt
in finibus terræ Edom: 23. ubi locutus eſt Dominus ad Moyſen: 24. Pergat, inquit, Aaron ad popu-
los ſuos: non enim intrabit terram, quam dedi filiis Iſrael, eò quòd incredulus fuerit ori meo, ad
Aquas contradictionis. 25. Tolle Aaron & filium ejus cum eo, & duces eos in montem Hor. 26. Cum-
que nudaveris patrem veſte ſua, indues ea Eleazarum filium ejus: Aaron colligetur & morietur ibi. 27.
Fecit Moyſes ut præceperat Dominus: & aſcenderunt in montem Hor coram omni multitudine. 28.
Cumque Aaron ſpoliaſſet veſtibus ſuis, induit eis Eleazarum filium ejus. 29. Illo mortuo in montis ſu-
percilio, deſcendit cum Eleazaro. 30. Omnis autem multitudo videns occubuiſſe Aaron, flevit ſuper
eo triginta diebus per cunctas familias ſuas.

VERS. 1 VENERUNTQUE FILII ISRAEL, ET OMNIS MULTITUDO IN DESERTUM SIN, MENSE PRIMO, ET MANSIT POPULUS IN CADES) Hoc deſertum Sin, aliud eſt à Sin, in quo pluere cœpit manna, Exodi 16. 1. & 15. Nam in illo octava fuit Hebræorum manſio, ſive ſtatio: in hoc verò fuit trigeſimatertia. unde in Hebræo hoc *Sin* per *tſade*; illud verò in Exodo per *ſamech* ſcribitur.

MENSE PRIMO) Intellige, anni quadrageſimi ab egreſſu Hebræorum ex Aegypto, uti communiter exponunt omnes interpretes: nam, ut ſolerter advertit Abulenſ. Moſes tantùm deſcribit geſta trium annorum in deſerto, videlicet duorum primorum, idque ab Exodi cap. 12. hucuſque; & quadrageſimi ſive ultimi, ab hoc capite & deinceps. Reliquos ergo triginta ſeptem annos intermedios ſilentio obvolvit, fortè quòd nihil memorabile in iis contigerit. Itaque cùm menſis hic primus non poſſit eſſe anni primi, vel ſecundi egreſſus ex Aegypto: de illis enim jam pridem egit in Exodo, Levitico & Numeris hucuſque; conſequens eſt, hunc menſem primum accipiendum eſſe de anno quadrageſimo: idque Secundò, planè colligitur ex Numer. 33. v. 37. & 38. ubi Hebræi ex Cades (de quo hic agitur) dicuntur veniſſe in montem Hor, ubi trigeſima quarta fuit manſio Hebræorum, ibique mortuus dicitur Aaron, anno quadrageſimo egreſſionis filiorum Iſrael ex Aegypto, menſe quinto. Unde planè veriſimiliter colligitur, Hebræos eodem anno quadrageſimo veniſſe in præcedentem manſionem Cades; ſed menſe primo, uti hic dicitur.

Moſes tantùm deſcribit geſta anni primi, ſecundi, & quadrageſimi.

Ab hoc ergo capite uſque ad finem Pentateuchi, deſcribuntur geſta anni quadrageſimi, qui fuit ultimus peregrinationis Hebræorum in deſerto.

Ab hoc loco uſque ad finem Deuteronomii deſcribuntur acta anni quadrageſimi.

ET MANSIT POPULUS IN CADES) Putant Abulenſ. & Andreas Maſius in Joſue 15. v. 3. hanc Cades eamdem eſſe cum Cadesbarne. Verùm dico, alia eſt hæc Cades à Cadesbarne, juxta quam decimaquinta fuit Hebræorum manſio, uti dixi c. 13. v. 1. & 27. in hac enim Cades fuit trigeſima tertia manſio, ut patet c. 33. 36. Secundò, idipſum docent Chorographi terræ ſanctæ, ut Wolfgangus, Zieglerus, Adrichomius & alii. Tertiò, id ipſum demonſtrat Torniellus in ſuis Annalibus pag. 346. ex eo, quòd Cadesbarne exiterit in confinio Auſtrali terræ Chanaan, ut patet Num. 34. 4. & Joſue 15. 3. ubi ponitur in ſorte tribus Judæ. At Cades hæc longè aberat à Chanaan: erat enim poſita in extremis finibus Idumææ, ad Auſtrum vergentibus, uti patet Num. 20. 16. non valdè procul à mari rubro. Nam ab Aſiongaber, quæ erat ad mare rubrum, venerunt Hebræi in Cades, inde in montem Hor, qui eſt in finibus Idumææ: unde hic ex Cades Hebræi v. 20. miſerunt nuntios ad regem Edom, ut concederet eis tranſitum per terram ſuam; quem cùm ille dare nollet, coacti ſunt Hebræi longiori via circuire & tranſire per terminos ejus Orientales inde per Moabitas & Ammonitas, ut tandem tranſito Jordane ingrederentur Chanaan, à latere ejus Orientali. Hinc S. Hieron. in Locis Hebr. & ad Fabiolam de 42. manſion. in 33. *Cades*, inquit, *eſt urbs in deſerto, juxta civitatem Arabiæ, quæ dicta eſt Petra. In Cades cæſus eſt rex Sodomorum cum ſuis à Codorlahomor, Gen. 14. 7. ibi & occubuit Maria, ſoror Moſis: ibi & Moſes ac Aaron, propter aquas contradictionis offendunt Dominum, & prohibentur tranſire Jordanem.* Unde & Cades hebr. dicitur per antiphraſin, quaſi minimè Cades, id eſt ſancta; vel à ſanctitate Moſis translata in offenſam. Cades quoque vocata fuit fons judicii. Geneſ. 14. 7. quia ibi judicatus eſt rex Sodomorum cum ſuis; vel per anticipationem, quia ibi judicati ſunt Moſes & Aaron, ut patet hoc cap. v. 12.

Cades hoc aliud eſt à Cadesbarne.

In Cades quæ contigerint!

Unde dicta.

MORTUAQUE EST IBI MARIA) putà in Cades, menſe primo anni 40. Mortua eſt ergo Maria quatuor menſibus ante fratrem ſuum Aaronem: hic enim mortuus eſt die primo menſis quinti, anni 40. ut patet Numer. 33. 38. & undecim menſibus ante Moſen: Moſes enim mortuus eſt ſub finem ejuſdem anni 40. (ut patebit Deuter. ultim.) qui fuit annus mundi 2493.

Moritur Maria quatuor menſibus ante Aaronem, & undecim ante Moſen, anno mundi 2443.

Nota. Mortua eſt Maria anno ætatis circiter 130. erat enim ipſa facilè decennio ſenior Moſe, uti dixi Exodi 2. v. 4. & 7. Moſes autem, qui hoc eodem anno mortuus eſt, defunctus eſt anno ætatis 120. ut patet Deuter. ult. v. 7.

Maria vixit annos 130.

Allegoricè, videtur in Maria prophetia eſſe mortua, in Aarone & Moſe ſacerdotio & legi Judæorum finis eſſe impoſitus; eò quòd nec ipſi ad terram promiſſionis tranſcendere valeant, nec credentem populum ad eamdem, de ſolitudine hujus ſæculi educere, niſi ſolus Jeſus, id eſt Salvator, verus Dei filius, inquit S. Hieron. ſuprà, & ex eo Rabanus.

Allegor.

VERS. 2 CUMQUE INDIGERET AQUA POPULUS) Erant putei & fontes in Cades: hi morantibus ibi Hebræis, deſiccati fuiſſe videntur, ideoque Judæi ſiti ibidem laborantes, contra Moſen murmurarunt.

Tradunt Hebræi, & nominatim Rabbi Salomon, propter Mariam datum fuiſſe à Deo Judæis aquæ puteum, qui eos præcederet ubicumque conſiſterent; propter Moſen datum eſſe eis manna: propter Aaronem columnam nubis. hinc iis mortuis ea defeciſſe: hinc & Hebræos impugnatos fuiſſe ab Arad rege, cap. ſequenti; eò quod Arad videns poſt mortem Mariæ, ſubtractum eſſe Hebræis puteum, cogitaret eos à Deo eſſe dejectos, ideoque facilè vinci & deleri poſſe.

Fabulantur Hebræi in morte Moſis defeciſſe manna, in morte Mariæ puteum, in morte Aaron columnam nubis.

Sed hæ ſunt fabulæ: certum eſt enim, nec columnam, nec manna defeciſſe in morte Aaronis vel Moſis, ſed diu poſt, cùm ſcilicet Hebræi jam ingreſſi eſſent Chananæam, guſtaſſentque de frugibus terræ, ut patet Joſue 5. 12.

UTI-

Digitized by Google

UTINAM PERIISSEMUS INTER FRATRES NOSTROS, CORAM DOMINO) Hebr. utinam expiraſſemus cum fratribus noſtris in deſerto, idque *coram Domino* reſidente & præſidente in columna nubis & in tabernaculo. Dominus enim nos, ob murmur exploratorum, morte damnavit cap. 14. v. 19. — *Vers. 3.* — A

Vide hic rurſus ingratitudinem populi, & magnam Moſis charitatem cum ea luctantem, eamque ſuperantem. Narrat Laert. libr. 4. c. 1. Antiſthenem cùm audiret Platonem de ſe malè loqui, dixiſſe: *Regium eſt cùm benefeceris, audire male.* Excelſi enim animi eſt ingratitudine hominum non deterreri à ſtudio benefaciendi omnibus.

Diogenes rogatus, *quid apud homines citiùs ſeneſceret? Beneficium*, inquit.

Plato Ariſtotelem vocabat mulum, quia mulus cùm ſaturatus eſt lacte materno, calcibus petit matrem. Significabat ergo Plato ingratitudinem Ariſtotelis, qui edoctus à ſe ſcholam in Peripato aperuiſſet, ejuſque ideas & dogmata vellicaret. ita Ælian. lib. 4.

Ariſtoteles rogatus *cur reliquiſſet Athenas?* reſpondit: *Ne Athenienſes bis peccent in philoſophiam.* ſub obſcurè taxans Socratis mortem, & ſuum quoque periculum. ita Ælian. l. 6. — B

Demoſthenes inter fugiendum ſubinde reſpiciens ad arcem Palladis, ſublatis manibus dixit: *O Pallas rerum domina, cur tribus infauſtiſſimis beſtiis delectaris, noctua, dracone & populo?* Noctua enim Palladi ſacra eſt: eadem draconem habet pro gestamine. populus autem bellua eſt multorum capitum, peſſimam gratiam referre ſolita optimè de ſe meritis, velut Socrati, Phocioni, Scipioni, &c. ita Plutarch.

Epaminondas accuſatus quòd imperium quatuor menſes ultra tempus ſibi præſtitutum geſſiſſet, cogente neceſſitate; catello ſibi blandiente, dixit, *Hic mihi pro beneficio gratiam reponit; at Thebani, de quibus ſæpe multumque ſum præclare meritus, mortis pœnam mihi judicio conſtituerunt*, ita Ælian. lib. 13.

Pompejus Marcellino, quem evexerat, hoſti facto & convitianti: *Non te pudet*, ait, *Marcelline mihi convitium facere, qui te e muto loquentem, e famelico vomentem feci.* ita Plutarch. in Apophth.

Alfonſus rex Aragoniæ cùm objurgaretur, quòd in Alvarum Lunam hominem ſibi planè ingratum tanta contuliſſet beneficia, quorum ne memor quidem jam eſſet: *An ignoratis*, inquit, *ingenti beneficio, non niſi ingenti ingratitudine ſatis ſemper fieri?* Idem: *Malo*, ait, *multos mea clementia & manſuetudine ſervare, quam paucos mea ſeveritate perdere.* Teſtis eſt Panor. in ejus Vita. — C

Vers. 6. INGRESSUSQUE MOYSES ET AARON DIMISSA MULTITUDINE, TABERNACULUM FOEDERIS) ut Dominum conſuleret.

Moraliter S. Gregor. 23. Moral. 21. *Relictis turbis ad tabernaculum redire, eſt poſtpoſitis exteriorum tumultibus, ſecretum mentis intrare. ibi enim Dominus conſulitur: & quod foris agendum eſt publice, intus ſilenter auditur. Hoc quotidie boni Rectores faciunt: cùm ſe ea dubia diſcernere non poſſe cognoſcunt, ad ſecretum mentis, velut ad quoddam tabernaculum revertuntur, divinaque lege perſpecta, quaſi coram poſita arca Dominum conſulunt, & quod prius intus tacentes audiant, hoc foris poſtmodum agentes innoteſcunt.*

DOMINE DEUS AUDI CLAMOREM) Hæc oratio Moſis non habetur jam in Hebr. Chald. & Septuag. vel ergo ex iis excidit, vel certè Interpres noſter paraphraſticè eam ſupplevit. Certum eſt enim Moſen orantem, non alia, ſed hæc ipſa oraſſe, ſcilicet ut Deus populo murmuranti ob ſitim, daret aquam. ita Abulens. Pari modo *ut egrediamur foras.* Geneſ. 4. 8. jam non habetur in Hebr. Chald. & Græco. — D

APERI EIS THESAURUM TUUM, FONTEM AQUÆ VIVÆ] *Aqua viva* dicitur ſaliens, vel quæ fluit, ſicuti mare mortuum eſt ſtagnans. Vocat autem talem fontem theſaurum, quia quæ latent, & necdum reperta ſunt, dicuntur eſſe in theſauris Dei. hinc illud pſal. 32. 7. *Ponens in theſauris abyſſos.* & pſal. 134. 7. *Producens ventos de theſauris ſuis.* & Deuter. 28. 12. *Aperiet Dominus theſaurum ſuum optimum cælum, ut tribuat pluviam.* & c. 33. 19. *Qui inundationem maris quaſi lac ſugent, & theſauros abſconditos arenarum.* — *Quæ latent ſunt in theſauris Dei.*

UT SATIATI) ſcilicet, cùm fuerint.

ET APPARUIT GLORIA DOMINI) putà fulgor columnæ nubis novos & inſolitos vibrans radios, columnæ inquam, incumbentis tabernaculo.

LOQUIMINI AD PETRAM) quidnam veriſimile eſt hoc: *Petra in nomine Domini Dei, da aquas.* — *Vers. 8.*

TULIT IGITUR MOYSES VIRGAM, QUÆ ERAT IN CONSPECTU DOMINI) quæ repoſita erat in tabernaculo. Virga hæc erat Moſis, tot portentorum operatrix, non autem Aaronis quæ fronduerat: hæc enim tantùm erat ſignum ſacerdotii Aaroni conſignati, atque ad ejus rei teſtimonium repoſita fuit juxta arcam fœderis. ita aliqui. Verùm, cùm conſtet virgam Aaronis repoſitam eſſe in tabernaculo; de Moſis virga neſciatur, quonam devenerit; hinc certiùs hic intelligemus virgam Aaronis, non Moſis. — *Vers. 9.*

CUMQUE ELEVASSET MOYSES MANUM, PERCUTIENS VIRGA BIS SILICEM, EGRESSÆ SUNT AQUÆ LARGISSIMÆ] Alia eſt hæc petra, & percuſſio, ab illa Exodi 17. 6. Illa enim in Raphidim, juxta Sinai, anno ſecundo; hæc in Cades anno quadrageſimo contigit. Rurſum Deus hic, ſe ſolo ſupernaturaliter aquas produxit ex petra, aerem vicinum in aquas convertendo: in Raphidim verò, venam ſubterraneam aquarum in lapidem à Moſe percuſſum elicuit, quæ lapidem findens, ex eo proſiliret, idque aſſiduè & continuò. Tradunt enim Coſmographi, in Raphidim fontem hunc petræ, a Moſe percuſſæ, perdurare, aquaſque continuè ſcaturire, inquit Abulens. Ita Theodoſius Abbas prece præmiſſa, virga petram percutiens, ex ea fontem perennis aquæ elicuit, qui per aquæductus vicinum monaſterium, ab eo ædificatum in loco arido irrigabat. Hic fons poſtea lavacro in monaſterio exſtructo, exaruit; ſed eo deſtructo, rurſum fluere cœpit. Deus enim ut ſuis non deeſt in neceſſariis, ita non redundat in ſuperfluis. teſtis eſt Theodor. in Philotheo c. 10. — *Vers. 11.* — *Bis petra dedit aquas.*

Allegoricè. petra eſt Chriſtus, 1. Corinth. 10. 5. aqua eſt gratia ſpiritualis à Chriſto profluens. virga eſt crux Chriſti. bis percutitur, quia duo ligna tranſverſa ſunt crux. Moſes Judæorum typum gerit: ſicut ergo Moſes petram virga percutiens de Dei virtute dubitavit; ita ille populus, qui ſub lege per Moſen data tenebatur, Chriſtum ligno crucis affigens, eum virtutem eſſe Dei non credidit: ſed ſicut percuſſa petra manavit aqua ſitientibus, & ſanctificatus eſt per eam Deus; ſic plaga Dominicæ paſſionis effecta eſt vita credentibus. crux ergo aquam elicit, incredulis contradictionis, credentibus ſanctificationis, inquit S. Auguſt. hic quæſt. 35. & l. 16. contra Fauſtum 15. & Rupert.

QUIA NON CREDIDISTIS MIHI UT SANCTIFICARETIS ME CORAM FILIIS ISRAEL, NON INTRODUCETIS HOS POPULOS IN TERRAM QUAM DABO EIS. — *Vers. 12.*

Quæres, quænam fuit hic incredulitas, vel peccatum Moſis? Reſpondeo. Primò, aliqui, illud fuiſſe, quòd bis percuſſerit petram, cùm ſemel tantùm debuiſſet. — *Quodnam fuit peccatum Moſis? Reſp. Primò.*

Secundò alii, quòd populo id petente, petram aliam ab ea quam Dominus deſignarat, percuſſerit; & hoc eſſe quod ait Moſes: *Numquid de petra hac*, (quam ſcilicet vos, ò Hebræi, deſignatis, non Dominus) *vobis poterimus aquam elicere?* ita Rabbini. — *Secundò.*

Tertiò alii, quòd locutus ſit, non petræ, uti juſſerat Dominus, ſed populo, eum objurgando & exacerbando, vocanſeum incredulum & rebellem: unde populus irritatus, videns licet miraculum aquarum, non ſanctificavit tamen Dominum, eum laudando, eique gratias agendo. ita Abulenſ. Theodoret. Oleaſt. Lyran. eſtque hæc ſententia ſatis probabilis. Durum enim eſt & difficile creditu, quòd Moſes de Dei virtute dubitarit, cùm toties eam in tot portentis eſſet expertus. — *Tertiò.*

Quartò, alii, quòd concitatior, & indignans populo murmuranti, ambiguè protulerit interrogando: *Numquid*, &c. quæ abſolutè & affirmativè proferre debuiſſet, dicendo, *Petra da aquas.* & hoc eſt quod de Moſe dicitur pſal. 105. 34. *Diſtinxit in labiis ſuis*, id eſt aliter protulit verba Dei, quàm proferenda erant. — *Quartò.*

Quintò & genuinè, peccatum Moſis fuit, quòd ipſe jam planè ſeneſcens (ſenes enim facilè concitantur ad bilem, impatientiam, diffidentiam & puſillanimitatem) irritatus æquè, ac dejectus & perturbatus novo & inſolito murmure — *Quintò, & verè Moſes dubitavit, an Deus populi*

populi

Digitized by Google

pulo tam rebelli daret aquas. populi (hactenus enim ab anno ſecundo, uſque ad annum quadrageſimum, quo hæc geſta ſunt, nullum populi murmur legimus) dubitanter petram percuſſerit: non quòd dubitaret de Dei potentia, aut fidelitate in ſe, ipſe enim ex fidei zelo, incredulitatem populi hic arguit, atque in multò majoribus portentis à ſe editis, adeoque in ſimili percuſſione petræ in Raphidim, Deo crediderat, Exodi 17. v. 6. Sed quòd populum tam rebellem, Deumque ita irritantem, indignum judicaret hoc miraculo, ac proinde dubitaret, an Deus illud eſſet facturus, & an id verè promiſiſſet, an tantum per ironiam & ſarcaſmum; vel conditionatè, ſi videlicet Hebræi ceſſent murmurare, & credant Deum ex petra daturum aquas. Iam verò videns eos incredulos, dubitanter petram percutit, quaſi impoſſibile aut improbabile eſſet, ex petra aquam prodire pro tam incredulis. Hanc enim dubitationem planè ſignificant verba Moſis: *Audite rebelles & increduli, num de petra hac vobis aquam poterimus eijcere?* quid clarius? Deus autem non ironicè, nec conditionatè, ſed verè & abſolutè promiſerat, ſe ex petra eliciturum aquam, qua ſitim explerent tam Hebræi, quam eorum pecora. Rurſum idipſum clarè ſignificant verba Dei ad Moſen & Aaronem v. 12. & 24. *Quia non credidiſtis mihi.* Peccarunt ergo aliqua incredulitate, dubitatione & diffidentia circa aquam à Deo promiſſam. ita S. Auguſt. quæſt. 19. Raban. Rupert. Cajetan. & alii.

Cur Deus permiſit hunc Moſis lapſum Prima cauſa. Permiſit Deus hunc Moſis lapſum, ut in tanto honoris & virtutum faſtigio recordaretur ſe eſſe hominem, id eſt labilem & infirmum, non angelum, non Deum. Nam *omnium memoriam habere & in nullo penitus errare, divinitatis potius, quàm mortalitatis eſt*, ait Iuſtinianus Imp. Utque hoc ejus exemplo Sancti, qui diligentiſſimè ſervierunt Deo, maximè Prælati, ſe humilient, timentes, dicenteſque ſibi, Qui ſtat videat ne cadat; ut cum metu & tremore pergant ſalutem ſuam operari, tamquam qui de perſeverantia ſint incerti, etiam ipſo ultimo die vitæ ſuæ. In ſenio cecidit Salomon ſapientiſſimus mortalium, Origenes, Tertullianus, Lucifer Calaritanus; qui & quales viri! Oremus ergo aſſiduè, *Cùm defecerit virtus mea, uſque in ſenectam & ſenium, Deus ne derelinquas me.* Hoc nos docet lamentabilis hic Moſis lapſus in fine vitæ; qui eſto non fuerit culpa letalis, cum tamen à terra ſancta ita deſiderata excluſit. Mors enim illi fuit irrogata non tam à ſententia Dei, quàm à neceſſitate naturæ laſceſcentis & deficientis, jam enim agebat annum ætatis 120. Idem dico de Aarone ejus fratre: hic enim Moſe tribus annis erat ſenior. Deb. bat ergo uterque citò mori; ſed Deus fecit, ut uterque moreretur ante ingreſſum terræ ſanctæ jam inſtantem: quia ille utrumque per ſententiam excluſerat.

Secunda. Secundò, permiſit hunc Moſis lapſum Deus, ob cauſam & ſignificationem allegoricam, quæ fuit quod Deus animo deſtinarat Joſue ſucceſſorem Moſis, ut ſcilicet ipſe, quaſi typus Ieſu Chriſti, induceret populum in terram promiſſam.

Allegoria. Allegoricè, ergo Moſes legis, Ioſue Chriſti figuram gerit. itaque ſicut Moſes: populum eduxit ex Ægypto, Ioſue verò eumdem in Chanaan introduxit: ita lex ab impietate liberat credentes, Euangelica autem gratia introducit eos in regnum cælorum. ita Theodoret. qu. 43. in Deuteron. & S. Auguſt. hic q. 52. qui ait: *Cùm ambobus fratribus. Moſi & Aaron dicitur, ut apponantur ad populum ſuum, patet non eſſe illos in ira Dei, quæ ſeparat à pace ſocietatis æternæ. Unde manifeſtatur, non ſolùm officia, ſed etiam mortes eorum, ſigna fuiſſe futurorum non ſupplicia indignationis Dei.* Ubi planè ſignificat S. Auguſt. hoc Moſis peccatum leve & veniale fuiſſe ideoque mortem ei non tam

Mors Moſis nō tam ſupplicium fuit, quā ſignum futuri. ſupplicium, quàm caſtigationem fuiſſe, quæ magis eſſet ſignum & ſignificatio rei futuræ, jam dictæ: idque omnino eſt veriſimillimum.

Ut sanctificaretis me coram filiis Israel] ut iis oſtenderetis me eſſe ſanctum, omnipotentem, veracem & clementiſſimum, qui etiam impiis & ingratis præſtem ea (uti hactenus me ſæpiùs feciſſe meminiſſe poteſtis & debetis) quæ promiſi, videlicet aquam de petra.

Magnanimi ſanctificant Deum. Nota. Fideles qui in rebus perplexis & arduis ſperant in Deum, atque cum Abrahamo contra ſpem in ſpem credunt, hi ſanctificant Deum. vult enim Deus magna à ſe ſperari: hinc ait Sapient. 1. *Sentite de Domino in bonitate.*

Non introducetis hos populos in

A terram, quam dabo eis] putà in ipſam Chananæam, trans Iordanem: nam alioqui Moſes intravit in terram promiſſam, cis Iordanem ſitam, videlicet in regna Og & Sehon, eaque dedit tribui Ruben, Gad, & dimidiæ tribui Manaſſe: ſed non tranſivit Iordanem in Chanaan, ad terram promiſſam cæteris omnibus tribubus, cujus termini circumſcribuntur Numer. 34. ita Abulenſ. quæſt. 48. & S. Auguſt. Fuit hæc inſignis pœna & mortificatio Moſis, quòd terram promiſſam lacte & melle manantem, adeò concupitam videre non potuerit, quodque ducatus ſui longiſſimi & moleſtiſſimi fine & fructu fruſtratus fuerit. Ita Deus S. Xaverium, alioſque Sanctos in ipſa morte mortificavit, ut plenè mundo & ſibi mori, Deoque vivere diſcerent; utque hoc ſuarum levium culparum haberent purgatorium, quo expiati mox in cælum evolarent. *Moſes intravit terram promiſsā, ſed cis Iordanē ſuam.*

Hæc est aqua contradictionis] litigii & contentionis (hæc enim omnia ſignificat Hebræum מריבה *meriba*) ubi contradixerunt & murmurarunt. Vers. 13

Ubi jurgati sunt filii Israel contra Dominum, et sanctificatus est in eis] id eſt ſanctus, verax, fidelis, clemens & libera-
B lis declaratus eſt, dando eis, licet incredulis & rebellibus, potum aquæ; itaque ſuperando & confundendo incredulitatem eorum. Ita Dei ſanctitatem imitantur, qui inimicos diligunt, & vincunt in bono malum.

Misit interea nuntios Moyses de Cades ad regem Edom (Cades enim vicinum erat Idumææ, per quam trajiciendum erat Hebræis, recta ituris in Chanaan) qui dicerent: Hæc mandat (hæc nobis in mandatis dedit, ut tibi diceremus. unde Hebr. Chald. & Septuag. habent: *Hæc dicit*) frater tuus Israel] frater tuus Jacob, putà Jacobæi, ſive poſteri Jacobi, qui ſunt fratres veſtri: parens enim eorum Jacob, fuit frater Eſau, qui fuit parens veſter, omniumque Idumæorum. Vers. 14

Miseritque angelum] ducem noſtrum, nos præeuntem in columna nubis. Vers. 16

Ecce in urbe Cades positi] *In*, id eſt juxta: non enim veriſimile eſt, Hebræos in deſerto urbes eſſe ingreſſos; id enim non permiſiſſent incolæ, timentes ſibi ab Hebræis: urbes etiam non cepiſſent tantam hominum multitudinem. ita Abulenſ.

C Non bibemus aquas de puteis tuis] gratis ſcilicet, & ſine pretio, ſed pretio eas emenus, ut dicitur v. 19. Eſt enim in deſertis illis magna ſiccitas, & aquarum penuria: unde ne Idumæi ſuis aquis extra urbes exiſtentibus, quibus ad ſitim ſuam & pecorum indigebant, timeant, ſpondent Hebræi ſe aquas eorum non bibituros, niſi iis volentibus, & dato pretio. Vers. 17

Cui respondit rex Edom: Non transibis per me] per meam ditionem. Vers. 19

Statimque egressus est obvius cum infinita multitudine. hebr. *cum populo gravi*, id eſt denſo, numeroſo & plurimo, quem vulgò vocamus infinitum, et manu forti] magno robore militum. Vers. 20

Quamobrem divertit ab eo Israel] ita ſcilicet, ut reflexo curſu circuiverit Idumæam ad latus Orientale, ac conſequenter partem aliquam Idumææ neceſſariò tranſire debuerit, ut veniret in Moab & Ammon, & inde in Chanaan. Hoc enim eſt quod dicitur Deuter. 2. v. 4. & 8. *Cumque tranſiſſemus fratres noſtros, filios Eſau.* Vers. 21

D Cumque castra movissent de Cades, venerunt in montem Hor, ubi locutus est Dominus ad Moysen: Pergat Aaron ad populos suos] q. d. Moriatur Aaron, & ad patres ſuos juſtos, in limbum tranſeat, iiſque aggregetur: hoc enim innuit illa phraſis, pergere, vel congregari ad populum ſuum, ideoque ferè tantùm de juſtis dicitur. Vers. 22 23. & 24.

Cumque nudaveris patrem veste sua] Hinc patet, Aaronem induiſſe veſtes pontificales in caſtris, atque inde ita indutum exiviſſe in montem Hor, ut cum decore & gloria occumberet, utque in monte haſce veſtes exueret, iiſque Eleazarum, primogenitum Aaronis filium, indueret Moſes, uti & fecit; itaque Eleazarum hoc ſolo veſtitionis ritu, ſine alia unctione vel conſecratione, in monte hoc conſecravit pontificem, & patris ſucceſſorem. ita Abulenſ. Vers. 26

Id factum eſt præter legem & morem. Primò enim, vivente patre, filius in lege veteri non poterat fieri pontifex. Erat enim hereditarius & perpetuus pontificatus apud Judæos; ita ut ne ipſi quidem parentes eum in filios reſignare poſſent, quamdiu officio fungi poterant. Secundò, quòd extra tabernaculum & caſtra, idque ſola veſtitione veſtium pontificalium, Eleazarus conſecratus ſit pontifex. Eleazarus verò, utpote primogenitus, debebat ſuſcipere pontificatum, nec poterat eum in fratrem Ithamar rejicere: quia juſſerat Deus, ut primogeniti patri ſuccederent in pontificatu, eumque ſuſciperent, ſibique in eo deſervirent, niſi haberent maculam, de qua Levit. 21.17.

ILLO MORTUO IN MONTIS SUPERCILIO]
Vers. 29 Moritur Aaron anno quadrageſimo ab egreſſu ex Ægypto, ætatis 123. in menſe quinto, ut dicitur Num. 33.38. idque extra caſtra uti & Moſes; ne Hebræi in idola proni, eos eorumque corpora, quaſi numina colerent; atque in monte Hor, id eſt in monte montis, ut dignus locus meritis ejus monſtraretur, inquit S. Hieron. ad Fabiol. de 42. manſion. in 34. Aaron enim hebraicè idem eſt quod montanus, qui in monte rectè moritur: quia ut mons, cæteros ſuperavit, tam officio, quàm virtute.

Aaron in morte habuit tria privilegia.

Hinc patet. Aaronem in morte habuiſſe hæc tria privilegia. Primum, quòd mortuus ſit nullo præveniente vulnere, morbo, aut tædio vitæ, ſed in plena ſanitate (ſanus enim & validus conſcendit montem Hor) quaſi dormiens de vita hac aſſumptus ſit. *Primum.* Secundum, quòd viderit filium ſuum Eleazarum ſibi ſuccedere, veſtibuſque pontificalibus indui, itaque pontificem conſecrari. *Secundum.* Tertium *Tertium.*
A quòd in præſentia & quaſi in gremio chariſſimi fratris ſui Moſis, & filii Eleazari expiravit, illique ipſi oculos clauſerint. nec verò Moſes & Eleazarus aſſiſtentes Aaroni morienti, inde legalem immunditiam contraxerint; quia Deus, hoc ipſo quo jubebat eos aſſiſtere morienti, in hac lege & legali immunditia diſpenſabat. ita Abulenſ.

Addit quartum R. Salomon, cui credat qui volet, quòd iſti tres, ſcilicet Moſes, Aaron & Eleazarus, aſcendentes in montem Hor, invenerint ſpeluncam, & lectum paratum, & lampadem ardentem, uti ſolet mortuis aptari, indeque cognoverit Moſes, illum locum à Deo eſſe paratum pro dormitione Aaronis. Exutus ergo veſtitu, & induto Eleazaro, incubuit Aaron lecto, & clauſis oculis ſuſceptus eſt à Domino in pace: Moſes autem videns mortem ita placidam, deſideravit ſimilem; quæ & ei promiſſa eſt cap. 27. 13. & Deuter. 32. 50. *Quartum addit R. Salomon.*

OMNIS AUTEM MULTITUDO VIDENS OCCUBUISSE AARON FLEVIT SUPER EO TRIGINTA DIEBUS] Ita & Moſen defunctum flevit triginta diebus, Deuter. ult. & Joſeph cum ſuis planxit Jacobi patris mortem 30. diebus. Vers. 30
B

Dices, Geneſ. 50. v. 3. dicitur Joſeph eum planxiſſe 70. diebus.

Reſpondeo, Ex hiſce 70. diebus primi 40. pertinuerunt ad condiendum corpus aromatibus, juxta morem Ægyptiorum, ut patet ibidem v. 3. triginta verò ultimi propriè erant planctus. Ab hoc ergo tricenario dierum, accepit Eccleſia morem pro defunctis faciendi tricenaria, id eſt triginta dierum memoriam, preces & eleemoſynas. ita Abulenſis.

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hebræi cædunt Arad regem. Secundò, v. 4. murmurat populus, ideoque Deus in eum ſerpentes ignitos immittit, à quibus morſi ſanantur per aſpectum ſerpentis ænei. Tertiò, Deus v. 16. puteum Hebræis ſitientibus oſtendit. Quartò, v. 21. Hebræi debellant Sehon, & Og reges.

1. Quod cùm audiſſet Chananæus rex Arad, qui habitabat ad Meridiem. veniſſe ſcilicet Iſrael per exploratorum viam, pugnavit contra illum, & victor exiſtens, duxit ex eo prædam. 2. At Iſrael voto ſe Domino obligans ait: Si tradideris populum iſtum in manu mea, delebo urbes ejus. 3. Exaudivitque Dominus preces Iſrael, & tradidit Chananæum, quem ille interfecit ſubverſis urbibus ejus: & vocavit nomen loci illius Horma, id eſt, anathema. 4. Profecti ſunt autem & de monte Hor, per viam quæ ducit ad mare rubrum, ut circumirent terram Edom. Et tædere cœpit populum itineris ac laboris: 5. locutuſque contra Deum & Moſen, ait: Cur eduxiſti nos de Ægypto, ut moreremur in ſolitudine? Deeſt panis, non ſunt aquæ: anima noſtra jam nauſeat ſuper cibo iſto leviſſimo. 6. Quamobrem miſit Dominus in populum ignitos ſerpentes, ad quorum plagas & mortes plurimorum, 7. venerunt ad Moyſen, atque dixerunt: Peccavimus, quia locuti ſumus contra Dominum & te: ora ut tollat à nobis ſerpentes. Oravitque Moyſes pro populo, 8. & locutus eſt Dominus ad eum: Fac ſerpentem æneum, & pone eum pro ſigno: qui percuſſus aſpexerit eum vivet. 9. Fecit ergo Moyſes ſerpentem æneum, & poſuit eum pro ſigno quem cùm percuſſi aſpicerent, ſanabantur. 10. Profectique filii Iſrael caſtrametati ſunt in Oboth. 11. Unde egreſſi fixere tentoria in Ieabarim, in ſolitudine, quæ reſpicit Moab contra orientalem plagam. 12. Et inde moventes, venerunt ad Torrentem Zared. 13. Quem relinquentes caſtrametati ſunt contra Arnon, quæ eſt in deſerto & prominet in finibus Amorrhæi. ſiquidem Arnon terminus eſt Moab, dividens Moabitas & Amorrhæos. 14. Unde dicitur in libro bellorum Domini: Sicut fecit in mari rubro, ſic faciet in torrentibus Arnon. 15. Scopuli torrentium inclinati ſunt, ut requieſcerent in Ar, & recumberent in finibus Moabitarum. 16. Ex eo loco apparuit puteus, ſuper quo locutus eſt Dominus ad Moyſen: Congrega populum, & dabo ei aquam. 17. Tunc cecinit Iſrael carmen iſtud: Aſcendat puteus. Concinebant. 18. Puteus quem foderunt principes, & paraverunt duces multitudinis in datore legis, & in baculis ſuis. De ſolitudine, Matthana. 19. De Matthana in Nahaliel: de Nahaliel in Bamoth. 20. De Bamoth, vallis eſt in regione Moab, in vertice Phaſga, quod reſpicit contra deſertum. 21. Miſit autem Iſrael nuntios ad Sehon regem Amorrhæorum, dicens: 22. Obſecro ut tranſire mihi liceat per terram tuam: non declinabimus in agros & vineas, non bibemus aquas ex puteis, via regia gradiemur, donec tranſeamus terminos tuos. 23. Qui concedere noluit ut tranſiret Iſrael per fines ſuos: quin potiùs exercitu congregato, egreſſus eſt obviàm in deſertum, & venit in Jaſa, pugnavitque contra eum. 24. A quo percuſſus eſt in ore gladii, & poſſeſſa eſt terra ejus ab Arnon uſque Jeboc, & filios Ammon: quia forti præſidio tenebantur termini Ammonitarum. 25. Tulit ergo Iſrael omnes civitates ejus, & habitavit in urbibus Amorrhæi, in Heſebon ſcilicet, & viculis ejus. 26. Urbs Heſebon fuit Sehon regis Amorrhæi, qui pugnavit contra regem Moab: & tulit omnem terram, quæ ditionis

illius

illius fuerat uſque Arnon. 27. Idcircò dicitur in proverbio: Venite in Heſebon, ædificetur, & conſtruatur civitas Sehon: 28. Ignis egreſſus eſt de Heſebon, flamma de oppido Sehon, & devoravit Ar Moabitarum, & habitatores excelſorum Arnon. 29. Væ tibi Moab, periiſti popule Chamos. Dedit filios ejus in fugam, & filias in captivitatem, regi Amorrhæorum Sehon. 30. Jugum ipſorum diſperiit ab Heſebon uſque Dibon, laſſi pervenerunt in Nophe, & uſque Medaba. 31. Habitavit itaque Iſrael in terra Amorrhæi. 32. Miſitque Moyſes qui explorarent Jazer: cujus ceperunt viculos, & poſſederunt habitatores. 33. Verteruntque ſe, & aſcenderunt per viam Baſan, & occurrit eis Og rex Baſan cum omni populo ſuo, pugnaturus in Edrai. 34. Dixitque Dominus ad Moſen: Ne timeas eum, quia in manu tua tradidi illum, & omnem populum, ac terram ejus: facieſque illi ſicut feciſti Sehon regi Amorrhæorum habitatori Heſebon. 35. Percuſſerunt igitur & hunc cum filiis ſuis, univerſumque populum ejus uſque ad internecionem, & poſſederunt terram illius.

Vers. 1. CHANANÆUS REX ARAD HABITABAT AD MERIDIEM] terræ Chanaan. Chananææ enim reſpectu ſolet Scriptura ſitus & plagas mundi conſignare.

VENISSE SCILICET ISRAEL PER EXPLORATORUM VIAM] ita & Chald. Vatablus & alii paſſim. q. d. Cùm intellexit Arad veniſſe Hebræos per viam illam, per quam anno olim ſecundo egreſſus ex Ægypto, tranſierant 12. exploratores eorum in terram Chanaan, Numer. 13. tunc ex eo collegit, certoque ſibi perſuaſit, eos per ſuam ditionem in Chanaan tendere; videbat enim illos eamdem nunc inire viam. Septuag. vertunt *per viam Atarim*, retinent enim nomen Hebræum, tamquam proprium loci eſſet.

Vers. 2. AT ISRAEL VOTO SE DOMINO OBLIGANS, AIT: SI TRADIDERIS POPULUM ISTUM IN MANU MEA, DELEBO URBES EJUS] Hebr. eſt *ſuccidam & anathematizabo eos*. Erat enim hoc votum *cherem* (de quo dixi Levit. c. ult. v. 28.) quo devovebant Deo urbes hoſtiles, & Deo inimicas. Hinc nomen loci appellatum eſt *Cherem* & *Chorma*, ſive, ut Noſter & alii pronuntiant, *Herem* & *Horma*, id eſt anathema.

Triplex horma. Notat Abulenſ. q. 4. Hebræis triplex fuiſſe horma, ſive anathema. *Primum.* Primum, quo tam homines & pecora, quàm omnia quæ in urbe hoſtili erant, conſumebantur, nihilque cedebat in uſus vel populi, vel templi. Et tale anathema juſſit Deus fieri urbes Hebræorum apoſtatantium à Deo ad idola, ut ſcilicet occiſis omnibus hominibus & pecoribus, congregaretur omnis ſupellex urbis in platea, ibique tota cremaretur, Deuter. 13. 15. & tale hic videtur fuiſſe. *Secundum.* Secundum, quo homines & pecora cum ſupellectile peribant, reſervato tamen auro, argento, ferro & ære, ad uſus Sanctuarii: tale horma fuit Jericho, Joſue 6. v. 24. ibi enim Hebræis ſibi aliquid ſurripere, nefas erat. *Tertium.* Tertium, quo ſoli homines occidebantur, pecora verò & ſupellex cedebant victoribus Hebræis: tale horma fuit urbs Hai, Joſue 8. 27.

Vers. 4. ET TÆDERE COEPIT POPULUM ITINERIS] Hebr. *et populus abbreviatus eſt anima*, id eſt fatigatus cœpit animis cadere, languere & tædere. Eſt hic novum populi murmur, ob tam longam tot annorum, putà quadraginta, peregrinationem, anhelantis ad quietem & ſtabilem ſedem & domum. Nam alioqui, ut ſuperiùs dixi, Deus laborem itineris minuebat, ut vix fatigationem ſentirent.

Vers. 5. ANIMA NOSTRA JAM NAUSEAT SUPER CIBO ISTO LEVISSIMO] ſuper manna. *Fabula R. Salomonis damnata.* Tradit R. Salomon, manna fuiſſe cibum leviſſimum, qui non gravabat ſtomachum, nec aliquid emittebat in ſeceſſum: unde timuerunt Hebræi, ne intra viſcera eorum putreſceret, itaque morerentur, eaque de cauſa murmurarunt. Sed hæ ſunt ſolitæ ejus næniæ. Nullus enim cibus eſt, qui non habeat aliquid impuri, quod natura non convertit in ſuam ſubſtantiam, ſed reiicit, & in ſeceſſum emittit; ergo de manna idem dicendum eſt. ita Abulenſis. Alia ergo fuit cauſa murmuris de manna, quam dedi Numer. 11. 6.

Vers. 6. QUAMOBREM MISIT DOMINUS IN POPULUM IGNITOS SERPENTES] Dominus hic fuit tum Deus Pater, tum Deus Filius, putà Chriſtus, uti docet Apoſt. 1. Corinth. 10. 9. Unde patet contra Arrianos & Servetianos, Chriſtum eſſe verum Deum ac Dominum omnium. *Serpentes igniti quid.* Serpentes hi igniti dicuntur, non quòd naturæ eſſent igneæ, ſed ab effectu, quòd morſu ſuo tantum calorem inducerent, ut morſi ab eis ſibi uri viderentur; quos proinde Plinius *preſteres* vocat. hi enim græcè idem ſunt quod hebr. *ſeraphim* onde Vatabl. *urentes* vertit: hebr. enim eſt שרפים *ſeraphim*, quo nomine vocatur primus ordo An-

A gelorum, ab ardore charitatis. Hos ſerpentes ſuſcitavit Deus ex ipſo Arabiæ deſerto: ibi enim, uti & in Libya, abundant. unde Deut. 8. 15. dicitur: *Ductor tuus fuit in ſolitudine magna atque terribili, in qua erat ſerpens flatu adurens, & ſcorpio, & dipſas.* Hinc & Cato apud Lucanum libr. 9. de ſerpentibus deſerti Libyæ ait:

Serpens, ſitis, ardor, arena
Dulcia virtuti: gaudet patientia duris.

Porrò ſerpentes, ſive dracones, aliquando viſos eſſe ignitos, id eſt qui ignem vomerent, narrant Hiſtorici. Leſlæus in ſua Scotia anno Domini 1558. refert apud Marchiam & Landoniam, draconem quemdam tantos ignes vomuiſſe, ut iis ſegetes & fruges incenderet. quocirca colonos pervigilare debuiſſe, ut eos aſſiduè extinguerent.

Nota. Aptè ſerpentibus puniuntur, qui ſerpentum virulentiam imitantur. Murmoratores enim & detractores *acuerunt linguam ſuam ſicut ſerpentis*, inquit Pſaltes. ac mordent in occulto ut ſerpens. Juſtè ergo eis quaſi carnifex do-B minatur ſerpens. E contrario humilem, mitem & obedientem Antonium metuebant & fugiebant ſerpentes, teſte S. Athanaſio in ejus Vita. Et boas ſerpens obedivit pio & ſancto Hilarioni: cùm enim homines & boves deglutiret (unde boas eſt dictus) juſſit ei S. Hilarion *pyram præparari, & oratione ad Chriſtum miſſa, evocato præcepit ſtruem lignorum ſcandere; mox ignem ipſe ſuppoſuit, immanemque beſtiam concremavit*, inquit S. Hieronymus in ejus Vita.

Sic Abbas Paulus manibus illæſis tenebat aſpides, ſerpentes & ſcorpios, eoſque ſecabat per medium. Rogatus quomodo hanc gratiam accepiſſet? reſpondit: *Si quis poſſederit puritatem omnia ſubiiciuntur ei, ſicut Adæ quando erat in paradiſo ante prævaricationem divini mandati*, ut habetur in Vitis Patr. lib. 6. tit. 2. n. 11.

FAC SERPENTEM] Hebr. fac שרף *ſaraph* (unde *ſeraphim* jam dicti v. 6.) id eſt ſerpentem ignitum, hoc eſt qui habeat ſimilitudinem ſerpentis igniti & urentis, qualis *Vers. 8.*
C eſt ſerpens ex ære fabricatus: æs enim candet, vel potiùs rubet inſtar ignis. Ita Vatablus. Secundò, factus eſt ex ære: *Serpens cur æneus?*
ſi enim ex auro vel argento factus eſſet, fuiſſet ingentis & immanis pretii: erat enim ingens, ut mox dicam.

ET PONE EUM PRO SIGNO] Hebr. *pone eum ſuper vexillum* (hoc enim ſignificat Hebr. נס *nes*.) quaſi dicat, Pone eum ſuper haſta, vel pertica vexillari, ut ſit inſtar ſigni & vexilli, quod ab omnibus videri poſſit. Unde ſequitur, ſerpentem hunc æneum debuiſſe eſſe ingentem, atque altè admodum erectum, &, ut, Chriſtus ait, exaltatum fuiſſe, ut ſcilicet per tota caſtra, quæ vaſtiſſima erant, faciléque per ſex milliaria extendebantur, à vulneratis circumquaque videri poſſet. *Fuit ingens & altus.*

Nam, QUI PERCUSSUS à ſerpentibus ignitis, ASPEXERIT EUM, VIVET] id eſt in vita ſervabitur, & ſanabitur. Non quòd ſerpens hic æneus vim aliquam naturalem eos curandi haberet: hoc enim eſt impoſſibile, uti fusè hic demonſtrat Abulenſ. ſed quòd Deus
D hoc ſigno viſo, eos miraculosè curaret. Fuit ergo hic ſerpens ſignum, ſimul & inſtrumentum morale, hujus curationis.

Congruum autem ſignum erat ſerpens æneus, potiùs quàm bos aut ovis: quia Hebræi morſi erant, non à bobus, vel ovibus, ſed à ſerpentibus, iiſque ignitis: æneus autem colorem habet igneum, eſtque igne conflatus.

Allegorica & potiſſima cauſa fuit, ut ſerpens hic in ligno erectus, ſignificaret Chriſtum in cruce erectum, tamquam noxium & ſceleratum, cujus intuitu per fidem, & contritionem, ſanamur à letalibus peccatorum morſibus. Sicut enim ſerpens hic habebat formam ſerpentis, ſed non venenum: ita Chriſtus aſſumpſit formam peccato- *Alleg. ſerpens hic eſt Chriſtus crucifixus.*

ris, ſed non peccatum, hoc eſt enim quod Chriſtus de ſe ait, Johannis 3. 14. *Sicut Moſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita exaltari* (in cruce) *oportet filium hominis, ut omnis qui credit in ipſum, non pereat, ſed habeat vitam æternam*; ita Theodor. quæſt. 39. & Nyſſenus de Vita Moſis ante finem, & S. Auguſtinus ſerm. 101. de Tempore 3. & Tertull. lib. de Idololatria c. 5. *Effigies*, inquit, *ænei ſerpentis ſuſpenſi figuram deſignavit Dominicæ crucis, quæ à ſerpentibus, id eſt ab angelis diaboli, nos erat liberatura, dum per ſemetipſum diabolum, id eſt ſerpentem, interfectum ſuſpendit*: Unde & veteres Hebræi docuerunt, quòd morſus per ſerpentem antiquum Adæ nobiſque illatus, ſanandus eſſet in diebus Meſſiæ. *Non te pigeat*, inquit S. Bernardus, *videre ſerpentem in patibulo pendentem, ſi vis videre regem in ſolio reſidentem*.

S. Antonius magnus contra dæmonum inſultus athleta, rogatus à diſcipulis, quænam arma validè & certò diabolicas impugnationes repellerent, reſpondit: *Signum crucis, & ardens in Chriſtum fides, inexpugnabilis ſunt viris Deo dicatis & aheneus murus, adverſus dæmonum machinationes*. teſtis eſt S. Athanaſ. in ejus Vita. B. Magdalena in antro ſuo pœnitens, tentata à ſpectris dæmonum Jeſum invocavit. Affuit S. Michael qui eos fugavit, & crucem B in ore ſpeluncæ erexit, dicens: *Ne extimeſcas, cuſtos tui eſt Altiſſimus*. Crucem ergo complexa, & ad crucem orans in eaque Chriſtum ſalutem ſuam contemplans, lætè & piè ibi triginta annos pœnituit.

Crux, inquit S. Auguſt. ſerm. in paraſceve, *nobis totius cauſa beatitudinis eſt: hæc nos à cæcitate liberavit erroris; hæc à tenebris reddidit luci; hæc debellatos reddidit quieti: hæc alienos Deo conjunxit: hæc peregrinantes cives oſtendit. Hæc diſcordiæ amputatio eſt. hæc pacis firmamentum, hæc donorum omnium abunda largitio. Hodie crux fixa eſt, & ſæculum ſanctificatum eſt. Hodie crux fixa eſt, & dæmones diſperſi ſunt. Hodie crux fixa eſt, & mors ſubverſa eſt. Hodie crux vicit, & mors victa eſt, Hodie diabolus vinctus eſt, homo ſolutus eſt, & Deus glorificatus eſt*. Idem lib. de Virg. *Inſpicite*, ait, *vulnera pendentis, ſanguinem morientis, pretium redimentis, cicatrices reſurgentis. Caput habet inclinatum ad oſculandum, cor apertum ad diligendum, brachia extenſa ad amplexandum, totum corpus expoſitum ad redimendum. Hæc quanta ſint cogitate, hæc in ſtatera veſtri cordis appendite, ut totus vobis figa-* C *tur in corde, qui totus pro nobis fixus fuit in cruce*.

Piè S. Bernardus ſerm. 25. in Cantica: *Quàm dulciter*, ait, *Domine Jeſu, cum hominibus verſatus es? quàm abundanter multa magna bona hominibus largitus es? quàm fortiter tam indigna, tam aſpera & dura pro hominibus paſſus es? dura verba, duriora verbera, duriſſima ſupplicia, O duri & indurati & obdurati filii Adam, quos non emollit tanta flamma tanta benignitas, tam ingens ardor amoris, tam vehemens amator, qui pro vilibus ſarcinulis tam pretioſas merces expendit*. Idem ſerm. de paſſione Dom. *In paſſione Domini*, ait, *tria ſpecialiter convenit intueri: opus, modum, cauſam. Nam in opere quidem patientia, in modo humilitas, in cauſa charitas commendatur: patientia ſingularis, humilitas admirabilis, ſed charitas ineſtimabilis*.

Æs ſignificat Trinò, æternitatem. Secundò, claritatē. Tertiò, charitatem Chriſti.

Addit S. Auguſt. ſerpentem hunc fuiſſe æneum, ut ſignificaret Primò. divinitatem & æternitatem Chriſti: æs enim duriſſimum eſt, incorruptibile, & quaſi æternum. Secundò, crucis Chriſti claritatem & gloriam, quæ omnes gentes pervaſit. Ænea enim vaſa, inter omnia metalla, maximum ſolent edere ſonum & tinnitum, Tertiò, igneam charitatem tum Dei, tum Chriſti in cruce, tam D dolore, quàm amore noſtri aſſi & toſti, hic enim æneus ſerpens erat *ſaraph*, id eſt ignitus, ut dixi. Et hoc eſt quod S. Johannes c. 3. 16. mox ſubdit, dicens: *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium ſuum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam*. Quæ verba ſingula, novum amoris argumentum & ſtimulum ingerunt, uti patet ea expendenti. Expendi ea ad Titum 3. v. 4. Chriſtus ergo crucifixus eſt *ſaraph*, id eſt ignitus, urens, accendens, & comburens nos ſua charitate. *Apò ergo æneus ſerpens in ligno ſuſpenſus eſt, ut Dominus & in ſerpente mortuum, & in ære ſignificaretur æternus; videlicet, ut & indicaretur mortuus per humilitatem, & quaſi eſſe æneus per divinitatem*, ait Ambr. Anſbertus lib. 5. in Apocal. poſt initium.

Hac de cauſa Seraphinus ille ſpecie crucifixi apparens S. Franciſco, in manibus, pedibus, & latere quinque Chriſti vulnera, quaſi ſacra ſtigmata impreſſit, eumque A totum in Chriſti crucifixi amorem transformavit, & ſeraphinum, imò Chriſto confixum cruci effecit, ut deinceps novo mentis ardore, novo corporis martyrio aliud penè non ſentiret, aliud non cogitaret, aliud non amaret, aliud non diceret, quàm, Da Domine ut amore amoris tui moriar, qui pro amore amoris mei dignatus es mori. Vide S. Bonavent. in ejus Vita.

Æneum ſerpentem confregit Ezechias.

Hunc ſerpentem æneum, in memoriam tanti beneficii, Hebræi ſecum dexerunt per deſertum in Chanaan, ibique manſit uſque ad tempora Ezechiæ regis Juda, qui eum, eò quòd numinis loco à plebe haberi & coli (ritum & modum eum colendi narrat Philaſtrius hær. de æneo ſerpente tomo 5. pag. 10.) inciperet, confringi juſſit, eumque pro נחשת *nechoſet*, id eſt æneo, per diminutionem & contemptum vocavit נחשתן *nechuſtan*, vel *neteſtan*, id eſt ænulum. quaſi dicat: Quid putatis, ò miſeri Judæi parum æris habere divinitatem? ænulum hunc ſerpentem eſſe Deum? 4. Reg. 18. 4.

UNDE EGRESSI FIXERE TENTORIA IN IEABARIM] hebr. eſt עיי העברים, *iiie haabarim*, quod Chald. accipit, non ut proprium, ſed ut appellativum, B vertitque, *juxta vadum tranſeuntium*, ſcilicet in deſertum, VERS. 11.

UNDE DICITUR IN LIBRO BELLORUM DOMINI] Fuit hic vetus liber, ante Pentateuchum conſcriptus, ſed intercidit, ſicut & libri Henoch, Gad, Natan, addo, & multorum aliorum, quorum meminit Scriptura. ita S. Auguſt. quæſt. 42. & Raban. unde patet, librum hunc fuiſſe propheticum: prophetat enim futuram victoriam ſub Moſe, contra Amorrhæos, ut patebit v. 24. Poſſet tamen quis & forſan veriùs dicere, librum hunc poſteriùs eſſe conſcriptum, ut τὸ *ſic faciet*, v. 14. idem ſit, quod *ſic fecit*: videntur enim hæc ab alio quopiam, qui Moſis diaria hæc digeſſit, illi eſſe intexta, uti dixi in proœmio Geneſeos. Sic enim Proverbia Salomonis ab eo ſparſim ſcripta, ab alio collecta, & in unum librum Proverbiorum digeſta eſſe, ſatis patet ex c. 25. Prov. v. 1. Perperam ergo Eugubinus vertit, *ideo dicitur in commemoratione bellorum Domini*. VERS. 14.

Allegoricè Rupert. hunc librum cæleſtem accipit, putà notitiam Dei, in qua conſcripta eſt fides Evangelica; & per oppoſitos illi torrentes Arnon, accipit eloquentiam hæreticorum. Arnon enim ſignificat maledictionem eorum.

C SICUT FECIT IN MARI RUBRO, SIC FACIET IN TORRENTIBUS ARNON] Vatablus vertit, *urbem Vaheb* (ſcilicet delevit, vel expugnavit Deus) *in turbine, & torrentes qui adiacent Arnon*. Favent ei Septuag. vertunt enim, *propter hoc dicitur in libro: Bellum Domini combuſſit Zoob, & torrentes Arnon*. Ubi Nota. Pro *Vaheb*, Septuag. legerunt *Zoob*, ſcilicet pro *vau* legerunt affine *zain*, idque cum aliis punctis. Verùm meliùs vertit Noſter, eique conſentit Chald. nam והב *vaheb* poſitum eſt pro יהב *iaheb*, id eſt dedit. Sic ergo ad verbum habent Hebræa: *Quæ dedit*, vel *fecit in mari rubro, ſic* (*vau* enim copulativum, cùm ſimilia connectit, ſignificat *ſic*, *ſicut*) *eadem in torrentibus Arnon*, ſupple faciet.

Primus huius loc ſenſus & genuinus.

Jam omiſſa ſententiarum varietate, ſenſus eſt, q. d. Sicut Dominus pugnavit pro Iſraele, contra Ægyptios in mari rubro; ita & faciet, id eſt fecit, in Arnon, pro Hebræis pugnando & devincendo Sehon regem Amorrhæorum. q. d. Ideo rectè dixi v. 13. Arnon prominere in finibus Amorrhæi; quia ibi cæſus eſt Sehon Amorrhæus, voſque, ò Hebræi, occupaſtis ejus ditionem, uſque ad con- D finia Moab, ut patet v. 24. Nam SCOPULI TORRENTIUM Arnon INCLINATI SUNT (Inclinantur) UT REQUIESCERENT (& requieſcunt) IN AR (ita enim legendum eſt cum Hebr. Chald. Septuag. non *Arnon*, uti legunt Biblia Regia & Plantiniana (quæ civitas eſt Moabitarum, ut patet Deuter. 2. v. 29. ideoque recumbunt IN FINIBUS MOABITARUM] q. d. Scopuli Arnon conterminoi ſunt, & prominent in Ar, urbe Moab: unde patet, Arnon & Amorrhæos conterminos eſſe Moabitis; ac conſequenter, quòd vos, ò Hebræi, occupando Arnon & ditionem Sehon Amorrhæi, pertingatis uſque ad confinia Moab, omnia enim hæc pendent ab illa ſententia verſ. 13. *Siquidem Arnon terminus eſt Moab, dividens Moabitas & Amorrhæos*, eamque explicant. VERS. 15.

Secundus Hebræorū.

Secundò, Hebræi. quos ſequuntur Lyranus, Abulenſis, Hugo, Adrichem. & alii, tradunt, Amorrhæos in hiſce ſcopulis Arnon fuiſſe Hebræis inſidiatos, dum illac

tran-

Digitized by Google

tranſireos; ſed à Deo miraculosè inclinatos fuiſſe hoſce ſcopulos, & corruiſſe ſuper ipſos Amorrhæos, itaque iis oppreſſis, liberos evaſiſſe Hebræos, idque hiſce verbis ſignificari: *Scopuli torrentium inclinati ſunt*, &c. Sed cuperem hujus traditionis antiquiorem habere auctorem; mirum enim videtur, Moſen tantum miraculum hic ſilentio præteriiſſe, præſertim cùm ipſe pugnam & victoriam de Amorrhæis enarret v. 23.

Tertius Vatabli. Tertiò, Vatablus Hebr. אשד *eſced*, vertit *effuſiones*. q. d. Deus eapugnavit effuſiones torrentium, id eſt regionem Amorrhæorum, per quam effunduntur, & defluunt amnes, ab Arnon uſque ad Ar, defluuntque in regionem Moabitidem. Verùm potiùs credendum eſt S. Hieron. & Hebræis, qui *eſced* vertunt *ſcopuli*. Primus ergo ſenſus planus & genuinus videtur.

VERS. 16. EX EO LOCO] intellige *digreſſi*; unde hebraicè eſt, *& exinde ad puteum*, ſcilicet venerunt.

APPARUIT PUTEUS, SUPER QUOD LOCUTUS EST DOMINUS AD MOYSEN: CONGREGA POPULUM, ET DABO EI AQUAM] Hinc videtur, populum laboraſſe ſiti & aquarum penuria; unde Moſen pro ea levanda rogaſſe Dominum, qui exoratus oſtendit ei puteum, dicens: Congrega populum ad puteum hunc, & ex eo dabo ei aquam. Similes apoſiopeſes Hebrææ crebræ ſunt in Scriptura.

VERS. 17. TUNC CECINIT ISRAEL CARMEN ISTUD: ASCENDAT PUTEUS] *Puteus*, id eſt aqua putei. q. d. Continuò ebulliat & aſcendat aqua è fundo putei, ut omnes nos ex eo bibere poſſimus, æquè ac jumenta noſtra. Eſt hoc carmen gratulatorium exultantium de tanto beneficio & miraculo, qualia multa ſunt in Scriptura.

CONCINEBANT] Hoc per parentheſin intercipe, & accipe: nam interrumpit ipſum carmen, quæ enim proximè ſequuntur, ſunt verba carminis jam inchoati, illudque cumulent. Chaldæus tamen, Septuag. & recentiores, pro ענו *anula*, id eſt, *concinebant de eo*, aliis punctis legunt in imperativo ענו *enu la*, id eſt *concinite illi*. q. d. Huic puteo gratulamini, & applaudite, illique hymnum concinite. & ſic hæc verba ad carmen pertinent.

VERS. 18. PUTEUS, QUEM FODERUNT PRINCIPES, ET PARAVERUNT DUCES MULTITUDINIS, IN, id eſt cum, DATORE LEGIS, id eſt Moſe, ET IN, id eſt cum, BACULIS SUIS] Hinc videtur, quòd Deus oſtenderit Moſi fontem, ſive venam aquarum, quam Moſes & principes populi, ſuis baculis, id eſt ligonibus, terram circumfodientes, dilatarunt, & profundiorem effecerunt, ut eſſet inſtar putei.

DE SOLITUDINE, MATTHANA] q. d. De ſolitudine in Matthana profecti ſunt Hebræi, uti addunt Biblia Regia & Plantiniana, & patet ex ſeq.

VERS. 19. & 20. DE MATTHANA IN NAHALIEL: DE NAHALIEL IN BAMOTH, DE BAMOTH, VALLIS EST IN REGIONE MOAB., IN VERTICE PHASGA, id eſt de Bamoth incipit vallis Moab, quæ eſt in, id eſt juxta verticem montis Phaſga, QUOD (Phaſga) RESPICIT CONTRA DESERTUM] q. d. Hebræi jam venerant ad fines deſerti, ſcilicet ad vallem regionis Moab, quæ eſt juxta Phaſga.

Tropolog. proficientium. Tropolog. inquit Rupert. ſignificantur hic ii, qui meritis & gratia proficiunt. Matthana enim hebr. idem eſt quod donum deſcendens, ſcilicet à patre luminum: ex quo primò aſcendunt in Nahaliel, id eſt in hereditatem, vel poſſeſſionem Dei, per activæ vitæ virtutem: deinde in Bamoth, id eſt in excelſa, ſcilicet contemplativæ vitæ. De Bamoth hæc vallis eſt, ſcilicet humilitatis: hæc enim naſcitur ex conſideratione & contemplatione tam Dei, quàm ſui, eaque eſt juxta verticem Phaſga, hoc eſt juxta altam ſapientiam & facundiam: hanc enim docet humilitas (nam Phaſga hebraicè idem eſt quod *os multum*) idque contra deſertum, id eſt contra inania deſertoris diaboli mendacia.

Hinc etiam proverbium eſt apud Hebræos, *ex Nahaliel Bamoth*, hoc eſt, ex virtute & pietate oritur celſitudo & gloria. Virtus enim eſt quaſi hereditas & poſſeſſio Dei, quam ſignificat *nahaliel*.

Chald. accipit hæc de puteo Hebræos comitante. Porrò, Chaldæus hæc accipit, non ut nomina propria, ſed ut appellativa, refertque ad puteum, de quo verſ. 16. *Matthana* enim hebraicè idem eſt, quod datum, vel donum. *Nahaliel* eſt torrens. *Bamoth* ſunt colles. ſic ergo ipſe vertit, *ex eo tempore quo datus eſt eis (puteus) deſcendit cum eis ad torrentes, & de torrentibus aſcendit cum eis ad collem & de colle ad vallem, quæ eſt in agris Moab.* quaſi hic puteus miraculosè quaquaverſum ſecutus ſit Hebræos. Chaldæum ſequuntur, eoque ſe tuentur multi alii, qui dicunt petram dantem aquas inſtar fontis, vel putei, revera comitatam eſſe Hebræos, idque ſignificare Apoſtolum 1. Corinth. 10. cùm ait: *Bibebant autem de ſpiritali conſequente eos petra.* qua de re ibidem dixi. Certè doctiſſimo Bellarmino & aliis videtur hæc eſſe fabella Judaica.

MISIT AUTEM ISRAEL NUNTIOS AD SEHON REGEM AMORRHÆORUM, DICENS: OBSECRO UT TRANSIRE MIHI LICEAT PER TERRAM TUAM, &c. QUI CONCEDERE NOLUIT] Deuter. 2. v. 24. & ſeq. ubi hæc fuſiùs narrantur, dicitur Deus induraſſe Sehon, ne tranſitum daret. Volebat enim Deus regionem Sehon, æquè ac Og regis Baſan, dare Iſraelitis: utramque enim ſe Hebræis daturum promiſerat Gen. 15. 20. Ibi enim per terram Raphaim, intelligit terram Og gigantis. Notandum eſt, ait S. Aug. quæſt. 40. *quomodo hic ab Hebræis juſta bella gerebantur: innoxius enim tranſitus eis negabatur, qui jure humanæ ſocietatis æquiſſimo, patere debebat*: quamquam hic tantùm belli prætextus fuit & occaſio. Nam vera cauſa fuit, promiſſio & donatio Dei, de qua jam dixi. VERS. 21. 22. & 23.

PUGNAVITQUE (Sehon) CONTRA EUM, Iſraelem: A QUO PERCUSSUS EST IN ORE GLADII] id eſt in acie gladii. Acies enim gladio eſt, id quod homini os. Secundò, *in ore*, id eſt in occiſione: hoc eſt, per occiſionem gladii, ita Septuag. Sicut enim os devorat panem, ita gladius devorat, occidit & conſumit homines. VERS. 23. & 24.

ET POSSESSA EST (ab Iſraele) TERRA EIUS (Sehon) AB ARNON USQUE JEBOC, ET FILIOS AMMON: QUIA FORTI PRÆSIDIO TENEBANTUR TERMINI AMMONITARUM] Nota τὸ *quia*, q. d. Ideo Iſraelitæ occupantes ditionem Sehon, non invaſerunt Ammonitas vicinos, ſed ibi ſtiterunt: quia Ammonitæ valido præſidio ſe contra Iſraelitas communiverant. Fuit & alia potior cauſa: quia ſcilicet Deus vetuerat eos invadi, ut patet Deut. 2. 9. VERS. 24.

TULIT ERGO (à Sehon abſtulit, & in ſuum dominium tranſtulit) ISRAEL OMNES CIVITATES EIUS, ET HABITAVIT IN URBIBUS AMORRHÆI, ea partitione inter duodecim tribus, quæ recenſebitur c. 32. IN HESEBON SCILICET, ET VICULIS EIUS] Hebr. *& filiabus ejus*. Hebræi enim urbes & vicos, metropoli ſubiectas vocant *filias*, per metaphoram; eò quòd à metropoli ſua dependeant, uti filiæ à matre. VERS. 25. *Urbes vocantur filiæ quæ?*

URBS HESEBON FUIT SEHON REGIS AMORRHÆI, QUI PUGNAVIT CONTRA REGEM MOAB] & pugnando eatorſit ipſi Heſebon, cæteraſque urbes ejus, uſque ad Arnon. patet ex Hebræo. Occurrit hic Moſes tacitæ objectioni; Dicet enim quis, Quomodo Hebræi occuparunt Heſebon, urbem Moabitarum, cùm Deus eis vetuerit pugnare contra Moabitas? Reſpondet, quòd Heſebon ampliùs non erat Moabitarum, ſed Amorrhæorum: nam illum eis ademerat Sehon, jure belli, per quod ex jure gentium transfertur dominium, ſicut per venditionem, ut patet ff. de juſtit. & jur. in l. *Ex hoc iure*. Hinc tamen rex Moab, poſt trecentos annos captavit titulum repetendi Heſebon, cæteraſque haſce urbes à Jephte; ſed rectè reſpondit ei Jephte, Primò, ſe eas non à Moabitis, ſed ab Amorrhæis accepiſſe. Secundò, ſe eas pacificè poſſediſſe per trecentos annos; itaque titulo præſcriptionis eas ſibi vendicare: cumque rex Moab & Ammon non acquieſceret, armiſque eas repeteret, à Jephte fuſus & contritus eſt, ut patet Judic. 11. ita Abulenſis. VERS. 26 *Rex Moab à Jephte repetit Heſebonem, quo jure?*

IDCIRCO DICITUR IN PROVERBIO: VENITE IN HESEBON] Proverbium hoc eſt carmen proverbiale, ſive epinicion, quale de urbibus, vel hoſtibus devictis miles aliive rhythmici ſolent pangere, præſertim in tragœdia, quale eſt illud de Davide vincente Goliath: *Percuſſit Saul mille, & David decem millia*, 1. Reg. 18. VERS. 27.

ÆDIFICETUR ET CONSTRUATUR CIVITAS SEHON] q. d. Ædificetur civitas Heſebon, quæ Moabitis adempta, capta & vaſtata eſt à Sehon rege Amorrhæorum; ut ſcilicet Sehon in ea ſibi & Amorrhæis regiam conſtituat. Nam ex v. 30. liquet, Moabitas dominatos eſſe urbi Heſebon, & in ea habuiſſe ſuos milites præſidiarios;

cios; ſed Sehon illos cecidit & expulit, ſeque victum Heſeboois regem conſtituit, indeque quaſi ignis proſerpſit, & totam Moabitidem combuſſit, vaſtavit, ſibique ſubjecit. Vide Jerem. 48. 45. unde & ſequitur:

Vers. 28. IGNIS EGRESSUS EST DE HESEBON, FLAMMA DE OPPIDO SEHON, ET DEVORAVIT AR MOABITARUM, ET HABITATORES EXCELSORUM (qui habitabant in locis excelſis) ARNON] q. d. Sehonis victoria, oppreſſio & ſubverſio vaſtans totam Heſebon, pervagata eſt circumquaque; uſque ad urbem Ar, quæ eſt in Moab. & uſque ad Arnon, quod eſt ei confine. Hæc ergo Heſebon vocatur oppidum Sehon, quaſi victoris: more enim rhythmi Hebræi & poetici, hic verſus idem dicit & repetit, ſed aliis verbis. idem enim eſt, *ignis egreſſus eſt de Heſebon*, quod *flamma de oppido Sehon*.

Vers. 29. VÆ TIBI MOAB; PERISTI POPULE CHAMOS] q. d. Periſtis ò Moabitæ, qui colitis idolum Chamos, 3. Reg. 11. 5. nec Chamos veſter potuit vos ab hac clade liberare.

Nota. Sehon non perdidit, nec ſubegit omnes Moabitas: nam Balac eodem tempore adhuc regnabat in Moab, ut dicetur c. ſeq. v. 4. ſed tantùm perdidit Heſebon, & loca ei vicina, eorumque incolas, Moabitis antea ſubjectos.

Chamos fuit Bacchus. Cenſent periti linguarum Chamos fuiſſe Bacchum; deum temulentiæ, indeque dici Græcum κῶμος, & Latinum comeſſari & comœdia. vide dicta ad Rom. 13. 13.

DEDIT] ſcilicet Chamos, id eſt dari, capi & occidi permiſit filios Moab, ſibi devotos, à Sehon rege Amorrhæorum.

Vers. 30. JUGUM IPSORUM (Moabitarum, quod ipſi impoſuerant incolis Heſebon) DISPERIIT A HESEBON, USQUE DIBON] Chald. vertit, *regnum ceſſavit ab Heſebon, ablata eſt poteſtas à Dibon*. Hebræa habent, *lucerna*, id eſt gloria regni, *eorum*, Moabitarum, periit *ab Heſebon*.

LASSI PERVENERUNT IN NOPHE] laſſi ſcilicet ex fuga. Nam hebraicè eſt, *fugientes*, ſcilicet ex clade Heſebon per Sehon illata, *venerunt in Nophe*. Hebræum enim נסים *naſim*, ſi ſcribatur per *ſin*. quod idem eſt cum *ſamech*, ſignificat fugientes; ſin ſcribatur per *ſchin*, ſignificat uxores: & ſic legerunt Septuag. Tertiò, Chald. & recentiores *naſcim* deducunt à שמם *ſcamam*, id eſt deſolavit, vaſtavit; vertuntque *vaſtavimus*; ſcilicet Moab uſque ad Nophe. Hic finitur rhythmus, ſive carmen victoriale de capta Heſebon & Moab a Sehon.

MISITQUE MOYSES QUI EXPLORARENT JAZER, CUJUS CEPERUNT VICULOS; ET POSSEDERUNT HABITATORES] *Poſſederunt*, id eſt ſubegerunt occidendo, vel fugando habitatores ſive incolas Jazer: nam non poterant eos Hebræi in deditionem accipere. Juſſerat enim Deus omnes Chananæos occidi & exterminari, Deuter. 20. v. 16. unde Chald. & Septuag. vertunt, *ejecerunt*. Hebræum enim ירש *jaras*, eſt ex verbis contrariæ ſignificationis; unde ſignificat tam poſſidere & hereditare, quàm ejicere & hereditate depellere. Vers. 32.

OCCURRIT EIS OG REX BASAN, &c. PERCUSSERUNT IGITUR ET HUNC CUM FILIIS SUIS, UNIVERSUMQUE POPULUM EIUS USQUE AD INTERNECIONEM] ita ſcilicet, ut non relinquerent aliquem vivum ſuperſtitem, uti habent Hebr. & Septuag. Notat Maſius in Joſue 18. Chaldæum paſſim pro *Baſan* vertere *Matan* vel *Matanan*: quia poſuit literam *mem* pro *beth* (utraque enim eſt litera labialis: ideoq; affinis & commutabilis) quod etiam apud Græcos non eſt inſolens. Secundò, pro *ſchin* poſuit *tau*, quod Chaldæis eſt ſolemne. Vers. 33. & 35.

Fabella Judæorum de magnitudine Og. Audi hic, & ride lepidam, imò ſtolidam fabellam Talmudicorum, de immenſa magnitudine hujus Og, ejuſque ſtrage. Og, inquiunt, maximus fuit gigas, qui adventantibus Hebræis, montem duarum leucarum eradicavit, & in caput ſuum impoſuit, ut Hebræos omnes uno montis hujus jactu obrueret: Deus autem miſit formicas, quæ montem perforantes, eum deſcendere fecerunt uſque ad humeros Og: mox creſcentibus ejus dentibus ad decem cubitos, non potuit montem à ſe projicere. Id videns Moſes, qui altus erat decem cubitos, accepit ſecurim decem cubitorum, atque in Og inſiliit ad decem cubitos, pertigitque ad juncturam tibiæ ejus cùm pede, ibique eum percuſſit & occidit, monte ſimul in eum cadente. Tantæ enim molis fuit Og, ut in ejus mortui tibiam cervus ingrediens, in ea oberrarit per medium diem, quo illum in tibia hac inſecutus eſt venator. Referunt hæc Lyranus & Abulenſis quæſt. 27. Vide hic quàm de Judæis verùm ſit illud Davidis pſal. 68. 23. *Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributiones, & in ſcandalum: obſcurentur oculi eorum, ne videant.*

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

BAlac vocat Balaam, ut maledicat Hebrais: eum primo, prohibet Deus: ſecundò, abire permittit; abit ille, ſed cum animo maledicendi Hebrais: unde v. 22. ab angelo, per os aſinæ loquente, corripitur.

1. PRofectique caſtrametati ſunt in campeſtribus Moab, ubi trans Jordanem Jericho ſita eſt. 2. Vi-
dens autem Balac filius Sephor omnia quæ fecerat Iſrael Amorrhæo, 3. & quòd pertimuiſſent
eum Moabitæ, & impetum ejus ferre non poſſent, 4. dixit ad majores natu Madian: Ita delebit hic po-
pulus omnes, qui in noſtris finibus commorantur, quo modo ſolet bos herbas uſque ad radices carpere.
Ipſe erat eo tempore rex in Moab. 5. Miſit ergo nuntios ad Balaam filium Beor ariolum, qui habitabat
ſuper flumen terræ filiorum Ammon, ut vocarent eum, & dicerent: Ecce egreſſus eſt populus ex Ægy-
pto, qui operuit ſuperficiem terræ, ſedens contra me. 6. Veni igitur, & maledic populo huic, quia
fortior me eſt: ſi quo modo poſſim percutere & ejicere eum de terra mea, novi enim quòd benedictus ſit
cui benedixeris, & maledictus in quem maledicta congeſſeris. 7. Perrexeruntque ſeniores Moab, &
majores natu Madian, habentes divinationis pretium in manibus. Cumque veniſſent ad Balaam, &
narraſſent ei omnia verba Balac: 8. ille reſpondit: Manete hìc nocte & reſpondebo quidquid mihi di-
xerit Dominus. Manentibus illis apud Balaam, venit Deus, & ait ad eum: 9. Quid ſibi volunt homi-
nes iſti apud te? 10. Reſpondit: Balac filius Sephor rex Moabitarum miſit ad me, 11. dicens: Ecce
populus qui egreſſus eſt de Ægypto, operuit ſuperficiem terræ: veni, & maledic ei, ſiquo modo poſ-
ſim pugnans abigere eum. 12. Dixitque Deus ad Balaam: Noli ire cum eis, neque maledicas popu-
lo: quia benedictus eſt. 13. Qui manè conſurgens dixit ad principes: Ite in terram veſtram, quia
prohibuit me Dominus venire vobiſcum. 14. Reverſi principes dixerunt ad Balac: Noluit Balaam
venire nobiſcum. 15. Rurſum ille multò plures & nobiliores quàm antè miſerat, miſit. 16. Qui
cùm veniſſent ad Balaam dixerunt: Sic dicit Balac filius Sephor: Ne cuncteris venire ad me, 17.
Paratus ſum honorare te, & quidquid volueris dabo tibi: veni, & maledic populo iſti. 18. Re-
ſpondit Balaam: Si dederit mihi Balac plenam domum ſuam argenti & auri, non potero immu-
tare verbum Domini Dei mei, ut vel plus, vel minus loquar. 19. Obſecro ut hìc maneatis,

etiam

etiam hac nocte, & ſcire queam quid mihi rurſum reſpondeat Dominus. 20. Venit ergo Deus ad Ba-
laam nocte, & ait ei: Si vocare te venerunt homines iſti, ſurge, & vade cum eis: ita dumtaxat, ut
quod tibi præcepero, facias. 21. Surrexit Balaam manè, & ſtrata aſina ſua profectus eſt cum eis. 22. Et
iratus eſt Deus. Stetitque angelus Domini in via contra Balaam, qui inſidebat aſinæ, & duos pueros
habebat ſecum. 23. Cernens aſina angelum ſtantem in via, evaginato gladio, avertit ſe de itinere, &
ibat per agrum. Quam cùm verberaret Balaam, & vellet ad ſemitam reducere, 24. ſtetit angelus in
anguſtiis duarum maceriarum, quibus vineæ cingebantur. 25. Quem videns aſina, junxit ſe parieti,
& attrivit ſedentis pedem. At ille iterum verberabat eam: 26. & nihilominus angelus ad locum angu-
ſtum tranſiens, ubi nec ad dexteram nec ad ſiniſtram poterat deviare, obvius ſtetit. 27. Cumque vi-
diſſet aſina ſtantem angelum, concidit ſub pedibus ſedentis, qui iratus, vehementiùs cædebat fuſte
latera eius. 28. Aperuitque Dominus os aſinæ, & locuta eſt: Quid feci tibi? cur, percutis me; ec-
ce jam tertiò? 29. Reſpondit Balaam: Quia commeruiſti, & illuſiſti mihi: utinam haberem gladium
ut te percuterem. 30. Dixit aſina; Nonne animal tuum ſum, cui ſemper ſedere conſueviſti uſque in
præſentem diem? dic quid ſimile umquam fecerim tibi. At ille ait: Numquam. 31. Protinus aperuit
Dominus oculos Balaam, & vidit angelum ſtantem in via evaginato gladio, adoravitque eum pronus
in terram. 32. Cui angelus: Cur, inquit, tertiò verberas aſinam tuam; Ego veni ut adverſarer tibi,
quia perverſa eſt via tua, mihique contraria: 33. & niſi aſina declinaſſet de via, dans locum reſiſten-
ti, te occidiſſem, & illa viveret. 34. Dixit Balaam: Peccavi neſciens quòd tu ſtares contra me: &
nunc ſi diſplicet tibi ut vadam, revertar. 35. Ait angelus: Vade cum iſtis, & cave ne aliud quàm præ-
cepero tibi loquaris. Ivit igitur cum principibus. 36. Quod cùm audiſſet Balac, egreſſus eſt in occur-
ſum ejus in oppido Moabitarum, quod ſitum eſt in extremis finibus Arnon. 37. Dixitque ad Balaam:
Miſi nuntios ut vocarem te, cur non ſtatim veniſti ad me; an quia mercedem adventui tuo reddere ne-
queo; 38. Cui ille reſpondit: Ecce adſum: numquid loqui potero aliud, niſi quod Deus poſuerit in
ore meo; 39. Perrexerunt ergo ſimul, & venerunt in urbem, quæ in extremis regni ejus finibus erat.
40. Cumque occidiſſet Balac boves & oves, miſit ad Balaam, & principes qui cum eo erant, munera.
41. Manè autem facto duxit eum ad excelſa Baal, & intuitus eſt extremam partem populi.

VERS. 1. PROFECTIQUE CASTRAMETATI SUNT IN CAMPESTRIBUS MOAB] quæ olim fuerant Moab, jam autem erant Sehon, & eo occiſo erant filiorum Iſrael. Secundò, *Moab*, id eſt, quæ conjuncta erant Moab. unde Septuag. vertunt, *ad Occidentem Moab*, ſcilicet ex adverſo Jericho, uti ſequitur. Jam enim Jordani & Jericho, ipſique Chananææ viciniſſimi erant Hebræi.

VERS. 2. & 3. VIDENS AUTEM BALAC, rex Moab, ut patet v. 4. QUOD PERTIMUISSENT EUM (Iſraelem) MOABITÆ ſibi ſubditi, ET IMPETUM EJUS FERRE NON POSSENT] Hebr. *quòd anguſtiarentur à facie Iſrael.*

VERS. 4. DIXIT AD MAIORES NATU MADIAN] Midianitæ enim ſunt vicini Moabitis: hos ergo concitavit Balac rex Moab, ut ſecum reſiſterent Iſraelitis adventantibus: tam ergo Madianitæ, quàm Moabitæ pugnarunt contra Judæos, ſed ſoli Madianitæ puniti & cæſi ſunt c. 25. 17. & c. 31. v. 2. quia Deus nolebat tangi Moabitas & Ammonitas, propter juſtum Loth, cujus ipſi erant poſteri, Deuter. 2. v. 9.

ITA DELEBIT (hebr. ita lambendo abſumet) HIC POPULUS OMNES, &c. QUOD MODO SOLET BOS HERBAS USQUE AD RADICES CARPERE] q. d. Hebræi non ſubjugant ſibi populos, uti ſolent facere aliæ gentes, ſed omnes occidunt & abſumunt, uti bos herbas: ergo agite, ò Madianitæ, non tantùm regioni veſtræ, ſed & vitæ omnium veſtrum conſulite: agitur enim hic de pelle omnium. Inite ergo conſilia, & mecum vires conjungite, ut Hebræorum vires à noſtris cervicibus avertamus. Origenes hom. 11. in Exod. legit: *quia ſicut vitulus ablingit in campis herbam virentem, ita ablinget populus hic populum qui ſuper terram eſt:* per quod, inquit, *ut à majoribus accepimus, indicatur* myſticè *populum Dei non tam manu & armis, quàm voce & lingua pugnare, id eſt orationem ad Deum fundendo.*

VERS. 5. MISIT ERGO NUNTIOS AD BALAAM FILIUM BEOR ARIOLUM] Pro *ariolum*, Chald. & Septuag. retinent nomen Hebr. quaſi proprium loci, vertuntque, *ad Pethoram Syriæ*. Ita enim omnes Hebræi illud accipiunt, Deuter. 23. v. 4. in Hebræo: utroque enim modo hoc nomen accipi poteſt, ait Eugubinus.

Balaam fuit ne propheta Dei an diaboli? Reſp. Eugubin. Quæres, qualis propheta fuit Balaam, an Dei, an diaboli? Reſpondet Eugubinus, fuiſſe Prophetam Dei, æquè ac Sibyllas, & Mercurium Triſmegiſtum apud Ægyptios: qui tametſi pleraque vera cecinerint, idololatræ tamen fuerunt, qualis fuit & Zoroaſtres apud Perſas, & Orpheus apud Græcos; apud Hyperboreos Abaris, & Zamolxis

A apud Getas: quamquam de his non ita conſtat, ſicut de Mercurio & Sibyllis. Hæ enim non Judææ, ſed Gentiles fuerunt, æquè ut Balaam, atque ob meritum virginitatis, obtinuerunt à Deo donum prophetiæ, uti docet S. Aug. *Dei. Prob. Prim.*

Secundò. Secundò, quia Balaam prophetaturus hic quæſivit Deum, Deuſque illi occurrit, & per eum oracula dedit, ut patet c. 23. v. 3. *Tertiò.* Tertiò, quia Hebræi, teſte Ruperto; & auctore comment. in Job c. 32. qui extat inter opera S. Hieron. (ſed non eſt S. Hieron.) tradunt, Balaam fuiſſe amicum S. Job, qui in lib. Job vocatur Eliu, eumq; fuiſſe virum ſanctum & Prophetam Dei, qui poſtea propter inobedientiam & deſiderium munerum, dum Iſraeli maledicere cupit, divini, vel arioli vocabulo ſit nuncupatus.

Verius eſt fuiſſe diaboli. Verùm dico, Balaam fuiſſe prophetam non Dei, ſed diaboli. Hunc enim ſignificat nomen ariolus, ut patet, unde Balaam fuiſſe magum, docent S. Cyrillus, Theod. August. Ambroſ. Nyſſen. Procop. & Rabanus, quorum loca citabo cap. 23. 3. *Prob. Primò.* Secundò, quia Balaam quæſivit augurium, ut patet c. 24. 1. & ad illud captandum, ſeptem aras conſtruxit ipſi Baal, eique victimas immolavit, ut patet c. 22. v. ult. & c. 23. 1. *Secundò.* Tertiò, quia voluit ipſe male- *Tertiò.*

B dicere Iſraeli, & ad hoc captavit hæc auguria & vaticinia diaboli; ſed Deus pro diabolo ei occurrit, eumque invitum benedicere Iſraeli coegit. Fuit ergo ipſe magus, & dæmonis alloquium quærebat, eumque conſulere, & ab eo edoceri ſolebat. Quartò, Balaam non fuiſſe Eliu, patet Job 32. 2. ubi LXX. dicunt, Eliu fuiſſe ex regione Auſitidis, id eſt fuiſſe Idumæum. Balaam verò fuit ex Meſopotamia, ut patet Deut. 23. 4. *Quartò.* Denique, Balaam fuiſſe hominem impium & perverſum, patet non tantùm ex mala ejus voluntate, qua maledicere voluit Hebræis; ſed etiam ex ſcandalo fornicationis & idololatriæ Beelphegor, quod eis obiecit; unde & juſte ab eis occiſus eſt, ut patebit c. 31. v. 8. & 16. *Quintò.*

QUI HABITABAT SUPER (juxta) FLUMEN] Euphratem ſcilicet, ut vertit Chald. qui eſt fluvius Meſopotamiæ, quique antonomaſticè in Script. dicitur *flumen*, tum ob ſui magnitudinem, tum quia notiſſimus erat Hebræis. Euphrates enim erat Hebræis à Deo datus terminus terræ promiſſæ, ut patet Joſue 1. 4. Nam Balaam fuit Meſopotamius, uti jam dixi; unde & c. 23. 7. ipſemet ait, ſe de Aram vocatum eſſe; Meſopotamia autem hebr. dicitur *Aram naharaim*, id eſt Aram, ſive Syria, quæ inter duos fluvios, ſcilicet Euphratem & Tigrim, interiacet, iiſq; cingitur. *Balaam fuit Meſopotamius.* Fuit ergo Balaam ex Meſopotamia vocatus à Balac in Moab, cumque inde ad ſuos cogitaret redire, migravit in

Madian (invitatus fortè à Madianitis, uti hic à Balac) A ibique cum aliis Madianitis occiſus eſt, eò quòd tum iis ſe rurſum oppoſuiſſet Hebræis, ut patet c. 31. 8. ita Abulenſ. Vatabl. & alii: licet Andreas Maſius in Joſue 13. 23. putet Balaam fuiſſe Madianitam origine. quæ ſententia non eſt improbabilis.

SUPER FLUMEN TERRÆ FILIORUM AMMON] Putà *ſuper*, id eſt juxtà, Euphratem. Nam Euphratea Ammonitas præterlabitur. Hebr. pro *Ammon* eſt עמו *ammo*, id eſt populi ſui. ita Septuag. Chald. & recentiores. Sed hic ſenſus eſt inanis & tautologicus. quis enim neſcit Balaam habitaſſe in populo ſuo? Meliùs ergo noſter Interpres, ex aliis Hebr. exemplaribus legit *Ammon*, vel per *Ammo* intellexit Ammon. litera enim *nun* in *Ammon*, non eſt radicalis, ſed heemantica & aſcititia: unde & Geneſ. 19. v. ult. *Ammon*, non vocatur *Ammon*, ſed *ben ammi*, in Hebræo.

SEDENS (caſtra metans) CONTRA ME] q. d. Iſrael jam imminet mihi & regno meo: maledic ergo ei, itaque eum à me averte.

Vers. 6. NOVI ENIM, QUOD BENEDICTUS SIT, CUI BENEDIXERIS; AT MALEDICTUS, IN QUEM MALEDICTA CONGESSERIS] q. d. Experientia B didici, imprecationes & divinationes tuas eſſe veras, & reipſa verificari, ut ſicuti tu divinas, ita reipſa cuique accidat bonum vel malum. Sic enim & magi & ſagæ noſtræ, ſæpè ope dæmonis mala infligunt, eaque rurſum dum volunt, removent, homineſque & animalia ſanitati reſtituunt. Fingit enim more ſuo R. Salomon dum ait, Deum quotidie unam horam habere, qua iraſcitur malis, & hanc horam ſciviſſe Balaam; ideoque eadem hora imprecari ſolitū alicui malo Dei maledictionē quæ mox illi obveniebat.

Fabella R. Salom.

Vers. 7. PERREXERUNTQUE SENIORES MOAB, ET MAJORES NATU MADIAN, HABENTES DIVINATIONIS PRETIUM] Hebraicè eſt, *habentes divinationes*; ſed ſicut *peccatum* ſæpè ſumitur pro hoſtia expiatrice peccati, ita *divinatio* hic ſumitur pro pretio divinationis, metonymicè. ita Chald. & alii.

Balaam fuit ſimoniacus.

Fuit ergo ſimoniacus tam Balaam vendendo, quàm Balac emendo hanc maledictionem, ſaltem ex ſua mente & conſcientia: ſiquidem eam à Baal, quem Deum verum eſſe putabant, expectabant.

Moral. de auri cupiditate.

C Moral. diſce hic quàm mala ſit philargyria, quæ Balaam perdidit: *pecuniæ* enim *obediunt omnia*. Hinc Græci finxerunt ab Apolline reſponſum Philippo regi Macedonum, *illum victoria potiturum, ſi pugnaret haſtis argenteis*, hoc eſt, ſi pecunia hoſtes ſollicitaret ad proditionem: unde idem rex pecuniæ vim expertus, dixit, *nullam arcem quantumvis munitam non expugnari poſſe, modò ad eam aſinum auro onuſtum immittere poſſet*. Hinc illud Glabri: *Aureo pugillo ferreus murus frangitur*. Quare rectè dixit Chilo apud Laert. *aurum cotibus explorari mentes hominum auro*; & S. Ambroſ. lib. de Bono mortis c. 5. *Laqueus eſt in auro, viſcus in argento*.

Meritò ergo viri ſapientes & ſancti fugerunt philargyriam. Photio, cùm ad eum Alexander centum talenta miſiſſet, rogavit, cur inter Athenienſes ad ſe ſolum hæc mitteret Alexander? reſponderunt legati; quòd eum probum putaret. tum Phocio: *Sinat igitur me talem eſſe & videri: remiſitque totam pecuniam, rogans tantùm, ut captivos quoſdam dimitteret*, inquit Iſidor. Peluſ. lib. 1. epiſt. 146. S. Antonius, ait S. Athanaſ. ingenti auri radiantis maſſa in itinere conſpecta, ilicò quaſi incendium fugeret, in montem ſe proripuit. Abbas Pambo, ait Pallad. Lauſiac. 10. tre- D centas auri libras à Melania datas repudiavit. B. Barlaam apud Damaſc. roganti Joſaphat, ut exiguum pecuniæ in victum & veſtitum acciperet, reſpondit: *Si pecuniarum poſſeſſio bona eſſet, ſodalibus meis eas antè impertiiſſem; quoniam autem eam exitioſam eſſe ſcio, nec illos, nec me talibus laqueis implicabo*. Putorem philargyriæ corporaliter odoratus eſt S. Hilarion, teſte S. Hieron. in ejus Vita. Pecunia quoties offerebatur S. Vincentio per caſtella prædicanti, vetabat à ſociis ſuis accipi. Vidit S. Franc. ex crumena reperta in via prodire ſerpentem. tum ille: *Ecce pecunia ſervis Dei nihil eſt aliud, quàm diabolus & coluber venenoſus*. nam ſi parum capias, plus & plus cupies: *Creſcit* enim *amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit*. Sequere ergo monita Caſſiani l. 7. c. 21. 28. 30. *Hæc erit ſumma victoria, ut ne minuto quidem nummo conſcientia monachi polluatur, ne ſcintilla hujus in nobis materiam, putà philargyria igniculum foveamus*.

A MANETE HIC NOCTE, ET RESPONDEBO QUIDQUID MIHI DIXERIT DOMINUS] Nocte ex more ſuo Balaam conſulere volebat dæmonem, ſibi familiarem (invocando eum vel voce, vel per magica ſigna, & per incantationes) illique prætexit hic mendaciter nomen Domini, quaſi Deum conſuleret, non dæmonem. Verùm Deus pro dæmone ei ſe obtulit, idque non ejus, ſed Hebræorum, quibus per eum benedicere volebat, gratia. Id magis patebit c. ſeq. v. 4. & c. 24 v. 1.

VENIT DEUS] ſcilicet angelus, Dei perſonam gerens: venit, inquam, ſive in corpore aſſumpto viſibiliter, ſive tantùm per vocem humanam, ſive in phantaſia Balaam, per viſionem cum eo colloquens.

NOLI IRE CUM EIS, NEQUE MALEDICAS POPULO (Hebræis) QUIA BENEDICTUS EST] Vers. 12. Volebat Balaam, ut pecuniam à Balac obtineret, maledicere Hebræis: unde Deus ei vetat, ne ad eum vadat. Quia, inquit, populus hic Iſrael benedictus eſt: quia ſcilicet, ego benedixi illi, & deinceps benedicam, id eſt benefaciam, dans ei omnia proſpera, adeò ut vincat omnes ſuos hoſtes, & Chananæam obtineat.

B Nota. Hæc geſta & dicta Balaam, non ab homine, ſed Vers. 18. à Deo revelante didicit & ſcripſit Moſes.

NON POTERO IMMUTARE VERBUM DOMINI] Balaam, licet impius & avarus, hactenus tamen Deum veretur, quòd non audeat Dei verbis & juſſui reſiſtere: timebat enim Dei iram & vindictam.

VENIT ERGO DEUS AD BALAAM NOCTE, Vers. 20. ET AIT EI, &c. VADE CUM EIS] Secundò & inſtantiùs vocabatur Balaam à Balac: unde Deus, qui priùs vetuerat eum ire, ut retunderet ejus avaritiam, & cupiditatem maledicendi Hebræis; hic eum jam retuſum & repreſſum abire permittit, ſed hac lege, ut non alia loquatur, quàm illa quæ à Deo audiet: idque ad hoc, ut per Balaam celebraret ſe & populum ſuum Iſrael, utque Balac per Balaam, quaſi ſuo ipſius gladio, jugularetur. Voluerat enim Balac per Balaam maledici & diris devoveri Iſraelem, dixeratque ei: *Novi quòd benedictus ſit, cui benedixeris; & maledictus in quem maledicta congeſſeris*. Jam Deus hoc in caput ejus retorquet, dum facit Balaam vetatum & paratum ad maledicendum, benedicere Iſraeli, ut ſibi perſuadeat Balac certiſſimo eum à Deo eſſe benedictum.

C ET IRATUS EST DEUS] Licet enim conceſſiſſet Vers. 22. Balaam abitum ad Balac, tamen vetuerat ei aliud facere aut dicere, quàm ipſe juberet; Balaam autem auri avidus, ibat ad Balac ea mente, ut malediceret Hebræis, quod ſciebat Deum nolle: audierat enim ab eo v. 12. *Neque maledicas populo, quia benedictus eſt*. Contrarium autem facere voluiſſe Balaam hic, patet ex objurgatione angeli v. 32. *Ego*, inquit, *veni, ut adverſarer tibi: quia perverſa eſt via tua, mihique contraria*, quia ſcilicet, vadis ea mente & ſpe, ut meo populo, cujus ego ſum cuſtos & tutor, maledicas: hoc enim ſe facturum ſperabat Balaam. Unde & 2. Petri 2. 15. dicitur *mercedem iniquitatis* (id eſt iniquæ maledictionis) adamaſſe; correctorem verò habuiſſe ſubjugale animal.

STETITQUE ANGELUS DOMINI IN VIA CONTRA BALAAM] Hebr. *leſatan Balaam*, ut ſcilicet ſe oſtenderet eſſe adverſarium Balaam. Angelus hic ſe oſtendit, non Balaam, ſed tantùm aſinæ, cui ipſe inſidebat. Sic Beati in corpore glorioſo, apparent cui volunt, & abſcondunt ſe cui volunt.

D CUMQUE VIDISSET ASINA STANTEM ANGELUM, CONCIDIT SUB PEDIBUS SEDENTIS] Vers. 27. partim conſternata, partim quia non videbat tranſitum, nec aliud effugium. Cernebat enim angelum gladio exerto minitantem mortem, ſi pergeret; ei ergo ceſſit, quod potuit, ut eò magis Balaam durities & cæcitas & per eam argueretur: unde & aſina locuta eſt.

APERUITQUE DOMINUS OS ASINÆ, ET Vers. 28. LOCUTA EST] Movit angelus linguam aſinæ, ut loqueretur, ſicut dæmon moverat os ſerpentis, ut loqueretur Evæ: & ſicut angelus movit os hippocentauri & ſatyri, ut loquerentur S. Antonio, eique in eremo viam oſtenderent ad S. Paulum Eremitam, teſte S. Hieron. in Vita S. Pauli. Fiebat ergo hæc locutio per organa aſinæ, ſed ea impellente appoſite, ad vocem articulatam efformandam, angelo, ac ſupplente per vicinum aerem, id quod organis aſinæ deerat.

Angelus locutus eſt per os aſinæ.

Ubi

Aſina propriè non eſt locuta. cur?

Ubi Nota Primò. Propriè hic aſina non fuit locuta. Loqui enim, eſt conceptum ſuum voce exprimere: aſina autem non poterat concipere, nec intelligere, quid voces illæ, ore ſuo prolatæ, ſignificarent. Hæ ergo voces, non ab aſinæ anima aut mente, ſed à movente extrinſeco, putà ab angelo, in ore aſinæ formabantur; perinde ut ab homine, dum manu ſua labia & dentes alterius hominis collidit, voces quædam ſtridulæ efformantur. Unde ſequitur hanc locutionem, non fuiſſe vitalem aſinæ: quia non vi animæ; nec phanthaſiæ ipſius, ſed ab angelo producabatur: multò minùs fuit vitalis ipſi angelo, ſed in aere & ore aſinæ recipiebatur. Vitalis enim actio eſt, quæ elicitur ab anima, & in eadem recipitur.

Locutio hæc non fuit vitalis aſinæ.

Facta eſt per organa aſinæ?

Nota Secundò. Has tamen voces angelus non formabat in aere vicino, nec in ore aſinæ, ſine aſinæ organis; ſic enim non magis diceretur aſina locuta quàm domus, in qua angelus loqueretur. Jam autem S. Scriptura & Patres, uti S. Auguſtin. Origen. Theodor. Ambroſ. & alii dicunt aſinam eſſe locutam, eamque corripuiſſe Balaam.

Ad eam tamen ſola non ſufficerunt.

Nota Tertiò. Sola tamen organa aſinæ, uti & aliorum brutorum (exceptis avibus quibuſdam, ut pſittaco) non ſufficiunt ad ſeformationem vocis humanæ. Ad illud enim requiritur os humanum, aut illi ſimile: illud enim ſolum habet vim & diſpoſitionem organicam interiorem, qua colligitur aer ad formationem vocis, & qua fit debita percuſſio & colliſio aeris ad palatum, labia, dentes, &c. ad emiſſionem talis, vel talis vocis, quod eſt articulare vocem: hiſce autem caret os aſinæ & aliorum brutorum nam, ut alia taceam, os eorum cùm ſit longum, & lateraliter apertum, non poteſt aerem ab intimis progredientem colligere, & in dentibus collidere & frangare: quia aer totus lateraliter per rictum effluit. Angelus ergo per aerem vicinum idipſum, uti & cætera, quæ organis aſinæ deerant, ſupplevit; tenuit enim aerem fortiter, ut reſiſteret, ne aer & vox ore aſinæ effluerent: atque alia ex parte, aerem in ore aſinæ ita colliſit & alliſit ad organa oris, ut articulatam vocem exprimeret. ita Abulenſ.

Nota Quartò. Idem fuit Angelus, qui Balaam domi locutus fuerat, ut iret ad Balac, idem qui illi in via obſtitit armatus, idem qui locutus eſt per os aſinæ: amplam enim ſphæram præſentiæ & activitatis habent angeli.

Apparuit angelus fulgido gladio, cur? Angelus hic fuit Michael.

Nota Quintò. Apparuit angelus cum fulgenti gladio, ut doceret Balaam, ſi maledicere vellet Hebræis, à Deo benedictis, eum bellum contra Deum & angelos ſuſceptuRum. ita S. Cyrillus lib. 6. de Adoratione.

Nota Sextò. Angelum hunc fuiſſe Michaelem (qui præfecerat Synagogæ Judæorum, uti jam eſt Eccleſiæ Chriſtianorum) tradunt Procop. & alii apud Theodor. quæſt 42.

Mira S. Galgani per equum loquentem converſio.

Simile eſt quod legimus in Vita S. Galgani Senis avulſa anno Domini 1572. & ex ea apud Philippum Ferrarium in Catalogo Sanctorum Italiæ ad diem 4. Decembris: Galganus enim in agro Senenſi natus regnante Frederico I. Imper. ſub annum Domini 1153. voluptuoſam agens vitam, à Michaele Archangelo bis in ſomnis monitus, ut mores in melius mutaret Chriſtique miles fieret, in montem ſepium venit, ubi tertiò ab eadem angelo monetur, ut mundum deſerens Deo vacet. A quo conſilio mater & propinqui illum uxorem & elegantem & divitem proponentes, omni ſtudio avertere conati ſunt: cùm verò ab eis perſuaſus ad ſponſam videndam equitaret, ſic repentè conſtitit equus, ut calcaribus ad progrediendum ſtimulatus locutus feratur, dixeritque, ſe ab angelo progredi prohibitum: cujus etiam in ſaxo veſtigia apud eum montem monſtrantur. Quare vitam mutans in eremum ſecedens, cæleſtem in orationibus, jejuniis, omnique auſteritate vitam egit, ac poſt annum cæleſti voce ad æternam requiem hiſce verbis evocatus: *Satis eſt quod laboraſti, metes nunc quod ſeminaſti*, obdormivit in Domino anno ætatis 33. ſub annum Domini 1181. ac miraculis vivus & mortuus claruit.

Cur uſus eſt ore aſinæ?

Nota Septimò. Uſus eſt Deus voce aſinæ: tum quia congruè bruta mens per brutum docetur, tum, ut ait Nyſſenus lib. de vita Moſis ſub finem ut erudiretur & caſtigaretur vanitas auguris (Balaam) qui ruditum aſinæ, & garritum avium, quaſi omnia, prælutura quæ ſignificarent, obſervare ſolebat. Similia enim omnia ſuperſtitioſè obſervaſſe Gentiles, docet Cyrill. Alexand. lib. 3. contra Julianum, ubi & addit: *Commemorabo Dodonæam quercum, quam humana ajunt uſam voce*. Sic Hegeſias Citienſis in Rhodo inſula ſcribit, Joris taurum humano ſermone locutum. Magis mirum eſt quod refert Alexander Magnus in epiſt. ad ſuum præceptorem de ſuo itinere, ſituque Indiæ, de duabus arboribus, una virilis roboris Solis, altera fœminæ Lunæ, indicè & græcè ſibi loquentibus, & oraculum dantibus. Arbor enim Solis primò jubare Solis orientis tacta, ei indicè dixit; *Invicte bellis Alexander, univerſis terrarum orbis dominus: ſed vivus in patriam non reverteris: ita enim fata de tuo capite ſtatuerunt*. Arbor verò Lunæ primis Lunæ noctu orientis radiis percuſſa, conſulta ab æditUo, ubi moriturus eſſet Alexander? græce reſpondit: *Alexander plenum jam ætatis finem non habes, ſed ſequenti anno menſe Maio in Babylone morieris: à quo minimè ſperas, deciperis*. Suſcitatus eſt rurſum ab arbore Solis Alexander, à quo occidendus eſſet, quemque finem mater, & ſorores eſſent habituræ? Arbor græcè reſpondit: *Si mortis tua tibi inſidiatorem prodidero, inſtantia fata facilè mutabis. Mihi quoque tres iraſcentur ſorores* (Parcæ quæ cuique ſua fata, quaſi penſa diſtribuunt) *quod earum penſa impedierim. Igitur ad annum, & menſes octo Babylone morieris, non ferro, ut ſuſpicaris, ſed veneno. Mater tua turpiſſimo & miſerando exitu, quandoque inſepulta jacebit in via avium ferarumque præda. Sorores tuæ diu fato feli erunt. Tu modo cave ne nos ulteriùs ſciſciteris; quin ex æde noſtri luci terminos, & Phaſianum Porumque revertere*. Hæc ſi vera ſunt, magica ſunt, factaque ope dæmonis, qui ſicut per idola, ita per arbores loqui poteſt.

Tropolog. S. Gregor. 3. p. Paſtor. admon. 13. & ex eo Rabanus: *Aſina retardata angelum vidit, quem Balaam necdum videbat: quia plerumque caro tarda, per moleſtias flagello ſuo menti indicat Deum, quem ipſa carni præſidens non videbat*. Aſina ergo, id eſt, caro flagellata, ſæpè Balaam, id eſt menti cæcæ & depravatæ, Deum revelat & oſtendit. *Tropolog.*

Rurſum idem Gregor. 27. Mor. c. 5. *Sicut*, inquit, *irrationale animal rationis verba edidit, nec tamen ad perſeverationem naturæ rationalis acceſſit, ita ſæpè quilibet indignus ſancta verba per prophetiæ ſpiritum accipit, ſed tamen ad promerendam ſanctitatis gloriam non pertingit, ut & ſupra ſe loquendo emineat, & infra ſe vivendo torpeſcat*.

UTINAM HABEREM GLADIUM, UT TE PERCUTEREM] Vide hic Baalami & pravorum hominum arrogantiam & dementiam, qua ſuos monitores & ſalutis auctores inſectantur verbis & verberibus. Ita Herodes ſuum monitorem Joannem Baptiſtam occidit. ita Alexander Magnus Clitum fidiſſimum amicum & monitorem temulentus transfixit: Hic verum eſt illud Comici: *Obſequium amicos; veritas odium parit*. Ita Cambyſem. ut ſcribit Seneca lib. 3. de Ira c. 14. *vino deditum Praxaſpes amiciſſimus monebat, ut parcius biberet; turpem eſſe dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium aureſque ſequerentur. Ad hæc rex. Ut ſcias, inquit, quòd nunquam excidam mihi, approbabo jam, & oculos poſt vinum in officio eſſe, & manus. Bibit deinde liberaliùs quàm aliàs, & jam gravis ac vinolentus, objurgatoris ſui filium procedere ultra limen jubet alevataque ſuper caput ſiniſtra ſtare. Tunc intendit arcum, & ipſum cor adoleſcentis figit, reſciſſoque pectore, hærens in ipſo corde ſpiculum oſtendit: ac reſpiciens patrem, an ſatis certam haberet manum? interrogavit*. ita barbarus iſte. Verè dixit Sapiens Proverb. 15. 12. *Non amat peſtilens eum qui ſe corripit, nec ad ſapientes graditur*. & c. 29. 1. *Viro qui corripientem dura cervice contemnit, repentinus ei ſuperveniet interitus* Ita Cambyſes paulò pòſt vita & regno privatus eſt; ita & Balaam paulò pòſt ab Hebræis in pugna occiſus eſt. c. 31. 8. *Vers. 29.* *Cambyſis in monitorem barbaries.*

DIC, QUID SIMILE UMQUAM FECERIM TIBI? AT ILLE AIT, NUMQUAM] Inde convincebitur Balaam, quòd ſine ratione percuſſiſſet aſinam neque illam ipſi illudere voluiſſe, ſed compulſam fuiſſe ab angelo: unde mox angelus ſe revelans Balaam, clarè ejus cæcitatem, æquè ac impietatem coarguit. Mira enim fuit cæcitas & furor Balaam, quòd audiens per miraculum aſinam loquentem, non expaverit, non obſtupuerit, nec miraculi cauſam & ſignificationem inveſtigarit; ſed ira percitus minetur aſinæ mortem, putans ex eò, quòd humana voce loquebatur, eam quaſi rationis compotem, ſibi voluiſſe illudere. *Vers. 30.*

Traduṅt, imo fabulantur Talmudici, Deum decem res creaſſe die ſexta mundi, ad ſolis occaſum incipiente ſabbato, ſcilicet Primò, os terræ, quod devoravit Core, *Decem miracula creata? Decimus*

Dathan

Dathan & Abiron; de quo dixi c. 16. Secundò, os putei quod ſemper patebat Judæis, vivente Maria ſorore Moſis, & præcedebat Hebræos, de quo c. 20. 1. Tertio, os aſinæ Balaam ad loquendum, de quo hic. Quartum, fuit iris, ſive arcus cæleſtis, de quo Gen. 9. 13. Quintum, fuit, aries, quem immolavit Abraham pro Iſaac, Gen. 22. 13. Sextum fuit virga Moſis, quæ diviſit mare rubrum, Exod. 14. 21. Septimum, fuit manna. Octavum, fuerunt primæ tabulæ legis quas Deus & dedit, & decalogo inſcripſit. Nonum, ſunt ipſi dæmones, apparentes hominibus. Decimum, ſunt forcipes; primas enim forcipes ajunt deſcendiſſe de cælo, nec potuiſſe aliter fieri: itaque reſolvunt illam vulgi quæſtionem, utrum priùs fuerit, malleus, an forcipes? Hæc recenſet, & fusè refellit Abulenſis quæſt. 10 meræ enim ſunt fabulæ.

Vers. 31. PROTINUS APERUIT DOMINUS OCULOS BALAAM, ET VIDIT ANGELUM] q. d. Fecit Deus ut Balaam videret angelum, idque, quia ſuſtulit vel aoraſiam, qua eum percuſſerat, vel nebulam aliumve obicem, quem oculis ejus objecerat: aut quia angelus, qui ſpeciem ſui ſoli aſinæ priùs immiſerat, jam etiam eamdem oculis Balaam immiſit, eumque terribilem & minacem cum fulgenti gladio.

Vers. 32. PERVERSA EST VIA TUA, MIHIQUE CONTRARIA] ſcilicet, ob perverſam intentionem qua proficiſceris ad Balac, videlicet ut maledicas Hebræis: Nota. Hæc viſio, & collocutio cum angelo contigit ſoli Balaam: præceſſerant enim principes Balac, qui eum, uti vocarant, ita & deducebant: ac non longe poſt eos ſequebatur ipſe Balaàm, qui proinde ſolus angelum vidit & allocutus eſt.

Vers. 33. ET NISI ASINA DECLINASSET DE VIA, DANS LOCUM RESISTENTI (obſiſtenti mihi angelo) TE OCCIDISSEM, ET ILLA VIVERET] Hebr. eſt *illam vivificaſſem*. Unde colligunt Hebræi, aſinam hanc, mox ut locuta eſt, fuiſſe mortuam; idque ad honorem, non Balaam, ſed humani generis, ne ſcilicet ſuperſtes maneret aſina, quæ ratione hominem aliquem convicerat. Verùm hoc ex his verbis colligi nequit: tantùm enim eis ſignificat angelus, ſe occiſurum fuiſſe Balaam, non autem aſinam, niſi ea declinaſſet. *Vivificare* enim Hebræis, ſæpè idem eſt, quod in vita conſervare, vel vitam non adimere, ſed indulgere. Significatur enim actus, non

Vivificare *eſt in vita conſervare.*

A inchoatus, ſed continuatus. q. d. Occidendo te, non occidiſſem aſinam, ſed illam in vita ſervaſſem: tui enim ſolius, ut fuit culpa, ita futura erat & pœna.

NUMQUID LOQUI POTERO ALIUD, NISI QUOD DEUS POSUERIT IN ORE MEO?] quod ſcilicet Deus mihi revelarit & juſſerit ut enunciem. Præoccupat Balaam, ut amoliatur a ſe indignationem Balac, ſi fortè vaticinetur contra ejus votum & deſiderium. Vers. 38.

VENERUNT IN URBEM, QUÆ IN EXTREMIS REGNI EJUS FINIBUS ERAT] Hebr. *venerunt in urbem chuſot*. q. d. In urbem quæ foris, vel extra regnum poſita erat in confinibus. Secundò, Oleaſter vertit, *venerunt in urbem diviſionum*, id eſt quæ erat limes regni, dividens illud a vicinis. Tertiò, Vatablus putat *Chuſot*, eſſe nomen proprium urbis. Vers. 39.

CUMQUE OCCIDISSET BALAC BOVES ET OVES, MISIT AD BALAAM, &c. MUNERA] q. d. Inſtituit Balac, ob lætum adventum Balaam, feſta ſacrificia & convivia, indeque munera & partes ad epulandum miſit ipſi Balaam, ſuiſque principibus, qui eum comitati fuerant. Gentiles enim in feſtis, triumphis, B rebuſque lætis inſtituebant ſacra convivia, in quibus primò victimas ſuis diis immolabant: deinde ex iis epulum ſolemne, & quaſi ſacrum inſtituebant, ac denique ad abſentes amicos mittebant epuli ejus partem. Vers. 40.

MANE AUTEM FACTO DUXIT EUM AD EXCELSA BAAL, ET INTUITUS EST EXTREMAM PARTEM POPULI] q. d. Manè Balac duxit Balaam ad excelſa, ſcilicet loca, puta ad montem continentem templum, vel ſacellum, in quo colebatur Baal, idque ad hoc, ut ſcilicet, ex hoc monte Balaam videns caſtra Iſrael, atque idolo Baal immolans, ab eo vires, ſpiritum, & quaſi entuſiaſmum acciperet, ad maledicendum Iſraeli. Hac enim de cauſa ſeptem ibi aras erexit, in iiſque immolavit Balaam, ut dicetur cap. ſequenti v. 1. ita Abulenſis. Fuit hic mons Abarim, qui dividebat Moabitas à regno Sehon & Og, cujus una pars dicebatur Phaſga, altera Nebo, in qua mortuus eſt Moſes, ut patet Deut. 32. 49 & c. 34. v. 1 & 5. Juxta hunc ergo montem poſita erant caſtra Iſrael, in locis campeſtribus, quæ proinde paſſim vocantur, campeſtria Moab, atque ex hoc monte Balaam ſpeculatus eſt caſtra Iſrael, iiſque vaticinando, præter mentem ſuam benedixit. Vers. 41.

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Balaam maledicturus Hebræis, eis præter mentem benedicit. inde v. 14. mutat locum, ut maledicat, ſed rurſum eiſdem benedicit, eoſque laudat à religione, fortitudine, & adjutorio Dei, eorumque victorias prædicit; hinc iterum mutat locum v. 27.

1. DIxitque Balaam ad Balac: Ædifica mihi hìc ſeptem aras, & para totidem vitulos, ejuſdemque numeri arietes. 2. Cumque feciſſet juxta ſermonem Balaam, impoſuerunt ſimul vitulum & arietem ſuper aram. 3. Dixitque Balaam ad Balac: Sta pauliſper juxta holocauſtum tuum, donec vadam, ſi fortè occurrat mihi Dominus, & quodcumque imperaverit, loquar tibi. 4. Cumque abiiſſet velociter, occurrit illi Deus. Locutuſque ad eum Balaam: Septem, inquit, aras erexi, & impoſui vitulum & arietem deſuper. 5. Dominus autem poſuit verbum in ore ejus, & ait: Revertere ad Balac, & hæc loqueris. 6. Reverſus invenit ſtantem Balac juxta holocauſtum ſuum, & omnes principes Moabitarum: 7. aſſumptaque parabola ſua, dixit: De Aram adduxit me Balac rex Moabitarum, de montibus Orientis: Veni, inquit, & maledic Jacob: propera, & deteſtare Iſrael. 8. Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus? Qua ratione deteſter, quem Dominus non deteſtatur? 9. De ſummis ſilicibus videbo eum, & de collibus conſiderabo illum. Populus ſolus habitabit, & inter gentes non reputabitur. 10. Quis dinumerare poſſit pulverem Jacob, & noſſe numerum ſtirpis Iſrael? Moriatur anima mea morte juſtorum, & fiant noviſſima mea horum ſimilia. 11. Dixitque Balac ad Balaam: Quid eſt hoc quod agis? Ut maledіceres inimicis meis vocavi te: & tu è contrario benedicis eis. 12. Cui ille reſpondit: Num aliud poſſum loqui, niſi quod juſſerit Dominus? 13. Dixit ergo Balac: Veni mecum in alterum locum unde partem Iſrael videas, & totum videre non poſſis, inde maledicito ei. 14. Cumque duxiſſet eum in locum ſublimem, ſuper verticem montis Phaſga, ædificavit Balaam ſeptem aras, & impoſitis ſupra vitulo atque ariete, 15. dixit ad Balac: Sta hìc juxta holocauſtum tuum, donec ego obvius pergam. 16. Cui cùm Dominus occurriſſet, poſuiſſetque verbum in ore ejus, ait: Revertere ad Balac, & hæc loqueris ei. 17. Reverſus invenit eum ſtantem juxta holocauſtum ſuum, & principes Moabitarum cum eo. Ad quem Balac: Quid, inquit, locutus eſt Dominus? 18.

At

Digitized by Google

At ille aſſumpta parabola ſua, ait: Sta Balac & auſculta, audi fili Sephor. 19. Non eſt Deus quaſi ho-
mo, ut mentiatur: nec ut filius hominis, ut mutetur, Dixit ergo, & non faciet; locutus eſt, & non im-
plebit; 20. Ad benedicendum adductus ſum, benedictionem prohibere non valeo. 21. Non eſt idolum
in Jacob, nec videtur ſimulachrum in Iſrael. Dominus Deus ejus cum eo eſt, & clangor victoriæ re-
gis in illo. 22. Deus eduxit illum de Ægypto, cujus fortitudo ſimilis eſt rhinocerotis. 23. Non eſt au-
gurium in Jacob, nec divinatio in Iſrael. Temporibus ſuis dicetur Jacob & Iſraeli quid operatus ſit
Deus. 24. Ecce populus ut leæna conſurget, & quaſi leo erigetur: non accubabit donec devoret præ-
dam, & occiſorum ſanguinem bibat. 25. Dixitque Balac ad Balaam: Nec maledicas ei, nec benedi-
cas. 26. Et ille ait: Nonne dixi tibi, quòd quidquid mihi Deus imperaret, hoc facerem: 27. Et ait
Balac ad eum: Veni, & ducam te ad alium locum: ſi fortè placeat Deo ut inde maledicas eis. 28.
Cumque duxiſſet eum ſuper verticem montis Phogor, qui reſpicit ſolitudinem. 29. dixit ei Balaam:
Ædifica mihi hic ſeptem aras, & para totidem vitulos, eiuſdemque numeri arietes. 30. Fecit Balac ut
Balaam dixerat: impoſuitque vitulos & arietes per ſingulas aras.

VERS. 1. DIXITQUE BALAAM AD BALAC: ÆDIFICA MIHI HIC SEPTEM ARAS, ET PARA TOTIDEM VITULOS] Balaam has aras erigi juſſit, Primò, ad ſacrificandum, non Deo vero Hebræorum, ut vult Eugubinus: id enim non permiſit Balac; ſed Baal, ſive dæmoni: erant enim hæc excelſa Baal, uti præceſſit c. præc. v. ult. Secundò, ad ſuperſtitionem divinationis, & ad ſcrutandum per eas augurium, uti dicetur c. ſeq. v. 1. unde ſeptem præciſè fieri juſſit aras, & in ſingulis cremari victimas binas, vitulum ſcilicet & arietem, idque cooperante Balac rege idololatra. unde & v. 3. vocat hoc ejus holocauſtum: licet v. 4. præter ſpem occurrente ſibi angelo, ſimulatè præ ſe ferat ſe in Domini honorem has aras erexiſſe, ut angelum ſibi conciliet. A

Balaam aras erexit, non Deo, ſed Baal.

Septem autem aras erexit, vel ob ſeptem planetas: videtur enim ipſe fuiſſe aſtrologus genethliacus, qui ſcilicet ex horoſcopo, & aſtrorum inſpectione divinabat, ait Abulenſ. vel quia ſeptenarius eſt ſymbolum perfectionis, ideoque in ſacris uſurpatur: unde & ſeptem vitulos & arietes immolari juſſit, ut divinaret ex eorum extis, putà ex inſpectione viſcerum: hoc enim eſt officium arioli, qualis erat hic Balaam, ut patet c. 22. 5. Vel denique id fecit ex ſuperſtitione. Magi enim & malefici maximè obſervant certos numeros: unde & nihil per parem, ſed omnia per imparem numerum faciunt. Hinc Virgilius ecloga 8. B

Cur ſeptem aras erexit?

Magi ſua faciunt per numerum imparem.

Terna tibi hæc primùm triplici diverſa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco: numero Deus impare gaudet.

Allegor. Allegoricè, Balac, qui hebr. idem eſt quod lingens & devorans, ſignificat diabolum; Balaam, id eſt populus vanitatis, ſignificat Scribas & Phariſæos, qui impulſu dæmonis maledicere & perdere voluerunt Chriſtum & Chriſtianos, qui ſunt veri Iſraelitæ: ſed Deus maledictionem eorum & mortem crucis in benedictionem & gloriam convertit. ita Rabanus.

VERS. 3. STA PAULISPER, SI FORTE OCCURRAT MIHI DOMINUS] *Dominus*, ſcilicet Baal, ſive dæmon: huic enim hoc holocauſtum obtulerat Balac cum Balaam: Balaam enim hic quærebat augurium, ut dicitur c. ſeq. v. 1. id eſt divinationem, putà dæmonem ipſum, qui cum de more ſecretò loqueretur, & à quo audiret reſponſa quæ ad Balac deferret. ita Cyrillus libr. 6. de Adorat. fol. 1 1. 3 Theodoret. q. 40. Auguſt. ſerm. 103. de Tempore, Ambroſ. lib. 6. epiſt. 37. Nyſſenus libr. de Vita Moſis ſub finem, Procop. & Rabanus hic. C

Dices, Pro *Dominus* hebr. eſt *Jehova*, quod eſt nomen veri Dei Hebræorum.

Reſpondeo, Balaam non dixiſſe Jehova (nec enim umquam hoc nomen audierat) ſed fuiſſe uſum alio nomine, quo Moabitæ ſolebant appellare Deum (qui eis non erat Deus verus, ſed Baal, ſive dæmon) Moſem verò, quia non moabiticè, ſed hebraicè ſcripſit, pro eo ſubſtituiſſe Hebræum nomen *Jehova*.

VERS. 4. CUMQUE ABIISSET VELOCITER] Vatabl. & Hebræi vertunt, *cumque abiiſſet in excelſa*; hoc enim etiam ſignificat Hebræũ שפי *ſcephi*. Alii vertunt, *cumq; abiiſſet ſolus*.

OCCURRIT ILLI DEUS] *Deus*, id eſt angelus bonus à Deo miſſus, ſive *Deus* non per ſe, ſed per ſuum angelũ: etiamſi enim eum nõ quæreret Balaam, ſed dæmonem ſuum tamen ſponte ſua ingeſſit ſe & occurrit illi angelus bonus, idque ad promovendam gloriam, tum Dei, tum Hebræorum: ſicuti pythoniſſæ, quæ pro Saule dæmonem conſulebat, non malus, ſed bonus Samuelis ſpiritus ſe ingeſſit.

Occurrit autem ei angelus viſibili forma, &, ut ſequitur, *venit ex adverſo eius*, in aſſumpto ſcilicet corpore, quod videns Balaam, honoris cauſa prior eum ſalutavit, & allocutus eſt, dicens: *Septem aras erexi*. non dicit cui: fortè quia dubitabat, an dæmon, an Deus eſſet ille qui ei occurrebat: tamen tacitè innuit ſe ei, qui occurrebat, aras has erexiſſe. qua in re mentitus eſt. Rectè ait S. Auguſt. in pſal. 63. *Simulata æquitas duplex eſt iniquitas.*

Rurſum Jovianus Imper. verè dixit, *aſſentatores* (qualis fuit hic Balaam) *non Deum, ſed purpuram colere; Euripoque perſimiles eſſe, qui modò in hanc, modò in illam partem præcipitatur.* teſtis eſt Socrates l. 3. c. 21. *Morale de adulatione*

Bion rogatus, *quod eſſet animal omnium maximè noxium? Si de feris*, inquit, *percunctaris, tyrannus, ſi de mitibus, adulator.* ita Laert. l. 1. c. 5.

Diogenes orationem blandam & adulatoriam vocabat melleum laqueum. Idem ajebat, *ſatius eſſe incidere εἰς κόρακας quàm εἰς κόλακας*, id eſt, *in corvos quàm in adulatores.* ita Laert.

Epictetus ajebat, *Corvi mortuorum oculos evellunt: at adulatores viventium animos corrumpentes, omnem eis viſũ adimũt.*

Phavorinus dicebat, *Sicut Actæon ab alumnis ſuis canibus interiit: ſic paraſiti eos, à quibus aluntur, perdunt:*

Ut lepori canis, ſic amico adulator natura ſua infeſtus eſt, ait Anton. in Meliſſ. p. 1. ſer. 52.

Unde Ariſtot. l. 9. Ethic. *Qui fingit*, ait, *ſe amicum, & non eſt, pejor eſt eo qui facit falſam monetam.*

DOMINUS AUTEM POSUIT VERBUM IN ORE EIUS] q. d. Angelus ſuggeſſit ei, & docuit eum, quæ eſſet dicturus ipſi Balac. Nota. Angelus hic non arguit mendacium, hypocriſin & idololatriam Balaam, ſed eam diſſimulat: quia ſciebat eum eſſe idololatram, magum, improbum & incorrigibilem: unde tantùm ei dicit ea quæ ad rem præſentem, putà ad legationem Balac, & Hebræorum cauſam, ſpectabant. VERS. 5.

ASSUMPTAQUE PARABOLA SUA DIXIT] Prophetiam gravem, pulchram & acutam vocat *parabolam* Hebr. enim משל *maſcal*, quod Noſter ſæpè vertit *parabolam*, ſignificat ſententiam quamlibet, quæ eminens eſt & illuſtris, ac quaſi princeps inter ſententias, quales ſunt ſapientum gnomæ, proverbia, & parabolæ, item Prophetarum oracula. Radix enim משל *maſcal* ſignificat dominari, & principari. Hinc vocantur משלי *miſle*, id eſt Parabolæ Salomonis, ſententiæ eius graves & morales. Adde, in hac prophetia Balaam multas ſimilitudines & parabolas propriè dictas immiſceri. VERS. 7.

DE ARAM (de Meſopotamia, quæ hebr. dicitur *Aram Naharaim*, uti dixi c. 22. 5.) ADDUXIT ME BALAC. VERS. 8.

QUOMODO MALEDICAM CUI NON MALEDIXIT DEUS] Nota, non tantùm linguam, ſed & mentem Balaam, ſaltem ad tempus quo hæc prophetavit, à Deo fuiſſe immutatam, ut cùm antea voluiſſet maledicere Hebræis, jam benediceret. Nec enim Balaam hic fuit arreptitius, uti erant Sibyllæ, & puella in templo Apollinis Delphici, in quam ipſe Phœbus, id eſt dæmon, introibat, atque eam per terram rotans, & deſpumare cogens ad omnia de quibus interrogabatur, per os eius reſpondebat; ipſa tamen puella nihil horum intelligebat, ſed erat quaſi extra ſe, & in furore, atque poſtquam furere deſinebat, non recordabatur dictorum. Vide Virgil. 6. Æneidos. Balaam verò hæc omnia intelligebat, imò iam antè hæc omnia conceperat, & memoriæ mandarat, cùm ſcilicet ea ſolus audivit ab angelo ſibi occurrente, verſ. 5. Nec enim angelus poſtea in ipſa

Non tantùm lingua ſed & mens Balaam, ad tempus fuit à Deo immutata. Balaam nõ fuit arreptitius.

vatici-

Digitized by Google

vaticinatione ei, aut per eum locutus legitur. Rurſum, cum ex mente & ſeriò hæc dicere, patet ex eo, quod ſubdit: *Moriatur anima mea morte juſtorum.* Deus ergo non movit os Balaam, ſicut os aſinæ loquentis: movebatur enim Balaam ut homo, non ut brutum. Deus ergo impulit ejus voluntatem, & illuſtravit ejus intellectum, ut piè & libenter, atque ex animo hæc loqueretur. Contrarium tamen ſentit Abulenſ. ſcilicet Balaam perſiſtentem in impia voluntate maledicendi, coactè & invitè benedixiſſe; ex eo, quòd Deus moveret os ejus, licet inviti, in eoque efformaret verba hæc quibus benedixit Iſraeli, idque probat ea eo, quod ait Balaam v. 12. *Num aliud poſſum loqui, niſi quod juſſerit Dominus?* Sed illud non cogit: nam *non poſſum* ibidem eſt quod *non licet, non eſt fas.* Prius ergo quod dixi verius eſt, idque confirmatur cap. 24 v. 2. ubi dicitur: *Cumque vidiſſet Balaam quòd placeret Domino, ut benediceret Iſraeli, &c. irruente in ſe ſpiritu Dei, ait.* Mox tamen a vaticinatione, Balaam rediit ad ingenium, quæſivitque modos ſatisfaciendi Balac, & Hebræis maledicendi: & hoc tantùm vult S. Greg. 3. p. Paſtor. admon. 13. cùm ait, Balaam vocem, non mentem mutaſſe. Nam eo modo quo dixi, ſe explicat S. Gregorius lib. 33. Moral. 27. Similimodo Saul inter Prophetas prophetavit, & Deo laudes cecinit, ſed digreſſus abeis, rediit ad ingenium, & Davidem perſequi perrexit: tam ergo Saul, quàm Balaam permanſit in cordis ſui duritie & impietate habituali, quam uterque recedente ſpiritu Dei bono, paulò pòſt æquè ac priùs, exſeruit.

Deus illuſtravit intellectū & voluntatē Balaam, ut libenter benediceret Hebræis.

Balaam manſit in impietate habituali.

Morale. Similes Balaam & Sauli ſunt Chriſtiani, qui vivunt in concubinatu, odiis, ebrietate, poſſeſſione bonorum injuſtè acquiſitorum; & in paſchate, vel articulo mortis conteruntur, & proponunt emendationem; ſed mox à feſto, aut periculo liberi, ad concubinas, odia, pocula & poſſeſſiones iniquas redeunt: hi timeant ſibi, & expectent finem & cataſtrophen talem, qualem habuit Saul & Balaam.

VERS. 9. DE SUMMIS SILICIBUS VIDEBO EUM] q. d. Ex prærupto hoc monte ſpeculabor caſtra Iſrael, eaque quaſi caſtra Dei ſpecioſa, & pulchrè per ſuas tribus, acies & vexilla diſtributa & ordinata ſpeculando delectabor, iiſque jucundè fruar.

POPULUS SOLUS HABITABIT] q. d. Iſrael remotus erit, & ditione & conſortio ab aliis omnibus populis, utpote Gentilibus & idololatris, atque ſoli Deo vero ſerviet propriis ſuis legibus & ritibus, qui planè diverſi ſunt ab omnium aliorum populorum legibus & moribus unde *& inter eos non reputabitur*, id eſt non computabitur: quia inter Gentiles non annumerabitur, nec inter eos cenſebitur. Chaldæus (qui hic, & alibi ſubinde judaizat) vertit, *ecce populus ſolus poſſidebit ſæculum*; id enim expectant Judæi ſub Meſſia, ut ſoli dominentur in orbe terrarum.

VERS. 10. QUIS DINUMERARE POSSIT PULVEREM JACOB?] id eſt, ut Chald. vertit, *quis dinumerare poterit parvulos domus Jacobi?* de quibus dictum eſt Geneſ. 13. 16. quòd *multiplicabuntur ſicut pulvis terræ* unde explicans ſubdit: ET NOSSE NUMERUM STIRPIS ISRAEL] Hebr. eſt, *& noſſe numerum quartæ partis Iſraelis.* In hoc enim carmine, uti & in aliis, more Hebræo, idem repetitur & explicatur hemiſtichio poſteriore, quod dictum eſt priore.

MORIATUR ANIMA MEA MORTE JUSTORUM, ET FIANT NOVISSIMA MEA HORUM SIMILIA] *Anima mea*, id eſt ego: *anima* enim pro homine, quaſi pars pro toto capitur, per ſynecdochen. Sic etiam accipitur à Sampſone cùm ait: *Moriatur anima mea cum Philiſtiis*: anima enim in ſe mori nequit, ſed tamen corpori & homini mori quaſi videtur, cùm ab eo ſeparatur. Sic dicitur 1. Mach. 2. 38. *Percuſſerunt mille animas*, id eſt mille homines. & 3. Reg. 1. 12. *Salva animam tuam*, id eſt teipſum, & vitam tuam, ut animam tuam in corpore tuo conſerves. Similia ſunt multa in Script.

Nota. Caſtra Iſrael vocantur caſtra juſtorum, à potiori & digniori parte, licet in iis plures eſſent impii, quàm juſti. Simili modo Eccleſia dicitur ſancta, licet in ea plures ſint impii. Senſus ergo eſt, q. d. Balaam: Utinam mihi contingat mori tam læta & felici morte, quali fideles & juſti Iſraelitæ morientur, ſcientes ſe ad meliorem vitam, ſcilicet ad beatam immortalitatem, tranſire. Dicunt enim hodie impii, athei & politici, cùm ſeriò & ſyncerè ſtatum

A hominis præſentem & futurum conſiderant, tanta eſt vis veritatis. Omnes ergo mali bonam mortem appetunt, ſed bonam vitam fugiunt: quia benè mori felicitas eſt, ſed benè vivere laborioſum eſt: unum tamen ſine alio non conceditur Æternitas à morte pendet. hæc à vita bona vel mala, elige: periiſſe ſemel; æternum eſt.

Mali impiè vivere, ſed piè mori cupiunt.

Nuper vir quidam princeps hæreticus, aut potiùs Politicus, bonæ tamen indolis & ingenii, rogatus quid de Catholicis & Calviniſtis ſentiret, utrorum fides eſſet verior? reſpondit argutè, ſe malle vivere cum Calviniſtis, ſed mori cum Catholicis; quod horum mors ſit lætior & ſecurior, illorum vita ſit licentior & voluptuoſior. Verùm ſanius & ſuæ ſaluti congruentiùs dixiſſet: Quandoquidem malo mori cum Catholicis, malo & cum iis vivere: bona enim mors à bona vita pendet, & impoſſibile eſt eum qui hæreticè aut malè vivit. benè & feliciter mori. Prudentiùs ergo ſibique utiliùs dixiſſet Balaam; *Vivat anima mea vita juſtorum, ut moriatur morte juſtorum.* Qui enim vivit vita piorum, certò morietur morte piorum; & qui vivit vita impiorum, certò morietur morte impiorum, idque ſemel & ſemper.

B Lamachus centurio militem erroris admiſſi increpabat, cumque ille culpam agnoſceret, & diceret ſe deinceps nil tale admiſſurum, reſpondit: *In bello non licet bis peccare*, ita Plutarchus in Lacon. At in morte non licet vel ſemel peccare. Hoc enim peccatum eſt irrevocabile, ſemel mortuus es, ſemper mortuus es: ſemel malè mortuus es, damnatus es; per omnem æternitatem hanc mortem corrigere, hanc damnationem excutere non poteris. Iphicrates apud eumdem ajebat, turpiſſimam eſſe imperatoris vocem, *Non putaram.* Chriſtiano imprudens & ſtulta eſt hæc vox; *Non putaram* tanti intereſſe inter bonam & malam vitam, & mortem; non putaram ab ea pendere tantam æternitatem; non putaram me ita & tam citò moriturum.

Tropol. S. Bern. ſer. 52. in Cant. *Utinam*, inquit, *hac morte ego frequenter cadam, ut evadam laqueos mortis, ut non ſentiam vitæ luxuriantis blandimenta, ut non obſtupeſcam ad ſenſum libidinis, ad æſtum avaritiæ, ad iracundiæ & impatientiæ ſtimulos, ad angores ſollicitudinum, & moleſtias curarum. Moriatur anima mea morte juſtorum, & nulla illam illaqueet fraus, nulla oblectet iniquitas. Bona mors, quæ vitam non aufert, ſed transfert in melius. Bona, qua non corpus cadit,*
C *ſed anima ſublevatur. Verùm hæc hominum eſt. Sed moriatur anima mea morte etiam (ſi dici poteſt) angelorum, ut præſentium memoriam excedens, rerum ſe inferiorum corporearumque non modò cupiditatibus, ſed & ſimilitudinibus ſe exuat, ſitque ei pura cum illis converſatio, cum quibus eſt puritatis ſimilitudo. Talis, ut opinor, exceſſus, aut tantùm, aut maximè contemplatio dicitur. Rerum enim cupiditatibus vivendo non teneri, humanæ virtutis eſt; corporum verò ſimilitudinibus ſpeculando non involvi, angelicæ puritatis eſt. Utrumque tamen divini muneris eſt.*

MORTE JUSTORUM] Vis ſcire qualis ſit mors juſtorum? Audi & ambi. S. Nicolaus Tolentinas, ut habet ejus Vita c. 12. & 13. ſex totis ante obitum menſibus paulò ante nocturnas preces, ſingulis noctibus ſuaviſſimum angelorum concentum audivit, qui illi quaſi prægustationem futuræ vitæ præbebat. Itaque quo illum ejus vitæ deſiderio arſiſſe credimus, ad cujus jucunditatem tam jucundè invitabatur? Declaravit ipſe, qui frequenter illud Apoſtoli dictum in ore habebat: *Cupio diſſolvi & eſſe cum Chriſto.* Quinetiam, cùm reſolutionis tempus inſtaret, in extremo ſpiritu voces fundere cœpit lætantis atque geſtientis: cujus inuſitati gaudii cùm Fratres, qui aderant, cauſam
D quæſiſſent, attonitus ille, vixque ſui compos præ magnitudine rei, *Dominus meus, Jeſus Chriſtus*, inquit, *ſanctiſſimæ matri, & Auguſtino patri noſtro innixus, dicit mihi: Euge ſerve bone & fidelis, intra in gaudium Domini tui*, in quibus verbis expiravit.

Qualis ſit mors juſtorum.

Exempla.

S. Arnulphus Sueſſionis Epiſcopus diem ſuæ mortis prædixit, & pridie ter magno fragore cella ejus concuſſa eſt; cæteris timentibus dixit ſe vocari ad cælum. *Sub prima enim quaſſatione*, inquit, *beatus Petrus Apoſtolus ad me venit ſignificans mihi peccata remiſſa, & vitæ januam patere: aderat Beatorum frequens cœtus laudes divinas continenter modulantium. Sub altera quaſſatione cum multis angelicis ſpiritibus ſanctus Michael me inviſit, pollicens ſe duce me ad beatam vitam ingreſſurum. Tertia concuſſione adfuit Domina noſtra vera miſericordiæ mater, multis ſtipata ſanctarum virginum agminibus benigniſſima me voce certiorem efficiens de animæ*

mea

mea; inter Aſſumptionis eius gaudia in cælos transferenda, ita contigit: moriens enim ipſo Aſſumpt. B. Virginis die in cælum abiit, ut habet Martyrologium, ita refert Joannes Liſiardus tertius eius ſucceſſor in eius Vita, & ex eo Baron. tom. 11. anno Chriſti 1087.

S. Greg. l. 4. Dialog. cap. 11. mortem Urſini presbyteri deſcribens, ſic ait; *Cum magna capit lætitia clamare, dicens: Bene veniant domini mei, bene veniant domini: quid ad tantillum ſervulum veſtrum eſtis dignati convenire? Venio, venio. Gratias ago, gratias ago. Cumque hoc iterata voce repeteret, quibus hoc diceret noti ſui, qui illum circumſteterant, requirebant, quibus ille admiranda reſpondit, dicens: Numquid hic convenisse ſanctos Apoſtolos non videtis? beatos Petrum & Paulum, primos Apoſtolorum non aſpicitis? Ad quos iterum converſus, dicebat: Ecce venio, ecce venio: atque inter hæc verba animam reddidit. Et quia veraciter ſanctos Apoſtolos viderit, eos etiam ſequendo teſtatus eſt. Quod plerumque contingit iuſtis, ut in morte ſua Sanctorum præcellentium viſiones aſpiciant, ne ipſam mortis ſuæ pœnalem ſententiam pertimeſcant; ſed, dum eorum menti internorum civium ſocietas oſtenditur, à carnis ſuæ copula ſine doloris & formidinis fatigatione ſolvantur.*

Ibidem c. 10. refert de Spe Abbate, quòd, cùm 40. annos fuiſſet cæcus, ſub mortem viſum receperit, quoſque ſuis dans monita ſalutis, communicans pſallens, orans animam Deo reddiderit, quam ſpecie columbæ in cælum ferri Fratres viderunt.

Cap. 12. narrat de Probo Reatis Epiſcopo, quòd ad eum moribundum venerint S. Juvenalis & S. Eleutherius Martyres candidis induti, qui eum ad cæleſte epulum invitarunt.

Cap. 13. narrat de S. Galla, quæ videns S. Petrum rogavit; *Suntne mihi dimiſſa peccata?* cui S. Petrus; *Dimiſſa, veni.* Unde tertio die cum alia ſorore, quam S. Petrus nominaverat, defuncta eſt.

Cap. 14. miram narrat vitam & obitum S. Servuli pauperis & paralytici, qui moriens audivit angelos canentes, ſeque invitantes & educentes ad cælum, relicta poſt ſe mira odoris fragrantia.

Cap. 15. narrat tranſitum S. Romulæ & cæleſtes exequias, nam in eius morte palàm auditus eſt chorus virorum & feminarum pſallentium, qui animam eius in cælum eduxit; & quanto chori pſallentium altiùs aſcendebant, tanto pſalmodia leniùs audiebatur.

Cap. 16. narrat tranſitum amitæ ſuæ Tarſillæ virginis, quæ ab abavo S. Felice evocata in cælum, ægrotare cœpit, ac moriens clamavit: *Recedite, Jeſus venit.*

Qualis ſit mors impiorum? Exempla.

E contrario vis noſſe qualis ſit mors impiorum? Audi & perhorreſce. Impia Jeſſabel juſſu Jehu ex feneſtra præcipitata, ungulis equorum conculcata, & à canibus comeſta eſt. 4. Reg. 9. 33.

Balſaſar ſe inebrians vidit manum ſcribentem, *mane, tekel, phares* & expavit: eademque nocte à Cyro vita & regno ſpoliatus eſt, Daniel. 5.

Antiochus qui multos torſerat, paſſus dirum dolorem viſcerum, fœtorem & vermes, miſerabili morte in montibus vita defunctus eſt. 2. Machab. 9. 9. Similis fuit mors Herodis Aſcalonitæ.

Hunericus rex Wandalorum, & perſecutor Catholicorum ſceleratiſſimus, inquit Victor Uticenſ. lib. 3. Wandal. *tenuit dominationem regni annis ſeptem, menſibus decem, meritorum ſuorum mortem conſumans, nam putrefactum & ebulliens vermibus non corpus, ſed partes corporis eius, videbatur eſſe ſepulta,* Addit Greg. Turon. lib. 2. de Geſtis Franc. c. 3. cum arreptum à dæmone propriis morſibus ſe laniaſſe, & ſolem tetrum apparuiſſe, ita ut vix tertia eius pars luceret ita infelix Hunericus mortuus eſt anno Chriſti 484.

Nota eſt Chryſaorii mors clamantis, *Inducias uſque mane,* teſte S. Gregor. hom. 12. in Evang.

Audi alterius ſimilem, quam refert Greg. Turon. lib. 5. Hiſtor. Franc. cap. 36. & ex eo Baron. anno Chriſti 583. *Funeſta,* inquit, *morte ex hac vita abreptus eſt Nantinus Comes Engoliſmenſis, qui cùm in ſancta loca, Deique miniſtros mala multa patraſſet à morbo corripitur: qui nimia exuſtus febre, clamavit, dicens: Heu, heu, ab Heraclio Antiſtite crucior: ab illo crucior: ab illo ad iudicium vocor. Cognoſco facinus: recognoſco iniuſtè iniurias me intuliſſe Pontifici: mortem deprecor, ut diutiùs crucier hoc tormento. Hæc cùm maxima in febre clamaret, deficiente robore corporis, infelicem animam fudit, indubia relinquens veſtigia hoc ei ad ultionem beati viri tranſiſſe*

A *exanimum corpus ita nigredinem duxit, ut putares eum prunis ſuperpoſitum fuiſſe combuſtum. Ergo omnes hæc obſtupeſcant, ad mirentur & metuant, ne inferant iniurias ſacerdotibus; quia ultor eſt Dominus ſervorum ſuorum ſperantium in ſe.*

Calvinus variis morbis miſerè excruciatus, teſte Beza, inſuper à pediculis corroſus eſt, uti refert Hieron. Bolſecus medicus Lugdun. eius olim diſcipulus, in eius Vita c. 22. Ubi Nota eos qui Eccleſiam perſequuntur, iuſto Dei iudicio à vermibus devorari. Ita enim contigit Hunerico, Herodi, Antiocho, Maximiano Imp. Arnulpho Imp. Caroli Craſſi ſucceſſori, & Calvino.

Modus moriendi morte iuſtorum.

Jam, vis mori morte non impiorum, ſed juſtorum? *Diſce mori,* aſſiduè te moriturum cogita, dum ſanus es præpara te ad mortem.

Ita S. Bernardus ſuadet Eugenio Pontifici epiſt. 237. *In omnibus operibus tuis memento te eſſe hominem & timor eius, qui aufert ſpiritum principum, ſemper ſit ante oculos tuos. Quantorum in brevi Romanorum Pontificum mortes tuis oculis aſpexiſti? Ipſi te prædeceſſores tui, tuæ certiſſimæ & citiſſimæ deceſſionis admoneant, & modicum tempus dominationis eorum paucitatem dierum tuorum nuntiet tibi. Jugi proinde meditatione* B *inter huius præſentis gloriæ blandimenta memorare noviſſima tua, quia quibus ſucceſſiſti in ſedem, ipſos ſine dubio ſequeris ad mortem.*

Cùm olim coronaretur Imperator, ſepulchrorum conſtructores quatuor aut quinque ad eum deferebant marmorie fruſtra, varii coloris, inquirentes ex quo vellet ſibi conſtrui ſepulchrum: quo ſuæ mortalitatis admonebatur, & ut prudenter imperaret. Ita refert Leontius in vita S. Joannis Eleemoſynarii, ubi pariter narrat S. Joannem curaſſe ſibi fieri ſepulchrum, ſed imperfectum reliquiſſe, & in menſa aſſidenti ſibi iuſſiſſe à ſuis ſuggeri; *Monumentum tuum uſque hodie eſt imperfectum, Domine, iube ergo ut id finem accipiat; incertum enim eſt qua hora fur ingrediatur,* nempe mors.

S. Gregorius Thaumaturgus, teſte Nyſſeno in eius Vita, ita mori didicit, cùm tota vita æſtimavit ſe hic eſſe peregrinum, nec alicuius loci poſſeſſor eſſe voluit, quin & moriens proprium ſepulchrum habere noluit, ſed in alieno ſepeliri cupivit.

S. Auguſtinus, teſte Poſſidonio, ad mortem ſe comparabat legendo aſſiduè pſalmos Pœnitentiales, flendo uberC tim, orando aſſiduè, ut per decem ultimos vitæ dies neminem niſi medicum, vel refectionem afferentem ad ſe admitteret; dicebatque etiam laudatos Chriſtianos abſque digna & competente pœnitentia de corpore exire non debere.

Ita paravit ſe ad mortem S. Fulgentius mortificando ſe, flendo, balnea recuſando, in morbis orando: *Domine, da mihi modò patientiam, & poſtea indulgentiam.*

Ferdinandus Caſtellæ & Legionis rex Catholicus & pudicus, anno Domini 1065. uti refert Lucas Tudenſis, & ex eo Baronius, ſentiens ſe deficere, ab Epiſcopis & viris religioſis delatus eſt ad eccleſiam cultu regio; ibi fixis genibus ad altare ait, *Tua eſt poteſtas Domine, tuum eſt regnum, Regnum quod te dominante accepi, & quamdiu tuæ voluntati placuit rexi, ecce reddo tibi tantùm animam de voragine ipſius mundi ereptam, ut ipſam ad te ſuſcipias deprecor.* Et hæc dicens, exuit regalem chlamydem qua induebatur corpus, depoſuit & gemmatam coronam qua caput ambiebatur, D atque cum lachrymis ſolo proſtratus pro delictorum venia Dominum attentiùs exorabat. Tunc ab Epiſcopis accepta pœnitentia, Extremæ unctionis Sacramento perunctus induitur cilicio pro ornamento regali, & aſpergitur cinere pro aureo diademate, cui vitali in pœnitentia permanenti coram prædicto altari, duobus diebus à Deo vivere datum eſt. Sequenti autem, qui erat ſancti Joannis Evangeliſtæ, inter manus Pontificum, cælo tradidit ſpiritum, anno Chriſti 1065.

Caroli V. mors.

Carolus V. Imp. memor conditionis ſuæ humanæ, diu ante mortem adminiſtratione reipublicæ ſe ſponte ſubmovit; & cùm in filium jam validum ævi, & animi, curas contuliſſet, ſeceſſit in Hiſpaniam, & in S. Juſti monaſterio, ſeptem à Placentia milliaribus ſe abdidit, cum duodecim duntaxat familiaribus, Deo & quieti vacaturus: interdixit, autem aliter ſe quàm Carolum appellari, Cæſaris atque Auguſti nomina cum rebus animo exuens, & totum hoc honorari contemnens. Imò hoc ampliùs ferunt, diu ante imperium à ſe abdicatum, ſarcophagum ſibi con-

ſtrui

Digitized by Google

ſtrui juſſiſſe, cùm funebri ſupellectile deportandum, clanculum tamen, quocumque iret, quem paratum habuit apud ſe quinque annis, ubicumque locorum eſſet. Arbitrabantur autem quidam qui circa eum erant, theſaurum aliquem illic detineri & conſervari; alii aliquid librorum, quibus hiſtoriæ veteres continentur; alii aliud quidpiam magni. Cæſar verò ſibi conſcius in quem uſum ſecum deferret, ſubticendo, in rei cujuſdam ſibi omnium chariſſimæ uſum id ſecum deferri dicebat: ſic aſſiduè mortem ante oculos ſibi propoſuit, & ſibi ſemper capulum funebrem adeſſe voluit, ut perpetua mortis cogitatio eximeret à corde vanum hujus mundi faſtum; ſanctas autem actiones agendas, dum viveret, admoneret, ita inter alios refert Lipſius lib. 2. Monit. c. 14.

Idem fecit Caroli avus Maximilianus I. Imper. qui inſuper hoc teſtamento cavit, ut exanimum corpus ſuum rudi linteo involutum, ſine ulla exenteratione ſarcophago, quem quadriennio ante mortem parari curarat, imponeretur, naribus, ore, auribuſque viva calce oppletis. Cur hoc? voluit monumentum illud aſſiduè in oculis habere, quod diceret: Maximiliane cogita mori. quid te dilatas & extendis? quem tot regna non capiunt, loculus iſte capiet. Sed cur non aromatibus, ſed calce condiri vis? ut citiùs redeam in terram ex qua ſumptus ſum. *Memento homo quia pulvis es, & in pulverem reverteris.* ita refert Lipſius ibidem.

ET FIANT NOVISSIMA MEA HORUM SIMILIA] Ex hoc exemplo Balaam pulchrè docet S. Gregorius 33. Moral. 27. quòd *virtutis pondus oratio non habet, quam nequaquam perſeverantia continui amoris tenet. Balaam enim cùm compunctionis tempus abſceſſit, contra eorum vitam, quibus ſe ſimilem fieri etiam moriendo popoſcerat, conſilium præbuit, & cùm occaſionem de avaritia reperit, ilicò oblitus eſt quidquid ſibi de innocentia optavit.*

Nota hic miram efficaciam gratiæ, & inſpirationis divinæ. quæ quamdiu adfuit, Balaam animum immutavit, terraque & cælo ſuperiorem effecit. Nam, ut ait S. Cyprianus epiſt. ad Donatum l. 2. epiſt. 2. *Ut ſponte ſol radiat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat. ita ſe ſpiritus cæleſtis infundit, poſtquam auctorem ſuum, cælum intuens anima cognovit, ſole altior, & hac omni poteſtate ſublimior, id eſſe incipit, quod ſe eſſe credit.* Unde infert: *Sit tibi vel oratio aſſidua vel lectio: nunc cum Deo loquere, nunc Deus tecum. ille te præceptis ſuis inſtruat, ille diſponat: quem ille divitem & ſaturum fecerit, nemo pauperem aut famelicum efficiet.* & ſuperiùs: *Nihil appetere iam, nihil deſiderare de ſæculo poteſt, qui ſæculo maior eſt.*

Vide ergo hic, quàm ſubitò Spiritus ſanctus hominis impii cor & linguam convertat. Verè S. Gregor. *Conſidero*, inquit, *patres novi & veteris teſtamenti, David, Danielem, Amos, Petrum, Paulum & Matthæum, & apertis fide oculis intueor: implet namque Spiritus ſanctus puerum citharœdum, & pſalmiſtam facit: implet abſtinentem puerum, & iudicem ſenum facit; implet paſtorem armentarium, & Prophetam facit: implet piſcatorem, & principem Apoſtolorum facit: implet perſecutorem, & Doctorem Gentium facit: implet publicanum, & Evangeliſtam facit, quàm ergo inſani ſumus, qui hunc Spiritum non quærimus?*

Symbolicè, mors juſtorum eſt mortificatio paſſionum, quam acquirunt per contemplationem & vitam cæleſtem. Hanc optabat ſanctus Bernardus ſerm. 52. in Cant. dicens: *Excedente anima, etſi non vita, certè vitæ ſenſu, neceſſe eſt etiam, ut nec vitæ tentatio ſentiatur. Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo, & requieſcam? Utinam hac morte ego frequenter cadam, & evadam laqueos mortis, ut non ſentiam vitæ luxuriantis mortifera blandimenta, ut non obſtupeſcam ad ſenſum libidinis, ad æſtum avaritiæ, ad iracundiæ & impatientiæ ſtimulos, ad angores ſollicitudinum, & moleſtias curarum! Moriatur anima mea morte juſtorum, ut nulla iam illaqueet fraus, nulla oblectet iniquitas. Bona mors, quæ vitam non aufert, ſed transfert in melius.*

Triplex eſt mors, inquit Hugo Cardinalis, *naturæ, culpæ & gratiæ, in prima moritur caro, in ſecunda, anima; in tertia, totus homo. Prima ſeparat animam à carne: ſecunda dividit gratiam à mente: tertia ſeiungit totum hominem à curis ſæculi. Prima eſt omnium: ſecunda eſt malorum: tertia eſt bonorum. Mortui prima morte ſepeliuntur in mundo; ſecundi in inferno cum divite Epulone: tertii in cælo cum Lazaro. De prima dicitur Eccli. 41. O mors, quàm amara eſt memoria tua! De ſecunda: Mors peccatorum peſſima. De tertia: Moriatur anima mea morte juſtorum.*

Vers. 13. DIXIT ERGO BALAC: VENI MECUM IN ALTERUM LOCUM, UNDE PARTEM ISRAEL VIDEAS, ET TOTUM VIDERE NON POSSIS, INDE MALEDICITO EI] Balac hic ſuperſtitiosè loco, & viſioni totius Iſraelis benedictionem Balaam attribuit, quaſi ideo benedixiſſet Iſraeli, quia totum eius populum viderat, aut quòd ille locus præ aliis fortunatus eſſet, ſive ex cæli & aſtrorum influentia, ſive aliunde. Similiter Syri victi ab Iſraelitis dixerunt: *Dii montium ſunt dii eorum; ideo ſuperaverunt nos: ſed melius eſt ut pugnemus contra eos in campeſtribus. & obtinebimus eos.* 3. Regum. 20. 23.

Vers. 14. CUMQUE DUXISSET EUM IN LOCUM SUBLIMEM] Hebr. *in agrum*, id eſt locum, *ſpeculatorum*, id eſt ſpeculam.

ÆDIFICAVIT BALAAM SEPTEM ARAS] ſimiles illis de quibus dictum eſt v. 1.

Vers. 18. & 19. STA BALAC, ET AUSCULTA, &c. NON EST DEUS QUASI HOMO, UT MENTIATUR; NEC UT FILIUS HOMINIS, UT MUTETUR] q. d. Ne putes, ò Balac, me priorem Iſraelis benedictionem, quàm à Deo accepi, retractaturum: Deus enim, qui meam mentem & linguam regit, non eſt is qui mutetur. Hebraicè, *non eſt qui pœniteat*, id eſt revocet & mutet ſua dicta & promiſſa. Eſt enim ipſe per eſſentiam immutabilis, *ſtabiliſque manens dat cuncta moveri*, ut ait Boetius. Unde ſequitur.

DIXIT ERGO (Deus ſcilicet, ut non maledicerem Iſraeli) ET NON FACIET? q. d. Omnino faciet quod dixit, ſcilicet efficiet, ut ego non maledicam Iſraeli.

Nota. Homo ſolet ex quatuor cauſis promiſſum negare; Primò quando fallaciter aliquid promittit & mentitur; Secundò, quando ipſum promiſſi pœnitet; Tertiò, quando offenditur ab eo cui aliquid promiſit; Quartò, quando non eſt in eius poteſtate, ut promiſſum ſolvat. Hæc à Deo longiſſimè abſunt. Nam Primò, non mentitur, ut homo; Secundò, non pœnitet ut filius hominis; Tertiò, non hominis meritum aut demeritum, ſed ſuam bonitatem, & promiſſionem ac fidelitatem aſpicit: Quartò, habet fortitudinem ut rinoceros, ideò poteſt præſtare quod promittit; & quia poteſt, reipſa præſtat.

Vers. 20. AD BENEDICENDUM ADDUCTUS SUM, BENEDICTIONEM PROHIBERE NON VALEO] Rectè dicit, non *veni* ſed *adductus ſum*: ipſe enim veniebat ea mente, ut malediceret. Deus verò adducebat eum, ut benediceret. Legit noſter Interpres uti & LXX. paſſivè in Pual לקחתי *lukachti* id eſt acceptus, adductus ſum: iam in Cal legunt לקחתי *lacachti*, id eſt accepi. unde Vatablus vertit ad verbum, *ecce benedictionem accepi & benedixit*, ſcilicet Deus, *nõ revocabo illã*, ſcilicet benedictionem, ſed eodem redit ſenſus.

BENEDICTIONEM PROHIBERE NON VALEO] Non quaſi Balaam coactus, contra voluntatem hæc dixerit, Deuſque illo invito, hæc verba in ore eius efformarit, ut vult Abul. ſed quòd mens eius ita illuſtraretur à Deo, ac voluntas eius ita incitaretur ad laudem & benedictionem Iſraelis, ut ægrè & difficulter poſſit ei maledicere, imò vix poſſet non benedicere. vide dicta v. 7.

Vers. 21. NON EST IDOLUM IN JACOB, &c. DOMINUS DEUS CUM EO EST, ET CLANGOR VICTORIÆ EIUS REGIS IN ILLO] Pulchrè & clarè hæc reddit Chaldæus, *intueor, quoniam non ſunt ſervientes idolis in domo Jacob, neq; operantes falſitatem* (falſos deos, putà falſorum deorum ſimulachra) *in Iſrael. Verbum Domini Dei ſui eſt in adiutorium eorum, & maieſtas regis ſui eſt inter eos.* Nota. Idola & ſimulachra hic in Hebræo, uti & ſæpè à Prophetis, vocantur און & עמל *aven* & *amal*, id eſt dolor & labor, vel iniquitas & labor: quia maximorum laborum & dolorum ſuis cultoribus ſunt cauſa. Ex hoc loco patet, Hebræos hoc tempore, ſcilicet anno quadrageſimo ab egreſſu ex Ægypto, non coluiſſe idola, ſaltem publicè. Nam antea eos in Ægypto & in deſerto vitulum aureum & alia idola coluiſſe, patet Amos 5. 25. & Actor. 7. v. 42. & 43.

ET CLANGOR VICTORIÆ REGIS IN ILLO] Alludit ad duas tubas argenteas, iuſſu Domini factas, quibus perſonantibus Deus iuſſerat Hebræos bellum inire, ſeque tum eis adfore, & victoriam daturum promiſerat c. 10. v. 9. q. d. Inexpugnabilis & inſuperabilis eſt Iſrael, utpote qui ſecum vehit victoriam. habet enim Deum ducem, in duce Regem, in Rege fortem, in forti victoriam. Deus ergo eſt rex eorum, qui clangentibus tubis dat eis victoriam,

Vide

Vide hic quàm Deus diſſipet conſilia principum impiorum, eaque in ipſorum caput retorqueat, idque per ipſoſmet quos ad ſuam impietatem pertrahere ſunt conati. Qui enim Deo ſunt infidi, etiam hominibus ſunt infidi. Quare prudenter Theodoricus rex Gothorum, Arrianus licèt, cùm Diaconum quemdam orthodoxum diligeret, iſque, ut regi magis placeret, Arrianus eſſet factus, mox eum capite truncari juſſit, dicens: *Si Deo fidem non ſervaſti quomodo homini ſinceram ſervabis conſcientiam?* ita refert Theodorus Lector in ſuis Collect. l. 2. Ita nunc Dei Balaam ſollicitatus à Balac ad infidelitatem, eidem infidus & adverſarius fuit, atq; contra eum pro hoſtibus ejus Hebræis vaticinatus eſt victoriam.

Vers. 22. Deus eduxit illum de Ægypto, cujus fortitudo similis est rhinocerotis] Chald. R. Salomon, & Eugubinus vertunt; *cui excelſa & elevata eſt fortitudo.* Legunt enim רם *ram*, id eſt excelſus, non *reem*, ſed Noſter cum Septuag. hic & alibi legit ראם *reem*, id eſt rhinoceros, vel, ut Septuag. vertunt, monoceros, id eſt, ut Noſter alibi vertit, unicornis. Et licet utrumque hoc animal idem eſſe, doceant Tertull. contra Judæos c. 10. S. Gregorius 31. Moral. 23. Iſidor. 12. Etymol. 2. & Beda in 39. Job, dicantq; eſſe animal habens unum cornu in media fronte quatuor pedum, ita acutum & validum, ut quidquid eo impetierit, aut ventilet aut perforet; tamen verius eſt, rhinocerotem ſive naricornem, à monocerote ſive unicorni diſtingui. Diſtinguit enim eos Plinius, & ex eo Phyſici paſſim: rhinoceros enim, ut docet Plinius lib. 8. 20. colore eſt buxeo, cornu habet ex naribus extans, non rectum, ſed reflexum & aduncum, indeque dicitur Rhinoceros à ῥίν, id eſt naris, & κέρας, id eſt cornu, eoque fortiſſimus eſt, ac pugnat cum elephanto, cui longitudine penè par eſt, ſed cruribus multò brevioribus, cornu ad ſaxa limato ſe pugnæ præparat, in eaque album maximè petit, quam molliorem eſſe intelligit, eaque perfoſſa actutum ſuperat elephantum. Ita Emmanuel rex Luſitaniæ, anno 1515. Ulyſſipone dedit inſigne ſpectaculum elephantis cum rhinocerote certantis, in quo elephas ſuccubuit. Hinc rhinoceros ſymbolum eſt fortitudinis, ac conſequenter Dei, qui fortiſſimus eſt. Rurſum, rhinoceros ſymbolum eſt tardæ iræ, ſed terribilis. Ipſe enim magna indiget irritatione, ſed ubi iraſci cœperit, eſt ferociſſimus: ſic & Deus tarditatem ſupplicii gravitate compenſat, unde proverbium: Dii laneos habent pedes, ſed ferreas manus. Quocirca primus, qui in arenam produxit rhinocerotem contra taurum & urſum Domitianus Imp. in dedicatione amphitheatri, nummum cudi juſſit, cum effigie rhinocerotis, ut ſignificaret ſe inſtar rhinocerotis. Primò, magnanimum eſſe, ac præditum fortitudine regali; Secundò, ſe tardum eſſe ad iram, ſed ea concitata implacabilem. Id explicuit duplici epigrammate Martialis, qui Domitiano fuit in deliciis. Prior explicat robur incomparabile rhinocerotis, in duello taurum inſtar pilæ jactantis, aitque:

Rhinoceros alius eſt à monocerote. Rhinoceros quis & unde dictus.

Rhinoceros ſymbolū eſt primò, fortitudinis; ſecundò, Dei iræ, tardæ ira, ſed terribilis.

Præſtitit exhibitus tota tibi Cæſar arena,
Quæ non promiſit prælia rhinoceros.
O quàm terribiles exarſit pronus in iras!
Quantus erat cornu, cui pila taurus erat!

Altero docet eum tardè iraſci, ſed ubi iraſcitur eſſe furioſiſſimum, ac ferire hoſtem non uno, ſed duobus cornibus. Ait enim:

Sollicitant pavidi dum rhinocerota magiſtri,
Seque diu magnæ colligit ira feræ;
Deſperabantur promiſſi prælia Martis;
Sed tamen is rediit cognitus antè furor.
Namque gravem gemino cornu ſic extulit urſum,
Jactat ut impoſitas taurus in aſtra pilas.

Monoceros quis?

Monoceros verò, inquit Plinius l. 8. 21. eſt fera aſperrima, reliquo corpore equo ſimilis, capite cervo, pedibus elephanto, cauda apro, mugitu gravi, uno cornu nigro mediæ fronte, duorum cubitorum, eminente. hanc feram vivam negant capi. Similia habet Ælianus lib. 16. de Anim. c. 20. & lib. 17. c. 44. qui monocerotem juba ac pilis furvum facit, pedibus celerem, cornu nigro, manſuetum erga beſtias alias, ferum cum gregalibus. Hunc Pierius in hieroglyphico rhinocerotis, halicornum vocat, eumque eſſe putat illum, quem Septuaginta hic monocerotem, Noſter alibi unicornem vertit. Hebræa enim vox ראם tam monocerotem, quàm rhinocerotem ſignificat: uti & alia

Cornel. in Pentateuch. Vll.

A pleraque animalium nomina apud Hebræos pluribus communia ſunt. Monoceros ergo, inquit S. Gregorius & Iſidorus ſuprà, tantæ eſt fortitudinis, ut nulla venantium arte capiatur; ſed, ut phyſici aſſerunt, virgo ei puella proponitur, quæ venienti ſinum aperit; ille omni ferocitate depoſita caput deponit, ſicque ſoporatus veluti inermis capitur.

Monocerotem aiunt ſolo virginis ſinu capi.

Idem tradit Rupertus & Pierius ſuprà, & Albertus Magnus l. 22. de Animal. quæ hiſtoria ſi vera eſt, appoſitè monoceros erit Chriſtus. unde Rupertus, *Fortiſſimus*, ait, *ſpirituum Deus, velut unicornis, id eſt potentiæ ſingularis, Deus incomprehenſibilis, & invictæ virtutis, virginei tractus odore uteri, illique incluſus eſt, & ex eo tantùm comprehendi potuit, & occidi.* Hinc etiam Tertull. contra Jud. 10. & Juſtin. contra Tryphonem pag. 71. illud Deuter. 33. 17. *Cornua monocerotis* (ita enim habent Septuag. pro *rhinocerotis*) *cornua eius*, de cornibus crucis Chriſti dictum accipiunt, ſcilicet allegoricè: Chriſti enim cornua, id eſt robur & fortitudo, quibus ventilavit dæmonem & confixit peccatum ac mortem, fuit crux.

Sic Chriſtus ſolo B. Virginis ſinu captus eſt.

Cornua Chriſti fuit crux.

Verùm Marcus Paulus Venetus lib. 3. c. 15. Geſnerus in B monocerote, & alii viri docti, hanc de monocerotis per virginem cicuratione narrationem, fabulam vocant, eamque ortam aſſerit Geſnerus ex eo, quòd monoceros cùm ſit aſperrimus, tantùm miteſcat, quando cum femella ſua commiſcetur: unde & Plinius, Ælianus, Ariſtot. & alii in hiſtoria animalium nullam hujus cicurationis faciunt mentionem. Idem aſſeverat Andreas Bacci medicus tract. de Halicorno pag. 67. ubi ex Æliano docet halicornum ita ferum eſſe, ut etiam feminam ſuam oderit, adeoque ab ea ſecedens ſolitarius per deſerta vagetur; donec amore incaleſcens, dum tempus eſt generandi, poſita feritate, blandè ad eam accedit, cum eaque paſcitur & commiſcetur. At mox, ubi eam concepiſſe, & uterum intumeſcere ſentit, ad priſtinam feritatem, averſionem & ſolitudinem redit.

Verùm alii negant, monocerotē per virginem cicurari.

Denique Theodoret. q. 44. putat ipſum populum Hebræorum hic monocerotem vocari, eò quòd unum Deum coleret, ideoque ab eo corroboraretur, fieretque fortis ut monoceros. Meliùs tamen Procopius, Rabanus, Rupertus & alii cenſent, Deum hic vocari rhinocerotem vel monocerotem, juxta ſenſum quem paulò antè dedi. C Nam & alibi Script. fortitudinem Dei ex rhinocerotis fortitudine metitur, ut patet Job 39. 12. Deus verò hanc ſuam fortitudinem, ac conſequenter & nomen rhinocerotis, Hebræis, aliiſque ſuis clientibus communicavit & communicat.

Iſrael quoque per Deū eſt rhinoceros.

Non est augurium in Jacob, nec divinatio in Israel] Sub his omnem incantationem & maleficium intelligit, velut genus ſub ſpecie vulgatiſſima. Laudat ergo Balaam hic Iſraelem quòd uti non colit idola, ita nec habeat auguria: ſed quia Deum verum colit, ideo veras ab eo prophetias & reſponſa accipiat, tum per Moſem, tum per pontificem Eleazarum, urim & tummim veſtitum, tum per alios Prophetas, quodq; Deus Iſraelem tueatur, & pro eo pugnet. unde ſubdit; *Temporibus ſuis*, putà ſequentibus ſæculis, *dicetur Jacob & Iſraeli*, id eſt poſteris Iſraelitarum, *quid* & quanta *pro eo operatus ſit Deus.* Vers. 23.

Ecce populus ut leæna consurget, et quasi leo erigetur] Comparat Iſraelem leoni & leænæ, quæ cùm catulos lactat, & famet, præ leone ferocit & ſævit. Vide dicta Gen. 49. 9. Vers. 24.

D Non accubabit, donec devoret prædam, et occisorum sanguinem bibat] Perſiſtit in metaphora leonis, q. d. Non quieſcet Iſrael, donec hoſtes Chananæos proterat, ex eiſque prædam dividat, atque terram eorum ſibi promiſſam capiat & partiatur, imò donec ut leo occiſorum ſanguinem bibat: non quaſi hoc ad litteram futurum ſit, aut quaſi tale quid poſtea reipſa fecerit Iſrael; ſed quòd perfectam & lætiſſimam victoriam de Chananæis, aliiſque hoſtibus relaturus ſit, in qua ſanguinem eorum fuſurus ſit tam facilè, tam jucundè & ſine ſuorum ſtrage, ac ſi calicem hauriret & ebiberet: aut potiùs, quòd in illa victoria tam copioſum hoſtium ſanguinem fuſurus ſit, ut is torrentis in modum defluens, potum præbere poſſit victoribus; itaque eorum deſiderium, & quaſi ſitim abundè ſatiare. Hoc enim tantùm hæc & ſimiles phraſes per catachreſin & metalepſin ſignificant, ut pſal. 57. 10. *Lavabit manus ſuas in ſanguine peccatoris.* Iſaiæ 63. v. 3.

Bibere occiſorum ſanguinē quid?

Digitized by Google

v. 3. *Calcavi eos in furore meo, & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea.* Pſalm 67.24. *Vt intingatur pes tuus in ſanguine.* pſalm. 109. v.ult. *De torrente in via bibet.* Hæc enim omnia non aliud ſignificant, quàm inſignem, plenam & perfectam de hoſtibus victoriam.

Vers. 27. Et ait Balac ad eum: Veni, et ducam te ad alium locum; ſi forte placeat Deo, ut inde maledicas eis] Eſt hæc ſecunda loci mutatio, quo Balac ſuperſtitioſus ſperabat, Balaam maledicturum Hebræis. unde ter è tribus diverſis locis, Balaam vice verſâ benedixit Hebræis; ſcilicet Primò, ea monte Abarim, & templo Baal, c. 22. 41. Secundò, ex vertice Phaſgâ, c. 23. 14. Tertiò, hic ex monte Phogor, ut patet ea verſ. ſequ. Porrò Phogor, vel Phegor, erat idolum, à quo nuncupatus eſt Beelphegor, æquè ac mons hic de quo cap. 25. 3.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Balaam tertiò benedicit Iſraeli, & quartò v. 15. ubi vaticinatur de regno Chriſti, inſtar ſtellæ ex Iſraele naſcituri, item de Amalec, de Cinæis, de regno Romanorum, eorumque excidio.

1. Cumque vidiſſet Balaam quòd placeret Domino ut benediceret Iſraeli, nequaquam abiit ut antè perrexerat, ut augurium quæreret; ſed dirigens contra deſertum vultum ſuum, 2. & elevans oculos, vidit Iſrael in tentoriis commorantem per tribus ſuas: & irruente in ſe ſpiritu Dei. 3. aſſumpta parabola ait: Dixit Balaam filius Beor; dixit homo, cujus obturatus eſt oculus: 4. dixit auditor ſermonum Dei, qui viſionem Omnipotentis intuitus eſt qui cadit, & ſic aperiuntur oculi ejus. 5. Quàm pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Iſrael? 6. ut valles nemoroſæ, ut horti juxta fluvios irrigui, ut tabernacula quæ fixit Dominus; quaſi cedri prope aquas. 7. Fluet aqua de ſitula ejus, & ſemen illius erit in aquas multas. Tolletur propter Agag rex ejus, & auferetur regnum illius. 8. Deus eduxit illum de Ægypto, cujus fortitudo ſimilis eſt rhinocerotis. Devorabunt gentes hoſtes illius oſſaque eorum confringent, & perforabunt ſagittis. 9. Accubans dormivit ut leo, & quaſi leæna, quam ſuſcitare nullus audebit. Qui benedixerit tibi, erit & ipſe benedictus; qui maledixerit in maledictione reputabitur. 10. Iratuſque Balac contra Balaam, complosis manibus ait; Ad maledicendum inimicis meis vocavi te, quibus è contrario tertio benedixiſti; 11. revertere ad locum tuum. Decreveram quidem magnificè honorare te, ſed Dominus privavit te honore diſpoſito. 12. Reſpondit Balaam ad Balac; Nonne nuntiis tuis, quos miſiſti ad me, dixi; 13. Si dederit mihi Balac plenam domum ſuam argenti & auri, non potero præterire ſermonem Domini Dei mei, ut boni quid vel mali proferam ex corde meo; ſed quidquid Dominus dixerit, hoc loquar? 14. Verumtamen pergens ad populum meum, dabo conſilium quid populus tuus populo huic faciat extremo tempore. 15. Sumpta igitur parabola, rurſum ait: Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cujus obturatus eſt oculus: 16. dixit auditor ſermonum Dei, qui novit doctrinam Altiſſimi, & viſiones Omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos. 17. Videbo eum, ſed non modò; intuebor illum, ſed non propè. Orietur ſtella ex Jacob, & conſurget virga de Iſrael; & percutiet duces Moab, vaſtabitque omnes filios Seth. 18. Et erit Idumæa poſſeſſio ejus; hereditas Seir cedet inimicis ſuis; Iſrael verò fortiter aget. 19. De Iacob erit qui dominetur, & perdat reliquias civitatis. 20. Cumque vidiſſet Amalec, aſſumens parabolam, ait: Principium Gentium Amalec, cujus extrema perdentur. 21. Vidit quoque Cinæum; & aſſumpta parabola, ait: Robuſtum quidem eſt habitaculum tuum ſed ſi in petra poſueris nidum tuum, 22. & fueris electus de ſtirpe Cin, quamdiu poteris permanere? Aſſur enim capiet te. 23. Aſſumptaque parabola iterum locutus eſt; Heu, quis victurus eſt, quando iſta faciet Deus? 24. Venient in trieribus de Italia, ſuperabunt Aſſyrios, vaſtabuntque Hebræos, & ad extremum etiam ipſi peribunt. 25. Surrexitque Balaam, & reverſus eſt in locum ſuum; Balac quoque via, qua venerat rediit.

Vers. 1. Cumque vidiſſet Balaam, quod placeret Domino, ut benediceret Iſraeli] Vidit, id eſt cognovit, id Balaam; ex interna illuſtratione Dei. Deus enim, antequam Balaam de more pergeret ad quærendum augurium, prævenit eum, impellens ejus voluntatem, & illuſtrans ejus intellectum, ut clarè videret qualis eſſet populus Iſrael; quamque Deo acceptus, & quàm dignus benedictione: unde ipſe non abiit ad ſua auguria, ſed extemplò populo benedixit.

Nequaquam abiit, ut ante perrexerat, ut augurium quæreret] Septuagin. de *συνάντησιν τοῖς οἰωνοῖς*, id eſt, *in occurſum avibus*, Augurium enim eſt divinatio quæ ex avium volatu, cantu aut paſtu capitur; diciturque augurium, quaſi *avigerium*: quia ex geſtu avium ſumebatur; inde tamen transfertur ad quamlibet divinationem, ut dixi Geneſ. 44. verſ. 5. An ergo Balaam ea avibus, an ex victimarum extis, an verò à ſolo dæmone familiari augurium, id eſt divinationem ſuam, quærere ſolitus ſit, non conſtat: id conſtat, ipſum verè augurem & maleficum fuiſſe, uti oſtendi cap. 22. 5.

Augurium dicitur quaſi avigerium.

Vers. 2. Irruente in se spiritu Dei] *Spiritus Dei* hic eſt ſpiritus prophetiæ, ſive lumen ſupernaturale infuſum intellectui Prophetæ, ad intelligendum abſcondita; quia enim illud lumen eſt tamquam aliquod vivens, hinc vocatur *ſpiritus Dei*, id eſt à Deo aſpiratus. Spiritus enim à ſpirando & movendo dicitur: unde omne id quod habet vitam & motum dicitur eſſe ſpiritus, vel habere ſpiritum. lumen ergo hoc non eſt aliud, quàm illuſtratio & revelatio menti Prophetæ indita: hæc autem illuſtratio eſt actus vitalis, ut patet.

Vers. 3. Assumpta parabola] *Parabola*, id eſt prophetia. q. d. Prophetans. Vide dicta c. 23. 7.

Vers. 3. Ait: Dixit Balaam; dixit homo cujus obturatus est oculus] id eſt, qui unum, vel utrumque oculum perdidit, inquit R. Salomon. Putat enim ipſe Balaam fuiſſe luſcum, vel cæcum. Sed hæc ſunt ejus commenta. Secundò, alii per oculum accipiunt intellectum practicum. Licet enim Balaam in prophetia apertum haberet oculum intellectus ſpeculativum, ad cernendum futura; clauſum tamen habebat oculum practicum, qui eum dirigeret ad benè rectèque agendum: erat enim homo impius. Unde Rabanus, *Balaam*, inquit, *obturatus eſt oculus, ad corrigendum errorem ſuum, & ad venerandam ipſius prophetiæ auctorem, cùm apertus ei eſſet actu*.

R. Salomon ait Balaam fuiſſe luſcum.

oculus, ad perſpicienda prophetiæ ſacramenta. Sed hic ſen- A ſus potiùs myſticus videtur, quàm literalis.

Dico ergo, *cujus obturatus eſt oculus*, ſenſus eſt, q. d. Qui in ſomnis, quando clauduntur oculi accepit à Deo propheticam viſionem. Nam in ſomnis Deum locutum eſſe Balaam ſemel & ſecundò, patet c. 22. v. 8. & 20. ita Raban. & Abulenſ. qui licèt primò hanc expoſitionem refutare videatur, paulò pòſt tamen eam probat, aliiſque præfert. Poſſet. Secundò, ſic exponi, *cujus obturatus eſt oculus*, id eſt, qui raptus in exſtaſin, & alienus à ſenſibus, vidit viſiones Dei.

Recentiores contrariè vertunt, *cujus aperti ſunt oculi*, ſed perperam. Hebr. enim שתם *ſatam* per *ſin*, æquè ac סתם *ſatam* per *ſamech*, ſignificat obturare, non aperire, uti rectè oſtendit Oleaſter.

Vers. 4. QUI CADIT, ſcilicet in ſomnum, vel alienationem à ſenſibus, ET SIC APERIUNTUR OCULI EJUS] ſcilicet mentis, per lumen propheticum. Idem enim dicit, ſed aliis verbis, cum eo quod dixit verſ. præc. ita Septuag & Philo. Secundò, Hebræi, & Hieron. Prado in Ezech. 2. 2. *Qui cadit*, inquiunt, id eſt qui incidit in deliquium animi & corporis, ita ut corpus concidat & B corruat, mox ut aperti ſunt oculi ejus in viſione.

Tropolog. S. Gregor. hom. 9. in Ezech. *Cadens*, inquit, *Balaam apertos oculos habuit, qui rectum quod diceret vidit, ſed rectè agere contempſit; cadens videlicet in perverſo opere, & apertos habens oculos in ſanctâ prædicatione*. Nam, ut ait S. Auguſt. in Sentent. in ſent. 6. *Vera confeſſio eſt benedicendo, cùm idem ſonus eſt oris & cordis: bene autem loqui & malè vivere, nihil aliud eſt, quàm ſe ſua voce damnare*.

Vers. 5. & 6. QUAM PULCHRA TABERNACULA TUA JACOB, &c. UT VALLES NEMOROSÆ, UT HORTI JUXTA FLUVIOS IRRIGUI, UT TABERNACULA QUÆ FIXIT DOMINUS, QUASI CEDRI PROPE AQUAS] Pro *valles nemoroſæ* hebr. eſt כנחלים נטיו *kinechalim nittaiu*, id eſt ſicut valles expandentes, ſcilicet arborum ſuarum ramos. Unde Septuag. vertunt, *ſicut valles obumbrantes*. Poteſt Secundò, verti cum Chaldæo, & Recent. *ſicut torrentes ſe expandentes*, id eſt ſpatiosè & amplè defluentes.

Nota. Tabernacula Iſraelis hic Primò comparantur valli nemoroſæ, quæ ſcilicet multas habet arbores inſtar C nemoris: ſicut enim in illa magna eſt arborum, primò, viriditas & pulchritudo; ſecundò, convenientia; tertiò, umbra: ita pariter hæc tria erant in tabernaculis caſtrorum Iſrael.

Caſtra Iſrael comparantur primò, nemori. Secundò, hortis.

Secundò, comparantur hortis juxta fluvios irriguis: hi enim ſemper virent & fructum dant copioſum in tempore; talia erant tabernacula Iſrael, aliorumque piorum. Unde de viro juſto dicitur pſal. 1. *Et erit tamquam lignum, quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo, & folium ejus non defluet, & omnia quæcumque faciet proſperabuntur*.

Tertiò, tabernaculis. Tertiò, comparantur tabernaculis quæ fixit Dominus, quæ ſcilicet ſolida & firma ſunt, utpote à Deo erecta & ſtabilita: talia erant & caſtra Iſrael; ita ut nullus hoſtium ea concutere poſſet, quia Deus illa ſolidè conſervabat. Nota. Pro *tabernaculis*, verti poteſt cum Chaldæo & Vatablo *caſſia* vel *arbores aromaticæ, quas plantavit Dominus*: hiſce enim rectè comparatur Iſrael & viri pii.

Quartò, cedris. Quartò, comparantur cedris juxta aquas: cedri enim D cùm magnæ & proceræ ſint, magna indigent irrigatione & alimento; ac proinde prope aquas maximè excreſcunt: ſic enim & Iſrael poſitus prope aquas & mare, id eſt prope Deum ſuum, qui infundebat ei abundanter manna, & omnia quibus indigebat, mirè creſcebat: & hoc eſt quod ipſemet Moſes pro eis gloriatur, dicens Deut. 4. 7. *Nec eſt alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes ſibi, ſicut Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris*.

Quocirca Paraphraſtes Hieroſolymitanus preſſius ita vertit. *Quàm bona ſunt tabernacula in quibus oravit Jacob pater eorum, & tabernaculum fœderis quod feciſtis nomini meo, atque tabernacula per circuitum domus Iſrael. Sicut torrentes prævalent, ſic quoque Iſraelitæ prævalebunt hoſtibus ſuis. Sicut ſunt horti plantati ad ſcaturigines aquarum, ſic erunt civitates eorum proſperantes, ſcilicet Scribas & Doctores*

legis. Et ſicut eſt cælum quod expandit verbum Domini pro domicilio quietis ſuæ, ſic vivent & durabunt Iſraelitæ in æternum. Decori & celebres ſunt tamquam cedri juxta aquas; quæ extollantur creſcendo.

Anagog.: per hæc tabernacula ſignificata eſt pulchritudo Jeruſalem cæleſtis. Ita S. Fulgentius Romam veniens, videnſque Theodorico rege Gothorum concionante, Romanæ curiæ nobilitatem, decus, ordinem, ad ſuos dixit: *Fratres quàm ſpecioſa poteſt eſſe Jeruſalem cæleſtis, ſi ſic fulget Roma terreſtris? Et ſi in hoc ſæculo datur tanti honore dignitas diligentibus vanitatem; qualis honor, gloria & pax præſtabitur Sanctis contemplantibus veritatem?* ita refert Auctor vitæ ejus. c. 13.

S. Fulgentii apophthegma.

Vers. 7. FLUIT AQUA DE SITULA EJUS] Situlam vocat proſapiam & poſteritatem Iſrael, q. d. Sicuti ſitula plena copioſam dat aquam, ita proſapia Iſraelis erit fœcunda, multoſque gignet filios, hunc genuinum & literalem eſſe ſenſum, patet ex hemiſtichio ſequente, quod de more prius hoc explicat, cùm ait, *Et ſemen illius erit in aquas multas*.

Symbolicè. Secundò ſymbolicè, *Fluet aqua de ſitula ejus*. q. d. Sicut aqua è puteo hauſta per ſitulam ex ea in alia vaſa transfunditur: ita aqua ſapientiæ & divinæ legis hauſta per ſitulas, id eſt per libros & Prophetas Iſrael, transfundetur & diſpergetur in alias nationes. Simili ſenſu ait Iſajas cap. 2. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Jeruſalem*. ita Lyran. & Cajetan.

Allegor. Hinc Tertiò, allegor. Hebræi hic intelligunt Meſſiam, ſive Chriſtum, idque Primò, quia Chriſtus tamquam aqua profluxit de ſitula Iſrael, id eſt de ſemine patriarcharum. Secundò, quia à Chriſto quaſi è ſitula, aqua id eſt doctrina ſalutifera, manavit: Chriſtus enim eam, quaſi aquam effudit, tam per ſe, quàm per diſcipulos ſuos. Unde ait ipſe Joan. 7. 37. *Si quis ſitit veniat ad me, & bibat; qui credit in me, ſicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ*. ita Abulenſ.

ET SEMEN ILLIUS ERIT IN AQUAS MULTAS] Ecce hic ſitulam explicat, vocatque ſemen; quod *erit*, inquit, *in aquas multas* id eſt in populos multos. Scriptura enim ſæpè per *aquas* ſignificat populos, ut Iſajæ 48. 1. *De aquis* (id eſt, de poſteritate) *Judæ exiſtis*. & Jerem. 47. 2. *Ecce aquæ* (id eſt Nabuchodonoſor cum ſua C multitudine) *ab Aquilone aſcendunt*. & Apoc. 17. 15. *Aquæ quas vidiſti, populi ſunt*. q. d. Semen, id eſt poſteritas, Iſrael propagabitur in multos populos, tum propriè & naturaliter per generationem, ut ſcilicet eorum poſteri creſcant in magnam multitudinem: unde Vatabl. vertit, *ſemen illius erit in aquis multis*. q. d. Poſteritas Iſrael fœcunda erit, & ſemina ejus capient magnum incrementum; uti ſolent germina in locis irriguis. Tum politicè per imperium: unde Septuag & Chald. vertunt, *exibit homo de ſemine ejus, & dominabitur gentibus multis*, ut hic deſignetur Saul, primus rex Iſraelis, de quo proximè ſequitur.

Prophetia de Agag & Saule. Jam ſenſus ſymbolicus & allegoricus hic, idem eſt cum eo, quem dedi priore hemiſtichio, ita Abulenſ.

TOLLETUR PROPTER AGAG REX EJUS] Rectè vertit interpres: in Hebræo enim ad verbum eſt, *tolletur propter Agag regnum ejus*. nam Hebræum רום *rum*, non tantùm exultare, ſed etiam tollere & ſeparare ſignificat: unde תרומה *theruma* vocatur ſeparatio. Jam ſenſus eſt, q. d. Saul primus rex Iſraelis, propter Agag regem Amalec à ſe ſervatum (quia ſcilicet ei capto pepercit, contra juſſum Domini) tolletur, ne ſit regni heres, ideoque au- D feretur regnum illius, ne ad ſtirpem ejus devolvatur, ſed transferatur ad Davidem ejuſque ſtirpem. Vide hiſtoriam 1. Reg. 15. ita Raban. & Beda hic, & S. Hieron. in c. 38. Ezech.

Poſſunt Secundò. Hebræa cum Chaldæo & Vatablo ſic verti, *exaltabitur magis quàm Agag rex ejus & elevabitur regnum illius*: & hoc verum eſt nam Saul prævaluit Agag, eumque bello cepit. Septuag. vertunt, *& exaltabitur Gog* (ita enim legendum eſt, non *Poch*, uti habent Regia. Gog enim legit Raban. & Cyprian. libr. 1. Teſtimon. ad Quirinum. teſtim. 10.) *regnum ejus Gog*, id eſt ſuper tectum, ait Raban. *Gog* enim hebr. tectum ſignificat. quaſi dicat ut legit Ambroſ. in pſalm. 17. *Attolletur regnum ejus in altum*. Verum *Gog* hic propriè ſumitur, non appellativè. hinc Euſeb. libr. 9. Demonſtr. Euang. per Gog accipit Imper. Romanum; quaſi dicat.

Ejus regnum extolletur, tempore Chriſti. Sed Balaam hic prophetat de regno, non Romanorum, ſed Judæorum.

Quare meliùs vertunt Symmach. & Theodot. apud Procopium, *exaltabitur ſuprà Gog regnum ejus*, ſcilicet Chriſti regis, ex Iſrael naſcituri, & hoc videntur voluiſſe Septuag. vertunt enim, *exibit homo ex ſemine ejus, & dominabitur gentibus multis & exaltabitur ſuprà* (nam to *ſuprà* habent Hebræa, & ſic videntur vertiſſe Septuag.) *Gog regnum ejus*; quaſi Balaam hic prophetet victoriam Chriſti contra Antichriſtum, ejuſque duces Gog & Magog de quibus Ezech. 40.

Verùm vera lectio eſt *Agag*, non Gog ut patet ex Hebræo & Chaldæo & noſtro: quare primus ſenſus genuinus eſt.

Denique Paraphraſtes Hieroſolymitanus hæc de Chriſto ad literam accipit, itaque vertit, *conſurget rex eorum inter filios eorum, & redemptor eorum ex ipſis. Inter eos quoque erit, & congregabit eos, nempe captivitates eorum ex provinciis inimicorum ſuorum: atque filii eorum dominabuntur populis. Fortior erit Saulo, qui pepercit Agag regi Amalecitarum; & multiplicabitur regnum regis Meſſiæ*. Verùm hæc paraphraſis non eſt litteralis.

Cujus fortitudo similis est rhinoce-
Vers. 8. rotis] Vide dicta c. 23. 22.

Devorabunt (ſcilicet Iſraelitæ) gentes, quæ ſunt hostes illius] ſcilicet Iſraelis, eas ſcilicet interimendo & conſumendo. Unde clarè vertit Chaldæus, *devorabit domus Iſrael ſuperbias populorum inimicorum ſuorum, & præda regum eorum delectabuntur, & terram eorum poſſidebunt*.

Nota. Scriptura cùm loquitur de gente aliqua, qui vel populo, jam in ſingulari mox in plurali de eo loquitur. Unde pro *devorabunt*, hic in Hebræo eſt *devorabit*, ſcilicet Iſrael *hoſtes ſuos*.

Ossaque eorum confringent] Hebr. *oſſa eorum exoſſabunt*; Vatabl. *oſſa eorum arrodent*, ſcilicet Iſraelitæ: Septuag. vertunt, *pinguia eorum enedullabunt*.

Vers. 9. Accubans dormivit ut leo] Eſt hæc prophetia, ut patet: ergo præteritum accipiendum eſt pro futuro, *dormivit*, id eſt dormiet hoc eſt ſecurè quieſcet, Iſrael in terra promiſſionis, gentibuſque vicinis erit terribilis, & fortis tanquam leo, ac ferox & pugnax tanquam leæna raptis catulis ita ut nemo eum invadere audeat. Talis fuit Iſrael maximè tempore Davidis & Salomonis.

Qui benedixerit tibi, erit et ipse benedictus] q. d. Qui tibi fauſta imprecabitur, fauſta imprecabuntur eidem: rurſum, qui tibi benefecerit, benefiet eidem. E contrario, qui tibi malefecerit, vel mala precatus fuerit, eidem malefiet, & mala imprecabuntur homines; Deo ita dirigente & præmiante tuos amicos, & puniente tuos inimicos.

Non potero præterire (non potero tranſgre-
Vers. 13. di) sermonem Domini.

Verumtamen dabo tibi consilium, quid
Vers. 14. populus tuus populo huic faciat extremo tempore] Videbat Balaam, quòd coram Balac rege corriperetur ſpiritu Domini, & non poſſet maledicere populo Iſrael; cogitabat ergo ſi ab eo diſcederet, pergens ad populum ſuum, quòd à ſpiritu Dei deſereretur, itaque Balac regi conſilium malum de perdendis Hebræis daret, ac conſequenter auro ab eo promiſſo potiretur; ubi mira ejus impietas, & cæca avaritia clarè ſe prodit.

Quid non mortalia pectora cogis,
Auri ſacra fames? auro venalia jura,
auro venalia ſacra.

Quanto celſior & ſanctior fuit Liberius Pontifex, qui à Conſt. Imp. in exilium miſſus magnam auri ſummam ab eo pro commeatu ſubmiſſam recuſavit, dicens: *Tu Eccleſias orbis terræ expilaſti, & jam mihi ut damnato & egeno offers eleemoſynam? abi primùm, & Chriſtianus ipſe fias*. ita Theodor. lib. 1. hiſt. c. 16. Et Eoſichius eremita in finibus Biturigum, qui Childeberto regi 50. aureos offerenti dixit: *Date eos pauperibus, ego iis non indigeo*, ut refert Gregor. Turon. de Gloria Confeſſ. 28. Et Hormiſda nobilis Perſa, qui ob Chriſti fidem nobilitate & opibus exutus, audienſque à rege, Nunc demum filium fabri negato; vili induſio, quo juſſu regis amictus erat, dilacerato, & ad regem projecto, dixit: *Si me hujus cauſa putaſti de fide recedere, habeas tibi donum cum impietate*. ita Theodor. lib. 5. cap. 38.

Quid populus tuus populo huic faciat] Contrariè planè ex Hebræo vertunt LXX. Chald. & recentiores, videlicet, *conſulam tibi, quid populus hic faciet populo tuo, in noviſſimis diebus*. Quod Rabanus explicat ſic, q. d. Conſilium dabo tibi, id eſt conſilium & decretum divinum, quod in noviſſimis diebus implendum eſt, enuntiabo tibi, ut ſcias, quid populus hic faciet populo tuo. quod conſilium exprimitur v. 17. cùm dicitur: *Conſurget virga de Iſrael, & percutiet duces Moab*. Verùm, quia hanc divinationem non edidit Balaam pergens ad populum ſuum, ſed commorans adhuc cum Balac; & quia Hebræum יעץ *iaats*, propriè ſignificat conſulere, non autem divinare, vel prædicere: hinc meliùs noſter Interpres vertit Hebræa, quæ ſic ad verbum reddas, *conſilium dabo tibi* (nam licet τὸ *tibi* non legant Biblia Romana, nec alia Latina paſſim, tamen illud ſubintelligunt.) *quid faciet populus hic populo tuo*. articulus enim *lamed*, qui voci לעמך *leammecha* præponitur, non ſemper dativi, ſed ſubinde etiam nominativi eſt index, uti patet ex lexicis Hebræorum. Senſus ergo eſt, q. d. Video me per auguria & divinationes Iſraelitis nocere non poſſe, diſcedens ergo dabo tibi, ò Balac, conſilium, quo per mulieres Iſraelitæ ad cultum Beelphegor pelliciantur, itaque perdantur. Hoc enim conſilium ſuggeſſiſſe Balaam, patet c. 31. 16. & Apocal. 2. 14. idque diſertè tradit Joſephus lib. 4. Antiqu. c. 6. idque proſperè ei ſucceſſiſſe, patebit cap. ſequ. ita Theodoret. q. 45. S. Auguſt. qu. 60. & alii. Nam, ut pulchrè docet S. Ambroſ. lib. 6. epiſt. 37. & Nyſſenus lib. de Vita Moſis ſub finem, & Proſper. p. 2. de Præd. et. cap. 12. Philo, & Abulenſis, volebat Balaam regis favoris, aurique Balac avidus, Iſraelitas divino præſidio, iiſque bonis, quæ de eis vaticinatus erat, orbare. ad hoc optima ei ratio viſa eſt, ſi Iſraelitæ pertraherentur ad luxuriam, itaque Deum, qui caſtitatis eſt amator, ut rhinoceros (inquit Rupertus) offenderent, indeque à cultu Dei abducerentur ad idololatriam, itaq; Deus eis iraſceretur in eoſque excandeſceret, & vindex inſurgeret: ut verò ad idololatriam eos provocaret, ſuaſit ut mulieres pulcherrimæ Moabitides & Madianitides collocarentur, tamquam cibos vendituræ, aut negotiaturæ, juxta caſtra Iſrael, cum idolis ſuis, & cibis idolo conſecratis; quæ Iſraelitas primò ſui ſpecie, amore & complexu irretirent; deinde ad idolum ſui Beelphegor, ſive Priapi obſcœniſſimum colendum pellicerent. idque ſuggeſſit ſuaſitque fieri Balaam toto itinere, ſcilicet à Phatga uſque ad Galgalam, ſive ad introitum Chananææ. Sed ſemel tantùm id factum, deinceps verò impeditum eſſe, per acrem Dei vindictam, patebit c. ſequenti: idque docet Micheas c. 6. 5. Diſce hic quàm gravis & periculoſa ſit mulierum tentatio: ita Salomon à mulieribus deductus eſt ad idola. *Vinum enim & mulieres faciunt apoſtatare ſapientes*. De ſimili mulierum tentatione, ſed quæ diſparem habuit exitum, pulchrum exemplum narrat Damaſcenus li. de Barlaam & Joſaphat cap. 30. *Impium conſilium Balaam.*

Extremo tempore] id eſt, ſequentibus diebus poſtquam à te diſceſſero. nam Hebr. אחרית *acharit*, id eſt extremum vel noviſſimum, in Scriptura ſæpè non dicitur reſpectu temporis, quod ſequi poſſet, quaſi noviſſimum tempus ſit, poſt quod nullum aliud ſequitur: ſed dicitur reſpectu ejus quod præceſſit; eſtque id, quod ſequitur poſt aliud, etiamſi poſt ipſum adhuc alia ſequantur extremum ergo, vel noviſſimum idem eſt, quod ſequens, aut poſterius. Id patet, tum ex ipſa Hebræa radice אחר *achar*, id eſt poſterior fuit, remoratus eſt; tum etiam ex exemplis. Sic enim Geneſ. 33. 2. in Hebræo, dicitur Jacob Liam & filios ejus poſuiſſe noviſſimos; cùm tamen poſt Liam ſequeretur Rachel cum filio Joſeph. Sic paſſim Prophetæ tempus Meſſiæ vocant *noviſſimum*: quia poſterius eſt. Similia ſunt Gen. 49. 1. Iſaiæ 9. 1. unde rectè hic cum Oleaſtro vertas, *poſteris diebus*. Vide Riberam Micheæ 4. 5.

Sumpta igitur parabola (prophetia) rursum ait] Nota τὸ *igitur*. q. d. Cùm jam Balaam cogitaret abitum, antequam diſcederet, hærens adhuc cum Balac, non potuit non benedicere Iſraelitis: igitur quaſi valedicens, rurſum & ultimò benedixit eis. Vers. 15.

Dixit homo cujus obturatus est oculus]

Digitized by Google

tus] per ſomnum ; vel extaſin . Vide dicta verſ.2.

VIDEBO EUM (Iſraelem) SED NON MODO] ſcilicet, videbo eum in die judicii, quando cum eo reſurgam in valle Joſaphat, inquit Abulenſ. Secundò & aptiùs ad ſequentia : *Videbo eum*, non oculis meis , ſed oculis poſterorum & ſucceſſorum meorum . Videbunt enim illi Iſraelem , mirè decoratum nativitate Meſſiæ , ex jis naſcituri . De ea enim ſubdit: *Orietur ſtella ex Jacob*. Nam ſolet Deus & Prophetæ quædam prædicere & promittere , quæ non in eo cui promittuntur, ſed in poſteris ejus implenda ſunt . ita S. Chryſoſt. homil. 8 in Matth. & Euthym. in Matt. 2. Sic terra Chanaan promittitur Abrahæ, id eſt poſteris ejus, Gen. 15. 7. ſic Jacob Gen 49. filiis benedicens promittit ea, quæ poſteris eorum obventura ſunt . Sic dicitur Aggæi 2. 24. *Aſſumam te Zorobabel*, ſcilicet in Chriſto, hoc eſt aſſumam Chriſtum , qui ex te, ò Zorobabel, naſcetur . Similia ſunt Gen 12.3. Gen. 27.29.

Promiſſa Dei ſubinde in poſteris implentur.

ORIETUR STELLA EX JACOB] Aliqui per ſtellam & virgam accipiunt Davidem , & ſunt quædam quæ Davidi conveniant . David enim quaſi ſtella effulſit ſapientia pietate , fortitudine bellica , & gloria regni ; ita ut nemo eum tam ſublimem tangere auderet , ſicut nemo poteſt ſtellas contingere . Adhæc David ſubegit Moab & Idumæos, 2. Reg. 8. quod de ſtella hic dicitur . Verùm præcipuus ſenſus ad litteram eſt de Chriſto : unde clariſſimè vertit Chald. *conſurget rex de domo Jacob, & ungetur Chriſtus de domo Iſrael, & occidet principes Moab , & dominabitur omnium filiorum hominum* . Chriſtus ergo hic vocatus , uti virga , ita & *ſtella* . Primò , quia ipſe eſt lux mundi. Secundò, ob claritatem & gloriam , tum vitæ cæleſtis, tum reſurrectionis & beatitudinis ; qua de cauſa Chriſtus vocatur ſtella ſplendida & matutina, Apoc. 22. 16. & Apoc. 2. 28. Vide ibi dicta.

Prophetat Balaam de Chriſto.

Chriſtus eſt ſtella. Primò. Secundò.

Ubi Nota . Dicitur Chriſtus ſtella matutina, id eſt lucifer, Primò, quia in hac vita diſpulit tenebras infidelitatis , & in futura diſpellet tenebras mortalitatis . Secundò , quia uti lucifer noctis finem, diei initium præbet : ita Chriſtus peccato & ignorantiæ finem , fidei & ſalutis initium attulit . Tertiò , eſt matutina, quia *dum in ſeipſo reſurrectionis exemplum nobis præbuit, qua lux ſequatur indicavit*, ait S. Gregor. 29. Moral. c. 30. in illa verba Job 38. *Numquid producis luciferum in tempore ſuo?* Et Beda . *Chriſtus* , inquit , *eſt ſtella matutina , quia tranſacta nocte ſæculi, lucem vitæ ſanctis promittit & pandit æternæ* . Et Rupert. *Pro labore quo Epiſcopus in hac vita , quaſi nocte , laboravit pervigil in animarum ſibi commiſſarum cuſtodia ; manifeſtabo ei meipſum, qui ſum ſtella ſplendida & matutina* . Et Haymo : *Chriſtus* , inquit , *eſt ſtella matutina , id eſt lucifer , quia in reſurrectione pulſis mortalitatis tenebris , quaſi lucifer apparebit, & perfectum æternitatis diem demonſtrabit*. Ita quoq; Pererius, Viegas & Ribera.

Rurſum pleniùs & clariùs, ſtella matutina eſt lumen gloriæ & clara viſio Dei , quam anima victrix per Chriſti gratiam adipiſcitur poſt mortem . Hæc dicitur ſtella propter claritatem contemplationis : *Domine* , inquit Pſaltes, *in lumine tuo videbimus lumen* . Dicitur matutina . Primò quia poſt noctem hujus vitæ & ſæculi illuceſcet , Secundò, propter inchoationem beatitudinis , quæ complebitur in reſurrectione corporum . quando ſtella hæc matutina mutabitur quaſi in ſolem meridianum: cùm ſcilicet anima gloriam ſuam diffundet in corpus . Utrumque hunc ſenſum , ſcilicet de Chriſto , & gloria animæ beatæ, habet Richardus Victor. Primaſius, Aretas, in locum citatum Apocal.

Tertiò.

Tertiò , Chriſtus vocatur ſtella ; quia per ſtellam Chriſti nativitas ſignificata eſt . Chriſtus enim quaſi ſtella divina , orta ex ſemine Jacob , corpoream iſtam ſtellam emiſit , & quaſi à ſe ſparſit , quæ Magos ad ſe in Bethlehem evocaret . Nam ad ſtellam Magorum hic reſpici , patet tum ex Hebræo textu , qui pro *orietur* , habet דרך *darach*, id eſt inceſſit. & viam calcavit ac præivit , quod propriè ſtellæ illi Magis præeunti convenit: tum quia communis Patrum ſententia eſt , tres Magos, vel poſteros vel ſucceſſores fuiſſe hujus Balaam , & ex hoc ejus vaticinio edoctos fuiſſe, orituram aliquando ſtellam, quæ nativitatem magni cujuſdam Regis Judæorum indicaret ; atque inde Magos viſa ſtella, ſtatim permotos fuiſſe, ad regem hunc per ſtellam ſignificatum inquirendum, idque verba Magorum ſignificant , *Vidimus ſtellam ejus* . quaſi dicant, Vidimus non ſtellam aliquam incognitam , ſed *ſtellam ejus* . notam ſcilicet & à Balaam prædictam, quòd ſcilicet foret ſtella ejus , ſcilicet Chriſti index . ita docet Orig hom. 13. 15. 18. hic

Tres Magi fuerunt ſucceſſores Balaam.

A Epiphan. in epitome , Cyprian. ſerm. de ſtella & Magis ; Baſil. hom. de humana Chriſti generatione , Leo ſerm. 4. de Epiph. Ambr. l. 2. in Luc. c. de Magis, Nyſſen. orat de ſancta Chriſti nativitate, Euſ. l. 9. Demonſt. 1. Proſper p. 2. de Prædic. c. 15. Procop & Rupert. hic, S Hier. Chryſ. Theoph. Euthym. & alii in Matt. 2. Ex quibus Orig. & aliqui alii cenſent , tres Magos fuiſſe Chaldæos , eo quòd Balaam eorum parens , vel anteceſſor , fuerit Chald. ſive Meſopotamius . Alii plures cenſent, eos fuiſſe Arabes: hæc enim prophetia de ſtella in Arabia edita eſt à Balaam : unde eius memoria ibidem , uti & apud vicinos, celebris permanſit per multa ſæcula.

Atque ex hoc oraculo Balaam de ſtella hac, videtur manaſſe pervulgata illa olim in Oriente fama, de naſcituro in Judæa rege , qui rebus omnibus potiretur, cujus meminit Sueton. in vita Veſp. Cic. l. 2. de Divinat. Oroſ. Hegeſip. & alii Inſuper ex Hebræo *darach* , id eſt, *inceſſit ſtella ex Jacob*, nonnulli probabiliter opinantur , ſtellam hanc primò Magis in Oriente exiſtentibus viſam eſſe ſuper Judæam & Bethlehem, illique quaſi incumbere: inde enim videntur Magi cognoviſſe regem Judææ eſſe natum, illumque in Bethle- **B** hem eſſe requirendum. Deinde ſtellam hanc ex Judæa celeri motu evolaſſe in Orientem ad evocandos Magos, ibique eatenus quieviſſe, donec Magi iter ingrederentur. Magi enim dicunt Matt. 2. 2. *Vidimus ſtellam eius in Oriente.* ita tenuit Sebaſtianus Barrad. l. 9. Harm. Euang c. 9 Accedit Procop. in Num. 24. 17 & Haymo ſer. 3. de Epiph. qui docent ſtellam à Magis, viſam perpendiculariter inſiſtere Judææ .

Symbolicè, *Stella*, inquit Hugo Card. *habet ſex radios , quibus illuminat noctem: & Chriſtus habet ſex virtutes, quibus illuminat omnem hominem.* Prima, *eſt humilitas.* Secunda , *eſt manſuetudo: Matth. 11. Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde.* Tertia, *eſt obedientia: Philipp. 2. Chriſtus factus eſt pro nobis obediens uſque ad mortem , mortem autem crucis.* Quarta, *eſt patientia.* Quinta *eſt miſericordia, de qua Job 31. Ab infantia crevit mecum miſeratio, & de utero matris meæ egreſſa eſt mecum.* Sexta, *eſt charitas, de qua Johan. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret* , &c.

Sex radii ſtellæ ſunt ſex Chriſti virtutes.

Nota. Pro *orietur* כוכב *cochab*, id eſt ſtella, R. Akiba & Judæi olim legerunt, *orietur* כזב *coſab*, vel, *coſba* , id eſt mendacium Hinc enim probare voluerunt impoſtorem ſuum no- **C** mine *Bar coſba* (q.d. filium, mendacii) eſſe verum Meſſiam quare *Bar coſba* cògregato maximo exercitu, quaſi rex Meſſias , contra Romanos rebellavit . Verum Adrianus Imp. eum obſedit in civitate Bitter , eaque capta trucidatus eſt Bar coſba, magnaque Judæorum ſtrages eſt edita: uti inter alios narrat Galatin. l. 4. c. 21.

Nota Sicut Chriſti præſagium fuit ſtella: ita Sanctorum illuſtrium ortum præſaga lumina demonſtrarunt. Audi exempla.

Hortulana S. Claræ mater , partui vicina orans coram crucifixo audivit vocem: *Ne paveas mulier , quia lumen paries quod mundum clariùs illuſtrabit*. quo edocta miraculo, natam infantulam in baptiſmo Claram vocari juſſit . ita habet ejus Vita .

Præſagia luminis de Sanctis.

Cùm S. Swibertus Werdenſis Epiſcopus naſceretur è clariſſima genitrice & Comitiſſa Berta. totam regalem cameram fulgor nimius replevit , manſitque irreverberatis radiis protenſus , donec ipſe in lucem editus eſt , inquit Marcellinus in ejus Vita.

Mater S. Willebrordi Epiſcopi Trajectenſis noctu in ſomnis vidit quaſi novam lunam creſcentem ad pleni- **D** tudinem: quam diligentiùs intuens, repentino lapſu ruit in os eius qua devorata ejus intima ſplendore perfuſa ſunt . Evigilans verò timore perterrita, cuidam religioſo presbytero retulit ſomnium, qui ei dixit; *Luna , quam en modica vidiſti in magnam creviſſe, filius eſt quem ea nocte concepiſti, qui luce veritatis caliginoſos tenebrarum errores diſcutiet, & quocumque perrexerit comitante superni luminis ſplendore, plenum ſuæ perfectionis oſtendet globum, coruſcanteque rumoris eius candore & morum pulchritudine, multorum in ſe alliciet aſpectum.* Factum eſt poſt dierum circulum , & mulier peperit filium , quem in baptiſmo vocavit Willebrordus. ita refert Albinus Flaccus præceptor Caroli Magni in Vita S. Vvillebrordi .

Mater S Columbani Abbatis gravida , noctu in ſomniis vidit è ſinu ſuo rutilantem ſolem , nimioque fulgore micantem procedere, & mundo ingens lumen præbere. Nimirum Sanctus hic in Eccleſia quaſi ſol ſplenduit , juxta illud Deboræ Judic. 5. *Qui autem diligunt te , ſicut ſol in*

Digitized by Google

ortu ſuo ſplendet, ita rutilent. Teſtis eſt Jonas Abbas in A ejus Vita.

Mater S. Dominici vidit ſe utero geſtare catulum, qui ore geſtabat faculam ardentem, qua utero egreſſus totum mundum illuminabat & inflammabat. Hinc Sancti illuſtres & Doctores fulgebunt in cælo ut ſtellæ in perpetuas æternitates, Daniel. 12. Vide ibi dicta.

Chriſtus percuſſit duces Moab quomodo?

Et consurget virga de Israel] q. d. Chriſtus naſcetur ex Iſrael, qui virga, vel, ut hebr. eſt ſceptro regni ſui, id eſt poteſtate regia, percutiet, hebr. transfiget, duces Moab. Chriſtus enim per ſe, & per Apoſtolos convertit, ſuæque fidei ſtatim ſubegit Moabitas, Syros, Idumæos, aliaſque gentes Judææ vicinas.

Ubi Nota. Prophetæ dicunt, Chriſtum occidiſſe percuſſiſſe, transfixiſſe gentes: quia eorum mores, & vitia occidit, fecitque quaſi novos homines, ut ex impiis pii, ex injuſtis juſti, ex ebriis ſobrii, ex inceſtis caſti efficerentur; itaque quaſi unum eumdemque hominem occidit, dum eum vivificavit: occidit enim Petrum, v. g. ebrium, fornicatorem, rapacem, dum eum ſua gratia fecit ſobrium, caſtum, juſtum, &c. Vide can. 42.

Myſticè.

Secundò, duces Moab myſticè, ſunt principes gentium B idololatrarum, quæ colunt dæmonem: Nam Moab hebr. idem eſt, quod ex patre, ſcil. eſt per inceſtum natus: tales autem ſunt idololatræ, qui ex patre diabolo, per infidelitatem, quaſi per inceſtum, nati ſunt. ita Abulenſis.

Rurſum, Rabanus per duces Moab, accipit ipſos dæmones: hi enim ſunt duces & patres Moabitarum ſpiritualium, id eſt impiorum & idololatrarum. hoſce transfixit Chriſtus enim exuit dominatu ſuo principatus & poteſtates eorum, iiſque affixit & confixit cruci ſuæ, triumphans illos in ſemetipſo, ut ait Paulus.

Filii Seth ſunt omnes homines

Vastabitque omnes filios Seth] id eſt omnes homines. ita Chald. omnes enim homines poſt diluvium prognati ſunt ex Noe, ac conſequenter ex Seth: nam omnis Caini progenies diluvio interiit. Chriſtus enim omnes homines vaſtavit, necando eorum mores & vitia, eoſque ſibi ſubigendo, ut paulò antè dixi. Unde Chald. pro *vaſtavit*, vertit, *dominabitur*. Rurſum, in judicio vaſtabit Chriſtus totum mundum, omneſq; improbos.

Nota. Pro *vaſtabit* hebr. eſt קרקר *karka*, quod à קיר *Kir*, C id eſt paries, deſcendit, eſtque contrariæ ſignificationis. Primò enim ſignificat exparietare, id eſt parietes diruere, vaſtare, & , ut Septuag. vertunt, deprædari & deprædari. Secundò, ſignificat pariete concludere, captivare, incarcerare, ut Hebr. *Karkar* ſit idem quod Latinum *carcer*: quæ ſignificatio hic optimè quadrat. Senſus enim eſt, q. d. Chriſtus omnes homines concludet ſuis legibus, ſua Eccleſia, ſua fide & gratia; itaque impietatem & impios quaſi incarcerabit. ita Oleaſter.

Vers. 18. Et erit Idumæa possessio ejus] Meminit Balaam hic Idumææ Chriſto ſubjiciendæ, potiùs quam aliarum gentium; tum quia reſpicit & alludit ad populum Iſraeliticum, cui Idumæi maximè fuerunt infeſti, uti Eſau parens eorum fratri ſuo Iſraeli, ſive Jacobo, quondam infenſiſſimus fuit: tum quia alludit ad Davidem, qui fuit parens & typus Chriſti; David enim ſubegit Idumæos. Dicit ergo, Idumæi, id eſt hoſtes Chriſto maximè infeſti, ſubjicientur ei. q. d. Ergo multò magis cæteri omnes ſubdentur ei.

Tropolog. Tropol. Edom eſt caro noſtra quę ex Adama, id eſt terra, D ſumpta eſt: hæc Chriſto & ſpiritui, per gratiam Chriſti ſubjugatur.

Hereditas Seir cedet inimicis suis] *Seir* id eſt Idumææ. Eſau enim dictus eſt *Seir*, quia pilolus: dictus eſt & *Edom*, quia rufus. unde ejus regio dicta eſt Seir, & Edom, ſive Idumæa. Idem enim in carmine hoc Hebræo repetitur poſteriori hemiſtichio, quod dictum eſt priore.

Israel vero fortiter aget] *Iſrael*, id eſt David, cæteraque ſtra litæ. Secundò, & potiùs, *Iſrael*, id eſt Chriſtus & Chriſtiani. q. d. Chriſtus, qui multò fortior eſt & magis prævalens Deo, quàm Jacob patriarcha, qui inde Iſrael eſt dictus; Chriſtus, inquam, cum ſuis filiis Apoſtolis, eorumque aſſeclis fortiter aget, ſubigetque ſuæ fidei & legi totum orbem. vide dicta v. 17.

Vers. 19. De Jacob erit qui dominetur, et perdat reliquias civitatis] *Civitatis*, id eſt Romæ, quæ antonomaſticè *civitas* & *urbs* dicitur, quæque caput fuit gentiliſmi, & Gentilium hoſtium Chriſti, q. d. Ex Chriſto naſcetur Conſtantinus Imp. Chriſtianus, aliique ſimiles, qui converſi ad Chriſtum, gentiliſmum Romanorum evertent, & reliquias Gentilium convertent, itaque Romam totam facient Chriſtianam, eamque Chriſto ſubjugabunt, indeque reliquæ provinciæ & civitates Romam quaſi orbis dominam & caput ſuum ſequentur, atque gentiliſmum & Gentiles eliminabunt, ut totus penè orbis Chriſtum adoret & colat. ita Abul. *Prophetat Balaam de Romanis.*

Notat idem Abul. hic eſſe prophetiam de Chriſto, ſed cum alluſione ad Davidem; itaque Davidis geſta hic perſtringi: quare quædam hic dici, quæ magis particulatim Davidi conveniunt. uti ſunt: *Percutiet duces Moab*, &, *Erit Idumæa poſſeſſio ejus*, *Iſrael verò fortiter aget*. alia verò magis propriè competunt Chriſto, uti ſunt: *Orietur ſtella ex Jacob*, *perdet reliquias civitatis*, &c. vide can 35.

Cumque vidisset Amalec] Erat Balaam in finibus Moab, in altiſſimo monte Phaga: unde faciè vicinam regionem Amalecitarum videre poterat, iſtem in confuſo: unde & Moſes eodem monte vidit & ſpeculatus eſt totam terram Chanaan, ſecundùm partes ſuas, B ſcilicet generatim & in confuſo. Deut. 34. 1. Vers. 20. *Prophetat de Amalec*

Assumens parabolam, id eſt prophetiam, q. d. Prophetans, ait: Principium gentium Amalec] q. d. Nobiliſſima gentium, aut prima gentium illarum, quæ habitabant illo tempore juxta terram promiſſam, fuit Amalec. Alii, *principium*, inquiunt, *gentium* ſcilicet hoſtilium Iſraeli, fuit *Amalec*. unde Chald. vertit, *principium bellorum Iſrael fuit Amalec*. Nam primus Amalec Iſraeli ex Ægypto venienti armatus occurrit, Exodi 17. ideoque *extrema ejus perdentur*, id eſt, ut Sept. *Semen eius peribit*. Saul enim Amalecitas delevit, 1. Reg. 15.

Vidit quoque Cinæum] Cinæi ſunt poſteri Jethro, ut dixi c. 10. 29. Balaam ergo, ſicut ex altiſſimo monte Phaga vidit Amalec, Moab & Edom, ita vidit & Cinæos; quia ipſi erant in caſtris Iſrael, ſimulque vidit ſortem, quã in Chanaan habituri erant in tribu Juda. unde ait: Vers. 21. *De Cinæis, ſive poſteris Iethro.*

Robustum quidem est (& erit) habitaculum tuum] quia inter 12. tribus Iſrael fortiſſimas jam degis, & in Chanaan in tribu Juda, quæ fortiſſima eſt, habitabis.

C *Sed si in petra posueris nidum tuum*] q. d. Etiamſi habitaculum tuum ſit futurum fortiſſimum, uti præceſſit. Alludit Hebræum קן *Ken*, id eſt nidus, ad קיני *Keni*, id eſt Cinæus, q. d. Rectè vocaris Cinæus, quia inſtar avium altiſſimè, quaſi in petra, pones *ken*, id eſt nidum, putà habitaculum tuum; inde tamen te detrahet Aſſur.

Tropol. Gregor. 31. Moral. 34. nidum ſpei, inquit, ſibi in arduis & petris conſtituunt, qui cum illa aquila (S. Paulo) dicunt: *Noſtra converſatio in cælis eſt*. *Tropolog.*

Et fueris electus de stirpe Cin] Hebræa, prout illis puncta ſubjecerunt Maſſoretæ (ipſi enim pro *Cin*, punctarunt *Cain*) multùm hic a noſtra verſione diſſonant. Verùm non eſſe legendum *Cain* (de Cain enim nulla præceſſit mentio; nec Cinæi ex Cain, ſed ex Seth oriundi erant) ſed *Cin*, patet ex Septuag. & veteribus omnibus. unde & Vatablus legit, non Cain, ſed *Cin*, vertitque, *etenim Cinæus comburetur*, vel depaſcendo vaſtabitur. Ruſum noſter Interpres per commutationem duarum litterarum gutturalium affinium, ſcilicet legendo *cheth* pro *ain*, putà pro לבער *lebaber*, legendo לבחר *lebacher*, rectè vertit, *ſi fueris in electum Cin*, id eſt, *ſi fueris electus Cin*, q. d. Etſi ſtirps Cin, ſive Jethro à Deo erecta ſit præ aliis D Gentibus, & aſſociata Iſraelitis, tam in deſerto, quàm in terra promiſſa, tamen capietur ab Aſſyriis. Hinc patet Cin, unde dicti ſunt Cinæi, fuiſſe nomen ſtirpis vel familiæ, ex qua prognati ſunt Cinæi. Vers. 22.

Assur enim capiet te] Cùm enim Salmanaſar tranſtulit 10. tribus Iſrael in terra Medorum, 4. Reg. 17. tunc cum eis eodem tranſtulit Cinæos, id eſt progeniem Aber Cinæi, qui receſſerat ab aliis Cinæis, & habitabat in ſorte Nephthalim. Tunc enim Nephthalitæ tranſlati ſunt, ac conſequenter Cinæi inter eos commorantes. Alii tamen Cinæi in Juda habitantes, remanſerunt: ex illis enim orti ſunt Rechabitæ, quos laudat Jerem. c. 35.

Heu quis victurus est?] q. d. Heu, quis deſiderabit vivere, cùm tantæ ſtrages Cinæorum & Amalecitarum, vel potiùs Aſſyriorum, Hebræorum & Romanorũ de Vers. 23.

qui-

quibus ſequitur, edentur? Hæc enim verba ſunt nova A propheria, unde ad ſequentia pertinent, non ad præcedentia. ita Abul.

Vers. 24. Venient in trieribus (triremibus) ex Italia, superabunt Assyrios, vastabuntque Hebræos, et ad extremum etiam ipsi peribunt] Pro *Italia*, hebr. eſt כתים *citim*, vel *cetim*, quod proprie Cyprum ſignificat. Citium enim fuit urbs Cypri, ex qua ortus eſt Zeno Stoicorum parens: à Citio ergo tota inſula Cyprus, dicta videtur *Cetim*. inde *Cetim* ſignificat alias quaslibet inſulas, atque ulteriùs omnes gentes, tam inſulanas, quam tranſmarinas. unde hebr. ad verbum eſt, *venient ex latere Cetim*, putà venient ex Italia, uti vertunt Septuag. Noſter, Chald. Vatabl. & alii. Cetim enim, ſive Cyprus, & aliæ inſulæ interjacent inter Judæam & Italiam, ita ut Italis reſp. ctu Judææ, ſit à latere Cypri, ſive Cetim. Noſter Gaſpar Sanches in Iſaiæ c. 2. n. 21. putant, inſulas omnes quæ à Cypro ad Occidentale mare pertinent ad Gades uſque aſſcriptas fuiſſe Cethim filio Javan, Gen. 10. 4. & ab eo nomen accepiſſe, ſive inſulæ illæ ad Libycum, ſive ad Italicum, ſive ad Græcum littus pertineant; & ab his inſulis Italiam, B Macedoniam, aliaſque regiones illis adjacentes vocari Cethim, quæ conjectura non caret probabilitate. Chald. diſertè vertit, *venient naves à Romanis*. Licet enim Roma, tempore Balaam necdum eſſet condita, (condita eſt enim ſub Achaz rege Juda, ut docet Euſeb. in Chronico, vel, ut alii, ſub Joatham patre Achaz.) tamen Romam & Romanos conditum iri, eoſque hæc bella geſturos, ſpiritu prophetico prævidebat Balaam.

Roma tempore Balaã necdum erat condita.

Prædicit ergo hìc, ampliſſimam Romanorum potentiam, quòd ſcilicet ipſi ſubjugaturi ſint Aſſyrios, tunc rerum dominos, & conſequenter omnes alias gentes, ipſoſque etiam Hebræos. hos enim ſubjugavit priùs Pompejus, mox Cæſar Auguſtus, qui Judæam ſubjecit Herodi Aſcalonitæ, & poſt eum Tetrarchis & Præſidibus, ut patet Lucæ 3. 1. ac tandem Hebræos planè deleverunt Titus & Veſpaſianus Romani. ac demum, quòd ipſimet Romani perituri ſint, ruente imperio, ſub Alarico & Genſerico regibus Gothorum; ſed maximè ſub decem regibus in fine mundi, qui Romam planè evertent & comburent, quos deinde partim occidet, partim ſubjugabit Antichriſtus, uti prædixit Daniel c. 7. 8 & 24. & S. Johan. Apoc 17. v. 12. & 16.

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Fornicantur Hebræi cum Madianitis, & colunt Beelphegor: hinc ad 24. millia, partim ſuſpenduntur à Moſe, partim à Deo occiduntur. Plagam hanc ſedat Phinees, occidens Zambri & Cozbi, ideoque Deus illi ſacerdotium in perpetuum conſignat.

1\. Morabatur autem eo tempore Iſrael in Settim, & fornicatus eſt populus cum filiabus Moab,
2\. quæ vocaverunt eos ad ſacrificia ſua. At illi comederunt & adoraverunt deos earum. 3.
Initiatuſque eſt Iſrael Beelphegor, & iratus Dominus, 4. ait ad Moyſen. Tolle cunctos principes populi, & ſuſpende eos contra ſolem in patibulis, ut avertatur furor meus ab Iſrael. 5. Dixitque Moy-
ſes ad judices Iſrael. Occidat unuſquiſque proximos ſuos, qui initiati ſunt Beelphegor. 6. Et ecce unus
de filiis Iſrael intravit coram fratribus ſuis ad ſcortum Madianitidem, vidente Moyſe, & omni turba
filiorum Iſrael, qui flebant ante fores tabernaculi. 7. Quod cùm vidiſſet Phinees filius Eleazari filii
Aaron ſacerdotis, ſurrexit de medio multitudinis, & arrepto pugione, 8. ingreſſus eſt poſt virum
Iſraelitem in lupanar, & perfodit ambos ſimul, virum ſcilicet & mulierem, in locis genitalibus. Ceſ-
ſavitque plaga à filiis Iſrael. 9. & occiſi ſunt vigintiquattuor millia hominum. 10. Dixitque Dominus
ad Moyſen. 11. Phinees filius Eleazari filii Aaron ſacerdotis avertit iram meam à filiis Iſrael; quia zelo
meo commotus eſt contra eos, ut non ipſe delerem filios Iſrael in zelo meo. 12. idcirco loquere ad
eum. Ecce do ei pacem fœderis mei, 13. & erit tam ipſi quàm ſemini ejus pactum ſacerdotii ſempiter-
num, quia zelatus eſt pro Deo ſuo, & expiavit ſcelus filiorum Iſrael. 14. Erat autem nomen viri Iſrae-
litæ, qui occiſus eſt cum Madianitide, Zambri filius Salu, dux de cognatione & tribu Simeonis. 15.
Porrò mulier Madianitis quæ pariter interfecta eſt, vocabatur Cozbi, filia Sur principis nobiliſſimi
Madianitarum. 16. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens. 17. Hoſtes vos ſentiant Madianitæ,
& percutite eos. 18. quia & ipſi hoſtiliter egerunt contra vos, & decepere inſidiis per idolum Phogor, &
Cozbi filiam ducis Madian ſororem ſuam, quæ percuſſa eſt in die plagæ pro ſacrilegio Phogor.

Vers. 1. Morabatur autem eo tempore Israel in Settim] Eſt hæc 42. & ultima manſio Hebræorum in deſerto, putà in campeſtribus Moab: nam ex Setim Joſue miſit exploratores duos, mortuo Moſe, in Chanaan, Joſue 2. 1. In Setim ergo geſta & dicta ſunt omnia, quæ deinceps in Numeris, & quæ toto Deuteronomio deſcribuntur. Hic locus Num. 33. 49. vocatur *Abelſatim*, addita voce Abel, id eſt luctus; fortè ob luctum idololatrarum, qui cùm eſſent Hebræi, hoc cap. in Setim cæſi narrantur. ita Abulenſis.

Vers. 1. & 2. *Conſilium Balaam & Moabitarum.* Et fornicatus est populus cum filiabus Moab, quae vocaverunt eos ad sacrificia sua] Ecce hìc eſt executio conſilii Balaam, quod ipſe in diſceſſu à Balac, ſe ei daturum promiſerat c. præced. v. 14. ſcilicet Moabitæ & Madianitæ, ut vitæ ſuæ conſulerent, ne ab Hebræis ſuperarentur & occiderentur, B filias pulcherrimas ſubmiſerunt ad caſtra Hebræorum, quæ eos ad luxuriam, & inde ad idololatriam pellicerent, ut ita Deus eis iraſceretur, eoſque deſereret, ac à Moabitis & vinci & trucidari permitteret.

Diſce hìc qua illecebra & vis pulchritudinis in A feminis: Adverſus Hebræos milites, non armatas turmas, ſed pulchras feminas inſtrui præcepit rex Balac, idque ex conſilio Balaam, quem Orig. hìc ita loquentem inducit: *Non virtute militum, ſed mulierum decore pugnandum eſt, nec armatorum vigore, ſed mollitie feminarum, procul amove armatorum manum, & electam congrega ſpeciem puellarum, forma vincit armatos, ferrum pulchritudo captivat. vincentur ſpecie, qui non vincuntur prælio.*

Nota hìc Primò, vilitatem, & viles animos Moabitarum & Madianitarum, qui omnes virgines ſuas alienæ & hoſtili genti proſtituebant, pro quibus & quarum pudicitia, uſque ad mortem omnes pugnare debuiſſent. Viriliùs ergo feciſſent, fortiter in bello occumbendo, vel cuicumque generi mortis ſe exponendo, quàm ſuadendo, B imò ſinendo virgines ſuas tam infanda pati, imò agere. Fuit hæc Gentilium cæcitas, qui parvi pudicitiam, magni vitam faciebant. ita Abulenſis.

Viles eorũ animi, ut proſtituerẽt ſuas virgines Hebræis.

Nota Secundò. Puellæ hæ tulerunt ſecum deos ſuos, putà idola Beelphegor, & idolothyta, id eſt cibos illis immolatos & conſecratos; ut juvenes Hebræorum primò ad idolothyta comedenda, inde per ea ad idola ipſa co-

Fraus virginum.

Digitized by Google

colendum pellicerent. Lenocinia earum & artes quibus deceperunt Hebræos, pulchrè enarrat Joſephus lib. 4. Antiq. 5. Eodem etiam modo Julianus Apoſtata Chriſtianos Conſtantinopolitanos per idolothyta voluit pellicere, imò cogere ad idola colenda, uti narrat Nectarius Archiepiſcopus Conſtantinop. in orat. quam habuit initio Quadrageſ. & Theodor. l. 1. hiſt. 14.

Nota Tertiò, puellas has primò ſua pulchritudine, ornatu & blanditiis pellexiſſe Hebræos in ſui concupiſcentiam: inde cùm viderent eos in ſui amorem exardeſcere, non permittebant eos ſibi commiſceri, quouſque per blanditias illectos inducerent ad comedendum de idolothytis Beelphegor, ac tandem ad thurificandum, vel immolandum ipſi Beelphegor; itaque conſummabatur iniquitas & idololatria. Aut potiùs, videntur hæ puellæ primò illexiſſe Hebræos ad concubitum, inde jam eos ſibi devinctos habentes, pellexerunt eos ad idolothyta, ac tandem ad idola, putà ad ſuum Beelphegor colendum. Hoc poſterius enim ordo verborum hic S. Scripturæ magis ſignificat; & hic meretricum eſt mos, ut priùs juvenes ſuis amoribus irretiant, deinde eos impellant quò volunt. Si enim hæ puellæ priùs idololatriam Hebræis propoſuiſſent, patuiſſet earum fraus, eaſque cum idolis ſuis averſati fuiſſent Hebræi. Atque hoc modo Salomon, à complexu mulierum ad idola ab eiſdem deductus eſt. Amor enim & libido mentes ſapientiſſimo dementat; &, ut ait Plato, *Amantis animus in ſuo corpore moriens, in alieno eſt vivens.* Unde.

Nota Quartò. Plerique omnes Hebræi hac fraude & illecebra puellarum capti ſunt: & hæc fuit cauſa, quare Moſes eos non punivetit; quòd enim major pars populi ad eas declinaret, ita ut non timerent Moſen, patet ex eo, quòd vidente Moſe & toto populo, Judæus ille ingreſſus eſt ad Madianitidem v. 6. Si enim timuiſſet Moſen, aut reliquum populum, vel non iviſſet ad ſcortum, aut non feciſſet palàm. Moſes ergo eos punire non eſt auſus, ſed flebat, ut dicitur v. 6 & dolebat valdè cum paucis habentibus zelum Dei, orabatque Deum de more ad oſtium tabernaculi: unde Deus juſſit fornicantes hoſce ſuſpendi; ac mox ex Dei juſſu Moſes vigorem animoſque reſumpſit, ad eos puniendum, eoſque reipſa ſuſpendit. ſciebat enim Deum mandantem, daturum vires ad exequendum, & facturum ut nemo reſiſtere poſſet. Itaque contigit: multi enim, etiam ex primoribus, ſuſpenſi fuerunt, nemine contradicente, vel hiſcere audente. ita Abul.

Plerique Hebræi eſt his puellis peccarunt.

Moraliter, Abbas ille in Vitis Patr. l. 5. t. de fornicatione, cuidam tentato ſpiritu fornicationis hoc dedit remedium, *Scis*, inquit, *quid fecerint Madianitæ: ornaverunt filias ſuas, & ſtatuerunt eas in conſpectu Iſraelitarum; non tamen extorſerunt aliquibus, ut miſcerentur cum eis; ſed qui voluerunt, incurrerunt in eas. Alii autem indignantes comminati ſunt, & cum interitu eorum qui præſumpſerant, ubi ſunt fornicationem; ita agendum eſt de fornicatione. Et quando initium faciunt loqui in corde tuo, non reſpondeas eis: ſed ſurgens ora, & age pœnitentiam, dicens: Fili David miſerere mei.*

Cum filiabus Moab] & cum filiabus Madian, ut patet v. 6. & 17. ob hanc enim fraudem & noxam, omnes Madianitæ ab Hebræis cæſi ſunt, ut patebit c. 31.

Vers. 3. Initiatusque est Israel Beelphegor] q. d. Iſrael initiatus eſt ſacris Beelphegor, illi ſe addixit, conjunxit & conſecravit. ita Hebr. Chald. & Septuag. Vatabl. vertit, *conjugatus eſt Iſrael ipſi Beelphegor*. Idololatra enim init quaſi conjugium & copulam cum idolo, præſertim Priapo: hic enim colebatur copula meretricis.

Beelphegor] Phegor & Phogor & Beelphegor idem ſunt Baal enim, ſive Beel, Bel, & Belus (hæc omnia enim idem ſunt) generale erat nomen deorum, quod ad certum aliquem determinabatur, addendo aliud nomen, ut Beelzebub erat deus zebub, id eſt muſcarum: quia civitatem Accaron, invocatus à civibus, à muſcis liberarat Beelſephon deus Aquilonis: Baalberit erat Baal; id eſt deus fœderis: Baalpharaſim erat deus Pharaſim. Sic Beelphegor erat Baal, ſive deus, Phegor.

Beelphegor erat Priapus.

Secundò, Beelphegor, ſive Phegor, erat is, quem Gentes voce nonnihil (Phegor enim hebraicè dicitur *Peor*, unde Priapus) detorta Priapum vocarunt. ita docet S. Hier. l. 8. in Iſaiæ c. 25. ſub finem libri *Beelphegor*, inquit, *interpretatur Priapus*, & Iſidorus l. 8. c. de Diis Gentium, *Beelphegor*, inquit, *Latini Priapum vocant, coluntque quaſi Deum hortorum, fuit enim ipſe de Lampſaco, civitate Helleſponti, de qua pulſus eſt, eumque propter virilis membri magnitudinem, in numerum deorum ſuorum Græci tranſtulerunt, atque in nomine hortorum ſacraverunt; unde & dicitur ipſe præeſſe hortis, propter eorum fœcunditatem.* Idem docent Andreas Maſius, & Arias Montanus in Joſue 13. 20. & alii paſſim.

Tertiò, Priapus dictus eſt *Beelphegor*, id eſt deus deſiderii, hoc eſt concupiſcentiæ, ideoque aperto ore depictus fuit, ait Arias Montanus in Oſee 9. Vel dictus eſt *Beelphegor*, à monte Phogor in quo colebatur: vel potiùs Beelphegor hebr. eſt q. d. Deus apertionis, vel nuditatis: radix enim פער *paar* ſignificat aperire & nudari. Priapus enim, utpote præſes obſcœnitatis, nuda membra oſtentabat, æquè ac ejus ſacerdotes in ipſius ſacris. Imò nonnulli cenſent ab hoc deo obſcœno Phegor, ſive Phogor, dictum eſſe montem Phogor, quia in eo ipſe colebatur. Hinc S. Hier. l. 2. comment. in Oſee 9 *Beelphegor*, inquit, *interpretatur habens in ore tentigines, id eſt in ſummitatem pellem, ut turpitudinem membri virilis oſtenderet*. Idem in Nominibus Hebraicis, *Beelphegor*, inquit, *idem eſt quod habens os pelliceum*, quaſi Beelphegor ſit *Baal*, id eſt habens, *pe*, id eſt *os*, *or*, id eſt pellis. unde.

Beelphegor id eſt Deus apertionis aut nuditatis.

Quartò, erat Beelphegor imago viri nudi, qui habebat pellem mortui in ore, quo ſignificat. non eſſe remedium mortalitatis, nec naturam fugientem retineri poſſe, niſi per os cibo & potu materia libidini & generationi ſubminiſtretur, per quam natura fugiens teneatur, & propagetur in prole, inquit Chriſtoph. A caſtro in Jerem. 48. 7 S. Hieronymus tamen paulò antè citatus ait, hanc pellem fuiſſe tentiginis membri virilis, & Ribera in c. 9. Oſee, *Beelphegor*, inquit, *interpretatur habens in ore, id eſt in ſummitate pudendi, retectam glandem*. Vel propriè Beelphegor idem eſt, quod habens os pellis, id eſt habens glandem ex pelle extantem, idque verius videtur. erat enim Beelphegor præſes & inventor obſcœnitatis. Sic & Johannes Fernandus & alii tradunt, Beelphegor ad irritandam adeuntium libidinem, detectis pudendis ſediſſe, quæ tanta erant, ut accederent ad magnitudinem pudendi aſinini. unde & Priapo aſinus immolabatur.

Forma Beelphegor.

Quintò, cultus Beelphegor conſiſtebat in otio, comeſſationibus, vacatione & libertate ab omni diſciplina, honeſtate & pudicitia. hinc ſacerdotes habebant fœminas, ſcilicet meretrices, Oſee 4. 14. quarum princeps fuit Maacha, mater Aſa regis Iuda, quam Aſa amovit, & Priapum evertit, 3. Reg. 15. 13. Ritus colendi Priapum turpiſſimos recenſet Herodotus in Euterpe, & alii.

Ritus colendi eum.

Sextò, putat A caſtro, & Adrichomius in Deſcriptione terræ ſanctæ, pag. 129 & alii, Beelphegor eſſe Chamos: uterque enim fuit Deus Moabitarum, dicique hebr. *Chamos* à *kemas*, id eſt, quaſi palpans & contrectans: erat enim obſcœniſſimus. vel à *camas*, id eſt latitare, occultare, ut Chamos fuerit Bacchus νυκτέλιος, quem noctu per epulas & effrænes libidines colebant; indeque dici comeſſationes κωμάζειν & κῶμος, id eſt cautiones & ſaltationes laſcivas. unde Athenæus lib. 1. c. 27. *Magno*, inquit, *in honore habetur Priapus in Lampſaco, qui ex epitheto idem eſt & Dionyſius* (id eſt Bacchus) *ſic dictus, ut triumphus & dithyrambus.*

Idem ergo ſunt Beelphegor, Priapus, Chamos, Bacchus νυκτέλιος. hunc ergo Deum colunt bacchantes, & qui libidinibus vacant. Hoc ergo exemplum Iſraelitarum bacchantium, eorumque punitio, quæ recenſetur v. 4. & 9. congruè proponi poteſt Chriſtianis in bacchanalibus. Fuerunt enim hi primi bacchantes: hæc enim contigerunt anno quadrageſimo ab exitu ex Ægypto, qui fuit vitæ Moſis 120. mundi 2455. uti dixi cap. 20. initio.

Idem ſunt Beelphegor, Priapus, Chamos, Bacchus νυκτέλιος.

Tolle cunctos principes, et suspende eos contra solem] *eos*, Vatabl. & alii referunt ad principes, quaſi illi omnes, utpote criminis vel rei vel conſentientes, aut non impedientes, jubeantur hic ſuſpendi: hic enim ſenſus planus & apertus videtur. Alii tamen & veriùs, τὸ *eos* referunt non ad principes, ſed ad fornicatores & idololatras, de quibus dixit v. 5. d. q. *tolle*, vel, ut hebr. eſt, *accipe*, id eſt convoca & congrega principes ut illi, quaſi judices jubeant ſuſpendi contra ſolem eos, qui fornicationis & idololatriæ Beelphegor ſunt rei. unde Chaldæus clarè vertit, *tolle omnes principes populi, & occide illum qui reus fuerit.* Juſſit ergo hic Moſes congregari Vers. 4.

prin-

A principes, non quaſi reos ad ſuſpendium, ſed quaſi judices, qui cognoſcerent, qui nam affines eſſent criminis, ut illos ſuſpenderent, qualeſcumque eſſent, imò etiamſi principes eſſent. Id ita eſſe, patet Primò, nam non eſt veriſimile, omnes principes hic apoſtataſſe à Deo, eſſeque ſuſpenſos; imò contrarium conſtat ex eo, quòd poſt hæc Zambri princeps tribus Simeon, fornicans cum Madianitide, non ſuſpenſus, ſed à Phinees pugione eſt confoſſus verſ. 14. Secundò, quia hi principes erant judices populi, quibus dicit Moiſes v. 5. *Occidat unuſquiſque proximos ſuos, qui initiati ſunt Beelphegor*. ita Abul. Eugubin. & Hebræi.

Tropolog.

Suſpende eos contra solem] Nota. Hi fornicantes, & idololatrantes jubentur ſuſpendi contra ſolem, ut facies eorum ignominiæ exponatur, qui non erubuerunt tantum nefas patrare: & ut Tropol. hæc figura proclamet, inquit Cyrill. l. 14. de Adorat. quòd nemo poſſit effugere, vel manum, vel oculum illum ſummi judicis, qui inſtar ſolis omnia, etiam arcana, quæ in cubilibus & lectis geruntur, intuetur, quodque ipſe ſecretò peccantes & fornicantes in publicum producet in die judicii, ad viſionem omni carni, ut ait Iſaias c. ult. B vultuſque eiſque graviſſimas pœnas exiget.

Ut avertatur furor meus] qui aliqui in totum populum, vel conſentientem, vel negligentem has ſordes punire, deſæviret, uti ſæpè aliàs deſævit. Diſcant hîc Chriſtiani principes & judices, Deum adulteria, ſcortationes, aliaque peccata, præſertim publica, in totum populum, qui ea in ſuo cœtu, vel republica tolerat, vindicare; ac proinde ſi populi tutores eſſe velint, uti debent, ſontes puniant, Deique offenſæ & juſtitiæ ſatisfaciant: itaque Dei iram & vindictam tam à ſe, quàm à toto populo avertent.

Vers. 5.

Occidat unuſquiſque proximos ſuos, qui initiati ſunt Beelphegor] *Occidat*, id eſt, ſuſpendat. hoc enim juſſit Deus v. 4. Jubet hîc Moiſes, ut principes in criminoſos inquirant, & quos reos repererint, plectant. unde patet, multos fuiſſe inſontes. Secus erat de vitulo aureo: illum enim omnes adorarunt; unde omnes promiſcuè à Moiſe & Levitis occiſi ſunt Exodi 32. 27.

C Hic ergo judicialiter res acta eſt, & peccantes per teſtes convicti, damnati ſunt ad ſuſpendium, veriſimile eſt quod ait Abulenſis; omnes qui per teſtes convincebantur ingreſſi fuiſſe tabernacula harum puellarum Moabiticarum, hoc ipſo damnatos fuiſſe. hæc enim earum tabernacula erant lupanaria, ut patet v. 8. Sicut ergo miles, vel adoleſcens ex propoſito vadens ad lupanar, hoc ipſo de ſcortatione convinci & damnari poteſt. hîc enim ingreſſus vehementiſſimam dat præſumptionem criminis, quod in ſecreto fit, nec aliter quam hoc modo probari poteſt. quis enim in lecto decumbentes intueatur? Sic Phinees, videns Zambri ingredientem tabernaculum Madianitidis, eum nudo pugione inſecutus eſt, ut occideret, nec aliam criminis probationem requiſivit. Adeundo ergo Moabitidas meretrices, cenſebantur cum eis meretricari, ac proinde eſſe rei mortis, eò quòd Deus graviſſimè prohibuerat Hebræis, Exodi 34. 16. & Deut. 7. 3. ne cum alienigenis inirent connubia: ergo pariter vetuerat graviſſimè, ne cum eis fornicarentur. Ratio enim legis, ſcilicet ne ab illis pellicerentur ad idola & vitia Gentilium, tam in his quàm in illis, locum habebat. unde & apud Chriſtianos eadem pœna plectuntur adulteri, ſacrilegi, inceſtuoſi, qua plectuntur ii, qui cum conjugatis, monialibus, cognatis matrimonium inire volunt. ita Abulenſ.

Rei quomodo hic convicti.

Adde, hoc ipſo quo meretrices has adibant Hebræi, magna erat præſumptio, quòd comederent earum idolothyta, & Beelphegor colerent, ad hoc enim perficiendum hæ meretrices cum ſuis idolis totæ erant compoſitæ, atque reipſa omnes ſuos amaſios eò perducebant.

Vers. 6.

Et ecce unus de filiis Iſrael intravit coram fratribus ſuis, ad ſcortum Madianitidem] Erat hic princeps tribus Simeon, nomine Zambri; Madianitis verò erat filia principis Madian, ut patet v. 14. eo major fuit zelus & fortitudo Phinees, qui utrumque occidit. poterat enim meritò timere, ne tota tribus Simeon in eum, pro principe ſuo inſurgeret, eumque lapidaret.

Zelus Phinees.

Addit Joſephus, penes quem ſit fides, Zambri voluiſſe hanc Madianitidem ducere in uxorem, idque coram Moiſe profeſſum eſſe, ac contra eum inſurrexiſſe. orationem ejus protervam enarrat idem Joſephus.

Moraliter ex Phinees diſce, opus eſſe zelo ad res arduas aggrediendas. Animi ardor diligentem facit & ſtrenuum, frigus pigrum facit & inertem, qualis eſt ille Proverb. 26. *Dicit piger: Leo eſt in via, & leæna in itineribus.* formicas putat eſſe leones & leænas in via Dei. at fervidus homo etiam leones formicas æſtimat, capitque: *Si conſiſtant adverſum me caſtra, non timebit cor meum.* Hinc S. Bernardus in vigilia S. Andreæ: *Adami*, inquit, *voluntas non habuit fortitudinem, quia non habuit fervorem.* Si ergo cupis nobiles victorias de carne, mundo & diabolo, eſto fervidus. Palmæ fervidas amant regiones: ſic victoriæ fervidos poſtulant homines. In cælum navigas flumine adverſo, fervoris impetus neceſſarius eſt, ut fluminis impetum vincas. Pulchrè Ven. Beda in Lucæ 3. *Niſi*, inquit, *mentis contentio ferveat, unda mundi non vincitur, per quam anima ſemper ad ima revocatur.* Quinimò docent phyſici, iram nobis à natura inſitam eſſe, ut ſit cos & ſtimulus virtutis: phlegma enim lentum eſt, torpidum & ignavum.

Ad res arduas opus eſt zelo.

Rurſum vide hîc, quàm Deus & homines libidinem puniant, & caſtitatis vindices præmient. Refert Plutarch. in C. Mario, quòd Luſius Marii ex ſorore nepos, Trebonii militis pudicitiam tentans ab eo ſit interfectus: Trebonius apud Marium accuſatus, facinus confeſſus, cauſamque cædis afferens pudicitiam, à Mario corona ſit redimitus.

Libidinis vindices.

Tityus Jovis & Elaræ filius, Latonam de ſtupro interpellans, ab Apolline ſagittis confixus eſt. hunc dejectum ad inferos memorant, atque ita ibi ligatum, ut nullo modo movere ſe poſſit: addunt poetæ, à duobus vulturibus jecur ejus diripi.

Phaon mœchus cum Sappho deprehenſus occiſus eſt, teſte Æliano de Varia hiſtoria.

Perſæ, temulenti cùm impudicè attrectarent Macedonum concubinas, in convivio interfecti ſunt ab Alexandro rege.

Livia Germanici ſoror, uxor Druſi, filii Tiberii Cæſaris, occiſo marito, Sejano copulata, à Tiberio atrociſſimis tormentis cum Sejano interempta eſt.

Valentinianus III. Imp. attentans uxorem Maximi, Patricii Rom. ab eo occiſus eſt, qui & imperium invaſit. ita Zonaras.

Argivi ſibi ſtatuerant præſidium mille hominum: iis præerat dux Bryas. Is vitium virgini intulit: illa eadem nocte Bryantem ſomno oppreſſum oculis privavit. Deprehenſa, ubi illuxit, ſupplex ad populum confugit. depoſcentibus eam mille viris, populus reddere noluit. quare ad pugnam re deducta, victor populus in milites præſidiarios omni ſupplicii genere graſſatus eſt. ita Pauſan. in Corinth.

Vers. 8.

Ceſſavitque plaga a filiis Iſrael] Hinc patet plagam peſtis, ignis, aliamve ſimilem à Deo immiſſam fuiſſe in Hebræos fornicantes & idololatrantes, idque antequam Zambri ingrederetur ad Madianitidem, ibique a Phinees occideretur: nam Phinees videns hanc plagam, ad eam avertendam occidit Zambri, eoque occiſo plaga ſtatim ceſſavit. Ita Scriptura ſæpè poſtfactum rei, quaſi jam factæ meminit, eamque obiter perſtringit, licet modum & hiſtoriam rei geſtæ, antè non enarrarit. Ecce D hîc utrumque verum eſt illud Johannis Papæ: *Zelus purgat facinus*; & illud: *Vindicta Deum iratum lenit & placat.* Meritò ergo S. Gregor. hom. 25. in Ezech. Phinees, zeli & rectitudinis ſtatuit exemplar: *Rectitudini*, inquit, *zelo contra vitia accenditur, Phinees ante oculos deducatur, qui coeuntes gladio tranſfigens, caſtitati populum reddidit, & iram Dei iratus placavit.*

Iuſtitia placat Deum.

Memorant Annales Franciæ de S. Ludovico rege, quòd cùm ipſe preces ex pſalmis Davidis ad Deum conciperet, & aliquis, qui pro reo quodam capitalis criminis gratiam peteret, interveniſſet, rexque quaſi aliud agens annuiſſet, mox verò incidiſſet in illum verſic. pſal. 105. *Beati qui cuſtodiunt judicium, & faciunt juſtitiam in omni tempore*; protinus revocari juſſit eum cui gratiam conceſſerat, eamque irritam fecit, memorabili edita ſententia. *Principem, qui poteſt punire crimen, nec punit, non minùs coram Deo reum eſſe, quàm ſi ipſe perpetraſſet, ac pietatis opus eſſe, non ſævitiæ.*

Exempla.

vitia, juſtitiam facere. Ita eſt ſanè: *Nec* (ut inquit Seneca) *pinguior mactari victima Deo poteſt, quàm homo ſceleratus*. recteque dicitur: *Is qui parcit malis, nocet bonis*. Hac de cauſa ferunt Maximilianum primum Imp. loca deſtinata ad ſupplicia ſontium, venerabundum cum hoc ſolemni dicto, *Salve juſtitia*, præterire ſolitum. Juſtitia enim eſt baſis & columen reipub. eſſeque quaſi heſperus, inquit Ariſtot. imò ſol mundi M. Cato dicebat, *eos magiſtratus qui maleficos pœnis non coercent, non tantùm nõ ferendos, ſed lapidibus obruendos eſſe, ne ex pœna neglectu ſalus reipubl. labefieret*, inquit Plutarc.

Septem plagarum. Prima. Hæc eſt ſeptima plaga, quæ in hoc libro Numer. Hebræis ob peccata immiſſa narratur. Prima enim fuit in Sepulchris concupiſcentiæ, ubi cùm adhuc carnes eſſent in dentibus eorum, furor Domini percuſſit eos plaga magna nimis, Num. 11. 33. *Secunda.* Secunda fuit in Core, Dathan & Abiron, qui abſorpti ſunt à terra, viviq; deſcenderunt in infernum, Num. 16. 33. *Tertia.* Tertia fuit eodem die, quando ſcilicet egreſſus ignis à Domino, occidit 250. viros rebelles, *Quarta.* offerentes incenſum, ibidem v. 35. Quarta fuit die ſequenti, murmurantium contra Moſen & Aaron, atque dicentium, Vos interfeciſtis populum Domini, & percuſſi ſunt *Quinta.* 14700. ibidem v. 49. Quinta fuit, cùm ob murmur propter B *Sexta.* laborem itineris, Deus in eos immiſit ignitos ſerpentes, *Septima.* Num. 21. 6. Sexta fuit hìc, v. 4. cùm ſcilicet Deus juſſit ſuſpendi fornicantes cum Beelphegor. Septima fuit hoc verſu, cùm Deus immiſit plagam ob idem crimen, quam ſuo zelo avertit & diſcuſſit Phinees. ita Rupert.

Vers. 9. Et occisi sunt, purà, tam per plagam à Deo immiſſam, quàm per ſententiam & ſuſpendium judicum, de quo v. 5. Viginti quatuor millia hominum. Si enim hoc numero non comprehenderentur ſuſpenſi à judicibus, eos utique ſeorſim numeraſſet Scriptura. ita Abulenſ. Ecce hìc, ait Rupertus, quàm Deus ut rhinoceros, vel potiùs monoceros, eſt caſtitatis amator, atque turpiſſimum Beelphegor, ejuſque aſſeclas punit & profligat.

Vers. 12. Phinees ob zelum meruit pontificatum æternum. Ecce do ei (Phinees) pacem foederis mei] id eſt ſecuritatem & certitudinem pacti mei. q. d. Hunc ob zelum Phinees firmiter decerno, & quaſi paciſcor, promittoque illi.

Vers. 13. Et erit (quòd erit) tam ipsi, quam semini ejus, pactum sacerdotii sempiternum] quòd ſcilicet ipſe cum ſua ſtirpe, poſt patrem Eleazarum, in pontificatum ſuccedet, ita ut pontificatus inviolabiliter C maneat in ejus familia & poſteritate ſemper, quamdiu ſcilicet Judæorum reſpublica, & judaiſmus ſtabit. ita Abul.

Damianus ſenſit Phinees eſſe Eliam. Alii cenſent ſacerdotium hìc vocari *pacem fœderis*, id eſt fœdus pacis vel pacificum, per hypallagem, ob duas cauſas, Prima eſt, quòd ſacerdotes præ aliis hominibus in pace, amicitia & ſocietate Dei eſſe videantur. Nam quotidie in conſpectu Dei verſantur, cum illo colloquuntur, reſponſa accipiunt; illi orationes, oblationes & vota ſua & populi offerunt. Secunda, quòd ſacerdotium ritè adminiſtratum cauſa erat pacis, concordiæ, omniſque tranquillitatis & felicitatis inter Deum & homines, propter preces & ſacrificia ſacerdotum quibus Deus orbi placatur.

Audi hìc paradoxum B. Petri Damiani, epiſt. 12. vel, ut alii notant, 11. c. 2. ad Nicolaum II. Rom. Pontificem, ubi ait, Deum voluiſſe, ut deinceps ipſe Phinees, in præmium præclari hujus facinoris, viveret uſque ad finem mundi, putatque ipſum Phinees fuiſſe eumdem, qui poſtea dictus eſt Elias; idem ſenſerunt veteres nonnulli Hebræi, teſte Origene tom. 7. Johan. Ibi enim Damianus citans hæc verba hujus c. *Ecce do ei pacem fœderis mei, & erit tam ipſi, quàm ſemini eius pactum ſacerdotii ſempiternum*, ſic ait: *Pacem quippe Dominus illi ſui fœderis dedit: quia ſedata omni carnis moleſtia, vivere illum uſque ad finem mundi in paradiſi amœnitate conſtituit. Ipſe ſiquidem eſt, niſi fallor, Elias propheta, qui videlicet igneis equis eſt translatus in cœlum. cui nimirum Phinees nomen eſt à parentibus inditum: Elias verò nomen eſt accidens per eventum; Elias ſiquidem interpretatur Deus Dominus, quod ex hac occaſione ei impoſitum creditur: quia cùm legatus à populo ad Ruben & Ruben & Gad. qui novum altare conſtruxerant. mitteretur, hoc ab eis reſponſum excuſationis accepit. Fortiſſimus Deus Dominus ipſe novit, ſi prævaricationis animo hoc altare conſtruximus, inde ergo Phinees vocatus eſt Eliar; ut illorum reſponſum, eius videatur eſſe vocabulum.*

Hæc ſententia nova & improbabilis, quam multis refu- A tat Tornielſus Probat tamen eam Damianus Primò, ex S. Hieron. qui in Hebr. q. in l. 1. Paralip. idipſum docet. *Prob. Primò.*

Reſp. Reſp. illum librum vel non eſſe S. Hieron. ut quidam annotarunt, vel S. Hieron. hæc, uti & alia, non ex ſua, ſed ex Hebræorum ſententia dicere. Talia enim ſunt, quæ ibidem tradit de matre Moſis, quòd fuerit amita mariti ſui, quodque Moſes poſt legem latam mandaverit patri, ut eam dimitteret: & quòd ipſe poſtmodum ex alia uxore genuerit Eldad & Medad, fratres Moſis: licet non uterinos.

Secundò, probat eam ex 1. Paral. 9. 19. ubi loquens Scriptura de iis qui redierant ex Babylonica captivitate, ſic ait: *Hi ſunt Coritæ ſuper opera miniſterii*, &c. *Phinees autem filius Eleazari erat dux eorum*; ergo Phinees vixit uſque, imò poſt captivitatem Babylonicam. *Probat Secundò.* Reſp. illum Phinees eſſe alium ab hoc noſtro; ille enim erat Levita; hic erat ſacerdos: ille erat ex poſteria Core; *Reſp.* hic erat nepos Aaronis: quare & alius fuit Eleazar, pater Phinees ibi ab hoc noſtro.

Tantùm ergo promittitur hìc Phinees pontificatus continuatio in poſteris ejus.

B Fuit hoc magnum præmium. Pontifex enim Judæorum in ſummo erat honore, atque in ſummis opibus: maximam enim partem oblationum, primitiarum & decimarum; imo, ut multi volunt, decimam decimæ, id eſt centeſimam partem omnium fructuum totius Judææ, ipſe ſolus percipiebat. Hinc ipſe erat ſummus omnium judex. Deut. 17. 9. jungebatque cum regibus connubia, imò & ſceptrum ipſum regni tandem obtinuit. *Pontifex erat in ſummo honore & opibus.* Machabæi enim ſimul erant pontifices, & ſimul duces, ac paulò poſt reges Iſrael. Ariſtobulus enim Johannis Hyrcani filius, & Simonis Machabæi nepos, fuit pontifex, primoſque ſibi impoſuit diadema regni, ut docet Joſephus lib. 13. Antiq. c. 19. atque poſt eum regnavit Alexander filius, cui *factus eſt rex.* ſucceſſit Ariſtobulus junior, qui ſimul fuerunt pontifices & reges: hique omnes prognati ſunt ex Phinees. uti ait & gloriatur eorum parens Mathathias 1. Machab. 2. 54. Vide hìc quid apud Deum mereatur zelus & zeloſi.

Objectio. Dices, Ex lege & jure gentium, debebat Phinees, utpote primogenitus, ſuccedere patri Eleazaro in pontificatu: ergo nil novi beneficii hìc ei confertur.

C Reſpondeo, nova quædam hìc ei conferri: Primò enim aſſecuratur hìc ipſi longior vita, quòd ſcilicet ipſe ſuperviſturus ſit patri, itaque re ipſa futurus pontifex. *Reſponſio.* Secundò, aſſecuratur ei, quòd pontificatus in ejus familia permanebit.

Objectio. Dices Secundò, Pontificatus paulò poſt Phinees, translatus eſt ex ejus familia ad familiam Ithamar, purà ad Heli, nam, ut docet Joſephus lib. 5. Antiq. c. ult. & l. 8. c. 1. Eleazaro in pontificatu ſucceſſit filius Phinees, huic *Succeſſio Phinees.* filius Abiezer, huic filius Bocci, huic filius Ozi; à quo translatus eſt ad Heli (qui fuit de familia Ithamar, ut patet 1. Paral. 24. 3.) cui ſucceſſit ex filio Phinees, nechos Achitob, huic filius Ahias, huic frater Achimelech, huic filius Abiathar; (ut docet Tornielſus anno mundi 2940.) à quo rurſum Salomon pontificatum tranſtulit ad Sadoc, qui erat de familia Eleaaari & Phinees: quomodo ergo hìc Phinees promittitur pontificatus æternus?

Reſp. prima. Reſpondet Primò, Cajetanus promiſſionem hanc eſſe juris, non facti: jure enim debitum fuiſſe familiæ Phinees pontificatum in perpetuum: ſed de facto tranſlatum eſſe ad Heli, ad breve tempus. Secundò, Dionyſ. D Carthuſ. reſpondet, promitti hìc Phinees pontificatum æternum, non abſolutè, ſed ſub conditione, ſi poſteri *Secunda.* patris pietatem ſequantur, nec ob peccata ſua pontificatu privari mereantur; jam autem poſteros Phinees peccaſſe, ideoque ſua culpa pontificatu ad tempus excidiſſe. Tertiò. & facilè dici poteſt, promitti hìc Phinee pontificatum æternum, hoc ſenſu, quòd eo non ſit ſpoliandus jugiter, ſicut ſpoliatus eſt Heli: ſed quòd pontificatus illius familiæ adhærebit uſque ad finem Synagogæ judaiſmi, eſto ad breve tempus interrompatur & transferatur *Tertia & vera.* ad Heli, ejuſque poſteros, paulò enim poſt redit ad familiam Phinees, in eaque jugiter manſit uſque ad Chriſtum. Sic dicitur Geneſ. 49. 10. quòd non deficiet ſceptrum de Juda, donec veniat Chriſtus: conſtat autem ſceptrum hoc defeciſſe primo anno regni Herodis, Chriſtus verò natus eſt anno 35. regni Herodis ergo ante Chri-

ſtum

Digitized by Google

ſtum ſceptrum de Juda defecerit per 35. annos. Sed parvum hunc numerum in tanta multitudine non computat, nec æſtimat ſacra Script. ita facit & hic.

QUIA ZELATUS EST PRO DEO SUO, ET EXPIAVIT SCELUS FILIORUM ISRAEL] *Expiavit*, Primò, id eſt punivit & vindicavit ſontes & ſceleratos. Sic enim judices dum puniunt ſontes, ſuam temp quaſi expiant coram Deo, & toto mundo. juſta enim ſcelerum vindicta eſt expiatio reip. Secundò, *expiavit*, id eſt mundavit: quia effecit, ne quis ampliùs auderet ſimilia committere. Tertiò, *expiavit*, id eſt abſtulit ſcelus negligentiæ Iſraelitarum, quo ſcilicet ipſi negligebant hoc ſcelus corrigere & plectere. Quartò, *expiavit*, quia ſanguinem Zambri, quaſi victimam piacularem, Deo pro aliorum incolumitate obtulit. ita Abulenſ.

Vers. 15. MADIANITIS, &c. VOCABATUR COZBI, FILIA SUR PRINCIPIS NOBILISSIMI MADIANITARUM] Hebr. eſt, *Cozbi filia Sur: ipſe erat caput populorum, & caput familiæ patris in Madian.* Nam in Madian regnabant quinque reges, ut patet c. 31. 8. ſed parvi, qui proinde Joſue 13. 21. Principes vocantur: inter hos quinque nobiliſſimus & ſummus erat Sur, qui filiam ſuam hic proſtituit Hebræis, ut eos ex conſilio Balaam hoc modo decipere, atque avertere, vel ſuperare poſſet. tantus erat ejus & omnium metus, tantus amor vitæ & regni. non enim norant hi Gentiles bonum honeſtatis pudicitiæ & virtutis.

Vers. 16. & 17. LOCUTUSQUE EST DOMINUS AD MOYSEN DICENS: HOSTES VOS SENTIANT MADIANITÆ, ET PERCUTITE EOS] Hic Deus auctores ſceleris & fraudis Beelphegor, ſcilicet Madianitas, bello ulciſci jubet: Moabitas autem, qui magna ſceleris & cladi pars & cauſa fuerant, tacitè excipit; quia Moabitas conſervatos volebat: idque partim ob merita Lot, ut dicitur Deuter. 2. 19. partim ob Ruth, ex qua David (fuit enim David pronepos Ruth) & Chriſtus originem erant ducturi. Ruth enim fuit Moabitis, & in Moab nata: unde antequam nata fuit Ruth, Hebræi non intulerunt bella Moabitis, ſed poſtquam nata fuit, & ex Moab migravit ad Judæos, David Moabitas mirè caſtigavit & cecidit, ut patet 2. Reg. 8. 2. ita Abulenſ.

Cur Moabitas non invaſerint Hebræi?

Poterant ex jure naturæ & gentium, Hebræi Madianitis, à quibus læſi fuerant, bello appetere, ſed expectarunt imperium Domini. Dominus enim in deſerto & ad ſtationes, & ad bella, & ad quævis alia eos dirigebat; utpote populi dux. unde ſtatim à ſcelere Beelphegor, juſſit Madianitis bellum inferri.

Vers. 18. QUIA ET IPSI HOSTILITER EGERUNT CONTRA VOS, ET DECEPERE INSIDIIS (fraudibus, de quibus dixi v. 1.) PER IDOLUM PHOGOR (id eſt Beelphegor, uti dixi v. 3.) ET PER COZBI, FILIAM DUCIS MADIAN, SORORAM SUAM, id eſt gentilem ſuam, erat enim Cozbi Madianitis, ac conſequenter Madianitarum erat ſoror, id eſt cognata & affinis. hæc enim decepit Zambri, ducem tribus Simeon, cujus, utpote ducis, exemplum multi ex eadem, ut patebit c. ſequ. v. 14. & ex aliis tribubus ſecuti ſunt. Peccata enim principum & dominorum multos habent imitatores. QUÆ PERCUSSA EST à Phinees, IN DIE PLAGÆ] nam eodem die graſſabatur plaga, immiſſa à Deo verſ. 8. ſed poſtquam Phinees occidit Cozbi cum Zambri, illicò plaga ceſſavit.

Moraliter, diſce hoc capite, quàm ſit periculoſa converſatio cum feminis, quamque viri feminas, & feminæ viros fugere debeant. Adamum ſeduxit Eva, Davidem Berſabee, Salomonem mulieres.

Morale, de fuga mulierum.

Præclarè ſenior ille apud Sophronium in Prato ſpirit. c. 119. *Filioli*, inquit, *ſal ex aqua eſt, & ſi appropinquaverit aquæ, continuò ſolvitur & deficit: & monachus ſimiliter ex muliere eſt; itaque ſi appropinquat mulieri, ſolvitur & ipſe, atque in id deſinit, ut iam monachus non ſit.*

In omnes Sancti & verbo & exemplo docuerunt. S. Dominicus ad mortem uſque virgo permanſit, adeò ut & aliis virginitatem afflaret. unde ſtudioſus quidam oſculans manum ejus, tantam inde fragrantiam & gratiam hauſit, ut deinceps & mente & corpore eſſet caſtus. & tamen S. Dominicus ſuadebat caſtitatis ſtudioſis, ut omnes mulieres prorſus fugerent; ita quoque ipſe faciebat, & inſuper ſe jejuniis & pœnitentiis affligebat.

Exemplum S. Dominici.

S. Franciſcus aſſerebat frivolum eſſe colloquium cũ mulieres, excepta ſola confeſſione, vel inſtructione breviſſima.

S. Franciſci

S. Jordanes, qui S. Dominico in generalatu proximè ſucceſſit, Fratrem quemdam increpuit, quòd manum mulieris tetigiſſet: cumque ille regereret, Mulier hæc pia & devota eſt; reſpondit Jordanes, *Pluvia bona eſt, & terra bona, & tamen ex horum commixtione fit lutum.*

S. Iordanis

S. Thomas Aquinas à fratribus tentatus per mulierem laſcivam, eam titione fugavit, eoque ſignum crucis formans in pariete, & ibi orans cum lachrymis, poſtulanſque perpetuam virginitatem, indormiit, viditque duos angelos, qui ſibi renes aſtringerent (ita arctè, ut ex dolore exclamaret) dicentes: Ecce cingimus te cingulo caſtitatis, quod numquam diſſolvetur, unde ipſe omni poſtea libidinis ſenſu caruit: & tamen ille ipſe deinceps omnes mulieres ſemper horruit & fugit quaſi ſerpentes.

S. Thomas Aquini.

Regina Siciliæ, S. Ludovici, ex Franciſcana familia Epiſcopi, mater, eum ad ſe Neapolim venientem, ut filium ſuum, more Gallico oſculari volebat renuit S. Ludovicus. tum illa: *Numquid non ſum mater tua?* cui ille: *Scio*, ait, *ſed mulier es, quam ſervo Dei oſculari non licet*: nam, ut ait S. Bernardin. *Mulieris corpus totum eſt igneum.* Ita fugit Joſeph laſcivientem heram, relicto in manibus ejus pallio. Ita S. Auguſtinus, teſte Poſſidonio, domi ſuæ ne quidem ſororem habere voluit. Ita fugit non ſemel S. Bernardus, cùm ob eximiam ſpeciem, ab impuris muliercul is ad ſcelus ſollicitaretur. Aliàs eaſdem noctu abegit, clamans Latrones, latrones: ac tandem ut omni tentatione ſe eximeret, ad clauſtra Ciſtercienſis monaſterii profugit. nimirum, ut ait Sapiens, *De veſtimento procedit tinea, & à muliere iniquitas viri*; &, *Melior eſt iniquitas viri, quàm mulier benefaciens.*

S. Ludovici Epiſcopi.

S. Bernard

Ita denique fugit magnus ille S. Johannes Anachoreta, qui Theodoſio Imp. victorias prædixit. nam, uti narrat Pallad. in Lauſiaca c. 43. ipſe per 40. annos nullam mulierem vidit. cumque 90. eſſet annorum, enixè rogatus à Tribuno, ut uxori ſuæ importunè id petenti, videndum ſe præberet, reſpondit. *Hac nocte ab ipſa videbor in ſomnis, nec ampliùs pergat in carne videre faciem meam.* in ſomnis ergo ei per phantaſma apparuit, nec aliter ab ea ſe videri paſſus eſt, qui & c. 44. luctuoſum Eremitæ cujuſdam per mulierem lapſum enarrat. Plura attuli Gen. 34. 1.

S. Iohannis Anachoretæ.

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hebræi terram ſanctam ingreſſuri numerantur, à viginti annis & ſupra, per ſingulas tribus, ut iis terra dividatur.

1. POſtquam noxiorum ſanguis effuſus eſt, dixit Dominus ad Moyſen & Eleazarum filium Aaron ſacerdotem: 2. Numerate omnem ſummam filiorum Iſrael à viginti annis & ſupra, per domos & cognationes ſuas, cunctos qui poſſunt ad bella procedere. 3. Locuti ſunt itaque Moyſes & Eleazar ſacerdos in campeſtribus Moab ſuper Iordanem contra Iericho, ad eos qui erant. 4. à viginti annis & ſupra, ſicut Dominus imperaverat, quorum iſte eſt numerus. 5. Ruben primogenitus Iſrael hujus filius, Henoch, à quo familia Henochitarum, & Phallu, à quo familia Phalluitarum. 6. & Heſron, à quo familia Heſronitarum, & Charmi, à quo familia Charmitarum. 7. hæ ſunt familiæ de

Digitized by Google

ſtirpe Ruben: quarum numerus inventus eſt, quadraginta tria millia & ſeptingenti triginta. 8. Filius Phallu, Eliab. 9. hujus filii, Namuel & Dathan & Abiron. iſti ſunt Dathan & Abiron principes populi, qui ſurrexerunt contra Moyſen & Aaron in ſeditione Core, quando adverſus Dominum rebellaverunt. 10. & aperiens terra os ſuum devoravit Core, morientibus plurimis, quando combuſſit ignis ducentos quinquaginta viros. Et factum eſt grande miraculum, 11. ut, Core pereunte, filii ejus non perirent. 12. Filii Simeon per cognationes ſuas: Namuel, ab hoc familia Namuelitarum: Jamin, ab hoc familia Jaminitarum: Jachin, ab hoc familia Jachinitarum: 13. Zare, ab hoc familia Zareitarum: Saul, ab hoc familia Saulitarum. 14. hæ ſunt familiæ de ſtirpe Simeon, quarum omnis numerus fuit, viginti duo millia ducenti. 15. Filii Gad per cognitiones ſuas: Sephon, ab hoc familia Sephonitarum: Aggi, ab hoc familia Aggitarum; Suni, ab hoc familia Sunitarum; 16. Ozni, ab hoc familia Oznitarum: Her, ab hoc familia Heritarum; 17. Arod, ab hoc familia Aroditarum: Ariel, ab hoc familia Arielitarum. 18. iſtæ ſunt familiæ Gad, quarum omnis numerus fuit, quadraginta millia quingenti. 19. Filii Juda, Her & Onan, qui ambo mortui ſunt in terra Chanaan. 20. Fueruntque filii Juda, per cognationes ſuas: Sela à quo familia Selaitarum: Phares, à quo familia Phareſitarum. Zare, à quo familia Zarenitarum. 21. Porrò filiis Phares; Heſron, à quo familia Heſronitarum: & Hamul, à quo familia Hamulitarum. 22. iſtæ ſunt familiæ Juda, quarum omnis numerus fuit, ſeptuaginta ſex millia quingenti. 23. Filii Iſſachar, per cognationes ſuas: Thola, à quo familia Tholaitarum: Phua, à quo familia Phuaitarum; 24. Jaſub, à quo familia Jaſubitarum; Semran, à quo familia Semranitarum. 25. hæ ſunt cognationes Iſſachar, quarum numerus fuit ſexaginta quatuor millia trecenti. 26. Filii Zabulon per cognationes ſuas: Sared, à quo familia Sareditarum: Elon, à quo familia Elonitarum: Jalel, à quo familia Jalelitarum, 27. hæ ſunt cognationes Zabulon, quarum numerus fuit, ſexaginta millia quingenti. 28. Filii Joſeph per cognationes ſuas, Manaſſe & Ephraim. 29. De Manaſſe ortus eſt Machir, à quo familia Machiritarum Machir genuit Galaad, à quo familia Galaaditarum. 30. Galaad habuit filios: Jezer, à quo familia Jezeritarum: & Helec, à quo familia Helecitarum: 31. & Aſriel, à quo familia Aſrielitarum: & Sechem, à quo familia Sechemitarum. 32. & Semida, à quo familia Semidaitarum, & Hepher, à quo familia Hopheritarum. 33. Fuit autem Hepher pater Salphaad, qui filios non habebat, ſed tantùm filias, quarum iſta ſunt nomina: Maala, & Noa, & Hegla, & Melcha, & Therſa. 34. hæ ſunt familiæ Manaſſe, & numerus earum, quinquaginta duo millia ſeptingenti. 35. Filii autem Ephraim per cognationes ſuas, fuerunt hi Suthala, à quo familia Suthalaitarum. Becher, à quo familia Becheritarum. Thehen, à quo familia Thehenitarum. 39. porrò filius Suthala fuit Heran, à quo familia Heranitarum. 37. hæ ſunt cognationes filiorum Ephraim, quarum numerus fuit, triginta duo millia quingenti. 38. Iſti ſunt filii Ioſeph per familias ſuas. Filii Beniamin in cognationibus ſuis. Bela, à quo familia Belaitarum. Aſbel, à quo familia Aſbelitarum. Ahiram, à quo familia Ahiramitarum. 39. Supham, à quo familia Suphamitarum. Hupham, à quo familia Huphamitarum. 40. Filii Bela, Hered, & Noeman. De Hered, familia Hereditarum: de Noeman, familia Noemanitarum. 41. hi ſunt filii Beniamin per cognationes ſuas, quorum numerus fuit, quadraginta quinque millia ſexcenti. 42. Filii Dan per cognationes ſuas. Suham, à quo familia Suhamitarum. hæ ſunt cognationes Dan per familias ſuas. 43. omnes fuere Suhamitæ, quorum numerus erat, ſexaginta quattuor millia quadringenti. 44. Filii Aſer per cognationes ſuas, Iemna, à quo familia Iemnitarum. Ieſſui, à quo familia Ieſſuitarum. Brie, à quo familia Brietarum. 45. Filii Brie. Heber, à quo familia Heberitarum, & Melchiel, à quo familia Melchielitarum. 46. Nomen autem filiæ Aſer, fuit, Sara. 47. hæ cognationes filiorum Aſer, & numerus eorum, quinquaginta tria millia quadringenti. 48. Filii Nephthali per cognationes ſuas. Jeſiel, à quo familia Ieſielitarum. Guni, à quo familia Gunitarum. 49. Ieſer, à quo familia Ieſeritarum. Sellem, à quo familia Sellemitarum. 50. hæ ſunt cognationes filiorum Nephthali per familias ſuas, quorum numerus, quadraginta quinque millia quadringenti. 51. Iſta eſt ſumma filiorum Iſrael, qui recenſiti ſunt, ſexcenta millia, & mille ſeptingenti triginta. 52. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen dicens. 53. Iſtis dividetur terra juxta numerum vocabulorum in poſſeſſiones ſuas. 54. Pluribus majorem partem dabis, & paucioribus minorem, ſingulis, ſicut nunc recenſiti ſunt, tradetur poſſeſſio, 55. ita dumtaxat ut ſors terram tribubus dividat & familiis: 56. Quidquid ſorte contigerit, hoc vel plures accipiant, vel pauciores. 57. Hic quoque eſt numerus filiorum Levi per familias ſuas. Gerſon, à quo familia Gerſonitarum. Caath, à quo familia Caathitarum. Merari, à quo familia Meraritarum. 58. hæ ſunt familiæ Levi: Familia Lobni, familia Hebroni, familia Moholi, familia Muſi, familia Core. At verò Caath genuit Amram: 59. qui habuit uxorem Iochabed filiam Levi, quæ nata eſt ei in Ægypto. hæc genuit Amram viro ſuo filios Aaron & Moyſen, & Mariam ſororem eorum. 60. De Aaron orti ſunt Nadab & Abiu, & Eleazar & Ithamar. 61. quorum Nadab & Abiu mortui ſunt, cùm obtuliſſent ignem alienum coram Domino. 62. Fuerunt omnes qui numerati ſunt, viginti tria millia generis maſculini, ab uno menſe & ſupra, quia non ſunt recenſiti inter filios Iſrael, nec eis cum ceteris data poſſeſſio eſt. 63. Hic eſt numerus filiorum Iſrael, qui deſcripti ſunt à Moyſe & Eleazaro ſacerdote in campeſtribus Moab ſupra Iordanem contra Iericho. 64. inter quos, nullus fuit eorum qui antè numerati ſunt à Moyſe & Aaron in deſerto Sinai. 65. Prædixerat enim Dominus, quòd omnes morerentur in ſolitudine. Nulluſque remanſit ex eis, niſi Caleb filius Iephone, & Ioſue filius Nun.

Vers. 1. POSTQUAM NOXIO RUM (fornicantium cum filiabus Moab & Madian c. præced.) SANGUIS EFFUSUS EST, DIXIT DOMINUS AD MOYSEN, ET ELEAZARUM] *Dixit* ſcilicet per columnam nubis, incubante

A in oſtio tabernaculi, non autem ex propitiatorio, & Sancto ſanctorum: licet enim Moſes illud ingredi poſſet, quoties de aliquo dubio Deum conſulere debebat; tamen Eleazarus pontifex illud non niſi ſemel in anno, putà in feſto

Digitized by Google

ſto Expiationis, ingredi poterat, juxta legem Levit. 16. 2. & 19.

Vers. 2 NUMERATE OMNEM SUMMAM FILIORUM ISRAEL, A VIGINTI ANNIS ET SUPRA] Fuit hic tertius cenſus generalis totius populi: primus enim habitus fuit in fabrica tabernaculi, Exodi 30. 12. & 38. 25. Secundus, cùm ordinatæ ſunt acies ad pugnandum, & ad caſtra metandum, Numer. 1. & 2. uterque factus eſt anno ſecundo ab egreſſu ex Ægypto, in Sina. Tertius hoc loco factus eſt, anno quadrageſimo, cùm jamjam ingreſſuri eſſent terram promiſſam, ut ſcilicet illa inter tribus congruè pro numero cujuſque dividi & diſtribui poſſet. Ridiculum enim eſt, quod ait Rabbi Salomon, Deum hic feciſſe, uti facit paſtor, qui gregem numerat, quem lupus vaſtavit, ut ex numero ſuperſtitum, ſciat quot perierint, & raptæ ſint.

Tertius cenſus populi

Quare omnes qui hic numerantur, alii ſunt ab iis, qui anno ſecundo numerati ſunt, Num. 1. & 2. nam omnes illi jam interierant, ob murmur exploratorum in Cadesbarne, de quo cap. 14. ut patet ex hoc cap. v. 64.

Præter hos tres, fuit quartus cenſus, ſed ſpecialis, primogenitorum & Levitarum, de quo cap. 3. v. 15. & 40.

A VIGINTI ANNIS ET SUPRA] quia hi ſoli aptierant ad arma & bella, jamjam cum Chananæis, in ingreſſu Chanaan, gerenda. Numerantur ergo hic ſoli bellatores, & hi ſoli inter ſe diviſerunt terram Chanaan: minores ergo viginti annis, uti non numerantur, nec apti erant ad bella, ita nec terræ Chanaan hereditatem per ſe adiverunt, ut patet v. 53.

Vers. 3 LOCUTI SUNT ITAQUE, MOYSES ET ELEAZAR] ſcilicet, id quod dixerat Dominus, ut videlicet diſponerent ſe omnes numerandi per turmas & familias, ut commodè poſſent numerari. Cenſus hic ita videtur peractus, ut primò ſingularum tribuum familias, deinde ſingularum familiarum domos, ac denique ſingularum domorum capita numerarint.

SUPER JORDANEM] juxta Jordanem: ſic dicitur, Jeſus ſtans ſuper, id eſt juxta, eam, imperaſſe febri, Lucæ 4. 39.

Vers. 5 RUBEN PRIMOGENITUS ISRAEL] In hoc cenſu ſervatur ordo vexillorum & acierum, qui conſtitutus fuit cap. 2. ita tamen, ut primum vexillum ſit Ruben, cum ſuis, utpote primogenitis: ſecundum ſit Judæ, qui ſenior erat cæteris: tertium ſit Ephraim, qui ex matre libera, puta ex Rachele, erat prognatus: quartum ſit Dan, cum ſuis, qui ex ancilla, puta Bala, erat genitus.

Vers. 10 ET FACTUM EST GRANDE MIRACULUM] Hebr. eſt, *fuerunt in ſignum*, quod Chald. Vatabl. & alii ad præcedentia referunt, quaſi dicat, Core, Dathan, Abiron, &c. fuerunt in ſignum, id eſt, fuerunt exemplo, aliis filiis Iſrael, quo ipſi docerentur, non eſſe murmurandum & rixandum contra Moſen & ſuperiores.

Verùm, quia ſequitur in Hebræo, *Et filii Core non ſunt mortui*; hinc ſagacius noſter Interpres, videns hæc verba connecti præcedentibus, intellexit *ſignum* hoc, tam ad ſequentia hæc verba, quam ad præcedentia pertinere, ſenſumque eſſe, q. d. Core, Dathan & Abiron facti ſunt in ſignum, id eſt in exemplum, non quale quale, ſed portentoſum & miraculoſum, non tantùm ex eo, quod terra abſorbuit eos, ſed etiam, ex eo quod Core pereunte, filii ejus non perierunt, ſed penduli in aere hæſerunt: quia ſcilicet, patris rebellioni non conſenſerunt. Per miraculum enim ſervatos eſſe filios Core, patet ex eo, quod omnino videantur tunc fuiſſe cum patre Core in tabernaculo, æquè ac filii Dathan & Abiron, qui cum parentibus perierunt. cum enim Moſes adiit eos, omnes filii & familiæ eorum, domum ad rem & litem tantam confluxerunt; nec parentes paſſi fuiſſent, filios in hoc ſchiſmate à ſe avelli, aut domo abire.

Miraculo filii Core ſervati ſunt, pereunte patre.

De hoc miraculo, & de hiſce Core filiis, dixi cap. 16. 31.

Vers. 12 FILII SIMEON] Geneſ. 46. 10. & Exodi 6. 15. numerantur ſex filii Simeonis: hic vero & 1. Paral. 4. 24. tantum quinque numerantur. omittitur enim Ahod ſextus; quia mortuus eſt ſine liberis: unde non habuit familiam, nec ſortem in terra Chanaan. Rurſum, filius ejus primus, qui hic vocatur *Namuel*, in Geneſi & Exodo vocatur *Jamuel*: & qui ibi vocatur *Sohar*, hic vocatur *Zare*. ex Hebræo enim צחר *Sohar*, per metatheſin, ſimulque mutando literam *tſade* in aſſinem *zain*, fit זרח *zerach* ſive *zare* ſic in aliis nominibus ſimilis eſt variatio: qui enim hic v. 30 vocatur *Jezer*, Joſue 17. 2. vocatur *Abiezer*: & qui hic v. 24. vocatur *Jaſub*, alibi vocatur *Job*.

Nota hic, valdè decreviſſe tribum Simeonis. nam in cenſu priore, qui actus eſt anno ſecundo, numerata ſunt capita hujus tribus, 59. millia, & trecenta, ut patet Num. 2. 13. hic verò tantum numerantur viginti duo millia, & ducenta: diminuta ergo fuit tribus 37. millibus & centum capitibus. quod plerique tribuunt ultimæ plagæ, ob fornicationem cum Madianitis immiſſæ, c. 25. 9. quæ maximè in hanc tribum ſævierit; eò quod ex ea plurimi ducem ſuum Zambri, quem Phinees occidit, ſecuti, cum Madianitis fornicati ſint. idque ſatis inſinuatur cap. præced. v. ult. uti jubet Deus invadi Madianitas ob injurias & ſcelus Cozbi, cùm qua fornicatus eſt Zambri. ita Abulenſ.

Simeonis tribus valde decrevit, unde?

Hinc rurſum, tribus Simeon, utpotè exigua, juncta cum tribu Juda, atque in ejus ſorte ſortem ſuam accepit, ut patet Joſue 19. 9. tribus enim Juda fuit maxima & validiſſima. continebat enim capita 76500. ut patet v. 22. poſt Judam numeroſiſſima fuit tribus Dan, 64400. capitum, v. 43. poſt Dan fuit Iſſachar, capitum 64300. v. 25. &c.

FILII BENIAMIN] Hic tantùm numerantur quinque filii Beniamin, cum tamen decem habuerit, ut patet Geneſ. 46. 21. quinque ergo reliqui ejus filii mortui ſunt ſine liberis, aut in poſteris eorum familia interiit. Vers. 38

JESSUI, A QUO FAMILIA JESSUITARUM] Hoc loco nuper quidam appoſitè obſtruxit os ignorantis hæretici, more ſolito, Societatem Jeſu & Jeſuitas abominantis, eò quòd nomen eorum non inveniatur in ſacris Bibliis. Vers. 44

ISTIS DIVIDETUR TERRA, JUXTA NUMERUM VOCABULORUM, IN POSSESSIONES SUAS] Ut ſcilicet pro numero familiarum & capitum quæ diverſa ſolent habere vocabula, id eſt nomina, terra dividatur, & poſſideatur à ſingulis. eſt metonymia: *vocabulum* enim ſive nomen ſumitur pro re, ſive perſona nominata. Vers. 53

SINGULIS, SICUT NUNC RECENSITI SUNT, TRADETUR POSSESSIO] *Singulis*, ſcilicet, tum hominibus, tum tribubus, tum familiis, tum potiùs capitibus familiarum (hoc enim magis conſonat textui Hebræo) ut ipſi ulteriùs, in ſingulos ſuæ familiæ, qui viginti annorum ſunt, ſortem acceptam dividant. Vers. 54

HIC QUOQUE EST NUMERUS FILIORUM LEVI, PER FAMILIAS SUAS] Hic tantùm numerantur quinque familiæ Levi, cùm fuerint octo, ut patet Exodi 6. v. 17. 18. 19. & 1. Paral. 23. & ſequen. quia præcipuas tantùm hic recenſet: hic enim familiæ Leviticæ ex profeſſo non numerantur, uti cæteræ, eo quod non eſſent accepturæ ſortem, cum aliis tribubus, in Chanaan, ut dicitur v. 62. Vers. 57

FUERUNTQUE OMNES (Levitæ) QUI NUMERATI SUNT, VIGINTI TRIA MILLIA, GENERIS MASCULINI, AB UNO MENSE ET SUPRA] Nota: Ex eo, quòd juſſerat Dominus c. 3. 41. & 43. commutari primogenitos Hebræorum in Levitas unius menſis & ſupra, idque ad paucitatem Levitarum multitudini primogenitorum adæquandam, & ſimul ad dignitatem Levitarum declarandam: hac de cauſa jubet hic eos ſpatium numerari ab uno menſe & ſupra, tanquam ſuos, utpote qui olim eadem ætate ſervierant redemptioni primogenitorum: nam qui needum menſem expleverant, non ſerviebant redemptioni huic; unde non cenſebantur Levitæ, nec ad Deum pertinebant, ac proinde hic non numerantur. Tribus Levi parum fuit propagata: pauciſſima enim inter omnes tribus habuit capita, tam in hoc cenſu, quàm in priore, Num. 3. 43. Vers. 62

VERS. 65 NULLUSQUE REMANSIT EX EIS, NISI CALEB FILIUS IEPHONE, ET JOSUE FILIUS NUN] Excipe Levitas: nam ex eis ſupererant Moſes, Eleazar, Ithamar, & fortè multi alii, qui numerati fuerant in Sina, & maturæ ætatis erant tempore exploratorum, facileque ſuperabant annum vigeſimum. Caleb hoc tempore erat 78. annorum, ut colligitur ex Joſue 14. 7. Ioſue verò, ut minimum erat 83. annorum. Nam hæc omnia geſta ſunt anno 40. & ultimo peregrinationis Hebræorum in deſerto, quo mortuus eſt Moſes, cui ſtatim ſucceſſit Ioſue, qui ut ſummum præfuit populo 27. annis: mortuus eſt autem Ioſue anno ætatis 110. ut patet Ioſue ult. v. 29. Deme ab his 110. annis vitæ, annos 27. principatus ejus, habebis 83. ejus annum jam dictum, quo mortuus eſt Moſes, ipſeque Moſi in ducatu ſucceſſit.

Caleb in hoc cenſu erat 78. annorum, Joſue 83.

Hinc patet hiſce 38. annis, emortuis patribus totidem plenè filios ſuccreviſſe, qui vigeſimum annum complentes, vel ſuperantes, apti erant ad bella. Nam in hoc cenſu inventa ſunt bellatorum ſexcenta millia, & mille ſeptingenti triginta, ut dicitur v. 51. in priore verò cenſu, ante 38. annos inito, inventa ſunt bellatorum ſexcenta tria millia, quingenti & quinquaginta, ut dicitur c. 1. 46. Prior ergo cenſus ſuperat hunc tantùm mille octingentis & viginti capitibus.

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Propter filias Salphaad, Deus fert legem, ut deficiente prole maſcula, filiæ parentibus ſuccedant in hereditatem. Secundo, v. 12. jubetur Moſes ex monte Abarim contemplari Chanaan, atque ſibi in ducatu populi, ſubſtituere Ioſue.

1. ACceſſerunt autem filiæ Salphaad, filii Hepher, filii Galaad, filii Machir, filii Manaſſe, qui fuit filius Joſeph: quarum ſunt nomina, Maala, & Noa, & Hegla, & Melcha, & Therſa. 2. Steteruntque coram Moyſe & Eleazaro ſacerdote, & cunctis principibus populi, ad oſtium tabernaculi fœderis, atque dixerunt: 3. Pater noſter mortuus eſt in deſerto, nec fuit in ſeditione, quæ concitata eſt contra Dominum ſub Core, ſed in peccato ſuo mortuus eſt: hic non habuit mares filios. Cur tollitur nomen illius de familia ſua, quia non habuit filium? Date nobis poſſeſſionem inter cognatos patris noſtri. 4. Retulitque Moyſes cauſam earum ad judicium Domini. 5. qui dixit ad eum: 6. Juſtam rem poſtulant filiæ Salphaad: da eis poſſeſſionem inter cognatos patris ſui, & ei in hereditatem ſuccedant. 7. Ad filios autem Iſrael loqueris hæc: 8. Homo cùm mortuus fuerit abſque filio, ad filiam ejus tranſibit hereditas. 9. ſi filiam non habuerit, habebit ſucceſſores fratres ſuos. 10. quòd ſi & fratres non fuerint, dabitis hereditatem fratribus patris ejus. 11. ſin autem nec patruos habuerit, dabitur hereditas his qui ei proximi ſunt eritque hoc filiis Iſrael ſanctum lege perpetua, ſicut præcepit Dominus Moyſi. 12. Dixit quoque Dominus ad Moyſen: Aſcende in montem iſtum Abarim, & contemplare inde terram, quam daturus ſum filiis Iſrael. 13. Cumque videris eam, ibis, & tu ad populum tuum, ſicut ivit frater tuus Aaron: 14. quia offendiſtis me in deſerto Sin in contradictione multitudinis, nec ſanctificare me voluiſtis coram ea ſuper aquas. hæ ſunt aquæ contradictionis in Cades deſerti Sin. 15. Cui reſpondit Moyſes. 16. Provideat Dominus Deus ſpirituum omnis carnis, hominem, qui ſit ſuper multitudinem hanc: 17. & poſſit exire & intrare ante eos, & educere eos vel introducere: ne ſit populus Domini ſicut oves abſque paſtore. 18. Dixitque Dominus ad eum: Tolle Joſue filium Nun, virum in quo eſt Spiritus, & pone manum tuam ſuper eum. 19. Qui ſtabit coram Eleazaro ſacerdote & omni multitudine: 20. & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ, ut audiat eum omnis ſynagoga filiorum Iſrael. 21. Pro hoc, ſi quid agendum erit, Eleazar ſacerdos conſulet Dominum. Ad verbum ejus egredietur & ingredietur ipſe, & omnes filii Iſrael cum eo, & cetera multitudo. 22. Fecit Moyſes ut præceperat Dominus. Cumque tuliſſet Joſue, ſtatuit eum coram Eleazaro ſacerdote & omni frequentia populi 23. Et impoſitis capiti ejus manibus, cuncta replicavit quæ mandaverat Dominus.

VERS. 1. & 2. ACCESSERUNT AUTEM FILIÆ SALPHAAD, &c. STETERUNTQUE CORAM MOYSE, ET ELEAZARO SACERDOTE, ET CUNCTIS PRINCIPIBUS POPULI, AD OSTIUM TABERNACULI] Quia juxta oſtium tabernaculi erat tentorium Moſis, atque ad illud, vel certè ad vicinum atrium tabernaculi, conveniebant ſeniores populi, convocati à Moſe ad concilium.

VERS. 2 & 3. ATQUE DIXERUNT: PATER NOSTER, &c. IN PECCATO SUO MORTUUS EST] ſcilicet, ob peccatum murmuris, tempore exploratorum, quod peccatum fuit commune totius populi. Omnes enim a 20. anno & ſupra, ob hoc peccatum mortui ſunt in deſerto.

VERS. 3 HIC NON HABUIT MARES FILIOS, CUR TOLLITUR NOMEN ILLIUS DE FAMILIA SUA, QUIA NON HABUIT FILIUM? DATE NOBIS POSSESSIONEM INTER COGNATOS PATRIS NOSTRI] q. d. Date nobis filiabus hereditatem in Chanaan, pro patre noſtro mortuo ſine maſcula prole, ut per hereditatem hanc noſtram, maneat nomen & familia patris noſtri in Iſrael: ſic enim filii noſtri, ſaltem aliqui, ab hac hereditate Salphaad, denominabuntur poſteri, vel familia Salphaad: aliqui enim filii noſtri ſequentur nomen & hereditatem ſui patris, alii verò ſequentur nomen & hereditatem ſuæ matris, ſive avi materni, puta noſtram, & patris noſtri. (Hereditas enim inter Hebræos erat immobilis & perpetua, ac conſequenter & familia cujus ipſa erat, & à qua denominabatur, erat perpetua.) Alioqui enim, ſi nulla detur nobis hereditas, filii noſtri, non patris noſtri, ſed mariti cui nubemus, uti hereditatem, ita & nomen ſortientur; itaque nomen & familia patris noſtri interibit. ita Abulenſ.

Ex hoc loco colligitur. quòd apud Hebræos, ſi proles aliqua eſſet maſcula, illa omnium erat heres, ita ut filiæ nullam hereditatis partem adire poſſent: ratio erat, quia per maſculos, non per feminas, nominantur,

Mares ſoli erant heredes parentũ, non feminæ. Cur?

tur, diſtinguuntur, & conſervantur familiæ. Fuit autem per Dei providentiam in veteri teſtamento tanta cura conſervationis & diſtinctionis familiarum, tum propter jura primogeniture, & propter certitudinis omnium familiarum, ſecundùm ſucceſſiones hereditatum; ut ſcilicet certò conſtaret, una familia emoriente, quænam illi ſanguine eſſet proxima, ut in hereditatem ejus ſuccederet: tum ut liquidò conſtaret, Chriſtum ex Iudæis, & ex Iuda natum eſſe, uti Deus promiſerat Iacobo Geneſ. 49. 10. Atque hæc una inter alias cauſa fuit, cur voluerit Deus beatam Virginem nubere Ioſepho, ut ſcilicet Iudæis, qui putabant omnino eam ex Ioſepho concepiſſe & genuiſſe Chriſtum, probari poſſet, Chriſtum deſcendere ex Davide & Juda. Nam ex eis deſcendere Joſeph, ſciebant omnes Judæi.

VERS. 4 RETULITQUE MOYSES CAUSAM EARUM AD JUDICIUM DOMINI] q. d. Moſes ſuper hac quæſtione conſuluit Dominum, ad oſtium tabernaculi (ibi enim Deus per columnam nubis loquebatur) vel ad propitiatorium in Sancto ſanctorum.

VERS. 5 & 6. QUI (Dominus) DIXIT AD EUM (Moſen:) JUSTAM REM POSTULANT FILIÆ SALPHAAD: DA EIS (jube eis dari in Chanaan. Nec enim Moſes ingreſſus eſt Chanaan, ac conſequenter nulli in ea hereditatem actu & reipſa dare potuit) POSSESSIONEM INTER COGNATOS PATRIS SUI] Adierunt ergo hæ filiæ poſſeſſionem, non jure ſuo, ſed paterno: unde dicuntur patri ſuccedere in hereditate, ſcilicet illa, quam habuiſſet pater in Chanaan, ſi vixiſſet, eamque ingreſſus fuiſſet: quia feminæ Hebrææ nullum habebant jus ad hereditates, niſi unico hoc caſu, ſi videlicet pater earum defunctus eſſet ſine prole maſcula, ideoque nomen ejus periturum: tum enim filiæ patri ſuccedebant, aliiſque agnatis omnibus præferebantur (uti decernit Deus verſu ſequ.) ſed ita, ut unam duntaxat haberent ſortem patris ſui, quæ inter omnes filias æqualiter dividebatur, cùm maſculi filii ſinguli, à 20. anno & ſupra, ſuo jure ſingulas in Chanaan poſſeſſiones adirent & dividerent.

Feminæ unam tantum ſortem, ſcilicet patris ſui, accipiebant. Sic & mares minores anno 20.

Dico à vigeſimo anno, quia minores anno vigeſimo non adibant hereditatem in Chanaan jure proprio, ſed alieno, ſcilicet paterno, ſi pater eſſet mortuus: unde ſicut pater, ſi vixiſſet, tantum habuiſſet jus ad unam ſortem, ita hi filii, licet multi eſſent, tamen ad unam tantum ſortem, quæ patris eorum fuiſſet, jus habebant, idque ad hoc ut haberent unde viverent, ne fratribus eſſent oneri, & ut nomen eorum non periret de ſtirpe ſua. ita Abulenſ. q. 10.

Filii alii avo materno, alii patri ſuccedebant.

Singulæ ergo filiæ, in patris ſui ſortem diviſam & ſibi attributam ſuccedentes, ex filiis, qui ex ſe naſcebantur, aliquem nomine patris ſui nuncupabant: iſque in ejus hereditatem ſuccedebat: alii verò filii mariti & nomen & hereditatem cernebant, eamque æqualiter dividebant. Excipio primogenitos. Hi enim duplicem adibant hereditatis portionem, ut patet Deuteron. 21, 17. Hæc intellige de hereditate propriè dicta, ſeu de bonis immobilibus: nam de mobilibus Hebræi diſponere poterant ad libitum, eaque dare filiabus, non maſculis, uti paſſim ex iis dotem conſignabant filiabus. Plura de juribus ſucceſſionum apud Hebræos vide apud Abulenſ. hic.

VERS. 11 DABITUR HEREDITAS HIS QUI EI PROXIMI SUNT] maſculi ſcilicet. Loquitur enim lex de ſucceſſione, quæ fit ex parte patris. Nam ſi quis matri, & avo materno in hereditate ſucceſſiſſet & moreretur ſine liberis, ſuccedebant ei cognati matris, non patris: quia bona hæc erant familiæ matris, vel avi materni (non autem patris) unde in ea manere debebant, nec poterant transferri ad aliam, putà patris, familiam, uti docet Abulenſis. qu. 33. idque ne familiarum & tribuum fieret permiſtio & confuſio. Ad hoc enim juſſit Deus hereditates ex una familia vel tribu in aliam non transferri, ut ex hereditate certò conſtaret, cujus familiæ, vel tribus quiſque eſſet.

Viri tribus ſuccedebant cognati matris, non patris.

VERS. 12 DIXIT QUOQUE DOMINUS AD MOYSEN: ASCENDE IN MONTEM ISTUM ABARIM] tum ut ex eo videas terram promiſſam; tum ut in eo moriaris. patet ex ſequ. Mons hic Abarim, ſaltem ſecundùm diverſas partes & juga, varia habet nomina. Nam vocatur Phaſga, Phogor, excelſa Baal, Nebo: in Nebo enim dicitur mortuus eſſe Moſes, Deuteron. ult. v. 1. Voluit Deus Moſen mori in monte, non in caſtris, ne Hebræi proni ad idola, ejus corpus quaſi numen colerent.

CONTEMPLARE INDE TERRAM QUAM DATURUS SUM FILIIS ISRAEL] ut ſaltem aliqua voluptate fruaris in viſione terræ, quam tantopere ingredi petiiſti & optaſti, ut patet Deuter. 3. v. 24. & 25. Nam ex eo loco patet, Moſen ardentiſſimè oraſſe Deum pro ingreſſu in terram promiſſam; ſed Deo id abnuente, & indicente ei ſilentium, petiit ſibi deſignari ſucceſſorem, ut ex hoc c. v. 16. patet.

IBIS ET TU AD POPULUM TUUM] morieris, ò Moſes in Moab, & ibis ad limbum patrum, ſive ad ſinum Abrahæ. VERS. 13

PROVIDEAT DOMINUS DEUS SPIRITUUM. q. d. Tu qui es Deus ſpirituum, id eſt, qui ſolus ſpiritus & animas creas (hinc enim Apoſtolus. Heb. 12. 9. Deum vocat *patrem ſpirituum*; parentes verò, patres carnis) quique noſti omnium hominum ſpiritus & corda, ac conſequenter optimè noſti quis ſit aptiſſimus tantæ moli, ut videlicet mihi in gubernatione talis & tanti populi ſuccedat, provide & ſigna HOMINEM, QUI SIT SUPER MULTITUDINEM HANC ET POSSIT EXIRE, ET INTRARE ANTE EOS] id eſt, poſſit eſſe dux & ductor eorum in omni opere, tam bellico, quàm civili. Hoc enim hebraicè ſignificat hæc metaphora, ſumpta à paſtoribus educentibus gregem: hi enim ante eum exeunt & intrant, itaque eum paſcunt & regunt. VERS. 16 & 17.

TOLLE JOSUE FILIUM NUN, VIRUM IN QUO EST SPIRITUS DEI] *Spiritus*, id eſt prudentia, pietas, fortitudo, & cæteræ virtutes tali principi neceſſariæ. VERS. 18

ET PONE MANUM TUAM SUPER EUM] Ut hac cæremonia Joſue inſtituatur tuus ſucceſſor, & dux populi, & conſequenter à me majori ſpiritu & gratia ad id munus opportuna, donetur, uti dicitur Deuter. ult. v. 9. De hac cæremonia dixi 1. Timoth. 4. v. 14.

DABIS EI PRÆCEPTA] de modo regendi populum, maximè ut eum in vera unius Dei religione ac lege conſervet & promoveat. VERS. 19

ET PARTEM GLORIÆ TUÆ] q. d. Communica, ò Moſes cum Joſue cornua, id eſt ſplendorem & radios vultus tui uti ſol facit lunæ, inquit Rabbi Moſes. unde Chald. vertit. *dabiſque de ſplendore tuo ſuper eo*. Hinc & Hebræi paſſim Moſen comparant ſoli, Joſue lunæ, quæ a ſole lumen accipit: ſed nuſquam Scriptura aût veteres, hos radios dant Joſue; nec eos Joſue afflare poterat Moſes. ita Abulenſ. qui pluribus idipſum confutat.

Gloriam ſuam Moſes communicat Joſue, quando

Alii per gloriam accipiunt manſuetudinem & humilitatem Moſis, quæ eum populo mirè amabilem & laudabilem reddiderunt. ipſe enim ex eo quòd cum Deo loqui ſoleret quaſi amicus cum amico, nihilo ſuperbior factus, erga omnes pium & mitem ſe exhibuit. Verùm nec hanc ſuam manſuetudinem Moſes afflare poterat ipſi Ioſue.

Dico ergo; Da Joſue partem gloriæ, id eſt honoris & auctoritatis tuæ apud populum, ut eum, quaſi futurum populi principem, reverenter compelles, eumque ut talem toti populo proponas & commendes, ut populus eum pro te accipiat ut ducem, eumque revereatur, utpote quem à te honoratum, & auctoritate donatum viderit. unde ſequitur: *Et audiat eum omnis ſynagoga filiorum Iſrael*. Addit Cajetan. juberi hic Moſi, ut inſignia magiſtratus & principatus ſui communicet cum Ioſue, v. g. ut tradat ei ſuam virgam, quæ erat quaſi ſceptrum, ideoque inſigne principatus; ut partem famulorum ei conſignet; ut det ei annulum ſignatorium, paludamentum &c. Hiſce enim inſignibus ſolet decorari, & quaſi inaugurari novus magiſtratus & princeps. Aliter vertit Oleaſter, ſcilicet, *da Joſue partem dejectionis*, vel *humilitatis tuæ*: radix enim הוד *jâda*, unde הוד *hôda*, ſignificat proiicere, deiicere. q. d. Doce Ioſue tuam humilitatem & manſuetudinem, ut illa eum populo reddat acceptum, ſicut te reddidit.

Hic ſenſus non eſt incongruus, prior tamen eſt

germanior ; eſtque Septuag. Chald. & aliorum paſſim.

Cur filii Moſis ei in ducatu populi non ſucceſſerint, hanc cauſam dat Auctor de Mirabilibus S. Scripturæ libr.1. cap. 85. apud S. Auguſtinum tom.3. quòd *ipſi*, inquit, *de Gentili matre* (de Sephora Madianitide) *peregrinationis* (exilii Moſis) *cauſa generati ſunt*. Succeſſit ergo ei Joſue, qui tam ex materno, quàm paterno genere erat Hebræus. Adde, ducatus hic populi ex Ægypto unicus fuit & extraordinarius, non hereditarius : electione ergo Dei is delatus eſt Moſi, ejuſque miniſtro Joſue. Denique poſteri Moſis fuerunt degeneres, Judic. 18.30.

VERS. 21 PRO HOC (pro Joſue) SI QUID AGENDUM ERIT, ELEAZAR SACERDOS CONSULET DOMINUM] Hebr. *Eleazar interrogabit pro eo, in judicio Urim coram Domino*. q. d. Eleazar pontifex indutus ephod, & rationali, cui inſcriptum eſt Urim, itaque exiſtens in pontificalibus, & fungens quaſi munere pontificio, de rebus dubiis Ioſue occurrentibus, interrogabit Dominum ; itaque ab eo de omnibus erudietur & inſtruetur. De hoc oraculo Urim vide dicta Exodi 28. 30.

AD VERBUM EJUS EGREDIETUR, ET INGREDIETUR IPSE, ET OMNES FILII ISRAEL] *Ejus*, ſcilicet *Joſue*, inquit Abulenſis. *Hic enim*, inquit, *præponitur Joſue, quia erat princeps ſæcularis, ſummo ſacerdoti directè, ita ut teneretur Eleazarus obedire Joſue, in omnibus quæ juberet, ſicut cæteri de populo. & ſic fuit tempore Moſis ; quia ipſe non erat ſacerdos : Aaron tamen, quia erat ſummus ſacerdos, obediebat illi, quia erat princeps populi : & ſic fuit in veteri teſtamento, quòd ſacerdotes ſummi eſſent ſub regibus nunc autem eſt è contrario ; quia omnis ſæcularis poteſtas obedit ſummo Pontifici, qui eſt inter omnes viros Eccleſiaſticos, ſicut ſummus ſacerdos inter omnes ſacerdotes & Levitas Hebræorum*. hucuſque Abulenſis.

Eleazar per oraculum Urim dirigebat Joſue.

Verùm τὸ *ejus*, non reſpicere Ioſue, ſed Eleazarum, clarè patet ex Hebræo. Senſus ergo eſt: *ad verbum ejus*, id eſt juxta oraculum ejus, ſcilicet Eleazari, qui præceſſit, *ingredietur & egredietur*, id eſt aget quidquid agendum erit, tam *ipſe*, ſcilicet Ioſue, quàm *omnes filii Iſrael*. Licet enim Moſen ſpeciali privilegio delegiſſet Deus in Prophetam, legislatorem & conſecratorem ſacerdotum : Ita ut in Moſe eſſet utraque poteſtas, ſcilicet civilis & ſacra, ſive ſacerdotalis, eaque per eminentiam & ſuperintendentiam. Moſes enim erat ſummus ſacerdos & pontifex, ſed extraordinarius, eratque dignior Aarone, imò Aaronem debebat dirigere. unde dicitur pſalm.98. *Moſes & Aaron in ſacerdotibus ejus*. tamen poſtea Deus has poteſtates diviſit, ita ut Moſi in ſacerdotio ſuccederet Eleazarus, in principatu Ioſue, tumque Ioſue & civiles principes per pontifices direxit, eoſque pontificum oraculo & definitioni ſtare juſſit, ut Eccleſiaſtica poteſtas legis novæ ſignificaretur, quæ civili præſtat, eamque non rarò dirigere debet atque ex hac cauſa rex Saul, quia ſcilicet Samueli Levitæ & Prophetæ inobediens fuit, regno æquè ac vita excidit.

Officia & beneficia nō cognatis, ſed dignis danda.

Exempla.

Diſcant hic Principes & Prælati officia & beneficia, non in filios & cognatos, ſed in digniores conferre. Ecce Moſes principatum reſignavit juſſu Dei in Ioſue oriundum ex alia tribu, ſcilicet Ephraim : pontificatum verò, non in filios quos duos habebat, ſed in Aaronem reſignavit ; idque *ut diſceremus*, ait S. Hieron. in c. 1. ad Titum, *has dignitates non ſanguini deferendas eſſe, ſed vitæ. At nunc*, inquit, *cernimus plures hanc rem beneficium facere, ut non quærant eos in Eccleſia erigere columnas, quos plus cognoſcant Eccleſiæ prodeſſe : ſed quos vel ipſi amant, vel quorum ſunt obſequiis deliniti, vel pro quibus majorum quiſpiam rogaverit : &, ut deteriora taceam, qui ut Clerici fierent, muneribus impetrarunt*. Idem etiam ponderavit Origenes homil.22. in Numer. *Nulla*, inquit, *hic populi acclamatio, nulla propinquitatis habita contemplatio eſt. Et certè, quid eſt aliud pontificatum dirigere ad familiam ditandam, quàm rem tam ſacram, tamque divinam omnino profanare, & ad ſæcularem uſum adhibere, ut fecit Baltaſſar ille in convivio ? Quod quidem ſacrilegium magno luit, ſtatim & regno exutus & vita*.

Cæleſtinus V. ut narrat Alvarus, cùm audiſſet fratris filium in curiam veniſſe, ejici ſtatim juſſit : & cùm multi Cardinales deprecatores ſe interpoſuiſſent, multo labore ac precibus hoc ad ſummum impetrarunt, ut ei ſimplex ac tenue quoddam beneficium concederet : quo ille accepto, ſtatim remiſſus eſt domum. ita Alvarus lib.2. de Planctu Eccleſ. cap.15. & Hieron. Platus de Dignitate Cardinalium c.25.

Nihil illuſtrius quoad hanc rem Clemente IV. ſummo Pontifice, qui anno MCCLXV. Eccleſiæ paſtor electus, hanc eamdem conſtantiam mirabiliter tenuit. Sic enim memoriæ proditum eſt, eum duas habuiſſe filias ex legitimo matrimonio ſuſceptas, & harum alteri, ut in monaſterio collocaretur, 30. libras Turonenſes : alteri, ut nuberet, trecentas numerari juſſiſſe, ea lege, ut æqualis conditionis viro nuberet. Quin etiam eùm nepotem haberet cui ipſe nihil umquam dederat, ſed Galliæ Antiſtes in gratiam Pontificis tres contulerat in eum canonicatus : multis deinde rogantibus ut aliqua eum dignitate cohoneſtaret, non modò numquam adduci potuit, ut id faceret, ſed eum ultrò compulit, ut ex tribus illis beneficiis unum, quod mallet, retineret, reliqua reſignaret. ita Platus ibidem.

Addit Platina in ejus vita, ipſum in hæc verba amicis pro nepote jam dicto intercedentibus reſpondiſſe : *Ego Deo, non autem carni & ſanguini acquieſcam : Deus ita vult, ut ſua in pias cauſas erogentur. Dignus Petri ſucceſſor non eſt, qui plus cognationi, quàm pietati & Chriſto tribuit*. Porrò ipſius Clementis hac de re epiſtolam ad unum è cognatis, recenſet Onuphrius & Ciacconus in Clemente IV. quæ quia rara eſt & æterna memoria ac imitatione digniſſima, eam hic attexere placuit. ea ſic habet : *Multis de noſtra promotione gaudentibus, nos ſoli ſumus, qui certiùs immenſitatem oneris experimur, & idcirco quod aliis gaudium, nobis merorem ſubminiſtrat & fletum. Sanè ut ſcias qualiter his auditis te debeas habere, ſcire te volumus, quòd humilior ſolito debeas eſſe. Neque enim, quod nos vehementer humiliat, debet noſtros extollere, maximeque cùm honor hujus ſæculi momentaneus ſit, & ſicut ros tranſeat matutinus : nec ad nos te vel fratrem tuum, vel ex aliis noſtris aliquem venire volumus ſine noſtro ſpeciali mandato, quia ſpe ſua fruſtrati, ſi ſecus venire præſumerent, oporteret redire confuſos. Sed nec in tuæ ſororis nuptiis gradum quæras propter nos altiorem ; nec enim nos habebis propitios, nec in aliquo adjutores. Si tamen eam filio militis ſimplicis deſponſaveris, in trecentis libris Turonenſibus tibi proponimus ſubvenire. Et ſi altiora quæſieris, nec unum nobis denarium ſperes ; & hoc ipſum ſecretiſſimum eſſe volumus, & tibi & matri ſolummodo notum eſſe. Illud etiam ſcias, quòd nullum nullamque de ſanguine noſtro, ſub noſtri ſublimationis obtentu inflari volumus : ſed tam Mobiliam, quàm Cæciliam illos viros habere volumus, quos haberent ſi eſſemus in ſimplici clericatu. Sibyllam viſita, & dic ei, quòd locum non mutet, ſed remaneat apud Suſam, & omnem maturitatem, & habitus honeſtatem obſervet, & preces nobis pro aliquo non præſumat aſſumere. Nam & ei pro quo fierent eſſent inutiles, & ipſis qui rogaverint damnoſæ. Et ſi fortè per aliquos ex hac cauſa munera offerrentur, ea reſpuat, ſi vult noſtram gratiam retinere. Saluta matrem & fratres. Datis Peruſii, in feſto SS. Perpetuæ & Felicitatis*. Macte animo Clemens, hoc facinore magis quàm ullo marmore æternaſti nomen tuum. Vivet ſemper grata & ſancta tui memoria. Hanc tuam bullam nulla ætas obliterabit ; hoc tuum decus, hanc gloriam loquentur futura ſæcula. laudabunt tuam ſapientiam poſteri, celebrabunt tuam integritatem cælites coram Deo & toto orbe, in ultimo & decretorio illo magni judicii die, ac deinceps per omnem æternitatem : qui ſi bona, non tua, ſed Chriſti, conſignaſſes obliviotis, brevi interituris, & ſæpè ingratis heredibus, jam pridem inglorius & incognitus cum tuis perpetua oblivione (ut taceam offenſam Dei & hominum) ſepultus jaceres. Nec enim permittit Deus, familias bonis Eccleſiaſticis erectas & exaltatas diu perdurare, uti frequens docet experientia. Dicas ergo quod vivens ſperanſque dixiſti, nunc autem poſſidens & fruens dicis : *Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei, tu es qui reſtituiſti hereditatem meam mihi*.

Marcellus Pontifex etſi pauciſſimis diebus pontificatum tenuit, tamen hoc brevi tempore ſpecimen præbuit

ejus

Digitized by Google

ejus virtutis; quam deinceps ſine dubio tenere decreverat. Hic enim Pontifex factus neminem ſuorum Romam venire paſſus eſt, ne fratrem quidem Alexandrum cujus etiam filios duos, quos ipſe Romæ educabat, à nemine ſalutari, rarò in publicum, nec niſi ad Sacrum ferè audiendum prodire permiſit. Narrat etiam Onuphrius, qui fuit ei familiariſſimus, ejuſque intima conſilia norat, fuiſſe ei deliberatum & fixum, tantum fratri, ejuſque liberis elargiri, quantum nobili alicui eo loco nato habere conveniret; non tamen ut ultra privatam conditionem ſe efferrent, nec ad ullam proveherentur dignitatem. Imò verò de Eccleſiæ fructibus ne aſſem quidem donare conſtituiſſe, niſi ex Cardinalium omnium ſententia. ita Platus de Dignit. Cardin. cap. 25.

Extitit etiam noſtris ferè temporibus memorabile factum Adriani VI. quem in propinquos univerſos ita moderatum fuiſſe ferunt, ut etiam quibuſdam durior videretur. Nam patruelis filium in Senenſi gymnaſio litteris ſtudentem, quòd non vocatus Romam veniſſet, confeſtim meritorio equo impoſitum remiſit; & alios ſatis arcta affinitate conjunctos, qui ex Germania ad eum accurrerant, cùm ſingulis ſagum laneum, & mediocre A viaticum donaſſet, pedibus item uſi venerant, reverti juſſit. Idem ibidem.

S. Richardus Epiſcopus Ciceſtrenſis conſanguineos ſuos, etiam maturos & habiles ad beneficia Eccleſiaſtica admittere noluit ulla ratione, ſciens Paſtorum Principem Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, non B. Ioanni Evangeliſtæ ipſius cognato; ſed B. Petro, ſanguine illi minimè conjuncto, regni cælorum claves tradidiſſe. Ita habet Vita ejus apud Surium 3. April.

O quàm multis hodie beneficia ſunt maleficia, quàm multi officia quaſi offas letiferas glutiunt! Qui enim ea cognatis vel amicis indoctis, impuris, vitioſis & indignis conferunt, non beneficia ſed veneficia eis largiuntur, quibus ipſi ſuas & ſuorum animas occidunt, & ad tartara mittunt. Hi ludunt in patrimonio Chriſti & reipubl. quaſi illud propria & avita foret hereditas, neque cogitant ejus ſe tantùm eſſe diſpenſatores, non dominos: non cogitant quòd diſpenſationis hujus ſibi creditæ ſtrictam ab eis rationem exiget Chriſtus: non cogitant ſe, utpote paſtores, paſcere debere totam Eccleſiam Dei, non hunc illumve cognatum cum tanto multorum & boni communis diſpendio. Væ Prælatis, væ Principibus.

REPLICAVIT] retulit, enarravit, hebr. eſt *praeepit*. VERS. 3.

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRæſcribit Deus ſtatas victimas in feſtis offerendas: Primo, ut quotidie agnus unus manè, & alter veſpere immoletur, erat hoc juge ſacrificium. Secundo, v. 9. ut in ſabbato duo agni manè immolentur. Tertio, v. 11. ut in neomenia, in holocauſtum immolentur vituli duo, aries unus, & agni ſeptem; pro peccato verò hircus unus. Eaſdem victimas jubet offerri in feſto paſchatis, v. 16. & in feſto pentecoſtes, v. 26.

1. DIxit quoque Dominus ad Moyſen: 2. Præcipe filiis Iſrael, & dices ad eos: Oblationem meam & panes, & incenſum odoris ſuaviſſimi offerte per tempora ſua. 3. Hæc ſunt ſacrificia quæ offerre debetis: Agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocauſtum ſempiternum: 4. unum offeretis manè, & alterum ad veſperum: 5. deciman partem ephi ſimilæ, quæ conſperſa ſit oleo puriſſimo, & habeat quartam partem hin. 6. Holocauſtum juge eſt quod obtuliſtis in monte Sinai in odorem ſuaviſſimum incenſi Domini. 7. & libabitis vini quartam partem hin per agnos ſingulos in Sanctuario Domini. 8. Alterumque agnum ſimiliter offeretis ad veſperam, juxta omnem ritum ſacrificii matutini, & libamentorum ejus, oblationem ſuaviſſimi odoris Domino. 9. Die autem ſabbati offeretis duos agnos anniculos immaculatos, & duas decimas ſimilæ oleo conſperſæ in ſacrificio, & liba. 10. quæ ritè funduntur per ſingula ſabbata in holocauſtum ſempiternum. 11. In calendis autem offeretis holocauſtum Domino, vitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos ſeptem immaculatos, 12. & tres decimas ſimilæ oleo conſperſæ in ſacrificio per ſingulos vitulos: & duas decimas ſimilæ oleo conſperſæ per ſingulos arietes; 13. & decimam decimæ ſimilæ ex oleo in ſacrificio per agnos ſingulos. holocauſtum ſuaviſſimi odoris atque incenſi eſt Domino. 14. Libamenta autem vini, quæ per ſingulas fundenda ſunt victimas, iſta erunt: media pars hin per ſingulos vitulos, tertia per arietem, quarta per agnum. hoc erit holocauſtum per omnes menſes, qui ſibi anno vertente ſuccedunt. 15. Hircus quoque offeretur Domino pro peccatis in holocauſtum ſempiternum cum libamentis ſuis. 16. Menſe autem primo, quartadecima die menſis, Phaſe Domini erit, 17. & quintadecima die ſollemnitas: ſeptem diebus veſcentur azymis. 18. Quarum dies prima venerabilis & ſancta erit: omne opus ſervile non facietis in ea. 19. Offeretiſque incenſum holocauſtum Domino, vitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos immaculatos ſeptem: 20. & ſacrificia ſingulorum ex ſimila quæ conſperſa ſit oleo, tres decimas per ſingulos vitulos, & duas decimas per arietem, 21. & decimam decimæ per agnos ſingulos: id eſt, per ſeptem agnos. 22. Et hircum pro peccato unum, ut expietur pro vobis, 23. præter holocauſtum matutinum quod ſemper offeretis, 24. Ita facietis per ſingulos dies ſeptem dierum in fomitem ignis, & in odorem ſuaviſſimum Domino, qui ſurget de holocauſto, & de libationibus ſingulorum. 25. Dies quoque ſeptimus celeberrimus & ſanctus erit vobis: omne opus ſervile non facietis in eo. 26. Dies etiam primitivorum, quando offeretis novas fruges Domino expletis hebdomadibus, venerabilis & ſancta erit: omne opus ſervile non facietis in ea. 27. offeretiſque holocauſtum in odorem ſuaviſſimum Domino, vitulos de armento duos, arietem unum, & agnos anniculos immaculatos ſeptem. 28. atque in ſacrificiis eorum, ſimilæ oleo conſperſæ tres decimas per ſingulos vitulos, per arietes duas. 29. per agnos decimam decimæ, qui ſimul ſunt agni ſeptem. hircum quoque. 30. qui mactatur pro expiatione: præter holocauſtum ſempiternum et liba ejus. 31. Immaculata offeretis omnia cum libationibus ſuis.

NOta. Hoc cap. & ſequenti, paſſim per ſacrificium, intelligitur farreum, putà, mincha: incenſum verò vocatur, non thymiama, ſed victima incenſa & cremata Deo: holocauſtum denique ſempiternum, vocatur juge ſacrificium agni.

DIXIT QUOQUE DOMINUS AD MOYSEN] VERS.

Digitized by Google

Non conſtat quando & ubi hæc dixerit Deus: veriſimile tamen eſt, hic ſervari ordinem temporis & narrationis (nihil enim obſtat eum ſervari) ac proinde hæc dicta eſſe Moſi, paulò ante mortem ejus, anno 40. exitus ex Ægypto, in ultima manſione. ita Abulenſis.

VERS. 2 OBLATIONEM MEAM, ET PANES, ET INCENSUM ODORIS SUAVISSIMI OFFERTE] Per *oblationem, panes*, & *incenſum*, intelligit, non panes propoſitionis, nec thymiama, ſed tantùm victimas Deo oblatas & incenſas. Hæ enim ſunt panis, id eſt cibus, Dei. id patet ex Hebræo, qui ſic habet, *oblationem meam* (ſcilicet) *panem meum* (id eſt victimas meas) *per ignitiones meas* (quibus ſcilicet, hæ victimæ per ignem Deo igniuntur & cremantur) *in odorem ſuavitatis offerte*.

VERS. 3 *Juge ſacrificium agni, manè & veſpere offerendum.* AGNOS ANNICULOS IMMACULATOS DUOS QUOTIDIE] Deſcribitur hic ſacrificium quotidie bis, ſcilicet ſemel manè, ſecundò veſpere offerendum, quod proinde *juge* dicebatur. Victima offerenda erat, non vitulus, nec hœdus (qui in paſchate offerri poterat) ſed agnus. Hunc enim tantùm ſignificat Hebr. כבש *Kebes*.

Nota Primò, Agnus hic debebat totus Deo, quaſi ſummo omnium Domino, cremari, fierique holocauſtum. Secundò, unus cremabatur manè, alter veſpere, ut tam in initio, quàm in fine diei, Deum hac latria colerent, cum eoque ſicut orſi erant, ita & finirent diem. *Cur?* Quis ergo Chriſtianus negligat orationem matutinam & veſpertinam, qua Deo veſpere pro beneficiis diurnis, manè pro nocturnis gratias agat, eique ſe ſuaque omnia commendet? *Debebat eſſe anniculus,* Tertiò, agnus debebat eſſe anniculus, id eſt annum non excedere. unde putat Abulenſis, anniculum, ſive unius anni dici, etiamſi tantùm eſſet 8. dierum. nam poſt octo dies Deo ſacrificari poterant agni, hœdi & vituli, ut patet Exodi 22. 30. *& immaculatus.* Quartò, debebat eſſe immaculatus, id eſt integer, & ſine vitio corporis. poterat tamen eſſe albus, niger, & habere maculas albas, vel nigras. *Cum libaminibus, quibus?* Quintò, cuilibet agno loco libaminis addi debebat decima pars, ſive aſſaron ſimilæ, conſperſæ oleo, quod habebat menſuram quartæ partis hin; item quarta pars hin vini, quod pariter libandum, id eſt effundendum, erat ſuper agnum & ſimilam, cum iiſque cremandum. intellige hæc de parte vini, & de pugillo farinæ, ſeu mincha. Hic enim ſolus cremabatur cum agno, reliquum verò ſimilæ & vini cedebat ſacerdoti offerenti, uti dixi cap. 15. v. 5. & docet hic Abulenſ. Aſſaron ſimilæ, ſunt circiter quatuor libræ: quarta pars hin ſunt tres ſcyphi tredecim unciarum aquæ vel vini.

VERS. 6 HOLOCAUSTUM JUGE EST, QUOD OBTULISTIS IN MONTE SINAI] Hinc ſatis colligitur Hebræos in deſerto non obtuliſſe hos agnos, nec ſacrificaſſe poſt diſceſſum è Sina, per annos 38. in Sinai autem oblatum eſſe juge ſacrificium, patet Levit. 9. 17. Exodi 29. 38. In Sina enim inſtitutum eſt ſacerdotium & ſacrificia, ibique Aaron & filii ejus ſuas primitias ſacrificando celebrarunt.

INCENSI] Hebr. *ignitionis*, id eſt ſacrificii igniti, & cremati Deo. vide dicta v. 2.

VERS. 9 DIE AUTEM SABBATI OFFERETIS DUOS AGNOS] Hæ ſunt victimæ pro feſto ſabbati, ſcilicet duo agni. Manè ergo ſabbati tres agni immolabantur, ſcilicet unus pro jugi ſacrificio, duo pro ſabbato. patet ex Hebræo, uti mox oſtendam.

ET DUAS DECIMAS SIMILÆ OLEO CONSPERSÆ, IN SACRIFICIO] ad ſacrificium, putà ad mincha. hoc enim paſſim in Levitico ſignificat *ſacrificium*, ſcilicet ut ſit farreum, non carneum.

VERS. 9 & 10. ET LIBA (libamina ſimilæ, olei & vini) QUÆ RITE FUNDUNTUR PER SINGULA SABBATA, IN HOLOCAUSTUM SEMPITERNUM] Hebr. & Chald. eſt, *holocauſtum ſabbati in ſabbato ſuo*, id eſt quolibet ſabbato offerentur agni duo, jam dicti, *præter holocauſtum juge, & libamen ejus*. Itaque quod Noſter vertit, *& liba*, &c. eodem modo intelligendum eſt. q. d. Præter ſacrificium ſabbati, offeretis & liba, id eſt libamina, quæ ritè funduntur juxta legem per ſingula ſabbata, id eſt per ſingulos dies (hos enim ſæpè ſignificat ſabbatum) in velad, holocauſtum juge & ſempiternum. ita Abulenſ. Unde patet, in ſabbato, uti & in aliis feſtis, ſervatum fuiſſe juge ſacrificium diurnum; ſed præter hoc proprium feſti ſabbati fuiſſe, ut ob ſabbatum immolarentur alii duo agni, qui manè, uti & cæteræ victimæ, poſt oblationem jugis ſacrificii, ſimul immolabantur, ita Abulenſis.

Pari modo, ſi duo feſta in unum diem coinciderent, fiebant eo die ſacrificia propria ſingulorum feſtorum, atque inſuper ſacrificium juge, quod primum erat, cæteraque præibat. *Victimæ propria ſingulorũ feſtorum ſi illa coinciderent, immolabantur.* Sic feſtum tubarum incidebat ſemper in neomeniam, putà in calendas menſis ſeptimi, fierique poterat, ut hic primus dies eſſet ſabbatum, & tunc victimæ tam ſabbati, quàm tubarum & neomeniæ, poſt juge ſacrificium offerri debebant. Sic paſcha & pentecoſte incidere poterant in ſabbatum, non tamen in calendas: quia paſcha nunquam in primum, ſed ſemper in 14. diem menſis primi: pentecoſte verò ſemper in ſextum diem menſis tertii incidebat.

VERS. 11. IN CALENDIS AUTEM OFFERETIS HOLOCAUSTUM] Calendæ erant prima dies menſis; quæ & neomenia ſive novilunium dicitur, eò quòd Hebræi menſes ſuos computarent ſecundùm curſum lunæ, videlicet ab uno novilunio ad aliud, ita ut prima dies menſis ſemper incideret in novilunium. *Calendæ & neomenia, erat prima dies menſis, putà novilunium.* Hæc prima dies menſis propriè non erat feſtum: quia in illa non ceſſabatur ab opere ſervili ex præcepto Dei. *Non erat feſtum, ſed clangore & victimis celebris.* licet fortè ex devotione multi ab opere ceſſarent: quòd innuit S. Auguſtinus cùm ait, *Melius facerent Judææ mulieres, ſi in neomeniis nerent, quam in iis impudicè ſaltarent*, unde Levit. 23. inter feſta non numeratur neomenia. Erat tamen ipſa clangore tubarum & ſacrificiis ſolemnis, ut patet ex hoc loco, & ex Num. 10. v. 10. & ex pſal. 80. 4. *Buccinate*, inquit, *in neomenia tuba, in inſigni die ſolemnitatis veſtræ*.

Porrò novilunium & prima dies menſis, licet in eamdem diem inciderent; tamen non ſemper incidebant in eamdem horam; *Prima dies menſis non ſemper incipiebat eadem hora, qua novilunium.* nam cùm ab uno novilunio ad alterum, interfluant 29 dies, & 12. horæ, dies verò quælibet habeat 24 horas; hinc factum eſt, ut menſis Hebræorum alternis vicibus haberet, nunc 29. nunc 30. dies, junctis videlicet 12. horis excreſcentibus utriuſq; menſis, putà præſentis & præteriti, ad conflandum trigeſimum diem.

Quare, ſi ponamus verbi gratia, primo menſe, qui 29. eſt dierum, eadem hora incipere novilunium, & primam diem menſis; neceſſe eſt, ſequenti menſe, qui 30. habet dies, novilunium, non prima primæ diei hora, ſed poſt 12. horas putà veſpere ejuſdem diei, incipere. Duodecim enim horæ ex præcedenti novilunio & menſe, in ſequentem menſem, ejuſque primum diem rejectæ ſunt, poſt quas incipit novilunium ſequens.

Hinc patet, nullos Hebræorum menſes intercalares, fuiſſe 22. & 23. dierum, uti Sigonius & aliqui alii voluerunt; ſed omnes aut 29. aut 30. dierum fuiſſe. nam alioqui calendæ fuiſſent celebratæ alia die, quam novilunii, & prima dies menſis non incidiſſet in novilunium. quod ex dictis patet eſſe falſum.

Unde Judæi etiamnum, inſtante novilunio, turriculas in ſynagogis conſcendunt, & diligenter obſervant lunæ ortum, ac ea exorta, ſtatim tubæ ſonitu neomeniam denuntiant. Similiter menſes ſuos per lunationes deſcripſerunt priſci Romani, ante reformationem anni per menſes ſolares, uti docet Macrob. lib. 1. Saturnal.

Hinc patet Secundò, annum Hebræorum aliquando incepiſſe ante æquinoctium vernum, aliquando poſt illud. *Annus incipiebat ſubinde ante, ſubinde poſt æquinoctium.* nam intercalatio quæ alternis annis, vel tertio quoque anno fiebat, faciebat, ut ſequentis anni primus menſis incideret poſt æquinoctium. cujus ratio erat, quod menſis intercalaris erat ultimus anni, is eoque non primus, ſed decimustertius, qui proinde vicinior erat æquinoctio, quam primus menſis anni ſequentis: ac proinde primus menſis anni ſequentis, æquinoctium non præcedere, ſed ſequi debebat, uti docet Abulenſ. in Levit. 23. *Ratio.*

Patet Tertiò, menſes Hebræorum non reſpondiſſe ex æquo Romanis menſibus ſolaribus. Sic enim & nunc videmus, novilunium ſæpè non concurrere cum primo die menſis, ſed multò poſt agi, ideoque lunationem unam, unumque menſem lunarem, partim in unum menſem ſolarem, partim in alterum ſequentem incidere.

Quæres, quæ fuerunt cauſæ, cur Deus inſtituerit neomeniam? *Cur inſtituta neomenia?*

Reſpondeo, Prima fuit, ad recolendum beneficium gubernationis divinæ. *Prima cauſa.* ſicut enim ſabbato celebrabãt Hebræi memoriam creationis, ita neomenia gubernationis divinæ. Hæc enim appoſitè ſignificatur novilunio: nam luna inferio-

Digitized by Google

ſerioribus hiſce corporibus dominatur, eaque maximè in novilunio immutare ſolet. ita Lyranus hic, & S. Thomas 1.2. q. 102. art. 4. ad 10. Neomeniam ergo celebrando, Judæi agebant gratias Deo de beneficio gubernationis, eoque omni, ſed maximè de eo, quod Deus præſtat nobis per influxum ſolis, lunæ & aliorum corporum cæleſtium.

Hac de cauſa Gentiles Romani *annum Jovi, id eſt ſoli, menſes Junoni, id eſt lunæ, conſecrarunt. Sol enim efficit annum, luna menſes. Porro luna dicta eſt Juno à juveneſcendo, & Lucina quaſi lucida: putantque eam in partubus auxilium ferre mulieribus, unde illud:*

Per cæruleum aſtrorum polum,
Partus celerantemque lunam.

Facillimè enim mulieres ſub plenilunium videntur prolem eniti, inquit Plutarchus in Quæſt. Roman. Rurſum Gentiles ut gubernationem divinam profiterentur, docebant duodecim deos duodecim menſibus præſidere. Siquidem Januarii tutelam credebatur habere Juno, Februarii Neptunus, Martii Minerva, Aprilis Venus, Maii Apollo, Junii Mercurius, Julii Jupiter, Auguſti Ceres, Septembris Vulcanus, Octobris Mars, Novembris Diana, Decembris Veſta, uti docet Giraldus ſyntagmate 1.

Secunda. Secunda, ut Hebræi primitias, tam temporis & menſium, quàm frugum Deo dependerent. hinc in neomenia offerebant in holocauſtum vitulos duos, arietem unum, agnos ſeptem, cum ſuis libamentis, ut hoc verſu dicitur; item hircum unum pro peccato, ut dicitur v. 15.

Tertia. Tertia, ut à Deo per ſacrificia & preces, decurſum totius menſis fauſtum & ſalutarem, ipſo ejus initio peterent & impetrarent.

Quarta. Quarta, ad legem Dei, & ea quæ illo menſe agenda erant, in tabernaculo audiendum. Hac de cauſa & apud Romanos in calendis populus confluebat in urbem, ut quiſque diſceret & intelligeret, quid eo menſe in divinis humaniſque rebus faciendum incumberet. unde pontifex calata, id eſt vocata, in Capitolium plebe, quot ad Nonas

Unde dictæ Calendæ & Calendaria? dies ſupereſſent, repetitâ voce *calo* ſignificabat, indeque Calendis nomen eſt inditum, de quo fusè Macrob libr. 1. Saturn. Atque à calendis calendaria ſunt dicta, ſcilicet diaria, in quibus calendæ ſingulorum menſium cum cæteris diebus erant deſcriptæ.

Hæc commodè applices primæ Dominicæ menſis, qua Chriſtiani religioſiores ſolent ſpiritum innovare, confiteri, communicare, Deo pro beneficiis menſe elapſo acceptis gratias agere, eique auſpicia menſis ineuntis, totumque menſem offerre, atque omnia proſpera in eo petere; quàm ad rem his in eccleſiis noſtris plenariæ Indulgentiæ à ſummis Pontificibus conceſſæ ſunt: nec enim decet Chriſtianos in hac pietate & gratitudine, cedere Judæis.

VERS. 13. ET DECIMAM DECIMÆ SIMILÆ EX OLEO) Decima decimæ erat una decima. Nam ſicut pro vitulo tres decimas, pro ariete duas, ita pro agno unam decimam ſimilæ, in libamen offerebant, ut patet c. 15 v. 5. illa ergo una decima, hic & v. 21. vocatur decima decimæ, id eſt decima pars ephi, quod erat decima pars cori: corus enim continebat 10. ephi: ephi autem continebat 10 decimas ſive aſſarones. Aſſaron ergo ſive decima, erat decima pars decimæ, id eſt ephi, ſed centeſima pars cori (decies enim decem ſunt centum) Pro *decima decima*, hebr. eſt, *aſſaron aſſaron*, quod cum Chald. ſic quoque verti poſſet, *& ſingulas decimas per agnos ſingulos*, geminatio enim Hebræa diſtribuit, idemque valet quod, *per ſingulos*.

VERS. 15. HIRCUS QUOQUE OFFERETUR DOMINO PRO PECCATIS, IN HOLOCAUSTUM SEMPITERNUM, CUM LIBAMENTIS SUIS] Hucuſque deſcripſit holocauſta in calendis ſive in neomenia immolanda, nunc deſcribit victimam pro peccato, in calendis immolandam: ea erat hircus.

Talmudici fabulantur, hunc hircum ſingulis calendis immolatum fuiſſe pro peccato, non populi, ſed Dei, quod ipſe, inquiunt, commiſit, cum imminuit lucem lunæ, & fecit eam deficere, cùm antea luna æquale lumen cum ſole haberet, idque, quia luna dixerat Deo: unum regem non debere habere duas coronas: cupiens, ut ſoli Deus lumen detraheret, itaque ipſa ſolem ſuo ſplendore vinceret. Sed hæc tam ſtolida ſunt & ſtulta, quam blaſphema.

Dico ergo, hunc hircum fuiſſe oblatum pro peccatis totius populi, indeterminatè & in genere toto anno, ſed maximè præcedente menſe elapſo, commiſſis.

Quomodo hircus pro peccato vocetur holocauſtum? quomodo dentur ei libamenta? R. ſſo. Prima. Quæres, quomodo hic hircus pro peccato, vocatur *holocauſtum ſempiternum?* Rurſumque habebat libamenta?

Reſponderi poſſet, hircum hunc vocari holocauſtum ſempiternum, per catachreſin: quia ſcilicet ſemper ſtato tempore, puta in calendis, adeps hirci debebat cremari Deo: caro enim reliqua cedebat ſacerdoti, juxta legem Levit. 6. 25. Simili modo adeps hoſtiæ pacificæ dicitur cremari in holocauſtum c. 3. 5.

Rurſum, per *libamenta* hic intelligi poſſet ſal nam minchа, id eſt ſimila, vinum & oleum, non libabantur in victimis pro peccato, uti dictum eſt cap. 15. 3. nec thus cum eis adolebatur, ut patet Levit. 5. 12.

Secunda & vera. Prob. Primo. Verùm hæc videntur coacta & contorta. unde dico, ſenſum hujus loci eruendum eſſe ex Hebræo, quem clarè & planè ſic vertunt Chald. Septuag. Vatabl. & alii, *hircum pro peccato offeretis, ultra holocauſtum juge, cum libamentis ejus.* q.d. In calendis offeretis hircum pro peccato, ultra & poſt juge ſacrificium. Nam holocauſtum juge, nec in calendis, nec alias umquam, eſto plurimæ aliæ offerrentur victimæ, intermitti poterat, illudque ſua habebat libamina ſimilæ, olei & vini. Id ita eſſe,

Secundo. Secundò patet ex eo, quod ſimili prorſus modo dixit verſ. 10. in ſabbato offerendos eſſe duos agnos ultra ſacrificium juge, uti patet ex Hebræo. ibi enim eadem verba ſunt, quæ hic. Simili etiam modo verſ. 23. dicit, in paſchate offerendas eſſe victimas paſchales, *præter holocauſtum matutinum*, uti vertit noſter Interpres, idemque repetit in ſingulis aliis feſtis verſu ultimo, & cap. ſeq. v. 6 & 11. & 16. & 22. & 25. & 28. & 31. & 34. & 38. non eſt ergo dubium, quin idem de calendis dicere voluerit. Quare noſtra verſio hoc loco, ſimili modo juxta Hebræum, Chald. & Septuag. exponenda eſt, ut τὸ *in holocauſtum*, idem ſit quod *ad holocauſtum*, cum holocauſto, ultra holocauſtum. ſic vulgò

In pro ad, vel inſuper. dicimus, Rex dedit veſtes aureas filiæ ſuæ in dotem, id eſt ad dotem, id eſt ultra dotem, cum dote: nec enim veſtes in dotem ipſam dari ſolent: & præpoſitio *in*, ſæpè ſumitur pro *ad*, *cum*, &c. Fortè etiam pro *in holocauſtum* legendum eſt, *inſuper holocauſtum*, uti vult Abulenſ. qui cenſet textum Latinum hic eſſe corruptum, vel mutilum vitio librariorum.

PHASE DOMINI ERIT] feſtum paſchæ erit. VERS. 16.

OFFERETISQUE INCENSUM HOLOCAUSTUM DOMINO] Pro *incenſum* hebr. eſt *ignitionem*, id eſt victimam quæ igne crematur, fiatque holocauſtum. Ex hoc v. patet, in feſto paſchæ oblatos fuiſſe in holocauſtum duos vitulos, arietem unum, agnos 7. cum ſuis libamentis, atque hircum unum pro peccato. VERS. 19.

UT EXPIETUR (ut fiat expiatio) PRO VOBIS, PRÆTER HOLOCAUSTUM MATUTINUM] Intellige, & veſpertinum: ſed illud hic non exprimitur; quia de eo non erat cauſa dubitandi, uti de matutino. hoc enim videri poterat omitti poſſe, quando manè eodem, tam multa alia ſacrificia immolabantur: unde Deus expreſſè jubet illud non omitti. VERS. 22. & 23.

IN FOMITEM IGNIS] Hebr. ad panem, vel cibum ignis, id eſt ad nutrimentum ignis. VERS. 24.

DIES ETIAM PRIMITIVORUM, in qua offerebant primas fruges maturas, id eſt panes ex primis frugibus, puta dies pentecoſtes, quæ celebratur expletis ſeptem hebdomadibus, numeratis à ſecundo die azymorum, VENERABILIS ET SANCTA ERIT. VERS. 26.

OFFERETISQUE HOLOCAUSTUM) Eædem victimæ jubentur hic offerri in feſto pentecoſtes, quæ juſſæ ſunt offerri in paſchate v. 19. VERS. 27.

Nota, has victimas eſſe alias ab iis, de quibus Levit. 23. 18. ut ibi dixi.

Digitized by Google

CAPUT VIGESIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Deus, in feſto Tubarum offerant vitulum unum, arietem unum, agnos ſeptem. Secundo, v. 7. eadem jubet offerri in feſto expiationis. Tertiò, v. 12. præſcribit victimas in feſto Tabernaculorum, per ſeptem dies offerendas.

1. MEnſis etiam ſeptimi prima dies venerabilis & ſancta erit vobis, omne opus ſervile non facietis in ea, quia dies clangoris eſt & tubarum. 2. Offeretiſque holocauſtum in odorem ſuaviſſimum Domino, vitulum de armento unum, arietem unum, & agnos anniculos immaculatos ſeptem: 3. & in ſacrificiis eorum, ſimilæ oleo conſperſæ tres decimas per ſingulos vitulos, duas decimas per arietem, 4. unam decimam per agnum, qui ſimul ſunt agni ſeptem: 5. & hircum pro peccato: qui offertur in expiationem populi, 6. præter holocauſtum calendarum cum ſacrificiis ſuis, & holocauſtum ſempiternum cum libationibus ſolitis, eiſdem ceremoniis offeretis in odorem ſuaviſſimum incenſum Domino. 7. Decima quoque dies menſis hujus ſeptimi erit vobis ſancta atque venerabilis, & affligetis animas veſtras: omne opus ſervile non facietis in ea. 8. Offeretiſque holocauſtum Domino in odorem ſuaviſſimum, vitulum de armento unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos ſeptem: 9. & in ſacrificiis eorum, ſimilæ oleo conſperſæ tres decimas per ſingulos vitulos, duas decimas per arietem, 10. decimam decimæ per agnos ſingulos, qui ſunt ſimul agni ſeptem: 11. & hircum pro peccato, abſque his quæ offerri pro delicto ſolent in expiationem, & holocauſtum ſempiternum, cum ſacrificio & libaminibus eorum. 12. Quintadecima verò die menſis ſeptimi, quæ vobis ſancta erit atque venerabilis, omne opus ſervile non facietis in ea, ſed celebrabitis ſolemnitatem Domino ſeptem diebus. 13. Offeretiſque holocauſtum in odorem ſuaviſſimum Domino, vitulos de armento tredecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim. 14. Et in libamentis eorum, ſimilæ oleo conſperſæ tres decimas per vitulos ſingulos, qui ſunt ſimul vituli tredecim & duas decimas arieti uno id eſt, ſimul arietibus duobus, 15. & decimam decimæ agnis ſingulis, qui ſunt ſimul agni quatuordecim: 16. & hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, & ſacrificio, & libamine ejus. 17. In die altero offeretis vitulos de armento duodecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim: 18. ſacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos rite celebrabitis: 19. & hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque & libamine ejus. 20. Die tertio offeretis vitulos undecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim: 21. ſacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis: 22. & hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque & libamine ejus. 23. Die quarto offeretis vitulos decem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim: 24. ſacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis: 25. & hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque ejus & libamine. 26. Die quinto offeretis vitulos novem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim: 27. ſacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis: 28. & hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque ejus et libamine. 29. Die ſexto offeretis vitulos octo, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim: 30. ſacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis: 31. & hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque ejus & libamine. 32. Die ſeptimo offeretis vitulos ſeptem, & arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim. 33. ſacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis: 34. & hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque ejus & libamine. 35. Die octavo, qui eſt celeberrimus, omne opus ſervile non facietis, 36. offerentes holocauſtum in odorem ſuaviſſimum Domino, vitulum unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos ſeptem. 37. Sacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos & arietes & agnos ritè celebrabitis: 38. & hircum pro peccato, abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificioque eius & libamine. 39. Hæc offeretis Domioo in ſolemnitatibus veſtris: præter vota & oblationes ſpontaneas in holocauſto, in ſacrificio, in libamine, & in hoſtiis pacificis.

Vers. 1. DIES CLANGORIS ET TUBARUM EST] Feſtum tubarum celebratur die primo menſis ſeptimi. de hoc feſto dixi Levit. 23. 24.

Vers. 3. PER SINGULOS VITULOS] id eſt per vitulum: ita Hebr. Unus enim tantùm vitulus quotannis offerebatur in feſto tubarum; ſcilicet ſingulis annis ſinguli vituli. & hoc voluit noſter Interpres.

Vers. 6. PRÆTER HOLOCAUSTUM CALENDARUM) Feſtum enim tubarum incidebat in calendas ſeptimi menſis: unde in eo jam victimæ propriæ calendis, quàm victimæ propriæ feſto tubarum, immolari debebant, poſt juge ſacrificium agni, ut dixi cap. præced. v. 10. unde idipſum hic repetitur & inculcatur in feſto expiationis v. 11. & in ſingulis diebus feſti tabernaculorum, ut patet v. 16. 19 22. 25. 28. 31. 34. 38.

A

Vers. 7. DECIMA QUOQUE DIES MENSIS HUJUS SEPTIMI ERIT VOBIS SANCTA] Illa enim erat feſtum expiationis, de quo Levit. 23. 27.

Vers. 11. ABSQUE HIS QUÆ OFFERRI PRO DELICTO SOLENT IN EXPIATIONEM] Nam in die hoc expiationis, expiabatur ſacerdos, populus & tabernaculum, per illationem ſanguinis in Sanctum ſanctorum: ad hoc autem faciendum accipiebatur & immolabatur vitulus pro peccato, & aries in holocauſtum. Rurſum arietes duo, quorum alter erat emiſſarius, alter fiebat holocauſtum, de quibus Levit. 16. illa ergo ſacrificia præmittebantur ad expiationem, qua facta, ad honorem feſti immolabantur holocauſta hic præſcripta ſcilicet vitulus unus, aries unus, agni ſeptem.

Et

Et holocauſtum ſempiternum] id eſt, juge ſacrificium.

Cum ſacrificio] id eſt mincha, quod addi ſolet jugi ſacrificio.

Vers. 12. Quintadecima vero die menſis ſeptimi, quæ vobis ſancta erit] Erat enim tunc feſtum tabernaculorũ, quod per ſeptem, imò per octo dies celebrabatur, de quo Levit. 23. 34. Unde hic præſcribuntur victimæ, ſingulis ejus diebus offerendæ, eæque penè eædem quolibet die, ſcilicet arietes duo, & agni quatuordecim; niſi quòd primo die vituli 13. ſecundo verò 12. tertio 11. & ita conſequenter diminuendo ſemper offerebantur: die verò octavo, qui erat cœtus, ſive collectæ tantum offerebant vitulum unum, arietem unum, agnos ſeptem, ut patet v. 35.

Vers. 13. Decimam decimæ] unam decimam ephi, quod eſt decima cori, ut dixi cap. præced. verſ. 13.

Vers. 35. Die octavo, qui eſt celeberrimus] Erat enim tunc feſtum cœtus & collectæ, ut dixi v. 22. de quo plura dixi Levit. 23. 36.

Vers. 39. Hæc offeretis Domino in ſolemnitatibus veſtris: præter vota, et oblationes ſpontaneas in holocauſto, in ſacrificio, in libamine, et in hoſtiis pacificis] q. d. Has victimas jam dictas, in feſtis præcipio, præter ea quæ ex voto, vel ſponte offeretis in holocauſtum, in ſacrificium, id eſt in mincha, in libamen, & in hoſtias pacificas. Ubi Nota. Libamen numquam per ſe ſolum offerebatur, ſed ſemper cum ſacrificio: unde quando liberum & ſpontaneum erat ſacrificium, liberum & ſpontaneum cenſebatur eſſe libamen.

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sancit Deus, ut pater filiæ, maritus uxoris votum irritare poſſit, ſi illi contradicat ſtatim id eſt primo die, quo illud reſcivit, non autem ſi ſecundo die contradicat.

1. Narravitque Moyſes filiis Iſrael omnia quæ ei Dominus imperarat: 2. & locutus eſt ad principes
tribuum filiorum Iſrael: Iſte eſt ſermo quem præcepit Dominus: 3. Si quis virorum votum
Domino voverit, aut ſe conſtrinxerit juramento: non faciet irritum verbum ſuum, ſed omne quod
promiſit implebit. 4. Mulier ſi quippiam voverit, & ſe conſtrinxerit juramento, quæ eſt in domo pa-
tris ſui, & in ætate adhuc puellari: ſi cognoverit pater votum quod pollicita eſt, & juramentum quo
obligavit animam ſuam, & tacuerit, voti rea erit: 5. quidquid pollicita eſt & juravit, opere com-
plebit. 6. Sin autem, ſtatim ut audierit, contradixerit pater; & vota & juramenta ejus irrita erunt,
nec obnoxia tenebitur ſponſioni, eò quòd contradixerit pater. 7. Si maritum habuerit, & voverit
aliquid, & ſemel de ore ejus verbum egrediens animam ejus obligaverit juramento: 8. quo die au-
dierit vir, & non contradixerit, voti rea erit, reddetque quodcumque promiſerat. 9. Sin autem au-
diens ſtatim contradixerit, & irritas fecerit pollicitationes ejus, verbaque quibus obſtrinxerat animam
ſuam: propitius erit ei Dominus. 10. Vidua & repudiata quidquid voverint, reddent. 11. Uxor
in domo viri cum ſe voto conſtrinxerit & juramento, 12. ſi audierit vir, & tacuerit, nec contradi-
xerit ſponſioni, reddet quodcumque promiſerat. 13. Sin autem extemplò contradixerit, non tene-
bitur promiſſionis rea: quia maritus contradixit, & Dominus ei propitius erit. 14. Si voverit &
juramento ſe conſtrinxerit, ut per jejunium, vel ceterarum rerum abſtinentiam, affligat animam
ſuam, in arbitrio viri erit ut faciat, ſive non faciat. 15. quod ſi audiens vir tacuerit, & in alteram
diem diſtulerit ſententiam, quidquid voverat atque promiſerat, reddet, quia ſtatim, ut audivit, ta-
cuit. 16. Sin autem contradixerit poſtquam reſcivit portabit ipſe iniquitatem ejus. 17. Iſtæ ſunt
leges, quas conſtituit Dominus Moyſi, inter virum & uxorem, inter patrem & filiam, quæ in puellari
adhuc ætate eſt, vel quæ manet in parentis domo.

Vers. 2. Ad principes] & ad totum populum, cujus Potior pars erant principes: vel *ad principes*, ut ſcilicet eadem referrent ad populum quiſq; ſuum, ſeu ſuæ tribus.

Iſte eſt ſermo, quem præcepit Dominus] circa vota, ut ſequitur. Eſt hic apoſiopeſis Hebræa: Moſes enim non enarrat hic ſuum cum Deo de votis colloquium, ſed illud involvit cum hac enarratione ſua ad populum, qua executus eſt præceptum divinum. E contrario cap. 28. & 29. enarravit præcepta domini, ſed ſiluit ſe eadem retuliſſe populo; & tales apoſiopeſes familiares ſunt S. Scripturæ & Hebræis.

Vers. 3. Si quis virorum votum Domino voverit; aut ſe conſtrinxerit juramento] ſi videlicet ſuam promiſſionem & votum confirmarit juramento.

Non faciet irritum] non violabit votum aut juramentum.

Vers. 4. Mulier ſi quiſpiam voverit in ætate adhuc puellari] Sub puella, intellige & puerum in ætate puerili: utriuſque enim par eſt ratio. ita Abulenſis.

Si cognoverit pater votum, &c. et tacuerit, voti rea erit] voto erit obligata. Nota, τὸ *ſi cognoverit*: quia antequam pater cognoſceret votum, illudque irritaret, tenebatur filia illud implere, ſi deliberatè illud emiſerat. Sub patre, etiam tutores intellige: hi enim patre mortuo, quaſi in jus & regimen patrum ſuccedunt.

Nota Primò. Si taceret pater, hoc ipſo votum filiæ confirmabatur: quia conſentire videtur is, qui tacet in eo, quo præjudicatur, vel ſubtrahitur aliquid ſuo juri & poteſtati; uti faciebat hic puella, quæ per votum hoc patria poteſtate & libertate ex parte ſe ſubtrahebat; ſilentium tamen hoc patris, non tam ex lege naturæ, quam ex hac lege Dei poſitiva, votũ filiæ confirmabat, uti pleniùs dicã v. ult.

Si pater taceret, votũ filiæ confirmabatur

Nota Secundò. Votum, in quod ſemel tacitè conſenſerat pater, abſolutè fiebat ratum; unde non licebat patri illud poſtea irritare: ſi tamen puella quæ voverat, poſteà nuberet, licebat marito ſtatim poſt contractum matrimonium, votum ejus irritare, æquè ac ſi votum factum fuiſſet in matrimonio: alioqui enim marito, etiam invito & ignoranti per hæc vota præcedẽtia, gravia onera potuiſſent injici, quæ ipſe amplecti & ſubire nõ tenebatur. ita Abul. q. 35.

Vers. 6. Sin autem ſtatim ut audierit, contradixerit] Hebr. ſi ſtatim ut audierit, irritarit, diſſolverit, vel fregerit votum. *ſtatim* intellige, non eodem inſtanti, ſed moraliter, ſcilicet eodem die. Nam ſequenti die contradicere non poterat, ut dicitur v. 15.

Vers. 7. Si maritum habuerit et voverit] Judæi per *maritum* intelligunt ſponſum, cui puella deſponſata eſt, ut diſtinguatur hic caſus à caſu v. 11. ibi enim agit de marito, cui puella tradita eſt: hic verò de eo, cui tantùm deſpon-

Sic & votũ uxoris confirmabatur ſi maritus illud audiẽs taceret

Digitized by Google

deſponſata eſt & promiſſa. Verum maritum tam hic quam verſ. 11. accipiendum eſſe, non ſponſum, patet ex Hebr. Chaldæo, Septuag. qui habent, *ſi fuerit viro*. Hæc enim phraſis apud Hebræos, ſignificat nuptam, & viro traditam quare, ſi quæ ſit diſtinctio inter caſum hujus verſus, & verſus 11. dixerim potiùs hic agi de nupta, quæ agit cum marito in domo patris ſui; ut doceat hujus voti irritationem ad maritum, non ad patrem (eſto in ejus domo degat) ſpectare; verſ. verò 11. agi de nupta, quæ habitat extra domum patris, in domo mariti, ut ibi exprimitur, ita S. Aug. q. 59.

Vers. 9. Propitius erit ei Dominus] Dominus non indignabitur uxori, ſi non ſervet votum à marito irritatum.

Vers. 11. Cum se voto constrinxerit, et juramento] *Et*, pro *aut* hic capitur: in Hebræo enim eſt *aut*.

Vers. 14. Si voverit, et juramento se constrinxerit, ut per jejunium, vel cæterarum rerum abstinentiam, affligat animam suam] Deſcendit hic Deus à theſi ad hypotheſin, ſeu ad exemplum uſitatiſſimum, ex quo de reliquis omnibus votis peregrinationis, orationis, eleemoſynarum, pœnitentiarum, &c. ſimile judicium ſumendum relinquit. Nam de quibuslibet votis hic agi, non autem de votis abſtinentiæ tantùm, patet ex v. 1. 5. 8. 10. 12. S. Aug. tamen q. 59. cenſet, hic tantùm agi de votis abſtinentiæ à cibis, non à concubitu. Verùm quod dixi verius videtur: verba enim Scripturæ verſibus jam citatis generalia ſunt; unde quælibet vota comprehendere videntur.

Vers. 16. Sin autem contradixerit, postquam rescivit, portabit ipse iniquitatem ejus] Septuag. pro *poſtquam reſcivit*, habent, *poſt diem in qua audivit*, ut ſenſus ſit, q.d. Maritus debet primo die, quo reſcit votum uxoris, contradicere, ſi velit illud irritare: ſi tamen primo die taceat & differat, itaque tacitè conſentiat; ſed ſequenti die conſenſum revocet, & contradicat, uxor à voto excuſatur, quia maritus illud irritat; peccat tamen maritus contra legem hanc, conſenſum ſuum revocans: unde hujus voti non impleti culpam & pœnam portabit ipſe, non uxor. Ita S. Aug. q. 56. Abulenſ. Rabanus, Lyranus, Oleaſter, Cajetan. probantque ea eo, quia ſi maritus primo die contradixiſſet, itaque irritaſſet uxoris votum, nulla iniquitas fuiſſet ipſi, vel uxori portanda: uſus enim fuiſſet ipſe ritè jure ſuo. ergo cum hic dicatur, quod contradicendo portabit iniquitatem ejus, ita ut ipſe peccet, non uxor, quæ votum, cui ille contradicit, non ſervat; ſequitur, contradictionem ejus quidem eſſe validam, votumque uxoris irritare; ſed tamen eam perperam ab eo fieri: quia ſcilicet fit contra legem ſecundo die, cum primo die fieri debuiſſet; ideoque dicitur ipſe portaturus iniquitatem ejus.

An pater, vel maritus ſecundo die contradicens, irritabat votum filiæ, vel uxoris? Affirmat S. Auguſt.

Verùm τὸ *poſt diem*, non eſt in Hebræo, Chald. & Noſtro, videturque hoc loco impertinens, imò incidere & enervare æquam & directam antitheſin. Nam hoc verſu idem planè dicit & ſancit Deus, cum eo quod ſanxit v. 5. 8. 12. 15. (tantùm enim hoc v. dat exemplum dictorum, uti A dixi verſ. præced.) videlicet, uxorem liberam eſſe à voto abſtinentiæ, ſi ei ſtatim eodem die quo illud reſcivit, maritus contradicat; ſin taceat, ſtatim votum ipſum confirmari, ita ut ſequenti die contradicere, votumque irritare non poſſit. Id enim planè convincit antitheſis hujus verſus cum præcedenti, hocque fuiſſe veteris juris in iſta lege, verſus citati planè ſignificant. Secùs eſt in lege nova: in ea enim probabile eſt, parentem & maritum poſſe revocare conſenſum, antea datum, itaque irritare votum filiæ, vel uxoris, in quod ſemel conſenſit, licet irritando peccet, ſi temerè id faciat, uti doctè docet noſter Leſſius tract. de voto dub. 13.

Negant alii, & veriùs.

In lege nova pater poteſt revocare conſenſum.

Dices, ſi maritus irritat votum uxoris ſtatim eodem die, quo illud cognovit, ritè facit; utitur enim jure ſuo: quænam ergo iniquitas eſt illi portanda, ut hic dicitur?

Reſpondeo, Licet maritus utatur jure ſuo, poteſt tamen peccare in ipſa irritatione voti, ſi videlicet ſine cauſa, in re pia conſenſum neget, votumque irritet, præſertim ſi ex zelotypia, concupiſcentia, avaritia; aliòve vitio noluit uxorem ſervare votum levis & brevis alicujus, verbi gratia, abſtinentiæ, orationis, eleemoſynæ, &c. & tunc ipſe B hujus irritationis culpam, quanta quanta eſt portabit.

Portabit ipse iniquitatem ejus] *Ejus*, ſcilicet uxoris. patet ex Hebræo: quia videlicet culpam hujus voti uxoris ſuæ non adimpleti, ſi quæ ſit, quæ alias in uxorem recidiſſet, ipſe in ſe tranſcripſit, dum illud ſine cauſa, & iniquè irritavit. Hujus enim voti uxoris, temerè irritati, reatum & pœnam feret, non uxor, ſed maritus irritans.

Hæc dicit Deus, ad ſolatium uxoris, atque ſcrupulos ei eximat. Solent enim feminæ in vota pronæ de iis anxiæ eſſe & ſollicitæ, ut illa adimpleant; nec ſibi ſatisfaciunt, eſto illa à maritis irritentur. Jubet ergo Deus hic eas eſſe ſecuras, docetque culpam, ſi quæ ſit in hac re, eſſe mariti, non uxoris.

Vel quæ manet in parentis domo] Vers. 17.
quæ necdum eſt emancipata, aut viro tradita; ſed puella eſt innupta, etiamſi grandæva. Omnium enim harum vota quælibet irritare poterat parens, uti omnia uxoris vota irritare poterat maritus, idque licitè ſi ſtatim eodem die contradiceret.

Hinc patet, has leges de votis, eorumque irritatione, C non eſſe undequaque legis & juris naturæ, uti nonnullis viſum fuit; ſed ea parte eſſe poſitivas; ſcilicet cæremoniales, vel judiciales legis veteris, quæ jam eſt abolita. Nam lex naturæ non dictat, patrem poſſe filiarum puberum & grandævarum vota omnia, præſertim illa, quæ patriæ poteſtati non præjudicant, irritare: alioqui enim id etiam in lege nova locum haberet. Hoc autem eſt falſum. Secundò, lex naturæ non dictat, ſolo ſilentio parentis, vel mariti, votum filiæ vel uxoris, planè confirmari. Tertiò, lex naturæ non jubet, ut parens, vel maritus voto ſtatim contradicat, ſi illud irritare cogitet. poteſt enim requirere tempus ad deliberandum. Sanxit ergo hæc ita Deus in lege veteri, ne populus ille craſſus ſuorum pia vota nimis facilè, quavis de cauſa impediret, aut retractaret.

Hæ leges de votis juris ſunt, non tam naturæ, quam poſitivi veteris.

CAPUT TRIGESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Juſſu Dei cæduntur Madianitæ, ſcilicet omnes maſculi, & omnes feminæ corruptæ, ſolæ virgines reſervantur. Secundò, v. 19. jubet Deus tam prædam, quam milites, utpote à cæde & à morticinis redeuntes, purificari. Tertiò, v. 25. jubet dimidium prædæ dividi inter milites; ita tamen, ut ipſi ex ea unum animal ex quingentis dent Eleazaro, & ſacerdotibus: alterum verò dimidium jubet dividi inter eos, qui in caſtris remanſerant, ita tamen, ut ipſi ex ea quinquageſimum animal dent Levitis. Quartò, v. 48. ſinguli omne aurum, quod rapuerant, obtulerunt Deo, eo quod nullus Hebræorum in prælio cecidiſſet.

1. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens: 2. Ulciſcere priùs filios Iſrael de Madianitis, & ſic colligeris ad populum tuum. 3. Statimque Moyſes, Armate inquit, ex vobis viros ad pugnam qui poſſunt ultionem Domini expetere de Madianitis. 4. Mille viri de ſingulis tribubus eligantur ex Iſrael qui mittantur ad bellum. 5. Dederuntque millenos de ſingulis tribubus, id eſt, duodecim millia expeditorum ad pugnam: 6. quos miſit Moyſes cum Phinees filio Eleazari ſacerdotis, vaſa

quoque ſancta, & tubas ad clangendum tradidit ei. 7. Cumque pugnaſſent contra Madianitas atque viciſſent, omnes mares occiderunt, 8. & reges eorum, Evi, & Recem, & Sur, & Hur, & Rebe, quinque principes gentis: Balaam quoque filium Beor interfecerunt gladio. 9. Ceperuntque mulieres eorum, & parvulos, omniaque pecora, & cunctam ſupellectilem: quidquid habere potuerant, depopulati ſunt: 10. tam urbes quam viculos & caſtella flamma conſumpſit. 11. Et tulerunt prædam, & univerſa quæ ceperant tam ex hominibus quam ex jumentis, 12. & adduxerunt ad Moyſen, & Eleazarum ſacerdotem, & ad omnem multitudinem filiorum Iſrael, reliqua autem utenſilia portaverunt ad caſtra in campeſtribus Moab juxta Jordanem contra Jericho. 13. Egreſſi ſunt autem Moyſes & Eleazar ſacerdos, & omnes principes ſynagogæ, in occurſum eorum extra caſtra. 14. Iratuſque Moyſes principibus exercitus, tribunis, & centurionibus qui venerant de bello, 15. ait: Cur feminas reſervaſtis? 16. Nonne iſtæ ſunt, quæ deceperunt filios Iſrael ad ſuggeſtionem Balaam, & prævaricari vos fecerunt in Domino ſuper peccato Phogor, unde & percuſſus eſt populus? 17. Ergo cunctos interficite quidquid eſt generis maſculini, etiam in parvulis: & mulieres, quæ noverunt viros in coitu, jugulate: 18. puellas autem & omnes feminas virgines reſervate vobis: 19. & manete extra caſtra ſeptem diebus. Qui occiderit hominem, vel occiſum tetigerit, luſtrabitur die tertio & ſeptimo. 20. Et de omni præda, ſive veſtimentum fuerit, ſive vas, & aliquid in utenſilia præparatum, de caprarum pellibus, & pilis, & ligno, expiabitur. 21. Eleazar quoque ſacerdos, ad viros exercitus qui pugnaverant, ſic locutus eſt: Hoc eſt præceptum legis, quod mandavit Dominus Moyſi. 22. Aurum & argentum, & æs, & ferrum, & plumbum, & ſtamnum, 23. & omne quod poteſt tranſire per flammas, igne purgabitur, quidquid autem ignem non poteſt ſuſtinere, aqua expiationis ſanctificabitur: 24. & lavabitis veſtimenta veſtra die ſeptimo, & purificati poſtea caſtra intrabitis. 25. Dixit quoque Dominus ad Moyſen: 26. Tollite ſummam eorum quæ capta ſunt, ab homine uſque ad pecus, tu & Eleazar ſacerdos & princeps vulgi: 27. divideſque ex æquo prædam, inter eos qui pugnaverunt, egreſſique ſunt ad bellum, & inter omnem reliquam multitudinem. 28. Et ſeparabis partem Domino ab his qui pugnaverunt & fuerunt in bello, unam animam de quingentis, tam ex hominibus quam ex bobus & aſinis & ovibus, 29. & dabis eam Eleazaro ſacerdoti, quia primitiæ Domini ſunt. 30. Ex media quoque parte filiorum Iſrael accipies quinquageſimum caput hominum, & boum, & aſinorum, & ovium, cunctorum animantium, & dabis ea Levitis, qui excubant in cuſtodiis tabernaculi Domini. 31. Feceruntque Moyſes & Eleazar, ſicut præceperat Dominus. 32. Fuit autem præda, quam exercitus ceperat, ovium ſexcenta ſeptuaginta quinque millia, 33. boum ſeptuaginta duo millia, 34. aſinorum ſexaginta millia & mille: 35. animæ hominum ſexus feminei, quæ non cognoverant viros, triginta duo millia. 36. Dataque eſt media pars his qui in prælio fuerant ovium trecenta triginta ſeptem millia quingentæ: 37. è quibus in partem Domini ſupputatæ ſunt oves ſexcentæ ſeptuaginta quinque. 38. Et de bobus triginta ſex millibus, boves ſeptuaginta & duo: 39. de aſinis triginta millibus quingentis, aſini ſexaginta unus: 40. de animabus hominum ſedecim millibus, ceſſerunt in partem Domini triginta duæ animæ. 41. Tradiditque Moyſes numerum primitiarum Domini Eleazaro ſacerdoti, ſicut fuerat ei imperatum, 42. ex media parte filiorum Iſrael, quam ſeparaverat his qui in prælio fuerant. 43. De media verò parte quæ contingeret reliquæ multitudini, id eſt, de ovibus trecentis triginta ſeptem millibus quingentis, 44. & de bobus triginta ſex millibus, 45. & de aſinis tringinta millibus quingentis, 46. & de hominibus ſedecim millibus, 47. tulit Moyſes quinquageſimum caput, & dedit Levitis, qui excubabant in tabernaculo Domini, ſicut præceperat Dominus. 48. Cumque acceſſiſſent principes exercitus ad Moyſen, & tribuni, centurioneſque, dixerunt: 49. Nos ſervi tui recenſuimus numerum pugnatorum, quos habuimus ſub manu noſtra: & ne unus quidem defuit. 50. Ob hanc cauſam offerimus in donariis Domini ſinguli quod in præda auri potuimus invenire, periſcelides, & armillas, annulos & dextralia, ac murænulas, ut depreceris pro nobis Dominum. 51. Suſceperuntque Moyſes & Eleazar ſacerdos, omne aurum in diverſis ſpeciebus, 52. pondo ſedecim millia, ſeptingentos quinquaginta ſiclos, à tribunis & centurionibus. 53. Unuſquiſque enim quod in præda rapuerat, ſuum erat. 54. Et ſuſceptum intulerunt in tabernaculum teſtimonii, in monimentum filiorum Iſrael coram Domino.

VERS. 5. VLCISCERE FILIOS ISRAEL DE MADIANITIS] quia ipſi provocarunt Iſraelitas, proſtituendo eis filias ſuas, ad fornicationem & ad idololatriam Beelphegor, idque ea mente & ſcopo, ut eos poſtea utpote à me deſertos, invaderent & cæderent, uti dixi c. 25 initio.

VERS. 3. QUI POSSINT ULTIONEM DOMINI EXPETERE DE MADIANITIS] *Ultio* hæc dicitur *Domini*: Primò, quia fiet à Domino vos adjuvante & ante vos pugnante, ac proſternente Madianitas ita Septuag. Secundò, *ultio Domini* erit ea, qua ulciſcemini injuriam populo Domini, & per conſequens ipſi Domino, à Madianitis illatam. ita Chald.

VERS. 5. & 6. DUODECIM MILLIA, &c. MISIT CUM PHINEES (quia Phinees animoſiſſimè impedivit hoc ſcelus & ſcandalum Beelphegor, occidendo Madianitidem c. 25. 7.) VASA QUOQUE SANCTA, ET TUBAS (de quibus cap. 10. 2.) AD CLANGENDUM TRADIDIT EI] *Vaſa ſancta*, erant arca cum tabulis legis, Cherubim & propitiatorio. hæc enim ſecum deferebant Judæi euntes

A ad bellum, ut ſcilicet ita quaſi Deum, propitiatorio inſidentem, ſecum deveherent, qui caſtra hoſtium ſua præſentia diſſiparet & protereret. Hæc ergo cum tubis tradita ſunt Phinees ſacerdoti, id eſt curæ ejus commiſſa ſunt. Phinees enim profectus eſt ad hoc bellum, non tam ut dux eſſet belli, quam ut ſacerdos ſacris præeſſet.

Diſcant hic duces in caſtris probos habere ſacerdotes, qui pietatem promoveant, Dei offenſas & peccata cohibeant. Diſcant & milites ſacra ſacroſque, ac Deum revereri: Deus enim eſt qui dat victoriam. Hodie non rarò aliter agitur, hinc clades & lachrymæ. Audi Petrum Bleſeſ. epiſt. 94. *Olim*, inquit, *ſe juramento milites obligabant, quod ſtarent pro reip. ſtatu, quod in acie non fugerent; ſed & hodie tirones enſes ſuos recipiunt de altari, ut profiteantur ſe filios Eccleſiæ. Porrò in contrarium res verſa eſt: nam ex quo hodie militari cingulo decorantur, ſtatim inſurgunt in Chriſtos Domini, & deſæviunt in patrimonium Chriſti: ſpoliant & deprædantur ſubjectos Chriſti pauperes, & miſerabiliter atq; immiſericorditer affligunt miſeros, ut in doloribus alienis illicitos appeti.* *Moral. de militum impietate.*

Digitized by Google

paſſim, & extraordinarias impleant voluntates. Addit Secundò: *qui contra inimicos crucis vires ſuas exſerere debuerant, in potibus & ebrietatibus pugnant. Vacant otio, marcent crapula, vitamque degenerem in immunditiis tranſigentes, nomen & officium militiæ dehoneſtant. Hi laudant in pace prædas, inter arma fugas, inter vina victorias, cùm ſint in prætoriis leones, in præliis lepores.* Addit Tertiò: *Ordo militum nunc eſt, ordinem non tenere: nam cujus os malorum verborum ſpurcitia polluitur, qui deteſtabiliùs jurat, qui minùs Deum timet, miniſtros Dei vilificat, qui Eccleſiam non veretur, iſte hodie in cœtu militum fortior & nominatior reputatur.* Iſti ſunt galeati lepores, qui fortes ſunt ad furandum, potandum, conſtuprandum, abigendum pecora amicorum; ſed in quibus in acie nulla eſt vis, nec in victoria decus, nec in fuga flagitium; exercitus lingua quàm manu promptior, prædator è ſociis, & ipſe hoſtium præda.

Allegor. Allegoricè, vaſa hæc, & Cherubim ſunt angeli ſancti, qui cum viris piis & probis certant contra dæmones & peccata, eoſque animant & adjuvant. Tubæ ſunt prædicatorum divinorum ſermones & cohortationes. Phinees eſt Chriſtus, qui hujus belli dux eſt & director. ita Cyrill. lib. 4. de Adoratione.

Arca eſt B. Virgo victoriæ mater. Rurſum arca continens manna, id eſt Chriſtum, eſt B. Virgo, quæ victoriam contra homines & dæmones largitur. Refert Theophanes Anaſtaſius & Cedrenus, atque ex iis Baronius anno Chriſti 625. Heraclium Imp. ſuperaſſe Coſrhoem regem Perſarum ope B. Virginis, qua factum eſt ut grando miræ magnitudinis Perſas contriverit.

Exempla. Anno Domini 986. Baſilius Imper. Saracenorum Principem, qui Chriſtum ejuſque matrem ſubſannaverat, invocans B. Virginem bello ſuperavit, ut refert Curopalat. & ex eo Baronius.

Johannes Zemiſca Imp. Græcorum Bulgaros, Roſſos, &c. ſuperavit ope B. Virginis, quæ miſit S. Theodorum Martyrem, qui viſus eſt equo albo reſidens in prima acie pro Romanis pugnare, & hoſtium vires infringere. unde Zemiſca in ejus honorem templum ædificavit.

Pelagius princeps Aſturum ope B. Virginis cum paucis Gothos ſuperavit. tela enim hoſtium in ipſoſmet retorta ſunt vi divina, ita ut Alchaman eorum dux cum viginti millibus cæſus ſit. Inde cœperunt Hiſpani regnum à Gothis occupatum recuperare. Extat adhuc ſpelunca in qua cum ſuis latuit Pelagus, B. Virgini dicata, dictaque S. Maria de Govadunga. ita Tudens. Roderic. & ex iis Baron. anno Chriſti 718.

Narſes magnus B. Virginis cliens & cultor, ſub Juſtiniano Imper. ope Virginis multas & crebras contra Totilam & Gothos obtinuit victorias, ſolebat enim B. Virgo ei apparere, & quando prælium ineundum eſſet præcipere: quare ipſe in aciem non deſcendebat, niſi ab ea tempus opportunum cognoviſſet, uti refert Procopius, Euagrius, & ex iis Baronius anno Chriſti 568.

Stephanus Hungarorum rex iturus contra hoſtes ſupplex opem B. Virginis implorabat, dicens: *Si placet tibi, ô Domina mundi tuæ partem hereditatis ab inimicis devaſtari, & novellam Chriſtianiſmi plantationem diſſipari, ne quæſo ſinas illud imputari diffidentiæ meæ, ſed potius diſpoſitioni voluntatis tuæ. Si quid commiſit culpa paſtoris, ipſe luat: oves quæſo inſontes ne patiaris affligi.* uti refert Anton. Bonfin. lib. 1. de Rebus Hungar. dec. 2.

Nota eſt celebris victoria Johannis Auſtriaci, quâ ipſe à Turcis retulit ope B. Virginis: unde ejus memoriam quotannis recolunt fideles, vocantque feſtum S. Mariæ de Victoria, quod celebrant ſub initium Octobris, Contigit illa anno Domini 1571. in mari Corinthiaco.

Vers. 7. CUMQUE PUGNASSENT CONTRA MADIANITAS, ATQUE VICISSENT, OMNES MARES OCCIDERUNT] qui ſcilicet erant in Madian: nam aliquos, audito belli inſtantis rumore, ex Madian in vicina loca fugiſſe, patet ex eo, quod ipſi reſtituerint gentem Madian, quæ poſtea Judæis fuit infeſta, maximè tempore Gedeonis, ita Abulenſ.

Vers. 8. ET REGES EORUM, EVI, ET RECEM, ET SUR, ET HUR, ET REBE] hi ſunt quinque reges, id eſt principes, Madian; è quibus Sur, pater fuit Madianitidis, quam occidit Phinees c. 25. 18.

Balaam occiditur. BALAAM QUOQUE FILIUM BEOR INTERFECERUNT GLADIO] Hinc patet, Balaam à Balac rege Moab, tranſiiſſe in Madian, ibique ſimilia contra Hebræos machinatum eſſe, atque fecerat in Moab; ideoque jure ab Hebræis in Madian cum aliis cæſum eſſe.

EGRESSI SUNT AUTEM MOYSES ET ELEAZAR] ad congratulandum victoribus, ex Madian redeuntibus. Vers. 13.

QUÆ PRÆVARICARI VOS FECERUNT IN DOMINO, SUPER (in) PECCATO PHOGOR] Vers. 16.
Phogor, eſt Beelphegor, ut dixi c. 25. 3.

ERGO CUNCTOS INTERFICITE, QUIDQUID EST GENERIS MASCULINI, ETIAM IN PARVULIS] Fuit hoc proprium in iſto bello, quod parvuli juſſu Dei (qui necis, vitæque omnium eſt dominus) & Moyſis ſint occiſi. Id factum eſt Primò, ob criminis à Madianitis, contra Hebræos admiſſi, enormitatem & deteſtationem. Secundò, ne parvuli, cum adoleviſſent, parentum ſuorum necem ulciſcerentur. Vers. 17. *Parvuli Madian occiduntur, cur?*

Nota. Per judicem & poteſtatem humanam, non poſſunt occidi parvuli innocentes, propter peccatum parentum; poſſunt tamen occidi per jus & poteſtatem Dei: tum quia ipſe tranſcendens in omnia, ac conſequenter in vitam omnium habet dominium: tum quia parvuli, omneſque homines, ob peccatum originale, rei ſunt mortis; illam ergo Deus eis vel citò, vel ſeriùs, ſive hoc modo, ſive alio pro libito inferre poteſt. Ita Abulenſis in cap. 24. Deuter.

ET MULIERES QUÆ NOVERUNT VIROS IN COITU, JUGULATE: PUELLAS AUTEM, ET OMNES FŒMINAS VIRGINES RESERVATE] Nota. Madianitides à viris cognitæ, occidi jubentur: quia per tales decepti fuerant Hebræi fornicando cum illis, rurſumque per eas decipi potuiſſent. ita Theodor. q. 49. virgines verò ab hoc crimine fuerant immunes: unde eas reſervarunt Hebræi, vel ad hoc, ut eas venderent, vel ut eis quaſi ancillis uterentur. Vers. 17. & 18. *Mulieres occiſæ, non virgines, cur?*

Potuerunt autem virgines à corruptis dignoſci: Primò, per inſpectionem matronarum maximè obſtetricum: quæ inſpectio etiam in lege nova eſt recepta: ut patet cap. *fraternitatis*, extrav. de frigidis. Secundò per revelationem Dei, corruptas Moſi indicantis & deſignantis. Addit Abulenſ. tres alios modos, ſcilicet per gagatem gemmam: nam qui eam bibit, ſi non ſit virgo, cogitur reddere urinam. Secundò, ex inſpectione urinæ: hæc enim in virginibus clara eſt & lucida; in corruptis turbida. Tertiò, per inſpectionem horoſcopi & conſtellationum cœli. Sed hic tertius modus licet eum non improbet Abulenſis hoc loco, alibi tamen eumdem refutat; eſt enim ſuperſtitioſus: duo priores modi obſcuri ſunt, & incerti. De gagate tamen idem affirmat Anſelmus Boetius medicus & gemmarius Rodulphi II. Imper. lib. 2. de Gemmis cap. 165. *Virginitatem*, ait, *prodit non ſolum ſuffitu, ſed potatu. Nam ſi pulverem bibat virgo, non urinabit; ſi corrupta ſit, urinam retinere non poterit, mulierum teſtimonio.* Idem aſſerit Camillus Leonardus Piſaurenſis medicus tract. de Lapidibus in Gagate. *Quomodo agnitæ virgines? Abulenſis tres alios dat modos.*

QUI OCCIDERIT HOMINEM, VEL OCCISUM TETIGERIT, LUSTRABITUR DIE TERTIO, ET SEPTIMO] juxta legem, de eo qui tangit cadaver, latam Numer. 19. 14. Vers. 19.

ET DE OMNI PRÆDA, SIVE VESTIMENTUM FUERIT, SIVE VAS, &c. EXPIABITUR] ſcilicet per ignem. ſi id fieri poſſit videlicet ſi vas, aut veſtis ignem ferat: ſin autem, expiabitur per aquas luſtrationis ex cinere vitulæ rufæ confectas, de quibus c. 19. 2. & 12. idque die tertio & ſeptimo, uti explicatur verſ. ſeqq. Vers. 20.

Nota. Hæc ſuppellex Madianitarum debebat expiari: quia legaliter erat immunda, ex contactu mortuorum, juxta legem Numer. 19. v. 14. & Levit. 11. v. 32. quia ſcilicet, quædam ex his cœ vaſis & rebus erant in tabernaculis morientium; multa etiam ex ipſis contigerant ipſos morientes, ſicut veſtes mortuorum, quod ſi quid eſſet in tanta magnitudine prædæ, in quod neutrum horum competeret, quod proinde non eſſet immundum; id tamen propter dubium, purificari debebat, de omnibus enim præſumebatur, quod eſſent immunda, ob tot occiſorum ſparſa ubique cadavera. ita Abulenſis.

HOC EST PRÆCEPTUM LEGIS, QUOD MANDAVIT DOMINUS MOYSI] Hoc præceptum hucuſq; ſcriptum non vidimus. Illud ergo hic, vel alias, viva voce Vers. 21

Deus

Digitized by Google

Deus Moſi tradidit. Solebat enim Deus Moſi omnia ſua juſſa edicere, & commendare, ut ipſe eadem poſtea ad ſacerdotes & ad populum referret. ita Abulenſis.

Vers. 23. ET OMNE QUOD POTEST TRANSIRE PER FLAMMAS, IGNE PURGABITUR] Hebr. Chald. & LXX. addunt, *Et aqua luſtrationis expiabitur*, quaſi præter ignem debuerit hoc vas aſpergi & luſtrari aqua cinerali vitulæ rufæ.

Vers. 27. DIVIDESQUE EX ÆQUO PRÆDAM, INTER EOS QUI PUGNAVERUNT. &c. ET INTER OMNEM RELIQUAM MULTITUDINEM] Nota. Non Moſes, non Phinees dux belli, potiorem prædæ partem ſibi uſurpant, ſed ea tota inter milites dividitur. *Decet enim duces gloriam, milites pecuniam e victoria efferre*, inquit Cato. Unde Scipio, cum capta Carthagine, aliiſque urbibus milites magis quàm ullus imperator locupletaſſet, moriens ex tot victoriis & opibus, non niſi triginta trium argenti, duo auri pondo reliquit, inquit Plutarchus.

Nota. Secundo, quod ait *divides ex æquo*, intelligendum eſſe, non ita, ut tantum cedat iis, qui in caſtris manſerunt, & longiùs à belli alea & periculo abfuerunt, quantum militibus, qui ſuo periculo & labore victoriam pepererunt: ſed ita, ut tantum habeant omnes qui in caſtris manſerunt, ſimul ſumpti, quantum habent pauci illi qui depugnarunt: ut ſcilicet medietas una prædæ cedat militibus, qui pugnarunt; altera medietas cedat reliquis, qui in caſtris manſerunt. Quare ex hac medietate, ſinguli in caſtris remanentes, utpote qui in maximo erant numero, longè minus habuerunt, quàm ex ſua medietate habuerint milites, qui pugnarunt: hi enim numero erant longè pauciores, ac proinde longè amplius ex ſua prædæ medietate, ſinguli participarunt. Porrò, ex utraque medietate, quædam oblata ſunt Domino, id eſt ſacerdotibus & Levitis, ut ſequitur.

Æqua ſors euntis ad bellum & manentis ad ſarcinas, quando?

Dices, Lex bellica eſt, ut æqua ſit ſors eunti ad bellum, & manenti ad ſarcinas, ut dicitur 1. Reg. 30. v. 24.

Reſp. Hæc lex poſterius à David ſancita eſt, ut ibidem dicitur. Secundò, hæc lex hic non habet locum: intelligitur enim de iis & eo caſu, quo utrique æquè belli aleam & periculum ſubeunt, ut cum v.g. una pars fortior & numeroſior vadit ad prælium, altera debilior & minoris (ut ſolet) numeri, tuetur ſarcinas. Tunc enim tam hæc, quàm illa periculum adit, & hoſtis inſultum expectare & ſuſtinere debet. Hic verò ſoli illi pauci qui ibant ad prælium, ſubibant periculum. Nam reliqui omnes in caſtris manentes, cum maximo eſſent numero, non timebant hoſtem tam exiguum, ac conſequenter nullum adibant periculum. ita Abulenſis.

SEPARABIS PARTEM DOMINO] Jubet hic Deus,
Vers. 28. Primò, ut milites ex ſua medietate prædæ, dent ſibi, id eſt Eleazaro & ſacerdotibus, unam animam, id eſt unum animal de quingentis, tam ex hominibus, quàm ex bobus, aſinis & ovibus. unde ex hac parte, ex præda hac retulerunt ſacerdotibus oves 675. boves 72. aſinis 61. virgin. 32. ut patet verſ. 37.

Pars prædæ jubetur dari Leo, id eſt ſacerdotibus.

Secundò, ut Iſraelitæ, qui in caſtris manſerant, ex ſua medietate, unum animal de quinquaginta dent Levitis.

DABIS EAM ELEAZARO] ut ſcilicet inde partem
Vers. 29. diſtribuat Ithamar, & aliis minoribus ſacerdotibus. Hi enim non minùs, quam Levitæ, prædæ participes eſſe debent: reliquum verò ſibi, tamquam pontifici ſervet. Simile vidimus c. 18. v. 28.

PRIMITIAS] id eſt oblatio. hebr. enim eſt *theruma*.

Vers. 49. & 50. NE UNUS QUIDEM DEFUIT (cecidit in pugna) OB HANC CAUSAM OFFERIMUS IN (pro) DONARIIS DOMINI SINGULI, QUOD IN PRÆDA AURI POTUIMUS INVENIRE] Ecce hic ſinguli totum aurum, aureaq; vaſa, quæ rapuerant, Deo offerunt. Cauſa ſequitur.

Omne aurum dant Deo, idque ſponte.

Vers. 50. UT DEPRECERIS] Hæc ſecundaria & Acceſſoria erat cauſa oblationis auri: primaria enim erat, ut oſtenderent ſe eſſe gratos Deo, qui illis hanc victoriam dederat planè incruentam. Ita quævis gentes victoriam Deo acceptam tulerunt, ideoque hoſtium manubias, vel arma diis ſuis dedicarunt.

Anathemata victorum.

Ariſtomenes in ea pugna quam contra Lacones feliciter geſſit, partaque victoria cùm Delphos veniſſet, ſcutum quod in prælio amiſerat ibidem repetiit, ac rurſus eidem in templo dedicavit. Hoc ſcutum vidiſſe ſe ſcribit Pauſanias in Meſſenicis.

A Leocritus Athenienſis, cum Piræeum oppidum cum ſuis primus oppugnaſſet, & ſimul expugnaſſet, clypeum ſuum ſolemni ritu Jovi Liberatori dedicavit, cum inſcriptione nominis & præclari facinoris, ita Pauſanias lib. 1.

Philiſtini arma Saulis regis à ſe interfecti, in æde Aſtaroth ſuſpenderunt, 1. Reg. 31. 10.

Vexilla quæ à devictis Cremonenſibus Brixiani reportaverunt, in cathedrali ipſorum eccleſia in perpetuam rei memoriam ſuſpenſa leguntur apud Bergomenſem lib. 12.

Angli calcaria aurata Francorum in Cortracenſi prælio cæſorum, Cortraci in templo ſuſpendere. ita Æmil. lib. 9.

Phocas Imperator Tarſo & Mopſueſtia urbibus Agarenorum captis, Conſtantinopolim reverſus portas earum ſecum duxit, Deoque quaſi ſuæ expeditionis primitias tribuens, in S. Sophiæ templo dedicavit.

Johannes Columna Cardinalis ab Honorio Pontifice Chriſtiani exercitus & ingentis claſſis legatus, in Ægypto Heliopolim validiſſimam urbem expugnavit, &
B victor ex ancipiti prælio ſacratum Romam trophæum detulit, columnam ſcillicet in qua Chriſtus deligatus & flagris cæſus fuit, quam in ſanctæ Praxedis templo Deo, in ſpolium pretio omni pretioſius, erexit. ita P. Jovius in pompa Columnæ.

David gladium Goliath quo ipſummet capite truncavit, Deo dedicavit, eumque in Dei tabernaculo ſuſpendit, 1. Reg. 21. 9.

Denique Titus Imper. admiratus munitiones Hieroſolymæ, videnſque eas à ſe ſuperatas, dixit *Planè Deo adjuvante pugnavimus*, ait Joſeph. lib. 7. Belli c. 16. quin & coronari noluit, dicens Deo victoriæ hujus coronam deberi. Audi Philoſtrat. lib. 6. de Vita Apollonii: *Finitimæ gentes ob victoriam coronare ipſum voluerunt; ille verò ſe tali honore indignum eſſe reſpondit: non enim ſe talium operum auctorem, ſed Deo contra Judæos iracundiam demonſtranti manus ſuas præbuiſſe.*

OMNE AURUM IN DIVERSIS SPECIEBUS] id eſt Vers. 51.
omne aurum in diverſas vaſorum ſpecies conflatum. ita Hebr. Chald. Septuag.

C PONDO SEDECIM MILLIA] τὸ *pondo* non eſt in He- Vers. 52.
bræo; ex quo patet, *pondo*, hic non ſignificare libram, ſeu pondus, ſcilicet ſiclorum. q. d. Ex præda oblata fuerunt in auro ad pondus ſedecim millia ſiclorum, & 750. ſicli, hoc eſt univerſim auri libræ 697. & 22. ſicli. ita Hebræa.

UNUSQUISQUE ENIM QUOD IN PRÆDA RA- Vers. 53.
PUERAT, SUUM ERAT] Intellige, de auro, & ſimilibus, quæ rapi & tegi poterant: nam alia grandiora, ut homines & pecora, in commune collata ſunt, & ex æquo diviſa, ut dictum eſt v. 25.

INTULERUNT IN TABERNACULUM, quod erat Vers. 54.
CORAM DOMINO] puta coram arca, Cherubim & propitiatorio.

Cauſæ duodecim juſti belli.

Lyran. hoc capite duodecim cauſas recenſet, ob quas juſtè motum fuiſſe bellum in Script. legimus. Prima eſt, ſi bellum geratur contra terram in qua Deus blaſphematur per idololatriam, ut habetur Deut. 12. 2. *Subvertite omnia loca in quibus coluerunt Gentes, quas poſſeſſuri eſtis, deos ſuos*. Secunda, ſi à Dei cultu recedatur, Deuter. 13. 12. *Si audieris in una urbium tuarum dicentes aliquos*, &c.
D Tertia, ſi fidelitas temporalis domini deferatur, ut patet 4. Reg. 3. de Joram & Joſaphat, qui moverunt bellum contra regem Moab. Quarta, ſi rebellio moveatur. ita David 2. Reg. 20. perſecutus eſt Sebam filium Bochri. Quinta, ſi malefactor defendatur, ut patet Judic. 20. de bello moto contra Gabaa. Sexta, ſi injuria publica principi irrogetur, ut patet 2. Reg. 10. de bello David contra regem Ammon, qui fecit radi barbas nuntiorum David in contemptum ejus. Septima, ſi propria res repetatur, ut patet 2. Reg. 3. de bello David contra Iſboſeth, ad repetendum regnum quod ei datum erat à Deo. Octava, ut hoſtis repellatur, ut patet 2. Reg. 8. de bello David contra Philiſthæos. Nona, ut hoſtis inſurgens in ſuis propriis oppugnetur, ut patet Num. 21. de bello filiorum Iſrael contra Sehon, & contra Og reges Amorrhæorum. Decima, contra illum, per quem hoſtis roboratur, ut patet 2. Reg. 8. de bello David contra Syriam Damaſci,

eò quòd ferebat auxilium Adarezer. Undecima, ut amicus ab hoſtibus eripiatur, ut patet Geneſ. 14. de bello Abraham contra reges, qui captivaverant Lot nepotem ſuum. A Duodecima, ſi tyrannis à præſidente exerceatur, ut patet lib. 1. Machabæorum de bello Machabæorum contra Antiochum Illuſtrem. Hactenus Lyranus.

CAPUT TRIGESIMUMSECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

R Ubenita & Gaddita pecoribus abundantes, petunt in ſortem ſibi dari terram Galaad, utpote compaſcuam. objurgat eos Moſes, ſed ſyncera eorum mente cognita, acquieſcit, iiſque tradit Galaaditem; ſed ea lege, ut ipſi armati cæteras tribus præeant, eaſque in Chanaan inducant.

1. FIlii autem Ruben & Gad habebant pecora multa, & erat illis in jumentis infinita ſubſtantia. Cumque vidiſſent Jazer & Galaad aptas animalibus alendis terras, 2. venerunt ad Moyſen, & ad Eleazarum ſacerdotem, & principes multitudinis, atque dixerunt: 3. Ataroth, & Dibon, & Jazer, & Nemra, Heſebon, & Eleale, & Saban, & Nebo, & Beon, 4. terra, quam percuſſit Dominus in conſpectu filiorum Iſrael, regio uberrima eſt ad paſtum animalium: & nos ſervi tui habemus jumenta plurima; 5. precamurque ſi invenimus gratiam coram te, ut des nobis famulis tuis eam in poſſeſſionem, nec facias nos tranſire Jordanem. 6. Quibus reſpondit Moyſes: Numquid fratres veſtri ibunt ad pugnam, & vos hìc ſedebitis? 7. Cur ſubvertitis mentes filiorum Iſrael, ne tranſire audeant in locum, quem eis daturus eſt Dominns? 8. oonne ita egerunt patres veſtri, quaodo miſit de Cadesbarne ad explorandam terram? 9. Cumque veniſſent uſque ad Vallem botri, luſtrata omni regione, ſubverterunt cor filiorum Iſrael, ut non intrarent fines, quos eis Dominus dedit. 10. Qui iratus juravit, dicens: 11. Si videbunt homines iſti, qui aſcenderunt ex Ægypto, à viginti annis & ſupra, terram, quam ſub juramento pollicitus ſum Abraham, Iſaac, & Jacob: & noluerunt ſequi me, 12. præter Caleb filium Jephone Cenezæum, & Joſue filium Nun: iſti impleverunt voluotatem meam. 13. Iratuſque Dominus adverſum Iſrael, circumduxit eum per deſertum quadraginta annis, donec conſumeretur univerſa generatio, quæ fecerat malum in conſpectu ejus. 14. Et ecce, inquit, vos ſurrexiſtis pro patribus veſtris, iocrementa & alumni homioum peccatorum, ut augeretis furorem Domini contra Iſrael. 15. Quòd ſi nolueritis ſequi eum, in ſolitudioe populum derelinquet, & vos cauſa eritis necis omninm. 16. At illi propè accedentes, dixernnt: Caulas ovium fabricabimus, & ſtabula jumentorum, parvulesquoque noſtris urbes munitas: 17. nos autem ipſi armati & accincti pergemus ad prælium ante filios Iſrael, donec introducamus eos ad loca ſua. Parvuli noſtri, & quidqnid habere poſſumus, erunt io nrbibus muratis, propter habitatorum inſidias. 18. Non revertemur io domos noſtras, uſque dnm poſſideant filii Iſrael hereditatem ſuam: 19. nec quidquam quæremus trans Jordanem, quia jam habemus noſtram poſſeſſionem in orientali ejus plaga, 20. Quibus Moyſes ait: Si facitis quod promittitis, expediti pergite coram Domino ad pugoam: 21. & omnis vir bellator armatus Jordanem tranſeat, donec ſubvertat Dominus inimicos ſuos, 22. & ſubiiciatur ei omnis terra: tunc eritis inculpabiles apud Dominum & apud Iſrael, & obtinebitis regiones, quas vultis, coram Domino. 23. Sin autem quod dicitis, non feceritis, nulli dubium eſt quin peccetis in Deum: & ſcitote quoniam peccatum veſtrum apprehendet vos. 24. Ædificate ergo urbes parvulis veſtris, & caulas & ſtabula ovibus ac jumentis; & quod polliciti eſtis implete. 25. Dixeruntque filii Gad & Ruben ad Moyſen. Servi tui ſumus, faciemus quod jubet Dominus noſter. 26. Parvulos noſtros, & mulieres, & pecora, ac jumenta relinquemus io urbibus Galaad; 27. nos autem famuli tui omnes expediti pergemus ad bellum, ſicut tu domine loqueris. 28. Præcepit ergo Moyſes Eleazaro ſacerdoti, & Joſue filio Nun, & principibus familiarum per tribus Iſrael, & dixit ad eos: 29. Si tranſierint filii Gad & filii Ruben vobiſcum Jordanem, omnes armati ad bellum coram Domino, & vobis fuerit terra ſubiecta: date eis Galaad in poſſeſſiooem. 30. Sin autem noluerint tranſire armati vobiſcum in terram Chanaan, inter vos habitandi accipiant loca. 31. Reſponderuntque filii Gad, & filii Ruben: Sicut locutus eſt Dominus ſervis ſnis, ita faciemns: 32. ipſi armati pergemus coram Domino in terram Chanaan, & poſſeſſiooem iam ſuſcepiſſe nos confitemur trans Jordanem. 33. Dedit itaque Moyſes filiis Gad & Ruben, & dimidiæ tribui Manaſſe filii Joſeph, regnum Sehon regis Amorrhæi, & regnum Og regis Baſan, & terram eorum cum urbibus ſuis per circuitum. 34. Igitur extruxerunt filii Gad Dibon, & Ataroth, & Aroer, 35. & Etroth, & Sophan, & Jazer, & Jegbaa, 36. & Bethnemra, & Betharan, urbes munitas, & caulas pecoribus ſuis. 37. Filii vero Ruben ædificaverunt Heſebon, & Eleale, & Cariathaim, 38. & Nabo, & Baalmeon, verſis nominibus, Sabama quoque: imponentes vocabula urbibus, quas extruxerant. 39. Porrò filii Machir, filii Manaſſe, perrexerunt in Galaad, & vaſtaverunt eam interfecto Amorrhæo habitatore eius. 40. Dedit ergo Moyſes terram Galaad Machir filio Manaſſe, qui habitavit in ea. 41. Jair autem filius Manaſſe abiit & occupavit vicos eius. quos appellavit Havoth Jair, id eſt, Villas Jair. 42. Nobe quoque perrexit, & apprehendit Chanath cum viculis ſuis; vocavitque eam ex nomine ſuo Nobe.

Vers. 1. & 2. FILII AUTEM RUBEN ET GAD HABEBANT PECORA MULTA &c. CUMQUE VIDISSENT JAZER ET GALAAD, APTAS ANIMALIBUS ALENDIS TERRAS, VENERUNT AD MOYSEN] ut eas ſibi A in ſortem & hereditatem dari poſtularent. Erant hæ terræ Jazer & Galaad, cis Jordanem, in terra, quam Sehon & Og, regibus Amorrhæorum ademerant Hebræi cap. 21. 24. Horum ergo terram, utpote compaſcuam, poſtulant Rube-

Digitized by Google

Rubenitæ & Gadditæ, pecoribus abundantes, illiſque A cum dimidia tribu Manaſſe, eam poſſidendam tradidit Moſes.

Tropologicè S. Gregor. 27. Moral. c. 10. *Qui multa,* inquit, *mundi implicamenta occupant, hi Jordanem tranſire nolunt: quia habitationem cæleſtis patriæ non requirunt.* Vide apud eum cætera.

Vers. 4. Habemus jumenta (id eſt pecora) plurima.

Vers. 6. Quibus reſpondit Moyses (putans eos ex timore Chananæorum, & bellorum cum eis ineundorum, nolle pergere trans Jordanem, in Chanaan) Cur sub-

Vers. 7. vertitis mentes filiorum Israel, ne tran-

Vers. 8. & 9. sire audeant, &c. Nonne ita egerunt patres vestri, &c. subverterunt. id eſt averterunt, fregerunt, diſſolverunt (Hebræum enim נוא *heni*, ſignificat frangere, avertere, diſſolvere, irritare) cor filiorum Israel] qui parati erant ingredi in terram promiſſam, ſed auditis exploratoribus, metu perculſi ſunt, nec auſi progredi, regredi voluerunt in Ægyptum. q. d. Videte ne vos idem faciatis.

Vers. 9. Ut non intrarent fines, quos eis Dominus dedit] *τὸ ut*, ſignificat, non intentionem, ſed B conſequentiam & eventum rei. ex exploratorum enim perſuaſione, ortum eſt populi murmur, ex murmure pœna, & juſta Dei ſententia, ut omnes morerentur in deſerto, neque aliquis eorum intraret in Chanaan.

Vers. 11. Si viderunt homines isti, qui ascenderunt ex Ægypto, a viginti annis et supra terram, &c.] *τὸ a viginti annis*, refert non ad *τὸ, qui aſcenderunt ex Ægypto*, ſed ad *homines iſti*. Nam qui tempore egreſſus ex Ægypto, necdum attigerant annum vigeſimum, ſed tempore murmuris eum attigerant, hac ſententia continentur & mulctantur, ut dixi c. 14. 29.

Noluerunt sequi me] Hebraicè, *non impleverunt poſt me*, id eſt non plenè me ſunt ſecuti, ut mihi continuò & conſtanter obedirent, pergerentque me duce in Chanaan, ſed in via reſtiterunt, averſique ſunt à me, volentes iter reflectere in Ægyptum.

Vers. 13. Iratusque Dominus adversum Israel, circumduxit eum per desertum quadraginta annis] Hanc circumductionis volubilitatem & inſtabilitatem ſignificantiſſimè exprimunt Septuag. dum C vertunt, *κατερρόμβευσε* (ita enim legendum cum Romanis, non *κατερρόμβωσε*, uti legunt Regia) *αὐτοὺς*; id eſt, *circumvolvit eos ut rhombum, per deſertum quadraginta annis.* ubi gyrationes Hebræorum in deſerto aptè comparant rhombo, ut notat Eugubinus, ſive rhombum piſcem accipias: hic enim mirè ſe circumvolvit; ſive rhombum mulierum trilaterum, & tranſverſum, ad quem ipſæ glomos, quos neverunt, extricant & expandunt, ut facilè à textoribus fila evolvi & contexi poſſint, quem Belgæ vocant *den haſpel*. Tales enim gyros reflexos, & circumvolutiones plurimas fecerunt Hebræi, continuò per 40. annos, uti patet ex tabulis Adrichomii.

Gyri Hebræorum in deſerto comparantur rhombo.

Vers. 14. Et ecce, inquit, vos surrexistis pro patribus vestris, incrementa, et alumni hominum peccatorum] Pro *incrementa & alumni*, hebr. eſt תרבות *tarbut*, quod ad verbum multitudinem, vel multiplicationem ſignificat, ſed metaphoricè attribuitur alumnis & diſcipulis. ita enim hic vertunt LXX. Chal. & Noſter. unde & *rab*, ſive *rabbi*, ab eadem radice deductum, ſignificat magiſtrum, qui multus, id eſt magnus, eſt, ſuamque doctrinam per diſcipulos ſpargit & multiplicat. Senſus ergo eſt, q. d. Vos filii & diſcipuli eſtis D hominum impiorum, ad augendum peccata, & implendam menſuram patrum veſtrorum; vos egregiè eorum ſtirpem impiam, æquè ac ſcelera propagatis, & accreſcere facitis.

Diſcipuli vocantur multiplicatio, vel incrementum, cur?

Vers. 17. Parvuli nostri, &c. erunt in urbibus muratis, propter habitatorum, putà vicinorum, insidias] Erant enim Rubenitæ & Gadditæ, vicini Moabitis, Idumæis, Chananæis, aliiſque hoſtibus. Itaque non dubium eſt, quin cum parvulis etiam viri bellatores, ad eorum tutelam remanſerint, uti mox clarius patebit.

Vers. 20. Expediti pergite coram Domino] id eſt, in præſentia Domini, putà coram arca & columna nubis, quæ Dominum continet & repræſentat.

Nota, *τὸ eſſe coram Domino*, duo ſignificat: Primò, Dominum habere inſpectorem & teſtem. ita ſumitur 2. Reg. A 3. 38. pſal. 18. 15. Eccleſiaſtæ 2. 26. & alibi. Secundò, *eſſe coram Domino*, eſt Dominum habere annuentem & faventem: ita enim vertit Noſter Judic. 18. v. 6. & alibi. ita quoque hic ſumi poteſt.

Omnis vir bellator (ex vobis) armatus Jordanem transeat] *Omnis*, qui ſcilicet commodè tranſire poteſt. Nam non erat tutum, parvulos & pecora, reliquamque familiam ſine præſidio relinquere, in tanta tot hoſtium vicinia. Sic alibi ſæpè *omnis* capitur pro multis. unde ex Rubenitis, Gadditis & Manaſſenſibus, tantùm 40. millia tranſierunt Jordanem, ad pugnam cum Chananæis ineundam, ut patet Joſue 4. 13. cùm tamen univerſim paulò antè cenſa eſſent ex eis centum & decem millia, cap. 26. v. 18. & ſeq. reliqua verò 70. millia ad tutelam parvulorum, uxorum & pecorum, in Galaad remanſerunt. Itaque jubet hic Moſes, ut hæ tres tribus domi, extra teli jactum non deſideant, ſed alias ad pugnam comitentur, imò præeant, idque Primò, ut aliis deſidiæ & timoris ſuſpicionem eximant, atque audaciæ & fortitudinis exemplum dent. Secundò, ne unus ille Hebræo- B rum populus, antequam victoria bello, & reſp. hereditatis diviſione, ac denique religio arcæ collocatione, ſacrorumque rituum factis initiis, conſtituta eſſet, dividatur, ſcindaturque novella Eccleſia. quod planè futurum erat, ſi illi (quod timebatur) qui cis Jordanem remanebant, trans Jordanem ad bella, atque ad tabernaculum & ſacra aliarum tribuum venire detrectarent, ſibique in Galaad proprium tabernaculum, altare & ſacra conſtituerent: unde & altare poſtea ab eis ibidem, licet alia de cauſa, erectum, magnam hujus rei ſuſpicionem cæteris injecit, & penè belli inteſtini occaſionem dedit, ut patet Joſue 22. v. 10. & 12. Vers. 21.

Rubenitæ, & Gadditæ jubentur præire ad bellum, cur? Primò. Secundò.

Sin autem, quod dicitis non feceritis, nulli dubium est, quin peccetis (quin peccabitis. ita Sept. Sed Chald. & Hebr. habent in præterito, *peccaſtis*, ſcilicet poſtquam detrectaveritis pugnam) et scitote quoniam peccatum (id eſt pœna peccati) vestrum apprehendet vos] noxa enim caput ſequitur, & pœna culpam individuè, uti lictor reum, comitatur. Vers. 23.

C Parvulos nostros, &c. relinquemus in urbibus Galaad] putà in terra Og & Sehon nobis attributa Galaad ergo hic non pro Galaadite, ſive terra, quæ propriè Galaad dicitur, accipitur, ſed largiùs. complectitur enim totam ſortem Gadditarum, Rubenitarum, & dimidiæ tribus Manaſſe. Vers. 26.

Si transierint filii Gad vobiscum Jordanem, &c. date eis Galaad, &c. sin autem, &c. inter vos habitandi accipiant loca] q. d. Si fidem datam fefellerint, nolintque vobiſcum ad pugnam progredi, compellite eos tranſire Jordanem, pugnare, & habitare vobiſcum. Vers. 29. & 30.

Sicut locutus est Dominus] ſcilicet, Deus per Moſen. patet ex Hebræo. Vers. 31.

Igitur extruxerunt filii Gad Dibon, &c.] *Extruxerunt*, id eſt reſtaurarunt. nam antè hæ urbes extiterant: neque potuiſſent Gadditæ tam citò has urbes à fundamentis ædificare: nam paulò poſt mortem Moſis, quæ ſtatim poſt hæc ſecuta eſt, ipſi cum aliis tribubus, profecti ſunt trans Jordanem in Chanaam: unde & v. 38. dicuntur ipſi vetera harum urbium nomina vertiſſe, aliaque eis impoſuiſſe. unde patet, has urbes priùs extitiſſe, ab D eiſque non fuiſſe ædificatas, ſed reſtauratas. Vers. 34.

Versis nominibus] Hebræi hic, tamquam victores religioſi, ſuæ gentis nomina, Amorrhæorum urbibus indiderunt, prioribus gentilitiis abolitis; præſertim quia quædam ex eis, ab idolis puta à Baal, videntur fuiſſe deſumpta, ut Bamoth Baal, & Baalmeon, quænam ea fuerint Hebræorum nomina, Scriptura hic non exprimit, niſi duo, ſcilicet, Havoth Jair, & Nobe v. 41. & 42. Cætera enim nomina pleraque eadem inveniuntur, tam ante hæc tempora, Numer. 21. v. 30. & ſeq. quàm poſt ea, Joſue 13. 17. & ſeq. Vers. 38.

Dedit ergo Moyses terram Galaad Machir, filio Manasse] *Machir*, id eſt poſteris Machir, ſeu dimidiæ tribui Manaſſe, prognatæ ex Machir. nam Machir filius Manaſſe, & nepos Joſeph, jam pridem erat mortuus. Si enim hucuſq; vixiſſet, fuiſſet ut mini- Vers. 40.

mum 210. annorum: quæ ætas nulli eo ſæculo contigit.

Vers. 41. Jair autem filius Manasse] non proximus, ſed remotus. Sic ſæpè nepotes vocantur filii, ut Lucæ 1. 5. Matth. 1. 1.

Proſapia Jair. Nota Primò. Jair ea genere paterno fuit oriundus, non ex tribu Manaſſe, ſed Juda. hęc enim eſt genealogia: Judas genuit Phares, hic Heſron, hic Segub, hic Jair. Sed quia Heſron duxit filiam Machir, filii Manaſſe, ea eaque genuit Segub, patrem Jair, ut patet 1. Paral. 2. 21. hinc factum eſt, ut Jair Manaſſenſes fit ſecutus; eò quòd ea Manaſſenſis Machir filii celeberrimi filia eſſet procreatus: & hoc ſenſu eum hic Scriptura Manaſſis filium appellat.

Nota Secundò. Jair hic fuit vir fortiſſimus: unde in Galaad cepit Havoth Jair, id eſt villas, quas ex nomine ſuo vocavit Jair. atque hac de cauſa factum eſt, ut cùm ſuprà v. 1. ſoli Rubenitæ & Gaditæ, peterent ſortem cis Jordanem. addita tamen eis fuerit dimidia tribus Manaſſe; utpote quæ fortiſſimè in urbibus iis expugnandis operam ſuam navaſſet ita Andr. Maſius in Joſue 13. verſ. 31. Porrò, alius fuit hic Jair, aliaque oppida Jair, à Jair & oppidis ejus, non capitis, ſed ſubditis, de quibus poſt 300. annos fit mentio, Judic. 10. v. 4. vide hic Abulenſem q. 12.

Nobe quoque surrexit, et apprehendit Chanath] Nobe hic videtur fuiſſe ea tribu Manaſſe, æquè ac Jair de quo præceſſit: unde ab eo vocata eſt urbs Nobe, in qua poſtea collocatum eſt tabernaculum. Hinc in Nobe hanc David, fugiens Saulem, venit ad Achimelech pontificem, 1. Reg. 21. 1. ita Abulenſ.

Tropol. rigida Abulenſis. Tropologiam hic rigidam & vix tuendam affert Abul. in fine cap. Hæ tres tribus, inquit, ſignificant tres ſtatus Eccleſiæ, ſcilicet Ruben Epiſcopos & prælatos. Ruben

A enim hebraicè idem eſt, quod filius viſionis: unde notat gradum Prælatorum, qui aliorum vitam ſpeculantur. Gad, utpote fortiſſimus, ſignificat Principes. Manaſſe ſignificat Monachos opimos, ſcilicet eos qui ſtatus & vocationis obliviſcuntur (hanc enim oblivionem, ſignificat heb. Manaſſe.) Hi tres citra Jordanem remanent: quia maximus numerus illorum trium ſtatuum, citra terram viventium in cælis promiſſam, in terra hac morientium remanent; dum ſtabula jumentorum, id eſt glorioſa palatia, ut vocent nomina ſua in terris ſuis, atque delectationes pecorum, putà delectationes ex brutis, & cum brutis communes, quærunt. Hi, ſi quos interdum trans Jordanem, in terram promiſſam, id eſt in cælum, docendo & monendo ducant; ipſi tamen citra Jordanem ad ſua ſtabula redeunt, atque ad cælum, ut ibi morentur, numquam vadunt. hucuſque Abulenſ. Quæ commodè accipienda ſunt de iis, qui terræ & terrenis, cum Gadditis & Rubenitis, inhiant. De talibus quoque locutus eſt concionator ille Alberti I. Imper. qui videns proceres oſcitanter ſua verba excipientes, voce intenta, *Quæritur*, inquit,
B *ſalvarine poſſint Principes?* Et re utrimque agitata, excuſſoque audientium ſomno; *Quidni*, ait, *poſſint? ſi modo baptiſmo ſuſcepto in cunis vagientes moriantur*, uti refert Æneas Sylvius li. 3. de Geſtis Alfonſ. Certum eſt enim Epiſcopos, Religioſos & Principes eximios non deeſſe, qui ad cæleſtia aſpirant, ac virtute & religione ſuis præſtant & prælucent. Porrò S. Gregorius 27. Moral. 10. hæc adaptat fidelibus, qui fidem defendunt, ſed ſuas concupiſcentias amant & ſequuntur. hi enim citra promiſſionis terram animalia bruta nutriunt.

CAPUT TRIGESIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Recenſentur 42. manſiones Hebræorum in deſerto. Cogitaveram eas, & plura alia, curare in ære incidi, hicque exprimi, ſed ne pretium libri nimis excreſceret, abſtinendum duxi. videat lector Adrichomii tabulas.

1. HÆ ſunt manſiones filiorum Iſrael, qui egreſſi ſunt de Ægypto per turmas ſuas in manu Moyſi & Aaron, 2. quas deſcripſit Moyſes juxta caſtrorum loca, quæ Domini juſſione mutabant. 3. Profecti igitur de Rameſſe menſe primo, quintadecima die menſis primi, altera die Phaſe, filii Iſrael in manu excelſa, videntibus cunctis Ægyptiis, 4. & ſepelientibus primogenitos, quos percuſſerat Dominus (nam & in diis eorum exercuerat ultionem) 5. caſtrametati ſunt in Soccoth. 6. Et de Soccoth venerunt in Etham, quæ eſt in extremis finibus ſolitudinis. 7. Inde egreſſi venerunt contra Phihahiroth, quæ reſpicit Beelſephon, & caſtrametati ſunt ante Magdalum. 8. Profectique de Phihahiroth, tranſierunt per medium mare in ſolitudinem: & ambulantes tribus diebus per deſertum Etham, caſtrametati ſunt in Mara. 9. Profectique de Mara venerunt in Elim. ubi erant duodecim fontes aquarum, & palmæ ſeptuaginta: ibique caſtrametati ſunt, 10. Sed & inde egreſſi, fixerunt tentoria ſuper Mare rubrum. Profectique de Mari rubro, 11. caſtrametati ſunt in deſerto Sin. 12. Unde egreſſi, venerunt in Daphca. 13. Profectique de Daphca, caſtrametati ſunt in Alus. 14. Egreſſique de Alus, in Raphidim fixere tentoria, ubi populo defuit aqua ad bibendum. 15. Profectique de Raphidim, caſtrametati ſunt in deſerto Sinai. 16. Sed & de ſolitudine Sinai egreſſi, venerunt ad Sepulchra concupiſcentiæ. 17. Profectique de Sepulchris concupiſcentiæ, caſtrametati ſunt in Haſeroth. 18. Et de Haſeroth venerunt in Rethma. 19. Profectique de Rethma, caſtrametati ſunt in Remmomphares. 20. Unde egreſſi, venerunt in Lebna. 21. De Lebna caſtrametati ſunt in Reſſa. 22. Egreſſique de Reſſa venerunt in Ceelatha. 23. Unde profecti, caſtrametati ſunt in monte Sepher. 24. Egreſſi de monte Sepher, venerunt in Arada. 25. Inde proficiſcentes, caſtrametati ſunt in Maceloth. 26. Profectique de Maceloth, venerunt in Thahath. 27. De Thahath, caſtrametati ſunt in Thare. 28. Unde egreſſi, fixere tentoria in Methca. 29. Et de Methca, caſtrametati ſunt in Heſmona. 30. Profectique de Heſmona, venerunt in Moſeroth. 31. Et de Moſeroth, caſtrametati ſunt in Benejaacan. 32. Profectique de Benejaacan, venerunt in montem Gaddad. 33. Unde profecti, caſtrametati ſunt in Jetebatha. 34. Et de Jetebatha, venerunt in Hebrona. 35. Egreſſique de Hebrona, caſtrametati ſunt in Aſiongaber: 36. Inde profecti, venerunt in deſertum Sin, hæc eſt Cades. 37. Egreſſique de Cades, caſtrametati ſunt in monte Hor, in extremis finibus terræ Edom. 38. Aſcenditque Aaron ſacerdos in montem Hor, jubente Domino: & ibi mortuus eſt anno quadrageſimo egreſſionis filiorum Iſrael ex Ægypto, menſe quinto, prima die menſis, 39. cùm eſſet annorum centum viginti trium. 40. Audivitque Chananæus rex Arad, qui habitabat ad Meridiem, in terram Chanaan veniſſe filios Iſrael. 41. Et profecti de monte Hor, caſtrametati ſunt in Salmona. 42. Unde egreſſi, venerunt

in

in Phunon. 43. Profectique de Phunon, caſtrametati ſunt in Oboth. 44. Et de Oboth, venerunt in
Jieabarim, quæ eſt in finibus Moabitarum. 45. Prefectique de Jieabarim, fixere tentoria in Dibongad.
46. Unde egreſſi, caſtrametati ſunt in Helmondeblathaim. 47. Egreſſique de Helmondeblathaim,
venerunt ad montes Abarim contra Nabo. 48. Profectique de montibus Abarim, tranſierunt ad cam-
peſtria Moab, ſupra Jordanem contra Jericho. 49. Ibique caſtrametati ſunt de Bethſimoth uſque ad
Abelſatim in planioribus locis Moabitarum, 50. ubi locutus eſt Dominus ad Moyſen? 51. Præcipe fi-
liis Iſrael, & dic ad eos: Quando tranſieritis Jordanem, intrantes terram Chanaan, 52. diſperdite cun-
ctos habitatores terræ illius: confringite titulos, & ſtatuas comminuite, atque omnia excelſa vaſtate,
53. mundantes terram, & habitantes in ea. ego enim dedi vobis illam in poſſeſſionem, 54. quam di-
videtis vobis ſorte. Pluribus dabitis latiorem, & paucis anguſtiorem. Singulis ut ſors eeciderit, ita
tribuetur hereditas. Per tribus & familias poſſeſſio dividetur. 55. Sin autem nolueritis interficere ha-
bitatores terræ: qui remanſerit, erunt vobis quaſi elavi in oculis, & lanciæ in lateribus, & adverſabun-
tur vobis in terra habitationis veſtræ: 56. & quidquid illis cogitaveram facere, vobis faciam.

Quadraginta duæ ſtationes ſignificant 40. dies jejunii.

TRopologicè, ſicut Hebræi per 42. manſiones, ſive ſtationes ibant in Chanaan: ſic Chriſtiani per 40 dies jejunii tendunt ad reſurrectionem hinc factum eſt, ut hi jejuniorum dies, à Patribus Stationes appellentur: tum quia in iis ſtantes orabant & vigilabant Chriſtiani, quaſi pergentes ad terram in cœlis promiſſam: tum quia hi ſtationum dies repræſentati fuerunt per 42. ſtationes Hebræorum in deſerto, uti ex S. Ambroſio, Tertulliano, & aliis docui Exodi 24. in fine. Sapienter dixit Abbas ille in Vitis Patrum lib. 7. cap 28. *Uſque tunc laboret homo, uſquequo poſſideat Chriſtum. Adhæc, tribulationem laboris rememorans, undique cuſtodiat ſemetipſum, timens ne tantos labores amittat. Nam & filios Iſrael ideo Deus per deſertum quadraginta annis circumduxit, ut rememorantes viæ tribulationem, nollent redire retrorſum.*

VERS. 1. IN MANU MOYSI ET AARON] per Moſen & Aaron, vel ductu Moſis & Aaronis. τὸ enim *in manu*, Hebræis ſignificat cauſam inſtrumentalem, idemque valet quod *per*.

VERS. 3. ALTERA DIE PHASE] poſtridie agni immolati, 14. luna ad veſperam, putà 15. luna, ſive die menſis primi. tum 15. hac die egreſſi ſunt ex Ægypto.

IN MANU EXCELSA] in magna poteſtate, robore & terrore Ægyptiorum; hoc eſt potenter, vehementer & glorioſè egreſſi ſunt, utpote proſtratis jam Ægyptiis, per tot plagas, & per cædem primogenitorum: unde ipſi Hebræorum egreſſum ampliùs impedire, eoſque detinere non ſunt auſi. Hinc Chald. vertit, *egreſſi ſunt palam*, in oculis omnium Ægyptiorum.

VERS. 4. NAM ET IN DIIS EORUM EXERCUERAT ULTIONEM] quia ſcilicet eadem nocte, qua egreſſi ſunt Hebræi, Deus proſtravit idola Ægypti, uti dixi Exodi 12. v. 12. q.d. Ideo in manu excelſa egreſſi ſunt Hebræi in oculis omnium Ægyptiorum: quia perterrefecerat eos Dominus ſtrage, non tantùm primogenitorum, ſed & idolorum ipſorum.

VERS. 8. AMBULANTES PER DESERTUM ETHAM] Erat ergo deſertum Etham ingens tam cis, quam trans mare rubrum, uti dixi Exodi 14. v. 21. & 29. Minùs ergo rectè Abul. ex hiſce verbis ſuſpicatur, Hebræos non tranſiſſe, ſed circuiſſe mare rubrum, ut ſic continuò in eodem deſerto Etham verſarentur.

VERS. 40. AUDIVITQUE, &c. ARAD, &c. IN TERRAM CHANAAN VENISSE FILIOS ISRAEL] *Veniſſe*, id eſt adventare (τὸ enim *veniſſe*, ſignificat actum inchoatum, non completum) ad eam invadendam ſupple; ideò eos impedire voluit, eoſque bello laceſſivit, ſed ab eis victus cæſuſque eſt, ut dictum eſt c. 21. initio.

Secundò, planiùs Hebr. Chald. Septuag. Vatabl. & alii, τὸ *in Chanaan*, jungunt præcedentibus, vertuntque, *audivitq; rex Arad habitans ad Meridiem in Chanaan*. id eſt Chananæus, non enim habitabat in ipſa Chanaan, ſed extra, eratque illi ad Meridiem, æquè ac Amalec, ut patet c. 14. 43. & 1. Reg. 30. 1. Hebræum enim *bet*, id eſt *in*, ſæpè fungitur vice regiminis genitivi; & juxta hunc ſenſum accipienda videtur noſtra Latina verſio, in eaque legendum eſſe cum Abul. *Arad, qui habitabat ad Meridiem in terra*, (non *in terram*) *Chanaan*, id eſt, qui habitabat ad Meridiem ipſius terræ Chanaan, inquit Abulenſ.

VERS. 49. IBIQUE CASTRAMETATI SUNT, DE BETHSIMOTH USQUE AD ABELSATIM] non quaſi caſtra Hebræorum ſe extenderint de Bethſimoth uſque ad Abelſatim, per duodecim milliaria, ut vult R. Salomon: ſic enim non 42. ſed 41 eſſent manſiones. Senſus ergo eſt, q.d. Hebræi priùs fixerunt caſtra in Bethſimoth, deinde in Abelſatim; ubi 42. & ultima fuit manſio. Ita Abulenſis.

VERS. 52. CONFRINGITE TITULOS] Hebr. *frangite caluras*, vel picturas eorum (Chananæorum) quibus ſe. ipſi deos ſuos depingunt, eoſque colunt. vetat enim hic idolatriam, vide dicta Levit. 26. 1.

EXCELSA, ſcilicet altaria, & ſacella in locis excelſis, idolis conſecrata, VASTATE.

VERS. 55. SIN AUTEM NOLUERITIS INTERFICERE HABITATORES TERRÆ, &c. ERUNT VOBIS QUASI CLAVI IN OCULIS, ET LANCEÆ IN LATERIBUS] q.d. Chananæi, ſi eis parcatis pungent vos inſtar clavorum & lancearum, belliſq; vos vexabunt & dilacerabunt. Hæc una fuit cauſa, cur juſſerit Deus deleri omnes omnino Chananæos. Fuit & ſecunda, ſcilicet impietas iſtarum gentium, ac tertia, ne ſcilicet ſcandalo eſſent Hebræis, & ſuis idolis ac vitiis eos polluerent. Peccarunt ergo Hebræi, cùm ſucceſſu temporis, prævalentes Chananæis, eos non omnino deleverunt, ſed vel deſidia, vel commiſeratione, vel ſpe tributi, vel alia ſimili de cauſa, eis pepercerunt, unde poſtea ab eis exterminari non potuerunt: Deus autem id convertit in bonum, videlicet, ut hæ gentes eſſent quaſi flagellum Judæorum cùm ipſi ad idola deflectebant, ut patet Judic. 2. v. 22. & ut Hebræi haberent continuum cum eis armorum exercitum, nec otio diffluerent, ut patet Judic. 3. 1. Qua de cauſa Scipio Carthaginem, Romæ æmulam, non eſſe delendam cenſuit, ut eſſet cos juventutis Romanæ.

Tres cauſæ ob quas Deus juſſit deleri Chananæos.

Myſticè, S. Hieron. Hæ, inquit, 42. manſiones, quibus Hebræi tetenderunt in Chanaan, ſignificant 42. vias, quibus fideles tendunt in cælum. Prima eſt *Ramaſſe*, id eſt tonitruum gaudii, quo ſcilicet tonantibus, id eſt prædicantibus, Apoſtolis aliiſque, converſi ſunt ad Chriſtum infideles & impii, ideoque graviſſi ſunt. Secunda eſt *Socoth*, id eſt tabernacula: quia in hac vita quaſi peregrini, celebramus continuum feſtum tabernaculorum, tendimuſque ad cælum quaſi ad patriam noſtram. Tertia eſt *Etham*, id eſt fortitudo: quia fortiter in hac via ardua omnia & adverſa ſuperanda ſunt. Quarta eſt *Phihahiroth*, id eſt os nobilium, ut quaſi nobiles & generoſi, ore noſtro Deum in adverſis laudemus. Quinta eſt *Mara*, id eſt amaritudo, ſcilicet pœnitentiæ. Sexta eſt *Elim*, id eſt arietes, putà Apoſtoli, & ſimiles. Hos enim quaſi duces ſequi debemus. Septima eſt *ad mare rubrum*: quia per fluctus & alterationes hujus ſæculi, quin & per martyria eundum eſt in cælum. Octavo eſt *Sin*, id eſt odium: quia fideles grande odium, & perſecutiones, tam diaboli, quam mundi ſubire debent. Nona eſt *Daphca*, id eſt pulſatio, puta oratio, de qua ait Chriſtus: *Pulſate, & aperietur vobis*. Decima eſt *Alus*, id eſt fermentum, ſcilicet euangelii, quod tollens mulier, commiſcuit farinæ ſatis tribus, donec fermentaretur totum. Undecima eſt *Raphidim*, id eſt diſſolutio fortium: ibi enim orante Moſe, Joſue proſtravit Amalec. Duodecima eſt *Sinai*, id eſt rubus, hoc eſt aſperitas vitæ, in qua Deus apparet, ſuamque legem & voluntatem animæ communicat. Decimatertia eſt *Sepulchra concupiſcentiæ*, in quibus gula & guloſi ſepeliuntur. Decimaquarta eſt *Haſeroth*, id eſt atrium, ſcilicet veſtibulum virtutum, ut oſtendat eos, qui per gulam ceciderunt, poſſe reſurgere; & eos qui

Myſticè 42 manſiones ſignificant quadraginta duas vias in cælum quæ quas? Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima. Octava. Nona. Decima. Undecima. Duodecima. Decimatertia. Decimaquarta.

ſtant, poſſe cadere. In Haſeroth enim, mormurans contra Muyſeo Maria, lepta percuſſa, & ſanata eſt. *Decimaquinta.* Decimaquinta eſt *Rethma*, id eſt ſonitus, vel juniperus, qui diu ignem conſervat, ita ut, ſi prunæ ex ejus cinere fuerint opertæ, uſque ad annum perveniant; ut ſcilicet ſimus ferventes ſpiritu, atque claru ſonitu, & exaltata voce euangelium Domini prædicemus. *Decimaſexta.* Decimaſexta eſt *Remmon Phares*, id eſt mali punici (id eſt malogranati) diviſio: quia multitudinis credentium eſt cor unum, & anima una: in ea enim eſt varietas conſonantiaque virtutum. *Decimaſeptima.* Decima ſeptima eſt *Lebna*; id eſt lateres, quos ſcilicet faciens populus in Ægypto, ingemuit: quia in hac vita, nunc creſcimus, nunc decreſcimus, & poſt Eccleſiaſticum Ordinem, ſubinde ad laterum opera transmigramus. *Decimaoctava.* Decimaoctava eſt *Reſſa*, id eſt frænum. Si enim poſt profectum, rurſus ad luti opera deſcendimus, infrænandi ſumus, & curſus vagi ac præcipites Scripturæ retinaſis dirigendi ſunt. *Decimanona.* Decimanona eſt *Ceelatha*, id eſt Eccleſia, quia vagi currentiſ greſſus frænis ad Eccleſiam retrahuntur; ut fures quas ante reliquerant, rurſum intrare feſtinent. *Vigeſima.* Vigeſima eſt *Sepher*, id eſt pulchritudo. Vide quid proſint frænæ à vitiis nos retrahunt, introducunt ad virtutum choros, ut in Chriſto, monte pulcherrimo, habitare faciant. *Vigeſimaprima.* Hinc vigeſimaprima venimus in *Arada*, id eſt ſtuporem & miraculum: quia ſtupemus atque miramur Chriſti gratiam & virtutes, ut noſter in laudibus ejus ſermo ſuperetur. *Vigeſimaſecunda.* Vigeſimaſecunda eſt *Maceloch*, id eſt cœtus, de quibus dicitur: *Ecce quam bonum, & quam incundum habitare fratres in unum!* *Vigeſimatertia.* Vigeſimatertia eſt *Thahath*, id eſt pavor, de quo Apoſtolus: *Noli altum ſapere, ſed time: Deus enim ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.* *Vigeſimaquarta.* Vigeſimaquarta eſt *Thare*, quo nomine vocatus eſt pater Abraham, qui in apocrypho Geneſeos volumine, abactis corvis, qui hominum frumenta vaſtabant, abactoris, vel depulſoris ſortitus eſt nomen. Itaque & nos imitemur Thare, & volucres cæli, quæ juxta viam ſatum triticum devorare feſtinant, ſolliciti prohibeamus. *Vigeſimaquinta.* Vigeſimaquinta eſt *Mathca*, id eſt dulcedo, illa videlicet, de qua Pſaltes. *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! ſuper mel & favum ori meo.* *Vigeſimaſexta.* Vigeſimaſexta eſt *Heſmona*, id eſt feſtinatio, qua videlicet ad ulteriora properantes, obliviſcamur præteritorum, & in futura extendamus nos. *Vigeſimaſeptima.* Vigeſimaſeptima eſt *Moſeroth*, id eſt vincula, ſive diſciplina, de qua dicitur Iſaiæ 54. *Viri ſublimes ad te tranſibunt, & tui erunt, poſt te ambulabunt, vincti manicis.* In his vinculis commoramur dum feſtino gradu pergimus ad magiſtros, & eorum terimus limina, præceptis virtutum, ac myſteriis occupati Scripturarum. *Vigeſimaoctava.* Vigeſimaoctava eſt *Bene jaacan*, id eſt filii neceſſitatis, vel ſtriduris, qui ſcilicet timore ſupplicii & gehennæ, diabolum deſerentes, in Chriſtu renaſci feſtinant: de quibus dicas cum Sione: *Ego ſterilis, & non pariens*, &c. *Et iſti ubi erant?* Iſaiæ 49. *Vigeſimanona.* Vigeſimanona eſt mons *Gaddad*, id eſt expeditio, aut potiùs conciſio, videlicet, ut non prohibeamus gladium noſtrum à ſanguine, dicente Propheta (Jeremia c. 48.) *Maledictus qui facit opera Domini fraudulenter, & qui prohibet gladium ſuum a ſanguine*, ſc. quin carnes devoret, id eſt carnis vitia trucidet. *Trigeſima.* Trigeſima eſt *Jetebatha*, id eſt bonitas, ut, cum pervenerimus ad perfectum virum in ſacerdotalem gradum, imitemur eum qui dixit. *Ego ſum paſtor bonus, bonus paſtor animam ſuam ponit pro ovibus ſuis.* *Trigeſimaprima.* Trigeſimaprima eſt *Hebrona*, id eſt tranſitus, ſive tranſitio, ut ſic exempla Script. colligamus, quæ doceant nos hic non habere manentem civitatem, ſed tranſire debere in locum tabernaculi admirabilis, uſque ad domum Dei. *Trigeſimaſecunda.* Trigeſimaſecunda eſt *Aſion gaber*, id eſt ligna viri, qualia ſumus nos, in manu artificis Dei noſtri, vaſa facientis diverſa, quæ in domo magna neceſſaria ſunt. *Trigeſimatertia.* Trigeſimatertia eſt *Cades*, id eſt ſancta, per antiphraſin, quia hic Moſes & Aaron offendunt Dominum ad aquas contradictionis, & prohibentur ingredi Chanaan. Ubi enim præceptum, ibi & peccatum; ubi peccatum, ibi offenſa; ubi offenſa, ibi mors; ut meminerimus pariter nos omnes, ob peccatum, damnatus eſſe ad mortem. *Trigeſimaquarta.* Trigeſimaquarta eſt mons *Hor*. Hic moritur Aaron, in monte Hor, id eſt montis, putà in celitudine gratius & virtutis. *Trigeſimaquinta.* Trigeſimaquinta eſt *Selmona*, id eſt imaguncula, ſcilicet ſerpentis ænei, id eſt Chriſti crucifixi, quam jugiter intueri debemus. Rurſum *Selmona*, eſt umbra. *Videmus enim nunc per ſpeculum in ænigmate.* *Trigeſimaſexta.* Trigeſimaſexta eſt *Phunon*, id eſt os oris. *Corde enim*

A *creditur ad juſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* *Trigeſimaſeptima.* Trigeſimaſeptima eſt *Oboth*, id eſt Magi & pythones, quales impugnaverunt contra Moſen & Aaron; ut ſciamus nos inter ſcorpiones habitare, & tamen eorum venena vincere debere. *Trigeſimaoctava.* Trigeſimaoctava eſt *Ieabarim*, id eſt acervi lapidum tranſeuntium, de qualibus ait Zachar. c. 9. *Lapides ſancti volvuntur ſuper terram.* Hi ſunt qui eunt de virtute in virtutem. Sunt & alii lapides, quos Jerem. c. 50. de via tolli jubet, ne per iſtud ſæculum ambulantium, & ad alias manſiones tranſire feſtinantium, pedes offendant. *Trigeſimanona.* Trigeſimanona eſt *Dibongad*, id eſt fortiter intellecta tentatio, qua videlicet intelligimus, quod non debeamus nos elevare in ſuperbiam. Ante contritionem enim elevatur cor, & ante gloriam humiliatur. *Quadrageſima.* Quadrageſima eſt *Helmon Deblathaim*, id eſt in contemptum plagarum, ſive opprobriorum; quo diſcimus omnia dulcia, & illecebras voluptatum in hoc ſæculo contemnendas, nec inebriari nos debere vino, in quo ſunt luxuriæ opprobria. *Quadrageſimaprima.* Quadrageſimaprima ſunt montes *Abarim*, contra faciem Nebo, *Abarim*, id eſt tranſeuntes: quia Sancti, licet ſint in montibus virtutum, ſemper tamen ulterius conſcendere debent in cælum. *Nebo* idem eſt, quod B concluſio: ibi moritur Moſes, id eſt finitur lex, nec invenitur ejus memoria, ut ſuccedat gratia Euangelii, quæ ſine ullo fine tenditur. *In omnem enim terram exivit ſonus eorũ & in fines orbis terræ verba eorum.* *Quadrageſimaſecunda.* Quadrageſimaſecunda & ultima eſt *Abelſatim*, id eſt luctus ſpinarum, ut diſcamus in fine vitæ cum S. Aug. flere & antiqua & recentia peccata, nec ex hac vita exire ſine pœnitentia; ut dicamus cum Pſalte pſal. 31. *Converſus ſum in ærumna mea, dum configitur ſpina.* In Abelſatim enim Hebræi cæſi ſunt, ob cultum Beelphegor; item Madianitæ, & Balaam. Rurſum, hic geſta & dicta ſunt omnia, quæ Moſes ab hoc cap. uſque ad finem Deut. conſcripſit. Ita has 42. manſiones explicat S. Hier. tract. de 42. manſion. ad Fab. & ex eo Rupert. Simili ferè modo myſticè has 42. manſiones exponit B. Pet. Dam. l. 2. ep. 7. ad Hildebrand.

Moral. de progreſſu in virtutibus. Diſce hic, fideles tota vita debere proficere in virtute, itaque proficiſci in terram promiſſam in cælis. Nam, ut ait S. Bern. *Proficere eſt quoddam proficiſci.* Et ut ait Pſaltes pſal. 83. *Ibunt de virtute in virtutem.* Et, *Beatus vir cujus eſt auxilium abs te, aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit.* In C quæ verba ita ſcribit S. Hier. *Ille diſpoſuit aſcenſiones in corde ſuo, qui cum ſuo ſanctus quotidie in priora extenditur, & præteritorum obliviſcitur. Propterea dicuntur & in pſalterio pſalmi graduales quindecim, & primus dicitur: Ad Dominum cum tribularer clamavi. Et in ſecundo: Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi. Et in tertio: Lætatus ſum in his quæ dicta ſunt mihi, & ſemper procedit, & proficit, & aſcendit in ſublimiora. Quod dicit hoc eſt: Aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit. Felix eſt qui quotidie proficit, qui non conſiderat quid heri fecerit, ſed quid hodie faciat ut proficiat. Sanctus aſcenſiones in corde ſuo ponit, peccator deſcenſiones. Quomodo qui ſanctus eſt, quotidie proficit: ita qui peccator eſt, quotidie decreſcit.*

Quare Salomon in Proverb. ſuis ita juſtum deſcribit: *Juſtorum autem ſemita, quaſi lux ſplendens procedit, & creſcit uſque ad perfectam diem.* *Prima cauſa.* Cauſa hujus rei eſt prima: quod omnes teneantur ad Chriſtianæ vitæ perfectionem aſpirare, ac proinde quotidie in ea progredi. Hoc enim eſt edictum Chriſti Matth. 5. 8. *Eſtote perfecti; ſicut & Pater veſter cæleſtis perfectus eſt.* Et c. 22. 37. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, &c. & proximum tuum ſicut te ipſum.* Unde S. Auguſt. li. 1. de Doctr. Chriſt. c. 22. *Tunc, inquit, optimus eſt* D *homo, cum tota vita ſua pergit in incommutabilem vitam, & toto affectu inhæret illi.*

Secunda. Secunda, quod quamdiu in hac vita degimus, verſamur in ſchola: ergo ut diſcipuli genuini Chriſti in ea quotidie proficere debemus. Unde S. Bernardus epiſt. 141. *Ita*, inquit, *quæſo, ita facite dilectiſſimi. Diſcipulus quippe proficiens gloria eſt magiſtri. Quiſquis in ſchola Chriſti non proficit, ejus indignus eſt magiſterio.*

Tertia. Bernard. epiſt. 243. 1. Cor. 13. 8. Pſal. 9. 19. Pſal. 18. 10. Philip. 3. 13. Tertia cauſa eſt, quia *vera virtus*, ut loquitur idem Sanctus in epiſt. ad Abb. Guarinum, *finem neſcit, tempore non clauditur. Unde eſt illud: Charitas numquam excidit. Et idem, Patientia pauperum non peribit in finem. Et, Timor Domini ſanctus permanet in ſæculum ſæculi. Numquam juſtus arbitratur ſe comprehendiſſe: numquam dicit, Satis eſt; ſed ſemper eſurit ſititq; juſtitiam; ita ut ſi ſemper viveret, ſemper, quantum in ſe eſt, juſtior eſſe contenderet, ſemper de bono in melius proficere totis viribus conaretur. Non enim ad annum, vel ad*

tem-

Digitized by Google

tempus inſtar mercenarii, ſed in æternum divinæ ſe mancipat famulatui. Audi denique vocem juſti: In æternum non obliviſcar
Pſal. 118. 93. *juſtificationes tuas: quia in ipſis vivificaſti me. Et rurſum: In-*
clinavi cor meum ad faciendas juſtificationes tuas in æternum
Ibid. v. 112 *non igitur ad tempus. Proinde juſtitia ejus non manet aliquan-*
to tempore, ſed in ſæculum ſæculi. Sempiterna itaque juſti eſu-
Sap. 4. 13. *ries ſempiternam meretur refectionem. Et licet in brevi con-*
ſummetur pro tempore, indicatur tamen expleſſe tempora mul-
ta pro virtutis perpetuitate.

Idem deinde probat à contrario, cùm ait: *Quo denique pacto temporis brevitas bonorum præjudicet perpetuæ devotioni, quæ pertinacem reproborum malitiam excuſare non ſufficit? Ob hoc enim proculdubio inflexibilis & obſtinata mentis punitur æternaliter malum, licet temporaliter perpetratur: quia quod breve fuit tempore vel opere, longum eſſe conſtat in pertinaci voluntate: ita ut ſi numquam moreretur, numquam velle peccare deſineret: imò ſemper vivere vellet, ut ſemper peccare poſſet. Proinde poteſt & de iſto per contrarium itidem dici: Conſummatus in brevi explevit tempora multa, quòd meritò multorum, imò omnium temporum receperit vicem, qui nullo tempore voluerit mutare intentionem.* Hucuſque Bernardus.

Quarta. Quarta cauſa eſt, quia qui non vult proficere, vel exiſtimat ſibi opus non eſſe ulteriore progreſſu, incipit deficere.
Auguſt. in pſal. 69. *Quantumcumque hic vixerimus,* ait S. Aug. *quantumcumque hic profecerimus, nemo dicat, Sufficit mihi, juſtus ſum: qui dixerit, remanſit in via, non novit pervenire. Ubi dixerit, Sufficit, ibi hæſit.*
Philip. 3. 13. *Attende Apoſtolum cui non ſufficit: Fratres, inquit, ego me non arbitror comprehendiſſe. Et rurſum dicit:*
1. Cor. 8. 2. *Qui ſe putat ſcire, nondum ſcit quemadmodum oporteat eum ſcire. Unum autem, quæ retrò ſunt oblitus, in ea quæ ante ſunt extentus ſecundùm intentionem, ſequor ad palmam ſupernæ vocationis. Ille ergo currit, tu hæſiſti? ille dicit nondum ſe perfectum, & tu jam de perfectione glorieris? Confundantur qui*
Bernard. epiſt. 341. *dicunt ſibi, Euge, euge.* Et Doctor Mellifluus: *Non proficere ſine dubio deficere eſt. Nemo proinde dicat, Satis eſt, ſic volo manere, ſufficit mihi eſſe ſicut heri & nudiuſtertius. In*
Gen. 28. 12. *via reſidet, qui ejuſmodi eſt, in ſcala ſubſiſtit, ubi neminem Pa-*
1. Cor. 10. 12. *triarcha vidit non aſcendentem. Dico ergo: qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat. Ardua & anguſta eſt; & non hîc, ſed*
Johan. 14. 2. *in domo Patris manſiones ſunt multæ.*

Quinta. Quinta cauſa eſt, quia nihil eſt quod in hoc mundo quieſcat: O *Monache,* inquit idem Claravallenſis Abbas, *non vis*
Bernard. epiſt. 253. *proficere? non vis ergo deficere? Nequaquam, quid ergo? Sic mihi, inquis, vivere volo, & manere in quo perveni; nec pejor*
A *fieri patior, nec melior cupio. Hoc ergo vis, quod eſſe non poteſt. Quid enim ſtat in hoc ſæculo? Et certè de homine ſpecialiter dictum eſt: Fugit velut umbra, & numquam in eodem ſtatu per-* Job 14. 2.
manet. Et iterum alibi: *Moveat nos ipſum quoque ſæcularis* Idem epiſt.
cupiditatis exemplum. Quem enim ambitioſum vidimus ali- 941.
quando contentum adeptis dignitatibus, ad alias non anhelare? Sic & curioſi cujuſque non ſatiatur oculus viſu, nec auris impletur auditu. Quid, eorum qui avaritiæ ſerviunt, aut amatores ſunt voluptatum, ſeu vanas hominum ſectantur laudes, nonne & ipſorum inſatiabilia deſideria arguunt nos negligentiæ & tepiditatis? Pudeat certè ſpiritualium nos bonorum minùs cupidos inveniri.

Modus proficiendi. Primus. Porro profectum hunc procuramus, Primò, per gratiam Dei, perque noſtram ſtrenuam cum ea cooperationem. Gratia hæc precibus impetranda eſt, ut aſſiduè oremus cum Pſalte: *Legem pone mihi Domine viam juſtificationum tuarum, & exquiram eam ſemper.*

Secundus. Secundò, proponendo nobis exempla Chriſti & Sanctorum. Unde S Bernardus: *Ipſe,* inquit, *hominis ſæculique*
Bernard. epiſt. 253. *auctor, quamdiu in terris viſus eſt, & cum hominibus converſa-*
Act. 10. 38 *tus eſt, numquid ſtetit? & quidem teſte Scriptura, pertranſiit*
B *benefaciendo, & ſanando omnes. Pertranſiit ergo, ſicut non infructuosè, ita non remiſsè, non pigrè, ſed bono greſſu, ſed quemadmodum de eo ſcriptum eſt: Exultavit ut gigas ad currendam viam. Porrò currentem non apprehendis, qui & ipſe pariter* Pſal. 18. 7.
non curris. Et quid prodeſt Chriſtum ſequi, ſi nõ contingat conſequi? Ideo Paulus aiebat: Sic currite ut comprehendatis. Ibi tu Chriſtiane fige tui curſus profectuſque metam, ubi Chriſtus poſuit ſuam. Factus eſt, inquit, obediens uſque ad mortem. Quantumlibet ergo cucurreris, ſi uſque ad mortem non perveneris, bravium non apprehendis. Philip. 2. 8

Tertius. Tertiò, per examen conſcientiæ ſerium & crebrò. Unde S Aug. ſerm. 15. de verbis Apoſtoli: *Dicitis,* inquit, *quid eſt ambulare? Breviter dico, proficere, ne forte non intelligatis, & pigrius ambuletis. Proficite, fratres mei, diſcutite vos ſine dolo ſine adulatione, ſine palpatione. Non enim eſt aliquis intus tecum, cui erubeſcas, & jactes te. Eſt ibi, ſed cui placet humilitas ipſe te probet. Proba & teipſum tu ipſe. Semper tibi diſpliceat quod es, ſi vis pervenire ad id quod nondum es. Nam ubi tibi placuiſti, ibi remanſiſti. Si autem dixeris, Sufficit, & periiſti, ſemper adde, ſemper ambula, ſemper profice. Noli in via remanere, noli retrò redire, noli deviare. Remanet qui nõ proficit: retrò redit, qui ad ea revolvitur unde jam abſceſſerat: deviat qui apoſtatat. Meliùs it claudus in via, quam curſor præter viam.*

CAPUT TRIGESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

D*Eſcribuntur termini terræ promiſſæ, ſcilicet, quòd ab Oriente terminanda ſit mari mortuo, ab Occidente mare Mediterraneo; à Meridie torrente Ægypti; à Septentrione Libano, & urbe Epiphania, Secundo, v. 17. nominat Deus 12. principes, qui Hebræis terram hanc ſorte dividant.*

1 LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen dicens: 2. Præcipe filiis Iſrael, & dices ad eos: Cùm ingreſſi fueritis terram Chanaan, & in poſſeſſionem vobis ſorte ceciderit, his finibus terminabitur. 3. Pars meridiana incipiet à ſolitudine Sin, quæ eſt juxta Edom: & habebit terminos contra Orientem mare ſalſiſſimum, 4. qui circuibunt auſtralem plagam per aſcenſum Scorpionis, ita ut tranſeant in Senna, & perveniant à meridie uſque ad Cadesbarne, unde egredientur confinia ad villam nomine Adar, & tendent uſque ad Aſemona. 5. Ibitque per gyrum terminus ab Aſemona uſque ad Torrentem Ægypti, & maris magni littore finietur. 6. Plaga autem occidentalis à mari magno incipiet, & ipſo fine claudetur. 7. Porrò ad ſeptemtrionalem plagam à mari magno termini incipient, pervenientes uſque ad montem altiſſimum. 8. A quo venient in Emath uſque ad terminos Sedada: 9. ibuntque confinia uſque ad Zephrona, & villam Enan. hi erunt termini in parte Aquilonis. 10. Inde metabuntur fines contra orientalem plagam de villa Enan uſque Sephama, 11. & de Sephama deſcendent termini in Rebla contra fontem Daphnim: inde pervenient contra Orientem ad mare Cenereth, 12. & tendent uſque ad Jordanem, & ad ultimum ſalſiſſimo claudentur mari. Hanc habebitis terram per fines ſuos in circuitu. 13. Præcepitque Moyſes filiis Iſrael, dicens: Hæc erit terra, quam poſſidebitis ſorte, & quam juſſit Dominus dari novem tribubus, & dimidiæ tribui. 14. Tribus enim filiorum Ruben per familias ſuas, & tribus filiorum Gad, juxta cognationum numerum, media quoque tribus Manaſſe, 15. id eſt, duæ ſemis tribus, acceperunt partem ſuam trans Jordanem, contra Jericho ad orientalem plagam. 16. Et ait Dominus ad Moyſen: 17. Hæc ſunt nomina virorum qui terram vobis divident, Eleazar ſacerdos, et Joſue filius Nun, 18. et ſinguli principes de tribubus ſingulis,

Digitized by Google

19. quo... ... int vocabula: De tribu Juda, Caleb Jephone. 20. De tribu Sime... Samuel filius Amiud. 21. De tribu Beniamin, Elidad filius Chaſelon. 22. De tribu filiorum Da..., Bocci filius Jogli. 23. Filiorum Joſeph de tribu Manaſſe, Hanniel filius Ephod. 24. De tribu Ephraim, Camuel filius Sephthan. 25. De tribu Zabulon, Eliſaphan filius Pharnach. 26. De tribu Iſſachar, dux Phaltiel filius Ozan. 27. De tribu Aſer, Ahiud filius Salomi. 28. De tribu Nephthali, Phedael filius Ammiud. 29. Hi ſunt, quibus præcepit Dominus ut dividerent filiis Iſrael terram Chanaan.

VERS. 3. PARS MERIDIANA (Chananææ) INCIPIET A SOLITUDINE SIN, QUÆ EST JUXTA EDOM, ET HABEBIT TERMINOS CONTRA ORIENTEM, MARE SALSISSIMUM] *Mare ſalſiſſimum*, eſt lacus Sodomorum, ſive Aſphaltites, ubi priùs fuit Pentapolis, ſed ea cælitus igne conſumpta, factus eſt eo loco lacus ingens, qui Hebræo more dicitur mare, uſque talis, id eſt ſalſiſſimum. Eſt enim in hoc lacu aqua craſſa, retinens proprietatem ſulphuris, & ſalis, quo conflagravit Pentapolis: tunc enim ſal urens admiſtum fuiſſe ſulphuri, patet Deuter. 29. 23. licet alii putent dici mare ſalſiſſimum, à fodinis ſalis, quas ibi eſſe docet Sophonias c. 2. 9. ideoque hic lacus, nec piſces, nec aliud vivens alit: unde & *mare mortuum* dicitur. Dicitur & *mare ſolitudinis* vel *deſerti*; quia ſitum eſt juxta ſolitudinem Sin, & Cades, ubi cæſus eſt rex Sodomorum a Codorlahomor, Geneſ. 14. 7. Dicitur & vulgò *mare diaboli*: quia Sodoma, Gomorrha, Adama, & Seboim ob infanda peccata, igne & ſulphure de cælo cadente, à dæmone (ut vulgus putat) ſubmerſæ ſunt, & aquis obrutæ, inquit Abul. Porrò, hic lacus, ſive mare, eſt ad Orientem terræ ſanctæ. Nam Jordanis, qui Chananææ eſt ad Orientem, in mare hoc influit, & ab eo abſorbetur, ut patet ex tabulis Geographicis, & ex Joſue 3. 16.

Mare ſalſiſſimum vocatur lacus Aſphaltites, cur?

VERS. 4. PER ASCENSUM SCORPIONIS] eſt hic locus ita dictus à præruptis montibus, qui ſunt aſperi inſtar ſcorpionū.

VERS. 5. IBITQUE PER GYRUM TERMINUS AB ASEMONA, USQUE AD TORRENTEM ÆGYPTI] Torrens hic eſt rivulus, qui ex deſerto (unde Theodotion vertit, *torrens Arabiæ*) veniens juxta Rhinocoruram, in mare Mediterraneum delabitur, terramque tribus Juda & Simeon a deſerto, viaque Ægypti diſterminat. Unde Septuag. pro torrente hoc vertunt Rhinocoruram. Hinc paſſim in Scriptura hic torrens ponitur Auſtralis terminus terræ promiſſæ, putà Chananææ. ita S. Hieron. in cap. 6. Amos, & epiſt. ad Dardanum tomo 3 vide Adrichom. in tabul. Errant ergo, qui torrentem hunc putant eſſe unum è Nili rivis, ex Joſue 13. 3. nam alius illius loci eſt ſenſus. Torrens enim hic longè a Nilo & a Peluſio, Ægyptoque diſtat.

ET MAGNI (id eſt Mediterranei) MARIS LITTORE FINIETUR] Mare Mediterraneum hic vocatur *magnum*, reſpectu duorum aliorum: nam in terra ſancta triplex eſt mare. Primum eſt hoc Mediterraneum, quod illam ab Occidente alluit: unde *mare* hic in Hebr. & alibi ſæpè ſignificat Occidentem. Secundum eſt mare mortuum, ſeu ſalſiſſimum. Tertium eſt mare Cinneret, ſeu Geneſareth, hæc duo ultima potiùs lacus ſunt; primum verò eſt mare verum, & vaſtum.

Triplex mare Judææ.

VERS. 7. PORRO AD SEPTEMTRIONALEM PLAGAM A MARI MAGNO TERMINI INCIPIENT, PERVENIENTES USQUE AD MONTEM ALTISSIMUM] ſcilicet uſque ad montem Hor, ut habent Hebræus & Chaldæus. Perperam ergo aliqui Libanum hic intelligunt.

VERS. 8. A QUO VENIENT IN EMATH] Emath hæc eſt minor, in qua eſt urbs quæ poſtea ab Antiocho Epiphane, Epiphania eſt dicta. Erat hæc urbs, terminus terræ ſanctæ ab Aquilone. Erat alia Emath major, ſcilicet Antiochia, quæ caput erat totius Syriæ. ita S. Hieron. & ex eo Ribera in Amos 6. 8.

VERS. 11. CONTRA FONTEM DAPHNIM] Hebr. non habent *το Daphnim*, ſed tantum *contra fontem*, ſcilicet illum, qui juxta Reblata eſt notus & celebris, hic autem eſt Daphnis, uti optime ſcivit & intellexit noſter Interpres, puta S. Hieron. qui accurate perluſtravit terram ſanctam. Daphnis fons aquis abundantiſſimis Reblatam urbem irrigat, atque inſtar celebris & delicioſi illius Daphnes, Antiochenæ ſuburbani, frequentiſſimis lauris, & amœnitate inclytus eſt, uti ex 1. 2. Machab. Joſepho, & S Hieronymo docet Adrichomius. Audi S Hieron. in c. 4. Ezech. *De Saphama*, inquit, *id eſt de Aphamia, deſcendent termini in Reblata, quæ nunc Syriæ vocatur Antiochia.* Additque, *Ut ſcias Reblam, ſive Reblatam hanc ſignificare urbem, dicit contra fontem: quem perſpicuum eſt ſignificare Daphnem, de quo fonte lucus aquis abundantiſſimis fruitur.* Et 1. Machab. 3. *Onias*, inquit, *ſacerdos continebat ſe in loco tuto ſecus Daphnem.* Nam cum ſint plures Antiochiæ, una ad Cragum flumen in Cilicia, altera juxta Mæandrum flumen in Caria, tertia Piſidiæ in Cappadocia; ad illarum differentiam hæc cognominata eſt Antiochia ad Daphnen, quæ etiam aliarum comparatione, Antiochia Magna dicitur, & Antiochia ad Orontem; quia ab Oronte fluvio ſecatur media. Eſt prolepſis; nam poſtea datum eſt nomen Daphnes huic fonti, æque ac ſuburbano Antiochiæ ei adiacenti. Unde & porta urbis eò tendens, dicta eſt Daphnitica, juxta quam ſepultum fuiſſe corpus S. Ignatii Martyris teſtatur S. Hier. Dicta eſt enim Daphne, id eſt laurus, vel lauretum, ob lauros & cypreſſos à Pompejo dedicatas eo loco: vel potiùs ob memoriam virginis Daphnes, quam Ladonis fluminis ſui filiam Antiocheni fabulati ſunt: unde & *lauram colunt ob memoriam virginis Daphnes*, inquit Philoſtr. lib. 1. & Arrianus. ac ex iis Anton. Nebriſſ. in Quinquagena, c. 14.

Daphnis fons quid?

INDE PERVENIENT CONTRA ORIENTEM AD MARE CENERET] *Ceneret*, vel, ut Hebræi legunt, *cinneres*, urbs erat, quæ poſtea corrupte Genezereth, & a Tiberio Cæſare Tiberias, eſt dicta. juxta hanc urbem erat lacus, qui mare & ſtagnum Ceneret, aut Genezareth, aut Tiberiadis dicitur; & à provincia in qua erat, mare Galilææ. juxta hoc mare erat Nazareth, Capharnaum, Bethſaida, & aliæ urbes, quæ educatione, converſatione & miraculis Chriſti fuerunt celebratæ.

Erat hoc mare Ceneret, uti & alterum ſalſiſſimum, ſive mortuum, cum Jordane, ab Oriente limes terræ ſanctæ: Mediterraneum limes erat ab Occidente: torrens Ægypti, cum deſertis Arabiæ, limes erat à Meridie: Emath, ſive Epiphania, uti & Libanus, limes erat à Septemtrione. Iidem termini terræ promiſſæ conſignantur Exodi 23. 31. niſi quòd ibi à Septemtrione terminus ponatur fluvius, ſcilicet Euphrates. Qui ſanè ampli fuerunt termini, ac conſequenter terra Judæis promiſſa perampla fuit: complexa eſt enim Paliſthinam, & Paliſthinos omnes, ut patet Joſue 13 verſ. 2. & 3. rurſum complexa eſt totam Phœniciam, ac conſequenter Tyrum & Sidonem. Hæc enim tribui Aſer à Joſue attributa ſunt, Joſue 19. v. 28. & 29. ſed permiſit Salomon Hiram regem Tyro dominari, ejuſq; opera uſus eſt in fabrica templi; alioqui eum de jure regno Tyri excludere potuiſſet. ita Abul. Hinc & mulier Tyria, quæ à Chriſto filiæ ſanitatem impetravit, à Matthæo c. 15. 22. vocatur *Chananæa*, à Marco vero c. 7. 26. vocatur *Syrophœniſſa*: quia videlicet Phœnicia, erat pars Chananææ. Unde patet Judæos ſuo demerito & culpa, tota terra hic promiſſa, uſq; ad hoſce terminos, non eſſe potitos, niſi pauco Salomonis regni tempore, quo tamen nonnullæ regiones non fuerunt ab eis cultæ & habitatæ, ſed tantùm ſubactæ & vectigales, quædam etiam amicæ tantùm & ſociales, uti jam dixi de Tyro.

Tyrus & Phœnicia ad ſortem Judæorum pertinuit.

ET TENDENT USQUE AD JORDANEM] Jordanes limes erat ab Oriente terræ ſanctæ, id eſt novem tribuum. Nam tres aliæ tribus, ſcilicet Ruben, Gad & dimidia Manaſſe hic non numerantur, nec earum termini hic deſcribuntur: quia ipſi jam ſortem acceperant cis Jordanem, in Galaad, ut dicitur v. 14. VERS. 12.

Nota. Jordanes famoſiſſimus fuit fluvius, & terminus terræ ſanctæ. Oritur enim ad radices Libani, atque ex confluxu duorum rivulorum ſcilicet Jor & Dan, conflatur, indeque dicitur Jordanes: iuxta quem eſt planicies viridiſſima, in qua extat ſepulchrum S. Job, alta pyramide inſignitum. Jordanes, inquit Abul. q. 5. habet ſeptem privilegia, ſuper alia flumina: Primum, quòd dividat terram ſanctam a Moabitis, Arabibus, aliiſque gentibus.

Jordanes conflatur ex Jor & Dan. Habet ſeptem privilegia. Primum.

Sc-

Secundum, quòd arca Dei cum Hebræis tranſeunte, ſtetere ejus ſteterunt: in cujus rei monumentum, tulerunt Iſ-
Secundum. raelitæ duodecim lapides de medio alveo Jordanis, eoſque in titulos erexerunt & collocarunt in Galgalis, Joſue 3. & 4. & 5. Tertium, quòd per eum Elias & Eliſeus, ſic-
Tertium. cis pedibus tranſierunt, cùm raptus eſt Elias per turbinem in cælum, 4. Reg. 2. 8. Quartum, quòd in eo Naaman
Quartum Syrus à lepra mundatus eſt, cùm ſepties in eo lavaretur, 4. Reg. 5. Quintum, quòd in eo ferrum ſecuris, ad mandatum Eliſei ſupernatavit, 4. Reg. 6. 2. & 6. Sextum,
Quintum quòd in Jordane Chriſtus baptizatus eſt, & tactu ſuæ
Sextum. mundiſſimæ carnis, vim regenerativam in baptiſmo, omnibus aquis tribuit, Matth. 3. Septimum, quòd ibi Joan-
Septimum. nes Baptiſta vidit cælum apertum, & audivit vocem Patris, & vidit Spiritum deſcendentem in ſpecie columbæ,
VERS. 17 ſuper Chriſtum, Matth. 3.
& 18. HÆC SUNT NOMINA VIRORUM, QUI TERRAM VOBIS DIVIDENT, &c. SINGULI PRINCIPES DE TRIBUBUS SINGULIS] Non quòd hi 12. diviſores, eſſent principes ſupremi ſingularum tribuum. Nam Caleb non erat ſummus princeps tribus Juda; nec alii erant filii primogenitorum, id eſt principum ſuæ tribus, ut patet, ſi quis conferat parentum eorum nomina, quæ hìc recenſentur, cum principibus tribuum nominatis cap. 1. Erant ergo hi principes aliquarum familiarum in ſua tribu; vel principes, id eſt præpoſiti & præfecti diviſioni terræ ſanctæ. Hebr. enim vox נשיא *naſi*, propriè ſignificat *præpoſitum*.

Itaque hi duodecim principes terram Chanaan diviſerunt, in partes æquas proportionaliter: quo facto ſortem jecerunt, quæ pars cuique obtingeret; atque hinc terra hæc nunc ſorte, nunc per principes dividenda dicitur, ut patet c. præced. v. 54. Quomodo per ſortes diviſa ſit terra, dicam Joſue 14. 1.

CAPUT TRIGESIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Deus Levitis dari 48. urbes ad habitandum, cum ſuburbanis, ad alenda eorum pecora: atque ex iis ſex pro aſylo, homicidis deſignari. Secundò, v. 16. homicida cauſa jubetur agitari, ut, ſi fuerit voluntarius, occidatur; ſin involuntarius, in aſylo maneat, uſque ad mortem pontificis.

1. HÆc quoque locutus eſt Dominus ad Moyſen in campeſtribus Moab ſupra Jordanem, contra Jericho: 2. Præcipite filiis Iſrael ut dent Levitis de poſſeſſionibus ſuis, 3. urbes ad habitandum, & ſuburbana earum per circuitum: ut ipſi in oppidis maneant, & ſuburbana ſint pecoribus ac jumentis: 4. quæ à muris civitatum forinſecus, per circuitum, mille paſſuum ſpatio tendentur. 5. contra Orientem duo millia erunt cubiti, & contra Meridiem ſimiliter erunt duo millia: ad mare quoque, quod reſpicit ad Occidentem, eadem menſura erit, & ſeptemtrionalis plaga æquali termino finietur, eruntque urbes in medio, & foris ſuburbana. 6. De ipſis autem oppidis, quæ Levitis dabitis, ſex erunt in fugitivorum auxilia ſeparata, ut fugiat ad ea qui fuderit ſanguinem: & exceptis his, alia quadraginta duo oppida, 7. id eſt, ſimul quadraginta octo cum ſuburbanis ſuis. 8. Ipſæque urbes, quæ dabuntur de poſſeſſionibus filiorum Iſrael, ab his qui plus habent, plures auferentur: & qui minus, pauciores: ſinguli juxta menſuram hereditatis ſuæ dabunt oppida Levitis. 9. Ait Dominus ad Moyſen: 10. Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: Quando tranſgreſſi fueritis Jordanem in terram Chanaam, 11. decernite quæ urbes eſſe debeant in præſidia fugitivorum, qui nolentes ſanguinem fuderint: 12. in quibus cùm fuerit profugus, cognatus occiſi non poterit eum occidere, donec ſtet in conſpectu multitudinis, & cauſa illius judicetur. 13. De ipſis autem urbibus, quæ ad fugitivorum ſubſidia ſeparantur, 14. tres erunt trans Jordanem, & tres in terra Chanaan. 15. tam filiis Iſrael quàm advenis atque peregrinis, ut confugiat ad eas qui nolens ſanguinem fuderit. 16. Si quis ferro percuſſerit, & mortuus fuerit qui percuſſus eſt: reus erit homicidii, & ipſe morietur. 17. Si lapidem jecerit, & ictus occubuerit: ſimiliter punietur. 18. Si ligno percuſſus interjerit: percuſſoris ſanguine vindicabitur. 19. Propinquus occiſi, homicidam interficiet: ſtatim ut apprehenderit eum, interficiet. 20. Si per odium quis hominem impulerit, vel jecerit quippiam in eum per inſidias: 21. aut cùm eſſet inimicus, manu percuſſerit, & ille mortuus fuerit: percuſſor, homicidii reus erit, cognatus occiſi ſtatim ut invenerit eum, jugulabit. 22. Quòd ſi fortuitu, & abſque odio. 23. & inimicitiis, quidquam horum fecerit, 24. & hoc audiente populo fuerit comprobatum, atque inter percuſſorem & propinquum ſanguinis quæſtio ventilata: 25. liberabitur innocens de ultoris manu, & reducetur per ſententiam, in urbem, ad quam confugerat, manebitque ibi, donec ſacerdos magnus, qui oleo ſancto unctus eſt, moriatur. 26. Si interfector extra fines urbium, quæ exulibus deputatæ ſunt, 27. fuerit inventus, & percuſſus ab eo qui ultor eſt ſanguinis: abſque noxa erit qui eum occiderit. 28. debuerat enim profugus uſque ad mortem pontificis in urbe reſidere: poſtquam autem ille obierit, homicida revertetur in terram ſuam. 29. Hæc ſempiterna erunt, & legitima in cunctis habitationibus veſtris. 30. Homicida ſub teſtibus punietur: ad unius teſtimonium nullus condemnabitur. 31. Non accipietis pretium ab eo qui reus eſt ſanguinis, ſtatim & ipſe morietur. 32. Exules & profugi ante mortem pontificis nullo modo in urbes ſuas reverti poterunt: 33. ne polluatis terram habitationis veſtræ, quæ inſontium cruore maculatur: nec aliter expiari poteſt, niſi per eius ſanguinem, qui alterius ſanguinem fuderit. 34. Atque ita emundabitur veſtra poſſeſſio, me commorante vobiſcum. ego enim ſum Dominus qui habito inter filios Iſrael.

VERS. 1. HÆC QUOQUE LOCUTUS EST DOMINUS, &c. SUPRA JORDANEM] apud, juxta Jordanem.
VERS. 2. & 3. PRÆCIPE FILIIS ISRAEL, UT DENT LEVITIS DE POSSESSIONIBUS SUIS, URBES AD HABITANDUM] *Levitis*, ſcilicet tam ſacerdotibus, quàm Levitis propriè dictis. Levita enim hic ſignificat omnes de tribu Levi: his enim omnibus, nulla hereditas quidem, ſed habitatio tamen danda erat. Unde aſſignatæ ſunt eis variæ urbes, in quibus communiter & promiſcuè morarentur. Fuerunt hæ num. 48. ut patet Joſue 21. & hìc

Digitized by Google

hic v. 7. Et in una harum ferè erat tabernaculum, quò ſinguli, cùm ipſorum miniſtrandi vices recurrerent, ſe conferebant, & expletis vicibus, domum ad ſuas urbes revertebantur. Liranus cenſet, has urbes fuiſſe ſacerdotum tantùm quoad uſum; nam dominium earum fuiſſe penes alios; & probat de Hebron, quæ data eſt ſacerdotibus, Joſue 21. & tamen dominus ejus erat Caleb de tribu Juda, Joſue 14. 13. Verùm fallitur Lyran. Nam Levit. 25. 32. & ſequent. dicitur, quòd urbes & ſuburbana Levitarum, ſint eorum poſſeſſio ſempiterna, quodque poſſint in eis ædes ſuas vendere & redimere; denique quòd illæ in jubileo ad eos, quaſi ad abſolutos dominos, redire debeant, æquè ac domus laicorum. Quod ad Hebron attinet, ſoli agri & vineæ, quæ erant in territorio Hebron, fuerunt Caleb: urbs autem & ſuburbana fuerunt ſacerdotum: uti dicitur Joſue 21. 11. Rurſum Levit. ult. 21. ſtatuitur, ut ſi quis agrum Domino voverit, eum ſacerdotes poſſideant. Sic 3. Reg. 2. dicit Salomon Abjathar ſacerdoti: *Vade ad agrum tuum.* Item Jeremias ſacerdos erat, & tamen c. 32. ſcribit ipſemet, ſe emiſſe ac poſſediſſe agrum. Denique Actor. 4. dicitur quòd Barnabas Levites, Cyprius genere, vendiderit agrum quem habebat.

Ex quibus patet, Levitas non tantùm agros & ſuburbana in Judæa, ſed & alibi agros & vineas partim emere, partim ex oblationibus & votis populi habere potuiſſe. Extra Judæam verò fundos, æquè ut alii, hereditare, emere et poſſidere poterant. Tantùm enim in diviſione terræ ſanctæ, facta à Joſue, Levitæ cum aliis tribubus ſortem ſuam non acceperunt. Unde Barnabas in Cypro, & alii Levitæ alibi ſuas habebant poſſeſſiones.

VERS. 3. 4. ET SUBURBANA SINT PECORIBUS AC JUMENTIS, QUÆ A MURIS CIVITATUM FORINSECUS, PER CIRCUITUM, MILLE PASSUUM SPATIO TENDENTUR] Suburbana hic Levitis dantur, ad mille paſſus circumcirca urbes eorum, idque pro pabulo pecorum. Hic verſus in Hebr. Septuag. Chald & aliis, videtur omnino contrariari ſequenti: hic enim dantur Levitis tantùm mille *amma*, id eſt cubiti; ſequenti verò verſu dantur bis mille *amma*, id eſt cubiti, idque ad quamlibet mundi plagam.

Quomodo hoc verſu dentur Levitis mille cubiti, ſequentibus mille?

Reſpondet Primò, Rabbi Salomon, Lyran. & Vatabl. datos fuiſſe Levitis bis mille cubitos; ſed prioribus mille, non licuiſſe arare & ſerere; poſterioribus verò id licuiſſe. Verùm hæc reſponſio ex cerebro conficta videtur. nihil enim tale innuit Scrip.

Reſponſio Prima, Lyran.

Secunda, Burgenſis

Secundò, Burgenſ. quem ſequitur Arias Montanus in Joſue 14. reſpondet, circum urbem quamlibet Levitarum, ejuſque ſuburbana deſcriptum fuiſſe quadratum; ita ut ejus quaſi ſemidiameter, à muris urbis uſque ad finem ſuburbanorum, contineret mille cubitos; ipſum verò latus quadrati quodlibet, contineret bis mille cubitos. Verùm conſtat, urbes ferè non eſſe quadratas, ſed rotundas; ac proinde circa eas, ſuburbana ad mille cubitos, non in quadrum, ſed in rotundum deſcribi debuiſſe. Adde, ex diametro hic eximi longitudinem urbis (nec enim à centro urbis, ſed ab urbis muris, dimetienda erant forinſecus hæc ſuburbana) ac proinde quadratum hoc, quod utrimque ſemidiametrum mille cubitorum (id eſt, diametrum bis mille cubitorum) extra urbem, & ſimul diametrum urbis ipſius complectebatur, pluſquam duo millia cubitorum continuiſſe, in quolibet latere quadrati.

Tertia, Maſii.

Tertiò, reſpondet Maſius in Joſue 14. & Serarius in Joſue 21. ſcilicet ſuburbana hæc, ad quamlibet plagam habuiſſe tantùm mille cubitos; dici tamen eos bis mille; quia ſi linea recta mille cubitorum, ad Orientem, v. g. protendatur in latus oppoſitum, quod eſt ad Occidentem, quod etiam eſt mille cubitorum, erunt bis mille cubiti. Verùm hoc videtur adverſari verbis textus, quæ hos bis mille cubitos computant non à latere oppoſito ad oppoſitum, ſed ab uno eodemque latere & plaga; ajunt enim: *Contra Orientem duo millia erunt cubiti, & contra Meridiem ſimiliter erunt duo millia* & totidem ad Septentrionem, totidem ad Occidentem.

Quarta, Abulenſis

Quartò, Abulenſ. cenſet, hìc ſequendum eſſe, non textum Hebræum, ſed noſtrum Interpretem: ſuburbana enim hæc continuiſſe mille paſſus; mille autem paſſus faciunt bis mille cubitos. Licet enim paſſus ſit major cubito, contineatque quinque pedes, cùm paſſum fixum metimur; videlicet utrumque pedem menſoris, & tres pedes, inter utrumque ejus pedem, in paſſu interceptos; tamen

A ſi paſſum mobilem (qualis hic erat) & continuè progredientem metiaris & accipias, invenies eum tantùm quatuor pedes continere. Nam primus pes tantum in primo paſſu numeratur, ita ut primus hic paſſus habeat 5. pedes: in ſequentibus verò paſſibus tantùm numerantur reliqui 4. pedes, continuò ſibi ſuccedentes, ut patet experienti, quatuor autem pedes faciunt duos cubitos, & paulò amplius. Ergo mille hi paſſus, idem ſunt quod bis mille cubiti, de quibus v. ſeq. Addit Vilalpando p. 2. de urbe & templo, l. 2. c. 5. quòd cubitus communis, ſit pes cum dimidio; ſed cubitus ſacer ſit, duo pedes cum dimidio: ita ut duo cubiti ſacri faciant paſſum, id eſt quinque pedes.

Objectio.

Dices, In Hebræo tam hoc verſu, quàm ſequenti eſt eadem vox אמה *amma*, quæ cubitum ſignificat: quomodo ergo noſter interpres eam hic paſſum, verſu verò ſeq. cubitum vertit?

Reſponſio.

Reſponderi poſſet, *amma* non tantùm cubitum, ſed & paſſum ſignificare: id enim non tantùm docet noſter Interpres, ſed & Eugubinus quod verò Interpres eandem vocem *amma*, primò paſſum, deinde mox cubitum vertat, non eſt mirum; quia vidit ipſe, hoc exigere loci B circumſtantias; alioqui enim eſſet hic manifeſta contradictio. Cùm ergo dicitur in Hebr. ſimpliciter *mille amma*, intellexit *amma* abſolutum & majus, id eſt paſſum, ſignificari: cùm verò mox dicitur reſtrictè, per litteram *bet*, duo millia באמה *baama*, id eſt *in amma*, intellexit *amma* contractum & minus, putà cubitum, ſignificari. Fortè etiam priore loco, ſcilicet hoc verſu, pro *amma* legit פעם *paam*, id eſt greſſus, paſſus; ut litera *pe* in codice attrita vel exeſa, remanſerit עם *am*, indeque deſcriptores fecerint *amma*. Sciebant enim non *am*, ſed *amma*, certam menſuram ſignificare. Verùm, quia Hebræa conſtanter habent *amma*, per *aleph*, non per *ain*; quod in Script. ſemper cubitum, numquam paſſum ſignificat; itaque hic vertunt Chald. Septuag. & omnes alii interpretes; potiùs dixerim, noſtrum Interpretem paſſum hìc, non majorem ſive geometricum, qui quinque pedes complectitur; ſed minorem, ſive vulgarem accipere, ut idem ſit quod cubitus. Nam in inceſſu paſſus vulgaris, qualis eſt lentè & modeſtè ambulantium, æqualis eſt cubito, ſi ab eo primum pedem, utpote in quo conſiſtis, demas, C utque tantùm numeres ſpatium inter duos pedes interjectum, (quod eſt dimidii pedis) ipſumque pedem, quem in paſſu hoc extendis, & promoves. ſic enim paſſus hic minor continet pedem circiter cum dimidio: tantumdem autem continet cubitus.

Quinta reſp. Auctoris.

Paſſus major eſt quinque pedum; minor eſt pedis cum dimidio, id eſt cubiti.

Objectio. Quomodo mille cubiti vocentur bis mille?

Dices, Quomodo ergo hoc verſu numerantur ſuburbana ad mille paſſus, ſive cubitos; verſu verò ſequenti ad bis mille cubitos? Suppono, tam urbes, quam ſuburbana hæc, circulari, vel ovali forma fuiſſe.

Reſponſio Prima Cajetan. probabilis

Nunc dico, antilogia hæc dupliciter ſolvi & conciliari poteſt: Primò, ſi cum Cajetano dicamus, ſuburbana hæc fuiſſe mille cubitorum; ſed circulum, ſive peripheriam ipſorum fuiſſe octo circiter millium cubitorum: ita ut peripheria hæc à quolibet mundi angulo, id eſt plaga, habuerit bis mille cubitos.

Pro quo Nota. In circulo circumferentia habet proportionem triplam ad diametrum, & paulò ampliùs; ita ut ſi diameter ſit duorum millium cubitorum, circumferentia ſit ſex millium cubitorum. hic verò ſemidiameter ſuburbanorum erant mille cubiti: his adde diametrum urbis ipſius, qui erat circiter ſexcentorum cubitorum; ita ut diameter tam urbis, quàm ſuburbanorum fuerit 2600. cubitorum: ex quibus neceſſariò ſequitur circumferentiam (quæ tripla eſt ad diametrum) tam urbis, quàm ſuburbanorum, horum fuiſſe circiter octo millium cubitorum. ter enim 2600. faciunt octo millia, exceptis ducentis, quæ hìc addenda ſunt: quia circumferentia paulò plus, quàm tripla eſt ad diametrum. Jam divide octo millia, per quatuor mundi plagas, invenies partem quartam circumferentiæ ſuburbanorum, quæ cuilibet plagæ obvertebatur, fuiſſe bis mille circiter cubitorum. Et hoc eſt quod dicitur v. ſequent. ad quamlibet plagam fuiſſe bis mille cubitos.

Moſes, inquit Cajetan. *circumferentiam ſuburbanorum, octo millium cubitorum inſtituit, ſive civitas ſit magna, ſive parva; ut una eſſet lex communis de ſpatio ſuburbanorum. Arbitratus eſt enim, æquum eſſe, ut cujuslibet civitatis diameter,*

Digitized by Google

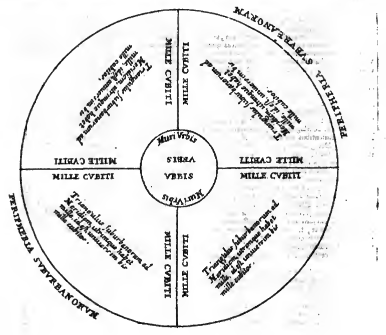
ter, intrinſecus haberetur ſexcentorum cubitorum, quamvis enim una civitas major eſſet alia, penſando tamen maiorem cum minore, & è converſo, inſtituit ſuburbana æqualia; exiſtente enim diametro 2600. cubitorum, atque ſecundùm proportiones geometricas, circumferentia decernitur eſſe octo millium cubitorum, ſecundùm proportionem triplam, & paulò plus. Verùm, quia angulus (uti eſt in Hebræo) cujuſque plagæ, v. ſequenti protrahi jubetur ad bis mille cubitos; & quia angulus propriè, non peripheriam circuli, ſed angulum, ſive triangulum ſignificat; & quia præcisè hic mille paſſus, id eſt cubitos, extra ſingulas urbes numerari jubet Deus; urbes autem aliæ erant magnæ, aliæ parvæ, ac conſequenter aliæ minus, aliæ amplius quàm octo millia cubitorum habebant in peripheria ſuburbanorum.

Reſp. ſecunda verior, fuiſſe mille cubitos, dici tamen bis mille, ſi unumque latus trianguli ad quamlibet plagam metiamur.

Hinc ſecundò aptius, hæc duo millia cubitorum accipias, non in peripheria, ſed in canthis, ſive lineis à centro, putà à muris urbis ductis uſque ad peripheriam ſuburbanorum: hæ enim lineæ, cùm ſint binæ ad quamlibet mundi plagam, ut eam totam inter ſe capiant & comprehendant, faciunt unum angulum in centro, in quo coeunt, & duos angulos in peripheria, in qua terminantur. itaque faciunt triangulum. Unde Hebræa ſic ad verbum vertas, *menſurabitis ad angulum Orientis duo millia cubitorum*; totidem ad angulum Meridiei, Occidentis, & Septemtrionis.

Videtur enim Deus hìc deſcribere circulum urbis cum ſuburbanis; ita ut centrum ſit urbs, peripheria verò terminetur ad mille cubitos circumquaque extra muros urbis. Circulum autem hunc, ad 4. plagas. dividit in 4. quaſi triangulos; quorum quiſque eſt iſoſceles, id eſt duo latera, quæ à centro ad peripheriam ducuntur, habet æqualia. Jubet ergò hìc Deus, ut ſuburbana quaquaverſum, ad quatuor mundi plagas, extendantur ad mille cubitos; utque Orientalis plaga deſcribatur duabus lineis, ductis ab urbe ad peripheriam ſuburbanorum, quæ duæ lineæ comprehendant latus Orientale, inſtar trianguli. Pari modo, per duas lineas triangulum ſecundum jubet deſcribi, ad plagam Occidentalem; & pari modo, tertium triangulum ad Meridiem; & quartum ad Septemtrionem; ſic ut qualibet plaga deſcribatur per triangulum, ductis duabus lineis ab urbe, uſque ad peripheriam jam dictam, quarum quæque contineat mille cubitos (ſuburbana enim extenduntur ad mille cubitos) ita ut duæ lineæ ad peripheriam cujuslibet plagæ ductæ, quæ ſunt trianguli hujus duo latera æqualia, ſimul contineant bis mille cubitos.

Sic ergo facilè conciliamus hanc antilogiam; dicimus enim, ſuburbana tantùm extenſa fuiſſe ad mille cubitos circumquaque, ſed quamlibet plagam fuiſſe deſcriptam quaſi per triangulum, ita ut duo haberet latera, quorum quodque erat mille cubitorum; ac conſequenter utrumque latus ſimul ſumptum, erat bis mille cubitorum. Veriſimile enim eſt, octo quaſi limites, vel palos horum ſuburbanorum, in ipſis eorum finibus fuiſſe poſitos; ita ut ad illos ab urbe totidem lineæ, ſcilicet octo, duci poſſent, quæ quatuor quaſi triangulos faciunt; idque ad hoc, ut per hoſce limites, ſtatim circumquaque ſciri poſſet, quouſque Levitarum prædia ſe extenderent, itaque crebræ lites, quæ de confinibus incidere ſolent, cum vicinis tribubus vitarentur. Huic ſenſui favent Hebræa, quæ habent: *numerabis duo millia in cubito*. quæ phraſis innuit, hos bis mille cubitos, non directè in longum, ſed lateraliter, nimirum, per duo trianguli latera, numerandos eſſe, ſcilicet, ut quodlibet latus habeat mille cubitos, prout in ſequenti figura eſt videre.

DE

Digitized by Google

Vers. 6. De ergo ipſis autem oppidis, quæ Levitis dabitis, ſex erunt in fugitivorum auxilia ſeparata, ut fugiat ad ea qui fuderit ſanguinem] qui aliquem occiderit, intelligeno ſciens, vel neſciens, uti dicitur v. 11. & Joſue 20. 3. hæc enim urbium aſyla conſtituta ſunt ad tutelam innocentium: unde debebat homicida prætendere innocentiam, antequam ad hæc aſyla admitteretur. *Stabit*, inquit Joſue c. 20. 4. *ante portam civitatis, & loquetur ſenioribus urbis illius ea, quæ ſe comprobent innocentem, ſicque ſuſcipient eum, & dabunt ei locum ad habitandum.*

Nam lege veteri, ob populi illius duritiem, permiſſum erat cognatis, occidere percuſſorem propinqui ſui, ſine alia judicis condemnatione, quocunque loco eum reperirent, ut patet v. 19. & 27. Ergo conſtitui juſſit Deus has urbes refugii, ad quas qui cædem admiſerant, ſe reciperent, ut ibi eſſent tuti, donec cauſa eorum examinaretur, idque vel in porta urbis, ad quam confugerant, vel eo loco, ubi homicidium admiſerant, uti dicitur v. 25. Unde eò ducebantur, ibique cognati occiſi litem eis intentabant, in qua ſi innocentes deprehenderentur, putà feciſſe cædem, non ex propoſito, ſed ignoranter, caſu, vel ad ſui tutelam, remittebantur ad locum refugii, ut dicitur v. 25. ſin nocentes deprehenderentur, putà ſcienter & ex propoſito occidiſſe, occidebantur & ipſi.

Cis Jordanem, Moſes deſignavit tres urbes refugii, ſcilicet Boſor, Ramoth, & Golan. jubet verò hic verſ. 11. ut poſtquam Hebræi tranſierint Jordanem, in terra promiſſa, tres alias inſuper deſignent; quod reipſa factum eſt Joſue 20. 7. Urbes ergo hæ refugii univerſim fuerunt ſex, quibus Deus alias tres addi juſſit Deut. 19. 9. tunc ſcilicet, cùm magis dilatati eſſent termini Hebræorum.

Omnes porrò urbes refugii habitabantur à Levitis, nimirum, ut ſacerdotii dignitate vis injuſta (ſi cognati occiſi homicidam ad necem perſequerentur) faciliùs prohiberetur, utque à viris humani divinique juris peritis, putà à Levitis & ſacerdotibus, illiuſmodi capitalia judicia rectiùs ſanctiùſque judicarentur.

An tabernaculum, & urbs ejus fuerint aſylum? Reſp. tabernaculum fuiſſe aſylum, non urbem.

Quæres, an urbs, in qua erat tabernaculum, vel ipſum tabernaculum, fuerit aſylum? Negat Toſtatus quæſt. 11. affirmat Covarruvias cap. 20 concl. 2. lib. Variar. reſol. Verùm dico, altare & tabernaculum fuiſſe aſylum, non verò ipſam urbem, in qua illa erant. Patet ex eo, quòd Joab ex urbe fugerit ad tabernaculum & altare, quaſi ad aſylum. eſt enim hic locus ex ſe ſacer. Idem colligitur ex Exodi 21. 14. ita Serarius in Joſue 20. q. 7. ubi pluribus id confirmat.

Quinque myſtica aſyla.

Myſticam explicationem ſex urbium refugii, habet S. Ambr. li. de Fuga ſæculi cap. 2. & ex eo Serarius in Joſue 20. q. 12. ac Magalianus ibidem verſ. 9 annot. 4. ubi docet pœnitentibus myſtica aſyla eſſe contritionem, orationem, Dei gratiam, Sacramenta, & ingreſſum Religionis. *Docet*, inquit S. Ambroſ. *lex fugiendum ſæculum, Deum ſequendum. Sex autem civitatum refugia ſunt, ita ut prima civitas ſit cognitio verbi, & ad imaginem ejus forma vivendi: Secunda, conſideratio divinæ operationis qua creatus eſt mundus: Tertia, contemplatio poteſtatis regiæ & majeſtatis æternæ: Quarta, propitiationis divinæ contuitus: Quinta, legis divinæ contemplatio, quæ præcipit quid faciendum ſit: Sexta portio legis quæ præſcribit quid non faciendum ſit.* Ita S. Romualdus à cæde, cui interfuerat, fugiens ad monaſterium, aſylum literale in myſticum commutavit, factuſque monachus Ordinem Camaldulenſium inſtituit; in quo vixit mira ſanctitate ad centum annos, mortuuſque eſt anno ætatis 120.

Vers. 15. Tam filiis Iſrael, quam advenis atque peregrinis] ſcilicet ad judaiſmum converſis, id eſt proſelytis. Hi enim vocantur advenæ & peregrini: ſcilicet advena, vel, ut hebr. eſt, גר *ger* dicitur, qui nunc primò, vel certè non ita pridem advenit & acceſſit ad judaiſmum. Peregrinus verò, vel, ut hebr. eſt תושב *toſcab*, dicitur, qui pridem acceſſit diuque inter Iſraelitas commoratus eſt: ſicque accipiendæ ſunt Græcæ voces, ὁ προσήλυτος καὶ ὁ πάροικος. ita Serarius in Joſue 20. q. 6. Proſelyti ergo gaudebant jure aſyli, non verò Gentiles in gentiliſmo manentes. ita Abulenſ. & Serarius: licet Maſius & Magalianus, jus aſyli etiam Gentilibus hiſce hic conceſſum fuiſſe cenſeant. quæ ſententia non eſt improbabilis.

Quis advena? Quis peregrinus?

An Gentiles habuerint jus aſyli?

A Nota. Judæi ex genere tria habebant privilegia, quibus carebant proſelyti: Primum, ſervus ſi eſſet Judæus, anno ſeptimo, & quinquageſimo fiebat liber; non autem, ſi eſſet proſelytus, Levit. 25. verſ. 40. & 43. Secundum, Judæi gaudebant privilegio remiſſionis debitorum anno ſeptimo, non proſelyti, Deut. 15. 3. Tertium, Judæi non poterant dare ad uſuram Judæis, ſed proſelytis, Deut. 23. 19. In cæteris, leges utriſque erant æquales. ita Abulenſis.

Tria privilegia Judæorum, quibus carebant proſelyti.

Ut confugiat ad eas, qui nolens (involuntariè, hebraicè, *in ignorantia*) ſanguinem fuderit] Nota. Propriè pro ſolis homicidis, hæ urbes refugii ſtatutæ ſunt, non autem pro iis qui tantum læſerant alium. ſi tamen hi ad eas confugiſſent, gaudebant communi jure aſyli. Rurſum, homicidæ voluntarii non habebant jus aſyli. Sed quid ſi voluntariè quem quis occidiſſet; at ſeipſum defendens, vimque vi repellens? Reſpondeo. Hic habebat jus aſyli, imò probata hac ſua innocentia, ex aſylo liber domum remittebatur: quia non erat homicida, & nocens; ſed planè innocens. ita Abulenſ. quæſt. 5. in cap. 20. Joſue, & ibidem Serarius, & B Magalianus. Si quis vero in ipſo aſylo, putà in urbibus refugii, cædem feciſſet, hic jure aſyli non gaudebat. ita Abulenſ. ibid. q. 19.

Solis homicidis olim erant aſyla, ſoli[s] involuntarii. Occidens alium ſe defendendo, non egebat aſylo. Occidens in aſylo non habebat jus aſyli.

Nota. Conceſſæ ſunt hæ urbes refugii in aſylum: Primò, ut eſſent innocentiæ & innocentum auxilium & præſidium. Secundò, ut oſtenderet Deus, quàm ſeriò in homicidium, voluntarium præſertim, inquirendum & animadvertendum eſſet. Tertiò, ut ejus qui occiſus erat propinquis ſubtraheret materiam iræ, doloris & vindictæ. erant enim Judæi præfracto animo & vindictæ percupido. Quartò, ut novatum rixarum & cædium auferret occaſionem. Quintò, ut eſſet in refugii latebris, pœnitentiæ typus & figura.

Cauſa aſyli. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta.

Simili modo in lege nova, reis aſyla ſunt omnes eccleſiæ, cœmeteria, cœnobia, domus religioſæ & Eccleſiaſticæ. quare plura ſunt aſyla Chriſtianis, quàm fuerint Judæis. Rurſum, Judæis tantùm habebant aſylum, pro homicidis involuntariis: quia alia peccata ferè voluntariè, & dedita opera committuntur, ideoque ea tunc impunita eſſe noluit Deus, Chriſtiani verò aſylum habent, ferè in omni crimine & periculo. Dico ferè; nam cap. *Inter alia*, C tit. de immunit. Eccleſ. aſylum negat nocturnis agrorum depopulatoribus, publicis latronibus, viarumque obſeſſoribus. Item jus aſyli non habent virginum raptores, proditores, ſacrilegi, blaſphemi, hæretici, apoſtatæ, Judæi, & quotquot in ipſis aſylis delinquunt, ut Covar. & alii docent. vide Suarez tract. de immunit. Eccleſ. cap. 9. & 10. Gregor. tamen XIV. Pontiſ. nova conſtitutione hæc ad unam tantùm formam redegit, qua jus aſyli negat laicis publicis latronibus, viarum graſſatoribus, depopulatoribus agrorum, iis qui homicidia aut mutilationes committunt in Eccleſia vel cœmeterio, iis qui proximum proditoriè occidunt, aſſaſinis, hæreticis, reis læſæ majeſtatis. Extat hæc bulla edita Antuerpiæ cum Synodo Antuerp. Tertiò, ex urbe refugii Judæi extrahi poterant ad judicium, ut in eo cauſa eorum ventilaretur; &, ſi deprehenderentur occidiſſe voluntariè, ac proinde non habere jus aſyli, morte mulctabantur. Jam autem nec judex, nec quis alius reum Chriſtianum, ab aſylo abſtrahere poteſt. Quartò, Judæi habebant aſyla jure divino, utpote à Deo præſcripta. Hoc autem jus judiciale erat, & cæremoniale, ideoque jam abolitum eſt. D Chriſtiani verò habent aſyla jure humano: quia videlicet Pontifices, & Reges, vel Imperatores illa, illorumque jus conſtituerunt: unde quibuſdam in locis illud dilatarunt, in aliis reſtrinxerunt.

Aſyla Chriſtianorum & Judæorum in quatuor punctis differunt. Primò. Secundò. Qui criminoſi in eccleſia non habeant aſylum. Tertiò. Quartò.

Cauſa aſylorum fuit, reverentia templorum & locorum ſacrorum, atque ipſius Dei. Dum enim domus Dei habentur ſacroſanctæ, & aſylæ, celebratur ejus gloria & majeſtas. Secundò, ejus miſericordia & benignitas commendatur; dum miſeros reos ad ſe confugientes, in ſuam tutelam recipit. Sic Gentiles Græci ſtatuerunt *aram miſericordiæ*, teſte Pauſania li. 1. in Atticis. Sic Romulus Romæ aſylum conſtituit, teſte S. Auguſt. l. 1. de Civit. 34. ſed omnibus, etiam ſceleſtiſſimis hominibus. Sic Alaricus & Gothi capta Roma pepercerunt Romanis fugientibus ad eccleſias: quinimò cùm Gothus quidam ſacra vaſa apud virginem conſecratam deprehendiſſet, illa-

Fundamentum aſylorum

Digitized by Google

illſque ei diceret: *Hæc vaſa mihi de ſacrario B. Petri ſunt commiſſa, tange ſi audes; ego ſacra non audeo tibi dare*; Gothus ad nomen Apoſtoli perterritus, hoc regi nuntiavit. is ſtatim reportari omnia ad ſacrarium S. Petri curavit, dicens: *cum Romanis ſe bellum gerere, non cum Apoſtolis Jeſu Chriſti*, ita Rodericus Tolet. lib. 2. rerum Hiſpan. c. 5.

Memorabilis fuit Ageſilaus, qui Athenienſes prælio victos, ad templum Minervæ confugientes, violari vetuit; etſi in eo prælio ipſe aliquot vulnera accepiſſet, eiſque valdè videretur iratus. ſed plus apud eum valuit religio, quàm ira. Idem fecit apud barbaros, dicens in templa nullum eſſe jus belli: addebatque ſe mirari eos non haberi ſacrilegos, qui læderent ibi ſupplices, ac per deos obteſtantes; nec graviores ſumi pœnas de his qui religionem minuerent, quàm qui templa ſpoliarent. Rectè judicans diis eſſe chariorem hominum ſalutem, quàm muta templorum ornamenta, ita Æmilius Probus.

Vers. 17. SI LAPIDEM JECERIT, ET ICTUS OCCUBUERIT, SIMILITER PUNIETUR] ſi videlicet ictus lapide, ſtatim expirarit. ſi enim ab ictu ſurrexiſſet, aut ambulaſſet, non occidebatur percuſſor, aut potiùs jactor, ſed tantùm impenſas curationis læſo ſolvebat, ut patet Exodi 21. 19.

Vers. 19. *Propinquus occiſi poterat impunè homicidam occidere. An peccabat.* PROPINQUUS OCCISI HOMICIDAM INTERFICIET] id eſt, interficere poterit. Eſt enim hic non præceptum, ſed permiſſio tantùm duris hominibus facta, idque ad cohibendas cædes; utpote quas omnes ſcirent, à tam multis propinquis ſtatim acerbo animo vindicandas. Peccabant tamen occidentes homicidam, ſi ex odio & ira, ut ferè fit, id facerent. unde Levit. 19. 17. in foro animæ & conſcientiæ jubet Deus Hebræis, ut injuriarum obliviſcantur. Vindicta ergo, quæ hic permittitur, culpam non ſuſtulit, ſed tantùm facti, vel culpæ impunitatem dedit in foro exteriori. Id rurſum patet ex eo, quòd hi propinqui occiſi ſæpè occidebant innocentem & involuntarium omnino homicidam, imò abſolutum per judicem, ſi videlicet eum extra urbem aſyli alicubi inveniſſent, ut patet *verſ.* 27. id autem fieri non poterat ſine peccato. Tertiò, idem patet ex eo, quòd hæc præcepta ſint judicialia, quæ conſtituunt jus, quod ſervetur, & ſecundùm quod judicetur in foro externo. ita Abulenſis & Cajetanus.

Ritus judicialis olim circa homicidas. Permittitur hic ergo cognatis occiſi, ut homicidam interficiant, ubicumque eum invenerint extra urbes aſyli. Nam in aſylo homicidam tangere non poterant: ibi enim judices ei ſecuritatem præſtare debebant, donec cauſa ejus ventilaretur; in qua ſi condemnaretur, poterant eum cognati occidere, &c, ut hic innuitur, tradebatur homicida à judice propinquis & cognatis occiſi, ut ab eis jugularetur, idque ad ſatiandam eorum iram & offenſam: ſin innocens declararetur, ſecurè reducebatur ad aſylum, ibique manere debebat uſque ad mortem pontificis. ita Abulenſ.

Vers. 20. SI IMPULERIT] intellige in ignem, aquam, foveam, &c.

Vers. 22. QUOD SI FORTUITO] Hebr. פתע *bepeta* id eſt ſubito, improviſò, quod eſt fortuitò.

Vers. 25. REDUCETUR (homicida, qui fortuitò occidit alium, & jam à judice declaratus eſt innocens) PER SENTENTIAM IN URBEM, AD QUAM CONFUGERAT] *Reducetur*, id eſt judex per ſententiam jubebit eum reduci, vel

An cauſa homicidæ agitata ſit in aſylo, an in loco criminis. ab urbe & loco, in quo homicidium perpetravit: ibi enim cauſa ipſius examinata fuiſſe videtur; eò quòd ibi teſtes, & alia veritatis judicia majora ſuppeterent, ut vult Abulenſ. idque innuit vox *reducetur*: vel certè ab ipſa porta urbis refugii, reduci eum jubebit in ipſam urbem. nam in hac porta, ſcilicet inter Levitas, ubi ſanctior erat religio & juſtitia, habitum fuiſſe hoc judicium de qualitate homicidii, cenſent Maſius & Serarius in Joſue 20. & alii. Utraque ſententia & expoſitio eſt probabilis.

Homicida manebat in aſylo uſque ad mortem pontificis, cur? Prima cauſa. MANEBIT QUE IBI DONEC SACERDOS MAGNUS (pontifex) MORIATUR] Quæres cur? Varias cauſas dant Rabbini, quas recenſet Serarius in c. 20. Joſue qu. 5. quibus omiſſis dico, Prima cauſa fuit, ut interim longitudine temporis, ira & acerbitas cognatorum mitigetur, ne ubi eum viderint occidant; ſed mortuo jam pontifice, cogitent iram quoque mori & extingui debere; eò quòd mortuus ſit ſummus ſacerdos, & ſacrorum expiationumque princeps, quo vivente delictum eſt admiſſum: ac proinde in ejus morte & luctu ſepeliendas eſſe privatas omnes noxas & injurias. ita Theod. qu. 51.

Secunda. Secunda, quia pontifex erat quaſi patriæ parens, ut eo vivo vigeret reſpublica, eo mortuo, etiam ætati illi, ſive ſæculo finis imponi videbatur. ita Magalianus in Joſue 20.

Tertia. Tertia, quia pontifex perſonam repræſentabat Dei, in quem peccarat homicida, ac proinde homicidium in pontificis injuriam redundabat, ut meritò eo vivente recludi deberet homicida, ne inter homines liberè caput attolleret, dum vivit ille, qui in terris Dei interpres cenſetur, & divinam majeſtatem quaſi adumbrat, contuens ſcilicet è ſummo ſacerdotalis dignitatis faſtigio, quæ piè aut impiè geruntur. Et hoc innuit τὸ, *Qui unctus eſt oleo ſancto*. q. d. Lateat homicida dum vivit pontifex, in quo Dei majeſtas violata eſt per hujuſmodi facinus, quod interea dum ille pro Deo ſummo fungebatur ſacerdotio, patratum eſt. ita Magalianus ſuprà, & Maſius in Joſue c. 20.

Quarta. Quarta, datum hoc fuit pontificis novi, qui mortuo ſuccedebat, gratiæ, ut ſicut ad Deum hominibus propitiandum novus accedit; ita etiam novum beneficium & ſalutem miſeris reis, qui ea digniores videntur, præſtet.

Quinta. Quinta, *Oſtendere*, inquit Oleaſter, *voluit Deus, quantum abhorrere debeat ſacerdos homicidia, etiam involuntaria. Rurſum, pontifex erat Dei vicarius, agebatque partes juſtitiæ divinæ, qua Deus vindictam ab hominibus expetit: & eo mortuo, videbatur pars adverſa extincta, quæ ultionem pro Deo peteret, & ideò tunc reus omnino abſolvebatur.*

Sexta. Sexta & potiſſima cauſa fuit, ut ſignificaretur vera libertas, quæ per pontificis Chriſti mortem homicidis, id eſt peccatoribus omnibus, parta eſt. ita Serarius, unde

Allegor. Allegor. Cyrill. li. 5. de Adorat. pag. 165. homicidæ, inquit, erat genus humanum, & homines peccatores ante Chriſti adventum, qui peccatis occiderant animas ſuas, non ſponte, ſed illecti & impulſi à concupiſcentia. Hi pœnitentes fugerunt, & abdiderunt ſe in urbes refugii, id eſt in limbo patrum, uſque ad mortem pontificis, id eſt Chriſti, qui eorum vincula laxavit, eoſque è limbo & inferno eduxit. ita & S. Gregorius homil. 6. in Ezech.

ULTOR SANGUINIS] id eſt ſanguine propinquus, cui competit vindicta. Vers. 27.

ABSQUE NOXA ERIT] non punietur; Heb. *non illi ſanguis*, ſcilicet imputabitur, ut pro eo ſuum pendat.

SUB TESTIBUS (Hebr. *ad os teſtium*, ſcilicet plurium, non unius, PUNIETUR. Vers. 30.

NE POLLUATIS TERRAM] homicidio. De homicidio, ob ejus enormitatem, dicitur quòd polluat terram, quæ recepit ſanguinem innoxium effuſum, quaſi is moralem terræ labem & maculam aſpergat; maximè ſi terra ſancta ſit, aut Deus in ea peculiariter ſe exhibeat, uti in terra filiorum Iſrael faciebat: quodque hæc labes tollatur juſta vindicta, & nece homicidæ. Sic de aliis quibuſdam peccatis, ut ſodomia, mercede operariorum defraudata, oppreſſione pauperum & pupillorum, dicit Scriptura quòd ipſa clament in cælum: quia ſui enormitate, vindictam quaſi à Deo expoſcunt. Vers. 33. *Homicidium polluit terram.*

Morale, quàm aſylum eccleſiæ ſervandum ſit. Exempla. Moraliter diſce hoc cap. quàm jus aſyli & eccleſiæ inviolatum ſervari debeat: hinc qui illud violarunt, graviter à Deo puniti ſunt.

Primò, Heliodorus volens aurum depoſitum in templo ſibi vendicare, flagellatus eſt ab angelo, & vix Oniæ precibus liberatus eſt, 2. Mach. 3.

Secundò, Nicanor 2. Mach. 14. Deum ſpernens, & jurans ſe templum Domini Libero patri dicaturum, niſi traderetur. Judas qui ibi erat, interficitur.

Tertiò, S. Auguſt. epiſt. 6. in Appen. Bonifacium Comitem agentem cum Gothis in Africa, ducem exercitus, quòd confugientem ad eccleſiam inde abſtrahi juſſiſſet, graviter reprehendit. *Miror*, inquit, *quomodo tam ſubitò fides murum arietis ruperit inimici. novi enim qua religione ſemper ſis eccleſiam Dei veneratus. Quo inſtante, frater hominem de eccleſia rapuiſti? Tunc ſi de tuo amico forte præſumeret fugitivus; poſſet procul dubio interceſſoris cauſa veniam promereri: ergo ſi amicus intenditur, cur Deus offenditur? Sed ſi de poteſtate præſumitur, Nabuchodonoſor regem intende,*

qui cauſa ſuperbiæ in bovem eſt ex homine commutatus, Non ut confundam te, nec ſcribo, ſed ut filium meum carisſimum moneo. Eccleſiæ igitur illæſum revoca, quem tu irreligioſiſſimus rapuiſti. Pœnam deinde ei infligit dicens: *Oratio verò domus tuæ à clericis ne ſuſcipiatur, maxime communionem quoque tibi interdico, donec peracta pro actis tuis, vel errore, à me definita tibimet pœnitentia, pro hoc facto corde contrito & humiliato dignum offeras ſacrificium Deo.*

Quartò, anno Domini 606. & anno imperii Phocæ 4. Scholaſticus vir religioſus, eunuchus palatii, Conſtantinam dominam, olim Auguſtam, conjugem Mauritii Imp. cum tribus filiabus ejus accipiens ad magnam eccleſiam confugit. At verò tyrannus in eccleſiam ad abſtrahendum mulieres deſtinavit. Patriarcha Cyriacus tunc reſtitit tyranno, minimè paſſus è templo tyrannicè abduci mulieres. Verùm juramentis certo eo reddito à Phoca, quòd non læderet eas, educuntur è templo, & clauduntur in monaſterio. ita ex Theophane & Cedreno Baron. anno Chriſti 606.

Quintò, Aſpar & Ardaburius repoſcentes Joannem quemdam qui fugerat ad monaſterium S. Marcelli, miſerunt milites qui per vim eum extraherent: ſed orante S. Marcello fulgura in milites miſſa eos repreſſerunt, ut crudelis Ardaburius Joanni pepercerit, & mores mutarit. ita habet Vita S. Marcelli. Hujus miraculi occaſione factum putat Baron. ut Leo Imper. egregiam ſanctionem de immunitate confugentium ad eccleſiam hoc ipſo anno promulgaverit, ita reſcribens ad Erythræum præfectum prætorio: *Præſenti lege decernimus per omnia loca valitura, nullos penitus, cujuſcumque conditionis ſint, de ſacroſanctis eccleſiis orthodoxæ fidei expelli, aut tradi, vel protrahi conſentias.*

Sextò, circa ann. Dom. 1000. Veremundus II. Legionis & Aſturiarum rex, à ſuſurrone deceptus præcepit capi Gudeſteum Epiſcopum Ovetenſem; ſed ut tantum nefas non procederet impunitum, facta eſt ſiccitas magna in terra, ita quòd totus populus ciborum penuria arctabatur: cumque quibuſdam fuiſſet à Domino revelatum, famem propter injuriam Epiſcopi accidiſſe, & regi eſſet revelatio intimata; confeſtim abſolvit Epiſcopum, & per Semenum Aſturicenſem Epiſcopum, cui rex Epiſcopum commendaverat, fecit reſtitui Gudeſteum. & ſtatim Dominus pluviam voluntariam ſegregavit, & terra attulit fructus ſuos. Tunc rex Veremundus corde compunctus eccleſiam B. Jacobi, & cætera loca quæ Almanzor profanarat diripiens, prout potuit reſtauravit, & bonis operibus & eleemoſynis jam intentus, de commiſſis cum conſilio Prælatorum pœnitentiam agere ſatagebat, & in villa quæ eſt in Berizo, moritur & ſepelitur, inquit Rodericus, & Vaſæus ad annum Domini 982. & Crantzius li. 5. hiſtor. Sued. c. 21.

Septimò, de Sanctio majore Navarræ atque Caſtellæ rege omnes ferè rerum Hiſpanicarum ſcriptores ferunt, quòd, cum die quadam in venatione aprum inſectaretur, ille fatigatus, intra obvios parietes, qui ſupererant memoriæ S. Antonini Martyris ſe recepit, apud relictam ibi ſacram aram conſiſtens, quaſi apud tutum aſylum angelorum cuſtodia vallari conſuetum, juxta illud oraculum: *Homines & jumenta ſalvabis Domine.* cùm rex venabulo illum appeteret: elevatum brachium ad feriendum mox torpedine redditum ſentit inutile; ſed reatum agnoſcens Martyrem deprecatus, ad priſtinum uſum ſenſit divinitus revocatum, didicitque ſuo damno, quanta deberetur locis ſacris immunitas, etiamſi corruiſſe viſa fuiſſent, ut nec beſtiam illuc fugientem lædere licuiſſet, inquit Roderic. & Vaſæus, & ex iis Baron. an. Domini 1032.

Octavò, Eutropius Arcadii eunuchus, omnium colluvie facinorum infamis, cùm ab Imp. legem extorſiſſet, qua immunitas omnis abrogaretur liceretque etiam ad aras confugientes extrahere; ipſe Imperatoris poſtea declinans iram, ab ara, ad quam confugerat, abſtractus in exilium miſſus, indeque revocatus capite truncatus eſt teſte Suida in Eutropio, & Chryſoſtomo orat. in Eutrop. atque procurante Chryſoſtomo iniqua lex abrogata eſt.

Nonò, de S. Baſilio ſcribit Nazianz. orat. de illo, eum viduam altare complexam à præſidis injuria tutatum eſſe.

Decimò, de S. Ambroſio ſcribit Paulinus, eum defendiſſe Creſconium; ne ibi comprehenderetur à lictoribus: quod cùm non obtinuiſſet, abſtractores ejus in theatro laniati ſunt à feris, quæ in abſtractum immiſſæ fuerant.

Undecimò, Oroſius lib. 7. c. 36. memorat pœnam violatoris aſyli Maſcezilis ducis.

Denique quod magis mirere, S. Juſtus epiſcopatu Lugdunenſi relicto, ſeceſſit in eremum Ægypti, diuque ibi latuit, pœnitentiam agens, quòd hominem, qui confugerat ad eccleſiam, rejeciſſet, ut populi ſedaret furorem, accepta priùs fide à magiſtratu, quòd nullum illi homini periculum intentaret. ita habet ejus Vita apud Surium tomo 5.

CAPUT TRIGESIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

OCcaſione filiarum Salphaad, fertur lex, ut ipſæ & aliæ, quæcumque hæreditatem patris adeunt, nubant contribulibus ſuis.

1. ACceſſerunt autem & principes familiarum Galaad filii Machir, filii Manaſſe de ſtirpe filiorum Joſeph: locutique ſunt Moyſi coram principibus Iſrael, atque dixerunt: 2. Tibi domino noſtro præcepit Dominus ut terram ſorte divideres filiis Iſrael, & ut filiabus Salphaad fratris noſtri dares poſſeſſionem debitam patri: 3. quas ſi alterius tribus homines uxores acceperint, ſequetur poſſeſſio ſua, & tranſlata ad aliam tribum, de noſtra hereditate minuetur: 4. atque ita fiet, ut cùm jubileus, id eſt, quinquageſimus annus remiſſionis, advenerit, confundatur ſortium diſtributio, & aliorum poſſeſſio ad alios tranſeat. 5. Reſpondit Moſes filiis Iſrael, & Domino præcipiente, ait: Rectè tribus filiorum Joſeph locuta eſt. 6. & hæc lex ſuper filiabus Salphaad à Domino, promulgata eſt: Nubant quibus volunt, tantùm ut ſuæ tribus hominibus: 7. ne commiſceatur poſſeſſio filiorum Iſrael de tribu in tribum. Omnes enim viri ducent uxores de tribu & cognatione ſua: 8. & cunctæ feminæ de eadem tribu maritos accipient: ut hereditas permaneat in familiis, 9. nec ſibi miſceantur tribus, ſed ita maneant, 10. ut à Domino ſeparatæ ſunt. Feceruntque filiæ Salphaad, ut fuerat imperatum: 11. & nupſerunt Maala, & Therſa, & Hegla, & Melcha, & Noa, filiis patrui ſui, 12. de familia Manaſſe, qui fuit filius Joſeph: & poſſeſſio, quæ illis fuerat attributa, manſit in tribu & familia patris earum. 13. Hæc ſunt mandata atque judicia, quæ mandavit Dominus per manum Moyſi, ad filios Iſrael, in campeſtribus Moab ſupra Jordanem contra Jericho.

Digitized by Google

Vers. 2. TIBI DOMINO NOSTRO PRÆCEPIT DOMINUS UT TERRAM SORTE DIVIDERES] id eſt dividi præciperes per tuos ſucceſſores: nam Moſes moriens terram non diviſit, ſed ejus juſſu Joſue, qui ei ſucceſſit.

ET UT FILIABUS SALPHAAD FRATRIS NOSTRI DARES POSSESSIONEM DEBITAM PATRI] Id juſſit Dominus c. 27. 7.

Vers. 3. QUAS SI ALTERIUS TRIBUS HOMINES UXORES ACCEPERINT, SEQUETUR POSSESSIO SUA, ET TRANSLATA AD ALIAM TRIBUM DE NOSTRA HEREDITATE MINUETUR] ut ſcil. non dicatur eſſe hereditas tribus Joſeph, ſed alterius cujus erunt futuri harum filiarum Salphad mariti. Licet enim filius aliquis ſorrogandus eſſet avo materno defuncto, qui in nomen & hereditatem ejus ſuccederet, vocareturque v. g. filius Salphaad; tamen quia hic filius patrem & fratres habebat ex alia tribu, hinc facilè orta fuiſſet confuſio & permixtio nominum, ut non vocaretur filius, vel nepos Salphaad, ſed patris ſui. unde per longitudinem temporis in jubileo, cùm de hereditate revocanda, ſi ea alienata fuiſſet, agendum erat; facilè orta fuiſſet confuſio & error, ut ſcilicet hereditas Salphaad ad generos, eorumque cognatos & tribum tranſiret. Rurſum, facilè fieri potuiſſet, ut obliterata maternæ ſucceſſionis memoria, patris tribu & nomine abſolutè ea hereditas cenſeretur. Hac de cauſa ne id fiat, ſanxit Deus, ut hæ filiæ extra tribum ſuam non nubant, ſed maritos accipiant ſuæ tribus.

Vers. 7. & 8.
An hæc lex intelligatur de omnibus feminis.
OMNES ENIM VIRI DUCENT UXORES DE TRIBU ET COGNATIONE SUA: ET CUNCTÆ FEMINÆ DE EADEM TRIBU MARITOS ACCIPIENT, UT HEREDITAS PERMANEAT IN FAMILIIS] Quæritur hìc, an hæc ſententia de omnibus omnino viris & feminis intelligatur; ita ut omnes viri Hebræi debuerint ducere uxores tribus ſuæ; & vice verſa omnes feminæ Hebrææ debuerint, nubere maritis ſuæ tribus, non alterius.

Affirmat Abulenſ.
Affirmant Lyranus & Abulenſis, qui ab hac generali ſententia excipiunt ſolos Levitas, idque vel ob dignitatem tribus Levi, ut vult Lyranus; vel quia tribus Levi in Chanaan nullam habebat poſſeſſionem, quæ per connubia diſtrahi poſſet ad alias tribus, ut vult Abulenſ. Favent huic opinioni verba textus, quæ planè univerſalia ſunt.

Reſp. negativè. Loquitur enim lex tantùm de iis quæ ſunt heredes. Probatur Primò.
Verùm dico, hanc ſententiam non eſſe intelligendam de omnibus omnino, ſed tantum de feminis, quæ ſuccedebant in hereditatem patris, ob defectum prolis maſculæ; & viciſſim de viris, qui tales feminas ducebant. Tales enim feminæ & viri, debebant eſſe ejuſdem tribus; & hoc tantùm hic præcipitur. Id ita eſſe probatur Primò, ex quæſtione propoſita verſ. 2. & 3. Ibi enim tantùm quærebatur, quomodo occurrendum eſſet, ne hereditas filiarum Salphaad (quæ deficiente prole maſcula, erant heredes patris ſui Salphaad) ad alienam tribum devolveretur: cui quæſtioni reſpondet Moſes, modumque congruum quo id fiat, ſuggerit, dicens; *Nubant maritis tribus ſuæ*; idque deinde generali ſanctione, omnibus ejuſmodi feminis & viris præcipit.

Secundò.
Secundo, idem patet ex fine legis, quem ſubdit hic Moſes dicens, *Ut hereditas permaneat in familiis*. ad hoc autem ſufficit, feminas illas quæ heredes ſunt, non nubere in alia tribu: impertinens verò eſt, idipſum ad alias omnes extendere. nam aliæ cùm non habeant hereditatem, neutiquam eam in aliam tribum transferent: viri autem ſuam hereditatem ad feminas alterius tribus, ac conſequenter ad aliam tribum transfundere nequeunt: proles enim ſequuntur nomen patris, non matris.

Tertiò.
Tertiò, idipſum clariſſimum eſt in Hebræo: ſic enim habet, *Et omnis femina hereditans hereditatem, nubet uni ex tribu ſua*. Sic & Chald. Septuag. & omnes Hebræi. Ergo de ſola femina quæ hereditatem adit, hæc lex eſt intelligenda.

Quartò.
Quartò, id patet exemplis. David enim, qui fuit de tribu Juda, duxit Michol filiam Saulis, qui erat de tribu Beniamin; imò extra tribum ſuam duxit Gentilem, ſcilicet filiam regis Geſſuris, 2. Reg. 3. 3. Sic Mahalon & Chelion, filii Elimelech, duxerunt uxores Moabitides, ut patet Ruth 1. verſ. 4. Sic Booz duxit Ruth Moabitidem, Ruth. 4. verſ. 10. Hinc & Deut. 21. verſ. 11. permittitur Judæis ducere virgines alienigenas, præterquam Chananitides, bello captas. Sic Judi. ult. 1. jurant aliæ tribus, quòd non dabunt filias ſuas in conjugium Beniaminitis; ergo antea id facere licitum & conſuetum erat.

Obiectio
Dices, Cur ergo noſter Interpres id non expreſſit, ſed generatim vertit: *omnes viri ducent uxores de tribu ſua*; & vice verſa, *cunctæ feminæ de eadem tribu maritos accipient*.

Reſponſio.
Reſpondeo, Quia præſuppoſuit ex quæſtione propoſita, & ex reſponſione verſ. 6. tantùm hic agi de feminis quæ hereditatem adeunt, & de viris qui tales in conjuges accipiunt. Hinc quod Noſter vertit, *omnes viri ducent uxores de tribu ſua*; ſic ex Hebr. cum Chald. & Septuag. vertas, *ſinguli poſſeſſioni tribus patrum ſuorum adhærebunt*, ſcilicet filii maſculi patribus ſuis ſuccedent; feminæ verò ſi heredes ſint, nubent alicui ſuæ tribus, ut videlicet nulla hereditatis ex una tribu in aliam derivandæ ſit occaſio. ita Burg. Cajetan. Oleaſt. Vatabl. hic & Andreas Maſius in Joſue 17. v. 4.

Nota. Ex Hebr. colligitur, filias deficiente prole maſcula heredes, debuiſſe nubere non tantùm in eadem tribu, ſed etiam in eadem familia proxima, ne earum hereditas tranſiret ad exteras familias, ſed maneret in familia patris conſanguineis, qui ad eam jus habebant. Sic enim habent Hebr. v. 6. *Familiæ tribus patris ſui erunt in uxores*. Et verſ. 8. *Omnis filia hereditans hereditatem, &c. uni de familia tribus patris ſui erit in uxorem, ut accipiant hereditatem filii Iſrael unuſquiſque hereditatem patrum ſuorum*. Quapropter filiæ Salphaad nupſerunt in eadem familia, ſcilicet filiis patruorum ſuorum, id eſt conſobrinis ſuis, ut dicitur verſ. 11. Et ſic conciliamus genealogiam Chriſtus apud Matthæum & Lucam, dicendo quod uterque verè deſcribit genealogiam Chriſti, eò quòd B. Virgo heres nupſerit conſobrino ſuo, ſcilicet Joſeph. Joſeph enim fuit filius Jacob, B. Virgo fuit filia Heli ſive Joacim: Jacob autem & Heli fuerunt fratres germani, ſcilicet filii Nathan. Ergo genealogia Chriſti apud Matthæum vera eſt ab Adam uſque ad Nathan per lineam paternam, ſcilicet per parentes Joacim, qui fuit avus Chriſti: Lucas verò eamdem deſcribit, ſed per lineam maternam, ſcilicet per parentes S. Annæ matris S. Virginis. Cùm enim jam eſſet deſcripta à Matthæo ſeries omnium generationum per lineam paternam, noluit eam repetere Lucas, ſed ulteriùs voluit oſtendere Chriſtum & B. Virginem etiam per lineam maternam eſſe de domo ac familia David. Unde cùm Lucas dicit *qui fuit Heli*, nominat Chriſti avum, ac primum Chriſti progenitorem maſculum, omiſſa B. Anna & B. Virgine, quòd mulieres non ſolerent ingredi genealogiarum ſeries. Rurſum cùm Lucas ait de Heli, *Qui fuit Matthat*, intellige non filius, ſed gener: Matthat enim fuit pater non Heli ſive Joacim, ſed S. Annæ uxoris Joacim, cùm verò ulteriùs ait de Matthat, *qui fuit Levi, qui fuit Melchi*, &c. intellige ſemper *τὸ filius*. Hi enim ſunt veri progenitores Matthat, cujus filia fuit S. Anna. ita ferè Franc. Lucas ibidem.

Quando B. Virgo habuit cognatam Eliſabeth
Ex hoc loco ſic explicato rurſum patet, quomodo B. Virgo exiſtens de tribu Juda, cognatam habere potuerit Eliſabeth, quæ erat de tribu Aaron & Levi. Hujus enim cauſa & fundamentum non fuit, quòd Levitæ ſoli poſſent ex alia tribu uxorem ducere, ut multi volunt: ſed quòd omnes feminæ nubere poterant maritis, qui erant ex alia tribu, ſi ipſæ haberent fratres, ita ut ipſæ non eſſent heredes parentum ſuorum. Si enim ipſæ eſſent heredes, non poterant nubere in alia tribu, multò minus poterant nubere Levitis. Levitæ enim nullius hereditatis erant capaces: quia hereditas eorum erat Dominus; ac conſequenter filii Levitarum nec patris, nec matris hereditatem adire poterant.

Ergo dicendum hìc eſt unum è duobus, ſcilicet, quòd mater vel avia B. Virginis fuerit ex tribu Levi (fueritque amita, aut conſobrina Eliſabeth) quam, eò quòd non eſſet heres, in uxorem duxerit pater, vel avus B. Virginis, qui erat ex tribu Juda; ita ut B. Virgo ſecundùm paternam ſtirpem fuerit ex Juda, ſecundum maternam ex Levi. Aut potiùs vice verſa dicendum eſt, quòd mater vel avia S. Eliſabeth fuerit ex tribu Juda (fueritque amita,

vel cognata B. Virginis) quam, eò quòd non eſſet heres, duxerit pater vel avus S. Eliſabeth, qui erat de tribu Levi; ita ut S. Eliſabeth quoad patrem fuerit ex Levi, quoad matrem ex Juda. ſic enim factum eſt, ut B. Virgo & Eliſabeth eſſent duarum ſororum, aut conſobrinarum filiæ, ac proinde eſſent cognatæ; eſto patres haberent diverſarum tribuum, ac conſequenter & ipſæ eſſent diverſarum tribuum, non enim ex matre, ſed ex patre quiſque ſortiebatur familiam, tribum & nomen. Hinc ſalva tribuum diſcretione, reges in uxores ducebant filias pontificum, & pontifices filias regum, teſte Joſepho: atque ita Chriſtus ex regibus Juda deſcendens per avias ſuas deſcendit quoque ex Levi.

Vers. 7. Et cognationis] Cognatio hæc generalis eſt, quæ ſcilicet eſt inter contribules. In re ergo hic idem ſunt, cognatio, tribus & familia. Tantùm enim hic præcipitur, ut ejuſdem tribus uxores, vel maritos accipiant; non autem, ut ejuſdem familiæ particularis, & proximæ.

Vers. 12. Quæ illis fuerat attributa] Hæc non habentur in Hebræo, ſed intelliguntur: nimirum, poſſeſſio patris Salphaad, quæ his ejus filiabus à Moſe attri- A buta erat, hac ratione, per connubium videlicet contribulium ſuorum, manſit in tribu eatum, videlicet in Manaſſe, hoc eſt, in ea manere debuit, nec ad aliam tribum transferri potuit.

Myſticè, poſſeſſio noſtra conſtans & perpetua, nec alienanda, eſt cælum, & æterna Dei gloria. Dùm ergo vivis, dum vales, ò homo, ò viator, cogita, quòd omnia tempus habent, & ſuis ſpatiis tranſeunt univerſa ſub cælo. *Heu, heu fugaces, Poſthume, Poſthume, labuntur anni.* Cogita, quòd cuncta ſub ſole vanitas ſunt, vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Cogita, quòd pro omnibus cogitatis, dictis, & factis adducet te Deus in judicium. *Memento* ergo *Creatoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam revertatur pulvis in terram ſuam unde erat, & ſpiritus redeat ad Deum qui dedit illum: quoniam ibit homo in domum* æternitatis suæ. Cogita, quòd vita hæc ſit palæſtra æternitatis. O filii Adam, ut quid caduca ambitis? O curvæ in terras animæ, & cæleſtium inanes, cur momentaneæ & mox peritura ſectamini? Utinam ſaperent homines, utinam intelligerent, utinam ſibi providerent beatam æternitatem.

DOXO.

Digitized by Google

DOXOLOGIA
DEI DVCTORIS,
ET
DOMINATORIS
EX GESTIS ET EPITOME
NVMERORVM.

Magnus Dominus, & laudabilis nimis: in civitate Dei noſtri, in monte ſancto eius.

Quam pulchra tabernacula tua Jacob, & tentoria tua Iſrael! ut valles nemoroſæ, ut horti iuxta fluvios irrigui, ut tabernacula quæ fixit Dominus, ut cedri prope aquas.

Caſtra Iſrael. — *Caſtra Dei ſunt hæc: hæ ſunt multitudines Juda, hæc millia Iſrael & Levi.*

Deus eduxit illa de Ægypto: cuius fortitudo ſimilis eſt rhinocerotis.

In ipſis ventilabit gentes, uſque ad terminos terræ: oſſaque eorum confringet.

Accubans dormivit ut leo, & quaſi leæna: quis ſuſcitabit eum?

Dominus dux eius fuit: & clangor victoriæ regis in eo.

Quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum, concupiſcit, & deficit anima mea in atria Domini.

Ubi numerati & ſignati ſunt duodecim millia, ex qualibet tribu Iſrael: qui amicti ſunt ſtolis albis, & palmæ in manibus eorum.

Qui laverunt ſtolas ſuas: & dealbaverunt eas in ſanguine agni.

Ideò ſunt ante thronum Dei, & ſerviunt ei die ac nocte in templo eius: & agnus deducet eos ad vitæ fontes aquarum.

Nazaræi. — *Quàm pulchri Nazaræi eius, candidiores nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, ſapphiro pulchriores.*

Deduxiſti Domine populum tuum: ſicut oves, in manu Moſi & Aaron.

Columna nubes. — *Fuiſti ei in velamento nubis per diem: & in luce ſtellarum per noctem.*

Confiteantur Domino miſericordiæ eius: & mirabilia eius filii hominum.

Qui traduxit populum ſuum per deſertum quadraginta annis: quoniam in æternum miſericordia eius.

Veſtimenta eorum non ſunt attrita: non erat in tribubus eorum infirmus.

Arca præcedens. — *Profecti ſunt de Sina inſtructa acie, clangentibus tubis: arca præceſſit eos.*

Surge Domine, & diſſipentur inimici tui: & fugiant qui oderunt te a facie tua.

Manna. — *Panem de cælo præſtitiſti eis: omne delectamentum in ſe habentem. & omnem ſaporis ſuavitatem.*

Ortygometra. — *Concupierunt concupiſcentiam in deſerto: aſcendit illis de mari ortygometra.*

Adhuc eſcæ erant in ore ipſorum: & ira Dei deſcendit ſuper eos.

Ignis devoravit partem caſtrorum: ſepulti ſunt in ſepulchris concupiſcentiæ.

70. indices. — *Septuaginta ſenes implevit Dominus ſpiritu ſuo: ut cum Moſe regerent populum.*

Exploratores. — *Exploratores ad murmur concitarunt plebem: iuravit Dominus, quòd omnes murmurantes proſterneret in deſerto.*

Joſue & Caleb ſecuti ſunt à tergo potentis, prohibere gentem a peccatis, & perfringere murmur malitiæ.

Cornel. in Pentateuch. VI.

Ideo hi ſoli ingreſſi ſunt terram fluentem lac & mel: & dedit Dominus ipſi Caleb fortitudinem, ut viderent omnes filii Iſrael, quia bonum eſt obſequi ſancto Deo.

Addidit Aaron gloriam, dedit illi ſuas victimas & primitias: ipſe eſt enim eius pars & hereditas. — *Aaronis ſors eſt Deus.*

O Domine, tu es pars hereditatis meæ, & calicis mei: tu es qui reſtitues hereditatem meam mihi.

Quid enim mihi eſt in cælo: & à te quid volui ſuper terram!

Deus cordis mei: & pars mea Deus in æternum.

Core, Dathan & Abiron, invidentes irritaverunt Moſen in caſtris, & Aaron ſanctum Domini. — *Core, Dathan, Abiron.*

Aperta eſt terra, & deglutivit Dathan: & operuit ſuper congregationem Abiron.

Et exarſit ignis in ſynagoga eorum, flamma combuſſit peccatores.

Virga Aaron floruit, & produxit amygdalas, ut electus à Deo oſtenderetur Aaron, in ſacerdotem æternum. — *Virga Aaron florens.*

Juſſit Dominus caſtra eſſe ſancta, & immundos expiari cinere vitulæ ruffæ. — *Cinis vitulæ ruffæ.*

Irritaverunt Moſen ad aquas contradictionis, exacerbaverunt ſpiritum eius. — *Aqua contradictionis.*

Iratus titubavit Moſes, ideò excluſus eſt à terra promiſſionis.

Aaron pariter mortuus eſt in Hor: murmurarunt rurſum in tabernaculis ſuis. — *Aaronis mors.*

Miſit in eos Dominus ignitos ſerpentes: ſed per ſerpentem æneum curavit eos. — *Serpens æneus.*

Confitemini Deo cæli: quoniam in æternum miſericordia eius.

Qui occidit Sehon regem Amorrhæorum: quoniam in æternum miſericordia eius. — *Sehon & Og cæduntur.*

Et Og regem Baſan: quoniam in æternum miſericordia eius.

Et dedit terram eorum hereditatem populo ſuo: quoniam in æternum miſericordia eius.

Venit Balaam, ut malediceret Iſraeli: aſina loquens corripuit hominis inſipientiam. — *Balaam prophetia.*

Pro maledictione benedixit. dicens: Quomodo maledicam cui non maledixit Deus?

Moriatur anima mea morte iuſtorum: & fiant noviſſima mea horum ſimilia.

Qui benedixerit tibi, erit & ipſe benedictus: qui maledixerit tibi, in maledictione reputabitur.

Orietur ſtella ex Jacob: & conſurget virga de Iſrael.

Et percutiet duces Moab: & vaſtabit omnes filios Seth.

Initiati ſunt Hebræi Beelphegor: fornicati ſunt cum filiabus Moab. — *Beelphegor.*

Irritaverunt Deum, per eius idolum, & idolothyta: hinc multiplicata eſt in eis plaga, & ruina.

Stetit Phinees, occidit Zambri principem: & placavit, & ceſſavit quaſſatio. — *Zelus Phinees.*

Et reputatum eſt ei in iuſtitiam: dedit ei Dominus ſacerdotium æternum.

Digitized by Google

Confiteantur Domino miſericordiæ ejus: & mirabilia ejus filiis hominum.

Jeſus ſucceſſor Moſis. *Moſes moriturus impoſuit manus Joſue; conſtituit eum ducem populi.*

Sanxit victimas & libamina per ſingula feſta & ſabbata: ſanxit leges de votis filiarum & uxorum.

Victima & vota. *Occidit quinque reges Madian, & Balaam; qui ſcandalum Beelphegor propoſuerat filiis Iſrael.*

Madianitæ cæduntur; Sors Ruben & Gad. *Ruben & Gad dedit terram Og & Sehon: obivit quadraginta duas manſiones in deſerto.*

Termini Chanaan. *Limites Chananææ poſſidendæ deſcripſit: ſtatuit principes, qui terram populo dividerent.*

Urbes Levitarum. *Urbes, & ſuburbana juſſit dari Levitis: & conſtituit homicidis urbes refugii.*

Nuptiæ contribulium. *Filias heredes juſſit nubere in tribu ſua: ne ad aliam tribum transferretur hereditas.*

Hæc ſunt judicia tua ſancta Domine, quæ dediſti Moſi: examinata, & probata inſtar argenti, purgati ſeptuplum.

Revela oculos meos: & conſiderabo mirabilia de lege tua.

Narraverunt mihi iniqui fabulationes: ſed non ut lex tua.

Omnis conſummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis.

Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto: ſicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

COM-

COMMENTARIA IN DEVTERONOMIVM.

ARGUMENTUM.

PEntateuchus integer, olim apud Hebræos unus tantùm fuit liber legis, unde & hebr. תורה *thora*, & latinè *lex* à Chriſto & Euangeliſtis vocatur; ut Lucæ ult. v. 44. *Neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege Moſi & Prophetis, & pſalmis de me*; & Lucæ 2. v. 23. & 24. *Sicut ſcriptum eſt in lege* (Exodi 13. 2.) *Domini; quia omne maſculinum adaperiens vulvam, ſanctum Domino vocabitur; & ut darent hoſtiam, ſecundùm quod dictum eſt in lege Domini* (Levit. 12. 8.) *par turturum aut duos pullos columbarum*; & Lucæ 10. 26. *In lege* (Deuter. 6. 5.) *quid ſcriptum eſt? ille reſpondens dixit; Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*; Joan. 1. 47. *Quem ſcripſit Moſes in lege*; Matth. 7. 12. *Hæc eſt enim lex & prophetæ*; Matth. 22. 36. *Quod eſt mandatum magnum in lege?* Similia ſunt Actor. 24. v. 14. Actor. 28. 23. & alibi.

Poſtea verò Pentateuchus ſecundùm quintuplicem materiam quam tractat, diſſectus fuit in quinque partes, ſeu libros. unde quinta hæc ſectio, vel liber, à ſui exordio, more Hebræo vocatur אלה הדברים *elle haddebarim*, id eſt, iſta ſunt verba: à Græcis interpretibus, ac primùm à Septuaginta, ut videtur, Deuteronomium, id eſt ſecunda lex, & a Rabbinis משנה *miſne*, id eſt iteratio legis, eſt appellatus; non quaſi novam, & aliam à precedentibus legem veterem contineat, ſed quòd legis in Sina, à Deo ante 38. annos latæ, & tribus ſuperioribus libris, ſcilicet Exodo, Levitico & Numeris deſcriptæ, fit repetitio, & explicatio. ita Theod. hic q. 1. S. Aug. q. 49. & Athanaſ. in Synopſi S. Scripturæ. Unde S. Hier. in Prologo galeato (qui quaſi galea libris omnibus S. Script. præfigitur) *Deuteronomium*, inquit, *ſecunda lex, & Euangelicæ legis præfiguratio, nonne ſic habet ea quæ priora ſunt, ut tamen nova ſint omnia de veteribus?*

Deuteronomium, eſt repetitio legis.

Porrò repetitio hæc legis, à Moſe jam jam morituro facta eſt anno 40. exitus ex Ægypto, paulò antè quàm Hebræi tranſirent Jordanem & ingrederentur in Chanaan, in campeſtribus Moab, putà in Abeliatim, quæ fuit quadrageſima ſecunda & ultima manſio Hebræorum in deſerto.

Ubi & quando?

Cauſa repetitionis fuit duplex: Prima, quod ſenes omnes qui ex Ægypto egreſſi erant, & primam legem in Sina audierant, ob murmur exploratorum Numer. 14. jam mortui erant; & populus præſens erat novus, qui priorem legem promulgari non audierat. Unde hac ſecunda legis promulgatione, iteratò Deus novum cum Hebræis fœdus init, ut dicitur c. 29. v. 1. Secunda, quia Moſes jam moriturus, ultimumque ſuis, ſibique commiſſis Hebræis, quos præ vita ſua diligebat, vale dicturus, hac repetitione legem profundiùs atque tenaciùs imprimere voluit. Ultima enim parentum, principum & Doctorum verba tenaciùs filiis & ſubditis inhærent. Hinc Deuteronomium eſt velut incenſa & perpetua quædam concio, eaque de cauſa Moſes c. 17. v. 18. juſſit, ut novi reges eligendi deſcribant ſibi Deuteronomium, ut diſcant, ait, timere Deum. Eadem de cauſa, c. 31. 10. juſſit, ut Deuteronomium toti populo quolibet ſeptimo anno remiſſionis legatur: quin imò illud ipſum lapidibus, ad æternam memoriam inſcribi juſſit Deuter. 27. 3. & Joſue 8. 32.

Cur? Prima cauſa. *Secunda.* *Deuteronomium eſt perpetua concio*

Auctor Deuteronomii, uti & totius Pentateuchi, eſt Moſes, qui illud primò populo viva voce promulgavit, deinde illud ipſum iis ſcripto reliquit, ut patet Deuter. 31. 9. *Scripſit*, inquit, *Moſes legem hanc, & tradidit eam ſacerdotibus*. Excipe tamen ultimum caput, quod non à Moſe, ſed ab Eſdra, vel potiùs à Joſue diſcipulo, & ſucceſſore Moſis, ſcriptum eſſe, patet eodem c. ultim. v. 5. & 6. ubi mors & ſepultura Moſis deſcribitur. Licet enim Philo in Vita Moſis, & Joſephus lib. 4. Antiq. ult. putent hæc prophetice ab ipſo Moſe, ante mortem eſſe conſcripta: tamen contrarium eſt verius, illudque ſignificant tum alia, tum illa verba: *Et non cognovit homo ſepulchrum eius, uſque in præſentem diem.* quæ planè de tempore, quod mortem ejus ſecutum eſt, accipienda ſunt.

Moſes primò dixit, deinde ſcripſit Deuteronomium.

Dixit ergo, & ſimul ſcripſit Moſes Deuteronomium anno 120. & ultimo vitæ ſuæ, qui mundi 2493. à diluvio 836. ante nativitatem Chriſti 1456. atque paucis & ultimis penè anni illius ſeptimanis, ut patet ex eo, quòd ſcriptum ſit Deuteronomium poſt mortem Aaronis, quæ contigit eodem anno, menſe quinto, ut patet Numer. 20. 28. & Numer. 33. 38. atque poſt victoriam de Og & Sehon, poſt prophetiam Balaam, poſt cladem Beelphegor, poſt cenſum populi, poſt bellum Madianiticum, & alia, quæ à cap. 20. Numer. uſque ad finem recenſentur. Hæc enim omnia ſecuta ſunt mortem Aaronis; atque poſt hæc omnia, Moſes paulò ante mortem cœpit promulgare, ac deinde conſcribere Deuteronomium, putà menſe undecimo anni quadrageſimi, prima die menſis, uti disertè dicitur Deuter. 1. 3. hic ergo cycneam vocem edit Moſes.

Anno ultimo vitæ ſuæ, menſe undecimo.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HOc & tribus capitibus relegit & repetit Moſes iter, caſus, & geſta 40. annorum, quibus vagati ſunt per deſertum. Hoc autem capite repetit geſta in Sina, & verſ. 20. in Cadesbarne, ubi ob murmur exploratorum, omnes ad mortem, & ad peregrinationem 40. annorum ſunt damnati.

1. HÆc ſunt verba, quæ locutus eſt Moyſes ad omnem Iſrael trans Jordanem in ſolitudine campeſtri, contra Mare rubrum, inter Pharan & Thophel & Laban & Haſeroth, ubi auri eſt plurimum: 2. undecim diebus de Horeb per viam montis Seir uſque ad Cadesbarne. 3. Quadrageſimo anno, undecimo menſe, prima die menſis, locutus eſt Moyſes ad filios Iſrael omnia quæ præceperat illi Dominus, ut diceret eis: 4. poſtquam percuſſit Sehon regem Amorrhæorum, qui habitabat

in

Digitized by Google

in Heſebon: & Og regem Baſan, qui manſit in Aſtaroth, & in Edrai, 5. trans Jordanem in terra Moab. Cœpitque Moyſes explanare legem, & dicere: 6. Dominus Deus noſter locutus eſt ad nos in Horeb, dicens: Sufficit vobis quòd in hoc monte manſiſtis: 7. revertimini, & venite ad montem Amorrhæorum, & ad cetera quæ ei proxima ſunt campeſtria atque montana & humiliora loca contra Meridiem, & juxta littus maris, terram Chananæorum, & Libani uſque ad flumen magnum Euphraten. 8. En, inquit, tradidi vobis: ingredimini & poſſidete eam, ſuper qua juravit Dominus patribus veſtris, Abraham, Iſaac & Jacob, ut daret illam eis, & ſemini eorum poſt eos. 9. Dixique vobis illo in tempore: 10. Non poſſum ſolus ſuſtinere vos: quia Dominus Deus veſter multiplicavit vos, & eſtis hodie ſicut ſtellæ cæli, plurimi. 11. (Dominus Deus patrum veſtrorum addat ad hunc numerum multa millia, & benedicat vobis ſicut locutus eſt.) 12. Non valeo ſolus negotia veſtra ſuſtinere, & pondus ac jurgia. 13. Date ex vobis viros ſapientes & gnaros, & quorum converſatio ſit probata in tribubus veſtris, ut ponam eos vobis principes. 14. Tunc reſpondiſtis mihi: Bona res eſt, quam vis facere. 15. Tulique de tribubus veſtris viros ſapientes, & nobiles, & conſtitui eos principes, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios ac decanos, qui docerent vos ſingula. 16. Præcepique eis dicens. Audite illos, & quod juſtum eſt judicate: ſive civis ſit ille, ſive peregrinus. 17. Nulla erit diſtantia perſonarum, ita parvum audietis ut magnum: nec accipietis cujuſquam perſonam, quia Dei judicium eſt. Quòd ſi difficile vobis viſum aliquid fuerit, referte ad me, & ego audiam. 18. Præcepique omnia quæ facere deberetis. 19. Profecti autem de Horeb, tranſivimus per eremum terribilem & maximam, quam vidiſtis, per viam montis Amorrhæi, ſicut præceperat Dominus Deus noſter nobis. Cumque veniſſemus in Cadesbarne, 20. dixi vobis: Veniſtis ad montem Amorrhæi, quem Dominus Deus noſter daturus eſt nobis. 21. Vide terram, quam Dominus Deus tuus dat tibi: aſcende & poſſide eam, ſicut locutus eſt Dominus Deus noſter patribus tuis: noli timere, nec quidquam paveas. 22. Et acceſſiſtis ad me omnes, atque dixiſtis: Mittamus viros qui conſiderent terram: & renuntient per quod iter debeamus aſcendere, & ad quas pergere civitates. 23. Cumque mihi ſermo placuiſſet, miſi ex vobis duodecim viros, ſingulos de tribubus ſuis. 24. Qui cum perrexiſſent, & aſcendiſſent in montana, venerunt uſque ad Vallem botri: & conſiderata terra. 25. ſumentes de fructibus ejus, ut oſtenderent ubertatem, attulerunt ad nos, atque dixerunt: Bona eſt terra, quam Dominus Deus noſter daturus eſt nobis. 26. Et noluiſtis aſcendere, ſed increduli ad ſermonem Domini Dei noſtri, 27. murmuraſtis in tabernaculis veſtris, atque dixiſtis: Odit nos Dominus, & idcirco eduxit nos de terra Ægypti, ut traderet nos in manu Amorrhæi, atque deleret. 28. Quò aſcendemus? nuntii terruerunt cor noſtrum, dicentes: Maxima multitudo eſt, & nobis ſtatura procerior: urbes magnæ, & ad cælum uſque munitæ, filios Enacim vidimus ibi. 29. Et dixi vobis: nolite metuere, nec timeatis eos: 30. Dominus Deus, qui ductor eſt veſter, pro vobis ipſe pugnabit, ſicut fecit in Ægypto cunctis videntibus. 31. Et in ſolitudine (ipſe vidiſti) portavit te Dominus Deus tuus, ut ſolet homo geſtare parvulum filium ſuum, in omni via per quam ambulaſtis, donec veniretis ad locum iſtum. 32. Et nec ſic quidem crediditis Domino Deo veſtro, 33. qui præceſſit vos in via, & metatus eſt locum in quo tentoria figere deberetis, nocte oſtendens vobis iter per ignem, & die per columnam nubis. 34. Cumque audiſſet Dominus vocem ſermonum veſtrorum, iratus juravit, et ait: 35. Non videbit quiſpiam de hominibus generationis hujus peſſimæ terram bonam, quam ſub juramento pollicitus ſum patribus veſtris: 36. præter Caleb filium Jephone. ipſe enim videbit eam, et ipſi dabo terram, quam calcavit, et filiis ejus, quia ſecutus eſt Dominum. 37. Nec miranda indignatio in populum, cum mihi quoque iratus Dominus propter vos dixerit: Nec tu ingredieris illuc, 38. ſed Joſue filius Nun miniſter tuus, ipſe intrabit pro te hunc exhortare et robora, et ipſe ſorte terram dividit Iſraeli. 39. Parvuli veſtri, de quibus dixiſtis quòd captivi ducerentur, et filii qui hodie boni ac mali ignorant diſtantiam, ipſi ingredientur: et ipſis dabo terram, et poſſidebunt eam. 40. Vos autem revertimini et abite in ſolitudinem per viam maris rubri. 41. Et reſpondiſtis mihi: Peccavimus Domino: aſcendemus et pugnabimus, ſicut præcepit Dominus Deus noſter. Cumque inſtructi armis pergeretis in montem, 42. ait mihi Dominus: Dic ad eos: Nolite aſcendere, neque pugnetis, non enim ſum vobiſcum: ne cadatis coram inimicis veſtris. 43. Locutus ſum, et non audiſtis: ſed adverſantes imperio Domini, et tumentes ſuperbia, aſcendiſtis in montem. 44. Itaque egreſſus Amorrhæus, qui habitabat in montibus, et obviam veniens, perſecutus eſt vos, ſicut ſolent apes perſequi: et cecidit de Seir uſque Horma. 45. Cumque reverſi ploraretis coram Domino, non audivit vos, nec voci veſtræ voluit acquieſcere. 46. Sediſtis ergo in Cadesbarne multo tempore.

Vers. 1. HÆC SUNT VERBA, QUÆ LOCUTUS EST MOYSES AD OMNEM ISRAEL] Hinc miraculo factum videtur, ut Moſis vox à toto Iſraele, id eſt à duobus vel tribus hominum millionibus audiatur, inquit Abulenſ. Idem colligitur clariùs ex cap. 29. 10. *Vos, ait, ſtatis hodie cuncti coram Domino Deo veſtro,* &c. *Omnis populus Iſrael, liberi & uxores veſtræ, & advenæ qui tecum morantur in caſtris, exceptis lignorum cæſoribus, & his qui comportant aquas.* Ita vox S. Antonii de Padua, S. Vincentii Fererii, & aliorum præconum Apoſtolicorum ad plures leucas, non tantum audita, ſed & intellecta fuit à gentibus cæteris, & illorum linguæ imperitis.

Miraculoſa vox Moſis, Antonii, Vincentii &c.

TRANS JORDANEM] Moſes non tranſierat Jordanem, ſed citra eum conſiſtebat: dicitur tamen trans Jor- A danem hæc locutus; quia reſpectu terræ promiſſæ (juxta quam Script. ſolet conſignare plagas & ſitus locorum) regio hæc trans Jordanem erat. hinc Scriptura eam trans Jordanem vocat, ut patet Numer. 32. 32. Deuter. 4. 46. Fortè Moſes ſcripſit, *cis Jordanem*, ſed Joſue, vel quiſquis hæc Moſis diaria digeſſit, in Chanaan jam conſiſtens, pro eo ſubſtituit, *trans Jordanem*.

CONTRA MARE RUBRUM] Hoc enim mare arcuatur: unde Hebræi vagando & gyrando per deſertum, ſæpiùs ad illud acceſſerunt, inquit Abul. Hinc Septuag. vertunt, *prope mare rubrum*. Verùm ex tabulis Coſmographicis patet, campeſtria Moab (in quibus hæc dicta ſunt) longiſſimè diſtare à mari rubro. Meliùs ergo reſpondet Pererius, *τὸ contra*, vel *è regione*, dici de loco etiam longè

uulto,

Digitized by Google

diſſito, modo alteri ſit oppoſitus; ſicut hìc mare rubrum obverſum erat Hebræis, conſiſtentibus in campeſtribus Moab. Meminit Moſes maris rubri, ut inticiat Hebræis memoriam tranſitus miraculoſi maris rubri, itaque eos impellat, ad hæc Dei ſui tam benefici mandata obſervanda. Secundò, quia mare rubrum fuit initium, campeſtria verò Moab. fuerunt terminus peregrinationis Hebræorum: utrumque ergo hic conſignat Moſes. Hebr. eſt, *contra mare* סוף *ſuph*, id eſt termini, per quod accipi poſſet mare mortuum, quod terminat terram ſanctam ab Oriente, illique vicina & oppoſita ſunt campeſtria Moab. Verùm mare *ſuph.* alibi paſſim ſignificat mare rubrum, quod Ægyptum ab Arabia diſterminat, & ita hìc vertunt Chald. & Septuag.

Mare ſuph id eſt termini eſt mare rubrum, cur?

INTER PHARAN, ET THOPHEL, ET LABAN] Chald. & ex eo Rupert. *Thophel* accipit, non ut proprium, ſed ut appellativum, ut ſit idem quòd murmuratio: & *Laban*, id eſt album, ſignificare manna. unde vertit, *corripuit, eo quòd peccarunt in deſerto; & quia irritaverunt Deum in campeſtribus, contra mare rubrum; & in Pharan, ubi murmurati ſunt adverſus manna; & in Haſeroth, ubi irritaverunt Deum ſuper carnes, & in eo quòd fecerunt vitulum aureum.* Simili enim modo Jacob ſub mortem corripuit & increpavit Ruben Simeon, & Levi, Gen. 49. & Joſue Iſraelitas, Joſue ult. & Samuel populum, 1. Reg. 12. Verùm patet, hic non materiam, ſed locum locutionis Moſis deſcribi, ac proinde Thophel & Laban, æquè ac Pharan & Haſeroth, eſſe propria locorum nomina, uti docent Sept. quare paraphraſticè hæc addidit Chaldæus uti & illud de vitulo aureo: illius enim hic in Hebræo nulla eſt mentio. Hebræus enim tantùm dicit, in Haſeroth. eſſe *ſufficientiam*, id eſt abundantiam, *auri*, hoc eſt, ut Noſter vertit, *auri pluimum*. unde Septuaginta vertunt, *auri fodinas*.

VERS. 2. UNDECIM DIEBUS] ſcilicet locutus eſt hæc Moſes, ita aliqui: ſed obſtant ſequentia, *per viam montis Seir:* nec enim in via ambulando, & proficiſcendo tantæ multitudini loqui poterat Moſes. Secundò, Cajetanus & Oleaſter explicant, q. d. Undecim dierum iter eſt ab Horeb uſque ad Cadesbarne, quod vicinum eſt Chananææ, ſed Hebræi ob murmur ab ejus ingreſſu dilati & circumducti ſunt per 40. annos. Verùm hæc expoſitio nec vera eſt nec ad propoſitum. Quid enim hoc facit ad locum, vel tempus, quo hæc locutus eſt Moſes? inſulſius eſt, quod fingit R. Salomon apud Lyranum, iter ab Horeb ad Cades barne eſſe undecim dierum ſed Hebræos illud triduo confeciſſe: hoc enim tridui figmentum multis hic confutat Abulenſis.

Qui hic undecim dies?

Prima reſponſio.

Secunda.

Tertia.

Quarta, & vera.

Dico ergo, hæc, uti & præcedentia, deſignare locum, in quo ſequentia locutus eſt Moſes, q. d. Campeſtria Moab, ubi Deuteronomium promulgavit Moſes, diſtant ab Horeb, ſive Sina, undecim diebus eundo per viam montis Seir, qua ſcilicet iter vertis Idumæam, progrediendo uſque ad Cadesbarne, & inde circum Idumæam pergendo ad campeſtria Moab. Nam à Sina uſque ad Cadesbarne ſunt 17. leucæ unius horæ; à Cadesbarne uſque ad campeſtria Moab ſunt 34 leucæ, ut patet ex tabulis Adrichomii. à Sina ergo ad Moab ſunt 51 leucæ: quare ſi quolibet die conficias quatuor leucas cum dimidia, undecim diebus venies à Sina uſque ad hæc campeſtria Moab ita Abulenſis.

Tropologicè, S. Gregor. 2. Moral. 1. *Iſrael*, ait, *verba Dei in monte audire non potuit, ſed præcepta in campeſtribus accipit: ſubſequentem nimirum infirmitatem populi indicans, qui aſcendere ad ſummum non valuit, ſed ſemetipſum in infimis neglectè vivendo laxavit.*

VERS. 3. UNDECIMO MENSE, PRIMA DIE MENSIS] Deuteronomium ergo promulgavit Moſes primo die menſis Sebet, qui noſtro Ianuario reſpondet Primus enim Hebræorum menſis erat Niſan, putà Martius; ac conſequenter undecimus erat Ianuarius, duodecimus Februarius. Sic Chriſtus prima die Ianuarii, circumciſione ſua, nomineque Jeſu legem novam condere, eamque ſuo ſanguine ſancire cœpit, ut meritò hoc novi anni, & vitæ Chriſtianis ſit exordium. quod hic portendit & præfiguravit Moſes, dum eodem menſe & die promulgavit. Deuteronomium.

Moſes prima die Januarii promulgans Deuteron fuit typus Chriſti eadem die circumciſi.

VERS. 7. VENITE AD MONTEM AMORRHÆORUM] ad montem Galaad, & regnum Og: hoc enim eo cœlo occuparunt Hebræi, Numer. 21. 35.

VERS. 8. UT DARET ILLAM EIS ET SEMINI EORUM] τὸ *&* ſignificat *id eſt:* nec enim Abraham, Iſaac & Iacob unquam per ſe poſſederunt terram promiſſam, ſed tantum in filiis & poſteris ſuis. Sic & alibi ſumitur τὸ *&*, uti oſtendi Levit. 6. 2.

NON POSSUM SOLOS SUSTINERE VOS] Septuag. *ferre vos*, q. d. Regimen veſtrum, veſtrique curam, putà totius populi onus, ſolus ſuſtinere non valeo. Erat enim Moſes, non tantùm judex populi, ſed & pater, pædagogus & mater, quæ filios ſuos in ſinu portat, ut patet Numer. 11. v. 11. & 12. VERS. 10.

DOMINUS, &c. BENEDICAT VOBIS] dando ſcilicet, cum prolibus copiam bonorum temporalium & ſpiritualium. Dei enim benedicere eſt benefacere; quia efficax eſt Dei verbum. VERS. 11.

TULIQUE, &c. NOBILES] Hebr. *tuli capita tribuum veſtrarum*. Hebræi in eo qui gerit magiſtratum ſeptem virtutes requirunt; Primò, ſapientiam; Secundò, humilitatem; Tertiò, timorem Dei; Quartò, odium avaritiæ; Quintò, amorem veritatis; Sextò, philanthropiam; Septimò, bonum nomen. VERS. 15.

NULLA ERIT DISTANTIA PERSONARUM] Hebr. *non agnoſcetis faciem in judicio*, id eſt perſonam non conſiderabitis, an dives ſit, an pauper) ITA PARVUM AUDIETIS UT MAGNUM: NEC ACCIPIETIS CUJUSQUAM PERSONAM; QUIA DEI JUDICIUM EST] q. d. Quia cùm judicatis, Dei vices geritis: Deus autem in judicio æquiſſimus eſt, nec perſonam reſpicit. hiſtoria hæc deſcripta & explicata eſt Exodi 18. v. 19. Audi S. Hieron. in epiſt. ad Damaſum *Alienum te à perſonis omnium redde in judicio, ac propter juſtitiam in judicio pauperem defendas nec propter gratiam diviti indecenter aſſiſtas, aut ſi non potes facere, cognitionem reſpice cauſarum.* Et Petrum Ravennatem in quadam epiſt. *Nihil adeò glorioſe lucet in judice, ſicut amare & exhibere juſtitiam ſine omni acceptione perſonæ; Teſte enim Cicerone, exuit perſonam judicis, quiſquis amicum induit. Æquitas cui index obſequitur, ſiniſtram odii, vel amoris dexteram neſcit. Nam talis eſſe debet iuris miniſter, ut in eius mente nullius auctoritate perſonæ titubet aut vacillet libra iuſtitiæ.* Rurſum S. Hier. in Amos: *Quicunque*, ait, *conſanguinitate aut amicitia, vel e converſo hoſtili odio, vel inimicitiis in iudicando ducitur, pervertit iudicium Chriſti, qui eſt iuſtitia.* Et Innocent. III. Pont. libr. de Vilit. condit. hum. *Vos*, ait, *non attenditis merita cauſarum, ſed perſonarum: non iura, ſed munera: non quid ratio dictet, ſed quid voluntas affectet: nō quid ſentiat ſed quid mens cupiat: non quid liceat, ſed quid libeat.* Et infra; *Pauperum cauſam cum mora negligitis, divitum cum inſtantia promovetis. In illis rigorem oſtenditis, in iſtis ex manſuetudine diſpenſatis. Illos cum difficultate reſpicitis, iſtas cum facilitate tractatis. Illos negligenter auditis, iſtos ſolliciter auſcultatis.* Et infrà: *Clamat pauper, & nullus exaudit: loquitur dives, & quilibet applaudit. Dives locutus eſt, & omnes tacuerunt; pauper locutus eſt, & dixerunt, Quis eſt hic? & ſi offenderit, ſubvertent eum. Clamet vim patiens, & nullus exaudit; vociferatur, & non eſt qui iudicet. Diviti dicunt, Tu ſede hic bene; pauperi verò, Tu ſta illic, vel ſede ſub ſcabello pedum meorum.* Hinc Solon, teſte Laertio, rogatus *quid eſt lex?* reſpondit, *Araneæ tela*; quia ſi quid in eam inciderit debile, retinetur; grave autem pertranſit tela reſciſſa: pauperes enim violantes legem plectuntur, divites impunè agunt quodlibet. Et Ovidius. VERS. 17.

Moral. de acceptione perſonarum.

Curia pauperibus clauſa eſt, dat cenſus honores.

Cenſus amicitias: pauper ubique iacet.

Vis exempla non accipientium perſonas: Elias liberè increpavit Achab regem, Eliſeus Jotam, Nathan Davidem, Iſaias Manaſſem, Daniel Nabuchodonoſor & Balſaſarem, Ieremias Ioakim & Sedeciam, Joannes Bapt Herodem, Chriſtus Scribas & Phariſæos. Vis Gentilium? Papinianus Juriſconſult. à Caracalla Imp. juſſus ejus parricidium, quo fratrem Getam occiderat, in ſenatu diluere, recuſavit dicens: *Non tam facile parricidium excuſari poſſe, quam patrari.* Epaminondas filium corona donatum, deinde ſecuri feriri juſſit, quòd præcepti paterni contemptor cum hoſte conflixiſſet, eumque viciſſet. Brutus conſul & M. Torquatus filios capite mulctarunt, quòd cum Tarquiniis contra patriam conſpiraſſent. Zaleucus Locrenſis cùm legem tuliſſet de adultero excæcando, ejuſque filius in adulterio deprehenſus eſſet ſe uno, filium altero privavit oculo, ne ob acceptionem perſonæ lex lata violaretur. ita Valer. Maxim. libr. 6. c. 5.

CUMQUE VENISSEMUS IN CADESBARNE, DIXI VOBIS: VENISTIS AD MONTEM AMORRHÆI, &c. VERS. 19. & 21.

&c. VIDE TERRAM QUAM DOMINUS DEUS TUUS DAT TIBI] quia Cadesbarne eſt juxta Chanaan; tantùm enim intereſt mons Idumææ. Unde ex Cadesbarne miſſi ſunt exploratores in Chanaam, ad eam ſtatim invadendam.

Vers. 22. DIXISTIS, MITTAMUS VIROS, QUI CONSIDERANT TERRAM] Hinc patet, ipſos Hebræos petiiſſe mitti exploratores, qui, eis annuente Deo & Moſe, miſſi ſunt Numer. 14.

Vers. 28. URBES MAGNÆ, ET AD CÆLUM USQUE MUNITÆ] id eſt muris altiſſimis vallatæ & munitæ, &, ut Septuag vertunt, *τετειχισμέναι*, id eſt muratæ; eſt hyperbole: ſimilis eſt c. 9. v. 1.

FILIOS ENACIM) id eſt filios gigantum, putà gigantes ex poſteris Enac gigantis VIDIMUS IBI] Hæc hiſtoria explicata eſt Numer. 13.

Vers. 31. PORTAVIT TE DOMINUS DEUS TUUS, UT SOLET HOMO GESTARE PARVULUM FILIUM SUUM] *Portavit* id eſt, deduxit, direxit, fovit, protexit, ſcilicet Primò; per columnam nubis & ignis; Secundò, dando manna; Tertiò, protegendo te ab hoſtibus, eoſque debellando; Quartò, conſervando tuas vires & ſanitatem; item veſtes, & calceos ſingulorum. Unde cap. 2. v. 7. dicitur Deus habitaſſe cum Hebræis 40. annis.

Vers. 33. METATUS EST LOCUM (præcedens caſtra in columna nubis) IN QUO TENTORIA FIGERE DEBERETIS.

Vers. 36. QUIA SECUTUS EST (Caleb) DOMINUM] Hebraicè, *quia perfecit* (ſcilicet ut iret) *poſt Dominum*, id eſt perA fecit mandata mea, ſequendo me, mihique in omnibus plenè & perfectè obſequendo.

Vers. 39. ET FILII, QUI HODIE BONI AC MALI IGNORANT DISTANTIAM] putà parvuli veſtri, qui nondum habent uſum rationis, ut bonum à malo diſcernant.

Vers. 43. ADVERSANTES IMPERIO DOMINI] Heb. *exacerbaſtis os Domini*, id eſt repugnaſtis ejus verbis & juſſis, itaque eum, ejuſque os & vultum irritaſtis.

Vers. 44. AMORRHÆUS, &c. PERSECUTUS EST VOS, SICUT SOLENT APES PERSEQUI] q. d. Sicut apes irritatæ magno numero & furore perſequuntur laceſſentes ſe, ita & hoſtes veſtri, ſcilicet Amorrhæi, vos perſecuti ſunt.

Vers. 46. SEDISTIS ERGO IN CADESBARNE MULTO TEMPORE] In Hebræo additur: *ſecundum dies quibus manſiſtis*. quod Vatablus ſic explicat, q. d. Tot diebus manſiſtis in Cadesbarne poſt regreſſum exploratorum, quot ibidem manſeratis ante eorum regreſſum. Secundò, Hebræi in Seder olam ſic explicant, q. d. Manſiſtis in Cadesbarne tot diebus, quot manſiſtis deinceps in reliquis omnibus manſionibus ſimul, videlicet annos 19. bis enim novemdecim faciunt 38. quibus adde duos annos elapſos B antequam venirent in Cadesbarne, habebis 40. annos peregrinationis in deſerto. Verùm nil tale ex noſtra verſione colligi poteſt, nec etiam ex Hebræo: nam, *ſecundum dies quibus manſiſtis*, non aliud eſt, quàm repetitio & explicatio Hebraica, ejus quod præceſſit, ſcilicet, *multo tempore*. Unde noſter Interpres hanc repetitionem Hebræam, quaſi otioſam, & Latinis auribus inuſitatam, omiſit.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

REpetit tranſitum Hebræorum per fines Idumææ, verſ. 4. & Moabitidis, v. 9. & Ammonitidis, v. 18. incolis earum intactis. Denique bellum & victoriam de Sehon, v. 24.

1. PRofectique inde venimus in ſolitudinem, quæ ducit ad mare rubrum, ſicut mihi dixerat Dominus: & circuivimus montem Seir longo tempore. 2. Dixitque Dominus ad me: 3. Sufficit vobis circuire montem iſtum: ite contra Aquilonem: 4. & populo præcipe, dicens: Tranſibitis per terminos fratrum veſtrorum filiorum Eſau, qui habitant in Seir, & timebunt vos. 5. Videte ergo diligenter ne moveamini contra eos, neque enim dabo vobis de terra eorum quantum poteſt unius pedis calcare veſtigium, quia in poſſeſſionem Eſau dedi montem Seir. 6. Cibos emetis ab eis pecunia, & comedetis: aquam emptam haurietis, & bibetis. 7. Dominus Deus tuus benedixit tibi in omni opere manuum tuarum. novit iter tuum, quomodo tranſieris ſolitudinem hanc magnam, per quadraginta annos habitans tecum Dominus Deus tuus, & nihil tibi defuit. 8. Cumque tranſiſſemus fratres noſtros filios Eſau, qui habitabant in Seir, per viam campeſtrem de Elath, & de Aſiongaber, venimus ad iter, quod ducit in deſertum Moab. 9. Dixitque Dominus ad me: Non pugnes contra Moabitas, nec ineas adverſus eos prælium: non enim dabo tibi quidquam de terra eorum, quia filiis Lot tradidi Ar in poſſeſſionem. 10. Emim primi fuerunt habitatores ejus, populus magnus & validus, & tam excelſus, ut de Enacim ſtirpe, 11. quaſi gigantes, crederentur, & eſſent ſimiles filiorum Enacim. Denique Moabitæ appellant eos Emim. 12. In Seir autem priùs habitaverunt Horrhæi: quibus expulſis atque deletis, habitaverunt filii Eſau, ſicut fecit Iſrael in terra poſſeſſionis ſuæ, quam dedit illi Dominus. 13. Surgentes ergo ut tranſiremus torrentem Zared, venimus ad eum. 14. Tempus autem, quo ambulavimus de Cadesbarne uſque ad tranſitum torrentis Zared, triginta & octo annorum fuit donec conſumeretur omnis generatio hominum bellatorum de caſtris, ſicut juraverat Dominus: 15. cujus manus fuit adverſum eos, ut interirent de caſtrorum medio. 16. Poſtquam autem univerſi ceciderunt pugnatores, 17. locutus eſt Dominus ad me, dicens: 18. Tu tranſibis hodie terminos Moab, urbem nomine Ar: 19. & accedens in vicina filiorum Ammon, cave ne pugnes contra eos, nec movearis ad prælium: non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon, quia filiis Lot dedi eam in poſſeſſionem. 20. Terra gigantum reputata eſt: & in ipſa olim habitaverunt gigantes, quos Ammonitæ vocant Zomzommim, 21. populus magnus, & multus, & proceræ longitudinis, ſicut Enacim, quos delevit Dominus à facie eorum: & fecit illos habitare pro eis, 22. ſicut fecerat filiis Eſau, qui habitant in Seir, delens Horrhæos, & terram eorum illis tradens, quam poſſident uſque in præſens. 23. Hevæos quoque, qui habitabant in Haſerim uſque Gazan, Cappadoces expulerunt: qui egreſſi de Cappadocia deleverunt eos, & habitaverunt pro illis. 24. Surgite, & tranſite torrentem Arnon: ecce tradidi in manu tua Sehon regem Heſebon Amorrhæum, & terram ejus incipe poſſidere, & committe adverſus eum prælium: 25. Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos, qui habitant ſub omni cœlo: ut audito nomine tuo paveant, & in more parturientium contremiſcant, & dolore teneantur. Miſi ergo nuntios

de

Digitized by Google

de ſolitudine Cademoth ad Sehon regem Heſebon verbis pacificis, dicens: 27. Tranſibimus per terram tuam, publica gradiemur via: non declinabimus neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram. 28. Alimenta pretio vende nobis, ut veſcamur: aquam pecunia tribue, & ſic bibemus. Tantum eſt ut nobis concedas tranſitum, 29. ſicut fecerunt filii Eſau, qui habitant in Seir: & Moabitæ, qui morantur in Ar: donec veniamus ad Jordanem, & tranſeamus ad terram, quam Dominus Deus noſter daturus eſt nobis. 30. Noluitque Sehon rex Heſebon dare nobis tranſitum; quia induraverat Dominus Deus tuus ſpiritum ejus, & obfirmaverat cor illius, ut traderetur in manus tuas, ſicut nunc vides. 31. Dixitque Dominus ad me; Ecce cœpi tibi tradere Sehon, & terram ejus, incipe poſſidere eam, 32. Egreſſuſque eſt Sehon obviam nobis cum omni populo ſuo ad prælium in Jaſa. 33. Et tradidit eum Dominus Deus noſter nobis: percuſſimuſque eum cum filiis ſuis & omni populo ſuo. 34. Cunctaſque urbes in tempore illo cepimus, interfectis habitatoribus earum, viris ac mulieribus et parvulis. non reliquimus in eis quidquam. 35. Abſque jumentis, quæ in partem venere prædantium: et ſpoliis urbium, quas cepimus. 36. ab Aroer, quæ eſt ſuper ripam torrentis Arnon, oppido quod in valle ſitum eſt, uſque Galaad. Non fuit vicus et civitas, quæ noſtras effugeret manus: omnes tradidit Dominus Deus noſter nobis. 37. Abſque terra filiorum Ammon, ad quam non acceſſimus: et cunctis quæ adiacent torrenti Jeboc, et urbibus montanis, univerſiſque locis, à quibus nos prohibuit Dominus Deus noſter.

Vers. 1. CIRCUIVIMUS MONTEM SEIR] putà Idumæam: Idumæorum enim parens fuit Eſau, qui dictus eſt Edom, quia rufus; & Seir, quia piloſus. Vide hos Hebræorum gyros per deſertum, & circa Idumæam, in tabulis Adrichomii ad vivum deſcriptos. Porrò Idumæa dicitur *mons*: quia alta eſt & montoſa. Unde Abdias v. 3. & 9. ait, Idumæos morari in ſciſſuris petrarum, & montibus, additque *Si exaltatus fueris ut aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus*. ita S. Hieron. de Locis Hebr.

Vers. 3. ITE CONTRA AQUILONEM] ite contra terram promiſſam, quæ eſt ad Aquilonem Idumææ, quàm circumiiſtis jam longo tempore verſus Meridiem, & Orientem; ſed veſtri miſertus volo, ut quantocyùs incidatis iter veſtrum per extrema Idumææ, ut recta contendatis in Chanaan: videlicet inter Moabitas & Amonitas incedendo, per regna Og & Sehon.

Vers. 4. TRANSIBITIS PER TERMINOS FRATRUM VESTRORUM FILIORUM ESAU] Licet enim Num. 20. 21. Idumæi initio negarint tranſitum Hebræis hinc tamen, & ex verſ. 6. 29 patet eos Hebræis tandem tranſitum, ſaltem per extrema regionis ſuæ, conceſſiſſe. ita Abulenſis: licet aliter ſentiat Lyran. cum Rabbi Salomone.

Vers. 5. NE MOVEAMINI CONTRA EOS] Hebr. *ne miſceatis bellum*, ſcilicet cum eis.

Vers. 6. CIBOS EMETIS AB EIS PECUNIA, ET COMEDETIS] Hinc patet Hebræos carni & ventri addictos, in deſerto non tantum comediſſe manna, ſed & alios cibos, quos vel emebant ab Idumæis, aliiſque vicinis gentibus. vel venabantur, vel ex pecoribus ſuis accipiebant. idem patet Joſue 1. v. 11. ita Andreas Maſius ibi, Perer. in Exodi 13. diſp. 7. Lorinus in 16. Sapientiæ, Abulenſis in Exodi 16. quæſt. 12.

Hebræi in deſerto præter manna, alios cibos comederunt.

Vers. 10. EMIM PRIMI FUERUNT HABITATORES EJUS] ſcilicet Moabitidis. Nota. Erant olim diverſa genera, vel progenies gigantum, ut patet Gen. 14. 5. Alii enim dicebantur *Emim*, id eſt terribiles, videlicet aſpectus, ob immanem proceritatem & vaſtitatem corporis אימה *ema* enim hebr. eſt terror. ita Chald. & S. Hieron. in Quæſt. in Gen. cap. 14. Rurſum Oleaſter *Emim* ab אמה *amma* id eſt cubitus, deducit, quaſi dicas, Viri cubitorum, ſcilicet multorum. Secundi erat *Raphaim*, qui tum alibi, tum hic verſ. 11. in Hebræo nominantur, ita dicti, vel à primo gigante, eorum parente, Rapha, cujus mentio eſt 1. Paral. 20. 6. vel quòd remiſſos facerent hominum animos, eoſque immani ſua ſtatura & mole percellerent & diſſolverent. רפא *rapha* enim ſignificat remittere, diſſolvere. R. Nehemannus, & ex eo Andr. Maſius in Joſue 12. verſ. 4. putant *Raphaim* eſſe cognomen Hevæorum. eùm enim חוים *Chivuim*, id eſt Chevæi, ſive Hevæi, dicti ſint à ſerpentibus, quòd eorum inſtar, in terræ cavernis habitarent. hinc pariter dicti ſunt Raphaim, quaſi dicas, Inferi, eò quòd ſub terra in ſpecubus degerent: ſic enim Iſaias c. 26. 14. inferos vocat Raphaim. Tertii erant *Enakim*, ſcilicet filii & poſteri Enac gigantis, de quo Joſue 21. 11. & c. 15. v. 13. & 14. Aliqui tamen putant Enac, non eſſe nomen, ſed cognomen, quaſi dicas, Torquatus, eò quòd hi gigantes torquati incederent. ענק *anac* enim torquem ſignificat. Sic apud Romanos, T. Manlius à torque, quem in pugna apud Anienem Gallo detraxit, dictus eſt Torquatus.

Gigantes varii. Emim unde dicti. Raphaim unde? Primò. Secundò. Tertiò: Enakim unde? Primò. Secundò.

Vers. 12. IN SEIR AUTEM PRIUS HABITAVERUNT HORRHÆI. de quibus Gen. 14. 5. quos percuſſit Codorlahomor, vaſtans montana Seir. Andr. Maſius in Joſue 12. 4. cenſet חורים *Churim*, id eſt Chorræos, ſive Horrhæos, fuiſſe Troglodytas, itaque dictos à cavernis, quos incolebant (חור *chur* enim foramen, antrum, cavernam ſignificat) æquè ac Hevæi, quorum cognati fuerunt Horrhæi, quos deinde expulerunt Idumæi, ut hic dicitur; perinde ac Amorrhæos expulerunt Hebræi. hoc enim eſt quod ſequitur: SICUT FECIT ISRAEL IN TERRA POSSESSIONIS SUÆ] putà in terra duorum regum, Og & Sehon: necdum enim cæteram terram promiſſam ingreſſi erant Iſraelitæ.

Vers. 15. CUJUS (DOMINI) MANUS FUIT ADVERSUM EOS] q. d. Domini virtus, poteſtas & vindicta; quæ manu apud homines exerceri ſolet, fuit exſerta contra murmuratores, ut interirent, vel, ut hebr. eſt, ad perdendum, vel conterendum eos in deſerto.

Vers. 19. QUIA FILIIS LOT DEDI EAM] Filii Lot, fuerunt Ammon & Moab: unde ob merita Lot, voluit Deus poſteris ejus cedere Ammonitidem & Moabitidem, æquè ac poſteris Eſau, ob merita Iſaaci & Abrahæ, avorum, voluit cedere Idumæam, expulſis Horrhæis, noluitque Hebræos ea invadere, vel occupare.

Ammonitæ & Idumæi ob merita patrum ſervati.

Vers. 20. IN IPSA (Ammonitide) OLIM HABITAVERUNT GIGANTES, QUOS AMMONITÆ VOCANT ZOMZOMMIM] Hi ſunt, qui Geneſ. 14. 5. vocant *zuzim*, id eſt robuſti, ut ibi vertunt Septuag. inde enim hebr. מזוזים *mezuze*, vocantur peſtes domorum, quia validi ſunt & fortes. *Zomzommim* autem hebr. ſonat, Primò flagitioſos & ſceleratos, זמה *zimma* enim eſt ſcelus, facinus. Secundò, inuſitatæ & excogitatæ magnitudinis Tertiò: famoſos, celebres, qui ſunt in ore & reputatione hominum: unde Chald. vertit חשבני *chushane*, id eſt ſpectatos celebres. radix enim זמם *zamam*, ſignificat cogitare, reputare, machinari & moliri. Hinc videtur, quòd Ammonitæ & Moabitæ, æquè ac Hebræi, uſi ſint lingua Hebræa. *Zuzim* enim, *Zomzommim*, *Emim* v. 11. ſunt nomina Ammonitica & Moabitica, æquè ac Hebræa. Lot enim eorum parens, verſatus fuit in familia Abrahæ Hebræi, patrui ſui, deſcenditque ab Heber, in cujus familia manſit lingua Hebræa, in diviſione gentium & linguarum in Babel. Omnes enim hæ gentes, adeoque omnes Chananæi uſi ſunt lingua Chananæa, quam affinem eſſe linguæ Hebrææ, docet S. Hieron. in Iſaiæ cap. 19. Unde & exploratores miſſi à Joſue in Jericò, locuti ſunt cum Raab Chananitide, utique ejus linguam Chananæam intelligentes, & ab ea intellecti. Vide Serarium in c. 2. Joſue q. 25.

Zomzommim qui? Primò. Secundò. Tertiò. Ammonitæ locuti ſunt hebraicè.

Vers. 21. ET FECIT (Dominus) ILLOS (Ammonitas) HABITARE PRO EIS (pro Zomzommim.)

Vers. 23. HEVÆOS QUOQUE, &c. CAPPADOCES EXPULERUNT] q. d. Sicut Hevæi, expulſi ſunt à Cappadocibus, Horrhæi ab Idumæis, Raphaim ab Ammonitis; ita & incolæ Palæſtinæ, & imprimis Sehon cum ſuis, à vobis, ò Hebræi, expellentur. An hi Cappadoces fuerint Græci, an Palæſtini, dicam Jerem. 47. v. 4.

HODIE

Vers. 25. HODIE INCIPIAM MITTERE TERROREM ATQUE FORMIDINEM TUAM IN POPULOS, QUI HABITANT SUB OMNI CÆLO] ad quos videlicet fama rerum, a me pro te geſtarum, perveniet, ut ſequitur. Commodè ergo τὸ *omni*, accipiendum eſt, ita Oleaſter. R. Salomon docet, vel potiùs fingit, terrorem Moſis fuiſſe ſub omni cælo: quia in victoria de Sehon & Og ſtetit ſol, ſicut ſtetit, quando pugnavit Joſue contra multos reges in Gabaon, Joſue 10.12. Nil enim tale de Moſe dicit Scriptura.

Vers. 28. & 29. TANTUM, EST (tantum requirimus) UT NOBIS CONCEDAS TRANSITUM, SICUT FECERUNT FILII ESAU (per extrema ditionis ſuæ, ut dixi v. 4.) ET MOABITAE, QUI MORANTUR IN AR] Priùs ergo Moabitæ tranſitum aliquem, in limitibus Ar dederunt Hebræis; ſed paulo poſt, videntes cædi ab eis Sehon regem, cœperunt ſibi timere, maximè cùm ſecundò ad eos alio flexu accederent Hebræi: unde vocarunt Balaam, qui malediceret Hebræis, Num. 22.5. ita Abulenſ. Cenſet Andr. Maſius in Joſue 12.3. Ar eſſe Areopolim.

Vers. 30 *Deus obduravit Sehon, quomodo?* QUIA INDURAVERAT DOMINUS DEUS TUUS SPIRITUM EJUS] ſubducendo ei gratiam mollientem, & ex alia parte formidinem ac metum Hebræorum ei injiciendo; regi enim Gentili jure timendum erat, ne Hebræi ſpecie tranſitus doloſè occuparent ejus regnum; illaque ei petitionem Hebræorum de tranſitu proponendo, quem ipſum omnino negaturum præſciebat; unde conjectum eſt, ut Hebræi eumdem vi & bello tentarent, in quo Sehon ſuccumberet, & traderetur in manus eorum. Vide de obduratione dicta Exodi cap. 7. v. 3.

PERCUSSIMUSQUE EUM CUM FILIIS SUIS, ET OMNI POPULO SUO] Tradit Joſephus, ex ſe, ut videtur, more ſuo rem exornans, quòd in bello hoc multi ex Amorrhæis ſiti ſint mortui; alii ruentes ad fluvium Arnon, jaculis confixi ſint; alii ad mœnia fugientes, à fundibulariis præventi, uſque ad internecionem deleti ſint. Vers. 33.

Ex dictis hucuſque patet, quòd Moſes licet excluſus ſit terra ſancta, æquè ac Aaron, multa tamen præ eo habuerit privilegia & gaudia. Primum, quòd in partem terræ ſanctæ, quæ eſt ultra Jordanem, ſcilicet in Galaaditidem, ingreſſus ſit: Aron verò jam antè mortuus fuerit in monte Hor. Secundum, quòd debellarit Og & Sehon, eorumque regna occuparit, & ſuis diviſerit. Tertium, quòd exceperit beneditionem Balam. quartum, quòd Madianitas deleverit. Quintum, quod è propinquo totam terram promiſſam ſpeculatus ſit. ita Abulenſis. *Quinque privilegia Moſis præ Aarone.*

INTERFECTIS HABITATORIBUS EARUM, VIRIS AC MULIERIBUS, ET PARVULIS] Quia Deus juſſerat, omnes gentes, quarum urbes poſſeſſuri erant Hebræi, totaliter deleri, ut patet cap. 20. 19. Vers. 34.

QUÆ ADJACENT TORRENTI JEBOC] ubi Jacob luctatus eſt cum angelo, Geneſ. 32. v. 22. pertinetque ad Ammonitas. Vers. 37.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Repetit Moſes victoriam de Og, & quomodo ejus æquè ac Sehon, ditionem diviſerit inter tribum Gad, Ruben, & dimidiam Manaſſe, ea lege ut ipſi alias tribus præeant, & in Chanaan inducant. Denique verſ. 23. orat Moſes, ut ſibi detur ingredi in Chanaan, ſed Deus ei ſilentium indicit.

1. Itaque converſi aſcendimus per iter Baſan: egreſſuſque eſt Og rex Baſan in occurſum nobis cum populo ſuo ad bellandum in Edrai. 2. Dixitque Dominus ad me: Ne timeas eum: quia in manu tua traditus eſt cum omni populo ac terra ſua, facieſque ei ſicut feciſti Sehon regi Amorrhæorum, qui habitavit in Heſebon. 3. Tradidit ergo Dominus Deus noſter in manibus noſtris etiam Og regem Baſan, & univerſum populum ejus: percuſſimuſque eos uſque ad internecionem, 4. vaſtantes cunctas civitates illius uno tempore non fuit oppidum, quod nos effugeret: ſexaginta urbes, omnem regionem Argnb regni Og in Baſan. 5. Cunctæ urbes erant munitæ muris altiſſimis, portiſque & vectibus, abſque oppidis innumeris, quæ non habebant muros. 6. Et delevimus eos, ſicut feceramus Sehon regem Heſebon, diſperdentes omnem civitatem, viroſque ac mulieres & parvulos: 7. jumenta autem & ſpolia urbium dirpuimus, 8. Tulimuſque illo in tempore terram de manu duorum regum Amorrhæorum, qui erant trans Jordanem: à torrente Arnon uſque ad montem Hermon, 9. quem Sidonii Sarion vocant, & Amorrhæi Sanir: 10. omnes civitates, quæ ſitæ ſunt in planitie, & univerſam terram Galaad & Baſan uſque ad Selcha & Edrai civitates regni Og in Baſan. 11. Solus quippe Og rex Baſan reſtiterat de ſtirpe gigantum. Monſtratur lectus ejus ferreus, qui eſt in Rabbath filiorum Ammon, novem cubitos habens longitudinis, & quattuor latitudinis ad menſuram cubiti virilis manus. 12. Terramque poſſedimus tempore illo ab Aroer, quæ eſt ſuper ripam torrentis Arnon, uſque ad mediam partem montis Galaad: & civitates illius dedi Ruben & Gad. 13. Reliquam autem partem Galaad, & omnem Baſan regni Og, tradidi mediæ tribui Manaſſe, omnem regionem Argob: cunctaque Baſan vocatur terra gigantum. 14. Jair filius Manaſſe poſſedit omnem regionem Argob uſque ad terminos Geſſuri & Machati. Vocavitque ex nomine ſuo Baſan, Havoth Jair, id eſt, Villas Jair, uſque in præſentem diem. 15. Machir quoque dedi Galaad. 16. Et tribubus Ruben & Gad dedi de terra Galaad nſque ad Torrentem Arnon medium torrentis, & confinium uſque ad torrentem Joboc, qui eſt terminus filiorum Ammon: 17. & planitiem ſolitudinis, atque Jordanem, & terminos Ceneret uſque ad mare deſerti, quod eſt ſalſiſſimum, ad radices montis Phaſga contra Orientem. 18. Præcepique vobis in tempore illo, dicens: Dominus Deus veſter dat vobis terram hanc in hereditatem, expediti præcedite fratres veſtros filios Iſrael omnes viri robuſti: 19. abſque uxoribus, & parvulis, atque jumentis. Novi enim quòd plura habeatis pecora, & in urbibus remanere debebunt quas tradidi vobis, 20. donec requiem tribuat Dominus fratribus veſtris, ſicut vobis tribuit: & poſſideant ipſi etiam terram, quam daturus eſt eis trans Jordanem: tunc revertetur unuſquiſque in poſſeſſionem ſuam, quam dedi vobis. 21. Joſue quoque in tempore illo præcepit dicens: Oculi tui viderunt quæ fecit Dominus Deus veſter duobus his regibus: ſic faciet omnibus regnis, ad quæ tranſiturus es. 22. Ne timeas eos: Dominus enim Deus veſter pugnabit pro vobis. 23. Precatuſque ſum Dominum in tempore illo: dicens: Domine Deus, tu cœpiſti oſtendere

ſervo

Digitized by Google

ſervo tuo magnitudinem tuam, manumque fortiſſimam. neque enim eſt alius Deus, vel in cælo, vel in terra, qui poſſit facere opera tua, & comparari fortitudini tuæ. 25. Tranſibo igitur, & videbo terram hanc optimam trans Jordanem, & montem iſtum egregium, & Libanum. 26. Iratuſque eſt Dominus mihi propter vos, nec exaudivit me, ſed dixit mihi: Sufficit tibi: nequaquam ultrà loquaris de hac re ad me. 27. Aſcende cacumen Phaſgæ, & oculos tuos circumfer ad occidentem, & ad aquilonem, auſtrumque & orientem, & aſpice nec enim tranſibis Jordanem iſtum. 28. Præcipe Joſue, & corrobora eum atque conforta: quia ipſe præcedet populum iſtum, & dividet eis terram quam viſurus es. 29. Manſimuſque in valle contra fanum Phogor.

Vers. 8. & 9. TULIMUSQUE TERRAM, &c. A TORRENTE ARNON USQUE AD MONTEM HERMON, QUEM SIDONII SARION VOCANT, ET AMORRHÆI SANIR] Mons ergo Hermon vocatur *Sarion*, & *Sanir*, vocatur & *Sion*, vel *Seon*, ut patet cap. 4. 48. R. Salomon putat *Sanir*, vel *Senir*, eſſe nomen Germanicum, æque ac Chananæum, ſignificans nivem, qua coopertus eſt ſemper mons Hermon. Idem cenſet R. Nehemannus, & ex eo Maſius Ioſue 12. 5. quin & Chaldæus *Sanir* interpretatur nivoſum. Addit Maſius, hunc montem eſſe contiguum Libano, ejuſque quaſi partem ſpectantem ad Orientem quæ ob nivem rigida eſt vaſta & inculta, indeque dictam eſſe Hermon, vel Chermon. *Cherem* enim, vel *herem* ſignificat rem perditam, corruptam, ſucciſam, vaſtatam, quæ nulli eſt uſui vel fructui.

Hermon dicitur Sanir, à nive.

Hermon dicitur, quia nive ſemper riget.

SOLUS QUIPPE OG, REX BASAN, RESTITERAT DE STIRPE GIGANTUM] intellige in regione illa: nam alibi adhuc extitiſſe gigantes, patet Num. 13. 34. Ioſue 15. 14. & 1. Paral. 20. 6. ibi ergo ex gigantibus remanſerat ſola ſtirps Og, nam alii percoſſi & deleti ſunt à Chodorlahomor, Geneſ. 14. 5. Fabulantur Iudæi Og fuiſſe reliquum ex diluvio, & ex gigantibus, qui ante diluvium fuerunt, Gen. 6. 4. itaque Og octingentos & plures vixiſſet annos qua de re dixi Geneſ. 7. in fine.

Vers. 11.

MONSTRATUR LECTUS EJUS FERREUS IN RABBATH (hæc poſtea dicta eſt Philadelphia, teſte S. Hier. in Locis Hebr.) NOVEM CUBITOS HABENS LONGITUDINIS, ET QUATUOR LATITUDINIS] Talmudiſtæ tradunt hunc lectum fuiſſe cunas Og, cùm eſſet parvulus: nam cùm exevit in virum, ajunt ſolum pedem ejus fuiſſe 120. cubitorum, non communium, ſed giganteorum, qualis erat Og; ac conſequenter tam ipſe, quàm lectus ejus, facilè leucam integram occupaſſent, inquit Abulenſis. de qua fabella plura dixi Num. 21. 35.

Fabula, lectum Og fuiſſe ejus cunas.

Phyſicè, vaſta iſta corpora ſæpè parum habent mentis. Vulgò dicitur illud Sophoclis: *ἄνοι μακρός, Amens longus*, dictitant enim, prælongis mentem deeſſe, puſillis adeſſe animum: parvi enim ſunt animoſi. De valdè procero dicitur: *Longurio eſt, & caliga Maximini*, id eſt prælongus eſt & inſulſus. Hinc & Vegetius lib. 1. c. 5. *In bello*, inquit, *non tam ſtaturæ militis vaſtitatem habere convenit, quam virium*. Celebratur illud Athenæi, *Nullus malus magnus piſcis*: diciturque de iis qui prægrandi ſunt corpore, cæterùm ingenio nullo. Virtus animæ unita fortior eſt in parvo, quàm diviſa in magno.

Symbolicè, Abulenſ. hic q. 3. *Og*, ait, *hebr. idem eſt, quod coacervans, & ſignat peccatorem, qui peccata peccatis ſuperaddit, donec veniat in profundum malorum. Peccatum enim, cui per pœnitentiam remedium non adhibetur, mox ſibi nequiores ſocios aggregat, ut fiat habitatio omnis ſpiritus immundi, maximè luxuriæ, in quo cùm quis novem cubitos longitudinis, & quatuor latitudinis habuerit, tanquam in lecto requieſcit immobilis. Primus ergo cubitus, vel gradus eſt, in cibis exquiſitis: Secundus, in dulcibus & continuis poculis: quia venter mero æſtuans deſpumat in libidinem, ut ait S. Hieron. Tertius eſt, in ſpectaculis. Nam, ut ait* Poeta:

Symbolicè, lectus peccatoris & luxuriæ, qui & quatuor. Novem gradus luxuriæ.

Spectatum veniunt, veniunt ſpectentur ut ipſæ.
Iſte locus caſti damna pudoris habet.

Et Jerem. cap. 9. Intravit mors per feneſtras noſtras; & Oculus meus deprædatus eſt animam meam. Quartus eſt, in cantilenis laſcivis. Quintus eſt, in aromatibus, quæ venerem provocant. Sextus eſt, in donis & munuſculis. Septimus, in mollibus lectis. Octavus, in temporali ſociorum lætitia. Nonus, in aſpectu fœminarum. Habet quoque iſte A *impudicorum lectus quatuor latitudinis cubitos. Primus eſt, turpis cogitatio. Secundus, perficiendi conſenſus. Tertius, conſequens operatio. Quartus, diuturna aſſuefactio, quæ tandem facit hunc lectum ferreum, ut à nulla bona monitione, vel inſpiratione ſuperari poſſit.* Huculque Abulenſis.

CUBITI VIRILIS MANUS] Hebr. ſecundùm cubitum viri.

JAIR, FILIUS MANASSE, POSSEDIT OMNEM REGIONEM ARGOB] *Filius*, id eſt nepos. Vide Numer. 32. 41. Hebræi enim, omnes poſteros vocant filios. Sic Iudæi vocantur *filii Iſrael*. Sic Eliſabeth vocatur *filia Aaronis*. Lucæ 1. 5 Aſa & Ezechias vocantur *filii Davidis*, 3. Reg. 15. 11. & 4. Reg. 18. 3. Vers. 14.

USQUE IN PRÆSENTEM DIEM] Abulenſis vult hæc verba addita eſſe, non à Moſe, ſed ab Eſdra, qui Dei inſtinctu libros legis, à Chaldæis combuſtos reſtauravit, & de novo conſcripſit; æquè ac illud v. 11. *Monſtratur lectus ejus*, &c. eò quòd paulò ante mortem Moſis B hæc contigerint. Verùm non eſt neceſſe hoc dicere: nam tres & plures menſes ab hiſce geſtis, uſque ad mortem Moſis fluxerunt.

Adde, ſi hæc addita ſunt ab alio quopiam, non ab Eſdra, ſed ab eo qui diaria hæc Moſis paulò poſt digeſſit, eſſe addita. Denique, non eſt veriſimile, Eſdram Pentateuchum, totaque Biblia ex memoria, vel Dei inſtinctu reſtauraſſe: nec enim Chaldæi exemplaria omnia, per totam Iudæam, aliaſque gentes ſparſa erant, comburere potuerunt. de qua re alibi fuſiùs dicetur.

MACHIR (id eſt poſteris Machir) QUOQUE DEDI GALAAD] id eſt partem Galaad. Nam Rubenitæ etiam & Gadditæ ejus partem habebant, ut ſequitur. Vers. 15.

TERMINOS CENERETH] *Cenereth* eſt Genezareth, ſive mare Galilææ, vel Tiberiadis, uti dixi Num 34. 11. Vers. 17.

USQUE AD MARE DESERTI] uſque ad mare mortuum, ſive lacum Aſphaltitem, Num. 34. v. 3. & 12.

PRÆCEDITE FRATRES VESTROS] armati in C Chanaan. Vers. 18.

DONEC REQUIEM TRIBUAT DOMINUS FRATRIBUS VESTRIS] donec ſcilicet debelletis Chananæos, trans Iordanem habitantes. quod factum eſt per ſeptem annos, poſt mortem Moſis, ſub Ioſue: deinde ab eodem, per alios ſeptem annos, inter tribus diviſa eſt terra, ab eiſque pacificè poſſeſſa: ergo poſt quatuordecim annos Rubenitæ & Gadditæ redierunt ad ſua, ſcilicet ex Chanaan in Galaad. ita Abulenſis. Vers. 20.

DOMINE DEUS, TU COEPISTI OSTENDERE SERVO TUO MAGNITUDINEM TUAM] Notat Abulenſis, ſi quis ab avaro aliquid petat, ut ei perſuadeat, dicat, hoc & plura ſibi deberi: ſin autem à liberali & magnifico (qualis eſt Deus) petit, ut ei perſuadeat, non debita, ſed beneficia ejus alleget. Magnanimus enim libenter audit, ſe dediſſe, & non accepiſſe beneficium. Vers. 24.

TRANSIBO IGITUR, ET VIDEBO TERRAM HANC OPTIMAM, TRANS IORDANEM] Quaſi dicat, D Tranſeam quæſo, & videam terram, pro qua 40. annis laboravi: ſunt enim verba orantis. Patet ex Hebræo. Sic Hebræi ſæpè ſumunt futurum pro optativo, quo carent. Vers. 25.

ET MONTEM ISTUM EGREGIUM] *Montem*, ſcilicet Moria, in quo Abraham obtulit Iſaac, & in quo ædificanda eſt Sion, & templum, qui proinde appellatus eſt mons divinæ viſionis, ideoque *egregius*, & hebr. *bonus*, per excellentiam vocatur. ita Cajetan. Chald. vertit, *videam montem iſtum bonum, & domum ſanctuarii.*

MANSIMUSQUE IN VALLE CONTRA FANUM PHOGOR] Hebr. *contra domum*, id eſt templum, Phogor. Vers. 29.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HOc capite & ſequenti, uſque ad 12. Moſes repetito decalogo & legibus quibuſdam, ad eorum obſervationem populum excitat, maximè commemorando beneficia Dei eis collata, unde hoc capite toto, urget beneficium datæ legis in Sina, cum igne & fumo: inde v. 41. deſignat tres urbes refugii, pro homicidiis caſualibus & involuntariis.

1. ET nunc Iſrael audi præcepta & judicia, quæ ego doceo te: ut faciens ea vivas, & ingrediens
poſſideas terram, quam Dominus Deus, patrum veſtrorum daturus eſt vobis. 2. Non addetis
ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo: cuſtodite mandata Domini Dei veſtri quæ ego præ-
cipio vobis. 3. Oculi veſtri viderunt omnia quæ fecit Dominus contra Beelphegor, quomodo contri-
verit omnes cultores ejus de medio veſtri. 4. Vos autem qui adhæretis Domino Deo veſtro, vivitis
univerſi uſque in præſentem diem. 5. Scitis quòd docuerim vos præcepta atque juſtitias, ſicut
mandavit mihi Dominus Deus meus: ſic facietis ea in terra, quam poſſeſſuri eſtis: 6. & obſervabi-
tis & implebitis opere. Hæc eſt enim veſtra ſapientia & intellectus coram populis, ut audientes uni-
verſa præcepta hæc, dicant: En populus ſapiens & intelligens, gens magna. 7. Nec eſt alia natio
tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes ſibi, ſicut Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus
noſtris. 8. Quæ eſt enim alia gens ſic inclyta, ut habeat cæremonias, juſtaque judicia, & univer-
ſam legem, quam ego proponam hodie ante oculos veſtros. 9. Cuſtodi igitur temetipſum, & ani-
mam tuam ſolicitè. Ne obliviſcaris verborum, quæ viderunt oculi tui, & ne excidant de corde tuo
cunctis diebus vitæ tuæ. Docebis ea filios ac nepotes tuos, 10. à die in quo ſtetiſtis coram Domino
Deo tuo in Horeb, quando Dominus locutus eſt mihi, dicens: Congrega ad me populum, ut au-
diant ſermones meos, & diſcant timere me omni tempore quo vivunt in terra, doceantque filios ſuos.
11. Et acceſſiſtis ad radices montis, qui ardebat uſque ad cælum, erantque in eo tenebræ, & nubes,
& caligo. 12. Locutuſque eſt Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum ejus audiſtis, &
formam penitus non vidiſtis. 13. Et oſtendit vobis pactum ſuum, quod præcepit ut faceretis, &
decem verba, quæ ſcripſit in duabus tabulis lapideis. 14. Mihique mandavit in illo tempore ut doce-
rem vos cæremonias & judicia, quæ facere deberetis in terra quam poſſeſſuri eſtis. 15. Cuſtodite
igitur ſolicitè animas veſtras. Non vidiſtis aliquam ſimilitudinem, in die qua locutus eſt vobis Do-
minus in Horeb de medio ignis: 16. ne fortè decepti faciatis vobis ſculptam ſimilitudinem, aut
imaginem maſculi vel feminæ, 17. ſimilitudinem omnium jumentorum quæ ſunt ſuper terram, vel
avium ſub cælo volantium, 18. atque reptilium quæ moventur in terra, ſive piſcium qui ſub terra
morantur in aquis: 19. ne fortè elevatis oculis ad cælum, videas Solem & Lunam, & omnia aſtra
cæli, & errore deceptus adores ea, & colas quæ creavit Dominus Deus tuus in miniſterium cunctis gen-
tibus, quæ ſub cælo ſunt. 20. Vos autem tulit Dominus, & eduxit de fornace ferrea Aegypti, ut
haberet populum hereditarium, ſicut eſt in præſenti die. 21. Iratuſque eſt Dominus contra me
propter ſermones veſtros, & juravit ut non tranſirem Jordanem, nec ingrederer terram optimam,
quam daturus eſt vobis. 22. Ecce morior in hac humo, non tranſibo Jordanem: vos tranſibitis, &
poſſidebitis terram egregiam. 23. Cave ne quando obliviſcaris pacti Domini Dei tui, quod pepigit
tecum: & facias tibi ſculptam ſimilitudinem eorum, quæ fieri Dominus prohibuit: 24. quia Dominus
Deus tuus ignis conſumens eſt, Deus æmulator. 25. Si genueritis filios ac nepotes, & morati fueritis
in terra, deceptique feceritis vobis aliquam ſimilitudinem, patrantes malum coram Domino Deo ve-
ſtro, ut eum ad iracundiam provocetis: 26. teſtes invoco hodie cælum & terram, citò perituros vos
eſſe de terra, quam tranſito Jordane poſſeſſuri eſtis non habitabitis in ea longo tempore, ſed delebit
vos Dominus, 27. atque diſperget in omnes gentes, & remanebitis pauci in nationibus, ad quas vos
ducturus eſt Dominus. 28. Ibique ſervietis diis, qui hominum manu fabricati ſunt, ligno & lapidi qui
non vident, nec audiunt, nec comedunt, nec odorantur. 29. Cumque quæſieris ibi Dominum Deum
tuum, invenies eum: ſi tamen toto corde quæſieris, & tota tribulatione animæ tuæ. 30. Poſtquam te
invenerint omnia quæ prædicta ſunt, noviſſimo tempore reverteris ad Dominum Deum tuum, & au-
dies vocem ejus. 31. Quia Deus miſericors, Dominus Deus tuus eſt: non dimittet te, nec omnino de-
lebit, neque obliviſcetur pacti, in quo juravit patribus tuis. 32. Interroga de diebus antiquis, qui
fuerunt ante te ex die quo creavit Deus hominem ſuper terram, à ſummo cælo uſque ad ſummum ejus,
ſi facta eſt aliquando hujuſcemodi res, aut umquam cognitum eſt, 33. ut audiret populus vocem Dei
loquentis de medio ignis, ſicut tu audiſti & vidiſti. 34. ſi fecit Deus ut ingrederetur, & tolleret ſibi
Gentem de medio nationum, per tentationes, ſigna, atque portenta, per pugnam, & robuſtam ma-
num, extentumque brachium, & horribiles viſiones, juxta omnia quæ fecit pro vobis Dominus Deus
veſter in Aegypto, videntibus oculis tuis: 35. ut ſcires quoniam Dominus ipſe eſt Deus, & non eſt
alius præter eum. 36. De cælo te fecit audire vocem ſuam, ut doceret te, & in terra oſtendit tibi ignem
ſuum maximum, & audiſti verba illius de medio ignis, 37. quia dilexit patres tuos, & elegit ſe-
men eorum poſt eos. Eduxitque te præcedens in virtute ſua magna ex Aegypto. 38. ut deleret na-
tiones maximas & fortiores te in introitu tuo: & introduceret te, daretque tibi terram earum in
poſ-

Digitized by Google

poſſeſſionem, ſicut cernis in præſenti die. 39. Scito ergo hodie, & cogitato in corde tuo, quòd
Dominus ipſe ſit Deus in cælo ſurſum, & in terra deorſum, & non ſit alius. 40. Cuſtodi præcepta ejus
atque mandata, quæ ego præcipio tibi: ut bene ſit tibi, & filiis tuis poſt te, & permaneas multo
tempore ſuper Terram, quam Dominus Deus tuus daturus eſt tibi. 41. Tunc ſeparavit Moyſes tres
civitates trans Jordanem ad Orientalem plagam, 42. ut confugiat ad eas qui occiderit nolens proxi-
mum ſuum, nec ſibi fuerit inimicus ante unum & alterum diem, & ad harum aliquam urbium poſſit
evadere. 43. Boſor in ſolitudine, quæ ſita eſt in terra campeſtri de tribu Ruben: & Ramoth in Ga-
laad, quæ eſt in tribu Gad: & Golan in Baſan, quæ eſt in tribu Manaſſe. 44. Iſta eſt lex, quam
propoſuit Moyſes coram filiis Iſrael, 45. & hæc teſtimonia & cæremoniæ atque judicia, quæ locu-
tus eſt ad filios Iſrael, quando egreſſi ſunt de Aegypto. 46. trans Iordanem in valle contra fanum
Phogor in terra Sehon regis Amorrhæi, qui habitavit in Heſebon, quem percuſſit Moyſes. Filii quo-
que Iſrael egreſſi ex Aegypto, 47. poſſederunt terram Og regis Baſan, duorum regum Amorrhæorum,
qui erant trans Iordanem ad ſolis ortum. 48. Ab Aroer, quæ ſita eſt ſuper ripam torrentis Arnon, uſ-
que ad montem Sion, qui eſt & Hermon, 49. omnem planitiem trans Iordanem ad orientalem pla-
gam, uſque ad mare ſolitudinis, & uſque ad radices montis Phaſga.

Vers. 1. UT FACIENS EA VIVAS] vita præſenti, diuturna & proſpera. Vide dicta Levit. 18. 5.

Vers. 2. NON ADDETIS AD VERBUM QUOD VOBIS LOQUOR, NEC AUFERETIS EX EO] Hæretici hæc verba rigidè, & planè univerſaliter accipiunt, indeque inferunt, non eſſe admittendas ullas traditiones, nec canones Pontificum, nec cæremonias Eccleſiæ.

Verbo Dei non eſſe addendas traditiones docens hæretici.

Refut primò. Verùm ineptè & inſulsè hæc dicunt: nam Primò, ſi ita eſt; ergo contra hanc legem peccavit Joſue, Prophetæ, Chriſtus & Apoſtoli, qui multa Moſi & Pentateucho addiderunt.

Secundò. Secundò, Moſes non ait, *quæ ſcribo*, ſed *quæ loquor*: ergo perversè hæretici torquent hæc ad verbum Dei ſcriptum, ut excludant traditum, & viva loquentis voce, id eſt traditione, acceptum.

Tertiò. Tertiò, ſi id vult Moſes, quod volunt hæretici; ergo ipſe Moſes pugnat ſecum. Nam c. 17. 10. jubet ſub pœna mortis obediri decreto ſacerdotis & pontificis.

Quartò. Quartò, alioqui omnes Reges, Imperatores, Principes, & magiſtratus peccarent contra hanc Dei legem: multa enim ipſi edicta addiderunt hiſce Dei legibus & judiciis.

Quintò. Quintò, Calvinus fatetur, Apoſtolos addidiſſe quoſdam ritus & cæremonias, adeoque novos poſſe addi; quinimò ipſe cum ſuis novam Eccleſiæ ſpeciem, novos ritus, novos miniſtros, novam docendi, concionandi, orandi, regendi, & Sacramenta adminiſtrandi formam inſtituit: ſic & ejus Miniſtri quotannis novas conſtitutiones in ſuis Synodis condunt & inſtituunt, quas ſanè addunt huic Dei verbo.

Sextò. Lex hæc cæremonialis eſt; unde Judæos ſpectat, non Chriſtianos. Sextò, hæc verba Moſes dixit Judæis, non Chriſtianis, iiſque jubet, ut circumciſionem, aliaque ſacra, & Sacramenta veteris legis ſervent, nihilque iis addant: ergo lex hæc propriè cæremonialis eſt, nec Chriſtianos obligat, ſed Judæos, alioqui enim hæretici deberent circumcidi, edere phaſe, geſtare fimbrias, &c. hæc enim verba hìc loquitur & præcipit Moſes.

Eſto ergo daremus hæreticis, hæc intelligenda eſſe ita ut ipſi volunt; nihil inde concludent pro ſua opinione. nam hæc dicta ſunt Judaico populo, qui exiguus erat; & in parva regione concluſus, idemque rudis & craſſus; unde ei data fuit lex, tot tamque variis præceptis diſtincta, ut aliis non videretur eſſe opus. ſecùs eſt de lege nova, quæ ſpargenda erat per totum orbem; unde in ea meritò Chriſtus, paucis univerſalibus præceptis traditis alia ordinanda commiſit Paſtoribus & Rectoribus Eccleſiæ, uti rectè advertit Gab. Vaſquez 1. 2. q. 91. a. 1. diſp. 152. c. 4.

Addit legi, qui aliquid ei contrarium inducit. Dico ergo, ſenſus hujus loci eſt, q. d. Ad præcepta mea, quæ ergo hoc capite & ſequentibus præcepturus ſum vobis, ò Judæi, non addetis aliquid ſcilicet eis repugnans & contrarium, præſertim quod Beelphegor, ut ſequitur, vel alterius novi numinis aut idoli cultum & religionem inducat. Hæc enim nova numina, novamque religionem, & ritum ſacrorum excludere toto hoc c. & paſſim in Deuteronomio intendit Moſes. Addit itaque legi Dei, quæ præcipit unum Deum colendum eſſe, aliquid, qui docet colendum eſſe Baal. Aſtartem, ſolem, lunam alioſque deos. τὸ ergo *ad verbum*, idem eſt quod, *contra verbum*: ſic enim ſumitur *al*, id eſt *ad*, pro *contra* pſal. 22. Numer. 24. 2. Sic Paulus Galat. 1. 8. anathema dicit iis, qui aliud euangelizant præter id quod ipſe euangelizavit, *præter*, id eſt *contra*. agit enim de iis, qui judaiſmum addere volebant chriſtianiſmo, itaque evertebant chriſtianiſmum. Hiſce ergo verbis, *Non addetis, nec auferetis*, tantùm præcipit Deus, ut ſua lex integrè ſervetur, ut nihil ex ea addendo, vel minuendo vitietur aut mutiletur; ſed tota ſarta tecta maneat, & obſervetur, quod alia phraſi c. 5. v. 32. alibi dicit, *Non declinabitis ad dexteram, nec ad ſiniſtram*. Cui tamen non obſtat, qui inſuper leges parentum, vel humanorum magiſtratuum addit & obſervat, niſi parentes, vel magiſtratus aliquid legi Dei contrarium præciperent.

Itaque hiſce verbis, *non addetis* &c non vult dicere, Non ſervabitis aliud quàm id quod nunc præcipio; ſed, In hoc quod præcipio nihil mutabitis addendo, vel minuendo, ſed integrè facietis, ut jubeo, & non aliter. ita Bellar. & alii paſſim.

Secundò, addit verbo Dei, qui ſua dicta venditat pro dictis Dei. Secundò *non addetis ad verbum, quod vobis loquor*, aliquid, ſcilicet tamquam meum, vel à me dictum aut juſſum: nulli enim hominum licet ſcripta aut præcepta ſua venditare pro præceptis à Deo dictatis, aut pro Scripturis ſacris. Similis phraſis eſt Apocal. ult. v. 18. *Conteſtor*, ait, *omni audienti verba prophetiæ libri hujus, ſi quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto*. Alioqui enim, non tantùm Chriſtus & Prophetæ, ſed & ipſi Judæi multa addiderunt legi Dei, ut cælaturas, omnemque ornatum templi, ut feſtum ſortium ſub Eſth. 1, feſtum dati ignis, feſtum encæniorum, &c. hæc enim non à Deo, ſed à Judæis ſancita & inſtituta ſunt. Denique, hæc non ſunt addita, ſed potiùs incluſa legi Dei: quia lex Dei jubet obediri parentibus, magiſtratibus, pontificibus, eorumque legibus.

Judæi multa addiderunt verbo Dei.

OCULI VESTRI VIDERUNT OMNIA, QUÆ FECIT DOMINUS CONTRA BEELPHAGOR] de quibus dixi Num. 25. *Vers. 3.*

HÆC EST ENIM VESTRA SAPIENTIA ET INTELLECTUS] Quaſi dicat, Cuſtodia harum legum oſtendet vos eſſe ſapientes & prudentes, atque à ſapientiſſimo legiſlatore Deo, ſapientiſſimè, ſanctiſſimè & caſtiſſimè edoctos, ab eodem per omnia regi, exaudiri & defendi. *Vers. 6.*

Sapiens, inquit S. Bernard. *eſt cui quæque res ſapiunt prout ſunt*, ſcilicet divinæ ut divinæ, humanæ ut humanæ, æternæ ut æternæ, caducæ ut caducæ.

Quænam reſp. optima. Refert Plutarch. in Convivio ſeptem ſapientum, eos inter ſe diſputaſſe, quis populus, *quænam reſp. foret optima & feliciſſima? Primus*, inquit, *Solon reſpondit: in qua injuriæ alicuius auctorem non minùs illæſi, quàm qui læſus eſt, in ius rapiunt & puniunt. Secundus Bias dixit: in qua legem univerſi tamquam tyrannum metuunt. Tertius Thales: ubi*, *inquit, neque divites nimis, neque pauperes ſunt cives. Quartus Anacharſis: in qua cùm reliqua habeantur, virtuti tamen potior, vitio deterior conditio defertur. Quintus Cleobulus: in qua cives reprehenſionem magis metuunt, quàm legem. Sextus Pittacus: ubi magiſtratum gerere non licet malis, licet bonis. Septimus Chilo: in qua maximè leges, minimè oratores audiuntur*. Hæc verè, ſed veriùs Moſes hìc: *in qua populus Deum timet, Deique legibus ac voluntati obedit*. hæc nimirum ſapientiſſima & beatiſſima eſt reſp.

NEC EST ALIA NATIO TAM GRANDIS (tam eximia, tantæ dignitatis) QUÆ HABEAT DEOS APPRO- *Vers. 7.*

Digitized by Google

PINGUANTES SIBI, SICUT DEUS NOSTER ADEST CUNCTIS OBSECRATIONIBUS NOSTRIS] Videbatur enim Deus cum Moſe & Hebræis in tabernaculo habitare, cum eis converſari & colloqui, dubia omnia reſolvere, præire in columna nubis, eoſque per omnia dirigere, & protegere. Moltò magis Deus adeſt Chriſtianis, præſertim in Venerabili Sacramento, in quo corporaliter, realiter & eſſentialiter nobiſcum habitat, non angelus, ſed Chriſtus ipſe, verus Deus, & verus homo.

Vers.9. NE OBLIVISCARIS VERBORUM (id eſt rerum, & portentorum) QUAE VIDERUNT OCULI TUI] Sic *verbum* pro re, metonymicè tamquam ſignum pro re ſignata, accipitur pſal. 90. 3. *Liberavit me de laqueo venantium, & à verbo aſpero*, id eſt a re aſpera & acerba. & Luc. 1. 37. *Non erit impoſſibile apud Deum omne verbum*, id eſt omnis res.

Vers.11. ACCESSISTIS AD RADICES MONTIS (Sina) QUI ARDEBAT USQUE AD CAELUM] Hebr. *uſque ad cor cæli*, id eſt uſque ad medium cæli, hoc eſt uſque ad cælum ipſum, cælum hic non ſidereum, ſed aereum ſive æthereum, in quo ſunt nubes, intellige. Simili hebraiſmo dicitur Jonas, David, & alii fuiſſe in medio mari, in mediis fluctibus, id eſt in ipſo mari magno & vaſto, in ipſis vaſtis fluctibus.

Vers.13. OSTENDIT VOBIS PACTUM SUUM] id eſt legem, quæ eſt conditio pacti inter vos & Deum initi.

DECEM VERBA] decem præcepta, quæ fuerunt quaſi decem fœderis conditiones. Græci decem hæc verba, voce compoſita vocant δεκάλογον.

Vers.15. CUSTODITE IGITUR SOLLICITE ANIMAS VESTRAS] Hebræa cum Vatablo ita prægnantiùs vertas, *cavete ergo accuratè quàm cara eſt vobis anima veſtra*, ne ſcilicet legem Dei violetis, ſed eam cuſtodiatis: qui enim eam cuſtodit, cuſtodit animam ſuam.

NON VIDISTIS ALIQUAM SIMILITUDINEM, &c. IN HOREB] quaſi dicat. In Sina audiſtis Deum loquentem, ſed non vidiſtis eum per eſſentiam, neque per effigiem: quare nec illam imitari, effingere, vel exprimere poteſtis, fabricando ſtatuam maris, feminæ, aut alterius rei, cogitando, aut fingendo quòd talis ſit Deus qualis in ſtatua illa monſtratur.

Idem viderunt nonnulli Gentiles, inter quos Statius ita canit:

Nulla autem effigies, nulli commiſſa metallo
Forma Dei, mentes habitat & pectora gaudet.

C

Ageſilaus monentibus ut quemdam qui bellè luſciniæ vocem imitabatur, audiret, reſpondit ſe ipſam luſciniam audiſſe. Idem Judæis dicendum erat ad Gentes, invitantes eos ad ſimulacra Dei, ſcilicet, ſe Deū ipſum audiſſe in Sina.

Vers.16. NE FORTE DECEPTI FACIATIS, &c. IMAGINEM MASCULI VEL FEMINAE] uti Gentiles deos habuerunt mares alios, alios feminas. Quin & Triſmegiſtus in Pœmandro c. 1. 3. 7. Deum vocat marem feminam, ait enim: ὁ δὲ θεὸς ἀρρενόθηλυς, ὢν ζωὴ καὶ φῶς ἀπεκύησε λόγῳ ἕτερον νοῦν δημιουργόν, hoc eſt *Deus mas femina, exiſtens vita & lumen, genuit Verbum, quod alteram mentem* (Spiritum ſanctum) *produxit*. Verùm ipſe vocat Deum marem feminam, non quod revera ſexum maris & feminæ habeat, ſed quòd in generando Verbo totum fecerit ſolus, quod in generatione humana faciunt conjunctim mas & femina. Nam Deus Pater Verbum ſuum generavit quaſi pater, idemque concepit quaſi mater: alioqui hæc locutio inſolens eſt, & malè ſonans.

Vers.19. NE ADORES EA QUAE CREAVIT DEUS IN MINISTERIUM CUNCTIS GENTIBUS] Pro *quæ creavit Deus*, hebr. eſt, *quæ diviſit Deus*, ut viciſſim, & quaſi partito tempore, ſingulis gentibus & provinciis inſerviant, lumenque præbeant. vide Gen. 1. 14. ita Rabanus. Hinc Judæi fabulantur: gentes ſingulas à ſua ſtella regi, ſe verò à Deo.

D

Vers.20. VOS AUTEM, &c. EDUXIT DE FORNACE FERREA ÆGYPTI] putà de ſervitute duriſſima, quæ maximè vos afflixit, quæque quaſi fornax vos adufſit, & quaſi ferrea vos conclusit, ne exitus, vel effugium ullum pateret. Sic Iſaiæ 48. 10. dicitur: *Elegi te in camino paupertatis*. pauperes enim paupertate, quaſi camino affliguntur & uruntur. Secundò, alludit hic Moſes ad coctionem laterum quos Hebræi in Ægypto formabant, & coquebant in fornacibus lateritiis, ex quibus liberavit eos Deus educens in Chanaan.

Fornax ferrea eſt ſervitus duriſſima.

Vers.24. QUIA DOMINUS DEUS TUUS IGNIS CONSUMENS EST] q. d. Deus injuriæ ſibi illatæ eſt vindex, eamque acerrimè punit, inſtar ignis omnia vaſtantis. Vide dicta Exodi 3. 2 & Hebr. 12. v. 29 Quoniam ignis vim terrorem,

A

aliaſque dotes eximias conſiderantes Perſæ, eum coluerunt ut numen. Audi Maximum Tyrium: *Perſæ diurnum ignem adorant, nimirum divinitatis ſignum, inſatiabilem, voracem*. Hoic cùm ſacrificant, illi alimentum præbentes dicunt: *Ede ignis Domine*. Erat ergo eis ignis ſacer & æternus, quem quocumque rex exercitum duceret, magni numinis inſtar, argenteis altaribus impoſitum præferebant. ita Pierius Hierogl. 46 c. 38.

Symbolicè, S. Gregor. hom. 5. in Ezech. *Deus*, ait, *ignis conſumens eſt, quia mentem quam repleverit, à peccatorum rubigine puram reddit*. S. Syncletica in Vitis Patrum l. 5. tract. de compunctione: *Labor*, inquit, *eſt & magnum certamen impiorum qui convertuntur ad Deum, & poſtea inenarrabile gaudium. Sicut enim qui ignem accendere volunt, priùs fumantur, & ex fumi moleſtia lacrymantur, ſicque obtinent quod volunt: etenim ſcriptum eſt, Quia Deus noſter ignis conſumens eſt: ita oportet & nos divinum ignem cum lacrymis atque laboribus in nobis ipſis accendere.*

DEUS AEMULATOR] q. d. Deus eſt zelotes, non patitur rivalem, ſed ſolus ſummè vult coli de quo c. 5. 9.

B

Vers.26. TESTES INVOCO HODIE CAELUM ET TERRAM, CITO PERITUROS VOS] Nota. Moſes & Prophetæ per proſopopœjam, creaturis irrationalibus vitam, ſenſum & teſtimonium attribuunt, eaſque ad graviſſimam obteſtationem, qua populum compungant & commoveant, teſtes, vel judices invocant, præſertim cælum & terram: quia hæ minæ & pœnæ extenduntur ad omnes ſecuturas generationes: unde Moſes ad hujus prædictionis & comminationis memoriam, noluit teſtes morituros vocare, ſed cælum & terram: quia in æternum manent. Immortales ergo & æterni ſunt hi teſtes, qui omnibus futuris temporibus perſeverabunt, & mutis vocibus Deo loquentur, hæc eſſe vera, hominibuſque (præſertim hæc verba Moſis legentibus) pariter inclamabunt hæc divina præcepta, æque ac minas.

Cælum & terra ſunt muti teſtes Dei.

Omnes enim creaturæ tacitè obediunt, conſentiunt, & atteſtantur ſuo creatori, ejuſque legi & ordinationi, unde Baruch c. 3. 34. ait: *Stellæ dederunt lumen in cuſtodiis ſuis, & lætatæ ſunt, vocatæ ſunt, & dixerunt. Adſumus: & luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit illas*. Conſequenter, eadem tacitè quaſi applaudebant, & atteſtabantur hiſce verbis Moſis; ipſe enim erat præco Dei creatoris, q. d. Cælum & terram teſtes invoco, ut cælum nobis dando lucem, terra nos ſuſtinendo dum hæc loquor & edico, reipſa mihi teſtes ſint, me hæc vobis prædixiſſe. Rurſum, ut, cùm plagæ, quas hic vobis prædico, evenerint, iidem & teſtes ſint, quòd mea hæc prædictio & minæ fuerint veræ, & ſimul ſint vindices ac cooperatores Dei, qui haſce plagas per cælum & terram vobis infligit. Nam, ut ait Sapiens c. 5. 21. *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos*. Quare ſi hi teſtes vitam & vocem haberent, aut ſi per miraculum, Deus eis vocem daret, uti aliquando dedit, omnes una voce clamarent, & condemnarent impios: quamdiu autem eam non habent, tacitè & muta voce clamabunt, & condemnabunt impios.

Sic Iſajas c. 1. 1. cùm ait: *Audite cæli, & auribus percipe terra*, utitur proſopopœja ad inanimes creaturas, ut gravior ſit oratio, & plena indignatione idque. Primò, ut ſignificet Judæos omnia ſua bona, a cælo & terra per Deum accepiſſe. Secundò, quia Judæi adorarunt ſolem, lunam, lapides, ideo ea nunc, quaſi ipſorum judices invocat. Tertiò & maximè, quia cùm ipſi nollent audire Deum, invocat inanima, quæ ſemper obediunt Deo, ut graviſſima ſit querela & exprobratio, invocat, inquam, quaſi teſtes mutos, ut quandoque ſint vindices creatoris ſui, ut cælum, ait Rupertus, Judæis ſe præbeat æneum, terra ſe præbeat ferream; ſed maximè in die judicii, cælum in eos fulmina vibret, terra verò eis dehiſcat. Simili modo facit Moſes hic. & Deut. 30. 19. & c. 31. 28. & c. 32. 1.

Iſaias compellat cælū & terram, ob tres cauſas.

Secundò, cùm cælum & terram teſtes invocat, invocat omnia quæ in cælo & in terra ſunt, per metonymiam, ac præſertim angelos & homines, qui propriè dicti teſtes ſunt. ita Theodor. Sic Poeta ait:

Vos æterni ignes, & non violabile numen
Teſtor.

Secundò, cælum ſunt angeli, terra ſunt terrigenæ.

Putabant enim Platonici ignes cæleſtes, id eſt, ſtellas eſſe animatas à ſuis intelligentiis, ſive angelis præſidibus quos quaſi minores deos colebant.

Simili modo cùm exorcizamus & adjuramus creaturas

irra-

irrationales, adjuratio non dirigitur ad illas, quia non intelligunt eam: ſed ad naturam rationalem, quæ illis præſidet, eaſque movere poteſt, ut ait D. Thom. Sic exorcizatur aqua, ſal, domus: partim enim invocatur virtus divina, ut in uſu harum rerum aſſiſtat, & diaboli vim coerceat: partim per virtutem divinam præcipitur diabolo, ut abſcedat, & in his non noceat. Sic exorcizantur locuſtæ, mures, ranæ, grandines, tempeſtates, &c. ut Deus damna eorum avertat, & diabolus per illa non noceat. vide Dom. à Soto lib. 8. de Juſtitia, q. 3. a. 3.

Aqua, ſal, rana, exorcizantur duplici ſenſu.

Vers. 29. CUMQUE QUÆSIERIS IBI DOMINUM DEUM TUUM, INVENIES EUM, SI TAMEN TOTO CORDE QUÆSIERIS, ET TOTA TRIBULATIONE (ſcilicet in vera contritione & converſione) ANIMÆ TUÆ] Hebraicè eſt, *in tota anima tua*. Inſinuat, quòd contritio vera, quæ peccatorem Deo reconciliat, debeat procedere ex amore Dei ſuper omnia: hoc enim eſt quærere Deum ex toto corde, & ex tota tribulatione animæ. ita Suarez 3. p. q. 85. art. 1. diſp. 4. ſect. 2.

Vers. 30. POSTQUAM TE INVENERINT (comprehenderint. eſt hebraiſmus) OMNIA.

NOVISSIMO TEMPORE] id eſt, in fine temporis, quo complebitur pœna tibi inflicta à Deo. q. d. Poſt plagas à Deo immiſſas, tandem ſapies, & reverteris ad eum. ita Vatabl. Abul. & alii.

Vers. 31. NEQUE OBLIVISCETUR PACTI IN QUO (id eſt *quod*. ita Hebr. Septuag. & Chald.) JURAVIT PATRIBUS TUIS.

Vers. 32. INTERROGA DE DIEBUS ANTIQUIS] ſcilicet de factis, quæ contigerunt in diebus antiquis.

A SUMMO CÆLO USQUE AD SUMMUM EJUS] Hebraicè, *ab extremo cœli uſque ad extremum eius*, id eſt, ab Oriente uſque ad Occidentem. q. d. Interroga ea, quæ toto orbe unquam apud homines alicubi contigerunt. Similis phraſis eſt Matt. c. 24. 31. ita Vatablus.

SICUT TU AUDISTI, ET VIXISTI] ita Roman. Hebr. Chald. & Septuag. Perperam ergo Plantin. legunt, *& vidiſti*. q. d. Inſtar miraculi fuit, quòd tu vocem Dei ſum terribile ex Sina audires, & viveres. de quo rurſum c. 5. 24. Vers. 33.

SI FECIT DEUS, UT INGREDERETUR] non mutans locum, ſed operationem, vocans ſcilicet, liberans & educens te ex Ægypto. Vers. 34.

ET HORRIBILES VISIONES] quia in tridannis Ægypti tenebris mira ſpectra Ægyptiis obiecit Deus, iiſque eos perculit, ut dixi Exodi 10. 22. & ſequent.

ET IN TERRA OSTENDIT IGNEM MAXIMUM] quia ignis ex Sina prodire videbatur; vox verò ſuper eum ex cælo, id eſt ex aere, formari & deſcendere videbatur. Vers. 36.

PRÆCEDENS IN VIRTUTE] per angelum ſuum, qui caſtra præibat in columna nubis, quique perculit & proſtravit hoſtes tuos, Exodi 23. 20. Vers. 37.

QUI OCCIDERIT NOLENS] ſcilicet neſciens, ignoranter & inadvertenter ita Hebr. Chald. Septuag. Vers. 42.

USQUE AD MONTEM SION, QUI EST ET HERMON] Alius ergo eſt hic Sion, à Sion monte Hieroſolymæ & templi. hic enim Sion erat ab alia Jordanis parte, & Hebr. ſcribitur per *ſchin*. Sion verò templi ſcribitur per *tſade*. vide de hoc Sion dicta c. 3. 8. Vers. 48.

MARE SOLITUDINIS] mare mortuum, ſive lacus Aſphaltites. Vers. 49.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moſes populo iterat & refricat decalogum. Secundò, v. 22. narrat populi pavorem, cùm daretur lex in Sina, quo perculſus rogavit, ut Deus cætera præcepta non ſibi, ſed Moſi eloqueretur: unde Moſes ſolus in montem, ad Deum aſcendit.

1. Vocavitque Moyſes omnem Iſraelem, & dixit ad eum: Audi Iſrael cæremonias atque judicia, quæ ego loquor in auribus veſtris hodie. diſcite ea, & opere complete. 2. Dominus Deus noſter pepigit nobiſcum fœdus in Horeb. 3. Non cum patribus noſtris iniit pactum, ſed nobiſcum qui impræſentiarum ſumus, & vivimus. 4. Facie ad faciem locutus eſt nobis in monte de medio ignis. 5. Ego ſequeſter & medius fui inter Dominum & vos in tempore illo, ut annuntiarem vobis verba ejus. timuiſtis enim ignem, & non aſcendiſtis in montem, & ait: 6. Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo ſervitutis. 7. Non habebis Deos alienos in conſpectu meo. 8. Non facies tibi ſculptile, nec ſimilitudinem omnium, quæ in cælo ſunt deſuper, & quæ in terra deorſum, & quæ verſantur in aquis ſub terra. 9. Non adorabis ea, & non coles. Ego enim ſum Dominus Deus tuus: Deus æmulator, reddens iniquitatem patrum ſuper filios in tertiam & quartam generationem his qui oderunt me, 10. & faciens miſericordiam in multa millia diligentibus me & cuſtodientibus præcepta mea. 11. Non uſurpabis nomen Domini Dei tui fruſtra: quia non erit impunitus qui ſuper re vana nomen ejus aſſumpſerit. 12. Obſerva diem ſabbati, ut ſanctifices eum, ſicut præcepit tibi Dominus Deus tuus. 13. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua. 14. Septimus dies ſabbati eſt, id eſt, requies Domini Dei tui. Non facies in eo quidquam operis tu, & filius tuus, & filia, ſervus & ancilla & bos: & aſinus, & omne jumentum tuum, & peregrinus qui eſt intra portas tuas: ut requieſcat ſervus tuus, & ancilla tua, ſicut & tu. 15. Memento quòd & ipſe ſervieris in Aegypto, & eduxerit te inde Dominus Deus tuus in manu forti, & brachio extento. Idcirco præcepit tibi ut obſervares diem ſabbati. 16. Honora patrem tuum & matrem, ſicut præcepit tibi Dominus Deus tuus, ut longo vivas tempore, & bene ſit tibi in terra, quam Dominus Deus tuus daturus eſt tibi. 17. Non occides. 18. Neque mœchaberis. 19. Furtumque non facies. 20. Nec loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium. 21. Non concupiſces uxorem proximi tui: non domum, non agrum, non ſervum, non ancillam, non bovem, non aſinum, & univerſa quæ illius ſunt. 22. Hæc verba locutus eſt Dominus ad omnem multitudinem veſtram in monte de medio ignis & nubis & caliginis, voce magna, nihil addens amplius: & ſcripſit ea in duabus tabulis lapideis, quas tradidit mihi. 23. Vos autem poſtquam audiſtis vocem de medio tenebrarum, & montem ardere vidiſtis, acceſſiſtis ad me omnes principes tribuum, & majores natu, atque dixiſtis: 24. Ecce oſtendit nobis Dominus Deus noſter majeſtatem & magnitudinem ſuam, vocem eius audivimus de medio ignis, & probavimus hodie, quòd loquente Deo cum homine, vixerit homo. 25. Cur ergo moriemur, & devorabit nos ignis hic maximus? Si enim audierimus ultrà vocem Domini Dei noſtri, moriemur. 26. Quid eſt omnis caro, ut audiat vocem Dei viventis, qui de medio

Digitized by Google

ignis loquitur, ſicut nos audivimus, & poſſit vivere? 27. Tu magis accede: & audi cuncta quæ dixerit Dominus Deus noſter tibi: loquerisque ad nos, & nos audientes faciemus ea. 28. Quod cùm audiſſet Dominus ait ad me: Audivi vocem verborum populi hujus quæ locuti ſunt tibi: bene omnia ſunt locuti 29. Quis det talem eos habere mentem, ut timeant me, & cuſtodiant univerſa mandata mea in omni tempore, ut bene ſit eis & filiis eorum in ſempiternum? 30. Vade & dic eis: Revertimini in tentoria veſtra. 31. Tu verò hìc ſta mecum, & loquar tibi omnia mandata mea, & cæremonias atque judicia: quæ docebis eos, ut faciant ea in terra, quam dabo illis in poſſeſſionem. 32. Cuſtodite igitur & facite, quæ præcepit Dominus Deus vobis: non declinabitis neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram. 33. ſed per viam, quam præcepit Dominus Deus veſter, ambulabitis, ut vivatis, & bene ſit vobis, & protelentur dies in terra poſſeſſionis veſtræ.

Vers. 3. NON CUM PATRIBUS NOSTRIS INIIT PACTUM] ſubaudi tantùm, q. d. Non tantùm cum patribus iniit Deus pactum in Sina, ſed etiam nobiſcum. Simile eſt Gen. 32. 28. & alibi. Secundò & ſimpliciùs, q. d. Deus in Sina pactum non inivit cum Abraham, Iſaac, Jacob, aliiſque patribus, qui in Ægypto, vel antè mortui ſunt; ſed, cum nobis ipſis, qui vivimus Nam, ut notat S. Auguſt. multi præſentes ſupererant & aderant, qui in Horeb legem audierant pueri, qui ſcilicet necdum attigerant annum vigeſimum, ac proinde neque cenſi, neque pœna murmurantium, de qua Num. 14. 29. ut ſcilicet perirent in deſerto, comprehenſi fuerant, quos Moſes vocat *omnes*. Intelligit enim *omnes* accommodè, ſcilicet omnes qui legem in Sina audierant, & etiamnum ſupererant.

Hebræa majorem habent emphaſim, ſic enim habent: *Non cum patribus pepigit Iehova pactum iſtud; quia cum nobis, nobis ipſis hìc hodie, omnibus nobis viventibus.*

Vers. 4. FACIE AD FACIEM LOCUTUS EST NOBIS] Non qua quaſi formam aut ſpeciem ejus videritis: hoc enim negavit c. 4. 15. ſed *facie ad faciem*, id eſt coram, ſine internuntio. Decalogum enim à v. 6. ad 22. angelus vice Dei ex Sina proclamavit, coram toto populo, ſed reliqua præcepta judicialia & cæremonialia acceperunt Hebræi internuntio Moſe, ut ſequitur. qui in montem conſcendit ſolus, cùm populus ob metum ignis, & vocis angelicæ territus, & à monte fugiens, juſſu Dei ad caſtra & tentoria ſua rediit, uti dicitur v. 30. & 31.

Vers. 5. EGO SEQUESTER ET MEDIUS FUI] Fuit ergo Moſes mediator inter Deum & populum, ut ait Apoſtolus ad Galat. 3. 19. quidni ergo Sancti vocentur mediatores?

Vers. 6. EGO DOMINUS DEUS TUUS, QUI EDUXI TE DE TERRA ÆGYPTI, DE DOMO SERVITUTIS] Hebr. *de domo ſervorum*, putà de ergaſtulo, id eſt de Ægypto, ubi duriſſimam ſerviebas ſervitutem. Nota. Pro *Dominus*, hebraicè eſt nomen tetragrammaton *Iehova*, quod proprium eſt divinæ eſſentiæ, quæ fons eſt omnis creaturæ, cui proinde quaſi primo & ſummo omnium principio, ſumma religione ſervire debet homo omniſque creatura Rurſum, pro *Deus*, hebraicè eſt *Elohim*, quod Deum qua judicem & gubernatorem omnium ſignificat. *Elohim* ergo Dei legiſlatoris majeſtatem, ſapientiam, dominium & imperium ſummum Hebræis inculcat.

Vers. 7. NON HABEBIS DEOS ALIENOS IN CONSPECTU MEO] Nulli veri ſunt dii alieni, ſed unus eſt verus Deus, qui cùm communis ſit omnium, nulli poteſt eſſe alienus. Vocantur ergo dii alieni, non quia verè tales ſunt, ſed quod alienigenæ, puta Gentes à Deo vero alienæ, ut deos habent & colunt. unde hebraicè eſt, *non erunt tibi elohim*, id eſt dii, alii. Vetat ergo, ne quis alius habeatur Deus, etiamſi is unus ſit: præcipit verò, ut ſe ſolum unumque Deum agnoſcant & colant, tum interno mentis ſenſu & affectu, tum externa adoratione & ſacrificio.

IN CONSPECTU MEO] *Coram me*. Septuag & Chald. vertunt, *præter me*, q. d. Noli colere idola me vidente, & abditiſſima etiam tua contemplante, ne putes te oculos meos latere, neve velis tam gravem majeſtati meæ, omnia intuenti, injuriam irrogare. Poſſet Secundò, τὸ *coram me*, accipi pro *à regione mei* q. d. Non opponas mihi alios deos, ſicut v. 23. in Hebr. dicitur: *Non habebis deos alienos mecum*; & huic ſat conſonat τὸ *præter me*, uti vertunt Septuag.

An ſculptile ad primum, an ad ſecundum præceptum pertineat. Judæi hìc primum ſtatuunt & abſolvunt decalogi præceptum, ita ut ſecundum ſit: *Non facies tibi ſculptile*; ultima verò duo, ſcilicet. *Non concupiſces uxorem proximi*, &, *Non concupiſces rem proximi*, ſint unum, ſcilicet decimum præceptum. ita Joſephus Philo lib. de Decalogo, A commentarii Ambr. & Hieron. aſcripti in epiſt. ad Epheſ. c. 6 Athan. in Synopſi. hos avidiſſimè ſequitur Calvinus, ut hinc fortius telum contra imagines torqueat. E contrario, τὸ *non facies tibi ſculptile*, non eſſe ſecundum, ſed ſpectare ad primum præceptum, docent Clemens Alexand. 6. Strom. S. Auguſt. q. 71. in Exodum, & epiſt. 119. cap. 11. S. Hieron. in epiſt. 32. & communiter Scholaſtici in 3. diſt. 37. Idque longè verius & aptius eſt. Primò, quia hæc duo, ſcilicet, *Non habebis deos alienos, & non facies tibi ſculptile*, eodem ſpectant, videlicet, ut unum ſolum Deum jubeant eſſe colendum. Id magis patebit §. ſequenti.

Ioſephus et Philo ad ſecundum referunt. Reſp. ad primum ſpectare. Prob. Primò.

Secundò. Secundò, quia alioqui non decem, ſed undecim erunt præcepta decalogi: duo enim poſtrema, quæ Judæi conjungunt, disjungenda ſunt nam tam differunt, *Non concupiſces uxorem proximi*, & *Non concupiſces bona proximi*; quàm differunt, *Non mœchaberis*, &, *Non facies furtum*. Hæc enim actum externum, illa verò actum internum, putà concupiſcentiam, B mœchiæ & furti vetant. Atqui hæc duo diſtinguuntur, ut patet: ergo & illa. Unum enim & idem utrobique eſt objectum, à quo ſpecies & diſtinctio actuum & præceptorum deſumenda eſt. Unde & in Hebræo utrobique repetitur τὸ *non concupiſces*, tam Exodi 20. 16. quàm hìc v. 21. ubi recto ponuntur ordine, uti & Exodi 20. 16 apud Septuag licet in Hebræo & Noſtro commiſtus & confuſus eorum ſit ordo: præponitur enim concupiſcentiæ domus concupiſcentia uxoris.

Dices, Rom. 7. 8. citantur hæc duo præcepta ut unicum, videlicet, *Non concupiſces*.

Reſpondeo, Apoſtolum non curaſſe ea diſtinctè deſcribere, quia tantùm intendit probare, non ſolùm opus externum, ſed etiam concupiſcentiam internam, lege Dei eſſe vetitam, ut patet ex antecedentibus & ſequentibus.

NON FACIES TIBI SCULPTILE] Superiori v. vetuit deos alios in genere, hìc ſpeciatim ſimulacra deorum vetat; iis enim præcipuè deos ſuos colebant Gen- Vers. 8. C tes, imo & illa ipſa, ut deos habebant: quod licet neget Calvinus, diſertè tamen docet Iſaias cap. 44. 17. Baruch toto c. 6. Ierem. c. 10. Sapient. cap. 13. 10. Vetat ergo hìc Deus ſimulacra deorum, tum fieri, tum coli: utrumque enim nefas eſt.

Nota Primò. Hebræum פסל *peſel* ſignificat ſculptile, radice פסל *paſal*, id eſt ſculpere, dolare. Simulacra enim pleraque ſculpi ſolebant aut dolari in ſtatuas: ſub ſculptili tamen intellige & ductile, fuſile, tornatile, &c.

Sculptile continet ductile, fuſile, &c. Sculptile eſt idolum.

Nota Secundo. Pro *ſculptile* Septuag. Exodi 20. 4. vertunt *idolum*: nam paſſim in Script. per ſculptilia intelliguntur idola. Porro licet Orig. & Theodor. ſtrictiùs hìc idolum accipiat, ut ſit effigies rei non exiſtentis, quomodo Gentiles ſphingas, Tritones, Centauros, aliaſque chymæras effingebant: ſimilitudo verò, quæ deinceps prohibetur, ſit rei exiſtentis expreſſio, v. g. imago ſolis, lunæ, hominum beſtiarum, reptilium; meliùs tamen ſecundùm communem ejus ſignificationem, accipiemus idolum, D ut ſit ſimulacrum falſi dei & ficti, ſive deus ille ſit res aliqua vera & exiſtens, ſive non. unde.

Nota Tertiò. Idolum Græcis erat imago quævis inanis & mendax, ut verbi gratia, vana phantaſmata, ſpectra, & umbræ mortuorum, uti patet ex Platone in Theæteto, Luciano in dialog. de mortuis, Homero Odyſſea 11. unde à Virgilio vocantur

Idolum eſt imago mendax.

Tenues ſine corpore vitæ.

&, *Cava ſub imagine formæ.*

Εἴδωλον enim eſt diminutivum ab εἶδος, quaſi dicas. Formula, iconcula, umbratilis ſpecies. Hinc S. Script. & ſcriptores Eccleſiaſtici nomen idoli arctarunt ad imaginē Dei,

qui

Digitized by Google

qui habetur Deus; revera non eſt, ſive Deus imagine repræſentatus, ſive ipſa etiam imago habeatur Deus. Patet hoc 1. Corinth. 8. 4. *Scimus quia nihil eſt idolum in mundo*. q. d. Deus qui repræſentatur idolo, non eſt Deus, ideoque idolum nihil eſt. & Eſther c. 4. 11. *Ne tradas ſceptrum tuum his quæ non ſunt*, id eſt idolis. Unde Scriptura Hebræa idola paſſim vocat און *aven*, id eſt inane; אלילים *elilim*, id eſt vana, vel deiculos; שקר *ſceker*, id eſt mendacium; לא יועילו *lo ioilu*, id eſt, qui non proderunt. vide S. Hieronymum in Oſee 7.

Error Henr. Stephani circa idolum.

Quare falluntur & fallunt Henricus Stephanus & Johannes Scapula in ſuis lexicis, dum aſſerunt, idolum apud ſcriptores Eccleſiaſticos vocari omne ſimulacrum, numen aliquod repræſentans, quod honore & cultu dignamur. Non enim ſimulacrum quodlibet, vel imago numinis cujuſlibet, eſt idolum, ſed tantùm imago numinis falſi, uti docet ex Tertull. S. Cyprianus in Exhort. ad martyrium c. 2. & Athanaſius orat. contra idola ſub finem.

Calvin. & Abul. putant hic omnem Dei imaginem vetari.

Ex dictis patet imperitia hæreticorum noſtrorum, dum aſſerunt, omnes omnino imagines hic jure naturæ vetari. Unde Calvinus videns quàm abſonè hoc dicatur, licet tacitè omnes imagines carpat; tamen aſſeverat, non omnes, ſed Dei tantùm imaginem hic vetari; qua in re ſuffragatur ei à Catholicis Abulenſis, qui cenſet, jure naturæ hic vetari omnem Dei imaginem. Idem aſſerit Durandus in 3. diſt. 9. q. 2. ſed ipſe eam putat hic vetari, jure non naturæ, ſed poſitivo divino. de qua re dicam §. ſequenti.

Verùm pari modo hoc refellitur. nam Primò, imago veri Dei non eſt idolum.

Refellitur Primò. Secundò.

Secundò, hic tantùm aliorum deorum cultus vetatur, uti patet ex antecedentibus & ſequentibus: præceſſit enim, *Non habebis deos alienos*; ſequitur, *Non adorabis ea, neque coles*: ergo ſculptile quod hic fieri vetatur, eſt ſculptile vel imago deorum alienorum: alioqui enim non unum, ſed duo, imo tria diverſa hic ponenda eſſent præcepta. Unde ſculptile explicans Moſes v. 23. ait. *Non facietis deos argenteos atque deos aureos*. Sic & Levit. 19. 4. idola vocat *deos conflatiles*, uti & alibi ſæpè. Imago autem Dei non eſt alius Deus ab eo, neque cultus imaginis cultus eſt alterius Dei. Cultus enim imaginis, juxta tritum axioma S. Baſilii & Damaſceni, ad prototypum refertur.

Tertiò.

Tertiò, certum eſt Deum non vetuiſſe omne ſculptile aut artem ſculptoriam, utpote qua ipſe exornavit Ooliab & Beſeleel, eaque uti juſſit ad Cherubim effigianda, eadem que uti voluit Moſen in ſerpente æneo efformando, Num. 21. 8. Si ergo determinatum aliquod ſculptilis genus tantùm vetuit, unde illa determinatio petatur melius, quàm ex verbis immediatè præcedentibus? videlicet ut ſic accipiamus: *Non facies tibi ſculptile*, id eſt, ſculptiles deos alienos.

Quartò.

Quartò, Deus imaginem ſui corpoream & ſenſibilem objecit oculis Abrahæ, Iſaac, Jacob, Iſajæ, Ezechielis, Moſis, aliorumque multorum, cùm eis apparuit: ergo eam non vetuit, quaſi jure naturæ illicitam. Nec dicas, Deum in hac ſui imagine, lege naturæ vetita, ſecum diſpenſaſſe: ſi enim eadem prorſus lege & præcepto naturæ, quo vetantur dii alii, vetatur & imago Dei veri; ergo ſicut in illo diſpenſare nequit Deus, ita nec in hoc poteſt.

Reſp. Calv. ſutilis.

Reſpondet Calvinus, temporale tantùm illud fuiſſe Dei ſymbolum, quod ad legem perpetuam trahi non debet. Sed inane eſt hoc effugium: lex enim decalogi æterna & perennis eſt, & ſculptile quod hic vetatur, omne accipiendum eſt, tam temporale, quàm perpetuum: alioqui ſi aliquo tempore detur imago Dei, quæ non ſit mala, nec vetita; certè imago omnis natura ſua, vel jure naturæ vetita dici non debet. Decalogus enim conſtantia naturæ præcepta continet: ergo ſicuti Deus, ne unico quidem momento idola colendi facultatem dare poteſt; ita nec poteſt ſui imaginem exhibere, ſi illa æquè naturæ, id eſt Deo Deique cultui per ſe repugnat.

Objicit Calvinus, hoc præcepto concomitanter ſaltem vetari omnem ſuperſtitionem, & quidquid Deo aliquo modo eſt injurium. Tale autem eſt, velle Deum, qui puriſſimus eſt ſpiritus, ad corporalia ſpectra deducere.

Reſpondeo, indeque formo quintum argumentum imago Dei non eſt injuria, neque inhonorifica Deo ergo jure naturæ non eſt vetita. Antecedens probo. Primò, quia angelis, etiamſi puriſſimi ſint ſpiritus, nulla fit injuria, ſi pingantur: ergo nec fit Deo, ſi pingatur. & ratio eſt,

A quia homines corporei non poſſunt Deum & angelos concipere, niſi per ſigna corporea.

Hinc Secundò, idem probo ex ſimili: nam S. Scriptura Deo injuria non eſt, cùm ἀνθρωποπαθῶς Deo aures, nares, oculos, manus, pedes, aliaque membra attribuit: quin verò non tantùm dignatus eſt Deus ad humana verba, & humanæ imaginationis imaginem deſcendere, ſed ad ipſam etiam formam humanam, quando Verbum caro factum, ejus figuram admiſit. Cur ergo Dei hominis facti memoriam imagine ſervare & venerari non liceat? cur rurſum menti noſtræ ad cæleſtia tardæ, ex viſibili imagine ad inviſibilia aſcendere non liceat: non enim deitatem ejuſque attributa imagine directè & perfectè exprimere, ſed tantùm aliquatenus adumbrare conamur, ut Deum menti & memoriæ objicere, ejuſque conceptum aliquem formare poſſimus: alioqui enim nulla ratione Deum concipere poſſemus. nam, ut ait Ariſtoteles, nihil eſt in intellectu, quod non priùs fuerit in ſenſu & in phantaſia. Intellectus enim nihil concipere poteſt ſine phantaſmate; phantaſma autem eſt imago rei viſæ, vel alio ſenſu perceptæ.

Objectio Calvini

B Objicit Secundò Calvinus, Iſajæ 40. v. 25. de ſimulacris, ſive idolis loquens Deus, *Cui*, inquit, *ſimilem me feciſtis?* ergo Deus imaginem ſui fieri vetuit.

Reſpond.

Reſpondeo, Senſus eſt, q. d. Cur idola, cur ſimulacra falſa feciſtis Deum veſtrum? cur ea mihi adæquaſtis? cur incommunicabile nomen meum eis dediſtis? cur meam potentiam & opes eis attribuiſtis? vide Jerem. 10. 6. & Sapientiæ 14. 21. Ex eo enim, quòd Gentiles & Judæi & ſimulacra faciebant ſimilia, imo æqualia Deo vero, hoc ipſo etiam faciebant Deum ſimulacris ſimilem & æqualem. Simile enim, cùm ſit relativum æquiparantię, ſuo ſimili eſt ſimile; & contra. Hoc autem magna erat Dei injuria & vilipenſio, ſcilicet eum æquare ſtatuis ſaxeis & æreis, aut etiam dęmonibus, qui in iis colebantur.

An hoc primum præceptum ſit partim naturale, partim cæremoniale? Affirmat Gabriel Vaſquez.

Quęritur hic ulteriùs, eſto imago Dei, & imago aliarum quarumlibet rerum, non vetetur jure naturę, an ſaltem illa Judęis non vetetur hic, lege Dei poſitiva? Affirmat Gab. Vaſquez l. 2. de Adorat. diſp. 4. c. 2. & ſequ. cenſet enim ipſe, hoc pręceptum, uti & quartum de colendo ſabbato, partim eſſe naturale & perpetuum, ſcilicet quatenus pręcipit cultum unius Dei, & vetat cultum deo- C rum aliorum: partim eſſe cęremoniale & temporaneum, quod ſolis Judęis ſit datum, nunc verò cum judaiſmo ſit abolitum, ſcilicet, Non facies imaginem Dei, vel rei alterius. Unde hoc pręceptum. *Non facies tibi ſculptile*, &c. ſic explicat, q. d. Non facietis, ò Judęi, ullam effigiem, talem ſcilicet, quę modo adorationi accommodatò ſit facta, putà ut per ſe talem ſculpatis, vel pingatis, quę commodè adorari poſſit. nam ſi non per ſe, ſed propter aliud, putà ad aliquid aliud exornandum, eam ſculpatis, id non vetō. Unde Cherubim arcę hic non vetantur: quia non per ſe ſed propter arcam tegendam & ornandam ſunt facti. Sic & Salomon in templo palmas, aliaque cęlavit & ſculpſit, non per ſe, ſed ad ornatum templi. Si dicas, Moſen Dei juſſu feciſſe effigiem ſerpentis ęnei, eamque per ſe, non ad ornatum alterius; Reſpondet Vaſquez, Deum ibi in hac lege ſua poſitiva diſpenſaſſe. Huic ſententię favet Origen. Tertull. Alexander Aleni. Albert. Bonav. & alii, quos citat Vaſquez c. 2. & 3.

Veriùs eſt hoc primum præceptum tantùm eſſe naturale.

Verùm veriùs eſt, hic non vetari omnes imagines, ſed tantùm ſuperſtitioſas & idololatricas, ac proinde hoc prę- D ceptum per omnia eſſe naturale, non poſitivum, nec cęremoniale, uti & reliqua omnia decalogi, excepto unico putà quarto, quod eſt de ſabbato colendo. ita docent Damaſcen. Beda, D. Thomas, Burgenſis, Cajetanus, quos citat Vaſquez cap. 1. & paſſim recentiores cum Franc. Suarez. 3. p. q. 54. ſect. 2.

Prob. primò.

Probatur Primò, iiſdem rationibus, quas paulò antè contra Abulenſem & contra Calvinum attuli, atque in primis ex eo, quòd Septuag. ſculptile hoc vocent idolum, & Script. paſſim ſculptilia vocet deos alienos. Audi Iſajam c. 44. 9. *Quis formavit deum*, & (id eſt) *ſculptile ad nihil utile?* ubi deum alienum ſive idolum vocat ſculptile. & v. 15. cùm ait: *Plantavit pinum*, &c. *ex eo operatus eſt deum; & adoravit: fecit ſculptile, & curvatus eſt ante illud*. & v. 17. *Reliquum autem ejus* (pini) *deum fecit, & ſculptile ſibi, curvatur ante illud*.

Secundò.

Secundò, Salomon rex piiſſimus, ex ſe, ſine Dei juſ-

ſu,

Digitized by Google

ſu, præter Cherubim arcæ, fecit Cherubinos maximos, A ſcilicet decem cubitorum, qui extendebant alas per totam longitudinem Sancti ſanctorum: hæ autem ſtatuæ per ſe conſiſtebant, ut idola Gentium; ac proinde erant factæ modo accommodato ad adorationem. qua in re Salomon non peccavit; quia non formavit eos ad adorationem, videlicet ut eſſent quaſi idola: ergo hoc præcepto vetantur tantùm idola, nō autem imagines per ſe erectæ vel adorabiles, id eſt, quæ ab aliquo impio commodè adorari poſſent.

Tertiò. Tertiò, idipſum ſignificat vox *tibi*, cùm ait: *Non facies tibi ſculptile*, quod ſcilicet tibi ſit inſtar Dei & idoli. Idem ſignificat id quod ſequitur: *Non adorabis ea, & non coles.* quæ ea? niſi ſculptilia & idola. hæc enim ſola adorantur. ita Cajet.

Quartò. Quartò, alioqui Judæi non potuiſſent habere ſphæras & globos aſtronomicos: hi enim per ſe ſunt ſimilitudines & repræſentationes cæli orbiumque cæleſtium, atque poſſunt adorari, ſuntque adorabiles, æquè ac ſol. luna & cælum. Rurſum, non potuiſſent domi habere imagines avorum & proavorum; quod tamen apud Gentes & apud fideles ſemper fuit ſolemne, atque magnum incitamentum B virtutis. Fateor tamen Judæos, non ex obligatione hujus legis, ſed ex devotione & religione, ut magis abeſſent ab omni ſpecie idoli & violationis legis hujus, ſponte ſua vix uſos eſſe imaginibus, & in templis numquam: id enim docet Joſephus, Philo, Origenes, & alii. unde Poeta Judæos ita deſcribit.

Judæi vix uſi ſunt imaginibus ſponte?

Qui puras nubes, & cæli numen adorant.

Unde cùm Pilatus & Petronius, præſides Judææ, tentaſſent imagines Tiberii & Caligulæ in templum inducere, Judæi uſque ad mortem reſtiterunt, teſte Joſepho 18 Antiq. 4. & 10.

Rurſum, eo tempore, jure non poſitivo, ſed naturali, vetitum fuit Judæis, ne imaginem Dei in templo, aut alibi publicè toti populo proponerent, idque ob evidens periculum idololatriæ. Multi enim ex populo rudes & proclives in idola, illam pro numine coluiſſent: hoc autem periculum non erat in privatis ſapientioribus. Vidit enim Moſes, Iſaias, & alii Deum in corpore aſſumpto, quaſi in imagine: cur ergo eam exprimere non potuiſſent.

Objectio. Dices; cap 4. v. 15. dicitur: *Non vidiſtis aliquam ſimilitudinem in die, qua locutus eſt vobis in Horeb de medio ignis,* C *ne fortè decepti faciatis vobis ſculptam ſimilitudinem, aut imaginem maſculi vel feminæ.* q. d. Non apparui vobis in aliqua ſpecie, vel imagine ne vos aliquam ſimilem faciatis: ergo abſolutè omnem imaginem vetat in ſe, & ſimpliciter, eſto finis legis fuerit, ne eam tandem colerent, facerentque idolum.

Reſponſio. Reſpondeo, Deus hic propriè non ſancit præceptum de non facienda imagine, ſed tantùm narrat, ſe Hebræis in Sina non apparuiſſe per ullam ſpeciem viſibilem, ne Hebræi illius imaginem & idolum fabricarent, quod ſcilicet ipſi colerent & adorarent. Facilè enim eveniſſet, ut craſſi Judæi videntes hoc Dei ſimulacrum, maſculum, vel femineum, primò cogitaſſent, Deum eſſe talem, ſcilicet maſculum, vel feminam, quem colendo, non Deum verum, ſed falſum coluiſſent. Deus enim verus non eſt mas, vel femina, & viciſſim Deus mas vel femina, non eſt verus Deus, ſed falſus & fictitius. Deinde ſenſim mentem & ſenſum in ipſum ſimulacrum defixiſſent, ibique hæſiſſent, cogitantes illud eſſe ſuum numen, non cogitando illam tantùm eſſe imaginem ſui numinis. Id enim factitaſſe Gentiles & Judæos, dixi initio hujus paragraphi. D Subſtantia ergo præcepti eſt, *Non facietis ſculptile*, id eſt *idolum*: finis verò præcepti eſt, *Ut non colatis, nec adoretis illud.* Facere enim, vel habere idolum, ut idolum, peccatum eſt, eſto illud non colas, nec adores. Duo ergo hoc præcepto vetantur, primum, non facere, nec habere ſculptile ſive idolum, quaſi idolum: ſecundum, illud non adorare, nec colere.

Subſtantia & finis primi præcepti

Ne ſimilitudinem omnium quæ in cælo ſunt deſuper] Hic explicat ſculptile, ut patet ex Heb. æo, ſcilicet quòd ſit idolum, ſive ſimilitudo numinis quod eſt in cælo, terra, vel aquis.

Et quæ verſantur in aquis ſub terra] Mare enim terra non eſt altius, ut volunt aliqui mathematici, ſed inferius & depreſſius. unde pſalm. 23. 2. dicitur, *Quia ipſe ſuper maria fundavit eum*, ſcilicet orbem terræ. terra ergo mari eſt altior.

Vers. 9. Non adorabis ea, geniculando & proſternendo te coram illis, illaque invocando: et non coles] per oblationes, feſta, & præſertim per ſacrificia. Hebr. eſt, *non ſervies eis*, ſcilicet latria ut explicant Septuag. μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς. q. d. Sacrificio non teſtaberis, te origine eſſe ſervum idoli alicujus, quaſi illud per creationem, ſummum in te dominii jus obtineat.

Zelus Dei quid? Ego enim ſum Dominus Deus tuus, Deus æmulator] ſive zelotes, ut vertunt Septuag. Zelus hic Dei, ait S. Auguſtinus contra Adimantum c. 11. non cruciatum animi, ſed tranquilliſſimam ſinceriſſimamque juſtitiam ſignificat, qua animam impunè non ſinit fornicari. Secundò, zelus hic declarat Dei charitatem, inquit Theodor. qua animam, quaſi ſponſam ſuam & uxorem, ſibi adimi non permittit. Lex enim vetus inſtar viri erat, populus erat inſtar uxoris; ſi is à lege deficeret, fornicari dicebatur, ut ſæpè ei improperant Prophetæ. De hoc amore & zelo zelotis Dei vide S. Dionyſ. de Divin. nom. cap 4. p. 1. in fine, ubi ait: *Zelotes dicitur Deus, quia amat creaturas.* nam qui amat, in rem amatam fertur; & B quia ſæpè quædam impediunt adeptionem rei amatæ, naſcitur in voluntate conatus ad ea repellenda, qui dicitur zelus, ait D. Thom.

Reddens iniquitatem (pœnam iniquitatis) patrum ſuper filios, in tertiam et quartam generationem, his qui oderunt me] Aliqui hæc accipiunt de ſola iniquitate parentum, eò quòd Deus illam in filiis, etiam innocentibus, ſubinde ad exemplum cæterorum, temporali & corporali pœna puniat. ita D. Thom. 1. 2. qu. 87. art. 8. Hugo Victor. Abulenſ. & Vaſq. 1. 2. q. 83. art. 4. diſ. 135. c. 1. imò Tert. l. 2. contra Marc. c. 15. ubi ait, Deum hanc pœnam ſtatuiſſe ob populi duritiem, ut legi divinæ obedirent amore, ſi non ſui, ſaltem liberorum & filiorum ſuorum. Verùm hoc rarum eſt, & quaſi extraordinarium: unde communiter Patres accipiunt hunc locum de filiis, qui peccata parentum imitantur. ita S. Hier. in 18 Ezechiel. S. Auguſt. contra Adimantum cap. 7. S. Gregorius li. 15. Moral. 12. Chryſoſtom. hom. in illud pſalm. 84. *Non in æternum iraſceris nobis.* Theodor. Acacius, Severus; Diodorus in Catena Græcorum in Exodi cap. 20 v. 5. & Rabanus ibidem: idque clarè C exprimit Chaldæus, tam hic, quàm Exodi 20. dum vertit, *viſitans peccata patrum in filios tranſgreſſores*, & *quando filii ſequuntur peccata patrum*; & noſter Interpres, dum vertit hic, & Exodi 20 *in tertiam & quartam generationem his*, vel *eorum qui oderunt me.* unde Moſes Exodi 34. 7. cùm dixiſſet, *Nullus apud te per ſe innocens eſt*, hanc eamdem ſubtexuit ſententiam. Itaque τὸ *his qui oderunt me*, tam ad filios, quàm ad parentes referendum eſt.

Deus punit peccata patrum in filiis, non innocentium, & peccantium, nocentes.

Senſus hujus loci. Senſus ergo eſt, q. d. Ego Deus tam ſeverè ſum juſtus, ut peccata parentum in filios, qui eos imitantur, vindicem, ut tam filii, quàm parentes in filiis ſuis puniantur. Licet enim videar ſilere aliquamdiu, ſi tamen videam filios aut nepotes, iiſdem veſtigiis inſiſtere, & menſuram patrum implere gravior in eos incumbet animadverſio mea, quàm ſi nulla parentum peccata præceſſiſſent. Solet enim Deus non ſtatim ad peccata vindicanda proſilire, ſed expectare donec menſuram peccatorum à ſe definitam, multitudine ſua & enormitate homines compleverint. Hinc illa ſunt: *Necdum completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum*, Gen. 15. 16. *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum, ut veniat ſuper vos omnis ſanguis juſtus*, Matth. 23. v. 32. & D 35. Cùm verò completa fuerit hæc menſura, tunc uno quaſi gurgite effundit iram ſuam Deus, graviuſque punit poſteros, non quàm mereantur, ſed quàm puniviſſet, ſi ſoli ipſi peccaſſent. Exempla ſunt in poſteris Salomonis, Jeroboam, Manaſſe, &c.

Menſura peccatorum

Objectio ex S. Auguſt. Quare, quod S. Auguſt. Enchirid. 46. & ex eo S. Leo epiſt. 86. hunc locum ita explicant, & dicant, parvulos non ſolùm obligari peccatis primorum parentum, Adæ & Evæ, ſed etiam ſuorum proximorum parentum, donec reatus ille Sacramento regenerationis ſolvatur, diſputando dictum accipi debet. Jam enim conſtat è Scriptura & Patribus, tantùm Adæ peccatum transfundi in poſteros: in cæteris verò, quemque onus ſuum laturum.

Alia ex Ezechiele. Dices, Ezechiel. 18. 3. Dominus retractat hanc Judæorum querulam parabolam: *Patres comederunt uvam acerbam* (id eſt, peccaverunt) *& dentes filiorum obſtupeſcunt*, aitque ſe effecturum, ut hæc ampliùs inter eos non uſurpe-

Digitized by Google

petur parabola : ergò non vindicat peccata patrum in filios. A

Reſpondeo, Loquitur ibi Dominus de filiis inſontibus Judæi enim parabolam iſtam jactantes, ſe inſontes & innoxios, ob ſols parentum peccata puniri, querebantur. ita Patres citati.

In tertiam et quartam generationem] quouſque ſe ferè patrum protendit vita & ſcelerum memoria. Notat S. Athanaſius tract. de Communi eſſentia Patris, & Filii & Spiritus ſancti, ante finem, hic ſignificari, quòd Dei clementia major ſit ejuſdem juſtitia, in eo quòd peccata patrum puniat tantùm in tertiam & quartam generationem; benefacta verò parentum præmiet in millia, id eſt in mille generationes.

Narrat Plutarch. in Apophtheg. Rom. Artaxerxem Xerxis filium dexteram manum habuiſſe longiorem ſiniſtra, indeque dictum Longimanum; cumque id illi vitio verteretur, ipſe in bonum omen & regiam virtutem convertit, dicens, ſibi tamquam optimo principi Deum communicaſſe, ut manum haberet ad largiendum ampliſſimam & longiſſimam; alteram verò, nempe ſiniſtram, ad accipiendum & detrahendum breviſſimam & contractam: quippe rege dignius, & *beatius eſt magis dare, quàm accipere*, Actor. 20. v. 35. Multò magis Deus ad benefaciendum eſt Longimanus, ad caſtigandum Brevimanus. ad accipiendum Nullimanus. Nihil enim à creaturis accipere poteſt; ſed potiùs omnia quæ habent. ipſe illa eis elargitur. Et in hoc conſiſtit ejus beatitudo, opulentia, & bonitas immenſa, qua ut mare redundans bona ſua communicat, & profundit in angelos & homines. B

Poſſet tamen Secundò, hic numerus definitus pro indefinito accipi; *In tertiam & quartam generationem*, id eſt in multas generationes, tumque perfecta, & quaſi adæquata erit antitheſis pœnæ impiorum parentum, cum præmio bonorum. Tria enim & quatuor, perinde ac mille,

Ternarius ſignificat copiam. apud Hebræos denotant magnam multitudinem. Ternario enim, ob myſterium SS Trinitatis, libenter utitur Script. & per eum, copiam ſignificat. Hinc illud Iſaiæ 40 12. *Qui appendit tribus digitis molem terræ*. Gen. 18. 6. & Matth 13. 33. farinæ ſata tria. Eccleſ 4. 12. *Funiculus triplex difficilè rumpitur*. ſic vulgò dicimus, ter felix, id eſt maximè felix; ter maximus, &c. ita S. Chryſoſt. hom. 47 in Matth. vide Riberam in Amos 1. 3.

Tropol. Tropologicè, inquit S. Hieronymus in c. 18 Ezech. pater eſt incentivum vitii, filius eſt peccatum, nepos eſt opus perpetratum, pronepos eſt gloriari de peccato; quæ duo C

Vers. 10. ultima maximè punire ſolet Deus.

Et faciens miſericordiam in multa millia, diligentibus me] Hebr & Chald *in mille*, id eſt in plurimas generationes. En quàm memor eſt pietatis & obſequii noſtri divina bonitas, quamque nos hic amore, uti priùs timore, & metu pœnæ, ad legis ſuæ cuſtodiam incitat & impellit.

Symbolicè, Nota hic millenarium ſymbolum eſſe Dei, ejuſque infinitatis, & infinitæ miſericordiæ. Eſt enim millenarius, cubus denarii (decies enim decem faciunt centum; decies centum faciunt mille) & finis omnium numerorum. Sic Deus eſt cubus, & finis omnium, atque per miſericordiam omnes ad ſe, quaſi ad finem eorum ultimum, putà ad æternam felicitatem, reducere conatur.

Vers. 11. *Secundum præceptum Explicatur Primò.* Non uſurpabis nomen Domini Dei tui fruſtra] ſcilicet in vanum. q. d. Non adjicies horribile nomen Dei ſculptilibus, inquit S. Cyril. l. 4. in Johan. 51. & Clemens 6. Stromat ante finem; Tertull quoque lib. de Idololatria c. 20. *Non aſſumes*, inquit, *nomen Dei in vano*, id D eſt in idolo. Verùm illud jam vetitum audivimus primo præcepto, quo vetatur idololatria: illud idem tamen vetatur quoque hoc ſecundo præcepto, quatenus, idipſum profanatio eſt nominis divini. ſed hic non eſt adæquatus hujus præcepti ſenſus; nam & multa alia eo vetantur.

Secundò. Secundò, S. Thom 2. 2 qu. 122. art. 3 cenſet, hoc ſecundo præcepto ſolum perjurium, propriè & directè prohiberi. unde & Chald. vertit, *non iurabis in nomine Domini Dei tui fruſtra*. Quin & Hebræa ita vertas, *non aſſumes nomen Dei tui ad mendacium*. Hebræum enim שוא *ſcaf*, & vanum & mendacium ſignificat: uti & *vanum* pro mendace, ſubinde latine uſurpamus.

Tertiò. Tertiò & optimè, Theodur. in Exodi 20. & paſſim Doctores, cenſent hic non ſolùm perjurium, ſed omnem irreverentiam, & abuſum nominis divini vetari, ne divinum A nomen, ait Theodor. nominetur, præterquam aut doctrinæ cauſa, aut precationis aut alicujus neceſſitatis. Hoc enim clarè ſignificat verſio noſtra, & Septuag. *Non accipies nomen Domini Dei tui in vanum.*

Nota. Per *nomen Dei*, hic non tantùm intelligitur tetragrammaton *Jehova*, ut volunt Hebræi, ſed & omnia alia Dei nomina, cujuſcumque ſint linguæ: imò de nomine *Jeſus*, hoc præceptum maximè accipiendum eſſe probat Abul. q. 7 in c. 20. Exodi, ex eo quòd nomen Jeſus venerabilius ſit nomine Deus. Deus enim creatorem ſignificat; Jeſus verò Deum ſignificat ut redemptorem & ſalvatorem unde nomen Jeſus Deo, ſive Creatori, novum & majorem addit titulum, ſcilicet Salvatoris. *Nomen Ieſus venerabilius eſt nomine* Deus.

Moralem exaggerationem hujus præcepti. & quomodo utendum ſit nomine Dei, quamque grave peccatum ſit eo per perjurium abuti, vide apud D. Thomam in opuſculo ſeptimo. Ubi inter cætera ait, Juramento confitemur, quòd prima veritas non eſt niſi in Deo. in hoc autem fit reverentia Deo. unde lex jubet, ne quis juret per idola, ſed per Deum. Perjurus ergo facit injuriam Deo, ſibiipſi, & omnibus hominibus. Primò, Deo, quia cùm jurare per B Deum nibil aliud ſit, niſi invocare eius teſtimonium; cùm juras falſum, aut credis Deum neſcire verum & ſic ponis ignorantiam in Deo; cùm tamen omnia nuda & aperta ſint oculis ejus; aut quòd diligat mendacium, cùm tamen dicat Pſaltes, *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*. aut derogas potentiæ: quaſi non poſſit perjurium convincere, aut punire. Secundò, facit injuriam ſibi: quia obligat ſe judicio Dei. nihil enim eſt aliud dicere. Per Deum ita eſt, niſi, Deus puniat me ſi non eſt ita Tertiò, injuriatur aliis hominibus: nulla enim inter aliquos ſocietas durare poteſt niſi credant ſibi invicem: dubia autem juramentis confirmantur, & *omnis controverſiæ finis eſt iuramentum*, Hebr. 6. 16

Quia non erit impunitus qui ſuper re vana nomen ejus aſſumpſerit] Pro *impunitus*, Exodi 20. 7. habetur *inſons*, ſed *inſons* ibi capitur pro impunito, metonymicè, uti & alibi ſæpè, ut 1. Reg 26 9 Prov. 11. 21. Jam ſenſus eſt, q. d. Deus ſeverè puniet, vel in hac vita, vel in futura eum, qui nomen Dei in vanum aſſumit. Eſt liptote, quæ Hebræis eſt frequens, ut Michææ 2. *Liptote.*
1. *Væ qui cogitatis inutile*, id eſt peccatum, quod non tantum inutile, ſed & maximè noxium eſt. 1. Reg. 12 21. *Nolite declinare poſt vana* (idola *quæ non proderunt*, id eſt quæ maximè oberunt. Jerem. 32 35. *Quod non mandavi*, id eſt, quod ſeverè prohibui. Sic de Pallante, viro virtute præſtanti. ait Virgil Æneid 11.

Quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies.

Nota. Deus huic ſecundo præcepto, æquè ac primo pœnam apponit, vel ob rei præceptæ gravitatem, vel ad coercendam Hebræorum ad ea violanda proclivitatem.

Ita Deus fame trienniali punivit Iſraelem, ob perjurium Saulis, qui contra fidem datam à Joſue, occidit Gabaonitas: unde eis traditi ſunt poſteri Saulis, qui ab eis crucifixi ſunt, itaque lues ceſſavit, 2. Reg 21. ita ob perjurium Sedeciæ Regis, Jeruſalem, totaque Judæa everſa eſt 4 Reg. 24. & 25 & Ezech. 17. Porro blaſphemum Deus lapidari juſſit, Levit. 24 Nota quoque eſt pœna blaſphemi Sennacherib, 4. Reg. 19. Paulus quoque blaſphemos tradidit Satanæ, 1. Timoth. 1.

Obſerva diem ſabbati, ut ſanctifices eum] Hic, uti & Exodi 20. perfectum de ſabbato colendo datur præceptum, cujus præludium & inchoatio in manna D præceſſit, Exodi 16. 23. imo in geneſi mundi: exinde enim coli cœpiſſe ſabbatum, oſtendi Gen. 2. 3. Vers. 12. *Tertium. præceptum*

Nota. Præceptum hoc, quatenus diem, & tempus aliquod Dei cultui publico & externo dandum præcipit, morale eſt & naturale: hoc enim faciendum eſſe dictat lex naturæ. quatenus verò diem ſeptimum, ſive ſabbatum ad hoc determinat, eoque quieſcere jubet, cæremoniale eſt, ideoque jam in lege nova abolitum, ita D. Thom 2. 2. q. 122. at. 4. ad 1. *Lex ſabbati partim naturalis, partim cæremonialis.*

Nota Secundò. Sabbatum, id eſt quies Dei, quo ſcilicet Deus ab opere creationis ceſſavit die ſeptimo mundi, ſacramentum fuit, & cauſa legalis & cæremonialis hujus feſti ſabbati Hoc feſtum rurſum, allegoricè typus erat ſabbati, id eſt quietis, qua Chriſtus quievit in ſepulchro eodem die. Tropol. vero typus erat ſabbati noſtri, quo à peccatis ceſſare debemus de quo vide Athanaſ. hom. in illud, *Sabbati ſacramenta & ſignificata alleg. tropol. anagog.*

illud, *Omnia mihi tradita ſunt*. & S.Hieron. in c.59. Iſa- A jæ, & S.Gregorium lib.11. Regiſtri epiſt.3. Anagogicè verò ſabbatum typus erat & cauſa ſabbati & quietis æternæ in cælis, uti docet S.Paulus Hebr.4.3. nam, ut ait S. Johannes Apoc.14.13. *Amodo iam dicit Spiritus, ut requieſcant à laboribus ſuis, opera enim illorum ſequuntur illos*. Unde Rupertus hoc præceptum anagogicè ſic exponit, q.d. *Memento, ut diem ſabbati ſanctifices*, id eſt, in omnibus operibus tuis Dei retributionem, & requiem æternam paratam attende.

Origo ſabbati juxta Gentiles.

Quæres, quæ fuerit origo ſabbati? Gentiles, ait Diodorus in Catena Græcorum Exodi 20. cenſebant, Hebræos in honorem Saturni ſabbatum colere: diem enim ſeptimum vocant ipſi diem Saturni, ſicut primum vocant diem Solis, ſecundum Lunæ, tertium Martis, &c. *Primò.* Seneca verò, teſte S.Auguſt.6. Civit.11. ridet Judæos, quòd *Secundò.* ſeptimam ætatis & vitæ partem otiando perderent. Tertiò, *Tertiò.* Plutarchus libr.4. Sympoſiac. quæſt.5. cenſet, Judæos in honorem Bacchi, qui Sabbos dictus eſt, ſabbatum celebrare. Quartò, *Quartò.* Apion apud Joſeph. libr.2. contra eumdem, narrat, Judæos Ægypto exeuntes, laboraſſe ulceribus inguinum, quæ Ægyptii ſabbo vocabant, eaque ſeptimo die ceſſaſſe; ideoque eum diem ab illis ſabbatum eſſe B vocatum ac celebratum. Sed hæc Gentilium ſunt commenta & calumniæ. Quintò, *Quintò.* Lactantius libr.7. Inſtitut. cap.14. cenſet ſabbatum dici à ſeptem, quaſi dicas, ſeptimus dies. Verùm patet, ſabbatum non Latinam, ſed Hebræam eſſe vocem, ac ſignificare quietem, à radice שבת *ſcabat*, id eſt quievit.

Prima origo & cauſa ſabbati.

Dico ergo, Prima origo & cauſa inſtituendi ſabbati fuit, ut homines ſabbato opus creationis, & beneficium inſtitutæ à Deo naturæ, conditique univerſi expenderent, ut patet Geneſ.2.v.3. & hic v.14.

Secunda.

Secunda cauſa fuit, ut Hebræi in ſabbato laborioſæ ſervitutis Ægyptiacæ, & ab ea liberationis memoriam celebrarent; hæc cauſa datur hic v.15. unde & pridie ſabbati egreſſi ſunt ex Ægypto, uti oſtendi Exodi 12.41.

Tertia.

Tertia fuit, ut ſabbatum dicatum Deo, ſignum eſſet electionis divinæ, qua Deus Iſraëlem, præ aliis gentibus, ſibi in populum adoptavit. Hæc cauſa ſignificatur Exodi 31.v.13. unde ſabbato Judæi à Gentibus ſecernebantur. hinc Ovidius.

Cultaque Judæo ſeptima ſacra viro.

Quarta.

Quarta, ut ſabbato, à laboribus totius ſeptimanæ, daretur requies ſervis, ancillis & animalibus, ne nimio labore opprimerentur. Hæc cauſa datur hic v.14.

Cauſa ſymbolica.

Symbolica cauſa eſt: quia ſeptenarius numerus eſt myſticus, quo multum utitur S.Script. ſignificat enim integrum rei complementum, ſicut hebdomas dierum continua & perpetua eorumdem eſt revolutio. hinc ſabbatum erat ſeptimus dies: ſic ſeptimus annus erat libertatis, & ſabbati terræ; ſeptem hebdomadæ dierum, erant pentecoſte; ſeptem hebdomadæ annorum, erant jubileum. Hinc ſeptenarius in Script. ſignificat plenitudinem & univerſitatem, inquit S.Auguſtinus. ut patet 1.Reg.2.5. in Hebræo, Jerem.15.9. Eccleſiaſtæ 11.2.

Septenarius ſignificat plenitudinem.

Arithmetica.

Cauſam hujuſce rei arithmeticam dat Philo l. de Mundi opificio: Septenarius, inquit, ſolus intra denarium, nec gignit, nec gignitur, ſine patre eſt & matre. Unde Pythagoræi eum vocant virginem: hinc congruit Deo & rebus divinis, ideoque Græcum ejus nomen ἑπτὰς, à veteribus dictum eſt ſeptas, ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, id eſt à cultu & reverentia. Sic enim Græca aſpiratio ſæpè in literam s vertitur, teſte Priſciano, ut ex ἅλς factum eſt ſal, ex ὑπὲρ ſuper, ex ὗς ſus, ex ὕλη ſylva, ex ἡμισυ ſemis, ex ἕξ ſex, ex ἑπτὰ ſeptem, ex ἕρπω ſerpo. D

Septenarius eſt virgo ſine patre & matre.

ἑπτὰς quaſi ſeptas à cultu.

Græca aſpiratio in s vertitur.

Phyſica.

Phyſicam congruentiam dat S.Hier. in Amos 5. Galenus, inquit, docet, febres ardentiſſimas ſeptimo die ſolvi; ſi non primo, ſecundo, id eſt decimoquarto die; ſi non ſecundo, tertio, id eſt, vigeſimoprimo die, ut omnes labores & moleſtiæ ſeptenario numero conquieſcant.

Septenarius eſt nodus rerum omnium.

Cicero in Somnium Scipionis, ait ſeptenarium eſſe nodum & plenitudinem rerum omnium: quia ſcilicet, Deus eſt unitas, à quo fluit ſenarius creaturarum, videlicet angeli, elementa, mixta inanima, ſtirpes, bruta, & homo: deinde ſeptimo curſus ad primam unitatem, ſcilicet Deum revertimur, in eaque deſinimus, à quo, per quem, & in quem omnia ſunt dirigenda, ut explicat Andreas Maſius in Joſue 6.13.

Senarius ſignificat mortalia; ſeptenarius immortalia.

A Hinc Philo l.1. Allegor. ait, ſenario ſignificari mortalia: quia ſenarius eſt diviſibilis; ſeptenario verò, quia ſecari nequit, ſignificari felicia & immortalia. Unde Deus ſex diebus complevit opus ſuum, ſcilicet mortale; ſeptimo verò ab eo quievit, ſed alias diviniores formationes incœpit. Errat verò Philo in eo, quod ſubdit: *Nam ruſticanæ ſimplicitatis eſt putare, ſex diebus, certoque tempore, quod mundo poſterius eſt, mundum eſſe conditum*; ubi ſex dies creationis mundi non literaliter, ſed ſymbolicè accipit, quod & fecit aliquando S.Aug. qua de re dixi Gen.1.

Plura de perfectione ſeptenarii videat qui volet apud Philonem, & Macrobium lib.1 in Somnium Scipionis c.6. & A.Gellium l.3 & Andr. Maſium ſuprà.

UT SANCTIFICES EUM] q.d. Obſerva & celebra ſabbatum, quaſi ſanctum, & a reliquis diebus ſeparatum, quietique & recolendo creationis operi, aliiſque Dei beneficiis, dicatum, cujus finis ut te moneam, addidi vocem *memento*, Exodi 20.8. Hæc ergo ſanctificatio ſabbati, quæ hic directè præcipitur, non erat alia, quàm vacatio ab omni opere, ut patet v.14. & Exodi 20.10. nam colendo hoc modo ſabbatum, ut juſſerat Deus, tacitè profitebantur Hebræi, Deum creatorem eſſe & largitorem bonorum omnium. B Finis verò præcepti erat, ut otium haberent vacandi Deo rebuſque divinis, & Dei beneficiis recolendis. unde Exodi 20.11. dicitur, quòd Deus benedixerit & ſanctificaverit ſabbatum, videlicet hoc ipſo, quo ſabbatum ab aliis diebus, ad ſui cultum jam dictum ſegregavit. Scribit Joſephus l.7 Belli 24. & Plinius l.31. 2. in Judæa fluvium eſſe qui per ſex dies fluat, ſeptimo fluere deſinat, relinquatque alveum ſiccum, ideoque eum *ſabbaticum* vocari.

Sabbato non licebat coquere, nec ignem accendere.

Nota. Sabbati ſumma erat ſolemnitas, præ cæteris feſtis omnibus. Unde nec cibum in eo parare licebat, uti de manna vidimus Exodi 16.v.29. nec ignem accendere, ut patet Exodi 35.v.3. quæ tamen in aliis feſtis facere licebat. Hinc factum eſt, ut nomen *ſabbati* omnibus aliis feſtis communicaretur, omniaque vocarentur ſabbata, ut patet Levit. 23.v.11.24.32. imò & tota hebdomada, à potiori ſui parte & die, vocaretur ſabbatum (hinc ait Phariſæus: *Jejuno bis in ſabbato*, id eſt in hebdomade) atque à ſabbato reliqui dies denominarentur; ut prima ſabbati, ſive poſt ſabbatum, erat dies Dominica; ſecunda ſabbati, erat dies C lunæ, & ita conſequenter. vide S.Hieron. epiſt.150. ad Hedibiam qu.4. Uſurpatur autem ſubinde pluralis pro ſingulari, idemque eſt *ſabbata* & *ſabbatum*, ut una ſabbatorum eſt prima ſabbati. Vide Riberam l.5 de Templo c.8.

Sabbatum pro quolibet feſto, imò pro hebdomada tota capitur.

De mutatione ſabbati, quo creatus eſt mundus à Deo, in Dominicum, quo recreatus eſt mundus à Chriſto reſurgente, deque cultu Dominicæ à Chriſtianis debito, vide S.Thom. in opuſc.7. ubi inter cætera docet, quòd fideles in feſtis tam ab otio, quàm ab opere ſervili abſtinere debeant nam, ut ait Eccleſ c.33. *Multam malitiam docuit otioſitas*. Fideles ergo in feſtis occupari debere Primò, in ſacrificiis tum internis, ut ſunt devotio, oratio, gratiarum actio, compunctio, actus fidei, ſpei & charitatis: tum externis; hinc Judæi in ſabbato duplicabant ſacrificium juge, Numer.28.9. Secundò, in lætitia ſpirituali. Tertiò, in carnis & concupiſcentiarum mortificatione, ut exhibeant corpora ſua hoſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem, Rom.12.1. Quartò, in actibus miſericordiæ. Hebr.13.16. *Beneficentiæ & communionis nolite oblivisci: talibus enim hoſtiis promeretur Deus*. Jacobi 1.v.27. *Religio munda & immaculata apud Deum & Patrem, hæc eſt, viſitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum ſe cuſtodire ab hoc* D *ſæculo*. Quintò, in legendo & audiendo verbum Dei, aliaque pia. Hoc enim Judæi faciunt etiam hodie. Act.13. *Voces Prophetarum quæ per omne ſabbatum leguntur*. Nam, ut ait Chriſtus Johan.8. *Qui ex Deo eſt, verba Dei audit*.

Hinc in Concilio Carthag. IV. cap.84 excommunicantur, qui die ſolemni, Eccleſiæ conventu prætermiſſo, vadunt ad ſpectacula.

Peccant ergo fideles, qui audita Miſſa otio vacantes, totum diem in chartis vel aleis, aut in choreis inhoneſtis, ebrietatibus, comeſſationibus aliiſque peccatis & vanitatibus tranſigunt; quod in Concil. Tolet. III. c.22 graviter prohibetur. In eos etiam detonat Malach.c.2. *Ecce ego projiciam vobis brachium, & diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolemnitatum veſtrarum, & aſſument vos ſecum*.

& Iſa-

Digitized by Google

& Iſaiæ c. 1. *Kalendas veſtras odivit anima mea: facta ſunt mihi moleſta, laboravi ſuſtinens.*

Porro fructus & præmia colentium feſta deſcribit Iſaias c. 58. cùm ait: *Si averteris à ſabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die ſancto meo; & vocaveris ſabbatum delicatum, & ſanctum Domini glorioſum, tunc delectaberis ſuper Domino*, en primus fructus, qui eſt ſuavis quædam voluptas ſpiritus in rebus ad Deum pertinentibus. *Et ſuſtollam te ſuper altitudines terræ*. en ſecundus. q. d. Faciam ut magno animo contemnas omnia terrena, eaque cum S. Paulo arbitreris ut ſtercora. *Et cibabo te hereditate Iacob patris tui*. en tertius. q. d. Replebo te ſpiritualibus bonis in hereditate cæleſti. Denique adjiciet Deus & temporalia bona, uti promittit ipſe Levit. 26. v. 2. & 4.

Qui vero feſta violant puniuntur. Primò, in corpore, puta morbis & caſibus, ut crura vel brachia ſibi frangant laborando. Secundò, in bonis damna patiuntur, à furibus ſpoliantur, eorum equi, boves, &c. moriuntur, domus conflagrat, &c. fiuntque pauperes. Tertiò, bonis ſpiritualibus privantur. Peccant enim Primò, in Deum Patrem, cujus potentia die Dominico mundum creavit. Secundò, in Filium, qui eodem die nos redemit. Tertiò, in Spiritum ſanctum, qui eodem die ad nos miſſus eſt.

Audi Jerem. c. 17. *Si non audieritis me, ut ſanctificetis diem ſabbati, & ne portetis onus, &c. ſuccendam ignem in portis eius, & devorabit domos Jeruſalem, & non extinguetur.* Audi Ezech. cap. 20. *Sabbata mea violaverunt, dixi ergo, ut effunderem furorem meum in deſerto, & conſumerem eos.* Vide 2. Eſdræ 13. 15. Ita Deus violantem ſabbatum morte punit, Exodi 31. 14. & Num. 15. 35. vide & 2. Machab. 15. 4. & ſeq. ubi Nicanor contemnens ſabbatum Judæorum, ab eis cæditur. Vide Gregor. Turon. de Gloria Confeſſ. c. 81. ubi narrat, contemnentem feſtum B. Mariani igne fuiſſe punitum. & c. 99. narrat de alio, qui in feſto laborans, colli & faciei contortione punitus eſt.

VERS. 14. *Opus, quod vetitum ſabbato, quod ſit.*

NON FACIES IN EO QUIDQUAM OPERIS] intellige ſervilis, uti exprimitur in ſimili Levit. 23. v. 28. & non neceſſarii. poterant enim ſabbato jumenta adaquare, ex foſſis extrahere, &c. uti docet Chriſtus Matth. 12. v. 3. & ſequent. item ægros curare, uti fecit Chriſtus. Nam, ut ait Tertull. lib. 4 contra Marcion 12. *Opus ſalutis & incolumitatis, non eſt opus hominis, ſed Dei.* Multò minùs vetatur hic opus ſpirituale, quale eſt omnis actio pia & religioſa. hæc enim ſabbatum decet & ornat.

Judæi ſuperſtitioſè coluerunt, & etiamnum colunt ſabbatum, ut ab omni prorſus opere abſtineant. hinc Chriſtum perſecuti ſunt uſque ad mortem, eò quòd ſabbato ægros curaret. Tritum eſt illud de Judæo in Anglia, qui in foveam ſabbato cadens, noleníque extrahi, à Chriſtiano judice coactus eſt & Dominico in eadem remanere. cùm enim ille diceret:

Sabbata ſancta colo, de ſtercore ſurgere nolo;

reſpondit judex, uti referunt Annales Angliæ:

Sabbata noſtra quidem, Salomon, celebrabis ibidem.

Quin & Machabæi ſabbato pugnare & ſe defendere noluerunt; ſed ſuorum ſtrage edocti, conſilium & mentem mutarunt, 1. Machab. 2. 32. & ſeq.

ET PEREGRINUS QUI EST INTRA PORTAS TUAS] q. d. Negotiator, ſive quis alius alienigena, etiam incircumciſus & Gentilis, cùm tecum eſt, publicum loci feſtum non violet, i. e. ſervet tecum otium ſabbati. ita Cajetanus, & alii.

VERS. 16. *Quartum præceptum.*

HONORA PATREM TUUM, ET MATREM] Honora, Primò, amando; Secundò, reverentiam internam & externam exhibendo; Tertiò, obediendo; Quartò, juvando & ſubveniendo. hæc enim quatuor complectitur honor, hæcque parentibus ſunt debita. unde Script. ſub honore etiam munera & ſtipendia accipit, ut patet 1. Timoth. 5. v. 3. & 17. atque de his etiam hoc præceptum intelligit Chriſtus, Matth. 15. 6 ut ibi notat S. Hieron.

Honor quatuor complectitur [illegible]

Exemplum memorabile pietatis in parentes refert Plinius l. 7. c. 36 *Humilis*, inquit, *in plebe, & ideo ignobilis puerpera, ſup. licii cauſa carceri incluſam matrem, cùm impetraſſet aditum à janitore, ſemper excuſſa, ne quid inferret cibi, deprehenſa eſt uberibus ſuis alens: quo miraculo matri donata ſalus ſilia pietate eſt ambæque perpetuis alimentis: & locus ille eidem Pietati conſecratus eſt, templo Pietatis extructo in illius carceris ſede, ubi nunc Marcelli theatrum eſt.* Idem ſervit filia Cimonis ducis; *hac enim Cimonem conſimili fortuna affectum parique cuſtodiæ traditum, jam ultimæ ſenectutis, velut infantem pectori ſuo admotum aluit.* inquit Valerius Max. l. 5. Illuſtre quoque eſt quod refert Fulgoſ. l. 5. c. 4. de Toletano nomine, cujus pater faber aurarius à Petro primo rege Caſtellonis ob falſas ſuſpiciones ad mortem damnatus erat: hic enim ejus filius amore in patrem ſingulari, lacrymis precibuſque agere non deſtitit, ut ſervato patre ipſe pro eo occideretur. Quod aſſecutus vitamque amittens, vitam dedit patri à quo vitam acceperat. Ibid. item narrat Alexium Iſaaci Imp. Conſtant. filium, patrem à fratre imperio oculiſque orbatum in regnum armis reſtituiſſe; & quamquam omnes eum Imperatorem ſalutarent, ipſum tamen hoc nomen cum imperio in patrem reſignaſſe. Inſigne quoque eſt quod narrat Egnatius lib. 5. c. 4. de Cardinali Germano, qui pro patre Antonio carceri ſe obtulit.

UT LONGO VIVAS TEMPORE] Unde Epheſ. 6. primum hoc mandatum dicitur in promiſſione: æquum enim eſt, ut filii, qui grati ſunt parentibus de vita accepta, longam ejus conſervationem mereantur, uti dixi Ephes. 6. 3. vide & S. Thomam in opuſc. 7. ubi inter alia: poſt Deum juberi ſtatim, coli parentes, ob ſimilitudinem quam habent cum Deo. nam Primò, dant filiis ſtabilimentum quoad eſſe. Eccleſ. 7. *Gemitus matris tuæ non obliviſcaris. memento quoniam niſi per illos natus non fuiſſes.* Secundò, dant filiis nutrimentum; Tertiò, documentum, maximè ut timeant Dominum, & abſtineant ab omni peccato. illi filios ad Sacramenta, ad fidem, ad religionem, ad mores Chriſtianos erudiunt & deducunt. Exemplum illuſtre eſt in Tobia.

Addit D. Thomas filios à parentibus accipere vitam, ſicut milites à rege accipiunt feudum, ut, ſi ei ſint fideles, ejus conſervationem; ſin infideles, ejus privationem mereantur. Affert ex Caſſiodoro & S. Ambr. 5. Hexam. exemplum ciconiarum, quæ, cùm parentes ſenuerunt, eos plumis ſuis fovent, eſcaſque afferunt, & pia viciſſitudine juvenes reddunt, quod à parentibus parvulis ſuſceperunt. Vide novem benedictiones morigeris filiis promiſſas, quas recenſui Gen. 9. v. 23. & 26.

Longævitas quomodo promiſſa piis filiis.

Notat Abul. quod qui honorat parentes, licet citò moriatur, diu tamen vixit: quia tempus menſura eſt actuum, non otii. unde Sap. 4 dicitur: *Conſummatus in brevi explevit tempora multa;* & ſic omnes boni ſunt longævi. Sed hic ſenſus myſticus eſt, & ſubtilior quàm ſolidior.

Prima. Tempus eſt menſura operationis, non otii.

Secundò, S. Hieron. in Epheſ. 6. ſic explicat, *ut longo vivas tempore*, in terra ſcilicet non morientium, ſed viventium, id eſt in cælo. Verùm ſequentia verba, tam hic, quàm Exodi 20. 12. ſignificant, terram hic intelligi promiſſam Iſraëlitis, ſcilicet Chanaan. q. d. Si honores parentes, in terra Chanaan lacte & melle manante, longævus vives. Fecit & præſtitit id Deus rudi illi populo, vel certè idipſum meliori dono & gratia ſpirituali compenſavit, uti etiamnum facit. Hoc longævitatis præmium, quaſi lege & talione quadam naturæ, filiis morigeris competit. Unde & à Gentilibus cognitum fuit, ac experimentis ſæpiùs comprobatum. Ita Homerus Iliad. 4 puto 17. de Hipoliſſo. *Nec nutricationis*, inquit *vicem parentibus reddidit, & ideo brevis illi contigit vita.* Et Plato cùm in libris de Legibus honorem parentibus debitum commendaſſet, ita concludit: *Quod ſi ita exactè ſervaverimus, digna à Diis præmia referemus, plurimum bona cum ſperaverimus.*

Secunda. Tertia litteralis.

VERS. 17. *Quintum præceptum.*

NON OCCIDES] Vetat hic occiſionem hominis, non bruti aut plantæ, uti intelligebant Manichæi. vide S. Auguſt. 1. de Civit. 20. & 21. idque patet ex Hebræo. Soli enim homini competit verbum רצח ratſach, id eſt occidit: unde מרצחים meratſechim vocantur homicidæ.

Sub homicidio vetantur verbera, rixa, ira, &c.

Vetat ergo hic Deus injuſtam hominis occiſionem (qualis eſt ea, quæ fit privata auctoritate, niſi fiat ad neceſſariam ſui ſuorumve tutelam) item verbera, rixas, & iram, quæ huc tendunt, ſuntque quaſi via & inchoatio homicidii. Vide D. Thom. in opuſc. 7. pulchrè homicidii & aliorum vitiorum hic vetitorum, deformitatem deſcribentem.

VERS. 18. *Sextum præceptum. Sub mœchia vetatur quævis libido.*

NEQUE MOECHABERIS] Vetat hic Deus omnem concubitum extra matrimonium, omnemque membrorum, locum, quæ generationi deſtinata ſunt, abuſum, ſcilicet fornicationem, adulterium, inceſtum, ſodomiam, beſtialitatem, pollutionem, vitiaque hiſce cognata, uti ſunt oſcula, verba, aſpectus, tactus & geſtus impudici.

Ex parte enim notiori & famoſiori, putà mœchia, ſive A adulterio, totum libidinis genus, omneſq; ejus ſpecies intelligi voluit, ita S. Aug. qu. 71. Ex hoc ergo loco, ex communi interpretum ſententia patet, fornicationem ſimplicem, quæ eſt ſoluti cum ſoluta, uti & quamvis libidinem extra conjugium, jure naturæ & divino eſſe vetitam. Licet ergo Moſes in Pentateucho fornicationem hanc diſertis & expreſſis verbis non vetuerit, tamen eam hoc loco univerſali præcepto comprehendit & vetuit. Fornicationem verò cum conjugata, vel deſponſata, expreſsè vetuit Leut. 22. 21. & ſequ. quia hæc eſt adulterium, quo fit injuria tertio, ſcilicet ſponſæ, ipſique matrimonio, vel ſponſalibus. Fornicationem ſimplicem hic vetari, ſicque intelligendum eſſe præceptum, *Non mœchaberis*, ſenſerunt & docuerunt veteres Hebræi: Unde Tobias cap. 4. *Attende*, inquit, *fili mi ab omni fornicatione, & præter uxorem tuam, numquam patiaris crimen ſcire.* E. Eccli. cap. 19. 3 *Qui ſe jungit fornicariis erit nequam: putredo & vermis hereditabunt illum.* Vide dicta 1. Corinth. 6. 9. Idem colligitur ex Ezech c. 16. & cap 23. & alibi paſſim. Prophetæ enim ſæpè comparant idololatriam fornicationi, quaſi rei turpi, illicitę & infami.

Notat D. Tho. mœchum & mœchiam violare Primò, B legem naturę; Secundò, ordinationem Dei; Tertiò, Sacramentum matrimonii, ideoque committere ſacrilegium; Quartò, eſſe proditores: quia ſubtrahunt ſe ſuis maritis vel uxoribus, ſeque trahunt alienis; Quintò, eſſe fures: quia faciunt ut bona virorum vel uxorum veniant ad alienos, putà ad filios adulteri. vide Proverb. 2. 16. Pœnas adulterii apud varias gentes recenſui Gen. 38. 29.

Vers. 19. Septimum præceptum vetat uſurpationem rei alienæ.

Furtumque non facies] Pari modo vetatur hic omnis illicita uſurpatio rei alienæ, ait S. Auguſt. Notat Philo lib. de Decalogo poſt initium, Deum in concione & cœtu tam multorum millium Hebræorum, ſingulos compellare, non omnes, nec plures. dicit enim: Non occides, non mœchaberis, non furtum facies; non autem, Non occidetis, non mœchabimini, non furtum facietis.

Cur Deus ſingulos hic compellet. Prima cauſa. Secunda. Tertia.

Idque Primò, ut doceret unumquemque, dum Deo Deique legibus paret, honore æquari frequentiſſimo populo, imò & mundo univerſo: unde alibi juſtum laudans ait. Ego ſum Dominus Deus tuus. Secundò, ut quiſque legi redderetur obſequentior, dum ſibi, non turbe, dictum audit, id quod præcipitur. Tertiò, ut oſtenderet Deus, quanti quemque faceret, utpote quem ad oraculorum ſuo- C rum epulum invitat, quantique principes & magiſtratus cives ſuos etiam abjectiſſimos æſtimare, quamque decenter & ęquè cum eis agere, eoſque compellare debeant, utpote quos Rex regum tanto dignatur honore.

Vers. 20. Octavum præceptum vetat omnem linguæ abuſum.

Nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium] A principaliori crimine falſi teſtimonii, cętera quoque minora et affinia intellige, putà detractionem contumeliam, irriſionem, ſuſurrationem, omnemque aliam injuriam quæ proximo per verba irrogatur, denique omnem linguę abuſum. ita D. Thom. 2. 2. q. 122. a. 6.

Audi quantum peccatum ſit detractio. Primò, ex S. Script. Eccl. 10. 11. *Si mordeat ſerpens in ſilentio, nihil minus habet qui occultè detrahit*, Proverb. 24. 9. *Abominatio hominum detractor.* & v. 21. *Cum detractoribus non commiſcearis; quoniam repente conſurget perditio eorum.* Eccli. 28. 15. *Suſurro & bilinguis maledictus: multos enim turbavit pacem habentes.* Roman. 1. 30. *Detractores Deo odibiles.* Denique Scriptura paſſim detractorum linguam comparat gladio, novaculę acutę, armis & ſagittis. Secundò, ex Doctoribus & Patribus, qui gravius peccatum docent eſſe detractio- D nem, quam ſit furtum & rapina: tollit enim famam, quę auro eſt præſtantior. S. Hieron. in pſalm. 100. ait eam eſſe pejorem fornicatione. S. Petrus apud Clement. epiſt. 1. ad S. Jacobum eam æquiparat homicidio multi enim malunt perdere vitam quàm famam. S. Chryſoſt. hom. 3. ad popul. *Detrahens*, ait, *fraternas carnes comediſti, proximi carnem momordiſti*. hæ ſunt Thyeſtææ cœnæ. S. Bernard. de triplici cuſtodia, manus, linguæ & cordis, linguam detrahentem ait eſſe viperam & lanceam triſulcam, quæ ictu uno tres confodit, ſcilicet dicentem, audientem, & eum cui detrahitur. Ait quidam maximam hominum partem ob hoc crimen interire. Plura vide apud P. Buſæum in Panario, Caniſium & Feliſian decal.

Vers. 21.

Non concupisces uxorem proximi tui] Nota. Concupiſcentia vetatur ſpeciali præcepto: quia plerique putabant ſexto præcepto, *Non mœchaberis*; & ſeptimo, *Non furtum facies*, tantùm vetari actum externum internum verò non eſſe vetitum, nec cavendum: quin & poſt datam à Deo legem, Joſeph. 12. Antiqu. 13. id putaſſe videtur, uti & Judęi alii. quos corrigit Chriſtus Matth. 5. verſ. 28 & 29. quaſi hoc præcepto, *Non concupiſces*, tantùm vetetur conatus exterior ad facinus complendum: ſed ille jam vetitus eſt ſexto & ſeptimo præceptis: & ut is hoc præcepto vetetur, non tam quia exteriùs ſe prodit, eo vetatur, quam quia à mala voluntate procedit. illa enim in ſe mala (ideoque vetita) virus malitię ſuę actui externo inſtillat, eamque propriè hęc verba ſignificant & prohibent, cùm dicitur, *Non concupiſces*. unde colligas, omnem alium voluntatis motum, præceptis aliis adverſantem pariter iiſdem vetari, quando concupiſcentia feminarum & bonorum, ad quæ naturaliter maximè proclives ſumus hic vetatur.

Nono præcepto vetat concupiſcentiam uxoris alienæ. Judæi putabant concupiſcentiam internam non eſſe peccatum.

Hæretici, Lutherus & Calvinus in alio ſunt extremo: cenſent enim vetari hic concupiſcentiam, quę è peccato originali eſt reliqua, putà, motus appetitus ſenſitivi & voluntatis inordinatos, qui rationem & liberum voluntatis aſſenſum præveniunt. Verùm hoc eſſe falſum, & B tantùm voluntariam concupiſcentiam, ſive conſenſum voluntatis in illicitas delectationes, hic vetari, multis oſtendi Rom. 7. 7.

Error Calvini, hic vetari omnem concupiſcentiam etiam involuntariam.

Non domum, non agrum] Poſt concupiſcentiam uxoris nono præcepto vetitam, decimo hoc vetat concupiſcentiam rei alienę. hęc enim diſtinguenda eſſe oſtendi v. 7. Hic ergo rectus ordo præceptorum ſervatur, qui Exodi 20. 16. non ſervatur, niſi à Septuag. ibi enim Moſi non fuit propoſitum, ſervare ordinem; ſed tantùm ipſa præcepta enarrare.

Decimum præceptum vetat concupiſcentiam rei alienæ.

Moral. D. Thom. opuſc. 7. *Concupiſcentia*, inquit, *vetita eſt, primò propter concupiſcentiæ infinitatem. concupiſcentia enim quid infinitum eſt. Quilibet autem ſapiens debet intendere finem aliquem: imò nullus debet ire per viam infinitam. Eccleſ. 5. Avarus non implebitur pecunia. Iſaiæ 5. Væ qui conjungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis. Et quòd concupiſcentia numquam ſatietur, ratio eſt, quia cor hominis factum eſt ad recipiendum Deum. Unde Auguſt. in 1. Confeſſ. Feciſti nos Domine ad te: & inquietum eſt cor noſtrum donec requieſcat in te. Id ergo quod minus eſt Deo, ipſum implere non* C *poteſt. Pſalm. 102. Qui replet in bonis deſiderium tuum. Secundò, quia aufert quietem quæ multum eſt delectabilis. Semper enim cupidi ſolliciti ſunt acquirere non habita, & habita cuſtodire. Eccleſ. 5. Saturitas divitis non ſinit eum dormire. Matth. 6. Ubi eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum, & ideo Chriſtus Lucæ 8. divitias ſpinis aſſimilavit: ut dicit Gregor. Tertiò, quia cauſat in divitiis inutilitatem. Facit enim divitias eſſe non utiles, nec ſibi, nec aliis, Non enim utuntur eis niſi conſervando. Eccli. 14. Viro cupido & tenaci ſine ratione eſt ſubſtantia. Quartò, quia tollit juſtitiam æquitatem. Exod. 23. Ne accipias munera. quæ etiam excæcant prudentes, & ſubvertunt verba juſtorum. Eccli. 31. Qui aurum diligit non juſtificabitur. Quintò, quia necat charitatem Dei & proximi: quia ſecundùm Auguſt. quanto magis habet quis de charitate, tanto minus de cupiditate; & è converſo. Eccli. 7. Neque fratrem chariſſimum auro ſpreveris necat etiam charitatem Dei: quia ſicut nemo poteſt duobus dominis ſervire, ita neque Deo & mammonæ, ut dicitur Matth. 6. Sextò, quia producit omnem iniquitatem. eſt enim radix omnium malorum: & ideo ſi in corde radicata eſt, & homicidium, & furtum, & omnia mala operatur. & ideo dicit Apoſtolus 1. Timoth. 6. Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli,* D *& deſideria multa inutilia & nociva, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum eſt cupiditas.* Porro quomodo concupiſcentia ſuperanda ſit, ita proſequitur.

Moral. concupiſcentia vetita eſt ob ſex rationes. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta.

Vincitur autem quatuor modis. Primò, occaſiones exteriores fugiendo, ut putà malam ſocietatem, & omnia inducentia occaſionaliter ad hoc peccatum. Eccli. 9. 5. Virginem ne conſpicias, ne fortè ſcandalizeris in decore illius. Noli circumſpicere in vicis civitatis, nec oberraveris in plateis illius. Averte faciem tuam à muliere compta, & ne circumſpicias ſpeciem alienam. Propter ſpeciem mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiſcentia quaſi ignis exardeſcit. Prov. 6. Numquid poteſt homo abſcondere ignem in ſinu ſuo, ut veſtimenta illius non ardeant? & ideo præceptum fuit Lot, ut fugeret ab omni circà regione. Geneſ. 19. Secundò, cogitationibus aditum non præbendo: quia occaſio ſunt

Concupiſcentia vincitur quatuor modis. Primò. Secundò.

ſane excidenda concupiſcentia; idque faciendum eſt per carnis
Tertiò. *afflictionem. 1. Cor. 9. Caſtigo corpus meum, &c. Tertiò, orationibus inſiſtendo: quia niſi Dominus cuſtodierit civitatem, &c. Sap. 8. Scivi quoniam aliter non poſſum eſſe continens, niſi Deus det. Matth. 17. Hoc genus dæmoniorum non eiicitur, niſi per orationem & ieiunium. Si enim duo pugnarent, & velles unum iuvare, alterum vero non: oporteret primo auxilium dare, ſecundo verò ſubtrahere. Inter ſpiritum autem & carnem eſt prælium continuum. Unde oportet, quòd ſi vis quòd ſpiritus vincat, quòd des ei auxilium; & hoc fit per orationem: carni verò ſubtrahas; & hoc per ieiunium. nam caro per ieiunium debilitatur. Quartò, licitis occupationibus inſiſtendo. Eccli 33.*
Quartò. *Multam malis am docuit otioſitas. Ezech. 16. Hæc fuit iniquitas Sodomæ: ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium. S. Hieron. Semper aliquid boni facito, ut te diabolus inveniat occupatum: inter omnes autem occupationes melior eſt ſtudium Scripturarum. Hier. ad Paulinum, Ama ſcientiam Scripturarum, & carnis vitia non amabis.*

Tropol. decem præceptis decem vitia ſuperantur.

Hæc ergo ſunt decem præcepta, quibus, ait S. Auguſt. quaſi decem chordis, decem beſtiæ, id eſt vitia, ſuperantur, tangis primam chordam, id eſt primum præceptum, cadit beſtia ſuperſtitionis, tangis ſecundam, & cadit beſtia periurii, & nefandatum hæreſum, tangis tertiam, & cadit beſtia amoris ſæculi. tangis quartam, & cadit beſtia impietatis. tangis quintam, & cadit beſtia crudelitatis. tangis ſextam, & cadit beſtia libidinis. tangis ſeptimam, & cadit beſtia rapacitatis, tangis octavam, & cadit beſtia falſitatis. tangis nonam, & cadit beſtia adulterinæ cogi- A tationis. tangis decimam, & cadit beſtia cupiditatis:

QUID EST OMNIS CARO, UT AUDIAT VOCEM DEI VIVENTIS, &c. ET POSSIT VIVERE?] VERS. 26
q. d. Nihil eſt omnis homo, nullarumque virium, ut tam terribilem Dei præſentiam & vocem audire & ſuſtinere poſſit, quin protinus in animi vitæque deliquium incidat, niſi quaſi miraculosè à Deo roboretur & conſervetur. Sic Daniel c. 10. ait ad angelum: *Domine in viſione tua diſſolutæ ſunt compages meæ, & nihil remanſit in me virium.* Illa enim lege veteri, quæ erat timoris & ſervorum, Deus, vel potiùs angelus vice Dei, etiam Sanctis ſe terribilem, æquè ac auguſtum exhibebat, eoſque percellebat. Hinc parentes Samſonis, ex illa communi hominum illius ævi concepta opinione, ob viſum Dominum, ſe morituros putabant, Judic. 13. 22. vide dicta Exodi 33. 20.

Deus olim apparebat terribilis, ita ut eū videntes putarent ſe morituros.

TU VERO HIC STA MECUM] Moſes enim, VERS. 31
proclamante Deo decalogum, aliquantum remotus ſtabat à populo, in aſcenſu montis Sina: inde juſſus eſt à Deo deſcendere ad populum, ut ei præciperet redire ad caſtra, quo facto rurſus aſcendit ad cacumen & caliginem Sina B ibique manens quadraginta diebus & noctibus, audivit à Deo alia præcepta, judicialia & cæremonialia, quæ doceret populum, ibique tabulas lapideas decalogo inſcriptas à Deo, id eſt ab angelo Dei, accepit.

NON DECLINABITIS, NEQUE AD DEXTERAM, NEQUE AD SINISTRAM] quia cuſtodia legum VERS. 32
eſt & dicitur via ad Deum, cælum & beatitudinem; hinc Scriptura dat ei dexteram & ſiniſtram.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MOſes refricat, & inculcat præceptum diligendi Deum ex toto corde. Secundo, v. 10. hortatur ut Dei legiſque Dei ſemper ſint memores in Chanaan, promittens, ſi id faciant, terra fertilitatem & proſperitatem.

1. HÆc ſunt præcepta, & ceremoniæ, atque judicia, quæ mandavit Dominus Deus veſter, ut docerem vos, & faciatis ea in terra, ad quam tranſgredimini poſſidendam: 2. ut timeas Dominum Deum tuum, & cuſtodias omnia mandata & præcepta ejus, quæ ego præcipio tibi, & filiis ac nepotibus tuis, cunctis diebus vitæ tuæ, ut prolongentur dies tui. 3. Audi Iſrael, & obſerva, & facias quæ præcepit tibi Dominus, & bene ſit tibi, & multipliceris ampliùs, ſicut pollicitus eſt Dominus Deus patrum tuorum tibi terram lacte & melle manantem. 4. Audi Iſrael, Dominus Deus noſter, Dominus unus eſt. 5. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. 6. Eruntque verba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo: 7. & narrabis ea filiis tuis, & meditaberis in eis ſedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque conſurgens. 8. Et ligabis ea quaſi ſignum in manu tua, eruntque & movebuntur inter oculos tuos, 9. ſcribeſque ea in limine & oſtiis domus tuæ. 10. Cumque introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, pro qua juravit patribus tuis, Abraham, Iſaac, & Iacob: & dederit tibi civitates magnas & optimas, quas non ædificaſti, 11. domos plenas cunctarum opum, quas non extruxiſti, ciſternas, quas non fodiſti, vineta & oliveta, quæ non plantaſti, 12. & comederis, & ſaturatus fueris: 13. cave diligenter, ne obliviſcaris Domini, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo ſervitutis. Dominum Deum tuum timebis, & illi ſoli ſervies, ac per nomen illius jurabis. 14. Non ibitis poſt deos alienos cunctarum gentium, quæ in circuitu veſtro ſunt: 15. quoniam Deus emulator, Dominus Deus tuus in medio tui: ne quando iraſcatur furor Domini Dei tui contra te, & auferat te de ſuperficie terræ. 16. Non tentabis Dominum Deum tuum, ſicut tentaſti in loco tentationis. 17. Cuſtodi præcepta Domini Dei tui, ac teſtimonia & ceremonias, quas præcepit tibi: 18. & fac quod placitum eſt & bonum in conſpectu Domini, ut bene ſit tibi: & ingreſſus poſſideas terram optimam, de qua juravit Dominus patribus tuis, 19. ut deleret omnes inimicos tuos coram te, ſicut locutus eſt. 20. Cumque interrogaverit te filius tuus cras, dicens: Quid ſibi volunt teſtimonia hæc, & ceremoniæ, atque judicia, quæ præcepit Dominus Deus noſter nobis? 21. dices ei: Servi eramus Pharaonis in Ægypto, & eduxit nos Dominus de Ægypto in manu forti: 22 fecitque ſigna atque prodigia magna & peſſima in Ægypto contra Pharaonem, & omnem domum illius, in conſpectu noſtro, 23. & eduxit nos inde, ut introductis daret terram ſuper qua juravit patribus noſtris. 24. Præcepitque nobis Dominus, ut faciamus omnia legitima hæc, & timeamus Dominum Deum noſtrum, ut bene ſit nobis cunctis diebus vitæ noſtræ, ſicut eſt hodie. 25. Eritque noſtri miſericors, ſi cuſtodierimus & fecerimus omnia præcepta ejus coram Domino Deo noſtro ſicut mandavit nobis.

VERS. 4 AUDI ISRAEL, DOMINUS DEUS NOSTER, DOMINUS UNUS EST] Hinc Dei nomen eſt אחד *echad*, id eſt unus Iſaiæ 66. v. 17. in Hebr. *Qui purificantur ad hortos* A *poſt echad*, id eſt unum, putà Deum, & Job 31. 15. Ab *Echad*, Deus a Syris dictus eſt *Ahad*, indeq; ab Aſſyriis dictus eſt *Adad*. nam, ut docet Macr. 1. Satur. 23. Adad ſummus erat

Digitized by Google

Aſſyriorum deus: cui etiam deam Atargatim uxorem aſſignabant; per Adad ſolem (quem, quia ſolus & unus eſt in mundo, qui omnium viventium eſt cauſa, & quaſi pater, deum eſſe putaverunt) per Atargatim terram intelligentes: quod ex his duobus omnia procreentur.

Ratio cur Deus ſit unus, eſt Primò, quia Deus eſt ens ſimpliciſſimum, æquè ac abſolutiſſimum & perfectiſſimum; ergo unum. Si enim eſſent duo dii, unus haberet aliquid perfectionis quod non habet alius, ac conſequenter aliquid perfectionis utrique deeſſet: ergo neuter eſſet abſolutè perfectiſſimus: ergo neuter eſſet Deus. Deus enim omnium rerum perfectiones in ſe continet & complectitur. Unde D. Thom. 1. p. quæſt. 11. art. 4. docet ſolum Deum planè & plenè eſſe unum: quia in ſolo Deo eſt plena & ſumma unitas. putà ſimplicitas, quæ omnis omnino compoſitionis eſt expers, cùm ex adverſo angeli componantur ex actu & potentia, atque ex eſſentia & exiſtentia; homo verò ex corpore & anima; cætera ex materia & forma, atque ex ſubjecto & accidente; quorum nihil eſt in Deo. Deus ergo ſummè unus eſt, quia incompoſitus & ſimpliciſſimus.

Secundò, ſi eſſent duo dii, haberent duas & diverſas voluntates; ergo poſſent velle contraria: ex quo bellum inter ipſos, & magna perturbatio in orbis regimine conſequeretur.

Tertiò, ſi eſſent duo dii, unus limitaret & ſtringeret alterius virtutem & imperium: ſicut in republ. cùm duo ſunt conſules unus ab alio pendet, unus limitat alterius poteſtatem, imò regimen partitur & dividit. Deus autem eſt infinitus, & illimitatæ virtutis, qui integrum, non diviſum habet imperium: ergo unus eſt, non duo. Ita S. Cypri. lib. de idolorum vanitate: *Unus, ait, omnium dominus eſt Deus: neque enim illa ſublimitas poteſt habere conſortem, cùm ſola omnium teneat, poteſtatem.*

Quartò, Deus eſt monarcha mundi: monarchia enim eſt optimum regimen. unde Homerus non vult plures regere, ſed εἷς κοίρανος ἔστω, rex unicus eſto. Ita S. Cyprianus loco citato, idque probat exemplis: *Romanos*, inquit, *geminos* (Romulum & Remum) *unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hoſpitium. Pompeius & Cæſar affines fuerunt, nec tamen neceſſitudinis fœdus in æmula poteſtate tenuerunt. Nec tu de homine mireris, cùm in hoc omnis natura conſentiat. Rex unus eſt apibus & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus; multò magis unus mundi eſt rector, qui univerſa quæcumque ſunt verbo jubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi; tactu purior eſt: nec æſtimari: ſenſu major eſt: & ideo ſic eum dignè æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus.*

Quintò, ſicut ab unitate oriuntur omnes numeri; & à centro omnes lineæ quæ ducuntur ad circumferentiam: ita à Deo oriuntur omnes res creatæ. debent ergo in uno principio, putà Deo, quaſi in ſui centro coire, uniri & terminari.

Sextò, unus debet eſſe mundi rector, qui omnia ita varia, aptè inter ſe & congruè ordinet & aſſociet: alioqui enim omnia in unum ordinem non convenient, niſi ab uno ordinentur. Oportet ergo, ut primum movens & gubernans, quod omnia reducit in unum ordinem, ſit tantum unum. hoc autem eſt Deus.

Unus ergo Deus, una fides, unum baptiſma: quod axioma non tantùm eſt fidelium, ſed & infidelium Philoſophorum, Oratorum, Poetarum, hæreticorum, & Mahometanorum, quorum hoc eſt ſymbolum: *Non eſt Deus niſi unus, & Mahomet apoſtolus ejus*. ita D. Thom. & Scholaſt. 1. p. q. 11. ar. 3.

Nota. In Hebræo innuitur myſterium Trinitatis & Incarnationis. Sic enim habet: *Audi Iſrael, Deus, Deus noſter Deus unus eſt*. Idem innuitur ab Iſaja cap. 6. 3. ubi Seraphim clamant, *Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus exercituum*. quod veteres Rabbini, ut R. Simeon filius Joai, ſic exponunt: *Sanctus*, inquit, *hic eſt Pater, ſanctus hic eſt Filius, ſanctus hic eſt Spiritus ſanctus*, teſte Galatino l. 2. cap. 5. Additque eos ſanxiſſe, ut minimùm bis in die, ſcilicet oriente & occidente ſole, tam illa Iſajæ, vel potiùs Seraphim verba, quam hæc Moſis à quolibet Judæo quotidie recitentur. quod apud eos ad ſua uſque tempora perſeveraſſe ait: nimirum ut ita perſonarum trinitatem cum divinæ eſſentiæ unitate profiterentur. Nam nomen *Deus* ter repetitum, æquè ut *ſanctus* apud Iſajam ſignificat

A tres perſonas: ſecundo verò loco additum τὸ *noſter*, ſignificat Verbum aſſumpſiſſe carnem noſtram, nobiſque datum, & nobis natum eſſe Emmanuelem. Qua ratione etiam David dixit pſalm. 66. *Benedicat nos Deus, Deus noſter, benedicat nos Deus*. Citat & Genebrardus in fine libri 1. Chronolog. veterem Rabbinum, R. Ibba, qui dicit hos tres קדש *kados*, id eſt Sanctus, alibi vocari tria ſpecula, tria luminaria, tres ſupremos patres, principio & fine carentes: alibi vocari coronam, ſapientiam & intelligentiam: alibi tria *iodim*, ʼʼʼ, deſignantia tres Jehova, id eſt tres perſonas divinas.

Ab Hebræis hoc myſterium acceperunt Ægyptii, apud quos hoc Serapidis oraculum ad Thulem regem extat apud Suidam in voce Thulis:

Πρῶτα θεός, μετέπειτα λόγος, καὶ πνεῦμα σὺν αὐτοῖς.
Σύμφυτα δὲ τὰ τρία, καὶ εἰς ἓν ἰόντα.

Primùm Deus, deinde Verbum, & Spiritus cum illis:
Illa autem congenita, & in unum coeuntia.

DILIGES DOMINUM DEUM TUUM] Hebr. Chald. & Septuag. habent, *& diliges*. Janſenius in cap. 71. Concord. Evang. & alii, ponunt vim in τὸ &, q. d. Quia B unus eſt Deus noſter, ut præceſſit, ideo totam ſpem & amorem ſuum in uno Deo, non in pluribus pones & collocabis. Sed τὸ &, apud Hebræos ſæpè redundat: & ſic noſter Interpres hic illud, ut redundans, omiſit. VERS. 5

Eſt hoc eminentiſſimum eminentiſſimæ virtutis, ſcilicet charitatis, præceptum: ſicut enim inter metalla eminet aurum, inter elementa ignis, inter cælos empyreum cælum, inter planetas ſol, inter angelos Seraphim: ita inter virtutes eminet & præcellit charitas, ſive dilectio Dei & proximi. Ea enim eſt aurum radiantiſſimum, quo cæleſtia emimus bona: ignis eſt cæleſtis, qui animos omnium circa ſe inflammat: empyreum cælum eſt, in quo habitat Deus & Beati: ſol eſt, qui omnia illuminat, fœcundat & vivificat: ſeraphica virtus eſt, quæ S. Franciſcum aliosque charitate flagrantes Seraphinos ardentes effecit. Vis plura? accipe. Primò, charitas eſt quaſi regina, cæteras virtutes regens & moderans. *Octo charitatis dotes. Prima.*

Secundò, eſt quaſi mater alias virtutes alens, reficiens, roborans, ſuſtinens, ait S. Laurentius Juſtinian. lib. de C Ligno vitæ c. 3. *Secunda*

Tertiò, charitas facit nos amicos & filios Dei, ejuſque heredes & coheredes Chriſti. hinc ait S. Joannes epiſt. 1. c. 4. *Omnis qui diligit, ex Deo natus eſt*. *Tertia.*

Quartò, ſola charitas eſt quæ dividit oves ab hœdis; *quæ dividit inter filios regni æterni, & filios perditionis æternæ*, inquit S. Auguſt. l. 15. de Trinit. c. 18. *Quarta.*

Quintò, charitas eſt quaſi forma & anima virtutum, eiſque vim merendi tribuit, unde ait S. Auguſt. *Sola charitas perducit ad Deum*. *Quinta.*

Sextò, charitas eſt vinculum perfectionis, Coloſſ. 3. 14. quod nos arctiſſimè Chriſto & proximis aſtringit. unde ait Paulus: *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti?* &c. & S. Bernard. ſerm. 83. in Cant. *Conformitas*, inquit, *cum Verbo in charitate, maritat animam Verbo*. *Sexta.*

Septimò, charitas eſt ignis inextinguibilis, qui omnia, etiam dura ut ferrum, vincit & ſuperat. Nam omnia vincit amor. &, *fortis eſt ut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio. Quid amore violentius? triumphat de Deo amor*, D inquit S. Bern. ſerm. 64 in Cant. Charitas imperat odio, iræ, timori, cupiditati, oculis, auribus, manibus, &c. omniaque in Deum dirigit. *Septima.*

Octavò, charitas quaſi aquila ſolem, putà Deum, irretortis oculis intuetur: & ad eum igneis alis duabus, putà amore Dei & proximi, evolat, ait S. Auguſtinus in pſal. 121. Hinc idem Aug. in 1. Joan 4. tr. 7. *Semel*, inquit, *breve præceptum tibi præcipitur: Dilige, & fac quod vis.* *Octava.*

EX TOTO CORDE TUO, ET EX TOTA ANIMA TUA, ET EX TOTA FORTITUDINE TUA] Nota, Pro *ex tota fortitudine tua*, hebr. eſt בכל מאדך *bechol meodecha*, id eſt, *ex toto valde tuo*, quod Chald. refert ad bona externa, vertitque, *ex omni ſubſtantia tua*, vel *ex omnibus divitiis tuis* verùm meliùs vertit Noſter, & Septuag. ἐξ ὅλης δυνάμεώς σου, id eſt *ex omni virtute*, hoc eſt fortitudine, *tua*, quod S. Lucas cap. 10. 27. vertit, *ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua*, S. Matth. verò c. 22. 37. vertit, *in tota mente tua*. Diliges ergo Deum *ex omni valde tuo*, id eſt, diliges Deum ex omni facultate & poſſibilitate tua, &, ut Vatablus vertit, *pro omni virili tuo*. *Diliges Deum ex omni valde tuo, id eſt, ex omni facultate tua.*

Quæ-

Digitized by Google

An cor, anima, & fortitudo in amore Dei diſtinguenda ſint? Primò diſtinguit ea Rabanus.

Quæres, an & quomodo diſtinguantur hæc tria, ſcilicet diliges Deum ex toto corde, ex tota anima, & ex toto valdè, id eſt ex tota fortitudine, vel ex totis viribus.

Primò, Rabanus hic: animæ rationali, inquit, quæ memoria conſtat, intellectu & amore, SS. Trinitatis fides commendatur in eo, quòd dicit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua, quaſi diligere ex toto corde, ſit diligere ex tota memoria, quæ Patri eſſcribitur; ex tota anima: ſit ex toto intellectu, qui Filio datur; ex tota fortitudine, ſit ex tota voluntate, quæ Spiritui ſancto accomodatur. Nyſſenus verò libr. de Creatione hominis, per animam accipit partem animæ vegetativam, per cor ſentientem, per mentem intelligentem.

& S. Aug.

Rurſum S. Auguſt. lib. 1. de Doctr. Chriſt. c. 22. per cor accipit cogitationes, per animam vitam, per mentem, ſive virtutem intellectum, quaſi hic præcipiat Deus, ut hæc omnia in illum, qui ea nobis contulit, conferamus. Audi S. Auguſt. *Cùm ait, Diliges ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente nullam vitæ noſtræ partem reliquit quæ vacare debeat, & quaſi locum dare, ut alia re velit frui, ſed quidquid* B *aliud diligendum venerit in animum, illuc rapiatur, quo totius dilectionis impetus currit. Sic enim proximum diligens ſicut ſeipſum, totam dilectionem ſui & illius refert in illam dilectionem Dei, quæ nullum à ſe rivulum extra ſe duci patitur, cujus derivatione minuatur.*

S. Bernardi expoſitio.

Secundò, S. Bernard. ſerm. 20. in Cant. *Mihi*, inquit, *videtur amor cordis ad zelum pertinere affectionis; animæ verò amor ad induſtriam ſeu judicium rationis; virtutis verò dilectio ad animi poſſe referri conſtantiam vel vigorem. quaſi dicat: Dilige Dominum Deum tuum toto & pleno cordis affectu; dilige tota rationis vigilantia & circumſpectione: dilige & tota virtute, ut nec mori pro ejus amore pertimeſcas. Fortis enim eſt ut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio.*

Meliùs alii cenſent hæc tria idem inculcare.

Tertio, ſimplicius hæc tria ſecundùm phraſim Hebræam accipi poſſunt, ut unum idemque ſignificent: tantùm enim ad majorem energiam & inculcationem, fit hæc trina repetitio. Senſus ergo eſt, q. d. Diliges Deum ex tota voluntate, totoque ejus affectu & conatu. Hujus rei & ſenſus genuini ſignum eſt, quòd Script. ex hiſce tribus, aliquando tria ponat, aliquando duo tantùm, ut cap. 10. verſ. 12. *Diligas eum, &c. in toto corde tuo, & in tota anima tua.* C Simile eſt 4. Reg. 23. v. 3. Aliquando addit quartum, videlicet *ex tota mente tua*, ut patet Lucæ 10. 27. Idē ergo hæc omnia ſignificant, ſcilicet, diliges Deum ex toto corde, tota anima, tota virtute, tota mente tua, id eſt toto animo & affectu, ita ſcilicet, ut omnia Dei præcepta impleas, & nullam amoris tui partem des idolo, aut rei cuiquam Deo contrariæ, quaſi plures habeas deos. Deus enim tuus unus eſt: ergo amor tuus in plures deos non eſt partiendus, ſed unus Deus tibi amandus, unoque eo tibi fruendum eſt, ut ait S. Auguſt. lib. 1. de Doctrina Chriſt. cap. 22. in quem proinde omnia tua referas oportet, ita ut generatim velis, ipſum eſſe finem omnium tuarum cogitationum, actionum & amorum, ut eò venire merearis, ubi continuo & intentiſſimo actu, Deum in æternum diligas: quæ dilectio hic præſtari non poteſt, ſed præmii loco dabitur in cælis. quare neque hic ſecundùm literam præcipitur (eſt enim finis præcepti, qui ipſo præcepto non præcipitur, ſed tantùm medium ad finem) ſed tantùm ſecundùm ſenſum anagogicum inſinuatur. Secundùm quem ſenſum hæc verba accipit S. Auguſt. lib. de Spiritu & litt. c. ult. D ubi præceptum hoc dilectionis Dei, à nobis in hac vita impleri poſſe negat; ſicuti & ibidem aſſerit, præceptum illud, Non concupiſces, à nobis hic impleri non poſſe, ſed nos tendere eò, ut in cælo illud impleamus, videlicet ſecundùm ſenſum anagogicum. nam ſecundùm ſenſum literalem præcipitur tantùm, ut deſideria prava omnino evellere conemur, eoque conari poſſumus in hac vita. ſecundùm anagogicum verò ſenſum innuitur, ut nulla in nobis talia deſideria ſint quod non præcipitur, ut hic impleatur, ſed præſentis luctæ erit merces in cælo.

Explicatur ad literam lex dilectionis Dei.

Anagog.

Lex dilectionis ex toto corde, à nobis impleri poteſt.

Ex dictis patet, hoc præceptum literaliter in hac vita impleri poſſe. Poſſumus enim diligere. Deum ex tota poſſibilitate noſtra, ſeu quantum pro ſtatu & infirmitate hujus vitæ poſſibile eſt: & quia alioqui fruſtra præciperetur nobis in hac vita, adeoque Deus præciperet impoſſibilia, quæ nemo præſtare poteſt. Denique, Joſiam regem, ac ſimiles impleſſe hoc præceptum, patet 4. Reg. 23. 25. vide A Bellarmin. lib. 2. de Monachis capit. 13.

Janſenii explic. hyperbolica rejicitur.

Quare non eſt neceſſe cum Janſenio, confugere ad hyperbolem, hocq; præceptum exponere hyperbolicè. quaſi dicat: Diliges Deum ex toto corde, id eſt ita, ut præcipua cogitatio & dilectio tua verſetur circa Deum; ſicuti vulgò dicimus, Hic homo totus eſt in ſtudiis, cætera facit obiter. Hæc enim hyperbole improprium facit ſenſum, atq; elevat vim & energiam hujus primi & maximi mandati.

Summus amor Dei hac lege præcipitur, iſq; 3bus, ita primò, cõparativè; ſecundò, finaliter; tertio, appretiativè.

Hoc ergo præcepto, exigitur ab homine totus & ſummus Dei amor, non extenſivè aut intenſivè, ſed tantùm comparativè, finaliter & appretiativè. Primò comparativè, ut ſcilicet ita totum cor & affectum des Deo, ut nullam ejus partem des dæmoni aut peccato. ita Vaſquez 1. 2. q. 109. art. 3. Secundò, finaliter, ut in genere Deum habeas, quaſi finem omnium tuarum actionum, eumque ut ſummum bonum & finem ultimum rebus omnibus præferas, ut malis omnes res perdere, quin & vitam tuam, quàm Deum Deique gratiam. Tertiò, appretiativè, ut applices totum cor, id eſt voluntatem tuam, ad ejus legi per omnia obediendum, ut ſanctæ ejus voluntati te per omnia conformes ac proinde diligas eum pleno amore, non tantùm concupiſcentiæ, ſed & amicitiæ. Unde quod hic dicitur, *Ex toto corde*, alibi dicitur. *Ex corde integro*, vel, *Cor ejus perfectum erat cum Deo*, &, *Inceſſit in omnibus mandatis Domini*. Nam in hoc dilectionis præcepto, omnia particularia Dei præcepta virtute continentur, ſicuti concluſiones continentur in ſuis principiis. tum quia amor Dei includit obedientiam Dei: tum quia, ſicut Deus eſt Idea & ſpeculum perfectiſſimum, in quo res perfectiùs apparent, & videntur à Beatis, quam in ſeipſis; ita quoque ipſe eſt totum bonum, quod maximè eſt diligibile, & in eo eſt ordo diligibilium: dilecto ergo ipſo, omnia diligemus quæ diligibilia ſunt, inquit Abulenſ.

In lege amoris Dei, omnes aliæ Dei leges implicitè continentur.

In Deo eſt ordo diligibilium.

In charitate conſiſtit perfectio, & cur?

Atque hæc eſt cauſa, cur in charitate & dilectione Dei, omnis hujus vitæ perfectio, tam Chriſtiana, quàm Moſaica conſiſtat, uti docent Patres & Doctores. Nam reliqua, ut *jejunia, vigiliæ, meditatio Scripturarum, nuditas & privatio omnium facultatum, non perfectio, ſed perfectionis inſtrumenta ſunt*, inquit Abbas Moſes apud Caſſianum, collat. 1. c. 7.

Cur Deus diligendus ſit ex toto corde? Prima cauſa. quia Deus eſt creator cordis.

Quæres Secondò, cur Deus diligendum ut ex toto corde? Reſpondeo, Cauſa à priori eſt, Prima quia Deus eſt C creator, donator & conſervator ipſius cordis, omniumque bonorum naturalium & ſupernaturalium, quæ in corde, totoque homine ſunt: ergo par eſt, ut hæc omnia in eum redeant, & per amorem quaſi refluant. Amor enim Dei eſt ſummus Dei cultus & honor. Unde S. Auguſt. in Sent. ſent. 244. *Hoc*, ait, *ab homine colitur, quod diligit. Unde quia Deus omnibus rebus maior & melior invenitur, plus omnibus diligendus eſt, ut colatur.* Unde S. Bernardus epiſt. 353. quærenti cuidam, *quid à nobis requirat Deus?* reſpondet: *Cor noſtrum nihil dignius perficere poteſt, quàm ut ei ſe reſtituat à quo factum eſt, & hoc a nobis Dominus expetit, dicens: Fili da mihi cor tuum. Tunc ſiquidem cor hominum Deo datur, quando omnis cogitatio terminatur in eum, gyrat & circumflectitur ſuper eum, & nihil vult poſſidere penitus præter eum: ſicq; colligato ſibi animo eum diligit, ut ſine ipſe amarus ſit omnis amor. nec aliud dixerim cor Domino dare, quam ipſum captivare in omne obſequium eius, & ita voluntati eius ex tota ſupponere, ut nihil aliud velit, quàm quod noverit eum velle. Itaq; cor Domino datum, ipſum in omnibus & de omnibus adorabit, & gratias aget, etiamſi multa ſenſibus noſtris moleſta videantur*, &c. *Qui cor ſuum dedit Deo, cantabit melodiæ, & di-* D *cet cum Propheta David: Paratum cor meum Deus, paratum cor meum: cantabo & pſallam in gloria mea*, &c. *Proinde omnes qui cor ſuum Deo tradiderunt, pſallunt in tribulationibus, in preſſuris, in anguſtiis, in fame & ſiti, in nuditate & dejectione, in maledictis, in conviciis & deriſionibus, in flagellis, ac etiam morte intentata in cordibus plus exultant.* Et inferiùs: *Converſio totalis ad Deum cordis noſtri, eſt alienatio à ſæculo, & à ſeipſo, & in Deo fieri per virtutem & in ipſo quieſcere per inviſibilem & remotam animi pacem*, &c.

Secunda, quia cor eſt imago Dei creatoris. Deus eſt centrum cordis & amoris.

Secunda, quia Deus creavit cor, ſive mentem ad imaginē & ſimilitudinem ſuam: unde tribuit ei capacitatem quamdam infinitam, quæ à nulla re creata, ſed à ſolo Deo impleri & ſatiari poteſt. *Cor parvum eſt*, inquit Hugo li. 3. de Anima, *& magna cupit; vix ad unius milui refectionē ſufficere poſſet, & totus mundus ei non ſufficit.* Et hoc eſt, quod ait S. Auguſtinus: *Feciſti nos Domine ad te, & inquietum eſt cor noſtrum, donec requieſcat in te.* Deus ergo eſt centrum

cordis & amoris noſtri. unde dicebat Abbas Antonius: *Ego Deum amo, non timeo.*

Tertia, quia Deus eſt finis hominis.

Tertia, quia Deus, uti principium, ita finis eſt hominis, omniumque creaturarum; omnes ergo eum, ut talem toto corde & affectu proſequi & diligere debent. Quocirca tradunt graves Auctores, S. Auguſtinum in ſuis amoris cum Deo deliciis & colloquiis, ita Deum affari ſolituoi: *Domine valdè exultat in te anima mea, dum cogitat quòd tu ſis Deus noſter. Quare ſi per impoſſibile fieri poſſet, ut Auguſtinus eſſet Deus, & tu eſſes Auguſtinus; omnino vellem ut tu eſſes Deus, non Auguſtinus.* Quæ ſententia ſanè accipienda eſt: explicabo eam (Deo dante) proximo opere in Prophetas, Ezech. 8. v. 3. & 5.

Quarta, quia Deus ſummè eſt amabilis, quia ipſe eſt ſummum bonum.

Quarta, quia Deus eſt ſummum, immenſum & increatum bonum, quod eſt fons omnia boni, quodque in ſe omnia bona, tam creata, quàm poſſibilia continet in gradu eminentiſſimo & perfectiſſimo: ergo ſummè eſt amabilis; ergo ex toto corde amandus. cætera enim bona præ Deo vana & nihil ſunt, fumus & umbra ſunt, ac proinde per ſe non ſunt diligenda, ſed tantùm propter Deum. *Omnis copia, quæ Deus meus non eſt, egeſtas eſt*, ait S. Auguſt. Meritò ergo B. Iacoponus amore Dei ebrius, jugiter flebat, ac rogatus cauſam, hanc dedit: *Quia amor* (Deus) *non amatur.* Meritò B. Magdalena, quaſi cerva ſagittis amoris Chriſti ſaucia, dicebat: *Quæſivi quem diligit anima mea per vicos & plateas; inveni eum, tenui eum, nec dimittam.* Meritò per triginta annos in horrida ſpelunca, ſolo ejus amore dulciſſimè ſe pavit; ut jute canat de ea Petrarcha;

Namque famem, frigus, durum quoque, ſaxa, cubile
Dulcia fecit amor.

Dulcedo enim divini amoris cùm cor alicujus occuparit, facit, ut omnis mundi & carnis dulcedo amareſcat, & amaritudo dulceſcat. Id expertus B. Gregor. Nazianzenus ita ſcribit ad Nemeſium;

Namque tuum ſupera feriat ſi Chriſtus ab arce
Pectus, & in medio figat ſibi corde ſagittam;
Sejunctim inſpiciens utrumque oculatus amorem,
Quanto ſit Domini ſtimulus mage dulcis, habebis
Perſpectum.

Quis non amore liqueſcat, ſi Deum pro ſe hominem factum, ſi Jeſum parvulum, ſi laborantem, ſi ſudantem, ſi algentem, ſi coronatum, ſi crucifixum intueatur? Meritò S. Auguſt. libr. de Sancta virg. cap. 54. *Toto*, inquit, *vobis figatur in corde, qui pro vobis fixus eſt in cruce.* Et ſponſa: *Fulcite me floribus, ſtipate me malis: quia amore langueo.*

S. Catharina Senenſis amoris Chriſti ſponſi ſui vulnere ſauciata, inſtanter ab eo petiit, ut à ſe cor ſuum & propriam voluntatem radicitus evelleret, ut tota tranſiret in ejus amorem. Viſa eſt ſibi videre Chriſtum cor ſibi è latere eximentem, & poſt aliquot dies aliud cor illuſtre afferentem ac dicentem: *Ecce filia mea habes pro corde tuo cor meum*; exinde tota mutata miræ amore Chriſti æſtuavit.

Joſaphat rex, teſte Damaſceno in ejus Vita c. 37. amore hoc æſtuans regnum reliquit, purpuram cum cilicio commutavit, ex aula in eremum ſeceſſit; voluptates, opes & gloriam ut ſtercora calcavit, ad omnia dura & acerba monaſticæ vitæ ſtudia alacri animo ſe tradidit, illud Pſalmiſtæ clamans: *Adhæſit anima mea poſt te, ô Chriſte, ſuſcipiat me dextera tua. quemadmodum deſiderat cervus ad fontes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus.* Ita exultans in paupertate currebat per eremum quærens ſuum præceptorem Barlaam; cui deinde ad finem uſque vitæ, in iſto rigore alacris & conſtans adhæſit.

Tropolog.

Tropologicè S. Bernard. *Diliges*, inquit, *Deum ex tota corde, id eſt dulciter, ne illectus; ex tota anima, id eſt prudenter, ne deceptus; ex tota fortitudine, id eſt fortiter, ne oppreſſus ab amore Domini avertaris.*

Amore Dei facilè omnia dura ſuperantur.

Hoc ergo dilectionis præceptum infige animo, & omnia dura, omnes tentationes, omnes labores facilè ſuperabis, vitamque ages ſuaviſſimam æquè ac ſanctiſſimam, nam, ut ait Petrus Ravennas, *tenera militia eſt, ſolo amore de omnibus vitiis reportare victoriam*. *Quis* enim, ait Paulus, *nos ſeparabit à charitate Dei, tribulatio, anguſtia*, &c. *certus ſum, quia neque mors, neque vita*, &c. Deus ſe totum dedit tibi, tu te totum da, imò redde Deo. O quàm felix eſt, qui totum cor & affectum Deo dat! qui non delicias, non opes, non aliquid creatum amat, ſed unum, immenſum & æternum bonum! *Serò te amavi pulchritudo tam antiqua & nova, ſerò te amavi. cognoſcam te cognitor meus,*

Deliciæ amoris Dei.

A *cognoſcam te*, ait S. Auguſt. lib. 10. Confeſ. 17. O Domine, ſi te tuaque bona noſſent homines, ſi perſpicerent, quàm ſis per omnia præſtans & amabilis, quomodo amarent te, & præ te cætera omnia deſpicerent? quàm ſuavis es amanti? quàm potens ſperanti? quàm deliciuſus fruenti? tu enim es abyſſus & oceanus bonorum omnium. O charitas quæ ſemper ardes, & numquam extingueris, charitas Deus meus, accende me. jubes ut amem te, da quod jubes, & jube quod vis. Da Domine Jeſu, ut amore amoris tui, moriamur amori carnis & mundi, qui pro amore amoris noſtri, dignatus es mori. Utinam mille cordibus te amare, mille linguis te laudare poſſemus.

Jeſus cordis tripudium,
Jeſu dulcedo cordium,
Fons vivus, lumen mentium;
Mel, nectar, melos aurium,
Excedens omne gaudium,
Et omne deſiderium.

Vide S. Bernardum ſerm. de diligendo Deo; & ſerm. de triplici dilectione, & tract. de diligendo Deo.

B ET NARRABIS, hebr. *& acues*, id eſt, ut Vatablus & alii, iterabis, revolves, repetes hæc mea præcepta, FILIIS TUIS] Secundò, *acues*, id eſt acutè, hoc eſt præciſè, diſtinctè, clarè & apertè prœpones & explicabis ea filiis tuis: ſicuti materia vel quæſtio obſcura acuitur à doctore, dum ab eo clarè per partes pertractatur, exponitur, ventilatur & diſcutitur. Eſt metaphora ducta à gladio, qui dum acuitur, ſæpiùs impellitur ad cotem. Significat ergo crebrò & continuò revolvenda & explicanda & inculcanda eſſe filiis Dei præcepta, ut & ipſi acuantur & incitentur ad ea cognoſcenda & exequenda. VERS. 8

Tradunt Hebræi, Hieroſolymis tantum olim fuiſſe ſtudium legis divinæ, ut ultra quadringentas publicas ſcholas & ſynagogas habuerint, in quibus lex Dei docebatur.

ET MEDITABERIS] Hebraicè, *loqueris* cum eis, ſicut famulus cum hero ſuo familiariter loquitur, ut ejus mentem exquirat, quam opere expleat.

DORMIENS] Hebraicè, *in cubando*, dum cubitum concedis, vel dum cubas. neque enim dormiens quis meditari poteſt. Eſt hæc Chriſtianorum piorum ſancta & utilis praxis, ut, cùm cubitum concedunt, orent & pii C aliquid cogitent, in eaque cogitatione indormiant, ita præter alia diaboli tentationes, & illuſiones, atque fœda phantaſmata elidunt & evadunt. Idem faciunt cùm noctu evigilant. Qua de re audi ſancientem S. Bernard. lib. de Vita ſolitar. *Iturus ad ſomnum, ſemper aliquid tecum defer in memoria, vel cogitatione, in quo placide obdormias, quod nonnumquam etiam ſomniare juvet, quod etiam evigilantem te excipiens in ſtatum heſternæ intentionis reſtituat. Sic tibi nox ſicut dies illuminabitur, & nox illuminatio tua erit in deliciis tuis. Placide obdormies: in pace quieſces: facile evigilabis, & ſurgens facilis & agilis eris ad redeundum in id, unde non totus diſceſſiſti. Sobrium enim cibum, ſobriumque ſenſum, ſequitur ſobrius ſomnus: carnalis verò ſomnus & ebrius, & ſicut dicitur letteus, abominandus eſt ſervo Dei.*

Pia praxis eundi cubitum pravia oratione.

Hinc R. Moſes cenſuit, gallos gallinaceos ſuo cantu media nocte, homines docere, ut tum ſurgant ad laudandum Deum teſtis eſt Pineda in Job c. 38. v. 36. Ubi S. Gregorius tradit, gallos profundioribus horis noctis valentiores ac productiores edere cantus; manè verò leniores ac minutiores: quaſi qui prioribus excitent dormientes; poſterioribus invitent jam expergefactos, ad matutinam D orationem Deo fundendam; quem ipſi ſuaviore voce laudant, ac ſuo modulo venerantur. unde & Eccleſia canit: *Gallus jacentes excitat, & ſomnolentos increpat.*

Galli exemplū.

Denique hinc S. Ephrem tom. 3. ſerm. Aſcet. & B. Dorotheus ſerm. 12. & S. Bernard. libr. de Vita ſolit. impenſè viris piis tam veſpere quàm manè exactam ſui curam, cuſtodiam & examen commendant: quin & Pythagoras, inquit S. Hieronymus lib. 3. contra Ruffinum c. 10. jauxit, *duorum quàm maxime habendam eſſe curam, manè & veſperi, id eſt eorum quæ acturi ſumus, & eorum quæ geſſerimus.* Unde & *nocturnæ aves*, inquit S. Ambroſ. lib. 5. Hexam c. 24. *canoro carmine occaſum diei ſolent proſequi, ne immunes abeant gratiarum actionum, quibus creatorem ſuum omnis creatura collaudat.* Idem ſerm. in Malach. Proph. in fine tom 2. *Aves*, inquit, *propter viles eſcas gratias agunt; tu pretioſiſſimis epulis paſceris, & ingratus es? Imitare ergo ſaltem minutiſſimas aves, manè & veſpere Creatori gratias referendo.*

Digitized by Google

de. *Et ſi es devotior, imitare luſciniam, cui quoniam ad dicendas laudes ſola dies non ſufficit, nocturna ſpatia pervigili cantilena decurrit. Et tu igitur laudibus tuis diem vinceas, operi tuo adde nocturna curricula, & inſomnem ſuſcepti laboris induſtriam pſalterii ſorte conſolare.*

Audi Senecam lib. 3. de Ira: *Animus*, ait, *quotidie ad rationem reddendam vocandus eſt. Faciebat hoc Sextius, ut conſummato die, cùm ſe ad nocturnam quietem recepiſſet, interrogaret animum ſuum, Quod hodie malum tuum ſanaſti? cui vitio obſtitiſti? qua parte melior es? Deſinet ira vel moderatior erit, quæ ſciet ſibi quotidie ad judicem veniendum. Quid ergo pulchrius hac conſuetudine excutiendi totum diem? qualis ille ſomnus poſt recognitionem ſui ſequitur? quam altus, quàm tranquillus & liber?*

Audi Hugonem Victor. l. 3. de Anima: *Redi ad cor tuum, & ſubtiliter diſcute teipſam: conſidera unde venis, quò vadis, quomodo vivis, quid agis, quid amittis, quantum quotidie proficis vel deficis, quibus cogitationibus magis inquietaris, quibus affectibus tangeris, quibus tentationum machinis à maligno ſpiritu acriùs impugnaris: & cum totam interioris & exterioris hominis ſtatum plene cognoveris, non ſolùm qualis ſis, verùm etiam qualis eſſe debeas, de cognitione tui poteris ſublevari ad contemplationem Dei.*

Audi S. Bernard. *Eſt primum hominis ſapientiam affectantis contemplari, quid ipſe ſit, quid intra ſe, quid infra, quid ſupra, quid contra, quid ante, quid poſtea ſit. Hæc conſideratio quadripartitum parit fructum, vilitatem ſui, charitatem proximi, contemptum mundi, amorem Dei.*

Alia explicatio Lyrani.

Secundò, Lyran. & Abulen. ita exponunt, q. d. Interdiu ita jugiter & efficaciter meditare hæc mea præcepta, ut eadem tibi dormienti in ſomnis recurrant. nam, ut ait Ariſtot. 1. Ethic. *meliora ſunt phantaſmata in ſomnis ſtudioſi*, id eſt ejus, qui ſtudet virtuti. Ita S. Xaverius ex diurna orandi conſuetudine, etiam dormiens orabat, exclamabatque, O Deus, ò Jeſu amor mi, Deus meus & omnia!

S. Xaverius ex uſu, etiam dormiens orabat.

Tales erant olim & monachi illi, qui quòd parum dormirent, & fere pervigilarent in Dei laudibus, dicti ſunt Acœmetæ, quaſi dicas, Non dormientes: qualis fuit Iſidorus, de quo Palladius in Lauſiaca ait, quod numquam data opera dormierit; ſed in opere, ait, vel ſumptione cibi ſomno oppreſſus connivebat aliquando, ita ut fruſtum quod ori ingeſſerat, ex eo excideret. cauſam rogatus reſpondit: *Si quando perſuaſeris angelis ut dormiant, eum virtutis ſtudioſo quoque perſuaſeris.* Tales enim ex diutina & aſſidua meditatione de Deo, rebuſque divinis, eaſdem ſomniabant.

Hinc Plutarch. lib. *quomodo quis ſuos in virtute profectus ſentire poſſit*, ex Zenone hoc dat ſignum magni in ea progreſſus: *Ex ſomniis, ait, deprehendere licet, num quis profecerit in ſtudio virtutis. Si enim in ſomnis nulla capitur voluptate erga turpitudinem, neque gravi inhiat crimini quo ſe contaminet, preſſuſque nihil videt cum vitio & fœditate conjunctum, conſentaneum eſt omnia in tuto eſſe poſita. S. quidem, ut equi jugales recta currere inſtructi, non deſerunt viam, etiam dormiente auriga: ita bruti affectus domiti, nec in ſomnis facile recalcitrant.*

Hinc S. Hieron. Euſtochium virginem ita inſtituit: *Eſto*, ait, *cicada noctium, pſalle ſpiritu, pſalle & mente: lava per ſingulas noctes lectum tuum, lachrymis ſtratum tuum riga.* Et: *Sanctis ipſe etiam ſomnus oratio eſt.*

Denique monet Jeremias Thren. 2. 19. dicens: *Conſurge, lauda* (id eſt, ora Deum) *nocte in principio vigiliarum.* noctem enim Judæi, æquè ac Romani, diſtribuebant in quatuor vigilias, & in ſingularū principio Jeremias ſuadet, ut laudemus Deū. Ita Eccleſia olim noctu faciebat. inde enim habemus in Officio Eccleſiaſtico tres nocturnos & Laudes.

ATQUE CONSURGENS] Unde inolevit in bonis Chriſtianis uſus hic, inquit Abulenſ. ut, cùm primùm è lecto ſurrexerint, mox à Dei laudibus incipiant, vel aliquid pium & ſanctum meditentur. Incredibile enim eſt quantum animæ proſit meditatio matutina. Experientia quotidiana nos clarè docet, eam eſſe totius Societatis noſtræ fulcrum & fundamentum, omnemque zelum, efficaciam & fructum cunctarum actionum noſtrarum per diem, ex ea manare & profluere. Quiſquis ergo hæc legis, obteſtor te per tuam aliorumque ſalutem, ut idipſum experiaris & practices, præſertim ſi Theologus ſis aut Eccleſiaſticus; ac diſcas & aſſueſcas quotidie aliquid meditari de brevitate vitæ, de tua morte, judicio, æter-

Meditatio matutina utiliſſima.

A nitate, de vita & paſſione Chriſti aut Sanctorum, indeque efficacia propoſita concipias, quòd illo die iram, ſuperbiam, gulam, &c. mortificabis; quòd te in humilitate, charitate, patientia, &c. exercebis; quòd has illaſve animas convertes: atque ſenties per totum diem magnum robur & animos tibi addi, ad eadem perficienda, præſertim ſi propoſita pia quæ manè concepiſti, per diem ſubinde recolas & renoves, atque per orationes jaculatorias acuas & accendas. Primitiæ ergo cogitationum & actionum, æquè ac diei, Deo dandæ ſunt: idque Primò, quia illæ Deo, utpote primæ cauſæ, auctori naturæ & gratiæ, datorique bonorum omnium quaſi debentur, uti docet S. Baſil. in Fuſior. reg. reſp. 37. & S. Ambroſ. in pſal. 118. ſerm. 19. nu. 4. & S. Dionyſ. de Divin. nomin. c. 3. imò Apollonii Tyanæi fuit hoc præceptum: *Adveniente aurora cum diis eſſe verſandum*, teſte Philoſtrato in eius Vita lib. 1. c. 12.

Dum evigilas, primas cogitationes da Deo, quatuor de cauſis.

Prima.

Secunda.

Secundò, quia decet, ut omnes actiones diurnæ ſumant à Deo principium (hinc illud Arati & Theocriti: Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, quod Virgil. vertit, *à Jove principium*) atque ea co dirigantur in ſanctum finem, ac perfectè per omnia fiant. Hinc S. Bernard. de Vita ſolit. idipſum jubet, *Ut ſurgentibus*, inquit, *nobis ad laudes Dei, omnis exinde tenor operis noſtri in ipſius laudibus formetur & vivificetur.* Et S. Ephrem tom. 1. ſerm. de orando Deo: *Si orationem operi præmiſeris, & ſurgens è lecto, primorum motuum tuorum initia ab oratione duxeris, aditus peccato in animam non patebit.* Et Salomon Prov. 8. 17. *Qui manè vigilant ad me, invenient me: mecum ſunt divitiæ & gloria.*

Tertia.

Tertiò, quia idipſum faciunt angeli, ſol, aves, aliæque creaturæ. Audi S. Baſilium epiſt. 1. ad Gregor. Nazian. *Et quid beatius, quàm hominem in terra concentum angelorum imitari? ineunte ſtatim die ad orationes ire? in hymnis & canticis creatorem venerari?* Et S. Ambroſium in pſalm. 118. ſerm. 19. *Grave eſt, ſi te otioſum in ſtratis ſolis orientis radius inverecundo pudore conveniat, & lux clara feriat oculos ſomnolento adhuc torpore depreſſos. Occurre ergo ad ſolis ortus, ne lumina tua primus diei fulgor exagitet.* & infra: *Si hunc ſolem* (Chriſtum) *prævenêris, antequam iſte ſurgat, aſpicies Chriſtum illuminantem: ipſe prius in tui cordis illuceſcet arcano;* iterumque *dices ad eum, Exitus matutinos & veſpere delectabis.*

Quarta.

Quartò, quia idipſum fecerunt ſapientes & ſancti: Therapeutæ apud Philonem libro de Vita contemp. *quod*
C *bis diebus precari ſolent, manè ac ſub veſperam: oriente ſole petentes diem verè felicem, neque mentes eorum cæleſti repleantur lumine.* Eſſeni, inquit Joſephus libr. 2. Belli cap. 7. *ante ſolis ortum nihil profani loquuntur: ſed ei* (non ſoli, ſed ſolis auctori Deo) *patria quædam vota celebrant, quaſi ut oriatur precantes.* Sic olim Chriſti antelucanos agebant cœtus, ad canendum Chriſto & Deo, teſte Plinio ad Trajanum. De hymnis matutinis monachorum ad galli cantum, teſtis eſt S. Chryſoſt. in 1. ad Timoth. homil. 14. Ita Theodoricus rex Gothorum *antelucanos ſuorum ſacerdotum cœtus, minimo comitatu expetebat quotidie, & grandi ſedulitate venerabatur*, inquit Sidonius Apollin. lib. 1. epiſt. 2. Alexander Severus Imp. à Mammæa matre edoctus, manè in larario ſuo rem divinam faciebat, ait Lampridius. Denique his omnibus antiquior David pſalm 62. 1. *Deus*, ait, *Deus meus ad te de luce vigilo.* Et v. 7. *Sic memor fui tui ſuper ſtratum meum, in matutinis meditabor in te.* Et pſalm. 5. 4.
D *Domine manè exaudies vocem meam; manè aſtabo tibi & videbo.* Et pſalm. 58. 17. *Exaltabo manè miſericordiam tuam.* Et pſalm. 87. 14. *Manè oratio mea præveniet te.*

Senſus horum omnium eſt, q. d. Moſes, Crebrò pro commoditate tua, ò Iſraelita, de præceptis Dei; & maximè de illo primo & maximo, quod immediatè præceſſit, ſcilicet, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, cogitabis, loqueris & meditaberis, tam domi, quàm foris, tam manè, quàm veſpere. Hinc Heb. תורה *thora*, id eſt lex, nonnulli, ut P. Pineda in Job c. 22. 22. deducunt à תור *thur*, id eſt explorare, aut circumquaque luſtrare & obſidere; quia lex univerſa aſſiduè & diligenter eſt exploranda, & circumquaque cuſtodienda ac obſervanda, ne quis in uno offendat. Cùm enim præcepta omnia legis connexa ſint, & in hoc dilectionis Dei præcepto, quaſi in centro coeant, *hinc in uno offendens fit omnium reus*, Jacobi 2. v. 10. Circumluſtranda ergo, & quaſi obſidenda eſt legis cuſtodia, eiuſque muruа omni ex parte tuendus, ne qua hoſti pateat aditus, ad legis mentiſq; expugnationem.

LIGABIS EA QUASI SIGNUM IN MANU TUA, VERS. 8.

Frontalia & liminaria præcepta Judæorum.

ERUNTQUE ET MOVEBUNTUR INTER OCULOS TUOS] Pro *movebuntur* hebræſt טוטפת *totaphot*, quod Pagn. & Vatabl. vertunt *frontalia*; alii *ſpecilla*, vel *conſpicilia* (per præcepta enim Dei conſpicimus quid bonum, quid velit Deus. pſalm. 118 6) alii *monimenta*, vel *memorialia*; Noſter Exodi 13 v. 16 vertit, *quaſi appenſum quid, ob recordationem ante oculos tuos*, Septuag. *immobile ante oculos tuos*. Porrò *totaphot* nonnulli deducunt a טפף *taphaph*, id eſt plodere, complodere; eò quod *totaphot* ſive *frontalia* ad frontem plodendo, per ſingulos ictus & pulſus, quaſi campanulæ ſonantes, admonerent Hebræos de ſervanda lege & præceptis Dei. Unde vocabantur *phylacteria*, q.d. Conſervatoria legis. Judæi olim hæc omnia ad literam, uti ſonant, acceperunt, ut patet Matth. 23. 5 unde etiamnum ſententias Hebraicas legis ſuæ, parietibus ſuis domi inſcribunt, & cum orant, appendunt ante ſe chartulam, continentem hæc verba: *Audi Iſrael, Dominus Deus noſter, Deus unus eſt*, uſq; ad, v. 10 *cum introduxerit*, &c. Verum meliùs ea metaphoricè, vel parabolicè accipias, q.d. Ita continuam præceptorum & dilectionis Dei habebis recordationem, ac ſi ipſa frontalibus, dextralibus, & liminaribus inſcripta, tuis oculis perpetuò obiicerentur & obverſarentur, ita Abul. vide dicta Exodi 13: 9: Simili metaphora ait Deus Sioni, Iſaiæ 49: 16: *In manibus meis deſcripſi te*, quod explicat, dum ſubdit: *Muri tui coram oculis meis ſemper*: Piè & verè S. Aug. in Soliloq. c. 18. *Omni*, inquit *momento ô Domine, me tibi obligas, dum omni momento mihi tua magna beneficia præſtas. Sicut ergo nulla hora eſt, vel punctum in omni vita mea, quo tuo beneficio non utar, ſic nullum debet eſſe momentum, quo te non habeam ante oculos in mea memoria, & te non diligam ex omni fortitudine mea.*

NON IBITIS POST DEOS ALIENOS] non ſequemini cultum deorum alienorum: VERS. 14

SICUT TENTASTI IN LOCO TENTATIONIS] qui inde hebr. dictus eſt, *maſſa umeriba*, Exodi 17. 7 VERS. 16.

TESTIMONIA] id eſt leges, quæ teſtantur, quid velit Deus à nobis fieri. VERS. 17.

CRAS] tempore futuro. VERS. 20.

ERITQUE NOSTRI MISERICORS] Hebr. *& juſtitia erit nobis*. Sed *juſtitia* hic & alibi capitur pro miſericordia, cujus rei cauſas dedi 2 Corinth. 9. 9. VERS. 52.

CAPUT SEPTIMUM

SYNOPSIS CAPITIS.

IUbet Hebræis, ut Chananæos, eorumque idola deleant. Primo, quia ipſi ſunt populus à Deo electus, Secundo, v. 9. quia Deus eorum fortis eſt, fidelis, & vindex malorum. Tertio, v. 12. multa eis bona promittit, ſi legem Dei ſervent. Quarto, v. 18. monet, ne timeant Chananæos, licet plures & fortiores, eo quod Deus contra eos, pro Hebræis ſit pugnaturus.

1. CUm introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, quam poſſeſſurus ingrederis, & deleverit
gentes multas coram te, Hethæum, & Gergezæum, & Amorrhæum, Chananæum, & Pherezæum, & Hevæum, & Jebuſæum, ſeptem gentes multo majoris numeri quàm tu es, & robuſtiores te: 2.
tradideritque eas Dominus Deus tuus tibi, percuties eas uſque ad internecionem. Non inibis cum eis
fœdus, nec miſereberis earum, 3. neque ſociabis cum eis conjugia. Filiam tuam non dabis filio ejus,
nec filiam illius accipies filio tuo: 4. quia ſeducet filium tuum, ne ſequatur me, & ut magis ſerviat
diis alienis, iraſceturque furor Domini, & delebit te citò. 5. Quin potiùs hæc facietis eis: Aras eorum
ſubvertite, & confringite ſtatuas, lucoſque ſuccidite, & ſculptilia comburite. 6. Quia populus
ſanctus es Domino Deo tuo. Te elegit Dominus Deus tuus, ut ſis ei populus peculiaris de cunctis populis,
qui ſunt ſuper terram. 7. Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis junctus eſt Dominus,
& elegit vos, cùm omnibus ſitis populis pauciores: 8. ſed quia dilexit vos Dominus, & cuſtodivit juramentum,
quod juravit patribus veſtris: eduxitque vos in manu forti, & redemit de domo ſervitutis,
de manu Pharaonis regis Ægypti. 9. Et ſcies quia Dominus Deus tuus, ipſe eſt Deus fortis &
fidelis, cuſtodiens pactum & miſericordiam diligentibus ſe, & his qui cuſtodiunt præcepta ejus in mille
generationes: 10. & reddens odientibus ſe ſtatim, ita ut diſperdat eos, & ultrà non differat, protinus
eis reſtituens quod merentur. 11. Cuſtodi ergo præcepta & cæremonias atque judicia, quæ ego mando
tibi hodie ut facias. 12. Si poſtquam audieris hæc judicia, cuſtodieris ea & feceris, cuſtodiet &
Dominus Deus tuus pactum tibi, & miſericordiam quam juravit patribus tuis: 13. & diliget te ac multiplicabit,
benedicetque fructui ventris tui, & fructui terræ tuæ, frumento tuo, atque vindemiæ, oleo,
& armentis, gregibus ovium tuarum ſuper terram, pro qua juravit patribus tuis, ut daret eam tibi. 14.
Benedictus eris inter omnes populos. Non erit apud te ſterilis utriuſque ſexus, tam in hominibus, quàm
in gregibus tuis. 15. Auferet Dominus à te omnem languorem & infirmitates Ægypti peſſimas, quas
noviſti, non inferet tibi, ſed cunctis hoſtibus tuis. 16. Devorabis omnes populos, quos Dominus
Deus tuus daturus eſt tibi. Non parcet eis oculus tuus, nec ſervies diis eorum, ne ſint in ruinam tui.
17. Si dixeris in corde tuo: Plures ſunt gentes iſtæ quam ego, quo modo potero delere eas? 18. noli
metuere, ſed recordare quæ fecerit Dominus Deus tuus Pharaoni, & cunctis Ægyptiis, 19. plagas
maximas, quas viderunt oculi tui, & ſigna atque portenta, manumque robuſtam, & extentum brachium;
ut educeret te Dominus Deus tuus, ſic faciet cunctis populis, quos metuis. 20. Inſuper &
crabrones mittet Dominus Deus tuus in eos, donec deleat omnes atque diſperdat qui te fugerint, &
latere potuerint. 21. Non timebis eos, quia Dominus Deus tuus in medio tui eſt, Deus magnus &
terribilis: 22. ipſe conſumet nationes has in conſpectu tuo paulatim atque per partes. Non poteris eas
delere pariter: ne fortè multiplicentur contra te beſtiæ terræ. 23. Dabitque eos Dominus Deus tuus
in conſpectu tuo: & interficiet illos donec penitus deleantur. 24. Tradetque reges eorum in manus
tuas & diſperdes nomina eorum ſub cælo: nullus poterit reſiſtere tibi, donec conteras eos. 25.
Sculptilia eorum igne combures: non concupiſces argentum & aurum, de quibus facta ſunt,
neque aſſumes ex eis tibi quidquam, ne offendas, propterea quia abominatio eſt Domini

Dei

Dei tui. 26. Nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, ſicut & illud eſt, Quaſi ſpurcitiam deteſtaberis, et velut inquinamentum ac ſordes abominationi habebis, quia anathema eſt.

VERS. 1. SEPTEM GENTES] Geneſ. 15. 19. numerantur decem gentes Chananæorum, quas expulerunt Hebræi: tres ergo reliquæ, vel ante perierant, vel aliis ſeptem permiſtæ fuerunt, uti dixi Geneſ. 15.

Tropologicè, ſeptem gentes hoſtiles ſignificant ſeptem vitia capitalia, de qua re fuſe agit Caſſian. collatione 5. c. 16 & ſeq.

VERS. 2. TRADIDERITQUE EAS TIBI] Hebr. *ante te*, id eſt in poteſtatem tuam.

VERS. 3. NEQUE SOCIABIS CUM EIS CONIUGIA] Nota. Tantum vetatur hic, ne miſceant connubia cum Chananæis quamdiu manent idololatræ. Nam ſi convertantur, & ad populum Dei aggregentur, jam Judæi ſunt, non Chananæi, itaq; cum iis conjugium inire fas eſt. Ceſſat enim tunc ratio legis quæ datur v. 4. *quia ſeducet filiū tuum, ne ſequatur me, & ut magis ſerviat diis alienis.* Sic Salmon duxit Rahab Jerichuntinam, quæ receperat exploratores miſſos a Joſue Matth. 1. 5. cum Rahab facta eſt proſelyta, & ſacra Judaica ſuſcepit.

VERS. 6. QUIA POPULUS SANCTUS ES DOMINO] *Sanctus*, id eſt ſeparatus ab aliis gentibus, verique Dei religioni addictus.

VT SIS EI POPULUS PECULIARIS] Hebr. *ut ſis ei populus ſegulla*, id eſt inſtar cimelii, ſive rei chariſſimæ & pretioſiſſimæ. Vide dicta Exodi 19. v. 5.

VERS. 10. ET REDDENS ODIENTIBUS SE STATIM] Pro *ſtatim*, hebr. eſt *in facies ſuas*, id eſt dum adhuc vivunt. q.d. Deus pœnam peccatis parentum debitam non differt in filios, ſed eam ipſis parentibus, dum vivunt, irrogat. Chald. hæc non de pœna accipit, ſed de bonis, & præmiis virtutum aliquarum, quas habent impii. vertit enim, *retribuens inimicis ſuis bona, quæ ipſi faciunt coram eo, in vita ſua, ut perdat eos* (in futura vita) *& non differt facere bonum inimicis ſuis, pro bonis, quæ faciunt coram eo, ſed in vita eorum retribuit eis.* Verùm hunc ſenſum elidunt ea, quæ ſequuntur: *ita ut diſperdat eos, & ultrà non differat, protinus reſtituens eis quod merentur.* Genuinus ergo ſenſus eſt de pœna impiorum. q.d. Cavete, ô Hebræi, ne Deum offendatis: quia ſicut Deus præſtat bona diligentibus ſe in mille, id eſt plurimas, generationes; ita ſtatim punit odientes ſe, ut patuit in pœna colentium vitulum aureum, Exodi 32. & con- A cupiſcentium carnes, Num. 11. & pœna Core, Dathan & Abiron, Num. 16. & pœna murmuris Mariæ, Num. 12.

BENEDICETQUE FRUCTUI VENTRIS TUI] VERS. 13. putà filiis tuis, copia liberorum erat benedictio veterum illorum, uti Rebeccæ, Geneſ. 24. v. 60. & Abrahæ, Geneſ. 15. 17. & Liæ, Geneſ. 30. 13. idq; tum propter ſe: fœcunditas enim magnum eſt bonum, tam parentum, quàm reip. tum ob ſpem Meſſiæ, ex poſteris ipſorum naſcituri. Hinc nota erat apud Hebræos, eſſe ſterilem & illiberem. ſuſpicio enim erat, talem ſcelus aliquod admiſiſſe, ob quod hac communi, quaſi gentis ſuæ, benedictione privaretur, ut colligitur Oſeæ 9. 14 & Geneſ. 20. 18. ita Maldonatus in Lucæ 1. 25.

Copia prolium erat benedictio Hebræorū. Sterilitas erat nota quaſi infamia.

DEVORABIS OMNES POPULOS, gladio eos VERS. 16. conſumendo, & opes eorum diripiendo, ita UT NON PARCAT EIS OCULUS TUUS) ut ſcilicet nemini hoſtium Chananæorum, in terra tibi promiſſa parcas, ſed omnes occidas; idque primo, propter enormia eorum ſcelera, maximè libidines, uti dixi Levit. 18. 27. Secundò, ne ſint Judæis ſcandalo, ut hic dicitur, eoſque trahant ad enormem libidinem.

ET CRABRONES] De his crabronibus dixi Exodi VERS. 20. B 23. 28. & Joſue ult. v. 12.

DEUS TUUS IN MEDIO TUI EST] tecum VERS. 21. eſt, te adjuvat. Similis phraſis eſt Exodi 17. 7.

NON POTERIS EAS DELERE PARITER] id eſt VERS. 22. ſimul, eodem tempore. Vide dicta Exodi 23. v. 29.

DISPERDES NOMINA EORUM] diſperdes eos VERS. 24. cum tota proſapia, ne nomina eorum maneant in filiis, ſed tota eorum memoria deleatur.

ARGENTUM ET AURUM DE QUIBUS FACTA VERS. 25. SUNT] Hebr. eſt, *quod eſt ſuper ea*, id eſt quo tecta, vel cooperta ſunt. Solebant enim idola lignea, vel ænea inaurari, & auro vel argento obduci, ad ornatum & ad reverentiam eis conciliandam.

QUIA (quod) ABOMINATIO EST DOMINI DEI TUI] abominabile eſt coram Deo tuo.

NE FIAS ANATHEMA, SICUT ET ILLUD VERS. 26. EST] Hebr. *ne fias cherem*, id eſt res excidio addicta, quæ ſuccidenda, & ad nihilum redigenda eſt, *ſicut eſt ipſum idolum*: hoc enim ſuccidi & annihilari debet. De cherem vide dicta Levit. ult. verſ. 25.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit Moſes exhortari Hebræos ad cuſtodiam legis Dei, Primò, ob beneficia ab eo accepta: quia ſcilicet, Deus eos manna aluit in deſerto, veſteſque eorum illæſas ſervavit. Secundò, v. 7. ob beneficia ab eo accipienda, in ubertate terræ Chanaan, ſi Deo obediant. Tertiò, v. 19. intentando eis excidium, ſi Deum deſerant.

1. OMne mandatum, quod ego præcipio tibi hodie, cave diligenter ut facias: ut poſſitis vivere,
& multiplicemini, ingreſſique poſſideatis terram, pro qua juravit Dominus patribus veſtris.
2. Et recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per
deſertum, ut affligeret te, atque tentaret, & nota fierent quæ in tuo animo verſabantur, utrum cuſto-
dires mandata illius, an non. 3. Afflixit te penuria, & dedit tibi cibum manna, quod ignorabas
tu & patres tui: ut oſtenderet tibi quòd non in ſolo pane vivat homo, ſed in omni verbo quòd
egreditur de ore Dei. 4. Veſtimentum tuum, quo operiebaris, nequaquam vetuſtate defecit, & pes
tuus non eſt ſubtritus, en quadrageſimus annus eſt. 5. Ut recogites in corde tuo, quia ſicut erudit
filium ſuum homo, ſic Dominus Deus tuus erudivit te, 6. ut cuſtodias mandata Domini Dei tui, &
ambules in viis ejus, & timeas eum. 7. Dominus enim Deus tuus introducet te in terram bonam,
terram rivorum aquarumque & fontium: in cujus campis & montibus erumpunt fluviorum abyſſi:
8. terram frumenti, hordei, ac vinearum, in qua ficus, & malogranata, & oliveta naſcuntur: ter-
ram olei ac mellis. 9. Ubi abſque ulla penuria comedes panem tuum, & rerum omnium abundantia
perfrueris: cujus lapides ferrum ſunt, & de montibus ejus æris metalla fodiuntur: 10. ut cùm co-
mederis, & ſatiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo pro terra optima, quam dedit tibi. 11. Ob-
ſerva, & cave nequando obliviſcaris Domini Dei tui, & negligas mandata ejus atque judicia &
cæremonias, quas ego præcipio tibi hodie: 12. ne, poſtquam comederis & ſatiatus fueris, domos
pul-

Digitized by Google

pulchras ædificaveris, & habitaveris in eis, 13. habuerisque armenta boum, & ovium greges, argenti & auri cunctarumque rerum copiam, 14. elevetur cor tuum, & non reminiſcaris Domini Dei tui, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo ſervitutis: 15. & ductor tuus fuit in ſolitudine magna atque terribili, in qua erat ſerpens flatu adurens, & ſcorpio ac dipſas, & nullæ omnino aquæ: qui eduxit rivos de petra duriſſima, 16. & cibavit te manna in ſolitudine, quod neſcierunt patres tui. Et poſtquam afflixit ac probavit, ad extremum miſertus eſt tui, 17. ne diceres in corde tuo: Fortitudo mea, & robur manus meæ, hæc mihi omnia præſtiterunt. 18. Sed recorderis Domini Dei tui, quod ipſe vires tibi præbuerit, ut impleret pactum ſuum, ſuper quo juravit patribus tuis, ſicut præſens indicat dies. 19. Sin autem oblitus Domini Dei tui, ſecutus fueris deos alienos, colueriſque illos, & adoraveris: ecce nunc prædico tibi quod omnino diſpereas. 20. Sicut gentes, quas delevit Dominus in introitu tuo, ita & vos peribitis, ſi inobedientes fueris voci Domini Dei veſtri.

Vers. 1. A OMNE MANDATUM, QUOD EGO PRÆCIPIO TIBI HODIE, CAVE DILIGENTER UT FACIAS] *Cave*, id eſt cautè obſerva, &, ut hebr. eſt, *cuſtodi*, idque quia hoc fieri debet propter Deum, & ex mandato Dei, nam, ut rectè ait Abul. *Si homines ſervientes dominis terrenis, propter eorum reverentiam attentiſſimi ſunt, ne quid in eorum miniſterio deficiat; quam attenti & cauti eſſe debemus, cum Deo miniſtramus, vel aliquod ejus mandatum facimus? quia reverentia Dei, atque ac majeſtas, diſtat in infinitum à reverentia & majeſtate hominum. Idcirco cum magno timore facere debemus mandata Dei, caventes diligentiſſime ne quid ibi deficiat: hinc dicitur pſal. 2. Servite Domino in timore, & alibi: Maledictus qui facit opus Domini negligenter. Hanc ergo reverentiam & cautelam ſignificat τὸ cave ut facias, id eſt ſis multum attentus ad hæc*, huc uſq; Abul.

Vers. 3. AFFLIXIT DE PENURIA] Nam in deſerto Hebræi non invenerunt carnes, nec ſegetes, imo nec olera ſæpè: unde murmurarunt, ideoque Deus dedit eis manna, ut patet Exodi 16. 3.

Moraliter diſce hìc, Deum eos, quos affligit penuria, paſcere manna, id eſt cibo ſpiritali, ut qui jejunant ventre, reficiantur in mente; ut qui carent conſolationibus terrenis, abundent cæleſtibus. Sicut vice verſa, qui abundant conſolationibus humanis, deſtituuntur divinis, unde & filiis Iſrael mox ut guſtarunt fruges terræ Chanaan, perdiderunt manna de cælo, Joſue 5. 12. Sic Jacob pauper & miſer fugiens Eſau, vidit ſcalam erectam in cælum: Deumque illi innixam Geneſ. 28. 12. Sic S. Joannes in exilio fame & ærumnis afflictus, vidit ſublimia illa myſteria Apocalypſeos. Sic Stephanus in lapidatione vidit Jeſum ſtantem a dextris virtutis Dei. Hinc Chriſtus Joannis diſcipulis hoc ſui ſignum ab Iſaia prædictum aſſignat: *Pauperes evangelizantur*, Matth. 11. 5. Et S. Jacobus epiſt. cap. 2. v. 5. *Nonne*, inquit, *Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & heredes regni, quod repromiſit Deus diligentibus ſe? Ita Religioſus eſt pauper in cella dives in conſcientia*, ait S. Bern. Et Apoſt. 2. Cor. 4. cum dixiſſet v. 8. *In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur; aporiamur* (penuria affligimur) *ſed non deſtituimur*: ſubdit v. 16. *Licet is qui foris eſt noſter homo corrumpatur, tamen is qui intus eſt renovatur de die in diem. Id enim quod in præſenti eſt momentaneum & leve tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis:*

VT OSTENDERET TIBI, QUOD NON IN SOLO PANE VIVAT HOMO (vos enim ſuſtentavit in deſerto per 40. annos ſine pane, per manna) SED IN OMNI VERBO, QUOD EGREDITUR DE ORE DEI] Hebr. *ſuper omne quod egreditur os Domini, vivet homo*, q. d. Homo vivet re quacumque, quam juſſerit Dominus, aut ordinarit ad vitæ humanæ ſuſtentationem, uti Judæi vixerunt ex manna; adeò, inquit Abulenſ. ut, ſi Deus mandaret nobis, ut comederemus colubros, baſiliſcos, lapides, æs, &c. meliùs illis, quàm delicatiſſimis cibis nutriremur; imò ſi vellet, aut juberet, ſine omni cibo viveremus: uti Simeon Stylites vigintiocto quadrageſimas ſine cibo & potu tranſegit, & Chriſtus 40 dies vixit ſine cibo in deſerto, atque tentanti eum diabolo ad gulam, reſpondit hæc ipſa verba: *Non in ſolo pane vivit homo*, &c. Sic & Elias, Moſes, & alii diu ſine cibo vixerunt. Simile etiamnum fit in Sanctis, qui orationi & contemplationi intenti, ſpiritualibus delectationibus paſcuntur, quæ memoriam & appetitum cibi & rerum ſenſibilium extinguunt. Ita Caſſianus Collat. 19 c. 4 refert de Joanne Abbate, quod deliciis ſpiritualibus occupatus, non recordabatur an pridie comediſſet, nec ne.

Si Deus vellet nos comedere ſerpentes, ſic ut perdicibus alere mur Simeon Stylites 28. quadrageſimas ſine cibo vixit.

Nota hebraiſmum: *Egreſſus eſt ſermo ex aliquo*, vel ex ore alicujus, id eſt placitum, libitum, vel decretum eſt illi. Sic dicit Laban cum ſuis Geneſ. 24. 50 *A Domino egreſſus eſt ſermo, non poſſumus extra placitum ejus, quidquam aliud loqui tecum*, q. d. Domino placet, ut Rebecca nubat Iſaaco, nos Dei placito reluctari non poſſumus, nec debemus, & Jeremiæ 44. 17 dicunt impii Judæi. *Faciemus omne verbum, quod egredietur de ore noſtro*, id eſt, omne quod libuerit.

Egreſſus eſt ſermo, id eſt placitũ, decretum eſt alicui.

Myſtice, S. Ambroſ. in Lucæ 4 Vivit, inquit, homo omni verbo Dei, id eſt alimento verbi cæleſtis, quo alitur anima, præ quo fames corporis eſt negligenda; & tale verbum, Primò, eſt Chriſtus; Secundo, S. Scriptura; Tertiò, oratio, & inſpiratio Dei. Hunc ſenſum volunt aliqui eſſe literalem, ſed ex dictis patet eſſe myſticum.

Myſticè.

Vers. 4. VESTIMENTUM TUUM QUO OPERIEBARIS, NEQUAQUAM VETUSTATE DEFECIT] Quia, inquit Aben Ezra, manna fuit talis temperamenti, ut non gigneret ſudorem, quo veſtes peruſtæ inveterantur. Sed hoc non ſufficiebat hic: ſolo enim uſu teruntur veſtes, præſertim ſi quis iter faciat. Fuit ergo miraculoſa ſoliditas, per B 40. annos à Deo conceſſa veſtibus Hebræorum, ut nullatenus rumperentur, vel tererentur. Hinc rurſum videntur veſtes hæ cum parvulis creviſſe: nam alioqui illæ creſcentium corporibus non quadraſſent, itaque Hebræi grandiores facti, nudi incedere debuiſſent. unde enim ſinguli in tanto numero, veſtes alias ſibi comparaſſent? ita Abulenſ. Ita S. Apollonii (qui fuit pater 500. monachorum, miræ ſanctitatis vir) veſtimenta non veteraſcebant, inquit Pallad. in Lauſiaca c. 52. cum tamen in deſerto Thebaidis vixeſſit 40 annis, æquè ac Hebræi.

Veſtes Hebræorum cum ipſis creverunt in deſerto.

Simile miraculum præſtitit Deus S. Abrahamio Eremitæ, quod enarrat S. Ephrem, qui ei fuit familiaris, in illius Vita: *Erat*, inquit, *aſpectus ejus velut flos roſæ: divina enim gratia ipſe ſuſtentabatur in omnibus, & jucunditate ſpiritalis lætitiæ fruebatur. Quin & in hora obdormitionis ſuæ ita ſpecioſo vultu cernebatur, quaſi angelorum comitatu ſtipatus fuiſſet. Sed & alia in eo admiranda Dei gratia viſa eſt, quod totis quinquaginta abſtinentiæ ſuæ annis, veſtem cilicinam, qua indutus fuerat, numquam mutaverit, quæq; ita perſeveranter ad finem uſque vitæ ipſi ſervivit, ut etiam alii participes ejuſdem illius veſtis poſtea fuerint, quæ ei priùs iam inveterato uſui fue-* C *rat*. Cauſa meritoria hujus integritatis corporis & veſtium fuit integritas & conſtantia mentis. *Per omne enim tempus converſionis ſuæ nunquam a regula inſtituti ſui deflexit, neque umquam iiſdem temporibus dies illum aliqua ſine lachrymis præteriit. Non appropinquavit corpori ejus oleum, neque faciem ſuam. aut pedes umquam aqua abluit. Sic autem ſe in ſui inſtituti certamine gerebat, quaſi quotidie moriturus eſſet. In admiranda illa ſua abſtinentia aſſiduiſq; vigiliis, ac lachrymarum fluentis, humicubationibus & corporis maceratione numquam remiſſior aut imbecillior factus eſt, neque ſegnitie, vel tædio aliquo fatigatus; ſed velut eſuriens quiſpiam, aut ſitiens, ſic mens ejus numquam ſui inſtituti dulcedine poterat ſatiari.*

Ita S. Maria Ægyptiaca in eremo vixit 47. annis, ac primis ſeptemdecim duobus panibus (quos ſecum eò detulerat) & oleribus victitans reliquis triginta ſine cibo vitam egit, ac veſtibus conſumptis nuda, frigore & æſtu toſta, ut videretur Æthiopiſſa. Hinc ipſa ad Zoſimam: *Cibus*, ait, *potus & veſtimentum mihi eſt verbum Dei: quia non in ſolo pane vivit homo, ſed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.* Et Job 24. juxta Septuag. *Eo quod ipſi non habeant veſtimentum, petram ſibi circumdederunt.* Et S. Paulus primus Eremita anno ætatis 113. moriens ad S. Antonium, *En*, inquit, *quem tanto labore quæſiſti, putridis ſenectute membris, operit*

inculta

fuculta canities; en vides hominem pulverem mox futurum: ſed quia iam dormitionis meæ tempus inſtat, & , quod ſemper cupiebam, diſſolvi, & eſſe cum Chriſto, peracto curſu ſupereſt mihi corona iuſtitiæ; tu miſſus es à Domino, qui hoc corpuſculum meum tegas, imò terræ terram reddas, ita S. Hieron. in Vita S. Pauli.

Apud Judæos traditio eſt, ipſorum majores in Ægypto tria quæ à ſuis acceperant majoribus, non mutaſſe; ſcilicet *nomina, linguam*, & *veſtes*, ita refert noſter Serarius in Joſue c. 2. quæſt. 25.

Pes tuus non est subtritus] Hebr. *non intumuit*. q. d. Pes tuus neque intumuit, neque læſus, aut attritus eſt. Solent enim itinerantes, in pedibus contrahere turgentes veſicas, quæ priùs inflantur, quàm ſubterantur: rurſum ſolent diu ambulando, pellem pedum deterere.

Dices, Num. 11. 1. dicitur, quòd populus dolebat propter laborem itineris.

Reſpondeo, Labor iſte fuit modicus, ſcilicet fatigatio aliqua, non autem pedum læſio. Adde, laborem hunc non tam fuiſſe cauſam, quàm prætextum murmuris, ut ibi dixi. Denique, unicus fuit iſte unius illius temporis, vel diei labor; cæteris enim diebus deinceps, eos laboraſſe non legimus. Ita Abulenſ. quin imò omnes valentes & vegetos fuiſſe ad iter, ſat ſignificat Pſaltes pſalm. 104. 37. cùm ait: *Non erat in tribubus eorum infirmus.*

Secundò: *Pes tuus non eſt ſubtritus*. Pes, id eſt calceus; tum quia pes, id eſt calceus, opponitur hic veſtimento; tum quia ita ſe explicat Moſes Deut. 29. dicens: *Non ſunt attrita veſtimenta veſtra, nec calceamenta pedum veſtrorum vetuſtate conſumpta ſunt*. Sic Exodi 21. 3. Hebr. גף *gaph*, id eſt corpus, ſumitur pro corporis indumento. Unde Noſter vertit, *cum qua veſte* (hebr. eſt *gaph*, id eſt cum quo corpore) *intravit, cum tali exeat*. Sic Iſaiæ 41. 3. *Semita in pedibus eius non apparebit: in pedibus*, idelt in calceis lutulentis & detritis. Sic ſaraballa Chald. ſignificat tibias, & tibialia, teſte S. Hieron. in Daniel. 3. Ita Sanchez proleg. in Cant.

En quadragesimus annus est] ex quo Ægypto egreſſi hæc veſtium & ſanitatis beneficia à Deo continuè percepimus.

Vers. 9 Cuius (terræ Chanaan) lapides ferrum sunt] q. d. In Chanaan sũt fodinæ ferreæ, è quibus eruuntur lapides, & maſſæ rubricæ, ex quibus conflatur ferrum.

Vers. 10 Ut cum comederis et satiatus fueris, benedicas Domino] Judæi etiamnum in conviviis utuntur longa benedictione & gratiarum actione, adeoque in feſtis ſeorſim calicem & ſeorſim panem benedicunt: quin & in menſa quoties novi & lauti quid affertur, iterant benedictionem, ut cùm lautius vinum, vel aromata, vel fructus arborum, &c. afferuntur, dicunt: *Benedictus ſis Domine Deus noſter creator, qui bonus es, & benefacis omnibus, qui creaſti hoc ſapidum vinum, hæc aromata, hos fructus*, &c. ut patet ex eorum libro rituali. Hinc & Chriſtus tum aliàs, tum in ultima cœna gratias egit, & benedixit tam calicem quàm panem. Et Apoſtolus 1. Timoth. 4. 3. dicit cibos quos creavit Deus, percipiendos eſſe cum gratiarum actione. *Quia omnis creatura Dei bona eſt, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem*. Vide ibi dicta.

In qua erat, &c. dipsas] Chald. vertit, *lo-*
Vers. 15 *cus ſitis*; recentiores vertunt *ſiccitas*: ſed noſtro Interpreti conſentiunt Septuag. Et Hebr. צמאון *tſimaon*, à צמא *tſama*, id eſt à ſiti, deducitur. unde Iſidorus l. 12. Etymol. 4. A Dipſas, inquit, latinè dicitur ſitula, ſcilicet à ſiti. dipſades enim vocantur ſerpentes nocentiſſimi, eò quòd morſi ab eis, continuò inareſcant, & ſiti ardeant. quare potum inceſſanter haurientes, tandem crepant & diſſiliunt. De his agit Solinus in Polyhiſt. cap. de Africa, & alii hiſtorici, præſertim qui de exercitu Catonis in Libya ſcribunt, ubi ſub arenæ cumulis id genus ſerpentis deliteſcit: iidem narrant militem à dipſade morſum ad mare inſano impetu accurriſſe, cumque magnam ſalſarum aquarum vim ebibiſſet, repentè extinctum eſſe. Magna ergo fuit Dei providentia & benevolentia erga Hebræos, quòd ipſi per 40. annos ab his ſerpentibus, qui in deſerto abundant, non ſint læſi.

Dipſas ſerpens à ſiti quam excitat, dicitur.

Vers. 16 Et postquam afflixit, ac probavit] Hebr. *ut affligeret, & probaret te, atque ſic tandem benefaceret tibi*. Sed eodem redit ſenſus. q. d. Priùs te Deus afflixit & probavit per ſitim & famem, ſed mox dando aquas & manna, miſertus eſt tui. patet ex præcedent.

Vers. 17 Ne diceres in corde tuo: Fortitudo mea, et robur manus meæ, hæc
B mihi omnia præstiterunt] Errat ergo Seneca dicens: *Deorum immortalium munus eſt quòd vivimus, philoſophiæ quòd benè vivimus*. & ille qui dicebat Jovi: *Det vitas, det opes, animum æquum mihi ipſe parabo*.

Nota. Permittit Deus ſuos in arcta redigi, ut eos doceat diffidere ſibi ſuiſque viribus, & fidere Deo. hinc orat totus Iſrael imminente Holopherne, Judith 6. *Oſtende Domine, quoniam non derelinquis præſumentes de te, & de ſua virtute gloriantes humilias*. nam, ut dicitur Prov. 18. 10. *Turris fortiſſima nomen Domini: ad ipſam currit iuſtus, & exaltabitur*. & pſal. 30. 5. *Beatus vir, cujus eſt nomen Domini ſpes ejus*. Ita Judas Machabæus invocato Deo Nicanorem, aliosque hoſtes proſtravit, 2. Machab. 15.

Morale de diffidentia ſui. Primò.

Docet S. Baſilius Inſtitut. de vita perfecta, ſervos Dei à dæmone variis tentationibus agitari, ſed eos vinci qui plus æquo ſibi confidunt: nam, ut ait Serapion apud Caſſian. collat. 5. c. 4. *Impoſſibile eſt de qualibet paſſione triumphum quempiam promereri, priuſquam intellexerit, induſtria vel labore proprio victoriam certaminis ſemet obtinere non poſſe*. Et Jeremias c. 17. v. 5. *Maledictus*, inquit, *homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum*. S. Augu-
C ſtinus in Soliloqu. cap. 15. *Credebam*, inquit, *me fore aliquid, cùm nihil eſſem: cogitabam me eſſe prudentem, & deceptus ſum: dixi quòd dives eſſem, & nullius egerem, & neſciebam quoniam pauper eram, cæcus, nudus, miſer & miſerabilis. Sed nunc video, quoniam ſi quid boni eſt, parvi vel magni, donum tuum eſt. Credebam me ſufficere per me, nec percipiebam quoniam tu regebas me donec aliquantulum te elongaſti à me, & cecidi ſtatim in me, & quòd ſurrexi fuit ex te*.

Secundò. Præfidentes vincuntur à dæmone.

Hinc orat David pſal. 17. 2. *Diligam te Domine fortitudo mea, Dominus firmamentum meum, & refugium meum, & liberator meus*. Davidis exemplum ſecuti ſunt ſancti Patres in eremo, qui teſte Caſſiano col. 10. c. 10. ad quaſlibet vel tentationes, vel actiones ſtatim in initio orabant: *Deus in adiutorium meum intende: Domine ad adiuvandum me feſtina*. Eundem verſic. uſurpat Eccleſia initio Horarum canon. cauſam dat ibidem Caſſian. Et S. Paulus Philipp. 2. *Deus eſt qui operatur in vobis velle & perficere*; & c. 4. *Omnia poſſum in eo qui me confortat*; & 2. Cor. 4. *Deo*
D *autem gratias, qui ſemper nos triumphos* (triumphare facit) *in Chriſto Jeſu*. Et S. Jacobus c. 1. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens à Patre luminum*. Et poeta: *In ipſo vivimus, movemur, & ſumus*. *Neque enim*, ut ait S. Auguſt. l. 4. de Geneſi ad lit. c. 12. *mundus vel ictu oculi ſtare poterit, ſi ei Deus ſuum regimẽ ſubtraxerit*.

Tertiò: Exempla fidentium Deo, non ſibi.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moſes refricat Hebræis eorum murmura & peccata, maximè adorationem vituli aurei, cuius pœnam, ſcilicet excidium gentis, ipſe deprecatus eſt, ideoque eo fine, ut humilient ſe, eaque deinceps caveant.

1. Audi Iſrael: Tu tranſgredieris hodie Iordanem, ut poſſideas nationes maximas & fortiores te, civitates ingentes & ad cælum uſque muratas, 2. populum magnum atque ſublimem, filios Enacim, quos ipſe vidiſti, & audiſti, quibus nullus poteſt ex adverſo reſiſtere. 3. Scies ergo hodie quòd

Domi-

Dominus Deus tuus ipſe tranſibit ante te, ignis devorans atque conſumens, qui conterat eos & deleat
atque diſperdat ante faciem tuam velociter, ſicut locutus eſt tibi. 4. Ne dicas in corde tuo, cùm dele-
verit eos Dominus Deus tuus in conſpectu tuo: Propter juſtitiam meam introduxit me Dominus, ut
terram hanc poſſiderem, cùm propter impietates ſuas iſtæ deletæ ſint nationes. 5. Neque enim pro-
pter juſtitias tuas, & æquitatem cordis tui, ingredieris ut poſſideas terras earum: ſed quia illæ ege-
runt impiè, introeunte te deletæ ſunt: & ut compleret verbum ſuum Dominus, quod ſub juramen-
to pollicitus eſt patribus tuis, Abraham, Iſaac, & Iacob. 6. Scito ergo quòd non propter juſtitias
tuas Dominus Deus tuus dederit tibi terram hanc optimam in poſſeſſionem, cùm duriſſimæ cervicis ſis
populus. 7. Memento, & ne obliviſcaris, quomodo ad iracundiam provocaveris Dominum Deum
tuum in ſolitudine. Ex eo die, quo egreſſus es ex Ægypto uſque ad locum iſtum, ſemper adverſum
Dominum contendiſti. 8. Nam & in Horeb provocaſti eum & iratus delere te voluit, 9. quando
aſcendi in montem, ut acciperem tabulas lapideas, tabulas pacti quod pepigit vobiſcum Dominus:
& perſeveravi in monte quadraginta diebus ac noctibus, panem non comedens, & aquam non bi-
bens. 10. Deditque mihi Dominus duas tabulas lapideas ſcriptas digito Dei, & continentes omnia
verba quæ vobis locutus eſt in monte de medio ignis, quando concio populi congregata eſt. 11. Cum-
que tranſiſſent quadraginta dies, & totidem noctes dedit mihi Dominus duas tabulas lapideas, tabu-
las fœderis. 12. dixitque mihi: Surge, & deſcende hinc citò: quia populus tuus, quem eduxiſti
de Ægypto, deſeruerunt velociter viam quam demonſtraſti eis, fecceruntque ſibi conflatile. 13. Rur-
ſumque ait Dominus ad me. Cerno quòd populus iſte duræ cervicis ſit: 14. dimitte me ut conteram
eum, & deleam nomen ejus de ſub cælo, & conſtituam te ſuper gentem, quæ hac maior & fortior ſit:
15. Cumque de monte ardente deſcenderem, & duas tabulas fœderis utraque tenerem manu, 16. vi-
diſſemque vos peccaſſe Domino Deo veſtro, & feciſſe vobis vitulum conflatilem, ac deſeruiſſe veloci-
ter viam ejus, quam vobis oſtenderat: 17. proieci tabulas de manibus meis, confregique eas in con-
ſpectu veſtro. 18. Et procidi ante Dominum ſicut priùs, quadraginta diebus & noctibus panem non
comedens, & aquam non bibens, propter omnia peccata veſtra quæ geſſiſtis contra Dominum, & eum
ad iracundiam provocaſtis. 19. Timui enim indignationem & iram illius, qua adverſum vos conci-
tatus, delere vos voluit. Et exaudivit me Dominus etiam hac vice. 20. Adverſum Aaron quoque
vehementer iratus, voluit eum conterere & pro illo ſimiliter deprecatus ſum. 21. Peccatum autem ve-
ſtrum quod feceratis, id eſt vitulum, arripiens, igne combuſſi, & in fruſta comminuens, omnino-
que in pulverem redigens, projeci in torrentem, qui de monte deſcendit. 22. In incendio quoque
& in tentatione, & in Sepulchris concupiſcentiæ provocaſtis Dominum: 23. & quando miſit vos de
Cadesbarne, dicens: Aſcendite, & poſſidete terram, quam dedi vobis, & contempſiſtis imperium
Domini Dei veſtri, & non credidiſtis ei, neque vocem ejus audire voluiſtis: 24. ſed ſemper fuiſtis re-
belles à die qua noſſe vos cœpi. 25. Et iacui coram Domino quadraginta diebus ac noctibus, qui-
bus eum ſuppliciter deprecabar, ne deleret vos ut fuerat comminatus; 26. & orans dixi; Domine
Deus, ne diſperdas populum tuum, & hereditatem tuam, quam redemiſti in magnitudine tua, quos
eduxiſti de Ægypto in manu forti. 27. Recordare ſervorum tuorum, Abraham, Iſaac, & Jacob: ne
aſpicias duritiam populi huius, & impietatem atque peccatum: 28. ne fortè dicant habitatores ter-
ræ, de qua eduxiſti nos: Non poterat Dominus introducere eos in terram, quam pollicitus eſt eis,
& oderat illos: idcirco eduxit, ut interficeret eos in ſolitudine. 29. qui ſunt populus tuus & heredi-
tas tua, quos eduxiſti in fortitudine tua magna, & in brachio tuo extento.

VERS. 1 TRANSGRADIERIS HODIE JORDANEM] *Hodie*, id eſt nunc, brevi, putà intra paucas ſeptimanas. nam eodem præciſè die non tranſierunt Hebræi Iordanem, ſed poſt duos menſes. hæc enim dixit Moſes prima die menſis undecimi, ut patet cap. 1. v. 3. Hebræi autem tranſierunt Iordanem, decima die menſis primi, anni ſequentis, ut patet Ioſue 4. 19.

ET AD CÆLUM USQUE MURATAS] id eſt, altiſſimis muris muratas. eſt hyperbole, qualis eſt illa poetæ:

Aurea femineus perſtringit ſidera clamor.

Simili hyperbole ait Chriſtus, quòd in deſtructione Ieruſalem, non manebit lapis ſuper lapidem. ita enim vulgò loquimur, cùm horrendum aliquod plerumque excidium menti ſubiicere volumus: S. Scriptura autem ſermoni vulgari ſe accommodat.

VERS. 3 DEUS TUUS IPSE TRANSIBIT ANTE TE] videlicet devorans & delens, uti ſequitur, hoſtes tuos, tam efficaciter & velociter, quàm ignis ligna aut ſtipulam abſumit.

VERS. 5 ÆQUITATEM (hebr. rectitudinem) CORDIS TUI] putà mentis, & voluntatis tuæ.

VERS. 6 CUM DURISSIMÆ CERVICIS SIS POPULUS] quaſi dicat, Cùm maximè cervicoſus, rebellis & inobediens ſis.

VERS. 10 DIGITO DEI] digito ſuo. Hebræi enim ſæpè pronomen abſolutum ponunt pro reciproco.

CONCIO] cœtus populi.

VERS. 18 PROCIDI ANTE DOMINUM] non ſtatim à confractione tabularum legis: nam priùs occidit Moſes

A 23. millia adorantium vitulum; populum graviter increpuit, vitulum contrivit, &c. quæ poſteriùs hìc narrantur, ſed anteriùs facta ſunt, ſcilicet antequam Moſes aſcenderet rurſum in Sina, ibique coram Domino procideret. Hoc enim poſt omnia jam dicta, ſcilicet poſtridie, factum eſt, ut patet Exodi 32. & ſequentibus.

Putant aliqui Moſen ternos 40. dies, ſive tres quadrageſimas in Sina coram Domino jejunaſſe, ſcilicet primam, antequam acciperet à Deo primas legis tabulas, Exodi 24. 18. Secundam, ante ſecundas, Exodi 34. 28. Tertiam mediam inter utramque, qua ſupplicavit Domino, ut parceret populo, qui vitulum aureum adoraret, ut hìc dicitur v. 25. ita cenſent Hebræi, Hugo Cardin. & Cajetan. in cap. 10. Exodi, Genebrar. Adrichom. Marzilla in cap. 10. Deuter. Idem probabile eſſe cenſent Lyran. in cap. 10. Deuter. Abulenſis (etſi contrariam ſententiam ipſe amplectatur) in c. 33. Exodi quæſt. 3. Dionyſ. in c. 34. Exodi, Salianus anno mundi 2544. Probant id, quia Moſes hoc cap. ter nominat 40. dies ſui jejunii, ſcilicet v. 12. v. 18. & v. 25. ſed 40. dies v. 25. iidem ſunt cum illis v. 18. ut liquet intuenti. Quare communior Doctorum eſt ſententia, Mo- *Multi putant Moſen ter. 40 dies jejunaſſe.*

B ſen duas tantùm quadrageſimas jejunaſſe, ac proinde tertiam jam nominatam eamdem eſſe cum ſecunda. Nam Moſes orando veniam adorati vituli à populo, ſimul diſpoſuit ſe ad accipiendum ſecundas legis tabulas, eidem populo pœnitenti communicandas. Ratio eſt, quia Moſes in Exodo, ubi hæc fusè narrat, tantùm bis nominat 40. dies ſui jejunii, ſcilicet primos ante primas legis tabulas, Exodi 24. 15. ſecundos ante ſecundas, Exodi

IN

Digitized by Google

34. 28. vide Abulenſ. loco jam citato.

In incendio quoque] Locus hic dictus eſt

Vers. 22. Incendium, in quo murmurarunt Hebræi, ob laborem itineris, ideoque Deus in eos ignem immiſit, ut dicitur Numer. 11. v. 1.

In tentatione] ubi Hebræi tentarunt Deum poſtulantes aquam, in Raphidim, ideoque locus dictus eſt hebr. *maſſa*, id eſt tentatio, Exodi 17. 7. ſicut, & ſequens

A locus dictus eſt, Sepulchra concupiſcentiæ Num. 11. 34.

Nota. Eſt hic hyſteron proteron, ſive inverſus ordo: jungit enim Moſes has tentationes cum illa in Horeb, ut conglobando plures Hebræorum tentationes & murmura, eorum duritiem exaggeret, & poſtea v. 25. redit ad ſecundam manſionem 40. dierum in monte Horeb, ſive Sina, quæ contigit ante incendium, & ante Sepulchra concupiſcentiæ, & ante miſſos exploratores.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit Moſes Hebræis inculcare Dei legem & metum, Primò, ex tabulis legis, quas Deus iis dedit, & in arca recludi, arcamque à Levitis circumgeſtari juſſit, ut per eam Hebræi fœderis, & legis Dei ſemper admonerentur. Secundò, quia Deus noſter eſt Deus deorum, & Dominus dominantium, verſ. 17.

1. IN tempore illo dixit Dominus ad me: Dola tibi duas tabulas lapideas, ſicut priores fuerunt, & aſcende ad me in montem: facieſque arcam ligneam, 2. & ſcribam in tabulis verba quæ fuerunt in his quas antè confregiſti, poneſque eas in arca. 3. Feci igitur arcam de lignis ſetim. Cumque dolaſſem duas tabulas lapideas inſtar priorum, aſcendi in montem, habens eas in manibus. 4. Scripſitque in tabulis, juxta id quod priùs ſcripſerat, verba decem, quæ locutus eſt Dominus ad vos in monte, de medio ignis, quando populus congregatus eſt: & dedit eas mihi. 5. Reverſuſque de monte, deſcendi, & poſui tabulas in arcam, quam feceram, quæ huc uſque ibi ſunt ſicut mihi præcepit Dominus. 6. Filii autem Iſrael moverunt caſtra ex Beroth filiorum Jacan in Moſera, ubi Aaron mortuus ac ſepultus eſt, pro quo, ſacerdotio functus eſt Eleazar filius ejus. 7. Inde venerunt in Gadgad de quo loco profecti, caſtrametati ſunt in Jetebatha, in Terra aquarum atque torrentium. 8. Eo tempore ſeparavit tribum Levi, ut portaret arcam fœderis Domini, & ſtaret coram eo in miniſterio, ac benediceret in nomine illius uſque in præſentem diem. 9. Quam ob rem non habuit Levi partem, neque poſſeſſionem cum fratribus ſuis: quia ipſe Dominus poſſeſſio ejus eſt, ſicut promiſit ei Dominus Deus tuus. 10. Ego autem ſteti in monte, ſicut priùs, quadraginta diebus ac noctibus: exaudivitque me Dominus etiam hac vice, & te perdere noluit. 11. Dixitque mihi: Vade, & præcede populum, ut ingrediatur, & poſſideat terram, quam juravi patribus eorum ut traderem eis. 12. Et nunc Iſrael, quid Dominus Deus tuus petit à te, niſi ut timeas Dominum Deum tuum, & ambules in viis ejus, & diligas eum, ac ſervias Domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua: 13. cuſtodiaſque mandata Domini, & cæremonias ejus, quas ego hodie præcipio tibi, ut bene ſit tibi? 14. En Domini Dei tui cælum eſt, & cælum cæli, terra, & omnia quæ in ea ſunt. 15. & tamen patribus tuis conglutinatus eſt Dominus, & amavit eos, elegitque ſemen eorum poſt eos, id eſt vos, de cunctis gentibus, ſicut hodie comprobatur. 16. Circumcidite igitur præputium cordis veſtri, & cervicem veſtram ne induretis amplius: 17. quia Dominus Deus veſter, ipſe eſt Deus deorum, & Dominus dominantium, Deus magnus & potens, & terribilis, qui perſonam non accipit, nec munera, 18. Facit judicium pupillo & viduæ, amat peregrinum, & dat ei victum atque veſtitum. 19. & vos ergo amate peregrinos, quia & ipſi fuiſtis advenæ in terra Ægypti. 20. Dominum Deum tuum timebis, & ei ſoli ſervies: ipſi adhærebis, jurabiſque in nomine illius. 21. Ipſe eſt laus tua, & Deus tuus, qui fecit tibi hæc magnalia & terribilia, quæ viderunt oculi tui. 22. In ſeptuaginta animabus deſcenderunt patres tui in Ægyptum; & ecce nunc multiplicavit te Dominus Deus tuus ſicut aſtra cæli.

Vers. 1. FAcieſque arcam ligneam] illam ſcilicet, cujus fabrica deſcripta eſt in Exodo. Nota. Fabricata eſt à Moſe, poſt acceptas à Deo ſecundas tabulas legis, ut patet Exodi 34. 28. conferendo cum Exodi 37. 1. ſed ante eas, juſſit Deus arcam fabricari Exodi 25. 10. Fit hic mentio arcæ, quia arca facta eſt propter tabulas legis, ut ſcilicet earum eſſet ciſta & cuſtos. Eſt ergo hic hyſteron proteron: narratur enim arcæ fabrica ante datas tabulas legis, cùm poſt illas contigerit.

Filii autem Iſrael moverunt caſtra]

Vers. 6. Eſt hic rurſum hyſteron proteron: interrumpitur enim ſeries cœptæ orationis, uſque ad v. 10. talia plura ſunt in hiſce libris. Eſt ergo hic quaſi parentheſis, adjecta propter tribum Leviticam: quia enim arcæ, in qua erant tabulæ legis, præceſſit mentio, hinc per parentheſin ſubjicitur mors Aaronis, qui Deum offenderat, & ſucceſſio filii ejus Eleazari, ad quem cuſtodia legum à Deo datarum pertinebat; deinde inſtitutio tribus Levi, & Levitarum conſecratio, quorum erat portare arcam coram populo, ut per eam populum de fœdere & lege Dei ſervanda, perpetuò admonerent.

A In Moſera] Diſtinguitur hæc manſio à Moſeroth Num. 33. 31. nam Moſeroth non eſt Hor, cum inter Moſeroth & Hor multæ interſiciantur manſiones Num. 33. Moſera autem eſt Hor. In Moſeroth ergo fuit vigeſima ſeptima, in Moſera trigeſima quarta manſio Hebræorum. Similiter *Beroth filiorum Iacan*, ſeu, ut hebr. eſt, *Beroth bene Iacan*, alia eſt manſio à *Bene Iacan*, de qua Num. 33. 31. uti patet legenti. Neque novum eſt, diverſa loca habere eadem vel affinia nomina, & contra eumdem locum habere plura nomina.

Moſera ergo Numer. 33. 37. vocatur. Hor ibi enim mortuus eſt Aaron, & conſequenter Beroth filiorum Jacan eſt Cades, de quo Numer. 33. 37. ita Abulenſ. Quæ verò manſiones Numer. 33. reſpondeant Gadgad, & Jetebatha, quæ hic ſequuntur, non conſtat: Vatabl. tamen opinatur, Gadgad eſſe Oboth.

Eo tempore ſeparavit (Dominus, uti habent Hebræa) tribum Levi] Veriſimile eſt, hanc eſſe ſecundam ſeparationem Levitarum, & diverſam ab ea quæ contigit in Sina, vivente Aarone Num. 3. 6. Hæc enim videtur contigiſſe poſt mortem Aaron, in Jetebatha, Vers. 8.

ſub

ſub Eleazaro: alioqui enim fruſtra mors Aaronis, & Eleazari ſucceſſio hic intereretur verſ. 7. Fuit ergo hæc quaſi confirmatio, & primæ ſeparationis, quæ facta eſt Num. 3. repetitio, ſub novo pontifice, ita Cajetanus. Aliter Abulenſ. Ipſe enim cenſet, hanc eſſe eamdem ſeparationem tribus Levi cum illa Numer. 3. verſum enim 6. & 7. obiter interjici, ut referrent mortem Aaronis: itaque hunc verſum 8. connectendum eſſe cum v. 5. Tunc enim omnia optimè cohærent. quæ ſententia ſatis eſt probabilis. plura enim talia Pentateucho interjecta ſunt, uti dixi in proœmio Geneſeos.

UT PORTARET ARCAM FOEDERIS, communium Levitarum hoc erat; ſed quod ſequitur, ET STARET CORAM EO IN MINISTERIO) ad ſacerdotes tantùm, qui ejuſdem cum Levitis erant tribus, videtur referendum. Hi enim ſoli ſtabant coram Domino, miniſtrantes in tabernaculo, & ſacrificantes, & horum erat benedicere populum.

VERS. 9. DOMINUS POSSESSIO EJUS) q.d. Ea quæ Domino dantur, puta oblationes, primitiæ, &c. cedunt in poſſeſſionem Levitarum: nec enim aliam habent in Iſrael.

VERS. 10. EGO AUTEM STETI IN MONTE, SICUT PRIUS, QUADRAGINTA DIEBUS) Nonnulli putant, Moſen ter per 40. dies, fuiſſe in monte Sina, & hanc tertiam eſſe vicem. Verùm patet, hanc non tertiam, ſed ſecundam eſſe, atque eamdem cum illa, de qua cap. præced. v. 18. Quare rurſum eſt hic hyſteron proteron. hic enim verſus recto ordine ponendus eſſe ante initium capitis.

VERS. 11. ET NUNC ISRAEL, QUID DOMINUS DEUS TUUS PETIT A TE) q.d. Cùm toties tibi, ô Iſrael, Deus peccata condonârit, hoc unicum pro omni ſuo beneficio & clementia, petit à te, ut ſcilicet deinceps timeas eum: æquum ergo eſt, ut hoc facias.

Mor. de timore Dei. fructus eius. Primus. Nota. Timor Dei refrænat animam à concupiſcentiis, & incitat ad omne bonum. *Beatus homo qui ſemper eſt pavidus*, Proverb 28. *Beatus vir qui timet Dominum in mandatis eius volet nimis. Potens in terra erit ſemen eius, generatio rectorum benedicetur. Gloria & divitiæ in domo eius, & iuſtitia eius manet in ſæculum ſæculi*, pſal. 111. *Timor Domini ſicut paradiſus benedictionis*, Eccli. 40. *Deum time, & mandata eius obſerva: hoc eſt enim omnis homo*, Eccleſ. 12. *Servite Domino in timore, & exultate ei cum tremore*, pſal. 2. C *Si pater ego ſum, ubi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, ubi eſt timor meus*. Malach. 1. 6. *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere: ſed potiùs timete eum, qui poteſt & corpus & animam mittere in gehennam*, Matt. 10. *Si non in timore Domini tenueris te inſtanter, citò ſubvertetur domus tua*, Eccli. 27. hinc ait Jonas: *Hebræus ego ſum, & Deum cæli timeo.*

Secundus. Secundò, timor Dei eſt initium ſapientiæ & pietatis, imò eſt conſummatio earumdem, inquit Sapiens. quantum ergo creſcis in timore Dei, tantum creſcis in ſapientia & pietate, tantumque places Deo. *Qui timent Dominum, inquirent quæ beneplacita ſunt, ei*, Eccli. 2. *A timore tuo concepimus, & peperimus ſpiritum ſalutis*, Iſaiæ 26. juxta Septuag. Hinc de S. Monica matre ſua ait S. Auguſt. in Confeſſ. Erat in corde ancillæ tuæ timor caſtus, &c.

Tertius. Tertiò, timor filialis non eſt aliud quàm amor Dei: ex eo enim quòd amamus Deum quaſi patrem, timemus eum offendere. *Ad omne opus bonum, ducit amor & timor Dei: ad omne peccatum ducit amor & timor mundi*, inquit S. Auguſt. in Sententiis.

D *Quartus.* Quartò, timor Dei dat conſtantiam in tentationibus & adverſis. *Qui timet Dominum nihil trepidabit, & non pavebit: quoniam ipſe eſt ſpes eius*, Eccli. 34. Timore Dei Martyres ſuperarunt tormenta.

Quintus. Quintò, timor Dei parit Dei favorem, & bona omnia. *Miſericordia eius à progenie in progenies timentibus eum*, canit B. Virgo. *Multa bona habebimus, ſi timuerimus Deum*, Tobiæ 4. *Non eſt inopia timentibus eum*, pſalm. 33.

Sextus. Sextò, parit cordis gaudium. *Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam & gaudium*, Eccli. 1. Denique parit fiduciam de felici ex hac vita tranſitu, eſtque cuſtos caſtitatis, innocentiæ & virtutum omnium, inquit S. Hieron. epiſt. 127.

VERS. 14. CÆLUM CÆLI) Hebr. *Cæli cælorum*, id eſt cæli vaſtiſſimi & altiſſimi, qui omnes inferiores orbes ambiunt.

A PATRIBUS TUIS CONGLUTINATUS EST DOMINUS] Verbum *conglutinatus*, ſignificat vehementiam amoris divini, quòd per eam arctiſſimè nos ſibi Deus uniat, qui ſummus eſt amoris effectus, æquè ac indicium. VERS. 15.

Sic anima Sichem dicitur conglutinata cum Dina, Geneſ. 34. 3. & anima Jacob dicitur dependere ex anima Beniamin, vel, ut hebr. eſt, illi colligata eſſe, Gen. 44. 34.

CIRCUMCIDITE IGITUR PRÆPUTIUM CORDIS VESTRI] Septuag. σκληροκαρδίαν, id eſt duritiam, &, ut Chald. inſipientiam cordis veſtri. Præputium enim metaphoricè cordi tribuitur, & ſignificat voluntatem pravitate, luxuria, vanitate & cæcitate obtectam & obduratam. Vide dicta Levit. 26. 41. VERS. 16.

S. Gregorius verò 28. Mor. 7. per cor accipit mentem, ſive rationem: ait enim, *Circumcidite præputia cordis veſtri, id eſt poſtquam luxuriam à carne extinguitis, etiam ſuperflua cogitationum reſecate.*

AMAT [Deus] PEREGRINUM: ET VOS ERGO AMATE PEREGRINOS) Deus hic Hebræis commendat miſericordiam, ut miſeris, quales ſunt peregrini, pupilli & viduæ, opitulentur, B ſicut Deus eos peculiariter amat & juvat. nam, ut ait Pſaltes: *Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor.* VERS. 18. & 19.

IPSE (Deus) EST LAUS TUA) Id eſt, ipſe eſt objectum laudis tuæ, vel materiale, quem ſcilicet jugiter laudare debes; vel formale, propter quem laudaris, quique te omnibus gentibus laudabilem facit. Secundò, Deus eſt *laus*, id eſt fortitudo & virtus tua, qui te omnibus populis laudabilem facit. Metonymicè ponitur effectus pro cauſa. Sic ait poeta: *Sunt ſua præmia laudi*, id eſt virtuti, & pſam. 8. *Ex ore infantium & lactantium perfeciſti laudem*, hebr. eſt, fundaſti fortitudinem. & pſalm. 104. *Laudamini* [id eſt confirmamini, animos capite) *in nomine ſancto eius.* VERS. 21.

Morale de laude Dei. Primò, Nota. Deus eſt ſumma majeſtas, bonitas, ſapientia, potentia, providentia, qua nos creat, conſervat, paſcit, protegit, juſtificat, glorificat: hinc ſummè a nobis eſt laudandus, hocque ſolum ei rependere poſſumus *Immola Deo ſacrificium laudis*, pſal. 49. 9 *Te decet hymnus Deus in Sion*, pſalm. 64. 2. Angelorum opus eſt laudare Deum, inquit S. Baſil. in pſal. 28. Angeli enim aſſiduè clamant: C *Sanctus, ſanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth.* Iſaiæ 6. Beati in cælo non aliud habent negotium. eorum enim vox eſt Apocal. 4 *Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, & honorem, & virtutem, & divinitatem: quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata ſunt.* Teſtantur magi & ſagæ, inter ſe eſſe ordinem quemdam hierarchicum, id eſt diabolicum, ſcilicet ſummos inter eos non aliud facere, quàm blaſphemare Deum; medios intoxicare homines & animalia; infimos cooperari mediis. Ita è contrario ſummi in hac vita Sancti ſunt, qui cum B. Virgine aſſiduè canunt: *Magnificat anima mea Dominum, & exultavit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo.* medii, qui in vita activa proximos juvant ad ſalutem. infimi, qui mediis per ſuas opes & opera externa ſubſerviunt.

Secundò, Sol, luna, omneſq; creaturæ muta voce laudant Deum. clamant enim: *Ipſe fecit nos, & non ipſi nos. Magnus Dominus, & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non eſt finis. Exaltate illum quantum poteſtis: maior eſt enim omni laude*, Eccli. 43. 32. Ita fecit David pſal. 33 *Benedicam Dominum in omni* [tam adverſo, quàm proſpero] *tempore:* D *ſemper laus ejus in ore meo. Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomen eius in idipſum. Benedicat omnis caro nomen ſanctum eius.*

Tertiò, Hinc omnes angelos, homines & creaturas cum Davide, & tribus pueris in camino, invitare debemus ad Dei laudem, dicentes: Benedicite Dominum omnes angeli ejus, cælum, ſidera, piſces, volucres; laudate, & ſuperexaltate eum in ſæcula.

Hinc rurſum non tantùm ore, ſed & corde toto ac opere Deum laudare debemus, ut vita noſtra ſit continua Dei laus; ac præſertim ut peccatores, qui ſuis peccatis Deum blaſphemant, convertantur, ut ſua pœnitentia, & pia vita Deum laudent. Utinam te Domine mille cordibus, mille linguis, imò omnium hominum & angelorum voce laudare poſſem!

CAPUT

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit in ſuâ concione Moſes. Primò, terrendo Hebræos per pœnas Pharaoni, & Core, Dathan ac Abiron, ob peccata inflictas. Secundò, alliciendo eos promiſſis bonis Chananææ, quam Aegypto præfert. Tertiò, v. 26. proponendo eis benedictionem, & maledictionem.

1. AMa itaque Dominum Deum tuum, & obſerva præcepta ejus & cæremonias, judicia atque
mandata, omni tempore. 2. Cognoſcite hodie quæ ignorant filii veſtri, qui non viderunt di-
ſciplinam Domini Dei veſtri, magnalia ejus & robuſtam manum, extentumque brachium: 3. ſigna
& opera quæ fecit in medio Aegypti Pharaoni regi, & univerſæ terræ ejus, 4. omnique exercitui
Aegyptiorum, & equis ac curribus: quo modo operuerint eos aquæ maris rubri, cùm vos perſeque-
rentur, & deleverit eos Dominus uſque in præſentem diem: 5. vobiſque quæ fecerit in ſolitudine, do-
nec veniretis ad hunc locum: 6. & Dathan atque Abiron filiis Eliab, qui fuit filius Ruben: quos
aperto ore ſuo terra abſorbuit, cum domibus & tabernaculis, & univerſa ſubſtantia eorum, quam
habebant in medio Iſrael. 7. Oculi veſtri viderunt omnia opera Domini magna quæ fecit. 8. ut cu-
ſtodiatis univerſa mandata illius, quæ ego hodie præcipio vobis, & poſſitis introire, & poſſidere ter-
ram, ad quam ingredimini, 9. multoque in ea vivatis tempore: quam ſub juramento pollicitus eſt
Dominus patribus veſtris, & ſemini eorum, lacte & melle manantem. 10. Terra enim, ad quam
ingrederis poſſidendam, non eſt ſicut terra Aegypti, de qua exiſti, ubi jacto ſemine in hortorum
morem aquæ ducuntur irriguæ: 11. ſed montuoſa eſt & campeſtris, de cælo expectans pluvias. 12.
quam Dominus Deus tuus ſemper inviſit, & oculi illius in ea ſunt à principio anni uſque ad finem ejus.
13. Si ergo obedieritis mandatis meis, quæ ego hodie præcipio vobis, ut diligatis Dominum Deum
veſtrum, & ſerviatis ei in toto corde veſtro & in tota anima veſtra: 14. dabit pluviam terræ veſtrę
temporaneam & ſerotinam, ut colligatis frumentum, & vinum, & oleum, 15. fœnumque ex agris
ad paſcenda jumenta. & ut ipſi comedatis ac ſaturemini. 16. Cavete ne fortè decipiatur cor veſtrum,
& recedatis à Domino, ſerviatiſque diis alienis, & adoretis eos: 17. iratuſque Dominus claudat cæ-
lum, & pluviæ non deſcendant, nec terra det germen ſuum, pereatiſque velociter de terra
optima, quam Dominus daturus eſt vobis. 18. Ponite hæc verba mea in cordibus &
in animis veſtris, & ſuſpendite ea pro ſigno in manibus, & inter oculos veſtros collo-
cate. 19. Docete filios veſtros ut illa meditentur, quando ſederis in domo tua, & ambulaveris
in via, & accubueris atque ſurrexeris. 20. Scribes ea ſuper poſtes & januas, domus tuæ: 21. ut
multiplicentur dies tui, et filiorum tuorum in terra, quam juravit Dominus patribus tuis, ut daret
eis quamdiu cælum imminet terrę. 22. Si enim cuſtodieritis mandata quæ ego præcipio vobis, & fe-
ceritis ea, ut diligatis Dominum Deum veſtrum, & ambuletis in omnibus viis ejus, adhærentes ei,
23. diſperdet Dominus omnes gentes iſtas ante faciem veſtram, & poſſidebitis eas, quę majores et
fortiores vobis ſunt. 24. Omnis locus, quem calcaverit pes veſter, veſter erit. A deſerto, & à Li-
bano, à flumine magno Euphrate uſque ad mare occidentale erunt termini veſtri. 25. Nullus ſtabit
contra vos. terrorem veſtrum & formidinem dabit Dominus Deus veſter ſuper omnem terram quam
calcaturi eſtis, ſicut locutus eſt vobis. 26. En propono in conſpectu veſtro hodie benedictionem &
maledictionem: 27. benedictionem, ſi obedieritis mandatis Domini Dei veſtri, quæ ego hodie præ-
cipio vobis: 28. maledictionem, ſi non obedieritis mandatis Domini Dei veſtri, ſed receſſeritis de
via, quam ego nunc oſtendo vobis, & ambulaveritis poſt deos alienos, quos ignoratis. 29. Cùm
verò introduxerit te Dominus Deus tuus in terram ad quam pergis habitandam, pones benedictionem
ſuper montem Garizim, maledictionem ſuper montem Hebal: 30. qui ſunt trans Jordanem, poſt
viam quæ vergit ad ſolis occubitum in terra Chananæi, qui habitat in campeſtribus contra Galga-
lam, quæ eſt juxta vallem tendentem & intrantem procul. 31. Vos enim tranſibitis Jordanem, ut
poſſideatis terram, quam Dominus Deus veſter daturus eſt vobis, ut habeatis & poſſideatis illam. 32.
Videte ergo ut impleatis cæremonias atque judicia quæ ego hodie ponam in conſpectu veſtro.

VERS. 2. COGNOSCITE] id eſt, conſiderate. eſt metalepſis. A DISCIPLINAM] Heb. מוסר *muſar*, id eſt caſtigationem, qua ſcilicet variis pœnis & modis Deus vos, quaſi pueros erudivit & formavit, tum in Ægypto, tum poſt egreſſum ex Ægypto. ita Vatabl.

VERS. 4. QUOMODO, &c. DELEVERIT EOS (Ægyptios) USQUE IN PRÆSENTEM DIEM] id eſt, omnino deleverit eos, ita ut nunc nemo ſuperſtes ſit, qui vobis noceat.

VERS. 6. ELIAB, QUI FUIT FILIUS RUBEN] non immediatus, ſed mediatus, putà nepos, vel abnepos.

VERS. 10. CUM DOMIBUS] cum filiis & familia. Vide ſex domus ſignificationes apud Abulenſ. hic.

TERRA ÆGYPTI, &c. UBI AQUÆ DUCUNTUR IRRIGUÆ] Hebr. eſt, *quam rigabas pede, ſicut hortum.* rigare pede, eſt rigare labore & foſſione ſua, videlicet ex flumine Nilo deducendo aquas, per ſulcos & foſſas. quaſi dicat. Aquam in Ægypto non habebatis. niſi in campis, nec niſi per laborem veſtrum, deducendo ſcilicet ſulcos ex Nilo in campos; uti in hortis fieri ſolet. in Ægypto enim raræ, vel nullæ ſunt pluviæ. At in Chanaan, terra & in campis, & in montibus ſine labore ex cælo, & cæleſti pluvia abundè irrigatur. q. d. Ergo multò melior eſt terra Chanaan, ad quam tenditis, Ægypto, unde exiſtis. *Ægyptus irrigatur non pluvia ſed Nilo.*

Digitized by Google

Vers. 14. De cælo expectans pluviam] Hebr. *de pluvia cæli bibit aquam*. q. d. Terra Chanaan, non aqua Nili, ſed cæleſti irrigatur: unde Deus eam viſitat, oculique Domini toto anno ſuper eam ſunt; quia ejus curam ſemper gerit Dominus, providens ſtato tempore pluviam, ventum, calorem, frigus, &c. ne quid deſit ad fructus & fruges producendas & maturandas.

Pluvia temporanea eſt, quæ pluit tempore ſementis; ſerotina quæ ſub meſſem pluit.

Temporaneam et serotinam] Pluvia temporanea eſt, quæ mature & tempeſtivè menſe Octobri, jactis in terram ſeminibus, in Judæa depluit, itaque ſemina germinare facit. Serotina eſt, quæ ſero menſe Aprili aut Majo, depluit, frugeſque & fructus ad maturitatem perducit. Significat ergo hæc phraſis omnem pluviam tempeſtivam, opportunam frugibus. hinc Prophetæ, ut Oſee cap. 6. verſ. 3. & Joel cap. 2. verſ. 23. comparant Chriſtum pluviæ temporaneæ & ſerotinæ: quia Chriſti adventus gratiſſimus, & maximè opportunus fuit mundo & hominibus ad ſalutem. Erant enim hæ pluviæ & gratiſſimæ omnibus, & multum expectatæ, maximeque neceſſariæ.

Allegor. pluvia temporanea fuit doctrina legis data per Moſen, qua ſemina jacta per patres legis naturæ germinarunt. Doctrina legis novæ eſt pluvia ſerotina, qua fructus matureſcunt & perficiuntur. *Nihil enim ad perfectum adduxit lex*, ut ait Apoſtolus; quia perfectio & maturitas Euangelio ſervabatur. Et hoc eſt quod ait Zachar. cap. 10. verſ. 1. *Petite à Domino pluviam in tempore ſerotino*, id eſt, petite à Deo doctrinam Euangelii, qua arida totius terræ irrigentur, uti explicat S. Hieron.

Judæa erat fertilis, tum ex ſe, tum ſpeciali concurſu Dei.

Hinc patet, terram promiſſam ex ſe, & natura ſua ante ingreſſum Hebræorum, cùm incoleretur à Chananæis, fuiſſe valdè fertilem, unde vocatur terra lacte & melle manans, & talis ab exploratoribus inventa eſt Numer. 13. 28. præcipuam tamen ſuam ubertatem habuit ex influentia Dei, & populi religione, ut patet hinc verſ. 13. & Iſajæ 1. verſ. 19. Unde peccante populo, eam ſubtrahebat Deus, ut minatur hic verſ. 17. & ita eveniſſe, patet Aggæi 1. 9. & ſequent. Amos 4. 7. & ſequent. Jerem. 12. 13. & paſſim in Prophetis. Sic Pentapolis, quæ olim fuit fertiliſſima, ut patet Gen. 13. 10. ob peccata Sodomitarum, converſa fuit in mare ſalſiſſimum. hinc illud pſalm. 106. 34. *Convertit terram fructiferam in ſalſuginem, à malitia inhabitantium in ea.*

Anagogicè, fœcunditas terræ promiſſæ ſignificabat abundantiam bonorum ſpiritualium, in terra viventium, quæ electis promiſſa in cælis, qua de re vide Procopium hic.

Vers. 18. Suspendite ea pro signo] aſſiduè ea vobis proponite. eſt catachreſis. Vide dicta cap. 6. 8. Aliter Abulenſis, Per manum, inquit, ſignificatur operatio, per oculum intellectus conſideratio, q. d. Præcepta iſta ſint colligata in manibus; id eſt in operatione veſtra, quæ ſignatur per manum, ſintque inter oculos veſtros, id eſt in conſideratione mentis veſtræ, ut aſſiduè conſideretis num in aliquo deficiatis.

Quamdiu cælum imminet terræ] Hebr. *juxta dies cæli ſuper terram*, id eſt quamdiu cælum terræ imminebit, putà in æternum. eſt hyperbole ſignificans *in finem uſque mundi*, ſive uſque ad diem judicii. Itaque niſi peccaſſent Judæi, derelinquendo Deum, & Meſſiam reſpuendo, poſſediſſent terram promiſſam, uſque ad finem mundi, hoc enim eis hic promittit Deus. Vers. 21.

Judæi poſſediſſent Chanaan uſque ad finem mundi, ſi non peccaſſent.

Viis ejus] mandatis ejus, quæ ſunt quædam viæ directivæ actuum noſtrorum ad finem ultimum, ſcilicet ad Deum & ad beatitudinem. Vers. 22.

En propono in conspectu vestro hodie benedictionem, et maledictionem] Acer Vers. 26. hic eſt ſtimulus ad Dei legem & metum. Vis benedici à Deo, Deum time, Deo obedi: ſi enim ei ſis inobediens, maledicet, id eſt malefaciet, tibi, teque acerrimè & in hac vita & in futura puniet. Eodem ſtimulo urget Hebræos Moſes cap. 30. 19. cùm ait: *Teſtes invoco hodie cælum & terram, quòd propoſuerim vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem. Elige ergo vitam, ut & tu vivas, & ſemen tuum.*

Pones benedictionem super montem Garizim, maledictionem super montem Hebal] q. d. Curabis à Levitis proclamari benedi- Vers. 29. ctionem ex monte, vel potiùs verſus montem Garizim, ſuper obſervantes legem Dei; & maledictionem ex monte, vel potiùs verſus montem Hebal, ſuper prævaricatores legis, populo reſpondente Amen. Vide hæc fuſiùs explicata cap. 28. in fine, & Joſue 8. ſub finem.

Quæ est juxta vallem tendentem et intrantem procul] Pro *vallem*, hebr. eſt *elon*, quæ Vers. 30. vox ilicem, vel arborem è quercuum genere ſignificat, uti Septuag. & Noſter paſſim vertunt: ſed Noſter hic quercetum, per quercus ſynecdochicè ſignificari intellexit, vallem ſcilicet quercubus refertam. vallem enim fuiſſe, optimè notat S. Hieron. qui loca ſancta accuratè luſtravit.

Rurſum, pro *vallem tendentem*, hebraicè eſt *elon more* id eſt quercetum, vel vallis monſtratoris, uti docet Maſius in Joſue 24. jam vallis monſtratoris, eſt vallis protenſa, monſtrabilis, magna, pulchra, &c. ut Noſter vertit Geneſ. 12. 6. illuſtris. Eſt hæc vallis juxta Sichem, ad quam primò venit Abraham, veniens ex Chaldæa in Chanaan. nam juxta Sichem eſſe montes hos Garizim & Hebal, docet Joſephus oculatus teſtis, cui potiùs credendum eſt, quàm Euſebio: is enim auctor eſt libri de Locis Hebraicis, qui falsò S. Hieronymo tribuitur, uti rectè probat Maſius in Joſue 8. 30.

Auctor libri de locis Hebr. eſt Euſebius.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HUcuſque Moſes Hebræos ad legem Dei in genere exhortatus eſt, nunc ad particularia deſcendit (hoc enim boni concionatoris eſt munus) atque hoc cap. jubet, non in montibus & lucis ſed uno in loco, quem Deus elegerit, offerri victimas, decimas, primitias, & vota, ibique epulari coram Domino; carnes autem non immolatas Deo, permittit v. 20. comedi quolibet loco ſi is à templo ſit diſſitus, dummodo ſanguine abſtineant.

1. HÆc ſunt præcepta atque judicia, quæ facere debetis in terra, quam Dominus Deus patrum tuorum daturus eſt tibi, ut poſſideas eam cunctis diebus quibus ſuper humum gradieris. 2. Subvertite omnia loca, in quibus coluerunt gentes, quas poſſeſſuri eſtis, deos ſuos ſuper montes excelſos, & colles, & ſubter omne lignum frondoſum; Diſſipate aras eorum, & confringite ſtatuas, lucos igne comburite, & idola comminuite: diſperdite nomina eorum de locis illis. 4. Non facietis ita Domino Deo veſtro; 5. ſed ad locum, quem elegerit Dominus Deus veſter de cunctis tribubus veſtris, ut ponat nomen ſuum ibi, & habitet in eo, venietis: 6. & offeretis in loco illo holocauſta & victimas veſtras, decimas & primitias manuum veſtrarum, & vota atq; donaria, primogenita boum & ovium. 7. & comedetis in conſpectu Domini Dei veſtri: ac lætabimini in cunctis, ad quæ miſeritis manum vos & domus veſtræ, in quibus benedixerit vobis Dominus Deus veſter. 8. Non facietis ibi quæ nos hic facimus

hodie,

Digitized by Google

hodie, ſinguli quod ſibi rectum videtur. 9. Neque enim uſque in præſens tempus veniſtis ad
requiem, & poſſeſſionem quam Dominus Deus veſter daturus eſt vobis. 10. Tranſibitis Jorda-
nem, & habitabitis in terra, quam Dominus Deus veſter daturus eſt vobis, ut requieſcatis à cun-
ctis hoſtibus per circuitum; & abſque ullo timore habiteris. 11. in loco quem elegerit Dominus
Deus veſter, ut ſit nomen ejus in eo. illuc omnia, quæ præcipio, conferetis, holocauſta, &
hoſtias, ac decimas, & primitias manuum veſtrarum: & quidquid præcipuum eſt in muneribus,
quæ vovebitis Domino. 12. Ibi epulabimini coram Domino Deo veſtro, vos & filii ac filiæ veſtræ,
famuli & famulæ, atque Levites qui in urbibus veſtris commoratur. neque enim habet aliam partem
& poſſeſſionem inter vos. 13. Cave ne offeras holocauſta tua in omni loco quem videris. 14. ſed
in eo, quem elegeris Dominus, in una tribuum tuarum offeres hoſtias, & facies quæcumque præ-
cipio tibi. 15. Si autem comedere volueris, & te eſus carnium delectaverit, occide, & comede
juxta benedictionem Domini Dei tui, quam dedit tibi in urbibus tuis: ſive immundum fuerit, hoc
eſt, maculatum & debile ſive mundum, hoc eſt, integrum & ſine macula, quod offerri licet, ſicut
capream & cervum, comedes. 16. abſque eſu dumtaxat ſanguinis, quem ſuper terram quaſi aquam
effundes. 17. Non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti, & vini, & olei tui, pri-
mogenita armentorum & pecorum, & omnia quæ voveris, & ſponte offerre volueris, & primitias
manuum tuarum: 18. ſed coram Domino Deo tuo comedes ea, in loco quem elegerit Dominus Deus
tuus, tu & filius tuus, & filia tua, & ſervus & famula atque Levites qui manet in urbibus tuis, &
lætaberis & reficieris coram Domino Deo tuo, in cunctis ad quæ extenderis manum tuam. 19.
Cave ne derelinquas Levitem in omni tempore quo verſaris in terra. 20. Quando dilataverit Domi-
nus Deus tuus terminos tuos, ſicut locutus eſt tibi & volueris veſci carnibus, quas deſiderat anima
tua: 21. locus autem, quem elegerit Dominus Deus tuus ut ſit nomen eius ibi, ſi procul fuerit,
occides de armentis & pecoribus, quæ habueris, ſicut præcepi tibi, & comedes in oppidis tuis, ut
tibi placet. 22. Sicut comeditur caprea & cervus, ita veſceris eis; & mundus & immundus in com-
mune veſcentur. 23. Hoc ſalum cave, ne ſanguinem comedas ſanguis enim eorum pro anima eſt; &
idcirco non debes animam comedere cum carnibus; 24. ſed ſuper terram fundes quaſi aquam, 25.
ut bene ſit tibi & filiis tuis poſt te, cum feceris quod placet in conſpectu Domini. 26. Quæ autem ſan-
ctificaveris, & voveris Domino, tolles, & venies ad locum, quem elegerit Dominus: 27. & offeres
oblationes tuas carnem & ſanguinem ſuper altare Domini Dei tui: ſanguinem hoſtiarum fundes in altari:
carnibus autem ipſe veſceris. 28. Obſerva & audi omnia quæ ego præcipio tibi, ut bene ſit tibi, et filiis tuis
poſt te in ſempiternum, cùm feceris quod bonum eſt & placitum in conſpectu Domini Dei tui. 29. Quan-
do diſperdiderit Dominus Deus tuus ante faciem tuam gentes, ad quas ingredieris poſſidendas & poſſe-
deris eas. atque habitaveris in terra earum: 30. cave ne imiteris eas, poſtquam te fuerint introeunte
ſubverſæ, & requiras ceremonias earum, dicens: Sicut coluerunt gentes iſtæ deos ſuos, ita & ego
colam. 31. Non facies ſimiliter Domino Deo tuo. Omnes enim abominationes, quas averſatur
Dominus, fecerunt diis ſuis, offerentes filios, & filias, & comburentes: igni. 32. Quod præcipio
tibi, hoc tantum facito Domino: nec addas quidquam, nec minuas.

VERS. 2. GENTES QUAS (id eſt quarum terram; & opes) POSSESSURI ESTIS.

SUBTER OMNE LIGNUM FRONDOSUM] Gentiles enim arbores conſecrabant diis, præſertim Dianæ, quam nemoribus delectari putabant. Hinc in hiſtoriis Martyrum ſæpè legimus, eos fuiſſe ad aliquam arborem ductos, ut ibi deos adorarent; nec rarò arbores iſtas ad preces Martyrum radicitus fuiſſe evulſas.

VERS. 3. DISPERDITE NOMINA EORUM] Ita legendum cum Rom. & Hebr. non *earum*, uti legunt Plantin. q. d. Ita diſperdite idola, eorumque templa, aras & lucos, ut ne memoria quidem idolorum relinquatur in eis, imò ut nomina eorum prorſus aboleantur & æterna oblivione ſepeliantur.

VERS. 4. NON FACIETIS ITA DOMINO DEO VESTRO] q. d. Non ubilibet in montibus, collibus, lucis, uti faciunt idololatræ, ſed in uno tantùm loco, quem elegerit Dominus ſacrificabitis. Ubi Nota. Deus ad hoc primò elegit locum Silo: ibi enim poſitum fuit tabernaculum, & altare, Joſue 18. 8. ibique manſit toto tempore judicum, uſque ad Heli, ut patet Judic. ult. 9. inde voluit illud Deus transferri in Nobe, 1. Reg. 21. 1. inde in Gabaon, inde demum tranſtulit illud Salomon in Jeruſalem, ad templum à ſe extructum, 2. Paralip. 1. 3. & 13.

VERS. 5. UT PONAT NOMEN SUUM IBI] ut memoria nominis ejus ſpecialiter eo loco ſit, ibique colatur, ipſeque habitet ibi, tamquam in templo ſuo.

VERS. 6. PRIMITIAS MANUUM VESTRARUM] primitias frugum, quas manibus, & labore veſtro meſſuiſtis.

VOTA] oblationes ex voto.

VERS. 7. COMEDETIS IN CONSPECTU DEI VESTRI] de

A hoſtiis pacificis, ſive de oblationibus quibus veſci licitum eſt laicis. Nam hoſtiis pro peccato, votivis, & holocauſtis veſci non poterant laici, ut patet Numer. 18. verſ. & 15.

IN CONSPECTU DEI] id eſt atrio, coram tabernaculo, quod eſt ſedes & domus Dei.

IN CUNCTIS AD QUÆ MISERITIS MANUM, quæ ſcilicet labore veſtro pepereritis vobis, in his LÆTABIMINI] epulando ex iis coram Domino.

Nota. Voluit Deus Judæos celebrare ſua feſta & victimas cum gaudio, ut ad illa libentiùs & crebriùs redirent, utque eos, & magis Chriſtianos, incitaret ad gaudium ſpirituale, quo coli vult Deus, ut ſic in lætitia, quaſi perenne cum eo feſtum ineamus, quod in cælo conſummabimus. Ita David pſal. 76. 4 *Renuit*, inquit, *conſolari anima mea: memor fui Dei, & delectatus ſum*, & pſal. 83. 3. *Concupiſcit, & deficit anima mea in atria Domini, Cor meum, & caro mea exultaverunt in Deum vivum*. & S Paulus 1. Theſſal. 5. 16. *Semper gaudete*. & Philip. 4. 4. *Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete*. Rurſum pſal. 67. 4. *Juſti epulentur, & exultent in conſpectu Dei, & delectentur in lætitia*. Gaude, non in ſæculo, ſed in Domino. *Illud verum & ſolum eſt gaudium, quod non de creatura, ſed de creatore concipitur & quod cùm poſſederis, nemo tollet à te: cui comparata omnis aliunde iucunditas, mœror eſt, omnis ſuavitas dolor eſt, omne dulce amarum, omne decorum fœdum, omne poſtremo quodcumque aliud delectare poſſit, moleſtum*, inquit S. Bernard. epiſt. 114. Ita Eſther regina cap. 14. 16. *Tu ſcis* (Domine) *quòd abominer ſignum ſuperbiæ & gloriæ meæ, quod eſt ſuper caput meum: & numquam lætata ſit ancilla tua* (ò purum cor!) *ex quo huc translata ſum, uſque in præſentem diem, niſi in te Domine Deus*.

Morale de lætitia ſpirituali.

Digitized by Google

Fius fructus. Hæc lætitia dilatat cor & ſpiritus, animamque & corpus vegetat, ac omnia à Deo impetrat. *Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui*, pſal. 36. 4. *Animus gaudens ætatem floridam facit: ſpiritus triſtis exſiccat oſſa*, Proverb. 17. 22. Rurſum omnia dura evincit: *Ibant Apoſtoli à conſpectu concilii gaudentes; quoniam digni habiti ſunt pro nomine Jeſu contumeliam pati*, & Paulus: *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis*. & Jacobus: *Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cùm in varias tentationes incideritis.*

Medium ad eam. Medium ad hoc gaudium ſuggerit Eccleſ. cap. 3. v. 12. *Cognovi*, inquit, *quòd non eſſet melius niſi lætari, & facere bene in vita ſua*. Vis ſemper eſſe lætus, bene facito: bona conſcientia ſemper gaudet. *Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam & gaudium & longitudinem dierum*, Eccli. 1. 12. Quis non gaudeat ſemper in tribulationibus cogitans illud S. Pauli: *Momentaneum & leve tribulationis noſtræ, æternum gloriæ pondus operatur in nobis.*

Vers. 8. SINGULI QUOD SIBI RECTUM VIDETUR] Non enim ſervabant Hebræi cæremonialia hæc præcepta in deſerto, uti ſuperiùs dixi.

Vers. 10. & 11. HABITABITIS IN LOCO QUEM ELEGERIT DOMINUS] q. d. Commoremini ſecurè in loco ubi eſt tabernaculum, quando ter in anno ad illud omnis Iſrael, juxta præceptum meum confluet, non metuentes, ne hoſtes fines veſtros invadant.

Vers. 12. LEVITES QUI IN URBIBUS VESTRIS COMMORATUR] *Tuis*, quas ſcilicet tu ò Iſrael, Levitis dediſti: in illis enim 48. ſibi datis à populo ſeorſum habitabant Levitæ.

Vers. 15. SI AUTEM COMEDERE VOLUERIS, videlicet carnes, extra tabernaculum in urbe tua COMEDE JUXTA BENEDICTIONEM DEI TUI] id eſt comede de illis, quæ beneficè & largiter dederit tibi Deus.

SIVE IMMUNDUM FUERIT, HOC EST MACULATUM] *Maculatum*, id eſt mancum (opponitur enim integro) putà ſi ſit cæcum, claudum, mutilum, hæ enim ſunt maculæ victimarum, ut patet Levit. 22. 22.

SICUT CAPREAM ET CERVUM COMEDES] Vox *ſicut*, non ad præcedens *offerri*, ſed ad ſequens *comedes*, referenda eſt. Senſus enim eſt: comedes quæ Domino immolari poſſunt, putà oves & boves; eſto ſint mancæ, quas immolare non licet, ſicut capream & cervum, quæ pari modo immolare non licet. patet ex Hebræo.

Vers. 18. IN CUNCTIS AD QUÆ EXTENDERIS MANUM] id eſt, in omnibus bonis & facultatibus tuis.

Vers. 20. & 21. QUANDO, &c. VOLUERIS VESCI CARNIBUS, &c. LOCUS AUTEM QUEM ELEGERIT DOMINUS DEUS TUUS, UT SIT NOMEN EJUS IBI, SI PROCUL FUERIT, OCCIDES DE ARMENTIS ET PECORIBUS, &c. ET COMEDES] Nota. Juſſit Deus Levit 3. verſ. ult. & 17. 15. omnem ſanguinem animalium mactatorum ſibi effundi & offerri; adipem verò animalium eorum, quæ immolari poterant, putà ovis, bovis & capræ eſto eſu non immolarentur ſed tantùm mactarentur ad eſum, ſibi juſſit incendi & adoleri, Levitici 7. 25. ſi nimirum animal hoc Hieroſolymæ, vel non procul à templo mactaretur. Unde hic, non quidem expreſſa lege ſancit, ſed tamen tacitè innuit, congruum eſſe, ut qui non procul à templo habitant, cùm animal aliquod tale, ſcilicet immolabile, mactare volunt ad eſum, illud mactent ad oſtium tabernaculi, vel templi, tum ut ſanguis coram Deo fundatur, tum ut adeps Deo

Qui animal immolabile mactabat ad eſum, id ſacerdotibus apud templum, ſi habitabat Hieroſolymæ, etc.

A adoleatur, quo facto reliquæ carne veſci poſſe. Licet enim *locus quem elegit Dominus*, intelligi poſſit Hieroſolyma, vel urbs, in qua erat tabernaculum, aut templum; tamen magis propriè intelligitur ipſum templum; vel tabernaculum, quia additur, *ut ſit nomen eius ibi*: hoc enim propriè competit templo, ut dixi v. 5. & 14. Rurſum, licet Hieroſolymitæ rigido jure, abſolutè poſſent domi mactare ovem & bovem, dummodò ſanguinem Deo effunderent, & adipem mitterent ad templum, adolendum Deo; tamen magis decens erat dignumque Deo, ut ea mactarentur juxta templum, ut ita ipſa quaſi cenſerentur Deo mactari, & offerri per ſuas primitias, parteſque nobiliſſimas, putà per ſanguinem, qui Deo effundebatur coram tabernaculo, & per adipem, qui Deo adolebatur cum aliis victimis, in altari holocauſtorum: hinc conſequenter videtur, quòd hæc animalia ferè mactata fuerint à ſacerdotibus, quorum proinde ingens erat turba, quibus pro honorario, pars aliqua animalis macti dabatur.

B Quia verò nimis moleſtum fuiſſet iis, qui in aliis præſertim remotis à templo, urbibus habitabant, ſingulos boves ſuos & oves mactandos adducere Hieroſolymam ad templum, indeque mactatos domum reducere; hinc Deus hic cum iis diſpenſat, permittitque ut domi ſuæ eoſdem mactent, dummodo ibidem ſanguinem Domino effundant, & adipis eſu ob Domini honorem abſtineant, ita Abulenſis, Oleaſter, & alii.

Si alibi habitabat, ibi ovem vel bovem mactare poterat, ſed ſanguinem Deo effundere debebat.

Diſce hic Chriſtiane quàm epulas tuas, cibumque omnem Deo offerre, quamque tam ante, quàm poſt menſam, Deo benedicere debeas.

Lyrani explicatio reiicitur. Lyranus tamen putat, legem hanc loqui tantùm de primogenitis ovium & boum, quæ Deo offerri & immolari debebant in tabernaculo, vel templo: ſed ſi longè ab eo abeſſent, poterant poſſeſſores ea vendere, vel comedere, dummodo pretium eorum afferrent ad templum, ut dicitur cap. 14. verſ. 24. Verùm hic primogenitorum nulla fit mentio, ſed tantùm carnium Rurſum, primogenita illa cap. 14. vendi jubentur, & pretium afferri ad templum, ut ibi ex eo aliud animal ematur, quod Deo immoletur, ut deinde ex eo epulentur coram Domino: quæ omnia

C planè diverſa ſunt ab hoc caſu. Denique, ex primogenitis, utpote Deo immolatis veſci non poterant immundi, qui tamen veſci poterant hiſce carnibus, ut patet verſ. ſequent.

MUNDUS ET IMMUNDUS IN COMMUNE VESCENTUR] Hebr. *ſimul*, vel pariter, id eſt ſine diſcrimine, *veſcentur*; quia videlicet, hæ carnes non ſunt Deo oblatæ. Vers. 22.

SANGUIS ENIM EORUM PRO ANIMA EST] Hebr. Chald. & Septuag. *ſanguis enim eorum eſt anima*, id eſt, ſanguis eorum eſt vehiculum animæ, id eſt vitæ: quia ſanguine alitur & conſervatur vita, ideoque pro animali, & vita animalis, ſanguinem mihi dari & libari volo: ne ergo comedas vitam ejus, comedendo ſanguinem; vita enim mihi debetur. Vide dicta Levit. 5. v. ult. & c. 17. 11. Vers. 23.

IN ALTARI] juxta altare, ad baſin altaris. Vers. 27.

CARNIBUS VESCERIS] ſi videlicet, obtuleris eas in hoſtiam pacificam.

QUOD PRÆCIPIO TIBI, HOC TANTUM FACITO] q. d. Ne facias, aut fingas tibi in cerebro tuo idolum, uti præceſſit; ſed in rebus, & cæremoniis Dei, fac tantùm illud, quod Deus vel per ſe, vel per vicarios ſuos, putà ſacerdotes, præceperit. Vide dicta c. 4. v. 2. Vers. 32.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ubi Deus pſeudoprophetam, & amicum qui ſuadet cultum Dei alieni, occidi & lapidari; urbem verò, quæ Deum alienum coluit, jubet v. 15. funditus deleri uſque ad pecora, omnemque eius ſupellectilem cum urbe comburi.

1. Si

Digitized by Google

1. SI ſurrexerit in medio tui prophetes, aut qui ſomnium vidiſſe ſe dicat, & prædixerit ſignum
atque portentum, 2. & evenerit quod locutus eſt & dixerit tibi: Eamus, & ſequamur deos
alienos quos ignoras, & ſerviamus eis: 3. non audies verba prophetæ illius aut ſomniatoris:
quia tentat vos Dominus Deus veſter, ut palàm fiat utrùm diligatis eum an non, in toto cor-
de, & in tota anima veſtra. 4. Dominum Deum veſtrum ſequimini, & ipſum timete, &
mandata illius cuſtodite, & audite vocem ejus: ipſi ſervietis, & ipſi adhærebitis. 5. Prophe-
ta autem ille aut fictor ſomniorum interficietur: quia locutus eſt ut vos averteret à Domino
Deo veſtro, qui eduxit vos de terra Ægypti, & redemit vos de domo ſervitutis: ut errare te
faceret de via, quam tibi præcepit Dominus Deus tuus; & auferes malum de medio tui, 6.
Si tibi voluerit perſuadere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus vel filia, ſive uxor quæ
eſt in ſinu tuo, aut amicus, quem diligis ut animam tuam, clàm dicens: Eamus, & ſervia-
mus diis alienis, quos ignoras tu, & patres tui. 7. cunctarum in circuitu gentium, quæ iux-
tà vel procul ſunt, ab initio uſque ad finem terræ, 8. non acquieſcas ei, nec audias, neque
parcat ei oculus tuus ut miſerearis & occultes eum, 9. ſed ſtatim interficies. ſit primùm ma-
nus tua ſuper eum, & poſtea omnis populus mittat manum. 10. Lapidibus obrutus necabi-
tur; quia voluit te abſtrahere à Domino Deo tuo, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo
ſervitutis: 11. ut omnis Iſrael audiens timeat, & nequaquam ultra faciat quippiam hujus rei
ſimile. 12. Si audieris in una urbium tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitan-
dum, dicentes aliquos: 13. Egreſſi ſunt filii Belial de medio tui, & averterunt habitatores
urbis ſuæ, atque dixerunt; Eamus, & ſerviamus diis alienis quos ignoratis: 14. quære ſolici-
tè & diligenter, rei veritate perſpecta, ſi inveneris certum eſſe quod dicitur, & abominatio-
nem hanc opere perpetratam, 15. ſtatim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, & de-
lebis eam, ac omnia quæ in illa ſunt: uſque ad pecora. 16. quidquid etiam ſupellectilis fuerit,
congregabis in medio platearum ejus, & cum ipſa civitate ſuccendes, ita ut univerſa conſumas
Domino Deo tuo, & ſit tumulus ſempiternus, non ædificabitur ampliùs, 17. & non adhære-
bit de illo anathemate quidquam in manu tua: ut avertatur Dominus ab ira furoris ſui, & mi-
ſereatur tui, multiplicetque te ſicut juravit patribus tuis. 18. quando audieris vocem Domini
Dei tui, cuſtodiens omnia præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias quod placitum
eſt in conſpectu Domini Dei tui.

Vers. 2. SEQUAMUR DEOS ALIENOS, QUOS IGNORAS] ſcilicet eſſe deos, quia nimirum ipſi ea ſigna divinitatis & providentiæ tibi non oſtenderunt, quæ ego in Ægypto & in deſerto oſtendi.

Vers. 3. TENTAT (id eſt tentari permittit) VOS DOMINUS] Nam, ut ait S. Jacobus cap. 1. 13. Deus propriè neminem tentat. permittit autem Deus te tentari, ut per hoc eluceſcat & pateat omnibus, an diligas Deum, nec ne.

Moraliter, S. Gregor. 28. Moral. cap. 7. *Tribus*, ait, *modis nos conditor noſter interrogare conſuevit. Primò, cùm flagelli diſtrictione nos percutit, & quanta nobis inſit, vel deſit patientia, oſtendit.* Sic interrogavit S. Job. Secundò, cùm quædam quæ nolumus præcipit, & noſtram nobis obedientiam vel inobedientiam patefacit. Sic interrogavit Abraham, jubens ei immolare filium, Geneſ. 22. Sic & hic dicitur: *Tentat vos Dominus Deus veſter, ut ſciat ſi diligitis eum. Tentare quippe Dei eſt magnis nos inſſionibus interrogare. Scire quoque eius, eſt noſtram obedientiam noſſe nos facere. Tertiò, cùm aliqua nobis occulta aperit, & aliqua abſcondit, & nobis menſuram humilitatis noſtræ innoteſcit.* Ita fecit S. Paulo, cùm exclamavit: *O altitudo divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei!*

UT PALAM FIAT] Hebr. & græcè eſt, *ut ſciat*, ſcilicet Deus per experientiam, & per eventum, quod per præſcientiam præſcivit ab æterno. Aliter S. Auguſtinus libr. 1. de Geneſ. contra Manich. c. 22. *ut ſciat*, inquit, id eſt, ut ſcire nos faciat quantum in ejus ſolida dilectione profecerimus. Idem cogitent fideles, hacque cogitatione ſe obarment, cùm oriuntur hæreſes, uti pulchrè docet Vincentius Lirinenſ. in lib. contra hæreſes, ubi hunc Deuter. locum perurget.

Vers. 5. UT ERRARE TE FACERET DE VIA, QUAM TIBI PRÆCEPIT DOMINUS] *De via*, id eſt de ritu vivendi, & ſerviendi Deo, Hebr. enim דרך *derech*, id eſt via, ſignificat modum vivendi, converſationem, inſtitutum, tenorem vitæ. *Via eſt modus vivendi.*

SED STATIM INTERFICIES (accuſabis eum, ut ſtatim interficiatur. nam ſequitur) SIT PRIMUM MANUS TUA SUPER EUM] q. d. Tu primus in eum lapidem mitte, deinde totus populus. quod non poteſt intelligi, niſi de eo, qui publicè per accuſatores & judices condemnatus eſt. Vers. 9.

EGRESSI SUNT FILII BELIAL, ET AVERTERUNT] id eſt cœperunt apoſtatæ avertere. *Surgere* enim & *egredi*, ſæpè in Script. ſignificant incipere, & rem aliquam aggredi, ut ſuperiùs dixi. Vers. 13. *Egredi pro incipere.*

Filii Belial ſunt homines rebelles & peſſimi. qui jugum legis & Dei excutiunt, putà filii diaboli: hic enim primus fuit Belial, id eſt apoſtata. Septuag. vertunt, παράνομοι, id eſt exleges. Vide dicta 2. Corinth. 6.

B SERVIAMUS DIIS ALIENIS QUOS IGNORATIS] Eſt enallage perſonæ: τὸ enim *ſerviamus* eſt vox apoſtatarum: τὸ verò *quos ignoratis*, id eſt vos Dei. apoſtatæ enim dicerent, Quos ſcitis eſſe famoſos & celebres apud Gentes.

STATIM PERCUTIES] Ad ſtragem hanc congregabatur univerſus Iſrael, uti factum eſt contra Rubenitas, Joſue 22. 12. Vers. 15.

CONSUMAS DOMINO DEO TUO] ſcilicet in honorem Dei tui. erat enim magnus Dei cultus, & quaſi quoddam ſacrificium, perdere & punire homines illos, ita Deo injurios, blaſphemos & ſacrilegos cum omnibus ſuis, & ſtatuere anathema, in exemplum cæterorum unde Tertull. in Scorpiaco, cap. 2. anathemata hæc vocat *devotamenta*. Vers. 16.

Digitized by Google

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

REfricat Moſes legem de animalibus mundis, & immundis, de qua Levit. 11. Secundò, v. 22. præter decimas primas, præceptas Numer. 18. jubet ſecundas dari, & tertias. v. 28.

1. FIlii eſtote Domini Dei veſtri; non vos incidetis, nec facietis calvitium ſuper mortuo. 2. quoniam populus ſanctus es Domino Deo tuo: & te elegit ut ſis ei in populum peculiarem, de cunctis gentibus quæ ſunt ſuper terram. 3. Ne comedatis quæ immunda ſunt. 4. Hoc eſt animal quod comedere debetis, bovem, & ovem, & capram, 5. cervum & capream, bubalum, tragelaphum, pygargum, orygem, camelopardalum. 6. Omne animal quod in duas partes findit ungulam, & ruminat, comedetis. 7. De his autem quæ ruminant, & ungulam non findunt, comedere non debetis, ut camelum, leporem, chœrogryllum: hæc quia ruminant, & non dividunt ungulam, immunda erunt vobis. 8. Sus quoque quoniam dividit ungulam, & non ruminat, immunda erit. carnibus eorum non veſcemini, & cadavera non tangetis. 9. Hæc comedetis ex omnibus quæ morantur in aquis: Quæ habent pinnulas & ſquamas comedite; 10. quæ abſque pinnulis & ſquamis ſunt, ne comedatis, quia immunda ſunt. 11. Omnes aves mundas comedite, 12. Immundas ne comedatis: aquilam ſcilicet, & gryphem, & haliæetum, 13. ixion, & vulturem ac milvum juxta genus ſuum: 14. & omne corvini generis, 15. & ſtruthionem ac noctuam, & larum atque accipitrem juxta genus ſuum: 16. herodium ac cycnum, & ibin, 17. ac mergulum, porphyrionem, & nycticoracem, 18. onocrotalum, & charadrium, ſingula in genere ſuo: upupam quoque & veſpertilionem. 19. Et omne quod reptat & pennulas habet, immundum erit, & non comedetur. 20. Omne quod mundum eſt, comedite. 21. Quidquid autem morticinum eſt, ne veſcamini ex eo. Peregrino, qui intra portas tuas eſt, da ut comedat, aut vende ei; quia tu populus ſanctus Domini Dei tui es. Non coques hœdum in lacte matris ſuæ. 22. Decimam partem ſeparabis de cunctis fructibus tuis qui naſcuntur in terra per annos ſingulos, 23. & comedes in conſpectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit ut in eo nomen illius invocetur, decimam frumenti tui, & vini, & olei, & primogenita de armentis et ovibus tuis: ut diſcas timere Dominum Deum tuum omni tempore. 24. Cum autem longior fuerit via, et locus quem elegerit Dominus Deus tuus, tibique benedixerit, nec potueris ad eum hæc cuncta portare, 25. vendes omnia, et in pretium rediges, portabiſque manu tua, et proficiſceris ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus, 26. et emes ex eadem pecunia quidquid tibi placuerit, ſive ex armentis, ſive ex ovibus, vinum quoque et ſiceram, et omne quod deſiderat anima tua: et comedes coram Domino Deo tuo, et epulaberis tu et domus tua; 27. et Levites qui intra portas tuas eſt; cave ne derelinquas eum, quia non habet aliam partem in poſſeſſione tua. 28. Anno tertio ſeparabis aliam decimam, ex omnibus quæ naſcuntur tibi eo tempore; et repones intra ianuas tuas. 29. Venietque Levites qui aliam non habet partem nec poſſeſſionem tecum, et peregrinus ac pupillus et vidua, qui intra portas tuas ſunt, et comedent et ſaturabuntur: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum quæ feceris.

VERS. 1. FILII ESTOTE DOMINI DEI VESTRI] gerite vos ut filios Dei, Deum ut patrem æternum & ſummum colite & adorate, eique per omnia obedite.

NEC FACIETIS CALVITIUM] Hebr. *non ponetis calvitium inter oculos veſtros propter mortuum*, id eſt, ait Vatablus, cùm quis ex amicis veſtris vita functus fuerit, non tondebitis partem anteriorem capitis, quæ eſt inter oculos veſtros, ſicut Gentes faciunt, quæ non habent ſpem futuræ vitæ & reſurrectionis. Vide dicta Levit. 19. verſ. 28. Judæi enim etiamnum credunt animæ immortalitatem, & futuram vitam: unde orant ipſi pro defunctis, ut patet ex eorum Symbolo quod recitat Genebrardus in Chronol. Porro hunc funeris ritum adhuc hodie ſervant Judæi. Primò, mortuo quopiam mox amici ejus propinquiores lacerant veſtes ſuas, nec comedunt eo die in domo illa, ſed foris. Secundò, non comedunt carnes, nec bibunt vinum, niſi fuerit ſabbatum. Tertiò, per ſeptem dies luctus nec lavant corpus, nec unguentis perfundunt. Quartò, lectum ſternunt in pavimento & à venere abſtinent. Quintò, nudis pedibus ſequuntur funus, & lucernam accendunt in pavimento domus per ſeptem noctes, quòd credant animam defuncti redire ad locum ubi à corpore diceſſit, & deplorare diſſolutionem ſuam. Sextò, dicunt orationem, in qua petunt ut anima defuncti requieſcat, & ducatur in paradiſum.

VERS. 5. TRAGELAPHUM] id eſt hircocervum, eſt animal ex hirco & cerva progenitum & commiſtum; non fictitium, uti hoc nomen accipiunt Dialectici, ſed verum, & realiter exiſtens ad Phaſim fluvium, barbam, & armorum villos hirci habens, reliqua cervo ſimile. ita Plinius libr. 8. cap. 32. Hebræi putant eſſe hircum ſilveſtrem. Tragelaphus ergo, æquè ac pygargus, & oryx, munda erant animalia, quibus veſci poterant Judæi.

Tragelaphus ex hirco & cerva naſcitur.

PYGARGUM] Pygargus hic, non eſt aquila ita dicta, de qua Ariſt. aquilæ enim omnes inter immundas aves relatæ ſunt, Levit. 11. 13. pygargus autem hic cenſetur animal mundum. Chaldæus putat eſſe unicornem. verius eſt, pygargum eſſe capreæ genus, ſimile damis, de quo Plin. l. 8. 53.

Pygargus eſt capreæ genus.

ORYGEM] Oryx animal eſt in Getulia naſcens, biſulcum & unicorne, alioqui capræ non diſſimile, pilum habens contra aliorum animalium naturam, ad caput verſum: ſub ortum caniculæ, tanquam eius ſideris adventum præſentiens, fixis oculis eam cæli plagam intuetur, ubi primùm ſignum hoc exoritur, eoque conſpecto ſternutat, & velut venerabundus adorat. ita Plinius l. 2. cap. 40. & l. 8. cap. 53. & Columella lib. 10.

Oryx ſidus canicula odora;

CAMELOPARDALUM] Animal erat mundum ac proinde diverſum à camelo, qui erat immundus. Camelopardalus ergo eſt animal cameli proceritate colore pantheræ, maculas habens, tenui cervice, capite ſimile camelo, pedibus & cruribus bovi. ita Pli. l. 8. c. 18. & Dion.

Camelopardalus capite ſimilis eſt camelo, pedibus bovi.

lib.

Digitized by Google

lib. 41. hiſt. Rom. Vide Anton. Nebriſſ. in Quinquagen. A cap. 8.

Tropolog. camelo pardalis ſymbulum eſt hominis variabilis & hypocritæ Sicut enim ipſe collo refert equum, pedibus bovem, capite camelum, maculis tigrim aut pardum: ita quidam inæquales ſibi varias hominum formas exprimunt: ſi cultum inſpicias, Sanctum aliquem eſſe exiſtimes: ſi orationem audias, ſatrapam loqui putes: ſi vitam expendas, nebulonem invenies: ſi ſcripta, bubulcum. Sic quidam in templo ſunt angeli, in foro & curia dæmones, in colloquio homines, in menſa lupi, in cubiculis veneres.

Verùm quia camelopardalis mundum erat animal, hinc aptiùs per illud accipias hominem verſatilem & gratioſum, qui ſe omnium moribus & ingeniis quantum fas eſt, accommodat, novitque ſe verſare in omnes partes & formas: qualis fuit Ulyſſes, quem proinde Homerus vocat ἄνδρα πολύτροπον. Sic S. Paulus omnibus omnia factus eſt, ut omnes lucrifaceret: hinc cum Judæis ſervabat legalia, cum Gentibus gentiliter vivebat.

Vers. 13. Ixion eſt ſpecies vulturum. IXION] Eſt avis è vulturum genere; unde Levit. 11. eam ſubicuit, ac ſub vulturibus intellexit & vetuit Moſes. Hebraicè vocatur ראה raa, à videndo, quòd acie oculorum valeat. ita Vatablus & Abulenſis. Cætera animalia munda & immunda explicata ſunt Levit. 11.

Vers. 21. PEREGRINO, &c. DA UT COMEDAT] Per *peregrinum* intellige Gentilem, in gentiliſmo manentem: hic enim non tenebatur legibus Judaicis, ac proinde poterat veſci animalibus immundis. Secùs erat de Gentili proſelyto, id eſt converſo ad judaiſmum: hic enim lege Judaica, ac conſequenter abſtinentia à cibis immundis obſtringebatur. ita Abulenſis.

Vers. 22. Duplices decimas dabant Iudæi quotannis: Primò. DECIMAM PARTEM SEPARABIS DE CUNCTIS FRUCTIBUS TUIS] Ex hoc loco & ex Joſepho colligit Theodor. hic q. 13. Abulenſis, Oleaſter & Cajetan. duplices decimas Judæis quotannis fuiſſe præſcriptas. Primæ erant omnium frugum terræ. gregum & armentorum, quæ tota dabantur Levitis: neque ferebantur in Jeruſalem, ſed Levitæ, ad quos eæ pertinebant, colligebant eas per civitates ſibi vicinas. ex hiſce decimis, Levitæ rurſum decimam pendebant pontifici & ſacerdotibus, ut patet Numer. 18. v. 26. & 28. ibi enim agitur de primis hiſce decimis.

Secundò. Secundæ decimæ erant illæ, quas quotannis Hebræi ſeparabant, poſt primam jam dictam decimationem, ex novem reſiduis ſibi partibus accipiendo decimam, ut ex ea, euntes ad tabernaculum (quod ter in anno faciendum erat, ut patet Exod. 23. 17. & c. 34. 23.) partim in itinere viverent, partim offerrent hoſtias pacificas, de quibus comederent coram Domino, unà cum Levitis, quos ad epulandum ſecum invitabant. Quod dixi de decimis hiſce, idem dico de primitiis: quia poſt primitias quæ totæ cedebant Domino, ſeparabat ſibi quiſque aliquid, tamquam primitias ſecundas, quibus uteretur aſcenſurus ad Dominum. Idem dico de primogenitis ovium & boum, videlicet poſt primogenitum Deo datum, Hebræos ſeparaſſe aliud animal in hoſtiam pacificam idem dico de votis & donariis. De hiſce ergo ſecundis decimis loquitur hic lex, uſque ad v. 28. de hiſce etiam egit c. 12. 17. *Duplices etiam primitias, & primogenita.*

Tertiæ decimæ erant decimæ, quæ ſingulis trienniis ſeparabantur & dabantur pauperibus, viduis, pupillis & Levitis in modum eleemoſynæ, ne ipſi ob paupertatem cogerentur ſervire Gentilibus, à quibus facilè induci potuiſſent ad idololatriam. De tertiis hiſce decimis agitur v. 28. ubi dicitur: *Anno tertio ſeparabis aliam decimam*. Unde patet, hanc non eamdem fuiſſe decimam cum prima, quaſi decimæ quæ duobus annis Levitarum erant propriæ, tertio anno jubeantur eſſe communes pauperibus æquè ac Levitis, ut aliqui volunt; ſed fuiſſe aliam, ſcilicet tertiam: ita enim vertit Interpres. ita de Tobia dicitur c. 1. v. 7. quòd *in anno tertio proſelytis & advenis miniſtraret omnem decimationem*. Si Judæi triplices, quidni Chriſtiani unas & ſimplices Deo dent decimas: ſi Judæi decimis ſuos alebant pauperes, quidni idem faciant Chriſtiani? Novi viros in rep. magnos, qui opum ſuarum, imò omnis lucri ſui decimas B dant pauperibus, & ad id lege charitatis & religionis putant ſe quaſi obſtringi. *Triplices decimas dabant anno tertio.*

Præclarè Nyſſen. libr. de Beatitud. *Si*, inquit, *miſericordis appellatia Deum decet, ad quid aliud te ſermo Chriſti hortatur, niſi ut Deus fias, tamquam inſignitus propria nota deitatis?* & Nazianz. in orat. de pauperum amore: *Fac calamitoſo ſis Deus, Dei miſericordiam imitando*, & Chryſoſt. hom. 3. ad pop. *Melius eſt hanc artem dandi eleemoſynam ſcire, quàm eſſe regem. Hæc enim domos ædificat in cælis ſemper manſuras: hæc docet quomodo Deo poſſis ſimilis fieri.* & hom. 36. *Magna res eſt homo, & pretioſa vir miſericors. Hæc maior eſt gratia, quàm mortuos reſuſcitare, nam hìc tu de Chriſto bene mereris: illic autem ipſi dete, miracula enim Deo debes.* *Miſericor miſero eſt Deus.*

Audi rarum de hiſce decimis exemplum, quod narrat Eugypius in vita S. Severini Noricorum Apoſtoli c. 17. contigitque ſub annum Domini 475. Lauriacenſes cives moniti à S. Severino decimas dare pauperibus, id facere diſtulerant, ideoque ſegetes eorum aliàs pulchras invaſit rubigo. illi ad cor redeuntes culpam confeſſi, veniam petierunt à S. Severino, qui eis reſpondit: *Si decimas C obtuliſſetis pauperibus, non ſolùm æterna mercede frueremini, ſed etiam commodis poſſetis abundare præſentibus: ſed quia culpam propria confeſſione caſtigatis, de Domini pietate polliceor, quòd rubigo præſens, licet tam valida, non nocebit: tantùm fides veſtra ulteriùs non vacillet*. inde hortatos eſt indici jejunium, quo expleto placidus imber deſperatæ meſſis amputavit incommoda. hucuſque Eugypius S. Severini diſcipulus, & oculatus rei geſtæ teſtis. *Exempla de iis qui detrectant decimas.*

Quinimo etiamnum Judæi religioſiores, licet templum, ſacerdotes & Levitas non habeant, decimum tamen nummum bonorum omnium pauperibus erogant, habentque hoc proverbium. *Da decimas, ut diteſcas*, id enim, inquiunt, promiſit Deus per Malachiam c. 3. v. 10 eſtque verum.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iteratur lex de anno ſeptimo remiſſionis, ut ſcilicet eo Iudæis remittant debita, itque Iudæos ſervos & ſervas dimittant liberos (de quo v. 12.) eiſque dent viaticum. Secundò, v. 19. iteratur lex de primogenitis Deo offerendis, & comedendis in tabernaculo, niſi illa eſſent manca, vel mutila.

1. SEptimo anno facies remiſſionem, 2. quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre ſuo, repetere non poterit, quia annus remiſſionis eſt Domini. 3. A peregrino & advena exiges: civem & propinquum repetendi non habebis poteſtatem. 4. Et omnino indigens & mendicus non erit inter vos: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in terra, quam traditurus eſt tibi in poſſeſſionem. 5. Si tamen audieris vocem Domini Dei tui, & cuſtodieris univerſa quæ juſſit, & quæ ego hodie præcipio tibi, benedicet tibi, ut pollicitus eſt. 6. Fœnerabis gentibus multis, & ipſe à nullo accipies mutuum. Dominaberis nationibus plurimis, & tui nemo dominabitur. 7. Si unus de fratribus tuis, qui morantur intra portas civitatis tuæ, in terra quam Dominus Deus tuus daturus eſt tibi, ad paupertatem venerit: non obdurabis

eor

Digitized by Google

cor tuum, nec contrahes manum, 8. ſed aperies eam pauperi, & dabis mutuum, quo eum indige-
re perſpexeris. 9. Cave ne fortè ſubrepat tibi impia cogitatio, & dicas in corde tuo: Appropin-
quat ſeptimus annus remiſſionis, & avertas oculos tuos à paupere fratre tuo, nolens ei quod poſtu-
lat mutuum commodare: ne clamet contra te ad Dominum, & fiat tibi in peccatum. 10. Sed dabis
ei: nec ages quippiam callidè in ejus neceſſitatibus ſublevandis: ut benedicat tibi Dominus Deus
tuus in omni tempore, & in cunctis ad quæ manum miſeris. 11. Non deerunt pauperes in terra ha-
bitationis tuæ: idcirco ego præcipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno & pauperi, qui tecum
verſatur in terra. 12. Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus aut Hebræa; & ſex annis ſer-
vierit tibi, in ſeptimo anno dimittes eum liberum: 13. & quem libertate donaveris, nequaquam
vacuum abire patieris: 14. ſed dabis viaticum de gregibus, & de area, & torculari tuo, quibus
Dominus Deus tuus benedixerit tibi. 15. Memento quod & ipſe ſervieris in terra Ægypti, & libera-
verit te Dominus Deus tuus, & idcirco ego nunc præcipio tibi. 16. Sin autem dixerit: Nolo egre-
di: eò quòd diligat te, & domum tuam, & bene ſibi apud te eſſe ſentiat. 17. aſſumes ſubulam,
& perforabis aurem ejus in janua domus tuæ, & ſerviet tibi uſque in æternum. ancillæ quoque ſimi-
liter facies. 18. Non avertas ab eis oculos tuos, quando dimiſeris eos liberos: quoniam iuxta mer-
cedem mercenarii per ſex annos ſervivit tibi: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operi-
bus quæ agis. 19. De primogenitis quæ naſcuntur in armentis, & in ovibus tuis, quidquid eſt ſexus
maſculini, ſanctificabis Domino Deo tuo. Non operaberis in primogenito bovis, & non tonde-
bis primogenita ovium. 20. In conſpectu Domini Dei tui comedes ea per annos ſingulos, in loco
quem elegerit Dominus, tu & domus tua. 21. Sin autem habuerit maculam, vel claudum fue-
rit, vel cæcum, aut in aliqua parte deforme vel debile, non immolabitur Domino Deo tuo.
22. ſed intra portas urbis tuæ comedes illud, tam mundus, quàm immundus ſimiliter veſcentur
eis, quaſi caprea & cervo. 23. Hoc ſolum obſervabis, ut ſanguinem eorum non comedas, ſed ef-
fundes in terram quaſi aquam.

A

Vers. 2. Cui debetur aliqoid ab amico, vel proximo, ac fratre suo] id eſt à Judæo, qui genere frater eſt, ideoque amicus & proximus. Lex ergo hæc ſolùm loquitur de Judæo debitore, qui alteri Judæo aliquid debet: hic enim anno ſeptimo remiſſionis, omni debito, ex legis hujus indulgentia, ſolvebatur: non verò loquitur de proſelytis, ad judaiſmum converſis; hi enim anno ſeptimo, debitis ſuis obſtricti manebant. ita Abulenſis.

Proſelyti anno ſeptimo non liberabantur ſuis debitis, ſed ſoli Iudæi.

Porrò debitum intellige ex mutuo, aut vendito; non autem ex accommodato: quia hoc propriè non eſt debitum, ſed alienum, ſive res ad alterum ſpectans. ita Abulenſis. Vide dicta Levit. 25. 2. & ſeq.

Vers. 3. Civem et propinquum repetendi non habebis potestatem] Hebr. *ab eo quod fuerit tibi apud fratrem tuum remittet manum tuam* (id eſt remittes petitionem debiti, quæ fit extenſione manus) *fratri tuo*, puta Judæo.

Et omnino indigens, et mendicus non erit inter vos] q. d. Curate pro poſſe veſtro, ut non ſint inter vos indigentes & mendici, mutuando videlicet pauperibus, præſertim infirmis aut invalidis ea, quibus indigent, illiſque ea remittendo anno ſeptimo, ſi antè ea ſolvere & reddere nequeant. cum hoc ergo rectè conſiſtit id, quod dicitur verſ. 11. *Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ*: ibi enim pauperes fore ſignificat; hic verò eis ſubvenire jubet. Voluit enim Deus ſemper inter Hebræos eſſe aliquos pauperes, ut divites haberent occaſionem miſericordiæ in eos exercendæ: unde etiamſi Hebræi conati fuiſſent efficere, ne Iſrael ulli eſſent pauperes, numquam tamen idipſum reipſa perficere potuiſſent.

Vers. 4.

In Iſrael ſemper erant aliqui pauperes, cur?

Aliter hæc conciliat Vatablus, ait enim apud Hebræos fuiſſe privatos pauperes, nullos autem mendicos publicos; uti jam fit in rebuſp. bene ordinatis.

Ruſum hunc locum ita vertit, *præterquam ſi non ſit pauper in te*. q. d. Pauperibus fratribus remittes pecuniam creditam: ſed divites fratres excipio. quibus non remittes, cùm habeant unde reddere poſſint. Verùm hæc verſio diſſentit ab Hebr. Chald. Septuag. & Noſtro. C

Vers. 6. Foenerabis gentibus multis] Pro *fœnerabis* Hebr. eſt העבטת *haabatta*, id eſt mutuabis, vel mutuo dabis, ita Chaldæus & Septuag. vertunt, δανειεῖς ἔθνεσι πολλοῖς, σὺ δὲ οὐ δανειῇ. Unde patet, Judæos hic nullum ſuarum uſurarum habere patrocinium. Senſus ergo eſt, eſt, q. d. Si anno ſeptimo dimittas debita tuis debitoribus, non depauperaberis, ſed Deus benedicet tibi, teque ditabit, ita ut mutuum aliis des, ſed à nemine accipias. ſicut enim per quæ quis peccat, per hæc & punitur; ſic viciſſim per quæ quis meretur, per hæc & præmiatur, inquit Abulenſis.

Cave] Septuag. vertunt, *attende tibi ipſi*. Unde S. Ambroſ. in pſalm. 118. ſumptum putat illud celebre dictum, *Noſce teipſum*; quod Gentiles Apollini Pythio tribuerunt. Rectè Clemens lib. 3. Pædagog: *Eſt diſciplinarum omnium pulcherrima ac maxima, ſeipſum noſſe. Si quis enim ſeipſum norit, Deum cognoſcit*. Hinc S. Auguſt. lib. 2. Soliloqu. cap. 1. ait, breviſſimè ac perfectiſſimè ſic orari Deum: *Deus ſemper idem, noverim te, noverim me*. Et S. Franciſcus. *Quis tu Domine? quis ego?* tu abyſſus entis, boni, ſapientiæ, virtutis, perfectionis & gloriæ: ego abyſſus nihili, mali, ignorantiæ, vitiorum, miſeriarum & vilitatis omnis.

Vers. 9. *Moral. de cognitione ſui.*

E contrario Plato in Philebo, ignorantiam ſui vocat genus improbitatis univerſæ. nam, ut idem ait in Amatoribus, noſſe ſeipſum eſt abſolutè ſapere, ab eoque omnis vitæ ſapientia & juſtitia pendet. Xenophon lib. 4. de dictis Socratis, ait, eos qui ſe ignorant, neque ad regimen ſui, neque ad familiæ aut reipubl. gubernationem idoneos eſſe. B

Quare prudenter monet S. Bernard in Meditation. c. 5. Stude *cognoſcere te, quia multo melior & laudabilior es, ſi te cognoſcis, quàm ſi te neglecto cognoſceres curſum ſiderum, vires herbarum, naturas hominum & animalium, & haberes omnium cæleſtium & terreſtrium ſcientiam. Redde ergo te tibi, etſi non ſemper, vel ſæpè, ſaltem interdum*.

Ne dicas, &c. appropinquat septimus annus] q. d. Ne dicas, Inſtat ſeptimus annus remiſſionis, ſi quid fratri mutuavero, aut credidero, non reſtituet mihi, ſed inſtante anno ſeptimo liber à debito erit: itaque non mutuabo, non credam ei. Hæc erat calliditas mutuo dantium, quæ hic vetatur. Poterat eſſe & calliditas mutuo accipientium, ſi videlicet ipſi eſſent divites, & inſtante anno ſeptimo peterent mutuum, ut anno ſeptimo ejus reſtitutione liberarentur. Sed huic calliditati occurrendum erat, negando eis tale mutuum, dicendoque, Tu dives es, ergo mutuo non eges. ita Abulenſis.

Nolens ei quod postulat, mutuum commodare] id eſt mutuum dare. nam ſi quis aliquid alteri accommodaſſet, ſive commodato dediſſet, id in ſpecie anno ſeptimo, æquè ac aliis annis reſtituendum erat: erat enim alienum, ut dixi v. 2. ita Abulenſ.

Et fiat tibi in peccatum] id eſt, & iraſcatur tibi Dominus, teque acriter puniat. peccatum ergo ponitur pro pœna peccati, metonymicè. ita Vatabl.

Nec

Digitized by Google

Vers. 10. NEC AGES QUIPPIAM CALLIDE] eo modo quo v. 9. explicui.

Moral. de cura pauperum. Moral. Nota hic, quàm fusè & impensè Deus Hebræis pauperum curam & opem commendet. Eamdem commendat Daniel Nabuchodonoſori, Daniel. 4. 27. ut per eam peccata ſua redimat. Sic Chriſtus pauperes ad convivia vocari præcipit, Lucæ 14. 13. & bona illis collata ſibi largita eſſe aſſerit, Matth. 25. verſ. 40. quodque illi recipient dantes ſibi eleemoſynam in æterna tabernacula, Lucæ 16. verſ. 9. Unde & pauperes ſpiritu beatos eſſe pronuntiat, Matth. 5. 3. Imò ipſe pauper eſſe voluit. quare diſcipulo cuidam dixit: *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos, filius autem hominis non habet ubi caput ſuum reclinet*. Hinc & S. Petrus Chriſtum imitans dicebat claudo: *argentum & aurum non eſt mihi, quod autem habeo, hoc tibi do: in nomine Ieſu Chriſti Nazareni ſurge & ambula*. Et S. Paulus de ſe aliiſque Apoſtolis dicebat: *Vſque in hanc horam & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus*, 1. Corinth. 4. verſ. 11. &, *Scio & humiliari, ſcio & abundare: & ſatiari, & eſurire; & abundare, & penuriam pati*, Philip. 4. 12. Nazianz. orat. 16. de pauperum amore: *Nullus*, inquit, *cultus Deo perinde gratus eſt ut miſericordia erga pauperes, Nam Primò, Deus vult quoſdam eſſe pauperes, ut nos infirmitatis noſtræ ſubmoneant. Secundò, pauperes iuvandi ſunt: quia fratres noſtri ſunt, tum natura, tum imaginis Dei in Chriſto renovatæ, tum fidei, ſpei, dilectionis, & adoptionis divinæ, tum vitæ beatæ reſpectu. Tertiò, quia ad Chriſtum communem fratrem aſpiramus. Quartò, quia cùm nihil ſit ſtabile in præſenti, de opibus per pauperes in tuto collocandis eſt cogitandum. Quintò, ob infinita bonitatis res commoda, quæ ad tria revocari poſſunt, ſcilicet, ex malis præſervatio, ſalutis certitudo, præmiorum maxima fiducia. Sextò, quia Deus qui innumera nobis contulit beneficia, iubet ut pauca fratribus largiamur. Septimò, nihil tam Deo proprium, quàm miſericordia & beneficentia. ille autem nobis imitandus eſt. Octavò, pauperes ſub ſpeciali cura & providentia Dei latent, teſte Scriptura. Nonò, quia in die iudicii electi ob eleemoſynas factas cælo, reprobi ob eas neglectas inferno adiudicabuntur.*

S. Auguſtinus, ſi quando Eccleſiæ pecunia deficeret, hoc populo annuntiabat, non habere ſe quod in pauperes erogaret. nam & vaſa Dominica ob captivos & alios egentes frangi juſſit, & in eos diſpenſari, inquit Poſſidon. in ejus Vita c. 24.

Placilla Theodoſii Imperator. uxor ſua manu fovebat pauperes & infirmos. cumque nonnulli eam ab jis avocare vellent, reſpondit: *Aurum diſtribuere decet Imperatorem: ego autem pro ipſo imperio, ei qui idipſum dedit, operam hanc offerre debeo*. teſtis eſt Theodor. lib. 5. hiſtor. c. 18.

Accacius Amidæ Epiſcopus, ut pauperes Perſas ad ſeptem millia captivos redimeret, vaſa ſacra vendidit, dicens ſuis clericis: *Deus noſter neque lancibus, neque poculis eget; quare convenit hæc in eius milites afflictos diſpenſari*. teſtis eſt Socrat. lib. 7. cap. 21. Theophilus quoque, *Præſtat*, inquit, *ægrotorum corpora, quæ verius Dei templa ſunt, reſtaurare, quàm templa lapidea ædificare*. ita Sozom. l. 8. c. 12.

Vers. 12. IN SEPTIMO ANNO DIMITTES EUM LIBERUM] computando ſcilicet annum ſeptimum non à venditione ſervi, ſed ab anno remiſſionis, qui ſtatus erat & communis omnibus.

Vers. 17. SERVIET TIBI USQUE IN ÆTERNUM] id eſt, uſque ad jubileum, poſt quod aliud & novum quaſi ſæculum ſequebatur. Patet ex dictis Exodi 21. 6.

ANCILLÆ SIMILITER FACIES] ſcilicet dando ei viaticum, non autem perforando ei aurem, inquit Abulenſ. nec enim habebatur ancilla Hebræa, ut ſerva, ſed puber effecta, debebat aut duci in conjugem ab hero, vel ab heri filio, aut libera dimitti: quòd ſi nollet, ſed mallet manere in domo heri ſerva, perforabatur ei auris, ait Cajetanus, æquè ut ſervo. vide dicta Exodi 21. 7.

Symbolicè. Symbolicè, ſervus & ancilla ſunt ira & cupiditas: hæc tota annorum hebdomade, id eſt tota vita, ſerviant, & ſubigantur rationi neceſſe eſt, uſque ad iubi-

A batum, ſive ſeptimum annum beatæ impaſſibilitatis: tum enim ira dimittetur quaſi libera, quando tranſmutabitur in fervorem ſpiritualem; & cupiditas convertetur in divinum amorem & voluptatem. ita Cyrill. in Collectaneis ex Deuteronomio.

Vers. 18. NON AVERTAS AB EIS OCULOS TUOS, QUANDO DIMISERIS EOS LIBEROS] Hebr. Chald. & Septuag. *non graveris in oculis tuis, cùm dimittes eum*, id eſt non erit tibi moleſtum dimittere ſervum, eumque juvare viatico.

Allegor. Allegor. Cyrill. libr. 7. de Adorat. pag. 237. Ante Chriſtum, inquit, ſpiritu ſervitutis Iſrael conſtringebatur, legi puniendi ſubjectus: at poſtquam anno ſeptimo remiſſionis, ſcilicet tempore gratiæ, illuxit Emmanuel, libertate & adoptione filiorum donati ſumus, dato viatico, videlicet corpore & ſanguine Domini, in Euchariſtia.

QUONIAM JUXTA MERCEDEM MERCENARII, PER SEX ANNOS SERVIVIT TIBI] Chald. Vatabl. & alii recentiores vertunt, *quoniam duplici mercede mercenarii ſervivit tibi ſex annis*. Quod Hebræi

B exponunt, duplam dici ſervi mercedem, qui ſex annos ſervus fuit: quia mercenarii apud Hebræos ad tres tantùm annos operas ſuas locabant: ſervus verò hic ſex annos ſerviebat; ergo in duplum ſerviebat, & merebatur.

Verùm Septuag. pro *duplici mercede*, vertunt ἐνιαύσιον μισθὸν, id eſt *annua mercede*, ut Hebræum *miſne*, derivetur, non à שני *ſceni*, id eſt ſecundus, ſed à *ſibana*, id eſt annus, q. d. Per ſex annos, annua mercede tibi ſervivit. quod Noſter æquè pleno ſenſu vertit, *iuxta mercedem mercenarii, per ſex annos ſervivit tibi*. Senſus ergo eſt hic, ſervus per ſex annos ut mercenarius tibi ſervivit, cui mercedem annuam quotannis perſolvere debuiſſes, ipſe verò nullam recipit per ſex annos: æquum ergo eſt, ut ejus loco, anno ſeptimo eum manumittas, cum aliqua annona ad viaticum.

Vers. 19. NON OPERABERIS IN PRIMOGENITO BOVIS] quia hic primogenitus Deo debetur, & iniquum eſt, ut ex animali Dei, ejuſque primitiis, tibi vel primas operas, vel lanam præcerpas.

ET NON TONDEBIS PRIMOGENITA OVIUM]

C ſed cum lana afferes ea ad ſacerdotem, ut tam lanam, quàm ovem des Deo, id eſt ſacerdoti vice Dei.

Tropol. S. Gregor. 8. Moral. 34. *Moſes*, inquit, *hic vitam inchoantium humanis occupationibus exerceri prohibuit: in primogenito quippe bovis operari, eſt bonæ converſationis primordia, in exercitio publicæ actionis oſtendere, ovium quippe primogenita tondere, eſt ab occultationis ſuæ tegmine humanis oculis inchoantia bona opera noſtra denudare. Cùm ergo vita noſtra ſimplex quid atque innocuum inchoat, dignum eſt, ut ſecreti ſui velamina non relinquat, ne nudum hoc humanis oculis quaſi ſubducto vellere oſtendat*.

Vers. 20. IN CONSPECTU DOMINI DEI TUI COMEDES EA] *Comedes*, tu ſcilicet, ò ſacerdos, eſt enim hic mutatio perſonæ: convertit enim Moſes ſermonem ab offerentibus ad ſacerdotes, quorum erat comedere primogenita, nam ad hos ſolos illa ſpectabant, ut clarè patet Num. 18. 17. ita Abulenſis. Porrò jubet ea hìc Deus comedi in loco ſancto, putà in atrio templi: quia juſſerat eadem ſibi offerri in templo fuſo eorum ſanguine, & adipe concremato, uti fiebat in hoſtia pacifica, ut patet Numer. 18. 17. *Quia ſanctificata*, inquit, *ſunt Domino*

D *ſanguinem tantùm eorum fundes ſuper altare, & adipes adolebis in ſuaviſſimum odorem Domino*. Poſt immolationem autem hoſtiæ pacificæ, carnes ejuſdem ab offerentibus eodem loco, putà in atrio templi, comedi debebant, omnis enim victima, quia Deo ſanctificata, in loco ſancto comedi debebat, ut patet Levit. 6. 16. & c. 7. 6. Idipſum ſignificat hæc lex & phraſis: *Epulaberis coram Domino*, id eſt in atrio templi, ſcilicet ex hoſtiis pacificis cæteriſque oblationibus. Unde ea identidem reperitur Deuter. 12. v. 12. & 18. & c. 14. 26. & c. 16. v. 11. & 14. & c. 27. 7. Ubi dicitur: *Immolabis hoſtias pacificas, comedeſque ibi & epulaberis coram Domino Deo tuo*. Igitur ob ſimilitudinem primogenitorum cum hoſtia pacifica, ſimili modo jubet hic Deus, ut ſacerdotes, quibus jure divino cedebant primogenita, eadem offerrent Deo in templo, ac poſt oblationem eadem ibidem comederent, ut hæc comeſtio eſſet conſummatio, & complementum obla-

oblationis ſimilis ſacrificio pacifico. Sancit ergo Deus ea quaſi ſancta, à ſanctis ſacerdotibus comedi in loco ſancto, præſertim quia ſacerdotes habitabant juxta templum, utpote perpetui ejus cuſtodes & miniſtri. Levitæ verò per omnes Judææ urbes ad populum docendum diſperſi erant. Ex dictis patet, non rectè Cajetanum primogenitum accipere impropriè pro ſprimitiis, & carnibus Deo ſeparatis ad epulum ſacrum.

Myſticè vide Rabanum, qui totus hic, æquè ac per reliquam S. Scriptur. myſticus & moralis eſt. unde ex ipſo magna ex parte conflata eſt Gloſſa ordinaria.

Vers. 21. & 22. SIN AUTEM HABUERIT MACULAM, VEL CLAUDUM FUERIT, &c. NON IMMOLABITUR, &c. SED INTRA PORTAS URBIS TUÆ COMEDES ILLUD] Si animal primogenitum eſſet claudum, cæcum, mancum, immolari non poterat, ſed pretio ſacerdotibus dato redimendum erat, tum à laicis quolibet loco comedi poterat. ita Abulenſis.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

REfricat feſtum phaſe, & azymorum, & v. 10. feſtum pentecoſtes, & v. 13. feſtum tabernaculorum; jubetque. v. 16. ut ibi omnis maſculus compareat coram Domino, in tabernaculo. Demque v. 18. judices per ſingulas urbes conſtitui jubet.

1. OBſerva menſem novarum frugum, & verni primum temporis, ut facias Phaſe Domino
Deo tuo: quoniam in iſto menſe eduxit te Dominus Deus tuus de Ægypto nocte.
2. Immolabiſque Phaſe Domino Deo tuo de ovibus, & de bobus, in loco quem elegerit Do-
minus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi. 3. Non comedes in eo panem fermentatum:
Septem diebus comedes abſque fermento, afflictionis panem, quoniam in pavore egreſſus es de
de Aegypto: ut memineris diei egreſſionis tuæ de Aegypto, omnibus diebus vitæ tuæ. 4.
Non apparebit fermentum in omnibus terminis tuis ſeptem diebus, & non remanebit de car-
nibus ejus quod immolatum eſt veſpere in die primo uſque mane. 5. Non poteris immolare
Phaſe in qualibet urbium tuarum, quas Dominus Deus tuus daturus eſt tibi; 6. ſed in loco,
quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi: immolabis Phaſe veſpere ad ſo-
lis occaſum, quando egreſſus es de Aegypto. 7. Et coques, & comedes in loco quem ele-
gerit Dominus Deus tuus, maneque conſurgens vades in tabernacula tua. 8. Sex diebus co-
medes azyma: & in die ſeptima, quia collecta eſt Domini Dei tui, non facies opus. 9. Se-
ptem hebdomadas numerabis tibi ab ea die qua falcem in ſegetem miſeris. 10. & celebrabis
diem feſtum hebdomadarum Domino Deo tuo, oblationem ſpontaneam manus tuæ, quam of-
feres juxta benedictionem Domini Dei tui: 11. & epulaberis coram Domino Deo tuo, tu,
filius tuus, & filia tua, ſervus tuus, & ancilla tua, & Levites qui eſt intra portas tuas, ad-
vena ac pupillus & vidua, qui morantur vobiſcum: in loco quem elegerit Dominus Deus
tuus, ut habitet nomen ejus ibi: 12. & recordaberis quoniam ſervus fueris in Aegypto: cu-
ſtodieſque ac facies quæ præcepta ſunt. 13. Sollemnitatem quoque tabernaculorum celebrabis
per ſeptem dies, quando collegeris de area & torculari fruges tuas: 14. & epulaberis in fe-
ſtivitate tua, tu, filius tuus & filia, ſervus tuus & ancilla, Levites quoque & advena, pu-
pillus ac vidua qui intra portas tuas ſunt. 15. Septem diebus Domino Deo tuo feſta celebrabis,
in loco quem elegerit Dominus: benedicetque tibi Dominus Deus tuus in cunctis frugibus
tuis, & in omni opere manuum tuarum, eriſque in lætitia. 16. Tribus vicibus per annum
apparebit omne maſculinum tuum in conſpectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit: in
ſolemnitatem azymorum, in ſolemnitate hebdomadarum, & in ſolemnitate tabernaculorum.
Non apparebit ante Dominum vacuus. 17. Sed offeret unuſquiſque ſecundùm quod habuerit
juxta benedictionem Domini Dei ſui, quam dederit ei. 18. Judices & magiſtros conſtitues in
omnibus portis tuis, quas Dominus tuus dederit tibi, per ſingulas tribus tuas: ut judicent po-
pulum juſto judicio. 19. nec in alteram partem declinent. Non accipies perſonam, nec mune-
ra: quia munera excæcant oculos ſapientum, & mutant verba juſtorum. 20. Juſtè quod juſtum
eſt perſequeris: ut vivas & poſſideas terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi. 21. Non
plantabis lucum, & omnem arborem juxta altare Domini Dei tui. 22. Nec facies tibi, neque con-
ſtitues ſtatuam; quæ odit Dominus Deus tuus.

Vers. 1. OBSERVA MENSEM NOVARUM FRUGUM] putà Niſan, ſive Martium, quo in terra promiſſionis incipiunt ſpicæ hordeaceæ flaveſcere. illæ enim offerebantur in paſchate, ſcilicet ſecundò die azymorum, ut patet Levit. 2. 14. & Levit. 23. 10.

Vers. 2. IMMOLABISQUE PHASE DOMINO, &c. DE OVIBUS ET DE BOBUS] *Phaſe*, id eſt victimas paſchales, quæ in ſolemnitate paſchali de ovibus & bobus offerri jubentur Num. 27. 19. nam agnus paſchalis non poterat commutari in bovem.

Perperam ergo Hebræi aliqui phaſe hic accipiunt pro agno paſchali, putantque potuiſſe pro agno ſubſtitui vitulum, adduntque rationem, quia in amplis familiis agnus non ſuffeciſſet ſingulis. Verùm Reſpondeo, agnus non erat ad ſatiandum ſingulos, ſed ut ex eo ſinguli aliquam partem comederent, in memoriam liberationis ex Ægypto: præter agnum autem alios comedebant cibos, quibus ſe ſatiabant. ita S. Auguſt. hìc q. 24. Vide dicta Exodi 12. v. 5. & 11.

UT HABITET NOMEN EJUS IBI] ut illic colatur Deus, & invocetur nomine ſuo. Vers. 3.

NON COMEDES IN EO (cum eo, ſcilicet phaſe) PANEM FERMENTATUM] Totis enim ſeptem diebus paſchàlibus comedebant panes azymos cum agno, & aliis ſacrificiis & cibis, etiam communibus.

COMEDES AFFLICTIONIS PANEM] Hebr. *comedes azyma afflictionis panem*, id eſt indicem & monumentum afflictionis Ægyptiacæ, itemque feſtinationis &

pa

Azyma ſunt panis afflictionis cur. pavoris tui in egreſſu ex Ægypto, ut ſequitur. Secundò, *panem afflictionis*, id eſt affligentem: quia azymus panis guſtui inſipidus, & ſtomacho oneroſus eſt. Cajetan. vertit, *panem paupertatis*, & ita verti poteſt, pauperum enim eſt, carere commoditate fermentandi panem, & uti pane ſubcinericio, qui azymus eſt, ſtatimque fit & coquitur.

Vers. 6. QUONIAM IN PAVORE (Chald. & Septuag. *in feſtinatione*) EGRESSUS ES DE ÆGYPTO] q. d. Quia cum tanta trepidatione & feſtinatione egreſſus es de Ægypto, ut non habueris otium fermentandi panem: ad hujus rei memoriam comedes azyma in paſchate.

IMMOLABIS PHASE (propriè dictum, putà agnum paſchalem) VESPERE, QUANDO EGRESSI ESTIS] quando vos comparaſtis ad egreſſum. τὸ enim *egreſſi*, ſignificat actum inchoatum. vide dicta Exodi 12. 42. Poſſet Secundò, τὸ *quando* referri ad feſtum paſchæ. nam hebr. eſt, *ſtato tempore*, (videlicet paſchæ) *quando egreſſi eſtis*. ita Vatabl.

Vers. 7. VADES IN TABERNACULA TUA] ad domos tuas, ad habitationem tuam.

Vers. 8. *Non ſex, ſed ſeptem diebus paſchæ comedebant azyma.* SEX DIEBUS COMEDES AZYMA] Hinc aliqui Judæi putarunt, ex lege Dei tantùm ſex diebus præcepta fuiſſe azyma. verùm ſeptem diebus ea præcipi, patet hic v. 4. & Exodi 12. v. 19. Dico ergo, ſenſus eſt, q. d. Sex diebus comedes azyma, ſed non vacabis ab opere: ſeptima verò die, præter azyma, etiam vacabis ab opere, quia eſt feſtum cœtus. ita Lyran.

QUIA COLLECTA EST] quia feſtum eſt cœtus. quo ſcilicet populus in templo, gratias Deo acturus, antequam domum redeat, colligitur & adunatur. vide dicta Levit. 23. 36.

Vers. 18. JUDICES ET MAGISTROS CONSTITUES IN OMNIBUS PORTIS TUIS] *Magiſtros*, id eſt præfectos, putà viros ſapientes, qui quaſi magiſtris, præſint juA ri dicundo, ut ſequitur, iidem ergo ſunt judices & magiſtri: quia judices debent eſſe magiſtri. ita Hebr. Chald. & Vatablus. Hinc Plato cenſuit felices fore reſpublicas, ſi Philoſophi eas regerent, aut qui eas regunt, philoſopharentur.

Nota, *in portis*, id eſt in civitatibus. eſt ſynecdoche, uti & c. ſeq. v. 5. ita Septuag. & Chald. Nominat portas, quia judicia in portis urbium agi ſolebant, ut liberiùs eò quaſi ad locum patentem & publicum, exteri cauſam ſuam acturi accederent.

NON ACCIPIES PERSONAM, NEC MUNERA: QUIA MUNERA EXCÆCANT OCULOS SAPIENTUM, ET MUTANT VERBA JUSTORUM] Audiant hoc conſiliarii & judices. Munerum enim hæc duo ſunt mala, Primò, ut mentem excæcent; Secundò, ut linguam & ſententiam pronuntiandam immutent. nam Primò, inclinant affectum; Secundò, affectus inclinat & obnubilat rationem & judicium; Tertiò, ratio inclinat ſententiam in favorem ejus qui munera dedit. vide dicta Exodi 23. 8. Vers. 19.

NON PLANTABIS LUCUM, ET OMNEM ARBOB REM JUXTA ALTARE] ne videaris imitari ſacros lucos Gentilium, & idolorum, præſertim Priapi ſacra enim Priapi fiebant in lucis, ut obſcœnitates ejus iis tegerentur: unde in hiſce lucis omnem turpitudinem exercebant. Nota, *omnem*, id eſt quamlibet. ita enim collectivum *omnis* apud Hebræos ſæpè capitur pro diſtributivo *quilibet*. Vers. 20.

Tropol. S. Gregor. Præfat. in Job epiſt. ad Leandrum in fine. *Quæſo, ait, ut huius operis dicta percurrens, in his verborum folia non requiras: quia per ſacra eloquia ab eorum tractatoribus infructuoſa loquacitatis levitas ſtudioſe compeſcitur, dum in templo Dei nemus plantari prohibetur.* Sic & Philo.

NEC FACIES TIBI, NEQUE CONSTITUES STATUAM] ſcilicet, qualem Gentiles ſuis diis, vel idolis conſtituunt. Vers. 21.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

JUbet Deus occidi idololatras, & cauſas legales dubias referri ad ſacerdotes, eorumque decretis obediri ſub pœna mortis. Secundò, v. 14. iubet regem deligi ex ipſorum gente, utque is non multiplicet, primo equos, ſecundò uxores, tertiò opes, quartò, ut deſcribat, legatque aſſiduè Deuteronomium, quintò, ne ſuperbe ſe efferat ſuprà populum.

1. NOn immolabis Domino Deo tuo ovem & bovem, in quo eſt macula, aut quippiam vi-
tii: quia abominatio eſt Domino Deo tuo. 2. Cùm reperti fuerint apud te, intra
unam portarum tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in
conſpectu Domini Dei tui, & tranſgrediantur pactum illius, 3. ut vadant & ſerviant diis alienis,
& adorent eos, ſolem & lunam, & omnem militiam cæli, quæ non præcepi: 4. & hoc tibi fue-
rit nuntiatum, audienſque inquiſieris diligenter, & verum eſſe repereris, & abominatio facta eſt
in Iſrael: 5. educes virum ac mulierem, qui rem ſceleratiſſimam perpetrarunt, ad portas civitatis
tuæ, & lapidibus obruentur. 6. In ore duorum aut trium teſtium peribit qui interficietur. Ne-
mo occidatur, uno contra ſe dicente teſtimonium. 7. Manus teſtium prima interficiet eum, &
manus reliqui populi extrema mittetur: ut auferas malum de medio tui. 8. Si difficile & ambiguum
apud te judicium eſſe perſpexeris inter ſanguinem & ſanguinem, cauſam & cauſam, lepram & lepram: & ju-
dicum intra portas tuas videris verba variari: ſurge, & aſcende ad locum, quem elegerit Dominus
Deus tuus. 9. Venieſque ad ſacerdotes Levitici generis, & ad iudicem qui fuerit illo tempore:
quæreſque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem. 10. Et facies quodcumque dixerint qui
præſunt loco quem elegerit Dominus, & docuerint te. 11. iuxta legem eius; ſequeriſque ſententiam
eorum, nec declinabis ad dexteram, neque ad ſiniſtram. 12. Qui autem ſuperbierit, nolens
obedire ſacerdotis imperio, qui eo tempore miniſtrat Domino Deo tuo, & decreto iudicis, morie-
tur homo ille, & auferes malum de Iſrael; 13. cunctuſque populus audiens timebit, ut nullus dein-
ceps intumeſcat ſuperbia. 14. Cùm ingreſſus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi,
& poſſederis eam, habitaveriſque in illa, & dixeris: Conſtituam ſuper me regem, ſicut habent
omnes per circuitum nationes: 15. eum conſtitues, quem Dominus tuus elegerit de numero fra-
trum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non ſit frater tuus. 16.
Cùmque fuerit conſtitutus, non multiplicabit ſibi equos, nec reducet populum in Aegyptum,

equi-

Digitized by Google

equitatus numero ſublevatus, præſertim cùm Dominus præceperit vobis, ut nequaquam amplius per eamdem viam revertamini. 17. Non habebit uxores plurimas, quæ alliciant animum ejus, neque argenti & auri immenſa pondera. 18. Poſtquam autem ſederit in ſolio regni ſui, deſcribet ſibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar à ſacerdotibus Leviticæ tribus, 19. & habebit ſecum, legetque illud omnibus diebus vitæ ſuæ, ut diſcat timere Dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba & cæremonias ejus, quæ in lege præcepta ſunt. 20. Nec elevetur cor ejus in ſuperbiam ſuper fratres ſuos, neque declinet in partem dexteram vel ſiniſtram, ut longo tempore regnet ipſe, & filii ejus, ſuper Iſrael.

Vers. 2. INTRA UNAM PORTARUM] id eſt urbium. Similis ſynecdoche fuit cap. præced. v. 18.

Vers. 3. ADORANT OMNEM MILITIAM CÆLI] id eſt, adorent quælibet aſtra, quæ ſunt quaſi milites Deo famulantea, & pro eo, cùm opus eſt, depugnantes. vide dicta Num. 4. 3. Adorationis ſiderum cauſa fuit, prima, eorum lux & pulchritudo: ſecunda, quòd influant in hæc inferiora, eaque vivificent & regerent: tertia, quòd ea animata putarent: quarta, quòd phyſici aliqui tradant hominem eſſe opus ſiderum: hominem enim cùm concipitur & generatur, à Sole ſortiri ſpiritum, à Luna corpus, à Marte ſanguinem, à Mercurio ingenium, à Jove deſiderium, à Venere cupiditatem, à Saturno humorem.

Cauſæ quatuor, cur Iudæi adorarint aſtra.

Vers. 6. IN ORE DUORUM] id eſt, ut Chald. per dictum duorum aut trium teſtium reus convictus occidatur.

Vers. 7. MANUS TESTIUM PRIMA INTERFICIET EUM] Hebr. *manus teſtium primò erit contra eum, ad interficiendum eum*, id eſt, primum in eum lapidem conjiciet.

Moral. de vindicta apoſtaſiæ.

Moraliter. Nota hic, quantum crimen ſit apoſtaſia, quantumque Deus illud vindicet, & à nobis vindicari velit. Nota eſt pœna Luciferi, Adæ, Salomonis, Juliani. Audi nova.

Sub annum Domini 868. gens Bulgarorum ferox ac bellicoſa, relictis idolis, abrenuntiatiſque Gentilium ſuperſtitionibus, in Chriſtum pro maxima parte credidit, & abluta ſalutari baptiſmatis unda in religionem Chriſtianam tranſiit. Ferunt autem de hujus gentis rege, quòd tanta perfectione poſt perceptam baptiſmi gratiam vivere cœperit, ut diebus, ornamentis regiis indutus coram populo procederet; noctibus verò ſacro veſtitu latenter eccleſiam intrans, ſuper pavimentum ipſius baſilicæ, ſubſtrato tantùm ſibi cilicio, proſtratus in oratione jaceret. Non poſt multum tempus divina inſpiratione commotus, regnum terrenum dimiſit, ut in cælis æternaliter regnaret cum Chriſto. Et ordinavit in ſuum locum regem filium ſuum majorem natu, comam capitis depoſuit, habituque ſanctæ converſationis ſuſcepto monachus effectus eſt, eleemoſynis, vigiliis & orationibus diu noctuque intentus. Interea filius ejus, quem regem conſtituerat, longè à paterna intentione & operatione recedens, prædas cœpit exercere, ebrietatibus, commeſſationibus & libidinibus vacare, & omni conamine ad gentilitatis ritum populum noviter baptizatum revocare. Quod cùm pater audiviſſet, nimio zelo accenſus ſacrum habitum depoſuit, militiæ cingulum reſumpſit, & cultu regio indutus, aſſociatis ſibi Deum timentibus filium perſecutus eſt, quem mox abſque difficultate cepit, oculoſque ejus effodit, & in carcerem miſit; deinde convocato omni regno ſuo filium juniorem regem conſtituit, interminatus coram omnibus ſimilia fore paſſurum, ſi in aliquo à recta chriſtianitate deviaret. His ita patratis, depoſito cingulo, & reſumpto ſanctæ Religionis habitu in monaſterium ingreſſus in ſancta converſatione reliquum vitæ præſentis tempus duxit. ita Regino lib. 2. & Martin. Polon. lib. 4. Chronic.

Anno Domini 870. Carolomannus, cùm adhuc eſſet puerulus, juſſu patris attonſus clericus effectus eſt: deinde procedente tempore ad diaconatus officium, quamvis invitus atque coactus in præſentia genitoris ordinatus eſt, legitque publicè Evangelium, & Pontifici Miſſam celebranti juxta morem miniſtravit. Poſt hæc in apoſtaſia recedens ab Eccleſiaſtica religione, abjiciens ac ſpernens negligenter gratiam, quæ ei data erat per impoſitionem manus, alter Julianus efficitur. Collecta quippe prædonum non modica turba, eccleſias Dei cœpit devaſtare, ea quæ pacis ſunt impugnare, cuncta diripere, & mala inaudita perpetrare. Pro quibus cùm crebrò à patre correptus fuiſſet, nec tamen ullatenus

A acepta pravitas ceſſaret; noviſſimè ex præcepto patris ei oculi eruuntur, juſto Dei judicio lucem exteriorē amittens, qui interiorē, quæ Chriſtus eſt, à ſuo pectore effugaverat; in tenebras exteriores miſſus, qui interioribus ſua ſponte ſe tradiderat. Orbatuſq; Ludovicum avunculum ſuum adiit, miſeriarum & calamitatum ſuarum ærumnas apud eum lugubriter deplorans. Ille, miſeratione motus, Abſternacum monaſterium S. Vuillebrordi ei ad ſubſidium vitæ præſentis conceſſit, ubi non multò poſt tempore mortuus eſt & ſepultus. ita Regino lib. 2. chron. anno 870 Audi & Sanctos nutantes in re levi punitos.

Catharina Suedica, dum cum matre Romæ eſſet, juſſa eſt aliquando ob impiorum nequitias domi manere tantiſper dum mater ad ſtationes & Indulgentias abiret. Interim adeſt Sathan, & acerbas in ejus animum cœpit cogitationes immittere; tamquam aliis ſuarum animarum lucra captantibus, ipſa inſtar bruti animantis ab omnibus ſpiritualibus bonis arceretur. Addebat hic, ejus cognatos, fratres & ſorores in patria cum ſumma tranquillitate ſervire Deo, ipſam verò miſeram ducere vitam: præſtare igitur ne in lucem quidem editam fuiſſe,

B quàm id genus inertem vitam ducere. Eratque hæc in animo ſanctæ virginis tentatio vehemens; adeò quoque eam mœrore & perturbatione oppleverat, ut matre illius revertente & ſerio præcipiente, ut tanti mœroris cauſam ediceret, ſimpliciter reſponderet, ſe loqui non poſſe. Et certè jam planè inſtar mortuæ facies ejus expalluerat, oculi tranſverſi erant, in tantum moleſtus erat dæmon ad genus importuniſſimis ingerendis cogitationibus. Porro nocte proxima in ſomnis viſa eſt ſibi videre totum mundum quaſi inflammatum, ſeque in medio ignis poſitam in parva quadam planicie, planeque deſperantem ab illis ſe poſſe flammis eripi, tum verò apparentem ipſi beatiſſimam Mariam Virginem, quam his verbis deprecabatur, Adjuva me, chariſſima Domina mea. Illam verò reſpondentem: Et qua te poſſum ratione juvare, quæ tanto patriæ teneris deſiderio, oblita ſponſionis tuæ, & neque Deo, neque mihi, neque matri tuæ, neque patri ſpirituali obediens? ſe verò offerentem ad omnia exequenda, quæ juberet Dei mater: atque tum demum Dei genitricem dicentem, Obedias igitur matri tuæ, & patri ſpirituali. Expergefa-

C cta inde Catharina matrem cum omni humilitate celeriter adiit, veniam ſuæ inconſtantiæ petiit, promiſitque ſe deinceps ad mortem uſque libenter in exilio cum ipſa permanſuram. ita habet Vita S. Catharinæ c. 6. quæ extat apud Surium 22. Martii.

SI DIFFICILE ET AMBIGUUM APUD TE JUDICIUM ESSE] PERSPEXERIS INTER SANGUINEM ET SANGUINEM] *Sanguis* hìc metonymicè vocatur homicidium. q. d. Si ambiguum ſit homicidium, id eſt homicidii qualitas, aliis aſſerentibus illud eſſe voluntarium, ſive deſtinatum, ideoque morte puniendum; aliis verò excuſantibus, quòd caſu, vel ignoranter admiſſum ſit, ideoque homicidæ eſſe jus aſyli, in civitatibus refugii. ita Lyran. Abulenſ. & alii. Sic inter *cauſam & cauſam*, id eſt, ſi cauſa & lis ambigua, aliis dicentibus eſſe juſtam, aliis eſſe injuſtam. ſic inter *lepram & lepram* (ita enim legendum eſt cum Roman. Hebr. Chald. & Græcis; non autem inter *lepram & non lepram*, ut legunt Plantin.) ſcilicet, aliis aſſerentibus eſſe lepram mundam, vel mundiſſimam, quæ hominem à ſacris non

D arcet; aliis verò dicentibus eſſe lepram immundam, & arcentem à ſacris. *Vers. 8.*

Sanguis vocatur homicidium metonymicè.

Nota Legales cauſæ & quæſtiones erant duplices: ſcilicet Primò, erant ſacræ & cæremoniales, uti quæſtio de fide, religione; & cæremoniis: talis erat controverſia de lepra. hæ ſpectabant ad ſacerdotes, uti per ſe patet. Secundò, erant judiciales, uti de ſanguine & homi-

Pontifex olim erat ſummus index controverſiarum, etiam legalium.

bendo dio: hæ ſpectabant ad magiſtratum laicum, & in ſingulis urbibus, erant judices ad eas judicandas conſtituti uti dictum eſt cap præced. v. 18. qui ſi non poſſent litem, dirimere, tenebantur eam deferre Hieroſolymam ad ſacerdotes, & ad pontificem, qui eam definiebat Omnia enim hęc ex lege, vel judiciali, vel cæremoniali definienda erant: legis autem interpres erat pōtifex, de quo mox plura. unde ſequitur pontificem fuiſſe tum ſummum judicem controverſiarum, etiam legalium.

Hieroſolymæ erat ſummum tribunal cur?

Ascende ad locum quem elegerit Dominus] aſcende in Jeruſalem, ubi eſt templum in quo habitat Dominus. ita Abulenſ. Voluit Deus, ſupremam auctoritatem judicii eſſe in loco tabernaculi, vel templi: quia hic locus erat Dei, id eſt divinæ præſidentię. Deus ergo præſidens in templo illuminabat & dirigebat ſacerdotes & judices inibi commorantes, ne errarent in judicio, ſed juſtam, æquam & veram ſententiam pronuntiarent Rurſum juſtitia eſt res ſancta & inviolabilis: hinc Deus judices voluit reſidere in loco ſacro. Architas dicebat judicem eſſe aram: ad utrumque enim confugiunt qui injuria afficiuntur ſignificans judices tales eſſe debere, qui oppreſſis ſint præſidio, & inſtar ſacri aſyli teſtis eſt Ariſtot. li 3. Rhetoric.

Vers. 9.

Lyranus putat in ſacris judices fuiſſe ſacerdotes in civilibus laicos.

Refellitur Primò.

Venissque ad sacerdotes Levitici generis, et ad judicem] Aliqui ut Lyranus & Sigonius l. 6. de Repub. Hebr. 7. hæc diviſim accipiunt, q. d. Si dubium ſit de rebus ſacris, conſule ſacerdotes; ſin de civilibus, conſule judicem ſæcularem; ut τὸ *&* capiatur pro *aut* Verùm hoc dici nequit: quia non diviſim. ſed ſimpliciter & abſolutè vult Deus hic recurri ad ſacerdotes, in omnibus cauſis dubiis, quæ ex lege divina decidi debent. Legis enim interpretatio pertinebat ad ſacerdotes, & maximè ad pontificem qui erat hierarcha, & princeps ſacerdotum. hoc enim eſt quod ſubdit: *Et facies quodcumque dixerint qui præſunt loco quem elegerit Dominus, & docuerint te juxta legem eius.*

Secundò, Sacerdotes erant judices in cauſis, etiā criminalibus.

Secundò, quia ſacerdotes fuiſſe judices, non tantum in cauſis ſacris, ſed etiam civilibus, imò in cauſa homicidii, diſertè docet Ezechiel cap. 44. v. 24. Idem patet hic c 21. 5. ubi agens Moſes de homicidio occulto, ait; *Accedent ad ſacerdotes, &c. & ad verbum eorum omne negotium, & quidquid mundum vel immundum eſt, judicetur.* Idem docet Joſephus lib. 2. contra Apion. cùm ait: *Sacerdotes inſpectores omnium judices controverſiarum, & punitores damnatorum, conſtituti ſunt à Moſe.* & Philo libr. 3. de Vita Moſis docet, Moſen ex conſilio ſacerdotum, qui de more ei aſſidebant, damnaſſe ad mortem hominem colligentem ligna in ſabbato. de quo Numer. 15. verſ. 35. Imò Abulenſis docet ſummum pontificem vocari hic judicem, eò quòd ipſe ſolus in concilio, audito aliorum judicio, proferre ſoleret ſententiam mortis. Ita Caiphas in concilio tulit ſententiam mortis in Chriſtum Joan. 11. verſ. 50. Ita Ananias pontifex in concilio præcepit percuti Paulum, Act. 23. 2. Ita Ananus pontifex Jacobum fratrem Domini in concilio mortis reum peregit, teſte Joſepho lib. 20. 8. Ita alius pontifex S. Matthiam, quaſi blaſphemum, in concilio morti adjudicavit, dicens, Scriptum eſt: *Qui blaſphemaverit nomen Domini, morte morietur:* ſi credimus actis S. Matthiæ.

Ita Caiphas condemnavit Chriſtum Ananias Paulum, Ananus Jacobum.

Tertiò.

Tertiò, quia v. 12. expreſsè dicitur: *Qui ſuperbierit, nolens obedire ſacerdotis imperio, &c. morietur* hoc ergo imperium, erat ſententia judicialis & definitiva pontificis.

Gentilium politia à ſacerdotibus regebatur Exemplo

Pari modo apud Gentiles, communi ac naturali conſenſu, cuncta ſacerdotum arbitrio regebantur, etiam quæ ad politicum ſpectabant imperium; ut de Æthiopibus teſtatur Strabo lib. 17. de Ægyptiis Ælianus lib. 14. Variar. hiſtor. 34. de Perſis, eorumque Magis, Euſebius in chron. Agathias lib. 2. & alii; de Athenienſibus & Areopagitis Joſephus lib. 14. Antiqu. 19. de Gallis & Druidis Cæſar libr. 6. de Bello Gall. de Romanis, & eorum auguribus, Cicero libr. 2. de Legibus, & alii. Si igitur (quod Socrates apud Xenophontem libr. 4. de dictis Socratis dicit) quod ab omnibus gentibus obſervatum eſt, id non niſi à Deo ſancitum eſſe, dicendum eſt, profectò etiamſi nulla de his in divinis Scripturis lex appareret; tamen ſacerdotum judiciaria poteſtas, divino inſtinctu & jure conceſſa, ex dictis jam ſatis probata haberetur. Hinc & initio Eccleſiæ, Epiſcopi erant judices cauſarum, etiam civilium quæ inter Chriſtianos agitabantur, uti dixi 1. Corin. 6. 5.

Epiſcopi olim erant judices in cauſis, etiā civilibus

Dico ergo, ſancit hic Deus, ut minores judices oppidorum in cauſis tam ſacris, quàm politicis, putà in dubiis **A** non tam facti, quàm juris, & legis divinæ, recurrant ad ſacerdotes & ad pontificem, qui legis ſententiam & mentem explicantes, ſecundùm eam cauſam decidant. Leges enim non tantùm cæremoniales, ſed & judiciales, quæ juſtam reipubl. & politiæ gubernationem ſpectabant, à Deo erant præſcriptæ, & hiſce ſacris libris conſignatæ, quarum proinde explicatio ad ſacerdotes pertinebat.

In dubiis juris pontifex erat index apud Hebr. cur?

Secùs erat in cauſis & dubiis facti, aut merè civilibus, putà talibus, quæ non ex lege Dei, ſed ex jure, vel naturæ vel poſitivo humano & rationali reſolvi debebant: in his enim non opus erat conſulere ſacerdotes (poterant tamen, & ſæpè de facto eos conſulebant) ſed vel ſapientes, vel judices, & principes ſæculares, qualis fuit Othoniel, Gedeon, Jephte, &c.

Non in dubiis facti, aut merè civilibus.

Hinc ſequitur; per judicem hic vel intelligi pontificem, ut vult Vatablus, ſive eius vicarium, ut vult Abulenſis; vel potiùs (ut colligitur ex v. 12.) judicem ſæcularem, inquit Cajetan. Lyranus, Sigon. & Oleaſter, qui debebat ſequi ſententiam ſacerdotum & pontificis, ejuſque tantùm erat approbator & executor: unde hic junctim dicitur, **B** *Venies ad ſacerdotes, & ad judicem*, quaſi unum idemque ſit judicium ſacerdotum & judicis; & quia alioqui potuiſſet judex diſcrepare à ſententia ſacerdotum; itaque litigantes judicis ſententiam ſequi potuiſſent, relicta ſententia ſacerdotum & pontificis. quod tamen hic vetatur. Rurſum, diſſidentibus inter ſe pontifice & judice, quod facile & proclive erat, lis terminari & decidi non potuiſſet. Tales judices laicos, putà principes familiarum, ſacerdotibus in judicando adjunxit Joſaphat rex, ut patet 2. Paralip. 19. 8. Excipio Samuelem, & ſi qui alii fuerunt judices ſimul & Prophetæ. Hi enim ex dono prophetiæ regebant & judicabant populum: unde non egebant conſilio ſacerdotum.

Index ſæcularis debebat ſequi & exequi ſententiam pontificis.

Unde Hebræi hunc verſum referunt ad concilium Sanhedrim, quod erat ſummum, inſtar parlamenti, & judicabat de rege, lege & Propheta, ad illudque erat ultima appellatio. Portò Sanhedrim conſtabat 70. viris. qui tam ex ſacerdotibus quàm ex primariis variis cujuſque tribus aſſumebantur; quaſi illi hic intelligantur per τὸ *judicem*, id eſt judices, ut vertit Chaldæus q. d. Venies ad ſacerdotes & ad judices, id eſt ad concilium Sanhedrim in **C** quo ſunt ſacerdotes, & judices ſæculares, quibus omnibus præeſt ſummus pontifex. Vide Sigonium lib 6. de Republ. Hebræor. c. 7.

Hebræi hic intelligunt conc. Sanhedrim. quo iure hoc?

Vers. 10.

Et facies quodcumque dixerint, qui præsunt loco, quem elegerit Dominus] Hebræ. *& facies ſuper os verbi, quod annuntiabunt tibi ex eo loco, quem eliget Jehova.* Quod Caietanus ſic accipit, quaſi hic in ambiguis jubeat eos conſulere oraculum Dei, reſidentis in propitiatorio. Verùm ſequentia ſignificant, non ad oraculum, ſed ad ſcientiam & interpretationem ſacerdotum, hæc pertinere ſequitur enim: *Et docuerint te iuxta legem eius.* Fateor tamen, ſi dubia hæc pontifices ex lege, & ex ſcientia ſua reſolvere non poſſent, recurriſſe & conſuluiſſe oraculum Dei, ut patet Num. 27. 21.

Ex ſcientia legis, non ex oraculo, dubia definiebat pontifex.

Vers. 10. & 11.

Abſolutè non conditionate, ſtandum erat ſententia pontificis.

Et docuerint te juxta legem ejus] Non quaſi hac conditione, acquieſcendum ſit ſacerdotum judicio, ſi videlicet illud litiganti, vel alteri cuipiam videatur eſſe juxta legem Dei: ita enim fruſtraneum & evaniſdum eſſet hoc eorum judicium, fruſtraq; ad eos recurri juberet Deus. Semper enim pars damnata à ſacerdotibus, excipere potuiſſet, eos non judicaſſe ſecundùm legem, ab **D** eiſque appellaſſet ad ipſam legem, ac conſequenter debuiſſet ulterior conſtitui judex & cenſor, qui judicaret, an ſacerdotes rectè ſecundùm legem judicaſſent, nec ne. Rurſum, de hoc cenſore dubitari potuiſſet, an veram tuliſſet cenſuram, ac conſequenter illa ab alio iterum, & hæc rurſum ab alio, & hæc denuo ab alio & alio examinari debuiſſet: itaque fuiſſe hic appellatio & progreſſio in infinitum, cauſæque manſiſſent indeciſæ, ac lites fuiſſent æternæ & immortales.

Aſſertivè ergo hæc verba accipienda ſunt, quaſi dicat, Subditi acquieſcere debent, & præſupponere, ſacerdotum & pontificis judicium datum eſſe juxta legem Dei. nam, ut ait Malachias cap. 2. v. 7. *Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt.* intellige, niſi manifeſtè cernatur contrarium, ſcilicet quòd pontifex expreſsè contra legem judicet, legemque pervertat: tum enim non illi, ſed legi Dei

Digitized by Google

obediendum erat. Patet hic ſenſus ex Hebr. Chald. & Septuag. qui ſic habent, *facies quod docuerint ad os legis* (id eſt juxta legem ex lege) *quam docuerint te, & juxta judicium, quod dixerint tibi facies.* A

Vers. 12. Nolens obedire sacerdotis (pontificis) imperio, qui eo tempore ministrat Domino] qui ſcilicet eò tempore fungitur pontificatu.

Ex decreto judicis morietur] Pro *et*, corrige *&*, uti corrigunt Romana; Hebræa verò, Chald. & Græca, pro *&*, habent *aut*, q. d. Qui noluerat obedire pontificis imperio, aut decreto judicis, morietur. unde Lyran. ex hoc loco probat, hæc disjunctim debere accipi q. d. Qui non vult, vel pontificis ſententiæ in re ſacra, vel judicis laici decreto in re civili, obedire, hic morte plectatur, ſine alia cauſa aut quæſtione. Verùm hunc ſenſum ſuperiùs refutavi.

Aut pro &. Dico ergo, *τὸ aut*, quod eſt in Hebræo, capi pro *&*, tam hic, quàm alibi, ut Proverb. 30. verſ. 31. Levit. 4. v. 23. & 28. Num 25. 6. Hæc enim verba reſpondent, & referenda ſunt ad v. 9. quos enim ibi jubet adiri, hic jubet audiri, eiſque obediri. verſu autem 9. ſic ait: *Veniesque ad ſacerdotes, & ad judicem*, ubi omnes codices Hebræi, Græci & Latini habent *&*, non *aut*: ergò *τὸ aut*, quod hic eſt in Hebræo, pariter pro *&* accipi debet: q. d. Qui non vult obedire pontificis, ſive judicis decreto, moriatur. idem enim erat judicium pontificis & judicis, vel quia idem erat tunc pontifex & judex, ut vult Vatabl. & Abulenſis; vel quia judex ſæcularis ſententiam ſuam conformare tenebatur ſententiæ & decreto ſacerdotum & pontificis, illudque ſequi & exequi debebat, uti dixi v. 9. B

Idem erat judicium pontificis et judicis.

Vers. 15. De numero fratrum] putà de gente tua, de Hebræis.

Vers. 16. Non multiplicabit sibi equos] tum ne in bello confidat in multitudine & fortitudine equorum, quia *fallax eſt equus ad ſalutem, & in abundantia virtutis ſuæ non ſalvabitur*, pſalm 32. tum ne erigatur in ſuperbiam, magnoque faſtu & pompa incedat, itaque populo dominari velit, eique gravia onera & tributa, ad ſuam pompam ſuſtinendam, imponat, uti fecit & peccavit Salomon qui habuit 40. millia equorum in ſtabulis, & curruum equitumque 12. millia. Unde multi, & meritò metuunt ſaluti Salomonis, putantque eum eſſe damnatum: videtur enim Deus illi gloriam terrenam conceſſiſſe, ut privaret eum gloria cæleſti & C æterna. Notent hoc reges & principes.

Ita Alfonſus Aragonum rex pompam peroſus, ſine ſtipatorum manu, & comitantium turba incedebat: cumque hoc alii carperent, ſuaderentque ut more aliorum principum ſtipatus graderetur, reſpondit: *Ego minime ſolus, ut vos putatis, ſed innocentia aſſociatus vado; neque eſt quod, benevolentia civium fretus, extimeſcam.* Ita Ageſilaus ſine pompa incedebat, dicens, majeſtatem & gloriam prudentia & virtute eſſe parandam; ac rogatus quomodo princeps abſque ſtipatoribus poſſit eſſe tutus, reſpondit: *Si ſubditis ita imperes, ut pater filiis.*

Judæis non equi, ſed equorum copia fuit vetita. Hinc aliqui putant, Judæis vetitum fuiſſe equorum uſum. unde Oriolanus in notis ad libr. Machab. opinatur Judæos numquam uſos eſſe equis, ſed aſinis. Verùm verius eſt, non equos, ſed tantùm equorum copiam Judæis fuiſſe vetitam, tum pſalm. 75. 7. & Iſajæ 2. 8. uti ibi diſertè docent S. Hieron. Procopius, Baſilius. Hinc pii reges & principes Judæorum, in bellis ferè peditatu, vix equitatu ſunt uſi, uti patet in Machabæis: impii autem reges magno equitatu ſunt uſi, uti patet de Joram, 2. Paral. 21. 9.

D Nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus] ut ſcilicet bellum inferat Ægyptiis, velitque Ægyptum occupare. Hebræa habent, *non everti faciet populum in Aegyptum, ut multiplicet equos*, id eſt, ut multos equos ſibi in Ægypto coemat, inquit Vatabl. Cajetan. & alii. Verum ad hoc non erat neceſſe reducere populum in Ægyptum, ſed ſufficiebat duos treſve mercatores eò mittere, ad equos coemendos; quare ſolerter Noſter interpres *τὸ ut multiplicet equos*, ita accepit, q. d. Ut multiplicando equos & equitatus numero ſublevatus & ſuperbiens, audeat invadere Ægyptum, eoque populum reducat.

Legimus de Platone, in ejus apophthegmatibus, quòd cùm aliquando equum conſcendiſſet, mox deſcenderit, dicens: *vereor ſi ui ἱπποτυφίᾳ ληφθῶ*, id eſt *ne equeſtri faſtu corriperetur.* Superbum enim animal eſt equus, & equitare quiddam habet altum & magnificum. Hoc ergo faſtu cauſa, noluit Deus regem ſui populi multiplicare equos, ſed dicere cum Davide pſal. 19. 8. *Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei noſtri invocabimus.*

Præsertim cum Dominus præceperit vobis, ut nequaquam per eamdem viam reversamini] Quando, & ubi Dominus hoc præceperit, nuſquam eſt ſcriptum. Præcepit autem, ne per eamdem viam, illam ſcilicet quæ ducit in Ægyptum, reverterentur, partim quia Hebræi proni erant ad vitia & mores Ægyptios; partim ne Ægyptum videntes fertilem, ex Nili inundatione, parvi penderent liberationem Dei, qui eos inde, è miſerrima ſervitute eduxerat.

Vers. 17. Non habebit uxores plurimas, quæ alliciant animum ejus] Hebr. eſt, *ut non recedat cor ejus*, ſcilicet à lege Dei. Hinc intelligimus, ait S. Auguſt. q. 26. & Rabanus, tunc permiſſum fuiſſe regibus, ut plures haberent uxores, quàm unam, uti habuit David, non autem multas, uti habuit Salomon, idque ne multiplicando eas, pervenirent tandem ad alienigenas, quæ eos ad idola deducerent, uti contigit Salomoni. Secundò, ne populus reges ſuos imitans, in luxum & libidines diffluerct. nam Regis ad exemplum totus componitur orbis, &, ut Pindarus ait: Rex eſt ingenium & mores omnium. Et alius: Rex eſt cor populi.

Sic Convallo pio apud Scotos regnante mire floruit apud eos religio & probitas: ita ut S. Columbanus ad eam videndam, ex Hibernia in Scotiam trajecerit, ac rediens rogatus, quænam ibidem vidiſſet miracula, reſponderit: *Vidi unum inſtar omnium, regem videlicet Convallum; qui in mediis deliciis & peccatorum incitamentis, cum Monachis & Epiſcopis de ſanctimonia contendit: qua de cauſa ſuis ita eſt reverendus, ut ipſi nec aliis invitis, nec de rege ipſo biſcere ſiniſtri quippiam audeant. Unde effectum eſt, ut plus regis virtus ferocem populum à ſolitis flagitiis & ſeditionibus, quam ejuſdem auctoritas coerceat.* Ita refert Hector Boethius hiſt. Scoticæ lib. 9.

Alfonſus Aragonum rex, cùm ſui de regum muniis, deque eorum & regnorum felicitate diſceptarent, dixit: Optimè eam S. Auguſt. hiſce verbis expreſſit; *reges felices erunt & regna, ſi* Primò, *juſte imperent*; Secundò, *ſi inter linguas ſublimiter honorantium, & obſequia nimis humiliter ſalutantium non extollantur: ſed ſe homines eſſe meminerint;* C Tertiò, *ſi ſuam poteſtatem ad Dei cultum maximè dilatandum, majeſtatis ejus famulam faciunt;* Quartò, *ſi Deum timent, diligunt & colunt,* Quintò, *ſi plus amant illud regnum, ubi non timent habere conſortes;* Sextò, *ſi tardius vindicant, facilè ignoſcunt,* Septimò, *ſi eamdem vindictam pro neceſſitate regendæ tuendæq; reip. non pro ſaturandis inimicitiarum odiis exerunt;* Octavò, *ſi eamdem veniam non ad impunitatem iniquitatis, ſed ad ſpem correctionis indulgent,* Nonò, *ſi quod aſperè coguntur plerumque decernere, miſericordia lenitate, & beneficiorum largitate compenſant;* Decimò, *ſi luxuria tanto eſt caſtigatior, quanto poſſet eſſe liberior;* Undecimò, *ſi malunt cupiditatibus, quam quibuslibet gentibus imperare;* Duodecimò, *ſi hæc omnia faciunt non propter ardorem inanis gloriæ, ſed propter charitatem felicitatis æternæ,* Decimotertiò, *ſi pro ſuis peccatis, humilitatis, & miſerationis, & orationis ſacrificium, Deo ſuo vero immolare non negligunt. Tales Chriſtianos Reges & Imperatores dicemus eſſe felices, itum et eorum regna.* Ita Panormitanus in Vita Alfonſi.

Neque argenti et auri immensa pondera] Ne ſcilicet rex ex cupiditate auri & opum ſpoliet D ſubditos, & ne ex opibus in faſtum & luxum diffluat: in quo etiam peccavit Salomon, nimiis tributis premens populum ad ſuum luxum, 3. Reg. 12. 4. Audiant eum reges confitentem ſuam vanitatem: *Coacervavi*, inquit, *mihi argentum & aurum, & ſubſtantiam regum atque provinciarum, &c. cumq; me vertiſſem ad univerſa, quæ fecerant manus meæ, & ad labores quibus fruſtra ſudaveram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem animi, & nihil permanere ſub ſole.* Eccleſiaſtæ 2. v. 8. & 11.

Trajanus ait, fiſcum eſſe lienem. Trajanus Imp. fiſcum ſuum vocabat lienem, eò quòd ejus nimium augmentum, ſubditorum & populi, à quo pecunia fiſci exigitur, ſit detrimentum. creſcente enim & intumeſcente liene, cæteri artus & membra tabeſcunt.

Vers. 18. Describet (deſcribi curabit) sibi Deuteronomium, &c. legetque illud omnibus diebus vitæ suæ] Non quòd continuè vel quotidie illud

Digitized by Google

illud legere tenetur; ſed toties legat, ut memor ſit eorum, quæ in Deuteronomio ſcripta ſunt.

Vers. 19. UT DISCAT TIMERE DOMINUM] Hunc enim Dei timorem magis inculcat Deuteronomium, quàm Exodus, vel Leviticus, eſt enim Deuteronomium ardens & perpetua concio Moſis, incitans Hebræos ad cultum Dei, ita Abulenſis.

Vera religio eſt baſis imperii. Notent & hoc principes. Peccarunt in hac re reges Iuda, ideoque regnum perdiderunt; unde Helcias abjectum in angulo inveniens Deuteronomium, attulit illud ad Joſiam, qui magna religione illud excepit, legit, & adimplevit, itaque rempublicam Hebræorum cum religione reſtituit, ut patet 4. Reg. 22. & ſeq.

E contrario Jeroboam, Baaſa, Jehu, aliique reges Iſrael imperium, quod à Deo acceperant, ob neglectam Dei veri religionem, mox perdiderunt, & ultra tertium vel quartum hæredem non propagarunt. Ita Conſtantinus Imp. dicebat: *Romani imperii dignitas & amplitudo* [illegible] *habebat veram pietatem.* Ita regnarunt feliciter pii & religioſi principes Chriſtiani, Theodoſius, Marcianus, Juſtinus, Juſtinianus, & alii; infeliciter verò regnarunt infideles & impii, Conſtantius, Julianus, Valens & alii plurimi.

Audi quid de uno Valente ſcribat Nicephor. libr. 11. cap 50. Cùm Valens contra Gothos Conſtantinopoli egrederetur, accurrit Iſaacius eremita, & fræno equi illius arrepto dixit: *Quonam, ô Imperator, proficiſceris, qui adverſus Deum bella geris, neque tecum illius opem trahis?* [illegible] *redde igitur Orthodoxis eccleſias, quas tis ademiſti, & victor evades: ſi id nolueris, experieris quàm ſit durum contra ſtimulum calcitrare, & impotentem linguam in cælum tollere. neque enim ipſe redibis, & perdes quas tecum ducis copias.* Valens ira æſtuans: Ego verò, inquit, redibo victor, & dignas à te temeritatis tuæ ſumam pœnas, tuamque prædictionem falſam eſſe oſtendam. Et confeſtim comprehendi hominem, & in cuſtodia aſſervari, donec rediret, juſſit. At ille abductus vociferabatur: *Eneca etiam, ſi mendacia eſſe deprehenderis verba mea.* Paulò poſt Valens cum ſuo exercitu fœdè periit, ipſeque fugiens ad paludes, in caſa à Gothis concrematus eſt.

Porro pii & boni principis effigiem deſcribit David pſalm. 71. & 100. item S. Scriptura in Davide 2. Regum 7. in Salomone, Aſa, Joſaphat, Ezechia & Joſia in libris Regum. Mira verò fuit vox Conſtantini Imper. qui Epiſcopis ſui ſæculi dicebat: *Vos intra Eccleſiam; ego extra Eccleſiam à Deo Epiſcopus conſtitutus ſum*, uti refert Euſeb. lib. 4. Vitæ ejus c. 24. Pater verò ejus Conſtantius Imper. Chriſtianos, qui ſemper liberè fidem profeſſi eſſent, ſtipatores ſuos & regni cuſtodes, apoſtatis omnibus & profanis ejectis, conſtituit, inquiens, tales in præcipuis & fidis amicis habendos, pluriſque quàm ingentes theſauros æſtimandos eſſe. ita Euſeb. lib. 1. Vitæ Conſtant. c. 11.

Denique Juſtinus Imp. creans Tiberium Cæſarem, eumque purpura inveſtiens, dixit ei; *Honora Deum & Eccleſiam ejus, olim heram & dominam, nunc verò matrem tuam. noſce quis antea fueris, & quis hodie factus ſis: pauperes in primis dilige, & eleemoſynæ apud te non deficiant.* ita Nicephor. l. 17. c. 40.

Vers. 20. NEC ELEVETUR COR EJUS IN SUPERBIAM SUPER FRATRES SUOS] ſcilicet ſuper gentem ſuam, ſuper Hebræos. q. d. Hebræi ex gente & genere, ſunt fratres regis: ergo ſupra eos inſolenter non ſe efferat rex, ut putet illos legibus Deuteronomii teneri, ſe verò ſupra illas eſſe. unde ſequitur: *Neque declinet in partem dexteram vel ſiniſtram*, ſcilicet à præcepto, ut habent Hebræa, ſed rectà legis via incedat; itaque à Deo aſſequetur præmium, *ut longo tempore regnet ipſe, & filii ejus.* Talis & rex & regum exemplar fuit Ioſaphat, de quo Damaſcenus in Vita Barlaam & Ioſaphat ita ſcribit: *Illud exploratum habebat, omnium regiorum munerum hoc primum & præſtantiſſimum eſſe, ut homines ad Dei metum, ac juſtitiæ cultum erudiat: quod etiam ipſe faciebat, ſeipſum videlicet ad imperio tenendas animi perturbationes comparans ſubditoſque ſuos admonens, atque optimi naucleri inſtar juſtitiæ clavum ſedulò tenens. Nam hæc demum veri regni lex ac norma eſt, nimirum voluptatibus imperare, iiſque dominari, quemadmodum ipſe etiam faciebat. Quippe nec de majorum nobilitate, nec de regia gloria, in qua verſabatur, ullo modo ſe efferens (quandoquidem lutei omnes generis auctorem habemus, ejuſdem argillæ pauperes æquè ac divites ſumus) verùm in humilitatis abyſſum mentem ſuam aſſiduè conjiciens, futuramque beatitudinem animo & cogitatione complectens, inquilinum hîc ſeipſum eſſe ducebat: ea autem propria eſſe ſtatuebat, quibus poſt hujus vitæ peregrinationem frueretur.*

Audi & Gentiles. Cato dixit, *peſſimum eſſe principem, qui regere nequit ſeipſum.* Et Ageſilaus hoc gloriabatur, quòd à nemine ſuperaretur laborando, & ſibi magis quàm ſubditis imperaret. Si quando aliquid vellet celeriter à militibus peragi, id primus ipſe in conſpectu omnium faciebat. Idem, intelligens Thaſios ſibi templa divinoſque honores decreviſſe, ob beneficia eis præſtita, quæſivit è legatis, an civitas eorum poſſet homines in deos convertere cùm affirmarent; *Agedum*, inquit, *vos ipſos primùm deos facite; eo facto credam vobis, poſſe me quoque à vobis in deum mutari.* Moriens mandavit nullam ſui fieri effigiem, aut monimentum: *Si quid enim*, ajebat, *à me eſt præclarè factum, id monimentum mihi erit: ſin verò, ne omnes quidem ſtatuæ, quæ ſunt opera hominum illiberalium, mihi nomen conciliabunt.* ita Plutarchus in Lacon.

Pulchrè Seneca tragœd. 2.

Regem non faciunt opes,
Non veſtis Tyriæ color:
Rex eſt qui poſuit metus,
Et diri mala pectoris.
Quem non ambitio impotens,
Et numquam ſtabilis favor
Vulgi præcipitis movet:
Qui tuto poſitus loco,
Infra ſe videt omnia.

Et Horat. ode 2. lib. 2.

Latiùs regnes avidum domando
Spiritum, quàm ſi Libyam remotis
Gadibus jungas, & uterque Pœnus
Serviat uni.

Simulacrum Dei eſt bonus & ſanctus princeps, & *animata Dei in terris imago*, inquit Menander.

Veſpaſianus, inquit Tacitus lib. 2. *acer ſolebat militiæ anteire agmen, locum caſtris capere, noctu diuque conſilio, ac ſi res poſceret, manu hoſtibus obniti, cibo fortuito, veſte habituque vix à gregario milite diſcrepans: prorſus ſi avaritia abfuiſſet, antiquis ducibus par.*

Iſidorum ſapientum præceptum eſt, Principem qui natura ſublimior eſt, eo humaniorem ſe inferioribus ſi præbuerit, chariſſimum populo futurum, inquit Niceph. Gregoras l. 6. hiſtor.

Arbitrabatur Cyrus nemini convenire imperium, niſi qui ſubditis eſſet melior, inquit Xenophon. l. 8. Cyripædiæ. Idem ajebat, bonum principem & magiſtratum eſſe legem videntem: quippe qui legis negligentem cernere queat & punire.

Notent principes illud Senecæ tragœd. 3. *Qui vult amari, languida regnet manu.* Rurſum illud Ammiani Marcellini l. 30. *Regenti imperium omnia nimia, velut prærupti ſcopuli, ſunt devitanda.*

Nerva uſque adeò bonus princeps fuit, ut diceret, ſe nihil feciſſe, quo minùs poſſet depoſito imperio privatus tutò vivere, ait Dio.

Hinc Solon ajebat: *Impera, ubi priùs didiceris parere. Regi enim cùm didiceris, ſcies regere.* Ageſilaus rex Lacedæmon. ſe principatum non ſibi, ſed reip. ejuſque locis & amicis gerere dicebat. Agathon dixit, Princeps meminerit Primò, quòd imperet hominibus; Secundò, quòd ſecundùm leges; Tertiò, quòd non ſemper imperabit.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sancit ut ſacerdotes & Levitæ nullam partem habeant in Chanaan, niſi victimas, decimas & oblationes. Secundò, v. 10. vetat conſuli divinos & maleficos; ſed Prophetam, quem iis v. 18. promittit, audiri iubet.

1. NOn habebunt ſacerdotes & Levitæ, & omnes qui de eadem tribu ſunt, partem & hereditatem cum reliquo Iſrael, quia ſacrificia Domini, & oblationes eius comedent, 2. & nihil aliud accipient de poſſeſsione fratrum ſuorum: Dominus enim ipſe eſt hereditas eorum, ſicut locutus eſt illis. 3. Hoc erit iudicium ſacerdotum à populo, & ab his qui offerunt victimas: ſive bovem, ſive ovem immolaverint, dabunt ſacerdoti armum ac ventriculum: 4. primitias frumenti, vini & olei, & lanarum partem ex ovium tonſione. 5. Ipſum enim elegit Dominus Deus tuus de cunctis tribubus tuis, ut ſtet, & miniſtret nomini Domini ipſe, & filii eius in ſempiternum. 6. Si exierit Levites ex una urbium tuarum ex omni Iſrael in qua habitat, & voluerit venire, deſiderans locum quem elegerit Dominus, 7. miniſtrabit in nomine Domini Dei ſui, ſicut omnes fratres eius Levitæ, qui ſtabunt eo tempore coram Domino. 8. Partem ciborum eamdem accipiet, quam & ceteri, excepto eo, quod in urbe ſua ex paterna ei ſucceſſione debetur. 9. Quando ingreſſus fueris terram, quam Dominus Deus dabit tibi, cave ne imitari velis abominationes illarum gentium. 10. nec inveniatur in te qui luſtret filium ſuum, aut filiam, ducens per ignem: aut qui ariolos ſciſcitetur, et obſervet ſomnia atque auguria nec ſit maleficus, 11. nec incantator, nec qui pythones conſulat, nec divinos, aut quærat à mortuis veritatem. 12. omnia enim hæc abominatur Dominus, & propter iſtiuſmodi ſcelera delebit eos in introitu tuo. 13. Perfectus eris, & abſque macula cum Domino Deo tuo. 14. Gentes iſtæ, quarum poſsidebis terram, augures & divinos audiunt: tu autem à Domino Deo tuo aliter inſtitutus es. 15. Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus: ipſum audies, 16. ut petiſti à Domino Deo tuo in Horeb, quando concio congregata eſt, atque dixiſti: Ultrà non audiam vocem Domini Dei mei, & ignem hunc maximum ampliùs non videbo, ne moriar. 17. Et ait Dominus mihi: Bene omnia ſunt locuti. 18. Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum, ſimilem tui: & ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. 19. qui autem verba ejus, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor exiſtam. 20. Propheta autem qui arrogantia depravatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non præcepi illi ut diceret, aut ex nomine alienorum deorum, interficietur. 21. Quòd ſi tacita cogitatione reſponderis: Quo modo poſſum intelligere verbum, quod Dominus non eſt locutus? 22. hoc habebis ſignum: Quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, & non evenerit; hoc Dominus non eſt locutus, ſed per tumorem animi ſui propheta confinxit: & idcirco non timebis eum.

Vers. 3. HOC ERIT JUDICIUM SACERDOTUM A POPULO] q.d. Hoc erit jus, vel redditus, quem jure ſuo ſacerdotes à populo recipient. A

SIVE BOVEM, SIVE OVEM IMMOLAVERINT] ſcilicet, in hoſtiam pacificam.

DABUNT SACERDOTI ARMUM, AC VENTRICULUM] Nam in holocauſto ſola pellis cedebat ſacerdoti; in victima verò pro peccato, tota caro; in hoſtia autem pacifica, tantùm armus & pectuſculum dabantur ſacerdoti, ut patet ex Levitico.

Nota. Pro *armum & ventriculum*, hebr. eſt, armum, genas & ventriculum. ita & Chald. & Septuag. Sed per genas hic intelliguntur partes carneæ, quæ exciſo ex quarta animalis parte armo, utrimque relinqui ſolent in ventriculo, ſeu pectuſculo. Quare armum, genas, & ventriculum, idem eſt quod armum & ventriculum, ſeu pectuſculum, quæ ſunt quarta animalis portio: nec enim juxta Exodi 29. 28. & Levit. 7. 31. ubi exactè hæc deſcribuntur, ex hoſtia pacifica aliud cedebat ſacerdoti, quàm armus & pectuſculum. ita Abulenſis. Quare figmentum videtur, quod ajunt Hebræi, hæc tria dari ſacerdoti propter Phinees, ſcilicet dari armum, ſive brachium: B quia Phinees in fortitudine brachii ſui percuſſit Zambri cum Madianitide, Numer. 25. dari ventriculum: quia Phinees percuſſit eos in ventre, ſcilicet in genitalibus dari genas: quia has movent ſacerdotes, dum orant pro offerente. hæc enim ante factum Phinees conſignata ſunt ſacerdoti, Exodi 29. 28.

Vers. 5. IPSUM ENIM ELEGIT, UT STET (Septuag. *ut aſſiſtat coram Domino*), videlicet ut famulus jugiter miniſtrans; unde ſequitur (ET MINISTRET NOMINI DOMINI] id eſt Domino, illum nomine ſuo compellando, honorando & invocando.

Nota. *Stare* ſignificat & famulatum, & ejus permanentiam: unde Michææ 5. 4. de Chriſto dicitur: *Et ſtabit, & paſcet in fortitudine*, q. d. Chriſtus manebit cum Chriſtianis jugiter, & fortiter paſcens eos, non tranſibit ab eis ad alias gentes, uti tranſiit à Judæis ad Chriſtianos. ita S. Hieron. ibi.

SI EXIERIT LEVITES, &c. ET VOLUERIT VENIRE, DESIDERANS LOCUM QUEM ELEGERIT DOMINUS] q. d. Si Levita devotione ductus, & cupiens extra vices ſuas, reliquo vitæ tempore miniſtrare Deo in tabernaculo, uti fecit Samuel. Vers. 6.

PARTEM CIBORUM (oblatorum) EAMDEM ACCIPIET, SICUT ET CETERI] qui per vices ſuas miniſtrant Deo. Vers. 8.

EXCEPTO EO, QUOD IN URBE SUA EX PATERNA EI SUCCESSIONE DEBETUR] ſcilicet exceptis decimis, quas in ſua urbe reciperet, hæc enim ſunt quaſi hereditas Levitarum, nec aliam habent. ita Abulenſis.

NEC INVENIATUR IN TE, QUI LUSTRET FILIUM SUUM] Hebr. *qui traducat filium per ignem*, id eſt Vers. 10.
B filium igne cremet. quod faciebant colentes Moloch, uti dixi Levitici 18. v. 21. aut qui eum per ignem expiet. Curabant enim aliqui filios ſuos celeriter per hunc ignem tranſire: quia perſuaſum eis erat eſſe non morituros ante diem, qui tali modo per ignem ſuperſtitioſè luſtrati eſſent, inquit R. Moyſes Maymon.

Nota. *luſtrare* eſt expiare: inde luſtratio erat ſacrificium expiatorium, quo homines, vel agri expiabantur, quale deſcribit Virg. Æneid. 6. cum ait:

Idem ter ſocios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ;
Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba.

Ta-

Talis luſtratio erat illa, qua filios Moloch, vel Saturno immolabant, ad publicam, vel privatam calamitatem avertendam, ut dixi Levit. 18.

Vers. 13. PERFECTUS ERIS, ET ABSQUE MACULA CUM DOMINO DEO TUO] ut ſcilicet idola, ritus & ſcelera Gentium averſeris, unumq; Deum colas, eique per omnia obedias. *qui enim ſervat mandata eius, in hoc charitas perfecta eſt*, ait S. Ioan. epiſt. 1. c. 2. v. 5. Ita perfectus fuit David pſal. 88. v. 21. & alibi, *Inveni David filium Ieſſe, virum ſecundum cor meum: qui faciet omnes voluntates meas.* Et Noe qui fuit *vir iuſtus, & perfectus in generationibus ſuis*, Gen. 6. 9. Ita Abrahæ præcepit Deus: *Ambula coram me, & eſto perfectus*; ut Deum per omnia ames, colas, obedias, ſentias ſapiasque, dicasque cum S. Auguſt. *Omnis mihi copia, quæ Deus meus non eſt, egeſtas eſt.*

Ordo virtutum ad perfectionem. Præclare Caſſianus lib. 4. cap. vltim. *Audi*, ait, *paucis ordinem, per quem aſcendere valeas ad perfectionem ſummam ſine labore. Principium noſtræ ſalutis ſapientiæque, eſt timor Domini; de timore Domini naſcitur compunctio ſalutaris: de compunctione cordis procedit abrenuntiatio, id eſt nuditas & contemptus omnium facultatum: de nuditate humilitas procreatur: de humilitate mortificatio voluntatis generatur: mortificatione voluntatum extirpantur atque marceſcunt univerſa vitia: expulſione vitiorum virtutes fructificant atque ſuccreſcunt: pullulatione virtutum puritas cordis acquiritur: puritate cordis Apoſtolicæ charitatis perfectio poſſidetur.*

Vers. 15. PROPHETAM DE GENTE TUA, &c. SUSCITABIT TIBI DOMINUS] Duplex quaſi eſt ſenſus litteralis hic, uſq; ad v. 20. ut rectè docent Abul. & Caietanus. Prior, ut intelligantur hi verſus de communibus Prophetis, quos Deus viciſſim & ſucceſſivè poſt Moſen Hebræis ſubmiſit, ad annuntiandum eis & inculcandum Dei legem; ut τὸ *prophetam* ſumatur pro *prophetas*. Et hic ſenſus optimè cohæret præcedentibus & ſequent. præcepit enim, ad augures & divinos non eſſe recurrendum, & Hebræos aliter a Deo eſſe edoctos; videlicet promiſiſſe Deum, ſe eis miſſurum veros Prophetas ſuos, ne ad divinos recurrere opus haberent: & juxta hanc Dei promiſſionem, Iudæi ferè ſemper uſque ad Chriſtum, Prophetas à Deo miſſos habuerunt. unde Pſaltes pſal. 73. 9. tamquam de magna calamitate & derelictione queritur dicens: *Signa noſtra non vidimus, iam non eſt propheta, & nos non cognoſcet amplius*, &c.

Duplex ad litteram hic intelligitur Propheta. Primò. Poſterior ſenſus, iſque potiſſimus eſt, ut hæc intelligantur ad litteram de Chriſto: de eo enim intelligenda eſſe, patet Actor. 3. 22. Actor. 7. 37. Ioan. 1. 45. ideoque hic ſingulari numero vocat *prophetam*, ſcilicet per excellentiam. rurſum vocat eum ſimilem Moſi, ſcilicet quoad ducatum populi & legiſlationem, ita S. Auguſt. lib. 16. contra Fauſtum c. 15. Secundò, quia, ſicut Moſes populum ex Ægypto, ita Chriſtus homines ex peccati ſervitute in libertatem aſſeruit. Tertio, Moſes in Chanaan, Chriſtus in cælum nos deduxit. Quarto, uti Moſes, ita & Chriſtus, multa fecit miracula, plagaſque non Pharaoni, ſed dæmoni inflixit. Quintò, cum Moſe loquebatur Deus ore ad os familiariter, ita & cum Chriſto, idque longè excellentius: erat enim Chriſtus Verbo Dei, Deoque intimè unitus.

Secundò. Significat ergo hic Moſes, Deum miſſurum veros Prophetas, qui erudiant Hebræos, & verba Dei ad eos referant; quia inter eos excellet Chriſtus: hinc ipſum eſſe præcipue Prophetam, de quo hæc accipienda ſint. q. d. Ego Moſes Propheta, Chriſti ſummi Prophetæ tum typus & præcurſor, iam morior, ad Chriſtum vos tranſmitto, ipſi lampada trado; ipſum audite, ipſum ſequimini. Plures enim eiuſdem loci eſſe poſſe ſenſus litterales, præſertim cum unus alteri eſt ſubordinatus, ex S. Auguſt. & S. Thoma oſtendi can. 36.

In Chriſto propriè fuit donum prophetiæ. Porro licet Abulenſ. neget in Chriſto fuiſſe verum, & propriè dictum donum prophetiæ; quia ad hoc ipſe putat requiri obſcuritatem cognitionis, quæ in Chriſto non fuit; ideoque Chriſtum tantùm dici Prophetam ſecundum æſtimationem & appellationem vulgi; tamen contrarium eſt longe verius, ſcilicet Chriſtum fuiſſe verè & propriè Prophetam; eſt enim claram habuit prænotionem futurorum: ad prophetiam enim non requiritur obſcuritas cognitionis, uti multis oſtendit Franc. Suarez 3. q. 7. diſp. 21. ſect. 1.

Vers. 15. & 16. IPSUM AUDIES, UT PETISTI A DOMINO DEO TUO IN HOREB] In Sinai enim, Exodi 20. 19. Hebræi territi voce Dei petierunt, ne Deus per ſe, ſed per Moſen, quaſi Prophetam, loqueretur eis. Sicut ergo ipſi tunc petierunt Prophetam, qui referret eis verba Dei: verba autem Dei non tantùm tunc, ſed & futuris temporibus neceſſaria ſunt; hinc tacitè non tantùm tunc Moſen, ſed & poſt eum, alios Prophetas petierunt: erant enim hi eis neceſſarii, æquè ac Moſes, ut per eos conſulerent & diſcerent voluntatem Dei. ita Abul.

QUANDO CONCIO CONGREGATA EST] Id eſt in die, quo totus Iſrael congregatus eſt, ad audiendam vocem Dei. hinc vocantur concionatores, qui loquuntur ad totam concionem, id eſt ad totum populum: & ſic Salomon hebr. vocatur *Coheleth*, græcè *Eccleſiaſtes*, latinè *Concionator*.

Vers. 16. ET PONAM VERBA MEA IN ORE EIUS] docebo eum verba mea, quæ loquatur, ut ſit interpres meus.

Hæc verba Dei, quæ per Chriſtum ipſe nos docuit, complectitur S. Cyprianus tractat. de oratione Dominica, aurea illa ſententia, quam utinam Chriſtiani & cordibus & templis, & domibus ſuis inſcriberent: eſt enim ipſa compendium vitæ & Perfectionis Chriſtianæ: *Voluntas*, inquit, *Dei quam Chriſtus docuit, & fecit, eſt Primò, humilitas in converſatione*; Secundò *ſtabilitas in fide*; Tertiò, *verecundia in verbis*; Quartò, *in factis iuſtitia*; Quintò, *in operibus miſericordia*; Sextò, *in moribus diſciplina*; Septimò *iniuriam facere non noſſe*; Octavò, *factam tolerare poſſe*; Nonò, *cum fratribus pacem tenere*; Decimò, *Deum toto corde diligere*; Undecimò *amare in illo quod pater eſt*; Duodecimò, *timere quod Deus eſt*; Decimotertiò *Chriſto nihil omnino præponere; quia nec nobis ille quidquam præpoſuit*; Decimo quarto *charitati eius inſeparabiliter adhærere*; Decimoquinto, *cruci eius fortiter ac fidenter aſſiſtere*; Decimoſexto, *quando de eius nomine & honore certamen eſt, exhibere in ſermone conſtantiam, qua confitemur; in quæſtione fiduciam, qua congredimur; in morte patientiam, qua coronamur. hoc eſt coheredem Chriſti velle eſſe, hoc eſt præceptum Dei facere, hoc eſt voluntatem Patris adimplere.*

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVbet Moſes deſignari tres urbes refugii in aſylum homicidæ involuntario, quibus tres alias, creſcente populo, addi iubet v. 9. vide dicta Numer. 35. Homicidam vero voluntarium ex aſylo extrahi, & occidi iubet v. 11. Denique v. 16. falſo teſti pœnam talionis decernit.

CVm diſperdiderit Dominus Deus tuus gentes, quarum tibi traditurus eſt terram, & poſſederis
eam, habitaveriſque in urbibus ejus & in ædibus: 2. tres civitates ſeparabis tibi in medio terræ,
quam Dominus Deus tuus dabit tibi in poſſeſſionem, 3. ſternens diligenter viam: & in tres æqualiter
partes totam terræ tuæ provinciam divides: ut habeat è vicino, qui propter homicidium profugus eſt,
quo poſſit evadere. 4. Hæc erit lex homicidæ fugientis, cujus vita ſervanda eſt: Qui percuſſerit
proximum ſuum neſciens, & qui heri & nudiuſtertius nullum contra eum odium habuiſſe comprobatur:
5. ſed abiiſſe cum eo ſimpliciter in ſilvam ad ligna cædenda, & in ſucciſione lignorum ſecuris
fugerit manu, ferrumque lapſum de manubrio amicum ejus percuſſerit, & occiderit: hic ad unam

ſupradictarum urbium confugiet, & vivet: 6. ne forſitan proximus ejus, cujus effuſus eſt ſanguis, dolore ſtimulatus, perſequatur, & apprehendat eum ſi longior via fuerit, & percutiat animam ejus, qui non eſt reus mortis: quia nullum contra eum, qui occiſus eſt, odium prius, habuiſſe monſtratur. 7. Idcirco præcipio tibi, ut tres civitates æqualis inter ſe ſpatii dividas. 8. Cùm autem dilataverit Dominus Deus tuus terminos tuos, ſicut juravit patribus tuis, & dederit tibi cunctam terram, quam eis pollicitus eſt, 9. (ſi tamen cuſtodieris mandata ejus, & feceris quæ hodie præcipio tibi, ut diligas Dominum Deum tuum, & ambules in viis ejus omni tempore) addes tibi tres alias civitates, & ſupradictarum trium urbium numerum duplicabis: 10. ut non effundatur ſanguis innoxius in medio terræ, quam Dominus Deus ſuus dabit tibi poſſidendam, ne ſis ſanguinis reus. 11. Si quis autem odio habens proximum ſuum, inſidiatus fuerit vitæ ejus, ſurgenſque percuſſerit illum, & mortuus fuerit, fugeritque ad unam de ſupradictis urbibus, 12. mittent ſeniores civitatis illius, & arripient eum de loco effugii, tradentque in manu proximi, cujus ſanguis effuſus eſt, & morietur. 13. Non miſereberis ejus, & auferes innoxium ſanguinem de Iſrael, ut bene ſit tibi. 14. Non aſſumes & transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in poſſeſſione tua, quam Dominus Deus tuus dabit tibi in terra, quam acceperis poſſidendam. 15. Non ſtabit teſtis unus contra aliquem, quidquid peccati & facinoris fuerit; ſed in ore duorum aut trium teſtium ſtabit omne verbum. 16. Si ſteterit teſtis mendax contra hominem, accuſans eum prævaricationis. 17. ſtabunt ambo, quorum cauſa eſt, ante Dominum in conſpectu ſacerdotum, & judicum qui fuerint in diebus illis. 18. Cumque diligentiſſimè perſcrutantes, invenerint falſum teſtem dixiſſe contra fratrem ſuum mendacium: 19. reddent ei ſicut fratri ſuo facere cogitavit, & auferes malum de medio tui: 20. ut audientes ceteri timorem habeant, & nequaquam talia audeant facere. 21. Non misereberis ejus, ſed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges.

Vers. 5. SED ABIISSE CUM EO SIMPLICITER IN SILVAM] Tropol. S. Gregor. 10. Moral. 9. *Ad ſilvam*, ait, *cum amico imus, quoties cum quolibet proximo ad intuenda delicta noſtra convertimur: & ſimpliciter ligna ſuccidimus, cùm delinquentium vitia pia intentione reſecamus. Sed ſecuris manu fugit; cùm ſeſe increpatio pluſquam neceſſe eſt, in aſperitatem pertrahit. Ferrum de manubrio proſilit, cùm de correptione ſermo durior excidit; & amicum percutiens occidit; quia auditorem ſuum prolata contumelia à ſpiritu dilectionis interficit. Hic ad tres neceſſe eſt urbes fugiat; quia ſi ad pœnitentia lamenta converſus ſub ſpe, fide & charitate abſconditur, reus perpetrati homicidii non tenetur.*

Vers. 6. NE FORSITAN PROXIMUS EJUS] cognatus ſcilicet occiſi, qui hebr. vocatur גאל *goel*, id eſt redimens; quia jus redimendi hereditatem, ſi ea vendita eſſet, ad propinquiorem cognatum ſpectabat.

ET PERCUTIAT ANIMAM] ſcilicet vitã, eſt metonymia ſic ſumitur *anima* infrà c. 22. 26. & c. 24. 6. & Act. 20. 24. *Non facio animam* (vitam) *meam pretioſiorem quàm me.*

Vers. 13. AUFERES INNOXIUM SANGUINEM] Id eſt innoxii ſanguinis effuſionem tolles, occidendo videlicet effuſorem. Unde Chald. vertit, *auferes effundentem ſanguinem innocentem de Iſrael*. Eſt ergo hic duplex metonymia, prima qua ſanguis ponitur pro effuſione ſanguinis; ſecunda, qua effuſio ponitur pro homicida.

Vers. 14. NON ASSUMES ET TRANSFERES TERMINOS PROXIMI TUI] *Terminos*, ſcilicet agrorum, ut aliquid ex poſſeſſione alterius tuæ adjicias.

Vers. 15. IN ORE DUORUM AUT TRIUM TESTIUM STABIT (id eſt confirmabitur) OMNE VERBUM] omnis accuſatio, omne dictum, omnis res.

Vers. 18. & 19. CUMQUE, &c. INVENERINT FALSUM TESTEM, &c. REDDENT EI SICUT FRATRI SUO FACERE COGITAVIT] Pœna talionis hic falſo teſti decernitur. congruum enim eſt, ut quod quis ſupplicium falſo teſtimonio alteri injuſtè irrogare voluit, id juſtè ipſemet patiatur. Ita duo ſenes falsò Suſannam adulterii accuſantes mendacii convicti lapidibus obruti ſunt, Daniel. 13.

Pœna decreta falſis teſtibus. Exempla.

Audi quid Patres VIII. Synodi Oecumenicæ, anno Domini 869. Conſtantinopol. habitæ, contra Leonem Conſulem & Theodorum Protoſpatharium, qui impulſu Photii & Michaelis Imp. contra B. Ignatium Patriarcham falſum dixerant teſtimonium, decreverint. *Definimus*, inquiunt, *& promulgamus hos per ſeptem annos epitimium* (ita vocatur Eccleſiaſtica pœna & cenſura) *habere; eſſe illos duobus annis extra eccleſiam, & aliis duobus intra eccleſiam audire divinas Scripturas uſque ad catechumenos; non tamen alio modo communicare, ſed abſtinere à carnibus & vino quatuor annis, præter Dominicos dies & Dominicas feſtivitates, & aliis tribus annis ſtare cum fidelibus, & mereri divinam communionem in ſolis Dominicis ſolemnitatibus cum eleemoſynis, orationibus atque jejuniis, ita ut tribus diebus hebdomadæ, ſecunda videlicet, quarta & ſexta feria abſtineant à carnibus & vino.*

A Gregorius Agrigentinus Epiſcopus à Sabino & Creſcentio falsò accuſatus, coram Synodo Romana centum & 50. Patrum, de ſtupro cum Eudocia puella, adductis ex teſtibus pſalmum alta voce ingeminavit: *Inſurrexerunt in me teſtes iniqui; quæ ignorabam abiciebant mihi: mala mihi pro bonis reponebant.* Statim igitur puella à dæmone correpta ad pedes ejus concidit; Gregorius Satanam è puella egredi, & verum fateri juſſit, ac manu eam comprehenſam erexit. Illa faſſa eſt, ſe à Sabino & Creſcentio muneribus corruptam Gregorium falsò accuſaſſe. Gregorius verò coram Synodo pro teſtibus & actoribus interceſſit, & pacem illis impetravit. Qua conceſſa, ſtatim tenebræ magnæ abortæ ſunt: & actorum alii utraque, alii altera gena nigri apparuerunt. Sabino verò & Creſcentio labia atro colore infecta ſunt, qui numquam poſtea elui potuit. Ita habet Vita S. Gregorii Agrigent. quæ extat apud Surium 23. Novembr.

B Porro falſos teſtes ipſo jure eſſe infames docet Gratian. cauſa 3. q. 5. ex Euſebio Papa epiſt. 3. ad Epiſcopos Tuſciæ in hæc verba: *Conſtituimus cum omnibus qui nobiſcum ſunt Epiſcopis, ut homicidæ, malefici, fures, ſacrilegi, raptores, adulteri, inceſti, venefici, ſuſpecti, crimino ſi, perjuri, & qui raptum fecerunt, vel falſum teſtimonium dixerunt, ſeu qui ad ſortilegos divinoſque concurrerunt, ſimileſque eorum nullatenus ad accuſationem, vel ad teſtimonium ſint admittendi, quia infames ſunt, & juſtè repellendi, quia eſt ſuſpecta vox eorum.*

Conſtantinus Magnus Imp. Fauſtam uxorem habuit. Hæc Criſpi privigni amore capta, cùm ad libidinem eum ſæpiùs provocaſſet, renuentem detulit ad maritum, illum ſibi vim inferre voluiſſe. Conſtantinus fidem adhibuit, ideoque Criſpum filium interfecit. Verùm poſt aliquot annos comperta cauſa, in uxorem capite animadvertit. Ita refert Eutropius lib. 10. hiſt. Rom.

Narrat Euſebius lib. 6. Hiſt. c. 7. tres teſtes falsò accuſaſſe Narciſſum Hieroſolymæ Epiſcopum de infami crimine: atque primus juravit, ni verum eſſet hoc ejus crimen, ut Deus eum igne perderet: ſecundus, ut morbo regio corriperetur: tertius, ut oculis orbaretur. Audiit Deus

C vindex. nam primus in domo, nocte correpta incendio cum omni familia flammis ultricibus conflagravit. Secundus morbo regio à capite ad pedes correptus & abſumptus eſt. Tertius hæc videns pœnitens & ſcelus confeſſus, tantis lachrymis illud deflevit, ut luminibus orbaretur.

Quinimo Deus non rarò falſos teſtes vivos per mortuos redarguit. Audi exempla. Staniſlaus Polonus Epiſcopus Cracovienſis Boleſlaum Poloniæ regem graviter offendit, quòd illius notam libidinem publicè arguiſſet. Quare rex in ſolemni regni conventu Staniſlaum, per calumniam, in judicium coram ſe vocari curat, tamquam pagum occuparet, quem Eccleſiæ nomine coemerat. Quod cùm neque tabulis probare poſſet, & teſtes veritatem dicere timerent; ſpondet Epiſcopus, ſe Petrum pagi venditorem,

rem, qui triennio antè obierat, intra dies tres in judi- A cium adductum. Conditione cum riſu accepta, vir Dei toto triduo jejuniis & orationi incumbit, Ipſo ſponſionis die poſt oblatum Miſſæ ſacrificium Petrum è ſepulchro ſurgere jubet: qui ſtatim redivivus Epiſcopum ad regium tribunal euntem ſequitur, ibique rege & cæteris ſtupore attonitis, de agro à ſe vendito, & pretio ritè ſibi ab Epiſcopo perſoluto teſtimonium dicit, atque iterum in Domino obdormivit, Ita habet Longinus, & ex eo Surius Maii 8. in Vita S. Stanillai.

B. Aja Hidulphi Comitis Hannoniæ uxor, ut refert Hannonſium hiſt. lib. 11. c. 4. ſuas hereditates ſeu dominia Montem ſi contulit Eccleſiæ, quæ poſtmodum quaſi jure propinquitatis repetebantur à parentibus: ſed dicta Eccleſia, cùm vexaretur lite, ſanctam Ajam, etſi defunctam, multis precibus in teſtem evocavit: & ipſa apparens reſpondit, ſe donationem ſuam ratam habere. Unde pacificè quidquid datum erat, datum remanſit.

Cùm B. Auguſtinus Mediolani adhuc moraretur, illud memoratu dignum ad hanc rem, inter alia accidiſſe tradit l. de Cura pro mortuis c. 11. *Pro certo*, inquit, *cùm Mediolani eſſemus, audivimus, quòd, cùm debitum repeteretur à quodam, defuncti patris cautione prolata, quod filio neſciente à patre jam fuerat perſolutum; contriſtari homo graviſſimè cœpit, atque mirari, quòd ei pater moriens non dixerit quid deberet, cùm feciſſet etiam teſtamentum. Tunc ei nimis anxio apparuit idem pater ejus in ſomnis, & ubi eſſet repoſitum inſtrumentum, quo illa cautio vacuata fuerat, indicavit. Quo invento atque monſtrato, non ſolùm falſi debiti calumniam filius propulſavit, ſed etiam paternum recepit chirographum, quod pater non receperat quando ab eo perſoluta erat pecunia. Hic itaque putatur anima hominis curam geſſiſſe pro filio, & ad eum veniſſe dormientem, ut doceret quod ignorabat, à magna eum moleſtia liberaret.* B

Huic & illud de Spiridione Cyprio Epiſcopo factum ſimile ſubjungamus. Filiam habuit Irenem nomine, quæ ei cùm bene miniſtraſſet, virgo defuncta eſt. Poſt ejus obitum venit quidam dicens, ſe ei depoſitum commendaſſe. Rem geſtam ignoraverat pater. Perquiſitum in C tota domo, nuſquam quod quærebatur inventum eſt. Perſiſtebat tamen ille qui commendaverat, & fletu ac lachrymis perurgebat: vitæ ſuæ quoque illaturum eſſe exitium, niſi commendata reciperet, teſtabatur. Permotus lachrymis ejus ſenex ad ſepulchrum filiæ properat, atque eam ex nomine inclamitat, Tum illa de ſepulchro: *Quid vis*, ait, *pater? Commendatum*, inquit, *illius ubi poſuiſti?* At illa locum deſignans, *Illic*, ait, *invenies defoſſum*. Regreſſus ad domum, rem, ſicut filia de ſepulchro reſponderat, repertam reddidit repoſcenti. Vides hic quàm Deus veritatis & veri teſtimonii ſit patronus.

Macarius Ægyptius monachus S. Antonii diſcipulus, cùm ad ejus antrum quidam perfugiſſet, opis petendæ gratia, quia magiſtratus tamquam reum patratæ cuiuſdam cædis inſectabatur (is autem inſontem ſe affirmabat) nominis ſui reverentia magiſtratuum vim repreſſit; & quia ſuſpicio tantùm, non teſtes hominem urgebant, ut veritas palàm fieret, egit, ut qui occiſus fuerat, è tumulo, omnibus qui aderant audientibus, loqueretur: qui quoniam affirmavit, non ſi cædem ſuam ad eum pertinere, cui tunc criminis res dabatur, magiſtratus hominem quem inſectabatur, Macario auctore abſoluit. cùm deſideraret magiſtratus auctorem cædis ſcire, petiit à D. Macario ut interrogaret; reſpondit ille, ſibi ſufficere innocentem liberaſſe. Ita referuntur in Vitis Patrum lib. 2. cap. 37.

B Idem per infantes effecit Deus. Refert Gregor. Turonenſ. l. 2. Hiſt. Franc. c. 1. S. Brixium Epiſcopum Turonenſem falsò accuſatum fornicationis, infantem ex ea recens natum coram populo adjuraſſe, ut diceret an ipſe eſſet pater ejus. Cui infans: Non es tu pater meus. Populo autem rogante ut ex eo perquireret, quis ergo eſſet pater? reſpondit Brixius, *Non eſt hoc meum; quod ad me pertinuit ſollicitus fui: vobis ſi aliquid ſuppetit, per vos quærite.* Cumque populus magiæ hoc tribueret, ignem illæſum veſte geſtavit uſque ad ſepulcrum S. Martini dicens: *Sicut veſtem videtis ab igne illæſam, ita & corpus meum à mulieris tactu eſt impollutum.*

Simile miraculum contigit Epiſcopo Brooni, qui diſcipulus fuit S. Patricii, anno Chriſti 521. ſed ibi infans inſuper patrem prodidit, ut habetur in Vita S. Brigidæ Scoticæ 1. Febr.

In vita S. Antonii de Padua, qui vixit an. Dom. 1231. narratur, quòd ipſe Patavii degens per angelum tranſlatus C fuerit Olyſipponem: ibi enim pater ejus falsò accuſabatur, quòd puerum occidiſſet. Quare ipſe puerum occiſum interrogavit, an pater ſuus eum occidiſſet; qui erigens ſe reſpondit, illum cædis hujus conſcium non eſſe: itaque pater abſolutus eſt. Simili prorſus modo infans purgavit Danielem Abbatem falsò adulterii inſimulatum, uti refert Sophron. in Prato ſpir. c. 114.

CAPUT VIGESIMUM:

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Deus in bello domum remitti novos ædificatores, vinitores, ſponſos & pavidos. Secundo, v. 13. jubet in urbe bello capta, maſculos omnes occidi, præter infantes: in Chananæa autem jubet omnes, etiam feminas & infantes, occidi. Tertio, v. 19. vetat, ne arbores frugiferæ urbis hoſtilis ſuccidantur, ſed in frugiferas cædi permittit.

1. SI exieris ad bellum contra hoſtes tuos, & videris equitatus & currus, & majorem quàm tu habeas
adverſarii exercitus multitudinem, non timebis eos; quia Dominus Deus tuus tecum eſt, qui
eduxit te de terra Ægypti. 2. Appropinquante autem jam prælio, ſtabit ſacerdos ante aciem, & ſic
loquetur ad populum: 3. Audi Iſrael, vos hodie contra inimicos veſtros pugnam committitis, non
pertimeſcat cor veſtrum, nolite metuere, nolite cedere, nec formidetis eos: 4. quia Dominus Deus
veſter in medio veſtri eſt, & pro vobis contra adverſarios dimicabit, ut eruat vos de periculo. 5. Duces quoque per ſingulas turmas audiente exercitu proclamabunt: Quis eſt homo qui ædificavit domum
novam, & non dedicavit eam? vadat, & revertatur in domum ſuam, ne fortè moriatur in bello, &
alius dedicet eam. 6. Quis eſt homo qui plantavit vineam, & necdum fecit eam eſſe communem,
de qua veſci omnibus liceat? vadat, & revertatur in domum ſuam: ne fortè moriatur in bello, &
alius homo ejus fungatur officio. 7. Quis eſt homo qui deſpondit uxorem, & non accepit eam? vadat & revertatur in domum ſuam, ne fortè moriatur in bello, & alius homo accipiat eam. 8. His
dictis addent reliqua, & loquentur ad populum: Quis eſt homo formidoloſus & corde pavido? vadat, & revertatur in domum ſuam, ne pavere faciat corda fratrum ſuorum, ſicut ipſe timore perterritus eſt. 9. Cumque ſiluerint duces exercitus, & finem loquendi fecerint, unuſquiſque ſuos ad bellandum cuneos præparabit. 10. Si quando acceſſeris ad expugnandam civitatem, offeres ei primum
pacem. 11. Si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in ea eſt, ſalvabitur, &
ſer-

Digitized by Google

ſerviet tibi ſub tributo. 12. Sin autem fœdus inire noluerit, & cœperit contra te bellum, oppu-
gnabis eam. 13. Cumque tradiderit Dominus Deus tuus illam in manu tua, percuties omne quod in
ea generis maſculini eſt, in ore gladii, 14. abſque mulieribus & infantibus, jumentis, et ceteris quæ
in civitate ſunt. Omnem prædam exercitui divides, et comedes de ſpoliis hoſtium tuorum, quæ
Dominus Deus tuus dederit tibi, 15. Sic facies cunctis civitatibus, quæ à te procul valdè ſunt, et
non ſunt de his urbibus, quas in poſſeſſionem accepturus es. 16. De his autem civitatibus, quæ da-
buntur tibi, nullum omnino permittes vivere; 17. ſed interficies in ore gladii, Hethæum videli-
cet, et Amorrhæum, et Chananæum, Pherezæum, et Hevæum, et Jebuſæum, ſicut præcepit tibi
Dominus Deus tuus: 18. ne fortè doceant vos facere cunctas abominationes, quas ipſi operati ſunt
diis ſuis: et peccetis in Dominum Deum veſtrum. 19. Quando obſederis civitatem multo tempo-
re, et munitionibus circumdederis ut expugnes eam, non ſuccides arbores de quibus veſci poteſt, nec
ſecuribus per circuitum debes vaſtare regionem: quoniam lignum eſt, et non homo, nec poteſt bel-
lantium contra te augere numerum. 20. Si qua autem ligna non ſunt pomifera, ſed agreſtia, et
in ceteros apta uſus, ſuccide, et inſtrue machinas, donec capias civitatem, quæ contra te di-
micat.

Vers. 1. NON TIMEBIS EOS (hoſtium currus, & multitudinem) QUIA DOMINUS DEUS TUUS TECUM EST] qui potens eſt ſalvare, & dare victoriam tam in paucis, quàm in multis. Notent hoc duces caſtrorum, curentque ut milites chriſtianè & piè vivant, itaque Deum ſecum habeant: tunc enim erunt inſuperabiles. nam ſi Deus pro nobis, quis contra nos? id Conſtantinus, Theodoſius, Carolus, Bullonius, Machabæi, & hoc ſæculo Ferdinandus, Carolus V. Albuquercius, & alii experti ſunt. *Non debent*, inquit Conſtantinus, *milites in armis aut viribus corporum ſpem ponere, ſed univerſitatis Deum rerum omnium bonarum, & ipſius victoriæ auctorem agnoſcere*, uti refert Euſebius libr. 4. de Vita Conſtantini c. 19. Duces ergo & milites, ut victoria potiantur, obſervent illud c. 23. 9. *Quando egreſſus fueris adverſus hoſtes tuos in pugnam, cuſtodies te ab omni re mala*, putà à ſcortatione, ebrietate, rapinis, rixis, juramentis, blaſphemiis, duellis, invidiis, &c.

Exempla ducū piorū caſtra regentium. Id præſtitit Joſue, qui Moſi ſucceſſit, ideoque tot victoriis potitus eſt. Id præſtitit Narſes Italiæ liberator, qui erga pauperes benignus, in reparandis baſilicis diligens, vigiliis & orationibus adeò deditus fuit, ut plures victorias ſupplicationibus divinis, quàm terroribus bellicis obtinuerit, uti narrat Evagr. lib. 4. c. 24. Et Procopius l. 3. de bello Gothico ſcribit, eumdem omnem rerum ſucceſſum, omnemque belli felicitatem, uni Deo acceptam retuliſſe: & milites in aciem progreſſuros, ad ſimilem pietatem hortatum eſſe.

Audi Mauri exemplum memorabile. Cabones dux Maurorum circa Tripolim, poſtquam VVandalos bellum adverſus ſe movere audivit; primùm ſubditis ſuis præcepit, ut ab omni iniquitate & cibo qui ad delicias faceret, abſtinerent, omniumque maximè à mulierum conſuetudine. Et binis caſtris poſitis, in alteris quidem ipſe cum viris in armis fuit, in alteris mulieres incluſit, mortis ſupplicium minatus, ſi quis feminarum vallum ingreſſus eſſet. Deinde exploratores Carthaginem miſit, cum mandatis, ſi quid impii à VVandalis in Chriſtianorum templis perpetrari viderent, ut illi ſpectarent, & poſtea, cùm VVandali diſceſſiſſent, illud reſtituerent. ac ſubjecit, ſe quidem Deum, quem Chriſtiani colerent, ignorare: conſentaneum vero ſibi videri, ſiquidem (quod diceretur) fortis potenſque eſſet, ut contemptores ſui numinis puniret, cultores tueretur. Exploratores poſtquam venerunt Carthaginem, viderunt belli apparatum ingentem. Deinde ſecuti exercitum, in Chriſtianorum templa equos & jumenta introduci, lacivium & libidinem exerceri, ſacerdotes plagis affici, & alia multa impia & horrenda à VVandalis fieri ſpectarunt. Illi poſt eorum diſceſſum templa repurgarunt, ſacerdotes coluerunt, & eleemoſynas in pauperes large diſtribuerunt. Tandem facto conflictu, VVandali ad unum omnes ſunt trucidati, & Mauri victoriam reportarunt. Ita Evagrius lib. 4. c. 15. & Nicephorus lib. 17. c. 11.

Denique Jovianus, cùm poſt Juliani Apoſtatæ interitum Imperator eligeretur: *Non poſſum*, inquit, *regere Juliani exercitum, qui impietatis doctrina imbutus eſt. talis enim à Deo deſtitutus, facilè ab hoſtibus ſuperatur*. Quibus auditis milites uno ore conclamarunt: Ne dubita; Chriſtianis hominibus, & in vera pietate educatis imperabis. Ita Theodor. lib. 4. c. 1.

DUCES QUOQUE, &c. PROCLAMABUNT: QUIS EST HOMO, QUI ÆDIFICAVIT DOMUM NOVAM, ET NON DEDICAVIT EAM?] *Non dedicavit*, hebr. *non initiavit*, id eſt non cœpit eam inhabitare. Voluit Dominus hos remitti ex caſtris ad ſua, ne deſiderio rerum ſuarum, quibus necdum fruiti fuerant, remitterent animos in prælio, fugamque capeſſerent cum ſociorum ſcandalo & periculo. Miles enim tam animo, quàm corpore debet eſſe libero & expedito. Ita Abulenſ. Notat S. Auguſt. q. 30. hæc dici, non tam imperative, quàm tentative & permiſſivè, ad virorum animos explorandos: qui enim viriliter hunc nimium affectum rerum ſuarum vincere & deponere volebant, poterant manere in caſtris: qui verò affectum hunc vincere non poterant, vel non valebant, domum abibant, & recedentes à caſtris prodebant ſuam puſillanimitatem, ſeque affectu nimio rerum ſuarum teneri. Vers. 5.

Tentativè hæc dici cenſet S. Auguſtinus.

QUIS EST HOMO QUI PLANTAVIT VINEAM, ET NECDUM FECIT EAM ESSE COMMUNEM?] necdum ejus ex ea eſt fructus: quod quinto demum anno fiebat. nam juxta legem Levit. 19. 25. tribus primis annis, fructus ejiciebantur ut immundi, quarto anno celebrabant Deo, erantque quaſi ſacri; quinto anno fiebant communes ſive profani, ut habent Hebræa, poterat atque quiſque eum poſſeſſor ſcontenſus veſci. Vers. 6.

QUIS EST HOMO QUI DESPONDIT (ſibi) UXOREM, ET NON ACCEPIT EAM?] Tropol. ſignificatur, inquit Cyrillus in Collectan. quòd non oporteat eum, qui nuper habitantem ſecum virtutem accepit, educi ad labores & perſecutiones, donec ejus animi planè ſit alligatus & aſtrictus. Vers. 7. *Tropolog.*

QUIS EST HOMO FORMIDOLOSUS] Ita ex lege hac, Gedeon iturus contra Madianitas, clamavit: Si quis eſt corde pavido, recedat de caſtris; & è triginta duobus millibus bellatorum, receſſerunt viginti duo millia, Judic. 7. 3. Vers. 8.

In bello enim plus facient trecenti reſoluti & animoſi milites, quàm triginta millia pavidorum & hæſitantium. Scipio Africanus rogatus à quodam quare fretus auderet exercitum è Sicilia in Africam, contra Carthaginenſes traiicere, demonſtravit ei trecentos viros, addens: *Nullus horum eſt, qui non ſit me jubente, conſcenſa hac turri præcipitem ſe in mare dejecturus*. Ita Plutarchus in Apophthegm. Roman. Animus ergo in milite, præſertim capitaneo & duce, requiritur. Animoſus Alexander quid non perfregit? paucos habebat milites hoſtes innumeros: ſuadebat Parmenio ut noctu clàm in eos irrueret. cui ille: *Nolo furari victoriam*.

Similis fuit C. Fabricius conſul Roman. cui Pyrrhi medicus per epiſtolam promiſit, ſe jubente ipſo Pyrrhum veneno necaturum. Eam Epiſtolam Fabricius Pyrrho miſit, dicens: Peſſimè tu & de amicis judicas, & de inimicis. Noluit ergo animoſus conſul regem dolo, ſed aperto marte proſternere; unde & totidem captivos ei remiſit, quot ipſe miſerat. Ita Plutarch. in Apophtheg. Romanorum. Militis ergo eſt in bello non pavere, nec timere mortem, ſed potiùs optare. nam, ut ait Epaminondas, *pulcherrima eſt mors in bello*, Id veriſſimum eſt in milite Chriſtiano, qui chriſtianè vivens pugnat pro Deo, pro Eccleſia, pro juſtitia. *Pulchrior eſt mors in prælio caſus, quàm in fuga ſalus*, inquit Livius lib. 2. dec. 1. Et Philemon. *Miles, ait, eſt optima, ut, cùm tempus fuerit, pro patria immoletur.*

Digitized by Google

tur. Matres Laconum eis ſolebant edicere, *ut aut victores cum armis redirent, aut mortui in armis referrentur*, teſtis eſt Valerius Max. lib. 2. c. 8 Cæſaris fuit illa vox, *Diſce ferire, diſce mori*. Syllaba una brevis aut longior tua facta variabit; aut occides, aut òccides. Ad utrumlibet horis locisque omnibus paratum te exhibe. Aratus dicebat *militis eſſe, vitam nihili facere*. Xerxes audiens quàm fortiter & feliciter Artemiſia rem contra ſuos geſſiſſet in pugna navali, dixit: *ſibi feminas fuiſſe viros, contrà viros fuiſſe feminas*, quòd parum dextrè rem geſſiſſent. teſtis eſt Herodot. libr. 8. Cùm ob turbatos ordines in Marcelli copiis, victor Hannibal extitiſſet, reverſus in caſtra Marcellus convocato exercitu ait: *ſe quidem multa Romanorum arma & corpora, Romanum verò videre neminem*. teſtis eſt Plutarch. in Marcello.

Vers. 10. *Urbes ſe dedentes fiebant tributariæ, vi ſubactæ delebantur.* Si quando acceſſeris ad expugnandam civitatem offeres ei primum pacem] Loquitur de civitate, quæ ſita erat extra terram promiſſionis, ut patet v. 15. hæc enim ſi pacem reciperet ſub conditione tributi, incolis omnibus ſalvis, fiebat tributaria Hebræis ſin pacem abnueret, expugnabatur, omneſque incolæ iure belli, & iuſſu Dei occidebantur, præter mulieres & infantes. nam civitatibus in Chanaan ſitis, pacem offerre Hebræi non poterant; ſed omnes omnino incolas, etiam feminas & infantes, occidere debebant: tum quia tota Chananæa, à Deo tradita erat Hebræis poſſidenda; tum quia Chananæi erant homines improbiſſimi, & quaſi ſemen vitiatum & maledictum; quibus ſi parcitum fuiſſet, ipſi Hebræos ſecum commorantes ad idola & vitia ſua pertraxiſſent, ut dicitur v. 17. & fuſiùs Sapientiæ 12. v. 3. & ſeqq. Diſcant hic principes ante bellum offerre pacem, nimirum pacificè petendo ab hoſtibus iuſtam ſatisfactionem. Nam, ut ait S. Auguſt. epiſt. 207. ad Bonifacium: *Pacem habere debet voluntas, bellum neceſſitas*.

Non succides arbores, de quibus veſci poteſt, &c. quoniam lignum eſt, et non homo] Ita & Chald. quare Hebræa per interrogationem accipe, cum Septuag. hoc modo: *Num enim arbor campi eſt homo, ut veniat coram te in obſidionem?* q. d. Lignum pomiferum tibi eſt utile, neque tamen te obſidere, tibique obeſſe poteſt; ergo illud non ſuccidendum, ſed aſſervandum eſt: alia verò ligna, licet obeſſe non poſſint, quia tamen infructifera ſunt, ſervient tibi ad machinas bellicas inſtruendas. ita Abulenſis. Vers. 19.

Alii, ut Vatablus, ſic vertunt & explicant Hebræa: *arbores agrorum* (ſubaudi *vita*) *ſunt hominis* (q. d. Vitam hominis ſuſtentant) *non ſuccides eas*, ut ſcilicet iis machinas inſtruas, ad urbem obſidendam. Verùm durum eſt & inſolens ſubaudire, τὸ *vita*.

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iubet Deus expiari homicidium occultum, per mactationem vitulæ, & per proteſtationem magiſtratus de ſua innocentia. Secundò, v. 10. captiva ut ducatur uxor, jubetur radere cæſariem, & circumcidere ungues. Tertiò, v. 15. filio odioſæ uxoris, ſi ſit primogenitus, jubentur conſignari primogenita. Quartò, v. 18. filius contumax & perditus jubetur lapidari. Quintò, v. 22. corpora ſuſpenſorum iubentur eadem die ſepeliri: quia maledictus eſt qui pendet in ligno.

1. Quando inventum fuerit in terra, quam Dominus Deus tuus daturus eſt tibi, hominis cadaver occiſi, & ignorabitur cædis reus, 2. egredientur majores natu, & judices tui, & metientur à loco cadaveris ſingularum per circuitum ſpatia civitatum: 3. & quam viciniorem ceteris eſſe perſpexerint, ſeniores civitatis illius tollent vitulam de armento, quæ non traxit jugum, nec terram ſcidit vomere, 4. & ducent eam ad vallem aſperam atque ſaxoſam, quæ numquam arata eſt, nec ſementem recepit: & cædent in ea cervices vitulæ: 5. accedentque ſacerdotes filii Levi, quos elegerit Dominus Deus tuus ut miniſtrent ei, & benedicant in nomine ejus, & ad verbum eorum, omne negotium, & quidquid mundum, vel immundum eſt, iudicetur. 6. Et venient majores natu civitatis illius ad interfectum, lavabuntque manus ſuas ſuper vitulam, quæ in valle percuſſa eſt, 7. & dicent: Manus noſtræ non effuderunt ſanguinem hunc, nec oculi viderunt. 8. propitius eſto populo tuo Iſrael, quem redemiſti Domine, & ne reputes ſanguinem innocentem in medio populi tui Iſrael, Et auferetur ab eis reatus ſanguinis; 9. tu autem alienus eris ab innocentis cruore, qui fuſus eſt, cùm feceris quod præcepit Dominus. 10. Si egreſſus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus in manu tua, captivoſque duxeris, 11. & videris in numero captivorum mulierem pulchram, & adamaveris eam volueriſque habere uxorem, 12. introduces eam in domum tuam: quæ radet cæſariem, & circumcidet ungues, 13. & deponet veſtem, in qua capta eſt: ſedenſque in domo tua, flebit patrem & matrem ſuam uno menſe; & poſtea intrabis ad eam, dormieſque cum illa, et erit uxor tua. 14. Si autem poſtea non ſederit animo tuo, dimittes eam liberam, nec vendere poteris pecunia nec opprimere per potentiam: quia humiliaſti eam, 15. Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, & alteram odioſam genueritque ex ea liberos, & fuerit filius odioſæ primogenitus. 16. volueritque ſubſtantiam inter filios ſuos dividere: non poterit filium dilectæ facere primogenitum, & præferre filio odioſæ, 17: ſed filium odioſæ agnoſcet primogenitum, dabitque ei de his quæ habuerit cuncta duplicia: iſte eſt enim principium liberorum ejus, & huic debentur primogenita. 18. Si genuerit homo filium contumacem & protervum, qui non audiat patris aut matris imperium, & coercitus obedire contempſerit: 19. apprehendent eum, & ducent ad ſeniores civitatis illius & ad portam judicii, 20. dicentque ad eos: Filius noſter iſte protervus & contumax eſt, monita noſtra audire contemnit, comeſſationibus vacat, & luxuriæ atque conviviis: 21. lapidibus eum obruet populus civitatis: & morietur, ut auferatis malum de medio veſtri, & univerſus Iſrael audiens pertimeſcat. 22. Quando peccaverit homo quod morte plectendum eſt, & adjudicatus morti appenſus fuerit in patibulo: 23. non permanebit cadaver eius in ligno, ſed in eadem die ſepelietur: quia maledictus à Deo eſt qui pendet in ligno: & nequaquam contaminabis terram tuam, quam Dominus Deus tuus dederit tibi in poſſeſſionem.

Ma-

Digitized by Google

ſerviet tibi ſub tributo. 12. Sin autem fœdus inire noluerit, & cœperit contra te bellum, oppugnabis eam. 13. Cumque tradiderit Dominus Deus tuus illam in manu tua, percuties omne quod in ea generis maſculini eſt, in ore gladii, 14. absque mulieribus & infantibus, jumentis, et ceteris quæ in civitate ſunt. Omnem prædam exercitui divides, et comedes de ſpoliis hoſtium tuorum, quæ Dominus Deus tuus dederit tibi. 15. Sic facies cunctis civitatibus, quæ à te procul valdè ſunt, et non ſunt de his urbibus, quas in poſſeſſionem accepturus es. 16. De his autem civitatibus, quæ dabuntur tibi, nullum omnino permittes vivere: 17. ſed interficies in ore gladii, Hethæum videlicet, et Amorrhæum, et Chananæum, Pherezæum, et Hevæum, et Jebuſæum, ſicut præcepit tibi Dominus Deus tuus: 18. ne fortè doceant vos facere cunctas abominationes, quas ipſi operati ſunt diis ſuis: et peccetis in Dominum Deum veſtrum. 19. Quando obſederis civitatem multo tempore, et munitionibus circumdederis ut expugnes eam, non ſuccides arbores de quibus veſci poteſt, nec ſecuribus per circuitum debes vaſtare regionem: quoniam lignum eſt, et non homo, nec poteſt bellantium contra te augere numerum. 20. Si qua autem ligna non ſunt pomifera, ſed agreſtia, et in ceteros apta uſus, ſuccide, et inſtrue machinas, donec capias civitatem, quæ contra te dimicat.

Vers. 1. NON TIMEBIS EOS (hoſtium currus, & multitudinem) QUIA DOMINUS DEUS TUUS TECUM EST] qui potens eſt ſalvare, & dare victoriam tam in paucis, quàm in multis. Notent hoc duces caſtrorum, curentque ut milites chriſtianè & piè vivant, itaque Deum ſecum habeant: tunc enim erunt inſuperabiles. nam ſi Deus pro nobis, quis contra nos? id Conſtantinus, Theodoſius, Carolus, Bullonius, Machabæi, & hoc ſeculo Ferdinandus, Carolus V. Albuquercius, & alii experti ſunt. *Non debent*, inquit Conſtantinus, *milites in armis aut viribus corporum ſpem ponere, ſed univerſitatis Deum rerum omnium bonarum, & ipſius victoriæ auctorem agnoſcere*, uti refert Euſebius libr. 4. de Vita Conſtantini c. 19. Duces ergo & milites, ut victoria potiantur, obſervent illud c. 23. 9. *Quando egreſſus fueris adverſus hoſtes tuos in pugnam, cuſtodies te ab omni re malo*, putà à ſcortatione, ebrietate, rapinis, rixis, juramentis, blaſphemiis, duellis, invidiis, &c.

Exempla ducis provè caſtra regentium. Id præſtitit Joſue, qui Moſi ſucceſſit, ideoque tot victoriis potitus eſt. Id præſtitit Narſes Italiæ liberator, qui erga pauperes benignus, in reparandis baſilicis diligens, vigiliis & orationibus adeò deditus fuit, ut plures victorias ſupplicationibus divinis, quàm terroribus bellicis obtinuerit, uti narrat Evagr. lib. 4. c. 24. Et Procopius l. 3. de bello Gothico ſcribit, eumdem omnem rerum ſucceſſum, omnemque belli felicitatem, uni Deo acceptam retuliſſe: & milites in aciem progreſſuros, ad ſimilem pietatem hortatum eſſe.

Audi Mauri exemplum memorabile. Cabones dux Maurorum circa Tripolim, poſtquam Wandalos bellum adverſus ſe movere audivit; primùm ſubditis ſuis præcepit, ut ab omni iniquitate & cibo qui ad delicias faceret, abſtinerent, omniumque maximè à mulierum conſuetudine. Et binis caſtris poſitis, in alteris quidem ipſe cum viris in armis fuit, in alteris mulieres incluſit, mortis ſupplicium minatus, ſi quis fœminarum vallum ingreſſus eſſet. Deinde exploratores Carthaginem miſit, cum mandatis, ſi quid impii à VVandalis in Chriſtianorum templis perpetrari viderent, ut illi ſpectarent, & poſtea, cùm VVandali diſceſſiſſent, illud reſtituerent. ac ſubjecit, ſe quidem Deum, quem Chriſtiani colerent, ignorare: conſentaneum vero ſibi videri, ſiquidem (quod diceretur) fortis potenſque eſſet, ut contemptores ſui numinis puniret, cultores tueretur. Exploratores poſtquam venerunt Carthaginem, viderunt belli apparatum ingentem. Deinde ſecuti exercitum, in Chriſtianorum templa equos & jumenta introduci, lasciviam & libidinem exerceri, ſacerdotes plagis affici, & alia multa impia & horrenda à VVandalis fieri ſpectarunt. Illi poſt eorum diſceſſum templa repurgarunt, ſacerdotes coluerunt, & eleemoſynas in pauperes large diſtribuerunt. Tandem facto conflictu, VVandali ad unum omnes ſunt trucidati, & Mauri victoriam reportarunt. Ita Evagrius lib. 4. c. 15. & Nicephorus lib. 17. c. 11.

Denique Jovianus, cùm poſt Juliani Apoſtatæ interitum Imperator eligeretur; *Non poſſum*, inquit, *cùm ſim Chriſtianus, imperare militibus, qui ſunt Juliani diſciplina imbuti*. Quibus auditis milites una ore conclamarunt: Ne dubita; Chriſtianis hominibus, & in vera pietate educatis imperabis. Ita Theodor. lib. 4. c. 1.

Vers. 5. DUCES QUOQUE, &c. PROCLAMABUNT; QUIS EST HOMO, QUI ÆDIFICAVIT DOMUM NOVAM, ET NON DEDICAVIT EAM?] *Non dedicavit*, hebr. *non initiavit*, id eſt non cœpit eam inhabitare. Voluit Dominus hos remitti ex caſtris ad ſua, ne deſiderio rerum ſuarum, quibus necdum fruiti fuerant, remitterent animos in prælio, fugamque capeſſerent cum ſociorum ſcandalo & periculo. Miles enim tam animo, quàm corpore debet eſſe libero & expedito. Ita Abulenſ. Notat S. Auguſt. q. 30. hæc dici, non tam imperative, quàm tentative & permiſſive, ad virorum animos explorandos: qui enim viriliter hunc nimium affectum rerum ſuarum vincere & deponere volebant, poterant manere in caſtris: qui verò affectum hunc vincere non poterant, vel non valebant, domum abibant, & recedentes à caſtris prodebant ſuam puſillanimitatem, ſeque affectu nimio rerum ſuarum teneri. *Tentativè hæc dici cenſet S. Auguſtinus.*

Vers. 6. QUIS EST HOMO, QUI PLANTAVIT VINEAM, ET NECDUM FECIT EAM ESSE COMMUNEM?] necdum ejus ſpectu eſt fructus: quod quinto demum anno fiebat. nam juxta legem Levit. 19. 23. tribus primis annis, fructus cenſebantur immundi, quarto anno offerebant Deo, erantque quaſi ſacri; quinto anno fiebant communes ſive profani, ut habent Hebræa, potéſtque quiſque cum poſſeſſor, ac ſi illis veſci.

Vers. 7. *Tropolog.* QUIS EST HOMO, QUI DESPONDIT (ſibi) UXOREM, ET NON ACCEPIT EAM?] Tropol. ſignificatur, inquit Cyrillus in Collectan. quòd non oporteat eum, qui nuper habitandam ſecum virginem accepit, educi ad labores & perſecutiones, donec ejus amori planè ſit alligatus & aſtrictus.

Vers. 8. QUIS EST HOMO FORMIDOLOSUS] Ita ex lege hac, Gedeon iturus contra Madianitas, clamavit: Si quis eſt corde pavido, recedat de caſtris; & è triginta duobus millibus bellatorum, receſſerunt viginti duo millia. Judic. 7. 3.

In bello enim plus facient trecenti reſoluti & animoſi milites, quàm triginta millia pavidorum & hæſitantium. Scipio Africanus, rogatus à quodam qua re fretus auderet exercitum è Sicilia in Africam, contra Carthaginenſes traicere, demonſtravit ei trecentos viros, addens: *Nullus horum eſt, qui non ſit me jubente, conſcenſa hac turri præcipitem ſe in mare dejecturus*. Ita Plutarchus in Apophthegm. Roman. Animus ergo in milite, præſertim capitaneo & duce, requiritur. Animoſus Alexander quid non perfregit? paucos habebat milites, hoſtes innumeros: ſuadebat Parmenio ut noctu clàm in eos irrueret, cui ille: *Nolo furari victoriam*.

Similis fuit C. Fabricius conſul Romanus, cui Pyrrhi medicus per epiſtolam promiſit, ſe jubente ipſo Pyrrhum veneno necaturum. Eam Epiſtolam Fabricius Pyrrho miſit, dicens: Peſſimè tu & de amicis judicas, & de inimicis. Noluit ergo animoſus conſul regem dolo, ſed aperto marte proſternere: unde & totidem captivos ei remiſit, quot ipſe miſerat. Ita Plutarch. in Apophthg. Romanorum. Militis ergo eſt in bello non pavere, nec timere mortem, ſed potiùs optare. nam, ut ajebat Epaminondas, *pulcherrima eſt mors in bello*. Id ſanctiſſimum eſt in milite Chriſtiano, qui chriſtianè vivens, pugnat pro Deo, pro Eccleſia, pro juſtitia. *Pulchrior eſt mors in prælio caſo, quàm in fuga ſalvo*, inquit Livius lib. 2. dec. 1. Et Philemon, *Nihil*, ait, *eſt ominaque, cùm tempus fuerit, pro patria immolentur.*

tur. Matres Lacænæ ſuis ſolebant edicere, *ut aut victores cum armis redirent, aut mortui in armis referrentur*, teſtis eſt Valerius Max. lib. 2. c. 8 Cæſaris fuit illa vox, *Diſce ferire, diſce mori*. Syllaba una brevis aut longior tua facta variabit; aut occides, aut occides. Ad utrumlibet horis locisque omnibus paratum te exhibe. Aratus dicebat *militis eſſe, vitam nihili facere*. Xerxes audiens quàm fortiter & feliciter Artemiſia rem contra ſuos geſſiſſet in pugna navali, dixit: *ſibi feminas fuiſſe viros, contrà viros fuiſſe feminas*, quòd parum dextrè rem geſſiſſent. teſtis eſt Herodot. libr. 8. Cùm ob turbatos ordines io Marcelli copiis, victor Hannibal extitiſſet, reverſus in caſtra Marcellus convocato exercitu ait: *ſe quidem multa Romanorum arma & corpora, Romanum verò videre neminem*. teſtis eſt Plutarch. in Marcello.

Si quando accesseris ad repugnandam
Vers. 10. civitatem offeres ei primum pacem] Loquitur de civitate, quæ ſita erat extra terram promiſſionis, ut patet v. 15. hæc enim ſi pacem reciperet ſub conditione tributi, incolis omnibus ſalvis, fiebat tributaria Hebræis ſin pacem abnueret, expugnabatur, omneſque incolæ iure belli, & iuſſu Dei occidebantur, præter mulieres & infantes. nam civitatibus in Chanaan ſitis, pacem offerre Hebræi non poterant; ſed omnes omnino incolas, etiam feminas & infantes, occidere debebant: tum quia to-

Vrbes ſe dedentes fiebant tributariæ, viſu-baſtæ debebantur.

A ta Chananæa, à Deo tradita erat Hebræis poſſidenda; tum quia Chananæi erant homines improbiſſimi, & quaſi ſemen vitiatum & maledictum; quibus ſi parcitum fuiſſet, ipſi Hebræos ſecum commorantes ad idola & vitia ſua pertraxiſſent, ut dicitur v. 17. & fuſiùs Sapientiæ 12. v. 3. & ſeqq. Diſcant hic principes ante bellum offerre pacem, nimirum pacificè petendo ab hoſtibus iuſtam ſatisfactionem. Nam, ut ait S. Auguſt epiſt. 207. ad Bonifacium: *Pacem habere debet voluntas, bellum neceſſitas.*

Non succides arbores, de quibus vesci potest, &c. quoniam lignum est, et Vers. 19.
non homo] Ita & Chald. quare Hebræa per interrogationem accipe, cum Septuag. hoc modo: *Numenim arbor campi eſt homo, ut veniat coram te in obſidionem?* q. d. Lignum pomiferum tibi eſt utile, neque tamen te obſidere, tibique obeſſe poteſt; ergo illud non ſuccidendum, ſed aſſervandum eſt: alia verò ligna, licet obeſſe non poſſint, quia tamen infructifera ſunt, ſervient tibi ad machinas bellicas inſtruendas. ita Abulenſis.

Alii, ut Vatablus, ſic vertunt & explicant Hebræa: *arbores agrorum* (ſubaudi *vita*) *ſunt hominis* (q. d. Vitam hominis ſuſtentant) *non ſuccides eas*, ut ſcilicet iis machinas inſtruas, ad urbem obſidendam. Verùm durum eſt & inſolens ſubaudire, *τὸ vita*.

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iubet Deus expiari homicidium occultum, per mactationem vitulæ, & per proteſtationem magiſtratus de ſua innocentia. Secundò, v. 10. captiva ut ducatur uxor, jubetur radere cæſariem, & circumcidere ungues. Tertiò, v. 15. filiæ odioſæ uxoris, ſi ſit primogenitus, jubentur conſignari primogenita. Quartò, v. 18. filius contumax & perditus jubetur lapidari. Quintò, v. 22. corpora ſuſpenſorum iubentur eadem die ſepeliri: quia maledictus eſt qui pendet in ligno.

1. QVando inventum fuerit in terra, quam Dominus Deus tuus daturus eſt tibi, hominis cadaver occiſi, & ignorabitur cædis reus, 2. egredientur majores natu, & judices tui, & metientur à loco cadaveris ſingularum per circuitum ſpatia civitatum: 3. & quam viciniorem ceteris eſſe perſpexerint, ſeniores civitatis illius tollent vitulam de armento, quæ non traxit jugum, nec terram ſcidit vomere, 4. & ducent eam ad vallem aſperam atque ſaxoſam, quæ numquam arata eſt, nec ſementem recepit: & cædent in ea cervices vitulæ: 5. accedentque ſacerdotes filii Levi, quos elegerit Dominus Deus tuus ut miniſtrent ei, & benedicant in nomine ejus, & ad verbum eorum, omne negotium, & quidquid mundum, vel immundum eſt, iudicetur. 6. Et venient majores natu civitatis illius ad interfectum, lavabuntque manus ſuas ſuper vitulam, quæ in valle percuſſa eſt, 7. & dicent: Manus noſtræ non effuderunt ſanguinem hunc, nec oculi viderunt. 8. propitius eſto populo tuo Iſrael, quem redemiſti Domine, & ne reputes ſanguinem innocentem in medio populi tui Iſrael, Et auferetur ab eis reatus ſanguinis: 9. tu autem alienus eris ab innocentis cruore, qui fuſus eſt, cùm feceris quod præcepit Dominus. 10. Si egreſſus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus in manu tua, captivoſque duxeris, 11. & videris in numero captivorum mulierem pulchram, & adamaveris eam volueriſque habere uxorem, 12. introduces eam in domum tuam: quæ radet cæſariem, & circumcidet ungues, 13. & deponet veſtem, in qua capta eſt: ſedenſque in domo tua, flebit patrem & matrem ſuam uno menſe; & poſtea intrabis ad eam, dormieſque cum illa, et erit uxor tua. 14. Si autem poſtea non ſederit animo tuo, dimittes eam liberam, nec vendere poteris pecunia nec opprimere per potentiam: quia humiliaſti eam, 15. Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, & alteram odioſam genueritque ex ea liberos, & fuerit filius odioſæ primogenitus. 16. volueritque ſubſtantiam inter filios ſuos dividere: non poterit filium dilectæ facere primogenitum, & præferre filio odioſæ, 17. ſed filium odioſæ agnoſcet primogenitum, dabitque ei de his quæ habuerit cuncta duplicia: iſte eſt enim principium liberorum ejus, & huic debentur primogenita. 18. Si genuerit homo filium contumacem & protervum, qui non audiat patris aut matris imperium, & coercitus obedire contempſerit: 19. apprehendent eum, & ducent ad ſeniores civitatis illius & ad portam judicii, 20. dicentque ad eos: Filius noſter iſte protervus & contumax eſt, monita noſtra audire contemnit, comeſſationibus vacat, & luxuriæ atque conviviis: 21. lapidibus eum obruet populus civitatis: & morietur, ut auferatis malum de medio veſtri, & univerſus Iſrael audiens pertimeſcat. 22. Quando peccaverit homo quod morte plectendum eſt, & adjudicatus morti appenſus fuerit in patibulo: 23. non permanebit cadaver eius in ligno, ſed in eadem die ſepelietur: quia maledictus à Deo eſt qui pendet in ligno: & nequaquam contaminabis terram tuam, quam Dominus Deus tuus dederit tibi in poſſeſſionem.

Ma-

Digitized by Google

VERS. 2. MEtientur a loco cadaveris] computabunt quot milliaribus, vel paſſibus locus cadaveris diſtet à qualibet vicinarum civitatum.

Nota, cadaver hic tribui victimæ civitatis: quia in eam præ aliis cadit præſumptio, quòd aliquis ex ea perpetrarit cædem. Unde majores natu illius urbis, cum victima jubentur v. 7. publica proteſtatione ſe purgare, & à crimine, & à criminis, utpote cujus auctorem ignorent, vindicta, ut hac ratione Dei iram tam à ſe, quam à ſuo populo avertant.

VERS. 3. Seniores civitatis illius (quæ proximior eſt cadaveri) tollent vitulam de armento, quæ non traxit jugum] quæ ſcilicet fortis, & non tracta labore trahendi currum, vel aratrum, innocentiæ ejus, qui occiſus eſt, ſymbolum & typum geſſit.

VERS. 4. Et ducent eam ad vallem aſperam atque ſaxoſam] R. Joſeph Kimhi cenſet vallem hanc dici aſperam, ſaxoſam & incultam per prolepſim: quia ſcilicet ta is futura erat. Reddebatur enim locus ille ſacer & maledictus, per carnes vitulæ hujus piacularis, in eo ſparſas & ibi putreſcentes, ita ut eum ſerere & colere non liceret. Jam non ſemper eligebatur locus incultus; ſed ipſemet ubi cadaver ceciderat. Sed hæc ſententia clarè repugnat verbis Script. ait enim: *Et ducent eam ad vallem aſperam atque ſaxoſam, quæ nunquam arata eſt, nec ſementem recepit.* quæ verba planè ſignificant, qualis ſit, & fuerit hæc vallis, non qualis futura ſit.

Vitula expiatrix homicidii mactabatur in valle aſpera, cur? Prima cauſa. Vitula ergo hæc mactanda erat in valle aſpera: quia hæc horroris homicidii eſt ſymbolum. Omnia enim hæc à Deo præcepta ſunt, ad terrendum videlicet illum populum, & abſterrendum ab homicidio, per externam hanc triſtitiæ & funeris quaſi pompam, per ſuæ victimam expiatoriam homicidii, cui, cum auctor eſſet occultus, communitas tota videbatur eſſe obnoxia, quaſi quæ taſe intra ſe ſuſtineret membrum, nec ſatis ſupra gregem ſuum invigilaſſet.

Allegoricè, vallis aſpera eſt locus Calvariæ, ubi crucifixus eſt Chriſtus.

Secunda. Erat & alia hujus legis & cæremoniæ utilitas: nam hanc publicam expiationem præcedere debebat ſumma in inquirendo ſceleris auctore diligentia, ut populo magiſtratus ſatisfaceret: ſimul admonebatur magiſtratus vigilare, ſontes perſequi & punire; ne unius culpa provocaret iram Dei, adverſus totum cœtum Iſrael, ut dicitur diſt. 45. c. 18.

Tertia. Naturali quaſi miraculo occiſi cadaver ſudat ſanguinem, ſi præſens ſit occiſor. Miro indicio homicidas detegit & punit Deus. Denique, tertia hujus ſanctionis cauſa erat, ut auctor ſceleris, ſi inter eos fuiſſet, proderetur. Eſt enim naturale quoddam quaſi miraculum, ait Abulenſ. ut ſi, occiſor advenerit ad cadaver occiſi, vulnera ſanguinem ſudent; idque non tantùm fit, cùm recenter quis occiſus eſt, ſed etiam cùm à multis diebus: imò ex ipſis nudis oſſibus ſolet interdum cruor effluere, ut multoties viſum eſt. Deo videlicet criminis tam enormis auctorem hoc ſigno oſtendente. Solet enim Deus, etiam apud Gentiles, homicidium miro judicio & indicio detegere & vindicare. Hinc illa Melitenſium ad Paulum, cùm à vipera invaderetur, vox: *Vivere non ſinit eum ultio*, ſed eum quaſi homicidam ad necem perſequitur.

Exempla Primum. Audi Gentilium exempla. Macarius Mitylenenſis, Bacchi ſacerdos, hoſpitem in templum ſeducens occidit: paulò poſt filii ejus volentes patris ſacrificia imitari, unus alterum quaſi victimam jugulavit. mater id reſciens filium qui reliquus erat, quique alium jugulaverat, furibunda torre occidit. pater ſacerdos id cognoſcens, ipſam matrem conjugem ſuam mactavit, ideoque captus & confeſſus crimen ante publicum ſupplicium in tormentis animam exhalavit. Ecce, Deus homicidium ſacerdotis, cæde prolium, uxoris, & ipſius homicidæ punivit. teſtis eſt Ælian. lib. 13.

Secundum. Duo Arcades amici venerunt Megaram; alter ad amicum, alter ad cauponem divertit: hic noctu apparuit alteri, rogans ut ſubveniret, eò quòd ſibi interitus à caupone pararetur. ſurrexit ille, ſed cogitans eſſe ſomnium, mox recubuit. Redit alter rogans, ut ſi in vita noluiſſet opitulari, ſaltem mortem ſuam non pateretur inultam; ſe enim à caupone eſſe occiſum, corpuſque in plauſtrum injectum ſuo ſtercore latere: Manè ergo, ait ad portam ſta, antequam plauſtrum oppido exeat, & cadaver, remque, ut narro, deprehendes. Fecit ille, cadaver & cauponem deprehendit. caupo pœnas dedit. Hic minimè dubitandum eſt, quin illud ſomnium amico à Deo ſit immiſſum ut homicidii auctor proderetur. Narrat hoc Cicero lib. 1. de Divinatione.

Tertium. Ibycus poeta, cùm in latrones incidiſſet, jam occidendus, grues fortè ſupervolantes obteſtatus eſt. Aliquanto pòſt tempore, cùm iidem latrones in foro ſederent, ſuriumque grues ſupervolarent, per jocum ſuſurrabant inter ſe in aurem: Adſunt Ibyci ultores. Eum ſermonem aſſidentes in ſuſpicionem rapuerunt; maximè deſiderato jam pridem Ibyco. Rogati quidnam ſibi vellent ii ſermones, hæſitanter & inconſtanter reſponderunt. Subjecti tormentis facinus confeſſi ſunt. Atque ita velut gruum indicio pœnas Ibyco dederunt. ac potiùs ſuo ipſorum judicio perierunt. ita Plutarch. lib. de Loquacitate.

Quartum. Pyrrhus rex in itinere offendit canem, qui domini jugulati corpus ſervabat. auditoque triduo illum ſine paſtu duraſſe illic, neque abſceſſiſſe, cadaver humari, canemque ſecum abduci, ejuſque curam haberi imperavit. Paucis pòſt diebus rex luſtrabat copias ſuas, militeſque conſidente rege tranſibant. Aderat canis quietus: qui, ut domini percuſſores conſpexit prætereuntes, cum latratu & ira procurrit in illos, ſubinde circumagens ſe ad Pyrrhum. Itaque comprehenſi extemplò, & quæſtione habita, cum indicia aliunde acceſſiſſent, cædem confeſſi, pœnas dederunt. ita Plutarch. de Animal. compar.

Quintum. Heſiodi canis Ganyctoris Naupactii indicavit filios à quibus fuerat Heſiodus trucidatus. ita idem Plutarch.

Sextum. Popielus Poloniæ rex patruos necavit: mox ex interfectorum tumulis mures erumpentes, regem adorti ſunt, nec ignibus circumquaque factis, ab eodem infeſtando prohiberi potuerunt: ut tandem ipſe à ſuis deſertus, & divina ultione ſe feriri conſtitens, à beſtiolis illis laniatus ſit, uti narrant omnes Polonicarum rerum ſcriptores.

Et cædent in ea cervices vitulæ] Ut ſignificetur, quòd decapitari deberet, tam homicida, ſi ſciretur, quam ille, qui celat homicidium, præſertim ſi ſit è ſenioribus his, puta ex magiſtratu.

Omne negotium pendet] Dele τò *pendet*, cum colo ſequente, uti debent Romana. q. d. Seniores urbis accedent ad ſacerdotes. quorum eſt judicare & decidere omnes controverſias, omnemque immunditiem. VERS. 6.

Et dicent: Manus noſtra non effuderunt ſanguinem hunc, nec oculi viderunt] q. d. Neſcimus auctorem homicidii, ſi ſciremus, utique eum puniremus. VERS. 7.

Ubi Nota. Per τò *non effuderunt*, non tantùm ſignificant judices, ſe manu ſua non effudiſſe ſanguinem: hoc enim parum fuiſſet, nec ſuffeciſſet ad eorum innocentiam; ſed inſuper ſe ſuo conſenſu, vel connivenita, vel diſſimulatione, vel impunitate, vel alia ſimili negligentia nullam dediſſe cauſam homicidio. Prætor enim, qui ex officio tenetur vias à ſicariis tutas præſtare, & cædes impedire, niſi id præſtet, earum eſt reus, etiamſi illarum non ſit conſcius. Soli enim privato dicenti: *Non feci furtum*, reſpondetur: *Non paſ eris cruce corvos*. at plus exigitur à perſona publica, qualis eſt magiſtratus ita R. Salomon, Lyran & alii.

Ne reputes ſanguinem innocentem in medio populi tui] ne imputes cædem hujus innocentis populo Iſrael, neve in eum vindices. VERS. 8.

Quidam Hebræi cenſent animam occiſi in terris circumire ac vagari, & vindictam clamare in cælum, donec magiſtratus in homicidam animadvertat, eumque de terra tollat. tunc enim animam illam à terra diſcedere, & ampliorem ultionem non expetere. Sed hæc ſententia judaizat.

Et auferetur ab eis (ſenioribus populi) reatus ſanguinis] Hebr. *& dimittetur illis ſanguis*, id eſt reatus, vel pœna ſanguinis effuſi, ita videlicet, ut Deus non puniat populum, tanquam negligentem punire homicidia, quia fecit quod potuit & quod præcepit Dominus, ad deprehendum homicidam, & ad expiandum homicidium.

Tu autem alienus eris ab innocentis cruore] Convertit ſe hic Moſes ad ipſum populum, quia totus Iſrael tenebatur reus ſanguinis, quando aliquis occidebatur, niſi per majores natu civitatis vicinæ, faceret hanc inquiſitionem & luſtrationem: per eam enim abſolvebatur. VERS. 9.

Nota. Occiſus vocatur innocens, qui tamen poterat eſſe

eſſe nocens & invaſor: quia ſecundùm præſumptionem juris, quilibet præſumitur bonus, niſi contrarium probetur. ita Abulenſ.

Alleg. vitula hæc immolata eſt caro Chriſti crucifixa.

Allegoricè, vitula hæc carnem Redemptoris noſtri ſignificat, inquit Procopius & Raban. quæ numquam traxit jugum peccati, & in valle dura, indomita & ſpinetis vitiorum aſperrima, ſcilicet in Ieruſalem, immolata eſt. ſacerdotes lavant manus ſuper eam, id eſt S. Apoſtoli, & prædicatores, in paſſione Chriſti ſua opera eſſe munda demonſtrant, dum ab eis caro Chriſti, pro peccatorum noſtrorum expiatione à Iudæis crucifixa, prædicatur; dumque confitentur ſe impietatis Iudæorum expertes eſſe, conſequuntur remiſſionem, inquit Cyrillus in Glaphyris. Vide Rabanum. Aliter hæc explicat Rupert.

VERS. 12. & 13. SI VIDERIS IN NUMERO CAPTIVORUM MULIEREM PULCHRAM, VOLUERISQUE HABERE UXOREM, &c. RADET CÆSARIEM, ET CIRCUMCIDET UNGUES] Hi ritus præſcripti ſunt, ait Cajetan, ut mitigaretur aſperitas & inconcinnitas facti, nempe quòd Gentilis duceretur uxor in populo Dei; deceretque ut ipſa, his velut luſtrationibus ſanctificaretur, itaque populo ſancto miſceretur, oblita gentis & cognationis ſuæ.

Tropol. Gentilis eſt anima, peccatrix, quæ per pœnitentiam nubit Chriſto.

Tropologicè, Chriſtianis doctoribus licet Gentilem ducere, id eſt ea quæ apud Gentiles, vel hæreticos docta vel eleganter inveniunt, ſibi aſciſcere, dummodo tamen ea quæ noxia & ſuperflua ſunt reſecent. ita S. Hieron. epiſt. ad Magnum. Rupert. & Rabanus, qui tamen aptiùs hæc accipit de anima, à gentiliſmo ad chriſtianiſmum, de peccato ad gratiam tranſlata. nam, ut ex eo ait Gloſſa, mulier hæc Gentilis eſt anima peccatrix, quæ pulchra eſt, quia ad imaginem Dei creata eſt, ſed captiva eſt ob crimen: hanc Chriſtus ſponſam ambit, quod ut fiat, radat cæſariem, id eſt vitia præterita per contritionem deponat; & præcidat ungues, id eſt occaſiones peccati, permittitur tamen ei flere patrem & matrem ad breve tempus; quia recens converſa dolet ſe à priſtinis amicis & voluptatibus avelli, ſed hoc dolore abſterſo, ſponſo jungitur Chriſto. ita Cyrillus in Glaphyris, & S. Ambroſ. l. 35. epiſt ad Irenæum.

CIRCUMCIDET (hebr. *faciet*, id eſt adaptabit circumcidendo) UNGUES] Malè ergo Rabbini exponunt *faciet*, id eſt creſcere ſinet *ungues*, ut ſcilicet deformis, itaque extinguatur vel minuatur concupiſcentia victoris erga eam, cùm ſit Gentilis.

VERS. 14. SI NON SEDERIT ANIMO TUO] ſi non placuerit tibi.

HUMILIASTI] corripuiſti.

VERS. 17. DABITQUE EI DE HIS QUÆ HABUERIT CUNCTA DUPLICIA] Primogenitus enim duplicem recipiebat portionem hereditatis. Sic Ioſeph duplicem tribum, ſcilicet Ephraim & Manaſſe, & conſequenter duplicem hereditatem in Chanaan loco Ruben primogeniti Iacob, ſortitus eſt. Pro *duplicia*, hebr. eſt *pi ſcenaim*, id eſt os duorum, id eſt duplex portio; perinde atque ſi primogenitus duo haberet ora, alii fratres ſingula, quæ portione parentum hereditaria paſcenda ſint & implenda. Sic 4. Reg. 2. 9. Eliſeus petit ab Elia rapiendo, ſpiritum ejus duplicem. Hebr. eſt *fiat quaſi in me os duorum de ſpiritu tuo*. q. d. Ego ſum quaſi primogenitus inter diſcipulos tuos, ſcilicet primus ſum, quem in ſcholam & diſciplinam tuam recepiſti, da mihi ergo quaſi primogenito tuo, ut obtineam duplo majorem vim ſpiritus tui, præ condiſcipulis & commilitonibus meis. Non ergo Eliam magiſtrum ſuum, ſed condiſcipulos ſuos in ſpiritu ſuperare cupit. Aut potiùs. q. d. Quia ego ſum primogenitus tuus & ſimul unigenitus (nec enim alios habes diſcipulos & miniſtros, quàm me) fac, ut ſuccedam in utroque tuo ſpiritu, prophetiæ ſcilicet & miraculorum. Unde Eccli. 48. 13. dicitur in Eliſeo completus eſſe ſpiritus Eliæ. ita explicant Abulenſ. & Cajetan. ibidem.

DUCENT, &c. AD PORTAM JUDICII] In portis enim, ad quas primò veniebant exteri, tamquam in prætoriis & tribunalibus quibuſdam publicis, olim fiebant judicia, ut patet ex c. 22. 15. Job 31. 21. Proverb. 31. 23. *Mos veterum fuit*, inquit S. Greg. 19. Moral. 13. *ut ſeniores in porta conſiſterent, & cauſas introeuntium judicarent, quatenus tanto eſſet pacificus urbis populus, quanto ad hanc diſcordes ingredi non liceret.* VERS. 19.

LAPIDIBUS EUM OBRUET POPULUS] videlicet poſt examinationem & ſententiam judicum. VERS. 21.

QUANDO, &c. APPENSUS FUERIT IN PATIBULO, &c. EADEM DIE SEPELIETUR: QUIA MALEDICTUS A DEO EST QUI PENDET IN LIGNO] VERS. 22. & 23. Hebr. eſt, *quia maledictio Dei eſt ſuſpenſus*; Symmachus *quia in blaſphemiam Dei eſt ſuſpenſus*; alii, *quia convicium Dei eſt ſuſpenſus*. Quæres quare?

Maledictus erat pendens in ligno, cur?

Fabulantur Judæi, quòd ante ſepulturam cadaveris, anima ad ſuam quietem venire non poſſit, nec ab angelis duci in thalamum Dei, ſed interim vexari & affligi à turmis dæmonum. Sed hæc ſunt eorum næniæ. Reſpondet ergo Primò, Andr. Maſius in Joſue 8. v. 28. corpus ſuſpenſum ſtatim ſepeliendum eſſe, quia cenſetur contaminare terram, eò quòd homines, terræ incolæ, impiiſſima & pernicioſiſſima mortalitatis animæ opinione, hoc ſpectaculo informentur, quo beſtiarum loco humana corpora eſſe vident. Sed hæc ratio acutior eſt, quàm germanior. *Reſp. Prima.*

Secundò, Abulenſ. Suſpendere, inquit, malefactores, quia eſt actus juſtitiæ, quo reus punitur, hinc cedit ad gloriam Dei; ſin maneat in cruce ſuſpenſi cadaver, jam non punitur ſuſpenſus, utpote jam mortuus, ſed eius corpus tantùm, quod aliquam gerit Dei imaginem in vultu humano & erecto. Sola ergo imago Dei tunc manet, quæ punitur: hoc autem cedit in injuriam & ignominiam Dei: quare ſtatim ſuſpenſi cadaver ſepeliendum eſt. Verùm hæc ratio ſubtilior quoque eſt, quàm ſolidior, & non tantùm ſuſpenſis, ſed quibuſvis mortuis, & cadaveribus quadrat. *Secunda.*

Tertia & genuina, in pœnam criminis id ſtatui.

Dico ergo cum Cajetan. maledictum hic ſumi pro execrabili. Volebat ſiquidem Deus, maximè facinoroſos (quorum pœna erat ſuſpendium) omnino deleri de terra, adeò ut nec eorum cadavera ſupereſſent in pœnam, uti fieri ſolet in illis qui flammis traduntur. Cæterùm illud, *ne contaminetur terra*, ut innuit Chaldæus, explicatio eſt præcedentium. Sicut enim Script. paſſim ait, malis hominibus terram contaminari, ita cùm aliquid eorum ſupereſt, ut ſunt eorum cadavera, adhuc terra inexpiata & contaminata cenſetur.

Chriſtus pro nobis factus eſt maledictum, cur?

Hinc Chriſtus in cruce ſuſpenſus, ab Apoſtolo Galat. 3. v. 13. vocatur *maledictum*: quia, ut ait Rupert. Deus maledictiones humani generis in Chriſtum tranſpoſuit, videlicet dum infamem & execrabilem mortem crucis pro nobis ſuſcepit Chriſtus, *ut non ſolùm nullam mortem, ſed etiam nullum mortis genus, Chriſtiana libertas ſicut Judaica ſervitus formidaret*, ait S. Auguſt. lib. contra Adimantum c. 21. & lib. 14. contra Fauſtum c. 11. & Tertull. libr. de Patientia c. 8. *Dominus*, inquit, *ipſe maledictus in lege eſt, & tamen ſolus eſt benedictus. Igitur Dominum ſervi conſequamur, & maledicamur patienter, ut benedicti eſſe poſſimus.*

Ubi tamen Nota, hanc legem propriè loqui de reis & noxiis, ut patet: non de innocentibus, qualis erat Chriſtus. ita Eucherius in quæſtion. hic, vide dicta Galat. 3. 13.

Lex hæc per Chriſti crucem eſt abolita.

Nota. Hæc lex judicialis fuit, ideoque jam per Chriſti legem & mortem abrogata eſt. Hinc jam, nec præ aliis ſontibus ſuſpenſi ſunt maledicti, nec eadem die ſepeliuntur; ſed per dies, menſes & annos pendent in patibulo ad terrorem cæterorum malefactorum.

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

REpetit Moſes leges quaſdam de miſericordia, etiam in beſtias exercenda, ut de ſublevando bove; de non capienda matre cum pullis, de non arando in bove & aſino. Secundò, v. 13. ſponſus falsò obiciens ſponſæ fornicationem, iubetur verberari, & ſolvere centum ſiclos argenti. Tertiò, v. 22. adulter & adultera, etiamſi tantùm ſit deſponſata, iubentur lapidari. Quartò, v. 25. qui vim infert virgini ſolutæ, iubetur ſolvere 50. ſiclos argenti, & virginem ducere, ac ſemper retinere.

1. NOn videbis bovem fratris tui, aut ovem errantem, & præteribis: ſed reduces fratri tuo;
2. etiamſi non eſt propinquus frater tuus, nec noſti eum: duces in domum tuam. &
erunt apud te quamdiu quærat ea frater tuus, & recipiat. 3. Similiter facies de aſino, & de veſti-
mento, & de omni re fratris tui, quæ perierit: ſi inveneris eam, ne negligas quaſi alienam. 4. Si vi-
deris aſinum fratris tui aut bovem cecidiſſe in via, non deſpicies, ſed ſublevabis cum eo. 5. Non in-
duetur mulier veſte virili, nec vir utetur veſte feminea: abominabilis enim apud Deum eſt qui facit
hæc. 6. Si ambulans per viam, in arbore vel in terra nidum avis inveneris, & matrem pullis vel ovis
deſuper incubantem: non tenebis eam cum filiis: 7. ſed abire patieris, captos tenens filios: ut bene ſit
tibi, & longo vivas tempore. 8. Cùm ædificaveris domum novam, facies murum tecti per circuitum:
ne effundatur ſanguis in domo tua, & ſis reus labente alio, & in præceps ruente. 9. Non ſeres vineam
tuam altero ſemine ne & ſementis quam ſeviſti, & quæ naſcuntur ex vinea, pariter ſanctificentur. 10.
Non arabis in bove ſimul & aſino. 11. Non indueris veſtimento, quod ex lana linoque contextum eſt.
12. Funiculos in fimbriis facies per quatuor angulos pallii tui, quo operieris. 13. Si duxerit vir uxo-
rem, & poſtea odio habuerit eam, 14. quæſieritque occaſiones quibus dimittat eam, obiiciens ei no-
men peſſimum, & dixerit: Uxorem hanc accepi, & ingreſſus ad eam non inveni virginem: 15. tollent
eam pater & mater ejus, & ferent ſecum ſigna virginitatis ejus ad ſeniores urbis qui in porta ſunt: 16.
& dicet pater: Filiam meam dedi huic uxorem: quam quia odit, 17. imponit ei nomen peſſimum, ut
dicat: Non inveni filiam tuam virginem: & ecce hæc ſunt ſigna virginitatis filiæ meæ. expandent ve-
ſtimentum coram ſenioribus civitatis: 18. apprehendentque ſenes urbis illius virum, & verberabunt
illum, 19. condemnantes inſuper centum ſiclis argenti, quos dabit patri puellæ: quoniam diffama-
vit nomen peſſimum ſuper virginem Iſrael: habebitque eam uxorem, & non poterit dimittere eam om-
nibus diebus vitæ ſuæ. 20. Quòd ſi verum eſt quod objicit, & non eſt in puella inventa virginitas:
21. ejicient eam extra fores domus patris ſui, & lapidibus obruent viri civitatis illius, & morietur:
quoniam fecit nefas in Iſrael, ut fornicaretur in domo patris ſui: & auferes malum de medio tui.
22. Si dormierit vir cum uxore alterius, uterque morietur; id eſt, adulter & adultera: & auferes
malum de Iſrael. 23. Si puellam virginem deſponderit vir, & invenerit eam aliquis in civitate, &
concubuerit cum ea, 24. educes utrumque ad portam civitatis illius, & lapidibus obruentur: puel-
la, quia non clamavit, cùm eſſet in civitate: vir, quia humiliavit uxorem proximi ſui. & auferes
malum de medio tui. 25. Sin autem in agro reperit vir puellam, quæ deſponſata eſt, & apprehen-
dens concubuerit cum ea, ipſe morietur ſolus: 26. puella nihil patietur, nec eſt rea mortis: quo-
niam ſicut latro conſurgit contra fratrem ſuum, & occidit animam ejus, ita & puella perpeſſa eſt,
27. ſola erat in agro: clamavit, & nullus affuit qui liberaret eam. 28. Si invenerit vir puellam virgi-
nem, quæ non habet ſponſum, & apprehendens concubuerit cum illa, et res ad judicium venerit:
29. dabit qui dormivit cum ea, patri puellæ quinquaginta ſiclos argenti, et habebit eam uxorem,
quia humiliavit illam: non poterit dimittere eam cunctis diebus vitæ ſuæ. 30. Non accipiet homo
uxorem patris ſui, nec revelabit operimentum ejus.

Vers. 1. NON VIDEBIS BOVEM FRATRIS TUI (putà Judæi, qui tuæ eſt gentis & generis, æquè ac religionis. Sub bove intellige equum, mulum, & alia animalia: par enim omnium eſt ratio) ERRANTEM, ET PRÆTERIBIS: SED REDUCES FRATRI TUO] Sanxit hoc Deus, ad charitatem mutuam inter Judæos fovendam & exercendam. Eadem de cauſa jubet v. 4. aſinum proximi lapſum ſublevari. Quidni ergo idem faciant Chriſtiani, etiamſi coloni ſint & ruſtici? Alfonſus Aragonum, Neapolis & Siciliæ rex, cùm per Campaniam iter faceret, in agaſonem incidit, cujus jumentum farina onuſtum cùm in luto hæreret, & agaſo prætereuntium opem imploraret; ipſe rex ex equo deſcendens ſuam in aſino ex luto extrahendo operam agaſoni impendit; qui ubi regem agnovit, in genua procidens veniam petiit: quem ille placidis verbis à ſe dimiſit, eoque facto Campaniæ populos ſibi conciliavit. Teſtis eſt Panormit. in ejus vita lib. 1.

Myſticè, ſi Deus jubet aſinum ſub onere jacentem levari, quanto magis hominem ſub peccato gementem A jubet attolli & educi? S. Bernardus epiſt. 203. *Virgo, inquit, Iſrael corruit, & non eſt qui ſublevet eam. Quouſque in luto aurum iacet? tollite margaritam, tollite, levate ſplendidiſſimam ac pretioſiſſimam gemmam de ſterquilinio; levate eam, antequam porcorum, id eſt ſpurcorum ſpirituum, pedibus conculcetur.*

NON INDUETUR MULIER VESTE VIRILI, NEC VIR UTETUR VESTE FEMINEA] Tum quia hoc per ſe indecens eſt, ut ſcilicet vir veſte mentiatur ſe feminam, aut femina veſte mentiatur ſe virum: tum ne occultis libidinibus & aliis vitiis locus detur. Optima enim pudicitiæ cuſtodia, eſt veſtitus honeſtas. nam ut ait Poeta: Vers. 5.

Cuſtos pudicitiæ eſt veſtitus honeſtas.

Quem præſtare poteſt mulier galeata pudorem,
Quæ fugit à ſexu?

& Herodot. *Mulier*, ait, *cum veſte ſimul etiam pudorem exuit*. Vide Raban. vide & S. Ambroſ. epiſt. ad Irenæum, ubi hanc Deuter. legem pertractat, ejuſque quatuor dat cauſas. *Primò, cur, inquit, homo, non vis videri eſſe, quod natus es? cur alienam tibi aſſumis ſpeciem?*

ctem ? cur mentiris feminam ? vel in femina virum ? ſuſi unumquemque ſexum indole natuſa induimus. Denique diverſus uſus, diverſus color, motus, diverſus diverſa viros, diverſa vox eſt in viro & femina. Secundò, in ...tur etiam propriæ adverſitatis eſt inter vos & homines comparatio; in illis enim ſexum naturalia ipſa indumenta diſcernunt. Pavi mares ſpecioſi, femina non bene pennarum ... pingunt ... Phaſianis quoque diverſus color, qui diſtinguit ſexus diſcretionem. Quid in pallio? alius certè eſt habitus galli à gallina. *Numquid illi mutant ſpeciem ſuam ? vos vero mutare deſideramus ? Tertiò, mendacium; & in verbo turpe eſt, & multum in habitu. Denique in templis, ubi mendacium fidei; ibi mendacium naturæ, illic aſſumere viros muliebrem veſtem, geſtumque femineum, ſacrum* (id eſt execrandum, ſacrilegum) *putatur. Unde dicit ?* Abominandus eſt *Domino omnis qui facere hæc. Quartò, merito illic non ſervatur caſtimonia, ubi non cuſtoditur ſexus diſtinctio.* Unde ſequitur; *Abominabilis enim apud Deum eſt, qui facit hæc.* Quare videtur peccaſſe mortaliter Judæus, utens veſte feminea; & Judæa utens veſte virili. Unde videtur hoc præceptum partim eſſe naturale, partim cæremoniale, & jam abolitum, quatenus ſcilicet obligabat ſub peccato mortali. Jam enim non eſſe peccatum mortale, ſi vir, aut femina veſtes ſexus commutent ex levitate, ſi abſit ſcandalum, & intentio periculumque libidinis, docent D. Tho. Cajetan. & ex iis Navar. Enchirid. c. 23. n. 22. Simile erat in cognoſcente menſtruatam, uti dixi Levit. 18. 19.

Vir utens veſte feminea, & femina virili, olim peccabant mortaliter, jam non unde?

Tropolog. prima. Tropolog. Cyrillus lib. 5. de Adoratione f. 87. Abominatur, inquit Deus, ac turpiſſimum putat ſpectaculum, tum fortitudinis opiniones in molli vita, tum in forti viro molli animi languorem.

Secunda. Rurſum Rupert. Mulier, ait, induitur veſte virili, quando is qui neſcit vitæ ſuæ moderamina tenere, judex fieri audet vitæ alienæ, & præeſſe præſumit, qui nondum ſubeſſe didicit. E contrario vir utitur veſte feminea, quando vir ſpiritualis, vel doctor, aut Prælatus, qui tanquam vir præeſt in Eccleſia, fluxa ſequitur vitia: unde fit, ut prædicatio ejus contemnatur, cujus vita deſpicitur.

Vers. 6. NON TENEBIS EAM CUM FILIIS] non capies in nido matrem cum pullis. Ratio hujus legis fuit, ut per eam inducerentur Judæi ad pietatem & miſericordiam, etiam in beſtias exercendam; quo facilius, ait Tertull. l. 2. contra Marcion. 17. *in pecudibus & beſtiis præmeditata humanitas, in hominum refrigeria erudiretur.* Sic & Theod. q. 21. Tropologiam vide apud Rabanum & Rupert. Eadem de cauſa vetuit Deus, ne coquerent hœdum in lacte matris, id eſt lactentem, Exodi 23. 19. & ne ararent in bove & aſino, hoc c. v. 10. & ne obligarent os bovi trituranti. Deut. 24. 4.

Vers. 8. CUM ÆDIFICAVERIS DOMUM NOVAM, FACIES MURUM TECTI PER CIRCUITUM] In Palæſtina tecta domorum erant plana, quibus homines inambulabant, perinde ac nos in tabulatis: ergo ne ex alto, circa extremitates, in terram labi quem contingat, jubet hic Deus, ea muro, vel ſepto cingi. Audi Maldonat. in Jerem. c. 48. v. 38. *Erant*, inquit, *in Judæa, tecta supernè aperta & complanata ſtrataque lateribus, & lita cæmento, qualia hodie in Bætica noſtra, & in Italia ſunt multa, ut etiam S. Hieron. admonebit in epiſt. ad Sunniam & Fretellam; Romaque ſolaria, vel meniana vocari dicit. Itaque in tectis in hyeme apricabantur, in æſtate noctu cœnabant, & ſub dio dormiebant, & ſæpè ad confabulandum conveniebant Judæi. Ex quo illud intelligitur, Quod in aure auditis, prædicate ſuper tecta. Matth. 10. 27. Et Petrus Act. 10. 9. aſcendit orandi cauſa ἐπὶ τὸ δῶμα, in tectum. Et quod præcipitur Judæis, Deuter. 22. 8 facere murũ tecti per circuitum, ne quis ex eo cadat, & homicidio reus ſint.*

Tecta domorum erant plana in Judæa.

Vers. 9. NON SERES VINEAM TUAM ALTERO SEMINE. quaſi dicat. Non ſeres inter vites, duas ſpecies ſeminis, ſive ſemina heterogenea (hæc enim hebraicè vocantur *Kilaim*) v. g. triticum cum ſiligine, avenam cum hordeo. In Palæſtina enim regione calida, ſolebat aliquid ſeri inter ordines vitium, inquit Vatablus. Vetat autem hic Deus, ne id fiat diverſo ſemine, datque cauſam: NE UVÆ & SEGES PARITER SANCTIFICENTUR] id eſt polluantur: quia ſegetes ex ſatione hac mixtorum à Deo vetitorum, immundæ cenſentur, & quaſi polluere etiam vicinas uvas, quas contingunt & ambiunt: ita enim ſancit hic Deus vide dicta Levit. 19. 19. Nota, Hebræum *Kadas*, id eſt ſanctificare, eſt unum ex iis, quæ ſunt contrariæ ſignificationis: unde ſubinde, ut hic & alibi, ſignificat polluere.

Vineam ne ſerito altero ſemine, quomodo? Prima explicatio & genuina.

Secunda. Alii ſic explicant, q. d. Ne ex avaritia, & nimia lucri & frugum cupiditate, ſeras inter vites & uvas, ſemen aliquod; quia vinea ſibi liberum terram depoſcit, totamque ejus pinguedinem ſola exigit; ne ſementis, & uvæ pariter ſanctificentur, id eſt polluantur, & pereant; atque ad ſterilitatis & ſabbati otium redigantur. ita Rupert. S. Auguſt. & Procop. Sed prior ſenſus germanior eſt: hoc enim Hebræis eſt, ſerere *kilaim*, ut patet Levit. 19. 19.

Tertia. Tertiò, Abulenſ. Ne ſeras, inquit, vineam diverſo ſemine, ſcilicet ex fraude & avaritia, putans, quòd primitias & decimas tantùm ſemel ex eodem fundo, quotannis pendere tenearis: itaque dando eas ex ſegetibus, quæ primò colliguntur, putes te ex uvis ſecuturis nihil pedere debere. Unde ait: *Ne ſementis, & quæ naſcuntur ex vinea, pariter ſanctificentur*, id eſt, ne credas, quòd ſementis, id eſt fruges, & quæ naſcuntur ex vinea, id eſt uvæ, ſimul ſanctificentur; ita, quòd ſolvendo & offerendo decimas vel primitias de uno, ſit ſolutum de alio. Hucuſque verba ſunt Abul. Verùm hic ſenſus alienior eſt, verbaque invertit: aliud enim eſt ſanctificari reipſa, aliud credere, idque falsò, unum ſemen ſanctificari, id eſt offerri, per aliud.

Quarta. Alienior quoque eſt explicatio Theodoreti q. 23. *Ne ſanctificentur*, inquit, q. d. Volo ut talia mixta ſemina & ſegetes mihi ſanctificetis, id eſt offeratis: nolite ergo talia ſeminare, ne cogamini ea mihi offerre.

Vers. 10. NON ARABIS IN (id eſt, cum) BOVE SIMUL ET ASINO] Ratio eſt: quia eorum vires ſunt inæquales; itaque aſinus aſſociatus bovi, plus æquo gravaretur.

Ne ares cum bove & aſino, cur?

Tropolog. Tropol. S. Gregor. l. 1. Moral. c. 6. quaſi dicat, *Fatuum ſapientibus in prædicatione non ſocies, ne per eum, qui rem implere non valet, illi, qui prævalet, obſiſtat.* Ita Plato duos ſuos diſcipulos, ſcilicet Xenocratem, qui tardiori erat ingenio, cum Ariſtotele acri conjungens. *Hui*, inquit, *qui aſinum cum equo ſocialo? hic fræno, ille calcari indiget.* ita Plutarch in Platone.

Vers. 12. FUNICULOS IN FIMBRIIS FACIES] De his funiculis & fimbriis Judæorum, dixi Num. 15. 38. Porrò funiculos hos jubet fieri *per quatuor angulos*, id eſt oras, ſive extremitates pallii, hoc eſt veſtis extimæ: quia, ut ait Abulenſ. pallia, hoc eſt veſtes extimæ Judæorũ erant apertæ ante, & retro, & in duobus angulis cujuſlibet aperturæ erant duo funiculi hyacinthini dependentes, & ſic erant quatuor funiculi. Si quis per quatuor angulos accipere velit quatuor differentias poſitionum, ut hæc fila fuerint in fimbriis veſtis extimæ ante & retro, ad dexteram & ſiniſtram, non repugno. Sic enim hodie videmus famulos nonnullorum principum, eorum colores & ſtemmata, ad quatuor hæc latera pallio aſſuere. Judæi jam in Synagoga veſtẽ quadrangulã, cui hæc fila aſſuta ſunt, humeris injiciunt, uti dixi Nu. 15.

Vers. 13. OBJICIENS ET NOMEN PESSIMUM] putà crimen fornicationis, & quaſi adulterii: nil enim pejus & turpius de femina, præſertim virgine, dici poteſt. ita Abulenſ.

NON INVENI EAM VIRGINEM] cùm ſe talem mihi ante deſponſationem venditaſſet: nec enim aliàs eam ducere voluiſſem. itaque præſumebatur hæc femina, ex propria aſſertione, poſt deſponſationem fornicata eſſe, ideoque rea eſſe mortis, ut dicitur v. 21. nam aſſerebat ipſa ſe virginem, cùm deſponſaretur; & poſtea aſſerebat ſponſus, ſe eam non inveniſſe virginem; ergo inter deſponſationem & nuptias, corruptam eam fuiſſe, neceſſum erat dicere, ideoque morti adjudicatur v. 21. nam ſi ante deſponſationem peccaſſet, non puniebatur morte, ut patet hic, & Exodi 22. 16. Debebat autem ſtatim poſt nuptias celebratas, queri ſponſus de ſponſæ fornicatione, alioqui falſa præſumpta fuiſſet ejus accuſatio, & tantùm quæſita occaſio, ad eam dimittendam.

Vers. 17. ECCE HAC SUNT SIGNA VIRGINITATIS FILIÆ MEÆ] Per ſigna hæc Abulenſ. & Lyranus accipiunt teſtimonia matronarum, quæ ante nuptias ſponſæ virginitatem exploraverant: hæc enim ſcripto conſignata, aſſervaverat ſponſæ parens. Verùm communiter alii interpretes, quin & ipſe Abulenſ. tandem, per ſigna hæc accipiunt velleṁ, ut dicitur v. 17. id eſt linteum ſanguine tinctum, quem ex primo cum virgine congreſſu, ſolent profluere aiunt medici, idque non ex ruptura membranæ alicujus, quæ virginitatis ſit cuſtos, ut vulgus æſtimat; ſed ex dilaceratione partiũ, vel labiorum uteri, quæ in virginibus naturali ſymphiſi, ſeu coaleſcẽtia invicẽ aſtricta

Signa virginitatis quæ? Opinio Lyrani. Opinio communis.

ſunt, & in primo congreſſu violenter quaſi lacerantur & dividuntur, itaque erumpit ſanguis. ita Galenus lib. de Diſſectione vulvæ, & Franc. Valeſius de Sacra Philoſophia c. 25. Hoc ergo linteum pater ſponſæ, præſente ſponſo & teſtibus, accipiebat & recondebat, ut ſi ſponſus ſtuprum ſponſæ obiiceret, coram judice proferebat, itaque ſponſi calumniam refutabat. Hoc enim ſignificat Primò, τὸ *expandent veſtimentum coram ſenioribus civitatis*; Secundò, v. 14. τὸ *ingreſſus ad eam, non inveni virginem*. Si enim ante congreſſum maritalem matronæ exploraſſent, dixiſſentque non eſſe virginem, ſed corruptam, ſponſus ad eam non fuiſſet ingreſſus; ſed ſtatim eam repudiaſſet vel accuſaſſet.

Vers.24. Vir] non qui eam ſibi deſpondit v. 23. ſed qui eam alteri deſponſam humiliavit, id eſt violavit, ut ſequitur.

Vers.25. Sin autem in agro. Nota. Puella deſponſa, ſi ſtuprum eſſet paſſa in civitate, niſi clamaſſet; clamorque ejus auditus fuiſſet, cenſebatur ſtupro conſenſiſſe, ideoque eſſe rea mortis: ſi enim clamaſſet, accurriſſent vicini, eamque liberaſſent. in agro verò clamans, etſi clamor ejus a nemine fuiſſet auditus, cenſebatur inſons; quia ſcilicet ibi vix ullus erat, qui eam audire & juvare poſſet: unde de hac ait: Quoniam ſicut latro conſurgit contra fratrem ſuum, &c. ita et puella perpeſſa eſt.] Hebr. *quoniam ſicut conſurgit quis contra proximum ſuum, & interficit eum, animam*, id eſt ipſum animam, ſive quo anima ſeparatur à corpore, *ſic res iſta ſe habet*. Vers.26.

Et apprehendens] id eſt vim faciens. Unde Septuag. vertunt, βιασάμενος: alioqui enim nulla lex ſtatueretur hìc circa violenter corruptas. ita Tertull. l. 4. contra Marcion. c. 34. qui ergo per vim ſtupraverat virginem ſolutam, jubetur hìc eam ducere & retinere, ac inſuper patri ejus ſolvere 50. ſiclos argenti. Vers.28.

Nec revelabit operimentum ejus] Hebr. *non deteges alam, veſtem patris*, id eſt, non deteges veſtem, ſive operimentum, quo turpitudo patris tegebatur. turpitudinem patris, vocat verenda uxoris patris, uti dixi Lev. 18. 8. Vers.30.

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Eunuchus, Ammonites, & Moabites in æternum arcentur ab eccleſia Dei; item Idumæus & Ægyptius uſque ad tertiam generationem, atque mamzer uſque ad decimam. Secundò, v. 10. jubet Deus caſtra eſſe munda a pollutione & ſtercore. Tertiò, v. 17. vetat ſcortationem. Quartò, v. 19. vetat ne fænerentur fratri, ſed alieno. Quintò, v. 21. votum ſine mora ſolvi jubet.

1. Non intrabit eunuchus, attritis vel amputatis teſticulis, & abſciſſo veretro, eccleſiam Domini. 2. Non ingredietur mamzer, hoc eſt, de ſcorto natus, in eccleſiam Domini, uſque ad decimam generationem. 3. Ammonites & Moabites etiam poſt decimam generationem non intrabunt eccleſiam Domini, in æternum: 4. quia noluerunt vobis occurrere cum pane & aqua in via quando egreſſi eſtis de Ægypto: & quia conduxerunt contra te Balaam filium Beor de Meſopotamia Syriæ, ut malediceret tibi: 5. noluit Dominus Deus tuus audire Balaam, vertitque maledictionem ejus in benedictionem tuam, eò quòd diligeret te. 6. Non facies cum eis pacem, ne quæras eis bona cunctis diebus vitæ tuæ in ſempiternum. 7. Non abominaberis Idumæum, quia frater tuus eſt: nec Ægyptium, quia advena fuiſti in terra eius. 8. Qui nati fuerint ex eis, tertia generatione intrabunt in Eccleſiam Domini. 9. Quando ingreſſus fueris adverſus hoſtes tuos in pugnam, cuſtodies te ab omni re mala. 10. Si fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus ſit ſomnio, egredietur extra caſtra, 11. & non revertetur, priuſquam ad veſperam lavetur aqua: & poſt ſolis occaſum regredietur in caſtra. 12. Habebis locum extra caſtra, ad quem egrediaris ad requiſita naturæ, 13. gerens paxillum in balteo, cumque ſederis, fodies per circuitum, & egeſta humo operies 14. quo relevatus es (Dominus enim Deus tuus ambulat in medio caſtrorum, ut eruat te, & tradat tibi inimicos tuos) & ſint caſtra tua ſancta, & nihil in eis appareat fœditatis, ne derelinquat te. 15. Non trades ſervum domino ſuo, qui ad te confugerit. 16. habitabit tecum in loco, qui ei placuerit, & in una urbium tuarum requieſcet: ne contriſtes eum. 17. Non erit meretrix de filiabus Iſraël, nec ſcortator de filiis Iſraël. 18. Non offeres mercedem proſtibuli: nec pretium canis, in domo Domini Dei tui, quidquid illud eſt quod voveris: quia abominatio eſt utrumque apud Dominum Deum tuum. 19. Non fænerabis fratri tuo ad uſuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem: 20. ſed alieno. Fratri autem tuo abſque uſura, id quo indiget, commodabis: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere tuo in terra, ad quam ingredieris poſſidendam. 21. Cùm votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere: quia requiret illud Dominus Deus tuus, & ſi moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum. 22. Si nolueris polliceri, abſque peccato eris. 23. Quod autem ſemel egreſſum eſt de labiis tuis, obſervabis, & facies ſicut promiſiſti Domino Deo tuo, & propria voluntate & ore tuo locutus es. 24. Ingreſſus vineam proximi tui, comede uvas quantum tibi placuerit: foras autem ne efferas tecum. 25. Si intraveris in ſegetem amici tui, franges ſpicas, & manu conteres: falce autem non metes.

Vers.1. Non intrabit eunuchus attritis, vel amputatis teſticulis, et abſciſſo veretro (virga virili) eccleſiam Domini] Per *eccleſiam* aliqui accipiunt atrium templi, vel tabernaculi. ita enim videtur explicari Thren. 1. v. 10. ubi dicitur: *Vidit gentes ingreſſas ſanctuarium ſuum, de quibus præceperas, ne intrarent in eccleſiam tuam*, ita Theodor. Olympiod. & Dionyſ. Carthuſ. in Thren. 1. 10 Secundò, Cajetan. & Oleaſt. per Eccleſiam intelligunt primores Eccleſiæ & cœtus Judæorum. q. d. Eunuchus, &c. non erit è magiſtratu Judæorum.

Eccleſia hic quænam. Prima ſententia. Secunda.

Verùm dico, pro *non intrabit in eccleſiam Domini*, hebr. eſt, *non intrabit in congregationem Domini*, ut ſcilicet ſit de populo ſancto, ut cenſeatur Iſraëlita, & filius Abrahæ, ut habeat jus ducendi Iſraëlitidem, ut gaudeat juribus Judæorum. Intrare ergo Eccleſiam Domini, eſt annumerari populo Iſraëlitico, & frui gratiis ac privilegiis quibus in lege Iſraëlitæ fruebantur, ut quòd illis pecunia non daretur ad uſuram, quòd fruerentur privilegiis anni ſeptimi remiſſionis, & anni jubilei, uti dixi Levit. 25. 44. ac aliis pluribus. Non ergo eunuchi, Ammonitæ, Moabitæ, &c. arcentur

Tertia ſententia.

&c. arcentur hic à judaiſmo, fide, ſalute & templo. hoc enim alienum videtur à Dei bonitate: poterant ergo fieri proſelyti, itaque admitti ad phaſe, aliaque ſacra Judæorum, ut patet Exodi 12. 48. Arcentur ergo tantùm à ſocietate politica Judæorum, ut non habeantur cives, nec habeant jus civicum apud Judæos. Sic ſumitur eccleſia pro cœtu populi, Numer. 20. 4. & Judic. 20. v. 2. ubi dicitur: *Cunctæ tribus Iſrael in eccleſiam Dei convenerunt.* Unde explicans ſubdit:

2. *Mamzer eſt ſpurius.* NON INGREDIETUR MAMZER IN ECCLESIAM DOMINI] *Mamzer* eſt extraneus, ſpurius, nothus, non ex propria & legitima uxore, ſed ex aliena, putà ex ſcorto, natus; à rad. זר *zur*, id eſt alienus, extraneus fuit: aut quòd mater adultera eum, cùm ſit aliena, ſupponat marito ſuo, quaſi ejus prolem.

USQUE AD DECIMAM GENERATIONEM] Undecimus ergo nepos, deſcendens ex mamzere, quaſi abſterſa jam macula & nota natalium, poterat in cœtum & conjugium Judæorum recipi.

Tropolog. Tropol. eunuchus ſignificat ſterilitatem animæ, mamzer fructum malum: hæc arcenda ſunt ab Eccleſia Dei. ita Theodoret. q. 25. & 26.

VERS. 6. NON FACIES CUM EIS (Ammonitis & Moabitis, qui tibi hoſtes fuerunt, & contra te Balaam conduxerunt, ut tibi malediceret) PACEM, NEC QUÆRAS EIS BONA] q. d. Non habebis cõmunicationem cum eis, quoad convictum & commercia temporalia, ne tibi ruſum ſint ſcandalo, teque quaſi ex innato odio ſeducere, ad idololatriam pellicere & perdere conentur. Arcet hic Deus eunuchos, mamzeres, Moabitas & Ammonitas à populo ſuo, tum ob decorem & honorem populi ſui: qua de cauſa S. Ambroſius noluit admittere hiſtriones ad Eccleſiam Chriſtianam. tum ob ſcelera ac odium innatum Ammonitarum ac Moabitarum in Judæos, uti jam dixi. Unde Theodor. Moab, inquit, & Ammon propter infectam radicem, & propter impietatem arcentur eccleſia Dei. Excipiuntur feminæ: nam Ruth Moabitis nupſit Boos, abavo Davidis.

Eunuchi & Moabitæ arcentur à populo Dei, cur? S. Ambr. hiſtriones repulit ab Eccleſia.

Tropol. Moab ſignificat concupiſcentiam, quæ à patre diabolo eſt, item carnales ſenſus, qui numquam Eccleſiam Dei cæleſtem ingredientur. ita Orig. hom. 5. in Geneſ. Ambroſ. Gregor. & alii.

QUI NATI FUERINT EX EIS (Ægyptiis, vel
VERS. 8. Idumæis) TERTIA GENERATIONE INTRABUNT IN ECCLESIAM DOMINI] Tertia hæc generatio computanda erat ab eo, qui primus fuerat ad judaiſmum converſus, atque ab Ægyptiis & Idumæis tranſierat ad Judæos, habitando in Judæa.

VERS. 9. QUANDO EGRESSUS FUERIS IN PUGNAM, CUSTODIES TE AB OMNI RE MALA] à furtis, rapinis, ſcortatione, perjuriis, blaſphemiis, aliiſque vitiis quibus milites inficî, & caſtra inficere ſolent. Ita Julius *Cæſar non minùs in milite modeſtiam & continentiam, quàm virtutem atque animi magnitudinem deſiderabat*, uti inquit ipſe lib. 6. de Bello Gallico.

Scipio Minor videns in caſtris multam licentiam, laſciviam, ſuperſtitionem & luxum, divinos cum lenonibus protinus ejecit: quin & vaſa omnia juſſit amoliri, excepta olla, veru & poculo fictili. Edixit ut milites ſtantes pranderent obſonium non igni coctum: cœnarent verò diſcumbentes panem, aut pultem ſolam, & carnes aſſas, ſive elixas. Ipſe verò ſago tectus obambulabat caſtra, dicens, *ſe lugere exercitus dedecora.* ita Plutarch. in Apophtheg. Roman.

Theodoricus rex apud Caſſiodor. lib. 7. ita ſancit: *Milites tibi commiſſi vivant cum provincialibus jure civili, nec inſoleſcat animus qui ſe ſentit armatum: quia clypeus ille exercitus noſtri quietem debet præſtare Romanis.*

Sergius Galba in graviſſimis bellis ſeveriſſima diſciplina habuit milites ſuos; adeò ut ſimulatque veniſſet in caſtra, protinus vulgaretur ille trochaicus: *Diſce miles militare, Galba eſt, non Getulicus.*

Alexander Severus in expeditionibus, ſi quis de via in alicujus poſſeſſionem deflexiſſet, funibus aut virgis cædebat: ſi honoratus eſſet, acriter objurgabat: *Velleſne hoc in agro tuo fieri, quod facis in alieno?* Clamabat ſæpiùs quod à Chriſtianis audierat, idque per præconem, quoties aliquem caſtigabat: *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* ita Lamprid.

Aurelianus Imp. cùm à vicario ſuo literas accepiſſet, quibus efflagitabat ut reſcriberet quomodo res gerenda eſſet, ita ſtatim reſcripſit: *Si vis tribunus eſſe, imò ſi vis vivere, manus militis contine, nemo pullum alienum rapiat, ovem nemo contingat, uvam nullus auferat.* ita Vopiſcus in Aurel.

Optimè verò & breviſſimè S. Johannes Bapt. militibus rogantibus, Quid faciemus ut ſalvemur? reſpondit: *Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti eſtote ſtipendiis veſtris,* Luc. 3.

Quocirca Valer. Maximus l. 2. rectè concludit: *Aſpero & abſciſſo caſtigationis genere militaris diſciplina indiget; quia vires armis conſtant, quæ ubi à recto itinere deſciverunt, oppreſſuræ ſunt, niſi opprimantur.*

POLLUTUS SOMNIO EGREDIETUR EXTRA CASTRA] Tropol. S. Greg. 9. Moral. 40. *Nocturnum, ait, ſomnum, eſt tentatio occulta. Pollutum ergo extra caſtra exire, eſt turpi impugnatione laborantem, ſeſe ex continentium comparatione deſpicere. Qui ad veſperam lavatur aqua, cùm defectum ſuum conſpiciens ad pœnitentiæ lamenta convertitur: ſed poſt occaſum ſolis ad caſtra redeat: quia defervescente tentationis ardore, neceſſe eſt, ut iterum fiduciam erga ſocietatem bonorum ſumat.* VERS. 10.

HABEBIS LOCUM EXTRA CASTRA, AD QUEM EGREDIARIS AD REQUISITA NATURÆ, GERENS PAXILLUM IN BALTHEO, cingulo, &c.] idque ad honeſtatem, & munditiem caſtrorum; unde dicitur v. 14. *Sint caſtra tua ſancta*, id eſt puta & munda: nitoris enim tam interni, quàm externi amator eſt Deus, qui eſt fons omnis puritatis, ſpirituſque puriſſimus. Secundò, ad valetudinem caſtrorum. Tertiò, ad vitandam ſacerdotum offenſionem, qui per caſtra cum arca & vaſis ſanctis tranſibant. Hiſce incommodis in terra promiſſionis occurrere potuerunt Hebræi: unde ibi in urbibus more noſtro ſuos habuerunt receſſus. Quare Abul. cenſet hoc præceptum non obligaſſe, niſi in deſerto: adde & tempore belli, in caſtris. Eſſeni verò, utpote tam legis quàm puritatis ſtudioſiſſimi, etiam in Judæa hanc legem ſtrictè obſervarunt, uti docet Joſephus l. 2. de Bello Judaico c. 7. VERS. 12. & 13.

Munditiã etiam externam amat Deus.

Tropolog. Tropologicè, S. Gregor. 31. Moral. 22. & ex eo Ruper. *Portare ſub baltheo paxillum debemus, ut ſcilicet ad reprehendendos nos ſemper accincti, acutum circa nos ſtimulum compunctionis habeamus, qui inceſſanter terram mentis noſtræ pœnitentiæ dolore confodiat, & hoc quod à nobis fœdum rumpis, abſcondat.* Hinc & Cyrillus in Glaphyris per paxillum accipit crucem cujuſque.

VERS. 15. NON TRADES SERVUM DOMINO SUO, QUI AD TE CONFUGERIT] cùm ſcilicet dominus eum injuſtè vult affligere, vel lædere, aut occidere, ut patet ex ſequ. donec placatus & reconciliatus ei fuerit: tum enim ſervus domino ſuo reſtituendus eſt.

VERS. 17. NON ERIT MERETRIX DE FILIABUS ISRAEL, NEC SCORTATOR] Monet lex Primò, filias & filios, ut caveant à ſcortatione; Secundò, parentes, ne eis permittant ſcortari, neve filias proſtituant; Tertiò, magiſtratum, ut non toleret in politia ſua publicam ſcortationem & lupanaria. Si enim vetatur Judæis meretrix Iſraelitis, multo magis vetatur alienigena & Gentilis, à qua periculum erat idololatriæ, uti eventus probavit in Madianitis & Moabitis, quæ Hebræos duxerunt ad colendum Beelphegor, unde Deus in eos deſævit Numer. 25.

NON ERIT SCORTATOR DE FILIIS ISRAEL] Pro *ſcortator*, verti poteſt cum Vatablo & Pagnino, ſcortum maſculum, puta cinædus, ſive puer pathicus. Hunc enim aptè ſignificat hebr. קדש *Kadeſ*: Noſter alibi vertit effeminatus, ſicut ejus femininum קדשה *Kadeſca*, hic & alibi ſcortum femineum, ſive meretricem ſignificat. Alii tamen cum Noſtro, rectè quoque vertunt *ſcortator*.

Septuag. poſt hunc verſum addunt: *Non erit* τελεσφόρος *de filiabus Iſrael*; quod Tertull. lib. de Pudicitia cap. 9. & S. Hieron epiſt. 146. vertunt, *non erit vectigal pendens ex filiis Iſrael.* quam ſententiam ſuæ rebellioni contra Romanos prætexebat Judas Galilæus, de quo Act. 5. Verùm hæc ſententia non habetur in Hebræo aut Latino textu. Quare videtur addita à Septuag. ad explicandam præcedentem ſententiam: *Non erit meretrix de filiabus Iſrael*: τελεσφόρος enim hic vocatur meretrix, quæ ſe conſecrans Veneri aut Priapo, ei vectigal ex impudicitia ſolvit. ita S. Cyrill. lib. 15. de Adoratione. unde S. Auguſt. lib. 10. Civit. c. 9. ait, hac voce teletarum ſignificari conſecrationes quaſdam theurgicas, quæ verè eſſent fallaces ritus dæmonum.

τελεσφόρος quid?

num. Videntur ergo teletæ fuiſſe ſacra impudica, quibus quæ ſe Veneri aut Priapo obſtringerent feminæ aut viri, myſteris quædam & dona, ut partem turpis lucri, portarent, ſicut canophoræ apud Athenienſes, planeque τελεσφόρος videtur dictum de femina: adjungitur enim, *De filiabus Iſrael*; & ſubditur: *Et non erit τελεσφόρος*, id eſt *initiatus de filiis Iſrael*. ubi Theodor. *q.* 28. τελεσφόρον, ait, *vocat eum, qui myſteriis initiat, τελούμενον autem eum, qui initiatur*. Tales enim hebraicè vocabantur *Kedeſcim & kedeſcot*, qualis fuit Maach mater Aſa regis, & effeminati in ſacris Priapi. 3 Reg. 15 v. 12. & 13.

VERS. 18. NON OFFERES MERCEDEM PROSTIBULI, NEC PRETIUM CANIS IN DOMO DOMINI] Rectè hinc infert Philo: *Si mulieris amatoribus obſequentis profana dicuntur munera, quanto magis ſcortantis animæ, quæ ſe proſtravit conſtuprandam vinolentiæ, gulæ, voluptati, ambitioni, avaritiæ?*

Rurſum S. Hieron. in Iſajæ c. 66 v. 3. citans hunc locum Deuter. *Pulchrè*, inquit, *canis & meretrix copulantur, quia utrumque animal pronum eſt ad libidinem*. Utrumque etiam ob impudentiam vilitatem, turpitudinem & fœtorem abominantur homines, præſertim Hebræi. unde illud Abner 2. Reg. 3 v. 8. ad Iſboſeth objicientem ei libidinem, & copulam cum concubinis patris ſui Saulis: *Numquid caput canis ego ſum?* Et David ad Saulem 1. Reg. 24. 11. *Quem perſequeris rex Iſrael, canem mortuum?*

NON FŒNERABIS FRATRI TUO AD USURAM] VERS. 19. *Uſura* hebr. vocatur *neſcech*, id eſt morſus ſcilicet caninus. Cùm ergo nemo teneri vel e canis kinetticus, qui alios mordendo, ſeipſum paſceret; huic ad probri effugium, uſuram *tarbit*, id eſt incrementum, vocarunt, uti a Latinis honeſto nomine vocata eſt Uſura. Deus, ut talibus fallaciis & prætextibus occurrat, utrumque nomen hic conjungit, & damnat. Audi R. Salomonem: Incrementum, inquit, uſura vocatur *neſcech*, quia ſe habet inſtar morſus ſerpentis, qui mordet vulnus parvum in pede alicujus, ita ut non ſentiat, mox autem ſerpit & diffundit ſe venenum, donec perveniat ad verticem ejus. Sic quoque incrementum uſuræ ſe habet: non enim ſentitur, neque cognoſcitur, donec ita augeatur, ut totam ſubſtantiam alicujus exhauriat. Hinc uſura à Chaldæis vocatur *chabulia*, id eſt perditio, quòd omnes opes perdat & devaſtet. unde *neſcech* alludit per metatheſim ad *nachas*, id eſt ſerpens; quia inſtar ſerpentis arrodit & enecat hominem. Hinc S. Chryſoſt. in Matthæi c. 5. Pecunia, inquit, uſurarii ſimilis eſt morſui aſpidis. Percuſſus enim ab aſpide quaſi delectatus vadit in ſomnum, & per ſuavitatem ſoporis moritur: quia tunc venenum per omnia membra latenter decurrit. ſic qui pecuniam ſub uſura accipit, eo tempore quaſi beneficium ſentit; ſed uſura per omnes ejus facultates decurrit, & totum convertit in debitum, id eſt hominem devorat. Quare S. Ambroſius libr. 3. Offic. uſuram vocat homicidium. Sic Cato teſtis eſt, olim fures damnatos eſſe ad duplum, fœneratores verò ad quadruplum reſtituendum; ac rogatus, quid eſſet fœnerari, reſpondit, eſt hominem occidere. pauperes enim exhaurit uſura, eoſque fame necat. Hinc & Philoſophi uſuram, quaſi repugnantem rationi naturali, damnarunt: nam manifeſtè injuſtum eſt, ut rei non fructiferæ, putà pecuniæ, exigatur fructus, idque cum proximi, præſertim pauperis, gravi damno. Romani lege 12. tabularum caverunt, ne quis plus unciario fœnore fœneraret: mox tribunitia rogatione ad ſemunciam fœnus redactum eſt, ſtatim ad ſemiſſem, poſtea ad trientem: demum L. Genutius tribunus plebis tulit ad populum, ne omnino fœnerari liceret: paulatim ſuccreſcens iterum fœnus Cæſar ſuccidit. Laudati ſunt Lucullus quòd Aſiam, Cato quòd Siciliam fœnore liberaverint. Cornelius Tacitus narrat Germanis fœnus omne ignoratum & execratum fuiſſe. Indi numquam admiſerunt fœnus. Agis Athenienſium dux adeò fœnus deteſtatus eſt, ut facto igne in foro tabulas omnes fœneratorum exurendas curaverit, quo præclariorem luculentioremque ignem numquam ſe vidiſſe, exclamavit Ageſilaus.

Uſura hebr. vocatur neſcech, id eſt morſus.

Fœnerari eſt occidere.

Gentiles damnarunt uſuras.

SED ALIENO] alienigenæ, qui non eſt de gente tua, ſive perſiſtat in infidelitate, ſive ad judaiſmum ſit converſus. Permiſit ergo Deus, Judæis dare ad uſuram alienigenis, & his permiſit dare Judæis, ob duritiem cordis eorum, ne lucro inhiantes Judæi, Judæis darent ad uſuram: permiſit autem, id eſt non punivit. Nam uſuras quaſvis, etiam illa lege veteri abſolutè, abſque diſcretione fratris, vel extranei, vetitas fuiſſe, colligitur, pſ. 14. 5. pſ. 54. 12. Ezech. 18. 8. ita Lyranus, Cajetanus & alii. VERS. 20.

Perperam ergo Judæi, hoc loco ſuarum uſurarum, quibus Chriſtianis, & aliis gentibus fœnerantur, prætextum quærunt. Præſertim quia Judæi Romanos vocant & putant eſſe Idumæos. Idumæi autem erant fratres Iudæorum: nam eorum parens Eſau frater erat Jacobi ſive Iſraelis. Sic ergo Chriſtiani ſunt Idumæi, ergo ſunt fratres Iudæorum; ergo eis fœnerari non licet. Ait enim lex, *Non fœnerabis fratri tuo.*

Ex paulò antè citatis Scripturæ locis refellas quoque Calvinum, aſſerentem in Script. veteri vetari tantùm, ne quis pauperibus fœneretur; permitti ergo, ut quis divitibus fœneretur.

S. Ambroſ. libr. de Tobia c. 15. per alieno accipit gentes hoſtiles, ut Amalecitas, Amorrhæos, Chananæos, &c. q. d. Ab his uſuram exige, quos non ſit crimen occidere. ubi enim jus eſt belli, ibi eſt & uſuræ: quos enim poterant occidere, eorum & bona rapere, vel apertè vel occultè, & doloſè per uſuras, poterant, præſertim cùm hæ gentes fœneraturæ eſſent Hebræis, imò eos expilaturæ. Idem ergo jus conceſſit Deus hic populo ſuo, quod gentes hæ in eum uſurpaturæ erant. Itaque duplici jure, ſcilicet primò repreſaliorum, ſecundò belli, poterant Iudæi gentibus hiſce fœnerari. Hic ſenſus verus eſt & commodus, niſi quòd nomen alieni, reſtringat ad gentes hoſtiles, ſed dici poſſet, omnes gentes, maximè vicinas, fuiſſe hoſtes Iudæorum.

Uſuras quaſvis veteri lege fuiſſe vetitas, licet id neget Calvin.

Iudæi poterant fœnerari Chananæis, quia eos poterant occidere.

Pari modo, inquit D. Damhouderius inſignis Iuriſconſ. in Locis communibus admon. 9 ad uſurarios, *cum Turcæ & Saraceni Chriſtianis facere poſſunt uſuram, ut ſic bona Eccleſiæ recuperent, quæ Turcæ & Saraceni ſine ulla ratione, jure & æquitate, occiſis tot millibus Chriſtianorum hactenus invaſerunt. Qui ergo à Turca, à latrone & ſure infideli uſuram acceperit, nec rapinam fecerit, nec fratri nocuerit, & Eccleſiam auxerit*. Denique piè & verè dixit S. Bernardinus Senenſis, *uſuram ſine peccato exerceri poſſe, ſi pecunia his crederetur, qui nec capitalem ſummam reddere poſſent*, putà ſi daretur pauperibus.

Chriſtiano licet Turcis fœnerari.

INGRESSUS VINEAM] Quod hìc de uvis proximi, & ſpicis carpendis & comedendis dicitur, dummodo foras non efferantur, idem à pari de pomis aliiſque fructibus accipe. ita Abul. VERS. 24.

SI INTRAVERIS IN SEGETEM AMICI TUI] putà Iudæi, gentilis tui. Iudæi enim vocabantur fratres & amici ſive proximi: nam cum Gentilibus vix erat Judæis amicitia. VERS. 25.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErmittitur libellus repudii. Secundò, v. 6. varia leges circa pignora, & pauperum ſubventionem ſanciuntur.

1. SI acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam fœditatem: ſcribet libellum repudii, et dabit in manu illius, et dimittet eam de domo ſua. 2. Cumque egreſſa alterum maritum duxerit, 3. et ille quoque oderit eam, dederit-

ritque ei libellum repudii, & dimiſerit de domo ſua, vel certè mortuus fuerit: 4. non poterit prior
maritus recipere eam in uxorem: quia polluta eſt, & abominabilis facta eſt coram Domino: ne pec-
care facias terram tuam, quam Dominus Deus tuus tradiderit tibi poſſidendam. 5. Cùm acceperit
homo nuper uxorem, non procedet ad bellum, nec ei quippiam neceſſitatis iniungetur publicæ, ſed
vacabit abſque culpa domi ſuæ, ut uno anno lætetur cum uxore ſua. 6. Non accipies loco pignoris
inferiorem & ſuperiorem molam: quia animam ſuam oppoſuit tibi. 7. Si deprehenſus fuerit homo
ſolicitans fratrem ſuum de filiis Iſrael, & vendito eo acceperit pretium, interficietur, & auferes
malum de medio tui. 8. Obſerva diligenter ne incurras plagam lepræ, ſed facies quæcunque docue-
rint te ſacerdotes Levitici generis, juxta id quod præcepi eis, & imple ſolicitè. 9. Mementote
quæ fecerit Dominus Deus veſter Mariæ in via cùm egrederemini de Aegypto. 10. Cum repetes à
proximo tuo rem aliquam, quam debet tibi, non ingredieris domum ejus ut pignus auferas: 11.
ſed ſtabis foris, & ille tibi proferet quod habuerit. 12. ſin autem pauper eſt, non pernoctabit apud
te pignus, 13. ſed ſtatim reddes ei ante ſolis occaſum: ut dormiens in veſtimento ſuo, benedicat tibi,
& habeas iuſtitiam coram Domino Deo tuo. 14. Non negabis mercedem indigentis, & pauperis
fratris tui, ſive advenæ, qui tecum moratur in terra, & intra portas tuas eſt: 15. ſed eadem die
reddes ei pretium laboris ſui ante ſolis occaſum, quia pauper eſt, & ex eo ſuſtentat animam ſuam:
ne clamet contra te ad Dominum, & reputetur tibi in peccatum. 16. Non occidentur patres
pro filiis, nec filii pro patribus, ſed unuſquiſque pro peccato ſuo morietur. 17. Non
pervertes judicium advenæ & pupilli, nec auferes pignoris loco viduæ veſtimentum. 18. Memento
quòd ſervieris in Aegypto, & eruerit te Dominus Deus tuus. Idcirco præcipio tibi ut facias hanc
rem. 19. Quando meſſueris ſegetem in agro tuo, & oblitus manipulum reliqueris, non reverteris ut
tollas illum: ſed advenam, & pupillum, & viduam auferre patieris, ut benedicat tibi Dominus Deus
tuus in omni opere manuum tuarum. 20. Si fruges collegeris olivarum, quidquid remanſerit in arbo-
ribus, non reverteris ut colligas; ſed relinques advenæ, pupillo, ac viduæ. 21. Si vindemiaveris
vineam tuam, non colliges remanentes racemos, ſed cedent in uſus advenæ, pupilli, ac viduæ. 22. Memen-
to quòd & tu ſervieris in Aegypto, & idcirco præcipio tibi ut facias hanc rem.

Vers. 1.

SI ACCEPERIT HOMO UXOREM, ET NON INVENERIT GRATIAM ANTE OCULOS EJUS, PROPTER ALIQUAM FOEDITATEM, SCRIBET LIBELLUM REPUDII] Pro *fœditatem* hebr. eſt *ervat*, id eſt *nuditatem*. unde Tertull. l. 4. contra Marcion. c. 34. legit, *ſi in ea inventum fuerit negotium impudicum*, indeque concludit, ob ſolam uxoris fornicationem, licitum fuiſſe Judæis eius repudium. idem cenſet Burgenſis in c. 19. Matth.

Ob ſolam fornicationem licitum fuiſſe repudium cenſet Tertull. Melius alii, ob alia quoque licitum fuiſſe aſſerunt.

Verùm Origenes, Chryſoſt. & paſſim Interpretes hìc, & Matth. 19. 7. per *fœditatem*, non ſolam fornicationem, ſed etiam alias fœditates, tum animi, tum corporis accipiunt, ob eaſque licitum fuiſſe repudium docent. & ſatis hoc indicat vox *aliquam*; & Hebræa, quæ habent *fœditatem rei alicuius*. Hebr. enim *ervat*, id eſt nuditas, ſumitur per metalepſim, & per catachreſim, pro fœditate, ſive re quālibet pudenda & fœda: & nuditas enim eſt res valdè pudenda & fœda. Talis ergo turpitudo, ſive fœditas, ob quam licitum erat uxoris repudium, erat v.g. lepra, ſterilitas, veneficium, rixæ perpetuæ, ebrietas, aliique pravi mores incorrigibiles. nam in fornicatione, vel potiùs adulterio, vix videtur locum habuiſſe repudium: ſi enim conſtaret facinus, adultera lapidabatur, ut patet Levit. 20. 10. ſin ſuſpecta haberetur de crimine, aquis zelotypiæ, quas bibere cogebatur, prodebatur, ut patet Num. 5. 27.

Cauſa repudii.

Nota tamen. Judæi non poterant ex qualibet cauſa, aut fœditate exigua, dare libellum repudii, hoc eſt enim quod Malachias c. 2. 16. carpens eos, qui illecti pulchritudine alienigenarum, repudiabant uxores ſuas Hebræas, dicit: *Si odio habueris, dimitte: verumtamen iniquitas operiet, veſtimentum eius.* id eſt corpus ejus, quod eſt quaſi veſtimentum animæ, ait S. Hieron. q. d. Si hac de cauſa, videlicet, eò quòd non ſit ſatis pulchra, oderis & repudies uxorem tuam, peccabis, & pœna hujus peccati in corpus tuum derivabitur à Deo. Tunc ergo peccabat repudians, non autem repudiata, quia ipſa cogebatur diſcedere.

Libellus repudii ſolvebat vinculum matrimonii.

SCRIBET LIBELLUM REPUDII] Hinc probabilior videtur eorum ſententia, qui docent ita permiſſum fuiſſe Iudæis repudium uxorū, ut Deo cum illis hac in parte diſpenſante, repudiantes eas non peccarent. Adhæc, per hoc repudium ſolutum fuiſſe matrimonii vinculum, ut repudians aliam ducere, & repudiata alteri nubere poſſet (eſto aliter alii ſentiant, ex eo quod v. 4. talis repudiata vocetur *polluta & abominabilis*, de quo v. 4.)

Prob. primò.

Nam Primò, præſcribitur hìc modus & ritus repudii; & hoc ipſo quo ſemel repudiata, vetatur ad maritum repudiantem redire, ſatis innuitur, eam poſſe alteri viro nubere, unde de facto pleræque alteri nubebant, hoc enim ſignificat id quod dicitur v. 2. *Cumque egreſſa alterum maritum duxerit*; ergo prius matrimonium, per repudium jam ſolutum erat: alioqui enim lex illa vetus permiſiſſet publica & continua adulteria; talia enim fuiſſent copulæ omnes repudiatarum cum novis maritis, ſi priùs matrimonium, cum repudiante olim initum, non erat ſolutum per repudium, ac conſequenter filii ex eis nati fuiſſent adulterini & ſpurii, itaque hereditates multorum ad ſpurios ad devolutæ fuiſſent.

Secundò.

Secundò, quia aliàs nimis iniqua fuiſſet feminarum conditio, quæ ſine ulla ſua culpa ſubinde repudiabantur, ſi deinceps cælibes vivere debuiſſent, nec potuiſſent ſine peccato nubere. Confirmatur, quia Exodi 21. 4. ſtatuitur, ut ſervus anno ſeptimo liber exeat, uxore cum liberis manente ſerva apud herum: ergo vel uxor hæc poterat alteri nubere, & ſic ſolutum jam erat vinculum prioris matrimonii; vel non poterat, & ſic invita tota vita continere debuiſſet, quod nimis durum videtur in illa lege. Similiter Deut. 21. 14 ſi quis Hebræo bello captam accepiſſet uxorem, illaque poſtea ipſi diſpliceret, permittit lex eam repudiare, ſolvique matrimonium præcipit, ait Theodor. q. 19. ita tamen, ut illa conſequatur libertatem, pro mercede copulæ.

Tertiò.

Tertiò, quia hebraicè eſt, *ſcribas libellum exciſionis*; ergo per eum ſcindebatur vinculum matrimonii, permiſſio ergo hæc, non erat diſſimulatio punitionis, & impunitas tantùm, ſed etiam rem permiſſam, putà repudium faciebat licitum, ita ſentit Abulenſis, Burgenſis, Cajet. Oleaſt. & plurimi alii, quos citat & ſequitur Sanchez tom. 3 de Matrimonio, lib 10. diſp. 1. Secus erat de uſuris. hæ enim Iudæis c. 23. 19. circa alienigenas nudè tantùm permittuntur, ita ſcilicet, ut uſurarii tales à judice puniri non poſſent, nec uſuræ ab eis repeti.

Obiectio.

Dices, Chriſtus Matth. 19. 8. dicit: Moſen ob duritiem cordis Iudæorum, permiſiſſe eis repudium: ergo hæc nuda tantùm fuit permiſſio, quæ videlicet tantùm non punit repudiantes.

Reſponſio.

Reſpondeo, duritiem hanc fuiſſe cauſam, cur Deus conceſſerit repudium, ne ſcilicet Iudæi uxores ſuas, quas repudiare non poſſent, occiderent: hæc tamen conceſſio efficiebat, ut repudium eſſet licitum, quia Deus propter duritiem Iudæorum, in lege matrimonii cum eis diſpenſabat, & eorum infirmitati ſubveniebat (boni enim principis eſt, leges ſuas genio & indoli populi attemperare) præſertim cùm ad myſterium hoc faceret. Per hoc enim Iudæorum repudium ſignificabatur, quòd Deus repudiata Synagoga Iudæorum, Eccleſiam ex

Allegor.

ex Gentibus ſibi deſponſaret. Atque hac de cauſa factum eſt, ut matrimonia Judæorum non haberent rationem Sacramenti, ſicut habent matrimonia Chriſtianorum, neque indivulſam Chriſti unionem cum natura noſtra, & cum Eccleſia ſignificarent, uti peracta jam Chriſti incarnatione, ſignificant conjugia fidelium, quæ proinde omnino inſolubilia ſunt.

Nota. Hoc jus repudii tantùm habebant mariti, non uxores. ita Ioſephus l. 15. c. 11. ubi dicit, quòd Salome ſoror Herodis, præter legem, quæ ſolis maritis permittit repudium, repudiarit maritum ſuum Coſtobarum: *Lex enim*, inquit, *noſtra ſolis maritis ius repudii permittit, mulieribus autem, ne dimiſſis quidem, fas eſt nubere, niſi prioris viri permiſſu*. Prius hoc de maritis lex habet, poſterius de feminis dimiſſis, ne nubant ſine viri permiſſu, lex non habet: ſed ſi id verum eſt, introductum eſt conſuetudine, qua jus hoc uſurparunt mariti. Poterant tamen uxores ob adulterium mariti, aliaſque cauſas juſtas, facere thori divortium. Hoc enim Chriſtianis, & quibuſvis Gentibus permittit jus naturæ.

LIBELLUM REPUDII] Hebr. eſt libellum *keritut*, id eſt exciſionis, vel abſciſſionis. Nota. Libellus hic vocantur literæ dimiſſoriæ: ſic enim etiamnum libellum ſupplicem, vocamus literas ſupplices. Hebræum enim *ſepher*, id eſt liber, ſignificat quaſvis literas, catalogum, enarrationem, bullam, &c.

Forma libelli repudii.

Tradunt Hebræi, & ex iis Vatabl. Oleaſter, & alii, formulam libelli repudii fuiſſe hanc: *Ego R. Simeon, filius R. Abraham, filii R. David, filii R. Salomonis, die prima menſis ſecundi, anno 5296. à creatione mundi, hic & in hac civitate, ex animi mei conſenſu, & ſine ulla coactione, repudiandi Rachel, filiam R. Moſis, filii R. Ioſeph, filii R. Iacob; & dedi illi libellum repudii in manu, ſchedam abſciſſionis, & ſignaculum diviſionis, ut ſit à me abiecta, & abeat quocumque velit, & nemo poſſit illi prohibere, iuxta conſtitutionem Moſis & Iſrael.*

Formula libelli repudii apud Rom. ut patet ex Jure civili, tit. de divortiis, erat hæc: *Res tuas curato, res tuas tibi habeto*: debebatque fieri repudium coram judice forma judiciaria, ut eodem tit. patet. Et veriſimile eſt ita quoque feciſſe Judæos. Medos etiam & Perſas uſos fuiſſe repudio, patet Eſther. 1. 19. ubi Aſſuerus repudiat Vaſthi. Idem de Philiſthinis patet Judic. 15. 2.

Cauſam conſcribendi hujus libelli, audi ex S. Auguſt. l. 19. contra Fauſtum 26. *Deus*, inquit, *interpoſuit hanc moram, ut in diſſidium animus præceps, libelli conſcriptione refractus, abſiſteret, & quid moliretur uxorem dimittere, cogitaret, præſertim quia ſcribæ, quorum erat literas ſcribere, quaſi viri prudentes, diſſidii diſſuaſores erant*: Altera cauſa fuit, ut legitimè & juridice res fieret, ne repudians poſtea repudium negaret, & repudiatam contra legem reciperet. Rurſum, ut repudiatæ conſuleretur, illaque novas nuptias inire poſſet. per libellum enim hunc, ipſa omnibus demonſtrabat, ſe à priore marito & matrimonio eſſe liberam & ſolutam; alioqui enim adulteriis & litibus res hæc fuiſſet obnoxia, uti in matrimoniis clandeſtinis accidiſſe vidimus.

Cauſa libelli. Prima. Secunda.

Denique, Chriſtus Matth. 19. 8. & ſeq. abſolutè revocat diſpenſationem Dei in lege matrimonii, tollitque omne jus repudii, atque ipſum matrimonium revocat ad primævam ſuam naturam, inſtitutionem & inſolubilitatem; ita ut jam poſt Chriſtum, repudium nec Chriſtianis, nec Judæis, nec Paganis, nec ulli hominum liceat. Errat ergo Paulus Fagius & hæretici, qui etiamnum Chriſtianis licere repudium docent.

Vers. 4. NON POTERIT PRIOR MARITUS RECIPERE EAM IN UXOREM, QUIA (hebr. *poſtquam*) POLLUTA EST, ET ABOMINABILIS FACTA EST CORAM DOMINO] Repudiatam vocat pollutam, non quòd peccatum admiſiſſet, ineundo ſecundas nuptias, nam alioqui deberet vetari, ne ulteriùs alicui tertio nuberet; ſed quòd ab alio, putà ſecundò marito, cognita eſſet, ejuſque ſemine pollutam, ideoque ad priorem redire ei non liceret; quia reſpectu ejus abominabilis erat, vel, ut habent Hebræa: *Quia abominatio hoc eſt coram Domino*. quia ſcilicet, reditus ad maritum qui eam repudiavit, abominabilis eſt, & omnino vetitus à Deo; tum quia ſpeciem præſefert adulterini concubitus hic orbicularis nuptiarum regreſſus, videturque fucatum & palliatum tantùm fuiſſe divortium: tum quia alioqui facilior datus fuiſſet aditus ad divortia & repudia, ſi poſt ſecundas nuptias, licitum fuiſſet redire ad primos: jam verò maritus ægriùs repudiabat uxorem, ſciens ſe eam nunquam recipere poſſe. ita Cajetanus & Oleaſter.

Repudiata nubens alteri nunquam poterat ad repudiantem redire cur?

NE PECCARE FACIAS TERRAM TUAM] Ne polluas terram tuam. ita Septuag. q. d. Ne terra polluatur peccato inobedientiæ contra legem hanc, neve Deus illi peccatum hoc imputet, eamque puniat: quia videlicet, prior maritus contra legem recipiendo uxorem, ſemel à ſe repudiatam, alteriuſque ſemine pollutam, ideoque ſibi abominabilem effectam, ſeipſum reddebat pollutum, abominabilem & infamem, atq; talis ab omnibus habebatur: quo facto, terra ipſa quaſi polluebatur: quia rem fœdam ac turpem ſuper ſe fieri ſuſtinebat. Sic Gen. 38. 7. Her & Onan polluebant terram, ſuper quam ſemen ſuum effundebant, quamque conſequenter reddebant obnoxiam punitioni divinæ, putà ſterilitati, locuſtis, bruchis, fami, peſti, &c. propter malitiam inhabitantium in ea. ita Abulenſis & Cajetanus. vide dicta Levit. 18. 28.

NON ACCIPIES LOCO PIGNORIS INFERIOREM ET SUPERIOREM MOLAM. *Molam*, id eſt molarem lapidem, vel utrumq; vel alterutrum, quo fiat ut molere non poſſit. Hebr. inferior molaris vocatur *rechaim*, eò quòd ſpiret, & efflet quaſi farinam, à ſe molitam; *ravach* enim ſpirare ſignificat; unde *ruach* eſt ſpiritus. ſuperior verò molaris vocatur *recheb*, eò quòd quaſi inequitet inferiori. cauſam ſubdit: QUIA ANIMAM SUAM APPOSUIT TIBI] id eſt, ut Hebr. Septuag. *quia animam ſuam dat in pignore*. nam ut Chald. vertit, cùm hiſce molaribus *eſca fit omnis animæ*, q. d. Dum molares in pignus accipis, vitam molitoris & aliorum accipis: quia mola hac molitor vivit, & victum ſibi parat, multiſq; aliis farinam & alimoniam ſuppeditat. Vers. 6.

Tropol. S. Gregor. 33. Moral. 16. & ex eo Rupertus & Raban. pignus debitoris eſt confeſſio peccatoris, ſuperior mola eſt ſpes, inferior eſt timor. hæc ergo pignoris loco tolli prohibentur: quia qui peccatori prædicat, tanta diſpenſatione componere prædicationem debet, ut nec derelicta ſpe timorem ſubtrahat; nec ſubtracta ſpe, in ſolo eum timore derelinquat. *Tropol.*

SOLLICITANS FRATREM SUUM] Ut videlicet ter, id eſt proximus, ſe ei ſubjiciat, eumque ſequatur ad alienigenas, quibus eum vendat. Unde Hebræus Chald. & Septuag. pro *ſollicitans*, habent *furans*, id eſt plagiarius. plagium enim eſt furtum hominis, quo ſcilicet homo in ſervitutem abripitur, aut venditur, quod ingens eſt peccatum & injuria, ideoque hìc morte punitur. Vers. 7. *Plagiarii ſunt fures hominum.*

OBSERVA DILIGENTER, NE INCURRAS PLAGAM LEPRÆ] ita & Chald. vertit, *obſerva*, inquit, *ſtudioſè, ne incidias in plagam lepræ, ut cuſtodias valdè, & facias juxta omnia, quæ docuerint vos ſacerdotes*. q. d. Obſervabis & cuſtodies te, ut non incurras lepram, ſi feceris ea quæ docuerint te ſacerdotes; ſin eis rebellis fueris, time, ne percutiaris lepra, ſicut Maria percuſſa eſt, eò quòd murmuraſſet contra Moſen. Hinc patet lepram fuiſſe flagellum, quod Deus immittebat rebellibus, & contemnentibus ſuperiores, maximè Eccleſiaſticos. Hinc Ozias rex, volens invitis ſacerdotibus adolere incenſum, percuſſus eſt lepra, 4. Reg. 15. 5. vide dicta Levit. 13 ſub initium cap. Vers. 8. *Lepra fuit flagellum, à Deo immiſſum rebellibus.*

NON INGREDIERIS DOMUM EJUS (proximi) UT PIGNUS AUFERAS] Ne videlicet domum ejus ingreſſus, auferas in pignus rem proximo neceſſariam, aut maximè commodam: ſine ergo, ut proximus ſponte, loco pignoris afferat ad te id quod volueris, & quo optimè carere potuerit. Vers. 10.

SIN AUTEM PAUPER EST, NON PERNOCTABIT APUD TE PIGNUS] Jubentur hìc divites, qui acceperunt à paupere in pignus veſtem, aliamve rem ei neceſſariam, quotidie veſpere ei hoc pignus domum remittere, ut noctu veſte ſua calefiat, reque ſua utatur: manè autem quotidie permittuntur illud rurſum accipere in pignus, ut hac ratione ſtimuletur pauper ad citò ſolvendum id quod eis debet. Vers. 12.

UT HABEAS JUSTITIAM CORAM DOMINO DEO TUO] *Juſtitiam*, id eſt miſericordiam, ita Septuag. hoc eſt, miſericordiæ meritum & præmium. Sic Daniel 4. 24. pro eo quod nos habemus: *Peccata tua eleemoſynis redime*; Chald. qui in eo libro eſt originalis, habet: *Peccata tua juſtitia redime*. unde ſubinde etiam noſter Interpres juſtitiã pro miſericordia accipit, ut Prov. 11. 4. *Juſtitia* (id eſt eleemoſyna) *liberat à morte*. præceſſit enim: *Non proderunt divitiæ* (avaris Vers. 13. *Juſtitia vocatur miſericordia, cur?*

xc-

Digitized by Google

reconditæ) *in die ultionis*. & pſal. 111. 9 quod citat Apoſtolus 2. Cor. 9. 9 *Diſperſit, dedit pauperibus, juſtitia* (id eſt eleemoſyna) *ejus manet in ſæculum ſæculi*. Miſericordia ergo vocatur juſtitia, eò quòd propria juſtorum & ſanctorum virtus ſit miſericordia, idemque ſanctus ſit & miſericors. Unde & ſanctus hebr. vocatur חסיד *chaſid*, id eſt pius: è contrario, *viſcera impiorum ſunt crudelia*, ut dicitur Proverb. 12. 10 vide dicta 2. Cor. 9. 9.

Miſericordia propria eſt Sanctorum virtus

VERS. 14. & 15. NON NEGABIS MERCEDEM INDIGENTIS, &c. SED EADEM DIE REDDES EI PRETIUM LABORIS &c. QUIA PAUPER EST, ET EX EO SUSTENTAT ANIMAM SUAM] Merces hic jubetur ſolvi pauperibus eodem die, quo laborarunt, ante ſolis occaſum; quia ex ea dietim vivere, ſuamque familiam alere debent.

VERS. 16. NON OCCIDENTUR PATRES PRO FILIIS] Lyran. cenſet pœnam, non tantùm damni, ſed & ſenſus, puta tormenta & mortem, poſſe infligi filiis pro peccatis parentum, idque non tantùm à Deo, ſed etiam ab hominibus, puta à judicibus & principibus. Verùm hoc repugnat huic verſui, idque bene confutat Gabriel Vaſquez 1. 2. q. 87 artic. 4. diſp. 13. 5. c. 3.

VERS. 19. QUANDO MESSUERIS SEGETEM IN AGRO TUO ET OBLITUS MANIPULUM RELIQUERIS, NON REVERTERIS, UT TOLLAS ILLUM] Jubetur hic & Levit. 19. 9. ſpicilegium & racematio poſt vindemiam relinqui pauperibus; idem ſtatuit de frugibus, id eſt fructibus, olivarum, in olea poſt collectionem remanentibus. hæc ergo ſunt præcepta miſericordiæ, non juſtitiæ.

Nota hoc cap. quam Deus ſit tutor & ultor pauperum, quàmque velit eis ſubveniri, nec lædi: *Ne clamet*, inquit v. 15. *contra te ad Dominum, & reputetur tibi in peccatum*. Celebre, & omnium ore vulgatum exemplum extat in Hollandia: uxor enim Comitis Hollandiæ pauperculam mendicantem repellens, eamque inſimulans adulterii, eò quòd jam numeroſam prolem haberet, ab ea maledicta eſt, ut tot proles pareret quot ſunt dies in anno. maledictionem exaudiit Deus, fecitque ut uxor Comitis uno partu 365. proles pareret, quæ omnes baptizatæ ſunt, & mox poſt baptiſmum mortuæ. Extat hujus prodigii pictura in monaſterio virginum inter Leydam & Hagam Comitis. Idem prorſus contigiſſe Margaretæ uxori Comitis Holſteinii narrat Crantzius in hiſtor. Wandaliæ, & annales Brunſvicenſium anno Domini 1313. An idem ſit hoc prodigium cum priore, ut eos fefellerint vicinæ voces Holſteinii & Hollandiæ, non laboro; dummodo rem veriſſimam eſſe non dubitemus.

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò, ſancit Deus, ut indices juſtè iudicent. Secundò, v. 4. ut non ligent os bovi triturantì, ut frater fratri defuncto ſemen ſuſcitet, utque mulier in rixa verenda viri non apprehendat. Tertiò, v. 13. ut juſta habeant pondera, utque nomen Amalec deleant.

1. SI fuerit cauſa inter aliquos, & interpellaverint judices: quem juſtum eſſe perſpexerint, illi juſtitiæ palmam dabunt; quem impium, condemnabunt impietatis. 2. Sin autem eum qui peccavit, dignum viderint plagis: poſternent, & coram ſe facient verberari. Pro menſura peccati erit & plagarum modus: 3. Ita dumtaxat, ut quadragenarium numerum non excedant: ne fœdè laceratus antè oculos tuos abeat frater tuus. 4. Non ligabis os bovis terentis in area fruges tuas. 5. Quando habitaverint fratres ſimul, & unus ex eis abſque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri: ſed accipiet eam frater ejus, & ſuſcitabit ſemen fratris ſui: 6. Et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Iſrael. 7. Sin autem noluerit accipere uxorem fratris ſui, quæ ei lege debetur, perget mulier ad portam civitatis, & interpellabit majores natu, dicetque: Non vult frater viri mei ſuſcitare nomen fratris ſui in Iſrael: nec me in conjugem ſumere. 8. Statimque accerſiri eum facient, & interrogabunt. Si reſponderit: Nolo eam uxorem accipere. 9. Accedet mulier ad eum coram ſenioribus, & tollet calceamentum de pede ejus, ſpuetque in faciem illius, & dicet: Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris ſui. 10. Et vocabitur nomen illius in Iſrael, Domus diſcalceati. 11. Si habuerint inter ſe jurgium viri duo, & unus contra alterum rixari cœperit, voleniſque uxor alterius eruere virum ſuum de manu fortioris, miſeritque manum & apprehenderit verenda ejus: 12. Abſcides manum illius, nec flecteris ſuper eam ulla miſericordia. 13. Non habebis in ſacculo diverſa pondera, majus & minus. 14. Nec erit in domo tua modius major & minor. 15. Pondus habebis juſtum, & verum, & modius æqualis & verus erit tibi; ut multo vivas tempore ſuper Terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi. 16. Abominatur enim Dominus Deus tuus eum qui facit hæc, & averſatur omnem injuſtitiam. 17. Memento quæ fecerit tibi Amalec in via quando egrediebaris ex Ægypto: 18. Quomodo occurrerit tibi: & extremos agminis tui, qui laſſi reſidebant, ceciderit, quando tu eras fame & labore confectus, & non timuerit Deum; 19. Cum ergo Dominus Deus tuus dederit tibi requiem, & ſubjecerit cunctas per circuitum nationes, in Terra, quam tibi pollicitus eſt: delebis nomen ejus ſub cælo. Cave ne obliviſcaris.

VERS. 3. ITA DUNTAXAT, UT QUADRAGENARIUM NUMERUM NON EXCEDANT, cauſa ſubditur: NE FOEDE LACERATUS ANTE OCULOS TUOS ABEAT FRATER TUUS] Ita Paulus, *Quinquies*, inquit, *quadragenas una minùs accepi*, 2. Corinth. 11. 24.

VERS. 4. NON LIGABIS OS BOVIS TERENTIS IN AREA FRUGES] quia par eſt, ut animalia laborantia comedant: quare vetò claudi capiſtro ora triturantium, ne comedant ex ſua tritura. Solebant, enim in Paleſtina, uti etiamnum in Canariis, & nonnullis regionibus fit per boves, qui circumacti, ungulis pedum ſuorum ſegetes terebant, grana excutere. Unde Poeta: *Bobuſque triturant*. Hunc eſſe ſenſum literalem, patet ex ipſis verbis, quæ hanc legem duris Judæis inculcant.

In Iudæa boves ſuis ungulis triturant.

Dices 1. Corinth 9. v. 9. Apoſtolus videtur excludere hunc ſenſum, ait enim: *Numquid de bobus curae eſt Deo?*

Reſpondet Abul. Apoſtolum alium afferre ſenſum literalem hujus loci, eumque præcipuum, cum quo tamen noſter hic de bobus, qui minùs præcipuus eſt conſiſtat. q. d. Apoſtolus, Minùs præcipua Dei cura eſt de bobus, præcipua verò eſt de prædicatoribus verbi Dei. Verùm, non eſſe hos duos ſenſus literales, patet: nam bos literaliter non ſignificat prædicatorem, ſed tantùm verum bovem, prædicatorem verò tantùm ſignificat typicè: quia videlicet, bos ad laborem natus eſt typus prædicatoris qui in agro Domini quaſi bos laborat. Ergo cùm literaliter hæc ſententia intelligatur de veris bobus triturantibus, non poteſt literaliter accipi de prædicatoribus, ſed tantùm typicè; alioqui enim

Abul. ait hic duos eſſe ſenſus literales.

Qui ſenſus literalis, qui myſticus. enim omnis allegoria eſſet ſenſus literalis. quod planè eſt falſum. nam ſenſus literalis eſt is, qui primò per ſententiam aliquam ſignificatur: allegoricus verò, vel typicus eſt, qui ſecundò, ſeu mediante ſenſu litterali ſignificatur. ſicut ergo umbra corporis non eſt corpus, ita ſenſus typicus non eſt literalis, ſed tantùm literali ſenſu eſt adumbratus.

Dico ergo, ſenſus literalis eſt de bobus, ut dixi: typicus verò eſt de prædicatoribus, quem dat Apoſtolus, ſcilicet, his dandam eſſe alimoniam, eoſque poſſe ex Euangelio vivere, ſicut bos alitur ſua tritura; quorum quia præcipua cura eſt Deo, ut ſcilicet, Deus præcipuè hac lege intenderet ſignificare typicè, prædicatores alendos eſſe à populo; hinc Apoſtolus ait: *Numquid de bobus cura eſt Deo?* q. d. Præcipua cura Deo in hac lege, non fuit boum, ſed altius quid ſpectavit, videlicet, me, & mei ſimiles præcones Euangelii, ex eo poſſe vivere. Apoſtolus ergo hic, uti & alias ſæpe, argumentatur, non ex ſenſu literali, ſed allegorico: aut potiùs ex ſenſu literali, argumentatur à majori ad minus, ad allegoricum. q. d. ſi bos vivit ex tritura; ergo multo magis prædicator ex ſua prædicatione. ita Tertul. li. 5. contra Marcion. c. 7. & Theodor. hic q. 31. Ubi Nota. Licet ſenſus literalis in Script. ſit primus, allegoricum tamen poſſe eſſe primarium & præcipuum, ſive magis intentum à Spiritu ſancto, uti hic fit: unde efficax ex eo duci poteſt argumentum, quando conſtat eum verè eſſe ſenſum allegoricum, ſive myſticum.

VERS. 5. QUANDO HABITAVERINT FRATRES SIMUL] non in eadem domo, aut loco: hoc enim parum ad rem facit, inquit Abulenſ. ſed q. d. Quando ſimul vixerint fratres, ita ut uno mortuo, alius ſit ſuperſtes. Eſt catachreſis: ſolent enim fratres ſimul in eadem domo, vel urbe, aut certè provincia habitare.

Frater ſuſcitet ſemen fratri illiberi. ET UNUS EX EIS ABSQUE LIBERIS MORTUUS FUERIT, UXOR DEFUNCTI NON NUBET ALTERI: SED ACCIPIET EAM FRATER EJUS, ET SUSCITABIT SEMEN FRATRIS SUI] Tertull. l. 4. contra Marc. 34. vertit, *ſi quis frater illiberis deceſſerit, à fratre ipſius ſuppareter* (id eſt, ſubſtituatur) *ſemen illi*, vel, ut Cajetan. ad verbum vertit, *levir accipiet eam ſibi in uxorem, & leviratabit eam*. Officium enim leviri erat, fratriam ducere, & ex ea fratri defuncto ſemen ſuſcitare, quod Cajet. ex Hebræo vocat *levirare*. Suſcitare ergo ſemen fratris, eſt generare prolem fratri, ſeu quæ fratris defuncti cenſeatur eſſe proles, illique arrogetur.

Frater non eſt cognatus, ut vult Calvin. Nota τὸ *frater*: licet enim Calvinus per fratrem intelligat cognatum; quia, inquit, Levit. 18. 16. vetatur, ne frater ducat uxorem fratris ſui: tamen quia hic cognati nulla fit mentio, ſemperque ingeminatur nomen fratris: hinc Abul. Cajet. & alii paſſim, fratrem hic propriè dictum accipiunt itaque interpretati ſunt Hebræi priſci, ut patet Matth. 22. 25. Marci 12. 20. Gen. 38. v. 8. & 11. Unde patet, legem hanc exceptionem eſſe ab illa Levit. 18. ut ibi dixi.

Lex hæc non obligabat cognatos, ſed fratres, eoſque ſingulos. Hinc ſequitur, legem hanc tantùm obligare fratres defuncti, non cognatos. Fratres inquam ſingulos quemque ordine ſuo; ita ut ſi ſecundus frater, pariter ac primus, ſine liberis decederet, fratriam ducere deberet tertius frater; quòd ſi is illiberis decederet, deberet eam ducere quartus frater, uſque ad ultimum. ut patet Matth. 22. 25. Reliqui ergo cognati, quique ordine ſuo, poſt fratres, jus quidem propinquitatis habebant ad uxorem defuncti, & conſequenter ad ejus hereditatem; ſed ſi nollent eam ducere, vellentque cedere hereditate, non notabantur infamia hujus legis, uti patet Ruth 4. v. 6. uxor verò defuncti tenebatur nubere, non alteri, quàm fratri, aut cognato mariti ſui defuncti, ſi is eam ducere vellet. ita Abulenſ.

An ſuſcitandum ſemen ei qui reliquit filiam? Reſp. affirmativè. Quæres quid ſi frater defunctus reliquiſſet filiam, non filium, numquid frater ſuperſtes debebat defuncti uxorem ducere? Aliqui cenſent quòd non; quia filia hæc nupſiſſet viro, ex quo ſuſcepiſſet prolem, quæ nominata fuiſſet nomine avi, ejuſque familiam & nomen continuaſſet, ut patet de filiabus Salphaad, Num. 27. Verùm Abulenſ. & alii probabiliùs cenſent hoc caſu fratrem debuiſſe ducere fratriam, putà uxorem fratris defuncti. ratio eſt, quia frater ſi fratri debebat ſuſcitare ſemen: *ſuſcitare* autem *ſemen*, eſt ſuſcitare prolem maſculam, quæ fratris defuncti nomen & ſtirpem propaget. feminæ enim numquam gerunt nomen patris, vel avi, ſed mariti: ſi tamen defuncto fratre filia fuiſſet ſuperſtes, nec ſuperfuiſſet frater, qui ſuſcitaſſet ſemen fratri defuncto, tunc filia iſta accepiſſet hereditatem patris ſui, & qui eam duxiſſet, ſuſcitaſſet ſemen patri ejus defuncto, ut patet Num. 27.

VERS. 6. ET PRIMOGENITUM EX EA FILIUM NOMINE ILLIUS, (fratris defuncti) APPELLABIT] Hebr. eſt, *primogenitus ſtabit nomine fratris ſui*, id eſt primogenitus vocabitur filius, non patris, ſed patrui ſui defuncti, ejuſque hereditatem adibit. reliqui verò filii, quos generabit, fratris generantis eſſe cenſebuntur, ejuſque nomine vocabuntur, ut ita & ipſe poſt ſe ſtirpem & familiam ſuam relinquat.

Cur frater ſuſcitabat ſemen fratri? Quæres, quæ fuit cauſa hujus legis: Reſpondeo, *Prima cauſa.* Prima fuit ad multiplicandum familias: frater enim ſuſcitans ſemen fratri, Primò, inſtaurabat familiam fratris ſui, *Secunda.* deinde ſuam. Secundò, ut viduæ ſubveniretur. *Tertia.* Tertiò, quia illa ætate ſummum erat deſiderium liberorum, ſummaque morientis erat triſtitia, ſine prole defungi: huic ergo leniendæ lex hæc ſerviebat. unde etiam ante hanc legem, in ſtatu legis naturæ idem erat mos, ut patet de Thamar, Gen. 38. 8. & ſeq. *Quarta.* Quartò, ne hereditas tribuum & familiarum confunderetur. nam ſi viduæ alienis nupſiſſent, bona ſua in exteras familias tranſtuliſſent. Unde Judæi à captivitate Babylonica, qua vel ereptæ vel confuſæ fuerunt eorum poſſeſſiones, non ſervant hanc legem, dicuntque eam jam ceſſante cauſa ceſſaſſe, & abolitam eſſe. Verùm non hæc una, ſed plures aliæ fuerunt hujus legis cauſæ, quæ etiamnum apud eos locum habere poſſunt, ut hoc ſolo nomine lex hæc non ſit abolita. *Quinta.* Quintò, ut fraternæ charitatis & dilectionis officium ſanciretur, cùm alter alterius poſteritatem, velut propriam jubebatur curare. *Sexta.* Sextò, ut ſuperſtites admonerentur officii in ſuos defunctos, ne videlicet eorum obliviſcerentur, ſed honore ſimul & amore eos proſequerentur. *Septima.* Septimam cauſam dat Procopius, & Julius Africanus apud Euſebium l. 1. hiſt. c. 7. *Quia*, inquit, *nondum certa & indubitata reſurrectionis ſpes Judæorum animis penitus inſidebat, idcirco futuram reſurrectionis promiſſionem, in hac mortali & caduca reſurrectionis ſpe, imitatione quadam adumbrarunt, quo nomen eius qui vitam cum morte commutarat, non prorſus ex omni memoria deleretur.* Frater enim mortuus quodammodo reſurgebat, per ſemen à fratre ſuſcitatum.

Allegor. cauſa. Allegor. cauſam dat S. Auguſt. li. 22. contra Fauſtum c. 10. & ex eo Rupert. Unuſquiſque, ait, Euangelii prædicator ita debet in Eccleſia laborare, ut defuncto fratri, id eſt Chriſto, ſuſcitet ſemen, qui pro nobis mortuus eſt, & quod ſuſcitatum fuerit, ejus nomen accipiat, ut vocetur Chriſtianus, non Petrianus, nec Paulianus, hic verò, qui ſibi & Eccleſiæ prodeſt rectè intelligitur utroque pede calceatus: qui autem curam refugit aliorum lucrandorum, diſcalceati illius in lege, non figuratum ſignificabit, ſed in ſe impletum portabit opprobrium, ut ſcilicet vocetur Domus diſcalceati. ita & S. Greg. 1. p. Paſt. c. 5.

VERS. 8. & 9. SI RESPONDERIT, NOLO EAM UXOREM ACCIPERE ACCEDET MULIER AD EUM, &c. ET TOLLET CALCEAMENTUM DE PEDE EJUS, SPUETQUE IN FACIEM ILLIUS] q. d. Notabit eum infamia. hæ enim ſunt notæ conditionis ſervilis: in faciem enim mancipiis in faciem ſpuimus. idem ſignificat diſcalceatio: ſervi enim incedebant nudipedes, ſine calceis. q. d. Talis indignus eſt qui geſtet calceum, id eſt qui verſetur inter ingenuos, eò quòd fratris uxorem æquè ac hereditate & familia te abdicavit: hoc enim eſt animi illiberalis & vilis.

Nolens ſuſcitare ſemen fratri diſcalceatur, & conſpuitur. cur? Primò. Secundò. Rurſum, talis in facie conſpuitur, & calceis nudatur, ut ſumma & ima pars hominis, contumeliis afficiatur, itaque totus homo infamia notetur; ut ſignificetur, quòd talis omni honore nudatus ſit, à capite uſque ad calceos. ita Abul. Oleaſt. & Fevardentius in Ruth c. 4.

Tertiò. Tertiò, calceus eſt quaſi domus pedis: quia ergo hic ſibi tantùm vult domum, id eſt familiam, ædificare non fratri; hinc unum retinet calceum, alterum verò perdit. Plura calcei ſymbola explicui ad Epheſ. 6. 15.

QUI NON ÆDIFICAT DOMUM] id eſt familiam, hoc eſt, qui non ſuſcitat proles fratri ſuo. Sic Lia & Rachel dicuntur ædificaſſe domum, id eſt familiam, Iſrael Ruth 4. 11. vide dicta Exod. 1. 1.

VERS. 11. & 12. *Mulier tenens verenda viri in rixa, manu mulctatur. cur?* SI &c. UXOR APPREHENDERIT VERENDA EJUS (viri rixantis cum ſuo marito) ABSCIDES MANUM ILLIUS] ſcilicet quia hic contactus pudendus eſt, ita Vatabl. & Cajet. qui ait. *Hæc ei lex, ut membra viri, quia ancilla ad perficiendam muliebrem ſexum producta ſunt, mulier andeat lædere.* hæc enim apprehenſio ad rixam & pugnam inhibendam facta

ciat

erat violenta & laſiva. Tum quia in violenta verendorum apprehenſione tantus eſt dolor, ut homo fiat immobilis, & ab alio, quocum rixatur & pugnat, faciliimè poſſit occidi. q.d. Uxor hæc apprehendendo verenda viri, fuit occaſio, vel cauſa cædis ipſius; ergo perdat manum, qua ea apprehendit. Mulier enim hæc, volens in rixa adjuvare maritum ſuum, ideò apprehendebat viri, cum quo ille rixabatur, verenda, ut eum imbellem & enervem A redderet, itaque eum marito cædendum & proſternendum objiceret: cooperabatur ergo ipſa rixæ & cædi; hinc juſtè hic mano mulctatur. ita Abulenſ.

Delebis nomen ejus (Amalec) sub cælo q.
d. Ita percuties Amalecitas, ut nulla eorum memoria in Vers. 19
terra ſuperſit inter homines, uti jam nullam ſupereſſe videmus. Ita delentur, qui perſequuntur fideles & ſanctos.

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubentur Hebræi primitias frugum offerre Deo, cum publica profeſſione, quòd fruges ſuas Deo acceptas referant. Secundò, v. 12. jubetur tertiò anno tertias decimas ſeparare, & dare pauperibus. Tertiò, v. 17. ſtimulat eos Moſes, ut Deo qui eos omnibus gentibus prætulit ſerviant & obediant.

1. Cumque intraveris terram, quam Dominus Deus tuus tibi daturus eſt poſſidendam, & obtinueris eam, atque habitaveris in ea: 2. tolles de cunctis frugibus tuis primitias, & pones in car-
tallo, pergeſque ad locum, quem Dominus Deus tuus elegerit, ut ibi invocetur nomen ejus: 3. ac-
cedeſque ad ſacerdotem, qui fuerit in diebus illis, & dices ad eum: Profiteor hodie coram Domino
Deo tuo, quòd ingreſſus ſum in terram, pro qua juravit patribus noſtris, ut daret eam
nobis. 4. Suſcipienſque ſacerdos cartallum de manu tua, ponet ante altare Domini Dei
tui: 5. & loqueris in conſpectu Domini Dei tui: Syrus perſequebatur patrem meum,
qui deſcendit in Ægyptum, & ibi peregrinatus eſt in pauciſſimo numero: crevitque in gen-
tem magnam ac robuſtam & infinitæ multitudinis. 6. afflixeruntque nos Ægyptii, & perſecuti ſunt
imponentes onera graviſſima; 7. & clamavimus ad Dominum Deum patrum noſtrorum: qui exaudi-
vit nos, & reſpexit humilitatem noſtram, & laborem, atque anguſtiam; 8. & eduxit nos de Aegy-
pto in manu forti, & brachio extento, in ingenti pavore, in ſignis atque portentis: 9. & introduxit
ad locum iſtum, & tradidit nobis terram lacte & melle manantem. 10. Et idcirco nunc offero pri-
mitias frugum terræ; quam Dominus dedit mihi. Et dimittes eas in conſpectu Domini Dei tui, &
adorato Domino Deo tuo. 11. Et epulaberis in omnibus bonis, quæ Dominus Deus tuus dederit
tibi, & domui tuæ, tu & Levites, & advena qui tecum eſt. 12. Quando compleveris decimam cun-
ctarum frugum tuarum, anno decimarum tertio, dabis Levitæ, & advenæ et pupillo et viduæ, ut
comedant intra portas tuas, et ſaturentur: 13. loquериſque in conſpectu Domini Dei tui; Abſtuli
quod ſanctificatum eſt de domo mea, et dedi illud Levitæ et advenæ, et pupillo ac viduæ, ſicut juſ-
ſiſti mihi; non præterivi mandata tua, nec ſum oblitus imperii tui. 14. Non comedi ex eis in luctu
meo, nec ſeparavi ea in qualibet immunditia, nec expendi ex his quidquam in re funebri. Obedivi
voci Domini Dei mei, et feci omnia ſicut præcepiſti mihi. 15. Reſpice de ſanctuario tuo, et de ex-
celſo cælorum habitaculo, et benedic populo tuo Iſrael, et terræ, quam dediſti nobis, ſicut jura-
ſti patribus noſtris, terræ lacte et melle mananti. 16. Hodie Dominus Deus tuus præcepit tibi ut fa-
cias mandata hæc atque judicia: et cuſtodias et impleas ex toto corde tuo, et ex tota anima tua. 17.
Dominum elegiſti hodie, ut ſit tibi Deus, et ambules in viis ejus, et cuſtodias ceremonias illius, et
mandata atque judicia, obedias ejus imperio. 18. Dominus elegit te hodie, ut ſis ei populus peculia-
ris, ſicut locutus eſt tibi, et cuſtodias omnia præcepta illius; 19. et faciat te excelſiorem cunctis gen-
tibus quas creavit, in laudem, et nomen, et gloriam ſuam: ut ſis populus ſanctus Domini Dei tui,
ſicut locutus eſt.

Vers. 1. Obtinueris eam] Ergo hæc lex non obligavit Hebræos niſi ſeptimo anno ab ingreſſu in Chanaan, quo devictis Chananæis terram obtinuerunt & coluerunt, atque deinceps. ita Abul.

Tolles de cunctis frugibus tuis pri-
Vers. 2. mitias, et pones in cartallo] in caniſtro. Hæ primitiæ frugum omnium quotannis offerendæ erant in feſto Tabernaculorum, uti dixi Num. 18.12. tunc ergo facienda erat profeſſio, quæ hic ſequitur: quotannis ergo iteranda erat hæc profeſſio, uti & primitiarum oblatio, idque ad renovandam Dei creatoris & benefactoris ſui memoriam, ne illa in mente eorum conſeneſceret.

Nota. Gentiles variis rebus varios deos præficiebant: unde 300. numerabant deos, inquit Varro. Sic ſegetibus præficiebant Cererem, vel deam Segetiam: cumque fames aliqua accidiſſet, eam ſacrificiis & ludis placare & propitiare ſtudebant, teſte S. Auguſt. l. 4. de Civit. c. 8. Ne ergo Judæi idem facerent, neve putarent, ſe ab alio, quàm à Deo vero, fruges recipere; hinc juſſit eos idipſum, in harum primitiarum oblatione, profiteri. Porro Hebræi hanc primitiarum oblationem hoc ritu peractam tradunt. Primò, inquiunt, ponebantur in caniſtro. Secundò, infe- A rebantur in templum. Tertiò, elevabantur in altum. Quartò, fiebat profeſſio hic præſcripta. Quintò offerebatur victima pacifica. Sextò canebantur pſalmi vel hymni, cantus enim ſacrificiis jungi ſolebat. Addunt Septimò, offerentes in urbe pernoctaſſe. Sed hoc non habet Script.

Nota Secundò, *τὸ de cunctis frugibus*. cunctarum ergo frugum primitias quotannis Deo offerre debebant Judæi. Errant ergo, qui certarum frugum tantùm primitias, ſcilicet mundarum, non immundarum, eis præceptas fuiſſe putant. Nam omnes fruges erant mundæ: ſola verò animalia, in munda & immunda ſeparabantur.

Et loqueris in conspectu Domini Dei Vers. 5.
tui: Syrus (putà Laban, ſocer Jacobi qui habitabat in Meſopotamia Syriæ, Gen. 28. 5.) persequebatur patrem meum] ſcilicet Jacob; fugientem ab eo, & redeuntem ad Iſaac in Chanaan. Meſopotamia enim hebr. vocabatur *Aram naharaim*, id eſt Syria fluviorum: quia Tigri & Euphrate cingitur. Secundò, Vatabl. vertit *Syrus ille penuria laborans fuit pater meus*, putà Jacob habitans in Syria q.d. Has divitias non accepimus à patre noſtro Jacob, ſed à Deo. Nam Jacob in Syria laboravit penuria, ita ut Labano ſerviret: poſtea idē laborans inopia in terra Chanaan,

deſcen-

deſcendit in Ægyptum. Verùm prior ſenſus planior eſt, eumque ſequitur Chaldæus.

ET IBI PEREGRINATUS EST IN PAUCISSIMO NUMERO] 70. hominũ, putà filiorum & nepotũ.

Vers. 10. & 11. ET ADORATO DOMINO DEO TUO, EPULABERIS IN OMNIBUS BONIS, QUÆ DOMINUS DEUS TUUS DEDERIT TIBI] Præcipit hic Deus, ut quilibet de populo offerat frugum primitias Domino, ideoq; introeat corã Domino, id eſt coram altari holocauſtorum, ibiq; faciat profeſſionẽ, qua proteſtetur ſe teneri ad hanc oblationẽ, ob tot a Deo recepta beneficia, maximè liberationis ex Ægypto, & ingreſſus in Chananæam deinde, ut ibidem adoret Dominũ, ſcilicet humiliando ſe coram altari, & orando, ut Deus eum dirigat in bono; quæ omnia in honorem divinũ cedebant, erantq; actus religionis, quibus peractis, epulabatur cum tota domo ſua, advocans etiam Levitas & advenas pauperes, idq; intra atrium ſanctuarii, ſi aliquã victimam pacificam obtuliſſet: ſin autem, epulabatur de his quæ ſecum apportarat, nec erant conſecrata Deo, in hoſpitio aliquo. Epulabatur autem, ut ex delectatione hujus epuli, incitaretur ad frequentandum hos actos gratitudinis & devotionis. ita Abul.

Morale de gratiarum actione. Nota hic, quàm ſtudioſè Deus à nobis requirat beneficiorum ſuorum recordationem, & gratiarum actionẽ. hæc enim virtus Deo millies debetur, eſtque propria Sanctorum & Beatorum. Iſaiæ 51.3. *Gaudium & lætitia invenietur in ea* (Sione) *gratiarum actio & vox laudis.* Apoc. 7.12. omnes angeli adorant Deum, dicentes: *Benedictio, & claritas, & ſapientia & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum. Amen.* Pſalm. 49.13. *Immola Deo ſacrificium laudis.* Epheſ. 5.20. *Implemini Spiritu ſancto, loquentes vobiſmetipſis in pſalmis, & gratias agentes pro omnibus.* & ad Philip. 4.6. *In omni oratione & obſecratione, cũ gratiarũ actione petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum.* S. Aug. epiſt. 5 ad Marcellinum: *Quid melius,* inquit, *& animo geramus, & ore promamus, & calamo explanemus, quàm Deo gratias? hoc nil dici brevius, nec audiri lætius, nec intelligi gratius, nec agi fructuoſius poteſt.* Chriſtiani ergo ut minimũ manè, veſpere, & poſt cibũ dicãt: Deo gratias.

Fructus eius. Primus. Fructus gratiarum actionis primus eſt, quem dat S. Chryſoſt. in pſal. 7.18. *Nihil,* inquit, *æque facit in virtute creſcere, atque cum Deo aſſiduè verſari & colloqui, atque perpetuò gratias agere, & pſallere.*

Secundus. Secundus, quem dat idem Chryſoſt. hom 8. in epiſt. ad Coloſſ. In adverſis, inquit, infideles maledicunt, Chriſtiani gratias agunt. *Vide quanta ſit hæc philoſophia. Primò, tunc Deum lætificat. Secundò, diabolum pudefacit. Tertiò, quod malè factum eſt, nihil eſſe facit. Nam & tu ſimul gratias agis, & Deus dolorem amputat, & diabolus abſcedit.*

Tertius. Tertius, quem dat Chryſoſt ibidem: *Deus,* inquit, *exigit à nobis gratitudinem, non quod noſtra celebratione opus habeat, ſed ut quidquid eſt lucri, iterum ad nos redeat, & dignos nos faciamus maioribus ſubſidiis.*

Quartus. Quartus extat ibidem apud Chryſoſt. *Nihil,* inquit, *hac lingua ſanctius eſt, quæ in adverſis Deo gratias agit. Certè non eſt inferior lingua Martyrum: utraque pariter coronatur.* Ita S. Job in tot adverſis ait: *Dominus dedit, Dominus abſtulit: ſit nomen Domini benedictum.*

Medium ad eam. Excitamentum ad hanc gratitudinem eſt, conſideratio innumerabilium Dei beneficiorum, quæ Deus cuique per ſe & per Chriſtum, tam generatim, quam particulatim contulit: quæ ſanè exigunt, ut mille mentibus, mille vocibus (ſi id fieri poſſet) eum laudaremus.

Vers. 12. QUANDO COMPLEVERIS DECIMAM CUNCTARUM FRUGUM TUARUM, ANNO DECIMARUM TERTIO, DABIS LEVITÆ, ET PUPILLO, ET VIDUÆ] Præſcribit hic Deus decimas, quæ ſingulis trienniis ſeparandæ erant, & dandæ pauperibus. Pro quo Nota. Tertio quolibet anno triplices à Iudæis ſeparabantur & dabantur decimæ. nam Primò, ſeparabantur decimæ, quæ dabantur Levitis. Secundò, decimæ ad iter, & ad oblationes tertio anno faciendas Hieroſolymæ, in tẽplo. Tertiò, erant decimæ, quæ dandæ erant pauperibus, de quibus hic agitur, quæ quia ultimæ erant, ideò dicit: *Quando compleveris decimam.* itaq; ſolutis duabus prioribus decimis, tertio fruges ſingulorum erant decimandæ, tertiæque decimæ ſeparandæ erant in uſus pauperum. *Tertia decima tertio anno dabantur pauperibus.* Hinc tertius hic annus, vocatur annus decimarum, quia in eo omnes hæ tres decimæ ſolvebantur; aliis verò annis tantùm duæ priores ſolvebantur. ita Abul.

UT COMEDANT INTRA PORTAS TUAS] Singuli ergo ſuarum urbium pauperes alebant, tertiis hiſce decimis. imitentur hoc Chriſtiani.

Eleemoſynæ elogia & fructus viginti unus. Primus. Nota. Sicut Chriſtus Chriſtianis Lucæ 12.33. & alibi: ita Moſes Judæis tam hic, quàm c. 14.24. & toto cap. 15. & alibi, ſæpe impensè commendat eleemoſynam ob illuſtres ejus fructus & prærogativas. Nam Primò, eleemoſyna, ut ait Tobias c. 4.11. *Ab omni peccato & a morte liberat, & non patitur animam ire in tenebras. Per charitatis largitatem omne peccatum vincitur, aut declinatur,* ait San. Leo ſerm. 2. de Aſcenſ. *Quare miſereamur pauperum, qui ſibi volunt parcere Chriſtum,* ait idem Leo ſerm. 4. de collectis.

Secundus. Eleemoſyna eſt quaſi ſecundus baptiſmus, ait S. Ambroſius ſerm. 31. & S. Leo ſerm. 2. de collectis, & Hieron. in pſal 133. Hoc eſt quod ait Chriſtus: *Date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis,* Luc. 11.41.

Tertius. Eleemoſyna, inquit S. Chryſoſt. hom. 33. ad popul. Chriſti tribunali aſtat non tantùm patrocinans, verùm etiam perſuadens judici, ut reo patrocinium præſtet, & pro eo ſententiam ferat. unde Jacobi 2.13. dicitur: *Superexaltat autem miſericordia judiciũ,* græcè, *κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως,* id eſt, *adverſus judicium glorìatur miſericordia,* tamquam victrix judicii. In judicio enim dicet Chriſtus: *Venite benedicti Patris mei poſſidete regnum,* &c. *Eſurivi enim, & dediſtis mihi manducare,* &c. S. Gregor. hom. 32. in Evang. narrat duos Martyres habitu peregrino & monaſtico matronæ cuidam religioſæ apparuiſſe, cumque illa eis de more eleemoſynam offerret, dixerunt: *Tu nos modò viſitas, nos te in die judicii requiremus, & quidquid poſſumus præſtabimus tibi.* Similem opem promiſiſſe & præſtitiſſe hoc ſæculo Carthuſianos Martyres ſub Henrico VIII. Angliæ rege matronæ cuipiam agonizanti, quæ eos in carcere eleemoſynis, omnique obſequio juverat, ab Anglis viris omni fide dignis audivi.

Quartus. Eleemoſyna eſt inſtar ſacrificii Deum placantis, ut ait S. Auguſt. homil 29. inter 50. & Apoſtol. Hebr. 13.16. *Beneficentiæ & communionis nolite oblíviſci: talibus enim hoſtiis promeretur Deus.* Vide S. Aug l. 10. Civit. 5.

Quintus. Eleemoſyna eſt inſtar columbæ, quæ Gen. 8.11. reverſa eſt ad Noe in diluvio ferens ramũ olivæ. Eleemoſyna enim affert fiduciã, lætitiã, pacẽ & gloriam ſempiternam. *Pennata,* inquit S. Chryſoſt. homil. 3. de pœnit. *eſt eleemoſyna, aureas habens alas, ipſos ſupra modum delectans angelos.* Nã ipſa aurum egenis tribuens, aureis in cælum alis evolat.

Sextus. Eleemoſyna opes in tuto locat, putà in cælo per manus pauperum. *Utinam,* inquit Chryſoſt. loco citato, *opes depoſitæ, nomen & transfugæ ſunt* (ab uno enim ad alium fugiunt) *quomodo tenebuntur! Diſtributæ manent, cuſtoditæ fugiunt.* Affert deinde ſimilitudinem frumenti, quod domi retentum, a vermibus corroditur, & fugit: ſparſum verò meſſem parit ubertimam, & manet. Sic & opes domi aſſervatæ fugiunt: ſparſæ in pauperes fructum afferunt, & manent. *Neque enim diffugere,* inquit, *poterunt detentæ tot viduarum & pauperum manibus.* Et S. Cyprianus tract. de Opere & eleemoſyna: *Patrimonium,* inquit, *Deo creditum nec fiſcus invadit, nec calumnia aliqua forenſis evertit. In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo cuſtode ſervatur.*

Septimus. Eleemoſyna hominem facit ſimilem Deo. Deus enim eſt ipſum in ſe bonum: natura autem boni eſt ut ſe aliis communicet. *Eſtote miſericordes, ſicut & pater veſter miſericors eſt,* ait Chriſtus Luc. 6.36. Miſericordia ergo imaginem Dei miſericordis pingit in homine miſericorde. *Ubi Deus coram miſericordia invenit, ibi imaginem ſuæ pietatis agnoſcit,* inquit San Leo ſerm. 10. de Quadrag. & Clemens Alexand. l. 2. Strom. c. 9. *Dei,* inquit, *imago eſt homo benefaciens.* Et Nazianz. orat. 16. de pauper. fovend. *Nihil,* ait, *adeo divinum habet homo, quàm benefacere.* Deus enim maximè hoc titulo gaudet, quod vocetur pater miſericordiarum & Deus totius conſolationis. Item, miſericors & miſerator Dominus, longanimis, & multùm miſericors.

Octavus. Nihil tam homini proprium quam humanitas: verè ergo homo eſt, qui humanus eſt erga alios. Hinc manus, oculos, aures, linguam, aliaque membra accepit, non ut ſibi ſoli, ſed etiam ut aliis proſit: utque manum, linguam, pedes, &c. aliis commodet & porrigat.

Nonus. Ait Poeta, *Regia, crede mihi, res eſt ſuccurrere lapſis.* Hinc Leo Imp. homines miſericordes comparabat ſoli, qui cunctis lucem & calorem ſuum impertit.

Elee-

Digitized by Google

Decimus. Eleemoſyna auget merita, & gratiam Deique benedi- A ctionem conciliat. Nam ut ait S. Paulus: *Qui parce ſeminat, parcè & metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* 2. Corinth. 9. 6.

Undecimus. Auget bona temporalia. Scriptum eſt enim: *Date & dabitur vobis.* Eleemoſyna ergo ſimilis eſt terræ, quam ſeminavit Iſaac, quæ reddidit fructum centeſimum. Unde Chriſtus ſua relinquentibus, & diſtribuentibus in pauperes centuplum promittit. Rectè igitur S. Auguſt. ſerm. 25. de verbis Domini cap. 3. *Fœcundus eſt*, ait, *ager pauperum, citò reddit donantibus fructum.* Proverb. 28. 27. *Qui dat pauperi, non indigebit: & qui deſpicit deprecantem, ſuſtinebit penuriam.* Indicat hoc hydria illa farinæ, & lecythus olei, ex quibus Eliæ eleemoſyna eſt collata. Nam *hydria farinæ non defecit, & lecythus olei non eſt imminutus*, 3. Reg. 17. 16. Sic & quinque panes dati à Chriſto in eleemoſynam turbæ, multiplicati ſunt. Eleemoſyna enim opes & cibos ſcribit dat Deo, indeque maximum quæſtum facit. Proverb. 19. 17. *Fœneratur Domino qui miſeretur pauperis, & viciſſitudinem ſuam reddet ei Deus*, inquit S. Leo ſerm. 6. de jejunio 10. menſis. *fidejuſſor eſt pauperum, & largiſſimus redditor uſurarum.* Si vis igitur fœnerari, fœnerare Deo. Meritò Chryſoſt. ſcripſit homiliam 33. hoc titulo, *quòd eleemoſyna eſt ars omnium quæſtuoſiſſima.*

Duodecimus. Eleemoſyna præbet magnum ſolatium morituris. Tobiæ 12. *Eleemoſyna à morte liberat, & ipſa eſt quæ facit invenire miſericordiam.* Pſalm. 40. 2. *Beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Non ſunt hominis bona*, inquit S. Ambroſius, *quæ ſecum ferre non poteſt: ſola miſericordia comes eſt defunctorum.* Hinc liberet Tobiæ. Tobiæ 4. 8. *Quomodo potueris, ita eſto miſericors: præmium enim bonum tibi theſaurizas in die neceſſitatis.* Vide parabolam Barlaam de duobus amicis hominem in morte deſerentibus: tertio verò, videlicet virtute & eleemoſyna, eum defendente apud Damaſcenum. Imò eleemoſyna Tabitham à morte revocavit, Actor. 9. 40. inquit S. Cyprianus de Opere & eleemoſynis.

Decimus tertius. Eleemoſyna comparat æterna tabernacula in cælis. Patet hoc exemplo cujuſdam Teſonarii, quod extat in Vita S. Joannis Eleemoſynarii, & alterius, quod recenſet S. Greg. 4. Dialogorum 36. Hinc S. Leo ſerm. 6. de jejunio 10. menſis: *Temporalia*, inquit, *donata in præmium tranſiſe æternum.* Et Chryſoſt. homil. 9. de pœnit. *Mercatura*, ait, *magna tamquam tua cælum eſt, da panem, & accipe paradiſum; parva da, & magna ſuſcipe; da mortalia, & recipe immortalia.* Eleemoſyna ergo in cælo eſt quaſi œconomus, quæ cuique pro meritis ſuum locum & coronam aſſignat. Scriptum eſt enim: *Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.* Hinc Petr. Chryſologus ſerm. 8. de jejun. & eleemoſyna: *Manus*, ait, *pauperis ſinus eſt Abrahæ, ubi quidquid pauper accepit, mox reponit. Theſaurus cæli eſt manus pauperis: quod ſuſcipit ne pereat in terra, reponit in cælum. Da igitur, ò homo, pauperi terram, ut accipias cælum: da nummum, ut accipias regnum: da micam, ut accipias totum.*

Decimus quartus. Beatius eſt magis dare quam accipere, ait Chriſtus. Hinc in dando tota natura nobis præbet exemplum. Cæli dant lumen & influxum, ignis dat calorem, aer dat auram qua reſpiramus, terra dat tot fructus, mare tot piſcea animalia dant lanam & carnes. Pater æternus dat Filio ſuam naturam: Pater & Filius eamdem dant Spiritui ſancto: Filius ſe dedit nobis in præſepio & in cruce, ac quotidie dat in Ven. Sacramento. Turpiſſimum igitur erit, ſi nos, qui ab omnibus creaturis, & à Deo quotidie tam multa recipimus, non etiam diſcamus largiri non habentibus ea quæ poſſumus.

Decimus quintus. Eleemoſyna pauperi datur, ſed Chriſtus eam ſibi datam reputat. *Eſurivi*, inquit, *& dediſtis mihi manducare*, &c. Eſurire voluit Chriſtus in pauperibus, qui dives in cælo eſt: & tu dubitas, ò homo, dare homini, cùm ſcias te dare Chriſto?

Decimus ſextus. Eleemoſyna facit opes ſanctas: unde ſequitur v. 13. *Abſtuli quod ſanctificatum eſt.* Sanctum eſt aurum quo captivi redimuntur, ſanctum eſt argentum quod pupillis & viduis datur. Hinc vulgò opera miſericordiæ vocamus opera pietatis: & heb. חסד *chaſid*, id eſt pius, vocatur is, qui eſt miſericors.

Decimus ſeptimus. Eleemoſyna opem affert orationi. *Efficaciſſima eſt ad exorandum Deum poſtulatio, cui pietatis opera ſuffragantur*, ait S. Leo ſerm. 10. de jejun. 10. menſis. Tobiæ 4. 7. *Noli avertere faciem tuam ab ullo paupere: ita enim fiet, ut nec à te avertatur facies Domini.* S. Aug. in pſal. 42. *Vis*, ait, *oratio nem tuam volare ad Deum, fac illi duas alas, jejunium & eleemoſynam.* Hinc ait Angelus ad Tobiam c. 12. 8. *Bona eſt oratio cum jejunio & eleemoſyna.*

Omnes ſumus mendici Dei. Quid ſunt opes? niſi eleemoſynæ divitibus à Deo datæ. dent igitur ipſi pariter ex jis partem pauperibus. *Mendici Dei ſumus; ut agnoſcat Deus mendicos ſuos, agnoſcamus nos noſtros. Quam frontem habes petendo ad Dominum Deum tuum, qui non agnoſcis parem tuum* ait S. Auguſt. ſerm. 5. de Verbis Domini. *Decimus octavus.*

Eleemoſyna pugnat apud Deum pro eleemoſynario, ut Deus ei ferat auxilium. Eccli. 29. 15. *Conclude eleemoſynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. ſuper ſcutum potentis, & ſuper lanceam adverſus inimicum tuum pugnabit.* Et c. 3. 34. *Deus proſpector eſt ejus qui reddit gratiam: memoratur ejus in poſterum: in tempore caſus ſui inveniet firmamentum.* q. d. Eleemoſynarius in adverſis à Deo firmabitur & fulcietur. & c. 17. 18. *Eleemoſyna viri quaſi ſignaculum cum ipſo, & gratiam hominis quaſi pupillam conſervabit.* q. d. Sicut annulus B ſignatorius in digito fertur, & eſt ante oculos hominis; ſic eleemoſyna ſemper obverſatur oculis Dei, & gratiam hominis, id eſt, beneficium collatum in pauperem, conſervabit Deus quaſi pupillam oculi, id eſt, quaſi rem chariſſimam. *Decimus nonus.*

Vigeſimus. Eleemoſyna eſt propria Sanctorum illuſtrium virtus; eſtque ſignum prædeſtinationis Dei. *Induite*, ait Paulus Coloſſ. 3. 12. *vos ſicut electi Dei, ſancti & dilecti viſcera miſericordiæ.*

S. Franciſcus ita liberalis erat in pauperes, ut à patre prodigalitatis coram Epiſcopo accuſatus ſit, bonisque ſponte exutus: hocque fuit primum ſanctitatis ejus fundamentum.

Serapion etiam veſtem donavit ſemi nudus incedens: rogatus, cur? oſtendit librum Evangeliorum: *En*, inquit, *qui me ſpoliavit*: ipſumque librum tandem etiam erogavit.

S. Catharina Senenſis pauperi mendicanti crucem argenteam dedit, cùm aliud non haberet. Noctu apparens ei Chriſtus, dixit ſe crucem illam in die judicii publicè oſtenſurum, in ſignum pietatis: ſicut & S. Martino apparuit veſte indutus, qua pauperem contexerat.

S. Johannes Eleemoſynarius fuit mare eleemoſynarum, C & quo plus dabat, eo plus recipiebat. Solebat ipſe pauperes vocare dominos ſuos; quòd ipſi ei opem ferre poſſent, ne à regno Dei excluderetur. Hinc S. Franciſcus Fratribus dicebat, ne mendicare erubeſcerent: quia majora ipſi largiebantur, quam acceperant, & dantes ipſi copioſius ditabant. addebatque hanc eſſe nobilem prodigalitatem, quæ pro pane divinum redderet amorem; ut ſi quis pro pane daret decem aureos: ideoque Mendicantium Ordines divino conſilio inſtitutos eſſe eo tempore, quo refrixerat charitas, ut hac occaſione homines divina charitate diteſcerent.

S. Ludovicus rex Galliæ ſemper pauperes menſæ ſuæ adhibebat, eiſque cibum regium ſubminiſtrabat, cogitans in ipſis convivam habere Chriſtum. Rurſum ſua manu jis aliiſque pecunias erogabat, dictitans eos eſſe ſuos milites, qui regnum defenderent, & idcirco ſe illis ſtipendia perſolvere.

S. Hieronymus ad Nepotian. *Numquam*, ait, *memini me legiſſe mala morte defunctum qui libenter opera charitatis exhibuit. Habet enim multos intercеſſores; & impoſſibile eſt multorum preces non exaudiri.* Auctor ad Fratres in eremo apud D S. Aug. ſerm. 44. *Sola*, inquit, *miſericordia ad Deum deducit hominem ſola Deum ad hominem: numquam vidi hominem pium mala morte finiri.* *Vigeſimus primus.*

Denique eleemoſyna eſt quaſi torques aurea nobilium Sanctorum ac filiorum Dei, inquit S. Chryſoſt. imò Salomon Proverb. 3. v. 3. cùm ait: *Eleemoſyna & veritas te non deſerant: circumda eas gutturi tuo, & invenies gratiam & diſciplinam bonam coram Deo, & hominibus.*

ATTULI QUOD SANCTIFICATUM EST] Pro *attuli*, lege cum Rom. *abſtuli*. Hebr. enim eſt בערתי *biarti* id eſt extuli, abſtuli. ita Septuag. Chald. Vatabl. & alii. q. d. E domo mea abſtuli & exſuli, ò Domine, tertias haſce decimas, quas ſanctificari, id eſt ſeparari, & tibi in pauperibus offerri mandaſti. unde ſequitur, *Et dedi illud Levitæ, & advenæ, & pupillo, ac viduæ.* VERS. 13.

NON COMEDI EX EIS IN LUCTU MEO. q. d. In cala- VERS. 14.

calamitate; vel paupertate mea, ſive inopia preſſus, non comedi ex tertiis hiſce decimis, NEC SEPARAVI EA IN QUALIBET IMMUNDITIA] hoc eſt, nec jis ſum uſus ad res immundas, ut videlicet ea darem meretricibus, canibus, aut jumentis. q.d. Haſce decimas ut ſanctas, integras & intactas, Deo, id eſt pauperibus ejus nomine, ſeparavi & dedi.

VERS. 15. RESPICE DE SANCTUARIO TUO] Hebr. *reſpice de habitaculo ſanctitatis tuæ de cælo ipſo.*

VERS. 19. FACIAT TE EXCELSIOREM CUNCTIS GENTIBUS, QUAS CREAVIT, IN LAUDEM, ET NOMEN (id eſt famam) ET GLORIAM SUAM] In tot enim, tamque variis gentibus, rebuſque à te creatis, Deus oſtendit infinitam ſapientiam ſuam in ordinando, & immenſam potentiam in creando, & immenſum amorem in communicando eis ſuum eſſe ſuaque bona, ut meritò ex hiſce omnes aſſurgere debeant ad Dei laudem & glorificationem, ita Abul.

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ritus benedictionis in Garizim & maledictionis in Hebal.

PRæſcribitur cæremonia benedictionis in monte Garizim, & maledictionis in monte Hebal obeunda, ſcilicet. Primò, ut omnis populus, tam quoad Iſraelitas, quam proſelytos, tam quoad viros, quam feminas & pueros, ad montes hoſce vadant. Secundò, altare in Hebal excitent. Tertiò, lapides erigant, eoſque calce incruſtent. Quartò, in his inſcribant legem. Quintò, in altari ſacrificent. Sextò, ſex tribus in Garizim, ſex aliæ in Hebal conſiſtant. Septimò, in horum montium medio, in ipſa ſcilicet valle ſacerdotes Domini cum arca ſtent. Octavò, ab his magna contentaque voce præſcripta hic benedictionis & maledictionis formula recitetur, cui populus reſpondeat, Amen.

1. PRæcepit autem Moyſes & ſeniores Iſrael, populo dicentes: Cuſtodite omne mandatum quod præcipio vobis hodie. 2. Cumque tranſieritis Jordanem in terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, & calce levigabis eos. 3. ut poſſis in eis ſcribere omnia verba legis hujus, Jordane tranſmiſſo: ut introeas terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, terram lacte & melle manantem, ſicut juravit patribus ſuis. 4. Quando ergo tranſieritis Jordanem, erigite lapides, quos ego hodie præcipio vobis, in monte Hebal, & levigabis eos calce: 5. & ædificabis ibi altare Domino Deo tuo, de lapidibus quos ferrum non tetigit, 6. & de ſaxis informibus & impolitis: & offeres ſuper eo holocauſta Domino Deo tuo, 7. & immolabis hoſtias pacificas, comedeſque ibi, & epulaberis coram Domino Deo tuo. 8. Et ſcribes ſuper lapides omnia verba legis hujus planè & lucidè. 9. Dixeruntque Moyſes & ſacerdotes Levitici generis ad omnem Iſraelem: Attende, & audi Iſrael: hodie factus es populus Domini Dei tui: 10. audies vocem ejus, & facies mandata atque juſtitias, quas ego præcipio tibi. 11. Præcepitque Moyſes populo in die illo, dicens; 12. Hi ſtabunt ad benedicendum populo ſuper montem Garizim, Jordane tranſmiſſo: Simeon, Levi, Judas, Iſſachar, Joſeph, & Beniamin. 13. Et è regione iſti ſtabunt ad maledicendum in monte Hebal, Ruben, Gad, & Aſer, & Zabulon, Dan, & Nephthali. 14. Et pronuntiabunt Levitæ, dicentque ad omnes viros Iſrael excelſa voce: 15. Maledictus homo qui facit ſculptile & conflatile, abominationem Domini, opus manuum artificum, ponetque illud in abſcondito, & reſpondebit omnis populus, & dicet: Amen. 16. Maledictus qui non honorat patrem ſuum, & matrem. & dicet omnis populus; Amen. 17. Maledictus qui transfert terminos proximi ſui, & dicet omnis populus; Amen. 18. Maledictus qui errare facit cæcum in itinere, & dicet omnis populus; Amen. 19. Maledictus qui pervertit judicium advenæ, pupilli, & viduæ, & dicet omnis populus: Amen. 20. Maledictus qui dormit cum uxore patris ſui, & revelat operimentum lectuli ejus: & dicet omnis populus: Amen. 21. Maledictus qui dormit cum omni jumento, & dicet omnis populus: Amen. 22. Maledictus qui dormit cum ſorore ſua, filia patris ſui; vel matris ſuæ, & dicet omnis populus: Amen. 23. Maledictus qui dormit cum ſocru ſua, & dicet omnis populus: Amen. 24. Maledictus qui clam percuſſerit proximum ſuum. & dicet omnis populus; Amen. 25. Maledictus qui accipit munera, ut percutiat animam ſanguinis innocentis, & dicet omnis populus: Amen. 26. Maledictus qui non permanet in ſermonibus legis hujus; nec eos opere perficit, & dicet omnis populus; Amen.

VERS. 2. CUMQUE TRANSIERITIS JORDANEM, &c. ERIGES INGENTES LAPIDES] duodecim numero, ſcilicet pro numero duodecim tribuum. tot enim etiam ſtatuerat Moſes, cùm Iſraelitis legem recitaturus eſſet. Exodi 24 v.4. unde idipſum imitari jubetur Moſis diſcipulus, Joſue, inquit Maſius & Serarius.

Lapides legis alii erant à lapidibus altaris.

Nota. Licet Joſephus videantur dicere hoſce lapides eoſdem fuiſſe cum lapidibus altaris, quod hic jubetur erigi; tamen; verius eſt, ab jis fuiſſe diverſos, ut ſatis hic ſignificat Scriptura Cyrillus in Glaphyris, Cajetan. Maſius Serarius, Abulenſis & alii.

VERS. 2. & 8.

An puncta ſive vocales data ſint Moſi?

ET CALCE LEVIGABIS EOS (id eſt, ut Hebr. habent, *lines*, vel *incruſtabis eos calce*) idque ad hoc, ut ſicuti dicitur v.8 ſuper eos ſcribas OMNIA VERBA LEGIS HUJUS PLANA ET LUCIDE] id eſt, inquiunt Judæi, cum punctis, quæ Hebræis ſunt inſtar vocalium, hæc enim jam tum fuiſſe data Moſi, cenſent ipſi cum Cevallerio Verùm hæc eſt fabella. Certum enim eſt, puncta Hebræorum diu poſt Chriſtum, imò poſt tempora S. Hier. eſſe adinventa, uti docent Latini, Hebrææ linguæ peritiſſimi, imò ipſe Rabbi Elias Levita. τὸ ergo *planè & lucidè*, idem eſt, quod *clarè & diſtinctè* unde hebr. eſt, *explanando benè*. Hinc patet, lapidibus hiſce utrimque, minuto charactere inſcriptam fuiſſe totam hanc legem, id eſt totum Deuteronomium, tum ad excitationem præſentium, tum ad memoriam poſterorum, ut ſcilicet ipſi præcepta Dei, lapidibus hiſce clarè inſcripta, legere poſſent; unde in hanc cæremoniam, hancque legis deſcriptionem, non unus, ſed plures inſumpti ſunt dies, nam non ſolùm decalogum, ut vult Lyranus & Cajetanus; nec ſolas maledictiones & benedictiones de quibus v.15. ut vult Maſius; nec ſola præcepta legis affirmativa & negativa, ut vult Aben Ezra hiſce lapidibus fuiſſe inſcripta; ſed totum Deuteronomium; patet ex eo, quòd jubet in eis ſcribi *omnia verba legis hujus*, id eſt Deuteronomii: & ita fecit reipſa Joſue cap.8. verſ.32. Unde patet, lapides hos fuiſſe grandes, quamquam Deuteronomium non lapidibus propriè, ſed calci, lapidibus illito, inſcriptum fuerit. ita Abul. & Se-

Lapidibus inſcriptum fuit totum Deuter.

ra-

Digitized by Google

rarius, qui oſtendit quomodo id fieri potuerit, quæſt. 20. in c. 8. Joſue.

Myſticè Cyrill. in Glaphyris, per 12. lapides accipit 12. Apoſtolos, quibus inſcripta fuit Dei lex, ita ut omnes eam in ipſorum verbis & moribus legere poſſent.

VERS. 12. HI STABUNT AD BENEDICENDUM POPULO, SUPER MONTEM GARIZIM, &c. SIMEON, LEVI, JUDAS ISSACHAR, JOSEPH (ſcilicet Ephraim & Manaſſe: hi enim fuerunt filii Joſeph. hæ ergo duæ tribus, hic vocantur una ſcilicet Joſeph.) ET BENIAMIN] Nota Mons Garizim imminet urbi Sichem, ut patet Judic. 9. 7. in quo tempore Alexandti Magni, Sanaballat Samariæ præfectus ædificavit templum, eique præfecit Manaſſen, fratrem Jaddi pontificis; ad quod confluebant Samaritæ, & alii à Judæis ejecti, teſte Joſepho l. 11. Antiqu. 7. cujus templi meminit Samaritana, colloquens cum Chriſto, Joan. 4. verſ. 20. Malè ergo Andr. Maſius Garizim collocat, non juxta Sichem, ſed juxta Hai, cujus rationes multis confutat Nic. Serarius, in Joſue 8. quæſt. 14.

Mons Garizim quis? in eo fuit templum Samaritanorum.

VERS. 13. ET E REGIONE ISTI STABUNT AD MALEDICENDUM, ut ſcilicet ſacerdotibus maledicentibus populo, non ſervanti legem Dei, applaudant, & reſpondeant, Amen, IN MONTE HEBAL: RUBEN, GAD, ET ASER, ET ZABULON, DAN, ET NEPHTHALI] Mons Hebal vicinus eſt monti Garizim, inter eos enim tantum interjacet vallis.

Hebal mons ubi?

Nota. Hac cæremonia & pompa, voluit Dominus rudem populum, ad memorandam legem perficiendamque provocare, unde Levitæ, id eſt Sacerdotes, proclamando benedictiones & maledictiones, quaſi feciales, fœdus inter Deum & populum innovarunt & confirmarunt. Tota ergo hæc res hoc ordine & modo peracta videtur. Primò, in valle ipſa, inter duos montes, Garizim ſcilicet & Hebal, ſtabant ſacerdotes ii, qui arcam fœderis geſtabant, ut patet Joſue 8. 33. Deinde, circum hos ſtabant alii ſacerdotes, ac Levitæ omnes: circum hos Tertiò, ſtabant majores natu, duces & judices populi: Quartò, deinceps tribus omnes, ita ſcilicet, ut ſex deſignatæ ſtarent aſcendendo, verſus montem Garizim; ſex aliæ verſus montem Hebal. Quintò, Joſue vel per ſe, tamquam Propheta, vel per ſacerdotes, benedixit populum, uti patet Joſue 8. 34. Sextò, ſacerdotes aliqui, qui vocaliſſimi videbantur, legem recitarunt. Septimo, iidem conſcenderunt cacumen montis Garizim, ut vult Abulenſ. vel potius in valle, juxta arcam conſiſtentes, ut docent Hebræi, Maſius, Serarius, & alii, ex editiore loco, vel ex ſuggeſtu, vertentes ſe verſus montem Garizim, pronuntiarunt benedictiones: deinde vertentes ſe ad montem Hebal, pronuntiarunt maledictiones: idque appoſitè ad montium conditionem. nam Garizim fertilis eſt & amœnus, ideoque verſus eum rectè concipiebantur benedictiones, id eſt omnis felicitatis precationes: ſterilis vero & inamœnus eſt Hebal; imprecationes ergo & deteſtationes rectè accipiebat.

Ordo benedicendi & maledicendi, in Garizim & Hebal. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò. Sextò. Septimò.

Putat R. Salomon, ſacerdotes poſt ſingulas benedictiones, quibus ſex tribus reſpondebant, Amen, ſe convertiſſe ad Hebal, & contrariam maledictionem pronuntiaſſe; cui ſex aliæ tribus, alterna quaſi voce & choro, reſpondebant, Amen: hoc enim magis congruum & concinnum videtur. Alii verò, ut Andr. Maſius, & Abulenſ. non minùs probabiliter cenſent, ſacerdotes primò omnes 12. benedictiones ſimul pronuntiaſſe ad Garizim, ſex tribubus reſpondentibus ad ſingulas, Amen: deinde poſt eas pronuntiaſſe ordine 12. maledictiones ad Hebal, ſex aliis tribubus reſpondentibus, Amen.

An ſimul prolatæ ſint omnes benedictiones, deinde maledictiones, an verò mixtim?

Porro benedictiones hæ hic non deſcribuntur, ſed eas ex maledictionibus v. 15. colligere licet, has fuiſſe: Prima, benedictus qui non facit ſculptile, ſed unum Deum verum colit. Secunda, benedictus qui honorat patrem & matrem. Tertia, benedictus qui non transfert terminos proximi ſui, & ita de cæteris uſque ad 12. ſcilicet pro numero 12. tribuum. Denique benedictiones hæ fuſius explicantur cap. ſeq. verſ. 28. unde veriſimile eſt, Joſue, qui præceptum hoc benedicendi & maledicendi executus eſt, eodem tempore pariter caput hoc 28. populo relegi, & promulgari curaſſe. ita Andreas Maſius.

VERS. 15. ET RESPONDEBIT OMNIS POPULUS, ET DICET: AMEN] Hinc putant aliqui, ut Maſius, omnes 12. tribus communi voce, ad ſingulas tam benedictiones, quàm maledictiones, conclamaſſe, Amen. Verùm verius eſt, ſex deſignatas tantùm ad benedictiones conclamaſſe, Amen; alias ſex tantùm ad maledictiones conclamaſſe Amen. hoc enim diſertè dicitur v. 12.

An omnes tribus ad ſingulas benedictiones reſponderint Amen.

Nota. Sex nobiliores tribus ad benedictiones reſponderunt, Amen: ad maledictiones verò Amen reſponderunt ſex tribus ignobiliores, videlicet quatuor prognatæ ex quatuor ancillarum filiis, ſcilicet Gad, Aſer, Dan & Nephthali: quibus additur Ruben, quia hic ſuo inceſtu maculavit thorum patris; & Zabulon, quia hic ultimus fuit Liæ filius. ita Raban. & Theodor. q. 34.

Nota Secundò. Singuli hic in tanta turba reſpondebant, Amen. licet enim à valle remotiores, ſacerdotum vocem non ſatis audirent; ipſa tamen cæremoniæ ratio, & primorum vociferatio illos admonebat, & inſigne ab omnibus exprimebat *Amen*. inquit Serarius.

AMEN] *Amen*, ait S. Hieron. ad Marcellam epiſt. 137. & in fine comment. ad Gallat. Aquila, Symmach. & Theodor. verterunt, *πεπιστωμένως* id eſt fideliter, vel verè, Septuag. verterunt *γένοιτο* id eſt fiat, ſignificat ergo Amen *vere* vel etiam *firmiter*. radix enim אמן *aman*, ſignificat firmare, ſtabilire: unde nomen אמת *emeth*, id eſt firmitas, ſtabilitas, veritas. Amen, ergo non eſt particula jurantis, ut vulgus putat, ſed affirmantis & confirmantis. affirmantis eſt, cùm orationi præponitur, ut *Amen, amen dico vobis*. confirmantis eſt, cum orationi poſtponitur. Rurſum cùm poſtponitur, & ſignificat conſenſum audientis, nunc aſſerentis eſt & concedentis, nunc optantis. Utrovis modo hic accipi poteſt. nam populus reſpondens, Amen, approbabat benedictionem, vel maledictionem Levitarum, id eſt ſacerdotum, & ſimul optabat ita fieri, idque ad hoc, ut ſua benedictione benedictos, & execratione ſua execratos, ſemper ſe meminiſſent, ſi benè vel malè agerent, inquit Cajet.

Amen nunc affirmantis eſt, nunc optantis.

Tropologicè, Origenes homil. 9. in Joſue & Rabanus hìc juxta montem Garizim incedunt ad benedicendum, qui non metu pœnæ, ſed cæleſtis promiſſionis, & benedictionis æternæ ſpe & amore ſuccenſi, tendunt ad ſalutem. Alii qui juxta Hebal, in quo maledifctiones prolatæ ſunt, incedunt, ſunt ii, qui non amore pro miſſorum, ſed timore ſuppliciorum implent legem, ut ſalventur. Omnes autem hi circa arcam incedunt: quia ab Eccleſiæ ſinu non recedunt, licet nobiliores illi ſint, quàm hi. Joſue autem conſtituit eos, juxta hos montes; quia Jeſus electos ſuos, vel ſpe præmii, vel timore pœnæ, ad ſalutem vocat & perducit. hucuſque Origines, & Rabanus.

Tropol.

Anagog. Rupertus l. 2. c. 5. Significatur, inquit, hìc judicium univerſale. nam hi duo colles contra invicem reſpicientes, putà Garizim & Hebal, ſignificat duos ordines & duas ſtationes judicandorum. Garizim enim, id eſt diviſio: ſignificat oves, quæ erunt ad dextram Chriſti, diviſæ ab hœdis, putà electos. Hebal, id eſt vorago vetus, ſignificat Hœdos, qui erunt ad ſiniſtram Chriſti putà damnandos ad gehennam. Sex nomina & tribus filiorum Iſrael, erant in Garizim ad benedicendum, & ſex in Hebal ad maledicendum: ita in judicio ſex proferentur opera miſericordiæ, ob quæ ii qui erunt à dextris, benedicentur; & ſex opera immiſericordiæ, ob quæ ii qui erunt à ſiniſtris maledicentur, unde hi audient, *Ite maledicti in ignem æternum*. illi verò, *Venite benedicti patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi*. & totus populus, id eſt omnes tam reprobi, quàm electi, tacitè reſpondebunt, Amen. Sed & ſedes duodecim, de quibus Matth. 19. 28. hic non omnino tacitæ ſunt: nam duodecim maledictiones hic propoſitæ ſunt: & totidem benedictiones, quaſi ſingulæ de ſingulis ſedibus prolatæ ſunt. hucuſque Rupertus.

Anagog. Garizim ſignificat electos, Hebal reprobos.

VERS. 16. QUI NON HONORAT] Hebr. *qui villipendit*, PATREM SUUM.

VERS. 17. QUI TRANSFERT TERMINOS] agrorum, ut ita per dolum & injuſtitiam, dilatet prædia ſua.

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRomittit Deus multa bona Hebrais, ſi legem ejus ſervent. Deinde v. 15. plurima mala eis comminatur, ſi eam violent.

1. SI aotem audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque cuſtodias omnia maodata ejus, quæ ego
præcipio tibi hodie, faciet te Dominus Deus tuus excelſiorem cunctis gentibus, quæ verſantur
in terra. 2. Venientque ſuper te univerſæ benedictiones iſtæ, et apprehendent te: ſi tamen præcepta
eius audieris. 3. Benedictus tu in civitate, et benedictus in agro. 4. Benedictus fructus ventris tui, et
fructus terræ tuæ, fructuſque iumentorum tuorum, greges armentorum tuorum, et caulæ ovium tua-
rum. 5. Benedicta horrea tua, et benedictæ reliquiæ tuæ. 6. Benedictus eris tu ingrediens et egrediens.
7. Dabit Dominus inimicos tuos, qui conſurgunt adverſum re, corruentes in conſpectu tuo: per unam
viam veoient contra te, et per ſeptem ſugient à facie tua. 8. Emittet Dominus benedictionem ſuper cel-
laria tua, et ſuper omnia opera manuum tuarum: benedicetque tibi in terra, quam acceperis. 9. Su-
ſcitabit te Domious ſibi in populum ſanctum, ſicut iuravit tibi; ſi cuſtodieris mandata Domini Dei
tui, et ambulaveris in viis eius. 10. Videbuntque omnes terrarum popoli quòd nomen Domini in-
vocatum ſit ſuper te, et timebunt te. 11. Abundare te faciet Dominus omnibus bonis, fructu uteri tui,
et fructu iumentorum tuorum, fructu terræ tuæ, quam iuravit Dominns patribus tuis ut daret tibi.
12. Aperiet Dominus theſaurum ſuum optimum, cælum, ut tribuat pluviam terræ tuæ in tempore
ſuo: benedicetque cunctis operibus manuum tuarum. Et fœnerabis gentibus multis, et ipſe à oullo
fœnus accipies. 13. Conſtituet te Dominus in caput, et non in caudam. et eris ſemper ſupra, et non
ſubter: ſi tamen audieris mandata Domini Dei tui quæ ego præcipio tibi hodie, et cuſtodieris et fece-
ris, 14. ac non declinaveris ab eis, nec ad dexteram, nec ac ſiniſtram, nec ſecutus fueris deos alienos,
neque colueris eos. 15. Quòd ſi audire oolueris vocem Domini tui, ut cuſtodias, et facias omoia man-
data eius et cæremonias, quas ego præcipio tibi hodie, venient ſuper te omnes maledictiones iſtæ, et ap-
prehendent te. 16. Maledictus eris in civitate, maledictus in agro. 17. Maledictum horreum tuum, et
maledictæ reliquiæ tuæ. 18. Maledictus fructns ventris tui, et fructus terræ tuæ, armenta boum tuo-
rum, et greges ovium tuarum. 19. Maledictus eris ingrediens, et maledictus egrediens. 20. Mittet Do-
minus ſuper te ſamem et eſuriem, et increpationem in omnia opera tua, quæ tu facies: donec cooterat
te, et perdat velociter, propter adinventiones tuas peſſimas in quibus reliquiſti me. 21. Adiungat tibi
Dominus peſtileotiam, donec conſumat te de terra, ad qoam ingredieris poſſidendam. 22. Percutiat te
Dominus egeſtate, febri et frigore, ardore et æſtu, et aere corrupto ac rubigine, et perſequatur donec
pereas. 23. Sit cælum, quod ſupra te eſt, æneum: et terra, quam calcas: ferrea. 24. Det Dominus im-
brem terræ tuæ pulverem, et de cælo deſcendat ſuper te cinis, dooec conteraris. 25. Tradat te Do-
minus corruentem ante hoſtes tuos, per unam viam egrediaris contra eos, et per ſeptem fugias, et
diſpergaris per omnia regoa terræ. 26. ſitque cadaver tuum in eſcam cunctis volatilibus cæli, et beſtiis
terræ, et non ſit qui abigat. 27. Percutiat te Dominus ulcere Ægypti, et partem corporis, per qnam
ſtercora egeruntur, ſcabie quoque et prurigine: ita ut curari nequeas. 28. Percutiat te Dominus amen-
tia et cæcitate ac furore mentis, 29. et palpes in meridie ſicut palpare ſolet cæcus in teoebris, et non
dirigas vias tuas. Omnique tempore calumniam ſuſtineas, et opprimaris violentia, nec habeas qui li-
beret te. 30. Uxorem accipias, et alius dormiat cum ea. Domum ædifices, et non habites io ea.
Plantes vineam, et oon vindemies eam. 31. Bos tuus immoletur coram te, et oon comedas ex eo.
Aſinus tuus rapiatur in conſpectu tuo, et non reddatur tibi. Oves tuæ dentur inimicis tuis, et oon ſit
qui te adiuvet. 32. Filii tui et filiæ tuæ tradantur alteri populo, videntibus oculis tuis, et deficienti-
bus ad conſpectum eorum tota die, et non ſit fortitudo in manu tua. 33. Fructus terræ tuæ, et omnes
labores tuos, comedat populus quem ignoras: et ſis ſemper calnmniam ſuſtinens, et oppreſſus cunctis
diebus, 34. et ſtupens ad terrorem eorum quæ videbunt oculi tui, 35. Percutiat te Dominus ulcere
peſſimo in genibus et in ſuris, ſaoarique non poſsis à planta pedis uſque ad verticem tuum. 36. Ducet
te Dominus, et regem tuum, quem conſtitueris ſuper te, in gentem, quam ignoras tu et patres tui: et
ſervies ibi diis alienis, ligno et lapidi. 37. Et eris perditus in proverbium ac ſabulam omnibus popu-
lis, ad quos te introduxerit Dominus. 38. Sementem multam iacies in terram, et modicum congre-
gabis: quia locuſtæ devorabunt omnia. 39. Vineam plaotabis, et fodies: et vinum non bibes, nec
colliges ex ea quippiam: quoniam vaſtabitur vermibus. 40. Olivas habebis in omnibus terminis tuis,
et non ungeris oleo: qoia defluent, et peribunt. 41. Filios generabis et filias, et non frueris eis:
quoniam ducentur in captivitatem. 42. Omnes arbores tuas et fruges terræ tuæ rubigo conſnmet.
43. Advena, qui tecum verſatur in terra, aſcendet ſuper te, eritque ſublimior: tu autem deſcen-
des, et eris inferior. 44. Ipſe fœnerabit tibi, et tu non fœnerabis ei. Ipſe erit in caput, et tu eris io
caudam. 45. Et venient ſuper te omnes maledictiones iſtæ, et perſequentes apprehendeot te, donec
intereas: quia non audiſti vocem Domini Dei tui, nec ſervaſti mandata eius et cæremonias, quas præ-
cepit tibi. 46. Et erunt in te ſigna atque prodigia, et in ſemine tuo uſque in ſempiternum. 47. eò
quòd non ſervieris Domino Deo tuo in gaudio, cordiſque lætitia, propter rerum omnium abun-
dantiam: 48. ſervies inimico tuo, quem immittet tibi Dominus, in fame, et ſiti, et nuditate, et
omni

Digitized by Google

omni penuria : & ponet jugum ferreum ſuper cervicem tuam , donec te conterat . 49. Adducet Domi-
nus ſuper te gentem de longinquo , & de extremis terræ finibus , in ſimilitudinem aquilæ volantis cum
impetu : cujus linguam intelligere non poſſis : 50. gentem procaciſſimam, quæ non deferat ſeni , nec mi-
ſereatur parvuli , 51. & devoret fructum jumentorum tuorum , ac fruges terræ tuæ : donec intereas , &
non relinquat tibi triticum , vinum , & oleum , armenta boum , & greges ovium . donec te diſperdat ,
52. & conterat in cunctis urbibus tuis , & deſtruantur muri tui firmi atque ſublimes , in quibus habebas
fiduciam in omni terra tua . Obſideberis intra portas tuas in omni terra tua , quam dabit tibi Dominus
Deus tuus: 53. & comedes fructum uteri tui , & carnes filiorum tuorum & filiarum tuarum , quas dede-
rit tibi Dominus Deus tuus , in anguſtia & vaſtitate qua opprimet te hoſtis tuus . 54. Homo delicatus
in te , & luxurioſus valdè , invidebit fratri ſuo , & uxori , quæ cubat in ſinu ſuo , 55. ne det eis de carni-
bus filiorum ſuorum , quas comedet : eò quòd nihil aliud habeat in obſidione & penuria qua vaſtaverint
te inimici tui intra omnes portas tuas . 56. Tenera mulier & delicata, quæ ſuper terram ingredi non va-
lebat , nec pedis veſtigium figere , propter mollitiem & teneritudinem nimiam invidebit viro ſuo , qui
cubat in ſinu ejus , ſuper filii & filiæ carnibus , 57. & illuvie ſecundarum , quæ egrediuntur de medio fe-
minum ejus , & ſuper liberis qui eadem hora nati ſunt . comedent enim eos clàm propter rerum omnium
penuriam in obſidione & vaſtitate, qua opprimet te inimicus tuus intra portas tuas . 58. Niſi cuſtodie-
ris & feceris omnia verba legis hujus , quæ ſcripta ſunt in hoc volumine , & timueris nomen ejus glorio-
ſum & terribile , hoc eſt , Dominum Deum tuum ; 59. augebit Dominus plagas tuas , & plagas ſeminis
tui , plagas magnas & perſeverantes , infirmitates peſſimas & perpetuas . 60. & convertet in te omnes
afflictiones Ægypti , quas timuiſti & adhærebunt tibi , 61. Inſuper et univerſos languores , et plagas ,
quæ non ſunt ſcriptæ in volumine legis hujus , inducet Dominus ſuper te , donec te conterat ; 62. et re-
manebitis pauci numero, qui priùs eratis ſicut aſtra cæli præ multitudine , quoniam non audiſti vocem
Domini Dei tui . 63. Et ſicut antè lætatus eſt Dominus ſuper vos , bene vobis faciens , voſque multipli-
plicans : ſic lætabitur diſperdens vos atque ſubvertens , ut auferamini de terra , ad quam ingredieris poſſi-
dendam , 64. Diſperget te Dominus in omnes populos , à ſummitate terræ uſque ad terminos ejus : et
ſervies ibi diis alienis , quos et tu ignoras et patres tui , lignis et lapidibus . 65. In gentibus quoque illis
non quieſces , neque erit requies veſtigio pedis tui . Dabit enim tibi Dominus ibi cor pavidum , et defi-
cientes oculos , et animam conſumptam mœrore . 66. Et erit vita tua quaſi pendens ante te . Timebis
nocte et die , et non credes vitæ tuæ . 67. Manè dices : Quis mihi det veſperum : et veſpere : Quis mihi
det manè ? propter cordis tui formidinem , qua terreberis , et propter ea , quæ tuis videbis oculis . 68.
Reducet te Dominus claſſibus in Ægyptum , per viam de qua dixit tibi ut eam ampliùs non videres . Ibi
venderis inimicis tuis in ſervos et ancillas , et non erit qui emat .

Vers. 1. FACIET TE DOMINUS EXCELSIOREM CUNCTIS GENTIBUS] ut ſcilicet omnes ſuperes, tum felicitate, tum opibus, tum honore, tum robore tum imperio.

Vers. 3. BENEDICTUS TU IN CIVITATE, ET BENEDICTUS IN AGRO] q. d. Abundabis omnibus rebus neceſſariis , tam in re urbana , quàm ruſtica . *benedicere* enim hic eſt facere . benedictio enim Dei realis eſt, non verbalis nec aulica ; ſignificatque omnem proſperitatem , tum in corpore , tum in anima , tum in fortunis . unde ſequitur .

Benedictio ſignificat omnem proſperitatem

Vers. 4. BENEDICTUS FRUCTUS VENTRIS TUI, ET FRUCTUS TERRÆ TUÆ] Id eſt , abundabis liberis , & fructibus terræ , æquè ac jumentis .

Vers. 5. BENEDICTA HORREA TUA] Chaldæus & recentiores vertunt , *benedicta caniſtra tua*: ſed noſtro Interpreti conſentiunt Sept. Vox ergo Hebræa טנא *tene* , ſignificat repoſitorium , ſive illud ſit ſporta , ſive apotheca , ſive horreum . Senſus ergo eſt , abundabis frumento & panibus , ita ut reliquiæ ſuperfuturæ ſint multæ , quas in pauperes eroges . hoc enim eſt quod ſubjungit , dicens : *Et benedictæ reliquiæ tuæ* . *benedictio* enim copiam & abundantiam ſignificat , uti dixi 2. Corinth. 9. 6.

Vers. 6. BENEDICTUS ERIS INGREDIENS ET EGREDIENS] Ingreſſus tuus in locum aliquem , æquè ac egreſſus , erit felix & fortunatus : quia te per omnia diriget Deus . Ita videmus viros ſanctos à Deo in omnibus dirigi , omneſque eorum actus felices habere exitus , in quibus illud pſal. 1. impletur : *Et omnia quæcumque faciet , proſperabuntur* .

Vers. 9. SUSCITABIT TE DOMINUS SIBI IN POPULUM SANCTUM] q. d. Faciet Deus , ut ſis & voceris populus ſanctus , populus Dei , illique peculiariter addictus , qui viciſſim te , ut populum ſuum defendat , provehat , & glorioſum reddat .

Vers. 10. VIDEBUNTQUE OMNES TERRARUM POPULI , QUOD NOMEN DOMINI INVOCATUM SIT SUPER TE] q. d. Videbunt omnes , te vocari nomine Dei , vel te vocari , æquè ac eſſe , populum Dei , quodque Deus ſe tuum Deum eſſe oſtendat , te protegendo , & augendo res tuas (unde omnes TIMEBUNT TE) hoc enim in Script. ſignificat , *invocari nomen alicujus ſuper aliquem* , ut patet Eccleſiaſtici 36. 14. Jerem. 7. 11. Baruch. 2. 15. Daniel. 9. 18. & alibi .

A

Vers. 12. APERIET DOMINUS THESAURUM SUUM OPTIMUM, CÆLUM, UT TRIBUAT PLUVIAM] *Cælum*, id eſt aerem , dicitur hic theſaurus Dei , quia in eo , quaſi repoſitorio nobis inſcrutabili , recondidit Deus pluviam , per quam cuncta bona terræ proveniunt . Sic aer dicitur theſaurus ventorum , pſal. 134. 8. *Qui producit ventos de theſauris ſuis*: item grandinis & nivis , Job. 38. 22. Sic abyſſus maris & aquarum , quia inſcrutabilis eſt & impenetrabilis , vocatur theſaurus Dei , pſal. 32. 7 *Ponens in theſauris abyſſos* , id eſt aquas profundiſſimas .

Aer & aqua ſunt theſaurus Dei , cur?

FŒNERABERIS , id eſt mutuabis , mutuum ; præ opibus & copia , dare poteris GENTIBUS MULTIS ET IPSE A NULLO FŒNUS , id eſt mutuum , ACCIPIES] quia nulla premeris neceſſitate , cùm domi omnibus rebus ſis abundaturus . ita Hebræa , Septuag. & Chaldæus , qui vertit *mutuabis gentibus multis , & ipſe à nemine mutuum accipies* . Non ergo hic Deus permittit , aut præcepit uſuras , uti Judæi intelligunt . Hebr. enim לוה *lava* , non uſuram , ſed mutuum ſignificat . Idem verbum eſt verſ. 44. ubi rurſum

B

Noſter vertit , *fœnerabis* .

Vers. 13. CONSTITUET TE DOMINUS IN CAPUT , ET NON IN CAUDAM , ET ERIS SEMPER SUPRA , ET NON SUBTER] q. d. Faciet Deus te ubique & ſemper primum , non ultimum ; dominantem aliis , non ſubjectum . ita Theodor. q. 34.

Vers. 15. & 16. SI AUDIRE (obedire) NOLUERIS VOCEM DOMINI DEI TUI , &c. MALEDICTUS ERIS IN CIVITATE , MALEDICTUS IN AGRO] q. d. Miſer eris & infelix , deficientque te res , tam urbanæ , quàm ruſticæ . Hactenus Moſes bona recenſuit , danda ſervantibus legem Dei : hìc per antitheſin recenſet mala plurima , obventura violantibus legem Dei . Hæc concionatores peccatoribus inculcent : mala enim hæc typum & præambulum gerunt malorum & pœnarum gehennæ .

Vers. 20. MITTET DOMINUS SUPER TE FAMEM ET ESURIEM] Hebr. *mittent in te maledictionem , & conturbationem* , vel ſtrepitum terribilem , in quo omnia turbatione ſunt

plena .

Digitized by Google

plena. Sed per hæc tam Noſter quàm Septuag. acceperunt famem & eſuriem. hæc enim hominibus carnalibus, quales erant Judæi, ſumma videtur maledictio & conturbatio.

ET INCREPATIONEM] id eſt perditionem, &c. ut vertunt Septuag. conſumptionem, quæ eſt effectus increpationis Dei, ut ſcilicet omnia opera tua perdantur, deſtruantur & conſumantur. eſt metonymia.

Vers. 22. PERCUTIET TE DOMINUS, &c. FRIGORE] ita & Septuag. quare Hebræa vox דלק *dalec*, eſt contrariæ ſignificationis: nam aliàs communiter ſignificat ardorem & perſecutionem. unde Chald. & recentiores hìc pro *frigore*, vertunt, *ardore*.

ET ÆSTU] Chald. & recentiores vertunt, *& gladio*. legunt enim חרב *chereb*, ſed Noſter aliis punctis legit חרב *choreb* id eſt ſiccitas, æſtus.

Rubigo, vel aurugo, eſt tabes ſegetum. ET RUBIGINE] *Rubigo* eſt morbus ſegetum, qui oritur vento Orientali ingrediente ſpicas, ita ut mateſcere nequeant, ſed exedantur, extenuentur, & areſcant: vocatur & *aurugo*.

Vers. 23. SIT CÆLUM, QUOD SUPRA TE EST, ÆNEUM, ut ſcilicet non pluat imbrem, qui ſata riget, ſed durum & ſiccum ſit, inſtar æris: ET TERRA QUAM CALCAS, FERREA] ita ſcilicet, ut arari non poſſit, ac conſequenter nullum ferat fructum, perinde ac ſi eſſet ferrea.

Vers. 24. DET DOMINUS IMBREM TERRÆ TUÆ PULVEREM] id eſt, loco pluviæ cadat pulvis, vel cinis ſulphoreus, q. d. Tantus ſit æſtus, ut vice imbris, deſcendat è cælo pulvis ardens, vi ventorum excitatus, & in altum elatus.

Vers. 27. PERCUTIAT TE DOMINUS ULCERE ÆGYPTI, quale ſcilicet, per Moſen Ægyptiis inflixit, Exodi 9. 10. ET PARTEM CORPORIS PER QUAM STERCORA EGERUNTUR, &c.] Heb. *percutiat te infirmitatibus ani*, putà hæmorrhoidibus, mariſcis, & ſimilibus morbis.

Vers. 29. UT PALPES IN MERIDIE] ut cæcutias in re tam clara, quàm eſt lux meridiana. loquitur de cæcitate animi, ut patet ex ſequentibus. Nam cæcitas animi pœna eſt peccati, eaque ingens, ut docet S. Auguſt. in pſal. 57. *Parvane pœna eſt*, inquit, *obſcuratio cordis, & excæcatio mentis. Si quis furtum faciens ſtatim oculum perdidiſſet, omnes dicerent Deum præſentem vindicaſſe, oculum cordis amiſit, & putatur ei pepercisse Deus?* Palpant autem Judæi & impii, tam olim quàm nunc, in meridie. Annon meridiana lux eſt lex Chriſti, & doctrina Chriſtianum orbem illuminans? in hac luce palpant cæci, non vident æterna, fluxiſque & caducis rebus, quæ in puncto temporis effluunt, inhærent. *Uſque in hodiernum diem cùm legitur Moſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorum*, inquit S. Paulus 2. Corinth. 3.

Cæcitas animi ingens eſt pœna peccati.

NON DIRIGAS VIAS TUAS] Hebr. *non ſecundabis vias tuas*, q. d. Actiones tuæ infortunatæ erunt, omnia tibi infeliciter evenient.

Vers. 31. BOS TUUS IMMOLETUR (bos tuus occidatur ab hoſte, vel adverſario tuo) CORAM TE, ET NON COMEDAS EX EO.

Vers. 32. ET NON SIT FORTITUDO IN MANU TUA] ad liberandum filios & filias tuas, ex manu hoſtium.

Vers. 33. QUEM IGNORAS] quem tu non noviſti.

Vers. 37. ERIS PERDITUS] Hebr. & Chald. *eris in deſolationem, proverbium & fabulam*, ut videlicet à te ſtupeant, te quaſi exemplo utantur, de te linguam ſuam acuant omnes populi.

Vers. 43. ADVENA, &c. ASCENDET SUPER TE] Heb. *advena aſcendet ſuper te ſurſum ſurſum; tu autem deſcendens deorſum deorſum*, id eſt advena longè erit te ſuperior, & tu illo longè eris inferior.

Vers. 49. ADDUCET DOMINUS SUPER TE GENTEM DE LONGINQUO, &c. IN SIMILITUDINEM AQUILÆ] quæ ſcilicet, ut aquila, celerrimè, citiſſimè & violentiſſimè advolet, ut te deprædetur. Innuitur hìc dominatus Babyloniorum, & Nabuchodonoſor, qui Ezech. 17. 3. comparatur aquilæ grandi. hic enim Judæos evertit.

Aquila ſymbolum eſt imperii & tyrannidis. Nota. Reges & tyranni, ac præſertim Nabuchodonoſor vocatur *aquila*, tum à Jerem. c. 48. 40. tum ab Ezech. c. 17. 3. tum à Daniele cap. 7. 4. tum ab Oſee cap. 8. 1. Sic Aiax cognominatus eſt aquila. & Pyrrhus rex aquila dici voluit, & filius Caroli Magni dictus eſt Arnulphus, id eſt aquilæ auxilium: nam aquila ſymbolum eſt, Primò, regni & imperii: eſt enim ipſa rex avium; Secundò, invaſionis & pugnæ fortis, celeris & impetuoſæ; Tertiò, rapacitatis & ſævitiæ; Quartò, victoriæ: ipſa enim omnes aves, quin & ſerpentes & cervos, pulvere quem alis colligit in oculos eorum conjecto, vincit & proſternit. Hinc Romani & Gentiles omen victoriæ ſæpè acceperunt ab aquilis, eaſque ad ſuperſtitionem uſque obſervabant.

Anacreon auctor antiquiſſimus ſcribit, Jovem adverſus Titanas (alii dicunt adverſus gigantes) profecturum, ſacrificium feciſſe cælo in Naxo inſula, in qua primùm infans educatus fuit, aquilaſque dum ſacrum faceret, ei apparuiſſe, & telum pertuliſſe. Quibus mox viſis bonum auſpicium ſuſcepit, victoriæ indicium, quæ cùm ſubſecuta eſſet, inſigne bellicum inde auream aquilam, ut proprium geſtaſſe dicitur. ut Aglaoſthenes aliique teſtantur.

Magnam quoque ſpem Cyrus Perſarum rex ex ſequenti cepit augurio, quod Xenophon li. 2. Pædiæ Cyri his verbis narrat: *Cyro adverſus Armenos proficiſcenti continuò in primo agro conſurgit lepus; aquila autem volans dextera leporem deſpiciens fugientem, & irruit, & percuſſit illum, extulitque correptum, eoque ablato in collem proximum, pro libidine utebatur præda. augurium igitur Cyrus intuitus? tùm lætatus eſt, tum Jovem regem adoravit, dixitque ad præſentes: Venatio quidem pulchra eſt futura, ſi deo libuerit.* Et alibi de eodem Cyro, *Cum talia differentes*, inquit, *ad fines uſque Perſidis veniſſent, eſſetque his aquila dextera apparens itineris dux facta, deos heroaſque precati terram colentes Perſide, ut ſe propitii juvarent ac mitti, ita fines ſuperarunt.* Hinc Cyri & Perſarum ſignum militare erat aquila aurea extenſa in longa haſta, uti ait Xenophon de Pædia Cyri l. 7. initio. Inde Romani idem ſignum aſſumpſerunt, ſcilicet aquilam, ſed argenteam & pedibus tenentem fulmen, in haſtam erectam.

Ariſtander augurio aquilæ teſticientem in hoſtes Alexandrum, victorem pronuntiavit ante conflictum, alia autem à claſſe incontinentem progreſſa, ibique firmata augurio fuit, Perſas terres, non mari debellandos eſſe, etiam Alexandri ipſius interpretatione, ſecùs quam ſentiret Parmenio.

Et difficillimo eo prælio, quod cum Darianis apud Arbella commiſſum eſt, quo nullum unquam ſerius inter eos fuit; aquila paululùm ſupra caput Alexandri placidè volitans, nec armorum ſonitu, nec gemitu, clamoreve ullo morientium terreri potuit, ſed diu circa equum regis pendenti magis, quàm volanti ſimilis conſtitit; præſagiens vel indicans potiùs, quò res evaſura eſſet. Neque diſſimile eſt, quod Tacitus l. 1. Fabio Valenti ſcribit oblatum, ei, cùm exercitum in bellum educeret. ipſo profectionis die aquila leni meatu, prout agmen incedebat, veluti dux viæ pervolavit, & per longum ſpatium cùm nullo gaudentium militum clamore, & augurium accipientium, aliternque ſalvere jubentium, terrefieret, iter iter continuavit, ut haud dubiè magnæ & proſperæ rei omen traderet.

Teſtatur tale quoque quid Suetonius in Domitiano, *Siquidem*, inquiens, *ipſo quo dimicatum eſt die, ſtatuam Domitiani Romæ inſignis aquila circumplexa pennis clangores lætiſſimos edidit: pauloque poſt occiſum Antonium* (belli motorem) *adeò vulgatum eſt, ut caput ejus quoque apportatum plerique contenderent.*

GENTEM PROCACISSIMAM] Hebr. *gentem fortem faciei*, id eſt perfrictæ frontis, barbaram, audacem & inhumanam. Vers. 50.

ET COMEDES FRUCTUM UTERI TUI, id factum eſt in excidio Jeruſalem ſub Tito. Reliquæ clades & calamitates, quas hìc Judæis Deus comminatur, eis ab eo immiſſæ ſunt, partim in eodem excidio per Titum, partim in obſidione Aſſyriorum putà, Salmanaſſe, Teglat Phalaſſar, Sennacherib, &c. partim per Nabuchodonoſor & Babylonios partim per Alexandrum & Macedones. Ita Theodor. quæſt. 24. Vers. 53.

DABIT TIBI DOMINUS IBI COR PAVIDUM] Iſtam maledictionem nunc habent Judæi, inquit Abulenſis: tum quia Deus eam illis in pœnam inflixit: tum quia à tenera ætate Chriſtianos timere diſcunt, cùm Chriſtiani eos adhuc teneros perſequi incipiant, diripere & percutere. Pueri enim, qui in omnibus franguntur, pavidum, ignobile & ineptum ad ardua habent cor; præſertim apud eos, qui eos frangunt: nam & leones domitorum ſuorum, quorum ferulæ aſſueverunt, vultum expavent, alios autem homines non timent. Hinc pueri ita erudiendi ſunt, ut ira & paſſiones interdum in eis caſtigentur, ne inſoleſcant; interdum Vers. 65. *Judæi ſemper pavidi. cur?* *Modus educandi parvos.*

cedùm verò paſſiones ſuas ſequi permittantur, ne animoſitas frangatur, itaque ſiant viriles & animoſi ad ſe & rempublicam defendendam. Tertull. lib. contra Judæos cap. 11. legit: *Dabit tibi Deus cor tædians, & tabeſcentem animam*.

Vers. 66. Et deficientes oculos] ut ſcilicet oculi tui, præ lachrymis caligent & deficiant.

Christus fuit quaſi vita pendens in ligno ante oculos Judæorum. Et erit vita tua quaſi pendens ante te (id eſt, erit vita tua in periculo poſita, & quaſi in dubio ſuſpenſa) imò non credes vitæ tuæ] id eſt, non fides vitæ tuæ, vel te poſſe vivere, ſed de vita deſperabis. Aliter hæc verba accipit S. Aug. lib. 16. contra Fauſtum c. 23. Procop. hic & S. Leo ſerm. 8. de paſſione: quaſi dicat, Chriſtus eſt vita tua, ò Judæe, qui à te viſus eſt pendens in cruce, & tamen tu illi non credidiſti. Verùm hic ſenſus A ſymbolicus eſt: ita & Tertull. ſuprà qui & legit: *erit vita tua pendens in ligno, ante oculos tuos, & non credes vitæ tuæ*.

Vers. 68. Reducet te Dominus classibus in Ægyptum] Id factum eſſe ſub Tito, docet Joseph. lib. 7. Belli c. 16. ubi docet Judæos à Romanis captos, qui minores erant ſeptemdecim annis, in Ægyptum deductos, ibique venditos, fuiſſe ad onera & opera, idque tantâ copia, ut vix invenirentur emptores.

Moſis tempore erant naves, multo ante Jaſonem & Argonautas. Nota τὸ *claſſibus*: hinc enim patet, tempore Moſis fuiſſe claſſes & naves. has enim Hebræis hic, quaſi notas proponit & nominat Moſes. unde patet, quàm hiſtoria Moſis antiquior ſit hiſtoria Gentilium & Poetarum. hi enim primas naves putant fuiſſe Jaſonis & Argonautarum, qui fuerunt paulò ante bellum Trojanum, ſub tempora Jephte, judicis Hebræorum.

CAPUT VIGESIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit Moſes Hebræos urgere ad legem Dei, partim beneficiis & promiſſis: partim minis & terroribus; idque à verſ. 18. ad finem capitis.

1. Hæc ſunt verba fœderis, quod præcepit Dominus Moyſi ut feriret cum filiis Iſrael in terra Moab: præter illud fœdus, quod cum eis pepigit in Horeb. 2. Vocavitque Moyſes omnem Iſrael, & dixit ad eos: Vos vidiſtis univerſa, quæ fecit Dominus coram vobis in terra Ægypti Pharaoni, & omnibus ſervis ejus, univerſæque terræ illius, 3. tentationes magnas, quas viderunt oculi tui, ſigna illa, portentaque ingentia, & non dedit vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ poſſunt audire, uſque in præſentem diem. 5. Adduxit vos quadraginta annis per deſertum: non ſunt attrita veſtimenta veſtra, nec calceamenta pedum veſtrorum vetuſtate conſumpta ſunt. 6. Panem non comediſtis, vinum & ſiceram non bibiſtis: ut ſciretis quia ego ſum Dominus Deus veſter. 7. Et veniſtis ad hunc locum: egreſſuſque eſt Sehon rex Heſebon, & Og rex Baſan, occurrentes nobis ad pugnam. Et percuſſimus eos, & tulimus terram eorum, ac tradidimus poſſidendam Ruben & Gad, & dimidiæ tribui Manaſſe. 9. Cuſtodite ergo verba pacti hujus, & implete ea: ut intelligatis univerſa quæ facitis. 10. Vos ſtatis hodie cuncti coram Domino Deo veſtro, principes veſtri, & tribus, ac majores natu, atque doctores, omnis populus Iſrael, 11. liberi, & uxores veſtræ, & advena qui tecum moratur in caſtris, exceptis lignorum cæſoribus, & his qui comportant aquas: 12. ut tranſeas in fœdere Domini Dei tui, & in jurejurando quod hodie Dominus Deus tuus percutit tecum. 13. ut ſuſcitet te ſibi in populum, & ipſe ſit Deus tuus, ſicut locutus eſt tibi, & ſicut iuravit patribus tuis, Abraham, Iſaac, & Jacob, 14. Nec vobis ſolis ego hoc fœdus ferio, & hæc iuramenta confirmo. 15. ſed cunctis præſentibus, & abſentibus. 16. Vos enim noſtis quomodo habitaverimus in terra Ægypti, & quomodo tranſierimus per medium nationum, quaſi tranſeuntes, 17. vidiſtis abominationes, & ſordes, id eſt, idola eorum, lignum & lapidem, argentum & aurum, quæ colebant. 18. Ne fortè ſit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cuius cor averſum eſt hodie à Domino Deo noſtro: ut vadat & ſerviat diis illarum Gentium: & ſit inter vos radix germinans fel & amaritudinem. 19. Cumque audierit verba iuramenti huius, benedicat ſibi in corde ſuo, dicens: Pax erit mihi, & ambulabo in pravitate cordis mei, & abſumat ebria ſitientem, 20. & Dominus non ignoſcet ei: ſed tunc quam maximè furor eius fumet, & zelus contra hominem illum, & ſedeant ſuper eum omnia maledicta, quæ ſcripta ſunt in hoc volumine: & deleat Dominus nomen eius ſub cælo, 21. & conſumat eum in perditionem ex omnibus tribubus Iſrael, iuxta maledictiones, quæ in libro legis huius ac fœderis continentur. 22. Dicetque ſequens generatio, & filii qui naſcentur deinceps, & peregrini, qui de longè venerint, videntes plagas terræ illius, & infirmitates quibus eam afflixerit Dominus, 23. ſulphure & ſalis ardore comburens, ita ut ultrà non ſeratur, nec virens quippiam germinet, in exemplum ſubverſionis Sodomæ & Gomorrhæ, Adamæ & Seboim, quas ſubvertit Dominus in ira & furore ſuo. 24. Et dicent omnes Gentes: Quare ſic fecit Dominus terræ huic? quæ eſt hæc ira furoris eius immenſa? 25. Et reſpondebunt: Quia dereliquerunt pactum Domini, quod pepigit cum patribus eorum, quando eduxit eos de terra Ægypti: 26. & ſervierunt diis alienis, & adoraverunt eos, quos neſciebant, & quibus non fuerant attributi: 27. idcirco iratus eſt furor Domini contra terram iſtam, ut induceret ſuper eam omnia maledicta, quæ in hoc volumine ſcripta ſunt: 28. & eiecit eos de terra ſua in ira & in furore & indignatione maxima, proiecitque in terram alienam, ſicut hodie comprobatur. 29. Abſcondita, Domino Deo noſtro: quæ manifeſta ſunt, nobis & filiis noſtris uſque in ſempiternum, ut faciamus univerſa verba legis huius.

Vers. 1. Hæc sunt verba foederis] Deus initio fœdus in Sina cum Hebræis, Exodi 19. verſ. 4. dando eis decalogum, aliaſque leges: hic verò poſt 38. annos, illud fœdus renovat cum poſteris eorum, in campeſtribus Moab, ſub hac conditione, ut ſcilicet ſervent leges ejus.

Vers. 2. Vocavitque Moyses omnem Israel] Fortè A ergo Iſraelitæ jam domum redierunt, interpolata oratione Moſis: hæc enim hucuſque longa ſatis fuit concio; inde hic denuò revocati ſunt, quaſi ad fœdus cum Deo renovandum. ita Abulenſis.

Poſſet tamen Secundò, ſic ſimpliciùs & planiùs explicari: *vocavit*, id eſt compellavit omnem Iſrael.

VERS. 3. VOS VIDISTIS, &c. TENTATIONES MAGNAS] putà plagas magnas inflictas Ægyptiis, quibus animos Ægyptiorum tenetavit, impulit, & coegit ut vos dimitterent.

VERS. 4. ET NON DEDIT VOBIS DOMINUS COR INTELLIGENS, ET OCULOS VIDENTES, ET AURES QUÆ POSSUNT AUDIRE] Hebr. *aures ad audiendum*, vel *audientes*, ut ſcilicet audiretis portenta Dei. non quaſi Hebræi non haberent oculos, aut non vidiſſent portenta, & beneficia ſibi à Deo præſtita, aut non audiſſent ea: ſed quod videntes & audientes ea, quaſi non viderent, & non audirent: quia ea non æſtimabant, nec inde ad amorem, obedientiam, & laudem Dei creatoris & largitoris aſſurgebant. Deus ergo non dedit eis aures, cor & oculos videntes, quia ipſi ea occluſerunt illuminationi & gratiæ Dei, ſicut qui claudit feneſtram, non poteſt eum ſol illuminare, q. d. Semper ingrati fuiſtis tantis Dei in vos beneficiis, & corpore licet ea videntes, corde tamen & mente ea non vidiſtis nec æſtimaſtis. vnde Raban. *Quòd verò*, inquit, *dicit Deum non dediſſe eis oculos, nec aures, nullo modo arguens & increpans hoc diceret, niſi ad eorum culpam* (qui lumine & gratia Dei indigni, eique rebelles fuerunt) *pertinere vellet intelligi* ita & Theodor.

A

VERS. 5. *Vnde paruulinati in deſerto, habuerint veſtes Mira Abulenſ. opinio.* NON SUNT ATTRITA VESTIMENTA VESTRA] Quærit hic Abulenſ. unde tot millia paruulorũ, qui nati ſunt in deſerto, habuerunt ſuas veſtes? Aliqui reſpondent, Hebræos eas emiſſe à vicinis gentibus. Sed illæ ferè hoſtiles erant: vnde Hebræi cum eis vix habebant commercia, Secundò, Abulenſ. reſpondet, Hebræos eas extuliſſe ſecum ex Ægypto: & eſto, illæ majores eſſent & viriles, ſupernaturaliter tamen eaſdem fuiſſe imminutas & contractas, atque accommodatas corpuſculis paruulorum caſque rurſum cum eis creſcentibus creviſſe. Verùm hoc miraculum hic ſine neceſſitate ponitur.

Reſponſio prima. Dico ergo Primò, Hebræos in exitu ſpoliaſſe Ægyptum, veſteſque varias inde extuliſſe, ut patet Exodi 12. 35. quas poſtea diſſuerunt & conſciderunt, eaſque corporibus paruulorum admenſi ſunt & adaptarunt. Secundò,
Secunda. veſtes eorum, qui moriebantur in deſerto cedebant iis qui ſubnaſcebantur & ſuccreſcebant. Tot autem ferè ſunt mortui in deſerto, quot nati, ut patet conferenti cap.
Tertia. 32. Exodi verſ. 37. cum Numer 26. 51. Tertiò, Hebræi tam viri, quàm feminæ, in deſerto per 40. annos non fuerunt otioſi, ſed lanam & linum tractabant, indeque ſibi pannos ac veſtes confecerunt. Pari modo, ex pellibus animalium ſuorum conficiebant corium, indeque calceos, vti concedit Abulenſ. quod ſi ita eſt, cur non pari modo ex lana & lino confecerint pannos & veſtes!

Ex hoc loco Tertul. lib. de Reſurr. carnis cap. 58. eam
Tertul. hinc probat reſurrectionẽ. ita probat: *Hæ*, inquit *figuræ noſtræ fuerunt, ut Dominum potentiorem credamus omni corporum lege ſit omnis magis utique conſervatorem, cujus etiam veſtimenta & calceamenta protexit.*

PANEM NON COMEDISTIS] Quia loco panis comedebant manna: carnes tamen, ova, piſces &c. po-
VERS. 6. tuerunt comedere, & emere à vicinis gentibus, uel dici-
An præter manna, aliud comederint Hebræi tur Deuter. 2. 6. vix tamen ea emiſſe & comediſſe videntur: quia in manna habebant omnẽ ſaporem. ita Abulenſis.

VOS STATIS HODIE CUNCTI] Oportebat ut omnes ad ſuſceptionem legis & fœderis convenirent: quia quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari. & hoc
VERS. 10. modo condebantur leges Romanæ; ſcilicet conveniente toto populo, quærebat alta voce magiſtratus, utrùm placeret eis talis lex? atq; ex reſponſione totius populi pendebat, vtrùm illa approbaretur, vel reprobaretur, ut patet in Inſtitut. de iure naturali, §. *lex eſt*. ita Abulenſis.

VERS. 12. VT TRANSEAS IN FOEDERE DOMINI DEI TUI, ut ſcilicet ineas fœdus ſolemne coram, & cum Deo tuo, & obſtringas te IURE IURANDO] id eſt execratione maledictionum hoc cap. & præced. deſcriptarum has enim ſignificat Hebr. אלה *ala*, & Græcum ἀραί.

VERS. 18. *Peccatum eſt fel & toxicum cur Primò. Secundò. Tertiò.* NE FORTE, &c. SIT INTER VOS RADIX GERMINANS FEL ET AMARITUDINEM] vel toxicum, & abſinthium, uti vertunt recentiores; Chald, vertit, *ne ſit inter vos cogitans peccata & ſuperbiam*. Peccatum ergo, & auerſio à Deo hic dicitur fel, amaritudo, abſinthium toxicum, Primò, quia lethaliter ſauciat animam. Secundò, quia eam amaricat per remorſum conſcientiæ, & lancinat, Tertiò, quia eam reddit Deo inviſam & exoſam peccatum enim eſt obiectum vnicum iræ, indignationis & vindictæ Dei. Similis phraſis eſt Act. 8. v. 23. ait enim Petrus Simoni Mago: *In felle amaritudinis, & obligatione iniquitatis video te eſſe.*

Poteſt Secundò, hic fel ſignificare bilem Dei, quaſi dicat, inquit Hieronym. Prado in Ezech. cap. 8. pag. 127. *Explicatio Pradi.*
Cavete, ne inter vos reliqua ſit aliqua idololatriæ ſpecies occultam, quaſi radix ſub terra, quæ deinde germinet abſinthium fellis amariſſimum: quæ ſcilicet accendat bilem meam, & ebullire faciat fel, ita ut nulla ſit remiſſio: nam bilem ſequitur ſitis, ſitim ebrietas, & furoris effuſio, atque hoc eſt quod ſequitur: *Et aſſumat ebria ſitientem* id eſt, conſequatur ebrietas ſitim: vel potiùs, *abſumat ebria*, ſcilicet anima, *ſitientem*, ſcilicet animam, id eſt animæ ſitim q. d. Ut animæ ſitim ebrietas extinguat & abſumat. Verùm de hac phraſi mox dicam.

CUMQUE AUDIERIT VERBA IURAMENTI VERS. 19.
(id eſt maledictionis, & execrationis hujus, vti diſi v. 12. contemnens & irridens eam) BENEDICAT SIBI IN CORDE SUO] blandiatur ſibi, promittendo ſcilicet ſibi impunitatem, & *pacem*, id eſt proſperitatem, etiamſi leges has et meas violarit. patet ex ſequent.

ET ABSUMAT (ita legendum cum Roman. & Regiis, non *aſſumat*, ut habent Plantin.) EBRIA SITIENTEM] Hebr. eſt *ut addatur ebria ſitienti*, ſcilicet in pœna æquè ac culpa. unde Septuag. clarè vertunt, *ut peccator perdat ſimul innocentem*. Vox enim *non*, quam addunt Septuag. dicentes, *non perdat* non eſt in Hebræo, & prohibitiue tantùm à Septuag. eſt addita: unde meliùs & planiùs omittitur. Huc alludit & Chald. *Ut addantur ei peccata ignorantia peccatis ſuperbia*. q. d. ait Rabanus, Cave, ne qui ebrius es malitia & præſumptione, ſeducas eum, qui habet votum diſcendi veritatem. Videtur autem illo tempore fuiſſe proverbium, *Ebrius ſitientem, aut ſobrium ducit* (uti apud nos eſt, *cæcus cæcum ducit*) id eſt, impius & ſceleratus ſimplicem & avidum, non tam veritatis & ſapientiæ, ut vult Rabanus, quàm novitatis & voluptatis (ebrietas enim & ſitis ſunt ejuſdem rei) ducit, & ſeducit ad ſuas ſceleratas voluptates, errores & idololatrias. Aliter hanc phraſin explicat Eugubinus, ſed minùs, ut videtur genuinè; ſcilicet ſic: *Ut addatur ebria ſitienti, aut ebrietas ſitis; quaſi dicat, Vt avidiſſimè peſſimos quoſque errores imbibant, ut eorum malefaciendi ſitis ſiat quædam ebrietas, inebrientur malefactis, quod tantoperè priùs cupiebant.* *Ebrius ſitientem quid?*

B

Hinc ſymbolicè, abſumit ebria ſitientem, cùm pars inferior voluptatibus ineſcata & inebriata, totam ad ſe mentem (quæ ſitiens eſt, quòd voluptatum corporalium per ſe ſit expers) trahit & abſorbet; tuncque homo fit mancipium corporis ſui: dominatur enim corpus & appetitus in rationem, eamque ſibi ſubiicit.

FUROR EJUS FUMET] id eſt, graviſſimè iraſcatur & ulciſcatur Deus.

ET SEDEANT] ut quaſi fixè & immobiliter peccatori adhæreant hæc maledicta, uti ſedens adhæret ſuæ ſedi. VERS. 20.

A

SULPHURE, ET SOLIS ARDORE COMBURENS] ſcilicet terram veſtram. Pro *ſolis* corrige *ſalis*. Ita Hebr. Chald. Septuag. & Roman Sal enim terræ inſperſum, eam exſiccat, urit, depaſcitur, & ſterilem facit. hinc VERS. 23.
Achimelech (a) ſparſit in agro Sichem, cùm vellet eum omnino ſterilem efficere, Iudic. 9. 45.

IN (id eſt *ad*) EXEMPLUM SUBVERSIONIS SODOMÆ] q. d. Inſtar ſubverſionis Sodomæ, ſicuti Deus ſubvertit Sodomam. patet ex Hebræo.

ET SERVIERUNT DIIS ALIENIS, &c. QUIBUS NON FUERANT ATTRIBUTI (Hebr. *quos non diviſit eis*, quiſquam ſcilicet, id eſt, qui non ſunt eis VERS. 26.
diviſi & attributi. Cal enim pro niphal, id eſt activum pro paſſivo, ſæpè uſurpant Hebræi: q. d. Hebræi diis alienis non ſunt dati in cuſtodiam & famulatum, ſed Deo vero, cujus que hereditas jam ab olim fuerunt: quare ſacrilegè ipſimet ſe illi ſuffurati ſunt, & alienis diis ſe ſubiecerunt) SICUT HODIE COMPROBATUR] videlicet quando iſta, quæ hic prædicuntur, poſterioribus temporibus facta fuerint, loquitur enim Moſes de tempore futu- VERS. 28.
ro: ſunt enim hæc verba Gentium, deſolationem Judæorum factam admirantium.

B

ABSCONDITA DOMINO DEO NOSTRO, QUÆ MANIFESTA SUNT, NOBIS ET FILIIS NOSTRIS] Chald. Aben Eſdra, & Rabbini ſic explicant, q. d. *quæ occulta ſunt coram Domino*, id eſt, Domini eſt occulta peccata punire VERS. 29.

qua

quæ autem manifeſta ſunt, nobis, ſcilicet convenit ea punire. Verùm meliùs à lege Dei, vel pœnis ad maledicta & flagella Dei, quæ hic prævaricatoribus ab eo intentantur, hæc reſerimus, q. d. Hæc flagella futura, prævila & decreta à Deo, ſunt abſcondita, interque inter occulta Dei judicia, quæ tamen nobis manifeſtavit, ut eorum metu legem ejus faciamus. ita Cajetan. Quòd enim Abulenſ. ſic explicat: manifeſta ſunt nobis flagella Dei, quia ea jam immiſſa ſunt nobis, quia ea ſentimus & experimur; non conſentit cum ſequentibus, ſequitur enim: *Uſque in ſempiternum, ut faciamus universa verba legis hujus.*

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit concionari Moſes: unde Primò, promittit eis reditum è captivitate, ſi ad legem Dei redeant. Secundò, v. 11. docet legem Dei eſſe ad manum. Tertiò, v. 15. proponit eis vitam & mortem, bonum & malum. Quartò, v. 19. ad hoc teſtes invocat cælum & terram.

1. CUm ergo venerint ſuper te omnes ſermones iſti, benedictio, ſive maledictio, quam propoſui in
conſpectu tuo: & ductus pœnitudine cordis tui in univerſis gentibus, in quas diſperſerit te
Dominus Deus tuus, 2. & reverſus fueris ad eum, & obedieris ejus imperiis, ſicut ego hodie præcipio
tibi, cum filiis tuis, in toto corde tuo, & in tota anima tua. reducet Dominus Deus tuus captivita-
tem tuam, ac miſerebitur tui, & rurſum congregabit te de cunctis populis, in quos te antè diſperſit.
4. Si ad cardines cæli fueris diſſipatus, inde te retrahet Dominus Deus tuus. 5. & aſſumet, atque intro-
ducet in terram, quam poſſederunt patres tui, & obtinebis eam: & benedicens tibi, majoris numeri te
eſſe faciet quàm fuerunt patres tui. 6. Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor ſeminis tui:
ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, ut poſſis vivere. 7. Omnes
autem maledictiones has convertet ſuper inimicos tuos, et eos qui oderunt te et perſequuntur. 8. Tu
autem reverteris, et audies vocem Domini Dei tui: facieſque univerſa mandata quæ ego præcipio tibi
hodie: 9. et abundare te faciet Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum, in ſobole uteri
tui, et in fructu jumentorum tuorum, in ubertate terræ tuæ, et in rerum omnium largitate. Rever-
tetur enim Dominus, ut gaudeat ſuper te in omnibus bonis, ſicut gaviſus eſt in patribus tuis: 10. ſi ta-
men audieris vocem Domini Dei tui, et cuſtodieris præcepta ejus et cæremonias, quæ in hac lege
conſcripta ſunt: et revertaris ad Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua.
Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non ſupra te eſt, neque procul poſitum, 12. nec in
cælo ſitum, ut poſſis dicere: Quis noſtrum valet ad cælum aſcendere, ut deferat illud ad nos, et au-
diamus atque opere compleamus? Neque trans mare poſitum: ut cauſeris, et dicas: Quis ex nobis
poterit tranſfretare mare, et illud ad nos uſque deferre: ut poſſimus audire et facere quod præceptum
eſt? 14. Sed juxta te eſt ſermo valdè, in ore tuo, et in corde tuo, ut facias illum. 15. Conſidera quòd
hodie propoſuerim in conſpectu tuo vitam et bonum, et è contrariò mortem et malum: 16. ut diligas
Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et cuſtodias mandata illius ac cæremonias atque judi-
cia: et vivas, atque multiplicet te, benedicatque tibi in terra, ad quam ingredieris poſſidendam. 17.
Si autem averſum fuerit cor tuum, et audire nolueris, atque errore deceptus adoraveris deos alienos,
et ſervieris eis: 18. prædico tibi hodie quòd pereas, et parvo tempore moreris in terra, ad quam, Jor-
dane tranſmiſſo, ingredieris poſſidendam. 19. Teſtes invoco hodie cælum et terram, quòd propoſue-
rim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elige ergo vitam, ut et tu vivas, & ſe-
men tuum: 20. et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus, et illi adhæreas (ipſe eſt enim
vita tua, et longitudo dierum tuorum) ut habites in terra, pro qua juravit Dominus patribus tuis,
Abraham, Iſaac, & Jacob, ut daret eam illis.

Verſ. 4. SI AD CARDINES (hebr. ad extremitatem) CÆLI FUERIS DISSIPATUS, INDE TE RETRAHET DOMINUS] Eſt hyperbole. q. d. Si fueris in extremo orbe, inde reducet vos Deus; ſi ad extremas terræ regiones quæ ſub polis, arctico & antarctico, ſitæ ſunt, relegati fueritis, inde in patriam vos revocabit. unde Franc. Valeſios c. 56. Sacræ Philoſ. ex noſtro hoc textu colligit, eſſe Antipodes. nam qui ſub polo arctico degunt, ſunt Antipodes iis, qui degunt ſub antarctico, & contra. Innuit autem hic Deus, Hebræos eò poſſe diſpergi, ac proinde ibi eſſe terram habitabilem. Abulenſis per cardines cæli accipit quatuor cæli plagas, videlicet Orientem, Occidentem, Meridiem, & Septemtrionem. Verùm aptiùs, per cardines accipias duos polos jam dictos. quia ſicut oſtii cardines ſunt fixi & immobiles, in iiſque volvitur & movetur oſtium; ita poli ſunt fixi & immobiles, in iiſque volvitur cælum.

Antipodes eſſe docet Moſes.

Cardines cæli *ſunt poli ejus duo.*

Eſt hic unus è potioribus Scripturæ locis, quem Judæi pro ſe citant, & Chriſtianis ſemper objiciunt nempe quòd jam ſint in ultima captivitate, in quatuor mundi plagas diſperſi, ubi expectant Meſſiam, qui illos iterum in unum congreget, & in Judæam reducat: hanc enim Scripturam non eſſe impletam in reditu è captivitate Babylonica, eò quod in ea non fuerint diſperſi in quatuor mundi plagas, & eò quòd duæ tantùm tribus tunc in Judæam redierint, aliis decem in Aſſyria manentibus.

Judæi hunc locum torquent contra Chriſtum

Verùm Nehemias cap. 1. verſ. 8. & 9. diſertè docet, hunc locum, & hanc promiſſionem impletam eſſe, in reditu è captivitate Babylonica. non enim aſſerit Moſes eos diſpergendos ad extrema cæli, ſed loquitur conditionatè, atque. Etiamſi contigerit vos diſpergi ad extrema cæli, inde reducam vos: eſtque hyperbole, ut dixi. Adde, loquitur Moſes de ſtatu legis & judaiſmi, eò enim ſtante, promittit eis reditum in Judæam, ſi pœnitentiam agant: jam autem hic ſtatus, cum judaiſmo, per Chriſtum eſt abolitus. unde duæ tribus jam in plena diſperſione ſua & everſione verſantur, à 1600. annis; decem verò tribus, à bis mille & ampliùs annis, quamcumque pœnitentiam egerint, vel agant, hactenus tamen tanto tempore eas reduci non vidimus. Denique, Judæi pœnitere, & ad Deum redire nequeunt, niſi Chriſtum à Deo miſſum recipiant: hoc autem facient in fine mundi, qui tunc per Eliam & Henoch, in Jeruſalem reducet, convertet & ſalvabit.

Refelluntur Primò.

Secundò.

Tertiò.

Quartò.

Ca-

Vers. 9. CIRCUMCIDET COR TUUM] id eſt, auferet ſuperflua & nociva deſideria, & duritiem voluntatis tuæ. Unde Septuag. vertunt, περικαθαριεῖ, id eſt circumpurgabit cor tuum. Vide dicta Levitici 26. 41.

REVERTETUR UT GAUDEAT] Non quaſi mutabilis ſit Deus, ut nunc gaudeat, nunc doleat; ſed anthropopathos de Deo loquitur Script. homines enim cùm alicujus miſerentur, eumque in gratiam recipiunt, lætantur de ejus bonis & felicitate, cum prius eum odiſſent, & in ejus pœnis ac ærumnis lætati fuiſſent. In Deo autem nulla harum paſſionum eſt temporalis viciſſitudo: ſed ab æterno lætatus eſt Deus, ſimul & ſemel unico actu, de toto ordine punitionis & præmiorum, qui per omnem æternitatem decurret, & his illiſve obveniet; atque in eo actu, eaque lætitia ſemper perſeverat & perſeverabit.

Lætitia in Deo qualis?

Vers. 10. SI TAMEN AUDIERIS VOCEM DOMINI DEI TUI] Si enim vis ut audiat te Deus, tu prior eum audi, vel exteriùs per legem, Scripturam aut concionatorem, vel interius per ſanctam inſpirationem loquentem. Si vis ut Deus faciat voluntatem tuam, tu prior facito quæ ipſe vult & mandat. Si vis ut ipſe revertatur ad te, tu pariter revertere & occurre illi. Si vis ut ipſe gaudeat ſuper te, tu quoque gaude ſuper illo. *Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.*

Hinc viri ſancti omnia quæ petunt à Deo impetrant, quia viciſſim faciunt quicquid ab eis exigit Deus. Ita S. Dominicus dicebat ſe nihil unquam poſtulaſſe à Deo, quod non protinus obtinuiſſet. Cumque ſubderet unus: Pete ergo ut D. Conradus (Doctoris erat celebris) fiat tui Ordinis; Difficile, ait, hoc quidem eſt, attamen ſi petam futurum confido. Petiit, totaque nocte oravit; & ecce manè accurrit Conradus ſtimulatus à Deo, habitumque Ordinis à S. Dominico flagitat & accipit. Quòd ergo ſuos orantes ſubinde non exaudiat Deus, cauſa eſt quòd nos non audiamus eum, nec obediamus voci ejus. O quanti fieremus apud Deum, ſi ei ſemper ſtudioſè auſcultaremus & obſequeremur! Solebat S. Franciſcus, audiens internam Dei inſpirationem etiam in itinere, conſiſtere, totuſque ad eam attendere dicens: Loquere Domine, audit ſervus tuus; & quamdiu inſpiratio durabat, conſiſtebat, eique humiliter & attentè auſcultabat, moxque eam opere adimplebat; hinc tantus evaſit.

E contrario non patitur Deus ſe contemni, ſuamque vocem negligi. Eſt enim hoc indignum & injurium Deo: unde ipſe tales punit deſerendo eos, ſinendoque ut ruant in gravia mala & peccata. Hoc eſt enim quod ipſe comminatur Proverb. 1. 24. *Quia vocavi, & renuiſtis, &c. ego quoque in interitu veſtro ridebo.* Qui ergo ſapit audiat illud Pſaltis: *Hodie ſi vocem Domini audieritis, nolite obdurare corda veſtra.*

Vers. 11. MANDATUM HOC, &c. NON SUPRA TE EST] ut poſſis te excuſare, & dicere, Non poſſum illud attingere, ut ſciam & compleam. Hebr. eſt, *mandatum hoc non eſt à te ſeparatum, nec remotum.*

Vers. 14. SED JUXTA TE EST VALDE, IN ORE TUO, ET IN CORDE TUO] q. d. Habes legem Dei ad manum; ut in corde, id eſt memoria, eam retineas, eamque ore proloquaris. Hunc locum citat Apoſtolus Roman. 10. & allegoricè pulchrèque, ut docet S. Auguſt. quæſt. 53. accommodat eum fidei, ut oſtendat, quàm facilè per eam homo juſtificari poſſit. Nec enim ad hoc opus eſt, ut quis aſcendat in cælum, & inde nobis Chriſtum deducat, ut videamus Chriſtum, & videntes ſalui fiamus; ſed ſatis eſt, credere Chriſtum eſſe Deum; & noſtri cauſa de cælo deſcendiſſe. Sic non eſt opus, ut quis ad inferos deſcendat, & inde Chriſtum à mortuis ad vitam reducat, ſed ſufficit, ut credamus Chriſtum divina virtute reſurrexiſſe: hoc autem credere corde, & ore profiteri eſt facillimum. Vide dicta Roman. 10. 6.

Vers. 15. CONSIDERA QUOD HODIE PROPOSUERIM IN CONSPECTU TUO VITAM ET BONUM, ET E CONTRARIO MALUM ET MORTEM] ſcilicet *in liberam prædam*, ait S. Chryſoſtom. *Quaſi enim liberum quoddam voluit eſſe aucupium mortis ac vitæ. Ut in alto velut ſuſpenſa, animabus fidelium exponerentur ad prædam.* Huc alluſit Sapiens, Eccleſ. 15. 17. *Appoſuit tibi aquam & ignem; ad quod volueris porrige manum. Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei dabitur illi. Hominis arbitrium*, ait ibidem Janſenius, *Deus quaſi ſuſpendit in arbore inter duo elementa; aquam, in ſymbolum refrigerii vitæ æternæ; ignem, in expreſſionem tormentorum apud inferos.*

Vers. 16. AMBULES IN VIIS EJUS] legi ejus ſtudioſè & continuè obediendo. Nota Script. crebrò uti tum verbo ambulandi: quia fidelium eſt numquam ſtare, ſed ſemper progredi in via Domini. *Numquam*, inquit S. Bernard. epiſt. 253. ad Garinum, *juſtus arbitratur ſe comprehendiſſe, numquam dicit, Satis eſt; ſed ſemper eſurit ſititque juſtitiam: quia in æternam ſe divino mancipavit famulatui.* Hinc Prov. 4. v. 18. dicitur, *Juſtorum ſemita quaſi lux ſplendens procedit, & creſcit uſque ad perfectum diem.* Et Pſ. 83. v. 8. *Beatus homo cujus eſt auxilium abs te: aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit, &c. ibunt de virtute in virtutem.* Præclarè S. Bernard. epiſt. 253. *Et tu Chriſtiane fige tui curſus profectuſque metam, ubi Chriſtus poſuit, qui nuſquam ſtetit, ſed exultavit ut gigas ad currendam viam, factus obediens uſque ad mortem.*

Fidelium eſt ſemper progredi in virtute.

Vers. 19. TESTES INVOCO HODIE CÆLUM ET TERRAM] Quomodo cælum & terra teſtes ſint, tum legis, tum prævaricationis, tum vindictæ divinæ, explicui c. 4. 26.

QUOD PROPOSUERIM VOBIS VITAM ET MORTEM] Ita legendum cum Raban. Hebr. Chal. & Septuag. non autem, *vitam & bonum.* q. d. Si legem hanc ſerves, promitto tibi vitam hic longævam & felicem: ſin eam violes, comminor & prædico tibi mortem celerem & miſeram, eamque & præſentem & æternam. Elige ergo unum è duobus.

Vers. 20. IPSE EST ENIM VITA TUA, ET LONGITUDO DIERUM TUORUM] q. d. Deus eſt effectivè vita & longævitas tua: quia ſcilicet ipſe prolongabit tibi vitam, ſi ejus legi obedias. Unde Actor. 17. dicitur, *in ipſo*, id eſt per ipſum, *vivimus, movemur, & ſumus.*

Pulchrè S. Dionyſ. cap. 6. de Divin. nom. docet Deum eſſe vitam in ſe eſſentialem: rurſum eum eſſe vitam cauſalem vitæ animalium, plantarum hominum, angelorum & Beatorum; eamque triplicem, primò exemplarem, ſecundò efficientem, tertiò finalem.

Deus eſt vita, primò, eſſentialis, ſecundo cauſalis, eaque triplex.

CAPUT TRIGESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moſes roborat populum & Joſue, ut pergant in Chanaan. Secundo, v. 9. ſcribit Deuteronomium, illudque jubet legi populo, in anno ſeptimo remiſſionis. Tertio, v. 14. alloquitur & inſtituit Joſue loco Moſis. Quarto v. 19. jubet ſcribi canticum cap. ſequentis, illudque ab Iſraelitis edi ſci & cani. Quinto v. 26. jubet Deuteronomium in latere arcæ ſervari.

1. ABiit itaque Moyſes, & locutus eſt omnia verba hæc ad univerſum Iſrael, 2. & dixit ad eos: Centum viginti annorum ſum hodie, non poſſum ultrà egredi & ingredi, præſertim cùm & Dominus dixerit mihi: Non tranſibis Jordanem iſtum, 3. Dominus ergo Deus tranſibit ante te: ipſe delebit omnes gentes has in conſpectu tuo, & poſſidebis eas: & Joſue iſte tranſibit ante te ſicut locutus eſt

Domi-

Digitized by Google

Dominus. 4. Facietque Dominus eis ſicut fecit Sehon et Og regibus Amorrhæorum, et terræ eorum,
delebitque eos. 5. Dùm ergo et hos tradiderit vobis, ſimiliter facietis eis ſicut præcepi vobis. 6. Viriliter
agite, & confortamini: nolite timere, nec paveatis ad conſpectum eorum: quia Dominus Deus tuus
ipſe eſt ductor tuus, & non dimittet nec derelinquet te. 7. Vocavitque Moſes Joſue, & dixit ei coram
omni Iſrael: Confortare, & eſto robuſtus: tu enim introduces populum iſtum in terram, quàm datu-
rum ſe patribus eorum juravit Dominus, & tu eam ſorte divides. 8. Et Dominus qui ductor eſt veſter,
ipſe erit tecum: non demittit, nec derelinquet te: noli timere, nec paveas. 9. Scripſit itaque Moyſes
legem hanc, & tradidit eam ſacerdotibus filiis Levi, qui portabant arcam fœderis Domini, & cunctis
ſenioribus Iſrael. 10. Præcepitque eis, dicens: Poſt ſeptem annos, anno remiſſionis, in ſolemnitate ta-
bernaculorum, 11. convenientibus cunctis ex Iſrael, ut appareant in conſpectu Domini Dei tui in loco
quem elegerit Dominus, leges verba legis hujus coram omni Iſrael, audientibus eis. 12. & in unum om-
ni populo congregato, tam viris quam mulieribus, parvulis, & advenis, qui ſunt intra portas tuas:
ut audientes diſcant, & timeant Dominum Deum veſtrum, & cuſtodiant, impleantque omnes ſermo-
nes legis hujus. 13. filii quoque eorum qui nunc ignorant, ut audire poſſint, & timeant Dominum ſuum
cunctis diebus quibus verſantur in terra, ad quam vos Jordane tranſmiſſo, pergitis obtinendam. 14. Et
ait Dominus ad Moyſen: Ecce propè ſunt dies mortis tuæ: voca Joſue, & ſtate in tabernaculo teſti-
monii, ut præcipiam ei. Abierunt ergo Moſes & Joſue, & ſteterunt in tabernaculo teſtimonii: 15.
apparuitque Dominus ibi in columna nubis, quæ ſtetit in introitu tabernaculi. 16. Dixitque Domi-
nus ad Moyſen: Ecce tu dormies cum patribus tuis, & populus iſte conſurgens fornicabitur poſt deos
alienos in terra, ad quam ingreditur ut habitet in ea: ibi derelinquet me, & irritum faciet fœdus, quod
pepigi cum eo. 17. Et iraſcetur furor meus contra eum in die illo: & derelinquam eum & abſcondam
faciem meam ab eo, & erit in devorationem: invenient eum omnia mala & afflictiones, ita ut dicat in
illo die: Verè quia non eſt Deus mecum, invenerunt me hæc mala. 18. Ego autem abſcondam, & ce-
labo faciem meam in die illo, propter omnia mala quæ fecit, quia ſecutus eſt deos alienos. 19. Nunc
itaque ſcribite vobis canticum iſtud, & docete filios Iſrael: ut memoriter teneant, & ore decantent, &
ſit mihi carmen iſtud pro teſtimonio inter filios Iſrael. 20. Introducam enim eum in terram, pro qua
juravi patribus ejus, lacte & melle manantem. Cumque comederint, & ſaturati craſſique fue-
rint, avertentur ad deos alienos, & ſervient eis: detrahentque mihi, & irritum facient pactum
meum. 21. Poſtquam invenirent eum mala multa & afflictiones, reſpondebit ei canticum iſtud pro
teſtimonio, quod nulla delebit oblivio ex ore ſeminis ſui. Scio enim cogitationes ejus, quæ fa-
cturus ſit hodie, antequam introducam eum in terram, quam ei pollicitus ſum. 22. Scripſit
ergo Moyſes canticum, & docuit filios Iſrael. 23. Præcepitque Dominus Joſue filio Nun, &
ait: Confortare, & eſto robuſtus: tu enim introduces filios Iſrael in terram, quam pollicitus
ſum, & ego ero tecum. 24. Poſtquam ergo ſcripſit Moyſes verba legis hujus in volumine, at-
que complevit: 25. præcepit Levitis, qui portabant arcam fœderis Domini, dicens, 26. Tollite
librum iſtum, & ponite eum in latere arcæ fœderis Domini Dei veſtri: ut ſit ibi contra te in teſtimo-
nium. 27. Ego enim ſcio contentionem tuam, & cervicem tuam duriſſimam. Adhuc vivente me &
ingrediente vobiſcum, ſemper contentiosè egiſtis contra Dominum: quanto magis cùm mortuus fue-
ro? 28. Congregate ad me omnes majores natu per tribus veſtras, atque doctores, & loquar audien-
tibus eis ſermones iſtos, & invocabo contra eos cœlum & terram. 29. Novi enim quòd poſt mortem
meam iniquè agetis, & declinabitis citò de via, quam præcepi vobis: & occurrent vobis mala in
extremo tempore, quando feceritis malum in conſpectu Domini, ut irritetis eum per opera manuum
veſtrarum. 30. Locutus eſt ergo Moyſes, audiente univerſo cœtu Iſrael, verba carminis hujus, &
ad finem uſque complevit.

Vers. 1. ABIIT ITAQUE MOYSES, ET LOCUTUS EST] id eſt, addidit ergo, vel cœpit loqui Moſes verba
Abiit, id eſt cœpit. iſta, quæ ſequuntur. Hebræi enim per *egredi abire, ſurgere,* ſæpè intelligunt incipere: *abiit* ergo, id eſt cœpit. ita Abul. & Oleaſt.

Vers. 2. NON POSSUM ULTRA EGREDI ET INGREDI] non poſſum ultrà vos ducere, & eſſe dux veſter, tum propter ſenium, tum quia Deus prohibuit me ingreſſu terræ promiſſæ, ut ſequitur. ita Oleaſter.

Vers. 3. DOMINUS ERGO DEUS TUUS TRANSIBIT ANTE TE] non mutando locum, ſed operando, & debellando hoſtes tuos, q. d. Deus erit dux tuus, uſque in Chanaan.

SCRIPSIT ITAQUE MOYSES LEGEM HANC] Puta Deuteronomium. Nota. Scripſit hæc (æquè ac canticum ſequens c. 32 ut patet v. 22. hic) Moſes antequam ea diceret & promulgaret populo. nam eadem die, qua hæc dixit Moſes, & populo benedixit, aſcendit in montem Nebo, ut patet cap. ſeq. verſ. 48. ibique mortuus eſt: nec enim Moſes potuiſſet eodem die, totum Deuteronomium dicere ſimul, & ſcribere. ita Abulenſ.

Deuteronomium dixit Moſes per vices. Hinc videtur, quòd Moſes totum Deuteronomium B non dixerit unica vice: tum quia hoc longum & moleſtum fuiſſet; tum quia poſtquam cœpit illud proloqui antequam finiret, ſcripſit illud, ut hic dicitur.

POST SEPTEM ANNOS, computandos à diviſione & Vers. 10. & 11.
poſſeſſione pacifica terræ ſanctæ, ANNO REMISSIONIS, IN SOLEMNITATE TABERNACULORUM, &c. LEGES VERBA LEGIS HUJUS] Quolibet ergo anno ſeptimò, publicè legi debebat Deuteronomium, coram omnibus, etiam parvulis. Nam primæ impreſſiones ſunt fortiſſimæ. unde Ariſtot. magni, ait, intereſt à juventute ſic vel ſic aſſueſcere. Hinc & Plato juſſit, homines à teneris inſtrui ad rectè lætandum & triſtandum; quia in his perfecta diſciplina eſt, ut ſcilicet lætemur de virtutibus, triſtemur de vitiis. *Perfectio eſt, noſſe rectè lætari & triſtari.*

Myſticè annus ſeptimus remiſſionis eſt tempus gratiæ, in quo Chriſtus & Apoſtoli ſecundam legem, puta Evangelicam, promulgarunt. ita Cyrill. in Glaphyris.

Vers. 13. FILII QUOQUE EORUM QUI NUNC IGNORANT] puta parvuli, qui nihil adhuc noverunt, ideoque pariter ignorant hanc Dei legem.

Vers. 16. POPULUS ISTE CONSURGENS FORNICABITUR POST DEOS ALIENOS] ſequetur deos alienos eoſque colet me deſerto. idololatria enim à Prophetis vocatur fornicatio.

Vers. 17. ABSCONDAM FACIEM MEAM AB EO] ſubtrahendo ei meam protectionem.

SCRI-

Vers. 19. SCRIBITE VOBIS CANTICUM ISTUD] putà carmen hoc, de quo cap 32. ET DOCETE FILIOS ISRAEL, UT, &c. SIT PRO TESTIMONIO] ſcilicet propriæ iniquitatis, & juſtitiæ divinæ.

Vers. 21. POSTQUAM INVENERINT EOS MALA &c. RESPONDEBIT EI CANTICUM ISTUD] q. d. Tunc carmen hoc, quod pangam cap. ſeq. teſtabitur populo Hebr. quòd deliquerit, & à Deo deſciverit, cum ſcilicet reipſa viderit, ſibi ea mala accidiſſe, quę in carmine hoc intentabo & prænuntiabo deſertoribus Dei.

SCIO ENIM COGITATIONES EJUS, QUA FACTURUS SIT HODIE] τὸ *hodie*, referendum eſt, non ad *facturus ſit*, ſed ad *ſcio*. q. d. Scio hodie & ex nunc, ingenium & propenſionem populi hujus ad idola & alia mala; quodque illa reipſa facturus ſit ſuo tempore.

Vers. 26. TOLLITE LIBRUM ISTUM (Deuteronomii) ET PONITE EUM IN LATERE ARCÆ FOEDERIS DOMINI] Non quod hic liber intra ipſam arcam, in angulo ejus aliquò poſitus ſit, aut poni juſſus. Nam in arca tantùm repoſitę fuerunt tabulę legis, ut patet 3. Reg 8. 9. & 2. Paralip 5. 10. ſed quòd ad latus arcę, ut habent Hebræa, hoc eſt extra arcam, in limbo ſive ſinu ejus, vel prope eam, una B cùm virga Aaronis, & urna continente manna, inquit Abulen. collocatus ſit; ex quo loco poſtmodum ędificato templo, traslatus videtur ad gazophylacium, ſive ad locum theſaurorum, uti colligitur 2. Paralip. 34. 14.

Vers. 27. EGO SCIO CONTENTIONEM TUAM, ET CERVICEM DURISSIMAM] q. d. Quia tu, ò popule Hebræe, es contumax, & propenſus ad contentionem & rebellionem, poſſeſque procaciter negare, quòd umquam tibi data fuiſſet à me hæc lex, ideo volo, ut liber hic legis recondatur in arca, indeq; contra te in teſtimonium proferatur, cùm opus fuerit. Nota. Alloquitur hic Deus Levitas, quaſi totum populum: quia illi, utpote ſacerdotes & Levitæ, totum populum repræſentabant.

Vers. 28. INVOCABO CONTRA EOS CÆLUM ET TERRAM] ut ſint teſtes eorum quæ dico, ſcilicet futuræ eorum tam tranſgreſſionis, quàm punitionis. Unde canticum ſequens, quod eſt de hac re, ſic orditur: *Audite cæli quæ loquor; audiat terra verba oris mei.* Vide dicta cap. 4. 26.

Vers. 29. PER OPERA MANUUM VESTRARUM] per pravas actiones veſtras. Secundò, per idola quæ manibus veſtris C facietis, & coletis. ita Abulenſ.

Vers. 30. LOCUTUS EST ERGO MOYSES, AUDIENTE UNIVERSO COETU ISRAEL] Hinc videtur per miraculum, vox Moſis ſenilis ita fuiſſe confortata & adaucta, ut à ſingulis audiretur, putà à tribus hominum millionibus, uti dixi c. 1. 1. ita Abulenſ.

VERBA CARMINIS HUJUS] quod ſcilicet proximè pepigit & cecinit Moſes cap. 32.

Monita primi-pum in morte. Nota hic zelum, & ultima monita Moſis jam morituri: inſtar enim ignis ardet, ut populo legem Dei inculcet.

Ita Joſue c. 24. moriturus populum ad legem Dei fœdere aſtrinxit, & ſaxum ingens erexit, quod teſtis eſſet A adverſus eum, ne datam Deo fidem falleret.

Ita David moriturus ad Salomonem filium & regni heredem ait: *Ego ingredior viam univerſæ terræ, confortare, & eſto vir; & obſerva ut cuſtodias mandata Domini Dei tui.* 3. Reg. 2.

Ita Conſtantius Cæſar pater Conſtantini Magni moriturus coronam filio imponens ad eum & ad Senatum dixit: *Nunc mihi mors vita ipſa dulcior eſt futura: nunc optatus adeſt obitus. nam filium Imperatorem relinquo, qui Chriſtianorum lachrymas abſterget, & tyrannorum crudelitatem vindicabit.* Deinde ad multitudinem converſus, bono animo omnes eſſe juſſit, qui à vera in Chriſtum pietate non deſciviſſent, addidque Chriſtum deinceps cum Conſtantino in armis fore. Ita ex Euſebio Baron. tom. 2. an. Chriſti 306.

Ita Theodoſius Imper. moriturus vocavit filios Arcadium & Honorium, eoſque ardenti affectu ſeriò cohortatus eſt, per ſalutem ipſorum & reip. obteſtans, ut ſua veſtigia inſequentes hoc ſibi unicè curæ eſſe vellent, quò fidei & pietatis doctrina purà & incorrupta conſervaretur, & ad poſteros propagaretur; in eo conatu nullis laboribus ac ſumptibus parcerent. nam in hoc uno ſummam felicitatis eſſe poſitam; hacque ratione unica, nec ulla alia, rectè firmari pacem, confici bella, erigi trophæa, & parari victorias. ita Theodor. lib. 5. c. 25. & alii.

S. Ludovicus rex moriturus filio ſuo hæc præcepit: *Fili mi ante omnia cura ut diligas Deum: nemo enim poteſt ſalvus eſſe, niſi Deum amet. Cave ne umquam admittas peccatum mortiferum, ſed omnia potius ferre velis genera tormentorum, quàm ullquam talem perpetrare culpam. Crebrò confiteaveris peccata tua, deligaſque tibi ſapientes Confeſſarios, qui te poſſint docere, quid agere, quid vitare te oporteat; coram illis ita te geras, ut audeant ſyncerè & reprehendere, & vitia indicare tibi. parentibus tuis debes amorem, obedientiam & reverentiam. Semper ſis addictus & devotus Romanę Eccleſiæ, & ejus Pontifici haud ſecus ac ſpirituali patri te morigerum præbeas.* Ità habet ejus Vita, & Robert. Gaguinus lib. 7. hiſtor. Franc.

Ericus Weſtgothorum rex convocatis ad ſe proceribus, prædixit ſe ad nonum diem è vita mortali tranſiturum, impetravitque ab illis, ut Alaricum filium in regni ſolio collocarent. Ei moriens præcepit inprimis, ut Deum diligeret, Dei miniſtros honoraret, ſine conſilio procerum fidelium nihil arduum tentaret, ſubditos amaret, juſtitiam coleret, clementiam ſervaret, omnibus ſe benignum & liberalem exhiberet. Teſtis eſt Joann. Magn. lib. 15. hiſt. c. ult.

Philippos II. Hiſpaniarum rex moriens anno 1600. filio ſuo Philippo III. hæc commendavit: *Deus tibi magnam gratiam fecerit, ſi eo ad eum gloriæ apicem, in quo me vides, evexerit; & te, ſicut me, proſperaverit. Te ex animo obteſtor, ut, cùm id aſſecutus fueris, hujus lecti in quo me vides, & ubi omnis hujus mundi gloria ſiſtit, memineris. Tibi commendo Sedis Apoſtolicæ obedientiam, fidei Catholicæ protectionem, religionis Chriſtianæ zelum, reip. pacem, & in ſubditos juſtitiam. Si Deus hæc conſilia mea firmaverit, ſuum regem non amiſerit hoc regnum, ſed ſolùm eum fructu commutaverit.*

CAPUT TRIGESIMUMSECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HOc caput eſt canticum cycneum Moſis, jamjam morituri, Moſes enim ex Dei inſtinctu prævidens, quòd Hebræi poſt mortem ſuam à Deo deſciſcerent, ideoque graviter ab eo puniendi forent. Primò, cælum & terram in teſtes invocat, Deique clementiam, juſtitiam & perfectionem commendat. Secundò, verſ. 6. perverſam eorum generationem futuram increpat, exprobrans eis tot Dei in ſe beneficia, quod poſt ea deliciis diſſoluti, à Deo ad idola deflexerint. Tertiò, verſ. 20. ob peccata, eos à Deo irato, ſuaque protectione ipſos deſtituente, variis malis & plagis traditos eſſe canit. Quartò, verſ. 35. promittit Dei miſericordiam, & in hoſtes eorum vindictam, ubi plagis ſuis admoniti reſipuerint.

Quocirca Hebræi hoc canticum vocant ſummarium, ſive compendium totius legis. Nam facit mentionem magnificentiæ Dei, creationis cæli & terræ, unius Dei colendi, diluvii, diviſionis linguarum & terrarum, electionis populi Iſrael, beneficiorum ei à Deo in deſerto præſtitorum, reſurrectionis mortuorum, &c.

1. AUdite cæli quæ loquor, audiat terra verba oris mei. 2. Concreſcat ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina.

3. Quia

Digitized by Google

3. Quia nomen Domini invocabo: date magnificentiam Deo noſtro. 4. Dei perfecta ſunt opera, & omnes viæ ejus judicia: Deus fidelis, & abſque ulla iniquitate, juſtus & rectus. 5. Peccaverunt ei, & non filii ejus in ſordibus: generatio prava atque perverſa. 6. Hæccine reddis Domino popule ſtulte & inſipiens? numquid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, & fecit, & creavit te? 7. Memento dierum antiquorum, cogita generationes ſingulas: interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi; majores tuos, & dicent tibi. 8. Quando dividebat Altiſſimus gentes: quando ſeparabat filios Adam, conſtituit terminos populorum juxta numerum filiorum Iſrael. 9. Pars autem Domini, populus ejus: Jacob funiculus hereditatis ejus. 10. Invenit eum in terra deſerta, in loco horroris, & vaſtæ ſolitudinis: circumduxit eum, & docuit, & cuſtodivit quaſi pupillam oculi ſui. 11. Sicut aquila provocans ad volandum pullos ſuos, & ſuper eos volitans, expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portavit in humeris ſuis. 12. Dominus ſolus dux ejus fuit: & non erat cum eo Deus alienus. 13. Conſtituit eum ſuper excelſam terram: ut comederet fructus agrorum, ut ſugeret mel de petra, oleumque de ſaxo duriſſimo. 14. Butyrum de armento, & lac de ovibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Baſan: & hircos cum medulla tritici, & ſanguinem uvæ biberet meraciſſimum. 15. Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitravit: incraſſatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem ſuum, & receſſit à Deo ſalutari ſuo. 16. Provocaverunt eum in diis alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitaverunt. 17. Immolaverunt dæmoniis & non Deo, diis quos ignorabant: novi recenteſque venerunt, quos non coluerunt patres eorum. 18. Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui. 19. Vidit Dominus, & ad iracundiam concitatus eſt: quia provocaverunt eum filii ſui & filiæ. 20. Et ait: Abſcondam faciem meam ab eis, & conſiderabo noviſſima eorum: generatio enim perverſa eſt, & infideles filii. 21. Ipſi me provocaverunt in eo qui non erat Deus, & irritaverunt in vanitatibus ſuis; & ego provocabo eos in eo qui non eſt populus, & in gente ſtulta iritabo illos. 22. Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit uſque ad inferni noviſſima: devorabitque terram cum germine ſuo, & montium fundamenta comburet. 23. Congregabn ſuper eos mala, & ſagittas meas complebo in eis. 24. Conſumentur fame, & devorabunt eos aves morſu amariſſimo: dentes beſtiarum immittam in eos, cum furore trahentium ſuper terram, atque ſerpentium. 25. Foris vaſtabit eos gladius, & intus pavor, juvenem ſimul ac virginem, lactentem cum homine ſene. 26. Dixi: Ubinam ſunt? ceſſare faciam ex hominibus memoriam eorum. 27. Sed propter iram inimicorum diſtuli: ne fortè ſuperbirent hoſtes eorum, & dicerent: Manus noſtra excelſa, & non Dominus, fecit hæc omnia. 28. Gens abſque conſilio eſt, & ſine prudentia. 29. Utinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſſima providerent, 30. Quomodo perſequatur unus mille, & duo fugent decem millia? nonne ideo, quia Deus ſuus vendidit eos, & Dominus concluſit illos? 31. Non enim eſt Deus noſter ut dii eorum: & inimici noſtri ſunt judices. 32. De vinea Sodomorum, vinea eorum, & de ſuburbanis Gomorrhæ: uva eorum uva fellis, & botri amariſſimi. 33. Fel draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile. 34. Nonne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis. 35. Mea eſt ultio, & ego retribuam in tempore, ut labatur pes eorum: juxtà eſt dies perditionis, & adeſſe feſtinant tempora. 36. Judicabit Dominus populum ſuum, & in ſervis ſuis miſerebitur; videbit quòd infirmata ſit manus, & clauſi quoque defecerunt, reſiduique conſumpti ſunt. 37. dicet: Ubi ſunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam? 38. De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum: ſurgant, & opitulentur vobis, & in neceſſitate vos protegant. 39. Videte quòd ego ſim ſolus, & non ſit alius Deus præter me: ego occidam, & ego vivere faciam: percutiam, & ego ſanabo, & non eſt qui de manu mea poſſit eruere. 40. Levabo ad cælum manum meam, & dicam: Vivo ego in æternum. 41. Si acuero ut fulgur gladium meum, & arripuerit judicium manus mea: reddam ultionem hoſtibus meis, & his qui oderunt me retribuam. 42. Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus devorabit carnes, de cruore occiſorum, & de captivitate, nudati inimicorum capitis. 43. Laudate gentes populum ejus, quia ſanguinem ſervorum ſuorum ulciſcetur: & vindictam retribuet in hoſtes eorum, & propitius erit terræ populi ſui. 44. Venit ergo Moyſes, & locutus eſt omnia verba cantici hujus in auribus populi, ipſe & Joſue filius Nun. 45. Complevitque omnes ſermones iſtos, loquens ad univerſum Iſrael. 46. & dixit ad eos: Ponite corda veſtra in omnia verba, quæ ego teſtificor vobis hodie: ut mandetis ea filiis veſtris cuſtodire & facere, & implere univerſa quæ ſcripta ſunt legis hujus: 47. quia non incaſſum præcepta ſunt vobis, ſed ut ſinguli in eis viverent: quæ facientes longo perſeveretis tempore in terra, ad quam Jordane tranſmiſſo ingredimini poſſidendam. 48. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen in eadem die dicens: 49. Aſcende in montem iſtum Abarim, id eſt, tranſituum, in montem Nebo, qui eſt in terra Moab contra Jericho: & vide terram Chanaam, quam ego tradam filiis Iſrael obtinendam, et morere in monte. 50. Quem conſcendens jungeris populis tuis, ſicut mortuus eſt Aaron frater tuus in monte Hor, et appoſitus populis ſuis: 51. quia prævaricati eſtis contra me, in medio filiorum Iſrael, ad Aquas contradictionis in Cades deſerti Sin; et non ſanctificaſtis me inter filios Iſrael. 52. Econtra videbis terram, et non ingredieris in eam, quam ego dabo filiis Iſrael.

Vers. 1. AUDITE CÆLI QUÆ LOQUOR] Hebr. *quia loquor*, q. d. Vos cælum & terra, quæ Deo vivitis, & ſemper obeditis, eſtote teſtes æterni eorum quæ Hebræis dicturus & prædicturus ſum. vide dicta cap. 4. 26.

Tropol. Tropolog. per cælos ſignificatur præpoſitorum ordo, per terram ſubditorum plebs, inquit S. Gregor. lib. 2. Moral. 26. q. d. Audite præpoſiti, audite ſubditi legem & minas Dei veſtri.

Vers. 2. CONCRESCAT IN PLUVIAM DOCTRINA MEA] Hebr. *ſtillet ut pluvia doctrina mea*, ſcilicet in corda Hebræorum. *ו* ergo *in*, ponitur pro *inſtar*: *in pluviam*, id eſt inſtar pluviæ. Sic enim Hebræi ſæpè *beth* propoſitionis, pro *caph* ſimilitudinis uſurpant. q. d. Utinam doctrina mea non ſit caſſa, fruſtranea & inutilis in vobis, ſed fructum afferat, faciatque id quod facit pluvia & ros in agris & herbis, dum eas fœcundat. Unde Sept. vertunt, *expectetur ut pluvia*

Digitized by Google

pluvia doctrina mea; & Chald. *ſuavis ſit, ut pluvia, doctrina mea, ſuſcipiatur ut ros verbum meum*.

Hebræi idem di-cunt po-ſteriore hemiſti-chio, quod priore di-xerunt.

Ubi Nota. Multis verbis ſynonymis, vel quaſi ſynonymis idem dicit Moſes tum emphaſis, tum hebraiſmi cauſa. Solent enim Hebræi, maximè in carmine, poſteriore hemiſtichio, idem, vel quaſi idem, aliis verbis repetere, quod priore dixerunt, id clariſſimum eſt in pſalmis, ut, *Deus in adjutorium meum intende*: hoc enim idem eſt cum eo, quod ſubdit: *Domine ad adjuvandum me feſtina*. ſic, *Tibi derelictus eſt pauper*, idem quaſi eſt cum eo, quod ſequitur: *Orphano tu eris adjutor*, ſic, *Domine exaudi orationem meam*, idem eſt cum eo, quod ſequitur: *Et clamor meus ad te veniat*. & ita in aliis plurimis. Sic hîc, *concreſcat in pluviam doctrina mea*, idem quaſi eſt cum eo, quod ſequitur: *Fluat ut ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina*.

Nota Secundò, aptè verbum Dei comparari ſtillis & rori; quia inſtar roris animam lenit, humectat, pinguefacit, fœcundat. Hinc Abbas Pimenion cuidam conquerenti, quòd verbum Dei, licet magno teneretur ejus deſiderio, complecti tamen non poſſet, reſpondit: *Mollis admodum natura eſt aquæ, lapidum autem duritiies eſt ingens; attamen dum guttatim in durum decidit ſilicem, tandem eum perforat: ita & verbum Dei molle & dulce eſt, corda autem noſtra dura ſunt, minuſque eius capacia. Eius autem cor qui frequenter & ſedulò verbum Dei audit, tandem emollit, ſic ut eius ſuavitatem & fructum plenè percipiat*. Quin & Horus Apollo l. 1. Hierogl. 35. Ægyptii, inquit, doctrinam indicantes, cælum pingebant rorem fundens, eo quòd ſicut ros mollit & fœcundat herbas, non ſaxa: ſic doctrina molliat & imbuat dociles, non ſtupidos, duros & indociles.

Vers. 3.

Quia nomen Domini invocabo. q. d. Domini majeſtatem colam, laudabo & celebrabo. unde & vos, ô Hebræi, date magnificantiam Deo noſtro] ejus magnitudinem & laudem deprædicando. Sic enim hæc phraſis accipitur Geneſ. 4. v. ult. Hinc è converſo, invocari nomen Dei ſuper aliquem, eſt Deum ab eo coli, illumque Dei eſſe & vocari ſervum vel populum, ut dixi cap. 28. 10.

Vers. 4. Dei opera ſunt per-fecta tri-pliciter. Primò.

Dei perfecta ſunt opera] q. d. Deus invocandus & magnificandus eſt, quòd opera ejus uſquequaq; perfecta ſint, ita ut nulla ex parte culpari, reprehendi, vel emendari poſſint: & ſpeciatim hoc opus, quo promiſit patribus veſtris, dare terram Chanaan, jam tam fideliter & magnificè fecit, & penè perfecit, ut perduxerit vos ad ingreſſum illius terræ. q. d. Dei opera non ſunt ut hominum, caduca, manca, incompleta & vitioſa, in quibus penè ſemper aliquid deeſt; ſed ſunt ſtabilia, completa & perfecta.

Secundò.

Rurſum, homo cùm cœpit aliquod opus, ſæpe illud non perficit, ſed mutat conceptum & conſilia; Item cùm promiſit aliquid, ſæpè illud non adimplet: Deus autem cœpta conſilia, & promiſſa ſua numquam revocat, ſed ſemper ea perficit & adimplet.

Tertiò.

Tertiò, Deus tua, ô Iſrael, ô homo, opera imperfecta & vitioſa non creavit, uti non creavit te peccatorem, ſed tu ea formaſti, tu te peccatorem propria voluntate feciſti. nam, ut ait Pſaltes, *Imperfectum meum viderunt oculi tui*; & Oſee, *Perditio tua Iſrael, tantùm in me auxilium tuum*: Dei enim perfecta ſunt opera.

Quartò.

Quartò, nihil eſt, quod Deus per ſe aut per alium, ad perfectionem non adducat, ait Molina.

Deus eſt tſur, id eſt rupes, cur?

Nota. Pro *Dei*, heb. eſt צור *tſur* id eſt petra vel rupes: talis enim eſt Deus, tum ob ſtabilitatem, immutabilitatem, & fidem in promiſſis præſtandis; tum quia firmiſſimè communit & roborat ſe colentes, & in ſe ſperantes.

Et omnes viæ ejus, omnia opera ejus, ſunt judicia] id eſt, ſunt juſta & æqua; uſurpant enim ſæpè Hebræi abſtractum pro concreto, maximè ubi eſt emphaſis.

Septem attributa Dei.

Nota, hîc ſeptem epitheta & attributa Dei. Primò, quòd ſit magnificus. Secundò, quòd ſit *tſur*, id eſt petra immutabilis. Tertiò, quòd ſit perfectus in omnibus operibus. ut dicas à Deo illud Sapientis: *In omnibus operibus tuis*, eſtam parvis, *præcellens eſto*. Quartò, quòd ſit juſtus. Quintò, quòd ſit fidelis. Sextò, quòd ſit abſque ulla iniquitate, id eſt ſit ſanctiſſimus. Septimò, quòd ſit rectus, qui nec gratia, nec odio, nec muneribus, nec blanditiis, à recto & æquo dimovetur. Hæc imitentur Sancti, utpote Dei filii, ut ſint perfecti, ſicut pater eorum cæleſtis perfectus eſt.

Vers. 5.

Peccaverunt ei, et non filii ejus in ſordibus] Clarè Interpres reddidit Hebræa, quæ implexa ſunt, dicitque quòd Hebræi peccarint ei, ideoque non ſint filii ejus, qui in ſordibus peccatorum ſuorum volutantur; ſed adoptionem ſuam pernegarint, ideoque ſint generatio prava atque perverſa. Hebræa ad verbum habent, *perverſa hæc & detorta generatio corrupit ſibi* (ſcilicet vias & actiones ſuas, quæ) *non* (ſunt) *filii eius in maculis ſuis*.

Septuag. per metatheſin legerunt Hebræa, vertunt enim, *peccaverunt non ei*. quò etiam alludit Chald. *diſſipaverunt ſeipſos & non illum, filii qui ſervierunt idolis*. Quod explicans S. Auguſt. q. 55. ſic ait: Peccaverunt non ei; quia qui peccat, non Deo nocet, ſed ſibi: aut *non ei*, ſubaudi tamquam medico ſe ſubdentes; quia pœnitentiam de peccatis agere noluerunt, nec redire ad Deum, ut ab eo curarentur.

Generatio prava atque perverſa] Chald. alter vertit, *ordines mundi perverſi ſunt propter eam*. q. d. Univerſa hujus mundi harmonia ſolvitur ob peccata: uti oſtendi Gen. 6. v. 7.

Vers. 6.

Hæccine reddis Domino popule ſtulte et inſipiens?] *Stultus* eſt, inquit Abulenſ. qui agit diſcordantia rationi; *inſipiens*, qui à rectè judicando deficit. Unde propriè *ſtultus* eſt, qui pravum & perverſum habet judicium, indeque pravas affectiones & perverſas operationes producit. Nam cùm tria, ut ait Ariſt. initio 6. Ethic. ſint humanorum actuum principia, ſcilicet intellectus, voluntas, & ſenſus, ſi ſenſus & ſenſuales illecebræ depravent intellectum, hic depravabit voluntatem, quæ efficax & proxima eſt cauſa omnium actionum humanarum; itaque illæ pariter depravabuntur.

Tria humanorum actuum principia: mens, voluntas & ſenſus.

Numquid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, et fecit, et creavit te?] Pro *qui poſſedit te*, verti poteſt ex Hebræo, *qui comparavit*, vel *emit te*, redimendo videlicet te ab Ægyptiis, & ſibi aſciſcendo, ut eſſes hereditas Domini, ut ſit hîc climax, ſive gradatio. nam Deus Primò, redemit te. Secundò, fecit, id eſt formavit, te in Sina, in ſuam Eccleſiam, populum & remp. Tertiò, creavit, hebr. firmavit & ſtabilivit te tuumque regnum. ita & Septuag.

Abulenſis τὸ *creavit*, propriè accipit. unde infert: *Moſes, ait, probat hîc, Deum eſſe colendum, ſeptem rationibus. prima eſt ratione creationis, quæ atteſtatur verum Deum, & infinitam potentiam, cui veriſſimè debetur latria, & nulli alteri rei*. Verùm, ſic τὸ *creavit*, deberet præcedere τὸ *poſſedit*. Senſus ergo, quem ex Hebræo dedi, magis videtur genuinus; præſertim, quia Moſes peculiarem hîc dat titulum Iudæis, quo ipſi præ aliis gentibus electi obſtricti erant Deo, ut patet ex ſequent.

Vers. 7.

Memento dierum antiquorum] dierum priſcorum, hebr. *dierum ſæculi*: quod etiam accipi poteſt de diebus mundi. q. d. Revoca in memoriam dies, ex quo mundus eſſe cœpit, & invenies, Deum creaſſe omnes homines, teque & tuos parentes, ac patrem ſe geſſiſſe erga eos & te; teque ex omnibus gentibus elegiſſe, & hereditatem hanc opimam Chananææ tibi præparaſſe.

Vers. 8.

Quando dividebat Altiſſimus gentes, &c. conſtituit terminos populorum juxta numerum filiorum Iſrael] Procopius & Lyranus ſic explicant, q. d. Quando Deus in Babel diviſit & diſperſit gentes, tot gentes conſtituit, quot erant perſonæ in populo Iſrael, quæ cum Jacobo ingreſſæ ſunt Ægyptum, juxta Septuag. Hebræi enim in diviſione linguarum & diſperſione gentium apud turrim Babel, Septuaginta ponunt linguas, æquè ac gentes diviſas & diſperſas. Verùm, non fuiſſe Septuaginta, ſed multò pauciores oſtendi Geneſ. 10.

Senſus ergo eſt, quando Deus in Babel gentes diſperſit, ſtatuit terminos regionum & terrarum illis omnibus, idque ad hoc, ut ſcilicet tantum terræ ſpatium filiis Iſrael necdum natis, ſed naſcituris, ad habitandum ſecerneret & eximeret, quantum noverat ad numerum eorum, atque commodam ſingulorum habitationem requiri & ſufficere. q. d. Et tunc Deus terram Chanaan deſignavit & terminavit, ne ab aliis occuparetur, quàm à Chananæis, qui delendi & expellendi erant ab Hebræis. ita Oleaſt. & Cajet. quem vide. Nota hîc, quantam curam ſui populi ab olitanis temporibus geſſerit Deus.

Ana-

Anagogicè, Rupertus, Conſtituit, ait, Deus, ut duret genus humanum, donec impleatur terminus & numerus electorum.

Septuag. vertunt, *conſtituit terminos gentium, juxta numerum angelorum Dei*; quaſi angeli hic vocentur filii Iſrael, id eſt filii Dei, qui dicatur hebraicè Iſraël, id eſt dominator, vel princeps fortis; quod multi ſic explicat, q.d. Conſtituit Deus ſingulis populis & gentibus angelos cuſtodes & quaſi præpoſitos. Sicut enim ſinguli homines, ita & ſingulæ gentes ſuum habent angelum, vel archangelum, quaſi cuſtodem & præpoſitum. ita Orig. hom. 11. in Num. ubi addit, hos angelos in Babel diviſiſſe linguas, & ſingulis gentibus ſuam indidiſſe; de qua re dixi Gen. 10. & 11. ſic explicat & Ruffin. in expoſ. Symboli apud Cyprian. to. 3. Chryſoſt. hom. 3. in epiſt. ad Coloſſ. Procopius & Severus in Catena Cantic. S. Script. quam edidit Caraffa. Rurſum Origenes loco citato alium ſenſum adjungit, q.d. *In iis ſæculi alterius, rurſus Deus dividet filios Adam, ut qui non potuerint ita mundi eſſe ſordis, ut ipſum videant Dominum, & eſſe portio Domini, inſtar Iſraëlis; videant ſanctos angelos, & ſint ſecundum numerum angelorum Dei.* Verum hic ſenſus uti novus, ita temerarius eſt & erroneus.

Singulæ gentes ſuũ habent angelum præſidem.

Orig. error Beat. alios viſuros Deum; alios, angelos.

B

Secundò, alii de ſingulis hominibus explicant, q.d. Deus creavit tot homines, quot eis deſignavit angelos cuſtodes; cuique enim homini ſuum dedit angelum.

Tertiò, S. Gregor. hom. 34. in Euang. ſub medium, ſic explicat: *Superna*, inquit, *illa civitas ex hominibus & angelis conſtat, ad quam tanti* [tam multi] *conſcendunt hominum, quanti* [quàm multi] *illic remanſerunt angelorum.* ſic & Raban.

An tot homines beãdi, quot angeli?

Verùm hoc incertum eſt. Alii enim æquè probabiliter putant, tot fore homines ſalvandos, quot ex cælo ceciderunt dæmones: eorum enim ruina inſtauranda eſt per homines. Dæmones autem videntur eſſe pauciores angelis: Lucifer enim tantùm traxit ſecum tertiam partem ſtellarum Apocal. 12. 4. Certum eſt verſionem Septuag. hic non eſſe litteralem, nec genuinam: nec enim filii Iſrael ad litteram, ſunt angeli Dei: quare prior ſenſus noſtri Interpretis genuinus eſt, ut patet ex Hebr. & Chald. item Aquila & Symmach. qui omnes habent *filiorum Iſrael.* unde & in Septuag. pro *angelorum Dei*, legendum puto, *filiorum Iſrael*, uti nonnulla eorum exemplaria habere teſtatur Origen. hom. 28. in Num. & alii.

Mendum in Septua.

C

VERS. 9. PARS AUTEM DOMINI POPULUS EIUS: JACOB FUNICULUS HEREDITATIS EIUS] Ex Hebræo aptiùs vertas, *pars enim*, &c. ita Chald. q.d. Non mirum eſt, quòd Deus ita amarit filios Iſrael, ut juxta numerum eorum conſtituerit terminos populorum: quia Jacobæi, ſive Iſraelitæ ſunt populus ejus, & quaſi portio hereditaria, quæ hic vocatur funiculus; quia olim eam funibus dimetiri, & inter fratres dividere ſolebant, ut patet Amos 7. v. ult. unde *funiculus* capitur pro ipſa hereditate, ut pſalm. 15. 6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris*: quod mox ſuo explicat, ſubdens: *Etenim hereditas mea præclara eſt mihi.* Similia ſunt pſalm. 77. 55. Sophoniæ 2. 5. & alibi.

Funiculus pro hereditate.

VERS. 10. INVENIT (DEUS) EUM (populum ſuum, ſive Iſraelem) IN TERRA DESERTA] q.d. Dominus apparuit in columna nubis Iſraeli, cùm erraret in deſerto, ibique cœpit eum deducere in terram promiſſam. Dicit autem, quòd invenerit eum in deſerto: quia in Ægypto Iſrael ſerviebat idolis, & jungebatur Ægyptiis: in deſerto autem, putà in Sina, allectus eſt in populum & Eccleſiam Dei.

D

CUSTODIVIT QUASI PUPILLAM OCULI SUI] Vide quanta ſit ſollicitudo, cura, providentia, & cuſtodia Dei erga ſuos, ſcilicet quanta eſt hominis circa rem chariſſimam, teneriſſimam & pretioſiſſimam, ſcilicet pupillam oculi ſui.

Hinc Judæorum illa philautia, ut R. David audeat dicere, Deum nullam aliarum gentium curam aut providẽtiam habere, niſi quatenus aliquo modo pertinent ad Iſrael: hoc eſt, Deum non punire alias gentes, niſi quatenus nocent aut injuriam faciunt Iſraeli: nec eis benefacere, niſi quatenus Iſraelem juverint aliqua in re. Verùm hæc tam ſtolida, quàm blaſphema eſt ipſius amentia.

A

VERS. 11. SICUT AQUILA PROVOCANS AD VOLANDUM PULLOS SUOS, &c. EXPANDIT ALAS SUAS) q.d. Deus ut aquila, Iſraelem quaſi pullum ſuum, per varia ſigna in Ægypto ad inde exeundum & evolandum provocavit, eumque jam exire parantem, velut in expanſis providentiæ ſuæ alis aſſumpſit, protexit & ſubvexit, tum per ſe, tum per angelum viæ ducem, tum per columnam ignis & nubis.

Alæ providentiæ Dei

Nota. Aquila eſt ſymbolum Dei; Primò, quia ipſa eſt regina avium; Secundò, quia eſt fœcunda & longæva; Tertiò, quia eſt ſimulacrum ſolis: ipſum enim detectis & immotis oculis aſpicit; Quartò, quia aliæ aves cùm furſum aſcendunt obliquo tramite, ſola aquila rectò in altum evolat: hinc à Poetis aquila vocatur Jovis avis: ut *Cælo imperium Jovis omnibus ales*. Quintò, propriè hic apteque Deus comparatur aquilæ, ob ſingularem ejus in pullos amorem, de quo ita ſcribit S. Hieron. in Iſaiæ 65. *Inter cæteras animantes omnes, aquilarum quidem maximus in pullos eſt amor, quæ in excelſis & inacceſſis locis nidos collocant, ne coluber fætus violet. Amethyſtum quoque inter pullos eius lapidem reperiri ſcribunt, quo omnia venena ſuperentur. Si hoc verum eſt, rectè affectus Dei in ſuas creaturas aquilis comparatus eſt, qui omni ſtudio protegit liberos ſuos, ne draco & coluber antiquus diabolus obrepat ne vellis fætibus, ut ad nomen lapidis; qui ponitur in fundamentis Sion, omnes adverſariorum inſidiæ frangantur.*

Deus eſt aquila ob quinque analogias.

Pulchrè, doctè & piè S. Ambroſ. lib. 2. de Salom. ca. 1. Chriſtum Salvatorem aquilæ comparat, ob alias quatuor analogias: Primò, *Quemadmodum*, inquit, *aquila, colona quaſi mater nidi ſemper unius eſt, nec ad procreandam ſobolẽ aliud quandoque cubile perquirit. Secundò, cum primùm calidis ovis maturo ortu fœtus eruperit interior, pullos educit implumes, hos contra faciem fervidi ſolis opponit; ut qui ægram & invalidam coruſcoradiorum appulſu aciem ſubmiſerit oculorum, materno damnatus arbitrio & à fratrum conſortio ſeparetur, & deiiciatur in terram. Tertiò, ſicut avis inimica ſerpentum eſt, quos cùm in aera alarum remigio ſubvectando ſupportat, hos adunco roſtro, & armatis quaſi quibuſdam telis, pedibus ſuis lacerat ac devellit, quos devorat, calore ſuo interno noxium illud virus extinguit: ita Primò, Chriſtus Dominus unam diligit Eccleſiam, ut aquila nidũ ſuum, quam ab æſtu perſecutionis alarum ſuarum defendit umbraculo. Secundò, ſic quoque extra Eccleſiã proiicit in quibus fidei lumen infirmum eſt, qui igneam Evangeliorum lucem vitiis ſæcularibus inquinatè ferre non poſſunt. Tertiò, ut aquila ſerpentes devorat, & eorum venena calore decoquit interno; ita & Chriſtus Dominus noſter dracone percuſſo, id eſt, diabolo lacerato, dum humanũ ſibi corpus aſſumit, peccatum illud quod hominem tenebat obnoxium, tam, nam pernicioſum virus extinxit: ſicut Apoſtolus ait: Et de peccato damnavit peccatum in carne ſua. & alibi: Qui cùm peccatum non noſſet pro nobis peccatum fecit.* Et inferiùs addit Quartò, *Aquila cùm aliquid rapere voluerit, non veſtigiis ambulat terras, ſed excelſum eligit locum: ſic & Chriſtus alta cruce ſuſpenſus, tonante ſtrepitu & terribili volatu impetum ab inferis fecit, ſanctoſque rapiens ad ſuperna remeavit.* Adde Quintò, ſicut aquila altiſſimè volat, ita Chriſtus ſupra omnes cælos aſcendit. unde illud Prov. 30. *Tria ſunt mihi difficilia, & viam aquilæ in cælo*, S. Ambroſ. loco citato de Chriſto in cælũ aſcẽdẽte intelligit. Et Sextò, aquila liberalis eſt, & prædam quam cepit cum aliis avibus cõmunicat: ita & Chriſtus prædam æternæ beatitudinis cum Sanctis partitur. Septimò, aquila viſus acie pollet, & eminus remota proſpicit; ita Chriſtus Deus noſter humilia reſpicit in cælo & in terra, qui in altis habitat.

Chriſtus eſt aquila ob dotes ſeptẽ.

Primò: *Secundò.* *Tertiò.* *Quartò.* *Quintò.* *Sextò* *Septimò*

VERS. 13. CONSTITUIT EUM SUPER EXCELSAM TERRAM] Hebr. *equitare fecit eum ſuper excelſa terræ*, quia terra promiſſa alta & montuoſa eſt. Nota. Propheticè hic & in ſequent. ponitur præteritum pro futuro: *conſtituit*, id eſt, brevi & certò conſtituet: & in ſua prædeſtinatione ac præſcientia jam conſtituit.

UT SUGERET MEL DE PETRA] q.d. In Chanaan Iſrael tantam habebit mellis copiam, ut etiam in petris apes ſponte mellificent.

OLEUMQUE DE SAXO DURISSIMO] ut ſcilicet, etiam inter ſaxa oleæ mirè fructificent, & copioſè olivas producant, quæ oleũ abũde, vel ſponte diſtillẽt, vel expreſſæ emittãt & effundant. Adde, oleas & olivas amare ſolum ſaxoſum, in eoque mira naturæ & Dei providentia meliores & plures ſuccreſcere, uti videmus fieri Tibure:

Tibur enim in monte & rupe ſitum, oleis & olivis optimis abundat. unde oleum Tiburtinum tota Italia celebratur.

Alleg. mellis & olei. Allegor. S. Gregor. hom. 26. in Evang. Petra, inquit, id eſt Chriſtus, mel dedit, id eſt, miraculorum dulcedinem diſcipulis oſtendit: dedit & oleum ſacrum unctionis, cùm poſt reſurrectionem Spiritum ſanctum in eos immiſit.

Et Ambr. l. 2. de Salomone c. 9. Per mel, ait, ſignificabatur, quod Deus dulcem daturus eſſet Evangelii ſuavitatem; per oleum, quòd dares Spiritum ſanctum per chriſmatis unctionem.

Trop. ſignificatur Religionis celſitudo & ſuavitas. Tropol. hæc aliqui adaptant Religioni & Religioſis. hos enim cuſtodivit Deus ſuper excelſam terram, puta Religionis ſtatum, ut fructus cæleſtes carpant, ut divinæ conſolationis melle paſcantur, oleoque cæleſti perungantur. Religio enim eſt terra excelſa fluens lacte & melle; eſt *mons pinguis, mons coagulatus, mons in quo beneplacitum eſt Deo habitare in eo*, pſal. 67. eſt *hortus concluſus*, Cant. 4. in quo Religioſi velut arbores plantantur, quæ Deo jucundiſſimos proferunt fructus: eſt *fons ſignatus*, mundi ſitim extinguens: eſt *turris eburnea*, caſtitatis ebore undique ſepta: eſt *turris David*, ex qua mille pendent clypei, omnis armatura fortium Cant. 4. Omnis enim adverſus vitia armatura in Religione reperitur: veluti armamentarium mundi eſt Religio, ex quo tela adverſus dæmonem, carnem & mundum promuntur. *Murus eſt, ſuper quem ædificata ſunt propugnacula argentea*, Cant. 8. id eſt tria vota, paupertatis, caſtitatis & obedientiæ: *Oſtium cæli eſt compactum tabulis cedrinis*, virtutum omnium. Denique de ea rectè dicas cum Jacobo: *Quàm terribilis eſt locus iſte! non eſt hic aliud niſi domus Dei, & porta cæli*. Eſt enim Religio terribilis dæmonibus, *ut caſtrorum acies ordinata*: in ea eſt ſcala à terra in cælum deducens: eſt ſtatus angelicus.

VERS. 14. CUM ADIPE AGNORUM, ET ARIETUM FILIORUM BASAN] id eſt arietum, qui nutriuntur in optimis & pinguiſſimis paſcuis regionis Baſan. Baſanitidem enim, occiſo Og rege, occuparunt Hebræi; eaque regio uberrima fuit & maximè compaſcua. unde vaccæ Baſan, & tauri Baſan vocantur vaccæ & tauri pinguiſſimi.

SANGUINEM UVÆ BIBERET) Poëticè ſuccum ex uvis expreſſum, puta muſtum & vinum, vocat *ſanguinem*: quia eſt coloris ſanguinei, ſive rubei.

VERS. 15. INCRASSATUS EST DILECTUS) Hæc omnia præterita prophetice ſignificant futurum: hæc enim omnia futura prævidebat Moſes ita certò, ac ſi jam facta fuiſſent. Itaque *incraſſatus eſt*, id eſt incraſſabitur opibus, deliciis & luxu in Chanaan; *dilectus*, hebr. ישרון *ieſurun*, id eſt rectus, uti Noſter vertit c. ſeq. v. 5. vocat autem Iſraelem

Ieſcurun, id eſt rectus vocatur Iſrael, cur? Primò. rectum: quia rectiſſima fide & religione Deum verum colebat. Noſter hic *dilectum* vertit: quia *ieſcurun* etiam directum, ſcilicet à Deo, id eſt dilectum, ſignificat. Et hoc epithetum huic loco magis convenit. Sic enim filii & diſcipuli

Secundò. à parentibus & præceptoribus dilecti ac lautè habiti & paſti, iis recalcitrare ſolent. Ita Apoſtolos juniores viduas ab Eccleſia ali vetat. quia, inquit, *cùm luxuriatæ fuerint in Chriſto* (græcè *in Chriſtum*, id eſt in Chriſti injuriam) *nubere volunt*, 1. Timoth. 5. 11. Poſſet Tertiò *ieſcurun* deduci

Tertiò. à שור *ſcior*, id eſt taurus q.d. Iſrael fuit *ieſcurun*, id eſt inter greges populorum fuit quaſi taurus, dux gregis, id eſt fuit Deo quaſi primogenitus, & princeps aliarum gentium: ita Forerius in cap. 44 Iſaiæ.

RECESSIT A DEO SALUTARI SUO) id eſt ſalvatore ſuo. ita Septuag. Chald. *receſſit à Deo redemptore ſuo*, qui ſc. eum ex Ægyptia ſervitute redemit.

VERS. 16. PROVOCAVERUNT EUM (provocabunt Deum ad iram & indignationem) IN DIIS ALIENIS) eos ſcilicet colendo.

VERS. 17. IMMOLAVERUNT DÆMONIIS) Hebr. שדים *ſcedim*, id eſt vaſtatoribus, qui animas, corpora, bonaque omnium ſuorum cultorum diripiunt & devaſtant. Hoc enim faciunt dæmones, qui ſummi ſunt tyranni.

NOVI, RECENTESQUE VENERUNT) noper dii eſſe, haberi & coli cœperunt.

Talia quoque fuit hæreticorum dogmata ſive commenta, quæ proinde Apoſtolus vocat profanas vocum novitates, à novatoribus, id eſt hæreticis, adinventas. Quare Chriſtiani presbyteri & diaconi Alexandrini, præfecto ad arrianiſmum eos adhortanti, reſponderunt, *Deſine his vocibus nos perterrere, à verbis inanibus te cohibe. nam nos neque novitium, neque recentem colimus Deum, ac tametſi ta* velut fluctibus iactari, *ſpumam ore tenus fundis, & tanquam ventos violentos in nos cum impetu ruis: tamen nos ad extremum uſque ſpiritum ſumus doctrina pietatis firmè adhæſuri*. ita Theodor. l. 4. hiſt. c. 20.

Verè & appoſitè dixit noſter Ogilbeus in Scotia hoc anno Martyr: *Fides Miniſtrorum Scotiæ tantùm eſt octo annis. nam duos primarios articulos fidei, quos ante octo annos etiam libris contra eos editis damnarunt, iam credunt & docent, ſcilicet regem eſſe caput Eccleſiæ, & Epiſcopos ac epiſcopatus eſſe admittendos*. Plus dixit S. Hilarius, ſcilicet *fides hæreticorum eſſe bimeſtres & trimeſtres*. quia ipſi in ſingulos annos, imò menſes ſæpè, fidei ſuæ dogmata commutant. *Innovanda*, inquit S. Hilarius ad Conſtantium Imp. *fidei uſus inolevit: & facta eſt fides temporum potiùs, quàm Evangeliorum, periculoſum nobis admodum atque etiam miſerabile eſt, tot nunc fides exiſtere, quot voluntates; & tot nobis doctrinas, quot mores*. Verè noſter Fruſius:

Una fides cùm ſit, quàm nos docuere parentes?
Cur nunc tot fidibus luditur una fides?

VERS. 18. DEUM QUI TE GENUIT DERELIQUISTI, ET OBLITUS ES DOMINI CREATORIS TUI] Eſt admiratio, q.d. Qui fieri potuit, ô Iſrael, ut dederis oblivioni Deum, qui parturivit & genuit te, quique tot tiſſimus fortem & validum te procreavit & efformavit? unde Hebræa ſic habent: *petra, quæ te genuit, oblitus es; oblitus es fortis, qui te parturiit?*

VERS. 19. ET AIT (Deus peccatis Iſraelitarum iratus) ABSCONDAM FACIEM MEAM AB EIS, meum favorem, curam, protectionem, beneficia (horum enim ſymbolum eſt facies) ingratis ſubtraham & ſubducam: itaq; otioſè ſpectabo ET CONSIDERABO NOVISSIMA EORUM] quid ſcilicet ipſis à me deſtitutis tandem eventurum ſit, quem fructum ex ſuis idolis & peccatis relaturi ſint.

VERS. 21. IPSI ME PROVOCAVERUNT IN EO, QUI NON ERAT DEUS, &c. ET EGO PROVOCABO EOS IN EO, QUI NON EST POPULUS] Pro *provocarunt* & *provocabo*, hebr. eſt קנא *kana*, id eſt ad invidiam, æmulationem, zelotypiam provoco, ut cùm ſponſa unum rivalem præponit alteri, eum ad zelotypiam concitat. Ita enim Judæi vanis idolis adhærentes, neglecto verò ipſorum Deo, quantum erat ex parte ſua, eum ad æmulationem & zelotypiam provocabant: unde juſtè ſimili æmulatione punit eos Deus. q.d. Ego viciſſim provocabo eos ad æmulationem & invidiam, præponendo eis alios populos. Nam faciam, ut ii qui non ſunt populus Dei, imò ſunt Gentiles & idololatræ, feliciter vivant, opibus, imperio & gloria abundent; imò ſubiiciant & dominentur populo meo, ſcilicet Hebræis, eoſque affligant, diripiant & occidant.

Aliter hæc explicat Abulenſis ut τὸ *in* capiatur pro *inſtar*. q.d. Sicut ipſi irritaverunt me in eo, qui non erat Deus, id eſt facientes de me, vel contra me, tamquam non eſſem Deus, eſſemque ſimilis idolis; ita ego irritabo eos in eo, qui non eſt populus, id eſt inſtar eius, qui nõ eſt populus meus, ſed hoſtis, *& in gente ſtulta non irritabo illos*, id eſt, ita eos provocabo ad iram, vel ad deriſum, ſicut provocantur homines ſtulti. Sic enim Babylonii & Romani ludibrio habuerunt Judæos. Verùm prior ſenſus planior eſt & magis genuinus.

ET IN GENTE STULTA IRRITABO EOS] commovebo eos ad iram & invidiam, præponendo eis gentem ſtultam vilem & ingloriam, ſcilicet Aſſyrios, Babylonios, Perſas, &c. qui eos ſuperent, ſubiiciant & divexent. S. Hieron. ad Fabiol. de 42. manſion. in ult. hæc refert ad vocationem Gentium, rejectis Judæis: nam cantico, inquit, hoc Moſis extremo apertiſſimè Synagoga proiicitur, & Eccleſia Domino copulatur. imò eò vel maximè hæc referenda eſſe, docet Apoſtolus Rom. 10. 19. vide ibi dicta. Unde & Theodor. q. 41. ſic explicat, q.d. *Sicut vos uno Deo relicto, plures falſos deos ei antepoſuiſtis; ſic ego relicto uno populo, conferam omnibus gentibus ſalutem: verùm vos coluiſtis eos, qui verè non erant dii, nec eos colendo, deos efficere potuiſtis: at ego gentes inſipientes verò imple o Spiritu divino; vos autem videntes contabeſcetis invidia.*

VERS. 22. IGNIS SUCCENSUS EST IN FURORE MEO, ET ARDEBIT USQUE AD INFERNI NOVISSIMA. q.d. Ultio iræ & indignationis meæ in eos parata eſt, & exardeſcet inſtar ignis, adeò ut ad inferni noviſſima pertingat. eſt metaphora & hyperbole, quæ verbis ſequentibus explicatur; ita videlicet, ut DEVORET TERRAM CUM GERMINE SUO, ET MONTIUM FUNDAMENTA COMBURAT] ſcilicet

Digitized by Google

ſcilicet ut ima & profundiſſima terræ & montium loca conſumat, & in ſterilitatem vertat. hanc enim ſterilitatem ſæpè comminatus eſt, & ſæpè inflixit Deus Hebræis, ob eorum peccata.

Allegor. Procop. Rupert. Raban. & Gregor. 18. Moral. 12. per ignem hunc accipiunt ignem inferni & damnatorum.

Ubi Nota Primò, hunc ignem dici jam ſuccenſum: *Ignis inferni quãtus.* tum quia jam extat ab origine Mundi, Matt. 25. 41. Iſaiæ 30. 33. tum quia in Dei præſcientia & prædeſtinatione præparatus eſt, ut ſuo tempore exurat peccatores & reprobos. *Primò.*

Secundò. Secundò, ignem hunc ſuccenſum dici *in furore Domini*: quia auctor illius eſt furor Domini, id eſt voluntas & firmum propoſitum puniendi impios modo horribili & inaudito, qualem ſuggerere ſolet furor. Ita enim & furor in Deo non ſunt paſſiones, quales in nobis, ſed voluntas tranquilla & rationabilis, acerrima tamen & efficaciſſima, atque omnipotens infligendi pœnas æternas. itaque cum ejus effectus omnem furorem æquet, & etiam ſuperet, meritò *furor* dicitur.

Tertiò. Tertiò, quòd ignis hic *ardebit uſque ad inferni noviſſima.* q. d. Ignis ille non ſolùm hic in terra corripiet & involvet impios (cùm Dominus judicabit orbem) ſed etiam in inferno, & in ima terræ voragine in omnem æternitatem ardebit.

Quartò. Quartò, quòd ignis hic *devorabit terram*, id eſt univerſum terræ ſolum & ſuperficiem, & quidquid ex terra oritur, nimirum omnes arbores, ſilvas, ſegetes, herbas: & omnes domus, arces, palatia, urbes, turres, omneſque opes, quæ iis continentur, in favillam & cinerem rediget. 2. Petri ult. v. 10. & 12.

Quintò. Quintò, quòd ignis hic etiam *montium fundamenta* altiſſimè demerſa *comburet*, tum quia metalla, gemmas, omneſque opes in viſceribus terræ contentas abſumet; tum quia mixta omnia vi ſua diſſolvet, & in ſua primordia ac ſimplicia principia rediget. hoc eſt quod canit Pſaltes pſal. 96. *Montes ſicut cera fluxerunt à facie Domini, à facie Domini omnis terra.* & Judith. c. 16. *Montes à fundamentis movebuntur cum terra: petræ ſicut cera liqueſcent ante faciem tuam.* Scimus ingenti ardore ſaxa liquari, & inſtar torrentis ignei è montibus per plana decurrere: talis erit ignis hic: hunc cogita dum peccas. Quis habitabit cum igne devorante, cum ardoribus ſempiternis?

S. Proſper gehennæ pœnas ita paucis, ſed nervosè deſcribit l. 3. de Vita contempl. *Continuus*, inquit, *gemitus, cruciatus æternus, dolor ſummus, pœnalis ſenſus, torquent animas, neque extorquent; puniunt corpora, neque finiunt. ſibi deputatos ignis non extinguit, ut permanente ſentiendi vita, pœna permaneat; & ad dolendum magis quam ad vivendum, æternis corporibus compagines habeat, quos in flammis vivacibus immortalitas ſecunda mortis occidat.* Hunc ignem jugiter proponebat ſibi ſanctus ille Abbas in Vitis Patr. l. 7. c. 44. dicens; *Ego ob peccata mea inferno adjudicavi meipſum, dicoque: Eſto cum his quibus dignus es, iſtis poſt modicum adnumeraberis: Video igitur ibi pares gemitus & inceſſabiles lacrymas. Aſpicio ſtridentes dentibus, & ſalientes toto corpore, & trementes à capite uſque ad pedes. Video & mare ignis bullientis immenſibile, & circumfluentes & mugientes, ut putent aliqui uſque ad cælos attingere fluctus ignis, & in tremendo illo mari innumerabiles homines dejectos, & una voce omnes clamantes & ululantes ſimul, quales nemo ſuper terram ululatus & voces unquam audierat, & ſicut ardentia omnis virgulti cremare: miſericordia autem Dei ſe avertente ab illis. Et tunc lamentor genus hominum, quod audeat loqui, vel cuilibet intendere, tantis mundo repoſitis malis. Et in his teneo mentem meam, luctum meditans indignum me cælo & terra judicans.*

VERS. 23 ET SAGITTAS MEAS COMPLEBO IN EIS] *Complebo*, id eſt plenè immittam, *ſagittas*, id eſt ultiones & plagas omnes meas.

CONSUMENTUR FAME] Chald. vertit, *adusti erunt fame.*

VERS. 24 *Reſceph quid?* DEVORABUNT EOS AVES] Pro *aves* hebr. eſt vox רשף *reſceph*, quæ generaliter ſignificat omne id, quod volando adurit, incendit & inflammat. alludit enim per metatheſin ad שרף *ſaraph*, id eſt incendere, adurere: licet S. Hieron. *reſceph*, vertat reptans ventre, quaſi alia metatheſi *reſceph* alludat ad רפש *raphas*, vel רמש *ramas*, id eſt repere.

Hinc *reſceph* vertunt avem, vel volucrem, tam Septuag. quàm Chald. Symmachus, Aquila, Theodot. & quinta editio, teſte S. Hieron. in Habacuc 3. 4. additque Hieron. Hebræos dicere, *reſceph* etiam dæmonis eſſe nomen, qui ob velocitatem & diſcurſum avis & volatile nuncupetur. unde Habacuc 3. v. 4. noſter Interpres pro *reſceph* vertit, *diabolus.* *Primò:*

Hinc Secundò, *reſceph* ſignificat ignem, vel fulgetra, quæ inſtar volucrũ celerrimè diſcurrũt & adurũt, ut pſal. 77. 48. *Secundò.*

Tertiò, *reſceph* ſignificat ſagittas ignitas, quas milites potentes & celerrimè ex arcubus ejaculantur, ut domos & urbes incendant, ut patet pſal. 75. 4. *Tertiò.*

DENTES BESTIARUM IMMITTAM IN EOS] q. d. Immittam in eos feras beſtias, ut lupos, leones, urſos, tigrides. ita leones in Iſraelitas idola colentes immiſiſſe Deum docet hiſtoria ſacra, 4. Reg. 17. 25.

CUM FURORE TRAHENTIUM SUPER TERRAM, ATQUE SERPENTIUM] Hebr. *cum furore ſerpentium in pulvere*, id eſt cum ſerpentibus venenatis & furibundis, qui reptant & fœdè cum horrore intuentium trahuntur ſuper terram, ut illi in eos deſæviant, eos mordeant & lanient.

GENS ABSQUE CONSILIO EST] Hebr. præponitur כי *Ki*, id eſt *quia.* unde Vatabl. putat hic reddi rationem præcedentium, cur ſcilicet hoſtes Iſraelis ſuperbirent, & dicerent; *Manus noſtra excelſa, & non Dominus fecit hæc omnia*: quia ſcilicet ipſi ſunt gens abſque conſilio, intellectu & prudentia. Verùm τὸ *Ki*, Hebræis ſæpè redundat, tantumque ſententiam inchoat. Quare Noſter rectè illud omiſit. unde melius hæc ad ipſos Iſraelitas referemus: in hos enim continuò hic denotat Moſes. VERS. 28

UTINAM SAPERENT, ET INTELLIGERENT, AC NOVISSIMA PROVIDERENT] Vatablus & Abulenſis pergunt hæc referre ad hoſtes Judæorum. q. d. Si hi hoſtes prudentes fuiſſent, intellexiſſent, viribus non ipſorum, ſed meis, putà Dei, factum eſſe, quòd ego gentem hanc meam, ſcilicet Judæos, afflixerim & perdiderim, non ipſi: intellexiſſent præterea, quis finis, ſive exitus eos maneat: intellexiſſent, eadẽ ſibi eventura ob peccata propria, quæ genti meæ evenerunt, inquit Vatabl. ita enim Aſſyrii, quia gloriabantur, ſe deſtruxiſſe Iſraelitas, ideò à Chaldæis deſtructi ſunt: viciſſim Chaldæi, quia gloriabantur ſe deſtruxiſſe Judam, ideo à Perſis & Medis deleti ſunt, inquit Abul. VERS. 29

Verùm, ut pauló antè dixi, Moſes non curat hìc hoſtes Judæorum, ſed ipſos Judæos: hos enim licet poſtea futuros, hìc metu noviſſimorum pungit & ſtimulat, ut ab idolis ad Deum, à prævaricatione ad pœnitentiam, & legem Dei redeant. q. d. Utinam Judæi per hoſtes, & tot plagas à me eis immiſſas afflicti, ad cor redeant, reſipiſcant, intelligant, quid ſit peccare in Deum: ac prævideant, quid in noviſſimo tempore illis eventurum ſit, quæque peccati & impietatis ipſorum futura ſit merces, tum in hac, tum in futura vita, vel potiùs morte & gehenna. Nam, ut ait Sapiens: *Memorare noviſſima tua, & in æternum non peccabis.* ô quàm ſapiunt, qui hæc ſibi & aliis identidem ob oculos ponunt!

Rectè Abbas Alexander fratri acedia victo dixit: *Si in cella tua ſollicitè cogitares regnum cælorum, & cruciatum æternum, in cella tua acediam non ſentires.* teſtis eſt Sophronius, vel potiùs Johannes Moſcus in Prato ſpirituali cap. 142. Rurſum c. 169. Alexander ita ſe excitat: *Væ ſibi Alexander, quanta erit confuſio tua, cùm cæteri coronabuntur!* *Acediæ remedium eſt meditatio noviſſimorum.*

Et cap. 156. ſenex quidam duobus philoſophis verbum ædificationis à ſe petentibus dixit, *Eloquentiæ ſtudioſi eſtis, non veri philoſophi. quamdiu enim loqui diſcitis, quaſi loqui neſciatis? Sit ergo philoſophiæ veſtræ opus ſemper meditari mortem, ſilentioque & quieti vos aſſueſacite.* *Exempla*

Abbas Silvanus in Vitis Patr. l. 5. 3. de compunctione, raptus, ac rediens ad ſe, cecidit in faciem, ac flevit. rogatus cur, dixit, *Ego ad judicium raptus ſum, & vidi multos de habitu noſtro euntes ad tormenta, & multos ſæculares euntes ad regnum.* Et lugebat ſenex; & nolebat deinceps exire de cella ſua. Sed ſi exire cogebatur, operiebat capitio faciem ſuam, dicens: *Quid neceſſe videre lumen illud temporale, in quo nihil eſt utile?*

Ibidem, monachus quidam qui negligenter vixerat, ægrotans raptus fuit ad judicium, & invenit matrem ſuam jam mortuam cum his qui judicabantur. Illa autem ut vidit eum obſtupuit, & dixit illi: Quid eſt hoc, fili? & tu in hunc locum condemnationis juſſus es venire? ubi

ſunt ſermones tui; quos loquebaris dicens, Volo ſalvare animam meam? Confuſus ipſe, ac rediens ad ſe incluſit ſe pœnitens & plorans negligentiam ſuam; cumque multi eum rogarent, ut à nimio fletu temperaret ne ſe læderet, noluit conſolari, dicens: *Si improperium mateis meæ ſuſtinere non potui, quomodo Chriſti & ſanctorum ejus angelorum adverſum me confuſionem potero die judicii ſuſtinere?*

Ibidem alius ſenex dixit; *Si poſſibile eſſet in adventu Dei poſt reſurrectionem, præ timore interire animas hominum, omnis mundus moreretur à terrore atque formidine. Quale eſt enim videre cælos ſciſſos & Deum revelatum cum ira & indignatione, & militias innumerabiles angelorum, & totum ſimul genus hominum intendere? propter quod ſic debemus vivere, utpote qui de ſingulis motibus noſtris rationem exigendi ſumus à Deo.*

Alius ſenex vidit quemdam ridentem, & dixit ei: *Coram cæli & terræ domino rationem totius vitæ noſtræ reddituri ſumus, & tu rides?*

Piè S. Bernard. ſerm. de Apoſtolis Petro & Paulo: *Utinam ſaperent*, &c. inquit, *ut ſcilicet æternitatis imago reformaretur in nobis, videlicet ut præſentia moderemur per ſapientiam, præterita per intelligentiam dijudicemus, noviſſima provideamus ad cautelam.*

Idem epiſt. 292. *Utinam*, inquit, *ſaperes quæ Dei ſunt, intelligeres quæ mundi ſunt, provideres quæ inferni ſunt! profectò inferna horreres, ſuperna appeteres, quæ ſunt mundi contemneres.* Ita ſapuit Abbas Olympius in Prato ſpirit. c. 141. rogatus enim, quomodo ſedes in hac ſpelunca? quomodo toleras æſtus & ciniphes? ait: *Iſta ideo tolero, ut futuris cruciatibus liberer; ideo ciniphes patior, ut immortalem effugiam vermem: ſic & æſtum patior, æternum metuens ignem, hæc enim temporalia ſunt, illa verò finem nullum habent.* Ita ſapuit & Abbas Moſes in Vitis Patr. lib. 7. c. 26. dicens: *Ut te mortifices, cogita te triennium jam agere in ſepulchro.* Et alius cap. 44. cujus hæc erat quotidiana exercitatio: *Ego*, inquit, *angelos aſpicio, aſcendentes & deſcendentes ad vocationem animorum, & ſemper finem meum opperior, dicens: Paratum cor meum, Deus: paratum cor meum.* Et alius ibidem. *Ego*, inquit, *ex quo renuntiavi terræ, quotidie mihi dixi: Hodie renatus es, hodie cœpiſti ſervire Deo: ſic eſto quotidie peregrinus, & craſtino liberandus.* Plura attuli Levit. 16. ſub finem cap.

Vers. 30. QUOMODO PERSEQUATUR (ita legendum eſt cum Rom. non *perſequebatur*) UNUS MILLE, ET DUO FUGENT DECEM MILLIA] q. d. Vel ex hoc ſanè quod dicam, admoneri debuiſſent ſuæ impietatis, & ad ſapiendum incitari, ac diſcere & advertere judicia Dei, qui enim fieri poſſet, ut unus hoſtium perſequatur mille Iſraelitas; & duo fugent eorum decem millia, niſi quia Deus eos tradidit, & quaſi vendidit hoſtibus eorum, & concluſit eos in manibus illorum?

Vers. 31. NON ENIM EST DEUS NOSTER, UT DII EORUM] qui multa ſinunt ſuorum cultorum peccata, quique impotentes ſunt, ut ſe ſuoſque ulciſcantur, ut alicui benefaciant, vel malefaciant, cujus rei teſtes ſunt etiam inimici noſtri, qui potentiam & ſeveritatem juſtitiamque Dei noſtri præ ſuis idolis experti ſunt, ut Ægyptii, Amalecitæ, Amorrhæi, & ceteræ gentes, per quas tranſivimus, quæque deinceps eadem experientur.

Vers. 32. & 33. DE VINEA SODOMORUM VINEA EORUM] q. d. Meritò tradidit, id eſt tradet, Deus Judæos hoſtibus ſuis: quia hic populus, qui mihi fuit quaſi vinea electa, degenerans facta eſt de vineis Sodomorum, & de ſuburbanis & arvis Gomorrhæ. q. d. Peſſima facta eſt, imitata Sodomitas & Gomorrhæos, ac ſi ab eis, non à ſanctis patribus prognata fuiſſent. Unde & UVA EORUM UVA FELLIS. q. d. Uvæ talis vineæ, id eſt fructus & opera Judæorum ſunt fellea, amariſſima & peſſima. Hinc & FEL DRACONUM VINUM EORUM, ET VENENUM ASPIDUM INSANABILE] q. d. *Vinum*, id eſt doctrina ab iis tam impiis expreſſa & manans, quam ipſi aliis propinant, ut in eos ſua ſcelera transfundant, eſt venenata & letifera, velut fel draconum, & venenum crudele ac inſanabile, quod omnes bibentes perdit & occidit.

Sic Iſaias c. 1. 10. principes Judæorum vocat principes Sodomorum, & populum vocat populum Gomorrhæ. Sic Ezech. 16. 3. Judæos impios alloquens, ait: *Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* E contrario filii Abraham vocantur Gentiles, qui Abrahæ fidem & opera imitantur. ita Procop.

A Appoſitè vir ille honeſtus, cùm quidam ei obiiceret familiam ignobilem, reſpondit, *Mihi probro eſt genus meum; tu autem probro es generi tuo*, uti refert B. Gregor. Nazianz. orat. in nobilem male moratum.

Paulò aliter hæc adaptat Abulenſ. *Peccatum*, inquit, *conſummatur in tribus, primò, in corde; ſecundò, in ore; tertiò, in opere, ideo ponuntur hic tria; ſcilicet vinea, quantum ad primum; uva, quantum ad ſecundum; vinum, quantum ad tertium, & eſt ordo inter iſta, quia ex vinea procedit uva, & ex uva vinum; ſic ex peccato cordis procedit peccatum oris, & inde peccatum operis.*

Moraliter S. Greg. l. 4. in l. 1. Regum c. 4. *Vinearum*, inquit, *appellatione mentis concupiſcentiæ rectè figurantur, quia reproborum corda inebriant, & à cognitione veritatis alienant. Ex Sodomorum quippe vinea vitem, ex Gomorrha ducit propaginem, qui nefandiſſimis concupiſcentiis mentem replet, quaſi enim vineam facit, qui inde æternæ obliviſcitur, unde per concupiſcentias ebriatur; & qui ſe quaſi ſub umbra vineæ, & amœnitate pravæ delectationis refrigerat, æterni ſibi incendii retributionem parat, unde hujus vineæ fructus ſunt uvæ fellis, & botrus amaritudinis, uva quippe in viſu eſt, fel in ſapore;*

B *viſum oblectans, guſtum amaricans; quia nimirum reprobæ menti valdè placet quod concupiſcit, ſed in æterna pœna, quod ſibi malè eſt dulce, amareſcit.*

Denique S. Ambroſ. lib. de Elia & jejunio c. 14. vitium & ebrietatem hic ad literam intelligit, notatque ea vocari venenum, non tam corporis, quam mentis. *Vinum eſt venenum corporis & mentis.*

NONNE HÆC CONDITA SUNT APUD ME] q. d. Ne putetis, quòd ego temporis intervallo horum obliviſcar: nam memoria iſtarum culparum, quæ ſignificantur nomine vineæ, uvarum & vini, manet apud me abſcondita, & alta mente repoſita. Vers. 34.

ET SIGNATA IN THESAURIS MEIS. q. d. Sicut ea quæ in theſauris ſunt, id eſt diligenter clauſa, ne aliquis ea ſurripere poſſit: ita omnia quæ Judæi agunt & agent in ſecreto cognitionis, ſcientiæ & memoriæ meæ ſervantur, quaſi obſignata, ſigillata & clauſa, ut ſuo tempore eadem puniam & ulciſcar. Nam MEA EST ULTIO] q. d. Mihi competit, ad me pertinet ultio, meum eſt ulciſci, illudque non differam: quia inſtar dies perditionis veſtræ & ultionis tempora. Vers. 35.

C Ex hoc locò Abbas Siſois in Vitis Patr. libr. 5. cap. 16. de patientia, ſuaſit monacho cuidam læſo & volenti ſe vindicare, ut Deo relinqueret vindictam, cumque ille nollet, dixit: *Oremus frater.* Et ſurgens dicit, *Deus jam te opus non habemus cogitare de nobis, quoniam nos ipſi vindictam noſtram facimus.* Hoc audiens frater cecidit ad pedes ejus, dicens: *Jam non contendo cum fratre illo; ſed rogo, ignoſce mihi.* Noſtrum ergo eſt inimicis imprecari Dei non ultionem, ſed benedictionem: Dei enim eſt ulciſci. Pſal. 93. *Deus ultionum Dominus, Deus ultionum liberè egit. Exaltare qui judicas terram, redde retributionem ſuperbis.*

Memorabile eſt quod de M. Bibulo viro ampliſſimo ſcribit Valer. Max. libr. 4. c. 1. *Hic*, inquit, *cum in Syria moraretur, duos egregiæ indolis filios ſuos, à Gabinianis militibus in Ægypto occiſos cognovit. Quorum interfectores ad eum vinctos regina Cleopatra miſit, ut graviſſimæ cladis ultionem arbitrio ſuo exigeret. At ille oblato beneficio, quo nullum majus trìbus lugens potuerat, dolorem moderationi cedere coegit, carnificeſque ſanguinis ſui intactos è veſtigio ad Cleopatram reduci juſſit, dicendo, poteſtatem hujus vindictæ non ſuam, ſed ſenatus eſſe debere.* Itàne Gentilis princeps privatæ injuriæ,

D ejuſque graviſſimæ ultionem reſignat ſenatui, & Chriſtianus eamdem non reſignabit Deo ſuo?

UT LABATUR PES EORUM] ut corruant in omnia mala & plagas, præſertim coram hoſtibus.

Vers. 36. JUDICABIT DOMINUS POPULUM SUUM] q. d. Juſtè ulciſcetur & puniet Dominus peccata populi ſui.

ET IN SERVIS SUIS MISEREBITUR] Ubi eos puniverit, ipſique hac punitione ad Dominum reverſi fuerint, tum rurſum Dominus erga eos quaſi ſervos ſuos, miſericordia flectetur.

VIDEBIT enim, QUOD INFIRMATA SIT MANUS, id eſt robur, & potentia eorum, ita ut CLAUSI etiam in turribus DEFECERINT, & pauci illi qui erant RESIDUI, penè omnino CONSUMPTI SINT] Hebr. *ki azelat iad*, id eſt, quòd abierit manus, hoc eſt, quòd ſint ſine manu, quòd nihil poſſint, quòd diſſoluti

ſint

ſint viribus, & deficientes, ac ſi manibus truncati eſſent. A
Unde Septuag. vertunt παρειλυμένους καὶ ἐκλελοιπότας. Videns
ergo hanc extremam miſeriam eorum miſerebitur. *Deſcribitur enim hic tribulatio Judæorum*, inquit Abulenſ. *ad modum civitatis, quæ ab hoſtibus obſidetur, in qua primò defendentes muros laſſantur, & moriuntur: deinde capta civitate, illi qui in fortibus caſtris & turribus inexpugnabilibus ſe concludunt, fame & ſiti enecantur*, ac tamdem imbelle vulgus reliquum capitur & conſumitur.

Vers. 37. Et dicet (Deus per Prophetas, quos mittet ad Judæos, ut reſipiſcant & ad Deum redeant) Ubi sunt dii eorum] ubi ſunt idola veſtra in quibus ſperaſtis?

Vers. 38. De quorum victimis comedebant adipes. I] Inſultando hoc dicit: nam in vero & ordinato Dei cultu, adeps omnis victimarum à nemine comedi, ſed ſoli Deo adoleri debebat, ut patet Levit. 3. 17. ſic et vinum libaminum, id eſt, quod ſoli Deo libari & effundi debebat, ipſi ſacrilegè more Gentilium bibebant.

Surgant et opitulentur vobis] Eſt enallage perſonæ: tranſit enim à tertia ad ſecundam.

Vers. 39. Ego occidam, et ego vivere faciam: percutiam, et ego sanabo] Armachanus in quæſt. Armen. aſſerit ſe à quodam docto Hebræo accepiſſe. Hebræa punctanda eſſe paſſivè hoc modo: אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא *ani amut vaechie, muchatſti vaani erape*, id eſt, ego occidar & vivam, transfigar & ſanabor: itaque ſcriptum eſt in codice conſcripto manu Eſdræ, qui Bononiæ apud Patres Dominicanos ſervatur: quaſi hic ſit prophetia de Chriſto, de eoque dicatur quòd ipſe à Judæis ſit occidendus, mox à morte propria virtute reſurrecturus, quaſi dominus vitæ & mortis. Verum horum penes eum ſit fides. Aliter enim legit Noſter, Chald. & Septuag.

Vers. 40. & 41. Levabo ad cælum manum meam (id eſt jurabo; ritus enim jurantium eſt, ut in altum manus elevent quaſi vocantes in teſtem Deum qui in altis habitat q. d. Ego Deus, quaſi elata manu jurabo per me & per vitam meam, dicens) Vivo ego in æternum (uti homines jurant, dicuntque; *Vivit Dominus*) si acuero, ut fulgur gladium meum, et arripuerit iudicium manus mea. q. d. Cùm præparavero gladium ultionis meæ, ut ſicut fulgur luceat, terreat, ac citiſſimè penetret, & ultrix potentia mea conC
verſa fuerit ad faciendum judicium; reddam ultionem hostibus meis] Cogita quàm terribile ſit, eritque judicium Dei, præſertim extremum, quo damnati adjudicabuntur gehennæ. Audi S. Anſelm. l. de Miſeria hominis: *Hinc erunt accuſantia peccata, inde terrens juſtitia: ſubtus patens horridum chaos inferni, deſuper iratus judex; intus urens conſcientia, foris ardens mundus. Juſtus vix ſalvabitur: peccator ſic deprehenſus, in quam partem ſe premet?*

Vers. 42. Inebriabo sagittas meas sanguine. q. d. Sagittas meas omnino imbuam ſanguine, ſcilicet cruore occisorum, ut ſequitur, et de captivitate nudati inimicorum capitis] id eſt cruore captivorum inimicorum, qui nudati ſunt capitis, ſeu nudato capite, quaſi victi & capti, ante victores hoſtes incedere coguntur.

Vers. 43. Laudate gentes populum ejus] *Eius*, ſcilicet Dei, q. d. O gentes, dum hæc intelligitis, laudate populum Domini, eò quòd tam propitium & juſtum habeat Dominum. licet enim ipſe eum ad tempus tradiderit hoſtibus impiis puniendum, tamen tandem ulciſcetur, & rependet talionem hoſtibus ejus, ac miſerebitur, populi ſui, ad ſe reverſi.

Septuag. paraphraſticè ita vertunt, *Lætamini cæli ſimul cum eo & adorent eum univerſi angeli Dei. Lætamini gentes cum populo ejus, & roborentur in eo omnes filii Dei: quoniam ſanguinem filiorum eius ulciſcetur*, &c. Quod de Gentium vocatione pulchrè explicat hic Theodoret. qu. 42. imò Apoſtolus Rom. 11. 15. quia ſicuti ad literam hiſce verbis promittitur liberatio populi Dei à violentia hoſtium ſuorum, ita myſticè promittitur liberatio futura per Chriſtum, quæ tam Gentibus, quàm Judæis præſtita eſt.

Venit ergo Moyses, et locutus est, &c. in auribus populi] locutus eſt populo audienti & auſcultanti. Eſt anacephalæoſis, recapitulat enim hic Scriptura, quòd Moſes hoc canticum audierit & didicerit à Domino in tabernaculo, c. præced. v. 13. & 19. illudque deinde populo promulgarit. Vers. 44.

Quærit S. Chryſoſt. in Iſaiæ 1. cur canticum hoc vocet canatque Moſes, cùm potiùs ſit acria populi objurgatio? ac reſpondet, ſapienter eum id facere, ut cantu leniat aſpe-
B ritatem objurgationis. Ex uſu, ait, ſpiritalis ſapientiæ, modulatione cantici dejectionem ei ſuſuratus eſt. Nimirum ars fuit boni paſtoris animarum, quaſi ad fiſtulam edulcorare ovibus amara pabula, quæ tamen noverat profutura ſaluti.

Ponite corda vestra in omnia verba, mentem apponite, & attendite ad omnia verba mea, quæ ego testificor, id eſt ſeriò prædico, vobis] in hac die qua moriar, adhibitis teſtibus, ſcilicet invocans cælum & terram. Vers. 46.

Locutusque est Dominus ad Moysen in eadem die, dicens: Ascende in montem Abarim, &c. quem conscendens jungeris populis tuis] Hinc ſatis colligitur, Moſen eodem die quo cecinit hoc canticum conſcendiſſe montem, ex eoque ſpeculatum eſſe terram ſanctam, ac mox vita eſſe defunctum. Vers. 48. 49. & 50.

Abarim, id est transituum] τὸ *tranſituum*, non eſt in Hebræo, ſed ab Interprete explicationis gratia eſt additum. nam *Abarim* hebr. ſignificat tranſitus in plurali: fortè quia per eum pluribus viis ex Moab tranſibatur in Chanaan. unde Chald. interpres montem *Abarim*, vertit, *montem tranſeuntium*. Ruſum per hunc montem tranſivit Moſes, non in Chanaan, ſed ex hac vita in limbum & inde in cælum. Conſcendamus & nos cum Moſe ſæpè montem Abarim, & tranſitum noſtrum ex hac vita in alteram ſpeculemur, quæ ibi nos domus expectet, quis locus, qui cives, quod ſæculum, quæ æternitas; diſcamuſque mori & tranſire. Ita aſcendit S. Baſil. ſed Moſe directius, de quo audi S. Gregor. Nazianz. in ejus laudibus: *Cùm autem curſu confecto, fideque ſervata reſolutionis deſiderio teneretur, tempuſque coronarum appeteret, atque illud quidem non audiſſet; Aſcende in montem, & morere; verùm, Morere, & ad nos aſcende: hic quoque miraculum edit ſuperioribus nequaquam inferius. Nam cùm ferè mortuus & inanimis eſſet, maximaque ex parte vita perfunctus, circa extremos ſermones invaleſcit, ut cum pietatis verbis abſcederet.* Vers. 49. *Specula tranſeuntium.*

In montem Nebo] Nebo erat jugum, vel cacumen montis Abarim.

E contra] è regione. Vers. 52.

CAPUT TRIGESIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moſes moriturus benedicit Iſraeli & ſingulis tribubus, eiſque ventura prædicit.

1. Hæc eſt benedictio, qua benedixit Moſes, homo Dei, filiis Iſrael ante mortem ſuam. 2. Et ait, Dominus de Sinai venit, & de Seir ortus eſt nobis: apparuit de monte Pharan, & cum eo ſanctorum millia. In dextera ejus ignea lex. 3. Dilexit populos, omnes ſancti in manu illius ſunt: & qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina illius. 4. Legem præcepit nobis Moyſes, hereditatem multitudinis Jacob. 5. Erit apud rectiſſimum rex, congregatis principibus populi cum tribubus Iſrael. 6. Vivat Ruben, & non moriatur, & ſit parvus in numero. 7. Hæc eſt Iudæ benedictio: Audi Domine vocem Iudæ, & ad populum ſuum introduc eum: manus eius pugnabunt pro eo, & adjutor illius contra adverſarios eius erit. 8. Levi quoque ait: Perfectio tua, & doctrina tua viro ſancto tuo, quem probaſti in tentatione, & iudicaſti ad Aquas contradictionis. 9. Qui dixit patri ſuo, & matri

Digitized by Google

ſuæ: Neſcio vos, & fratribus ſuis: Ignoro vos: & neſcierunt filios ſuos. Hi cuſtodierunt eloquium tuum, & pactum tuum ſervaverunt, 10. judicia tua ò Jacob, & legem tuam ò Iſrael: ponent thymiama in furore tuo, & holocauſtum ſuper altare tuum. 11. Benedic Domine fortitudini ejus, & opera manuum illius ſuſcipe. Percute dorſa inimicorum ejus: & qui oderunt eum, non conſurgant. 12. Et Beniamin ait: Amantiſſimus Domini habitabit confidenter in eo: quaſi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros illius requieſcet. 13. Joſeph quoque ait: De benedictione Domini terra ejus, de pomis cæli, & rore, atque abyſſo ſubjacente. 14. De pomis fructuum ſolis ac lunæ. 15. de vertice antiquorum montium, de pomis collium æternorum; 16. & de frugibus terræ, & de plenitudine eius Benedictio illius, qui apparuit in rubo, veniat ſuper caput Joſeph, & ſuper verticem nazaræi inter fratres ſuos. 17. Quaſi primogeniti tauri pulchritudo ejus, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipſis ventilabit Gentes uſque ad terminos terræ. hæ ſunt multitudines Ephraim: & hæc millia Manaſſe. 18. Et Zabulon ait: Lætare Zabulon in exitu tuo, & Iſſachar in tabernaculis tuis. 19. Populos vocabunt ad montem: ibi immolabunt victimas juſtitiæ. Qui inundationem maris quaſi lac ſugent, & theſauros abſconditos arenarum. 20. Et Gad ait: Benedictus in latitudine Gad: quaſi leo requievit, cepitque brachium & verticem. 21. Et vidit principatum ſuum, quòd in parte ſua doctor eſſet repoſitus · qui fuit cum principibus populi, & fecit juſtitias Domini, & judicium ſuum cum Iſrael. 22. Dan quoque ait; Dan catulus leonis, fluet largiter de Baſan. 23. Et Nephthali dixit; Nephthali abundantia perfruetur, & plenus erit benedictionibus Domini; mare & meridiem poſſidebit. 24. Aſer quoque ait, Benedictus in filiis Aſer, ſit placens fratribus ſuis, & tingat in oleo pedem ſuum. 25. Ferrum & æs calceamentum eius. Sicut dies iuventutis tuæ, ita & ſenectus tua. 26. Non eſt Deus alius ut Deus rectiſſimi; aſcenſor cæli auxiliator tuus. Magnificentia eius diſcurrunt nubes, 27. habitaculum eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna; eiiciet à facie tua inimicum, dicetque: Conterere. 28. Habitabit Iſrael confidenter, & ſoles. Oculus Iacob in terra frumenti & vini, cælique caligabunt rore. 29. beatus es tu Iſrael, quis ſimilis tui popule, qui ſalvaris in Domino? ſcutum auxilii tui, & gladius gloriæ tuæ; negabunt te inimici tui, & tu eorum colla calcabis.

Vers. 1. HÆC EST BENEDICTIO, QUA BENEDIXIT MOYSES HOMO DEI FILIIS ISRAEL] *Homo Dei*, id eſt amicus, Propheta, legiſlator, doctor & princeps Dei. Vide dicta 1. Timoth. 6. 11.

Vers. 2. DOMINUS DE SINAI VENIT, ET DE SEIR ORTUS EST NOBIS: APPARUIT DE MONTE PHARAN] Judæi aliqui ſic exponunt, q. d. Deus primò præſentavit legem ſuam Idumæis, qui habitant in Seir, & erant de ſemine Iſaac: verùm cùm Deus pronuntiaret decalogum, & perveniſſet ad quintum præceptum, *Non occides*, dixerunt Idumæi, Nolumus iſtam legem: quia patri noſtro dictum fuit, *Vives in gladio*, Geneſ. 27. 40. Deinde ivit Deus ad Iſmaelitas, poſteros Abrahæ, habitantes in Pharan; cùmque eis legeret præceptum ſextum, *Non mœchaberis*; recuſarunt & illi, dicentes, quòd patri ſuo dictum eſſet, eum valdè debere multiplicari, Geneſ. 21. 13. Unde tandem Deus venit ad Judæos in Sina, eiſque decalogum propoſuit, qui eum avidè acceperunt; hocque eſſe quod hic dicitur: *De Seir ortus eſt nobis*, quis non rideat nugones & fabulones iſtos?

Fabula Iudæorum.

Senſus ergo eſt, q. d. Dominus de Sina venit ad nos, dum inde nobis legem dedit & promulgavit, Exodi 19. & 20. Secundò, in monte Seir, quaſi ſol quidam nobis exortus eſt, cùm multis morſu ignitorum ſerpentum vulneratis, ſerpentem æneum erigi juſſit, quem qui aſpicerent, ſanarentur, Num. 21. Hoc enim contigiſſe eo tempore, quo Hebræi circumierunt montem Seir, ſive Idumæam, colligitur Deuter. 1. v. 49. & c. 2. v. 28. Tertiò, in monte Pharan apparuit nobis, dando coturnices, & judices 70 conſtituendo, Numer. 11.

Deus apparuit in Sina, Seir, & Pharan, quando?

Huc alluſit Habacuc 3. v. 3. dum ait: *Deus ab Auſtro* (ab Idumæa, quæ Judææ eſt Auſtralis) *veniet, & ſanctus de monte Pharan.* q. d. Filius Dei, qui in monte Pharan & Seir Judæis apparuit, nec poſtea viſus eſt, ſed ibi quaſi delituit, ad nos veniet manifeſtus, dum carnem noſtram aſſumet.

Ubi Nota. Sina, in quo data eſt lex vetus, fuit typus Sionis, in qua promulgata fuit lex nova in pentecoſte: in Seir ſerpens æneus, fuit typus crucis Chriſti: Pharan, ubi 70. judices impleti ſunt ſpiritu Dei, fuit typus miſſionis Spiritus ſancti in Apoſtolos, & ſeptuaginta diſcipulos Chriſti.

Allegor. Imò S. Auguſtinus hæc propheticè ad literam de Chriſto intelligit. Sina enim, inquit, hebr. idem eſt quod tentatio (ſi videlicet per metatheſin à rad. נסה *naſa*, id eſt tentavit, derivetur.) Venit ergo Dominus, puta Chriſtus ex Sina, id eſt ex tentatione paſſionis & mortis. Secundò, Seir, id eſt piloſus, ſignificat peccatorem. Chriſtus ergo illuxit ex Seir: quia ſedentibus in tenebris, & umbra mortis lux

A orta eſt per Chriſtum vel ex Seir, id eſt ex Gentibus peccatricibus: in his enim claruit prædicatio & gratia Chriſti. Tertiò, feſtinavit Chriſtus ex monte Pharan, id eſt fructificatio, hoc eſt Eccleſia, cum multis millibus Sanctorum, qui per Chriſtum ſanctificati ſunt, cum quibus venit, id eſt veniet, Chriſtus ad Iſraelitas in fine mundi colligendos & convertendos. Verùm hic ſenſus potiùs allegoricus eſt, quàm litteralis.

ET CUM EO SANCTORUM MILLIA] Putà millia angelorum, qui Deo ſemper aſtant & miniſtrant, Daniel. 7. 10. Rabbini per *Sanctos* accipiunt Prophetas, & doctores qui condiderunt Talmud, eo quod hi ſuum Talmud, illi ſuas prophetias, tum à Domino acceperint; omnes enim ipſorum animas jam tum extitiſſe & fuiſſe cum Deo in Sina. ita fabulones iſti ſuis fabulonibus per ſuas fabellas applaudunt.

IN DEXTERA EIUS IGNEA LEX] Dicitur Deus in Sina dextera ſua quaſi portaſſe, & tradidiſſe legem igneam: quia eam dedit cum ignibus & fulgetris intermicantibus, idque ad terrorem Hebræorum, Exodi 19. 18. Porro Cajetanus hæc ita explicat, ut non Deus ipſe legem portet, ſed ad majorem pompam portaretur à miniſtris, putà ab angelis, prope dexteram ejus liber legis & ignis, ut

B per hoc ſignificaretur Deum per legem judicaturum & per ignem punitutum legis violatores. Unde & pro *Dominus*, hebr. eſt *Elohim*, id eſt Judex.

Allegor. hæc lex ignea ſignificabat legem novam, quæ eſt amoris, de qua Chriſtus: *Ignem veni mittere in terram & quid volo niſi ut accendatur?* Lucæ 12. v. 49. Hinc Tropologicè S. Gregorius homil. 30. in Evangel. *Dextera*, inquit, *Dei appellantur electi: in dextera ergo Dei eſt ignea lex, quia electi mandata cæleſtia nequaquam frigido corde audiunt, ſed ad hæc amoris intimi facibus inardeſcunt.*

Lex ignea eſt lex nova amoris.

Vers. 3. DILEXIT POPULOS, OMNES SANCTI IN MANU ILLIUS SUNT] *Populos*, id eſt tribus duodecim Iſrael; hæ enim vocantur populi & gentes, Gen. 48. 19. q. d. Ideo Deus dedit legem ſuam vobis qui eſtis populus Dei, quia vos diligit, hinc etiam omnes ſancti, id eſt ejus cultui dicati, quales eſtis vos, in manu, id eſt poteſtate & gubernatione, Dei ſunt.

ET QUI APPROPINQUANT (hebr. eſt תכו *tuccu*, id eſt qui medii facti ſunt, vel inſerti ſunt (תוך *toch* enim ſignificat medium) PEDIBUS EIUS, id eſt qui diſcipuli ejus ſunt, qui eum audiunt, ejuſque pedes & veſtigia ſequuntur. Diſcipulorum enim eſt ſedere ad pedes, vel inter pedes magiſtri. Sic Paulus Act. 22. 3. ait, ſe educatum ad pedes Gamalielis: hi ACCIPIENT DE DOCTRINA EIUS] ſcilicet Dei.

Sedere ad pedes eſt eſſe diſcipulum.

LE-

Digitized by Google

VERS. 4. LEGEM PRÆCEPIT NOBIS MOYSES] Loquitur Moſes de ſe in tertia perſona, quaſi de alio, ut ſe oſtendat, velut unum de populo, obligatum eſſe hac ſua, imò Dei lege, uti boni & humani legiſlatores facere ſolent.

HEREDITATEM MULTITUDINIS JACOB] eſt appoſitio: legem enim vocat hereditatem; quia æque ut hæreditas tranſmittenda erat ad poſteros: vel quia hereditas terræ ſanctæ data erat Hebræis ſub hac conditione, ſi ſervarent legem Dei: vel denique, quia eis ita chara eſſe debebat, uti chara eſt hereditas.

Lex vocatur hereditas, *ob tres cauſas.*

VERS. 5. ERIT APUD RECTISSIMUM REX, q.d. Apud Iſraelem quàm diu rectus & probus permanebis, rex erit lex Dei; vel potiùs Deus regens eos per legem, ſine alio rege, idque CONGREGATIS PRINCIPIBUS POPULI CUM TRIBUBUS ISRAEL] id eſt quà diu principes cum populo unanimes erunt, & conſpirabunt, viventque ſecundùm legem Dei. ita Abulenſ. Cajetan. & alii. Hinc à rectitudine hac deficientibus Judæis, & petentibus regem, non Deum, ſed hominem, queritur Deus apud Samuelem, aitque: *Non te abjecerunt, ſed me, ne regnem ſuper eos*, 1. Reg. 8. 7.

Alii putant, hic eſſe prophetiam de rege Saule; & poſt eum Davide creando: ſed huic expoſitioni non conſonat vox *rectiſſimi*. Alii ad Moſen hæc referunt, quòd ipſe fuerit quaſi rex Hebræorum: ſed repugnat vox *erit* jam enim transierat ducatus Moſis, eratque ipſe in limine mortis.

VERS. 6. *Benedictio Ruben.* VIVAT RUBEN, ET NON MORIATUR, ET SIT PARVUS IN NUMERO] q. d. Non moriatur penitus, neque deficiat unquam poſteritas & tribus Ruben; videlicet ob peccatum inceſtus, quod ipſe in patrem admiſit, ob hoc enim exſcindi & deleri merebatur. Verùm in gratiam patris, avi & abavi, mitigavit hanc pœnam Deus, effecitque, ut parva tantùm eſſet in numero, illud idem prædixit Jacob pater Ruben, Geneſ. 49. v. 4 *Effuſus es*, inquit, *ſicut aqua*, (per libidinem & inceſtum) *non creſcas.* Nota hic congruā & juſta pœna libidinis, & præſertim inceſtus, eſt imminutio, imò extinctio familiæ. E contrario, Ephraim, qui Ruben in hac parte in primogenitura ſucceſſit, valde multiplicatus eſt, ut patet Geneſ. 48. 19.

Libidinis pœna eſt extinctio familiæ.

Nota. Moſes jam moriturus hic morem patriarcharum imitatur, atque populo ſuo, cujus dux & quaſi pater fuerat, benedicit, & prophetice ſtatum cujuſque tribus futurum prænuntiat.

Omittitur Simeon, cur? Omittit autem Simeonem, ſecundogenitum Jacobi filium. nam quod Septuag. ejus nomen hic interſiciunt, vertuntque, *& ſit Simeon multus in numero*, omnino veriſimile eſt, Simeonis nomen vitioſe hic irrepſiſſe: nam illud non habent Hebr. Chald. & Noſter; imo nec S. Ambroſ. Procop. Apollinar. Diodor. Epiphan. & Theodor. qui ſequi ſolent Septuag. unde nomen Simeonis hic omittitur in editione Romana Septuag. quam edidit Caraffa.

Porro, quòd Septuag. vertunt, *ſit multus in numero*, cùm Noſter contrariè vertat, *ſit parvus in numero*; inde accidit, quòd Hebræa habeant: *& ſit virorum ejus numerus*, quod Septuag. ſic acceperunt. q. d. Sit ingens eorum numerus; cùm Noſter contrarium, ſcilicet *parvus* intellexerit, nimirum ſecutus Hebræam phraſin, qua *viri numeri*, vocantur viri pauci.

Chald. anagogicè ita vertit, *vivat Ruben in vita æterna, & non moriatur morte ſecunda, & accipiant filii ejus hereditatem ſuam, juxta numerum eorum.*

Prima cauſa. Cauſa verò, cur Moſes omiſerit Simeonem, eſt, quòd hæc tribus paulò antè fornicatione & idololatria Beelphegor contaminata, ideoque valdè à Deo punita & acciſa fuiſſet, idque in aliorum exemplum, uti dixi Num. 26. 12. ita Abulenſis, Perer. & alii.

Secunda. Aliam cauſam dat Theodoretus quæſt. ult. videlicet, quòd Simeon auctor fuiſſet inſidiarum, quas fratres ſtruxerunt Joſeph, qua de cauſa Simeonem præ aliis fratribus, Joſeph vinctum detinuit, Geneſ. 42. 25.

Sed eodem argumento, nec Ruben benedici debuiſſet, ob inceſtum ab eo admiſſum.

VERS. 7. *Benedictio Judæ.* HÆC EST JUDÆ BENEDICTIO: AUDI DOMINE VOCEM JUDÆ] id eſt, ut Chald. *ſuſcipe Domine orationem Judæ, cùm egreſſus fuerit ad bellum, & ad populum ſuum introduc eum*, id eſt robur contra hoſtes illi da, ut ſuam terræ ſanctæ partem & ſortem victor obtineat. Minùs ergo rectè exponit Lyran. ſic, q.d. Introduc Judam poſt mortem in limbum, ut ibi jungatur patribus ſuis & populo ſuo, ſequitur prophetia de Juda:

MANUS EIUS PUGNABUNT PRO EO] q. d. Judas pugnabit pro populo Iſrael, ut dux belli & princeps tribuum, id ita factum eſſe; patet Judic. 1. v. 2. Hac de cauſa Moſes præponit hic Judam Levi, qui tamen Juda erat ſenior. ita Abulenſ.

ET ADIUTOR ILLIUS CONTRA ADVERSARIOS EIUS ERIT] ſcilicet *Deus*, ut patet ex Chald. & Septuag. qui vertunt *eris*, ſcilicet *Domine*: hunc enim initio verſus compellavit Moſes, dicens: *Audi Domine*, &c.

VERS. 8. *Benedictio Levi.* LEVI QUOQUE AIT: PERFECTIO TUA, ET DOCTRINA TUA VIRO SANCTO TUO, ſcilicet competit & debetur; hebraicè eſt, *tummim tui ſunt, tui ſunt urim, viri* videlicet *pii tui*, puta Aaronis, QUEM PROBASTI IN TENTATIONE (qui locus hebraicè dicitur *maſſa*, Exodi 17. v. 7. ET JUDICASTI AD AQUAS CONTRADICTIONIS, Numer. 20.] q. d. Tuæ ſunt, o Levi, tibique datæ ſunt veſtes ſacerdotales, ac conſ. quenter ipſum ſacerdotium: veſtes inquam, ephod & Rationale, quibus inſcriptum eſt *urim & tummim*, id eſt illuminatio ſive doctrina, & integritas ſive perfectio vitæ, quibus fulgere, populoque prælucere debet ſacerdos, de quibus dixi Exodi 28. 30. unde Chald. clare vertit, *urim & tummim*, id eſt perfectione & doctrina, *induiſti virum, qui inventus eſt ſanctus coram te.*

Porro, hæc Levi data ſunt: quia data ſunt Aaroni, progenito ex tribu Levi, qui fuit vir pius & ſanctus, niſi quòd peccarit, cum eum, o Domine, probaſti & judicaſti, id eſt condemnaſti, ne ingrederetur terram promiſſionis: id factum eſt ad Aquas contradictionis. Numer. 20. 12.

Aliter hæc explicat Abulenſis, q. d. Tu Domine perfectionem vitæ, & integritatem legis ac doctrinæ dedisti viro ſancto, id eſt Moſi, qui fuit oriundus ex Levi, ut eamdem populo, ſed maxime Levitis ſuis communicaret. Verum ex Hebræo patet priorem ſenſum eſſe genuinum.

VERS. 9. *Zelus Levitarum.* QUI DIXIT PATRI SUO, ET MATRI SUÆ, NESCIO VOS; ET FRATRIBUS SUIS, IGNORO VOS: ET NESCIERUNT FILIOS SUOS] q.d. Levi, id eſt Levitæ in punitione idololatrarum, putà adorantium vitulum aureum. Exodi 32. v. 28. non ſunt miſerti amicorum & cognatorum, ac fratrum & filiorum ſuorum, ſed occiderunt eos, æquè ac alios, perinde ac ſi eos non noviſſent, imo nō vidiſſent, vel aſpexiſſent, ut habent Hebræa.

Putat Abulenſ. *tò patri & matri*, hic addi per exaggerationem: nec enim ullum Levitam occidiſſe patrem, vel matrem; eò quòd nullo caſu aut crimine, liceat filio occidere patrem vel matrem, utpote auctores vitæ ſuæ, niſi Deus expreſſè hoc mandet, fratres autem ſaltem ex altero parente genitos, item filios ſuos occidiſſe. nam ob crimen idololatriæ licebat occidere filios, ut patet c. 13. v. 6. & 10.

Levitæ occiderunt verò patres & matres. Verùm æquè, imo magis & primo, dicitur hic de patre & matre, quam de fratribus & filiis, quòd eos in cæde illa idololatrarum non reſpexerint Levitæ, nec miſerti ſint eorum, ut vertit Chaldæus, unde videntur ipſi ſine diſcrimine omnes noxios, etiam patrem & matrem occidiſſe, hoc enim juſſu Dei mandaverat eis Moſes. Exodi 32. 27. licet enim ibi non exprimatur pater & mater, ſed tantùm frater, amicus & proximus, tamen ex hoc loco ſatis colligitur, Moſen nominaſſe etiam patrem & matrem; aut certè Levitas mandatum Dei de occidendis vituli cultoribus, rectè ex zelo ſuo ita interpretatos eſſe, ut etiam patrem & matrem complecterentur.

HI CUSTODIERUNT ELOQUIUM TUUM, ET PACTUM TUUM SERVAVERUNT] puta pactum cum Deo initum Exodi 24. 8.

VERS. 10. JUDICIA TUA, O JACOB, ET LEGEM TUAM, O ISRAEL] Hebr. eſt, *hi docebunt judicia tua Jacobum, & legem tuam Iſraelem.* Noſter Interpres non legit in Hebræo *tò* יורו *ioru*, id eſt docebunt, & fortè hoc irrepſit, ut pro ינצרו *iintſeru*, id eſt *ſervaverunt*, quod placeret; aliqua exemplaria per *keri uketif*, ad marginem legerint *ioru*, quod poſtea ad *iintſeru* in textu ſit additum, nam ſive *ioru* ſenſus conſiſtit. Eſt enim Appoſitio q. d. Levitæ ſervaverunt pactum tuum, quod non eſt aliud, quàm judicia, id eſt præcepta & leges tuæ.

Poſſet Secundo, retinendo *tò ioru*, Noſter cum Hebræo rectè conciliari, ſi *ioru*, eſto ſit futurum, pro præterito accipias, uti accepit Vatabl. & alii: præceſſerunt enim præterita, tunc enim ſenſus erit: Levitæ docuerunt

judicia

Digitized by Google

Judicia tua, ò Domine, Jacobum, videlicet hoc ipſo, quo ſervaverunt pactum tecum initum, & pacti hujus violatores ulti ſunt: tunc enim ipſo facto oſtenderunt & docuerunt, quàm rigidè judicia, id eſt leges tuæ ſervandæ ſint.

PONENT THYMIAMA IN FURORE TUO (hebr. eſt באפך *beappecha*, quod Secundò, verti poteſt, *in naribus tuis*) ET HOLOCAUSTUM SUPER ALTARE TUUM] Vatabl. rurſum pro *ponent*, vertit *poſuerunt*.

Merces zeli Levitarum. Senſus enim eſt, Ob hanc Levitarum zelum, tu Domine eos in ſacerdotes delegiſti, qui ſcilicet tibi obtulerunt, offerunt, offerentque deinceps ſemper thymiama & holocauſta.

Morale de zelo. Vide hic, quanti Deus faciat, quamque præmiet zelum & zeloſos. Eſt enim ipſe *zelotes* & *ignis conſumens*. *Angeli quoque*, inquit S. Ambroſ. in pſal. 118. *ſine zelo nihil ſunt*, & *ſubſtantia ſua amittunt prærogativam, niſi eam zeli ardore ſuſtentent*. Denique angelo Laodiceæ dicitur Apocal 3. 15. *Scio opera tua: quia tepidus es, & nec frigidus es, nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo.* Zelum habere debet ſacerdos, qui incorruptam ſervare ſtudet Eccleſiæ caſtitatem. Zelus, Dei vita eſt Zelum habuit Elias, & ideo raptus ad cælum eſt. *Zelans*, inquit, *zelavi Dominum.* Zelum habuit Mathathias, & ideo adeptus eſt gloriam & imperium gentis ſuæ. Zelum habuit Moſes percutiens Ægyptium opprimentem Hebræum; & rectè: *zelus enim purgat facinus*.

Zelus purgat facinus. Ex zelo clamat rex David pſal. 118. 139 *Tabeſcere me fecit zelus meus: quia obliti ſunt verba tua inimici mei* Et Jerem 9. 1. *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum?* Chriſtus ex zelo videns civitatem Jeruſalem, flevit ſuper eam. Paulus: *Aemulor*, inquit, *vos Dei æmulatione*. &, *Quis infirmatur & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non uror?* zelum S. Stephani vide Actor. 6 & 7. Zelabat ſponſa in Cant. *Fulcite me floribus, ſtipate me malis, quia amore langueo*. & ſponſus: *Pone me ut ſignaculum ſuper cor tuum, ut ſignaculum ſuper brachium tuum: quia fortis eſt ut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio. Lampades eius lampades ignis atque flammarum*. Zelum Moſes præcepit Levitis, dicens Exodi 32. 26. *Si quis eſt Domini, jungatur mihi, & occidat unuſquiſque fratrem & amicum ſuum.* & Chriſtus nobis: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi ut ardeat?* &, *Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum, & matrem, & uxorem, & filios, &c. adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus*.

Zelus hic neceſſarius eſt Prælato: hinc Deus in Eccleſia veteri, præfecit Moſen; in nova, Petrum & Paulum, ob zelum In rep. veteri regem conſtituit Davidem. dicentem pſal. 68. 10 *Zelus domus tuæ comedit me*; in nova Conſtantinos, Theodoſios, Carolos, Bullonios, zelo fidei ardentes. Zelus S. Antonii compeſcuit Arrianos: Aphraatis Valentem Imp. hiſtoriam vide apud Theodor. lib 4. hiſt. c. 5. De zelo S. Franciſci vide Bonav. in ejus Vita l. 1. c. 9. Hunc zelum maximè acuit cogitatio æternitatis. Quis enim contra peccata non ardet, ſi cogitet illud: *Momentaneum quod delectat, æternum quod cruciat*: quis pro felici æternitate ſibi aliiſque aſſecuranda, labores omnes, dura omnia non ambiat: Hoc cogitent. hoc faciant Prælati & ſacerdotes, quos decet eſſe ſatores æternitatis.

Vers. 11. BENEDIC DOMINE FORTITUDINI EIUS] Prophetia eſt per modum orationis de Machabæis, prognatis ex Levi. unde Hebræa ſic vertas, *benedic Domine exercitum eius, & accepta ſint tibi opera manuum eius*, bella videlicet, quæ contra hoſtes tuos geſturus eſt Levi, per Machabæos. ita Abul.

Nota. *Fortitudo* hìc vocatur Primò, fortis & invictus animus, quo Levitæ propter Deum truncarunt affectum erga parentes & fratres. Secundò, fortis & ſtrenua vindicta, quam exercuerunt in adorantes vitulum aureum. Tertiò, fortitudo bellica, quam cõtra Antiochũ & alios hoſtes Machabæi oſtenſuri erant: hãc enim ſignificat Hebræũ חיל *chail* inde enim milites & viri ſtrenui, vocãtur אנשי חיל *anſe chail*.

Vers. 12. *Benedictio Beniamin.* ET BENIAMIN AIT] Poſt Levi benedicit Beniamin, quia in ejus ſorte ædificandum erat templum, in quo ſacerdotes & Levitæ erãt poſituri thymiama & holocauſta.

AMANTISSIMUS DOMINI] Quia ſicut Jacob dilexit ſuum Beniamin, ita & Deus unde primò ſceptrum & poteſtatem regiam illi in Saule (hic enim fuit ex tribu Beniamin) tribuit. Secundò, in ſorte Beniamin, putà in Jeruſalem, ædificari voluit templum.

Myſticè Beniamin eſt S. Paulus. Myſticè hæc omnia competunt S. Paulo, qui fuit ex tribu Beniamin. ita Rabanus Rupertus & S. Ambroſius lib. de Benedict. Patriarch. cap. ult.

A HABITABIT CONFIDENTER IN EO] Deo ſuo ſcilicet q. d. Beniamin in ſua ſorte habitabit ſine timore: quia habebit Deum ſecum in templo & habitaculo ſuo, in eoque ſecurè conquieſcet, & quaſi habitabit. Cauſam ſubdit: quia ſcilicet Deus in Beniamin, putà in templo ſuo,

QUASI IN THALAMO TOTA DIE MORABITUR, ET INTER HUMEROS ILLIUS REQUIESCET] Eſt hebraiſmus, *inter humeros*, id eſt in medio tribus Beniamin. nam quod eſt inter humeros, eſt in medio Secundò, per humeros alludit ad ſitum templi, quod erat in ſublimi parte montis Moria, non tamen in ejus vertice, ſed, ut placet Hebræis, 24. cubitis infra ejus apicem, uti humeri ſunt infra caput, & ſupra reliquum corpus. ita Perer. in Gen 49. 27. Vatabl. hæc vertit optativè ſic, *Sit integens eum tota die, & inter humeros ejus habitet*. q. d. *Utinam Dominus habitet in medio Beniamin, & protegat eum omni tempore.* Atque hac de cauſa tribus Beniamin fuit robuſtiſſima, utpote à Deo ſuo adjuta & roborata; ut patet Judic. 20 16.

Tribus Beniamin fuit robuſtiſſima, à templo ſuo. Cajetanus hæc refert ad Beniamin, q. d. Ipſe Beniamin requieſcat inter humeros Dei, imò in ipſo Deo, quaſi in thalamo ſuo. Sed prior ſenſus eſt convenientior, ut nõ Beniamin ſed Deus

B hic intelligatur, quaſi verbi ſuppoſitũ, illudq; exigũt Hebræa

Vers. 13. *Benedictio Joſeph.* JOSEPH QUOQUE AIT] Joſeph erat frater ſenior Beniamini: hic duas habuit proles & tribus, ſcilicet Ephraim & Manaſſe, quibus nomine patris ſui Joſeph, hic benedixit Moſes.

DE (id eſt *in*) BENEDICTIONE DOMINI TERRA EJUS] q. d. Benedicta a Domino erit terra Joſeph. patet ex Hebræo.

DE POMIS CÆLI] id eſt in pomis, quæ cæli, ſolis & lunæ influxu naſcuntur, erit benedicta terra Joſeph, copiamque habebit pomorum, roris & frugum. præpoſitio enim *de*, hic & in ſeqq. capitur pro *in* ſic enim Hebræi ſæpe *beth* præpoſitionem, cum *in* commutant.

ATQUE ABYSSO SUBIACENTE] q. d. Terra Joſeph, ſcilicet quam occupabunt Ephraim & Manaſſe, erit benedicta ob fontes, è terra infernè jugiter ſcaturientes, inſtar abyſſi; ſicut ſupernè benedicta erit ex cæli, ſolis, lunæ & ſiderum influentia.

Vers. 15. DE VERTICE ANTIQUORUM MONTIUM] q. d. Quæ poma naſcentur in vertice montium priſcorum, ſive cacuminum æternorum, id eſt qui fuerunt ab initio mundi. hoc enim eſt quod ſynthetice explicans ſubdit: *De pomis collium æternorum*. Innuit Moſes, hos colles ab initio

C mundi fuiſſe fertiles & pomiferos. Has benedictiones dedit & Jacob pater Joſepho, Gen. 49 26.

Vers. 16. BENEDICTIO ILLIUS (Dei) QUI APPARUIT (Moſi, Exodi 3 2.) IN RUBO, VENIAT SUPER CAPUT JOSEPH, ET SUPER VERTICEM NAZARÆI INTER FRATRES SUOS] Nominatur hic Deus apparens in rubo: quia ſicut Deus in rubo apparuit ſoli Moſi, in loco deſerto, eumque ducem populi conſtituit; ita Ahias Propheta ſolum Jeroboam (qui erat ex Ephraim & Joſeph) allocutus eſt, eique regnum decem tribuum prædixit, & quaſi conſignavit, 3. Reg. 11. 29. Benedictio ergo Dei, qui Moſi apparuit in rubo, manifeſtanda per Ahiam prophetam, & ventura ſuper caput & verticem Joſeph, fuit corona regia. unde Septuag. vertunt, *qui ſuper verticem glorificatus eſt in fratribus*. Idem innuunt Hebræa. & Noſter, dum explicando ſubdunt: *Et ſuper verticem nazaræi inter fratres ſuos*.

Nazaræus fuit Joſeph ſextupliciter. Meritum enim Joſeph quo tribui ſuæ meruit hãc coronã inſinuatur, cùm ipſe vocatur nazaræus inter fratres ſuos. eo

D enim quod Joſeph à fratribus fuit vẽditus & ſeparatus meruit inter eos principatũ & regnũ in poſteris ſuis ita Cajet.

Nota. Joſeph fuit nazaræus. id eſt ſeparatus, *Primò*, quia ſanctus erat inter fratres. *Secundò*, quia venditus fuit in Ægyptum, ſeparatus, clauſuſque in diuturno carcere. *Tertiò*, quia in carcere manſit intonſus, comamque ut nazaræus aluit, quæ poſtea cùm ex eo eductus eſt, ei attonſa fuit, Gen. 41 14 ita Rupertus. *Quartò*, quia ob hæc ſeparatus & exaltatus fuit ad principatum in Ægypto apud Pharaonem. *Quintò*, quia ob hæc eadem ſeparandus & evehendus erat in poſteris ſuis ad coronam regiam. *Sextò*, quia hæc corona ei obtigit, quando Iſrael, id eſt decem tribus ſepararunt ſe a domo David, & a duabus tribubus putà Juda & Beniamin, conſtituendo ſibi pro Roboam, proprium regem Jeroboam, qui erat de tribu Joſeph, ita Cajet.

Vers. 17. *Joſeph iuvencus.* QUASI PRIMOGENITI TAURI (Hebr. שור *ſchor*. Chald. תור *tor*, unde Græcum & Latinum taurus) PUL-

CHRI-

Digitized by Google

CHRITUDO EJUS, quia videlicet Joſeph ob pulchritudinem, ab hera ſua velut laſciviente vacca, ceu taurus juvenculus, formoſus, & inter cæteros egregius, ad ſtuprum appetitus eſt: quia verò ipſe ejus libidini fortiter reſtitit, hinc de eo ſubditur: CORNUA RHINOCEROTIS CORNUA ILLIUS, inquit Rupert. Secundò, & aptiùs, q. d. Sicut primogenitus tauri vitulus, eſt pulcher, toroſus, robuſto & magno corpore: quia robur eſt patris, in quo ſcilicet gignendo & formando taurus primam omnemque ſuam vim exſeruit, ita & tribus Joſeph, putà Ephraim, erit fortiſſima, habebitque bellicas acies & cornua, ita valida, uti ſunt cornua rhinocerotis, quibus VENTILABIT, id eſt exagitabit profligabit, & quaſi in ventum diſperget, GENTES hoſtiles, USQUE AD TERMINOS TERRÆ] ſcilicet ſuæ, & ſibi vicinæ, putà Palæſtinæ & Syriæ, eſt hyperbole.

Fias, cornuum.

Nota. Primò, Joſephum comparat tauro. Primò, quia ipſe ob agriculturam ſervatam, & bene proviſum, colendus erat in Ægypto; & illius ſepulchrum exornandum erat ſimulacro bovis, qui agriculturæ eſt ſymbolum. vide dicta Gen. 41. in fine. Secundò, quia poſteri ejus reges futuri, alios ſuperaturi erant robore & magnitudine, ſicuti taurus præcellit armentum. Sic Homerus Agamemnonem comparat tauro, eſt enim taurus ſymbolum regis, ut docet Diogenes orat. 2. apud Dionem.

Nota Secundò. Dicit *cornua*, non cornu *rhinocerotis*; quia rhinoceros, præter unum cornu aduncum, quod habet in naribus, aliud habet cornu parvum ſupra naſum, ſed validiſſimum, uti ex Pauſania, Eucherio, Pierio, & Luſitanorum experientia docet Raderus noſter in lib. 5. Martial. de ſpectac. epigr. 22. Hinc hebr. vocatur ראם *reem* à rad. רום *raam*, id eſt exaltavit, eò quòd cornu in altum tollat, vel motu ad feriendum, vel potiùs quod fortitudine & robore, cornu ſuum ſuper omnium animalium cornua exaltet, hoc eſt validius potentiuſque eſſe demonſtret. Quocirca Pſaltes pſal. 91. 11. *Exaltabitur*, ait, *ſicut unicornis*, hebr. *reem*, quod alii vertunt *naricornis* vel *rhinoceros*) *cornu meum*. q. d. Sicut reliquorum animalium cornua robore, pulchritudine ac ſoliditate, à cornu rhinocerotis ſuperantur; ita ſuper omnium regum & gentium vires & regna, meum regnum & dominatus exaltabitur & creſcet. ita Villalpando in Ezech. c. 27. pag. 21.

Allegor. Ioſeph eſt Chriſtus, cornua, ſunt crux.

Alleg. Joſeph nazaræus, & à fratribus venditus, ſignificat Chriſtum nazaræum à Juda & Judæis & ſuis venumdatum, & Pilato mortique traditum. Pulchritudo ejus eſt ut tauri: quia Chriſtus aliis manſuetus eſt, ut ſalvator; aliis ſævus ut judex, inſtar tauri. Cornua ejus, ſunt cornua crucis: qua cruce, ipſe nunc per fidem ventilat omnes gentes, eas ſibi ſubiiciens, credentesque & Sanctos à terra in cælum transferens: & in fine mundi incredulos omnes & reprobos ventilabit per judicium & ſententiam condemnationis, diſpergens, & deturbans eos de terra in infernum. ita Tertull. l. contra Judæos c. 10. Ambr. l. de Benedict. Patriarch. c. 11. Auguſt. q. 56. Raban. hic, & Juſtinus contra Tryphon. pag. 70. ubi docet, monocerotis (ſic enim ipſe legit cum Septuag. qui paſſim pro rhinocerote vertunt, *monocerotem*, id eſt unicornem) cornua gerere typum & ſimilitudinem crucis, vide dicta Num. 23. 22. Audi Tertull. cùm enim citaſſet hunc Deuter. locum, ſubdit: *Non utique rhinoceros deſtinabatur unicornis, nec minotaurus bicornis; ſed Chriſtus in illa ſignificabatur, taurus, ob utramque diſpoſitionem, aliis ferus ut judex, aliis manſuetus ut ſalvator: cuius cornua eſſent crucis extrema. Nam & in antenna navis, quæ crucis pars eſt, extremitates cornua vocantur: unicornis autem medius ſtipitis palus. Hac denique virtute crucis, & hoc more cornutus univerſas gentes & nunc ventilat per fidem, auferens à terra in cælum, & tunc ventilabit per iudicium, deiiciens de cælo in terram.*

VERS. 18. *Benedictio Zabulon.* ET ZABULON AIT: LÆTARE ZABULON IN EXITU TUO] putà in portubus, navigationibus & profectionibus ad negotiationes tuas, habitabant enim Zabulonitæ in litore maris Mediterranei, vide dicta Gen. 49. 13.

Benedictio Iſſachar. ET ISSACHAR IN TABERNACULIS TUIS] quia Iſſachariani, non mercimoniis, ſed agriculturæ domi ſuæ quietè erant vacaturi.

VERS. 19. POPULOS VOCABUNT AD MONTEM. q. d. Iſſachar & Zabulon tum verbo (erant enim ex eis doctores) tum exemplo ſuo, invitabunt alias tribus ad templum in monte Sion, ut in eo piè & religiosè Deum adorent & colant, ibique ſacrificabunt VICTIMAS JUSTITIÆ, id eſt legitima & juſta, quæ lege Dei præſcripta ſunt. Secundò, *juſtitiæ*, id eſt, ex opibus non iniquè, ſed juſtè partis, ait Cajetan. QUIA, ut ſequitur, INUNDATIONEM MARIS QUASI LAC SUGENT, q. d. Quia merces & opes quaslibet, per undas maris navibus importatas accipient, ET THESAUROS ABSCONDITOS ARENARUM] putà gemmas, aurum & metalla, quæ à terra eruuntur (hæc enim arenis immiſcentur & occultantur, quaſi theſauri) per mare advecta accipient. Septuag. vertunt, *divitiæ maris lactabunt te, & emporia maritimam habitantium*; vel, ut Theodor. legit. *divitias maris ſugent, & mercaturam habitantium iuxta mare*; Onkelos *facultatem populorum comedent, & theſauri, qui abſconditi ſunt in arena, revelabuntur eis.*

Allegor. de Apoſtolis.

Allegor. meliùs, inquit Rupert. & prophetico ſpiritu digniùs, hæc ad doctrinam Chriſti & ad Apoſtolos referemus. nam in terra Zabulon & Nephthali præcipuè verſatus eſt & docuit Chriſtus. unde & in Nazareth conceptus eſt, & in Thabor transfiguratus: Nazareth enim & Thabor ſunt in Zabulon, ibi & Apoſtolos collegit, qui populos vocarunt ad montem, id eſt ad Eccleſiam. Hi inundationem maris ſuxerunt, id eſt multitudinem Gentium dulci prædicatione in unam fidem, quaſi in ſuum, id eſt Chriſti, corpus traiecerunt: ſuxerunt & theſauros abſconditos arenarum; quia ſuaviter biberunt profunda Scripturarum, arcana legis & Prophetarum. Rurſum ad literam, Eccleſia ſuxit lac Gentium, & mammilla regum lactata eſt, atque accepit pro ære aurum, pro ferro argentum, pro lignis & lapidibus ferrum; cùm ex donatione regum & principum opes eas adepta eſt, quas prædixit Iſaias c. 49. 23. & c. 60. v. 6. hinc Zabulon hebr. idem eſt quod *habitaculum fortitudinis*: Iſſachar, idem quod *eſt merces*. q. d. Lætamini, ò Zabulon & Iſſachar, id eſt, ò Apoſtoli Chriſti: quia vobis fortiter omnia relinquentibus, fortiterque evangelizantibus, & adverſa quævis propter juſtitiam ſuſtinentibus, temporalia bona non deerunt: & inſuper copioſa merces in cælis vobis reponetur, ergo in illo exitu veſtro, in illis cæleſtibus habitaculis & premiis veſtris lætamini & exultate.

VERS. 20. *Benedictio Gad.* ET GAD AIT: BENEDICTUS IN LATITUDINE GAD] Hebr. eſt, *dilatabit ſe Gad*, id eſt latam & amplam ſortem & poſſeſſionem in Chanaan obtinebit, uti patet Joſue 13. 24.

QUASI LEO REQUIEVIT, CEPITQUE BRACHIUM ET VERTICEM] q. d. Tribus Gad erit impavida & fortiſſima ut leo, qui ſimul capit caput & humeros, id eſt qui uno quaſi ictu ex ſua præda, putà ex animali quod venatus eſt, abſcindit vel abrumpit caput & humeros.

VERS. 21. ET VIDIT PRINCIPATUM SUUM] Hebr. *& vidit principium ſuum*, id eſt, ut Chald. *ſuſcipiet in principio partem ſuam*. Principium enim ſortis & poſſeſſionis Hebræorum fuit terra Og & Sehon, quam poſſederunt Gaditæ, antequam aliæ tribus tranſirent Jordanem, & in Chanaan ſuam ſortem obtinerent. q. d. Tribus Gad prima ſibi ſortem & ditionem elegit, eamque iam ante alias tribus poſſidet, in terra regum Amorrhæorum, Og & Sehon.

ET VIDIT (id eſt mox videbit & cognoſcet) QUOD IN PARTE (id eſt ſorte) SUA REPOSITUS ſit DOCTOR] id eſt ſepultus ſit Moſes legislator. ita Chald. nam juxta montem Nebo, cis Iordanem, ſepultus eſt Moſes. Licet enim Nebo, & ſepulchrum Moſis propriè fuerit in tribu Ruben: tamen quia erat trans Iordanem, in qua regione eminebant & quaſi dominabantur Gaditæ; hinc hoc eis attribuit Scriptura. Innuit Moſes, Gaditas petiiſſe hanc ſortem, non tantùm ob paſcua ſuorum gregum, ſed etiam quia ſciebant in ea ſepeliendum eſſe Moſen, ſuum ducem & legislatorem. Sciebant enim Moſen à Deo prohibitum eſſe tranſitu Iordanis, ac proinde moriturum cis Jordanem in ipſorum ſorte. Aliter vertit Vatabl. ſcilicet, *vidit ibi*, (in ſorte ſua *partem legislatoris laqueati*, id eſt palatia laqueata & ſplendida principum. verùm hoc novum & obſcurum eſt.

QUI FUIT CUM PRINCIPIBUS POPULI. id eſt cum principibus novem tribuum cùm ſcilicet in tranſitu Jordanis Gaditæ præceſſerunt ceteras tribus in acie, ad expugnandum Chananæos, ſicuti juſſerat Moſes, ipſiq; ei promiſerant: itaque Gad FECIT IUSTITIAS DOMINI, ET IUDICIUM SUUM CUM ISRAEL] id eſt, fecit Gad id, quod ex pacto & officio ſuo erga Deum, & erga con-

tri-

tribules ſuos Iſraelitas facere debuit. ita Vatabl.

VERS. 22. *Benedictio Dan.* DAN QUOQUE AIT: DAN CATULUS LEONIS, FLUET LARGITER DE BASAN] Pro *fluet largiter*, hebr. eſt verbum יזנק *zanac*, quod hic tantùm reperitur, pro quo Septuag. Vatabl. Cajet. & alii vertunt, *ſaltabit*, ſicque explicant q.d. Dan inſtar catuli leonis fortiſſimi & rapaciſſimi, quales ſolebant eſſe in Baſan, proſiliet, irruetque in hoſtes, ut ſit prophetia de Samſone, qui fuit Danita, & fortiſſime inſiliit in Philiſtæos. Rurſum de Danitis ſubito irruentibus in Lais, Judic. 18. v. 7. & 27.

Verùm ſubtiliùs noſter Interpres cum Chald. intelleæit, hic duas benedictiones dari tribui Dan, ſcilicet Primò, quòd eſſet bellicoſa, ut catulus leonis, in Samſone, & aliis jam dictis; Secundò, quòd in Dan eſſet origo Jordanis, fluvii celeberrimi in Scriptura.

Pro quo Nota. Ludit Moſes in voce Dan. Jam enim per Dan intelligit tribum ſcilicet cùm ait: *Dan catulus leonis*: mox verò per Dan accipit fontem vel fluvium tribus Dan, ſcilicet cùm addit: *Fluet largiter de Baſan*, poſſet tamen utrobique eodem modo accipi pro tribu & urbe Dan, ſi ſic exponas: Urbs Dan largiter fluet, ſcilicet per ſuum fluvium Jordanem, quem ex ſe quaſi emittit.

Jordanis origo & etymon. Pro quo Nota Secundo. Dan eſt rivulus, qui ex Phiala fonte, ſito in Panio, ad radices Libani, per ſubterraneos meatus oritur, fluitque ad civitatem, quæ inde Dan pariter eſt dicta, (quæ poſtea dicta eſt Paneas, & Cæſarea Philippi) ibique in eum alius rivulus influit, cui nomen eſt Jor. unde ex confluxu tam nominum, quam rivulorum *Jor* & *Dan*, conflatur & dicitur Jordan, ſive Jordanis. vide Adrichomium in Tabulis geograph. terræ ſanctæ. Jam quia Dan, vel potiùs Jordan, in hoc confluxu, qui eſt juxta urbem Dan, cum impetu, largiter & quaſi dupliciter fluere incipit, adeò ut irriget & fœcundet totam Baſanitidem, quæ prope urbem incipit; hinc dicitur ſaltare de Baſan, ſic enim vulgò dicimus, fontes & flumina ſaltare vel doſilire, quando in copia & cum impetu decurrunt & feruntur in præceps. Unde pro *ſaltabit*, tam Noſter, quam Chald. vertunt, *largiter fluet*, q.d. Dan rivulus ex Libano & Panio fluet in urbem Dan, ibique confluet cum *Jor* rivulo, fietque Jordan. quapropter ſaltabit, id eſt cum impetu, & largiter fluet de Baſan; quia regio Baſan incipit juxta urbem Dan, & protenditur per totum decurſum Jordanis, uſque ad rivulum Jeboc.

Paulò aliter hæc explicant Lyran. & Cajet. ſcilicet, q.d. Fluvius Dan, qui eſt origo Jordanis, oritur & abſconditur in Panio & Phiala, inde per ſubterraneos meatus erumpit & exilit in Baſan; vocaturque Dan: hoc autem erumpere, vocatur hic ſaltare, ſed errant in chorographia: nam fluvius Dan non erumpit in Baſan, ſed multò antè quam veniat ad Baſan.

VERS. 23. *Benedictio Nephthali.* ET NEPHTHALI DIXIT: NEPHTHALI ABUNDANTIA (copia frugum & opum) PERFRUETUR. Hebr. eſt, *ſatur erit voluptatis*, id eſt habebit quidquid volet; vel ut Oleaſter, liber erit, faciet quod volet, quaſi cerva emiſſa, ut ait Jacob Gen. 49. 21. ideoque PLENUS ERIT BENEDICTIONIBUS DOMINI] Quod maximè, inquit Cajetan. cernetur in eo, quod in Nephthali præcoces maturefcent fructus; ex quibus primitiæ offerentur Deo in templo.

MARE ET MERIDIEM POSSIDEBIT] q.d. Sors Nephthali extendet ſe ad mare Mediterraneum, & ad plagam Meridianam. ita aliqui. Verùm, quia inter ſortem Nephthali & mare, interiacet tota ſors Aſer, & tota Phœnicia: hinc Secundò & veriùs. q.d. Nephthali extendet ſe ad mare, id eſt ad Occidentem & ad Meridiem: *mare* enim ſignificat Occidentem in Scriptura, quia mare Mediterraneum eſt ad Occidentem Judææ, vel Tertiò, q.d. Ad Nephthalitas merces & opes advehentur ex Meridie & ex mari, id eſt ex Occidente: eas ergo poſſidebit Nephthali. Nam Nephthalitæ erant conterminì Phœnicibus, putà Tyriis, Sidoniis, &c. unde ab iis totius orbis merces facilè habere poterat.

VERS. 24. *Benedictio Aſer.* ASER QUOQUE AIT: BENEDICTUS IN FILIIS ASER] q.d. Aſer Multas & decoras gignet proles: unde placebit & gratioſus erit fratribus ſuis.

TINGAT IN OLEO PEDEM SUUM] abundet olivetis & oleo, ita ut in eo, ſeu aqua pedes lavare poſſit, præ abundantia. Similis phraſis & catachreſis eſt v. ſeq. & Job 29. 6. ubi Job ait: *Lavabam pedes meos butyro*.

A FERRUM ET ÆS CALCEAMENTUM EJUS] VERS. 25. *Quadruplex explicatio. Prima.* Eſt catachreſis, q.d. Aſer abundabit fodinis æris & ferri, quantum alii abundant corio; ita ut inde calceos ſibi conficere poſſit, ſi velit: cujus indicium eſt urbs Sarepta, quæ huic tribui data eſt, Joſue 19. 30. quæ à metalli officinis conflatoriis nomen accepit. צרף *tſaraph* enim conflare ſignificat: inde dicitur *Sarepta*, quaſi dicas, fornax vel urbs conflatoria.

Nota. Ferrum æquè ac æs priſcis erat in pretio. Ita Lycurgus apud Lacedæmones pecuniam auream & argenteam ſuſtulit, & pro ea ſubſtituit nummos ferreos, eoſque ingentes & ponderoſos, ut avaritiam & furta excluderet, uti refert Plutarchus in Lycurgo.

Secunda. Secundò, Cajet. metonymicè per calceamentum accipit poſſeſſionem: hæc enim adiri ſolet calceis, calcando rem poſſidendam, ut patet pſal. 59. 9. *Tertia.* Tertiò, Procop. ſic explicat, q.d. Aſer erit robuſtus, ſuumq; robur perpetuò ſervabit, perinde ac ſi ære & ferro calceatus eſſet. *Quarta.* Quartò, Maſius in Joſue 19, per æs & ferrum Barbarorum vires accipit, qui Aſeritas preſſerunt, uti pedem premit calceus, præſertim ferreus, nam in Galilæa Gentium magna erat B gentium barbararum copia, quarum vires frangere non potuerunt Aſeritæ. Inter hos ſenſus, primus ſimplicior & planior videtur.

Tropolog. Tropol. S. Gregor. 34. Moral. 5. *Sub Aſer ſpecie*, inquit, *Eccleſia ſancta deſignatur: calceamentum ſignificat munimen prædicationis, ferrum virtutem, æs perſeverantiam. Ferrum ergo & æs calceamentum ejus dicitur, cùm prædicatio ejus acumine ſimul, & conſtantia munitur, per ferrum enim mala adverſantia penetrat; per æs autem bona quæ propoſuit, longanimiter ſervat.*

SICUT DIES JUVENTUTIS TUÆ, ſcilicet ſunt, & erunt placidi, floridi & robuſti: ITA ET SENECTUS TUA] erit placida, florida & robuſta.

VERS. 26. NON EST DEUS ALIUS, UT DEUS RECTISSIMI] putà Iſraelis, qui ישרון *jeſcurun*, id eſt rectiſſimus, dicitur, ob rectiſſimam fidem & religionem, uti dixi cap. 32. 15.

Mundus eſt equus ſeſſoris Dei. ASCENSOR CÆLI. hebr. *qui cælis inequitat*; cæli enim, totuſq; mundus; ſunt quaſi equus ſeſſoris Dei, qui eum habenis providentiæ ſuæ regit & gyrat quò vult. ergo hic mundi auriga & rector eſt AUXILIATOR TUUS] C ut ſcilicet celeriter & repente advolet, utpote cælis & nubibus, quaſi equis velociſſimis inequitans; utq; è cælis pro te lapides & fulmina in hoſtes vibret, ſolem ſtare faciat, &c. inquit Cajet. Non eſt ergo, ò Iſrael, quod Chananæos, quòd Philiſthæos, quòd homines, quòd dæmones timeas hos enim omnes magnus hic eques uno lanceæ ictu confodiet: quare animos ingentes cape, pugna viriliter, certò vinces & triumphabis.

MAGNIFICENTIA EJUS (magna ejus ſapientia & potentia) DISCURRUNT NUBES.

VERS. 27. HABITACULUM EJUS SURSUM; quia Deus habitat in ſe, ſuaq; æternitate, item in cælo empyreo; ubi ſuam majeſtatem & gloriam Sanctis exhibet. Hebr. eſt, *Domus Dei eſt æternitas.* *habitaculum Dei eſt antiquitas*, id eſt æternitas, inquit Cajet. vel, *qui* (ſcilicet nubes & æther) *ſunt habitaculum Dei ab antiquo*, ita Vatab. ET SUBTER BRACHIA SEMPITERNA] Hebr. *& ſubter brachia ſæculi*, q.d. Sub Deo, *Triplex ſenſus.* & Dei æternitate ſunt. angeli vel cæli, qui quaſi brachia Dei ſunt ſempiterna. ita Abul. ſic & Cajet. Æternitas, inquit, quæ eſt Dei habitaculum, eſt ſuprà; ſed ſubter eam *Tempora & ſæcula ſunt brachia æternitatis.* D ſunt brachia, id eſt extenſiones & durationes cujuſq; ſæculi, omne enim ſæculum, & omne tempus ambit æternitas: quoniam vires potentiæq; cujuſcumque ſæculi oriuntur de, & ſub æternitate, ſive ſint vires angelorum, ſive corporum cæleſtium, ſive inferiorum.

Secundò. Unde Secundò, ex Hebræo ſic vertas, *ſub brachiis ejus eſt ſæculum*, q.d. Deus ſurſum per cælos in immenſum protendit ſuæ potentiæ brachia, & ſub hiſce ejus brachiis omnis hic mundus, omne tempus, omneſque res hujus ſæculi continentur, diriguntur & decurrunt.

Tertiò, & aptiùs, q.d. O Iſrael Deus auxiliator tuus, licet habitet ſurſum, non tamen inferiora & res humanas, tuaſq; negligit, ſed eas curat, regit & providet: quia ſub cælo habet potentiæ ſuæ brachia ſempiterna, infatigabilia & omnipotentia, quibus mundum, omneſq; res mundi complectitur, ſtringit, movet, dirigit, protegit & gubernat: vel, ut Vatabl. O Iſrael, Deus tam infernè quam ſupernè te cingit, amplectitur,

Digitized by Google

ſtitut; defendit & regit, ſupernè enim protegit te ſe ſuoque cælo, ſicut tugurium homines protegit ab injuria aëris: infernè vero quaſi ſub te, habet ſua brachia infatigabilia, quibus te ſtringit, in quibus ſecurè recubas & quieſcis, uti infans ſtringitur brachiis matris, in eiſque ſecurè requieſcit. q. d. A vertice ad calcem, ſurſum & deorſum, diligenter Dominus ambit Iſraelem & cuſtodit.

Oleaſtri explic. Huc pertinet & Oleaſtri explicatio: O Iſrael, Deus fuit habitaculum tuum ab initio, imò ab æternitate prædeſtinationis tuæ, & complectitur protegitque te, quaſi quibuſdam æternis & continuis brachiis.

Morale de ope Dei. Aſcende ergo, ô anima, quæ hic cum culicibus & pulicibus, cum gleba & luto luctaris, extende te, & aſcende ad aſcenſorem cæli, ad Deum tuum, qui habitat in altiſſimis montibus æternitatis. Ibi poſita deſpice & vide quàm modica ſint, quæ hic te vel cupiditate alliciunt, vel terrore percellunt: vide quàm exilia & fragilia ſint omnia, quæ terræ puncto continentur: vide quàm præ Deo, præ æternitate exigua ſint creata omnia, quàm vana, infirma, brevia, imo nihilum ſint, unum ergo ſummum & æternum bonum ambi; cætera parui æſtima: Deo nixus, ſublimatus, & dilatatus pedibus tere quidquid ſub ſole, ſub luna vel blandum allicit, vel terribile minatur. Æterna cogita. Dæmon obſidens camelum, adductus ad S. Hilarionem, cœpit terribiliter furere, quaſi eum devoraturus; cui Sanctus: *Non me terres diabole tanta mole corporis: & in vulpecula, & in camelo idem es.* mox coram eo corruit & manſuetus planè camelus effectus eſt, ita S. Hieronymus in Vita S. Hilar.

Talia ſunt omnia blandimenta, omnia tentamenta mundi. Quid ſperas? quid amas? quid times? aſcenſor cæli auxiliator tuus: ipſe brachiis ſuis ſempiternis te complectitur & tuetur, ſidemque hoſtes tuos, qui vel alliciunt te, vel terrent, ſtringit ita arctè, ut omnes uno ictu quaſi pulices occidere imo annihilare poſſit. Voluptas ergo gulæ aut libidinis te ſollicitat? modica eſt, deſpice, æternam cogita. Terrent te minæ, tyranni, ærumnæ, paupertas? modica ſunt, deſpice. æterna cogita.

EIICIET A FACIE TUA INIMICUM, DICETQUE, CONTERERE] Ita legendum cum Chald. LXX. & Rom. ut ſcilicet in Hebræis punctis legamus השמד *biſſcamed*, id eſt *conterere*, paſſive: nam *biſſcamed* eſt imperativus paſſivus niphal. Jam aliis punctis legunt active in hiphil. השמד *haſmed*, id eſt *contere*, vaſtato, ſcilicet tu o Iſrael inimicos tuos. Jam *dicet Contere*, id eſt faciet ut conteras Dei enim dicere eſt facere. Sed prior lectio & ſenſus aptior eſt & planior.

OCULUS JACOB, ideſt oculus Jacobæorum, ſive poſterorum Jacob, ſubaudi videbit, fructus & delectabitur IN TERRA FRUMENTI ET VINI. *Vers. 28.*

CÆLIQUE CALIGABUNT RORE] q. d. Tanta erit roris, herbas & agros irrorantis & fecundantis, copia, ut aerem & cælos obtexet, ſoliſque aſpectum adimat.

QUI SALVARIS IN DOMINO] id eſt per Dominū ope Domini, qui eſt SCUTUM AUXILII TUI.] ex quo ſcilicet omne tibi auxilium, omniſque protectio provenit. *Vers. 29.*

ET GLADIUS GLORIÆ SUÆ] quo ſcilicet tibi paratur glorioſa victoria, imperium, decus & fama.

NEGABUNT TE INIMICI TUI] Hebr. *mentientur tibi inimici tui*, id eſt omnino ſubmentientur tibi hoſtes tui, hoc enim ſignificat hic Hebraiſmus pſal. 80. 16. pſal. 65. 3 pſal. 17. 46. Hoſtes enim devicti & capti, ut a victore veniam & gratiam impetrent, multa mentiri ſolent, ac dicere, ſe vere, & ex animo ejus non fuiſſe inimicos, multaque alias in ejus gratiam feciſſe, ita Cajet. Vatabl. & alii. Aliter Abul. ipſe enim refert hoc ad Gabaonitas, qui metu Hebræorum perculſi, mentiti ſunt eis, negantes ſe eſſe de terra hoſtium Iſrael: ſed Joſue & Iſrael eorum colla calcavit: quia re cognita, non quidem occidit eos, ſed ſubjecit ſervituti. Verùm prior ſenſus eſt ex phraſi Hebræa & Scripturæ.

CAPUT TRIGESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moſes ex Nebo contemplans Chananæam moritur, ſepelitur, plangitur: ſuccedit ei Joſue; ſed nullus Propheta ſimilis Moſi, poſt eum ſuccedit.

1. Aſcendit ergo Moyſes de campeſtribus Moab ſuper montem Nebo, in verticem Phaſga contra
Jericho: oſtenditque ei Dominus omnem terram Galaad uſque Dan, 2. & univerſum Ne-
phthali, terramque Ephraim & Manaſſe, & omnem terram Juda uſque ad mare noviſſimum, 3. & au-
ſtralem partem, & latitudinem campi Jericho civitatis palmarum uſque Segor, 4. Dixitq; Dominus ad
eum: Hæc eſt terra, pro qua juravi Abraham, Iſaac, & Iacob, dicens: Semini tuo dabo eam. Vidiſti eam
oculis tuis, & non tranſibis ad illam. 5. Mortuuſque eſt ibi Moyſes ſervus Domini, in terra Moab, jubente Domino: 6. & ſepelivit eum in valle terræ Moab contra Phogor: et non cognovit homo ſepulchrum
ejus uſque in præſentem diem. 7. Moyſes centum et viginti annorum erat quando mortuus eſt; non caligavit oculus eius, nec dentes illius moti ſunt. 8. Fleveruntque eum filii Iſrael in campeſtribus Moab
triginta diebus: et completi ſunt dies planctus lugentium Moyſen. 9. Ioſue verò filius Nun repletus eſt
ſpiritu ſapientiæ, quia Moyſes poſuit ſuper eum manus ſuas. Et obedierunt ei filii Iſrael, feceruntque
ſicut præcepit Dominus Moyſi. 10. Et non ſurrexit ultra propheta in Iſrael ſicut Moyſes, quem noſſet Dominus facie ad faciem, 11 in omnibus ſignis atque portentis, quæ miſit per eam, ut faceret in terra Ægypti
Pharaoni, et omnibus ſervis eius, univerſæque terræ illius. 12. et cunctam manum robuſtam, magnaque mirabilia, quæ fecit Moyſes coram univerſo Iſrael.

Vers. 1. VSQUE AD MARE NOVISSIMUM] Id eſt, uſque ad mare occidentale, puta Mediterraneum, quod erat ad Occidentem termi nus terræ ſanctæ.

Vers. 5. MORTUUSQUE EST IBI MOYSES SERVUS DOMINI] Mortem Moſis ita deſcribit Joſeph. lib. 4. Antiq. ult. *Ad montem Abarim Moſen deduxit ſenatus ſolus, & pontifex Eleazarus, & imperator Jeſus. in eo monte ubi conſtitit, ſenatum dimiſit, cumque poſt ultimos complexus Eleazaro ac Jeſu ultimum valediceret, inter loquendum repentina nube circumdatus, in vallem quandam eſt ablatus. in ſacris autem voluminibus ſcripſit ſe mortuum, veritus ne propter excellentem eius virtutem, à Deo raptum prædicarent.*

Mors Moſis ex Ioſepho.

Fallitur Joſeph ſi enim raptus eſt Moſes, ergo falsò ſcripſit ſe mortuum; ergo mentitus eſt, quod abſit.

Similiter modo cùm Epiſcopi ex urbe Conſtantinop. S. Epiphanium ad navim deducerent, dixit ipſe ad eos: *Urbem hanc & aulam Imp. itaque hujus actionem & fabulam vobis relinquo: ego verò abeo, in civitatem aliam transire properans*, uti refert Niceph. lib. 13. cap. 13.

De Moſe vero proſequitur Joſephus: *Vita eius ſemper univerſum fuit centum viginti annorum, cujus tertiam partem in imperio exegit, uno menſe minùs: mortuuſque ultimo anni menſe, die prima menſis, qui à Macedonibus Dyſtrus dicitur, à noſtris verò Adar*; reſpondetque ferè Latinorum Februario.

Hebræi tamen in *Seder olam*, quos ſequitur Andr. Maſius in Ioſue 1. cenſent Moſen natum eſſe die 7. menſis duodecimi, qui dicitur Adar, & eadem die poſt 120. annos eſſe mortuum.

Moſes mortuus eſt in Februario. Verum dico, Moſen ſub initium Adar, putà tertio vel quarto die Adar eſſe mortuum. Id ita eſſe probatur: nam 36. dies fluxerunt a morte Moſis uſque ad tranſitum Hebræorum per Jordanem in Chanaan: hic autem tranſitus contigit die decima menſis primi anni ſequentis, ut patet

Joſue

Ioſue 4. v. 19. jam retro computa 36. dies, à die decima menſis primi, & inde des in diem quartam menſis ultimi, anni præcedentis. Porro 36. dies præcisè hic fluxiſſe, probatur: nam Hebræi luxerunt mortem Moſis per 30. dies: quibus exactis Ioſue miſit exploratores in Iericho, qui triduo latuerunt in monte: iis reverſis Ioſue movit caſtra ad Iordanem, ubi moratus eſt tres dies ac poſtridie cum ſuis tranſiit Iordanem. Jam adde tres & tres dies ad 30. habebis 36. quos quærimus. ita Torniellus.

Mirum eſt, quòd in Martyrologio Romano Moſi dies conſignetur quarta Septembris: licet enim in anno vulgari September; tamen in anno ſacro (quo utitur Script.) Adar, id eſt Februarius, eſt ultimus menſis.

Nota, quod ait Ioſephus de Moſe, *Scripſiſſe ſe mortuum*: ita ſcilicet cenſet ipſe, Philo, & aliqui alii. Sed verius eſt, ut alibi dixi, hæc non à Moſe, ſed a Ioſue, vel aliquo alio eſſe ſcripta. hoc enim planè innuit id quod dicitur v. 6. *Et non cognovit homo ſepulchrum eius, uſque in præſentem diem*. unde Hebræi cenſent, totum hoc caput 34. ſcriptum eſſe a Ioſue, quibus cõſentit Abul. qui tantùm excipit primos quatuor verſus capitis: eos enim putat ſcriptos eſſe à Moſe, jam jam aſcenſuro in montem Nebo, cæteros à Ioſue.

Moſen non eſſe mortuum, cenſet Hilar. Cathar. & alii.

Nota. De Moſis morte variæ fuerunt veterum opiniones. Primò, aliqui putarunt eum necdum eſſe mortuum, ſed tranſlatum, ut redeat cum Henoch & Elia contra Antichriſtum. ita opinatus eſt Hilar. can. 20. in Matth. Iohan. Arboreus l. 11. Theoſophiæ c. 11. Catharin. in Gen. 5.

Probabant hoc, tum ex eo quòd ſepulchrum ejus non ſit inventum, tum ex Apoc. 11. 6. ubi Iohannes loquens de duobus teſtibus Chriſti, qui tempore Antichriſti futuri ſunt, ſubjungit: *Hi habẽt poteſtatem aquas convertendi in ſanguinem, & percutere terram omni plaga*. quibus verbis videtur ſignificari Moſes: ipſe enim convertit aquas in ſanguinem & percuſſit Ægyptum omni plaga, Exodi 7. & ſeq.

S. Hieron. Nyſſen. & Ambroſ. de morte Moſis quid ſenſerint?

Eamdem ſententiam videtur docere S. Hieron. in Amos 9. & Nyſſen. in Vita Moſis in fine, & S. Ambroſ. l. 1. de Cain & Abel c. 2. eamque S. Ambroſio tribuunt Viegas in Apoc. 11. & Suárez 3. p. qu. 45. art. 3. ibi enim aſſerere videtur S. Ambroſ. Moſen vere non eſſe mortuum, ſed tantùm dici mortuum per verbum Domini: quia ſcilicet juſſu Domini tranſlatus eſt inſtar Eliæ.

Hi tamen Patres ab aliis excuſantur, quòd myſticè loquantur. S. Hieron. enim ait, Moſen aſcendiſſe in cælum, id eſt in cæleſtem & perfectiſſimam vitam, & ſanctitatem: in morte enim fuit ſanctiſſimus, & exſeruit admirabilem zelum & ſpiritum, ut patet ex Deut. Eodem modo poteſt Nyſſenus explicari. S. Ambroſ. verò videtur ludere allegoricè ſuo more, & velle tantùm, quòd Moſes fuerit typus Chriſti a morte ſtatim reſurgentis, quodque mors Moſis ita in Scriptura narretur, ut ipſe non tam mortuus, quam tranſlatus & immortalis fuiſſe videatur. Primò, in eo quòd narratur nõ eſſe mortuus ex defectu virium. Secundò, quod ab hominibus abreptus ſit. Tertiò, quod neſciatur ejus ſepulchrum. Ex hiſce enim potiùs trãſlatus hominibus videri poſſit, quam mortuus. nam Ambroſium non negare, Moſen verè eſſe mortuum, colligitur ex eo, quòd ibidem diſertè doceat, Moſen eſſe reſurrecturum.

De fide eſt, Moſen eſſe mortuum.

Verùm quidquid ſit de Patrum horum mente: dico erroneam eſſe hanc ſententiam, adeoque de fide eſſe quod Moſes ſit mortuus. Patet hoc ex c. 32. 50. *Iungeris populis tuis, ſicut mortuus eſt Aaron*; & hic expreſsè, *Mortuuſque eſt ibi Moſes*; & mox, *Et ſepelivit eum in valle*. Ad Apocal. 11. Reſpond. ibi non eſſe ſermonem de Moſe, ſed tantum ad ejus portenta alludi, eò quòd Henoch & Elias ſimilia facient iis, quæ fecit Moſes.

Secunda ſententia Moſen ſtatim a morte reſurrexiſſe.

Secundò, alii cenſent Moſen quidem eſſe mortuum, ſed ſtatim reſurrexiſſe, ideoque neminem cognoviſſe ejus ſepulchrum. ita R. Samuel Marochianus l. de Adventu Meſſiæ c. 13. Huic ſententiæ ferè accedit Gagnæus in cap. 11. Apoc. qui docet Moſen, quidem obiiſſe, ſed reſurrecturum, & venturum, ut cum Antichriſto decertet. Idem (quod mirum eſt) cenſet Maldonatus in Matth. 17. Verùm hæc opinio improbabilis eſt & temeraria, utpote carens ſolido fundamento, & repugnans communi Patrum ſententiæ, qui docent non Moſen, ſed Henoch & Eliam venturos eſſe contra Antichriſtum.

Tertia ſententia Moſen reſurrexiſſe in transfiguratione Chriſti.

Tertio, alii putarunt Moſen mortuum eſſe, ſed reſurrexiſſe in transfiguratione Chriſti, in monte Thabor. ita videtur ſentire S. Hier. in Matth. 17. & auctor de Mirabil. S.

A Script. (qui liber falsò tribuitur S. Auguſt.) l. 3. c. 10. Verùm hoc quoque eſt improbabile, certum enim eſt, Chriſtum primum omnium, & ante omnes homines reſurrexiſſe ad vitam immortalem: inde enim Chriſtus ab Apoſtolo vocatur *Primitiæ dormientium, & Primogenitus mortuorum*. Si dicas Moſen reſurrexiſſe, ſed rurſum eſſe mortuum; Reſp. Longe durius & acerbius fuiſſet Moſi, poſt reſurrectionẽ mori quam non reſurgere. Deinde planè veriſimile eſt, Moſen paulò poſt Chriſtũ, cum patriarcha Iacob, Ioſeph, aliiſque priſcis Sanctis, (de quibus Matt. 27. 52.) reſurrexiſſe: ergo non reſurrexit in transfiguratione, ſed tantum apparuit ibi in corpore aſſumpto, uti apparent angeli, ita docent Lyran. & Abul. in Matth. 17. D. Thom. 3. p. q. 45. ar. 3. ad 2. & alii. Si enim alii patriarchæ reſurrexerunt cum Chriſto: ergo multò magis Moſes, qui fuit legiſlator & dux populi, typuſque expreſſus Chriſti.

Moſen reſurrexiſſe cum Chriſto.

MOYSES SERVUS DOMINI] Hoc eſt elogium & quaſi titulus ſepulchralis Moſis qui reliquos omnes complectitur. *Servus* ergo idem eſt quod legatus, dux, legiſlator, propheta *Domini*. Magna dignitas eſt, eſſe ſervum Domini dominantium. Audi Ambroſ. l. de Parad. c. 4. *Re-*

Servus Dei titulus nobiliſſimus.

B *ligioſa ſervitus ſubdita Dei verbo multò melior eſt, quàm ſæculi libertas*. Audi Philon. l. de Cherubim: *ſervire Deo maxima eſt gloriatio, non modo libertate maior, ſed & divitiis, & principatu, & omnibus rebus quas mortales mirantur, preſtiſior*. Hinc S. Paulus gloriatur ſe eſſe ſervum Chriſti. Hinc S. Agatha ad tyrannum: *Multo*, inquit, *preſtiſior eſt Chriſtiana humilitas & ſervitus, regum opibus & ſuperbia*. nimirum *ſervire Deo, regnare eſt*. Et ut ait S. Ambroſ. *Dignitas eſt ſervum eſſe potentis*. Dicamus ergo cum Caſſiodoro: *Tibi o Domine nobilius eſt ſervire, quam mundi regna capeſſere. & meritò, quando ex ſervis filii, ex impiis iuſti, de captivis reddimur abſoluti*. Dixit Alex. Magnus ad ducem militum, qui & Alex. vocabatur: *Res dignas nomine tuo, dignas Alexandro geres*: & nos digna tanto nomine, digna ſervo Dei geramus.

IUBENTE DOMINO] Hebr. *ad os Domini*, id eſt, ut Vatabl. *ad verbum Domini*, vel de ſententia Domini; Noſter optimè vertit, *iubente Domino*. Iuſſerat enim ei Deus c. 32. 49. dicens. *Aſcende in montem iſtum Abarim, &c. & morere in monte*. Ibi tulit Deus ſententiam mortis in Moſen, ut ſcilicet moreretur in monte hoc: hic eam exſequitur. Deus ergo ſicuti primus animã dederat Moſi, ita hîc ean-

C dem ab eo repetit, ſeparatq; à corpore. Unde nihil hîc legimus de Moſis morbo, imò e contrario dicitur v. 7. eum uſq; ad ultimum ita fuiſſe ſanum & validum, ut non caligarint oculi ejus, nec dentes ejus moti ſint. Deus ergo animam illi exemit. Unde Septuag. & Chald. vertunt, *mortuus eſt Moſes, per verbum Domini*: Dei enim verbum & juſſio, eſt efficax, ut ſi cui dicat Morere, is ſtatim vi juſſionis ejus moriatur. Quidam conceptuum novorum aſſeclæ τὸ *ad os Domini* exponunt, q. d. *In oſculo Domini*. q. d. Sicut mater dormientem in ſinu infantulum ſolet ore ori applicato in lectulo reponere: ita Deus Moſen ceu dormientem infantulum, per oſculum & amplexum, in ſinu Abrahæ quaſi in lectulo collocavit ita Viegas in Apoc. 14. comment. 2. ſect. 3. Hoc elegans eſt & pium magis quam genuinum. Nam hebr. *os Domini* non aliud ſignificat, quam verbum & juſſum Domini, ut exponunt Septuag. S. Hieron. Chald. Vatabl. Oleaſter, omneſque interpretes.

D ET SEPELIVIT EUM IN VALLE] Ergo Moſes non ſepelivit ſeipſum, ut volunt aliqui Rabbini; nec Ioſue, ut ait S. Ephrem; ſed Deus ſepelivit eum miniſterio angelorum, [illegible] diabolo.

Hinc S. Iudas in epiſtola ſua ait: *Cùm Michael archangelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moſi corpore, non eſt auſus judicium inferre blaſphemiæ* (cum blaſphemare, ei conviciari) *ſed dixit: Imperet tibi Dominus*.

Ubi Oecumenius ſic ſcribit: *Dicitur Michael miniſterium præbuiſſe in ſepeliendo Moſe, id non ferebat diabolus, ſed accuſationem afferebat, Moſen indignum eſſe ſepultura, eo quòd occidiſſet Ægyptium, eumq; ſepeliſſet in ſabulo: & propterea non permittebat, ut honorificam conſequeretur ſepulturam; cum autem in hac controverſia Michael haberet occaſionem, ut diabolo malediceret, propter ejus impudentiam; non id fecit, ſed id tantùm in eum intulit: Increpet te Deus, ô diabole*. Alii alias hujus altercationis afferunt cauſas, quas fusè recenſet Serarius noſter in epiſt. Iudæ.

Aſcenſio Moſis qualis.

Extitit olim liber inſcriptus, *Moſis aſcenſio*, ſcilicet in monte Nebo, in quo colloquia Moſis jamjam morituri

turi

turi cum Deo habita, & ejuſdem ſepulchrum, angelorum manibus in occulto loco effoſſum, diſceptatio quoque Michaelis & diaboli; percenſentur: ex quo hæc S. Judam accepiſſe, cenſet Origenes l. 3. Periarchon c. 2. & Clemens lib. 6. Stromat. ubi ex eodem loco refert, quòd Moſes viſus ſit à Ioſue, & à Caleb, cùm aſſumeretur in gloria, inter angelos.

Verùm S. Athanaſius in Synopſi S. Script. hanc Moſis aſcenſionem, unà cum alia Scriptura cui titulus eſt, *Teſtamentum Moſis*, inter apocrypha rejicit.

IN VALLE TERRÆ MOAB, CONTRA PHOGOR] Hinc, & ex v. 5. patet, Moſen mortuum eſſe in monte Nebo, ſed inde corpus ejus ab angelis tranſlatum eſſe, & ſepultum in valle Moab, id eſt quæ confinis eſt Moab, ſeu eſt in ipſa forte tribus Gad, aut potiùs Ruben.

CONTRA PHOGOR] Opinatur non improbabiliter Serarius in epiſt. S. Judæ, altercationis diaboli cum Michaele cauſam, inter alias fuiſſe, quòd diabolus coleretur in Phogor, ideoque eum non tuliſſe, juxta ſe reponi corpus tam ſancti viri, qualis erat Moſes ac timuiſſe, ne ab ipſo, vel loco pelleretur, vel obmuteſcere cogeretur.

Diabolus noluit corpus Moſis ſepeliri iuxta Phogor. cur?

Moralis cauſa fuit, quòd in hac valle, Phogor, ſive Priapum coluerant Hebræi, fornicando cum puellis Moabitidis, Num. 25. t. ut ergo aptam huic vulneri medicinam faceret Deus, voluit ibi ſepeliri Moſen, ut mortis memoria, & ſepulturæ præſentia, à carnis illecebris & voluptatibus avocarentur. Nihil enim eas ita ſopit & extinguit, ac mortis & cadaveris inſpectio, vel conſideratio. Ita Sanctus ille in Vitis Patrum tentatus amore puellæ, ejus jam mortuæ cadavere & vermibus inſpiciendis & olfaciendis ſe occupans, mortificavit planè hanc tentationem. Eadem de cauſa alios in ſepulchris habitaſſe legimus.

ET NON COGNOVIT HOMO SEPULCHRUM ejus] Cur? Reſp. Primò, quia in honorem tanti viri, decuit eum non ab hominibus, ſed ab angelis ſepeliri, loco hominibus incognito. ita Epiphan. hæreſi 9. Oecumen. in epiſt. Iudæ, Abul. hic q. 3. & Philo, qui ait, Moſen in ſepulchro tam ad mirando ſepultum eſſe, ut nullus hominum dignus fuerit umquam illud conſpicere. Secundò, ne Hebræi corpus ejus, utpote ducis & legiſlatoris ſui, velut numen vel divinum quiddam colerent. ita Theod. Procop. hìc, & Chryſoſt. hom. 1. in Matth. Præterùm quia valdè credibile eſt, corpus Moſis, licet mortuum, conſervaſſe adhuc ſplendorem vultus & decorem, quem antea habebat, ſicut multis Sanctorum accidit, inquit Bellar. l. 2. de Reliq. Sanct. cap. 4. Atque hanc præcipuam fuiſſe altercationis Michaelis cum diabolo cauſam, ſcilicet quòd diabolus vellet Moſis corpus & ſepulchrum patere & cognoſci à Iudæis; Michael verò id ipſum nollet, ne eis eſſet occaſio idololatriæ, communiter docent tam veteres, quàm recentiores interpretes epiſtolæ S. Judæ. Judæi enim tunc proclives erant ad idololatriam: unde illius tunc magnum erat periculum quale non eſt apud Chriſtianos cùm venerantur reliquias Sanctorum: ergo malè contra, eas hoc torquent hæretici. Adde, Deum hìc honoraſſe reliquias Moſis, dum eas ab hominibus abſcondit, & nonniſi per angelos decenter tractari & ſepeliri voluit; itaque exemplo ſuo nos docuit, quàm Sanctos, eorumque reliquias venerari debeamus.

Angeli venerati ſunt reliquias Moſis.

Sic & S. Antonius moriturus diſcipulis ſuis mandavit. *Nullus*, inquit, *ad Aegyptum meas perferat reliquias, ne vano corpus honore ſervetur, ne vituperati ritus à me, ut noſtis, etiam circa me ſerventur obſequia: huius enim rei gratia maximè huc ſum regreſſus, ut nemo præter vos locum tumuli mei noverit. Confido in Domino, quia neceſſariò reſurrectionis tempore hoc corpuſculum reſurget incorruptum. Diſcipuli ergo involutum, ut præceperat, corpus humo operuerunt: & nemo interim uſque ad hanc diem, præter eos, ubi conditum ſit, novit*, inquit S. Athanaſ.

Veriſimile eſt, quod docet Ioſeph. ſcilicet, Moſen comitatum Ioſue, Eleazaro, & aliis primoribus, aſcendiſſe in Nebo, ibique coram eis, ut ait Cajetanus, vel aliquibus eorum, eſſe defunctum: deinde ejus corpus iiſdem ſpectantibus, ab angelis per aerem vectum, & tranſlatum fuiſſe in vallem Moab, ibique ſepultum, licet determinatum vallis locum in quo ſepultum eſt, cernere & notare non potuerint hi ſpectantes, ut hìc dicitur. huc uſque Cajetanus. Moſes 120. annorum erat, quando mortuus eſt: mortuus eſt ergo Moſes anno Domini 2493. à diluvio anno 836. ante Chriſtum anno 1456.

Angeli Moſis corpus tranſtulerunt per aerem in vallem Moab, Ioſue ſpectante.

Hunc Moſis raptum imitari voluit Romulus, aut certè Romani ſimilem ei affinxerunt. ipſe enim à ſenatoribus vel occiſus, vel abreptus non comparuit. Unde finxit Iulius Proculus patricius Rom. Romulum ſibi apparuiſſe, ac rogatum quidnam ei eveniſſet, reſpondiſſe: *Diis ô Iuli, à quibus veni, ita viſum eſt, ut tantiſper cum hominibus eſſem, urbemque cuius imperium ac gloria foret maxima, conderem; inde rurſum cælum inhabitarem: vale, ac Romanis dic, fore, ut, ſi temperantiam fortitudinemque colant, omnes mortales potentia excellant. Ego autem deus vobis propitius ero Quirinus*; uti refert Plutarchus in Romulo. Ita quoque Apollonius Thyanæus, magus, & impoſtor orbis, ablegans diſcipulum ſuum Davidem ad Nervam Imper. ne ultimi ſui finis teſtis eſſet, occultam oppetiit mortem anno Chriſti 99. quò, immortalis in cælum crederetur eſſe tranſlatus. teſtis eſt Philoſtratus in ejus Vita. Hi fuerunt quaſi ſimiæ Moſis, uti diabolus eſt ſimia Dei.

Mortuus eſt Moſes anno mundi 2493. ante Chriſtum anno 1456.

Raptus Romuli. & Apollonii.

NON CALIGAVIT OCULUS ejus] uti ſolet ſenũ oculi. VERS. 9.

NEC DENTES ILLIUS MOTI SUNT] uti in ſenibus dentes, etiam molares, ſolent moveri & excidere hoc enim eſt, quod de miſeriis ſenectutis ſcribit Eccleſ. c. ult. v. 3. *Quando commovebuntur cuſtodes domus*, putà viſus, aliique ſenſus, *& nutabunt viri fortiſſimi*, putà crura: *& otioſæ erunt molentes* (putà dentes) *in minuto numero*. Pro *dentes illius moti ſunt*, Septuag. vertunt, *neque corrupta ſunt labia eius*; Chald. *neque mutatus eſt ſplendor gloriæ vultus eius*: ubi planè ſignificat cornua lucis ſemper adhæſiſſe Moſi: quod & cenſet Bellarm. paulò antè citatus. qua de re dixi Exod. 34. 29. Vatabl. vertit, *maxillæ eius nihil defecerant*, vel *nec emarcuerat vigor eius*: ita & Cajetan. q. d. Facies & corpus ſuit ei ſemper ſucculentum: ſolet enim ſenectus eſſe ſicca. Hinc patet, Moſen non eſſe mortuum ex defectu virium, vel ex morbo: ſed tantùm ex Dei juſſu & voluntate. nam validus aſcendit in montem ibique ſtatim defunctus eſt, Deo nimirum eum diſſolvente; animamque à corpore ſeparante, & educente ad limbum Patrum.

Mortuus eſt Moſes vegetus & validus, Dei nutu.

Hic vigor & vires proveniebant Moſi, inquit Abulenſ. ex familiaritate & præſentia Dei: quia moratus & collocutus fuit cum Domino per quadraginta dies in Sina, tumque non comedit, nec bibit, ſola Dei præſentia ſuſtentatus. Et inde habuit coronã, id eſt radios lucis in facie: inde etiam habuit vires perdurantes in omnibus membris; ita ut eo anno quo mortuus eſt, ad bellum proceſſerit contra duos reges, ſcilicet Og & Sehon, Num. 21. & 22. Vox etiam eum non defecit: quia voce maxima & ſtentorea, quæ à toto populo audiretur, totum Deuteronomium ingenti ſpiritu Hebræis promulgavit, paulò ante mortem. Adde tamen, hunc adjuviſſe tum ſobriam diætam, tum animi tranquillitatem, ortam ex manſuetudine Moſis. Nam, ut ait Hippocrates, τὰ ἄχολα μακρόβια, animalia quæ bile carent longæva ſunt, & ſana ac fortia in multam ætatem. qua de cauſa cervi præ reliquis animalibus lõgævi & validi perdurant. Unde ſchola Salernitana.

Vigor Moſis unde?

Vox Moſis ſtentorea ſub morte.

Si vis incolumem, ſi vis te reddere ſanum,
Curas tolle graves, iraſci crede profanum.

Ita S. Bernardus licet morbidus, ob pacem & tranquillitatem animi ſexageſimum annum ſuperavit, ac moriens ſuis ait: *Tria vobis commendo, quæ ut ſtudio quo cucurri, quantum potui obſervavi. Primò, minùs ſenſui meo quàm alterius credidi. Secundò, læſus de lædente vindictam non expetivi. Tertiò ſcandalum nemini facere volui: & ſi quando incidit, ſedavi ut potui.* unde diſtichon.

Nullum turbavi, diſcordes pacificavi,
Læſus ſuſtinui, nec mihi complacui.

Ita & S. Antonius, teſte S. Athanaſio, læto ſemper animo & vultu, vixit ad annum ætatis 105. perſiſtens ad extremum in eodem tenore & rigore abſtinentiæ & pœnitentiæ, *nec languore quidquam ætati aliquando conceſſit. Magis autem æqualitatem propoſiti tenens, nec veſtimentum mutavit, nec pedes lavit, nec eſcam ſectatus eſt molliorem; oculorum quoque aciem, & numerum dentium, licèt paululùm ob ætatem viderentur attriti; nec non pedum inceſſum, potiùs etiam corporis firmitatem, ita & contra iura natura meritorum gratia cuſtodivit ut lavatis corporibus, quæ balneis atq; deliciis confovētur, hilarior eius caro videretur.* Et rurſum: *Verba finierat, & oſculantibus eum diſcipulis, extendens paululùm pedes mortem lætus aſpexit, ita ut ex hilaritate vultus eius, angelorum ſanctorum qui ad perferendam animam eius deſcenderant, præſentia noſceretur.* Huculque S. Athanaſius.

Ita & S. Abraham eremita, teſte S. Ephrem in ejus A Vita c. 18. aſſiduis licèt jejuniis, vigiliis, fletibus & pœnitentiis ſe macerans, inſenio vegetus fuit ad mortem uſque. *Erat*, inquit S. Ephrem, *aſpectus eius quaſi flos quidam immarceſcibilis; atque in facie eius puritas animi noſcebatur. Sed & totum corpuſculum eius, quaſi nihil egiſſet, validum ac robuſtum apparuit, utpote qui divina gratia in omnibus frueretur, & iucunditate ſpiritalis lætitiæ potiretur. In hora namque dormitionis ſuæ ita ſplendidiſſimus vultu apparebat, quaſi qui nequaquam vitæ ſuæ tempus in abſtinentia peregiſſet: ſed & in omnibus quinquaginta annis abſtinentiæ ſuæ, veſtem cilicinam qua indutus fuerat, non mutavit.*

VERS. 8. FLEVERUNTQUE EUM FILII ISRAEL TRIGINTA DIEBUS] Hinc etiam apud Chriſtianos aguntur tricenaria defunctorum, ut dixi Num. 20. 29.

VERS. 9. MOYSES POSUIT SUPER EUM MANUS SUAS] q. d. Per *impoſitionem manuum Moſi, Ioſue acceperat Spiritum Sanctum* inquit Vatablus, vide dicta Numer. 27. 18.

VERS. 10. & 11. ET NON SURREXIT ULTRA PROPHETA IN ISRAEL (ſimilis nimirum Moſi, ita ſcilicet ut ipſe, Deo familiaris & portentoſus) QUEM NOSSET DOMINUS FACIE AD FACIEM. Item ſimilis ei IN OMNIBUS SIGNIS ATQUE PORTENTIS, QUAE MISIT PER EUM, dans ſcilicet ei virtutem & poteſtatem, UT EA FACERET] Clariùs verti poſſet cum Vatablo & Cajetano, *ad quæ*, vel *propter quæ miſerat eum Dominus, ut faceret*, &c. Hiſce ergo omnes Prophetas ſuperavit Moſes, ſcilicet in portentis, & in familiaritate cum Deo: cui tamen non obſtat, quòd alicui alteri Prophetæ revelata fuerint plura & majora myſteria. Sic enim communiter maximus Prophetarum vocatur David, inquit Abulenſ. De Chriſto non eſt dubium quin Moſe fuerit præſtantior: ſed Chriſtus non tam Propheta, quàm novus & clarus Euangelii inſpector & legiſlator fuit.

Moſes omnes Prophetas ſuperavit in portentis, & in familiaritate cum Deo. David maximus Prophetarum in myſteriis.

Tropol. Ita S. Ephrem in Encomio S. Baſilii, eum Moſi, cæteriſque Prophetis confert, ſi non præfert, dicens: *O fidelis Baſili, velut Abel acceptus es, ſicut Noe ſalvatus, tamquam Abraham amicus Dei vocatus, ut Iſaac pro victima Deo oblatus: inſtar Iacob tentationes fortiter pertuliſti: & ſicut Ioſeph, magnificè glorificatus es: ut Moſes, Pharaonem poſteriorem virga crucis demerſiſti, mare paſſionum ſecans: ut Aaron, ſummus ſacerdos Domini fuiſti: ut Jeſus filius Nave, inimicos in fugam vertiſti: ut Phinees æmulator, gratia dignus habitus: ut Iſaias, ſpirituali igne* C *mundatus: ut Ezechiel, ſedentem ſuper Cherubim ſpectaſti: ut Daniel, ora leonum obturaſti: & ſicut tres pueri, adverſariorum flammam rectè conculcaſti. Inſtar Petri prædicaſti, inſtar Pauli docuiſti, inſtar Thomæ filium Dei paſſum confeſſus es, inſtar Matthæi, Marci, Lucæ, & Joannis, de rebus divinis diſſeruiſti: inſtar Apoſtolorum iniquos erudiſti, impios converriſti, & Deo gratus fuiſti, deprecare pro me admodùm miſerabili, & revoca me tuis interceſſionibus pater.*

ET CUNCTAM MANUM ROBUSTAM] id eſt, & cuncta opera robuſta, valida & magnifica, repete *miſit*, id eſt dedit, Deus Moſi, cùm ad ea ipſum excitavit & corroboravit, ut ea perficeret. In Hebræo clarior eſt connexio: habet enim: *& in omni manu robuſta*. quod apte connectitur cum eo quod præceſſit: *in omnibus ſignis atque portentis*.

MAGNAQUE MIRABILIA] Hebr. *& omnem terrorem magnum*. Manum fortem, inquit Vatabl. dicit, ob ea quæ facta ſunt in mari rubro: terrorem autem, propter legem, quam Dominus dedit in monte Sina, cum tot terrificis portentis, cui adde alios terrores, ut abſorptionem Core, Dathan & Abiron, incendium 250. procerum, Numer. 16. 35. ſtragem fornicantium, Numer. 25. & alios. B

Vixit Moſes, vivit jam Deo, beatus & glorioſus in æternum. Ita vivamus & nos. Anima noſtra æterna eſt, in æternum vivet, vel beatè vel miſerè. Vive Æternitati: certa patere Æternitati. Iacis hîc aleam, aleam irrevocabilem de Æternitate O chara æternitas, æterna veritas, vera charitas, Deus meus & omnia, aperi oculos noſtros, amove à nobis ſtuporem hominum, ut cognoſcamus quid ſit, quàm immenſa, quàm felix vel miſera ſit Æternitas. Creaſti nos ad te, creaſti nos ad æternitatem, quia tu es æternitas, tuæ æternitatis nos participes facere voluiſti, juſſiſti, ſanxiſti. Nam lux perpetua lucebit ſanctis tuis Domine, & Æternitas temporum. Da, ut momentum hoc temporis piè & ſanctè expendamus, ut in eo ſtudeamus Æternitati, laboremus Æternitati; patiamur & certemus Æternitati: utque idem omnibus inclamemus, & quotquot poſſumus animas perituras in Æternum ſalvemus. Audite Chriſtiani, audite Pagani, audi Belgium, audiat orbis: Nulla ſatis magna ſecuritas, ubi periclitatur

ÆTERNITAS.

O longa, ò profunda, ò abyſſalis, ò æterna

ÆTERNITAS!

Beati qui habitant in domo tua Domine, in montibus Æternis: in ſæcula ſæculorum laudabunt te.

DO-

Digitized by Google

DOXOLOGIA, DEI LEGISLATORIS; EIVSQVE CONCIO EX DEVTERONOMIO.

Miſericordia, & ſanctificationes Domini, in æternum cantabo.

Audi Iſrael magnalia, audi miſericordia; audi, & rumina mandata Dei tui.

Vt faciens ea vivas, & poſſideas terram, quàm Deus daturus eſt tibi.

Hæc eſt enim tua ſapientia, ut dicant. En populus ſapiens, & intelligens, gens magna.

Nec eſt alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes ſibi: ſicut Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris.

Quæ eſt enim alia gens ſic inclyta, ut habeat cæremonias, juſtaque iudicia, & legem Dei?

Interroga de diebus antiquis, ſi unquam factum eſt, ut audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, ſicut tu audiſti.

Si fecit Deus, ut tolleret ſibi gentem de medio nationum; per tot ſigna & portenta, per pugnas, & manum robuſtam.

De cælo te fecit audire vocem ſuam, quia dilexit patres tuos, & ſemen eorum.

Scito ergo, quod Dominus ipſe eſt Deus in cælo ſurſum, & in terra deorſum, & non eſt alius.

Teſtes invoco cælum & terram, citò vos perituros, ſi Deum ad iram provocetis. Deus enim tuus ignis conſumens eſt, Deus zelotes.

Audi Iſrael, Dominus Deus noſter, Deus unus eſt.

Diliges eum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua.

Hæc meditaberis ſedens in domo, ambulans in itinere, dormiens atque conſurgens, ut ſis populus ſanctus Domino.

Te elegit Dominus, ut ſis ei populus peculiaris de cunctis gentibus, regale ſacerdotium gens ſancta.

Non inibis cum Gentibus fœdus: nec ſociabis cum eis coniugia.

Si cuſtodieris pactum, & legem Dei benedictus eris inter omnes populos.

Non erit in te ſterilis, auferet Dominus à te omnem languorem: devorabis omnes inimicos.

Deduxit te Dominus quadraginta annis per deſertum terribile: in quo erat ſcorpio, dipſas, & ſerpens flatu adurens.

Dedit tibi manna, ut oſtenderet, quòd non in ſolo pane vivit homo: ſed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.

Nec pes, nec calceus tuus eſt ſubtritus: en quadrageſimus annus eſt.

Inducet te in terram lactis & mellis: terram frumenti hordei & vini.

Non propter iuſtitias tuas inducet te; ſed ut compleat iuramenta quæ dedit Abraham, Iſaac, & Iacob.

Ne tentes Deum, ſicuti feciſti in incendio, in tentatione & in ſepulchris concupiſcentiæ: quia populus duræ cervicis es.

Circumcidite præputium cordis veſtri, & cervicem veſtram ne induretis amplius.

Et nunc Iſrael, quid Dominus Deus tuus petit à te: niſi ut timeas eum, ut ambules in viis eius; ac diligas eum, & ſervias ei in toto corde?

En Domini Dei tui eſt cælum, & cælum cæli: terra, & omnia quæ in ea ſunt.

Ipſe eſt laus tua, & Deus tuus: qui fecit tibi hæc magnalia, & terribilia, quæ viderunt oculi tui.

Multiplicavit te ſicut aſtra cæli: & ſicut arenam, quæ eſt in littore maris.

Duxit te ſicco pede per mare rubrum: Pharaonem & Aegyptios in eo demerſit.

En morior: propono vobis hodie benedictionem & maledictionem, benedictionem ſi obedieritis, maledictionem, ſi non obedieritis mandatis Domini.

Quod præcipio tibi, hoc tantùm facito: nec addas quidquam, nec minuas.

Si ſurrexit pſeudopropheta dicens, Sequamur deos alienos: ilicò lapidibus obrues eum.

Vrbem delebis, uſque ad pecora, quidquid in ea eſt, igne ſuccendes.

Non apparebis ante Dominum vacuus: ſed offeres iuxta benedictionem, quam dederit tibi.

In iudicio non accipies perſonam, nec munera, quæ excæcant oculos ſapientum, & mutant verba iuſtorum.

Si difficile & ambiguum apud te fuerit iudicium, venies ad ſacerdotes Levitici generis, & facies, quæcumque dixerint tibi.

Qui ſuperbierit, nolens obedire ſacerdotis imperio, & decreto iudicis, morte moriatur.

Prophetam de gente tua ſuſcitabit tibi Dominus; ipſum, ut me audies.

Si exieris ad bellum, ne timeas; quia Dominus in medio tui eſt, & pro te dimicabit: tantùm cuſtodias te ab omni re mala.

Maledictus omnis qui pendet in ligno: cur ergò Chriſte dignatus es pro nobis in cruce fieri maledictum?

Primitias frugum dabis Domino, dicens. Profiteor hodie coram Domino, quòd ipſe nobis dederit terram lacte & melle manantem.

Dominum elegiſti hodie, ut ſit tibi Deus, cuſtodi ergo mandata & iudicia illius.

Benedictus qui facit præcepta & inſtituta Domini, benedicta domus, & horrea eius.

Si ad cardines cæli fueris diſſipatus: inde te retrahet Dominus.

Maledictus qui non permanet in ſermonibus legis Dei, nec eos opere perficit.

Maledictus in civitate, maledictus in agro: maledictus ingrediens, & egrediens.

Sit cælum quod ſuper te eſt, æneum, & terra, quam calcas ferrea.

Det Dominus imbrem terræ tuæ pulverem, tradat te hoſtibus, & cadaver tuum volatilibus cæli.

Percutiat te ulcere Aegypti amentia, cæcitate, ac furore mentis.

Det tibi cor pavidum, & deficiens, ſit vita tua quaſi pendens ante te.

Manè dicas, Quis det mihi veſperum? & veſpere, Quis mihi det mane?

Et dicent omnes gentes: Quare ſic fecit Dominus terræ huic? quæ eſt hæc ira furoris eius immenſa?

Et reſpondebunt. Quia dereliquerunt pactum Domini, quod pepigit cum patribus eorum in Horeb,

Abſcondita Domino Deo noſtro, quæ manifeſta ſunt nobis, & filiis noſtris, uſque in ſempiternum.

Mandatum quod ego præcipio tibi hodie, non eſt ſupra te; ut dicas, Quis noſtrum valet ad cælum aſcendere, ut deferat illud ad nos?

Neque trans mare poſitum, ut cauſeris, Quis è nobis tranſfretabit mare, ut illud ad nos afferat?

Iuxtà eſt ſermo valde in ore tuo, & in corde tuo, ut facias illum.

Conſidera, quod hodie propoſuerim in conſpectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum.

Elige ergo vitam, ut & tu vivas, & ſemen tuum; dilige Deum, ipſe eſt enim vita tua, & longitudo dierum tuorum.

Viriliter age, & confortare, ne timeas hoſtes: Deus eſt ductor tuus, ipſe non derelinquet te.

Audite cæli quæ loquor, audiat terra verba oris mei.

Canticum Moſ. *Date magnificentiam Deo noſtro, Dei perfecta ſunt opera & omnes viæ eius iudicia.*

Peccaverunt ei non filii eius, generatio prava atque perverſa.

Haccine reddis Domino, popule ſtulte & inſipiens?

Numquid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, & fecit & creavit te?

Quando dividebat Altiſſimus gentes, conſtituit terminos populorum, iuxta numerum filiorum Iſrael.

Pars autem Domini populus eius. Iacob funiculus hereditatis eius.

Invenit eum in terra deſerta, in loco horroris, & vaſtæ ſolitudinis.

Circumduxit eum, & docuit, & cuſtodivit quaſi pupillam oculi ſui.

Sicut aquila provocans ad volandum pullos ſuos, expandit alas ſuas, portavit eum in humeris ſuis.

Conſtituit eum ſuper excelſam terram, ut ſugeret mel de petra, oleumque de ſaxo duriſſimo.

Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitravit, dereliquit Deum factorem ſuum, & receſſit à Deo ſalutari ſuo.

Deum qui te genuit dereliquiſti, oblitus es Domini creatoris tui.

Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, ardebit uſque ad inferni noviſſima, & montium fundamenta comburet.

Congregabo ſuper eos mala, & ſagittas meas complebo in eis.

Gens abſque conſilio eſt, & ſine prudentia.

Vtinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſſima providerent.

De vinea Sodomorum vinea eorum; fel draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile.

Mea eſt ultio ego retribuam eis, iuxta eſt dies perditionis, & adeſſe feſtinant tempora.

Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus devorabit carnes.

Laudate gentes populum eius, quia ſanguinem ſervorum ſuorum ulciſcetur, & vindictam retribuet in hoſtes eorum.

Dominus de Sina venit, & de Seir ortus eſt nobis, apparuit de monte Pharan, & cum eo ſanctorum millia.

In dextera illius ignea lex; omnes ſancti in manu illius ſunt.

Moſes moriens benedixit Levi, dicens: Qui dixit patri ſuo, & matri ſuæ, Neſcio vos; & fratribus, Ignoro illos.

Hi cuſtodierunt pactum tuum Domine; eloquium tuum ſervaverunt. Benedictio Moſis.

Ponent thymiama in furore tuo, & holocauſtum ſuper altare tuum.

Benedic Domine fortitudini eius, & opera manuum eius ſuſcipe.

Populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas iuſtitiæ.

Non eſt Deus alius, ut Deus rectiſſimi, aſcenſor cæli auxiliator tuus.

Magnificentia eius diſcurrunt nubes, habitaculum eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna.

Habitabit Iſrael confidenter in terra frumenti, olei & vini, & cæli caligabunt.

Beatus es tu Iſrael, popule, qui ſalvaris in Domino, ipſe eſt ſcutum auxilii tui, & gladius gloriæ tuæ.

Negabunt te inimici tui, & tu eorum colla calcabis.

Aſcendit Moſes in montem Abarim, vidit terram Abrahæ & ſemini eius promiſſam.

Mortuus eſt, nec cognovit homo ſepulchrum eius, non caligavit oculus eius, nec dentes eius moti ſunt.

Non ſurrexit ei ſimilis Propheta inſignis & portentis, qui noſſet Dominum facie ad faciem.

Similem illum fecit in gloria ſanctorum, oſtendit illi gloriam ſuam.

In fide & lenitate ipſius ſanctum fecit illum, & elegit eum ex omni carne.

Docere Iacob teſtamentum ſuum, & iudicia ſua Iſrael.

Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto: ſicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

ORATIO ET CONCLVSIO.

CREATOR omnium Deus, qui tua providentia cuncta gubernas, attingens à fine uſque ad finem fortiter, & diſponens omnia ſuaviter, quàm ſanctus & mirabilis fuiſti in Moſe, & Hebræis, cunctiſque operibus Pentateuchi. Spectavimus in Geneſi, potentem tuam rerum omnium creationem: in Exodo, ſingularem erga tuos curam & providentiam: in Levitico, ſacram tuam religionem, victimas & cæremonias: in Numeris, auguſtam tuam in tantis populi caſtris magnificentiam: in Deuteronomio ferventem tuum circa populi ſalutem amorem & zelum. Spectavimus veterem Eccleſiam & remp. in populo à te electo inſtitutam. Audivimus legis æternæ tuæ rivulos, præcepta tua ſancta, moralia, iudicialia & cæremonialia. Laudent te cælum, terra, mare & omnia quæ in eis ſunt: laudent te, & benedicant nomen ſanctum tuum in ſæcula. Da Domine, ut in his omnibus agnoſcamus, & intueamur te, revereamur te, colamus & amemus te ex toto corde, ex tota anima, & ex tota fortitudine noſtra. Da, ut in his omnibus adumbratur & depictum ſpeculemur Unigenitum tuum, Chriſtum Dominum, Salvatorem noſtrum. Da quoque, ut eundem agnoſcat Iſrael, populus olim à te electus, nunc derelictus & aberrans. Salva Domine reliquias Iſrael: ipſi enim ſunt filii Abrahæ ſecundùm carnem: ipſi ſunt cognati tui, cognati Apoſtolorum. Aufer ab eis velamen literæ, & carnalium cæremoniarum, quod poſitum eſt ſuper cor eorum, à diebus Moſis & Meſſiæ; ut in eis legant & videant ſpiritum, & myſteria Chriſti tui recondita. hæc eſt enim vita æterna, ut cognoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Da denique, ut hic commentarius tuæ gloriæ, & Moſi tuo illuſtrando ſerviat, ut quicunque hæc legunt, & Pentateuchi, & Chriſti in eo figurati, & tuæ majeſtatis, quaſi auctoris omnium, clariorem cognitionem nanciſcantur, indeque ad majorem tui amorem, reverentiam & cultum incitentur. Fave hiſce votis meis S. Deigenitrix, Virgo Maria: effice apud benedictum filium tuum, ut eorum compos fiam. Tibi enim, ut matri meæ, omniumque quæ mea ſunt, ſecundum hunc fœtum meum, æquè ac primum refero & offero: tibi Moſen hunc meum, æquè ac Paulum, dico, trado, conſecro. Tuus enim eſt, non meus: tibi gloria, mihi autem confuſio faciei meæ. Maria mater Dei, memento mei, nunc, & in hora mortis. Da denique ut hæc ſcripta, hi apices ſinguli laudent te, tuumque benedictum Filium cum Patre & Spiritu ſancto; laudent inquam, & hoc ſæculo, & futuris omnibus, cunctoſque hæc lecturos ad jugem ejus laudem invitent: atque me mortuo perennem ejus gloriam loquantur, & teſtentur univerſis æternum & immenſum ejus laudandi & glorificandi deſiderium. Amen.

Quia

Digitized by Google

Quia leges Moſaicæ, ſive veteris teſtamenti, plurimæ ſunt, eæque ſparſim & confusè toto Pentateucho proponuntur, & commiſcentur; viſum eſt, eas omnes hìc in ſuas claſſes diſtribuere, unicaque quaſi ſynopſi ob oculos ponere.

SYNOPSIS

OMNIUM PRÆCEPTORUM,

QUÆ DEUS MOYSI DEDIT,

COLLECTA EX PENTATEVCHO.

Leges, ſive præcepta Moſaica alia ſunt
- Simplicia: alia ſunt
  - Moralia ſive naturalia.
  - Cæremonialia.
  - Judicialia.
- Miſta: alia ſunt
  - Moralia & cæremonialia ſimul.
  - Moralia & judicialia ſimul.
  - Cæremonialia & judicialia ſimul.
  - Moralia, cæremonialia, & judicialia ſimul.

Præcepta moralia, ſive Decalogi.

Ego ſum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, non
Primum. habebis deos alienos coram me: non facies tibi ſculptile: non adorabis ea, neque coles. *Exodi* 20. 4. Huc pertinent, & hæc explicant ſequentia.

1. Audi Iſrael: Dominus Deus noſter, Dominus unus eſt. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. *Deuter.* 6. 4.

2. Erunt hæc verba in corde tuo: narrabis ea filiis tuis; meditaberis in eis ſedens, & ambulans, dormiens atque conſurgens. *Ibidem.*

3. Non tentabis Dominum Deum tuum, ſicut tentaſti in loco tentationis. *Deuter* 6. 16.

4. Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum, Dominus Deus veſter. *Levit.* 19. 2.

5. Non inveniatur in te, qui luſtret filium ſuum aut filiam, ducens per ignem: aut qui ariolos ſciſcitetur, & obſervet ſomnia atque auguria; nec ſit maleficus, nec incantator, neque qui pythones conſulat, nec divinos, & quærat a mortuis veritatem. *Deuter.* 18. 10.

Perfectus eris, & abſque macula cum Domino Deo
6. tuo. *Ibidem v.* 3.

Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis,
7. ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus, ipſum audies *Ibidem v.* 15.

8. Si ſurrexerit prophetes & frater, filius filia, aut uxor dixerit: Eamus, & ſerviamus diis alienis; non acquieſces, ſed ſtatim interficies *Deuter.* 13. *v.* 2 & 6.

9. Non facietis deos aureos, vel argenteos. *Exodi* 20. 23. Non facietis vobis idolum, & ſculptile nec titulos erigetis, nec inſignem lapidem, ut adoretis eum. *Levit.* 26. 1.

10. Non adores, nec colas ſolem, lunam ſtellas, &c. *Deut.* 4. 19 Quia Dominus Deus tuus ignis conſumens eſt, Deus æmulator. *Ibidem v.* 24.

11. Diſſipate aras deorum Gentium, confringite ſtatuas, lucos comburite, ſculptilia comminuite, diſperdite nomina eorum de locis ſuis. *Deuter.* 12. 3.

Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec au-
12. feretis ab eo. *Deuter.* 4. 2.

Non aſſumes nomen Domini Dei tui in vanum:
Secundum. nec enim habebit inſontem Dominus eum, qui id fecerit. *Exodi* 20. 7. Huc pertinent, & hoc explicant ſequentia.

A Per nomen externorum deorum non jurabitis; neque audietur ex ore veſtro. *Exodi* 23. 13. 1.

Per nomen Domini Dei tui jurabis. *Deuter.* 6. 13. 2.

Non perjurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui: ego Dominus. *Levit.* 19. 12. 3.

Cùm votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere: quia requiret illud Dominus Deus tuus. quod ſemel egreſſum eſt de labiis tuis, obſervabis, & facies, ſicut promiſiſti Domino Deo tuo. *Deuter.* 23. *v.* 21. & 22. 4.

Qui maledixerit Deo, & blaſphemaverit nomen Domini, morte moriatur. *Levit.* 24 15. 5.

Memento, ut diem ſabbati ſanctifices: non facies omne opus, in eo. Sex enim diebus fecit Deus cælum, terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt, & ſeptimo die requievit. *Exodi* 20. 8. Tertium.

Honora patrem tuum, & matrem tuam, ut ſis lon- Quartum.
B gævus ſuper terram. *Ibidem v.* 12. Huc pertinent quæ ſequuntur.

Diis non detrahes, & Principi populi tui non maledices. *Exodi* 22. 28. 1.

Judices & magiſtros conſtitues in omnibus portis tuis, ut judicent populum juſto judicio. *Deuter.* 16. 18. 2.

Non accipies perſonam, nec munera: quia munera excæcant oculos ſapientum, & mutant verba juſtorum. *Ibidem.* 3.

Coram cano capite conſurge, & honora perſonam ſenis, & time Dominum. *Levit.* 19. 32. 4.

Non occides. *Exodi* 20. 13. Huc pertinent. Quintum

Ne oderis fratrem in corde tuo. *Levitic.* 19. 17. 1.

Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum. *Ibidem.* 2.

Non maledices ſurdo, nec coram cæco pones of- 3.
C fendiculum: ſed timebis Dominum Deum tuum. *Ibidem v.* 14.

Proximum vi non opprimes. *Ibidem v.* 13. 4.

Non interficientur patres pro filiis, nec filii pro patribus. *Deuter.* 24 16 5.

Non mœchaberis. *Exodi* 20 13. Huc pertinent. Sextum.

Prohibitiones matrimonii, & copulæ cum patre & matre, *Levit.* 18. 7. cum noverca, *v.* 8. cum ſorore, *v.* 9 cum nepte, *v.* 10. cum ſorore privigna, *v* 11 cum amita & matertera, *v.* 12. & 13. 1.

Rurſum in gradibus affinitatis, cum uxore patrui, *v.* 14. cum nuru, *v.* 15. cum uxore fratris, *v.* 16. cum filia & nepte privigna, *v.* 17. cum ſorore uxoris, *v.* 18. 2.

De ſemine tuo non dabis idolo Moloch, *Ibidem v.* 21. 3.

Cum omni maſculo non commiſcearis. *Ibid.* 4.

Cum omni pecore non coibis. *Ibidem.* 5.

Ne proſtituas filiam tuam. *Levit.* 19 29. 6.

D Non erit meretrix de filiabus Iſrael, nec ſcortator de filiis Iſrael. *Deuter.* 23. 17. 7.

Non furtum facies. *Exodi* 20. Huc pertinent.

Non decipiet unuſquiſque proximum ſuum. *Levit.* 19. 11. Septimum. 1.

Non contriſtabis, nec affliges advenam & peregrinum: quia & vos peregrini fuiſtis in Ægypto. *Exodi* 22. 21. 2. 3.

4. Viduæ & pupillo non nocebitis. Si læſeris eos, clamabunt ad me, & ego exaudiam eos, percutiamque vos gladio, & erunt uxores veſtræ viduæ, & filii veſtri pupilli. *Ibidem, & Deuter.* 20. 28.
5. Nolite facere iniqoum aliquid in regula, in pondere, in menſura. *Levit.* 19. 35.
6. Statera juſta, & æqua pondera ſint, juſtuſque modius, æquuſque ſextarius: ego Dominus. *Ibidem.*
7. Non habebis in ſacculo diverſa pondera, majus & minus: nec erit in domo tua modius major & minor. *Deuter.* 25. 13.
8. Non transferes terminos proximi tui. *Deuter.* 19. 14.
9. Non facies quod iniquum eſt, nec injuſtè judicabis: non conſideres perſonam pauperis, nec honores vultum potentis. *Levit.* 19. 15.

A Qui percuſſerit animal, reddet vicarium; id eſt animal pro animali. *Levit.* 24. 18.

Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium. *Exodi* 20. 14. Huc pertinent. OCTAVUM.

Non ſuſcipies vocem mendacii. *Exodi* 23. 1.

Non ſequeris turbam ad faciendum malum, nec in judicio plurimorum acquieſces ſententiæ, ut à vero devies. *Ibidem.* 1. 2.

Mendacium fugies. *Ibidem v.* 7.

Non eris criminator, nec ſuſurro in populo. *Levit.* 19. 16. 3.

Non facies calumniam proximo tuo. *Ibid. v.* 13. 4.

Non concupiſces uxorem proximi tui. *Deut.* 5. 20. 5.

Non concupiſces domum proximi tui, non agrum, non ſervum, non ancillam, non bovem, non aſinum, & univerſa quæ illius ſunt. *Ibidem.* NONUM. DECIMUM.

Hæc ſunt moralia, ſive naturalia præcepta Decalogi, quæ Deus per Moſen Hebræis dedit, ſequuntur cæremonialia, in ſuas claſses diſtributa.

Cæremonialia
1. De loco victimarum & ſanctuarii.
2. De vaſis Sancti ſanctorum.
3. De vaſis Sancti.
4. De vaſis atrii.
5. De tabernaculo & atrio.
6. De veſtibus ſacerdotum & pontificis.
7. De conſecratione eorum, & Levitarum.
8. De eorum dotibus & muniis.
9. De eorumdem urbibus & proventibus.
10. De ſacrificiis.
11. De primogenitis, primitiis & decimis.
12. De cenſu & oblationibus.

Cæremonialia
13. De nazaræis & votis.
14. De puerpera.
15. De lepra & leproſis.
16. De iis qui fluunt ſemine aut ſanguine.
17. De eunucho & mamzere.
18. De aqua luſtrationis.
19. De munditie caſtrorum.
20. De ſimplicitate.
21. De habitu & veſtitu.
22. De cibis mundis & immundis.
23. De feſtis.
24. De homicidiis.

A

I. Cæremoniale de loco victimarum, & ſanctuarii.

1. Cave, ne offeras holocauſta tua in omni loco, ſed in eo quem elegerit Dominus, ibi offeres holocauſta, victimas, decimas, primitias, vota, donaria & primogenita; ex iiſque comedes ibi in conſpectu Domini, & lætaberis. *Deuter.* 12. v. 6. 7. 13. 14.
2. Quòd ſi longior ſit via & locus, vendes ea, & proficiſcens ad locum, ex pretio emes quidquid tibi placuerit, ſive ex armentis, ſive ex ovibus, vinum quoque & ſiceram, & comedes coram Domino, tu, & domus tua, & Levita, qui intra portas tuas eſt. *Deuter.* 14. 24.
3. Quin & ſi ad eſum tantùm mactes bovem, ovem aut capram, id facies apud templum, dummodo non procul ab eo habites, ut ibi adipem Deo adolere, & ſanguinem illi effundere & libare poſſis. *Deuter.* 12. 20. B
4. Ter in anno aſcendes ad templum, ſcilicet in paſchate, in pentecoſte, & in feſto Tabernaculorum: nec apparebis in conſpectu meo vacuus. *Deuter.* 16. 16.
5. Proclamabunt Levitæ maledictiones verſus montem Hebal, in violantes legem Dei; & benedictiones verſus Garizim, in obſervantes legem Dei, juxta ritum explicatum. *Deuter.* 27.

II. Cæremoniale de vaſis Sancti ſanctorum, ſcilicet de arca, propitiatorio & Cherubim.

1. Arcam de lignis ſetim compingite, & deaurate, cujus longitudo habeat duos cubitos & ſemis, latitudo cubitum & dimidium, altitudo cubitum & dimidium, habeatque quatuor circulos aureos, quibus inſerantur duo vectes, ut portetur in eis, ponesque in arca tabulas legis. *Exodi* 25. 10.
2. Facies & propitiatorium de auro mundiſſimo, quod ſit operculum arcæ. *Ibidem v.* 17. C
3. Duos quoque Cherubim aureos facies, qui utrumque latus propitiatorii regant, expandentes alas, & reſpiciant ſe mutuo: inde loquar ad te. *Ibidem v.* 18.

III. Cæremoniale de vaſis Sancti, ſcilicet de menſa, candelabro & altare thymiamatis.

Facies menſam de lignis ſetim, habentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine cubitum, & in altitudine cubitum ac ſemiſſem: eamque inaurabis, & pones ſuper eam panes propoſitionis in conſpectu meo ſemper. Facies & annulos, & vectes, quibus portetur. *Exodi* 25. v. 23. De panibus hiſce vide dicta Levit. 24. 5. 1. 2.

Facies & candelabrum ductile ex talento auri, quod habeat ſeptem calamos, qui ſinguli habeant tres ordines ſcyphorum, ſphærularum & liliorum. Impones eis lucernas ſeptem cum oleo, ut luceant ex adverſo. *Ibidem v.* 31. 3.

Lucernas has diſponet & accendet ſacerdos veſpere, ut luceant uſque manè. *Exodi* 27. 21. 4.

Faciès altare ad adolendum thymiama de lignis ſetim, habens cubitum longitudinis, & cubitum latitudinis, & duos cubitos altitudinis: veſties illud auro. Facies & annulos, & vectes, quibus portetur pones illud ante velum, quod eſt ante arcam. *Exodi* 30. 1. 5.

Adolebit ſacerdos ſuper illud thymiama, manè & veſpere. *Ibidem v.* 7. 6.

Thymiama compones ex ſtacte, onyche, galbano; & thure lucidiſſimo. *Ibidem v.* 34.

IV. Cæremoniale de vaſis atrii, ſcilicet de altari holocauſtorum, & labro æneo.

Facies altare de lignis ſetim, quod habeat quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine, & tres in altitudine. cavum erit, craticulam illi facies æneam, item vectes, denique lebetes, forcipes, fuſcinulas, & ignium receptacula. *Exodi* 27. 1. 1. 2.

Ignis in altari ſemper ardebit, quem nutriet ſacerdos, ſubiiciens ligna. *Levit.* 6. 12. 3.

Altare de terra aut lapide infecto facies mihi, & offeres ſuper eo victimas. *Exod.* 20. 24. 4.

Non aſcendes per gradus ad altare meum. *Ibid. v.* 26. 5.

Non plantabis lucum apud altare; *Deuter.* 16. 21.

F 2

4. Facies labrum æneum, ut miſſa aqua lavent in ea ſacerdotes manus ſuas & pedes, quando acceſſuri ſunt ad altare. *Exodi* 30. 18.

V. Cæremoniale de ipſo tabernaculo & atrio.

1. Facies tabernaculum, id eſt Sanctum ſanctorum, & Sanctum, & ante Sanctum, atrium.

2. In Sancto ſanctorum pones arcam, cum propitiatorio & Cherubim: item urnam cum manna, *Exodi* 16. 34. & virgam Aaron quæ floruit. *Num.* 17. 10.

3. In Sancto pones menſam in parte Auſtrali; candelabrum in Meridionali, & in medio altare thymiamatis. *Exod.* 40. v. 20. *& ſeq.*

4. Denique in atrio pones altare holocauſtorum, & labrum æneum. *Ibidem v.* 26. *& ſeq.*

5. Tabernaculum compinges ex viginti tabulis, utrimque in longum porrectis, & a tergo in latum decem tabulis: anterius verò velo tegetur. tabulæ hæ ſingulæ erunt altæ decem cubitos, latæ cubitum cum dimidio. Unde longitudo tabernaculi erit 30. cubitorum, latitudo decem, altitudo decem: ita ut Sanctum ſanctorum habeat decem cubitos, tam longitudinis, quàm latitudinis & altitudinis: Sanctum verò habeat reliquos 20. cubitos longitudinis, latitudinis verò & altitudinis decem. velum polymitum dividat Sanctum à Sancto ſanctorum.

6. Tabulæ hæ ſingulæ habeant binas baſes argenteas, quibus in terra ſubſiſtant: habeant & vectes quinque utrimque, quibus invicem aſtringantur.

7. Tabulæ hæ pro tecto habeant quatuor tegumenta, ſcilicet Primum, decem cortinarum polymitarum; Secundùm, undecim ſagorum cilicinorum; Tertium, pelles arietum rubricatas; Quartum, pelles janthinas. *Exodi* 26.

8. Atrium ſit ante Sanctum ſubdio, quod undique cingatur columnis, & velis: in ejus anteriori parte ſacerdotes ſacrificent: in poſteriori ſit populus orans, & ſpectans ſacrificia. *Exodi* 27. 10.

VI. Cæremoniale de veſtibus ſacerdotum, & pontificis.

1. Facies pontifici ſex veſtes, Primò, Ephod; Secundò, rationale cum 12. gemmis, in quibus inſculpes 12 nomina filiorum Iſrael, item *urim & tummim*, id eſt doctrina & veritas; Tertio, tunicam hyacinthinam cum zona polymita, ex qua infernè dependebunt tintinnabula, & mala punica; Quartò, tiaram cum lamina aurea, cui inſcribes *Sanctum Domino*; Quintò, tunicam lineam cum baltheo; Sextò, femoralia linea.

2. Sacerdotibus verò facies Primò, femoralia linea; Secundò, tunicam lineam cum baltheo; Tertiò, cidarim, ſive tiaram. *Exodi* 28.

VII. Cæremonialia de conſecratione pontificis, ſacerdotum, & Levitarum.

1. Facies unguentum ex ſtacte, cinnamomo, calamo, caſia & oleo, eoque unges & conſecrabis tabernaculum, arcam, menſam, candelabrum, labrum, altare, omniaque vaſa eorum, & Aaronem quoque cum filiis. *Exodi* 30. 23.

2. Conſecra, ò Moſes, Aaronem, & filios ejus ſacerdotes, hoc ritu. Primò, lava eos. Secundò, indue eos veſtibus ſacerdotalibus. Tertiò, offer vitulum pro peccato. & duos arietes, unum in holocauſtum, alterum in hoſtiam pacificam, cum panibus azymis. Quartò, per dies ſeptem quotidie unge tam ipſos, quàm altare. Denique die octavo Aaron ſuas quaſi primitias celebret, omniſque generis victimas immolet, *Exodi* 29. *& Levit.* 8. *&* 9. tumque 12. principes 12. tribuum ſua dona offerant tabernaculo recens erecto ſcilicet Primò, ſimul ſex plauſtra; Secundò, ſeorſim ſinguli viciſſim ſuas victimas, & vaſa ad uſum tabernaculi. *Numer.* 7.

Levitas hoc ritu conſecra, Primò, Tu, ò Moſes, aſperge eos aqua luſtrationis. Secundò, radant ipſi pilos omnes carnis ſuæ. Tertiò, lavent veſtes ſuas. Quartò, offerant unum bovem pro peccato, alterum in holocauſtum. Quintò, ſiſte eos Domino. Sextò, filii Iſrael imponant eis manus ſuas. Septimò, Aaron offerat eos Domino, eorumque boves immolans, pro eis oret. *Num.* 8. 6.

VIII. Cæremoniale de eorum dotibus & muniis.

Levitæ ſervient in tabernaculo à 25. anno uſque ad 50. *Ibidem v.* 25. 1.

Levitæ cuſtodiant & portent omnia vaſa tabernaculi. *Numer.* 3. 6. ſcilicet Caathitæ portent arcam, menſam, candelabrum & altare; Gerſonitæ cortinas & vela: Meraritæ tabulas, vectes, columnas & baſes. *Num.* 4. 2.

Sacerdotes careant maculis, id eſt vitiis corporis, putà non ſint cæci, non claudi, non parvo, grandi, vel torto naſo, non fracto pede, vel manu, non gibboſi, non lippi, non habeant albuginem in oculo, non jugem ſcabiem, vel impetiginem, non ſint hernioſi. *Levit.* 21. 17. 3.

Sacerdotes abſtineant funeribus & planctu. 4.

Pontifex nec matrem, nec patrem plangat. *Ibid. v.* 2. 5.

B Pontifex uxorem non ducat, niſi virginem, & nobilem. *Ibidem v.* 13. 6.

Sacerdotes cùm ingrediuntur tabernaculum, vinum & ſiceram non bibant, ne moriantur, ut diſcernant inter ſanctum & profanum, utque doceant filios Iſrael præcepta mea. *Levit.* 10. 9. 7.

Quicumque è ſtirpe Aaron fuerit leproſus, ſeminifluus, aut immundus, non comedet ex iis, quæ Deo ſanctificata ſunt. *Levit.* 22. 4. 8.

Sacerdotum munus eſt, 1. Sacrificare in atrio. 2. Quotidie veſpere accendere lucernas candelabri in Sancto. 3. Singulis diebus ſabbatinis ponere novos panes propoſitionis in menſa. 4. Quotidie manè & veſpere adolere thymiama. 5. Benedicere populo. 9.

Proprium pontificis eſt, ſemel in anno, in die expiationis, expiare totum populum, ipſumque tabernaculum, luſtrando Sanctum ſanctorum. *Levit.* 16. 10.

Hac forma ſacerdotes benedicant populo: Benedicat tibi Dominus, & cuſtodiat te, oſtendat tibi faciem ſuam, & miſereatur tui, convertat Dominus vultum ſuum ad te, & det tibi pacem. *Numer.* 6. 24. 11.

C

IX. Cæremoniale de eorumdem urbibus, & proventibus.

In terra Iſrael partem non habeant ſacerdotes & Levitæ. *Num.* 18. 20. 1.

Dabitis Levitis urbes ad habitandum, & ſuburbana ad mille cubitos in circuitu, pro alendis eorum pecoribus. *Numer.* 35. 2.

Sacerdotes habeant, 1. omnia primogenita, 2. omnes oblationes, 3. omnes victimas, putà ex holocauſto pellem; ex pacifica pectuſculum, & armum dextrum, ex hoſtia pro peccato totam carnem; ex mincha totum, excepto pugillo qui crematur Domino. *Levit.* 6. *&* 7. *& Num.* 18. 3.

Levitæ habeant omnes decimas, ex iiſque rurſum decimas dent ſacerdotibus, eaſque meliores & ſelectiores. *Numer.* 18. 26. 4.

Si Levites deſiderans ſervire Domino, ex urbe ſua venerit ad templum, ut ibi ei miniſtret, partem ciborum accipiet eamdem, quam & cæteri qui miniſtrant: inſuper & partem decimarum, quæ ei in ſua urbe ex lege debetur, nanciſcetur. *Deutor.* 18. 6. 5.

D

X. Cæremoniale de ſacrificiis, ſcilicet de holocauſto, mincha, hoſtia pacifica, & victima pro peccato.

Victima holocauſti ſit maſcula & integra, totaque Deo comburatur, excepta pelle, quæ cedet ſacerdot. ſacrificanti. *Levit.* 7. 8. *Levit.* 1. 1.

Victima hæc ſit vel ex bobus, vel ex ovibus & capris; vel ex turturibus & columbis. *Levit.* 1. 2.

Quotidie offeres holocauſtum juge. putà agnum manè, & agnum veſpere. qui tota nocte in altari crematur, cum decima parte ephi ſimilæ, quæ conſperſa ſit oleo quartæ partis hin: & ſimul libabis vini quartam partem hin, tam manè, quàm veſpere. *Num.* 28. 3. 3.

Mincha, id eſt ſacrificium farreum, offeratur, vel 4.

ex ſpicis, vel ex panibus coctis, ſive clibano, ſive, ſartagine, ſive craticula. *Levitic.* 2. A

5. Mincha ſale condiatur, eique infundatur oleum, & imponatur thus.

6. Mincha ſit infermentata, & careat melle. *Ibidem.*

7. Pugillus ex mincha crémetur Deo: reliquum cedat ſacerdoti. *Ibidem.*

8. Hoſtia pacifica ſit bos, ovis, aut capra: ex ea, Primò, ſanguis & adeps, cum renibus, & cauda ſi ſit ovis, adoleatur Deo; Secundò, pectus & armus dexter cedat ſacerdoti ſacrificanti; Tertiò, caro reliqua cedat laico offerenti. *Levit.* 3.

9. Immundus non comedet ex ea: *Levit.* 7. 20. ſed ſoli mundi, tam mares, quam feminæ, idque primo die, ſi ſit hoſtia gratiarum actionis; vel etiam ſecundo die, ſi ſit hoſtia votiva, vel ſpontanea: ſi quid ſupeſſit tertio die, igne comburetur. *Levit.* 7. 15.

10. Hoſtia pro peccato, per ignorantiam commiſſo à pontifice, vel populo, ſit hircus: à plebejo, ſit capra, vel ovis. *Levit.* 4. Ex hac ſanguis, adeps, renes, & cauda cremabuntur Deo; reliquam carnem, comedent ſacerdotes, cum filiis maſculis. *Levit.* 7. 3. & *Levit.* 6. 18.

11. Qui calumniam, aut injuriam fecit proximo, offerat arietem pro peccato. *Levit.* 6. 6.

12. Victima quælibet ſit ſine macula, id eſt ſit integra, putà non ſit cæca, fracta, ſcabioſa, &c. *Levitic.* 22. 22.

13. Victima carnium habeat ſua libamina, puta ſimilam, oleum, vinum, ſal, & thus, ea menſura quæ præſcribitur, *Numer.* 15. 4.

14. Si quando habebitis epulum, & dies feſtos, & calendas, canetis tubis ſuper holocauſtis & pacificis victimis. *Numer.* 10. 10.

XI. Cæremoniale de primogenitis, primitiis & decimis.

1. Sanctifica mihi omne primogenitum maſculum, tam de hominibus, quàm de jumentis. mea ſunt enim omnia. *Exodi* 13. *v.* 2. & 12.

2. Primogenitum aſini mutabis ove: quòd ſi non redemeris, interficies. *Ibidem.*

3. Primogenitum hominis pretio redimes, putà quinque ſiclis. *Numer.* 18. 16.

4. Primo genitum animalis ſeptem diebus ſit cum matre ſua: die octava reddes illud mihi. *Exodi* 22. *v.* 30.

5. Primogenita nemo poterit vovere: Domini enim ſunt. *Levit.* 27. 26.

6. Primogenitum immundum redimatur. *Ibidem.* *v.* 27.

7. Non operaberis in primogenito bovis, & non tondebis primogenita ovium. *Deuter.* 15. 19.

8. In conſpectu Domini Dei tui comedes ea per annos ſingulos, in loco quem elegerit Dominus, tu (ò ſacerdos) & domus tua. *Ibidem v.* 20.

9. Primitias frugum terræ tuæ deferes in domum Domini. *Exodi* 23. 19.

10. Primitias ſpicarum hordei offeres in paſchate, putà die ſecunda azymorum. *Levit.* 23. 10.

11. Primitias panum offeres in pentecoſte. *Ibidem v.* 17.

12. Primitias frugum omnium offeres in fine anni, eaſque offerens dices: Profiteor hodie coram Domino, quòd Deus introduxerit me in terram melle & lacte manantem, &c. *Deuter.* 26. 2. & *ſeq.*

13. Cùm plantaveris arborem, fructus, quos tribus primis annis illa proferet, abjicies quaſi immundos & incircumciſos: fructus verò quarti anni offeres Domino: itaque quinto anno veſceris fructibus ejus. *Levit.* 19. 23. D

14. Decimæ fructuum & frugum omnium Deo offerantur. *Levit.* 27. 30.

15. Decimæ animalium, putà ovis, bovis & capræ, Deo offerantur. *Ibidem v.* 32.

16. Quotannis duplices decimas ſeparabis. primas dandas Levitis, ſecundas pro itinere, & victimis dandis Deo, cùm ter in anno aſcendes ad templum: tertio verò anno tertias ſeparabis decimas pro pauperibus. *Deuter.* 14. *v.* 22. & 28.

XII. Cæremoniale de cenſu ſolvendo, & de oblationibus.

1. Quando tu'eris ſummam filiorum Iſrael, dabunt ſinguli pretium pro animabus ſuis, putà dimidium ſicli, idque trades in uſus tabernaculi *Exodi* 30. *v.* 12. 13. 16.

2. Offerant filii Iſrael pro fabrica tabernaculi aurum, argentum, æs, hyacinthum, purpuram, coccum, byſſum, pilos caprarum, pelles arietum, ligna ſetim, oleum, aromata, lapides onychinos, & gemmas. *Exodi* 25. 3.

3. Non offeres mercedem meretricis, nec pretium canis in domo Domini Dei tui. *Deuter.* 23. 18.

4. Levitæ decimas meliores & pinguiores offerant Domino. *Numer.* 18. 32.

XIII. Cæremoniale nazaræorum, & votorum.

1. Vovens votum nazaræi, vinum, ſiceram, & quidquid ab uvis exprimitur, non bibet, nec uvas recentes, aut ſiccas comedet. Secundò, comam non tondebit. Tertiò, non intrabit ad funus, etiam patris & matris. Quartò ſi quis coram eo moriatur, polluetur: unde radet caput die primo & ſeptimo, octavo verò die offeret duos turtures, vel duos pullos columbæ, unum pro peccato, alterum in holocauſtum. Quintò, completis diebus voti, offeret agnum anniculum in holocauſtum, & ovem anniculam pro peccato, & arietem in hoſtiam pacificam, cùm ſua ſimila & libamine: tuncque radet caput, & crines comburet Domino. *Num.* 6. B

2. Homo qui ſe devovit Deo, redimat ſe pretio, quod pro ætate & ſexu taxatur à Deo. *Lev.* 27. 2.

3. Animal immolabile, Deo per votum oblatum, reipſa detur, non mutatus in aliud, nec redimatur. *Ibid. v.* 9.

4. Animal quod immolari non poteſt, ſi Deo voveatur, vendatur pretio, quod ſacerdos ſtatuet; quod ſi vovens dare voluerit, addat inſuper quintam pretii partem. *Ibidem v.* 11.

5. Domus Deo vota; pretio è ſacerdote taxando vendatur: quòd ſi vovens eam redimere voluerit, addat pretio taxato quintam ejus partem. *Ibid. v.* 14.

6. Heres vovens agrum hereditarium, qui triginta modiis hordei ſeritur, redimere eum poteſt 50. ſiclis, ſolvendis pro rata annorum, qui ſuperſunt uſque ad jubileum; quòd ſi eum non redimat, ſed ager alteri vendatur, nunquam ipſe eum, ne quidem in jubileo, recipere poterit, ſed ager abſolutè & in perpetuum cedet in jus Dei & ſacerdotum. *Ibid. v.* 16.

C 7. Si vovens agrum non ſit heres, ſed emptor agri, hic redimet eum pretio, quod taxabit ſacerdos, juxta numerum annorum, qui ſuperſunt uſque ad jubileum: nam in jubileo ager ad primum heredem redire debet. *Ibid. v.* 22.

8. Quod per votum *cherem*, id eſt anathematis, Deo conſecratum eſt, non redimatur. ſed moriatur, aut naturaliter, ſi animal ſit; aut civiliter, ſi homo ſit, domus aut ager. *Ibid. v.* 28.

9. Pater filiæ, maritus uxoris votum irritare poteſt, ſi illi contradicat ſtatim, id eſt primo die quo illud reſcivit; quòd ſi eo die taceat, ſecundo die contradicere, votumque irritare nequit: *Num.* 30.

XIV. Cæremoniale purificationis puerperæ.

1. Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum, immunda erit ſeptem diebus. *Levit.* 12.

2. Octavo die circumcidetur infantulus. *Ibid.*

3. Ipſa manebit triginta tribus diebus in ſanguine purificationis ſuæ. *Ibid.*

4. Sin feminam pepererit, immunda erit 14. diebus, & 66. diebus manebit in ſanguine purificationis ſuæ. *Ibid.*

5. Cumque expleti fuerint dies purificationis, offeret agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ, ſive turturem pro peccato: ſi pauper ſit, offeret duos turtures tantùm, vel duos pullos columbarum. *Ibid.*

XV. Cæremoniale de lepra & leproſis.

1. *Levit.* 13. ſeptem ſtatuuntur ſpecies lepræ: Prima eſt, lepra alba & lucens, *v.* 3. Secunda eſt, lepra recurrens, *v.* 7. Tertia eſt, lepra inolita, *v.* 20. Quarta eſt lepra mundiſſima. *v.* 13. Quinta eſt, lepra capitis & barbæ. *v.* 29. Sexta eſt, lepra in calvitio. *v.* 42. Septima eſt, lepra veſtis. *v.* 47. & domus, *c.* 14. *v.* 15.

2. *Levit.* 13. 44. quinque mandantur leproſo, Primò, ut habeat veſtes diſſutas; Secundò, caput nudum; Tertiò, os te-

ctum; Quartò, clamet ſe ſordidum; Quintò, ſolus habitet extra caſtra.

3\. *Levit.* 14. ſtatuitur ritus, quo legaliter expiari debet is, qui à lepra eſt curatus; ſcilicet ut Primò, ſacerdos aſpergat expiandum ſanguine paſſeris, per alium paſſerem, alligatum baculo cedrino cum cocco & hyſſopo; mox paſſerem vivum avolare ſinat, *v.* 5. Secundò, expiandus lavet veſtes, radat pilos corporis, ac lavet ſeipſum, *v.* 8. Tertiò, die octavo offerat agnum pro delicto, & agnum pro peccato, & ovem anniculam in holocauſtum, cum tribus decimis ſimilæ, & olei ſextario, *v.* 10. Si mundandus ſit pauper, pro hiſce jam dictis, offerat agnum pro delicto, & duos turtures, vel duos pullos columbæ, unum pro peccato alterum in holocauſtum, cum tribus decimis ſimilæ, & olei ſextario, *v.* 21. Quartò, ſanguine agni tingat ſacerdos aurem dextram mundandi, & pollices dextræ manus & pedis. Quintò, ex oleo aſpergat ſepties coram tabernaculo, reliquum olei fundat ſuper extremum auriculæ dextræ, & ſuper pollices manus ac pedis dextri, & ſuper caput expiandi, *v.* 25. *& ſeq.* Simili ratione luſtranda eſt veſtis, aut domus, cùm à lepra fuerit curata, *v.* 49.

XVI. Cæremoniale de ſeminifluis, concumbentibus, menſtruatis, & hæmorrhoiſſis.

1\. Vir qui patitur fluxum ſeminis, immundus erit. *Levit.* 15. 2.

2\. Omne ſtratum in quo dormierit immundum erit, & ubicumque ſederit. *Ibidem.*

3\. Si quis hominum tetigerit lectum ejus, lavabit veſtimenta ſua, &c. *Ibidem v.* 4.

4\. Si ſanatus fuerit, numerabit ſeptem dies, & lotis veſtibus, & toto corpore, erit mundus. *ibidem v.* 13.

5\. Die autem octavo offeret duos turtures, vel duos pullos columbæ unum pro peccato, alterum in holocauſtum. *Ibidem v.* 14.

6\. Vir de quo egreditur ſemen coitus (concumbens cum muliere) lavabit aqua omne corpus ſuum, & erit immundus uſque ad veſperam. *Ibidem v.* 16. Idem faciet mulier. *Ibid. v.* 18.

7\. Mulier quæ patitur menſtrua, ſeptem diebus ſeparabitur: *Ibidem v.* 19.

8\. Hæmorrhoiſſa immunda erit, omne ſtratum in quo dormierit, & omne vas in quo ſederit, pollutum erit. *Ibidem v.* 25.

9\. Si ſteterit ſanguis, numerabit ſeptem dies & octavo die offeret duos turtures, vel duos pullos columbæ, unum pro peccato, alterum in holocauſtum. *Ibidem v.* 28 *&* 29.

XVII. Cæremoniale de eunucho & mamzere, ſive ſpurio.

1\. Non intrabit eunuchus, attritis, vel amputatis teſticulis, eccleſiam Domini, *Deut.* 23. 1.

2\. Non ingredietur mamzer, hoc eſt de ſcorto natus, in eccleſiam Domini, uſque ad decimam generationem. *ibidem v.* 2.

XVIII. Cæremoniale de aqua luſtrationis ex cinere vitulæ rufæ.

1\. Accipe vaccam rufam ſine macula, quæ non portaverit jugum: hanc immolet ſacerdos extra caſtra, totamque comburat cum ligno cedrino, cocco bis tincto, & hyſſopo. Colliget autem vir cineres vaccæ, qui in aquam vivam ſpargentur, iiſque is qui immundus eſt, præſertim ex contactu mortui, vel morticini, aſpergetur die tertio & ſeptimo, itaque expiabitur. *Numer.* 19.

2\. Iſta eſt lex hominis qui moritur in tabernaculo: omnes qui ingrediuntur tentorium illius, & omnia vaſa quæ ibi ſunt, polluta erunt ſeptem diebus; ſic & qui tangunt cadaver, vel oſſa, aut ſepulchrum hominis mortui, immundi ſunt, & expiabuntur aſperſione aquæ cineralis jam dictæ, die tertio & ſeptimo. *ibidem v.* 14.

3\. Si quis hoc ritu non fuerit expiatus, peribit anima illius de medio eccleſiæ, *ibidem v.* 20.

XIX. Cæremoniale de munditie caſtrorum.

1\. Homo nocturno pollutus ſomnio egredietur extra caſtra, & non revertetur, priuſquam ad veſperam lavetur aqua. *Deut* 23. 10.

2\. Habebis locum extra caſtra, ad quem egrediaris ad requiſita naturæ, gerens paxillum in baltheo, cumque ſederis, ſodies per circuitum, & egeſta humo operies quo relevatus es, & ſint caſtra tua ſancta, & nihil appareat in eis fœditatis: quia Dominus eſt in medio caſtrorum tuorum. *ibidem v.* 12.

XX. Cæremoniale de ſimplicitate, & fuga duplicitatis.

1\. Non ſeres vineam tuam altero ſemine. *Deut.* 22. 9.

2\. Non arabis in bove & aſino. *ibidem v.* 10.

3\. Non indueris veſte ex lana & lino contexta *Ibidem v.* 11

4\. Jumentum tuum non facies coire cum alterius generis animantibus. *Levit.* 19. 19.

XX. Cæremoniale de habitu & veſtitu.

1\. Non attondebitis comam in rotundum, nec radetis barbam, *Levit.* 19. 27.

2\. Super mortuo non incidetis carnes, neque figuras aliquas, aut ſtigmata facietis vobis. *Ibidem v.* 28.

3\. Non facietis calvitium ſuper mortuo. quoniam populus ſanctus es Domino. *Deut.* 41. 1.

4\. Veſtes veſtræ habeant fimbrias cum vittis hyacinthinis quæ vos ſemper admoneant legis Dei. *Numer.* 15. 37.

XXII. Cæremoniale de cibis mundis & immundis.

1\. Terreſtria quæ ungulam dividunt, & ruminant, munda ſunt, ut bos, ovis, hœdus, cervus, caprea, bubalus, tragelaphus, pygargus, camelopardalus. *Deut.* 14. 4.

2\. Quæ verò ungulam non dividunt, ut camelus, lepus, cuniculus, chœrogryllus; aut non ruminant, ut porcus, immunda ſunt. *Levit.* 11. *v.* 3 *&* 4.

3\. Piſces mundi ſunt, qui habent pinnulas & ſquamas immundi, qui vel pinnulis, vel ſquamis carent. *Ibid. v.* 9.

4\. Aves immundæ ſunt, aquila, gryphus, haliæetus, æxlus, vultur, milvus, ſtruthio, noctua, larus, accipiter. herodius, cycnus, ibis, mergulus, porphyrio, nycticorax, onocrotalus, & charadrius. *Deuter.* 14. 11.

5\. Omne quod reptat, & pennulas habet. immundum eſt, *ibid. v.* 19.

6\. Reptilia omnia immunda ſunt, & tangentem contaminant. *Levit.* 11. 29.

7\. Locuſtæ, quia ſaliunt, mundæ ſunt. *ibid. v.* 21.

8\. Muſtela, mus, crocodilus, mygale, chamæleon, ſtellio, lacerta, talpa, immunda ſunt. *ibidem v.* 29.

9\. Omnis cibus, ſi fuſa fuerit ſuper eum aqua, immundus erit. *ibidem v.* 34.

10\. Si mortuum fuerit animal, qui cadaver ejus tetigerit, immundus erit uſque ad veſperam, & qui comederit ex eo, lavabit veſtes ſuas, & immundus erit uſque ad veſperam. *ibidem v.* 39.

12\. Non comedetis animal ſponte mortuum. ſed peregrino illud vendetis. *Deut.* 14. 21.

13\. Carnem quæ à beſtiis fuerit prægustata, non comedetis, ſed projicietis canibus. *Exodi* 22. 31.

Adipem non comedetis, ſed Deo adolebitis, ſi ſitis juxta templum. *Levit.* 17.

14\. Sanguinem non comedetis, ſed eum Deo effundetis. *ibidem.*

XXIII. Cæremoniale feſtorum.

1\. Menſis iſte (Niſan, id eſt Martius) primus erit in mentibus anni Decima ejus die tollat ſibi quiſque agnum aut hœdum, qui integer ſit, maſculus anniculus, quem immolabit 14. die ad veſperam, aſſabit, & comedet cum lactucis agreſtibus, & panibus azymis: ſeptem diebus comedetis azyma. *Exodi* 12. *v.* 1 *& ſeq.*

2\. Os non confringetis ex eo: nullus incircumciſus veſcetur ex eo, ſed quicumque circumciſus eſt, eſto ſit advena, ſive ſervus. *ibidem.*

3\. In eadem domo comedetur: non efferes extra domum foras è carne, non relinquent quidquam ex eo uſque manè, ſed quod reliquum eſt igne cumburent. *Ibidem.*

4\. Qui fuerit immundus, aut in via procul, faciat phaſe menſe ſecundo, die 14. ad veſperam. *Numer.* 9. 10.

5\. In loco quem elegerit Dominus ut habitet nomen ejus ibi, immolabis phaſe. *Deut.* 16. 6.

6\. Primo die azymorum & ſeptimo, abſtinebitis ab opere. *Exodi* 12 16.

Se-

Digitized by Google

7. Secundo die azymorum offeres primitias ſpicarum hordei, & cum eis offeres agnum in holocauſtum: nec antè guſtabis novum panem, aut polentam. *Levit.* 23.10.

8. In paſchate quotidie per ſeptem dies, immolabis in holochauſtum vitulos duos, arietem unum, agnos ſeptem & pro peccato hircum unum, cum ſuis libaminibus. *Numer.* 28.16.

Pentecoſtes 9. Numerabis à ſecundo die azymorum 50. dies, & quinquageſima erit pentecoſte: in qua offeretis panes primitiarum duos, offeretiſque cum panibus ſeptem agnos, vitulum unum, & arietem unum in holocauſtum, hircum alterum pro peccato, & duos agnos in hoſtiam pacificorum. *Levit.* 23.15.

10. Rurſum ratione feſti, offeretis vitulos duos, arietem unum, agnos ſeptem in holocauſtum, & hircum unum pro peccato. *Num.* 28.28.

Tubarum. Prima die menſis ſeptimi, erit feſtum clangoris tubarum: opus non facietis in eo *Levit.* 23. 24. tuncque immolabitis vitulum unum, arietem unum, agnos ſeptem. *Numer.* 29.1.

Expiationis. Decima die menſis ſeptimi, erit feſtum expiationis: in eo affligetis animas veſtras *Levit.* 23. 27. in eo offeretis vitulum unum, arietem unum, agnos ſeptem. *Numer.* 29.7. Inſuper pontifex dabit ſortes duobus hircis uter immoletur, uter ſit emiſſarius, expiabitque Sanctum, & Sanctum ſanctorum eo ritu, quem dixi *Levit.* 16.

Tabernaculorum. Decimoquinto die menſis ſeptimi, celebrabitis feſtum Tabernaculorum per ſeptem dies, tunque Primò, habitabitis in tabernaculis. Secundò, accipietis fructus citri, ſpatulas palmarum, ramos myrti & ſalicum & ſaltabitis lætabundi coram Domino. *Levit.* 23.34. Tertiò, offeretis per ſingulos dies victimas, præſcriptas Numer. 29.12.

Dies octava erit feſtum cœtus, & collectæ. *Levit.* 23.36. *Cœtus.*

Primo die cujuſque menſis, offeretis in holocauſtum vitulos duos, arietem unum, agnos ſeptem, cum ſuis libaminibus. *Numer.* 29.11. *Calendæ.*

Septimo die ſeptimanæ, erit ſolemnitas ſabbati: in eo non facietis opus, nec ignem accendetis. *Exodi* 35.3. Tumque præter ſacrificium juge, offeretis duos agnos in holocauſtum, cum ſuis libaminibus. *Numer.* 28.9. *Sabbatum*

Anno ſeptimo, qui eſt libertatis & remiſſionis, Primò, non ſeres, non metes, non putabis, non vindemiabis. Secundò, remittes fratri tuo, putà Judæo, omnia quæ tibi debet. Tertiò, ſervos Hebræos liberos dimittes. Quartò, leges Deuteronomium. *Hæc omnia patent Deut.* 15. 2. *& ſeq. & c.* 31. 10. *& Exodi* 23. 11. *& c.* 21. 2. *Septimum annus.*

Iubilæum. 1. Anno ſepties ſeptimo, id eſt 49. menſe ſeptimo, proclamabis ſequentem annum quinquageſimum, fore jubilæum. *Levit.* 25. 8. *& ſeqq.*

2. In jubileo, Primo, non ſeres, nec metes. Secundò, remittet Judæo omnia debita. Tertiò ſervos manumittes. Quartò, omnes redibunt ad avitas hereditates gratis, & ſine pretio. *Ibidem.*

XXIV. Cæremoniale circa homicidia.

1. Si inventum ſit cadaver occiſi in agro, ſeniores urbis vicinæ adducent vitulam ad vallem aſperam, ibique eam mactabunt, ac ſuper eam lavabunt manus ſuas, & dicent: Manus noſtræ non effuderunt ſanguinem hunc, nec oculi viderunt; propitius eſto populo Iſrael. *Deuter.* 21.1.

2. Homicida caſualis ſit in urbe refugii, uſque ad mortem pontificis. *Numer.* 35.25.

Atque hæc dicta ſint de cæremonialibus Moſis præceptis: ſequuntur judicialia, in ſuas claſſes diſtributa.

Judicialia.
1. Regis.
2. Belli.
3. Matrimonii & repudii.
4. Homicidiorum.
5. Cædis animalium.
6. Teſtes.
7. Servi & ancillæ.
8. Beſtiarum.
9. Mercenariorum, peregrinorum & pauperum.
10. Pignorum.
11. Uſurarum.
12. Furtorum & damnorum.
13. Depoſiti.
14. Commodati.

I. Judicialia regis.

1. Regem delige ex gente tua: qui non multiplicet Primò, equos; Secundò, uxores; Tertiò, opes; Quartò, deſcribat legatque aſſiduè Deuteronomium; Quintò, ſuperbè non efferat ſe ſupra populum. *Deuter.* 17. *v.* 14. *& ſeq.*

II. Judiciale belli.

1. Si exieris ad bellum, ſtabit ſacerdos ante aciem, dicetque: Audi Iſrael, nolite metuere, nolite cedere: quia Dominus in medio veſtri eſt. *Deuter.* 20.1.

2. Duces quoque proclamabunt, ut qui ædificarunt novas domos, aut vineas, item ſponſi & pavidi, domum redeant. *ibidem v.* 5.

3. Quando egreſſus fueris adverſus hoſtes tuos in pugnam, cuſtodies te ab omni re mala. *Deuter.* 23.9.

4. Si urbs ſe dedat, fiat tributaria; ſin vi expugnetur, maſculi omnes occidantur, præter infantes: in Chananæa autem omnes omnino, etiam fœminæ & infantes, occidantur. *Deuter.* 20.13.

5. Arbores frugiferas juxta urbem ne cædas, ſed infrugiferas, ut ex iis machinas bellicas inſtruas. *ibidem v.* 19.

6. Fac duas tubas argenteas ductiles, quibus convoces populum, cùm movenda ſunt caſtra. *Numer.* 10.

7. Si exieritis ad bellum, clangetis ululantibus tubis, & Deus recordabitur veſtri, dabitque victoriam. *ibid. v.* 9.

8. Delebis memoriam Amalec de ſub cælo. *Deuter.* 25.19

9. Delebis Chananæos omnes. *Exodi* 23.33.

III. Judiciale matrimonii & repudii.

Matrimonium nemo contrahet in gradibus conſanguinitatis & affinitatis, prohibitis Levit. 18. *Recenſui eos ſupra, & in præcepto 6. Decalogi.* 1.

Ad mulierem quæ patitur menſtrua non accedes. *Levit.* 18.19. 2.

Si frater mortuus ſit ſine liberis, uxorem ejus accipiet frater ejus, & ſuſcitabit ſemen fratri ſuo, & primogenitum nomine illius nominabit. *Deuter.* 25.7. 3.

Sin noluerit, uxor fratris coram ſenioribus tollet calceamentum de pedibus ejus, & ſpuet in faciem ejus, vocabiturque Domus diſcalceati. *ibidem.* 4.

Si uxor non invenerit gratiam in oculis mariti, ob aliquam fœditatem ſcribet libellum repudii, & dabit in manu illius, & dimittet eam. *Deuter.* 24.1. 5.

Si uxor dimiſſa nupſerit ſecundo marito, & ille deinde dimiſerit eam, non poterit illa ad priorem maritum reverti. *ibidem v.* 3. 6.

Si quis in bello captam mulierem alienigenam, ob pulchritudinem adamarit, introducet eam in domum ſuam, quæ radet caput ſuum, & præcidet ungues, ac mutavit veſtem, flebitque patrem & matrem per menſem, quo expleto accipiet eam in uxorem: ſi poſtea ei diſplicuerit, non vendat, ſed liberam eamdem dimittat. *Deuter.* 21.11. 7.

Si maritus habuerit duas uxores, unam dilectam; alteram odioſam, & filius odioſæ fuerit primogenitus; dabit ei jura primogenituræ, nec præferet ei filium dilectæ. *ibidem v.* 15. 8.

Puellæ, quæ deficiente prole maſcula, heredes ſunt patris ſui, nubant in tribu ſua, non in aliena. *Numer.* 36.7. 9.

IV. Judiciale circa homicidia.

Qui percuſſerit & occiderit hominem, morte moriatur. *Levit.* 24.17. 1.

Non accipies pretium ab eo, qui reus eſt ſanguinis, ſed occides eum ſine miſericordia. *Num.* 35.31. 2.

Qui irrogaverit maculam, ſicut fecit, ſic fiet ei; oculum pro oculo, dentem pro dente, reſtituet *Levit.* 24.19. 3.

Qui caſu, vel ignorans occidit hominem, fugiet ad civitates refugii, ibique manebit uſque ad mortem pontificis. *Numer.* 35.25. 4.

Si extra urbes refugii deprehendatur, propinquus occiſi interficiet eum. *ibidem v.* 19. 5.

Qui

Digitized by Google

6. Qui percuſſerit virum lapide ſi ſurrexerit ille & ambulaverit foris, percutiens operas ejus, & impenſas in medicos reſtituet. *Exodi 21.19.*

7. Qui percuſſerit ſervum, aut ancillam virga, & illi mortui fuerint in manibus ejus criminis reus erit. *ibidem.*

8. Sin autem uno die, vel duobus ſupervixerint, non ſubjacebit pœnæ: quia ſervus eſt, qui pecunia eſt emptus *ibidem.*

9. Si rixati fuerint viri, & percuſſerit quis mulierem prægnantem, & abortum quidem fecerit, ſed ipſa vixerit, pendet percuſſor id, quod arbitri judicabunt. *ibidem.*

10. Sin autem mors ejus fuerit ſubſecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente. *ibidem.*

11. Si percuſſerit quis oculum ſervi aut ancillæ, & luſcos eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo quem eruit: pari modo ſi dentem eis excuſſerit *ibidem.*

12. Qui furem diurnum occidit, occidatur. *Exodi 22.3.*

13. Facies murum tecti per circuitum, ne quis ex eo labatur, ſitque ſanguinis reus, *Deuter. 22. 8.*

14. Suſpenſi cadaver non manebit in ligno, ſed eadem die ſepelietur: quia maledictus omnis qui pendet in ligno. B *Deuter. 21 22.*

15. Si quem judices plagis dignum judicent, pro menſura delicti, erit & plagarum modus, ſed numerum quadragenarium non excedet. *Deut. 25.3.*

16. Si rixati fuerint duo viri & uxor unius apprehenderit verenda alterius, abſcindes manum illius, *Deuter. 25.11.*

V. Judiciale circa cædem animalium.

1. Qui percuſſerit animal, reddet aliud, *Levit. 24.v.21.*

2. Si bos cornu percuſſerit virum aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruetur. *ibidem.*

3. Si bos cornupeta fuerit, & conteſtati ſunt dominum, nec recluſerit eum, occideritque hominem, bos lapidibus obruetur & dominum ejus occident. *ibidem.*

4. Si ſervum, vel ancillam invaſerit, triginta ſiclos argenti domino dabit: bos verò lapidibus opprimetur. *ibidem.*

5. Si quis aperuerit ciſternam, cecideritque bos aut aſinus in eam; reddet dominus ciſternæ pretium jumentorum: quod autem mortuum eſt, ipſius erit. *ibidem.*

6. Si bos alienus bovem alterius vulneraverit, & ille mortuus fuerit; vendent bovem, & divident pretium: cadaver quoque mortui inter ſe diſpertient. C *ibidem.*

7. Si enim ſciebat, quòd bos cornupeta eſſet, & non cuſtodivit eum dominus, reddet bovem pro bove, & cadaver integrum accipiet. *ibidem.*

VI. Judiciale teſtis.

1. Non ſtabit teſtis unus contra aliquem: ſed in ore duorum aut trium teſtium ſtabit omne verbum, *Deuter. 19.15.*

2. Teſtis falſus crimen talione luet, detque animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, &c. *ibidem.*

3. Manus teſtium prima lapidet colentem deos alienos, deinde manus reliqui populi. *Deut. 16 7.*

4. Teſtis, niſi indicaverit id quod vidit aut ſcit, portabit iniquitatem ſuam. *Levit. 5.1.*

VII. Judiciale ſervi & ancillæ, id eſt ſervæ.

1. Non trades ſervum domino ſuo, qui ad te confugerit. *Deuter. 23.15.*

2. Si emeris ſervum Hebræum, ſex annis ſerviet tibi, & in ſeptimo egredietur liber gratis. *Exodi 21.v.1.* Non dimittes eum vacuum, ſed dabis ei viaticum. D *Deuter. 15.13.*

3. Cum quali veſte intraverit, cum tali exeat; ſi habens uxorem, & uxor egrediatur ſimul. *Exodi 21.3.*

4. Sin dominus dederit illi uxorem, & pepererit filios, mulier & liberi erunt domini ſui, ipſe verò exibit cum veſtitu ſuo: *ibidem.*

5. Si uxorem & proles nolit dimittere ſervus, judices ad poſtem autem ejus perforabunt ſubula, & ſervus erit domino ſuo in ſæculum, id eſt uſque ad jubileum. *ibidem v. 6.*

6. Hebræa in ſervam emi nequit, niſi herus promittat, ſe eam ſibi, vel filio in uxorem accepturum; quod ſi illa poſtea ei diſplicuerit, non vendet eam, ſed liberam dimittet. *ibidem v.7.*

7. Si eam filio uxorem dederit, & inſuper aliam ei ſuperinduxerit, curabit ut priori, ſcilicet ſervæ, jus conjugale conſtet, cum congruo veſtitu, & pretio pudicitiæ, A id eſt ſuſtentatione uxori debita: ſi tria iſta non fecerit, egredietur ſerva gratis, fietque libera. *ibidem.*

Si paupertate compulſus vendiderit ſe tibi frater tuus; 8.
non eum opprimes, ſed quaſi mercenarius operabitur apud te, uſque ad jubileum, tumque cum liberis ſuis liber egredietur. *Levit. 25.39.*

Servus & ancilla ſint vobis de nationibus quæ in circuitu veſtro ſunt, & de advenis. *ibid. v. 44.* 9.

Si quis Hebræus ſe vendiderit peregrino, unus è propinquis redimet eum pretio, taxando pro rata annorum, 10.
qui ſuperſunt uſque ad jubileum quòd ſi redemptus refundere poſſit, exibit liber: ſin autem, ut mercenarius ſerviet propinquo redimenti ſe, uſque ad jubileum. *ibid. verſ. 47.*

VIII. Judiciale circa miſericordiam in beſtias.

In nido non accipies matrem cum pullis. *Deuter. 22. 6.* 1.
Si videris aſinum amici, vel inimici tui ſub onere decumbere, erigendo eriges eum. *Deuter. 22.4. Exodi 23.5.* 2.
Non arabis in bove & aſino. *Deuter. 22.10.* 3.
Non coques hœdum in lacte matris. *Exodi 23.19.* 4.
Non alligabis os bovi trituranti. *Deut. 25.4.* 5.
Si videris bovem, aſinum, aut pecudem, &c. fratris tui errare, colliges, & reduces eum fratri tuo, etiamſi is tibi ſit inimicus. *Deuter. 22.1.* 6.

Primogenitus bovis ſeptem diebus ſit cum matre ſua; 7.
die octava offeres illum Domino. *Exodi 22.30.*

IX. Judiciales circa mercenarios, peregrinos, pupillos, & viduas.

Non detinebis mercedem mercenarii uſque manè. *Levit. 19.13.*

Ingreſſus vineam proximi tui, comede uvas, quantum 1.
tibi placuerit: foras autem ne efferas. Idem fac in ſegete & ſpicis. *Deuter. 23.24.*

Cùm meſſueris ſegetes, non tondebis eas uſque ad ſo- 2.
lum, nec remanentes ſpicas colliges, neque in vinea tua racemos & grana decidentia congregabis, ſed pauperibus & peregrinis capienda dimittes. *Levit. 19 9.*

Idem facias in olivis, in olea poſt excuſſionem rema- 3.
nentibus. *Deut. 24. 20.* & in manipulo, quem oblitus es in agro. *ibidem v. 9.*

C Cura, ut in te non ſit indigens & mendicus. *Deuter.* 5.
15.4.

Aperies manum pauperi, & dabis mutuum, eſto an- 6.
nus ſeptimus remiſſionis inſtet. *ibid. v. 7.*

X. Judiciale circa pignora.

Si pignus acceperis à proximo veſtimentum, ante no- 1.
ctem reddes ei: quia ipſum eſt, in quo dormit. *Exodi 22.26.*

Non accipies loco pignoris inferiorem & ſuperiorem 2.
molem: quia inde ipſi & alii vivunt. *Deuter. 24.6.*

Cùm repetes à proximo rem tuam, non ingredieris 3.
domum ejus, ut pignus auferas; ſed ſtabis foris, & ille tibi proferet quod habuerit. *ibid. v. 10.*

XI. Judiciale circa uſuras.

Non fœnerabis fratri tuo ad uſuram pecuniam, nec 1.
fruges, nec quamlibet aliam rem; ſed alieno: fratri autem tuo abſque uſura, id quo indiget, commodabis. *Deuter. 23.19.*

Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, non 2.
urgebis eum quaſi exactor, nec uſuris opprimes. *Exodi* D
22.25.

XII. Judiciale circa furta & damna illata.

Si quis furatus fuerit bovem aut ovem, & occiderit, 1.
aut vendiderit, quinque boves pro uno, & quatuor oves pro una reſtituet. *Exodi 22.1.*

Si vivens bos, aut aſinus apud eum repertus fuerit, du- 2.
plum reſtituet. *ibid v. 4.*

Si non habet quod reddat, ipſe vendatur. *ibid.*

Occidens furem nocturnum, innocens habeatur; 3.
occidens verò furem diurnum, occidatur. *ibidem* 4.
verſ. 2.

Qui deliquerit & damnum fecerit proximo, confitebitur peccatum ſuum; & reddet ipſum caput, 5.
quintamque inſuper partem ei, in quem peccavit. *Numer. 5.5.*

Si læſerit quiſpiam agrum, vel vinam, & dimiſerit ju- 6.
mentum ſuum, ut depaſcatur aliena, quidquid optimum habue-

Digitized by Google

habuerit in agro aut vinea, pro damni æſtimatione reſtituat. *Exodi* 22. 5.

Si egreſſus ignis invenerit ſpinas, & comprehenderit ſegetes in agris, reddet damnum; qui ignem ſuccendit. *Ibidem v.6.*

8. Plagiarius, qui furatur hominem, ut vendat, occidatur. *Deuter.24.7.*

XIII. Judiciale circa depoſitum.

1. Si depoſitarius per fraudem rem depoſitam interverterit, reſtituet duplum. *Exodi* 22.9.

2. Si per negligentiam ejus, res depoſita ſublata ſit furto, reddet ſimplum. *Ibidem v.12.*

3. Si ſine ejus negligentia & culpa res ſublata ſit, nihil reſtituet. *Ibidem. verſ.* 10. & 11.

4. Si depoſitum, putà animal, occiſum ſit à beſtia, depoſitarius deferat ad deponentem, id quod occiſum eſt, & nihil aliud reſtituat. *Ibidem v.13.*

XIV. Judiciale circa commodatum.

1. Qui à domino aliquid commodato poſtulavit, ſi illud debilitatum aut mortuum fuerit, domino non præſente, reddere compelletur. *Exodi* 22.14.

2. Quòd ſi dominus præſens fuerit, non reſtituet, præſertim ſi commodatarius, vel conductor commodatum non acceperat gratis, ſed ejus uſum mercede conduxerat. *Ibidem.*

Hæc dicta ſint de ſimplicibus Moſis præceptis & legibus; ſequuntur miſtæ, ſive compoſitæ, ac inprimis morales ac cæremoniales ſimul.

1. MEmento ut diem ſabbati ſanctifices. *Exodi* 20, *verſ.* 8.

2. Cave in matrimonio, & copula carnali gradus conſanguinitatis & affinitatis, tum jure naturæ, tum lege divina cæremoniali vetitos Levit. 18. quos recenſui in ſexto præcepto decalogi.

3. Omne quod Domino conſecratur voto *cherem*, id eſt anathematis, redimi non poterit, ſed morte morietur. *Levit.* 27.v.28.& 29.

4. Decimas, & primitias animalium & frugum offer Domino. *Levit.*27.v.30.& 32.

5. Ferias Domini celebrabitis. *Levit.*23.4.

6. Erunt præcepta Dei in corde tuo; ligabis ea quaſi ſignum in manu tua, eruntque & movebuntur inter oculos tuos, ſcribeſque ea in limine & in oſtiis domus tuæ. *Deut.* 5. 6.

7. Quod præcipio tibi, hoc tantùm facito Domino, nec addas quidquam, nec minuas. *Deut.*12.32.

8. Aſcendens ad templum ter in anno. *Deut.*16.16.

9. Conſecra ſacerdotes & pontifices. *Exodi* 29.

10. Offer Domino ſacrificia, & victimas quaſlibet. *Levit.* 1. & *ſeq.*

11. Offer aurum, argentum, æs, &c. ad fabricam templi *Exodi* 25.3.

Secundæ Moſis leges miſtæ, ſunt morales & judiciales ſimul.

I. Circa quatuor prima decalogi præcepta.

1. MAleficos non patieris vivere. *Exodi* 22. 18.

2. Qui immolat diis, occidetur. *Ibid.v.*20.

3. Vir ſive mulier, in quibus pythonicus, vel divinationis fuerit ſpiritus, morte moriantur, lapidibus obruent eos. *Levit.* 20.27.

4. Qui dederit de ſemine ſuo Moloch, lapidetur; *Ibidem verſ.*5.

5. Si ſurrexerit propheta, filius, filia, aut uxor tua, & dixerit: Eamus & ſerviamus diis alienis, ſtatim interficies eum: ſit primùm manus tua ſuper eum, & poſt te omnis populus mittat manum: lapidibus obrutus necabitur. *Deut.* 13. *v.*2.6.7.8.

6. Si urbs idem fecerit, delebis eam cum incolis uſque ad pecora: omnia quæ in ea ſunt ſuccendes & combures Domino Deo tuo, & ſit tumulus ſempiternus; non ædificabitur ampliùs. *Ibid.v.* 13.

7. Qui maledixerit Deo, & blaſphemaverit nomen Domini, morte moriatur, lapidibus opprimet eum omnis multitudo, ſive ille civis, ſive peregrinus fuerit. *Levit.* 24. 16.

8. Chananæos omnes perdendo perdes, non inibis cum eis fœdus, nec conjugia, non habitabunt in terra tua: avocabunt enim filios tuos à me, & colent deos alienos. *Exodi* 23.33.

9. Qui percuſſerit patrem, aut matrem, morte moriatur, *Exodi* 21.15.

10. Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. *Ibidem v.*17.

11. Parentes filium rebellem & epulonem adducent ad judices: ex quorum ſententia, lapidabunt eum omnes homines urbis illius. *Deut.*21.19.

II. Circa ſextum præceptum, putà circa inceſtam copulam & libidinem.

1. Mœchus & adultera morte mulctentur. *Levit.*20.10.

2. Si quis dormierit cum noverca, vel nuru ſua, vel cum maſculo, uterque moriatur. *Ibidem.* Sic & qui dormierit cum matertera, amita, uxore fratris, vel patrui, aut avunculi ſui. *Ibidem v.* 18. & *ſeq.* Item qui viderit turpitudinem ſororis ſuæ. *ibidem v.*17.

3. Qui ſupra uxorem filiam duxerit matrem ejus, vivus ardebit cum eis. *ibidem v.*14.

4. Vir, vel mulier, quæ cum pecore congreſſa eſt morte moriatur. *ibidem v.*15.

5. Si quis in urbe concubuerit cum virgine, quæ alteri deſponſa eſt, & illa non clamavit, uterque lapidibus obruetur. *Deut.*22.23.

6. Sin in agro id fecerit, ipſe morietur ſolus; puella nihil patietur. *ibidem.*

7. Qui vim infert virgini non deſponſatæ, eam habebit uxorem, nec poterit eam unquam dimittere; & inſuper patri ejus ſolvet 50. ſiclos. *ibidem v.* 29.

8. Si quis dormierit cum ancilla, id eſt ſerva, vapulabunt ambo, & non morientur: quia non fuit libera, offerentque arietem pro peccato Domino. *Levit.* 19.20.

9. Si concubuerit quis cum virgine non deſponſatâ, dotabit eam, & habebit eam uxorem. *Exodi* 22. 16.

10. Si pater virginis eam dare noluerit, dotabit eam. *ibidem.*

11. Si maritus accuſet ſponſam dicens: Non inveni eam virginem; ſi verum eſt, quod objicit, lapidibus obruent eam: ſin autem, proferent parentes virginis ſigna virginitatis ejus, & ex iis judices condemnabunt maritum ad verberationem, & ad centum ſiclos argenti, dando patri ſponſæ; atque ſponſam tota vita ſua retinere cogetur. *Deut.*22.13.

12. Non induetur mulier veſte virili, nec vir utetur veſte feminea. *Deut.*22.5.

Tertiæ Moſis leges miſtæ, ſunt cæremoniales & judiciales ſimul.

1. QUi non fecerit phaſe ſtato tempore, exterminabitur de populis ſuis. *Numer*. 9. 13.

2. Septem diebus (phaſe) non invenietur fermentum in domibus veſtris: qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu Iſrael. *Exodi* 12. 19.

3. Si difficile & ambiguum apud te judicium eſſe perſpexeris, inter ſanguinem & ſanguinem, lepram & lepram, cauſam & cauſam, & judicum intra portas tuas videris verba variari, &c. venies ad ſacerdotes & ad judicem, facieſque quodcumque dixerint tibi, &c.

4. Qui autem ſuperbierit, nolens obedire ſacerdotis imperio, & decreto judiciis, morietur. *Deuter*. 17. 8.

5. Idumæi & Ægyptii non intrabunt in eccleſiam Domini, uſque ad tertiam generationem, nec mamzer uſque ad decimam: nec Ammonites & Maobites uſque in æternum; quia noluerunt vobis occurrere cum pane & aqua: A & quia conduxerunt contra te Balaam: non facias cum eis pacem, nec quæras eis bona. *Deuter*. 23. *v*. 1, & *ſeq*.

Si inveneris nidum, non capies matrem cum pullis: ſed capies pullos, & matrem avolare ſines. *Deuter*., 22.6. 6.

Non arabis in bove & aſino. *Deuter*. 22. 10. 6.

Si maritus zelotypus uxorem habeat ſuſpectam de adulterio, adducet eam ad ſacerdotem, qui dabit ei bibere aquas maledictionis: quas cum biberit, ſi rea ſit, intumeſcet & rumpetur uterus eius, femurque ejus putreſcet, itaque ipſa erit in maledictionem. Ritum hujus probæ cum ſacrificio, deſcripſi Numer. 5. 7.

Terra non vendetur in perpetuum, ſed pro rata annorum, qui ſuperſunt uſque ad jubileum: quia mea eſt, & vos advenæ, & coloni mei eſtis: *Levit*, 25. 23. vide ibi dicta. 8.

Quartæ leges Moſis miſtæ, ſunt morales & cæremoniales & judiciales ſimul.

1. QUi concubuerit cum muliere in fluxu ejus menſtruo, interficientur ambo. *Levit*. 20. 18.

2. Filia ſacerdotis ſi deprehenſa fuerit in ſtupro, & violaverit nomen patris ſui, flammis exuretur. *Levit*. 21. 9.

3. Qui polluerit ſabbatum, id eſt opus fecerit in eo, morte morietur. *Exodi* 31. 14.

4. Levitæ ex decimis ſuis dabunt decimas ſacerdotibus, eaſque meliores & pinguiores, ne polluant oblationem filiorum Iſrael, & ne moriantur. *Numer*. 18. 32.

5. Pater filiæ, maritus uxoris, vota irritare poteſt B primo die, quo ea ſcivit, non ſecundò: *Numer*. 30.

Leproſus ſolus habitet extra caſtra. *Levit*. 13. 46. 6.

Jumentum tuum non facies congredi cum alterius generis animantibus. *Levit*. 19. 19. 7.

Crocodilum, murem, talpam, muſtellam, lacertam non comedes. *Levit*. 11. 29. 8.

Denique huc pertinent leges mortis latæ in inceſtuoſos, qui cum nepte, nuru, matertera, &c. fornicantur. *Levit*. 20. 19. hæ enim leges partim naturales ſunt, partim cæremoniales, partim judiciales. 9.

DE MENSVRIS ET PONDERIBVS HEBRÆORUM, GRÆCORUM, ROMANORUM ET HISPANORUM,

collecta ex Roberto Cenali, Agricola, Alciato, & maximè ex Vilalpando & Alcazario, qui noviſſimè & exactè de jis ſcripſerunt.

I. De monetis & ponderibus.

PRæmoneo me hic libram accipere communem 12. unciarum, non autem majorem quæ 16. eſt unciarum.

Talentum ſunt tria millia ſiclorum.

TALENTUM unicum eſt apud Hebræos, continetque tria millia ſiclorum; uncias mille quiogentas; duodecim millia drachmarum; minas Hebræas 60. Atticas 120. Romanas libras 125.

Decem millia talentorum auri ſunt milliones aureorum ſeu drachmarum 120. aureus enim Francicus, eſt unius drachmæ. Libra ergo auri continet uncias auri duodecim; drachmas, ſive coronatos Francicos nonaginta ſex. Talentum ergo auri continebat duodecim millia coronatorum Francicorum. Millio coronatorum Francicorum ſunt unciæ auri 125000. putà libræ 10416 & 4. unciæ.

Talentum aliud erat aureum, aliud argenteum, aliud D æreum: omnia hæc æqualis erant ponderis, ſed diſparis pretii.

Libra auri valebat duas libras argenti.

Proportio pretii auri ad pretium argenti tempore Platonis, erat duodecupla. ita ſcilicet, una uncia, vel libra auri valeret 12. uncias, vel libras argenti, teſte Platone in Socrate: ſimiliter fuit tempore Davidis. nam David emit aream Ornan Jebuſæi, cum bobus & plauſtro, auri ſiclis 50. qui efficiunt ſiclos argenti ſexcentos, ut patet 2. Reg. 26. 24. collato cum 1. Paral. 21. 25. in Hebræo, qui habet, *dedit David Ornan pro loco ſiclos auri pondere* (id eſt pretio & æſtimatione) *ſexcentorum ſiclorum*, argenti C ſcilicet, hoc eſt, quorum pondus æſtimabatur ſexcentis, ſcilicet argenteis ſiclis, ſive qui valebant ſexcentos ſiclos argenteos. Unde in Hebræo eſt accentus *zaKeph*, qui quaſi hypocolon diſtinguit & ſejungit *τὸ auri* à *τῷ pondere* De argento enim proximè mentio præceſſit. Ait enim David v. præced. *Argentum dabo quantum valet*. Communiter enim apud Judæos ſiclus, intelligebatur argenteus: quia per argenteum pretia rerum in emendo & vendendo definiebant. Dices, Noſter. Interpres vertit, *Dedit ergo David Ornan pro loco ſiclos auri juſtiſſimi ponderis ſexcentos*, Ergo hi ſicli fuerunt aurei, non argentei. Reſp. Erant aurei quoad materiam (erat enim moneta aurea) ſed argentei quoad æſtimationem valoris & pretii, quod communiter, ut dixi taxabatur ſiclo argenteo, non aureo. Senſus ergo eſt: *Dedit David*, &c. *ſiclos auri*, id eſt in auro, *ſexcentos*. ſcilicet vulgò uſitatos. nimirum argenteos, q. d. Dedit ei ſiclos aureos, qui juſto pondere appenſi valebant ſexcentos ſiclos uſuales, putà argenteos: Sexcenti ergo ſicli auri idem ſunt, quod valor ſexcentorum ſiclorum argenti in auro, vel in moneta aurea. Sic Belgæ vulgò per Regalem accipiunt argenteum, non aureum; proinde ſi quis apud eos dicat, Dedit mihi rex Regales in auro ſexcentos, argenteos intelligunt in pretio, ſed in materia & moneta aureos.

Hunc ſenſum poſcunt Hebræa, & ſic doctè apteque conciliatur hic locus cum 2. Reg. 24. 24. ubi eadem area empta dicitur quinquaginta ſiclis, ſcilicet plenis & perfectis,

puta

Digitized by Google

putà aureis. Licet enim ibi dicatur, *argenti ſiclis quinquaginta*, tamen aureos fuiſſe liquet ex dictis; τὸ ergo *argenti*, idem eſt quod pecuniæ, q. d. Dedit ipſi pecuniam 50. ſiclorum. Sic enim paſſim argentum vocamus pecuniam, ſive ea ſit argentea, ſive aurea. uti hic erat.

Ita utrumque locum explicant, & inter ſe conciliant Andreas Maſius in Joſue c. 7. 21. Vilalpando tom. 3. in Ezech. pag. 414. Alcazar de Ponderibus propoſ. 22. pag. 60 ubi docent 1. Paral. 21. 25. ſiclum auri vocari, pondus שקל *ſekel* enim, id eſt ſiclus, hebraicè ſignificat pondus. Veterum enim pecunia non erat ſignata, uti jam eſt, ſed ad pondus appendebatur, v. g. tot drachmæ vel unciæ auri, vel argenti (auri quod valet ſiclum argenti, ſic ut ſexcenti ſicli auri, id eſt in auro, voceutur quinquaginta ſicli, hoc eſt ducentæ drachmæ ſiclus enim ponderabat 4 drachmas) auri, quæ valebant ſiclos argenti ſexcentos, ſive drachmas argenti 2400.

Scio S. Hieron. Abulenſ. Vatablum & Cajetanum hæc aliter, & in ſpeciem facilius conciliare. dicendo, partem areæ in qua ſacrificavit David, primò ab eo emptam fuiſſe 50. ſiclis argenti; deinde totam aream, totumque B montem Sion ab eo emptum fuiſſe ſexcentis ſiclis aureis, ſed hoc acriter impugnat Vilalpando. Hæc in prima editione obiter tantùm tetigit, non enucleavi, ideoque *dum brevis eſſe laboro, obſcurus fio*. Spectant enim ad libros Regum, ibique enucleanda erant: placuit tamen hic ſcrupulum lectori eximere.

David 1. Paralip. 22. 14. reliquit Salomoni pro templo, centum millia talentorum auri, hoc eſt duodecim cum dimidio milliones librarum auri, puta mille & ducentos milliones aureorum Francicorum; tantumdem reliquit ei in argento; univerſim ergo reliquit ei bis mille & quadringentos milliones aureorum; quantum auri vix eſt in tota Europa. Alcazar tamen hæc talenta auri, putat fuiſſe argentea; & talenta argentea, putat fuiſſe ærea: & ſic ex talentis auri tantùm fuiſſet duodecima portio talentorum jam dictorum; & ex talentis argentis tantum fuiſſet quinquageſima portio: id eſt, fuiſſent tantum in auro milliones centum, in argento verò viginti quatuor, hoc eſt, univerſim fuiſſent aureorum Francicorum milliones 124. Sed verba Script. aliud, & plus requirunt: de qua re alibi diſputabo.

C Talentum Atticum, eſt dimidium talenti Hebraici: nam continet ſex millia drachmarum, id eſt minas Atticas 60.

Mina ſunt 60. ſicli;

Mina Attica & Romana continet centum drachmas, ſiclos viginti quinque.

Mina Hebræa continet 60. ſiclos, id eſt drachmas 240. uncias 30. putà duas libras cum media. Dicitur mina vel mna, à מנה *mana*, id eſt numeravit, unde *mane*, *tekel*, *phares*.

Siclus, ſtater, tetra drachmum idem ſunt, ſcilicet ſemuncia. Siclus argenti erat unus floren. Obolus erat ſicli pars 20.

Siclus erat ſemuncia. putà quatuor drachmæ; hinc ſiclus, ſtater. tetradrachmum idem ſunt. ſiclus & uncia, mundo pene ſunt correva. hinc ubique eadem eſt uncia continens octo drachmas. Dicitur ſiclus à שקל *ſakal*, id eſt ponderavit. Chal. dicunt *takal*, vel *tekel*.

Siclus ergo argenti ponderabat tantum, quantum 4. regales Hiſpanici quinque ſtuferorum. erat ergo ſiclus argenti, quaſi unus florenus Brabanticus ſiclus verò auri erant 4. coronati Francici, qui valent 12. flor. Brab.

Obolos Hebraicus. erat vigeſima pars ſicli, & quadrageſima unciæ: erat ergo major obolo Attico: hic enim erat ſexta pars drachmæ, ac proinde 24. pars ſemunciæ.

Unus erat ſiclus: duplex enim ſiclus, putà ſacer, ſive major, & ervilis, ſive minor, figmentum eſt Rabbinorum. Siclus ſubintelligendus eſt, quoties aureus & vel argenteus legitur.

Duæ armillæ à ſervo Abrahæ datæ Rebeccæ, Geneſ. 24. 22. erant decem ſiclorum auri: ſingulæ ergo erant 5. ſiclorum, id eſt duarum unciarum cum media.

Sicut dimidius regalis, vocatur ſubinde regalis: ita dimidius ſiclus, vocatur ſubinde ſiclus, præſertim in auro & ære: unde inaures Rebeccæ appendebant ſingulæ tantùm dimidium ſiclum, uti habent Hebræa: noſter tamen Interpres dicit eas appendiſſe ſiclum. vide Alcazar de menſur. pag. 51,

Didrachmum eſt dimidius ſiclus: integer enim ſiclus erat tetradrachmũ. pendebat enim quatuor drachmas.

Didrachmum eſt medius ſiclus, putà 10. ſtuferi. Argenteus eſt ſiclus argenti. Chriſtus venditus fuit florenis triginta.

A Argenteus eſt ſiclus argenti. Alii putant fuiſſe dimidium ſicli argentei.

Joſeph venditus fuit 20. argenteis, id eſt 20. ſiclis argenti, putà 20. flor. Brab. Chriſtus venditus fuit 30. ſiclis argenti, id eſt 30. flor. Brab. ſive 15. unciis argenti.

Habuit Salomon in conſtituendo templo octoginta millia Ægyptiorum, & octoginta millia Phœnicum, & quando eos domum dimiſit, dedit ſingulis 10. ſiclos auri id eſt 40. coronatos Francicos. Summa ergo omnium quæ eis dedit, fuit mille millia, & inſuper ſexcenta millia ſiclorum. Præterea in hoc opere habuit centum quinquaginta millia Gabaonitarum, ſive Nathinæorum, & triginta millia Hebræorum, quibus veriſimile eſt, eum tantumdem dediſſe, cùm pares fuerunt in labore. Unde in univerſum omnibus computatis, dedit centies & trigeſies centena millia aureorum, & inſuper ſexcenta millia, hoc eſt, tredecim milliones, & ſexcenta millia aureorum.

Solidus erat ſexta unciæ pars. Denarius erat drachma.

Solidos olim fuit ſexta unciæ pars, indeque ſextula dicebatur, hinc 72. ſolidi faciebant libram: hæc enim 12. uncias continet.

B Denarios erat nummus argenteus unius drachmæ; 4. ergo denarii, æquales erant pondere & pretio uni ſiclo ſive 4. regalibus Hiſpanicis 5. ſtuferorum. hi enim totidem, ſcilicet 4. drachmas ponderant. Denarius ergo valebat quaſi 5 ſtuferos modernos. Dictus eſt denarius, quòd decem aſſes, id eſt minimos nummos, contineret. As erat quaſi medius ſtuferus modernus; dupondium erant duo aſſes.

Seſtertius erat ſtuferus.

Quarta pars denarii vocabatur Seſtertios, quaſi ſemis tertius. erat ergo ſeſtertios, ſtuferus priſcus, qui modò valet ſtuferum cum quadrante. Mille ergo ſeſtertii erant mille ſtuferi priſci, qui olim valebant florenos Brabanticos 50. jam valent flor. Brab. 62. imò ampliùs. indies enim mutantur & augentur pretia nummorum, non ſine reipubl. damno & perturbatione.

Seſtertium erant mille ſtuferi.

Seſtertiom in neutro, & in plurali ſeſtertia ſingula valebant mille ſeſtertios. Continebant enim ſingula ſeſtertia ii. ſe duas libras & ſemiſſem: ſingulæ autem libræ continebant drachmas, vel denarios 100. id eſt ſeſtertios 400. Duæ itaque libræ & dimidia valebant mille ſeſtertios: idque uno nomine *ſeſtertium* dicebant. Decem ergo ſeſtertia valebant decem millia nummorum ſeſtertiorum, qui valebant 500. florenos Brabanticos priſcos. Quod ſi hunc numerum per adverbium extuleris, ad hunc modum, *decies ſeſtertium*, jam reddideris hanc ſummam centuplo majorem. Idem enim eſt dicere, *decies ſeſtertium*, quòd decies centena millia ſeſtertiorum, quæ valent quinquaginta millia flor. Brab. priſcorum. ſic *centies ſeſtertium*, ſunt centies centena, ſive decies millena millia ſeſtertiorum, quæ valent quingenta millia flor. ſeu ducenta millia philippicorum. vide Budæum de aſſe

II. De menſuris ſive vaſis.

Menſuræ omnes æſtimandæ ſunt ſecundùm capacitatem aquæ, quam capere poſſunt: unde quoad capacitatem ſemper ſunt æquales, ſed pro ratione materiæ, inæquales ſunt ponderis. v. g. ſextarius eſt vas, ſive ſcyphus magnus, qui continet 20. uncias aquæ, vini, vel aceti (horum enim æquale eſt pondus) ſed ſi idem ſextarius impleatur auro continebit tantumdem, quoad ambitum & capacitatem, ſed quoad pondus, longè amplius: quia auri pondus ſe habet ad pondus aquæ ſicut ſe habet 183. ad unum, vel ut ſe habent 2775. ad 148. Quare cùm ſexta-D rius aquæ contineat 20. uncias, ſequitur per regulam trium, quòd ſextarius auri contineat uncias 375. ſi enim 148. dant 20. ergo 2775. dant 375

Sextarius Rom. continet 20. uncias aquæ. Aurum plumbo eſt ponderoſius Proportio metallorũ quoad pondus.

Sextarius ergo Romanus aquæ, vini & aceti, ponderat 20. uncias, ſextarius olei. 18. uncias. ſextarius frumenti Romani, ſive noſtratis, 15 uncias ſextarius farinæ ejuſdem. ponderat 8. vel 9. uncias (frumentum enim denſius & ponderoſius eſt farina) ſextarius mellis, ponderat 30. uncias. ſextarius auri, ponderat uncias 375 ſextarius plumbi, ponderat unc. 233. ſextarius argenti, ponderat unc. 208. ſextarius cupri, ponderat unc. 182. ſextarius ferri, ponderat unc. 161. ſextarius ſtanni, ponderat unc. 150.

Hinc facile eſt colligere, quæ ſit proportio ponderis inter metalla, quodque aurum omnibus, etiam plumbo, ſit ponderoſius: licet contrarium putarit Plinius lib. 33. c. 3. ſed falsò. In æquali ergo quantitate, ſi oleum ponderat 9. uncias.

aqua

aqua pendet	20.uncias.
mel	15.oncias.
ſtannum	75.uncias.
ferrum	80 5/3.unc.
æs cupreum	91.unc.
argenteum	104.unc.
plumbum	116 2/3.unc.
argenteum vivum	150.unc.
aurum	187 1/3.unc.

Rurſum frumentum Palæſtinæ denſius & ponderoſius eſt, quàm ſit Romanum & noſtrum. Sextarius ergo frumenti Palæſtinæ, pendet 20. uncias, Romani verò 15. uncias.

Frumentū Palæſtinæ ponderoſius eſt noſtro.

Rurſum triticum ponderoſius eſt hordeo. ſextarius enim hordei Romani, pendet uncias 12. tritici vero 15.

Amphora eſt pes quadratus, id eſt 48. ſextarii, putà libræ 80. aquæ.

AMPHORA dicta eſt, quòd duas haberet anſas, quibus utrimque ferebatur, ἀπὸ τοῦ ἀμφὶ καὶ φέρω. Amphora capiebat congios octo, id eſt ſextarios 48. alio nomine Quadrantal dicebatur, à menſuræ ejus figura, quæ omni ex parte pedem Romanum habebat quadratum. Si enim vas facias, quod tam in longitudine, quam latitudine & altitudine, ſive profunditate, habeat pedem Romanum, erit quadrantal, ſive amphora. Amphora ergo erat quadratura pedis Romani, continens libras 80. aquæ vel vini, (frumenti verò noſtratis 60.) id eſt uncias aquæ 960 loquor de amphora Romana: nam Attica fuit major tertia parte; continebat enim tres urnas, ait Fannius, id eſt 1440. uncias aquæ.

Amphoram Romani diviſerunt in duas urnas, uti geometricè & pulcrè oſtendit Vilalpando pag. 435. Urnam deinde diviſerunt in quattuor congios; ita ut URNA ſit amphoræ dimidium, continens ſextarios 24. & congius, qui & chus dicitur, ſit octava pars amphoræ. Congii formam vide apud Vilalpando pag. 400.

Urna eſt dimidium amphoræ. Congius eſt octava pars amphoræ.

CONGIUS ergo eſt quarta pars urnæ, continet ſextarios 6. fogliettas 8 hoc eſt libras aquæ 10. frumenti noſtratis ſeptem cùm dimidia. A congio Novellius Torquatus dictus eſt *Tricongius*, quòd unico hauſtu coram Tiberio Cæſare, tres vini congios exhauſiſſet, teſte Plinio libr. 14. 22.

Culeus continet 20. amphoras. Medimnus continet duas amphoras.

Ex 20. amphoris fit CULEUS, quæ maxima erat Romanorum menſura, continens ſextarios 960. libras aquæ, vel vini 1600. ſed in frumento noſtrate continet libr. 1200

Ex duabus amphoris fit medimnos. MEDIMNUS ergo continet ſex modios: una enim amphora continet tres modios. Eſt ergo medimnus decima pars culei, atque in aqua & vino, continet 160. libras, in frumento verò noſtrate 120.

Modius eſt tertia pars amphoræ, continet 26 libras aquæ.

MODIUS Romanorum propria menſura & vox eſt. eſt enim modius, quaſi modus, quo frumenta diſpenſantur. Epiphan. tamen docet Romanos modo nomen & menſuram ab Hebræis accepiſſe. מדד *madad* enim ſignificat menſurare: inde מדה *midda* eſt menſura, modius. Modius eſt tertia pars amphoræ; continet 16. ſextarios, heminas 32. putà 26. libras 2/3. aquæ, vel vini, frumenti verò noſtratis 20. libras: eſtque ſexta pars fanecæ Hiſpanicæ.

Chœnix erat quarta pars modii

CHOENIX continebat 4. ſextarios, eratque modii quarta pars, amphoræ duodecima. chœnix erat diurnus hominis cibus.

Sextarius Rom. continebat 20. uncias aquæ.

SEXTARIUS Romanus erat ſexta congii pars, indeque dictus eſt ſextarius, ait Fannius.

Sextario tam arida, quàm liquida metiebantur. Sextarius Romanus continet uncias 20. erat ergo ſextarius inſtar magni ſcyphi. eratque quarta pars chœnicis.

Hemina erat dimidium ſextarii.

HEMINA, vel cotyla erat dimidium ſextarii: QUARTARIUS, erat ſextarii quarta pars: ACETABULUM octava: CYATHUS duodecima.

SEXTANS ſunt duo cyathi, QUADRANS tres, TRIENS quattuor cyathi.

Sextarium Romanum cum Attico & Hebræo æqualem fuiſſe, contendit Vilalpando. Sed clarè demonſtrat Alcazar, eos fuiſſe diverſos; ac Romanum continuiſſe uncias 20. Atticum 15. Hebræum 13 1/3. ita ex Mariana ipſe propoſ. 5. & ſequ. idque mox clariùs patebit.

Corus ſive homer continebat 30 modios.

CORUS hebr. dicitur חמר *homer*, quaſi חמר *chamor*, id eſt acervus, vel cumulus frumenti: inde quoque aſinus dictus eſt חמור *chamor*, eò quòd hunc acervum bajulet, eſt enim *homer* quaſi aſinarium onus: hinc aſinus Matth. A 21. v. 2. vocatur ὑποζύγιον. huc etiam alludunt Hebræi Judic. 15. 16.

Vilalpando coro tribuit Græcas metretas 10 Hebræa ephi 10. ſata 30. medimnos 7. cum dimidio, artabas 6. amphoras Romanas 15. modios Romanos 45. id eſt aquæ vel vini libras 1200. uncias 14400. Verùm melius Alcazar coro tribuit tantùm libras aquæ 800 uncias 9600 modios Rom. 30. Id mox clariùs, patebit ex bato, ſive ephi.

Salomon quotidie abſumebat 40. millia librarum panis.

Menſæ Salomonis quotidie miniſtrabantur 30. cori ſimilæ, & 20. farinæ. unde fiebant 24. millia, & rurſum ſedecim millia, id eſt univerſim, quadraginta millia librarum panis. Corus continet 5. medimnos Raticos, ſive 5. fanecas Hiſpan. hi enim continent 30. modios.

Lethec eſt dimidium cori.

LETHEC eſt dimidia pars cori, hoc eſt duæ ferè fanecæ cum dimidia, ſonatque *Jethec* elevationem: eſt enim onus, quod vegetus adoleſcens aſino poteſt imponere.

Ephi, batus, & metreta ſunt idem. Hydriæ in Cana quant æ

EPHI, vel EPHA, BATUS & METRETA æquales ſunt, ſuntque decima pars cori Ezech 45. 11. Ephi continet tria ſata: ſatum continet 24. logim, id eſt ſextarios: ergo ephi continet ſextarios 72. Hydriæ ergo ſingulæ in Cana Galilææ, capientes metretas binas, capiebant ſex- B tarios, ſive ſcyphos magnos 144.

BATUS erat duplex, inquit Vilalpando: major continens metretam cum dimidia, id eſt 180. ſextarios: minor continens metretam, id eſt 72. ſextarios. Sic enim conciliandus eſt, inquit, locus 3. Reg. 7. 16. ubi dicitur, quòd mare æneum, quod fecit Salomon, continebat duo millia batos, cum 2. Paral. 4. 5. ubi dicitur, quòd idem mare capiebat tria millia metretas, vel, ut hebr. eſt, batos, quia ſcilicet batus major continebat metretam, ſive batum minorem unum cum dimidio: duo ergo millia batorum majorum faciebant tria millia metretarum ſive batorum minorum. ita Vilalpando. Verùm Alcazar lib de Menſur. propoſ. 14. oſtendit, hos batos non fuiſſe communes, ſed extraordinarios & minores, adeoque fuiſſe tantùm decimam partem bati: eoſque fuiſſe duplices, ita ſcilicet, ut unus eſſet ſeſquialter alterius.

Batus & ephi, æqua, lia erant amphoræ, continebantq; tres modios.

Dico ergo cum Alcazario: communis batus, ephi & metreta æqualia ſunt inter ſe, & cum amphora Romana, continentque ſextarios Rom. 48. id eſt aquæ uncias. 960 hinc ephi continebat tres modios. Ruth 2. 17. ſicut homer continens decem ephi, continebat 30. modios; mo- C dios utique vulgares Latinis putà Romanos: modius autem Romanus continebat aquæ uncias 320. uti omnes conſentiunt: ergo ephi continens tres modios, continebat uncias 960. Id pluribus & ſolidè demonſtrat ex S. Hieron. Epiphan. & aliis, Alcazar ſuprà, cui conſentit Mariana, imò S. Hieron. & Epiphan. qui aſſerit corum idem eſſe, quod 30. modii Romani. & tam nomen, quàm menſuram modii, Romanos fuiſſe ab Hebræis mutuatos.

Quare, cùm Joſephus & alii dicant, batum, ſive ephi continuiſſe 72. ſextarios Hebraicos: hinc ſequitur, ſextarium Hebræum, ſive log, uncias continuiſſe, non 20. uti continebat ſextarius Romanus, ſed tantùm 13 1/3. ſi enim 1/3. multiplices per 72. ſextarios, invenies præcisè 960. uncias, quot continet batus, ſeu ephi. ita Mariana & Alcazar.

Gomor, ſive aſſaron continebat octo libras aquæ.

Conſequenter cùm decima pars bati, vel ephi ſit gomor ſive aſſaron; ſequitur, gomor ſive aſſaronem continuiſſe uncias, non 144 ut vult Vilalpando, nec 63. ut vult Ribera; ſed 96. hoc eſt 8. libras 12. unciarum: divide enim ephi, continens uncias 960. per decem, habebis D 96.

Hinc facile eſt concipere, quomodo ex manna Hebræi quotidie gomor comederint: hoc enim cùm eſſet levius frumento, non 96. uncias, ſed multò minus, putà 50. circiter uncias tantùm ponderabat. Rurſum, quomodo parva menſa potuerit capere panes propoſitionis, quorum ſinguli conſtabant duobus gomor, ſive duobus aſſaronibus. Licet enim hi pleni frumento Palæſtino appenderent 16. libras putà 186. uncias, tamen in farina, vel ſimila, ob ejus raritatem & levitatem, tantum appendebant 13. libras cum dimidia, uti oſtendi Levit. 24. 5.

Hin continebat 12. ſextarios.

Hinc rurſum deducitur, quæ fuerit menſura hin. HIN enim continebat 12. ſextarios. ſextarius autem Hebraicus continebat uncias 13 1/3. multiplica ergo 13 1/3. per 12. habebis 160. uncias, id eſt 13. libras 1/3. tot ergo continebat hin. eratque æquale ſemimodio Romano. ita Alcazar, aptiùs quàm Vilalpando, qui hini dat ſextarios Romanos

12. id

Digitized by Google

12. id eſt uncias 540. Putat enim ipſe, ſextarium Hebr. A fuiſſe æqualem Romano; ſed id bene refutat Alcazar.

Quarta pars hin, erant tres ſextarii Hebræi, id eſt unciæ aquæ vel vini 40. id eſt libræ tres, & 4 unc.

Satum eſt modius.

SATUM eſt tertia pars ephi, continetque modium Romanum. Satum ergo & modius æqualia ſunt, perinde ac metreta & ephi. ita Alcazar. Alii sato tribuunt ſeſquimodium.

ARTABA Ægyptia continet tres modios Romanos cum triente, inquit Vilalpando. Verùm Alcazar & alii artabæ dant modios quinque.

CABUS, ſive chœnix Hebræorum, eſt menſura victus diurni, continet 4. ſextarios, id eſt ſex libras $\frac{2}{3}$. ita Vilalpando. quis putat ſextarium Hebræum fuiſſe æqualem Romano. Verùm meliùs Alcazar, uti ſextario Hebræo tantùm tribuit uncias 13. cum $\frac{1}{3}$. ita conſequenter cabo Hebræo, continenti 4. logim, ſive ſextarios, tribuit uncias aquæ 53 $\frac{1}{3}$. erat enim cabus duodecima pars ephi, ſive bati & amphoræ; ſati verò quarta.

Log eſt ſextarius. Cadus eſt amphora.

LOG eſt ſextarius Hebræus, putà 13. unciæ cum $\frac{1}{3}$.

CADUS eſt hydria: an menſuræ ſit genus, & cujus capacitatis, ex Scriptura colligi non poteſt, ait Vilalpando: licet Cenalis & Fannius putent amphoram, præſertim Atticam, ſubindè dici cadum, à continendo: & ſic cadus continebit 12. congios, id eſt 72. ſextarios.

Aroba.

AROBA, ſive cantharus Hiſpan. conſtat octo boccalibus Italicis, libris 42. & 8. unciis, putà unciis 512. eſtque quarta pars fanecæ.

Boccale. Acumbre.

BOCCALE Italicum, & Hiſp. ACUMBRE continet 4. fogliettas, putà 5. libras, & 4. uncias, id eſt univerſim 64. uncias.

Foglietta. Quartillo.

FOGLIETTA continet 16. uncias, tantumdem continet QUARTILLO.

Baril.

BARIL conſtat boccalibus 32. libr. 170 $\frac{2}{3}$. unciis 2048.

Botta.

BOTTA Romana continet octo barilas, boccales 256.

Faneca.

FANECA, ſeu QUINTAL continet centum libras Hiſp. id eſt libras communes, 12. unciarum, 168.

Synopſis menſurarum, ſi aqua vel vino impleantur, quantum ponderent.

CULEUS continet aquæ, vel vini talenta 13 $\frac{1}{3}$. libras 1600. uncias 19200.

BOTTA Romana continet talenta 10 $\frac{340}{375}$. libr. 1365 $\frac{1}{3}$. uncias 16384.

CORUS continet libras 800. uncias 9600.

ROBLUM Hiſpan. talenta 6. $\frac{2}{3}$ $\frac{4}{5}$. libras 820. uncias 9840.

FANECA Hiſpan. talenta 1 $\frac{2}{5}$ $\frac{1}{3}$. libras 168. unc. 2016.

Fanecæ quarta pars eſt AROBA, continet libras 42 $\frac{2}{3}$. uncias 512.

MEDIMNUS tal. 1 $\frac{7}{15}$. libras 160. uncias 1920.

EPHI, BATUS & METRETA libr. 80. uncias 960.

PES CUBICUS Græcorum libras 90 $\frac{1}{8}$ $\frac{2}{64}$. uncias 1085 $\frac{1}{2}$.

AMPHORA, ſive pes cubicus Romanorum libras 80. uncias 960.

PALMUS CUBICUS Roman. libras 37 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$. unc. 447 $\frac{2}{11}$.

SCORTIUM libras 32. uncias 386.

SATUM libras 26 $\frac{2}{3}$. uncias 320.

MODIUS Rom. libras 26 $\frac{2}{3}$. uncias 320.

CELEMIN Hiſp. libras 14. uncias 168.

HIN libras 13 $\frac{1}{3}$. uncias 160.

CONGIUS, ſive CHUS libras 10. uncias 96.

GOMOR, ſive ASSARON libras 8. uncias 96.

CHOENIX libras 6 $\frac{2}{3}$. uncias 80.

BOCCAL Rom. libras 5 $\frac{1}{3}$. uncias 64.

CABUS, ſive palmus cubicus Hebr. libras 4 $\frac{1}{3}$. uncias 53 $\frac{1}{3}$.

LOG, ſive ſextarius libras 1 $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{2}$. uncias 13 $\frac{1}{3}$.

FOGLIETTA Rom. libras 1 $\frac{1}{3}$. uncias 16.

COTYLE & HEMINA uncias 10.

ACETABULUM uncias 2 $\frac{1}{2}$.

CYATHUS unciam 1 $\frac{4}{6}$.

DIGITUS CUBICUS unciam 1 $\frac{1}{4}$.

III. De menſuris longitudinis.

Calamus ſunt ſex cubiti. Cubitus non eſt, pes

CALAMUS continet ſex cubitos.

CUBITUS eſt ſeſquipes, putà ea longitudo, quæ à flexu brachii porrigitur uſque ad extremum digiti, qui index vocatur, continetque 24. digitos, ſive duas ſpithamas, eſtque quarta pars ſtaturæ hominis, quiſque e- A nim homo ritè formatus, habet in ſtatura, 4. ſui cubitos, adeoque tantus eſt, quanta eſt expanſio brachiorum ejus: brachia enim complicata in cubito, ſeque in digito indice contingentia, faciant 4. cubitos, quæ eſt ſtatura cujuſque. Conſequenter, cùm cubitus ſit ſeſquipes, ſequitur, quemque hominem, uti ſui cubitos habet 4. ita & ſui pedes habere ſex in ſtatura.

ſed ſeſquipes. Quiſque homo habet in longitudine quatuor ſui cubitos.

Ita S. Hieron. Vitruvius, & paſſim alii, unus Alcazar propoſ. 9. multis probare contendit, cubitum in S. Scriptura non eſſe quartam, ſed ſextam partem humanæ ſtaturæ: quia cenſet cubiti nomine non comprehendi manum, ſed tantùm os illud præcipuum, ab ima mano ad brachii uſque curvaturam extenſum. Additque ſex tales cubitos facere calamum, indeque calamum vocari menſuram hominis, id eſt ſtaturæ humanæ, Apoc. 21. 17. Rurſum, hunc cubitum eſſe duplicem; primum eſſe antiquum Adami, & primorum illorum magnorum hominum, qui contineat digitos Romanos 18 $\frac{2}{3}$. ſitque penè æqualis pedi Romano: hic enim ſedecim præciſè digitos continet. Secundum eſſe poſteriorem & minorem, qui conſtet Romanis pedibus 14 $\frac{1}{6}$ $\frac{1}{3}$. atque hoc minore S. Scripturam men-
B ſurare luteres, & mare æneum. Verùm à communi aliorum omnium ſententia recedendum non eſſe; cenſeo.

Palmus.

PALMUS, hebr. טפח *tophach*, eſt ſpatium 4. digitorum tranſverſim poſitorum.

Tres palmi complent palmum extenſum, qui ſpithama dicitur.

Spithama.

SPITHAMA, hebr. זרת *zeret*, eſt ſpatium, quod diſtenta manu inter pollicem & indicem interjacet, continetque 12. digitos tranſverſos.

Paſſus. Greſſus.

PASSUS, eſt ſpatium quinque pedum.

Dimidium paſſus eſt GRESSUS, qui continet duos pedes cum dimidio.

Pes.

PES ROMANUS continebat quatuor palmos, id eſt ſedecim digitos Romanos tranſverſos. quantitatem ejus vide expreſſam apud Alcazar libr. de Menſur. pag. 8.

Milliare continet mille paſſus.

MILLIARE à mille paſſibus deductum eſt, continet octo ſtadia.

Stadium 125. paſſus.

STADIUM continet 125. paſſus, id eſt pedes 750.

FINIS

INDEX

INDEX LOCORUM
S. SCRIPTURAE
QUÆ IN HOC OPERA
SINGILLATIM EXPLICANTUR.

Primus numerus paginam, ſecundus columnam, litteræ additæ eas quæ columnis interjectæ ſunt, denotant,

EX GENESI.

CAP. 14. A filo ſubtegminis uſque ad corrigiam caligæ. pag. 538. 2.a
30. Ut aliquando provideam domui meæ. 271. 2. d
35. Non vocaberis ultrà Jacob, ſed Iſrael. 20. 2. c
43. In meam h~e feciſtis injuriam, ut indicaretis ei & alium vos habere fratrem. 214. 2. b

EX EXODO.

CAP. 3. Rubus ardebat in igne. 21. 2. a
6. Levo manum meam. 91. 2. a
8. Ingravavit cor ſuum. 305. 2. b

EX LEVITICO.

CAP. 25. Quæ ſponte naſcuntur non metes. 390. 1. a

EX NUMERIS.

CAP. 5. Utero tumeſcente, putreſcat femur tuum. 240. 2. a
14. Sicut juraſti dicens, Dominus patiens, & multæ miſericordiæ. 467. 1. b
Nubes tua protegat illos, & in columna nubis præcedas eos. 346. 2. d
18. Omne animal immundum redimi facies. 343. 2. d
23. Nubes quoque Domini ſuper eos erat per diem cùm incederent. 347. 2. a
27. Eleazar conſulet Dominum. 431. 2. b

EX DEUTERONOMIO.

CAP. 16. Immolabis phaſe Domino de ovibus, & de bobus. 330. 2. a
Veſpere ad ſolis occaſum, quando egreſſus es de Ægypto. 339. 2. c
23. Ut ſint caſtra tua ſancta. 526. 1. b
33. Lætare Iſſachar in tabernaculis tuis. 252. 2. b

EX JOSUE.

CAP. 20. Stabit ante portas civitatis, & loquetur ſenioribus, &c. 719. 2. a

EX LIBRO JUDICUM.

CAP. 6. Pax tecum, non morieris, ne timeas. 200 1 b
19. Conſidera quòd dies ad occaſum declivior ſit, & propinquet ad veſperam. 323. 1. d

EX LIBRIS REGUM.

LIB. 1. CAP. 2. Ut domus tua & domus patris tui miniſtraret in conſpectu meo. 80. 2. d
4. Tranſlata eſt gloria de Iſrael. 399. 2. b
12. Nolite declinare poſt vana, quæ non proderunt vobis. 21. 1. c
14. Si dixerint, Aſcendite ad nos, aſcendamus. 161. 2. a
18. Percuſſit Saul mille, & David decem millia. 675. 2. d
20. Si eſt iniquitas in me, tu me interfice. 143. 1. c
LIB. 2. CAP. 2. Surgant pueri & ludant. 150. 2. d
3. Numquid caput canis ego ſum? 784. 1. a
12. Non recedet gladius de domo tua uſque in ſempiternum. 78. 1. a
23. Ad tres primos non pervenit. 349. 1. b
LIB. 3. CAP. 13. Quicumque volebat, implebat manum ſuam. 508. 2. b
LIB. 4. CAP. 2. Currus Iſrael, & auriga ejus. 304. 1. b
8. Viginti duorum annorum erat Ochoſias. 112. 1. b

EX LIBRIS PARALIPOM.

LIB. 2. CAP. 4. Fecit quoque altare æneum decem cubitorum altitudinis. 380. 2. d

EX ESDRA.

LIB. 1. CAP. 2. Donec ſurgeret ſacerdos doctus, atque perfectus. 432. 2. b
LIB. 2. CAP. 8. Quia ſanctus dies Domini eſt. 335. 2. c

EX JUDITH.

CAP. 9. Deus patris mei Simeon, qui dediſti illi gladium in defenſionem alienigenarum, &c. 204. 1. c

EX ESTHER.

CAP. 14. Ne tradas ſceptrum tuum iis qui non ſunt. 739. 1. a

EX TOBIA.

CAP. 12. Eleemoſyna liberat à morte. 795. 2. c

EX LIBRO JOB.

CAP. 10. Memento quòd ſicut lutum feceris me. 50. 2. c
11. Vir vanus in ſuperbiam erigitur, & tamquam pullum onagri ſe liberum natum putat. 131. 2. c
14. Operi manuum tuarum porriges dexteram. 244. 1. b
23. Probabit me quaſi aurum. 202. 2. a
31. Si deceptum eſt cor meum ſuper muliere. 616. 1. a
38. Numquid produces luciferum in tempore ſuo? 689. 2. c

EX PSALMIS.

PSAL. 2. Dabo tibi gentes hereditatem tuam. 251. 1. b
Apprehendite diſciplinam. 226. 1. d
8. Videbo cælos opera digitorum tuorum. 315. 1. a
9. Non eſt Deus in conſpectu ejus. 221. 2. b
10. Dextera tua inveniat omnes qui te oderunt. 244. 1. b
15. Dominus pars hæreditatis meæ. 663. 1. d
18. In ſole poſuit tabernaculum ſuum. 25. 1. b
20. Deſiderium cordis ejus tribuiſti ei. 21. 2. a
21. Vota mea Domino reddam. 556. 2. d
Foderunt manus meas, & pedes meos. 484. 1. c
22. Impinguaſti in oleo caput meum. 182. 1. c
23. Super maria fundavit eum. 740. 2. a
25. Dilexi decorem domus tuæ. 399. 2. d
26. Iudica Domine nocentes me. 615. 2. b
Si conſiſtant adverſum me caſtra non timebit cor meum.
30. Deus meus es tu, in manibus tuis ſortes meæ. 546. 1. a
Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ. 367. 1. d
32. Ponens in theſauris abyſſos. 670. 1. d
33. Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum. 196. 2. d
34. In populo gravi laudabo te. 315. 2. d
36. Juſti hæreditabunt terram. 15. 1. b
37. Amici mei, & proximi mei, adverſum me appropinquaverunt; &c. 536. 2. d
49. Immola Deo ſacrificium laudis. 736. 2. b
Ignis in conſpectu ejus exardeſcet. 377. 1. a
50. Si voluiſſes ſacrificium, dediſſem ut'que. 485. 1. a
Ponent ſuper altare tuum vitulos. 445. 1. d
54. Quis dabit mihi p nnas ſicut columbæ. 487. 1. a
57. Lavabit manus ſuas in ſanguine peccatoris. 685. 1. d
67. Animalia tua habitabunt in ea. 606. 1. c
Prævenerunt principes conjuncti pſallentibus, in medio juvencularum tympaniſtriarum. 352. c. d
72. Tranſierunt in affectum cordis. 356. 2. d
77. In campo Taneos. 356. c. d
Panem cæli dedit eis. 366. 1. c
Tradidit in captivitatem virtutem eorum. 399. 2. b
80. Buccinate in neomenia tuba. 895. 2. a
81. Deus ſtetit in ſynagoga deorum. 304. 1. a
88. Juravi David ſervo meo. 762. 1. c
90. Liberavit me à verbo aſpero. 736. 1. a
Super aſpidem & baſiliſcum ambulabit. 124. c. c

Digitized by Google

54. Ipſius eſt mare, & ipſe fecit illud. 134. 2. c
98. In columna nobis loquebatur ad eos. 26. 2. d
Moyſes & Aaron in ſacerdotibus ejus. 434. 2. c
101. Oſſa mea ſicut cremium aruerunt. 415. 2. b
103. Ut exhilaret faciem in oleo. 182. 1. b
Super montes ſtabunt aquæ. 34. 2. a
Producens fœnum jumentis, & herbam ſervituti hominum. 55. 1. d
Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei. 345. 2. b
104. Et non erat in tribubus eorum infirmus. 713. 1. b
Conſtituit eum dominum domus ſuæ. 147. 2. b
Ut erudiret principes ejus, &c. 274. 2. d
105. Immolaverunt filios ſuos, & filias ſuas dæmoniis. 554. 1. d
Deduxit eos in abyſſos, ſicut in deſerto. 351. 1. b
109. Judicabit in nationibus, implebit ruinas. 22. 2. a
Sede à dextris meis. 144. 1. b
111. Diſperſit, dedit pauperibus, juſtitia ejus manet in ſæculum ſæculi. 100. 2. a
113. Mare vidit & fugit, Jordanis converſus eſt retrorſum, montes exultaverunt ut arietes. 153. 1. d
118. Revela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua. 6. 2. a
Tu mandaſti mandata tua cuſtodiri nimis. 594. 2. d
Ignitum eloquium tuum. 547. 1. a
Greſſus meos dirige. 462. 1. b
131. Sacerdotes tui induantur juſtitiam. 681. 1. c
Illuc producam cornu David. 597. 1. a
134. Qui producit ventos de theſauris ſuis. 853. 2. c. 120 a. b
135. Qui diviſit mare rubrum in diviſiones. 351. 1. b
138. Subſtantia mea in inferioribus terræ. 415. 2. a
140. Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo. 449. 2. c
142. Ad te levavi animam meam. 156. 1. d
145. Dominus cuſtodit advenam, pupillum & viduam ſuſcipiet. 118. 1. d

EX PROVERBIIS.

CAP. 3. Longitudo dierum in dextera ejus. 144. 1. c
4. Juſtorum ſemita quaſi lux ſplendens procedit. 609. 1. a
8. Quando præparabat cælos aderam. 1. 1. b
Melior eſt ſapientia cunctis opibus pretioſiſſimis. 65. 1. a
11. Juſtitia liberat à morte. 786. 2. d
15. Non amat peſtilens eum qui ſe corripit. 679. 1. d
16. Sortes mittuntur in ſinum, ſed à Domino temperantur. 189. 2. b
18. Frater qui adjuvatur à fratre, quaſi civitas firma. 231. 2. b
Turris fortiſſima nomen Domini. 753. 2. a
19. Domus & divitiæ dantur à parentibus, à Domino autem uxor prudens. 161. 1. c
28. Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur. 503. 2. a
Qui dat pauperi, non indigebit. 791. 1. d
30. Viam aquilæ in cælo. 807. 1. a

EX ECCLESIASTE.

CAP. 1. Generatio præterit, generatio advenit. 86. 1. d
3. Timor Domini gloria, & gloriatio, & lætitia. 591. 2. c
In manſuetudine opera tua perfice. 641. 2. c
Benedictio patris firmat domos filiorum, maledictio autem matris eradicat fundamenta. 176. 2. b
9. Mulier fornicaria quaſi lutum conculcabitur. 615. 1. d

EX CANTICIS.

CAP. 1. Nigra ſum, ſed formoſa, ſicut tabernacula Cedar. 19. 2. d
Equitatui in eo aſſimilavi te. 404. 2. b
Poſuerunt me cuſtodem in vineis. 609. 1. c
2. Columba mea in foraminibus petræ, in cavernis maceriæ. 388. 2. a
Dextera illius amplexabitur me. 244. 1. c
3. Introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genetricis meæ. 363. 1. d
5. Meſſui myrrham cum aromatibus meis. 445. 1. a
6. Terribilis ut caſtrorum acies. 606. 1. d
Anima mea conturbata eſt propter quadrigas Aminadab. 351. 1. d
7. Quid videbis in Sulamite, niſi choros caſtrorum?
Pone me ut ſignaculum ſuper cor tuum. 301. 1. d

EX SAPIENTIA.

CAP. 4. Ætas ſenectutis vita immaculata. 636. 1. b
5. Pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos. 736. 2. c
Excandeſcet in illos aqua maris. 555. 1. d
10. Certamen forte dedit illi ut vinceret. 198. 2. a
Deduxit eos in via mirabili. 545. 2. d
Juſtum deduxit Dominus per vias rectas. 462. 1. b
Reddidit Deus juſtis mercedem laborum ſuorum. 337. 2. a
12. Miſiſti anteceſſores exercitus tui. 341. 2. d
13. Vani ſunt omnes homines, in quibus non ſubeſt ſcientia Dei. 436. 2. b
16. Ut notum omnibus eſſet, quoniam oportet prævenire ſolem ad benedictionem tuam. 365. 1. b
17. Semper præſumit ſæva, perturbata conſcientia. 330 2. c. 324. 1. c
18. In veſte poderis totus erat orbis terrarum. 433. 2. d
Cùm quietum ſilentium contineret omnia, &c. 326. 2. a
Parentum magnalia in quatuor ordinibus erant ſculpta. 430. 1. d
19. In mari rubro via ſine impedimento. 429. 2. a
20. Juſtus qui ambulat in ſimplicitate ſua. 556. 1. c

EX ECCLESIASTICO.

CAP. 2. Præpara animam tuam ad tentationem. 476. 2. d
12. Verba ſapientum ſicut ſtimuli, & quaſi clavi in altum defixi. 579. 2. a
17. Eleemoſyna viri quaſi ſignaculum cum ipſo, & gratiam hominis quaſi pupillam conſervabit. 795. 2. a
39. Benedictio illius quaſi fluvius inundavit. 476. a
44. Abraham magnus pater multitudinis gentium. 166. 1. b.
Noe inventus eſt perfectus, juſtus. 86. 1. d
48. Qui inſcriptus es in judiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tribus Jacobi. 81. 1. d

EX ISAJA.

CAP. 1. Audite cæli, auribus percipe terra. 736. 2. c
Quò mihi multitudinem victimarum veſtrarum. 485. 2. a
6. Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus. 435. 1. a
9. Vocabitur admirabilis. 573. 2. b
10. Virga Aſſur, virga furoris mei. 204. 1. d
Computreſcet jugum à facie olei. 182. 2. b
13. Quaſi vaſtitas ab Omnipotente. 237. 2. c
40 Cui ſimilem me feciſti? 739. 2. b
44. Quis formavit Deum & ſculptile ad nihil utile? 2. c.
45. Viri ſublimes ad te tranſibunt. 714. 1. c.
48. De aquis Juda exiſtis. 687. 2. c
52. Quàm ſpecioſi pedes evangelizantium pacem! 579. 1. d
In Ægyptum deſcendit populus meus. 368. 1. b
53. Non eſt ſpecies ei, neque decor. 289. 2. a
Nos putavimus eum quaſi leproſum, & percuſſum à Deo, & humiliatum. 535. 1. b. 536. 2. c
59. Peccata noſtra reſponderunt nobis. 190. 2. a
64. Ecce tu iratus es, & peccavimus. 324. 1. a. 335. 2. a
65. Puer centum annorum morietur. 635. 2. c

EX JEREMIA.

CAP. 1. Antequam exires de vulva, ſanctificavi te. 563. 2. c
Conſtitui te ſuper gentes, & ſuper regna, ut evelas, & deſtruas, & diſperdas, &c. 19. 2. c
3. Revertere ad me, dicit Dominus. 76. 1. b
17. Peccatum Juda ſcriptum eſt ſtilo ferreo. 306. 2. b
22. In terram ad quam levant animam ſuam, & revertentur. 357. 1. b
47. Ecce aquæ ab Aquilone deſcendunt. 687. 2. a
48. Qui prohibet gladium ſuum à ſanguine. 714. 2. c

EX THRENIS.

CAP. 1. De quibus præceperas, ne intrarent in Eccleſiam tuam. 356. 1. a
4. Candidiores nazaræi ejus nive, rubicundiores ebore antiquo, ſapphiro pulchriores. 617. 2. d

EX

EX BARUCH.

CAP. 3. O Iſrael quàm magna eſt Domus Dei. 434. 1. b
Stellæ dederunt lumen in cuſtodiis ſuis, & lætatæ ſunt. 736. 2. c
Non eſt audita in Chanaan, nec viſa eſt in Theman. 4. 1. b

EX EZECHIELE.

CAP. 1. Quatuor facies uni, & quatuor pennæ uni. 403. 2. a
16 Calceavi te jacinthino. 197. 2. a
Hæc fuit iniquitas Sodomæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium ipſius. 110. 1. c
18. Patres comederunt uvam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcunt. 740. 2. d

EX DANIELE.

CAP. 4. Peccata tua eleemoſynis redime. 786. 2. d
12. Quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. 226. 2. d

EX OSEE.

CAP. 2. Auferat adulteria ſua de medio uberum ſuorum. 206. 1. d
4. Peccata populi mei comedent. 906. 1. a
11. In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritatis. 241. 1. c

EX IOELE.

CAP. 1. Reſiduum locuſtæ comedit bruchus. 323. 1. c

EX NAHUM.

CAP. 3. Vox gravis ruinæ. 315. 2. d

EX MICHÆA.

CAP. 2. Væ qui cogitatis inutile. 21. 2. d

EX ZACHARIA.

CAP. 8. Iejunium quarti, & jejunium quinti, & jejunium ſeptimi, & jejunium decimi erit domui Iuda. 455. 2. c

EX I. MACHABÆORUM.

CAP. 18. Intravit Antiochus Ægyptum in multitudine gravi. 315. 2. d

EX NOVO TESTAMENTO.

EX S. MATTHÆO.

CAP. 1. Vocabis nomen ejus Jeſum, ipſe enim ſalvum faciet. 643. 2 b
2. Nazaræus vocabitur. 617. 2. a
5. Eſtote perfecti, ſicut pater veſter cæleſtis perfectus eſt. 714. 2. d
Gaudete & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis. 591. 1. a
In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis. 351. 1. b
8. Multi venient ab Oriente & Occidente, &c. & recumbent cum Abram, &c. 186. 1. a
12. Quos non licebat ei edere niſi ſolis ſacerdotibus. 582. 1. d.
15. Quod intrat in os, non coinquinat hominem. 518. 2. a
16 Cavete à fermento Phariſæorum. 335. 1. b
18. Non dico uſque ſepties, ſed uſque ſeptuagies ſepties. 77. 2. d
19. Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, &c. 170.
21. Malos malè perdet, & vineam ſuam locabit aliis agricolis. 647. 1. c
25. Venite benedicti Patris mei. 116. 2. a
Ite maledicti in ignem æternum. 548. 1. b
26 Hoc eſt corpus meum. 334. 1. c
28. Ite in mundum univerſum, & prædicate, &c. 579. 1. c

EX S. MARCO.

CAP. 9. Omnis victima ſale ſalietur. 492. 1. a
16. Nolite expaveſcere, Jeſum quæritis. 200. 2 b

EX S. LUCA.

CAP. 1. Illuminare his qui in tenebris ſedent. 619. 2. d.
Non erit impoſſibile apud Deum omne verbum. 736. 1. b
2. Reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ. 185. 2. b
6. Eſtote miſericordes, ſicut & Pater veſter miſericors eſt. 790. 1. d
8. Semen eſt verbum Dei. 542. 2. d
9. Nemo mittens manum ad aratrum, & reſpiciens retro, aptus eſt regno Dei. 144. 1 b
11. Date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis. 790. 1. a
22. Reges gentium dominantur eorum. 622. 2. b
ult. Neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi. 727. 1. a

EX S. JOANNE.

CAP. 1. Videmus eum quaſi unigenitum. 195. 2. b
3. Sic Deus dilexit mundum. 774. 2. d
5. Scrutamini Scripturas. 7. 1. a 11. 2. a
8. In lege Moſes mandavit nobis hujuſcemodi lapidare. 562 2. a
Si me ſciretis, forſitan & Patrem meum ſciretis. 197. 2 a
20. Quia vidiſti me Thoma, credidiſti. 19. 1. d
Sic eum volo manere donec veniam. 82. 1. b

EX ACTIS APOSTOLORUM.

CAP. 2. Cùm complerentur dies pentecoſtes. 575. 2. c
Apparuerunt illis diſpertitæ linguæ tamquam ignis. 576. 1. d.
8. In felle amaritudinis. 728. 2. a
10. Tranſiit benefaciendo, & ſanando omnes oppreſſos à diabolo. 276. 1. d
12. Calcea te caligas tuas. 109. 2. b
17. In ipſo vivimus, movemur, & ſumus. 800. 2. d

EX EPISTOLA S. PAULI AD ROM.

CAP. 1. Paulus vocatus Apoſtolus. 603. 2. c
2. Patientia & benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit. 319. 1. c
3 Quem propoſuit Deus propitiationem per fidem, in ſanguine ipſius. 401 2. d
4. Signum accepit circumciſionis, ſignaculum juſtitiæ fidei. 134. 2. c
8. Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? 221 2. a
Omnis creatura ingemiſcit, & parturit uſque adhuc. 555. 2. d
Quos præſcivit & prædeſtinavit conformes fieri imaginis filii ſui. 46. 2 b
9. Miſerebor cujus miſereor. 463. 1. d
Vocabo non plebem meam. 573. 2. b
13. Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete.

EX I. AD CORINTHIOS.

CAP. 6. Neſcitis quia templum Dei eſtis. 412. 1. a
8. Scimus quia nihil eſt idolum. 739. 1. c
9. Numquid de bobus cura eſt Deo? 787. 2. d
10. Bibebant autem de ſpiritali conſequente eos petra. 675. 1. d
Patres noſtri in Moſe baptizati ſunt in nube, & in mari.
Omnes eamdem eſcam ſpiritualem manducaverunt. 366. 2. b

EX II. AD CORINTHIOS.

CAP. 3. Velamen poſitum eſt ſuper cor eorum. 796. 1. c
5. Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur juſtitia in ipſo. 498 2. b
11. Deſpondi vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto. 468. 1. a

EX EPIST. AD GALATAS.

CAP. 2. Videbantur eſſe columnæ. 627 2. a & ſeqq.
3. Factus pro nobis maledictum. 779. 2. c
Benedicentur in te omnes gentes. 116. 2. d
4. Convertimini iterum ad infirma elementa. 574. 2. d

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

CAP. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux 547. 1 d
Non eſt colluctatio adverſus carnem & ſanguinem. 630. 2. d
State ſuccincti lumbos veſtros in veritate. 333. 2. b

EX EPIST. AD PHILIPPENSES.

CAP. 4. Gaudete in Domino ſemper. 759. 2. d

EX EPIST. AD COLOSENSES.

CAP. 2. Nemo vos judicet in cibo & potu. 576. 1. d
Videte ne quis vos ſeducat per philoſophiam, & inanem fallaciam. 22. 2. b 503. 1. a

EX II. AD THESSALONICENSES.

CAP. 2. Eò quòd charitatem veritatis non receperunt, ideo mittet illis Deus operationem erroris. 232. 1. a
5. Ab omni ſpecie mali abſtinete vos. 618. 2. c

EX I. AD TIMOTHEUM.

CAP. 4 Nemo adoleſcentiam tuam contemnat, 656. 1.b
5. Cùm luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere volunt. 806. 1 c.
6. In Deo vivo qui præſtat nobis omnia abundè ad vivendum. 332. 1.a

EX II. AD TIMOTHEUM.

CAP. 2. Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſæcularibus. 661. 1.c

EX EPIST. AD HEBRÆOS.

CAP. 9. Obumbrantia propitiatorium. 403. 2.c
Accipiens ſanguinem vitulorum & hircorum cum aqua, & lana coccinea, & hyſſopo. 394. 1. a
Sine ſanguinis effuſione non fit remiſſio. 485. 2. a
11. Fide Abraham obtulit primogenitum ſuum Iſaac. 15. 2. a
Arbitrans quia & à mortuis ſuſcitare potens eſt Deus. unde & eum in parabolam accepit. 2. b.
Adoravit Iacob faſtigium virgæ Ioſeph. 249. 2. c
Fide Moyſes natus occultatus eſt menſibus tribus. 373. 2. b
Fide Moyſes reliquit Ægyptum, non veritus animoſitatem regis. 275. 2. b
12. Quem diligit Deus caſtigat. 202. 1. b
Non acceſſiſtis ad tractabilem montem, & ſenſibilem. 378. 1. a
13. Chriſtus extra caſtra paſſus eſt. 497. 2. a
Quorum animalium infertus ſanguis pro peccato in ſancta. 498. 1. d

EX EPISTOLA S. IACOBI.

CAP. 2. Superexaltat autem miſericordia judicium. 790. 2. b

EX EPISTOLA I. S. PETRI.

CAP. 1. Vos genus electum, regale ſacerdotium. 563. 2. c.

EX EPISTOLA II. S. PETRI.

CAP. 2. Qui mercedem iniquitatis amavit. 678. 2. c
3. v. 5. Quod cæli erant prius & terra, &c. per quæ ille tunc mundus aqua inundatus periit. 91. 2. b
3. In quibus ſunt quædam difficilia intellectu. 62. 2. c

EX APOCALYPSI.

CAP. 1. Fui in ſpiritu in dominica die. 576. 2. d
Lavit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. 597. 2. c
3. Qui vicerit faciam eum columnam in templo Dei mei. 346. 1. 2. 2. 2. 627. 2. a & ſeqq.
7. Deducet eos ad vitæ fontes aquarum. 33. 2. d
8. Phialas plenas adoramentorum. 449. 2. c
10. Oportet te iterum prophetare Gentium. 81. 2. b
15. Cantantes canticum Moyſi ſervi Dei. 354. 2. a
17. Aquæ quas vidiſti, populus ſunt. 687. 2. c
19. Vidi miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis. 657. 2. c
ult. Conteſtor omni audienti verba prophetiæ libri hujus, ſi quis appoſuerit ad hæc. 635. 2. b

INDEX
RERVM MEMORABILIVM
QUAE IN HOC OPERE
CONTINENTUR.

Aaron fuit figura Chriſti. 424. 1. a quomodo fuerit propheta. 304. 1. d

Aaron cum Moyſe fratre comparatur Baſilio & Nyſſeno fratribus. ibid. d

Aaron an poſſit ab idolatria excuſari. 435. 2 d quare petierit inaures ad aureum vitulum conflandum, 1. d quomodo Moyſen juverit, 512. 1. b. ejus in ſacrificando primitiæ, earumque ordo, & ſeries. 512. 2. d virga ejus, florens, fuit alia à virga Moyſis. 658. 1. d fuit virga viatoria, ibid. c. d fuerunt omnes virgæ ſimul XIII. ibid. 2. d quomodo Aaronis floruerit, & germinarit, 659. 1. c fuit amygdalina. ibid. b triplex in ea florente miraculum, ibid. c an ſemper manſerit florens, ibid. quàm appoſitè Deus amygdalinæ virgæ fuerit uſus, ibid. d ſymbolicè indicat hæc virga qualis debeat eſſe Paſtor. 2. a b allegoricè ſignificat Chriſtum 660. 1. a item B. Virginem. ibid. quid anagogicè ſignificet, 2. a. b ejus mortis varia privilegia. 672. 1. a & ſeqq. quando & quoto anno mortus ſit. 672. 1. a

Abbatis cujuſdam reſignatio in voluntatem Dei. 266. 1. b

Alius Abbas ignem veſte illeſæ ferens innocentiam ſuam probavit. 282. 2. a 528. 2. b

Abel mortuus eſt virgo. 72. 2. c obtulit Deo victimas pingues. ibid. b. c ſuo ſacrificio præſignavit ſacrificium Chriſti, 2. a ejus fides. ibid. quid nomine & tropologicè ſignificet. 72. 1. d ei comparatur Imperator Gallus. 73. 1. d quo anno ætatis & mundi ſit occiſus. 72. 1. b 74. 2. d

Abeliani hæretici quo reſpectu cõjugibus abſtinebãt. 72. 2. c.

Abimelech fuit commune nomen regum Paleſtinæ. 170. 1. a

Abimelech rex Gerariatarum quomodo à Deo punitus ob raptum Saræ, fuit hic vir bonus. ibid. d fuit alius ab eo ad quem tempore famis abiit Iſaac. 170. 1. a

Abram quomodo natus. 106. 2. a fuit minimus natu fratrum. 113. 1. a numquam idola coluit. 113. 1. b ſemel tantùm vocatus fuit in Chananæam. 114. 1. a ejus vocatio eſt typus vocationis Gentium. ibid. c. d reliquit omnia ſua omneſque cognatos in Chaldæa 2. c ejus prompta obedientia. ibid. c. d ſcivit ſe vocari in Chanaam ſed neſcivit, ad quam ejus partem, 116. 1 d ob hanc obedientiam ei ſeptem benedictiones promiſſæ, & præſtitæ, 2. d quomodo benedictæ in ejus ſemine omnes gentes, 116. c. b hic ex Haran ivit in Chanaam. 2. d apparet ei ibi Dominus. 117. 1. c an peccaverit in Ægypto dicendo Saram, quæ uxor erat, ſuam ſororem eſſe 118. 1. a de diviſione inter ipſum & Lot facta. 119. 2. b quando ejus bellum contra Babylonios contigerit. 121. 1. a contra quos reges fuerit. 121. 2. d an habuerit juſtum titulum belli, 122. 2. c eius bellica fortitudo. 123. 2. c ejus victoria ibid. ubi hoc bellum contigerit. ibid. c. d de iis quæ peracto hoc bello cum Melchiſedech acta. ibid. d & ſeqq. ejus generoſitas nihil in hoc bello ex præda volentis habere, 125. 1. c quibus de cauſis nihil habere voluerit. ibid. b quomodo fides ei dicatur ad iuſtitiam reputata, 127. 1. b. & ſeq. cur petat ſignum poſt Dei promiſſionem, 127. 1. d rationes cur vacca, aries, & capra, quorum animalium cæſione Deus fœdus cum eo ſancit, ſignificarent tres generationes Hebræorum, ibid. & ſeqq. aves in hoc fœdere non diviſæ, uti cætera animalia, ſed integræ in ſacrificio oblatæ quid ſignificent. ibid. d quadrupedum diſſectio quid ſignificet 2 a cur Deus voluerit hæc animalia tropologicè & allegoricè ſignificent ibid. c. d de exſtaſi eius in hoc fœdere. 128. 1. c quid in ea viderit, & quid ſignificarit, ibid. de facula quæ inter medium victimarum tranſivit. 129. 1. c quid ea anagogicè & allegoricè ſignificarit. ibid. c. d eius nomen eſt quaſi columna in qua Deus promiſſionem poſteritatis inſcripſit ad æternitatem. 134. 2. d Apparent ei tres angeli. 138. 2. a ſuſcipit eos ibid. b cognoſcit eos eſſe angelos. ibid. d quomodo eos adoraverit 138. 2. d quomodo angeli ei indicent interitum Sodomæ 190. 1. b quomodo pro Sodomitis deprecetur. 140. 2. d de promiſſione ei tum facta futuræ prolis 139. 2. d Abraham & Sara in hac promiſſione ridentes quid tropologicè ſignificent 2. a octo ſtimulis Deus Abrahamum pungit in præcepto immolationis Iſaac 173. 1. a & ſeqq. in quo loco ea fuerit facta. 153. 2. a quàm longè hic locus diſtitur à domo Abraham. 184. 1. d paſſus eſt tentationem triduanam. ibid. an mentitus fuerit dicendo ſervis, ſe cum Iſaac reverſurum. ibid. b. c an in hoc actu ejus virtus fuerit major, an Iſaaci. 155. 1. c & ſeqq quomodo à Deo in hoc actu impeditur. 155. 2. d cur iteratò tunc vocatus. ibid. de ariete ſurrogato in locum Iſaaci 156. 2. a ſignificat hic aries Chriſtum crucifixum ibid. b Abraham hac obedientia meruit fieri pater Chriſti. 157. 2. a quomodo adiurabat famulum ſuum ut probam uxorem ex ſua gente filio quæreret 160. 1. a cur noluit ut duceret Chananæam 2. a b. ipſe tam ſedulus in deligenda filio bona & proba uxore, propter ſex cauſas ſignificat Deum Patrem 163. 1. d & ſeqq. cur in bello quod geſſit, vocetur Hebræus 522. 1. c ejus poſteritas duplex, carnalis & ſpiritualis 126. 2. d cur ejus nomen Abraham mutatum ſit in Abraham 134. 1. c eſt pater omnium excelſorum 134. 1. d an fuerit impotens ad generandum abſolutè, an verò tantùm reſpectu Saræ, 135. 1. a ejus decem tentationes recenſentur 152. 2. a & ſeqq quo ætatis anno duxerit Ccthuram. 165. 1. b vitæ Abrahæ ibid. c de ejus morte ibid. ejus epitaphium, 166. 1. c non primus ivit ad limbum. ibid. d

Abramii eremitæ veſtes ſemper manſere integræ, quæ ejus rei cauſa. 752. 2. c in ſummo ſenio vegetus manſit ad mortem uſque. 817. 2. d

Abrenuntiationis decem ſunt gradus 180. 2. c eſt triplex. abrenuntiatio ad ſalutem neceſſaria. 115. 1. b

Abſtinentiæ encomia & fructus. 102. 1. b inſignia exempla ibid. c d abſtinentia à cibis vetitis cur dicatur ſanctitas, id eſt puritas. 526. 1. b

Abyſſus quomodo cum terra creata. 29. 1. d quid ſit 30. 1. d 90. 2. c

Acacius Amidę Epiſcopus vaſa aurea & argentea vendidit ut captivos pauperes redimeret. 412. 1. d

Acediæ remedium, eſt meditatio extremi judicii. ſignificatur per leporem. 510 2. a

Acetabula quid fuerint. 407. 2. b

Achad urbs eſt Niſibis. 106. 2. c

Achates gemma in rationali ſignificat Iſſacar, & Judam Thadæum acrem pugnatorem contra hæreticos. 429. 1 b ejus natura deſcribitur. ibid. a. d

Acrotatus parentibus eius operam in re iniuſta petentibus eam negavit. 519. 1. c

Actiones noſtras omnes directioni Dei committere debemus. 190. 1. a ea ut à Deo dirigantur poſtulare debemus. 462. 1. c earum initio eæ Deo offerendæ, & quibus de cauſis. ibid. & ſeqq. actiones bonæ vel malæ ſunt teſtes ſanctitatis in homine. 190. 2. a

Activæ vitæ proprietates deſcribuntur: 185. 1 a

Adam quomodo formatus. 30. 2. a ubi creatus. 185. 2. a creatus eſt extra paradiſum. 51. 2. b in-

paradiſo manſit virgo. 72. 1. a centum annis abſtinuerit uſu conjugii. ibid. b c eſt traditio eum eſſe ſalvatum. 80. 1. b litteræ nominis ejus continent quatuor plagas mundi. 47. 1. a non fuit hermaphroditus. 46. 2. b bonum fuit ei matrimonium, ſed jam eſt continentia melior. 58. 2. a animalia quomodo Deus adduxerit ad eum. ibid. d ejus ecſtaſis. 2. b quanta ſcientia ei fuerit indita. 2. c ipſe verecundus fuit, ſed Adamitæ ſunt inverecundi. 61. 1. a amiſit fidem, & etiam ſerpenti credidit. 64. 2. a ejus octo peccata. 65. 1. b an peccaverit gravius quàm Eva. 65. 2. c quomodo ejus oculi aperti, ibid. b ejus perizomata quæ. 2. d cur poſt lapſum fuerit veſtitus pellibus. 70. 1. a quo die peccaverit. 2. a quo die ex paradiſo expulſus fuerit ibid. c. d ejus pœna poſt peccatum ibid. d ſex pœnæ ei & poſteris inflictæ. 2. d. & ſeqq. an ejus peccatum, fuerit peccatum graviſſimum. 71. 1. b

Adamas cur omittatur in gemmis rationalis 427. 1. a ejus pretium. ibid. d

Adipis eſus quare Judæis interdictus. 510. 2. d

Adoleſcentes à puero ſe debent Deo dicare. 330. 1. c

Advena Judæis quis eſſet. 720. 1. c

Adulatio quàm ſit res pernicioſa. 680. 2. a hac de re, inſignia dicta. ibid. & ſeqq.

Adulteris lege Moyſis conſtituta fuit pœna lapidationis, 562. 2. c

Adulterium miraculoſè probatum in lege Moyſis. 615. 1. a ejus antiqua pœna eſt mortis ſupplicium. 170. 1. a præſertim combuſtio. 219. 2. b quomodo illud puniverint Ægyptii, Arabes, Parthi, Cumani. ibid. b quomodo Romani, ibid. c quomodo Saxones, Turcæ, & Braſilienſes, ibid. c. d in probatione adulterii quæ maledictiones olim ſuper aquas zelotypiæ prolatæ. 615. 2. a quis ejus ritus & ordo. ibid. c. d rumpebatur uterus adulteræ ſi eſſet rea. ibid. d cauſæ hujus probationis per aquas 615. 2. d adulterii enormitas ex Scripturis & veterum dictis. ibid. c. quanta ex eo mala proveniant. 2. a. b id quàm Deo diſpliceat & hominibus 616. 1. a & ſeqq. eſt ſæpè cauſa cædium & parricidiorum. 2. b. c

Ægyptiorum mos mortuos aromatibus condiendi 259. 1. a eos ſpoliari ab Hebræis quomodo Deus juſſerit. 287. 2. d quid hoc tropologicè ſignificet. 2. a quare Hebræos afflixerint. 268. 1. d veterum Ægyptiorum ſapientia qualis eſſet 274. 2. c quis eos litteras docuit 2. a colebant oves & cæpas 636. 1. d ſororibus in conjugio miſcebantur 552. 2. a quomodo ſub Pharaone in mari rubro ſubmerſi, 352. 1. b Deus in eos jaculatus eſt fulmina. ib. d ad unū omnes perierunt. ibid. quot numero perierint. 352. 1. d eorum abominationes quas ederent Hebræi, 316. 1. b quid hæ tropologicè ſignificent. ibid. c quare nefas & abominabile cenſerent eſſe, comedere cum Hæbreis. 233 2. b coluerunt Apim & Serapim 228. 2. a & ſequ. eorum ſacerdotes quàm eſſent ſobrii, 122. 1. d

Ægyptus quando habitari cœpta, unde dicta Meſraim. 319. 2. d & ſeqq. unde dicta Ægyptus, 319. 2. d ejus reges unde vocati Pharaones 227. 1. b 269. 1. a in Ægypto numquam pluere falſum eſt. 320. 2. a

Ægypti plagæ recenſentur. 310. 1. d & ſeqq. 311. 1. d quid per eas tropologicè denotetur. 311. 1. c cur fuerint decē 2. a. b in eis fuerunt Ægyptii puniti per omnes creaturas ibid. b & in omnibus bonis, & ſenſibus ibid. b. c. eæ fuerunt prælodium gehennæ. ibid. c quomodo ſymbolicè à Deo inſligantur. ibid. d quando & ubi ſint inflictæ. 326. 2. c quanto tempore duraverint, & à quo inflictæ. ibid. b. ob quem finem inflictæ. ibid. c ab his fuerunt immunes Hebræi & advenæ. ibid. b. c

Prima plaga omnes aquæ vertuntur in ſanguinem. 310. 1. d quæ ſit hujus ratio. ibid. fuerunt in hac multa miracula. 2. a hic Hebræi hauriebant ex eodem puteo aquam, & Ægyptii ſanguinem 311. 1. a accomodatur tranſgreſſoribus primi præcepti decalogi ibid. d unde magi habuerint aquam ad eam in ſanguinē convertendā. 320. 1. b.

Secunda plaga fuit ranarum 313. 1. a occupabant hæ omnia loca. 2. a cruciabant omnes ſenſus. 313. 1. c accommodatur loquacibus clamoſis. ibid. c item philoſophis & hæreticis ibid. item impuris poetis, 2. a item luxurioſis. ibid.

Tertia plaga erat ciniphum 314. 1. c quales fuerint ciniphes. ibid. d tropologicè ſignificant ſophiſmata hæreticorum 2. a opponitur tertio præcepto decalogi de Sabbato ſanctificando ibid. b cur ciniphes magi non potuerint efficere. ibid. c. d

Quarta plaga erat muſcarum 315. 1. d fuit hæc una ex graviſſimis. 315. 1. c hæc plaga ſignificat inhonorantes parentes, cynicos, cauſidicos litigioſos, maledicos, & inquietas curas deſideriorum. ibid. c

Quinta plaga erat peſtis. 317. 1. a invaſit hæc Ægyptiorum animalia. ibid. b accommodatur tranſgreſſoribus quinti præcepti decalogi, ibid. ab hac libera erant animalia Hebræorum. ibid. c

Sexta plaga fuit veſicarum & ulcerum. 317. 1. d quam excitavit ſparſa favilla & pulvis. ibid. quis fuerit hic pulvis ſparſus. 318 1. a quales hæ veſicæ fuerint. ibid. b. c tropologicè quid ſignificet hæc plaga, ibid. d accommodatur tranſgreſſoribus ſexti præcepti. 2. b

Septima plaga fuit grandinis 319. 1. d quinque in ea ſunt miranda. ibid. c accommodatur hæc tranſgreſſoribus ſeptimi præcepti. 320. 1. d fuit hæc typus ignis infernalis. ibid. a b

Octava plaga fuit locuſtarum. 322. 1. a quid myſticè ſignificet. ibid. d accommodatur tranſgreſſoribus octavi præcepti decalogi. ibid.

Nona plaga fuit tenebrarum palpabilium. 324. 1. b quænam fuerint harum cauſæ 2. a octo horribilia erant iis. ibid. c in his Ægyptii erant quaſi vincti, & omni lumine privati 324. 2. a hæ tenebræ tropologicè ſignificant cæcitatem mentis Aegyptiorum. ibid. d item idololatriam, obſcuras divinæ providentiæ rationes, item tenebras infernales. 2. a. b

Decima plaga cædes eſt primogenitorum. 326. 1. b fuit hæc acerbiſſima omnium, quinq; de cauſis. ibid. d an facta fuerit per angelum bonum, an per malum. ibid. quinam hic vocentur primogeniti. 2. b quid hæc cædes primogenitorum tropologicè ſignificet. 326. 2. c applicatur hæc plaga tranſgreſſoribus decimi præcepti. ibid.

Aes quando ſignari cœptū apud priſcos, & Latinos 447. 1. a

Aethiopia duplex in Script. eſt, una Occidentalis ultra Aegyptum, altera Orientalis, id eſt Arabia. 639 1. a

Aethiopiſſa aſſumpta in uxorem Moſis quid allegoricè, & tropologicè ſignificet. 2. b cur ob eam contra Moyſen murmurarit Maria. ibid.

Ad æternitatem quomodo ſuſpirandum 556. 1. c æternitas quid ſit, ejuſque encomia. 599. 2. a & ſeq. æternitatis longitudo. 357. 2. c

Aeternum quomodo interdum Scriptura accipiat. 19. 1. b

Aevum, tempus, & æternitas comparantur. 265. 2. d

Affectibus animi quomodo imperandum 439. 2. b in omni Afflictione in Deo eſt fidendum 349 1. d eam æquo animo feremus, ſi nos Dei voluntati reſignemus 425. 2. b homines ad Deum adducit. 285. 2. a

Afflictos qua ratione debeamus conſolari. 236. 2. c Africani Martyres quàm generosè ad mortē ruerint. 254. 1. d

Agapetus Pontifex ſcholas S. Scrip. Romam inducere conatus eſt. 7 1. c

Agar fuit Abrahæ uxor ſecundaria. 130. 1. a quid allegoricè ſignificet 132. 1. b cur & quomodo ejecta è domo Abrahæ. 151 1. b

de Agag prophetia Balam quid ſignificet. 687. 2. b

S. Agatha prætulit Chriſti ſervitutem regum opibus. 86. 1. d eius in tormentis generoſitas. 554. 1. b

Agathocles rex Syracuſanus perfidiam dirè luit. 204. 1. d

Agathon Abbas quàm eſſet pacificus. 172. 1. b

Ageſilaus rex Athenienſes victos ad templum Minervæ confugientes violari vetuit 720. 2. d ſine pompa incedebat. 380. 1. c ejus modeſtia. 771. 2. a ejus durities & continentia in victu & veſtitu. 418. 1. b

Agnus quid ſit, & unde vox formetur. 565 2. a 572. 1. a

Agri benedictio eſt ſita in tribus. 176. 1. a agrum ſeminari diverſo ſemine fuit Judæis à Deo inhibitum, 558. 1. c quænam hujus præcepti cauſæ. ibid. & ſeqq. quæ ſit hujus rei tropologica cauſa. ibid. d

Agriculturæ antiquitas. 57. 1. c diligenter eſt exercenda. 175. 1 b de eius dignitate & fructu. 101 2. a fuerunt ei dediti multi viri principes. ibid. d. & ſeqq.

S. Agnetis morientis ad carnificem generoſa vox. 254. 1. c

Agnus paſchalis immolandus quærebatur decimo die, idque quatuor de cauſis. 329. 1 c allegoricè hoc Chriſto accommodatur. 2. a agnum cur Deus ſibi voluerit offeri, non Vitulum, ibid. c debebat eſſe ſine macula.

Digitized by Google

la, 329. 2.c quid hoc tropologicè ſignificet. ibid.& maſculus, ibid. c quid hoc tropologicè ſignificet. ibid. d item anniculus, 2. a quid hoc ſymbolicè & tropologicè ſignificet. ib. b quo tempore & qua veſpera debebat immolari. 331. 2. b & ſeq de ritu immolabatur & comedebatur. 332. 2. b ejus eſus duo ſignificat. ibid. b quare debuerit comedi cum lactucis, ibid. d qualis hæc lactuca fuerit. ibid. debebat igne aſſari & cur. 333. 2. b idque in formam crucis, ibid. ſignificat hoc modo Chriſtum in cruce fixum & aſſatum. ibid. & ſeqq. non poterat ex eo quid crudum comedi, & quid hoc tropologicè ſignificet. ibid. c cur debebat à calceatis comedi 2. d item à ſtantibus, 333. 2. b quid hoc ſymbolicè ſignificet. ibid. b eius ſanguine tincti poſtes Hebræorum. 336. 1. c cur in eo Deus oſſa frangi vetuerit. 440. 2. a eius cæremoniæ accommodantur Chriſto & Euchariſtiæ. 433. 2 b & ſeq.

S. Aia Comitiſſa Hanooniæ mortua apparens dixit ſe donationem Eccleſiæ factam, ratam habere. 775.

Aiſtulphus Longobardorum rex fœdus cum Rom. Pont. violans miſerè periit. 205. 1. 2

Alcamenes munera ſibi oblata cur reſpuerit. 594. 1. b

Alcuinus ſacras Literas cum laude docuit Eboraci. 8. 1. b

Alexandri Magni ebrietas. 638. 2. c eius comitas & liberalitas. 637. 1. d 201. 1. b, eius continentia. 628. 2. b eius tranſitus per mare Pamphyliç an miraculoſus. 358. 2. b, eius felicitas, 189. 2. b perfidiam cato luit. 222. 2. d vocatur hircus caprarum. 498 2. a

Alexander Severus Imp. natura erat clemens. 260. 1. c in fures erat durus & ſeverus, iiſque oculos eruere digito volebat. 386. 2. a fuit diſciplinæ militaris valdè tenax. 785. 2. a

Alexandriæ erat ſchola S. Scripturæ à S. Marco inſtitutæ. 7. 1. a ei urbi cur pepercerit Imp. Auguſtus. 455. 1. d. 8. 1. a

Alfonſi Toſtati immenſi labores in ſacræ Scripturæ expoſitione. 12. 2. a

Alfonſi Aragonum regis ſtudium in ſacris Literis. 247. 2. a eius lenitas, 260. 1. d ſuſtulit aſinum ruſtici lapſum 780. 1. b iniuriam illatam æquo animo tulit & læſionem in oculo. 362. 1. a à ſolo Deo victoriam ſperabat. 370. 2. b quanti taceret libros & ſtudia. 490. 1. a pericula nulla horrebat. 477. 2. a. eius clementia. 453. 2. d quid de regum miſeria cenſeret, 635. 2. b ſine pompa & ſtipatoribus incedebat. 770. 1. c fuit in ingratos beneficus. 670. 1. b

Alienigena triplex arcetur ab eſu immolatorum. 369. 2. d

Ad altare quomodo per gradus Deus vetuerit aſcendere. 380. 2. b & ſeqq.

Altaria duo in tabernaculo quid myſticè & tropologicè ſignificent. 417. 2. d

Altaris holocauſtorum deſcriptio. 401. 2. c erat ſub dio, & ex lignis ſetim. ibid. ejus longitudo & latitudo ibid. a b interiùs erat cavum. ibid. b tegebatur craticula. ibid. c item habebat arulam vel foculum craticulæ. ibid. habebat feneſtellam, per quam immittebantur ligna. ibid habebat quatuor annulos, & duos vectes. 2. a in eo quotidie immolabatur juge ſacrificium. ibid. allegoricè ſignificat crucem Chriſti. ibid. b tropologicè eſt cor hominis ſe per pœnitentiam macerantis. 417. 2. d quid ſignificet tropologicè, quod factum ſit de lignis ſetim. ibid. b quid altitudo, longitudo, cornua, cavum, & arulæ ejus. ibid. c lebetes cinerum in eo quid ſignificent 2. b quid annuli, & vectes, & variæ in eo immolatæ victimæ. ibid. c craticula in altari hoc quomodo ſita. 419. 2. a arulæ vel foci altaris hujus deſcriptio, ibid. e ejus dedicatio deſcribitur. 625. 1. d ejus ſubſtructiones 384. 1. c ad id gradibus aſcendi vetuit Deus, & cur id ſemper victimis fumabat. 504. 2. a in Altari thymiamatis quid & à quibus offerretur. 523. 2. a erat ex lignis ſetim inauratis ibid. erat ſitum in ſancto ibid cur vocetur altare oraculi. ibid. cur in eo voluerit ſibi Deus odores adoleri. ibid. b habebat quatuor cornua, coronam au eam, & craticulam item quatuor annulos & vectes. 2. a tropologicè ſignificat vitam perfectorum. ibid. omnes ejus qualitates ipſis adaptantur. ibid. b cornua ejus qualia erant. 523. 1. a de craticula hujus altaris. 525. 1. b ritus adolendi thymiama in hoc altari ibid. c luſtratio huius altaris fiebat ſemel in anno in die expiationis. 2. a an fuerit in Sancto ſanctorum. 478. & ſeqq. vocat illud Apoſtolus thuribulum, & quare. 478. 2. b

Altare ſibi voluit olim Deus erigi de terra, vel ex lapide impolito, non ex auro, marmore, vel argento. 379. 1. c. & ſeqq. & quæ huius rei ſymbolicæ, quæ allegoricæ; quæ tropologicæ cauſæ. ibid. c d altari locus quis à Deo deputatus eſſet. 380. 1. c altare de lapide infecto etiam Deus permittit. ibid. e altare unde dicatur. 461 1. a 486. 1. a

Amadæus Sabaudiæ dux quantopere erga pauperes afficeretur. 362. 2. d

Cauſa belli Amalec cum Moyſe. 368. 2. d

Amalec qualis fuerit. ibid. b tropologicè ſignificat tentationes carnis. ibid. d contra Amalec quare Deus tam duram tulerit ſententiam. 370. 1. c

Ambitio quàm ſit res periculoſa & tumultuoſa. 653. 1. c ſeqq.

S. Ambroſio Romam eunte, quid impio, ſed fortunato hoſpiti contigerit, eius conſtantia contra Imperatorem Valentinianum. 486. 2. d defendit aſylum Eccleſiaſt. 920. 2. c in S. Script. commentans viſus eſt angelum habere ſcribenda inſpirantem. 10. 1. a eius conſtantia. 221. 2. a eius eloquentia divinitus præmonſtrata. 230. 2. a pro templo Dei ſtetit uſque ad mortem. 299. 2. a 486. 2 d 656. 1. b

Ambulare cum Deo quid ſit. 80. 2. b exempla eorum qui coram Deo ambularunt. 80. 2. d

Amen qualis ſit vox, unde formetur. 793. 2. b

Amethyſtus gemma in rationali pontificis ſignificat Zabulon. & S. Matthiam humilem: eius color, natura, etymon. 429. 1 c. d

Amici diligendi nomine intelligitur omnis homo. 557. 2. b

S. Amma omnium in monaſterio iniurias æquo animo ſuſtinens, omnium fuit à Deo declarata ſanctiſſima. 6 2 1. a

Amoris philtrum eſt amor. 236. 2. b hoc Martyres ſæpè converterunt carnifices. 2. a. b

Amor Dei eſt ſummus Dei cultus. 552. 1. b

S. Ananiæ Martyris lenis martyrium. 258. 1. d

Anaſtaſii Sinaitæ anagogicæ contemplationes cum ſale diſcretionis legendæ. 57. 1. b

Anathema quid ſit. 598. 2. 2. d apud Hebræos erat triplex. 857. 1. b

Anaxarchi philoſophi invicta conſtantia. 421. d

Ancillæ Jacob quid ſymbolicè ſignificent. 187. 1. b

S. Andreas Feſulanus Epiſcopus quàm ſanctè via erit. 673. 1. b

Andreæ Maſii error de imagine in altari non ponendæ. 379. 2. b

Angeli apparentes Abrahæ quales fuerint. 137. 2. a tres ſignificant Chriſtum cum Moſe & Elia. ibid. b angelus Moyſi apparuit, non Deus, ſed tamen in perſona Dei 281. 1. c fuit hic angelus Michael. 281. 2. b quis fuerit angelus Hæbreorum dux. 391. 1. b de Angelo faciente loqui aſinam Balaam. 678. 2. d quis fuerit. 679. 2. a de angelo volente Moſem occidere. 232. cur voluerit occidere Moyſem ibid. angelus in corpore humano loquebatur ex propitiatorio. 197. & ſeqq.

Angelus luctans cum Jacob quis fuerit. 197. 2. b an bonus angelus fuerit, 198. 1. c quare cum eo luctaretur. ibid. e quid hæc angeli lucta ſignificarit. ibid. d de nomine huius angeli. 199. 2. d quare illud ipſe taceat ibid. d

Angeli quo die creati ſint. 29. 2. c cur creationis eorum non fiat mentio in Geneſi. ibid. d angeli apparentes in corporibus qualia aſſumant corpora. 139. 1. b & ſeqq. qualis eorum in aſſumptis corporibus conſectio. 139. 2. c. Angeli Gabriel & Raphael an ad Sodomam excidendam miſſi, repræſentant hi Dei filium & Sp. Sanctum 143. 1. a eorum præſidium circa Jacob & Eliſeum, 283. 2. d quare pingantur nudi pedes. 196 1. a ſubinde dant ſacram ſynaxin Sanctis, 567. 1. c Miſſæ ſacrificio aſſiſtunt & miniſtrant, quod exemplis docetur. 443 1. c 513 1. d & ſeqq. 713 2. a

Angeli cuſtodis officia quinque. 391. 1. c angeli cuſtodes quæ & quanta hominibus præſtiterint, docetur ex exem-

plia

Google

ſilis. ibid. c, & ſeqq. angeli cuſtodis præſentia præ oculis habenda. 395.2.c

Animæ immortalitas docetur; 215.1.b eam etiam aliqui Ethnici cognoverunt. ibid.b quomodo eam probet Chriſtus. 284.1.a anima peccatrix per pœnitentiam Chriſto nubit. 729.1.b anima unde dicatur ψυχή. 51.2.d cur eam primo homini Deus inſufflarit. 2.a an ſit divinæ ſubſtantiæ particula. ibid.d animæ rationalis definitiones ſeptem. 52.1.d animæ puritas quantopere ſit curanda. 527.2.a ejus caſtra ſpiritualia quæ. 607.1.b anima ſancta tropologicè eſt arca Noe. 88.1.c & tabernaculum Dei. 412.1.c & paradiſus. 54.2.a in anima tabernaculum ſpirituale conſtruentes, eo completo à Deo benedicuntur; 477.1.a de animæ cultura morale. 57.2.b ejus proſapia, nobilitas & virtus. 86.1.b animas angelos olim fuiſſe cenſebat Origenes. 179.1.c

Animal immolabile qui mactabat, debebat illud facere apud templum ſi Hieroſolymis habitaret. 760.1.d quid faciendum ſi alibi habitabat. ibid.c

Animalia carnivora habent curtas cervices, quæ gramine veſcuntur, longiores. 43.2.b etiam minutiſſima Dei potentiam & magnificentiam tam bene ſubinde declarant, quàm magna. 42.2.d animalium diverſæ ſpeciei congreſſum Deus Judæis inhibuit. 558.1.a quænam hujus legis cauſæ ſint. ibid.c animalia quædam in Scripturis nunc accipiuntur in bonum, nunc in malum. 522.1.d animalia noxia etiam in ſtatu innocentiæ producta. 36.2.a animalium variorum natura deſcribitur. 41.2.c & ſeqq. 43.1.b & ſeqq. animalia quædam lege Moyſis, ut immunda, quàm convenienter vetita. 518.1.a animalium horum qualis erat immunditia. ibid.c animalia ruminantia, & quæ habent ungulam fiſſam, ſunt munda, & quare. ibid.d. quid hoc tropologicè ſignificet. 2.a animalia quatuor immunda lepus, camelus, chœrogryllus, ſus ſignificant quatuor vitia oppoſita quatuor virtutibus cardinalibus. 520.1.a animalia poſt diluvium quomodo venerint ad inſulas mari ſeparatas & novum orbem. 96.1.a animalia reptilia ſeptem erant lege veteri immunda, & quæ ejus rei ſymbolica cauſa. 526.1.a ſignificant homines terrenos. 526.1.a non poterant ea tangere Judæi. ibi c animalia quæ, & quomodo venerint ad arcam Noe. 86.2.d quæ animalia in Aegypto quinta plaga peſtis necata, quæ non. 317.2.b animalium mundorum & immundorum diſtinctio fuit ante Moſem quoad ſacrificia. 89.1.a animalium quatuor Ezechielis ſymbola. 404.1.d animalia certa ſegregavit ſibi Deus in ſacrificium in lege Moyſis, & quare. 483.1.c & ſeqq. qualia debebant ea eſſe. 483.2.c animalia quædam offerri poterant voluntariè amputatis auribus & cauda, non tamen pro voto offerri. 570.2.a quid hoc tropologicè ſignificet. ibid.b debebant animalia immolabilia certo tempore apud matrem manere, & quid hoc tropologicè ſignificet. 2.c d non poterant animalia immolari cum fœtibus ſuis, & quid hoc ſignificet. ibid.d

Anitiæ familiæ origo, ſanctimonia, viri illuſtres, antiquitas. 212.1.d

Annonæ procuratio Romæ credita viris magnis & ſapientibus. 228.2.b

Annulus quem geſtat rex quid ſignificet. 226.2.b annuli memoriæ & oblivionis Moſis, quos comminiſcuntur Rabbini, ſunt fabuloſi. 275.2.c

Annum ſeptimum Deus jubebat eſſe ſabbaticum. 586.1.a quando is numerari cœptus. ibid.2.a ejus quatuor privilegia. 586.2.c & ſeqq. annorum ſabbaticorum & jubileorum ordo. 2.a b de anno jubilei, 587.2.c & ſeqq. annus ſeptimus apud Judæos erat celebris. 381.1.b erat is ſabbatum terræ. 373.2.c quibus de cauſis. ibid.d annus ſacer & vulgaris à quo menſe inciperent. 390.1.d anni quot fluxerint à diluvio uſque ad Abraham. 113.2.d in annis recenſendis Scriptura ſæpè tantùm integros numeros exprimit. 107.1.c annus communis à ſacro quando cœptus diſtingui. 328.2.b anni quomodo homini præſtituti ad vivendum ante diluvium. 85.1.a anni priſcorum ante diluvium æquales fuerunt noſtris. 79.1.b quot anni fluxerint ab Adam uſque ad diluvium. ibid b cur veteres tot annis viverent. 80.1.c variantia anni tempora quid nos moraliter doceant. 37.1.c annus apud Hebræos ſubinde incipiebat ante, ſubinde poſt æquinoctium vernum. 702.2.c annus lunaris ſolari eſt minor undecim diebus. 328.1.b annus emboliſmalis quis ſit. ibid. auſpicium anni varium fuit apud varias gentes. 1.a anno ſacro utitur Scriptura. ibid.c

S. Anſelmus cùm ob ſenium Miſſam facere non poſſet, quotidie eam audiebat. 443.1.a maluit infernum adire quàm peccare. 221.2.a anſeres pervigiles ſentiunt ea quæ alios latent 42.1.b antichriſtus erit coluber, cur. 253.2.b naſcetur ex tribu Dan. 1.d 584.1.c ejus mors qualis futura. 657.2.a antiochus Syriæ rex in regni jactura modeſtiam didicit. 634.1.b antipodes eſſe tare docet Moyſes. 799.1.b

Antoninus Pius Imp. delatores ſi non probarent crimen, capitali pœna affecit. 635.2.a

S. Antonii vultus in oratione radiabat. 597.2.b ejus in dicendo & perſuadendo gratia & efficacia. 434.1.d in aulam Conſtantini vocatus ire noluit. 280.2.d otium averſatus eſt. 235.2.d ejus ad ſuos ultima verba & monita. 817.2.b fuit in ſummo ſenio vegetus. 818.1.c fuit columna lucis. 627.1.d per verba Evangelii convertitur. 3.1.a per integras noctes orabat. 445.2.b

S. Antonii de Padua ſtudium in ſacris Litteris. 22.2.a patrem falsò cædis patratæ accuſatum pueri necati confeſſione à morte liberat. 775.2.b

Anupheremita alebatur in deſerto ab angelo. 367.2.b quem concorditer vivendi modum ſuggeſſerit. 635.1.d

Aphrates eremita eremo exiit, ut Arrianis reſiſteret. 429.1.d

Apollonius Thyanæus impoſtor finxit ſe in cælos abreptum occultè moriendo. 817.2.d ad Apoſtaſiam quomodo perveniatur. 361.2.a apoſtaſiam à religione quantopere ſoleat Deus punire, docetur multis exemplis. 767.1.b & ſeqq. Apoſtoli quomodo Evangelium dilataverint. 414.2.b ſignificantur per duodecim principes tribuum Iſrael. 603.1.c maximè in vocatione. 603.2.c tropologicè ſignificantur per lucernas tabernaculi. 582.2.c hi & prædicatores præfigurati per ſervum Abrahæ Rebeccam ſponſam Iſaaco quærentem. 163.1.d Apparitio Dei triplex facta Jacob, ſignificat triplicem Chriſti apparitionem ad animam. 206.2.d

S. Apronianus ea qua baptizatus eſt die, mortem oppetiit. 39.2.d aqua Aegypti per Moyſem verſa in ſanguinem quid litteraliter ſignificarit. 229.2.c aqua benedicta præfigurata in veteri lege. 666.2.c miracula per eam multa facta, & adhuc hodie fiunt. 666.2.d & ſeqq. aquam omnem effundunt Judæi homine moriente, & quare. 2.c aquæ vivæ quænam in Scripturis intelligantur. 539.2.d aquam ſalſam Abbas Beſſarion dulcoravit, & Eliſæus aquas ſteriles ſanavit per ſalem. 359.2.c aquarum terram & ſummos montes operientium copia unde prodierit. 91.1.c & ſeqq. aquæ ſuper cælos quæ ſint, & ad quid reſervatæ. 2.a aquilarum mirabilis natura. 374.1.b & mirabilis amor in pullos, & in homines, præſertim virgines & beneficos. ibid.b hac de re exempla & profana & ſacra. ibid. & ſeqq. eæ tropologicè ſignificant Sanctos in cælis 375.1.b eas in funere Imperatorum cur emittebant Gentiles 2.b interdum mortis ſigna attulerunt. ibid.c quare apud Judæos eſſent ad eſum immundæ. 520.2.d earum magnitudo ex hiſtoriis docetur. 521.1.d ſymbolum ſunt imperii & tyrannidis. 796.1.d Aquilæ Pontici verſio S. Scripturæ cur non ſatis ſit bonæ fidei. 12.1.d

Aquilonaris pars in caſtris Hebræorum quid ſignificet allegoricè. 607.1.a arabes adulteros capite plectunt. 218.1.d

Arach urbs Cœleſyriæ, poſtea Edeſſa vocata. 306.2.b

Arare in bove & aſino quomodo Deus vetet, & quare. 785.2.b rei hujus tropologia. ibid. arbor ſcientiæ boni & mali qualis fuerit. 56.1.b & ſeqq. videtur fuiſſe ficus. 2.a fuit hieroglyphicum liberi arbitrii ibid. b item obedientiæ & inobedientiæ. ibid.c arbor vitæ qualis fuerit. 54.2.c qualis ejus vis fuerit. 2.a quomodo homini vitam prorogaſſet. ibid. b qualis æternitas ex ea futura fuiſſet. 55.2.b ex ea orta fabula de nectare & ambroſia deorum. 2.c quid ea ſymbolicè & allegoricè, & tropologicè denotet. ibid.d arborum fructu primis quatuor annis in terra promiſſionis inhibiti erant Judæi. 558.2.b quare Deus hac ceremonia voluerit coli. ibid.d ejus rei allegorica cauſa. ibid item tropologica cauſa. 2. arbores loquentes duæ in India tempore Alexandri Magni ſunt fabuloſæ, vel magicæ. 685.2.b

Arca Noe fuit compoſita inſtar ciſtæ. 86.2.d. ex cedro fuit facta. ibid d cur fuerit oblita bitumine, non pice. 120.1.b

ejus de

Digitized by Google

de ejus longitudine, altitudine, & capacitate. ib. c d de ejus tecto. 2. b habuit tres contignationes. ibid. c in ima erat ſaburra, & ſentina. ibid. in ſecunda erant animalia per cellas diſtributa. ibid. d in tertia erat annona. 87. 2. d in ſummo tabulato locus erat hominum & avium. ibid. b erant in ea ſpiracula. ibid. arca allegoricè & tropologicè quid ſignificet. ibid. d 2. a quomodo ad eam venerint omnia animalia. 2. c d in ea tantùm octo homines ſervati. 90. 1. a an in ea fuerit Sibylla. ibidem b de corvo ad arcam revertente, & non revertente. 94. 2. c quid moraliter hic corvus ſignificet. ibid. d

Arcæ fœderis deſcriptio. 399. 2. c & ſeqq. erat quaſi ciſta. ibid. erant in ea tabulæ Moyſis. ibid. tegebatur propitiatorio. 2. a habebat coronam & duos vectes: item quatuor globulos quaſi rotas. ibid. fuit poſtea tranſlata in templum Salomonis, inde in montem Nebo poſtea per Ieremiam tranſlata. ibid. c non fuit in ſecundo templo, nec hodie extat. ibid. hæc myſticè ſignificat Beatos in cælo, & potiſſimùm B. Virginem. 400. 1. b ſymbolicè in ea contenta ſignificabant tria attributa Dei. 2. c ejus longitudo erat duos cubitos & ſemis. ibid. d fuit dicta teſtamenti vel teſtimonii, & quare. 401. 1. d erat ſcabellum Dei, & quomodo. 401. 2. c *vide* Propitiatorium & Cherubim. Præcedebat caſtra Hebræorum, & quare. 636. 1. a portabant eam Levitæ. ibid. b Hebræorum in ea fiducia. 400. 2. b

Ardea an per herodionem intelligatur. 522. 2. c

Areopagitæ quando ſint inſtituti. 635. 2. c

Argentum quando ſignari cœptum. 447. 1. b

Ariſtidis poſt multa præclarè geſta ſumma paupertas. 241. 2. c

S. Arnulfus pridie quàm moreretur, cella ejus ter magno fragore concuſſa eſt. 682. 2. d

Ariſtotelis errores vel dubia octo. 4. 1. a

Armenia unde dicta. 94. 1. d

Arrii hæretici feralis mors. 584. 2. c

Arſenii eremitæ quies & ſilentium. 369. 2. a jugiter præ deſiderio cæli lacrymabatur. 416. 1. b per integras noctes orationi incumbebat. 445. 2. c ejus continentia. 494. 1. d

Artaxerxes unde dictus Longimanus, & quomodo id ipſe vitium benignè ſit interpretatus. 622. 2. b 741. 1. a

Artes mechanicæ ſunt dona Dei. 451. 1. c

Aruſpicina damnata in ſacra Scriptura. 128. 1. c

Aſcenſio Moſis qualis ſit liber. 816. 2. d

Aſclepius Afer Epiſcopus neminem non in via Domini erudiebat. 439. 1. c

Aſer quid ſignificet. 187. 2. c ſymbolicè eſt vigor diſciplinæ. 288. 2. b de benedictione Aſer. 254. 2. a 814. 1. d 2. d quid ea allegoricè ſignificet. 254. 2. c

de Aſino Moſis Rabbinorum fabula. 231. 2. d aſina Balaam quomodo locuta ſit. 678. 2. d an fuerit propriè locuta. ibid. d an per propria organa, & an ea ad id ſuffecerint. 681. 1. a quid tropologicè ſignificet. 2. d aſinum proximi ſub onere jacentem jubet Deus elevari. 780. 1. a myſticè quid hoc ſignificet. ibid. b aſinum cur Deus è jumentis ſolum ſibi exegerit, & tamen eum ſibi vetuerit immolari. 343. 2. c aſinorum pro equis uſus apud Judæos. ibid. c de aſinis quæ fabulentur Gentiles ex odio Iudæorum. ibid. d

Aſpergillum quo aſpergebatur leproſus in ſui mundatione, quale erat. 538. 1. d quid ad litteram, & ſymbolicè ſignificarit. 2. a quid allegoricè. ibid. b quid tropologicè. ibid. c

Aſpiratio Græca in s latinè vertitur. 742. 2. b

Aſſur quis ſit; an Ninus. 106. 2. c

Aſtaroth Carnaim eſt Diana & luna bicornis, ejuſque idolum & urbs. 122. 2. a

Aſtion Martyr per confeſſionem liberatus à turpi cogitatione. 503. 2. c

de Aſyli urbibus in lege Moyſis. 720. 1. b Myſtica aſyla quinq; ib. b Gentiles an habuerint jus aſyli. 720. 1. c aſyla habebant olim homicidæ ſolùm, ſcilicet involuntarii. ib. b in lege nova aſyla ſunt templa, cœmeteria, monaſteria, ac alia loca ſacra. ib. d in quatuor differunt ab aſylis Iudæorum. ibid. aſylis qui criminoſi non gaudeant. ibid.

Aſylorum in novo teſtamento fundamentum & cauſa 2. b

S. Athanaſius ſecedens in exilium quomodo ſuos ſoletur. 275. 2. c

Athenienſes facilè credebant delatoribus. 576. 2. d eorum in ſuos ingratitudo. 670. 1. a

Atlas aſtrologus quo tempore vixerit. 273. 2. a

Atrii tabernaculi deſcriptio. 419. 2. a atrium dicitur quaſi αἴθριον. ib. c quid denotet myſticè. 2. c

M. Attilii Reguli in ſumma dignitate paupertas. 241. 2. b

Avarorum idolum eſt aurum. 556. 1. a

Ave formatur ab Hebræo *chava*. 69. 2. b

Aves in quibus conveniant cum piſcibus. 40. 1. d aves canoræ docuerunt muſicam. 42. 1. d avium variarum miraculoſa natura. 1. a & ſeqq. 43. 1. c quænam mundæ vel immundæ in lege Moyſis. 520. 2. d & ſeqq. ex recenſentur. ibid. & ſeqq. erant numero viginti. 522. 2. d qua de cauſa. ibid. & ſeqq. ſignificant viginti vitia potentum, & eorum qui habent ſpiritus ſublimes. ib. d & ſeqq. aves non diviſæ ab Abram in fœdere, quid myſticè & moraliter ſignificent. 128. 1. b

Augurium variè accipitur. 135. 1. d unde dicatur. 559 1. a 686. 1. a

S. Auguſtinus per lectionem loci ex epiſtolis S. Pauli convertitur. 3. 1. c difficultate deterritus Iſajam Proph. legere diſtulit. 7. 2. a vaſa templi vendidit, ut pauperibus ſuccurreret. 412. 1. d 764. 1. d detractores menſa ſua proſcripſit. 616. 1. b quomodo ſe ad mortem pararit. 641. 1. d fugit mulierum habitationem. 695. 1. d

Auguſti Cæſaris clementia in captam urbem Alexandriam. 455. 1. d ejus benignitas in Cinnam. 463. 2. c

Aurelianus Imp. in clementiam fuit pronus. 463. 2. d fuit militaris diſciplinæ mire obſervans. 783. 1. d

Aureola unde dicta. 407. 2. a

Aurum ſpernentium exempla. 688. 1. d ejus cupiditas quàm ſit res deteſtabilis. 678. 1. b ea de re exempla. 678. 1. c

Auſter generat ranas, & locuſtas. 323. 1. a qualis ſit ventus. ib.

Auſtralis pars in caſtris Hebræorum quid ſignificet. 606 2. d

Azazel hircus quis ſit. 546. 1. a eſt veroſimile eſſe diabolum, qui a ſagis ſpecie hirci colitur. 2. a nomen hoc diabolus aliquis poſtea aſſumpſit. ib. b

Azymorum dies quando inchoabantur. 574. 1. d quatuor in illis obſervabantur. ib. b de victima in illis offerri ſolitis. ibid. c quales erant, quando celebrandi, & quid myſticè ſignificent. 335. 1. d & ſeqq. primus & ſeptimus dies erant feſti. 2. c 574. 2. b quid tropologicè ſeptem dies azymorum ſignificent. 336. 1. b panis Azymus eſt panis afflictionis, cur. 766. 1. b ſeptem diebus in paſchate comedebatur. ib. b

BAbel quid tropologicè ſignificet. 110. 2. d de extructione turris Babel. 109. 1. c de ejus altitudine. ibid. c an eam extruentes peccarint. ib. d peccarunt vanitate ac ſuperbia. 2. a hanc extructionem cur Deus permiſerit. ib. b Dei ad eam videndam deſcenſus quid ſignificet. ib. d procellis fuit dejecta. 11. 1. c

S. Babylæ Martyris morientis ad animam ſuam verba. 258. 1. d

Balaam an fuerit propheta Dei, an diaboli. 677. 1. c unde fuerit oriundus. 2. a fuit ſimoniacus. ib. d erexit aras non Deo, ſed Baal. 681. 1. a quomodo eum Deus direxerit ut debuerit benedicere Iſraeli. 681. 2. d manſit tamen adhuc in impietate. 682. 1. a impium ejus conſilium. 683. 2. c & ſeqq. 691. 1. b prophetat de Chriſto. 689. 1. b de Romanis. 690. 1. d de Amalec. 690. 2. b de Cinæis, ſive poſteris Iethro. ib. b

Balneorum calidorum ſive thermarum quis fuerit inventor. 210. 1. c

Barac judex quomodo vocatus cervus. 254. 2. d

Barbam radere Iudæis vetitum. 560. 1. b ea decet viros. ibid. b multarum rerum eſt ſymbolum. ibid. c Anicetus Pontifex Clericis barbam non vetuit. ibid. 1. d eam priſci Clerici alebant, & Apoſtolorum icones barbam præferunt. ibid.

S. Ba-

Digitized by Google

S. Baſilius quàm in morte fuerit validus. 809. 2. c ejus ſanctitas oſtenſa S. Ephrem. 627. 2. b ejus elogium. 818. 1. b comparatur cum fratre Moyſi & Aaroni. 204. 2. b diu in ſolitudine ſacris Litteris ſtuduit. 7. 1. c fuit coſmopolita. 5 6 1. c non peragebat ſacrificium niſi divina viſio ei oſtenderetur. 513. 2. d
Beatitudo cæleſtis denotatur per arborem vitæ. 56 1. b
Beatorum cœtus ſignificatur anagogicè per caſtra Hebræorum. 607. 1. c eorum gaudia per manna ſignificantur. 367. 2. b
Ven. Beda tota vita ſtuduit S. Scripturæ. 8. 1. a
Belphegor quale fuerit idolum. 692. 1. d. ejus forma. ibid. c eum colendi ritus. ibid. d
Belgica lingua an ſit antiquiſſima. 208. 1. a
Bellarminus Cardinalis hyperaſpiſtes religionis eſt, & hæreſum jugulator. 8 1 d
S. Bellinus Epiſc. Paduanus quare à Thoma Capivaccio interfectus & hujus punitio. 664. 2. c
In Bellis omnis victoria eſt à Deo. 370. 2. a id docetur exemplis. ibid. & ſeqq bella Chriſtianis licita 371. 1. a de bello ſpirituali. ibid. in bellis ducum probitas quantum poſſit, exemplis docetur. 776. 1. b & ſeqq. à bellis debere abeſſe formidoloſos docetur exemplis. 776. a. b de anathematibus in bello à victoribus ſuſpenſis varia exempla. 709. 2 a & ſeqq. belli juſti ex Scriptura referuntur cauſæ duodecim. a. c. d
Belus qualis fuerit, 106. 1. c ab ipſo idola dicta ſunt bel, baal, baalim. ibid.
Benedicere pro ſalutare in Scripturis ſæpè accipitur. 240. a. d
Benedictio eſt copia bonorum. 619. 2. c benedictionis ſacerdotalis formula in lege Moyſis. 619. 2. c fit per SS. Trinitatem. ibid b. benedictionis ſacerdotalis vis. a. a. b. benedictio ſignificat omnem proſperitatem. 795. 1. a
S. Benedictus vidit totum orbem in uno ſolis radio. 9 a. a
Benedictus XI. Pontif. quàm fuerit memor obſcuri generis ſui. 233. 1. d
S. Benedicti Martyris corpus ab aquila eſt indicatum. 372. 1. a
Beneficia & officia non eſſe conferenda amicis & conſanguineis, ſed dignis, docetur exemplis. 700. 1. c. & ſeqq.
Beniamin quid ſymbolicè ſignificet. 188. 2. d de ejus nativitate. 207. 2. c fuit patri chariſſimus, ibidem d fuit ſexdecim annis Joſepho junior. ibid. ſignificat allegoricè S. Paulum. 233. a d 257. 2. c & 812. 1. d. naſcens in Bethleem, eſt typus Chriſti. 208. 1. a eſt filius dextræ. 1. c quot annorum fuit, quando cum fratribus petente Joſeph in Aegyptum ductus fuit. 232. 1 a cur ei à Joſeph quinque partes ampliùs datæ. 233. 2. d de benedictione ejus. 257. 2. a 812. 1. d quid ea allegoricè ſignificet. 257. 2. c fuit ejus tribua robuſtiſſima ob templum ſuum. 812. 2 a
Beniamin diaconus evangelizare prohibitus dixit ſe tacere non poſſe. 597. 2. d
Benignitatis in vivendo exempla. 429. 1. a
Berenice regis Agrippæ ſoror nudipes ante Flori præſidis tribunal ſtetit. 283. 2. b 443. 2. c
S. Bernardus in Script. ſacra magiſtros habuit arbores & ſilvas. 9. 2. b quam in ea fuerit verſatus. 12. 2. a ejus ortus præſignatus fuit. 212. 1. a pugno percuſſus ulciſci volentes inhibuit. 648 1. d quàm fugerit mulieres. 695. 2 c quæ moriens ſuis fratribus mandavit. 817. 2. c
Berſabee qualis urbs fuerit. 158 2. b 172 2. b unde ſic dicta. ibid. quid allegoricè & anagogicè ſignificet. 872. 2. d
Bertranda matrona ſancta ex angelorum manibus communicavit. 610. 2. c
Beryllus gemma in rationali pontificis ſignificat Beniamin, & S. Thomam variè tentatum & probatum. 429. 2. d
Beſeleel quis fuerit. 451. 1. a Beſeleel & Ooliab ſignificant SS. Petrum & Paulum. a. b
Beſſarion Abbas precibus aquam maris dulcem reddidit. 445. 2. c
Beſtiæ etiam adulterium vindicant. 616. 2. c
Bethel allegoricè ſignificat Eccleſiam. 182. 2. c quæ ſit urbs, & ubi fuerit ſita. 2. d 182. 1. d an fuerint duæ Bethel. 182. 1. d
Bethleem à fertilitate vocata eſt, ut & antea vocata Ephrata. 208. 2. a
Bile carentes ſunt longævi. 819. 2. b
Blaſphemi puniebantur pœna mortis, & quæ cæremonia teſtium. 594. 1. d exempla blaſphemorum morte punitorum. ibid. c. d & ſeqq. 741. 2. c
Bombyces ſunt typus reſurrectionis. 42. 2. c
Bona quinque temporalia Judæis promiſſa. 271. 2. d
S. Bonaventuræ angelus ſacram communionem dedit. 613. 1. d
S. Bonifacii Epiſc. Ultraj. codex ſacer gladio per medium ſectus eſt, nulla tamen ejus littera læſa eſt. 8. 1. b
Bonifacius Comes in Africa aſylum violans à S. Auguſtino reprehenditur. 721. 2. c
Bovem quare ſibi Deus immolari voluit. 483. 2. a bovem alios occidentem cur Deus vetuerit comedi. 592. a. d bovis fur cur quintupliciter debebat reſtituere. 385. 1. a. bovis quinque commoda. 2. a bos ſignificat myſticè doctorem. 385. 2. a bovi trituranti quomodo non alligandum os. 787. 2. b. & ſeqq.
Brachium ſignificat myſticè Filium, ſecundam in deitate perſonam. 386 2. d
Braſilii quomodo adulteros plectant. 218. 2. a
Brixienſes vexilla Cremonenſium in templo velut anathema Deo obtulere. 709. 2. a
S. Brixius falsò fornicationis accuſatus, infantis ipſius ore abſolutus eſt. 775. 2. b
Broonem Epiſcopum Hiberniæ falsò fornicationis accuſatum natus puer innoxium pronuntiat. 775. 2. c
Bryas vitiata virgine Argiva quales pœnas dederit. 695. 2. c
Buccina in monte Sina qualis fuerit, & quid ſignificet, an fuerit aerea vox angeli. 176. 2. d
Bulgarorum rex primus Chriſtianus quàm acer fidei fuerit zelator. 765. 2. a
Burcardus Halberſtadienſis Epiſcopus decimas monaſterii Herſveldenſis ſibi vindicans non multò poſt pœnas dedit. 664 2. d
Buſiridis Martyris in patiendo hilaritas. 361. 2. d
Byſſus quid fuerit veteribus. 402. 1. c

CAbores Maurorum dux qua ratione de VVandalis victoriam retulerit. 776. 2. c
Cadaver occiſi quam miraculo ſanguinem ſudat præſente occiſore. 778. 1. c cadaver per antiphraſin vocatur anima. 364. 2. a
Cades qui locus ſit, an alius à Cadesbarne. 669 1. b in eo quæ contigerint. 2. a unde dictus. ibid. b. in eo moritur Maria ſoror Moſis. ibid.
Cainus multo fuit poſterior. 275. 2. a
S. Cæcilia uſa cilicio eſt. 814. 2. d
Cæcitas corporalis patienter quomodo ferenda, & parvi æſtimanda. 174. 1. a eam patienter ferentium exempla. ibid. c. 2. a cæcitas animæ eſt ingens pœna peccati. 796. 1. b
Cæco ponere offendiculum quid ſit tropologicè. 555. 2. c
Cæleſtinus V. Pontif. fratris filium promovere noluit, tur. 700. 1. d
Cælum vox unde derivetur. 34. 1. c. ad cælum XLII. viæ ſignificatæ per manſiones 42. in deſerto, quæ per quas. 725 1. c & ſeq. cælum ferreum & terra ænea quid ſint. 558 1. b ad cælum qui affectus dirigit, facile ſpernit temporalia. 421. 2. c quid in Geneſi in ejus creatione, cæli nomine intelligatur. 28. 2. d & ſeqq. cælum an habeat aliam materiam ſpecie diſtinctam à materia ſublunarium. 29. 2. a cæli empyrei quanta ſit vaſtitas & diſtantia à terra. 39. 1. d ad cælum aſpiranti facilè ſordent terrena. ibid. b
ad Cæleſtia quomodo affectus noſtros debeamus dirigere. 357. 2. a cæleſtibus inhiantes ſignificantur per ſapphirum. 428. 2. a ad cæleſtem gloriam quomodo ſuſpirandum. 400. 2. a cæleſtis gloriæ magnitudo, & ejus triginta deſcriptio. ibid. b. & ſeqq. quomodo ad laborandum pro ea S. Antonius ſuos hortabatur. 416. 1. a comparari poteſt vili pretio. ibid. b cæleſtis gloria quàm ſit tuguri & ſ. lgeni. 687. 2. a
Cæt-

Digitized by Google

Caremoniali quænam in deſerto Hebræi ſervaverint, ſcilicet expiationes & ſabbatom. 586.2.a
Cain quando genitus & ubi, quo anno occiderit Abelem 70.1.a quid ſignificet myſticè, 2.a non obtulit Deo terræ fructuum primitias. 72.2.d ei comparatur Julianus apoſtata, 2.d deſperatio ejus, 75.2.d ejus pavor & mala conſcientia. 2.b ſignum ejus fuit tremor corporis. ibid. ejus ſex pœna, 76.2.b ejus ſtirps periit diluvio. 2.a ſeptem ejus peccata. 75.2.a
Cainan an in chronologia interjiciendus poſt Arphaxad; reſpondetur negativè; LXX. qui eum interjiciunt: hoc loco corrupti ſunt, 231.1.d & ſeqq. interjicitur in S. Luca, quia textus ejus à quodam ſciolo corruptus 215.2.d evincitur id rationibus variis. ibid. c. d. & ſeqq.
Calamus aromaticus quid ſit. 571.2.d
Calcaneus ſerpentis qui calcandus, qui ſymbolicè ſignificet 68.1.a
Calceorum depoſitio quid ſymbolicè & tropologicè ſignificet. 283.2.c
Calceati edebant Hebræi agnum paſchalem. 333.1.d
Caleb conſtantia, laus, & præmium, 645.2.b quot annorum fuerit, dum Hebræi fuerunt numerati ante ingreſſum in terram promiſſionis, 697.2.d
Calendæ quid apud Hebræos fuerint, 702.2.a non erant propriè feſtum, ſed celebres clangore & victimis. 2.a unde ea Romanis dictæ & calendaria. 703.1.b
Caliga eſt genus calceamenti militaris, 117.2.b
Calor naturalis quomodo in homine agat. 55.2.d
Calvariæ montis elogium, 80.1.a in eo ſepultum Adami cranium eſt communis Patrum opinio. ibid.
Calvini temeraria opinio de magis Ægypti, 318.2.b ejus blaſphemia de inquinatione omnium operum noſtrorum quantumlibet ſanctorum, 471.1.d in Moſen eſt injurius; 226.2.c ejus blaſphemia & impia opinio de Deo impios obdurante. 304.2.d & ſeq. dicit Deum Magis Pharaonis eſſe cooperatum, 308.2.d docet illos ſigna omnia quæ fecerat Moyſes pariter effeciſſe, ſed falsò dicit, 318.2.b perperam damnat in templis inſtrumenta muſica, 359.1.b docet vetera ſacrificia æquè juſtificaſſe ac nova, 484.2.c opera ſatisfactoria eludit, 604.1.b ejus mors feralis, 685.2.a in ſacras imagines injurius eſt. 939.1.d
Calumnia quàm deteſtabilis, 556.2.c de ea varia apophthegmata. ibid. & ſeqq.
Camaldulenſis Ordo unde nomen traxerit. 181.1.b
Cambyſis regis in monitorem barbaries. 675.2.d
Camelus ſignificat tropologicè ſuperbiam. 520.1.a
Camelopardalis quale ſit animal; 762.1.c
Campanis cur utatur Eccleſia loco tubarum, unde ex dicantur. 628.2.a earum uſus varius. ibid. c
Candelabri in tabernaculo deſcriptio, 408.2.c erat ductile ex auri talento & ſeptifidum. ibid. habebat tres ordines ſcyphorum, ſphærularum, & liliorum ibid. b illuminabat Sanctum noctu, ibid. habebat ſua emunctoria, erat obliquum, & unum. ibid. b.c erat typus ſeptem planetarum. ibid. c quidnam allegoricè ſignificarit. ibid. d ordo ſcyphorum, ſphærularum & liliorum in eo quis fuerit. 400.2.d eorundem omnium ordo in haſtili. ibid. d ita in tabernaculo diſpoſitum erat, ut menſam panum propoſitionis illuminaret. 634.1.b
Canum ſagacitas & fides, 43.1.d homicidas produnt. 778.2.a
Canoræ aves muſicam docuerunt. 42.1.d
Caper emiſſarius *vide* Hircus.
Capillorum cincinni quàm ſint deteſtabiles. 559.2.d ſunt cynædorum & meretricum. ibid. c delectatur iis diabolus. ibid. d
Carbunculus gemma in rationali pontificio ſignificat Dan & S. Jacobum fratrem Johannis ob ardorem charitatis, 428.1.c
Carnibus ante diluvium abſtinebant priſci. 47.1.b earum eſus Noe poſt diluvium permiſſus, non præceptus. 98.1.c earum uſus an fuerit ante diluvium licitus, ibid. b
Caro Chriſti lacera per lepram repræſentatur 538.1.b & ſeqq.
Caro à beſtiis prægustata cur lege Moyſis vetita comedi. 389.2.b quid hoc tropologicè ſignificet. ibid. d
Carolomannus à clericatu apoſtatans quas pœnas dederit. 767.2.c
S. Carolus Borromæus quàm attentè ſacra Biblia legeret; 12.2.b quomodo domeſticia ſuia operas partiretur 338.1.d in cinere & cilicio mortuus eſt. 217.1.a juriſdictionem Eccleſiaſticam intrepide tuebatur. 656.1.a quomodo pro gloria Dei nullis laboribus pepercerit. 441.1.c ejus pia praxis proficiendi in virtutibus. 360.1.a
Carolus Magnus Imp. quantopere ſacris Litteris deditus fuerit. 260.1.c ejus lenitas, 8.2.b
Carolus IV. Imp. mirè erga litteras afficiebatur. 409.1.a
Carolus V. Imp. fuit mirè felix, 189.2.a ejus animus invictus. 247.2.b reſignavit filio regna quieti vacaturus. 180.2.d. 684.2.d quid de veterano milite conferret. 406.2.d quid de regum miſeria. 634.2.c
Carolus Burgundiæ Dux quàm dirè perfidiam luerit. 205.1.b
Carthaginenſes perfidiam ſuorum probantes pœnas tandem dederunt. ibid. c
S. Caſſius Narnienſis quotidie celebrabat. 513.2.a
Caſtitatis conjugalis ſymbolum eſſe columbam docetur exemplis. 530.1.c
Caſtitatis probatio per ignem, 282.2.a ejus ſcutum duplex, memoria Dei, & fuga occaſionum. 222.1.a ejus cuſtos eſt veſtium honeſtas. 780.2.a ejus laudes. 527.2.b & ſeqq. eſt ſpeciale donum Dei. 528.2.a
Caſtos Deus ab igne inviolatos conſervat, id docetur exemplis. ibid. quam ſacerdotibus ea neceſſaria. 554.2.c
Catanenſis Comes in Scotia, quòd Adami Epiſcopi decimas repoſcentis necem ultus non eſſet, graves pœnas dedit. 664.2.d
Cataractæ cœli quæ dicantur. 92.1.a
S. Catharina Suedica puſillanimitati ſuccumbens dæmonis patuit illuſionibus. 868.1.b
S. Catharinæ Senenſis cum Chriſto familiaritas. 266.2.d è Chriſti manibus ſacram communionem accepit. 555. ab eo aliud cor. 748.1.c crucem argenteam dedit. 791.2.c
M. Cato Uticenſis conſtantiæ ſpeculum fuit. 421.1.c
Cauſa interdum accipitur in Script. pro occaſione. 20.2.d
Celtica lingua an eadem cum Hebræa quoad radices, & tantùm dialecto ab ea differat. 515.1.a
Cenſum certum Deus à ſingulis Hebræis exigebat. 446.2.b quibus de cauſis. 446.2.d eumdem cenſum Veſpeſianus Judæis devictis indixit ibid. b quid cenſus pretium anagogicè ſignificet. ibid. ſolvebant æquale pretium in cenſu hoc pauperes & divites, & quare 447.2.d
Centenarius numerus eſt ſymbolum vitæ cæleſtis. 421.2.b
Cetim unde hebraice dicatur Italia & Cyprus. 691.1.a
Cetura uxor & ancilla Abrahæ, an eadem ſit cum Agar. quid vox hæc ſignificet. ibid. fuit ſerva. ibid quanto anno ætatis eam Abram duxerit. 165.1.b quot ex ea genuerit proles, ibid. 2.b
Chaldæi apud Joelem Prophetam ſignificati per locuſtas. 329.1.c
Cham quid ſignificet. 86.2.c an in arca uſus conjugio. 109.1.a quomodo dicatur per anticipationem pater Chanaam. 101.1.b de eo patrem irridente, & ejus punitione. 102.2.c fuit medius filiorum Noe. 105.1.a fuit primus rex Ægypti. 105.2.b an ſit Jupiter Hammon, ibid. an fuit magiæ inventor & propagator. 307.2.c
Chamæleon quale ſit animal & unde dicatur. 524.2.a mutat colorem, & quomodo. 8.a an vivat ſine cibo ex aere. ibid. b ſignificat tropologicè eos qui ſe vento honoris & deliciarum paſcunt. ibid. c
Chanaam an natus in arca Noe. 501.1.c.d cum patre Noeum avum irriſerit. 102.2.c
Chananæi aliqui inter Hebræos quare relicti. 391.2.d eorum peccata ob quæ ex ſua terra expulſi. 108.2.c 555.1.d

1. d & ſeqq. cur nunc ſeptem, nunc undecim gentes ex iis numerentur. 129. 2. b eos Deus tribus de cauſis juſſit ſtirpitus deleri. 713. 2. a

Chananææ termini ad quatuor mundi plagas, qui, 392. 1. b ejus promiſſio quid myſticè ſignificet. 220. 2. d ejus lingua affinis Hebrææ. 731. 2. d

Charadrius qualis ſit avis, & quæ. 522. 2. c præceptum Charitatis ac dilectionis proximi exponitur. 557. 2 a ejus exempla, ibid. d charitas ſignificatur per ignem 504. 2. d 513. 2. a & ſeqq. ejus quàm ſit vehemens ignis. 547. 1. a ejus octo dotes. 746. 2. b & ſeqq. ſignificatur per carbunculum gemmam in rationali. 428. 1. d ejus encomia & fructus. ibid. d

Cherub. cum gladio igneo ante paradiſum poſitus, quis fuerit. 68. 2. a

Cherubini duo ſupra arcam, quidnam fuerint. 402. 1. c & ſeq. an habuerint ſpeciem quatuor animalium Ezechielis. 402. 2. a

Caruerunt ſexu. 2. b qualis eorum fuerit ſitus circa arcam, & propitiatorium. ibid. c. & ſeqq. quales & quotuplices, & quo ſitu fuerint Cherubini Salomonis in templo, ibid. d de eorum ſitu in arca variæ ſententiæ 403. 1. d an fuerint in aere penduli. ibid. b an inſtiterint arcæ uno vel utroque pede, ibid. c an ſteterint in pavimento Sancti ſanctorum. ibid. d ſtabant ſupra propitiatorium. 2. b erant etiam tabernaculi velis & cortinis intexti. 413. 1. a quo fine poſiti ſint ſupra arcam, quidque ſignificaverint. 404. 1. b erant currus gloriæ & victoriæ Dei. ibid. ſignificabant angelos, qui ſunt ſtipatores Dei. 2. a ſignificabant allegoricè Eccleſiam. ibid. b anagogicè cælum. ibid. d quo ſenſu Deus dicatur ſedere vel vehi ſuper Cherubim. 404. 2. d unde cherubim dicti ſint & quid hebraicè ſignificent. 2. c. & ſeqq. ſunt ſymbolum ſapientiæ. 405. 2. c

Chærogryllus quale ſit animal. 519. 1. d. & ſeqq. non eſt hericius aut cuniculus, ibid. & ſeqq. ſignificat juſtitiam 520. 1. c

Chriſtus eſt pulvinar laborantium. 179 1. c adombratur per duodecim gemmas rationalis, & cur. 430. 1. a animam ſuam Deo vovit, eamque redemit. 596. 1. d ejus corpus in cruce toſtum ſignificatur per vaccam rufam crematam. 666. 1. b ejus ſanguis ſignificatur per aquam cineralem vaccæ rufæ. 2. d eſt ſponſus ſanguinum. 234. 1. b ejus ſeptem dotes in ſtato naturæ lapſæ. 61. 2. d quomodo ſit agnus paſchalis. 329. 1. d allegoricè quomodo oblatus in plenilunio. 330. 2. d extremam ſententiam maledictionis proferens, præfiguratur per hominem qui hircum emiſſarium in eremum ducebat. 548. 1. b item peracta hac ſententia præfiguratur per pontificem revertentem in tabernaculum. 648. 1. d in paſſione ſua comparat ſe meſſori. 445. 1. c ejus caro dilacerata, fuit lepra, idque octo de cauſis 536. 2. c & ſeqq. ſignificatur per paſſerem offerri ſolitum in ſacrificio leproſi. 538. 2. b & ſeqq. quomodo agnum paſchalem ederit. 333. 2. c ejus corpus ſignificatur per tabernaculum Moyſis. 412. 2. a ſignificatur per pontificem veteris teſtamenti ſuis veſtibus indutum, & maximè tunica hyacinthina cum ephod & rationali. 436 2. d fuit à parentibus adoratus. 283 2. b aſſimilatur Joſeph patriarchæ. 214. 1. a. 2. a eſt merces noſtra. 252 2. d quomodo nos hortetur ad bibendum calicem paſſionis. 436. 2. d ſignificatur per propitiatorium, & quibus de cauſis. 401. 2. d quomodo eſt allegoricè petra. 368. 1. c circumciſos prima die Januarii deſignatur per Moyſen eadem die promulgantem decalogum. 729. 1. d in omnibus Sanctis ſemper eſt paſſus. 274. 1. a in cruce pendens ſignificatur per uvam in vecte pendentem portatam à duobus bajulis. 644. 2. d media nocte veniet ad judicium. 325. 2. a quomodo eſt monoceros. 685. 2. a quomodo ſit ſtella, & quare, 689. 1. b habet ſex radios, id eſt ſex virtutes. 2. c quare extra urbem paſſus ſit. 497. 2. a ubique & ab omnibus ſuit benedictus. 296. 1. d eſt deſiderium collium æternorum. 2. a Chriſtum deſiderantium exempla varia. ibid. b. c in Evangeliis cur toties ad Moyſen appellet. 14. 2. d. ejus caro ſignificabatur per velum tabernaculi. 415. 2. d fuit in cruce dolore & amore toſtus. 417. 2. a eſt exſpectatio Gentium. 417. 2. a nobis eſt omnia, & ad eum ſemper debemus refugere. 401. 2. d & ſeqq. eſt nobis exemplar, in omni ſua vita, diſciplina morum. 409. 1. d eſt Nazaræus, & quare. 617. 2. a ejus caro in cruce frixa ſignificabatur per ſacrificium mincha. 490. 2. d habuit propriè donum prophetiæ. 490. 2. d quomodo dicatur pro nobis factus maledictum. 779. 2. b eſt aquila ſeptem de cauſis. 804. 1. b ſignificabatur per omnia animalia quæ ſacrificabantur in lege Moyſis. 483. 2. a ei accommodantur ritus holocauſti 2. c. d ejus juventa ſignificatur per ſacrificium vituli. 485. 1. d in reſurrectione ſua ſignificatur per oblationem ſpicarum & primitias fructuum. 574. 2. d ejus comeſtio poſt reſurrectionem qualis fuerit. 139. 2. d ſignificatur per columnam nubis. 628. 1. a quomodo dicatur gentes percuſſiſſe. 690. 1. a quinque de cauſis vocatur Deus. 303. 2. a

Chriſtiani Philoſophi elegans deſcriptio. 436. 2. a

Chriſtiani primi ſtudioſiores fuere ſanctitatis & paupertatis, quam pompæ & ſplendoris. 427. 1. d

Chriſtiani omnes probi quomodo ſint reges. 376. 1. a eorum ſenes errantes quàm miraculosè in terra ſancta ab angelo fuerint deductæ. 350. 1. c manè adire templum debent. 442. 2. d

Chriſtinæ virginis & Martyris mirabilis conſtantia, & crudele martyrium à proprio patre inflictum. 74. 2. a

Chronologiæ Moſaicæ certitudo & veritas aſtruitur. 112 2. a

Chryſolitus gemma in rationali pontificis eſt Ephraim, & S. Matthæus pœnitens. 429. 2. a

S. Chryſoſtomus quæ & qualia pro Deo paſſus. 441. 2. a Inter celebrandum ſæpè vidit angelos. 623. 1. c. ejus in ducendo & perſuadendo gratia & efficacia. 434. 2. b fuit à S. Paulo edoctus. 9. 2. d eum fratrem vocat Innocentius I. Pontifex. 75. 2. a ejus memoriæ lapſus. 134. 2. b ejus conſtantia, 221. 2. a 399. 2. a

Cibos mundos ab immundis cur Deus in lege Moyſis ſegregavit. 518. 1. a

Ciconia avis eadem quæ herodion. 522. 2. c unde dicta chaſida à pietate. ibid. earum mores & natura deſcribitur. 41. 2. c

Cicuta homini virus, vaccis in deliciis. 36. 2. b

Cilicii uſus quàm ſit antiquus. 214. 2. c exempla Sanctorum qui eo uſi fuerunt. ibid. & ſeqq.

Cimbri ex quo orti. 105. 1. b

Cincinni cur Judæis vetiti. 559. 1. b ſunt cinædorum & meretricum. ibid. c

Cincinnatulus nomen diaboli. ibid. d

Ciniphes quales ſint muſcæ. 314. 1. d

Cur eos efficere non potuerint magi Ægyptii 2. c quid hi tropologicè ſignificent. ibid. a

Circumciſio multis de cauſis eſt inſtituta. 134. 2. d erat ſignum memorativum pacti Dei cum Abraham. ibid. erat ſignum repreſentativum fidei Abraham. ibid. diſtinguebat Judæos ab aliis gentibus. ibid. c delebat peccatum originale, ut probabile eſt. ibid. ſignificabat baptiſmum. ibid. imponebatur in ea nomen, uti jam in baptiſmo. ibid. ad eam etiam Iſmael & Eſau obligabantur. ibid. d eam receperunt etiam quædam gentes. 135. 1. b

Cur in tali membro inſtituta. ibid. b

Cur dilata in octavum diem. ibid. c an fiebat cultro lapideo. ibid. d etiam ſervi emptitii ad circumciſionem fuerunt obligati. 2. c. b de pœna circumciſionis omiſſæ. ibid. d. & ſeqq.

Circumciſio ſpiritualis triplex. 135. 1. d

Citeria Romæ erat effigies loquax & arguta. 542. 1. c.

Civitates Pharaonis Pithom & Rameſſes ædificarunt Hebræi. 269. 1. c hæ quid moraliter ſignificent. 2. a

Clamor in auribus Dei eſt vehemens orantis deſiderium 351. 1. d

S. Claræ futuræ ſanctitas eſt per lumen demonſtrata. 689. 2. d

Clemens IV. Pontifex quàm in ſua dignitate memor fuerit ſuæ obſcuritatis & paupertatis. 700. 2. a

Clementia eſt quiddam divinum maximè decens principes.

Digitized by Google

pes 463.2.a & ſeq. clementiæ principum varia exempla 2.a & ſeq.

Clerici molles ſugillantur. 661.2.a clerici barbam alebant olim, ſed comam tondebant. 566.2.a ſeceſſum & quietem colant. 589.1.d unde dicti. 663.2.d ſunt idem quod olim Levitæ. 608.2.d

Climata orbis in ſacra Script. juxta ſitum Judææ intelligenda ſunt. 24.1.c

Clotharius rex filium rebellem Dei auxilio profligavit. 375.2.c

Coccus quid ſit, 397.2.a

Cœnomya quod ſit inſectum, 315.1.d

Cognitio ſui quàm ſit res præſtans. 764.1.c

Columbam eſſe ſymbolum caſtitatis docetur exemplis. 529 2.d

S. Columbani futura ſanctitas per ſolem eſt declarata. 689 2.d

Columna nubis fuit dux viæ Hebræis in deſerto. 345.2.b novem eius proprietates, ibid. b quæ de ea Scriptura habet, adaptantur Chriſto, Spiritui ſancto & Sanctis. ibid. d & ſeq. 627.1.c an caſtra ab æſtu protexerit. 346. 2.b quomodo hoc faciebat. 346.2.d qualis figuræ fuerit, 2.a etſi ſolita eſſet præcedere Hebræos, poſtpoſuit ſe eis dum Ægyptii eos conſequebantur. 350.1.b illuminabat Hebræos, & obnubilabat Ægyptios. 2.a quid hoc tropologicè ſignificet. ibid. b qualis fuerit. 626. 2.b.c eam dirigebat angelus. ibid. b & 345 2.b fuit ſimilis nubi, ab ea tamen differebat in rebus octo. 626 2.d fuit eadem de die nubes, de nocte ignis. 627.2.a non erat ignis ejus aliud quàm lux. ibid. b c tropologicè & fortes & illuſtres Sanctos ſignificat. 2.2 b quando in itinere quieſceret. 627.2.c quando defecerit. 2.a octo in omni columna laudantur & ſpectantur. 627 2.b

Comam in coronam circumtondere erat apud Græcos ſignum ludibrii. 559.2.d comam Gentiles tondebant in rotundum, & quare. 2.c

de Commodato qoid lege Moyſis fuerit ſtatutum. 386.2.d

Compunctionis commoda & exempla. 604.1.b & ſeq. vide Pœnitentia.

Concilium ſanedrim unde ortum habuerit. 635.1.d

Concionatores debent eſſe ſatores æternitatis. 629.1.a concionatorum talium exempla. 2.a & ſeq. quales debeant eſſe. 579.1.d ſunt phialæ myſticæ. 407.2.d

Concionari verbum Dei quàm ſit præſtans & meritorium. 579.1.c

Concubina quæ ſit, quæ uxor. 163.2.c

Concupiſcentia omnis rei vetita eſt ob ſex cauſas. 744.1.b & ſeqq. vincitur quatuor modis. 2.a concupiſcentiam internam Judæi putabant non eſſe peccatum. 744.1.d

Concupiſcentia involuntaria non vetatur, ut vult Calvinus. 744.2.c concupiſcentiam rei alienæ vetat decimum decalogi præceptum. ibid. b

de Conducto quid lege Moyſis fuerit ſtatutum. 387.1.a

Confeſſarii quales debeant eſſe. 373.2.b

Confeſſionis ſacramentalis typus. 503.2.a de ejus utilitate, neceſſitate & fructu. ibid. c de hoc fructu varia exempla. 503.2.c etiam confeſſionem peccatorum laudarunt Gentiles. ibid. c

Confeſſionis particularis in lege veteri quis erat typus, 500.2.d eius apud Judæos ritus. 614.2.d

Congregari ad populum ſuum quid ſit. 566.1.a

Conjugum par pacificè viventium Deo mirè placet. 872. 1.a

Conſcientiæ quanta ſit vis & efficacia. 733.1.a 130.2.b 324.1.b eſt ſui carnifex, 73.2.d conſcientiæ malæ comes & pœna, eſt pavor, quod multis inſignibus ſententiis confirmatur. 593.2.c & ſeq. è contrario bona fiduciam & exultationem parit. ibid. d 2.a b

Conſilia etiam ſimplicium non ſpernenda. 372.2.c hominum conſilia quam infida. 530.2.d

Conſiliarii, non ſe, ſed rempubl. locupletent. 545.1.d de hac re exempla. 242.1.a

Conſolationes ſpirituales per manna ſignificantur. 367.1.c exempla eorum qui eas abundanter habuerunt. 2.a & ſeqq. conſolationibus terrenis carentes reficiuntur cæleſtibus, & contra. 743.1.d

Cooſortium malorum quantopere ſit vitandum, 535.2.d

Conſtantia animi ſignificatur per topazium. 428.1.a ea in virtute opus eſt. 421.2.a & ſeq. ejus varia exempla & ſcitè de ea dicta. 1.e.d & ſeq.

Conſtantinus Magnus Imp. Epiſcopum ſe eſſe dixit extra Eccleſiam. 736.2.c Criſpum filium cauſa inaudita necari mandat. 735.2.d primus fidem Chriſti eſt amplexus. 372.1.c fabricam templi S. Petri Romæ ſuis manibus juvit. 399.1.d cur templa non uſque adeò ſplendida Romæ conſtruxerit, 427.1.d

Conſtantii Imp. lenitas. 260.1.d ejus verba morientis ad ſenatum. 854.2.c

de Contactu ſanctificatorum canon. 506.2.a

Contemplativa vita deſcribitur. 184.2.d octo de cauſis præſtat actioni. ibid. d

Contumeliam pati quàm ſit præſtans. 429.2.a

Convallus Scotorum rex pius fuit. 864.1.c

in Converſione hominis à ſæculo Deus tria ſolet facere. 344.2.b

Converſorum hominum ad Deum modi tres. ibid.

Converti volentes magis tentantur, & quare. 236.1.b

loqui ad Cor quid ſit. 96.2.a & ſeqq. in corde eſt duplex officina, una virtutis, altera concupiſcentiæ. 96.1.d cor durum & obduratum qoid ſit, quinam eius effectus. 306.1.d eius proprietates undecim. ibid. d & ſeq. interdum flagellis & plagis debet frangi. 336.2.b

Core fuit conſobrinus Moſis filius Iſaar. 654.1.a quare Deus ejus murmur permiſerit. 654.2.d quando id contigerit. ibid. blaſphemavit, & quomodo. 656.2.b ejus punitio. 656.2.d familia ejus juſtè eſt occiſa, ibi. b filii ejus ab hac punitione excepti & miraculosè ſervati ſunt. ibid. c 684.1.c cum ſuis eſt damnatus. 657. 1.b an vivus pervenerit ad infernum. 2.b

Cornelia quantopere erga maritum afficeretur. 60.2.a

Cornua Moſis quid ſymbolicè ſignificarint. 460.1.b cornua ſymbolum ſunt regni. ibid. a cornua cur Moſi Deus affixit, ibid. d an ea ei fuerint perpetua. 2.a

Cornuum crucis Chriſti fortitudo. 864.2.a c

Coronulas habebat tiara pontificis Judaici. 436.1.c coronæ regum veterum erant faſciæ. 2.b triplex corona tiaræ quid tropologicè denotaret, 430.2.c

Corpus ſervi eſt pretio æſtimabile, non verò liberi. 384. 1.b corporis humani fabrica eſt inſtar mundi. 52.1.c

Correptio fraterna præſcripta Judæis erat. 557.1.b

Cortinarum tabernaculi duplex tropologia. 414.2.a & ſeq.

Corvi emiſſi non reverſio ex arca quid moraliter ſignificet. 95.1.a

Corus qualis erat menſura. 597.1.d

Coturnices quale nutrimentum. 597.1.d bis Hebræis in deſerto datæ. 638.1.a quomodo à Deo adductæ. ibid. vocantur ortygometra, & quare. 2.b & ſeq eas quare Deus dederit, non anteres. ibid. d quantam earum copiam dederit. 639.1.a comederunt eas tam pii quàm impii, 2.c earum caro an medeatur epilepſiæ. ibid. a earum datio Hebræis & natura myſticè quid denotet. ibi.

Crabrones veros Deus immiſit in Chananæos. 391. 2.d

M. Craſſus quanta ſervorum curam gereret. 590.1.b

Creata quando, unde, à quo, 2.1 quid, & quare cælum & terra. 27.1.d creare quid ſit ſecundùm vocis etymologiam. ibid. 1.d.c creavit Deus jubendo, 27.2.d quæ ſint creationis quatuor cauſæ. 28.1.c cur omnia non ſimul creata, & exornata. 30.1.c 32.2.d

Creaturarum proprium nomen eſt, Non ſum, idque quatuor de cauſis, 286.2.b myſticè nos faciunt aſcendere ad creatorem, 37.2.c tripliciter nobis contemplandæ ſunt. 27.2.c quo ſenſu à Prophetis vocentur inteſtes. 656.2.c & ſeq nullæ præter hominem habent in ſe imaginem Dei, ſed reliquæ tantùm ejus veſtigium 46.1.a ſunt ea dono creatoris, quomodo jis utatur Deus. 27.2.c omnes Sanctis ſerviunt, 351.1.d docetur hoc variis exemplis, ibid. & ſeq. cur creatura ſit poſſibilis Deus eſt cauſa, 286.2.a & qua ratione id fiat ibid. d

quomodo primo die abyſſus Creata ſit cum terra, 29.1.d terra vacua hoc die ad quid, 30.1.a ſpiritus tum ſuper aquas ferebatur, 2.a quæ fuerit lux quæ primo die creata, 31.2.b quis hujus lucis uſus, 2.b quid tropologicè ſignificet, ibid. quomodo diviſerit Deus lucem à tenebris, 31.2.d quid allegoricè ea diviſio ſignificet, 2.a lux in meridie eſt creata. ibid. d

An ſuper cælos & firmamentum ſint veræ & naturales aquę 33.2.c ad quem uſum ibi ſint. 33.1.a morale de firmamento. 331.2.b
Ad quem locum die tertio & quare congregatæ ſins aquæ. 34.1.c quomodo. 35. 1.d hoc die mari ſalſedo indita fuit & quare. 1.b hoc die montes facti & concavitates ſub terra. ibid.c quomodo tum terra produxerit germina. 35.2.b hoc die paradiſus plantatus, & herbæ venenoſæ & ſpinæ cum roſis productæ. 36.2.a item mineralia, & quæ terram perficiunt, producta. 2.b
quarto die aſtra creata ſunt. 37.1 c & onde facta. 37.2.d ſol in qua parte cæli rum fuerit productus. ibid. c *vide* Stella.
ex qua materia aves dies quinto creatæ ſint. 40.2.c de balenis hoc die creatis. 45.1.d
quæ animalium terreſtrium ſpecies ſexto die creatæ fuerint. 42.1.d beſtiæ etiam venenatæ tum productæ. ibid.c hoc die creata non fuerunt minuta animalia quæ gignuntur ex corruptione. 2.b nec animalia ex congreſſu diverſarum ſpecierum gigni ſolita. ibid d *vide* Homo.
opus Creationis ſex dierum quid tropologice ſignificet. 44.1.a
Crœſus Lydorum rex neminem putabat beatum niſi divitem. 635.2.d
Crux templo & pectori Serapidis erat inſculpta. 228.2.c
Crucis Chriſti ignominia ſignificabatur per vitulum & ejus fimum, qui cremabatur extra caſtra. 548.2.b omnia amara reddit dulcia. 359 2.c ejus encomia. 2.a b 783. 2.a d eius ſymbolum eſt arbor vitæ. 56.1.a item virga Moſis. 310 2.a 468 1.c deſignatur per ligneum altare holocauſti. 417.2.a crucis ſupplicium non fuit apud Judæos ordinarium, ſed enormium criminum. 563.1.d in ea pendentes, quare & quomodo dicantur maledicti 734.2.c iam non ſunt maledicti. 2.b fuit ipſa figurata in ſerpente æneo. 673.2.d eius ſignum quàm ſit dæmoni terribile. 2 a ejus typus fuit in poſtibus Hebræorum ſanguine agni tinctis. 334.1.d eſt ſcala per quam Chriſtus & Chriſtiani in cælum aſcendunt & aſcenderunt. 179.2.d
Crux quotidiana ferenda patienter. 491.1.a
Cryſtallus mirabilis in opido Santareno in Luſitania, 431.1.c
Cubitus qualis menſura ſit. 87.1.c 400.2.d
Cuculus cur ſit avium probrum. 616 1.b
Cumani quomodo in adulteros animadvertant. 139.1.d
S. Cunigundis probavit caſtitatem ſuam igne. 282.2.b quomodo uſque ad ſuam vitę cilicio uſa, & in eo mori voluerit. 214.2 c
Cupiditas quævis, charitati contraria, ſignificatur per ignem alienum. 515 1.c
Curam Deus ſuorum quantam gerat. 118.1.d 144.2.b 549 1.c 179.2.c 194.1.d
Currus Pharaonis myſticè ſunt currus vitiorum. 348.2.d
S Cuthbertus ab aquila eſt nutritus, ne fame periret. 356.2.b
Cutis vitia munditiæ ſanantur veſtium. 535.2.b
Cyathi tabernaculi cui uſui ſervirent. 407.2.b eorum tropologica ſignificatio. ibid.d
Cynomyia quod ſit inſectum. 436.2.a qoid myſticè deſignet. ibid. b, c
S. Cyprianus fuit in hoc mundo peregrinus. 116.1.c eius ad tyrannum commiſerantem intrepida vox. 257.1.d docuit ſuos ad mortem uſque. 409.1.b

DAn quid ſignificet. 187.1.d ſymbolicè eſt conſideratio futurorum malorum. 188 1.b de eius benedictione. 475.1.c 878 2.c ex hac tribu ortus fuit Samſon. 253.2.d ex eadem orietur Antichriſtus, eritque coluber 2.a
Dania ob decimas Eccleſiæ negatas penuriam paſſa eſt. 273 1.b.
Danitæ quale habuerint inſigne in deſerto. 606.1.a
David quàm immenſam ſummam reliquerit filio Salomoni, ad conſtructionem templi. 475.2.a vindictam in Saulem poſcens exauditus à Deo eſt. 99.2.b
Decimas omnium frugum Deus exegit. 599 1.b eas quo jure teneantur Chriſtiani ſolvere. 599.1.c decimæ ovium quomodo apud Judæos ſolutæ. ibid. quorum animalium decimæ ſolutæ. ibid.d duplices quot annis dabant Judæi. 762.2.d triplices dabant anno tertio. 2.a decimas dare detrectantes & dantes impedientes quomodo puniti, docetur exemplis. 664.2.a & ſeq. 763.1.c tertio anno quædam dabantur pauperibus. 790.1.d
Democles puer maluit mori quàm in ſtuprum regis conſentire. 221.2.b
Deſerti Sinai, per quod Hebræi profecti in terram promiſſam, octo qualitates & difficultates. 630.1.c
Detractio quàm ſit deteſtabilis, & quot ſecum adferat incommoda. 641.1.b
Deucalionis diluvium quando contigerit. 276.2.b
Devotio animæ ſignificatur per adipem. 495.2.c
Devoventium ſe pro patria Gentilium exempla varia. 559 2.a
Deus nomina decem habet. 237.2.d
nomen Dei tetragrammaton *Jehova* cur vocetur ineffabile. 2.c id quàm venerabile Hebræis fuerit. 238.2.b. quæ vocales ei ſubjiciendæ. 2.a quid hoc nomen ſignificet. 239.1.b & ſeq. quomodo ſignificet eſſentiam Dei. 2.c quomodo hoc nomen primò Deus dicatur indicaſſe Moyſi ibid d & ſeq. nomen hoc quid ſymbolicè ſignificet. 300.1.d nomen quadrilitterum plerçque Gentes Deo tribuerunt. 2.a
Deus eſt auriga mundi. 4.2.a eſt ejus centrum. 2 a
Deus requies a creatione tacitè ſignificat rerum creatarum conſervationem. 49 2.a eodem modo operatur cùm vacat, & cùm operatur. 2.b quomodo olim apparuerit. 20.1.a ejus vox perambulantis in paradiſo qualis fuerit. 66.1.b aliter dicitur pęnitere, aliter homo. 86.1.a eius præſentię cogitatio eſt remedium omnium peccatorum. 86 2.b quantam curam ſuorum habeat. 118 1.d 543.2.b 149.2 b 179.2.c 194.1.c ſolet interdum impios per impios punire. 122 2.a eſt clypeus juſtorum. 126.1.a eſt merces & beatitudo Sanctorum. 2 a eſt nobis res ſufficientiſſima. 132.2. d & ſeqq. nihil præter eum poteſt nos ſatiare, eò quòd in eo ſint omnia bona. 2.b præſentia eius nobis ſemper ob oculus ponenda. ibid d quis eius fructus. 133.2.b & ſeqq. quàm ſit mirabilis in conſiliis ſuis. 96 1.a vult coli certis locis, 581.2.c nulli dat omnia bona ſimul, 185.2 b reſervat ſibi quatuor claves, 187.1.a eſt fortuna fortunati, 589.2.c quomodo ſit timor Sanctorum, 195.1.b eſt ſpeculator omnium, 2.c author malorum non eſt, ſed ea permittit, 237.1.a vindictam differt, ſed tandem eam infligit. 246.2.a eius Trinitas inſinuatur tribus nominibus Dei, 255.2.d ejus præſidio quomodo fidendum docetur exemplis 2 a quomodo à nobis magnificetur, 648.1 a ejus dicere eſt curare, 1.d ejus zelus quid ſit, 740 2.a quomodo dicatur punire peccata parentum in filios, ibid.c tribus modis nos ſolet rogare, vel tentare, 761 1.a eſt miſericors in miſeros, 763.1.c olim apparebat terribilis, 745.2.d eum unum eſſe docetur ſex rationibus, 746.1.a & ſeq. hanc unitatem etiam Gentiles cognoverunt, 786.2.d ſuper omnia diligendus eſt, 745 2.d & ſeqq. ei quam debeamus attentè ſervire, 752.2.a poteſt nos paſcere omnibus rebus, 752.1.a & ſeqq. quantopere ſit laudandus, 756.2 c & ſeqq. eius opera perfecta ſunt tripliciter. 846.2.d eſt rupes & quare. ibid. b eius attributa ſeptem. ibid. eius providentiæ alæ. 846.2.c eſt aquila ob quinque analogias. ibid c quomodo peccata permittat. 259.2.a & ſeqq. eſt in eo duplex voluntas & providentia circa peccata. ibid. cur ſæpius vocetur Deus Abraham, Iſaac, & Jacob, 284.1.c cur interdum ter hoc nomen, Deus repetatur, 2.b eſt ævum ævorum. 285.2.c eſſe eſt proprium novem de cauſis, 286.2.d ſpem dans, mox quędam permittit fieri, quę poſſunt eſſe cauſa deſperationis, 236.1.c eſt ſummè ſufficiens, 238 2.b eſt in eo triplex celſitudo: ibid.c de eo varii Philoſophorum errores, 2.d eius bonitati, veritati & iuſtitiæ repugnat captare materiam puniendi. 321.1.a ſemper eſt laudandus. 355.1 c & ſeqq eſt altiſſimus quintupliciter, 355.2.d eſt contritor Pharaonis. 2. a eius nomen eſt admirabilis, 356.2.c quomodo dicatur regnare ultra ęternum, 356.2 a & ſeq. eius providentia in alendis pauperibus, 364.2.d ejus providentia rectè comparatur aquilę, 374.1.b ſibi eſt lux, nobis caligo, 379.1.a eius providentia in homicidiis permittendis, 383.2.d qua forma ſeniori-
b us

Google

bus Iſrael apparuerit. 394.1.c ei quomodo Scriptura tribuat membra. 2.d ejus præcipuum attributum eſt ſanctitas. 636. 1.a eſt immutabilis, licet interdum mutet ſententiam contra peccatores latam. 454.2.d & ſeqq.

eius Directioni quomodo in omnibus aequieſcendum. 462.1.c hac de re exempla. ibid. & ſeqq. eius epitheta x11. quibus invocandus eſt. 468.1.a ejus miſericordia multiplex. ibid. c quàm patiens & potens ſit. 2.c eſt lux immenſa & increata. 469.2.d eſt dominus rerum omnium, homo verò ſolùm habet uſum ad vitam. 589.1.d

Deus ſabaoth unde dicatur. 605.2.d

in Deo non eſt memoria, ſed intuitus. 630.1.a ejus ope & auxilio quomodo nitendum. 815.1.a domus Dei eſt æternitas. ibid.c ejus equitantis equus eſt mundus. ibid. b

veteres homines bene de repub. meritos in Deos referebant 379.1. b

Deuteronomium eſt repetitio legis: ubi & quando ea à Moyſe facta ſit. 727.1.a & cur ea facta. ibid.c & ſeq. ipſum eſt velut perpetua concio. 2.a id Moyſes primò dixit poſtea ſcripſit. ibid. b idque paulò ante mortem ſuam. ibid c

id Dixit Moyſes per vices. 805.1.a

Dextra in Scripturis variarum rerum eſt ſymbolum. 544 1. b

Diaboli nequitia. 555.1.a quibus maximè S. Scripturæ verbis effugetur. 631.2.c non poteſt prævalere humilibus. 303.1. b eſt ſerpens, cur. 309.1.c eius imbecillitas. 315.1.a eius in ſuos crudelitas. 554.2.a quomodo homines tentet. 62.1. b quomodo inſidietur calcaneo. 67.2.d quę mira poſſit efficere. 308.1.a *vide* Magi Eſt ſimilis paſſeri irretito. 539.1.a habet tres præcurſores. 551.1.d aptè vocatur beſtia. ibid.d pugnat nobiſcum per voluntates noſtras. ibid.

Diaconi indignè aſſiſtentes ſacrificio Miſſæ quomodo à Deo notati. 567.2.a 569.1. b ſignificantur per Levitas, 609.1.d eorum dignitas. 613.1.a

Diadema regum non erat corona, ſed faſcia. 436.1.c

Diana eſt Luna & hebraicè dicitur Carnaim. 222.2. b

Didonis erga Sichæum conjugem amor. 60.2.a

Didymi in ſua cæcitate patientia. 174.1.a

Didrachmum Hebræum ejus erat valoris, cujus tetradrachmum Atticum. 447.1.d

Diffidentia ſui quàm ſit utilis. 753.2.a

Dies Dominicus fuit primus dies mundi. 32.1.d

Digitus ſignificat Spiritum ſanctum. 301.2.a

Digitis Dei quis in miraculis Moſis. 315.1.a

expoſitio præcepti Dilectionis Dei ſuper omnia. 746 2.a & ſeq. cur hoc præcepto Deus diligendus præcipiatur ex toto corde. 748.1. b dilectionis huius inſigna exempla, 2.c.d tropologicè, quid hoc dilectionis præceptum ſignificet, 748.1.d

Dilectione hac ſuperantur omnia dura. ibid

Dilectionis hoius deliciæ. ibid.

De modo dilectionis Dei, 746.2.d & ſeq. an hæc lex impleri poſſit. 2.c

Diligendus Deus ſuper omnia. ibid.& ſeq.

in Diluvio an aliqui pœnituerint. 85.2.d id cœpit in Majo, & quare, 90. 1.d quæ cataractæ cæli in eo fuerint apertæ. 92.2.b

Diluvii aquæ unde ortum habuerint & quanta earum vis ad id fuerit opus. 91.1.c & ſeqq. 97.1.a duplex ejus fuit cauſa. 91.1.c an in eo omnes omnino montes fuerint obruti aquis. 92.2.c ejus quantus fuerit horror. 2.a ventus eius aquas ſiccavit. 94.1.a quamdiu duraverit. 95.2.b eius & arcæ totius hiſtoriæ allegoria. ibid.1.d diluvium Ogygis & Deucalionis in Græcia. 100.1.c

Dinæ raptus. 203.1.b. quot annorum erat in raptu. ibid. c tropologicè eſt anima curioſa. 203.1.c

Diogenes Cynicus videbat unguento delibutos. 450.1.c ejus captivi libera vox. 269.2.b 409.1.b eius amor laboris. 421.1.c

Dionyſii Martyris in morte confeſſio de amore Chriſti. 257.1.b

S. Dionyſio Areopagitæ Chriſtus in carcere ſacram communionem dedit. 613,2,e

Dionyſii tyranni junioris de doctrina judicium. 405.1.b

Dipſas quis ſit ſerpens. 753.2.c

Directio Dei omnibus in rebus poſtulanda eſt. 462.1.c

Diſcipulorum Chriſti fuga ſignificata in eo quòd in feſto expiationis ſolus pontifex eſſet in tabernaculo. 547.2.a

Diſcretio eſt auriga virtutum. 492.1.c

Divinandi ritus apud Aſſyrios & Ægyptios. 235.1.b

Doctor populi debet eſſe expeditus ab omnibus terrenis affectibus. 283.2.c doctor impurus & verboſus ſignificatur per ſeminifluum. 541.2.d doctores tropologicè ſunt lucernæ. 582.1.c ſignificantur per candelabrum Moyſis. 409.2.a ſex doctori ſunt neceſſaria. ibid.& ſeqq.

Doctrina eſt lux Eccleſiæ. ibid.11.2.d

S. Dominici ſtudium in S. Scriptura. 690.1.a eius eximia ſanctitas matri declarata prægnanti per viſum catulum facem ore geſtantem. 167.1. b 230.2.a eius ſingularis in proximum caritas. 557.2.c quàm inſignis fuerit virginitatis cuſtos. 695.2.a viſio ſcalę circa mortem S. Dominici quæ indicabat ſucceſſum & progreſſum eius Ordinis. 111.1.c

Dominium in beſtias quale habeat homo poſt peccatum. 98 1.a

Domitianus Imp. ſe appellari iuſſit Deum. 317.1.a

Domus ſpiritualis quomodo ædificanda. 410.2.d domus quomodo leproſæ aut peſtilentes fiant. 535.2 a domus lepra in lege Moyſis qualis olim fuerit. ibid.d & ſeq. domus ſignificat ſobolem, poſteritatem & familiam. 266. 1.a in domo iuſti ordinata ſunt omnia & quieta. 138. 1.c domus urbium apud Judæos divenditæ in anno iubilei non redibant ad priorem dominum, ſicut alia immobilia bona. 589.2.a quare Deus hanc legem ſanciverit. ibid. excipiebantur ab hac lege domus Levitarum, quæ in iubileo redibant ad priorem dominum. ibid. b tropologicè quid hæc lex ſignificet. ibid.e

S. Dorothea quomodo Theophilum converterit. 54.2.c 421.2.e

Drachma cujus eſſet pretii & ponderis. 447.1.d

Dura decent cæli aulicos. 179.1.a

Dux unus præſtans quantum poſſit. 456.1.a duces Chriſtiani Imperatoribus ſuis impia mandantibus ad mortem uſque generosè reſtiterunt. 373.1.b

EBriorum punitionis exempla. 638.2.d item eorum qui in ebrietate pęnitenda admiſerunt. 147.1.b

Ebrietas quid ſit. 146 2.d quàm deteſtabilis, quot incommoda adferat. ibid.& 2.a 233.2.d de ea apophthegmata. 234.1.a ebrietas Lot fuit peccatum veniale. 145.2.e

Eccleſia ſignificatur per diſpoſitionem caſtrorum Hebraicorum in deſerto. 606.1.d eam perſequentes à vermibus ſunt conſumpti. 683.2.a

Edgarus Angliæ rex quàm eſſet pacificus. 172.1.c

S. Edmundus Epiſcopus Cantuarienſis Scripturæ ſtudio quantopere deditus. 12.2.a maluit mori quàm Deum offendere. 221,2 b

Educatio bona quàm ſit præſtans bonum. 266.2.d

Egreſſio triplex Abrahæ allegoricè exponitur. 115.1.c

Eleemoſyna etiam parva Deo placet ſi ex affectu detur. 530.1.c & ſeq. eius inſignes fructus viginti & unus: liberat à peccato. 791.2.a eſt quaſi ſecundus baptiſmus. ibid. adſtat pro nobis tribunali Chriſti ibid.c eſt inſtar ſacrificii. ibid.d eſt inſtar columbæ redeuntis in arcam Noe, ibid colloeat opes in tuto loco. ibid.d facit hominem ſimilem Deo, 2.a nihil magis proprium homini quàm humanitas, ibid. b eſt regia virtus, ibid.c auget merita, ibid. auget bona temporalia. ibid. dat magnum ſolatium morituris, ibid.d ędificat æterna tabernacula. 791.1. b beatius eſt magis dare quàm accipere. ibid.c eleemoſynam pauperi datam ſibi datam reputat Chriſtus, ibid.c facit opes ſanctas, ibid. adfert opem orationi, ibid.d quia omnes ſumus mendici Dei. ibid. pugnat apud Deum pro eleemoſynario, 2.a eſt propria virtus Sanctorum, ibid. b idem confirmatur exemplis ibid. vix umquam malè perit qui eleemoſynis eſt deditus, ibid.d eſt quaſi torques aurea filiorum Dei. ibid. eius laus, & exemplum, & fructus. 407.1.c eſt facienda ex optimis bonis. 583.1.a domus Chriſtiani eſt eleemoſynæ officina. ibid.b quo plura damus, eo Deus erga nos erit liberalior. ibid.

Elephanti natura deſcribitur. 43.2.b

Digitized by Google

Eliezer Abrahæ procurator, qualis fuerit 126.2.a cur dictus Damaſcus. ibid.
S.Eliſabeth quomodo fuerit cognata B. Virginis, cùm fuerint è diverſa tribu. 723.2.b
S.Eliſabethæ clementia erga inimicos. 322.2.d fuit pauperum mater & ancilla. 474.1.a
Elohim quid ſonet. 35.1.c.& ſeq.
S.Elzearius quàm probè familiam instituerit. 234.1.a
Emim gigantes unde dicti. 731.1.c
Enacim gigantes unde dicti ſint. 731.1.c
Enallage numeri & perſonarum in ſacra Script. frequens eſt. 24.1.b
Enos quid ſignificet. 78.1.d cœpit primò invocare Deum ſpeciali & publico cultu. 2.a.b
Epaminondæ in regum muneribus repudiandis conſtantia 241.2.c ipſe fuit murus Thebanorum quo ſublato periit eorum gloria. 456.2.d.436.2.a in feſto urbis cur ſqualidus inceſſerit. 573.1.a expertus eſt ſuos ingratos. 648.1.c 670.1.c
Ephod deſcriptio. 424.2.b erat inſtar thoracis. ibid.c erat duplex. ibid.d ejus ora. 425.1.a ejus onychini.ibid.b erant ei inſculpta nomina duodecim Patriarcharum, & quare. ibid.d ſignificat obedientiam Chriſti 2.b item jugum Domini. ibid.c item obedientiam hominum. 425.2.c
Ephraim quid ſignificet. 227.2.d junior Manaſſe præfertur in benedictione Jacobi, & quare. 244.1.a eſt typus Gentium.2.a ſucceſſit Joſepho, Manaſſe Levi. 603.2.c
S.Ephrem pueri ex ore viſa prodire vitis quid denotaret. 167.1.c converſus fuit quodam mirabili exemplo providentiæ. 230.2.c.& ſeqq.
S.Epiphanius mortem ſuam prædixit. 815.1.c
Epiſcopo celebrante ſolemniter cur diaconi ex utroque latere flabella teneant ad muſcas abigendas. 128.1.c
Epiſcopi conſecrandi reſpondent ſe ſcire utrumque teſtamentum. 11.2.b olim erant judices in cauſis etiam civilibus. 769.2.c
Epitaphia erigere quàm ſit vetuſtum. 215.2.d
[illegible] quaſi ſeptas, à σέβεσθαι, id eſt colo. 742.1.d
Epulum victimæ pacificæ & ſacrificii ejus erat complementum. 509.1.a
Equus ſignificat homines carnales, cujus ſeſſor eſt dæmon. 355.1.b equorum uſus an fuerit Judæis inhibitus. 770.1.d equus ſymbolum faſtus eſt. 4.a
Errati excuſatio prona, pœnitentia difficilis. 517.1.c
Errici regis Weſtgothorum ad filium Alaricum ultima verba. 802.2.c
Eſau quomodo à quercu dicatur à Philone δρῦς. 167.2.b fuit typus improborum duodecim de cauſis.ibid.d pulmento vendidit jus primogenituræ. 168.2.d an peccaverit vendendo hoc jus. 2.b peccavit gula & ſimonia.ibi.c item contemptu primogenitorum. 169.1.b duxit uxores contra parentum voluntatem. 172.2.d ideoque punitus. 2.a cur adeò expetiit benedictionem patris. 176.2.b impietas ejus & ſtultitia fuit ſeptuplex. 179.2.d fuit quaſi à familia Abraham excluſus. 178.1.d ceſſit Chananæam Jacubo. 209.1.a de ducibus & regibus ex proſapia Eſau. 2.b
Eſdræ ipſius manu ſcriptus codex ſervatur Bononiæ apud Dominicanos. 809.1.a
Eva etiam creata ſexto die. 58.1.d quomodo ex coſta Adę 59.1.c eſt condita in paradiſo. 2.d ejus primum peccatum fuit ſuperbia, & unde. 64.1.c & ſeq.quam omniſcientiam appetierit. ibid.d ejus quinque peccata. 2.a in quo fuerit typus B.Mariæ Virginis. 69.2.c
Euangelium quomodo latum, & quomodo ſimul anguſtum. 645.2.b
Eucarpiæ uvæ miræ magnitudinis. 645.2.b
Euchariſtia denotatur in arbore vitæ. 56.1.a in ea ſenſus noſtri falluntur. 175.2.c quomodo ſumenda docetur ex agno paſchali. 341.1.a & ſeqq. ei adaptantur proprietates mannæ. 366.2.b & ſeq in Euchariſtia non eſſe panem colligitur ex manna. 1.d ei præmittenda confeſſio & opera pœnitentiæ. 332.2.d ſignificabatur per panes propoſitionis 583.1.c eam interdum miraculosè angeli, vel ipſe Chriſtus erogavit vel miraculo alio Sancti eam acceperunt. 613.2.c. 567.1.c & ſeq. eam Chriſtus inſtituit in azymo. 335.2.b ejus figura erat menſa panum propoſitionis 407.2.d & mincha 489.2.b ad eam quanta cum puritate ſit accedendum 284,1,a eam indignè ſumentes ſacerdotes quantopere a Deo puniti multis exemplis docetur. 568.1.b & ſeqq. de Euchariſtia allegoria ex rore manna tegente. 363.1.a
S.Eucherius Epiſc. quare à Carolo Martello in exilium relegatus. 664.2.a
S.Eulalia virgo ſponte ad mortem properavit. 254.1.d
Eunuchi à populo Dei arcebantur. 783.1.a eunuchus in aulis regum quid ſit. 215.1.d eunuchi duo in carcere cū Joſeph, quorum unus ſuſpenſus & alter liberatus, ſunt typi ſalvandorum, & damnandorum. 194.1.d
S.Euphraſia quo ſtratagemate Martyr effecta, & caſtitatem ſervarit. 222.1.a
S.Euphraſiæ vita, & lætus ad cælum tranſitus. 416.1.c
Euſichius Eremita aurum oblatum recuſavit. 688.1.d
S.Euthymius Abbas ſacrificans ſæpè vidit angelus. 513.2.d
Eutropius templorum immunitatem abrogari poſtulans, ad eadem tandem confugere compulſus eſt, capitis damnatus. 721.2.a
quomodo Exaggerent Hebræi res. 21.1.a
Exempla varia Biblica cum Romanis & Græcis comparantur. 13.a c & ſeq.
Exodus unde dicatur. 265.1.a de ejus auctore.ibi quorum geſta, & quot annorum pertractet. ibid.b quodnam ſit ejus argumentum. 2.a.b ejus finis quadruplex. ibid.b.c ejus chronologia. 1.c
quomodo Exorcizentur ſal, aqua, &c. 736.2.d
Expiatio olim ubi fiebat. 547.1.c *vide* Feſtum expiationis. expiatio quæ fiebat in Sancto ſanctorum; quid tropologicè ſignificet. 547.2.b
Exploratores quando miſſi in terram promiſſionis. 644.1.d de iiſdem portantibus unam in vecte. 2.a allegoricè quid hoc ſignificet. ibid.c qui bajuli hujus uvæ fuerint. ibid. exploratorum quinque peccata & mendacia. 645.2.c. ideo ſubita morte fuerunt puniti. 650.1.c
Exta in victimis quænam dicerentur. 488.2.a
Ezechielis fluvius quid ſignificet, 4.1.a

FÆmineus fœtus in utero quo tempore formetur. 528.2.c eſt cauſa majoris languoris in matre. 529.1.b
Feminæ ut viris tribus ſuæ nubant, quomodo ſit intelligendum. 723.1.a & ſeqq.
Falco avis an eadem ſit quæ herodion. 522.2.b
Familia quænam feliciſſima. 592.1.b inſigne ſpeculum familiæ eſt in qua pater veluti ſol, mater ut luna, filii quaſi ſtellæ. 213.2.b
Fanum à fando dicitur. 399.1.d
Fatum Gentilium quid. 546.1.a rejicitur. ibid.c
Favilla in plagis Ægypti ſparſa creavit ulcera. 327.2.b fuit ſymbolum ardentium puſtularum. ibid.
SS.Fauſtinus & Jovita Martyres in carcere clauſi ab angelo panem acceperunt, ex quo Euchariſtiam conficerent, quam Secundo militi baptizato darent. 610.2.c
S.Felicitas Martyr filios ad martyrium animavit. 254.2.a 565.1.a
Femoralia veteres ſacerdotes geſtabant, & cur. 437.1.d quid ea tropologicè ſignificent. 437.2.a unde habeant nomen. ibid.b
Femur quid ſignificet. 238.2.d
Feræ tropologicè ſignificant dæmones, & homines ferinis moribus. 551.1.c feræ quomodo venerint ad inſulas & novum orbem. 96.1.a quædam etiam habent peritiam natandi. ibid.c quomodo omnes hominis rationem agnoſcant. 98.1.a
Ferdinandus rex Caſtellę quoſdam inauditos necari jubens ab iis ad Dei tribunal citatus mortem ſubiit. 99.1.d alius Ferdinandus moriens ad templum ſe deferri curavit, ibique Deo regnum ab eo acceptum reddidit. 684.1.b
Ferinis carnibus an Judæi fuerint uſi. 552.1.b
Ferias omnes dies quare vocet Eccleſia. 573.1.a
Fermentum in ſacrificiis Deus vetuit, & quare. 491.2.a myſticè ſignificat vitium, & aſtutiam. ibid.c
Feſtum expiationis quando & cur fuerit inſtitutum. 544.1.a quæ fuerit occaſio & cauſa ejus. 544.2.d in eo ſummus ſacerdos ibat in ſanctuarium, & quid hoc ſignificet ibid.b.2.b pontifex utebatur tunc veſtibus minorum ſacerdotum, eratque hoc feſtum figura noſtræ paraſceves. 545.2.a tunc ſuper duos hircos mittebantur ſortes
quo-

Digitized by Google

quorum unus immolabatur, alter in deſertum ejiciebatur 2. b 546. 1.a
Quid allegoricè & tropologicè utrumque ſignificet. ibid. d quid anagogicè 549. 1. b quæ afflictio eſſet Judæis in hoc feſto præſcripta. 548. 2. d ſignificabat expiationem Chriſti in cruce, Chriſtianorum in paſchate, & electorum in die judicii. ibid. c. d Judæorum tabula de ſortibus unicuique in hoc feſto à Deo attribui ſolitis. 545. 2 b
Feſta apud Judæos erant ſeptem inſtituita à Deo. 573. 2. c ſed erant tria principalia 590. 1. 2. b & ſeq. allegoricè quid ſignificent. 2. d feſta duo ſi apud eos inciderent in unum diem, quid fiebat 702. 2. d inſtituerunt ipſi etiam tria feſta, præter ſeptem à Deo inſtituta. 573. 2. c unumquodque feſtum habebat ſuas cæremonias 573. 2. a fiebant in eo tria ibid. primum feſtum erat ſabbatum ibid. b. c ſecundum paſcha 1. d tertium pentecoſte 575. 1. c à quo die computarentur dies pentecoſtes ibid. d quartum feſtum erat tubarum. 578. 2. d erat id memoriale immolationis Iſaac. 579. 1. a myſticè ſignificabat tempus gratiæ, & Apoſtolorum prædicationem ibid. b. c quintum feſtum erat expiationis. 2. c. d ſextum tabernaculorum 579. 2. d hujus feſti origo ibid. d ejus feſti deſcriptio & altera cauſa. ibid. c. d in hoc feſto portabant Judæi citrum, palmas, myrtum, & ſalices 2. d ſeptimum erat cœtus 1. d ratio hujus feſti 2. a vocabatur eaodium, & quid hoc ſit ibid. b feſta ſua Judæi ordiebantur à veſpera ad veſperam. 579. 2. d horum feſtorum myſtica, allegorica, & tropologica ſignificatio. 580. 2. c & ſeqq.
Feſta Chriſtiana violantes quomodo puniti, docetur exemplis. 652. 2 d ea quomodo debeant celebrare Chriſtiani. 578 2. b 573. 1. a ea colentium præmia & punitio 743. 1. a feſtum Nativitatis Chriſti cum feſtis ſequentibus ſignificabatur allegoricè per feſtum tabernaculorum. 581. 1. b
Fidere debemus Deo, nobis verò diffidere, & de hac re exempla. 753. 2. a
Fides ſignificabatur per velum tabernaculi Moyſis. 415. 1. d
Fidii ſimulacrum. 432. 2. d
Figuris rhetoricis variis interdum utitur Scriptura, ut prolepſi. 19. 1. a enallage ibid. d ſynecdoche 2. c metonymia ibid. catachreſi ibid. d item hypallage 21. 1. b item liptote. ibid. d item hendiady. 22. 1. d
Filii Dei, & filiæ hominum qui vocentur in Geneſi 84. 1 a filii ſupplices parentum pedibus affundebantur. 233. 1. b
Fimbriæ Judæorum quæ, & quales, quas & ipſe Chriſtus geſtavit. 653. 1. a erant violaceæ & quales ibid. b earum uſus eſt adhuc hodie apud Judæos 2. c addebant eis aliqui acutas ſpinas. ibid. b
Firmamenti diſtantia à terra. 39. 1. b vide Creatio.
Fiſcus regiis velut lien eſt. 771. 1. a
Flamen Dialis & flaminica Romæ nihil mortuum tangebant. 565. 2. a
quatuor Flumina quæ ex paradiſo fluxerunt, qualia fuerint. 52. 2. d
Fodere interdum ſignificat emere. 259. 1. a
Fœdera ſanxerunt veteres cæſione & diviſione victimarum 128. 1. 2. & tranſibant per cæſas victimas. 129. 1. c. quomodo ſanciri ſolita apud Romanos, quomodo apud Hebræos. 393. 2. a.
Fœnerari eſt quaſi occidere. 784. 1. d. fœnerari tam pauperi quam diviti prohibetur in Scriptura. ibid. 2. a.
Fons qui irrigavit univerſam terram in principio mundi, quis fuerit. 50. 1. b.
Fornicatio ſimplex, id eſt ſoluti cum ſoluta, eſt jure naturæ & divino vetita. 744. 1. a. fornicationis ſpiritum & tentationes quomodo quidam monachi ſuperarint. 636. 2 a.
Fortitudinis ſymbolum eſt armus. 509. 1. a.
Fortium ducum exempla. 247. 2. a.
S. Fortunatus per aquam benedictam patravit miracula. 666. 2. d.
S. Franciſcus Theologus fuit à Deo illuminatus. 9. 1. d permiſit ſuis S. Scripturæ ſtudium. 12. 2. a jejunia varia per annum in Ordinem ſuum induxit. 396. 2. b quàm ſacerdotes honoraret, 571. 2. d vidit in pecunia dæmonem. 678. 1. d erat in pauperes effuſus. 791. 2. b hiemis aſperitatem qua conſideratione mitiùs ferret 421. 2. c ejus amor erga Chriſtum crucifixum 410. 1. c ex hoc amore meritus fuit accipere ſtigmata crucifixi. ibid. c. 674. 2 a jus vultus in oratione radios ejaculabatur. 468. 1. a
Franciſcus Aremoricæ Dux à fratre Ægidio, quem necari juſſerat, ad Dei tribunal citatus, intra quadrageſimum diem defunctus eſt. 99. 2. a
Franciſcus Valeſius aruſpicinæ aſtipulatus cenſuram Judicis Rom. incurrit. 182. 2. c
Franc. Vatabli verſio rejicitur. 456. 1. c
S. Franciſci Xaverii zelus animarum 557. 2. d etiam dormiens orabat ex diurna orandi conſuetudine. 749. 1. b
Frater jubetur in lege Moſis fratri mortuo ſuſcitare ſemen 788. 1. b & ſeqq. obligabat hæc lex non cognatos, ſed fratres, eoſque ſingulos ibid. c an ſuſcitandum ei qui reliquerat filium. ibid. d quænam fuerint cauſæ hujus legis 2. b. c quænam allegorica cauſa. ibid. d nolens id facere, diſcalceatur, & conſpuitur, & quare. 788. 2. d fratrum odia ſolent eſſe acerbiſſima. 212. 2 b
Friderici II. Imp. horrenda blaſphemia. 584. 2. d
Frigus quomodo dicatur urere. 194. 2. b
Frontalia præcepta & liminaria Judæorum qualia eſſent. 750. 1. a eorum frontalia ſuperſtitioſa. 344 1. d
S. Fructuoſus Martyr mori maluit quàm idola venerari. 363. 2. d
Frumentum quomodo Hebræi vocent. 219. 1. a
S. Fulgentii in dicendo & perſuadendo gratia & efficacia. 434. 2. b quid ægrotans à Domino peteret. 547. 2. d 683. 2. d
Fulica avis an eadem cum herodio. 522. 2. b
Fulgura quare triſulca vocentur & pingantur. 320. 1. a
Fures parvi ſuſpenduntur, magni verò evadunt, 524. 1. d fur bovis quinque reſtituat, ovis quatuor, cur. 385. 1. a fur nocturnus poterat occidi, non diurnus, & quare 385. 2. a fures quam ſeverè puniverit Alexander Severus Imp. 2. d

GAd quid ſignificet. 187. 2. b ſymbolicè eſt vigor abſtinentiæ. 188. 2. b de benedictione Gad. 254. 1. a 813. 2. c quid allegoricè ſignificet. 254. 1. b
Gadditæ jubentur præire ad prælium, & quare. 2. d 711. 2. a
Gagates gemma an virginitatem prodat. 708. 2. c
Galaad unde dicta. 295. 2. a
Galbanum quid ſit. 449. 1. d
S. Galganus per equum loquentem convertitur. 679. 1. c
Galienus Imp. pepercit mangoni mortem promerito. 463. 1. c
S. Galla quàm feliciter ex hac vita migrarit. 683. 1. b
Gallicia ob regem hæreſi Arriana infectum, paſſim à lepra correpta eſt. 534. 1. b
Gallus cantu ſuo dormientes excitat. 42. 1. d
Gallus Imp. Abeli Martyri comparatur. 73. 1, a
Garizim mons ubi ſitus 793. 1. a erat in eò templum Samaritanorum. ibid.
de Garrulitate apophthegmata varia 542. 1. a & ſeqq. &
Gaudium in Domino, & verum, quodnam ſit. 590. 2. d Chriſtianorum gaudium quadruplex eſt. ibid. de gaudio ſpirituali inſignia documenta. 760. 1. a ejus fructus 2. a ad illud media. ibid.
Gehenna unde dicta. 554. 2. b
Gehon fluvius ex paradiſo oriens qualis ſit. 52. 2. d & ſeqq.
Gemelli ejuſdem ſexus habent eaſdem ſecundinas 219. 2. c.
Gemmæ 12. rationalis adaptantur 12. Apoſtolis, & 12. tribubus Iſrael 427. 1. a & ſeqq. in his gemmis inſculptæ fuerunt nomina 12. tribuum non ſtemmata. 430. 1. d
Generatio eſt propriè ſpatium centum annorum. 128. 2. c
Geneſis quid contineat 25. 1. a ejus chronologia. ibid. b 262. quinam in eam ſcripſerint. 15. 2. a

Gentes & variæ nationes ex quibus ortæ. 104. 2. d & ſeqq.

Gentiles variis rebus varios deos præficiebant 789. 1. a earum aliquæ olim verum Deum agnovere & coluere. 149. 1. b de Gentium vocatione prophetia 88. 1. a Gentium crudelitas in immolandis hominibus, ac potiſſimùm filiis. 554. 2. b & ſeqq. Gentiles diſcretè & modicè, & quando Chriſtianis citandi. 406. 2. d

Genua tangere fuit ſymbolum adorationis. 253. 1. a quæ & quot hujus ritus ſint cauſæ, ibid. c. & ſeqq.

Germani unde orti. 105. 1. c

Dei providentia elucet mirè in Germinibus efformandis. 36. 1. a

Giezi quantam ſummam à Naaman Syro acceperit. 554. 1. d

Gigantes varii 731. 2. c. quomodo, & unde nuncupati, 85. 1. c 731. 1. b & ſeqq. gigantum poeticorum fabula unde orta 85. 2. d peperit eos libido. 85. 2. a

Gladius flammeus ante paradiſum quis fuerit 70. 2. c allegoricè eſt ignis Purgatorii. ibid. gladius fuit ordinarium Judæis ſupplicium. 564. 1. a

Gnoſtici Deum inſtar aſini eſſe finxerunt. 344. 2. b

ex Gomer orti ſunt Cimbri. 105. 1. a

Gomor qualis ſit menſura. 363. 2. d

S. Gordii Martyris in tormentis conſtantia. 157. 1. b

Goropii Becani acumen & labor malè impenſus. 109. 1. b

Gradibus an ad altare aſcenderetur, & qualibus. 381. 2. c

Græci nomina ſuis imponebant ab eventu. 20. 1. d unde orti ſint. 105. 1. b

Grandinis magnæ varia exempla. 319 2. d

de Gratiarum actione documenta inſignia. 790. 1. b ejus quatuor fructus ibid. b ad eamdem excitamentum ibid. d eſt remedium contra omnes tentationes 349. 2. a hac animi conciliantur. 2. b id probatur exemplo ibid. gratias æquales Deo debent agere, & pauperes & divites. 447. 2. d victima oblata pro gratiarum actione eodem die debebat comedi. 508. 1. b quare, & quid hoc ſignificet. ibid

Gratia Dei quàm ſit efficax. 624. 1. c

Gregorius Agrigentinus falsò accuſatus pro falſis teſtibus interceſſit. 774. 1. c

S. Gregorius Magnus à Sp. ſancto in ſpecie columbæ fuit edoctus. 10. 1. a

S. Gregorius Nazianzenus ſecutus eſt conſilium Rebeccæ, in ſe ſubducendo ob motus concitatos. 177. 2. a ejus viſio. 9. 1. b diu in ſolitudine ſacris Litteris incubuit. 7. 2. c docuit ſuos injuriis beneficia rependere. ibid

S. Gregorius Thaumaturgus Moyſeo imitatus fuit, orans aliis pugnantibus. 369. 1. d ejus miraculum cæcitate perſecutores ſuos percutientis. 143. 2. a mirabiliter à Deo directus fuit 462. 2. b tota vita ſe credidit hic eſſe peregrinum. 683. 1. c

Gruum excubiæ & induſtria in volando. 41. 2. c

Gryphes an extent in rerum natura, & qualia ſint animalia, 521. 1. a & ſeqq. tropologicè ſignificant principes rapaces. 521. 1. d

S. Guduvalus ſacrificans plerumque vidit cælos aperiri & angelos deſcendere, 514. 1. a

Gula in exquiſitè præparandis cibis perſtringitur. 521. 2. d & ſeqq. ejus efficax remedium 636. 2. a de ejus fœditate, & ejus tentatione ſuperata, exempla, ibid. b. c 638. 2. b concupiſcentiæ guloſorum ſepulchra. 638. 2. c quot ſecum gula adferat incommoda. 488. 1. c

Gymnoſophiſtarum continentia. 488. 1. c

HAdrianus Imp. cur porcum ſculpſerit Hieroſolymæ, 520. 1. d ejus lenitas & clementia. 508. 1. a

Hadrianus II. Papa quid de pontificatu ſentiret, 634. 2. c

Hadrianus VI. quam in propinquos ſuos fuerit moderatus. 701. 1. a

Hæmorrhoiſſæ expiatio in lege veteri. 542. 2. c

Hæreditatis ſucceſſores apud Hebræos erant mares, non feminæ. 701. 1. a

Hæreſis ſignificatur per ignem alienum. 515. 2. b & per lepram capitis. 515. 1. b

Hæretici ſimiles ranis 313. 2. a item cyniphibus 314. 2. a allegoricè ſignificantur per Cham. 102. 1. d item per Ruben 246. 1. c eorum dogmata quàm ſint vana. 804. 2. d quomodo obſtruant puteos ſacræ Scripturæ. 272. 1. a eos execrantium exempla. 430. 1. a

Halcedo docet homines in Deo ſperare. 41. 2. d

Heber unde ſit vocatus, & quando natus. 107. 1. d

Hebræi dicti ab avo ſuo Heber. 152. 1. a quot primò in Ægyptum venerint. 266. 1. b & ſeqq. eorum multiplicatio ibidem an fuerit naturalis, an verò ſupernaturalis. 266. 1. b quando eorum afflictio in Ægypto cœperit, & quamdiu durarit. 267. 2. d cur Deus permiſerit eos ibi ita affligi 268. 1. d eorum in Ægypto ſex afflictiones 2. c eorum opera & onera quatuor ibid. c eorum in afflictione ad Deum clamor. 278. 1. a eorum quàm fuerit gravis ſervitus in Ægypto. 236. 2. a ipſi in terra Geſſen erant immunes ab omnibus plagis Ægypti 317. 1. b de eorum egreſſu ex Ægypto 328. 1. a & ſeq. utebantur menſibus lunaribus 328. 1. b quomodo juſto titulo potuerint auro & argento Ægyptios ſpoliare 337. 2. a & ſeq. non ſunt orcoti dicendo ſe ea commodato accipere ibid. c prima eorum poſt egreſſum manſio 2. d quanta eorum in exitu exultatio ibid. ſecunda manſio 338. 1. a quam ingenti numero egreſſi, ibid. & ſeqq. quot annis in Ægypto habitaverint 338. 1. d & ſeqq. quo anno mundi hic exitus contigerit 339. 1. b quo die ſint egreſſi ibid. d quomodo per mare rubrum tranſiverint 350. 1. c & ſeqq. quam amœnus hic tranſitus fuerit 351. 1. a an ita tranſiverint mare, ut in partem adverſam, ſive littus oppoſitum penetrarint. 353. 1. d & ſeqq. quàm hic tranſitus fuerit miraculoſus 2. b. c quando in montem Sinai venerint. 374. 1. a quamdiu ibi manſerint. ibid. b quomodo jubeantur ad legem accipiendam ſanctificari 376. 1. d, 2. a eorum idololatria exiſtente Moyſe in monte 453. 1. a & ſeqq. eorum in hoc facto ingratitudo erga Deum, & Moyſem ducem ſuum 453. 1. b quale idolum tum adorarint. 2. c an fuerit vitulus, an vitula ibid. d. qualis eorum in hac idololatria luſus fuerit 454. 1. c & ſeq. quomodo & cur vitulum ſuum poſtea biberint 456. 1. a quid hoc myſticè ſignificet ibid. quomodo poſt idololatriam ſint nudati ibid. d & ſeqq. de eorum liberalitate pro tabernaculo, 470. 1. d & ſeqq. hæſerunt in Sinai per annum 630. 1. a in deſerto ter numerati ſunt 630. 2. d cur tertio in deſerto numerati ibid. b cur inter eos pueri & feminæ non numerarentur ibid. c cur etiam nulli proſelyti, aut Ægyptii ibid. fuerunt omnes vegeti & fortes ibid. d inter eos primogenitos erat princeps tribus 2. a ordo thori in eorum numero ſervatur 603 1. a numeratorum in deſerto tropologia 604. 1. b de diſpoſitione caſtrorum eorum in deſerto 605. 1. a quæ inſignia habuerint quatuor tribus primariæ 605. 2. c & ſeq. myſticè quid ſignificent hæc diſpoſitio caſtrorum & inſignia 2. c quid allegoricè ibid. item eorum alia particularis allegoria 606. 2. d quid ſignificent tropologicè & anagogicè 607. 1. a & ſeqq. quare ex illorum caſtris ejiciebantur immundi. 614. 1. a ſervabant in deſerto judicialia, non cæremonialia paucis exceptis 614. 1. b in deſerto ex quo ſigno colligerent eſſe figenda caſtra 627. 2. d erga eos Dei mirabilis providentia in deſerto 630. 1. c quare eos per 40. annos circumduxerit ibid. d quot numero fuerint in deſerto 631. 2. d de eorum in deſerto murmure. 633. 1. a quando contigerit. 2. a fuerunt ob hoc murmur igne puniti ibid. b fuit exortum ob laborem viæ, & deſiderium carnium 633. 1. c eorum nauſea ſuper manna unde fuerit orta 636. 1. d mittit iis Deus coturnices 634. 1. c & ſeqq. mittunt exploratores in terram Chanaan 644. 1. d & ſeqq. murmurant ad relationem exploratorum terræ promiſſionis 647. 1. a & ſeq. omnes quomodo mortui, qui fuerant in Ægypto ibid. decies Deum tentarunt in deſerto 648. 2. a ob murmur excluſi ſunt terra promiſſa 649. 1. a ſabbatum in deſerto ſervarunt 652. 2. c de eorum murmure ob aquas 669. 2. d & ſeq. de aqua eis ex petra educta 2. c d iidem ob aliud murmur ſerpentibus ignitis puniti 673. 1. c eorum tabernacula comparantur à Balaam, vallis nemoroſæ, hortis juxta fluvios irriguis, tabernaculis quæ fixit Dominus, cedris juxta aquas 687. 1. c & ſeqq. anagogicè hæc cælum ſignificant. 687. 2. a libidine peccant ex conſilio Balaam, 691. 1. b eorum in hoc acta

ani-

animi vilitas. 2.a plerique tum peccarunt. 692. 1.b quomodo ob hanc fornicationem puniti. 693. 5.c & ſeq. quomodo judicialiter convicti. ibid. a eorum ſeptem plagæ in libro Numerorum relatæ. 694. 1.a numerati omnes à viginti annis & ſupra, antequam terram promiſſionis ingrederentur. 697. 1.a & ſeqq. eorum bellum cum Madianitis. 707. 1.a & ſeqq. occiderunt eorum parvulos, & quare. 708. 2.a item mulieres, virgines verò ſervarunt. ibid. b de præda in hoc bello ejuſque diviſione. 2. c. & ſeqq. XLII. eorum manſiones in deſerto ſignificant XL. dies jejunii. 713. 1.a ſignificant XLII. vias in cælum. 2.b comederunt in deſerto alios cibos præter manna. 731. 1.c 798. 1.c eorum veſtes quomodo cũ ipſis in deſerto creverint. 752. 2.b parvuli eorum in deſerto nati unde habuerint veſtes. 798. 1.b

Hebraiſmi varii. 20. 2.d & ſeq.

Hebrææ linguæ cognitio ad Scripturæ ſcientiam eſt neceſſaria. 7. 2.b fuit prima mundi. 108. 1.a eam ſolus Heber retinuit. 511. 1.c ex ea multæ voces aliis linguis immixtæ. 8.a Hebræa nomina ſæpè ab eventu impoſita. 19. 1.c.

Heliopolis qualis ſit urbs. 627. 2.a

Hemor princeps Sichimorum qualis fuerit 201. 2.b error Calvini de Henoch. 81. 1.a videtur fuiſſe ſacerdos ibid. b. raptus eſt in paradiſum terreſtrem. 2.b qua de cauſa ſit translatus. ibid. ipſe & Elias ſunt candidati æternitatis. ibid. d habent mortalia corpora. ibid. ubi jam ſint, & qualem vitam agant. ibid. vivunt ſine cibo. 81. 2.a an videant Deum. ibid. b & ſeq. an mereantur. 82. 2.b redibunt in fine mundi ad vitam, ut ſe opponant Antichriſto. ibid. d occidentur, reſurgent, & in cælum aſcendent. ibid. Henoch, rediens nullam uxorem ducere poterit. 2.a quo anno mundi raptus fuerit, & quot jam ſit annorum. ibid. 2.b

Henricus VIII. Angliæ rex an ex vi legis Moyſis de non ducenda uxore fratris defuncti, potuerit repudiare Catharinam uxorem ſuam. 553. 1.d

Heraclius Imp. ope B. Virginis Choſroem ſuperavit. 708. 1.b

Hermon mons dicitur & Sanir: dicitur Hermon quia ſemper nive riget. 723. 1.a

Herodius avis eſt ciconia. 522. 2.c

Variorum Ethnicorum Heroum comparatio cum inſignibus heroibus S. Scripturæ. 13. 2.b & ſeq.

S. Hieronymus in ſacris Litteris ad extremam canitiem conſenuit. 7. 1.d quos ea de cauſa labores ſubierit. ibid. d ejus verſio Bibliorum ab Eccleſia approbata eſt. 12. 1.a non eſt auctor libri de Locis Hebraicis. 759. 1.a

S. Hilarionis miraculum in aqua. 350. 2.c ſigno crucis dæmonum terricula à ſe repulit. 355. 1.a ſerpentes ei parebant. 674. 1.a odoratus eſt putorem philargyriæ. 522. 1.a

Hilburgis pia matrona Mindenſis omnes opes templorum & monaſterii fabricæ impendit. 399. 2.a

Hircus immolandus in neomeniis pro peccato, & de ejus ritu. 703. 1.d. *vide* Sacrificium. hircus emiſſarius quare hebraicè diceretur *azazel*. 546. 1.c. d & ſeqq. erat anathema & piaculum populi. 546. 2.c ibat in deſertum, ut ibi devoraretur a feris. 548. 2.a confitebatur ſuper eo ſacerdos populi peccata, & quid hoc ſignificet. ibid. a. b quod tota hirci cæremonia tropologicè denotet. 548. 1.d

Hirundinum induſtria. 41. 2.c

Hiſtriones S. Ambroſius repulit ab Eccleſia. 783. 1.c

Hobab qualis fuerit, an Jethro, an ejus filius 630. 2.b ejus poſteritas. 631. 1.a detinuit eum Moſes ut eum converteret. ibid. c

Hædus in lacte matris non coquendus. 390. 2.c & ſeqq. quid hoc tropologicè & allegoricè ſignificet. 391. 1.a

Hollandi cujuſdam in D. Virginem Sichemenſem blaſphemi caſtigatio. 584. 2.d

Holocauſti victima debebat eſſe maſcula. 570. 1.c. holocauſtum juge erat agnus mane & veſpere, & per totam diem alia. 504. 2.a *vide* Sacrificium.

Homer menſura continebat triginta modios. 363. 2.d 597. 1.d

Homicidas ultio ſemper ſequitur. 99. 2.c pro homicida occulto mactabatur vitula. 784. 2.a homicida præſente quomodo cadaver emittat ſanguinem. ibid. d homicidas quomodo Deus puniat, & detegat mirabiliter, multis exemplis docetur. ibid. & ſeq. homicidæ involuntarii qualia olim habebant aſyla. 720. 2.a & ſeq. ritus judiciales circa hos homicidas. 721. 1.c an eorum cauſa fuerit agitata in aſylo, an in loco criminis. ibid. c manebant in aſylo uſque ad mortem pontificis. ibid. homicidæ ad aſyla confugientes quid myſticè ſignificent. 2.b

Homicidii nomine etiam à Deo vetantur verbera, rixæ, ira. 742. 1.d ejus pœna etiam apud Judæos erat pœna mortis. 383. 2.a

Homines alii fortunati, alii infortunati. 588. 2.d horum exempla. ibid. unde talis diſparitas contingat. 589. 2.b cur Deus in hac vita hominum fortunas diſpares efficiat. ibid. hominum quàm mira fuerit ſtatim à diluvio propagatio. 104. 1.c hominis vilitas & miſeria. 104. 2.d ejus vanitas, fugacitas, & fallacia. 69. 1.c. & ſeq. ejus ornatus ſunt boni mores, non pretioſæ veſtes. 536. 1.c. licet habeat unum eſſe, habet tamen innumera non eſſe. 286. 2.c ejus cauſæ quinque. 50. 2.b hominis ſingulorumq; membrorũ ejus graphica deſcriptio. 50. 2.d cur de eo creato non dicitur, vidit Deus quòd eſſet bonũ. 47. 1.c & ſeq. de ejus creatione. 44. 1.a & ſeq. ejus dignitas in duodecim prærogativis conſiſtit. ibid. d quomodo ad imaginẽ Dei creatus. 44. 2.d & ſeq. imago & ſimilitudo Dei in eo quomodo diſtinguatur. 2.a in quibus imago Dei in eo ſit ſita ibid. d imago Dei naturalis peccato perdi non potuit. 45. 2.b eſt etiã in eo imago Dei ſupernaturalis. 2.d in ejus corpore non eſt propriè imago Dei, ſed in eo relucet. ibid. b. c moralis ratio cur geſtet imaginem Dei, ibid. d ejus dominium in beſtias quid doceat. 46. 1.c id quale futurum fuiſſet in omnes creaturas in ſtatu innocentiæ. ibid. c id quomodo poſt peccatum imminutum fuerit. 2.a tropologicè dominium hominis in beſtias quid ſignificet. ibid. b homo ratione creaturarum Deum diligere tenetur. 33. 1.b eſt imago cæli. 34. 1.a hominis forma viri adaptatur. 2.b c cur ultimo loco ſit creatus. 56. 1.b eſt mundi antiſtes. ibid. a hominis coſmopœja deſcribitur. 52. 1.a & ſeq. hominis epitheta. 55. 2.b.

Honores non debent mutare mores. 233. 1.c de hoc exempla. ibid. d quàm ſint periculoſi. 654. 2.b

Honorius Imp. victoriis multis cælitus donatus fuit. 372. 1.d

Horis canonicis cur præponatur, *Deus in adjutorium*, &c. 632. 1.c earum antiquitas. ibid. eas benè pſallere docuit angelus. 2.a & ſeqq.

Horatii Coclitis claudicantis ſcitum reſponſum. 74. 2.d

Hormiſda nobilis Perſa quam conſtanter regi omnes auferenti facultates reſponderit. 688. 1.d

Horrhæi qui ſint, an Troglodita. 751. 2.a

Cardin. Hoſii vaticinium de Andrea Dudecio Epiſc. ſuperbo. 9. 1.d

Hoſpitalitatis laudes & encomia. 538. 2.a

Hoſpites debent reverenter excipi. 138. 2.b iis olim lavari ſoliti pedes. 233. 2.a

Hoſtiæ pacificæ carnes ab offerentibus in loco ſancto comedebantur. 765. 2.a

S. Hubertus Leodienſis Epiſc. quid de aqua luſtrali ſentiret. 667. 1.a

Hugolinus factionis Guelphorum princeps quas ſuperbiens & inſoleſcens dederit pœnas. 454. 1.d

Humana præſidia non negligenda ſperanti in Deo. 597. 1.c

Humiles dæmon ſummopere odit. 185. 2.c

Humilitas quantopere Deo ſit grata. 842. 5.a eſt ludus Dei. 235. 1.b præcedit gloriam. 226. 2.c ſignificatur per paſſerem vivum & hyſſopum in ritu mundationis lepræ. 638. 2.c quæ ejus via. 429. 1.a ipſa hominem exaltat, & vincit diabolum. 303. 1.b

Hunerici regis Wandalorum feralis mors. 683. 1.c

Hur avus Beſeleel aurifabri quis fuerit. 452. 1.a

Hyacinthus tria ſignificat. 397. 1.a quid tropologicè ſignificet. ibid. b

Hybrides quæ ſint animalia, an ea à Deo creata. 43. 1.a

Hymnos antelucanos canebant veteres Chriſtiani. 749. 2.c d

Hypallage figura in ſacra Scriptura ſæpè occurrit. 21. 1.a

de Hypocriſi apophthegmata varia. 523. 1.b

Hypſicratæa quantopere conjugem dilexerit. 60. 1.d

Hyſſopus eſt ſymbolum charitatis & humilitatis. 41. 1.b

ipſa

Digitized by Google

Gentes & variæ nationes ex quibus ortæ . 104. 2. d & ſeqq.
Gentiles variis rebus varios deos præficiebant 789. 1. a earum aliquæ olim verum Deum agnovere & coluere. 149. 1. b de Gentium vocatione prophetia 88. 1. a Gentium crudelitas in immolandis hominibus, ac potiſſimùm filiis . 554. 2 b & ſeqq. Gentiles diſcretè & modicè , & quando Chriſtianis citandi . 406. 2. d
Genua tangere fuit ſymbolum adorationis. 253. 1. a quæ & quot hujus ritus ſint cauſæ, ibid. c. & ſeqq.
Germani unde orti . 105. 1. c
Dei providentia elucet mirè in Germinibus efformandis. 36. 1. a
Giezi quantam ſummam à Naaman Syro acceperit . 554. 1. d
Gigantes varii 731. 1. c. quomodo, & unde nuncupati, 85. 1. c 731. 1. b & ſeqq. gigantum poeticorum fabula undè orta 85. 1. d peperit eos libido. 85. 2. a
Gladius flammeus ante paradiſum quis fuerit 70. 2. c allegoricè eſt ignis Purgatorii. ibid. gladius fuit ordinarium Judæis ſupplicium. 564. 1. a
Gnoſtici Deum inſtar aſini eſſe finxerunt. 344. 1. b
ex Gomer orti ſunt Cimbri . 105. 1. a
Gomor qualis ſit menſura . 363. 2. d
S. Gordii Martyris in tormentis conſtantia. 257. 1. b
Goropii Becani acumen & labor malè impenſus. 109. 1. b
Gradibus an ad altare aſcenderetur, & qualibus. 381. 1. c
Græci nomina ſuis imponebant ab eventu . 50. 1. d unde orti ſint . 105. 1. b
Grandinis magnæ varia exempla . 319 2. d
de Gratiarum actione documenta inſignia . 790. 1. b ejus quatuor fructus ibid. b ad eamdem excitamentum ibid. d eſt remedium contra omnes tentationes 349. 2. a hac animi conciliantur . 2. b id probatur exemplo ibid. gratias æquales Deo debent agere , & pauperes & divites . 447. 2. d victima oblata pro gratiarum actione eodem die debebat comedi. 508. 1. b quare, & quid hoc ſignificet. ibid
Gratia Dei quàm ſit efficax . 684. 1. c
Gregorius Agrigentinus falsò accuſatus pro falſis teſtibus interceſſit. 774. 1. c
S. Gregorius Magnus à Sp. ſancto in ſpecie columbæ ſuis edoctus . 10. 1. a
S. Gregorius Nazianzenus ſecutus eſt conſilium Rebeccæ, in ſe ſubducendo ob motus concitatos. 177. 2. a ejus viſio . 9. 1. b diu in ſolitudine ſacris Litteris incubuit . 7. 1. c docuit ſuoa injuriis beneficia rependere. ibid
S. Gregorius Thaumaturgus Moyſen imitatus fuit, orans aliis pugnantibus. 369. 1. d ejus miraculum excitatæ perſecutores ſuos percutientis. 143. 2. a mirabiliter à Deo directus fuit 462. 2. b tota vita ſe credidit hic eſſe peregrinum . 683. 2. c
Gruum excubiæ & induſtria in volando . 41. 2. c
Gryphes an extent in rerum natura , & qualia ſint animalia . 521. 1. a & ſeqq. tropologicè ſignificant principes rapaces. 521. 1. d
S. Guduvalus ſacrificans plerumque vidit cælos aperiri & angelos deſcendere. 514. 1. a
Gula in exquiſitè præparandis cibis perſtringitur . 521. 2. d & ſeqq. ejus efficax remedium 636. 2. a de ejus fœditate, & ejus tentatione ſuperata , exempla , ibid. b. c 638. 2. b concupiſcentiæ guloſorum ſepulchra . 638. 2. c quot ſecum gula adferat incommoda . 488. 1. c
Gymnoſophiſtarum continentia. 488. 1. c

HAdrianus Imp. cur porcum ſculpſerit Hieroſolymæ, 520. 1. d ejus lenitas & clementia. 508. 1. a
Hadrianus II. Papa quid de pontificatu ſentiret , 634. 2. c
Hadrianus VI. quam in propinquos ſuos fuerit moderatus. 703. 1. a
Hæmorrhoiſſæ expiatio in lege veteri. 542. 2. c
Hæreditatis ſucceſſores apud Hebræos erant mares, non fœminæ. 701. 1. a
Hæreſis ſignificatur per ignem alienum. 515. 1. b & per lepram capitis. 515. 1. b
Hæretici ſimiles ranis 313. 2. a item cyniphibus 314. 2. a allegoricè ſignificantur per Cham . 105. 2. d. item per Ruben 246. 1. c eorum dogmata quàm ſint vana. 804. 2. d. quomodo obſtruant puteos ſacræ Scripturæ . 171. 1. a eos execrantium exempla. 430. 1. a
Halcedo docet homines in Deo ſperare. 41. 2. d
Heber unde ſit vocatus, & quando natus . 107. 1. d
Hebræi dicti ab avo ſuo Heber. 122. 1. a quot primò in Ægyptum venerint. 266. 1. b & ſeqq. eorum multiplicatio ibidem an fuerit naturalis, an verò ſupernaturalis. 266. 1. b quando eorum afflictio in Ægypto cœperit, & quamdiu durarit. 267. 2. d cur Deus permiſerit eos ibi ita affligi 298. 2. d eorum in Ægypto ſex afflictiones 2. c eorum opera & onera quatuor ibid. e eorum in afflictione ad Deum clamor . 278. 1. a eorum quàm fuerit gravis ſervitus in Ægypto. 236. 2. a ipſi in terra Geſſen erant immunes ab omnibus plagis Ægypti 317. 1. b de eorum egreſſu ex Ægypto 328. 1. a & ſeq. utebantur menſibus lunaribus 328. 1. b quomodo juſto titulo potuerint auro & argento Ægyptios ſpoliare 337. 2. a & ſeq. non ſunt mentiti dicendo ſe ea commodato accipere ibid. e prima eorum poſt egreſſum manſio 2. d quanta eorum in exitu exultatio ibid. ſecunda manſio 338. 1. a quàm ingenti numero egreſſi, ibid. & ſeqq. quot annis in Ægypto habitaverint 338. 1. d & ſeqq. quo anno mundi hic exitus contigerit 339. 1. b quo die ſint egreſſi ibid. d quomodo per mare rubrum tranſiverint 350. 1. c & ſeqq. quàm amœnus hic tranſitus fuerit 351. 1. a an ita tranſiverint mare, ut in partem adverſam , ſive littus oppoſitum penetrarint . 353. 1. d & ſeqq. quàm hic tranſitus fuerit miraculoſus 2. b. c quando in montem Sinai venerint. 374. 1. a quamdiu ibi manſerint. ibid. b quomodo jubeantur ad legem accipiendam ſanctificari 376. 1. d, 2. a eorum idololatria exiſtente Moyſe in monte 453. 1. a & ſeqq. eorum in hoc facto ingratitudo erga Deum, & Moyſem ducem ſuum 453. 1. b quale idolum tum adorarint . 2. c an fuerit vitulus, an vitula ibid. d. qualis eorum in hac idololatria luſus fuerit 454. 1. c & ſeq. quomodo & cur vitulum ſuum poſtea biberint 456. 1. a quid hoc myſticè ſignificet ibid. quomodo poſt idololatriam ſint nudati ibid. d & ſeqq. de eorum liberalitate pro tabernaculo, 470. 1. d & ſeqq. hæſerunt in Sina per annum 630. 1. a in deſerto ter numerati ſunt 630. 2. d cur tertio in deſerto numerati ibid. b cur inter eos pueri & fœminæ non numerarentur ibid. c cur etiam nulli proſelyti, aut Ægyptii ibid. fuerunt omnes vegeti & fortes ibid. d inter eos primogenitos erat princeps tribus 2. a ordo thori in eorum numero ſervatur 603 1. a numeratorum in deſerto tropologia 604. 1 b de diſpoſitione caſtrorum eorum in deſerto 605. 1. a quæ inſignia habuerint quatuor tribus primariæ 605. 2 c & ſeq. myſticè quid ſignificent hæc diſpoſitio caſtrorum & inſignia 2. c quid allegoricè ibid. item eorum alia particularis allegoria 606. 2. d quid ſignificent tropologicè & anagogicè 607. 1. a & ſeqq. quare ex illorum caſtris ejiciebantur immundi. 614. 1. a ſervabant in deſerto judicialia, non cæremonialia paucis exceptis 614. 1. b in deſerto ex quo ſigno colligerent eſſe figenda caſtra 627. 2. d erga eos Dei mirabilis providentia in deſerto 610. 1. c quare eos per 40. annos circumduxerit ibid. d quot numero fuerint in deſerto 631. 2. d de eorum in deſerto murmure. 633. 1. a quando contigerit . 2. a fuerunt ob hoc murmur igne puniti ibid. b fuit exortum ob laborem viæ , & deſiderium carnium 633. 1. c eorum nauſea ſuper manna unde fuerit orta 636. 1. d mittit iis Deus coturnicea 634. 1. c & ſeqq. mittunt exploratores in terram Chanaan 644. 1. d & ſeqq. murmurant ad relationem exploratorum terræ promiſſionis 647. 1. a & ſeq. omnes quomodo mortui, qui fuerant in Ægypto ibid. decies Deum tentarunt in deſerto 648. 2. a ob murmur excluſi ſunt terra promiſſa 649. 1. a ſabbatum in deſerto ſervarunt 652. 2. c de eorum murmure ob aquas 669. 2. d & ſeq. de aqua eis ex petra educta 2. c d iidem ob aliud murmur ſerpentibus ignitis puniti 673. 1. c eorum tabernacula comparantur à Balaam, vallis nemoroſæ, hortis juxta fluvios irriguis , tabernaculis quæ fixit Dominus, cedris juxta aquas 687. 1. c & ſeqq. anagogicè hæc cælum ſignificant . 687. 2. a libidine peccant ex conſilio Balaam . 691. 1. b eorum in hoc acta ani-

Digitized by Google

animi vilitas. 2.a plerique tum peccarunt. 692. 2.b quomodo ob hanc fornicationem puniti. 693. 1.c & ſeq. quomodo judicialiter convicti. ibid. a eorum ſeptem plagæ in libro Numerorum relatæ. 694. 1.a numerati omnes à viginti annis & ſupra, antequam terram promiſſionis ingrederentur. 697. 1.a & ſeqq. eorum bellum cum Madianitis. 707. 1.a & ſeqq. occiderunt eorum parvulos, & quare. 708. 2.a item mulieres, virgines verò ſervarunt. ibid. b de præda in hoc bello ejuſque diviſione. 2.c. & ſeqq. XLII. eorum manſiones in deſerto ſignificant XL. dies jejunii. 713. 1.a ſignificant XLII. vias in cælum. 2.b comederunt in deſerto alios cibos præter manna. 731. 1.c 798. 1.c eorum veſtes quomodo cū ipſis in deſerto creverint. 752. 2.b parvuli eorum in deſerto nati unde habuerint veſtes. 798. 1.b

Hebraiſmi varii. 20. 2.d & ſeq.

Hebrææ linguæ cognitio ad Scripturæ ſcientiam eſt neceſſaria. 7. 2.b fuit prima mundi. 108. 1.a eam ſolus Heber retinuit. 111. 1.c ex ea multæ voces aliis linguis immixtæ. 1.a Hebrææ nomina ſæpè ab eventu impoſita. 29. 1.c.

Heliopolis qualis ſit urbs. 627. 2.a

Hemor princeps Sichimorum qualis fuerit 201. 2.b error Calvini de Henoch. 81. 2.a videtur fuiſſe ſacerdos ibid. b. raptus eſt in paradiſum terreſtrem. 2.b qua de cauſa ſit translatus. ibid. ipſe & Elias ſunt candidati æternitatis. ibid. d habent mortalia corpora. ibid. ubi jam ſint, & qualem vitam agant. ibid. vivunt ſine cibo. 81. 2.a an videant Deum. ibid. b & ſeq. an mereantur. 82. 2.b redibunt in fine mundi ad vitam, ut ſe opponant Antichriſto. ibid. d occidentur, reſurgent, & in cælum aſcendent. ibid. Henoch, rediens nullam uxorem ducere poterit. 2.a quo anno mundi raptus fuerit, & quot jam ſit annorum. ibid. a. b

Henricus VIII. Angliæ rex an ex vi legis Moyſis de non ducenda uxore fratris defuncti, potuerit repudiare Catharinam uxorem ſuam. 553. 1.d

Heraclius Imp. ope B. Virginis Choſroem ſuperavit. 708. 1. b

Hermon mons dicitur & Sanir: dicitur Hermon quia ſemper nive riget. 723. 1.a

Herodius avis eſt ciconia. 522. 2.c

Variorum Ethnicorum Heroum comparatio cum inſignibus heroibus S. Scripturæ. 83. 2.b & ſeq.

S. Hieronymus in ſacris Litteris ad extremam canitiem conſenuit. 7. 1.d quos ea de cauſa labores ſubierit. ibid. d ejus verſio Bibliorum ab Eccleſia approbata eſt. 12. 1.a non eſt auctor libri de Locis Hebraicis. 759. 1.a

S. Hilarionis miraculum in aqua. 350. 2.c ſigno crucis dæmonum terricula à ſe repulit. 355. 1.a ſerpentes ei parebant. 674. 1.a odoratus eſt putorem philargyriæ. 922. 1.a

Hilburgis pia matrona Mindenſis omnes opes templorum & monaſterii fabricæ impendit. 399. 2.a

Hircus immolandus in neomeniis pro peccato, & de ejus ritu. 703. 1.d. *vide* Sacrificium. hircus emiſſarius quare hebraicè diceretur *azazel*. 546. 1.c. d & ſeqq. erat anathema & piaculum populi. 546. 2.c ibat in deſertum, ut ibi devoraretur a feris. 548. 2.a confitebatur ſuper eo ſacerdos populi peccata, & quid hoc ſignificet. ibid. a. b quod tota hirci cæremonia tropologicè denotet. 548. 1.d

Hirundinum induſtria. 41. 2.c

Hiſtriones S. Ambroſius repulit ab Eccleſia. 783. 1.c

Hobab qualis fuerit, an Jethro, an ejus filius 630. 2.b ejus poſteritas. 631. 1.a detinuit eum Moſes ut eum converteret. ibid. c

Hædus in lacte matris non coquendus. 390. 2.c & ſeqq. quid hoc tropologicè & allegoricè ſignificet. 391. 1.a

Hollandi cujuſdam in D. Virginem Sichemenſem blaſphemi caſtigatio. 584. 2.d

Holocauſti victima debebat eſſe maſcula. 570. 1.c. holocauſtum juge erat agnus mane & veſpere, & per totam diem alia. 504. 2.a *vide* Sacrificium.

Homer menſura continebat triginta modios. 363. 2.d 597. 1.d

Homicidas ultio ſemper ſequitur. 99. 2.c pro homicida occulto mactabatur vitula. 784. 2.a homicida præſente quomodo cadaver emittat ſanguinem. ibid. d homicidas quomodo Deus puniat, & detegat mirabiliter, multis exemplis docetur. ibid. & ſeq. homicidæ involuntarii qualia olim habebant aſyla. 720. 2.a & ſeq. ritus judiciales circa hos homicidas. 721. 1.c an eorum cauſa fuerit agitata in aſylo, an in loco criminis. ibid. c manebant in aſylo uſque ad mortem pontificis. ibid. homicidæ ad aſyla confugientes quid myſticè ſignificent. 2.b

Homicidii nomine etiam a Deo vetantur verbera, rixæ, ira. 742. 1.d ejus pœna etiam apud Judæos erat pœna mortis. 383. 2.a

Homines alii fortunati, alii infortunati. 188. 2.d horum exempla. ibid. unde talis diſparitas contingat. 189. 2.b cur Deus in hac vita hominum fortunas diſpares efficiat. ibid. hominum quàm mira fuerit ſtatim à diluvio propagatio. 104. 1.c hominis vilitas & miſeria. 104. 2.d ejus vanitas, fugacitas, & fallacia. 69. 1.c. & ſeq. ejus ornatus ſunt boni mores, non pretioſæ veſtes. 536. 1.c. licet habeat unum eſſe, habet tamen innumera non eſſe. 286. 2.c ejus cauſæ quinque. 50. 2.b hominis ſingulorumq; membrorū ejus graphica deſcriptio. 50. 2.d cur de eo creato non dicitur, vidit Deus quòd eſſet bonū. 47. 1.c & ſeq. de ejus creatione. 44. 1.a & ſeq. ejus dignitas in duodecim prærogativis conſiſtit. ibid. d quomodo ad imaginē Dei creatus. 44. 2.d & ſeq. imago & ſimilitudo Dei in eo quomodo diſtinguatur. 2.a in quibus imago Dei in eo ſit ſita ibid. d imago Dei naturalis peccato perdi non potuit. 45. 2.b eſt etiā in eo imago Dei ſupernaturalis. 2.d in ejus corpore non eſt propriè imago Dei, ſed in eo relucet. ibid. b c moralis ratio cur geſtet imaginem Dei. ibid d ejus dominium in beſtias quid doceat. 46. 1.c id quale futurum fuiſſet in omnes creaturas in ſtatu innocentiæ. ibid. c id quomodo poſt peccatum imminutum fuerit. 2.a tropologicè dominium hominis in beſtias quid ſignificet. ibid. b homo ratione creaturarum Deum diligere tenetur. 33. 2.b eſt imago cæli. 34. 1.a hominis forma viti adaptatur. 2.b c cur ultimo loco ſit creatus. 56. 1.b eſt mundi antiſtes. ibid. a hominis coſmopœja deſcribitur. 51. 1.a & ſeq. hominis epitheta. 55. 2.b.

Honores non debent mutare mores. 233. 1.c de hoc exempla. ibid. d quàm ſint periculoſi. 654. 2.b

Honorius Imp. victoriis multis cælitus donatus fuit. 372. 1.d

Horis canonicis cur præponatur, *Deus in adjutorium*, &c. 631. 2.c earum antiquitas. ibid. eas bene pſallere docuit angelus. 2.a & ſeqq.

Horatii Coclitis claudicantis ſcitum reſponſum. 74. 2.d

Hormiſda nobilis Perſa quam conſtanter regi omnes auferenti facultates reſponderit. 688. 1.d

Horrhæi qui ſint, an Troglodiræ. 731. 2.a

Cardin. Hoſii vaticinium de Andrea Dudecio Epiſc. ſuperbo. 9. 2.d

Hoſpitalitatis laudes & encomia. 138. 1.a

Hoſpites debent reverenter excipi. 138. 2.b iis olim lavari ſoliti pedes. 233. 2.a

Hoſtiæ pacificæ carnes ab offerentibus in loco ſancto comedebantur. 765. 2.a

S. Hubertus Leodienſis Epiſc. quid de aqua luſtrali ſentiret. 667. 1.a

Hugolinus factionis Guelphorum princeps quas ſuperbiens & inſoleſcens dederit pœnas. 454. 1.d

Humana præſidia non negligenda ſperanti in Deo. 197. 1.c

Humiles dæmon ſummopere odit. 585. 2.c

Humilitas quantopere Deo ſit grata. 841. 1.a eſt ludus Dei. 235. 1.b præcedit gloriam. 226. 2.c ſignificatur per paſſerem vivum & hyſſopum in ritu mundationis lepræ. 638. 2.c quæ ejus via. 419. 1.a ipſa hominem exaltat, & vincit diabolum. 303. 1.b

Hunerici regis Wandalorum feralis mors. 683. 1.c

Hur avus Beſeleel aurifabri quis fuerit. 451. 1.a

Hyacinthus tria ſignificat. 397. 1.a quid tropologicè ſignificet. ibid. b

Hybrides quæ ſint animalia, an ea à Deo creata. 43. 1.a

Hymnos antelucanos canebant veteres Chriſtiani. 749. 2.c d

Hypallage figura in ſacra Scriptura ſæpè occurrit. 21. 1.a

de Hypocriſi apophthegmata varia. 523. 1.b

Hypſicratæa quantopere conjugem dilexerit. 60. 1.d

Hyſſopus eſt ſymbolum charitatis & humilitatis. 41. 1.b

ipſa

Digitized by Google

ipſa adhibebatur in priſcis luſtrationibus. ibid. c

JAcob an fuerit ſanctificatus in utero. 167. 1.a quid nomen id ſignificet. 168. 1.a quomodo fuerit vir ſimplex, ibid. c d an peccaverit emendo jua primogenituræ. 168. 2.d quot fuerit annorum dum ſurripuit benedictionem Eſau. 173. 1.a indutus pellibus hœdinis quid allegoricè ſignificet. 175. 1.a quomodo ſe vocaverit & dixerit eſſe Eſau. ibid. c d fuit hic myſterium. 175. 2.a ejus benedictio à patre accepta eſt quadruplex 176. 1.b fuit in exilio ſuo beatus. 178. 1.d eſt exemplar laboris. 194. 2. c item boni œconomi, ibid. ejus modeſtia & amor ſimplicitatis. 242. 2.2 myſtica ejus ſcala ad litteram multa ſignificat. 179. 1.d & imprimis providentiam Dei. ibid. c quare è cælo in terram pertingat. ibid. ſcalæ latera quid ſignificent. ibid. quid ejus gradus. ibid. d. quid angeli in ea aſcendentes & deſcendentes 2.a accepit hic Jacob tres conſolationes pro tribus gravaminibus. ibid. hæc ſcala allegoricè ſignificat Chriſti crucem. ibid. c d item ejus incarnationem quinque de cauſis. 180. 1.a ſymbolicè quid ſignificet. 2. a quid tropologicè. ibid. b. angeli in ea denotant Apoſtolos & prædicatores. ibid. c ſignificat item ſcalam perfectionis. ibid d. ſignificat etiam duo teſtamenta. 180. 2.d cur nemo in hac ſubſtiterit. ibid. b ſignificat diſciplinam religioſam. ibid. b c. anagogicè ſignificat varias ſedes & choros Sanctorum. 181. 1.c Jacobo afflicto Deus ſex bona promittit. 181. 2.b erexit in hoc loco viſionis titulum, quid hoc ſignificet. ibid. c d conſecravit ibi oleo altare. 182. 1.a vovit ibi decimas, & ſacellum. 182. 1.d Jacobi duæ uxores quid tropologicè ſignificent. 184. 2.d duxit Rachelem poſt primos ſeptem dies matrimonii Liæ. ibid. a de pacto ejus cum Laban. 190. 1.c quo ſtratagemate eluſerit aſtum Laban. 191. 1.a b juſtè hoc ſtratagemate fuit uſus. ibid. b de mirabili ovium conceptu in hoc. 2. b hunc conceptum ipſe à Deo ſua ſanctitate & precibus impetravit. ibid. d de fuga ejus ex domo Laban. 193. 2.a & ſeqq. ejus oratio, in qua quas virtutes exerceat. 190. 1.a cum angelo luctatur. 197. 2.d & ſeqq lucta hæc quid ſignificet. 199. 1. d quænam fuerit benedictio quam in hac lucta ab angelo accepit. ibid. c de claudicatione ejus, an manſerit claudicans. 200. 1.b placat Eſau fratrem muneribus. 200. 2. d & ſeqq. cur ſepties in terram pronus eum adorarit. ibid. c placat eum verbis blandis. 2.c altare erigit. 202. purgat familiam ſuam ab idolis. 206. 1.a & ſeqq. altare inſcripſit Deo forti Bethel. 206. 2.a ei Deus tripliciter apparuit. 206. 2.d cur ſecundò ei fuerit inditum nomen Iſrael. ibid. b idque ex fortitudine & victoriis. ibid. d vitæ ejus chronologia. 186. 1.a 208. 2.a 241. 2.d 258. 1. d quot annis ſupervixerit Iſaaco. 208. 2. c ejus anni quinam climacterici. ibid. quo anno ætatis in Ægyptum deſcenderit. 237. 1.a quantopere fuerit gavisus audito quòd Joſeph adhuc viveret. 237. 1.d de ejus itinere in Ægyptū 238. 1.a multis de cauſis illud iter timere poterat. ibid. de nepotibus qui cum eo in Ægyptum deſcenderunt. 238. 2. 2 & ſeqq. novem ærumnæ ejus. 240. 2.d quibus de cauſis in Chanaan ſepeliri voluerit. 242. 1.a quid hoc tropologicè ſignificet. ibid. c quid anagogicè. ibid. d reſurrexit cum Chriſto. ibid. c adoptat Ephraim & Manaſſem. 243. 1.a de manibus ejus tranſverſim poſitis. 244. 1.a quomodo dicatur gladio obtinuiſſe agrum Sichem. 244. 2. c à Jacobo uſque ad Chriſtum quot ſint anni. 249. 1.d benedicit filiis ſuis. 245. 1.a & ſeqq. ejus mors. 258. 1. c

Jacobus Eremita provocat ad certamen dæmonea. 362. 1. a

S. Jacobus Niſibita in Perſas agmina ciniphum precibus immiſit. 314. 1. d.

S. Jacobus Minor an Sanctum ſanctorum ſit ingreſſus. 594 2. d

Jacobara verbum Arabicum quid denotet. 177. 1.b

B. Jacoponus quomodo orexin bubulæ carnis vicerit. 636. 1. a

Jair Manaſſitæ proſapia qualis. 712. 1.2 qualis hic vir fuerit. ibid.

Janus à quibuſdam putatur Noë. 101. 2. d quare bifrons dicatur. ibid.

Japhet quid ſignificet. 86. 2. c 103 2. c. ex eo orti Gentiles. 103. 2. d quam terræ regionem occuparit. ibid. b

Jaſpis gemma in rationali pontificis ſignificat Gad, & S. Petrum ob robur fidei. 430. 1. c

Iberi orti ſunt à Thubal. 105. 1. b

Ibis qualis ſit avis. 522. 2. b de hac ave Solini fabula. ibid. d

Ibyci percuſſores gruum indicio deprehenſi. 778. 1. d

Ideas accepit Plato à Moyſe. 410. 1. a

Idololatria vocatur animæ fornicatio, & quare. 466. 2. a 550. 2. a in eam inciderunt Judæi etiam in Ægypto. 550. 2. a

Idolum quid ſit. 938. 2. d cur Hebræis dicantur idola *Elilim* quintuplici etymo. 556. 1. a error Henrici Stephani circa idolum. 940. 2. a. b

Idumæi circumciſi non ex lege, ſed ſponte. 178. 1. a

Jejunii fructus & encomia. 466. 2. d XL. jejuniorum dies myſticè ſignificantur per manſiones Hebræorum in deſerto. 739. 1. a

Jeruſalem à Jebus condita. 807. 1. a

Jeſcurun, id eſt rectus, cur vocetur Iſrael. 204. 2. d

Jeſus, idem eſt quod Salvator. 643. 2. a eſt nomen Hebræum, non Syrum. ibid. non eſt idem quod Jehova. 643. 2. b id nomen prædixerunt Prophetæ, Rabbini, & Sibyllæ. 2. a b continet hoc nomen DCCCVIII. ibid. b & quare. ibid. c eſt venerabilius quàm Jehovæ. ibid. d quid & quantum ſignificet. ibid eſt venerabilius nomine Dei. 741. 2. a

Jethro an ſit idem qui Hobab. 630. 2. b ejus poſteritas. ibid. fuit ſacerdos idolorum. 260. 2. d habuit tria nomina. ibid. d quando venerit ad Moſem in deſerto. 372. 1. a de colloquio ejus cum Moyſe. 2. a b de conſilio quod dedit Moyſi. 372. 2. b

S. Ignatius de Lojola ſæpè viſus eſt flammam vultu evibrare. 466. 2. c ſua confeſſione ſacerdotem impium ad confitendum induxit. 503. 2. c ejus in proximum peccantem charitas. 557. 2.

Ignis eſt inſigne majeſtatis Dei. 377. 1. b cur olim regibus & Imperatoribus præferretur. ibid. b quomodo Deus ſit ſymbolicè ignis conſumens. 736. 2. a quomodo in rubo fuerit, & eum non combuſſerit. 281. 2. c *vide* Moyſes. ignem Perſæ coluerunt ut Deum, cur: & quomodo ei ſacrificarent. 736. 1. d per ignem Deus oſtendit ſibi placere ſacrificium Abelis. 73 1. d idem ſæpè in aliorum ſacrificiis oſtendit. ibid. d ignis erat duplex in atrio, ſacer & profanus. 514. 1. b igne alieno quare uſi Nadab & Abiud. ibid. c ignis alienus ſignificat hæreſim. 2. a ſignificat item cupiditatem charitati contrariam. ibid. b ignem alienum offerentes quomodo à Deo puniti. ibid. c d ignis inferni quàm ſit horribilis. 145. 2. a ignis miſſus a Deo devoravit hoſtias Aaron, & quare. 513. 2. c debebat hic ignis ſemper ali à ſacerdotibus. 1. a de feſto dati ignis. ibid. b de hoc igne Hebræorum fabulæ. ibid. ignis hic quàm diu durarit. ibid. c non defecit in deſerto. ibid. ſignificat myſticè caſtitatem. ibid. d ſignificat Spiritum ſanctum & charitatem, ob ſeptemdecim rationes. 2. a & ſeq.

Illuminatio Dei duplex eſt. 619. 2. c

Imaginatio in concipiendo quàm ſit fortis, docetur multis exemplis. 191. 1. d & ſeq. viget in calore. 152 2. d

Imaginum in Eccleſia & in altaribus ponendarum uſus quam antiquus. 379. 2. c earum cultus non eſt contra primum præceptum. 739. 1. a & ſeq. imago Dei non cedit in ejus injuriam. 739. 1. d imagines raræ erant apud Judæos. 740 1. b

de Immunditia legali regula. 541. 1. b immunditia hæc apud Judæos erat duplex. 541. 2. a qualem adhuc hodie Judæi ſervent. 2. a b

Imperatori cùm inaugurabatur. fruſta varia marmoris adferebantur, ut unum ex his deligeret ad ſepulcrum ſibi parandum. 683. 2. b

Impios Deus interdum punit in media proſperitate, hac de re exempla. 454 2. b ſimiles ſunt feris. 581. 1. c omnes impiè volunt vivere, ſed piè mori. 682. 2. a iis Deus interdum utitur pro flagellis. 204. 1. d

Inaures deorum imaginibus ornabantur. 206. 1. d

Incar-

Digitized by Google

INDEX RERUM MEMORABILIUM.

Incarnatio Chriſti negotium fuit omnium ſæculorum. 181.1.a

Inceſtus habet quadruplicem enormitatem. 553.2. a. ex lege Moyſis ei erat conſtituta pœna ignis. 562.2. a. ejus vindictæ per parricidium, & ſui ipſius occiſionem, exempla, ibid. c. d. puniteum Deus ſæpè orbitate. 563.1.d

Incircumciſus in Script. idem eſt quod immundus, durus, & ineptus. 594.1.c

Inconſtantia & temeritas quantopere vitanda ſint. 650. 1. d

Infantes ſimiles ranis ſont, in quo. 313.1.a

Infernus quando creatus fuerit. 31.2.d. ejus ignis quantus ſit, multis docetur. 807.1. a. quantopere ſit timendus. 320.1.d

Ingenia ſubtilia habent interdum etiam aliquid amentiæ. 8.2.d

Iniurias ferre patienter debemus. 193.1.d. eas remittentium inſignia exempla. 131. 2. d. earum condonatio ſignificatur per jubileum. 588.1.d. earum tolerantia quàm ſit heroicum quid, docetur exemplis. 322.1.c. & ſeq. ejuſdem exempla etiam in hoſtes. 322.2.d. eas perferre quàm ſit res inſignis, ac de ea ſententiæ, & exempla inſignia. 640. 1.c. & ſeq. aliorum iniurias tolerare, pacem in congregationibus conciliat. 635.1.a

Innocentiæ ſtatus dotes ſeptem. 61.1.c

Innocentiæ encomium. 222.2.c

Innocentiæ ſignificatur tropologicè per onychem gemmam. 429.2.d

Innocentius I. Pontifex ob Joannem Chryſoſtomum malè habitum, Arcadium Imper. excommunicat. 75. a. a. ante excidium Rom. per Gothos à Deo ex hac vita ereptus. 144.1.a. ejus elogium. ibid.b

Inſecta unde dicantur: oleo fricta emoriuntur. 42. 2. c

Inſtrumentorum muſicorum in Eccleſia bonus & legitimus eſt uſus. 359.1.a & ſeqq.

Intentio in omni opere ad Deum dirigenda. 495.1.d

Interpretes S. Scripturæ quàm varii exſtiterint. 52. 1. a

Invidi ſuos æmulos magis illuſtrant. 214.1.d

Invidia magnos invadit. 654.1. b. ejus octo proprietates. 212.2.c. & ſeqq. eſt vipera, & terra animæ. ibid. b. c. ejus miſeria & infelicitas. ibid c. ejus remedia, ibid. d. ei quinam non ſint expoſiti. 213. 2. d

S. Joannis Baptiſtæ concio quàm efficax. 629. 1. b ejus ſanctitas. 598.2.d

S. Joannes Evangeliſta quantopere ſuis charitatem commendaret. 557.2.c. verè fuit mortuus. 82.1.b

S. Joanni eleemoſynario in ſomnis apparuit miſericordia. 490.1.c. ejus liberalitas in pauperes. 530.2.a cur publicè peccantes taxari nollet. 641.1.d. mortem ſemper præ oculis habuit. 683. 2.b pauperes vocabat dominos ſuos. 791.2.c

Joannes eremita decem annis nihil cibi terreni ſumpſit. 371.1.a habuit donum prophetiæ. 426 1. c mulierem nullam per annos quadraginta vidit. 695. 2.d

Joannis Fiſcheri Epiſcopi Roffenſis in morte generoſitas. 240.1.d

Joannis Thebæi eremitæ rara patientia. 322.2.d

Joannis Zvvickii iconomachi & blaſphemi caſtigatio. 584.2.d

F. Joanni de Parma Franciſcanorum Generali celebranti miniſtravit angelus. 613 2.a

Joannes Caſtellæ rex die Dominica equitationi vacans ab equo ceſpitante dejectus & protritus eſt. 652. 2. d

Joan. wicleph docebat clericos non debere habere poſſeſſiones. 663.1.a

Joannes Zemiſces Imp. ope B. Virginis Bulgaros & Ruſſos ſuperavit. 708 1.b

Joannes Auſtrius inſignem de Turcis ope B. Virginis victoriam retulit. ibid c

Joannes Columna Card. quæ ſpolia de Ægyptiis retulerit ſacro bello præfectus. 709.2.a

Joannis Ogilbei Societat. Jeſu Martyris conſtantia. 590. 2. a. ejus de fide miniſtrorum Scotiæ judicium. 805.1.a

Job eſt pronepos Eſau. 210. 2. a. fuit ſecundus rex in Idumæa. ibid. c. quot annis, & quando vixerit. ibid. c. d. precibus ſuſtentabat Chananæos. 647.1. c domus ejus & ſepulchrum in Trachonitide. ibid. b. 716.2.d quando mortuus fuerit. 63.2.b

Jobel hebraicè tria ſignificat, unde dicatur. 188.1.a

Jochabed mater Moſis an fuerit filia, an neptis Levi. 273.1 a

Jordanis origo. 814. 1.b. & 716. 2.d. ſeptem in eo mirabilia contigerunt. 716.2.d

S. Jordanis ſacetum reſponſum de ſtudio Scripturæ. 12. 1. d. quantus fuerit virginitatis cultor. 695.2.a

Joſaphat Indiæ rex quàm pius fuerit. 771.1.d

Joſeph vox quid ſignificet. 204.2.b. ſymbolicè ſignificat diſcretionem. 188. 2 d. quo anno Iacobi natus. ibid. c. quomodo fuerit typus Chriſti patientis & reſurgentis. 211. 1.a. de quo crimine fratres accuſaverit. 2.a. cur à patre præ aliis fratribus dilectus. 2.c.d. quatuor cauſæ invidiæ fratrum in eum. 212. 2 a. de ejus ſomnio. 213.1.c. miſſos in ciſternam ſignificat Chriſtum deſcendentem ad inferos. 214.1.a. quomodo venditus ſit. 2. b. an pluris quàm Chriſtus venditus. ibid. ejus ſpes & fiducia de ſuo ſomnio. 220.2.a. renuit adulterium cum hera. 2.c. ejus invicta conſtantia. 221.2.b. cur pallium in manu heræ reliquerit. ibid. d. in hoc actu relucent quinque virtutes ejus heroicæ. 222.1.b. quàm generosè adulteram repulerit. 2.a. fuit in hoc Chriſti typus. ibid. b. ſignificat in eodem ſymbolicè principem. ibid. fuit in eo actu Martyr, ac typus Ioſeph ſponſi B. Mariæ. ibid. & ſeqq. fuit tribus annis in carcere & quid hoc ſignificet. 223. 1. a. quomodo ſomnia aliorum incarceratorum explicuerit. ibid. & ſeqq. cur triennio ſit in carcere detentus. 225.1.a. explicat ſomnium Pharaonis. 225.2.d quomodo à Pharaone conſtitutus ſit princeps totius Ægypti. ibid. c.d quomodo tunc honoratus fuerit. 226.2.b. & ſeqq ejus honores conferuntur cum calamitatibus quas antea fuit paſſus. 227.1.c. d. & ſeqq. hic ita exaltatus eſt typus Chriſti Salvatoris. 227.1. d. chronologia annorum Ioſephi huc uſque 227.2.a & ſeqq. ejus anni adaptantur annis Iacobi. ibid. d. quomodo uxorem acceperit. ibid. b c. de filiis ei in Ægypto natis. 2.a. ei adaptantur derivationes nominis Serapidis. 228.1.c. item Oſiridis. 2.b. multa docuit Ægyptios. ibid. cur in Ægypto viginti tres annos exiſtens nihil patri ſignificarit. 229.1.a. qua ratione vocet fratres ſuos exploratores. 2.a. quomodo, & an juret per ſalutem Pharaonis. 230.1. a. & ſeqq. cur fratres tribus diebus tradat carceri. 2.a. quomodo, & quàm liberaliter fratres convivio excipiat. 233.2. a. quomodo ſcyphum in ſacco Beniamin ponat. 235.2.a. & ſeqq. an & quomodo hoc ſcypho divinare & augurari ſolitus. 2 a. b. ejus benignitas, dum ſe fratribus manifeſtat. 236.1.a eſt figura Chriſti ſe fratribus manifeſtantis. ibid. a. ejus modeſtia fratres ſuos paſtores dicentis. 239 1 b. quomodo patrem & fratres ante Pharaonem ſiſtat. 240.2.a. fratres ev. hare in Ægypto ad officia noluit. 241.2.a. de ejus benedictione. 255.1.b. 812.2.b. quid allegoricè ſignificet ejus plenitudo. 255.1.d. 256.1.d. quam rectè vocetur Nazaræus. 257.1.c. luget patrem defunctum. 259. 1. a. & ſeqq. quomodo fratres conſoletur, oſtendens ſe eſſe immemorem omnium præteritarum injuriarum. 259 2.a ejus mors. 260.1. d. periodus ejus vitæ. ibid. mandat ante mortem ut oſſa ſua in Chanaan ferantur. 260.2.b quid hoc anagogicè ſignificet. 2. a. quot annis ante Moyſem fuerit mortuus. 265.1.b quomodo Moyſes ejus oſſa ex Ægypto detulerit. 345. 1. c. de miraculoſa ejus oſſium inventione. ibid. b fuit Nazaræus ſeptupliciter. 814. 2. d. quomodo juvencus. ibid d

Ioſephi hiſtorici fides non in omnibus recta, quia gentem ſuam extollere, eorum probra tacere ſtagit. 638. 2. d

Ioſue pugnans orante Moyſe eſt typus vitæ activæ directæ à contemplativa. 369.2.d. a. ſine cibo vixe-

sit

Digitized by Google

xit quadraginta diebus cum Moſe in Sina. 595. 2. d quot fuerit annorum dum Hebræi fuerunt numerati ante ingreſſum terræ promiſſæ. 697. 2. d unde dicstus Auſea: quare Moyſes vocarit eum Joſue. 642. 2; a & ſeqq ſuit typus Chriſti. ibid. c. d eſt idem quod Jeſus. 2. c. & ſeqq, cur ipſe & Caleb ſoli ad terram promiſſionis venerint ex iis qui exiverunt Ægypto. 649. 1. b quid hoc tropologicè ſignificet. ibid. c

vianus Imper. imperii robur in vera pietate ſitum cenſuit. 776. 1. d

ferocium & magnatum, lenitate & ſubmiſſione ſupplicis frangenda. 200. 1. c adferuntur de hac re exempla. ibid. b in ira facilè excuſationem admittere eſt animi heroici. 517. 2. a in ea nihil præcipitanter agendum. 469. 1. a

Irene Imperatrix imperii jacturam æquo animo tulit. 362. 1. a

Iris fuit etiam ante diluvium. 100. 1. d ejus operationes in hæc inferiora. ibid. d ipſa quale ſignum à Deo ſit poſt diluvium conſtitutum. 100. 2. b ſymbolum eſt clementiæ Dei tribus de cauſis. ibid. c allegoricè ſignificat legem evangelicam, baptiſmum Chriſti; Verbum incarnatum, octo de cauſis. ibid. d anagogicè ſignificat diem judicii, in quo Chriſtus ſedebit in iride. 2. b tropologicè ejus colores ſignificant fidem, ſpem, & charitatem. ibid.

Iſaac ſignificat riſum. 136. 2. d cur fuerit riſus patris & totius orbis. 150. 1. a fuit Chriſti typus. ibid. fuit deditus meditationi. 163. 1. a immolandus quot annorum fuerit. 154. 2. b quare fuerit ligatus. 154. 2. d an ejus virtus in hoc facto major fuerit, an Abrahami. 2. a. & ſeqq. fuit hic martyr. 2. d ejus immolationis imago eſt antiquiſſima. 156. 1. a fuit Chriſti typus in accipiendo uxorem Rebeccam. 161. 1. d oravit viginti annis pro prole. 167. 1. b fuit ſpeculum pacis & ſimplicitatis. 171. 2. d cur Deus eum peregrinari voluerit. 171. 1. a fuit per 44. annos cæcus. 174. 1. a cur petierit carnem ferinam dari ab Eſau ante benedictionem quam ei putabat dare. 174. 2. d de ecſtaſi quàm in hac benedictione habuit. 176. 2. a quænam in ea viderit. ibid. d an errarit in perſona Jacob 2. b quot annis vixerit. 208. 2. a

Iſiae Abb. continentia mira. 494. 1. c

Iſmael an ſit ſalvatus. 136. 2. d quomodo luſerit cum Iſaac. 150. 2. d fuit homo ferus. 131. 2. c nominis Iſrael etymon. 199. 1. a. vide Iacob.

Iſſachar quid ſignificet. 188. 1. c ſymbolicè eſt mentis gaudium. 188. 2. c de benedictione ejus. 252. 2. a 813. 1. d ſignificat Religioſum quinque de cauſis. 252. 2. d

Jubileum computabatur ab annis ſabbaticis. 586. 2. a unde numerari cœptum jubileum Moſis. ibid. unde dicatur. 587. 2. c & ſeqq. clangebatur in eo cornibus bubulis. 2. b. c quid anagogicè ſignificet. ibid. d quid tropologicè & allegoricè. 588. 1. d jubileum apud Chriſtianos quando celebrari cœptum, & quanta populi frequentia. ibid. d. c in jubileo Judaico omnia bona vendita redibant ad priorem dominum. ibid. d quare hoc ita conſtitutum à Deo. 2. a. b Judæi hodie id non ſervant. ibid. b. c in eo erat remiſſio ſervitutum, debitorum, bonorum alienatorum. 587. 1. c ejus tria privilegia. 590. 2. c id Deus in lege Moyſis inſtituit in gratiam pauperum, deinde propter chronologiam, tertiò ut eſſet typus libertatis & gratiæ nobis per Chriſtum allatæ. ibid. c jubileum Chriſtianorum ſpirituale conſiſtit in remiſſione peccatorum, & bona conſcientia, in timore & cultu Dei, in firma ſpe felicitatis æternæ, in amicitia & unione cum Deo. ibid. c. d. & ſeqq.

Jubilus & Jubilare à Jobel Hebræo derivatum videtur. 587. 2. c

Judæa vocatur terra ſancta quinque de cauſis. 357. 1. a anagogicè ſignificat cælum. 357. 1. d ejus quanta ſit latitudo, & longitudo. 284. 2. a ubertas ejus unde proveniat. 284. 2. c 758. 1. b eam Judæi poſſediſſent uſque ad finem mundi niſi peccaſſent. 718. 1. c

Judæi qualia cæremonialia hodie adhuc ſervent, & quæ non. 330. 1. d quas hodie decimas dent pauperibus. 763. 2. b vix olim habuere imagines. 740. 2. a eorum ſuperſtitio nolentium nomen Jeſus nominare, 390. 1. a. de eis Gentilium fabulæ, 336. 2. d eorum ſervi etiam debebant circumcidi; & comedere agnum. 340. 1. b unde dicti ſint. 378. 2. b adhuc Meſſiam exſpectantes refelluntur. 799. 2. a vide Hebræi.

Judæ tribus ſeptem benedictiones & dotes. 247. 1. b elogia fortitudinis ejus. 2. b Judas allegoricè cur ſit Chriſtus. ibid. a Judas fuit leo triplici ætate. 247. 2. d. tribus ejus nobilitas. ibid. c. d ſceptrum in ea manſit uſque ad Chriſtum. 2. d. & ſeqq. ejus tribus fuere Machabæi. 248. 2. b Iudas nomen quid ſonet. 185. 2. d quid tropologicè. 188. 2. a ejus concubitus cum Thamar fuit fornicarius. 217. 2. d

Iudices olim debebant ſequi & exequi ſententiam ſummi pontificis. 769. 2. a idque abſolutè, non conditionatè. 2. b judices injuſtè reos ad mortem damnantes ad judicium coram Deo citati, intra citationis tempus mortui; de quo varii referuntur exempla. 59. 1. b & ſeqq. à muneribus abſtineant. 389. 1. d hac de re exempla. ibid. & ſeqq. judicia eſt crimina bene examinare, & non præcipitare ſententiam. 140. 2. b in eo requiritur prudentia, juſtitia, & gravitas, & fortitudo. 635. 2. d non debet vereri potentes in veritate dicenda, quod etiam exemplis probantur. ibid. c. & ſeq.

Iudicia olim in portis exercebatur. 779. 1. d

Iudicium univerſale ſignificatur per benedictionem & maledictionem à Moyſe factas in Garizim & Hebal. 794. 1. a judicii extremi memoria quàm ſit utilis. 434. 2. d quàm ſit futurum horribile. 93. 2. b

Iuge ſacrificium in altari quomodo cremaretur, idque manè & veſpere, & per totam diem & noctem. 504. 2. a

Iuliæ virginis & Martyris ex ore evolare viſa columba in cælum. 530. 1. d

Iulianus Apoſtata de Chriſto prædicta Nabuchodonoſori applicat. 250. 1. d habebat ſibi familiarem dæmonem. 546. 2. a Caino aſſimilatur. 73. 1. d ejus blaſphemantis horrenda mors. 584. 2. d ſimilis fuit chamæleonti. 524. 2. c

Iuliani Cæſarini Cardinalis elogium. 660. 1. a

Iulius Cæſar fuit felix, licet temerarius. 189. 1. d ejus clementia. 463. 2. b 640. 1. a cur flevit legens geſta Alexandri Magni. 302. 2. d

S. Iuo diſſidentes invicem conciliandi gratia valebat. 172. 1. a

Iupiter muſcarius olim ab Ethnicis honoratus. 316. 1. a

Iupiter Hammon idem eſt qui ſol, unde. 593. 2. a

Iuramentum an poſſit fidelis exigere ab infideli. 195. 2. d juramentum execratorium quando licitum. 230. 2. a

In jurando Iudæorum cæcitas & ſuperſtitio. 500. 2. b jurandi formula apud modernos Iudæos. 238. 2. d jurandi cæremonia olim non erat ponere manum ſub femore. 160. 1. a quid hæc cæremonia ſignificaris. ibid. c ſed jurabant veteres levando manus. 125. 1. b & cur. 371. 1. a

S. Iuſtinus per ſacras Literas convertitur. 2. 2. a

Iuſtini hiſtorici mendacium. 334. 2. d 336. 2. d & error. 265. 2. a

Iuſti, ſaltem ſupernaturaliter, numquam ſunt infortunati. 190. 1. a à Deo quaſi in clibano coquuntur. 491. 1. a juſtus eſt tropologicè arbor vitæ, cur. 56. 1. b interdum per fugam invidiam poteſt declinare. 193. 2. a eorum quantam curam gerat Deus. 545. 1. c 149. 2. b

Iuſtitia originalis Adami qualis fuerit. 45. 2. d

Iuſtitia in ſontes morte plectendo, Deum placat. 693. 2. a eſt Deo grata, quod exemplo docetur. ibid.

Iuſtitia imputativa Novantium rejicitur. 157. 1. b

S. Iuſtus Lugdunenſis Epiſcopus quare relicto epiſcopatu in eremum Ægypti conceſſerit, 728. 2. c

Ixios avis eſt ſpecies vulturum, 762. 2. a

LAban fuit ſpeculum patrum familias octuplex. 162. 1. b perſequitur Iacobum. 194. 1. b quid dicat Iacobo invento, & de inito pacto. ibid. & ſeqq. an coluerit idola. 195. 2. b putabat eludere Iacob, ſeparando oves. 190. 2. c. ejus injuſtitia. 191. 1. c

Labrum æneum ad quid erat in atrio tabernaculi. 448. 1. c huic ſimile vas fuit in templo Salomonis. ib. myſticè ſignificat pœnitentiam. ib. c. d fuit factum ex ſpeculis mulierum. 473. 1. b quid hoc tropologicè deſignet. 448. 1. b. c

La-

Google

Lacænarum quarumdam conſtantia in morte filiorum. 606 2.b
Laconibus libertas cara fuit, qui mori maluere quàm ſervire. 236.2.a
Lætitiæ mentis Chriſtianorum quatuor in rebus eſt ſita: 590 2.c. & ſeqq. quis ejus fructus, & media ad eam. 760.1.a
Lagana ſunt liba tenuia. 491.1.d
Lamech fuit homicida, & primus polygamus. 77.1.a. an occiderit Cainum. ibid. c occidit duos: 77.1.d
Lana coccinea in luſtratione quid allegoricè ſignificet: 394.1.a
Lapidationis ſupplicium apud Iudæos multis caſibus fuit in uſu. 563.2.d
Lapides altaris an potuerint eſſe politi. 379.2.a
Larus eſt avis immunda, & qualis. 521.2.d
S. Laurentii Martyris in tormentis conſtantia. 491.1 c
Lauriacenſes decimas dare pauperibus detrectantes habuerunt ſegetem rubiginoſam. 763.1 b
Laus ſumma Deo à nobis debetur, & quo nomine. 766.1.c
Leæna plures quàm unum parit. 248.1.d
Lectus durus decet cæli aulicos. 179.1.a
Leo habet apud Hebræos pro ratione ætatis quatuor nomina. 247. 2. d. leonis catulus triduo dormit: 248.1.c
Leocritus victor clypeum ſuum Iovi liberatori dedicavit. 709.1.d
Leonidis inſignis bellica vox: 123. 2. a 247. 2. a 599.1.a
Leontius Tripolis Lydiæ Epiſcopus intrepidè Euſebiæ Imperatrici Conſtantii uxori reſtitit, eique adulari noluit. 656.1.d
Lepra olim ordinarium flagellum erat rebellium. 786. 2 d 531.1.a
Lepra Iudæorum qualis fuerit: 531.1.a ſæpè fuit moribus, ſive vitium naturale, ſæpè etiam ex ſpeciali Dei providentia Iudæis immiſſus. ibid. fuit diſſimilis, & alia à noſtra. 2.a fuit ſimilis lepræ Græcorum: 532.1.b non fuit unus morbus, ſed varii, ibid. c prima ſpecies lepræ eſt impetigo, unde oriatur, ejuſque ſigna, 2.c. ſecunda eſt lepra recurrens. 533.1.a tertia lepra inolita. 2.b
Lepram quomodo medici explorent. ibid. quarta lepra munditiſſima, & quænam hæc ſit. ibid.d
Lepra diſcurrens in cute quid tropologicè ſignificet, 533.2.b quinta lepra barbæ, & capitis, 2.a ſignificat hæc hæreſim: ibid. c ſexta eſt in calvitio: 534 2.b ſeptima eſt veſtium vel domus: 535.1.d & qualis hæc lepra. ibid. 540.1 b
Lepra domus ſpiritualiter eſt malum regimen in domo: 536.1.c 540.1.b
Leproſis quinque præcepta data: 534. 2.c quare eos Deus voluerit degere extra caſtra. 535.1.b
Leproſi cur hodie mendicato pane veſcantur. ibid. b de hac re exemplum. ibid de ritu ſacrificiis in emundatione leproſi ſolito offerri. 538 1.a & ſeqq. in eo paſſer ſignificabat Chriſtum, & juſtum quinque de cauſis. 538.1.b aſpergillum leproſi quale erat. ibid. d quid ad litteram, & ſymbolicè ſignificarit: 2 a quid allegoricè. ibid. b quid tropologicè. ibid. c
Leproſus aſpergebatur ſepties, & quare. 539 1.a lotio veſtimentorum leproſi quid ſit tropologicè, ibid. b olei inunctio in rito mundationis lepræ quid ſignificarit. 2.d aquæ vivæ quales in hoc ritu adhibitæ: 538 1.c ſacrificium agni & ovis anniculæ pro leproſo ſignificat perfectionem ſacrificii Chriſti. 539.2.d
Lepus eſt animal immundum lege Moyſis, & quare: 519. 2.c. an habeat ſexum utrumque. ibid. ſignificat acediam. 1.b
Levare animam idem eſt quod anhelando ſperare. 358.1.a
Levi quot annis Ioſephi ſupervixerit. 302.1.a quot annis ante Moyſem natum ſit mortuus: ibid. c
Levi benedictio. 248.1.b 811.2.a
Levi tribus annumerata in duodecim gemmis rationalis: 427.2.b
Levitæ in lege Moyſis etiam poterant pugnare: 604.1.a cur non numerentur in principio Numerorum: ibid. c an adoraverint vitulum. 456.2.a ob zelum meruerunt ſacerdotium. 457.1.a eorum zelus. 1033. 1.c quomodo occiderint patres & matres. ibid. d zeli hujus merces: 2. b ritus & ordo conſecrationis eorum. 624 1.d quid tropologicè ſignificet quòd eorum capilli radebantur: 624.2. a conſecrabat eos Aaron, non Moyſes. ibid. b jis addidit David onus pſallendi. 613.2. c quomodo erant diſpoſiti circa tabernaculum. 605.1. a eorum ſors quomodo erat Deus: 559.1.b dabant decimas pontificis. ibid. incedebant in medio caſtrorum in deſerto. 607.2. a ſignificabant ſtatum clericorum in novo teſtamento, 606. 2.d ſignificabant etiam diaconos novi teſtamenti. 609. 1.d cur tribui eorum delatum ſacerdotium. ibid. d. eorum miniſteria quomodo diſpertita in itinere deſerti: 610. 1.b & ſeqq. eorum in deſerto numerus. 610.1.d quoto ætatis anno ſerviebant tabernaculo. 611.1. a quando ingredi poterant ſancta, 612. 1. a quomodo deponebant velum. ibid d. & ſeqq. erant milites Dei & templi. ibid. 1.a
Levitæ qui dicerentur. 481.1. a jis quomodo attributa ſuburbana pro pecoribus ſuis. 718.1.a & ſeqq.
Leviticus qualis ſit liber. 481.1.b habet tres partes. 2. c à Deo eſt dictatus in monte Sina. ibid. quo anno mundi dictatus. 481. 2. c quinam in eum ſcripſerint. ibid. & ſeqq.
Lex vetus vocatur æterna conditionatè. 120.2.a quibus cæremoniis in Sina data. 376.2.c & ſeqq. ejus promolgatio ſignificat promulgationem legis novæ, 377: 2.d ſeptem in ejus datione terribilia: 377.1.c de fumo, igne, fulgure, terræ motu quando lex dabatur. ibid. a quid hæc allegoricè ſignificent. ibid. d diverſimodè in Scripturis nominatur: 19. 1.d quàm ingens ſit Dei beneficium. 577.2.a de ea apophthegmata. ibid. c. d lex quid ſit. ibid. d vocatur hereditas tribus de cauſis. 811. 1.a eam conſervantibus Deus promiſit vigintinovem bona. 591.1. a eam violantibus minatur. 28. maledictiones. 592. 2.d cuſtodienda eſt nimis, ſex de cauſis. 594. 2.d omnis lex Iudæorum lata eſt in monte Sina. ibid. a b ejus ſenſus ſecretior & myſticus an à Moſe traditus LXX. ſenioribus. 635. 1. d ipſa exploranda & obſervanda, 749. 2. d
Legiſlatores priſci è cælo ſe leges accepiſſe finxerunt. 376.1. b & ſeqq varii variorum legiſlatores qui fuerint. 577.2 d
Liæ lippitudo oculorum quis fuerit. 184. 1. b an peccaverit ſe ſubſtituendo pro Rachele. 2. b quid hæc ſubſtitutio ſymbolicè ſignificet. ibid c
Libaminum menſura. 652.1. a qui anagogicè libamina ſignificent, & quid tropologicè. ibid.d
Libandi ritus. 652.1 b
Liber ſumitur aliquando pro catalogo, 79 1 a
Liber bellorum Domini quis fuerit olim, quem citavit Moyſes. 674 2 b
Libri de locis Hebraicis auctor eſt Euſebius, non S. Hieronymus. 759. 1.a quis liber dictus Aſcenſio Moyſis. 816.2.d
Liber vitæ quid ſit. ibid.
Liberi ſunt dona Dei. 72 2 b
Liberius Pontifex aurum ab Imp. oblatum in exilium abiturus recuſavit. 688.1.d
Liberum arbitrium habet homo. 47.2.a
Libido cæca eſt. 143.1.c. ei deditus rectè comparatur cani. 784.1.a contra tentationes ejus optimum remedium eſt fuga & afflictiones. 222.1.b 222.2.d 268 2.c 692.1. d tropologicè denotatur per lepram carnis. 536.1.b ejus profuſio quanta. 246.1 d eam graviſſimè vindicat Deus. 204. 2. a vide Luxuria.
Lignum dulcorans aquas Mara quale fuerit 359 2. a unde hanc vim habuerit. ibid. b ſignificat crucem Chriſti. ibid d
Ligurius qualis gemma ſit. 428.2.d ſignificat Aſer ac S Simonem Chananæum, ob ſuaviſſimos mores. 428.2.d
Limen unde dicatur. 430.1.b
Linguarum confuſio in Babel quando contigerit. 107.2.a

quot

Digitized by Google

quot linguæ ibi tunc ſint confuſæ : 107. 2. d hæc confuſio non fuit ante turrim Babel 1. c eas ſuperbia confudit in Babel, humilitas univit in Sion. 510. 2. a earum confuſio proprium eſt opus Dei. 1. 2. b quomodo eas Deus confuderit. ibid. d. ſolæ matrices linguæ in Babel conditæ. 2. a an lingua Belgica ſit eadem cum Hebræa quo ad radices. 111. 1. a

Linguarum Hebreæ & Græcæ cognitio neceſſaria ad S. Scripturæ intelligentiam. 72. b

Linum eſt ſymbolum ſanctitatis, & patientiæ. 436. 2. a & ſeqq.

Lippus tropologicè quis. 584. 1. c

Litare in ſacris eſt rite ſacrificare. 488. 2. b

Livia Germanici ſoror, Sciano copulata quas dederit pœnas. 693. 2. b

Locuſtæ myſticè ſignificant adulatores & mendaces. 322. 1. c eas comederunt Iudæi, & aliæ gentes. 523. 2. d qualis ſit hic cibus. ibid. b eas immittit Deus, & devorat avis ſeleucis. 42. 1. c

Longævitas filiis morigeris quænam promiſſa. 743. 2. c. ipſis ea quaſi quadam talione naturæ competit. 743. 2. d

Lot caritas erga hoſpites. 143. 5. d deditus fuit hoſpitalitati. 142. 2. d an peccaverit offerendo filias ſtupro. ibid & ſeqq. cur, dum educitur è Sodoma, vetetur reſpicere. 144. 5 c uxor ejus quomodo peccaverit reſpiciendo. 145. 2. c. quomodo in ſtatuam ſalis verſa. ibid. d. qua de cauſa. 546. 1. a an etiam ejus anima converſa in ſalis ſtatuam. ibid. c. ebrietas Lot poſt incendium Sodomæ quale fuerit peccatum. 146. 2. b peccato. ibid. b

Lucernæ de nocte tantùm ardebant in tabernaculo. 422. 2. a quid hoc myſticè ſignificavit. 2. a

Lucta Iacob cum angelo qualis fuerit. 197. 2. b & ſeqq. quid hæc lucta allegoricè ſignificet. 2. d. 198. 2. b

S. Lucianus Martyr vertit ſacra Biblia in Græcum ex Hebræo. 12. 1. a

S. Lucii Martyris in morte placida vox. 258. 1. c

Lucullus Rom. dux Nonas Octobris ex nefaſtis, faſtas fecit feliciter pugnando. 545. 2. c

S. Ludgardis mundum muliebrem eccleſiæ obtulit. 474. 1. a

S. Ludovicus rex maluit mortem oppetere & lepra infici quàm Deum offendere. 221. 2. b 533. 1. b fuit inſignis juſtitiæ cultor. 693. 2. d ſemper pauperes menſæ ſuæ adhibebat. 792. 2. d ejus ad filium in regno ſucceſſorem ultima verba. 802. 2. c

Ludovicus XII. Galliæ regis lenitas. 260. 1. d ejus fortis animus & intrepidus. 247. 2. b

Ludovici Bavari capti generoſum reſponſum: ibid. d

Ludovici Pii Imp. ægrotantis non erat cibus alius quàm SS. Euchariſtia. 516. 2. b

S. Ludovicus Epiſcopus Toloſanus matrem ſuam reginam oſculari noluit. 695. 2. c

Lugentes ſolebant veſtimenta ſcindere, & capita nudata pulvere aſpergere. 516. 1. a inhibetur hoc fieri à ſacerdotibus. ibid. quid hoc myſticè ſignificet. ibid. c Ethnici lugentes incidebant carnes ſuas. 560. 2. b item comas laniabant. ibid. c

Lumen gloriæ eſt ſtella. 689. 1. c

Lumen indicavit illuſtrem ſanctitatem quorumdam Sanctorum. 689. 2. c

Luna eſt in ſignum. 36. 2. d ejus elogia. 38. 2. d eſt ſymbolum inconſtantiæ. ibid. d

S. Lupus Trecenſis Epiſc. quomodo Attilæ Hunnorum regis rabiem mitigarit. 257. 2. b

Luſtrandi ritus apud Hebræos. 394. 1. a cur lana coccinea, & hyſſopo fieret. ibid. c. d

Luſtrationes quænam adhibitæ ad tollendas legales immunditias. 667. 1. b eaſdem imitati ſunt Gentiles. ibid.

Lux vide Creatio. Luci Deus aſſimilatur, lux eſt viva Dei imago. 30. 2. d cur primò & ante omnia creata. ibid. c

Lux tropolog. eſt ſcientia, prudentia, doctrina. 2. b. c lucis creatio ſymbolicè angelis & Filio Dei adaptatur. ibid. d & ſeqq.

Lux eſt Chriſtus & Apoſtoli. 30. 2 c anagogicè eſt gloriæ lumen. ibid. b

Luxuriæ gradus novem. 733. 1. d quantopere eam Deus & homines ſoleant vindicare: 693. 2. b ejus optimum remedium eſt fuga. 692. 1. c 550. 2. d eam dum comprimimus, vaccam rufam immolamus tropologicè. 666. 1. b ejus tentationes ſignificantur per Amalec. 369. 1. a contra ejus tentationem eremitæ cujuſdam remedium. 636. 2. a vide Libido.

Luxurioſi ſunt ſimiles ranis. 313. 2. c

Luza urbs unde dicatur. 182. 1. c

Lycurgus triplicem ſaltationem inſtituit. 358. 2. c quare tenuia & parca ſacrificia inſtituit. 489. 1. a nummos aureos ſuſtulit, & æreos ſubſtituit. 814. 2. a unguenta è republ. ſua ejecit. 373. 2. a legis Delphis acceptas vocavit ῥήτρας. 376. 1. c

MAcarius Ægyptius oratione dæmonem ejecit. 445. 2. d ſua confeſſione Theopomptum verecundantem ad confitendum induxit. 503. 2. c alium falsò cædis accuſatum quo pacto à morte liberavit. 775. 2. a

Macedonii Martyris afflati ad tyrannum vox intrepida. 253. 1. c

Machabæi unde dicti. 351. 2. b eorum conſtantia mori malentium quàm veſci carne ſuilla. 510. 1. d cur cenſeantur eſſe è tribu Juda. 249. 1. a

Mactare unde dicatur. 489. 2. a

Maculæ quænam lege Moyſis irregularem faciebant ad ſacerdotium. 567. 1. c & ſeqq. tropologicè quid hæ maculæ ſignificent. 2. c

Madian regio unde dicta. 276. 1. a

Magiæ inventor fuit Zoroaſtres. 307. 2. c

Magi multis modis mira poſſunt efficere. 307. 2. c perſtringendo oculos vel phantaſiam. 307. 2. d per motum localem. ibid. c applicando activa paſſivis. ibid. omnia ſua faciunt numero impari. 603. 1. d

Magorum Ægypti concertatio cum Moyſe quid ſignificet. 310. 2. d quinam fuerint. 307. 2. b an dracones, in quos verterunt virgas ſuas, fuerint verè dracones. 308. 1. d & ſeqq. cur eos Deus hæc mira permiſit efficere. 309. 1. a unde aquas habuerint ut eas in ſanguinem verterent, cùm omnis Ægypti aqua in ſanguinem verſa eſſet. 310. 2. b

Magi qui venerunt ad præſepium Chriſti, fuerunt ex ſtirpe Balaam. 689. 1. d

Magiſtratus debet eſſe fortis. 373. 1. a ſapiens ac veri amans. ibid. d

S. Malachias Archiepiſcopus Hiberniæ quæ miracula fecerit per aquam benedictam. 666. 2. d quantam curam exempli bonæ vitæ habuerit. 437. 2. d

Malaleel unde hoc nomen acceperit. 80. 2. a

S. Malchi ſervi libera & ſancta vita. 269. 2. c

Maledictio parentum in filios lata ſæpè à Deo exauditur. 176. 2. d

Maleficas occidendas etiam lege Moyſis ſtatutum. 387. 5. b

Mamzer quis vocetur. 787. 1. a

Manaſſes quid ſignificet. 227. 2. c

Mandragoræ quinque virtutes naturales. 188. 1. a quid myſticè ſignificet. ibid. c

Manna primum pluit die Dominica. 362. 1. c ſex diebus debebat colligi, non ſeptimo: quid hoc ſignificet. ibid. generabatur ex rore. 362. 2. d quomodo cubabat in pruina quaſi in linteamine. 363. 1. d in eo erant ſex præcepta: ſinguli colligebant ex eo menſuram gomor. 364. 1. b non ſervabatur in craſtinum. 365. 1. a colligebatur manè. ibid. d feria ſexta duplum colligebatur. 2. c ſervatum eſt in monumentum. 366. 1. d quotidie per 40. annos collectum eſt. ibid. b in eo item erant ſex miracula. 364. 1. b omnes colligebant eamdem ex eo menſuram; & quomodo hoc. 2. a b ſervatum ſcatebat vermibus. 365. 1. a ſole calente liqueſcebat. ibid. d feria ſexta duplum pluebat. 2. c Deus id ſervavit tot ſæculis. 366. 1. d quotidie pluit per 40. annos. ibid. b qualis fuerit cibus, & quomodo fieret. ibid. c quare Deus eamdem ejus menſuram omnibus præſcripſerit. 364. 2. d quid eadem hæc menſura ſignificet allegoricè & anagogicè. ibid. b. c manna Polonicum hodie quàm prodigioſum. 2. b de figura & ſapore manna. 365. 2. c an ſolis juſtis ſapiebat ut volebant. ibid. c. murmur

ob

Digitized by Google

nb idem unde. 2. a an id mutaverit ſubſtantiam ad appetitum comedentium. ibid. b quomodo vocetur panis angelorum. ibid. d erat cibus fortium. ibid ſignificat Chriſtum in Euchariſtia. 366. 1. a. b &c ſeqq. quid tropologicè & anagogicè ſignificet 367. 1. b. & ſeq.
De Manſuetudine documenta moralia. 640. 1. d ejus exempla. ibid. & ſeqq. 455. 1. b vide Iniuria.
Manum replere in Scripturis quid ſit. 608. 1. a
Mara ſyriacè eſt domina. 358. 1. d
S. Marcellus è cælo monaſterii ſui jura violantes fulmine ultus eſt. 722. 1. a
Marcellus II. Pontifex quàm fuerit in ſuo pontificatu moderatus. 702. 2. b
S. Marcellus Apamææ Epiſc. dæmonem aqua luſtrali fugavit. 666. 2. d
Marcus anachoreta ſibi pollicem abſcidit, ne fieret ſacerdos. 572. 2. a
Marci Monachi inſignis obedientia. 426. 1. b
Marcus Bibulus quàm generoſè condonarit iniurias. 808. 2. d
Mare ubi profundiſſimum, quàm ſit profundum. 91. 2. d eſt terra minus. ibid. mare mortuum quale ſit. 145. 1. d
Mare rubrum an altius Ægypto. 35. 1. d unde dicatur rubrum. 323. 2. a an verè ſit rubrum, ibid. b à quo, & quomodo fuerit diviſum. 350. 2. b quanta hæc fuerit diviſio. ib. d ordo hiſtoriæ diviſionis maris rubri 350. 2. d an fuerit diviſum in 12. ſectiones. ibid. d hujus ſectionis veſtigia adhuc reperiuntur in mari rubro. 351. 2. b ejus diviſio fuit ingens miraculum. ibid. c ea in quatuor rebus diſcrepavit à diviſione Jordanis. ibid. d. & ſeqq. ejus manſitus allegoricè ſignificat baptiſmum. 2. b tropologicè vitia eſſe mergenda. ibid. mare ſalſiſſimum apud Judæos quod. 716. 1. a mare apud Judæos triplex. 2. a
Maria qualis vox, unde dicatur, ac de nominis ejus etymologia. 358. 1. b & ſeqq. idem eſt quod domina maris. 2. a
B. Maria per arborem vitæ denotatur. 56. 1. a ipſa in templo habitavit non in Sancto ſanctorum. 521. 2. a allegoricè dici poſſet mons Moria, & cur. 154. 1. b eſt prima creaturarum. 258. 2. a ejus facies auguſta majeſtate venerabilis erat. 469. 1. a habitabat in templo triennis. 474. 2. a contrivit caput ſerpentis. 67. 2. a eſt colenda præ aliis Sanctis hyperdulia. 179. 2. d nata ex parentibus eſt ſenibus & ſanctis. 211. 1. d ardebat quaſi divino accenſa murice. 282. a vocatur ſcala cæli. 180. 1. c 181. 1. b ejus ope multo ducet in bello fuiſſe victores docetur multis exemplis. 722. 1. b & ſeqq. exiſtens ex tribu Iuda quomodo habuerit cognatam Eliſabeth, quæ erat de tribu Levi. 723. 2 b eam omnis lingua vocat dominam. 358. 2. a
Maria Ægyptia quamdiu in eremo manſerit, duobus panibus & oleribus victitans, & quamdiu ſine veſtibus. 756. 2. d
Maria ſoror Moſis percuſſa eſt lepra, & quare ipſa, non Aaron. 639. 1. a murmuravit contra Moyſem, & quare. 639. 1. a quando mortua. 852. 2. b quot annis vixerit. ibid. c. fuit tripliciter prophetiſſa. 358. 2. b fuit virgo. ibid. de ejuſdem cantu ac gratiarum actione. 358. 1. a
Maria Magdalena fuit pœnitentiæ exemplar. 418. 1. d. qua ratione dæmonem à ſpelunca ſua fugarit. 674. 2. b
Maria d'Oignies accepit revelationem ſuæ ſalutis. 416. 1. a
C. Marius commoda rapta occaſione hoſtes debellavit. 650 2. b inſignis fuit pudicitiæ vindex. 693. 2. b
S. Martinus in cinere & cilicio mori voluit. 215. 2. b ſuper ejus ſacrificantis caput globus igneus apparuit. 514. 1. a ejus in dicendo & perſuadendo gratia & efficacia. ibid. quàm fuerit in Brixionem ſuum calumniatorem beneficus. 236. 1. a ictu à latrone in caput intentato per enſem, non timuit. 256. 1. b
Martini Martyris in morte generoſitas. 570. 1 b
Martius Curtus Dentatus Rom. munera Samnitium admittere noluit. 389. 1. d
Martyrium pro ſancta doctrina ſignificatur per ſardium lapidem. 417. 2. d
Martyres quomodo Chriſtus invitet. 424. 1. d eorum tanta conſtantia ex memoria æternitatis. 156. 1 b & ex vulneribus Chriſti. 368. 2. b eorum qui ſe Deo in holocauſta obtulerunt, exempla. 486. 2. b & ſeqq. eorum conſtantiæ varia exempla. 254. 1. b & ſeqq fuere Dei victimæ, id probatur exemplis. 491. 1. b. c
Maſculi ſoli erant heredes parentum lege Moſis, non feminæ. 699. 1. a cur mares juſſit mergi Pharao, & feminas reſervari; quid hoc ſignificet tropologicè. 270. 1. d & ſeqq.
Maſcula debebat eſſe victima holocauſti Deo ex voto immolanda. 570. 1. c
Maſculus animus Deo offerendus. 485. 1. d mentis proles maſculæ quæ. quæ feminæ. 342. 2. c
Maſculus fœtus in homine quo tempore formetur. 528. 2. d & ſeqq. quid tropolog. ſignificet. 529 1. b
Mathuſalem quo anno ſit mortuus. 82. 2. d
Matrum exempla proprias proles ad martyrium offerentium. 153. 1. d & aliarum offerentium proles recens natas Deo. 185. 2. d ex eo illæ ſanctæ evaſerunt. ibid. eas debere ſuos filios alere & lactare, multis docetur rationibus. 150. 1. c & ſeq.
Matrimonium inibant Perſæ cum matribus & filiabus, Ægyptii cum ſororibus ſicut & Romani. 552. 2. a de gradibus conſanguinitatis & affinitatis olim lege Moyſis prohibitis ad matrimonium ineundum. 2. b & ſeqq. an illi gradus, qui ibi referuntur, jure natu æ ita abſolutè ſint prohibiti, ut in eis diſpenſare non poſſit Pontifex. 553. 1. d & ſeq. ejus inſtitutio. 60. 1 exempla amoris conjugum. ib. quomodo conjuges ſint duo in carne una. 2. c. & ſeq. de eo Deus nullum dedit præceptum. 46. 2. b ejus actus reddebat Judæos immundos, unde poſtea lavabantur. 541. 1. c
Matrimonialis fidei ſymbolum eſt turtur & columba. 529 2. c & ſeq. eius apud Gentiles exempla. 529. 2. d & ſeq
S. Matthæus Apoſtolus uſum aquæ benedictæ inſtituit 666. 1. d
In feſto S. Mauritii operans aurifaber Gentilis verberatus ab eo, converſus eſt. 653. 1. a
Maximilianus I. Imp. quàm mortis ſuæ aſſiduè memor fuerit. 684. a fuit inſignis juſtitiæ cultor. 694. 1. a
S. Medrardum puerum aquila ab imbre & cæli iniuria tutata eſt. 375. 1. b
Meditatio quàm ſit utilis. 163. 1. a 213. 2. c
Mel quare Deus vetuerit in ſacrificiis. 491. 2. b eſt inſalubre ſtomacho. 2. a olim offerebatur Baccho. ibid. abfuit allegoricè à Chriſti ſacrificio. ibid. b eſt ſymbolum voluptatis & adulationis. ibid. melli aereo ſive mannæ conducit iris. 100. 1. d
Melaniæ junioris in filiorum morte conſtantia. 565. 1. a
Melchiſedec qui, & qualis fuerit. 123. 2. c fuit regulus Chananæus ibid. fuit rex Ieruſalem. ibid. b fuit typus Chriſti ſex de cauſis. ibid. c fuit verus ſacerdos, obtulitque ſacrificium panis & vini. 45. 1. d. 2. a quomodo obtulerit ſacrificium. ibid. habuit tres actiones ſacerdotales. 2. c accipiendo decimas præfiguravit ſacerdotes novæ legis. 124. 2. d
Melis qui & taxus, quale ſit animal. 398. 2. b
Memnonis ſtatua loquens. 267 2. a
S. Menæ martyris in tormentis generoſitas. 39. 2. d
Mendicantes Ordines divino inſtituti conſilio, & quare. 791. 2 c
Mendici omnes ſumus. 182. 2. a
Menocratis medici arrogantia. 387. 2. a
Menſæ an olim veteres accubuerint. 333. 2. a 133. 2. b
Menſæ panum propoſitionis deſcriptio. 406. 2. & ſeqq.
Menſis Niſan ſive paſchalis elogia, & mira quæ in eo contigerunt. 328. 2. d unde menſis Niſan primus dignoſcatur eſſe ſive paſchalis. ibid. d duodecimus menſium Hebræorum nomina. 329. 1. b menſium lunaribus utebantur Hebræi. 328. 1. b menſibus ſingulis ſingulos deos Romani præficiebant. 703. 1. a
Menſtruata quomodo expiabatur. 543. 1. a menſtruatæ congredi Iudæis erat inhibitum ſub pœna mortis, eratque apud eo peccatum mortale, non tamen modò eſt mortale ſed veniale. 563. 1. b erat hæc lex cæremonialis. ib. c
Menſtrua quam ſint pernicioſa. 543. 1. a eorum fluxis quid tropologicè ſignificet. 543. 1. a menſura juſta habenda. 561. 2. b iniuſtam qui habet quinq. ſcelerum eſt cauſæ. ib d

Mentiri nullo caſu licet. 275.1.a

Meretrix in Scripturis vocatur proſtibulum. 565.2.d

Meropes quinam dicantur. 511.1.c

Mexicanorum crudelis idololatria in immolandis hominibus. 555. 1.c cur eorumdem ad fidem Chriſti converſio ſit facilis. ibid.

Michael Servetus Calvini diſcipulus fuit in SS. Trinitatem blaſphemus. 626.2.b

Militum Chriſtianorum zelus contra Julianum Imp. ad idololatriam pellicientem. 476. 2.a de militum in bellis impietate. 707. 1.a & ſeqq. militum generoſorum apophthegmata. 567.1.c

In Chriſtiana Militia quàm fortes & intrepidi debeamus eſſe. 345.1.b

In Militia qualis diſciplina ſit ſervanda multis docetur exemplis. 783.1.c

Millenarius numerus ſymbolum Dei eſt, ejuſque infinitatis. 741.1.c

Mina quantum continuerit. 475.2.a

Miracula vera à falſis octo modis diſcernuntur. 309.2.b

Miſericordia Dei multiplex eſt. 426.1.a eſt ſeptuplex. ibid. d in quibus ſeptem conſiſtat. 2.a

Miſericordia interdum in Scripturis vocatur juſtitia. 787 1.a eſt propria virtus ſanctorum. ibid. miſericordia & veritas in Scripturis quid ſit. 562. 1.d miſericordiæ encomia. 511. 1.c ejus exempla. ibid. b ea imitanda & ſequenda nobis eſt. 490. 1. a miſericordia quomodo noctu S. Joanni Eleemoſynario apparuerit, & cuidam monacho. 2.a.b miſericordiæ opera ſignificantur per panes propoſitionis. 582. 2. c accommodantur ejus omnes cæremoniæ panum propoſitionis. ibid.& ſeqq.

Miſeriis premitur. ut aliorum miſereamur. 274.1.a

Miſphat fons quis locus ſit. 522.2.a

Miſſæ miniſtraſſe angelos probatur multis exemplis. 613. 1.a eſt proprii nominis ſacrificium. 124. 1.d eam offerre quantæ ſit dignitatis. 513. 2.d in eadem ſæpè viſos eſſe angelos docetur multis exemplis. ibid. & ſeqq. aliæ viſiones ante eam, vel in ea viſæ. 513. 2. d & ſeqq. eam audire quotidie, quàm ſit utile, quot & quales fructus habeat. 514. 1. a hac de re exempla. ibid.d. & ſeq.

Moabitas cur non invaſerint Judæi, cùm ad hoc jus haberent. 695.1.b

Modeſtia veterum in cibo. 139.1.d

Mœchiæ nomine in decalogo vetatur quævis libido. 743. 2.d

Mœchos non eſſe ad pœnitentiam recipiendos unde probet Tertull. rejicitur hic error. 536 2.b

Mola ſalſa quid. 489.1.d

Mollities quàm ſit enorme peccatum. 217. 2.d quam graviter à Deo puniatur. ibid. b idem docet S. Chriſtianæ viſio. ibid. mollities diutina eſt penè incurabilis. ibid c

Moloch quis, & quale idolum fuerit. 554.1.c ritus immolandi Molocho infantes. 2. b qualis ſtatua ejus fuerit. ibid.c.d. ei quinam tropologicè dent ſemen ſuum. 555.1.a

Momentum nullum vacuum eſſe debet à laude & cultu Dei. 504.2 b

Monachi in Quadrageſima magis tentantur, quàm alio tempore. 136.1.b

Monaſteria olim dicebantur ſanctuaria. 416.1.b

Monarchia optimum regimen, id probatur exemplis. 746.1.b

Monitiones ſpernere eſt impiorum. 679. 1.c hac de re exempla. 679.2.c

Monoceros quale ſit animal. 615. 1. d dicitur capi ſolo ſinu virginis, 2. a in hoc ſignificat Chriſtum. ibid.

Montes vicini mari rubro in egreſſu Hebræorum ex Ægypto læti 353.2.d

Monulphus quidam molitor die Dominica molam reficiens à Deo punitus eſt. 653.1.a

More convallis qualis ſit. 517.2.a

Mori quidam maluerunt quàm peccare. 251. 2. a quod multis exemplis & Sanctorum & Gentilium docetur. ibid.

Morientibus oculi claudi ſoliti à chariſſimis. 238.2 b morientium variorum pia & ſancta verba. 261.1.a

Moria qualis mons, de ejus ſitu fertilitate, &c. 153.1.a b an ſit mons Calvariæ. 2. d ſignificat eum allegoricè ob quinque analogias. ibid. d etiam Eccleſiam. 154. 1.a etiam B. Virginem. ibid. b etiam animam fidelem. ibid. c cur vocatus, Dominus videt. 156. 2. d ad montem Moria quomodo eundum tribulatis. 257.1 b

Mortis memoria eſt via ad cælum. 158. 1.b 440. 2. b mors juſtorum tropologicè eſt mortificatio paſſionum. 684. 1. c mors Chriſtianis optanda. 165. 2. d mortis incertitudo, & quomodo ea diabolus utatur ad homines decipiendos. 63. 2. a ejus hora incerta. 2. a mors juſtorum qualis ſit, docetur multis exemplis. 258. 2. c 762. 1.a & ſeqq. mors bona ſequitur poſt bonam vitam. 761. 1. b mors tyrannorum plerumque violenta eſt. 352. 2. b impiorum mors qualis ſit, itidem multis exemplis docetur. 683. 1. c mortis memoria quàm utilis ſit, docet ea bene mori. ibid. d. & ſeqq 63. 2. c mors corporis & animæ eſt pœna peccati Adæ. 58. 1. b Xerxis de morte ſententia, & Saladini. 2. b rectè comparatur unicorni. ibid. c mortis ſupplicia apud Judæos quot, & qualia. 564 1.a mortis memoriam quomodo quidam habuerint. 80.1.d

Mortificatio plus decet in ſacris Literis quàm lectio. 80. 1.c

Mortuorum luctus temperandus quomodo ſit, docetur multis exemplis. 563. 1. a idem docetur exemplis Gentilium. 2. a mortuos non eſſe lugendos. 560. 2. b mortuorum luctum Gentiles ſolebant teſtari ſui vulneratione ac mutilatione. ibid b.c

Mortuus eſt, eſt omnium epitaphium. 80.1.d

Moſera & Moſeroth an eadem ſit manſio Hebræorum in deſerto. 755.2.a

Moyſis ſcripta profanare conantes puniuntur. 11.2.c Moyſes quis & qualis fuerit. 15. 2. a fuit pſalmographus. ibid. c de ejus miraculis. ibid. & ſeqq. ejus prudentia. 2. a ejus zelus. ibid ejus humilitas & manſuetudo. ibid. c ab angelis eſt ſepultus. ibid. d non tam mortuus quàm raptus. 15. 2 d eum quomodo laudet Eccleſiaſticus. 15. 2. a quomodo S. Paulus. 15. 2. b quomodo S Stephanus, & Ambroſius. ibid. b quomodo Conſtantinus Magnus. ibid. d quomodo SS. Patres. ibid. & ſeqq. ejus & Chriſti antitheſis in novemdecim rebus. 16 2. c & ſeqq quomodo eum etiam laudent Gentiles. 17. 1. b quo tempore vixerit. 17. 1 b eſt author Pentateuchi. ibid. ſcripſit eum in deſerto. 2 c ejus hiſtoria de creatione mundi debet intelligi ut ſonat. 19. 1. a fuit ab Ægyptiis vocatus Deus & Mercurius. 304. 1. a fuit pontifex, & princeps populi. 439. 2. a non ſucceſſerunt ejus poſteri in ſacerdotio, & quare. 608. 1. a Moyſes & Aaron degebant in caſtris ſimul, & quare. 609. 2. c ejus charitas, & prudentia in perſuadendo Hobab. 631. 1. b ejus mater fuit Jochabed. 273. 1. a de eo naſcituro vaticinium. ibid. c quo anno mundi natus ſit. ibid. d quot annis ante Chriſtum. 2. a fuit ante tempora Homeri. ibid. b ejus elegantia fuit plus quàm naturalis. ibid. c. d an in utero matris ſanctificatus. ibid. d an aſtiterit parentibus ipſum exponere volentibus. 273. 2. c fuit imago Chriſti pueri. ibid. c. aquis expoſitus quid allegoricè ſignificet. 2. a quomodo in aula regis Ægypti regaliter ſuit educatus. 274. 2. b quare Deus eum voluerit in aula regis educari. 275 1. a quid ejus nomen ſignificet. ibid. d ejus nominis aliæ deductiones. 275. 1. c mater eum aquis exponens quid allegoricè ſignificet. ibid. c quid tropologicè. 2. a de ejus bellis in aula Pharaonis. ibid. fabula de ejus annulis memoriæ & oblivionis. ibid. b dictus eſt miraculum naturæ. ibid. d de ejus ſtatura & forma. 276. 1. d quomodo occiderit Ægyptium opprimentem Hebræum. 276. 2. b an juſte eum occiderit. ib. & ſeqq. quid hæc occiſio allegoricè ſignificet. 1. b ejus fuga in Madian. ibid. d. & ſeqq. eum volentem Deum ſequi tentationes invadunt. 276. 2. d in Madian defendit filias Jethro. 2. c cohabitat Jethro. 277. 2 b accipit ejus filiam uxorem. ibid. & ſeqq. de filiis ejus ibi natis. ibid. b cur unum vocaverit Eliezer, ibid. c quid in Madian 40. annis egerit. 280.

Digitized by Google

280. 1.b rubum videt, qui non comburebatur. 281. 2. b cur in hac viſione fuerit juſſus ſe diſcalceare. 282. 2. a quid hoc ſymbolicè & tropologicè ſignificet. 2.d an poſtea calceos non induerit. 283 2.d quomodo detrectet principatum. 285. 1. a virga ejus patrat miracula. 288. 1. a quid hæc virga in colubrum converſa ſignificarit ad litteram. ibid b quid ſymbolicè, ibid. c. quid allegoricè. ibid. d quid anagogicè. 2. b quid tropologicè. ib. c tria ejus ſigna ſignificant trinam virtutem Dei. 289. 2.d de impedimento linguæ Moyſis. ib. b fuit quintuplex. ib. d an fuerit vitium à natura. 230. 1.c. & ſeq. de varia Moyſis excuſatione. 2. b an peccaverit ſe excuſando. ib. d. & ſeq. de Moyſe circumcidente filium. 232. 1. d. & ſeq. cur filium ſuum non circumciderit in Madian. 232. 2. b quis ex filiis ejus circumciſus. ib. d quomodo fuerit Sephoræ ſponſus ſanguinum. 233. 2.a accipiens uxorem alienigenam quid ſignificet ſymbolicè. 2.b.c liberaturus populum Iſrael, eam remittit in Madian. 234. 1.d de primo acceſſu ejus ad Pharaonem. 235. 1.a excuſat ſe iterum ob linguæ impedimentum. 301. 2. b Moyſis invictum animi robur. 236. 2. e quomodo eum Deus conſtituerit Deum Pharaonis. 303. 1. a fecit hoc ejus humilitas. ibid. de Moyſe immittente plagam ranarum. 313. 1. a quomodo fecerit ceſſare hanc plagam. 314. 1.a de immittente plagam cinyphum. 314. 1.a de immittente plagam veſicarum, & ulcerum. 317. 2. d de triplici ejus victoria contra magos. 318. 2. b de immittente plagam grandinis. 319. 2. a de immittente plagam locuſtarum. 322. 2. a ejus mira tolerantia in ferendis injuriis. 2. d. & ſeq. de immittente plagas tenebrarum. 323. 2. c oratio Moyſis ad populum, 349. 2. d ejuſdem oratio ad Deum, ante diviſionem maris rubri. 350. 2. a Moyſes primus, Aminadab ſecundus mare rubrum eſt ingreſſus. 351. 1. e de Moyſis cantico poſt tranſitum maris rubri. 354. 1. a & ſeq. ejus in Hebræorum murmure patientia. 361. 2. d ei ſolebat Deus loqui tribus locis. 2 d pugnante populo oravit extenſis manibus. 369. 1. a levans manus & remittens quid ſignificet. ib. b geſſit typum Chriſti crucifixi. ibid. c fuit in hoc ſymbolum vitæ contemplativæ. 369. 2. a quomodo ejus manus erant graves. ib. b quid hæc ſignificent. ibid. c cur manibus ejus nunc immiſſa gravitas, nunc levitas. ib. c. d quomodo Moyſes tunc altare Domino ad laudem Dei ædificarit. 370. 1. d quàm impudenter hoc neget Calvinus. ib. c de Moyſe aſcendente montem Sina. 374. 1. a fuit angelus qui cum eo loquebatur in monte. 377. 1. a deſcendit iterum de monte quatuor de cauſis. ibid. d ferit fœdus cum populo nomine Dei. 393. 2. a & ſeq. quo ritu populum luſtraverit. 394. 1. a fuit quadraginta diebus cum Domino in monte. 395. 2. d quid hoc ſymbolicè ſignificet. 396. 2. d his tantùm, non ter, quadraginta diebus jejunavit. 755. 1. a vidit cæleſte tabernaculum. 410. 1. a quomodo conſecrarit Aaron & filios ejus in ſacerdotes. 439. 2. a & ſeqq. orat magno cum zelo pro populo ſuo poſt idololatriam. 455. 1. b ejus oratio eſt à Deo exaudita. ibid. c quo ſenſus hìc optarit deleri de libro vitæ. 457. 2. d & ſeqq. receſſus à tabernaculo ad caſtra quid tropologicè denotet. 461. 2. a quomodo ſibi petierit oſtendi Dei faciem. ibid. d quam gloriam Dei videre petierit. 462. 2. c quomodo hæc ejus petitio ſit à Deo exaudita. 2 d quomodo poſteriora ſua eum viſurum Deus promiſerit. 464. 2. a & ſeqq. quomodo allegoricè Dei poſteriora viſa ſint. ibid. d quomodo tropologicè ea videamus. ibid. an hìc viderit Chriſti humanitatem. 464. 1. d an gloriam ejus paſſionis, & eum flagellis cæſum & ſpinis coronatum. 2 a ex hac viſione non colligitur eum vidiſſe divinam eſſentiam. ibid. quomodo hæc poſteriora videns nomen Domini invocaverit. 465. 1. a quadraginta etiam diebus ſecunda ejus in monte Sina manſio duravit. 446. 2. d chronologia horum quadraginta dierum conficitur. ib. b ex colloquio aſſiduo cum Deo accepit cornua, id eſt radios lucis. 2. c ei cur Deus hæc cornua affixerit. 467. 2. a an hæc cornua ei fuerint perpetua. 2 a hinc poſtea loquens ad Iſraelem velabat faciem ſuam. 469. 2. b quid ea velatio allegoricè & tropologicè ſignificet. ib. & ſeq. ei ſenes LXX. dantur à Deo adjutores 635. 1. d quomodo Deus abſtulerit aliquid de ejus ſpiritu & dederit ſeptuaginta ſenioribus. 636. 1. a ob uxorem ejus Æthiopiſſam Maria ſoror murmuravit. 639. 1. a ejus mira in injuriis manſuetudo. 639. 2. a quare hanc ipſe de ſe teſtatus ſit. 2. b in quo omnibus præcelluerit Prophetis. 640. 2. d 818. 2. a virga ſuâ quâ è petra populo educit. 670. 2. a ejus in hoc actu quæ fuerit incredulitas & qualis 670. 2. c cur Deus hunc ejus lapſum permiſerit. 2. b propterea excluſus eſt terra promiſſionis. 671. 2. a ſurrogat Joſuem in locum ſuum. 699. 2. c miraculosè ab omnibus exaudita in iterata promulgatione legis. 649. 2. d quinque ejus privilegia præ Aarone. 732. 1. b populo Iſrael benedictiones & maledictiones imprecatur. 793. 1. b & ſeq. cur canticum ſuum vocet canticum. cùm ſit potiùs acris populi objurgatio. 809. 2. a moriturus ei etiam benedicit. 810. 1. a & ſeqq. ejus mors ex Joſepho narratur. 815. 2. a mortuus eſt in Februario. 2. b quidam eum cenſent non eſſe mortuum. 816. 2. b ſed eſt de fide eum eſſe mortuum. ibid. d an ſtatim à morte reſurrexerit. ib. non in Chriſti transfiguratione reſurrexit, ſed cum eo reſurgente. 2. a. b dictus eſt ſervus Dei. ibid. b ei Deus animam exemit. ibid. d quomodo dicatur mortuus ad os Domini. ib. eſt à Deo ſepultus. 816. 2. d cur ejus corpus diabolus ſepeliri noluerit juxta Phogor. ibid. c. d ejus reliquias angeli venerati ſunt. 2. b eas angeli tranſtulere per aera in vallem Moab. ibid. c quo anno mundi & ante Chriſtum ſit mortuus. ibid. mortuus eſt vegetus & validus. 817. 2. b unde natus hic vigor. ibid. vox ejus ſtentorea ſub mortem. ibid. c ejus modeſtia in ſuo ducatu. 305. 1. d

Abb. Moyſes qua viſione ſit ad generosè contra tentationes certandum animatus. 195. 1. b

pſeudo Moyſes quidam quomodo Judæos deceperit volendo eos in terram promiſſionis ducere. 350. 2. d

Mulierum etiam quarumvis cum viris cohabitatio eſt periculoſa. 146. 2. e. earum vitandum conſortium. 203. 2. a & ſeqq. 695. 1. c & ſeqq. mulier dona recipiens ſuſpecta quomodo hoc intelligendum. 162. 1. b mulieres olim in domibus ſolebant habitare ſeparatim. ibid. b debent manere domi. 203. 2. b mulieres quædam ſanctæ cur ſteriles fuerint. 166. 2. d mulierum parturientium quàm ſit gravis dolor. 68. 2. d mulier quatuor in rebus viro eſt in adjutorium. 58. 2. d quare ex viro formata. 59. 1. c ejus contactus quàm periculoſus. 222. 1. a mulier pulchra etiam eſt res turpis. 542. 2. d mulieris caſtæ exemplum. ibid. mulierum Aegyptiarum fœcunditas. 267. 1. c

Mulieres excubantes in oſtio tabernaculi quales erant: 474. 2. d cur excubent tropologica cauſa datur. 448. 1. c

Mulieres Gentiles in luctu capillos ſolvebant & laniabant item genas. 560. 2. c

Muli qui Judæis vetiti, & quare. 558. 1. a mulum quare Plato vocarit Ariſtotelem. 670. 1. a

Munditiam etiam externam amat Deus. 783. 2. b

Mundi gloria quàm ſit brevis & fallax. 594. 1. c. 352. 2. a & ſeqq. quàm inſtabilis ejus felicitas. 276. 2. b

de Mundo Philoſophorum errores & hæreticorum. 27. 2 d & ſeqq. quo anni tempore fuerit productus. 36. 2. d quo die. 37. 1. a eſt muſica ſuaviſſima modulatoris Dei. 48. 2. b mundus totus ſignificabatur per diſpoſitionem caſtrorum Hebræorum in deſerto. 606. 1. d ejus pulchritudo conſiſtit in rerum varietate, ordine, univerſitate: in rerum connexione: in rerum antipathia & ſympathia: rerum proportione: in optima ejus adminiſtratione. 47. 2. c. d tum quia omnia homini ſerviunt. 2. a quia Deus mala omnia ordinat in bonum. ibid. b in mundo cogitandum quid ſit, quomodo ſit, cur. ib. b. c. eſt liber divinitatis. 1. a oſtendit numen aliquod eſſe ſuo ordine & rerum varietate. ibid. b eſt quaſi templum Dei. 434. 1. b

Muneribus quidam quomodo corrumpi non potuerint. 241. 1. d & ſeqq.

Murmurantes aptè puniuntur ſerpentibus. 673. 2. a murmuris peccatum quàm ſit grave. 362. 2. a ejus pœna. 649. 1. a congrua ejus pœna eſt lepra. 641. 1. b muſca hieroglyphicum impudentiæ. 315. 1. d muſtela, & mus quare animalia immunda 524. 1. c ſignificant tropologicè pauperum fraudes. ib. mutius quidam Abb. exemplo Abraham paratus filium, ex præcepto Superioris, occidere, an peccaverit. 155. 1. a Mygale quale animal ſit. 524. 1. d

INDEX RERUM MEMORABILIUM.

NAntinus Comes Engoliſmenſis miſerè mortuus eſt. 683. 1. d

Naries dux Juſtiniani Imp. ope Deiparæ Virginis crebrò de Gothis victoriam retulit. 708. 1. b ejus pietas. 776. 1. b

Narciſci Epiſc. Hieroſolymitani falſi accuſatores quas pœnas dederint. 754.2.d

Natatiles aves pedes habent contiguos, cur. 42.1.c

Naturæ divinæ obſcuritatem immenſam Ægyptii ſignificabant per tenebras. 374.1.b

Navium uſus quàm ſit antiquus. 797.1.a

Nazaræus ſeparatum, conſecratum, coronatum ſignificat. 257.1.c 617.2.a

Nazaræi quales eſſent. 617. 1.a alii erant contemplantes, alii pœnitentes. ibid. alii erant perpetui, alii ad tempus. ibid. non poterant comedere uvas paſſas. 2 a alebant comas, & quare. ibid. b non poterant intereſſe funeri patris. 617. 1. d tropologicè ſignificant continentes, & potiſſimùm Religioſos. ibid. d. 2. a polluebantur ſi quis coram iis moreretur. 618. 2. b in fine voti offerebant omnis generis victimas. 619. 1. b capilli eorum Deo cremabantur, & quare. ibid. c Joſeph ſextupliciter fuit Nazaræus, & cur. 812.2.d

Neceſſaria, Jacobi exemplo, petenda, non ſuperflua. 182.2.a

Nectenabus rex Ægypti corona redimitus in medio procerum ab Æſopo camparatus ſoli verno. 213.2.a

Nemrod quid ſignificet, fuitque primus rex & tyrannus. 105. 2. d fuit Belus pater Nili. 106. 1. b fuit author turris Babel. 2. a

Neomenia apud Hebræos erat prima dies menſis, non erat feſtum. 702. 2. 2. b c in ea tubis clangebant. 2. a non ſemper incipiebat eadem hora qua novilunium. ibid. eam Deus in lege Moyſis inſtituit primò ad recolendum beneficium gubernationis divinæ. 702. 2. c. d ſecundò, ut Hebræi dependerent primitias tam temporis quam frugum. 703. 1. a tertiò, ut initio menſis deprecarentur fauſta. ibid. e quartò, ad legem Dei pro menſe ſequenti audiendam. ibid.

Nephtali quid ſignificet. 287. 2. a ſymbolicè eſt ſpeculatio futurorum bonorum. 188. 2. b de benedictione ejus. 254. 2. c 814. 1. c cur vocetur cervus. 254. 2. d quid allegoricè hæc benedictio ſignificet. 255.1.a

Nero Imp. initio imperii mitis fuit. 464.2.a

Nervus & caro Jacob in lucta læſi quid allegoricè ſignificent. 200.2.b

Neſtorii hæretici vana & arrogans jactantia. ibid. ejus dira mors. 584.2.c

S. Nicolaus Myrenſis Epiſcopus quàm ſanctè in epiſcopatu vixerit. 659.2.c

S. Nicolaus Tolentinas ſex ante obitum menſibus cantum audivit angelorum. 682.2.d

Nicomedienſium Chriſtianorum conſtantia in feſto Natalis Domini generosè mori malentium, quàm thus Jovi adolere. 486.2.b

Nili inundatio fœcundat Ægyptum. 225. 1. a quando hæc fiat. 320. 2. c quænam ejus cauſa. ibid. & ſeqq. cur fiat in æſtate. ibid. b

Ninive quàm fuerit civitas. 106.2.d

Nitan menſis elogia. 328.2.d

Niſibi inſtitutæ ſcolæ S. Scripturæ. 7.1.c

Nobe urbs à quo nomen ſortita ſit. 712.1.b

Nobilitas omnis habuit ignobile principium. 219. 2. a vera in virtute & juſtitia conſiſtit. 86. 1. c 226.2.b

Noctua figura hæreticorum & Gentilium tenebras diligentium. 523.1.c

Terra Nod quæ fuerit. 76.2.d

Noè idem eſt quod quies & conſolatio. 83. 2. a quinque modis fuit conſolator. ibid. d per eum ſublati quadroplices labores. 83. 1. c fuit præco pœnitentiæ. 85. 1. a an fuerit perfectior Henocho. 86. 2. a an exiverit ex arca in Januario. 90. 2. b ejus conſtantia in octo tentationibus. 92. 2. a quid egerit in arca. 92. 2. d poſt diluvium fuit continens. 101. 1. d non invenit vitem, ſed vinum. 2. c ejus ebrietas venialis tantùm fuit. ibid. d cur ſolùm maledicit Chanaan, non aliis filiis Cham. 103. 1. b vidit Abraham. 104. 1. b ejus vita & mors ex Beroſo. 104. 2. b interfuit fabricæ turris Babel. 109. 1. c Nomen Dei ego ſum, multis exponitur. 285. 1. c. & ſeq. novi Nominis impoſitio in Scriptura quomodo fieri intelligatur. 20. 1. c nomen novum ſolebant Hebræi imponere ab eventu: item Romani & Græci. ibid. b. c. d & Germani, & Belgæ. 20. 2. a nomina multa habebant tam viri quàm feminæ olim. ibid. b nomina à Deo fuere ſex præclaris viris ante nativitatem impoſita. 131. 2. b Novilunium apud Hebræos erat prima dies menſis. 328. 1. b Novitii Religionum ſunt primitiæ Deo oblatæ. 493. 1. a de novitiis inſignia documenta. 2. a & ſeqq. eos à Religione avertere quàm ſit grave. 370.1.c

Nudipedes ſacrificabant Judæi. 283.2.b

Numerorum liber unde dicatur. 601. 1. a quænam ejus libri materia. ib. b quot annorum geſta contineat. 2. b

Nuptiæ dicuntur à nubendo, quocirca pudicæ & verecundæ ſint. 563.1.c

OBdurare Deum homines impiè docet Calvinus. 304. 2. c hæc blaſphemia rejicitur. ibid. b. & ſeqq. neminem Deus obdurat. ibid. & ſeqq. variis modis Deus dicitur obdurare hominem. 305. 2. b & ſeqq. obduratos quomodo Deus tractet. 306. 2. c. d. & ſeq.

Obedientia perfecta debet eſſe indiſcreta. 63. 1. a ſæpè ea in cauſa, ut tentationes carnales ſint in obedientibus imminutæ. 118. 2. a quàm debeat eſſe prompta. 137. 1. b ejus commendatio. 425. 2. c & ſeqq. ejus exempla. ibid. c. d. & ſeqq etiam apud Gentiles. 2. b obedientiæ veræ ſeptem proprietates, obedire promptè, ſimpliciter, hilariter, humiliter, utiliter, indifferenter, perſeveranter. 125.2.d. & ſeq.

Obediens verus non poteſt mori. 156.1.c

Obolus veterum erat ſiliquerus. 457.2.b

Obſtetrices Hebræarum in Ægypto erant Ægyptiæ. 271. 1. a an fuerint mentitæ. 271. 1. a quas domos eis Deus dedit. 271. 2. b & ſeqq. Occidentis pars in caſtris Hebræorum quid ſignificet. 607.1.a

Oculi ſunt duces in amore. 221. 1. a de eorum cuſtodia documentum morale. 65.1.b

S. Odilo benedicta aqua lunaticum ſanavit. 666.2.d

Odorem etiam habent mores. 236.1.d

Oeconomi boni deſcriptio. 194.2.d

Oenandus Epiſcopus quàm intrepidè Imp. Anaſtaſio reſtiterit. 656.1.d

Officio eſt privandus, qui ob hoc ipſum extollitur. 536.2.a

Olea amat ſolum ſaxoſum. 805.2.d

Oleum eſt ſymbolum gratiarum & virtutum octo de cauſis. 182. 1. b oleum quo ſacerdotes Moſaici inungebantur, tria ſignificat. 439. 1. b olei lucernarum in tabernaculo deſcriptio. 422. 1. c eſt ſymbolum miſericordiæ. 490. 1. a olei inunctio quid ſignificet in mundatione leproſi. 539. 2. c olei Tiburtini præſtantia. 804.1.d

Oliva quidnam ſignificet, ſymbolicè. 95. 1.d

Olympius Epiſcopus Arrianus SS. Trinitatem blaſphemans tribus ictus jaculis, tandem fulmine in balneo conſumptus eſt. 584.2.c

Omen interdum licet accipere. 163. 1. d patet hoc exemplo ſervi Abrahæ, Gedeonis, & Clodovæi. ibid. & 2. a interdum etiam eſt ſuperſtitioſum, uti fuit Nabuchodonoſoris, & Philiſthinorum. 2.a

Omnipotentiæ Dei vis per contraria operatur contraria. 282. 2. d

Onocrotalus qualis ſit avis, & quàm guloſa. 522. 1. d unde dicta, an eadem quæ pelecanus. ibid. cur vocetur vomens. ibid. ſignificat pœnitentes. ibid. b

S. Onuphrius eremita ex angelorum manibus ſacram Euchariſtiam percipiebat. 566.1.d

Onycha quid ſit. 449.2.d

Onyx gemma in rationali ſignificat Manaſſem, & S. Philippum ob morum candorem. 429. 2. b ejus natura & color deſcribitur. ibid. & onyches in ſuperhumerali pontificis an refulgerent dum ſacrificabat. 484. 2. d

Opes pariunt rixas & lites etiam inter fratres & cognatos. 119.1.a

Opher cum ſuis nomen dedit Africæ. 165.1.c

Ophiomachus eſt locuſtæ ſpecies, quid tropologicè ſignificet. 523.1.d. & ſeq.

Ophi-

Ophitæ hæretici colebant ſerpentem, & cur. 69. 2. c
Opus phrygium & plumarium quod 412. 2. d opus Cherubim quid 1. d opus interrasile, quod. 407. 1. d
Opera ſatisfactoria adſtruuntur 503. 1. b opera omnia juſtorum non ſunt peccata, ut impiè vult Calvinus 85. 2. c opera bona poſt peractionem excutienda 449. 2. d. quomodo tegenda ſint 765. 1. c tam ſunt melius quàm ſemen 592. 2. a omnia opera noſtra Deo offerenda ſunt 495. 1. c operibus Dei nihil deeſt niſi juſtus eorum laudatur. 48. 1. d
Orant Chriſtiani capite nudo, Judæi orabant tecto, quæ ſit diverſitatis ratio. 484. 2. d
Orationis fructus, miracula, & exempla. 445. 5. d & ſeqq. ei inſiſtant Religioſi potiùs quam actiones. 589. 2. d oratione prævia ſemper eundum cubitum. 748. 2. c quàm pia hæc praxis ſit docetur exemplis. 2. c & ſeqq. oratio matutina eſt utiliſſima. 749. 1. d & ſeqq. oratio ut exaudiatur Dei voluntatem debemus facere 799. 1. a orationes Sanctorum quare comparentur odoramentis. 449. 2. b per eam Sancti fiunt fortes & robuſti 597. 2. c per eam quomodo dæmon imperatur docetur magni exemplo 695. 2. c quantopere valeat ad ſtudium Scripturarum 9. 2. a & ſeqq. docetur idem variis exemplis ibid. c. d & ſeqq. facit Sanctos lucidos 597. 2. d docetur hoc exemplo Sanctorum ibid. b c ab ea non deſiſtendum licet in ea gratiam non ſentiamus 470. 2. a ejus vis & officia. 199. 2. d
Orbitas ſequitur inceſtas nuptias. 563. 1. d
Ordinum majorum & minorum ortus, ex miniſtris veteris legis. 613. 1. a
ad Orientem cur oremus, & quare eò verſus altaria erigantur 242. 2. a ab Oriente quomodo dicatur receſſiſſe Lot tendens ad Pentapolim, quæ erat in Oriente 119. 2. a
Oriens in diſpoſitione caſtrorum Hebræorum quid ſignificat. 606. 2. d
Origenis delirium circa expoſitionem ſcalæ Jacob. 579. 1. c ejus error de animabus quas putabat fuiſſe angelos, ibid. b à puero ſtuduit S. Scripturæ. 7. 2. a
Ortygometra quare vocentur coturnices. 687. 2. b
Oryx quale ſit animal. 762. 1. b
Os Domini, idem in Scriptura eſt, quod juſſum & verbum Domini. 816. 2. d
Oſculari quid in Scripturis ſignificet. 226. 1. d
Oſiris idem eſt quod multioculus. 228. 1. d is eſt Joſephus & cur. 2. b
S. Oſvvaldo Epiſc. Vigornienſi celebranti officioſè miniſtravit angelus. 613. 2. a
Otho IV. Imp. ſeipſum ſua ſententia damnavit. 247. 2. d
Otium quantopere ſit vitandum exemplis & inſignibus documentis docetur. 235. 2. c
Ovis fur debebat quadruplum reſtituere. 385. 1. a ovis quatuor commoda 2. a myſticè ſignificat bonum auditorem. 385. 1. a
Ovium variegatum conceptum quæ arte procurarit Jacob. 191. 1. a 2. a quem conceptum ipſe precibus & ſanctitate a Deo impetravit. ibid. d
de Oziæ lepra, ei à Deo inflicta, & an habitaverit ſeparatim. 535. 2. d

S. PAchomius è teterrimo fœtore agnovit Origeniſtas. 429. 1. c
Pactum ſalis æternum, & quare. 662. 2. d
Palma quid ſymbolicè ſignificet. 544. c. a palmarum aliæ mares aliæ ſunt feminæ, hoc tropologicè moribus applicatur. 36. 1. c
Pambo Abbas aurum oblatum reſpuit. 678. 1. d
Panis vocatur in Scripturis baculus, & quare, 593. 1. d panem frangere quid ſit. 229. 1. a
Panes primitiarum in Pentecoſte Deo debant offerri 577. 2. a idque a ſingulis familiis. 577. 2. d quanti ponderis debebant eſſe hi panes 2. b de victima cum iis offerendis, ibid c panum primitiæ Deo debitæ 652. 2. c hanc conſuetudinem adhuc hodie Judæi, & quædam matronæ piæ ſequuntur. ibid. b. c
Panes propoſitionis quales fuerint. 408. 1. a 582. 1. c conficiebant eos Levitæ. 582. 1. c cur eſſent numero duodecim. ibid b. c. imponebatur eis thus & ſal, ibid. c ſingulis ſabbatis renovabantur, erant azymi, & quiſque ponderabat duas decimas, bini & bini ſibi invicem imponebantur, ibid. d offerebantur ex publico, & cum iis offerebatur vinum 2. b. c tropologicè ſignificant opera miſericordiæ ibid. c. d allegoricè deſignant Euchariſtiam 583. 1. c oblati etiam ſuere in ſchiſmate Jeroboam 583. 2. d comedebantur à ſolis maſculis, iiſq; filiis ſacerdotum ibid. c an fuerint ſacrificia. ibid. d
Pantheon templum Romæ erat rotundum. 559. 2. b
Papinianus I. C. maluit mori, quam paricidium Caracallæ Imp. approbare. 238. 2. b
Pappolus Epiſcop. Lingonenſis indignè vivens, quas pœnas dederit. 566. 2. 2.
Papyrus eſt arbor ex qua charta fieri ſolet. 274. 1. d.
Paradiſus unde dicatur 52. 2. a in qua terræ regione fuerit ibid. c & ſeqq. an in eo fuerint ſoli homines, an etiam animalia 54. 1. b an adhuc ſuperſit 2. a & ſeqq quid tropologicè ſignificet. ibid. d quid allegoricè 54. 2. b. ibi nihil hominem lædere, aut corrumpere potuiſſet. 2. a vide Arbor in paradiſo generatio quomodo fuiſſet; 59. 2 d
Paranymphus regis quis ſit. 171. 2. c.
Paraſceve unde dicta. 362. 1. d
Parentes quomodo honorandi docetur exemplis. 244. 2. a. eos honorantibus novem bona promiſſa 103. 2. a parentes malè inſtituentes liberos ſuos, offerunt eos Moloch idolo id eſt, dæmoni. 535. 1. a non debent nimis ſpem ſuam in filiis collocare 233. 1. a cur filios in ſenectute genitos ſoleant impenſiùs diligere. 212. 1. a debent omnes æqualiter alere & diligere. 212. 2. b eorum in filios maledictio & benedictio quàm ſit efficax 196 2. b & ſeqq. in illicita petentibus non eſt parendum 519. 1. c potiùs laborent ut filios pios quam ut opulentos relinquant, 206. 1. d 244. 2. a quadruplex iis honor debitus 743. 1. a pietatis in eos exhibitæ inſigne exemplum. ibid.
Partus B. Virginis fuit puriſſimus ſine ſorde & fluxu ſanguinis. 517. 1. b
Paſcere debemus ſpiritualiter tres greges. 210. 2. a
Paſcha quare Chriſtiani celebrent die Dominica. 330. 2. a paſcha ſingulis annis à Judæis celebratum quid ſignificet, 334. 2. a in nocte paſchatis idola Ægypti contrita fuerunt 2. a paſcha quid ſit, unde dicatur, & qualis ſit vox 334. 1. a & ſeqq. triplex paſchatis tranſitus 2. b. c quid paſcha vox ad litteram ſignificet 334. 2. d quam ſit celebre feſtum apud Chriſtianos 574. 1. a quo tempore ſit celebrandum Deus multis miraculis confirmavit ibid. c b & ſeqq. magnis id privilegiis ab Imp. ornatum ibid. d ejus celebratio translata in Dominicam per Apoſtolos. 577. 1. a
Paſchalis Vivas Miſſam audiens viſus eſt in prælio fortiter pugnare. 443. 1 b
Paſtoribus in quo loco angeli apparuerint in nocte nativitatis. 208. 1. d paſtores ovium quare Ægyptii deteſtentur. 240. 2. a
Paſtores animarum quales debeant eſſe docetur ex virga Aaron floreſcente. 659. 2. a ſint valdè addicti mortificationi corporis. & inſignia hac de re adferuntur exempla. ibid. c. d & ſeqq. quam debeant eſſe miſericordes 511. 1. a
Paſtoritia ars eſt præludium regni. 280. 1 a
Paterfamilias quomodo familiæ curam in rebus ſpiritualibus debeat gerere 234. 1. a
Officium ejus eſt docere domeſticos 609. 2. d quàm debeat vigilare pro ſuis. 194. 2. d
Patientia in adverſis eſt mater caſtitatis 215. 2. b ea in morbis habenda 174. 1. a ejus ſymbolum eſt pellis, 174. 1. a ea propria ſacerdotum virtus eſt ibid. de patientia Sanctorum in adverſis exempla varia, & ſeqq. de patientia in adverſis varia documenta 278. 1. c & ſeqq. patientiæ primus fructus eſt pax & reconciliatio cum proximis 279. 1. a ſecundus dilectio, ſive charitas. ibid. tertius, quòd ſuggerat pietatis exercitia 279. 1. c hac de re exempla ibid. quartus, quòd reliquas virtutes pariat. 2. a patientiæ imago ad vivum depicta. ibid. b
qui Patiens potens eſt. 419. 2. a
pro Patria ſe devoventium Gentilium exempla. 459. 1. d
Patriarchæ 12. filii Jacob ſignificant 12. Apoſtolos. 586. 1. a

INDEX RERVM MEMORABILIVM,

S. Paulæ devotio ergo Bethleem 208 1 a ornamenta ſua mundana obtulit templis 474 1 a ejus elogium & mors 416. 1 c
Paulinus filii viduæ redimendi ergò ſe in ſervum vendi paſſus eſt 269. 1 d ejus paupertas 663. 1 d
Paulus Simplex eremita merito obedientiæ multa edidit miracula 425. 1 b impunè tractabat ſerpentes 673. 2 c
Paulus comparatur Beniamino 233. a d ejus caritas erga proximum quàm eſſet vehemens 557. 2 c fuit oriundus ex tribu Beniamin 257. 2 c pluribus oſtenditur ejus & Beniamini analogia ibid. d
Pauperum oppreſſio eſt peccatum in Spiritum ſanctum 284. 2 c iis ex lege Moyſis debebat relinqui ſpicilegium & racematio 556. 2 a earum quantam curam Deus gerat, docetur exemplo Comitiſſæ Hollandiæ 787. 1 b pauperes quomodo eſſent apud Judæos 764. 1 a eorum quanta ſit cura gerenda docetur exemplis Sanctorum 764. 2 a & ſeqq. pauperes etiam dare eleemoſynam poſſunt & quomodo 530. 1 c
Paupertas uberrima terra eſt 170. 2 a
Peccatum eſt toxicum, & quare 798. 1 c eſt mel, mox in fel convertendum 491. 2 d eſt cadaver, peſtis & vomitus 564. 1 b ejus quinque effectus 666. 2 c peccata materialia etiam Deus punit 148. 2 a peccata populi quomodo dicantur ſacerdotes comedere 506. 1 a peccatum & delictum quomodo differant 507. 1 b peccatum quomodo in Scriptura accipiatur 19. 1 d à peccatis per tria vincula debemus retrahi, per reverentiam Dei ubique præſentis, memoriam beneficiorum Dei, & timorem judicii divini 221. 1 b & ſeqq. peccatum originale non eſt terra ſubſtantia 533. 1 b peccatum diſſolvit harmoniam totius univerſi 2 b eſt lepra 533 1 b id quantopere Sancti quidam deteſtati ſint 2 a eſt ulcus 533. 2 d ejus confeſſio quam ſit utilis 235. 2 b ejus fores pœna obſidet quaſi cerberus 738. 1 d eſt tyrannis ibid. d ejus quam brevis ſit voluptas, & quàm citò interdum punitio ſequatur 319. 2 d ipſum per quatuor aggravatur 76. 1 a ſunt peccata quatuor in cœlum clamantia 75. 2 a peccata venialia Deus ſubinde punit morte 515. 2 c peccata reddunt hominem ſimilem beſtiis 525. 1 d polluunt terram 555. 1 c iis immorantium quanta cæcitas 454. 1 d peccata quæ Deus maximè in hac vita puniat 129. 1 a peccata ſequentia pœnæ ſunt interdum peccatorum præcedentium ibid. d peccatorum menſura ibid. peccata patrum Deus punit in filios innocentes & nocentes 740. 2 b peccatorum menſuram plenam expectat 740. 2 d
Peccatores quam ſint miſeri ſervi 392. 2 b eorum lectus quis, & qualis 733. 1 d duplicem perſonam ſuſtinent 22. 2 c eos devorat terra 357. 1 a in quo ſint ſimiles Eſau 169. 2 b
Pecuniam omnem deteſtati ſemper ſunt viri ſancti 678. 1 c
Pedum lotio quid myſticè ſignificet 283. 2 b 438. 2 d
Pelagius Aſturum princeps crebras de Gothis ope B. Virginis victorias retulit 708. 1 c
Pele mirabile Hebræis eſt 315. 2 c
Pella urbs Chriſtianis fuit locus refugii à clade Hieroſolymitana 315. 2 d
Pelopidas quàm eſſet ad calumnias fortis 557. 1 a
Pentateuchi nomen, argumentum, auctor quis 28. 1 a ubi ſcriptus a c
Pentecoſte apud Judæos quando celebraretur 376. 2 a eſt feſtum datæ legis, ibid. b fuit celebre apud Judæos, 575. 2 c ejus dies L. unde numerarentur, ibid. d alio tempore id celebrant Judæi, alio Chriſtiani, ibid. & ſeqq. prima Chriſtianorum pentecoſte incidit in Dominicam a c ejus mentionem facit Lucas in Actis, 576. 1 b in ea deſcendit Spiritus ſanctus, non in Judæorum 575. a b coli cœpta eſt mox poſt Chriſtum 576 a a hoc feſtum duplici de cauſa apud Judæos inſtitutum 577. a a offerebantur in eo panes primitiarum; 578. a d allegoricè pentecoſte Hebræorum ſignificabat pentecoſtem Chriſtianorum 578. 1 d tropologicè perfectam pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum, ibid. d anagogicè requiem Sanctorum 2 c
Peregrini hic ſunt omnes juſti 116. 1 a
Peregrinus quis Judæis diceretur 720. 2 c
Perfectis accommodantur omnes proprietates altaris thymiamatis 444. a d & ſeqq.
ad Perfectionem Chriſtianam media novem 134. 1 a ejus compendium 773. 2 c
Perfidia à Deo vindicatur: id probatur exemplis 204. 2 d
Pericles amico falſum teſtimonium exigenti parere noluit, 388. 1 a
Periculum præſens magis percellit quàm futurum 231. 1 c
Perjurii & perfidiæ deteſtatio 204. 2 d quomodo ſemper punitum fuerit, multis exemplis docetur, ibid. b 741. 2 c
S. Perpetuæ viſio de ſcala gladiata in cœlum uſque ducente 180. 1 a
Perſarum veterum in victu ſobrietas 181. 1 b d matribus & filiabus commiſcebantur 552. a a
Perſeverantia ſignificatur per caudam ovis quæ Deo adolebatur 494. a d
Perſonarum in divinis eſt diſtinctio 145. 2 a
Perſonarum acceptio in judicibus & ſuperioribus quam ſit deteſtabilis 729. 2 c exempla non accipientium perſonas ibid. c & ſeq.
Pes aliquando capitur pro calceo 753. 1 b
Peſtis unde habeat ortum, & quid ſit 317. 1 a quosnam potiſſimum invadat, ibid. ejus remedia ibid.
S. Petrus geſtavit triplicem coronam 439. 1 c
S. Petri Abbatis Claravallenſis in oculi amiſſione patientia 174. 1 b
Phaethontis incendium quando contigerit 276. 2 a
Pharao rex Ægypti tempore Abraham quibus plagis affectus fuerit ob raptam Saram 118. 1 b
Parao vox unde dicatur 269. 1 a Pharao prohibens Iſraelitis dari paleas quid ſymbolicè ſignificet 235. 2 a quomodo ſe induraris 305. 1 b ejus currus myſtici qui, 348. a d & ſeqq. ejus impietas jubentis maſculos Hebræorum ſubmergi 270. 1 d cur hoc juſſeris, ibid. c d ſignificat in eo diabolum, ibid. c enim cur Deus regem conſtitueris 329. 1 c cur eum tam diu ſuſtinueris, ibid. c Pharao ignorans Joſeph tropologicè quid ſignificet 272. 1 d quid allegoricè 272. 1 b quis & qualis fuerit Pharao qui Hebræos afflixit in Ægypto 267. 2 d & ſeq. allegoricè ſignificat diabolum 267. 2 b. Pharaonis epitaphium 353. 1 a
Phares quid ſignificet 219. 1 b habitus fuit primogenitus Juda, habuitque jura primogenitorum præ Sela. ibid. b
Phaſe non fuit celebratum in deſerto poſt egreſſum ex Sina 626. 1 a debebat illud manducare etiam is qui voverat abſtinentiam à carnibus 626 1 c non poterant id immundi comedere, ibid. a ſed debebant differre in ſecundum menſem, ibid. b quid faciendum ſi adhuc ſecundo menſe erant immundi, ibid. c *vide* Paſcha.
Phialæ tabernaculi deſcribuntur 407. 2 b myſticè ſunt concionatores ibid. d & ſeq.
Philippi II. Hiſpaniarum regis morientis monita ad filium 802. 2 b
Philoſophi Chriſtiani effigies. 433. 1 a
Philoſophorum quorumdam craſſi errores 3. a d & ſeqq. eorum errores circa mundi creationem 27. 2 d eorum de Deo ſententiæ 238. 2 d loquaces philoſophi ſimiles ſunt ranis 313. 2 a
Philoſophia & Phyſica quomodo Scripturæ, ſint adaptandæ 19. 1 a
Phinees zelus 693. 1 d ipſe eſt zeli & rectitudinis exemplar 693. a d meruit ob eum perpetuum pontificatum 694. 1 b paradoxum eſt hunc Phinees fuiſſe Eliam 694. 1 d & ſeq. de ejus ſucceſſione a a b
Phiſon quis fluvius 43. 1 d
Phocas Imp. quæ anathemata Deo velut primitias victoriæ obtulerit 709. a a aſyli jure gaudere volentes pacificè educi templo paſſus eſt 722. 1 a
Phocion quam generosè munera reſpuerit 239. 1 d 678. 1 c diſplicuerunt ei mores Athenienſium 633. a c
Phœnicia ad ſortem Judæorum pertinuit, ſed Salomon ei Hiram regem Tyri dominari permiſit 716. a d 254. 2. b

Phœ-

Digitized by Google

Phœnix an unica tantùm avis exiſtat. 41. 2.a non eſt vera avis, ſed fabuloſa, non eſt niſi ſol. 89. 2.a
Phylacteria Phariſæorum qualia erant. 334. 1.c
Pigmenii cæci Romani præsbyteri generoſum ad Julianum Imp. reſponſum. 174. 1.c
de Pignore quid lex Moſis ſtatuat. 387. 1.c quid hæc lex tropologicè ſignificet. ibid. pro pignore ſuperiorem & inferiorem molam accipere, quomodo Deus vetuerit. 786. 2.b quid hoc tropologicè ſignificet. ibid. b
Piur Abbas quàm eſſet oculorum continens. 494. 1.c
Piſces cur non ſacrificati fuerint. 483. 1.c ſunt animalia innocentia. ibid. b ſunt animalia valdè imperfecta. ibid. e ſunt fœcundi & quare. 266. 2.d quinam mundi, & liciti ad comedendum lege Moyſis. 520. 2.a quid tropologicè ſignificent ſquamæ piſcium, & pinnulæ. ibid. d piſcium diverſa natura deſcribitur. 40. 2.d eorum mores moribus hominum accomodantur. ibid. b. e
Pii II. Pontificis modeſtia, ſtudia, continentia. 660. 1.a
Pius V. quid de Pontificatu cenſeret. 634 2.e
Placilla Imperatrix in pauperes fuit munifica. 764. 2.d
Plagiarii quales ſint. 786. 2.c
Plagii pœna erat mors. 383. 2.d
Plantarum miracula. 36. 1.a
Platonis errores octo. 3. 2.d à Moſe ideas ſuas eſt mutuatus. 410. 1.a dictus Moſes Atticus. 406. 2.d ejus epitaphium. 375. 1.d
Platonis Abbatis vis & efficacia in dicendo & perſuadendo 434 2.c
S. Plegilus ſacrificans vidit Chriſtum inſtar pueri in hoſtia 514. 1.a
Plutarchi commentum, Levitas dici à Lyſio, id eſt Baccho. 608. 2.a
Pœnarum genera quæ eſſent Romanis. 564. 1.a
Pœnitentes Deo interdum ſunt gratiores poſt culpam, quàm ante, & hac de re exemplum. 429. 2.a pœnitentium variorum exempla. 499. 2.a
Pœnitentia congrua & ſingularis perfectorum quænam ſit. 527. 2.c ſignificatur tropologicè per chryſolithum. 429. 1.d pœnitentia & compunctio ſignificatur per hoſtiam pro peccato. 499. 1.a inſignes ſententiæ de ejus efficacia. ibid. c item ejus exempla. 2.b qualem pœnitentiam agnoſcant moderni hæretici. 494. 2.b Sacramenti pœnitentiæ typus in veteri teſtamento. 491. 2.d pœnitentiæ varii modi ſignificantur per ſacrificium ovis, turturis, & columbæ. 501. 1.b pœnitentiæ mortificatio ſignificatur per altare holocauſtorum. 420. 1.b ad eam adhortatio. 2.a ejus fructus. ibid. d ſignificatur per labrum Moyſis. 448. 1.b in hoc lavare debent pedes ſuos ſacerdotes noſtri ſacrificaturi. 448. 1.d
Poetæ impuri ſunt velut ranæ. 313. 2.c
Polemonis Eremitæ in doloribus ſplenis patientia. 174. 1.a
Pollutionis nocturnæ cauſæ. 541. 1.a
Poloni ob negatas decimas penuria affliguntur. 664. 2.c
S Polycarpi in martyrio conſtantia. 486. 2.a
Polycratis Samiorum tyranni continua felicitas. 189. 1.c
Polygamia quomodo olim à Deo permiſſa. 130. 1.b
Polyonymi olim erant viri & feminæ. 20. 2.b
Pontificis Judaici erant octo veſtes. 510. 1.a quid eæ ſignificarint. ibid. c differebat pontifex ab aliis ſacerdotibus quinque prærogativis. 2.b an geſtarit adamantem qui ſubinde fulgebat, ſubinde obſcurus evadebat & ſanguineus. 427. 1.d de ejus unctione. 510. 2.d hæc unctio ſignificat; in Eccleſiaſtica hierarchia eſſe ordinem. ibid. b monebat pontificem quàm aliis charitate & virtutibus debebat antecellere. ibid. c myſticè quid hæc ſignificarit. ibid. d durabat hæc per ſeptem dies, & quare. 2.c erant in ejus veſte talari malogranata & tintinnabula. 512. 1.a erat ipſe judex legalium controverſiarum. 769. 1.b item in dubiis juris, non autem in dubiis facti, aut merè civilibus. 769. 2.a ex ſcientia legis judicabat. 2.c ejus judicium erat idem, quod judicis. 770. 1.b non poterat lugere parentes defunctos. 565. 1.a id ipſum Gentiles imitati ſunt. quod docetur exemplis. ibid. d quid hoc allegoricè ſignificet. 2.a debebat ducere uxorem virginem. ibid. d quibus de cauſis. ibid. quid hoc tropologicè ſignificet. ib. quid allegoricè. 567. 1.a non autem ex tribu ſacerdotali, ſed nobilem. ibid. b c ex ſententia S. Auguſtini numquam bibebat vinum. 516. 2.c ejus opes, honor, potentia. 694. 2.b ejus peccatum æquatur peccato totius populi. 497. 2.d
Pontifex veterum Romanorum orationem funebrem habens vultum avertebat à funere. 565. 1.b
Pontifici Romano debitæ ſunt decimæ. 663. 2.d earum loco accipit annatas. ibid. rectè ſe vocat ſervum ſervorum Dei. 103. 1.d in pectore geſtat adamantem. 427. 2.d ejus auctoritas infallibilis ad univerſalis Eccleſiæ adminiſtrationem. 432. 2.c
Pontificatum Romanum multi fugerunt Pontifices. 634. 2.c
Popielus Poloniæ rex à muribus comeſtus eſt. 778. 2.b
Porcum Hieroſolymæ inſculpſit Imp. Hadrianus. 520. 1.d Romani eum in vexillis præferebant. ibid. b Judæis is erat exoſus. ibid. porcus eſt ſymbolum hominum profanorum & veritatem ſpernentium. ibid. b
Porphyrio qualis ſit avis. 522. 2.a quare ſit immunda. ibid. prodit adulterium. ibid. d
Poſſeſſio non alienanda quid myſticè ſignificet. 754. 1.a
Poſſibilitas omnis creaturæ & hominis provenit immediatè à Deo. 266. 2.a
Poſteriora Dei quid ſint allegoricè, quid tropologicè, quid ſymbolicè. 464. 2 b & ſeqq.
Præcepta judicialia quæ ſint. 342. 1.a quædam etiam inter ea erant moralia. ibid. b præcepta, cæremonialia quæ ſint. ibid. 622.
Præcepta decalogi exponuntur. 738. 1.c quomodo primo ejus præcepto vetetur ſculptile, & an ſculptilium vetatio ad primum, an ad ſecundum pertineat. 2.b ſculptile in hoc præcepto continet etiam fuſile, ductile, conflatile, tornatile. 738. 2.c ſculptile eſt idolum. ibid. eo non vetatur imaginum uſus contra Calvinum & Abulenſem. 2.b ſine Dei injuria fiunt imagines. 739. 2.b hoc præceptum eſt tantùm naturale. 2.a b ſubſtantia & finis præcepti primi. 740. 1.d quare ſe in eo Deus vocet zelotem. 2.a b ſecundum præceptum exponitur. 741. 1.c & ſeqq. moralis hujus præcepti exaggeratio. 741. 2.b explicatio tertii præcepti. ibid. d lex ſabbati an ſit partim naturalis, partim cæremonialis. ibid. contra hoc præceptum quinam fideles peccent. 743. 1.a quomodo feſta violantes à Deo puniantur. 743. 1.b quænam opera ſabbato prohibita. ibid. b quartum præceptum exponitur. ibid. d de promiſſione huic præcepto addita. 2 d quintum & ſextum explicantur. 743. 2.d ſeptimo vetatur uſurpatio rei alienæ. 2.a octavo prohibetur omnis linguæ abuſus. ibid. b nono concupiſcentia uxoris alienæ. ibid. d decimo rei alienæ cujuſcumque. 744. 2.c tropologicè decem præceptis decem vitia ſuperantur. 2.c
Præda hoſti excuſſa cui cedat. 125. 2.b
Prædeſtinatio & reprobatio ſignificatur per ſacrificium duorum hircorum. 546. 1.a
Prædicatores ſunt angeli. 180. 2.b *vide* Concionator, Doctor, Sacerdos, Prælatus.
Prælatorum eſt alios portare, & ferre. 635. 1.d intrepidè etiam coram magnis debent dicere veritatem. 656. 1.a hac de re inſignia exempla. ibid. & ſeq. quam vigilantes debeant eſſe. 194. 2.d ſuos amicos & nepotes de bonis Eccleſiæ non ditent. 241. 2.a *vide* Paſtor, Princeps.
Præputia arborum quæ vetita Judæis. 556. 2 c
Primitiæ à decimis diſtinguuntur dupliciter. 662. 1. eas quadruplices ſolvebant Judæi. ib. c Deo dandæ, & quare. 463. 1.a quarum frugum ſibi Deus primitias voluerit offerri. 492. 2.c ſignificant hæ Chriſtum reſurgentem 492. 2.d primitiæ ſacrificii Nadab & Abiu. 514. 1.b
Primogenita animalium Deo offerenda debebant eſſe ſeptem dierum, ad minus. 387. 2.b quid hoc anagogicè ſignificet. ibid cur ea ſibi Deus juſſerit offerri. 342. 1.a tropologicè quando Deo primogenita offeramus. 2.b ea ſunt Dei triplici titulo. ibid. c quæ primogenita ei eſſent offerenda. 343 2.a
Primogenitus habebat olim octo prærogativas. 246. 1.b ejus olim jus erat quadruplex. 246. 2.a erat princeps fratrum. ibid. d in hereditate habebat duplum. ibid. erat ſacerdos familiæ ibid. pater moriens ei peculiariter benedicebat. 2.a
Primogeniti Ægyptiorum cæſi ſignificant diabolum, &

ange-

Digitized by Google

angelos ejus, etiam hoſtes fidelium. 326. 2.c
Principum morti vicinorum inſignia monita, 802. 2.e princeps ſit lapis & fundamentum populi, 256. 1 f debet eſſe ſol 270. 1.d quàm vigilans debeat eſſe, 194 a. e pro delictis principum quas Deus ſpeciale ſacrificium inſtituerit. 498 1. e eorum quoque dotes & virtutes 373. 1.d partiantur cum aliis onus. 2. a b cum Moyſe ſæpè Deum debent conſulere 623 1.a principum avarorum ſymbolum ſunt gryphes, eorum exempla. 521 2.d eorum impiorum conſilia quomodo Deus ſoleat diſſipare, 684. 2. d eorum favor quàm ſit fragilis & quàm ei parum fidendum 267. 1.d eis non detrahendum 387. 1.a olim ſolebant vocari patres 201. 2.e eos maximè decet clementia. 463. 2. a ejus rei exempla 260. 1. e & ſeqq. princeps unus inſignis quàm multa interdum poſſit. 302. 2 a 372. 1.a princeps qualis debeat eſſe docetur ex rubo. 372. 2. d 236. 2. e
S. Probus Epiſc. Reatinus quàm ſanctè ſit mortuus, 681. 1. b
S. Proculi Epiſcopi ſanctitas, recreatur viſione angelorum. 613 1. d
Promiſſa Dei ſæpè implentur in poſteris 20. 1. a 689. 1. a promiſſum ſolet homo negare quatuor de cauſis, 684. 2. b quæ in Deo non habent locum. ibid.
Propheta quis ſpecialiter per Moyſen promittatur. 102. 2.c Prophetis Deus tripliciter eſt locutus. 125. 1.b Prophetæ vocantur cantores. 636. 2. d
Prophetiæ ſpecies quintuplex. 640. 2. c interdum complectitur typum & antitypum. 21. 1. e
ex Propitiatorio an Deus fuerit locutus per ſe in aſſumpto corpore, an verò per angelum. 545. 1. a & ſeq. erat id quaſi arcæ operculum. 401. 1. d erat ex auro. ibid. erat placatorium, & oraculum, & quaſi ſedes Dei. ibid. 1. d an fuerit altè elevatum ſupra arcam. ibid. d tropologicè ſignificat Chriſtum, & quomodo. 402 2. d
Proſelyti anno ſeptimo non liberabantur ſuis debitis, ſed Judæi ſoli. 764 1. a
Providentia Dei erga ſuos, & obedientes, 176. 1. d quam mirabilis ea ſit. 230. 2. d
Prudentia viget in frigore. 192 1 a
Pruina dicta à perurendo. 194. 1. e
Ptolomæus Soter fuit ab aquila enutritus. 375 1 a
Ptolomæus Evergetes Ægypti rex unde ſic dictus, 622. 2. f
Publius monachus oratione diabolum ſiſtit à Juliano Apoſtata emiſſum. 445. 2. c
Puer in Scriptura paſſim pro diſcipulo & famulo capitur. 540. 1. b
Puerpera quo ritu purificabatur in lege Moyſis, 630. 1. b vide Purificatio.
Pulcheriæ Auguſtæ pietas & donaria. 474. 1. a
Pulchritudo flos bonitatis eſt. 273. 2. e
Pulmentum & pultes quid ſint, unde fiant, erant priſcorum cibus, etiam Latinorum. 168. 1. d
quam Deus peccata ſevere Puniat. 740. 2. b
Purgatorii ignis ſignificabatur per flammeum gladium ante paradiſum. 71. 1. c
Purificationis lex quibus feminis lata in lege Moyſis, 526. 1. f ab hac fuit immunis B. Virgo ibid. f. & ſeqq. non obligat jam Chriſtianos 2. c purificatio ſignificat pœnitentiam ibid. d purificationis dies cur in partu maſculi erant 40. in partu feminæ duplicabantur 528. 2. b & ſeq. quid hoc tropologicè ſignificet, 529. 1. e de ſacrificio in purificatione oblato. ibid. d
Purpura quid ſit, eſt color regius. 397. 2. a
Puſillanimitas deſcribitur. 634. 2. a
Putei ab Iſaac tres effoſſi 171. 1. b de eorum nomine, 171. 1. d quid hi tres putei myſticè ſignificent. 172. 1. d
Putiphar duplex in Geneſi deſcribitur, ſacerdos unus, alter princeps militiæ Pharaonicæ. 227. 2. a
Pygargus quale ſit animal. 762. 1. b
Pythagoræ ſymbola quæ ſint, 21. 2. d quoties ſit animatus. 3. 2 d

QVadrageſimalis jejunii præcepti antiquitas. 468. 1. a 595. 2. d in ultima ſeptimana Quadrageſimæ quàm pii & devoti olim erant Chriſtiani. 332. 2. d
Quadrageſimæ jejunium vocatur ſtatio unde 396. 2. a ipſa eſt anniverſaria decima ibid. exempla antiquorum Patrum priſtini rigoris jejunandi in Quadrageſima; ibid. d & ſeqq. quadrageſimus duas tantum Moſes in monte jejunavit. 754. 2. a
Quadrageſimus numerus eſt myſticus. 396. 2. c
Quadrupedum variorum natura prodigioſa. 43 1 d
S. Quintianus Epiſcopus per aquam benedictam febrim depulit. 666. 2. d

RAchel fugiens, quare patris ſui idola furata fuerit. 593. 2 b cur ſepulta in Bethleem, non in Hebron. 243 2. a quomodo mortua dicatur Joſephum adoraſſe. 242. 2. d
Rameſſe qualis urbs fuerit Ægypti. 269. 1. e quid moraliter ſignificet ex etymo. 2. a
Raphaim qui, & unde dicti. 122. 1. a
Rationale unde dicatur. 426. 2. a unde vocetur judicii. ibid. c quid tropologicè ſignificet ibid. d. 2 a gemmæ rationalis quid ſignificent. 2. a & ſeqq. in rationali fulgebant gemmæ dum ſacrificabatur. 484. 2 d
Rebecca fuit ſpeculum virginum octo de cauſis. 561 2. c ejus verecundia 163. 1. e repræſentat Eccleſiam è gentiliſmo à Chriſto ad connubium vocatam 1. a mittens Jacob in Meſopotamiam fuit figura Dei Patris mittentis Filium in terram 177. 2. d decem de cauſis fuit typus animæ & Eccleſiæ 164. 1. b. paſſa eſt in utero colliſionem & luctam Jacob & Eſau 157. 1. a qualis hæc lucta fuerit ibid. de hac lucta quò ierit Rebecca ad conſulendum Dominum 2. d ejus conſtantia in fide. 174. 2. b ejus prudens conſilium in ablegando Jacob. 177. 1. d
Rector populi exemplo Moſis, debet miſcere ſeveritatem cum miſericordia 476. 2. d debet eſſe angelus inter homines. 25. 1. c
Redemptio humani generis, quomodo à Prophetis ſignificetur. 22. 2. a
Reginæ variæ cilicia geſtarunt. 254. 2. d
Regnum quam ſit res plena periculis, docetur exemplis, 770. 2. b & ſeqq. regni & regalis potentiæ quanta vanitas 352. 2. d regnorum felicitas in quo ſita ſit 770. 2. b
Religio vera eſt baſis regnorum. 771 1. a
Religioſorum in novitiatu tentatio unde oriatur. 344. 2. d numquam debent ire ſoli 231. 2. b propter quæ vota ſunt tropologicè ſignificati in lege Moyſis. 556. 2. a ſignificantur per nazaræos legis Moyſis 619. 2. d & ſeqq. quia ſunt ſeparati ibid. debent abſtinere ab ebrietate ibid. b. c debent fugere omnes occaſiones gulæ, & etiam defectus minimos ibid. c. d debent deponere omnes carnales affectus erga parentes 628. 2. b debent eſſe remotiſſimi ab omni peccato ibid. b debent habere ſanctas cogitationes ibid. ſi turpes occurrant, eas ſtatim amputent ibid. ſi in aliquod peccatum inciderint, reſurgant novo conatu ibid. debent eſſe valdè perfecti. ibid. c ſunt holocauſta ibid. d verorum Religioſorum munia 2. a quietem & receſſum expetent, & magis orationi quam actioni inſiſtant. 590. 2. b
Religio eſt ſecundus baptiſmus, ac martyrium. 613 2. a eſt paradiſus 44. 2. b eſt ſignificata per ſcalam Jacob.
cauſa libelli repudii in veteri lege, 785. 2. a ao is ſolveret vinculum matrimonii 2 a & ſeq. qualis fuerit forma ejus, 786 1. b qualis ejus forma apud Romanos ibid. quænam cauſæ ejus conſcribendi 2. a jus repudii in novo teſtamento rejecit Chriſtus. ibid. b
Repudiata alteri nubens, numquam ad primò repudiantem poterat redire. 786. 1. d
Reſina quid ſit. 214. 1. c 233 1. a
Reſpublicas conſervant tam præmia quàm pœnæ 592. 2. d idem docetur apophthegmatibus ibid. & ſeq. quænam reſpubl. ſit optima. 735. 2 b
Reſtitutionem in veteri lege quomodo Deus fieri præceperit. 301. 2. d
Reſurrectio ad vitam æternam ſignificatur per jubileum & ſabbatum, & annum ſabbaticum. 528 1 c
Reges quinam ſtudio Scripturæ dediti fuerint 14. 2. b eorum olim quatuor erant inſignia 226. 2. b eorum eſt potiſſimam habere curam veræ religionis 770. 2. a docetur id exemplis: b d. b. f. d non debent in electione, nec ſuperbire, id docetur exemplis Gentilium 771. 2. d & ſeq. regum piorum exempla & virtutes 2. c & ſeqq. vide Princeps, Rector.

Rhi-

Rhinoceros quale ſit animal. 685.1.b unde dicatur. ibid. quænam ſymbolicè ſignificet. ibid.b primus eum Romæ in arenam produxit Domitianus, & cur nummum cudi juſſerit cum effigie rhinocerotis. ibid. duo habet cornua. 813.1.a

Rhodii à 900 orti ſetantur. 105.2.a

Rhombo conteruntur Hebræorum giri in deſerto. 711.1.c

S.Richardes Ciceſtrenſis Epiſc. conſanguineos ſuos ad beneficia Eccleſiaſt. admittere noluit. 657.1.a

Roberti regis Siciliæ amor erga litteras. 14.2.b

Roma quando condita. 691.1.a ejus magnificentia & poteſtas. ibid.d

Romam quinam Judæos ſubegerint, & à quibus ipſi ſub acti. 552.2.a eorum infamia connubia. 691.1.b in adulteros graviter animadverterunt. 218.2.a nomina dabant ab eventu. 20.1.d fuere priſci Rom. dediti agriculturæ. 101.2.b

S.Romanus Martyr parci ſibi in tormentis noluit ob nobilitatem generis. 84.2.a

S.Romualdi converſionis quæ fuerit occaſio, 220.1.a ejus viſio de ſcala in cælum extenſa. 181.1.b

S.Romulæ felix exitus e vita. 683.1.b

Romulus Romanorum rex diſcerptus à ſenatoribus creditus eſt raptus in cælum. 817.2.a

Roſa ſpinis conjuncta quid tropologicè ſignificet. 65.2.d

Rotunda coma Gentiles uſi. 559.2.a rotunda figure oſtenditur delectatos Gentium deos. ibid c.d rotundi ſunt cæli. ibid.c

Ruben quid ſignificet. 185.2.b ſymbolicè ſignificat timorem Dei. 188.1.d de ejus benedictione. 245.1.a ab eo fuit ablata primogenitura, & quare. 2.a. & ſeqq. quid allegoricè ſignificet & tropologicè. 246.1.d

Rubenitæ jubentur præire ad prælium, & quare. 711.2.a

Rubus ardens & non combuſtus quid ad litteram ſignificet. 282.1.b & ſeq. quid allegoricè & tropologicè. 282.1.d 2.a quid anagogicè. 2.d quid ſymbolicè. 283 1.b quomodo dictus ardere cùm eſſet integer, & non combureretur. 281.2.d & ſeqq. Verbum Dei in rubo eſt Chriſtus in cruce. 282.2.b

Ruc avis magnitudinis immenſæ in India. 521.1.d

Rudolphus Auſtrius ad Dei tribunal citatus intra annum mortuus eſt eodem die. 99.2.a

Rudolphi I. Imp. lenitas poſt duriores mores. 269.1.d 463.2.d

Ruminare eſt ſymbolum prudentiæ. 519.1.b

SAba vii fuit duplex. 105.2.c

Sabbatum ſervantibus Deus adauget lucra & fruges. 589.1.c ejus religioſè ſervandi reſtitutio & innovatio eſt in manna collectione facta. 365.2.a ejus violati pœna, erat mors. 451.2.a & ſeqq. erat primum feſtum Judæorum. 573.2.b non licebat in eo coquere, nec accendere ignem. ibid c 741.1.c 470.1.a apud Judæos quanto rigore ſervandum. 470.1.a ejus ſanctificatio. 49 2.c fuit Adæ indictum in lege naturæ. ibid.c ejus Sacramenta & ſignificata allegorica tropologica, anagogica. 742.1.a origo ſabbathi juxta Gentiles. ibid b ejus quatuor cauſæ & origines, ibid.c ejus cauſa ſymbolica. ibid d de cauſa arithmetica & phyſica. 742. 1.d quàm rationabiliter apud Chriſtianos in diem Dominicam mutatum ſit. 2.b capitur pro quolibet feſto, imò pro hebdomada tota. ibid.a id colentium fructus & præmia. ibid.d quænam opera in eo vetita. 743. 1.b id Judæi ſuperſtitioſè colebant. ibid.c

Sacerdotale regnum quid ſit. 275.2.b cur Moyſes illud promittat Judæis, & Apoſtolus Petrus Chriſtianis. ibid.c

Sacerdotium viri ſancti multi refugerunt, ut S.Franciſcus, S Marcus, S.Antonius. 572.1.a

Sacerdotes veteres ſacrificaturi quomodo ſe præparabant, & quid ex eo diſcant ſacerdotes novæ legis. 49.1.b & ſeq. eorum donum, ſive quaſi ſtipendium à Deo datum, erant victimæ legales. 662.1.a item victimæ ſpontaneæ. ibid.d & primitiæ frugum. 662.1.c item oblata ex voto, & primogenita animalium. 2.b eorum officia erant quatuor. 581.1.c 609.1.d iis inhibitus fuit luctus mortuorum. 564.1.b tropologicè id ſignificat ſacerdotem debere fugere peccata. 564.2.b eiſdem inhibita raſio capitis. ibid b quid hoc tropologicè ſignificet. ibid.c miniſtrabant nudis pedibus in tabernaculo 448.2.a 238.1.c qua de cauſa. 448.2.b Gentilium ſacerdotes idem fecerunt. ibid. 243.2.b

Sacerdotes novæ legis quare non celebrent nudis pedibus. 448.2.d eorum quatuor veſtes. 437.1.b eorumdem tria munia communia cum ſummo ſacerdote. ibid.c eorum femoralia quid ſignificarint. ibid.d eorum unctio. 440.1.b quo ritu conſecrati fuerint. 439.1.b & ſeq. eorum manus inungebantur, ſummo verò ſacerdoti erat peculiare inungere pedem, & quid hæc ſignificet. ibid.d in prima eorum conſecratione oblatum fuit omne genus ſacrificiorum. 439.2.d unctio eorum quid ſignificet. 440.1.b

Sacerdos minor conſecrabat pontificem. 441.2.b in conſecratione eorum cærimoniæ quatuor ſervabantur. 442 1.c quibus de cauſis Deus eos noluerit habere agros. 663.1.a & ſeqq. erant judices in cauſis etiam criminalibus. 769.1.b

Summi ſacerdoti veſtiendi ritus. 424 1.a ejus veſtium cauſa. 424.1.b prima ejus veſtis ephod. 2.a

Secunda erat rationale. 426.2.a deſcribitur hoc. ibid.& ſeq. tertia veſtis erat tunica hyacinthina, & ejus deſcriptio. 224.2.a 433.1.d quarta ejus veſtis erat tunica linea. 435.1.d ejus deſcriptio. 2.a quinta veſtis erat zona, quæ erat duplex, cujuſque deſcriptio. 1.d ſexta ejus veſtis erat tiara. 436.1.c ejus deſcriptio. ibid. & 2.a ei erat affixa lamina aurea. 435.1.a brevis veſtium harum tropologia. 434.1.a quomodo in ejus veſte erat totus mundus. ibid.b

Sacerdotum peccata non propalanda. 498.1.b 102.2.d eorum hereditas eſt Deus. 663.1.a habere rectam intentionem. 436.2.c debent eſſe caſti. 437.1.c 439.1.c quomodo præ populo vitæ exemplo prælucere debeant. 437.2.a quomodo eſſe debeant uncti miſericordia & aliis virtutibus, 439.1.d quomodo tropologicè Deo debeant offerre pectus & brachium. 442.1.d pro honore Dei nulli parcant labori, & hac de re exempla, ibid. & ſeqq. eorum & clericorum ſtatus eſt militia, 911.2.d in officio negligentes acriter perſtringuntur. 661.2.a indignè communicantes à Deo quantopere puniti, 568. 1.a & ſeqq. eorum immunitas à vectigalibus quàm ſit rationi conſona, 241.1.c debent eſſe juge holocauſtum 504.1.d cæteris dormientibus debent vigilare. ibid.d

Sacerdotum libidinoſorum oratio quantopere Deo diſpliceat. 487.1.d multis de cauſis debent eſſe ſancti, quia in terris repræſentant perſonam Chriſti. 571.2.a quia comparantur angelis. ibid. quia alios debent ſanctificare. 2.b quia ſunt mediatores inter Deum & homines. ibid. quia eorum munia ſont ſanctiſſima. ibid.b quia propria ſacerdotis dos eſt ſanctitaa. ibid.d eorum veſtis debet eſſe patientia. 507.2.c eorum ſtatus quàm magnæ ſit dignitatis, egregiè docuit Thomas Morus. 655.1.b

Sunt cuſtodes populi. 609.1.c debent eſſe quaſi pons inter Deum & homines. 430.1.d debent habere doctrinam & veritatem. 433.1.a debent eſſe interpretes publicæ veritatis, ibid.d debent eſſe ſanctiſſimi, & quaſi ipſa ſanctitas. 565.1.b

Sacramenta vetera & ſacrificia non juſtificabant ex opere operato, ſed operantis ſecus legis novæ. 481.2.a 484. 2.d

Sacrificari olim in conviviis ſolitum, 233.1.b ſacrificari ſibi juſſit Deus uno tantùm in loco apud Judæos, idque ſub pœna capitis & quare. 550.1.a

de Sacrificio offerri ſolito in feſto expiationis. 595.1.d & ſeqq. in eo hircus pro peccato immolatus ſignificat Chriſtum patientem, & morientem in cruce item immolatum. ibid.d item Barabbæ poſtpoſitum. 546.1.a tropologicè quid tunc duo hirci ſignificent. ibid. in ſacrificiis cur Deus exigat renea & hepar, 439.2.a ſacrificiorum carneorum ritus, 492 2.a ſacrificium erat quaſi convivium Dei cum hominibus. 489.1.b ejus in genere diviſio, 489.2.d ſacrificiorum apud Romanos ritus, 488.1.d ſacrificia quibus de cauſis Deus inſtituit 481.1.a quomodo Deo placuerint, 2.a ſacrificii definitio, 481.2.d in eo victima cur debeat immutari, ibid. quomodo ſacrificabantur liquida quomodo ſolida. ibid. octo animalia ſacrificabantur, ibid. ſacrificii tres ſpecies, offertur ſoli Deo jure gentium. 483.1.a de ſacrificio

Digitized by Google

cio zelotypiæ 653 1.a de ſacrificiis ſuis Judæi decem miracula referunt, fabuloſa tamen, 499.1.a eorum & aliarum functionum ſacerdotalium ſumptus ſolvebat populus apud Judæos. 522.1.a in ſacrificiis cauda juſſa Deo adoleri quid tropologicè ſignificet, 440 2.b quid adeps. ibid. in jis victimam elevare quam ſit antiquus ritus. 440.2.d 441.1.c

juge Sacrificiom cur & quale fuerit, 442.2.a ejus ritus deſcribitur. ibid.b c

Significat ſacrificium Chriſti in Euchariſtia. ibid.c item Chriſtum oblatum infantem in præſentatione, & eumdem oblatum in cruce. ibid.d in eo agnus unus manè, & unus veſperi quotidie immolabatur. 702.1.a quare & quo ritu immolabatur. ibid. is agnus debebat eſſe anniculus, & immaculatus, & offerri cum libaminibus. ibid.& ſeq.

Sacrificium holocauſtum quid ſit, & unde dicatur. 483.2.c in eo cremabatur tota victima excepta pelle. 2.a reliqui ritus oblationis eius recenſentur. ibid.b holocauſtum bovis, & avium quid tropologicè ſignificet. ibid.c quid holocauſtum vituli, & agni: quid turturis & columbæ. ibid.d.& 487.1.a tropologia rituum holocauſti exponitur. 484.1.a 486.1.c holocauſta ovium tropologicè ſunt Martyres. 486.2.a in eo avium cur veſica & plumæ abjiciantur. 487 1.d quid hoc myſticè ſignificet. ibid.c in eo cur Deus juberet aſcellas confringi. 2.a quid hoc myſticè ſignificet. ibid.

mincha Sacrificium erat ex ſimila aut pane, 489.1.a quibus de cauſis Deus hoc inſtituerit, ibid.& ſeq. fuit typus Euchariſtiæ. 489.2.b fuit vetum ſacrificium. ibid. b cur minchæ additum oleum. ibid d imponebatur ei etiam thus, & quare. 490.1.c erat triplex, clibani, ſartaginis & craticulæ. 490.2.d ſignificat carnem Chriſti frixam in cruce. ibid. item Eccleſiam, ibid. quid tropologicè in ea ſignificet clibanus, ſartago, & craticula. ibid. tertia ſpecies minchæ erat oblatio ſpicarum. 492 2.b

Sacrificii pro peccato pontificis quis ritus. 497.1.b victima pro pontificis peccato tota extra caſtra cremabatur. ibid.c quænam ejus rei litteralis cauſa. ibid.c quænam allegorica. 499.2.b quænam tropologica. ibid c quænam anagogica, ibid.d

ſecunda hoſtia pro peccato populi, erat vitulus. a.c tertia hoſtia pro peccato principis erat hircus. 498.1.d quarta hoſtia pro peccato plebeji, erat capra. 2.b hoſtiis pro peccato imponebatur ſal, non verò thus, neque libamina. ibid.d ſacrificium pro peccato myſticè ſignificat pœnitentiam, & compunctionem. 499.1.b quid ſignificet quòd in hoc ſacrificio offeratur pro peccato principis hircus. 498.2.a quare pro peccato plebeji capra, ibid.

Sacrificium ovis, turturis, columbæ pro peccato quid tropologicè ſignificet. 501.1.a carebat hoc ſacrificium oleo, & quid hoc ſignificet, ibid.d carebat etiam thure, & quid hoc ſignificet. 535.2.d

victima Sacrificii pacifici quænam ſit. 493.1.a dividebatur in tres partes: adeps ejus & ſanguis adolebatur Deo, pectus & armus dexter cedebat ſacrificanti reliqua caro laico offerenti. ibid c.& 509.1.a quid hoc myſticè ſignificet. 509.1.b debebat hæc victima eſſe bos, ovis, aut capra, non avis. 493.1.a quid tropologicè hæc victima ſignificet, ibid.d quid allegoricè & tropologicè adeps in hac victima ſignificet. 494.2.a quid renes tropologicè. ibid.d quid cauda ovis. 2.b adhibebatur etiam in hoc ſacrificio thus. 495.2.a victima pacifica debebat eodem die comedi, & quare, quidq; hoc ſignificet, 508.1.b ritus immolationis hujus ſacrificii. 508.2.d

Sagittatus eſt nomen numiſmatis Perſici. 244.2.d

Sal erat in omni ſacrificio, & quare. 492.1.a eſt ſymbolum diſcretionis. 402.1.b item doctrinæ Apoſtolicæ. ibid. b item incorruptionis & æternitatis, ibid conſervat corpora, ibid c adhiberi ſolebat in ſanciendis fœderibus, 2.a quid hoc ſignificabat, ibid. hoſpitibus primò ſolitum apponi, & quare. ibid. b

Salahadini præclara in morte vox de rerum vanitate terrenarum. 337.2.a

Salamandram in igne vivere eſt fabula. 42.1.d 524.2.d

Saltationes laſcivæ damnabiles. 358.2.d

Salvandorum paucitas terribilibus exemplis docetur 649.1.d

Sanchius major Navarræ rex templi immunitatem violans ſtringendo venabulum in aprum qui eò confugerat, pœnas dedit. 722.2.b

Sanguis quomodo vocetur homicidium, 231.1.d 768.2.d

Sanguis ſepties aſperſus contra propitiatorum quid ſignificet. 547.1.d ejus eſus inhibitus in lege naturæ. 98.2.c & Judæis, ſub pœna mortis, idq; tribus de cauſis. 550.2.b 495.1.b ſanguis quid tropologicè ſignificet. 550.2.d quo Senſu ſit anima, ibid.c in corpore humano eſt principalis humor, ibid.d ſanguinem humanum quomodo Deus dicatur requirere à beſtiis. 98.2.d

Sanctus qualis ſit vox, ſignificat purum, religioſum & venerabile & firmum. 563.2.b 598.2.b ſancti quomodo debeant eſſe omnes Chriſtiani, 564.1.a ſanctorum exempla, 2.a ſancti in cælis ſimiles aquilis, 375.1.a quibuſdam hic in terris ſuus locus in cælis fuit oſtenſus, 181.1.d qualia ſoleant habere colloquia, 372.1.b referunt omnia ad honorem Dei, 372.2.a hic tribulationibus tentantur. a 29.1.a ſe in omnibus quomodo Dei voluntati reſignent, 260.1.b aſſimilantur ſtellis ſex de cauſis. 126 2.d & ob decem analogias. 39.2.d & ſeq. quanto in pretio habendi etiam in terra viventes, 141.1.b jis ſerviunt omnes creaturæ, 351.2.a ſunt columnæ lucis, 627.1.d jis nullibi eſt exilium, quia Deum ubiq; præſentem habent, 276.2.d eos habere amicos quàm bonum ſit. 116.2.a accepto beneficio in Dei laudes prorumpunt, 354.2.a ſancti fiunt quaſi deiformes, & dii ex unione cũ eo, 598.2.c

Sanctuarium Dei myſticum ut quis adeat, debet removere tres obices, 653.1.b *vide* Tabernaculum.

in Sancto ſanctorum nulla erat feneſtra, & quare, 545.1.a *vide* Tabernaculum, ipſum erat ſymbolum cœli empyrei & vitæ æternæ. 415.2.b nullus id ingrediebatur niſi ſummus pontifex, & quando ac Moſes, 544.1.a an B. Virgo & S. Jacobus Minor id ingreſſi, ibid.d.2.a Sanctificare paſſim in Scriptura accipitur pro offerre, 440.2.d

Sapientia eſt filia memoriæ. 8.2.a de ea ejuſque ſtudio varia encomia & laudes. 405.2 d & ſeqq. eius ſtudio deditorum exempla, 406.1.c & ſeqq. & 408.2.d ſapientiæ documenta, & indicia varia. 406.2.a eius ſymbolum eſt pectus, 509.1.b à Deo per orationem petenda eſt, 590.1.a

Saporis regis Perſarum ſuperbia. 317.1.a

Sapphirus gemma in rationali pontificis ſignificat Nephthalim, & S Andream ob cæleſtem fortitudinem. 428, 2.a qualis lapis ſit, 394.2.c quid ſymbolicè ſignificet, ibid. quid anagogicè, quid allegoricè, ibid.d

Saræ raptus à rege Abimelech, ejuſque pulchritudo & bona diſpoſitio, 198.1.a Sara pariens Iſaac eſt typus B. Mariæ, 150.1.b quo ſenſu vocetur ſoror Abrahæ, 148 2.a eius fides & pietas, 130.1.b aliæ eiuſdem virtutes. ibid. b cur ante dicta Sarai, vocata fuerit Sara, 136.1.c quoto anno ætatis mortua, & eius ſepultura. 158.1.a

Saraceni & Agareni unde dicti, 131.1.d quo ætatis anno ſe circumcidant, 137,2.b nudipedes hodie templa ſua ingrediuntur. 251.1.d 448.2.c

Sardius lapis in rationali pontificis ſignificat Ruben, & S. Bartholomæum, ob martyrium. 427.1.d

Sarepta urbs conflatoria unde ſic dicta. 814.1.d

Sarug inventor artis pictoriæ & ſtatuariæ. 112.2.d

Satum menſuræ quale genus, 139.2.b

Saturus uxoris amorem poſtpoſuit divino ad arrianiſmum ſollicitatus. 65.1.d

de Saul prophetat Balaam, 687.2.d

Saxones olim quas pœnas in adulteros ſtatuerint, 518.2.a

Scalæ Jacob an Deus ſupernè incubuerit, an infernè ad eam ſteterit, 179.1.b quid ea allegoricè, & tropologicè & ſymbolicè denotet, 179 1.c & ſeqq. 180.1.b & ſeq. *vide* Jacob.

Scholæ etiam priſcis fuerunt. 168.1.c

Scientia nos Deo facit ſimillimos, 64.2.d ſcientiæ variæ propter Theologiam variis in Scripturæ libris tractantur. 41 b

P. Scipionis Africani poſt maxima ſpolia relata ſumma paupertas, 241.2.b quantum ipſe ſolus reip. Romanæ contulerit, 302.2.c à patria ingrata in exilium actus quid dixerit, 648.1.a

Scipio

Digitized by Google

Scipio Minor quomodo caſtrenſem diſciplinam repararit in exercitu Romano. 783 1.d

Scribæ Judæorum in officio explicandi legem videntur ſucceſſiſſe ſenioribus à Moſe electis. 635.2.a exorti ſunt è Simeone. 246.2.c fuere ſparſi per omnes tribus. 247 1.b

Scriptura una poteſt habere diverſos ſenſus litterales. 22. 1.a ejus verba non ſemper ad proxima ſunt referenda. 19.2.d unde originem habeat. 1.a a eſt epiſtola Dei ad nos miſſa. ibi.1 c ſolebat in templis juxta Euchariſtiam poni. 1.1.d de ejus dignitate, neceſſitate, & fructu. ibid c de principia Theologiæ Scholaſticæ. ibid.d non aliis tantùm, ſed eam nobis præcipuè legere debemus. 2.1.c per eam multi Sancti converſi. 2 b.c. 2.d Scripturas nos quotidie legendo quomodo non ita mutemur ut olim Sancti. 3.1.c de Scripture objecto, & amplitudine. 3.2 a eſt univerſitas ſcientiarum, & mundus intelligibilis. ibid.b.c illuminat tenebras intellectus noſtri. 2.d ancillantur ei omnes ſcientiæ. 4. 1.d eſt ſol ſapientiæ. ibid.d eſt pharmacopolium. 5.1.2 eſt neceſſaria concionatori. ibi.c non debet lege ab omnibus ibid.d de ejus difficultate. 2.b de variis Scripturæ ſenſibus. ibid d quis magis prævaleat. ibid c.d quàm fertilis ſit. 5.2.d 7.2.d docetur multis exemplis ſtudium Scripturæ ſemper in uſu fuiſſe omnibus ætatibus. 7.1.b primus huic ſtudio deditus Moyſes. David, Jeremias, & reliqui Prophetæ. b 2.a.b & ſeqq. in novo teſtamento plurimi etiam Scripturæ ſtudio dediti. 2.a & ſeq. ad idem ſtudium hortatur Chriſtus ibid.c & SS. Patres. ibid.d. & ſeq. fuit hoc ſtudium antiquitus in monaſteriis. 8 1 a vacavit ei egregiè Theodorus Studita. ibid. & Venerabilis Beda. ibid. b. Alcuinus & S Bonifacius Epiſcopus. ibid.c item Carolus Magnus ibid.d quantopere huic ſtudio ſit vacandum. 2.a prima ad eam diſpoſitio eſt ejus crebra lectio. ibid. b. ſecunda humilis animi modeſtia. 8.2.c tertia puritas mentis. 9.1 a quarta oratio. 9.2.a quinta eſt ſanctitas. 2 c circa Scripturam veterem variæ fuere hæreſes. 11.1.d docetur ejus auctoritas ex Moſe, ex Prophetis, ex Apoſtolis, ex Euangelio & ex ſenſu Eccleſiæ. a.b.c ex decreto Dei. ibid.d de variis ejus verſionibus, ac primo de 70. interpretibus. 11.2.d item de aliis. ibid.e & ſeq. rurſus veteris teſtamenti auctoritas docetur ex ratione. 12.2.c item ex variis veteris teſtamenti utilitatibus. 2 a ex ea cognoſcimus mundi exordium, & Dei providentiam. ibid. b uberior eſt nova, 13.1.d ſine veteri teſtamento novum nequit intelligi. 14. 1. b eſt figura novi. ibid.d ejus ſumma fertilitas materiarum. ibid & ſeq.

Sculptile continet ductile & fuſile in ratione vetationis idoli ſculptilis. 73x.2.c

Sedere ad menſam antiquius eſt quàm accumbere. a 33.2.b quomodo Deus ſedeat ſuper Cherubim. 404.2.d

Segor qualis urbs. 144 2.d fuit ſalvata à communi incendio Sodomitarum precibus Lot. 1 c.d

Sela cur à Judæ primogenitura excluſus. 219.1. b

Sem quid ſignificet. 86.2.c eius benedictio. 103. 1. d quam terræ regionem adierit. 103.2.c

Seminiflui immunditia & purificatio. 548.1.d tropologicè ſignificant doctores & concionatores impuros, verboſos & importunos. 541.2.d

Seminis fluxus quid denotet tropologicè. 542.2.d

Senarius numerus ſignificat mortalia. 742.1.d

Senes honorandi ſeptem de cauſis. 561.1.b

Senaar qualis locus ſit, & quid tropologicè ſignificet. 109. 1.c

Senſus quinque regibus aſſimilantur. 322.1. b

Sepeliendi mortuos ritus in locis conſecratis quam antiquus. 241.1.a

Sephora uxor Moſis circumcidit filium. 261.x.a quomodo pedes angeli tetigerit deprecabunda. a.a

Septenarius numerus ſignificat plenitudinem. 742.1,c eſt virgo ſine patre & matre. ibid. eſt nodus rerum omnium. ibid. b ſignificat immortalia, ibid.c

Septimus annus libertatis ſervorum erat ſtatus & communis. 382.1. b

Sepulchra Gentiles & Judæi habuerunt extra urbes. 667. a.a & ſeqq. in ea incidere erat mali ominis apud Gentiles. ibi. b quare ea habeant Chriſtiani apud Eccleſias. ibi

Sepulturæ jus an liceat emere. 158.2.a ejus quanta cura habenda. 158.2.c exempla Sanctorum qui de ea fuerunt ſolliciti. a.a. b ſepulturæ locus apud Chriſtianos conſecratur. 158.2 a

Serapion Sindonita Eremita pauperi veſtes donavit. 791. 2. b ſe in ſervum vendi paſſus eſt, ut dominum converteret. 269.2.c 455.1. b

alius Serapion per confeſſionem ab omni tentatione gulæ eſt liberatus. 503.2.d

Serapis quid, & unde originem habeat. 237,1.a.& ſeq.

Sergius Galba Imp. militaris diſciplinæ tenax fuit. 783. 1.d

Serpens quis Evam tentaverit. 613.2 d eius ſpecies aptè convenit diabolo. ibid b quomodo eum loquentem Eva non exhorruerit. 2 b qualis fuerit ſerpentis genus. 63.1.a non fuit draco. ibid.c eius artificium in tentanda Eva. ibid. præmiſit alios ſermones tentationi. a.b loquebatur ambiguè. Ibid d ejus quinque mendacia. 63.2 a ſerpens quomodo ſit maledictus. 76.2.a quomodo inter ipſum & mulierem ſit inimicitia. 2.c an etiam ante maledictionem ſuper pectus gradiebatur. ibid. 1.d ejus maledictio & pœna quàm fuerit congrua. 2.a ſerpentis caput quid moraliter ſignificet. 67.2.d inimicitiæ inter mulierem & ſerpentem quid allegoricè ſignificet. 68.1.b

Serpentes igniti in populum immiſſi. 673.1.d ſerpens æneus erectus, ad ſanandos vulneratos a ſerpentibus ignitis. 673.2.d quare æneus. ibid.& 2 d ſignificat Chriſtum crucifixum. 1.c.d hunc confregit Ezechias rex. 674.2.a

Serpentes pios viros reveriti ſunt. 673.2.c viſi aliquando ignivomi in Scotia. 673.2.a

Servitus virtuti non obeſt. 269.2.b docetur idem variis exemplis. ibid.c.d

S. Servuli pauperis felix ex hac vita migratio. 643.1.d

Servus Dei, titulus nobiliſſimus eſt Moſis. 816.2,a

Servus apud Judæos anno ſeptimo ſolus fiebat liber, anno verò 50 educebat ſecum uxorem & liberos. 590 1.a de ſervis benignè tractandis apophthegmata. ibid.d 765. 1.a ſervi Gentilium non fiebant liberi in anno jubilei, ſed oriundi ex Judæis. 590 1.d

de ſervo lex judiciali 382. 1.b & ſeqq. dimittendus cum veſte cum qua intravit. 382.1.d ſervi matrimonium quando apud Hebræos ſolvebatur. ibid.c ſervus anno ſeptimo debebat exire liber ab hero & uxore. ibid. e ſi verò libertate nolebat uti, applicabatur ad heri oſtium, & ejus aures ſubula perforabantur, & quid hoc ſignificabat. ibid.d.& ſeq ſervarum Hebræarum & Gentilium diſpar erat ratio in liberatione à ſervitute 3.c

Seth quid ſignificet hebraicè. 78.1 b

Sex dies creationis mundi ſignificant ſex millia annorum quibus durabit hæc fabrica mundi. 491.b

Sextarius Judaicus an fuerit æqualis Attico. 539.1.a

Sexus in utero quibus ſignis diſcerni poteſt. 270.1.c

Sfortia Cotignola quid reſponderit generis obſcuritatem exprobranti. 57.1.d

Sibylla an fuerit in arca. 90 1.b ſibyllam eſſe Kabalam aliqui cenſent. ibid. b c

Sichimitas occidendo ob ſtuprum Dinæ variè peccaverunt filii Jacob. 204.1.c

an alius fuerit Siclus ponderis, alius monetæ. 449.1. b de ſicli pretio & figura. ibid & 447.1.d an ſiclus ſacer fuerit idem cum communi. 447.1.c ſiclus ſanctuarii quis ſit. 547.2 b

Silentium quàm ſit præſtans res. 319 2 c

Sileni imagines quæ dicantur. 474 1.c

S. Silverius quæ & quanta pro Deo fuerit paſſus. 441.1.d

Simeon quid ſignificet. 185.1.a ſymbolicè eſt dolor peccati. 188.2.a cur poſtea in Ægypto præ fratribus cæteris à Joſepho ligetur. 231.1.d de benedictione Simeon 244.2.a ex eo orti ſunt Scribæ & Phariſæi. a.a ejus tribus valdè decrevit, & unde. 697.1.d

S. Simeon Stylites quomodo per Scripturam converſus. 3.1. b eius rara jejunia. 396.1. b per orationem uſtam patravit miracula. 445.2.c eius continentia oculorum. 494.1.c fuit columna, lucis. 495.2.a. b 27.1.d

Simplicitatem videns fratris ſui Stylita Edeſſenus quomodo à Deo punitus fuerit. 641.2.d ſimplicitas, in quantum dupli-

Digitized by Google

duplicati cordis opponitur, commendatur. 558.2.c

Simplicitas & unitas perfecta in Deo eſt. 746.1.a

Sinai qualis mons, unde dictus, in eo contigerunt octo mirabilia. 281.1.b d

Siſoe in capillitio quid ſit. 559.2.d ſmaragdus gemma in rationali pontificis ſignificat Judam Patriarcham, & Johannem Euangeliſtã ob virginitatem virentem. 428,2.a

Socialis vitæ varia commoda, & laudes. 231.2.a

Societatis Jeſu charitas in exteris gentibus convertendis. 603,1.d ad eam apoſtrophe & adhortatio, ut in cœpto ſimili opere pergat. ibid.

Socratis invicta patientia. 421.2.d

Sodomorum clamor quid ſit. 140,2.d

Sodomitarum fuit quintuplex peccatum. 220.1.c quomodo percuſſit cæcitate. 133.2.a quid hæc cæcitas tropologicè ſignificet. 143.2.d omnes fuerunt mortui impœnitentes. 145.1.c

Sodomam fugere quid ſit tropologicè. 144.1.d

Sodomiæ pœna etiam veteribus fuit ignis. 145.1.b

Solis quanta ſit magnitudo, & diſtantia à terra. 39.1.a ſolem novum quomodo Deus faciet in reſurrectione. 38.1.a in qua parte cæli ſol productus. ibid.c quomodo ſit in ſignum. 2.c

Solitudinis amator cum Deo colloquitur. 395.2.c quàm ea apta ſit acquirendæ ſapientiæ. 162.2.d eius encomia inſignia bona. 280.2.a eamdem multi viri principes adamarunt, ſecedentes à curis regni. 280.2.d

Solliciti ita debemus eſſe de temporalibus, ut Deo toti confidamus & humana præſidia etiam non negligamus. 195 a a ſomnia duorum eunuchorum in carcere Ægyptio. 223.1.a ſomnia Pharaonis. 226 1.a & ſeq. ex ſomniis an liceat divinare. 223.1. b & ſeq. ea ſunt triplicia. ibid.c ex ſomniis naturalibus, & ex jis quæ à Deo immittuntur, licet divinare. ibid.d ea quomodo Deus revelet. 2.a non ſunt vanè more Ethnicorum obſervanda. 559.1.b & ſeq. ſunt viſa nocturna & quaſi nubes ibid.d eorumdẽ vanitas. 559.1.d jis multum tribuebant Ethnici. ibid.

Somni juſtorum quales. 179.1.c ſomnus non totus corpori indulgendus. 198.2.b

Somniator quomodo dicatur Joſeph. 213.2.d

Spartani ſolis meretricibus floridas veſtes concedebant 541 c comam alebant. 560.1.c non erant adulteri. 616.1.c

Specula olim ex ære fieri ſolita. 473.1.b ex ſpeculis mulierum factum labrum æneum tabernaculi. ibid.a & an hæc ei inſerta. ibid.b

Spes Abbas moriens emiſit ex ore columbam. 530.1.a 683 1.b

Spes hominum ſunt ſomnia vigilantium. 224.1.a

Sphinx triformis fuit ſimia Cherubim. 402.2.d

Spicarum primitias Judæi offerre debebant. 574.2.d tropologice hic manipulus ſpicarum ſignificabat Chriſtum ibid.b

Spiridion Cypri Epiſcopus è filia mortua didicit ubinam eſſet depoſitum repoſitum. 775.2.a

Spiritus ſanctus ſignificatur per ignem multis de cauſis. 513.2,a & ſeqq. quàm facilè hominem mutare poſſit. 763 2.b tribus de cauſis ſignificatur per digitum Dei. 355.1.b & per columnam nubis. 620.1.a ducit nos in cælum, ſicut columna nubis Hebræos duxit ad terram promiſſionis. ibid.d 346 1 c non eſt in triſtibus, ſed in lætis. 237.2.a per ventum ſignificatur. 356.2.b qualia in hominibus operetur. 346.1.a & ſeqq.

Spiritus propheticus quintuplex eſt. 636.1.c

Spiritus quis fuerit, qui in principio mundi ferebatur ſuper aquas. 30.2.a quid allegoricè ſignificet. ibid.d

Spiritus bonus & malus quibus ſignis dignoſcatur. 200.1.a

Sponſa noviter nupta, olim duci ſolita in cubiculum ſocrus ſuæ. 163.1.d quid hoc ſignificarit. ibid.

Sponſi olim ſponſas emebant. 233.2.c ſponſus ſanguinum nobis eſt Chriſtus, cur. 234.1.b

Stacte quid ſit: 214.1.c 233.1.a 449.2.d

S. Staniſlai Martyris corpus aquila à canibus & avibus defendit. 453.1.d vivens mortuum Petrum ad vitam reſuſcitavit, ut pro ſe teſtimonium diceret. 774.2.d

B. Stanislaus Koſtka ex angelorum manibus ſacram Euchariſtiam percepit. 567.2.a

Stellas adorabant Gentes quatuor de cauſis. 767.1.a quomodo ſint innumerabiles. non ſunt animatæ. 37.1.c diſtinguuntur à ſuis orbibus & planetis. 2.c ex qua materia creatæ. 27.2.d quarum rerum ſigna ſint ſtellæ. 2.b de earum motibus ac magnitudine. 39.1.b c ſtellæ Sanctos repræſentant ob decem analogias. 39.2.a & ſeq.

Stellio quale ſit animal. 525.1.b

Significat fraudem. ibid.b

S. Stephanus Hungariæ rex decimas templo S. Martini dedit. 664.2.a iturus ad prælium B. Virginem invocare ſolebat. 745.2.d

Sternutatio unde procedat. 235.1.d

Storax quid ſit. 533.1.a

Studii monaſterium Conſtantinopoli unde dictum. 8.1.a

Stuprum graviter ſemper fuit vindicatum. 204.2.a

Stylita Edeſſenus quàm longa pœnitentia temerarium de fratre judicium expiarit. 641.2.d

Subſtructiones altaris non erant eædem cum gradibus. 381.2.a

Svatocopius Bohemiæ rex victus ab Arnulfo Imp. factus eſt Eremita. 280.2.d

Superborum quanta ſit ſtultitia docetur exemplis. 318.1.d

Superbiam ſolet Deus punire per lapſum carnis. 381.2.b

Significatur per ſcuram capitis. 534.1.d & per camelum. 520.1.a

Supplicium ordinarium Judæis erat gladius, non crux. 564.1.a quæ & quot haberent ſupplicia. ibid.d

Sur fuit unus è quinque principibus Madian, qui filiam ſuam Cozbi proſtituit Hebræis. 695.1.b

Surdo maledicere; quid ſit tropologicè. 556.2.b

Suſanna maluit mori quàm Deum offendere. 231 2.a

Suſpenſorum corpora etiam olim in cruce ſolita relinqui. 224.1.b

S. Swiberti ſanctitas declarata per fulgorem. 679.2.d

S. Symphorianus adoleſcens Martyr à matre juſſus cælum conſiderare. 39.2.b

Synodus magna quando à Judæis celebrata, cui præfuit Daniel. 635 2.b

Syria unde Aram hebraicè, id eſt Armenia, vocata. 166.2.b eſt multiplex, & longè lateque patebat. ibid.

TAbernaculum quadrupliciter in Scripturis accipitur. 547.2.c item aliàs tripliciter. 422.1.d 484.2.a

Tabernaculi nomina quæ ſint hebraicè. & eorum ratio. 443.2.b eius introitus deſcribitur. 421.2.d eo perfecto, quæ & quàm ingentia dona oblata à principibus populi, & per Moſen immolata. 621.1.a & ſeqq. partium eius longitudo, latitudo, & altitudo. 411.1.a ejus diviſio. ibid. factum erat utrimque ex viginti tabulis ſetim inauratis. ibid. quid hoc allegoricè ſignificet. 398.a d

Tegebatur undique quatuor velis, & erat obſcurum. 411.1,a ante ſe habebat atrium 2,a erat atrium hoc duplex, primum laicorum alterum ſacerdotum. ibid. 484.2.a 419.2.d quænam in priore parte tabernaculi fuerint. 411.1.b 419.2.d quænam fuerit potiſſima & ſanctiſſima pars tabernaculi. 411.2.c in priorem eius partem intrabant quotidie ſacerdotes, in interiorem ſolus pontifex ſemel in anno. ibid. ipſum cum ſuo atrio ſignificat Eccleſiam, & fideles Chriſti. ibid.b 398.1.d atrium ejus ſignificat incipientes. 411.2.d 419.2.d Sanctum ſignificat perfectiores, 412.1.d alii per hoc intelligunt ſtatum Religioſus. 2.a Sanctum ſanctorum ſignificat cælum.

quæ de Tabernaculo dicuntur, accommodantur proportionaliter animæ ſanctæ. ibid.b de ſagis ciliciniis, & quatuor operimentis tabernaculi. 414.1.b & ſeq. hæc operimenta quomodo operuerint tabernaculum, ibid. quid hæc myſticè ſignificent. ibid.c

Tabernaculum erat templum mobile. 412.2.c cortinis ejus erant Cherubini intexti. 2.c

de veli quod erat in Tabernaculo. conditione, latitudine expanſione, &c. 413.1.c & ſeqq. de diſpoſitione ſagorum ciliciniorum in eo, ibid.b.c quid tropologicè cortinæ & velum ſignificent. ibid.d tabulæ

eius

Digitized by Google

ejus quales & quantæ fuerint. 414. 1.d quid allegoricè ſignificent. ibid.c quot fuerint numero. 415.1.b & quid anagogicè ſignificent. ibid.b vectes tabernaculi. ibid.c quid hi myſticè ſignificent. 2.a de velo dividente ſanctum à Sancto ſanctorum. ibid. b myſticè ſignificabat fidem. ibid c & Chriſti humanitatem. ibid, d & ſeqq. ſecundi veli ſancti oppanſi deſcriptio. 416.1,d & ſeqq. ad conſtructionem tabernaculi quàm ingens ſumma fuerit contributa. 476.1.a quanto tempore in ejus conſtructione laboratum. 477.2.c de ejus architectis. 451 1.a & ſeqq. quid ſignificent. ibid.b c quomodo id Deus fieri ſibi per Moyſem juſſerit. 477. 1.b & ſeqq. quatuor ejus colores & materiæ quid ſymbolicè ſignificarent. 398.1 d atrii tabernaculi deſcriptio. 419.2.a & ſeqq. ambiebat tabernaculum. ibid. erat ſub dio. ibid.c atrium unde dicatur. ibid. habebat etiam ſua vela. ibid. atrii longitudo, latitudo & altitudo. ibid.d erat quaſi templum populi. ibid. immundi non poterant illud ingredi. 2.b ejus columnæ erant ſexaginta. 420. 2. b quid hæ columnæ tropologicè ſignificent. 421.1.a

Feſtum Tabernaculorum quomodo Judæi celebrarent. 584.1.c geſtabant in eo citrum palmas, myrtum & ſalices. 585.2.d quid hoc feſtum myſticè & allegoricè ſignificet. ibid.e,2.c & ſeq. ejus feſti deſcriptio. origo cauſa. 579.2.d

Tabulæ legis erant ſcriptæ ab utraque parte. 475.2.a ob eas fractas fuit indictum jejunium. ibid. duæ tabulæ legis continebant duo præcepta charitatis, prima Dei, ſecunda proximi. 452.1.a

Taciti hiſtorici mendacium de Judæorum nomine, & abſtinentia à ſuilla. 236 2.d

Talentum Hebræum continebat tria millia ſiclorum. 457.1.a & ſeqq. talentum duplex an habuerint Hebræi. 457.1.b talentum auri valebat duodecim millibus coronatorum Franciorum, ibid.b talentum argenti tribus millibus florenorum. ibid.

Talentum auri quot libras auri continebat. 2.a talentis duobus emit Giezi agros & vineas. ibid.

Talionis lex eſt juſta. 384.1.d

Tanis Ægypti urbs. & unde dicta. 644.2.a

Tarſenſes & Cilices à quo originem traxerint. 505.1.d

S. Tarſillæ felix ex hac vita deceſſus. 683.1 c

Tarſus Ciliciæ urbs unde dicta. 94.1.d

Taxiles qua arte Alexandrum ſibi conciliarit. 201.1.c

Tecta domorum cur apud Judæos erant plana. 781.1 c

Τελεσφόρος dicitur meretrix quæ ſe dicavit ſacris impuris. 783.2.d

Τελεταὶ erant ſacra impudica. ibid 2 a

Templi Salomonis tres partes. 411.2.d ad templum omnes ter in anno omnes aſcendere tenebantur, & qui ab eo exciperentur. 390.1.b

Templa rotunda veteres diis ſuis erigebant. 559 1.d & ſeqq templi vaſa in pauperes erogare interdum licet exemplo Sanctorum. 412.2.d templa Chriſtianorum olim erant ſimilia tabernaculo Moyſis 412. 2.a eorum immunitas quantopere, & quàm religioſè ſit ſervanda, docetur multis exemplis. 721.2.d eam violantes quantopere puniti. ibid.& ſeq. ea ingreſſuri Chriſtiani olim lavabant manus. 448.2.b templum unde dicatur. 399.1.d in templis quanta eum reverentia, ſilentio, religione verſandum, multis docetur, ex eo quòd Deus juſſerit ſibi fieri templum & tabernaculum in lege veteri. 399. 2.a 487.2.a & ſeqq eſt domus Dei habitantis inter homines. 399.1.a eſt domus orationis. ibid b

Templa ſunt reorum aſyla. ibid.

Templum vocatur ſanctuarium. ibid c Deus punit violatores templi. ibid. in templo olim erat oraculum. ibid.d etiam Gentiles templa reveriti ſunt. ibid. Sancti tam veteris quàm novi teſtamenti templa venerati ſunt, 399.1.d & ſeq.

Templarii cæſi ad Dei tribunal citarunt Clemente V. Pont & Philippum Pulchrum regem Francorum. 99.1.d

Temporalia qui quærunt, muſcas captant. 524.2.d & ſeqq. temporalia Judæis tantùm in lege veteri promiſſa. 552.1.a eorum concupiſcentia & ſolicitudo ſignum eſt incultæ mentis. 634 2.b

Temporis quanta ſit fugacitas & exilitas. 302.1.c eſt veſtigium æternitatis 38.2.c ejus mira velocitas. 2.c. tempus quale fuerit ante motum primi mobilis. 27. 2 a tempus eſt menſura operationis, non otii. 743 2.c

Tenebræ ſuper faciem abyſſi an fuerint umbra cœlorum. 30.1.d

Tenebræ Ægyptiæ quàm ſpiſſæ, vide Ægyptus. tenebræ inferni quantopere ſint metuendæ. 324 2 d

Tentat aliter nos Deus, aliter homo. 362. 2.c tentare etiam aliter dicitur Deus, aliter diabolus. 152.1 a

Tentatio occulta eſt tropologicè nocturnum ſomnium. 783. 2. a tentationum ſpecies, & modi. 62. 1. b tentationes carnis qua arte ſuperandæ. 203.1.c

Ternarius numerus denotat Hebræis magnam copiam. 741. 1. b

Terra & aqua unum globum efficiunt. 34. 1. d concavitates ſub terra ad quid ſerviant. 35. 2.a vide creatio. cur locata in medio univerſi. 37. 1.c terræ epitheta 2. d & ſeqq. quàm benigna ſit mater. 36. 1. a terræ motus quo miraculo Conſtantinopoli ceſſaverit. 554. 1. a quomodo dicatur gemere, iraſci, polluti. 555.1.b

Terra promiſſionis munitiſſimas habuit urbes. 645.1 d quomodo dicatur ſuos incolas devorare. 2. d ejus fertilitas unde. 589.1 b

Terrena deſpicienda. 39.2 a ea qui contemnunt ſignificantur per ligurium lapidem. 428. 2. d vide Temporalia.

Terribilis olim apparebat Deus, ita ut eum videntes putarent ſe morituros. 745 1 b

Teſtamentum novum, & lex gratiæ ſignificabatur myſticè per feſtum tubarum. 580. 2.c cur veteres hæretici nonnulli vetus repudiarint. 11. 1.d Teſtamenti veteris variæ utilitates. 12.2 d 13.1 d 14.1.b.c

Teſtes falſi quomodo à Deo puniti, exemplis multis docetur. 774.1 b & ſeq.

Teſtimonium falſum quàm ſit res fœda & abominabilis. 388. 2.a

Tetricos gratiis ſacra facere jubebat Plato. 337.1 b

S. Thaidis pœnitentis gloria in cælis. 499.2 a

Thamar quare tam ſtudioſè prolem è Juda habere voluerit. 219. 1. c quomodo peccaverit actu inducendo Judam ad coitum. 217. 2. d quomodo eam Judas punire voluerit. 218. 1. b cur fuerit juſtior Juda. 218.1 c

Thare in Haran lapſus eſt in idololatriam. 195. 2. c 213. 2. d an mortuus ſit antequam Abraham exiret de Haran. 116.2.d

Themiſtocles in injuriis ſuorum fuit conſtans. 633. 2. c iniqua petenti amico morem non geſſit. 633. 2. d in malefactores ſuos fuit gratus. 649.2.b

Theodatus Gothorum rex fœdus violans quas pœnas dederit. 205.1 a

Theodectes poeta tragicus S. Scripturam profanans cæcitate percuſſus eſt. 11.2 c

S. Theodori Studitæ lucubrationes in ſacram Scripturam. 14. 2. d

Theodoricus rex Gothorum clericum apoſtatantem morte cur affecerit. 685.1.a

Theodoſii Imp. ad filios ſuos ultima verba. 802. 2. a ejus cura pro bona filiorum educatione. 239. 2. d recepto nuntio de victoria quam primùm templum adiit Deo gratias acturus. 370. 2. b in lædentes ſe injuriam nullam irrogavit. 648. 1. b juſſit filios ſuos ſtare coram Arſenio præceptore ſuo. 561.1.b

Theodoſius junior aulam habuit velut ſcholam pietatis. 372 1.d

Theodotionis verſio in Daniele ab Eccleſia recipitur & admittitur. 11.2.d

Theologia myſtica & ſymbolica quæ. 2. 1.d utriuſque utilitas. ibid. Theologia Scholaſtica primæ partis D. Thomæ, ubi in Scriptura contineatur. 4. 2. b tertiæ partis ubi contineatur. ibid.c

Theonas Abbas oratione latrones reddidit immobiles. 445. 2. c

Theopompus vir illuſtris ſacras hiſtorias oratione Græca ornare volens, mentis turbatione punitus eſt. 11 2.c

Theriſtrum quid ſit. 217.2.b

Theſauri Dei ſunt aer & aqua. 795.2.a

Theſeus quare numquam barbam tondere voluerit. 580. 2. d

Digitized by Google

Theſpeſii ſcelerati viri mira viſio. 336.2.c
S. Thomæ Apoſtoli in India templum è decimis mercium invectarum exſtructum eſt. 664.2.a
Thomæ Capivacii punitio ob occiſum S. Bellinum Epiſcopum Paduanum. 664 2.c
S. Thomæ Aquinatis tria vota. 9 1.c fuit ſtudio Scripturæ ſummopere deditus. 12. 2.b prece & jejunio ejuſdem intelligentiam eſt adeptus. 10. 1.a ejus an ſit commentarius in Geneſin. 25. 1. b puer chartam comedens oſtendit quàm futurus eſſet ſtudioſus. 367. 1. c in ſummis etiam occupationibus quotidie Miſſam celebrabat. 443. 2. a mulierem laſcivam titione à ſe effugavit. 695.2.a
Thomas Morus præpoſuit amorem Dei amori uxoris. 356. 1. a quàm alienus fuerit à muneribus accipiendis. 389. 2. a ejus familia quàm morata & docta fuerit. 234. 1. b quotidie multum temporis orationi & meditationi impendebat. 623. 1. b quàm eſſet divini cultus ſtudioſus: in templo ſacerdotibus miniſtrabat indutus ſuperpelliceo. 665.1.b
Thuribula myſticè ſignificant corda Chriſti & Sanctorum, charitate, & deſiderio cæleſtium fumigantia: 546. 2. d cui uſui ſervirent in tabernaculo Moyſis. 407.2.d
Thurificatio ubi, & quando cœpta. 490. 2. d eam ignorarunt veteres Romani. ibid. ejus auctor eſt Moſes. ibid.
Thus unde generetur. 490. 2. a eſt ſymbolum charitatis, orationis, & bonæ famæ. ibid. 2. b ipſum ſacrificio minchæ imponebatur. 490. 1. c communi jure gentium Deo dicatum eſt: ibid. c non adhibebatur victimæ pro peccato oblatæ. 501.1.d
Thymiama, vide Altare thymiamatis, thymiamatis compoſitio qualis erat. 449. 1. d quid tropologicè & ſymbolicè ſignificet. a.b.c
Tiara pontificis veteris teſtamenti deſcribitur. 436. 1. c & 2. a habebat coronulas. ibid. d. differebat à tiaris aliorum ſacerdotum. 2. a tropologicè quid ſignificarit. ibid.d
Tiberius II. Imp. pietate ſua ad imperium evehi meruit. 371. 1 d
Tiburtinum oleum eſt tota Italia celeberrimum. 803. 1. c
S. Tiburtius Torquatum, qui cincinnatus, negavit eſſe Chriſtianum. 560. 2.b
Timor malorum impendentium adducit ad Deum. 206. 1. a
Timor Dei quàm inſignes habeat fructus. 356. 2. b & ſeqq.
Tintinnabula erant in veſte pontificis veteris. 433. a. c ſignificabant prædicationem Euangelii. a b quòd ex auro fuerint quid myſticè denotet. ibid. d talia myſtica tintinnabula plura recenſentur. 434. 1. d & ſeqq.
Tiſſaphernes Perſarum dux fœdus cum Græcis metu initum temere violavit. 205.1.a
Titus Imp. ob ſuavitatem morum dictus eſt deliciæ orbis. 428. 2. d fratrem Domitianum inſidias ſibi molientem non eſt ultus, ſed tantùm amicè admonuit. 463. 2. c. quid de Ieruſalem expugnatione cenſeret. 709 2.c
Titulus res quatuor ſignificat. 181. 2. d hodie etiam eccleſiæ vocantur tituli. 2.a
Tityus Latonam de ſtupro interpellans ab Apolline ſagittis eſt confixus. 693.2.a
Tonitru unde oriatur. 319.2 d
Tonſuræ clericorum figura, & antiquitas. 619. 1. d quid doceat Eccleſiaſticos. 2. a in monachis quàm ſit antiqua. ibid.c
Topazius gemma in rationali pontificis ſignificat Simeonem, & S. Jacobum Apoſtolum ob cæleſtem charitatem. 427.2.d
Torpor animi unde oriatur. 229.1.a
Tregelaphus ex hirco & cerva naſcitur. 762.1.a
Trajanus dux poſt cladem quàm generosè Valenti Imp. eam exprobanti reſponderit. 370.2.b
Tribulationes quomodo hominem juſtum tentent. 152.1. a earum utilitas. 230. 2. b cur eas Deus immittat ſanctis in hoc mundo. 204. 1. c ſunt ſigna amoris Dei. ibid. c non lædunt, ſed purgant & perficiunt tribulatos. 2. a perdunt eos qui in iis non ſunt patientes, patienter verò eas ferentes tuentur. ibid.b
Tribuni qui propriè dicantur. 373.2.d
Tribuum duodecim principes ſignificant duodecim Apoſtolos. 603.1 d ipſæ ſignificant omnes fideles Eccleſiæ. 604.1.c de duodecim tribuum diſpoſitione circa tabernaculum. 605. 1.a b tribus quatuor primariæ qualia vexilla vel inſignia habuerint in deſerto. 605.2 b tribus tres manentes trans Jordanem quid in rigida tropologia ſignificent. 72 2.1.b tribuum duodecim ordo cùm proficiſcebantur. 607.2.a
SS. Trinitatis myſterium an adumbratum in lapidibus ſuper quos Jacob Patriarcha dormivit. 179.1 a ſignificabatur in conſtructione tabernaculi. 451. c. etiam in lege veteri innuebatur. 746.1.d ex ipſa hominis creatione etiam intelligitur. 44.1.d
Triſtatæ quales ſint. 349.1.b tropologicè ſunt dæmones. ibid.
Troja quando condita ſit. 339 1.c
Tubas duas argenteas Deus præcepit fieri. 629.1.a qualis earum forma. ibid. ſignificant allegoricè duos Chriſti adventus. ibid.b item concionatores. 2.a tropologicè duplex genus prædicationis uſitatum in Eccleſia. 629. 2. a juxta earum ululatum diverſum Hebræi caſtra vel movebant, vel convocabantur. a.c.d
Tubarum feſtum unde ortum, quæ ejus cauſa, & tropologia. 578.2.d & ſeqq.
Tuiſconcs, id eſt Germani, ortum habent ab Askenez. 105. 1. c
Tuiſcon non fuit filius Noè. 101 1d
Turcæ unde orti ſint. 105. 1. d. iis licet fœnerari Chriſtiano. 784 2 d
Turris Eder, id eſt gregis, eſt juxta Bethelem: eſt locus paſcuis uberrimus. 208. 1.c
Turtur docet viduas continentiam poſt mortem maritorum. 41.2.d
Tyrannorum mors ſæpè violenta eſt. 352.2.d
Tyrus ad Iudææ regnum pertinuit, licet Salomon eam Hiram regi conceſſerit. 716.2.c

VAccæ rufæ mactatio ad luſtrationem peragendam. 743. 2. d & ſeqq. ſymbolicè ſignificabat peccatorem. ibid. a fuit combuſta etiam in deſerto extra caſtra. ibid. b & quare extra caſtra. 2.a ea erat immolanda Hieroſolymis. 666. 1. a ea allegoricè & tropologicè quid ſignificet. ibid b. c erat hæc munda, ſed cinerea immundi, & mundantes immundos. 2. a mittebantur ejus cineres ad omnes urbes. ibid. b ritus expiandi hoc cinere. ibid. c.d. allegoricè hæc aqua cineralis ſignificat ſanguinem Chriſti & aquam luſtralem. ibid. d cur die tertio & ſeptimo immundus hac luſtrabatur. 2.a non utuntur Iudæis hodie hoc cinere. 668. 1. b expiabat hæc aqua immunditias legales. 666. 2. a 668. 1. b quoties hæc cæremonia facta ſit, an quotannis una tantùm vacca fuerit immolata. 608.2.d
Valens Imp. Arrianus in cauſa fuit, ut ſui in bello ſuccumberent, Deum hæreſi ſua ad iracundiam provocans. 370. 2 b quàm acriter ab Iſacio Eremita correptus ſit, ejuſque mors. 771.1.b
Valentinianus III. Imp. attentans uxorem Maximi patricii ab eo eſt vita & regno privatus. 693.2.b
Udo Marpurgenſis Epiſc. impurè vivens quas Deo pœnas dederit. 569 1.c
Velum nuptiarum flammeum dicebatur. 148.2 d
Venator olim ſignificavit prædonem. 107.2.a
Verba realia ſæpè accipiunt Hebræi pro mentalibus, vel verbalibus. 19.2.d
Verbo Dei quo ſenſu præcipiatur nihil addendum. 735. 1. a & ſeqq. an hoc præcepto vetentur traditiones, ut volunt hæretici. ibid. a hæc lex cæremonialis eſt, unde Iudæos ſpectat, non Chriſtianos. 2. a is verbo Dei addit aliquid, qui ei contrarium quid inducit. ibid. b item qui ſua dicta venditat pro Dei verbo. 735. 2. a Iudæi multa Dei verbo addiderunt. ibid.c
Veremundus II. Legionis rex qualem pœnitentiam egerit ob malè habitum Epiſcopum Ovetenſem Gudeſteum. 722.1.b

ve.

Digitized by Google

Veritatis notitia magis per auditum, quam per viſum acquiritur. 175.2.b ejus deſcriptio. 373.1.c eſt temporis filia, cur in putei fundo latere fingatur. ib.ſb ipſa quàm præſtans & pulchra ſit. 432.2.d

Veſpaſianus Imp. unguenta redolentem officio privavit. 450.2.a calumniatores quomodo repreſſerit. 556.2.c ſuos officiales habuit ut ſpongias, quare. 521.1.d

Veſpere cur agnus paſchalis ederetur. 362.2.c

Veſtales fornicantes vivæ terræ infodiebantur. 566.2.d

Veſtes noſtræ ſpirituales quænam ſint. 556.1.a veſtium luxus reprehenditur. 2.a veſtis ex lana & lino fuit Iudæis vetita, & quare. 556.2.a ejus rei tropologica cauſa. 588.2.b eas odoribus bonis imbuere valdè antiquum. 176.2.a veſte virili uti feminam, & feminea virum, olim Judæis inhibitum. 980.2.a tropologica hujus rei cauſa. 2.b cur id etiam Chriſtianos dedeceat. Ibid.a veſtium mutatio eſt ſignum renovationis animi. 206.1.c eas ſcindere olim ſolebant lugentes. 516.1.a veſtis polymita Joſephi quid ſymbolicè ſignificet. 233.1.b veſtes undique conſutas an habuerint Iudæi. 534.2.d veſtes mutatoriæ ſunt feſtivæ. 237.1.c earum lotio in ritu mundationis lepræ quid ſignificet. 539.1.b

Ugolini factionis Gibelphorum principis inſoleſcentis ſecunda fortuna interitus. 454.1.d

Viatoris, id eſt hominis mortalis, perfectio in quo conſiſtat. 86.1.d

In Victimis cæſis miraculo exhalabat omnis ſanguis, & nidor victimarum. 485.2.b debebant eſſe ſine macula. 484.1.c eas occidentes imponebant eis manus, & quibus de cauſis. 2.b ipſæ jugulabantur expanſæ per modum crucis, & quare. 485.1.b victima maſcula debebat eſſe holocauſtum, non verò ſacrificium pacificum. 2.a

Vidnus Deus quis eſſet Romanis. 667.2.c

Vigilius Pontifex Imperatori iniqua petenti quàm intrepidè reſtiterit. 656.1.b

Villegiſus Archiepiſc. Moguntinus quàm in ſua dignitate modeſtus fuerit. 233.1.d

S. Vincentius Fererius ſola Biblia ad conciones ſuas efformandas legebat. 12.1.d

S. Vincentius Martyr omnia Daciani tormenta generosè deſpexit. 39.1.d

Vineam non ſerendam diverſo ſemine quomodo Deus præcipiat. 781.1.d

Vinum prohibitum erat ſacerdotibus ſacrificaturis, & quare. 516.1.d de abſtinentia à vino morale. ibid. b.c. eidem deditum eſſe clericum quàm ſit abſurdum ibid. c.d de vini abſtinentia documenta ex Gentilibus. ibid. & ſeqq. vino abſtinebant homines ante diluvium. 47.1.b

Viri non debent ſequi concupiſcentias mulierum. 65.1.d virorum illuſtrium facta præſagiis oſtenſa. 167.1.b

Virga Moyſis in colubrum converſa quid ſignificarit ad litteram. 288.2.a quid ſymbolicè. ibid.c quid allegoricè. ibid.c quid anagogicè. 2.b quid tropologicè. ibid.c quæ hæc virga mirabilia ſit operata. 232.1.a

Virgæ variegatæ ad quarum aſpectum oves Iacob conceperunt, quid tropologicè ſignificent. 191.2.d

Virgines ut angeli in publicum prodeant. 358.1.a debent pro ſpeculo habere B. Virginem. 474.2.c debent ornamenta ſua ponere in mente, non in veſte. ibid. earum chori ſunt exercitus, & milites Dei. ibid. c ſacerdotum veterum filiæ virgines fornicantes puniebantur exuſtione ob ſimplicem fornicationem. 564.2.b aliæ tamen virgines morte non puniebantur. ibid. apud Romanos etiam Veſtales virgines fornicantes vivæ defodiebantur. ibid. b virgo eſt holocauſtum, & ſacerdos Chriſti. 487.1.d

Virginitatis commendatio. 414.1.c ejus naturalia indicia quæ. 751.2.d rectè comparatur rubo & quare. 282.1.d ſignificatur per ſmaragdum. 428.1.c

In Virtute omnes ſemper tenentur progredi. 714.2.c 800.2.b vera virtus neſcit finem. 714.2.d. in ea qui non proficit, deficit. ibid. d praxis in virtute proficiendi eſt, per gratiam Dei, & noſtram ſtrenuam cooperationem. 714.2.d & nobis proponendo exempla Chriſti & Sanctorum. ibid. c per examen conſcientiæ ſerium & crebrum. ibidem d virtutes etiam odorem ſuum habent. 176.1.a ad eam via, ad eam exhortatio, ejuſque encomia. 270.1.c. 435.2.c.d in virtute proficiendi praxis. 74.2.a ejus habitus acquiri debet exercitio. 571.1.c unde dicta. 269.1.b in adverſis creſcit. 2.b ordo virtutis ad perfectionem. 773.1.a virtutis robur & potentia. 215.2.d

Vita hominis eſt militia. 630.2.a vita noſtra debet eſſe continua mortis meditatio. 174.1.d & aſſidua profectio in via virtutum. 360.1.a vita brevis nos monet ut illam bene impendamus. 208.2.d 240.2.a

Vitæ æternæ pulchra deſcriptio. 415.2.b vili pretio hæc comparatur. 416.1.a

Vita activa & contemplativa ſignificatur per duas ſorores Iacob. 184.2.d contemplativa in quo præſtet activæ. ibid. d

S. Vitalis Martyr propter tormenta Chriſtum noluit negare.

de Vitulæ mactatione pro homicidio occulto. 788.2.b & ſeqq. quid allegoricè hæc vitula ſignificarit. 778.2.d vitula, capra, aries ab Abrahamo in fœdere immolata quid litteraliter, myſticè & moraliter ſignificent. 127.2.a.c

Vivificare ſæpè in Scripturis ſignificat, in vita conſervare. 680.1.b

Ultio qua reſtrictione permiſſa fuerit Iudæis. 557.1.c quantopere nobis ſit fugienda. ibid.c.d

Unctio pontificis, ſacerdotum, & regis erat diverſa. 566.1.a unctionis mollities perſtringitur. 450.1.a hac de re varia exempla proferuntur, ibid. c & ſeqq.

Compoſitio Unguenti, quo ſacerdotes conſecrabantur, deſcribitur. 449.1.a & ſeqq.

Vocalia debent omnia eſſe quæ ſunt Pontificis. 434.1.c

Vocare in Scripturis ſæpè ſignificat eſſe. 643.2.d

Vocationum Dei typus, & ordo. 236.1.a vocatione ſua quiſque debet eſſe contentus. 655.2.c

Vocibus abſtractis & concretis quomodo Hebræi interdum utantur. 20.2.d

Voluntatis quàm magnum ſit dominium. 74.1.d voluntatibus noſtris malis quomodo utatur diabolus. 551.1.d Deus ſæpè eſt voluntate contentus loco operis. 156.1.a

Vovere Deo licet aliquod bonum opus. 182.2.a

Votum filiæ, vel uxoris quomodo poterat pater vel maritus confirmare, aut irritare. 705.1.a & ſeq. leges de votis, non tam erant juris naturæ, quàm poſitivi veteris. 706.2.b votum eſt ſpontanea obligatio, reſpectu actus voventis, ſed non reſpectu rei votæ. 598.1.d res vota voto cherem debebat mori aut naturaliter aut civiliter. 598.2.a de votis apud Iudæos leges ſancivit Deus duodecim, quæ ex ordine referuntur. 594.2.a prima lex erat in qua homo ſe vovebat ſervitio Dei, & tabernaculo, quomodo hic erat redimendus. 596.1.a & ſeqq. quid hoc votum allegoricè ſignificet. 596.1.d vir & mulier ſe voventes quo pretio poterant redimi 2.b ſervus quomodo poterat redimi ibid. c ſecunda de animali Deo voto: ſi animal immolabile erat, redimi non poterat. 596.2.d tertia de animali immundo, & redimendum erat pretio. ibid. b quarta de vovente domum ſuam, ibid. c quinta de vovente agrum, & quomodo is redimi poterat. ibid. d. 2.a ſexta rurſus de vovente agrum. 597.2.d emptor hujus agri, non heres, eum redimebat pretio ſolvendo pro rata annorum uſq; ad jubileum. ibid. b.c octava de primogenitis Deo votis. 2.b nona de primogenito immundo voto. ibid. d. & ſeq. decima de eo quod vovetur, ita ut redimi non poſſit, ſive de anathemate voto. 598.2.a undecima de frugibus votis. 2.c.d duodecima de votis decimarum animalium. 599.1.d an res præcepta poſſit eſſe materia voti. 598.1.c

Ur fuit urbs Chaldææ dicta ſic à cultu ignis. 113.2.a

Urbes muris olim apud Iudæos fuere cinctæ. 589.2.c

Urim & Tummim in rationali quid fuerint, unde dicta. 588.2.c & ſeq. erant ei inſcripta. 588.2.c quæ ejus rei litteralis cauſa. 589.2 b item allegorica. ibid. d & ſymbolica cauſa. 589.2.d item moralis cauſa. ibid.

Urſini presbyteri ſancta mors. 683.1.b

Uſuram etiam damnarunt Gentiles . 784. 2. a fuit vetita lege Moyſis . ibid. b poterant eam Judæi erga Chananæos exercere , & quare . 2. a hodie idem poſſunt Chriſtiani erga Turcas . ibid. b vocatur morſus , 387. 1. c 784. 1. b

Uſurarius ſignificatur per leporem . 525.1.d

Uvarum quarumdam enormis magnitudo in Aſia naſcentium , & maximè Eucarpiæ . 644.2.c

S. weneeslaus Abeli aſſimilatur , ejus necis auctores quas pœnas dederint , 75.2.b

S. Wil ebrordus aqua benedicta dæmones à domo quadam fugavit . 666. 2. d ejus mater gravida vidit in ſomnis novam lunam naſcentem in ſignum futuræ ſanctitatis filii , 679. 2. d

Volgi quàm ſit mirabile ingenium & mores, inſignibus ſententiis docetur, 633. 1. d & ſeq. vulgi ingratitudo, 670.1.a & ſeq.

Vulnerum dolor cur tertio die graviſſimus . 204. 1. a

Vultures omnes an feminæ . 41. 2. d præſagiunt clades & cædes . 42.1.a

S. wolfredi Martyris zelus . 448.2.d

Uxoris & concubinæ quæ olim fuerit differentia . 165. 1. d in uxore licet etiam ſpectare pulchritudinem . 384. 1. c veteres ſolebant uxores emere , ibid. d uxor malum eſt neceſſarium , quantorum ſit viro dolorum cauſa . 614. 2. d & ſeqq. uxorum maritos amantium exempla . 60. 1. d & ſeqq. uxor bona eſt inſigne Dei donum . 161. 1. c exempla talium . ibid. 2. b uxoris alienæ concupiſcentia vetatur nono decalogi præcepto , 744. 1. d

XEnophon unde dictus Muſa Attica ; 230. 2. a 337. 1. d

ZAbulon quid ſignificet, 188 1. d ſignificat ſymbolicè odium peccatorum. 188. 2. c de benedictione Zabulon . 174. 1. d in terra Zabulon prædicavit Chriſtus . ibidem ex ea orti plerique Apoſtoli. ibid. d habitabant Zabulonitæ juxta mare Mediterraneum . 813.1.d

Zachæus Eremita peſtem à Cæſarea precibus avertit. 534. 2. d

Zacharias pontifex cæſus à Ioas reges, vindictam poſcens auditus eſt à Deo. ibid.

Zaleucus juſtus fuit legiſlator ; 730.1.c

Zambri princeps tribus Simeon ad Madianitidem intrans occiſus eſt à Phinees , 693.1.d

Zara quid ſignificet. 219.2.a

Zeugmatius monachus, eſto cæcus , omnes docere ſatagebat ; 409.1.c

de Zelo inſignia documenta moralia . 812. 1. a zelus purgat facinus. ibid. zelum habentium varia exempla . ibid. c, d zeli Levitarum merces . ibid. b requiritur in Prælato & principe , 812. 1. c zelo eſt opus ad ardua peragenda . 693.2.a

Zelotypia eſt unum è malis conjugii ; 615. 1. a ea laborans olim maritus uxorem deferebat ad ſacerdotem , ſacerdos dabat mulieri aquas bibere . 615.2.b

Zelpha ancilla Liæ data ab ipſa Jacobo marito in conjugem ſecundariam, peperitque ei duas proles . 171.2.d

Zonzommim qui dicantur triplici ſignificatione . 731.2.b

Zona pontificis veteris teſtamenti ſignificat Chriſti in nos amorem . 436. 2. d quid eadem zona tropologicè ſignificet . ibid.d

Zona torrida eſt habitabilis ; 308,1.b

Zoroaſtres fuit magiæ inventor . 307.2.c

Zozimas Eremita corpus S. Mariæ Ægyptiæ terræ mandavit . 69.2.a

F I N I S.

IN.

Digitized by Google

INDEX MATERIARVM
PRO CONCIONIBVS
EVANGELIORVM DOMINICARVM
Totius anni, & Feſtivitatum aliquot, quæ in hoc Commentario in Pentateuchum proponuntur.

DOMINICA I. ADVENTUS.

S*Vrgent pſeudo Chriſti*, Luc. 21. Antichriſtus ex qua tribu naſcetur, *vide in indice rerum verbo* Antichriſtus.

Tunc videbunt filium hominis, Tintinnabula pontificis veteris teſtamenti ſignificant noviſſima. 434. 2. d Horror judicii extremi conſiderari poteſt ex horrore diluvii, 93. 1. c & ſeqq. Iris ſignificat diem judicii. 101. b. Iudicii dies extremus ſignificatur per maledictiones, & benedictiones prolatas per Moyſem in Garizim & Hebal. 793. 2. d Chriſtus veniet ad judicium media nocte. 325. 2. a Iudicii memoria quam ſit utilis, *vide in indice rerum verbo* Iudicium.

DOMINICA II. ADVENTUS.

Cum audiſſet Ioannes in vinculis opera Chriſti, Matth. 11. Ioannes humilis licet, veritatem dixit. & liberè Herodem de incontinentia arguit. Docentur hoc loco Prælati, licet humiles debeant eſſe, debere tamen dignitatem ſuam tueri, ac veritatem intrepidè etiam viris principibus dicere: de qua re inſignia adferuntur exempla. 656. 1. a & ſeqq.

Arundinem vento agitatam. De conſtantia & perſeverantia, *vide multa in indice rerum verbo* Conſtantia & Perſeverantia. De conſtantia inſignia documenta, & dicta moralia ſapientum. 421. 1. b

Cæci vident. Quot modis vera miracula à falſis diſcerni poſſint, *Vide in indice rerum verbo*, Miracula.

DOMINICA III. ADVENTUS.

Quis es tu? Joann. 1. Cognitio ſui quàm ſit res utilis & neceſſaria. 764. 1. c Hominis miſeria & vilitas. 69 1. c

Propheta es tu? De ſingulari propheta promiſſo per Moſem. 778. 1. b

DOMINICA IV. ADVENTUS.

Prædicans baptiſmum pœnitentiæ, Luc. 3 De compunctione inſignia documenta moralia. 499. 1. b 549. 1. a & ſeqq.

Pœnitentia tropologicè eſt ſagum cilicinum quo operiebatur tabernaculum. 413. 2. d Significatur eadem myſticè per labrum quod erat in tabernaculo. 448. 1. b Cilicii uſus quam ſit antiquus docetur exemplis. 214. 2. & ſeq.

Mortificationi corporis quantopere debeat Chriſtianus vacare. 418 1. c. d

Adam veſtitus foliis ficuum in ſignum pœnitentiæ. 66. 1. b Pœnitentiæ præco fuit Noë. 85. 1. a Pœnitentia non eſt procraſtinanda. 45. 1 a

IN FESTO NATIVITATIS DOMINI.

Verbum caro factum eſt, Ioan. 1. Iris ſignificat Verbum incarnatum ſeptem de cauſis. 100. 2. d Incarnatio Verbi allegoricè ſignificatur per ſcalam Iacob. 180. 1. b

Chriſtum verum Meſſiam veniſſe probatur ex prophetia Iacob, Geneſ. 49. *Non auferetur ſceptrum*, &c. 248. 2. a & ſeqq. Quomodo Chriſtus ſit deſiderium collium æternorum. 256. 2. d

Chriſtus quintupliciter vocatur Deus. 303. 2. a

Chriſtus inſtar monocerotis captus eſt ſolo ſinu Virginis. 685. 2. a

Bethleem locus nativitatis Chriſti unde nomen acceperit. 208. 1. a

IN FESTO S. IOANNIS EVANGELISTÆ.

Sic eum volo manere donec veniam, Ioan. 21. Ioannem verè eſſe mortuum, *vide in indice rerum verbo* Ioannes. Quia verò Ioannes præ cæteris diſcipulis dilectus fuit ob inſignem caſtitatem, de ea hìc agi poterit: de qua *vide inſignia documenta & exempla in indice rerum*, *verbo* Caſtitas & Virginitas. Item inſignia continentiæ exempla tam Gentilium, quam Chriſtianorum. 494. 1. a

DOMINICA INFRA OCTAVAM.

Hæc vidua, *&c. quæ non diſcedebat de templo*, &c. Luc. 2. Erant ſimiles multæ mulieres huic Annæ excubantes circa tabernaculum, idque à tempore Moyſis. 474. 1. d

IN FESTO CIRCUMCISIONIS.

Vt circumcideretur puer, Luc. 2. De inſtitutione, cauſis & ſignificatione circumciſionis. 134. 2. d

Vocatum eſt nomen ejus Ieſus. De nomine Dei, *vide in indice rerum*, *verbo* Deus; *de nomine Ieſus*. *ibid. verbo* Ieſus. & 70. 1. b Item de Dei nominibus, ejuſque nomine tetragrammato. 237 2. c & ſeqq.

Quod vocatum eſt ab angelo. *priuſquam in utero conciperetur*. Sex inſignibus viris Deus ante ortum nomina indidit. 131. 2. a

IN FESTO EPIPHANIÆ.

Ecce magi ab Oriente venerunt, Matth. 2. *Vide de prophetia Balaam*. ex cujus proſapia hi Magi fuerunt, ubi multa & inſignia de ſtella, Chriſto ac Magis referuntur. 689. 1. a

Vidimus ſtellam ejus in Oriente. De creatione ſtellarum, earumque natura, magnitudine, &c. *Vide multa in indice rerum verbo*, Stella. Item quomodo multorum ſanctitas fuerit præſagita lumine cæleſti, & quomodo Sancti ſimiles ſint ſtellis, *vide* 127. 1. a

Audiens autem Herodes rex turbatus eſt. Regum ſtatus quàm multis ſit obnoxius periculis. 634. 1. a & ſeq. Regnorum quanta ſit vanitas. 352. 2. a & ſeqq.

Obtulerunt ei munera, *aurum*, *thus*, *& myrrham*. Quia aurum myſticè ſignificat charitatem, *vide in indice*

Digitized by Google

rerum, *verbo* Caritas. In oblatione thuris devotio myſticè poteſt intelligi, item & oratio. Quomodo devotio & recta intentio eſt dirigenda ad Deum in omni tempore. 495. 2. a De oratione *vide in indice rerum*, *verbo* Oratio. Occaſione thuris, *vide* de virtutum odore. 176. 1. a De thure Deo offerri ſolito. 490. 1. d Eſt ſymbolum charitatis, orationis, & bonæ famæ. 490. 2. b

Cur abſit à ſacrificio pro peccato. 498. 2. d Per myrrham rectè poteſt intelligi mortificatio & compunctio. De compunctione inſignia documenta moralis. 499. 1. b 549. 1. a & ſeqq. Mortificationi corporis Chriſtianus quantopere debeat vacare. 549. 1. a & ſeqq. Altare holocauſti ſignificat cor per pœnitentiam mortificatum. 417. 2. & ſeqq.

Reſponſo accepto in ſomnis; An liceat divinare ex ſomnis; 223. 1. b & ſeqq. Somniorum quanta ſit vanitas. 559. 2. a

Quia hi Magi fuerunt primitiæ Gentium, poterit agi de Gentium vocatione ad fidem, de qua eſt prophetia. 104. 1. b

DOMINICA I. POST EPIPHANIAM.

Secundum conſuetudinem diei feſti; Luc. 2. de feſtis diverſis Judæorum, *vide in indice rerum*, *verbo* Feſtum. *Item ib.* quomodo Chriſtiani debeant feſta celebrare. Quia Maria juvenem filiolum etiam ad feſtum duxit, poterunt hic adferri exempla matrum filios ad martyrium offerentium. 153. 1. d

Erat ſubditus illis: De obedientia inſignia & egregia documenta. 426. 1. b & ſeqq. De eadem exempla tam Chriſtianorum quàm Gentilium. ibid. c. d. & ſeqq. Obedientiæ veræ ſeptem proprietates. 115. 2. a Novem bona promiſſa honorantibus parentes. 103. 1. d De honore & obſervantia parentibus debita, 743. 1. d & ſeqq.

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM:

Nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ, Joann. 2. De inſtitutione matrimonii. 58. 2. a Uxor in quatuor rebus eſt viro in adjutorium. ibid. c De Eva formata ex coſta Adami. 2. d Amoris conjugum exempla. 60. 1. d Quomodo in matrimonio ſint duo in carne una. 2. c Moralis doctrina, ne viri ſequantur concupiſcentiam mulierum. 65. 1. d Mulierum triplex pœna. 68. 1. d Polygamia olim quomodo licita. 130. 1. c Quomodo matres per ſe debeant lactare proprios filios. 150. 1. c In deligenda uxore reſpiciendum eſt ad mores, & ad pietatem, non ad divitias. Item bona uxor quàm inſigne ſit donum Dei. 161. 1. b & ſeqq. Multæ ſanctæ mulieres, cur ſteriles. 176. 2. d Licet etiam in uxore deligenda ſpectare pulchritudinem. 184. 1. c Veteres ſolebant uxores emere. ibid. d Uxorum eſt domi manere. 203. 1. a Quomodo parentes debeant æqualiter diligere filios. 231. 2. a Quinam gradus juræ naturæ dirimant matrimonium. 553. 1. b & ſeqq.

Adulterium quomodo per miraculum in veteri lege probabatur. 615. 2. b & ſeqq. De adulterii enormitate. 616. 1. a Quomodo apud varias Gentes puniri ſolitum. 236. 2. b & ſeqq.

Libellum repudii Chriſtus in novo teſtamento ſuſtulit. 786. 1. c

DOMINICA III. POST EPIPHANIAM.

Leproſus veniens, &c. Matth. 8. De lepra, ejuſque ſpeciebus, & quid ſignificet, &c. *Vide multa* 531. 1. a & ſeqq.

Oſtende te ſacerdoti. De ſacrificio à leproſis in mundatione lege Moyſis offerri præcepto, ejuſque ſignificatione. 538. 1. a & ſeqq. Sacerdotum peccata quantopere tegenda. 102. 2. d Benedictio ſacerdotalis quàm ſit efficax. 620. 1. a

Domine adjuva me. Deus quomodo adeſt in arctis ſperantibus in eum. 349. 1. d

Puer meus jacet in domo paralyticus. Inſignem curam hic centurio de ſervis ſuis gerit, uti bonum patremfamilias decet. Laban quomodo ſit ſpeculum patrum familias octo de cauſis. 162. 1. b Qualem curam familiæ debeat habere bonus paterfamilias docetur exemplo Comitis Elzearii. 194. 2. d 213. 2. d 234. 1. a

Et quia hic ſervus erat, agi poterit de ſervis benignè tractandis. 590. 1. b Servus bonus eſt liber, quod multis exemplis docetur. 269. 2. b De cæremoniis legis veteris circa ſervorum & ſervarum libertatem. 382. 2. c. d & ſeqq.

Habeo ſub me milites, &c. in bellis qualis diſciplina militaris ſit ſervanda, docetur exemplis. 776. 1. a & ſeqq. 787. 1. a *Vide item* de juſtis belli cauſis, *in indice rerum*, *verbo* Bellum. Victoriam in bellis eſſe donum Dei, docetur multis exemplis. 370. 2. a

DOMINICA IV. POST EPIPHANIAM.

Aſcendente Jeſu in naviculam, Matth. 8. Navicula hæc ſignificat Eccleſiam, de qua hic agi poterit. In Eccleſiam ſunt tres ſtatus. 172. 1. d Significatur eadem per Berſabee. 2. d Significatur eadem allegoricè per Sanctum. 407. 1. b Item per arcam Noë, 88. 1. b

Venti & mare obediunt ei. Mundi pulchritudo in multis conſiſtit. 47. 2. c & ſeqq. *Vide in indice rerum*, *verbo* Mundus, Creatio.

DOMINICA V. POST EPIPHANIAM.

Alligate ea in faſciculos ad comburendum, Matth. 13. Infernus quando ſit creatus. 31. 2. d Infernum deſignat incendium Sodomæ. 145. 2. a Inferni ignis quantus ſit, multis docetur: 807. 1. a. b

Sinite ea creſcere. Scelera Deus tandem vindicat, licet videatur diſſimulare. 246. 1. d

DOMINICA SEPTUAGESIMÆ.

Simile eſt regnum cœlorum patrifamilias, Matth. 20. Quænam familia ſit feliciſſima. 592. 1. c

Conducere operarios. Rejicitur Calvini error aſſerentis omnia opera juſtorum eſſe peccata. 85. 2. c Quomodo ſemper in virtute proficiendum. 714. 2. b & ſeqq. Ad hoc faciendum pia praxis. 715. 1. c & ſeqq.

Quid hic ſtatis tota die otioſi? De otio deteſtando & vitando. 235. 2. c De ſtadio & ſtudio virtutis. 420. 1. a. De via ad virtutem. 1. b. c. & ſeqq. Virtutum habitus exercitio parandus. 571. 1. c. & ſeqq.

Redde illis mercedem. Quomodo Deus ſit operum noſtrorum merces. 126. 1. c

An oculus tuus nequam eſt, quia ego bonus? De invidiæ proprietatibus & remediis. 212. 2. d & ſeqq. *vide plura in indice rerum*, *verbo* Invidia.

Multi ſunt vocati, *pauci verò electi*. Prædeſtinatio & reprobatio ſignificatur per hircum oblatum pro peccato, & per emiſſarium. 546. 1. a Salvandorum paucitas multis terribilibus exemplis docetur. 649. 1. d & ſeqq.

DOMINICA SEXAGESIMÆ.

Exiit qui ſeminat ſeminare ſemen ſuum, Luc. 8. De concionatoribus egregia documenta & exempla. 579. 1. c & ſeqq. Concionatores debent eſſe ſatores æternitatis. 629. 1. a Talium concionatorum exempla. ibid. & ſeqq.

Ut videntes non videant, &c. Quomodo Deus dicatur indurare, excæcare, &c. 304. 2. c. & ſeqq. *Vide in indice rerum*, *verbo* Obdurare.

DOMINICA QUINQUAGESIMÆ.

Cæcus ſedebat ſecus viam, Luc. 18. Ratione hujus cæci mendicantis agi poterit quantam curam Deus interdum gerat mendicantium, exemplo Comitiſſæ Hollandiæ. 787. 1. b *Vide etiam in indice rerum*, *verbum* Pauper. Cæcitatem corporalem quàm parvi quidam æſtimarint. 274. 2. a De impiorum cæcitate. 143. 2. c

Do-

Domine ut videam; Illuminatio Dei eſt duplex. 619. 1. d

Quia hodie multi, pro dolor, Bacchum & Bacchanalia colunt, ſe Chriſtianos eſſe obliti, agi poterit de ebrietate & de gula. Ebrietatis incommoda & deteſtatio. 146 2.d 834.1.a Quid ſit, & de ea exempla. 147. 1. a. b De vini abſtinentia. 516. 1. d Guloſi perſtringuntur. 521.2.a Gulæ efficax remedium docetur exemplis. 636. 2.a De ſepulchris concupiſcentiæ gulonum. 638. 1. b & ſeqq.

DOMINICA I. QUADRAGESIMÆ.

Ductus eſt Jeſus in deſertum, Matth. 4. Solitudinis bona & encomia. 281.1.c

Cum ieiunaſſet quadraginta diebus; Veterum in victu parcitas & frugalitas. 44. 2.c Abſtinentiæ fructus & exempla ex ſacris & ex profanis auctoribus. 102. 1.b. c & ſeqq. Jejunium quam ſit res præſtans, & quot ſecum adferat commoda. 467. 1. a Quadrageſima fuit præfigurata per manſiones Iſraelitarum in deſerto. 713. 1. a De Quadrageſima. 395. 2.d & ſeqq.

Et accedens tentator. De ſerpentis tentatione. 62. 1. a & ſeqq. Quare diabolus in ſpecie ſerpentis primos noſtros parentes tentarit. ibid. b Recenſentur ſpecie & modi tentationum ex S. Bernardo. 2.b Diabolus nos magis tentat in fine vitæ. 68. 1. a Aliter Deus dicitur tentare, aliter diabolus. 152. 1. a Diabolus eſt ſerpens & quomodo. 309. 1.c Ejus imbecillitas ſi ei reſiſtamus. 315.1.a

Non in ſolo pane, &c. Explicatio hujus Scripturæ. 752 1.d & ſeqq.

DOMINICA II. QUADRAGESIMÆ.

Et apparuerunt illis Moyſes & Elias. Matth. 17. De Moyſe, quis qualiſve fuerit, *vide multa in indice rerum*, *verbo* Moyſes. De Elia, ubi ſit jam, ac de eius raptu, & vita qua nunc vivit. 81.1.d & ſeq.

Domine bonum eſt nos hic eſſe. Quia transfiguratio erat præambulum gloriæ cæleſtis, de ea hic agi poterit. *vide multa verbo* Cælum & Beatitudo. De conſolationibus ſpiritualibus & gaudio, ſignificatis per manna. 267. 2.d Pro vita æterna quælibet dura eſſe ferenda. 421.1.c Vitæ æternæ inſignis deſcriptio. 415.2.b Quam vili pretio comparetur. 416.1 a

Reſplenduit facies eius ſicut ſol. In oratione Chriſtus transfiguratus fuit. Quomodo oratio faciat homines lucidos. 469.1.a

DOMINICA III. QUADRAGESIMÆ.

Erat ejiciens dæmonium: Luc. 11. Satanæ tres præcurſores ſunt oblivio, negligentia & concupiſcentia. 951. 2. d Quàm aptè diabolus vocetur beſtia. ibid. d

Et illud erat mutum. Dæmonis in ſuos crudelitas docetur exemplis. 554. 2. d Quia etiam diabolus multos nimis facit garrire, agi poterit de garrulitate, de qua inſignia ſunt documenta moralia. 542. 2.a & ſeqq.

Omne regnum in ſe diviſum deſolabitur. Rempub. conſervant præmia & pœnæ. 593 1.a

DOMINICA IV. QUADRAGESIMÆ.

Occaſione multiplicationis panum agi hic poterit de eleemoſyna, cujus encomia & fructus *vide in indice rerum*, *verbo* Eleemoſyna. Pauperum quanta ſit gerenda cura docetur exemplo Dei & Sanctorum. 764. 2.a Eleemoſyna quanto ſit cum affectu danda. 530. 1.c

DOMINICA PASSIONIS.

Quis ex vobis arguet me de peccato? Chriſtus tam confidenter loquitur ſibi infenſiſſimis, quia de nullo ſibi erat peccato conſcius. *Vide in indice rerum verbo* Conſcientia.

Dæmonium habes. Blaſphemi morte puniti, quod multis exemplis probatur. 584.2.a & ſeq.

Ego dæmonium non habeo. Mira populi ingratitudo, & tamen non regerendo injuriam Chriſtus reſpondet: hinc doceri poterit Prælatorum & Sanctorum eſſe alios interdum portare. 635. 1. a & ſeqq. Item quomodo Prælati ſuorum ingratitudinem ferent, & ea de re exempla. 643. 1.a & ſeqq.

Abraham pater veſter, &c. *Vide multa in indice rerum*, *verbo* Abraham.

DOMINICA PALMARUM.

Benedictus qui venit in nomine Domini. Idem hic populus, Chriſtum ſuſcipit cum tantis acclamationibus, poſtea eum ad crucem petit dicendo, Crucifigatur. unde videre licet quàm vulgi ſenſus & mores ſint inſtabiles, de quo. 633 2.a & ſeq.

Quia hodie Eccleſia fidelibus Chriſti paſſionem proponit, de ea multa poterunt agi.

De ſerpente æneo, qui fuit figura crucis. 673.2.d & ſeqq. Crux Chriſti ſignificata fuit per virgam Moyſi. 289. 1. a Chriſtus ſe patientem comparat meſſori. 445. 1.d Chriſti caro crucifixa ſignificatur per vitulam, quæ immolabatur extra caſtra. 779.1.a Caro Chriſti in cruce dilacerata, eſt ſymbolicè lepra octo de cauſis. 536. 2. b Chriſti crucifixi exemplar eſt aſſiduè aſpiciendum. 410. 1. b & ſeq. Crux omnia amara reddit dulcia. 359. 1.c & ſeqq. Chriſtus quomodo in cruce amore & dolore fuerit tollus. 917. 2. b & ſeqq. Chriſtum extra portam paſſum eſſe quid allegoricè ſignificet. 497. 2. a *Vide multa* de monte Moria, id eſt Calvariæ, ubi etiam Iſaac immolatus. 153. 2.c & ſeqq. Chriſtus in cruce pendens ſignificatur per arietem ſurrogatum in locum Iſaac. 156 2. a

IN FESTO PASCHÆ.

Surrexit, *non eſt hic*, Marc. 16. Joſeph ex carcere veniens, eſt figura Chriſti reſurgentis. 237. 1. a In reſurrectione quomodo Deus dicatur creaturus novum ſolem. 38.1.a

De agno paſchali *vide multa* Exod. 12. toto cap. Item de phaſe, ſive paſchate. ibid. 334. 1. a & ſeqq. Viginti analogiæ agni paſchalis, & Chriſti. 340.a.b & ſeqq.

De feſto hoc apud Judæos. 573.2.d De ejus celebritate etiam apud Chriſtianos per miraculum oſtenſa. 2.a.b.c

Occaſione piarum mulierum Chriſti ſepulchrum adeuntium agi poterit de mulieribus. Saræ laus & virtutes. 130. 1. a *Item vide indicem rerum*, *verbo* Mulier.

FERIA II. PASCHÆ.

Ibant duo, Luc. 24 Societatis duo commoda. 238. 2.a

De Jeſu Nazareno. Quam rectè Jeſus vocetur Nazarenus. 617.2.a

Interpretabatur illis in omnibus Scripturis. *Vide indicem rerum verbo* Scriptura.

Mane nobiſcum Domine. Hoſpitalitatis encomia & proprietates. 136. 2.b Hoſpites quomodo recipiendi. 2.c.d

DOMINICA IN ALBIS.

Pax vobis, Joann. 21. Pacificorum exempla. 172.1.a

Quorum remiſeritis, &c. Typus et figura confeſſionis & abſolutionis fuit in veteri teſtamento. 503.1.a Confeſſionis ſacramentalis fructus et neceſſitas docetur documentis et exemplis. ibid. c et ſeqq.

DOMINICA II. POST PASCHA.

Ego ſum paſtor bonus. Joan. 10. De Paſtoribus, et Eccleſiæ

rectoribus multa paſſim, quæ ipſi Superiores vel ſibi meditando poterunt applicare, vel ſuis, ubi auditorium exigit, proponere; paſtores quales debeant eſſe docetur ex virga Aaron florente. 659. 2. c debent eſſe valdè addicti mortificationi corporis, qua de re inſignia adferuntur exempla. ibid. d & ſeqq. Paſtores non debent eſſe delicati. 661. 1. d quàm debeant eſſe humiles docetur exemplo Moyſis incidentis in peccatum incredulitatis. 678. 1. b Debent eſſe inſtar ignis. 238. 2. b & ſeqq. Debent ſæpè cum Moyſe Deum conſulere. 623. 1. a Inſtar Moyſis debent ſeveritatem miſcere cum miſericordia. 456. 2. d Quales debeant eſſe. 434. 1. c Nullis debent parcere laboribus, quod exemplis docetur. 445. 1. c Exempla proborum paſtorum. 659. 2. c & ſeqq.

Quia apud ſacros & profanos auctores, principes & magiſtratus ſæculares vocantur etiam Paſtores, etiam de iis hic agi poterit. Ars paſtoralis eſt præludium ad regnum. 380. 1. a Tres greges cuique ſunt paſcendi, 3. b Princeps debet eſſe paſtor & lapis. 256. 1. b Principes avari quantopere deteſtandi, & eorum exempla. 525. 1. d & ſeqq. Magiſtratus quales debeant eſſe. 372. 2. d & ſeqq. Principum eſt in ira facilè excuſationem admittere, *vide verbo* Princeps.

Quoniam ſubditi tenentur Paſtores ſuos ſuſtentare, agi poterit de decimis, de præmiis eas bene dantium, & punitione detrectantium dare. *Vide in indice rerum, verbo* Decima. *vide etiam multa ſervientia huic Evangelio verbo* Sacerdos & Princeps.

DOMINICA II. POST PASCHA.

Triſtitia veſtra convertetur in gaudium. Joan. 16. Appoſitè ſuos hic Chriſtus ſolatur. De modo conſolandi afflictos. 236. 2. c Lætitia vera Chriſtianorum eſt ſita in ſpe felicitatis æternæ. 591. 1. a & ſeqq.

Gaudium veſtrum nemo tollet a vobis. De vero & ſolido gaudio juſtorum. 590. 1. d De gaudio ſpirituali, & ejus fructu, & de mediis ad illud perveniendi. 759. 2. c

DOMINICA IV. POST PASCHA.

Veritatem vobis dico. Joan. 16. Veritas eſt ſol pulcherrimus. 412. 2. d

Multa habeo vobis dicere. Verbo Dei quomodo Deuteronomio præcipiatur nihil addendum, quodque hoc non excludat traditiones Eccleſiaſticas. 734. 1. a & ſeqq.

DONINICA V. POST PASCHA.

Si quid petieritis Patrem in nomine meo, &c. Joan. 16. Lucta Jacob cum angelo ſignificat orationis vim & efficaciam. 199. 1. d *Vide plura* de oratione ejuſque fructibus, *in indice rerum, verbo* Oratio. De orationis fructu, miraculis, & exemplis. 445. 1. d & ſeqq.

IN FESTO ASCENSIONIS DOMINI.

Exprobravit incredulitatem, Marc. 16. Modus corripiendi quis à Prælatis ſit ſervandus. 229. 2. b

Aſſumptus eſt in cælum. Vide notata Dominica ſecunda in Quadrag. Quomodo terrena contemnenda, & nos debeamus elevati ad cæleſtia. 39. 2. b. Scala Jacob tropologicè ſignificat virtutes, quibus ad cælum ſcandimus. 180. 2. a Significat anagogicè varios Sanctorum choros. 181. 1. c Quadraginta duæ viæ ad cælum ſignificatæ per quadraginta duas manſiones in deſerto ad terram promiſſam. 713. 2. a Quia Chriſtus in aſcenſione ſua comparatur aquilæ, dici quædam mira de aquilis poterunt, & quomodo Sancti ſimiles ſint aquilis. 374. 1. b & ſeqq. Quomodo debeamus ſuſpirare ad cælum. 400. 2. b

IN FESTO PENTECOSTES.

Seditque ſupra ſingulos eorum. Quia Spiritus ſanctus hodie deſcendit ſub ſpecie ignis, tractari poterit quomodo Deus olim per ignem ſolebat oſtendere ſibi placere ſacrificia. 73. 1. d Spiritus ſanctus ſignificatur per columnam ignis, & per columnam nubis. 346. 1. b & ſeqq. 627. 1. d Aptiſſimè ignis ſignificat Deum charitatem, & ſanctum Spiritum, idque ob tres rationes. 513. 2. a & ſeqq. De igne in rubo *vide multa documenta.* 382. 1. b

Spiritus ſanctus quàm facilè hominem mutet. 684. 1. c *vide plura in indice rerum, verbo* Spiritus ſanctus.

De feſto Pentecoſtes Judæorum, & noſtro. *vide multa* 575. 2. a & ſeqq. Feſtum pentecoſtes quid allegoricè, tropologicè, & anagogicè ſignificet. 578. 1. d a. b

DOMINICA SS. TRINITATIS.

Baptizantes eos, &c. Matth. 28. Tranſitus maris rubri figura fuit baptiſmi. 352. 1. a

Docete omnes Gentes. Apoſtolorum officium in ſervo Abraham præfiguratur. 163. 2. d Evangelii dilatatio facta per Apoſtolos allegoricè ſignificatur per tabulas tabernaculi. 414. 2. b

In nomine Patris & Filii, & Spiritus ſancti. Myſterium SS. Trinitatis innuitur. 284. 1. d *Vide in indice rerum verbo* Trinitas. *Item de* formatione ſigni crucis, *verbo* Crux. Trinitatis ſymbolum in tribus angelis fuit quos Abraham hoſpitio recepit. 138. 2. d

Agi hic etiam poterit de Deo, de quo *vide indicem rerum verbo* Deus. Cogitare Deum ubique præſentem quàm ſit res utilis & ſalutaris. 133. 2. a Formationis crucis ſigni encomia. 673. 2. d

IN FESTO VENERABILIS SACRAMENTI.

Panis quem ego dabo, caro mea eſt. De Euchariſtia in quantum eſt Sacramentum; ac de variis ejus figuris, *vide in indice rerum, verbo* Euchariſtia. Omnes proprietates mannæ accommodantur Euchariſtiæ. 366. 2. d & ſeqq. Euchariſtiam etiam angeli diſtribuerunt. 567. 1. c Mincha fuit typus Euchariſtiæ. 489. 2. d Item menſa panum propoſitionis. 407. 1. d

De Euchariſtia in quantum eſt ſacrificium, multa dici poſſunt. De Melchiſedec, ejuſque ſacrificio. 123. 1. d & ſeqq. Sacerdotes novæ legis ſacrificaturi quam ſancti debeant eſſe. 567. 1. c. d Docetur idem exemplis. 567. 2. a Sacerdotes impuros quomodo ſoleat Deus punire. 567. 1. c & ſeqq. Juge ſacrificium ſignificabat ſacrificium Miſſæ, 442. 2. c & ſeqq. Miſſam quotidie audire quam ſit utile docetur exemplis. 466. 1. a & ſeqq. Quomodo in ſacrificio Miſſæ viſæ ſint viſiones angelorum, docetur exemplis. 543. 2. c & ſeq.

DOMINICA II. POST PENTECOST.

Homo quidam fecit cœnam magnam, Luc. 14. Quia quidam per cœnam hanc intelligunt gloriam cœleſtem, *vide de ea notata Dominica 5. Quadrag. & in feſto Aſcenſionis Domini.* Secundò per illum qui villam emit quidam intelligunt ſuperbos & ambitioſos; per ementes boves deditos colligendis opibus; per eum qui uxorem duxit, deditos libidini, aut qui nimio affectu ducuntur erga rem uxoriam. Quibus præmonitis, ad verba poterit agi.

Villam emi. Honores non debent mutare mores, & ea de re exempla. 233. 1. d Ambitio quam ſit res deteſtabilis & periculoſa. 654. 2. b. c

Juga boum emi. De cupiditate auri, quàm ſit nociva. 678. 1. b & ſeq.

Uxorem duxi. De malo zelotypiæ, & incommodis conjugii, 614. 2. d *Vide notata de* matrimonio, *Domin. 2. poſt Epiphan. Vide item indicem rerum, verbo* Libido & Luxuria. De oculorum cuſtodia habenda, & curioſitate vitanda. 203. 1. c & ſeqq.

Google

INDEX MATERIARUM PRO CONCIONIBUS.

DOMINICA III. POST PENTECOST.

Murmurabant Phariſæi, Luc. 15. Murmurantes quàm graviter olim à Deo puniti fuerint, *vide in indice rerum*, *verbo* Murmurare. Quia etiam detrahebant Phariſæi Chriſto, doceri poterit, detractio quantum ſit malum. 641. 1.b & ſeqq.

DOMINICA IV. POST PENTECOST.

In verbo tuo laxabo rete. Quomodo Deo fidendum, & nobis diffidendum. 753.2.a Dei directioni debemus in omnibus acquieſcere. 461.1.c.d quod exemplis probatur. ibid.c.d Quænam hujus rei ratio.

Relictis omnibus ſecuti ſunt eum, Typus & ordo vocationum Dei. 236.1.a

DOMINICA V. POST PENTECOST.

Audiſtis quia dictum eſt antiquis, Matth. 5. Corrigit Chriſtus Judæorum malum intellectum circa legem, putantium ſolum opus externum eſſe prohibitum, non actum concupiſcentiæ interioris, docet verò Chriſtus utrumque prohiberi. De concupiſcentia vetita ſex de cauſis, & de ea vincenda quatuor modis. 744 2.b & 2.a b

Qui occiderit. Homicidium quàm ſeverè Deus punire ſoleat. 98 1.d Exempla judicum, quos rei injuſtè damnati ad judicium citarunt. 99.1.b & ſeqq. Homicidas Dei ultio ad necem perſequitur. 2.d

Qui iraſcitur. Ferocium iræ comitate franguntur, & hac de re exempla. 700.1.b & ſeqq. Impatientia quàm ſit impotens. 467.1.d

DOMINICA VI. POST PENTECOST.

Miſereor ſuper turbam. Miſericordia Dei eſt varia: 467. 2.c *Vide notata* de eleemoſyna *Dom. IV. Quadrageſima*.

DOMINICA VII. POST PENTECOST.

Attendite à falſis prophetis. Matth. 7. *Vide* de hæreticis & hæreſi *multa in indice rerum*, *verbo* Hæreſis, Hæretici ſimiles ſunt canis. 156.2.b Item ſunt ciniphes. 313.2.b Apoſtaſiam à fide quantopere ſoleat Deus punire docetur multis exemplis. 767 1.a & ſeqq.

A fructibus. *Vide in indice rerum*, *verbo* Opera & Virtus.

Sunt lupi, Peccata hominem in beſtias transformant. 585.1.d Impii ſimiles ſunt feris. 498.1.c

DOMINICA VIII. POST PENTECOST.

Fodere non valeo, Luc. 16. De ſtrenuè colendo agro, inſignia moralia documenta. 172.2 d De agriculturæ laudibus, ac præclaris viris qui ei dediti fuerunt. 57.1.d 101.2 b

Filii hujus ſæculi prudentiores filiis lucis in Generatione ſua ſunt. De vera ſapientia inſignia documenta moralia. 406.1.c & ſeqq. Sapientiæ documenta & indicia. 406.2.a Simplicitatis inſigna elogia. 558.1.c

De mammona iniquitatis. Avarorum idolum eſt aurum 556.1.b

Recipiant vos in æterna tabernacula. De eleemoſynę multis & inſignibus fructibus, *vide verbo* Eleemoſyna. Quomodo domus Chriſtianorum debeant eſſe officinæ. 583. 1. a

DOMINICA X. POST PENTECOST.

Non ſum ſicut cæteri hominum, Luc. 18. Bona opera noſtra eſſe occultanda. 765.2.a

Deſcendit hic juſtificatus in domum ſuam. Opus creationis ſex dierum ſignificat tropolog. opus juſtificationis. 43.2.d

DOMINICA XI. POST PENTECOST.

Tanto magis plus prædicabant. Sancti accepto beneficio prorumpunt in hymnos, & gratiarum actiones. 354 1.a Deum ſemper eſſe laudandum, & quare. 2.c & ſeqq. Quomodo à nobis magnificetur Deus. 647. 2.d Deus quantopere, & quot titulis à nobis eſt laudandus. 756.1.c & ſeq.

DOMINICA XII. POST PENTECOST.

In lege quid ſcriptum eſt? Luc. 10. Quantum ſit beneficium lex Dei. 577. 1. b Viginti novem bona promittit Deus ſervantibus legem ſuam. 576. 2. d Item eam violantibus intentat viginti octo maledictiones. 579.2.a Lex Dei cuſtodienda eſt nimis ſex de cauſis. 579.2.a

Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, &c. De præcepto dilectionis, & de Deo ſuper omnia diligendo, *vide multa in indice rerum*, *verbo* Dilectio. *vide etiam*. 746. 2.d & ſeqq. ibique multa de charitate. Dilectionis Dei & proximi præcepta erant contenta duabus tabulis. 687.1.d De dilectione proximi inſignia exempla. 557.2.c & ſeqq.

Amoris philtrum eſt charitas, quod exemplo Nazianzeni docetur. 236.1.a

Infundens oleum. Oleum tria myſteria ſignificat. 439.1.b Oleum eſt typus miſericordiæ Chriſti. 501. 1.d Cur abſit à ſacrificio pro peccato. 490. 1. a Oleum quid allegoricè ſignificet. 182.1.b Tropologicè ſignificat gratiam & virtutes, idque octo de cauſis. ibid c.d

Qui fecit miſericordiam. Opera miſericordiæ ſignificabantur per panes propoſitionis. 504.1.d

DOMINICA XIII. POST PENTECOST.

Occurrerunt ei decem viri leproſi, *Vide* quæ de lepra & leproſis ſunt notata *Domin. 4. poſt Epiphaniam*. Quia verò lepra ſignificat peccatum, *vide indicem rerum verbo* Peccatum. Peccatum ſunt quatuor quæ aggravant. 76. 1.a Quot ſecum adferat incommoda. 86. 1. a A peccatis probi viri tribus vinculis retrahuntur. 321. 1. b Exhortatio ad fugam peccati. 221. 1. d Exempla malentium mori quàm peccare. ibid d & ſeqq.

Gratias agens. Gratiarum actio elidit omnes tentationes. 349. 2. a De gratiarum actione, ejus fructibus, & ad eam incitamenta. 790.1.b & ſeqq. *Vide multa in indice rerum*, *verbo* Gratia.

DOMINICA XIV. POST PENTECOST.

Ne ſolliciti ſitis, Matth. 6. Deo ita eſt fidendum, ut humana præſidia non negligamus. 197.1.c In Deo quomodo fidendum. 753.2.a

Pater cæleſtis paſcit illa. Mirum providentiæ Dei exemplum. 530.2.d & ſeqq. Scala Jacob eſt ſymbolum divinæ gubernationis. 179.2.a

Quærite primum regnum Dei. Qui ita temporalibus incumbunt, ut negligant æterna, ſimiles ſunt chamæleonti. 746.1.b & ſeqq.

DOMINICA XV. POST PENTECOST.

Efferebatur defunctus, Luc. 7. Quomodo Deus mortem primis parentibus minatus fuerit. 58.1.b & ſeq. De morte inſignes ſententiæ. 2. 2. b & ſeqq. Locum ſepulturæ deputari ſolitum conſecratione quàm ſit antiquum. 158.2.b Sepultura inter fideles quanti fiat. 158. 2. d Moralis doctrina, & exempla de libenter moriendo. 165.2.d Vita noſtra debet eſſe jugis mortis meditatio. 174.1.c Crebra mortis meditatio quàm ſit Deo grata. 440. 2. a Mortis memoriæ exempla. 80. 1. d

Accepit omnes timor. Timor Dei quot ſecum fructus adferat. 756.1.b & ſeqq.

Magnificabant Deum. De Deo magnificando & lauda-

dati-

Digitized by Google

dando; *vide notata Dominica XI. poſt Pentecoſt.*

DOMINICA XVI. POST PENTECOST.

Si licet ſabbato curare, Luc. 14. Dies Dominica fuit prima dies mundi. 32. 2. a Sabbatum violans in lege Moyſis morte punitur. 451. 2. b Exempla punitionis eorum qui feſta violant, 652. 2. d Sabbati antiquitas, etiam ante legem Moyſis. 29. 2. c Exponitur multis tertium præceptum de ſabbato ſanctificando. 741. 1. d

DOMINICA XVII. POST PENTECOST.

Vide quæ de dilectione *notata ſunt Dominica duodecima poſt Pentecoſt.*

DOMINICA XVIII. POST PENTECOST.

Offerebant ei paralyticum, Matth. 9. De patientia in morbis habenda. 174. 1. a Tribulationes quare hic ſoleat Deus ſuis immittere. 202. 1. c Sunt ſigna amoris. ibid. c Non lædunt, ſed perficiunt. 2. a Sunt portæ cæli, ibid. b *Vide plura in indice rerum, verbo* Tribulatio.

DOMINICA XIX. POST PENTECOST.

Fecit nuptias filio ſuo, Matth. 22. Chriſtus ſimilis eſt Iſaaco in eius deſponſatione, idque octo de cauſis. 163. 2. b

In tenebras exteriores. Myſticæ tenebræ quæ ſint. 324. 2. c Æternæ tenebræ ſunt metuendæ. 2. b Æternitatis quanta ſit longitudo. 357. 2. c Quid ſit æternitas. 599. 2. a

DOMINICA XX. POST PENTECOST.

Erat quidam regulus, Joan. 4. Ex hac reguli cura pro ſalute corporali filii, admoneri poterunt parentes qualem curam pro ſalute æterna liberorum debeant gerere. *Vide in indice rerum, verbo* Parentes. Parentum maledictio & benedictio in liberos, ſæpè eſt valdè efficax, quod multis probatur exemplis. 177. 1. d & ſeqq. Qui proles ſuas malè inſtruunt, eas dæmoni offerunt. 555. 1. a

Niſi ſigna & prodigia videritis, Octo modis vera miracula ſecernuntur à falſis. 309. 2. a & ſeqq.

Vade, Filius tuus vivit. Ad Centurionis ſervum Chriſtus ſponte voluit ire, ad filium reguli vocatus renuit ire, ut oſtendat pomparum ſæculi vanitatem. Omnis nobilitas habuit ferè ignobile principium, quod exemplis probatur. 219. 2. a

DOMINICA XXI. POST PENTECOST.

Debebat decem millia talentorum, Matth. 18. Talentum quanti fuerit valoris. 475. 1. a & ſeqq.

Patientiam habe in me. Patientia in adverſis quàm ſit res præſtans: *vide in indice rerum, verbo* Patientia. De patientia varia & inſignia documenta. 278 1. c & ſeq.

Niſi remiſeritis, &c. De injuriarum remiſſione *vide multa in indice rerum, verbo* Injuria, Manſuetudo. De manſuetudine inſignia dicta, & exempla. 639. 2. d & ſeqq. Injurias perferre inſignia eſt ſanctitatis indicium, quod multis exemplis probatur. 2. c. d. & ſeqq.

DOMINICA XXII. POST PENTECOST.

Magiſter ſcimus quia verax es, &c. Matth. 22. Adulatio quàm ſit res pernicioſa. 681. 2. a De hypocriſi inſignia apophthegmata. 523. 1. b

Cuius eſt imago hæc & ſuperſcriptio? Quomodo homo ad imaginem Dei ſit creatus, & in quo hæc imago conſiſtat. 44. 2. d & ſeqq. Hominis excellentiæ, & dotes inſignes. 44. 1. c & ſeqq. Quare homo geſſet imaginem Dei. 46. 1. a & ſeqq. Homo quale habuiſſet dominium in reliquas creaturas in ſtatu innocentiæ. 46. 1. d Hominis inſignis deſcriptio. 50. 2. d *Vide plura in indice rerum, verbo* Anima, Homo.

Date Cæſari, &c. *Vide multa* de regibus & principibus *in indice rerum verbo* Princeps & Rex.

Clementia quantopere reges deceat, docetur exemplis. 463. 2. a & ſeqq.

Principes qualem de veteri & recta religione curam debeant habere. 534. 2. d & ſeqq.

DOMINICA XXIII. POST PENTECOST.

Mulier quæ ſanguinis fluxum patiebatur annis duodecim, Matth. 9. In omnibus rebus etiam deſperatiſſimis ad Deum debemus confugere. 157. 1. b Inter homines quidam fortunati, quidam infortunati. 189. 1. c & ſeqq. Unde hoc proveniat. 189. 2. b

Si tetigero fimbriam. De Judæorum fimbriis. 653. 2. a & ſeqq.

Noli flere. Morale de moderando luctu in morte amicorum. 565. 1. a Hac de re exempla. ibid. 2. a

Non eſt mortua. Mors juſtorum quàm placida ſit, multis docetur exemplis. 258. 1. c 682. 2. d & ſeq. Qualis & quàm ſit terribilis mors contra impiorum, itidem docetur exemplis. 683. 1. c & ſeq. Inſignia Sanctorum piè morientium exempla. 260. 2. d

DOMINICA VLT. POST PENTECOST.

Vide notata de judicio *Dom. 1. Adventus.*

Qui perſeveraverit uſque in Finem ſalvus erit. Nihil eſt quod non vincat perſeverantia. 571. 1. b

IN FESTO DEDICATIONIS ECCLESIÆ.

Quàm antiquum ſit Deum invocare in publico conventu, & quando hoc fieri cœptum. 78. 2. a De ſilentio, & reverentia habenda in ſacrificiis. 487. 2. d *Vide item* de ſcala Jacob ad illa verba, *Terribilis eſt locus iſte*. 179. 1. d & ſeqq. 182. 2. b & ſeqq. Item de unctione & conſecratione altarium. 182. 1. a. b Anima Chriſtiana ſpiritualiter eſt templum. 426. 1. b De immunitate Eccleſiarum; & eam violantes quantopere puniti fuerint, docetur exemplis. 721. 2. d & ſeqq. Quomodo piæ matronæ ſuas facultates & mundum ſoleant dare in uſum cultus divini. 475. 2. a David qualem ſummam pro fabrica templi reliquerit. 475. 2. a

IN QUOLIBET FESTO B. VIRGINIS.

Quomodo B. Virgo contriverit caput ſerpentis. 67. 2. a Mariæ typus quomodo fuerit Eva. ibid. c. d Quomodo multi duces fuerint victores in bellis ope B. Virginis, docetur multis exemplis. 708. 1. b & ſeqq. Omni lingua vocatur B. Virgo Domina. 358. 2. c. d Arca fœderis ſignificat B. Virginem. 400. 1. b

IN FESTO CONVERSIONIS S. PAULI.

Sedebitis ſuper ſedes duodecim iudicantes duodecim tribus Iſrael, Matth. 19. Allegoricè 12. tribus ſignificant omnes fideles. 602. 1. c Quomodo Paulus fuerit ex tribu Beniamin lupus rapax. 257. 2. c

IN FESTO PURIFICATIONIS B. VIRGINIS.

De lege purificationis. 526. 1. b et ſeqq. An B. Virgo obligabatur lege purificationis. ibid. c. et ſeq. Purificatio moraliter ſignificat pœnitentiam. 2. d. et ſeq.

Turtur et columba ſunt ſymbolum fidei conjugalis. 529. 2. c

Per agnum matutinum ſignificatur Chriſtus in templo

pia.

præſentatus. 442.2.d De primogenitis, *vide multa*. 342.1.b

Occaſione Simeonis, agi poteri de honorandis ſenibus ſex de cauſis. 561.1.b

IN FESTO ANNUNTIATIONIS.

Quia Maria ſola invenitur ab angelo, doceri poteſt quomodo virgines oculos virorum debeant formidare. 203.1.b

IN FESTO SS. APOSTOLORUM PETRI ET PAULI.

Quodcumque ligaveritis, &c. Matth. 16. De jubileo Judæorum. 587.2.d & ſeqq. De jubileo Chriſtianorum. 588.2.a & ſeq.

IN FESTO S. JACOBI.

Dic ut ſedeant hi duo, &c. Matth. 20. Officia, & beneficia non eſſe danda conſanguineis & amicis, ſed dignis, docetur multis exemplis. 642.2.c & ſeqq.

IN FESTO ASSUMPTIONIS B. VIRGINIS.

Martha, Martha turbaris erga plurima.

Quia hæ duæ ſorores ſignificant vitam activam & contemplativam, de eiſdem poterit agi. Vitæ activæ & contemplativæ figura in tabernaculo Moſis. 547.2.c Vita activa & contemplativa deſignata per Liam & Rachelem ſorores. 184.2.d & ſeqq.

IN FESTO S. MATTHÆI.

Miſericordiam volo, & non ſacrificium, Sacrificia vetera cur Deus inſtituerit, ac eorum valore. 481.1.2.2.a

IN FESTO S. MICHAELIS.

De angelis *vide multa in indice rerum*, *verbo* Angelus: Angelorum circa homines præſidium. 196.1.b Angeli quando creati. 29.2.c S.Michael apparuit Moyſi in rubo, & quomodo. 281.2.b Angeli cuſtodis officia quinque. 391.1.c Exempla cuſtodiæ angelorum. ibid. & ſeqq.

IN FESTO OMNIUM SANCTORUM.

Beati pauperes, Matth. 5. Paupertas pro Chriſto quàm ſit res inſignis. 170.2.a

Beati mites. De manſuetudine inſignia dicta, & exempla. 639. 2. d & ſeqq. Injurias perferre inſigne eſt ſanctitatis exemplum, quod multis docetur exemplis. 2.c.d.& ſeqq.

Beati qui lugent. Vide notata Dominica 3. poſt Paſcha.

Beati miſericordes. Vide notata de eleemoſyna *Dominica 4. Quadrag.*

Beati qui perſecutionem patiuntur, Vide in indice rerum, verbo Tribulatio.

Sancti quidam quomodo ad cælum pervenerint. 415.2.d Sancti quomodo ſint columnæ. 627 1.d

Imagines in templis & altaribus olim fuiſſe poſitas. 379.5,b Non vetari primo præcepto uſum imaginum. 739.1.b

IN FESTO ANIMARUM.

Ignis ante paradiſum allegoricè ſignificat Purgatorium. 71.1.a

IN COMMUNI APOSTOLORUM.

De duodecim Apoſtolis ſignificatis per 12. gemmas Rationalis. *vide indicem rerum verbo* Apoſtoli.

IN COMMVNI MARTYRVM.

Martyres ſunt holocauſta, & exempla eorum qui totos ſe Deo dedicarunt. 486.2.a & ſeqq.

IN COMMUNI CONFESSORUM.

Quia confeſſores, tam Pontifices, quàm non Pontifices, ordinariè ſtuduerunt eſſe perfecti, de perfectione poterit agi. Ad perfectionem novem media. 133.2.b Sancti quomodo in virtute debeant proficere docetur exemplo S. Borromæi. 360.2 a *Vide plura in indice rerum, verbo* Perfectio. Perfecti ſignificantur per altare thymiamatis, 445.1.a Eis applicantur omnes qualitates hujus altaris. ibid.b & ſeqq.

IN COMMUNI DOCTORUM.

Vos eſtis ſal terræ. De ſale in ſacrificiis adhiberi ſolito, & quid ſignificet. 492.1 a & ſeqq. Doctores doctrina ſua ſunt lux & candelabra Eccleſiæ. 487.2 a De doctrina inſignia documenta, & dicta ſapientium. ibid.c.& ſeqq. Scientia omnibus rebus præſtat. 64.2.c & ſeq.

IN COMMUNI VIRGINUM.

De virginibus *vide multa inſignia in indice rerum, verbo* Caſtitas, Virgines, Virginitas. De puritate & caſtitate inſignia documenta moralia. 528.1.a 528.1.c 529 2.c Exempla inſignia continentiæ, tam Gentiſſum quàm Chriſtianorum. 494.2.d & ſeqq.

Corrigente Franciſco Raynerio Clario Piſano.

F I N I S.

Digitized by Google